**УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ**

ФАКЛОНОСЦИ XXXII

L I C H T,
M E H R
L I C H T!

В ПАМЕТ НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ:
Юбилеен сборник по случай
80-годишнината от рождението на учения

София
Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
2022

В оформлението на корицата на изданието са използвани: 1) фотопортрет на Милен Куманов (с. 1) ; 2) репродукцията на гравюрата на неизвестен майстор с изображението на южно-славянски (дубровнишки) благородник, считан за ***монаха – игумен Мавро Орбини (1563-1611/4/) – далматински свещеник, родоначалник на историческата наука, изразяваща идеята за единство на славянския свят*** *(срѣбче) ; 3) репродукцията на платното* ***„Мнемосина – майка на музите”*** *(1884) на върховия представител на викторианския академизъм барон Фредерик Лейтон (1830-1896), създал образа на* ***богинята на паметта*** *(с. 4)*

За визията на отделните раздели на изданието са привлечени репродукциите на платната „Синьо крило”, „Глухарче”, „Различия”, „Холандец”, „Безсмъртие”, „Силна музика”, „Нов ден”, „Наблюдение”, „Волята” и „Своевременност” на Константина Константинова (1957-2018)

В оформлении обложки данного издания использованы: 1) фотопортрет Милена Куманова (с. 1) ; 2) репродукция гравюры неизвестного мастера с изображением южнославянского дворянина из города Дубровник, предположительно ***монаха – игумена Мавро Орбини (1563-1611/4/)*** *–* ***далматинского священника, родоначальника исторической науки, выражающей идею единства славянского мира*** *(корешок) ; 3) репродукция холста* ***„Мнемозина – матерь муз”*** *(1884) выдающегося представителя викторианского академизма барона Фредерика Лейтона (1830-1896), воссоздавшего образ* ***богини памяти*** *(с. 4)*

Для оформления отдельных разделов данного издания использованы репродукции полотен „Синее крыло”, „Одуванчик”, „Различия”, „Голландец”, „Бессмертие”, „Громкая музыка”, „Новый день”, „Наблюдение”, „Воля” и „Своевременность” Константины Константиновой (1957-2018)

The cover of the edition are: 1) photo portrait of Milen Kumanov (p. 1) ; 2) a reproduction of engraving by obscure master with the image of a South Slavonic (Dalmatian) master considered as a ***monk-abbot Mavro Orbini (1563-1611/4/) – Dalmatian priest, founder of a historical science, formulating the idea of the unity of the Slavic world*** *(on the reverse) ; 3) a reproduction of the oil canvas* ***Mnemosyne, The Mother of the Muses*** *(1884) by British Victorian academic artist Sir Frederic Leighton (1830-1896), creator of the picture of the* ***goddess of memory*** *(p. 4)*

Reproductions „Blue Wing”, „Dandelion”, „Distinctions”, „Dutch”, „Immortality”, „Loud Music”, „New Day”, „Observation”, „The Will” and „Timeliness” by Konstantina Konstantinova (1957-2018) are used in different parts of the edition

Юбилейно издание, посветено на 300-годишнина от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773 г.) и 260-годишнината от създаването на „История славяноболгарская...” (1772 г.)

Юбилейное изданние, посвященное 300-летию со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского (1722-1773 гг.) и 260-летию со дня создания „Истории славяноболгарской...” (1772 г.)

Jubilee edition, dedicated to the the 300th anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski (1722-1773) and 260th anniversary of the creation of the „Slavo-Bulgarian History...” (1772)

Изданието *„Licht, mehr Licht!”* е реализирано в рамките на проект на тема „Гражданската компетентност на изследователя в личностните, езиковите и технологичните равнища на информационно моделиране на СНО при УниБИТ”, по Договор № НИП-2022-01 по Наредба за условията и реда за оценката, планирането, разпределението и разходването на средствата от държавния бюджет за финансиране на присъщата на държавните висши училища научна или художественотворческа дейност на МОН.

© Стоян Денчев – отговорна, научна редакция
© Александра Куманова – предговор, дейксис, съставител, биобиблиография, научна редакция
© Николай Василев – предговор, дейксис, съставител, езикова, научна редакция
© Анжела Димчева – съставител, езикова, научна редакция
© Никола Казански – терминологична, експертна, научна редакция
© Венцислав Велев – експертна, научна редакция
© Красимира Александрова – експертна, библиографска редакция
© Силвия Филипова – експертна, библиографска редакция
© Диана Ралева – експертна, библиографска редакция
© Марияна Максимова – експертна, библиографска редакция
© Владимир Манчев – експертна, езикова редакция
© Десислава Костадинова – експертна, библиографска редакция
© Надежда Томова – експертна, библиографска редакция
© Васил Гюзелев – рецензент
© Николай Яръмов – рецензент
© Филип Панайотов – рецензент
© Николай Жечев – рецензент
© Ирена Петева – рецензент
© Ирина Линден – рецензент
© Фредерик Линден – рецензент

© Университет по библиотекознание и информационни технологии, 2022

ФАКЛОНОСЦИ XXXII

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“

ISBN 978-619-185-558-2
E ISBN 978-619-185-559-9

Обществен издателски съвет:

Н. Пр. Мелнишки епископ ГЕРАСИМ Н. Впр. архиепископ ХРИСТО ПРОЙКОВ
Акад. проф. д.ист.н. ГЕОРГИ МАРКОВ
Проф. д.ф.н. РУДЖЕРО ГИЛЯРЕВСКИЙ

Редакционен съвет:

Акад. проф. д.ик.н. Стоян Денчев – ***отговорна, научна редакция***
Акад. проф. д.пед.н. Александра Куманова –
предговор, дейксис, съставител, биобиблиография, научна редакция
Д-р Николай Василев – ***предговор, дейксис, съставител, езикова, научна редакция***
Д-р Анжела Димчева – ***съставител, езикова, научна редакция***
Доц. д-р Никола Казански – ***терминологична, експертна, научна редакция***
Акад. проф. д.ф.н., д.ик.н. Александър Субето – ***експертна, научна редакция***
Акад. проф. д.ф.н. Леонид Джахая – ***експертна, научна редакция***
Проф. д.ф.н. Константинос Нихоритис – ***експертна, научна редакция***
Проф. д-р Патрик Льокак – ***експертна, научна редакция***
Д-р Томас Льокак – ***експертна, научна редакция***
Н. Пр. Мохаммад Али Кияни – ***експертна, научна редакция***
Акад. доц. д-р Венцислав Велев – ***експертна, научна редакция***
Акад. доц. д-р Красимира Александрова – ***експертна, библиографска редакция***
Чл.-кор. Иван Гранитски – ***експертна редакция***
Проф. д.ик.н. Димитър Иванов – ***експертна редакция***
Проф. д.ф.н. Ваня Добрева – ***експертна редакция***
Проф. д-р Ани Василева-Данчева – ***експертна редакция***
Проф. д-р Христина Богова – ***експертна редакция***
Проф. д-р Боряна Бужашка – ***експертна редакция***
Проф. д-р Евгени Велев – ***експертна редакция***
Проф. д-р Мюмюн Тахиров – ***експертна редакция***
Гл. ас. д-р Владимир Манчев – ***експертна, езикова редакция***
Д-р Силвия Найденова – ***експертна редакция***
Д-р Десислава Костадинова – ***експертна, библиографска редакция***
Ас. Силвия Филипова – ***експертна, библиографска редакция***
Диана Ралева – ***експертна, библиографска редакция***
Марияна Максимова – ***експертна, библиографска редакция***

Редколегия:

Доц. д-р Диана Стоянова
Доц. д-р Калин Стоев
Гл. ас. д-р Инж. Иглика Гетова
Гл. ас. д-р Събина Евтимова
Гл. ас. д-р Надежда Томова
Гл. ас. д-р Деница Младенова
Д-р Ваня Аврамова
Василка Стефанова
Цветана Найденова
Антон Даскалов
Татяна Милкинска
Илиян Барзев
Ангел Георгиев
Любов Йовинска
Цветана Йовчева
Вилияна Герова
Лилия Зарева

Рецензенти:

Акад. проф. д.ист.н. Васил Гюзелев
Акад. проф. д.м.н. д-р Николай Яръмов
Проф. д.ист.н. Филип Панайотов
Проф. д.ист.н. Николай Жечев
Проф. д.н. Ирена Петева
Проф. д-р Ирина Линден
Фредерик Линден

ФАКЛЕНОСЦЫ XXXII

L I C H T,
M E H R
L I C H T!

В ПАМЯТЬ ПРОФЕССОРА МИЛЕНА КУМАНОВА:
Юбилейный сборник по случаю
80-летия со дня рождения ученого

Общественный издательский совет:

Е. Пр. Мелникский епископ ГЕРАСИМ Е. Впр. архиепископ ХРИСТО ПРОЙКОВ
Акад. проф. д.ист.н. ГЕОРГИ МАРКОВ
Проф. д.ф.н. РУДЖЕРО ГИЛЯРЕВСКИЙ

Редакционный совет:

Акад. проф. д.эк.н. Стоян Денчев – ***ответственный, научный редактор***
Акад. проф. д.пед.н. Александра Куманова –
предисловие, дейксис, составитель, биобиблиография, научная редакция
Д-р Николай Василев – ***предисловие, дейксис, составитель, языковая, научная редакция***
Д-р Анжела Димчева – ***языковая, научная редакция***
Доц. д-р Никола Казански – ***терминологическая, экспертная, научная редакция***
Акад. проф. д.ф.н., д.эк.н. Александр Субетто – ***экспертная, научная редакция***
Акад. проф. д.ф.н. Леонид Джахая – ***экспертная, научная редакция***
Проф. д.ф.н. Константинос Нихоритис – ***экспертная, научная редакция***
Проф. д-р Патрик Лекак – ***экспертная, научная редакция***
Д-р Томас Лекак – ***экспертная, научная редакция***
Е. Пр. Мохаммад Али Кияни – ***экспертная, научная редакция***
Акад. доц. д-р Венцислав Велев – ***экспертная, научная редакция***
Акад. доц. д-р Красимира Александрова – ***экспертная, библиографическая редакция***
Чл.-кор. Иван Гранитски – ***экспертная редакция***
Проф. д.эк.н. Димитр Иванов – ***экспертная редакция***
Проф. д.ф.н. Ваня Добрева – ***экспертная редакция***
Проф. д-р Ани Василева-Данчева – ***экспертная редакция***
Проф. д-р Христина Богова – ***экспертная редакция***
Проф. д-р Боряна Бужашка – ***экспертная редакция***
Проф. д-р Евгени Велев – ***экспертная редакция***
Проф. д-р Мюмюн Тахиров – ***экспертная редакция***
Гл. ас. д-р Владимир Манчев – ***экспертная, языковая редакция***
Д-р Силвия Найденова – ***экспертная редакция***
Д-р Десислава Костадинова – ***экспертная, библиографическая редакция***
Ас. Силвия Филипова – ***экспертная, библиографическая редакция***
Диана Ралева – ***экспертная, библиографическая редакция***
Марияна Максимова – ***экспертная, библиографическая редакция***

Редколлегия:

Доц. д-р Диана Стоянова
Доц. д-р Калин Стоев
Гл. ас. д-р Инж. Иглика Гетова
Гл. ас. д-р Сабина Евтимова
Гл. ас. д-р Надежда Томова
Гл. ас. д-р Деница Младенова
Д-р Ваня Аврамова
Василка Стефанова
Цветана Найденова
Антон Даскалов
Татяна Милкинска
Илиян Барзев
Ангел Георгиев
Любовь Йовинска
Цветана Йовчева
Вилияна Герова
Лилия Зарева

Рецензенты:

Акад. проф. д.ист.н. Васил Гюзелев
Акад. проф. д.м.н. д-р Николай Ярымов
Проф. д.ист.н. Филип Панайотов
Проф. д.ист.н. Николай Жечев
Проф. д.н. Ирэна Петева
Проф. д-р Ирина Линден
Фредерик Линден

TORCHBEARERS XXXII

L I C H T,
M E H R
L I C H T!

IN MEMORY OF PROFESSOR MILEN KUMANOV:
Festschrift on the occasion of his
80th anniversary

Public Publishing Council:

The Right Reverend Bishop of Melnik GERASIM His Grace HRISTO PROYKOV
Acad. Prof. D.Sc. GEORGI MARKOV
Prof. D.Sc. RUGGERO GILYAREVSKY

Editorial Board:

Acad. Prof. D.Sc. Stoyan Denchev – ***Editor-in-chief and scientific editor***
Acad. Prof. D.Sc. Alexandra Kumanova –
preface, deixis, compiler, biobibliography and scientific editor
Dr. Nikolay Vasilev, Ph.D. – ***preface, deixis, compiler, linguistic and scientific editor***
Dr. Angela Dimcheva, Ph.D. – ***compiler, linguistic and scientific editor***
Assoc. Prof. Dr. Nikola Kazanski, Ph.D. – ***terminological, expert and scientific editor***
Acad. Prof. D.Sc. Alexander Subeto – ***expert and scientific editor***
Acad. Prof. D.Sc. Leonid Djahaya – ***expert and scientific editor***
Prof. D.Sc. Konstantinos Nihoritis – ***expert and scientific editor***
Prof. Dr. Patrick Lecaque, Ph.D. – ***expert and scientific editor***
Dr. Thomas Lecaque, Ph.D. – ***expert and scientific editor***
H. E. Mohammad Ali Kiani – ***expert and scientific editor***
Acad. Assoc. Prof. Dr. Ventsislav Velev, Ph.D. – ***expert and scientific editor***
Acad. Assoc. Prof. Dr. Krasimira Aleksandrova, Ph.D. – ***expert and bibliographic editor***
Corresp. Mem. Ivan Granitski, Ph.D. – ***expert editor***
Prof. D.Sc. Dimitar Ivanov – ***expert editor***
Prof. D.Sc. Vanya Dobreva – ***expert editor***
Prof. Dr. Ani Vasileva-Dancheva, Ph.D. – ***expert editor***
Prof. Dr. Hristina Bogova, Ph.D. – ***expert editor***
Prof. Dr. Boryana Buzhashka, Ph.D. – ***expert editor***
Prof. Dr. Evgeni Velev, Ph.D. – ***expert editor***
Prof. Dr. Myumyun Tahirov, Ph.D. – ***expert editor***
Assist. Prof. Dr. Vladimir Manchev, Ph.D. – ***expert and linguistic editor***
Dr. Silvia Naydenova, Ph.D. – ***expert editor***
Dr. Desislava Kostadinova, Ph.D. – ***expert and bibliographic editor***
Assist. Prof. Silvia Filipova – ***expert and bibliographic editor***
Diana Raleva – ***expert and bibliographic editor***
Mariyana Maksimova – ***expert and bibliographic editor***

Editors:

Assoc. Prof. Diana Stoyanova, Ph.D.
Assoc. Prof. Dr. Kalin Stoev, Ph.D.
Assist. Prof. Dr. Eng. Iglika Getova, Ph.D.
Assist. Prof. Dr. Sabina Evtimova, Ph.D.
Assist. Prof. Dr. Nadezhda Tomova, Ph.D.
Assist. Prof. Dr. Denitsa Mladenova, Ph.D.
Dr. Vanya Avramova, Ph.D.
Vasilka Stefanova
Tsvetana Naydenova
Anton Daskalov
Tatyana Milkinska
Ilian Barzev
Angel Georgiev
Lyubov Yovinska
Tsvetana Yovcheva
Viliana Gerova
Liliya Zareva

Reviewers:

Acad. Prof. D.Sc. Vasil Gyuzelev
Acad. Prof. D.Sc. Dr. Nikolay Yaramov
Prof. D.Sc. Filip Panayotov
Prof. D.Sc. Nikolay Zhechev
Prof. D.Sc. Irena Peteva
Prof. Dr. Irina Linden, Ph.D.
Frederick Linden

Per aspera ad astra! –
През тръни към звездите!

През тръни към звездите!

ПЪТЯТ НА ПОЗНАНИЕТО
(Предговор от съставителите)

I. Personalia

Международното енциклопедично издание *„Licht, mehr Licht!”* е възпоменателен юбилеен сборник от типа на *Festschrift*, посветен на 80-годишнината от рожденето на историка – енциклопедист и филантропа – хуманист проф. Милен Куманов (13.02.1942 – 22.11.2021).

Общото число на историческите книги и статии, създадени от учения в универсалния и специализирания научен печат – надхвърля 2500 номерирани заглавия по данни на националната библиография на Р. България. Над 200 тома от тази продукция е създаденатa от него персонално и публикуваната под прякото ръководство на МК – дело на възпитаните от него екипи, разработващи справочно-енциклопедична историческа и универсална библиографска и биографична научноизследователска литература, за генерирането на която той лично организира и курира цяло енциклопедично движение от изследователи – библиотекари, архивисти, музейни работници, учители, журналисти, които обучава, и много от тях и защитават докторски дисертации под неговото вещо менторство – и в София, и по цялата страна, за което постоянно пътува.

На него е посветен юбилеен сборник *„Клио”* в чест на 65-годишнината му (2008). Неговите трудове са издадени – освен в България, – и в Австрия, Монголия, Румъния, Русия, Сърбия, Турция, Украйна, Хърватия, Чехия по линия на академичните научни форуми, в които МК участва...

Американският Биографичен институт – АБИ (The American Biographical Institute /ABI/) в Рали (Raleigh), Северна Каролина (North Carolina) оценява високо уникалния справочно-енциклопедичен историографски историко-културен метод на МК, възприел и развил в условията на съвременната информатизация от последната четвърт на XX в. най-високите традиции на информационно моделиране, зададени и отстояни от зората на информационния бум (от 40-те години на XX в.) от Българския библиографски институт „Елин Пелин”. Този метод прави създадените от МК справочно-енциклопедични произведения ценни информационно-търсещи системи в пресичащото се поле на историографията, архивистиката, библиографията, биографиката на дейците на историята и съвремието ни. АБИ обявява МК не само за учен на 2005 и 2006 г., но той е номиниран и в качеството на автор на *„The Contemporary „Who`s, Who of Professional”*.

По данни на WorldCat.org: The World’s Largest Library Catalog (Световен библиотечен каталог: Classifications: DR88.S82, 949.77020924) 172 труда на МК в 230 издания на 2 езика (български и руски) се притежават от 722 библиотеки по света.

II. Гещалтплан

Изданието *„Licht, mehr Licht!”* представя 168 разножанрови творби на 183 автора *от 3 континента и 17 държави*, *подредени в семантични раздели* (*вж: по-долу*) *с вътрешна организация на материала – по фамилията на авторите, представени по българската кирилица:* Австрия, България, Великобритания, Грузия, Гърция, Израел, Иран, Италия, Канада, Китай, Молдова, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция – като 18 от тези творци живеят и се реализират *в повече от една държави:* България – Италия; България – Канада; България – САЩ; България – Турция; Иран – България; Молдова – България – САЩ; Полша – България; Полша – България – Австрия; Русия – България; Русия – САЩ; САЩ – Русия; Франция – САЩ; Франция – САЩ – Канада.

Произведенията, презентирани в тома, са *написани* или в тях се *съдържа* информация общо на *40 езика* – като служебната платформа на изданието: предисловие и дейксис; съдържание, ключови думи и биографични данни за авторите; Пермутационен ключ към базата, е на: *български, руски, английски, но и на пр. езици, на които са написани трудовете или техни фрагменти – на* ***азербайджански, арабски, арменски, виетнамски, глаголица (старобългарска „Константин-Кирилова” азбука), гръцки, датски, иврит, идиш, испански, италиански, казахски, кирилица (старобългарска „Църковно-славянска” азбука), китайски, латински, лужишки, немски, норвежки, полски, португалски, румънски, санскритски, словашки, словенски, сръбски, старославянски, тайски (тайландски), тохарски, турски, удмуртски, украински, фарси, френски, хърватски, чешки, шведски, японски.***

В макроструктурата на *„Licht, mehr Licht!”* органично са преплетени *две* относително самостоятелни, но и семантично взаимосвързани *книги*, посветени на проф. Милен Куманов (които имат *общ гещалтплан* – разд. I-X с единна сравочно-информационна база: разд. IX. CURRICULUM VITAE; разд. X. Съдържание *– вж: по-долу*):

- [МК – 1: разд. I-III] I. История (Хронологичен биобиблиографски вертикал в жизнения и творческия път на учения);

- [МК – 2: разд. IV-VIII] II. Памет (Когнитологичен калейдоскоп на интердисциплинарната свързаност в семиосферата).

***Онтологията на когнитивния енциклопедичен контекст* в творчеството на проф. Милен Куманов е във фокуса на внимание в *първата* част на изданието, която цели да разкрие пътя на *историка* в *универсалното хуманитарно познание* като *евристично ядро* на неговите проучвания като архивист, библиограф, историограф и биограф едновременно [МК – 1:] I. История (Хронологичен биобиблиографски вертикал).**

***Културологията на познанието в широкия спектър на научното изследване, неговата критическа и обществена рефлексия и художественaта естетика* в орбитата на съпътстващи творчеството на проф. Милен Куманов творци са в центъра на *втората* част на тома, която екстраполира *знаковите системи на личността на твореца и философски натоварената хуманитаристика: религия – изкуство – наука*, естествено присъщи на мисленето на учения и фиксиращи посоки на развитие на ноосферата [МК – 2:] II. Памет (Когнитологичен калейдоскоп на интердисциплинарната свързаност в семиосферата).**

И *двете книги* са *визуализирани* чрез *емблематиката на изданието*:

- [МК – 1:] репродукцията на гравюрата на неизвестен майстор с изображението на **южно-славянски (дубровнишки) благородник, считан за монаха – игумен Мавро Орбини** (1563-1611/4/) – **далматински свещеник, родоначалник на историческата наука, изразяваща идеята за единство на славянския свят;**

- [МК – 2:] репродукцията на платното ***„Мнемосина – майка на музите”*** (1884) на върховия представител на викторианския академизъм **барон Фредерик Лейтон** (1830-1896), създал образа на **богинята на паметта**.

За визията на отделните раздели на изданието са привлечени репродукциите на платната *„Синьо крило”, „Глухарче”, „Различия”, „Холандец”, „Безсмъртие”, „Силна музика”, „Нов ден”, „Наблюдение”, „Волята” и „Своевременност”* на Константина Константинова (1957-2018) – сестра на Александра Куманова, която особено високо е ценена като творец от МК.

Изданието *„Licht, mehr Licht!”* е предназначено за когнитолози, изследователи от целия универсален спектър на хуманитаристиката и за изучаващите психологията на научното творчество на достигнали възможно най-високи научни достижения уникални творци, но и блестящи едновременно с това сред съвременниците си с *ярка гражданска позиция за благото на обществото* и *човешки добродетели* – какъвто е проф. Милен Куманов, чиято личност привлича и продължава да привлича, но и възпитава.

Гражданските и личностните достойнства на твореца са СВЕТЛИНАТА на света – според МК, и знаменитият израз – послание към човечеството на Йохан Волфганг фон Гьоте – *„Licht, mehr Licht!”* – е често произнасяна от него крилата фраза, поради което тя е избрана от съставителите на изданието за обозначаване на *нaст.* академична продукция...

***Тези* особености на юбилейната книга *„Licht, mehr Licht!”* я правят N 1 в новосъздаваната *е*-библиотека на Университета по библиотекознание и информационни технологии *„CIVILIANA”*.**

Per aspera ad astra!

III. Контент

III. I. История

(Хронологичен биобиблиографски вертикал)

Микроструктурата на *първата* книга на изданието *„Licht, mehr Licht!"* [МК – 1:] отразява в съответствие с категорията „дълго време" (израз: **М. Бахтин**) **творчеството на персоналията (извеждането в качеството на водещи на *трудовете на МК* е продиктувано от разбирането му: *„делата говорят най-много за човека"*), и има следния *вид*:**

I. ТРУДОВЕ *НА МИЛЕН КУМАНОВ* (5 *хипертекста* във вид на *е*-библиотеки):

I – 1. *ПЪРВО ПРОСТРАННО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ – дипломното проучване от 1965 г. „Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава" (*с. 23-223*);

I – 2. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ – Академик Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурус на езика (*с. 225-593*);

I – 3. *ПОСЛЕДНО НЕЗАВЪРШЕНО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНО* ИЗСЛЕДВАНЕ – *Православието в България: Кратка историческа енциклопедия, работена в продължение на 20 години* (*с. 595-938*);

I – 4. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ИСТОРИОГРАФСКО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ – *Историография на Паисиезнанието* (*с. 939-964*);

I – 5. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ТЕКСТОЛОГИЧНО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ – 136 г. от Съединението на Източна Румелия с Княжество България и Сръбско-българската война 1885 г. – Сливница – най-черният кошмар на сръбския крал Милан. Предсмъртната изповед на крал Милана (*с. 965-974*);

II. *ЗА МИЛЕН КУМАНОВ* (*с. 975-1218*);

II – I. CURRICULUM VITAE – *на бълг.* (*с. 977-980*); ***на рус.*** (*с. 981-984*); ***in Eng.)*** (*с. 985-988*);

II – II. ФОТОГАЛЕРИЯ (*с. 989-1039*: фотогр. и факсим. **NN 1-79**);

II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ (ПОСЛЕДОВАНИЕ НА ОПЕЛОТО НА ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНО НА 24.11.2021; ПОСЛЕДОВАНИЕ НА СВ. ПАНИХИДА ПО ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНА НА 22.02.2022 г.) (*с. 1040-1084*: фотогр. и факсим. **NN 80-117**);

II – IV – 1-26. ПОСВЕЩЕНИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ (*с. 1085-1189*);

II – V – 1-5. ИНТЕРВЮТА НА МИЛЕН КУМАНОВ (*с. 217-224; 1190-1216*);

III – I. БИОБИБЛИОГРАФИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ (*с. 1219-1244*);

III – II. ДАРСТВЕНИ НАДПИСИ НА АВТОРЕФЕРАТИ И ОТПЕЧАТЪЦИ В КОЛЕКЦИЯТА ОТ МАЛКИ ПЕЧАТНИ ФОРМИ, СЪХРАНЯВАНА В ЛИЧНАТА СЕМЕЙНА БИБЛИОТЕКА НА МИЛЕН И АЛЕКСАНДРА КУМАНОВИ (*с. 1245-1269*).

Книгата *МК – 1* има *две кулминации*:

- *първата:* разд. II – II. ФОТОГАЛЕРИЯ и II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ, които съдържат общо 117 ном. фотографии и факсимилета (*с. 989-1084*)**, свързани с живота и творчеството на проф. М. Куманов: за създаването им са използвани и Личният архив на персоналията, и Държавният архив – Пазарджик с активното съдействие на г-жа Ненка Иванова, на която изказваме сърдечна благодарност**;

- *втората:* разд. III, в който са съсредоточени и прижизнено базираната биобиблиография на учения (*с. 1219-1244*)**, и библиографирането на фонд А от дарствените надписи в колекцията от малки печатни форми, съхранявана в личната семейна библиотека на М. и А. Куманови** (*с. 1245-1269*).

III. II. Памет

(Когнитологичен калейдоскоп на интердисциплинарната свързаност в семиосферата)

Микроструктурата на *втората* книга в *„Licht, mehr Licht!"* [МК – 2:], в която са включени постъпили *през пролетта – лятото на 2022 г.* за *публ.* в *наст. изд.* (27 от поместените *тук* 109 текста в *рационалните* раздели – IV-VII – представят *ценностното виждане за нещата* на МК) изглежда *така*:

IV – 1-61. СТАТИИ (като *две* от тях – IV – 2 и IV – 42 – са с *посвещения за МК*, но изложенията им семантично не са свързани с персоналията; 14 статии – IV – 3, IV – 14, IV – 17, IV – 18, IV – 19, IV – 20, IV – 22, IV – 24, IV – 30, IV – 37, IV – 39, IV – 40, IV – 53, IV – 60 – са оценени особено високо от МК в процеса на научното му рецензиране на предходни изд., във връзка с което намирам място *тук*) (*с. 1271-1560*);

V – 1-18. РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ (11 от *тези* продукти – V – 4, V – 5, V – 8, V – 10, V – 11, V – 12, V – 13, V – 14, V – 15, V – 16, V – 17, V – 18 – са получили също изключително висока оценка от страна МК в *цит.* негово рецензиране, във връзка с което са включени) (*с. 1561-1626*);

VI – 1-3. ИНТЕРВЮТА (*първият* комплекс от тези форми – VI – 1 е поместен *тук* поради засвидетелствания във времето голям интерес към него от страна на МК) (*с. 1627-1650*);

VII – 1-12. ОЧЕРЦИ (*една* от *тези* публикации – VII – 7 – присъства на основание, че също е получила висока оценка от МК) (*с. 1651-1714*);

VIII – 1-15. ИЗЯЩНА СЛОВЕСНОСТ. ПРЕВОДИ (включени са високо ценените от МК *билингви*: преводът на *турски* на Ахмет Атасой на любимата на МК балада на Пенчо Славейков *„Неразделни"* – VIII – 1; три сонета на Франсиско де Кеведо – превод от *испански* на Петър Велчев – VIII – 2-4 и сонетен триптих на автора – VIII – 5-7; стихотворението на Аманда Горман *„Memorial"* в оригинал на *английски* и в превод на *български* от Никола Казански – VIII – 8; преводите на *руски* на Владимир Манчев на стиховете на българските поетеси Ружа Велчева – VIII – 9-10 и Мария Чулова – VIII – 11-12; преводът на *украински* на Виктор Мелник на *„Пет приказки"* на Валери Петров – VIII – 13; преводът на *английски* на Ивон Фостър на особено любимо на МК стихотворение на Анжела Димчева – *„De profundis"* – VIII – 14; преводът на *английски* на Веселин Чантов на стихотворението *„Стража"* на Анибал Радичев – VIII – 15) (*с. 1715-1742*).

София, 21.11.2022

Александра Куманова
Николай Василев

ПУТЬ ПОЗНАНИЯ
(Предисловие составителей)

I. Personalia

Международное энциклопедическое издание *„Licht, mehr Licht!"* является юбилейным сборником, типа *Festschrift*, посвященным памяти историка-энциклопедиста и филантропа-гуманиста проф. Милена Куманова (13.02.1942 – 22.11.2021), в ознаменование 80-летия со дня его рождения.

Общее число исторических книг и статей, созданных ученым в универсальной и специализированной научной печати превышает 2500 нумерованных заглавий по данным национальной библиографии Р. Болгарии. Более 200 томов данной продукции создано им лично и опубликовано под прямым руководством МК – дело воспитанных им коллективов, разрабатывающих справочно-энциклопедическую историческую и универсальную библиографическую и биографическую научно-исследовательскую литературу, для формирования которой он лично организовал и курировал целое энциклопедическое движение исследователей – библиотекарей, архивариусов, работников музеев, учителей, журналистов, которых он обучал, и многие из них защитили докторские диссертации под его мудрым руководством – и в Софии, и во всей стране, для чего он постоянно ездил.

Ученому посвящен юбилейный сборник *„Клио"* в честь его 65-летия (2008). Труды проф. М. Куманова изданы – кроме в Болгарии – в Австрии, Монголии, Румынии, России, Сербии, Турции, на Украине, в Хорватии, Чехии по линии академических научных форумов, в которых МК принимал участие...

Американский Биографический институт – АБИ (The American Biographical Institute /ABI/) в Роли (Raleigh), Северная Каролина (North Carolina) высоко оценил уникальный справочно-энциклопедический историографический историко-культурный метод МК, вобравший в себя и развивший в условиях современной информатизации последней четверти XX в. самые передовые традиции информационного моделирования, заданные и защищенные с начала информационного бума (с 40-х годов XX в.) Болгарским библиографическим институтом им. Элина Пелина. Данный метод делает созданные МК справочно-энциклопедические произведения ценными информационно-поисковыми системами в пересекающемся поле историографии, архивистики, библиографии, биографики наших исторических деятелей и выдающихся современников. АБИ объявил МК не только ученым 2005 и 2006 гг., но и выдвинул его на награду как автора *„The Contemporary „Who`s, Who of Professional"*.

По данным WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog (Всемирного библиотечного каталога: Classifications: DR88.S82, 949.77020924) 172 труда МК в 230 изданиях на 2 языках (болгарском и русском) находятся в 722 библиотеках мира.

II. Гештальтплан

Издание *„Licht, mehr Licht!"* представляет собой 168 разножанровых произведений и трудов 183 авторов *с 3 континентов и из 17 государств, расположенных в семантических разделах* (*см. ниже*) *с внутренней организацией материала – по фамилии автора / авторов, представленным на болгарской кириллице*: Австрия, Болгария, Великобритания, Грузия, Греция, Израиль, Иран, Италия, Канада, Китай, Молдова, Польша, Россия, США, Турция, Украина, Франция – причем 18 из авторов живут и трудятся *более чем в одном государстве:* Болгария – Италия; Болгария – Канада; Болгария – США; Болгария – Турция; Иран – Болгария; Молдова – Болгария – США; Польша – Болгария; Польша – Болгария – Австрия; Россия – Болгария; Россия – США; США – Россия; Франция – США; Франция – США – Канада.

Произведения, представленные в данном томе, *написаны* или в них *содержится* информация в общем на *40 языках* – причем служебная платформа издания: предисловие и дейксис; содержание, ключевые слова и биографические данные авторов; Пермутационный ключ к базе, представлены на: *болгарском, русском, английском, но и на др. языках, на которых написаны труды или их фрагменты – на азербайджанском, арабском, армянском, вьетнамском, глаголице (старославянском алфавите „азбуке Константина-Кирилла"), греческом, датском, иврите, идише, испанском, итальянском, казахском, кириллице (старославянском „Церковно-славянском" алфавите), китайском, латинском, лужицком, немецком, норвежском, польском, португальском, румынском, санскрите, словацком, словенском, сербском, старославянском, тайском (таиландском), тохарском, турецком, удмуртском, украинском, фарси, французском, хорватском, чешском, шведском, японском.*

В макроструктуру *„Licht, mehr Licht!"* органически входят *две* относительно самостоятельные, но и семантически взаимосвязанные *книги*, посвященные проф. Милену Куманову (имеющие *общий гештальтплан* – разд. I-X с единой сравочно-информационной базой: разд. IX. CURRICULUM VITAE; разд. X. Содержание – *см. ниже*):

- [МК – 1: разд. I-III] I. История (Хронологическая биобиблиографическая вертикаль жизненного и творческого пути ученого);

- [МК – 2: разд. IV-VIII] II. Память (Когнитологический калейдоскоп интердисциплинарной связанности в семиосфере).

***Онтология когнитивного энциклопедического контекста* в творчестве проф. Милена Куманова находится в центре внимания в *первой* части издания, имеющей своей целью раскрыть путь *историка* в *универсальном гуманитарном познании* как *эвристическое ядро* его исследований как архивиста, библиографа, историографа и биографа одновременно [М. К. – 1:] I. История (Хронологическая биобиблиографическая вертикаль).**

***Культурология познания в широком спектре научного исследования, его критическая и общественная рефлексия и художественная эстетика* в орбите сопутствовавших проф. Милену Куманову творцов, находятся в центре *второй* части данного тома, экстраполирующей *знаковые системы личности творца и несущую философскую нагрузку гуманитаристику: религия – искусство – наука*, естественно присущие мышлению ученого и фиксирующие направления развития ноосферы [М. К. – 2:] II. Память (Когнитологический калейдоскоп интердисциплинарной связанности в семиосфере).**

***Обе книги визуализированы* посредством *эмблематики издания*:**

- [М. К. – 1:] репродукция гравюры неизвестного мастера, изображающей **южно-славянского (дубровникского) дворянина, считающегося монахом – игуменом Мавро Орбини** (1563-1611/4/) – **далматинского священника, родоначальника исторической науки, выражающей идею единства славянского мира**;

- [М. К. – 2:] репродукция полотна ***„Мнемозина – матерь муз"*** (1884) выдающегося представителя викторианского академизма **барона Фредерика Лейтона** (1830-1896), создавшего образ **богини памяти**.

Для оформления отдельных разделов издания использованы репродукции полотен *„Синее крыло", „Одуванчик", „Различия", „Голландец", „Бессмертие", „Громкая музыка", „Новый день", „Наблюдение", „Воля" и „Своевременность"* Константины Константиновой (1957-2018) – сестры Александры Кумановой, получившей особенно высокую оценку как творец со стороны МК.

Издание *„Licht, mehr Licht!"* предназначено для когнитологов, исследователей всего универсального спектра гуманитаристики и для изучающих психологию научного творчества добившихся возможно наиболее высоких научных достижений уникальных творцов, но и, одновременно с этим, выделяющихся среди своих современников своей *яркой гражданской позицией в поддержку блага общества* и *человеческих добродетелей* – каковым являлся проф. Милен Куманов, личность которого привлекала и продолжает привлекать и воспитывать.

Гражданскими и личностными достоинствами творца являются СВЕТ мира – по мнению МК, и знаменитое выражение – послание человечеству Иоганна Вольфганга фон Гете – *„Licht, mehr Licht!"* – крылатая фраза, которую часто произносил ученый, по причине чего она была избрана составителями издания для обозначения *наст.* академической продукции...

***Данные* особенности юбилейной книги *„Licht, mehr Licht!"* делают ее N 1 в новой э-библиотеке, созданной Университетом библиотековедения и информационных технологий *„CIVILIANA"*.**

Per aspera ad astra!

III. Контент

III. I. История

(Хронологическая биобиблиографическая вертикаль)

Микроструктура *первой* книги издания *„Licht, mehr Licht!"* [МК – 1:] отражает в соответствии с категорией „долгого времени" (выражение **М. Бахтина) творчество персоналии (представление в качестве ведущих *трудов МК* продиктовано его пониманием: *„дела говорят о человеке лучше всего"*), и имеет следующий *вид*:**

I. ТРУДЫ *МИЛЕНА КУМАНОВА* (5 *гипертекстов* в виде э-библиотек):

I – 1. *ПЕРВОЕ ПРОСТРАННОЕ* НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ – дипломная работа 1965 г. „Професор Васил Николов Златарски как историк Първого българского государства" (*с. 23-223*);

I – 2. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ* НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ – Академик Александр Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурусом языка (*с. 225-593*);

I – 3. *ПОСЛЕДНЕЕ НЕЗАКОНЧЕННОЕ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ – *Православие в Болгарии: Краткая историческая энциклопедия, над которой ученый работал в продолжение 20 лет* (*с. 595-938*);

I – 4. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЕ ПЕРСПЕКТИВНОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ – *Историография Паисиеведения* (*с. 939-964*);

I – 5. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ ТЕКСТОЛОГИЧЕСКОЕ ПЕРСПЕКТИВНОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ – 136 лет со дня Воссоединения Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана. Предсмертная исповедь короля Милана (*с. 965-974*);

II. *О МИЛЕНЕ КУМАНОВЕ* (*с. 975-1218*);

II – I. CURRICULUM VITAE – *на болг.* (*с. 977-980*); ***на рус.*** (*с. 981-984*); ***in Eng.)*** (*с. 985-988*);

II – II. ФОТОГАЛЕРЕЯ (*с. 989-1039*: фотогр. и факсим. **NN 1-79**);

II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ (ПОСЛЕДОВАНИЕ ОТПЕВАНИЯ ВОЗНЕСШЕГОСЯ НА НЕБЕСА МИЛЕНА, ОТСЛУЖЕННОЕ 24.11.2021; ПОСЛЕДОВАНИЕ СВ. ПАНИХИДЫ ПО ВОЗНЕСШЕМУСЯ НА НЕБЕСА МИЛЕНУ, ОТСЛУЖЕННОЙ 22.02.2022 г.) (*с. 1040-1084*: фотогр. и факсим. **NN 80-119**);

II – IV – 1-26. ПОСВЯЩЕНИЯ МИЛЕНУ КУМАНОВУ (*с. 1085-1189*);

II – V – 1-5. ИНТЕРВЬЮ С МИЛЕНОМ КУМАНОВЫМ (*с. 217-224; 1190-1216*);

III – I. БИОБИБЛИОГРАФИЯ МИЛЕНА КУМАНОВА (*с. 1219-1244*);

III – II. ДАРСТВЕННЫЕ НАДПИСИ НА АВТОРЕФЕРАТАХ И ОТТИСКАХ В КОЛЛЕКЦИИ МАЛЫХ ПЕЧАТНЫХ ФОРМ, ХРАНЯЩЕЙСЯ В ЛИЧНОЙ СЕМЕЙНОЙ БИБЛИОТЕКЕ МИЛЕНА И АЛЕКСАНДРЫ КУМАНОВЫХ (*с. 1245-1269*).

Книга *МК – 1* содержит *два кульминационных момента*:

- *первый:* разд. II – II. ФОТОГАЛЕРЕЯ и II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ, выстроенные в целом из 117 нумерованных фотографий и факсимиле (*с. 989-1084*), **связанных с жизнью и творчеством проф. М. Куманова: для их создания использованы и Личный архив персоналии, и Государственный архив – г. Пазарджик при активном съдействии г-жи Ненки Ивановой, которой выражаем сердечную благодарность;**

- *второй:* разд. III, в котором сосредоточены и прижизненно базированная биобиблиография ученого (*с. 1219-1244*), **и библиографирование фонда *А* дарственных автографов в коллекции малых печатных форм, хранящихся в личной семейной библиотеке М. и А. Кумановых** (*с. 1245-1269*).

III. II. Память

(Когнитологический калейдоскоп интердисциплинарной связанности в семиосфере)

Микроструктура *второй* книги в *„Licht, mehr Licht!"* [МК – 2:], в которую вошли поступившие *весной – летом 2022 г.* для *публ.* в *наст. изд.* (27 из помещенных *здесь* 109 текстов в *рациональных* разделах – IV-VII, представляющих собой *ценностное понимание вещей* МК), выглядит *так*:

IV – 1-61. СТАТЬИ (причем *две* из них – IV – 2 и IV – 42 – с *посвящениями М.К.*, но их изложения семантически не связаны с персоналией; 14 статей – IV – 3, IV – 14, IV – 17, IV – 18, IV – 19, IV – 20, IV – 22, IV – 24, IV – 30, IV – 37, IV – 39, IV – 40, IV – 53, IV – 60 – особенно высоко оценены М. К. в процессе его научного рецензирования предыдущих изд., в связи с чем находятся *здесь*) (*с. 1271-1560*);

V – 1-18. РЕЦЕНЗИИ И ОТЗЫВЫ (11 из *данных* продуктов – V – 4, V – 5, V – 8, V – 10, V – 11, V – 12, V – 13, V – 14, V – 15, V – 16, V – 17, V – 18 – также получили весьма высокую оценку со стороны МК в его *цит.* рецензиях, в связи с чем включены в изд.) (*с. 1561-1626*);

VI – 1-3. ИНТЕРВЬЮ (*первый* комплекс данных форм – VI – 1 помещен *сюда* по причине засвидетельствованного в течение времени большого интереса к нему со стороны МК) (*с. 1627-1650*);

VII – 1-12. ОЧЕРКИ (*одна* из *данных* публикаций – VII – 7 – присутствует на том основании, что также получила высокую оценку МК) (*с. 1651-1714*);

VIII – 1-15. ИЗЯЩНАЯ СЛОВЕСНОСТЬ. ПЕРЕВОДЫ (включены работы высоко оцененных МК *билингвов*: перевод на *турецкий* Ахмета Атасоя любимой МК баллады Пенчо Славейкова *„Неразлучные"* – VIII – 1; три сонета Франсиско де Кеведо – перевод с *испанского* Петра Велчева – VIII – 2-4 и сонетный триптих автора – VIII – 5-7; стихотворение Аманды Горман *„Memorial"* в оригинале на *английском* и в переводе на *болгарский* Николы Казанского – VIII – 8; переводы на *русский* Владимира Манчева стихов болгарских поэтесс Ружи Велчевой – VIII – 9-10 и Марии Чудовой – VIII – 11-12; перевод на *украинский* Виктора Мельника *„Пяти сказок"* Валерия Петрова – VIII – 13; перевод на *английский* Ивон Фостер особенно любимого МК стихотворения Анжелы Димчевой – *„De profundis"* – VIII – 14; перевод на *английский* Веселина Чантова стихотворения *„Стража"* Анибала Радичева – VIII – 15) (*с. 1715-1742*).

София, 21.11.2022

Александра Куманова
Николай Василев

THE ROAD TO KNOWLEDGE
(Introduction from compilers)

I. Personalia

The international encyclopedic edition *Licht, mehr Licht!* is a Festschrift, dedicated to the 80-anniversary of the historian-encyclopedist and philanthropist-humanist Prof. Milen Kumanov (13.02.1942 – 22.11.2021).

The overall number of the historical books and articles, created by the scientist in the general and specialized scientific press exceeded 2 500 enumerated titles according to the Bulgarian National Bibliography. Over 200 volumes of this production was created by him personally and published under direct guidance of MK – work of trained by him teams, carrying out reference-encyclopedic historical and universal bibliographic and biographical research literature for the generation of which he personally organizes and manages a whole encyclopedic movement of researchers – librarians, archivists, museum workers, teachers, journalists, who trained and also many of them defended theses under his tutorship – in Sofia and in Bulgaria for which he was travelling all around.

To his was dedicated a Festschrift *Clio* on the occasion of his 65-anniversary (2008). His works have been published – in Bulgaria – and also in Austria, Mongolia, Romania, Russia, Serbia, Turkey, Ukraine, Croatia, Czech Republic in the framework of academic scientific forums in which MK took part…

The American Biographical Institute (ABI) in Raleigh, North Carolina assessed very high a unique reference-encyclopedic historiographical and historic-cultural method of MK, adopted and developed under the conditions of actual informatization in the last quarter of XX c. the highest traditions of the information modeling, given and asserted at the dawn of the information blast (in the 1940s) by Bulgarian Bibliographical Institute *Elin Pelin*. This method make from the created by MK reference-encyclopedic works valuable information retrieval systems in the cross-field of the historiography, archivistics, bibliography, biographies of the prominent figures of our history and the present. ABI declared MK not only for scientist of 2005 and 2006, but he was also nominated as an author for *The Contemporary Who's, Who of Professional*.

According to WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog (Classifications: DR88.S82, 949.77020924) there are recorded 172 works by MK in 230 editions 2 languages (Bulgarian and Russian) in possession of 722 libraries all over the world.

II. Geschtalt plan

The edition *Licht, mehr Licht!* represented 168 miscellaneous works by 183 authors from 3 continents and 17 countries arranged by semantic sections *(see below)* **with internal organization of material – by authors' names presented according Bulgarian Cyrillic alphabet: Austria, Bulgaria, Canada, China, France, Georgia, Greece, Israel, Iran, Italy, Moldova, Poland, Russia, Turkey, UK, Ukraine, USA – and 18 of these authors live and work in more than one country: Bulgaria – Italy; Bulgaria – Canada; Bulgaria – USA; Bulgaria – Turkey; Iran – Bulgaria; Moldova – Bulgaria – USA; Poland – Bulgaria; Poland – Bulgaria – Austria; Russia – Bulgaria; Russia – USA; USA – Russia; France – USA; France – USA – Canada.**

Works, presented in the volume, are written or contained information in 40 languages – as a service platform of the edition; introduction and deixis; contains, key words and biographical data about authors; Permutation key to database, are in: *Bulgarian, Russian, English, but also other languages of the works and their fragments – Azerbaijan, Arab, Armenian, Vietnamese, Glagolitic (Old Bulgarian „Constantine-Cyril" alphabet), Greek, Danish, Hebrew, Yiddish, Spanish, Italian, Kazakh, Cyrillic (Old Bulgarian „Church-Slavonic" alphabet), Chinese, Latin, Lusatian, German, Norwegian, Polish, Portugal, Romanian, Sanskrit, Slovakian, Slovenian, Serbian, Old Slavonic, Thai, Tocharian, Turkish, Udmurtian, Uktainian, Farsi, French, Croatian, Czech, Swedish, Japanese.*

In the macrostructure of *Licht, mehr Licht!* are organically interlaced two relatively independent, but semantically interrelated books, dedicated to Prof. Milen Kumanov (which have general Geschtalt plan – Sect. I-X with united reference-information database: Sect. IX. CURRICULUM VITAE; Sect. X. Contaions *– see: below вж:***):**

- [МК – 1: Sect. I-III] I. History (Chronological biobibliographic vertical of the life and deed of the scientist)

- [МК – 2: Sect. IV-VIII] II. Memory (Cognitological kaleidoscope of the interdisciplinary coherence in the semiosphere)

***The ontology of the cognitive encyclopedic context of the work of* Prof. Milen Kumanov is in the cynosure in the first part of the edition, which aimed to reveal the road of the historian in the universal humanitarian knowledge as a heuristic core of his studies as archivist, bibliographer, historiographer and biographer at the same time [МК – 1:] I. History (Chronological biobibliographic vertical).**

The culturology of the knowledge in a broad sense of the scientific research, its critical and social reflection and artistic esthetics in the orbit of the concomitant the work of Prof. Milen Kumanov creators are in the cynosure of the second part of the volume, which extrapolated emblematic systems of the person of the creator and philosophical humanitaristics: religion – art – science, naturally intrinsic of the scholar's thinking and fixating directions in the development of the noosphere [МК – 2:] II. Memory (Cognitological kaleidoscope of the interdisciplinary coherence in the semiosphere)

The two books are visualized through the emblematic of the edition:

- [МК – 1:] reproduction of the engraving by anonymous master with the image of South-Slav (Ragusian) noble, probably monk and abbot Mavro Orbini (1563-1611/4/) – Ragusian priest, founder of historical science, reflecting the ideas of the unity of the Slavonic world;

- [МК – 2:] :] reproduction of the painting ***Mnemosyne – mother of muses*** (1884) of the emblematic representative of the Victorian academism **Sir Frederic Leighton** (1830-1896), who created the image of the Goddess of Memory.

For visualization of the separate sections of the edition are used the reproduction of the paintings *Blue Wing, Dandelion, Differences, Dutchman, Immortality, Loud music, New day, Observation, Will, Timeliness* by Konstantina Konstantinova (1957-2018) – sister of Alexandra Kumanova who was highly apprized as an artist by MK.

The edition *Licht, mehr Licht!* is addressed to cognitologists, researchers from the whole universal spectrum of the humanitaristics and to those studying the psychology of the scientific work of the achieving highest scientific attainments unique creators, who are also brilliant among their contemporaries with striking civic position for the good of the society and human virtues – likewise was Prof. Milen Kumanov whose personality attracts and continue to attract, but also to cultivate.

The civic and personal virtues of the creator are the Light of the world – according to MK and the famous expression – a message to the Humanity by Johann Wolfgang von Goethe – *Licht, mehr Licht!* – was repeated often by him so it was chosen by the compilers of the edition for designation of the present academic work…

These peculiarities of the festschrift *Licht, mehr Licht!* make it number one in the newly created *e*-library *CIVILIANA* of the University of Library Studies and Information technologies.

Per aspera ad astra!

III. Content

III. I. History

(Chronological biobibliographic vertical)

The macrostructure of the first book of *Licht, mehr Licht!* [MK – 1:] reflects according the category *long time* (M. Bakhtin) the work of the personalia (the works of MK are assessed according his concept for *deeds talk most for the man*) in the following order:

I. *WORKS OF MILEN KUMANOV (5 hypertexts as a e*-libraries):

I – 1. *FIRST EXTENSIVE* SCIENTIFIC STUDY – graduation study of 1965 *Professor Vasil Nikolov Zlatarski as a historian of the First Bulgarian State* (*p. 23-223*);

I – 2. *LAST COMPLETED* SCIENTIFIC STUDY – Academician Alexander Teodorov-Balan. Autobibliography – lectures with thesaurus of its language (*p. 225-593*);

I – 3. *LAST INCOMPLETE ENCYCLOPAEDIC* STUDY – Orthodoxy in Bulgaria: Short historical encyclopedia, carried out in the last 20 years (*p. 595-938*);

I – 4. *LAST COMPLETED HISTORIOGRAPHIC PERSPECTIVE* STUDY – Historiography of Paisiy studies (*p. 939-964*);

I – 5. *LAST COMPLETE TEXTOLOGICAL PERSPECTIVE* STUDY – 136 anniversary of the unification of Eastern Rumelia with the Principality of Bulgaria and Serbo-Bulgarian war 1885. – Slivnitsa – the darkest nightmare of the Serbian king Milan. The dying confession of king Milan (*p. 965-974*);

II. *ABOUT MILEN KUMANOV* (*p. 975-1218*);

II – I. CURRICULUM VITAE – *in Bulg.* (*p. 977-980*); ***in Russ.*** (*p. 981-984*); ***in Eng.)*** (*p. 985-988*);

II – II. PHOTO GALLERY (*p. 989-1039*; photos and facsimiles **NN 1-79**);

II – III. ETERNAL MEMORY (FOLLOWING OF ST. MEMORIAL SERVICE OF THE PASSED AWAY MILEN, HELD ON 24.11.2021; FOLLOWING OF ST. MEMORIAL SERVICE OF THE PASSED AWAY MILEN, HELD ON 22.02.2022 г.) (*p. 1040-1084*: photos and facsimiles **NN 80-119**);

II – IV – 1-26. DEDICATIONS TO MILEN KUMANOV (*p. 1085-1189*);

II – V – 1-5. INTERVIEWS OF MILEN KUMANOV (*p. 217-224; 1190-1216*);

III – I. BIOBIBLIOGRAPHY OF MILEN KUMANOV (*p. 1219-1244*);

III – II. DONATION INSCRIPTIONS OF AUTHOR'S ABSTRACTS AND REPRINTS IN THE COLLECTION OF GREY LITERATURE, PRESERVED IN THE PERSONAL FAMILY LIBRARY OF MILEN AND ALEXANDRA KUMANOV (*p. 1245-1269*).

The book *MK – I* has two culminations:

- *first*: sect. II – II. PHOTO GALLERY and II – III. ETERNAL MEMORY which contain 117 enum. photos and facsimiles (*p. 989-1084*)**, related to the life and deed of Prof. M. Kumanov: for their creation are used the personal archives and the State archives in Pazardzhik with the good offices of Mrs Nenka Ivanova to whome we are greatly obliged;**

- *second*: sect. III, in which are concentrated the biobibliography of the scientist (*p. 1219-1244*) **and the bibliography of collection *A* of donation inscriptions of the grey literature, preserved in the personal family library of M. and A. Kumanov** (*p. 1245-1269*).

III. II. Memory

(Cognitological kaleidoscope of the interdisciplinary coherence in the semiosphere)

The macrostructure of the second book of *Licht, mehr Licht!* [MK – 2:], in which are included received during spring and *summer 2022* for *publication* in *the present edition* (27 from the included here 109 texts in the rational sections – IV-VII – presenting the *Weltanschauung* of MK) looks like:

IV – 1-61. ARTICLES (while two of them – IV – 2 и IV – 42 – are with dedications to MK, but their presentations are not semantically related to personalia; 14 articles – IV – 3, IV – 14, IV – 17, IV – 18, IV – 19, IV – 20, IV – 22, IV – 24, IV – 30, IV – 37, IV – 39, IV – 40, IV – 53, IV – 60 – are assessed especially highly by MK in the process of his scientific reviewing of previous publications in connection with which they are here) (*p. 1271-1560*);

V – 1-18. REVIEWS AND COMMENTS (11 of these materials – V – 4, V – 5, V – 8, V – 10, V – 11, V – 12, V – 13, V – 14, V – 15, V – 16, V – 17, V – 18 – are appreciated especially highly by MK in the process of his scientific reviewing of previous publications in connection with which they are here) (*p. 1561-1626*);

VI – 1-3. INTERVIEWS (first complex of these forms– VI – 1 is published here for the great interest of MK toward them at the time) (*p. 1627-1650*);

VII – 1-12. OUTLINES (one of these publication – VII – 7 – is presented here because it was appreciated especially highly by MK) (*p. 1651-1714*);

VIII – 1-15. REFINED SPEECH. TRANSLATIONS (are included highly appreciated by MK bilinguals: translation form Turkish of Ahmet Atasoy of the beloved to MK ballad by Pencho Slaveykov *Undivided* – VIII – 1; three sonnets of Francisco de Quevedo – translation from Spanish by Petar Velchev – VIII – 2-4 and sonnet triptych by the author – VIII – 5-7; a poem by Amanda Gorman *Memorial* in English original and translation into Bulgarian by Nikola Kazanski – VIII – 8; translations into Russian of Vladimir Manchev of the poems by Ruzha Velcheva – VIII – 9-10 and Maria Chulova – VIII – 11-12; translation into Ukrainian of Viktor Melnik of *Five tales* by Valeri Petrov – VIII – 13; translation into English of Yvon Foster of the very beloved to MK poem by Angela Dimcheva – *De profundis* – VIII – 14; translation into English of Veselin Chantov of the poem *Sentry* by Anibal Radichev – VIII – 15) (*p. 1715-1742*).

Sofia, 21.11.2022

Alexandra Kumanova
Nikolay Vasilev

I. ТРУДОВЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ
Труды Милена Куманова
Works of Milen Kumanov

Е-библиотека *„ЗЛАТАРИКА”* : Историогр. и архивно издирване на първото цялостно проучване на проф. Васил Златарски, проведено в книгохранилищата и архивите на България и в *е*-пространството : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски”. Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история” ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. Куманов : Факсим. публ. (с. 28-129) ; Дигитализация / Цветана Йовчева (с. 27, 130-176) ; Съвр. науч. ком. М. Куманов (с. 25-27, 183-217) ; Справ. апарат (Именен показ. ; Геогр. показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на архивите) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Цветана Йовчева ; Интервю на Ц. Йовчева с М. Куманов (с. 217-222) / Състав. на *е*-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Цветана Йовчева. // *Licht*, mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 23-223 : със 101 факсим. ; 1 граф. портр. ; 1 живописен портр. ; 13 фотопртр.

Съдържа и: Биобиблиогр. портр. на учителите (проф. Владимир Иванович Ламански, проф. Василий Григориевич Василевски; проф. Марин Дринов, проф. Константин Иречек), съратниците (проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли; проф. Атанас Иширков, проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев), следовниците (акад. Иван Дуйчев) на В. Н. Златарски и дъщеря му Възкреса (Креса) Златарска-Тодорова (август – октомври 2021) / Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Деница Славова, Калина Събева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова.

Константина Константинова
„Синьо крило”

Константина Константинова
„Синее крыло”

Konstantina Konstantinova
„Blue Wing”

1. *ПЪРВО ПРОСТРАННО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ

***Е*-БИБЛИОТЕКА *„ЗЛАТАРИКА”*:**
ПУБЛИКАЦИЯ В ЧЕСТ НА ОТБЕЛЯЗАНАТА ПРЕЗ 2021 г.
155-ГОДИШНИНА ОТ РОЖДЕНИЕТО
НА ПРОФЕСОР ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ
(26.11.1866 – 15.12.1935)

I. *ИСТОРИОГРАФСКО* И *АРХИВНО* ИЗДИРВАНЕ НА *ПЪРВОТО* ЦЯЛОСТНО ПРОУЧВАНЕ НА *ПЕРСОНАЛИЯТА*, ПРОВЕДЕНО В КНИГОХРАНИЛИЩАТА И АРХИВИТЕ НА БЪЛГАРИЯ И В *Е*-ПРОСТРАНСТВОТО –

ДИПЛОМНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ ОТ 1965 г.
НА МИЛЕН КУМАНОВ (13.02.1942 – 22.11.2021),
БАЗИРАНО ОТ РАБОТА НА АВТОРА
В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА
„СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ”,
УНИВЕРСИТЕТСКАТА БИБЛИОТЕКА
ПРИ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”,
НАУЧНИЯ АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ,
СОФИЙСКИЯ ГРАДСКИ И ОКРЪЖНИЯ ДЪРЖАВЕН АРХИВ,
НА ЛИЧНИТЕ МУ БЕСЕДИ С *ДЪЩЕРЯТА* НА В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ НА МИЛЕН КУМАНОВ,
НАПИСАНИ НА 7.11.2021 г. КЪМ ПОДГОТОВКАТА
ЗА ПУБЛИКАЦИЯ
И ВЪВЕЖДАНЕТО В *Е*-ПРОСТРАНСТВОТО
НА ДИПЛОМНАТА МУ РАБОТА ОТ 1965 г. / с. 25-27, 183-190

II. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 28-129

III. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 27, 130-176

IV. СТРУКТУРИРАНЕ НА СПРАВОЧЕН АПАРАТ КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 176
Именен показалец / с. 176-180
Географски показалец и институции / с. 180-182
Показалец на периодичните издания / с. 182
Показалец на архивите / с. 183

V. СЪЗДАВАНЕ НА
***СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА**
ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА НЕГОВИЯ АВТОР / с. 25-27, 183-190

VI. ВИЗУАЛИЗИРАН АРХИВ НА ПРОУЧВАНЕТО / с. 191

VII. БИОБИБЛИОГРАФСКИ ПОРТРЕТИ
НА УЧИТЕЛИТЕ, СЪРАТНИЦИТЕ И СЛЕДОВНИЦИТЕ
НА В. Н. ЗЛАТАРСКИ / с. 191-217

VIII. ИНТЕРВЮИРАНЕ НА 7.11.2021 г. НА *МИЛЕН КУМАНОВ*
ПО *ИСТОРИОГРАФСКИТЕ* ВЪПРОСИ,
СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА / с. 217-222

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ „[СВ.] КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”
ФИЛОСОФСКО-ИСТОРИЧЕСКИ ФАКУЛТЕТ
КАТЕДРА „БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ”

Д И П Л О М Н А Р А Б О Т А

ПРОФ. ВАСИЛ НИКОЛОВ ЗЛАТАРСКИ КАТО ИСТОРИК НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА

МИЛЕН КОСТАДИНОВ КУМАНОВ
студент от V-ти курс – специалност „ИСТОРИЯ”
фак. N 2871
Научен ръководител:
доц. д-р ПЕТЪР ХР. ПЕТРОВ
София
1965

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е [по ориг. на ръкоп. на М. К. / с. 28-129**]**

1. Увод / с. 1-2 / 31-32 / 27, 130 (***първият набор от цифри*** *препраща към ориг.,* ***вторият*** *– към* ***факсим. публ. на ориг. в наст. изд.; третият*** *– към дигитализацията на ориг., поднесена в наст. изд.*)

2. Жизнен път на проф. В. Н. Златарски / с. 2-9 / 33-39 / 130-133

3. Преподавателска дейност на проф. В. Н. Златарски в Софийския университет / с. 10-18 / 40-48 / 133-137

4. Обща характеристика на научно-изследователската му дейност / с. 19-27 / 49-57 / 137-142

5. Някои проблеми от историята на Първата българска държава в трудовете на В. Н. Златарски / с. 28-55 / 58-85 / 142-155

6. Бележки / с. 56-76 / 86-106 / 155-168

7. Приложения / с. 77-88 / 107-118 / 173-176

8. Библиография / с. 89-99 / 119-129 / 168-173

I. ИСТОРИОГРАФСКО И АРХИВНО ИЗДИРВАНЕ НА ПЪРВОТО ЦЯЛОСТНО ПРОУЧВАНЕ НА ПЕРСОНАЛИЯТА

Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К.

ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ НА МИЛЕН КУМАНОВ, НАПИСАНИ НА 7.11.2021 г. КЪМ ПОДГОТОВКАТА ЗА ПУБЛИКАЦИЯ И ВЪВЕЖДАНЕТО В *E*-ПРОСТРАНСТВОТО НА ДИПЛОМНАТА МУ РАБОТА ОТ 1965 г.

„Проф. Тодор Боров – най-знаковата личност за мен през цялото ми следване, издигаща се високо-високо над целия професорско-преподавателски състав, която оказа онова решаващо въздействие върху мен, свързало в една непрекъсваема нишка целия ми път на изследовател. Специализацията ми при проф. Тодор Боров бе Райската врата, отвеждаща ме директно към акад. Никола Михов и неговия безценен метод за създаване на универсални справочници."

М. Куманов

От написването през 1965 г. на дипломната ми работа *„Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава*", посветена на жизнения и творчески път на проф. В. Н. Златарски (1866-1935), е изминало повече от половин столетие.

Считах, че това вече е една веднъж завинаги затворена страница за мен.

Като студентска работа, моето дипломно проучване не направи впечатление на по-следващите изследователи, както на делото на проф. В. Н. Златарски, така и на разработваните от него проблеми на нашата средновековна история.

Доколко основателно бе пренебрежението към личността на професора е друг въпрос, но това е факт и поради това не мога да скрия, че съм изненадан от известието, че моята дипломна работа след толкова време е привлякла вниманието на една от студентките от Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) – **колежката Цветана Йовчева**, изучаваща специалността „Библиотекознание и библиография", която е член на Студентското научно общество при УниБИТ.

Това ме заставя да кажа няколко думи как тази работа изглежда в моите очи от днешния момент.

Зная, че по принцип за всеки автор най-трудно е той да говори за самия себе си, а още повече да дава оценки за стореното от него преди време.

При такива случаи обикновено се казва: каквото е имал да каже като автор, той го е казал в съчинението си.

Поради това ще се ограничa от каквито и да било просторни оценки за дипломната ми работа.

Ще си позволя да отбележа само някои нейни **отличителни черти**.

На първо място, това е нейната **богата документална и**

архивна основа.

Както днес, така и по онова време, когато работих над творението си, беше рядкост студент да използва разнообразни документални материали. Особено много ми помогна обстоятелството, че в Научния архив на Българската академия на науките (БАН) току-що бе обработен **Личният архив на проф. В. Н. Златарски**. Той се оказа не море, а истински океан от документални материали (над 5000 архивни единици), свързани както с жизнения, така и с творческия му път.

Благодарение на обстоятелството, че бях завършил **специализациите по *библиотекознание и библиография***, както и по ***архивистика*** в катедрата на Софийския университет, оглавявана от **проф. Тодор Боров – най-знаковата личност за мен през цялото ми следване, издигаща се високо-високо над целия професорско-преподавателски състав, която оказа онова решаващо въздействие върху мен, свързало в една непрекъсваема нишка целия ми път на изследовател**, – аз имах самочувствието, че мога да работя с документални материали от всякакво естество.

Специализацията ми при проф. Тодор Боров бе Райската врата, отвеждаща ме директно към **акад. Никола Михов** и неговия **безценен метод за създаване на универсални справочници**.

На второ място – макар че официално за **научен ръководител** ми бе определен **проф.** (*тогава:*доц. – *Бел. тук и по-долу. – М. К.*) **Петър Петров**, – на практика аз работих под прякото научно ръководство на **акад.** (*тогава:* млад асистент) **Васил Гюзелев**, и може би ще се окаже, че аз съм бил един от неговите първи дипломанти. Всеизвестно е неговото голямо преклонение към документите. Всеки, който е имал случая да хвърли един, макар и бегъл, поглед върху който и да е негов труд, не може да не остане поразен от богатата му документална база.

И след като завърших Университета, аз запазих почтителното си отношение към него, което продължава и до сега. В един от скорошните ни разговори, той отново ми напомни: **„Чети документите, в тях е истината!"**.

На трето място – при осветляване на жизнения път на проф. В. Н. Златарски от особено голяма роля за за мен бяха разговорите, които водих с неговата **дъщеря – Възкреса (Креса) Златарска-Тодорова** (1901-1987). Тя ми разкри някои факти от живота на нейния баща като **човек – личност, за които няма и следа в иначе тъй богатия му Личен архив**.

Ще посоча само *три т*акива факта.

Първият **– предпочитането на майка й**, която произхожда от видно русенско семейство, **което проявила към него за съпруг**, пред 14 други нейни кандидати – търговци, офицери, адвокати и пр.

И *вторият* – Общината в Русе, в знак на уважение към авторитета на младия учен и университетски преподавател, предложила и поела разноските по **пътуването на участващите в сватбеното тържество на родителите й и роднините й**, по ж.п. линията от Русе до В. Търново, което се провело в родния град на баща й в края на XIX в.

Третият – Креса Златарска ми сподели и още един друг важен факт, за който също няма никакви документални следи в Личния архив на професора: **по време на Междусъюзническата война 1913 г., като запасен офицер баща й бил натоварен със защитата на София от румънските войски, които, както се знае, стигат почти до околностите й**. Опасността те да влязат в столицата и да я разграбят, предизвикала извънредно силен стрес у него, довел го много скоро до диабет, който силно затруднява творческата му дейност и скъсява дните на земния му живот.

Като истински творец проф. В. Н. Златарски е бил овладян от идеята на всяка цена да завърши делото на живота си – **фундаменталния си труд *„История на българската държава през средните векове"*,** върху който работи почти три десетилетия.

Усилията му обаче завършват без успех, тъй като смъртта го застига на 69-годишна възраст, като при добро здравословно състояние биха били възможни поне още едно-две десетилетия активна дейност.

Той обаче не получава този шанс от съдбата, какъвто имат някои от **неговите съвременници – акад. Александър Теодоров-Балан** и **акад. Михаил Арнаудов**, доживели до 100 години.

Като университетски преподавател проф. В. Н. Златарски работи близо четири десетилетия.

Паралелно с преподавателската си дейност той се занимава активно и с **изследователска**, като оставя 217 публикации, които му осигуряват едно от първите места в нашата **историопис** – след **проф. Марин Дринов**.

По-голяма научна стойност имат **съчиненията, които той пише до 45-та си годишна**

възраст. Тогава той е още млад, силен и напорист. Полага изключително големи усилия за **издирване на извори и литература по разработваните от него проблеми**.

След това, макар и да продължава активно да твори, В. Н. Златарски предпочита да върви по по-утъпкан път.

Като се има предвид – в какво състояние е била **изворовата база за средновековната ни история**, – изследването й е било наистина подвиг от страна на В. Н. Златарски.

Имайки предвид, че не е по силите на един студент да обгърне и подложи макар и в един по-сбит анализ огромното научно наследство на маститя учен, аз, със съгласието на акад. В. Гюзелев, ограничих вниманието си само върху стореното от проф. В. Н. Златарски върху **проучването на Първото българско царство**.

Днес, след повече от половин век, не бих си позволил подобна дързост.

Но дързостта е присъща на младите.

7.11.2021 г.

II. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА

[ориг. на ръкоп. на М. К.: с. 28-129]

III. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА

I. УВОД

Васил Николов Златарски е известен в нашата историография като най-крупен изследовател на историята на българското средновековие. И наистина, в продължение на повече от четиридесет години непрекъсната упорита научно-изследователска дейност, той оставя огромна научна продукция, по-голямата част от която представлява монографични проучвания, посветени на проблемите на средновековната българска история. С тази своя дейност В. Н. Златарски става не само достоен продължител на делото на Марин Дринов и Константин Иречек, но и издига на още по-високо равнище нашата историческа наука, доближава я до нивото на съвременната нему европейска историческа наука.

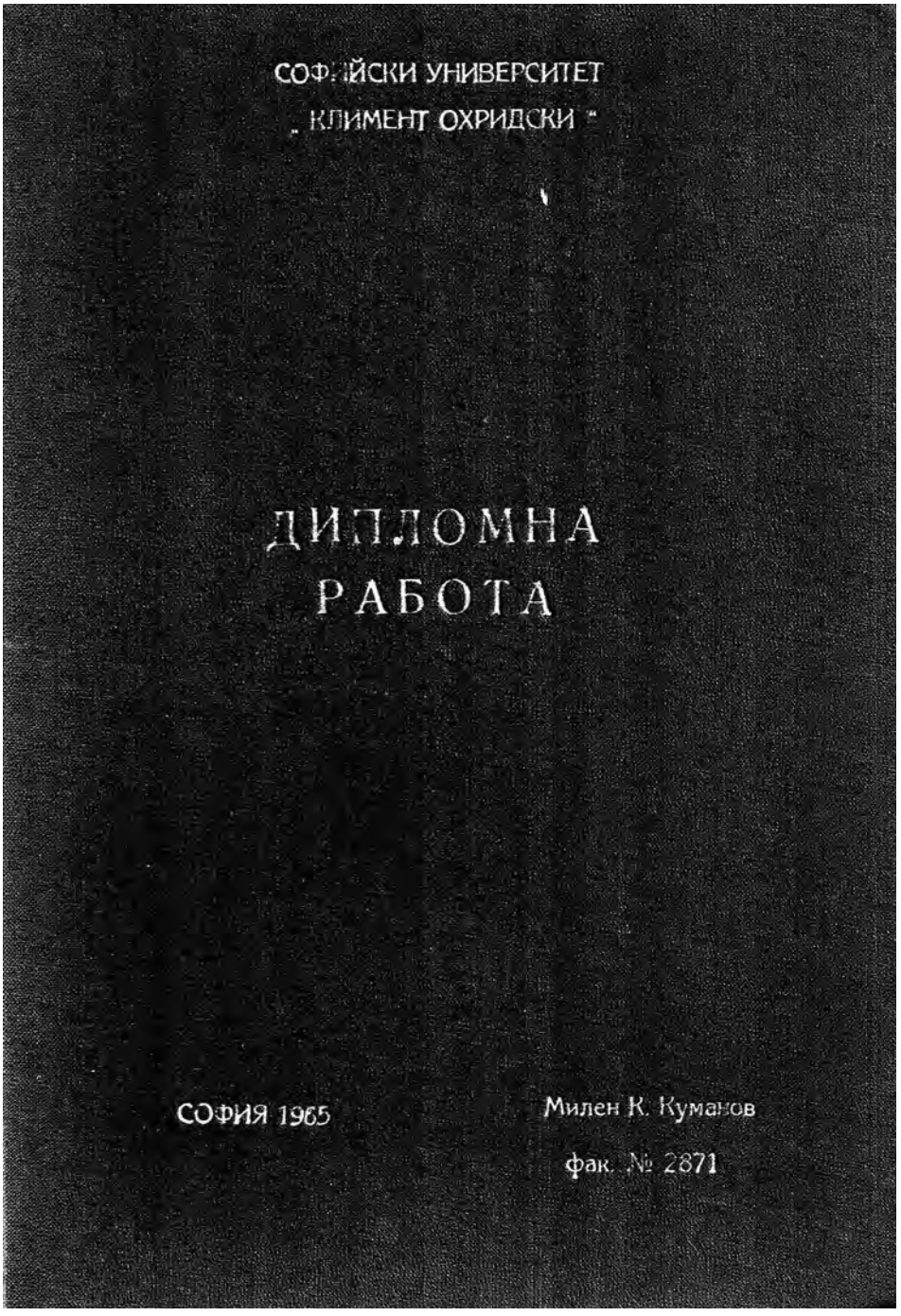
От друга страна, още с влизането си в Университета, съществуващ тогава като Висше училище, той се заема и с организирането на системно преподаване на българската история като научна дисциплина. Става първият титуляр на Катедрата по българска история и я ръководи почти до края на живота си. Повече от четири десетилетия под негово ръководство излизат солидно подготвени исторически кадри, а някои от неговите възпитаници започват да работят рамо до рамо със своя учител на историческото поле и стават достойни продължители на неговото дело.

Наред с пряката си научна и преподавателска дейност, В. Н. Златарски се отдава и на активна обществено-културна дейност.

Огромната дейност, която развива като учен, преподавател и общественик, намира висока оценка от нашата общественост. Той е избран за член на редица наши и чужди научни и културни институти и учреждения.

Устроено му е голямо юбилейно честване. По случай 30-годишната му дейност като преподавател и изследовател. За неговата личност и дело бе натрупана огромна литература. Работите, писани преди 9.IX.1944 г., представляват в повечето случаи малки статии, в които се прави преглед на жизнения му път и творческата му дейност. Те са писани обикновено по различни поводи, свързани с живота и дейността му и имат обзорен характер[1].

След 9.IX.1944 г. за Златарски дълги години не бе писано нищо. Едва по случай двадесетгодишнината от неговата смърт в печата се появиха две работи[2]. Самият факт, че и те излязоха по даден повод, обуслови и техния обзорен характер. Новото в тях, обаче, е новата методологическа основа, от която се изхождаше при преценка на неговото дело. Може да се каже, че в тези работи е

СОФИЙСКИ УНИВЕРСИТЕТ
„КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ"
ДИПЛОМНА
РАБОТА
СОФИЯ 1965
Милен К. Куманов
фак. № 2871

С О Ф И Й С К И У Н И В Е Р С И Т Е Т "Кл.Охридски"
Ф И Л О С О Ф С К О - И С Т О Р И Ч Е С К И
Ф А К У Л Т Е Т .
Катедра "БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ"

Д И П Л О М Н А Р А Б О Т А

Тема: ПРОФ. ВАСИЛ НИКОЛОВ ЗЛАТАРСКИ-КАТО ИСТОРИК НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА.

МИЛЕН КАСТАДИНОВ КУМАНОВ,
студент от V -ти курс ИСТОРИЯ.
Фак.№ 2871
Научен ръководител:
Доц.Петър Хр. Петров

С О Ф И Я - 1965.

С Ъ Д Ъ Р Ж А Н И Е

1. У в о д	стр.	1-2.
2. Жизнен път на проф. В.Н.Златарски	"	2-9
3. Преподавателска дейност на проф.Златарски в Софийския университет	"	10-18
4. Обща характеристика на научно-изследователската му дейност	"	19-27
5. Някои проблеми от историята на Първата българска държава в трудовете на В.Н. Златарски	"	28-55
6. Бележки	"	56-76
7. Приложения	"	77-88
8. Библиография	"	89-99

У В О Д .

Васил Николов Златарски е известен в нашата историография като най-крупен изследевач на историята на българското средновековие. И найстина, в продължение на повече от четиридесет години непрекъсната упорита научно-изследователска дейност, той оставя огромна научна продукция, по-голямата част от която представлявя монографични проучвания, посветени на проблемите на средновековната българска история. С тази своя дейност Златарски става не само достоен прадължител на делото на Марин Дринов и Константин Иречек, но и издига на още по-високо равнище нашата историческа наука, доближи я до нивото на съвременната нему европейска историческа наука.

От друга страна, още с влизането си в Университета, съществуващ тогава като Висше училище, той се заема и с организирането на системно преподаване на българската история като научна дисциплина. Става първият титуляр на катедрата по българска история и я ръководи почти до края на живота си. Повече от четири десетилетия под негово ръководство излизат солидно подготвени исторически кадри, а някой от неговите възпитаници започват да работят рамо до рамо със своя учител на историческото поле и стават достойни продължители на неговото дело.

Наред с пряката си научна и преподавателска дейност, Златарски се отдава и на активна обществено-културна дейност.

Огромната дейност, която Златарски развива като учен, преподавател и общественик, намери висока оценка още по негово време от нашата общественост. Той бе избран за член на редица наши и чужди научни и културни институти и учреждения.

Per aspera ad astra!

Устроена му бе голяма юбилейно чуствуване. За неговата личност и дело бе натрупано огромна литература. Работите, писани преди 9 IX 1944 г., представляват в повечето случаи малки статии, в които се прави преглед на жизнения му път и творческата му дейност. Те са писани обикновено по различни поводи, свързани с живота и дейността му и имат обзорен характер[1].

След 9. IX. 1944 г. за Златарски дълги години не бе писано нищо. Едва по случай двадесетгодишнината от неговата смърт в печата се появиха две работи[2]. Самият факт, че и те излязоха по даден повод, обуслови и техния обзорен характер. Новото в тях, обаче, е новата методологическа основа, от което се изхождаше при преценка на неговото дело[3]. Може да се каже, че в тези две работи е дадена първата марксистко-ленинска преценка на делото на Златарски.

Специални изследвания, които да са породени от един целенасочен научен интерес към делото на Златарски, за съжаление все още няма. Крайно време е в нашата историческа наука да се обърне по-голямо внимание към наследството на нашите крупни историци от миналото.

Настоящата работа не си поставя за задача едно пълно критично разглеждане на научното дело на Златарски. Тя е по-скоро опит да се направи кратък преглед на неговият жизнен и творчески път, като спре вниманието си по специално върху преподавателската му дейност в Софийския университет "Климент Охридски" и научно изследователската му дейност в областа на историята на Първата българска държава.

---

[1] За бележките виж в края на настоящата работа.

II. П Ъ Р В А Ч А С Т.

1. ЖИЗНЕН ПЪТ НА ВАСИЛ НИКОЛОВ ЗЛАТАРСКИ.[3]

Васил Николов Златарски е роден на 14/26 Ноември 1866 г. в гр. Търново, в семейството на будния учител и виден църковен деец - даскал Никола поп Васильов Златарски.[4] Даскал Никола Златарски бил роден в с. Златарица, Еленско през 1822 г. Настанявайки се в Търново като учител, той въвел, със съдействието на учителя от Априловото училище-Неофит Рилски, взаимоучителния Ланкастеров метод.[5] Като църковен деец Никола Златарски е известен със своето активно участие в борбите на Търновци за църковна независимост. През 1858 г. бил избран за секретар на търновската градска община, която застанала на чело на борбата за църковна независимост в Търновската епархия. В продължение на единадесет години той развивал в тази община активна дейност: поддържал връзките й с нейните представители в Цариград, писел жалби на търновци, укрепвал вярата им в успеха на тяхната борба.[6] През това време той имал възможността да се запознае и работи с известния наш голям възрожденски деец и радетел за църковна независимост-Петко Р. Славейков.[7]

След извоюването на църковната независимост, Никола Златарски започнал да дава частни уроци на възрастни лица, които се готвели да стават църковни служители.[8] В същото време, той полагал големи грижи и за своето семейство -най-вече за децата, за които имал желанието да им осигури възможност да получат високо образование. С помощта на Хаджи Николи Минчоолу, представител на търновци по църковния въпрос в Цариград и кръстник на неговите деца, Никола Златарски успял да настани най-големият си син Александър в медицинското училище в Цариград, а Георги-в императорския лицей в Цариград.[9] Третият син- Стефан, изпратил в Русия, а най-малкия-Василчо, решил да посвети в църковно звание и да отговори по тоа начин на крещящата тогава нужда за български свещеници.[10]

Малкият Васил тръгнал на училище на шестгодишна възраст и успял за кратко време да се научи да чете и пише. На другата година той "имал вече елементарни познания по свещена история и катехизис".[11] През есентта на 1873 г; той бил вече в приготвителния клас.[12] Но скоро семейството му било сполетяно от голямо нещастие-през 1875 год.

умира на 58-годишна възраст баща му.[13] Освен тази тежка загуба, настъпили и други големи събития, които принудили Василчо да прекъсва няколко пъти училището. През 1877 /78 г. избухнала руско-турската освободителна война. Въпреки тия събития, той продължил да се учи и успял да завърши трети клас на петокласната гимназия в Търново.[14]

В края ня 1878 г. Златарски бил приет като стипендиянт в Петропавловското духовно училище край Лясковец.[15] "Това училище, отбелязва Ю. Трифонов, под името "Богословско", било основано през пролетта на 1874 год. от митрополит Иларион Макариополски, но в края на юний 1877 година се затвориле поради руско-турската война. В декември 1878 год. то биде отворено на ново, и се нарече Петро-Павловско, по името на мастиря св. Петър и Павел, в който се помещаваше. За негов ректор бе назначен епископ Климент, някогашният автор на "Нещастната фамилия" и "Иванко", убиеца на Асеня, човек даровит и авторитетен. Отначало училището имаше само приготвителен клас, разделен на две отделения - едно за по подготвените и друго - за по-слабите".[16] През м. октомври 1886 г. по настояване на правителството и решението на Народното събрание, то бе закрито.[17]

В това училище Васил Златарски прекарал до 1881 год. Ранната смърт на баща му попречила за по нататъшното осъществяване на идеята за църковното призвание. Грижата за по-нататъшното му образование и възпитание поели неговите братя. "Пръснати всеки по свой жизнен път[18] -Александър и Георги /по това време/ са чиновници в София, а Стефан, предпоследното дете, е в Русия офицер от руската армия, - пише в своите "Спомени.." неговата дъщеря Креса Златарска-Тодорова-те били "единни в обичта си към най-малкия брат. "Ичрез една продължителна семейна преписка, те решават да направят всичко възможно, за да може и техния най-малък брат да получи високо образование и то светско, а не църковно. През есентта на 1881 год. Васил - 14-годишен вече, бил изпратен в Русия да продължи образованието си, но не в семинария, защото последните не били, както се изразява неговия брат Стефан, на почит в Русия, - а в гимназия - дето можело да се получи действително всестранно и солидно образование и възпитание.[19]

Но "младият Васил се посвещава на науката не само, за да угоди на братята си, не по внушение а и по своя воля, по свое влечение, с пълно съзнание за възможност и дълг".[19]

От този момент, когато той заминал за Русия, до времето когато той се оформил като самостоятелен човек и поел сам пътя на своята съдба, той сее намерал под непрекъснатите грижи на своите по-големи братя. Когато заминавал за Русия, брат му Александър го изпратил със следните думи: "Бъди, прочее, трудолюбив и юнашки посрещай всичките мъчнотии, които би ти се изпречили, защото без мъчнотии и препятствия нищо не се придобива."[20] Непосредствената грижа за него в Русия поел брат му Стефан, който, както по-сочихме по-горе, бил в това време офицер в руската армия. Другите братя също непрекъснато се интересували за него и оказвали съдействие и помощ на свои брат Васил. По тъков начин бащинската грижа, наистина била заменена с братската обич, която продължила праз целия техен живот.

Идвайки в Русия, Златарски се записал в Първа петербургска класическа гимназия. Той я завършил през 1887 г. с отличен успех[21] и веднага след това се записал в Петербургския университет, но не да следва медицина, както го съветвали братята му, а история, "към която той чувствувал влечение".[22]

По това врама катедрата по славянски езици и история на славянските народи в историко-филологичфския факултет на Петербургския университет се заемала от известния руски дореволюционен историк-славист проф. Владимир Иванович Ламански, а катедрата по всеобща история, от знаменития руски византолог Василий Григориевич Василевски. По такъв начин случайността дава възможност на Златарски да попадне в Русия в един момент, когато славистиката и византологията се намират в истински разцвет и да получи солидна подготовка.

В Петербургския университет той изучава най-напред средновековна история и славянска филология. След това се насочва към българската история и историята на Балканския полуостров.[23] Като студент Васил Златарски става член на научен кръжок, съставен от млади учени. Както пише М. Андреева от този кръжок, в който влизал В. Златарски, излизат такива големи учени като Михаил Ростовцев, А. А. Андреев, и др.[24]

Университетското си образование Златарски завършва през 1892 год.[25] с кандидатската си дисертация "Письма Николая Мистика Патриарха Константинопольскаго к Симеону, князу Болгарскому", прегледана и одобрена от проф. В. И. Ламански.[26]

Завърнал се в България през 1893 год., той бил изпратен от тогавашното Министерство на народното просвещение на специа-

лизация по археология в Германия. Тук той прекарал до 1895 г., когато бил повикан от министерството и назначен за учител в Софийската мъжка гимназия. В същото време, той бил командирован от Министерството и да чете лекции по българска история в тогавашното Висше училище.[28]

Скоро след това той започва да чете само лекции във Висшето училище. През 1897 год. бил избран за редовен доцент и оглавил катедрата по българска история.[29] По такъв начин Златарски става първият ръководител на катедрата по българска история. През 1900 год. той бил повишен в степен "извънреден професор.[30] Няколко години след това през 1906 год., въз основа на доклад от Димитър Агура[31] върху научната продукция на Златарски, Министерството го повишава в степен редовен професор.[32]

В живота на Висшето училище, преобразувано след това в университет, проф. Златарски взема най-активно участие. Тук развива огромна преподавателска и научно-изследователска дейност.[33] За това говори и обстоятелството, че по време на своята дългогодишна преподавателска и професорска дейност, наред с оглавяването на катедрата по българска история, той е бил избиран три пъти за декан на историко-филологическия факултет и два пъти за ректор на Университета.[34]

Като професор в Университета Златарски не можел да остане безучастен към борбите, които професорското тяло е водило срещу различните опити на нашите буржоазни правителства да ограничават академическата свобода на преподавателите и културната автономия на Университета. Ярък пример за това бе борбата на професорите от Университета през 1907 – 908 год. Както е известно, на 3 януари 1907 год. при откриване на новата сграда на Народния театър, студентите освиркват честолюбивия монарх – княз Фердинанд. Разярен от тази постъпка на студентите, князът побързал да се върне в Двореца. Правителството на стамболовиста Димитър Петков, което било по това време на власт, за да утеши княза за накърнената му "чест" и "достойнство" взема решение да затвори Университета за 6 месеца. През това време да призове студентите в казармите, а професорите и преподавателите да бъдат уволнени. Това свое решение правителството взема без съгласието на министъра на Просвещението – проф. Иван Дъжк Шишманов, който то по това време бил болен на легло. Ето защо в знак на протест срещу тази чудовищна, безсъвестна мярка на правителството, Шишманов си подал веднага оставката. Този негов акт, обаче не мож

да спре правителството, което набързо прокарало своето решение в послушното нему "народно" събрание. Решението на правителството, обаче, срещнало остра съпротива от страна на професорското тяло. Започнала се истинска борба, която продължила цяла година и завършила с победа на преподавателите и професорите. Те принудили правителството да ги възвърне в Университета при условия диктувани от самите тях. Подробното разглеждане на тия събития не влиза в задачата на настоящата работа.[35] Тук само ще отбележим, че в всички мероприятия на професорите и преподавателите – издавани позиви, възвание и пр., на едно от първите места стои подписа на проф. Златарски.

В същото време не малка дейност Златарски развива и извън Университета. Като преподавател бил канен да чете лекции по българска история във Военното училище, през учебната 1901-902 год. и в Софийската духовна семинария през 1903-904 год. През 1915 год. той чете лекции и във Военната академия. От 1920 год. чете лекции по нова политическа и социална история на България и Балканския полуостров в Балканския Близкоисточен институт /Свободния университет/[36].

Съществен момент от неговата извънуниверситетска дейност представлява участието му в живота на Българската академия на науките. Приет за действителен член през 1900 год,[37] той оглавява историко-филологическия клон при Академията, на който клон от 1900 до 1921 год. бил секретар, а след 1921 год. -председател. През 1926 год. проф. Златарски бил избран за подпредседател на БАН.[38] Заемането на тези отговорни постове в БАН говорят най-добре за онази роля, която той е играл в нейния живот.

Като секретар, а после и като председател на историко-филологическия клон при БАН, той е докладвал десетки научни трудаве за печат в академичните издания. По негови доклади са били приети за членове на БАН редица видни наши и чужди научни работници.[39]

Като подпредеедател на БАН проф. Златарски взема участие в тържествата, проведени в Загреб по случай 100-годишнината от рождението на големия хърватски учен – акад. Франьо Рачки.[40]

Наред с това, като представител на нашата историческа наука проф. Златарски взема активно участие в редица международни научни конгреси. През 1912 год. той участва като делегат

Per aspera ad astra!

на конгреса на историците в Петербург, за организиране Съюз на славянските академии.[41] Той участва като гост на тържествата в Прага по случай 1000-годишнината от рождението на Св. Вацлав, състояли се от 25 септември до 18 октомври 1929 год. и присъства на първия конгрес на славистите в Прага като представител на Министерството на народното просвещение.[42]

Заедно с Петър Ников, Янко Тодоров, Иван Снегаров и Иван Гошев, проф. Златарски участвува в третия международен конгрес по византология, състоял се в Атина от 12 до 19 октомври 1930 год.[43] Следващият конгрес византолозите насрочили през 1934 год. който да се проведе в София. За председател на организационния комитет бил избран проф. Златарски.[44] Това бе голямо но заслужено признание на цялата негова дейност от нашата и чуждестранна научна общественост. Въпреки своето силно разклатено здраве, проф. Златарски намери в себе си сили да ръководи четвъртия конгрес на византолозите у нас.

С това не се изчерпва дейността на Златарски като учен и общественик. Ето още някой моменти – когато през 1906 год в Русия умира Марин Дринов, проф. Златарски е един от членовете на делегацията, която взема участие в неговото погребение.[45] През месец май 1909 год., заедно с Пенчо Славейков, той отива в Русия да присъствуват на Гоголевите тържества и да придружат тленните останки на Марин Дринов до България.[46] През 1910 год. проф. Златарски взема активно участие в Славянския събор, проведен в София като подпредседател на Славянското дружество.[47]

След Първата световна война бе образуван международен комитет за исторически изследвания. Като представител на българската историческа наука в него влезе проф. Златарски.[48] Той участвува като подпредседател на новоснования и просъществувал за кратко време у нас Библиографски институт.[49] През 1923 год. той става председател на дружеството за българо-чехословашка взаимност и т.н.[50]

Единствената сфера, в която проф. Златарски не е вземал активно участие – това е политическия живот. Предлагали са му постове на министър и пълномощен министър, но той е отказвал безусловно и категорично. Макар и с буржоазни убеждения, не е членувал в нито една от съществуващите по негово време у нас буржоазни политически партии.[51] "Той смяташе – отбелязва своите "Спомени" Креса Златарска – Тодорова, че каквото и да е политическо обвързване е несъвместимо с неговата професия и

гибелно за неговото призвание." Както към Фердинанд, така и към неговия син Борис III, той имал хладно отношение и Дворецът е знаел добре това.[52]

Последните години от своя живот проф. Златарски посвети предимно в научно изследователска дейност.[53] Въпреки продължителното болезнено състояние, в което бе изпаднал и намалената работоспособност, той работи непрекъснато, за да успее да завърши започнатото голямо дело – написването на многотомна история на България, по-специално на средновековната история на българската държава. Денонощната къртовска работа се отразява още по-зле върху наговил организъм и в средата на месец декември 1935 год. той умира " с перо в ръка" – работейки над последни поправки и допълвания към четвъртия пореден том от своята "История на българската държава през средните векове" който остана в ръкопис почти привършен.[54]

.....

Per aspera ad astra!

2. ПРЕПОДАВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА ПРОФЕСОР В. Н. ЗЛАТАРСКИ В УНИВЕРСИТЕТА.[55]

От направеното изложение в предната глава се вижда, че през периода 1881 – 1895 год. Златарски е прекарал извън границите на нашето Отечество. През това време у нас се извършват големи изменения. Изминали са повече от петнадесет години свободен живот, през който се изграждат основите на младата българска държава. Тръгнала по нов икономически и социален път на развитие, българската буржоазно-капиталистическа държава започнала да изгражда и нови учреждения, необходими за нейното управление и развитие на политическия, икономическия и културен живот.[56] Между първите културни и научни учреждения, създадени в първите години след Освобождението, било и Висшето училище в София. Основаването на това първо по рода си висше учебно заведение у нас, било голям успех за родната ни наука. Още от самото начало на неговото създаване, на него се гледало като на б ъ л г а р с к и у н и в е р с и т е т.

Историята на Софийския университет е твърде кратка в сравнение с тази на някой европейски университети, които имат няколкостотин години живот. Макар и кратка историята на нашия университет е твърде интересна, но нейното разглеждане стои извън рамките на настоящата работа. Тук ще се спрем само на някои от онези моменти от нея, които имат пряко отношение при разглеждане преподавателската дейност на В. Н. Златарски.[57]

Когато Златарски постъпил във Висшето училище, то изминало един незначителен период на съществуване. Вместо да окаже голяма подкрепа на това първо висше учебно заведение, тогавашните управляващи партии и обществеността погледнали на него с едно нескрито недоверие. И само чувството за дълг пред народа, чувството да се направи нещо за напредъка на науката и културата в нашето Отечество по онова време, е била оная жизнителна сила, която вдъхвала сила на неговите преподаватели. Условията за работа били крайно лоши и въпреки самоотверженатa дейност на първите пионери на Висшето училище, резултатите били незначителни.

Независимо от обстоятелството, че Висшето училище било открито най-напред с историко-филологически факултет, състоянието на преподаването и изучаването на историята като научна дисциплина било не добро. През първите години на неговото съществуване са преподавали: история на източните народи, история на Гърция и Рим, история на средните векове и история на югозападните народи.[58] Едва през учебната 1890-91 год. проф. Димитър Агура започва да чете лекции и по българска история – през летния семестър на трети курс, по два часа седмично. Такава е била най-общи линии картината на преподаването на и с т о р и я във Висшето училище, когато в него постъпил В.Н. Златарски. При това положение, може да се каже, че Златарски бе първия преподавател във Висшето училище, който бе подготвен специалист по българска история. Неговият предшественик проф. Димитър Агура бе специалист по Обща история. За това Министерството на народното просвещение поверило на младия Златарски да се заеме с укрепването на преподаването на българската история. При осъществяването на възложената му задача Златарски срещнал големи трудности. "Оня, пише по-късно Петър Ников, който знае при какви трудности трябва да работи и днес/ МК- последните няколко години преди 9-ти септември 44 год./ още ученият по българска История, той ще разбере колко несравнимо по-тежки са били условията по онова време, и колко тежко е било бремето, сложено така неподходящо на плещите на Златарски".[59] В своята непосредствена преподавателска дейност младият Златарски не е можел да се опре на някакъв съществен опит от своя предшественик. Дейността му била спъвана и от други причини: липсвали пособия от общ характер необходими на студентите за овладяване на материала по българска история. Липсвали български летописи и исторически паметници и пр.[60] Въпреки тия затруднения, опирайки се на своята солидна подготовка, Златарски се заел с възложената задача.

Като пръв титуляр – ръководител на катедрата по българска история той си поставил, като непосредствена задача да укрепи тази катедра, за да стане тя център, от където да се насочва организирането, както на преподавателската, така и на научно-изследователската дейност. За този цел било необходимо да се изготви програма. И действително такава програма/вж. прил. №1/ била изготвена от него. Тя станала ръководство за преподавателската му дейност. По нея Златарски събрал и подредил материала на своите лекции по средновековна българска история.

Per aspera ad astra!

Тази програма е съставена от Златарски съобразно неговото буржоазно-идеилистическо схващане за развитието на историческия процес. Ето защо тя крие в себе си всички недостатъци на ограничената буржоазна методология. В нея са отразени главно видимите страни на историческия процес в нашата история, без да са докоснати основните черти, характеризиращи закономерността на историческото развитие. С други думи, казано, той е успял да обхване, разбира се, доста подробно всички моменти характеризиращи, политическата история на българската средновековна държава. Изтъкнатите моменти в нея от социално-икономическото развитие на българската държава през средните векове имат по-скоро случаен характер – главно поради обстоятелството, че за тях има налични изворни данни и те не могат да бъдат отминати от една програма която има основание да бъде изчерпателна по всички въпроси от средновековната българска история.

Въпреки тия недостатъци на програмата, резултат от методологическата ограниченост на нейния автор, тя има голямо значение за нас. Преди всичко, тази програма е първият опит да се придаде организиран и целенасочен характер на преподаването на българската история в нашия университет като научна дисциплина. Това е целял с нейното съставяне младият Златарски. От друга страна, тя е първият опит, в който е обхванатата най-пълно политическата история на българската държава през средните векове. Независимо, че поради своя буржоазно-идеалистически възглед Златарски е схващал като начален момент на българската история годината, когато била образувана първата българска държава, в програмата си той е отделил значително място и на редица въпроси, които далеч предхождат това събитие и обхващат истории та на днешните български земи. Причината, за да отдели място на въпроси предхождащи образуването на държавата, се явявала необходимостта да се отговори на редица въпроси, които са от съществено значени за ранната българска история, а именно: "как се е образувала българската народност, какви елементи са влизали в нейния състав, какво влияние са имали културите на различните народи върху образуването и, какви борби е тя водила с тези елементи и най- сетне, как тя е отвоювала тази самостоятелност..."[61] За да може да отговори именно на въпроси от ранната истария на България, Златарски е трябвало да се обърне "към историята на първобитните народи, които са населявали някога си страната на сегашното наше отечество; към историята на Балканския полуостров

под римско владичество и неговата съдба през Великото преселение на народите и най-сетне към заселването на полуострова със славяните и тяхната роля при образуването на българската народност".[62]

Не може да не прави силно впечатление онова голямо място, което Златарски е отделил в програмата на славянския проблем. За разлика от прабългарите, към чиято история той насочи голяма част от своята научно-изследователска дейност,[63] в програмата, а от тук и в преподавателската си дейност той е отделил голямо място на историята на славяните.[64] В това отношение Златарски може да се нарече достоен продължител на делото на Марин Дринов. По-нататък, в програмата следват въпроси, които се отнасят до историята на Първата българска държава. Голямо многообразие от въпроси отнасящи до този период от българската история, са групирани около няколко по-основни проблеми:

1. Основание и закрепа на българската държава,
2. Политическо издигане и териториално разширение и
3. Сближение с Византия и падане на България.

Разделът в програмата, отнасящ се до периода на византийското владичество е сравнително най-кратък. Но разбира се това е и най-пълното, което е можело да се даде за него в онзи период. Тук въпросите са групирани около два основни проблема:

1. Епоха на възстанията и
2. Епоха на елинизацията.

Най-подробно разработен се явява разделът в програмата, отнасящ се до историята на Втората българска държава. И това е естествено. Този период е най-късният от средновековната българска държава и за него съществуват запазени повече извори известия, натрупана е и повече литература в историческата наука. Ето защо и проблематиката тук е по-разнообразна. Ако на Златарски не бе съдено да осъществи поставената си задача, като изследовател на този период от нашата история, като преподавател той успя да я обхване в неговата най-голяма пълнота /разбира се, имаме предвид политическата история/. Множеството от въпроси тук са групирани около редица проблеми:

1. Освобождение и обединение на българските земи,
2. Българите при последните Асеновци,
3. Борба с татари и византийско влияние,
4. Временно засилване на българската държава,
5. Постепенните завоевания на турците и падането

Per aspera ad astra!

и падането на българското царство,

6.Вътрешните отношения на Второто българско царство

И така, при изготвянето на тази програма, нито един момент от политическата история на българската държава през средните векове не е изпуснат от погледа на нейния автор.

Тази програма е била спазвана като ръководство през цялото време на преподаването на българската история в университета от Златарски. Въз основа на нея са били изготвени и лекциите както по отделните въпроси, така и по цели раздели от българската история през средните векове. Това обстоятелство придава още по-голямо значение на програмата.

Друг важен момент от преподавателската дейност на Златарски е изготвянето на самите лекции. Запазените в Архива на БАН негови лекции, свидетелствуват за голямата му начетеност Те показват, че той е познавал основните извори, отнасящи се до средновековната ни история и в същото време цялата литература, в която специално или отчасти се третират въпроси от средновековната българска история. Дейността на Златарски придобива още по-голямо значение като се вземе предвид и факта, че той сам е бил един неуморим изследвач на средновековната ни история. Непосредствен работник на историческото поле, той е следил всички достижения на историческата наука, отнасящи се до българската история. Това обстоятелство му даваше възможност като преподавател винаги да подържа своите лекции в унисон със съответното ниво на историческата наука.

Особено големи грижи за изготвянето на своите лекции Златарски е полагал в първите годин на своята преподавателска дейност, когато е трябвало да събира огромният материал по средновековната българска история. Но грижата му към лекциите не отслабвало и по-късно, когато основният материал е бил събран, а и самж той вече е придобил дългогодишен преподавателски опит. И тогава той не е преставал да поправя и допълва лекциите си.[65] За това "студент те обичаха лекциите на баща ми, отбелязва неговата дъщеря Кресан Златарска- Тодорова, макар, че той не минаваше за добър лектор: не говореше свободно а четеше дословно. Този недостатък не му пречеше да оживи лекцията си още от начало с някоя духовитост или любезно изказана забележка, или с някое пояснение между редовете, чрез което сполучливо влияеше в допир със слушателите си и задържаше тяхното внимание..."66

Как конкретно е протичала преподавателската дейност на Златарски в университета може да се види от запазените във фонда на Университета и на други места, разписание на неговите лекции/вж. прил. №2/.

Само един бегъл поглед, хвърлен върху тях, е достатъчен, за да се види, че редът на разписанията на лекциите му е следвал безусловно редът на материала, подреден в програмата му. Това обстоятелство още веднаж подчертава голямото значение на програмата за преподавателската му дейност.

От данните за разписанията на лекциите му, могат да се набележат няколко основни периоди в неговата преподавателска дейност:

Първи период – от 1895 до 1904 год.
Втори период – от 1904 до 1921 год.
Трети период – от 1921 до края на неговата преподавателска дейност.

През първия период, Златарски насочва своето внимание главно към четене на лекции по средновековна българска история, редът на които следва периодите посочени в програмата му. Друга страна от преподавателската дейност през този период е разглеждането на известията на византийските хронисти като извори на българската средновековна история, също така и "Отговорите на папа Николай..." Важен момент от преподавателската дейност на Златарски в този период е и разглеждането на въпроса за развитието на българската историография през XIX в. По този начин Златарски се стремял още от началото на своята преподавателска дейност да даде едно действително запознаване на своите възпитаници с фактическата страна на българското средновековие, изворите които са съществували за него, а също така и състоянието на българската историческа мисъл, като се започне с Паисий и се стигне до негово време.

През този период, както и по-горе изтъкнахме, Златарски е бил и титуляр на катедрата по българска история.

Вторият период от преподавателската дейност на Златарски започва от 1904 год. Тогава Висшето училище в София било преобразувано със закон в Университет.[67] Този акт става причина да се извършат и някой структорни промени в старото Висше училище. Създадени били нови катедри, а някой от съществуващите били преобразувани. Такъв бил случаят с катедрата по

българска история. Тя била преобразувана в катедра по българска история и история на балканските народи. Начело на така преобразуваната катедра застанал отново проф. Златарски. В този си вид катедрата просъществувала, чак до 1921 год.

Структурните промени в катедрата дали своето отражение и в преподавателската дейност на проф. Златарски. Той се заел с четене на лекции не само по средновна българска история и и история на балканските народи. Започва да чете в един последователен ред история на Сърбия, Турция и Румъния.

По такъв начин, през този период в Университета настъпва едно по-голямо диференциране в историческата науска, една нова по-голяма възможност за по-солидно подготвяне на историческите кадри. И през този период Златарски продължава да занимава своите възпитаници с проблемите на българската историография и изворите за нашата история през следните векове.

През 1921 год. катедрата по българска история и история на балканските народи била преобразувана отново. От нея отпаднала функцията около грижите и за историята на балканските народи и тя отново се превърнала в катедра само по българска история. Грижата за историята на балканските народи преминала към катедрата по история на Източна Европа -Византия, Турция, балкански народи, Маджарско, Полша и Русия.[68]

Начело на новообособената катедра по българска история застанал отново проф. Златарски. С това се слага и новият, трети по ред период в неговата преподавателска дейност.

В този период той продължава да чете лекции по средн вековна българска история и история на балканските народи - история на Сърбия и Румъния.

Съществена черта и през трите периода на преподавателската дейност на проф. Златарски е неговият стремеж да запознава своите студенти с четене и обяснение на домашни исторически паметници. Друга характерна черта била грижата, която той постоянно проявявал не само за своите лекции, но и за своите слушатели. За тяхната подготовка при овладяването на материала той не жалел нито сили, нито скъпото си време. Нещо повече, неговия дом винаги отворен за всички, които се нуждаели от неговата помощ.[69] Онези от студентите, които проявявали голям интерес към научна работа и желаели в бъдеще сами да се отдадат на научна дейност, намирали най-горещо съдействие и подкрепа от негова страна. В този случай проф. Златарски постъпвал към тях

така, както по времето на неговото студенство в Русия са постъпвали неговите учители Ламански и особенно Василевски. С радост той им давал упътвания и ги насочвал в тяхната научна дейност не само в Университета но и когато те излезат извън него.

Друга страна от преподавателската дейност на Златарски била неговата грижа около подбора на свой "заместник", както се изразява Креса Златарска-Тодорова. Сам ~~натърбил~~ нае се с изпълнението на една огромна задача, неосъществима дори за времето на един човешки живот, но "не от суетно самомнение, не поради себеличен стремеж да привлече само за себе си всичката слава на това дело, а напротив, за да вложи в неговото осъществяване без остатък всичките си творчески сили, докато постепенно се погълне в него цялата му собствена личност". Проф. Златарски "не можеще да не знае, че не е безсмъртен." За това той започва да търси сред своите възпитаници такъв "който би могъл, въоръжен с необходимите знания да продължи неговото дело със същото усърдие и със същата задълбоченост".

Отначало неговият избор пада върху надарения с големи способности историк Никола Милев. Но когато последният се откъсва от историческата наука и се отдава на журналистическа и политическа дейност, което довеждало твърде рано до завършване на неговия жизнен път, проф. Златарски се ориентира към Петър Ников и Петър Мутафчиев. Особено големи надежди той е възлагал и на младия тогава историк Иван Дуйчев.[71]

В тази връзка може да се отбележи, че Златарски не тръгна по пътя на своя учител-Марин Дринов – път към организиране на колектив от историци и да привлече към него археолози, филолози и пр., за да може с общи усилия да се обхванат и (разработят, разгърнат) действително по-цялостно проблемите на ранната ни история, а тръгна по друг път-да търси отделни, безпорно високо надарени (на-дарени) и способни личности, които да продължат неговото дело. В несъстоятелността на този свой път, проф. Златарски успя да се увери едва когато навлезе в преклонна възраст. Непрекъснатите атаки на различните болести върху неговия организъм го накараха да се усъмни в надеждата, че ще можеше да довърши до край започнатото дело. Тогава, пише Петър Ников, "той често повтаряше, че един живот е кратък за написване на българската история..."[72]

Друга страна от пряката преподавателска дейност на проф. Златарски е неговото участие в студентските научни

Per aspera ad astra!

екскурзии - важно звено в учебния процес при обучението на студентите историци". Тогава, пише дъщеря му, той напълно се приобщаваше към тяхната младежка среда: сам жизнерадостен, непосредствен, той ги предразполагаше в държанието, с което те от своя страна не злоупотребяваха и делеше с тях незгодите на пътуването без ни най-малка проява на превзетост, капризи и придирчивост, без да издаде каквато и да е умора". [73] Въпреки, че е участвал в много и най-различни екскурзии "най-любимият му извет, който провеждаше с почти всеки випуск, бе посещението на трите стари столици: Плиска, Преслав и Търново. В родния си град и околностите му, между ценните исторически паметници, баща ми не е пропускал да покаже манастира, в който се е помещавала Петро-Павловската семинария, в която се е учил той преди да отпътува за Русия". [74]

Проф. Златарски бе освободен от длъжността ръководител на катедрата по българска история едва когато навлезе в преклонна възраст. Настъпилото непрекъснато влошаване на неговото здраве го принуди да напустне и преподавателската си дейност. Но зад гърба му вече лежаха четири десетилетия изминат път. През това време той успя да издигне преподавателската дейност по българска история в Университета не само на един съвършенно нов по-висок етап, но и да съдействува за понататъшното диференциране на историческата наука, за да могат студентите следващи и с т о р и я в Софийския Университет да придобиват все повече и повече знания.

.....

III. В Т О Р А Ч А С Т

НАУЧНО - ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ НА В.Н.ЗЛАТАРСКИ.

1.Обща характеристика.

Научно-изследователската дейност на Златарски е най-съществената част от цялостната негова дейност.Нейното начало води още от студентските му години,когато той написал първото си научно съчинение "Писмата на ~~Николай Мистик~~ Цариградския патриарх Николай Мистик до българския княз Симеон" и продължи до посбедните дни на неговия живот.В продължение на повече от четири десетилетия,с рядка упоритост и настойчивост той се занимава с пр_облемите на нашата история и най вече с проблемите ~~на~~ средновековната българска история.С приносите, които той направи при разработването на този период от нашата история,се мерят главно неговите заслуги в историята на българската историография.

Насочването на Златарски към разработването проблемите на средновековната ни история не бе случаен факт.То бе обусловено от някой фактори и причини,разглеждането на които е предмет на настоящата трава.

И така,за насочването на Златарски към нашето средновековие изиграват по наше мнение съществено значение главно два фактора:

Първият - влиянието,което ~~у~~казва върху младия Златарски развитието на руската ~~дореволюционна~~ дореволюционна медиавистика,с нейните различни клонове - и най- вече - славистиката и византологията.Славистиката в Русия,оформила се като наука през първата половина на ~~19-ти~~ XIX в.,започва да се развива с небивал темп и още в началото на втората половина на века тя достига своя разцвет. През 80-те и първата половина на 90-те години,тя има завоювани нови сериозни научни постижени и придобива огромно международно признание от целия научен

Per aspera ad astra!

свят.От друга страна,обособила се като отделна наука и византология.Тя намира своя най-голям разцвет в трудовете на знаменития руски дореволюционен историк проф.В.Г.Василевский.Неговите трудове придобили такава международна известност,отбелязва сам Златарски,че редица видни европейски учени се заели с изучаване на руски език само за да могат да се запознаят с тях в оригинал.[75]

Имал рядката щастлива възможност да учи по време на своето следване в Русия при едни от най-големите колоси на руската дореволюционна историческа наука професорите Ламански и Василевский,Златарски не само изпаднал под тяхно влияние,но бил насочен от тях особено от Василевский в областта на средновековната българска история.[76]Непосредствен плод на това влияние сеж явява написаната кандидатска дисертация от Златарски, за която вече по-горе споменахме.

Вторият фактор тряв ва да се търси в състоянието на българската историчска наука в средата на 90-те години на миналия век,когато Златарски се завръща в България и се залавя научна дейност.

В своето развитие до този момент българската историческа наука бе извървяла значителен път на развитие.[78]Историческата традиция в нашата история датира още от ранното ни средновековие.В зората на българската държава,началото на тази традиция се поставя от "Именника на българските ханове". И благодарение мощта на българската държава през средните векове,тази традиция не само бе запазена но и разширена,за да достигне своя връх при Симеон- по времето на Първата българска държава и през XIII-XIV в.,по времето на Втората българска държава.За голямо съжаление настъпилата след това епоха на турско робство,става причина от цветущата средновековна българска култура,в това число и летописна традиция да останат само незначителни останки или както малко пресилено се изразява Петър Мутафчиев - "няколко надписа от езическата епоха и десетина грамоти от епохата на второто царство,между които третината са късни фалшификати или преработки."[78]Историческата летописна традиция продължила,макар и в по-ограничени размери и след покоряването на българските земи от османските завоеватели.Но условията да работа били извънредно трудни.Редица видни просветни и църковни дейци,които успяли да избегнат ударите на османския ятаган напускат българските земи и се

установяват в съседни, близки или по-далечни страни и там продължават своята книжовна дейност.

Но ако разрушавайки българската държава в края на XIV в. османските завоеватели успели да ограничат почти до крайност летописната дейност в българските земи, не така стои въпроса с народното творчество. Те се оказват безсилни да ограничат устното народно творчество-творчеството на целия български народ. Това творчество води своето начало от най-ранните години от съществуването на българската държава. За всяко по-по-значително събитие народът е създавал песни или предания и по такъв начин е увековечавал за следващите поколения миналото на своите деди.[79] Настъпването епохата на турското робство измени само тематиката в народното творчество. Започва да се създават песни и предания за борбите, които нашият народ е водил срещу турските нашественици. Възпяват или се разказват чудни предания за силата на отделни юнаци и герои. В хиперболизацията на техните качества-сила и мъжество, героизмът който те са проявили срещу новите завоеватели-народът дал израз на своята увереност в борбата срещу новите си чуждоземни господари. С такъв характер се отличават юнашките епически песни за родопския юнак Момчил и особено песните и преданията за Крали Марко от Прилеп. Концентриран израз на народната съпротива е даден и в образа на Балканджи Йово.

В Народния епос от тази епоха е възпят и последния български цар от Втората българска държава -Иван Шишман и то защото се е борил срещу турците-"за българско име и христова вяра".

През следващите векове на турското робство в народния епос настъпват нови елементи, които отразяват борбите на нашенския народ срещу чуждото иго. Така се стига до осемнадесети век, когато през неговата втора половина заповнат да се зараждат нови-капиталистически форми на производство. Макар и в зародиш, те стават основа за зараждане на нови отношения, за зараждане на нови класи в недрата на турския феодализъм. Едва направила своите първи стъпки, новата буржоазна класа започва борба срещу господсващата феодална система. Тя издига като своя първа задача възвеличаване историческото минало на нашия народ за да може да го пробуди за борба. Тази задача е блестящо изпълнена от Паисий Хилендарски, който през 1762 год. написва своята "История славянобългарская".[80]

Per aspera ad astra!

Независимо, че неговата история няма научен характер, със своя огнен зов тя запали първата искра в съзнанието на българския народ, която в последсвие прерастна в голям пожар. За това Паисиевата история с право се поставя за начало на буржоазната историография, а Паисий наречен "баща на историята".

Други представители на този етап до край на XVIII в. са: Йеросхимонах Спиридон,[81] Атанас Нешков/Нешкович/[82] и един неизвестен монах от Зографския манастир.[83] След това се появяват "Царственикът" на Христаки Павлович[84] и "Славянска древност" на Константин Фотинов.,[85] които са написани на основата на Паисиевата история.[86] Към този период спадат съчиненията на Юрий Венелин,[87] украинец, който посвещава главната част от заниманията си на българската история,[88] Георги С. Раковски[89] и Гаврил Кръстьович.[90]

Всички тези трудове "съставляват периода на националния романтизъм в развитието на българската буржоазна историография". Те имат за цел да укрепят самосъзнанието на създаващата се по онова време българска нация, с оглед задачите които стоят пред нея".[91] Или, както се изразява Петър Ников, трудовете на тези историци "неисторическото познание и истина се явяват тука като цел на историята, а изтъкването блясъка и величието на народност и минало, значи известна практическа цел".[92] За това в трудовете на историците от този период на българската буржоазна историография липсва още критическо отношение към изворите.

Нов етап в развоя на българската историография се слага с трудовете на Васил Априлов[93] и особено трудовете на Спиридон Палаузов[94] чиито трудове, изтъква А. Бурмов "стоят напълно на равнището на съвременната нему руска наука".[95] В тези трудове няма вече сляпа вяра към изворите, а критическо отношение. За това с тях се слага началото на ново направление в нашата историография-критическото.[96] Към този етап спадат и трудовете на Марин Дринов[97] и Константин Иречек.[98] Появата на последните двома историци укрепи още повече това направление[99] и постави нашата историография на действително научни основи.

Още до Освобождението ни, българската историческа наука можеше да се радва на общ труд върхе българската история написана от чужденец-големия приятел на българския народ К. Иречек.[100]

От друга страна, М. Дринов и К. Иречек имат големи заслуги пред нашия народ още и със своето участие при уреждане

но неговити съдбини повреме на Освобождението и в първите години след него. Дринов бе първият българин-участвал като министър във Временното руско гражданско управление на България. К. Иречек, поради неговата популярност след написването на "История на българите", бе привлечен от страна на Дринов да дойде и вземе практическо участие в укрепването на просветното дело на Нова България. След Освобождението и Дринов и Иречек, общо взето, без да намаляват своя интерес към българската история, се насочват към друга проблематика, а през средата на 90-те години, когато Златарски започва своята дейност, те са вече в напреднала възраст и което е по важно намират се извън границите на нашата страна.

Такова е в най-общи линии наследството, с което Златарски е разполагал в средата на 90-те години на миналия век.[102] Започвайки своята дейност, младия Златарски е имал съзнанието, че той не е първия българ ски историк, който ще се занимава с проблемите на българската история и че българската историческа наука е извървяла до него един значителен път на развитие.

Не ще да е безинтересно, ако се хвърли един бегъл поглед върху факта как сам той виждал състоянието на българската историческа наука до средата на 90-те години. Това най- добре ще ни даде отговор на въпроса защо Златарски се насочва към проблемите на следновековната българска истори я.

"Нашата историография, отбелязва той в една своя лекция в своето развитие се разпада на три главни периода: първият период-това е период с запознаването на миналото на българския народ и оповестяване, че българите имат, както и всички народи своя история. Това е било време, когато всеки българин, който е имал възможност да чете история, всеки, който по своята начетеност и по своето колко-годе интелектуално разв тие е търсел да се запознае по- подробно с миналото на своя народ, е считал за свой свещен дълг да събере всичко, каквото се среща в съществуващите тогава истории за българите и да го оповести на народния български език за свестав ването и пробуждането на народното чувство и самосъзнание в свойте съотечественици. От такъв компилативен характер са всички известни до сега ръкописни и печатни истории от 2-та половина на XVIII в. и първата четвърт на XIX в. Начело на този период стои великият наш възродител и баща на нашата история- от. Паисии Хилендарски,

Per aspera ad astra!

а като представители негови трябва да считаме продължителя на от.Паисия,от. Спиридон Йеросхимонах Спирдон от края на XVIIIв.,Атанас Нешков/Нешкович/ и всички тъйнаречени преписвачи на от. Паисиевата история от началото на XIX в.

"Вторият период,отбелязва по-нататък Златарски, е период на събиране на материали и разработване на българската история по първоизворите.Това е било времето,когато всеки който е притежавал известна историческа подготовка и любознателност,а главно жажда в славното минало в славното минало на българския народ,се е считал подготвен да събира познания за онова време суров исторически материал,и способен да изложи въз основа на този материал по-подробно и по сериозно фактическата страна на нашата история. От такъв характер са почти всички трудове,които се появиха в промеждутъка от началото на 20-те години до края на 60-те години на XIX в.,казвам почти всички,защото имаше и в тоя период опитване за научно разработване на българската история,но те се оказаха несполучливи ...тям им липсваше научна историческа критика.Начело на тоя пе период стои Юрий Венелин,като пръв български историк в истинския смисъл на думата,а като представители на тоя период се явяват В.Априлов,Г.Раковски,д-р Петър Берон,Сиридон Палаузов Гаврил Кръстьович и много други млади български историци,които през 50-те и 60-те години на миналия век вземаха пряко или косвено участие в разработването на отечествената история. Отличителните черти/на историците/ от тоя период са:сляпа вяра в исторически извор,отсъствие на всякаква критика напрямо последните и ограниченост в изучаването само на фактическата страна на политическата ни история.

Истинското ни критично-научно разработване на нашата история,пише по нататък Златарски,се захваща в третия период на нашата историография,който се почва от края на 60-те години от изтеклия XIX в. и придължава и до днес.[102] Това е времето, когато проучването на българската история премина в ръцете на специално подготвени лица,които вече притежават необходимия научен багаж,усвоили са надлежния исторически метод и критика и принадлежат към известна историческа школа.Това е периодът когато се почва всестранното научно-критическо разработване и културно-историческо изложение на българската история.Началото на тази нова посока в нашата историография поставиха онния млади пълни с саможертвена енергия учени сили,които в на-

началото на 70-те години се групираха около Периодическото списание на основаното в 1869 година Българско книжовно дружество в Браила начело с....Марин Дринов, когото трябва да считаме родоначалник на новата посока в нашата историография".[103]

Тази твърде дълга извадка е най-краткия начин да се покаже сбито как Златарски е схващал в най- общи линии развоя на българската историография до Освобождението на България.[104] Тук няма да се спираме на въпроса до колко той е имал основание да дели развитието на историческата наука у нас до Освобождението на три етапа. Ще отбележим само, че това негово схващане и особено схващането му, че Марин Дринов е родоначалник на критическото направление в българската историография, вече не се подържа.[105]

След Освобождението, отбелязва на друго място с горчивина Златарски, интересът към средновековната българска история като че ли изчезва. "Ние – пише той, като че ли забравихме, че имаме стар разбирай средновековни/ история..."[106] Направеното от българските историци до Освобождението върху ней, бе само едно добро начало, една добра основа. На техните следовници, следователно, се падна голямата грижа да продължат по нататък тяхното дело.

Такова бе положението на нашата историческа наука в средата на 90-те години и то именно подтиква Златарски да се насочи към проблемите на средновековната българска история, за да може по такъв начин да продължи делото на своите предшественици и най-вече на Марин Дринов и К. Иречек, към които питаеше високо уважение и синовна задълженост.

Предшествениците на Златарски в българската историческа наука бяха поставили началото на фактическото възстановяване на българската история и техните последователи оставаше да продължат по-нататък това тяхно дело. За това, отбелязва Златарски "съвременната задача на българския историк е на първо да възстанови фактическата страна на нашата история, а после да мисли за нейното прагматично изложение т.е. изложение на събитията в техните причини и следствия или пък нейната генетическо изложение т.е. изложение на събитията в тяхната приемственост и последователна връзка."[107] Но възстановяването (фактическата историческата) страна на историческия процес, в същност представлява началния момент в процеса на историческото познание. Без него, без натрупаните факти не можеше да се върви по-нататък

Per aspera ad astra!

не можеше да се мине към синтеза, който представлява последния етап на историческото познание.[108] Макар и първоначален момент в процеса на историческото познание, въпроса за фактическото възстановяване на нашата история и особенно за нейния период през средните векове, се явяваше трудно осъществим. Причините за това бяха много. Както по-късно изтъква Петър Ников, на първо място то изтъкваше разпокъсаността на изворите за българската история. Това затрудняваше тяхното издирване и събиране. Друга причина, която се явяваше бе трудната достъпност до тях. И не на последно място, особено за средновековната история, идеше оскъдността на изворите.[109]

И тук е именно голямата заслуга на Златарски, че въпреки тия и редица други причини, той намери в себе си сили да се нагърби с разработването на проблемите на средновековната българска история. Единственото нещо, на което той се опираше, това бе неговата солидна подготовка, получена в Русия.

По какъв път трябваше да се тръгне, за да може да бъде и изпълнена най- добре поставената задача, му подсказа състоянието на "съмият материал /изворите и проучванията за средновековната българска история/ който е известнен до сега", но "недостатъчно разработен както трябва, за това всяко опитване да се събере всичко, каквото е писано по българската история няма да бъде удовлетворително".[110]

Следователно оставаше другият път-монографичните проучвания и тогава да се пристъпи към обобщаващи трудове. За това напълно прав е Петър Ников, когато изтъква, че насочването на младия Златарски към монографичните проучвания на българската история е едно щастливо съвпадение със състоянието на българската историография, което в онзи момент е изисквало тъкмо тежка монографска работа много повече, отколкото далечни обобщения, които можеха да станат и се извършат правилно въз основа на достатъчно вече факти. Би било цяло нещастие, възкликва (по-нататък) Ников, за българската историография, ако на мястото на Златарски бе се паднал някой странещ от монографската работа, любител на широки обобщения.[111]

В методологическо отношение Златарски не можа да дорастне до материалистическо разбиране на историческия процес. В тази връзка, за него може да се каже това, което бе характерно за неговия предшественик Марин Дринов, че и д и о г р а ф и з-

ма бе най-точния компас в историческото дирене, а той е дъмгосан почти винаги с едно емпирико-констативно изложение, на което стремежът да се търсят основните причини остана чужд."[112] Тази методологическа ограниченост на Златарски д де своето отражение върху неговия метод и върху неговата непосредствена научна дейност. При определяне на гладните периоди, например, на които се разпада средновековната българск история Златарски изхожда от онези моменти или страни на историческия процес, които са видими, които са външен израз на други по-съществени явления, които той, обаче, не можа даж долови. А тези ведеми явления не можеха да разкрият обективните закони, които определят закономерния ход на развитието на историческия процес. За това неговата периодизация * в "Главните периоди на българската история"[113] придава на развитието на историческия процес у нас през средните векове случаен характер и в найдобрия случай се стреми, както и програмата за лекциите му да обхване целият низ от събития станали през тези периоди. Изхождайки от буржоазно-идеалистическите си възгледи за развитието на историческия процес, той раздели историята на средновековна България на три главни периода:

Първи период - период на Първата българскаж държава,

Втори период - период на византийското владичество

Трети период - на Втората българска държава.

Тази периодизация на нашата средновековна история както посочихме по-горе,[114] бе залегнала в основата и на неговата програма за лекциите му по българска история и му служеше за ръководство по време на неговата преподавателска дейност. Тази периодизация, въпреки нейната методологическа ограниченост става ръководство на неговата научно-изследователска работа.

Per aspera ad astra!

2. НЯКОЙ ПРОБЛЕМИ ОТ ИСТОРИЯТА НА ПЪРВАТА БЪЛГАРСКА ДЪРЖАВА В ТРУДОВЕТЕ НА В.Н. ЗЛАТАРСКИ.

Разделяйки по такъв начин средновековната българска история на три основни периода, Златарски се заема с тяхното монографично проучване. Крайната негова цел бе, след едно продължително критико-аналитично проучване на всички извори и факти за средновековната българска история, да напише една многотомна история.[115] В осъществяването на тази цел Златарски виждаше смисъла на своя живот и всичко друго за него придобиваше второстепенно значение.[116]

Ръководейки се от своята периодизация, най-напред той се насочва към проблемите на историята на Първата българска държава. В своето няколковековно съществуване Първата българска държава изиграва огромна роля в живота не само на българите, но и в историята на целия Европейски югоизток.[117] Ето защо нейната история е привличала отдавна вниманието на мнозина, предимно чужди и наши историци дълго време преди Златарски да се появи на историческото поле.[118] Въпреки това, голямата оскъдност на изворите, затрудняваше цялостното изследване на този период от българската история и за това в него съществуваха голям брой "тъмни "места, които трябваше да бъдат проучени.

За нашата историческа наука е чест, че Златарски бе първият български историк, който си постави за задача цялостно проучване и възстановяване фактическата страна на историята на Първата българска държава. За осъществяването на тази задача той посвети 37 години от своята изследователска дейност. Неговото челно място в нашата историография се определя преди всичко с постиженията, които той достигна именно при разработване проблемите на Първата българска държава.

В настоящата работа не е възможно да се обхванат всички проблеми от историята на Първата българска държава, които бяха разработени от Златарски. Ще се опитаме да се спрем на няколко проблеми върху които Златарски е работил по-продължително време, като изтъкнем от една страна неговите приноси, а от друга - и някой от слабостите, които той е допус-

нал.

За по-голяма прегледност проблемите в настоящата глава са подредени в хронологически ред на събитията от историята на Първата българска държава.

И така, първият по-значителен проблем към който се насочва Златарски е образуването на славяно-българската държава. Разглеждането на този проблем не можеше да стане изолирано от редица други по-големи или по-малки въпроси свързани с него, тъй като самия акт на образуването на славяно-българската държава бе свързан с редица други събития. Българската държава се еъздава върху територия, която преди това е била византийска; тук е имало местно население, живяло векове наред преди да дойдат славяните и прабългарите. Изоставяйки въпроса за местното население на Балканския пълуостров, така както той бе разгледан от неговия предшественик Марин Дринов,[119] Златарски се насочва към други три основни въпроси, отнасящи се към този проблем: славяни, прабългари и самият акт на образуването на славяно-българската държава. Първото нещо, което би следвало да се отбележи е, че при разглеждането на тези въпроси, Златарски не продължи делото на Марин Дринов. Последният, след като се спира на кратко на състоянието на Балканския полуостров до заселването му от славяните, насочи своето внимание към най-ранната история на славяните, с единствената цел да покаже и докаже на свойте следовници, че началото на българската история трябва да се търси в ранната история на славяните, защото славяните са тези племена, които лежат в основата на днешния български народ.[120] Но в своите трудове посветени на историята на славяните,[121] Дринов не можа да обхване цялото многообразие на въпроси, отнасящи се до славянския проблем. От друга страна, при разглеждането на тия въпроси той допусна някой погрешни предположения.[122] Задача на неговите последователи бе от една страна, въз основа на новите постижения на историческата наука по историята на славяните, да поправят погрешните постановки на своя предшественик и от друга-да насочат своето научно дирене към нови въпроси от историята на славяните които М. Дринов не бе успял да засегне.[123]

Направеното от Златарски при разглеждането на въпроса за славяните, не може да се каже, че бе продължение на ония резултати, до които бе дошъл Марин Дринов. Той ограничи своето внимание

Per aspera ad astra!

(ние) само върху два основни въпроса от тяхната история-заселването им на Балканския полуостров и техните отношения с Византийската империя до средата на VII в.Тези два въпроси бяха разгледани в една съвсем кратка глава – от дванадесет и половина страници – на многотомния му труд "История на българската държава през средните векове" т.I,ч.1,стр.7-19.И в една(друга) статия"Населяването на славяните на Балканския полуостров", излязла на сърбо-хърватски език след неговата смърт.[124] И двете работи имат компилативен характер и стоят не по-високо от Дриновите изследвания.

На пръв поглед изглежда трудно да се обясни това отношение на Златарски към историята на славяните.По-горе имахме случай да посочим,че като предавател още в първите години на своята дейност той отдава голяма значение на славяните.Това бе резултат от една страна от влиянието,което бе оказала върху него руската дореволюционна историческа наука и от друга-неговите домашни учители – Дринов и Иречек.Като изследоветил Златарски не разработваше проблемите на Първата българска държава по техния хронологически ред.[125] Най-напред той се насочва към проблемите от IX в.,после към историята на България през VIII в.Към най-ранните периоди на българската история той се върна по- късно, когато вече тъкмеше да издаде първият том на многотмноия си труд.Изучаването на работите ~~на историците~~ посветени на историята на славяните става в периода между двете световни войни,когато българската буржоазия бе разочарована от Русия при разрешаване на националния въпрос на Балканите.Това обстоятелство принуди българската буржоазия;която в по-голямата си част до войните бе привързана тясно към нашата освободителка,да се откъсне от нея,а заедно с това и с целия славянски свят.Политическата обстановка даде своето отражение и върху историческата наука. Тясно свързаните с отделните буржоазни партии популяризатори на историческата наука,започнаха да крещят в хор срещу Русия и славянския свят,да отхвърлят всичко славянско в основата на българския народ.[126] Златарски,макар че не се подаде до такива крайности(например той подчертава високата материална култура на славяните,обективно се стреми да покаже тяхната роля при образуването на българската държава)все пак като чедо на своето време,не се реши при създалата се обстановка между войните да продължи по-нататък делото на своите предшественици в областта на историята на славяните,а насочи погледа на своето научно

дирене към другия въпрос към ранната българска история-историята на прабългарите.

Отдаването на пре-голямо значение на ролята на прабългарите в образуването на българската държава и народност, направи тяхната история голям проблем за нашите историци. От множеството въпроси, преплитащи се в този проблем, най-занимателен се оказа въпросът за техния прозход.[127] За изясняването само на този въпрос в историческата литература беше натрупан огромен исторически материал. Въпреки това, пише съветският историк- С.А. Никитин, този фактически материал се оказа недостатъчен за неговото окончателне разрешаване.[128] В историческата литература възникнаха няколко хипотези за произхода на прабългарите.[129]

Предшествениците на Златарски Марин Дринов и Иречек, не отдадоха голямо значение на този проблем. Възприемайки безкритично мнението на чешкия историк Павел Шафаржик за чудския или финския произход на прабългарите, те, особено Дринов, побързаха да изтъкнат недвусмислено своето пренебрежително отношение не само към този въпрос, а и към целия прабългарски проблем.[130]

Дринов, след като възприе схващането на Шафаржик, без да направи свои издирвания по този проблем, не се отказа от това си схващане, макар, че вече знаеше за някой резултати от изследванията на Златарски.[131]

В.Н. Златарски пристъпи към разглеждането на прабългарския проблем, ръководен преди всичко от своя научен интерес към ранната история на България. В историческата литература той стана известен като привърженик на хипотезата за х у н с к и я произход на прабългарите.[132] Големият му авторитет, а също така и авторитета на крупните наши филолози Стефан Младенов, Димитър Дечев и др. които възприеха също х у н с к а т а хипотеза направиха тази хипотеза господстваща дълго време в нашата историческа наука.[133]

Основните аргументи на Златарски за това схващане бяха: първо, че често името прабългари от средновековните писатели се индетифицира с името хуни и второ, че взантиските автори от VI в., които не познавайки прабългарите, причисляват към хунските племена тъкмо такива племена, които по-късно стават под името прабългари.[134]

Но въпроса за произхода на прабългарите бе само един, макар и много важен, сред множеството въпроси, които криеше в себе си прабългарския проблем.[135] И Златарски се зае да разши-

Per aspera ad astra!

кръга на тия въпроси, за да разкрие по-цялостно картината на най-ранната история на прабългарите и да я доведе до средата на VII в., когато една част от тях, под предводителството на един от Кубратовите синове – Аспарух, идва в днешните дунавски земи и заедно с намиращите се тук мизийски славяни образува първата на Балканския полуостров "варварска" държава в пределите на "свещенната" Източна римска империя.

За тази цел Златарски издирва всички извори известия за ранната история на прабългарите. След това, въз основа на тия извори и най-вече въз основа на домашния исторически паметник "Именника на българските ханове" той се опита да разграничи няколко периода в раннаната им история и по възможност да разкрие най-пълно картината на всеки от тях от фактическата им страна.

Възприемайки хипотезата за хунския произход на прабългарите, Златарски, естествено потърсил началото на прабългарската история в историята на хуните.[136] Първият период в историята на хуните според него обхваща времето от 146 до 437 от н.е. Този период отговаря на 300-те лунни години, посочени в "Именника" за управлението на Авитохол. Началото на този период пише Златарски, съвпада с появяването на хуните на границата между Европа и Азия,[137] а краят – с разделянето на прабългарските племена на две – кутригури и утигури.[138] Този период Златарски определя като окончателна закрепа на прабългарите в онази територия, дето ги е заварила историята през втората половина на V в., а именно на изток от Меотида /Азовско море/ и р. Танаис /Дон/.[139] За него не може да се установи нищо, отбелязва Златарски, поради липса на исторически извори. Той смята, че общата история на прабългарите през този период се крие в общата история на хуните, защото самото име Bulgar, Bulgarus, Bulgares . става известно в книжните извори след потеглянето на Атила на Запад.[140]

През този период, Златарски се опитва да докаже, че името прабългари било общо за кутригури и утигури.[141]

С обособяването на кутригури и утигури на две отделни племена, всяко начело със свои племенни водачи, Златарски изтъква започването на втори период в ранната история на прабългарите.[142] И неговите граници той определя, като си служи с данните на "Именника". В този домашен извор са посочени 150 лунни години за управлението на Ирник, което отговаряло, сп

ред Златарски, на християнското летоброене от 437 до 582 год. В тези хронологически рамки той определя и времетраенето на втория период от ранната история на прабългарите.

Използувайки данните на византийските извори, Златарски разглежда отношенията между кутригурите и Византийската империя, а също така съдбата на кутригурите и утигурите до 582г. когато бил възстановен прабългарския племенен съюз.[143] С възстановяването на племенния съюз, според Златарски се слага началото на нов, трети период в прабългарската история. За този период е характерно, пише той, че съставителят на "Именника" е имал вече под ръка установени известни хронологически данни.[144] На чело на племенния съюз през този период застанал някой си Гостун от рода Ерми, който носи епитет" наместник . . . ." и е управлявал всичко две години /582 - 584/. А веднага след него иде и Кубрат, който бил от стария български род Дуло и управлявал 60 лунни години /584 - 642 г./

За този период има изворни данни от византийските хронисти за отношението на прабългарите с Византия до 626 год. Тези известия са подробно разгледани от Златарски.[146] За периода от 626 до 642 год., когато умира Кубрат няма никакви изворни известия и за това Златарски се насочва към въпроса за разпадането на Кубратовата държава. Подлага на критически анализ известията на византийските хронисти Теофан и Никифор, и известията на арменската география, за да може да уточни пътя, който поемат синовете на Кубрат след неговата смърт.[147] Най-много от място, разбира се, е отделил на третия Кубратов син Аспарух, който застанал на чело на една дружина и поел за днешните дунавски земи.[148]

По такъв начин Златарски е първият български историк, който се опита да възстанови най-пълно фактическата страна на ранната история на пребългарите.

В тясна връзка с образуването на славяно-българската държава стоеше въпросът за ролята на местното население - траките. На него, обаче, както свойте предшественици и той не се спря. В този случай напълно основателна е бележката на П. Петров, че ако за ролята на славяни и прабългари за образуването на българска държава и народност в историческата наука се водят ожесточени спорове, не така стои въпросът за ролята на траките, за които "се приема, че били славянизирани и за тяхното участие по-скоро се забравя, отколкото то да се проучва.

Per aspera ad astra!

От направеното до тук изложение се вижда, че основните етнически елементи, на които Златарски отдава голямо значение, това са прабългарите и славяните и за това той се спира на тяхната история, особенно на прабългарската, преди да разгледа въпроса как е била образувана славяно-българската държава.

Образуването на славяно-българската държава е събитие с огромно историческо значение. Сведения за него Златарски черпи от византийските хронисти Теофан и Никифор – главните извори за този период за българската история. Правейки анализ на техните известия, Златарски се опитва да си отговори на въпроса, каква роля са изиграли славяните от една страна и от друга прабългарите, за образуването на държавата.

Византийските хронисти изтъкват, че след пристигането се в днешните дунавски земи, Исперих навлязъл дълбоко в полуострова и достигнал до областта на гр. Варна. Премагвайки опастността на изток от арабите, византийският император Константин IV решил да се справи с новопоявилите се "варвари". Без да се спираме подробно на техните известия (които ще изтъкнем по-нататък), че Исперих успял да спечели безбойна победа и да се настани в областта между Дунав, Стара планина и Черно море. Тук той преместил славянското племе с е в е р и от предната Верегавска клисура на изток за да защитава близките до ромеите места, а останалите с е д е м с л а в я н с к и племена той преместил на юг и запад, за да бранят близките към аварите страни. Отношенията между прабългари и славяни Теофан определя с израза "...ἀπὸ πακτου..." В. Н. Златарски тълкува този израз "под договор" т.е. че идвайки на Балканския полуостров, прабългарите влезли с намиращите се тук мизийски славяни в договорни, федеративни, съюзни отношения. Прабългарите влезли в дружески отношения със славяните, пише Златарски, за да могат с общи усилия да се борят с общия външен враг – Византийската империя. А славяните се съгласили на такъв съюз, защото и те не били още уредили положението си с Византия и от нея не може да очакват нищо добро. Следователно и двете етнически групировки имали интерес от изграждането на един общ съюз за отстояване на завзетата от Византия територия, а после и за отстояване на признатата "де факто" славяно-българска държава.[150] По такъв начин Златарски идва до извода, че славяни и прабългари имат еднаква заслуга в образуването на новата славяно-българска държава. Този извод на Златарски, който и логически се налага (също и на) най-ценният му принос при раз-

разотване на проблема за образуването на първата българска държава.

В тясна връзка с разглеждания проблем стоят и други не по-малко важни въпроси, макар и от фактическо естество въпроси. Така например, В.Н. Златарски е положил големи усилия за изясняване на въпросите за местопоселението на Аспарух след преминаването му през Дунав,[151] годината за образуването на славяно-българската държава[152] и нейните първоначални граници.[153]

Установяването на хронологията и генеалогията на управлението на българските владетели през периода на Първата българска държава е друг важен проблем към който се насочва В.Н. Златарски. В историческата наука по този проблем е имало, главно поради наличността на оскъдни противоречиви изворни данни, редица неясноти. Без фактическото установяване на генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели се затрудняваше и по нататъшната работа около фактическото установяване на останалите събития в Първата българска държава. Ето защо се налагаше и В.Н. Златарски постъпи правилно, като се заема с неговото цялостно изследване.

За проучването на този проблем, Златарски посвети няколко свои монографични труда: "Българските князе от рода Дуло",[154] "България през VIII в.",[155] "Приемниците на Омуртага" и др.[156]

Разрешаването на този проблем от своя страна бе неразривно свързан с друг един въпрос – летоброенето в българската държава. Имали ли са българите свое летоброене и ако са имали какво представлява то и от кога води своето начало? Изясняването на този въпрос лежеше в основата на проблема за генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели. За неговото разрешаване В.Н. Златарски се зае с проучването на най- стария наш исторически паметник "Именника".

В противовес на своите предшественици, които смятат че "Именника" се дели на две части с известието на преминаването на Дунав от прабългарите, Златарски смята, че "Именника" се дели на две части с учредяването на б ъ л г а р с к а ера.[157]

В първата част на " Именника" т.е. до установяването на български летоброене, за основа на летоброенето прабългарите са вземали византийското летоброене с 5500 год. от сътворението на света, като се запазвал напълно характера на прабългарските изчисления в лунни години и с 12-годишен цикъл. Прабългарите отчитали слънчевата година в която се падало дадено то събитие в лунна и след това са нанизали на коя циклова

Per aspera ad astra!

и месец в 12-годишния цикъл тя отговаряла.[158]

За начало на българската ера послужило, според Златарски важното историческо събитие на на ата история – годината на образуването на славяно-българската държава – 701 лунна или 680 слънчева година.[159] След тази година се отнася втората част на "Именника". В нея бил запазен същият принцип на летоброене, само с тази разлика, че към 5500 години от сътворението на света до новата ера се прибавя 680-та слънчева година. Получената година 5500 плюс 680 = 6180 от сътворението на света се дели на 12 и дава завършен цикъл. Към този цикъл се прибявяло прабългарската лунна година, в която се падало даденото събитие и по този начин се получава годината от сътворението на света, когато се е случило събитието.[160]

Разрешавайки по такъв начин въпроса за българското летоброене, Златарски се заема с непосредственото разрешаване на проблема за хронологията и генеалогията на българските владетели. Той използва всички данни които са дадени в нашия "Именник" за хронологията на българските владетели.

За Аспарух, например, е отбелязано, че той е управлявал 60 лунни години и 8 месеца, от които 38 лунни години /от 643 до 679 г./ е бил само владетел на своята прабългарска орда, и 22 лунни години и 8 месеца – владетел на новоснованата държава.[161]

Следователно, отбелязва Златарски, той е умрял през 9-тия месец на 23-тата лунна година от българската ера или пре 701 слънчева година. По такъв начин той управлява българската държава до 701 год. по християнското летоброене.[162]

За приемника на Аспарух, Тервел, говори не само "Именника, а известията на византийските хронисти които добре са го познавали. Причина за това са станалите по онова време събития във Византийската империя, които довели до неколкократната намеса на този български владетел в работите на империята. Той оказал помощ на свалениия византиийски император Юстиниян II да си възвърне престола, за което последния го наградил с титла та "кесар". Тази титла във византиийската среновековна йерархия била носена от лицето което заемало първо място в империята след императора. Обикновенно тя била носена от наследника на престола. На Тервел, обаче, тя била дадена като почетна титла. Такава висока награда на "варварски" владетел византиийската традиция не познавала до тогава. Сключен бил и договор между Тервел и Юстиниян II. Последния погледнал на договора формално. Това се потвърждава от обстоятелството, че след като

се укрепил на престола – през 708 год., той потегли с войска срещу България. Но в този поход сам Юстиниян II успял да се спаси с бягство. При второто сваляне на Юстиниян II, Тервел отново се оказал негов съюзник.[163]

По-късно, по време на новите междуособици във Византийската империя Тервел отново се намесва. През 716 год. той сключил договор с император Теодосии III, с който бил уреден въпросът за границите между България и Византия, за търговията между двете страни и предаването на емигрантите от едната на другата страна.[164]

По време на междуособиците между свалените византийски император Анастасии II и Лъв III Исавър, Тервел подкрепял и Анастасии и Лъв едновременно, за да може, разгаряйки междуособиците в империята да спечели някой придобивки за себе си. Но след като бил предупреден от Лъв, че нарушава сключения договор той се отказал от помощта на Анастасии.[165]

След това византийските хронисти прекратяват известията си за българската история за цели 36 години. И тогава единствен извор остава "Именника". От него, както по-горе се посочи се вижда, че Тервел е управлявал до 722 год. След него идва владетел с неизвестно име, управлявал 8 години. Дух до 730 год./ След този българ ски владетел идва Севар, с когото се прекратява управлението на българските владетели от рода Дуло.[166]

Началото на друга династия поставя Кормисош, който бил от рода Вокил. Кормисош идва на власт 739 год. За съществуването на такъв български владетел освен "Именника" говорят и известията на Теофан и хрониката на Зигиберт.[167]

В своята "История на българите" К. Иречек отбелязва, че Кормисош управлявал от 753 до 760 год.[168] но същевременно той сочи, че това място в "Именника", ка в сравнение на византийските извори е много забъркано.[169] Разглеждайки въпроса за управлението на Кормисош, Златарски отхвърля известията на западната хроника на Зигиберт, която посочва, че Кормисош започнал своето управление от 727 год. и бил приемник на Тервел. Тия твърдения, отбелязва Златарски, са произволни както и изобщо е произволна хронологията на Зигиберт.[170] И основавайки се на известията на " Именника" той определя времето от 739 до 756 год. за управление на Кормисош.[171]

По въпроса за приемника на Кормисош, пише по нататък Златарски, в историческата литература съществуват различни схващания. Така например английския историк Бъри в една от бележки

Per aspera ad astra!

те си към труда на Едуард Гибън, "История на залеза и падането на римската империя",[172] като се опитва да установи реда на българските владетели след Кормисош, въз основа на известията на Теофан и Никифор, смята, че редът на българските владетели у тях е объркан поради бързото им сменяне и дава предпочитание на " Именника". Той смята, че посочения в "Именника" Винех е онзи владетел, когото византийските хронисти наричат Сабин. Едновременно и независимо от Бъри до същото заключение идва и Маркварт.[173] Но той считайки реда на на владетелите в "Именника" също така объркан, идва до извода, че Телец и Винех са разместени в него т.е. че Винех следвал след Телец.

Сам Златарски в една своя работа[174] под влияние на системата на Бъри за исчислението на хронологическите данни, бе усвоил следният ред на българските владетели: Кормисош, Телец Винех. Но след новото тълкуване на известията на "Именника" от финландския учен Микола,[175] който също приема индетификацията на Винех със Сабин, но и не разместването им, Златарски изказва мнението, че самите хронологически данни не допускат не само индетификацията на Винех със Сабин, но и разместването на Винех и Телец.[176]

По такъв начин, Златарски дойде до извода, че действителния приемник на Кормисош е Винех, за когото в "Именника" се сочи че бил от рода Укил, или Вокил и наследил по право българския престол.[177]

За По отношение хронологическите граници на управлението на Винех, Златарски е посочил в една своя студия времето от 752 до 759 год.[178] Но след това в многотомния си труд, той доуточнява тия граници и сочи годините от 756 до 761 год.[179]

След свалянето на Винех в историята на Първата българска държава настъпва един продължителен период на династически борби, които довеждат до бързо смяна на владетелите на български престол. Това довежда до отслабване на българската държава и то в един твърде опасен за нея период, когато във Византия император Константин V Копроним си поставил за цел да покори България.

На престола след Винех дошъл Телец /761 – 764/ – "мъж злонравен на 30 години, който от младини показвал смелост", отбелязва за него Теофан.[180] Той бил от рода Угаин.[181] С идването с на власт, той организирал поход срещу Византия, но претърпял страшно поражение при Анхиало. Това довело до неговото падане и

Идването на Сабин /764 - 766/ на българския престол В тия съдбоносни моменти за българската държава засили своята дейност прабългарските боили. Даже Сабин бил избран за български владетел от тях. Това показва колко е била нарастнала тяхната мощ в отслабналата в този момент централна власт в България.[182]

Настаналите нови междуособици в България привлекли вниманието на византийския император и още на другата година тръгнал на поход срещу България, по суша и море. Щом научил за това, Сабин, чувствувайки, че не ще може да му се противопостави, се обърнал веднага към него с предложение за мир, което изглежда не било прието. На път обаче, при българските брегове византийската флота претърпяла страхотно корабокрушение от силен северен вятър. Това нещастие провалило по нататъшните действия на императора и той се върнал в столицата.[183] Но Сабин не могал да се възползува от нещастието на противника вместо това той изпратил пратеници в Цариград да искат траен мир. Тая му политика не се харесала на прабългарските боили и те решили да го свалят. Тогава Сабин избягал в Несебър и потърсил от убежище в Цариград.[184] Напускайки България, той предал властта на някой си Умар и Омор, който според "Именника" бил от рода Укил или Вокил т.е. от рода на Кормисош, но последният не можал да се задържи за дълго. След 40-дневно царуване бил свален от боилите в август 766 год.[185] На негово място боилите избрали нов хан - Токту, брат на някой си Баян.[186] Тази бърза смяна на българските владетели, дала възможност на византийския император отново да се намеси в работите на българската държава.[187] Това довело до нови междуособици, при които Токту и неговия брат Баян били убити, а на престола дошъл нов хан - Паган, вероятно, отбелязва Златарски, това е станало през 767 г.[188] Последният веднага влезъл в преговори с императора и успял да сключи мир с него. Но Константин V гледал на този мир формално. След като Паган се завърнал доволен от успеха на своята мисия, Константин V веднага организирал поход срещу българите, навлязъл дълбоко в българската територия, стигнал до резиденцията на българския владетел и след като я подпалил, повърнал да се върне. Паган при настъплението на византийските войски избягал във Варна, но тук бил убит от собствените си слуги.[189]

С възкачването на новият български владетел - хан Телериг, междуособиците в България се прекратяват. Като главна причина, Златарски изтъква, нарастналата опастност [illegible]

Per aspera ad astra!

от покоряване от страна на Византия.[190]

По нататък Златарски насочва проучванията си върху установяването на хронология на управлението на приемниците на Хан Крум и хан Омуртаг, зад които, в историческата наука по негово време имаше все още голяма неяснота.

Въпросът за приемника на Крум бе разгледан от К. Иречек. Изхождайки от едно известие на славянските пролози и менологии на император Василий II, той изказва схващането, че "наследникът на Крума бил Цок [illegible]"[191] По- нататък според друго едно известие,[192] той пише, че Крум бил наследен от Дукум, а последният от Диценг.[193] Към това схващане се придържа и английския историк Бъри. В своята работа "Българския договор от 814 год. и големият Тракийски окоп"[194] след като изтъква, че този договор с Византия е сключен в 814 год., той не дава да се разбере дали този договор е сключен при Омуртаг. Той отбелязва само, че мирът бил сключен скоро след смъртта на Крум и при това от Омуртаг, като се позовава на палеографични особености, а на друго място, пише Златарски, като че ли допуска, че Омуртаг не е наследил веднага Крум и че е имало едно или повече неизвестни царувания.[195] Но тъй като и в продължителя на Теофан се говори, че Омуртаг е този който е сключил договора, Бъри е принуден да признае, че Омуртаг е дишъл на престола преди 814 год. Тогава, отбелязва Златарски, всяко допущане на едно или повече неизвестни царувания става безпредметно.[196]

Пръв, който разби схващането, че Омуртаг не е бил пряк наследник на Крум бе видният р уски историк Хр. Лопарев, в своята работа "Две забележки върху старата българска история"[197] Той посочи, че главните извори, на които се основавше горното схващане, а именно менология на император Василий II според който приемник на Крум бил Цок, и славянския пролог, според който след смъртта на Крум един след друг са управлявали Дукум и Диценг са ненадеждни извори, съставени сто години по късно от дадената епоха и носят върху себе си печат на твърде очевидно религиозно усърдие при изясняване на историческите факти. Освен това Лопарев изтъква, че според продължителя на Теофан, Омуртаг се явява като пряк приемник [illegible] на Крум.[198]

Изтъквайки тия обстоятелства, Лопарев идва до извода, че Цок никога не е бил владетелен княз, а само военноначалник.

Също така Дукум и Диценг не са били нищо друго, освен военни управители, които след смъртта на Крум, поради своето високо положение са започнали да играят видна роля в преследването на християните и това обстоятелство може би е дало повод за погрешното заключение, че те са били негови приемници на престола.[199]

За да станат тия съображения на Дюларев още по-приемливи, Златарски прави сравнение на известията, които дават Менология на Василий II и Славянския пролог. От сравнението на тия известия се вижда, отбелязва Златарски, че Цок, Дукум и Диценг са объркани, олъркана е и тяхната дейност. Според двата израза Цок и Дукум се явяват непосредствени приемници на Крум. Употребени са дори два еднакви израза: **прѣмѣже власть / ѩкѡже ѥ҃ / мѣсѡц тѹ҃ кгѹ҃ / и начало іе прѣѧть**

Освен това и самите им имена се явяват близки: твърде е възможно, пише той, в Дукум/. Δομκριμ/ да се види една развалена гръцка транскрипция. Τζέκας... или. Τ.ζ.ο.κ....-Цок. Идентификацията на тези две личности се явява толкова по-възможна защото не е допустимо за едно и също време да се предполагат двама владетели.[200] Така, след като приема, че Цок и Диценг не са били непосредствени приемници на хан Крум, Златарски прокарва схващането, че Цок и Дукум са едно и също лице. Следователно въпроса за приемника на Крум се решава в полза на Омуртаг, който сключил в 814 год. и договора с Византия.

След смъртта на Омуртаг, в един период до покръстването на българите започва, отбелязва Златарски, отново тъмен период.[201] Главни източници за този период са известията на византийските хронисти-Продължителя на Георги Амартол и Константин Багренородни, и на българския архиепископ Теофилак Охридски.[202]

Продължителят на Амартол изтъква за приемник на Омуртаг Владимир, внук на Крум и баща на Симеон. Константин Багренородни, от своя страна, сочи за Омуртагов приемник Пресиан. А Теофилак Охридски пише, че след смъртта си Омуртаг оставил трима синове: Енравота/Войн/ Звиница и Маломир и че властта се паднала на последния т.е. на Маломир.[203]

Тези противоречиви известия на тримата хронисти стават основа и за противоречиви мнения сред историците, занимавали се с проблемите на българската история през този период. Гебхарди и Енгел, опирайки се на известията на Амартоловия продължител и на Лъв Граматик, считат за наследник на Омуртаг-Владимир; Шафаржик, с него и Палаузов, придържайки се към известието на Константин Багренородни (~~и тези на Теофилакт Охр. идеи~~)

като за най-верно, смятат, че след Омуртаг на престола идва Пресиан. А. Хилфердинг се стреми да примири известията на Константин Багренородни и тези на Теофилакт Охридски и предпо лага, че Теофилактовия Маломир и Константиновия Пресиан са едно и също лице. Е. Голубински се колебае на кое известие да се довари – на Багренородни или на Теофилакт Охридски.[204]

При това положение, за да намери правилен отговор на въпроса кой е действителният приемник на Омуртаг, Златарски се обръща към известията на трите хронисти и ги подлага на строг критичен анализ. От този анализ се вижда, пише Златарски, че известието на Амартоловия продължител сочи за двама владетели–Владимир и Борис – Михаил, чиято дейност се отнася не към 30-те години на IX в., а по-късно.[205] На това обстоятелство за пръв път бе обърнал внимание К. Грот,[206] но той от своя страна допустна грешка, като изтъква, че Маломир може да е бил княз-наместник в Северна България, Заддунавска България.[207] За достоверността на известията на Константин Багренородни, Златарски изказва съмнение, защото те са един късен източник от втората половина на X в. и че Константин е знаел за Владимир сина на Борис. А Теофилакт, макар и по-късен извор от К. Багренородни, е имал възможност да черпи известия от по-ранните български извори. Освен това, известията на Теофилакт се покриват и с известието на един шуменски надпис, намерен от Блакенбург, преписан и изпратен през 1831 год. за IV-ти том на Бонския корпус.[208] По такъв начин, Златарски основавайки се на известието на Теофилакт, стига до извода, че действителния наследник на Омуртаг е Маломир.

Стиг йки до този извод, той се заема по-нататък да докаже, че Маломир и Пресиан не са едно и също лице, както е смятал Хилфердинг, че Пресиан е бил български владетел, който идва на престола след Маломир.

Необходимостта на едно по-задълбочено разглеждане на този въпрос, пояснява Златарски,[209] бе наложена от опита на някой историци, които отново доказват тезата, че Маломир и Пресиан са една и съща личност.[210] Бъри се опита възоснова на известията на Теофилакт да изкаже схващането, че след смъртта на Омуртаг властта била приета от неговия най-малък син Маломир. Три години след като омъртвил брат си Енравота, заради неговото покръстване; той умрял. Като следващ български владетел Теофилакт сочи Борис, син на Звиница. (~~Смятат това~~) Бъри съпоставя това известие, с известието на Симеон Метафраст и Логотета, в което

се говори за връщането на македонските пленници от Северна България във Византия.Това станало по времето на византииския император Теофил.Тогава княз на България бил Владимир,внук на Крум и баща на Симеон.

Златарски доказва,че Теофилакт Охридски не е бил житиеписец на българските владетели от Първата българска държава,а е отбелязъл само ония събития,които имат връзка с разширението на християнството в Тивериуполската или Струмишка област.Ръководната мисъл у него е била да посочи предсмъртното предсказание на Енравот и след това преминава към управлението на княз Борис.[211]

Известието на Симеон Метафраст и Логотет,пише Златарски също дава основание да се смята,че между Маломир и Борис е имало един български владетел.В него се казва,че докато преговорите за връщането на македонските пленници се водели в 836 год. при Маломир,самото им връщане станало през 837 год. при Михаил, под който се разбира Борис.Но Борис никогда не е бил съвременник на император Теофил/829-842/ следователно през периода между 836 - 837 год.,когато умира Маломир и 852 год.,когато се покачва на престола Борис е имало още един български владетел.Кой е бил този владетел посочва в своето известие Константин Багренородни:"...В управлението на /Сръбския/ княз Властимир повдигнал война против сърбите българският княз Пресиан с цел да ги подчини,но след тригодишна война той не само нищо не постигнал, но дори загубил повече от войската си.След смъртта на княз Властимир /около 850 год./властта над Сърбия получили триматa му синове... през това време стана княз на България Михаил-Борис,който поискa да отмъсти за поражението на баща си Пресиан..."

Следователно,пише Златарски,българският владетел който е управлявал България между Маломир и Борис,е бил Пресиан /836-837 год.

212

Направеният до тук преглед на проучванията на Златарск върху генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели,ясно показва каква огромна задача е разрешил той за нашата историческа наука.

По - нататък,в своята научно-изследователска дейност в областта на Първата българска държава,Златарски се насочва към друг основен проблем- покръстването на българите и църковния въпрос през втората половина на IX в.

Преди всичко трябва да се изтъкне,че Златарски гледа на покръстването на българите като на акт,който е породен не

Per aspera ad astra!

толкова от религиозни, колкото от политически подбуди. За това той насочва вниманието си към изясняване на вътрешните и външни причини които потикват българския владетел да се реши на този акт. Без да се спираме на тях ще отбележим само, че християнството бе наложено на българите от страна на Византия насила. Това насилствено налагане на християнството над българите било безпорно крупен успех на византийската империя. В християнството Византия имала универсалното средство за прокарване не само на своето църковно но и политическо влияние в България. По какви линии е можело да става конкретно прокарването на византийското влияние? Отговор на този въпрос, Златарски търси в получените от българския владетел богослужебни и други книги от Византия. Правейки специално проучване[213] на този въпрос, Златарски стига до следните изводи, че след налагането на християнството в България, княз Борис получел от Византийската църква освен богослужебни книги, още и :

а/ от каноническите книги:

1. Каноническият сборник с XIV титули и то синтагмата от третата редакция, която била приготвена специално за българската църква.

2. Гръцките κανονες или κανονικα ., или епитимийници, или още покайния канон, които винаги са придружавали каноническия сборник.

б/ от гражданските закони:

Законодателството на исаврийските императори:

1. Еклогата на Лъв и Константин, която е играла важна роля, както при съставянето на "Въпросите до папа Николай I" тъй и на "Закон за съдене на хората" и второ нейния. Ζυφεικ. -Земеделският закон и Морският закон.[214]

С укрепването на своето църковно и политическо влияние в България, Византия преследвала в полследна сметка унищожението на българската държава, това което тя не могла да постигне по друг начин в продължение на два – три века от нейното съществуване на Балканския полуостров.

Налагането на християнството от страна на Византия чрез война, пише Златарски било от друга страна в пълен разрез с интересите на българската държава и ония цели, които Борис е смятал да постигне с покръстването на българите. Ето защо, след налагането на християнството, княз Борис започнал

една дълга дипломатическа борба между двата християнски центъра-Цариград и Рим,за да може да се изплъзне от зависимото си църковно положение.Тази негова борба е известна в нашата история,като борба за уреждане на българския църковен въпрос На него Златарски е посветил също няколко свои изследвания[215] и му е отделил голямо място в своята "История..."т.I.ч2

Най-напред Борис прави опит да се сдобие с ъс самостойна църква от Цариград.Той помолил,пише Златарски,от Цариград да му се изложе истинското учение на християнската вера,като се надявал заедно с това да получи разрешение и на въпроса за самостойна църква.[216] От Цариград некаснели с отговор на Борисовите въпроси.Сам патриарх Фотий му отговорил със свое "Послание" до него.Посланието на патриарх Фоти Фотий е важен източник за нашата история през този период и за това то е било обект на специално пручване от страна на Златарски.[217] Златарски установи,че посланието е било изпратено на Борис в средата на 866 год. т.е. наскоро след самия акт на покръстването на блгарите.[218] От посланието се вижда,пише той,че Византия в лицето на патриарх Фотий, гледала с особена заинтересованост на покръстването на българите.[219] За това самото послание било написано много тактично- обстойно теоретическо изложение на християнските догми и избягване на конкретните въпроси,които са интересували българския владетел,и най-вече избягване на въпросите за отношението на държавната власт към духовната власт и църковното отношение на България спрямо Византия.[220]

Поради липса на извори,отбелязва Златарски,не може да се установи,дали след получаването на това послание Борис се е обръщал към Византия отново със искане да му бъде дадена самостойна църковна уредба.Но едно е ясно,пише той,че възоснова на установената догма за пентархията - управлението на църквата от петимата равноправни патриарси на Борис не е било дадено удовлетворение на това искане.[221] Тогава той сеща опитал да получи това което не можал от Византия от другия християнски център - Рим.И през средата на 866 год.,т.е. веднага след получаването на посланието на Фотий,той отправил молба до римския папа Николай I да му изложи християнското учение и да му изпрати духовни лица, които да покръстят неговия народ.[222] Тази постъпка на българския владетел била приятна изненада за римския първосвещеник.Пред него се откривала голяма възможност за борба

Per aspera ad astra!

срещу своя цариградски съперник при установяване на влияние над земите по Средния и Долния Дунав. За това боляри-те Марин, Иван и Петър, които донесли въпросите на българския владетел, били приети с голями почести от римския папа, а "Отговорите" той изготвил бързо, с цел да угоди по тоя начин на Борис.[223]

В своите отговори, обаче, папата не искал да се ангажира с никакви отстъпки пред българския владетел, без да е убеден в неговите намерения, да да може още от самото начало да заклепи властта си в България и да вземе в свой ръце българската църква. Това отношение на римския първосвещеник не задоволило Борис. Под формата, че не се съгласява с лицата, които папата му изпращал за епископи, Борис се отказал и от Римската курия. Той поставил въпроса за българската църква на свикания по това време цълковен събор в Цариград /870 год./ Това решение на българския владетел, пише Златарски, било продиктувано и от други причини. През периода 866 - 869 / 870 год. във Византия станали някой промени. В края на 867 год. император Михаил III бил свален и на престола дошел Василий I Македонец. Борис предпочел, отбелязва Златарски, при това положение да се намира в мирни и близки отношения с тоя император, отколкото да разчита на помощ от Людовик Немски в случай на сблъскване с Византия.[224] Друга причина, която изтъква Златарски, за скъсването на Борис с Рим, са почналите през 868 год. преговори между Цариград и Рим за отстраняване спора между двете църкви-спор, на който Борис отначало не малко е разчитал за по-изгодно решение на българския църковен въпрос. Решението на българския църковен въпрос в полза на римската църква би донесло в онзи момент по-тежки последствия, както за църковните дела тъй и за политическите цели на България.[225]

На църковния събор през 870 год. в Цариград български ския църковен въпрос бил решен, въпреки очакванията на Рим и въпреки желанията на Рим. Новочредената българска църква получила съборно признание за своята а в т о н о м н а независимост.[226] И така, излизайки на дипломатическия двубой между двата християнски центъра, български владетел, пише Златарски, с получаването на съборно признание за автономна българска църква, излязъл победител. Разрешеният по такъв начин български църковен въпрос помогнал за бързото развитие на славянската книжнина, чрез която България станала просветно огнище и за другите славянски народи.[227]

Ще се спрем на още един проблем от историята на Първата българска държава, с който се е занимавал М.В.Н.Златарски. Това е проблема за Западната българска държава. Като проблем, Западната българска държава крие в себе си много спорни въпроси - определяне хронологическите й и териториални граници, характерът на властта, която се установява в нея и пр. Но за съжаление в историческата наука, особено в началото на настоящия век, се започват ожесточени спорове по несъществени въпроси, отнасящи се до този проблем - например въпроса за етническия й състав и др., при чието "разрешаване" някой чужди историци, предимно сръбски оуржоазни, а след втората световна война, някой скопски историци, напускайки границите на всякаква научна добросъвестност и обективност, се нахвърлиха върху българските историци, обвинявайки ги необосновано с хули и клевети. Но тези нападки и в миналото, и в последните няколко години, получиха достоен отговор от нашите историци.

За проф. Златарски може да се отбележи, че той бе един от малцината чужди и наши оуржоазни историци, които се опитаха да пристъпят към разглеждане на този проблем ръководейки се предимно от научни интереси.

Какво бе състоянието на този проблем в историческата наука до времето, когато Златарски се зае с него.[2]

Най-напред А.Хилфердинг и д-р Франьо Рачки излизат със своя теория, според която славянската държава/разбирай Западната българска държава/ не била нищо друго освен обновената стара Преславска държава. Тая държава паднала под власта на византийския император Йоан Цимисхий, но Шишман, бащата на комитополита, със своите синове я освободил от византийска власт. Това станало в 976 год., когато умира Йоан Цимисхий. Тогава българския болярин, заедно с четиримата си синове, вдига въстание и се провъзгласил в Търново за цар дето и по-рано е живял. Идвайки на власт, той със синовете си освободил най-напред областите между Дунав и Стара планина. След това синовете му завземат Западните покрайнини на това царство. Но Шишман не можал дълго време да управлява. Той и другите му трима синове-Давид, Мойсей и Арон, станали жертва на последния му син - Самуил, който станал единличен владетел на българската държава.

По-късно, проблема за Западната българска държава се

Per aspera ad astra!

заема Марин Дринов.[229] Той изказва схващането, че Западната българска държава /нека се отбележи, че Дринов бе първият историк, който въведе това понятие в научно обръщение/ била образувана от комит Шишман, който застанал 963 год. начело на една буна срещу Петровата държава и отцепил от нея Западна България. Западна България Шишман се възцарил за цар.[230] След смъртта на Шишман властта била наследена от неговия най-голям син Давид, който, използувайки смъртта на цар Петър и отсъствието на неговите синове – Борис и Роман, с помощта на другите си братя, нападнал Източната българска държава с цел да я подчини на своята власт и по тоя начин да обедини политически разпокъсаната на две части българска държава. Но това той неуспял, защото вече на престола в Преслав през 969 год. се бил Петровия син Борис II. По времето на походите на Светослав под руска, а после и под византийска власт, паднала само Източна Преславска България, а не цялата българска държава. Западна България успяла да запази своята политическа независимост,[231].

След това, което Марин Дринов направи за този проблем вниманието на историците към него като че ли замря. Но когато на историческата наука стана известно, че някой от изворите, които историците са използували до тогава при разглеждането на този проблем, се оказват фалшификати[232] и когато се намериха и нови извори[233] за Западната българска държава, този проблем стана отново обект на внимание.

Друга причина за привличане вниманието на историците към този проблем, бе назрелият национален въпрос на Балканите, който балканските държави в началото на настоящия век се опитваха да решат. При тази обстановка написа една своя работа върху Западната българска държава, сръбския буржоазен историк Божидар Прокич.[234]

Въз основа на разкритията, които бяха направени около фалшификатите и въз основа на наличието на новите извори, той отрече схващанията, изказани за Западната българска държава от Хилфердинг, Дринов и Рачки и се зае с т а р а т е л н о да " доказже", че това било Македонска държава, чието образуване било дело на един антибългарски акт.[235]

Такава е в най-общи линии картината на този проблем в историческата наука, когато Златарски насочва своето дирене към него.

Преди, обаче, да пристъпи към него, Златарски си

постави за задача да довърши делото около разкриване историческата недостоверност на изворите, които се оказаха фалшификати от по-късно време. Става дума за "грамотите" на Пинчии и неговия син Плезо и Зографския поменик. В "грамота" на Пинчии от 994 год., пише Златарски, се споменава, че в тая година /994/ български цар бил Стефан, в който историците виждали Самуил, и че той имал баща на име Шишман. Въз основа на Зографския поменик на българските царе от 1502 год., който се смяташе за препис от някой по-стар такъв поменик и в който българските християнски злодетели от Първата българска държава са изредени: Борис, Симеон, Петър, Борис, Роман, Шишман, Давид и Самуил, историците, пише Златарски, приемаха, че бащата на комитопулите се е нарича Шишман.[236] Правейки кратък преглед на историците занимавали се с "грамотите" на Пинчии, Златарски изтъква, че едни от тях ги приемат за истински, други ги считат за подправени и съмнителни, но все пак усвояват някой данни от тях. Дринов бе един от историците, който силно разби доверието в тия грамоти, но опоравайки се другия фалшификат, Зографския поменик, той прие някой данни от тия грамоти / за истински факти, и трети ги отхвърлят като такива, които нямат никаква историческа стойност.[237] Но тези, които ги отхвърлят като фалшификати с изключение донякъде, отбелязва Златарски, на Фарлати, не се основават на основни изучавания на тия грамоти, а си служат със съображения, които нямат нужната показателна сила.[238] Подлагайки на задълбочен критически анализ,[239] фактическите и езикови неточности на тия фалшификати, Златарски ги отнесе към края на XVI или началото на XVII в. Но след излизането на една работа на хърватския учен Фердо Шишич[240] в която бе посочена, че от тях се е ползвал още хърватския историк Д. Заворович /1540–1610 г./ при написването на своята история на Далмация – 1591 год., Златарски отнесе тия грамоти към края на XV или началото на XVI в.[241]

Златарски изказа силно съмнение и в другия фалшификат – Зографския поменик.[242] Той го определи от края на XVII началото на XIX в. и отхвърли неговата историческа достоверност.[243]

По нататък, опирайки се на известията на византийските хронисти и арабските летописци, а също така и на откритите от по-ново време извори данни, Златарски се опита да хвърли нова светлина върху проблема за Западната българска държава

Per aspera ad astra!

Той отхвърли казаното от Марин Дринов мнение, че през 963 г., когато след смъртта на българската царица Мария-Ирина, бил възобновен мирния договор от 927 год., в България имало бунт. Опирайки се на единствен извор на тия събития – Скилица, Златарски смята, че такъв бунт в България имало в 969 год., когато починал цар Петър.[264] До същия извод бе дошъл едновременно и независимо от Златарски, и сръбския буржоазен историк Драган Анастасиевич.[265] Последният, без да е бил запознат с работата на проф. Златарски "Тъй наречените "Грамоти" на Пинция и неговия син Плезо" и "Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар", го причислява неоснователно към историците, които се придържат към Дриновото схващане.[266]

По-нататък, Златарски се опитва да разкрие цялостната картина на възстанието на комитопулите. То имало голям успех, първо, защото Борис II бил изпратен от Цариград, за да го ограничи и второ, защото четиримата братя действали задружно. Характерът на властта, който се установил бил тетрархия или както Златарски се изразява, четиримата братя образувало отначало един федеративен съюз, в който властта била разделена между тях. Всеки от четиримата братя управлявал отделна област, граничеща с Византия. Давид управлявал югоизточна Македония, между долните течения на Бистрица и Вардар т.е. областта съседна на Солунската тема с център Воден или Мъглен. Като най-стар брат при него се намирал и избягалия от Източна България български патриарх. Мойсей управлявал Струмишката област с център Струмица. На Арон била дадена Софийската област с център Средец.

Макар и да избухнало възстанието в 969 год. братята комитопули не се решили веднага да обявяват западнатата половина на българската държава, като самостойна, защото не знаели как ще завършат събитията, които през това време станали в Източна България, дето по това време се водела руско-византийска война. Едва в 972 год., когато византийския император Цимисхий след изгонването на руските войски, покорил Източна България комитопулите обявили обособяването на Западната българска държава. След това те предприели мерки и за нейното международно признание. Когато византийския император бил зает отново с война с арабите, братята комитопули, предприели действия за освобождение на източната половина на българската държава. За осъществяване на тази своя цел през 976 год., когато

умрял Йоан Цимисхий, те започланиледновременни нападения върху византиските области с цел да отвлекат вниманието на Византия от това което от авало в Източна България. Обаче, при тези нападанеия Мойсей бил убит при обсадата на град Сер, Давид станал жертва на някакви скитници-власи, а Арон заподозрян в симпатии към Византия, бил убит от Самуил. В това време от Цариград избягал и Борис и Роман, .Но при пренасянето на българската граница Борис бил убит а Роман отведен при Самуил и провъзгласен от него за цар. Макар и номинален, Роман царувалдо 997 год. когато починал, независимо от обстоятелството, че още през 991г. той бил пленен от Василии II.[247]

В целия този низ от събития, Златарски ее опитва да докаже, че

първо, годината на образуването на Западната българска държава е 972 год.[248]

второ, Давид и Мойсей били убити в 976 год.[249]

трето, че Арон бил 987 год.[250]

четвърто, бягството на Петровите синове от Цариград е станало в 980 год.[251] и пр.

X X
X

Много от проблемите в историята на Първата българска Държава, които бяха разгледани от Златарски, бяха спорни в историческата наука. При това положение, неговите схващания по редица въпроси бяха посрещнати с критика. В тази връзка ще обърнем внимание само на някой моменти:

Както отбелязахме по-горе, при разглеждането на въпроса за произхода на прабългарите, Златарски застъпи хунската хипотеза. Със своя голям авторитет, той успя да е наложи и като господстваща в нашата историческа наука.[252] Срещу тази хипотеза излезна доста късно със сериозна критика Александър Бурмов.[253] Той подложи на критика всички доводи и съображение на които Златарски и другите изследователи привърженици на тази хипотеза се опираха,[254] и доказа, че прабългарите имат т ю р к с к и произход. В същност, това е господстващото днес мнение за произхода на прабългарите в нашата историческа наука.[255]

По - нататък, разглеждайки ранната история на прабългарите, Златарски едентифицира кутригурските и утигурските племена като прабългарски.[256] Това схващане бе отхвърлено пак от Александър Бурмов.[257] Той изказа мнението, че кутригурите,

Per aspera ad astra!

намиращи се близо до местообиталището на прабългарите по десния бряг на р.Дон и по северозападните брегове на Азовско море, взема средата на VI в. надмощие над околните племена и народи и започват нападения във византийска територия на изток от р.Дон, където се намирали утигурите, бил също образуван прелемен съюз.[258] С тези два народа, пише Бурмов, Византия влиза в тесни връзки, насочва ги един против друг и по този начин се опитва да си осигури мира на североизточната си граница.[259] Възможно е пише по-нататък той, част от прабългарския народ да е влязъл в кутригурския племенен съюз, възможно е също тъй прабългари да са участвали в нападенията на кутригурите през 50-те години на VI в. срещу Византия. Това, обаче съвсем не означава, че кутригурските нападения трябва да смятат за прабългарски.[260] Причината за изчезването на прабългарите в средата на VI в. Бурмов обяснява първо, с обстоятелството, че поради своята по-малка мощ прабългарите са били изместени от кутригурите и второ, с аварския преход от изток към запад през втората половина на VI в. По време на този преход, извършен в течение на около десетина години- от 558 до 568 год., аварите водят война с почти всички народи, които им се изпречили на пътя. Някой от тях те повлекли със себе си и ги настанили в своето ново местожителство. Това са на първо място, пише Бурмов Кутригурите, а след тях и част от прабългарите.[261]

В своите проучвания върху историята на прабългарите Бурмов изказа и други предположения, различаващи се от тия на Златарски. Така например той смята, че Гостун и Орган не са едно и също лице и че между Кубрат и Гостун няма никакви родствени връзки.[262] В противовес на Златарски, той смята, че Авитохол и Ирник от "Именника" са идентични с хунските вождове Атила и Ернак,[263] а Безмер и Баян, че не са били едно и също лице.[264]

Коригирано бе и схващането на Златарски за образуването на славяно-българската държава. Както е известно, Златарски изтъкваше за нейна година за образуване 679 год.[265] Проф. Бурмов наложи, като господстваща днес в нашата историческа наука година 681.[266] Срещу това негово схващане на последък се обяви П.Петров, който смята за година за образуване на държавата 680 год.[267] Тук бихме желали да отбележим още, че Златарски свърза неправилно образуването на държавата със сключването на мира с Византия, който бил равносилен на официално

признаване на новата "варварска " държава на територията на империята.[269] Същата грешка се допуска и от Бурмов.[269] Образуването на българската държава/а и не само на българската/ е акт,който е породен от редица причини на които тук няма да се спираме.Дали тая държава ще бъде призната или не от другите държави съвсем не означава,че тя несъществува.

По - горе ние отбелязахме,че Златарски правилно разглежда отношенията между славяни и прабългари като федеративно-съюзни.[270] Този извод подкрепян с редица примери от първите години от съществуването на първата държава и до днес не е загубил своето значение.[271] Не така стои ,обаче,въпроса със схващането на Златарски за отношенията между славяните и прабългарите през VIII и първата половина на IX в.- до покръстването.Тук той се опитва да придаде на междуособиците които се водят в българската държава през втората половина на VIII в.етнически характер.[272] Това негово схващане днес не се споделя.[273]

При разглеждане на един друг въпрос-годината за покръстването на българите,Златарски първоначално се изказа за 864 год.[274] След това в друга своя работа,той прие 865 год.[275] Срещу това негово схващане се обявиха редица историци още по негово време,.Но въпреки това то се наложи като господстващо в нашата историческа наука.Напоследък ;обаче,срещу това схващане се изказва сериозни възражения.[276]

Сериозни възражения бяха изказани срещу схващането на Златарски при датиране на някой събития отнасящи се до проблема за Западната българска държава.Основавайки се известията на Скилица,Златарски смята,че мирния договор от 927 год. бил възобновен в 963 год.Тогава бил изпратени за Цариград и двамата синове на Петър за заложници.Смъртта на цар Петър той отнася 969 год.,а връщането на неговите синове че станало също 969 год.,във връзка с избухналия бунт на комитопулите.[277]

Срещу тези схващания на Златарски се обяви П. Петров.[278] Той доказа,чесмъртта на българската царица и възобновяването на мирния договор от 927 год.се отнасят в 969 год.[279] а смъртта на цар Петър- на 30 януари 970год.Въстанието на комитопулите и връщането на Борис и Роман той отнася също в 970 год.[280]

Наред с това П,Петров се противопоставя и на някой други схващания на Златарски по хронологически въпроси около Западната българска държава.

Per aspera ad astra!

Докато Златарски приема, че смъртта ~~може~~ да бъде отнесена към 977 год., а смъртта на Арон 987 год., Петров смята, че смъртта на тримата братя комитопули се отнася в 976 год.[281] Докато Златарски смята, че повторното завръщане на Борис и Роман е станало през 979-980 год., Петров го отнася към втората половина на 976 год. или най-сетне към началото на 977 год.[282] и т.н.

X X X

Поради липса на време ~~на~~ нас не ни се отдаде възможност да засегнем още редица други проблеми от историята на Първата българска държава с които се е занимавал сериозно Златарски. Например проблема за Симеоновото царуване. Както е и известно, през това негово царуване в края на IX в началото на X в. българската държава бе с такава нарастнала мощ, че съперничеше, не, а водеше борба на живот и смърт с огромната византийска империя за надмощие и господство на Балканския полуостров. В тази своя борба цар Симеон не веднъж стига до стените на Цариград и не веднъж империята бе изправена пред пълен разгром. За това този период от историята на Първата българска държава привличала още от студентските години вниманието на младия Златарски. На този период той посвети първото си научно съчинение-кандидатската си дисертация "Писмата на Цариградския партиар Николай Мистик до българския княз Симеон". Тези писма не бяха използувани от неговите предшественици занимавали се със Симеоновия век и Златарски бе първият историк, които се зае с тяхното основно проучване. На симеоновото царуване той посвети редица свои проучвания и в същност това което днес ние знаем за Симеон дължим твърде до голяма степен на Златарски.

Интересни проблеми от историята на българската държава представляват и управленията на Крум, Омуртаг, Борис и др. на които Златарски е отделил значително място в своите изследвания.

Разгледаните до тук проблеми са само една илюстрация на онази продължителна критико-аналитична дейност която той извършил върху проблемите на средновековната българска история. Те са илюстрация на онова негово удивително търпение да съзира и подрежда дори най-незначителни историчес-

исторически материали, да попълва всяка забелязана празнота в представите за едно или други историческо събитие. В този си стремеж той дори отива до крайност, която бе породена от неговата жажда да види възстановен целият низ от събития в средновековната българска история, да види запълнени всички зеещи в историческата наука празнини.[283]

Посочените тук някои слабости не намаляват научната стойност на неговото дело. "Чудно би било, пише в тази връзка Мутафчиев, ако това не би се случило. Защото науката се развива нейните постижения непрекъснато разтат и това което днес е истина за нея, утре може да не бъде. Без развитие науката би изгубила и оправданието на свото съществуване."[284]

Със своята научно изследователска дейност, Златарски показа на своите следовници, че най-добрия начин за написване на истински научна история на българския народ си остава този който сам той се опита да осъществи – най-напред задълбочено критико-аналитично и монографично изследване на отделните проблеми на българската история и след това обобщаване на тези проучвания. Друг е въпросът, че той имаше идеалистически подход към разглежданите проблеми. Това бе резултат от неговия буржоазно идеалистически възглед. Друг е въпросът, че той сам се зае с изпълнението на тази непосилна задача и не можа да довърши своето дело.

Въпреки тежък че не можа да осъществи поставените си цел, това което той остави и особено неговия многотомен труд "История на българската държава през средните векове" ще останат за още един дълъг период като ценно съкровище в нашата историческа наука. Без крупното наследство, което Златарски остави на нашата историческа наука, днес тя би изглеждала несравнимо бедна, както наша а литература, ако в нея липсваше крупното наследство на Иван Вазов.

И както Иван Вазов е признат за патриарх на българската литература, с пълно право тъй може да бъде наречен и проф. В. Н. Златарски-п а т р и а р х на българската историческа наука.

– К Р А Й –

Per aspera ad astra!

БЕЛЕЖКИ

1. До 1937 г. литературата, посветена на живота и дейността на проф. Златарски е събрана от Петър Ников, Васил Н.Златарски Известия на Историческото д-во София,кн.14-15,1937 г.,стр.26-27; След това вж.Иван Дуйчев,Преглед на българската историография, Jugoslavenski istorijski časopis, God IV (1938), sv 1-2, str 59-60

2. Става дума за статиите на проф. Д.Ангелов, научното дело на проф. Васил Златарски, Отечествен фронт, бр.35-13 от 15. XII.1955 г. и на Петър Петров, Васил Н.Златарски, Вечерни новини бр.297 от 16.XII.1956 г.

3. Биографични данни за Златарски могат да се намерят: (книгата) на неговата дъщеря Креса Златарска-Тодорова, Баща ми проф. В.Н.Златарски. Спомени и документи, С.,1955 г.,182 стр. машинопис; Петър Ников, Васил Н.Златарски, ИИдС,книга 14-15, стр.1-26.и др. Интерес представляват и кратките автобиографични данни за проф. Златарски в неговите автобиографии - вж.Архив на БАН, Ф.№ 9,а.е.1,2.

4. За Никола Златарски, вж.В.Н.Златарски, Живот и дейност на Никола Василев Златарски, ръкопис, АБАН, Ф.№ 9, а.е.6; Йордан Трифонов, Първоначалното и полусредно образование на проф. В.Н. Златарски, Летопис на БАН, кн.20 /1936-37 г./С.,1940 г.,стр.238-240.; същата работа в отделен отпечатък-стр.2-4.

5. Вж. С.Аринич, Спомени за Георги Н.Златарски, ГСУ, Официален дял, т.VI,С.,1911 г.,стр.57.

6. Ю.Трифонов,посоченото съч.,стр.2.

7. Вж.Креса Тодорова,пос.съч.,стр.42; също и П.Ников,пос. съч.,стр.4.

8. Ю.Трифонов, пос.съч.,стр.3.

9. С.Аринич, пос.съч.,стр.58.

10. Конкретен повод за това решение на Даскал Никола изиграло посещението на видния наш борец за църковна национална

независимост – Иларион Макариополски в неговия дом през пролетта на 1878 г."Трогнат от честта да бъда посетен от митрополита, пише Ю.Трифонов, Даскал Никола Златарски дал тържествено обещание да посети малкия Василчо в служене на църквата. Митрополита Иларион целунал момченцето и т.н." – вж.Ю.Трифонов, пос.съч.,стр.3-4.

11. Ю.Трифонов, пос.съч.,стр.3.

12. Пак там, стр.4.

13. Пак там, стр.4.

14. Пак там.,стр.4.

15. В някои работи това духовно училище се нарича семинария – вж.: П.Ников, посч.съч. стр.1.; Креса Тодорова, пос.съч.,стр.3. В своята работа"Първоначалното и полусредно образование на проф. Златарски"Ю.Трифонов обаче твърди, че това духовно училище станало семинария една година след заминаването на Златарски в Русия.

16. Ю.Трифонов, пос.съч.стр.4-5.

17. Митрополит Климент, Лясковският манастир Св.Петър и Павел,Прилеп,(прил.към Църковен вестник, год.I /1907/,стр.98.

18. Креса Златарска-Тодорова,пос.съч.,стр.4.

19. Пак там,стр.5.

20. Пак там,стр.7.

21. За това говори зрелостното му свидетелство, вж.АБАН, Ф.№ 9,а.е.26.

22. П.Ников, пос.съч.,стл.2.

23. Т.Николов, Васил Н.Златарски, общински вестник "Велико Търново", бр.25 от 10.IX.1936 г.,стр.200.

24. М.Андреева, Василий Николаевич Златарски, АБАН, Ф.№ 9, а.е.4,Трябва да се съжалява, че в тая си работа Андреева се е задоволила с тия лаконични известия за този период от живота и дейността на Златарски, за които имаме съвсем малко сведения. Посочените от нея сведения за този научен кръжок са така кратки, че не

Per aspera ad astra!

може да се разбере нищо повече - кои още са влизали в него; какво са се занимавали и пр.

25. Вж.Диплома за завършено висше образование, АБАН,ф.№ 9, а.е.27.

26.Кандидатската му дисертация заедно с автографа на проф. В.И.Ламански се съхранява в АБАН, а.е.380.

27. За живота на Златарски в Германия сведенията са още по-оскъдни отколкото тези за живота му в Русия. Единствен документ, който показва по какви предмети е слушал лекции и е имал семинарни упражнения, това е университетската му книжка, вж.АБАН, а.е.30. Но какво влияние е изпитал Златарски по време на своята специализация в Германия не може да се отговори. Във всеки случай то е било по-слабо от това, което върху него е упражнила руската дореволюционна историческа наука - вж.М.Андреева, посч.съч.а.е.4.

28. Вж.Заповед на МНП, № 14381 от 29.IX.1895 г. до Ректора на Висшите училища - за командироването на Златарски да чете лекции по българска история във висшите училища, - СГОДА, ф.№ 994 оп.2, а.е.180. Служебно досие на проф. В.Н.Златарски.

29. Писмо на МНП от 27 август 1897 г. до В.Златарски, с което му се съобщава, че е назначен за доцент при висшите училища. АБАН, а.е.111.

30. АБАН, а.е.112.

31. Доклад на проф. Д.Ягура за повишаване Златарски в степен редовен професор при висшето училище, 16.XII.1905 г.

32. Писмо от 29.I.1906 г. на МНП до Златарски във връзка с повишаването му в степен редовен професор - вж.АБАН, а.е.115. Също и писмо от 24.III.1906 г. на Ректора на Университета до Златарски във връзка с повишаването му за редовен професор - АБАН, а.е.114.

33.За научната и преподавателска дейност вж.следващите глави.

34. В.Н.Златарски е бил декан през уч.1906 – 1907 г.; 1907–1908 г. и през учебните 1919–20 г., а ректор – през уч.1913–14 и 1924–25 г. Вж.Сборник в чест на В.Н.Златарски,С.1925 г.,стр.V.

35. Този въпрос, както и всичките борби, които Университетът е водил, отначалото на своето съществуване до 1928 г., е разгледан подробно в работата на проф. д-р Иван Георгов, Поглед върху развитието на Университета, Алманах на Софийския университет /1888–1928г./ С.,1929 г.,стр.1–167.

36. Вж.АБАН, а.е.1, л.1; също Алманах на Софийския университе /1888–1928 г./, С.,1929 г.,стр.56.

37. В живота на БАН /тогава Българско книжовно дружество/ Златарски влиза още през 1898 г., но като дописен член. Вж.АБАН, а.е.125.

38. Вж.АБАН, а.е.1,л.2.

39. По доклад на Златарски за членове на БАТН са били приети Йордан Иванов, Карел Шкорпил, Леон Лемуш, Никодим П.Кондаков, Петър Ников, Теодор Иванович Успенски, Алексей Соболевски, Петър Мутафчиев и др.

40. Вж.ГСУ, официален дял /1928–1929г./ стр.15, За речта му произнесена на тържественото събрание, вж: Proslava stogodišnice rođenja Franje Račkoga, Zagreb, 1929. Str. 10–11

41. Вж.писмо № 8149 от 4.V.1912 г. на МНП, до Ректора на Университета , СГОДА , ф.994, оп.2, а.е.180, Служебно досие на проф. В.Н.Златарски.

42. Вж.писмо 26925 от 29.X.1929 г. на МНП до ректора на Университета, пак там.

43. Вж.ГСУ, Официален отдел, /1929–30/, стр.4.Също и писмо на МНП, № 29364 до Ректора на Университета – СГОДА, ф.994.Служебно досие на В.Н.Златарски.

44. В организационния съвет на IV международен конгрес на

Per aspera ad astra!

византолозите са влизали: освен В.Н.Златарски - митрополит Симеон, почетен председател, Михаил Арнаудов-подпредседател, Богдан Филов-главен секретар, Петър Ников-пом.гл.секретар, Гавраил Кацаров-председател на Археологическата секция, Петър Мутафчиев-председател на историческата секция, Стоян Романски-председател на секцията Византия и славянския свят - Вж.Известия на Българския археологически институт, т IX, 1935 г., р.3-4.

45. Вж. И.Ильчук, Деятельность М.С.Дринова в Харьковском университета, Изследвания в чест на М.С.Дринов, С.,1960 г.,стр.100

46. Спомените за това пътуване с Пенчо Славейков в Русия проф.Златарски е разказал накратко в книгата на Мара Белчева, писмата на Пенчо Славейков до Мара Белчева, С. 1929,стр.942.

47. Вж.Креса Златарска-Тодорова, посоч.съч.,стр.74,

48. Вж.Летопис на БАН, кн.12, С.,1937 г., стр.21.

49. Вж.М.Въжарова, Александър Теодоров Балан,като библиограф, Годишник на ББИ, т.IV,1954 г.,стр.17.

50.Вж.Креса Златарска Тодорова.пос.съч.,стр.74.

51. Пак там,стр.70.

52. В един от многократните разговори, които имах с К. Златарска-Тодорова тя ми заяви в пояснение към горните мисли: "Баща ми /думите й предавам по смисъл/ избягваше да ходи в двореца. В лицето на Фердинанд той виждаше главния виновник за нещастието на българския народ. През 1930 г. когато Борис III се оженил за принцеса Йоанна, на баща ми било направено предложение да даде съгласието си аз да предавам уроци на царицата по български език. Без да сподели това предложение със семейството, той отказал веднага категорично. За неговото хладно отношение към Двореца, Борис III намери начин да си отмъсти. Както е известно, той беше ученик на баща ми, когато следваше във военната академия. Там баща ми чете известно време лекции по история. Когато баща ми почина през 1935 г. Борис III, който обикновено посещаваше погребенията на

известни учени, дейци и пр., не можела да дойде да почете паметта на своя учител, а се задоволи да изпрати по един свой адютант венец и отиде на сватбата, която в този момент правеше синът на Александър Малинов.

53. За нея вж. по-подробно в следващата глава.

54. След смъртта на Златарски ръкописът на този том бе предаден на П.Ников, който замести Златарски като титуляр на Катедрата по българска история. Ников прегледал тома и го докладвал за печат в едно от заседанията на БАН, през май 1936 г. Когато през 1939 г. започва да се печати този том, сам Ников не е бил вече между живите. Затова с работата около отпечатването на ръкописа и грижите за неговото коригиране (бе) поверено от ръководството на БАН на Иван Дуйчев, тогава доцент по История в Университета. Този том на Златарски (видя) бял свят през 1940 г.

55. Обособяването на тази глава като самостоятелен въпрос носи условен характер, защото преподавателската дейност на Златарски в Университета бе неразривно свързана с цялата онази дейност, която той извършва в Университета и извън него. В тази глава се поставя за цел да се разкрие въпроса как Златарски се справя с възложената му задача да организира "огнището"на народната историческа наука, да приведе системен ред в предаването и изучаването на българска история в Университета като научна дисциплина.

56. По-подробно за създаването и развитието на държавните учреждения у нас след Освобождението вж.Иван Дерменджиев, История на държавните учреждения в България, от Освобождението до 1919 г. С.,1961,стр.25-126.

57. Кратка история за създаването и развитието на Софийския университет до 1928 г. е написал проф.д-р Иван Георгов, Поглед върху развитието на Университета, Алманах на Софийския университет, С., 1929,стр.1-167.

Per aspera ad astra!

По-подробна история на Университета е написал по случай неговата 50-годишнина Михаил Арнаудов, История на Софийския университет Св.Климент Охридски, С.,1939 г.,647 стр.

58. Вж. Димитър Агура, Висшето училище в София, Български преглед, г.I,1893,стр.125-129.

59. Петър Ников, Пос.съч.,стр.3.

60. АБАН, а.е.333,л.1,2.

61. АБАН, а.е.332,л.1.

62. Пак там,а.е.332,л.1.

63. Вж.настоящата работа,стр.31 и сл.

64. За това говорят някои от запазените му лекции.Вж. АБАН, а.е.342-За селението на Балканския полуостров от славяните, I Разните теории за заселдането на Балканския полуостров със славяни-15 листа, а.е.343 - Заселването на Балканския полуостров от славяните - 16 листа; а.е.344, Заселението на Балканския полуостров от славяните, 52 листа и др.

65. Срв.Креса Златарска-Тодорова, Пос.съч.,стл.82.

66. Пак там, стр.86.

67. Подробности около изготвянето и приемането на този закон в Народното събрание а също и самия закон вж.у Иван Георгов, пос.съч.,стр.46 и следв.

68. Пак там,стр.151.

69. Вж. Креса Златарска-Тодорова, пос.съч.,стр.84.

70. В подкрепа на тази мисъл нека ни бъде позволено да приведем един пример:

Преди известно време ни се отдаде възможност да се срещна със стария проф. Иван Батаклиев. При разговор с него узнахме, че той бил студент на професорите Атанас Иширков и Златарски. Ние го помолихме да ни разкаже нещо за отношението на Златарски към студентите и той приведе пример със себе си. След като завършил Университета, се заел с написването на труд върху историята и географията на

Пазарджик. Голяма помощ и съдействие при изработването на този труд му оказал Златарски, заедно с Атанас Иширков. След изготвянето на труда му те се съгласили да го рецензират. Думите на Иван Батаклиев се потвърждават от наличие на архивен материал - вж.АБАН, в.е.1666, 1669, 2776,2777 и 2780,

71. Вж.Креса Златарска-Тодорова, пос.съч.,стр.89-90.

72. Вж.Петър Ников, пос.съч.,стр.11.

73. Вж.Креса Златарска-посс.съч.,стр.86.

74. Пак там,стр.88.

75. В.Н.Златарски, Васил Григориевич Василевски, Периодическо списание, кн.41,1900 г.,стр.140.

76. За заслугите на Василевски към българската историческа наука вж.Златарски , пак там,стр.137.140.

77. Пръв опит за преглед развой на българската историческа наука е направил П.Ников, Задачите на днешната българска историография, ГСУ, ИФФ, т.16,/1920 г./стр.289-307; след това вж.Иван Дуйчев, Преглед на българската историография, сп 40-74.

По-нов сбит преглед на българската историография до Марин Дринов, вж.Александър Бурмов, Марин Дринов като историк на България,Изследване в чест на М.С.Дринов, стр.105-118.

78. Петър Мутафчиев, Към философията на Българската история. Философски преглед, г.III, вж.1,стр.3.

79. Затова по никакъв начин не можем да се съгласим с твърдението на немския буржоазен фолклорист Ото Бьокелн, който казва, че "народът не пригежава исторически усет, не разбира величието на историческите събития, стойността на историческите личности.." Цитат по Ана Димитрова и Мирослав Янакиев, Предание за историчедки лица в българските народни умотворения, Известия на Семинара по славянска филология, кн.8-9,- С.1948 г.,стр.411. Напротив, народът е давал по най-непреднамерен начин истинска оценка на тия събития,

Per aspera ad astra!

имал е верен усет към тях и историческите личности. Това най добре е показал Пенчо Славейков в своята прекрасна студия, Българската народна песен "Разните "велики" наши князе като чел и са имали единствена задача да встадяват своя народ и безумно са прахосвали неговата сила ту към Цариград, ту към някакво си Дураццо. Те са били наистина велики, но само като множественото число на последния град... Те не са предприели ни един поход към народа си. И народът, който търпял вековните безумства на тия свои властители, впоследствие жестоко им се отплатил - не е спазил за тях ни трошица спомен. В песните на тоя народ живеят разни доисторически животни , но ние един цар; описват се събития небивали, но ни дума което официалната история величае." Вж.Пенчо Славейков, Съч.,т.V.С.,1959 г.,стр.104.

80. За Паисиевата история, текст превод, бележки и коментар, вж.П.Динеков, История славянобългарска, София,1968 г.

81. История во кратце о болгарском народе, словенском , сочинися и списася в лето 1792 Спиридоном йеросхи монахом, издаде на от В.Н.Златарски, 1900 г.,

82. Преработил историята на д-р Йован Раич, история на разните славянски народи и преди всичко на българский, хърватите сърбите и (сръбските).

83. Написал история в кратце о болгарословенском народе, издадена от Йордан иванов в Български старини, II изд.,С.1937 г.

84. Царственик или история болгарская... Будин, 1844 г.

85. Поместена в Любословие, год.I-II.

86. Вж.Александър Бурмов, посч.,съч ,стр.108

87. Ю.Венелин, Древные и нынешния Болгари, в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении и руссиянам, т.I,Москва 1829 г.; Влахо_болгарская или Дако_славянски грамоты. Санкт Петербург, 1840; Критически исследования об истории

болгар. Москва 1849,

88. Вж.Александър Бурмов, посч.съч.,стр.106-107.

89. Г.С.Раковски, Горски пътник, Нови Сад, 1857 г.; Показалец или ръководство как да се изискват издирят най-стари чърти нашего бития языка, народопоколения... част I. Одеса,1859 г.; няколко речи о Асеню първому, великому царю болгарскому и сину му Асеню второму. Белград, 1860 г.и др.

90. Гаврил Кръстьович, История блъгарска, т.първи, Цариград, 1869 г.,

91. Вж Александър Бурмов, посч.ъсч.стр.108.

92. П.Ников, Задачата на днешната българска историография, стр.299.

93. Василий Априлов, Денница новоболгарского образования, Одеса 1841 г.; Допълнение к книге: Денница новоболгарского образования, СПб, 1842 г.; Болгарския грамоты, Одеса 1845 г. и др.

94. С.Н.Палаузов, Ростислав Михайлович, руски уделъний княз на Дунав в 14 века, С.Пб.1851 /в ЖМНПР/; Век болгарского царя Симеона, С.Пб.1852; Синодикт царя Бориса , Москва 1855 г., По вопросу о болгарском Патриаршества, Москва 1860; Уния в царуването на Йоана I, Асеня, български книжици, Цариград, г.I,1858,кн.1. и др.

95. Александър Бурмов, посч.съч.,стр.109.

96. Пак там,стр.109.

97. Марин Дринов, Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на българската история, Съч.на М.С.Дринов,т.I, 1909 г.,стр.1-69.; Допълнения към Поглед връх произхождението на блъгарский народ..., Пак там,стр.645-663; заселение Балканского полуострова славянами, пак там,стр.139,316. Началото на Симеоновата държава, пак там,стр.317-364; Южные славяни и Византия в X веке, пак там.,стр.365-520 и др.

Per aspera ad astra!

98. К.Иречек, История на българите, Превод на български под редакцията на В.Н.Златарски.

99. Александър Бурмов, пос.съч.,стр.116.

100. Става дума за същата История на К.Иречек.

101. Повече подробности за развоя на българската историография могат да се намерят в работата на П.Ников, Задачата на днешната българска историография,стр.299,302.

102. Работата е от 1902 г.

103. АБАН, а.е.150,л.1,2.

104. Защото Златарски е писал и по-големи работи върху развоя на Българската историография. Такъв труд представлява "Развитието на българската историография през XIX век" 264 листа. Вж. АБАН, а.е.352, който представлява подробен анализ на развоя на историческата мисъл у нас от Паисий до ... /Трудът му не е запазен изцяло, а само до Спиридон Палаузов/.

105. Вж.Александър Бурмов, Посч.:съч.,стр.116.

106. В.Н.Златарски, АБАН, а.е.333, л.2.

107. Пак там, а.е.350,л.3.

108. Вж.Петър Мутафчиев, пос.:съч.стр.4.

109. Вж.П.Ников, Материали за средновековната история на българите. ГСУ, ИФФ, т.XVII, 7; отделен отпечатък,стр.3.

110. В.Н.Златарски, АБАН, а.е.333,л.1-2.

111. П.Ников, Васил Н.Златарски, стр.3-4.

112. Александър Фол и Васил Гюзелев, Античността и ранното средновековие до VII век в българската буржоазна историография Исторически преглед, год.XX, 1964, кн.4,стр.100.

113. Вж.Български преглед, г.III, 1896, кн.2,стр.28-37.

114. Вж.стр.13,14 на настоящата работа.

115. След като бе работил вече 25 години в областта на средновековната българска история, идеята за многотомния труд се бе оформила в следния вид: два тома за Историята на първата

българска държава, един за периода на византийското владичество, и два за периода на Втората българска държава.

116. Вж.П.Ников, Васил Н.Златарски, стр.4.

117. Вж.П.Петров, Към въпроса за образуването на Първата българска държава, Славянска филология, т.V, С.,1963,стр.89.

118. По-подробно за причините, които са привличали историците към историята на Първата българска държава вж. П. Петров, посч.,съч.,стр.89.

119. Въпросът за "древните" жители на Балканския полуостров до заселдавенето му от славяните и прабългарите е разгледан от Марин Дринов в работата му Поглед връх произхождението на блъгарския народ и началото на блъгарската история

120. В "Поглед връх произхождението на блъгарския народ ... стр.34, Дринов пише: "Макар и да прие името си от една малка чутска орда, той /българският народ/ ни най-малко не води рода си от нея, а е потомък на онези многолюдни славяне, които в VI или VII век напълниха Балканский полуостров",

121. За ранната история на славяните Дринов написа: "Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история",Населението в Балканския полуостров от славяните.

122. Така например Дринов се опита да прокара схващането че славяните започват да се заселват на Балканския полуостров още от края на II век от новата ера, след т.н. маркоманска война. От друга страна той изказва предположение, че славяните са били главното ядро във варварските племена, нахлули през III век в Римската империя – М.Дринов, Заселение Балканского полуострова славянами,стр.191,225 и 226. За несъстоятелността на тия хипотези на Дринов вж.Александър Бурмов, посч.съч.,стр.111.

Per aspera ad astra!

123. Ал.Фол и В.Гюзелев, пос.счъ.стр.101.

124. Населяване словена на Балканския полуостров. Виж. Книга о Балкану, Београд, Г.Ј. 1936. стр 82-117.

125. Сбит преглед на творческия път на проф. Златарски, вж.от П.Ников, Васил Н.Златарски, стр.5-17.

126. Вж.Александър Фол и В.Гюзелев, посч.,съч.,стр.104.

127. Вж.Александър Бурмов, Към въпроса за произхода на прабългарите, Известия на Българското историческо дружество, кн. 22-24 /1948/, стр.298,299.

128. С.А.Никитин, Образуване на българския народ и възникване на българската държава, Ист.преглед,год.IX,/1953/,кн.1,стр.66

129. Кратък преглед на тия хипотези вж. у С.А.Никитин,пос. съч.,стр.66-71,и Ал.Бурмов, пос(.съч.стр.300,302.

130. Ето по какъв начин Дринов обяснява това свое отношение към въпроса за произхода на прабългарите: "Ние приемаме Шафариковото мнение, че те /прабългарите/ са били от чудско или Финско порекло. При това бързаме да забележим, че (все) твърде малко ни занимава пореклото на тези Блъгаре, защото този въпрос си няма място в историята на нашия народ, който не е техен потомък и няма нищо общо с тях, освен името, което той случайно прие от тях!" Вж.М.Дринов, съч.,т.I,стр.32,бел.2.

131. Вж.А.Фол, и В.Гюзелев, посч.:съч.стр.102-103..

132. Вж.С.А.Никитин, посч.,съч.,стр.68.

133. Вж.С.А.Никитин, посч.съч.,стр.68; също и Ал.Бурмов, пос.счъ.,стр.300, бел.2.

134. Вж.В.Н.Златарски, История на българската държава през средните векове, т.I, част.1, стр.21.

135. ВГюзелев се опита да групира по-главните въпроси, към които се насочи нашата буржоазна историография, начело на която стоеше проф.Златарски: 1.Произход, прародина и начална

история на праоългарите; 2. Тяхната материална култура и 3. Ролята им в създаването и управлението на славянската държава и изграждането на славянобългарската култура - Вж.А.Фол и В.Гюзелев, пос. съч.,стр.102.

136. Затова началните страници на неговата история на прабългарите са посветени на хунската история, вж.История...т.I,1, стр.23 и 25.

137. Което станало в средата на II век от новата ера, когато хунските племена били принудени под напора на тунгузите, да се придвижат източно от р.Урал. Вж.История ...,I,1, стр.24.

138. Пак там,стр.23.

139. Пак там,стр.23.

140. Пак там,стр.23.

141. Пак там,стр.23.

142. Пак там,стр.38.39,

143. Пак там,стр.38-39, 84.

144. Пак там,стр.84 и сл.

145. Пак там,стр.84.

146. Пак там,стр.84-95.

147. Пак там,стр.103.

148 Пак там,стр.122 и сл.

149. Вж.П.Петров, пос.съч.,стр.89.

150. Вж.История ... I,1,стр.146.

151. Пак там,стр.146.

152. Пак там,стр.147.

153. Пак там,стр.151,155.

154. Периодическо списание,кн.43, 1903,стр.478-499.

155. Пак там,кн.43,стр.627-665.

156. Пак там,стр.755-777.

157. История ..., I,1,стр.359-361.

158. Пак там,стр.369.

Per aspera ad astra!

159. Пак там, стр.358.

160. Пак там, стр.369-370.

161. На друго място /история ...I,1,стр.357/ Златарски отбелязва; че след смъртта на Кубрат в 668 лунна година, Исперих, който застанал начело на една орда, съгласно кюрксо-азиатските обичаи, е признавал върховната власт на най-големия брат Везмер, който носел титлата великий хан. Това продължило до 665 лунна година, когато Исперих се опитил вече със своята орда и станал самостоен владетел на ордата си и тогава или малко по-късно той потеглил на запад към устието на река Дунав, затова в "Именника" са отбелязани само три години от управлението на Безмер, защото те имат кряко отношение към управлението на Исперих, който се явява централна личност в "Именника".

162. В.Н.Златарски, История...I,1,стр.162.

163. Вж.В.Н.Златарски, Българските князе от рода Дуло, Периодическо списание, кн.43,стр.478-486; същият История,..., I,1,стр. 162-174.

164. Вж.по-подробно за този договор у В.Н.Златарски История... I,1,стр.178-183. Впрочем, това е и най-подробното изложение на този договор в българската историческа наука и до сега.

165. В.Н.Златарски, История..., I,1, стр.184-188.

166. В.Н.Златарски, Българските князе от рода Дуло, стр.497.

167. В.Н.Златарски, България през VIII век, Периодическо сп. г.43,стр.627-628.

168. К.Йречек, История на българите, стр.97.

169. Пак там, стр.102, бел.3.

170. В.Н.Златарски, България през VIII век, стр.628.

171. В.Н.Златарски, История..., I,1,стр.205.

172. Edward Gibbon, The history of the decline and fall of the Roman Empire, edited... by J.B.Bury. London, 1898. Appendix №9 p.5-16.-598.

173. J. Marquart, Die altbulgarische Aristrüche in der Inschrift von Čatalar und der altbulgarischen Fürstenliste, Известия на рус.арх.ин, XV (1911) p. 73-74.

174. В.Н.Златарски, Има ли ли са българите свое летоброене?, Сп.на БАН, I,1,стр.44-50, 80 и сл.

175. J.J. Mikkola, Die Chronologie der türkischen Donaubulgaren, Journal de la Société Finno Ougrienne, XXX (1914) Helsingfors, S. 1-24.

176. Вж.В.Н.Златарски, История ..., I,1,стр.205, бел.2.

177. Пак там,стр.205.

178. Вж.В.Н.Златарски, България през VIII век,стр.629-635.

179. В.Н.Златарски, История..., I,1,стр.202,212.

180. Цитат по В.Н.Златарски, История,...I,1,стр.209.

181. Вж.В.Н.Златарски, България презVIII век, стр.635,639; История,... I,1,стр.213.

182. Вж. В.Н.Златарски, История...,I,1,стр.215.

183. Пак там, стр.216-217.

184. Пак там, стр.218 и 219

185. Пак там,стр.219.

186. В.Н.Златарски отрича предположението на някои историци,че Байян е бил едно и също лице с Паган,защото Паган излиза на историческата сцена след смъртта на Токту и Байян -Вж.История...,I,1,стр.219, бел.4.

187. За причините на тази намеса вж.В.Н.Златарски, пак там,стр. 220.

Per aspera ad astra!

168. Пак там,стр.220.

§ 189. Пак там,стр.223.

190. Пак там,стр.225.

191. К.Иречек, посл.съч.,стр.100.

192. Имал е предвид Славянския пролог, вж.В.Н.Златарски,История...,I,1,стр.424.

193. К.Иречек, посч.съч.дстр.100.

194. J.B. Bury, The Bulgarian Treaty of A.D. 814. and the Great Fence of Thrace, The English Historical Review, April. 1910, p 276-287.

195. Вж.В.Н.Златарски, Сюлейманкьойският надпис, ИБИД,т.III, свезка II,1913 г.,стр.137,138.

196. Пак там,стр.138-

197. Две заметки по древней болгарской истории, Записки Императорского Рускаго Археологическаго общества /Восточныя/, III,1888 стр. 841,862.

198. Вж.В.Н.Златарски, История, I,1, стр.424.

199. Вж.В.Н.Златарски, Сюлейманкьойският надпис,стр.139.

200. Вж.В.Н.Златарски, пак там,стр.140.

201. Вж.В.Н.Златарски,Приемниците на Омортага, Юридическо списание, кн.54,стр.756.

202. Пак там,стр.757-758.

203. Пак там, стр.757-758.

204. Пак там,стр.758,759.

205. Пак там, стр.759.

206. К.Грот, Моравия и Мадьяри, споловиный 9-того века до начало 10-того века, С.Пб.1881,стр.229 и сл.

207. По този повод Златарски отбелязва, че идеята за князете наместници, поради съмнителността на изворите, е силно разклатена. Вж.Приемниците на Омортага, стр.760, бел.3.

208. Пак там, стр.761, бел.2.

209. В.Н.Златарски, История ...,I,1,Притурка № 17, стр.474.

210. J.B.Bury, Eastern Roman Empire, p 781-787, В.Н.Златарски, История... I,1, стр.447.

211. Вж. В.Н.Златарски, История..., I,1,стр.447-450.

212. На хронологията на царуването на хан Крум и Омортаг а по-късно на Борис,Симеон и Петър В.Н.Златарски не се спира с отделни проучвания, защото за тях историческата наука нямаше спорни положения. В многотомния си труд История.... I,1,2, той обаче подробно се е спрял и разгледал тяхната дейност.

213. Вж.В.Н.Златарски, Какви канонически книги и граждански закони Борис е получил от Византия, Летопис на БАН, г.I,1911, стр.79.

214. Пак там, стр.69,70.

215. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса в славянски превод, Българска сбирка, кн.5, 1917 г., стр.1-64; как е бил разрешен българския църковен въпрос в 870 г. Духовна култура, год.I,1920,кн.1,2.,стр.42-63; Въпросът за български патриарх пред папата в 866 г.,Приложение към Църковен вестник, г.I/1907/,кн.1,кн.24-31.

216. Срв.В.Н.Златарски, История ...,I,2,стр.70-71.

217. Вж.В.Н.Златарски, Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса,стр.1-64. Кратък анализ на това послание вж. История ...,I,2,стр.71-83.

218. Вж. В.Н Златарски, История..., I,2,стр.71, бел.2.

219. Пак там, стр.71.

220. Пак там, стр.83-84.

221. Пак там, стр.84.

222. Пак там, стр.84.

223. Пак там, стр.85-87.

224. Пак там, стр.107.

225. Вж.В.Н.Златарски,Въпросът за български патриарх пред

Per aspera ad astra!

225. Пак там, стр.130.

226. Пак там, стр.145.

227. Пак там, стр.152.

228. 1926 г. когато той написа своята работа Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар, Македонски преглед, г.II, кн.1,стр.1-16,кн.2,стр.1-84.

229. Вж.М.Дринов, Началото на Самуиловата държава, Съч.,т.1, стр.317-364; същият - Южные славяни и Византия в X века, пак там. стр.457-459.

230. Марин Дринов, Съч.,т.1,стр.328.

231. Пак там,стр.337.

232. Става дума за т.н.Грамоти на Пинчий и неговият син Плезо и Зографският поменик.

233. Има се предвид открития Самуилов надпис от 993 г. и добавките на деловския епископ Михаил към Хрониката на Скилица-Кедрен, от XI век.

234. Вж. Б. Прокић, Постанак једне новеле о царевићу у Македонији у X веку, Гласник Срп. Ист. Друш. Београд, кн 76 (1908) стр 13-307.

235. Б.Прокич, Посч.:съч.стр.235.

236. Вж.В.Н.Златарски, Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар, кн.1,стр.5: бел.1.

237. Вж.В.Н.Златарски, Тъй наречените "грамоти" на Пинция и неговия син Плезо, ГСУ, ИФФ, год.XV, XVI, /1919-1920/,стр.16-17.

238. Пак там,стр.17.

239. Пак там,стр.17-27.

240. Вж Ф. Шишић, Priručnik izvora hrvatske historije, Dio I. Č 1. Zagreb, 1914.

241. Вж.В.Н.Златарски, Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар, кн.1, стр.5,бел.1.

242. Зографският поменик е бил намерен от нашия филолог К. Димитриев-Петкович, през 1852 г. и предаден на А.Хилфердинг -Вж. В.Н.Златарски, Тъй наречените "Грамоти ..." ,стр.55.

243. Вж.В.Н.Златарски, Тъй наречените "Грамоти...",стр.55-58.

244. Вж.В.Н.Златарски, История...,I,2,стр.590, бел.2.

245. Драган К. Анастасиевић, Хронологија цариница Бориса и Романа у чланству код византијског двора, гласник Српског Научног друштва, књ. 1926, св 1-2, стр 135 137.

246. Вж.В.Н.Златарски, История...,I,2,стр.877, бел.2.

247. Пак там, стр.588-676.

248. Вж.В.Н.Златарски, Западната българска държава...,кн.1, стр.6-7.

249. Пак там,кн.1,стр.16.

250. Пак там.кн.1,стр.19.

251. Пак там,стр.18.

252. Вж.по-горе стр.

253. Вж.Ал.Бурмов, Към въпроса за произхода на прабългарите, стр.300.

254. Пак там,стр.326-336.

255. История на България, т.I,2 изд.,С.,1961,стр.58.

256. Вж.по-горе,стр.32-33.

257. Вж.Ал.Бурмов,Към въпроса за произхода на прабългарите, стр.316-323: Същият, Въпроси из историята на прабългарите,стр.21-26.

258. Ал.Бурмов, Въпроси из историята на прабългарите,стр.23-24.

259. Пак там,стр.24.

260. Ал.Бурмов, Към въпроса за произхода на прабългарите,стр.24.

261. Пак там,стр.24.

262. Вж.Ал.Бурмов,Въпроси из историята на прабългарите;:стр.27.

263. Пак там,стр.27.

264. Пак там,стр.35.

Per aspera ad astra!

265. Вж.В.Н.Златарски, История, I,1,стр.147.

266. Вж.А.Бурмов, Образуване на българската държава, Историч. преглед, год.8,кн.1,стр.97.

267. П.Петров, Пос.съч.,стр.109,110.

268. Вж.В.Н.Златарски, История ...,I,1,стр.147.

269. Вж.А.Бурмов, Образуване на Българската държава,стр.97; Йъщият - История на България..,т.1,2,стр.61.

270. Вж.по-горе,стр.34-35.

271. Вж.Ал.Бурмов,Към въпроса за отношенията между славяни и прабългари през VIII-IX в., Историч.преглед,г.X,кн.1,стр.81.

272. Ал.Бурмов, пак там,стр.92; Също и Иван Дуйчев, Славяни и първобългари ИИБИИ, т.I-II,стр.214-215.

273. В.Н.Златарски, история..., I,1,стр.212.

274. Вж.В.Н.Златарски, Известия за българите в хрониката на Симеон Метафраста и Логотета - Сб.НУК, кн.24 /6/,1908,стр.82.

275. Вж.В.Н.Златарски, Има ли ли са българите свое летоброене стр.53.

276. Вж. П.Петров, За годината за налагане на християнството в България, ИИИ, том.XIV,XV.стр.572-575.

277. Вж.В.Н.Златарски, История...,I,2, стр.590,бел.2.

278. Вж.П.Петров, Образуване и укрепване на Западната българска държава, част Първа. Към хронологията на периода 966-986 г.,ГСУ, ФИФ, том 58, 2,стр.131-189.

279. Пак там, стр.151-160.

280. Пак там,стр.160-164.

281. Пак там,стр.169-180.

282. Пак там,стр.188.

283. Вж.Петър Мутафчиев, Васил Златарски, Просвета,год.I, /1935-36/,стр.471.

284. Пак там,стр.470-271.

П Р И Л О Ж Е Н И Я

I. ПРОГРАМА ЗА ОБЩИЯ МАТЕРИАЛ ПО БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Встъпителна лекция: Главни периоди в българската история. Въведение /общ преглед/

I. История на Балканския полуостров до заселението му от славяните.

1. Първобитното население на Балканския полуостров и неговата съдба до началото на великото преселение на народите.

Съдбата на Балканския полуостров през времето на Великото преселение на народите.

II. Заселение на Балканския полуостров от славяните.

1. Разни теории за заселението на Балканския полуостров от славяните.

2. Заселение на Полуострова от славяните.

II. ПЪРВО БЪЛГАРСКО ЦАРСТВО

1. Основание и закрепа на българската държава: Славяно-византийските отношения на Балканския полуостров до средата на VII в. Българи - техният произход и история до средата на V в. Основание на българската държава и нейното устройство. Приемниците на Исперих от рода Дуло. Род Вокил и нарушение на мира с Византия. Вътрешни междуособици. Намесата на византийския император в работата на България. Край на междуособиците и нова насока в политиката на българските господари.

2. Политическо издигане и териториално разширение: - Отношение на българските господари към авари и франки. Нарушение на мирните отношения с Византия. Войните на Крума с империята. Възобновяване на мира с Византия. Сблъскване с франките. Гонение на християните. Присъединяване на македонските славяни. Покръщане на българите. Болярският бунт и възникване на българския черковен въпрос в IX век. Отношение на Бориса към сърбите и хърватите. Опити за

Per aspera ad astra!

реакция против новата вяра и сетнините от нея. Симеон велики. Нарушение на мира с Византия и война с маджарите. Най-голямо разширение на българската държава. Вътрешната уредба на държавата в X в. Войните на Симеона с империята. Последните години от живота на Симеона.

3. Солижение с Византия. Падане на България: - Сключване на мир с империята в 927 г. Сетнините от тоя мир. Богомили и тяхното учение. Успехите на богомилството и реакцията против него. Несъстоятелната политика на цар Петра, възстание в Македония и нашествие на русите. Смъртта на цар Петра и разпадане на българската държава. Руско-византийската война и падане на Източната половина на Царството. Западното българско царство: Обсег и характер. Борбата на цар Самуила за обединението на балканските славяни. Приемниците на цар Самуил и падане на Западното царство.

II. БЪЛГАРИЯ ПОД ВИЗАНТИЙСКО ВЛАДИТЕЧСТВО

1. Епоха на възстанията: - Новата административна уредба на България и вътрешното й самоуправление. Положението на българския народ при приемниците на Василия II. Възстанието на Петра Деляна. Нашествието на печенеги и маджари. Възстанието на Георгия Войтеха. Участието на българите в другите политически движения в Балканските провинции и Империята.

2. Епоха на елинизацията: - Промяна в социално-политическот положение на българския народ в края на XI век. Богомилството като религиозно и политическо движение в XI и XII в. Реакция против богомилството и влошаване положението на българския народ. Възстанието на Петра и Деляна. Провъзгласяването на българската държава.

III. Второ българско царство.

1. Освобождение и обединение на българските земи: - Борба за независимост. Добромир Хриз и болярина Иванко. Крайна борбата и мир с Византия. Сношения с Рим и Църковната уния. Отношения към

Маджарско. Отношения към Латинската империя. Гръцко-българският съюз в 1204 г. Войните на Калояна против латинци и гърци. Узурпацията на Борила и сетнините от нея. Вътрешната и външна политика на Борила. Сближение с латинците и отношенията към сърби. Свалянето на Борила от престола. Събитията на Полуострова в началото на Иван Асеновото царуване. Сближение с латинците и война с Тодор Солунски. Православната коалиция на полуострова и неината нетрайност. Ново сближение и съюз с латинците, против никейците. Помирение с Никея и последните години от живота на Иван Асена II.

2. Българите при последните Асеновци: - Вътрешна борба и външни нападения. Отпадане на българската мощ. Несполучливи опити на Иван Асеновата държава. Прекратяване на мъжката линия на Асеневци: Борба около и за българския престол. Война с Византия и борбата с византийската политическа намеса. Гражданските войни в България. Намесата на Византийския император: - Нов кандидат на българския престол. Прекратяване на династията на Асеневци

3. Борба с татари и византийско влияние: - Георги Тертерин и несъстоятелната му политика. Отцепването на отделни области от царството. Татарското владичество. Борбата против византийското влияние. Политическо и икономическо засилване. Прекратяването династията на тертеровци и междуцарствие.

4. Временно засилване на Българската държава: - Борбата между Михаил III Шишман и другите претенденти за престола, и Черноменският мир. Съдбата на Черноменския договор и намесата на българския цар във вътрешните борби с Византия. Отношенията към Сърбия: Велбуджката битка и сетнините от нея. Иван Александър и външната му първоначална политика. Участието му в междуособните войни на Византия. Първата борба с турците: селджуци и османлии. Разделение на царството и сетнините от него. Вътрешното състояние на България в средата на XIV век.

5. Постепенните завоевания на турците и падането на Бъл-

Per aspera ad astra!

гарското царство: - Ненавременните войни с Византия и Маджарско. Бързите успехи на турците и враждата между търновския и бдинския цар. Неуспешната коалиция на югославянските владетели и последната борба на Ивана Шишмана с турците. Падането на Търново и съдбата на членовете от царския род. Падането на Бдинско царство. Покоренията на българския народ.

6. Вътрешните отношения на Второто българско царство: - Границите на държавата. Областен състав. Национален състав на населението. Върховната власт, болярски съвет, болярство. Събори. Органите на царската власт, - висши и нисши. Военното дело. Обществени отношения. Селско население. Икономически бит, земеделие, занаяти и търговия. Културният живот: - Църквата и нейното значение за развитието на литературата и изкуството.[1]

---

[1] АБАН, Ф.№ 9, а.е.331, л.1-2.

II. РАЗПИСАНИЕ НА ЛЕКЦИИТЕ НА ПРОФ. В.Н.ЗЛАТАРСКИ, ЧЕТЕНИ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ.

1899/1900 г.

Зимен семестър

а/ Българска история /до покръщането на българите/ 3 часа.

б/ Изворите за Богомилското учение. 2 часа.

в/ Семинарни упражнения по българска история. 1 час.

Вж.СГОДА,ф.994,оп.2, а.е.7, л.57.

Летен семестър

1. България от IX до началото на XI в. 3 часа.

2. Интерпретация на XXVI глава от Иоанхий на Зегавина 2 часа.

3. Упражнения по българска история – 1 час.

Пак там,а.е.7,л.95.

1898/1899 г.

Зимен семестър

1. История на Търновското царство в XIIIи XIV в. - продължение 3 часа.

2. История славяноболгарская на Отец Паисия и нейните извори - 1 час.

3. Упражнения по българска история. 2 часа.

Пак там,а.е.7, л.7.

За летния семестър липсват сведения.

1900/1901 г.

Зимен семестър

1. България през XI и XII в. 3 часа.

2. Отговорите на Папа Николая I върху допитването на българите. 2 часа.

3. Упражнения по българска история. 1 час.

Пак там,а.е.7,л.151.

Летен семестър

1.България през XIII и XIV в. 3 часа.

2.Византийските историци от XII-IX в.като извори за българската история- 2 часа.

3.Упражнения по българска история. 1 час.

Пак там,а.е.1,л.198.

1901/1902 г.

Зимен семестър

1.България през XIV-XV век. 3 часа

2. Продължителят на Теофан, Георги Амартол,Симеон Магистер и Лъв Граматик, като извори за българската история-2 ч.

3.Практически упражнения-1 час.

Пак там,а.е.7,л.231-

Летен семестър

1. История на България до покръщането. 3 часа.

2. Началото на българската историография. 2 часа.

3.Упражнения - 1 час.

Пак там,а.е.8,л.18.

1902/1903 г.

1. България през IX и XI век- 3 часа.

2. Развитието на българската историография през XIX в.2 часа.

3. Упражнения - 1 час.

Пак там, а.е.8,л.33.

1. България през XI-XII век.3 ч.

2. Развитието на българската историография през XIX век. 2 часа.

3- Упражнения - 1 час.

Пак там,а.е.8,л.63.

1903/1904 г.

1. Липсват сведения.

1.България през XIV-XV в.3 часа.

2.Отговорите на Папа Николай I върху допитванията на българите - продължение 3 часа.

3.Упражнения - 1 час.

Пак там,а.е.8,л.107.

1904/1905 г.

1. История на българите от началото до X век.3 часа.

2. История на сърбите. 2 часа-

3. Упражнения. 2 часа.

Вж. ГСУ,том I,С.,1905 г. стр.51.

1. Българите през X-XII век. 3 часа.

2.Сърбия през XIII-XV в.-2 часа.

3. Упражнения - 2 часа.

Пак там.стр.51.

1905/1906 г.

1. България през XI-XIII в. 3 часа.
2.Учуняването на богомилите-2 ч.
3.Четенети и обяснение на старобългарски паметници.

1.България през XIV-XV век. 3 ч.
2.История на Турция през XV-XVII в. - 2 часа.
3.Четене и обяснение на старобългарски паметници-2 часа.

ГСУ,т.II,/1905/1906г., стр.72./ Пак там,стр.82.

1906/1907 г.

1.Българската история до покръщението./вкл.3 часа./
2.Преглед на българската историография- 2 часа.
3.Четене и тълкуване на исторически паметници-2 часа.

1.България през IX-X век.3 часа.
2.Четене и обяснения на исторически паметници - 2 часа.

ГСУ,т.III-IV,стр.68. Пак там,стр.68-

1908/1909 г.

1.България през XI-XIII век. 3 часа.
2.История на Сърбия-2 часа.
3.Четене и обяснение на исторически паметници.1 час.

1. България през XIII и XIV в. 3 часа.
2. История на Сърбия /от времето на Стефан Немана/. 2 часа.
3.Четене и обяснения на исторически паметници.2 часа.

ГСУ,Официален дял,т.V. София,1910г.,стр.64. Пак там,стр.64.

1909/1910 г.

1. България през XIV-XV век. 3 часа.
2.История на Румъния.2 часа.
3.Четене и обяснения на исторически паметници. 2 часа.

1. Българска историография.3 ч.
2. История на Румъния през XVI и XIX в. 2 часа.
3.Четене и обяснения на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ, т.VI., стр. 48.

1910/1911 г.

1.Българската история до покръщението. 3 часа.
2.История на Турция през XV-XVII век.2 часа.
3.Четене и обяснениа на исторически паметници.2 часа.

1. България през XIX-XI век.3 ч.
2. История на Сърбия. 2 часа.
3. Четене и обяснения на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ, т.VII, стр.50.

1911/1912 г.

1. България през XI-XII век. 3 часа.
2. История на Румъния. 2 часа.
3. Четене и обяснения на исторически паметници. 2 часа.

1. България през XII-XIV в.3 часа
2. История на Румъния. 2 часа.
3. Четене и обяснения на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ, т.VIII иIX , стр.59.

1912/1913 г.

1.
За зимния семестър липсват сведения.

1. Българската история до покръщението. 4 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ,т.VIII и IX, стр.170.

1913/1914 г.

1. Българска история от основаването на царството. 5 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници.1 час.

1. България през IX и X век.3 ч.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ, т.X и XI, стр.31.

- 85 -

1914/1915 г.

1. България през X,XI,XII в. 4 часа.
2. История на Турция.2 часа.
3.Четене и обяснение на исто рически паметници. 2 часа.

1. България през XIII и XIV в. 3 часа.
2.История на румъните. 2 часа.
3.Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

ГСУ, т.X,XI, стр.112.

1915/1916 г.

1. История до покръщението. 3 часа.
2. История на Сърбия. 2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 часа.

липсват сведения.

СГОДА, ф.994,оп.1,а.е.12 л.41-

1916/1917 г.

1. България през X,XI,XIIв. 3 часа.
2. Византийските хронисти като извори за българската история. 2 часа.
3.Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.12,л.77.

1. България през XIII-XIV в. 3 часа

Пак там,а.е.12,л.100.

1917/1918 г.

1.Българска история/до покръщението/ 3 часа.

Пак там,а.е.12,л.120.

1. Българска история. II. Първо българско царство /от средата на IX в.до началото на XI в./ 3 часа.

Пак там, а.е.12, л.158.

Per aspera ad astra!

1918/1919 г.

1. Българска история: - III.България под византийско владичество и IV. Второ българско царство /до началото на XIII в./. 4 часа.

Пак там,а.е.12,л.202.

1. Българска история: IV. Второбългарско царство /от началото на XIII до края на XIV в./4 ч.
2. История на Румъния. 2 часа.
3. Четене и тълкуване на исторически паметници.

Пак там,а.е.13,л.39.

1919/1920 г.

1. Българска история: - I.Първо българско царство до средата на IX в. - 4 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.13,л.120.121.

1. Българска история:II. Първо българско царство до началото на XI в. 4 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.13,л.169.

1920/1921 г.

1. Българска история: - III.България под византийско владичество. IV. Второ българско царство до началото на XIII век. 3 часа.
2. Тихи Сръбска история.2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.13,л.234.

за летния семестър липсват сведения.

1921/1922 г.

1.Българска история.I.Първо българско царство/до средата на IXв./ 3 часа.
2.Българска историография.2 часа.
3.Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там.а.е.13,л.387.

липсват сведения.

1922/1923 г.

1.Българска история: II.Първо българско царство от средата на IX до началото на XI век. 3 часа.
2. Българска историография. през XIX век. 2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.13, л.426.

1. Българска история: III.България през XI-XII век.3 часа.
2. История на Румъния през XVII .XIX век. 2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е.13,л.589.

1923/1924 г.

1. България пре. XIII-XIV в. 3 часа.
2. История на Сърбия.2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там, а.е.13,л.591.

1. България под турско владичество XV-XVII в..3 часа.
2. История на Сърбия. 2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 часа.

Пак там,а.е.13,л.699.

1924/1925 г.

1. Българска история: I. Първо българско царство до средата на XIX в. 3 часа.
2. Българска историография. 2 часа.
3. Четене и обяснение на исторически паметници. 1 час.

Пак там,а.е. 14,прот.№ 28 от 4.VI.1924 г.

1. Първо българско царство от покръстването до края на Първото българско царство. 3 часа.

Пак там,а.е.15,л.18.

1925/1926 г.

1.България през XI-XII в.4 часа.
2.История на Сърбия.до XV в.3 ч.
3.Четене и обяснение исторически паметници. 1 час.

Пак там,л.198.

1. България през XIII-XVII в. 4 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

Пак там,а.е.16,л.192.

1926/1927 г.

1.

за зимния липсват сведения.

1. България от покръстването до падането на Първото българоко царство. 4 часа.
2. Четене и обяснение на исторически паметници.

Пак там,а.е.18,л.94.

1927/1928 г.

1.България през XI-XIII в. 4 часа.

2.Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

Пак там,а.е.19,л.74.

1. България през XIV-XVII в. 5 ч.
2. Четене и обяснение на исторически паметници. 2 часа.

Пак там,а.е.20,л.59.

За следващите години липсват данните.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

I. ИЗВОРИ

1. Архив на БАН, фонд № 9, Васил Н.Златарски, ~~а.е. 1~~

а.е.1, Автобиография, б.д. 13 л. ръкопис

" 2. Автобиография, б.д. 1 л. машинопис

" 6. В.Н.Златарски, Живот и дейност на Никола П.Василев-Златарски б.д. 18 л. ръкопис.

а.е.8. Свидетелство за кръщение на В.Н.Златарски

а.е.9. Членска карта от Българското археологическо дружество,С.1906

а.е11.Членска карта за участие на конгреса на византолозите в Атина, Атина, 1930 г.

а.е.13. Паспорти и пътни листове за пътуване в Русия и из Европа.

а.е.16. Свидетелство за завършено I и II полугодие на уч.1880/1881г в духовното Петропавловско училище,Търново,1881 г.

а.е.20. Свидетелство за завършен III клас на I-ва гимназия в Санкт Петербург.

а.е.26 . Зрелостно свидетелство за завършено гимназиално образование С.Пб.1887 г.

а.е.27. Диплома за завършено висше образование. С.Пб.1892 г.

а.е.30. Университетска книжка за специализация по археология в Берлин, Берлин 1894/95 г.

а.е.111. Писмо на МНП до В.Н.Златарски за назначаването му за доцент във висшето училище, С.1897 г.

а.е.112. Писмо на МНП до В.Н.Златарски за назначаването му за извънреден професор във висшето училище.С.,1900 г.

а.е.113. Доклад на проф.Димитър Агура за повишението на Златарски в степен редовен професор. 1905 г.

а.ее114. Писмо на ректора на Университета до Златарски за повишаването му в степен редовен професор.1906 г.

а.е.115. Писмо на МНП до Златарски за назначаването му за редовен професор, 1906 г.

а.е.116. Писмо на М-во на войната за назначаването на Златарски за преподавател във Военната академия. 1912 г.

а.е.117. Писмо на Академическия съвет до Златарски за утвърждаването му за Ректор на Университета, 1914 г.

а.е.121. Писмо на Н.Кареев до Златарски за включването му в Организационния комитет за подготовка на Конгреса на историците в Петербург през 1918г., 1914 г.

а.е.125. Писмо на Българското книжовно дружество до Златарски за избирането му за дописен член на дружеството.,1898 г.

а.е.126. Диплома и съпроводително писмо от Руския археологически институт до Златарски за избирането му за член на Института Цариград, 1899 г.

а.е.127. Писмо на Московското археологическо дружество до Златарски за избирането му за член на дружеството.Москва 1899 г

а.е.128. Писмо на Българското книжовно дружество до Златарски за избирането му за действителен член на дружеството,С.1900 г.

а.е.130. Телеграма и благодарствено писмо от Императорское общество истории и руских древностей до Златарски за избирането му за член, Москва, 1904 г.

а.е.132. Писмо от дружеството на българските публицисти за избирането му за член, С.1906 г.

а.е.134. Диплома, съпроводително и благодарствено писмо на Харковския университет за утвърждаване Златарски за доктор по славянска филология, Харков 1906 г.

а.е.136. Диплома, съпроводително и благодарствено писмо, съобщение на БТА, Визитна карта , във връзка с избирането на Златарски за член на Руската академия на науките,1911 г.

а.е. 137.Диплома,съпротовидетлони благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски да член-кореспондент на Финно-Угарското дружество, Хелзинкфорот, 1921 г.

а.е. 138. Писмо на Академичното правно историческо дружество до Златарски, което го провъзгласява за свой почетен член,С.1925

а.е.139. Диплома от Чехословашката академия на науките з а избирането на Златарски за дописен член, Прага 1925 г-

а.е.140. Писмо и благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член на дружеството „Közösi Csoma", Будапеща, 1928 г.

а.е.142. Диплома, писмо и устав на Югославската академия на науките до Златарски във връзка с избирането му за дописен член, Загреб 1929 г.

а.е.143. Писмо и благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член на Славянския институт в Прага, Прага, 1929 г.

а.е.144. Писмо и благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член на историческото дружество Нови Сад, 1930 г.

а.е.145. Диплома на Дружеството "Чехословашко-българска взаимност" за избирането му за почетен член, Прага 1934 г.

аае.146. Писмо и грамота от МНП до Златарски във връзка с награждаването му по случай 50-годишния юбилей на Иван Вазов, С.1920 г.

а.е.147. Писмо,грамота и книжка във връзка с награждавенето на Златарски от Чехословашкото правителство с ордена"Белия лъв", Прага, 1927 г.

а.е.149. В.Н.Златарски, Реч по случай неговия 80 годишен юбилей. София, 1926 г.

а.е.150. Грамота на Двореца, с което го награждава по случай юбилея му, С.1926 г.

а.е.152-158. Поздравителни писма и телеграми от различни лица до Златарски, по случай юбилея му, 1926 г.

а.е.154. Писма и телеграми от различни лица и институти в чужбина до Златарски, по случай юбилея му,1926 г.

а.е.321. Статии и съобщения от различни лица по повод смъртта на Златарски,1935 г.

Per aspera ad astra!

а.е.381. В.Н.Златарски, Програма за общия материал по българска история, 6 листа б.д.

а.е.382. В.Н.Златарски, Въведение в Българската история, Лекция-ръкопис, 10 листа, б.д.

а.е.383. В.Н.Златарски, Пособия по българска история, Лекция-ръкопис 8 листа, б.д.

а.е.384. В.Н.Златарски, Встъпителни думи към лекциите по българска история, лекция-ръкопис, 4+5 листа /оригинал и чернов/ б.д.

а.е.385. В.Н.Златарски, Въведение по българска история, Лекция-ръкопис, 13 листа, б.д.

а.е.342. В.Н.Златарски, Заселението на Балканския полуостров от славяните. I.Разните теории за заселването на Балканския полуостров от славяните, Лекция-ръкопис 15 листа б.д.

а.е.343. В.Н.Златарски. II,2 Заселение на Балканския полуостров от славяните, 16 л.б.д.

а.е.344. В.Н.Златарски, Заселение на Балканския полуостров от славяните, Лекция-ръкопис, 52 листа б.д.

а.е.350. Началото на българската историография, Лекция-ръкопис 4 листа, б.д.

а.е.351. В.Н.Златарски, История в кратце, о болгарско-словенском народе, от йерохски монах Спиридон, лекция-ръкопис , 18 л. б.д.

а.е.352. Развитието на Българската историография през XIX в.263 л. лекция-ръкопис, б.д.

II. СОФИЙСКИ ГРАДСКИ И ОКРЪЖЕН И ДЪРЖАВЕН АРХИВ СГОДА

ф.994К, оп.2 - Софийски университет "Климент Охридски".

а.е. 6 Протоколна книга на Висшия педагогически съвет-1895/1898г.

а.е. 7 Протоколна книга от заседанието на Академическия съвет, 1898-1901 г.

а.е. 8 Също 1901-1904 г.

а.е. 9 Също 1904-1906 г.

а.е.10 " 1906-1910 г.

а.е.11 " 1910-1914 г.

а.е.12 " 1914-1917 г.

а.е.13 " 1918-1924 г.

а.е.14 " 1924 г.

а.е.15 " 1924-1925 г.

а.е.16 " 1925-1926 г.

а.е.17 " 1926г.

а.е.18 " 1926-1927 г.

а.е.19 " 1927 г.

а.е.20 " 1927 г.

а.е.21 " 1928 г.

а.е.22 " 1928-29 г.

а.е.23 " 1929-1931 г.

а.е.24 " 1931-1933 г.

а.е.42 " Заповедна книга на Академическия съвет за 1923 г.

а.е.43 С ъ щ о, 1925-26 г.

а.е.44 " 1927-1928 г.

а.е.45 " 1929-1932 г.

а.е.46 " 1932-1934 г.

а.е.47 " 1934-1936 г.

а.е.54 " Годишен отчет на Университеа, 1913-1914 г.

а.е.57 " Решения и протести на Академическия съвет и Съвета на преподавателското тяло,протестни писма,резолюции, протестни телеграми,открити писма,апели и пр.във връзка с университетската криза, 1920-1922 г.

а.е.58 Писма от и до МНП във връзка с възникналия конфликт между МНП и Университета, 1921 г.

а.е.100 Лично досие на проф. В.Н.Златарски.

Per aspera ad astra!

3. ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ,
т.1 /1904-1905/, С.1905 г.
т.2 /1905-1906/, С.1906 г.
т.3-4 /1906-1907/, С.1908 г.
т.5 - Годишник на Софийския университет-Официален дял./1908-1909/ С.1910 г.
т.6 - /1909-1910/, С.1911 г.
т.7 - /19101911/, С.1912 г.
т.8-9 -/1911-1912-1912/13/, С.1914 г.
т.10-11 /1913-1914 - 1914-15/, С.1915 г.

II. Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Александър Бурмов - Към въпроса за произхода на прабългарите, ИБИД,кн.XXII,XXIV,1948,стр.293-337.
2. Александър Бурмов, Въпроси из историята на прабългарите, ГСУ ИФФ, т.44, кн.II, отделен отпечатък, 87 страници.
3. Александър Бурмов - Създаване на Българската държава, Ист. преглед, г.VIII, кн.1, стр.90-108.
4. Александър Бурмов, Към въпроса за отношенията между славяни и прабългари, Ист.преглед, г.10, кн.1, стр.69-94.
5. Александър Бурмов, Марин Дринов като историк на България, Изследвания в чест на Марин С.Дринов, София, 1960 г.,стр.105-118.
6. Александър Фол и Васил Гюзелев, Античността и ранното средновековие до VII в. в Българската буржоазна историогрфия, ист. преглед, г.XX, кн.4.,стр.91-106.
7. Анна Димитрова и Мирослав Янакиев, Предание за исторически лица в българските народни умотворения, известия на Сем.по славянска филология, кн.VIII-IX, стр.411-606.
8. Б. Пронић, Поштовање једне словенске царев. ке у наредном у X веку. Гласник Муз. Српске, Академије, књ 76 (1908) стр 13-307.

9. В.Н.Златарски, Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистит до Българския цар Симеон, Сб.нар.умотв.кв.X,стр.372-428. кн.XI,стр.3-54; кн.12,стр.121-211.
10. Нови известия за най-древния период на българската история, Пак там, кн.XI, стр.145-154.
11. Главни периоди в българската история, Встъпителна лекция, Бълг.преглд,г.III,кн.2,стр.23-37.
12. Приемниците на Омортага, Период.сп.кн.54,стр.755-778.
13. Нов възглед върху сетнините от православието в България, Бълг.пр.г.IV,кн.1,стр.57-70; кн.2,стр.65-81.
14. Преглед на 30-годишната научна книжовна дейност на М.С.Дринов, Сборниче за юбилея на проф. М.С.Дринов, С.1900 г.,стр. 34-76.
15. Основанието на Българското царство,Период.списание,кн.62, стр.313-340.
16. Българският княз от рода Дуло, Пак там, кн.62,стр.473-490.
17. България през VIII в. Пак там,кн.62,стр.627-665.
18. Научно-книжовната дейност на Ю.И.Венелин и неговотозначение за българиете. Летопис на българското книжовно дружество, г.III, стр.90-160.
19. Из старата история на българите, Българска сбирка,г.XII, 1905 г.,кн.1,стр.19-23.
20. Въпросът за българския патриарх пред Папата в 866 г.,Преглед приложение към Търк.вестник,г.I,/1907/,кн.1,стр.24-31.
21. Причините за покръщението и сетнините от него, Споменна книга за 1000-годишнината от смъртта на цар Бориса,С.1907 г. стр.31-62.
22. Имали ли са българите свое летоброене, Сп.на БАН,г.I,1911, стр.1-92.
23. Какви канонически и граждански закони е получил Борис от Византия, Летопис на БАН, г.I./1911/,стр.79-116.

Per aspera ad astra!

24. Солеймънкьойският надпис, Изв.на ИБАД,г.III,стр.181-179.

25. История на българите от появата им в Европа до основаване на българското царство на Балканския полуостров, ГСУ,т.X,С.1915 г. стр.1-112.

26. Към въпроса за българското летоброене, сп.на БАН,X/1915/,стр. 1-23.

27. Известията на Михаила Сирийски за преселението на българите, ИИДС, IV,/1915/,стр.37-62.

28. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса в славянски превод, Бълг.старини, т.5,стр.1-64.

29. Проф. Константин Иречек, Летопис на БАН, IV, 1915-1917 г., стр.85-110.

30. Когате възникнала и как са се е развила идеята за българското обединение, Седм.пр.I,&1917/, бр.3,стр.3-4;бр.4,стр.3-5.

31. Как е бил разрешен българският църковен въпрос в 870 г.,Духовна култура, I/1920/, кн.1-2, стр.49-68.

32."Тъй наречените грамоти" на Пинция и неговият син Плезо, ИФФ ГСУ, т.XV-XVI,/1919-1920/, стр.1-58.

33. Западното българско царство на провъзгласяването на Самуила за цар, Македон.преглед, г.II,1926, кн.1,стр.1-16,; кн.2,стр. 1-34.

34. Димитър Агура, Висшето училище в София, Бълг.преглед,г.I,кн.2, кн.111.135.

35. Димитър Ангелов, Научното дело на проф.Васил Златарски, Отеч. фронт,бр.3518 от 15.XII.1955 г.

36. Драгаш Н. Жанопевић, Хронологија царствовања Бориса II и Романа у светлости византијских извора. Зборник Српског Научног друштва, књ. II, 1926. Св 1-2 – стр 135-157.

37. Иван Дуйчев, Преглед на българската историография, Jugoslavenski historijski časopis, God IV (1938) Sv 1-2, str 70-74

38. Иван Дуйчев, Славяни и първобългари, ИИБИ, т.I-II,1951 г. стр.190-216.

39. Иван Георгов, Поглед върху развитието на Университета, Алманах на Софийския университет /1888/,1928/,С.1929 г.стр.1-167.

40. И.С.Ильчук, Деятельность М.С.Дринова в Харьковском университете Изследвания в чест на Марин Дринов, стр.77-104.

41. Константин Иречек, История на българите, Прев.на б.език, под ред. на В.Н.Златарски, С.1929 г.

42. Креса Златарска-Тодорова,Баща ми проф.В.Н.Златарски, Спомени и документи, С.1955, 182 стр.

43. Марин Дринов, Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история, Съч.на М.С.Дринова, т.I, 1909 г.,стр.1-69.

44. Марин Дринов, Допълнения към статията,Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история, Пак там,стр.645-668.

45. Марин Дринов, Заселения Балканского полуострова славянами, Пак там,стр.139-816.

46. Марин Дринов, Началото на Самуиловата държава,пак там317-364.

47. Марин Дринов, Южные славяни и Византия в X-того века, Пак там. стр.365-520.

48. Марин Дринов, Исторически преглед на българската църква от самото й начало и до днес, Съч.,т.II,С.1911,стр.1-64.

49. Мария Андреева, Василий Николаевич Златарски, Архив наБАН, ф. № 9,а.е.4.

50. Мария Вължарова, Александър Теодоров-Балан като библиограф, ГБФИ,т.4,1954 г.,стр.9-41.

51. Михаил Арнаудов, История на Софийския университет, С,1939 г, стр.647.

52. Петър Мутафчиев,Към философията на българската история, Византинизмът в Средновековна България,Фил.пр.г.III,/1931/,кн.1; отделен отпечатък 12 стр.

Per aspera ad astra!

53. Петър Мутафчиев, Петър Ников, Сборник в памет на проф.Петър Ников, С.1940 г.,стр.11-16.

54. Петър Мутафчиев, Васил Златарски, Просвета, г.I,1935-36,стр. 469-471.

55. Петър Ников,Васил Н.Златарски, Известия на Истор.д-во,С.кн.14-15,стр.1-27.

56. Петър Ников-Задачата на днешната българска историография,/Встъпителна лекция,четена на 25.X.1920 г./,ГСУ,ИФФ,т.XVI,1920г., стр.289-307.

57. Петър Ников, Материали за средновековната история на България, ГСУ,ИФФ, т.XVIII/1922/; отделен отп.22 стр.

58. Петър Петров, Васил Н.Златарски, Вечерни новини,бр.297,от 16.XII.1955 г.

59. Петър Петров, Към образуване на Първата българска държава , Слав.филология, т.V,С.1963 г.,стр.89-112.

60. Петър Петров, За годината, за налагане на християнството в България, Известия на института по История,т.XIV-15,С.1964г. стр.

61. Петър Петров,Образуване и укрепване на Западната българска държава, част първа. Към хронологията на периода 966-986 г., ГСУ, ФИФ, т.58,2,стр.131-189.

62. С.А.Никитин, Образуване на българския народ и възникване на българската държава, Ист.преглед, г.IX, кн.1,стр.50-77.

63. Стефан Юринич, Спомени за Георги Н.Златарски, ГСУ, Официален дял, т.VI,стр.57-79.

64. Т.Николов, Васил Н.Златарски, Общински вестник "Велико Търново" бр.25,от 10.IX.1986 г.

65. Йордан Трифонов,Първоначалното и полусредно образование на проф. В.Н.Златарски, Летопис на БАН, кн.20,С.1940 г.,стр.238-240.

66. Митрополит Климент, Лясковският манастир Св.Петър и Павел, Преглед приложение към Църковен вестник,г.I,1907,кн.2,стр 93-98.
67. В."Зора", бр.45-57 от 9.IX.1934 г.
68. История на България, т.I,2 издание,1961 г.,551 страници.
69. Сборник в чест на В.Н.Златарски,С.1925 г.,стр.573.
70. Петър Ников, По случай годишнината от смъртта на В.Н.Златарски, Годишник на Свободния университет, кн.16/1935-36/, С.1937, стр.57-66.

x x

x

дадена първата марксистко-ленинска преценка на делото на Златарски.

Специални изследвания, които да са породени от един целенасочен научен интерес към делото на Златарски, за съжаление все още няма. Крайно време е в нашата историческа наука да се обърне по-голямо внимание към наследството на нашите крупни историци в миналото.

Настоящата работа не си поставя за задача едно пълно критично разглеждане на научното дело на Златарски. Тя е по-скоро да се направи кратък преглед на неговия жизнен и творчески път, като спре вниманието си по-специално върху преподавателската му дейност в Софийския университет „[Св.] Климент Охридски" и научно- изследователската му дейност в областта на историята на Първата българска държава.

II. ПЪРВА ЧАСТ

1. ЖИЗНЕН ПЪТ НА ВАСИЛ НИКОЛОВ ЗЛАТАРСКИ[3]

Васил Николов Златарски е роден на 14/26 ноември 1866 г. в гр. Търново, в семейството на будния учител и виден църковен деец – даскал Никола поп Васильов Златарски[4]. (Даскал Никола Златарски бил роден в с. Златарица, Еленско през 1822 г. Настанявайки се в Търново като учител, той въвел, със съдействието на учителя от Априловото училище „Неофит Рилски", взаимоучителния Ланкастеров метод[5]. Като църковен деец Никола Златарски (1823-1875) е известен със своето активно участие в борбите на търновци за църковна независимост. През 1858 г. бил избран за секретар на търновската градска община, която застанала начело на борбата за църковна независимост в Търновската епархия. В продължение на единадесет години той развивал в тази община активна дейност: поддържал връзките й с нейните представители в Цариград, пишел жалби на търновци, укрепвал вярата им в успеха на тяхната борба[6]. През това време той имал възможността да се запознае и работи с известния наш голям възрожденски деец и радетел за църковна независимост – Петко Р. Славейков[7] (1827-1895).

След извоюването на църковната независимост Никола Златарски започнал да дава частни уроци на възрастни лица, които се готвели да стават църковни служители[8]. В същото време той полагал големи грижи и за своето семейство, най-вече за децата, за които имал желание да им осигури възможност да получат високо образование. С помощта на Хаджи Никола Минчооглу (1826-1892), представител на търновци по църковния въпрос в Цариград и кръстник на неговите деца, Никола Златарски успял да настани най-големия си син Александър в медицинското училище в Цариград, а Георги – в императорския лицей в Цариград[9]. Третия син – Стефан, изпратил в Русия, а най-малкия – Василчо, решил да посвети в църковно звание и да отговори по този начин на крещящата тогава нужда за български свещеници[10].

Малкият Васил тръгнал на училище на шестгодишна възраст и успял за кратко време да се научи да чете и пише. На другата година той „имал вече елементарни познания по свещена история и катехизис"[11]. През есента на 1873 г. той бил вече в приготвителния клас[12]. Но скоро семейството му било сполетяно от голямо нещастие – през 1875 г. умира на 53-годишна възраст бащата[13]. Освен тази загуба, настъпили и други големи събития, които принудили Василчо да прекъсва няколко пъти училището. През 1877/78 г. избухнала Руско-турската освободителна война. Въпреки тия събития, той продължил да се учи и успял да завърши трети клас на петокласната гимназия в Търново[14].

В края на 1878 г. В. Н. Златарски бил приет като стипендиант в Петропавловското духовно училище край Лясковец[15]. „Това училище, отбелязва Ю. Трифонов, под името „Богословско", било основано през пролетта на 1874 г. от митрополит Иларион Макариополски (1812-1875), но в края на юни 1877 г. го затворили поради Руско-турската война. В декември 1878 г. то биде отворено наново и се нарече Петро-Павловско, по името на манастира „Св. Св. Петър и Павел", в който се помещаваше. За негов ректор бе назначен епископ Климент (1841-1901), някогашният автор на *„Нещастната фамилия"* и *„Иванко убиецът на Асеня"*, човек даровит и авторитетен. Отначало училището имаше само приготвителен клас, разделен от две отделения – едното за по-подготвените и друг – за по-слабите"[16]. През м. октомври 1886 г., по настояване на правителството и решението на Народното събрание, то бе закрито"[17].

В това училище Васил Златарски прекарвал до 1881 г. Ранната смърт на баща му попречила за по-нататъшното осъществяване на идеята за църковното призвание. Грижата за по-нататъшното му образование и възпитание поели неговите по-големи братя. „Пръснати всеки по своя жизнен

път – Александър и Георги (по това време) са чиновници в София, а Стефан, предпоследното дете, е в Русия офицер от руската армия, – пише в своите „Спомени…" неговата дъщеря Креса Златарска-Тодорова – те били „единни в обичта си към най-малкия брат". И чрез една продължителна семейна преписка, те решават да направят всичко възможно, за да може техният най-малък брат да получи високо образование и то светско, а не църковно. През есента на 1881 г. Васил – 14-годишен вече бил изпратен в Русия да продължи образованието си, но не в семинария, защото последните не били, както се изразява неговият брат Стефан, на почит в Русия – а в гимназия – дето можело да се получи действително всестранно и солидно образование и възпитание[18].

Но „младият Васил се посвещава на науката не само, за да угоди на братята си, не по внушение, а и по своя воля, по свое влечение, с пълно съзнание за възможност и дълг"[19].

От този момент, когато заминал за Русия, до времето, когато се оформил като самостоятелен човек и поел сам по пътя на своята съдба, той се е намирал под непрекъснатите грижи на своите братя. Когато заминавал за Русия, брат му Александър го изпратил със следните думи: „Бъди, прочее, трудолюбив и юнашки посрещай всичките мъчнотии, които би ти се изпречили, защото без мъчнотии и препятствия нищо не се придобива"[20].

Непосредствената грижа за него в Русия поел брат му Стефан, който, както посочихме по-горе, бил в това време офицер от руската армия. Другите братя също непрекъснато се интересували за него и оказвали съдействие и помощ на своя брат Васил. По такъв начин бащинската грижа наистина била заменена с братска обич, която продължила през целия техен живот.

Идвайки в Русия, В. Н. Златарски се записал в Първата петербургска класическа гимназия. Той я завършил през 1887 г. с отличен успех[21]и веднага след това се записал в Петербургския университет, но не следва медицина, както го съветвали братята му, а история, „към която той чувствал влечение"[22].

По това време Катедрата по славянски езици и история на славянските народи в Историко-филологическия факултет на Петербургския университет се заемала от известния руски доровелюционен историк-славист проф. Владимир Иванович Ламански (1833-1914), а катедрата по всеобща история – от знаменития руски византолог Василий Григориевич Василевски (1838-1899).

По такъв начин случайността дава възможност на младия българин да попадне в Русия в един момент, когато славистиката и византологията се намират в истински разцвет и да получи солидна подготовка.

В Петербургския университет той изучава най-напред средновековна история и славянска филология.

След това се насочва към българската история и историята на Балканския полуостров[23]. Като студент Васил Златарски става член на научен кръжок, съставен от млади учени. Както пише М. Андреева от този кръжок, в който влизал В. Златарски, излизат такива големи учени, като Михаил Иванович Ростовцев (1870-1952), А. И Андреев (1887-1959) и др[24].

Университетското си образование Златарски завършва през 1892 г.[25] с кандидатската си дисертация *„Писъма Николая Мистика Патриарха Константинопольскаго к Симеону, князу Болгарскому"*, прегледана и одобрена от проф. В. И. Ламански[26].

Завърнал се в България през 1893 г., той бил изпратен от тогавашното Министерство на народното просвещение на специализация по археология в Германия. Тук той прекарал до 1895 г., когато бил повикан от Министерството и назначен за учител в Софийската мъжка гимназия. В същото време бил командирован от Министерството и да чете лекции по българска история в тогавашното Висше училище[28].

Скоро след това започва да чете само лекции във Висшето училище. През 1897 г. бил избран за редовен доцент и оглавил Катедрата по българска история[29]. По такъв начин В. Н. Златарски става първият ръководител на Катедрата по българска история. През 1900 г. той бил повишен в степен „извънреден професор"[30]. Няколко години след това през 1906 г. въз основа на доклад от Димитър Агура (1849-1911)[31] (върху научната продукция на Златарски, Министерството го повишава в степен редовен професор)[32].

В живота на Висшето училище, преобразувано след това в университет, проф. В. Н. Златарски взема най-активно участие. Тук развива огромна преподавателска и научно-изследователска дейност[33]. За това говори и обстоятелството, че по време на своята дългогодишна преподавателска и професорска дейност, наред с оглавяването на Катедрата по българска история, той е бил избиран три пъти за декан на Историко-филологическия факултет и два пъти ректор на Университета[34].

Като професор в Университета Златарски не можел да остане безучастен към борбите, които професорското тяло е водило срещу различните опити на нашите буржоазни правителства да ограничи академическата свобода на преподавателите и културната автономия на Университета. Ярък пример за това бе борбата на професорите от Университета през 1907-1908 г. Както е известно, на 3 януари 1907 г. при откриване на новата сграда на Народния театър, студентите освиркват честолюбивия монарх – княз Фердинанд (1861-1948). Разярен от тази постъпка на студентите, князът побързал да се върне в Двореца. Правителството на стамболовиста Димитър Петков (1858-1907), което по това време е на власт, за да утеши княза за накърнената му „чест" и „достойнство", взема решение да затвори Университета за 6 месеца. През това време да призове студентите в казармите, а професорите и преподавателите да бъдат уволнени. Това свое решение правителството взема без съгласието на министъра на просвещението – проф. Иван Д. Шишманов (1862-1928), който по това време бил болен на легло. Ето защо в знак на протест срещу тази чудовищна, безсъвестна мярка на правителството, Шишманов си подал веднага оставката. Този негов акт, обаче не може да спре правителството, което набързо прокарало своето решение в послушното нему „народно" събрание. Решението на правителството, обаче, срещнало остра съпротива от страна на професорското тяло. Започнала се истинска борба, която продължила цяла година и завършила с победа на преподавателите и професорите. Те принудили правителството да ги върне в Университета при условия, диктувани от самите тях. Подробното разглеждане на тия събития не влиза в задачата на настоящата работа[35]. Тук само ще отбележим, че във всички мероприятия на професорите и преподавателите – издавани позиви, възвания и пр., на едно от първите места стои подписът на проф. В. Н. Златарски.

В същото време не малка дейност Златарски развива и извън Университета. Като преподавател бил канен да чете лекции по българска история във Военното училище, през учебната 1901-1902 г. и в Софийската духовна семинария през 1903-1904 г. През 1915 г. той чете лекции и във Военната академия. От 1920 г. чете лекции по нова политическа и социална история на България и Балканския полуостров в Балканския Близкоизточен институт (Свободния университет)[36].

Съществен момент от неговата извънуниверситетска дейност представлява участието му в живота на Българската академия на науките. Приет за действителен член през 1900 г[37], той оглавява Историко-филологическия клон при Академията, на който клон от 1900 до 1921 г. бил секретар, а след 1921 г. – председател. През 1926 г. проф. В. Н. Златарски бил избран за подпредседател на БАН[38]. Заемането на тези отговорни постове в БАН говорят най-добре за онази роля, която той е играл в нейния живот.

Като секретар, а после и като председател на Историко-филологическия клон при БАН, той е докладвал десетки научни трудове за печат в академичните издания. По негови доклади са били приети за членове на БАН редица видни наши и чужди научни работници[39].

Като подпредседател на БАН проф. Златарски взема участие в тържествата, проведени в Загреб по случай 100-годишнината от рождението на големия хърватски учен – акад. Франьо Рачки (1828-1894)[40]. Наред с това, като представител на нашата историческа наука проф. Златарски взема активно участие в редица международни научни конгреси. През 1912 г. участва като делегат на конгреса на историците в Петербург за организиране на Съюза на славянските академии[41]. Той участва като гост на тържествата по случай 1000-годишнината от рождението на Св. Вацлав, състоял се от 25 септември до 18 октомври 1929 г.и присъства на първия конгрес на славистите в Прага като представител на Министерството на народното просвещение[42].

Заедно с Петър Ников (1884-1938), Янко Тодоров (1893-1951), Иван Снегаров (1883-1971) и Иван Гошев (1886-1965), проф. В. Н. Златарски участва в третия международен конгрес по византология, състоял се в Атина от 12 до 19 октомври 1930 г[43].

Следващия конгрес византолозите насрочили през 1934 г., който да се проведе в София. За председател на организационния комитет бил избран проф. Златарски[44]. Това бе голямо, но заслужено признание за цялата негова дейност от нашата и чуждестранна научна общественост. Въпреки своето силно разклатено здраве проф. В. Н. Златарски намерил в себе си сили да ръководи четвъртия конгрес на византолозите у нас.

С това не се изчерпва дейността на В. Н. Златарски като учен и общественик. Ето още някои моменти – когато през 1906 г. в Русия умира Марин Дринов (1838-1906), проф. В. Н. Златарски е един от членовете на делегацията, която взема участие в неговото погребение[45]. През месец май 1909 г. заедно с Пенчо Славейков (1866-1912) той отива в Русия да присъства на Гоголевите тържества

и да придружат тленните останки на Марин Дринов до България[46]. През 1910 г. проф. Златарски взема активно участие в Славянския събор, проведен в София като подпредседател на Славянското дружество[47].

След Първата световна война бе образуван Международен комитет за исторически изследвания. Като представител на българската историческа наука в него влиза проф. В. Н. Златарски[48].

Той участва като подпредседател на новооснования и просъществувал за кратко време у нас Библиографски институт[49]. През 1923 г. той става председател на Дружеството за българо-чехословашка взаимност и т. н[50].

Единствената сфера, в която проф. В. Н. Златарски не е вземал активно участие – това е политическият живот. Предлагали са му постове на министър и пълномощен министър, но той е отказвал безусловно и категорично. Макар и с буржоазни убеждения, не е членувал в нито една от съществуващите по негово време у нас буржоазни политически партии[51]. „Той смяташе – отбелязва в своите *„Спомени"* Креса Златарева-Тодорова, че каквото и да е политическо обвързване е несъвместимо с неговата професия и гибелно за неговото призвание". Както към княз (цар) Фердинанд, така и към неговия син цар Борис III, той имал хладно отношение и Дворецът е знаел добре това[52].

Последните години от своя живот проф. В. Н. Златарски посвещава предимно на научно-изследователска дейност[53].Въпреки продължителното болезнено състояние, в което бе изпаднал и намалената работоспособност, той работи непрекъснато, за да успее да завърши започнатото голямо дело – написването на многотомна история на България, по-специално на средновековната история на българската държава. Денонощната кртовска работа се отразява още по-зле върху неговия организъм и в средата на месец декември 1935 г. той умира „с перо в ръка" – работейки над последните поправки и допълвания към четвъртия пореден том от своята *„История на българската държава през средните векове"*, който остана в ръкопис почти привършен[54].

2. ПРЕПОДАВАТЕЛСКАТА ДЕЙНОСТ НА ПРОФЕСОР В. Н. ЗЛАТАРСКИ В УНИВЕРСИТЕТА[55]

От направеното изложение в предната глава се вижда, че през периода 1881-1893 г. Златарски е прекарал извън границите на нашето Отечество. През това време у нас се извършват големи изменения. Изминали са повече от петнадесет години свободен живот, през които се изграждат основите на младата българска държава. Тръгнала по нов икономически и социален път на развитие, българската буржоазно-капиталистическа държава започнала да изгражда и нови учреждения, необходими за нейното управление и развитие на политическия, икономически и културен живот[56]. Между първите културни и научни учреждения, създадени в първите години след Освобождението, било и Висшето училище в София. Основаването на това първо по рода си висше учебно заведение у нас било голям успех за родната ни наука. Още от самото начало на неговото създаване на него се гледало като на български университет.

Историята на Софийския университет е твърде кратка в сравнение с тази на някои европейски университети, които имат няколко стотин години живот. Макар и кратка, историята на нашия университет е твърде интересна, но нейното разглеждане стои извън рамките на настоящата работа. Тук ще се спрем само на онези моменти от нея, които имат пряко отношение при разглеждане преподавателската дейност на В. Н. Златарски[57].

Когато В. Н. Златарски постъпил във Висшето училище, то е било изминало един незначителен период на съществуване. Вместо да окажат голяма подкрепа на това първо висше учебно заведение, тогавашните управляващи партии и обществеността погледнали на него с нескрито недоверие. И само чувството на дълг пред народа, чувството да се направи нещо за напредъка на науката и културата в нашето Отечество по онова време, е била оная живителна сила, която вдъхвала сила на неговите преподаватели. Условията за работа били крайно лоши и въпреки самоотвержената дейност на първите пионери на Висшето училище, резултатите били незначителни.

Независимо от обстоятелството, че Висшето училище било открито най-напред с Историко-филологически факултет, състоянието на преподаването и изучаването на историята като научна дисциплина било не добро. През първите години на неговото съществуване се преподавали: история на източните народи, история на Гърция и Рим, история на средните векове и история на югозападните народи[58].

Едва през учебната 1890-1891 г. проф. Димитър Агура започва да чете лекции и по българска история – през летния семестър на трети курс, по два часа седмично. Такава е била в най-общи линии картината на преподаването на история във Висшето училище, когато в него постъпва В. Н. Златарски. При това положение, може да се каже, че В. Н. Златарски бе първият преподавател във Висшето училище, който бе подготвен специалист по българска история. Неговият предшественик проф. Димитър Агура бе специалист по обща история. Затова Министерството на народното просвещение поверило на младия В. Н. Златарски да се заеме с укрепването на преподаването на българската история. При осъществяването на възложената му задача Златарски срещнал големи трудности. „Оня, пише по-късно Петър Ников, който знае при какви трудности трябва да работи и днес (последните няколко години преди 9-ти септември 1944 г.– *Бел. М. К.*) още ученият по българска история, той ще разбере колко несравнимо по-тежки са били условията по онова време, и колко тежко е било бремето, сложено така на плещите на В. Н. Златарски"[59]. В своята непосредствена преподавателска дейност младият В. Н. Златарски не е можел да се опре на някакъв съществен опит от своя предшественик. Дейността му била спъвана и от други причини: липсвали пособия от общ характер, необходими на студентите за овладяване на материала по българска история. Липсвали българските летописи и исторически паметници и пр.[60].

Въпреки тия затруднения, опирайки се на своята солидна подготовка, В. Н. Златарски се заел с възложената задача. Като пръв титуляр – ръководител на Катедрата по българска история той си поставил като непосредствена задача за укрепи тази катедра, за да стане тя център, от който да се насочва организирането както на преподавателската, така и на научно-изследователската дейност. За тази цел било необходимо да се изготви програма. И действително такава програма (*вж: прил.* N 1) била изготвена от него. Тя станала ръководство за преподавателската му дейност. По нея В. Н. Златарски събрал и подредил материала на своите лекции по средновековна българска история.

Тази програма е съставена от В. Н. Златарски съобразно неговото буржоазно-идеалистическо схващане за развитието на историческия процес. Ето защо тя крие в себе си всички недостатъци на ограничената буржоазна методология. В нея са отразени главно видими страни на историческия процес в нашата история, без да са докоснати основните черти, характеризиращи закономерността на историческото развитие. С други думи казано, той е успял да обхване, разбира се, доста подробно всички моменти, характеризиращи политическата история на българската средновековна държава. Изтъкнатите моменти в нея от социално-икономическото развитие на българската държава през средните векове имат по-скоро случаен характер – главно поради обстоятелството, че за тях има налични изворни данни и те не могат да бъдат отминати от една програма, която има основание да бъде изчерпателна по всички въпроси от средновековната българска история.

Въпреки тези недостатъци на програмата, резултат от методологическата ограниченост на нейния автор, тя има голямо значение за нас. Преди всичко, тази програма е първият опит да се придаде организиран и целенасочен характер на преподаването на българската история в нашия университет като научна дисциплина. Това е целял с нейното съставяне младият В. Н. Златарски. От друга страна, тя е първият опит, в който е обхванатa най-пълно политическата история на българската държава през средните векове. Независимо, че поради своя буржоазно-идеалистически възглед В. Н. Златарски е схванал като начален момент на българската история годината, когато била образувана първата българска държава, в програмата си той е отделил значително място и на редица въпроси, които далеч предхождат това събитие и обхващат историята на днешните български земи. Причината, за да отдели място на въпроси, предхождащи образуването на държавата, се явявала необходимостта да се отговори на редица въпроси, които са от съществено значение за ранната българска история, а именно: „как се е образувала българската народност, какви елементи са влизали в нейния състав, какво влияние са имали културите на различните народи върху образуването ѝ, какви борби е тя водила с тези елементи и най-сетне, как тя е отвоювала тази самостоятелност[61]. За да може да отговори именно на въпроси от ранната история на България, В. Н. Златарски е трябвало да се обърне „към историята на първобитните народи, които са населявали някога си страната на сегашното наше отечество; към историята на Балканския полуостров под римско владичество и неговата съдба през Великото преселение на народите и най-сетне към заселването на полуострова със славяните и тяхната роля при образуването на българската народност"[62].

Не може да не прави силно впечатление онова голямо място, което В. Н. Златарски е отделил в програмата на славянския проблем. За разлика от прабългарите, към чиято история той насочи голяма

част от своята научно-изследователска дейност[63], в програмата, а от тук и в преподавателската си дейност, той е отделил голямо място на историята на славяните[64]. В това отношение Златарски може да се нарече достоен продължител на делото на Марин Дринов.

По-нататък, в програмата следват въпроси, които се отнасят до историята на Първата българска държава. Голямо разнообразие от въпроси, отнасящи се до този период на българската история, са групирани около няколко по-основни проблеми:

1. Основание и закрепа (разбирай: укрепване) на българската държава;
2. Политическо издигане и териториално разширение;
3. Сближаване на Византия и падане на България.

Разделът в програмата, отнасящ се за периода на византийското владичество е сравнително най-кратък. Но, разбира се, това е и най-пълното, което е можело да се даде за него в онзи период. Тук въпросите са групирани върху два основни проблема:

1. Епоха на въстанията;
2. Епоха на елинизацията.

Най-подробно разработен се явява разделът в програмата, отнасящ се до историята на Втората българска държава. И това е естествено. Този период е най-късният от средновековната българска държава и за него съществуват запазени повече изворни известия, натрупана е и повече литература в историческата наука. Ето защо и проблематиката тук е по-разнообразна. Ако на В. Н. Златарски не бе съдено да осъществи поставената си задача, като изследовател на този период на нашата история, като преподавател той успява да го обхване в неговата най-голяма пълнота (разбира се, имаме предвид политическата история). Множеството от въпроси тук са групирани от редица проблеми:

1. Освобождение и обединение на българските земи;
2. Българите при последните Асеновци;
3. Борба с татари и византийско влияние;
4. Временно засилване на българската държава;
5. Постепенните завоевания на турците и падането на българското царство;
6. Вътрешните отношения на Второто българско царство.

И така, при изготвянето на тази програма, нито един момент от политическата история на българската държава през средните векове не е изпуснат от погледа на нейния автор.

Тази програма е била спазвана като ръководство през цялото време на преподаване на българската история в университета от В. Н. Златарски. Въз основа на нея са били изготвени и лекциите, както по отделните въпроси, така и по цели раздели от българската история през средните векове. Това обстоятелство придава още по-голямо значение на програмата.

Друг важен момент от преподавателската дейност на В. Н. Златарски е изготвянето на самите лекции. Запазените в Архива на БАН негови лекции свидетелстват за голямата му начетеност. Те показват, че той е познавал основните извори, отнасящи се до средновековната ни история и в същото време цялата литература, в която специално или отчасти се третират въпроси от средновековната история. Дейността на В. Н. Златарски придобива още по-голямо значение, като се вземе предвид и фактът, че той сам е бил един неуморим изследвач (изследовател) на средновековната ни история. Непосредствен работник на историческото поле, той е следил всички постижения на историческата наука, отнасящи се до българската история. Това обстоятелство му даваше възможност като преподавател винаги да поддържа своите лекции в унисон със съответното ниво на историческата наука.

Особено големи грижи за изготвянето на своите лекции В. Н. Златарски е полагал в първите години на своята преподавателска дейност, когато е трябвало да събира огромния материал по средновековна българска история. Но грижата му към лекциите не отслабва и по-късно, когато основният материал е бил събран, а и сам той вече е придобил дългогодишен преподавателски опит. И тогава той не е преставал да поправя и допълва лекциите си[65]. „За това „студентите обичаха лекциите на баща ми, отбелязва неговата дъщеря Креса Златарска-Тодорова, макар че не минаваше за добър лектор: не говореше свободно, а четеше дословно. Този недостатък не му пречеше да оживи лекциите си още от самото начало с някоя духовитост или любезно изказана забележка, или някое пояснение между редовете, чрез което сполучливо влизаше в допир със слушателите си и задържаше тяхното внимание…"[66].

Как конкретно е протичала преподавателската дейност на Златарски в университета може да се

види от запазените във фонда на Университета и на други места, разписание на неговите лекции (*вж: прил*. N 2).

Само един бегъл поглед, хвърлен върху тях е достатъчен, за да се види, че редът на разписанията на лекциите му е следвал безусловно реда на материала, подреден в програмата му. Това обстоятелство още веднъж подчертава голямото значение на програмата за преподавателската му дейност.

От данните за разписанията на лекциите му могат да се набележат няколко основни периоди в неговата преподавателска дейност:

- Първи период – от 1895 до 1904 г.;
- Втори период – от 1904 до 1921 г.;
- Трети период – от 1921 г. до края на неговата преподавателска дейност.

През първия период В. Н. Златарски насочва своето внимание главно към четене на лекции по средновековна българска история, редът на които следва периодите, посочени в програмата му. Друга страна от преподавателската дейност през този период е разглеждането на известията на византийските хронисти като извори на българската средновековна история, също така и *„Отговорите на папа Николай…”*.

Важен момент от преподавателската дейност на В. Н. Златарски в този период е и разглеждането на въпроса за развитието на българската историография през XIX в. По този начин В. Н. Златарски се е стремил още от началото на своята преподавателска дейност да даде едно действително запознаване на своите възпитаници с фактическата страна на Българското средновековие, изворите, които са съществували за него, а също така и състоянието на българската историческа мисъл, като се започне с Паисий и се стигне до негово време. През този период, както и по-горе изтъкнахме, В. Н. Златарски е бил и титуляр на Катедрата по българска история.

Вторият период на преподавателската дейност на В. Н. Златарски започва от 1904 г. Тогава Висшето училище в София било преобразувано със закон в Университет[67].Този акт става причина да се извършат и някои структурни промени в старото Висше училище. Създадени били нови катедри, а някои от съществуващите били преобразувани. Такъв бил случаят с Катедрата по българска история. Тя била преобразувана в Катедра по българска история и история на балканските народи. Начело на така преобразуваната катедра застанал отново проф. В. Н. Златарски. В този си вид Катедрата просъществувала чак до 1921 г.

Структурните промени в Катедрата дали своето отражение и в преподавателската дейност на проф. Златарски. Той се заел с четене на лекции не само по средновековна българска история, а и с история на балканските народи. Започва да чете в един последователен ред история на Сърбия, Турция и Румъния. По такъв начин, през този период в Университета настъпва едно по-голямо диференциране в историческата наука, една нова по-голяма възможност за по-солидно подготвяне на историческите кадри. И през този период В. Н. Златарски продължава да занимава своите възпитаници с проблемите на българската историография и изворите за нашата история през средните векове.

През 1921 г. Ккатедрата по българска история и история на балканските народи била преобразувана отново. От нея отпаднала функцията около грижите и за историята на балканските народи и тя отново се превърнала в Катедра само по българска история. Грижата за историята на балканските народи преминала към Катедрата по история на Източна Европа – Византия, Турция, балканските народи, Маджарско, Полша и Русия[68].

Начело на новообособената Катедра по българска история застанал отново проф. В. Н. Златарски. С това се слага началото и на новия, трети по ред период в неговата преподавателска дейност.

В този период той продължава да чете лекции по средновековна българска история и история на балканските народи – история на Сърбия и Румъния.

Съществена черта и през трите периода на преподавателската дейност на проф. В. Н. Златарски е неговият стремеж да запознава своите студенти с четене и обяснение на домашни исторически паметници. Друга характерна черта е била грижата, която той постоянно проявявал не само за своите лекции, но и за своите слушатели. За тяхната подготовка при овладяването на материала той не жалел нито сили, нито скъпото си време. Нещо повече, неговият дом е винаги отворен за всички, които са се нуждаели от неговата помощ[69]. Онези от студентите, които проявявали голям интерес към научна работа и желаели в бъдеще сами да се отдадат на научна дейност, намирали най-

горещо съдействие и подкрепа от негова страна. В този случай проф. В. Н. Златарски постъпвал към тях така, както по времето на неговото студентство в Русия са постъпвали неговите учители Ламански и особено Василевски. С радост той им давал упътвания и ги насочвал в тяхната научна дейност не само в Университета, но и когато те излязат извън него[70].

Друга страна от преподавателската дейност на Златарски била неговата грижа около подбора на свой „заместник", както се изразява Креса Златарска-Тодорова. Сам наел се с изпълнението на една огромна задача, неосъществима дори за времето на един човешки живот, но „не от суетно самомнение, не поради себичен стремеж да привлече само за себе си всичката слава на това дело, а напротив – за да вложи в неговото осъществяване без остатък всичките си творчески сили, докато постепенно се погълне в него цялата му собствена личност". Проф. В. Н. Златарски „не можеше да не знае, че не е безсмъртен". За това той започва да търси сред своите възпитаници такъв, „който би могъл, въоръжен с необходимите знания да продължи неговото дело със същото усърдие и със същата задълбоченост".

Отначало неговият избор пада върху надарения с големи способности историк Никола Милев. Но когато последният се откъсва от историческата наука и се отдава на журналистическа и политическа дейност (което довежда твърде рано до завършване на неговия жизнен път), проф. В. Н. Златарски се ориентира към Петър Ников и Петър Мутафчиев (1883-1943). Особено големи надежди той е възлагал и на младия тогава историк Иван Дуйчев[71].

В тази връзка може да се отбележи, че В. Н. Златарски не тръгна по пътя на своя учител – Марин Дринов – път към организиране на колектив от историци и да привлече към него археолози, филолози и пр., за да може с общи усилия да се обхванат и разработят действително по-цялостно проблемите на ранната ни история, а тръгна по друг път – да търси отделни, безспорно високо надарени и способни личности, които да продължат неговото дело.

В несъстоятелността на този свой път, проф. В. Н. Златарски успява да се увери едва, когато навлиза в преклонна възраст. Непрекъснатите атаки на различните болести върху неговия организъм го накарали да се усъмни в надеждата, че ще може да довърши докрай започнатото дело. Тогава, пише Петър Ников, „той често повтаряше, че един живот е кратък за написване на българската история…"[72].

Другата страна от пряката преподавателска дейност на проф. В. Н. Златарски е неговото участие в студентските научни екскурзии – важно звено в учебния процес при обучението на студентите историци. „Тогава, пише дъщеря му, той напълно се приобщаваше към тяхната младежка среда: жизнерадостен, непосредствен, той ги предразполагаше в държанието, с което те от своя страна не злоупотребяваха и делеше с тях несгодите на пътуването без ни най-малка проява на превзетост и придирчивост, без да издаде каквато и да е умора"[73].

Въпреки че е участвал в много и най-различни екскурзии, най-любимият му излет, който провеждал с почти всички випуски, бил посещението на трите стари столици: Плиска, Преслав и Търново. „В родния си град и околностите му, между ценните исторически паметници, баща ми не е пропускал да покаже манастира, в който се е помещавала Петро-Павловската семинария, в която се е учил той преди да отпътува за Русия"[74].

Проф. В. Н. Златарски е освободен от длъжността ръководител на Катедрата по българска история едва, когато навлезе в преклонна възраст. Настъпилото непрекъснато влошаване на неговото здраве го принуди да напусне и преподавателската си дейност. Но зад гърба му вече лежали четири десетилетия изминат път. През това време той успява да издигне преподавателската дейност по българска история в Университета не само на един съвършено нов по-висок етап, но и да съдейства за по-нататъшно диференциране на историческата наука, за да могат студентите, следващи история в Софийския университет, да придобиват все повече и повече знания.

III. ВТОРА ЧАСТ
НАУЧНО-ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКА ДЕЙНОСТ НА В. Н. ЗЛАТАРСКИ

1. Обща характеристика

Научно-изследователската дейност на В. Н. Златарски е най-съществената част от цялостната негова дейност.

Нейното начало води още от студентските му години, когато той е написал първото си научно съчинение *„Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистик до българския княз*

*Симеон"*и продължава до последните дни на неговия живот. В продължение на повече от четири десетилетия, с рядка упоритост и настойчивост, той се занимава с проблемите на нашата история и най-вече с проблемите на средновековната българска история. С приносите, които той направи при разработването на този период от нашата история, се мерят главно неговите заслуги в историята на българската историография. Насочването на В. Н. Златарски към разработването проблемите на средновековната ни история не бе случаен факт. То бе обусловено от някои фактори и причини, разглеждането на които е предмет на настоящата глава.

И така, за насочването на В. Н. Златарски към нашето средновековие изиграват по наше мнение съществено значение главно два фактора:

Първият – влиянието, което оказва върху младия В. Н. Златарски развитието на руската дореволюционна медиевистика, с нейните различни клонове и най-вече славистиката и византологията. Славистиката в Русия, оформила се като наука в първата половина на XIX в., започва да се развива с небивал темп и още в началото на втората половина на века тя достига своя разцвет. През 80-те и първата половина на 90-те години, тя има завоювани нови сериозни научни постижения и придобива огромно международно признание от целия научен свят. От друга страна, обособява се като отделна наука и византологията. Тя намира своя най-голям разцвет в трудовете на знаменития руски дореволюционен историк проф. В. Г. Василевски. Неговите трудове придобили такава международна известност, отбелязва сам В. Н. Златарски, че редица видни европейски учени се заели с изучаване на руски език, само за да могат да се запознаят с тях в оригинал[75].

Имал рядката щастлива възможност да учи по време на своето следване в Русия при едни от най-големите колоси на руската дореволюционна историческа наука професорите Владимир Ламански и Василевский, В. Н. Златарски не само изпаднал под тяхно влияние, но бил насочен от тях особено от Василевский в областта на средновековната българска история[76]. Непосредствен плод на това влияние се явява написаната кандидатска дисертация от Златарски, за която вече по-горе споменахме.

Вторият фактор трябва да се търси в състоянието на българската историческа наука в средата на 90-те години на по-миналия век, когато В. Н. Златарски се завръща в България и се залавя за научна дейност.

В своето развитие до този момент българската историческа наука бе извървяла значителен път на развитие[77]. Историческата традиция в нашата история датира още от ранното ни Средновековие. В зората на българската държава, началото на тази традиция се поставя от *„Именника на българските ханове"*. И благодарение мощта на българската държава през средните векове, тази традиция не само бе запазена, но и разширена, за да достигне своя връх при Симеон, по времето на Първата българска държава и през XIII-XIV в., по времето на Втората българска държава. За голямо съжаление, настъпилата след това епоха на турско робство става причина от цветущата средновековна българска култура, в това число и летописна традиция да останат само незначителни останки или както малко пресилено се изразява Петър Мутафчиев – „няколко надписа от езическата епоха и десетина грамоти от епохата на второто царство, между които третината са късни фалшификати или преработки"[78].

Историческата летописна традиция продължила, макар и в по-ограничен размер и след покоряването на българските земи от османските завоеватели. Но условията за работа били извънредно трудни. Редица видни просветни и църковни дейци, които успели да избегнат ударите на османския ятаган, напускат българските земи и се установяват в съседни, близки или далечни страни и там продължават своята книжовна дейност.

Но ако разрушавайки българската държава в края на XIV в. османските завоеватели успели да ограничат почти до крайност летописната дейност в българските земи, не така стои въпросът с народното творчество. Те се оказват безсилни да ограничат устното народно творчество – творчеството на целия български народ. Това творчество води своето начало от най-ранните години от съществуването на българската държава. За всяко по-значително събитие народът е създавал песни или предания и по такъв начин е увековечил за следващите поколения миналото на своите деди[79]. Настъпването епохата на турското робство изменя само тематиката на народното творчество. Започват да се създават песни и предания за борбите, които нашият народ е водил срещу турските нашественици. Възпяват или се разказват чудни предания за силата на отделни юнаци и герои. В хиперболизацията на техните качества – силата и мъжеството, героизмът, който те са проявили срещу новите завоеватели, народът дал израз на своята увереност в борбата срещу новите си чуждоземни господари. С такъв характер се отличават юнашките епически песни за родопския юнак Момчил и

особено песните и преданията за Крали Марко от Прилеп. Концентриран израз на народната съпротива е даден и в образа на Балканджи Йово.

В народния епос от тази епоха е възпят и последният български цар от Втората българска държава – цар Иван Шишман и то защото се е борил срещу турците – „за българско име и Христова вяра".

През следващите векове на турското робство в народния епос настъпват нови елементи, които отразяват борбите на нашия народ срещу чуждото иго. Така се стига до осемнадесети век, когато през неговата втора половина започват да се зараждат нови капиталистически форми на производство. Макар и в зародиш, те стават основа за зараждане на нови отношения, за зараждане на нови класи в недрата на турския феодализъм. Едва направила своите първи стъпки, новата буржоазна класа започва борба срещу господстващата феодална система. Тя издига като своя първа задача възвеличаване историческото минало на нашия народ, за да може да го пробуди за борба. Тази задача е блестящо изпълнена от Паисий Хилендарски (1722-1773), който през 1762 г. написва своята *„История славянобългарска"*[80].

Независимо, че неговата история няма научен характер, със своя огнен зов тя запалва първата искра в съзнанието на българския народ, която впоследствие прерасна в голям пожар. Затова *Паисиевата история* с право се поставя за начало на буржоазната историография, а йеромонахът е наречен „баща на българската история".

Други представители на този етап до края на XVIII в. са: йеросхимонах Спиридон (... – 1824)[81], Атанас Нешков (Нешкович)[82] и един неизвестен монах от Зографския манастир[83]. След това се появяват *„Царственикът"* на Христаки Павлович (1804-1848)[84] и *„Славянска древност"* на Константин Фотинов (1790-1858)[85], които са написани на основата на *Паисиевата история*[86]. Към този период спадат съчиненията на Юрий Венелин (1802-839)[87], украинец, който посвещава главната част от заниманията си на българската история[88], Георги С. Раковски (1821-1867)[89] и Гаврил Кръстевич (1820-1898)[90].

Всички тези трудове „съставляват периода на националния романтизъм в развитието на българската буржоазна историография". Те имат за цел да укрепят самосъзнанието на създаващата се по онова време българска нация, с оглед задачите, които стоят пред нея"[91]. Или, както се изразява Петър Ников, в трудовете на тези историци „неисторическото познание и истина се явяват тука като цел на историята, а изтъкването блясъка и величието на народност и минало, значи известна практическа цел"[92]. Затова в трудовете на историците от този период на българската буржоазна историография липсва още критическо отношение към изворите.

Нов етап в развоя на българската историография слагат трудовете на Васил Априлов[93] и особено трудовете на Спиридон Палаузов (1818-1782)[94], чиито публикации, изтъква А. Бурмов „стоят напълно на равнището на съвременната нему руска наука"[95]. В тези трудове няма вече сляпа вяра към изворите, а критично отношение. Затова с тях се слага началото на ново направление в нашата историография – критическото[96]. Към този етап спадат и трудовете на Марин Дринов[97] и Константин Иречек (1854-1918)[98]. Появата на последните двама историци укрепва още повече това направление[99] и поставя нашата историография на действително научни основи.

Още до Освобождението ни, българската историческа наука можеше да се радва на общ труд върху българската история, написана от чужденец – големия приятел на българския народ К. Иречек[100].

От друга страна, М. Дринов и К. Иречек имат големи заслуги пред нашия народ още и със своето участие при уреждане на неговите съдбини по време на Освобождението и в първите години след него. М. Дринов е първият българин, участвал като министър във временното руско гражданско управление на България. К. Иречек, поради неговата популярност след написването на *„История на българите"*, е привлечен от страна на М. Дринов да дойде и вземе практическо участие в укрепването на просветното дело в нова България. След Освобождението и М. Дринов, и К. Иречек, общо взето, без да намаляват своя интерес към българската история, се насочват към друга проблематика, а през средата на 90-те години, когато В. Н. Златарски започва своята дейност, те са вече в напреднала възраст и което е по-важно, намират се извън пределите на нашата страна.

Такова е в най-общи линии наследството, с което В. Н. Златарски е разполагал в средата на 90-те години на миналия век[101]. Започвайки своята дейност, младият Златарски е имал съзнанието, че той не е първият български историк, който ще се занимава с проблемите на българската история и че българската историческа наука е извървяла до него един значителен път на развитие.

Не ще да е безинтересно, ако се хвърли един бегъл поглед върху факта, как сам той е виждал състоянието на българската историческа наука до средата на 90-те години. Това най-добре ще ни даде отговор на въпроса – защо В. Н. Златарски се насочва към проблемите на българската история. „Нашата историография – отбелязва той в една своя лекция – в своето развитие се разпада на три главни периода: първият период – това е период със запознаването на миналото на българския народ и оповестяване, че българите имат, както и всички народи, своя история. Това е било време, когато всеки българин, който е имал възможност да чете история, всеки, който по своята начетеност и по своето щогоде интелектуално развитие, е търсил да се запознае по-подробно с миналото на своя народ, е считал за свой свещен дълг да събере всичко, каквото се среща в съществуващите тогава истории за българите и да го оповести на народния български език за свестяването и пробуждането на народното чувство и самосъзнание в своите съотечественици. От такъв компилативен характер са всички известни до сега ръкописни и печатни истории от втората половина на XVIII в. и първата четвърт на XIX в. Начело на този период стои великият наш възрожденец и баща на нашата история – отец Паисий Хилендарски, а като представители негови трябва да считаме продължителя на отец Паисия, отец Спиридон Йеросхимонах Спиридон от края на XVIII в., Атанас Нешков (Нешкович) и всички тъй наречени преписвачи на отец Паисиевата история от началото на XIX в.”.

Вторият период – отбелязва по-нататък В. Н. Златарски – е период на събиране на материали и разработване на българската история по първоизворите. Това било времето, когато всеки, който е притежавал известна историческа подготовка и любознателност, а главно вяра в славното минало на българския народ, се е считал подготвен да събира познания за онова време от суров исторически материал, и способен да изложи въз основа на този материал по-подробно и по-сериозно фактическата страна на нашата история. От такъв характер са почти всички трудове, които се появиха в промеждутъка от началото на 20-те години до края на 60-те години на XIX в., казвам почти всички, защото имаше и в тоя период опитване за научно разработване на българската история, но те се оказаха несполучливи… тям (разбирай: на тях) им липсваше научна историческа критика. Начело на тоя период стои Юрий Венелин, като пръв български историк в истинския смисъл на думата, а като представители на тоя период се явяват В. Априлов, Г. Раковски, д-р Петър Берон, Спиридон Палаузов, Гаврил Кръстевич и много други млади български историци, които през 50-те и 60-те години на миналия век вземаха пряко или косвено участие в разработката на отечествената история. Отличителните черти (на историците) от тоя период са: сляпа вяра в историческия извор, отсъствие на всякаква критика спрямо последните и ограниченост в изучаването само на практическата страна на политическата ни история.

Истинското ни критично-научно разработване на нашата история, пише по-нататък В. Н. Златарски, се захваща в третия период на нашата историография, който се почва от края на 60-те години от изтеклия XIX в. и продължава и до днес[102]. Това е времето, когато проучването на българската история преминава в ръцете на специално подготвени лица, които вече притежават необходимия научен багаж, усвоили са надлежния исторически метод и критика и принадлежат към известна историческа школа. Това е периодът, когато се почва всестранното научно-критическо разработване и културно-историческо изложение на българската история. Началото на тази нова посока в нашата историография поставиха ония млади, пълни със саможертвена енергия учени, които в началото на 70-те години се групираха около *„Периодическото списание”* на основаното в 1869 г. Българско книжовно дружество в Браила начело с Марин Дринов, когото трябва да считаме за родоначалник на новата посока в нашата историография”[103]. Тази твърде дълга извадка е най-краткият начин да се покаже сбито как В. Н. Златарски е схващал в най-общи линии развоя на българската историография до Освобождението на България[104]. Тук няма да се спираме на въпроса до колко е имал основание да дели развитието на историческата наука у нас до Освобождението на три етапа. Ще отбележим само, че това негово схващане и особено схващането му, че Марин Дринов е родоначалник на критическото направление в българската историография, вече не се поддържа[105].

След Освобождението, отбелязва на друго място с горчивина В. Н. Златарски, интересът към средновековната българска история като че ли изчезва. „Ние – пише той, като, че ли забравихме, че имаме стара, (разбирай: средновековна, история…).”[106] Направеното от българските историци до Освобождението върху тази история, бе само едно добро начало, една добра основа. На техните следовници, следователно се падна голямата грижа да продължат по-нататък тяхното дело.

Такова бе положението на нашата историческа наука в средата на 90-те години и то именно

подтиква В. Н. Златарски да се насочи към проблемите на средновековната българска история, за да може по такъв начин да продължи делото на своите предшественици и най-вече на Марин Дринов и К. Иречек, към които е питаел високо уважение и синовна задълженост.

Предшествениците на В. Н. Златарски в българската историческа наука бяха поставили началото на фактическото възстановяване на българската история и на техните последователи оставаше задължението да продължат по-нататък това тяхно дело. Затова, отбелязва В. Н. Златарски, „съвременната задача на българския историк е най-първо да възстанови фактическата страна на нашата история, а после да мисли за нейното прагматично изложение, т.е. изложение на събитията в техните причини и следствия, или пък нейното генетическо изложение, т.е. изложение на събитията в тяхната приемственост и последователна връзка"[107].

Но възстановяването на фактическата страна на историческия процес всъщност представлява началния момент в процеса на историческото познание. Без него, без натрупаните факти, не можеше да се върви по-нататък, не можеше да се мине към синтеза, който представлява последният етап на историческото познание[108]. Макар и първоначален момент в процеса на историческото познание, въпросът за фактическото възстановяване на нашата история и особено за нейния период през средните векове, се явяваше трудно осъществим. Причините за това бяха много. Както по-късно изтъква Петър Ников, на първо място изпъкваше разпокъсаността на изворите на българската история. Това затруднява тяхното издирване и събиране. Друга причина, която се явяваше, бе трудната достъпност до тях. И не на последно място, особено за средновековната история, идваше от оскъдността на изворите[109].

И тук именно е голямата заслуга на Златарски, че въпреки тези и редица други трудности, той намира в себе си сили да се нагърби с разработването на проблемите на средновековната българска история. Единственото нещо, на което той се опира, това е неговата солидна подготовка, получена в Русия.

По какъв път трябваше да се тръгне, за да може да бъде изпълнена най-добре поставената задача, му подсказа състоянието на „самия материал (изворите и проучванията за средновековната българска история), който е известен до сега", но „недостатъчно разработен както трябва"[110].

Следователно, оставаше другият път – монографичните проучвания и тогава да се пристъпи към обобщаващи трудове. Затова напълно прав е Петър Ников, когато изтъква, че насочването на младия В. Н. Златарски към монографичните проучвания и българската история е едно щастливо съвпадение със състоянието на българската историография, което в онзи момент е изисквало тъкмо тежка монографска работа много повече, отколкото далечни обобщения, които можеха да станат и се извършат правилно въз основа на установените вече факти. Би било цяло нещастие, възкликва Ников, за българската историография, ако на мястото на В. Н. Златарски бе се паднал някой странец от монографската работа, любител на широки обобщения[111].

В методологическо отношение В. Н. Златарски не можа да дорасне до материалистическото разбиране на историческия процес. В тази връзка, за него може да се каже това, което бе характерно и за неговия предшественик Марин Дринов, че идиографизмът (метод, изискващ само описание, но не и обобщение на фактите) бе най-точният компас в историческото дирение, а той е дамгосан почти винаги с едно емпирико-констативно изложение, на което стремежът да се търсят основните причини остана чужд[112].

Тази методологическа ограниченост на В. Н. Златарски дава и своето отражение върху неговия метод и върху неговата непосредствена научна дейност. При определяне на главните периоди, например, на които се разделя средновековната българска история, В. Н. Златарски изхожда от онези моменти или страни на историческия процес, които са видими, които са външен израз на други по-съществени явления, които той, обаче, не успява да долови. А тези видими явления не можеха да разкрият обективните закони, които определят закономерния ход на развитието на историческия процес. Затова неговата периодизация в *„Главните периоди на българската история"*[113] придава на развитието на историческия процес у нас през средните векове случаен характер и в най-добрия случай се стреми, както и програмата за лекциите му, да обхване целия низ от събития, станали през тези периоди. Изхождайки от буржоазно-идеалистическите си възгледи за развитието на историческия процес, той раздели историята на средновековна България на три главни периода:

- Първи период – период на Първата българска държава;
- Втори период – период на византийското владичество;

- Трети период – на Втората българска държава.

Тази периодизация на нашата средновековна история, както посочихме по-горе[114], бе залегнала в основата и на неговата програма за лекциите му по българска история и му служеше за ръководство по време на неговата преподавателска дейност. Тази периодизация, въпреки нейната методологическа ограниченост, става ръководство на неговата научно-изследователска работа.

2. Някои проблеми от историята на Първата българска държава в трудовете на В. Н. Златарски

Разделяйки по такъв начин средновековната българска история на три основни периода, В. Н. Златарски се заема с тяхното монографично проучване. Крайната негова цел бе, след едно продължително критико-аналитично проучване на всички извори и факти за средновековната българска история, да напише една многотомна история[115]. В осъществяването на тази цел В. Н. Златарски виждаше смисъл на своя живот и всичко друго за него придобиваше второстепенно значение[116].

Ръководейки се от своята периодизация, най-напред той се насочва към проблемите на историята на Първата българска държава. В своето няколко вековно съществуване Първата българска държава изиграва огромна роля в живота не само на българите, но и в историята на целия Европейски югоизток[117]. Ето защо нейната история е привличала отдавна вниманието на мнозина, предимно чужди и наши историци дълго време преди В. Н. Златарски да се появи на историческото поле[118]. Въпреки това, голямата оскъдност на изворите затрудняваше цялостното изследване на този период от българската история и затова в него съществуваха голям брой „тъмни" места, които трябваше да бъдат проучени.

За нашата историческа наука е чест, че В. Н. Златарски бе първият български историк, който си постави за задача цялостно проучване и възстановяване фактическата страна на историята на Първата българска държава. За осъществяването на тази задача той посвети 37 години от своята изследователска дейност. Неговото челно място в нашата историография се определя преди всичко от постиженията, които той достигна именно при разработване проблемите на Първата българска държава.

В настоящата работа не е възможно да се обхванат всички проблеми от историята на Първата българска държава, които бяха разработени от Златарски. Ще се опитаме да се спрем на няколко проблема, върху които В. Н. Златарски е работил по-продължително време, като изтъкнем от една страна неговите приноси, а от друга и някои от слабостите, които той е допуснал.

За по-голяма прегледност проблемите в настоящата глава са подредени в хронологичен ред на събитията от историята на Първата българска държава.

И така, първият по-значителен проблем, към който се насочва Златарски, е образуването на славянобългарската държава. Разглеждането на този проблем не можеше да стане изолирано от редица други по-големи или по-малки въпроси, свързани с него, тъй като самият акт на образуването на славянобългарската държава е свързан с редица други събития. Българската държава се създава върху територия, която преди това е била византийска; тук е имало местно население, живяло векове наред, преди да дойдат славяните и прабългарите. Изоставяйки въпроса за местното население на Балканския полуостров, така както той бе разгледан от неговия предшественик Марин Дринов[119], В. Н. Златарски се насочва към други три основни въпроса, отнасящи се към този проблем: славяни, прабългари и самият акт на образуването на славянобългарската държава. Първото нещо, което би следвало да се отбележи, е, че при разглеждането на тези въпроси В. Н. Златарски не продължава делото на Марин Дринов. Последният, след като се спира накратко на състоянието на Балканския полуостров до заселването му от славяните, насочва своето внимание към най-кратката история на славяните, с единствената цел да покаже и докаже на своите следовници, че началото на българската история трябва да се търси в ранната история на славяните, защото славяните са тези племена, които лежат в основата на днешния български народ[120]. Но в своите трудове, посветени на славяните[121], Дринов не успява да обхване цялото многообразие на въпросите, отнасящи се до славянския проблем. От друга страна, при разглеждането на тия въпроси той допуска и някои погрешни предположения[122]. Задача на неговите последователи бе от една страна, въз основа на новите постижения на историческата наука по история на славяните да поправят погрешните постановки на своя предшественик и от друга – да насочат своето научно дирене към нови въпроси от историята на славяните, които М. Дринов не бе успял да

засегне[123].

Направеното от В. Н. Златарски при разглеждането на въпроса за славяните, не може да се каже, че бе продължение на онези резултати, до които бе дошъл Марин Дринов. Той ограничи своето внимание само върху два основни въпроса от тяхната история – заселването им на Балканския полуостров и техните отношения с Византийската империя до средата на VII в. Тези два въпроса бяха разгледани в една съвсем кратка глава – от дванадесет и половина страници – на многотомния му труд *„История на българската държава през средните векове"* – т. I, ч. 1, с. 7-19. И в една статия *„Населението на славяните на Балканския полуостров"*, излязла на сръбско-хърватски език след неговата смърт[124]. И двете работи имат компилативен характер и стоят не по-високо от Дриновите изследвания.

На пръв поглед изглежда трудно да се обясни това отношение на В. Н. Златарски към историята на славяните. По-горе имахме случай да посочим, че като преподавател още в първите години на своята дейност, той отдава голямо значение на славяните. Това бе резултат, от една страна, от влиянието, което бе оказала върху него руската дореволюционна историческа наука и от друга – неговите домашни учители – Дринов и Иречек. Като изследовател В. Н. Златарски не разработваше проблемите на Първата българска държава по техния хронологичен ред[125]. Най-напред той се насочва към проблемите от IX в., после към историята на България през VIII в. Към най-ранните периоди на българската история той се връща по-късно, когато вече се готвеше да издаде първия том на многотомния си труд. Излизането на работите, посветени на историята на славяните, става в периода между двете световни войни, когато българската буржоазия бе разочарована от Русия при разрешаване на националния въпрос на Балканите. Това обстоятелство принуди българската буржоазия, която в по-голямата си част до войните бе привързана тясно към нашата освободителка, да се откъсне от нея, а заедно с това и с целия славянски свят. Политическата обстановка дава своето отражение и върху историческата ни наука. Тясно свързаните с отделните буржоазни партии популяризатори на историческата наука започнаха да крещят в хор срещу Русия и славянския свят, да отхвърлят всичко славянско в основата на българския народ[126]. В. Н. Златарски, макар че не се поддава до такава крайност (/например той подчертава високата материална култура на славяните, обективно се стреми да покаже тяхната роля при образуването на българската държава/ все пак като чедо на своето време), не се решиава при създалата се обстановка между войните да продължи делото на своите предшественици в областта на историята на славяните, а насочва погледа на своето научно дирене към другия въпрос от ранната българска история – историята на прабългарите.

Отдаването на преголямо значение на ролята на прабългарите в образуването на българската държава и народност, направи тяхната история голям проблем за нашите историци. От множеството въпроси, преплитащи се в този проблем, най-занимателен се оказа въпросът за техния произход[127]. За изясняването само на този въпрос в историческата литература беше натрупан огромен исторически материал. Въпреки това, пише съветският историк С. А. Никитин, този фактически материал се оказа недостатъчен за неговото окончателно разрешаване[128]. В историческата литература възникнаха няколко хипотези за произхода на прабългарите[129].

Предшествениците на В. Н. Златарски Марин Дринов и Константин Иречек не отдаваха голямо значение на този проблем. Възприемайки безкритично мнението на чешкия историк Павел Шафарджик за чудския или финския произход на прабългарите, те, особено Дринов, побързаха да изтъкнат недвусмислено своето пренебрежително отношение не само към този въпрос, а и към целия прабългарски проблем[130]. Дринов, след като възприе схващането на П. Шафарджик (1795-1861), без да направи своите издирвания по проблема, не се отказва от това си схващане, макар че вече знаеше за някои резултати от изследванията на В. Н. Златарски[131].

В. Н. Златарски пристъпва към разглеждането на прабългарския проблем, ръководен преди всичко от своя научен интерес към ранната история на България. В историческата литература той стана известен като привърженик на хипотезата за хунския произход на прабългарите[132]. Големият му авторитет, а също така и авторитетът на крупните наши филолози Стефан Младенов (1880-1963), Димитър Дечев (1877-1958) и др., които възприеха също хунската хипотеза, направиха тази хипотеза господстваща дълго време в нашата историческа наука[133].

Основните аргументи на Златарски за това схващане бяха: първо, че често името прабългари от средновековните писатели се идентифицира с името хуни и второ, че византийските автори от IV в., които не познавайки прабългарите, причисляват към хунските племена тъкмо такива племена, които

по-късно стават известни под името прабългари[134].

Но въпросът за произхода на прабългарите бе само един, макар и много важен, сред множеството въпроси, които криеше в себе си прабългарският проблем[135] и В. Н. Златарски се зае да разшири кръга на тези въпроси, за да разкрие по-цялостно картината на най-ранната история на прабългарите и да я доведе до средата на VII век, когато една част от тях, под предводителството на един от Кубратовите синове – Аспарух, идва в днешните дунавски земи и заедно с намиращите се тук мизийски славяни образува първата на Балканския полуостров „варварска" държава в пределите на „свещената" Източна римска империя.

За тази цел В. Н. Златарски издирва всички изворни известия за ранната история на прабългарите. След това, въз основа на тези изводи и най-вече въз основа на домашния исторически паметник *„Именника на българските ханове"* той се опита да разграничи няколко периода в ранната им история и по възможност да разкрие най-пълно картината на всеки от тях от фактическата им страна.

Възприемайки хипотезата за хунския произход на прабългарите, В. Н. Златарски, естествено търси началото на прабългарската история в историята на хуните[136]. Първият период в историята на хуните според него обхваща времето от 146 до 437 г. от н.е. Този период отговаря на 300-те лунни години, посочени в *„Именника..."* за управлението на Авитохол. Началото на този период, пише В. Н. Златарски, съвпада с появяването на хуните на границата между Европа и Азия[137], а краят – с разделянето на прабългарските племена на две – кутригури и утигури[138].Този период В. Н. Златарски определя като окончателно закрепване на прабългарите в онази територия, дето ги е заварила историята през втората половина на V в., а именно на изток от Меотида (Азовско море) и р. Танаис (Дон)[139]. За него не може да се установи нищо, отбелязва В. Н. Златарски, поради липса на исторически извори. Той смята, че общата история на прабългарите през този период се крие в общата история на хуните, защото „boulgapoi, bulgari (es)" става известно в книжните извори след потеглянето на Атила на запад[140]. За този период, В. Н. Златарски се опитва да докаже, че името прабългари било общо за кутригури и утигури[141]. С обособяването на кутригури и утигури на две отделни племена, начело със свои племенни водачи, В. Н. Златарски изтъква започването на втори период в ранната история на прабългарите[142]. За този период в *„Именника..."* са посочени 150 лунни години (управлението на Ирник), което според В. Н. Златарски отговаряло на християнското летоброене от 437 до 582 г.".

В тези хронологически рамки той определя и времетраенето на втория период от ранната история на прабългарите. Използвайки данните на византийските извори, В. Н. Златарски разглежда отношенията между кутригурите и Византийската империя, а също така съдбата на кутригурите и утигурите до 582 г., когато бил възстановен Прабългарският племенен съюз[143]. С възстановяването на племенния съюз, според В. Н. Златарски, се слагало началото на нов, трети период в прабългарската история. За този период е характерно, пише той, че съставителят на *„Именника..."* е имал вече под ръка установени хронологически данни[144]. Начело на племенния съюз през този период застанал някой си Гостун от рода Ерми, който носел епитет „наместник … сый" и управлявал всичко две години (582-584). Веднага след него идвал Курт, който бил от стария български род Дуло и управлявал 60 лунни години (584-642). За този период има известни данни от византийските хронисти, третиращи отношението на прабългарите с Византия до 626 г. Тези известия са подробно разгледани от В. Н. Златарски[146]. За периода от 626 до 642 г., когато умира Кубрат, няма никакви изворни известия и затова В. Н. Златарски се насочва към въпроса за разпадането на Кубратовата държава. Подлага на критически анализ известията на византийските хронисти Теофан и Никифор, и известията на Арменската география, за да може да уточни пътя, който поемат синовете на Кубрат след неговата смърт[147]. Най-много място, разбира се, е отделил на третия Кубратов син Аспарух, който застанал начело на една дружина и поел за днешните дунавски земи[148].

По такъв начин В. Н. Златарски е първият български историк, който се опитва да възстанови най-пълно фактическата страна на ранната история на прабългарите.

В тясна връзка с образуването на славянобългарската държава стоеше въпросът за ролята на местното население – траките. На него, обаче, както своите предшественици и той не се спира. В този случай напълно основателна е бележката на П. Петров, че ако за ролята на славяни и прабългари за образуването на българската държава и народност в историческата наука се водят ожесточени спорове, не така стои въпросът за ролята на траките, за които „се приема, че били славянизирани и за тяхното участие по-скоро се забравя, отколкото да се проучва…"[149].

От направеното дотук изложение се вижда, че основните етнически елементи, на които В. Н. Златарски отдава голямо значение, това са прабългарите и славяните и затова той се спира на тяхната история, особено на прабългарите, преди да разгледа въпроса как е била образувана славянобългарската държава.

Образуването на славянобългарската държава е събитие с огромно историческо значение. Сведения за него В. Н. Златарски черпи от византийските хронисти Теофан и Никифор – главните извори за този период за българската история. Правейки анализ на техните известия, В. Н. Златарски се опитва да си отговори на въпроса, каква роля са изиграли славяните от една страна и от друга прабългарите, за да образуват държавата.

Византийските хронисти изтъкват, че след пристигането си в днешните дунавски земи, Исперих (Аспарух) навлязъл дълбоко в полуострова и достигнал до областта на гр. Варна. Премахвайки опасността на изток от арабите, византийският император Константин IV решил да се справи с новопоявилите се „варвари". Без да се спираме подробно на техните известия, накратко ще изтъкнем, че според тях Исперих успял да спечели безбойна победа и да се настани в областта между Дунав, Стара планина и Черно море. Тук той преместил славянското племе севери от предната Верегавска клисура на изток, за да защитава близките до ромеите места, а останалите седем славянски племена той преместил на юг и запад, за да бранят близките към аварите страни. Отношенията между прабългари и славяни Теофан определя с израза „ипо пактон". В. Н. Златарски тълкува този израз „под договор", т.е., че идвайки на Балканския полуостров, прабългарите влезли с намиращите се тук мизийски славяни в договорни, федеративни, съюзни отношения. Прабългарите влезли в дружески отношения със славяните, пише В. Н. Златарски, за да могат с общи усилия да се борят с общия враг – Византийската империя. А славяните се съгласили на такъв съюз, защото и те не били уредили още положението си с Византия и от нея не може да очакват нищо добро. Следователно и двете етнически групировки имали интерес от изграждането на един общ съюз за отстояване на завзетата от Византия територия, а после и за отстояване на признатата де факто славянобългарска държава[150].

По такъв начин В. Н. Златарски идва до извода, че славяни и прабългари имат еднаква заслуга в образуването на новата славянобългарска държава. Този извод, който и логически се налага, е най-ценният на В. Н. Златарски, принос при разработване на проблема за образуването на Първата българска държава.

В тясна връзка с разглеждания проблем стоят и други не по-малко важни въпроси, макар и от фактическо естество въпроси. Така например, В. Н. Златарски е положил големи усилия за изясняване на въпросите за местопоселението на Аспарух след преминаването му през Дунав[151], годината за образуването на славянобългарската държава[152] и нейните първоначални граници[153]. Установяването на хронологията и генеалогията на управлението на българските владетели през периода на Първата българска държава е друг важен проблем, към който се насочва В. Н. Златарски. В историческата наука по този проблем е имало главно поради наличността на оскъдни противоречиви изворни данни, редица неясноти. Без фактическото установяване на генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели се затруднявала и по-нататъшната работа около фактическото установяване на останалите събития в Първата българска държава. Ето защо се налагало и В. Н. Златарски постъпил правилно, като се заел с неговото цялостно изследване.

За проучването на този проблем, В. Н. Златарски посвещава няколко свои монографични трудове: *„Българските князе от рода Дуло"*[154], *„България през VIII в."*[155], *„Приемниците на Омуртаг"*[156] и др. Разрешаването на този проблем от своя страна е неразривно свързан с друг един въпрос – летоброенето в българската държава. Имали ли са българите свое летоброене и ако са имали какво е представлявало то и от кога води своето начало? Изясняването на този въпрос лежеше в основата на проблема за генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели. За неговото решение В. Н. Златарски се заема с проучването на най-стария наш исторически паметник *„Именника"*.

В противовес на своите предшественици, които смятат, че „Именникът" се дели на две части с известието на преминаването на Дунав от прабългарите, Златарски смята, че *„Именникът"* се дели на две части с учредяването на българската ера[157].

В първата част на *„Именника"*, т.е. до установяването на българското летоброене, за основа на летоброенето прабългарите използвали византийското летоброене с 5500 год. от сътворението на света, като се запазвал напълно характерът на прабългарските изчисления с лунни години и с 12-годишен

цикъл. Прабългарите обръщали слънчевата година, в която се падало дадено събитие в лунна, и след това – намирали на коя циклична година и месец в 12-годишния цикъл тя отговаряла[158].

За начало на българската ера, според В. Н. Златарски, послужило важното историческо събитие на нашата история – годината на образуването на славянобългарската държава – 701 лунна или 680 слънчева година[159]. Към настъпилите след тази година събития се отнася и втората част от *„Именника..."*. В нея бил запазен същият принцип на летоброене, само с тази разлика, че към 5500 години, от сътворението на света до новата ера, се прибавя 680-та слънчева година. Получената година плюс 680 = 6180 от сътворението на света се дели на 12 и дава завършен цикъл. Към този цикъл се прибавяла прабългарската лунна година, в която се падало дадено събитие и по този начин се получавала годината на сътворението на света, когато се е случило събитието[160].

След като разрешава по такъв начин въпроса за българското летоброене, В. Н. Златарски се заема с непосредственото разрешаване на проблема за хронологията и генеалогията на българските владетели. Той използва всички данни, които се съдържат в нашия *„Именник..."* за хронологията на българските владетели.

За Аспарух, например, е отбелязано, че той е управлявал 60 лунни години и 8 месеца, от които 38 лунни години (643 до 679 г.) е бил само владетел на своята прабългарска орда, и 22 лунни години и 8 месеца – владетел на новооснованата държава[161].

Следователно, отбелязва В. Н. Златарски, той е умрял през 9-ия месец на 23-тата лунна година от българската ера или през 701 слънчева година. По такъв начин той управлява българската държава през 701 г. по християнското летоброене[162].

За приемника на Аспарух, Тервел, говори не само *„Именникът..."*, а известията на византийските хронисти, които добре са го познавали. Причина за това са станалите по онова време събития във Византийската империя, които довели до неколкократната намеса на този български владетел в работите на империята. Той оказал помощ на сваления византийски император Юстиниян II да си възвърне престола, за което последният го наградил с титла на „кесар". Тази титла във византийската средновековна йерархия била носена от лицето, което заемало първо място в империята след императора. Обикновено тя била атрибут на наследника на престола. На Тервел, обаче, тя била дадена като почетна титла. Такава висока награда на „варварски" владетел византийската традиция не познавала до тогава. Сключен бил и договор между Тервел и Юстиниян II. Последният обаче погледнал на договора формално. Това се потвърждава от обстоятелството, че след като се укрепил на престола – през 708 г., той потеглил с войска срещу България. Но в този поход само Юстиниян II успял да се спаси с бягство. При второто сваляне на Юстиниян II, Тервел отново се оказал негов съюзник[163].

По-късно, по време на новите междуособици във Византийската империя, Тервел отново се намесва. През 716 г. той сключил договор с император Теодосий III, с който бил уреден въпросът за границите между България и Византия, за търговията между двете страни и предаването на емигрантите от едната на другата страна[164].

По време на междуособиците между свалените византийски император Анастасий II и Лъв III Исавър, Тервел подкрепял и Анастасий, и Лъв едновременно, за да може, разгаряйки междуособиците в империята, да спечели някои придобивки за себе си. Но след като бил предупреден от Лъв, че нарушава сключения договор, той се отказал от помощта на Анастасий[165].

След това византийските хронисти прекратяват известията си за българската история за цели 36 години. И тогава единствен извор останал *„Именникът..."*. От него, както по-горе се посочи, се вижда, че Тервел управлявал до 722 г. След него идва владетел с неизвестно име, управлявал 8 години (до 730 г.). След този български владетел дошъл Севар, с когото се прекратява управлението на българските владетели от рода Дуло[166].

Началото на друга династия поставя Кормисош, който бил от рода Вокил. Кормисош идва на власт 739 г. За съществуването на такъв български владетел освен *„Именникъ..."* говорят и известията на Теофан и хрониката на Зигиберт[167].

В своята *„История на българите"* К. Иречек отбелязва, че Кормисош управлявал от 753 до 760 г.[168], но същевременно той сочи, че това място в *„Именника..."* в сравнение с византийските извори било забъркано[169].

Разглеждайки въпроса за управлението на Кормисош, В. Н. Златарски отхвърля известията на западната хроника на Зигиберт, която посочва, че Кормисош започнал своето управление от 727 г. и бил приемник на Тервел. Тия твърдения, отбелязва Златарски, са произволни, както и изобщо е произволна

хронологията на Зигиберт[170]. И основавайки се на известията на *„Именника..."* той определя времето от 739 до 756 г. за управление на Кормисош [171].

По въпроса за приемника на Кормисош, пише по-нататък В. Н. Златарски, в историческата литература съществуват различни схващания. Така например английският историк Джон Бъри (1861-1927) в една от бележките си към труда на Едуард Гибън (1737-1794) *„История на залеза и падането на Римската империя"*[172], като се опитва да установи реда на българските владетели след Кормисош, въз основа на известията на Теофан и Никифор, смята, че редът на българските владетели у тях е объркан поради бързото им сменяне и дава предпочитание на *„Именника..."*. Той смята, че посоченият в *„Именника..."* Винех е онзи владетел, когото византийските хронисти наричат Сабин. Едновременно и независимо от Бъри до същото заключение идва и Маркварт[173]. Но той, считайки реда на владетелите в *„Именника..."*, също така объркан, идва до извода, че Телец и Винех са разместени в него, т.е., че Винех следвал след Телец.

Сам В. Н. Златарски в една своя работа[174] под влияние на системата на Бъри за изчислението на хронологическите данни, усвоява следния ред на българските владетели: Кормисош, Телец, Винех. Но след новото тълкуване на известията на *„Именника..."* от финландския учен Микола[175], който също приема идентификацията на Винех със Сабин, но не и разместването им, Златарски изказва мнението, че самите хронологически данни не допускат не само идентификацията на Винех със Сабин, но и разместването на Винех и Телец.

По такъв начин, В. Н. Златарски идва до извода, че действителният приемник на Кормисош е Винех, за когото в *„Именника..."* се сочи, че бил от рода Укил, или Вокил и наследил по право българския престол[177].

За хронологическите граници на управлението на Винех В. Н. Златарски е посочил в една своя студия времето от 752 до 759 г.[178]. Но след това в многотомния си труд той доуточнява тези граници и сочи годините от 756 до 761 г.[179]

След свалянето на Винех в историята на Първата българска държава настъпва един продължителен период на династически борби, които предизвикват бърза смяна на владетелите на българския престол. Това довежда до отслабване на българската държава и то в един твърде опасен за нея период, когато във Византия император Константин V Копроним си поставил за цел да покори България.

На престола след Винех дошъл Телец (761-764) – „мъж злонравен на 30-та година, който от младини показвал смелост", отбелязва за него Теофан[180]. Той бил от рода Угаин[181]. С идването си на власт, той организирал поход срещу Византия, но претърпял страшно поражение при Анхиало. Това довело до неговото падане и идването на българския престол на Сабин (764-766). В тези съдбоносни моменти за българската държава засилили своята дейност прабългарските боили. Даже Сабин бил избран за български владетел от тях. Това показва колко е била нараснала тяхната мощ в отслабналата в този момент централна власт в България[182].

Настаналите нови междуособици в България привлекли вниманието на византийския император и още на другата година тръгнал на поход срещу България, по суша и море. Щом научил за това, Сабин, чувствайки, че не ще може да му се противопостави, се обърнал веднага към него с предложение за мир, което изглежда не било прието. На път обаче, при българските брегове византийската флота претърпяла страхотно корабокрушение от силен северен вятър. Това нещастие повлияло на по-нататъшните действия на императора и той се върнал в столицата[183]. Но Сабин не могъл да се възползва от нещастието на противника, вместо това той изпратил пратеници в Цариград да искат траен мир. Тази му политика не се харесала на прабългарските боили и те решили да го свалят. Тогава Сабин избягал в Несебър и потърсил убежище в Цариград[184].

Напускайки България, той предал властта на някой си Умар или Омор, който според *„Именника..."* бил от рода Укил или Вокил, т.е. от рода на Кормисош, но последният не можал да се задържи дълго. След 40-дневно царуване бил свален от боилите в август 766 г. На негово място боилите избрали хан Токту[185], брат на някой си Баян[186]. Тази бърза смяна на българските владетели дала възможност на византийския император отново да се намеси в работите на българската държава[187]. Това довело до нови междуособици, при които Токту и неговият брат Баян били убити, а на престола дошъл нов хан – Паган, вероятно, отбелязва В. Н. Златарски, това е станало през 767 г.[188] Последният веднага влязъл в преговори с императора и успял да сключи мир с него. Но Константин V гледал на този мир формално. След като Паган се завърнал доволен от успеха на своята мисия, Константин

V веднага организирал поход срещу българите, навлязъл дълбоко в българската територия, стигнал до резиденцията на българския владетел и след като я подпалил, побързал да се върне. Паган при настъплението на византийските войски избягал във Варна, но тук бил убит от собствените си слуги[189]. С възкачването на новия български владетел – хан Телериг, междуособиците в България се прекратяват. Като главна причина В. Н. Златарски изтъква нарасналата опасност от покоряване на страната от Византия[190].

По-нататък В. Н. Златарски насочва проучванията си върху установяването на хронология на управлението на приемниците на хан Крум и хан Омуртаг, за които в историческата наука по негово време имало все още голяма неяснота.

Въпросът за приемника на Крум бе разгледан от К. Иречек. Изхождайки от едно известие на славянските прелози и менологии на император Василии II, той изказва схващането, че „наследник на Крум бил Цок (Tcokos)"[191]. По-нататък според друго едно известие,[192] той пише, че Крум бил наследен от Дукум, а последният от Диценг[193]. Към това схващане се придържа и английският историк Бъри. В своята работа *„Българският договор от 814 год. и големият Тракийски окоп"*,[194] след като изтъква, че този договор с Византия е сключен в 814 г., той не дава да се разбере дали този договор е сключен при Омуртаг. Той отбелязва само, че мирът бил сключен скоро след смъртта на Крум и при това от Омуртаг, като се позовава на палеографични особености, а на друго място, пише В. Н. Златарски, като че ли допуска, че Омуртаг не е наследил веднага Крум и че е имало едно или повече неизвестни царувания[195]. Но тъй като и в продължителя на Теофан се говори, че Омуртаг е този, който е сключил договора, Бъри е принуден да признае, че Омуртаг е дошъл на престола преди 814 г. Тогава, отбелязва В. Н. Златарски, всяко допущане на едно или повече неизвестни царувания става безпредметно[196].

Пръв, който разбива схващането, че Омуртаг не е бил пряк наследник на Крум, бе видният руски историк Хр. Лопарев, в своята работа *„Две забележки върху старата българска история"*[197]. Той посочва, че главните извори на които се основава горното схващане, а именно менология (ръкопис) на император Василий II, според която приемник на Крум бил Цок, и славянския пролог (предисловие), според който след смъртта на Крум един след друг са управлявали Дукум и Диценг са ненадеждни извори, съставени сто години по-късно от дадената епоха и носят върху себе си печат на твърде очевидно религиозно усърдие при изясняването на историческите факти. Освен това Лопарев изтъква, че според продължителя на Теофан, Омуртаг се явява като пряк приемник (bikbokos) на Крум[198].

Изтъквайки тези обстоятелства, Лопарев идва до извода, че Цок никога не е бил владетелен княз, а само военоначалник. Също така Дукум и Диценг не са били нищо друго, освен военни управители, които след смъртта на Крум, поради своето високо положение, са започнали да играят видна роля в преследването на християните и това обстоятелство може би е дало повод за погрешното заключение, че те са били негови приемници на престола[199].

За да станат тези съображения на Лопарев още по-приемливи, В. Н. Златарски прави сравнение на известията, които дават менологията на Василий II и Славянският пролог. От сравнението на тези известия се вижда, отбелязва В. Н. Златарски, че Цок, Дукум и Диценг са объркани, объркана била и тяхната дейност. Според двата израза Цок и Докум се явяват непосредствени приемници на Крум. Употребени са дори два еднакви израза: „приемже власть (bikbeeiMeostenkenes)" и „началіе пріать". Освен това и самите имена се явяват близки: твърде е възможно, пише той, в Дукум (Doukoum) да се види развалена гръцка транскрипция Tcokos или Tsok Цок. Идентификацията на тези две личности се явява толкова по-възможна, защото не е допустимо за едно и също време да се предполагат двама владетели[200]. Така, след като приема, че Цок и Диценг не са били непосредствени приемници на хан Крум, В. Н. Златарски прокарва схващането, че Цок и Дукум са едно и също лице. Следователно въпросът за приемника на Крум се решава в полза на Омуртаг, който сключил в 814 г. и договор с Византия.

След смъртта на Омуртаг, в един период до Покръстването на българите започва, отбелязва В. Н. Златарски, отново тъмен период[201]. Главните източници за този период са известията на византийските хронисти – продължителят на Георги Амартол и Константин Багренородни, и на българския архиепископ Теофилакт Охридски[202].

Продължителят на Амартол изтъква за приемник на Омуртаг Владимир, внук на Крум и баща на Симеон. Константин Багренородни, от своя страна, сочи за Омуртагов приемник Пресиан. А Тефилакт Охридски пише, че след смъртта си Омуртаг оставил трима синове: Енравота (Воин),

Звиница и Маломир и че властта се паднала на последния, т.е. на Маломир[203].

Тези противоречиви известия на трите хроники стават основа и за противоречиви мнения сред историците, занимавали се с проблемите на българската история през този период. Гепхарди и Енгел, опирайки се на известията на Амартоловия продължител и на Лъв Граматик, считат за наследник на Омуртаг – Владимир; Шафарджик, с него и Палаузов, придържайки се към известието на Константин Багренородни, като за най-вярно, смятат, че след Омуртаг на престола идва Пресиан. А. Хилфердинг се стреми да примири известията на Константин Багренородни и тези на Теофилакт Охридски и предполага, че Теофилактовият Маломир и Константинов Пресиан са едно и също лице. Е. Голубински се колебае на кое известие да се довери – на Багренородни или на Теофилакт Охридски[204].

При това положение, за да намери правилен отговор на въпроса кой е всъщност действителният приемник на Омуртаг, В. Н. Златарски се обръща към известията на трима хронисти и ги подлага на строг критичен анализ. От този анализ се вижда, пише В. Н. Златарски, че известието на Амартоловия продължител сочи за двама владетели – Владимир и Борис – Михаил, чиято дейност се отнася не към 30-те години на IX в., а по-късно[205]. На това обстоятелство за пръв път бе обърнал внимание К. Грот[206], но той от своя страна допуска грешка, като изтъква, че Маломир може да е бил княз – наместник в Северна България, Заддунавска България[207]. За достоверността на известията на Константин Багренородни В. Н. Златарски изказва съмнение, защото те са един късен източник от втората половина на X в. и че Константин е знаел за Владимир сина на Борис. А. Тафилакт, макар и по-късен извор от К. Багренородни, е имал възможност да черпи известия от по-ранните български извори. Освен това, известията на Теофилакт се покриват и с известието на един шуменски надпис, намерен от Блакенбург, преписан и изпратен през 1831 г. за IV-ти том на Бонския корпус[208]. По такъв начин, В. Н. Златарски, основавайки се на известието на Теофилакт, стига до извода, че действителният наследник на Омуртаг е Маломир.

Стигайки до този извод, той се заема по-нататък да докаже, че Маломир и Пресиан не са едно и също лице, както е смятал Хилдфердинг, че Пресиан е бил български владетел, който идва на престола след Маломир.

Необходимостта от едно по-задълбочено разглеждане на този въпрос, пояснява В. Н. Златарски[209], била наложена от опита на някои историци, които отново доказват тезата, че Маломир и Пресиан са една и съща личност[210]. Върни се опита въз основа на известията на Теофилакт да изкаже схващането, че след смъртта на Омуртаг властта била приета от неговия най-малък син Маломир. Три години след като умъртвил брат си Енравота, заради неговото Покръстване, той умрял. Като следващ български владетел Теофилакт сочи Борис, син на Звиница. Бъри съпоставя това известие, с известието на Симеон Метафраст и Логотет, в което се говори за връщане на македонските пленници от Северна България във Византия. Това станало по време на византийския император Теофил. Тогава княз на България бил Владимир, внук на Крум и баща на Симеон.

В. Н. Златарски доказва, че Теофилакт Охридски не е бил житиеписец на българските владетели от Първата българска държава, а е отбелязал само онези събития, които имат връзка с разширението на християнството в Тивериуполската или Струмишка област. Ръководната мисъл у него е била да посочи предсмъртното предсказание на Енравота и след това преминава към управлението на княз Борис[211]. Известието на Симеон Метафраст и Логотет, пише В. Н. Златарски, също дава основание да се смята, че между Маломир и Борис е имало един български владетел. В него се казва, че докато преговорите за връщането на македонските пленници се водели в 836 г. при Маломир, самото им връщане станало през 837 г. при Михаил, под който се разбира Борис. Но Борис никога не е бил съвременник на император Теофил (829-842), следователно през периода между 836-837 г., когато умира Маломир и 852 г., когато се покачва на престола Борис, е имало още един български владетел. Кой е бил този владетел посочва в своето известие Константин Багренородни: „В управлението на (сръбския) княз Властимир повдигнал война против сърбите българският княз Пресиан с цел да ги подчини, но след тригодишна война той не само нищо не постигнал, но дори загубил повече от войската си. След смъртта на княз Властимир (около 850 год.) властта над Сърбия получили тримата му синове… „През това време стана княз на България Михаил-Борис, който поиска да отмъсти за поражението на баща си Пресиан…". Следователно, пише В. Н. Златарски, българският владетел, който е управлявал България между Маломир и Борис, бил Пресиан (836-837).

Направеният дотук преглед[212] на проучванията на В. Н. Златарски върху генеалогията и хронологията на управлението на българските владетели ясно показва каква огромна задача е разрешил

той за нашата историческа наука.

По-нататък, в своята научно-изследователска дейност в областта на Първата българска държава, В. Н. Златарски се насочва към друг основен проблем – Покръстването на българите и църковния въпрос през втората половина на IX в.

Преди всичко трябва да се изтъкне, че В. Н. Златарски гледа на Покръстването на българите като на акт, който бил породен не толкова от религиозни, колкото от политически подбуди. За това той насочва вниманието си към изясняване на вътрешните и външните причини, които подтикнали българския владетел да се реши на този акт. Без да се спираме на тях, ще отбележим само, че християнството е наложено на българите от страна на Византия насила. Това насилствено налагане на християнството над българите било безспорно крупен успех на Византийската империя. В християнството Византия имала универсалното средство за прокарване не само на своето църковно, но и политическо влияние в България. По какви линии е можело да става конкретно прокарването на византийското влияние? Отговор на този въпрос В. Н. Златарски търси в получените от българския владетел богослужебни и други книги от Византия. Правейки специално проучване[213] на този въпрос, Златарски стига до следните изводи, че след налагането на християнството в България княз Борис получил от Византийската църква освен богослужебни книги, още и:

а) от каноническите книги:

1. *Каноническият сборник* с XIV титули и то синтагмата от третата редакция, която била приготвена специално за Българската църква;

2. *Гръцките* kanoniki или kanonilik r.r епитимници, или още покойният канон, които винаги са придружавали каноническия сборник;

б) от светските закони:

- *Законодателството на исаврийските императори*:

1. *Еклогата на Лъв и Константин*, която е играла важна роля както при съставянето на *„Въпросите на папа Николай I”*, така и на *„Закон за съдене на хората”* и нейния … *Appendix – Земеделският закон* и *Морският закон*[214].

С укрепването на своето църковно и политическо влияние в България Византия преследвала в последна сметка унищожението на българската държава, това, което тя не могла да постигне по друг начин в продължение на два-три века от нейното съществуване на Балканския полуостров.

Налагането на християнството от страна на Византия чрез война, пише В. Н. Златарски, било от друга страна в пълен разрез с интересите на българската държава и ония цели, които Борис е смятал да постигне с Покръстването на българите. Ето защо, след налагането на християнството, княз Борис започнал една дълга дипломатическа борба между двата християнски центъра – Цариград и Рим, за да може да се изплъзне от зависимото си църковно положение. Тази негова борба е известна в нашата история като борба за уреждане на българския църковен въпрос. На него В. Н. Златарски е посветил също няколко свои изследвания[215] и му е отделил голямо място в своята *„История…”* – т. I. ч. 2.

Най-напред Борис прави опит да се сдобие със самостойна църква от Цариград. Той помолил, пише В. Н. Златарски, от Цариград да му се изложи истинското учение на християнската вяра, като се надявал заедно с това да получи разрешение и на въпроса за самостоятелна църква[216]. От Цариград закъснели с отговора на Борисовите въпроси. Сам патриарх Фотий му отговорил със свое *„Послание”* до него. Посланието на патриарх Фотий е важен източник за нашата история през този период и затова е било обект на специални проучвания от страна на В. Н. Златарски[217]. В. Н. Златарски установява, че посланието е било изпратено на Борис в средата на 866 г., т.е. наскоро след самия акт на Покръстването на българите[218].

От посланието се вижда, пише той, че Византия в лицето на патриарх Фотий гледала с особена заинтересованост на Покръстването на българите[219]. Затова самото послание било написано много тактично – обстойно теоретическо изложение на християнските догми и избягване на конкретните въпроси, които са интересували българския владетел, и най-вече избягване на въпросите за отношението на държавната власт към духовната власт и църковното отношение на България спрямо Византия[220]. Поради липса на извори, отбелязва В. Н. Златарски, не може да се установи дали след получаването на това послание Борис се е обръщал към Византия отново с искане да му бъде дадена самостоятелна църковна уредба. Но едно е ясно, пише той, че въз основа на установената догма за пентархията – управлението на църквата от петимата равноправни патриарси, на Борис не е било дадено удовлетворение на това искане[221]. Тогава той се опитал да получи това, което не можал от

Византия, от другия християнски център – Рим.

И през 866 г. веднага след получаването на посланието на Фотий той отправил молба до римския папа Николай I да му изложи християнското учение и да му изпрати духовни лица, които да покръстят неговия народ[222]. Тази постъпка на българския владетел била приятна изненада за римския първосвещеник. Пред него се откривала голяма възможност за борба срещу своя цариградски съперник при установяване на влияние над земите по Средния и Долния Дунав. За това болярите Марин, Иван и Петър, които донесли въпросите на българския владетел, били приети с големи почести от римския папа, а *„Отговорите"* той изготвил бързо, с цел да угоди по този начин на Борис[223].

В своите отговори, обаче, папата не искал да се ангажира с никакви отстъпки пред българския владетел, без да е убеден в неговите намерения, за да може още от самото начало да закрепи властта си в България и да вземе в свои ръце Българската църква. Това отношение на римския първосвещеник не задоволило Борис. Под формата, че не се съгласява с лицата, които папата му изпращал за епископи, Борис се отказал от Римската курия. Той поставил въпроса за Българската църква на свикания по това време църковен събор в Цариград (870 г.) Това решение на българския владетел, пише В. Н. Златарски, било продиктувано и от други причини. През периода 866-869/870 г. във Византия станали някои промени. В края на 867 г. император Михаил III бил свален и на престола дошъл Василий I Македонеца. Борис предпочел, отбелязва В. Н. Златарски, при това положение да се намира в мирни и близки отношения с този император, отколкото да разчита на помощ от Людвик Немски в случай на сблъскване с Византия[224]. Друга причина, която изтъква В. Н. Златарски, за скъсването на Борис с Рим, са почналите през 868 г. преговори между Цариград и Рим за отстраняване спора между двете църкви – спор, на който Борис отначало не малко е разчитал за по-изгодно решение на българския църковен въпрос. Решението на българския църковен въпрос в полза на римската църква би донесло в онзи момент по-тежки последствия, както за църковните, така и за политическите цели на България[225].

На църковния събор през 870 г. в Цариград българският църковен въпрос бил решен, въпреки очакванията на Рим и въпреки желанията на Рим. Новоучредената Българска църква получила съборно признание за своята автономна независимост[226]. И така, излизайки на дипломатически двубой между двата християнски центъра, българският владетел, пише В. Н. Златарски, с получаването на съборно признание за автономна Българска църква, излязъл победител. Разрешеният по такъв начин български църковен въпрос помогнал за бързото развитие на славянската книжнина, чрез която България станала просветно огнище и за другите славянски народи[227].

Ще се спрем на още един въпрос от историята на Първата българска държава, с който се е занимавал В. Н. Златарски. Това е проблемът за Западната българска държава. Като проблем Западната българска държава крие в себе си много спорни въпроси – определяне на хронологическите й и териториални граници, характерът на властта, която се установява в нея и пр. Но за съжаление в историческата наука, особено в началото на настоящия век, се започват ожесточени спорове по несъществуващи въпроси, отнасящи се до този проблем – например въпроса за етническия състав и др., при чието „разрешаване" някои чужди историци, предимно сръбски буржоазни, а след Втората световна война, някои скопски историци, напускайки границите на всякаква научна добросъвестност и обективност, се нахвърлят върху българските историци, обвинявайки ги необосновано с хули и клевети. Но тези нападки и в миналото, и в последните няколко години получиха достоен отговор от нашите историци.

За проф. В. Н. Златарски може да се отбележи, че той бе един от малцината чужди и наши буржоазни историци, които се опитаха да пристъпят към разглеждане на този проблем, ръководейки се предимно от научни интереси. Какво бе състоянието на този проблем в историческата наука до времето, когато В. Н. Златарски се заема с него[228]. Най-напред А. Хилфердинг и д-р Франьо Рачки излизат със своя теория, според която славянската държава (разбирай Западната българска държава) не била нищо друго освен обновената стара Преславска държава. Тази държава паднала под властта на византийския император Йоан Цимисхий, но Шишман, бащата на комитополита, със своите синове я освободил от византийска власт. Тогава българският болярин, заедно с четиримата си синове, вдига въстание и се провъзгласил в Търново за цар, където и по-рано е живял. Идвайки на власт, той със синовете си освободил най-напред областите между Дунав и Стара планина. След това синовете му завземат Западните покрайнини на това царство. Но Шишман не можал дълго време да управлява. Той и другите му трима синове – Давид, Моисей и Арон, станали жертва на последния му син – Самуил, който станал едноличен владетел на българската държава.

По-късно с проблема на Западната българска държава се заел Марин Дринов[229]. Той изказва схващането, че Западната българска държава (нека се отбележи, че Дринов бе първият историк, който въведе това понятие в научно обръщение) била образувана от комит Шишман, който застанал 963 г. начело на една буна (въстание) срещу Петровата държава и отцепил от нея Западна България. В Западна България Шишман се възцарил за цар[230]. След смъртта на Шишман властта била наследена от неговия най-голям син Давид, който, използвайки смъртта на цар Петър и отсъствието на неговите синове – Борис и Роман, с помощта на другите си братя, нападнал Източната българска държава с цел да я подчини на своята власт и по този начин да обедини политически разпокъсаната на две части българска държава. Но това той не успял, защото вече на престола в Преслав през 969 г. седял Петровият син Борис II. По време на походите на Светослав под руска, а после и под византийска власт, паднала само Източна Преславска България, а не цялата българска държава. Западна България успяла да запази своята политическа независимост[231].

След това, което Марин Дринов направил по този проблем, вниманието на историците към него като че ли замира. Но когато на историческата наука стана известно, че някои от изворите, които историците са използвали дотогава при разглеждането на този проблем, се оказват фалшификати[232] и когато се намериха и нови извори[233] за Западната българска държава, този проблем става отново обект на внимание.

Друга причина за привличане на вниманието на историци към този проблем, е назрелият национален въпрос на Балканите, който балканските държави в началото на настоящия век се опитваха да решат. При тази обстановка написа една своя работа върху Западната българска държава сръбският буржоазен историк Божидар Прокич (1859-1922)[234].

Въз основа на разкритията, които бяха направени около фалшификатите и въз основа на наличието на новите извори, той отрече схващанията, изказани за Западната българска държава от Хилфердинг, Дринов и Рачки и се зае старателно да „докаже", че това било Македонска държава, чието образуване е било дело на един антибългарски акт[235].

Такава е в най-общи линии картината на този проблем в историческата наука, когато Златарски насочва своето дирене към него. Преди, обаче, да пристъпи към него, В. Н. Златарски си поставя за задача да довърши делото около разкриване историческата недостоверност на изворите, които се оказаха фалшификати от по-късно време. Става дума за „грамотите" на Пинчий и неговия син Плезо и Зографския поменик. В „грамота" на Пинчий от 994 г., пише В. Н. Златарски, се споменава, че в тази година (994) български цар бил Стефан, в който историците виждали Самуил, и че той имал баща на име Шишман. Въз основа на Зографския поменик на българските царе от 1502 г., който се смяташе за препис от някой по-стар такъв поменик и в който българските християнски владетели от Първата българска държава са изредени: Борис, Симеон, Петър, Борис, Роман, Шишман, Давид и Самуил, историците, пише В. Н. Златарски, приемаха, че бащата на комитопулите се наричал Шишман[236]. Правейки кратък преглед на историците, занимавали се с „грамотите" на Пинчий, В. Н. Златарски изтъква, че едни от тях ги приемали за истински, други ги считатали за подправени и съмнителни, но все пак усвояват някои данни от тях (Дринов бил един от историците, които силно разбили доверието в тези грамоти, но уповавайки се на другия фалшификат, Зографския поменик, той приел някои данни от тези грамоти) за истински факти, и трети ги отхвърлят като такива, които нямат никаква историческа стойност[237]. Но тези, които отхвърлят като фалшификати с изключение донякъде, отбелязва В. Н. Златарски, на Фарлати, не се основавали на основните изучавания на тези грамоти, а си служели със съображения, които нямали нужната доказателствена сила[238]. Подлагайки на задълбочени критически анализи[239] фактическите и езикови неточности на тези фалшификати, В. Н. Златарски ги отнася към края на XVI в. или началото на XVII в. Но след излизането на една работа на хърватския учен Фердо Шишич (1869-1940)[240], в която бе посочено, че от тях се е ползвал още хърватският историк Д. Заворович (1540-1610) при написването на своята история на Далмация – 1591 г., В. Н. Златарски отнася тези грамоти към края на XV и началото на XVI в.[241]

В. Н. Златарски изказа силно съмнение и в другия фалшификат – Зографския поменик[242]. Той го определил от края на XVII – началото на XIX в. и отхвърлил и неговата историческа достоверност[243].

По-нататък, опирайки се на известията на византийските хронисти и арабските летописци, а също така и на откритите от по-ново време изворни данни, В. Н. Златарски се опита да хвърли нова светлина върху проблема за Западната българска държава. Той отхвърля изказаното от Марин Дринов мнение, че през 963 г., когато след смъртта на българската царица Мария – Ирина, бил възобновен

мирният договор от 927 г., в България имало бунт. Опирайки се на единствения извор на тези събития – Скилица, В. Н. Златарски смята, че такъв бунт в България имало 969 г., когато почива цар Петър[244]. До същия извод бе дошъл едновременно и независимо от В. Н. Златарски и сръбският буржоазен историк Драган Анастасиевич[245]. Последният, без да е бил запознат с работата на проф. В. Н. Златарски *„Тъй наречените „Грамоти на Пинция и неговия син Плезо"* и *„Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар"*, го причислява неоснователно към историците, които се придържат към Дриновото схващане[246].

По-нататък, В. Н. Златарски се опитва да разкрие цялостната картина на въстанието на комитопулите. То имало голям успех, първо, защото Борис II бил изпратен от Цариград, за да го ограничи и второ, защото четиримата братя действали задружно. Характерът на властта, който се установил, бил тетрархия или както В. Н. Златарски се изразява, четиримата братя образували отначало един федеративен съюз, в който властта била разделена между тях. Всеки от четиримата братя управлявал отделна област, граничеща с Византия. Давид управлявал югоизточна Македония, между долните течения на Бистрица и Вардар, т.е. областта съседна на Солунската тема с център Воден или Мъглен. Като най-стар брат при него се намирал и избягалият от Източна България български патриарх Мойсей, управлявал Струмишката област с център Струмица. На Арон била дадена Софийската област с център Средец. Макар и да избухнало въстанието в 969 г., братята комитопули не се решили веднага да обявяват западната половина на българската държава като самостойна, защото не знаели как ще завършат събитията, които през това време ставали в Източна България, дето по това време се водела руско-византийската война. Едва в 972 г., когато византийският император Цимисхий след изгонването на руските войски, покорил Източна България, комитопулите обявили обособяването на Западната българска държава. След това те предприели мерки и за нейното международно признание.

Когато византийският император бил зает отново с война с арабите, братята комитопули предприели действия за освобождаване на източната половина на българската държава. За осъществяване на тази своя цел през 976 г., когато умрял Йоан Цимисхий, те започнали едновременни нападения върху византийските области, с цел да отвлекат вниманието на Византия от това, което ставало в Източна България. Обаче, при тези нападения Мойсей бил убит при обсадата на град Сер, Давид станал жертва на някакви скитници – власи, а Арон заподозрян в симпатии към Византия, бил убит от Самуил. В това време от Цариград избягали Борис и Роман, но при преминаването на българската граница Борис бил убит, а Роман отведен при Самуил и провъзгласен от него за цар. Макар и номинален, Роман царувал до 997 г., когато починал, независимо от обстоятелството, че още през 991 г. той бил пленен от Василии II.[247]

В целия този низ от събития, В. Н. Златарски се опитва да докаже, *че*:

първо, годината на образуването на Западната българска държава е 972 г.[248];

второ, Давид и Мойсей били убити в 976 г.[249];

трето, Арон бил убит през 987 г.[250];

четвърто, бягството на Петровите синове е станало в 980 г.[251] и пр.

Много от проблемите в историята на Първата българска държава, които бяха разгледани от В. Н. Златарски, бяха спорни в историческата наука. При това положение неговите схващания по редица въпроси бяха посрещнати с критика.

В тази връзка ще обърнем внимание само на някои моменти:

Както отбелязахме по-горе, при разглеждането на въпроса за произхода на прабългарите В. Н. Златарски застъпва хунската хипотеза. Със своя голям авторитет той успява да я наложи и като господстваща в нашата историческа наука[252]. Срещу тази хипотеза излезе доста късно със сериозна критика Александър Бурмов[253].Той подложи на критика всички доводи и съображения, на които В. Н. Златарски и другите изследователи привърженици на тази хипотеза се опираха,[254] и доказа, че прабългарите имат тюркски произход. Всъщност, това е господстващото днес мнение за произхода на прабългарите в нашата историческа наука[255].

По-нататък, разглеждайки ранната история на прабългарите, В. Н. Златарски идентифицира кутригурските и утигурските племена като прабългарски[256]. Това схващане бе отхвърлено пак от Александър Бурмов (1911-1965)[257]. Той изказва мнението, че кутригурите, намиращи се близо до местообиталището на прабългарите по десния бряг на р. Дон и по северозападните брегове на Азовско море, взели в средата на VI в. надмощие над околните племена и народи и започнали нападения във византийска територия на изток от р. Дон, където се намирали утигурите, бил също образуван

племенен съюз[258]. С тези два народа, пише Бурмов, Византия влязла в тесни връзки, насочвайки ги един против друг и по този начин се опитала да си осигури мира на североизточната си граница[259]. Възможно е, пише по-нататък той, част от прабългарския народ да е влязъл в кутригурския племенен съюз, възможно е и също тъй прабългари да са участвали в нападенията на кутригурите през 50-те години на VI в. срещу Византия. Това, обаче съвсем не означавало, че кутригурските нападения трябвало да се смятат за прабългарски[260]. Причината за изчезването на прабългарите в средата на VI в. Бурмов обяснява първо, с обстоятелството, че поради своята по-малка мощ прабългарите били изместени от кутригурите и второ, с аварския преход от изток към запад през втората половина на VI в. По време на този преход, извършен в течение на около десетина години – от 558 до 568 г., аварите водили война с почти всички народи, които им се изпречили на пътя. Някои от тях те повлекли със себе си и ги населили в своето ново местожителство. Това на първо място, пише Бурмов, били кутригурите, а след тях и част от прабългарите[261].

В своите проучвания върху историята на прабългарите Бурмов изказва и други предположения, различаващи се от тези на В. Н. Златарски. Така например той смята, че Гостун и Орган не били едно и също лице и че между Кубрат и Гостун нямало никакви роднински връзки[262]. В противовес на В. Н. Златарски той смята, че Авитохол и Ирник от *„Именника..."* били идентични с хунските вождове Атила и Ернак[263], а Безмер и Баян не са били едно и също лице[264].

Коригирано бе и схващането на В. Н. Златарски за образуването на славянобългарската държава. Както е известно, В. Н. Златарски изтъква за нейна година за образуване 679 г.[265] Проф. Бурмов наложи, като господстваща днес в нашата историческа наука година 681.[266] Срещу това негово схващане напоследък се обяви П. Петров, който смята за година за образуване на държавата 680 г.[267] Тук бихме желали да отбележим още, че В. Н. Златарски свързва неправилно образуването на държавата със сключването на мира с Византия, който бил равносилен на официално признаване на новата „варварска" държава на територията на империята[268]. Същата грешка се допуска и от Бурмов[269]. Образуването на българската държава (а и не само на българската) е акт, който е породен от редица причини, на които тук няма да се спираме. Дали тази държава ще бъде призната или не от другите държави съвсем не означава, че тя не е съществувала.

По-горе ние отбелязахме, че В. Н. Златарски правилно разглежда отношенията между славяни и прабългари като федеративни – съюзни[270]. Този извод, подкрепян с редица примери от първите години от съществуването на първата държава и до днес не е загубил своето значение[271]. Не така стои обаче въпросът със схващането на В. Н. Златарски за отношенията на славяните и прабългарите през VIII и първата половина на IX в. – до Покръстването. Тук той се опитва да предаде на междуособиците, които се водят в българската държава през втората половина на VIII в., етнически характер[272]. Това негово схващане днес не се споделя[273].

При разглеждане на един друг въпрос – годината за Покръстването на българите, В. Н. Златарски първоначално се изказва за 864 год[274]. А след това в друга своя работа, той приема 865 г.[275] Срещу това негово схващане се обявяват редица историци още по негово време, но въпреки това то се наложи като господстващо в нашата историческа наука. Напоследък; обаче, срещу това схващане се изказват сериозни възражения[276].

Сериозни възражения са изказани срещу схващането на В. Н. Златарски при датиране на някои събития, отнасящи се до проблема за Западната българска държава. Основавайки се на известията на Скилица, В. Н. Златарски смята, че мирният договор от 927 г. бил възобновен в 963 г. Тогава били изпратени за Цариград и двамата синове на Петър за заложници. Смъртта на цар Петър той отнася 969 г., а връщането на неговите синове, че станало също 969 г., във връзка с избухналия бунт на комитопулите[277].

Срещу тези схващания на Златарски се обяви П. Петров (1924)[278]. Той доказа, че смъртта на българската царица и възобновяването на мирния договор от 927 г. се отнасят в 969 г.[279], а смъртта на цар Петър – на 30 януари 970 г. Въстанието на комитопулите и връщането на Борис и Роман той отнася също в 970 год[280].

Наред с това П. Петров се противопоставя и на някои други схващания на В. Н. Златарски по хронологически въпроси около Западната българска държава.

Докато В. Н. Златарски приема, че смъртта на Давид може да бъде отнесена към 977 г., а смъртта на Арон 987 г., Петров смята, че смъртта на тримата братя комитопули се отнася в 976 г.[281] Докато В. Н. Златарски смята, че повторното завръщане на Борис и Роман е станало през 979-980 г.,

Петров го отнася към втората половина на 976 г. или най-сетне към началото на 977 г.[282] и т.н.

Поради липса на време, на нас не ни се отдаде възможност да засегнем още редица други проблеми от историята на Първата българска държава, с които се е занимавал сериозно В. Н. Златарски. Например, проблемът за Симеоновото царуване. Както е известно, през това негово царуване в края на IX в. началото на X в. българската държава бе с такава нараснала мощ, че съперничеше, не, а водеше борба на живот и смърт с огромната Византийска империя за надмощие и господство над Балканския полуостров. В тази своя борба цар Симеон не веднъж стига до стените на Цариград и не веднъж империята е изправяна пред пълен разгром. Затова този период от историята на Първата българска държава привличал още от студентските години вниманието на младия В. Н. Златарски. На този период той посвещава първото си научно съчинение – кандидатската си дисертация *„Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистик до българския княз Симеон"*. Тези писма не бяха използвани от неговите предшественици, занимавали се със Симеоновия век и В. Н. Златарски бе първият историк, който се заема с тяхното основно проучване. На Симеоновото царуване той посвещава редица свои проучвания и всъщност това, което днес ние знаем за Симеон, дължим твърде до голяма степен на В. Н. Златарски. Интересни проблеми от историята на българската държава представляват и управленията на Крум, Омуртаг, Борис и др., на които В. Н. Златарски отделя значително място в някои свои изследвания. Разгледаните до тук проблеми са само една илюстрация на онази продължителна критико-аналитична дейност, която той е извършил върху проблемите на средновековната българска история. Те са илюстрация на онова негово удивително търпение да събира и подрежда дори най-незначителни исторически материали, да попълва всяка забелязана пролука в представите за едно или друго историческо събитие. В този си стремеж той дори отива до крайност, която е породена от неговата жажда да види възстановен целият низ от събития в средновековната българска история, да види запълнени всички зеещи в историческата наука празнини[283].

Посочените тук някои слабости не намаляват научната стойност на неговото дело. „Чудно би било, пише в тази връзка П. Мутафчиев, ако това не би се случило. Защото науката се развива, нейните постижения непрекъснато растат и това, което днес е истина за нея, утре може да не бъде. Без развитие науката би изгубила и оправданието на своето съществуване"[284].

Със своята научно-изследователска дейност, В. Н. Златарски показа на своите следовници, че най-добрият начин за написване на истински научна история на българския народ си остава този, който сам той се опита да осъществи – най-напред задълбочено критико-аналитично и монографично изследване на отделните проблеми на българската история и след това обобщаване на тези проучвания. Друг е въпросът, че той е имал идеалистически подход към разглежданите проблеми. Това е резултат от неговия буржоазно-идеалистически възглед. Друг е въпросът, че той сам се заема с изпълнението на тази непосилна задача и не успява да довърши своето дело.

Въпреки че не можа да осъществи поставената си цел, това, което той остави и особено неговият многотомен труд *„История на българската държава през средните векове"* ще останат за още един дълъг период като ценно съкровище в нашата историческа наука. Без крупното наследство, което В. Н. Златарски оставя на нашата историческа наука, днес тя би изглеждала несравнимо бедна, както нашата литература, ако в нея липсваше крупното наследство на Иван Вазов.

И както Иван Вазов е признат за патриарх на българската литература, с пълно право тъй може да бъде наречен и проф. В. Н. Златарски – патриарх на българската историческа наука.

Бележки

[1] До 1937 г. литературата, посветена на живота и дейността на В. Н. Златарски, е събрана от:
Ников, Петър. Васил Н. Златарски. // *Изв. Ист. д-во*, 14-15, 1937, с. 26-27.

Вж и: **Дуйчев**, Иван. Преглед на българската историография. // *Jugosloenski istoriski casopis*, 4, 1938, N 1-2, с. 59-60.

[2] Става дума за статиите:
Ангелов, Димитър. Научното дело на проф. Васил Златарски. // *Отеч. фронт*, N 35-13 от 15дек. 1955.
Петров, Петър. Васил Н. Златарски. // *Веч. новини*, N 297, 16 дек. 1956.

[3] Биографични данни за В. Н. Златарски могат да се намерят в книгата на неговата дъщеря:
Златарска-Тодорова, Креса. Баща ми проф. В. Н. Златарски. Спомени и документи. – София, 1955. – 182 с. – Машинопис.

Вж и: **Ников**, Петър. Васил Н. Златарски. // *Изв. Ист. д-во*, 1937, кн. 14-15, с. 1-26 и др.

Интерес представляват и кратките автобиографични данни на В. Н. Златарски – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 1, 2.

[4] За Никола Златарски – *вж:*
Златарски, Васил. Живот и дейност на Никола Василев Златарски : Ръкоп. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 6.
Трифонов, Юрдан. Първоначалното и полусредно образование на проф. В. Н. Златарски. // *Летопис* на БАН.
1936-1937 : Кн. 20. – София, 1940, с. 238-240.
Същата работа е публ. и в отд. отпеч.: с. 2-4.

[5] *Вж:* **Юринич**, Ю. С. Спомени за Георги В. Златарски. // *Год. Соф. унив.*, 6, 1909-1910, 1911, с. 57. – Офиц. разд.

[6] **Трифонов**, Ю. *Пос. съч.*, с. 2.

[7] **Дуйчев**, Иван. Проучвания върху средновековната българска история и култура. – София, 1981, с. 40-74.

[8] **Трифонов**, Ю. *Пос. съч.*, с. 3.

[9] **Юринич**, Ю. *Пос. съч.*, с. 58.

[10] Конкретен повод за това решение на Даскал Николов изиграло посещението на видния наш борец за църковна национална независимост – Иларион Макариополски в неговия дом през пролетта на 1873 г. „Трогнат от честта да бъда посетен от митрополита – пише Ю. Трифонов – Даскал Никола да освети малкия Василчо в служене на църквата. Митрополит Иларион целунал момченцето." – *вж:*
Трифонов, Ю. *Пос. съч.*, с. 3-4.

[11] **Трифонов**, Ю. *Пос. съч.*, с. 3.

[12] *Пак там*, с. 4.

[13] *Пак там*, с. 4.

[14] *Пак там*, с. 4.

[15] В някои работи това духовно училище се нарича семинария – *вж:*
Ников, П. *Пос. съч.*, с. 1.
Златарска-Тодорова, Кр. *Пос. съч.*, с. 3.
В своята работа *„Първоначалното и полусредно образование на проф. Златарски"* Ю. Трифонов твърди, че това духовно училище станало семинария една година след заминаването на Златарски в Русия.

[16] **Трифонов**, Ю. *Пос. съч.*, с. 4-5.

[17] **Митрополит Климент**. Лесковски манастир Св. Петър и Павел. // *Преглед*, 1, 1907, N 2, с. 93.

[18] **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 4.

[19] *Пак там*, с. 5.

[20] *Пак там*, с. 7.

[21] За това говори зрелостното му свидетелство – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 26.

[22] **Ников**, П. *Пос. съч.*, с. 2.

[23] **Николов**, Т. Васил Н. Златарски.// *В. Търново*, N 25 от 10 септ. 1936, с. 200.

[24] **Андреева**, М. Василий Николаевич Златарски. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 4.

Трябва да се съжалява, че в тази си работа Андреева се е задоволила с лаконични известия за период от живота и дейността на Златарски, за които имаме съвсем малко сведения. Данните за този научен кръжок са така кратки, че не може да се разбере нищо повече – кои лица още са влизали в него, с какво са се занимавали и пр.

[25] *Вж:* Диплома за завършено висше образование. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 4.

[26] Кандидатската му дисертация, заедно с автографа на проф. В. И. Ламански, се съхранява *в*:
Архив на БАН, ф. N 9, а. е. 380.

[27] За живота на В. Н. Златарски в Германия сведенията са още по-оскъдни – отколкото тези за живота му в Русия.
Единствен документ, който показва по какви предмети той е слушал лекции и е имал семинарни упражнения, е университетската му книжка – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 30.

Но на въпроса: какво влияние е изпитал Златарски по време на своята специализация в Германия – не може да се отговори. Очевидно е, че то е било по-слабо от това, което върху него е упражнила руската дореволюционна историческа наука – *вж:*
Андреева, М. *Пос. съч.* а.е. 4.

[28] *Вж:* Заповед на МНП, N14381 от 29.IX.1895 г. до Ректора на Висшите училища – за командироването на Златарски да чете лекции по българска история на висшите училища. // *СГОДА (Соф. гр. окр. държ. архив)*, ф. N 994, оп. 2, а.е. 180.
Служебно досие на проф. В. Н. Златарски.

[29] Писмо на МНП от 27 август 1897 г. до В. Златарски, с което му се съобщава, че е назначен за доцент при висшите училища. // *Архив на БАН*, ф. N 9,
а.е. 111.

[30] *Пак там*, а.е. 112.

[31] Доклад на проф. Д. Агура за повишаването на Златарски в степен редовен професор при висшето училище, 16.XII.1905 г.

[32] Писмо от 29.I.1906 г. на МНП до В. Н. Златарски във връзка с повишаването му в степен редовен професор – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 115.
Също и: писмо от 24.III.1906 г. на Ректора на Университета до В. Н. Златарски във връзка с повишаването му за редовен професор. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 114.

[33] За научната и преподавателска дейност – *вж:* следв. гл. I и II.

[34] В. Н. Златарски е бил декан през уч. 1906/1907, 1907-1924/1925 г. – *вж:*
Сборник в чест на В. Н. Златарски. – София, 1925, с. V.

[35] Този въпрос, както и всички борби, които Университетът е водил от началото на своето съществуване до 1928 г., е разгледан подробно *в*:
Георгов, Иван. Поглед върху развитието на Университета. // *Алманах* на Софийски университет (1888-1928). – София, 1929, с. 1-167.

[36] *Вж: Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 1, л. 1.
Също: Алманах на Софийски университет (1888-1928). – София, 1929, с. 56.

[37] В живота на БАН (*тогава:*Българско книжовно дружество) В. Н. Златарски влиза още през 1898 г. като дописен член. – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 125.

[38] *Вж: Пак там*, л. 2.

[39] По доклад на В. Н. Златарски за членове на БАН са били приети Йордан Иванов, Карел Шкорпил, Леон Лемуш, Никодим П. Кондаков, Петър Ников, Феодор Иванович Успенски, Алексей Соболевски, Петър Мутафчиев и др.

[40] *Вж: Год. Соф. унив.* (1928-1929). – София, 1930, с. 15. – Офиц. разд.

За речта му, произнесена на тържественото събрание, – *вж:*
Proslava stogodisice rodjejia Franje Rackoga. – Zagreb, 1929, s. 10-11.

[41] *Вж:* писмо N 8149 от 4. V.1912 г. на МНП до Ректора на Университета. // *СГОДА*, ф. N 994, оп. 2, а.е. 18:
Служебно досие на проф. В. Н. Златарски.

[42] *Вж:* писмо N 26925 от 29.X.1929 г. на МНП до Ректора на Университета. – *Пак там*.

[43] *Вж: Год. Соф. унив.* (1929-1930). – София, 1931, с. 4. – Офиц. разд.

Вж и: писмо N 29364 на МНП до Ректора на Университета. // *СГОДА*, ф. N 994ᵏ : Служебно досие на проф. Златарски.

[44] В организационния съвет на IV Международен конгрес на византолозите са влизали: освен В. Н. Златарски – митрополит Симеон, почетен председател, Михаил Арнаудов – подпредседател, Богдан Филов – главен секретар, Петър Ников – пом. гл. секретар, Гавраил Кацаров – председател на Археологическата секция, Петър Мутафчиев – председател на историческата секция, Стоян Романски – председател на секцията Византия и славянския свят – *вж:*
Изв. Бълг. ист. инст., 1935, т. IX, с. 3-4.

[45] *Вж:* **Ильчук**, И. Деятельность М. С. Дринова в Харьковском университете. // *Изследвания* в чест на М. С. Дринов. – София, 1960, с. 10.

[46] Спомените за това пътуване с Пенчо Славейков в Русия проф. Златарски е разказвал накратко в книгата на Мара Белчева:
Писмата на Пенчо Славейков до Мара Белчева. – София, 1929, с. 942.

[47] *Вж:* **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 74.

[48] *Вж: Летопис* на БАН : Кн. 12. – София, 1931, с. 21.

[49] *Вж:* **Въжарова**, М. Александър Теодоров-Балан като библиограф. // *Год. Бълг. библиогр. инст.*, 4, 1954, с. 17.

[50] **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 74.

[51] *Пак там*, с. 70.

[52] В един от многократните разговори, които имах с Кр. Златарска-Тодорова, тя ми заяви в пояснение: „Баща ми (думите й предавам по смисъл) избягваше да ходи в двореца. В лицето на Фердинанд той виждаше главния виновник за нещастието на българския народ. През 1930 г., когато Борис III се оженил за принцеса Йоанна, на баща ми било направено предложение да даде съгласието си аз да преподавам уроци на царицата по български език. Без да сподели това предложение със семейството, той отказал веднага категорично. За неговото хладно отношение към двореца, Борис III намери начин да си отмъсти. Както е известно, той беше ученик на баща ми, когато следваше Военната академия. Там баща ми чете известно време лекции по история. Когато баща ми почина през 1935 г., Борис III, който обикновено посещаваше погребенията на известни учени, дейци и пр., не пожела да дойде да почете паметта на своя учител, а се задоволи да изпрати по един свой адютант венец и отиде на сватбата, която в този момент правеше синът на Александър Малинов.

[53] За нея – *вж:* по-подробно в следващата глава.

[54] След смъртта на В. Н. Златарски ръкописът на този том бил предаден на П. Ников, който замества В. Н. Златарски като титуляр на Катедрата по българска история. Ников прегледал тома и го докладвал за печат в едно от заседанията на БАН през май 1936 г. Когато през 1939 г. започва да се печата този том, самият Ников не бил вече между живите. Затова работата около отпечатването на ръкописа и грижите за неговото коригиране била поверена от ръководството на БАН на Иван Дуйчев (тогава доцент по история в Университета). Този том на В. Н. Златарски вижда бял свят през 1940 г.

[55] Обособяването на тази глава като самостоятелен въпрос носи условен характер, защото преподавателската дейност на Златарски в Университета е неразривно свързана с цялата онази работа, която той извършва в Университета и извън него. В тази глава се поставя за цел да се разкрие въпросът как В. Н. Златарски се справя с възложената му задача да организира „огнището" на историческата наука и да приведе в системен ред преподаването и изучаването на българската история в Университета като научна дисциплина.

[56] По-подробно за създаването и развитието на държавните учреждения у нас след Освобождението – *вж:*
Дерменджиев, Иван. История на държавните учреждения в България от Освобождението до 1919 г. – София, 1961, с. 5-126.

[57] *Вж* кратката история за създаването и развитието на Софийския университет до 1928 г.:
Георгов, Иван. Поглед върху развитието на Университета. // *Алманах* на Софийски университет. – София, 1929,
1-167.

Вж и по-подробната история на Университета, написана по случай неговата 50-годишнина:
Арнаудов, Михаил. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски". – София, 1939, с. 647.

[58] *Вж:* **Агура**, Димитър. Висше училище в София. // *Бълг. преглед*, 1, 1893, N 2, с. 125-129.

[59] **Ников**, П. *Пос. съч.*, с. 3.

[60] *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 333, л. 1, 2.

[61] *Пак там*, а.е. 332, л. 1.

[62] *Пак там*, а.е. 332, л. 1.

[63] *Вж:наст.* работа, с. 31. и сл.

[64] За това говорят някои от запазените му лекции – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 342 – заселването на Балканския полуостров от славяните, I. Разните теории за заселването на Балканския полуостров със славяните –15 листа; а.е. 343 – Заселването на Балканския полуостров от славяните – 16 листа; а.е. 344, Заселването на Балканския полуостров от славяните – 52 листа и др.

[65] *Срв.:* **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 82.

[66] *Пак там*, с. 86.

[67] Подробности около подготвянето и приемането на този закон в Народното събрание, а също и самия закон *вж:*
Георгов, Иван. *Пос. съч.*, с. 46 и сл.

[68] *Пак там*, с. 151.

[69] *Вж:* **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 84.

[70] В подкрепа на тази мисъл нека бъде позволено да приведем един пример: Преди известно време ми се отдаде възможност да се срещна със стария проф. Иван Батаклиев. При разговор с него узнах, че той бил студент на професорите Анастас Иширков и Васил Златарски. Ние го помолихме да ни разкаже нещо за отношението на Златарски към студентите, и той приведе пример със себе си. След като завършил Университета, се заел с написването на труд върху историята и географията на Пазарджик. Голяма помощ и съдействие при създаването на този труд оказал В. Н. Златарски, заедно с Атанас Иширков. След завършването на труда му, те се съгласили да го рецензират. Думите на Иван Батаклиев се потвърждават от наличие на архивен материал – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 1666, 1669, 2776, 2777 и 2780.

[71] *Вж:* **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 89-90.

[72] *Вж:* **Ников**, П. *Пос. съч.*, с. 11.

[73] *Вж:* **Златарска-Тодорова**, Кр. *Пос. съч.*, с. 86.

[74] *Пак там*, с. 88.

[75] **Златарски**, В. Н. Васил Григориевич Василевски. // *Период. сп.* (Санкт-Петербург), 1990, кн. 41, 1990, с. 140.

[76] За заслугите на Василевски към Българската историческа наука – *вж:*
Златарски, В. Н. *Пак там*, с. 137-140.

[77] Пръв опит за преглед на развоя на българската историческа наука е направил П. Ников:
Ников, П. Задачите на днешната българска историография. // *Год. Соф. унив. Ист-филолог. фак.,* 16,1920, с. 289-307 и сл.

Вж и: **Дуйчев**, Иван. Проучвания върху средновековната българска история. – София, 1981, с. 40-74.

По-нов сбит преглед на българска историография до Марин Дринов – *вж:*
Бурмов, Александър. Марин Дринов като историк на България. // *Изследвания* в чест на М. С. Дринов. – София, 1960, с. 105-118.

[78] **Мутафчиев**, Петър. Към философията на Българската история : Византинизмът в средновековна България. // *Филос. преглед*, 3, 1931, N 1, с. 3.

[79] Затова по никакъв начин не можем да се съгласим с твърдението на немския буржоазен фолклорист Ото Бьокелн, който казва, че „народът не притежава исторически усет, не разбира величието на историческите събития,

стойността на историческите личности…" – *цит.*:

Димитрова, Ана, Мирослав Янакиев. Предание за исторически лица в българските народни умотворения. // *Изв. Сем. по славянска филология*, 1948,
кн. 8-9, с. 411.

Напротив, народът е давал по най-непреднамерен начин истинска оценка на тези събития, имал е верен усет към тях и историческите личности. Това най-добре е показал Пенчо Славейков в своята прекрасна студия *„Българската народна песен"*: „Разните „велики" наши князе като че ли са имали единствена задача да встадяват (превръщат в стадо) своя народ и безумно са прахосвали неговата сила ту към Цариград, ту към някакво си Дурацо. Те са били наистина велики, но само като множественото число на последния град… Те не са предприели ни един поход към народа си. И народът, който търпял вековните безумства на тези свои властители, впоследствие жестоко им се отплатил – не е спазил за тях ни трошица спомен. В песните на тоя народ живеят разни доисторически животни, но ни един цар; описват се събития небивали, но ни едно, което официалната история величае". – *вж:*
Славейков, Пенчо. // *Славейков*, Пенчо. Съч., т. V. – София, 1959, с.104.

[80] За *Паисиевата история*, текст, превод, бел. и коментар – *вж:*
Динеков, П. История славянобългарска. – София, 1963.

[81] [**Спиридон**, йеросхимонах] История во кратце о болгорском народе, славенском, сочинися в лето 1792 … / Изд. на В. Н. Златарски. – София, 1900.

[82] Преработил историята на д-р Йован Раич *„История на разните славянски народи и преди всичко на българските, хърватските и сръбските"*.

[83] Написал *„История в кратце о болгарословенском народе"*, изд. от Йордан Иванов в списание *„Български старини"*, II изд., 1937.

[84] **Царственик** или история болгарская … . – Будин, 1844.

[85] Поместена в списание: *Любословие*, г. I-II.

[86] *Вж:* **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 108.

[87] **Венелин**, Ю. Древные и нынешния Болгари. В политическом, народописном, историческом и религиозно их отношении и руссиянам : т. I. – Москва,
1829.
Влахоболгарская или Дакославянски грамоты. – Санкт-Петербург, 1840.
Критическая исследования об истории болгар. – Москва, 1849.

[88] *Вж:* **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 106-107.

[89] **Раковски**, Г. С. Горски пътник. – Нови Сад, 1857.
Раковски, Г. С. Показалец или ръководство как да се издирят най-стари черти нашего бития языка, народопоколения … : ч. I. – Одеса, 1859.
Раковски, Г. С. Няколко речи о Асеню първому, великому царю болгарскому и сину му Асеню второму. – Белград, 1860. и др.

[90] **Кръстьович**, Гаврил. История българска : т. 1. – Цариград, 1869.

[91] *Вж:* **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 108.

[92] **Ников**, П. Задачата на днешната българска историография, с. 299.

[93] **Априлов**, Василий. Денница новоболгарского образования. – Одеса 1841.
Априлов, Василий. Допълнение к книге *„Денница новоболгарского образования"*. – Санкт-Петербург, 1842.
Априлов, Василий. Болгарския грамоты. – Одеса, 1845. и др.

[94] **Палаузов**, С. Н. Ростислав Михайлович, руски удельний княз на Дунае в 14 века. – Санкт-Петербург, 1851 (в журн. ЖМНПР – *„Журн. Мин. нар.*
просв.").
Палаузов, С. Н. Век болгарского царя Симеона. – Санкт-Петербург, 1852.
Палаузов, С. Н. Синодикт царя Бориса. – Москва, 1855.
Палаузов, С. Н. По вопросу о болгарском Патриаршестве. – Москва, 1860.
Палаузов, С. Н. Уния в царуването на Йоана I, Асеня, български книжици. // *Цариград*, 1, 1858, N 1 и др.

[95] **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 109.

[96] *Пак там*, с. 109.

[97] **Дринов**, Марин. Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София,
1909, с. 1-69.
Дринов, Марин. Попълнения към Поглед връх произхождението на блъгарский народ… . // *Пак там,* с. 645-663.
Дринов, Марин. Заселение Балканского полуострова славянами. // *Пак там,* с. 139-316.
Дринов, Марин. Началото на Самуиловата държава. // *Пак там,* с. 317-364.
Дринов, Марин. Южные славяни и Византия в X веке. // *Пак там,* с. 365-520 и др.

[98] **Иречек**, Константин. История на българите / Прев. на бълг. под ред. на В. Н. Златарски. – София, 1929.

[99] **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 116.

[100] Става дума за същата *История* на К. Иречек.

[101] Повече подробности за развоя на българската историография могат да се намерят в:
Ников, П. Задачата на днешната българска историография, с. 299, 302.

[102] Работата е от 1902 г.

[103] *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 150, л. 1, 2.

[104] Защото Златарски е писал и по-големи работи върху развоя на българската историография. Такъв труд представлява „*Развитието на българската историография през XIX век"* – 264 листа – *вж:*
Архив на БАН, ф. N 9, а.е. 352, който представлява подробен анализ на развоя на историческата мисъл у нас от Паисий. Трудът му не е запазен изцяло, а само до Спиридон Палаузов.

[105] *Вж:* **Бурмов**, Александър. *Пос. съч.*, с. 116.

[106] *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 333, л. 2.

[107] *Пак там*, а. е. 350, л. 3.

[108] *Вж:* **Мутафчиев**, Петър. *Пос. съч.*, с. 4.

[109] **Ников**, П. Материали за средновековната история на българите. // *Год. Соф. унив. Ист-филолог. фак.*, 18, 1921-1922, 1922, с. 3. – Отд. отпеч.

[110] *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 333, л. 1-2.

[111] **Ников**, П. Васил Н. Златарски, с. 3-4.

[112] **Фол**, Александър. Античността и ранното средновековие до VII век в българската буржоазна историография / **Александър Фол, Васил Гюзелев**. //
Ист. преглед, 20, 1964, N 4, с. 100.

[113] *Вж: Български преглед*, 3, 1896, N 2, с. 23-37.

[114] *Вж:* с. 13-14 на *наст.* работа.

[115] След като бе работил вече 25 г. в областта на средновековната българска история, идеята за многотомния труд се бе оформила в следния вид: два тома за Историята на Първата българска държава, един том за периода на византийското владичество и два – периода на Втората българска държава.

[116] *Вж:* **Ников**, П. Васил Н. Златарски, с. 4.

[117] *Вж:* **Петров**, П. Към въпроса за образуването на Първата българска държава. // *Славянска* филология : т. V. – София, 1963, с. 89.

[118] По-подробно за причините, които са привличали историците към историята на Първата българска държава – *вж:*
Петров, П. *Пос. съч.*, с. 89.

[119] Въпросът за „древните" жители на Балканския полуостров до заселването му от славяните и прабългарите е разгледан от Марин Дринов в работата му *„Поглед връх произхождането на българския народ и началото на*

българската история”.

[120] В *„Поглед връх произхождането на българския народ …”*, с. 34 М. Дринов пише: „Макар и да прие името си от една малка чутска орда, той (българският народ) ни най-малко не води рода си от нея, а е потомък на онези многолюдни славяни, които в началото на VI или VII век напълниха Балканский полуостров”.

[121] За ранната история на славяните М. Дринов написа: *„Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история”* и *„Населението в Балканския полуостров от славяните”*.

[122] Така например М. Дринов се опита да прокара схващането, че славяните започват да се заселват на Балканския полуостров още от края на IIвек от новата ера, след т.н. маркоманска война. От друга страна той изказва предположение, че славяните са били главното ядро във варварските племена, нахлули през III век в Римската империя – *вж:*
Дринов, М. Заселение Балканского полуострова славянами, с. 191, 225 и 226.

За несъстоятелността на тези хипотези на М. Дринов – *вж:*
Бурмов, Александър. *Пос. съч.*, с. 111.

[123] **Фол**, Ал., В. Гюзелев. *Пос. съч.*, с. 101.

[124] **Дринов**, М. Насельаване словена на Балканском полуострову : Кн. о Балкану : Т. I. – Београд, 1936, с. 82-117.

[125] Сбит преглед на творческия път на проф. Златарски – *вж:*
Ников, П. Васил Н. Златарски, с. 5-17.

[126] *Вж:* **Фол**, Ал., В. Гюзелев. *Пос. съч.*, с. 104.

[127] *Вж:* **Бурмов**, Александър. Към въпроса за произхода на прабългарите. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 22-24, 1948, с.
298-299.

[128] **Никитин**, С. А. Образуване на българския народ и възникване на българската държава. // *Ист. преглед*, 9, 1953, N 1, с. 66.

[129] Кратък преглед на тези хипотези у:
Никитин, С. А. *Пос. съч.*, с. 66-71.
Бурмов, Ал. *Пос. съч.*, с. 200, 302.

[130] Ето по какъв начин Дринов обяснява това свое отношение към въпроса за произхода на прабългарите: „Ние приемаме Шафариковото мнение, че те (прабългарите) са били от Чудско или Финско потекло. При това бързаме да отбележим, че нас твърде малко ни занимава потеклото на тези блъгаре, защото този въпрос си няма място в историята на нашия народ, който не е техен потомък и няма нищо общо с тях, освен името, което той случайно прие от тях”. – *вж:*
Дринов, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 32, бел. 2.

[131] *Вж:* **Фол**, Ал., В. Гюзелев. *Пос. съч.*, с. 102-103.

[132] **Никитин**, С. А. *Пос. съч.*, с. 68.

[133] *Пак там.*

Вж и: **Бурмов**, Ал. *Пос. съч.*, с. 300, бел. 2.

[134] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История на българската държава през средните векове, т. I, ч. 1, с. 21.

[135] В. Гюзелев се опита да групира по-главните въпроси, към които се насочи нашата буржоазна историография, начело на която стоеше проф. Златарски: 1. Произход, прародина и начална история на прабългарите; 2. Тяхната материална култура и 3. Ролята им в създаването и управлението на славянската държава и изграждането на славянобългарската култура – *вж:*
Фол, Ал., В. Гюзелев. *Пос. съч.*, с. 102.

[136] Затова началните страници на неговата история на прабългарите са посветени на хунската история – *вж: История*… : т. I, 1, с. 23 и 25.

[137] Което станало в средата на II век от новата ера, когато хунските племена били принудени под напора на тунгузите, да се придвижат източно от р. Урал. – *История*… : т. I, 1, с. 24.

[138] *Пак там*, с. 23.

[139] *Пак там*, с. 23.

[140] *Пак там*, с. 23.

[141] *Пак там*, с. 23.

[142] *Пак там*, с. 38-39.

[143] *Пак там*, с. 38-39, 84.

[144] *Пак там*, с. 84 и сл.

[145] *Пак там*, с. 84.

[146] *Пак там*, с. 84-95.

[147] *Пак там*, с. 103.

[148] *Пак там*, с. 122 и сл.

[149] *Вж:* **Петров**, П. *Пос. съч.*, с. 89.

[150] *Вж: История*… : т. I, 1, с. 146.

[151] *Пак там*, с. 146.

[152] *Пак там*, с. 147.

[153] *Пак там*, с. 151, 155.

[154] *Период. сп.*, 43, 1893, с. 473-499.

[155] *Пак там*, с. 43; 627-665.

[156] *Пак там*, с. 755-777.

[157] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 359-361.

[158] *Пак там*, с 369.

[159] *Пак там*, с. 358.

[160] *Пак там*, с. 368-370.

[161] На друго място (*История*… : т. I, 1, с. 357) В. Н. Златарски отбелязва, че след смъртта на Кубрат в 663 лунна година, Исперих, който застанал начело на една орда, съгласно кюрдско-азиатските обичаи, е признавал върховната власт на най-големия брат Везмир, който носел титлата великий хан. Това продължило до 665 лунна година , когато Исперих се упътил вече със своята орда и станал самостоен владетел на ордата си и тогава или малко по-късно той потеглил на запад към устието на река Дунав, затова в *„Именника…"* са отбелязани само три години от управлението на Исперих, който се явява централна личност в *„Именника…"*.

[162] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 162.

[163] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Българските князе от рода Дуло. // *Период. сп.*, 43, 1893, с. 78-486.
Вж и: **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 162-174.

[164] *Вж* по-подробно за този договор у:
Златарски, В. Н. История… : т. I, 1, с. 178-183.
Впрочем, това е и най-подробното изложение на този договор в българската историческа наука до сега.

[165] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 184-188.

[166] **Златарски**, В. Н. Български князе от рода Дуло, с. 497.

[167] **Златарски**, В. Н. България през VIII век. // *Период. сп.*, 43, 1893, с. 627-628.

[168] **Иречек**, К. История на Българите, с. 97.

[169] *Пак там*, с. 102, бел. 3.

[170] **Златарски**, В. Н. България през VIII век, с. 628.

[171] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 205.

[172] **Gibbon**, E. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. – London, 1898 ; Appendix N 9, p. 546-548.

[173] **Marкwart**, J. Die altbulgarischen Ausdrücke in der Inschrift von Catalar und in der altbulgarischen Fürstenliste. // *Изв. Рус. археолог. инст.*, 15, (1911), с. 73-74.

[174] *Пак там*, с. 44-50, 80 и сл.

[175] **Mikkola**, J. J. Die Chronologie der türkische Donaubulgarien. // *Journal de la Sosiete Finno-Ougrienne* (Helsingfors), 30 (1914), p. 1-24.

[176] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 205, бел. 2.

[177] *Пак там*, с. 205.

[178] **Златарски**, В. Н. България през VIII век, с. 629-635.

[179] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 202, 212.

[180] *Цит.по:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 209.

[181] *Вж:* **Златарски**, В. Н. България през VIII век, с. 635, 639.

Вж и: **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 213.

[182] *Пак там*, с. 215.

[183] *Пак там*, с. 216-217.

[184] *Пак там*, с. 218 и 219.

[185] *Пак там*, с. 219.

[186] В. Н. Златарски отрича предположението на някои историци, че Байян е бил едно и също лице с Паган, излиза на историческата сцена след смъртта на Токту и Байян – *вж:*
Златарски, В. Н. История… : т. I, 1, с. 219, бел. 4.

[187] За причините на тази намеса *вж:*
Златарски, В. Н. *Пак там*, с. 220.

[188] *Пак там*, с. 220.

[189] *Пак там*, с. 223.

[190] *Пак там*, с. 225.

[191] **Иречек**, К. *Пос. съч.*, с. 100.

[192] Имал е предвид Славянския пролог – *вж:*
Златарски, В. Н. История… : т. I, 1, с. 242.

[193] **Иречек**, К. *Пос. съч.*, с. 100.

[194] **Bury**, J. B. The Bulgarian Treaty of A.D. 814 and the Great Fence of Thrace. // The *Englisch Historical Reiew,* April, 1910, p. 287.

[195] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Сюлейманкьойският надпис. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 3, 1913, N 2, с. 137, 138.

[196] *Пак там*, с. 138.

[197] Две заметки по древний болгарской истории. // *Записки Императорск. Рус. Археолог. о-ва (Восточныя сер.)*, 3, 1888, с. 341, 362.

[198] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 424.

[199] **Златарски**, В. Н. Сюлейманкьойският надпис, с. 139.

[200] *Пак там*, с. 140.

[201] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Приемниците на Омортага. // *Период. сп.*, 54, 1896, с. 756.

[202] *Пак там*, с. 757-758.

[203] *Пак там*, с. 757-758.

[204] *Пак там*, с. 758-759.

[205] *Пак там*, с. 759.

[206] **Грот**, К. Моравия и Мадьяри, споловин, й 9-того века до начало 10-того века. – Санкт-Петербург, 1881, с. 229 и сл.

[207] По този повод Златарски отбелязва, че идеята за князете наместници, поради съмнителността на изворите, е силно разклатена – *вж:*
Златарски, В. Н. Приемниците на Омортага, с. 760, бел. 3.

[208] *Пак там*, с. 761, бел 2.

[209] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, Притурка N 17, с. 474.

[210] *See:* **Bury**, J. B. Eastern Roman Empire, p. 481-484.
Вжи: **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 447.

[211] *Пак там*, с. 447-450.

[212] На хронологията на царуването на хан Крум и Омуртаг, а по-късно на Борис, Симеон и Петър, В. Н. Златарски не се спира с отделни проучвания, защото за тях историческата наука нямаше спорни положения. В многотомния си труд *История*… I, 1, 2, той обаче подробно се е спрял и разгледал тяхната дейност.

[213] **Златарски**, В. Н. Какви канонически книги и граждански закони Борис е получил от Византия. // *Летопис на БАН*, 1, 1911, с. 79.

[214] *Пак там*, с. 69, 70.

[215] **Златарски**, В. Н. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Борис в славянски превод. – София, 1917. – 64 с.
Златарски, В. Н. Как е бил разрешен българският църковен въпрос в 870 г. // *Духовна култура*, 1, 1920, с. 42-63.
Златарски, В. Н. Въпросът за български патриарх пред папата в 866 г. // *Преглед,* 1, 1907, N 1, с. 24-31.

[216] *Срв.:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 2, с. 70-71.

[217] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса, с. 1-64. Кратък анализ на това послание – *вж:*
Златарски, В. Н. История… : т. I, 2, с. 71-83.

[218] *Пак там*, с. 71, бел. 2.

[219] *Пак там*, с. 71.

[220] *Пак там*, с. 83-84.

[221] *Пак там*, с. 84.

[222] *Пак там*, с. 84.

[223] *Пак там*, с. 85-87.

[224] *Пак там*, с. 107.

[225] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Въпросът за български патриарх пред папата в 866 г. // *Преглед*, 1, 1907 N 1, с. 24-31.

[225] *Пак там*, с. 130.

[226] *Пак там*, с. 145.

[227] *Пак там*, с. 152.

[228] **Златарски**, В. Н. Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар. // *Македонски преглед*, 2, 1926, N 1, с. 1-16 ; N 2, с. 1-34.

[229] *Вж:* **Дринов**, М. Началото на Самуиловата държава. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 317-364.
Дринов, М. Южные славяни и Византия в X век. // *Пак там*, с. 457-459.

[230] **Дринов**, Марин. Съч. на … : т. I, с. 328.

[231] *Пак там*, с. 337.

[232] Става дума за т.н. Грамоти на Пинчий и неговия син Плезо и Зографският поменик.

[233] Има се предвид открития Самуилов надпис от 993 г. и добавките на Деловския епископ Михаил към Хрониката на Скилица Кедрен, от XI век.

[234] **Прокић**, Б. Постанак једне словенске царевине у Македоније у X веку. // *Гласник Срп. Крал. Академи*, 76, 1908, с. 213-307.

[235] *Пак там*, с. 235.

[236] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар, кн. 1, с. 5: бел. 1.

[237] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Тъй наречените „грамоти" на Пинция и неговия син Плезо. // *Год. Соф. унив. Ист-филолог. фак.*, 15-16, 1919-1920, 1921, с. 16-17.

[238] *Пак там*, с. 17.

[239] *Пак там*, с. 17-27.

[240] **Sisic**, F. Prirucnik izopahrats kehistorije. Dio I, с. 1. – Zagreb, 1914.

[241] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Западната българска държава до провъзгласяването на Самуила за цар, кн. 1, с. 5: бел. 1.

[242] Зографският поменик е бил намерен от нашия филолог К. Димитриев-Петкович, през 1852 г. и предаден на А. Хилфердинг.
Вж: **Златарски**, В. Н. Тъй наречените „грамоти" …, с. 55.

[243] *Пак там*, с. 55-58.

[244] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 2, с. 590, бел. 2.

[245] **Анастасиевич**, Драган. Хронологија изашильньа Бориса II и Романа у шалатво навизантиски двор. // *Гласник Скопског научног друштва*, 1, 1926, N 1-2, с. 135-137.

[246] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 2, с. 877, бел. 2.

[247] *Пак там*, с. 588-676.

[248] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Западната българска държава …, кн. 1, с. 6-7.

[249] *Пак там*, кн. 1, с. 16.

[250] *Пак там*,кн. 1, с. 9.

[251] *Пак там*, с. 18.

[252] *Пак там*.

[253] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Към въпроса за произхода на прабългарите, с. 300.

[254] *Пак там*, с. 326-336.

[255] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 2. – 2. изд. – София, 1961, с. 53.

[256] *Пак там*, с. 32-33.

[257] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Към въпроса за произхода на прабългарите, с. 316-323.
Бурмов, Ал. Въпроси из историята на прабългарите, с. 21-26.

[258] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Към въпроса за произхода на прабългарите, с. 23-24.

[259] *Пак там*, с. 24.

[260] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Към въпроса за произхода на прабългарите, с. 24.

[261] *Пак там*, с. 24.

[262] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Въпроси из историята на прабългарите, с. 27.

[263] *Пак там*, с. 27.

[264] *Пак там*, с. 35.

[265] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 147.

[266] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Образуване на българската държава, с. 97.

[267] **Петров**, П. *Пос. съч.*, с. 109, 110.

[268] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 147.

[269] **Бурмов**, Ал. Образуване на българската държава, с. 97.

[270] *Вж:* по-горе на *наст.* работа – с. 34-35.

[271] *Вж:* **Бурмов**, Ал. Към въпроса за отношенията между славяни и прабългари през VIII-IX в. // *Ист. преглед*, 10, 1954, N 1, с. 81.

[272] **Бурмов**, Ал. *Пак там*, с. 92.

Вж и: **Дуйчев**, Иван Славяни и прабългари. // *Изв. Инст. за бълг. история*, 1-2, 1951, с. 214-215.

[273] **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 1, с. 212.

[274] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Известия за българите в хрониката на Симеон Метафраста и Логотета. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 24, 1908, с. 82.

[275] *Вж:* **Златарски**, В. Н. Имали ли са българите свое летоброене, с. 53.

[276] *Вж:* **Петров**, П. За годината за налагане на християнството в България. // *Изв. Инст. за ист.*, 14-15, 1964, с. 572-575.

[277] *Вж:* **Златарски**, В. Н. История… : т. I, 2, с. 590, бел. 2.

[278] *Вж:* **Петров**, П. Образуване и укрепване на Западната българска държава, част първа. Към хронологията на периода 966-986 г. // *Год. Соф. унив. Филос.-ист. фак.*, 53, 1959, 1960, N 2, с. 131-189.

[279] *Пак там*, с. 151-160.

[280] *Пак там*, с. 160-164.

[281] *Пак там*, с. 169-180.

[282] *Пак там*, с. 188.

[283] *Вж:* **Мутафчиев**, Петър. Васил Златарски. // *Просвета*, 1, 1935-36, с. 471.

[284] *Пак там*, с. 470-471.

Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я

I. ИЗВОРИ

1. Архив на БАН, фонд N 9: Васил Н. Златарски

а.е. 1. Автобиография, б.д. 13 л. – Ръкопис.
а.е. 2. Автобиография, б.д. 1 л. – Машинопис.
а.е. 6. В. Н. Златарски, Живот и дейност на Никола П. Василев-Златарски, б.д. 18 л. – Ръкопис.
а.е. 3. Свидетелство за кръщение на В. Н. Златарски.
а.е. 9. Членска карта на Българското археологическо дружество. – София, 1906.
а.е. 11. Членска карта за участие на конгреса на византолозите в Атина. Атина, 1930.
а.е. 13. Паспорти и пътни листове за пътуване в Русия и из Европа.
а.е. 18. Свидетелство за завършено I и II полугодие на уч. 1880/1881 г. в Духовното Петропавловско училище. – Търново, 1881.
а.е. 20. Свидетелство за завършен III клас в I-ва гимназия в Санкт Петербург.
а.е. 26. Зрелостно свидетелство за завършено гимназиално образование. – СПб., 1887.
а.е. 27. Диплома за завършено висше образование. – СПб., 1892.
а.е. 30. Университетска книжка за специализация по археология в Берлин, Берлин 1894/95 г.
а.е. 111. Писмо от МНП до В. Н. Златарски за назначаването му за доцент във висше училище. – С., 1897.
а.е. 112. Писмо от МНП до В. Н. Златарски за назначаването му за извънреден професор във висшето училище. – С., 1897.
а.е. 113. Доклад на проф. Димитър Агура за повишението на Златарски в степен редовен професор. – С., 1905.
а.е. 114. Писмо до ректора на Университета до Златарски за повишаването му в степен редовен професор. – С., 1906.
а.е. 115. Писмо от МНП до В. Н. Златарски за назначаването му за редовен професор. – С., 1906.
а.е. 116. Писмо на М-во на войната за назначаването на Златарски за преподавател във Военната академия. – С., 1912.
а.е. 117. Писмо на Академичния съвет до Златарски за утвърждаването му за Ректор на Университета. – С., 1914.
а.е. 121. Писмо на Н. Кареев до Златарски за включването му в Организационния комитет за подготовка на Конгреса на историците в Петербург през 1918. – Спб., 1914.
а.е. 125. Писмо на Българското книжовно дружество до Златарски за избирането му за дописен член на дружеството. – С., 1898.
а.е. 126. Диплома и съпроводително писмо от Руския археологически институт до Златарски за избирането му за член на Института Цариград. – Цариград, 1899.
а.е. 127. Писмо на Московското археологическо дружество до Златарски за избирането му за член на дружеството. – Москва, 1899.
а.е. 128. Писмо на Българското книжовно дружество до Златарски за избирането му за действителен член на дружеството. – С., 1900.
а.е. 130. Телеграма и благодарствено писмо от Императорское общество истории и руских древностей до Златарски за избирането му за член. – Москва, 1904.
а.е. 132. Писмо от Дружеството на българските публицисти за избирането му за член. – С. 1906.
а.е. 134. Диплома, съпроводително и благодарствено писмо на Харковския университет за утвърждаване Златарски за доктор по славянска филология. – Харков, 1906.
а.е. 136. Диплома, съпроводително и благодарствено писмо, съобщение на БТА, Визитна карта, във връзка с избирането на Златарски за член на Руската академия на науките. – С., 1911.
а.е. 137. Диплома, съпроводително благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член-кореспондент на Финно-Угарското дружество. – Хелзинкфорст, 1921.
а.е. 138. Писмо на Академичното правно историческо дружество до Златарски, което го провъзгласява за свой почетен член. – С., 1925.
а.е. 139. Диплома от Чехословашката академия на науките за избирането на Златарски за дописен член. – Прага, 1925.
а.е. 140. Писмо и благодарствено писмо на дружеството „…". – Будапеща, 1928.
а.е. 142. Диплома, писмо и устав на Югославската академия на науките до Златарски във връзка с

избирането му за дописен член. – Загреб, 1929.

а.е. 143. Писмо и благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член на Славянския институт в Прага. – Прага, 1929.

а.е. 144. Писмо и благодарствено писмо във връзка с избирането на Златарски за член на Историческото дружество в Нови Сад. – Нови Сад, 1930.

а.е. 145. Диплома на Дружеството „Чехословашко-българска взаимност" за избирането му за почетен член. – Прага, 1934.

а.е. 146. Писмо и грамота от МНП до Златарски във връзка с награждаването му по случай 50-годишния юбилей на Иван Вазов, С., 1920 г.

а.е. 147. Писмо, грамота и книжка във връзка с награждаването та Златарски от Чехословашкото правителство с ордена „Белия лъв". – Прага, 1927.

а.е. 149. В. Н. Златарски, Реч по случай неговия 30- годишен юбилей. – С., 1926.

а.е. 150. Грамота на Двореца, с което го награждава по случай юбилея му. – С., 1926.

а.е. 152-153. Поздравителни писма-телеграми от различни лица до Златарски, по случай юбилея му. – С., 1926.

а.е. 154. Писма и телеграми от различни лица и институти в чужбина до Златарски, по случай юбилея му. – 1926.

а.е. 321. Статии и съобщения от различни лица по повод смъртта на Златарски. – 1935.

а.е. 331. В. Н. Златарски, Програма за общия материал по българска история, 6 листа б. д.

а.е. 332. В. Н. Златарски, Въведение в Българската история, 2 Заселение на Балканския полуостров от славяните, а.е. 333. В. Н. Златарски, Пособия по българска история, Лекция – ръкопис, 8 листа, б. д.

а.е. 334. В. Н. Златарски, Встъпителни думи към лекциите по българска история, лекция. – Ръкопис, 4+5 листа —(оригинал и чернова) б. д.

а.е. 335. В. Н. Златарски, Въведение в Българската история, Лекция. – Ръкопис, 13 листа, б. д.

а.е. 342. В. Н. Златарски, Заселването на Балканския полуостров от славяните, Лекция. – Ръкопис, 15 листа б. д.

а.е. 343. В. Н. Златарски, II 2 Заселение на Балканския полуостров от славяните, 16 л. б. д.

Лекция – ръкопис, 8 листа, б. д. Заселение на Балканския полуостров от славяните, Лекция. – Ръкопис, 52 листа, б. д.

а.е. 350. Начало на българската историография, Лекция. – Ръкопис, 4 листа, б. д.

а.е. 351. В. Н. Златарски, История в кратце, о болгарско-словенском народе, от Йерохски монах Спиридон, лекция. – Ръкопис, 13 листа, б. д.

а.е. 352. Развитието на Българската историография през XIX в. 263 л., Лекция. – Ръкопис, б. д.

2. Софиийски градски и окръжен и държавен архив (СГОДА)
ф. 994 к, оп. 2 – Софийски университет „[Св.] Климент Охридски"

а.е. 6. Протоколна книга на Висшия педагогически съвет – 1895/1898.
а.е. 7. Протоколна книга от заседанието на Академически съвет, 1898-1901.
а.е. 8. *Също* 1901-1904.
а.е. 9. *Също* 1904-1906.
а.е. 10. *Също* 1906-1910.
а.е. 11. *Също* 1910-1914.
а.е. 12. *Също* 1914-1917.
а.е. 13. *Също* 1918-1924.
а.е. 14. *Също* 1924.
а.е. 15. *Също* 1924-1925.
а.е. 16. *Също* 1925-1926.
а.е. 17. *Също* 1926.
а.е. 18. *Също* 1926-1927.
а.е. 19. *Също* 1927.
а.е. 20. *Също* 1927.
а.е. 21. *Също* 1928.
а.е. 22. *Също* 1928-1929.
а.е. 23. *Също* 1929-1931.
а.е. 24. *Също* 1931-1933.
а.е. 42. *Също* Заповедна книга на Академическия съвет за 1923.
а.е. 43. *Също* 1925-1926.
а.е. 44. *Също* 1927-1928.
а.е. 45. *Също* 1929-1932.
а.е. 46. *Също* 1932-1934.
а.е. 47. *Също* 1934-1936.

а.е. 54. *Също* Годишен отчет на Университета, 1913-1914.

а.е. 57. *Също* Решения и протести на Академическия съвет и Съвета на преподавателското тяло, протестни писма, резолюции, протестни телеграми, открити писма, апели и пр. във връзка с университетската криза, 1920-1922.

а.е. 58. *Също* Писма от и до МНП във връзка с възникналия конфликт между МНП и Университета, 1921.

а.е. 180. *Също* Лично досие на проф. В. Н. Златарски.

3. Годишник на Софийския университет

т. 1 / 1904-1905. – С., 1905.
т. 2 / 1905-1906. – С., 1906.
т. 3 / 1906-1907. – С., 1908.
т. 4-5 / 1908-1909. – С., 1910.
т. 6 / 1909-1910. – С., 1911.
т. 7 / 1910-1911. – С., 1905.
т. 8-9 / 1911-1912 – 1912/13. – С., 1914.
т. 10-11 / 1913-1914 – 1914-1915. – С., 1915.

II. ЛИТЕРАТУРА
(1965 – Редакция на библиографските записи: 7.11.2021)

1. **Бурмов**, Александър. Към въпроса за произхода на прабългарите. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 22-24, 1948, с. 293-337.

2. **Бурмов**, Александър. Въпроси из историята на прабългарите. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 44, 1948, N 2, отд. отпеч., 37 с.

3. **Бурмов**, Александър. Създаване на българската държава. // *Ист. преглед*, 8, 1951, N 1, с. 90-108.

4. **Бурмов**, Александър. Към въпроса за отношенията между славяни и прабългари. // *Ист. преглед*, 10, 1954, N 1, с. 69-94.

5. **Бурмов**, Александър. Марин Дринов като историк на България. // *Изследвания* в чест на Марин С. Дринов. – София, 1960, с. 105-118.

6. **Фол**, Александър. Античността и ранното средновековие до VII в. в Българската буржоазна историография / **Александър Фол, Васил Гюзелев**. // *Ист. преглед*, 20, 1964, N 4, с. 91-106.

7**. Димитрова**, Анна. Предание за исторически лица в българските народни умотворения / **Анна Димитрова, Мирослав Янакиев**. // *Изв. Сем. по славянска филология*, 8-9, 1941-1943, 1948, с. 411-606.

8. **Прокић**, Б. Постанак једне словенске царевине у Македоније у X веку. // *Гласник Срп. Крал. Академи*, 76, 1908, с. 213-307.

9. **Златарски**, В. Н. Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистик до Българския цар Симеон. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 10, 1894, с. 372-428 ; 11, 1894, с. 3-54 ; 12, 1895, с. 121-211.

10. **Златарски**, В. Н. Нови известия за най-древния период на българската история. // *Пак там*, 11, 1894, с. 145-154.

11. **Златарски**, В. Н. Главни периоди в българската история : Встъпит. // *Бълг. преглед*, 3, 1896, N 2, с. 23-37.

12. **Златарски**, В. Н. Приемниците на Омортага. // *Период. сп.*, 54, 1896, с. 755-778.

13. **Златарски**, В. Н. Нов възглед върху сетните от православието в България. // *Бълг. преглед*, 4, 1897, N 1, с. 57-70 ; N 2, с. 65-81.

14. **Златарски**, В. Н. Преглед на 30-годишната научна книжовна дейност на М. С. Дринов. // *Сборниче* за юбилея на проф. М. С. Дринов. – София, 1900, с. 34-76.

15. **Златарски**, В. Н. Основаването на Българското царство. // *Период. сп.*, 63, 1902, кн. 62, с. 313-340.

16.**Златарски**, В. Н. Българският княз от рода Дуло. // *Пак там*, кн. 63, 1902, с. 473-490.

17.**Златарски**, В. Н. България през VIII в. // *Пак там*, кн. 63, 1902, с. 627-665.

18. **Златарски**, В. Н. Юрий Иванович Венелин и значението му за българите. // *Летопис на Бълг. книжовно дружество*, 3, 1903, с. 90-160.

19. **Златарски**, В. Н. Из старата история на българите. // *Бълг. сбирка*, 12, 1905, N 1, с. 19-23.

20. **Златарски**, В. Н. Въпросът за българския патриарх пред Папата в 866 г. // *Преглед*, 1, 1907, N 1, с. 24-31.

21. **Златарски**, В. Н. Причините за покръщението и сетните от него. // *Споменна* книга за 1000-годишнината от смъртта на цар Борис. – София, 1907, с. 31-62.

22. **Златарски**, В. Н. Имали ли са българите свое летоброене. // *Сп. на БАН*, 1, 1911, с. 1-92.

23. **Златарски**, В. Н. Какви канонически книги и граждански закони е получил Борис от Византия. // *Летопис на БАН*, 1, 1911, с. 79-116.

24. **Златарски**, В. Н. Сюлейманкьойският надпис. // *Изв. Бълг. археол. др-во*, 3, 1914, с. 131-179.

25. **Златарски**, В. Н. История на българите от появата им в Европа до основаването на българското царство на Балканския полуостров. // *Год. Соф. унив.*, 10-11, 1915, с. 1-112.

26. **Златарски**, В. Н. Към въпроса на българското летоброене. // *Сп. на БАН*, 10, 1915, с. 1-23.

27. **Златарски**, В. Н. Известията на Михаила Сирийски за преселението на българите. // *Изв. Ист. д-во*, 4, 1915, с. 37-62.

28. **Златарски**, В. Н. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса в славянски превод. – София, 1917. – 64 с.

29. **Златарски**, В. Н. Проф. Константин Иречек. // *Летопис на БАН*, 4, 1915-1917, с. 85-110.

30. **Златарски**, В. Н. Кога е възникнала и как се е развила идеята за българското обединение. // *Седм. пр.* 1,

1917, N 3, с. 3-4 ; N 4, с. 3-5.

31. **Златарски**, В. Н. Как е бил разрешен българският църковен въпрос в 870 г. // *Духовна култура*, 1, 1920, N 1-2, с. 49-63.

32. **Златарски**, В. Н. Тъй наречените „грамоти" на Пинция и неговия син Плезо. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 15-16, 1919-1920, 1921, с. 1-58.

33. **Златарски**, В. Н. Западното българско царство на провъзгласяването на Самуила за цар. // *Македон. преглед,* 2, 1926, N 1, с. 1-16, N 2, с. 1-34.

34. **Агура**, Димитър. Висшето училище в София. // *Бълг. преглед*, 1, 1893, N 2, с. 125-129.

35. **Ангелов**, Димитър. Научното дело на проф. Васил Златарски. // *Отеч. фронт,* N 3513 от 15 дек 1955.

36. **Анастасиевич**, Драган. Хронологија изашиљања Бориса II и Романа у талаштво на византиски двор. // *Гласник Скопског ученог друштва*, 1, 1926, N 1-2, с. 135-137.

37. **Дуйчев**, Иван. Преглед на българската историография. // *Jugosloenski istoriski casopis*, 4, 1938, N 1-2, с. 40-74.

38. **Дуйчев**, Иван. Славяни и прабългари. // *Изв. Инст. за ист.*, 1-2, 1951, с. 214-215.

39. **Георгов**, Иван. Поглед върху развитието на Университета. // *Алманах* на Софийски университет (1888-1928). – София, 1929, с. 1-167.

40. **Ильчук**, И. Деятельность М. С. Дринова в Харьковском университете. // *Исследвания* в чест на М. С. Дринов. – София, 1960, с. 77-104.

41. **Иречек**, Константин. История на българите / Прев. на бълг. под ред. на В. Н. Златарски. – София, 1929.

42. **Златарска-Тодорова**, Креса. Баща ми проф. В. Н. Златарски. Спомени и документи. – София, 1955. – 182 с. – Машинопис.

Ръкоп. е публ.: **Златарска-Тодорова**, Креса. Баща ми Васил Златарски. – София : Наука и изкуство, 1975. – 267 с.

43. **Дринов**, Марин. Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 1-69.

44. **Дринов**, Марин. Попълнения към Поглед връх произхождението на блъгарский народ… . // *Дринов,* Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 645-663.

45. **Дринов**, Марин. Заселение Балканского полуострова славянами. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 139-316.

46. **Дринов**, Марин. Началото на Самуиловата държава. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 317-364.

47. **Дринов**, Марин. Южные славяни и Византия в X веке. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 365-520.

48. **Дринов**, Марин. Исторически преглед на Българската църква от самото й начало до днес. // *Дринов,* Марин. Съч. на … : т. II. – София, 1911, с. 1-64.

49. **Андреева**, Мария. Василий Николаевич Златарски. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 4.

50. **Въжарова**, Мария. Александър Тодоров-Балан като библиограф. // *Год. Бълг. библиогр. инст.*, 4, 1954, с. 17, с. 9-41.

51. **Арнаудов**, Михаил. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски". – София, 1939. – 647 с.

52. **Мутафчиев**, Петър. Към философията на Българската история : Византинизмът в средновековна България. // *Филос. преглед*, 3, 1931, N 1. – Отд. отпеч. : 12 с.

53. **Мутафчиев**, Петър. Петър Ников. // *Сборник* в памет на проф. Петър Ников. – София, 1940, с. 11-16.

54. **Мутафчиев**, Петър. Васил Златарски. // *Просвета*, 1, 1935, N 4, с. 469-471.

55. **Мутафчиев**, Петър. Васил Златарски. // *Изв.* Ист. д-во, 14-15, 1937, с. 1-27.

56**. Ников**, Петър. Задачата на днешната българска историография : Встъп. лекция, четена на 25.X.1920 г. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 17, 1921, с. 289-307.

57. **Ников**, Петър. Материали за средновековната история на България. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 18, 1922, Отд. отпеч. : 22 с.

58. **Петров**, Петър. Васил Н. Златарски. // *Веч. новини,* N 297, 16 дек. 1955.

59. **Петров**, Петър. Към образуване на Първата българска държава. // *Слав. филология*, 1963, т. 5, с. 89-112.

60. **Петров**, Петър. За годината за налагане на християнството в България. // *Изв. Инст. за ист.*, 14-15, 1964.

61. **Петров**, Петър. Образуване и укрепване на Западната българска държава, част първа. Към хронологията на периода 966-986 г. // *Год. Соф. унив. Филос.-ист. фак.*, 53, 1959, 1960, N 2, с. 131-189.

62. **Никитин**, С. А. Образуване на българския народ и възникване на българската държава. // *Ист. преглед,* 9, 1953, N 1, с. 50-77.

63. **Юринич**, Стефан. Спомени за Георги Н. Златарски. // *Год. Соф. унив.* Официален дял, 6, 1909-1910, 1911, с. 57-79. – Офиц. разд.

64. **Николов**, Т. Васил Н. Златарски. // *В. Търново* : Общински в-к, N 25, 10 септ. 1936.

65. **Трифонов**, Юрдан. Първоначалното и полусредно образование на проф. В.Н.Златарски. // *Летопис* на БАН, 20, 1936-1937, 1940, с. 238-240.

66. **Митрополит Климент**. Лесковският манастир Св. Петър и Павел. // *Преглед*, 1, 1907, N 2, с. 93-98.

67. *Зора,* N 45-57, 9 септ. 1934.

68. История на България, т. 1. – 2 изд. – София, 1961. – 551 с.

69. Сборник в чест на В. Н. Златарски. – София, 1925. – 573 с.

70. **Ников**, Петър. По случай годишнината от смъртта на В. Н. Златарски. // *Год. Свободн. унив.*, 16, 1935-36, 1937, с. 57-66.

71. **Велева**, Мария. Васил Златарски като историк на българската историческа наука. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 32, 1978, с. 305-313.

II. I. АЗБУЧНО-ХРОНОЛОГИЧЕН БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА ЛИТЕРАТУРАТА (7.11.2021)

1. Агура, Димитър. Висшето училище в София. // *Бълг. преглед*, 1, 1893, N 2, с. 125-129.

2. Анастасиевич, Драган. Хронологија изашиљања Бориса II и Романа у талаштво на византиски двор. // *Гласник Скопског ученог друштва*, 1, 1926, N 1-2, с. 135-137.

3. Ангелов, Димитър. Научното дело на проф. Васил Златарски. // *Отеч. фронт,* N 3513 от 15 дек 1955.

4. Андреева, Мария. Василий Николаевич Златарски. // *Архив на БАН*, ф. N 9, а.е. 4. 51.

5. Арнаудов, Михаил. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски". – София, 1939. – 647 с.б

6. Бурмов, Александър. Към въпроса за произхода на прабългарите. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 22-24, 1948, с. 293-337.

7. Бурмов, Александър. Въпроси из историята на прабългарите. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 44, 1948, N 2, отд. отпеч., 37 с.

8. Бурмов, Александър. Създаване на българската държава. // *Ист. преглед*, 8, 1951, N 1, с. 90-108.

9. **Бурмов**, Александър. Към въпроса за отношенията между славяни и прабългари. // *Ист. преглед*, 10, 1954, N 1, с. 69-94.

10. Бурмов, Александър. Марин Дринов като историк на България. // *Изследвания* в чест на Марин С. Дринов. – София, 1960, с. 105-118.

11. Велева, Мария. Васил Златарски като историк на българската историческа наука. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 32, 1978, с. 305-313.

12. Въжарова, Мария. Александър Тодоров-Балан като библиограф. // *Год. Бълг. библиогр. инст.*, 4, 1954, с. 17, с. 9-41.

13. Георгов, Иван. Поглед върху развитието на Университета. // *Алманах* на Софийски университет (1888-1928). – София, 1929, с. 1-167.

14. Димитрова, Анна. Предание за исторически лица в българските народни умотворения / Анна Димитрова, Мирослав Янакиев. // *Изв. Сем. по славянска филология*, 8-9, 1941-1943, 1948, с. 411-606.

15. Дринов, Марин. Поглед връх произхождението на блъгарский народ и началото на блъгарската история. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 1-69.

16. Дринов, Марин. Попълнения към Поглед връх произхождението на блъгарский народ… . // *Дринов,* Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 645-663.

17. Дринов, Марин. Заселение Балканского полуострова славянами. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 139-316.

18. Дринов, Марин. Началото на Самуиловата държава. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 317-364.

19. Дринов, Марин. Южные славяни и Византия в X веке. // *Дринов*, Марин. Съч. на … : т. I. – София, 1909, с. 365-520.

20. Дринов, Марин. Исторически преглед на Българската църква от самото й начало до днес. // *Дринов,* Марин. Съч. на … : т. II. – София, 1911, с. 1-64.

21. Дуйчев, Иван. Преглед на българската историография. // *Jugosloenski istoriski casopis,* 4, 1938, N 1-2, с. 40-74.

22. Дуйчев, Иван. Славяни и прабългари. // *Изв. Инст. за ист.*, 1-2, 1951, с. 214-215.

23. Златарска-Тодорова, Креса. Баща ми проф. В. Н. Златарски. Спомени и документи. – София, 1955. – 182 с. – Машинопис.

Ръкоп. е публ.: 1975.

24. Златарска-Тодорова, Креса. Баща ми Васил Златарски. – София : Наука и изкуство, 1975. – 267 с.

25. Златарски, В. Н. Писмата на Цариградския патриарх Николай Мистик до Българския цар Симеон. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 10, 1894, с. 372-428 ; 11, 1894, с. 3-54 ; 12, 1895, с. 121-211.

26. Златарски, В. Н. Нови известия за най-древния период на българската история. // *Пак там*, 11, 1894, с. 145-154.

27. Златарски, В. Н. Главни периоди в българската история : Встъпит. // *Бълг. преглед*, 3, 1896, N 2, с. 23-37.

28. Златарски, В. Н. Приемниците на Омортага. // *Период. сп.*, 54, 1896, с. 755-778.

29. Златарски, В. Н. Нов възглед върху сетнините от православието в България. // *Бълг. преглед*, 4, 1897, N 1, с. 57-70 ; N 2, с. 65-81.

30. Златарски, В. Н. Преглед на 30-годишната научна книжовна дейност на М. С. Дринов. // *Сборниче* за юбилея на проф. М. С. Дринов. – София, 1900, с. 34-76.

31. Златарски, В. Н. Основаването на Българското царство. // *Период. сп.*, 63, 1902, кн. 62, с. 313-340.

32. Златарски, В. Н. Българският княз от рода Дуло. // *Пак там*, кн. 63, 1902, с. 473-490.

33. Златарски, В. Н. България през VIII в. // *Пак там*, кн. 63, 1902, с. 627-665.

34. Златарски, В. Н. Юрий Иванович Венелин и значението му за българите. // *Летопис на Бълг. книжовно дружество*, 3, 1903, с. 90-160.

35. Златарски, В. Н. Из старата история на българите. // *Бълг. сбирка*, 12, 1905, N 1, с. 19-23.

36. Златарски, В. Н. Въпросът за българския патриарх пред Папата в 866 г. // *Преглед*, 1, 1907, N 1, с. 24-31.

37. Златарски, В. Н. Причините за покръщението и сетнините от него. // *Споменна* книга за

1000-годишнината от смъртта на цар Борис. – София, 1907, с. 31-62.

38. Златарски, В. Н. Имали ли са българите свое летоброене. // *Сп. на БАН*, 1, 1911, с. 1-92.

39. Златарски, В. Н. Какви канонически книги и граждански закони е получил Борис от Византия. // *Летопис на БАН*, 1, 1911, с. 79-116.

40. Златарски, В. Н. Сюлейманкьойският надпис. // *Изв. Бълг. археол. др-во*, 3, 1914, с. 131-179.

41. Златарски, В. Н. История на българите от появата им в Европа до основаването на българското царство на Балканския полуостров. // *Год. Соф. унив.*, 10-11, 1915, с. 1-112.

42. Златарски, В. Н. Към въпроса на българското летоброене. // *Сп. на БАН*, 10, 1915, с. 1-23.

43. Златарски, В. Н. Известията на Михаила Сирийски за преселението на българите. // *Изв. Ист. д-во*, 4, 1915, с. 37-62.

44. Златарски, В. Н. Посланието на Цариградския патриарх Фотия до българския княз Бориса в славянски превод. – София, 1917. – 64 с.

45. Златарски, В. Н. Проф. Константин Иречек. // *Летопис на БАН*, 4, 1915-1917, с. 85-110.

46. Златарски, В. Н. Кога е възникнала и как се е развила идеята за българското обединение. // *Седм. пр*. 1, 1917, N 3, с. 3-4 ; N 4, с. 3-5.

47. Златарски, В. Н. Как е бил разрешен българският църковен въпрос в 870 г. // *Духовна култура*, 1, 1920, N 1-2, с. 49-63.

48. Златарски, В. Н. Тъй наречените „грамоти" на Пинция и неговия син Плезо. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 15-16, 1919-1920, 1921, с. 1-58.

49. Златарски, В. Н. Западното българско царство на провъзгласяването на Самуила за цар. // *Македон. преглед,* 2, 1926, N 1, с. 1-16, N 2, с. 1-34.

50. Ильчук, И. Деятельность М. С. Дринова в Харьковском университете. // *Изследвания* в чест на М. С. Дринов. – София, 1960, с. 77-104.

51. Иречек, Константин. История на българите / Прев. на бълг. под ред. на В. Н. Златарски. – София, 1929.

52. История на България, т. 1. – 2 изд. – София, 1961. – 551 с.

53. Митрополит **Климент**. Лесковският манастир Св. Петър и Павел. // *Преглед*, 1, 1907, N 2, с. 93-98.

54. Мутафчиев, Петър. Към философията на Българската история : Византинизмът в средновековна България. // *Филос. преглед*, 3, 1931, N 1. – Отд. отпеч. : 12 с.

55. Мутафчиев, Петър. Петър Ников. // *Сборник* в памет на проф. Петър Ников. – София, 1940, с. 11-16.

56. Мутафчиев, Петър. Васил Златарски. // *Просвета*, 1, 1935, N 4, с. 469-471.

57. Мутафчиев, Петър. Васил Златарски. // *Изв.* Ист. д-во, 14-15, 1937, с. 1-27.

58. Никитин, С. А. Образуване на българския народ и възникване на българската държава. // *Ист. преглед*, 9, 1953, N 1, с. 50-77.

59. Ников, Петър. Задачата на днешната българска историография : Встъп. лекция, четена на 25.X.1920 г. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.*, 17, 1921, с. 289-307.

60. Ников, Петър. Материали за средновековната история на България. // *Год. Соф. унив. Истор-фил. фак.,* 18, 1922, Отд. отпеч. : 22 с.

61. Ников, Петър. По случай годишнината от смъртта на В. Н. Златарски. // *Год. Свободн. унив.*, 16, 1935-36, 1937, с. 57-66.

62. Николов, Т. Васил Н. Златарски. // *В. Търново* : Общински в-к, N 25, 10 септ. 1936.

63. Петров, Петър. Васил Н. Златарски. // *Веч. новини,* N 297, 16 дек. 1955.

64. Петров, Петър. Образуване и укрепване на Западната българска държава, част първа. Към хронологията на периода 966-986 г. // *Год. Соф. унив. Филос.-ист. фак.*, 53, 1959, 1960, N 2, с. 131-189.

65. Петров, Петър. Към образуване на Първата българска държава. // *Слав. филология*, 1963, т. 5, с. 89-112.

66. Петров, Петър. За годината за налагане на християнството в България. // *Изв. Инст. за ист.*, 14-15, 1964.

67. Прокић, Б. Постанак једне словенске царевине у Македоније у X веку. // *Гласник Срп. Крал. Академи,* 76, 1908, с. 213-307.

68. Сборник в чест на В. Н. Златарски. – София, 1925. – 573 с.

69. Трифонов, Юрдан. Първоначалното и полусредно образование на проф. В.Н.Златарски. // *Летопис* на БАН, 20, 1936-1937, 1940, с. 238-240.

70. Фол, Александър. Античността и ранното средновековие до VII в. в Българската буржоазна историография / Александър Фол, Васил Гюзелев. // *Ист. преглед*, 20, 1964, N 4, с. 91-106.

71. Юринич, Стефан. Спомени за Георги Н. Златарски. // *Год. Соф. унив.* Официален дял, 6, 1909-1910, 1911, с. 57-79. – Офиц. разд.

П Р И Л О Ж Е Н И Я

I. ПРОГРАМА НА ЛЕКЦИИТЕ ЗА ОБЩИЯ МАТЕРИАЛ ПО БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Встъпителна лекция: Главни периоди в българската история.
Въведение (общ преглед)

I. История на Балканския полуостров до заселването му от славяните

1. Първобитното население на Балканския полуостров и неговата съдба до началото на Великото преселение на народите.
2. Съдбата на Балканския полуостров през времето на Великото преселение на народите.

II. Заселение на Балканския полуостров от славяните

1. Разни теории за заселението на Балканския полуостров от славяните.
2. Заселение на Полуострова от славяните.

II. Първо българско царство

Per aspera ad astra!

1. Основание и закрепа на българската държава: Славяно-византийските отношения на Балканския полуостров до средата на VII в. Основание на българската държава и нейното устройство. Приемниците на Исперих от рода Дуло. Род Вокил и нарушение на мира с Византия. Вътрешни междуособици. Намесата на византийския император в работата на България. Край на междуособиците и нова насока в политиката на българските господари.

2. Политическо издигане и териториално разширение: Отношение на българските господари към авари и франки. Нарушение на мирните отношения с Византия. Войните на Крума с империята. Възобновяване на мира с Византия. Сблъскване с франките. Гонене на християните. Присъединяване на македонските славяни. Покръщение на българите. Болярски бунт и възникване на българския църковен въпрос в IXвек. Отношение на Бориса към сърбите и хърватите. Опити за реакция против новата вяра и сетнините от нея. Симеон велики. Нарушение на мира с Византия и война с маджарите. Най-голямото разширение на българската държава. Вътрешната уредба на държавата в X в. Войните на Симеона с империята. Последните години от живота на Симеона.

3. Сближение с Византия. Падане на България: Сключване на мир с империята в 927 г. Сетнините от този мир. Богомили и тяхното учение. Успехите на богомилството и реакцията против него. Несъстоятелната политика на цар Петра, въстание в Македония и нашествие на русите. Смъртта на цар Петра и разпадане на българската държава. Руско-византийската война и падане на Източната половина на Царството. Западното българско царство : Обсег и характер. Борбата на цар Самуила за обединението на балканските славяни. Приемниците на цар Самуил и падане на Западното царство.

II. България под византийско владичество

1. Епоха на въстанията: Новата административна уредба на България и вътрешното й самоуправление. Положението на българския народ при приемниците на Василия II. Въстанието на Петра Деляна. Нашествието на печенеги и маджари. Въстанието на Георгия Войтеха. Участието на българите в другите политически движения в Балканските провинции и Империята.

2. Епохата на елинизацията: Промяна в социално-политическото положение на българския народ в края на XI век. Богомилството като религиозно и политическо движение в XI и XII в. Реакция против богомилството и влошаване положението на българския народ. Въстанието на Петра и Деляна. Провъзгласяването на българската държава.

III. Второ българско царство

Освобождение и обединение на българските земи: Борба за независимост. Добромир Хриз и боляринът Иванко. Крайна борба и мир с Византия. Сношения с Рим и Църковната уния. Отношения към Маджарско. Отношения към Латинска империя. Гръцко-българският съюз в 1204 г. Войните на Калояна против латинци и гърци. Узурпацията на Борила и сетнините от нея. Вътрешната и външна политика на Борила. Сближение с латинците и отношенията към сърби. Сваляне на Борила от престола. Събитията на полуострова в началото на Иван Асеновото царуване. Сближение с латинците и война с Теодор Солунски. Православната коалиция на полуострова и нейната нетрайност. Ново сближение и съюз с латинците, против никейците. Помирение с Никея и последните години от живота на Иван Асен II.

2. Българите при последните Асеновци: Вътрешната борба и външни нападения. Отпадане на българската мощ. Несполучливи опити на Иван Асеновата държава. Прекратяване на мъжката линия на Асеновци : Борба около и за българския престол. Война с Византия и борбата с византийската политическа намеса. Гражданските войни в България. Намесата на Византийския император : Нов кандидат на българския престол. Прекратяване на династията на Асеновци.

3. Борба с татари и византийско влияние: Георги Тертерин и несъстоятелната му политика. Отцепването на отделни области от царството. Татарското владичество. Борбата против византийското влияние. Политическо и икономическо засилване. Прекратяването династията на тертеровци и междуцарствие.

4. Временно засилване на Българската държава: Бърбата между Михаил III Шишман и другите претенденти за престола, и Черноменският мир. Съдбата на Черноменския договор и намесата на българския цар във вътрешните борби с Византия. Отношенията към Сърбия : Велбуджската битка и сетнините от нея. Иван Александър и външната му първоначална политика. Участието му в междуособните войни на Византия. Първата борба с турците: селджуци и османлии. Разделение на царството и сетнините от него. Вътрешното състояние на България в средата на XIV век.

5. Постепенните завоевания на турците и падането на Българското царство: Ненавременните войни с Византия и Маджарско. Бързите успехи на турците и враждата между търновския и бдинския цар. Неуспешната коалиция на югославските владетели и последната борба на Ивана Шишмана с турците. Падането на Търново и съдбата на членовете от царския род. Падането на Бдинско царство. Покорението на българския народ.

6. Вътрешните отношения на Второто българско царство: Границите на държавата. Областен състав. Национален състав на населението. Върховна власт, болярство. Събори. Органите на царската власт, висши и нисши. Военно дело. Обществени отношения. Селско население. Икономически бит, земеделие, занаяти и търговия. Културният живот: Църквата и нейното значение за развитието на литературата и изкуството.[1]

[1] *АБАН*, ф. N 9, а.е. 331, л. 1-2.

РАЗПИСАНИЕ НА ЛЕКЦИИТЕ НА ПРОФ. В. Н. ЗЛАТАРСКИ, ЧЕТЕНИ В СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ

1899/1900 г.

Зимен семестър

а/ Българска история /до Покръщението на българите / 3 часа
б/ Изворите на Богомилското учение / 2 часа
в/ Семинарни упражнения по история / 1 час
Вж: СГОДА, ф. 994, оп. 2, а.е. 7, л. 57.

Летен семестър

1. България от IX до началото на XI в. / 3 часа
2. Интерпретация на XXII глава от … на Зегавина / 2 часа
3. Упражнения по българска история / 1 час
Пак там, а.е. 7, л. 95.

Зимен семестър

1. История на Търновското царство в XIII и XIV в. – продължение / 3 часа
2. *История славяноболгарская* на Отец Паисия и нейните извори / 1 час
3. Упражнения по българска история / 2 часа
Пак там, а.е. 7, л. 7.

Летен семестър

За летния семестър липсват сведения.

1900/1901 г.

Зимен семестър

1. България през XI и XII в. / 3 часа
2. Отговорите на Папа Николая I върху допитването на българите / 3 часа
3. Упражнения по българска история / 1 час
Пак там, а.е. 1, л. 193.

Летен семестър

1. България през XIII и XIV в. / 3 часа
2. Византийските историци от VII-IX в. като извори на българската история / 2 часа

3. Упражнения по българска история / 1 час
Пак там, а.е. 1, л. 193.

1901/1902 г.
Зимен семестър
1. България през XIV-XV в. / 3 часа 2. Продължителят на Теофан, Георги Амартол, Симеон Магистер и Лъв Граматик, като извори на българската история / 2 часа
3. Практически упражнения / 1 час
Пак там, а.е. 7, л. 231

Летен семестър
1. История на България до Покръщението / 3 часа
2. Начало на българската историография / 2 часа
3. Упражнения / 1час
Пак там, а.е. 8, л. 13.

1902/1903 г.
Зимен семестър
1. България през IX и XI в. / 3 часа
2. Развитието на българската историография през XIX в. / 2 часа
3. Упражнения / 1 час
Пак там, а.е. 8, л. 33.

Летен семестър
1. България през XI-XII в. / 3 часа
2. Развитието на българската историография през XIX в. / 2 часа
3.Упражнения / 1 час
Пак там, а.е. 8, л. 63.

1903/1904 г.
Зимен семестър
1. Липсват сведения.

Летен семестър
1. България през XIV-XV в. / 3 часа
2. Отговорите на Папа Николай I върху допитванията на българите –продължение / 3 часа
3. Упражнения / 1 час
Пак там, а.е. 8, л. 107.

1904/1905 г.
Зимен семестър
1. История на българите от началото на X в. / 3 часа
2. История на сърбите / 2 часа
3. Упражнения / 2 часа
Вж: *ГСУ*, т. I, 1905, с. 51.

Летен семестър
1. Българите през X-XII в. / 3 часа
2. Сърбия през XIII-XV в. / 2 часа
3. Упражнения / 2 часа
Пак там, с. 51.

1905/1906 г.
Зимен семестър
1. България през XI-XIII в. / 3 часа
2. Учението на богомилите / 2 часа
3. Четене и обяснение на старобългарски старобългарски паметници / 2 часа
ГСУ, т. II, 1905, 1906, с. 72.

Летен семестър
1. България през XIV-XV в. / 3 часа
2. История на Турция през XV-XVIII в. / 2 часа
3. Четене и обяснение на старобългарски паметници / 2 часа
Пак там, с. 72.

1906/1907 г.
Зимен семестър
1. Българска история до Покръщението / вкл. 3 часа
2. Преглед на българската историография / 2 часа
3. Четене и тълкуване на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. IV, с. 72.

Летен семестър
1. България през IX-X в. / 3 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
Пак там, с. 63.

1908/1909 г.
Зимен семестър
1. България XI – XIII в. / 3 часа
2. История на Сърбия / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
ГСУ, т. V, с. 64.

Летен семестър
1. България през XIII и XIV в. / 3 часа
2. История на Сърбия /от времето на Стефан Немана / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, л. 64.

1909/1910 г.
Зимен семестър
1. България през и XIV и XV в. / 3 часа
2. История на Румъния / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VI, л. 48.

Летен семестър
1. Българска историография / 3 часа
2. История на Румъния през XIV и XIX в. / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VI, л. 48.

1910/1911 г.
Зимен семестър
1. Българската история до Покръщението / 3 часа
2. История на Турция през XV-XVII в. / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VII, с. 50.

Летен семестър
1. България през IX-XI в. / 3 часа
2. История на Сърбия / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VII, с. 50.

1911/1912 г.
Зимен семестър
1. България през XI-XII в. / 3 часа
2. История на Румъния / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VIII и IX, с. 59.

Летен семестър
1. България през XII-XIV в. / 3 часа
2. История на Румъния / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VIII и IX, с. 59.

1912/1913 г.
Зимен семестър
1. За зимен семестър липсват сведения

Летен семестър
1. Българската история до Покръщението / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. VIII и IX, с. 170.

1913/1914 г.
Зимен семестър
1. Българска история от основаването на царството / 5 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
ГСУ, т. X и XI, с. 31.

Летен семестър
1. България през IX и X век / 3 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. X и XI, с. 31.

1914/1915 г.
Зимен семестър
1. България през X, XI, XII в. / 4 часа
2. История на Турция / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. X и XI, с. 112.

Летен семестър
1. България през XIII и XIV в. / 3 часа
2. История на румъните / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
ГСУ, т. X и XI, с. 112.

1915/1916 г.
Зимен семестър
1. История до Покръщението / 3 часа
2. История на Сърбия / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
СГОДА, ф. 994, оп.1, а.е. 12, л.

Per aspera ad astra!

Летен семестър
Липсват сведения.

1916/1917 г.

Зимен семестър
1. България през X, XI, XII в. / 3 часа
2. Византийски хронисти като извори на българската история / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 12, л. 77.

Летен семестър
1. България през XIII и XIV в. / 3 часа
Пак там, а.е. 12, л. 100.

1917/1918 г.
Зимен семестър
1. Българска история /до Покръщението / 3 часа
Пак там, а.е. 12, л. 120.

Летен семестър
1. Българска история. II. Първо български царство (до средата на IX и началото на XI в.) / 3 часа
Пак там, а.е. 12, л. 153.

1918/1919 г.
Зимен семестър
1. Българска история: III. България под византийско владичество и IV. Второ българско царство (до началото на XIII в.) / 4 часа
Пак там, а.е. 12, л. 120.

Летен семестър
1. Българска история: IV. Второ българско царство (от началото на XIII до края на XIV в.) / 4 часа
2. История на Румъния / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници.
Пак там, а.е. 13, л. 153.

1919/1920 г.
Зимен семестър
1. Българска история: I. Първо българско царство до средата на IX в. / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 120, 121.

Летен семестър
1. Българска история: II. Първо българско царство до началото на XI в. / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час.
Пак там, а.е.13, л. 169.

1920/1921 г.
Зимен семестър
1. Българска история: III. България под Византийско владичество. IV. Второ българско царство до началото на XIII в. / 3 часа
2. Сръбска история / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 234.

Летен семестър
За летния семестър няма сведения.

1921/1922 г.

Зимен семестър
1. Българска история: I. Първо българско царство до средата на IX в. / 3 часа
2. Българска историография / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 387.

Летен семестър
Липсват сведения.

1922/1923 г.
Зимен семестър
1. Българска история: II. Първо българско царство от средата на IX до началото на XI в. / 3 часа.
2. Българска историография през XIX в. / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 426.

Летен семестър
1. Българска история: III. България през IX-XII в. / 3 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 539.

1923/1924 г.
Зимен семестър
1. България през XIII-XIVв. / 3 часа
2. История на Сърбия / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 591.

Летен семестър
1. България под турско владичество XV-XVII в. / 3 часа
2. История на Сърбия / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 13, л. 699.

1924/1925 г.
Зимен семестър
1. Българска история: I. Първо българско царство до края на Първо българско царство / 3 часа
2. Българска историография / 2 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, а.е. 1, прот. N 28 от 4.VI.1924 г.

Летен семестър
1. Първо българско царство от Покръстването до средата на XIX в. / 3 часа
Пак там, а.е. 15, л.18.

1925/1926 г.
Зимен семестър
1. България през XI-XII в. / 4 часа
2. История на Сърбия до XVв. / 3 часа
3. Четене и обяснение на исторически паметници / 1 час
Пак там, л. 198.

Летен семестър
1. България през XIII-XVII в. / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
Пак там, а.е. 16, л. 192.

1926/1927 г.
Зимен семестър
За зимния липсват сведения

Летен семестър
1. България от Покръстването до падането на Първото българско царство / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници.
Пак там, а.е. 18, л. 94.

1927/1928 г.
Зимен семестър
1. България през XI-XIII в. / 4 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
Пак там, а.е. 19, л. 794.

Летен семестър
1. България през XIV-XVII в. / 5 часа
2. Четене и обяснение на исторически паметници / 2 часа
Пак там, а.е. 20, л. 59.

За следващите години липсват данните.

IV. СТРУКТУРИРАНЕ НА СПРАВОЧЕН АПАРАТ КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

*В този показалец са направени препратки към **страниците** на оригиналния ръкопис на **дипломната** работа на М. Куманов (1965 г.), снабдени със сиглата* **Д**.

Посочването е дадено по страниците на този оригинал (например – за с. 32 – **Д32***).*

В показалеца са отразени: и текстът от **Встъпителните думи** *към дипламната работа (***В***), написани от М. Куманов на* ***7 ноември 2021 г.***, и **интервюто, дадено от него на Цветана Йовчева на същата дата** *(***И***),* както и текстът от **Кръглата маса** *(***КМ***) по тази дипломна работа*, създаден *от* и *под научната редакция на М. Куманов през* януари – май 2021 г. в хода на разработването от студентите на УниБИТ на *е*-библиотека *„ЗЛАТАРИКА”.*

За достигането до пределна справочно-информационна пълнота на показалеца – като ключ към основното изложение на ***дипломната*** *работа на М. Куманов (1965 г.) и нейния информационно-търсещ апарат (разделите* **Б Е Л Е Ж К И** и **Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я***), но и* **Встъпителни думи** *и* **Кръгла маса***, – тук са включени и два други* ***вида препратки*** *към имената на съответните персоналии, отвеждащи към библиографски и историографски актуализирания* ***препис*** *на дипломната работа на М. Куманов (2021-2022 г.):*

- към поднесените уточнения в раздел **Б Е Л Е Ж К И** (*с. 37-44*) *(например: ...[2]);*

- към библиографските записи, включени в раздел **Б И Б Л И О Г Р А Ф И Я** (*с. 45-48*)*, в които е посочена авторската отговорност на съответната персоналия (например: ...*[35]*).*

Когато името на съответната персоналия се появява за първи път в текста на **Кръглата маса** *по тази дипломна работа*, създаден *от* и *под научната редакцияна М. Куманов през* януари – май 2021 г., то след сиглата КМ се посочва пояснение за съответната структурна част – например:

- Казанджиев, Спиридон КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) ;
- Кондаков, Никодим П., *руски учен*[39] **КМ** (П. М. Бицилли).

Авитохол, *легендарен прабългарски хан* Д32, 52
Авджиев, Желю, *български историк на литературата* **И**
Агура, Димитър, *български историк*[31, 58]Д6, 11 [34]
Амартол, Георги – *вж: Георги Амартол* Д41
Анастасиевич, Драган[245]Д50 [36]
Ангелов, Димитър, *български историк*[2] [35] **КМ** (В. Г. Василевски) (К. Тодорова-Златарска) **И**
Анастасий II, *византийски император* Д37
Андреев, А. И., *руски историк* Д5
Андреева, М., *български, историк*[24, 27]Д5 [49]
Априлов, Васил, *възрожденски просветен деец*[93] Д22, 24 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Арнаудов, Михаил, *български фолклорист, литературовед и историк*[44, 57] [51] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **В**
Арон, *комитопул, син на комит Шишман (Никола)* Д47, 50, 51, 54
Асемани, Йосиф (Ioseph Simonius Assemanus), *италиански църковен историк* КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Аспарух, *хан* Д32, 33, 35, 36
Атила, *хунски вожд* Д32, 52

Балканджи Йово, *легендарен средновековен българин, убит от османците, заради отказа да даде „хубавя Яна на турска вяра”* Д21
Бароний (Baronius Caesar) – *вж:* Цезар Бароний (Caesar Baronius)
Батаклиев, Иван, *български географ*[69]
Баян – *вж: Токту* Д39, 52
Безмер – *вж: Баян* Д52
Бернар, Роже, *френски учен – българист* **И**
Берон, Петър (д-р), *български възрожденски просветен деец* Д24
Бешевлиев, Веселин КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Бицилли, Пьотр Михайлович **КМ**[1-11] КМ (Н. П. Кондаков) (К. Тодорова-Златарска)
Божилов, Иван, *български историк* **И**
Божинова-Троянова, Божана, *български библиограф* **И**
Борис I, *български княз* Д42, 43, 44, 45, 46, 49, 51 КМ (В. И. Ламански)
Борис II, *български цар, син на цар Петър* Д48, 49, 53, 54
Борис III, *цар* Д9 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ** (К. Тодорова-Златарска**)**
Борис – Михаил – *вж: Борис I, княз* Д42
Боров, Тодор, *български библиограф и културолог* **В И**
Бурмов, Александър, *български историк*[77, 86, 88, 91, 95, 99, 105, 111, 127] Д22, 51, 52, 53 [1-5] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Бъри, Джон *английски историк* Д37, 38, 40, 42

Василева-Данчева, Ани , *български историк* **И**
Василевски, Василий Григориевич[75, 76] Д5, 17, 20 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) **КМ**[7] **КМ** (М. С. Дринов) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски)
Васил – *вж: Златарски, Васил Николов* Д3, 4, 5
Василий I Македонец, *византийски император* Д46
Василий II, *византийски император* Д40, 41, 51
Василчо – *вж: Златарски, Васил Николов* Д3, 4
Вацлав, *чешки светец* Д8
Велева, Мария КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **И**
Венедиков, Йордан КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Венелин, Юрий, *руски (украински) историк* Д22, 24 КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Винех, *хан* Д38
Владимир, *първороден син на княз Борис I* Д41, 42, 43
Воин – *вж: Енравота* Д24
Войнов, Михаил **КМ** (В. Г. Василевски)
Вокил, *прабългарски род* Д37, 39
Въжарова,М., *български историк*[49] [50]

Гепхарди, *западен историк* Д41
Георги Амартол, *византийски хронист* Д41
Георгов, Иван, *български философ*[35, 57, 67] [39]
Гибън, Едуард, *английски историк* Д38
Гостун, *прабългарска личност* Д33, 52
Гошев, Иван, *български историк* Д8
Григорович, Виктор Иванович КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Грот, К., *руски филолог*[206] Д42
Гюзелев, Васил, *български историк*[112, 123, 126, 131, 135] [6] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ** (К. Тодорова-Златарска) **В И**

Давид, *комитопул, син на комит Шишман (Никола)* Д47, 48, 49, 50, 51, 54

Дерменджиев, Иван, *преподавател в Софийския университет*[56]
Дечев, Димитър, *български лингвист* Д31
Димитриев-Петкович, К., *български филолог*[242]
Димитрова, Ана, *български езиковед*[79] [7]
Динеков, Петър, *български литературовед и историк*[80]
Диценг, *наследник на Дукум* Д40, 41
Дондуков-Корсаков, Александър Михайлович, *княз* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Дринов, Марин, *български историк*[45, 77, 97, 119, 120, 121, 122, 124, 130, 229, 230] Д1, 8, 13, 17, 22, 23, 25, 26, 29, 30, 31, 48, 49, 50 [5, 14, 40, 43-48] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) **КМ**[1-7] **КМ** (В. Г. Василевски) (И. Дуйчев) (К. Иречек) (Н. П. Кондаков) (К. Тодорова-Златарска) **В**
Дуйчев, Иван, *български историк*[1, 7, 54, 77, 272] Д17 [37, 38] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ**[1-2] **КМ** (В. Г. Василевски) (К. Тодорова-Златарска) **И**
Дукум, *средновековен български велможа* Д40, 41
Дуло, *прабългарски род*[163, 166] Д33, 37 [16]
Дюфрен, Сюзи, *френски историк* **И**

Евтимий Търновски, Св., Патриарх КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Енгел, *историк* Д41
Енравота, *син на хан Омуртаг* Д41, 42, 43
Ерми, *прабългарски род* Д33
Ернак, *хунски вожд* Д52

Заворович, Д., *хърватски историк* Д49
Звиница, *син на хан Омуртаг* Д41, 42
Зигиберт, *западен хронист* Д37
Златарска-Тодорова, Възкреса (Креса), *дъщеря на Васил Златарски*[3, 15, 18, 47, 50, 52, 65, 69, 71,73] Д4, 8, 14, 17 [42] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) **КМ** (П. Василевски) (М. Дринов) (А. Иширков) (И. Дуйчев) **В И**
Златарски, Александър, *по-голям брат на Васил Златарски* Д3, 4, 5 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Златарски, Васил Николов (от първа стр. на текста до негова посл. стр.) **В И**
Златарски, Георги, *по-голям брат на Васил Златарски* Д3, 4 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Златарски, Никола поп Васильов (даскал Никола Златарчето), *баща на Васил Златарски* Д3 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Златарски, Стефан, *по-голям брат на Васил Златарски* Д3, 4, 5 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Иван, *български болярин* Д46
Иван Шишман, *български цар* Д21
Иванов, Йордан, *български историк*[39, 83]
Иларион Макариополски, *български висш духовник, епископ, по-късно и митрополит* Д4
Ильчук, И., *руски историк*[45] [40]
Иречек, Константин (Jirecek, Konstantin Josef), *чешки историк*[98, 100, 168, 191, 193] Д1, 22, 23, 25, 30, 31, 37, 40 [29, 41] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ**[1-7] **КМ** (П. С. Мутафчиев) (П. Ников) (К. Тодорова-Златарска)
Ирник, *легенда на прабългарска личност* Д32, 52
Исперих – *вж: Аспарух*[161] Д34
Иширков, Анастас, *български географ*[70] **КМ**[1-4] **КМ** (К. Тодорова-Златарска)

Йоан Цимисхий, *византийски император* Д47, 51
Йоанна, *италианска принцеса, съпруга на цар Борис III*[52] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Йовчева, Цветана КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) В И

Казанджиев, Спиридон КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Кайнарова, Мария, *български библиограф* **И**
Кацаров, Гавраил, *български историк*[44]
Кепов, Иван КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Кирил и Методий, *Св. Св., равноапостоли братя*[6, 7] КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Кирил, *патриарх* **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Кирова, Елена, *български историк на библиотекознанието* **И**
Климент, *висш български духовник, епископ, по-късно митрополит*[17, 57] Д4 [66]
Кондаков, Никодим П., *руски учен*[39] **КМ** (П. М. Бицилли) **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Константин-Кирил Философ, *Св., монах, равноапостол, един от създателите на славянската азбука – вж:* Кирил и Методий, *Св. Св., равноапостоли, братя*
Константин IV, *византийски император* Д34, 44
Константин V Копроним, *византийски император* Д38, 39
Константин VII Багренородни, *византийски император* Д41, 42, 43
Косев, Димитър, *историк* **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Кормисош, *хан* Д37, 38, 39
Крали Марко, *средновековен владетел* Д21
Крум, *хан*[212] Д40, 41, 43, 54,
Крънджалов, Димитър КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Кръстевич, Гаврил, *български възрожденски деец* Д22, 24 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Кубрат, *хан*[161] Д33, 52
Куманов, Милен, *историк и историограф, библиограф, архивист, биограф* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Курт, *прабългарска личност* Д33

Ламански, Владимир Иванович, *руски филолог*[26] Д5, 17, 20 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) **КМ** (М. С. Дринов) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски)
Лемуш, Леон, *френски военен и обществен деец*[39]
Лопарев, Хр., *руски историк* Д40, 41
Лъв Граматик, *византийски хронист* Д41
Лъв III Исавър, *византийски император* Д37, 44
Льокак, Патрик Ф. (Lecaque, Patrick F.), *френски историк – българист* **И**
Любенова, Л., *български историк* **И**

Мавро Орбини (Mauro /Mavro/ Orbini) – *вж:* Орбини, Мавро
Малинов, Александър, *български политически и държавен деец*[52] **КМ** (К. Тодорова-Златарска)

Масарик, Томаш (Tomas Garrigue Masaryk) **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Марин, *български болярин* Д46
Мария – Ирина, *българска царица* Д50
Маркварт, *немски историк* Д38
Методий, *Св., архиепископ, равноапостол, един от създателите на славянската азбука – вж:* Кирил и Методий, *Св. Св., равноапостоли, братя*
Миклошич, Франьо (Fran Miklosic), *словенски историк* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Микола, *финландски учен* Д38
Милев, Никола, *български историк* Д17 **КМ** (И. Дуйчев) (К. Иречек) (П. С. Мутафчиев) (К. Тодорова-Златарска)
Минчоолу, Хаджи Николи, *търновски възрожденски деец* Д3
Мистик, Николай, *цариградски патриарх* Д5, 19, 54 **КМ** (В. Г. Василевски) (В. И. Ламански) (К. Тодорова-Златарска**)**
Михаил III, *византийски император* Д46
Михаил, *деловски епископ*[233]
Михайлова, Искра, *български библиетковед* **И**
Михов, Никола, *български библиограф* **В**
Младенов, Стефан, *български лингвист* Д31
Мойсей, *комитопул, син на комит Шишман (Никола)* Д47, 50, 51
Момчил, *родопски владетел* Д21
Мутафчиев, Петър, *български историк*[39, 44, 78, 108, 283] Д17, 20, 55 [52-55] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ**[1-10] **КМ** (В. Г. Василевски) (И. Дуйчев) (П. Ников) (К. Тодорова-Златарска**) И**

Нешков (Нешкович), Атанас, *български възрожденски деец* Д 22, 24
Никитин, С. А., *руски историк*[128, 129, 132] Д31 [62]
Никифор, *византийски хронист* Д33, 34, 38
Ников, Петър, *български историк*[1, 3, 15, 22, 39, 44, 54, 59, 72, 77, 92, 101, 109, 111, 116, 125] Д8, 11, 17,22, 26 [53, 56-57, 70] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ** (И. Дуйчев) (П. С. Мутафчиев) (К. Тодорова-Златарска) **И**
Николай I, *римски папа* Д15, 44, 45

Омор – *вж: Умар* Д39
Омуртаг, *хан*[212] Д35, 40, 41, 42, 54
Орбини, Мавро (Orbini, Mauro /Mavro/), *монах, игумен* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Орган, *прабългарска личност* Д52

Павлович, Христаки, *български възрожденски деец* Д22
Палаузов, Спиридон КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Паган, *хан*[186] Д39
Палацки, Франтишек, *учен* **КМ** (К. Иречек)
Паисий Хилендарски, *Св. о., йеромонах, български възрожденски деец* Д15, 21, 22, 23, 24 КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски) ; (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Палаузов, Спиридон, *български историк*[94, 104] Д22, 24, 41
Пастухов, Иван КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Петков, Димитър, *български политически и държавен деец*[242] Д6
Петров, Петър Христов, *български историк*[276, 278] Д52, 53, 54 [58-61] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) В **И**
Петър, *български болярин* Д46
Петър, *български цар, син на цар Симеон* Д48, 49, 50, 53
Пинчий, *средновековен български хронист*[232] Д49, 50
Плезо, *син на Пинчий*[232, 237] Д49, 50 [32]
Попов, Петър Ников **КМ**
Попруженко, Михаил Георгиевич **КМ** (П. М. Бицилли)[4, 5, 6, 7] КМ (П. М. Бицилли) (Н. П. Кондаков) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски)
Пресиан, *хан* Д41, 42, 43
Прокч, Божидар, *сръбски историк* Д48

Раковски, Георги С., *български възрожденски деец*[89] Д22, 24 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Рачки, Франьо (Racki, Franjo), *хърватски историк* Д7, 47, 48 КМ (К. Тодорова-Златарска)
Роман, *български цар, син на цар Петър* Д48, 49, 51, 53
Роман I Лакапин (Romanus I Lecapenus), *византийски император* КМ (В. Г. Василевски)
Романски, Стоян, *български лингвист и етнограф*[44]
Ростовцев, Михаил Иванович, *руски историк* Д5

Сабин, *хан* Д38, 39
Самуил, комитопул, син на комит Шишман (Никола), *по-късно български цар*[97, 228, 229, 233, 236, 241] Д47, 48, 49, 50, 51 [33, 46]
Север, *хан* Д37
Симеон, *княз, цар, син на княз Борис I*[94, 212] Д20, 41, 43, 49, 54 [9] КМ (В. И. Ламански)
Симеон Метафраст и Логотет (Simeon Metaphrastes), *византийски хронист* Д42, 43 КМ (В. Г. Василевски)
Скилица, *византийски хронист*[233] Д50, 53
Славейков, Пенчо, *български поет*[46, 79] Д8 **КМ** (М. С. Дринов) (К. Тодорова-Златарска)
Славейков, Петко Р., *български поет, политически и държавен деец* Д3
Снегаров, Иван, *български историк* Д8 КМ (В. Г. Василевски)
Софроний Врачански, *епископ* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Спиридон, *йросхимонах*[81] Д22, 24 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Срезневски, И. И. КМ (В. И. Ламански)
Станев, Никола КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Стоянов, Васил Д. **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Стоянов, Стоян, *български езиковед* **И**

Телериг, *хан* Д39
Телец, *хан* Д38
Теодоров-Балан, Александър, *български лингвист*[49] [50] **В**
Теодосий III, *византийски император* Д37
Теофан, *византийски хронист* Д33, 34, 37, 38, 40
Теофилакт Охридски, *охридски архиепископ, византийскидуховник* Д41, 42, 43
Тервел, *хан* Д36, 37
Тивчев Петър **КМ** (В. Г. Василевски)
Тодоров, Янко, *български историк* Д8
Токту, *хан*[186] Д39,
Трифонов, Юрдан, *български историк*[4, 6, 8, 10, 11, 15, 16] Д4 [65]
Тъпкова-Заимова, Василка КМ (В. Г. Василевски) **КМ** (В. Г. Василевски)

Угаин, *прабългарски род* Д38
Укил – *вж: Вокил* Д38, 39
Умар, *хан* Д39
Успенски, Феодор Иванович[39] **КМ**[1, 2, 7, 8]

Фарлати, *италиански църковен историк* Д49
Фердинанд, *български княз и цар*[32] Д6, 9 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на

историческото поле) **КМ** (К. Тодорова-Златарска) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Филов, Богдан, *български изкуствовед, археолог, политически и държавен деец*[44] **КМ** (П. С. Мутафчиев)
Фол, Александър, *български историк*[112, 123, 126, 131, 135] [6]
Фотий (Photius I), *гръцки патриарх*[215, 217, 218, 219, 222] Д45 [28] КМ (В. Г. Василевски)
Фотинов, Константин, *възрожденски просветен деец* Д22

Хилфердинг, А. Ф., *руски лингвист и историк*[242] Д42, 47, 48

Цезар Бароний (Caesar Baronius), *италиански кардинал и историк* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. латарски на историческото поле)
Цок, *предполагаем наследник на хан Крум* Д40, 41
Цокос – *вж: Цок*

Шафарджик, Павел (Safarik, Pavel Jozef), *словашки историк* Д31, 41 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) **КМ** (К. Иречек)
Шишич, Фердо, *хърватски историк* Д49
Шишман (Никола), *комитопул, баща на Дадид, Мойсей, Арон и Самуил* Д47, 48, 49
Шишманов, Иван Д., *български филолог и историк* Д6 **КМ** (К. Тодорова-Златарска)
Шкорпил, Карел (Karel Vaclav Skorpil) *български археолог от чешки произход*[39] КМ (Ф. И. Успенски)

Щритер, Йохан (Stritter, Johann Gotthilf), *немски изследовател* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) ; (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Юринич, С., *хърватски учен*[5, 9] [63]
Юстиниян II, *византийски император* Д36, 37

Янакиев, Мирослав, *български езиковед*[7] [7]

Assemanus, Ioseph Simonius – *see: Асемани, Йосиф* КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Bury, J. B. – *see: Бъри, Д. Б.*[194, 210] Д37, 38, 40, 42

Caesar Baronius – *see: Цезар Бароний* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)

Doukoum – *see: Дукум* Д40, 41

Gibbon, E. – *see: Гибън, Е.* Д38

Jirecek, Konstantin – *see: Иречек, Константин* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)

Lecaque, Patrick F. – *see:* Льокак, Патрик Ф. **И**

Masaryk, Tomas Garrigue – *see: Масарик, Томаш*
Markwart, J. – *see: Маркварт, И.* Д38
Mauro (Mavro) Orbini – *see: Орбини, Мавро*
Miklosic, Fran – *see: Миклошич, Франьо* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
Mikkola, J. – *see: Микола, И.* Д38

Orbini, Mauro (Mavro) – *see: Орбини, Мавро* КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)

Palacky, Frantisek – *see:* Палацки, Франтишек, *учен*

Racki, Franjo – *вж: Рачки, Франьо*
Romanus I Lecapenus – *see: Роман I Лакапин*

Safarik, Pavel Jozef – *see: Шафарджик, Павел*
Simeon Metaphrastes – *see: Симеон Метафраст*
Sisic, F. – *see: Шишич, Ф.* Д49
Skorpil, Karel Vaclav – *вж: Шкорпил, Карел*

Photius I – *see: Фотий*

Tcokos – *see: Цок* Д40, 41

ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ И ИНСТИТУЦИИ

Вж: бел. към **Именния показалец (***с. 12-13***)**.
Съкращение: *р. – река.*

Абоба КМ (Ф. И. Успенски)
Азовско море Д32, 52
Атина Д8

Балкански Близкоизточен институт Д7
Балкански полуостров[64, 119, 121, 122] Д5, 12, 29, 30, 34, 44 [25] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле)
БАН[3, 4, 21, 26, 27, 29, 32, 36, 37, 39, 48, 54, 60, 64, 70, 103, 104, 106, 110, 213] Д7, 14 [22, 23, 26, 29, 49, 65] КМ (М. С. Дринов) (И. Дуйчев) (П. С. Мутафчиев) (П. Ников) (М. Г. Попруженко) (К. Тодорова-Златарска) (Ф.

И. Успенски) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Берлин КМ (А. Иширков) (К. Тодорова-Златарска) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Библиографски институт[49] Д8
Бистрица, р. Д50
Браила Д25 КМ (К. Тодорова-Златарска)
България[56, 77,78, 167, 170, 178, 181, 276] Д7, 8, 12, 13, 20, 23, 25, 27, 30, 31, 35, 37, 38, 39, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 50, 51 [5, 13, 17, 52, 57, 60, 68] КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (П. М. Бицилли) (В. Г. Василевски) (М. С. Дринов) (К. Иречек) (А. Иширков) (Н. П. Кондаков) (В. И. Ламански) (П. С. Мутафчиев) (П. Ников) (М. Г. Попруженко) (К. Тодорова-Златарска) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Български археологически институт КМ (П. М. Бицилли) (М. Г. Попруженко)

Вардар, *р.* Д50
Варна Д34, 39 КМ (П. Ников)
Велико Търново (В. Търнова)[23] Д3, 4, 18, 47 [64] КМ (А. Иширков) (В. И. Ламански) (К. Тодорова-Златарска)
Виенски университет КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (П. Ников)
Византийска империя – *вж: Византия* Д30, 33, 34, 36, 37
Византия[44, 97, 213, 229] Д13, 16, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 50, 51, 52 [23, 47] **КМ** (В. Г. Василевски) (В. И. Ламански) (П. С. Мутафчиев) (Ф. И. Успенски)
Висше училище в София – *вж: Софийски университет „Св. Климент Охридски"*[58] Д1, 6, 10, 11, 15 КМ (В. И. Ламански) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Воден Д50
Военна академия в София – *вж:* Военно училище в София[52] Д7
Военно училище в София – *вж:* Военна академия в София Д7 КМ (К. Тодорова-Златарска)
Втора българска държава[115] Д13, 20, 21, 27 КМ (Интервюиране на 7.11.2021 г.на проф. д-р Милен Куманов по *историографските* въпроси, свързани с темата) (Ф. И. Успенски)

Германия[27] Д6 КМ (А. Иширков) (К. Тодорова-Златарска)
Гърция Д11

Далмация Д49
Дон, *р.* Д32, 52
Дружество за българо-чехословашка взаимност Д8
Дунав, *р.*[161] Д34, 35, 46, 47
Дурацо[79]

Еленско Д3

Златарица Д3 КМ (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Източна Европа Д16 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (М. С. Дринов) (Н. П. Кондаков) (В. И. Ламански) (П. Ников) (К. Тодорова-Златарска)
Източна римска империя – *вж: Византия* Д32
Историко-филологически факултет Д5, 6 КМ (П. М. Бицилли) (В. Г. Василевски) (А. Иширков) (В. И. Ламански) (П. С. Мутафчиев) (П. Ников) (М. Г. Попруженко) (Ф. И. Успенски) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Карлов университет КМ (Н. П. Кондаков)

Ларинска гимназия КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (В. И. Ламански)
Лайпциг КМ (А. Иширков)
Лясковец Д4
Лясковския манастир КМ (А. Иширков) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)

Маджарско Д16
Македония Д50 КМ (И. Дуйчев) (А. Иширков) (П. С. Мутафчиев) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски)
Македонски научен институт КМ (П. Ников) (М. Г. Попруженко)
Международен комитет за исторически изследвания Д7
Меотида – *вж: Азовско море* Д32
Мъглен Д50
Мюнхен КМ (П. Ников)

Новорусийски университет КМ (П. М. Бицилли) (Н. П. Кондаков) (М. Г. Попруженко) (Ф. И. Успенски)

Одеса[89, 93] КМ (П. М. Бицилли) (Н. П. Кондаков) (М. Г. Попруженко) (Ф. И. Успенски)

Пазарджик[70]
Петербургски университет Д5
Петропавловска семинария – *вж: Петропавловско духовно училище* Д18 КМ (А. Иширков) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Петропавловско духовно училище – *вж: Петропавловска семинария* Д4
Плиска Д18 КМ (Ф. И. Успенски)
Полша Д16 КМ (К. Тодорова-Златарска)
Прага Д8 КМ (Н. П. Кондаков)
Преслав Д18, 48 КМ (К. Тодорова-Златарска)
Първа българска държава[118] Д20, 28, 30, 35, 38, 49 54 КМ (Интервюиране на 7.11.2021 г. на проф. д-р Милен Куманов по *историографските* въпроси, свързани с темата) (К. Иречек) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Първа мъжка гимназия КМ (А. Иширков) (В. И. Ламански)

Рим Д11, 45, 46 КМ (И. Дуйчев) (П. С. Мутафчиев)
Римска империя – *вж: Рим*[122] Д32, 38
Румъния Д16
Русе **В**
Русия[15, 27, 46] Д3, 4, 5, 8, 16, 17, 18, 19, 20, 30 КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (П. М. Бицилли) (В. Г. Василевски) (М. С. Дринов) (А. Иширков) (В. И. Ламански) (М. Г. Попруженко) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Руски археологически институт КМ (Ф. И. Успенски)

Санкт Петербург КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (К. Тодорова-Златарска) (Ф. И. Успенски) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Санктпетербургски университет КМ (В. Г. Василевски) (М. С. Дринов) (Н. П. Кондаков) (В. И. Ламански) (К. Тодорова-

Per aspera ad astra!

Златарска) (Ф. И. Успенски)
Свободен университет – Балкански Близкоизточен институт Д7
Софийски университет „Св. Климент Охридски" Д2, 10, 18 [51] КМ (П. М. Бицилли) (М. С. Дринов) (И. Дуйчев) (А. Иширков) (Н. П. Кондаков) (П. С. Мутафчиев) (П. Ников) (К. Тодорова-Златарска) (Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски)
Славянско дружество Д8 КМ (В. И. Ламански)
Софийска духовна семинария Д7 КМ (М. С. Дринов)
София[42] Д4, 8, 10, 15 КМ (П. М. Бицилли) (М. С. Дринов) (И. Дуйчев) (А. Иширков) (П. С. Мутафчиев) (Ф. И. Успенски) (К. Тодорова-Златарска)
Средец – *вж: София* Д50
Стара планина Д34, 47
Струмица Д50
Струмишка област Д43
Сърбия Д16, 43 КМ (Ф. И. Успенски)
Съюз на славянските академии Д8

Танаис, *р.* – *вж: Дон* Д32
Тивериуполска област – *вж: Струмишка област* Д43
Турция Д16 КМ (П. С. Мутафчиев)
Търново – *вж: Велико Търново*[23] Д3, 4, 18, 47 [64] КМ (А. Иширков) (В. И. Ламански) (К. Тодорова-Златарска)
Търновска епархия Д3

Урал, *р.*[137]

Флоренция КМ (В. Г. Василевски) (П. С. Мутафчиев)

Харковския университет КМ (Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле) (Н. П. Кондаков)

Цариград[7, 9, 90, 94] Д3, 39, 45, 46, 51, 54 КМ (П. С. Мутафчиев) (Ф. И. Успенски)

Черно море Д34
Чехословакия КМ (Н. П. Кондаков) (К. Тодорова-Златарска)

ПОКАЗАЛЕЦ НА ПЕРИОДИЧНИТЕ ИЗДАНИЯ

Вж: бел. към **Именния показалец (***с. 12-13***)**.

Алманах на Софийски университет[35, 36, 57] [39]

Българска сбирка [19]
Български преглед[58] [11, 13, 34]
Български старини[83]

В. Търново[23] [64]
Вечерни новини[2] [58]

Годишник на Българския библиографски институт[49] [50]
Годишник на Свободния университет [70]
Годишник на Софийския университет[5, 40, 43] [25,63]
Годишник на Софийския университет. Историко-филологически факултет[77, 109, 237] [2, 32, 56, 57]
Годишник на Софийския университет. Философско-исторически факултет[273] [61]

Духовна култура[215] [31]

Зора [67]

Известия на Българското археологическо дружество [24]
Известия на Българското историческо дружество[127, 195, 274] [1, 71]
Известия на Института за история[276] [38, 60]
Известия на Историческото дружество[1, 3] [27, 55]
Известия Русского археологического института[173]
Известия на Семинара по славянска филология[79] [7]
Исторически преглед[112, 128, 271] [3, 4, 6, 62]

Летопис на Българското книжовно дружество [18]
Летопис на БАН[4, 48, 213] [23, 29, 65]

Македонски преглед[228] [33]

Отечествен фронт[2] [35]

Периодическо списание[75, 154, 163, 167, 201] [12, 15]
Преглед[17, 215, 225] [20, 66]
Просвета[283] [54]

Сборник народни умотворения, наука и книжнина[274] [9]
Седмичен преглед [30]
Списание на БАН [22, 26]

Философски преглед[78] [52]

Гласник Скопског ученог друштва [36]
Гласник Српске Краљевске Академије[234] [8]

The **E**nglisch Historical Reiew[194]

Jugosloenski istoriski casopis[1] [37]

П О К А З А Л Е Ц Н А А Р Х И В И Т Е

Вж: бел. към **Именния показалец (***с. 12-13***)**.

Архив на БАН, ф. N 9[3, 4, 21, 24, 25, 26, 27, 29, 32, 36, 37, 60, 64, 70, 103, 104, 106, 110] [49] **С**года[28, 41, 43]

V. СЪЗДАВАНЕ НА *СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА *ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА НЕГОВИЯ АВТОР*

КРЪГЛА МАСА *„ЗЛАТАРИКА”*

XVII Студентска научна виртуална конференция на УниБИТ
с международно участие
„Информация – интеракции – просветление” –
„Information – interactions – enlightenment”
(девиз: *„Човекът е мярка за всички неща” –*
***„Homo tensura omnium rerum”*)**
(21.05.2021 г.)
и
XVIII Студентска научна виртуална конференция на УниБИТ
с международно участие
„Информация – етика – милосърдие” –
„Information – ethics – caritas”
(девиз: *„Не научим ли нищо,*
то и следващият свят ще е същият като сегашния –
с все същите граници и все същите оловни тежести,
които трябва да преодоляваме.”–
„We choose our next world through what we learn in this one.
Learn nothing, and the next world is the same as this one,
all the same limitations and lead weights to overcome.”
(20.05.2022 г.)

(Справочно-информационна ризома, структурирана от
кратки биографични бележки на персоналните
и научни коментари)

Научните коментари направи през януари – май 2021 г. проф. д-р Милен Куманов,

които записа интервюиралата го на 7.11.2021 г.
Цветана Йовчева

Биографичните бележки на персоналиите
с приложения изобразителен материал
подготвиха студентите от II (2021) и III (2022) зад. курс
от специалност „Библиотекознание и библиография”,

участвали в проучването:
Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Деница Славова, Калина Събева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова

Експерти:
акад. проф. д.и.н. Васил Гюзелев – обща редакция
проф. д-р Патрик Льокак – научна редакция
проф. д-р Милен Куманов – научна редакция
проф. д.п.н. Александра Куманова – обща, методологична и библиографска редакция
доц. д-р Никола Казански
ас. д-р Николай Василев – обща, езикова и историографска редакция

• *Е*-библиотека *„ЗЛАТАРИКА”* (Справочно-информационна ризома, структурирана от кратки биографични бележки на персоналиите и научни коментари) / Научните коментари направи **проф. д-р Милен Куманов*** (Институт за исторически изследвания при БАН), които записа интервюиралата го през м. януари – май 2021 г. **Цветана Йовчева*** (II курс, зад. – спец. ББ); Биографичните бележки на персоналиите с приложения изобразителен материал подготвиха студентите от II зад. курс от специалност „Библиотекознание и библиография”, участвали в проучването: **Венета Борисова*, Весела Георгиева*, Дарина Георгиева*, Деница Славова*, Калина Събева*, Мая Ангелова*, Недялко Янков*, Тоня Стоянова*, Теодора Димитрова*, Тодор Тошев*, Цветана Йовчева*, Цветелина Стоянова* (В съответствие със Сигнификацията на изследванията на членовете на Студентското научно общество при УниБИТ със звездичка /*/ се отбелязват имената на студентите, чиито разработки са приети за публикация**. – *Бел. ред. – Н. В.*)**
3819-3834

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ:
1. Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски ;
(Текст, бележки и библиография) / **Милен Куманов** ;
записала **Цветана Йовчева**
3820

2. Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле
(Текст, бележки и библиография) / **Милен Куманов** ;
записала **Цветана Йовчева**
3821

ПРЕДСТАВЯНЕ ПО ПЕРСОНАЛИИ
3. Учителите на проф. Васил Николов Златарски – проф. Владимир Иванович Ламански
(Кратка биографична справка) / **Деница Славова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3822

4. Учителите на проф. Васил Николов Златарски – проф. Василий Григориевич Василевски
(Кратка биографична справка) / **Дарина Георгиева** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3823

5. Проф. Васил Николов Златарски и проф. Фьодор Иванович Успенски
(Кратка биографична справка) / **Весела Георгиева** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3824

6. Акад. Никодим Павлович Кондаков – руски колега и приятел на проф. Васил Златарски
(Кратка биографична справка) / **Мая Ангелова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3825

7. Проф. Михаил Георгиевич Попруженко – руски колега и приятел на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Венета Борисова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3826

8. Проф. Пьотр Михайлович Бицилли – руски колега и приятел на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Тоня Стоянова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3827

9. Проф. Марин Дринов и проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Цветана Йовчева** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3828

10. Проф. Константин Иречек и проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Калина Събева** ; Научен коментар, бележки и библиография /
Милен Куманов ; записала **Цветана Йовчева**
3829

11. Проф. Анастас Иширков – колега и приятел на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Теодора Димитрова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3830

12. Проф. Петър Ников – колега и следовник на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Цветана Йовчева** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3831

13. Проф. Петър Мутафчиев – възпитаник, колега и следовник на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Недялко Янков** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3832

14. Акад. Иван Дуйчев – най-младият следовник на проф. Васил Златарски (Кратка биографична справка) / **Цветелина Стоянова** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов ;** записала **Цветана Йовчева**
3833

15. Проф. Васил Златарски през погледа на своята дъщеря Креса Златарска-Тодорова (Кратка биографична справка) / **Тодор Тошев** ; Научен коментар, бележки и библиография / **Милен Куманов** ; записала **Цветана Йовчева**
3834

ОБЩО ПРЕДСТАВЯНЕ

(*Срв. и: с. 25-27 , 190-217 на наст. изд.***)**

1. Щрихи към портрета на проф. Васил Николов Златарски

Милен Куманов

записала **Цветана Йовчева**

След проф. Марин Стоянов Дринов (20.10.1838 – 28.02.1906) проф. Васил Николов Златарски (27.11.1866 – 15.12.1935) е вторият школуван български историк, който посвещава целия си живот на изучаване на миналото на българския народ.

Още като юноша В. Н. Златарски проявява жив интерес към учението. Това става причина по-големите му братя – Александър Николов Златарски (1851-1926), Георги Николов Златарски (1854-1909) и Стефан Николов

Златарски (1862-1912) – да удовлетворят неговото желание да получи солидно образование. Поради ранната смърт на баща им, Даскал Никола Златарчето (от Златарица) семейството го изпраща в Санкт Петербург, където по онова време се намира брат му Стефан – офицер в руската армия, поел издръжката на бъдещия учен.

В. Н. Златарски заминава за Русия едва 14-годишен с благословията на епископ Иларион Макариополски (1820-1875), като възпитаник на Петропавловската семинария при Лясковския манастир и като внук на Поп Васил.

В Санкт Петербург В. Н. Златарски учи първоначално в знаменитата Ларинска гимназия, след което постъпва и в Императорския Университет. Има рядкото щастие да следва в най-авторитетното руско висше учебно заведение, в което преподава цяло съзвездие от видни руски учени. Там той установява по-близки интелектуални отношения с професорите Владимир Иванович Ламански (1833-1914) – славист и Василий Григориевич Василевски (1838-1899) – византолог. Първият от тях става и научен ръководител на разработената от В. Н. Златарски магистърска теза. Като ученик и студент В. Н. Златарски съсредоточава цялото си внимание върху преките си учебни занимания. Следи, разбира се, и обществения живот в империята, но не се намесва по никакъв начин в него.

Към този принцип той се придържа неотклонно и след завръщането си в България (1891). Желанието му е да се занимава с наука и с нищо друго. Специализира археология в Берлин (1893-1895). Вниманието му е насочено към единственото у нас Висше училище, което скоро след това ще се преобразува в Университет (1904). В него В. Н. Златарски полага началото на изучаването на българската история. Там той е преподавател почти цели четири десетилетия (1895-1933), когато – поради заболяване – е принуден да напусне професорската си катедра.

Като преподавател В. Н. Златарски се отдава и на изследователска дейност. Погледът му е обърнат към ранните периоди на българската история и най-вече – към Средновековието.

В продължение на 45 години В. Н. Златарски оставя зад себе си 217 научни публикации – книги, статии и студии, които обобщава в капиталния си труд *„История на българската държава през Средните векове"* – в 4 тома (1. изд. 1918-1927 ; 2. изд. ; 2. изд. 1970-1972), който, за съжаление, не успява да завърши поради настигнала го смърт.

По признание на съвременната българска историография (медиевистите проф. Александър Колев Бурмов /2.02.1911 – 3.09.1965/, проф. Петър Христов Петров /31.07.1924-), по-голяма научна стойност имат изследванията на В. Н. Златарски върху историята на Първата българска държава (VII-XI в.). Именно в тях той проявява отличните си качества да издирва, събира и обнародва оскъдните извори за родната ни средновековна история. И това не е негова самоцелна дейност.

Като учен В. Н. Златарски добре знае, че в процеса на историческото познание има два важни етапа –анализ и синтез, което на практика означава, че преди да се пристъпи към втория, следва да се извърви дългият път на първия.

Това негово разбиране се приема и от някои от неговите ученици и последователи – проф. Петър Попов Ников (19.05.1884 – 15.11.1938) и младия тогава, в бъдеще – акад. Иван Симеонов Дуйчев (18.04.1907 – 24.04.1986).

Единствен, който се отклонява от този начин на мислене, е проф. Петър Стоянов Мутафчиев (4.07.1883 – 2.05.1943) – автор на *„История на българския народ"* – в 2 тома (1. изд. ; 2. изд. ; 3. изд.), в която обобщава постиженията на българската историческа наука (историографията) до началото на 40-те г. на XX в.

Необходимо е да се признае, че това той прави изключително сполучливо. Изложеното в никакъв случай не означава, че проф. П. С. Мутафчиев е бил твърд противник на изследвания на конкретни личности и събития от миналото на България в периода VII-XIV в., тъй като сам е автор на не малък брой изследвания: *„ Владетелите на Просек. Страници из историята на българите в края на XII и началото на XIII в."* (1913), *„Съдбините на Средновековния Дръстър"* (1927), *„Произходът на Асеневци"* (1928) и др.

Заветът на В. Н. Златарски продължава да бъде в сила и се следва неотклонно и от по-следващите генерации български историци. Не случайно преобладаващото число публикации от края на Втората световна война принадлежи на аналитичния метод.

Поради идеологическите разбирания на управляващите след 9 септември 1944 г. до края на 80-те години на миналия век вниманието на по-голямата част от младите български историци е насочено към проблемите на новата и най-нова история – периоди, с които по времето на проф. В. Н. Златарски се занимават т.нар. историци – популяризатори (Никола Станев /1862-1949/, Иван Кепов /1870-1938/, Иван Пастухов /1876-1961/ и др.).

До Втората световна война историците от академичната общност предпочитат да се вглеждат в средновековната и античната епоха (и само в някои редки случаи – и в историята на българския народ по време на османското владичество) по простата причина, че тези епохи са „кристализирали исторически". По това време на следосвобожденската епоха се гледа пренебрежително, тъй като развиващите се в нея събития са твърде близко и повечето от участващите в тях лица – в качеството

им на партийни лидери, министри и пр. – са сред живите, което пречи да бъдат подлагани на обективен анализ. Когато човек надникне в публикациите на В. Н. Златарски, той остава удивен от един необичаен факт. Самият В. Н. Златарски се счита за продължител на делото на проф. Марин Дринов, който като изследовател сам се занимава повече с историята на славяните през средните векове. Вместо да продължи този път, В. Н. Златарски насочва вниманието си към прабългарите – техния произход и роля в живота на средновековната българска държава.

Именно в това направление В. Н. Златарски оставя цяла поредица от изследвания, които – макар и написани преди повече от столетие – и до днес не са загубили своята голяма научна стойност. Въпреки появилите се приживе и след смъртта му публикации по същата материя от други автори (Йордан Венедиков /1871-1954/; Димитър Крънджалов /1907-1971/; Веселин Бешевлиев /1900-1992/; Александър Бурмов /1911-1965/; Петър Хр. Петров /1924-/; Васил Гюзелев /1936- / и др.), може определено да се каже, че стореното от тях не е особено много, поради което именно изследванията на В. Н. Златарски остават и до днес един от надеждните източници за българската история.

Погледнато в чисто човешки план, отличителна черта на проф. В. Н. Златарски е неговата пословична скромност. Той е бил избиран за декан на Историко-филологическия факултет (1906-1907 и 1920-1921) и за ректор (1913-1914 и 1924-1925) на Софийския университет. На тези отговорни постове съвестно е изпълнявал своите административни задължения, без да ги прехвърля на друг. Избягвал е по всякакъв начин намеса в политическия живот на страната. Странял е и от Двореца. И всичко това е резултат от разбирането му, че като изследовател и преподавател той следва да е обърнат изцяло към научната и педагогическата работа. За другото – си „имало други хора" *(Крилат израз на В. З. – Бел. М. К.)...* Всъщност такова е разбирането и на по-голямата част от неговите колеги. Известен е следният случай с акад. Михаил Арнаудов (1878-1978).

В края на XIX или началото на XX в. княз Фердинанд (1861-1948) му направил предложение да го назначи за началник на своята канцелария. Професорът му отказал със следните думи: „Ваше Царско Височество, аз съм преподавател и не мога да стана чиновник, дори и на такава служба като тази, която ми предлагате".

Тогава князът се обърнал към него с молба: „А можете ли да станете учител на моите деца?" Професорът отговорил: „Разбира се, това е моята професия".

От спомените на дъщерята на проф. В. Н. Златарски – Креса Василева Златарска-Тодорова (1901-1987) узнаваме, че баща й е бил канен два пъти за министър и пълномощен министър – предложения, които той е отклонил по категоричен начин. Също така отклонил и молбата на цар Борис III (30.01.1894 – 28.08.1943) дъщеря му, която била вече завършила романска филология в Софийския университет, да стане учителка на съпругата на монарха – италианската принцеса Йоанна Савойска (1907-2000). Наложената идеологическа стагнация след края на Втората световна война дава своето отражение върху научното наследство на проф. В. Н. Златарски. За един период от около 20 години то е забранено да се ползва от младите български медиевисти. Това не пречи на някои от най-видните през това време историци да се прекланят пред неговата личност и делото му. Един от споменатите – проф. А. К. Бурмов си позволява открито да говори, че В. Н. Златарски е най-ярката личност, по която се равняват останалите български историци.

За щастие, периодът на забвението на В. Н. Златарски е изживян и още в началото на 60-те г. на XX в. тази абсурдна мярка е преодоляна. Макар ученият да е окачествяван като един от първите „буржоазни" историци, той се превръща в обект на изследвания.

Първоначално изследването на делото и личността на проф. В. Н. Златарски е направено в една студентска дипломна работа *„Проф. Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава"*, защитена на 25 юни 1965 г. Автор на проучването е бъдещият историк на новата българска история Милен Костадинов Куманов (13.02.1942 – 22.11.2021). Научен ръководител на дипломната работа е проф. П. Х. Петров, а рецензент на труда е акад. *(тогава:* ас.) Васил Тодоров Гюзелев (19.10.1936-). След повече от едно десетилетие, през 1978 г. се появява и публикацията на Мария Николова Велева *(Васил* ***Златарски*** като историк на българската историческа наука. // *Изв. Бълг. ист. д-во.* – 1978, Т. 32, с. 305-313).

Направеното, разбира се, е крайно недостатъчно. По-важното е, че вече е поставено началото.

Проф. В. Н. Златарски все още очаква своя бъдещ изследовател и рано или късно такъв ще се появи. Цитираните проучвания на проф. М. К. Куманов и проф. М. Н. Велева за живота и творчеството на проф. В. Н. Златарски, за съжаление, не намират по-нататъшни продължители. Работата на М. К. Куманов представлява единственото обстойно комплексно проучване за изследователския феномен (обект и метод на изследване на В. Н. Златарски и биобиблиографиране на учения с привличането на архивни материали за персоналията).

Младият тогава биобиблиограф, архивист и историограф на В. Н. Златарски установява лични дълготрайни отношения със семейството на персоналията и става постоянен гост в обществото на Креса Василева Златарска-Тодорова.

Изложената тук историография на рецепцията на В. Н. Златарски в българската наука следва да бъде посочена като своеобразна интеракция (диалог) на личности през времената за творческото наследство на проф. В. Н. Златарски.

Очевидната все още начална фаза на проучването на проф. В. Н. Златарски прави изключително актуална задачата – да се обърне сериозно внимание на справочно-информационната база на първото за сега обстойно архивно и по следите на живите наследници на персоналията изследване – дипломната работа за учения, създадена от М. Куманов.

Per aspera ad astra!

Публикацията на тази дипломна работа е осъществена по академичните правила на боравене с първоизточник, извлечен от личния архив на В. Н. Златарски, предаден на съхранение в Научния архив на Българската академия на науките (НА БАН).

Библиографските описания на представените в труда архивни материали от личния архив на проф. В. Н. Златарски, съхраняван в НА БАН, както и привлечените към анализа на изследването документални източници, са поднесени по съвременните правила.

Към публикацията на дипломната работа на проф. М. Куманов са създадени от студентката Цветана Йовчева (която е създател на компютърния набор на труда, Именен показалец, Географски показалци, Показалец на периодичните издания, Показалец на архивите) (м. февруари – март 2022 г.).

По невралгичните проблеми на проблематиката на дипломната работа е взето интервю от Цветана Йовчева от проф. М. Куманов (7.11.2021).

3820

2. Българската историческа наука до появата на проф. В. Н. Златарски на историческото поле

Милен Куманов

записала **Цветана Йовчева**

Неписано право за всеки изследовател, когато той пристъпва към проучване на каквато и да е област в човешко знание, е да се запознае обстойно с постиженията на своите предшественици. Това правило важи с пълна сила и за проф. В. Н. Златарски.

Ако приемем установеното в българската историография становище, че родоначалник на българската историческа наука е атонският йеромонах Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773), написал бележитата *„История славянобългарская..."* в 1762 г., ще видим, че българската историческа наука има зад гърба си малко повече от столетие съществуване до момента, когато проф. В. Н. Златарски стъпва на историческото поле на изследване в средата на XIX в.

Следва да се спрем на предисторията на този факт съвсем накратко: *защо* той и *как* се насочва към историческата наука.

Най-важен източник за това е мемоарното съчинение на неговата дъщеря Креса Златарска-Тодорова, което е най-добрият справочно-информационен източник за житейския и творческия път на учения.

От изнесеното от нея е видно, че в тази насока най-важна роля изиграват тримата му по-големи братя –Александър, Георги и Стефан, тъй като баща му – даскал Никола Попвасилев Златарски (1822-1875), виден наш възрожденски деец, умира когато В. Златарски е едва деветгодишен[1].

Макар и твърде далече от историческата наука, братята на В. Златарски, виждайки неговата наклонност към ученето, решават да направят всичко възможно, за да получи той солидно образование. Тъй като детско-юношеският период на В. Златарски съвпада с периода, когато България изживява последните си възрожденски години и навлиза в началния период на следосвобожденското си развитие, и тримата братя решават той да продължи образованието си в чужбина. Изборът им пада върху Русия – не само защото повечето от българчетата още до Освобождението учат в тази страна, а и защото единият от братята – Стефан – по онова време служи в руската армия и предлага да поеме неговата издръжка.[2] Така младият 14-годишен Васил се озовава в руската столица. Тъй като той нямал още завършено средно образование, бил записан в прочутата Четвърта Ларинска гимназия на Санкт Петербург. Както в Западна Европа, така и в Русия в средните учебни заведения особено силно се наблягало на класическото образование, което всъщност предопределя и по-нататъшното ориентиране на В. Златарски към историческата наука.

„История на българите" на Константин Иречек прочита на руски език, и точно това произведение става определящо за неговия житейски творчески избор на изследовател на българската история. Именно с такава нагласа В. Златарски постъпва като студент в Санктпетербургския Императорски университет – едно от първите и най-реномирани висши учебни заведения в Русия[3]. В. Златарски остава силно изненадан от големия интерес на руската историческа славистическа наука към миналото на балканските славянски народи, в това число – и към българския народ. Впечатлен е от трудовете на Юрий Венелин (1802-1839)[4] и от пътуванията на Виктор Иванович Григорович (1815-1876) в българските земи в средата на 40-те години на XIX в.[5].

Не по-малко впечатление му правят и многобройните публикации на руски учени за делото на Светите братя Кирил и Методий[6].

Окончателно В. Златарски се ориентира към проблемите на историческото минало на българите под влиянието на двама от своите професори – Владимир Иванович Ламански (1833-1914) – славист[7] и Василий Григориевич Василевски (1838-1899) – византолог[6]. Първият от тях дори дава съгласието си да му стане и

ръководител на магистърска теза.

Като студент В. Златарски има възможност да се запознае и с постиженията на западната славистична наука към миналото на българския народ. Той изучава съчиненията на монаха – игумен Мавро Орбини (Mauro /Mavro/) Orbini, 1563-1614)[9] и историка Цезар Бароний (Caesar Baronius, 1538-1607)[10], които използва при написването на своята *„История ..."* Св. о. Паисий Хилендарски.

Имайки възможността да работи в университетската и другите големи библиотеки в Санкт Петербург – Императорската и на Руската академия на науките, В. Златарски получава уникален достъп до съчиненията на италианския църковен историк Йосиф Асемани (Ioseph Simonius Assemanus, 1687-1768)[11] – префект на Ватиканската библиотека, немския изследовател Йохан Щритер (Johann Gotthilf Stritter, 1740-1801)[12], английския византолог Едуард Гибън (Edward Gibbon, 1737-1794)[13], словака –историограф Павел Шафарик (Pavel Jozef Safarik, 1795-1861)[14] и словенеца – историк Франьо Миклошич (Fran Miklosic, 1813-1891)[15] и др.

Разбира се, особено голямо внимание В. Златарски отделя на постиженията на прдставителите на българската историческа наука. Той изучава задълбочено не само произведенията на по-видните от тях в лицето на Св. о. Паисий Хилендарски[16] и епископ Св. Софроний Врачански (1739-1813)[17], но и на някои по-малко известни техни съвременници като йеросхимонах Спиридон (1740-1824) – автор на *„История в кратце"*, написана във втората половина на XVIII в., която по-късно В. Златарски издава, и по такъв начин я прави достъпна не само за професионалните историци в България, но и за широката българска общественост, която проявява интерес към миналото на българския народ[18]. В. Златарски познава и историческите трудове на някои от най-видните наши възрожденски дейци: Георги С. Раковски (1821-1867)[19] и Гаврил Кръстевич (1820-1898)[20]. Същото може да се каже и за съчиненията на Васил Априлов (1789-1847)[21], Спиридон Палаузов (1818-1872)[22] и др., които живеят по това време в Русия.

В българската историография е застъпено гледището, че с изключение на В. Априлов и Спиридон Палаузов, съчиненията на другите посочени *по-горе* лица се отнасят към етапа на националния романтизъм, отличителната черта на които е не толкова писането на обективни научни трактати, предназначени за ограничен кръг от българското общество, а на такива съчинения, които със своя пламък следва да ангажират колкото е възможно по-голям слой от българската общественост и да я въвлекат в борбата за извоюване на църковна и политическа свобода[23]. В тази насока с по-общо признание на българските историографи отличават *„История славяноболгарская ..."* на Св. о. Паисий Хилендарски и съчиненията на Г. С. Раковски.

Следва да се подчертае, че още преди Освобождението, романтичният етап изживява своето време и на негово място бавно, но сигурно се появява следващият, наречен критичен, който се отличава от предишния по това, че неговите представители се отнасят критично към ползваните от тях източници: В. Априлов и Спиридон Казанджиев[24].

Според нас главна заслуга за утвърждаването на критичния етап изиграва младият чешки историк проф. Константин Иречек (Konstantin Josef Jirecek, 1854-1918), който е автор на първата *„История на българите"*, излязла на чешки и немски език в началото на 70-те г. на XIX в.[25], и българският учен проф. Марин Дринов (1838-1906), спечелил в българската историопис името си на „първия български школуван историк", преди още да постъпи като преподавател в Харковския университет, който получава известност в западната и руската славистична наука като изследовател на историята на славянските народи в Европа, и по-специално – на Балканския полуостров. В тази насока М. Дринов продължава своята дейност и след като става преподавател в Харковския университет[26]. Както се знае, проф. М. Дринов временно прекъсва преподавателските си и изследователските си задължения по време и непосредствено след Руско-турската война (1877-1878), когато е привлечен в състава на Гражданската канцелария на княз Александър Михайлович Дондуков-Корсаков (1829-1893), където му е поверено управлението на Просветния отдел[27].

След изтичане на срока на дейността на Временното руско управление в България, въпреки отправените му настоятелни покани да остане на работа в Княжеството, М. Дринов отказва и се завръща в Харков, където остава до края на живота си. Бидейки вън от България, той обаче следи с голямо внимание нейното обществено-политическо, стопанско и особено – културно развитие. Досегашните публикации не дават отговор на въпроса: кога е установено личното познанство на В. Златарски с известния свой предшественик. Едно е безспорно, че през 90-те години на XIX в. това вече е несъмнен факт, тъй като проф. М. Дринов откликва на повика на младия български учен и го подпомага в конкретното начертаване на проблемите на българската история, с които В. Златарски се заема в своята изследователска дейност[28].

В. Златарски установява тесни връзки и с проф. Константин Иречек, който – както и проф. Марин Дринов – е не само изследовател на историческото минало на българите, но взима непосредствено участие в изграждането на възобновената българска държава и особено – в изграждането на българското образование.

Подобно на проф. М. Дринов, въпреки отправените му предложения да остане в Княжеството, и К. Иречек отказва и продължава изследователската си дейност във Виенския университет. Личните контакти между историците продължават до смъртта на К. Иречек (януари 1918). Богатият Личен архив на проф. В. Златарски съдържа десетки документални материали за отношенията между двамата професори, но най-значителният факт е издаването на български език на ***„История на българите",*** допълнена от К. Иречек и публикувана под научната редакция на В. Златарски (1929)[29].

Краткото изложение показва по недвусмислен начин, че въпреки постиженията на редица български и

Per aspera ad astra!

чуждестранни изследователи българската историческа наука се е намирала в своя младенчески стадий на развитие. Предстоят да се изследват различните й хронологически периоди. Предпочитанието на В. Златарски пада върху средновековната българска история, на проучването на която той посвещава всичките си сили като изследовател. Като всеки млад и начинаещ изследовател той си поставя задачи, надхвърлящи възможностите на такъв работохолик, какъвто е самият той. Неуморната му дейност се отразява твърде зле върху здравословното му състояние и той умира на 69-годишна възраст, без да успее да осъществи гигантските се творчески намерения.

Писани преди повече от столетие, някои от работите на В. Златарски търпят корекции от по-късната генерация изследователи. Такъв например е случаят с годината на основаването на българската дъжава, за която той приема 679 г. Има и публикации, в които застъпва гледища, които днес се отхвърлят изцяло – мястото, където е починал Св. Патриах Евтимий Търновски[30] и др. Като цяло обаче изследователското дело на проф. В. Златарски оставя изключително трайна следа в българската историческа наука, която му определя и мястото на неин патриарх – каквото място е отредено в областта на българската литература за Иван Вазов.

И още нещо: към всички свои предшественици проф. В. Н. Златарски се отнася с подобаваща учтивост, а с някои от тях – като проф. Марин Дринов и проф. Константин Иречек – установява и близки колегиални и приятелски отношения, продължили през целия им живот.

3821

Бележки

[1] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 10-55.

[2] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. *Цит. съч.*, с. 38 и сл.

[3] Марголис, Ю. Д. Отечеству на пользу, а россиянам во славу : из истории университетского образования в Петербурге в XVIII – нач. XIX в. / **Ю. Д. Марголис, Г. А. Тишкин**. – Ленинград, 1988. – 230 с.

[4] *Вж:* Венелин, Ю. Древние и ньнешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении. Москва, 1829, т. 1 и Критические исследования об истории болгар. – Москва, 1849.

[5] Обнародвани в съч. му: „Очерк путешествия по Европейской Турции". – Казань, 1848. –214 с.

[6] Бильбасов, В. А. ***Кирилл*** и ***Мефодий***. – Санкт-Петербург, 1868-1871, т. 1-15.

Воронов, А. Главнейшие источники для истории ***Кирилла*** и ***Мефодия***. – Киев, 1877. – 361 с.

Мальпневский, Ив. *Святыме* ***Константин*** и ***Мефодий***, первоучители славянския. – Киев, 1886. – 483 с. и др.

[7] *Вж за него:* Сборник статей, посвященных почитателям академику и заслуженному *профессору В. И.* ***Ламанскому*** по случаю пятидесятилетия его ученой деятельности : Ч. 1. – Санкт-Петербург : Отд-ние рус. яз. и словесности Имп. Акад. наук и ист.-филол. фак. Имп. С.-Петерб. ун-та, 1907-1908. – Записки Историко-филологического факультета Санкт-Петербургского университета ; Ч. 847.

[8] *Вж:* за него: Литаврин, Г. Г. Василий Григорьевич **Васильевский** – основатель Санкт-Петербургского центра византиноведения (1838-1899). // *Византийский временник,* 1994, Т. 55, Ч. 1, с. 521.

[9] Mauro Orbini. Il regno de gli Slavi hoggi coorrotamente detti Schiavoni. – Pesaro, 1601. – 473 p..

[10] **Caesar Baronius** Annales ecclesiastici a Cristo nato ad annum 1198. – Roma, 1558-1607. – 1193 p.

[11] Assemani Calendaria ecclesae universae. – Rome, 1755. – 6 vols.

[12] *See:* Striter, I. G. Memoria popularium olim ad Danubian. Pontum Euxinum, Paludem Meotidam, Caucasum, Mare Caspium et inde magis ad septentriones incolentim, e Histoirae Scriptorius Bwzanjinae erute et digeste. – Petropoli, 1774, t. 2) – 538 p.

[13] *See:* Gibbon, Eduard. The History of the Decline and Fall of the Roman. – London, 1776-1778. – 6 vols.

[14] *See:* Safarik, P. J. Slovanske starozitnosti. – Praha, 1837. – 1005 p..

[15] *See:* Miklosich, Fr. Monumenta serbica, spectantia historiam Sebiae, Bosniae, Ragusii. – Viennae, 1858. – 580 p.

[16] Паисий Хилендарски. История славяноболгарская о народах и о царех и святих болгарские и всех деяния и бития болгарские. – Одесса, 1893.

[17] Софроний Врачански. Житие и дрдания грешнаго Софрония (Претърпяло редица издания). – София, 2006. – 64 с.

[18] *Вж:* История в кратце о болгарском народе словенском. Сочинися в лето 1792 / Под ред. на В. Н. Златарски. – София, 1900. – 199 с.

[19] *Вж:* Раковски, Г. С. Няколко речи о Асеню първому, великому царю българскому и сину му Асеню второму. – Београд, 1860. – 128 с. и др.

[20] Кръстевич, Гавриил. История българска : Том първий. – Цариград, 1869. – 300 с.

[21] *Вж:* Априлов, В. Е. Болгарския грамот. – Одесса, 1845. – 132 с.

[22] *Вж:* Палаузов, С. Н. Век болгарского царя Симеона. – Санкт-Петербург, 1855. – 166 с.

[23] *Вж:* Бурмов, Ал. Изследвания в чест на *Марин С.* ***Дринов***. – София, 1960, с. 108.

[24] *Вж:* Бурмов, Ал. *Цит. съч.,* с. 109.

[25] Ангелов, Д. *Константин* ***Иречек*** и неговото дело. // *Ист. преглед,* 1955, N 1, с. 100-112;
Ангелов, Д. *Константин* ***Иречек*** и българската историческа наука. // *Чехословакия* и България през вековете. – София, 1963, с. 42-55.

[26] *Вж:* Горина, Л. В. *Марин Дринов* – историк и обществен деец. – София, 2006, с. 42-54.

[27] *Вж:* Атанасов, Ж. Просветната дейност на *Марин* ***Дринов*** през Временното руско управление. // *Год. Соф. унив. Филос.-ист. фак.*, 1957, N 2, с. 59-81.

[28] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. *Цит. съч.,* с. 55.

[29] Иречек, К. История на българите. – София, 1929. – 462 с.

[30] *Вж:* Златарски, В. Н. Где и кога е бил заточен българския патриарх Евтимий. // *Летопис* на Българското книжовно дружество, 6, 1906, с. 101-170.

VI. ВИЗУАЛИЗИРАН АРХИВ НА ПРОУЧВАНЕТО

Илюстрации

Ил. 1. Константин Щъркелов. Проф. Васил Николов Златарски (графика) / с. 25
Ил. 2. Проф. Васил Николов Златарски (фотопортрет) / с. 186
Ил. 3. Проф. Владимир Иванович Ламански (фотопортрет) / с. 192
Ил. 4. Проф. Василий Григориевич Василевски (фотопортрет) / с. 193
Ил. 5. Проф. Фьодор Иванович Успенски (фотопортрет) / с. 194
Ил. 6. Кн. Наталия Григориевна Яшвил. Акад. Никодим Павлович Кондаков (живописно платно, фрагмент) / с. 196
Ил. 7. Проф. Михаил Георгиевич Попруженко (фотопортрет) / с. 197
Ил. 8. Проф. Пьотр Михайлович Бицилли (фотопортрет) / с. 198
Ил. 9. Проф. Марин Дринов (фотопортрет) / с. 199
Ил. 10. Проф. Константин Иречек (фотопортрет) / с. 201
Ил. 11. Проф. Анастас Иширков (фотопортрет) / с. 203
Ил. 12. Проф. Петър Ников (фотопортрет) / с. 204
Ил. 13. Проф. Петър Мутафчиев (фотопортрет) / с. 206
Ил. 14. Акад. Иван Дуйчев (фотопортрет) / с. 208
Ил. 15. Креса Златарска-Тодорова (фотопортрет) / с. 210

VII. БИОБИБЛИОГРАФСКИ ПОРТРЕТИ НА УЧИТЕЛИТЕ, СЪРАТНИЦИТЕ И СЛЕДОВНИЦИТЕ НА В. Н. ЗЛАТАРСКИ

ПРЕДСТАВЯНЕ ПО ПЕРСОНАЛИИ

Научен коментар, бележки и библиография
Милен Куманов

записала **Цветана Йовчева**

3-4. Учителите на проф. Васил Николов Златарски – проф. Владимир Иванович Ламански и проф. Василий Григориевич Василевски

(*Срв.: с. 191-196*)

Деница Славова

Кратка биографична справка

Проф. Владимир Иванович Ламански (1833-1914) е руски писател, езиковед, славист, академик в Санктпетербургската академия на науките. През 1854 г. завършва Санктпетербургския университет, където е ученик на проф. И. И. Срезневски.

В периода 1865-1900 г. е професор по славянски езици в Петербург. През дългия си живот е написал над 160 значими труда в различни области на науката. В периода 1862-1864 г. пътува през славянските страни и пише поредица от произведения, в които се стреми да потвърди и развие славянофилските идеи за великите характеристики на славянското „племе". Той развива идеята за славянско обединение под егидата на руския език като общ книжовен

език на всички славяни.

През 1870 г. публикува докторска дисертация на тема *„Историческо изследване на гръцко-славянския свят на Европа”*, в която дава теория за две цивилизации: гръцко-славянска и романо-германска. Писал е много статии в различни професионални списания. Бил е редактор на географския труд *„Жива античност”*, а също е писал статии и по етнография.

Проф. В. И. Ламански е почетен член на всички руски университети, на всички славянски научни академии, както и на Славянското дружество в България.

През 1887 г. негов студент в Историко-филологическия факултет на Санктпетербургския университет става проф. Васил Златарски. Под вещото ръководство на проф. В. И. Ламански, който ръководи Катедрата по славянски езици и история на славянските народи, и ръководителя на Катедрата по всеобща история – руския византолог Василий Григориевич Василевски, В. Златарски се оформя като историк и изследовател.

Под влиянието на своите учители В. Златарски насочва научните си интереси към проблемите на средновековната българска история. Защитава дисертация през 1892 г. на тема *„Писмата на цариградския патриарх Николай Мистик до българския цар Симеон”,* която става първият му исторически труд (отпечатан в 1894 г.).

Научен коментар

От спомените на Креса Златарска-Тодорова (1901-1987), дъщеря на проф. Васил Златарски, узнаваме, че като дете баща й проявявал силен интерес към ученито.[1]И това не било случайно, тъй като бил роден в семейство с богати възрожденски традиции към просветното дело.

Самият баща на проф. Васил Златарски – Никола Попвасильов Златарски (1823-1875) бил изтъкнат просветен деец и получил известност като „даскал”. За нещастие на малкия Васил, баща му умира, когато той е едва 9-годишен. Тогава грижата за него поели тримата му по-големи братя – Александър, Георги и Стефан.

След като Васил завършил с отличие началното си образование в родния си град Търново *(днес:* Велико Търново), братята решават, че той трябва да учи и по-нататък. И тъй като това ставало в първите следосвобожденски години, когато във възобновената българска държава нямало почти никъде средни училища, Васил можел да продължи образованието си само в чужбина. Изборът на братята му паднал върху Русия – не само защото тази страна привличала погледа на младите българчета от възрожденската епоха, но и поради друго важно обстоятелство. Единият от по-големите братя – Стефан като офицер бил вече на служба в руската армия и изявил желание да поеме издръжката на малкия си брат.[2] Така 15-годишният Васил се оказва в руската столица Санкт Петербург, където постъпва в известната Четвърта Ларинска гимназия.

Следват пет години на неуморен труд и непрекъснати наставления от по-големите му братя. Благодарение на това В. Златарски завършва средното си образование с отличие. Естествено било след това да се завърне обратно в родината си, но жаждата за повече знания го подтиквала да продължи и по-нататък своето образование. А в България липсвало каквото и да било висше училище.

Първият университет в нашата страна възниква едва през есента на 1888 г. под формата на отделен курс към Първа мъжка гимназия, а след това – и като Висше училище, което едва през 1904 г. е преобразувано като университет.[3]

Да учи В. Златарски в някои от западноевропейските университети – нямало материални възможности. Така се стигнало до решението на „семейния съвет” той да стане студент в Санктпетербургския Императорски университет.

Причините за това решение били, че със завършването на средното си образование в Русия той вече владеел отлично руския език. Едновременно получил и солидни познания по двата класически езика – гръцки и латински. И не на последно място: брат му Стефан изявил желание да продължи издръжката му в руската столица.

Сред съществуващите по онова време висши учебни заведения в Санкт Петербург изборът на младия българин пада върху Императорския университет, който бил не само един от най-старите в Русия, но и най-авторитетният, тъй като неговите преподаватели се явявали цветът на руската наука. В Университета Васил Златарски постъпва в Историко-филологическия факултет. Изборът му не е случаен, защото вече има нужното филологическо образование, а в България няма още подготвени специалисти в тази сфера.

Що се отнася до историческата наука – единствен по онова време школуван историк е проф. Марин Дринов, но той е преподавател в

Харковския университет, където останал и след Освобождението на България до края на живота си.

Като студент в Санктпетербургския университет вниманието на Васил Златарски е привлечено към двама от професорите – Владимир Иванович Ламански (1838-1914) и Василий Григориевич Василевски (1838-1899).

Първият от тях е славист и проявява интерес към историята на славянските народи през средните векове, в това число – и към българския народ[4]. Под негово влияние и ръководство Васил Златарски се заема с проучване на преписката между цариградския патриарх Николай Мистик (852 – 15 май 925) и българския цар Симеон I Велики (864-927), която в края на следването си защитава като магистърска теза (докторат). Изборът на темата е изключително важен, тъй като хвърля обилна светлина върху българо-византийските отношения по времето, когато висшият византийски духовник оглавява Цариградската патриаршия – избиран е два пъти за патриарх (от март 901 до 907 и от май 912 до смъртта си през 925 г.) – т.е. във времето, когато между България и Византия се разиграват важни събития и особено – войната между тях, завършила с известната Ахелойска битка от 917 г., при която византийската армия претърпяла жестоко поражение.

В същото време цар Симеон се отличавал не само като изтъкнат военоначалник, но проявявал и голям интерес и към книжовната дейност. Добре известно е, че баща му княз Борис I Михаил – Покръстител (I-та половина IX в. – 2 май 907) решава да го подготви за глава на Българската църква и, поради тази причина, го изпраща да учи в най-знаменитото по онова време учебно заведение във Византия – Магнаурската школа. Благодарение на това обстоятелство цар Симеон получава не само солидно образование, но и отлична представа за политическия и духовния живот във Византийската империя в края на IX в.

Стеклите се след това обстоятелства – отказът на по-големия му брат Расате (Владимир) да продължи политическата линия на техния баща, става причина – вместо да оглави Българската църква, – да застане начело на българската държава.[5]

След завръщането си в България, В. Златарски публикува дисертационния си труд в започналия да излиза по онова време *„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*"[6] и по такъв начин съчинението става известно на българската общественост.

3822

Дарина Георгиева

Кратка биографична справка

Проф. Василий Григориевич Василевски е роден на 21 януари 1838 г. в семейство на селски свещеник. Учил е в Ярославската семинария и в Главния педагогически институт, но – преди да завърши курса си там – той се прехвърля в Историко-филологическия факултет на Санктпетербургския университет. През 1869 г. – след като защитава дисертация – става асистент в същия университет в департамента за Средновековие.

От 18 януари 1874 г. е член на Академичния комитет на Министерството на народното образование. През януари 1890 г. е избран за академик на Академията на науките по руска и византийска история. В Санктпетербургския университет заема Катедрата по всеобща история.

Проф. В. Г. Василевски оказва голямо влияние на проф. В. Златарски, който попада в Русия в момента, когато византологията се намира в истински разцвет.

Под влиянието на проф. В. Г. Василевски В. Златарски е насочен към средновековната българска история

Като непосредствен плод на това влияние е и дисертацията на проф. Златарски „Писмата на цариградския патриарх Николай Мистик до българския цар Симеон" . Проф. В. Г. Василевски умира на 13 май 1899 г. (61 г.) във Флоренция.

Научен коментар

Проф. Василий Григориевич Василевски за онова време е един от най-авторитетните византолози в Русия[7].

Под негово влияние В. Златарски подсилва интереса си към хрониките и други съчинения на византийските историци и писатели през средните векове. Затова, освен към патриарх Николай Мистик, насочва вниманието си и към други византийски автори – патриарх Фотий

(Photius I, 810/820 - 893)[8], император Роман Лакапин (Romanus I Lecapenus, 870-948)[9] и Симеон Метафраст (Simeon Metaphrastes, 900-984).[10]

От Русия В. Златарски се завръща в качеството си на втория – след проф. Марин Дринов – школуван български историк, посветил се на изучаването на средновековната българска история.

От посочените свои учители в Санктпетербургския университет той усвоява важен изследователски принцип: ИСТОРИЯ МОЖЕ ДА СЕ ПИШЕ САМО НА ОСНОВАТА НА ИЗВОРИ.

Тъй като домашните извори за българската средновековна история са твърде малко, следвало да се разчита на чуждестранните.

Поради непосредственото съседство на България с Византия от чуждестранните извори най-голямо значение придобиват византийските. Почти нямало средновековен византийски автор, който да не е отделял повече или по-малко място в своето съчинение и на съседна България.

Към византийските източници – освен проф. В. Н. Златарски – проявяват интерес и неговите наследници в лицето на проф. Петър Мутафчиев (1883-1943) и проф. Иван Дуйчев (1907-1986). Тази традиция продължава и в съвременната българска историческа наука. Един от съвременниците на проф. В. Златарски – акад. Иван Снегаров (1883-1971), на когото е поверено учредяването на Института по история към Българската академия на науките, първата задача, с която се залавя, е издаването на извори за българската история в две поредици – гръцки и латински. Затова събира около себе си млади учени с класическо образование – Михаил Войнов (19051985), Василка Тъпкова-Заимова (1924-2018) и др., които в продължение на години се заемат с издирване и обнародване на съчиненията на византийски и древноримски автори. На свой ред проф. Димитър Ангелов (1917-1996) и Петър Тивчев (1926-1981) подготвят специално издание на *„Подбрани извори за историята на Византия”,* в което включват и съчинения, съдържащи важни сведения и за българската средновековна история.[11]

3823

Бележки

[1] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 34.

[2] Златарска-Тодорова, Кр. *Цит. съч.*, с. 24-31.

[3] *Вж:* Арнаудов, М. История на Софийския университет „Св. Климент Охридски” през първото полустолетие (1888-1938). – София, 1939, с. 203-206.

[4] *Вж:* Сборник статей по славяноведению, составленному и изданному учениками ***Ламанского*** по случаю 25-летия его ученой и профессорской деятельности. – Санкт-Петербург, 1883. – 490 с.

[5] *По-подробно вж:* Гюзелев, В. *Княз* ***Борис I***. – София, 1969, с. 466-471.

[6] *Вж:* Златарски, В. Н Писмата на цариградския *патриарх* ***Николай Мистик*** до българския *цар* Симеон. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 10, 1894, с. 372-428 ; 11, 1894, с. 3-54 ; 12, 1895, с. 121-211.

[7] *По-подробно за него вж:* **Безобразов**, П. В. *В. Г.* ***Васильевский***. // *Византийский временник*, 1899, т. 6, с. 636-658.

[8] *Вж:* Златарски, В. Н. Посланието на цариградския *патриарх* ***Фотий*** до българския *княз* ***Борис*** в славянски превод. – София, 1917. – 64 с.

[9] *Вж:* Златарски, В. Н. Писмата на византийския *император* ***Романа Лакапена*** до българския *цар* ***Симеон***. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 14, 1896, с. 282-322.

[10] *Вж:* Златарски, В. Н. Известията за българите в хрониката на ***Симеона Метафраста*** и ***Логотета***. // *Сб. нар. умотворения, наука и книжнина*, 1909, т. 24, с. 1-161.

[11] *Вж:* Ангелов, Д. Подбрани извори за историята на Византия / **Д. Ангелов, П. Тивчев**. – 4 изд. – София, 1974. – 427 с.

5. Проф. Васил Николов Златарски и Фьодор Иванович Успенски

Весела Георгиева

Кратка биографична справка

Акад. проф. Фьодор Иванович Успенски е руски историк-византолог, археолог, славист.

Има голям принос за развитието на българската археология и медиевистика. Той е сред най-видните

представители на руската историография.

Роден е на 7 февруари 1845 г. в с. Горки, Костромска губерния, Руска империя. Завършва Костромската семинария през 1866 г., а през 1867-1872 г. – Историко-филологическия факултет на Санктпетербургския университет. Защитава магистърска теза през 1874 г., а през 1879 г. – докторска дисертация на тема: *„Образуване на Второто българско царство”.*

В периода 1879-1894 г. е доцент и професор в Новорусийския университет в Одеса, а от 1894 г. до 1914 г. е директор на основания от него Руски археологически институт в Цариград.

Проф. Ф. И. Успенски е член-кореспондент на Санктпетербургската академия на науките, а от 1900 г. – е академик. През 1928 г. е избран за чуждестранен член на Българската академия на науките – по доклади на проф. В. Златарски и редица наши и чуждестранни учени.

Проф. Ф. И. Успенски ръководи археологически и исторически експедиции в различни части на Османската империя – Мала Азия, Македония, Сирия, Палестина, както и в България и Сърбия.

Значим е приносът му и в изследването на Второто българско царство.

През 1898 г. се провежда една от най-успешните археологически експедиции в Североизточна България. В нея взимат участие от руска страна Ф. И. Успенски и Михаил Георгиевич Попруженко, а от българска – Васил Златарски и Карел Шкорпил. Край развалините на шуменското с. Абоба е открита древната столица на Първото българско царство – Плиска. Това поставя и началото на археологическите разкопки на средновековните български столици.

Акад. Ф. И. Успенски е публикувал близо 200 научни труда. Сред тях е тритомната *„История на Византийската империя"* – делото на живота му, над което работи над 25 години. Умира на 10 септември 1928 г. на 83 години. Погребан е в Санкт Петербург, Русия.

Това, с което можем да свържем имената на руския акад. Ф. И. Успенски и българския изтъкнат проф. В. Златарски, е научният им интерес в областта на историята на Първата българска държава.

Научен коментар

Като руски възпитаник проф. Васил Златарски през целия период на своята преподавателска и изследователска дейност поддържа редовни контакти с представителите на руската историческа наука и най-вече – с онези нейни дейци, които се занимават със средновековната история на славянските народи, в това число – и на българите.

Освен със своите учители проф. Владимир Иванович Ламански (1838-1914) и проф. Василий Григориевич Василевски (1838-1899), с които поддържа колегиални отношения и след завръщането си в България, вниманието му е привлечено особено много и към проф. Фьодор Иванович Успенски (1845-1928), който в последната четвърт на XIX в. изпъква като един от най-видните познавачи на историята на Византия и на славянските народи през средните векове, сред които – и на българите.[1] Именитият руски учен е роден през 1845 г. Завършва семинария в Кострома (1872) и Историко-филологическия факултет в Санктпетербургския университет. През 1879 г. защитава докторска дисертация на тема *„Образуване на Второто българско царство"*, която е една от първите самостоятелни публикации върху тази част от историята на Средновековна България. От беглия поглед върху съдържанието ѝ е видно, че в нея са включени голям брой въпроси от най-различно естество: Първа глава от съчинението е посветена на положението на България под византийско господство. Акцентът в нея пада върху административното устройство на българските земи и за отношението на византийската власт към българското духовенство. Не е отминат и въпросът за борбата на българите против своите поробители.[2]

Във втора глава акцентът на изложението пада върху произхода на династията на Асеневци[3] и опитите за установяване на уния с Римокатолическата църква, а заедно с това – и за съдбата на богомилите.[4] В дисертационния труд са включени и голям брой приложения от най-разлчно естество – и главно: византийски и латински извори за Втората българска държава. Както се посочи вече, съчинението на проф. Ф. И. Успенски се появява на бял свят във време, когато проф. В. Златарски е още ученик в родния си град. С този труд той се запознава едва когато става студент в Санктпетербургския университет – вероятно с помощта на двамата свои професори В. И. Ламански и В. Г. Василевски, които несъмнено са познавали отлично научното творчество на своя руски колега. Постъпвайки като преподавател във Висшето училище в София, Васил Златарски е продължавал да следи изследователската дейност на Ф. И. Успенски. Непосредствените му контакти с него се установяват след като именитият учен основава и възглавява Руския археологически институт в Цариград (1894-1914). Това, което най-много сближава двамата изследователи, е ролята на проф. Ф. И. Успенски в разкриване местонахождението на столицата на Първата българска държава. Това той прави с помощта на видния чешки учен Карел Шкорпил (Karel Vaclav Skorpil, 1858-1923), който от 1883 г. се установява в България и остава до края на живота си. На К. Шкорпил българската историческа наука съвършено заслужено е отделено място на един от основателите ѝ в нашата страна.[5]

До края на XIX в. българските медиевисти, основавайки се на писмени източници, установяват името на първата българска столица, но не са имали информация за нейното местоположение.

В това отношение са изказвани най-различни предположения[6], но едва след извършените разкопки от К. Шкорпил и Ф. И. Успенски се установява, че то се намира в района на тогавашното с. Абоба, Шуменска област.

Разбира се, Ф. И. Успенски има съществени приноси и в областта на историята на Византия. Автор е на тритомна история на Византийската империя, както и на голям брой други публикации.[7]

С тези свои трудове Ф. И. Успенски се нарежда сред едни от най-големите руски византолози в края на XIX в.[8] Контакти с него проф. В. Златарски поддържа до края на живота на руския славист и археолог (1928).

3824

Бележки

[1] *Вж:* Попруженко, М. Г. България в трудовете на *Ф. И.* ***Успенски***. // *Македонски преглед,* 1928, N 4, с. 251-263.
[2] *Вж:* Успенский, Ф. И. Образование Второго българского царства. – Одесса, 1879, с. 1-73.
[3] *Пак там,* с. 88-108.
[4] *Пак там,* с. 209-228.
[5] *Вж:* Златарски, В. Н. *Карел* ***Шкорпил***. // *Летопис на БАН,* 4, 1919, с. 73-84.
[6] *Вж:* Георгиев, П. За столицата на Аспарухова България. // *Ист. преглед*, 2002, N 5-6, с. 208-227.
[7] *Вж:* Византийский писатель ***Никита Акоминат*** из Хонь. – Санкт-Петербург, 1874 (магистерская дисс.)
Значение византийской и южнославянской пронии. Санкт-Петербург, 1883 *(опубл. в:* Сборник статей по славяноведению в честь *В. И.* ***Ламанского***. – Санкт-Петербург, 1901, с. 1-32).
Византийские землемеры. Наблюдения по истории сельского хозяйства. – Одесса, 1888. – 341 с.
Русь и Византия в X веке : речь, произнесенная 11 мая 1888 г. в торж. собрании Одесского славянско благотворительного дружества в памет 900-лет. Крещения России. – Одесса, 1888. – 38 с. и др.
[8] *Вж:* **Лозовик**, Г. Н. *Федор Иванович* ***Успенский*** (1845-1928) [некролог]. // *Историк-марксист*, 1928, т. 9. с. 110-114.

6-8. Акад. Никодим Кондаков, проф. Михаил Попруженко и проф. Пьотр Бицилли – руски колеги и приятели на проф. Васил Златарски

Като руски възпитаник след завръщането си в България (началото на 90-те г. на XIX в.) проф. Васил Златарски до края на земния си път проявява голям интерес към руската медиевистика и най-вече към постиженията на руската славистика.

Като дългогодишен преподавател и изследовател в Софийския университет „Св. Климент Охридски" той поддържа лични контакти не само със своите бивши преподаватели от Санктпетербургския университет (професорите Владимир Иванович Ламански (1838-1914) и Василий Григориевич Василевски /1838-1899/), но и към Харковския университет, където след Освобождението на България от османско иго продължава да работи проф. Марин Дринов.

След края на Първата световна война щастието на проф. В. Златарски се усмихва отново и той получава възможност да разшири кръга на своите руски приятели.

... Известно е, че голяма част от руската интелигенция – писатели, художници и др., сред които и представители на руската наука, не посрещат положително станалите радикални промени в страната им след ноември 1917 г. и имигрират в Европа... Сред учените, които напускат Русия, са и немалък брой историци.

За нас обаче представляват интерес имената на трима от тях – **акад. Никодим Павлович Кондаков (1844-1925)** и професорите **Михаил Георгиевич Попруженко (1866-1944)** и **Пьотр Михайлович Бицилли (1879-1953)**.

Мая Ангелова

Кратка биографична справка

Акад. Никодим Павлович Кондаков е роден на 13 ноември 1844 г. в с. Русская Халань, Новооскольски уезд, Курска губерния, Руска империя. Починал е на 17 февруари 1925 г. в Прага, Чехословакия. Н. П. Кондаков е виден руски историк на византийското и староруско изкуство, археолог, създател на иконографския метод за изучаване на паметниците на изкуството.

Член-кореспондент на Санктпетербургската академия на науките (1892; действителен член от 1898) на Руската академия на науките и академик на Санктпетербургската художествена академия (1893). През 1870 г. е избран за доцент в Катедрата по история на изкуството в Новорусийския университет в Одеса.

От 1888 до 1897 г. е професор в катедрата по история на изкуството на Санктпетербургския Императорски университет. В периода 1888-1893 г. ръководи Отделението по изкуство на средните векове и Ренесанса в Ермитажа.

През 1920-1922 г. чете лекции по средновековно изкуство и култура в Софийския университет и изучава паметниците на изкуството в България.

От 1922 г. живее в Прага, където преподава в Карловия университет до смъртта си през 1925 г. Обединилият се около него кръг от млади учени, известен като Seminarium Kondakovianum, през 1931 г. е преобразуван в Археологически институт „Кондаков".

Почетен член на Българската академия на науките (1922) и Славянското благотворително дружество в България (1924). Носител е на българския орден „За гражданска заслуга".

Акад. Н. П. Кондаков и проф. В. Златарски обстойно изучават Българското средновековие – изследват археологически паметници по българските земи.

Научен коментар

Акад. Никодим Павлович Кондаков (1844-1925) към описвания момент вече е на солидна възраст. Изследователските му интереси са насочени повече към археологията и историята на изкуството. Той пребивава твърде кратко в България (1920-1922).

Макар че му е предоставена възможност да работи като преподавател в Софийския университет, през 1922 г. той напуска България и се установява в Прага, където получава назначение като професор в Карловия университет. Там той не успява да разгърне преподавателските и изследователските си качества, тъй като скоро умира. Пребиваването му в България е високо оценено от научната общност, показател за което е избирането му за почетен член на Българската академия на науките (1922)[1].

Проф. Васил Златарски цени високо неговите качества като преподавател и изследовател[2] и искрено съжалява, че той не остава в България.

Едновременно с акад. Н. П. Кондаков в България пристигат и други двама видни руски учени – Михаил Георгиевич Попруженко и Пьотр Михайлович Бицилли.[3]

За голямо щастие не само на проф. Васил Златарски, но и на българската историческа наука, те остават в България до края на живота си.

За проф. Васил Златарски по-голямо значение има първият от тях, тъй като той, макар и филолог по своето образование, работи в областта на медиевистиката, където границите между литература и история се сливат. Всеки медиевист е колкото литератор, толкова и историк.

3825

Венета Борисова

Кратка биографична справка

Проф. Михаил Георгиевич Попруженко (1866-1944) е руски филолог славист, палеограф и литературовед.

Завършва гимназия в родния си град Одеса. Продължава висше образование в Новорусийския университет със специалност славянска филология, където по-късно работи. Доктор на науките става през 1899 г. в Харковския университет.

Научните му изследвания са в областта на кирилометодиевистиката, средновековната и новата българска литература и история.

Емигрира от Русия по време на Октомврийската революция и през 1919 г. се установява в България. След пристигането си тук преподава в качеството си на професор в Катедрата по славянска литература при Историко-филологическия факултет на Софийския университет (1920).

Интерес представлява съвместната дейност на двамата изследователи в научното списание *„Македонски преглед",* издавано от Македонския научен институт (1924-1943).

Научен коментар

Вниманието на проф. Васил Златарски към личността на проф. Михаил Георгиевич Попруженко е привлечено още и поради обстоятелството, че руският учен се занимава и с проблемите на средновековната българска история. За това говорят и някои от неговите съчинения[4] и др. На перото на М. Г. Попруженко принадлежат и редица публикации за периода на Българското възраждане.[5]

Посочените трудове показват, че името на М. Г. Попруженко става известно не само на В. Златарски, но и на българската общественост още в началотао на XX в. Затова и имигрирането в България на слависта след края на Първата световна война е прието твърде радушно.

Предоставена му е възможността веднага да постъпи като професор в Софийския университет, където той работи от 1920 до 1941

г. и получава високи научни отличия – почетен доктор на Софийския университет (1930) и др. Преди това е избран за действителен член на Българската академия на науките (БАН) (1923) и на Българския археологически институт (1928).

Благоприятни условия позволяват на проф. М. Г. Попруженко да продължи в България с неотслабваща енергия не само своята преподавателска, но и изследователска дейност.

Една от първите си публикации той помества в сборника, посветен на проф. В. Златарски.[6]

Този факт свидетелства, че и проф. Михаил Попруженко не само е ценял високо своя български колега като преподавател и изследовател, но и че е бил в близки колегиални и приятелски отношения с него.

Сред другите публикации на проф. Михаил Попруженко ще отбележим само онези, които очевидно са представлявали по-голям интерес за проф. Васил Златарски.[7]

Колегиалните и приятелски отношения между двамата учени продължават до смъртта на първия (декември 1935).

Вън от всяко съмнение е фактът, че за създаването на благоприятните условия за продължаването на преподавателската и изследвователска дейност на проф. М. Г. Попруженко в България немалка роля изиграва самият проф. Васил Златарскси, който със своя голям научен авторитет съдейства за привличането му като редовен професор в Софийския университет, но и за избирането му за член на БАН и Българския археологически институт, за което стана вече дума по-горе.

3826

Тоня Стоянова

Кратка биографична справка

Проф. Пьотр Михайлович Бицилли е роден на 01.09.1879 г. в Одеса, Русия и умира на 25.08.1953 г. в София, България.

Завършва Втора класическа гимназия и филологическото отделение в Новорусийския университет в Одеса.

През 1924 г. проф. Ервин Грин заминава от България за Русия, затова кани Бицилли да го замести в Катедрата по нова и най-нова история в Софийския университет.

П. М. Бицилли заема поста като редовен професор по договор.

Насочва се към история на изкуството и литературата.

Уволнен е от Софийския университет през 1949 г.

Автор е на 27 монографии, 144 статии и 118 резензии.

П. М. Бицилли е титуляр на Катедрата по нова и най-нова история и Историко-филологическия факултет на Софийския университет, което се е случило с помощта на проф. В. Златарски през 1923 г. През есента на 1932 г., когато в резултат на рестриктивните мерки, предприемани от властите в България във връзка с икономическата криза, П. М. Бицилли се изправя пред опасността да загуби длъжността си на „редовен професор". За щастие, позицията на проф. В. Златарски и на преподавателите историци заставя ръководството на Университета да защити категорично щатното място на П. М. Бицилли и да отвоюва от Министерството на просвещението неговото оставане в академичната общност.

Научен коментар

Що се отнася до проф. Пьотр Михайлович Бицилли, към неговата личност проф. Васил Златарски също питае голямо уважение. Затова, когато руският учен пристига в България, българският историк полага усилия за привличане на П. М. Бицилли като редовен професор в Катедрата по нова и най-нова история в Софийския университет.

Като специалист по обща история проф. Пьотр Бицилли започва своята преподавателска дейност и в Русия.

Избран е за частен доцент в Новорусийския университет в Одеса през 1910, а от 1918 до 1920 г. е и редовен професор.[8]

Като професор по обща история П. М. Бицилли работи и в Скопския университет (1920-1924).[9]

От 1924 г. той е в България, и отново получава званието „професор" по нова и най-нова обща история в

Софийския университет (1924-1948).[10]

За проф. В. Златарски от по-съществено значение са онези побликации на проф. П. М. Бицилли, които са се доближавали до научните му интереси.[11]

Колегиалните и приятелските отношения между двамата учени

продължават до смъртта на проф. В. Златарски (1935).

За разлика от проф. Михаил Георгиевич Попруженко, който умира през март 1944 г., проф. Пьотр Михайлович Бицилли доживява и времето, когато в България се извършват радикални промени във вътрешнополитическия й живот. Като белоемигрант той не възприема новата политическа обстановка в страната ни, но не я напуска, въпреки че за това му е била предоставена възможност. До края на живота си – 24 август 1953 г. – проф. Пьотр Михайлович Бицилли остава да живее в България, която обиква като своя втора родина.

За голямата му обич към България определена роля изиграва именно проф. Васил Златарски.

3827

Бележки

[1] *Вж:* Милетич, Л. Никодим Павлович Кондаков. // *Македонски преглед*, 1925, N 3, с. 1-16.

[2] *Вж:* Златарски, В. Н. Никодим Павлович Кондаков. // *Отчет* на Българския археологически институт. – София, 1924, с. 43-52.

[3] *Вж:* Руски професори в Софийския университет. // *Славянски глас*, 1920, N 3-4, с. 95-96.

[4] Попруженко, М. Г. Из истории литературной деятельности в Болгарии и Сербии в XV в. & Дисс. – Одесса, 1894. – 176 с.

Попруженко, М. Г. Синодик *царя* ***Борила***. – Одесса, 1899. – 245 с.

Попруженко, М. Г. Св. Козма презвитера слово на еретики и поучения божественнмх книг. – Санкт-Петербург, 1907. – 86 с.

[5] Попруженко, М. Г. Материали за историята по възраждането на българския народ. – Пловдив, 1900. – 15 с., *която той в разширен вид издава и на руски език – вж:*

Попруженко, М. Г. Очерки по истории возрождения болгарского народа. // *Журнал Мин. нар. просвещения* (Санкт-Петербург), 1902, N 11, с. 1-34; 1903, N 10, с. 327-346; 1906, N 4, с. 337-355.

Попруженко, М. Г. *Ю. И.* ***Венелин*** и неговото значение в историята на Българското възраждане. – София, 1903. – 24 с.

Попруженко, М. Г. *Найден* ***Геров*** в истории Болгарского возрождения. // *Славянски глас,* 1923, N 2-3, с. 20-32. и др.

[6] *Вж:* Попруженко, М. Г. Памяти *М. Н.* ***Погодина***. // *Сборник* в чест на *В. Н.* ***Златарски*** по случай 30-годишната му научна и професорска дейност. – София, 1925, с. 277-289.

[7] *Вж:* Попруженко, М. Г. България в трудовете на *Ф. И.* ***Успенски***. //*Македонски преглед*, 1928, N 4, с. 79-98.

Попруженко, М. Г. Библиографски преглед на славянските кирилски източници за живота и дейността на ***Кирила*** и ***Методия*** (съвм. със С. Романски). – София, 1935. – 65 с.

Попруженко, М. Г. Кирило-Методиевска библиография за 1934-1940 (съвм. със С. Романски). – София, 1942. – 169 с.

[8] *Вж:* Гандев, Хр. *Проф. Петър Михайлович* ***Бицилли***. // *Векове*, 1980, N 2, с. 28-42.

[9] *Пак там.*

[10] *Пак там.*

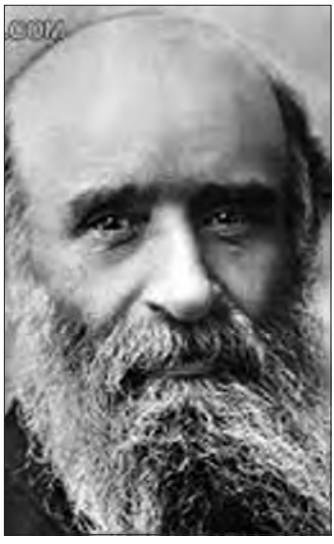
[11] *Вж:* Бицилли, П. Падение Римской империи. – Одесса, 1919. – 104 с.

Бицилли, П. Краткая история русской литературы. – София, 1934. – 100 с.

9. Проф. Марин Дринов и проф. Васил Златарски

Цветана Йовчева

Кратка биографична справка

Професор Марин Стоянов Дринов е български възрожденски историк, филолог и държавник, работил през по-голямата част от живота си в Русия. Той е един от основоположниците на българската историография, професор, член-съосновател и първи председател на Българското книжовно дружество, днес Българска академия на науките.

М. Дринов е роден през 1838 г. в град Панагюрище. Учи в едно от първите класни училища в България. През 1852 г. става помощник-учител. На 1 септември 1858 г. заминава за Русия, за да продължи образованието си. Там учи в Духовната Семинария в Киев, а впоследствие – в Московския университет, където се дипломира през 1865 г. Между 1865 и 1871 г., като учител на руско княжеско семейство, пътува из цяла Европа.

М. Дринов създава правописни правила, които лягат в основата на първия официален български правопис. Той играе централна роля в стандартизацията на българския език. През 1869 г. става един от съучредителите и първи председател на Българското книжовно дружество (*днес:* Българска академия на науките – БАН).

През 1872 г. М. Дринов получава докторска степен и от 1873 г. е доцент по славянска

филология в Харковския университет. В края на 1876 г. е признат за редовен професор.

За продължител на делото на проф. Марин Дринов се счита

проф. Васил. Н. Златарски, който като изследовател сам се занимава повече с историята на славяните през средните векове.

Проф. Марин Дринов откликва на повика на младия български учен и го подпомага в конкретното начертаване на проблемите на българската история, с които той следва да се заеме в своята бъдеща изследователска дейност.

Към всички свои предшественици проф. Васил Златарски се отнася с подобаваща учтивост, а с някои от тях – като проф. Марин Дринов – установява и близки колегиални и приятелски отношения, които поддържа през целия им живот.

Научен коментар

Проф. Марин Дринов (1838-1906) и проф. Васил Златарски (1866-1935) са първите две най-ярки имена в българската историческа наука през възрожденската и следосвобожденската история, когато тя изживява романтичния етап в своето развитие и се превръща в истинска научна дисциплина.[1]

Разликата в годините им е малко повече от три десетилетия: когато първият започва преподавателската и изследователската си дейност, вторият – още не е бил роден.

Когато проф. В. Н. Златарски пристъпва в българския храм на науката – Висшето училище *(днес:* Софийски университет „Св. Климент Охридски"), проф. М. Дринов отдавна се е оттеглил от Българското княжество и се занимава като преподавател и изследовател в Харковския университет. Поради липса на документални източници не може да се установи откога датира личното им запознаване. Едно е сигурно, че то ще води своето начало от средата на 90-те години на XIX в., когато младият Васил Златарски е назначен за преподавател в споменатото единствено висше учебно заведение в България.

Едно от неписаните правила за всеки учен, независимо към коя област на човешкото знание се е насочил, е да се запознае колкото е възможно по-обстойно с нейните постижения и представители до момента, когато самият той пристъпва към избраното поприще.

Погледнато от тази гледна точка, не е трудно да открием времето, когато В. Златарски се запознава с личността на проф. Марин Дринов. За това важна роля изиграва обстоятелството, че В. Златарски получава своето образование в Санктпетербургския университет, където името на проф. Марин Дринов е добре познато като един от най-добрите слависти на своето време.

И наистина, ако хвърлим дори и най-бегъл поглед върху научното дело на изтъкнатия учен, ще видим, че по-голямата част на трудовете му са посветени на историята на южните славяни от тяхното идване на Балканите до създаването на българската държава и формирането на българската народност.[2] С целокупното си научно творчество проф. Марин Дринов е фактически родоначалник на българската историческа наука.

Като имаме предвид тези обстоятелства, можем определено да посочим, че една от първите задачи на В. Златарски е да се запознае обстойно с историческото наследство на своя предшественик, но и да установи непосредствен личен контакт с него. Първата задача не е представлявала никаква трудност, тъй като трудовете на проф. Марин Дринов са публикувани и не е имало никакви препятствия за В. Златарски да ги набави и изучи обстойно. Това за него е било задължително, тъй като и той насочва изследователската си дейност към проблемите на средновековната българска история. Трудността на втората задача произтича от обстоятелството, че проф. Марин Дринов не живее в България. Както се знае, при избухването на Руско-турската освободителна война, той напуска временно преподавателската си дейност и се установява в Харковския университет. В България той идва, за да подпомогне със своя опит изграждането на основите на просветното дело на възобновената българска държава.[3] След това взима участие и в изработването на устава на Държавния съвет, учреден след държавния преврат от 27 април 1881 г. от княз Александър Батенберг. Разочарован от антируския курс на първия български владетел, както и от Регентството (1886-1887), и от първия стамболовистки режим (1887-1894), въпреки отправените му покани от близки и приятели, той отказва да посети обратно своето Отечество и до края на живота си остава вън от пределите му.

За разлика от тогавашните управляващи представителите на българската наука имат ясното съзнание за това кой е проф. Марин Дринов. И в края на XIX в. точно тези учени решават да му окажат внимание, като организират специално честване по повод 30-годишната му преподавателска и изследователска дейност. Инициатор за това е проф. Георги Златарски (1854-1909) – геолог по образование, завоювал славата си на родоначалник на геологическата наука в България.[4]

Причината, поради която проф. Г. Златарски се заема с тази задача, произтича от обстоятелството, че той вече е утвърдено име в българската наука и член на Българското книжовно дружество, което се ангажира с провеждането на честването.

Следва да се посочи, че в края на XIX в. в България липсва специализирано историческо звено. Наистина, Историко-филологическият факултет е един от първите три факултета във Висшето училище в София. Първото научно историческо списание се появява в София чак през 1904 г., откогато започва да излиза и неговото печатно издание – *„Известия на Историческото дружество"*. Разбира се, Висшето училище в София се включва в инициативата на Българското книжовно дружество. От негово име В. Златарски изнася доклад, в който за първи път се прави един, макар и по-сбит, преглед на делото на проф. Марин Дринов като преподавател и изследовател. Изводите, които прави В. Златарски, са два: проф. Дринов се откроява като един от най-изтъкнатите слависти

по онова време и той е първият учен, насочил вниманието си към проблемите на българската история, език и литература.[5] Тъй като отклонява поканата да присъства на това тържество, проф. Марин Дринов не закъснява да изкаже на неговите организатори своята голяма благодарност за оказаното му внимание. От този момент започват връзките между двамата мастити учени, които продължават до смъртта на проф. Марин Дринов през 1906 г.

Известна представа за тях дава дъщерята на Васил Златарски. Тя е още 5-годишно дете, когато проф. Марин Дринов умира в Харков, поради което няма лични спомени за него. Но тя разбира за стойността на проф. Марин Дринов – и като човек, и като учен – по-късно от разказаното от нейния баща. Креса Златарска не крие, че проф. Марин Дринов е едно от лицата, които – наред с професорите от Санктпетербурския университет Владимир Иванович Ламански (1838-1914) и Василий Григориевич Василиевский (1838-1898), – което насочва баща й към проблемите на българската средновековна история.[6] Когато проф. Марин Дринов умира, в знак на уважение за неговите големи заслуги към българската наука, тогавашното българско правителство взема решение да бъдат пренесени в България не само тленните му останки, но и богатата му научна библиотека в България. С тази задача са натоверени две лица – Пенчо Славейков (1866-1912) от името на Публичната библиотека в София *(днес:* Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий") и проф. Васил Златарски – от Софийския университет „Св. Климент Охриски".[7]

3828

Бележки

[1] *По-подробно вж:* Бурмов, Ал. *Проф. Марин* ***Дринов*** като историк на България. // *Изследвания* в чест на *Марин С.* ***Дринов***. – София, 1966, с. 105-109.

[2] *Вж:* Дринов, М. Заселение Балканского полуострова славянами. – Москва, 1873. – 174 с.
Дринов, М. Южные славяне и Византия в X веке. – Москва, 1876. – 152 с. и др.

[3] *Вж:* Тодоров, Г. Д. Временното руско управление в България през 1877-1878. – София, 1958. – 457 с.

[4] *Вж за него:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 20-24.

[5] *Вж:* Сборниче за *професора Марин С.* ***Дринов***. – София, 1900, с. 69.

[6] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 56.

[7] *По-подробно за тази мисия вж:*
Златарски, В. Н. С *Пенча* ***Славейков*** в Русия. // *Писма* от *Пенчо* ***Славейков*** до *Мара* ***Белчева***. – София, 1929, с. 9-12.

10. Проф. Константин Иречек и проф. Васил Златарски

Калина Събева

Кратка биографична справка

Йозеф Константин Иречек е чешки историк, славист, библиограф и български политик. Той е автор на първия академичен труд по история на България *„История на българите"* , а през 1881-1882 г. е български министър на народното просвещение.

Роден е на 12/24 юли 1854 г. във Виена. Семейната среда е важен фактор за изграждането му като една търсеща и любознателна личност. Баща му – д-р Йозеф Иречек е учен по история на литературата, а майка му Божена Шафарикова е родственица на Павел Шафарик – словашки филолог, етнограф, литературен историк и поет. Иречек още в студентските си години участва в литературни и научни дружества и има отношение към историята, по-точно към южните славяни и по-специално към българите. Неговото научно дело е свързано именно с балканските славяни. Първата му научна публикация е *„Книгопис на новобългарската книжнина. 1806-1870"* (1872) – най-пълният до Освобождението опис на българската печатна книжнина.

Безспорен е приносът на К. Иречек за българската държава в изработването на основни документи, свързани с Министерството на народната просвета, за Народната библиотека, за издирването и класирането на исторически паметници.

Проучвайки историята на българите и научно-изследователската му дейност в областта на Първата българска държава и документирането на тези данни го събират физически и духовно с личности като проф. Марин Дринов и проф. Васил Златарски.

В. Златарски и К. Иречек се посвещават на проучванията си на историята на прабългарите. В средата на 90-те години проф. В. Златарски

се насочва към проблемите на средновековната българска история като с това продължава делото на проф. К. Иречек, към когото изпитва уважение и го приема за свой учител.

Връзката между тях се вижда и от дългата кореспонденция между двамата големи учени и историци (писма, илюстровани картички, справки, свързани с библиографския очерк за К. Иречек и др.), както и от увода на проф. В. Златарски към новото издание на *„История на българите"*, публикувано в списание *„Българска историческа библиотека"*, издаваното от Страшимир Славчев.

Научен коментар

Сред своите предшественици, на които Васил Златарски дължи израстването и утвърждаването си като учен историк, е и проф. Константин Иречек (Konstantin Josef Jirecek, 1854-1928).

В българската историография проф. К. Иречек си спечелва славата на автор на първата научна история на българите, издадена на чешки език през 1875 г. и на немски език през 1876 г. Заради това обстоятелство – наред с проф. Марин Дринов – и проф. Константин Иречек си спечелва името на един от най-видните представители на българската историческа наука през последната четвърт на XIX и началото на XX в.

Както проф. Марин Дринов, така и проф. Константин Иречек се насочва към миналото на южните славяни. За това допринасят няколко обстоятелства от твърде различно естество. На първо място сред тях е фактът, че самият К. Иречек е от славянски произход. Негов баща е Йосиф Иречек **(Josef Jirecek, 1825-1888)** – известен държавник в Австро-Унгарската империя, допринесъл не малко за утвърждаването на чешкия елемент в културния живот на дуалистичната империя. По майчина линия К. Иречек е внук на Павел Шафарик **(Pavel Jozef Safarik, 1795-1981)** – един от най-видните чешки слависти. По този повод още през 1877 г. К. Иречек изтъква: „Когато преди няколко години, подбуждан от паметта на моя незабравим дядо Павел Йосиф Шафарик, аз започнах да се занимавам с езиците и историята на славянските народи, особено внимание обърнах на българския народ, защото той бе повече от другите пренебрегван и по-малко от другите известен"[1].

За насочването на К. Иречек към миналото на славянските народи особена роля изиграва един от неговите преподаватели в Пражкия университет, където той учи – проф. Франтишек Палацки (Frantisek Palacky, 1798-1876) – знаменит учен, приятел на неговия дядо, специалист в областта на чешката история, посветил се на славянската проблематика.

Благодарение на проф. Ф. Палацки, веднага след завършването на Университета, на К. Иречек е предложено и той приема да чете лекции в същото висше учебно заведение още през 1876 г.[2] Получил известност сред българската общественост, К. Иречек, по предложение на проф. Марин Дринов, е поканен от управляващите в Княжество България да се включи в благородната задача за полагане основите на образователното дело. К. Иречек приема предложението и пристига в страната ни през 1879 г., където остава чак до 1884 г. През това време той заема различни длъжности, сред които е и министър на народното просвещение.[3]

Като учен по призвание К. Иречек съвсем не се е ограничил единствено с административна дейност, колкото и значима да е била тя по своята същност. Той продължава заниманията си като изследовател. За петте години пребиваване в България написва две съчинения – „Българското княжество" (Пловдив, 1888) и *„Пътувания по България"* (София, 1899), които и до днес си остават едни от най-важните източници за следосвобожденската епоха на България.[4]

След като напуска България, К. Иречек не отвръща погледа си от нея. Поддържа най-близки отношения преди всичко с проф. Марин Дринов, който по онова време живее и твори в Харков. От учените и най-вече – учените историци чешкият историк е в непрекъсната кореспонденция предимно с проф. Васил Златарски.

К. Иречек продължава да следи отблизо развитието на В. Златарски като преподавател и изследовател в Софийския университет.

Проф. Васил Златарски става един от най-близките български приятели на К. Иречек. Благодарение на тази близост проф. К. Иречек приема при себе си на специализация младия български историк Никола Милев **(1881-1925)**[5], който за кратко време се утвърждава като един от най-изявените изследователи на българската история. Само преждевременната му гибел през 1925 г. му попречва да стане пряк продължител на делото на проф. В. Златарски.

На свой ред проф. В. Златарски връща жест на проф. К. Иречек, като поема издаването и редактирането на капиталния му труд *„История на българите"*, който, за голямо съжаление, излиза от печат след смъртта на своя автор (1929).

Приятелството между двамата знаменити учени продължава до смъртта на проф. Константин Иречек (10 януари 1918).

3829

Бележки

[1] *Цит. по:* Златарски, В. Н. Златарски, В. *Проф. д-р Константин* ***Иречек****.* // *Летопис на БАН,* 4, 1919, с. 88.
[2] *Вж: Пак там*, с. 86.
[3] *Вж:* Ташев, Т. Министрите на България 1879-1999. – София, 1999, с. 204-205.

[4] *По-подробно вж:* Бужашки, Е. *Константин **Иречек*** и неговите *„Пътувания по България".* // *Иречек*, К. Пътувания по България. – София, 1974, с. 7-38.

[5] *Вж за него:* Златарски, В. Н. *Никола **Милев*** като работник по история. // *Полет,* 1925, N 18, с. 279-281.

11. Проф. Анастас Иширков – колега и приятел на проф. Васил Златарски

Теодора Димитрова

Кратка биографична справка

Анастас Иширков е роден на 5 април 1868 г. в Ловеч. Той е единственият син в семейството на Тодор Иширков и Мария Хитрова (Иширкова). Кръстен е на вуйчо си – ловешкия деец на тайния революционен комитет Анастас Цочов Хитров.

Той е първият преподавател по география в Софийския университет и първият уредник на Географския институт при него.

А. Иширков работи във всички области на географската наука, а по-късно – главно в антропогеографията и политическата география. Особено внимание отделя на проблемите, свързани с населението и селищата на България.

Познанството между Васил Златарски и Анастас Иширков датира от 1898 г., когато последният постъпва на работа в Софийския университет като доцент по география.

По проект на Главния щаб на Българската армия е одобрена Научна експедиция в Македония и Поморавието, в която вземат участие и А. Иширков, и В. Златарски. Тяхната задача е да изследват историко-археологическия и географския профили. А. Иширков е бил добър приятел на цялото семейство на с В. Златарски.

Кореспонденцията между двамата (писма и картички) е датирана и оформена с ясния почерк на А. Иширков.

В своя живот, дълъг почти седем десетилетия, проф. Анастас Иширков е бил неведнократно застиган от житейски трудности и тревоги. И всеки път е успявал да възкръсне за нов живот. От българските географи името му нито за миг не бива да бъде забравяно, защото именно той е основателят на българската университетска география.

Научен коментар

По свидетелство на Креса Златарска (1901-1987) – дъщеря на проф. Васил Златарски (1866-1935), един от най-близките приятели на баща й бил проф. Анастас Иширков (1868-1937)[1]. (В своите спомени тя не уточнява откога датира приятелството между двамата учени, но това не е трудно да се установи, като се хвърли един дори и най-бегъл поглед на техните биографии).

Те са почти връстници, делят ги само две години разлика, като по-възрастен е В. Златарски (роден през 1866 г., а проф. А. Иширков – през 1868 г.)[2].

Жизненият им път се развива по твърде различен начин: проф. В. Златарски е роден в Търново *(днес:* Велико Търново). Първоначално учи в родния си град и в Петропавловската семинария към Лясковския манастир „Св. Св. Петър и Павел", след което средното и висшето си образование получава в Русия. След специализация в Берлин постъпва като гимназиален учител в София, след което преминава във Висшето училище, където полага основите на дисциплината „Българска история". А. Иширков е роден в Ловеч. Учи в Габрово и Търново, след което продължава образованието си във Висшето училище в София. Завършва го и получава назначение за учител във Варненската мъжка гимназия. В началото на 1892 г. е изпратен на специализация в Лайпциг по славянска филология. Освен по тази дисциплина А. Иширков слуша лекции още и по география, и по философия. От Лайпциг заминава за гр. Нанси (Франция), където се запознава с голям брой исторически съчинения.

Завърнал се в България, А. Иширков получава назначение като учител по география в софийската Първа мъжка гимназия. Това обстоятелство предопределя по-нататъшния му житейски и творчески път. Географията за него се превръща в област, към която той насочва цялото си внимание.[3] Скоро след това е изпратен на специализация отново в Лайпциг, откъдето се завръща с докторат по география (1895). Отново е назначен за учител в Първа мъжка гимназия.

През следващата 1896 г. А. Иширков е удостоен с нова специализация в Германия, но този път в Берлинския университет.

Когато се завръща в България, научава, че в Историко-

филологическия факултет на Висшето училище се открива Катедра по география и обща етнография. Явява се на конкурсен изпит и след като го спечелва е назначен за доцент.

Тъй като В. Златарски вече е постъпил в същия факултет още през 1895 г., може да се каже определено, че от този момент между двамата са се установили колегиални отношения, които с течение на времето се превръщат и в приятелски.

Една от причините за близките отношения между двамата професори се крие в обстоятелството, че А. Иширков се интересува – освен от конкретни географски проблеми – и от такива, които имат и подчертано исторически оттенък – фокусът на професионалния интерес на В. Златарски. Ще посочим някои от главните трудове на проф. А. Иширков: *„Град Солун. Политико-географски и народостопански бележки"* (София, 1911. – 140 с.); *„Град София през XVII век"* (София, 1912. – 96 с.); *„България и Бяло море"* (София, 1914. – 60 с.); *„Западните краища на българската земя"* (София, 1915. – 104 с.); *„Охридското езеро и град Охрид"* (София, 1915. – 52 с.); *„Къси бележки върху Добруджа и Моравско. Писани за нашите делегати на бъдещите мирни конференции"* (София, 1917. – 21 с.); *„Град Враня и Вранско. Културно-географски и исторически бележки"* (София, 1918. – 26 с.); *„Западна Тракия и договор за мир в Ньой"* (София, 1920. – 75 с.).

Проф. В. Златарски на свой ред е бил автор на публикации с известен географски оттенък: *„Един от Провадийските Омортагови надписи"* (// *Пер. сп. на Бълг. кн. д-во,* 63, 1902, с. 94-107); *„Де е и кога е бил заточен и умрял българският патриарх Евтимий"* (// *Летопис на Бълг. кн. д-во,* 6, 1906, с. 103-170); *„Към историята на Самоковската печатница"* (// *Пер. сп. на Бълг. кн. д-во,* 68, 1907, с. 458-467); „Девет карти за границите на България през средните векове" (// Българите в техните исторически, етнографически и политически граници : Атлас. – Berlin, 1917) и др., които несъмнено са привличали вниманието на проф. А. Иширков.

Важен момент, който илюстрира колегиалните и приятелските отношения между двамата учени, е тяхното участие в научни сборници, посветени на различни годишнини от преподавателската и изследователската им дейност. Проф. А. Иширков се включва в *Сборника за проф. В. Златарски* със статията си *„Историко-политическият елемент в гъстотата на населението на България"*[3]. Проф. В. Златарски му отвръща със същия жест със статия в *Сборник, посветен на А. Иширков*[4]. Нека отбележим, че проф. В. Златарски пише статията за *Сборника на проф. А. Иширков,* когато вече е тежко болен, но все пак намира сили да подготви опуса си.

Приятелството между двамата професори продължава до смъртта на проф. В. Златарски (15 декември 1935 г.).

По това време и проф. А. Иширков също е тежко болен и умира три години по-късно.

Макар и да работят в различни области, двамата приятели остават изключително трайни следи в българската история и българската география.

3830

Бележки

[1] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 99-100.
[2] *Пак там,* с. 2, 55-66.

[3] *Вж: Проф. д-р Анастас Тодоров* ***Иширков***. // *Сборник* в чест на *Анастас Т.* ***Иширков***. По случай 35-годишната му професорска дейност. – София, 1933, с. VII.
[4] *Вж:* Златарски, В. Н. Багора – Бабагора – Lagulatus. // *Сборник* в чест на *Анастас Т.* ***Иширков***. По случай 35-годишната му професорска дейност. – София, 1933, с. 187-190.

12. Проф. Петър Ников – колега и следовник на проф. Васил Златарски

Цветана Йовчева

Кратка биографична справка

Петър Ников Попов е български историк, професор в Софийския университет. Следва история и византология в Мюнхен и Виена от 1904 до 1912 година. Доктор по философия е на Виенския университет (1912). П. Ников е роден в 1884 г. в семейството на Нико Попов.

Гимназиален учител е във Варна (1915-1920 г.), след което е избран за редовен доцент по история в Софийския университет (1920-1923), извънреден (1923-1935) и редовен професор (1935-1938). Като редовен професор завежда *Катедрата по българска история.* Декан е на Историко-филологическия факултет (1931-1932 и 1937-1938).

Председател е на Българското историческо дружество (1935-1938). Дописен (от 1923) и редовен член на БАН (1937). Секретар на

Историко-филологическия клон на БАН (1937-1938). Член на Българския археологически институт (от 1933). Член е на Македонския научен институт.

От 1920 г. до началото на 30-те години П. Ников работи рамо до рамо с проф. Васил Златарски. За разлика от проф. В. Златарски, който се занимава повече с проблемите на Първото българско царство,

Петър Ников насочва научните си интереси към историята на Второто българско царство (XII-XIV в.).

Най-трайна следа оставят изследванията му по българо-унгарските отношения.

Освен към средните векове, Петър Ников работи и в областта на Българското възраждане, за която оставя също солидни трудове.

Когато в началото на 30-те години на миналия век – поради заболяване проф. В. Златарски се оттегля от преподавателска дейност в Университета – негов заместник става проф. П. Ников. Той поема ръководството на Катедрата по българска история. Това положение се запазва и след смъртта на проф. В. Златарски. По онова време проф. Петър Ников е само на 51 г. За жалост на 15 ноември 1938 г. и той умира.

Научен коментар

Проф. Петър Ников Попов (1884-1938) не е сред възпитаниците на проф. Васил Златарски. Въпреки това В. Златарски играе важна роля за изграждането на П. Ников като професионален историк. Връзката между двамата е митрополит Симеон Варненски и Преславски (1840-1937), с когото проф. В. Златарски поддържа приятелство цели няколко десетилетия. Причината за това е фактът, че дядо Симеон не се е ограничавал само с преките си задължения като глава на Варненско-Преславската епархия, но е вземал дейно участие и в политическия живот на България в следосвобожденския период.[1] Това, което привлича вниманието на В. Златарски към личността на архиерея, са заниманията му с изворите за средновековната българска история.

Завършил Гръцкото богословско училище на остров Халки (1863), бъдещият митрополит усвоява отлично гръцки език и в малкото свободно време между църковните и обществените задължения прави преводи на важни гръцки извори за българската история.[2] Петър Ников се оказва племенник на митрополит Симеон.

Баща му – Нико Попов е брат на висшия духовник, завършил Виенския университет – един от най-известните по онова време в Европа.

Ето защо той пожелава да даде солидно образование и на своя син Петър.

Затова, след като П. Ников завършва средното си образование в родния си град Варна, баща му решава да го изпрати да следва във Виенския университет. Решаващо за това е, че по онова време във Виенския университет сред преподавателите на П. Ников е проф. Константин Иречек.

Дали Нико Попов се е познавал с К. Иречек – добре известен на българската общественост, не може да се даде отговор поради липса на факти. Но митрополит Симеон се е познавал с К. Иречек без всякакво съмнение.

Почти сигурно е, че за следването на П. Ников във Виена е дал своя принос и проф. В. Златарски, който поддържал особено тесни колегиални и приятелски отношения с чешкия учен до смъртта му (1918). Преди да постъпи във Виенския университет, П. Ников известно време следва в Мюнхенския университет – един от най-старите в Европа (основан през XV в.) и с дълбоки традиции в областта на европейската хуманитаристика.

Прехвърляйки се във Виенския университет, П. Ников има рядкото щастие да работи с проф. Константин Иречек (1854-1918) и завършва следването си с докторат.

След като се завръща в България, постъпва като гимназиален учел във Варна (1915-1920).

Освен преподавателската дейност, очевидно силно го е привличала и изследователската. Затова през 1920 г. се явява на конкурс за доцент в Софийския университет и го печели.

От този момент до началото на 30-те години П. Ников работи рамо до рамо с проф. Васил Златарски. За разлика от В. Златарски, който се занимава повече с проблемите на Първото българско царство, П. Ников насочва научните си интереси към историята на Второто българско царство (XII-XIV в.). Най-трайна следа оставят изследванията му по българо-унгарските отношения.[3] Освен към средните векове, П. Ников работи и по проблемите на Българското възраждане, за което оставя също солидни трудове.[4]

Когато в началото на 30-те години на миналия век – поради заболяване – проф. В. Златарски се оттегля от преподавателската си дейност в Университета, негов заместник става проф. П. Ников. Той поема ръководството на катедрата по българска история. Това положение се запазва и след смъртта на проф. В. Златарски (декември 1935).

По онова време Петър Ников е само на 51 г., т.е. в разцета на своите творчески сили. За жалост само три години по-късно (15 ноември 1938) и той умира.

След него делото на проф. Васил Златарски поема друг негов следовник – проф. Петър Мутафчиев (1883-1943).

3831

Бележки

[1] *Вж:* Бобчев, С. С. За *митрополит* ***Симеон***. // *Летопис на БАН,* 6, 1924, с. 65-70.
Цанков, Ст. *Варненски и Преславски митрополит* ***Симеон***. // *Летопис на БАН*, 21, 1941, с. 7192.
[2] *Вж:* Златарски, В. Посланието на цариградския *патриарх* ***Фотия*** до българския *княз* ***Бориса*** (в славянски превод). – София, 1917. – 64 с.
Симеон, митрополит Варненски и Преславски. Писмата на ***Теофилакт Охридски,*** архиепископ български. // *Сборник на БАН,* 27, 1931, с. 1-280.
За тези негови приноси е избран за действителен член на БАН (1937).
[3] *Вж:* Ников, П. Българо-унгарски отношения от 1257 до 1277 г. // *Сборник на БАН,* 11, 1920, с. 1-231.
За отношенията между българите и татарите през средните векове – *вж:*
Ников, П. Татаро-българските отношения през средните векове към царуването на ***Смилеца***. // *Год. Соф. унив. Ист.-филолог. фак.*, 15-16, 1921, с. 1-95.
Ников, П. Българи и татари в средните векове. // *Българска историческа библиотека,* 1929, N 3, с. 97-141.
[4] *Вж:* Ников, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. – 2 изд. – София, 1971. – 403 с.
Ников, П. Българското възраждане във Варна и Варненско. *Митрополит* ***Йоаким*** и неговата кореспонденция. – София, 1934. – 513 с.

13. Проф. Петър Мутафчиев – възпитаник, колега и следовник на проф. Васил Златарски

Недялко Янков

Кратка биографична справка

Петър Стоянов Мутафчиев е български историк – византолог и специалист по средновековна история, член на Българската академия на науките (1937), редовен професор в Софийския университет „Свети Климент Охридски" (1937). Автор е на трудовете *„Българи и румънци в историята на дунавските земи"* (1927), „Из *нашите старопланински манастири"* (1931), *„История на българския народ"* в два тома (1943), *„Книга за българите"* (1987) и други.

Роден е на 4 юли 1883 г. в село Боженци, Габровско. През 1906 г. постъпва в Историко-филологическия факултет на Софийския университет като студент в специалността „история и география". Тук той се оказва под силното влияние на проф. Васил Златарски, вследствие на което се ориентира устойчиво към историята на средновековна България и Византия. Завършва следването си през 1910 г. с успех „много добър".

През 1925 г. отново проф. В. Златарски, но вече като председател на Историческото дружество, съобщава пред редовното годишно събрание, че той, заедно с П. Мутафчиев и П. Ников „вземат инициативата да подредят и подготвят за издаване паметниците за българската история в Monumenta Bulgariae Historica". Очевидно, по този повод П. Мутафчиев още тогава е бил приобщен към идеята за подготовка на многотомна серия на писмените извори за българската история, която да се реализира от членовете на дружеството и да се издаде с негови финансови средства. Предложението на В. Златарски било утвърдено като обща задача, а за самото издание се предвиждало да бъде създадена комисия с автономен статут и собствен правилник за дейността си в рамките на Историческото дружество. На 26 декември 1927 г. П. Мутафчиев е избран за извънреден професор, а на 11 януари 1937 г. е избран за редовен професор в Софийския университет.

През 1936 г. е избран и за декан на Историко-филологическия факултет в Софийския университет, като от 1939 до 1943 г. е титуляр на Катедрата по история на България.

След смъртта на проф. Васил Златарски и проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев продължава тяхната преподавателска дейност, като чете лекции по средновековна българска история. В периода на най-усилената си научна и преподавателска дейност проф. Петър Мутафчиев от 1935 до 1943 г. е главен редактор на списание *„Просвета"* .

На 16 юни 1929 г. е избран за дописен член на Българската академия на науките (БАН) по доклад на проф. Васил Златарски.

Проф. Петър Мутафчиев умира на 2 май 1943 г. след кратко, но тежко боледуване.

Научен коментар

За свои следовници проф. Васил Златарски (1866-1935) започва да мисли чак след края на Балканските войни (1912-1913), когато вижда, че въпреки известния му работохолизъм, той няма да успее да изпълни задачата на своя живот – написването на историята на България през средните векове. И причините за това не са годините му – тогава по-малко от половин столетие, – колкото здравословното му състояние. Заболяването от диабет, което той получава по време на Междусъюзническата война 1913 г. го подтиква към мисълта, че вече е време да помисли за някой по-млад свой колега, който да продължи наченатото от него грандиозно дело.

Първоначално вниманието му спира върху Никола Милев (1881-1925) – българин от Егейска Македония, роден е в с. Мокрени, Костурско, който като юноша завършва Императорския лицей Галатасарай в Цариград и в началото на миналия век продължава образованието си в Софийския университет.[1]

Главният факт, с който Н. Милев спечелва симпатиите на проф. Васил Златарски, е, че се проявява като отличен студент и притежава солидна езикова подготовка – владее отлично освен турски език – гръцки и латински.

Не на последно място се нарежда и обстоятелството, че и Н. Милев насочва изследователските си интереси към проблемите на средновековната българска история.

Спрял веднъж вниманието си върху Н. Милев, проф. В. Златарски полага грижи и за неговата по-нататъшна професионална подготовка.

Така виждаме Н. Милев в годините 1910-1912 г. като специализант в университетите във Виена, Флоренция и Рим.[2]

Почти сигурно е, че за специализацията му във Виена проф. В. Златарски има голяма роля, тъй като навярно се е застъпвал за него пред проф. Константин Иречек (1854-1918) да го приеме под своето крило.

Завръщайки се в България, Н. Милев, не без благоволението на проф. В. Златарски, се явява на конкурс за редовен доцент и го спечелва. От 1912 г. той вече е колега на проф. В. Н. Златарски. Изследователските си качества Н. Милев показва още като специализант, когато написва студията *„Кубрат от историята" и„Кубер в Чудесата на Св. Димитър Солунски",* отпечатана на страниците на „Периодическото списание" на Българското книжовно дружество.[3]

Като доцент Н. Милев обнародва и друга една голяма студия *„Известия за състоянието на Турция в края на XVIII в.",* която обнародва в *„Списание на БАН"* (1914).

Младият колега на В. Златарски преподава в Университета до 1923 г. Но още от от 1917 г. става ясно, че Алма Матер е тясна за неговите изследвания, поради което търси реализация на своите възможности и извън стените й.

През 1917 г. получава назначение за директор на печата при Министерството на външните работи и изповеданията, на който пост остава до 1920 г.

За проф. В. Златарски това е неприятен синдром, но той го отдава на младежките пориви на своя колега и не губи надежда, че той отново ще съсредоточи вниманието си като преподавател и изследовател в Университета.

За голямо съжаление Н. Милев не оправдава тези очаквания. След края на участието на България в Първата световна война, той се свързва с дейците на възобновената Вътрешна македонска революционна организация и става един от най-близите сратници на Тодор Александров и генерал Александър Протогеров. Включва се и в борбата на десните сили против управлението на БЗНС (1920-1923). След убийството на Александър Геров – основател и пръв лидер на организацията „Народен сговор" (май 1922), той поема директорския пост на издавания от организацията в. *„Слово".*

С тази дейност Н. Милев си завоюва голям авторитет сред заговорниците и в нощта на 8 срещу 9 юни 1923 г. (когато за последно бил обсъждан съставът на бъдещия кабинет), на него бил предложен важният пост – министър на външните работи и изповеданията, който той по едни или други причини не приел[4]. Наред с редактирането на в. *„Слово",* Н. Милев продължава да участва активно и в обществено-политическия живот на страната.

През есента на 1923 г. е избран за депутат в XXI Обикновено народно събрание. За голямо съжаление проф. Н. Милев пада жертва в разгорелите се остри борби във вътрешнополитическия живот на страната. Убит е на 13 февруари 1925 г. в разцвета на своите жизнени сили.[4]

На погребението му прощално слово произнася самият проф. В. Златарски, в което го оплаква като свой роден син. Помества и специална статия за него.[5]

След смъртта на Н. Милев, проф. В. Златарски, макар и болестта да му се усилва все повече и повече, изоставя мисълта за свой нов наследник.

Едва в началото на 30-те години, когато вече е принуден да се откаже от преподавателската си дейност в Университета, той се спира на проф. Петър Ников, с когото вече са работили повече от дсетилетие заедно и познава неговите качества като преподавател и изследовател.

Надеждите му, че той ще продължи неговото дело, отново не се оправдават: макар и доста млад, проф. П. Ников неочаквано умира (1938)[6].

Проф. В. Златарски вече не е жив (починал е още през декември 1935), когато отново на преден пост излиза въпросът кой да оглави неговата катедра.

Никакво място за колебание не е имало, тъй като налице бил проф. Петър Мутафчиев.

П. Мутафчиев е връстник на П. Ников и Н. Милев и е възпитаник на Софийския университет „Св. Климент Охридски". Като негов преподавател, проф. Васил Златарски е имал непосредствени впечатления от качествата му като студент.

Въпреки това, когато П. Мутафчиев завършва Алма Матер, не го приема на преподавателска работа в Университета.

Поради тази причина П. Мутафчиев се насочва към Народния музей в София, където прекарва от 1910 г. до 1920 г. По онова време Народният музей бил оглавяван от проф. Богдан Филов – известен археолог и познавач на историята на античното изкуство.[7]

При това П. Мутафчиев не се насочва към античната епоха, а през целия си престой в Народния музей работи като уредник на Средновековния отдел, което показва, че научните му интереси са били в областта на Българското средновековие. Поради това и една от първите му по-значителни публикации е именно в тази епоха.[8]

Едва след като става ясно, че Н. Милев няма намерение да се завърне обратно в Университета, проф. В. Златарски се склоня да приеме П. Мутафчиев за редовен доцент (1923).

От този момент започва и бурната кариера на новия колега на проф. В. Златарски. Само след 4 години той вече е и редовен професор. Формално е назначен да се занимава с проблемите на историята на Византия, но – както и Н. Милев, и П. Ников, – така и той си остава изследовател предимно на средновековната българска история.

За разлика от проф. В. Златарски вниманието на проф. П. Мутафчиев е насочено повече към проблемите на Второто българско царство, за което свидетелстват и трудовете му.

Разбира се, П. Мутафчиев не изоставя и византийската проблематика. На нея той посвещава една от най-сериозните си студии.[9]

Голямата му любов остава Средновековна България.

За разлика от проф. В. Златарски, проф. П. Ников, който се ограничава с проучване на едни или други частни проблеми, проф. П. Мутафчиев прави първия опит в българската историография за обобщаване на нейните постижения в двутомното си съчинение *„История на българския народ"*, което излиза от печат в 1943 г., когато неочаквано умира на 60-годишна възраст.

По всяка вероятност проф. П. Мутафчиев е щял да си остане в битността си на обикновен професор, ако проф. П. Ников не бе починал през 1938 г. Тогава П. Мутафчиев катедрите и по българска, и по византийска история, които оглавява твърде кратко – само пет години, тъй като, както вече се посочи, умира през 1943 г.

Въпреки че не е бил сред любимците на проф. Васил Златарски, проф. Петър Мутафчиев приживе и след смъртта на своя учител никога не казва нито една лоша дума по негов адрес. Това ясно проличава в статията му, обнародвана след смъртта на проф. Васил Златарски.[10] Това е научен морал, който може да служи за пример и на днешните наши учени.

3832

Бележки

[1] Кратки биографични бележки за него *вж:*
Дончев, Н. *Никола* ***Милев*** като историк. // *Отец Паисий,* 1929, N 2, с. 116-117.
[2] *Вж:* Чолов, П. ***Милев****, Никола Илиев.* // *Чолов,* П. Български историци. – София, 1980, с. 261.
[3] Български периодичен печат : Анот. библиогр. указ. / Състав. Д. Иванчев. – София, 1966, Т. 2, с. 316.
[4] *Вж:* Цанков, Ал. Моето време. – Б. м., б.г., с. 170-171.

[5] *Вж:* Златарски, В. Н. *Н.* ***Милев*** като работник по история. // *Полет,* 1925, N 18, с. 279-281.
[6] Любенова, Л. *Петър* ***Ников****.* Жизнен път и научно дело. – София, 1986. – 212 с.
[7] Кратки биографични бележки *за него – вж:*
Чолов, П. Български историци. – 3 изд. – София, 2010, с. 339.
[8] *Вж:* Мутафчиев, П. Владетелите на Просек. Страници из историята на българите в края на XII и началото на XIII в. // *Сборник на БАН,* 1, 1913, с. 1-85.
[9] *Вж:* Мутафчиев, П. Маджарите и българо-византийските отношения през третата четвърт на X в. // *Год. Соф. унив. Ист.-филол. фак.,* 31, 1935, с. 1-35.
Издава и специален сборник с византийски текстове (1934) и пр.
[10] *Вж:* Мутафчиев, П. *Васил Н.* ***Златарски****.* // *Просвета,* 1935, N 4, с. 469-471.

14. Акад. Иван Дуйчев – най-младият следовник на проф. Васил Златарски

Цветелина Стоянова

Кратка биографична справка

Акад. Иван Дуйчев е роден в София през 1907 г. През 1932 г. завършва история в Софийския университет „Св. Климент Охридски" като ученик на проф. Васил Златарски.

И. Дуйчев последователно става асистент и доцент по

средновековна българска история в Софийския университет (1936 – януари 1945).

От 1950 г. е старши научен сътрудник в новооснования Институт за българска история (*днес:* Институт по история) при Българска академия на науките (БАН).

През 1981 г. е избран за член на Българската академия на науките.

Участник е в международни конгреси и конференции.

Член е на Академията на науките, литературата и изкуствата в Палермо (Италия), чл.-кор. е на Британската академия (Лондон), член е на Понтификалната академия по археология в Рим (Италия), носител на Хердерова награда (1974). Научната му продукция включва над 500 публикации.

След смъртта му личната му библиотека е предоставена на Софийския университет, а къщата, в която живял, е превърната в изследователски център.

До края на жизнения си път проф. В. Златарски възлага големи надежди на младия тогава историк Иван Дуйчев. Отпечатването на четвъртия пореден том от *„История на българската държава през средните векове"*, който проф. Златарски почти успява да завърши преди кончината си, било поверено на Иван Дуйчев – тогава още доцент.

Научен коментар

За разлика от проф. Петър Ников **(**1884-1938**)** и проф. Петър Мутафчиев **(**1883-1943**)**, проф. Иван Дуйчев **(1907-1986)** не е сред колегите на проф. Васил Златарски. Възрастово той принадлежи към следващата генерация български историци.

Роден е през 1907 г. и постъпва в Софийския университет в началото на 30-те г. на миналия век, когато проф. В. Златарски вече е към залеза на своя жизнен път.

Както своите предшественици, така и младият Ив. Дуйчев завършва с отличие Софийския университет (1932) и решава да продължи и усъвършенства и по-нататък своето образование. Още през същата –1932 г. – го виждаме специализант по палеография и архивистика във Ватикана. Дали за това проф. В. Златарски му е помогнал, не може да се твърди категорично. Едно обаче е сигурно, че не му е и попречил. Защото като изследовател именитият учен си е давал ясна сметка за значимостта на ватиканските архиви за българската история през средните векове. Затова навярно е приветствал от сърце заминаването на младия изследовател за Рим.

Когато Ив. Дуйчев се завръща от специализацията си в Рим (1936), проф. В. Златарски вече не е между живите. Приет е веднага за асистент в Софийския университет (1936), и само след няколко години е избран за редовен доцент по българска, византийска и балканска история. Работи рамо до рамо с проф. П. Ников и проф. П. Мутафчиев, а след смъртта на първия – само с втория до 1943 г., когато и той умира. Тогава, макар че още няма професорска титла, Ив. Дуйчев поема овакантената длъжност на ръководител на Катедрата по българска история. Какво обаче го свързва с името на проф. В. Златарски? Една случайност.

Знае се, че последните години от своя живот известният учен полага неимоверни усилия за написването на своя труд *„История на българската държава през средните векове"*, замислен като многотомно съчинение още във времето преди намесата на България в Първата световна война (1915-1918). Поради непрекъснатите му ангажименти като преподавател в Университета и като общественик проф. В. Златарски не успява да осъществи грандиозното си дело. В последните години на своя живот той упорито се молел на Провидението да му отпусне още малко живот, за да допише своята *„История ..."*[1], но молбите му остават напразни... Поради тази причина проф. В. Златарски приживе издава само първите три тома от своето съчинение, а последният – не само че не успява да публикува, но времето не му стига и за да го допише.

Тогава по решение на Катедрата по българска история издаването на този том се възлага на Иван Дуйчев, и той се заема с тази задача, която за него се оказва никак не лека.

Макар че е бил отлично информиран по библиографията за средновековната българска история, той бил силно затруднен в своята редакторска работа, тъй като се оказало, че проф. В. Златарски е ползвал източници, някои от които били неизвестни на младия историк.

Този факт показва колко широко е бил информиран проф. В. Златарски и с каква огромна изворова база е разполагал. Може наистина само да се съжалява за това, че съдбата не се е показала милостива към него и не му е позволила да довърши написването и на този том. Въпреки това Ив. Дуйчев успява да изпълни възложената му задача.

Така и четвъртият том от *„Историята на българската държава през средните векове"* излиза посмъртно, след като В. Златарски вече не е бил между живите.

Колкото и да е значим този факт, той не е единственият, който свързва Иван Дуйчев с Васил Златарски. Има и още един друг факт, който е не по-малко значим за изграждането на Ив. Дуйчев като изследовател на българската история през средните векове.

Това е изследователският метод на стария учен, от който той не само се учи, но и следва до края на своя живот.

Проф. Иван Дуйчев става автор на стотици публикации, повечето – статии и студии. Монографиите му се броят на пръсти. Това, което отличава всичките му трудове, е огромното изобилие от извори – български и чуждестранни, разбира се – ползвани твърде критично.

Не виждаме ли в това познатия стил на неговия учител проф. Васил Златарски.

Per aspera ad astra!

Благодарение на тази отличителна черта и проф. Иван Дуйчев си спечелва името на един от най-авторитетните изследователи на родната ни история.[2]

Като ръководител на Катедрата, основана от проф. В. Н. Златарски, която Иван Дуйчев поема след смъртта на проф. П. Мутафчиев (1943), той не успява да разгърне някаква по-съществена дейност поради съществуващата в онзи период военновременна обстановка в страната.

Знае се, че след големите бомбардировки в София (януари и март 1944) Университетът прекъсва своите учебни занятия и е евакуиран в различни краища на страната.

Що се отнася до самия Иван Дуйчев, той е мобилизиран като преводач в италианските окупационни части в Македония, където остава до излизането на Италия от войната като съюзник на Третия райх (1943).

След края на Втората световна война Иван Дуйчев е отстранен не само от Катедрата, но и като преподавател от Университета. Ученият изживява няколко тежки години, докато в края на 40-те години е привлечен в новооснования Институт по история при Българската академия на науките (БАН).

От този момент настъпва нов период в жизнения му и творчески път, но повече никога ученият не е върнат в Софийския университет. Иначе, получава професорско звание (1967).

Избран е и за действителен член на БАН (1981).

След проф. Марин Дринов и проф. Васил Златарски, проф. Иван Дуйчев е един от най-забележителните български историци не само у нас, но и в чужбина.

Ако проф. Васил Златарски беше жив, сигурно би се гордял твърде много и с този свой следовник, както – с проф. Никола Милев, проф. Петър Ников и проф. Петър Мутафчиев. В това не може да има никакво съмнение.

3833

Бележки

[1] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 66.
[2] *По-подробно вж:* Божилов, Ив. *Проф. Иван* ***Дуйчев*** и Българското средновековие. // *Векове*, 1973, N 3, с. 77-79.

15. Креса Златарска-Тодорова – дъщеря на проф. Васил Златарски

Тодор Тошев

Кратка биографична справка

Креса Златарска е дъщеря на видния български историк медиевист, археолог и епиграф проф. Васил Николов Златарски и Слава Златарска. Родена е през 1901 г., и е кръстена на майката на проф. Златарски. В детството си е увлечена от работата на баща си, към който таи голяма обич и уважение. Завършва българска филология и за кратко учи в Париж, Франция. Тя е един от малкото български преподаватели в Кралското италианско училище в София. Омъжва се за д-р Димитър Тодоров, от когото има син Атанас Тодоров.

Работата на баща й силно повлиява на нейното личностно и професионално развитие. Тя стриктно събира писмената комуникация на своя баща и през 1975 г., 40 години след смъртта на баща си, е издадена нейната книга „Баща ми Васил Златарски", която съдържа мемоари и писма на професора. Креса Залатарска-Тодорова почива през 1987 г., но благодарение на нейния труд делото на баща й по съхраняване на българщината е продължено и до днес.

Научен коментар

Приживе и особено след смъртта му, за проф. Васил Златарски (1866-1935) се появяват няколко публикации, от които по-съществено значение имат тези на неговите колеги и последователи в Софийския университет „Св. Кл. Охридски":

- проф. Петър Мутафчиев **(**1883-1943**)**: Мутафчиев, П. Васил Н. Златарски. // *Просвета,* 1935, N 4, с. 469-471. и
- проф. Петър Ников **(**1884-1938**)**: Ников, П. Васил Златарски (1866-1935). // *Летопис на БАН*, 20, 1940, с. 65-66.

Кратки по своя обем, тези приноси предават в синтезиран вид цялостния образ на проф. В. Н. Златарски като учен и дългогодишен преподавател по българска история в Софийския университет „Св. Кл. Охридски".

В редицата разговори, които имах с проф. Милен Куманов ми направиха силно впечатление срещите и разговорите, които той е имал с дъщерята на видния учен – Креса Златарска-Тодорова (1901-1987). Когато пристъпва към написване на своята дипломна работа, студентът Милен Куманов не е имал никаква представа за семейството на историка. От случайна среща с Надя Данова – дъщеря на проф. Христо Данов, с която М. Куманов е бил състудент, той узнава, че проф. В. Златарски има жива дъщеря, която живее в София на ул. „Асен Златаров" N 8. Милен Куманов решава непременно да се срещне с нея.

Креса Златарска го посреща в своя дом и остава крайно изненадана, че в Софийския университет вече е проявен интерес към делото на нейния баща.

От правителствената промяна на 9 септември 1944 г. той е анатемосан от новите управници като „буржоазен" историк, а трудовете му стават забранени за ползване от студенти и изследователи на българската история.

М. Куманов чистосърдечно й разказва, че това отношение към баща й вече е преодоляно и че за него вече се говори в Университета.

Тя се развълнувала извънредно много и изразила готовност да го подпомогне с каквото може при написването на дипломната му работа *„Професор Васил Златарски като историк на Първата българска държава"* .

Креса Златарска не крие своята изненада от това, че студентът вече се е информирал и, че огромният по своя обем личен архив на баща й вече е не само предаден в Научния архив на БАН, но е и обработен и, че вече може да се ползва за изследователски цели.

От есента на 1964 до лятото на 1965 г., когато М. Куманов пише изследването си, домът на Креса Златарска се превръща в своего рода негов втори дом.

Завършила филологическо образование и специализирала във Франция, дъщерята на проф. В. Златарски изненадва М. Куманов не само със своята интелигетност и начетеност. Това, което най-силно го впечатлява, е фактът, че макар и произлязла от високо интелектуално семейство, тя приема в дома си един студент, излязъл от коренно различна обстановка с искрено и приятелско чувство без капчица високомерие.

Поради тази причина между двамата се водят многократни разговори за проф. В. Златарски и като учен, и като човек. Това е особено важно – като се има предвид, че историците-изследователи, когато пишат за някой техен колега, не отдават особено значение на това, че той не е само преподавател и изследовател, но и човек.

Връзката учен – човек винаги е играла особено важно значение в жизнения и творчески път на всяка творческа личност. Тя дава много отговори на въпроси: при какви обстоятелства става насочването й към дадена дейност и при какви дадености се развива тя като творец.

Специално за проф. В. Златарски, според Кр. Златарска, особено важен момент в неговата биография била семейната среда, в която той се ражда и израства.

На първо място в това отношение стои баща му –даскал Никола Златарски. Макар че той умира, когато Васил е бил само на 9 години, просвещенският му дух (бил е учител) доминира в семейството му с пълна сила винаги, защото е оставил следи в близките си като високо образован за своето време просветен деец, взел активно участие и в обществения живот на Търново *(днес:* Велико Търново).

Дядото на В. Златарски е православният свещеник поп Васил († 1848), на когото е кръстен и самият професор.

В. Златарски е петото дете в семейството – има трима по-големи братя и една сестра. Те, заедно с майка им, поемат отглеждането и възпитанието на Васил.

Според Кр. Златарска, особена роля в тази насока изиграл най-големият брат – Александър Н. Златарски (1851-1926). Като лекар (по образование и професия), той бил отличен психолог и добре разбирал детската душа на най-малкия си брат и се стараел внимателно да откликва на всички негови вълнения и желания.

Не по-малка била ролята и на другия брат на В. Златарски – Георги Златарски (1854-1909) – бъдещият родоначалник на геоложката наука в България. Изключително начетен в своята област, той, също като Александър, бил и психолог. Наблюдавал израстването на по-малкия си брат, стараейки се да го подпомага с каквото е възможно.

Третият по-голям брат – Стефан Н. Златарски (1862-1912) – поел по пътя на военното поприще и се издига от капитан, герой в Сръбско-българската война до генерал в Руската императорска армия (1885).

Сестрата Виктория (1858-1924) била също образована.

Разбира се, никой от членовете на семейството не можел да замести липсата на покойния им баща. Въпросът за по-нататъшната съдба на малкия Васил изникнал на преден план в семейството, когато детето завършило основното си образование.

Известно било, че баща му имал желание да го насочи към Църквата, което до Освобождението на България от османско иго било нещо естествено, тъй като тя изпълнявала в не малка степен и функциите на ликвидираната в края на XIV в. българска държава. Желанието на бащата на В. Златарски било прието и от майка му.

Тримата му братя, които многократно обсъждали въпроса за бъдещата съдба на своя най-малък брат, решили, че пътят, посочен от техния баща, не е най-точният.

След като България получила своята свобода, обстановката в нея вече се променила коренно. Точно това подтикнало тримата по-големи братя до намерението Васил да продължи по пътя на образованието. Другият фактор, изиграл решаваща роля за определяне бъдещата съдба на В. Златарски, било обстоятелството, че Стефан по това

време бил вече на военна служба в Санкт Петербург и изразил готовност да поеме издръжката на най-малкия си брат.

Въпросът е решен и Васил заминава за руската столица, където постъпва в една от гимназиите в града. Отначало младият питомник срещнал не малко трудности – да научи руски език и да създаде своя среда от приятели, бидейки настанен в съществуващия към гимназията пансион.

С твърдост и воля В. Златарски успява да се справи, и дори оценките му по руски език и различните други предмети са отлични.

След като завършва гимназията пред юношата отново изниква въпросът: по-нататък накъде... Връщането му обратно в България било изключено като вариант, тъй като в Княжеството още нямало никакво висше учебно заведение. Такова се появява чак в края на 80-те и началото на 90-те г. на XIX в. При това положение изходът бил предопределен – остава в Русия, където има необятни възможности за избор на професия и да продължи по-нататък образованието си.

Решението е взето отново след консултации с по-големите му братя. Имайки предвид наклонностите на В. Златарски към историко-филологическите науки, той бил насочен към дисциплината история в Санктпетербургския университет – най-престижното по онова време висше учебно заведение в Русия. Постъпвайки в Университета, младият българин твърде скоро попада в нова обществена среда – студенти и преподаватели. Успява да се сближи с двама от своите педагози – проф. Владимир Иванович Ламански (1833-1914) и проф. Василий Григориевич Василевски (1838-1899). Първият от тях е славист, а вторият – византолог. Когато настъпил моментът да пише магистърска теза *(тогава:* дисертация), негов ръководител станал проф. Владимир Ламански.

В. Златарски неведнъж мислил по въпроса какъв път да възприеме след завръщането си в България. Още като студент вниманието му привлякъл Васил Д. Стоянов (1839-1910) – един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила и редактор на неговия печатан орган *„Периодическо списание"* . Намерението му било да се свърже с него и да се включи в по-нататъшното издаване на списанието.

Обстоятелствата се развили обаче в съвършено друга посока.

След завършване на Санктпетербургския университет (1891) в продължение на две години В. Златарски е учител в София. После със стипендия на Министерството на народното просвещение е изпратен на специализация в Берлин по проблемите на археологията (1893-1895).

Когато се завърнал в България, отново се заловил с учителската професия в София.

Междувременно от създаването на Висшето училище в София били изминали вече близо 7 години.

Висшето училище функционирало с три факултета, един от които бил Историко-филологическият. Колкото и странно да било, в него лекции по история се четели в обсега на други дисциплини. Нуждата от кадри по родната история била огромна и това улеснило задачата на В. Златарски да постъпи като преподавател и да положи началото на преподаването по история.

Това не било никак лека задача. Главната трудност произтичала от обстоятелството, че нямало никакъв отечествен опит, на който да се опре.

Тогава В. Златарски се насочил към проф. Марин Дринов – български учен, който от години преподавал в Харковския университет.

Освен това, като член на Временното руско управление в България от и след края на Освободителната война (1877-1878), проф. Марин Дринов бил ръководител на Просветния отдел на това управление, и станал основоположник на просветното дело в Княжество България.

Скоро той се върнал обратно в Харков, където до смъртта си (1906) се занимавал с преподавателска и изследователска дейност.

Проф. Марин Дринов протегнал незабавно приятелска ръка на младия български историк и заедно начертали плана, по който да се извършва както преподавателската, така и изследователската му дейност.

В. Златарски получил ценни напътствия и от чешкия историк проф. Константин Иречек (1854-1918), завоювал трайно място в българската историопис със своята *„История на българите"*. От него В. Златарски бил насочен към проблемите на средновековната българска история. От тук нататък оставало само работа, работа и работа.

Младият В. Златарски се ориентирал към двете направления – преподавателската и изследователската дейност.

Във второто от тях той вече бил направил първите си стъпки още като студент в Санкт Петербург с написването на магистърския си труд *„Писмата на цариградския патриарх Мистик до българския цар Симеон"*, която той издал на страниците на *„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина"* (1894), който започнал да излиза по инициатива на проф. Иван Д. Шишманов още от 1889 г. Като слависти, и проф. М. Дринов, и проф. К. Иречек работили повече по славянската проблематика. Колкото и важна да била магистърската теза на В. Златарски, тя не изчерпвала въпроса за етническия състав на българите.

За това било необходимо да се изследва и проблемът за другия етнос, влизащ в българската народност – прабългарите.

В. Златарски насочил главното си внимание към изследването на прабългарите –техния произход до стъпването им на Балканите и тяхната роля в обществено-политическия живот на българската държава до Покръстването (854-865), когато двата етноса – славяни и прабългари – се сливат окончателно в една народност – българската.

Изработеният с помощта на проф. М. Дринов план улеснил изследователската дейност на В. Златарски в значителна степен. Той му позволил да тръгне от началния момент на българската държава и да изучава нейното развитие в хронологически ред през следващите десетилетния и столетия.

Близо четири десетилетия В. Златарски работи върху проблемите на средновековната българска история. Много рядко си позволява да излиза извън нейните хронологически граници. Това той предприемал обикновено, когато се налагало да чете лекции в други учебни заведения, сред които – Военното училище и Свободния университет в София *(днес:* Университет за национално и световно стопанство). Креса Златарска не пропуснала да спомене, че сред слушателите във Военното училище в София за известен период (преди Балканската война /1912-1913/) бил и престолонаследникът княз Борис Търновски, встъпил през октомври 1918 г. на престола като цар на българите. Поради това князът наричал В. Златарски „Учител".

От този факт, обаче, между двамата не се стигнало до каквото и да било сближение.

Причината за това може би е разбирането на професора, че царете нямат приятели, а само поданници.

Освен това В. Златарски имал подчертано негативно отношение към царя – Фердинанд.

Като причина за това дъщерята на В. Златарски изтъква неговата бруталност спрямо Софийския университет, довела до закриването му през януари 1907 г. по повод една студентска демонстрация пред Народния театър.

К. Златарска пропускала или нарочно премълчавала факта, че като руски възпитаник, баща й се завръща в България като убеден русофил, и поради това – никак не е одобрявал провеждания от стария Кобург антируски курс в политика в Княжеството.

Заради негативното си отношение към Фердинанд В. Златарски не приел и прокламирането на българската независимост през есента на 1908 г. – акт, който той считал като продиктуван за удовлетворяване на егоистичните цели на „Оногова" (Фердинанд).

Отдаден всецяло на своята работа като университетски професор, В. Златарски, макар и да следи внимателно развитието на обществено-политическия живот в страната, отказва да се включи в редовете на която и да било от съществуващите тогава политически партии.

Това съвсем не означавало, че той не е живял с болките и стремленията на българския народ. В. Златарски не останал безучастен към главната задача – обединението на разпокъсаното от Берлинския диктат (1878) Българско княжество. Затова, когата избухва Първата балканска война (1912-1913), той напуска професорския кабинет в Университета и постъпва в редовете на българската армия. Тъй като още на времето бил завършил офицерски курсове и имал офицерски чин, бил назначен в Четвърти артилерийски полк. В това си качество едно от най-трудните изпитания, пред които бил изправен, било възпирането на румънските войски през лятото на 1913 г., които по време на втората Балканска война (1913) (известна у нас повече като Междусъюзническа) стигнали до околностите на София.

Проф. В. Златарски си давал ясна сметка каква заплаха грози столичани. В продължение на 3-4 дни непрекъснато бил в своя полк.

Според Кр. Златарска, притесненията, които изживял в този момент, станали причина и за заболяването му от диабет, от която болест починал след две десетилетия по-късно.

За втори път В. Златарски напуснал работата си в Университета, когато България се намесва в Първата световна война (1915-1918). Тогава той бил включен в състава на група от университетски и други лица, на които била поставена от командването на българската армия задачата да обходят земите, освободени от войската, и да се заемат с издиране, събиране и проучване на българските старини в тях. След демобилизирането си от фронта проблемите пред българския учен не престанали. Като ректор на Софийския университет (1919-1920) той трябвало да положи максимални усилия за нормализиране на учебния процес в условията на тотална стопанска разруха в страната. Кр. Златарска отбягвала да се спира на въпроса за отношението на нейния баща към управлението на Българския земеделски народен съюз – БЗНС (1920-1923), но то не било трудно да се отгатне. Известно е, че професорите в Университета не приемат просветната реформа на земеделското правителство. Като член на професорското тяло, по всяка вероятност и В. Златарски е имал подобно отношение към реформата.

Дъщерята на професора отбягва и въпроса за отношението на баща й към новите драматични събития в България – преврата от 9 юни 1923 г. и последвалите го две въстания през юни и септември 1923 г. Обстоятелството, че в приятелския кръг на проф. В. Златарски от професорите не влиза проф. Александър Цанков, станал министър-председател след преврата, идва да покаже, макар и косвено, че проф. В. Златарски не е изпитвал симпатии към премиера.

По ирония на съдбата – като ректор на Университета (1924-1925) – В. Златарски е трябвало да влиза в чести взаимоотношения с проф. Ал. Цанков, тъй като последният – освен министър-председателския пост, поел и управлението на Министерството на народното просвещение.

Кр. Златарска не споменава за контакти на баща й с другите управници на България в лицето на Андрей Ляпчев, Александър Малинов, Никола Мушанов и др.

Тя не пропуска, обаче, да отбележи отношенията на баща й с цар Борис III.

Както е известно, през 1930 г. царят се оженва за италианската принцеса Джованна (1907-2000) и се обърнал към своя учител – В. Златарски с молба да се съгласи неговата дъщеря – Кр. Златарска да стане учителка по български език на съпругата му.

В. Златарски не само отклонил предложението, но дори и не го съобщил в къщи при положение, че десетки други по-маловажни въпроси от всякакво естество се обсъждали в дома му заедно със съпругата и дъщеря му.

Разбира се, монархът не забравил този отказ и си отмъстил.

Когато професорът починал, той не дошъл да му се поклони, което правил обичайно, а се задоволил само да изпрати на своя, напуснал земния свят, учител венец чрез един от своите секретари. Вместо това монархът предпочел да отиде на сватбата на сина на Ал. Малинов, станала по същото време в София.

Към Ал. Малинов царят имал симпатии още от времето на Първата световна война, когато – като министър-председател – положил не малко усилия пред съглашенците за спасяването на царската династия в страната. Израз на близките отношения между двамата станала и поканата на царя към стария политик и държавник да стане кръстник на родената му дъщеричка Мария Луиза (1933). Странейки от политическия живот на страната, В. Златарски вземал изключително дейно участие във всякакви други начинания извън политическата сфера.

По линия на Министерството на народното просвещение той бил включван във всевъзможни комисии за провеждане на различни конкурси и изпити, в ревизия на училища из страната и пр., и пр.

Благодарение на неговата инициатива в края на 20-те години на XX в. било предприето излизането на поредицата *„Българска историческа библиотека”* (съвместно с проф. Петър Ников), в която участвал и като автор, и като редактор.

Едни от най-важните му изяви в научната сфера били участията му в десетки конгреси и други научни и културни форуми у нас и в чужбина.

Особено големи заслуги В. Златарски имал за организирането на Международния византоложки конгрес през 30-те години, когато вече бил сериозно болен, и пр.

Разбира се, на предно място В. Златарски поставял задълженията си като университетски професор. До каква степен В. Златарски е съблюдавал тези задължения, свидетелства фактът, че, поради решаването на някои важни университетски въпроси, той не е успял да отиде на погребението на брат си Александър, обичта и уважението към когото го е водела през целия му живот.

Професорът преди това не можал да се прости и с другия си брат – Георги по причина, че по това време бил в чужбина със семейството си и нямало никаква практическа възможност да се върне навреме за траурната церемония.

Като преподавател, спомня си дъщеря му, В. Златарски не блестял с особени способности, които имали някои от неговите колеги – проф. Иван Д. Шишманов (1862-1928), проф. Асен Златаров (1885-1936) и др. Предпочитал вместо да говори, да чете лекциите си. Задържал вниманието на аудиторията с поднасяните факти, които били посрещани с интерес.

Въпреки че ценил особено много времето си, проф. В. Златарски вземал активно участие в живота на студентите. Участвал в много от организираните екскурзии по историческите места на България – Търново, Преслав *(днес:* Велики Преслав) и др.

Внимателно се отнасял към тезите (научните им разработки).

Разбира се, Кр. Златарска не е била пряка свидетелка на дейността му в тази насока.

Може би поради тази причина Кр. Златарска не е имало как да узнае за отношенията между баща й и младия тогава историк акад. Димитър Косев (1904-1996), който по онова време бил под влиянието на анархистични идеи.

Данните съобщава М. Куманов, които са му приведени от Д. Косев.

Когато дошло време Д. Косев да пише теза, той изявил пред проф. Пьотр Бицилли (1879-1953) – руски историк, белоемигрант, който след края на Първата световна война става колега на проф. В. Златарски, – че имал желание да пише за Първия интернационал (основан през 1864 г.).

П. Бицилли се усмихнал и му отговорил: „Аз нямам нищо против, но проф. Златарски надали ще се съгласи. Същата работа може да се реализира, но под друго заглавие”. Пак от акад. Д. Косев М. Куманов узнал още нещо за проф. В. Златарски.

След като завършил специализацията си в Краков (Полша), която станала с благословията на самия проф. В. Златарски, Д. Косев решил да го посети вкъщи и да му поднесе поздравленията на неговите полски колеги. По това време В. Златарски бил вече болен на легло и след кратък разговор, неочаквано запитал своя гост: „А бе дали поляците имат 12 милиона души?”...

Младият Д. Косев му отговорил: „Как може, господин професоре, та те наброяват повече от 30 милиона”.

След като излязъл от дома на В. Златарски, Д. Косев се поразмислил: нима проф. В. Златарски не знае броя на поляците. Силното редуциране на цифрата той отдал на негативното му отношение към тази нация, което той дължал на формирането на мисленето си в Русия като студент.

За сметка на това, В. Златарски имал изключително положително отношение към чехите. Поддържал лични контакти с първия президент – проф. Томаш Масарик (Tomas Garrigue Masaryk, 1850-1937). Когато последният навършил 80 години, проф. В. Златарски станал инициатор за издаване на юбилеен сборник в негова чест. Като Председател на „Българо-чехословашката взаимност” той посещава Чехословакия с група български интелектуалци през 1923 г. Пред него се разкрива обликът на тази най-цивилизована и просперираща страна в Европа и в света по онова време.

Това поведение на проф. В. Златарски към чехите не било случайно. Според М. Куманов, то се дължало на факта, че след Октомврийската революция от 1917 г. Русия загубила значението си на център на славянството и с тази

роля понечили да се нагърбят именно чехите.

Разбира се, идеята им не се реализирала, тъй като Чехословакия, макар и творение на Съглашенските сили след края на Първата световна война, нямала нито икономическия, нито научния потенциал за това. А и твърде скоро развоят на политическите събития довел и до ликвидирането на страната като самостоятелна държава на политическата карта на Европа (1939). В. Златарски обаче не бил вече между живите, за да види крушението й.

Като университетски професор В. Златарски се стараел да поддържа добри отношения със своите колеги. Особено приятелство той установил с проф. Анастас Иширков (1868-1937) – родоначалник на географската наука в България. Двамата постъпват почти едновременно като преподаватели във Висшето училище в София и взаимно се подпомагат. Проф. А. Иширков снабдявал В. Златарски с географска информация, а В. Златарски бил полезен на приятеля си при изясняване на дадени проблеми в географията от историческа гледна точка.

Друг фактор, обусловил дългогодишното им приятелство, бил характерът на самия проф. А. Иширков – весел нрав, присъствието му в дома на проф. В. Златарски внасяло ведра атмосфера и пр. Дългогодишна дружба свързвала проф. В. Златарски и с неговите учители – един от тях е проф. М. Дринов. Тъй като последният починал в 1906 г., когато Креса била едва петгодишно дете, дъщерята на В. Златарски нямала личен спомен за техните взаимоотношения.

По-късно тя узнала колко баща й бил задължен на своя учител. Много силно била изненадана, когато узнала, че не друг, а баща й бил натоварен от Софийския университет да участва в състава на българската официална делегация за погребението на проф. Марин Дринов в Харков, възглавявана лично от проф. Иван Д. Шишманов в качеството му на министър на народното просвещение. Изненадата й нараснала още повече, когато разбрала, че баща й бил натоварен и със задачата за пренасяне на тленните останки на проф. Марин Дринов и неговата библиотека от Харков в София. За негов другар му бил определен Пенчо Славейков от името на Народната библиотека, на която той бил директор. Същевременно двамата трябвало да вземат участие и в организираните Гоголеви тържества в Москва по случай 100-годишнината от рождението на руския писател (1909).

Мисията се оказала извънредно трудна за проф. В. Златарски не само поради физическия недъг на поета, но – и заради неговата негативна позиция спрямо съществуващите обществени порядки в Русия, поради което поетът изразява желание да се върнат в България. На тези свои настроения Пенчо Славейков дава гласност в поредица писма до своята спътница в живота – поетесата Мара Белчева (1868-1938). Имало опасност поставената държавна задача да не бъде изпълнена и, ако това не се случило, дължало се единствено на проявените от професора деликатност и търпение по отношение реакциите на Пенчо Славейков.

Всичко това обаче никак не попречило, когато 20 години по-късно Мара Белчева помолила проф. В. Златарски да напише предговор към подготвената от нея книга с писмата, изпратени й от Пенчо Славейков по време на тяхното посещение в Русия. В. Златарски не само че издава тази преписка, но и публикува в изданието специална статия именно за пътуването си в Русия с поета. С другия свой предходник – проф. Константин Иречек В. Златарски също бил в отлични приятелски отношения, които продължили до смъртта на чешкия учен (1918). Освен бележитата си *„История на българите"*, той, също като проф. Марин Дринов, може да бъде наречен едно от лицата, положили основите на просветното дело в България в качеството си на министър на народното просвещение (18811882) и председател на Учебния съвет към Просветното министерство (1883).

Приятелските отношения между двамата учени не се помрачили, когато през есента на 1915 г. България се намесила в Първата световна война на страната на Австро-Унгария и Германия и когато в знак на протест К. Иречек върнал всичките си български отличия, с които бил удостояван до този момент. Доказателство за това е издаването на споменатия труд на проф. К. Иречек *„История на българите"* на български език през 1929 г. под редакцията на проф. В. Златарски.

За приятелските отношения между двамата свидетелства още и фактът, че по препоръка на проф. В. Златарски, проф. К. Иречек е приемал на специализация при себе си във Виена и някои млади български историци, сред които и Никола Милев, чиято даровитост като изследовател той ценял още от студентските му години.

Макар да не поддържал особено близки отношения със съвременните му български писатели, проф. В. Златарски отделял от скъпото си време за посещение на театрални и оперни представления. Посещавал и музикални концерти, присъствал на откриване на художествени изложби и пр.

В желанието си да популяризира своите и на други негови колеги – историци научни постижения, професорът не жалил труд и усилия и сътрудничил на редица от излизащите по онова време вестници и списания.

Кр. Златарска не отбелязва, но от беглия поглед на българския периодичен печат преди и след войните (1912-1913 и 1915-1918) убедително се потвърждава това.

Сред контактите и връзките му в чужбина отново доминирали приятелските му взаимоотношения с не малък брой руски слависти. Освен споменатите по-горе професори Владимир Ламански и Василий Василевски той поддържал такива и с акад. Никодим Кондаков (1844-1925), проф. Михаил Попруженко (1866-1944) и с проф. П. М. Бицилли (1897-1953).

Приятелски отношения свързвали проф. В. Златарски и с някои от представителите на хърватската и сръбската наука като Франьо Рачки (Franjo Racki, 1828-1894) и др. Такива той имал и с видни слависти във Франция и някои други европейски държави.

В разговорите си с М. Куманов Кр. Златарска не отминава и деликатния въпрос за творческия наследник на баща й. Този аспект според нея „започнал да го занимава едва когато професорът навлязъл в сериозна възраст и

заболял”.

Като още млад човек проф. В. Златарски си въобразявал, че ще има сили сам да реализира начертания с проф. М. Дринов грандиозен план за изследване проблемите на средновековната българска история. И наистина, той положил забележителни усилия в тази насока, доказателство за което са оставените от него 213 труда в общ обем от 6500 страници.

Успял да издаде три тома от епохалното си съчинение *„История на българската държава през средните векове”* и пристъпил към следващия четвърти том...

В средата на декември 1935 г. смъртта го застигнала, когато той успял да достигне развоя на политическия живот на средновековна България до 1280 г.

Кр. Златарска не е била при него в смъртния му час, тъй като била вече омъжена и живеела със своя съпруг д-р Тодоров (очен лекар) в Шумен, където той бил изпратен по разпределение. От своите близки тя обаче узнала, че миг преди да издъхне, баща й направил знак с ръката си, че иска още да пише.

Макар и незавършен, този четвърти том на *„История на българската държава през средните векове”* все пак вижда бял свят, тъй като по решение на БАН с издаването му бил натоварен младият Иван Дуйчев, вече доцент в Университета.

Тъй като продължител на делото на В. Златарски не могла да стане единствената му дъщеря Креса (вниманието й било привлечено от литература, а не от историята), алтернатива в това отношение нямало.

Колкото и да му било мъчно, проф. В. Златарски бил принуден да уважи нейния избор, поради което насочил погледа си към някои от своите по-млади колеги. Изборът му паднал върху споменатия вече Никола Милев.

Обстоятелството, че след края на Първата световна война последният се заел с журналистика и се включил дори в редовете на ВМРО, а след преврата от 9 юни 1923 г. – нагазил дълбоко и в политическите води, които довели до неговото убийство (1925), не оправдал възлаганите спрямо него надежди.

Тогава проф. В. Златарски насочил вниманието си към проф. Петър Ников, който също избрал за свое изследователско поприще историята на средновековна България, като се съсредоточил към проблемите на Второто българско царство (ХП-ХГ/ в.). В тази област той вече имал редица сериозни трудове, сред които на първо място се нарежда публикацията му *„Българо-унгарски отношения 1257-1277 г. Историко-критично изследване”* (1920). Вторият му по-значителен труд – *„Църковно-национални борби и постижения...”* (1939) бил посветен на историята на Българското възраждане, но той се появява на бял свят през втората половина на 30-те години, когато и авторът на труда, и проф. В. Златарски не са между живите.

Петър Ников привлича вниманието на проф. В. Златарски още и поради факта, че бил племенник на митрополит Симеон Варненски и Преславски (1840-1917), с когото бил в дружески отношения от много години. По негово предложение архиерейт превел от старогръцки на български език *„Писмата на Теофилакт Охридски, архиепископ български”* (1931) и други някои гръцки извори за българската история.

И наистина след смъртта на проф. В. Златарски, проф. П. Ников е този, който наследил неговото място в Софийския университет. Уви, това било за твърде кратко време, тъй като той починал само след три години (1938).

Тогава на преден план излязла фигурата на проф. Петър Мутафчиев, който, макар и византолог, бил автор на редица трудове и върху средновековната българска история – *„Владетелите на Просек”* (1913); *„Съдбините на средновековния Дръстър”* (// Добруджа : Т. 1. – София, 1927, с. 102-197); *„Произходът на Асеневци”* (Македонски преглед, 1928, N 4, с. 1-31 и др.). Най-крупното му творение е двутомната *„История на Българския народ”*, която излиза в годината на неговата смърт (1943). След смъртта на проф. П. Мутафчиев щафетата на историческата наука поел младият доц. Ив. Дуйчев. Тъй като възглавил Катедрата по българска история във военновременна обстановка, за известен период бил мобилизиран към българските войски в Егейска Македония. Поради тази причина той нямал възможност да се отдаде на задълженията си като ръководител на Катедрата.

Нещата допълнително се усложнили, когато след голямата англо-американска бомбардировка над София (10 януари 1944) Университетът бил принуден да прекъсне занятията си и да се евакуира в различни селища в провинцията. Скоро след това настъпила политическата промяна в страната (9 септември 1944), в резултат на която доц. Ив. Дуйчев бил отстранен от Университета като „фашист” (от смърт го спасява акад. Никола Михов) и в продължение на няколко години бил принуден да търси препитание с други дейности (сътрудник на патриарх Кирил).

Поради преждевременната си смърт проф. В. Златарски избягнал участта да попадне под ударите на новия комунистически режим. Но последвалата забрана да се ползват произведенията на „буржоазните” учени във Софийския университет засегнала и него. Това положение се запазило до средата на 60-те години на миналия век, когато се пристъпва към написване на първото изследване за неговия живот и дейност.

Макар и осъществено от студент – М. Куманов, то привлече вниманието ми с факта, че е написано според тогавашните изисквания на българската историческа наука – да почива на солидна документална основа и детайлно познаване на съществуващата литература за най-изтъкнатия ни български историк. Кр. Златарска присъства на защитата на тази дипломна работа.

И това става причина да се установят още по-приятелски отношения между нея и М. Куманов. Предприета още през 1964 г. от М. Куманов инициатива да се прави възпоменание за баща й на 15 декември, временно била прекъсната поради разпределението през 1965 г. на дипломанта на работа в провинцията (Сливен), но след завръщането му в София (1968) тя била подновена. Възпоменанията продължили повече от 12 г. и в тях вземали участие видни наши медиевисти – акад. Димитър Ангелов, младият тогава ас. Васил Гюзелев *(днес:* академик),

бившият състудент на М. Куманов – Иван Божилов *(по-късно:* професор), други медиевисти като Ани Василева-Данчева *(по-късно:* професор) и пр. На едно от тези възпоменания присъства и френският студент Патрик Ф. Льокак (Patrick F. Lecaque – доктор на Сорбоната /1985/ и почетен доктор на Великотърновския университет /2004/) и др. Възпоменанията в дома на Кр. Златарска били посветени на житейския и творчески път на проф. В. Златарски. Домакинята полагала усилия да създаде атмосфера, каквато съществувала във времето, когато нейният баща посрещал своите гости.

През 1975 г. Креса Златарска издава своите спомени *„Баща ми Васил Златарски"*[1], в които отразява много от събитията и лицата, свързани с проф. Васил Златарски, които тя години наред разказвала на М. Куманов и други историци до своята смърт.

3834

Бележки

[1] *Вж:* Златарска-Тодорова, Кр. Баща ми *Васил* ***Златарски***. – София, 1975, с. 10-55.

VIII. ИНТЕРВЮИРАНЕ НА 7.11.2021 г. НА ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ ПО *ИСТОРИОГРАФСКИТЕ* ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА

Беседата води Цветана Йовчева

„... личните ми разбирания за мястото и ролята на проф. В. Н. Златарски в българската историческа наука като медиевист"

М. Куманов

– Уважаеми проф. Куманов!

Макар че ***е минало повече от половин столетие от времето, когато Вие сте написали и защитили дипломната си работа „Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава"*** **(София, 1965),** ***можете ли да назовете причините, които Ви подтикнаха да се заемете с този труд, будещ изключителен интерес и тогава, и днес въз основа на факта, че това е ЕДИНСТВЕНОТО цялостно историографско проучване на учения, фундирано от Личния му архив?***

– Макар че периодът, който ни дели от онова време, наистина не е малък, въпреки това от съзнанието ми нищо не е избледняло още, тъй като написването на дипломната работа за мене беше голямо събитие, на което се отдадох всецяло.

Макар че ни подготвяха главно за **преподаватели по история в средните училища**, в учебната програма на специалността ***„История"*** влизаше задължението всеки студент с отличен успех да подготви и курсова, и дипломна работа.

В контекста на това задължение се подразбираше – да покажем известни умения и за **изследователска дейност**.

Курсовата работа следваше да се подготви, когато бяхме в III курс, а дипломната – в края на следването.

Главната причина за насочването ми и към двете работи произтичаше от големия интерес, който предизвика у мене **средновековната българска история**.

Поради това за курсовата работа избрах проблема за **Западната българска държава (Самуиловата държава)**.

Това стана главно поради негативното чувство у мен, породено от стремежа на **скопската историография** за обсебване на части от родната ни история, обявявайки ги за принадлежащи към историята на Вардарска (*днес:* Северна) Македония.

Впрочем, този стремеж у скопските историци не е преставал нито за миг и досега, и

той стои във фокуса на вниманието ми постоянно...

Научен ръкводител на курсовата ми работа бе **доц. Петър Петров**, който бе написал вече специална студия по този въпрос, и тя особено силно ме впечатли.

За голямо съжаление, поради различни причини, от тази работа нямам запазен екземпляр, но си спомням много добре, че и аз още тогава **се опитах да се противопоставя на фалшификациите на скопските историци**.

Когато бях в IV курс, за мен нямаше никакво колебание – вниманието ми бе насочено отново към **средновековната българска история**.

Тогава избрах за тема ***„Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава”***.

Това стана възможно, поради обстоятелството, че вече **бе паднала възбраната да се пише за най-големите наши, наричани „буржоазни”, медиевисти, сред които на първо място бе проф. В. Н. Златарски**.

Някои от неговите изследвания и особено **4-томното му съчинение *„История на българската държава през средните векове”*** бях прочел и познавах и в дълбочина, и в сравнение с историографската линия по комплексната проблематика и проекциите ѝ.

Тогава споделих това си желание с **акад. Васил Гюзелев**, който беше още асистент, и той най-горещо одобри избраната от мен тема.

Но тъй като той още не беше хабилитирано лице, трябваше да получа съгласие от проф. Петър Петров, който беше вече доцент.

Проф. П. Петров не само одобри темата, но и даде съгласието си да стане научен ръководител. Поради голямата му ангажираност той нямаше време да се занимава с мен, и аз започнах работа с акад. В. Гюзелев. С него не само обсъдихме гещалтплана на дипломната работа, но и източниците, които следваше да бъдат прегледани и внимателно проучени и системно съотнесени.

Тъй като научното наследство на проф. В. Н. Златарски е изключително огромно по своя обем, краткото време от няколко месеца, с които разполагах, както и липсата на всякакъв изследователски опит от моя страна по онова време, не позволяваха то да бъде обхванато изцяло.

Поради тази причина темата бе ограничена **хронологично** – следваше да се посочат **приносите на проф. В. Н. Златарски само в областта на Първата българска държава**, които, при това, са и **по-значителните от тези, отнасящи се до Втората българска държава**.

Тъй като **проф. В. Н. Златарски** бе не само **изследовател**, но и **преподавател за период от повече от четири десетилетия**, бях посъветван от акад. В. Гюзелев да отделя една глава в моето изследване и за неговата **преподавателска дейност**.

За **жизнения път на професора** акад. В. Гюзелев ми обърна внимание да се насоча към неговия **Личен архив**, предаден в **Научния архив на БАН**. За щастие, той бе вече обработен и предоставен за ползване от изследователите.

Така аз станах един от първите, които започнаха работа с Личния архив на проф. В. Н. Златарски.

Твърде много в това отношение ми помогна обстоятелството, че вече бях завършил специализацията **„Архивистика”**, която ми позволяваше безпрепятствено да ползвам архивни източници.

Благодарение на подготовката ми по **„Библиография”** при **проф. Тодор Боров и съзвездието на неговата школа – ст. науч. сътр. Божана Божинова-Троянова, доц. Мария Кайнарова, доц. Елена Кирова** (*по-късно:* професор) и **гл. ас. Искра Михайлова** – аз имах умението да работя системно с **универсалната справочна литература** по

проблематиката, с **библиотечната – каталожната – библиография**, с **отечествената и чуждестранна периодика**, с **общата и специалната библиография**...

– Каква беше главната задача, която стоеше пред Вас като практически първи изследовател на личността и делото на проф. В. Н. Златарски при написването на дипломната Ви работа?

– Макар че в средата на 60-те години на миналия век, по разбираеми причини, живеехме изцяло в плен на монистичната идеологема, акад. В. Гюзелев изрично ми подчерта, че следва да се опитам да дам **обективна преценка на изследователската дейност и личността на проф. В. Н. Златарски**.

Това разбиране разтвори пред мен хоризонта на **творческата свобода** и улесни в значителна степен работата ми, защото следваше да изхождам единствено от **фактите**.

Всичко, което съм написал в дипломната ми работа *„Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава”*, е плод на **личните ми разбирания за мястото и ролята на проф. В. Н. Златарски в българската историческа наука като медиевист**.

Сега, след като е изминало вече половин столетие, виждам, че, **макар и написана на студентско равнище, в работата ми няма нито една теза, от която бих се отрекъл днес**.

Може да звучи нескромно, но това е факт.

При защитата на дипломната ми работа получих отлична оценка, въпреки че изпитната комисия се оглавяваше от **проф. Димитър Ангелов** – изтъкнат наш медиевист и изключително взискателен към подобни начинания.

– След блестящата защита на дипломната си работа, защо не продължихте по-нататък изследователската си дейност в областта на средновековната българска история?

– Причините бяха много и от различно естество.

Сред тях ще посоча само *две*.

Първо. Личната ми преценка беше за недостатъчна езикова подготовка, която имах като студент. Много ясно осъзнавах, че за да се занимава един изследовател с по-ранните епохи на българската история, той трябва задължително да има отлични познания по **класическите езици** и **старобългарския език**.

Като студент аз слушах лекции само два семестъра по **латински език**.

Естественото ми влечение към езиците ми разкри базовото значение на този език, но възможностите на учебните планове не развиваха двугодишната основа...

Макар че за втора специалност бях избрал **българския език и литература**, слушахме лекции в продължение само на три семестъра и то по ***съвременен* български език** (при **проф. Стоян Стоянов**) и ***съвременна* българска литература** (при **проф. Жельо Авджиев**).

В програмата не се предвиждаха лекции по **старобългарски език**, към изучаването на който пристъпих *самостоятелно*...

Второ. Трябваше да се познават и някои от **чуждестранните езици**, освен **руския**, който не се смяташе за чужд.

В университета постъпих с добра база на **френския език**, и – освен двете години, в които слушах *лекции по френски език*, – се бях записал и в Алианса и по *този* език, и по немски, и по английски.

Набавих си и литература за *самостоятелно* изучаване и на **немски език**, и на **английски език**. Към началния момент на следването ми вече имах лична базова

библиотека от учебници и литература на френски език.

Отделях внимание и на *самостоятелната* си подготовка с *разговорници* и *учебна литература* по **италиански, испански, полски, чешки, сръбски, хърватски, словенски, украински**...

Благодарение на проф. Т. Боров и школата му се потопих в **коренището на световната историография – романска, германска, руска**.

Времето обаче за езиковата подготовка *в дълбочина* се оказа крайно недостатъчно, за да може един млад докторант в краткото време от три години да се заеме със сериозна изследователска дейност като медиевист...

... Широката река не винаги е дълбока...

... **По-добре е да се разделиш с един път, отколкото да се отправиш по него с чувството, че не си на висотата му**...

... Аз виждах тогава нашите професори по стара история и история на Византия как свободно боравят с чуждестранните извори и литература.

И преценявах, че за мен щяха да бъдат потребни години, за да стигна желаното равнище...

И сега намирам **самокритичността си за конструктивна**!

Впрочем, поради **самокритичното си отношение относно езиковата ми подготовка**, аз се отказах да приема и назначението ми за библиотекар на библиотеката на Рилския манастир, което ми бе предложено лично от проф. П. Петров – близък приятел с тогавашния Музей на Рилския манастир, за което извънредно много съжалявах още тогава, тъй като разбирах от какво значимо научно съкровище се лишавам...

Но не можех да постъпя иначе...

Трябваше да се съобразявам не с желанията, а с преценката за възможностите си...

... **Ликовете на знаещите и истински образованите личности, с които животът ме срещна, стояха така високо в съзнанието ми, че *съвестта* не ми позволяваше да бъда *недостатъчно* компетентен**...

– Как преценявате от съвременна гледна точка постиженията на българската историческа наука спрямо научното дело на проф. В. Н. Златарски?

– След като завърших университета, бях твърдо решен да се занимавам с ***изследователска* дейност**.

Макар че пред мен се откриваха благоприятни перспективи за издигането ми като администратор (бях вече мениджър – инспектор по културата (библиотеките, музеите, галериите, театрите) в Окръжния народен съвет – гр. Сливен и предстоеше ръстът ми и на още по-висок административен пост), аз **предпочетох *докторантурата*** с трикратно по-малка стипендия.

Не съжалявам за избора си, защото исках час по-скоро да стана редовен **аспирант** (*днес:* **докторант**) в **Института по история** (*днес:* Институт за исторически изследвания) **при БАН**, за да имам повече време и за усвояването и на **чуждестранни езици**, и за отдаването ми на **научноизследователското поприще**.

Въпреки че се насочих към проблемите на **новата българска история**, аз **не откъсвах поглед нито за миг от личността и делото на проф. В. Н. Златарски**.

От времето на работата над дипломното ми изследване *„Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава"* датира моят непосредствен контакт с дъщерята на проф. В. Н. Златарски – **Креса Златарска**, която издирих по собствена инициатива и установих с нея дълготрайни отношения, изпълнени с взаимна симпатия.

И след като постъпих в Института по история при БАН, в продължение на около 15 години – до края на земния й път – бяхме много близки.

Всяка година в деня на смъртта на баща й – 15 декември – организирах срещите ни в дома й. На тези сбирки присъстваха **проф. Димитър Ангелов, акад. Васил Гюзелев** и други по-млади наши медиевисти – мои колеги от института – **проф. Иван Божилов, проф. Ани Василева-Данчева** и др.

И главната тема на разговорите ни в дома на Креса Златарска беше **жизненият и творческият път на проф. В. Н. Златарски**.

Спомням си, че на една от нашите срещи на 15 декември в дома на Креса Златарска поканих и френския **студент Патрик Ф. Льокак (Patrick F. Lecaque – доктор на Сорбоната** /1985/ и **почетен доктор на Великотърновския университет** /2004/; директор на Центъра за международно обучение в Държавния университет „Труман" в Кърксвил, Мисури, САЩ /1987-2017/), с когото съхранихме приятелството си в годините.

Патрик Ф. Льокак първоначално следва българска филология и българска цивилизация в Националното училище за източни езици в Париж при **проф. Роже Бернар** (1908-1997, чуждестранен член на БАН: 1961), история на византийското изкуство в Практическото училище за висши изследвания при **проф. Сюзи Дюфрен** (1919-2012) и при **акад. Иван Дуйчев** през 1985 г. в България. Специализирал е – освен в България и САЩ, – и в Русия, и в Полша. Автор е на множество статии върху историята и изкуството на средновековна България и на монографията *The Mural Paintings of the Saint Theodore Church in Boboševo, Bulgaria 17th century* (Veliko Turnovo, 2006)...

... Въпреки това, следва да посоча, че **някакъв по-особен интерес към личността на проф. В. Н. Златарски в годините не забелязах**.

За другите наши видни медиевиести от времето на проф. В. Н. Златарски – **проф. Петър Ников** и **проф. Петър Мутафчиев** – се появиха монографични изследвания (от **проф. Л. Любенова** и **акад. В. Гюзелев**). За проф. В. Н. Златарски бе написана само една малка статия от **проф. Мария Велева**. Очевидно е, че **проф. В. Н. Златарски очаква своя бъдещ биограф и изследовател**.

Оставеното от него научно наследство ме кара да вярвам, че такъв рано или късно ще се появи от средата на съвременните наши медиевисти.

В това съм повече от сигурен.

– Благодаря Ви, проф. Куманов!

И аз, и моите колеги, които работихме под крилото на Вашето внимание е-библиотека на УниБИТ „ЗЛАТАРИКА", фокусирана върху личността и делото на проф. В. Н. Златарски, фундирана от Вашата дипломна работа „Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава" (1965), и получихме достъп не само до личната Ви семейна библиотека, но и до е-базите Ви, няма да забравим никога, че Вие запалихте в нас интерес към обекта на изследване във Вашия труд на първопроходец в проучването на проф. Васил Златарски.

Аз лично Ви благодаря и за това, че ми позволихте да работя във Вашата лична библиотека в дома Ви и ми съдействахте постоянно в процеса на въвеждането на дипломната Ви работа във виртуалното пространство на е-библиотека „ЗЛАТАРИКА".

И ще се радвам Вашите очаквания за нови разработки върху личността и делото на проф. В. Н. Златарски да се осъществят в обозримото бъдеще.

I – 1 *първо пространно* научно изследване на Милен Куманов (1965) : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа /

Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К. – *публикация в чест на отбелязаната през 2021 г. 155-годишнина от рождението на В. Н. Златарски* – I. *Историографско* и *архивно* издирване – Встъпителни думи на М. К., написани на 7.11.2021 г. ; II. Факсимилна публикация ; III. Дигитализация ; IV. Структуриране на справочен апарат (юни – юли 2021) ; V. Създаване на съвременен научен коментар под науч. ред. на М. К. (януари – май 2021) ; VI. Визуализиран архив ; VII. Биобиблиографски портрети на учителите (проф. Владимир Иванович Ламански, проф. Василий Григориевич Василевски; Марин Дринов, Константин Иречек), сратниците (проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли; проф. Атанас Иширков, проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев), следовниците (акад. Иван Дуйчев) на В. Н. Златарски и дъщеря му Възкреса (Креса) Златарска-Тодорова (август – октомври 2021) ; VIII. Интервюиране на 7.11.2021 г. на М. К. по историографските въпроси на изучаване на личността и делото на В. Н. Златарски : *е*-библиотека *„ЗЛАТАРИКА"* (Справочно-информационна ризома) – *Е*-библиотека *„ЗЛАТАРИКА"* : Историогр. и архивно издирване на първото цялостно проучване на проф. Васил Златарски, проведено в книгохранилищата и архивите на България и в *е*-пространството : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. Куманов : Факсим. публ. (с. 28-129) ; Дигитализация / Цветана Йовчева (с. 27, 130-176) ; Съвр. науч. ком. М. Куманов (с. 25-27, 183-217) ; Справ. апарат (Именен показ. ; Геогр. показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на архивите) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Цветана Йовчева ; Интервю на Ц. Йовчева с М. Куманов (с. 217-222) / Състав. на *е*-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Цветана Йовчева. // *Licht*, mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 23-223 : с ил. – *Съдържа и:* Биобиблиогр. портр. на учителите (проф. Владимир Иванович Ламански, проф. Василий Григориевич Василевски; Марин Дринов, Константин Иречек), сратниците (проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли; проф. Атанас Иширков, проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев), следовниците (акад. Иван Дуйчев) на В. Н. Златарски и дъщеря му Възкреса (Креса) Златарска-Тодорова (август – октомври 2021) / Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Деница Славова, Калина Събева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова.

I – 1 *первое пространное* научное исследование Милена Куманова (1965) : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – *На болг. яз.* – Личный архив М. К. – *публикация в честь отмеченного 2021 г. 155-летия со дня рождения В. Н. Златарского* – I. *Историографическое* и *архивное* устанавливание – Вступительные слова М. К., написанные 7.11.2021 г. ; II. Факсимильная публикация ; III. Дигитализация ; IV. Структурирование справочного аппарата (июнь – июль 2021) ; V. Создание современного научного комментария под науч. ред. М. К. (январь – май 2021) ; VI. Визуализированный архив ; VII. Биобиблиографические портреты учителей (проф. Владимира Ивановича Ламанского, проф. Василия Григорьевича Василевского; Марина Дринова, Константина Иречека), соратников (проф. Федора Ивановича Успенского, акад. Никодима Павловича Кондакова, проф. Михаила Георгиевича Попруженко, проф. Петра Михайловича Бицилли; проф. Атанаса Иширкова, проф. Петра Никова, проф. Петра Мутафчиева), последователей (акад. Ивана Дуйчева) В. Н. Златарского и его дочери Воскресы (Кресы) Златарской-Тодоровой (август – октябрь 2021) ; VIII. Интервьюирование 7.11.2021 г. М. К. по историографическим вопросам изучения личности и дела В. Н. Златарского : э-библиотека *„ЗЛАТАРИКА"* (Справочно-информационная ризома) – Э-библиотека *„ЗЛАТАРИКА"* :

Историогр. и архивный поиск первого целостного исследования проф. Васила Златарского, проведенного в книгохранилищах и архивах Болгарии и в *э*-пространстве : Куманов, Милен. Профессор Васил Николов Златарски как историк Первого болгарского государства : Дипломная работа / Соф. унив. им. [Св.] Климента Охридского. Филос.-истор. фак., каф. болг. истории ; Научн. рук. Петр Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Рукоп. – *На болг. яз.* – Личный архив М. К. : Факсим. публ. (с. 28-129) ; Дигитализация / Цветана Йовчева (с. 27, 130-176) ; Совр. научн. ком. М. Куманов (с. 25-27, 183-217) ; Справ. аппарат (Указатель имен ; Геогр. указ. ; Указ. период. изд. ; Указ. архивов) / Состав. Александра Куманова, Никола Казански, Цветана Йовчева ; Интервью Ц. Йовчевой с М. Кумановым (с. 217-222) / Состав. *э*-библ. Александра Куманова, Николай Василев, Цветана Йовчева. // *Licht*, mehr licht! В память профессора Милена Куманова : Юбил. сб. по случаю 80-летия со дня рождения ученого. – София, 2022, с. 23-223 : с илл. – *Содержит также:* Биобиблиогр. портр. учителей (проф. Владимира Ивановича Ламанского, проф. Василия Григорьевича Василевского; Марина Дринова, Константина Иречека), соратников (проф. Федора Ивановича Успенского, акад. Никодима Павловича Кондакова, проф. Михаила Георгиевича Попруженко, проф. Петра Михайловича Бицилли; проф. Атанаса Иширкова, проф. Петра Никова, проф. Петра Мутафчиева), последователей (акад. Ивана Дуйчева) В. Н. Златарского и его дочери Воскресы (Кресы) Златарской-Тодоровой (август – октябрь 2021) / Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Деница Славова, Калина Сыбева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова.

I – 1 *first extensively* scientific study of Milen Kumanov (1965) : Kumanov, Milen. Professor Vasil Nikolov Zlatarski as a historian of the First Bulgarian Empire : Graduation thesis/Sofia University. Philos.-Hist. Fac. Dept. of Bulgarian history; Dir. of studies Petar Hristov Petrov ; Rev. Vasil Gyuzelev. – Sofia, 1965. – 100 p. – Typescript. – Manuscript. – *In. Bulg.* – Personal archives of M. K. – publication in honor of 155 anniversary of V. N. Zlatarski – I. Historiographical and archivistic inquiry – Introduction by M. K. from 7.11.2021 ; II. Facsimile publication ; III. Digitization ; IV. Structuring of the references (June – July 2021) ; V. Creation of current scientific comments under the sci. ed. of M. K. (January – may 2021) ; VI. Visualized archives ; VII. Biobibliographic profiles of the teachers (Prof. Vladimir Ivanovich Lamanski, Prof. Vasiliy Grigorievich Vasilevskiy, Prof. Marin Drinov, Prof. Konstantin Irechek), associates (Prof. Fedor Ivanovich Uspenskiy, Acad. Nikodim Pavlovich Kondakov, Prof. Mihail Georgievich Popruzhenko, Prof. Petr Mihailovich Bitsilli, Prof. Atanas Ishirkov, Prof. Petar Nikov, Prof. Petar Mutafchiev), followers (Acad. Ivan Duychev) of V. N. Zlatarski and his daughter Vazkresa (Kresa) Zlatarska-Todorova (August – October 2021) ; VIII. Interview of M. K. on the historiographic problems of the study of personality and deed of V. N. Zlatarski : *e*-library *ZLATARICA* (Reference-information rhizome) – *E*-library *ZLATARICA* : Historiogr. and archivistic inquiry of the first extensively scientific study of prof. Vasil Zlatarski, carried out in the libraries and archives of Bulgaria and *e*-space : Kumanov, Milen. Professor Vasil Nikolov Zlatarski as a historian of the First Bulgarian Empire : Graduation thesis/Sofia University. Philos.-Hist. Fac. Dept. of Bulgarian history; Dir. of studies Petar Hristov Petrov ; Rev. Vasil Gyuzelev. – Sofia, 1965. – 100 p. – Typescript. – Manuscript. – *In. Bulg.* – Personal archives of M. K. : Facsim. publ. (p. 28-129) ; Digitization / Tsvetana Yovcheva (p. 27, 130-176) ; Curr. sci. comm. M. Kumanov (p. 25-27, 183-217) ; Refer. (Index of names ; Geogr. index ; Index of period. ; Index of archives) / Comp. Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Tsvetana Yovcheva ; Interview of Ts. Yovcheva with M. Kumanov (p. 217-222) / Comp. of the *e*-library Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev. // *Licht*, mehr licht! In Memory of Professor Milen Kumanov : Festschr. on the occasion of his 80th ann. – Sofia, 2022, p. 23-223 : with ill. – *Contains also:* Biobibliographic profiles of the teachers (Prof. Vladimir Ivanovich Lamanski, Prof. Vasiliy Grigorievich Vasilevskiy, Prof. Marin Drinov, Prof. Konstantin Irechek), associates (Prof. Fedor Ivanovich Uspenskiy, Acad. Nikodim Pavlovich Kondakov, Prof. Mihail Georgievich Popruzhenko, Prof. Petr Mihailovich Bitsilli, Prof. Atanas Ishirkov, Prof. Petar Nikov, Prof. Petar Mutafchiev), followers (Acad. Ivan Duychev) of V. N. Zlatarski and his daughter Vazkresa (Kresa) Zlatarska-Todorova (August – October 2021) / Veneta Borisova, Vesela Georgieva, Darina Georgieva, Denitsa Slavova, Kalina Sabeva, Maya Angelova, Nedyalko Yankov, Tonya Stoyanova, Teodora Dimitrova, Todor Toshev, Tsvetana Yovcheva, Tsvetelina Stoyanova.

Е-библиотека *„БАЛАНИКА”* : Акад. Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954, доп. през 2022 г. с 21 ном. назв.: NN 1087-1107] – лекции с тезаурус на езика / Под науч. ред. на Милен Куманов : Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475-535) ; Дигитализация / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев (с. 363-431 ; 474, 536-559) ; Тезаурус на езика на А. Т.-Б. / Милен Куманов, Александра Куманова, Николай Василев (с. 564-587) ; Съвр. науч. ком.: към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. / Александра Куманова (с. 463-470) ; към езика на лекциите на А. Т.-Б. / Николай Василев (с. 588-590) ; Справ. апарат към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. (Именен показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на рец., отз. и крит. бел. ; Показ. на прев. ; Геогр. показ.) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Диана Ралева, Марияна Максимова, Десислава Костадинова (431-462) ; Справ.-инф. ризома на честотност на частите на речта в езика на А. Т.-Б. / Цветана Найденова, Цветана Йовчева, Иванка Трендафилова / Състав. на е-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Иванка Трендафилова (с. 564-586) ; Граф. И. Трендафилова (с. 587). // *Licht,* mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 225-593 : със 196 факсим. ; 28 лингв. табл. ; 2 граф. ; 1 фотопортр.

Съдържа и: Кадастрално дърво на частите на речта в езика на А. Т.-Б. : съществителни, причастия / Надежда Георгиева ; глаголи, прилагателни / Иванка Трендафилова ; местоимения / Снежина Бенева ; лични собствени имена / Цветелина Златкова ; фамилни имена / Борис Ангелов ; титулуващи прозвища на духовни и светски лица / Радослав Даскалов ; прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена / Иван Соколов ; наречия / Антонина Максимова ; предлози / Натали Александрова ; съюзи, частици / Мира Тошева ; числителни имена / Петър Вълчев.

2. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ

Е-БИБЛИОТЕКА *„БАЛАНИКА”*: АКАДЕМИК АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ – ЛЕКЦИИ С ТЕЗАУРУС НА ЕЗИКА ПОД *НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ* НА МИЛЕН КУМАНОВ

I. *ИСТОРИОГРАФСКО* ИЗДИРВАНЕ НА *АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯТА* И *ЛЕКЦИИТЕ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН / с. 226

I. I. *АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН / с. 226

I. I. I. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 227-362

I. I. II. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 222-363

I. I. III. СТРУКТУРИРАНЕ НА СПРАВОЧЕН АПАРАТ КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 431

Именен показалец / с. 431

Показалец на периодичните издания / с. 436

Показалец на рецензиите, отзивите и критичните бележки / с. 440

Показалец на преводите / с. 456

Географски показалец и институции / с. 458

I. I. IV. СЪЗДАВАНЕ НА *СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА *ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ* / АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА / с. 463

I. II. *ЛЕКЦИИ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН / с. 471

I. II. I. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 475

I. II. II. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА / с. 474, 536

Per aspera ad astra!

I. II. III. ИНФОРМАЦИОННА РИЗОМА НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА (ФРАГМЕНТ): ЧАСТИ НА РЕЧТА / с. 562

I. II. III. I. КАДАСТРАЛНО ДЪРВО НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН: Информационна ризома (Честотност на частите на речта) / с. 563

I. II. III. II. ИНФОРМАЦИОННА РЕШЕТКА НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН/ с. 564

I. II. III. III. ТЕЗАУРУС НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН / с. 564

I. II. IV. СЪЗДАВАНЕ НА *СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА *ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ* / НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ / с. 588

I. *ИСТОРИОГРАФСКО* ИЗДИРВАНЕ НА *АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯТА* И *ЛЕКЦИИТЕ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

По факсим. изд.: **Теодоров-Балан**, Александър. [1] Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература" (с. 1-8 = 167-174) ; Българска литература от старото българско царство (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението (1905-1906) (218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова** ; Предговор : **Анна Ангелова, Стоян Пинтев** (с. 7-8) ; Авт. на статиите : **Димитър Веселинов, Анна Ангелова** („Залисите" на ... : с. 9-11) ; **Стоян Пинтев, Цветана Величкова** (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : **Димитър Веселинов** (с. 153-158) ; ... и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) : **Анна Ангелова, Димитър Веселинов** (с. 159-165) ; Граф. дизайн **Георги Върлинков**. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … .

I. I. *АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

КНИГОПИС

(лична библиография на Александър Теодоров Балан)

Хроноложки показалец на статии, бележки, вести, оценки и книги

I. I. I. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА

[факсим. на ориг. ръкоп. на А. Т.-Б.: с. 227-362]

576949

АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Книжевни записи

Книгопис (лична библиография).
Хронологжки показалец на статии, бележки, вести, оценки и книги

София 2011
Университетско издателство „Св. Климент Охридски“

БЪЛГАРСКИ ЗАЛИСИ

с

ЕЗИК, КНИЖНИНА и ОБЩЕСТВО

КНИГОПИС

(лична библиография)

Хронологжки показалец

на

статии, бележки, вести, оценки и книги

СЪДЪРЖАНИЕ

стр.

Към читателя 17
Лични податки 19
План на изданието 21
Предговор 22
Някои съкращения 23

ЕЗИК:

Статии, бележки, оценки и вести 25
Книги и книжици /брошури/ 64
Необнародвани работи 71

КНИЖНИНА:

Статии, бележки, оценки и вести 73
Книги 102
Необнародвани работи 105

ОБЩЕСТВО:

Статии: история; образование и култура;
народност, общественост, личност 106
Книги и книжици /брошури/ 146
Необнародвани работи 148

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ.

Учих се, за да зная /1866 - 1878, 1879 - 1884/, та да уча после други, които още не знаят. Станах учител в гимназия, между туй поддиректор на Народната библиотека в София, па началник на средното образование в Министерството на Народното просвещение ; после преподавател във "Висшия педагогически курс" в София, бърже преименуван "Висше училище" /1889/ и след това "Университет Св.Климент Охридски" /1902/. Отстранен от Висшето училище, чийто първи ректор бях, изслужих четири заточенски години като директор на I.Девическа гимназия в София, ~~правейки в това време изпити за офицер във войската~~. Позован отново във Висшето училище, държах професорска катедра по българска и славянски литератури чак до 1934.г., с една пресеклица от близу петь години. Поради една студентска политическа демонстрация, университетът биде от 3.януари 1907.г. затворен и всички професори прокудени. Прокудата си прекарах в служба при Българската Екзархия в Цариград и в щета на своето призвание. Напуснах катедрата по закон за пределна възраст.

От катедра поучавах в история на българска литература, в погледи във други славянски литератури, а покрай това и по нужда в общо езикознание и български език. Тая поука предавах на слушатели, подготвени в нашенски образователни условия и при бедна българска обща книжнина по научните предмети. Под такъв образ е излизала моята поука и в книжевните ми работи.

Между занятия, каквито са ми надлежали в звания студент, учитель, професор, аз съм се залисвал и с работи, предизвикани от трепети на нашия културен и обществен день. Извън по̀едри научни разправки и трудове, печатани в списания и в книги, ми се набра през това време и доста книжевен ситнеж, пръснат най-вече по вестници.

Добри мои читатели са намирали, че ще бъде полезно, да се приближе това вещество в някакво особно издание, достъпно всякога за поглед както в мое отношение към неща, налучени от филоложка мисъль, или подрекнати от обществен случай, така и в мой начин на схващане и на изложение. А на моя рожден день ~~лани~~ 27.октомври 1949 българска държава и високи научни институти, като ми честитиха деветдесетгодишнина, отличиха ме с признание на заслуга за

българска наука и просвета. Ето от таково внушение на читатели и оценение на правителство и наука произлиза сега сбирка от мои работи, която нарекох "Български залиси с език, книжнина и общество"

Работил съм седем десетилетия прилежно и неотменно, по чест и по съвест, с любов към истина и към правда, съобразно с равнището на съвременното мене състояние на филоложкото знание и на българското образование. Работил съм в ограничената област на български език и свързан с него правопис и на българска книжнина ; отразил съм в труда си над такива предмети що и как се е мислило по тях, разбирало и чувствувало на времето у нас. А онова време е обществено и културно свързано със сегашното, е нему предходник. Поуката си от катедра и въз обществена стъгда съм водил пред слушатели по кличка : "не от върховете, но към върховете !"

Преживях епохи в развоя на избраната си наука ; преживях и всички перипетии в развоя и устройството на новата българска държава от самото й начало ; па прекарах и лично свой развой в разбиране на нещата изобщо, на българския духовен живот в частност, и в явни отношения към тоя живот. Блянът ми е бил : добър и полезен член на общество и народ, искрен радетель за българска просвета и напредък ; борец за народностно устройство на българския книжевен език и на разумен за него правопис. Белези от всичко това личат в течението на моя труд и дела.

Сбирката "Български залиси" поставя читателя си пред въпроси, каквито и днес може да занимават наблюдателя на движението в нашите език, книжнина и общество. Днес по тия въпроси се мисли и реше-
ва въз основа на знания, умножени и всякак проверени, на раз-
бирания и изхващания от време по-напреднало, осъвършавано от
пъта свещения, пронисването от горяви любов. Благодатны за уя-
лено човечество.
[illegible]

Л И Ч Н И П О Д А Т К И

Александър Теодоров-Балан, * 15./=27/ X.1859. в с.Кубей /тогава руска Бесарабия/. Учил : основно училище в Кубей ; "Высшее бессарабско-болгарское центральное училище" в с.Комрат ; гимназия (Scoala centrala) в Болград /ромънска Бесарабия/; университет в Прага и в Лайпциг. Свършил учение по славянска филология в Прага, 1884, philosophiae doctor. Служил : секретарь на Софийския съдебен съвет, 1878 ; помощник на секретарь в Софийския апелативен съд, 1878/79 ; учитель в Софийска мъж.класическа гимназия, 1884/85 ; поддиректор на Соф.Народна библиотека, 1885/86 ; учитель в Пловдивската мъжка реална гимназия, 1886/87 ; началник на отделение за средното образование в Министерството на народното просвещение, 1887/88 ; учитель в Соф.мъжка класическа гимназия, 1888 ; самоволен войник в I.пеши соф.полк, 1888 ; учитель в Соф.мъжка класическа гимназия, 1888/90, в същото време извънреден преподаватель в новосъздадения "Висши педагогически курс", на чийто съвет е председатель ; 1890.г. курсът преименуван "Висше училище", на което е избран ректор ; и.д.директор на I.Соф.девическа гимназия, 1890/93 ; редовен преподаватель, после редовен професор по българска и славянски литератури във "Висшето училище", от 1904.г. преименувано Университет "Св.Климент Охридски", 1893/1907 ; поради затваряне на Университета главен секретарь на Българската екзархия, 1907/09, и пак в 1911/12 ; продължава службата редовен професор в Университета, 1910/11, 1912. до 1934. По пределна възраст освободен. Бил е втори път ректор на Висшето училище, 1896/97 ; ректор на Университета 1902/03, и два пъти декан на историко-филоложкия факултет, 1899/1900 и 1904/05. /Вж. "Алманах на Софийския Университет, 1888-1928", София, 1929, стр.13-14 ; 2.изд.1940, стр.39/

Редовен член на "Българското книжевно дружество" в София от 1884. В 1911.г. дружеството преименувано "Българска академия на науките" ; там редовен член, от 1945.г. академик. Удостоен със сребърен медал за наука и изкуство, 1920 ; звание honoris causa doctor на Софийския университет, 1939 ; златен медал за наука и изкуство, 1949 ; лауреат на Димитровска награда за наука и изкуство първа степен, 1950. Почетен член на "Българска седянка" в Прага ; почетен

председател на "Българско туристическо дружество" ; почетен член на свободнозидарската велика ложа в България.

Родословие : баща Стоян, деда Мартин, прадеда Стоян, по прякор Балан /от Бял-ан, срв. Злат-ан/, негов чича Тодор, "бежанари" от Сливен. Майка : Мария, неин баща Панайот Мумджоглу "Грекул", Грекулов, после Греков, "бежанар" от Станимака /=Асеновград/. Братя : генерал от пехотата Георги Тодоров /1/ ; Мартин Теодоров /3/, юрист, бивши кмет на София ; Атанас Теодоров /5/ доктор по медицина, изслужил професор по съдебна медицина в Софийския университет ; Михаил Теодоров-Балански /6/, машинен инженер, загинал от бомбардировка на София в 1944 ; сестра : Екатерина /4/. Съпруга : Юлия, по баща Gressot, френкиня. Синове : Милко Балан /1/, доктор по медицина, професор по анатомия в Софийския университет, рентгенолог ; Владимир Балан /4/, машинен инженер, авиятор, капитан о.з., загинал в революцията от 1944 г. ; Станислав Балан /5/, юрист ; дъщери : Любица /2/. Зорка /3/. Надежда /6/, Мара /7/.

Именувания /презимена/ по документи : А.Мартинов, в Кубей ; А.Феодоров, в Комрат ; A.Theodoroff, в Болград ; A.Theodorov, в Прага и Лайпциг ; А.Теодоров, в София и Пловдив. Със заповед от министерството на просвещението № 4531 от 1.XI.1920. установено официално именуване Александър Теодоров-Балан. Печатните работи подписвани и надписвани : А.Теодоров /съкратено А.Т./ ; А.Балан ; А.Теодоров-Балан /съкратено А.Т.-Балан, А.Т.-Б./ ; скрито : П.Д.Атебе /=проф.д-р А.Т.-Б./; А.Нанай, -Ь. Неподписани : някои работи редакторски.; някои статии, излезли в Цариград в „Вести" (1914, юни).

П Л А Н на И З Д А Н И Е Т О

Сбирката "Български залиси с език, книжнина и общество" прави четири книги.

Първа книга е : I. Книгопис /лична библиография/. След обичайните думи и вести за пристъп към изданието тя обнима пълен списък на всички писани от мене (и преведени) малки и поголеми работи и книги, разместени в три отдела : Език, Книжнина, Общество. Редът на работите във всякой отдел върви по години (хроноложки), дето тряба и по дати ; и за да бъде книгописът (списъкът) ясен, правят се към някои от работите бележки, които разкриват обстоятелствата относно до появата им, до предмета и до връзки с общество, или (поради) някоя особна цель.

Следните три книги са : П. Език, Ш. Книжнина, IV. Общество. Всяка от тях съдържа цели текстове от пробрани малки статии, оценки и вести, излезли във вестници или списания, и кратки извадки из познателни статии и книги, за показ на техния предмет и на гледището, от което се разяснява предметът или каквото авторът има за него. Текстовете и извадките възпроизвеждат оригинали без какви-да било промени в съдържанието и в изказа, отразяващи възгледи, език и слог на автора от времето, когато са били съчинени ; не са промени оправки в тях на грешки или блезни, станали при печатане. Под всякой текст се сочи броят в "Книгописа", под който е там именуван или описан, както и страниците в оригинала, ако е извадка от книга. Съставът от текстове или извадки в тия три книги върви под наслови на отдели или части, каквито може да се отличават в областите на език, книжнина и общество.

В отделите за език или за книжнина ще се срещне някоя статия, която еднакво може да се отнесе и към отдела общество, както може да се случи и обратно ; все имаме работа с общество и в език и в книжнина. Последната от книгите дава в края си списък на ония български думи и граматични термини, които съм в свои работи изнесъл изцяло нови /"сътворени", "изковани"/, или обновени, или пък взети направо из народни извори, с означение на влезлите вече в книжевен обиход и на близките до таково признание. Покрай думите стоят и някои съчетания от думи /"съставни думи", "изрази"/, производства на думи и синтаксови везби, препоръчвени за прием, а още неуважени.

София, 19.април 1950.

П Р Е Д Г О В О Р към "К Н И Г О П И С"

Сетих се за книгопис на моите работи, едвам когато към края на моята служба в Университета студенти и читатели ми откриха, че струва да се събере тая разпеляна поука на едно място, за сгода и полза на любители на въпроси, задявани и разправяни от един дълго-годишен учитель и книжевник.

Наистина, отбелязвал съм си от време до време, де и кога е излязло пред общество нещо от мене книжевно изработено, или пък съм си запазвал отпечатък или екземплар от текста му ; ала такава "архива" не можеше да има черти, ни притезание за някакъв ред, ни значение. Трябаше да се случи откритието, речено тук по̀горе, та да преобразя купчината бележки и екземплари от начасливо внимание в пъ̀лен и строен лични книгопис /библиография/. И полека-лека то стана, като се издири всичко по вестници, списания и друг вид издания, описа се колкото е нужно библиографски и се среди хронологски. Възможно е, да е било нещо -и то незначително- забравено, или несъгледано. Изпуснатите са тук неподписвани работи, излезли във вестник „Вести" в Цариград, на които изследвани „неоткриваеми работи".

Тая работа биде подхваната с голяма любезност и охота от няколко мои студенти и студентки под ръководството на Александра Бурмов. Дължа им тук за тоя основни труд от добра воля приятелска благодарност. Те събраха градивото до 1938.година ; продължението до края мина в други ръце.

В 1949.година, по случай на деветдесета моя година от рождение и седемдесета от опити в книжевност, "Българският библиографски институт" в София даде знак за честуване на моето научно и просветно дело. От своя страна той спря поглед върху личната моя библиография Идеята на Института, покровителствувана и от "Комитета за Наука, Изкуства и Култура", ми биде писмено съобщена. Около нея последуваха съвеща̀ния за подробности. И благодарение на изявената готовност от страна на КНИК за изпълнение на идеята, ББИ възложи на отредено от него лице, да дотъкми поранишното градиво, да го провери, па на цялото да се даде свършен облик за издание. За мене не можеше да има друга поголяма радост от таково оценение и благоволение, за което остаям дълбоко благодарен и неотменно признателен. Под това чувство ме обне желание, да повися качеството на личния мой "книгопис", като го направя по възможност нов и разбран, с бележки към отделни бройки. Бележките в тая нова редакция звездица-означавам.

София, 22.юни 1950. А.Теодоров-Балан.

НЯКОИ СЪКРАЩЕНИЯ

БЕ = „Български език" [Орган на „Института за български език" при Българската Академия на науките. Основано в 1951 г.]

БП = "Български преглед". /Голямо месечно списание за наука, литература и обществен живот, уреждано и издавано от дружество "Общи труд", София. Основано в 1893 г./

БР = "Българска реч". /Малко месечно списание, уреждано от С.Аргиров, С.Младенов, А.Теодоров-Балан и Б.Цонев, София. Основано в 1921./

БС = "Българска сбирка". /Месечно списание, уреждано от С.С.Бобчев, София. Основано в 1894./

ПС = "Периодическо списание". /на Българското книжовно дружество. Списанието основано в 1870 г., в Браила, продължено от 1882. в София/.

РР = "Родна реч". /~~редактори~~ проф. С.Младенов и С.п.Василев. Основано в Казанлък, 1927 г., продължено в София./

УВ = "Учителски вестник". /Орган на Съюза на ~~класните~~ учителите от средните училища в България. Основан в София, 1903./

УП = "Училищен преглед". /Орган на Министерството на Народното просвещение. Основано в София, 1901./

бр. = брой ;

в. = вестник ;

вж. = виж ;

вст. = все там ;

г. = година ; годишнина ;

кн. = книга ; книжка ;

сп. = списание ;

срв. = сравни ;

стр. = страница ;

Ц. = цена.

"събрание сичкини наши думи, посрещнайки с обрежни и исцълкувати дало и „широко български". Книжка първа, А - Г.,

Е З И К

I.

Статии, бележки, оценки и вести.

1881.

1. "Български речник" от Ивана А.Богоров. Филологическа студия.– Сп."Наука" /Пловдив/, 1881, г.I, кн.9, стр.696-715 ; 1882, г.I, кн.10, стр.783-784 и кн.11-12, стр.874-885.

Речникът е само първа свезка, Русе, 1881, г. 8°, св.I, 64 стр. Студията съдържа : I.Речник от словарска страна ; II.Речник от страна лексикологическа ; III.Речник от страна лексикографическа ; IV.Речник от страна общограматическа.

Писано в Прага. Езикът е начална фаза от мое тежнение за книжевно устройство на езика и личен слог /вж.тук бр. 2.4/. Тежнението бива : предпочитание на народно, ако ще би и говорско /диалектично/ ; ритмично движение ; благозвучно съчетание. Проф.Дринов нарече тоя език "изкълчен" За народна стихия в книжевния език се борят у нас през ония години Спиро Гулабчев от Охрид, Петко Кольов Гъбьов от с.Конопчие, /и двамата учили в Русия/, всякой по свой начин и разбиране. Това е някакъв отпор, възбуден от силно течение на руска и друга чужда струя в езика след освобождението. Тогава е върло настроен и Богоров. Срв. тук бр. 309, 314.

1882.

2. Принос към въпроса за българските носовки.– ПС, 1882, г.I, кн.3, стр.142-145.

Писано в Прага, по градиво от говор на брациговец. Вж. тук и бр. 7. Езикът ми минува вече в друга фаза, която трае до 1890 г. (вж. бр. 15.)

1883.

3. За звука "Ъ" в новобългарския език.– ПС, 1883, г.I, кн.4, стр.106-132 ; кн.5, стр.19-44.

Писано в Лайпциг за докторат в Прага /1883/. Превод от чешки първопис : O zvuku "Ъ" v nové bulharštině , с някои нови забележки под черта. Преводът пратен в Министерството на народното просвещение в Софи от мене, негов стипендият /1880-1882/. От тук пък ръкописът предаден /от д-ра Иречек/ в редакцията на ПС. В 1884 г. общо събрание на Българско книжовно дружество ме избра за редовен член.

Същината на дисертацията е да докаже по български говори, как и в новия български език съществува уподобление на гласка равна на старобългарската гласка Ь : твърдо "Ъ", и пред мека мекo "Ь". От днешно езикословско становище доказателството би се изкарало по съвсем друга метода.

4. Mluvnice jazyka bulharského. Napsal Jan Wagner, býv. profesor při bulharském gymnasiu v Plovdivě. Druhé rozmnožené vydání. V Praze 1884.- I. Дял теоретически, стр.9-87. П.Дял практически : 1.Разговори българско-чешки, стр.91-99 ; 2.Четмо, стр.100-130 ; 3.Словарче бълг.-чешко, стр.133-181 ; 4.Словарче чешко-български, стр.185-211.- ПС, 1883, г.I, кн.6, стр.153-165.

* Писано в Липиска, 1883. Книгата има и 2 издание. Вагнер е бил учител в Пловдивската мъжка гимназия. Преди второто издание на книгата тя е преписана изцяло в Прага литографски способом от моя „Българска граматика" Срв. тук в отдела „Език": неозаглавени работи 1891.

1885.

5. Старият български език и новобългарските наречия.- ПС, 1885, г.IV. кн.14, стр.256-271.

* Писано за сказка на литературна вечеринка от Българското книжовно дружество на 7.IV.1885., за помен на 1000-годишнина от смъртта на св. Методия. Вечеринката не стана.

6. Към звука "Ь" в новобългарския език.- ПС, 1885, г.IV, кн.15, стр. 344-350.

* Допълнение към бр.тук .5.

7. Един принос към Височкия говор.- ПС, 1885, г.IV, кн.15, стр.401-410.

* Допълня бр.тук 52

8. Ние спрямо езика си.- ПС, 1885, г.IV, кн.18, стр.455-461.

* Писано в Липиска за в."Балкан" /София, редактор А.Молчанов, русин/ и излязло там в бр. 37 и 38. от 1883 г. Заради цельта си препечатано тук. "Балкан" скоро спря да излиза. (под псевд: "Ко сънърч зе бу")

1886.

9. Западните български говори. Бележки.- ПС, 1886, г.V, кн.19 и 20, стр.146-213.

* Бележките правени в Трън, по случай на поход там като опълченец няколко деня преди да обяви Сърбия война на България. Статията се простира и въз говорите в Цариброд, Пирот, Зайчар. Има отделен отпечатък, 68 стр.

10. Бележка. /Към статията от К.А.Шапкарев:"Две думи върху носовното произношение на Ж и А в българското наречие"./- ПС, 1886, г.V, кн.19 и 20, стр.258.

1887.

11. Неуспехът по български език в нашите училища.- ПС, 1887, г.V, кн.21-22, стр.500-522.

* Писано в Пловдив. Първа по рода си, статията възбуди недоволства в учителски среди. Даде им израз д-р Ара д'Абул в статия "По повод на статията 'Неуспехът по български език в нашите училища'/в ПС, кн. 21 и 22. стр.500-522/".- ПС, 1888, г.VI, кн.27, стр.373-378, с укори и за езика на А.Теодоров ; а думата"неуспех" от мене първом поставена и проникна в книжнината. Вж. тук бр. 14. 240. 242 239, 285

1888.

12. Към възгледа за нашите филолози.- Пс, 1888, г.V, кн.23-24, стр. 907-922.

* Критични възражения по статията "Нашите филолози" от д-р Ара д'Абул, ПС, 1887, кн.21-22, стр.526-533. Авторът Ара д'Абул /турски : "Ара да бул" = "търси и намери"/ е Ив.Пеев-Плачков, срв.тук бр. 11.

13. По повод на статията "Членът в българският език" /сПС, 21-22. 305-331/.- ПС, 1888,гVI, кн.25-26, стр.207-225.

* Критика на статията от Л.Милетич. Той възрази с антикритика : "Към статията 'Членът в българския език'. /Отговор Госп.А.Теодорову по повод на книжовната му бележка в сПС XXV-XXVI. 207-225./" ; ПС, 1888 кн.27, стр. 378-410. Проф. Б.Цонев се изрази за тази полемика, че е първа у нас между двама филолози. Тя се е оказала полезна, когато Милетич обработи предмета от своята статия в дисертация за докторат "O članu u bugarskom jeziku" (Загреб, 1889). На антикритиката А.Теодоров се обади само в студията бр. 15, тук с една забележка, дето характеризира целия "отговор" на Милетича /ПС, 1890, г.VII, кн.32-33, стр.273-274/.

1889.

14. Неуспехът по български език в нашите училища.- ПС, 1889, г.VI, кн.28-30, стр.550-570.

* Писано в София, допълня бр.тук 11. Потвърдява съжденията, основани върху граматични ръководства и ученишки писмени работи с критика на още фактове и наблюдения по две нови граматики. По същия предмет писа и С.Аргиров.

1890.

15. Към историята на българския език. Българският книжовен език и правопис.– ПС, 1890, г.VII, кн.32-33, стр.242-286 и кн.34, стр.511-541.
Студия, излязла из лекции в Висшето училище ; спряна, изоставена. Излязлата част бе предложена на редакцията на "Сборник за народни умотворения, наука и книжнина" при Министерството на народното просвещение. Редакторът даде да разбера, че не му е угодна. За да не пропадне изработеното дадох го в ПС ; там остана без завършек, понеже бидох отстранен от Висшето училище. Срв.тук бр. 17. Езикът ми се установява, прави слог с /Вж.тук бр. 2. /

1891.

16. "Тетрадка с речник на думите, които имат в корена и наставките си /суфиксите/ буква Ъ, съставен по Миклошича, Востокова и други слависти от Д.Мишев. Пловдив, 1869. 4°.– ПС, 1891, г.VII, кн.36, стр.977-987.
Критика.

1893.

17. Кой е крив за правописния въпрос ?– БП.1893, г.I, кн.1, стр.33-52.
Тая статия си спомня за изоставената студия бр. 15. тук, за да покаже, че сега повдигнатият от една "филологическа комисия" при Министерството на народното просвещение въпрос е момент от дълго историческо движение, а не прищявка на някаква "комисия" или "министерство". Новото за въпроса е, че министър Г.Живков пристоя, да се създаде дружество "Общ труд" главно от професори в университета, на което министерството обезпечи паричне помощ за издръжка през една година /докле да се издържа само/ на месечно списание за "наука, литература и обществен живот" под име Б ъ л г а р с к и п р е г л е д, а то да поведе и изкара борба за единен, научно и разумно начертан български правопис.
"Български преглед" излиза шест години и спря поради недостатъчна обществена подръжка. Редовно всеки месец списанието излизаше в обйем от 10-12 /и повече/ печатни коли и в поголемия дял от своето съдържание правеше критика. През него се бореше "филологическата комисия" против всякакви правописни предразсъдъци, навици, страсти, па и козни. Може би тая борба предрече неговата гибель. А списание като "Български преглед" не бяхме имали, нито му се яви заместник. То бе метеор от небето на българската култура. Обществено го наричаха "професорското списание". От 1902.година Ив.Н.Гюзелев предприе /по образца на БП/ свое списание "Задружен труд" ; ала и то не издържа повече от пет години, с твърде малко критика. Име "Български преглед" даде на свое списание в 1932 г. С.Романски ; ала и друго съдържание филоложко ; не издържа и то повече от две години. Редакцията на "Български преглед" беше: Ив. Гюзелев, Д. Матов, Л. Милетич, А. Теодоров-Балан, Б. Цонев и Шишманов.

18. "Ръководство за правилното произношение и прочит на френцуский език". Съставила Анастасия д-рЖеляскова. Второ преработено и допълнено издание. Варна, 1892. 8°. 80 стр. + 2 лст. Ц.70 ст.- БП, 1893, г.I, кн.2, стр.156-157.
Отзив.

19. Етимологическото употребяване на Ѣ, Ъ, Ь, Ѫ, Ѭ, в днешния български език -литературно наречие". Лекция, държана на 9 и 10 Априлий в Старозагорския пунктов учителоки съвет от Ив.Кравков. Шумен, 1892, 8°. 39 стр. Ц.40 ст.- БП, 1893, г.I, кн.4, стр.137-141.
Критика.

1895.

20. Мненията по правописния проект на първата филологическа комисия в българския печат затихнаха.- БП, 1895, г.II, кн.4-5, стр.323-324.
Преди тая статия стои в същата книга на БП стр. 321-323 друга, „Новата правописна комисия", подписано ~~редакцията~~ означена с инициялите Т.М.; тя е от Л. М (илетич), който отправи зрителата в кн. 6 стр. 157.

21. "Рѣчник на блъгарскъй язъкъ съ тлъкувание рѣчитъ на блъгарскъ и русскъ" Събралъ нарядилъ и на свѣтъ изнажда Найден Геров. Чясть пръва А-Д Пловдив, 1895, 8°.- БП, 1895, г.II, кн.6, стр.109-111 ; кн.8, стр. 116-120.
Отзив.

22. "Йотата" .- БП, 1895, г.II, кн.6, стр.158-160.
Буква "i", приложена в правописната система на "филологическата комисия", възбуди найярост ен общественотпор. Виж тук бр. 17.-

23. Jespersen, Otto, Ph.Dr. Progress in Language, with special reference to English. London, 1894, XII + 370 стр.- БП, 1895, г.II, кн.7, стр.140-141.
Вест.

1896.

24. Карагюлев,К. "Ръководство по правописа на българския език". Част I Звукословни и етимологически бележки. Състави - -, учитель по български език в Казанлъшкото държавно педагогическо училище. Казанлък, 1896, 8°, стр.78 + IV + II, Ц.1 л.- БП, 1896, г.III, кн.6, стр.140-141.
Отзив.

1897.

25. И.Д.Бакалов. "Църковен Славянобългарски речник". Съставен по речниците на В.Смарагдова, В.Михаиловский, П.Солярский. Т.Василиев и др. Севлиево, 1897. 8°, стр.252 + 2 карти. Ц.3лв.- БП, 1897, г.IV, кн.9, стр.121-125.
Критика.

1899.

26. Нова уредба на българския правопис.- БП, 1899, г.V, кн.5, стр. 152-156 и кн.6, стр.138-147.
* Критика. Починът взет от министра на просвещението Т.Иванчев , изкаран от министра И.Вазов ; вж.тук бр. 27; срв. и бр. 666.

27. Новото упътване за общ правопис.- БП. 1899, г.V, кн.8, стр.135-139.
* Вж. тук бр.26., на които е допълнение.

28. Добавка към оценка от П.К.Гъбьов на "Упътване за общо правописание" от Министерството на народното просвещение", ПС, 1899,г.I кн. LVШ, стр.658-659 .- ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.659-660.
Срв. Вж. тук бр.26.

29. Синтактичен ситнеж.- УП, 1899, г.IV, кн.7 и 8, стр.890-906.
* Опит за ново определение на "изречение"; Вж. бр.

30. Термини - Потекло на думи - Изрази. /Езикова браница/.- ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.663-667.
* Срв.тук бр. 687. „Език" ПС. 1939.

1900.

31. Един момент от благозвучие в българския книжовен език.- УП, 1900, г.V, кн.3 , стр.291-303.
* То е тъй наречената "ятева сричка" в думи както "голям - големи сняг - снежен". Срв.тук бр. 239.

1904.

32. Слог и говор.- УП, 1904, г.IX, кн.4, стр.395-425.
* Нещо из стилистиката и калилогията /правоговор/.
Срв. тук 194

33. На моите критикари.- в."Пряпорец", 1904, 3.IV, бр.93.
* Подлистник.Отговор на критика от "Нефилолог" /= А.Протич ?/ в "Пряпорец" от 20.Ш.1904, бр.90. Езикът на отговора е натъкмен по езика на критикаря, за да се убеди, че мога и като него да пиша. Моят език и слог се отклоняват от небългарщини в езика и слога на вестникари и подобни тям книжевници. Срв. тук бр. 171

34. Един особит звук в родопското наречие.- ПС, 1904. г.XV, кн.65, стр.544-576.
* То е звукът означаван различно, а слушан в думи както "кѫща" = къща ; срв.тук бр. 35 Има отделен отпечатък, 1905, 33 стр.

35. Родопското наречие. /Име и положение между източното и западното/. Харьков, 1905. 8°, стр.111-127.
* Извадка из "Сборник статей по славяноведенiю, посвященный профессору М.С.Дринову", по случай на негов юбилей; в тук бр. 541.

1906.

36. Кой разваля езика ?- в."Денъ", 1906.26.Ш. бр.803.
* Отзив против статия в сп."Задружен труд", 1902, г.I, стр.346-352 : "Непростителна игра с българския книжовен език". Статията е от редактора на списанието И.Гюзелев. Без да ме именува, изрежда укорно няколко думи, от мене употребяни в приноси в ПС. А вместо доказателства за "непростителна игра" в статията изпъква идея за създаване и устройство на дружество и на орган за защита на книжевния език и правопис. За същото пък ратувам аз и до сега. Вж.тук бр. 79, срв. бр. 139. 256

1910.

37. Кърнопис.- в."Пряпорец", 1910.26.VШ. бр.215.
* Противуполага се на дума и дело "правопис" /у проф.Младенов "кривопис"/; ~~за да изтъкне в него недостатъци~~, че е нередливо повърхностно писане на думи за някои звукове както ие, ие-р, ик, у-кя, у-ще - писане без нужда усложнено, объркано, укорително.

38. Убийство с "хала" от София.- в."Пряпорец", 1910, 18.X. бр.272.
* Софийската община наложи с обществена сграда наречена "хали" дума немска, която убива българската "хала" (Срв. тук бр.33. На пазар на противоположност „хали" съставна част „покрит пазар" за хубаво да се научат етимологията български думи „тържище" (срв. тук, тържествен)

39. Чуждици и своици.- в."Пряпорец", 1910, 5.XI. бр.289.
Срв.тук бр. ~~98, 216, 147, 237а~~ 60, 69, 193, 211

40. Две думи за нашият език.- БС, 1910, г.XVI, кн.9, стр.613-619 и кн.10, стр.694-701.
* Писано в Цариград. Пратено до проф.Боян Пенев, да му намери място. Срв.тук бр.43

1914.

41. Един учебен час по български език.- УП, 1914, г.X кн.1 и 2, стр.1-15, /нееф.дял/.
* Поимерно поучение за връзка между език и литература при преподаване на предмета български език.

42. "Образуване"и "производство".- сп."Брезда", 1914, г.I, кн.4, стр.199-202.

43. Българска реч.- БС, 1914, г.XX, кн.3, стр.154-162; Усет за българска реч.- вст. стр.297-307 ; възпитание на усета за българска реч.- вст. стр.651-662.
* Следва тук бр. 44 ; срв.бр. 80. Безименен автор /Ст.Костов ?/ прави пародия върху третата статия, под наслов "Възпитание на усета за българската реч", в в."Смях", 1914, 25.XII. бр.175.

1915.

44. Казармата за нашата реч.- БС, 1915, г.XXI, кн.9-10, стр.522-528
* Статията е последна от редицата бр.тук 43. —— То са обработки на беседи и упражнения в славянски семинар в университета.

45. Вестникари и книжевници, мислете по български ! - в."Мир", 1915, 20.П. бр.4495.
* Сиреч : стройте мислене за български изказ, а не мислене за български работи или интереси. Срв.тук бр. 72. Темата на статията не биде така разбрана. Тя е настроила автор от в."Пряпорец" да напише в бр.14 от 19.I.1916. статия : "Вардете се българи!" - да се вардят от ония които искат да направят българския език някой земалски език". Значи ли тук дума "земалски" = сръбски "земальски", руски "земской", териториален, провинциялен, "прост", "селяшки", или значи направо "сръбски" ?

[illegible]

46. Българска коледа.- в."Камбана", 1915, 25.XII. бр.2467.
Вж.тук бр. 644.

1916.

47. Български език за всички.- в."Мир", 1916, 1.I. бр.4761.

48. В неволя.- в."Мир", 1916, 20.I. бр.4775.
* Пощенски чиновник се почувствувал в неволя за правилно производство на прилагателни имена от някои местни имена съществителни /напр. Бяла, Лясковец/ та ми иска съвет. Писах, че тая неволя е у нас всеобща, от недостатъчно езиково образование. Предълго ме съди за това в "Пряпорец", бр.30. от 6.I.1916. автор Кандид /=Велико Кърджиев, зап.полковник от артилерията, добър знатель на своя шуменски говор и с усет за език/; съди ме и в статия "Професорска неволя" че съм оставил въпроса неразрешен. Разясних работата в бр.тук [illegible]. Още същия автор е и бр.тук 45; срв. и бр. 55 и 89. (49.)

49. Как стои препирнята ? - в."Мир", 1916, 21.I.бр.4776.
* Отговор на "Изместен спор" от учитель Н.Хр.Петлешков в "Мир" бр.4774 от 19.I.1916. Според Петлешкова тряба да се"спори" не за отговорност на учителя заради слабия език на школски питомци, но за общо равнодушие спрямо родния наш език. Моят отговор гласи : Няма нищо "изместено" ; няма две страни да се препират ; има обаче това, че когато бае Пижо рече "спор" той мисли по български, а не по руски.

50. Една среща .- в."Мир", 1916, 24.I. бр.4779.
* Беседа с студент, дошел да дири съвет как,да подобри своето знание на български език.

51. И сега да се поучиме ! - в."Пряпорец", 1916, 27.I. бр.27.
* Да се поучиме : кой кове думи; имам лоши противници. Срв.тук бр. 48.

52. Милиони творци .- в."Мир", 1916, 6.П. бр.4790.
Вж. тук бр. 54.56.

На село Върнеч (край него "Върнечки бани") →

53. Да биемъ всички в клинеца ! – в."Пряпорец", 1916, 7.П. бр.31.
* По повод на нехайна реч на учен докладчик в Академията на науките. В статията се говори против "Д.Истибов /стар учитель/" : "Мисли върху българския език" в "Пряпорец", бр.29 от 5.П.1916. След тая статия редакцията на вестника затвори колоните си "за повдигнатия спор върху българския език" до "поблагоприятно време" /времето е военно/. С нея беше уговорено, да принасям по 3-4 статии месечно. Редакторът А.Ляпчев ми даваше свобода за избор на темите. Първия месец ми се даде и някакъв изпросен хонорар ; изпосле всичко вървя безплатно, както бе вървяло и не престана да върви в всички подобни на "Пряпорец" издания порано и напред. Работил съм всякога за идея.

54. Милионите творци в българския език.– в."Мир", 1916, 13.П.бр. 4796.
* У тия милиони наделява днес езикова творба, против която е нужна устроена борба. Срв.тук бр. 256.

55. Няколко разяснения .– в."Пряпорец", 1916, 19.П. бр. 35.
* "Вършецки" ли е правилно или "вършечки". В общински протокол стои "вършецки", а общинският печат показва "вършечки". Редакцията отстъпи място и на тая моя статия. Срв. тук бр. 78.

56. Лоши творци .– в."Мир", 1916, 5.Ш. бр.4813.
* Допълня тук бр. 52, 54.

57. Отзиви.– в."Мир", 1916, 12.Ш. бр.4819.
* Разполагам в "Мир" с милост за един стълбец седмично. Отзивите са мнения и запитвания от читатели на мои статии върху езика. Те показват, че тряба да се тълкуват и в обществения печат неща из езиковата наука и практика, и какви неща около българския език занимават нашия четец.

58. Малко психология.– в."Мир", 1916, 19.Ш. бр.4825.
* Сила на навика при упражнение на езика.

(напр. "другчина" = рус. башмачок)

59. Да бях аз ... .– в."Мир", 1916, 27.Ш. бр4831.
* Сиреч: да бях аз предложил известни думи, отдавна усвоени, те щяха да бъдат отхвърлени

60. Двоезичие .– в."Мир", 1916, 22.IV. бр.4842.
* Наше и чуждо в реч, равнозначно, мешано и успоредно: то не са "дублети", но слабо езиково образование или "интелигентска чума". Срв. тук бр. 39, 69.

61. Право на гражданство.- в."Мир", 1916, 29.IV. бр.4847.
* Срв. тук бр. 99,27. Под тая статия стои бележка от редакцията, че няма възможност/поради войната/ да вместя и за напред всеки петък по един стълбец от "толкова поучителните статии" на Балана, комуто изказва за тях сърдечна благодарност /срв.тук бр.65в/. Благодарих за досегашното гостолюбие в "Мир", бр.4848. от 30.IV.1916 : "На раздяла". Срв. и бр. тук 53, 55, 92, 177.

62. "Кръгъл" или "Читав".- в."Мир", 1916, 31.VIII. бр.4945.
* Вж.тук бр. 72. "Кръгъл сирак" = руски "круглая сирота".

1917.

63. Из клиниката на българския език : 63а I.Дълг към езиковото здраве.- в."Народни права", 1917, 1.X. бр.221; 63б II.Здраво и болно.- вст.17.X. бр.234; 63в III.Невежество и неспособност.- вст.26.X. бр.241; 63г IV.Лекуване.- вст. 81.X. бр.245; 63д V.Устройство.- вст. 20.XI. бр.261 ; 63е VI."Армията на корупцията".- вст.30.XI. бр.269; 63ж VII. Нямаме речник.- вст.11.XII. бр.278; 63з VIII. Нямаме граматика.- вст. 22.XII. бр.288. ~~Виж тук бр.231.~~ В ръкописа : 63и IX. Строеж за развала.
* Вж. тук бр. 232.

1918.

64. За защита не езика.- в."Пряпорец", 1918, 26.I. бр.19.
* Против статия от Людмила Стоянов :"В защита на езика", вст. бр.8 от 20.I. Поетът автор не допуща на филолог да сочи езикови грешки у поет. Срв.тук бр. 118, 135. (Българеки) (Българеки)

65. "Кръвопролитие" - "кръвнина".- в."Камбана", 1918, 23.III. бр. 3121.

66. "Наследник" и "преемник".- в."Камбана", 1918, 28.III. бр.3125.
* Неподписана. И до сега се греши, като не се различава"преемник" от "приемник", или "приемам" от "преимам".

67. "Суматоха" - "Шемета".- в."Камбана", 1918, 30.III. бр.3127.

68. "От день.." - "из день...".- в."Камбана", 1918, 6.IV.бр.3133.
* Има все пак разлика между "от день на день" (случайно, с прекъсвания) и "из день в день" (редовно, без прекъсвания).

69. Българско и небългарско.- в."Камбана", 1918, 19.IV. бр.3144.
* Срв. тук бр. 39, 60, 198, 211.

70. "Лубеница".- в."Камбана", 1918, 5.IX. бр.3256.
* Оборва тълкуване на думата от "лоб", вст.бр.3254 от 3.IX. Авторът на това тълкуване Ив.Н.Попов все пак подържа своето мнение, вст. бр.3261 от 11.IX.

71. "Оргинален" .- в."Камбана", 1918, 14.IX. бр.3264.

72. "Кръгли сираци" .- в."Камбана", 1918, 11.X. бр.3284.
* Срв.тук бр.62.

73. "Студенчески" .- в."Камбана", 1918, 26.XII. бр.3348.

74. "Чех, чешко, чеси".- в."Камбана", 1918, 12.XII. бр.3338.
* Срв. тук бр. 176.

75. [Разяснения на думи и изрази]:

1920.

76. Книжевният български език. /Бележка/.- сп."Слънце", 1920, г.I, кн.17 и 18, стр.566-567.
* Сп."Слънце", издание на акц.д-во "Слънце", поверено на редакционен комитет, в който ва кратко време по неволя членувах и аз. За нова година "1920" написах статия с книжевно-обществен характер "Суровакня". Върху нея се нахвърли озлобено сп."Българан". Вж.бр.77 тук бр. 69.

77. Езикът.- сп."Слънце", 1920, г.I, кн.19-20, стр.594-604.
* Развитие на темата от бр.тук 76.

78. Правописна аномалия /СЖ или СА?/.- сп."Слънце", 1920, г.I, кн.19-20, стр.626-627.
* Срв. тук бр. 84.

79 Нашият план минипрограма.- ЗР 1921, г. I, кн. 1-2, стр. 3-5.
* Отнася се до бр. тук 80, 293. Неподписано (от редакцията).

79. Език и реч.- БР, 1921, г.I, кн.1-2, стр.5-10.
* Списание "Българска реч" възникна по настояване на Николай Николаев Попов, /† 1949/, въодушевен радетел за български език и за българска книга. Той пое върху си паричната страна на делото, ала едвам я издържа една година. Това нужно и полезно дело пропадна. Против БР се обади проф. Ал.Балабанов в своя лист "Развигор" /бр.15 и 16 от 16 и 23.IV.1921; вж.тук бр. 83, с. 84./. Списанието искаше да осъществи една идея на дружество "Българска реч", основано и заглъхнало в 1901 г. След упокоя проф.Младенов, задружно с Ст.п. Васильов започнаха в 1927 г. списание "Родна реч"; вж.тук бр. 138 срв. и бр. 84, 85, 109, 206, 166, 245, 293.

80. "След"и "после" : I.Неправилна замяна на първото с второто.- БР, 1921, г.I, кн.1-2, стр.23-25; II.Значение и правилна употреба.- Вст., кн.3-4, стр.36-40.

81. " Декорация" - "елемент".- БР, 1921, г.I, кн.1-2, стр.32.

82. Развигорски вятър.- БР, 1921, г.I, кн.1-2, стр.28-32.
* Отговор на лоша критика от сп."Развигор" против БР., вж.бр.79.

83. "СЖ"или "СА" .- БР, 1921, г.I, кн.3-4, стр.40-41.
вр.тук бр. 78,

84. Весела свобода.- в."Зора", 1921, 13.III. бр.545.
* Критика на учение от А.Балабанов за "весела свобода в българския език".

85. "Пиво" и "слад".- БР, 1921, г.I, кн.3-4, стр.43-44.

86. Критикарски похват.- БР, 1921, г.I, кн.3-4, стр.48-51.
* Вж.тук бр. 83. Лошаво отношение изобщо от страна на редактора на "Развигор" /проф.Ал.Балабанов/ спрямо лице, възразяващо на негови пухави поучения за език и правопис ; то предизвика статия "Развигорски понятия за език, езикознание и научно достойнство" от Ст.Младенов, БР, г.I,кн.3-4, стр.51-59. вж. "Весели и опитни", глава как да умуваме от Балабанова, вж. стр. 60-62.

87. "Кура" "курорт".- БР, 1921, г.I, кн.3-4, стр.59-60.

88. "Уютно" .- БР, 1921, г.I, кн.3-4, стр.62-63.
* Отговор на питане.

89. Кандидови грешки.- в."Пряпорец", 1921, 28.III. бр.64.
* "Кандид" = В.Кърджиев ; с него полемика по езикови въпроси, вж.тук бр. 48, 198.

90. Упростяване на правописа.- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.70-74.

91. Право на гражданство.- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.77-80.
* Срв. тук бр. 61 и 53, 55. Смисълът е : неправилно придобито право се отнима ; всякой предразсъдък има "право на гражданство".

92. I."Помним" ; п."Помниме".- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.80-81.

93. "По" и "най".- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.81-83.

94. "Летувач", "летовище".- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.90-93.
* Дотогава са с моя бележка (редакторска) вт., бр. 2, стр. 120; "Към значението на думата „летувал" от М. Григоров."

95. [Вести и отзиви]:- БР, 1921, г.I, кн.5-6, стр.93-96. "Към правописна обнова" /сп."Слънце", 1921, стр.232-238/; "Правопис и икономия" /Марин т.Влайков в в."Радикал", бр.95 от 29.IV.1921, за съставяне от Мин.на народното просвещение комисия по правописа/; Отражение в обществото на постановлението от Мин.съвет за разрешаването на правописния въпрос: I. "Х, Ѣ, Ъ, Ь" /от Хамлет принц Датски в в."Зора",бр. 602. от 25.V.1921; бр.609 от 3.VI. и бр.625 от 24.VI.1921/; II. "Как да заменим старото Ѣ в новобългарския книжовен език" /от проф.Б.Цонев, в сп."Развигор", бр.23. от 21.V. 1921, стр.2-3/; III."За Ѣ-то" /от В.Кърджиев, в в."Пряпорец", бр. 118, от 4.VI.1921./; IV."Какви реформи тряба да се уведат в нашия правопис" /от А.Пиронков, учител в пловдивската мъжка гимназия в сп."Развигор", бр.21, от 27.V.1921. стр.3./; V."Еровете" / от Р.Чолаков, в сп."Развигор", бр.24, от 18.VI.1921, стр.2./ * Вж.тук бр. 90, 119, 122, 123.

96. Интерес и грижи за българския книжевен език.- БР, 1921, г.I, кн.7, стр.98-103.
* Срв. тук бр. 125, 240.

Резултат на един конкурс. – БР, 1921, г.I, кн.8, стр.127–128.

97. * Отнася се до забележката под бр.тук 716. Случаят напомня
98 друг конкурсът, произведен в Казанлъшката педагогическа гимназия. Имаше да се произведе едно прилагателно име от съществително, да се намери положителна степен на съществително от прилагателно, да се препоръча найдобър думоред в едно изречение, срещу награда по сто лева на пет конкурента. Оценката раздаде наградата, без да се били разрешени задачите от всички правилно.

98. [Към "Чуждиците" от А.Петров] .– БР, 1921, г.I, кн.9, стр.
99 136. * Статията от А. [illegible] в "Възраждане", 1921, бр.[illegible], стр. 22

99. Англиец, френец, Швеция, Дански, югославско.– БР, 1921, г.I,
100 кн.9, стр.136–140.

100. [Вести и отзиви].– БР, 1921, г.I, кн.9, стр.141–144.
101 "Съществуването на БР почива върху занятия с българската реч и писмо". За събрания от книжевни и обществени среди по увеждането на новия правопис. Съобщения и забележки по вестници и списания в връзка с новия правопис. "Правописа" /от А.Балабанов, сп."Развигор", бр.28. от 16.VII. 1921, стр.2–3 / "Нашият проект" /от А.Балабанов, сп.Развигор, бр.29. от 23.VII.1921, стр.1/ "Общ български правопис" /от А.Пиронков, сп.Развигор, бр.33, от 20.VIII.1921, стр. 2–3/ "Към правописна обнова" /реферати, четени пред софийската учителска конференция от проф. Б.Цонев, София,1921, 8°. 48 стр. Ц.5 л./

Разни мнения възбудени от почина на правителството на А.Стамболийски за правописна реформа ; вж.тук бр. 105. 106. 111

101. Эсперанто и български език.– БР, 1921, г.I, кн.10, стр.153–154.
102 Срв.тук бр. 180.

102. "Понгерица".– БР, 1921, г.I, кн.10, стр.156–157.
103

103. Найважното по правописния въпрос през 1921.година.– БР, 1921,
104 г.I, кн.10, стр.157–158.

1922.

104. Правописът в Академията на науките и в Народното събрание.–
105 в."Независимост", 1922, 28.III. бр.282.

Против това проф.Ив.А.Георгов в в."Зора", 1923, 13.VII. бр.1225; вж.тук бр. 108. Срв.Б.Цонев :"Академията и правописът на филоложкия й клон", сп."Мироглед", г.IV,1922, кн.4, стр.121–123. Вж.и бр.тук 111.

105. Правописът на Омарчевски и науката. - в."Независимост", 1922, 17.XI. бр.477.

* Министърът на просвещението С.Омарчевски, след доклад от създадена от него комисия, обяви постановен от Министерския съвет нов общ за всички правопис, не според доклада. В обществото тоя правопис бе наречен "земеделски". Той повдигна научни и обществени критики. Вж.тук бр. 104, 107 ..

106. Нов български правопис. - сп."Демократически преглед", 1922, г.XV, кн.5 и 6, стр.289-310.

* Съдържа : "Стар" и "нов" правопис.- Книжевен език, правопис и азбуке.- Старо и ново българско азбуке и правопис.- Оправка или реформа на "стария" правопис.- Академията на науките и "новият" правопис. Срв. тук бр. 121.

Писано по покана от редакцията на списанието. В историко-филоложкия клон на Академията на науките бе гласувано и прието с мнозинство едно начертание на "академичен правопис", който оправя "земеделския" правопис ; вж.тук бр. 105, 110.

1923.

107. Онова, за което уж наймилеем. - УВ, 1923, 15.I. бр.13-14, стр.106-107.

* По повод на критични забележки от Х.Вак-и /=Вакарелски/ в УВ, 1922, 1.XII. бр.10, стр.78-79 : за "Български поети", антология под редакцията на Хр.Цанков /Дерижан/; основата е изговор на думи в Ботеви стихове.

108. Проф.Ив.А.Георгов за правописа.- в."Зора", 1923, 16.VII. бр.1227

* Късичек отговор на статия "По правописния въпрос", вж.тук бр.103 (Негова)

109. Нова правописна комисия. - в."Независимост", 1923, 3.VIII. бр.660

* Тая комисия, свързана от нов министър на просвещението А.Цанков, отмени "земеделския" правопис на Омарчевски, не призна и "академическия" правопис, но закрепи поранишния Дриновско-Иванчевски, с малки оправки. Вж.тук бр. 105

110. Под власт и на власт.- в."Независимост", 1923, 28.VIII. бр.703 ; Демонът на политиката.- вст. 4.IX. бр.712; Убежденията на един професор.- вст. 19.IX. бр.725; Скандал от лекомислие.- вст. 26.IX. бр.731; Демагожки прах.- вст. 16.X. бр.747; Великата разлика.- вст. 20.X. бр.751.

* Критични екове против основите на Цанковския правопис и държанието на председателя на неговата комисия, проф. Л.Милетич; вж. бр.112.

~~111.~~ 112. Правописните обяснения на професора Л.Милетич.– в."Демократически сговор", 1923, 19.X. бр.16.
* Критика. Обясненията са от председателя на Цанковската комисия когото сами Цанков ми е сочил за виновник на правописа, свързан с името на министра. Виновникът се бе погрижил да излязат неговите обяснения едновременно в в."Демократически сговор", "Пряпорец" и "Независимост" от 17.X.1923. Срв. тук бр. 110. 140.

~~112.~~ 113 Ботушарът при калъпа си ! – в."Независимост", 1923, 30.X.бр. 759.
* По повод на статия от Н.Г.Данчов по правописа, в."Епоха", 1923 2.XI. бр.381 ; иска "широка комисия", в която филолози да имат последно и само съвещателно място. Против това вж.тук бр. ~~115~~ 113 и Срв бр.115.

~~113.~~ 114 Буквоядство и буквопоклонство.– в."Радикал", 1923, 7.XI.бр.251
* Възражения и на професора С.Младенов. В тук бр. 118

~~114.~~ 115 Долу филолозите ! – в."Епоха", 1923, 9.XI. бр.386.
*На това отговор от Н.Г.Данчов : "Да, долу филолозите !" – вст. бр.390 от 14.XI.1923. Срв. тук бр. 112. а писмата отправени до в. "Епоха", бр. 391, от 2.XI.1923! Срв тук бр. 113, 133.

~~115.~~ 116 Още за ботушаря и калъпа му .– в."Радикал", 1923, 19.XI.бр.260
* Отговор на П.Н.Даскалов : "Бележки по правописа" в в."Независимост", 1923, 14.XI. бр.770. Даскалов заключава, че филолози не ще оправят правописа. Срв.тук бр. 113, 117, ~~179~~ 180.

~~116.~~ 117 Кой ще разреши правописния въпрос ? – в."Епоха", 1923, 23.XI. бр.398;
* Срв.тук бр. 116. Полемика с противници на "академическия" правопис, изложен в сп."Демократически преглед" /вж.тук бр. 107/. и бележка "Правописните полемики" в."Мир", бр.7006. от 14.X.1923. оправдава отказа си да печата приноси по правописния въпрос : не искал, "по свои съображения", да отвлича вниманието на своите читатели!

~~117.~~ 118 Война за книжевен език .– в."Слово", 1923, 17.XI. бр.451.
* Повод от статия "Война с езика" от Перловски /скритно име/ в в."Слово" от 3.XI.1923. бр. 440.. Потвърдявам повода си с пример от езика на художника Антон Митов, който казва обществено по своя провинциялен говор старозагорски. Срв тук бр. 135.

~~Вж. и по-нататък бр. 134~~

Per aspera ad astra!

118. Предразсъдъци : I.Крайният Ер-голям.- в."Радикал", 1923,19.X П. бр.285; II.П. Безосновният Ъс.- вст. 25.XII.бр.290; III.Двоеличният Ят .- вст. 1924, 9.I. бр.5. Срв.тук бр. 113,121. 96, 114, 122, 123.

1924.

119. Български правопис и български дух.- УВ, 1924, 20.III. бр.20, 120 стр.156-158.
* Отзив на подлистник в в."Независима Македония", бр.46, от 22. П.1924. Отзивът отказан от редакцията на "Независима Македония". Подлистникът е : "За нашия правопис" от В.Д. /=Думев/ ; брани Дриновско-Иванчевския правопис, с който си служела македонската емиграция. Възразявам, че не правописът ще упази българщината, но българският дух. Това е предизвикало "нежелан отговор" от В.Думев в "Независима Македония", бр.53. от 11.IV.1924. : "Пак за нашия правопис". Въоста на тоя предълъг отговор леки : "сега ли е време да се разрешава правописният въпрос у нас". Вж тук бр. 116, 122; срв бр. 203.

120. Искаме съвременен правопис ! : I.Що е правопис ? ; П.Право- 121 писни системи ; III.Борба за новобългарски правопис ; IV.Към съвременен правопис."Земледелско съзнание", 1924, г.I. 11.V. бр.6.
* Вж.тук бр. 123. 107, 124. 294.

121. Предразсъдъкът за безгласния ер-голям .- в."Земледелско съзна- 122 ние", 1924, г.I, 29.V. бр.10.
* Повод : Текст по образ на Кирила и Методия в в."Зора" бр.1482 от 23.V.1924. Срв.тук бр. 119.

122. Дали Ъ или Ѫ ? Криво мнение на г.П.Гъбев.- УВ, 1924, 1.VI. бр. 123 27, стр.211.
* Мнението изложено в оценка на книжицата ми "Борба за съвременен правопис", УВ, бр.24-25, от 1-10.V. Срв. тук бр. 117.

123. Малко правописно упътване : I.За буквите ; II.За думите.- 124 в."Земледелско съзнание", 1924, 14.VI. бр.14.
* Упътването допълня бр.тук 122; вж.бр. 125. 121, 126.

124. Недъзи в езиковото обучение.- УВ, 1924, 18.VI. бр.28, стр.221- 125 222.
* И френци се тъжат от подобни недъзи ; порок на консерватизъм. Вж тук бр. 97, 240.

125. Поправки в "Малко правописно упътване".- в."Земледелско Съзна-
126 ние", 1924, 21.VI. бр.15.
* Вж.тук бр.124

126. Правописът и народното единство.- УВ, 1924, 3.X. бр.9.
* Отзив на статия от В.Думев "Пак за нашия правопис", вж.тук бр. ~~119~~ 120.

127. "Човечност" и "човечливост".- сп."Полет", 1924,г.П, кн.4, 14.XI
128 стр.53-54.

1925.

128. Борба за български речник 7.- 129 Двата речника на български
129 език.- в."Зора", 1925, 8.П. бр.1690; 129 Подписката за "Български
тълковен речник".- вст. 22.П. бр.1702; 129 "Български тълковен речник"
и Българската академия на науките.- вст. 20.Ш. бр.1723 /против статията излезе секретарят на академията Ив.Пеев-Плачков, вст. 22.Ш. бр.1725/; 129 "Български тълковен речник" и Министерството на просвещението.- вст. 16.IV. бр.1745. Тук възразих на секретаря на Академията и обещах да разправя работата повече пълно и помалко хитрословно, отколкото прави секретарят./ Вж.тук бр. ~~129~~ 130.
*

129. Мъките на един български речник.- сп."Развигар", 1925, 9.V.
130 бр.183. и 16.V. бр.184.
* Четворица членове на Академията на науките, Ст.Аргиров, Ст.Младенов, А.Теодоров-Балан и Б.Цонев, откак не успяха да склонят ист.-фил. клон да вземе решение за изработка и издание на академически "Български речник", заявиха, че излизат вън от Академията да осъществят това дело върху основа на обществена подписка. Обаче подписката излезе безуспешна. Агентът на подписката трябаше да бъде освободен от даденото нему доверие. От всичко това произлезе тежка нравствена и веществена мъка за съставителите на "Български тълковен речник". Академията на науките миеше ръце от цялата тая работа. Вж.тук бр. 128, 296.

130. Речнишко отворено писмо.- в."Свободна реч", 1925, 1.VI. бр.376.
131 * Писмото е до критичка Ан.Кам. /=Ана Каменова/, която вст.бр. 371 от 26.V. гади мой език в издадено от Българската академия на науките упътване, как да се бере градиво за всебългарски речник /вж. тук бр.~~291~~ 292/. Дума "гадя" има у народа две значения : "коря" и "хуля". В слог на галантна ирония аз поучавам Ан.Кам., че на книжевно чуждо "подреждам" отговаря българско народно "среждам", употребено вече в 1870.год. от К.Иречек ; ала не бях добавил, че тая дума съм узнал в същото значение от селянка мирковка /софийско/. Ан.Кам. не знае,

Per aspera ad astra!

че "кличка" /от кликам/ е дума на професора Ив.Д.Шишманов /= нем. лозунг, Stichwort /, а "сочка" /от соча/ е дума на проф.В.Златарски /= лат. цитат/. Веднага след писмото критичката се брани и бележи, че Иречек, като чужденец, не знае български; а един академик, не разбрал моя слог, реши, че заради него ми се падало дърво. Български

131. Българи антибългари.- в."Изток", 1925, 26.XII. бр.11.
132

1926.

132. Отчаяние и спасение.- сп."Развигор", 1926, 21.III. бр.212.
133 * Отзив на статия от Н.Г.Данчов, вст.бр.208, от 21.П. Там авторът е в отчаяние от езика на българската книжнина ; а спасението е, да се устрои здраво покровителство и защита на българската реч. За Данчова вж.тук бр. 113 и 115

133. Хубост на езика.- в."Изток", 1926, 18.IV. бр.27.
134 * Вж.тук бр. ~~169~~, ~~266~~ 170, 271

134. Война за книжевен език.- в."Слово", 1926, 17.XI. бр.451.
135 Цяла критика!
Вж. бр. 117, Сакъзмъ вестникъ!

1927.

135. "Доцна" и "късно".- УП, 1927, г.XXVI, кн.7, стр.1082-1089.
136 * Първата дума от първично "до с/ъ/на", а втората от "къ/м/ с/ъ/ну".

136. Български тълковен речник.- в."Мир", 1927, 28. XII., бр. 8279
137 * Вест от редакцията на речника, че той ще излиза на свезки /а не на томове/, поради финансови причини ; че първа свезка е излязла, и свезките ще се резпращат на подписници и ще се продават на любители.

137. Към "Български тълковин речник", вж.тук бр. 276 /.- Предговор
138 стр. 3—20 ;- Граматичен обзор на формите на имена и глаголи, стр. 21—45 ; Две правила в книжевния език : ятево правило, стр. 45 – 46 ; елоерово правило, стр 46–

138. Любов за родна реч : I.Наистина любиме ли езика си ? – РР. 1927
139 г.I, кн.4, стр.7–15 ; 160 и 208.
* Бж.тук бр. 158. Пръв мой принос в това списание, основано от Ст. п.Василев и ръководено задружно с проф. С.Младенов. То замести угасналата "Българска реч" от 1921 г. /вж.тук бр. 73./ "Родна реч" запълняше една важна празнота в нашата книжнина за езиково образование ; но тегнеше много към "литература", а малко към "реч". Успоредно с него дебнеше за правилна реч у книжевни работници и вестниче "Развитие" в Севлиево с редовни "езикови бележки". Засегнати в диво самолюбие виновници на укорна българска реч заплашиха автора на бележките с жестокост: "да спра". По друга причина спря недавна и "Родна реч". Срв. 155, 36, 168, 256, 393.

1928.

~~139.~~ До господа Народните представители от XXII Обикновено Народно
140 Събрание.
Отворено писмо от 18.П.1928 г. един лист. Насилие се върши над научна българска книга, писана не по "официялния" /Ценковски/ правопис. Мотиви против "Мотиви към законопроекта за отменяване на закона за общ български правопис". Вж. тук бр. 178, 294. (от 1922 г.)

~~140.~~ Защо не ? – в."Радикал", 1928, 24.П. бр.16.
41 * Иска се закон за правописа ; искат се санкции против непокорници ; искат ги ония, които не се покориха на "Закона за общ български правопис" от 1922 г. Защо не ? Срв. тук бр. III

~~141.~~ Пред законодателно решение за един български правопис.
142 Второ отворено писмо до Народните представители в XXII О.Н.С. от 12.Ш.1928 г. Един лист. Осветления към разискванията в Н.С. по законопроекта за общ български правопис – осветления фактични, книжевни, научни. При разискванията министър на просветата оскърбително ме именува "така наречен Балан". Писмено поисках удовлетворение за обидата. Получих го само под вид на поздрави от далеч при всяка среща; а получих и по гласувания закон свобода, да напечатам своя "Българска граматика" с "академичен правопис" /вж.тук бр. ~~139~~/297/. Писмото се яви из ръка на някой народен представител в вестник "Независимост" от 24.Ш.1928, бр.2052–405 : "За един български правопис". ~~Срв.тук бр. 139.~~ Срв.тук бр. 140.

~~142.~~ "Гледище" и "становище" .– РР, 1928, г.I, кн.4, стр.163–168.
143 * Книжевници усвоиха дума "становище", а за "гледище" все още обичат да си служат с "точка зрение" или с "гледна точка".

143. "Банки" или "Банкя" ? – в."Зора", 1928, 18.VШ. бр.2737.
144 * Администрацията на железниците уважи доводите и оправи името – "Банкя". Закъснял противник на това име се яви в в."Изгрев" бр. .. от .. .. 1928 г.; нему се ще "Банки", а селски печат от 1877 г. показва "Банкя". На признатова и проф. С. Романски. Срв. тук бр. 164. (Издъбаво)

1929.

144. Как се е явила думата "небостъргач" ? – РР, 1929, г.П, кн.3,
145 стр.124–129.
* Препоръчва се вместо нея "небодрапец".

145. "От игла до конец." – сп."Български преглед" /на С.Романски/,
146 1929, г.I, кн.2, стр.281–287.

146. За набедени чуждици. – РР, 1929, г.П, кн.5, стр.233–235.
147 * Срв. тук бр. 39, 210., 225

147. Опит за ново обучение по български език. – УВ, 1929, г.XXIV,
148 29.VШ. бр.37 и 38, стр.10–12.
* Срв.тук бр. 119. 125. 150

1930.

148. Тоз Балан разваля хубавия български език ! – РР, 1930, г.Ш,
149 кн.3, стр.153–154.
* Редакцията на списанието пояснява : "На запитвачи по повод на обнародвани в 'Родна реч' Теодорови приноси". Срв. тук бр. 138. за отношение към редактор на „Развитие" (Аз ли отговарям.)

149. Ново обучение по български език. – УВ, 1930, г.XXV, 27.IV,
150 бр.29, стр.4.
Допълня бр.тук 148.

150. Борба за български език. – сп."Съвременник", 1930, г.I, кн.8,
151 стр.1.
Съобщение за предмет и цел на "Българска граматика /Звукословие/, от А.Теодоров-Балан ; вж.тук бр. 297

151. Ново помагало за български език.– в."Мир", 1930, 25.VI.
152 бр.8989.
Самоавторско съобщение, като е препечатан в него предговорът от моя "Българска граматика /Звукословие/". Вж.тук бр. 296 297.

~~152.~~ 153 Как се требят заблуди ? - в."Мир", 1930, 16.VIII. бр.9033.
* Против заблуди и незнание, с които проф. А.Балабанов ме критикува в в."Пряпорец" бр.27 от 6.VII.1930, заради език в моя "Българска граматика /Звукословие/". Срв. тук бр. 154.

~~153.~~ 154 Заблудите виреят. - в."Мир", 1930, 25.VIII. бр.9040.
* Още против проф.А.Балабанов и негови езикови заблуди и невежество в статия "Помилваният хитрува" в."Мир", бр.9035 от 19.VIII.1930. Помилвал ме бил от ярост на хумористи ! Срв.тук бр. 152, 154.

~~154.~~ 155 Десет заблуди за езика. - сп."Философски преглед", 1930, г.П, кн.3, стр.287-289. Използувани са доводи из въпросната и подобни статии на проф. А. Балабанов, разгледани в бр. тук 152, 153.

~~155.~~ 156 Да любиме езика си ! - в."Мир", 1930, 12.IX. бр.9055.
* За отговор на "Чужди думи" от А.Балабанов в в."Пряпорец", бр.362 от 7.IX.1930. Вж. тук бр. 139, 159, 160, 804.

~~156.~~ 157 Из философията на българския език. - сп."Философски преглед", 1930, г.П, кн.4, стр.375-385.

~~157.~~ 158 Да се оправи. - в."Зора", 1930, 26.X. бр.3393.
* Текст на "Химн-привет" с ноти от Д.Христов печатан в в."Зора" бр.3392, от 23.X.1930. Там погрешно стои : "Царкиньо" вм. "Царице"; Царкиня е щерка на съпруга царева. Правилно е "цáрю", а не "царю", както слушаме и от сцената на Народния театър /по руски/.

1931.

~~158.~~ 159 "Пѣйо, Пѣев" или "Пейо, Пеев" ? - УВ, 1931, г.XXVI, 25.IV. бр.29, стр.3-4.
* Трябаше да се докаже, че е погрешно да се пише в тия думи ѣ, щом потеклото им не е от пѣя = пея, но от Петьо = Петър.

~~159.~~ 160 П.Как да любиме езика си. - РР, 1931, г.V, кн.1, стр.4-9.
* Вж. I."Наистина любиме ли езика си?" бр.тук 139, срв. бр. 155.

~~160.~~ 161 Език, реч, правопис. - УП, 1931, г.XXX, кн.7, стр.845-860. Вж. тук бр. ~~277~~ 80, 845.

161. "Български тълковен речник", том I, св.2, 1930, г.8°, стр.97–192, Ц.65 л. – в."Мир", 1931, 26.VI. бр.9287.
* Бележка по повод на Léon Beaulieux в Revue des Études Slaves, т.10, 1930, стр.81–90. *Вж. тук бр. 172, 296.*

162. Повече просвета в правописа ! 1. Мъки и грешки с буква Й. – УВ, 1931, 10.X. бр.4, стр.2–3 /например пише се подем, историо вм. подйем, историйо/ 2. Тимян и поклони на Ъ.– вст.24.X. бр.6, стр. 4–5 /напр. Ъ в края на думи бил буква "национална" по Милетича, "мъжествена" по Балабанов, "благозвучна безгласна" по В.Берон/ ; 3. Залисия с буква Ь.– вст. 7.X. бр.8, стр.4–5 /напр. Коньт=конят, Гйоте вм. Гьоте/ 4. Пакостникът "ЯТЬ".– вст. 21.XI. бр.10, стр.5–6 /напр. успѣх = успех, или успях ?, така бил "обйединитель", а в същност разйединител/.

163. "Подуяне"./Как постъпяме с народните местни имена/. – в."Мир", 1931, 12.XII. бр.9430.
* Откак биде това писане прокарано и в управата на софийските трамваи, излезе в в."Изгрев", бр.1185, от 14.VIII. 1948, настояване от "Найден Граматик" /= С.Илчев/, че трябало да се пише "Подуене", понеже и Елин-Пелин го пишел така. *Оборвах това настояване, както и онова от Н.М (= Н.Мистев) против "Банкя" (Вж.тук бр. 144.) в статия "Един цяр, друг разпар", обаче редакцията на „Изгрев" отказа да я публикува.*

164. Брулени листи за български език : Лист I. Ревност и жалост ; Лист II. Език и реч ; Лист III. Езикът е упражнение и творба. – УП, 1931, г.XXX, кн.10, стр.1237–1255.
* Още три листа вж.тук бр. *173*.

165. Забравена творба /10.VII.1916./. – сп."Съвременник", 1931, 23.XII. бр.14, стр.3–4.
* ~~Срв.тук бр.~~ *Отнася се до бр. тук 147.*

166. Бранител на езика. – УВ, 1931, 26.XII. бр.15, стр.4.
167 * Критични бележки за списание "Родна реч" / вж.тук бр. *138* /. Против мнение на Ст.п.Василев за "Родопа" в РР : "Родопи и пак Родопи, никога Родопа !" Бележката ми за "Родопа" препечата Хр.Караманджуков в сп."Родопа", бр. .. Мнението си Ст.п.Василев поддържа и УВ, 1932, 20.II. бр.21 : "Родопа и шошони". Вж.тук бр. *503, 819*

1932.

167. Един лъч върху езика на българския писател. – сп."Съвременник 168 1932, 27.I. стр.2–4.

168. "Поетник". – РР, 1932, г.V, кн.3–4, стр.107–109.
169 * Писано по покана от дружество за покровителство на животните, което желаеше да има подобра българска дума вместо "кучкарница".

169. Хубост на езика. – сп."Философски преглед", 1932, г.IV, кн.2, стр.167–186.
Статията развива темата на бр.тук 134. Представена бе на "Читалищния съюз"/по негова окръжна покана/, който дирещ сказки за препоръка на всички читалища в България. Всяко читалище можеше да си избере измежду препоръчените която му се допада, и да покани автора й да я скаже. Никое читалище не пожела моята. Откак излезе "Хубост на езика" в Философски преглед, сказката получи от учителски кръгове няколко похвали ; а в вестник "Съвременник" /Лом/ бр.38, от 6.VI.1932, стр.3–4, С.Пантелеев писа за нея : "Една възторжена статия". Виж тук бр.133. Вж. тук бр. 271.
Отзив във „Съвременник" 1932: бр. 38, от 8-VI. С. Пантелеев

170. На добрите критици. – УВ, 1932, г.XXVII, 12.Ш. бр.24, стр.5.
171 * Против А.Пиронков, "Как се учи правопис" вст.бр.22 от 27.П. 1932. Неточно, недобросъвестно цитува ; не разпознава един изговор от друг ; детинщини за моят език. Вж. тук бр. 33. 175.

171. Български тълковен речник. – в."Мир", 1932, 19.VII. бр.9605.
172 * Срв. тук бр. 162.

172. Брулени листи за български език : Лист IV. Единство на език и
173 народ ; лист V. Книжевен език и реч ; лист VI. Език и правопис. – УП, 1932, г.XXXI, кн.8, стр.1385–1400.
* Продължение от бр.тук 165. Ново продължение в сп."Родна реч", понеже редакцията на УП се киселеше вече да приима ; срв.тук бр. 786.

1933.

173. Слушай вестникарю ! – в."Мир", 1933, 10.I. бр.9751.
174 * Срв. тук бр. 46, 502, 636, 778.

174. Проумявайте езика си ! – УВ, 1933, г.XXVIII, 25.П. бр.21. стр.
175 * Възражение против А.Пиронков : "Една очебийна езикова грешка", вст.бр.19 от 11.П. Грешката била в везба "Св.Климента Охридски" /в надпис на посветителна плоча на мястото за паметник срещу Университета в София/, вместо "Охридскому",

Per aspera ad astra!

178. Трябало "чехи" зарад "орехи". – УВ, 1938, г.XXVIII, 13.V. бр.31.
* "Орехи" в книжевна българска реч /говорски "ореси"/ се изтъква едничек важен довод против препоръка на народен облик "чеси" /срв. "власи"/ вм. "чехи" /руски "чехи", "волохи"/. Вж. тук бр. 73.

178. "Генералша", "генералица", "генералка" и подобни. – РР, 1933, г.VI, кн.V, стр.207–210.

177. "Гаврътна" и "катурна". – РР, 1933, г.VII, кн.I, стр.11–13.
* От първични ка-вр2т-на, ка-тур-на.

178. Основи и форми на български лични имена. – сп."Български преглед" /ред.С.Романски/, 1933, г.II, кн.1, стр.107–116.

179. Своеглавци. – УВ, 1933, г.XXVIII, 10.VI. бр.36, стр.10–11.
* Против скрит "Пегас" в в."Народ", 1933, 16.V. бр.108. Пегас иска да се махнат филолози и катедри за тях, та да се разреши въпросът за език и правопис. Срв. тук бр. 115, 116, 117.

1934.

180. Несъзирана грешка. – в."Мир", 1934, 2.II. бр.10066.
* Грешка се прави с "югославянски" вм. "югославски" ; "Чехославия" вм. "Чехословакия"; така също "Словения" вм. "Славония" и обратно.

181. Една българска критика. – РР, 1934, г.VII, кн.4, стр.141–142.
* Проф.С.Младенов изкарва моята "Българска граматика" от 1930. "граматична стилистика": "Език и стил", РР, 1938, г.VII, кн.1, стр.3–8.

182. "Любещи" или "любящи". – УП, 1934, г.XXXII, кн.1, стр.79–81.
* Препирня с проф.С.Младенов за български форми на такива причастия.

183. Филолози и правопис. – сп."Българска мисъл", 1934, г.IX, кн.4, стр.572–578.
* Възражения против статия от проф.С.Младенов в УП, 1932, г.XXXI, стр. 1577–1591.

184. През нашата синтакса. /На предела между езикознание и философия/. – сп."Философски преглед", 1934, г.VI, кн.2, стр.168-173.
* Има отделен отпечатък 6 стр. Тълкува "Що е изречение"? Вж.тук бр. ~~3а~~ 180; срв. бр. 30.

185. Борба за език. – РР, 1934, г.VII, кн.5, стр.201-202.
* Ново продължение на „брулени листи", вж.тук бр. ~~172 – срв.~~ бр. 165, 187; срв. 173

186. Борба за език: I. Граматично образование, – РР, 1934, г.VIII, кн.1, стр.33-35; II. Прояви на наше граматично образование; правопис. – вст. кн.2, стр.71-75.
* Продължение // вж.тук бр. ~~185~~ 195.

187. От Омортаг – дали "омортагски" ? – РР, 1934, г.VIII, кн.2, стр.101-103.
* Отговор на въпрос. Народен учител ми пише, че според него правилно български било "омортагски" ! Изроден уест да народно българско произвождство вофи и днес към Пазарджишки, Пещерийски вм. правилни Пазарджишки, Пещерчишки.

188. Есперанто, тесла и ножовилица. – в."Мир", 1934, 24.XI. бр.10307
* Срв.тук бр. 102 Универсално сечиво не е за тънки изделия.

1935.

189. През нашата синтакса : П.Формални белег на изречението. – сп."Философски преглед", 1935, г.VII, кн.3, стр. 227-231.
*Статията I. е отбелязаната тук под бр. 184. Има отделен отпечатък, стр.5.

190. Разногласни становища за българска граматика. – "Списание на Българската Академия на Науките", ист.-фил. клон, кн.50, 1935, стр.87-205.
*Антикритика на критика от проф.С.Младенов, вст. кн.40, 1934, стр.21-98. Предметът на критиката е бр. тук 297

191. "Аероплан" – как по български ? – сп."Родна авиация", 1935, г.I, бр.4, стр.4.
*Замолен от наши авиятори да предложа българско име за "аероплан" /="въздухо-плов", "въздухе-лет", "летало"/, предложих : "птичак" /=фр. avion , от лат. avis = птица/. С военна заповед от началника на въздухоплаването в България биде наложено да се казва "самолет" /така у руси и у поляци/.

Per aspera ad astra!

192. Как съди проф.Младенов ? – в."Мир", 1935, 10.IV. бр.10419.
* Възражение против набеда в "Мир", бр.10417 от 7.IV.1935, че името на българската столица "Средец" аз съм бил изместил книжевно с чуждо име "София".

193. Ново за слог и за правопис. – РР, 1935, г.IX, кн.I, стр.27–32.
* Срв. тук бр. 32.

194. Борба за език: III. На нож ! – РР, 1935, г.VIII, кн.3–4, стр.125–130; IV. Работа над книжевния език.– вст. кн.5, стр.205–209 ; V. Борбата е петемна за борци. – вст. г.IX, кн.2, стр.68–70.
* Срв.тук бр. 187 .. Продължава още под бр.тук 199 200.

1936.

195. Предлог С, СЪС количествен. – РР, 1936, г.IX, кн3, стр.136–138.

196. "Танц","танцьор", или "танец, танчар" ? – РР, 1936, г.IX, кн.4, стр.171–174.

197. Руско и българско в нашия книжевен език. – в."Мир", 1936, 22.IV. бр.10726.
* Срв. тук бр. 39, 60, 67.

198. Истина и клевета. – в."Мир", 1936, 5.VII. бр.10761.
*Отзив против клевета от В.Кърджиев /= "Кандид", вж.тук бр. 89/ че съм доказвал вреда от военното училище за българския език /в. "Мир", бр. от .. .. Срв. тук бр. 90

199. Борба за език : VI. Мрежа от пречки и заблуди. – РР, 1936, г.IX, кн.5, стр.214–218.
* Продължение от бр. тук 175.
Срв. тук бр. 186, 187, 175.

200. Нека бъдем достоверни. – в."Мир", 1936, 6.X. бр.10863.

201. Обичам да се уча. – в."Мир", 1936, 14.X. бр.10870.

202. Духът на днешния наш правопис. – в."Мир", 1936, 24.X. бр.10879
* Срв. тук бр. 120.

203. Грях и несмелост. – в."Мир", 1936, 5.XII. бр.10915.

1937.

204. Как се работи над правопис?– в."Мир", 1937, 11.I. бр.10943.
*Поука за нас от метода, по който поляци са извършили в 1934 – 1936 г. оправка на своя правопис. В моята статия някой е окастрил края ; там се отбелязваше неизпълнение на закона за правопис от 1928 г. от страна на Министра на просветата /срв. тук бр.142, 207./

205. Въоръжете се защитници ! – в."Мир", 1937, 24.II. бр.10979.
*Обикновено се излиза у нас в защита на езика без нужно за такава задача оръжие – обйективно, научно и исторично; излиза се голословно. Затуй се полемизува безкрайно и безплодно, за тежка досада на читатели /срв.тук бр. 48, 80, 198, 115, 116, 120 сходно/. Характерна е в тоя смисъл статия "В защита на езика ни" от проф. А.Балабанов, в."Мир", бр.10972, от 16.II.1937; срв. тук бр. 80, 85, 107, 198

206. Така не бива ! – в."Зора", 1937. 12.V. бр.5361.
*Произволно съм вчислен в "Нова" правописна комисия от 42 избранника, криво съставена и с задача криво поставена. Редакцията е заличила няколко реда от края на статията (засягали са някой министър) Срв. тук бр. 205.

207. "Господин" и "господиня". – в."Мир", 1937, 30.VIII. бр.11130.
*Читател на в."Мир" е напълно съгласен да има едно обращение за жена девойка и друго за жена мъжена, но да бъде обращението "господинка". Д-р Н.Г. от Горна-Оряховица ареова "господиня" и започва да надписва писмата си "до Господиня ..."; ала би желал за млада жена да се казва "господинка" /в."Мир", бр.11133. от 2.IX./. Кмет на с.Острец /Ловешко/ Ст.Никифоров смята "господиня" нещо насилено, шопско, неправилно, наивно. Баба Ганковица от с.Орешак /Троянско/ се кара на снаха си, та благо й казва "господинке". Това е естествено, непресилено, несковано, хубаво /в."Мир", бр.11137, от 7.IX. : "Не господиня, а господинка"/. Ал.Б-в /=Божинов/ карикатурно изобрази, как излиза творение "господиня" из епруветката на проф.Балан /Филолошка алхимия". в."Зора", бр.5454, от 1.IX.1937/, и пише отдолу: "Това е новдината, която търсех, и нищо друго"; подбива ли и дума „новдина", знайна и на стари българи.

208. Критика на открито. Посвещава се на г-на Ал.Б-ов (=Божинов). – в."Мир", 1937, 6.X. бр.11162.
*Срв.тук бр. 207.

209. Дозвуци от стан Шабаница. – в."Мир", 1937, 19 и 20.X, бр.11173 и 11174.

Per aspera ad astra!

210. Свое и несвое в езика. – РР, 1937, г.XI, кн.1–2, стр.50–56.
* Срв. тук бр. 39, 198, ~~[illegible]~~ 198 (60, 69)

211. "Живо слово". – в."Мир", 1937, 11.XI. бр.11191.
* Отзив за продукция от кръжец "Живо слово" за помен на Й.Йовков
Друг отзив, в писмо до К. Буюклиева, необнародвано.

212. Езикова култура у българите. – УП, 1937, г.XXXVI, кн.8, стр. 1077–1092.
* Статия писана по покана от пражко списание "Slavische Rundschau", още в 1936 година. Изискана назад. Срв. тук бр. 215 (237) и #ангашек, бр. 231, 263.

(непомести на бр.222)!
213. Как да строим българския език. – Българска мисъл, 1938. XIV. кн.7. стр. 404–410.

1938.

214. Книжевен език и писмо. – УП, 1938, г.XXXVII, кн.2, стр.129–149

215. Езикова култура. – в."Мир", 1938, 23.III. бр.11299.
* Предава кратко темата на бр.тук 213; вж.и бр. 239. 263

216. Писано и говорено. – в."Мир", 1938, 1.IV. бр.11307.
*Води към понятията "правопис" и "правоговор".

217. Глас в пустиня. – в."Мир", 1938, 19.IV. бр.11327.

218. Творба и устройство в езика. – РР, 1938, г.XI, кн.5, стр.204–208.
* Вж.тук бр. 222.

219. Изроден усет. – в."Мир", 1938, 21.VI. бр.11369. Срв. тук бр. 43.
225. 234
220. [Срв. пор.].

1939.

221. Езикови въпроси ... – в."Мир", 1939, 22.III. бр.11593.

222. "Граматика на българския език" от д-р Ст.Младенов и Ст.п.Василев. София, 1939, 8°, 440 стр, Ц.120 л. –в."Мир", 1939, 24.VIII. бр.11719.
* Критичен отзив. Други критици : Г.Константинов, в."Днес", бр. 1069, от 19.VIII.1939; Сл.Данаилов, в."Слово", бр.5134 от 19.VIII.1939; Й.Бадев, в."Зора", бр.6074 от 10.X.1939.

221. Как да строиме българският език . – сп."Българска Мисъл", 1939, г.XIV, кн.7, стр.404–410.
*Критична бележка. Срв. тук бр. 218, 262.

1940.

222. "Дружество на филолозите слависти". – в."Слово", 1940, 11.I. бр.5252.
*Вест. Уговорих с директора на в."Слово", да следя в тоя вестник работата на дружеството /в което влязох член/ и да съобщавам всичко важно за езиковото образование и обучение у нас. Моята членска ревност в занятията на дружеството причини скоро мое оттегляне от дейно участие в него /вж.тук бр. 229, 230, 246, 255, 230, 231, 247, 256

223. Цель на нашия университет. – в."Слово", 1940, 18.I. бр.5258.
*В "Дружеството на филолозите слависти в България" бидоха изтъкнати слабости в българския книжевен език у негови носители и вършители. Тряба да се преобрази университетското образование на кандидати за учители по "български език и литература". Срв.тук бр. 228, 236.

224. Предложение за Министерството на просвещението. – в."Слово", 1940, 25.I. бр.5263.
*Народната стихия чезне из българския книжевен език по речник и по граматика ; той се отчуждава и изражда /вж.тук бр. 218 /. Ляк против тоя недъг : преустройство на досегашното образование по български език /вж.тук бр. 224 /. Предложението, направено в "Дружеството на филолозите слависти" и писмено подадено от мене, там си остана. Срв. тук бр. 125, 237.

225. Предмет "български език". – в."Слово", 1940, 1.П. бр.5268.
*Да се предложи на Министерството на просветата от име на "Дружество на филолозите слависти" ? да се даде ново определение на предмета "български език" в учебните планове /в последица от мой доклад в дружеството от 20.XII.1939/. Не стана. Срв тук бр. 229.

226. Де лежи порокът ? –в."Слово", 1940, 8.П. бр.5274.
*Под определение "български език и литература" в учебните програми школската практика затлачва "език" под "литература". Литература се преподава полесно ! Срв. тук бр. 225. 228.

227. Правописни несъобразности. – в."Слово", 1940, 15.П. бр.5280.
*Посочи ги и тълкува ги в доклад учителят Д.Николов-Осинин в "Дружеството на филолозите слависти". При обсъждане всякой говори за "правопис"; никой не се спира и върху "правоговор"– понятие още чуждо на нашата школа /срв.тук бр. 226 /

228. Нова програма за български език. – в."Слово", 1940, 23.П. бр.5287.
*Министерството на просвещението иска в месечен срок мнения по нова програма за "български език и литература". Заявих в Дружеството на филолозите слависти с един проект, да предизвикам в негова среда дружно обсъждане на предмета и общи препоръки до Министерството. Срв. тук бр. 224, 225, 226.

229. Пренос на части от думи. – в."Слово", 1940, 29.П. бр.5292.
*Доклад в Дружеството на филолозите слависти от председателя Ив.Хаджов ; за доклада съобщено в в."Зора", бр.6207 от 22.П.1940. Системата на Хаджова не е граматична,а механична, лесна. Би трябало да се занимае дружеството и с въпроси из духовната страна на езика. Това бе последно мое занятие с делото на "Дружество на филолозите слависти в България" /срв.тук бр. 223 /.

230. Език и култура. – в."Слово", 1940, 7.Ш. бр.5298.
*По нов уговор с директора на вестника ми се обеща по половина стълбец седмично в брой на вестника за статии под такъв общ наслов. Темата им се разбира от бр.тук 223, ~~Срв. бр. 213, 215~~ Вж и бр. 263, Срв. бр. 223, 247.

231. Де ги ? – в."Слово", 1940, 14.Ш. бр.5304.
*Де ги лекарите на рани по снагата на българският език? Срв. тук бр. 63.

232. Защо убиваме ? – в."Слово", 1940, 21.Ш. бр.5310.
*Вършиме убийства в български речник и граматика без да съзнаваме. Вж. тук бр. 38.

233. Отчуждение и израждане. – в."Слово", 1940, 28.Ш. бр.5316.
*Срв.тук бр. 218.

234. Софийските майстори творци. – в."Слово", 1940, 4.IV. бр.5322.
*Езикът пред микрофона на Радио София. За тоя език бе писал И.Бадев в в."Зора"

235. Имаме ли един книжевен език ? – в."Слово", 1940, 11.IV.бр.5328
*На 12.IV. излезе в в."Зора",бр.6250. от страна на "Дружество на филолозите слависти в България" съобщение : "Установен книжевен език". Основата му е доклад от учителя Г.Керемидчиев : "Имаме ли установен книжовен език ?" Из доклада и разискванията в дружеството са извлечени и обнародвани "основните положения,които възприимат филолозите слависти за българския книжовен език". Вж.тук бр. 223, 237

236. Тепърва единство. – в."Слово", 1940, 18.IV. бр.5334.
*Критични бележки върху"основни положения", възприети от филолозите слависти относно до единен български книжевен език; вж.тук бр. 236.

237. Учебни фалсификати и други. – в"Слово", 1940, 25.IV. бр.5340.
*Преправят се в учебници оригинални текстове от народни умотворения и от писатели.

238. Благозвучие. – в."Слово", 1940, 2.V. бр5345. Срв. вж.тук бр. 31.

239. Колко слабо го знаеме! – в."Слово", 1940, 9.V. бр.5350, Вж. тук бр. 248, 254.

240. "Нова българска граматика". – в."Слово", 1940, 27.VI. бр.5389.
*Самоавторска вест за излязла моя книга с тъкав наслов. Критици: Г.Константинов, в."Днес", бр.82 от 20.VII.1940 ; Д.Цвятков, в"Зора", бр.8357, от 22.VIII.1940 ; Ив.Пеев-Плачков, VII, 1940, XXXIX, стр.1019-1026 : "Словесно богатство"; вж.тук бр. ... ; Д-р Л.Андрейчин, сп. "Родина", 1940 ; Вж. тук бр. 243; 247. 298.
(Известия на дружеството на славянските филолози в България, т.X. 194..., стр....)

241. Не му върви ! – в."Слово", 1940, 4.VI. бр.5395. Срв. тук бр. 240; тук бр. 11, 14, 239
*Все слаб успех по български език ; неподготвени учители.

242. Лошава критика. – в."Слово", 1940, 25.VI. бр.5412.
*Тряба тепърва да се учиме, как се прави веща и полезна критика вж.тук бр. ... По повод на критиката от Г.Константинов в в."Днес" бр.82, от 20.VII.1940. Вж. тук бр. 247. Срв. бр. 248.

243. Четири български граматики. – в."Слово", 1940, 1.VIII. бр.5418.
*Поличба : четири български граматики в две години ! Автори: П.Калканджиев /второ издание, сътрудник и А.Пиронков/ ; Ст.Младенов-Ст.п.Василев ; Н.Костов ; А.Теодоров-Балан. Срв.тук бр. 246, 254, 297.

244. Език и реч. – в."Слово", 1940, 8.VIII. бр.5424. Срв. тук бр. 79, 264

245. Младенов-п.Василев и Костов . – в."Слово", 1940, 15.VIII.бр.5430.
*Критични бележки за граматики от тия два автора. Срв.тук бр. 243, 244

246. Около нашето азбуке. – в."Слово", 1940, 5.XII. бр.5522.
*След тая статия се простих с в."Слово", Редакцията натякваше, че статиите ми били много дълги /наистина подълги от половина стълбец колкото имаше да ми се отпуща/ ; а пък аз ги стягах до безкръвие, та читатели натякваха, че са много сбити, не доста ясни. Стълбците не струваха на редакцията ни стотинка за моя сметка, а интересуваха читателите. Вж.тук бр. 223, 231.

247. Критика с дълбоки грешки. – УП, 1940, г.XXXIX, кн.10, стр.1296–1313.
*С обичайна нашенска самоувереност и лошота Ив.Пеев-Плачков бори граматични установения и езикословни възгледи в моя "Нова българска граматика" /1940/, за да им противупостави устарели и погрешни знания. Срв.бр. 246. 243.

1941.

248. Тълкуване на българския език. – в."Мир", 1941, 19.IV. бр.12213.
*Критични бележки към етимологически и правописен речник от проф.Младенов. (1941) (За българския книжовен език")

249. Зрелост по български език.– в."Мир", 1941, 17.V. бр.12232.
*Критични бележки върху наредба за зрелостен изпит ; лош принцип за преценка на зрелост. (Синтетична)

250. Чистота и поражение. – в."Мир", 1941, 31.V. бр.12242.

251. Книжевен език и народни говори. – в."Мир", 1941, 21.VI, бр. 12258.

252. Крив път. – в."Мир", 1941, 28.VI. бр.12264.

253. 1942 г. "Състояние на българската граматика". – УП, 1941 ~~и 1942~~, г.XL, V (a)
и XL I, (5)
*Цялото изложение обнародвано по части и на пресеклици. Прибрано и допълнено излезе в отделна книга. Вж.тук бр. 279. Разглежда езици граматики, вж. тук бр. 244.

(a) кн.2, с. 138-155; кн. 3, с. 257-272; кн. 4, с. 405-427; кн. 5-6, с. 521-537; кн. 7, с. 834-851; кн. 9-10, с. 1130-1143

(5). кн. 2, с. 150-172; кн. 5-6, с. 527-544; кн. 7, с. 761-779; кн. 8, с. 909-922; кн. 10, с. 1221-1243.

1942.

25[5]. Правописното ни купище. – в."Мир", 1942, 9.П. бр.12447.
* Критичен отзив за слово по радиото "Българския правопис" от проф.Ст.Романски./29.I.1942/.

(стан УП ще бъде сътрудник на РР.)

25[6]. .Обществен надзор. – УП, 1942, г.XLI, кн.3, стр.303-304.
* Поправо "Дзор над езика", вж.вст.стр.808. Отдавна доказвах в редакцията на УП и пред министра на просвещението в 1942 г. нужда от постоянна езикова поука в това списание, на което е найредовен читатель българският учитель. Съветвах, да се отворят в УП редовни "страници" за български език. В връзка с това изтъкнах и положение за преустройство в образа на самото списание. Найсетне министър проф.Б.Йоцов отвори "страниците" под общи наслов " НАШИЯТ ЕЗИК". Първа от страниците е тая, означена "Обществен надзор", изпълнена от мене, ала изкарана от име на редакцията на списанието. Страниците се отваряха за промислени и полезни приноси от всякой радетель, а найвече от учители по български език. Не след дълго страниците непринудено се затвориха. Срв. тук бр. 36, 139, 223.

25[7]. 257[a] Нашът език. – УП, 1942, г.XLI, кн.3, стр.304-307; 257[b] Два езика.– вст. стр.307-308; 257[c] Всуе, ако ... – вст. стр.309-311/сиреч всуе ще бъдат всички такива усилия, ако прединадзора от горе не бъде се добре потрудило езиковото обучение от долу/. Вж.тук бр. 240.

25[8]. Скопянин за "Скопье". – УП, 1942, г.XLI, кн.4, стр.409-411.
* За скопянина Ив.Цоков не е правилно ни "Скопие", ни "Скопе". Редакторът на сп."Родна реч" Ст.п.Василев заляга да докаже, че правилно било "Скопие", защото така бележел и поценският печат; РР, 1941, г.XV, кн. 2, стр.114-116.

25[9]. Много баби. – УП, 1942, г. XLI, кн.4, стр.411-413.
* "Безброй много са ония, които са всякога готови да дават мнения и да решават, кое е в българския книжевен език българско и кое небългарско". Срв.тук бр. .. ~~214, 217~~ 217, 240, 257.

26[9]. Сътрудство, не съперство. – УП, 1942, г.XLI, кн.7, стр.809-810.
* Вж.тук бр.~~256~~ УП е със своите страници "Нашият език" сътрудник а не съперник на изданията, посветени на българския език.

26[0]. Езикова просвета. – УП, 1942, г.XLI, кн.7, стр.810-812.
* Вж. тук бр. ~~234~~ 231, 240; срв. бр. 263, 265.

Per aspera ad astra!

261. Към устройство на езика. – УП, 1942, г.XLI, кн.8, стр.949-954.
* Продължение вж. тук бр. 265. Срв.бр. 229.

262. Езикова култура. – УП, 1942, г.XLI, кн.10, стр.954-957.
* Срв. тук бр. 214, 215, 238 ; Срв.бр. 261, 265.

1943.

263. Що е "български език" в училището ? – УП, 1943, г.XLII, кн.3. стр.319-334.

264. Езиково съзнание. – УП, 1943, г.XLII, кн.3, стр.382-386.
* Срв.тук бр. 161, 253.

265. Към устройство на езика. – УП, 1943, г.XLII, кн.3, стр.386-391.
* Вж.тук бр. 262; срв. 271.

266. "Димитър Попов, лектор по български език в Варненското Висше търговско училище, Българска граматика". /Варна, 1942, г.8°, 2.2 + 2 стр./. – УП, 1943, г.XLII, кн.3. стр.402-410.
* Критичен отзив.

267. Пряк изказ и преизказ у Л.Каравелов. – УП, 1943, г.XLII, кн.4-5, стр.558-569.
* Критичен отзив по повод на статия от д-р Л.Андрейчин : "Употребата на глаголните категории в повестите на Л.Каравелов", в "Известия" на Дружеството на филолозите слависти в България",т.I, 1942, стр.99-114.

Висш и низш.– УП, 1943, т. XLII, кн.8, стр.992-997

268. Упадък на усета за език. – в."Мир", 1943, 26.V. бр.12821.
* Срв.тук бр. 43, 218, 225

269. Хубост на езика. – УП, 1943, г.XLII, кн.6, стр.766-774.
* Срв.тук бр. 133, 167 134, 170.

270. Грешно "право на гражданство". – в."Мир", 1943, 22.VI. бр.12843
* Вж. тук бр. 61 и 92.

271. Канцелардина "цифром и словом". – в."Мир", 1943, 27.X.бр.12951.

272. Времена и думи. – УП, 1943, г.XLП, кн.9-10, стр.1132-1152.
Критика на книга от Ст.Илчев : "Времена и думи, езикови въпроси" /София, 1942, м.8°, стр.120, Ц.30 л./ Критиката съдържа : I.Вместо увод ; П. История на думите – домашни думи ; Ш. Културна история на думите ; IV. Заемка, чуждица, своица ; V.Замяна на чуждо с свое ; устройство на книжевен език.

273. Две думи ли са "низък" и "нисък"? – УП, 1943, г.XLП, кн.9-10, стр.1165-1167.
Против доказателства на Н.Костов, че били две отделни думи ; вст.стр.517-524.

1944.

274. Добришки или добрички. – в."Зора", 1944, 11.VI, бр.7475.

275. Нова България – нов правопис. Правопис и просвета. – в."Свобода", 1944, 24.X, бр.41.
По повод на почин от министра на просветата проф.С.Чолаков за бързо устройство на официялния /Панковски/ правопис /в."Свобода", бр.38. от 20.X.1944/. Рола на знаковата буква Ъ /ер-малък, ер-меки, меклец/ в устройството. Сгоден час да се изравните със сърби, хървати и словенци. Срв. муж бр. ~~275~~ 280.

276. Правописът в комисията. Решение за крайни Ъ – в."Отечествен фронт", 1944, 25.X, бр.43.
Комисия от 21 член, свикана от министра на просветата проф. С.Чолаков за устройство на упростен правопис по фонетичен принцип. В записка до него от 3.X.1944. заявих, че опитът у нас ме е научил, да не влизам в никакви "правописни комисии" /от 1921.г.насам/, но да остана свободен за гражданско сътрудство като вещо лице. По недоразумение моето име било вписано в състава на комисията /в."Свобода", бр.39. от 21.X.1944/. Исторически тая правописна комисия е седма по ред /"Чолаковска"/. Тя приключи своята работа на 3.XI.1944. със заключение за последна дума от страна на правителството по нейните решения. /в."Свобода", бр.53. от 5.XI.1944/.
Решението на комисията, да се напусне писане на знакова буква крайни ер-голям е тържество на разума над суеверието.

277. Правописът в комисията. Решение за буква Ѫ. – в."Свобода", 1944, 29.X , бр.46.
Хвала на правописната комисия, решила да изпрати на вечни покой една пъдреница.

278. Правописът вън от комисията. Заключение. – в."Свобода", 1944, 9.XI, бр.56.
За "Нова България" това не е правопис, очакван от нея и достоен за нея. Порокът на делото на Комисията лежи в опачната метода за работа. Комисията е работила с буквен материял, а не е приложила творчески дух. Вж.тук бр.279.

278. Порочна пресъда над ер-малък. – в."Свобода", 1944, 14.XII, бр.86.
Възражения на статия от д-ра Л.Андрейчин, секретар на исторически седма по ред правописна комисия : "Правописната промяна и Ь". в в."Свобода", бр.79. от 6.XII.1944.

1945.

279. Делото на седма правописна комисия. – "Списание на Българската академия на науките и изкуствата", 1945, кн.LXX, клон ист.-фил.№ 38, стр.125-166.
Има и отделен отпечатък, стр.42.

1946.

280. Език и граматика. – в."Изгрев", 1946, 29.VIII, бр.581.

1947.

281. Що правиме с езика си ? – сп."Език и литература", 1947, г.II, кн.2, стр.1-6.

1948.

282. Недоречени установения и поуки. – в."Изгрев", 1948, 24.V, бр.1115.
По повод на статия от Л., която установява причини за слабост на български език в писмени работи от кандидати за студенти. Недорича най-важните:

283. Говориме, мениме, твориме. – в."Изгрев", 1948, 20.VII, бр.1171.

1950.

284. Още за израз "на чело". – сп."Език и литература", 1950, г.V, кн. , стр.238-241.
Придружава тълкуване на същия израз от Л.Андрейчин, вст.стр. 86-89. Статията първично отказана от в."Изгрев".

II.

Книги и книжици / брошури /.

1892.

285. Ръководство за изучване старобългарския език в средните училища /граматика, образци за четене и словарче/. Пловдив, 1892, г.8°, 164 стр. + 2 лст.

* Критичьо сравнение между таз и едновременна в нея „старобългарска граматика" от Л. Милетичъ в ИИ, 1898, г. V, стр. 455-459.

1898.

286. Българска граматика за долните класове на средни училища. Книга първа /за I и II. клас/. Пловдив, 1898, г.8°, VIII + 184 стр. Ц. 1.50 л.

1899 - 1900.

287. Български език. Методична граматика за долните класове на средни училища. Книга първа. Пловдив, 1899, м.8°, IV + 138 стр. + 1 лст. Ц.1 л. Книга втора, 1900, м.8°, 2 лст. + 172 стр. Ц.1.80 л.

Излезли вместо второ издание на бр.тук 286. Други граматики смукаха всякак из тия книги.

1916.

288. Предложение и план за "Речник на българския език", който да изработи и издаде Българската академия на науките. Предлагат членове на Академията А.Теодоров-Балан и Б.Цонев. София, 1916, 8°, 40 стр.

Предложението, направено на 16.I.1914 г. в историко-филоложкия клон. А.Теодоров предлага, да се основе при Академията "Словарски сек" /=речнишки отдел"/, който да събира и подрежда градиво из нашата стара и нова книжнина, из народните говори, от което сетне да се извлича един или друг речник. Б.Цонев съгласен за "речнишки отдел' за "пълен академически речник"; настоява да се почне с "тълковен речник на българския книжевен език", а предварително да се постави и разреши въпрос за "необходими реформи в нашия правопис". От решение на клона по тия два доклада произлезе книжицата "Предложения и план". Вж.тук бр. 289. 292.

293. Българска реч. Месечно списание. Уредяват: С. Аргиров, С. Младенов, Д. Теодоров-Балан, Б. Цонев. София, 1921, 8°, Ц. 10 л.

*Списанието идеше да осъществи идеалите на дружеството "Българска реч", създадено по внушение на един студент по славянска филология (1900). Той тъкмо чувствуваше нуждата както от дружество, така и от негов орган за теоретична наука и борба около въпроси за устройството и защита на българския книжовен език. Председател на дружеството „Българска реч" беше проф. Б. Цонев. Дружеството се саморазпусна от болести „български нехар". От същата болест почина и списанието "Българска реч". Явиха се да го заместят „Родна реч 1927 г.; днес и нея нямаме. В/с. стук бр. ~~137~~ 79, 139.

1920.

292
289. 25 думи за "Български тълковен речник". Изработили по искане на Академията на науките Ст.Аргиров, Ст.Младенов, А.Теодоров-Балан и Б.Цонев. София, Държавна Печатница, 1920, 4°, 26 стр.

Тия 25 думи са дадени от особна комисия, която в 1917.год. начерта условия за един "Наръчен речник на българския език" и покани охотници да го изработят според условията, като представят образец с дадените думи, и той бъде одобрен. Образецът биде изработен, отпечатан за обсъждане и одобрение. Наеха се да изкарат работата А.Т.-Балан и Б.Цонев, в споразумение и с други академици и неакадемици. Срв. тук бр. 291.

1921.

292.
290. Как да се берат думи за всебългарски речник.-Книжица за упътване на лица, които се наемат да приносят градиво за „Всебългарския речник" на Академията. Не се намери нищожен екземпляр, по който да стане отписването тук.

Текстът бе изработен от мене по поръка на комисия и приет. Яви се една писателка (вж. тук бр) да кори думи от езика на текста. Тогава всякой от тъмните другари от комисия побърза да си сложе грижите от моя „грях", че сам си получил в текста някои народни думи, одобрени и от тях, а познайна на дръзката писателка.

1924.

291. "Борба за съвременен правопис" /1921-1923/. Принос към историята на българския правопис : I.Как се яви в 1921 г.правописен въпрос II.Кой подйе въпроса и как го разреши ? III.Последици и въздействие в училище и в общество. IV.Опит на Българската академия на науките. V.Неочаквана развезка. VI.Отмяна на правописа на Омарчевски в 1923 год. VII.Правописната система на Цанковската комисия. VIII.Очаквания - ят край. София, 1924, 8°, 48 стр.

Предложена за издание от Хр.Г.Данов в Пловдив, с предварителен отказ от хонорар. Издателството скри името си и мястото /постави : София/, за да не го сполетят санкции от властта. Издателят придружи към моя отказ и свой, та не постави цена на книжицата, но ми отстъпи целия тираж от 500 екз., за да го пръсна даром "между редакциите на вестниците и списанията и между всички боравещи с перото или пък длъжностни лица, които ще вземат участие при разрешаването на въпроса... По този начин вие като давате безвъзмездно труда си и ние добавяме нещо към него, за да се започне борбата за съвременен български правопис" /писмо от 13.II.1924./. Изпълних условието на щедрото и напредничаво книгоиздателство. Разгласих и печатно, че срещу внесени марки за пощенски разноски /30 стот./ изпращам книжицата всякому който я поиска. Малцина се обадиха. За нея отзив едничко от Петко Кол.Гъбьов, УВ, 1924, г.XIX, бр.24-25, стр.193-194. Срв. тук бр. 107, 121.

вестниците и списанията найлъгливо.

✓ X. 1930. стр. 81-90 и XII. 1932 стр. 290-291; 296[в]

✓ 1928. III. стр. 142-149; 296[г] от Ил. Маньолов, УВ, 1928, 3. XI. бр. 8, стр. 3-4; 296[д].

✓ „разпри" в бр. 168. от 12. XI. 1932 и ~~бр. 193 от 7. V. 1933~~.

✓ Тук се отнася и бр. 162.

1925.

292. "Упътване, как да се бере градиво за всебългарски речник". Изработено от комисията на речнишкия отдел при историко-филоложкия клон на Българската Академия на науките, София, 1925, м.8°, ... стр.

Комисията бе съставена от А.Т.Балан, Б.Цонев, Ст.Младенов, Ст. Аргиров, Н.Начов. По нейно решение аз изработих проект /въз основа на подобно упътване от речнишката комисия при чешката Академия на науките/. Проектът биде обсъден и приет от комисията. По екземплар, установен в комисията той се отпечата. Него подложи на своя критика от към езика Ан.Кам./= Ана Каменова = Стайнова/. Другари от комисията гневно укориха мене, за да увардят себе си от неугодната критика. Аз се отбраних от нея с отворено "Речнишко" галантно писмо до критичката, която в незнание страстно изкарваше чисто народни думи и изрази, че били мои кованици / вж.тук бр. 290./. Така са стрували много мои критици през редица десетилетия.

291.

1927.

296. 296а. "Български тълковен речник". Съставен от Ст.Аргиров, Ст.Младенов А.Теодоров-Балан и Б.Цонев, членове на Българската академия на науките. Том.I, св.I, София, 1927 г. г.8°, 96 стр.

Още преди да излезе тая свезка помина се на 26.X.1926 проф. Б.Цонев. Между четворицата съставители на Речника беше разпределена работата над думите за него по купчини от началните букви на тия думи. Моята купчина обнимаше буквите О и П. Печатането на изработените букви ставаше така, че един от съставителите изтъкмяваше съгласно с установения от напреж план текста, който отиваше в печатницата, а всякой от другите съставители прекарваше под свой преглед коректурите. Вече от първа свезка тая мудна работа легна само върху Младенова и Балана. За побърже те си поделяха части за изтъкмяване до печат и после коригираха взаимно. В тия части личат доста технически и редакторски различия. Съвместно с Младенова аз работих до свършека на VI свезка ; след това се оттеглих свършено от работата. Младенов я кара от тогава до днес сам. В първа свезка са от мене бройките тук означени: 139, [illegible] А до VI свезка са печатани въз вътрешната страна на кориците съставени от мене текстове, преглеждани и от Младенова, като "Наша дума" за отзиви на критични бележки от страна на ценители. Поважни са отзивите на бележки от проф.Леон Больйо в Парижкото списание "Revues des Etudes Slaves", от проф. М.Арнаудов в неговото списание "Българска мисъл"; от Ст.Илчев в седмичника "Литературен Глас" /напр." Все пак се движи ", езикови бележки в бр.193 от 7.V.1933/.

296б. "Дребна критика"

1930.

294. "Българска граматика". Дял първи : За думите ; Част първа : Звукословие. София, 1930, г.8°, 401 стр. Ц.180 л."Университетска библиотека" № 84, редица "Помагала",бр.П. Предговорът отпечатан в „Мир", 1930. 25. VI. бр. 8989, 84. стр. 151.

* Ръкописът на книгата, изкаран по правопис "академичен", биде предложен в съвета на ист.-фил. факултет и одобрен за печат през 1924 г. Изпречи се против печатането законът за правописа. Никой издател не посмя да поеме така писаната книга. Борих се за свое право всякак и повсъде, чак до Народното събрание в 1928 г. Тогава се узакони правописът, исторически за означение с име "Цанковски", та през едни вратца в него мина и моят ръкопис / вж.тук бр. 139 /. "Българска граматика" излага в пълнота нашето звукословие /гласкословие/ научно за пръв път и съвсем ново ; излага звуковите /гласковите/ промени по път /метода/ не на диахрония, както се правеше у нас до тогава, но на синхрония. Тя първа стори опит, да опише фонетично системата на българските гласки, като държи разлика между "звук" и "гласка", между "гласка" и "буква" ; тя обнови и в система дотъкми научно и български нашата фонетична терминология. Тя е писана за читатели българи, а не за чужденци, които са инак образувани езиково и граматично и притежават разработена книжнина за своя езикословска поука. Гласковите промени /в гласеж и в строй на думи/ тя представя с означение от външна страна и с тълкувания от вътрешна страна. Тъкмо поради назначението си за български читатель /учитель и ученик/ текстът на граматиката е широко разлат, дори елементарно описателен, с много определения ; той често се отклонява в разяснения и забележки от естество ту образователно, ту пък книжевно-устройствено. Това наложи, да бъде същинският звукословен текст печатан с цицеро, разясненията с гармонд, а забележките с петит. За жаль, всичко това не биде правилно оценено. Чужда критика нарече отклоненията и разясненията "баласт" и "полемика" ; а нашата критика не разбра предмета на книгата, нито нейната метода; защото като стовари вината на своето незнание, предвзетост, или лошотá върху терминологията, като биде тая терминология от критиката надута до безгранично понятие "език на автора" – език "изкуствен", "неразбран". Тая критика у нас отвори проф. А.Балабанов, а затвори я проф. Ст.Младенов – първият високомерно и без наука, а вторият с наука и недобросъвестно. "Българска граматика" спря хода си; тя взе друг образ (вж.тук бр. 295.)

За нея : Хр.Кодов в "Българска книга" на Т.Боров, 1930, м.Септември, кн.4 и 5, стр.455-467, безпристрастно; Ст.п.Василев, РР, 1930, г.IV, стр.31-33 ; Леон Больйо в "Revue des Etudes Slaves", 1930, г.X, стр.315-316, от тук резюме от А.Обрембска в "Rocznik Slavistyczny", 1933, г.XI, стр.90 ; А.Балабанов, в."Пряпорец", 1930, 6.VII. бр.27 ; Хр.Вакарелски в УП,1930, г.XXIII, стр.1420-1429, най-справедливо ; Г.п.Иванов в УВ, 1931, г.XXVI, 14.П. бр.21, стр.66-76 /успоредно и за немската история на български език от Ст.Младенов/; Ст.Младенов в Списание на Българската академия на науките" ист.-фил. клон 1934, бр.23, стр.51 и сл. XI: "Основни и второстепенни въпроси из новобългарската граматика" /поправки и допълнения към г.Баланова-та "Българска граматика"/, стр.21-98. Полемика, вж.тук бр.190. Бъкла от члена на Българската Академия на науките К.Трифонов да награди от фонд "Сам. Чайлак". Полемика вж.тук бр. 153, 154, 156, 191.

XIII, XIV

1940.

295. "Нова българска граматика". София, 1940, м.8°, XVI + 480 стр. Ц.120 л.

* В тая книга ивлезе в кратък вид онова, което имаше да изпълни цялостно книгата "Българска граматика" от 1930 г., вж.тук бр. 295. За тая граматика беше и критичен отзив от др Л. Андрейчин: Известия на Дружеството на българските слависти в България, кн. I, 1942 стр. (1940. г. стр.) (XXXIX) Критика от Ив. Леев-Плачков Словесно богатство в УП стр. 1919, вж. тук бр 247, 441, 348. (022)

1947.

296. "Състояние на българската граматика". Критична студия. Издание на Българската академия на науките. София, 1947, г.8°, 240 стр.

*Под тоя наслов студията се яви първично в УП, и следва в книжки и на пресеклици през годините 1941-1942 / вж.тук бр.254 /. Там студията разглеждаше 4 от последно време граматики на българския език, включително и моята "Нова българска граматика". А тук разглеждането се простира върху още две последували четирите първи граматики. Така студията е разширена, поправена и допълнена. Тя съдържа : Към изданието. - Мигов оглед назад.- А.Обща част : I.Представители ; П.Предмет и негови части ; Ш.Наука и поука ; IV.Термини и език ; V.Критика.- Б.Езикова част : I.Език и реч ; П.Части на речта ; Ш.Говор и писмо ; IV.Правоговор и правопис ; V.Думи и изречения / /I.Думи, П.Изречения/ ; VI.Производство ; VП.Менитни и неменитни думи.- В. Речева част : 1.Образуване на облици ; 2.Падеж и склонение ; 3.Наклонение ; 4.Спрежение /I.Вид и залог ; П.Спрежение , Ш.Облици/ ; 5.Частици /I.Предлог, П.Съюз, Ш.Междуметие, IV.Особни частици/ ; 6.Строй на изречението ; 7.Думоред ; 8.Препинални.- Заключение.

От д-р Л.Андрейчин и от Д. Мигов (Вж. тук бр. 267).

Per aspera ad astra!

III.

Необнародвани Работи.

1881

Bulharská mluvnice , 1881.
Литографски листове, издавани от дружеството "Българска седянка" в Прага за услуга на негови членове родом чеси. Неголяма работа Цялата ми сбирка е само 12 листа. Пазарят се и от тях F. Удтокал, известен чешки граматикар за ползуване в гудба из Бълг. Срв. подк бр. 4.
1908

За българския език. 1908.
Сказка в Българската духовна семинария в Цариград.

1918

Български език и българско единство. 1918.
Беседа, четена пред офицери и войници от фронта, в Скопие и в Крушево.

1924

Правописът и обществото, 1924. Откази
От име на студентското "филоложко дружество". Отзив за сказката в в."Пряпорец", в статия под същия наслов, 1924, 26.XI. бр.263.

1931

Заблуди. 1931.
Веществото извлечено из Балабановска критика в печата против моята "Българска граматика" от 1930 г.
1934. Устен и въздушната на устата за азбук. Сказки в София срв тукбр. 43.
1939

Нашата граматична терминология. 1939.
Доклад в Академията на науките.

~~1939~~

Реч, или наклонение ? 1939.
Доклад в Академията на науките, 8.VI.1939. Обявих, че онова, което до сега наричахме "косвена реч" е в системата на своите облици и на тяхното значение особно наклонение. Аз го нарекох "приказно". Л.Андрейчин не го признава инак, освен като "преизказани" облици от изявително наклонение.

1941

Българската граматика в българската наука. 1941.
Лекция в Университета. Имах разрешение от Академическия съвет на университета да чета извън-програмно българска граматика. Българската наука още не е разгледала или решила много въпроси от българската граматика. Диалектично друг въпрос е "българската наука в българската граматика".

1943.

"Българският книжевен език и народните говори.
Критика на книгата от проф. Ст.Младенов под същия наслов ; докладвана и приета в Българската Академия на науките. Изпосле в "Института за български език" при Б.А.Н. отречена по мотив, поставен от сами критикувания автор : "на умряло куче нож не се вади".

1944.

Дух или гений на езика.
Критика по темата на съчинението от д-р Любен Казанджиев : "Българският народен езиков гений" /София, 1943.г., 8°, 448 стр. Ц.240 л./ Авторът определя съчинението така : "Книгата за превъзходствата" на българския език над другите езици в света ! Критиката докладвана и приета в Българската Академия на науките. Повторно докладвана в Института за български език" при Б.А.Н.; отречена, понеже книгата на автора не заслужава такава работа върху нея.

1946.

Потеклото на : I."попърхам" и II."обеля зъб".
Прието за печат по доклад в клона на Българската Академия на Науките. Повторно докладвана в "Института за български език"при Б.А.Н. под наслов "Две етимологии" ; отречено по съмнителни съображения.

1949.

"Речник" , или "език" на Ботева.
Речнишки отдел при Българската Академия на науките отпечата образец от предприет от него за издание "Речник на Ботева". Отзовах се на покана за мнение. Смятам, че не е характерен у Ботева, както и у всякой друг книжевник, обиходният книжевен речник, а е характерен езикът, слогът за израз на неговото мислене и убеждение.

К Н И Ж Н И Н А .

I.

Статии, преводи, бележки, оценки и вести

1880.

300.
~~297~~. Каролина Светла : "Целувка". Хумореска из живота на чешките горци. – в."Народний глас", Пловдив, 1880, г.П, **18.IV**, бр.77.

*Подлистник,следва на пресеклици до край. Превод от чешки ; младежки опит на студент българин в Прага. В превода личат буквално предаване, български провинциализми и чешизми. "Целувка" е един от най-хубавите разкази на К.Светла /= Йоханка Мужакова,1871/; преработен в либрето за едноименна опера от Б.Сметана /1896/.

1882.

301.
~~298~~. Чешкият "Славянски сборник", г.I. – в."Съветник", Сливен, 1882, г.I, бр.24 и 25. от 27.V и 3.VI. От дружествовото "Просвета", написа А.Балан."

*Книжевна вест за годишник "Slovanský sborník",I основан от Edvard Jelínek, в Прага ; предава съдържанието на сборника. Вестта излиза из кръжец на български студенти в Прага, именуван "Просвета". Уговорено е, всякой член да предава в българския печат по нещо из чешката книжнина, за да се поддържат културни връзки между чешки народ и български. Работите се нумерират и означават с името на кръжеца. Срв.тук бр. 304 ; бр. 381

1883.

302.
~~299~~. A.Theodorov-Balan : "Povaha literární činnosti osvobozeného Bulharska. List k dějinám bulharské literatury. "Slovanský sborník", redaktor Ed.Jelínek, Praha,1883,r.II, стр. ..

*Писано в Липиска по покана от редакцията на Сборника. Преведено от сливенеца д-р П.Данчев /=Slivius/ : "Характерът на литературната деятелност в освободеното българско. Лист към историята на българската литература/. Написал Алекс.Теодоров,– в."Марица", 1883, 31.V. бр.493; 3.VI, бр.494 ; 26.VII. бр.505 ; 29.VII. бр.509. Мое писмо от Липиска /4.VII.1883./ се брани против вложени от преводача не мои съждения, разбирания и печатни грешки. Това писмо е обнародвано в в."Марица", 1883, бр. .. против

300. "Frič,J. Asenův pád". Český Brod, knihkupectví Rainvart,1883.- в."Марица", 1883, 23.VIII, бр.517.
* Вж.тук бр. 444.

301. "Семела" /в две сцени/ от Фридрих Шиллер /в стихове/.- Сборник "Изтро", 1883, Прага, стр.127-143.
* Подписано "Просвета", 21. /Срв. бр. 301 /Превод от немски.
Вж. тук бр. 305.

302. "Едно чудо" от Л.Сахер-Мазох. Из "Auf der Höhe", г.II, кн.5. - Сборник "Изтро", 1883, стр.17-22.
* Превод от немски. "Просвета",16."Изтро" е сборник издаден от кръжеца "Просвета". Той замести неиздаден сборник "Роса",вж.тук бр. . За работите в "Изтро" неприязнен отзив от С./=Иван Саранов/ в "Народний глас, 1883, 9.XI. бр.444.
Книжнина, кн.10 стр. 1883.

1885.

303. ± Д-р Леополд Гайтлер. - ПС, 1885, г.IV, кн.15, стр.141-148.
* Некролог.L.Geitler е Загребски професор славист, родом чех. От него имаме чешки писани : "Старобългарска фонология" /1873/, "Поетични предания на Траки и на Българи/1878/; и по хърватски : Синайски "Псалтир" /1885/ и "Молитвеник" - два стари глаголски паметника. Leopold = Lavoslav(по хърватски).

304. Миладиновските песни и Щросмайер. - ПС, 1885, г.IV, кн.16, стр.82-97.
* Статията основана върху писмо-отговор от епископа Дяковски Йосип Щросмайер на поздрав от "Славянска беседа", в София, вж.бр. .
Цурай (Дневно. 15/27.V.1886) да свободният

305. 305* Книгопис, от д-р А.Балан. - ПС, 1885, г.IV, кн.16, стр.169-181.
* Съдържа : Общи разяснения, стр.169-174 ; показ на книгописен план, стр.174-181. Продължение: в кн.17, стр.325-330 ; в кн.18, стр.476-483: "Спънките на българския книгопис." Вж. тук бр. 312, 314, 402.

1886.

306. Бележка от редакцията /=А.Т.Балан/ : Към рецензия от П.П-в върху "Що е човек и народ", побългарил Ив.А.Богоров. София 1886. - ПС, 1886, г.V, кн.19 и 20,.стр.261. Вж. тук бр. 1, 316.
* Вписала се за одобр. на Богоровския превод.

Не прочетох, поемам глет. Отговорът съдържа спомени за К. Миладинов; по внушение от Щросмайера Миладинов преписал сборника си латински с кирилски букви вместо хърватските глаголици. Вж. тук бр. 714.

Per aspera ad astra!

1890.

310/307. "Сборник от народни умотворения, обичаи и други" събрани из разни български покрайнини. Нарежда Ат.Т.Илиев. Първи отдел : Народни песни. Кн.I. София, 1879, 8°, XXVIII + 398 стр. - ПС, 1890, г.VII кн.32 и 33, стр.394-399.
*Отзив.

311/308. 311а Карта славянских народностей. Составил Н.С.Зарянко, издал В. В.Комаров, 1890. - ПС, 1890, г.VII, кн. 32 и 33, стр.405-406.
*Отзив; 311б допълнителна бележка вст.стр.423-424.

312/309. 312а Книгопис на периодическите списания и вестници през 1887. - ПС, 1890, г.VII, кн.32 и 33, стр.407-422, Продължение кн.34, стр.594-602; 312б кн.35, стр.801-808 ; (312в)
*Вж.тук бр. 308, 314, 402.

313/310. "Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец", под редакцията на В.В.Стоянов. г.VII, кн.32 и 33, Средец, 1890, 8°, 1 лст. + 177-424 стр. - в."Свобода", 1890, 14.III. бр.347.
*Критична вест. Каква е заслугата на БКД и как се е "критикувало" неговото списание. Срв. тук бр. 323, 326, 333, 336, 347, 349, 370, 516, 517.

1891.

314/317. Книгопис. - ПС, 1891, г.VII, кн.36, стр.1016-1019.
* Вж. тук бр. 308, 312, 402.

315/317. I."Детска гусла". Съчинил В.Н.Попович. Издание III.допълнено. П Пловдив, 1883; II."Домашни забавления", или песни детински и разни други". Съставил Марко Д.Балабанов. София, 1884 ; III."Стихотворения за малки деца". Написал Ив.М.Вазов. III.издание. Пловдив, 1887 ; IV."Дребни стихотворения за децата в отделенията", от П.Р.Славейков. Пловдив, 1888. - ПС, 1891, г.VIII, кн.37-38, стр.264-298.
*Критика.

1892.

316/319. Д-р Ив.А.Богоров. † 20.X.1891 в София. - в."Свобода", 1892, 4.XI. бр.950 и 5.XI. бр. 951.
*Некролог. Вж. тук бр. 1. 309.

1893.

314. "Андрей Сладкович" .- БП, 1893, г.I, кн.2, стр.1-2.
* Книжевна бележка към стихотворение "Просба", преведено от С.К./=С.Киров/.

315. Сенки. Книжевно-исторически чертици. I.Софрониевци. - БП, 1893, г.I, кн.2, стр.49-64.
* Вж.тук бр.340,343.Сенките са на : Софроний Врачански, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Теодосий Синаитски. Срв. бр. 394.

316. "Бог в природата". Първоначален прочит за деца от Нат.Грот ; преведе от руски и издава Д.В.Ангелов. София, 1893, м.8°, 30 стр. Ц.30 ст.
* Отзив.

317. "Две статии по нашата литература". От XX /=Георги Звънетов/, Лом, 1893, 8°, 43 стр. Ц.40 ст. - БП, 1893, г.I, кн2, стр.155-156.
* Отзив. Спасителите се отнасят до два разказа от Вазова и Кандидат за Халифка.

318. "Китка". Месечно литературно списание. Редактори : П.Ив.Радев, Стр.Попов, Хр.Карапетков. Хасково, 1893, 8°, Ц.8 л. - БП, 1893, г.I, кн.2, стр.232-233.
* Критичен отзив. Вестникът е списание, за да има работа списателя печатница.

319. "Български периодически печат от възраждането му до днес /1844 до 1890/". Нарежда и издава Ю.Иванов, подначалник при финансовото министерство. т.I, София,1893, 8°, 587 стр. Ц.5 л. - БП, 1893, г.I, кн.3, стр.134-141.
* Критика.

320. "Периодическо списание на Българското книжовно Дружество в Средец". Под редакцията на Б.Д.Стоянов. Г.VШ, кн.41 и 42. Средец, 1893. 8°, стр.709-1035 + 2 карти : за "Гъстината на населението в княжество България" и "Геологическа прегледна карта на Средна-Гора между реките Стрема и Тополница", първата е притурка към кн.41 а втората е притурка към кн.42 от списанието-. - БП, 1893, г.I, кн.3, стр.169-172.
* Отзив. Вж. тук бр. 313, 324, 333, 336, 347, 349, 370.

След обичайните думи и вести за пристъп към изданието моят "Книгопис" обнима пълен списък на всички писани от мене /и преведени/ малки и поголеми работи и книги разместени в три отдела: език, книжнина, общество. Редът на работите във всякой отдел върви по години /хронологжки/, дето тряба и по дати; и за да бъде книгописът смислено ясен, правят се към някои от работите бележки, които разкриват обстоятелствата относно до появата им, до предмета и до връзки с общество, или заради някоя особна цел.

Боровец, 30 август 1954 А.Теодоров-Балан

Редакторът на „Библиотека български исторически романи" П. Каранешров, си позволил да пресечатка (1925г.) превода в две бройки от своята сбирка (год. X. бр. 4. и 5, до 288 стр.). От моя бележка в БП, 1894, г. I, кн. 11-12, стр. 145-146, той е знаел за преводача и узнал нещо за автора и за повестта му. Това всичко бай Ганьо е обсебил (с гнусното посфиличе се полихува!) в един „вмесно предговор" към изданието си (стр. 3.); той пресмятлива сего първия превод, „запазва особеностите на стила" (чиї стил?) „с незначителни поправки". За него няма в работата никакъв А.Т.

321. "Звездица". Месечно илюстровано списание за деца. Редактор Н.Беловеждов. Год.II, кн.1-4, 5, 6, 7. - БП, 1893, г.I, кн.3, стр. 172-175.
* Отзив.

322. Ян Колар. - БП, 1893, г.I, кн.4, стр.149-154.
325 Книжевна бележка и превод от чешки на "Пролог" от Колара към негова поема "Славина черка".

323. "Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец". Под редакцията на В.Д.Стоянов. г.IX, кн.43, Средец,1893, 8°, 165 стр. - БП, 1893, г.I, кн.4, стр.162-163.
* Отзив. Виж тук стр. 313, 323, 333, 336, 347, 347, 370.

324. 327 "Български книгопис", съставен от А.Теодоров. Дял първи : От времето на първата новобългарска печатна книга до последната руско-турска война /1641-1877/. - сп."Сборник за народни умотворения, наука и книжнина" 1893, кн.9, приложение стр.1-177.
* Добавки и оправки : от Ст.Аргиров ПС, кн.48, стр.933-951; 1 мои възражения в БП, 1894, г.II, кн.5, стр.271-273. Годината 1641 биде покъсно оправена в 1651. Виж тук стр. 378.

325. "В Преславския дворец". Историческа повест от Ф.Прохазка. - БП, 1893, г.I, кн.2, стр.3-35 ; кн.4, стр13-39 ; 1894, кн.5, стр.80-97 ; кн.6, стр.5-27 ; кн.7, стр.25-50 ; кн.8, стр.32-68 ; кн.9, стр.14-41 ; кн.10, стр22-58 ; кн. 11 и 12, стр.81-145.
* Превод от чешки, половината от ръкопис на автора, а остатъкът от печатан текст, в който са били прокарани някои промени спротив първичния ръкопис /Otkova bačina knihovna národního č. 75. Z Přeslavského dvora/
Издателят на "Древна и нова България" П.Карапетров, си позволил да препечата превода в особена бройка от своята сбирка „Български исторически романи": год. X. № 4. (от 1925?) и №5 - две книги събрани в една стр.285. Безотследния редактор „поправял стила" на превода от БП и изказал своя „забележка" по научното там за романа от А.П.

1894.

326. "Хуан-Радоил". - БП, 1894, г.I, кн.6. стр.162-167.
* Критична бележка "от редакцията" /=А.Т.Балан/. Писмо от П.П. Славейков от Липиска и отговор на него от"редакцията" за разяснение на подобието между поемите "Хуан" от Валтер Проктер и "Радоил" от П.Славейков. Подобието откри и порица с лоши заключителни думи П.Н. Даскалов в БП, 1894, г.I, кн.4, стр.143-147.

327. 330 Към горните бележки - сиреч : към "бележки за двата превода на Илияда от Гр.Пърличев" от Е.Спространов /БП, 1894, кн.6, стр.167-170/; а Спространов прави бележките си по повод на статия от К.Велич ков "Преводът на Илияда от Гр.Пърличев" /в "Календарче св.Кирил и Методи" за 1894 г.", стр.34-52/. - БП, 1894, г.I, кн.6, стр.170-172.

Per aspera ad astra!

328. С.И.Веркович / 1827. 30.XII.1893/. - БП, 1894, г.I, кн.6, стр.188-193.
* Некролог.

329. "Мавро Йокай". - БП, 1894, г.I, кн.8, стр.169-171.
* Книжевна бележка за юбилар.

330. "Периодическо списание на Българско книжовно дружество в Средец", 1894, г.IX, кн.44. - БП, 1894, г.I, кн.8, стр.172-176.
* Отзив. *Вж. тук бр. 313, 323, 326, 336, 347, 349, 370.*

331. "Мисъл", 1894, г.III, кн.11 и 12. - БП, 1894, г.I, кн.8, стр.176-181.
* Отзив. *Вж. тук бр. 337, 344, 353.*

332. "Знание", Списание за поминък, стопанство и земеделие; редактор В.Атанасов, 1894. - БП, 1894, г.I, кн.8, стр.203-204.
* Отзив.

333. "Периодическо списание на Българското книжевно дружество в Средец", 1894, г.IX, кн.45, 361-504 стр. - БП, 1894, г.I, кн.9, стр.155-158.
* Отзив. *Вж. тук бр. 313, 323, 326, 336, 347, 349, 370.*

334. "Мисъл", 1894, г.IV, кн.1. - БП, 1894, г.I, кн.9, стр.158-162 ; кн.2. - вст. кн.10, стр.169-172.
* Отзив. *Вж. тук бр. 334, 344, 353.*

335. "Песимистични афоризми". От Емил Якобсен. - БП, 1894, г.I, кн.10, стр.1-5.
* Превод от немски и книжевна бележка за Емил Якобсен, вст. стр. 162-163.

336. "Българска сбирка". Списание за наука, литература и обществен живот. Редактор С.С.Бобчев. 1894, г.I, кн.6. - БП, 1894, г.I, кн.10, стр.172-174.
* Отзив. *Вж. тук бр. 345, 362.*

340
337. Сенки. Книжовно исторически чертици. П.Д-р Петър Берон. - БП, 1894, г.I, кн.7, стр.60-70.
*Сенки I. Вж.бр. 343, 343.

341
338. 341а "Сестрата на покойната ми жена", От Ф.Стоктон. - БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.64-75. 341б
*Превод от чешки, с книжевна бележка за тоя английски писател.

342
339. 342а Арабски окръшки. - БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.76-80.
*Превод от немски из "Morgenländische Anthologie" Leipzig, от Е.Майер. Малки извадки из прозвичната част на арабския Коран и из богатия запас практическа мъдрост на арабите. Бележка за достойнства в Корана, както и в Библията. 342б

3
340. Сенки. Книжовно исторически чертици. III. Първи стихотворци .- БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.245-272.
*Към трите чертици "Сенки", I, II, III /вж.тук бр. 312, 341, 360/ направи свои критични бележки Д.Матов в БП, 1894, г.II, кн.I, стр.114-116. означението "Първи стихотворци" биде продължено в студии от В.Пундев и други книжевници.

4
342. "Мисъл", 1894, г.IV, кн.3 и 4. - БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.376-379.
*Отзив. Вж. тук бр. 334, 337, 353.

5
342. "Българска сбирка", редактор С.С.Бобчев. 1894, г.I, кн.7 и 8. - БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.379-381.
*Отзив. Вж. тук бр. 339, 362.

6
343. "Revue des Revues"от 1.VI.1894. - БП, 1894, г.I, кн.11 и 12, стр.385-386.
Вест.

1895.

7
344. "Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец", под редакцията на В.Д.Стоянов. 1894, г.IX, кн.46. - БП, 1895, г.II, кн.3, стр.149-153.
Критичен отзив за книгата и за редакторството и "принципа" на В.Д.Стоянов. Срв. тук бр. 313, 323, 336, 353, 356, 349, 370, 376, 517.

Per aspera ad astra!

345. Москов, М. "История на българската литература". Търново, 1895. 8°, 208 стр. Ц.2 л. – БП, 1895, г.П, кн.4 и 5, стр.247–248.
*Отзив ; признава в книгата труд а за другото допъти. Вж.тук бр. 355.

346. "Периодическо списание на Българското книжовно дружество в Средец". 1894, кн.47 и 48. – БП, 1895, г.П, кн.4 и 5, стр.267–273.
*Отзив. Вж.тук бр. 318, 323, 326, 332, 336, 347, 370.

347. "Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин". Пише Алеко Константинов. София, 1895. 8°, 142 стр. Ц 1.40 л. – БП, 1895, г.П. кн.6, стр.116–119.
*Отзив.

348. + П.Р.Славейков. – БП, 1895, г.П, кн.8, стр.152–154.
*Некролог.

349. Аѳѳ и Двойка. Поетическа среща. – БП, 1895, г.П, кн.12, стр.40–51.
*Книжевна успоредица за Ботева и Вазова. В наслова стои "Ас", по чуждо внушение вместо "Асо"; а насловът взет из анекдот за среща на Пушкина с Мицкевича.

350. "Мисъл", 1895, г.V, кн.8. – БП, 1895, г.П, кн.12, стр.151–152.
*Отзив. Вж.тук бр. 334, 337.

351. Панегирик за Софрония Врачански. – БП, 1895, г.П, кн12, стр. 158–159.
*Стихотворение от Лимиер /погрешно вм.Димитер/ Попски, от Трявна, 25.Март 1813.

1896.

352. "Москов, М. История на българската литература". /Вж.вест в БП, 1895, г.П, кн.4и5, стр.247–248/. – БП, 1896, г.Ш, кн.1, стр.125–132.
*Критика. Срв.тук бр. 348.

353. "Церковски. Печални часове. Стихотворения". Мусина, 1893. 8°, 36 стр. Ц.20 ст. – БП, 1896, г.Ш, кн.1, стр.133–134.
*Отзив.

354. "Юбилеят на Ивана Вазов. Тържественото празнуване XXV-та годишнина от книжевната деятелност на И.Вазов, на 24.Септември 1895 год. в София. Събрал и наредил юбилейни комитет. С илюстрации /образът на Вазова, бащината къща на Вазова, гощавката в Славянска беседа, Вазовий бюст от Шатца, сребърний лавров венец и лира и др.подарки/". Соифя, 1895. 8°, 195 стр. Ц.1.50 л.- БП, 1896, г.Ш, кн.1, стр.134-136.
* Отзив.

355. "Akademische Revue", г.П, кн.2 и 3, от XI и XII, 1895-1896. - БП, 1896, г.Ш, кн.1, стр.159-161.
* Отзив. Вж. тук бр. 353.

356. "Историята на о.Паисия Хилендарский, издадена с едно предисловие от учителя при В.Търновската държавна мъжка гимназия св.Кирил, М.Москов." Търново, 1893. 8°, XXXI + 84 стр. Посвещава се на работниците по възраждането на българския народ. Ц.1.20 л. - БП, 1896, г.Ш, кн.2, стр.120-126.
* Критика.

357. "Книжарски известия". Издава книжарницата на Янко С.Ковачев, - бр.I. 15.I.1896. - БП, 1896, г.Ш, кн.2, стр.151-152.
* Вест. Ще се изпраща в замяна срещу два екземплара от всяко издание на книжари и издатели ; ще препоръчва на тия разни книжарски фирми и стоки. За разширение на книжарството се предлагат книготърговци пътници. Няма ръководеща мисъл в вестите за чужди книги ; няма български книгопис за 1895 г. Предприятие слишено.

358. "Димитров, Г. Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение" в три части. Част I. Пловдив 1895, г.8° 534 стр. Ц.4 л. - БП, 1896, г.Ш, кн.3, стр.143-146.
* Отзив. Тая книга е била първоначално печатана в София, 1894, с 495 стр.и поради някакви недоразумения с печатаря авторът предприел ново печатане в Пловдив. Вж. тук бр. 375.

359. "Българска сбирка". 1896, г.Ш, кн.3, - БП, 1896, г.Ш, кн.3, стр.155-158.
* Отзив. Вж. тук бр. 339, 345.

360. "Akademische Revue", Г.П, кн.2 и 3, XI и XII, 1895-1896 /Вж.БП, 1896, г.Ш, кн.1, стр.159-161/. - БП, 1896, г.Ш, кн.4, стр.149-152.
* Отзив. Вж. тук бр. 358.

361. "Д-р Д.Т.Страшимиров. Българска литература. Кратко ръководство за средни и специални училища, написано от А.Теодоров". - БП, 1896, г.Ш, кн.5, стр.133-140.
* Антикритика на критика в "Българска сбирка", 1896, стр.496-508. Срв. тук бр. 494.

Per aspera ad astra!

362. Театрален излет на юг. От В.Халек. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.61-81.
* Превод от чешки, с бележки за автора.

363. "И.П.Адженов, Кратко обозрение върху литературната и обществената деятелност на Георги Сава Стойков Раковски". Русе, 1896. 8°, стр.XVI + /49-80/. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.138-139.
* Отзив. Под нумерацията на книгата стои "свитък П-й", продължение на "Записки от живота на Георги Стойков Раковски", свитък I-й. 1894 и свитък III = А и Б 1895, издадени от сродника на Раковски Никола Балкански /срв. БП, 1895, г.II, кн.9 и 10, стр.267-268, от Д.Матов/.

364. "Острогорский,Виктор. Двадесет биографии на образцови руски писатели / с портрети/. Превел от руски Д.Т.Велков, преподаватель по руски език при Вратчанското V-то клас.училище "Княз Борис". Шумен, 1896. 8°, 6-152 стр. Ц.2 л. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.141-142.
*Вест.

365. "Балджиев, д-р В. Критика върху 'Под игото', роман из живота на българите, от Ивана Вазов. /I.Издание в сборникът за народни умотворения, наука и книжнина на Министерството на просвещението, кн.I, II, и III. и 2.издание – Чипев/". София, 1891. 8°, 62 стр.Ц.1 л.– БП, 1896, г.III, кн6, стр.142-144.
*Критичен отзив. Вж тук бр. 413.

366. "Копралов. Поп-Чорбаджия." Комедия в едно действие /из живота ни/. Мусина, 1895, 8°, 18 стр. Ц.20 ст. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.144-145.
*Вест.

367. "Периодическо списание на Българското книжовно дружество, в Средец" под редакцията на В.Д.Стоянов, 1896, г.X, кн.52 и 53, 443-735 стр., с притурка : "Мария Стюарт" от Шилера, превод на Л.Попов, 1-78 стр. /следва/. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.147-148.
*Критичен отзив. Вж тук бр. 313, 323, 326, 333, 336, 347, 349

368. Към вестите за историята на о.Паисия Хилендарски. – БП, 1896, г.III, кн.11, стр.147-150.
*Вж. тук бр. 378, 386, 393.

369. "Цвят. Научно-литературно списание за младежи". Редактори Н.Начов и Г.х.Бонев, София, 1896. 8°, месечно, Ц.4 л.г., бр.1, Януари, 1897. 40 стр. – БП, 1896, г.III, кн.12, стр.162-163.
**Отзив.

1897.

370. Lubin Karaveloff, Sa vie et ses oeuvres, par N.P.Sémënoff, Fribourg,1897, 8°, 79 стр. - БП, 1897, г.IV, кн.2, стр.122-126.
*Критичен отзив. Вж. тук бр. 406, 407.

371. "Учитель. Месечно педагогическо-обществено списание за учители и възпитатели. г.V, кн.1-2. Септември и октомври, 1897. - БП, 1897, г.IV, кн.7, стр.143-145.
*Отзив.

372. "Димитров,Г. Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение". В три части. Част II. Пловдив,1896. г.8°, 539 стр. Ц.4 л. - БП, 1897, г.IV, кн.8, стр.118-121.
*Критичен отзив ; срв.тук бр. 361

373. Издания на Словенското дружество " Свети Мохор " за 1897 г. - БП, 1897, г.IV, кн.8, стр.144-147.

1898.

374. "Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека през месеците Януари, февруари, март и априлий съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките в София и Пловдив". София, 1897. 8°, г.I, /бр.1./ 35 стр.; Книга 2. през месеците май, юни, юли 1897. 32 стр.; Книга 3. през месеците август, септември и октомври, 1897. 48 стр. - БП, 1898, г.IV, кн.10, стр.140-143.
*Критика. Вж. тук бр. 404.

375. Котленският препис на Паисиевата история. - БП, 1898, г.IV, кн.12, стр.163.
*Вж. тук бр. 371, 386, 393.

376. " ЕВАНЂЕЛИЕ КНЕЗА МИРОСЛАВА. Мирослављево јеванђеље. Издање Његова Величанства Александра I. краља Србије". - ПС, 1898, г.XI, кн.57, стр.168-170.
*Вест. Изданието фотографски възпроизведено и печатано в Виена, 1897-1898 г. фол. 229 стр. Стъкмил Љ. Стоановић, професор от Великата школа в Белград.

1899

380
377. "Г.Балашчев. Българска литература. Кратко ръководство за средни и специални училища, написано от А.Теодоров"/Пловдив, 1896. "Сборник за нар.Умотворения и пр." 1898, кн.15, стр.3-19. – БП, 1899, г.V, кн.5, стр.148-151.
*Мои възражения на Балсчева критика. Срв. тук бр. 494

381
378. Literatura bulharská, r.1898. – сп."Slovanský Přehled",r.I,1899, стр.393-395.
*Списанието "Slovanský Přehled",основано от Adolf Černy след смъртта на Edvard Jelínek, замести негова "Slovanský Sborník". Поканен бях от редактора да бъда сътрудник с вести из България. Не издържах дълго в тая работа. (Вук.тук бр.301)

382
379. 382а."Б Диогеновата връчва. Комедия в едно действие от Ярослав Врхлицки". – БП, 1899, г.V, кн.6, стр.1-21.
*Превод от чешки с бележка за "връчвата" Диогенова. Има и отделен отпечатък, 21 стр. (382б)

3
380. ЖИТІЄ СВЯТАГО МЕѲОДІЯ и Похвальное слово св.Кириллу и Меѳоду ю по списку XII в. Издал П.А.Лавров. Москва, 1899, 8°, Ш стр. + К /=20/ стр. – ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.657-658.
*Вест. Там обаждам, защо не продължи моят "Трем на българската словестност" /вж.тук бр. 493

4
381. 384а."Климент, Епископ Словенски и службата му по стар словенски превод с една част гръцки паралелен текст и едно факсимиле. От Г.Балашчев". София, 1898, г.8°, LXXII + М /=40/ стр. + фототип.снимка; 384б"Сбирка от статии на Петър Каравелов". Средец, 1898, г.8°, VШ+ 391 стр.; 384в"Исторически работи. Моите спомени. I.Пише Пателей Кисимов"./Отпечатък от списанието "Българска сбирка, г.IV и V, Пловдив, 1898, г.8°, 124 стр.; 384г"Първа стъпка. Разкази и легенди от Ив.Ст. Андрейчин". София, 1898, 8°, 177 стр. + 1 лот. – ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.660-661.
*Вести.

5
382. Стара печатна книга. – ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.662.
*Бележка за "български буквар" от 1792 г., издаден с изждивение на българин от Разлог Марко Теодорович, в Виена ; Буквар*т е по език сръбско-словенски.

6
383. Кованлъшки препис от Паисия. – ПС, 1899, г.XI, кн.58, стр.663.
*Вест; преписът е от 1780 год. Срв.тук бр. 371, 378, 398.

384. Величков, К. "Цариградски сонети", София, 1899, м.8°, 135 стр. + 3 лст. – ПС, 1899, г.XI, кн.59, стр.810–813.
*Критика.

385. "Кирил Христов. Вечерни сенки", София, 1899, 8°, 94.стр. + 1 лст. – ПС, 1899, г.XI, кн.59, стр.813–814.
*Критика.

386. 389? "Господарь Йовиялски". Комедия в четири действия от Александра Фредро. – БП, 1899, г.VI, кн1, стр.1–47 и кн.2, стр.1–41.
*Превод от полски ; с книжевна бележка за автора, полски Молиер. Ими и отделен отпечатък, 87 стр.
(389?)

387. "Покрет. Свеска I. Садржина : Приступ – Како се уређивао Летопис – О извешта има књижевног Оделења и Одбора Матице Српске – О књижници и књижничару Матице Српске – Средина Матице Српске". Новисад, 1899, 8°, 43 стр. – БП, 1899, г.VI, кн.2, стр.144–146.
*Отзив. За вас поука отнесено до задругата „Српска задруга". Срв.тук бр. 582, 583.

1900.

388. Bulharská literatura,r.1899.-сп."Slovanský Přehled", 1900, г.II, стр.300–302.

389. Из духовния живот в България през 1899 година. Нашата книжевност. – ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр.67–76.

390. Ковачлъшкият препис от Паисия спрямо Котленския и Тошковичева. ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр.144–148.
*Срв.тук бр. 371, 378, 386.

391. Първичето на Хаджи Йоакима. – ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр.199–204.
* Срв. тук бр. 318.

392. "Иван Вазов. Вестникар ли ?" Комедия в едно действие. София, 1900, м.8°, 79 стр. – ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр699–702
*Критика.

Найден Геров, помяник.-Летопис на БКД I.1901. стр. ?
1901.

396. Преглед на поетическата творба на Вазова. Пристъп. А. Първи период. I.Вазов зачетник. – ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр.731–746.
*Следва бр.тук 398.

397. СЛУЖБА ПРЕПОДОБНАГѠ ОТЦА НАШЕГѠ ІѠАКѴМА ОСОГОВСКАГѠ ... Благословеніемъ святѣйшаго Болгарскаго Сѵнода напечатася книга сія въ царствующемъ градѣ Средцѣ первымъ тисненіемъ ... Ѡ рукописа XIV–го вѣка, на нынѣшнѣмъ руско-церковнѣмъ іазыцѣ преложилъ Димитрій Мариновъ преподаватель Болгарскія литературы при Софійскѣй гимназіи ...", Средец, 1900, 8°, 59 стр.– ПС, 1900, г.XII, кн.61, стр.761–768.
*Отзив.

1902.

398. Преглед на поетическата творба на Вазова. II. Любовникът се обръща към народа. III.Поетът и възстанието. – ПС, 1902, г.XIII, кн.62, стр.33–62; IV.Преход към ново време, вст. стр.141–151 ; Б. Втори период. I.Нова любов, трапна и без вяра. II.Отечество и природа, вст. стр.195–222 ; III.Лирическо освежение. IV.Неочаквани мотиви. V.Поука и сатира. VI.Учебна поезия. VII.Три ранни поеми, вст.245–299 ; VIII."Грамада" и "Загорка". IX."Епопея на забравените". X.Романца и балада, вст. стр.496–516 ; XI.Поетическа проза. "Неотдавна" и "Немили недраги". XII. "Хаджи Ахил" и "Чичовци". XIII."Митрофан и Дормидолски", вст. стр.764–795 ; XIV."Кандидат за хамама". XV."Две разходки". XVI.Драми : "Михалаки чорбаджи" и "Руска", вст. стр.849–878.
*Следва тук бр. 400. Вж. бр. 396.

399. 399? "Мехурко, приказка в стихове от Стоян М.Попов". София, 1900, 8°, 32 стр. /Детска библиотека", XIX/. – ПС, 1902, г.XIII, кн.62, стр.157–160. 399?
*Критика. Към оценката на приказката "Мехурко", вст.стр.418–419; оправям погрешни съждения за някои русизми в езика.

1903.

400 ~~397~~. Преглед на поетическата творба на Вазова. В. Трети период. I.Окъснели дозвуци. II.Печаль и просветление. – ПС, 1903, г.XIV, кн.68, стр.64–93 ; III.Епос, вст.стр.153–178.
*Следва тук бр. 413. Вж. бр. 396, 398.

1904.

401.
398. Пристъпна дума. – сп."Книгописец", 1904, г.I, бр.1, стр.1-2.
*Подписано : уредниците. Вж.тук пр. 496.

402.
399. Нашите книгописни условия. – сп."Книгописец", 1904, г.I. бр.2-3, стр.25-29.
* Вж.тук пр. 308, 313, 314, 417.

403.
400. Рилската ръкописна сбирка. "Спространов,Е. Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир" София, 1902, г.8°, 136 стр. – ПС, 1904, г.XV, кн.64, стр.143-165.
*Критика.

404.
401. "Библиографически бюлетин на депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 и 1901 година". Година IV и V. София, 1903, 8°, IV + 147 стр. – ПС, 1904, г.XV, кн.64, стр.787-798.
*Критика. Законът за депозиране печатни издания в библиотеките София и Пловдив е от 10.П.1897 година. Вж. тук пр. 377.

405.
402. Книжевни условия в България. От Георг Адам. – сп."Книгописец", 1904, г.I, бр.9-10, стр.205-207.
*Превод от немски из Belletristisch-Literarische Beilage der Hamburger Nachrichten, №.24, от 14.VI.1903 : "Bulgarische Literatur-Zustände", от Georg Adam. Вж.тук пр. 496.

1905.

406.
403. Към оценката на Любена Каравелов в българската книжнина . – ПС, 1905, г.XVI, кн.65, стр.147-153.
*Критика ; против шовинизма. Вж.тук пр. 373, 407.

407.
404. Ljuben Karavelov. (* v listopadu r.1837, v Koprištici, † 21. ledna, r.1879, v Ruščuku.).– сп."Slovanský Přehled", 1905, г.VII, стр.18-21 и 66-73.
* Вж.тук пр. 373, 406.

408.
405. "Мати Сербја" посестрима. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.126-129.
*Книжевна бележка за сравнение с "Мати Болгарія" от Неофита Хилендарски /Бозвели/; българската е внушена отъ сръбската.

406. "К.Христов. Самодивска китка". Песни наградени от литер.фонд "Ив.Вазов", София, 1904, м.8°, 72 стр.+ 2 лст. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.135–144.
*Критика.

407. "П.Ю.Тодоров. Самодива". Драма. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр. 292–306.
*Критика, вж.тук книжнина необнародвани, 1910.

408. "Вихрушки". Епична сбирка от Васил Узунов. Съдържание : 1.Албански плод; 2.Майчин грях ; 3.Миленови мечти ; 4.Кръв за кръв ; 5.Лиляниният любовник. Видин, 1905, 8°, 130 стр. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.607–617.
*Критика. Против нея Любомир Бобевски в сп."Задружен труд", 1906, г.V, стр.558–560. Верни забележки.

409. "Pod Vitoši. Bulharské sonety Vladislava Šaka ; vydal, úvodem a poznámkami opatřil D-r Alfred Rudolf". v Tabore, 1905, 8°, 152 стр. + V. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.617–622.
*Отзив.

410. Преглед на поетическата творба на Вазова: IV.Обилна епична проза : Първа купчина, из времето до освобождението ; Втора купчина, из свободното време до Съединението. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.662–707.
*Тук свършва прегледът без да стигне края си. Вж.тук бр. 368. 396. 398, 400, 414, 447. Лични отношения щели да намесят, Ив. Вазов отделен отпечатък, 304 стр.

411. 414. Две концепции на Вазова из практическата философия. – БС, 1905, г.XII, стр.473–484.
*Втора част от сказка за Вазова, преработена /вж.тук бр. 447/. "Към концепцията на Вазова в 'Търносливката'" – вст. стр.652." Литературна бележка" /:"Към статията 'Две концепции на Вазова из практическата философия'/ от Х.К."/=Иван Вазов/ предизвика отзива за Търносливката – вст. стр.559–560. Предложена изпърво на редакцията на УП, обаче министърът намерил, че е "негодна" за там.

412. Изложение от оценителите на трудове, представени за награда от фонд "Напредък" при Българското книжевно дружество за 1905 год. :
415. I.Слепец. Драма от Иван Кирилов, 1905/415. II.Стълпотворение, от К.Христов. Трагедия; 415. III.Г.П.Стаматов. Избрани очерки и разкази, 1905 ;
415. IV. Елин-Пелин. Разкази, 1905. – ПС, 1905, г.XVII, кн.66, стр.757–762.
*Рецензия от комисия : Н.Бобчев, К.Кръстев, А.Теодоров.

1906.

6
413. 416а Стогодишница на българската нова печатна книга. – в."Ден", 1906, 24.I. бр.741.

*Подготвя се тържество ; поставя се идея за ценен български книгопис, 416б. Стогодишнини Български книгопис. – Вст. 1906. 20. III. бр. 912. Покана до всички работници на българска книга, да съобщат всеки за себе си и за своята книжовна работа, туй се използували за книгописа. Подобна покана и в други вестници. Вж. тук бр. 575, 577.

7
414. Книгописният труд у българите. – "Годишник на софийския университет", 1906, г.II, стр.142–208.

*Исторически преглед. Вж. тук бр. 308, 312, 314.

8
415. Реч, произнесена от проф.Ал.Теодоров-Балан пред тържественото събрание по случай 1000-годишнината на българската книга. – в."Ден", 1906, 27,28, 29.XI, бр.1042, 1028 XI, бр. 1044.

*Печатано по ръкопис четен в "Славянска беседа" на 26.XI. /Вж. в."Ден", бр.1041./. Понеже в ръкописа е имало места заличвани и поправяни, някои от тях не са се прочели правилно в редакцията на "Ден" та са излезли някои безсмислици, особно в бр.1044. Тая реч от там препечатана по разпоредба на деловодителя на Българското книжовно дружество в негова "Летопис" за год. 1906, стр.132-145. Дружеството бе устроило тържеството. Деловодителят не се обърна преварително към мене, както се падаше, единствено до някъде на речта.

9
416. Образът на Софрония Врачански. – в."Вечерна поща", 1906, 30.XI, бр.1897.

1907.

420.
417. Кирил и Методи. – в."Гражданин", 1907, 14.V, бр.8.

*Писано в Цариград след затваряне на университета в София, по случай на всенародния празник. Срв. тук бр. 780.

421.
418. 421а "Кратко ръководство по българска литература. От Д.Мирчев, учител в Търновската държ. д. Гимназия 'Митрополит Климент'". В.-Търново, 1907, 8°, 205 + III стр. Ц.2.50 л. – в."Гражданин", 1907, 15.XII. бр.210.

*Изобличение на плагиятор на моята "Българска литература" от 1896.год. /Вж.тук бр.494 /. Против мене : "Отговор г-ну А.Теодорову Балану на критиката му върху ръководството ми по българска литература. Д.Мирчев", вст.бр.217 и 218. от 22. и 23.XII.1907. Оправданието на Мирчева е, че и аз съм бил взимал от други автори. Направих "Едно запитване" вст.бр.221, от 30.XII.1907. : да покаже Д.Мирчев и докаже, кое и как у мене е плячка от другиго, и особито от М.Москов ; ще го чакам на това място до 1.Фев.1908. Обаче плагияторът се умълча ; у него имаше цели страници от моята книга. В течение на единадесет издания от книгата на Д.Мирчев плагиятът се заличи. Вж. тук бр. 422.

1909.

419. Около една българска литература. – БС, 1909, г.XVI, стр.78–80.
*Отнася се до случая с плагията от Д.Мирчев, вж.тук бр. 421, 494.

1910.

420. "Български книгопис за сто години". – в."Пряпорец", 1910, бр.60.
*Вест. По повод на излязлата вече моя книга под това име, а с ~~срв.тук бр.~~ (Благодарствен отзив ("Пряпорец", бр.56. от 28.V.1910) за мнението от някого. Разкривам несъстоятелността на опитите на издателя на книгата и неговото хулно обвинение на автора в нещо, което е вина от произвол на самия издател. Срв.тук бр. 424, 491, 498.

421. Български книгопис за сто години. – в."Ден", 1910, 19.II.бр.2109
*Отбрана на правото ми, като автор на "Български книгопис за сто години", да го имам изработен съгласно с моя предговор, а не съгласно с мнението на някого си /а той се е укрил под името на Българското книжовно дружество, срв.тук бр. 431, 438.)

422. "Жълти Гарвани". – в."Пряпорец", 1910, 18.XII. бр.313.
*Декадентска пародия на увлечение у наши писатели да творят поетическа мъгла.

1913.

423. Пенчо П.Славейков / * 27.IV.1866 , в Трявна, (28.V.1912, в Кома) ~~† Лаго~~ Бруната, ~~1912./.~~ – "Летопис на българската академия на науките", ~~1913~~, ~~*Критичен помен.~~ II. г. 1912/1913, стр. 78–92.
* Кратичен помен.

424. Словесни производи и терминологията около тях. – "Годишник на Софийския университет", ист.-фил.фак. 1912–1913, кн.VIII–IX, стр.1–44,
*Писано за студенти и учители по българска литература.

1914.

425. "B.Diakovitch. Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv. (Bulgarie). Годишник на Народната Библиотека в Пловдив за 1911." Пловдив, 1913, 4°, 101 стр. – БС, 1914, г.XX, стр.60–62.
*Отзив. (вж.1)

428. Найновата наша книжевна задруга. - сп."Демократически преглед", 1914, г.XI, кн.4, стр.341-350.
* За "Съюз на българските писатели". Срв.тук бр. ..

427. "Vladimir Sis : Kritické dny Bulharska", 1914. - БС, 1914, г.XX, стр.425-426.
* Отзив.

1918.

428. Футуризъм и лапниторство. - в."Камбана", 1918, 21.III. бр.3119.
* Критични бележки за футуристска напаст в българската литература. Повод за това даде Ведбал /=Х.Смирненски/ в лист "Българан", бр. Излезе с оправдание Д.Подвързачов

429. "Български библиографски институт" в София. - в."Мир", 1918, 6.IV. бр.5393.
* Почин за редовна служба на българския читател с вести за книжевни творения наши и чужди. Вж тук бр. 440, 442.

1919.

430. Наука и изкуство. - сп."Слънце", 1919, г.I, кн.13 и 14, стр. 395-400.
* Всичко за живота в обществото. Срв.тук бр. 698, 439, 645, 697

431. "Йордан Иванов. Свети Иван Рилски и неговият манастир". София, 1917, . - сп."Известия на Археологическото дружество", 1916-1919, г.VI, 1919, стр.174-176.
* Отзив.

1920.

432. Няколко поетични разкопки : I.-сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.456-457; II.- вст. кн.17 и 18, стр.524-526; III.-вст. кн.19-и20, стр.578-579.
* Извадки из стихотворни сбирки от миналото, за ободрение на сегашното, усърнало от последиците на първата световна война. Срв тук бр. 686.

433. "Ксении". - сп"Слънце", 1920, г.I, кн.14 и 15, стр.458.
* Книжевна бележка към "Ксении", стихове от Кирил Христов. Една ксения","Критикът с кривата челюст" е низка по чувство.

434. Сказките на А.Страшимиров. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.511.

435. "Златорог", словенска приказка. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.17 и 18, стр.521–523.
* Превод от немски; послесловие от Д. М. Б

436. За кого е българската поезия ? – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.17 и 18, стр.540–548.
* Срв. тук бр. 433, 443, 453, 487.

437. Към читателите. – сп."Книгописец", 1920, г.П, кн.1 и 2. стр. 1–3.
* Неподписано, редакторско. Изрежда опити у нас за библиографска услуга с списания : "Книжовник" /1910/, "Читалище" /1913/, "Книжнина" /1913/; тия списания се явиха, откак бе спрял "Книгописец" след първата си годишнина /1904/, вж.тук бр 496. В 1918 г.се основа по почин на А.Теодоров-Балан и Н.Николаев "Български библиографски институт" – първица на Балканския полуостров. Орган на тоя институт имаше да бъде "Книгописец", вж.тук бр. 432, 442.

438. Що е "Книгописец" и за какво ни тряба ? – сп."Книгописец", 1920, г.П, кн.1 и 2, стр. 3–4.
* Неподписано, редакторско.

439. Устройство и задачи на "Български библиографски институт". – сп."Книгописец", 1920, г.П, кн.1 и 2, стр.4–6.
* Неподписано, редакторско. Вж. тук бр. 432, 440.

440. Що върши българската поезия ? – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.19 и 20, стр.586–590.
* Против отчуждаване от живота. Вж. тук бр. 433, 439.

441. Друмев – Фрич. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.21 и 22, стр.646–650.
* Обработка на драматичната тема от "Иванку" от В.Друмев в чешка драма "Asenův pád"; вж.тук бр. 303.

442. Пред нова годишнина. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.21 и 22, стр.684–685.
* Отнася се до задачите на списанието. Срв. тук бр 76. и 696.

443. Свещени книги по новобългарски. – сп."Слънце, 1920, г.I, кн.21 и 22, стр.695–697.
*Отзив на решение от Синода на Българската църква ; срв.тук. бр. 781.

444. Една сказка за Вазова. – сп."Слънце", 1920, г.П, кн.4, стр.286–293.
*История на тая сказка, обиколила 14 града в България и предизвикала обществени отзиви. Последен отзив в в."Денъ", 1905 бр.481 :"Проф.д-р Александър Теодоров върху творчеството на Иван Вазов", Българин /=Б.Вазов/. Срв. тук бр. 414, 453.

1921.

445. "Кирил и Методи. св.първа: 'Жития на Кирила и на Методия и похвални тям слова'".София, 1920, 8°, 178 стр. – в."Мир", 1921, 4.VI. бр.6303.
*Самоявторска вест. Вж. тук бр. 500.

446. Почетък на стара и на нова българска книжнина. – УП, 1921, г.XX, кн.1,2 и 3, стр.1–18.

447. "Никола Станев. Водач из София ; N.Staneff, Sofia, Guide. София, 1920, 16°, 296 стр. Ц.15 л. № 2, Дял IX,"История". – сп."Духовна култура", 1921, г.I, кн.5 и 6, стр.442–443.
*Отзив.

448. Дупликати и мултипликати в Софийската народна библиотека. – "Сборник на читалище 'Карнеги'", София, 1921, стр.36–38.

1922.

449. Изучване и изобразение на български книжевници. /По повод на юбилея за Добри Чинтулов/. – Сборник "Добри Чинтулов, по случай стогодишнината от рождението му" /1822–1922/. Сливен, 1922, стр.136–150.

450. Пътъ за българската книжнина, осветлен върху основата на една поема. – УП, 1922, г.XXI, кн.9–10, стр.685–702.
*Сказка четена в Дупница. Съдържа : 1.Кой пише, защо пише, де и кога ? 2.Що пише поетът, от де го взима ? 3.Как пише поетът, с какви възгледи за книжнина, за художество. 4.За кого пише поетът, кой е читателят. Сказката е основана върху поемата от Вазова "Трамада"; сказана от име на предприятието "Български тълковен речник", вж. тук бр. 296, 439, 447.

451. Старобългарския книжевник и неговата книга. Бележки. – сп."Духовна култура", 1922, кн.15, стр.48-65.
Редакцията си е позволила сама̀ коректура и е разбъркала ужасно бележките под текста, допуснала и грешки.

452. "История на българската литература в примери и библиография. Том П. Стара българска литература /IX-XVШ в./ в примери, преводи и библиография". Съставили Б.Ангелов и М.Генов. София, 1922, г.8°, VШ-608 стр. Ц.160 л. – УВ, 1922, г.XVП, бр.10, стр.77-78.
Отзив. В книгата е препечатана моя сказка за Софрония Врачански вж.тук бр. 447

1923.

453. Към тъй наречените Панонски жития. – "Годишник на Софийския ун университет, ист.-фил.фак.", 1923, кн.XIX, стр.1-31.
По повод на отзив от проф.д-р Ф.Пастрнек за моята книга "Кирил и Методи", св.I.; вж.тук бр. 501

454. Книги за българските деца. /По повод на "Берюк" от "Малка библиотека"/. – сп."Църковен вестник", 1923, г.XXIV, З.Ш. бр.10, стр. 7-8.
Дава се на български деца в цяла книжка руска дума "Бирюк" (Кривé Бирюк) вм. родна дума "единак". В детски книги езикът често въздействува неблагоприятно върху родния домашен език на децата. От тая страна наша „детска книжнина" изобщо не е съзнавала своята тежка отговорност и е грешила дълбоко

455. Доклад за кандидатурата на С.Чилингиров за частен доцент /хонорован/ при катедрата по българска и славянски литератури. – "Годишник на Софийския университет", ист.-фил. фак., 1923, кн.XIX, стр.1-16.

1924.

456. Няколко поетически сбирки от Ник.Вас.Ракитин, получил тая година премия от "фонд Вазов" при Университета. – сп."Полет", 1924, г.I, кн.36, стр.13-15.
Отзив

457. Вазов издаван и илуструван. Бележка. – сп."Подвиг", 1924, г.I, кн.7, стр.197-201.
Критика. Отнася се до илустрации на романа "Под игото" поместена в т. IV на „Цяло събрание съчиненията на Иван Вазов", издадено в 1914 г.

461.
458. "Стоян Заимов : Далечното минало, близкото и далечно бъдеще. Легенда ; посвещава се на младежта", Плевен, 1923, 16°, 64 стр. - сп."Полет", 1924, г.I, кн.38, стр.16-17.
*Отзив, заедно с Пр.тук 462, 463, 464, 465, 469.

462.
459. "Владимир Я.Манасиев : Изповеди, поеми в проза". София, 1923, 16°, 23 стр. Ц.10 л. - сп."Полет", 1924, г.I, кн.38, стр.18.
*Вест. срв. Тук бр. 465.

3
460. "Райчо Славов : Бели вечери. Стихове". София, 1923, 8°, 80 стр. Ц.20 л. - сп."Полет", 1924, г.I, кн.38, стр.18.
*Вест. срв. тук бр. 465

4
461. "Стоян Деарбекирски : Златните книги при паметниците на свободата", кн.I. Плевен, 1922, 8°, 67 стр. - сп"Полет", 1924, г.I, кн.39, стр.14.
*Вест. Стоян Деарбекирски = Ст.Заимов. срв. тук бр. 461.

1 5
462. "Д.Т.Лилянов : Силата на влечението. Драма в 4 действия". Чирпан, 1923, 16°, 84 стр. Ц.10 л. - сп."Полет", 1924, г.I, кн.39, стр.14-15. Тад. гл
*Вест. ~~Вестите~~ означени те ~~тук~~ под брой ~~тук~~ 461, 462, 463, 464, 467, са бележки върху стойността на няколко творения, представени на конкурс за премия от"фонд Вазов".

6
463. Слава на"Рибния буквар"! - сп."Полет", 1924, г.П, кн.8, стр.115-116.
* Срв. тук бр. 471.

7
464. Слава на Сенкевича. - сп."Полет", 1924, г.П, кн.9, стр.142.
*Вест и бележка за юбилей на полски романописец Хенрик Сенкевич. именитля

1925.

8
465. "Проф.д-р Йосиф Пата. Лужица /Земята на наймалкия славянски народ/. Превел от чехски Ст.Огнянов. С послесловие от д-р Н.Бобчев и карта на Лужица. София, 1924, 16°, 97 стр. + 1 карта, "Славянска библиотека" год.IV, № 2-3. - сп."Полет", 1925, г.П, кн.10, стр.157.
*Вест.

9
466. "Кирил Искров. Дойран, Разкази". Кн.П. Издание за подпомагане на незнайния български войник. Шумен, 1925, 16°, 136 стр. Ц.20 л.- сп."Полет", 1925, г.П, кн.14, стр.221-222.
*Отзив, срв. тук бр. 465.

470. "А.Страшимиров. Бена, роман" София, 1921, м.8°, 256 стр. Ц.15 л. - сп."Полет", 1925, г.П, кн.21, стр.334.
Отзив.

471. Слово /за д-ра Петър Берон/. - в Сборник "Д-р Петър Берон", издаден от Министерството на просвещението по случай на сто години от "Рибния буквар", София, 1925, стр.148.
Срв.тук бр.467.

1927.

472. Лъч в работилницата на Петка Славейков. - сп."Българска мисъл" 1927, г.П, кн.9, стр.586-590.

473. Моят другарь в Университета. - сп."Златорог", 1927, г.VШ, кн.7.и 8, стр.296-300.
Посмъртен спомен за проф. Боян Пенев.

1928.

474. Musset, A.de. "Rappelle-toi !" (по "Vergiß mein nicht". Музика от Mozart). "Я си спомни !" Превел от оригинала Б.К.С. - сп."Листопад", 1928, г.IX, кн.5, стр.118.
Преводът е от октомври 1925, посветен на г-ца Х.М. в Лондон, а поверен на г-ца М.Т. в Рим. Ръкописът предаден на редактора на "Листопад" от проф.Б.Йоцов, от когато са произволните инициали Б.К.С., за да не издаде преводача. Срв. с превод "Помни !" от Гео Милев, "Антология на жълтата роза", София, 1939, стр.11-12.

1930.

475. Народни будители. - сп."Българска мисъл", 1930, г.V, кн. стр.237-246.
Писано в Прага ; сказано в дружество "Българска седянка" на 1.XI.1929.

476. "Д-р Б.Йоцов. Немо Бончев" /в УП, 1928, г.XXVП, кн.6, стр.505-541/. - сп."Български преглед" на Ст.Романски, 1930, г.I, кн.3, стр.451.
Отзив.

477. Bulharská literatura v kulturním poměru k jiným literaturám slovanským. - сп."Slovanský přehled", г.XXII, стр.481-486 и 598-605. 1930, кн.7, кн.8,

Сказка четена в славянския семинар на философския факултет в Прага. Писана първоначално по чешки. Коректор на езика ми си бе позволил лични тълкувания, които при четене на сказката досте ме смутиха.

1933.

478. От кога да започваме новата си книжнина ? - сп."Българска мисъль", 1933, г.VШ, кн.1, стр.45-52.

По повод на статия от Ив.Д.Шишманов "Кога се начева новобългарската литература" в РР, 1928, г.I, стр.97-100. Редакторът Ст. п.Василев бе отказал да обнародва моето мнение несъгласно с Шишмановото.

1936.

479. Нашите свети Солунци и ние. - сп."Обзор", 1936, г.П, 20.V. бр.64.

1938.

480. Георги, или Сава Раковски ? - в."Мир", 1938, 11.I. бр.11240.

Документални доказателства още не са просветили наши волни писачи, че важи името, което сам Раковски ни е завещал, а не каквото поп му е дал. ~~Срв.тук бр.779~~ Вж. Пълно изложение в „Мир" от 22. и 23. XII. 1937 бр. 11226 и 11227 за нашето Министерство в полза на името „Сава". Срв. тук бр. 779 8 779 на протестата

481. Книжевен език и писмо. - УП, 1938, г.XXXVП, кн.2, стр.129-149.

Статия отказана от редактора на сп."Просвета", проф.П.Мутафчиев.

1941.

481. У един писател. – в."Слово", 1941, 16.I. бр.5555.
*Писателят е Йордан Бадев; откликна се (сам) в."Зора", 1941, 19.I. бр.6479. Вж.тук бр.482

482. Още у първия писател. – в."Слово", 1941, 6.П. бр.5572.
*Писателят Йордан Бадев /вж.тук бр.481/ заявява, че у мене се поучавал върху български език ; обаче намира, че моята българска граматика говори с "ребуси", за него непонятни. А тия мои ребуси са граматични определения ; те показват на писателя вратата, той пък сам нека влезе навътре в покоите на езика.

483. У втори писател. – в."Слово", 1941, 20.П. бр.5584.
*Писателят е Николай Дончев. По негова статистика изходните приблизителна статистика на елементите в състава на българския книжовен език: 50% народни бо български, 35% църковнославянски и руски и 15% западно-културни.

484. У трети писател и последен. – в."Слово", 1941, 6.Ш. бр.5595.
*Писателят е Рачо Стоянов. Критични бележки върху езика му в превод на романа "Ким" от Ръдиард Киплинг, не украсяват характерни български думи и строежи на реч под влияние на езика, от който превежда, чиито който е сам школуван или книжевно научен.

485. Езикът на българската книга. – в."Мир", 1941, 3.V, бр.12221.
*Красотата на българската книга надвишава нейната стойност откъм българщина на езика и на мисленето. Затова тряба издъно да се преобрази българската школа. По повод на празника на българската книга.

486. За кого пишеме ? – в."Мир", 1941, 10.V, бр.12226.
*Характерно е, че за най-близки до народа предмети нашата администрация си служи с думи небългарски – и с грозни канцеларски витиеватости Срв. тук бр. 437.

487. Миладиновският сборник. – в."Мир", 1941, 14.VI, бр12253.
*По повод на план за преиздаване критично на тоя сборник. Изданието направи проф М.Арнаудов.

1942.

488. Един Ботевски текст, или : Кому да се довериме ? – УП, 1942, г.XLI, кн.4, стр.413-416.
*Издатели на Ботеви стихотворения ни поставят понякоги в научни недоумения.

1943.

490.
~~489~~. Вазов в щета на Вазова. – в."Мир", 1943, 2.VII, бр.12852.
*По повод на предприето пълно издание на Вазовите съчинения от М.Арнаудов ; несполучливи (поправки на текстове от сами Вазова. (и анахронизми)

1947.

1
490. Рождение и отречение на един столетник. – "Годишник на Българския библиографски институт", I. 1945-1946, София, 1947, стр.9-15.
*Столетникът е "Български книгопис за сто години" ; вж.тук бр. 423, 424, 428. Има и отделни отпечатъци, ~~стр.~~ 8стр.

1949.

2
491. Превод и тълченица. – в."Изгрев", 1949, 1.IV, бр.1379.
*Въз основа на превод от А.Чехов./разказ "Ванька"/; показан статистичен образец на лошо умение в български превод с лошо знание на ~~своя~~ чужд. Трябва чужд оригинал в български (език) и тълкач!

Per aspera ad astra!

II.

К н и г и.

~~1883~~.

~~192.~~

1885.

Преведе Л.Болан.

193. Б.Пошик, Увод в Естетиката, с оглед към поезията. Пловдив, 1885, 8°, 38стр.
* Превод от чешки с кратка бележка от преводача.

1896.

494. 494а Българска литература. Кратко ръководство за средни и специални училища. Пловдив, 1896, 8°, 251 стр. Ц.2.50 л.
* Почнато да се печата в края на 1893. 1901 Второ скъсено и оправено издание :"Българска литература. Кратък исторически преглед за средни училища", Пловдив, 1901 г, 8°, 176 стр. + 3 лст.показалец. 1907 Второто стереотипно издание, Пловдив, 1907, 8°, 196 стр. + 3 лст.показалец. За първото издание критики, вж. тук бр. 364, 380; плагиятор Д.Мирчев, вж. тук бр. 421, 422.

1898.

495. Паиси Хилендарски. История славеноболгарская /1762/. Пловдив, 1898, 16°, 126 стр. Ц.50 ст.
* Това е свезка първа от предприета сбирка на книжевно-исторични разправки под наслов "Трем на българската словесност". Имаше да следват свезки за Г.Раковски, Л.Каравелов и др. Не се продължи; вж. тук бр. 383.

1904.

496. "Книгописец". Месечно списание за книжовна мисъль и работа. Уреждат : А.Теодоров-Балан и Н.Николаев. По 24 страници в брой, Ц. 5 л. Година I. София, 8°, 261 стр.
* Вж.тук бр.500 ; срв. бр.401.
Подлистник в Пряпорец 1904, бр. 90 от 20. III. Критика от Надпалов

1906.

497. "Софрони Врачански". За стогодишницата на новата българска печатна книга /1806-1906/. Издаде Българското книжовно дружество от фонд "Напредък", бр.8 : "Българска библиотека". София, 1906, м.8°, 137 стр.
* От тук препечатано : "Житие и страдание грешнаго Софрония, издание на Ал.Теодоров" в "Всемирна библиотека" № 174-183, София, 1916, стр.344-388.

1910.

498. "Български книгопис за сто години". 1806-1905. Материяли. Събра и нареди А.Теодоров-Балан, dr.ph., Издава Българското книжевно дружество от"фонд Напредък". София, Държавна печатница, 1909, г.8°, 1667 стр. Ц.12 л.
* Така гласи насловният лист ; а на него отвътре текст от безименен автор обажда, че Книгописът измамил с изработката си довърието на издателя, па недостоял и на свой собствен план, та издателят сваля всичката отговорност за работата върху автора. Обаче текстът премълчава, че издателят е поставил друг насловни лист вместо първичния печатан без означение "материяли", че е произволно попречил на автора, да достои на плана си, като е сам приключил книгата. Пред общо събрание на Българското книжовно дружество аз защитих свои авторски права и воля, да поема за своя сметка изданието ; ала напразно. Произволът не биде нито признат, нито някак нравствено отщетен. Историята на тая лошава постъпка се съдържа в бр. тук 491. Справедливо ое отзова друг ценитель во в."Пряпорец" бр.56. от 4.III.1910.; не споделя мнението на жестокия издатель.
Вж. тук бр. 327.

1919.

499. "Свети Климент Охридски в книжевния помен и в научното дирене". Академична реч, четена в тържественото събрание на Българската Академия на науките на 27.юли /9.август/ 1916 година, за прослава на хилядогодишницата от смъртта на светеца. София, 1919, 8°, 117 стр. + + 1 лст.
* Издание на Българската академия на науките. Книжевна бележка от С.Младенов, сп."Духовна култура", 1920, кн.1.и 2, стр.134-137.

1920.

500. "Книгописец". Година П. София, 8°, 40 + 32 + 32 стр. Шест двуседмични и двойни книжки по две коли.
* Вж.тук бр.4 96. След шестнайсет изтекли години от първа година на списанието, уредниците рекоха да го продължат вече в друго време, и се измамиха. Без възможен призор от тяхна страна годишнината биде изкарана от доброволни сътрудници, далеч от програмата на първата годишнина. Критиката я укори. Списанието трябаше да секне.

501. "Кирил и Методи". Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. София, 1920, 8°, 178 стр. Ц.25 л.
* Самоавторска вест во в."Мир", 1921, 4.VI. бр.6303.; отзив от Ст.Младенов в "Славянски глас" ... Вж.тук бр.456.

1934.

502. "Кирил и Методи. Свезка втора. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия, София, 1934, 8°, 260 стр.
* Книга от редица помагала ; "Университетска библиотека" № 146. Из нея извадка, бр. тук 814. Свезка третя "Кирил и Методи книжевници" остана недоработена, откак се отлъчих от Универоитета.

III.

Необнародвани Работи.

1883.

"Полските жени и девойки" от Едвард Йелинек. Превод от чешки, назначен за сборник "Роса", тъкмен за издание от кръжец на български студенти в Прага, именуван "Просвета", в полза на "Софийското македонско дружество". 1883.

* За тоя сборник мой позив в в."Марица", 1883, 16.XII, бр.550.; там обнародвано цялото съдържание на сборника. Под него мото : "Всякой нека с присърдце работи на народу бащината нива ; пътът наши и различен бива, само воля една да ни води". Jan Kollar. Вместо "Роса" излезе в 1883. друг сборник "Утро". *Вж. тук бр. 305.*

1902.

"Сръбско влияние върху новата българска книжнина". 1902.

*Моя ректорска реч. Необнародвана от предпазливост, да не бъде шовинистично използвана от наши западни съседи. *Министърът на просвещението, който присъствуваше, похвали, че в Българския университет нямало шовинизъм.*

1906.

"Българските народни приказки. Опит за класификация. От д-р М.Арнаудов, Част I. Към историята и класификацията на народните приказки" [1905], г.8°, 25 стр. 1906.

*Доклад във ист.-фил. факултет на Университета за хабилитация.

1910.

"Зидари", драма в 4 действия. П.К Тодоров. Драми, кн.I. Издание на сп."Мисъль", 1910. ~~1910.~~ *срв. тук бр. 410.*

1948

"Българската книжнина у историци на славянските книжнини. Изработено за славянски сборник от Академията на науките. 1948.

1949.

"Започнах с Вазова". ~~1949~~.

* Стъкмено за сборник от Българската Академия на науките, посветен на спомени и критики за Ивана Вазов.

1950.

"От Рибния буквар до Вазова и нашите".

Разработен план за издание на съчинение във връзка с тогдашното по случай 100 години от рождението на народния поет, като принос към историята на българския език със средище Вазов.

О Б Щ Е С Т В О

I.

Статии: История, Образование и Култура, Народност, Общественост Личност.

1880.

503. С нашите камъни по нашите глави. – в."Народний глас", /Пловдив/, 1880, 21.X. бр.130.
*Дописка от Прага; подписана А.Ненай.

1882.

504. Вечерът на "Българска седянка" в Прага. – в."Марица", 1882, бр.370.
*Културна Вест; Била е изпратена сказка за Г.С.Раковски от J. Barák, редактор на „Národní listy".

505. Позив от страна на"Българска седянка". – в."Народний глас", 1882, 6.П, бр.263.
*Дописка от Прага, от 13.I.1882. Зове чеси в България и българите изобщо, да съдействуват на основаната в страната "Централна матица школска" за борба на славянството против немщина. "Българска седянка" съветва и родолюбивите българи да обърнат чешката "Школска матица" въз домашна почва, за да се готвят за борба в днешни времена на културно господство.

506. Баберки : I/ – в."Народний глас", 1882, 12.V, бр.289; II. – вст.23.VI, бр.301; III. – вст. 14.VII, бр.307; IV. – вст.13.X, бр.333; V. – вст. 23.X, бр.336; VI. – вст.27.X, бр.337; VII. – вст. 1883, 9.П, бр.367; VIII. – вст. 26.П, бр.372.
*Волни разправки върху почва на българска обща и езикова култура. Първата разправка подписана "П.'Просвета'", а всички други неподписани. За "Просвета" вж.тук бр: 301. Разправките писани в Прага. само 506³ в Липска.

506. "Из Източна Румелия" пише д-р Константин Иречек. – в."Марица", 1882, .. бр. ..
*Подлистник следвал на пресеклици в "Марица" и през 1883. до край в бр.501 от 28.VI. Превод от чешки из сп."Osvěta" наV.Vlček. Подписано "Просвета" бр.4. А.Балан.

1883.

507. Нашите вестници и домашната книжнина. – в."Балкан", 1883, г.I, бр.31, стр.10–11.
*Писано в Липиска, 15.VII.1883. Немарливо отношение към книжевното движение у нас. Сов.тук бр.46, 174, 636, 675, 798.

1885.

508. Идеята за тържеството [хилядогодишница от смъртта на св.Методия] и нейното осъществяване. – в."Сбирка от речи и сказки, нарочито приготвени и сказани при уречени случаи през тържеството от 6.април 1885." Особна притурка към ПС, 1885, г.IV, кн.14, стр.18–27.

509. О "Болгаро-русском журнале". Обявление, октября 1885 года. – ПС, 1885, г.IV, кн.17, стр.322–324.
*Критична вест за планувано българо-руско списание в София от Владимир Викторович Шарков.

1888.

510. По адреса на в."Т./=търновска/Конституция": До почитаемата редакция на в."Свобода". – в."Свобода", 1888, 28.III, бр.139.
*Защита против лихи нападки /от Ив.П.Славейков/ за моя служба /"държавен граматик"/ ~~в интерес на обученето по български език.~~ като началник на средното образование в Министерството на народното просвещение, в интерес на обучението по български език. Бъкадателят, задължен по закон да обнародва защитата в своя вестник, изкривил с одумка, че защитата била друга диссертация.

1890.

511. Письма о Македонии и македонском вопросе. С.С.Бобчев. С.-Петербург, 1889, 8°, 84 стр. Ц.50 коп /1.50 лв./. – ПС, 1890, г.VII, кн.32 и 33, стр.404–405.

512. Бележка по най-новите изследвания на Македония. – ПС, 1890, г.VII, кн.34, стр.588–599.
*Вести и отзив .

Per aspera ad astra!

513. "Македония и нейните претенденти, или Сърбия, Гърция и България за Македония". От Дим.А.Спирков. София, 1890, 8°, 68 стр. - ПС, 1890, г.VП, кн.35, стр.791-794.
*Критика.

1891.

514. Исторически материяли. - ПС, 1891, г.VШ, кн.37-38, стр.119-142.
*Извлечение из обширно изследване от Балчо Нейков, предприета за история на рода на Стефана Караджа. Направено из ръкопис на автора, който пожела да се разгласи трудът му, та да се намери за него издател. Не успя. Списание "Векове" даде значение на тия материяли; използува ги ИваВ.Велков, редактор на сп. "Векове". За Балчо Нейков вж. тук бр. 530.

1894.

515. Българското книжовно дружество в София. - БП, 1894, г.I, кн.8, стр.161-165.
*Наближава XXV.годишнина на Дружеството. Нека се съживи от юнашката си дрямка. Настоява се за главно събрание, за проява на великодушие и доблест от страна на Управителния съвет, голям грешник в управата. Срв. тук бр. 343, 347, 517, 520, 534.

516. Българското книжовно дружество в София. - БП, 1894, г.I, кн.11-12, стр.352-355.
*Брани се дружеството от решение на първия български събор на писатели и журналисти в София / от 12-17 Юли, 1894./, да се пробуди ала се и гади заради своята десетгодишна дрямка. Вж. тук бр. 343 347, 516, 520.

517. Първи български събор от писатели и журналисти в София, - БП, 1894, г.I, кн.11-12, стр.355-363.
*Критичен отзив.

1895.

518. Де има българи ? Сръбски вести от миналия век. - БП, 1895, г.П, кн.7, стр.94-102.
*Вестите дадени на руски адмирал Орлов от сръбския патриарх Васил Бркич : "Описание на турските области ..." от 1771 год. Обнародвани в "Споменик" на Сръбската кралска Академия на науките, 1891. Книга X. от Илариона Руварац.

1896.

519. Българското книжовно дружество в София. – БП, 1896, г.III, кн.1, стр.165–170.
*Третя критика на управата на Дружеството ; вж.тук бр. 516, 517, 524.

520. "Исторически материал за VI-ий пехотний Търновский на Н.Ц.В. полк 1877–1894", София, 1896, 8°, VIII + 2 лст. + 288 стр. + 6 карти, Ц. 2.50 лв. – БП, 1896, г.III, кн.2, стр.133–135.
*Отзив.

521. "Бакалов,Георги. Да живее социализмът !" Социал-демократически сборник. Ямбол, 1895, 8°, 147 стр, Ц.1.20 л. – БП, 1896, г.III, кн.2, стр.138.
*Отзив.

522. "Отчет за деятелността на Мусинското читалище 'Нов живот'". – БП, 1896, г.III, кн.4, стр.116–121.
*Отзив.

523. Български университет в София, I.Няколко думи за увод; II. Мисълта за университет в България. – БП, 1896, г.III, кн.4, стр.34–49.
*Вж тук бр. 525, 580. продължение ; срв. бр. 573.

524. Български университет в София : III.Висше училище. – БП, 1896, г.III, кн.5, стр.83–105.
* Край от бр. тук 524. 580

525. Реч на ректора на Висшето училище А.Теодоров, избран за учебната 1896–1897 год., казана пред преподаватели и студенти в Висшето училище на 8.XII.1896. – УП, 1896, г.I, кн. 12, стр.1297–1301.
* Вж. тук бр. 536

526. "Франгов, С.П. Белочерковската чета в Дряновския манастир през 1876 година." Второ допълнено издание. Търново 1896, 8°, 102 стр. Ц.60 ст. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.139.
Вест.

527. "Доклад на парламентарната анкетна комисия с приложение на документи, намерени в архивите на разни учреждения в Княжеството". София, 1895, 4°, стр. II + 614 + 15 лст. – БП, 1896, г.III, кн.6, стр.140.
Вест

1897.

529. Дружества за местна украса. – БП, 1897, г.IV, кн.1, стр.83–97
Идеята е у нас нова, ново и името. Интелигенцията я посрещна навъсено.

530. "Балчо Нейков. Балчов вечен календар". Търново, 1897. – БП, 1897, г.IV, кн.8, стр.121–131.
Отзив ; срв.тук бр.515.

531. "Юридическо списание" 1897, г.IX, кн.10. – БП, 1897, г.IV, кн.8, стр.155–158.
Отзив върху статия от Ангел Д.Станков : "Да се въведе ли доктората из /?/ разните факултети при нашето Висше училище и, в особеност, доктората по правото? " стр.462–466.

1898.

532. Момзен и австрийските славяни. – БП, 1898, г.IV, кн.10,стр.153–154.
Критична бележка. По случай на свой юбилей /1897./ осемдесетгодишният берлински професор и прочут историк Теодор Момзен обяви в писмо до виенския вестник "Neue Freie Presse",че австрийските славяни са племе без своя култура, варвароко. Австрийските славяни, учени и професори го обориха фактично, научно и достойно. Едному от тях, на хърватина славист В.Ягич, Момзен в писмо призна своя грешки. В немски печат писмото не се яви цяло.

533. Спомени от едно летуване между словенци. – БП, 1898, г.IV, кн.11, стр.70–97, и кн.12, стр.132–143.
Има и отделен отпечатък, 31 стр.

534. Българското книжовно дружество в София. – БП, 1898, г.V, кн.1, стр.145–148.
Тринадесет години управа без закон и против закон ; изход из беззаконието. Срв.тук бр.516.517.520.

535. "Към историята на Висшето училище". София, 1897, 8°, 75 стр. – УП, 1898, г.III, кн.1, стр.92–118.
Критика. Книгата /писана от студента Д.Лазов/ излага отношения между управа и студенти на Висшето училище в София, за да оправдае студентските демонстрации от 1897 година.

536. Отчет за вървежа на Висшето училище през 1896–1897 учебна година. Предотавен в събранието на преподаватели и студенти на 8.ноем ври 1897, от проректора А.Теодоров.– УП, 1898, г.III, кн.6, стр.642–662.
Срв.тук бр.526.

1899.

536. Dopisy ze Srědce. (V.D.Stojanov.- D.Cankov.- Blgarski Knižici.- Literarni Jednota v Cařihradě.- Otázka církevní.- Novinářstvo.- Blgsrsko kniževno društvo v Braile.- Periodičesko Spisanie.- Pohroma družestva.- Obnovení jeho a přeneseni do Srědce.) . - "Slovanský Přehled", ■ 1899, r.I, стр.87-89.
* Имена от плочата за самарчаново, Вж.тук бр.538, 539, 540, 542, 543, 547.

537. Dopisy ze Srědce. (Přenesení telesných pozůstatků V.Aprilova do Gabrova.- Počátek školstvi bulharského.- Aprilovův plán razvoje středníno školstvi bulharského.- Změna Koly Gabrovské v realné gymnasium.- Vznik Vyššího učiliště ve Srědci.). - cn."Slovansky Přehled", 1899, r.I, стр.150-152.

538. Dopisy ze Srědce. (Listy politické.- Nespokojenost intelligence s nimi.- Strannost a planost nynejšího bulgarského tisku politického) .- cn."Slovansky Přehled", 1899, r.I, стр.274-276.

539. Dopisy ze Srědce.- (Jubileum hospodářského tisku bulharského.- Naše jubilea) . - cn."Slovanský Přehled", 1899, r.I, стр.433-437.

1900.

540. Обществената дейност на професора М.Дринов в свръзка и с дейността на българското Книжовно дружество. – 4 Сборниче за юбилея на професора Марин Дринов", София, 1900, стр.15-38.
* Четено на 28.Април 1899.

541. Dopisy z Bulharska. (Finanční krise.- Jubileum Marina Drinova.- Z literatury : I.Vazov mlči ; nové spisy Veličkova a Christova.- Divadelní novinky.) . - cn."Slovanský Přehled", 1900, r.II, стр.104-106.

542. Dopisy z Bulharska. (Ministerská krise.- Grekova žádost za propuštěnou.- Finanční krise.- Z divadla.- Společnost literarní.- I.Vazov.).- cn."Slovanský Přehled", 1900, r.II, стр.195-198.

543. Планински дружества в България. – сп."Родина", редактор Т.Бъчваров, София, 1900, г.II, кн.10и11, стр.313-319.
*Препечатано в "Първи годишен отчет на Софийското туристическо дружество Алеко Константинов", София 1900. Има и отделен отпечатък, 14 стр. По искане на председателя на Централното настоятелство на "Юношески Туристически Съюз" в Русе, препечатано в сп."Млад турист", 1920, г.6, кн.5, стр.17-21, и кн. , стр. .. Срв.тук бр.548

1901.

544. "Мария Луиза, първа българска княгиня, графиня Свищовска." Биографически очерк. Написал и снабдил с илюстрации д-р Алфред Рудолф, адвокат, член на Кралъски стенографически институт в Дрезден и председател на чехското стенографическо дружество в Кралъеви Градец. Издава А.Безеншек, Пловдив, 1900, 8°, 95 стр. - ПС, 1901, г.XII, кн.61, стр.204-213.
* Критичен отзив.

545. Българите католици в Свищовско и тяхната черковна борба. Сказка четена в тържественото събрание на Българското книжовно дружество на 23.XII.1901 г. - В Летопис на Българското книжовно дружество в София", 1900/1901 год. г.II, стр.99-207.
* Основано върху писмени документи. Срв.тук бр. 569, 570, 571, 572.

546. Dopisy z Bulharska. (Situace politická.- Divadlo.- Hudba.- Pomník caru Osvoboditeli.- Museum bulharského obrození.- Jubileum "třešňového kanonku.- Spolky). - сп."Slovansky Přehled", 1901, г.I, стр.183-186.
* Това е последно от писмата, с каквито се бях задължила преди великото списание; Вж.тук бр. 537.

1902.

547. Нашите планинарски задачи. Сказка от проф.Ал.Теодоров. - сп." "Родина", редактор Т.Бъчваров, 1902, г.IV, кн.2 стр. 5-9, кн.3, стр.40-44
* Има и отделен отпечатък 46 стр. Вж.тук бр. 850. Срв. бр. 544, 801.

548. Три вида туристи. - сп."Български турист", 1902, г.I, кн.1, стр.3-4.
* Из словенско списание "Planinski vestnik", г.III. Вж.тук бр. 554, 555, 556, 568.

549. Ползуване с намалени цени по железниците. Българско туристическо дружество, Централен клон. - сп."Български турист", 1902, г.I, кн.1, стр.4-9.
* Писмо до министра на Обществените сгради, пътищата и съобщенията № 124, от 27.VI.1902. А.Теодоров, председател. Тук вместен и отговорът от Дирекцията на железниците. Срв. тук бр. 551-556.

550. До г-на представителя на управлението на Източните железници в България. Писмо от централния клон на "Българското туристическо дружество" за ползуване с намалени цени по източните железници. № 153 от 11.II. /нов стил/ 1902. - сп."Български турист", 1902, г.I, кн.1, стр.10-11.
* Бях председател и редактор на "Български турист" ; вж.тук бр. 550, 851.

552. Българско Туристическо дружество, Централно настоятелство. До клоновете в Бургас, Елена, Нова-Загора, Пловдив, Плевен, Сливен, София, Хасково, № 185, от 12 Март, 1902. – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.1, стр.14.

553. Към членовете на "Българското туристическо дружество". Другари! – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.1, стр.1-2.
*От централното настоятелство на Б.Т.Д. Срв.тук бр. 550, 551, 552, 556.

554. Облеклото на туриста. – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.2, стр.24-26.
*По словенския "Planinski vestnik", г.I. Срв.тук бр. 549, 555.

555. Справата на туриста. – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.3, стр.42-43.
*По словенския "Planinski vestnik", г.I. Днес казват "снаряженията".

556. Градиво за събиране по излетите. /Упътване/. – сп."Български турист, 1902, г.I, кн.3, стр.43-45.
*Из сп. "Hrvatski Planinar". Вж.тук бр. 549.

557. Какъв да е планът на планинска хижа. – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.4, стр.58.
*По словенския "Planinski vestnik", г.П.

558. Един зимен празник на немски туристи в Андреасберг на Харц през 1900 г. – сп."Български турист", 1902, г.I, кн.10, стр.155.
*Из немския "Der Turist",№ 4, 1900. Срв.тук бр. 549, 556.

559. "Бележки за Средногорското възстание в 1876 год. Написал Тома Георгиев. Отпечатък от Юбилейна книжка за Априлското възстание на списание Мисъль", год.XI, кн.4. София, 1901 г., 8°, IV-43 стр. "Първата пушка за Априлското възстание. /Записки по Копривщенското възстание в 1876 г." от Никола Беловеждов. Юбилейна книжка за 25-годишнина от Априлското възстание. София, 1901, 16°, 162 стр. "Защитата на Перущица през 1876 година", исторически разказ, написал Г.Н./=Натев/. – ПС, 1902, г.XШ, кн.62, стр.419-420.
*Отзиви.

1903.

560. Де е Черни-Връх ? – сп."Български турист", 1903, г.П, (април, кр.4.) стр.50-56.
*Белетристично използуван мотив от предание, чуто в с.Драгалевци че никой не знае де е Черни-връх; че там има "Самодивска градина": среду летни св.Иван("Еньов-ден") цветята в градината пламенно сияят, и който ги нагази, здрав не се връща.

560. Отчет за Висшето училище в София през 1902–1903 учебна година в края на неговата петнадесет-годишнина, представен от проректора А.Теодоров. – УП, 1903, г.IX, кн.1-2, стр.24-70.
*Има и отделен отпечатък, 17 стр.

1904.

561. Как се образувах за учителъ. – "Юбилеен сборникъ на I-та софийска държавна мъжка гимназия," 1879– 9.Януарий 1904, София, 1904, стр.127–130.
*Разбрах методичните си грешки от 1884–1885 учебна година.

562. Една македонска теория."Мисирков, К.П. За македонцките работи" София, 1903, 8°, XI + 145 стр. + 1 лст. Ц.1.50 л. – ПС, 1904, г.XVI, кн.65, стр.780–833.
*Има и отделен отпечатък, 54 стр.

1905.

563. "Пан Въртятко", от д-ра К.Иречек. – в."Денъ", 1905, 27.П. бр.426.
*Превод от чешки из сп." Osvěta" на V.Vlček, 1895, стр.301–303. Иречек представя жив тип на директор на чешкия народен музей, в който виждаше първообраз на тогашния наш директор на Народния музей в София.

564. Сказка за Ив.Вазов. – в."Вечерна поща", 1905, 24.IV, бр.1332.
*"В неделя на 24.IV. А.Теодоров ще чете в Славянска беседа сказка първа от редица, която ще обнима новата българска литература. Сега ще представи народния поет Вазов : I.А/ Поетът, Б/ Вдъхновението, В/ Творба и слово ; П. Един разбор". Отзив за сказката : "Един книжовен праздник" : Преди пладне А.Теодоров; след пладне А.Лерой Болъйо ; в."Вечерна поща", 1905, 27.IV.бр.1335.

565. Към общественото мнение, – в."Вечерна поща", 1905, 4.V, , бр.1341.
*Писмо от 30.IV. против "Академическа свобода",лист издаван от студенти. Съобщава фактове от непочтеност, липса на чест от страна обструктори против университетска управа /на 30.III. и 27.IV.1905/. Бил съм тогава декан. Мое писмо от 4.V.1905 до "Академическа свобода" разяснява фактове около обструкцията, в."Вечерна поща" бр.1343 от 6.V.; неверно е че студенти ме били освиркали пред "Борисовата градина"; вст.1347 от 10.V.се говори за мошеничество от ученички от I.Девическа гимназия в София в полза на обструкторите.

567. Академическата свобода. - в."День", 1905, 14.V. бр.496.
*Писмо от 10.V., за осветление на поведението на лист "Академическа свобода", срв. тук бр. 566.

567. Пътничарство. - сп."Български турист", 1908, г.III, кн. 6-10, стр.99-101.
*Дири се дума за "турист" (за "туристика", "тура". Обществото подмята с присмех "шурист". Приема се "пътничар", предложена от член на Ломски клон от Българското туристическо дружество. Обещава се превод на няколко глави из книга на Woerl, "Die Turistik oder das Wanderleben in unserer Zeit", Не се обади преводач. Срв. тук бр. 549. (охотник)

1906.

568. Българите на Менини и на Дулсе. - в."Вечерна поща", 1906, 2.IV, бр.1652.
*Р.Менини е католишки архиепископ Пловдивски, а Х.Дулсе католишки епископ Никополски. Българите католици се борят за родно католишко духовенство. Вж. тук бр. 546.

569. Обществото и българите на Дулсе. - в."Вечерна поща", 1906, 6.IV, бр.1664.
*Нататъшно развитие на предмета от бр.тук. 567.

570. Още за българите на Дулсе. - в."Вечерна поща", 1906, 9.IV, бр.1667.
*В що се състоят исканията на борците и оправдава ли се тъй нареченото "второ мнение" в борбата им. Срв. тук бр. 569. 572.

571. "Третото мнение" по борбата на Никополските католици. - в."Вечерна поща", 1906, 16.IV, бр.1674.
*Да се подкрепят от общество и държава исканията на католишките българи. Срв. тук бр. 546. 571.

572. Из историята на Висшето училище. - "Годишник на Софийския Университет", 1904-1905, годишнина I, София, 1906, стр.1-7.
*Извод из отчета на Висшето училище за 1902/1903 година, вж. тук бр. 561. Подробности в "Български Университет", вж.тук бр. ..

573. Едно свидетелство за Раковски и за Букурещ. - БС, 1906, г.XIII, кн.VII, стр.419-421.

574. "Стогодишницата" - в."Нов век", 1906, 27.XI, бр.1103.
*Отнася се до тържеството за сто години нова българска печатна книга, вж.тук бр.417.

575. Реч, произнесена от проф. Ал.Теодоров-Балан пред тържественото събрание по случай 100-години на българската книга. – в."День", 1906, 27.XI, бр.1042, 1043 и 1044 от 28. и 29.XI.

Печатано по ръкопис, четен в "Славянска беседа" на 26.XI. Понеже в ръкописа имаше места заличавани и оправяни, някои от тях не се прочели добре в редакцията на в."День", та излезли безсмислици, особно в бр.1044. Тая реч от там препечатана по разпоредба от деловодителя на Българското книжовно дружество в "Летопис" на Дружеството за година ... стр. А длъжност на деловодителя беше, да се обърне до мене та да му дам безпогрешния текст. Това не стана.

576. Той не дава почит на страната си. – в."Пряпорец", 1906, 13.XII, бр.90.

*Препечатано в в."День", бр.1059 от 14.XII.1906; коментирано като поличба, вст.бр.1060 от 15.XII.1906. Телеграфски поздравено от Варна и от Казанлък. "Той" не зачете юбилея на проф.М.Дринов; не зачете и стогодишницата на новата българска печатна книга; а беше почетни покровител на "Българското книжовно дружество" /послешна "Българска академия на науките"/. Председателят на правителството оскърби в Народното събрание професори, работници в българската наука; Министърът на просвещението пренебрегна за отваряне на Народния театър едни професори, за да поласкае други. Обади се в."Нов век" от 18.XII.1906, бр.1111 против професорите. При отваряне на Театъра на 2.Януари 1907 стана студентска демонстрация. На 3.I.1907, биде с указ затворен университетът и всички професори уволнени. Виж тук бр. 579.

1907.

577. "Слава на българското слово". – в."День", 1907, 2.V, бр.1189.

Да се въздигне на мястото пред княжеския дворец в София паметник "Слава на българското слово": символичен образ на тая идея украсен с медалйони на Кирила и Методия, Бориса, Паисия и Софрония

* Виж тук бр. 416, 575.

578. "Славище на мисълта и изкуството". – в."День", 1907, 3.V, бр.1190.

*Да се въздигне – успоредно с паметника "Слава на българското слово" – още сграда – "Славище на мисълта и изкуството", там дето сега се огражда мястото, на държавата, назначено и за паметник на Мария-Луиза. Дава се за пример "Атенеум" в Букурещ.

Виж бр. 577

579. Становището на професорите. – в."Гражданин", 1907, 30.V, бр.20.

* Отнася се до поведението на уволнените от Университета професори. В."Гражданин" е основан от професора Ст.Киров. Срв.тук бр.576.

580. Величков и Университетът. – в."День", 1907, 10.XII, бр.1404.

*Министър на просвещението К.Величков узаконя на Висшето училище /послешен Университет/ в 1896 год. автономия. Виж тук бр 525.

1908.

(от професора А. Теодоров-Балан)

581. Обяснения / – в."Камбана", 1908, бр. .

1909.

582. Позив за "Българска Матка". – в."Вести" /Цариград/, 1909, 2.I, бр.41 и 42, стр.3–6.
*Писан в Цариград на 27.XII.1908 и подписан от "Временни отбор" /председатель А.Теодоров-Балан/. Позивът е за устройство на всенародна българска задруга стопанско-просветна. За такава задруга само просветна /културна/ са мечтали грижливи българи още от 1852 година насам. Позивът препечатан в нова редакция в "Летоструй" за 1909 год. стр.4–21. Вж тук бр. 505, 590, 611, 613. Срв. бр. 390.

583. Нека бъде "Българска Матица". – в."Вести", 1909, 30.I, бр.54, с.7.
*Замени се източно българска дума "Матка" с западно българска "Матица" по основателни съображения. Така личи думата и у други славянски народи, които имат "Матици". Недоразумение бе у българи студенти в Прага, да поставят в 1882 год. "майчица" вместо "матица". /срв.тук бр. 390 /

584. От дружината "Летоструй" . – "Летоструй за 1909 г." стр.1–2.
*Под това име се сдружиха неколцина българи в Цариград да пристъпят с книга "Летоструй на българите" да свържат всички българи в една всенародна стопанско-просветна задруга наречена, по пример у други славянски народи "Българска матица". Пръв се притече към осъществение на тая мисъль славният български родолюбец и книжар Хр.Г. Данов, като отпечата и подари за "Българска матица" първата годишнина на "Летоструй", на чиста стойност 1640 лв. Срв.тук бр. 591.

585. Устав на "Българска матица". – в."Вести", 1909, 13.V. бр.61.
*Проект от 10.II.1909. Задругата се управлява от "временни отбор". Проектът препечатан в "Летоструй за 1909 г." стр.22–31. Обсъден и изтъкмен от събрание на основателите на БМ в Цариград, 27.IX.1909. Печатан в "Летоструй за 1910 г." стр.11–21. Срв. тук бр. 587, 589.

586. Труд за "Българска матица". – в."Вести", 1909, 20.III. бр.79, стр.2–3.
*Подписано от "временни отбор на БМ" на 19.III.1909 в Цариград. Мото: Българите за себе си. Срв. тук бр. 587.

587. Потрудете се за "Българска матица". – "Летоструй за 1909",стр.3
*Подписано на 10.II.1909 от "Временни отбор на БМ". Член на БМ става всякой българин внесъл паричен принос, а срещу него получава полезно българско четиво. Препечатано и в "Летоструй за 1910 г." стр.10. Срв. тук бр. 585.

588. "Летоструй" и "Българска матица". – в."Вести", 1909, 25.Ш,бр.81
*Отзив за книгата и за задругата. Срв.тук бр. 591

1910.

589. Работата на "Българска матица" следва. – в."Вести", 1910, 9.V. бр.16. стр.1.
*Неподписано. Тълкуват се измененията от проекта за устав на "Българска матица". Новият устав е съгласуван с закона за сдруженията в Отоманското царство. Свършен текст даден от Събор на представители на матични настоятелства в Солун, 1910. от 20. до 24.IV; срв.

590. "Матица" стопанско-просветна, или школска. – в."Отечество" /Цариград/, 1910, бр.35;36,37. от
*Мое изложение от страна на "временни отбор на Българска матица" възразява се на Д.Нашев : "По организацията на българска школска матица /Одрински възглед/ във в."Отечество", бр.26.и 28. Срв.тук бр.591. Идеята за българска матица и първите опити за нейно дело раздвижиха българската интелигенция в Турско от всички съсловия и политически течения ; излязоха дори и отрицания на нужда от такава организация.

591. Отчет на "Българска матица" за 1909 година : 1.Основание на БМ; 2.Отзиви и съждения за БМ : а/ от ревнители из народа ; б/ от критици из интелигенцията ; в/ първа година на БМ. – "Летоструй за 1910г" стр.22-61.
*Пръв тласък за задруга "Българска матица" даде от Одрин д-р С. Дочков. По Одринския възглед се ратува за Матица "школска", просветна, благодетелна. По Цариградския възглед се ратува за Матица "стопанско-просветна", производствена. Отчетът прави критика на различни мнения в българския печат в Турско. Печатът в България се държи на страна от въпроса по понятни причини. От мене сказки : в Цариград /30.XI.1908/ в "Българския конституционен клуб". Сказката бе:"Що да се чини?" /спомни си "Что делать" от Н.Г.Чернишевски/ ; в София на 23.V.1910. в Университета за "Българска матица" и за нейния "Летоструй". Вж.тук бр. 584, 588, 611, 612, 613.

592. "Всеславянски речник" . – сборник: "Втори подготовителен славянски събор, 1910 г.", София, стр. 144-157
*Реферат в "Славянски събор", в София, 1910.

593. Раздърпана мисъль, нестоен идеал. – в."День", 1910, 12.IV, бр.2167.
*Почетък на редица статии извлечени из наблюдения в Цариград върху българското дело в Екзархийската област. Искал бях аудиенция у Царя в София, да изложа устно наблюденията на един служитель в Българската екзархия през течение на три години. Аудиенция не биде насрочена. Срв. тук бр. 720.

594. Български идеали. – в."День", 1910, 14.IV, бр.2169.
*Вж. тук бр. 593.

595. Двете български уредби. – в."Денъ", 1910, 25.IV, бр.2178.
*Мислят се: българска църква и българска държава. Вж. тук бр. 593.

596. Под турския държавен идеал. – в."Денъ", 1910, 1.V, бр.2183.
* Вж. тук бр. 593.

597. Мъчнотии за обновение на Турция. – в."Денъ", 1910, 13.V.бр.2194
* Вж. тук бр. 593.

598. Християнските народности в Македония и Одринско. – в."Денъ", 1910, 19.V, бр.2200.
* Вж. тук бр. 593.

599. Културата е право и победа. – в."Денъ", 1910, 25.V, бр.2206.
* Вж. тук бр. 593.

600. Българската народност и Екзархията. – в."Денъ", 1910, 28.V, бр.2209.
* Вж. тук бр. 593.

601. Българско средище в Цариград. – в."Денъ", 1910, 5.VI, бр.2217.
*Последна статия от редицата започната с брой тук 593; вж. бр. 605.

602. Нов сътрудник за славянщината . – БС, 1910, г.XVП, кн. 6, стр.385–387.
*Основано по руски почин "Товарищество Царьград" за славянски работи.

603. "Ах, да е наш поданик"! – в."Пряпорец", 1910, 26.VШ, бр.223.

604. Всебългарско знание. – в."Пряпорец", 1910, 7.IX, бр.234.
* Виж повече: „Българско възкресение" произлиза се в началото на 20-ти век за български език.

605. Свободата и равенството в Турция. – в."Пряпорец", 1910, 20.IX, бр.245. Доклад
*Подготовка към бр. тук 601. Подготвя бр. тук 611.

606. Малко труд за много здраве. – "Летоструй за 1910", стр.174–194.
*По книга на данеца И.П.Мюлер : "Моята система, 15 минути дневна работа за здравето" ; многократно издавана.

607. Македония. Що казва науката ? – "Летоструй за 1910", стр.169–174.
*Вж тук бр. 615. По съчинение на руския академик Н.П.Кондаков : "Македония, археологическое путешествие. С–Пб. 1909". Предадено е заключението на автора. Подписано : П.Д.Атебе.

Per aspera ad astra!

608. Екзархийската област. – "Летоструй за 1910", стр.194-210.
*По книга от Richard von Mach, Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Türkei, Leipzig, 1906.

609. Българите в Бесарабия. – "Летоструй за 1910", стр.241-245.
*Неподписано. По книгата на Й.Титоров "Българите в Бесарабия" София, 1903.

610. Илия х.Георгиев. – "Летоструй за 1910 г.", стр.245-248.
*Посмъртен отзив за смел борец в екзархийската област. в с. Просечен, 1882, убит на 19.V.1909.

611. "Българска матица" . – в."Пряпорец", 1910, 30.IX, бр.254.
* Срв. тук. бр. 591, 613.

612. Как да се услужва на "Българска матица". – в."Пряпорец", 1910, 3.X, бр.257.
* Срв. тук бр. 586.

613. "Българска матица". – БС. 1910, г.XVII, кн. 9, стр.655-659.
* Срв. тук бр. 591, 611.

614. Университетът и обществото. – в."Пряпорец", 1910, 15.X, бр.269.

1911.

615. Славянски старини в Македония. – "Летоструй за 1911 г.", стр.175-193.
*По книга на Н.Кондаков, вж.тук бр. 607. Предадена тук същината от съчинението.

1912.

616.

617.

618.

1913.

619. Ромънското искане. – в."Мир", 1913, 12.II, бр.3799.
* Писано по искане на главния секретар от Министерството на външните работи, комуто бях изложил нужда да се устрои защита за българското дело против ромънски домогвания. Текстът отпечатан, какъвто е бил даден от министерството, с важни грешки и пропуски. Възхитени читатели ме канят с писма да развия темата още с подробности и ми пращат ромънска литература по въпроса. **Само министерството се разпореди, да бъде статията /от мене посъкратена/ разпратена на обнародване в главните вестници на столиците на Великите сили.**

620. Балканската война и Сърбия. – в."Мир", 1913, 12.IV, бр.3856.
* Сравнение между първо и второ издание на Йован-Цвиичова брошура "Балкански рат и Србија". Установява се, че между Октомври 9. и Ноември /когато стана явен успехът на балканското оръжие/ Цвиич е променил мнение за границите между сърби и българи, за тежнениятa на Сърбия, за нейн изход на море. Второто издание прорича сетнешните искания на Сърбия в Македония, прорича ги по картата му /етнографска/ на Македония.

621. "Истината за войната на Балкана". – в."Мир", 1913, 13.IV, бр.3857.
* Критична бележка за книжицата "Правда о войне на Балканах" от Н.М.Шевалье /псевдоним на Н.Г.-Д./, военен кореспондент на "Раннее Утро", Москва. Проф.Ив.Георгов ще да знае тоя кореспондент понеже го споменува като такъв и по време на сръбско-българската война от 1885

622. Болест и порок на Балканския съюз. – в."Утро", 1913, 25.V, бр.834.

623. Уговорени и предполагани основи на Балканския съюз. – в."Утро", 1913, 27.V, бр.836.

624. Задни мисли у съюзниците. – в."Утро", 1913, 28.V, бр.837.

625. Съвети от Приятели на Балканския съюз. – в."Утро", 1913, 29.V, бр.838.

[illegible] – в."Мир", 1913, 6.VI, бр.3905

626. "Професори, опомнете се !" – в."Камбана", 1913, 10.IX, бр.1666.
Безименният автор е лит против мене за статия вж.тук бр.625, та се провиква: "опомнете се, оставете дертовете си на страна..., че дяволите ще ви вземат". Той доловил в моята статия неща, които му загатвали за проф.Д.Ив.Шишманов, бивал порано министър. Аз пък нито съм споменал това лице, а напросто говоря с негов език за бъдещи наши министри.

627. Проповеди и проповедници. – в."Мир", 1913, 26.IX, бр.4012.
*Статията дадена за обнародване в "Свободно мнение". Редакторът не беше възхитен ; наопаки намери, че трябало да бъде "поконкретна"; а то значеше да дам определени имена и дела, па тогава да има основание да ми отвърне : "списанието избягва полемика и лични забележки".

628. Громолът. – в."Народна воля", 1913, 24.X, бр.183.
*След глаз общо указания имаше да следуваш други да гасиш от пълно бр. тук бр. 629.

629. 630. Громолът. I.Де го сега виновникът ? – в."Народна воля", 1913, 31.X, бр.138.
Редакцията отказа да продължи; не ще да влуши за окопова, казано от Ив. Хаджи. Вж. тук бр. 628 ; срв. бр. 641.

631. От болки към заблуда. – в."Мир", 1913, 6.XI, бр.4051.
Нашият громол беше дълбоката наша болка – болка в която имаше вина и славянството. Един "национален съюз" съветваше да прокълнем славянството, та с тая заблуда да излекуваме болката.

1914.

632. Съюз на българските учени и писатели. – в."Слово", 1914, 31.I, бр.21.

633. "Седенки в Българич". Умни записки от думни деец: Една дума от мене; I.Укършено огледалце. – в."Слово", 1914, 10.II, бр.29.
Алегоричен образ на български напредък в книжнина и изкуство. Не продължи.

634. Към българските Биконсфилдовци. – в."Слово", 1914, 24.II, бр.40.
По повод на статия от Ив.Ев.Гешов : "Българските Биконсфилдовци в."Мир", 1914, 20.II, бр.4149. Срв. тук бр. 698.

635. 634а. Търпежливост, или глупост. – сп."Свободно мнение", 1914, г.II, кн.18, стр.185–187.
Редакторска забележка под статията не признаваше да има в търпежливост /толерация/ и глупост. Това предизвика от мене отговор с 634б. "Едно писмо", вст. кн.13, стр.212.

636. До г-да основателите на"Съюза на българските писатели". – в. "Мир", 1914, 27.III, бр.4142.
* Отказвам и от дадено ми почетно членство.

637. Към българските вестникари. – в."Слово", 1914, 5.IV, бр.74.
* Срв. тук бр. 45, 174, 508, 675, 798, 799.

638. Оплакване на софиянец. – в."Мир", 1914, 18.VI, бр.4259.
* ~~Позив до властта да обуздава уличната, домашно невъзпитана младеж.~~ Зов към публичната власт да ни опази от вандалщ. на домашно невъзпитани чивии бохеми.

639. Не е злорадство ! - в."Мир", 1914, 24.VП, бр.4292.
* Не е злорадство -- се радват, че напрадата е наказана.

640. Що е "Брезда". - сп."Брезда", 1914, г.I, кн.3, стр.135-138.

641. Народност. /От гледище на общество като понятие, качество и сила/. - УП, 1914, г.ХШ, кн.7 и 8, стр.291-304.

1915.

642. Татари или славяни. - в."Мир", 1915, 15.XI, бр.4723.
* Заключителната част на статията е скастрена. Редакцията на "Мир" обажда в бр.4724.от17.XI.1915, че това е станало независно от нея ; тя"твърди много съжалява, че така статията дава други смисъл, какъвто не е имала в оригинала. Покъсно трябаше да се обаждам и в "Мир", бр.4746, от 12.ХП.1915. против чешки вестник "Národní Listy" /Прага/, 1915, бр.346/, който препечатал нещо под такъв наслов из нашия вестник "Дневник"/София/; а там /бр.4742. от 26.XI./ то е чуждо за мене статия, с чуждо размишление, от чеха лъжно приписано направо на мене. "Дневник" започва своята статия "Татари или славяни" така : "Преди няколко дена г.Балан-Тодоров излезе в "Мир" с статия под горния наслов, в която ...", и продължава да излага свое мнение по предмета. Чехът съгледал подобие на това мнение с онова, извлечено из осакатения текст на моята статия "Татари или славяни" в "Мир" па ме съди по мнението в "Дневник". В обществото се явиха печатни мнения за наше неславянско потекло. То беше обществена заблуда причинена от болка от нашия громол. Вж.тук бр.630.

643. "Божо дръвче". - в."Военни Известия", 1915, 12.ХП, бр.169.
Отнася се до почин на Софийската община за "Децка йолка" - по руски обичай. Неугодно се отзова на моята статия "Софийски общински вестник" бр. .. против мое мнение, че така трябва да наречеме за нас си руската "Йолка". Срв. тук бр. 46.

644. Изкуство и живот. - БС, 1915, г.XXI, кн.7 , стр.424-425.
Срв.тук бр. ~~438~~ 433, 697.

1916.

645. Две логики. - в."Мир", 1916, 5.I, бр.4763.
* Една е логиката на науката, друга е логиката на историята. Из обществените отношения към оправката на българския правопис. Срв. тук бр.26. Повод даде стихотворение (диалог) от Вазов: "Кумицата врана" : тук и в ("Мир", бр. 4761 · от 2.1.1916).

Per aspera ad astra!

648. Ляк на злото. - в."Мир", 1916, 8.I, бр.4765.
*Препечатано в."Църковен вестник", 1916, г.XVII, бр.1-2, стр.17-18. Зло е назнанието, неумението, немарата в български език. Тряба да се говори за злото и да му се дири лякът. Ала що са граматика и речник, когато никой не си служи с тях.

649. Българи и сърби. - сп."Отечество", 1916, г.III, кн.2, стр.5-6.
*Срв.тук бр. 689.

650. Българско мислене. - в-"Мир", 1916, 15.I, бр.4771.
*Срв.тук бр. 46, 663, 667, 749.

651. Прав ли е г.Добри Ганчев. /Чети статията му в в."Мир", бр.4772 от 16.I./ . - в."Мир", 1916, 17.I, бр.4773.
*Д.Ганчев пише : "Виновниците за неграмотността у нас". Обвинява глашатаи на нови възгледи и учение за български език и правопис, между тях и мене, който бил заслужвал да се обеси /вж.в."Мир", бр.. /

652. Да се разберем. - в."Мир", 1916, 27.II, бр.4807.
*Отнася се до разногласни възгледи и мнения,как да се работи върху езика на българска държава и на българското знание и умение.

653. Невежество. - в."Мир", 1916, 15.IV, бр.4836.
*Намерено в "Българска история" от Ив.Пастухов. Посочи ми го учител по история от Соф.Дев.гимназия. Срв.тук бр. 653. (Пет.Радославов)

654. Грешки и невежество. За отговор г.Пастухову. - в."Мир", 1916, 22.IV, бр.4842.
*Пастухов бе писал : "Подведен професор"в в."Мир", бр.4841 от 21.IV. За да се откачи от моя укор обвини учителя по история, че ме е подвел. А учителят излезе прав. Срв.тук бр. 652.

655. Дядо Господ и календарът. - в."Народни права", 1916, 20.IV, бр.79.
*Допълня се с въпрос,зададен вот. бр.87 от 30.IV.1916.

656. Държанието на Светия Синод. - в."Народни права", 1916, 29.IV, бр.86.
*Синодът на Българската църква правеше отпор на замяна на юлианския календар с грегорианоки. Вж.тук бр.654. Тая замяна произведе навремето полемика между мене и професора Бм.Иванов в в."Търговоки вестник".

657. На раздяла. Последна молба. - в."Мир", 1916, 30.IV, бр.4848.
*Под моя разправица "Право на гражданство" /вж.тук бр 61 / редакцията затвори /поради военното време/ стълбците си за мои нататъшни статии върху езика. Сбогувам се с читатели и благодаря на редакцията за досегашния прием.

658. Иверки от Българич. Кирилометодиевските звонове. – в."Пряпорец", 1916, 9.V, бр.94.
* "Кирилометодиевски" станаха звоновете на храма "Александър Невски". Защо не се произведе от тях някоя блогоговейна мелодия ?
Кръстословица при гравюрата на В. Радославов.

659. Слово за откриване споменската плоча за "Св.Климента". – в. "Военни известия", 1916, 12.VШ, бр.173.
* Казано при водосвета на 9.VШ,1916. С плочата вещественo се ознаменува хилядогодишницата от смъртта на Климента Охридски, покровител на Софийския университет. Мястото за паметник на светеца избрано срещу университета, подарено от Софийската община. Плочата излята в софийския арсенал. Вж. тук бр 856

660. "В нашия университет" [Доклад на проф.А.Теодоров-Балан до ~~факултетския~~ съвет на историко-филоложкия факултет за преустройство на учебните планове и програмите за изпити по славянска филология]. – в."Дневник", 1916, 11.X, бр.4497.
* Текст, проникнал кой знае как непозволено в печата. По повод на тоя доклад протоиерей д-р К.Ценов пише за висшето светско и духовно образование у нас в "Църковен вестник", 1916, бр.43, 44, 45, 46, 47 от 4.XI до 2.XП. Вж.тук бр. 660, 661.

661. Преобразование в Университета. – в."Народни права", 1916, 3.XI, бр.242.
* По повод на писано вст.бр.237 от 28.X. и въз основа на писано в в."Дневник", бр.4497 от 11.X. Вж.тук бр. 659, 661.

662. Висше образование в България. – в."Мир", 1916, 20.XП, бр.5037.

1917.

663. Два пъти война между руси и българи. /Исторически бележки/. – в."Военни известия", 1917, 4.I, бр.18.

664. Bulgarische Denkart in Sprache, Kunst und Politik. – в."Deutsche Balkanzeitung", 1917, 21.VI, No.50.
* Срв тук бр. 649.

665. Живата сила. – в."Мир", 1917, 27.VI, бр.5189.
То е силата на българския дух, тежко ударена от нашето поражение в 1913 г., а в 1914 г. на 11 Май /празника Кирил и Методи/ проявена всенародно неотменно жива.

666. Работа за един съюз. – в."Камбана", 1917, 24.VП, бр.2924.

667. Кои са и що сториха българите ? – в."Камбана", 1917, 25.VII, бр.2925.

668. Чуждо мислене. – сп."Седмичен преглед", 1917, кн.6, стр.7.
* Вж.тук бр. 45. Срв. и бр. 663.

669. За св.Климент Охридски. – в."Народни права", 1917.
* Редица от шест статии в броеве 172, 173, 174, 176, 177, 179 от 1, 2, 3, 6, 7, 9.августуст.

670. Всеки при своята работа.– в."Нова България", 1917, 16.VIII,бр.28
* Срв. тук бр. 113, 116.

671. По повод на една книга : G.Bechirowsky, La Débâcle serbe, Berne, 1917, 8°, стр.78. – сп."Седмичен"преглед", 1917, кн.8, стр.9-12. *G. Bechirowsky* = *д-р Т. Стрезов, адвокат.*

671 *Благотна е възпитанието.* – сп."Весоъщ преглед", 1917, г.I, кн. 14. стр. 6-7.

1918.

672. Българска забава. – сп."Илюстрация светлина", юбилеен брой. 1918, стр.86-88.
* Въз основа на текст в сборник на Братя Миладинови съчинена българска забава, за която написа музика Добри Христов, вместена в статията. *Текстът е: "Кога да сиеш бяло" и "отговор", на стр. 514.*

673. Българска слава при Калугарени. – сп."Духовно-обществен преглед", /София/ 1918, г.I, кн.10 стр.294-299.
*Преведена и в "Deutsche Balkanzeitung", бр. *от 12.II.1918.* "Bulgarische Heldentaten bei Kalugareni".

~~674. "Български библиографски институт" в София. – в."Мир", 1918, 6.IV, бр.5393.~~

675. Как се чете полско писмо. – сп."Полски преглед", 1918, г.I. кн.15-16, стр.64 и кн.19, стр.74-75.
* Писано по покана от редакцията.

676. Нърав. – в."Камбана", 1918, 4.V, бр.3157.
* Отнася се до "нърави" на български вестници. "Какъвто ти е нърават, такава ти и чест правят". *Срв. тук бр. 636.*

677. Българският университет и Моравско. – в."Моравски глас", 1918, 26.VI, бр.308.
Слово, казано в Ниш на 24.VI.1918. от име на Университета на тържествено събрание в день на "Моравските апостоли". *Вж. тук бр. 721, 854.*

677. Книгата носи, четецът гълта. – в."Камбана", 1918, 14.X,бр.3268.

678. Уилсоновите точки. – в."Камбана", 1918, 15.X, бр.3289.
* Тълкуване на програма начертана от Удроу Уилсон за мир след първата световна война; тълкува се с оглед към нашите надежди. (14 точки)

679
680. "Югославия". – в."Военни известия", 1918, 30.X, бр.247.
* Да не се бъркат „Югославия, югославски" с „Югославения и югославянски" каквито и „Чехословакия, чехословашки" с „Чехословенска, чехословенски".

681. Шовинизъм и национализъм. – в."Военни известия", 1918, 5.XI, бр.252.

682. Нашето обединение. – в."Камбана", 1918, 10.XI, бр.3310.

683. Български искания и отстъпки. – в."Военни известия", 1918, 12.XI, бр.257.

684. Народ и интелигенция. – в."Камбана", 1918, 18.XI, бр.3312.

685. Чешко и България. – в."Военни известия", 1918, 14.XI, бр.259.

686. Два принципа – на България и на Сърбия. – в."Военни известия", 1918, 20.XI, бр.263.

687. Как ще се мирим ? I. – в."Камбана", 1918, 21.XI, бр.3319.
* Начало на редица статии за обществено ободрение след тъжния за нас изход из първата световна война. Вж.тук бр. 435, 687.

(I. Вж. тук бр. 686);
688. Пътят на нашия мир : II. –в."Камбана", 1918, 22.XI, бр.3320 ; III.– вст.23.XI, бр.3321 ; IV.– вст. 26.XI,бр.3323 ; V.– вст. 27.XI, бр.3324 ; VI.– вст. 29.XI, бр.3325 ; VII.– вст.1.XII,бр.3327 ; VIII.– вст. 4.XII,бр.3329 ; IX.– вст.13.XII,бр.3337 ; X.– вст. 15.XII, бр.3338 ; XI.– вст. 17.XII,бр.3340 ; XII.– вст. 19.XII,бр.3342 ; XIII.– вст. 20.XII,бр.3343 ; XIV.– вст. 24.XII,бр.3346 ; XV.– вст. 27.XII бр.3349 ; XVI.– вст. 1919. 3.I,бр.3354 ; XVII.– вст. 5.I,бр.3356 ; XVIII.– вст. 6.I,бр.3357 ;/изцяло отречена от цензурата, и с право/; XIX.– вст. 11.I,бр.3359 ; XX.– вст. 15.I,бр.3362.

689. На работа за България ! – в."Камбана", 1918, 5.XII, бр.3330.

690. Пак за съседите. Българската реч. – в."Камбана". 1918. 12.XII, бр.3336.
* Срв. тук бр. 648.

Per aspera ad astra!

1919.

691. Заповеди за обединението. – в."Камбана", 1919, 17.I, бр.3364.

692. Етнографските карти. – в."Камбана", 1919, 18.I, бр.3365.

693. Пречки. – в."Камбана", 1919, 9.III, бр.3407.

694. Чамкория. – в."Камбана", 1919, 3.IX, бр.3545.
Отнася се до поценски неразбории.

695. Демагогия с образованието. – сп."Слънце", 1919, г.I, кн.5, стр.147–148.

696. Мнение за стенографията. – "Юбилеен сборник по случай 40-годишнина на българската стенография, 1879–1919", София, 1919, стр.24-25.
*Първоначално изискано от редакцията на сп."Бързопис" по случай на 25-та годишница на Българската стенография /1905/ ; от тук препечатан.

1920.

697. Суровакия. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.449–456.
Представя се списанието на своите читатели с "Нова година". Негови събратя не оцениха съдържанието, но се нахвърлиха върху моя език ; вж.тук бр. 76, 445.

698. За кого са науката и изкуството ? – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.474–483.
Срв.тук бр. 438, 646

699. Черна година. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.508–50[illegible]
По повод на статия от Ив.ЕвГешов в в."Мир", бр. .. от 192[illegible]
срв.тук бр. 633

700. Български студенти в чужбина. – сп."Слънце", 1920, г.I, кн.15 и 16, стр.509–510.

700. – Григор Д.Начович. – сп. "Слънце", 1920, г.I, кн.15–16, стр. 511–512.
вж Посмъртна бележка.

701. – Нашият основен учитель. – сп. "Слънце", 29.II.1920, г.I, кн.17 и 18, стр. 572–573.

702. – Петдесетгодишница на Българската Екзархия. – сп. "Слънце", 29.II.1920, г.I, кн.17 и 18, стр. 573–575.

703. – Михаил Такев. – сп. "Слънце", 29.II.1920, г.I, кн.17 и 18, стр.576.
вж Посмъртна бележка.

704. – Училище на труда. – сп."Слънце", 31.III.1920, г.I, кн.19 и 20, стр.632–634.

705. – Родителско-възпитателски съюз. – сп."Слънце", 31.III.1920, г.I, кн.19 и 20,стр.634–635.

706. – Стогодишница от основанието на Болград. – сп."Слънце", 31.III. 1920, г.I, кн.19 и 20, стр.635–637.
вж Срв.тук бр.822.

706а.– Международна солидарност. – сп."Слънце", 31.III.1920, г.I, кн.19 и 20, стр.637–638.

706б.– Промяната в Германия. – сп–"Слънце", 31.III.1920, г.I, кн. 19–20, стр.638–639.

707. – Студентство и партии. – сп–"Слънце", Май,1920, г.I, кн.21 и 22, стр.655–664.

708. – Отчуждаване. – сп."Слънце", Май, 1920, кн.21 и 22, стр. 685–687.
вж Срв.тук бр.225,837.

709. – Празникът на българската просвета. – сп."Слънце", Май, 1920, г.I, кн.21 и 22, стр.687–689.
вж Срв.тук бр.737.

709а.– Тракийския въпрос. – сп."Слънце", Май,1920, г.I, кн.21–22, стр.689–690.

709б.– Още малко доблест.– сп."Слънце", Май,1920, г.I, кн.21–22, стр.690–691.

710. – Руски учени и художници. – сп–"Слънце", Май,1920, г.I, кн.21 и 22, стр. 691–692.

710а.– Изборите, новата камара и новия Министерски кабинет. – сп."Слънце", Май,1920, г.I, стр.693–694.

711. – Политическо безчестие. – сп."Слънце", Май,1920, г.I, кн. 21 и 22, стр.694–695.

711а.– Осигурете печатането на учебници. – сп–"Слънце", Май,1920, г.I, стр.697–699.

712. – Грешки в книги, списания и вестници.– сп–"Слънце", Май, 1920, г.I, кн.21 и 22, стр.699–701.

Per aspera ad astra!

1921.

714. Нов закон за българската просвета. /Няколко съвсем общи забележки/. – в."Църковен вестник", 1921, 2.I, бр.36 и 37, стр.13–15.

715. Творците на българщина Миладиновци. – в."Македония", 1921, 30.I, бр.114.
* Срв. тук бр. 307.

716. Назадък. – БР, 1921, г.I, кн.1–2, стр.27–28.
*Назадничави съждения у дописник на БР учитель. Обаче тоя настоява че е напредничав. Редакцията обяви, че дава сто лева награда на оня студент филолог, който прецени съжденията /а те са за език и правопис/. Никой студент не се отзова на конкурса; отзова се външен любител и потвърди, че учителят е останал назад. ~~Вж. в БР "Резултат от един конкурс", кн.8, стр.127–128; тук бр.97.~~ Срв. тук бр.78.

717. Развигорски вятър. – БР, 1921, г.I, кн.1–2, стр.28–32.
Бетрени възражения от проф.А.Балабанов против БР във списанието му "Развигор". .... бр. ..

718. Самоков и Чамкория. Бюджетният бич на Самоковската община. – в."Пряпорец", 1921, 12.IV, бр.75.

719. Кошмар. – БР, 1921, г.I, кн.5–6. стр.83–87.

720. Простащина. – БР, 1921, г.I, кн.7, стр.109–110.
*Проф.А.Балабанов просташки се гаври в "Развигор", бр.15 от 16.IV с мой израз за "езика" в статия "Език и реч" в БР, кн.1, стр.5–10.

721. Славете българи, славете ! – БР, 1921, г.I, кн.8, стр.124–125.
*Противупоставя се народно "славя" на книжовно заето "чествувам".

722. Устройство на българската мисъль в обществения печат. /Забележки/. – сп."Духовна култура", 1921, г.I, кн.7 и 8, стр.509–522.
* Срв. тук бр. 573, 727.

723. "Хр.Герчев. Сръбски свидетелства върху българите в Моравско". София, 1921, 8°, 43 стр. Ц.3 л. – в."Църковен вестник", 1921, 1.VI, бр.13 и 14, стр.14–15.
* Срв. тук бр. 676, 851.

724. Грубите ни политически нрави. – в."Църковен вестник", 1921, 31.XII, бр.39, стр.3–4.
*Последува благодарствено писмо от П.Пешев, тогава подсъден на държавен съд и в болнично легло. Срв. тук бр.725.

726. √

724 Златорог в България. – сп. "Златорог", 1922, г.I, кн.1, стр.3-7.

725 Щастливото общество. – сп. "Свободно мнение", 1922, г.I, кн.3, стр.115-120.

1922.

725. Социализация на духа. – сп."Мироглед", 1922, г.I, кн.1 и 2, стр.52-59, и кн.3, стр.85-90.
*Из "Die Sozialisierung des Geistes" от Dietrich Bischoff, Leipzig, 1919.

726. От робство към свобода. – в."Македония", 1922, 29.III, бр.204.

727. Нечовещина. – сп."Свободно мнение", 1922, г.IV, кн.10, стр.134-135.
*Сурово отношение от държавен обвинителя спрямо обвинен министър на легло. Срв. тук бр. 722, 753.

728. Слабост. – сп."Свободно мнение", 1922, г.IV, кн.14 и 15, стр. 206-208.
Слабост на защитници срещу сила на рушители.

729. Нашата борба. I.Български комити. – в."Македония", 1922, 2:IX, бр.243; II.Условия и начини. – вст. 7.IX, бр.244 ; III.Съдни грамади. – вст. 10.IX, бр.245.

730. Как сме с истината и с доброто ? – в."Църковен вестник", 1922, 2.XII, бр.31, стр.6-7.

1923.

731. "Мафиите и катастрофите" от Милан Грашев, адвокат. С предговор от Й.Й. Част I. Увод. Второ издание, поправено и допълнено. София, 1922, 8°, 40 стр. ц. 10 л. – в."Църковен вестник", 1923, 27.I, бр.4-5, стр.11-12.
*Критически отзив.

732. Слово за честитка на Народния театър в София. – в."Пряпорец", 1923, 8.II, бр.30.
*По случай на 65 години театрално дело у българите.

733. Пред народна злополука. – в."Пряпорец", 1923, 12.II, бр.33.
*Злополуката е : Народният театър изгоря. Що ни предстои, за да го възстановиме? Срв. тук бр. 733.

734. Обществените именувания. – в."Пряпорец", 1923, 19.II, бр.39.

735. Да си кажеме право! – I.в."Пряпорец", 1923, 16.П, бр.37 ; П.– вст. 20.П, бр.40 ; Ш.– вст.23.П, бр.43 ; IV.– вст. 27.П,бр.46; V.– вст. 2.Ш, бр.49 ; VI.– вст.6.Ш, бр.52.
* ~~Читатели на~~ "Пряпорец" ~~пожелали да не продължавам.~~

736. Пред празника "Кирил и Методи". – в."Пряпорец", 1923, 21.V, бр.113.
* Изпълнението на такъв празник иска форма,в която да личи сила и хубост. Тряба да се празнува едновременно и отделно и съвокупно. Тогава ще има участие не само пасивно но и активно повсъде.

737. Съвременното свободно зидарство: /I/ Нова секта ли ? /П/ Що е франкмасонство или свободно зидарство ? ; Ш.Съвременно свободно зидарство. – сп."Полет", 1923, г.I, кн.2, стр.3–4 ; /IV/.Как се укрепява свободното зидарство в западна Европа ? – вст.кн.6, стр.6 ; /V/.Свободното зидарство у германци и романци. – вст. кн.8, стр.5–6; /VI/.Католишката църква и свободното зидарство ; /VП/.Рамзееви католишко-зидарски походи ; /VШ/.Бележито свободно зидарско движение. – вст.кн.10,стр.6–7.
* Изложение, извлечено из "Die Freimaurerei", от Ludwig Keller, № 463 от редицата "Aus Natur und Geisteswelt", Leipzig, 1914, стр. CI + 147. Вж.нататък бр.: 738.

1924.

738. Съвременното свободно зидарство : /IX/.Независимостта на Америка и революцията на Франция, – сп."Полет", 1924, кн.14, стр.6–7 ; X.Обединение на немците. – вст. кн.14, стр.7 ; XI "Противник на олтаря и на престола" ; XII. Космополитизъм и национализъм ; XIII. Зидари обновяват немско. – вст.кн.16, стр.6–7 ; /XIV/.Реакция или преследване на зидарството ; /XV/.Безбожен натурализъм и марксизъм ; /XVI/.Революционният социялизъм и свободното зидарство. – вст.кн.21, стр.4–6 ; /XVП/. Прусия пак приязнена ; /XVШ/.Социялната мисъль в зидарството. – вст.кн.26, стр.5–6 ; /XIX/.Противни духовни течения.– вст.кн.30, стр.5 ; /XX/.Вътрешно закрепяне ; /XXI/.Стойност на свободното зидарство ; /XXП/.Развой на свободното зидарство ; /XXШ/.Край на изложението. – вст.кн.31, стр.5–7.
* Книгописна бележка за автора вж.тук бр. 738.

739. Тѐ Яворима, тѐ Босилиград ! – сп."Полет", 1924, г.I, кн.13, стр.3–4.

740. Народ и партии. – сп."Полет", 1924, г.I, кн.15, стр.3–4.

741. "Вавилоне, де ти хората" ? – сп."Полет", 1924, г.I, кн.17, стр.4–5.

742. Кой иска да преведе ? – сп."Полет", 1924, г.I, кн.25, стр.13–14.
* Отнася се до книгата: Otto Heimichen, "Die Grundgedanken der Freimaurerei im Lichte der Philosophie, Berlin, 1912, 8°, VI+83 стр.

743. Свободното зидарство в Сърбия. – сп."Зидарски преглед", 1924, г.I, кн.4, стр.98–102.

744. Коя велика зидарска ложа е "редовна" ? – сп."Свободен зидар", 1924, г.II, кн.1–4, стр.2–7.

745. Набедено "учение"./Предизвикан отговор г-ну Д.Дюлгерову/. – в."Църковен вестник", 1924, г.XXV, 12.IV, бр.15, стр.6–8.
Отнася се до статия "Верска община ли са франкмасоните",вст. бр.11 от 15.III, стр.5–6. Дюлгеров е взел повод от мой принос за свободното зидарство в сп."Полет", кн.2, стр.3, от 1923 г.19.X. : "Нова секта ли ?" /вж.тук бр.738/. На моя отговор Дюлгеров възразява в "църковен вестник" от 19.IV.1924, с статия : "Ахилесовата пета на набеденото учение", стр.5–6. Той вече се позовава и към книги 2. 6. 8. 10 и др. от сп."Полет". вж.тук бр. 747.

746. Кому петата е Ахилесова ? /Втори и последен отговор г-ну Дюлгерову/. – в."Църковен вестник", 1924, 14.VI, бр.23 и 24, стр.8–9;
*Вж тук бр. 745. Под звездица е казано : "Поради настойчивата молба на автора на горната статия, редакцията й дава място, за последен отговор по въпроса. Редакцията оставя обаче думата на г.Дюлгерова, на нията статия, ако той представи такава, ще бъде дадено също място. Дюлгеров не стори това.

747. Югославска културна дейност. – сп."Полет", 1924, г.I, кн.38, стр.16.
*Вест за предприета "Югославянска енциклопедия".

748. Мислете по български ! – сп."Полет", 1924, г.I, кн.41, стр.5–7.
*Вж.тук бр. 649, 663, 667.

749. Как да цениме и разбираме храма "Св.Александър Невски". – в."Църковен вестник", 1924, 12.IX, бр.31–32, стр.10.
*Дадено по искане от редактора на вестника. Редакцията изоставила едно място към края, дето е отбелязано кривото съждение на "един висок духовник" /епископ С.Г./ за царския престол в църквата и се защищава историческото право на тая украса, за да остане непотъкната. Препечатано в сп."Полет", кн.42,стр.3–4, от 12.IX.1924 ; Препечатано и в"Учителски вестник", бр.31 и 32, стр.10–11.

750. По дребното за едрото. – сп."Полет", 1924, г.I, кн.43, стр.5–6.

751. Великият български католик. – сп."Полско-български преглед", 1924, г.I, бр.184, стр.163.
*Отнася се до Петра Парчевич, дипломат на Римската черква.

752. Възпитавайте у нас човечливостта ! - сп."Полет", 1924, г.П, кн.3, стр.38-39.

*По това време съществуваше в София ~~дружество~~ "Дружество за етическа култура", ~~От негово име е книжицата на Д.Мишев "Обществени~~ ~~ят съд"~~ основано на 12.XII.1907. от което име е книжицата "Обществен съвест", реч на Д.Мишев, (София, 1908 м.8°, 32 стр.); нам и извлеченията от "Познайте на зрънчетата". Нам. и "Ако ще" дочуе ~~се~~ Апелация на това дружество, както прочее вадя сп. "Полет".

753. Не вярвам. - сп."Полет", 1924, г.П, кн.5, стр.69-70.

*В що да вярвам ? Че ~~училището~~ ще ни обнови душите ~~с нови пре-~~ ~~грами~~ и пр.? ~~Няма го~~ майсторът Го няма!

754. Украински Университет в Краков. - сп."Полет", 1924, г.П, кн.5, стр.74-75.

755. Българинът с часовник. - сп."Полет", 1924, г.П, кн.6,стр.85-86.

756. И от мене за"щатовете". - сп."Полет", 1924, г.П, кн.7,стр.101-103.

757. Ученишка носия и коса. - сп."Полет", 1924, г.П,кн.9, стр.132-133.

758. Прижевяно. /Спомен/. - в юбилейна книга "Туризъмът в България" 1899-1924. /София, 1924/, стр.48-50.

*В тая книга и за моя дейност в българската туристика. Срв.тук бр. 851.

1925.

759. Кой ще очисти София ? - сп."Полет", 1925, г.П, кн.10, стр.153-154.

760. Позор. - сп."Полет", 1925, г.П, кн.13, стр.197-199.

*Препечатка го в."Собственник", бр.5, от 31.I.1925. Повод е даден от поведение на председателя на Народното събрание спрямо делегация от "Дружеството на собствениците в България" и от възникналото от това обявяване на дуел. Вх.тук бр. ~~713~~ 764

761. Антипрограма за основно образование. - сп."Полет", 1925, г.П, кн.13, стр.202-205.

762. Масонство и християнство. "Свещ.Ив.Гешаков. Масонството и неговите сътрудници", Стара-Загора, 1924, 16°, 87 стр. Ц.5 л. - сп."Полет", 1925, г.П, кн.13, стр.206-207.

*Критичен бизнев.

763. Обида и дуел. – сп."Полет", 1925, г.П, кн.15, стр.229-230.
*Срв.тук бр. 768 В лично писмо от страна на духовник бидох обвинен, че съм проповядвал дуел вместо погодба. Не ме е разбрал.

764. Да я изслушаме ! – сп."Полет", 1925, г.П, кн.16, стр.245-247.
*Сиреч да изслушаме и страната засегната от статията бр.тук 760 761 според класическото правило : Audiatur et altera pars.

765. Требиме се ! – сп."Полет", 1925, г.П, кн.18, стр.274.
По случай на убийството на Никола Милев / 8/21.V.1881, в с.Мокрени, –†13.П.1925 в София/.

766. Двете тези на Милева в българската история. – сп."Полет", 1925, г.П, кн.18, стр.281-282.
*Тезите са : Има ли за нас "епоха на тъмно робство"? и От кога настая "епоха на възраждането".

767. Македония и България като дух и сила. Посветено на Луи Леже. – в "Сборник в чест и памет на Луи Леже", София, 1925,г.8°, стр.211-224.
* Писано в 1923. Има и отделен отпечатък, 14 стр. Вж.тук бр. 840.

768. След общото събрание по зидарския дом на 8.ноември 1925. – сп."Зидарски преглед", 1925, г.П, кн.9 и 10, стр.238-240.

769. "Размисли !" – сп."Зидарски преглед", 1925, г.П, кн.9 и 10, стр.249-250.
* Превод от немски /Юнг, Бреслау/.

770. Злоупотреба с зидарски знаци. – сп."Зидарски преглед", 1925, г.П, кн.9 и 10, стр.250-251.

771. Франция. – сп."Зидарски преглед", 1925, г.П, кн.9 и 10, стр. 259-260.
* Зидарски отзив.

772. 3 март, а не 4.март! Календарска грешка. – в."Зора", 1925, 4.Ш, бр.1710.
*Доложих устно за грешката в съответното министерство. За да се оправи, поиска ми се писмено заявление. Вместо него написах тая статия. И след оправката една наша легация продължаваше да подържа грешката. А грешката се отнася до датата на българското освобождение, /19.П.1878/ , засведочена по григорианския календар с 3.Ш.

773. Чувство за чест. – сп."Полет", 1925, г.П, кн.20, стр.308-310.
*Как разбираме у нас чувство за чест и как го браниме. Срв. тук бр. 765.

774. Слаба школа. – сп."Полет", 1925, г.П, кн.21, стр.324-326.

775. Наблюдения и податки. – сп."Полет", 1925, г.П, кн.21, стр.333.

1926.

776. Свободно зидарство и християнство. – сп."Зидарски преглед", 1926 г.Ш, кн.1 и 2, стр.22.

777. Войната, свободното зидарство и евреите. – сп."Зидарски преглед" 1926, г.Ш, кн.1 и 2, стр.23.

778. Жива ли е науката в България ? – в."Зора", 1926, 4.Ш, бр.2006.
*Не се мари за доказателства на науката от страна на администрацията. Срв.тук бр. 480

779. Кирил и Методи. – сп."Развигор", 1926, 23.V, бр.219.
*Дълбокият смисъл на краткия израз "Кирил и Методи" за българския народ. Произволно преписано в „Народен смисъл", 1936, г. XVIII кн. 10 и 11, стр. 5-6.

1927.

780. Накиснат традиционализъм. – в."Мир", 1927, 20.XII, бр.8241.
*Против С.Романски, който е за църковнославянския език в богослужението. Вж. тук бр. 446.

1928.

781. Традиция и разум. –в."Мир", 1928, 2.I, бр.8252.
*Лиха е защитата на традиционализма в езика на църковната служба. Срв. бр. 780, 781.

782. Свободните зидари и религиите. – в."Истина", 1928, 25.I, бр.39.
*Както тайните в религиозни служби са и значат "тайна" работа в себе си, така също са и значат "тайните" в зидарското упражнение. Все там :"Нашият отговор", сиреч отговор от редакцията, която застъпя друго гледище в защита на църквата.

783. Против свободното зидарство ! - в."Мир", 1928, 26.I, бр.8271.
*Свободното зидарство упражнява повече любов между човеците в света, отколкото църковниците ревнители за разни вероизповедания по земята.

784. Без Климента Охридски ? - в."Мир", 1928, 21.III, бр.8316.
*Програма за слава на "Симеоновски дни" без участие в тях и на славата Климентова.

785. Нима за нас ? - сп."Отец Паисий", 1928, г.I, кн.2, стр.31-32.
*Посветено на в."Политика" в Белград. За нас, сиреч за българите били радили и страдали в историята си сърбите ! Редакцията на "Отец Паисий" бележи, че "Политика" в случая е с мнението си изключение!

786. За насока в културното развитие. - сп."Отец Паисий", 1928, г.I, кн.4, стр.64-65.
*Всяка придобивка на образованието да се насочва към културен резултат. Срв.тук бр. 573, 720.

787. Некултурни теории : I.Теория "ти ли ще оправиш света ?"; II.Теория "туй да ни е кусурът" ; III.Теория "от това България няма да пропадне" ; IV. "Теория на петте пари". - сп."Отец Паисий", 1928, г.I, кн.8 и 9, стр.147-149.
*Писано в с.Банкя. Некултурни нравствени максими или "теории" - да не бъде човек с "характер", да бъде "Вай-Ганьо". Всяка нова култура тряба да засегне навика /"втора природа"/, за да измести една култура отходеща.

788. Такива сме си. - сп."Отец Паисий", 1928, г.I, кн.12 и 13, стр.223-226.
*Как да станеме инакви, та да се изравни ходът на културата ни с размерите на енергията харчена зарад нея. Писано в Чамкория.

1929.

789. Прабългари и първобългари. - в."Зора", 1929, 25.III, бр.2918.
*"Прабългари" = фр. anciens bulgares; "първобългари" = фр. proto-bulgares. Много се бърка в исторични изложения, ако не се прави разлика между тия две означения /термини/.

790. На една слава за Методия. - в."Мир", 1929, 25.V, бр.8668.
*Неприятна случка от юбилейна слава в 1885 г.: наказание за декламация. Пострада директор на софийска гимназия. Декламацията бе: "Паисий" от Вазова, препоръчена на директора от мене, изучена от ученик гимназист в присъствие на дипломатически агенти в София.

791. София, Сараево. /Малко културна география/. – в."Мир", 1929, 27.V, бр.8669.

1930.

792. Жив ли е ? – в."Зора", 1930, 26.XII, бр.3446.
*То е свещеният огън на българската славянска мощ и култура, запален през "Симеоновските дни" в Преслав на 31.X.1929. Донесен в София, "живият огън" се внесе в храма на българското освобождение и в царския дворец. В храма биде невежествено загасен.

793. Македонските българи. – в."Мир", 1930, Ч. XII, бр.9123 и 9125 от 30.XII.

794. Словенство и словенщина. – в."Мир", 1931, 9.I. Извлечено из-дание на в."Мир" за 1930г. Чехословашко, стр. VII.

(1931)

795. Образование и живот. – в."Мир", 1931, 19.VIII, бр.9333.

796. Наш Уилсон. – сп."Заря", 1931, г.III, кн.3-4, стр.81-90 и кн.5-6, стр.151-165.
*Преди пресловутите 14 точки за мир от председателя на С.А.Щ.Удроу Уилсон в 1918 г. излезе в Цариград книжица : "L'Etoile de la Concorde. Conseil mondial perpétuel" /1917, П.изд.1918, 8°, 48 + 10 стр./ от българина Nicolas Dymcoff, писана в Макрикьой край Цариград на 1916/17 г., токо преди да се намеси Америка в първата световна война. Последните 10 страници са притурка от интервю на редактора на "Phare du Bosphore", с автора на книжицата, по първото нейно издание. Никола Димков е от с.Горно-Броди /Серско/, белгийски политехнически възпитаник, индустриялец в Цариград, бивши мироки съветник при Българската екзархия. Моята статия осветлява текста на книжицата и го дава в превод.

797. До нашия добър вестник. – в."Мир", 1931, 12.IX, бр.9353.
*Срв.тук бр. 45, 174, 508, 636, 675, 799.

798. Тъжби от нашия печат. – в."Мир", 1931, 12.X., бр.9377.

799. До българското студентство. – в."Зора", 1931, 19.X.,бр.3742.
*Отворено писмо по повод на студентско вълнение против проф. А.Цанков. Възразява ми печатно "за група студенти" Д.Цвятков в в."Пладне", бр.936, от 22.XII.1931 ; писано прилично.

1932.

799. Българско планинарство. – сп."Български турист", 1932, г. XXIV, кн.1, стр.2.
* Вж. тук бр. 548, 350.

800. Българинът пее. – сп."Родна песен", 1932,г.IV, кн.5,стр.2.
* Принос по покана на редакцията. Мотив : "Който пее, зло не мисли".

801. Между "Родопа" и "Родопи". – сп."Родопски преглед", 1932, г.Ш, кн. 6-7, стр.253-261.
* Вж.тук бр.816 и 818. Вст.стр.95-97. А.Страшимиров се поставя против "недомислието" Родопа. Страстно възклицава Ст.п.Василев в своето списание РР : "Родопи и пак Родопи, никога Родопа". Вж. тук бр. 166, 816

802. Любов за родна реч. – РР, 1932, г.V, кн.1, стр.3-9.
* Срв. тук бр. 154, 156, 166.

803. Скудобългари, или лихи български творци. – в."Мир", 1932, 8.X. бр.9674, и 15.X, бр.9680.
* Срв.тук бр. 804 и 808.

1933.

804. Скудобългари, или лихи български творци. – в."Мир", 1933. 11.Ш, бр.9800.
* Вж.тук.бр.803 и 808.

805. Още две думи за комплимента. – сп."Философски преглед", 1933, г.V, кн.4, стр.83-84.
* Към статия от Ст.Русчева : "Психологическият и социялният смисъл на комплимента", Вст.1932, кн.5, стр.439-445.

1934.

806. **Скудобългари,или лихи български творци. – в."Мир", 1934, 10.П, бр.10073.**
* Вж. тук бр. 805, 806.

807. **Паймакли – Красногор. – в."Красногор", 1934, г. II, 26. VII., бр. 17.**
* **Вестникът носи име, какъвто днешната интелигенция тъкмеше да постави вместо турското име Паймакли. От горе бяше поставено име "Смоляни". А това име е исторически изведено из името на съседното село Смилян.** Срв. тук бр. 839.

810. Тъга за българско. – в."Зора", 1934, 7.XI, бр.4608.

811. Пред обществен съд. – в."Зора", 1934, 20.XI, бр.4618.
Писмо за туряне край на лични и печатни обяснения с редактора на в."Щурец", който си позволи непристойна шега по повод на мое по закон освобождение от катедра в университета. /"Щурец", бр.93. от 22.IX.1934.: "Протест на професор А.Балан"/. Обещал бе честно да оправи грешката. Вместо това в."Щурец" бр.101. от 17.XI.1934. се връща пак към "протеста си", нещо прескача, друго извърта, за да остане в нищо невиновен. Моето писмо до "Зора" предава на обществен съд, да разреши тъжбата ми против редактора на "Щурец", защото : "1.той разполага с печатни пистолет, аз пък не ; 2. за своя хумор той бърка в людски гащи, аз пък не ; 3. в българския език аз се трудя, а той готовански гризе и си играе на шутош".

1935.

812. Прислугата не е платена. – в."Мир", 1935, 8.VII, бр.10490.
Против бакшиша в баните. Вж.тук бр.818.

1936.

813. Търновската кръщеница. – в."Мир", 1936, 2.V, бр.10735.
Кръщеницата е "Търновската конституция".

814. "Българска легенда за св.св.Кирил и Методи". – в."Зора", 1936, 24.V, бр.5069.
Чужда извадка из моя книга "Кирил и Методи" ; вж.тук бр.502. Преводът е от гръцки. (у мене)

815. Из записките ми в Цариград. – сп."Народен страж", г.XXIII, 1936, кн.13.и 14, стр.5.
Отнася се до екзарха Йосиф I. Изискано из ръкописа на "Книга за мене си", вж.тук бр. III."Общество", необнародвани.

1937.

816. Наука и човещина. – в."Литературен глас", 1937, г.IX, 17.II, бр.342, стр.1-2.
Отнася се до някои писателски похвати на професора Ст.Младенов.

817. Пред Паисиев день. – в."Мир", 1937, 24.IX, бр.1152.
Срв.тук бр.846.

1938.

818. Човекът и ковчегът. – в."Мир", 1938, 24.II, бр.11277.
Жертвува се "човекът" заради "ковчегът". Срв.тук бр.812.

819. Заблудата "Родопи". – в."Мир" 1938, 11.V, бр. 11338.
* По повод на „Родът куд [illegible] планинска област и същина [illegible] в."Мир" бр.
11359, от 7.VI.1938 : "Заблуда ли е географското име "Родопи". Предметът предизвика у нас дълга книжовна препирня : Кой от облицте "Родопа" /ед.ч./ и "Родопи" /мн.ч./ е истински и правилен български. Заблуда бе в препирнята да се извежда облик "Родопи" не книжовно-исторически и национално от множество бърда в географския строй на планината "Родопа" /срв."Европа"/. Заблудата се влачеше и от мнението, че географът е който ~~ремава~~ и филолози за името на един географски предмет. Вж.тук бр. ~~801 и 818~~. 803, 821.
(че „предмет" значи „име" е странно)

820
817. Ботев, Ботйов и Ботйов. – лист "Ботевски страници", 1938, 30.V. редактор М.Димитров.
*Препечатвано и в други Ботевски листове от същия редактор, /1939, 1940./

821
818. Заблуда и навик. – в."Мир", 1938, 1.VII, бр.11378.
*Друг отговор на П.Делирадев във по заблудата "Родопи", вж.тук бр.803 и 819. (в. „Мир")

822
819. Култура в Болград. /По случай на сто години на катедралата и осемдесет години на гимназията/ ; I.До нашето освобождение ; II.Петдесет години покъсно. – в."Мир", 1938, 29.X, бр.11476.
*Препечатано в лист "Българска Бесарабия" от 28.XI.1938, стр. 1-2. Вж. тук бр. 706.

3
820. Аз ли съм луд или ... – в."Мир", 1938, 17.XII, бр.11516.
*Тоя същи наслов е поставен от Борис Денев над негова илуструвана статия, в която забърква езикови детинщини в в."Слово" , 1939, 13.I, бр.4950. Срв.тук бр. 824. (Изкажъв хумор с)

4
821. Бръкнете подълбоко. – в."Мир", 1938, 30.XII, бр.11527.
*Подълбоко в управната система на "народното просвещение".
Нещо връзка с нова и бр. тук 823, 825, 826.

1939.

5
822. Кому да разправям. – в."Мир", 1939, 22.II, бр.11570.
*Наблюдения от среди с лица и случаи в администрацията, дето прозира недостатък от културно образование в нашата школа. Срв. тук бр. 824, 826

6
823. Система от въпроси. – в."Мир", 1939, 21.III, бр.11593.
*Загатва се за система от въпроси засегнати в бр.тук 824 Само Министерството на просветата издаде окръжно /№ 764 от 24.I.1939./, да се вземат мерки за повишение на родната езикова култура.

Per aspera ad astra!

824. Невежеството твори. – в."Мир", 1939, 31.V, бр.11648.
*Мои ценители ми издадоха свидетелство, че съм слаб по български език /съобщено с пощенска карта/. А ценителите са из онази маса против чието незнание трябва да се води обществена борба.

825. Вина и отговорност. – в."Мир", 1939, 10.XI, бр.11782.
*Критична бележка по повод на "Българска граматика" от Н.Костов. София, 1939.

1940.

826. Дирих отговорния. – в."Слово", 1940, 16.V, бр.5356.
*Диря кой е отговорният за невежествата в програми за български продукции, съставени от имена на композиции и композитори, писани по разни езици. Една грешка се е промъкнала и у мене, вж.тук бр.828.

827. Зрели незрели. – в."Слово", 1940, 23.V, бр.5362.
*Зрели по школски свидетелства, а незрели в собствено мислене и изказване и добра книжевна реч.

828. Искам прошка. – в."Слово", 1940, 27.V, бр.5364.
*Оправям своя грешка, как да се пише с латиница "синфония", вж.тук бр.826.

829. Родолюбие и култура. – в."Слово, 1940, 30.V, бр.5367.

830. 650 ! – в."Слово", 1940, 13.VI, бр.5378.
*По повод на анонимно изпратен печатен лист "Прослава към творците на българската свобода" ; в листа намерени над 650 езикови и правописни грешки.

831. Терминология. – в."Слово", 1940, 20.VI, бр.5383.
*Из един доклад в Академията на науките върху нашата граматична терминология. Гениален творец на термини е бил у нас Яким Груев. Слаб е у нас усетът за точност и за системна терминология.

832. До виждане ! – в."Слово", 1940, 11.VII, бр.5401.
*Новота на израза преведен от чужди образец ; по старобългарски "сбогом" ; по новобългароки "прощавайте" ; още поново "всичко хубаво". Казвам "до виждане" и на мои читатели, понеже вестникът няма вече място за мои приноси,

833. Неразбранщина. – в."Слово", 1940, 14.XI, бр.5504.
*Д.Бабев пише в в."Мир", 8.VIII.1940, критични бележки за моя българска граматика, от която "нищо не разбрал".

834. Единство или разединство? – в."Слово", 1940, 19.XII, бр.5534.
Дълги години се препирахме в борбата за разумен правопис : Дали ъ обединява българските говори или разединява българския правоговор. Днес българският език е застрашен от отчуждение и израждане.

835. Паисий клати глава. – в."Литературен глас", 1940, ..

1941.

836. Писмо до управата на "Дом на домашните прислужници". – лист "Вяра и дело", 1940-1941, г.I, бр.6 и 7.
Признание на благодатни грижи за млади прислужнички в празнични за тях дни. По отзив на своя прислужничка хваля делото и моля, да има край словесната поука и забава с народна музика и танци.

837. Българско именуване. – в."Слово", 1941, 20.III, бр.5607.
Уважителни мотиви в проект за "закон за наименованията и пр.". Некритични са способите за изпълнение на такава идея. Комисии за такива именувания не са гаранция за успех.

838. Дух и сила. – в."Мир", 1941, 26.IV, бр.12218.
Сказка извлечена из статия "Македония и България като дух и сила", вж.тук бр. Събитията на Балканския полуостров изобличават още веднаж сръбската заблуда относно до органичната връзка между България и Македония.

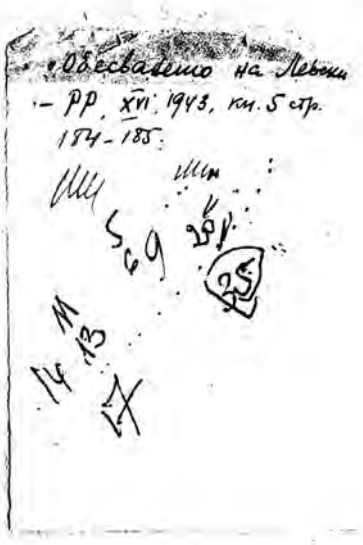
839. Целокупна България. – в."Мир", 1941, 7.VI, бр.12248.
Държиме ли всинца и всякога за "Целокупна България". Таково ще да е назначението на вестник "Целокупна България", основан в Скопие.

840. Четете, да знаете. – в."Мир", 1941, 5.VII, бр. 12270.
Учители по български език не следят внимателно що се пише за български език.

1942.

841. Закон за обществен яснопис. – в-"Мир", 1942, 2.II, бр.12441.
Под вид на проект за закон се предлага властно искание, да се пише ясно, както текст така и подпис. От тук се разбира важноот на обучение по краснопис.

842. Календарски разторг. – в."Зора", 1942, 3.VI, бр.6879.
Българската църква със стария си календар разтръгва народът от държавата в обществени и битови случаи.

Обесбаление на Левски
– РР, XVI, 1943, кн. 5 стр.
184-185.

845. Бюрократската хидра. – в."Зора", 1942, 15.VII, бр.6914.

1943.

846. Паисий клати глава. – в."Литературен глас", 1943, 23.IX. бр.562.
Паисий не одобрява прекалени и неверни величания на неговото дело.

1944.

847. Дух и сила. /Писмо до редакцията на "Целокупна България"/. – в."Целокупна България", Скопие, 1944, 4.I, бр.779.
Вместо текст на слово, казано в Скопие на 19.XII.1943, по случай на отваряне там на историко-филоложки факултет.

848. Велико призвание. – в."Зора", 1944, 21.IV, бр.7435.
Заради нашето освобождение от оковите на Ньойи дължиме признателност на Европа, от която имаме днешната си култура. Цензурата е изхвърлила място в статията, дето се отбелязва преценка на руски академици, че Русия е признателна на България за културна услуга от старо време.

1948.

849. В чест на българския език. – в."Отечествен фронт", 1948, 13.V. бр.1134.
Честуваме много събития, достойни за слава и почит в нашия обществен и държавен живот. Не заслужавали и българският език, да му се прави достойна чест обществено и книжевно ? Тряба да се стори нещо и за него – нещо таково, че в всякой български говор да тачиме творение на българския дух.

Per aspera ad astra!

II.

Книги и книжици /брошури/.

1902.

850
847. Нашите планинарски задачи. Сказка от проф.Ал.Теодоров, Издава Българското туристическо дружество, София, 1902, 16°, 46 стр. - "Туристска библиотека" № 3. */Извадка из списанието "Родина", ред. Т.Бъчваров, Вж. тук бр. 548.

851
848. "Български турист". Орган на Българското туристическо дружество Месечно списание, г.I, 1902 /от 15.Ш./ и год.П, 1903. Редактор.
*Вж. тук бр. 551.

1909.

852
849. "Летоструй", Календар на българите за 1909 година. Годишник на "Българска Матица". Издаден под редакцията на А.Теодоров-Балан от "Дружина Летоструй" в Цариград, в полза на Българска Матица. /Пловдив, 1909/, 8°, 320 стр. Ц.10 гроша /=2 лв./.
Пръв даде принос за „Българска матица" Хр. Г. Данов, като отпечата книгата даром; подари стойността на печата (над 1600 л.). - За „Летоструй 1909 книжевна България от Е. С-в (Странов) във Ф. „Отечество" (Солун) 1909, от 17.VI. бр. 34.

1910.

3
850. "Летоструй", календар на българите за 1910 година. Годишник на "Българска матица". Издаден под редакцията на А.Теодоров-Балан. Солун, 1910, 8°, 1 лст. + 320 стр. Ц.10 гроша.
Вж. тук бр. 849. Председател на "Българска матица" в Цариград е А.Наумов. Още няма устроен "книжовен отбор", та редакцията на втора годишнина е предоставена пак на "Дружина Летоструй", председател А. Теодоров-Балан. Срв. тук бр. 854.

1911.

4
851. "Летоструй", календар на българите за 1911 година. Годишник на "Българска матица". Издаден под редакцията на А.Теодоров-Балан. Солун, 1911, 8°, стр.320, Ц.10 гроша. (чисто книжовна съдържа)
Всяка страница носи долу и по една пословица или поговорка; така и за 1910 година. Към тая книга са приложени по два цветни репродукции: „Ръченица" от И. Мърквичка и „Софийски пазар" от А. Митов.

855.

1912.

855. "Що е култура", от проф. д-р В.Лексис, превод /с пояснения/ от немски. Притурка на "Летоструй" за 1912 година, Солун, 1912, 8°, 68 стр.

(Оригиналът в енциклопедията "Die Kultur der Gegenwart" , издавана от Paul Hinneberg ; част I. отдел 1. Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart, Berlin, 1906. - I. Das Wesen der Kultur, von Wilhelm Lexis ; crp.1-53. Преводът е снабден с текста със вложени от преводача разяснения за българския читател. Книгата не се намери в никоя софийска библиотека.

1915.

855а. Умъртвяване как да може всяка българска община, според условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишнина от смъртьта на българския праучител и просветител Св. Климента Охридски и хилядо години българска просвета на 27. юли 1916. година. София, 1915, 16°, стр.14. Издание на „Климентовския отбор" при Университета в София.

1916.

856. "Българска прослава на хилядо години от смъртьта на св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета", 916 - 27.юли - 1916.

Книжица,издадена от "Климентовски отбор" при Софийския университет. От продажбата ѝ се набираше фонд за вдигане паметник на св.Климента в София. Принципът беше : паметникът да напомня на всякой българин, че в него е вложена и негова лична лепта. Книжицата излезе в четири издания по 10,000 екземпляра. Изработена с илустрации по оригинали от А.Митов и с винетки /лозници/ в старобългарски стил от художника Х.К.Тачев. Разхарчи се в българските училища, при все че в учителството имаше противници на идеята и на принципа на паметника. Войната разтури "Климентовския отбор", който ръководеше работата /председатель А.Теодоров-Балан/ и попречи да се въздигне паметникът. Проектът бе възложен на художника Андрей Николов, тогава в Рим. На мястото уречено за паметник срещу Университета, остана само бронзова поменска плоча, архитектурно вградена,сред морава, с надпис : "Освети се това място за паметник свето Клименту Охридски по случай на 1000 години от смъртта му /916-1916/. Вж. тук бр.658.

1918.

857. Българи в югозападно Моравско. По Й. Ян Кайл. Осветлѣе от А.Теодоров-Балан. София, 1918, 8°.

Писано в 1917. Книжицата излезе и в преводи по френски и по немски ; срв. тук бр.676, 721.

Per aspera ad astra!

III.

Необнародвани Работи.

1883.

Полските жени и девейки. От Edv.Jelínek. Превод от чешки.

1910.

Сказка в Университета за "Българска матица". 23.V.1910.

1913.

Обнародвани късове от тайните договори.

Арбитраж - провала !
* Трябаше арбитраж на руския император да разрешава свадата между четири български и сръбска да бъде „неутрална зона" в Македония.

1916.

Довърши се ! 20.IX.1916.
* Обединението на народа в България, „западните покрайнини и Македония.

1918.

Български език и българско единство. Сказка казана в Скопие и Крушево, юли и август. 1918.

1920.

Някои внушения за реформи в българската стенография. Сказка четена в общо събрание на Студентското стенографско дружество при висшите учебни заведения в София. 17.XI.1920.

1934.

Обществени писма. Изпращани до министра на Вътрешните работи; от 10.юли 1934 г. нататък : I.Нова управа ; II.Власт и възпитание ; III.Отечество ; IV.Управни надзор ; V.Архивна служба ; VI.Чиновници ; назначения, служба, уволнения, до пенсия ; VII.Кого и как ще назначаваме ; VIII.Заплата ; IX.Образование и живот ; X.За Боровец /Чамкория.
По признание на сами министра, тия препоръчани до него писма не са му били предавани ; пропаднали, по вина на онова, който отварял официалната кореспонденция на министра.

1939.

1939.

"Изложба на българска реч". Сказка по Радио София. 1939.
Не се допаднала на персонала там. Затвори ми се път за други сказки по Радиото, което е самата"изложба".

1943.

"И аз бях свободен зидар".
Писано по повод на издадения закон за разтуряне на свободно-зидарските ложи в България. Прието за печат во в."Слово" ; върна ми се по цензурни съображения. Министърът разреши да се отпечата ; обаче вестникът не се пометна.

1946.

"Пуризмът на Богорова".
Статия, поискана от Дирекцията на печата /Министерство на информацията/ за юбилеен сборник "100-години български печат". Останала в набор, непечатана.

1948.

Нещо за дума "младеж" в обществена употреба.
Предложена на в."Отечествен фронт" ; отказана.

Един шие, друг разпаря.
Предложена на в."Изгрев" ; неугодила, върната.

1950.

~~Книга за мене си :~~ Александър Теодоров - Балан, учител и книжевен работник.
Книга за мене си.

Per aspera ad astra!

Д О Б А В К И

I. Пропуснати при описа.

1901.

544а
~~882~~. Найден Геров /поменик/.- "Летопис на Българското книжовно дружество", год.I. 1901, стр. 70-76.
Вж. тук бр. 21.

1903.

560а
~~859~~. За"името на Оряхово".- "Български турист", София, год.II. 1903., бр.3. стр.46 /разни вести/.

1909.

585а
~~868~~. Устав на "Българска матица". От името на временния отбор на "Българска матица", А.Теодоров-Балан, д-р ф., професор.- "Летоструй", год.I. 1909. стр.22-31.
Текст, обсъден и приет от събрание на членове на "Българска матица" в Цариград. А в 1910.г. събрание на матичари от всички клонове на "Българска матица" в Солун даде свършен образ на първичния временен устав ; текстът във бр. тук 585.

1910.

588а
~~861~~. "Българска матица" и Българската екзархия".- в."Отечество" Солун, 1910. бр. 30, 32, 36.

Списание "Духовна пробуда" настояваше, че няма нужда от някаква просветно-отопанска задруга "Българска матица" на българите в Македония ; задругата с таково значение е самата "Българска екзархия". Редакторът обличаваше и мене като деец за "Българска ~~нашя~~ матица" и в нейния годишник "Летоструй". Бранех се аз ; бранеше ме и "Отечество".

II. Издезли след описа.

1952.

- Известия на института за български език. Кн. 1, 1952, с. 276-286.

858
~~862~~. Българска фонетична терминология.- ~~БЕ год. 195 , стр.~~
Критика на тъждеименна студия от д-р С.Стойков, доцент, в годишник на Софийския университет , ист.-фил. фак., т. LXV, 1948/49, кн. 4, с. 48.

~~1950~~

859 ~~858~~. Видови превращения у нашия глагол.- ~~"Език и литература"~~, ~~София, год. 195 . кн. стр.~~ БЕ, год II, 1952, кн. 3-4, стр. 218-226.

По повод на статия от Н.Костов "Производни несвършени глагоди с двойни форми" в сп. "Език и литература", год. II. 1947. кн.2. стр. 38–46.

~~1951~~

864. Из недрата на българския правопис.- "Известия на Института за български език" при Б.А.Н., год.I. 1952. кн.1. стр. 121-146.

Назначено за дискусия по български правопис, уредена от Министерството на просвещението, Българската Академия на науките, Съюза на писателите. Там изнесена само част, по стенограма обнародвана в "Литературен фронт", София, год. , 1951 бр.

1953.

865. Творници при- и пре- /лексиколожки оглед/.- БЕ год.III. 1953. кн.2. стр. 138–146.

868. Из граматиката у Ботева /по текста на "Хаджи Димитър"/.- БЕ год.III. 1953. кн.1. стр.356–369.

867. "Утро" и нататъшни производства /думи, строй, значение, употреба/. - БЕ год.III. 1953. кн.3. стр.243–250.

868. Пробен отпечатък от "Речник на съвременния български книжовен език".- БЕ год.III. 1953. кн.3. стр.281–284.

Критичен отзив. Отпечатъкът е образец от български речник, който Институтът за български език при Б.А.Н. има да издаде ; образецът показва тълкувани думи от букви А,Б,В, във свитък от 64 стр. г.8°.

1954.

869. Българско склонение.- БЕ год. IV. 1951. кн.1. стр.40–61.

В дискусия : критика от проф.К.Мирчев, "По въпроса за склонението в български език", вст. стр.61–64. Други мнения при обсъждането предадени от В.Георгиева вст. стр. 104–105.

870. Нова българска граматика за всякого. Дял първи : за думите ; свезка първа : "Общо за думите".- София, издание на Българската Академия на науките, 1954. г. 8°. стр.120 + 1 лист. Ц.12 л.

"Отворено писмо на др.В.Червенков /до А.Пиронков/ от 28.февруари 1958.г. "отвори" бял свят на тая книга, жива погребана от лоша мълва.

Per aspera ad astra!

III. Необнародвани.Работи.

1950.

Записка до Председателя на "Комитет за Наука, Изкуство и Култура", да се създаде "орган за защита и покровителство на българския книжевен език".

В 1951.год. се основа от Българската Академия на науките при нейния "Институт за български език" орган на Института, списание "Български език".

1952.

Таен език "любянто".

"Таен" в смисъл на "условен", подведен под строева система скрит за други в едно езиково общество. Разкрива се системата на такъв български таен език, наречен по името "Люба" на девойчето, което му е творец от детинство. Принципът "за разбиране" на тоя ези от външно любопитство е бил свое време признат "гениален" от профе-сора Л.Милетич. Не намерих подобен принцип в никой от тайните езици у славяноките народи, нито у други.

Езикова култура.

Различавам : култура в език ; култура на език ; култура със език. Тая подирната е "изкуство с език" — езиково изкуство. А това изкуство се определя от четири страни : чистота на езика ; правилност на езика ; строй на ~~ваш~~ реч по тоя език ; мелодика на речта.

1954.

Граматични разногласия /разяснения и възражения/.

По повод на моя теория за българско склонение /вж. под II. погоре/ изпъкнаха някои важни разногласия между мене и други наши граматици. Първом разяснявам граматичните понятия и принципи : паде: относба ; категория ; логика и граматика ; аналитизъм ; архаизъм. После възразявам на схващания на някои наши облици /форми/ у имена и у глаголи.

Критика и самокритика.

Сам разкривам особности на "Нова българска граматика за всякого /вж. тук погоре бр.870/ и мои принципиални отношения към езика.

К р а й на книгописа.
1. IX. 1954.

=-=-=

I. I. II. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА

СЪДЪРЖАНИЕ [по цит. факсим. изд.: с. 227-362 *тук* и по наст. публ.: с. 363-431]

Към читателя / с. 17 / 363 (*тук и по-долу първата цифра посочва стр. от цит. факсим. изд.; втората – наст. изд.*)
Лични податки / с. 19 / 364
План на изданието / с. 21 / 364
Предговор / с. 22 / 365
Някои съкращения / с. 23 / 365

ЕЗИК:
Статии, бележки, оценки и вести / с. 25 / 366
Книги и книжици (брошури) / с. 64 / 386
Необнародвани работи / с. 71 / 389

КНИЖНИНА:
Статии, бележки, оценки и вести / с. 73 / 390
Книги / с. 102 / 405
Необнародвани работи / с. 105 / 406

ОБЩЕСТВО:
Статии: история; образование и култура;
народност, общественост, личност / с. 106 / 407
Книги и книжици (брошури) / с. 146 / 428
Необнародвани работи / с. 148 / 431

ДОБАВКИ / с. 360 / 430

КЪМ ЧИТАТЕЛЯ

Учих се, за да зная (1866-1878, 1879-1884), та да уча после други, които още не знаят. Станах учителъ в гимназия, между туй поддиректор на Народната библиотека в София, па началник на средното образование в Министерството на народното просвещение; после преподаватель във Висшия педагогически курс в София, бърже преименуван „Висше училище" (1889) и след това „Университет Св. Климент Охридски" (1904). Отстранен от Висшето училище, чийто първи ректор бях, изслужих четири заточенски години като директор на I. Девическа гимназия в София, изкарвайки през това време изпити за офицер във войската. Позован отново във Висшето училище, държах професорска катедра по българска и славянски литератури чак до 1934 г., с една пресеклица от близу петъ години. Поради една студентска политическа демонстрация, университетът биде от 3 януари 1907 г. затворен и всички професори прокудени. Прокудата си прекарах в служба при Българската Екзархия в Цариград и в щета на своето призвание. Напуснах катедрата по закон за пределна възраст.

От катедра поучавах в история на българска литература, в погледи въз други славянски литератури, а покрай това и по нужда в общо езикознание и български език. Тая поука предавах на слушатели, подготвени в нашенски образователни условия и при бедна българска обща книжнина по научните предмети. Под такъв образ е излизала моята поука и в книжевните ми работи.

Между занятия, каквито са ми надлежали в звания студент, учителъ, професор, аз съм се залисвал и с работи, предизвикани от трепети на нашия културен и обществен день. Извън поедри научни разправки и трудове, печатани в списания и в книги, ми се набра през това време и доста книжевен ситнеж, пръснат най-вече по вестници.

Добри мои читатели са намирали, че ще бъде полезно, да се приберe това вещество в някакво особно издание, достъпно всякога за поглед както в мое отношение към неща, налучени от филоложката мисълъ, или подрекнати от обществен случай, така и в мой начин на схващане и на изложение. А на моя рожден денъ ~~лани~~/ 27. [*Задраскано от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] октомври 1949 българска държава и високи научни институти, като ми честитиха деветдесетгодишнина, отличиха ме с признание на заслуга за българска наука и просвета. Ето от такова внушение на читатели и оценение на правителство и наука произлиза сега сбирка от мои работи, която нарекох „Български записи с език, книжнина и общество".

Работил съм седем десетилетия прилежно и неотменно, по чест и по съвест, с любов към истина и към правда, съобразно с равнището на съвременното мене състояние на филоложкото знание и на българското образование. Работил съм в ограничената област на български език и свързан с него правопис и на българска книжнина; отразил съм в труда си над такива предмети що и как се е мислило по тях, разбирало и чувствувало на времето у нас. А онова време е обществено и културно свързано със сегашното, е нему предходник. Поуката си от катедра и във обществена стъгда съм водил пред слушатели и читатели по кличка: „не от върховете, но към върховете!".

Per aspera ad astra!

Преживях епохи в развоя на избраната си наука; преживях и всички перипетии в развоя и устройството на новата българска държава от самото й начало; па прекарах и лично свой развой в разбиране на нещата изобщо, на българския духовен живот в частност, и в явни отношения към тоя живот. Блянът ми е бил: добър и полезен член на общество и народ, искрен радетелъ за българска просвета и напредък; борец за народностно устройство на българския книжевен език и на разумен за него правопис. Белези от всичко това личат в течението на моя труд и дела.

Сбирката „Български записи" поставя читателя си пред въпроси, каквито и днес може да занимават наблюдателя на движението в нашите език, книжнина и общество. ~~*Днес по тия въпроси се мисли и решева въз основа на знания, умножени и всякак проверени; на разбирания и схващания от време по-напреднало, осъмнявано от нова светлина, проникнато от порива, повече благодатни за цялото човечество.*~~

~~*Тук е уместно да добавя, че не съм ХХХ, да- ХХХ*~~ [*Задраскано от А. Т.-Б. Текстът е повреден. – Бел. на ред.*]

ЛИЧНИ ПОДАТКИ

Александър Теодоров-Балан [*Тук и навсякъде по-долу подчертаванията в текста на А. Т.-Б. са направени от него на машина и на ръка. – Бел. на ред.*], *15(~~-27~~) Х.1859, в с. Кубей (тогава руска Бесарабия). Учил: основно училище в Кубей; Высшее бессарабско-болгарское центральное училище в с. Комрат; гимназия (Scoala centrala) в Болград (ромънска [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] Бесарабия); университет в Прага и в Лайпциг. Свършил учение по славянска филология в Прага, 1884, philosophiae doctor. Служил: секретарь на Софийския съдебен съвет, 1878; помощник на секретарь в Софийския апелативен съд, 1878/79; учитель в Софийска мъж. класическа гимназия, 1884/85; поддиректор на Соф. Народна библиотека, 1885/86; учитель в Пловдивската мъжка реална гимназия, 1886/87; началник на отделение за средното образование в Министерството на народното просвещение, 1887/88; учитель в Соф. мъжка класическа гимназия, 1888; самоволен войник в I. пеши соф. полк, 1888; учитель в Соф. мъжка класическа гимназия, 1888/90, в същото време извънреден преподаватель в новоотворения Висши педагогически курс, на чийто съвет е председатель; 1890 г курсът преименуван Висше училище, на което е избран ректор; и.д. директор на I. Соф. девическа гимназия, 1890/93;редовен преподаватель, после редовен професор по българска и славянски литератури във Висшето училище, от 1904 г преименувано Университет „Св. Климент Охридски", 1893/1907;поради затваряне на Университета главен секретарь на Българската екзархия, 1907/09, и пак в 1911/12; продължава службата редовен професор в Университета, 1910/11, 1912 до 1934. По пределна възраст освободен. Бил е втори пътъ [*Последната буква е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] ректор на Висшето училище, 1896/97; ректор на Университета 1902/03, и два пъти декан на историко-филоложкия факултет, 1899/1900 и 1904/05. (*Вж: Алманах* на Софийския Университет, 1888-1928.– София, 1929, с. 13-14 ; 2 изд. – 1940, с. 39).

Редовен член на Българското книжевно дружество в София от 1884. В 1911. г. дружеството преименувано Българска академия на науките; там редовен член, от 1945 г академик. Удостоен със сребърен медал за наука и изкуство, 1920; звание honoris causa doctor на Софийския университет, 1939; златен медал за наука и изкуство, 1949; лауреат на Димитровска награда за наука и изкуство първа степен, 1950. Почетен член на Българска седянка в Прага; почетен председатель на Българско туристическо дружество; почетен член на свободнозидарската велика ложа в България.

Родословие: баща Стоян, деда Мартин, прадеда Стоян, по прякор Балан (от ***Бял-ан*** – *срв.:* Злат-ан), негов чича Тодор, „бежанари" от Сливен. Майка: Мария, неин баща Панайот Мумджоглу Грекул, Грекулов, после Греков, „бежанар" от Станимака (= Асеновград). Братя: генерал от пехотата Георги Тодоров (1); Мартин Теодоров (3), юрист, бивши кмет на София; Атанас Теодоров (5) доктор по медицина, изслужил професор по съдебна медицина в Софийския университет; Михаил Теодоров-Балански (6), машинен инженер, загинал от бомбардировка на София в 1944; сестра: Екатерина (4). Съпруга: Юлия, по баща Gressot, френкиня [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Синове: Милко Балан (1), доктор по медицина, професор по анатомия в Софийския университет, рентгенолог; Владимир Балан (4), машинен инженер, авиатор, капитан о.з., загинал в революцията [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] от 1944 г.; Станислав Балан (5), юрист; дъщери: Любица (2), Зорка (3), Надежда (6), Мара (7).

Именувания (презимена) по документи: А. Мартинов, в Кубей; А. Феодоров, в Комрат; A. Theodorof, в Болград; A. Theodorov, в Прага и Лайпциг; А. Теодоров, в София и Пловдив. Със заповедъ [*Последната буква е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] от Министерството на просвещението N 4531 от 1.XI.1920 установено официално именуване Александър Теодоров-Балан. Печатните работи подписвани и надписвани: А. Теодоров (съкратено А. Т.); А. Балан; А. Теодоров-Балан (съкратено А. Т.-Балан, А. Т.-Б.); скрито: П. Д. Атебе (= проф. д-р А.Т.-Б.); А. Нанай; -Ь. Неподписани: няколко работи редакторски; някои статии, излезли в Цариград и в Солун – [*Препинателният знак въведен от ред. – Бел. на ред.*] екзархийския вестник *„Вести"* не влизат в книгописа.

ПЛАН НА ИЗДАНИЕТО

Сбирката „Български записи с език, книжнина и общество" прави четири книги.

Първа книга е: **I. Книгопис (лична библиография)** [*Подчертаното тук и по-долу – от ред. – Бел. на ред.*]. След обичайните думи и вести за пристъп към изданието тя обнима пълен списък на всички писани от мене (и преведени) [*Последната дума е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] малки и поголеми [*При А. Т.-Б. така.*

– Бел. на ред.] работи и книги, разместени в три отдела: **Език**, **Книжнина, Общество**. Редът на работите във всякой отдел върви по години (хроноложки) [*Скобите около последната дума е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*], дето тряба и по дати; и за да бъде книгописът смислено [*Последната дума е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] ясен, правят се към някои от работите бележки, които разкриват обстоятелствата относно до появата им, до предмета и до връзки с общество, или е [*Последният предлог е задраскан от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] заради [*Последната дума е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] някоя особна целъ.

Следните три книги са: **II. Език**, **III. Книжнина**, **IV. Общество**. Всяка от тях съдържа цели текстове от пробрани малки статии, оценки и вести, излезли във вестници или списания, и кратки извадки из по-значителни статии и книги, за показ на техния предмет и на гледището, от което се разяснява предметът [*Последните две букви са надебелени от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] или каквото авторът има за него. Текстовете и извадките възпроизвеждат оригинали без какви-да било промени в съдържанието и в изказа, отразяващи възгледи, език и слог на автора от времето, когато са били съчинени; не са промени оправки в тях на грешки или блезни, станали при печатане. Под всякой текст се сочи броят в Книгописа, под който е там именуван или описан, както и страниците в оригинала, ако е извадка от книга. Съставът от текстове или извадки в тия три книги върви под наслови на отдели или части, каквито може да се отличават в областите на език, книжнина и общество.

В отделите за език или за книжнина ще се срещне някоя статия, която еднакво може да се отнесе и към отдела общество, както може да се случи и обратно; все имаме работа с общество и в език, и в книжнина. Последната от книгите дава в края си списък на ония български думи и граматични термини, които съм в свои работи изнесъл изцяло нови („сътворени", „изковани"), или обновени, или пък взети направо из народни извори, с означение на влезлите вече в книжевен обиход и на близките до таково признание. Покрай думите стоят и някои съчетания от думи („съставни думи", „изрази"), производства на думи и синтаксови везби, препоръчвени за прием, а още неуважени.

София, 19 април 1950

ПРЕДГОВОР към „*К Н И Г О П И С*"

Сетих се за книгопис на моите работи, едвам когато към края на моята служба в Университета. Студенти и читатели ми откриха, че струва да се събере тая разпеляна поука на едно място, за сгода и полза на любители на въпроси, задявани и разправяни от един дългогодишен учитель и книжевник.

Наистина, отбелязвал съм си от време до време, де и кога е излязло пред общеото нещо от мене книжевно изработено, или пък съм си запазвал отпечатък или екземпляр от текста му; ала такава „архива" не можеше да има черти, ни притезание за някакъв ред, ни значение. Трябаше да се случи откритието, речено *тук по-горе*, та да преобразя купчината бележки и екземпляри от начасливо внимание в пълен и строен лични книгопис (библиография). И полека-лека то стана, като се издири всичко по вестници, списания и друг вид издания, описа се колкото е нужно библиографски и се среди хроноложки. Възможно е, да е било нещо – и то незначително – забравено, или несъгледано. Изпуснати са *тук* неподписвани работи, излезли във вестник *„Вести"* в Цариград; не са нумерувани „необнародвани работи". [*Последното изречение на А. Т.-Б. е добавено от него на ръка. – Бел. на ред.*]

Тая работа биде подхванатa с голяма любезност и охота от неколцина мои студенти и студентки под ръководство на Александра Бурмов. Дължа им *тук* за тоя основни труд от добра воля приятелска благодарност. Те събраха градивото до 1938 г.; продължението и допълнението [*Последните две думи на А. Т.-Б. са добавени от него на ръка. – Бел. на ред.*] до края мина в други ръце.

В 1949 година, по случай на деветдесета моя година от рождение и седемдесета от опити в книжевност, Българският библиографски институт в София даде знак за честуване на моето научно и просветно дело. От своя страна той спря поглед върху личната моя библиография. Идеята на Института, покровителствувана и от Комитета за наука, изкуства и култура, ми биде писмено съобщена. Около нея последуваха съвещания за подробности. И благодарение на изявената готовност от страна на КНИК за изпълнение на идеята, ББИ възложи на отредено от него лице, да дотъкми пораншното градиво, да го провери, па на цялото да се даде свършен облик за издание. За мене не можеше да има друга поголяма радост от таково оценение и благоволение, за което остаям дълбоко благодарен и неотменно признателен. Под това чувство ме обне желание, да повися качеството на личния мой „книгопис", като го направя по възможност жив и разбран, с бележки към отделни бройки. Бележките се XXX [*Текстът ~~XXX~~ на А. Т.-Б. повреден. – Бел. на ред.*]

София, 22 юни 1950 **А. Теодоров-Балан**

НЯКОИ СЪКРАЩЕНИЯ

БЕ = *„Български език"* (Орган на Института за български език при Българската академия на науките. Основано в 1951 г.) [*Този първи запис от свода е написан от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]
БП = *„Български преглед"* (Голямо месечно списание за наука, литература и обществен живот, уреждано и издавано от дружество Общи труд, София. Основано в 1893 г. (*Вж:* N 17 *тук* [*Бел. в скоби е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*])
БР = *„Българска реч"* (Малко месечно списание, уреждано от, С. Аргиров, С. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, София. Основано в 1921 г. (*Вж:* N 79 *тук*)
БС = *„Българска сбирка"* (Месечно списание, уреждано от С. С. Бобчев, София. Основано в 1894 г.)

Per aspera ad astra!

ПС = *„Периодическо списание"* (на Българското книжовно дружество. Списанието основано в 1870 г., в Браила, продължено от 1882 г., в София)
РР = *„Родна реч"* (Уредници [*Думата е въведена от А. Т.-Б. на ръка над задрасканата от него и написана на машина:* Редактори. – *Бел. на ред.*] проф. С. Младенов и С. п. Василев. Основано в Казанлък, 1927 г., продължено в София)
УВ = *„Учителски вестник"* (Орган на Съюза на учителите от средните училища в България, основан в София в 1903 г. [*Бел. в скоби след думите:* Съюза на *са въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*])
УП = *„Училищен преглед"* (Орган на Министерството на народното просвещение. Основано в София, 1901 г.)

N = брой
бюл. = бюлетин
в. = вестник
вж. = виж
вст. = все там
г. = година ; годишнина
кн. = книга
N = книга ; книжка
сп. = списание
ст. = статия
срв. = сравни
с. = страница
Ц. = цена

ЕЗИК

I.

Статии, бележки, оценки и вести

1881

1-3 / 1. „Български речник" от Ивана А. Богоров [Български речник : Събрание сичките наши думи, посрещнати с френски и изтълкувани дълго и широко български : Кн. 1-2 / Иван Андреев Богоров. – Русе : образователня Славянин, 1881. Кн. 1 : А – Градство. – 64 с. ; Кн. 2 : Град – Зимание. – с. 65-128]. Филологическа студия. // *Наука* (Пловдив), 1, 1881, N 9, с. 696-715 ; 1882, N 10, с. 783-784 ; NN 11-12, с. 874-885.

* Речникът е [*Поставен е от А. Т.-Б. на ръка коректорски знак за вставка, препращащ към гърба на предходната стр. на ръкоп., на която на ръка е написано:* „събрание сичките наши думи, посрещнати с френски и истълкувани дълго и широко български". Книжка първа А-Г. – *Бел. на ред.*] ~~само първа свезка~~ [*Задраскано от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]. – Русе, 1881. – г. 8^0, св. I, 64 с.

Студията съдържа: I. Речник от словарска страна ; II. Речник от страна лексикологическа ; III. Речник от страна лексикографическа ; IV. Речник от страна общограматическа.

Писано в Прага. Езикът е начална фаза от мое тежнение за книжевно устройство на езика и на личен слог (*вж:* N 2 *тук*). Тежнението бива : предпочитание на народно, ако ще би и говорско (диалектично) ; ритмично движение ; благозвучно съчетание. Проф. Дринов нарече тоя език „изкълчен". За народна стихия в книжевния език се борят у нас през ония години Спиро Гулабчев от Охрид, Петко Кольов Гъбъов от с. Конопчие, (и двамата учили в Русия), всякой по свой начин и разбиране. Това е някакъв отпор, възбуден от силно течение на руска и друга чужда струя в езика след Освобождението. Тогава е върло настроен и Богоров.

Срв.: NN 309, 316 *тук*.

1882

4 / 2. Принос към въпроса за българските носовки. // *ПС* (София), 1, 1882, N 3, с. 142-145.

Писано в Прага, по градиво от говор на браниговец (*вж:* N 7). Езикът ми минува вече в друга фаза, която трае до 1890 г.

Вж: N 16 *тук*.

1883

5-6 / 3. За звука „Ь" в новобългарския език. // *ПС* (София), 1, 1883, N 4, с. 106-132 ; N 5, с. 19-44.

* Писано в Лайпциг за докторат в Прага (1883). Превод от чешки първопис : O zvuku „Ь" v nove bulharštině, с някои нови забележки под черта. Преводът пратен в Министерството на народното просвещение в София от мене, негов стипендиант (1880-1882). От тук пък ръкописът предаден (от д-ра Иречек) в редакцията на *ПС.* В 1884 г. общо събрание на Българско книжовно дружество ме избра за редовен член.

Същината на дисертацията е да докаже по български говори, как и в новия български език съществува учленение на гласка равна на старобългарската гласка Ь : твърдо „Ь", и XXX [Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка и не се чете. – Бел. на ред.*] насреща меко „Ь". От днешно езикословско становище доказателството би се изкарало по съвсем друга метода.

7 / 4. [*Рец. за кн.:* Mluvnice jazyka bulharskeho. Napsal Jan Wagner, byv. Profesor pr1 bulharskem gymnasiu v Plovdive. Druhe rozionozene vidany. – V Praze, 1884] : I. Дял теоретически, с. 9-87 ; II. Дял практически : 1. Разговори българско-чешки, с. 91-99 ; 2. Четмо, с. 100-130 ; 3. Словарче бълг.-чешко, с. 133-181 ; 4. Словарче чешко-българско, с. 185-211. // *ПС* (София), 1883, 1, N 6, с. 153-165.

* Писано в Липиска, 1883.

Кн. има и 2. изд.

Вагнер е бил учител в Пловдивската мъжка гимназия. Преди 2. изд. на неговата граматика, излизаха в Прага литографски листове [*Нечетлив израз на А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] от моя Bulharska mluvnica [*Нечетлив израз на А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] [От „Вагнер" *текстът на А. Т.-Б. е написан на ръка. – Бел. на ред.*].

Срв.: тук в отдела „Език : Необнародвани работи", 1881.

1885

8 / 5. Старият български език и новобългарските наречия. // *ПС* (София), 4, 1885, N 14, с. 256-271.

* Писано за сказка на литературна вечеринка от Българското книжовно дружество на 7.IV.1885, за помен на 1000-год. от смъртта на Св. Методия. Вечеринката не стана.

9 / 6. Към звука „Ь” в новобългарския език. // *ПС* (София), 4, 1885, N 15, с. 344-350.
* Допълнение към N 3 *тук*.

10 / 7. Един принос към Височкия говор. // *ПС* (София), 1885, N 15, с. 401-410.
* Допълня N 2 *тук*.

11 / 8. Ние спрямо езика си. // *ПС* (София), 4, 1885, N 18, с. 455-461.
* Писано в Липиска за седмичен [*Последната дума е написана на ръка от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] в. *„Балкан”* (София) / ред. А. Молчанов, русин) и излязло там в N 37, 3.IX.1883 ; N 38, 9.IX.1883 под наслов „По открит повод” [*От* „под” *текстът на А. Т.-Б. е написан на ръка. – Бел. на ред.*]. Заради целта си препечатано *тук*. *„Балкан”* скоро спря да излиза.

1886

12 / 9. Западните български говори. Бележки. // *ПС* (София), 5, 1886, N 19-20, с. 146-213.
* Бележките правени в Трън, по случай на поход там като опълченец няколко деня преди да обяви Сърбия война на България. Статията се простира и във говорите в Цариброд, Пирот, Зайчар. Има отделен отпечатък, 68 с.

13 / 10. Бележка [Към статията от К. А. Шапкарев „Две думи върху носовното произношение на ѫ и Ѧ в българското наречие”]. // *ПС* (София), 5, 1886, NN 19-20, с. 258.

1887

14 / 11. Неуспехът по български език в нашите училища. // *ПС* (София), 5, 1887, NN 21-22, с. 500-522.
* Писано в Пловдив. Първа по рода си, статията възбуди недоволства в учителски средини. Даде им израз д-р Ара д’ Абул в статия „По повод на статията „Неуспехът по български език в нашите училища” (в *ПС*, N 21-22, с. 500-522)”. // *ПС* (София), 1888, 6, N 27, с. 373-378, с укори и за езика на А. Теодоров ; а думата „неуспех”, от мене първом поставена, и проникна в книжнината.
Вж: NN 14, 240, 242, 285 *тук*.

1888

15 / 12. Към възгледа за нашите филолози. // *ПС* (София), 5, 1888, NN 23-24, с. 907-922.
* Критични възражения по статията „Нашите филолози” от д-р Ара д’ Абул. // *ПС* (София), 5, 1887, NN 21-22, с. 526-533. Авторът Ара д’ Абул (*тур.*: „Ара да бул” = „търси и намери”) е Ив. Пеев-Плачков.
Срв.: N 11 *тук*.

16-17 / 13. По повод на статията „Членът в българския език”. // *ПС* (София), 5, 1888, NN 21-22, с. 305-331 ; 6, 1888, NN 25-26, с. 207-225.
* Критика на статията от Л. Милетич. Той възрази с антикритика : „Към статията „Членът в българския език”. (Отговор Госп. А. Теодорову по повод на книжовната му бел. в сп. *ПС* (София), 5, 1888, NN 25-26, с. 207-225) ; *ПС* (София), 6, 1888, N 27, с. 378-410. Проф. Б. Цонев се изрази за тази полемика, че е първа у нас между двама филолози : тя се е оказала полезна, когато Милетич обработи предмета от своята статия в дисертация за докторат „O članu u bugarskom jeziku” (Zagreb, 1889). На антикритиката А. Теодоров се обади само в студията N 15 *тук* с една забележка, дето характеризува целия „отговор” на Милетича : *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 273-274).

1889

18 / 14. Неуспехът по български език в нашите училища. // *ПС* (София), 6, 1889, NN 28-30, с. 550-570.
* Писано в София, допълня N 11 *тук*. Потвърдява съжденията, основани върху граматични ръководства и ученишки писмени работи с критика на още фактове и наблюдения по две нови граматики. По същия предмет писа и С. Аргиров.

1890

19-20 / 15. Към историята на българския език. Българският книжовен език и правопис. // *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 242-286 ; N 34, с. 511-541.
* Студия, излязла из лекции във Висшето училище ; спряна, изоставена. Излязлата част бе предложена на редакцията на *„Сборник за народни умотворения, наука и книжнина”* при Министерството на народното просвещение. Редакторът даде да разбера, че не му е угодна. За да не пропадне изработеното го дадох в *ПС* (София) ; там остана без завършек, понеже бидох отстранен от Висшето училище.
Срв.: N 17 *тук*.
Езикът ми ХХХ [*Нечетлив израз на А. Т.-Б., въведен от него на ръка. – Бел. на ред.*] прави слог (*вж:* N 2 *тук*).

1891

21 / 16. [*Рец. за кн.:*] Тетрадка с речник на думите, които имат в корена и в наставките си (суфиксите) буква ѣ съставен по Миклошича, Востокова и други слависти от : Д. Мишев. – Пловдив, 1869. – 4^0. [Мишев, Димитър. Тетрадка с речник на думите, които имат в кореня и наставките си (суфиксите) буквата ѣ / Състав. по Миклошича [Франц Миклошич (1813-1891)], Востокова [Александр Христофорович Востоков (1781-1864)] и др. слависти / Димитър Мишев. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1889. – Ц. от 0.05 лв до 0.20 лв. спорти броя листове.] // *ПС* (София), 7, 1891, N 36, с. 977-987.
* Критика.

1893

22 / 17. Кой е крив за правописния въпрос ?. // *БП* (София), 1, 1893, N 1, с. 33-52.
* Тая статия си спомня за изоставената студия (*вж:* N 15 *тук*), за да покаже, че сега повдигнатият от една „филологическа комисия” при Министерството на народното просвещение въпрос е момент от дълго историческо движение, а не прищявка на някаква „комисия” или „министерство”. Новото за въпроса е, че министър Г. Живков пристоя, да се създаде дружество „Общи труд” главно от професори в университета, на което министерството обезпечи парична помощ за издръжка през една година (докле да се издържа само) на месечно сп. за „наука, литература и обществен живот” под име *„Бълг. преглед”* [*Названието на период. изд. тук е дадено от А. Т.-Б. в разредка. – Бел. на ред.*], а то да поведе и изкара борба за единен, научно и разумно начертан български правопис.
„Бълг. преглед” излиза шест години и спря поради недостатъчна обществена подръжка. Редовно всеки месец сп. излизаше

в обйем [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] от 10-12 (и повече) печатни коли и в поголемия дял от своето съдържание правеше критика. През него се бореше „филологическата комисия" против всякакви правописни предразсъдъци, навици, страсти, па и козни. Може би тая борба предрече неговата гибель. А сп. *„Бълг. преглед"* не бяхме имали, нито му се яви заместник. То бе метеор от небето на българската култура. Обществено го наричаха „професорското списание". От 1902 г. Ив. Н. Гюзелев предприе (по образеца на *БП*) свое сп. *„Задружен труд"* ; ала и то не издържа повече от пет години с твърде малко критика. Име *„Бълг. преглед"* даде на свое сп. в 1932 г. С. Романски ; ала за друго съдържание филоложко ; не издържа и то повече от две години. Редакцията на „професорския" *„Бълг. преглед"* водеха от книжка до книжка Ив. Георгов, Д. Матов, Л. Милетич, А. Теодоров-Балан, Б. Цонев и Ив. Д. Шишманов [*Последното изречение на А. Т.-Б. е добавено от него на ръка*. *– Бел. на ред.*].

23 / 18. [*Отз. за кн.:* Ръководство за правилното произношение и прочит на френцуский език / Съст. Анастасия д-р Желяскова. – 2. прераб. и доп. изд. – Варна, 1892. – 8⁰. 80 с. + 2 л. Ц. 70 ст.]. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 156-157.
* Отзив.

24 / 19. Етимологическото употребяване на Ѣ, Ъ, Ь, Ж, Ѫ в днешния български език – литературно наречие : Лекция, държана на 9 и 10 апр. в Старозагорския пунктов учителски съвет от Ив. Кравков. – Шумен, 1892. – 8⁰. 39 с. Ц. 40 ст. // *БП* (София), 1, 1893, N 4, с. 137-141.
* Критика.

1895

25 / 20. Мненията по правописния проект на първата филологическа комисия в българския печат затихнаха. // *БП* (София), 2, 1895, N 4-5, с. 323-324.
* Преди тая статия стои в същата книга на *БП*, с. 321-323 друга, „Новата правописна комисия", погрешно означена с инициали А. Т, тя е от Л. М(илетич), който оправи грешката в N 6, с. 157.

26-27 / 21. [*Отз. за:* Рѣчник на блъгарскый языкъ : Съ тлъкувание рѣчиты на блъгарскы и русскы : Ч. 1 : А-Д / Събралъ, нарядилъ и на свѣтъ изважда Найден Геров. Частъ пръвъ А-Д. – Пловдив : Съгласие, 1895. – 8⁰. LVI, 398 с.]. // *БП* (София), 2, 1895, N 6, с. 109-111 ; N 8, с. 116-120.
* Отзив.

28 / 22. „Йотата". // *БП* (София), 2, 1895, N 6, с. 158-160.
Буква „і", приложена в правописната система на „филологическата комисия", възбуди най-яростен обществен отпор, *тук* N 17.

29 / 23. [*Отз. за кн.:* Jespersen, Otto, Ph. Dr. Progress in Language, with special reference to English. – London, 1894. – XII + 370 p.]. // *БП* (София), 2, 1895, N 7, с. 140-141.
* Вест.

1896

30 / 24. [*Отз. за кн.:* Карагюлев, К. Ръководство по правописа на българския език : Ч. I. Звукословни и етимологически бележки / Съст. учитель по български език в Казанлъшкото държавно педагогическо училище. – Казанлък, 1896. – 8⁰. 78 + IV + II с., Ц. 1 лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 140-141.
* Отзив.

1897

31 / 25. [*Рец. за кн.:* Бакалов, И. Д. Църковен Славянобългарски речник / Съст. по речниците на В. Смарагдова, В. Михайловский, П. Солярский, Т. Василиев и др. – Севлиево, 1897. – 8⁰. 252 с. + 2 к. Ц. 3 лв.]. // *БП* (София), 4, 1897, N 9, с. 121-125.
* Критика.

1899

32-33 / 26. Нова уредба на българския правопис. // *БП* (София), 5, 1899, N 5, с. 152-156 ; N 6, с. 138-147.
* Критика. Починът взет от министра на просвещението Т. Иванчев, изкаран от министра И. Вазов.
Вж: N 27 *тук* ; *срв.:* N 646 *тук*.

34 / 27. Новото упътване за общ правопис. // *БП* (София), 5, 1899, N 8, с. 135-139.
* *Вж:* N 26 *тук*, на който е допълнение.

35 / 28. Добавка [към оценка от П[етко] К[ол]. Гъбьов на „Упътване за общо правописание" от Министерството на народното просвещение]. // *ПС* (София), 9, 1899, N 58, с. 658-659]. // *ПС* (София), 11 [*При А. Т.-Б.* – 9. *– Бел. на ред.*], 1899, N 58, с. 659-660.
Срв: N 27 *тук*.

36 / 29. Синтактичен ситнеж. // *УП* (София), 4, 1899, NN 7-8, с. 890-906.
* Опит за ново определение на „изречение".
Вж: N [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

37 / 30. Термини – потекло на думи – Изрази (Езикова браница). // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 663-667.
Срв.: тук „Език", 3, 1939.

1900

38 / 31. Един момент от благозвучие в българския книжовен език. // *УП* (София), 5, 1900, N 3, с. 291-303.
* То е тъй наречената „ятева сричка" в думи както „голям – големи сняг – снежен".
Срв.: N 239 *тук*.

1904

39 / 32. Слог и говор. // *УП* (София), 9, 1904, N 4, с. 395-425.
* Нещо из стилистиката и калилогията (правоговор).
Срв.: N 194 *тук*.

40 / 33. На моите критикари. // *Пръпорец* (София), 6, N 93, 3 апр. 1904.
* Подлистник. Отговор на критика от „Нефилолог" (= А. Протич?) в *Пръпорец*, N 90, 20.III.1904. Езикът на отговора е натъкмен по езика на критикаря, за да се убеди, че мога и като него да пиша „български" [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка. – Бел. на ред.*]. Моят език и слог се отклоняват от небългарещини в езика и слога на вестникари и подобни тям книжевници.
Срв.: N 141 *тук*.

41 / 34. Един особит звук в родопското наречие. // *ПС* (София), 15, 1904, N 65, с. 544-576.
* То е звукът означаван различно, слушан в думи като „коща" = къща (*срв.:* N 35 *тук*). Има отделен отпечатък, 1905, 33 с.

42 / 35. Родопското наречие (Име и положение между източното и западното). – Харьков, 1905. – 8^0. с. 111-127.
* Извадка из „Сборник статей по славяноведенію, посвященный, профессору М. С. Дринову", по случай на негов юбилей.
Вж: N 541 *тук*.

1906

43 / 36. Кой разваля езика?. // *Денъ* (София), 3, N 803, 26 март 1906.
* Отзив против статия в сп. *Задружен труд* (София), 1, 1902, 346-352 : „Непростителна игра с българския книжовен език". Статията е от редактора на сп. И. Гюзелев. Без да ме именува, изрежда укорно няколко думи, от мене употребяни в приноси в *ПС*. А вместо доказателства за „непростителна игра" в статията изпъква идея за създаване и устройство на дружество и на орган за защита на книжевния език и правопис. За същото пък ратувам аз и до сега.
Вж: N 79 *тук* ; *срв.:* NN 139, 256 *тук*.

1910

44 / 37. Кърнопис. // *Пръпорец* (София), 13, N 215, 26 авг. 1910.
* Противуполага се на дума и дело „правопис" (у проф. Младенов „кривопис"), ~~за да изтъкне в него недостатъци~~ [*Последното изречение на А. Т.-Б. е задраскано от него на ръка. – Бел. на ред.*] то е XXX писане на думи за някои деяния както и-р, м-р, н-к, у-лка, у-ще – писана без нужда XXX, скъпцано, укърнено [*Последното изречение е добавено от А. Т.-Б. на ръка, текстът е повреден* и на места не се чете. – *Бел. на ред.*]

45 / 38. Убийство с „хала" от София. // *Пръпорец* (София), 13, N 272, 18 окт. 1910.
* Софийската община наложи с обществена сграда наречена „хали" дума немска, която убива българската „хала". Не помни напротив „хали" съставна дума „покрит пазар", а можеше да се поднови старинската българска дума „тръжница" (*срв.:* търг, търгувам).
Срв.: N 233 *тук*.

46 / 39. Чуждици и своици. // *Пръпорец* (София), 13, N 289, 5 ноем. 1910.
Срв.: NN 60, 69, 99, 147, 198, 211 *тук*.

47-48 / 40. Две думи за нашият език. // *БС* (София), 16, 1910, N 9, с. 613-619 ; N 10, с. 694-701.
* Писано в Цариград.
* Пратено до проф. Боян Пенев, да му намери място.
Срв.: N 43 *тук*.
Развитие на темата.

1914

49 / 41. Един учебен час по български език. // *УП* (София), 10, 1914, NN 1-2, с. 1-15 (нееф. дял).
* Примерно поучение за връзка между език и литература при преподаване на предмета български език.

50 / 42. „Образуване" и „производство". // *Брезда* (София), 1, 1914, N 4, с. 199-202.
Това са два граматични термина, от които първият се отнася до облици на едни и същи думи, а вторият до особни думи от едни и същи корени или основи [*Последното изречение е добавено от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

51-53 / 43 [: 43а-43в] [*Последните три сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред*., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – *Бел. на ред.*]. Българска реч :

[51 /] 43а. ... . // *БС* (София), 20, 1914, N 3, с. 154-162 ;

[52 /] 43б. Усет за българска реч. – *вст.* с. 297-307 ; *срв.:* N 870 ;

[53 /] 43в. Възпитание на усета за българска реч. – *вст.* с. 651-662.
* Следва *тук* N 44 ; *срв.*: N 80. Безименен автор (Ст. Костов?) прави пародия върху третата статия, под наслов „Възпитание на усета за българската реч" във в. *Смях* (София), 4, N 175, 25.XII.1914.
Срв.: N 218 *тук*.

1915

54 / 44. Казармата за нашата реч. // *БС* (София), 21, 1915, N 9-10, с. 522-528.
* Статията е последна от редицата – *вж:* N 43 *тук*.
Обработки на беседи и упражнения в славянски семинар в университета.

55 / 45. Вестникари и книжевници, мислете по български!. // *Мир* (София), 21, N 4495, 20 февр. 1915.
* Сиреч : стройте мислене за български изказ, (а не мислене за български работи или интереси) (*срв.:* NN 774, 667, 798 *тук*). Темата на статията не биде така разбрана. Тя е настроила автор от в. *„Пръпорец"* да напише в N 14, 19.I.1916 г. статия „Вардете се българи!" – да се вардят „от ония които искат да направят българския език някой земалски език". Значи ли тук дума „земалски" = *сръбски* „земальски", *руски* „земской", териториален, провинциялен, „прост", „селяшки" или значи направо „сръбски".
Срв.: N 90 *тук*.

56 / 46. Българска коледа. // *Камбана* (София), 9, N 2467, 25 дек. 1915.
Вж: N 644 *тук*.

1916

57 / 47. Български език за всички. // *Мир* (София), 22, N 4761, 1 ян. 1916.

58 / 48. В неволя. // *Мир* (София), 22, N 4775, 20 ян. 1916.
* Пощенски чиновник се почуствувал в неволя за правилно производство на прилагателни имена от някои местни имена съществителни (напр. Бяла, Лясковец), та ми иска съвет. Писах, че тая неволя е у нас всеобща, от недостатъчно езиково образование. Предълго ме съди за това в *Пряпорец*, N 30, 6.I.1916 автор Кандид (= Велико Кърджиев, зап. полковник от артилерията, добър знатель на своя шуменски говор и с усет за език) ; съди ме и в статия „Професорска неволя", че съм оставил въпроса неразрешен. Разясних работата в N 49 *тук*. От същия автор е N 45 *тук* ; *срв.:* NN 55, 89 *тук*.

59 / 49. Как стои препирнята?. // *Мир* (София), 22, N 4776, 21 ян. 1916.
* Отговор на „Изместен спор" от учитель Н. Хр. Петлешков в *Мир,* N 4774, 19.I.1916. Според Петлешкова тряба да се „спори" не за отговорност на учителя заради слабия език на школски питомци, но за общо равнодушие спрямо родния наш език. Моят отговор гласи : Няма нищо „изместено" ; няма две страни да се препират ; има обаче това, че, когато бае Пижо рече „спор", той мисли по български, а не по руски.

60 / 50. Една среща. // *Мир* (София), 22, N 4779, 24 ян. 1916.
* Беседа със студент, дошел да дири съвет как, да подобри своето знание на български език.

61 / 51. И сега да се поучиме!. // *Пряпорец* (София), 22, N 27, 27 ян. 1916.
* Да се поучиме : кой кове думи ; имам лоши противници.
Срв.: N 48 *тук*.

62 / 52. Милиони творци. // *Мир* (София), 22, N 4790, 6 февр. 1916.
Вж: NN 54, 56 *тук*.

63 / 53. Да биеме всички в клинеца!. // *Пряпорец* (София), 18, N 31, 7 февр. 1916.
* По повод на нехайна реч на учен докладчик в Академията на науките. В статията се говори против „Д. Истибов (стар учитель)" : „Мисли върху българския език" в *Пряпорец*, N 29, 5.II.1916. След тая статия редакцията на в. затвори колоните си „за повдигнатия спор върху българския език" до „по благоприятно време" (времето е военно). С нея беше уговорено да принасям по 3-4 статии месечно. Редакторът А. Ляпчев ми даваше свобода за избор на темите. Първият месец ми се даде и някакъв изпросен хонорар ; изпосле всичко вървя безплатно, както бе вървяло и не престана да върви във всички подобни на *„Пряпорец"* издания порано и напред. Работил съм всякога за идея.

64 / 54. Милионите творци в българския език. // *Мир* (София), 22, N 4796, 13 февр. 1916.
* У тия милиони наделява днес езикова творба, против която е нужна устроена борба.
Срв.: N 256 *тук*.

65 / 55. Няколко разяснения. // *Пряпорец* (София), 18, N 35, 19 февр. 1916.
* „Вършецки" ли е правилно или „вършечки". В общински протокол на село Вършец (край него „Вършечки бани") [*На гърба на страницата на ръкоп. е изписана от А. Т.-Б. на ръка добавката след думата* „протокол". – *Бел. на ред.*] стои „вършецки", а общинският печат показва „вършечки". Редакцията отстъпи място и на тая моя статия.
Срв.: N 48 *тук*.

66 / 56. Лоши творци. // *Мир* (София), 22, N 4813, 5 март 1916.
* Допълня NN 52, 54 *тук*.

67 / 57. Отзиви. // *Мир* (София), 22, N 4819, 12 март 1916.
* Разполагам в *„Мир"* с милост за един стълбец седмично. Отзивите са мнения и запитвания от читатели на мои статии върху езика. Те показват, че тряба да се тълкуват и в обществения печат неща из езиковата наука и практика, и какви неща около българския език занимават нашия четец.

68 / 58. Малко психология. // *Мир* (София), 22, N 4825, 19 март 1916.
* Сила на навика при упражнение на езика.

69 / 59. Да бях аз … . // *Мир* (София), 22, N 4831, 27 март 1916.
* Сиреч : да бях аз предложил известни думи, отдавна усвоени (напр. дружина = *рус.* батальон), те щяха да бъдат отхвърлени.

70 / 60. Двоезичие. // *Мир* (София), 22, N 4842, 22 апр. 1916.
* Наше и чуждо в реч, равнозначно, мешано и успоредно : то не са „дублети", но слабо езиково образование или „интелигентска суета".
Срв.: NN 39, 69 *тук*.
[*Последните две изречения на А. Т.-Б. са добавени от него на ръка. – Бел. на ред.*].

71 / 61. Право на гражданство. // *Мир* (София), 22, N 4847, 29 апр. 1916.
* *Срв.:* NN 92, 272 *тук*.
Под тая статия стои бележка от редакцията, че няма възможност (поради войната) да вместя и за напред всеки петък по един стълбец от „толкова поучителните статии" на Балана, комуто изказва за тях сърдечна благодарност (*срв.:* N 65 *тук*). Благодарих за досегашното гостолюбие в *Мир*, N 4848, 30.IV.1916 : *„На раздяла"*.
Срв.: NN 53, 55 *тук*.

72 / 62. „Кръгъл" или „читав". // *Мир* (София), 22, N 4945, 31 авг. 1916.
* *Вж:* N 72 *тук*.
„Кръгъл сирак" = *рус.* „круглая сирота".

1917

73-81 / 63 [: 63а-63з + 63и] [*Последните осем сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред*., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – *Бел. на ред.*]. Из клиниката на българския език :

[73 /] 63а. I. Дълг към езиковото здраве. // *Народни права* (София), 27, N 221, 1 окт. 1917 ;

[74 /] 63б. II. Здраво и болно. – *вст.* N 234, 17.X.1917 ;

[75 /] 63в. III. Невежество и неспособност. – *вст.* N 241, 26.X.1917 ;

[76 /] 63г. IV. Лекуване. – *вст.* N 245, 31.X.1917 ;

[77 /] 63д. V. Устройство. – *вст.* N 261, 20.XI.1917 ;

[78 /] 63е. VI. Армията на корупцията. – *вст.* N 269, 30.XI.1917 ;

[79 /] 63ж. VII. Нямаме речник. – *вст.* N 278, 11.XII.1917 ;

[80 /] 63з. VIII. Нямаме граматика. – *вст.* N 288, 22.XII.1917.

[81 /] 63и. В ръкопис : IX. Строеж за развала [*Последното изречение и принадлежащата му сигла* 63и *са добавени от* на *А. Т.-Б. на ръка*. – *Бел. на ред.*].
* *Вж:* N 232 *тук*.

1918

82 / 64. За защита на езика. // *Пряпорец* (София), 20, N 19, 26 ян. 1918.
* Против статия от Людмила Стоянов : „В защита на езика" – *вст.* N 8, 20.I.1918. Поетът автор не допуща на български [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка*. – *Бел. на ред.*] филолог да сочи езикови грешки у български [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка*. – *Бел. на ред.*]поет.
Срв.: NN 118, 135 *тук*.

83 / 65. „Кръвопролитие" – „кръвнина". // *Камбана* (София), 11, N 3121, 23 март 1918.

84 / 66. „Наследник" и „преемник". // *Камбана* (София), 11, N 3125, 28 март 1918.
* Неподписано. И до сега се греши, като не се различава „преемник" от „приемник" или „приемам" от „преимам".

85 / 67. Суматоха – „Шемета". // *Камбана* (София), 11, N 3127, 30 март 1918.

86 / 68. „От день..." – „из день…". // *Камбана* (София), 11, N 3133, 6 апр. 1918.
* Има все пак разлика между „от день на день" (случайно, с пресеклици) и „из день в день" (редовно без прекъсване). [*Последното изречение на А. Т.-Б. е добавено от него на ръка*. – *Бел. на ред.*]

87 / 69. Българско и небългарско. // *Камбана* (София), 11, N 3144, 19 апр. 1918.
* *Срв.:* NN 39, 60, 198, 211 *тук*.

88 / 70. „Лубеница". // *Камбана* (София), 11, N 3256, 5 септ. 1918.
* Оборва тълкуване на думата от „лоб" – *вст.* N 3254 от 3.IX. Авторът на това тълкуване Ив. Н. Попов все пак подържа своето мнение – *вст.* N 3261, 11.IX.

89 / 71. Оргинален. // *Камбана* (София), 11, N 3264, 14 септ. 1918.

90 / 72. Кръгли сираци. // *Камбана* (София), 11, N 3284, 11 окт. 1918.
* *Срв.:* N 62 *тук*.

91 / 73. „Чех", „чешко", „чеси". // *Камбана* (София), 11, N 3338, 12 дек. 1918.
* *Срв.:* N 176 *тук*.

92 / 74. „Студенчески". // *Камбана* (София), 11, N 3348, 26 дек. 1918.

93 / 75. [Разяснения на думи и изрази]: [*Библиогр. запис липсва след поставения от А. Т.-Б. пореден номер. – Бел. на ред.*]

1920-1921

[*При А. Т.-Б. е посочена само* 1920. – *Бел. на ред.*]

94 / 76. Книжевният български език (Бележка). // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 17-18, с. 566-567.

* Сп. *„Слънце”*, издание на акц. д-во Слънце, поверено на редакционен комитет, в който за кратко време по неволя членувах и аз. За нова година „1920” написах статия с книжевно-обществен характер *„Суровакня”* (N 696 *тук*). Върху нея се нахвърли озлобено сп. *„Българан” – вж:* N 77 *тук*.

95 / 77. Езикът. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 19-20, с. 594-604.
* Развитие на темата от N 76 *тук*.

96 / 78. Правописна аномалия (СЖ или СА?). // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 19-20, с. 626-627.
* *Срв.:* N 84 *тук*.

97 / 79. Нашият план или програма. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 3-5.
* Отнася се *тук* до NN 80, 293 *тук*. Неподписано (от редакцията).
[*Библиогр. запис е въведен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]

98 / 80. Език и реч. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 5-10.
* Сп. *„Бълг. реч”* възникна по настояване на Николай Николаев Попов (1949), въодушевен редетель за български език и за българска книга. Той пое върху си паричната страна на делото, ала едвам я издържа една година. Това нужно и полезно дело пропадна. Против *БР* се обади проф. Ал. Балабанов в своя лист *„Развигор”* (NN 15-16, 16 и 23.IV.1921 (*вж:* NN 83, 87, 153 *тук*). Сп. искаше да осъществи една идея на дружество Българска реч, основано и заглъхнало в 1901 г. След упокоя на сп. [*Последните две думи на А. Т.-Б. са добавени от него на ръка. – Бел. на ред.*] проф. Младенов задружно с Ст. п. Василев започнаха в 1927 г. сп. *„Родна реч”*.
Вж: N 139 *тук* ; *срв.:* NN 7, 85, 109, 206 *тук* ; *вж и:* NN 79, 161, 245, 293 *тук*.

99-100 / 81 [: 81а-81б] [*Последните две сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред*., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – *Бел. на ред.*]. „След” и „после” :

[99 /] 81а. I. Неправилна замяна на първото с второто. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 23-25 ;

[100 /] 81б. II. Значение и правилна употреба. – *вст.* NN 3-4, с. 36-40.

101 / 82. „Декорация” – „елемент”. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 32.

102 / 83. Развигорски вятър. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 28-32.
* Отговор на лоша критика от сп. *„Развигор”*.
Вж: N 79 *тук*.

103 / 84. СЖ или СА. // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 40-41.
* *Срв.:* N 78 *тук*.

104 / 85. Весела свобода. // *Зора* (София), 2, N 545, 13 март 1921.
* Критика на учение от А. Балабанов за „весела свобода в българския език”.

105 / 86. „Пиво” и „слад”. // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 43-44.

106-107 / 87 [: 87а-87б] [*Последните две сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – Бел. на ред.*]. Критикарски похват. // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 48-51 :

[106 /] 87а. ... . // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 51-59 ;
Лошаво отношение изобщо от страна на редактора на *„Развигор”* (проф. Ал. Балабанов) спрямо лице, възразяваще на негови пухави поучения за език и правопис ; то предизвика статия „Развигорски понятия за език, езикознание и научно достойнство” от Ст. Младенов.
Вж: N 83 *тук*.

[107 /] 87б. „Вести и отзиви” главно пак за умувания от Балабанова – *вж:* с. 60-62.

108 / 88. „Кура”, „курорт”. // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 59-60.

109 / 89. „Уютно”. // *БР* (София), 1, 1921, NN 3-4, с. 62-63.
* Отговор на питане.

110 / 90. Кандидови грешки. // *Пряпорец* (София), 23, N 64, 28 март 1921.
* „Кандид” = В. Кърджиев ; с него подемика по езикови въпроси.
Вж: NN 48, 199 *тук*.

111 / 91. Упростяване на правописа. // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 70-74.

112 / 92. Право на гражданство. // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 77-80.
* Смисълът е: неправилното придобито право се отнима ; всякой предразсъдък има „право на гражданство”.
Срв.: N 61 *тук* ; *вж и:* NN 53, 55 *тук*.

113 / 93. „Помним" ; „Помниме". // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 80-81.

114 / 94. „По" и „най". // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 81-83.

115-116 / 95 [: 95а-95б] [*Последните две сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – Бел. на ред.*] :

[115 /] / 95а. „Летувач", „летовище". // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 90-93 ;
* Допълня се с моя бележка (редакторска) – *вст.* N 8, с. 120.

[116 /] / 95б. Към значението на дума „летувам" от М. Григоров.

117-123 / 96. [Вести и отзиви] [: 96а-96ж] [*Последните седем сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по- долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – Бел. на ред.*]. // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 93-96 :

[117 /] 96а. Към правописна обнова (сп. *„Слънце"*, 1921, с. 232-238) ;

[118 /] 96б. Правопис и икономия (Марин т. Влайков във в. *„Радикал"*, N 95, 29.IV.1921, за съставяне от Мин. на народното просвещение комисия по правописа) ; Отражение в обществото на постановлението от Мин. съвет за разрешаването на правописния въпрос ;

[119 /] 96в. I. „Ж, ѣ, Ъ, Ь" (от „Хамлет принц Датски" във в. *Зора*, N 602, 25.V.1921 ; N 609, 3.VI.1921 ; N 625, 24.VI.1921) ;

[120 /] 96г. II. „Как да заменим старото ѣ в новобългарския книжовен език" (от проф. Б. Цонев в сп. *Развигор*, N 23 от 21.V.1921, с. 2-3) ;

[121 /] 96д. III. „За ѣ-то" (от В. Кърджиев във в. *Пряпорец*, N 118 от 4.VI. 1921) ;

[122 /] 96е. IV. „Какви реформи тряба да се уведат в нашия правопис" (от А. Пиронков, учитель в пловдивската мъжка гимназия, в сп. *Развигор*, N 21, 27.V.1921, с. 3) ;

[123 /] 96ж. V. „Еровете" (от Р. Чолаков, в сп. *Развигор*, N 24, 18.VI.1921, с. 2).
Вж: тук NN 90, 119, 122, 123 *тук*.

124 / 97. Интерес и грижи за българския книжевен език. // *БР* (София), 1, 1921, N 7, с. 98-103.
Срв.: NN 125, 240 *тук*.

125 / 98. Резултат на един конкурс. // *БР* (София), 1, 1921, N 8, с. 127-128.
* Отнася се до забележката под N 716 *тук*. Случаят напомня друг : конкурсът, произведен в Казанлъшката педагогическа гимназия. Имаше да се произведе едно прилагателно име от съществително „кука" : да се намери умалителна степен на съществително от положителна госпожа, да се препоръча най-добър думоред в едно изречение XXX [*Нечетлив израз, въведен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*], XXX [*Нечетлив израз, въведен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] награда по сто лева на пет успели [*Думата е въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] конкурента. Оценката раздаде наградата, без да са били разрешени задачите от всички XXX [*Нечетлива дума, въведена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*], правилно.

126 / 99. [Към „Чуждиците" от А. Петров]. // *БР* (София), 1, 1921, N 9, с. 136.
* Статията на А. Петров е в *Развигор*, N 44, 5 ноем. 1921.

127 / 100. Англиец, френец, Шведия, дански, югославско. // *БР* (София), 1, 1921, N 9, с. 136-140.

128-134 [: 101а-101ж] [*Последните седем сигли, поставени в квадратните скоби, са вписани на ръка от А. Т.-Б. пред отделните публикации, описани от него една след друга – вж: по-долу в настоящия запис*, но *тук са изведени допълнително и върхово от нов ред., изхождайки от логиката на графическата редакция на поднасяне на материала. – Бел. на ред.*]. [Вести и отзиви]. // *БР* (София), 1, 1921, N 9, с. 141-144 :

[128 /] 101а. Съществуването на *БР* почива върху занятия с българската реч и писмо ;

[129 /] 101б. За събрания от книжевни и обществени среди по увеждането на новия правопис ;

[130 /] 101в. Съобщения и забележки по вестници и списания във връзка с новия правопис ;

[131 /] 101г. „Правописа" (от А. Балабанов, сп. *Разавигор*, N 28, 16.VII.1921, с. 2-3) ;

[132 /] 101д. „Нашият проект" (от А. Балабанов, сп. *Разавигор*, N 29, 23.VII.1921, с. 1) ;

[133 /] 101е. „Общ български правопис" (от А. Пиронков, сп. *Разавигор*, N 33, 20.VIII.1921, с. 2-3) ;

[134 /] 101ж. „Към правописна обнова" (реферати, четени пред софийската учителска конференция) от проф. Б. Цонев. – София, 1921. – 8°. 43 с. Ц. 5 л.).

* Разни мнения, възбудени от почина на правителството на А. Стамболийски за правописна реформа.
Вж: NN 105, 106, 110 *тук*.

135 / 102. Есперанто и български език. // *БР* (София), 1, 1921, N 10, с. 153-154.
Вж: N 189 *тук*.

136 / 103. „Понгерица". // *БР* (София), 1, 1921, N 10, с. 156-157.

137 / 104. Най-важното по правописния въпрос през 1921 година. // *БР* (София), 1, 1924, N 10, с. 157-158.

1922

138 / 105. Правописът в Академията на науките и в Народното събрание. // *Независимост* (София), 2, N 282, 28 март 1922.
* Против това проф. Ив. А. Георгов във в. *Зора*, N 1225, 13.VII.1923.
Вж: N 109 *тук*.
Срв.: Цонев, Б. Академията и правописът на филоложкия й клон. // *Мироглед* (София), 4, 1922, N 4, с. 121-123.
Вж: N 117 *тук*.

139 / 106. Правописът на Омарчевски и науката. // *Независимост* (София), 2, N 477, 17 ноем. 1922.
* Министърът на просвещението С. Омарчевски, след доклад от създана от него комисия, обяви постановен от Министерския съвет нов общи за всички правопис, не според доклада. В обществото тоя правопис биде наречен „земеделски". Той повдигна научни и обществени критики.
Вж: NN 101, 107 *тук*.

140 / 107. Нов български правопис. // *Демократически преглед*, 15, 1922, NN 5-6, с. 289-310.
* *Съдържа:* „Стар" и „нов" правопис. – Книжевен език, правопис и азбуке. – Старо и ново българско азбуке и правопис. – Оправка или реформа на „стария" правопис. – Академията на науките и „новият" правопис.
Срв.: N 121 *тук*.
Писано по покана от редакцията на сп. В историко-филоложкия клон на Академията на науките бе гласувано и прието е мнозинство едно начертание на „академичен правопис", който оправя „земеделския" правопис.
Вж: NN 105, 110 *тук*.

1923

141 / 108. Онова, за което уж най-милеем. // *УВ* (София), 18, NN 13-14, 15 ян. 1923, с. 106-107.
* По повод на критични забележки от Х. Вак-и (= Вакарелски) в *УВ*, N 10, 1.XII.1922, с. 78-79 : за „Български поети", антология под редакцията на Хр. Цанков (Дерижан) [Български поети : Антология / Под ред. на Хр. Цанков. – София : М-во на нар. просвещение, 1922. – 504 с.] ; основата е изговор на думи в Ботеви стихове.

142 / 109. Проф. Ив. А. Георгов за правописа. // *Зора* (София), 5, N 1227, 16 юли 1923.
* Късичек отговор на негова статия „По правописния въпрос".
Вж: N 105 *тук*.

143 / 110. Нова правописна комисия. // *Независимост* (София), 3, N 660, 3 август 1923.
* Тая комисия, създана от нов министър на просвещението А. Цанков, отмени „земеделския" правопис на Омарчевски, не призна и „академическия" правопис, но закрепи поранинията Дриновско-Иванченски, с малки оправки.
Вж: N 107 .

144-148 / 111 [: 111а-111е]. Под власт и на власт ...

[144 /] 111а. Под власт и на власт. // *Независимост* (София), 3, N 703, 28 авг. 1923 ;

[145 /] 111б. Демонът на политиката. – *вст.* N 712, 4.IX.1923 ;

[146 /] 111в. Убежденията на един професор. – *вст.* N 725, 19.IX.1923 ;

[147 /] 111г. Скандал от лекомиолие. – *вст.* N 731, 26.IX.1923 ;

[148 /] 111д. Демагожки прах. – *вст.* N 747, 16.X.1923 ;

[149 /] 111е. Великата разлика. – *вст.* N 751, 20.X.1923.
* Критични екове против основите на Цанковския правопис и държанието на председателя на неговата комисия, проф. Л. Милетич.
Вж: N 112 *тук*.

150 / 112. Правописните обяснения на професора Л. Милетич. // *Демократически сговор* (София), 1, N 16, 19 окт. 1923.
* Критика. Обясненията са от председателя на Цанковската комисия когото сами Цанков ми е сочил за виновник на правописа, свързан с името на министра. Виновникът се бе погрижил да излязат неговите обяснения едновременно във в. *„Демократечиски сговор", „Пряпорец"* и *„Независимост"*, 17.X.1923.
Вж: NN 110, 140 *тук*.

151 / 113. Ботушарят при калъпа си!. // *Независимост* (София), 3, N 759, 30 окт. 1923.
* По повод на статия от Н. Г. Данчов по правописа, във в. *Епоха*, N 381, 2.XI.1923 ; иска „широка комисия, в която филолози да имат последно и само съвещателно място". Против това – *вж:* N 115 *тук*.

152 / 114. Буквоядство и буквопоклонство. // *Радикал* (София), 16, N 251, 7 ноем. 1923.
* Възражения и на професора С. Младенов в *РР.*
Вж: N 119 *тук*.

153 / 115. Долу филолозите!. // *Епоха* (София), 2, N 386, 9 ноем. 1923.
* На това отговор от Н. Г. Данчов : „Да, долу филолозите!" – *вст.* N 390, 14.XI.1923.
А моята статия е предизвикана от неговата във в. *Епоха*, N 381, 2.XI.1923.
Срв.: NN 113, 133 *тук*.

154 / 116. Още за ботушаря и калъпа му. // *Радикал* (София), 16, N 260, 19 ноем. 1923.
* Отговор на П. Н. Даскалов : „Бележки по правописа" във в. *Независимост*, N 770, 14.XI.1923. Даскалов заключава, че филолози не ще оправят правописа.
Срв.: NN 113, 117, 179, 180 *тук*.

155 / 117. Кой ще разреши правописния въпрос?. // *Епоха* (София), 2, N 398, 23 ноем. 1923.
Срв.: N 115 *тук*.
* Полемика с противници на „академическия" правопис, изложен в сп. *„Демократически преглед"* (*вж:* N 107 *тук*). В бел. „Правописните полемики" в. *Мир*, N 7006, 14.X.1923 оправдава отказа си да печата приноси по провописнин въпрос : не искал, „по свои съображения", да отвлича вниманието на своите читатели!

156 / 118. Война за кнежевен език. // *Слово* (София), 2, N 451, 17 ноем. 1923.
* Повод от статия „Война с езика" от Перловски (скритно име) във в. *Слово*, N 440, 3.XI.1923. Потвърдявам повода си с пример от езика на художника Антон Митов, който сказва обществено по своя провинциялен говор старозагорски.
Срв.: N 135 *тук*.

157-158 / 119 [: 119а-119в]. Предразсъдъци :

[157 /] 119а. I. Крайният Ер-голям. // *Радикал* (София), 16, N 285, 19 дек. 1923 ;

[158 /] 119б. II. Безосновният Юс. – *вст.* N 290, 25 дек. 1923 ;

1924

[159 /] 119в. III. Двоеличният Ят. – *вст.* N 5, 9.I.1924.
Срв.: NN 114, 122, 123 *тук*.

160 / 120. Български правопис и български дух. // *УВ* (София), 19, NN 20, 20 март 1924, с. 156-158.
* Отзив на подлистник във в. *Независима Македония*, N 46, 22.II.1924. – Отзивът отказан от редакцията на *„Независима Македония"*. Подлистникът е : „За нашия правопис" от В. Д. (= Думев) ; брани Дриновско-Иванчевския правопис, с който си служела македонската емиграция. Възразявам, че не правописът ще упази българщината, но българският дух. Това е предизвикало „нежелан отговор" от В. Думев в *Независима Македония*, N 53, 11.IV.1924 : „Пак за нашия правопис". В оста на тоя предълъг отговор лежи : „сега ли е време да се разрешава правописният въпрос у нас".
Вж: тук NN 116, 127 *тук* ; *срв.:* N 203 *тук*.

161 / 121. Искаме съвременен правопис! : 1. Що е правопис? ; II. Правописни системи ; III. Борба за новобългарски правопис ; IV. Към съвременен правопис. // *Земледелско съзнание* (София), 1, N 6, 11 май 1924.
* *Вж:* NN 107, 124, 294 *тук*.

162 / 122. Предразсъдъкът за безгласния ер-голям. // *Земледелско съзнание*, 1, N 10, 29 май 1924.
* Повод : Текст под образ на Кирила и Методия във в. *Зора*, N 1482, 23.V.1924.
Срв.: N 119а *тук*.

163 / 123. Дали Ъ или ж? Криво мнение на г. П. Гъбев. // *УВ* (София), 19, N 27, 1 юни 1924, с. 211.
* Мнението изложено в оценка на книжицата ми „Борба за съвременен правопис" [Теодоров-Балан, Александър. Борба за съвременен правопис 1921-1923 : Принос към историята на българския правопис. – София, 1924. – 48 с.]. // *УВ* (София), 19, NN 24-25, 1-10.V.1924.
Срв.: N 119б *тук*.

164 / 124. Малко правописно упътване : I. За буквите ; II. За думите. // *Земледелско съзнание* (София), 1, N 14, 14 юни 1924.
* Упътването допълня N 121 *тук* ; *вж:* N 126 *тук*.

165 / 125. Недъзи в езиковото обучение. // *УВ* (София), 19, N 28, 18 юни 1924, с. 221-222.
* И френци [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] се тъжат от подобни недъзи ; порок на консерватизъм.
Вж: NN 56, 94, 240 *тук*.

166 / 126. Поправки в „Малко правописно упътване". // *Земледелско съзнание* (София), 1, N 15, 21.VI.1924.
Вж: N 124 *тук*.

167 / 127. Правописът и народното единство. // *УВ* (София), 20, N 9, 3 окт. 1924.
* Отзив на статия от В. Думев „Пак за нашия правопис" – *вж:* N 120 *тук*.

168 / 128. „Човечност" и „човечливост". // *Полет* (София), 2, 1924, N 4, с. 53-54.

1925

169-172 / 129 [: 129а-129г]. [Борба за български речник : Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672.]

[169 /] 129а. Двата речника на български език. // *Зора* (София), 6, N 1690, 8 февр. 1925 ;

[170 /] 129б. Подписката за „Български тълковен речник". – *вст.* N 1702, 22.II.1925 ;

[171 /] 129в. „Български тълковен речник" и Българската академия на науките. – *вст.* N 1723, 20.III.1925 (против статията излезе секретарят на академията Ив. Пеев-Плачков – *вст.* N 1725, 22.III.1925).

[172 /] 129г. „Български тълковен речник" и Министерството на просвещението. – *вст.* N 1745, 16.IV.1925.

* Тук възразих на секретаря на Академията и обещах да разправя работата повече пълно и помалко хитрословно, отколкото прави секретаря.

Вж: N 130 *тук*.

173-174 / 130. Мъките на един български речник. // *Развигор* (София), 4, N 183, 9.V.1925 ; N 184, 16.V.1925.

* Четворица членове на Академията на науките, С. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, откак не успяха да склонят ист.-фил. клон да вземе решение за изработка и издание на академически „Български речник", заявиха, че излизат вън от Академията да осъществят това дело върху основа на обществена подписка. Обаче подписката излезе безуспешна. Агентът на подписката трябаше да бъде освободен от даденото нему доверие. От всичко това произлезе тежка нравствена и веществена мъка за съставителите на „Български тълковен речник" [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672.]. Академията на науките миеше ръце от цялата тая работа.

Вж: NN 129, 296 *тук*.

175 / 131. Речнишко отворено писмо. // *Свободна реч* (София), 2, N 376, 1 юни 1925.

* Писмото е до критичка Ан. Кам. (= Ана Каменова), която *вст.* N 371 от 26.V гади мой език в издадено от Българската академия на науките упътване, как да се бере градиво за всебългарски речник (*вж:* N 292 *тук*). Дума „гадя" има у народа две значения : „коря" и „хуля". В слог на галантна ирония аз поучавам Ан. Кам., че на книжевно чуждо „подреждам" отговаря българско народно „среждам", употребено вече в 1870 г. от К. Иречек ; ала не бях добавил, те тая дума съм узнал в същото значение от селянка мирковка (софийско). Ан. Кам. не знае, че „кличка" (от кликам) е дума на професора Ив. Д. Шишманов (= нем. лозунг, Stichwort), а „сочка" (от соча) е дума на проф. В. Златарски (= лат. цитат). Веднага след писмото критичката се брани и бележи, че Иречек, като чужденец, не знае български ; а един български академик, не разбрал моя слог, реши, че зарад него ми се падало дърво.

176 / 132. Българи антибългари. // *Изток* (София), 1, N 11, 26 дек. 1925.

1926

177 / 133. Отчаяние и спасение. // *Развигор* (София), 5, N 212, 21 март 1926.

* Отзив на статия от Н. Г. Данчов – *вст.* N 208, 21.II.1926. Там авторът е в отчаяние от езика на българската книжнина ; за спасението е, да се устрои здраво покровителство и защита на българската реч. За Данчова =

Вж: NN 113, 115 *тук*.

178 / 134. Хубост на езика. // *Изток* (София), 1, N 27, 18 апр. 1926.

Вж: NN 170, 271 *тук*.

179 / 135. Война за книжевен език. // *Слово* (София), 5, N 451, 17 ноем. 1926.

* Има грешка!

Вж: N 117 *тук, същият в.*

1927

180 / 136. „Доцна" и „късно". // *УП* (София), 26, 1927, N 7, с. 1082-1089.

* Първата дума от първично „до с(ъ) на", а втората от „къ(м) с(ъ) ну".

181 / 137. Български тълковен речник [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан

Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672]. // *Мир* (София), 33, N 8249, 28 дек. 1927.

* Вест от редакцията на речника, че той ще излиза на свезки (а не на томове поради финансови причини) ; че първа свезка [Български тълковен речник : Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Съст. от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, членове на Бълг. акад. на науките. – София, 1927. и др. изд.] е излязла, и свезките ще се резпращат на подписници и ще се продават на любители.

182 / 138. [Към „Български тълковен речник" [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672] – *вж:* N 296 *тук*]. – Предговор, с. 1-20. – Граматичен обзор на формите на имена и глаголи, с. 21-45 ; Две правила в книжевния език : ятево правило, с. 45-46 ; елоерово правило, с. 46 [Български тълковен речник : Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Съст. от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, членове на Бълг. акад. на науките. – София, 1927. и др. изд.].

183 / 139. Любов за родна реч : I. Наистина любиме ли езика си?. // *PP* (Казанлък), 1, 1927, N 4, с. 7-15.

* Пръв мой принос в това сп., основано от Ст. п. Василев и ръководено задружно с проф. С. Младенов. То заместяше угасналата *„Бълг. реч"* от 1921 г. (*вж:* N 78 *тук*). *„Родна реч"* запълняше една важна празнота в нашата книжнина за езиково образование : но тегнеше много към „литература", а малко към „реч". Успоредно с него дебнеше за правилна реч у книжевни работници и в. *„Развитие"* в Севлиево с редовни „езикови бележки". Засегнати в диво самолюбие, виновните на укорна българска реч заплашиха автора на бележките с жестокост. *„Развитие"* спря. По друга причина спря неотдавна и *„Родна реч"*.

Вж: NN 159, 160, 201 *тук*.

Срв.: NN 156, с. 36, 164, 256, 298 *тук*.

1928

184 / 140. До господа Народните представители от XXII Обикновено Народно събрание.

Отворено писмо от 18.II.1928 г. един лист.

* Насилие се върши над научна българска книга, писана не по „официялния" (Цанковски) правопис. Мотиви против „Мотиви към законопроекта за отменяване на закона за общ български правопис от 1922 г.".

Вж: NN 142, 294 *тук*.

185 / 141. Защо не?. // *Радикал* (София), 20, N 16, 24 февр. 1928.

* Иска се закон за правописа ; искат се санкции против непокорници ; искат ги ония, които не се покориха на Закона за общ български правопис от 1922 г. Защо не?

Срв.: N 111 *тук*.

186 / 142. Пред законодателно решение за един български правопис. Второ отворено писмо до Народните представители в XXII ОНС. от 12.III.1928 г. Един лист.

Осветления към разискванията в НС по законопроекта за общ български правопис – осветления фактични, книжевни, научни. При разискванията министър на просветата оскърбително ме именува „така наречен Балан". Писмено поисках удовлетвориение за обидата. Получих го само под вид на поздрави от далеч при всяка среща ; а получих и по гласувания закон свобода, да напечатам своя „Българска граматика" с „академичен правопис" (*вж:* N 297 *тук*). Писмото се яви на ръка на някой народен представител във в. *Независимост*, N 2052, 24.III.1928 : „За един български правопис".

Срв.: N 140 *тук*.

187 / 143. „Гледище" и „становище". // *PP* (Казанлък), 1, 1928, N 4, с. 163-168.

* Книжевници усвоиха дума „становище", а за „гледище" все още обичат да си служат с „точка зрение" или с „гледна точка".

188 / 144. „Банки" или „Банкя"?. // *Зора* (София), 10, N 2737, 18 авг. 1928.

* Администрацията на железниците уважи доводите и оправи името – „Банкя". Закъснял противник на това име се яви във в. *„Изгрев"*, N … от … 1948 г. [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] ; нему се ще „Банки", а селски печат от 1877 г. показва издълбано [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка. – Бел. на ред.*] „Банкя". Не призна това и проф. С. Романски.

Вж: N 164 *тук*.

1929

189 / 145. Как се е явила думата „небостъргач"?. // *PP* (Казанлък), 2, 1929, N 3, с. 124-129.

* Препоръчва се вместо нея „неботрапец".

190 / 146. „От игла до конец". // *Бълг. преглед* (София) / Ред. и изд. Ст. Романски, 1, 1929, N 2, с. 281-287.

191 / 147. За набедени чуждици. // *PP* (Казанлък), 2, 1929, N 5, с. 233-235.

Срв.: NN 39, 211, 225 *тук*.

192 / 148. Опит за ново обучение по български език. // *VB* (София), 24, NN 37-38, 29 авг. 1929, с. 10-12.

Срв.: NN 125, 150 *тук*.

1930

193 / 149. Тоз Балан разваля хубавия български език!. // *РР* (Казанлък), 3, 1930, N 3, с. 153-154.
* Редакцията на сп. пояснява : „На запитвачи по повод на обнародвани в *„Родна реч"* Теодорови приноси". Аз им отговарям.
Срв.: N 13 *тук* (за отношение към редактор на *„Развитие"*).

194 / 150. Ново обучение по български език. // *УВ* (София), 25, N 29, 27 апр. 1930, с. 4.
* Допълня N 149 *тук*.

195 / 151. Борба за български език. // *Съвременник* (София), 1, 1930, N 8, с. 1.
* Съобщение за предмет и цель на „Българска граматика (Звукословие)" от А. Теодоров-Балан [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)].
Вж: N 297 *тук*.

196 / 152. Ново помагало за български език. // *Мир* (София), 36, N 8989, 25 юни 1930.
Самоавторско съобщение, като е препечатан *тук* [*Последната дума на А. Т.-Б. е задраскана от него на ръка и е добавено :* в него. – *Бел. на ред.*] предговорът от моя „Българска граматика (Звукословие)" [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)].
Вж: N 297 *тук*.

197 / 153. Как се требят заблуди?. // *Мир* (София), 36, N 9033, 16 авг. 1930.
* Против заблуди и незнение, с които проф. А. Балабанов ме критикува във в. *Пряпорец*, N 27, 6.VII.1930, заради език в моя „Българска граматика (Звукословие)" [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)].
Срв.: N 154 *тук*.

198 / 154. Заблудите виреят. // *Мир* (София), 36, N 9040, 25 авг. 1930.
* Още против проф. А. Балабанов и негови езикови заблуди и високомерие в статия „Помилваният хитрува" във в. *„Мир"*, N 9035, 19.VIII.1930. Помилвал ме бил от ярост на хумористи!
Срв.: NN 152, 154 *тук*.

199 / 155. Десет заблуди за езика. // *Философски преглед* (София), 3, 1931, N 3, с. 287-289.
Използувани са доводи на високомерие и незнание у проф. А. Балабанов разкрити в NN 152, 153 *тук*.

200 / 156. Да любиме езика си!. // *Мир* (София), 36, N 9055, 12.IX.1930.
* За отговор на „Чужди думи" от А. Балабанов във в. *Пряпорец*, N 362, 7.IX.1930.
Вж: NN 139, 160, 204 *тук*.

201 / 157. Из философията на българския език. // *Философски преглед* (София), 2, 1930, N 4, с. 375-385.

202 / 158. Да се оправи. // *Зора* (София), 12, N 3393, 26 окт. 1930.
* Текст [на] на „Химн-привет" с ноти от Д. Христов, печатан във в. *Зора*, N 3392, 23.X.1930. *Там* погрешно стои : „Царкиньо *вм.* „Царице" ; Царкиня е щерка на съпруга царева. Правилно е „цàрю , а не цар`ю", както слушаме и от сцената на Народния театър (по *руски*).

1931

203 / 159. „Пѣйо, Пѣев" или „Пейо, Пеев"?. // *УВ* (София), 26, N 29, 25 апр. 1931, с. 3-4.
* Трябаше да се докаже , че е погрешно да се пише в тия думи ѣ, щом потеклото им не е от пѣя = пея, но от Петьо = Петър.

204 / 160. II. Как да любиме езика си. // *РР* (Казанлък), 5, 1931, N 1, с. 4-9.
Вж: I. „Наистина любиме ли езика си?" – N 139 *тук* ; *срв.*: N 155 *тук*.

205 / 161. Език, реч, правопис. // *УП* (София), 30, 1931, N 7, с. 845-860.
Вж: N 80 *тук*, с. 245.

206 / 162. Български тълковен речник : Т. I. св. 2, 1930. – г. 8°. с. 97-192. Ц. 65 лв. [Български тълковен речник : Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Съст. Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192.] // *Мир* (София), 37, N 9287, 26 юни 1931.
* Бележка по повод на Léon Beaulieux [Леон Больйо [(Болийо) – *срв.:* [363 /] 296б] в *„Revue des Études Slaves"* (Paris), т. 10, 1930, с. 81-90.
Вж: NN 172, 296 *тук*.

207-210 / 163 [: 163а-163г]. Повече просвета в правописа!

[207 /] 163а. 1. Мъки и грешки с буква Й. // *УВ* (София), 26, N 4, 10.X.1931, с. 2-3 (напр. пише се подем, историо *вм.* подйем, историйо) ;

[208 /] 163б. 2. Тимян и поклони на Ъ. – *вст.* N 6, 24.X, с. 4-5 (напр. Ъ в края на думи бил буква „национална" по Милетича, „мъжествена" по Балабанов, „благозвучна безгласна" по В. Берон) ;

[209 /] 163в. 3. Залисия с буква Ь. – *вст.* N 8, 7.X, с. 4-5 (напр. Конът = конят, Гйоте *вм.* Гьоте) ;

[210 /] 163г. 4. Пакостникът „ЯТЬ". – *вст.* N 10, 21.XI, с. 5-6 (напр. успѣх = успех, или успях?, така бил „Обйединитель" [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*], а в същност разйединитель [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]).
211 / 164. „Подуяне" (Как постъпяме с народните местни имена). // *Мир* (София), 37, N 9430, 12 дек. 1931.

* Откак биде това писане прокарано и в управата на софийските трамваи, излезе във в. *Изгрев*, N 1185, 14.VIII.1948, настояване от „Найден Граматик" (= С. Илчев), че трябало да се пише „Подуене", понеже и Елин Пелин го пишел така? Оборвах това настояване, както и онова от Н. М. (= Н. Митев) против „Банкя" (*Вж:* N 144 *тук*) в статия „Един шие, друг разпаря", обаче редакцията на *„Изгрев"* отказа да я печата.

212 / 165. Брулени листи за български език : Лист I. *Ревност и жалост* [Б.г.] ; Лист II. *Език и реч* [Б.г.] ; Лист III. *Езикът е упражнение и творба* [Б.г.]. // *УП* (София), 30, 1931, N 10, с. 1237-1255.

* Още три листа – *вж:* N 173 *тук*.

<http://dictionarylit-bg.eu/%D0%90%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%8A%D1%80-%D0%A1%D1%82%D0%BE%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2-%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D0%B4%D0%BE%D1%80%D-0%BE%D0%B2-%D0%91%D0%B0%D0%BB%D0%B0%D0%BD#biblio>

213 / 166. Забравена творба (10.VII.1916). // *Съвременник* (София), 2, N 14, 23 дек. 1931, с. 3-4.

* Отнася се до N 147 *тук*.

214 / 167. Бранитель на езика. // *УВ* (София), N 15, 26 дек. 1931, с. 4.

* Критични бележки за сп. *„Родна реч"* (*вж:* N 138 *тук*). Против мнение на Ст. п. Василев за *„Родопа"* в *РР* : „Родопи и пак Родопи, никога Родопа!". Бележката ми за *„Родопа"* препечата Хр. Караманджуков в сп. *Родопа*, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] Мнението си Ст. п. Василев поддържа и в *УВ*, N 21, 20.II.1932 : „Родопа и шошони".

Вж: NN 503, 819 *тук*.

1932

215 / 168. Един лъч върху езика на българския писатель. // *Съвременник* (София), 2, 27 ян. 1932, с. 2-4.

216 / 169. Псетник. // *РР*, 5, 1932, N 3-4, с. 107-109.

* Писано по покана от дружество за покровителство на животните, което желаеше да има подобра българска дума вместо „кучкарница".

217 / 170. Хубост на езика. // *Философски преглед* (София), 4, 1932, N 2, с. 167-186.

* Статията развива темата на N 134 *тук*. Представена бе на Читалищния съюз (по негова окръжна покана), който дирещe сказки за препоръка на всички читалища в България. Всяко читалище можеше да си избере измежду препоръчените, която му се допада, и да покани автора й, да я скаже. Никое читалище не пожела моята. Откак излезе „Хубост на езика" във *„Философски преглед"*, сказката получи от учителски кръгове няколко похвали ; а във в. *„Съвременник"* (София [*При А. Т.-Б. Лом. – Бел. на ред.*]), N 38, 6.VI.1932, с. 3-4. С. Пантелеев писа за нея : „Една възторжена статия".

Вж: N 271 *тук*.

Отзив в *Съвременник,* N 38, 8.VI.1932, от С. Пантелеев.

218 / 171. На добрите критици. // *УВ* (София), 27, N 24, 12 март 1932, с. 5.

* Против А. Пиронков. „Как се учи правопис" – *вст.* N 22, 27.II.1932. Неточно, недобросъвестно цитува [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] ; не разпознава един изговор от друг ; детинщини за моят език.

Вж: NN 33, 175 *тук*.

219 / 172. Български тълковен речник [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672]. // *Мир* (София), 38, N 9605, 19 юли 1932.

Срв.: N 162 *тук*.

220 / 173. Брулени листи за български език : Лист IV. *Единство на език и народ* [Б.г.] ; лист V. *Книжевен език и реч* [Б.г.] ; лист VI. *Език и правопис* [Б.г.]. // *УП* (София), 31, 1932, N 8, с. 1385-1400.

* Продължение от N 165 *тук*. Ново продължение в сп. *„Родна реч"*, понеже редакцията на *УП* се киселеше вече да приима.

Срв.: N 186 *тук*.

1933

221 / 174. Слушай вестникарю!. // *Мир* (София), 39, N 9751, 10 ян. 1933.

222 / 175. Проумявайте езика си!. // *УВ* (София), 28, N 21, 25 февр. 1933.

* Възражение против А. Пиронков : „Една очебийна езикова грешка" – *вст.* N 19, 11.II.1933. Грешката била във везба „Св. Клименту Охридски" (в надпис на посветителна плоча на мястото за паметник срещу Университета в София), вместо „Охридскому".

223 / 176. Трябало „чехи" зарад „орехи". // *УВ* (София), 28, N 31, 13 май 1933.

* „Орехи" в книжевна българска реч (говорски „ореси") се изтъква едничек важен довод против препоръка на народен облик „чеси" (*срв.:* „власи") *вм.* „чехи" (руски „чехи", „волохи").

Вж: N 73 *тук*.

224 / 177. „Генералша", „генералица", „генералка" и подобни. // *РР* (София), 6, 1933, N 5, с. 207-210.

225 / 178. „Гаврътна" и „катурна". // *РР* (София), 7, 1933, N 1, с. 11-13.
* От първични ка-врът-на, ка-тур-на.

226 / 179. Основи и форми на български лични имена. // *Бълг. преглед* (София) / Ред. и изд. Ст. Романски, 2, 1933, N 1, с. 107-116.

227 / 180. Своеглавци. // *УВ* (София), 27, N 36, 10 юни 1933, с. 10-11.
* Против скрит „Пегас" във в. *Народ*, N 108, 16.V.1933. Пегас иска да се махнат филолози и катедри за тах, та да се разреши въпросът за език и провопис.
Срв.: NN 115, 116, 117 *тук*.

1934

228 / 181. Несъзирана грешка. // *Мир* (София), 40, N 10066, 2 февр. 1934.
* Грешка се прави с „югославянски" *вм.* „югославски" ; „Чехославия" *вм.* „Чехословакия", та че и със „Словения" *вм.* „Славония" и обратно.

229 / 182. Една българска критика. // *РР* (София), 7, 1934, N 1, с. 3-8.
* Проф. С. Младенов изкарва моята „Българска граматика" от 1930 г. „Граматична стилистика : Език и слог". // *РР*, 7, 1938, N 1, с. 3-8.

230 / 183. „Любещи" или „любящи". // *УП* (София), 33, 1934, N 1, с. 79-81.
* Препирня с проф. С. Младенов за български форми на такива причастия.

231 / 184. Филолози и правопис. // *Бълг. мисъл* (София), 9, 1934, N ? [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*], с. 572-578.
* Възражения против статия от проф. С. Младенов в *УП*, 31, 1932, с. 1577-1591.

232 / 185. През нашата синтаксa. (На предела между езикознание и философия). // *Философски преглед*, 6, 1934, N 2, с. 168-173.
* Има отделен отпечатък, 6 с. Тълкува „Що е изречение"?
Вж: N 189 *тук* ; *срв.:* N 30 *тук*.

233 / 186. Борба за език. // *РР* (София), 7, 1934, N 5, с. 201-202.
* Ново продължение на „Брулени листи".
Вж: N 187 *тук* ; *срв.:* NN 165, 173 *тук*.

234-235 / 187 [: 187а-187б]. Борба за език :

[234 /] 187а. I. Граматично образование. // *РР* (София), 8, 1934, N 1, с. 33-35.

[235 /] 187б. II. Прояви на наше граматично образование ; правопис. – *вст.* N 2, с. 71-75.
* Продължение : от N [*При А. Т.-Б. неясно число. – Бел. на ред.*].
Вж: N 195 *тук*.

236 / 188. От Омортаг [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] – дали „омортагски"?. // *РР* (София), 8, 1934, N 2, с. 101-103.
* Отговор на въпрос. Народен учитель ми пише, че според него правилно български било „омортагски"! Изроден усет за народно българско производство води и днес към Пазарджикски, Исперихски вм. правилни Пазарджишки, Исперишки.

237 / 189. Есперанто, тесла и ножовилица. // *Мир* (София), 40, N 10307, 24 ноем. 1934.
* Универсално сечиво не е за тънки изделия.
Срв.: N 10X [*При А. Т.-Б. е неясна последната цифра. – Бел. на ред.*] *тук*.

1935

238 / 190. През нашата синтаксa : II. Формални белег на изречението. // *Философски преглед* (София), 7, 1935, N 3, с. 227-231.
* Статията I. е отбелязаната под N 185 *тук*. Има отделен отпечатък, с. 5.

239 / 191. Разногласни становища за българска граматика. // *Сп. на Бълг. акад. на науките. Ист.-фил. клон* (София), 50, 1935, с. 87-205.
* Антикритика на критика от проф. С. Младенов – *вст.* N 40, 1934, с. 21-98.
Предметът на критиката е N 297 *тук*.

240 / 192. „Аероплан" – как по български?. // *Родна авиация* (София)„, 1, 1935, N 4, с. 4.
* Замолен от наши авиятори да предложа българско име за „аероплан"(= „въздухо-плов", „въздухо-лет", „летало"), предложих : „птичак" (= *фр.* avion, от *лат.* avis = птица). С военна заповед от началника на въздухоплаването в България биде наложено да се казва „самолет" (*така* у руси и у поляци).

241 / 193. Как съди проф. Младенов?. // *Мир* (София), 41, N 10419, 10 апр. 1935.
* Възражение против набеда във в. *Мир*, N 10417 от 7.IV.1935, че името на българската столица „Средец" аз съм бил изместил книжевно с чуждо име „София".

242-245 / 195 [: 195а-195-г]. Ново за слог за правопис. // *РР*, 9, 1935, N 1, с. 27-32 :
* *Срв.:* N 32 *тук*.

[242 / 195а]. Борба за език :

[243 /] 195б. III. На нож!. // *РР*, 8, 1935, N 3-4 с. 125-130 ;

[244 /] 195в. IV. Работа над книжевния език. – *вст.* N 5, с. 205-209 ;

[245 /] 195г. Борбата е петемна за борци. – *вст.* 9, N 2, с. 68-70.
* *Срв.:* N 187 *тук*. Продължава още под N 200 *тук*.

1936

246 / 196. Предлог С, СЪС количествен. // *РР* (София), 9, 1936, N 3, с. 136-138.

247 / 197. „Танц", „танцьор", или „танец, танчар"?. // *РР* (София), 9, 1936, N 4, с. 171-174.

248 / 198. Руско и българско в нашия книжевен език. // *Мир* (София), 42, N 10726, 22 апр. 1936.
Срв.: NN 39, 60, 69 *тук*.

249 / 199. Истина и клевета. // *Мир* (София), 42, N 10761, 5 юли 1936.
* Отзив против клевета от В. Кърджиев (= „Кандид", *вж: тук* N 90), че съм доказвал вреда от военното училище за българския език в. *Мир*, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]
Срв.: N 90 *тук*.

250 / 200. Борба за език : VI. Мрежа от пречки и заблуди. // *РР* (София), 9, 1936, N 5, с. 214-218.
* Продължение от N 195 *тук*.
Вж: NN 186, 187, 195.

251 / 201. Нека бъдем достоверни. // *Мир* (София), 42, N 10863, 6 окт. 1936.

252 / 202. Обичам да се уча. // *Мир* (София), 42, N 10870, 14 окт. 1936.

253 / 203. Духът на днешния наш правопис. // *Мир* (София), 42, N 10879, 24 окт. 1936.
* *Срв.:* N 129 *тук*.

254 / 204. Грях и несмелост. // *Мир* (София), 42, N 10915, 5 дек. 1936.

1937

255 / 205. Как се работи над правопис?. // *Мир* (София), 43, N 10943, 11 ян. 1937.
* Поука за нас от метода, по която поляци са извършили в 1934-1936 г. оправка на своя правопис. В моята статия някой е окастрил края ; там се отбелязваше неизпълнение на закона за правопис от 1928 г. от страна на Министра на просветата (*срв.:* NN 142, 207 *тук*).
А законът предписваше : правописът ([А.] Цанковски) е временен ; окончателно ще изработи комисия, чиито членове са прдварително означени ; министърът няма да казва тая комисия.

256 / 206. Въоръжете се защитници!. // *Мир* (София), 43, N 10979, 24 февр. 1937.
* Обикновено се излиза у нас в защита на езика без нужно за такава задача оръжие – обективно, научно и исторично ; излиза се голословно. Затуй се полемизува безкрайно и безплодно, за тежка досада на читатели (*срв.:* NN X, X, XX, XXX, XXX, XXX [*При А. Т.-Б. са неясни цифрите. – Бел. на ред.*] *тук*). Характерна е в тоя смисъл статия „В защита на езика ни" от проф. А. Балабанов, в. *Мир*, N 10972, 16.II.1937.
Срв.: NN 80, 87, 10X [*При А. Т.-Б. е неясна последната цифра. – Бел. на ред.*], 198 *тук*.

257 / 207. Така не бива!. // *Зора* (София), 18, N 5361, 12 май 1937.
* Произволно съм вчислен в „Нова" правописна комисия от 42 избранника, криво съставена и с задача криво поставена. Редакцията– е заличила няколко реда от края на статията (засягали са някой министър).
Срв.: N 205 *тук*.

258 / 208. „Господин" и „господиня". // *Мир* (София), 43, N 11130, 30 авг. 1937.
* „Читатель на в. *„Мир"* е напълно съгласен да има едно обръщение за жена девойка и друго за жена мъжена, но да бъде обръщението „господинка". Д-р Н. Г. от Горна-Оряховица аресва „господиня" и започва да надписва писмата си „до Господиня…" ; ала би желал за млада жена да се казва „господинка" (в. *Мир*, N 11133, 2.IX). Кмет на с. Острец (Ловешко) Ст. Никифоров смята „господиня" нещо насилено, шопско, непривилио, наивно. Баба Ганковица от с. Орешак, Троянско се кара на снаха си, та благо й казва „господинке". Това е естествено, непресилено, несковано, хубаво (в. *Мир*, N 11137, 7.IX ; „Не господиня, а господинка"). Ал. Б-в (= Божинов) карикатурно изобрази, как излиза творение „господиня" из епруветката на проф. Балан („Филолошка алхимия" – в. *Зора*, N 5454, 1.IX.1937), и пише отдолу : „Това е новината, която търсех, и нищо друго" ; XXX [*При А. Т.-Б. неясна дума. – Бел. на ред.*] ми и дума „новщина", знайна и на стари българи.

259 / 209. Критика на открито. Посвещава се на г-на Ал. Б-ов (= Божинов). // *Мир* (София), 43, N 11162, 6 окт. 1937.
* *Срв.:* N 208 *тук*.

260-261 / 210. Дозвуци от стан Шабаница. // *Мир* (София), Год., N 11173, 19 окт. ; N 11174, 20 окт. 1937.

262 / 211. Свое и несвое в езика. // *РР* (София), 11, 1937, NN 1-2, с. 50-56.
* *Срв.: тук* NN 39, 60, 69, 99, 198 *тук*.

263 / 212. Живо слово. // *Мир* (София), 43, N 11191, 11 ноем. 1937.
* Отзив за продукция от кръжец „Живо слово" за помен на Й. Йовков. Друг отзив, в писмо до Н. Буюклиева, необнародвано.

264 / 213. Езикова култура у българите. // *УП* (София), 36, 1937, N 8, с. 1077-1092.
* Статия писана по покана от сп. *„Slavische Rundschau"* (Praha), още в 1936 г. Изискана назад.
Срв.: NN 215, 239, 263 *тук* и *нататък* NN 231, 263.

1938

265 / 214. Книжевен език и писмо. // *УП* (София), 37, 1938, N 2, с. 129-149

266 / 215. Езикова култура. // *Мир* (София), 44, N 11299, 23 март 1938.
* Предава кратко темата на N 213 *тук*.
Вж: NN 231, 263.

267 / 216. Писано и говорено. // *Мир* (София), 44, N 11307, 1 апр. 1938.
* Води към понятията „правопис" и „правоговор".

268 / 217. Глас в пустиня. // *Мир* (София), 44, N 11327, 19 апр. 1938.

269 / 218. Творба и устройство в езика. // *РР* (София), 11, 1938, N 5, с. 204-208.
* *Вж:* N 222 *тук*.

270-271 / [: 219а-219б]. Изроден усет. // *Мир* (София), 44, N 11369, 21 юни 1938.
Срв.: NN 43, 225, 234 *тук.*

[270 / 219а]. (повторение на N 222)! [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]

[271 /] 219б. Как да строиме българският език. // *Бълг. мисъл* (София), 14, 1938, N 7, с. 404-410.
Вж: по-горе.

1939

272 / 220. Езикови въпроси ... . // *Мир* (София), 45, N 11593, 22 март 1939.

273 / 221. „Граматика на българския език" от д-р Ст. Младенов и Ст. п. Василев. – София, 1939. – 8^0. 440 с. Ц. 120 л. [Младенов, Стефан. Граматика на българския език / Стефан Младенов, Стефан Попвасилев. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 440 с.] // *Мир* (София), 45, N 11719, 24 авг. 1939.
* Критичен отзив. Други критици : Г. Константинов, в. *Днес*, N 1069, 19.VIII.1939 ; Сл. Данаилов, в. *Слово*, N 5134, 19.VIII.1939 ; Й. Бадев, в. *Зора*, N 6074, 10.X.1939.

274 / 222. Как да строиме българският език. // *Бълг. мисъл* (София), 14, 1939, N 7, с. 404-410.
* Критична бележка.
Срв.: NN 218, 262 *тук*.

1940

275 / 223. Дружество на филолозите слависти. // *Слово* (София), 18, N 5252, 11 ян. 1940.
* Вест. Уговорих с директора на в. *„Слово"*, да следя в тоя вестник работата на дружеството (в което влязох член) и да съобщавам всичко важно за езиковото образование и обучение у нас. Моята членска ревност в занятията на дружеството причини скоро мое оттегляне от лично участие в него.
Вж: NN 224 *тук* ; *срв.:* NN 230, 231, 247, 256 *тук*.

276 / 224. Цель на нашия университет. // *Слово* (София), 18, N 5258, 18 ян. 1940.
* В Дружеството на филолозите слависти в България бидоха изтъкнати слабости в българския книжевен език у негови носители и вършители. Тряба да се преобрази университетското образование на кандидати за учители по „български език и литература".
Срв.: NN 223, 236 *тук*.

277 / 225. Предложение за Министерството на просвещението. // *Слово* (София), 18, N 5263, 25 ян. 1940.
* Народната стихия чезне из българския книжевен език по речник и по граматика ; той се отчуждава и изражда (*вж:* N 219 *тук*). Ляк против тоя недъг : преустройство на досегашното образование по български език (*вж:* N 224 *тук*).
Предложението, направено с Дружеството на филолозите слависти и писмено подадено от мене, там си остана.
Срв.: NN 125, 837 *тук*.

278 / 226. Предмет „български език". // *Слово* (София), 18, N 5268, 1 февр. 1940.
* Да се предложи на Министерството на просветата от име на Дружество на филолозите слависти (*вж:* N XXX [*При А. Т.-Б. са неясни цифрите. – Бел. на ред.*] *тук*) : да се даде ново определение на предмета „български език" в учебните планове (в последица от мой доклад в дружеството от 20.XII.1939). Не стана.
Срв.: N 229 *тук*.

279 / 227. Де лежи порокът?. // *Слово* (София), 18, N 5274, 8 февр. 1940.
* Под определение „български език и литература" в учебните програми школската практика затлачва „език" под „литература". Литература се преподава по-лесно!
Срв: NN 225, 228 *тук*.

280 / 228. Правописни несъобразности. // *Слово* (София), 18, N 5280, 15 февр. 1940.
* Посочи ги и тълкува ги в доклад учителят Д. Николов-Осинин в Дружеството на филолозите слависти. При обсъждане всякой говори за „правопис" ; никой не се спира и върху „правоговор" – понятие още чуждо на нашата школа (*срв.:* N 229 тук).

281 / 229. Нова програма за български език. // *Слово* (София), 18, N 5287, 23 февр. 1940.
* Министерството на просвещението иска в месечен срок мнения по нова програма за „български език и литература". Заявих в Дружеството на филолозите слависти с един проект, да предизвикам в негова средина дружно обсъждане на предмета и общи препоръки до Министерството.
Срв.: NN 225, 226 *тук*.

282 / 230. Пренос на части от думи. // *Слово* (София), 18, N 5292, 29 февр. 1940.
* Доклад в Дружеството на филолозите слависти [в България] от председателя Ив. Хаджов ; за доклада съобщено във в. *Зора*, N 6207, 22 февр. 1940. Системата на Хаджова не е граматична, а механична, лесна. Би трябало да се занимае дружеството и с въпроси из духовната страна на езика. Това бе последно мое занятие с делото на Дружество на филолозите слависти в България (*срв.:* N 223 *тук*).

283 / 231. Език и култура. // *Слово* (София), 18, N 5298, 7 март 1940.
* По нов уговор с директора на вестника ми се обеща по половина стълбец седмично в брой на вестника за статии под такъв общи наслов. Темата им се разбира от N 213 *тук*.
Вж: N 263 *тук* ; *срв.:* NN 223, 247 *тук*.

284 / 232. Де ги?. // *Слово* (София), 18, N 5304, 14 март 1940.
Де ги лекарите на рани по снагата на българският език?
Срв.: N 63 *тук*.

285 / 233. Защо убиваме?. // *Слово* (София), 18, N 5310, 21 март 1940.
* Вършиме убийства в български речник и граматика без да съзнаваме.
Вж: N 38 *тук*.

286 / 234. Отчуждение и изграждане. // *Слово* (София), 18, N 5316, 28 март 1940.
* *Срв.:* N 219 *тук*.

287 / 235. Софийските майстори творци. // *Слово* (София), 18, N 5322, 4 апр. 1940.
* Езикът пред микрофона на радио София. За тоя език бе писал Й. Бадев във в. *„ Зора"*.

288 / 236. Имаме ли един книжовен език?. // *Слово* (София), 18, N 5328, 11 апр. 1940.
* На 12.IV излезе във в. *Зора*, N 6250 от страна на Дружеството на филолозите слависти в България съобщение : „Установен книжевен език". Основата му е доклад от учителя Г. Керемедчиев : „Имаме ли установен книжовен език?". Из доклада и разискванията в дружеството са извлечени и обнародвани „основните положения, които възприимат филолозите слависти за български книжовен език".
Вж: NN 223, 237 *тук*.

289 / 237. Тепърва единство. // *Слово* (София), 18, N 5334, 18 апр. 1940.
* Критични бележки върху „основни положения", възприети от филолозите слависти относно до единен български книжевен език.
Вж: N 236 *тук*.

290 / 238. Учебни фалсификати и други. // *Слово* (София), 18, N 5340, 25 апр. 1940.
* Преправят се в учебници оригинални текстове от народни умотворения и от писатели.

291 / 239. Благозвучие. // *Слово* (София), 18, N 5345, 2 май 1940.
* *Вж:* N 31 *тук*.

292 / 240. Колко слабо го знаеме!. // *Слово* (София), 18, N 5350, 9 май 1940.
* *Вж:* N 242 *тук*.

293 / 241. Нова българска граматика [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с.]. // *Слово* (София), 19, N 5389, 27 юни 1940.
Вж: N 298 *тук*.
* Самоавторска вест за излязла моя книга с такъв наслов. Критици : Г. Константинов, в. *Днес*, N 82, 20.VII.1940 ; Д. Цвятков, в. *Зора*, N 8357, 22.VIII.1940 ; Ив. Пеев-Плачков в *УП*, 39, 1940, с. 1019-1026 : „Словно богатство" ; Д-р. Л. Андрейчин, *Изв. на Дружеството на филолозите слависти в България* (София), т. I, с. 194. [*Последното изречение на А. Т.-Б. е добавено от него на ръка*. – *Бел. на ред.*]
Вж: NN 243, 248, 298 *тук*.

294 / 242. Не му върви!. // *Слово* (София), 18, N 5395, 4 юни 1940.
* Все слаб успех по български език ; неподготвени учители.
Вж: N 240 *тук*.
Срв.: NN 11, 14 *тук*.

295 / 243. Лошава критика. // *Слово* (София), 19, N 5412, 25 юни 1940.
* Тряба тепърва да се учиме, как се прави веща и полезна критика. По повод на критиката от Г. Константинов във в. *Днес*, N 82, 20.VII.1940.
Вж: тук N 241 *тук*.
Срв.: N 248 *тук*.

296 / 244. Четири български граматики. // *Слово* (София), 19, N 5418, 1 авг. 1940.
* Поличба: четири български граматики в две години! Автори : П. Калканджиев (второ издание, сътрудник и А. Пиронков)

[Калканджиев, Петър Стоянов. Българска граматика : Звукословие, видословие, словосъчинение, правопис, ударение, произношение и сведения за историята на езика и на писмото / Петър Стоянов Калканджиев, Александър Димитров Пиронков. – Пловдив ; София : книгоизд. Хр. Г. Данов, [1938]. – 534 с.] ; Ст. Младенов – Ст. п. Василев [Младенов, Стефан. Граматика на българския език / Стефан Младенов, Стефан Попвасилев. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 440 с.] ; Н. Костов [Костов, Никола. Българска граматика. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 255 с.] ; А. Теодоров-Балан [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)].

Срв.: NN 246, 254, 299 *тук*.

297 / 245. Език и реч. // *Слово* (София), 19, N 5424, 8 авг. 1940.

* *Срв.:* NN 79, 161 *тук*.

298 / 246. Младенов – п. Василев [Младенов, Стефан. Граматика на българския език / Стефан Младенов, Стефан Попвасилев. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 440 с.] и Костов [Костов, Никола. Българска граматика. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 255 с.]. // *Слово* (София), 19, N 5430, 15 авг. 1940.

* Критични бележки за граматики от тия два автора.

Срв.: N 244 *тук*.

299 / 247. Около нашето азбуке. // *Слово* (София), 19, N 5522, 5 дек. 1940.

* След тая статия се простих с в. *„Слово”*. Редакцията натякваше, че статиите ми били много дълги (наистина подълги от половина стълбец колкото имаше да ми се отпуща) ; а пък аз ги стягах до безкръвие, та читатели натякваха, че са много сбити, не доста ясни. Стлъбците не струваха на редакцията ни стотинка за моя сметка, а интересуваха читателите.

Вж: NN 223, 231 *тук*.

300 / 248. Критика с дълбоки грешки. // *УП* (София), 39, 1940, N 10, с. 1296-1313.

* С обичайна нашенска самоувереност и лошота Ив. Пеев-Плачков бори граматични установения и езикословни възгледи в моя „Нова българска граматика” (1940) [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с.], за да им противупостави устарели и погрешни знания.

Срв.: NN 241, 243 *тук*.

1941

301 / 249. Тълкуване на българския език. // *Мир* (София), 47, N 12213, 19 апр. 1941.

* Критични бележки към „Етимологически и правописен речник на българския книжовен език” от проф. Младенов (1941) [Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. – София : Хр. Г. Данов, 1941. – 704 с.].

302 / 250. Зрелост по български език. // *Мир* (София), 47, N 12232, 17 май 1941.

* Критични бележки върху министерска наредба за зрелостен изпит ; лош принцип за преценка на зрелост.

303 / 251. Чистота и поражение. // *Мир* (София), 47, N 12242, 31 май 1941.

304 / 252. Книжевен език и народни говори. // *Мир* (София), 47, N 12258, 21 юни 1941.

305 / 253. Крив път. // *Мир* (София), 47, N 12264, 28 юни 1941.

306-316 / [: 254 : 1-6] (*а*) – [: 254 : 7-11] (*б*). Състояние на българската граматика. // *УП* (София), 40, 1941 (*а*) ; 41, 1942 (*б*) :

* Цялото изложение обнародвано по части и пресеклици. Прибрано и допълнено излезе в отделна книга.

Вж: N 299 *тук*. Разглежда четири граматики [Калканджиев, Петър Стоянов. Българска граматика : Звукословие, видословие, словосъчинение, правопис, ударение, произношение и сведения за историята на езика и на писмото / Петър Стоянов Калканджиев, Александър Димитров Пиронков. – Пловдив ; София : книгоизд. Хр. Г. Данов, [1938]. – 534 с.] ; Ст. Младенов – Ст. п. Василев [Младенов, Стефан. Граматика на българския език / Стефан Младенов, Стефан Попвасилев. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 440 с.] ; Н. Костов [Костов, Никола. Българска граматика. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 255 с.] ; А. Теодоров-Балан [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)].

Вж: N 244 *тук*.

[306-311 /] [: 254 : 1-6] (*а*). ... N 2, с. 138-155 ; N 3, с. 257-272 ; N 4, с. 405-427 ; N 5-6, с. 521-537 ; N 7, с. 834-851 ; N 9-10, с. 1130-1143 ;

[312-316 /] [: 254 : 7-11] (*б*). ... N 2, с. 150-172 ; N 5-6, с. 527-544 ; N 7, с. 761-779 ; N 8, с. 909-922 ; N 10, с. 1221-1243.

1942

317 / 255. Правописното ни купище. // *Мир* (София), 48, N 12447, 9 февр. 1942.

* Критичен отзив за слово по радиото „Българския правопис” от проф. Ст. Романски (29.I.1942).

318 / 256. Обществен надзор. // *УП* (София), 41, 1942, N 3, с. 303-304.

* Поправо „призор над езика” – *вж: вст.* с. 808.

Отдавна доказвах в редакцията на *УП*, и пред министра на просвещението в 1942 г. нужда от постоянна езикова поука в това сп., на което е найредовен читатель българският учитель. Съветвах, да се отворят в *УП* редовни „страници” за български език ; с тях *УП* ще бъде сътрудник на *РР*. Във връзка с това изтъкнах и положение за преустройство в образа на самото сп. Найсетне министър проф. Б. Йоцов отвори „страниците” под общи наслов „НАШИЯТ ЕЗИК”. Първа от страниците е тая, означена „Обществен надзор”, изпълнена от мене, ала изкарана от име на редакцията на сп. Страниците се отваряха за промислени и полезни приноси от всякой радетель, а най-вече от учители по български език. Не след дълго страниците непринудено се затвориха.

Срв.: NN 36, 139, 223 *тук*.

319-321 / 257 [: 257а-257-в]. Нашът език :

[319 /] 257а. Нашът език. // *УП* (София), 41, 1942, N 3, с. 304-307 ;

[320 /] 257б. Два езика. – *вст.* с. 307-308 ;

[321 /] 257в. Всуе, ако … – *вст.* с. 309-311 (сиреч всуе ще бъдат всички такива усилия, ако преди надзора от горе не бъде се добре потрудило езиковото обучение от долу).
Вж: N 240 *тук*.

322 / 258. Скопянин за „Скопье". // *УП* (София), 41, 1942, N 4, с. 409-411.
* За скопянина Ив. Цоков не е правилно ни „Скопие", ни „Скопе". Редакторът на сп. *„Родна реч"* Ст. п. Василев заляга да докаже, че правилно било „Скопие", защото – така бележел и пощенският печат. // *РР* (София), 15, 1941, N 2, с. 114-116.

323 / 259. Много баби. // *УП* (София), 41, 1942, N 4, с. 411-413.
* „Безброй много са ония, които са всякога готови да дават мнения и да решават, кое е в българския книжевен език българско и кое небългарско".
Срв.: NN 217, 240, 257 *тук*.

324 / 260. Сътрудство, не съперство. // *УП* (София), 41, 1942, N 7, с. 809-810.
* *Вж:* N 256 *тук*. // *УП* (София) е със своите страници „Нашият език" сътрудник а не съперник на издания, посветени на българския език.

325 / 261. Езикова просвета. // *УП* (София), 41, 1942, N 7, с. 810-812.
* *Вж:* NN 230, 231, 240 *тук* ; *срв.:* NN 263, 265 *тук*.

326 / 262. Към устройство на езика. // *УП* (София), 41, 1942, N 8, с. 949-954.
* Продължение *вж:* N 265 *тук*.
Срв.: N 222 *тук*.

327 / 263. Езикова култура. // *УП* (София), 41, 1942, N 10, с. 954-957.
* *Срв.:* NN 213, 215, 238 *тук.*
Вж: NN 261, 265 *тук*.

1943

328 / 264. Що е „български език" в училището?. // *УП* (София), 42, 1943, N 3, с. 319-334.

329 / 265. Езиково съзнание. // *УП* (София), 42, 1943, N 3, с. 382-386.

330 / 266. Към устройство на езика. // *УП* (София), 42, 1943, N 3, с. 386-391.
* *Вж:* N 262 *тук*.
Срв.: N 274 *тук*.

331 / 267. Димитър Попов, лектор по български език в Варненското Висше търговско училище, Българска граматика [Попов, Димитър. Българска граматика. – София : Хр. Г. Данов, 1941. – 213 с.]. – Варна, 1942. – г. 8^0. 2.2 + 2 с. // *УП* (София), 42, 1943, N 3, с. 402-410.
* Критичен отзив.

332 / 268. Пряк изказ и преизказ у Л. Каравелов. // *УП* (София), 42, 1943, NN 4-5, с. 558-569.
* Критичен отзив по повод на статия от д-р Л. Андрейчин : „Употребата на глаголните категории в повестите на Л. Каравелов", в *Известия на Дружеството на филолозите слависти в България* (София), т. I, 1942, с. 99-114.

333 / 269. Висш и нисш. // *УП* (София), 42, 1943, N 8, с. 992-997.

334 / 270. Упадък на усета за език. // *Мир* (София), 49, N 12821, 26 май 1943.
* *Срв.:* NN 43б, 219, 225 *тук*.

335 / 271. Хубост на езика. // *УП* (София), 42, 1943, N 6, с. 766-774.
* *Срв.:* NN 134, 170 *тук*.

336 / 272. Грешно „право на гражданство". // *Мир* (София), 49, N 12843, 22 юни 1943.
* *Вж:* NN 61, 92 *тук* .

337 / 273. Канцеларщина „цифром и словом". // *Мир* (София), 49, N 12951, 27 окт. 1943.

338 / 274. Времена и думи. // *УП* (София), 42, 1943, NN 9-10, с. 1132-1152.
* Критика на книга от Ст. Илчев : „Времена и думи, езикови въпроси" (София, 1942. – м. 8. с. 120. Ц. 30 л.) [Илчев, Стефан Петров. Времена и думи : Езикови въпроси. – София : Добромир Чилингиров, 1942. – 120 с.] Критиката *съдържа* : I. Вместо увод ; II. История на думите – домашни думи ; III. Културна история на думите ; IV. Заемка, чуждица, своица ; V. Замяна на чуждо с свое ; устройство на книжовен език.

339 / 275. Две думи ли са „низък" и „нисък"?. // *УП* (София), 42, 1943, NN 9-10, с. 1165-1167.
* Против доказателства на Н. Костов, че били две отделни думи – *вст.* с. 517-524.

1944

340 / 276. Добришки или добрички. // *Зора* (София), 26, N 7475, 11 юни 1944.

341 / 277. Нова България – нов правопис. Правопис и просвета. // *Свобода* (София), 1, N 41, 24 окт. 1944.
* По повод на почин от министра на просветата проф. С. Чолаков за бързо устройство на официялния (Цанковски) правопис (в. *Свобода*, N 38, 20.X.1944). Рола на знаковата буква Ь (ер-малък, ер-меки, меклец) в устройството. Сгоден час да се изравните със сърби, хървати и словенци.
Срв.: N 280 *тук*.

342 / 278. Правописът в комисията. Решение за крайни Ъ. // *Отечествен фронт*, N 43, 25 окт. 1944.
* Комисията от 21 член, създана от министра на просветата проф. С. Чолаков за устройство на упростен правопис по фонетичен принцип. В записка до него от 9.X.1944 заявих, че опитът у нас ме е научил, да не влизам в никакви „правописни комисии" (от 1921 г. насам), но да остаям свободен за гражданско сътрудство като вещо лице. По недоразумение моето име било вписано в състава на комисията (в. *Свобода*, N 39, 21.X.1944). Исторически тая правописна комисия е седма по ред („Чолаковска"). Тя приключи своята работа на 3.XI.1944 г. със заключение за последна дума от страна на правителството по нейните решения. (в. *Свобода*, N 53, 5.XI.1944).
Решението на комисията, да се напусне писане на знакова буква крайни ер-голям е тържество на разума над суеверието.

343 / 279. Правописът в комисията. Решение за буква Ѫ. // *Свобода* (София), 1, N 45, 29 окт. 1944.
* Хвала на правописната комисия, решила да изпрати на вечни покой една пълтеница.

344 / 280. Правописът вън от комисията. Заключение. // *Свобода* (София), 1, N 56, 9 ноем. 1944.
* За „Нова България" това не е правопис, очакван от нея и достоен за нея. Порокът на делото на Комисията лежи в опачната метода за работа. Комисията е работила с буквен материял, а не е приложила творчески дух.
Вж: N 282 *тук*.

345 / 281. Порочна пресъда над ер-малък. // *Свобода* (София), 1, N 86, 14 дек. 1944.
* Възражения на статия от д-ра Л. Андрейчин, секретар на исторически седма по ред правописна комисия: „Правописната промяна и Ь" във в. *Свобода* (София), 1, N 79, 6.XII.1944.

1945

346 / 282. Делото на седма правописна комисия. // *Сп. на Бълг. акад. на науките и изкуствата. Клон ист.-филол.* (София), 70, 1945, N 33, с. 125-166.
* Има и отделен отпечатък, с. 42.

1946

347 / 283. Език и граматика. // *Изгрев* (София), 2, N 581, 29 авг. 1946.

1947

348 / 284. Що правиме с езика си?. // *Език и литература* (София), 2, 1947, N 2, с. 1-6.
* Говориме, казваме, велиме, думаме, викаме, вревиме, гълчиме, рукаме и пр. и пр.

1948

349 / 285. Недоречени установения и пояки. // *Изгрев* (София), 4, N 1115, 24 май 1948.
* По повод на статия от Л. , която установява причини за слабост на български език в писмени работи от кандидати за студенти. Недорича найважните ; недорича и моите и двете по воля на редакцията.
Срв.: NN 11, 14, 240, 242 *тук*.

350 / 286. Говориме, мениме, твориме. // *Изгрев* (София), 4, N 1171, 20 юли 1948.

1950

351 / 287. Още за израз „на чело". // *Език и литература* (София), 5, 1950, с. 238-241.
* Придружава тълкуване на същия израз от Л. Андрейчин – *вст.* с. 86-89. Статията първично отказана от в. *„Изгрев"*.

II.
Книги и книжици (брошури)

1892

352 / 288. Ръководство за изучаване старобългарския език в средните училища (граматика, образци за четене и словарче). – Пловдив, 1892. – г. 8⁰. 164 с. + 2 л. [Теодоров-Балан, Александър. Ръководство за изучаване старобългарския език в средните училища : Граматика, образци за четение и словарче. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1892. – 168 с.]
* Критично сравнение между тая и едновременна с нея „старобългарска граматика" от Л. Милетич. // *УП* (София), 3, 1898, с. 455-459.

1898

353 / 289. Българска граматика за долните класове на средни училища. Книга първа (за I. и II. клас). – Пловдив, 1898. – г. 8⁰. VIII + 184 с. Ц. 1.50 лв.

1899-1900

354-355 / 290 [: 290а-290б]. Български език. Методична граматика за долните класове на средни училища :

[354 /] 290а. ... Книга първа. – Пловдив, 1899. – м. 8⁰. IV + 138 с. + 1 л. Ц. 1 лв.

[355 /] 290б. ... Книга втора. – 1900. – м. 8⁰. 2 л. + 172 с. Ц. 1.30 лв.
Излезли вместо второ издание на N тук 289. Други граматики смукаха всякак из тия книги.

1916

356 / 291. Предложение и план за „Речник на българския език", който да изработи и издаде Българската академия на науките. Предлагат членове на Академията А. Теодоров-Балан и Б. Цонев. – София, 1916. – 8⁰. 40 с. [Теодоров-Балан, Александър Стоянов. Предложение и план за речник на българския език, който да изработи и издаде Българската академия на науките / Александър Стоянов Теодоров-Балан, Беньо Стефанов Цонев. – София : БАН, 1916. – 40 с.]

* Предложението, направено на 16.I.1914 г. в историко-филоложкия клон. А. Теодоров предлага, да се основе при Академията „Словарски сек" (= „речнишки отдел"), който да събира и подрежда градиво из нашата стара и нова книжнина, из народните говори, от което сетне да се извлича един или друг речник. Б. Цонев съгласен за „речнишки отдел" за „пълен академически речник" ; настоява да се почне с „тълковен речник на българския книжевен език", а предварително да се постави и разреши въпроса за „необходими реформи в нашия правопис". От решение на клона по тия два доклада произлезе книжицата „Предложения и план" .

Вж: N 292 *тук*.

357 / 293. *Бълг. реч* : Мес. сп. Уреждали : С. Аргиров, С. Младенов, А. Тодоров-Балан, Б. Цонев. – София, 1921. – 8⁰. Ц. 10 л.

* Сп. идеше да осъществи желание на дружество Българска реч ; създадено по внушение на един студент по славянска филология (1900). Той тъжно чувствуваше нуждата както от дружество, така и от негов орган за теоретична поука и борба около въпроса за устройство и защита на българския книжевен език. Председател на дружеството Българска реч беше проф. Б. Цонев. Дружеството се саморазтури от болест „български нехар". От същата болест почина и сп. *„Бълг. реч"*. Яви се да го замести *„Родна реч"*, 1927 г. Днес и нея нямаме.

Вж: NN 79, 139 *тук*.

1920

358 / 292. 25 думи за „Български тълковен речник" / Изработили по искане на Академията на науките Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев. – София : Държ. печ., 1920. – 4⁰, 26 с. [[Двадесет и пет] 25 думи за „Български тълковен речник / Съст. Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев [по искане на Академията на науките]. – София : Държавна печатница, 1920. – 26 с.]

* Тия 25 думи са дадени от особна комисия, която в 1917 г. начерта условия за един „Наръчен речник на българския език" и покани охотници да го изработят според условията, като представят образец с дадените думи, и той бъде одобрен. Образецът биде изработен, отпечатан за обсъждане и одобрение. Наеха се да изкарат работата А. Т.-Балан и Б. Цонев, в споразумение и с други академици и неакадемици.

Срв.: N 291 *тук*.

1921

359 / 293. *Вж:* N 292 *тук*. [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]

1924

360 / 294. Борба за съвременен правопис (1921-1923). Принос към историята на българския правопис : I. Как се яви в 1921 г. правописен въпрос? II. Кой подйе въпроса и как го разреши? III. Последици и въздействие в училище и в общество. IV. Опит на Българската академия на науките. V. Неочаквана развезка. VI. Отмяна на правописа на Омарчевски в 1923 год. VII. Правописната система на Цанковската комисия. VIII. Очакваният край. – София, 1924. – 8⁰, 48 с. [Теодоров-Балан, Александър. Борба за съвременен правопис 1921-1923 : Принос към историята на българския правопис. – София, 1924. – 48 с.]

* Предложена за издание от Хр. Г. Данов в Пловдив, с предварителен отказ от хонорар. Издателството скри името си и мястото (постави : София), за да не го сполетят санкции от властта. Издателят придружи към моя отказ и свой, та не постави цена на книжицата, но ми отстъпи целия тираж от 500 екземпляра, за да го пръсна даром „между редакциите на вестниците и списанията и между всички боравещи с перото или пък длъжностни лица, които ще вземат участие при разрешаването на въпроса… По този начин вие като давате безвъзмездно труда си и ние добавяме нещо към него, за да се започне борбата за съвременен български правопис" (писмо от 13.II.1924.). Изпълних условието на щедрото и напредничаво книгоиздателство. Разгласих и печатно, че срещу внесени марки за пощенски разноски (30 стот.) изпращам книжицата всякому който я поиска. Малцина се обадиха ; в. и сп. наймълчаливи. За нея отзив едничко от Петко Кол. Гъбьов, *УВ*, 19, 1924, NN 24-25, с. 193-194.

Срв.: NN 107, 121 *тук*.

10, 1930, с. 81-90 ; 12, 1932, с. 290-291 ; *към* N 296 *след* N 296.

III.1928, с. 142-149 от Ил. Манолов. // *УВ*, N 8, 3.XI.1928, с. 3-4.

„Разпри" в N 168, 12.XI.1932.

Тук се отнася и N 162.

1925

361 / 295. Упътване, как да се бере градиво за всебългарски речник / Изработено от комисията на речнишкия отдел при историко-филоложкия клон на Българската академия на науките. – София, 1925. – м. 8⁰. 31 с. [Упътване как да се бере градиво за „Всебългарски речник" / Израб. от Комисията на речнишкия отд. при Истор.-филол. клон на БАН. – София : Българска академия на науките. Историко-филологически клон, 1925. – 31 с.]

Комисията бе съставена от А. Т.-Балан, Б. Цонев, Ст. Младенов, Ст. Аргиров, Н. Начов. По нейно решение аз изработих проект (въз основа на подобно упътване от речнишката комисия при чешката Академия на науките). Проектът биде обсъден и приет от комисията. По екземпляр, установен в комисията, той се отпечата. Него подложи на своя критика откъм езика Ан. Кам. (= Ана Каменова = Стайнова). Другари от комисията гневно укориха мене, за да увардят себе си от неугодната критика. Аз се отбраних от нея с отворено „Речнишко" галантно писмо до критичката, която в незнание страстно изкарваше чисто народни думи и изрази в упътването, че били мои кованици (в*ж:* N 291 *тук*) Така са стрували много мои критици през редица десетилетия.

1927

362-366 / [: 296а-296д]. „Български тълковен речник" [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален

/ Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672.] ...

[362 /] 296а. Български тълковен речник / Съст. от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, членове на Бълг. акад. на науките : Т. I. св. I. – София, 1927. – г. 8⁰. 96 с. [Български тълковен речник : Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Съст. от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, членове на Бълг. акад. на науките. – София, 1927. и др. изд.] ;

Още преди да излезе тая свезка помина се на 26.X.1926 проф. Б. Цонев. Между четворицата съставители на Речника беше разпределена работата над думите за него по купчини от началните букви на тия думи. Моята купчина обнимаше буквите О и П. Печатането на изработените букви ставаше така, че един от съставителите изтъкмяваше съгласно с установения отнапреж план текста, който отиваше в печатницата, а всякой от другите съставители прекарваше под свой преглед коректурите. Вече от пъва свезка тая мудна работа легна само върху Младенова и Балана. За побърже те си поделяха части за изтъкмяване до печат и после коригираха взаимно. В тия части личат доста технически и редакторски различия. Съвместно с Младенова аз работих до свършека на VI свезка ; след това се оттеглих свършено от работата. Младенов я кара от тогава до днес сам. В първа свезка са от мене бройки тук означени N 138а. А до VI свезка са печатани въз вътрешната страна на кориците съставени от мене текстове, преглеждани и от Младенова, като „Наша дума" за отзиви на критични бележки от страна на ценители. Поважни са отзивите на бележки :

[363 /] 296б. „Френска критика" от проф. Леон Больйо [(Болийо) Léon Beaulieux, 1876-1965 – *срв.:* 206 / 162] в Парижкото сп. *Revues des Études Slaves* (Paris), 10, 1930, p. 81-90 ; 12, 1932, p. 290-291 ;

[364 /] 296в. ... от проф. М. Арнаудов в неговото сп. *„Бълг. мисъл"* : [*Препинателният знак въведен от ред. – Бел. на ред.*] 3, 1928, с. 142-149 [Последнитят текст на *А. Т.-Б.* след двуеточието *е добавен от него на ръка. – Бел. на ред.*] и N 193, 7.V.1933) ;

[365 /] 296г. ... от Ил. Манолов. // *УВ*, N 8, 3.XI.1928, с. 3-4 [Текст на *А. Т.-Б. е добавен от него на ръка. – Бел. на ред.*] ;

[366 /] 296д. ... от Ст. Илчев в седмичника *„Литературен глас"* [(София)] (~~напр~~. [Последната дума на *А. Т.-Б. е задраскана от него на ръка. – Бел. на ред.*] „Вдижа-вдигу" [Последните две думи на *А. Т.-Б. са добавена от него на ръка. – Бел. на ред.*] : [*Препинателният знак въведен от ред. – Бел. на ред.*] „Все пак се движи", езикови „разпри" в N 168, 12.XI.1932 [Последният текст на *А. Т.-Б.* от „разпри" *е добавен от него на ръка. – Бел. на ред.*] и N 193, 7.V.1933). Тук се отнася и N 162 [Последното изречение на *А. Т.-Б. е добавен от него на ръка. – Бел. на ред.*].

1930

367 / 297. Българска граматика : Дял 1 : За думите : Ч. 1 : Звукословие. – София, 1930. – г. 8⁰. 401 с. Ц. 180 л. „Университетска библиотека" N 84, редица „Помагала", N II [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)]. Предговорът отпечатан в „Мир", N 8989, 25.VI.1930.

Вж: N 151 *тук*.

* Ръкописът на книгата, изкаран по правопис „академичен", биде предложен в съвета на ист.-фил. факултет и одобрен за печат през 1924 г. Изпречи се против печатането законът за правописа. Никой издател не посмя да поеме така писаната книга. Борих се за свое право всякак и повсъде, чак до Народното събрание в 1928 г. Тогава се узакони правописът, исторически за означение с име „Цанковски", та през едни вратца в него мина и моят ръкопис (*вж: тук* N 139) „Българска граматика" излага в пълнота нашето звукословие (гласкословие) научно за пръв път и съвсем ново ; излага звуковите (гласковите) промени по път (метода) не на диахрония, както се правеше у нас до тогава, но на синхрония. Тя първа стори опит, да опише фонетично системата на българските гласки, като държи разлика между „звук" и „гласка", между „гласка" и „буква" ; та обнови и в система дотъкми научно и български нашата фонетична терминология. Тя е писана за читатели българи, а не за чужденци, които са инак образувани езиково и граматично и притежават разработена книжнина за своя езикословска поука. Гласковите промени (в гласеж и в строй на думи) тя представя с означение от външна страна и с тълкувания от вътрешна страна. Тъкмо поради назначението си за български читател (учител и ученик) текстът на граматиката е широко разлат, дори елементарно описателен, с много определения ; той често се отклонява в разяснения и забележки от естество ту образователно, ту пък книжевно-устройствено. Това наложи, да бъде същинският звукословен текст печатан с цицеро, разясненията с гармонд, а забележките с петит. За жаль, всичко това не биде правилно оценено. Чужда критика нарече отклоненията и разясненията „баласт" и „полемика" ; а нашата критика не разбра предмета на книгата, нито нейната метода ; защото тя товари вината на своето незнание, предвзетост, или лошота върху терминологията, като биде тая терминология от критиката надута до безгранично понятие „език на автора" – език „изкуствен", „неразбран". Тая критика у нас отвори проф. А. Балабанов, а затвори и проф. Ст. Младенов – първият високомерно и без наука, а вторият с наука и недобросъвестно. „Българска граматика" спря хода си ; тя взе друг образ (*вж:* N 295 *тук*).

За нея : Хр. Кодов в *„Бълг. кн."* на Т. Боров, 1930, м. Септември, NN 4-5, с. 455-467, безпристрастно ; Ст. п. Василев. // *РР* (София), 4, 1930, с. 31-33 ; Леон Больйо в *Revues des Études Slaves* (Paris), 10, 1930, с. 315-316, от *тук* резюме от А. Обрембска в *Rocznik Slavistyczny* (Krakow), 11, 1933, с. 90 ; А. Балабанов, в. *Пряпорец*, N 27, 6.VII.1930 ; Хр. Вакарелски в *УП*, 23, 1930, с. 1420-1429, най-справедливо ; Г. п. Иванов. // *УВ*, 26, N 21, 14.II.1931, с. 66-76 (успоредно и за немската история на български език от Ст. Младенов) ; Ст. Младенов в *Сп. на Бълг. акад. на науките. Ист.-фил. клон*, 11, N 23, VIII.1934 : „Основни и второстепенни въпроси из новобългарската граматика" (поправки и допълнителния към г. Балановата „Българската граматика"), с. 21-98. Доклад от члена на Българската академия на науките Ю. Трифонов за награда от фонд „Сам. Патак". Полемика (*вж:* NN 153, 154, 156, 191 *тук*).

1940

368 / 298. Нова българска граматика. – София, 1940. – м. 8⁰. XVI + 480 с. Ц. 120 л. [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с.]

* В тая книга излезе в кратък вид онова, което имаше да изпълни цялостно книгата „Българска граматика" от 1930 г. – *вж:* N 297 *тук*. За тая граматика и критичен отзив от д-р. Л. Андрейчин : в *Известия на Дружеството на филолозите слависти в България* [*Последният текст от окончанието на думата* „критичен" *и до края на записа тук е въведен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*] XXX [*Нечетлив текст на А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] / I. 1940 с. Критика от Ив. Пеев-Плачков „Словно богатство". // *УП* (София), 39, 1940, с. 1019-1026.

Вж: NN 241, 248 *тук*.

1947

369 / 299. Състояние на българската граматика : Критична студия / Изд. на Бълг. акад. на науките. – София, 1947. – г. 8⁰. 240 с. [Теодоров-Балан, Александър. Състояние на българската граматика : Критична студия. – София : Бълг. акад. на науките, 1947. – 240 с.]

* Под тоя наслов студията се яви първично в *VII*, и следва в книжки и на пресеклици през годините 1941-1942 (*вж: тук* N 254). Там студията разглеждаше 4 от последно време граматики на българския език, включително и моята „Нова българска граматика [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с.] (*вж:* NN 24, 3 *тук*). А тук разглеждането се простира върху още две последували четирите първи граматики от д-р Л. Андрейчин [Андрейчин, Любомир Димитров. Основна българска граматика. – София : Хемус, 1944. – 560 с.] и от Д. Попов [Попов, Димитър. Българска граматика. – София : Хр. Г. Данов, 1941. – 213 с.]. (*вж:* N 267 *тук*). Така студията е разширена, поправена и допълнена. Тя *съдържа* : Към изданието. – Мигов оглед назад. – А. Обща част : I. Представители ; II. Предмет и негови части ; III. Наука и поука ; IV. Термини и език ; V. Критика. – Б. Езикова част : I. Език и реч ; II. Части на речта ; III. Говор и писмо ; IV. Правоговор и правопис ; V. Думи и изречения ([V.] I. Думи, [V.] II. Изречения) ; VI. Производство ; VII. Менитни и неменитни думи. – В. Речева част : 1. Образуване на облици ; 2. Падеж и склонение ; 3. Наклонение ; 4. Спрежение (I. Вид и залог ; II. Спрежение ; III. Облици) ; 5. Частици (I. Предлог, II. Съюз, III. Междуметие, IV. Особни частици) ; 6. Строй на изречението ; 7. Думоред ; 8. Препиналци. – Заключение.

III.
Необнародвани работи

1881

370. Bulharská mluvníce. – 1881.

* Литографски листове, издавани от дружеството Българска седянка в Прага за услуга на негови членове, родом чеси [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Неопитна работа. Излязоха само 12 листа. Ползувал се от тях F. Oymaxal, известен чешки граматикар за поучение в чужди езици.

Срв.: тук N 4.

1908

371. За българския език. – 1908.

* Сказка в Българската духовна семинария в Цариград.

1918

372. Български език и българско единство. – 1918.

* Беседа, четена пред офицери и войници от фронта, в Скопие и в Крушево.

1924

373. Правописът и обществото : Сказка. – 1924.

* От име на студентското Филоложко дружество. Отзив за сказката във в. *„Пряпорец”*, в статия под същия наслов, N 263, 26.XI. 924.

1931

374. Заблуди. – 1931.

* Веществото извлечено из Балабановска критика в печата против моята „Българска граматика” от 1930 г. [Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2)

1934

375. Усет и възпитание на усета за език : Сказка в София. [– 1934]

Срв.: тук N 43.

1939

376. Нашата граматична терминология. – 1939.

* Доклад в Академията на науките.

377. Реч, или наклонение?. – 1939.

* Доклад в Академията на науките, 8.VI.1939. Обявих, че онова, което до сега наричахме „косвена реч” е в системата на своите облици и на тяхното значение особно наклонение. Аз го нарекох „приказно”. Л. Андрейчин не го признава инак, освен като „преизказани” облици от изявително наклонение.

1941

378. Българската граматика в българската наука. – 1941.

* Лекция в Университета. Имах разрешение от Академическия съвет на университета да чета извън-програмно българска граматика. Българската наука още не е разгледала или решила много въпроси от българската граматика. Диялектично друг въпрос е „българската наука в българската граматика”.

1943

379. Българският книжевен език и народните говори. [– 1943]

* Критика на книга от проф. Ст. Младенов под същия наслов ; докладвана и приета в Българската академия на науките. Изпосле в Института за български език при БАН отречена по мотив, поставен от сами критикувания автор : „на умряло куче нож не се вади”.

1944

380. Дух или гений на езика. [– 1944]

Per aspera ad astra!

* Критика по темата на съчинението от д-р Любен Казанджиев : „Българският народен езиков гений" (София, 1943. – 8°, 448 с. Ц. 240 л.) Авторът определя съчинението така : „Книга за превъзходствата" на българския език над другите езици в света! Критиката докладвана и приета в Българската академия на науките. Повтором докладвана в Института за български език при БАН, отречена, понеже книгата на автора не заслужава такава работа върху нея.

1946

381. Потеклото на : I. „попържам" и II. „обеля зъб". [– 1946]

* Прието за печат по доклад в клона на Българската академия на науките. Повтором докладвана в Института за български език при БАН под наслов „Две етимологии" ; отречено по сремежливи съображения.

1949

382. „Речник", или „език" на Ботева. [– 1949]

* Речнишки отдел при Българската академия на науките отпечата образец от предприет от него за издание „Речник за Ботева" [Божков, Стойко Стойков. Речник на езика на Христо Ботев : Т. 1 : А-К / Стойко Стойков Божков, Зара Павлова Генадиева. – София : БАН, 1960. – 623 с.]. Отзовах се на покана за мнение. Смятам, че не е характерен у Ботева, както и у всякой друг книжевник, обиходният книжевен речник, а е характерен езикът, слогът за израз на неговото мислене и убеждение.

КНИЖНИНА

I.

Статии, преводи, бележки, оценки и вести

1880

383 / 300. Каролина Светла [Karolina Světlá, 1830-1899]. Целувка : Хумореска из живота на чешките горци / Прев. от чеш. // *Народний глас* (Пловдив), 2, N 77, 18 апр. 1880.

* Подлистник, следва на пресеклици до край. Превод от чешки ; младежки опит на студент българин в Прага. В превода личат буквално предаване, български провинциялизми и чехизми. „Целувка" е един от най-хубавите разкази на К. Светла (= Йоханка Мужакова [Johana Mužáková, 1830-1899], 1871) ; преработен в либрето за едноименна опера от Б. Сметана [Bedřich Smetana, 1824-1884] (1896).

1882

384-385 / 301. Чешкият *Славянски сборник*, 1. // *Съветник* (Сливен), 1, N 24, 27.V.1882 ; N 25, 3.VI.1882.

От дружество „Просвета" написа А. Балан.

* Книжевна вест за годишник *„Slovanský sbornik"* (Praga), 1, основан от Edvard Jelinek, в Прага ; предава съдържанието на сборника. Вестта излиза на кръжец на български студенти в Прага, именуван „Просвета".

Уговорено е, всякой член да предава в българския печат по нещо из чешката книжнина, за да се поддържат културни връзки между чешки народ и български. Работите се нумерират и означават с името на кръжеца.

Срв.: N 304 *тук.*

Вж: N 381.

1883

386 / 302. Povaha literární činností osvobozeného Bulharska. List k dějínam búlharské líteratury. // *Slovanský sborník* (Praha) / Red. Jelínek, 2, 1883, s. [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

Подпис: A. Theodorov-Balan.

* Писано В Липиска по покана от редакцията на Сборника [Български народни песни / Събрани от Димитър Христов Миладинов, Константин Христов Миладинов. – София : Митра Д. Миладинова, 1891. – 548 с.]. Преведено от сливенеца д-р П. Данчев (= Slivius) : „Характерът на литературната деятелност в освободеното българско. Лист към историята на българската литература". Написал Алекс. Теодоров – в. *Марица*, N 493, 31.V.1883 ; N 494, 3.VI.1883 ; N 505, 26.VII.1883 ; N 509, 29.VII.1883. Мое писмо от Липиска (4.VII.1883) се брани против вложени от преводача не мои съждения, разбирания и *против* печатни грешки. Това писмо е обнародвано във в. *Марица*, 1883, N [*Пропуснати данни* – от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] е прогласен почетен член. Отговорът *съдържа* спомени за К. Миладинов ; по внушение от Щросмайера [Josip Juraj Strossmayer, *bishop*, 1815-1905] Миладинов преписал сборника си пълни с кирилски букви вместо първичните гръцки.

Вж: N 714 *тук*.

387 / 303. [*Отз. за кн.:* Frič, J. (Josef Václav Frič, 1829-1890). Asenúv pád : Český Brod, knihkupectví Raínvar. – Český Brod, 1883]. // *Марица*, N 517, 23 авг. 1883.

Вж: N 444 *тук*.

388 / 304. „Семела" (в две сцени) от Фридрих Шиллер [Friedrich Schiller, 1759-1805] (в стихове). // *Сборник* „Ютро". – Прага, 1883, с. 127-143.

* Подписано *Просвета*, 21 (*срв.:* N 501 *тук*) / Прев. от нем.

Вж: N 305 *тук*.

389 / 305. „Едно чудо" от Л. Сахер-Мазох [L. Sacher-Masoch, 1836-1895]. Из *„Auf der Höhe"* (Leipzig), 2, [1983], N 5. // *Сборник* „Ютро" [Jutro. – Praha]. – Прага, 1883, с. 17-22.

* Прев. от нем. // *Просвета* (София), 16.

„Ютро" е сборник, издаден от кръжеца Просвета. Той замести неиздаден сборник „Роса" – *вж: тук* № [*Задраскано от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] Книжнина необнар. 1883. За работите в „Ютро" неприязнен отзив от С. (= Иван Саранов) в *Народний глас* [(Пловдив)], N 444, 9.XI.1883.

1885

390 / 306. Д-р Леополд Гайтлер. // *ПС* (София), 4, 1885, N 15, с. 141-148.

* Некролог. L. Geitler [Leopold (Lavoslav) Václav Geitler, 1847-1885] е загребски професор славист, родом чех. От

него имаме чешки писани : „Старобългарска фонология" (1873) [Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. Starobulharská fonologie se stálým zřetelem k jazyku litevskému. – V Praze : Nakladatel T. Mourek, 1873. – 132 p.], „Поетични предания на Траки и на Българи" (1878) [Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. Poetické tradice Thráků i Bulharů. – V Praze : T. Mourek, 1878. – 102 p.] ; и по хърватски : *Синайски Псалтир* (1885) [Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. *Psalterium* : glagolski spomenik manastira *Sinai* brda. – U Zagrebu : U knjižarnici L. Hartmana, 1883. – 303 p.] и *Молитвеник* [Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. *Euchologium* : glagolski spomenik manastira Sinai brda. – U Zagrebu : Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1882. – 197 p.] – два стари глаголски [*При А. Т.-Б. Така. – Бел. на ред.*] паметника. Leopold = Lavoslav (по хърватски).

391 / 307. Миладиновите песни и Щросмайер [Josip Juraj Strossmayer, *bishop*, 1815-1905]. // *ПС* (София), 4, 1885, N 16, с. 82-97.

* Статията основана върху писмо-отговор от епископа Дяковски Йосип Йурай Щросмайер (Дяково, 15 / 27.V.1885) на съобщение ~~на поздрав~~ от Славянска беседа, в София ~~; вж. N~~ [*Задрасканите текстове – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

392-394 / 308 [: 308а-308в]. Книгопис ...

[392 /] 308а. Книгопис, от д-р А. Балан [Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с.]. // *ПС* (София), 4, 1885, N 16, с. 169-181 ;

* *Съдържа:* Общи разяснения, с. 169-174 ; показ на книгописен план, с. 174-181.

Продължение ...

[393-394 /] 308б-в. N 17, с. 325-330 ; N 18, с. 476-483 : Спънките на българския книгопис.

Вж: NN 312, 314, 402 *тук*.

1886

395 / 309. Бележка от редакцията (= А. Т. Балан) : Към рец. от П. П-в върху „Що е човек и народ", побългарил Ив. А. Богоров. – София 1886. // *ПС* (София), 5, 1886, NN 19-20, с. 261.

* Отнася се за оценка на Богоровския пуризъм.

Вж: NN 1, 316 *тук*.

1890

396 / 310. [*Отз. за кн.:* Сборник от народни умотворения, обичаи и други, събрани из разни български покрайнини / Нарежда Ат. Т. Илиева. Първи отдел : Народни песни – N I. – София, 1879. – 8⁰. XXVIII + 398 с.]. // *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 394-399.

* Отзив.

397-398 / 311 [: 311а-311б]. *Отз. за ...*

[397 /] 311а. [*Отз. за кн.:* Карта славянских народностей [: Карти] / Сост. Н. С. Зарянко. – 2-е изд. пересмотренное. – 1:4 200 000 ; 100 верст в дюйме. – Санкт-Петербург : Изд. В. В. Комарова, 1890. – 1 к. : табл., текст ; 97x72 см.]. // *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 405-406 ;

* Отзив.

[398 /] 311б. Допълнителна бележка – *вст.* с. 423-424.

399-401 / 312 [: 312а-312в]. Книгопис ...

[399 /] 312а. Книгопис на периодическите списания и вестници през 1887 [Теодоров-Балан, Александър. Книгопис на периодическите списания и вестници през 1887. – София, 1987]. // *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 407-422 ;

* Продължение ...

[400 /] 312б. … N 34, с. 594-602 ;

[401 /] 312в. … N 35, с. 801-808.

Вж: NN 308, 314, 402 *тук*.

402 / 313. [*Рец. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец* / под ред. на В. В. Стоянов, 7, NN 32-33. – Средец, 1890. – 8⁰. 1 лст. + 177-424 с.]. // *Свобода* (София), N 347, 5, 14 март 1890.

* Критична вест ; Каква е заслугата на БКД и как се е „критикувало" неговото сп.

Срв.: NN 323, 326, 333, 336, 347, 349, 370, 516, 517 *тук*.

1891

403 / 314. Книгопис. // *ПС* (София), 7, 1891, N 36, с. 1016-1019.

Вж: NN 308, 312, 402 *тук*.

404 / 315. [*Рец. за кн.:*] I. Детска гусла / Съч. В. Н. Попович. – Изд. III, доп. II. – Пловдив, 1883 [Попович, Васил Николаев. Детска гусла : 40 стихотворения за ученици от нар. у-ща : За в помощ на нагледното обучение. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1883. – 56 с.] ; II. Домашни забавления, или песни детински и разни други / Съст. Марко Д. Балабанов. – София, 1884 [Балабанов, Марко Димитриев. Домашни забавления или Песни детински и разни други : Ч. 1-2. – София, 1884. – Ч. 1 : VI, 106 с. ; Ч. 2 : 55 с.] ; III. Стихотворения за малки деца / Написал Ив. М. Вазов. – III. изд. – Пловдив, 1887 [Вазов, Иван Минчов. Стихотворения за малки деца / Написал ... . – 3. изд. – Пловдив ; Свищов ; Солун : книж. Д. В. Манчов, 1887. – 32 с.] ; IV. Дребни стихотворения за децата в отделенията / П. Р. Славейков. – Пловдив, 1888 [Славейков, Петко Рачов. Дребни стихотворения : За децата в отделенията. – Пловдив : друж. печ. Единство, 1888. – 32 с.]. // *ПС* (София), 8, 1891, NN 37-38, с. 264-293.

* Критика.

1892

405 / 316. Д-р Ив. А. Богоров. † 20. X. 1891 в София. // *Свобода* (София), 7, 1892, NN 950-951, 4-5 ноем. 1892.
* Некролог.
Вж: NN 1, 309 *тук*.

1893

406 / 317. Андрей Сладкович. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 1-2.
* Книжевна бележка към стихотворение „Просба" [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*], прев. от С. К. (= С. Киров).

407 / 318. Сенки. Книжевно-исторически чертици. I. Софрониевци. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 49-64.
* Сенките са на : Софроний Врачански, Йоаким Кърчовски, Кирил Пейчинович, Теодосий Синаитски.
Вж: NN 340, 343 *тук*.
Срв.: N 394 *тук*.

408 / 319. [*Отз. за кн.:* Грот, Наталия Петровна [Наталия Петровна Грот (Семёнова) (1825-1899)]. Бог в природата / Първонач. прочит за деца от ... ; Прев. от рус. и изд. Д. В. Ангелов. – София, 1893. – м. 8^0. 30 с. Ц. 30 ст.]. // [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]
* Отзив.

409 / 320. Две статии по нашата литература. От XX [*Обозначеното от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] (= Георги Занетов). – Лом, 1893. – 8^0. 43 с. Ц. 40 ст. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 155-156.
* Отзив. Статиите се отнасят до два разказа от Вазова : „Кандидат за Хамама".

410 / 321. [*Рец. за сп.: Китка* : Мес. лит. сп. / Ред. П. Ив. Радев, Стр. Попов, Хр. Карапетков. – Хасково, 1893. – 8^0. Ц. 8 л.]. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 232-233.
* Критичен отзив. Основало се сп., за да има работа местната печатница.

411 / 322. [*Рец. за кн.:* Български периодически печат от възраждането му до днес (1844 до 1890) / Нарежда и изд. Ю. Иванов, подначалник при финансового министерство. т. I. – София, 1893. – 8^0, 587 с. Ц. 5 лв.] // *БП* (София), 1, 1893, N 3, с. 134-141.
* Критика.

412 / 323. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во Средец* / Под ред. на В. Д. Стоянов. 8, NN 41-42, с. 709-1035 + 2 к. – Средец, 1893. – 8^0: за „Гъстината на населението в княжество България" и „Геологическа прегледна карта на Средна-Гора между реките Стрема и Тополница", първата е притурка към N 41, а втората е притурка към N 42 от сп.]. // *БП* (София), 1, 1893, N 3, с. 169-172.
* Отзив.
Вж: NN 313, 326, 333, 336, 347, 349, 370 *тук*.
След обичайните думи и вести за пристъп към изданието моят „Книгопис" обнима пълен списък на всички писани от мене (и преведени) малки и по-големи работи и книги разместени в три отдела : език, книжнина, общество [**Теодоров-Балан**, Александър. [1] Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и прeброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова** ; Предговор : **Анна Ангелова, Стоян Пинтев** (с. 7-8) ; Авт. на статиите : **Димитър Веселинов, Анна Ангелова** („Залисите" на ... : с. 9-11) ; **Стоян Пинтев, Цветана Величкова** (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : **Димитър Веселинов** (с. 153-158) ; ... и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) : **Анна Ангелова, Димитър Веселинов** (с. 159-165) ; Граф. дизайн **Георги Върлинков**. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … .]. Редът на работите във всякой отдел върви по години (хроноложки), дето тряба и по дати ; и за да бъде книгописът смислено ясен, правят се към някои от работите бележки, които разкриват обстоятелствата относно до появата им, до предмета и до връзки с общество, или заради някоя особна цел.

Боровец, 30 август 1954 **А. Теодоров-Балан**

Редакторът на „Библиотека български исторически романи" П. Карапетров , си позволил да препечата (1925) превода в две бройки от своята сбирка (год. 10, N 4 и 5, 8^0, 285 с.) От моя бележка в БП, 1, 1894, NN 11-12, с. 145-146. Той е знаел за преводача и узнал неща за автора и за повестта му. Това всичко бай Ганьо е обсебил (с чуждото XXX [*Нечетлива дума на А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] *се поминува!) в един „вместо предговор" към изданието си (с. 3); той препечатва сега първия превод, „запазва особеностите на стила" (чий стил ?) „с незначителни поправки". За него няма в работата никакъв А. Т.* [*Абзацът е написан на ръка от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

413 / 324. [*Отз. за сп.: Звездица* : Мес. ил. сп. за деца / Ред. Н. Беловеждов. 2, NN 1-4, 5, 6, 7]. // *БП* (София), 1, 1893, N 3, с. 172-175.
* Отзив.

414-415 / 325 [: 325а-325-б]. Йан Колар. // *БП* (София), 1, 1893, N 4, с. 149-154 :

[414 /] 325а. ...

[415 /] 325б. ...
* Книжевна бележка и 325б превод от чешки на *„Пролог"* от Колара към негова поема *„Славина щерка"*.

416 / 326. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец* / Под ред. на В. Д. Стоянов. 9, N 43. – Средец, 1893. – 8⁰. 165 с.]. // *БП* (София), 1, 1893, N 4, с. 162-163.
* Отзив.
Вж: NN 313, 323, 333, 336, 347, 349, 370 *тук*.

417-418 / 327 [: 327а-327б]. *„Български книгопис" ...*

[417 /] 327а. „Български книгопис", съставен от А. Теодоров. Дял първи : От времето на първата новобългарска печатна книга до последната руско-турска война (1641-1877) [Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с.]. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 9, 1893, приложение с. 1-177.
* Добавки и оправки : от Ст. Аргиров. // *ПС* (София), 9, 1894, N 48, с. 933-951 ;

[418 /] 327б. Мои възражения. // *БП* (София), 2, 1894, N 5, с. 271-273.
Годината 1641 биде покъсно [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] оправена в 1651.
Вж: N 498 *тук*.

419-427 / 328. „В Преславския дворец". Историческа повест от Ф. Прохазка [František V. Procházka, 1858-1929]. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 3-35 ; N 4, с. 13-39 ; 1894, N 5, с. 80-97 ; N 6, с. 5-27 ; N 7, с. 25-50 ; N 8, с. 32- 68 ; N 9, с. 14-41 ; N 10, с. 22-53 ; NN 11-12, с. 81-145.
* Превод от чешки, половината от ръкопис на автора, а остатъкът – от печатан текст, в който са били прокарани някои промени, спротив първичния ръкопис. (*Ottova laciná knihovna národní* (Praga), N 75 – Z Proslava [*Текстът на А. Т.-Б. е написан на ръка и не се чете. – Бел. на ред.*]). Издателят на *„Древна и нова България"* [(Русе)] П. Карапетров си позволил да препечата превода в особни бройки от своята сбирка „Български исторически романи", 10, N 4 (от 1925? [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]) и N 5 – две книги, събрани в една, с. 285 [Карапетров, П. Български исторически романи. – София : Древна България, 1929-1944]. Безогледният редактор преправял „стила" на преводача от *БП* и изкарал своя „забележка" по наученото там за романа от А. Т.

1894

428 / 329. Хуан – Радуил. // *БП* (София), 1, 1894, N 6, с. 162-167.
* Критична бележка „от редакцията" (= А. Т. Балан). Писмо от П. П. Славейков от Липиска и отговор на него от „редакцията" за разяснение на подобното между поемите „Хуан" от Валтер Проктер [Брайън Валтер Проктер (Bryan Walter Procter, 1787-1874)] и „Радоил" от П. Славейков [1866-1912]. Подобието откри и порица с лоши заключителни думи. П. Н. Даскалов. // *БП* (София), 1, 1894, N 4, с. 143-147.

429 / 330. Към горните бележки – сиреч : към „Бележки за двата превода на „Илиада" от Гр. Пърличев" от Е. Спространов. // *БП* (София), 1894, N 6, с. 167-170.
* Спространов прави бележките си по повод на статия от К. Величков „Преводът на „Илиада" на Гр. Пърличев" в „Календарче Св. Кирил и Методи за 1894 г.", с. 34-52 [Календарче Св. Кирил и Методи за 1894 г. – Солун ; Прилеп : Книж. Г. К. Самарджиев, 1894. – 80 с.]. // *БП* (София), 1, 1894, N 6, с. 170-172.

430 / 331. С. И. Веркович (1827 – 30. XII. 1893). // *БП* (София), 1, 1894, N 6, с. 188-193.
* Некролог.

431 / 332. Мавро Йокай [Mavro Jokaj, 1825-1904]. // *БП* (София), 1, 1894, N 8, с. 169-171.
* Книжевна бележка за юбилар.

432 / 333. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-о в Средец*, 9, 1894, N 44]. // *БП* (София), 1, 1894, N 8, с. 172-176.
* Отзив.
Вж: NN 313, 323, 326, 336, 347, 349, 370 *тук*.

433 / 334. [*Отз. за сп.: Мисъл*, 3, 1894, NN 11-12]. // *БП* (София), 1, 1894, N 8, с. 176-181.
* Отзив.
Вж: NN 337, 344, 353 *тук*.

434 / 335. [*Отз. за сп.: Знание* : Сп. за поминък, стопанство и земеделие / Ред. В. Атанасов, 1894]. // *БП* (София), 1, 1894, N 8, с. 203-204.
* Отзив.

435 / 336. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец*, 9, 1894, N 45, с. 361-504]. // *БП* (София), 1, 1894, N 9, с. 155-158.
* Отзив.
Вж: NN 313, 323, 326, 333, 347, 349, 370 *тук*.

436-437 / 337 [: 337а-337б]. [*Отз. за сп.: Мисъл* (София), 1894, N 1 …

[436 /] 337а. [*Отз. за сп.: Мисъл*, 1894, N 1]. // *БП* (София), 1, 1894, N 9, с. 158-162 ;

[437 /] 337б. [*Отз. за сп.: Мисъл"*, 1894, N 2]. – *вст.* N 10, с. 169-172.
* Отзив.
Вж: NN 334, 344, 353 *тук*.

438-439 / 338 [: 338а-338б]. „Песимистични афоризми" ...

[438 /] 338а. „Песимистични афоризми". От Емил Якобсен [Emil Jakobsen, 1836-1911] [*Публикацията не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от публикация в немската преса или от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 1, 1894, N 10,

с. 1-5 ;

* Прев. от нем. и книжевна бележка.

[439 /] 338б. Емил Якобсен – *вст.* с. 162-163.

440 / 339. [*Отз. за сп.: Бълг. сбирка* : Сп. за наука, литература и обществен живот / Ред. С. С. Бобчев. 1, 1894, N 6]. // *БП* (София), 1, 1894, N 10, с. 172-174.

* Отзив.

Вж: NN 345, 362 *тук*.

441 / 340. Сенки. Книжовно исторически чертици. II. Д-р Петър Берон. // *БП* (София), 1, 1894, N 7, с. 60-70.

* Сенки I.

Вж: NN 318, 343 *тук*.

442-443 / 341 [: 341а-342-б]. „Сестрата на покойната ми жена" ...

[442 /] 341а. „Сестрата на покойната ми жена", от Ф. Стоктон [Frank Richard Stockton, 1834-1902] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 64-75 ;

* Превод от чешки.

[443 /] 341б. Книжевна бележка за тоя английски [американски. – *Бел. на ред.*] писатель.

444-445 / 342 [: 342а-342б]. Арабски окръшки ...

[444 /] 342а. Арабски окръшки. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 76-80 ;

* Превод от немски из „Morgenländische Anthologie" (Leipzig) от Е. Майер [Ernst Heinrich Meier, 1813-1866] [: Morgenländische Anthologie : Klassische Dichtungen aus der sinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur / übers. von Ernst Meier, Meyer, Hildburghausen 1868 ; Bibliograph. Institut. – Leipzig, 1880]. Малки извадки из прозаичната част на арабския *Коран* и из богатия запас практическа мъдрост на арабите.

[445 /] 342б. Бележка за достойнства в *Корана* [Коран Магомеда / Пер. с фр. К. Николаева. – Москва, 1864 (1865, 1876, 1880). – 468 с.], както и в *Библията* [*Библия* сиреч Священното писание на *Ветхий* и *Новий Завет*. – Цариград, 1871].

446 / 343. Сенки. Книжовно исторически чертици. III. Първи стихотворци. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 245-272.

* Към трите чертици „Сенки", I, II, III (*вж:* N 1, с. 318, N 2, с. 360) направи свои критични бележки Д. Матов в *БП*, 1894, 2, N 1, с. 114-116. Означението „Първи стихотворци" биде продължено в студии от В. Пундев и други книжевници.

447 / 344. [*Отз. за сп.: Мисъл*, 4, 1894, N 3 и 4]. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 376-379.

* Отзив.

Вж: NN 334, 337, 353 *тук*.

448 / 345. [*Отз. за сп.: Бълг. сбирка /* ред. С. С. Бобчев. 1, 1894, NN 7-8]. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 379-381.

* Отзив.

Вж: NN 339, 362 *тук*.

449 / 346. [*Отз. за сп.: Revue des Revues* (Paris) от 1.VI.1894]. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 385-386.

* Вест.

1895

450 / 347. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец* / Под ред. на В. Д. Стоянов. – 9, 1894, N 46]. // *БП* (София), 2, 1895, N 3, с. 149-153.

* Критичен отзив за книгата и за редакторството и „принципа" на В. Д. Стоянов.

Срв.: NN 313, 323, 326, 333, 336, 349, 370, 516, 517 *тук*.

451 / 348. [*Отз. за кн.:*]. // *БП* (София), 2, 1895, NN 4-5 с. 247-248.

* Отзив : признава в книгата труд, а за другото – допъти [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*].

Вж: N 355 *тук*.

452 / 349. [*Отз. за сп.: Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец*. 9, 1894, NN 47-48]. // *БП* (София), 2, 1895, NN 4-5, с. 267-273.

* Отзив.

Вж: NN 313, 323, 326, 333, 336, 347, 370 *тук*.

453 / 350. [*Отз. за кн.:*] Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин / Пише Алеко Константинов. – София, 1895. – 8°. 142 с. Ц. 1.40 лв. [Константинов, Алеко. Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин. – София, 1895. – 142 с.]. // *БП* (София), 2, 1895, N 6, с. 118-119.

* Отзив.

454 / 351. П. Р. Славейков. // *БП* (София), 2, 1895, N 8, с. 152-154.

* Некролог.

455 / 352. АСО и Двойка. Поетическа среща. // *БП* (София), 2, 1895, N 12, с. 40-51.

* Книжевна успоредица за Ботева и Вазова. В наслова стои „Ас", по чуждо внушение вместо „Асо" ; а насловът взет из

анекдот за среща на Пушкина [1799-1837] с Мицкевича [Adam Bernard Mickiewicz, 1798-1955].

456 / 353. [*Отз. за сп.: Мисъл*, 1895, 5, N 8]. // *БП* (София), 2, 1895, N 12, с. 151-152.
* Отзив.
Вж: NN 334, 337 *тук*.

457 / 354. Панегирик за Софрония Врачански. // *БП* (София), 2, 1895, N 12, с. 158-159.
* Стихотворение от Димиер (погрешно *вм.* Димитър) Попски от Трявна, 25 март 1813.

1896

458 / 355. [*Рец. за кн.:* Москов, М. История на българската литература. – Търново, 1895. – 8°. 208 с. Ц. 2 лв. (*Вж:* вест в *БП*, 2, 1895, NN 4-5, с. 247-248)]. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 125-132.
* Критика.
Срв.: N 348 *тук*.

459 / 356. [*Отз. за кн.:* Церковски, Цанко. Печални часове : Стихотворения. – Мусина, 1893. – 8°. 36 с. Ц. 20 ст.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 133-134.
* Отзив.

460 / 357. [*Отз. за кн.:* Юбилеят на Ивана Вазов : Тържествено празнуване 25-та год. от книжовната деятелност на И. Вазов на 24 септ. 1895 г. в София / Събрал и наредил Юбилейний к-т. – София : Центр. книж. Т. Ф. Чипев, 1895. – 192 с. : с ил. (образът на Вазова, бащината къща на Вазова, гощавката в Славянска беседа, Вазовий бюст от Шатца [Борис Шатц (Boris Schatz,1866-1932)], сребърний лавров венец и лира и др. подарки). –София, 1895. – 8°. 195 с. Ц. 1. 50 лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 134-136.
* Отзив.

461 / 358. [*Отз. за сп.: Akademische Revue* (Zeitschrift fuïr das Internationale Hochschulwesen) (Muïnchen), 2, 1895-1896, NN 2-3, от XI-XII]. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 159-161.
* Отзив.
Вж: N 363 *тук*.

462 / 359. [*Рец. за кн.:* Историята на о. Паисия Хилендарский, издадена с едно предисловие от учителя при В. Търновската държавна мъжка гимназия „Св. Кирил", М. Москов. – Търново, 1893. – 8°. XXXI + 84 с.]
Посвещава се на работниците по възраждането на българския народ. Ц. 1.20 лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 2, с. 120-126.
* Критика.

463 / 360. [*Отз. за сп.: Книжарски известия* [(София)] / Изд. книжарницата на Янко С. Ковачев, N I, 15.I.1896]. // *БП* (София), 3, 1896, N 2, с. 151-152.
Вест. Ще се изпраща в замяна срещу два екземпляра от всяко издание на книжари и издатели ; ще препоръчва на тия разни книжарски фирми и стоки. За разширение на книжарството се предлагат книготърговци пътници. Няма ръководеща мисъл в вестите за чужди книги ; няма български книгопис за 1895 г. Предприятие слишено.

464 / 361. [*Отз. за кн.:* Димитров, Г. Княжество България в историческо, географско и етнографическо отношение : В 3 ч. : Ч. I. – Пловдив 1895. – 8°. 534 с. Ц. 4. лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 3, с. 143-146.
* Отзив. Тая книга е била първоначално печатана в София (1894) [*Кръглите скоби в текста на А. Т.-Б. – въведени от ред. – Бел. на ред.*] с 495 с. и поради някакви недоразумения с печатаря авторът предприел ново печатане в Пловдив.
Вж: N 375 *тук* .

465 / 362. [*Отз. за сп.: Бълг. сбирка*, 3, 1896, N 3]. // *БП* (София), 3, 1896, N 3, с. 155- 158.
* Отзив.
Вж: NN 339, 345 *тук*.

466-467 / 363. [*Отз. за сп.: Akademische Revue* (Zeitschrift fuïr das Internationale Hochschulwesen) (Muïnchen), 2, 1895-1896, NN 2-3, XI-XII]. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 159-161 ; N 4, с. 149-152.
* Отзив.
Вж: N 358 *тук*.

468 / 364. [*Рец. за кн.:* Страшимиров, Д. Т. Българска литература : Кратко ръководство за средните и специални училища. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1896. – 251 с.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 5, с. 133-140.
* Антикритика на критика в *Българска сбирка*, 1896, с. 496-508.
Срв.: N 494 *тук*.

469-470 / 365 [: 365-а-365-б]. Театрален излет на юг ...

[469 /] 365а. Театрален излет на юг. От В. Халек [Vítězslav Hálek, 1835-1874] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 61-81 ;
* Превод от чешки.

[470 /] 365б. Бележки за авт.

471 / 366. [*Отз. за кн.:*] Адженов, И[ван]. П[опалексов]. Кратко обозрение върху литературата и обществената деятелност на Георги Сава Стойков Раковски [: свит. 1-2]. – Русе [: Изд. авт.], 1896. – 8° [: Свит. 1 : 48 с. ; Свит. 2 :] XVI, 49-80 с. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 138-139.

Per aspera ad astra!

* Отзив. Под нумерацията на книгата стои „свитък II-й" [*А. Т.-Б. прави отзив на свит. 2 на цит. тр.. – Бел. на ред.*], продължение на „Записки от живота на Георги Стойков Раковски", свитък I-й, 1894 и свитък III = А и Б 1895, издадени от сродника на Раковски Никола Балкански [Адженов, Иван Попалексов. Записки от живота на Георги Стойков Раковски : свит. 1-3. – Русе : Николай Балкански, 1894-1895 : Свит. 1 : 1894. – 176 с., ил., 2 л. : портр. + Прил.: Българските хайдути : Тяхното начало и тяхната постоянна борба с турците от падения Българий до днешните времена / Г. С. Раковски. Книжица 1 ; Свит. 2 : 1894. – 120 с., 1 л. : портр. ; Свит. 3. А : 1895. – 77 с., 1 л. : портр. ; Свит. 3. Б : 1895. – с. 79-102, 30 с. ; *Срв.:* Адженов, Иван Попалексов. Сведения и записки из живота на Георги Сава Стойков Раковски : Почерпнати из устмените негови разкази, също и из многобройните му съчинения, които приготвиха почвата за полит. освобождение на България. – Русе : Изд. авт., 1896. – 88 с.] (*срв.: БП* (София), 2, 1895, NN 9-10, с. 267-268, от Д. Матов).

472 / 367. [*Отз. за кн.:* Острогорский, Виктор. Двадесет биографии на образцови руски писатели (с портрети) / Прев. от рус. Д. Т. Велков, преподавател по руски език при Врачанското V-то клас. училище „Княз Борис". – Шумен, 1896. – 8°. 6-152 с. Ц. 2 лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 141-142.
* Вест.

473 / 368. [*Рец. за кн.:* Балджиев, д-р В. Критика върху „Под игото", роман из живота на българите, от Ивана Вазов. (I. Издание в Сборник за народни умотворения, наука и книжнина на Министерството на просвещението, NN I, II и III. – 2. изд. – Чипев). – София, 1891. – 8°. 62 с. Ц. 1 лв.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 142-144.
* Критичен отзив.
Вж: N 413 *тук.*

474 / 369. [*Отз. за кн:* Копралов. Поп-Чорбаджия : Комедия в едно действие (из живота ни). – Мусина, 1895. – 8°. 18 с. Ц. 20 ст.]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 144-145.
* Вест.

475 / 370. [*Рец. за сп.: Период. сп. на БКД, в Средец* / Под ред. на В. Д. Стоянов. 10, 1896, NN 52-53, 443-735 с., с притурка : „Мария Стюарт" от Шилера [Friedrich Schiller, 1759-1805], прев. на Л. Попов, 1-78 с. (следва)]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 147-148.
* Критичен отзив.
Вж: NN 313, 323, 326, 333, 336, 347, 349 *тук*.

476 / 371. Към вестите за историята на о. Паисия Хилендарски. // *БП* (София), 3, 1896, N 11, с. 147-150.
* *Вж:* NN 378, 386, 393 *тук*.

477 / 372. [*Отз. за сп.: Цвят* : Науч.-лит. сп. за младежи / Ред. Н. Начов и Г. х. Бонев. – София, 1896. – 8°. Мес. Ц. 4 лв. – 1, N 1, Януари, 1897. – 40 с.] // *БП* (София), 3, 1896, N 12, с. 162-163.
* Отзив.

1897

478 / 373. [*Рец. за кн.:* Lubin Karaveloff, Sa vie et ses oeuvres, par N. P. Sémenoff. – Fribourg, 1897. – 8°. 79 S.]. // *БП* (София), 4, 1897, N 2, с. 122-126.
* Критичен отзив.
Вж: NN 406, 407 *тук*.

479 / 374. [*Отз. за сп.: Учител* : Мес. педаг.-обществено сп. за учители и възпитатели, 5, N 1-2. Септември и октомври, 1897]. // *БП* (София), 4, 1897, N 7, с. 143-145.,
* Отзив.

480 / 375. [*Рец. за кн.:* Димитров, Г. Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение : В 3 ч. : Ч. II. – Пловдив, 1896. – 8°. 539 с. Ц. 4. л.]. // *БП* (София), 4, 1897, N 8, с. 118-121.
* Критичен отзив ; *срв.:* N 361 *тук*.

481 / 376. Издание на Словенското дружество „Свети Мохор" за 1897 г. // *БП* (София), 4, 1897, N 8, с. 144-147.

1898

482 / 377. [*Рец. за бюл.:* Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека : [N 1] през месеците януари, февруари, март и април съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките в София и Пловдив. – София, 1897. – 8°. I (N 1). – 35 с. ; N 2 през месеците май, юни, юли 1897. – 32 с. ; N 3 през месеците август, септември и октомври, 1897. – 48 с.]. // *БП* (София), 4, 1898, N 10, с. 140-143.
* Критика.
Вж: N 404 *тук*.

483 / 378. Котленският препис на Паисиевата история. // *БП* (София), 4, 1898, N 12, с. 163.
* *Вж:* NN 371, 386, 393 *тук*.

484 / 379. [*Отз. за кн.:* ЕВАНГЕЛИЕ КНЕЗА МИРОСЛАВА [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Мирослављево јеванђеље / Издање Његова Величанства Александра I. краља Србије ; Стькмил Љ. Стоановић, професор от Великата школа в Белград. – Виена, 1897-1898. – фол. 229 с.]. // *ПС* (София), 11, 1898, N 57, с. 168-170.
* Вест. Изданието фотографски възпроизведено.

1899

485 / 380. Г. Баласчев. Българска литература : Кратко ръководство за средни и специални училища / Написано от А. Теодоров. – Пловдив, 1896 [Теодоров-Балан, Александър. Българска литература : Кратко ръководство за средните и специални училища. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1896. – 251 с.]. // *Сборник за нар. умотворения и народопис*, 15, 1898, с. 3-19]. // *БП* (София), 5, 1899, N 5, с. 148-151.

* Мои възражения на Балсчева критика.
Срв.: N 494 *тук*.

486 / 381. Literatura bulharská, r. 1898. // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1899, s. 393-395.
* Сп. *Slovanský přehled* (Praha), основано от Adolf Černy след смъртта на Edvard Jelínek, замести негова *Slovanský Sbornik* (Praha).
Поканен бях от редактора да бъда сътрудник с вести из България. Не издържах дълго в тая работа.
Вж: N 301 *тук*.

487-488 / 382 [: 382а-382-б]. „В Диогеновата връчва" ...

[487 /] 382а. „В Диогеновата връчва" : Комедия в едно действие от Ярослав Врхлицки [Jaroslav Vrchlický, 1853-1912] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 5, 1899, N 6, с. 1-21 ;
* Превод от чешки.

[488 /] 382б. ... бел. за „връчвата" Диогенова. Има и отделен отпечатък, 21 с. [Връхлицки, Ярослав. В Диогеновата връчва : Комедия в 1 действие. – София : Братя Прошекови, 1899. – 21 с.]

489 / 383. [*Отз. за кн.:* ЖИТІЕ СВЯТАГО МЕѲОДІЯ [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] и *Похвальное слово Св. Кириллу и Меѳодию* по списку XII в. / Изд. П. А. Лавров. – Москва, 1899. – 8°. III с. + К (= 20) с.] [Житие Святого МефѲодия и похвальное слово Св. Кириллу и МефѲодию по списку XII в. / Издал П. А. Лавров. – Москва : Унив. тип., 1898 (обл. 1899). – [2], III, [21] с.]. // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 657-658.
* Вест. Там обаждам, защо не продължи моят „Трем на българската словестност" (*вж:* N 495 *тук*).

490-493 / 384 [: 384а-384-г]. [*Отз. за кн. ...*]

[490 /] 384а. [*Отз. за кн.:* Баласчев, Георги. Климент, Епископ Словенски и службата му по стар словенски превод с една част гръцки паралелен текст и едно факсимиле. – София, 1898. – г. 8°. LXXII + М (= 40) с. + фототип. снимка] ;

[491 /] 384б. [*Отз. за кн.:* Карапетров, Петър. Сбирка от статии на ... . – Средец, 1898. – г. 8°. VIII + 391 с.] ;

[492 /] 384в. [*Отз. за кн.:* Кисимов, Пантелей. Исторически работи. Моите спомени. Отпечатък от сп. *Бълг. сбирка*, IV и V. – Пловдив, 1898. – г. 8°. 124 с.] ;

[493 /] 384г. [*Отз. за кн.:* Андрейчин, Ив. Ст. Първа стъпка : Разкази и легенди от ... . – София, 1898. – 8°. 177 с. + 1 лст.] // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 560-661.
* Вести.

494 / 385. Стара печатна книга. // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 662.
* Бележки за „български буквар" от 1792 г., издаден с иждивение на българин от Разлог Марко Теодорович, във Виена [Орфелин, Захарија (1726-1785). Первое учение хотящим учитися книг писмени славенскими, называемое буквар : с многими полезними и потребними наставлениями ... / иждивением г. Марка Теодоровича, булгара родом из Разлога. – В Венне : при г. Стефану о(т) Новакович, 1792. – 101, 29 с.] ; букварът е по език сръбско-словенски.

495 / 386. Кованлъшки препис от Паисия. // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 663.
* Вест ; преписът е от 1780 г.
Срв.: NN 371, 378, 393 *тук*.

496 / 387. [*Рец. за кн.:* Величков, К. Цариградски сонети. – София, 1899. – м. 8°. 135 с. + 3 л.]. // *ПС* (София), 11, 1899, N 59, с. 810-813.
* Критика.

497 / 388. [*Рец. за кн.:* Христов, Кирил. Вечерни сенки. – София, 1899. – 8°. 94 с. + 1 л.]. // *ПС* (София), 11, 1899, N 59, с. 813-814.
* Критика.

498-500 / 389 [: 389а-389-б]. „Господин Йовиялски" ...

[498-499 /] 389а. „Господин Йовиялски" [*Pan Jowialski*, 1832] : Комедия в четири действия от Александра Фредро [Alexander Fredro, 1793-1876] [Фредро, Александер. Господар Йовиалски : Комедия в 4 д. – София, 1899. – 87 с. – Отпеч. от сп. *Бълг. преглед* (София), 6, кн. 1 и 2]. // *БП* (София), 6, 1899, N 1, с. 1-47 ; N 2, с. 1-41 ;
* Превод от полски [Fredro, Alexander. Pan Jowialski : Komedia w czterech aktach. – Lwów, 1834].

[500 /] 389а. ... с книжевна бележка за автора, полски Молиер [(Jean-Baptiste Poquelin) Molière, 1622-1673 – Александер Фредро = Alexander Fredro, 1793-1876]]. Има и отделен отпечатък, 87 с. [Фредро, Александер. Господар Йовиалски : Комедия в 4 д. – София, 1899. – 87 с. – Отпеч. от сп. *Бълг. преглед* (София), 6, кн. 1 и 2]

501 / 390. [*Отз. за кн.:* Покрет. Свеска I. Садржина : Приступ – Како се уређивао Летопис – О извешта има књижевног Оделења и Одбора Матице Српске – О књижници и књижничару Матице Српске – Средина Матице Српске. – Новисад, 1899. – 8°. 43 с.]. // *БП* (София), 6, 1899, N 2, с. 144-146.
* Отзив. За нас поука относно до задругата „Српска мадица".
Срв.: NN 582, 583 *тук*.

1900

502 / 391. Bulharska literatura, r. 1899. // *Slovanský přehled* (Praha), 2, 1900, s. 300-302.

503 / 392. Из духовния живот в България през 1899 година. Нашата книжевност. // *ПС* (София), 12, 1900, N 61, с. 67-76.

504 / 393. Кованлъшкият препис от Паисия спрямо Котленския и Тошковичева. // *ПС* (София), 12, 1900, N 61, с. 144-148.
* *Срв.:* NN 371, 378, 386 *тук.*

505 / 394. Първичето на Хаджи Йоакима. // *ПС* (София), 12, 1900, N 61, с. 199-204.
* *Срв.:* N 318 *тук.*

506 / 395. [*Рец. за кн.:* Вазов, Иван. Вестникар ли? : Комедия в едно действие. – София, 1900. – м. 8^0. 79 с.]. // *ПС* (София), 12, 1900, N 61, с. 699-702.
* Критика.

1901

507 / [395-1]. [*При А. Т.-Б. без номерация. – Бел. на ред.*]. Найден Геров, поменик. // *Летопис на БКД* (София), 1, 1901, с. ? [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

508 / 396. Преглед на поетическата творба на Вазова. Пристъп. А. Първи период. I. Вазов зачетник. // *ПС* (София), 12, 1900, N 61, с. 731-746.
* Следва N 398 *тук.*
[За NN 508 / 396 ; 510-515 / 398 ; 510-515 / 398 [: 398а-398е] ; 518 / 400 ; 531 / 413 ; 532-533 / 414 [414а-414б] ; [532 /] 414а ; 589 / 460 *тук – срв.:* Вазов, Иван Минчов. Пълно събрание съчиненията : Т. 1-8. – София : Ал. Паскалев и сие, 1911-1918. – Т. 1 : Лирика 1875-1882 : Прапорец и гусла ; Тъгите на България ; Избавление ; Гусла ; Епопея на забравените. – 1911. – 208 с. : с портр. ; Т. 2 : Лирика 1882-1891 : Поля и гори ; Италия ; Сливница ; В лоното на Рила. – 1911. – 20срв.: 7 с. ; Т. 3 : Лирика : Звукове ; Хумористични диалози ; Скитнишки песни ; Под нашето небе ; Театрален пролог. – София, 1912 (София : Ден). – 252 с. ; Т. 4 : Поеми : Грамада ; Моята съседка Гмитра ; Зихра ; Загорка ; В царството на самодивите ; Кихавицата на Салюста ; Синайска роза. – 1914. – 183 с., 10 л. : ил. ; Т. 5 : Драми : Ивайло ; Казаларската царица. – София, 1914 (София : Балкан). – 190 с. ; Т. 6 : Повести и разкази : Немили-недраги ; В Пирин ; Вълко на война ; Иде ли? ; Мочурът ; Саломоновски цирк ; Хаджи Ахил ; Кандидат за хамама ; Висините. – София, 1916 (София : печ. на нар. осигур. д-во Балкан). – 223 с. ; Т. 7 : Повести и разкази : Митрофан и Дормидолски ; Белимелецът ; Из кривините ; Дядо Нистор ; Среща ; Коледен дар ; Биколав ; Неотдавна ; Gronde Maritza. – София, 1917 (София : С. М. Стайков). – 195 с. ; Т. 8 : Повести и разкази : Чичовци ; Искров и Райна ; Цончовата мъст ; Една сцена ; Епитропът ; Два врага ; Бурната нощ ; Пейзаж. – 1918. – 173 с. – *Бел. на ред.*]

509 / 397. [*Отз. за N:* СЛУЖБА ПРЕПОДОБНАГО ОТЦА НАШЕГО ЙОАКИМА ОСОГОВСКАГО [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]... Благословеніемь святѣйшаго Болгарскаго Синода напечатася книга сія въ царствующемѣ градѣ Средцѣ первьімь тисненіемъ... О рукописа XIV-го вька, на ньінешнѣмъ руско-церковнъмь іаз ьіцъ преложилъ Димитрій Мариновъ [–] преподаватель Болгароскія литературьі при Софійскѣй гимназіи ...". – Средец, 1900. – 8^0. 59 с.]. // *ПС*, 12, 1900, N 61, с. 761-768.
* Отзив.

1902

510-515 / 398 [: 398а-398е]. [I.] Преглед на поетическата творба на Вазова. II. Любовникът се обръща към народа. III. Поетът и възстанието. // *ПС* (София), 13, 1900, N 62, с. 33-62 ;

[510 /] 398а. А. IV. Преход към ново време – *вст.* с. 141-151 ;

[511 /] 398б. Б. Втори период. I. Нова любов, трапна и без вяра. II. Отечество и природа – *вст.* с. 195-222 ;

[512 /] 398в. III. Лирическо освежение. IV. Неочаквани мотиви. V. Поука и сатира. VI. Учебна поезия. VII. Три ранни поеми – *вст.* с. 245-299 ;

[513 /] [398г. VIII. „Грамада" и „Загорка". IX. „Епопея на забравените". X. Романца и балада – *вст.* с. 496-516 ;

[514 /] 398д. XI. Поетическа проза. „Неотдавна" и „Немили недраги". XII. „Хаджи Ахил" и „Чичовци". XIII. „Митрофан и Дормидолски" – *вст.* с. 764-795 ;

[515 /] 398е. XIV. „Кандидат за хамама". XV. „Две разходки". XVI. Драми : „Михалаки чорбаджи" и „Руска" – *вст.* с. 849-878.
* Следва N 400 *тук.*
Вж: N 396.

516-517 / 399 [: 399а-399б]. [*Рец. за кн. ...*]

[516 /] 399а. [*Рец. за кн.:* Попов, Стоян М. Мехурко : Приказка в стихове от ... . – София, 1900. – 8^0. 32 с. (Детска библиотека ; XIX)]. // *ПС* (София), 13, 1900, N 62, с. 157-160.
* Критика.

[517 /] 399б. Към оценката на приказката „Мехурко" – *вст.* с. 418-419 ; оправям погрешни съждения за някои русизми в езика.

1903

518 / 400. Преглед на поетическата творба на Вазова. В. Трети период. I. Окъснели дозвуци. II. Печаль и просветление. // *ПС* (София), 14, 1903, N 63, с. 64-93 ; III. Епос – *вст.* с. 153-178.
* Следва N 413 *тук.*

Вж: NN 396, 398 *тук*.

1904

519 / 401. Пристъпна дума. // *Книгописец* (София), 1, 1904, N 1, с. 1-2.
* Подписано : уредниците.
Вж: N 496 *тук*.

520 / 402. Нашите книгописни условия. // *Книгописец* (София), 1, 1904, N 2-3, с. 25-29.
* *Срв.:* NN 308, 312, 314, 417 *тук*.

521 / 403. Рилската ръкописна сбирка [: *Рец. за кн.:* Спространов, Е. Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир. – София, 1902. – 8^0. 136 с.]. // *ПС* (София), 15, 1904, N 64, с. 143-165.
* Критика.

522 / 404. [*Рец. за бюл.:* Библиографически бюлетин на депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 и 1901, 4 и 5. – София, 1903. – 8^0. IV + 147 с.]. // *ПС* (София), 15, 1904, N 64, с. 787-798.
* Критика. Законът за депозиране печатни издания в библиотеките София и Пловдив е от 10.II.1897 г.
Вж: с. 377.

523 / 405. „Книжевни условия в България". От Георг Адам. // *Книгописец* (София), 1, 1904, NN 9-10, с. 205-207.
* Превод от немски из *Belletristisch-Literarische Beilage der Hamburger Nachrichten* (Hamburg), N 24, 14.VI.1903 : „Bulgarische Literatur – Zustände" / Georg Adam (1874-1948).
Вж: тук N 496.

1905

524 / 406. Към оценката на Любена Каравелов в българската книжнина. // *ПС*, 16, 1905, N 65, с. 147-153.
* Критика ; против шовинизма.
Вж: тук N 373, 407.

525 / 407. Ljuben Karavelov (* v listopadu r. 1837, Kopriŝtici, † 21. Ledna, r. 1879, Ruščuku). // *Slovanský přehled* (Praha), 7, 1905, s. 18-21, 66-73.
* *Вж: тук* NN 373, 406

526 / 408. „Мати Сербја" посестрима. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 126-129.
* Книжевна бележка за сравнение с „Мати Болгаріа" от Неофита Хилендарски (Бозвели) ; българската е внушена от сръбската.

527 / 409. [*Рец. за кн.:*] Христов, К. Самодивска китка : Песни, наградени от лит. фонд „Ив. Вазов". – София, 1904. – м. 8^0. 72 с. + 2 л. [Христов, К. Самодивска китка : Песни, наградени от лит. фонд „Ив. Вазов". – София, 1905. – 79 с.]. // *ПС*, 17, 1905, N 66, с. 135-144.
* Критика.

528 / 410. [*Рец. за кн.:* Тодоров, П. Ю. Самодива : Драма. // *Мисъл* (София), 14, 1904, N 4. – 51 с.]. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 292-306.
* Критика.
Вж: тук книжнина необнародвана, 1910.

529 / 411. [*Рец. за кн.:*] Узунов, Васил. Вихрушки : Епична сбирка от ... .
Съдържание: 1. Албански плод ; 2. Майчин грях ; 3. Миленови мечти ; 4. Кръв за кръв ; 5. Лилянииият любовник. – Видин, 1905. – 8^0. 130 с. [Узунов, Васил. Вихрушки : Епична сбирка / От ... . – Видин, 1905. – 130 с.] // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 607-617.
* Критика. Против нея Любомир Бобевски в сп. *Задружен труд*, 5, 1906, с. 552-560. Верни забележки.

530 / 412. [*Отз. за кн.:*] Pod Vitoši : Bulharské sonety Vladislava Šaka (1860-1941) / vydal, úvodem a poznámkami opatřil D-r Alfred Rudolf (1858-1914). – V Tabore, 1905. – 8°. 152 + V s. [Šaka, Vladislava. Pod Vitoši. Bulharské sonety / vydal, úvodem a poznámkami opatřil D-r Alfred Rudolf. – V Tabore, 1905. – 152 + V s.]. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 617-622.
* Отзив.

531 / 413. Преглед на поетическата творба на Вазова : IV. Обилна епична проза : Първа купчина, из времето до Освобождението ; Втора купчина, из свободното време до Съединението. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 662-707.
* *Тук* свършва прегледът без да стигне края си.
Лични отношения щатливо се намесиха. Има и отделен отпечатък, 304 с.
Вж: NN 368, 396, 398, 400, 414, 447 *тук*.

532-533 / 414 [414а-414б]. Две концепции на Вазова из практическата философия ...

[532 /] 414а. Две концепции на Вазова из практическата философия. // *БС* (София), 12, 1905, с. 473-484 ;
* Втора част от сказка за Вазова, преработена (*вж: тук* N 447). Предложена изпърво на редакцията на *УП*, обаче министърът намерил, че е „негодна" за там. „Към концепцията на Вазова в „Търновливката" – *вст.* с. 652 ;

[533 /] 414б. Литературна бележка (: Към статията „Две концепции на Вазова из практическата философия") от Х. К. (= Иван Вазов) предизвика отзива за „Търновливката" – *вст.* с. 559-560.

534-538 / 415 [415а-415д]. Изложение от оценителите на трудове, представени за награда от фонд „Напредък" при Българското

книжевно дружество за 1905 г. ...

[534 /] 415а. I. [*Рец. за кн.:* Кирилов, Иван. Слепец : Драма. – Габрово : книж. Наука, 1905. – 77 с.] ;

[535 /] 415б. II. [*Рец. за кн.:* Христов, К. Стълпотворение (Богоборци) : Трагедия в 3 д. в стихове. – София : Изд. авт., 1905. – 61 с.] ;

[536 /] 415в. III. [*Рец. за кн.:* Стаматов, Г. П. Избрани очерки и разкази : Т. 1. – Солун : книж. Ив. х. Николов, 1905. – 176 с.] ;

[537 /] 415г. IV. [*Рец. за кн.:* Елин-Пелин. Разкази : Т. 1. – София : Ст. Атанасов, [1904]. – 191 с.]. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 757-762 ;
* Рецензия от комисия : Н. Бобчев, К. Кръстев, А. Теодоров.

[538 /] 415д. [*Рец. за кн.:* IV. Елин-Пелин. Разкази : Т. 1. – София : Ст. Атанасов, [1904]. – 191 с.]. // *ПС* (София), 17, 1905, N 66, с. 757-762.
* Рецензия от комисия : Н. Бобчев, К. Кръстев, А. Теодоров.

1906

539-540 / 416 [416а-416б]. Стогодишница на българската нова печатна книга ...

[539 /] 416а. Стогодишница на българската нова печатна книга. // *Ден* (София), 3, N 741, 24 ян. 1906.
* Подготвя се тържество ; поставя се идея за ценен български ръкопис.

[540 /] 416б. Стогодишният български книгопис. – *вст.* 20.VIII.1906, N 912.
* Покана до всички работници на българска книга, да съобщят вести за себе си и за своята книжовна работа; ще се използват за книгописа. Подобна покана и в други в.
Вж: тук NN 575, 577.

541 / 417. Книгописният труд у българите. // *Год. Соф. унив.*, 2, 1905-1906, 1906, с. 142-208.
* Исторически преглед.
Вж: NN 308, 312, 314 *тук*.

542-544 / 418. Реч, произнесена от проф. Ал. Теодоров-Балан пред тържественото събрание по случай 100-год. на българската книга. // *Ден* (София), 3, N 1042, 27.XI.1906 ; N 1043, 28.XI.1906 ; N 1044, 29.XI.1906.
* Печатано по ръкопис, четен в Славянска беседа на 26.XI (*вж: Ден*, N 1041). Понеже в ръкописа е имало места заличвани и поправяни, някои от тях не са се прочели правилно в редакцията на *„День"*, та са излезли някои безсмислици, особно в N 1044. Тая реч от там препечатана по разпоредба на деловодителя на Българското книжовно дружество в негова *„Летопис* [*на БКД]"* [(София)] за 1906, с. 132-145. Дружеството бе устроило тържеството. Деловодителят не се обърна предварително към мене, както се падаше относно до текста на речта.

545 / 419. Образът на Софрония Врачански. // *Вечерна поща* (София), 7, N 1897, 30 ноем. 1906.

1907

546 / 420. Кирил и Методи. // *Гражданин* (София), 1, N 8, 19 май 1907.
* Писано в Цариград след затваряне на университета в София, по случай на всенародния празник.
Срв.: N 780 *тук*.

547-548 / 421 [: 421а-421-б]. [*Рец. за кн. ...*]

[547 /] 421а. [*Рец. за кн.:* Мирчев, Д. (учитель в Търновската държ. д. гимназия „Митрополит Климент") Кратко ръководство по българска литература / От ... . – В. Търново, 1907. – 8^0. 205 + III с. Ц. 2.50 лв.]. // *Гражданин* (София), 1, N 210, 15 дек. 1907.
* Изобличение на плагиятор на моята „Българска литература" от 1896 г. (*вж:* N 494 *тук*). Против мене : Отговор г-ну А. Теодорову Балану на критиката му върху ръководството ми по българска литература. Д. Мирчев – *вст.* N 217, 22.XII.1907 ; N 218, 23.XII.1907. Оправданието на Мирчева е, че и аз съм бил взимал от други автори.

[548 /] 421б. Направих „Едно запитване" – *вст.* N 221, 30.XII.1907 : да покаже Д. Мирчев и докаже, кое и как у мене е плячка от другиго, и особито от М. Москов ; ще го чакам на това място до 1. февр. 1908. Обаче плагияторът се умълча ; у него имаше цели страници от моята книга. В течение на единадесет издания от книгата на Д. Мирчев плагиятът се заличи.
Вж: тук N 422.

1909

549 / 422. Около една българска литература. // *БС* (София), 16, 1909, с. 78-80.
* Отнася се до случая с плагията от Д. Мирчев.
Вж: NN 421, 494 *тук*.

1910

550 / 423. Български книгопис за сто години [Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Благ. кн. д-во, 1909. – 1667 с.]. // *Пряпорец* (София), 13, N 60, 4 март 1910.
* Вест. По повод на благоприятен отзив (*Пряпорец* (София), 13, N 56, 28.II.1910) за излязлата вече моя книга под това име, а с отстъпка на издателя на книгата и неговото хулно обвинение на автора в нещо, което е вина от произвол на сами издателя.
Срв.: NN 424, 491, 498 *тук*.

551 / 424. Български книгопис за сто години [Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с.]. // *Ден* (София), 7, N 2109, 19 февр. 1910.
* Отбрана на правото ми, като автор на „Български книгопис за сто години", да го имам изработен съгласно с моя предговор, а не съгласно с мнението на някого си а той се е укрил под името на Българското книжовно дружество.
Срв.: NN 491, 498 *тук*.

552 / 425. Жълти Гарвани. // *Пряпорец* (София), 13, N 313, 18 дек. 1910.
* Декадентска пародия на увлечение у наши писатели да творят поетическа мъгла.

1913

553 / 426. Пенчо П. Славейков, 27.IV.1866, Трявна – † 28.V.1912, Комо Брунате [Como-Brunate]. // *Летопис на БАН* (София), 2, 1912-1913, 1915, с. 78-92.
* Критичен помен.

554 / 427. Словесни производи и терминологията около тях. // *Год. Соф. унив. Ист.-фил. фак.*, 8-9, 1911-1913, 1914, с. 1-44.
* Писано за студенти и учители по българска литература.

1914

555 / 428. [*Рец. за кн.:* Diakovitch, B. Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv. (Bulgarie). // *Год. Нар. библ. в Пловдив за 1911*, 1913. – 4⁰. 101 с.] // *БС*, 20, 1914, N 1, с. 61-62.
* Отзив.

556 / 429. Найновата [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] наша книжевна задруга. // *Демократически преглед*, 11, 1914, N 4, с. 341-350.
* За Съюза на българските писатели.
Срв.: N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] *тук.*

557 / 430. [*Отз. за кн.:* Sis, Vladimir (1889-1958) : Kritickè dny Bulharska. – Praga : Knihtiskárna „Politiky", 1914. – 167 s.]. // *БС* (София), 20, 1914, с. 425-426.
* Отзив.

1918

558 / 431. Футуризъм и лапниторство. // *Камбана* (София), 11, N 3119, 21 март 1918.
* Критични бележки за футуристска напаст в българската литература. Повод за това даде Ведбал (= Х. Смирненски) в лист *„Българан"*, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]. Излезе с оправдание Д. Подвързачов.

559 / 432. Български библиографски институт в София. // *Мир* (София), 24, N 5393, 6 апр. 1918.
* Почин за редовна служба на българския читатель с вести за книжевни творения наши и чужди.
Вж: NN 440, 442 *тук*.

1919

560 / 433. Наука и изкуство. // *Слънце* (София), 1, 1919, NN 13-14, с. 395-400.
* Всичко за живота в обществото.
Срв.: NN 439, 645, 697 *тук*.

561 / 434. [*Отз. за кн.:* Иванов, Йордан. Свети Иван Рилски и неговият манастир. – София : БАН, 1917. – 164 с.]. // *Изв. Бълг. археолог. д-во*, 6, 1916-1918, 1919, с. 174-176.
* Отзив.

1920

562-564 / 435 [: 435а-435б]. Няколко поетични разкопки ...

[562 /] 435а. I. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 456-457 ;

[563 /] 435б. II. – *вст.* NN 17-18, с. 524-526 ;

[564 /] 435 в. III. – *вст.* NN 19-20, с. 578-579.
* Изводки из стихотворни сбирки от миналото, за ободрение на сегашното, усърнало от последиците на първата световна война.
Срв.: N 686 *тук*.

565 / 436. Ксении. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 14-15, с. 458.
* Книжевна бележка към „Ксении" – стихове от Кирил Христов. „Една ксения", „Критикът с кривата челюст" е низка по чувство.

566 / 437. Сказките на А. Страшимиров. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 511.

567 / 438. „Златорог", словенска приказка. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 17-18, с. 521-523.
* Превод от немски ; пояснение от А.Т-Б.

568 / 439. За кого е българската поезия?. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 17-18, с. 540-548.

* *Срв.:* NN 433, 443, 453, 487 *тук*.

569 / 440. Към читателите. // *Книгописец* (София), 2, 1920, NN 1-2, с. 1-3.
* Неподписано, редакторско. Изрежда опити у нас за библиографска услуга с описания : *„Книжовник"* (1910) [(Плевен)], *„Читалище"* (1913) [(София)], *„Книжнина"* [(София)] (1913). Тия списания се явиха, откак бе спрял *„Книгописец"* след първата си годишнина (1904) (*вж:* N 496 *тук*). В 1918 г. се основа почин на А. Теодоров-Балан и Н. Николаев Български библиографски институт – първица на Балканския полуостров.
Орган на тоя институт имаше да бъде *„Книгописец"*.
Вж: NN 432, 442 *тук*.

570 / 441. Що е *„Книгописец"* и за какво ни тряба?. // *Книгописец* (София), 2, 1920, NN 1-2, с. 3-4.
* Неподписано, редакторско.

571 / 442. Устройство и задачи на Български библиографски институт. // *Книгописец* (София), 2, 1920, NN 1-2, с. 4-6.
* Неподписано, редакторско.
Вж: NN 432, 440 *тук*.

572 / 443. Що върши българската поезия?. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 19-20, с. 586-590.
* Против отчуждаване от живота.
Вж: NN 433, 439 *тук*.

573 / 444. Друмев – Фрич [Frič, J. (Josef Václav Frič, 1829-1890)]. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 21-22, с. 646-650.
* Обработка на драматичната тема от „Иванку" от В. Друмев в чешка драма „Asenův pád" [Asenův pád].
Вж: N 303 *тук*.

574 / 445. Пред нова годишнина. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 21-22, с. 684-685.
* Отнася се до задачите на сп.
Вж: NN 76, 696 *тук*.

575 / 446. Свещени книги по новобългарски. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 21-22, с. 695-697.
* Отзив на решение от Св. Синод на Българската православна църква.
Срв.: N 781 *тук*.

576 / 447. Една сказка за Вазова. // *Слънце* (София), 2, 1920, N 4, с. 286-293.
* История на тая сказка, обикновена 14 града в България и предизвикала обществени отзиви. Последен отзив във в. *Ден*, 1905, N 481 : Проф. д-р Александър Теодоров върху творчеството на Иван Вазов, Българин (= Б. Вазов).
Срв.: NN 414, 453 *тук*.

1921

577 / 448. [*Отз. за кн.:*] Кирил и Методи. Свезка първа : Жития на Кирила и на Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 8^0. 178 с. [Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 178 с.]. // *Мир* (София), 27 N 6303, 4 юни 1921.
* Самоявторска вест.
Вж: N 500 *тук*.

578 / 449. Почетък на стара и на нова българска книжнина. // *УП* (София), 20, 1921, NN 1-3, с. 1-18.

579 / 450. [*Отз. за кн.:* Станев, Никола. Водач из София = Staneff, Nikola. Sofia guide. – София, 1920. – 16^0. 296 с. Ц. 15 лв. (N 2, Дял IX. История)]. // *Духовна култура* (София), 1, 1921, N 6, с. 442-443.
* Отзив.

580 / 451. Дупликати и мултипликати в Софийската народна библиотека. // *Сборник* на читалище „Карнеги". – София, 1921, с. 36-38.

1922

581 / 452. Изучване и изобразение на български книжевници (По повод на юбилея за Добри Чинтулов). // *Добри Чинтулов*, по случай стогодишнината от рождението му (1822-1922) : сборник. – Сливен, 1922, с. 136-150.

582 / 453. Път за българската книжнина, осветлен върху основата на една поема. // *УП* (София), 21, 1922, NN 9-10, с. 685-702.
* Сказка, четена в Дупница.
Съдържа: 1. Кой пише, защо пише, де и кога? 2. Що пише поетът, от де го взима? 3. Как пише поетът, с какви възгледи за книжнина, за художество. 4. За кого пише поетът, кой е читателѣт. Сказката е основана върху поемата от Вазова „Грамада" ; сказана от име на предприятието „Български тълковен речник" [Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672].
Вж: NN 296, 439, 447 *тук*.

583 / 454. Старобългарския книжевник и неговата книга. Бележки. // *Духовна култура* (София), 2, 1922, N 15, с. 48-65.
* Редакцията си е позволила сама коректура и е разбъркала ужасно бележките под текста, допуснала и грешки.

584 / 455. [*Отз. за кн.:* История на българската литература в примери и библиография : Т. II. Стара българска литература (IX-XVIII в.) в примери, преводи и библиография / Съст. Б. Ангелов и М. Генов. – София, 1922. – г. 8^0. VIII + 608 с. Ц. 160 лв.]. // *УВ* (София), 17, 1922, N 10, с. 77-78.
* Отзив. В книгата е препечатана моя сказка за Софрония Врачански.
Вж: N 497 *тук*.

1923

585 / 456. Към тъй наречените Панонски жития. // *Год. Соф. унив. Ист.-фил. фак.*, 19, 1922-1923, 1923, с. 1-31.
* По повод на отзив от проф. д-р Ф. Пастрнек [František Pastrnek, 1853-1940] за моята книга „Кирил и Методи", свитък I [Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 178 с.].
Вж: N 501 *тук*.

586 / 457. Книги за българските деца (По повод на „Берюк" от „Малка библиотека"). // *Църковен в.* (София), 24, N 10, 3 март 1923, с. 7-8.
* Дава се на български деца в цяла книжка руска дума „Крива", „Бирюк" *в.м.* родна дума „единак". В детски книги езикът често въздействува неблагоприятно върху родния домашен език на децата. От тая страна наша „юнашка книжнина" изобщо не е съзнавала своята тежка отговорност и е грешила дълбоко.

587 / 458. Доклад за кандидатурата на С. Чилингиров за частен доцент (хоноруван) при катедрата по българска и славянски литератури. // *Год. Соф. унив. Ист.-фил. фак.*, 19, 1922-1923, 1923, с. 1-16.

1924

588 / 459. Няколко поетически сбирки от Ник. Вас. Ракитин, получил тая година премия от „фонд Вазов" при Университета [: *Отз. за кн.:* Ракитин, Ник. Вас. Родното село. – Плевен : Мотавчиев и син, [1922]. – 62 с. ; Ракитин, Ник. Вас. Мургаш. – Плевен : Бълг. турист. д-во Кайлъшка долина, 1923. – 48 с.]. // *Полет* (София), 1, 1924, N 36, с. 13-15.
* Отзив.

589 / 460. Вазов издаван и илуструван. Бележка [: *Отз. за кн.:* Вазов, Иван. Пълно събрание съчиненията : Т. 1-8. Т. 4 : Поеми : Градмада ; Моята съседка Гмитра ; Зихра ; Загорка ; В царството на самодивите ; Кихавицата на Салюста ; Синайска роза. – София, 1914. – 183 с., 10 л. : ил. Ц. 10 лв.]. // *Подвиг*, 1, 1924, N 7, с. 197-201.
* Критика. Отнася се до илустрации на поемата „Градмада", поместена в т. IV на Пълно събрание съчиненията на Ивана Вазов, издаден в 1914 г.

590 / 461. [*Отз. за кн.:* Заимов, Стоян : Далечното минало, близкото и далечно бъдеще ; Легенда : Посвещава се на младежта. – Плевен, 1923. – 16^0. 61 с.]. // *Полет* (София), 1, 1924, N 38, с. 16-17.
* Отзив. Задължителен, скупно с NN 462, 463, 464, 465, 469 *тук*.

591 / 462. [*Отз. за кн.:* Манасиев, Владимир Я. Изповеди, поеми в проза. – София, 1923. – 16^0. 23 с. Ц. 10 лв.]. // *Полет* (София), 1, 1924, N 38, с. 18.
* Вест.
Срв.: N 465 *тук*.

592 / 463. [*Отз. за кн.:* Славов, Райчо. Бели вечери : Стихове. – София, 1923. – 8^0. 80 с. Ц. 20 л.]. // *Полет* (София), 1, 1924, N 38, с. 18.
* Вест.
Срв.: N 465.

593 / 464. [*Отз. за кн.:* Деарбекирски, Стоян. Златните книги при паметниците на свободата : N I. – Плевен, 1922. – 8^0. 67 с.]. // *Полет* (София), 1, 1924, N 39, с. 14.
* Вест. Стоян Деарбекирски = Ст. Заимов.
Срв.: N 461 *тук*.

594 / 465. [*Отз. за кн.:* Лилянов, Д. Т. Силата на влечението : Драма в 4 действия. – Чирпан, 1923. – 16^0. 84 с. Ц. 10 л.]. // *Полет*, 1, 1924, N 39, с. 14-15.
* Вест. Тая и означените под NN 461, 462, 463, 464, 469 са бел. върху стойността на няколко творения, представени на конкурс за премия от „фонд Вазов".

595 / 466. Слава на „Рибния буквар" [Берон, Петър. Буквар с различни поучения / Рибен буквар. – Брашов, 1824]. // *Полет* (София), 2, 1924, N 8, с. 115-116.
Срв.: N 471.

596 / 467. Слава на Сенкевича [Henryk Sienkiewicz, 1846-1916]. // *Полет* (София), 2, 1924, N 9, с. 142.
* Вест и бележка за юбилей на именития полски романописец Хенрик Сенкевич.

1925

597 / 468. [*Отз. за кн.:*] Проф. д-р Йосиф Пата [Josef Páta, 1886-1942]. Лужица (Земята на наймалкия [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] славянски народ) / Прев. от чешки Ст. Огнянов ; С послесловие от д-р Н. Бобчев и карта на Лужица. – София, 1924. – 16^0. 97 с. + 1 к. (Славянска библиотека, 4, N 2-3) [Пата, Йосиф. Лужица (Земята на най-малкия славянски народ) / Прев. от чешки Ст. Огнянов ; С

послесловие от д-р Н. Бобчев и карта на Лужица. – София : Славянско д-во в България, 1924. – 100 с.]. // *Полет* (София), 2, 1925, N 10, с. 157.

* Вест.

598 / 469. [*Отз. за кн.:* Искров, Кирил. Дойран : Разкази : N II. Издание за подпомагане на незнайния български войник. – Шумен, 1925. – 16^{0}. 136 с. Ц. 20 лв.]. // *Полет* (София), 2, 1925, N 14, с. 221-222.

* Отзив.

Срв.: N 465.

599 / 470. [*Отз. за кн.:* Страшимиров, А. Бена : Роман. – София, 1921. – м. 8^{0}. 256 с. Ц. 15 лв.]. // *Полет* (София), 2, 1925, N 21, с. 334.

* Отзив.

600 / 471. Слово (за д-ра Петър Берон). // Д-р Петър *Берон* : Сборник, издаден от Министерството на просвещението по случай на сто години от „Рибния буквар". – София, 1925, с. 148.

Срв.: N 467 *тук*.

1927

601 / 472. Лъч в работилницата на Петка Славейков. // *Бълг. мисъл* (София), 2, 1927, N 9, с. 586-590.

602 / 473. Моят другарь в Университета. // *Златорог*, 8, 1927, NN 7-8, с. 296-300.

* Посмъртен спомен за проф. Боян Пенев.

1928

603 / 474. [Мюсе, Алфред дьо] Musset, Alfred de (1810-1857). „Rappelle-toi!" (по „Vergiβ mein nicht". Музика от Mozart). „Я си спомни!" [Musset, Alfred de. Rappelle-toi!. – Paris : J. Hiélard, 1871.] / Прев. от оригинала Б. К. С. // *Листопад* (София), 9, 1928, N 5, с. 118.

* Преводът е от октомври 1925, посветен на г-ца Х. М. в Лондон, а поверен на г-ца М. Т. в Рим. Ръкописът предаден на редактора на *„Листопад"* от проф. Б. Йоцов, от когото са произволните иницияли Б. К. С., за да не издаде преводача А. Т.-Б.

Срв.: с превод „Помни!" от Гео Милев, „Антология на жълтата роза" (София, 1939, с. 11-12) [Милев, Гео. Антология на жълтата роза : Лирика на злочестата любов. – София ; Ст. Загора : Везни, 1922. – 82 с.].

1930

604 / 475. Народни будители. // *Бълг. мисъль* (София), 5, 1930, N [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*], с. 237-246.

* Писано в Прага ; сказано в дружество Българска седянка на 1.XI.1929.

605 / 476. [*Отз. за ст.:* Йоцов, Б. (д-р). Нешо Бончев. // *УП* (София), 27, 1928, N 6, с. 505-541]. // *Бълг. преглед* (София) / Ред. и изд. Ст. Романски, 1, 1930, N 3, с. 451.

* Отзив.

606-607 / 477. Bulharská literatura v kulturnim poměru k jiným literaturám slovanským. // *Slovanskỳ přehled* (Praha), 22, 1930, N 7, с. 481-486 ; N 8, s. 598-605.

* Сказка четена в славянския семинар на философския факултет в Прага. Писана първоначално по чешки. Коректор на езика ми си бе позволил лични тълкувания, които при четене на сказката доста ме смутиха.

1933

608 / 478. От кога да започваме новата си книжнина?. // *Бълг. мисъль* (София), 8, 1933, N 1, с. 45-52.

* По повод на статия от Ив. Д. Шишманов „Кога се начева новобългарската литература" в *РР*, 1928, 1, с. 97-100. Редакторът Ст. п. Василев бе отказал да обнародва моето мнение, несъгласно с Шишмановото.

1936

609 / 479. Нашите свети Солунци и ние. // *Обзор* (София), 2, N 64, 20 май 1936.

1938

610 / 480. Георги или Сава Раковски?. // *Мир* (София), 44, N 11240, 11 ян. 1938.

* Документални доказателства още не са просветили наши волни писачи, че важи името, което сам Раковски ни е завещал, а не каквото поп му е дал. Violino Primo (*псевдоним* на Цонко Василев Попов от Котел, 1881-1940) моли в *Мир*, N 11226, 22.XII.1937 ; N 11227, 23.XII.1937 да се намеси Министерството на просветата в полза на името „Сава".

Срв.: N 779 *тук*.

611 / 481. Книжевен език и писмо. // *УП* (София), 37, 1938, N 2, с. 129-149.

* Статия отказана от редактора на сп. *„Просвета"*, проф. П. Мутафчиев.

1941

612 / 482. У един писатель. // *Слово* (София), 19, N 5555, 16 ян. 1941.

* Писателят е Йордан Бадев ; откликна се сами във в. *Зора*, N 6479, 19 ян. 1941.

Вж: N 482 *тук*.

613 / 483. Още у първия писатель. // *Слово* (София), 19, N 5572, 6 февр. 1941.

* Писателят Йордан Бадев (*вж:* N 482 *тук*) заявява, че у мене се поучавал върху български език ; обаче намира, че моята българска граматика говори с „ребуси", за него непонятни. А тия мои ребуси са граматични определения ; те показват на писателя вратата, той пък сам нека влезе навътре в покоите на езика.

614 / 484. У втори писатель. // *Слово* (София), 19, N 5584, 20 февр. 1941.

* Писателят е Николай Дончев. По негова статия изкарах приблизителна статистика на елементите в състава на българския книжевен език : 50% народни български, 35% църковнославянски руски и 15% западно-културни.

615 / 485. У трети писатель и последен. // *Слово* (София), 19, N 5595, 6 март 1941.
* Писателят е Рачо Стоянов. Критични бележки върху езика му в превод на романа „Ким" от Ръдиард Киплинг. Не упражнява характерни български думи и строфи на реч под влияние на езика, от който превежда, или който е сам школски или книжевно научил.

616 / 486. Езикът на българската книга. // *Мир* (София), 47, N 12221, 3 май 1941.
* Красотата на българската книга надвишава нейната стойност откъм българщина на езика и на мисленето. Затова тряба издъно да се преобрази българската школа. По повод на празника на българската книга.

617 / 487. За кого пишеме?. // *Мир* (София), 47, N 12226, 10 май 1941.
* Характерно е, че за найблизки до народа предмети нашата администрация си служи с думи небългарски и с реч канцелярски витиевата.
Срв.: N 439 *тук*.

618 / 488. Миладиновският сборник. // *Мир* (София), 47, N 12253, 14 юни 1941.
* По повод на план за преиздаване критично на тоя сборник. Изданието направи проф. М. Арнаудов.

1942

619 / 489. Един Ботевски текст, или : Кому да се довериме? // *УП* (София), 41, 1942, N 4, с. 413-416.
* Издатели на Ботеви стихотворения ни поставят понякога в научни недоумения.

1943

620 / 490. Вазов в щета на Вазова. // *Мир* (София), 49, N 12852, 2 юли 1943.
* По повод на предприето пълно издание на Вазовите съчинения от М. Арнаудов ; несполучливи и анахронични поправки на текстове от сами Вазова.

1947

621 / 491. Рождение и отречение на един столетник. // *Год. Бълг. библиогр. институт* (София), 1, 1945-1946, 1947, с. 9-15.
* Столетникът е „Български книгопис за сто години" [Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с.].
Вж: NN 423, 424, 428 *тук*, има и отделен отпечатък 8 с.

1949

622 / 492. Превод и тълченица. // *Изгрев* (София), 5, N 1379, 1 апр. 1949.
* Въз основа на превод от А. Чехов (разказ „Ванька") ; показан статистично образец на лошо умение в български превод с лоши умения на свой език и незнание на чужд. Тури чужд оригинал в български кутел и тънцай!

II.
КНИГИ

1885

623 / 493. Пошик, Б. Увод в Естетиката, с оглед към поезията / Прев. А. Балан. – Пловдив, 1885. – 8^0. 38 с.
* Превод от чешки с кратка бележка от преводача.

1896

624-626 / 494 [: 494а-494б]. Българска литература ...

[624 /] 494а. Българска литература. Кратко ръководство за средни и специялни училища. – Пловдив, 1896. – 8^0. 251 с. Ц. 2. 50 лв. [Теодоров-Балан, Александър. Българска литература : Кратко ръководство за средни и специялни училища. – Пловдив, 1896. – 251 с.] ;
* Почнато да се печата в края на 1893.

[625 /] 494б. [...] Второ скъсено и оправено издание : Бълг. литература. Кратък исторически преглед за средни училища. – Пловдив, 1901. – г. 8^0. 176 с. + 3 л. показалец. [Теодоров-Балан, Александър. Българска литература : Кратък исторически преглед за средни училища. – Пловдив, 1901. – 176 с. + 3 л. показалец.]

[626 /] 494в. Стереотипно издание. – Пловдив, 1907. – 8^0. 196 с. + 3 л. показалец. [Мирчев, Димитър. Кратко ръководство по българска литература / От ... . – Стереотип. изд. – Пловдив, 1907. – 196 с. + 3 л. показалец.]
За първото издание критики [Мирчев, Димитър. Кратко ръководство по българска литература / От ... . – В. Търново, 1907. – 205 + III с.].
Вж: NN 364, 380 *тук* – плагиятор Д. Мирчев – *вж:* NN 421, 422 *тук*.

1898

627 / 495. Паиси Хилендарски. История славеноболгарская (1762). – Пловдив, 1898. – 16^0. 126 с. Ц. 50 ст. [Теодоров-Балан, Александър. История славяноболгарская 1762 / Паисий Хилендарски. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1898. – 126 с. (Трем на българската словесност ; Св. 1)]
* Това е свезка първа от предприета сбирка на книжевно-исторични разправки под наслов „Трем на българската словесност". Имаше да следват свезки за Г. Раковски, Л. Каравелов и др. Не се продължи – *вж:* N 383 *тук*.

1904

628 / 496. *„Книгописец"* : Мес. сп. за книжовна мисъль и работа / Уреждат: А. Теодоров-Балан и Н. Николаев. По 24 страници в брой. Ц. 5 л., 1. – София. – 8°. 261 с.

Вж: N 500 *тук* ; *срв.:* N 401 *тук*.

* Подлистник в *Пряпорец*, N 90, 20.III.1904. Критика от [*Последната дума на А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*].

1906

629 / 497. Софрони Врачански. За стогодишницата на новата българска печатна книга (1806-1906) / Изд. Бълг. кн. д-во от фонд „Напредък", N 8 : „Българска библиотека". – София, 1906. – м. 8°. 137 с. [Теодоров-Балан, Александър. Софроний Врачански : За 100 год. на новата бълг. печ. кн. : 1806-1906. – София : Бълг. кн. д-во, 1906. – 139 с.]

* От тук препечатано : „Житие и страдание грешнаго Софрония" / издание на Ал. Теодоров във „Всемирна библиотека" ; NN 174-183. – София, 1916, с. 344-388.

1909

[*При А. Т.-Б. годината е* 1910. *– Бел. на ред.*].

630 / 498. Български книгопис за сто години. 1806-1905 : Материяли / Събра и нареди А. Теодоров-Балан, dr. ph. ; Изд. Бълг. кн. д-во от „фонд Напредък". – София : Държ. печ., 1909. – г. 8°. 1667 с. Ц. 12 л. [Теодоров-Балан, Александър. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с.]

* Така гласи насловният лист ; а на него отвътре текст от безименен автор обажда, че Книгописът измамил с изработката си доверието на издателя, па недостоял и на свой собствен план, та издателят сваля всичката отговорност за работата върху автора. Обаче текстът премълчава, че издателят е поставил друг насловни лист вместо първичния печатан без означение „материяли", че е произволно попречил на автора, да достои на плана си, като е сам приключил книгата. Пред общо събрание на Българското книжовно дружество аз защитих свои авторски права и воля, да поема за своя сметка изданието ; ала напразно. Произволът не биде нито признат, нито някак нравствено отщетен. Историята на тая лошава постъпка се *съдържа* в N 491 *тук*. Справедливо се отзова друг ценител во в. *Пряпорец*, N 56, 4.III.1910 ; не споделя мнението на жестокия издател.

Вж: N 327 *тук*.

1919

631 / 499. „Свети Климент Охридски в книжевния помен и в научното дирене" : Академична реч, четена в тържественото събрание на Българската академия на науките на 27 юли (9 август) 1916 г., за прослава на хилядогодишницата от смъртта на светеца. – София, 1919. – 8°. 117 с. + 1 л. [Теодоров-Балан, Александър. Свети Климент Охридски в книжевния помен и в научното дирене : Акад. реч, четена в тържественото събрание на Бълг. акад. на науките на 27 юли (9 август) 1916 г., за прослава на хилядогодишницата от смъртта на светеца. – София : Бълг. акад. на науките, 1919. – 119 с.]

* Изд. на Българската академия на науките. Книжевна бележка от С. Младенов, сп. *Духовна култура*, 1920, NN 1-2, с. 134-137.

1920

632 / 500. Книгописец. II. – София. – 8°. 40 + 32 + 32 с.

* Шест двуседмични и двойни книжки по две коли.

Вж: N 496 *тук*.

След шестнайсет изтекли години от първа година на сп., уредниците рекоха да го продължат вече в друго време, и се измамиха. Без възможен призор от тяхна страна годишнината биде изкарана от доброволни сътрудници, далеч от програмата на първата годишнина. Критиката я укори. Сп. трябаше да секне.

633 / 501. „Кирил и Методи". Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 8°. 178 с. Ц. 25 л. [Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 178 с.]

* Самоавторска вест во в. *Мир*, N 6303, 4.VI.1921 ; отзив от Ст. Младенов в *„Славянски глас"*…

Вж: N 456 *тук*.

1934

634 / 502. „Кирил и Методи". Свезка втора. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. – София, 1934. – 8°. 260 с. [Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка втора. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. – София, 1934. – 264 с. – („Университетска библиотека", N 146)]

* Книга от редица помагала ; *„Университетска библиотека"*, N 146. Из нея извадка, N 814 *тук*. Свезка третя „Кирил и Методи книжевници", остана недоработена, откак се отлъчих от Университета.

III.
Необнародвани работи

1883

635. „Полските жени и девойки" от Едвард Йелинек (Edward Jelinek, 1855-1897) / Прев. от чешки, назначен за сборник „Роса", тъкмен за издание от кръжец на български студенти в Прага, именуван „Просвета", в полза на Соф. македонско д-во. – 1883.

* За тоя сборник мой позив във в. *Марица*, N 550, 16.XII.1883 ; там обнародвано цялото съдържание на сборника. Под него мото : „Всякой нека с присърдце работи на народу бащината нива ; пътът наши и различен бива, само воля една да ни води". Jan Kollar (Ян Колар, 1793-1852). Вместо „Роса" излезе в 1883 друг сборник „Ютро".

Вж: N 305 *тук*.

1902

636. Сръбско влияние върху новата българска книжнина. – 1902.

* Моя ректорска реч. Необнародвана от предпазливост, да не бъде шовинистично изкористена от наши западни съседи. Министърът на просвещението, който присъствуваше, похвали, че в българския университет няма шовинизъм.

1906

637. Българските народни приказки. Опит за класификация от д-р М. Арнаудов : Ч. I. Към историята и класификацията на народните приказки" [1905]. – г. 8°. 25 с. – 1906.
* Доклад във ист.-фил. факултет на Университета на хабилитация.

1910

638. „Зидари", драма в 4 действия. П. Ю. Тодоров. Драми, N I. Издание на сп. *Мисъль* [(София)], 1910. – 1010.
Срв.: N 410 *тук*.

1948

639. Българската книжнина у историци на славянските книжнини / Израб. за славянски сборник от Акад. на науките. – 1948.

1949

640. „Започнах с Вазова".
* Стъкмено за сборник от Българската академия на науките, посветен на спомени и критики за Иван Вазов. – 1949.

1950

641. „От „Рибния буквар" до Вазова и насетне".
* Разработен план за издание на съчинение във връзка с тържеството по случай 100 години от рождението на народния поет, като принос към историята на българския език със средище Вазов. – 1950.

ОБЩЕСТВО

I.
Статии:
История, Образование, Култура,
Народност, Общественост, Личност

1880

642 / 503. „С нашите камъни по нашите глави". // *Народний глас* (Пловдив), N 130, 21 окт. 1880.
* Дописка от Прага ; подписана А. Нанай.

1882

643 / 504. Вечерът на Българска седянка в Прага. // *Марица* (Пловдив), 1882, N 370.
* Културна вест ; била е изнесена сказка за Г. С. Раковски от Г. Ромак, редактор на в. *Národní listy* (Praha). [*Бел. е добавена от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]

644 / 505. Позив от страна на Българска седянка. // *Народний глас* (Пловдив), N 263, 6 февр. 1882.
* Дописка от Прага от 13.I.1882. Зове чеси в България и българите изобщо, да съдействуват на основаната в страната „Централна матица школска" за борба на славянството против немщина. Българска седянка съветва и родолюбивите българи да обърнат чешката Школска матица във домашна почва, за да се готвят за борба в днешни времена на културно господство.

645-652 / 506 [: 506а-506з]. Баберки :

[645 /] 506а. (I). // *Народний глас* (Пловдив), N 289, 12 май 1882 ;

[646 /] 506б. II. – *вст.* N 301, 23.VI.1982 ;

[647 /] 506в. III. – *вст.* N 307, 14.VII.1982 ;

[648 /] 506г. IV. – *вст.* N 333, 13.X.1982 ;

[649 /] 506д. V. – *вст.* N 336, 23.X.1982 ;

[650 /] 506е. VI. – *вст.* N 337, 27.X.1982 ;

[651 /] 506ж. VII. – *вст.* N 367, 9.II.1883 ;

[652 /] 506з. VIII. – *вст.* N 372, 26.II.1983.
* Волни разправки върху почва на българска обща и езикова култура. Първата разправка подписана „II. Просвета", а всички други неподписани. За *„Просвета"* – *вж:* N 301 *тук*. Разправките писани в Прага. Само 506з в Липиска.

653 / 507. „Из Източна Румелия" пише д-р Константин Иречек. // *Марица* (Пловдив), N [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*], 1882.
* Подлистник следвал на пресеклици в *„Марица"* и през 1883 до край в N 501, 28.VI. Превод от чешки из сп. *Osveta* (Praha) на V. Vlcek. Подписано *„Просвета"*, N 4. А. Балан.

1883

654 / 508. Нашите вестници и домашната книжнина. // *Балкан* (София), 1, 1883, N 31, с. 10-11.
* Писано в Липиска, 15.VII.1883. Немарливо отношение към книжевното движение у нас.
Срв.: NN 45, 174, 636, 675, 798 *тук*.

1885

655 / 509. Идеята за тържеството [хилядогодишница от смъртта на Св. Методия] и нейното осъществение. – в „Сбирка от речи

и сказки, нарочито приготвени и сказани при уречени случаи през тържеството от 6. априлий 1885". Особна притурка към *ПС* (София), 4, 1885, N 14, с. 18-27.

656 / 510. О „Болгаро-русском журнале". Обявление, октября 1885 года. // *ПС* (София), 4, 1885, N 17, с. 322-324.
* Критична вест за планувано българо-руско сп. в София от Владимир Викторович Шарков.

1888

657 / 511. По адреса на в. *„Т. (= търновска) Конституция"*. До почитаемата редакция на в. *Свобода*. // *Свобода* (София), 2, N 139, 28 март 1888.
* Защита против лихи нападки (от Ив. П. Славейков) за моя служба („държавен граматик") като началник на средното образование в Министерството на Народното просвещение, в интерес на обучението по български език. Нападателят, задължен по закон да обнародва защитата в своя в., изклинчи с одумка, че защитата била дълга дисертация.

1890

658 / 512. Писъма о Македонии и македонском вопросе. С. С. Бобчев. – Санкт-Петербург, 1889. – 8°. 84 с. Ц. 50 коп. (1.50 лв.). // *ПС* (София), 7, 1890, NN 32-33, с. 404-405.

659 / 513. Бележка по най-новите изследвания на Македония. // *ПС* (София), 7, 1890, N 34, с. 588-599.
* Вести и отзив.

660 / 514. „Македония и нейните претенденти, или Сърбия, Гърция и България за Македония". От Дим. А. Спирков. – София, 1890. – 8°. 68 с. // *ПС* (София), 7, 1890, N 35, с. 791-794.
* Критика.

1891

661 / 515. Исторически материяли. // *ПС* (София), 8, 1891, NN 37-38, с. 119-142.
* Извлечение из обширно изследване от Балчо Нейков, предприета за история на рода на Стефана Караджа. Направено из ръкопис на автора, който пожела да се разгласи трудът му, та да се намери за него издатель. Не успя. Сп. *„Векове"* (София) даде значение на тия материяли ; използува ги Ив. В. Велков, редактор на сп. *„Векове"*. За Балчо Нейков.
Вж: N 530 *тук*.

1894

662 / 516. Българското книжовно дружество в София. // *БП* (София), 1, 1894, N 8, с. 161-165.
* Наближава XXV. годишнина на дружеството. Нека се съживи от юнашката си дрямка. Настоява се за главно събрание, за проява на великодушие и доблест от страна на Управителния съвет, голям грешник в управата.
Срв.: NN 313, 347, 517, 520, 534 *тук*.

663 / 517. Българското книжовно дружество в София. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 352-355.
* Брани се дружеството от решение на първия български събор на писатели и журналисти в София (от 12-17 юли 1894), да се пробуди ала се и гади заради своята десетгодишна дрямка.
Вж: NN 313, 347, 516, 520 *тук*.

664 / 518. Първи български събор от писатели и журналисти в София. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 355-363.
* Критичен отзив.

1895

665 / 519. Де има българи? Сръбски вести от миналия век. // *БП* (София), 2, 1895, N 7, с. 94-102.
* Вестите дадени на руски адмирал [Алексей Григориевич] Орлов[-Чесменский] от сръбския патриарх Васил Бркич : „Описание на турските области….." от 1771 г. Обнародвани в *„Споменик"* (Белград) на Сръбската кралска Академия на науките, 1891. Книга X. от Илариона Руварац.

1896

666 / 520. Българското книжовно дружество в София. // *БП* (София), 3, 1896, N 1, с. 165-170.
* Третя критика на управата на дружеството.
Вж: NN 516, 517, 634 *тук*.

667 / 521. Исторически материал за VI-ий пехотний Търновский на Н. Ц. В. полк 1877-1894. – София, 1896. – 8°. VIII + 2 л. + 288 с. + 6 к. Ц. 2.50 лв. // *БП* (София), 3, 1896, N 2, с. 133-135.
* Отзив.

668 / 522. „Бакалов, Георги. Да живее социализмът!" Социал-демократически сборник. – Ямбол, 1895. – 8°. 147 с. Ц. 1.20 лв. // *БП* (София), 3, 1896, N 2, с. 138.
* Отзив.

669 / 523. Отчет за деятелността на Мусинското читалище „Нов живот". // *БП* (София), 3, 1896, N 4, с. 116-121.
* Отзив.

670 / 524. Български университет в София, I. Няколко думи за увод ; II. Мисълта за университет в България. // *БП* (София), 3, 1896, N 4, с. 34-49.
* *Вж:* NN 525, 580 *тук*. Продължение ; *срв.:* N 573 *тук*.

671 / 525. Български университет в София : III. Висше училище. // *БП* (София), 3, 1896, N 5, с. 83-105.
* Край от NN 524, 580 *тук*.

672 / 526. Реч на ректора на Висшето училище А. Теодоров, избран за учебната 1896-1897 г., казана пред преподаватели и студенти във Висшето училище на 8.XII.1896. // *УП* (София), 1, 1896, N 12, с. 1294-1301.
Вж: N 536 *тук*.

673 / 527. Франгов, С. П. Белочерковската чета в Дряновския манастир през 1876 година. – 2. доп. изд. – Търново, 1896. – 8°. 102 с. Ц. 60 ст. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 139.
* Вест.

674 / 528. „Доклад на парламентарната анкетна комисия с приложение на документи, намерени в архивите на разни учреждения в Княжеството". – София, 1895. – 4°. II + 614 с. + 15 л. [Доклад на парламентарната анкетна комисия с приложение на документи, намерени в архивите на разни учреждения в Княжеството. – София, 1895. – II + 614 с. + 15 л.] // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 140.
* Вест.

1897

675 / 529. Дружества за местна украса. // *БП* (София), 4, 1897, N 1, с. 83-97.
* Идеята е у нас нова, ново и името. Интелигенцията я посрещна навъсано.

676 / 530. „Балчо Нейков. Балчов вечен календар". – Търново, 1897. // *БП* (София), 4, 1897, N 8, с. 121-131.
* Отзив: *срв.:* N 515 *тук*.

677 / 531. „Юридическо описание" 1897, IX, N 10. // *БП* (София), 4, 1897, N 8, с. 155-158.
* Отзив върху статия на Ангел Д. Станков : „Да се въведе ли доктората из (?) разните факултети при нашето Висше училище и, в особеност, доктората по правото?", с. 462-466.

1898

678 / 532. Момзен (Teodor Momzen, 1817-1903) и австрийските славяни. // *БП* (София), 4, 1898, N 10, с. 152-154.
* Критична бележка. По случай на свой юбилей (1897) осемдесеттодишният берлински професор и прочут историк Теодор Момзен обяви в писмо до виенския в. *„Neue Freie Presse"* (Wien), че австрийските славяни са племе без своя култура, варварско. Австрийските славяни, учени и професори го оборихa фактично, научно и достойно. Едному от тях, на хърватина славист В. Ягич (Vatroslav Jagić, 1838-1923), Момзен в писмо призна свои грешки. В немски печат писмото не се появи цяло.

679-680 / 533. Спомени от едно летуване между словенци. // *БП* (София), 4, 1898, N 11, с. 70-97 ; N 12, с. 132-143.
* Има и отделен отпечатък, 31 с.

681 / 534. Българското книжовно дружество в София. // *БП* (София), 5, 1898, N 1, с. 145-148.
* Тринадесет години управа без закон и против закон ; изход из беззаконието.
Срв.: NN 516, 517, 520 *тук*.

682 / 535. „Към историята на Висшето училище". – София, 1897. – 8°. 75 с. // *УП* (София), 3, 1898, N 1, с. 92-118.
* Критика. Книгата (писана от студента Д. Лазов) излага отношения между управа и студенти на Висшето училище в София, за да оправдае студентските демонстрации от 1897 г.

683 / 536. Отчет за вървежа на Висшето училище през 1896-1897 учебна година. Представен в събранието на преподаватели и студенти на 8. ноември 1897, от проректора А. Теодоров. // *УП* (София), 3, 1898, N 6, с. 642-662.
Срв.: N 526 *тук*.

1899

684 / 537. Dopisy ze Srědce (V. D. Stojanov. – D. Cankov. – Blgarski Knižici. – Literarni Jednota v Cařihradě. – Otázka církevní. – Novinářstvo. – Blgarsko književno druěstvo v Braile. // *Periodičesko Spisanie* (Sofia). – Pohroma družestva. – Obnovení jeho a přeneseni do Srědce.). // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1899, s. 87-89.
* Писма от покана за сътрудство.
Вж: NN 538, 539, 540, 542, 543, 547 *тук*.

685 / 538. Dopisy ze Srědce (Přenesení telesných pozustatku V. Aprilova plán ro do Gabrova. – Počatek školstvi bulharského. – Změna koly Gabrovské v realné gymnasium. – Vznik Vyššího učiliště ve Srědci .). // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1899, s. 150-152.

686 / 539. Dopisy ze Srědce (Listy politicke. – Nespokojenost intelligence s nimi. – Strannost a planost nynejsiho bulgarskeho tisku bulharskeho). // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1899, s. 274-276.

687 / 540. Dopisy ze Srědce (Jubileum hospodárského tisku bulharského. – Naše jubilea). // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1899, s. 433-437.

1900

688 / 541. Обществената дейност на професора М. Дринов в свръзка и с дейността на Българското книжовно дружество. // *Сборниче* за юбилея на професора Марин Дринов. – София, 1900, с. 15-33.
* Четено на 23 апр. 1899.

689 / 542. Dopisy z Bulharska (Financni krise. – Jubileum Marina Drinova. – Z literatury : I. Vazov mlci ; nove spisy Velickova a

Christova. – Divadelni novinky). // *Slovansky Prehled* (Praha), 1900, 2, s. 104-106.

690 / 543. Dopisy z Bulharska (Ministerska krise. – Grekova zadost za propustenou. – Financni krise. – Z divadla. – Spolecnost literarni. – Iv. Vazov). // *Slovanský přehled* (Praha), 2, 1900, s. 195-198.

691 / 544. Планински дружества в България. // *Родина* (София) / Ред. Т. Бъчваров, 2, 1900, NN 10-11, с. 313-319.
* Препечатано в „Първи годишен отчет на Софийското туристическо дружество Алеко Константинов", София, 1900. Има и отделен отпечатък, 14 с. По искане на председателя на Централното настоятелство на Юношески Туристически Съюз" в Русе, препечатано в сп. *Млад турист*, 6, 1920, N 5, с. 17-21 ; N [*Пропуснати данни при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*], с. … [*Пропуснати данни при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]
Срв.: N 548 *тук*.

1901

692 / 545. Мария Луиза, първа българска княгиня, графиня Свищовска : Биогр. Очерк / Написал и снабдил с илюстрации д-р Алфред Рудолф, адвокат, член на Кралски стенографически институт в Дрезден и председател на на чехското стенографическо дружество в Кральови Градец ; Изд. А. Безеншек. – Пловдив, 1900. – 8°. 95 с. // *ПС* (София), 12, 1901, N 61 с. 204-213.
* Критичен отзив.

693 / 546. Българите католици в Свищовско и тяхната черковна борба : Сказка четена в тържественото събрание на Бълг. кн. д-во на 23.XII.1901 г. // *Летопис на БКД в София*, 2, 1900-1901, 1902, с. 99-207.
* Основано върху писмени документи.
Срв.: NN 569, 570, 571, 572 *тук*.

694 / 547. Dopisy z Bulharska (Situace politicka. – Divadlo. – Hudba. – Pomnik caru Osvoboditeli. – Museum bulharskeho obrozeni. – Jubileum tresnoveho kanonku. – Spolky). // *Slovanský přehled* (Praha), 1, 1901, s. 183-186.
* Това е последно от писмата, с каквито се бях задължил пред чешкото сп.
Вж: N 537 *тук*.

1902

695-696 / 548. Нашите планинарски задачи. Сказка от проф. Ал. Теодоров. // *Родина* / Ред. Т. Бъчваров, 4, 1902, N 2, с. 3-9 ; N 3, с. 40-44.
* Има и отделен отпечатък 46 стр.
Вж: N 850 *тук*.
Срв.: NN 544, 801 *тук*.

697 / 549. Три вида туристи. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 1, с. 3-4.
* Из словенско сп. *Planinski vestnik* (Ljubljana), 3.
Вж: NN 554, 555, 556, 568 *тук*.

698 / 550. Ползуване с намалени цени по железниците / Бълг. туристическо д-во. Централен клон. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 1, с. 4-9.
* Писмо до министра на обществените сгради, пътищата и съобщенията, N 124, 27.VI.1902. А. Теодоров, председатель. Тук вместен и отговорът от Дирекцията на железниците.
Срв.: NN 551-556 *тук*.

699 / 551. До г-на представителя на управлението на Източните железници в България. Писмо от централния клон на Българското туристическо дружество за ползуване с намалени цени по източните железници. N 153 от 11.II. (нов стил) 1902. // *Български турист* (София), 1, 1902, N 1, с. 10-11.
* Бях председатель и редактор на *„Бълг. турист"*.
Вж: NN 550, 851 *тук*.

700 / 552. Българско Туристическо дружество, централно настоятелство. До клоновете в Бургас, Елена, Нова-Загора, Пловдив, Плевен, Сливен, София, Хасково, N 185, от 12 март, 1902. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 1, с. 14.

701 / 553. Към членовете на Българското туристическо дружество. Другари!. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 1, с. 1-2.
* От централното настоятелство на Българското туристическо дружество.
Срв.: NN 550, 551, 552, 556 *тук*.

702 / 554. Облеклото на туриста. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 2, с. 24-26.
* По словенския *Planinski vestnik* (Ljubljana), 1.
Срв.: N 549, 555.

703 / 555. Справата на туриста. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 3, с. 42-43.
* По словенския *Planinski vestnik* (Ljubljana), 1. Днес казват „снаряженията".

704 / 556. Градиво за събиране по излетите (Упътване). // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 3, с. 43-45.
* Из сп. *Hrvatski Planinar* (Zagreb).
Вж: N 549.

705 / 557. Какъв да е планът на планинска хижа. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 4, с. 58.
* По словенския *Planinski vestnik* (Ljubljana), 2.

706 / 558. Един зимен празник на немски туристи в Андреасберг на Харц през 1900 г. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 10, с. 155.
* Из немския *Der Turist* (Berlin), N 4, 1900.

Срв.: NN 549, 556.

707-708 / 559. Бележки за средногорското възстание в 1876 г. ...

[707 /] 559а. Написал Тома Георгиев. Отпечатък от „Юбилейна книжка за [25. годишнина от] Априлското възстание" на сп. *Мисъль*, 11, N 4. – София, 1901. – г. 8°. IV, 43 с. ;

[708 /] 559б. „Първата пушка за Априлското възстание : Записки по Копривщенското възстание в 1876 г." от Никола Беловеждов. Юбилейна книжка за 25. годишнина от Априлското възстание. – София, 1901. – 16°. 162 с. + „Защитата на Перущица през 1876 г.", исторически разказ, написал Г. Н. (= Георги Натев) [Беловеждов, Никола. Отпечатък от „Юбилейна книжка за [25. годишнина от] Априлското възстание" на сп. *Мисъль*, 11, N 4. – София, 1901. – 162 с. + „Защитата на Перущица през 1876 г.", исторически разказ, написал Г. Н. (= Натев)]. // *ПС* (София), 13, 1902, N 62, с. 419-420.

1903

709 / 560. Де е Черни-Връх?. // *Бълг. турист*" (София), 2, 1903, N 4, с. 50-56.

* Белетристично използуван мотив от предание, чуто в с. Драгалевци, че никой не знае, де е Черни-връх : че там има „Самодивска градина" : срещу летни Св. Иван („Еньов-ден") цветята в градината пламенно сияят, и който ги нагази, здрав не се връща.

710 / 561. Отчет за Висшето училище в София през 1902-1903 учебна година и в края на неговата петнадесет-годишнина, представен от проректора А. Теодоров. // *УП* (София), 9, 1904, NN 1-2, с. 24-40.

* Има и отделен отпечатък, 17 с.

1904

711 / 562. Как се образувах за учител. // *Юбилеен* сборник на I-та Софийска държавна мъжка гимназия. 1879, 9 Януарий, 1904. – София, 1904, с. 127-130.

* Разбрах методичните си грешки от 1884-1885 учебна година.

712 / 563. Една македонска теория [: *Отз. за кн.:*] Мисирков, К. П. За македонцките работи. – София, 1903. – 8°, XI + 145 стр. + 1 л. Ц. 1.50 лв. // *ПС* (София), 16, 1904, N 65, с. 780-833.

* Критика. Има и отделен отпечатък, 54 с.

1905

713 / 564. „Пан Въртятко", от д-ра К. Иречек. // *Ден* (София), 2, N 426, 27 февр. 1905.

* Превод от чешки из сп. *„ Osveta"* (Praha) на V. Vlcek, 1895, с. 301-303. Иречек представя жив тип на директор на Чешкия народен музей, в който български читатель виждаше първообраз на тогашния наш директор на Народния музей в София.

714 / 565. Сказка за Ив. Вазов. // *Вечерна поща* (София), 6, N 1332, 24 апр. 1905.

* „В неделя на 24.IV. А. Теодоров ще чете в Славянска беседа сказка първа от редица, която ще обнима новата българска литература. Сега ще представи народния поет Вазов : I. А) Поетът, Б) Вдъхновението, В) Творба и слово ; II. Един разбор". Отзив за сказката : „Един книжовен праздник" : преди пладне А. Теодоров ; след пладне А. Лероа Больйо [Anatole Leroy-Beaulieu, 1842-1912] ; в. *Вечерна поща*, N 1335, 27.IV.1905.

715-717 / 566 [: 566а-566б]. Към общественото мнение ...

[715 /] 566а. Към общественото мнение. // *Вечерна поща* (София), 6, N 1341, 4 май 1905 ;

* Писмо от 30.IV. против *„ Академическа свобода"*, лист издаван от студенти. Съобщава фактове от непочтеност, липса на чест от страна обструктори против университетска управа (на 30.III и 27.IV.1905). Бил съм тогава декан.

[716 /] 556б. Мое писмо от 4.V.1905 до [лист] *Академическа свобода* (София), 1 разяснява фактове около обструкцията, в. *Вечерна поща*, N 1343, 6.V ; неверно е че студенти ме били освиркали пред „Борисовата градина" ;

[717 /] 566в. *вст.* N 1347, 10.V се говори за мошеничество от ученички от I. Девическа гимназия в София в полза на обструкторите.

Срв.: N 567 *тук*.

718 / 567. *Академическата свобода*. // *Ден* (София), 2, N 496, 14 май 1905.

* Писмо от 10.V за осветление на поведението на лист *Академическа свобода* (София, 1).

Срв.: N 566 *тук*.

719 / 568. Пътничарство. // *Бълг. турист* (София), 3, 1904, N 6-10, с. 99-101.

* Дири се дума за „турист", па за „туристика", „тура". Обществото подмята с присмех „щурист". Приима се „пътничар", предложена от член на Ломски клон от Бълг. туристическо д-во. Обещава се превод на няколко глави из книга на [Leo] Woerl. Die Turistik oder das Wanderleben in unserer Zeit[. – Leipzig, 1902. – 100 S.], не се обади охотник преводач.

Срв.: N 549 *тук*.

1906

720 / 569. Българите на Менини и на Дулсе. // *Вечерна поща* (София), 7, N 1652, 2 апр. 1906.

* Р. Менини (Roberto Menini, 1837-1916) е католишки [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] архиепископ Пловдивски, а Х. Дулсе (Хенрих Дулсе, Henri Doulcet, 1857-1916) католишки [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] епископ Никополски. Българите католици се борят за родно католишко [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] духовенство.

Вж: N 546 *тук*.

721 / 570. Обществото и българите на Дулсе [Хенрих Дулсе, Henri Doulcet, 1857-1916]. // *Вечерна поща* (София), 7, N 1664, 6 апр. 1906.

* Натаъшно развитие на предмета от N 569 *тук*.

722 / 571. Още за българите на Дулсе [Хенрих Дулсе, Henri Doulcet, 1857-1916]. // *Вечерна поща* (София), 7, N 1667, 9 апр. 1906.

* В що се състоят исканията на борците и оправдава ли се тъй нареченото „второ мнение" в борбата им.
Срв.: NN 569, 572 *тук*.

723 / 572. „Третото мнение" по борбата на Никополските католици. // *Вечерна поща* (София), 7, N 1674, 16 апр. 1906.
* Да се подкрепят от общество и държава исканията на католиците българи.
Срв.: NN 546, 571 *тук*.

724 / 573. Из историята на Висшето училище. // *Год. Соф. унив.*, 1, 1904-1905, 1906, с. 1-7.
* Извод из отчета на Висшето училище за 1902-1903 г. – *вж:* N 561 *тук*. Подробности в *„Бълг. унив."* (София) – *вж: тук* N [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

725 / 574. Едно свидетелство за Раковски и за Букурещ. // *БС* (София), 13, 1906, N 7, с. 419- 421.

726 / 575. Стогодишницата. // *Нов век* (София), 7, N 1103, 27 ноем. 1906.
* Отнася се до тържеството за сто години нова българска печатна книга – *вж:* N 417 *тук*.

727 / 576. Той не дава почит на страната си. // *Пряпорец* (София), 9, N 90, 13 дек. 1906.
* Препечатано е във в. *„Ден"* (София), 3, N 1059, 14.XII.1906 ; коментирано като поличба – *вст.* N 1060, 15.XII.1906. Телеграфски поздравено от Варна и от Казанлък. „Той" не зачете юбилея на проф. М. Дринов ; не зачете и стогодишницата на новата българска печатна книга ; а беше почетни покровитель на Българското книжовно дружество (послешна : Българска академия на науките). Председателът на правителството оскърби в Народното събрание професори, работници в българската наука ; Министърът на просвещението пренебрегна за отваряне на Народния театър едни професори, за да поласкае други. Обади се в. *Нов век* (София), 7, N 1111, 18.XII.1906 против професорите. При отваряне на театъра на 2 ян. 1907 стана студентска демонстрация. На 3.I.1907, биде с указ затворен университета и всички професори уволнени.
Вж: N 579 *тук*.

1907

728 / 577. „Слава на българското слово". // *Ден* (София), 4, N 1189, 2 май 1907.
* Да се въздигне на мястото пред княжеския дворец в София паметник „Слава на българското слово" : Символичен образ на тая идея, украсен с медальони [*При А. Т.-Б.* медалйони. – *Бел. на ред.*] на Кирила и Методия, Бориса, Паисия и Софрония.
Срв.: NN 416, 575 *тук*.

729 / 578. Славище на мисълта и изкуството. // *Ден* (София), 4, N 1190, 3 май 1907.
* Да се въздигне – успоредно с паметника „Слава на българското слово" – *вж: тук* N 577 – още сграда – „Славище на мисълта и изкуството", там дето сега се огражда мястото на държавата, назначено и за паметник на [княгиня] Мария-Луиза. Дава се за пример „Атенеум" в Букурещ.

730 / 579. Становището на професорите. // *Гражданин* (София), 1, N 20, 30 май 1907.
* Отнася се до поведението на уволнените от Университета професори. В. *„Гражданин"* е основан от професора Ст. Киров.
Срв.: N 576 *тук*.

731 / 580. Величков и Университетът. // *Ден* (София), 4, N 1404, 10 дек. 1907.
* Министър на просвещението К. Величков узакони на Висшето училище (послешен Университет) в 1896 г. автономия.
Вж: N 535 *тук*.

1908

732 / 581. Обяснения от професора А. Теодоров-Балан [*Думите, след първата, въведена на машина, са дадени на ръкао. – Бел. на ред.*]. // *Камбана* (София), 2, 1908 [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

1909

733 / 582. Позив за Българска Матка. // *Вести* (Цариград), NN 41-42, 2 ян. 1909, с. 3-6.
* Писан в Цариград на 27.XII.1908 и подписан от „Временни отбор" (председател А. Теодоров-Балан). Позивът е за устройство на всенародна българска задруга стопанско-просветна. За такава задруга само просветна (културна) са мечтали грижливи българи още от 1852 г. насам. Позивът препечатан в нова редакция в *„Летоструй"* [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913] за 1909 г., с. 4-21.
Вж: NN 505, 590, 611, 613 *тук*.
Срв.: N 390 *тук*.

734 / 583. Нека бъде Българска Матица. // *Вести* (Цариград), N 54, 30 ян. 1909, с. 7.
* Замени се източно българска дума „Матка" с западно българска „Матица" по основателни съображения. Така личи думата и у други славянски народи, които имат „Матици". Недоразумение бе у българи студенти в Прага, да поставят в 1882 г. „майчица" вместо „матица".
Срв.: N 390 *тук*.

735 / 584. От дружината Летоструй. // *Летоструй* (Цариград), 1, 1909, с. 1-2.
* Под това име се сдружиха неколцина българи в Цариград да пристъпят с книга „Летоструй на Българите" [Летоструй :

календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913] да свържат всички българи в една всенародна стопанско-просветна задруга, наречена, по пример у други славянски народи, „Българска матица". Пръв се притече към осъществение на тая мисъль славният български родолюбец и книжар Хр. Г. Данов, като отпечата и подари за Българска матица първата годишнина на *„Летоструй"* ; на чиста стойност 1 640 лв.

Срв.: N 591 *тук*.

736 / 585. Устав на Българска матица. // *Вести* (Цариград), N 61, 13 февр., 1909.

* Проект от 10.II.1909. Задругата се управлява от „временни отбор". Проектът препечатан в *„Летоструй"* за 1909 г., с. 22-31 [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913]. Обсъден и изтъкмен от събрание на основателите на БМ в Цариград, 27.IX.1910. Печатан в *„Летоструй"*, за 1909 г., с. 11- 21.

Срв.: NN 587, 589 *тук*.

737 / 586. Труд за Българска матица. // *Вести* (Цариград), N 79, 20 март 1909, с. 2-3.

* Подписано от „временни отбор на БМ" на 19.III.1909 в Цариград. Мото : Българите за себе си.

Срв.: N 587 *тук*.

738 / 587. Потрудете се за Българска матица. // *Летоструй* (Цариград), 1, 1909, с. 3.

* Подписано на 10.II.1909 от „Временни отбор на БМ". Член на БМ става всякой българин внесъл паричен принос, а срещу него получава полезно българско четиво. Препечатано и в *„Летоструй"* за 1910 г., с. 10 [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913].

Вж: N 585 *тук*.

739 / 588. *„Летоструй"* и Българска матица. // *Вести* (Цариград), N 81, 25 март 1909.

* Отзив за книгата [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913] и за задругата.

Срв.: N 591 *тук*.

1910

740 / 589. Работата на Българска матица следва. // *Вести* (Цариград), N 16, 9 окт. 1910, с. 1.

* Неподписано. Тълкуват се измененията от проекта за устав на Българска матица. Новият устав е съгласуван с закона за сдруженията в Отоманското царство. Свършен текст даден от Събор на представителя на XXX [*Текстът на А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*] настоятелства в Солун. 20-24.IV.1910.

Срв.: [*Пропуснати данни* – от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

741 / 590. „Матица" стопанско-просветна, или школска. // *Отечество* (Солун), 1910, NN 35, 36 и 37.

* Мое изложение от страна на „временни отбор на Българска матица" ; възразява се на Д. Нашев : „По организацията на българска школска матица [Охридски възглед]" във в. *Отечество*, NN 26 и 28.

Срв.: N 591 *тук*.

Идеята за Българска матица и първите опити за нейно дело раздвижиха българската интелигенция в Турско от всички съсловия и политически течения : излязоха дори и отрицания на нужда от такава организация.

742 / 591. Отчет на Българска матица за 1909 г. : 1. Основание на БМ ; 2. Отзиви и съждения за БМ : а) от ревнители из народа ; б) от критици из интелигенцията ; в) първа година на БМ. // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 22-61.

* Пръв тласък за задруга Българска матица даде от Одрин д-р С. Дочков. По Одринския възглед се ратува за Матица „школска", просветна, благодетелна. По Цариградския възглед се ратува за Матица „стопанско-просветна", производствена. Отчетът прави критика на различни мнения в българския печат в Турско. Печатът в България се държи на страна от въпроса по понятни причини. От мене сказки : в Цариград (30.XI.1908) в Българския конституционен клуб. Сказката бе : „Що да се чини?" (спомни си „Что делать" от Н. Г. Чернишевски) ; в София на 23.V.1910 в Университета за Българска матица и за нейния *„Летоструй"* [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913].

Вж: NN 584, 588, 611, 612, 613 *тук*.

743 / 592. Всеславянски речник. // *Втори* подготвителен славянски събор в София 1910 г. : Сборник. – София, 1911, с. 144-157 [Втори подготвителен славянски събор в София : [Материали]. – София : Слав. благотвор. д-во в България, 1911. – 257 с.].

* Реферат в *„Славянски събор в София"*, 1910 [Славянски събор в София. – София : печ. на П. М. Бъзайтов, 1910. – 562 с.

Поместени са теми и реферати от заседанието на събора, има снимки на делегатите. *Съдържа* книгата „IX конгрес на славянските журналисти в София" и „Словаците. Тяхното минало и настояще"].

744 / 593. Раздърпана мисъль, нестроен идеал. // *Ден* (София), 7, N 2167, 12 апр. 1910.

* Почетък на редица статии извлечени из наблюдения в Цариград върху българското дело в Екзархийската област. Искал бях аудиенция у Царя в София, да изложа устно наблюденията на един служитель в Българската екзархия през течение на три години. Аудиенция не биде насрочена.

Срв.: N 720 *тук*.

745 / 594. Български идеали. // *Ден* (София), 7, N 2169, 14 апр. 1910.

Срв.: N 593 *тук*.

746 / 595. Двете български уредби. // *Ден* (София), 7, N 2178, 25 апр. 1910.

* Мислят се : българска църква и българска държава.

Вж: N 593 *тук*.

747 / 596. Под турския държавен идеал. // *Ден* (София), 7, N 2183, 1 май 1910.
Вж: N 593 *тук*.

748 / 597. Мъчнотии за обновение на Турция. // *Ден* (София), 7, N 2194, 13 май 1910.
Вж: N 593 *тук*.

749 / 598. Християнските народности в Македония и Одринско. // *Ден* (София), 7, N 2200, 19 май 1910.
Вж: N 593 *тук*.

750 / 599. Културата е право и победа. // *Ден* (София), 7, N 2206, 25 май 1910.
Вж: N 593 *тук*.

751 / 600. Българската народност и Екзархията. // *Ден* (София), 7, N 2209, 28 май 1910.
Вж: N 593 *тук*.

752 / 601. Българско средище в Цариград. // *Ден* (София), 7, N 2217, 5 юни 1910.
* Последна статия от редицата, започната с брой *тук*. 593.
Вж: N 605 *тук*.

753 / 602. Нов сътрудник на славянщината. // *БС* (София), 17, 1910, N 6, с. 385-387.
* Основано по руски почин „Товарищество Царьград" за славянски работи.

754 / 603. „Ах, да е наш поданик!". // *Пряпорец* (София), N 223, 26 авг. 1910.

755 / 604. Всебългарско знание. // *Пряпорец* (София), N 234, 7 септ. 1910.
* XXX [*Текстът на А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*] речено: „българско всезнание". Проявява се в поминъка и в препирни за „български език". [*Двете посл. изречения са написани от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]

756 / 605. Свободата и равенството в Турция. // *Пряпорец* (София), N 245, 20 септ. 1910.
* ~~Подготовка~~ [*Думата, написана на машина, е задраскана от А. Т.-Б. и над нея е написана на ръка нечетлива дума. – Бел. на ред.*] към N *тук* 601. Подготвя N *тук* 611. [*Посл. изречение е добавено от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]

757 / 606. Малко труд за много здраве. // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 174-194.
* По книга на данеца И. П. Мюлер : „Моята система, 15 минути дневна работа за здравето" [Мюлер, Йорген Петерсен = Müller, Jørgen Peteresen. Моята система : 15 минути работа на ден за здравето. – Пловдив : Македония, 1906. – 55 с.] ; многократно издавана.

758 / 607. Македония. Що казва науката? // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 169-174.
Вж: N 615 *тук*.
* По съчинение на руския академик Н. П. Кондаков : „Македония, археологическое путешествие. С-Пб. 1909" [Кондаков, Н. П. Македония. Археологическое путешествие. – Санкт-Петербург, 1909. – 308 с.]. Предадено е заключението на автора. Подписано : П. Д. Атебе.

759 / 608. Екзархийската област. // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 194-210.
* По книга от Richard von Mach „Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Turkei" [Mach, Richard von. Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Turkei. – Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1906. – 107 S.].

760 / 609. Българите в Бесарабия. // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 241-245.
* Неподписано. По книгата на Й. Титоров [Титоров, Йов Иванов. Българите в Бесарабия. – София : Г. А. Ножаров, 1903. – 335 с.].

761 / 610. Илия х. Георгиев. // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 245-248.
* Посмъртен отзив за смел борец в екзархийската област. В с. Просечен, 1882, убит на 19.V.1909.

762 / 611. Българска матица. // *Пряпорец* (София), 13, N 254, 30 септ. 1910.
Срв.: NN 591, 613 *тук*.

763 / 612. Как да се услужва на Българска матица. // *Пряпорец* (София), 13, N 257, 3 окт. 1910.
Срв.: N 586 *тук*.

764 / 613. Българска матица. // *БС* (София), 17, 1910, N 9, с. 655-659.
Срв.: NN 591, 611 *тук*.

765 / 614. Университетът и обществото. // *Пряпорец* (София), 13, N 269, 15 окт. 1910.

1911

766 / 615. Славянски старини в Македония. // *Летоструй* (Цариград), 3, 1911, с.175-193.
* По книга на Н. Кондаков.
Вж: N 607 *тук*.
Предадена *тук* същината от съчинението.

1912

767 / 616. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

768 / 617. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

769 / 618. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

1913

770 / 616. Ромънското [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] искане. // *Мир* (София), 19, N 3799, 12 февр. 1913.

* Писано по искане на главния секретар от Министерството на външните работи, комуто бях изложил нужда да се устрои защита за българското дело против ромънски домогвания. Текстът отпечатан, какъвто е бил даден от министерството, с важни грешки и пропуски. Възхитени читатели ме канят с писма да развия темата още с подробности и ми пращат ромънска литература по въпроса. Само министерството се разпореди, да бъде статията (от мене посъкратена) разпратена за обнародване в главните в. на столиците на Великите сили.

771 / 617. Балканската война и Сърбия. // *Мир* (София), 19, N 3856, 12 апр. 1913.

* Сравнение между първо и второ издание на Йован-Цвиичова брошура „Балкански рат и Србја" [Цвиич, Йован (Jovan Cvijić, 1865-1927). Балкански рат и Србја. – Београд, 1912. – 16 с.]. Установява се, че между октомври 9. и ноември (когато стана явен успехът на балканското оръжие) Цвиич е променил мнение за границите между сърби и българи, за тежненията на Сърбия, за неин изход на море. Второто издание прорича сетнешните искания на Сърбия в Македония, прорича ги по картата му (етнографска) на Македония.

772 / 618. Истината за войната на Балкана. // *Мир* (София), 19, N 3857, 13 апр. 1913.

* Критична бележка за книжицата „Правда о войне на Балканах" от Н. М. Шевалье (псевдоним на Н. Г.-Д.), военен кореспондент на [в.] *„Раннее утро"* (Москва) [Шевалье, Н. М. Правда о войне на Балканах. – Санкт-Петербург, 1913. – 104 с.]. Проф. Ив. Георгов ще да знае тоя кореспондент понеже го споменува като такъв и по време на сръбско-българската война от 1885.

773 / 619. Болест и порок на Балканския съюз. // *Утро* (София), 3, N 834, 25 май 1913.

774 /620. Уговорени и предполагани основи на Балканския съюз. // *Утро* (София), 3, N 836, 27 май 1913.

775 / 621. Задни мисли у съюзниците. // *Утро* (София), 3, N 837, 28 май 1913.

776 / 622. Съвети от Приятели на Балканския съюз. // *Утро* (София), 3, N 838, 29 май 1913.

777 / 623. [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*]

778 / 624. [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*]

779 / 625. [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*]

780 / 626. Професори, опомнете се!. // *Камбана* (София), 7, N 1666, 10 септ. 1913.

* Безименният автор е люто против мене за статия – *вж:* N 625 *тук*, та се провиква : „опомнете се, оставете дертовете с'е на страна…, че дяволите ще ви вземат". Той доловил в моята статия неща, които му загатвали за проф. Д. Ив. Шишманов, бивал порано министър. Аз пък нито съм споменал това лице, а напросто говоря с негов език за бъдещи наши министри.

781 / 627. Проповеди и проповедници. // *Мир* (София), 19, N 4012, 26 септ. 1913.

* Статията дадена за обнародване в *„Свободно мнение"*. Редакторът не беше възхитен ; наопаки намери, че трябало да бъде „поконкретна" ; а то значеше да дам определени имена и дела, па тогава да има основание да ми отвърне : „списанието избягва полемика и лични забележки".

782 / 628. Громолът. // *Народна воля*, N 133, 24 окт. 1913.

* След тая ххх [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] имаше да следуват други ххх [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*]

Вж: N 629 *тук*.

783 / 629. Громолът. I. Де го сега виновникът?. // *Народна воля* (София), 1, N 138, 31 окт. 1913.

* Редакцията отказа да продължа. Не ще да слуша за оногова, когото аз обвинявам.

Вж: N 628 *тук*.

Срв.: N 641 *тук*.

784 / 630. От болки към заблуда. // *Мир* (София), 19, N 4051, 6 ноем. 1913.

* Нашият громол беше дълбоката наша болка – болка, в която имаше вина и славянството. Един „национален съюз" съветваше да прокълнем славянството, та с тая заблуда да излекуваме болката.

1914

785 / 631. Съюз на българските учени и писатели. // *Слово* (София), 4, N 21, 31 ян. 1914.

786 / 632. Седенки в България. Умни записки от думни деец : Една дума от мене ; I. Укършено огледалце. // *Слово* (София), 4, N 29, 10 февр. 1914.

* Алегоричен образ на български напредък в книжнина и изкуство. Не продължи.

787 / 633. Към българските Биконсфилдовци. // *Слово* (София), 4, N 40, 24 февр. 1914.

* По повод на статия от Ив. Ев. Гешов : „Българските Биконсфилдовци”, в. *Мир*, N 4149, 20 февр. 1914.
Срв.: N 698 *тук*.

788-789 / 634 [: 634а-634б]. Търпежливост или глупост …

[788 /] 634а. Търпежливост или глупост. // *Свободно мнение*, 2, 1914, N 18, с. 185-187.
* Редакторска забележка под статията не признаваше да има в търпежливост (толеранция) глупост.

[789 /] 634б. Това предизвика от мене отговор с „Едно писмо” – *вст.* N 13, с. 212.

790 / 635. До г-да основателите на Съюза на българските писатели. // *Мир* (София), 20, N 4142, 27 март 1914.
* Отказвам и от дадено ми почетно членство.

791 / 636. Към българските вестникари. // *Слово* (София), 4, N 74, 5 апр. 1914.
* *Срв.:* NN 45, 174, 508, 675, 798, 799 *тук*.

792 / 637. Оплакване на софиянец. // *Мир* (София), 20, N 4259, 18 юни 1914.
* Зов към публичната власт, да ни упази [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] от вандализма на домашно невъзпитани улични юноши.

793 / 638. Не е злорадство!. // *Мир* (София), 20, N 4292, 24 юли 1914.
* Не е злорадство да се радваш, че неправдата е наказана.

794 / 639. Що е „Брезда”. // *Брезда* (София), 1, 1914, N 3, с. 135-138.

795 / 640. Народност. (От гледище на общество като понятие, качество и сила). // *УП* (София), 13, 1914, NN 7-8, с. 291-304.

796 / [641] [*Поредният номер липсва при А. Т.-Б., но се подразбира от него. – Бел. на ред.*]

1915

797 / 642. Татари или славяни. // *Мир* (София), 21, N 4723, 15 ноем. 1915.
* Заключителната част на статията е скастрена. Редакцията на *„Мир”* обажда в N 4724, 17.XI.1915, това е станало независимо от нея ; тя твърде много съжалява, че така статията дава общи смисъл , какъвто не е имала в оригинала. Покъсно трябаше да се обаждам и в *Мир*, N 4746, 12.XII.1915 против чешки в. *Nàrodni Listy* (Praha), 1915, N 346, който препечатал нещо под такъв наслов из нашия в. *„Дневник”* (София) ; а там (N 4742, 26.XI) то е чужда за мене статия, с чуждо размишление, от чеха лъжно приписано направо на мене. „Дневник” започва своята статия „Татари или славяни” така : „Преди няколко дена г. Балан-Тодоров излезе в *„Мир”* с статия под горния наслов, в която….”, и продължава да излага свое мнение по предмета. Чехът съгледал подобие на това мнение с онова, извлечено из осакатения текст на моята статия „Татари или славяни” в *„Мир”*, па ме съди по мнението в *„Дневник”*. В обществото се явиха печатни мнения за наше неславянско потекло. То беше обществена заблуда причинена от болка от нашия громол.
Вж: N 630 *тук*.

798 / [643] [*Поредният номер липсва при А. Т.-Б., но се подразбира от него. – Бел. на ред.*]

799 / [644] [*Поредният номер липсва при А. Т.-Б., но се подразбира от него. – Бел. на ред.*]

800 / 645. Божо дръвче. // *оизвестия* (София), 24, N 169, 12 дек. 1915.
* Отнася се до почин на Софийската община за „Децка йолка” – по руски обичай. Неугодно се отзовава на моята статия *„Софийски общински в.”*, N ... [*Пропуснати данни* – от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] против мое мнение, че така тряба да наречеме за нас си руската „йолка”.
Срв.: N 46 *тук*.

801 / 645[а] [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Изкуство и живот. // *БС* (София), 21, 1915, N 7, с. 424-425.
Срв.: N 433, 697 *тук*.

1916

802 / 646. Две логики. // *Мир* (София), 22, N 4763, 5 ян. 1916.
* Една е логиката на науката, друга е логиката на историята. Из обществените отношения към оправката на българския правопис. Повод даде стихотворение (диалог) от Вазов : „Културни врази” : йъ и ъ (*Мир*, N 4761, 2.I.1916).
Срв.: N 26 *тук*.

803 / 647. Ляк на злото. // *Мир* (София), 22, N 4765, 8 ян. 1916.
* Препечатано в. *Църковен в.*, 1916, 17, NN 1-2, с. 17-18. Зло е незнанието, неумението, немарата в български език. Тряба да се говори за злото и да му се дири лякът. Ала що са граматика и речник, когато никой не си служи с тях.

804 / 648. Българи и сърби. // *Отечество* (София), 3, 1916, N 2, с. 5-6.
* *Срв.:* N 689.

805 / 649. Българско мислене. // *Мир* (София), 22, N 4771, 15 ян. 1916.
Срв.: NN 45, 663, 667, 749 *тук*.

806-807 / 650. Прав ли е г. Добри Ганчев. – Чети статията му. // *Мир* (София), 22, N 4772, 16 ян. 1916 ; N 4773, 17 ян. 1916.
* Д. Ганчев писа : „Виновниците за неграмотността у нас”. Обвинява глашатаи на нови възгледи и учение за български език и

правопис, между тях и мене, който бил заслужвал да се обеси (*вж:* в. *Мир*, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]).

808 / 651. Да се разбереме. // *Мир* (София), 22, N 4807, 27 февр. 1916.
* Отнася се до разногласни възгледи и мнения, как да се работи върху езика на българската държава и на българското знание и умение.

809 / 652. Невежество. // *Мир* (София), 22, N 4836, 15 апр. 1916.
* Намерено в „Българска история" от Ив. Пастухов [Пастухов, Ив. Българска история : Учебник за III кл. на прогимназиите. – София : Д. Провадалиев, 1918. – 174 с.]. Посочи ми го учител по история от Соф. Дев. гимназия Ив. Радославов.
Срв.: N 653 *тук*.

810 / 653. Грешки и невежество. За отговор г. Пастухову. // *Мир* (София), 22, N 4842, 22 апр. 1916.
* Пастухов бе писал : „Подведен професор" във в. *Мир*, N 4841, 21.IV. За да се откачи от моя укор обвини учителят по история, че ме е подвел. А учителя излезе прав.
Срв.: N 652 *тук*.

811 / 654. Дядо Господ и календарът. // *Народни права* (София), 26, N 79, 20 апр. 1916.
* Допълня се с въпрос, зададен – *вст.* N 87, 30.IV.1916.

812 / 655. Държанието на Светия Синод. // *Народни права* (София), 26, N 86, 29 апр. 1916.
* Синодът на Българската църква правеше отпор на замяна на юлиянския календар с григориански.
Вж: N 654 *тук*.
Тая замяна произведе навремето полемика между мене и професора Ем. Иванов във в. *Търговски в.* (София).

813 / 656. На раздяла. Последна молба. // *Мир* (София), 22, N 4849, 30 апр. 1916.
* Под моя разправица „Право на гражданство" (*вж:* N 61 *тук*) редакцията затвори (поради военното време) стълбците си за мои нататъшни статии върху езика. Сбогувам се с читатели и благодаря на редакцията за досегашния прием.

814 / 657. Иверки от България. Кирилометодиевските звонове. // *Пряпорец* (София), 18, N 94, 9 май 1916.
* „Кирилометодиевски" станаха звоновете на храма „[Св.] Александър Невски", покръстен при правителството на В. Радославов. Защо не се произведе от тях някоя благоговейна мелодия?

815 / 658. Слово за откриване споменската плоча за „Св. Климента". // *Военни известия* (София), 25, N 173, 12 авг. 1916.
* Казано при водосвета на 9.VIII.1916. С плочата веществено се ознаменува хилядогодишницата от смъртта на Климента Охридски, покровител на Софийския университет. Мястото за паметник на светеца избрано срещу университета, подарено от Софийската община. Плочата излята в софийския арсенал.
Вж: N 856 *тук*.

816 / 659. В нашия университет [: Доклад на проф. А.Теодоров-Балан до Факултетския съвет на Историко-филоложкия факултет за преустройство на учебните планове и програмите за изпити по славянска филология]. // *Дневник* (София), 15, N 4497, 11 окт. 1916. [Факултетския ... *и* Историко-... *– при А. Т.-Б. са написани с малки букви. – Бел. на ред.*]
* Текст, проникнал кой знае как непозволено в печата. По повод на тоя доклад протоиерей д-р К. Ценов пише за висшето светско и духовно образование у нас в *Църковен вестник,* 17, 1916, NN 43-47, 4.XI – 2.XII.
Вж: NN 660, 661 *тук*.

817 / 660. Преобразование в Университета. // *Народни права* (София), 26, N 242, 3 ноем. 1916.
* По повод на писано – *вст.* N 237, 28.X.1916 и въз основа на писано във в. *Дневник* (София), 15, N 4497, 11.X.1916.
Вж: NN 659, 661 *тук*.

818 / 661. Висше образование в България. // *Мир* (София), 22, N 5037, 20 дек. 1916.

1917

819 / 662. Два пъти война между руси и българи. (Исторически бележки). // *Военни известия* (София), 26, N 18, 4 ян. 1917.

820 / 663. Bulgarische Denkart in Sprache, Kunst und Politik. // *Deutsche Balkan-Zeitung* (Sofia), N 50, 21 юни 1917.

821 / 664. Живата сила. // *Мир* (София), 23, N 5189, 27 юни 1917.
* То е силата на българския дух, тежко ударена от нашето поражение в 1913 г., а в 1914 г. на 11 май (празника [Св. Св.] Кирил и Методи) проявена всенародно неотменно жива.

822 / 665. Работа за един съюз. // *Камбана* (София), 10, N 2924, 24 юли 1917.

[823 /] 738г. (VI.) Католишката [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] църква и свободното зидарство ; (VII.) Рамзееви католишко-зидарски [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] походи ; (VIII.) Бележито свободно зидарско движение. – *вст.* N 10, с. 6-7.
* Изложение извлечено из „Die Freimaurerei" от Ludwig Keller [1849-1915], N 463 от редицата „Aus Natur und Geisteswelt" (Leipzig, 1914. – CI + 147 S.) [Keller, Ludwig. Die Freimaurerei. – Leipzig, 1914. – CI + 147 p. – („Aus Natur und Geisteswelt" ; N 463)].

824 / 667. Чуждо мислене. // *Седмичен преглед* (София), 1, 1917, N 6, с. 7.
* *Вж:* N 45 *тук* ; *срв.:* N 663 *тук*.

825 / 668. За Св. Климент Охридски. // *Народни права* (София), 27, 1917.
* Редица от шест статии в NN 172, 173, 174, 176, 177, 179, 1, 2, 3, 6, 7, 9 авг.

826 / 669. Всеки при своята работа. // *Нова България* (Пловдив), 4, N 28, 16 авг. 1917.

* *Срв.:* NN 113, 116 *тук*.

827 / 670. По повод на една книга : Bechirowsky, G. La Débâcle serbe. – Berne, 1917. – 8⁰. 78 p. // *Седмичен преглед*, 1917, N 8, с. 9-12.
G. Bechirowsky и д-р Г. Стрезов – адвокат.
828 / 671. Властта е възпитател. // *Всеобщ преглед*, 1, 1917, N 14, с. 6-7.

1918

829 / 672. [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Българска забава. // *Илюстрация светлина* : юбилеен брой (София), 1918, с. 86-88.
* Въз основа на текст в сборник на Братя Миладинови [Български народни песни / Събрани от Димитър Христов Миладинов, Константин Христов Миладинов. – София : Митра Д. Миладинова, 1891. – 548 с.] съчинена българска забава, за която написа музика Добри Христов, вместена в статията. Тестът е : „Кога да пиеш вино" и „отговор" на с. 514.

830 / 673. Българска слава при Калугарени. // *Духовно-обществен преглед* (София), 1, 1918, N 10, с. 294-299.
* Преведена и в *Deutsche Balkan-Zeitung* (Sofia), N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*], 12.II.1918.
Bulgaisches Heldentum bei Kalugareni.

831 / ~~673. „Български библиографски институт" в София. // *Мир*, 1918, 6,IV, N 5393~~ [*Библиогр. запис е задраскан от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

832-833 / 674. Как се чете полско писмо. // *Полски преглед* (София), 1, 1918, N 15-16, с. 64 ; N 19, с. 74-75.
* Писано по покана от редакцията.

834 / 675. Нърав. // *Камбана* (София), 11, N 3157, 4 май 1918.
* Отнася се до „нърави" на български в „Какъвто ти е нърават, такава ти и чест правят" [*Пословица. – Бел. на ред.*].
Срв.: N 636 *тук*.

835 / 676. Българският Университет и Моравско. // *Моравски глас* (Ниш), 2, N 308, 26 юни 1918.
* Слово, казано в Ниш на 24.VI.1918, от име на Университета на тържествено събрание в день на Моравските апостоли.
Вж: NN 721, 854 *тук*.

836 / 677. Книгата носи, четецът гълта. // *Камбана* (София), 11, N 3268, 14 окт. 1918.

837 / 678. Уилсоновите точки. // *Камбана* (София), 11, N 3289, 15 окт. 1918.
* Тълкуване на програма начертана в 14 точки от Удроу Уилсон (Thomas Woodrow Wilson, 1856-1924) за мир след първата световна война ; тълкува се с оглед към нашите надежди.

838 / 679. Югославия. // *Военни известия* (София), 27, N 247, 30 окт. 1918.
* Да не се бъркат „Югославия, югославски" с „Югословения и югославянски", както и Чехословакия, чехословашки" с „Чехославия и чехославянски".

839 / 680. Шовинизъм и национализъм. // *Военни известия* (София), 27, N 252, 5 ноем. 1918.

840 / 681. Нашето обединение. // *Камбана* (София), 11, N 3310, 10 ноем. 1918.

841 / 682. Български искания и отстъпки. // *Военни известия* (София), 27, N 257, 12 ноем. 1918.

842 / 683. Народ и интелигенция. // *Камбана* (София), 11, N 3312, 18 ноем. 1918.

843 / 684. Чешко и България. // *Военни известия* (София), 27, N 259, 14 ноем. 1918.

844 / 685. Два принципа – на България и на Сърбия. // *Военни известия* (София), 27, N 263, 20 ноем. 1918.

845 / 686. Как ще се мирим? I. // *Камбана* (София), 11, N 3319, 21 ноем. 1918.
* Начало на редица статии за обществено ободрение след тъжния за нас изход из първата световна война.
Вж: NN 435, 687 *тук*.

846-861 / 687. Пътят на нашия мир : I. *Вж:* N 696 *тук* ; II. в. *Камбана* (София), 11, N 3320, 22.XI.1918 ; III. – *вст.* N 3321, 23.XI.1918 ; IV. – *вст.* N 3323, 26.XI.1918 ; V. – *вст.* N 3324, 27.XI.1918 ; VI. – *вст.* N 3325, 29.XI.1918 ; XI. – *вст.* N 3340, 17.XII.1918 ; XII. – *вст.* N 3342, 19.XII.1918 ; XIII. – *вст.* N 3343, 20.XII.1918 ; XIV. – *вст.* N 3346, 24.XII.1918 ; XV. – *вст.* N 3349, 27.XII.1918 ; XVI. – *вст.* 12, N 3354, 3.I.1919 ; XVII. – *вст.* N 3356, 5.I.1919 ; XVIII. – *вст.* N 3357, 6.I.1919 (изцяло отречена от цензурата, и с право) ; XIX. – *вст.* N 3359, 11.I.1919 ; XX. – *вст.* N 3362, 15.I.1919.

862 / 688. На работа за България!. // *Камбана* (София), 11, N 3336, 5 дек. 1918.

863 / 689. Пак за съседите. Българската реч. // *Камбана* (София), 11, N 3336, 12 дек. 1918.
Срв.: N 648 *тук*.

1919

864 / 690. Заповеди за обединението. // *Камбана* (София), 12, N 3364, 17 ян. 1919.

865 / 691. Етнографските карти. // *Камбана* (София), 12, N 3365, 18 ян. 1919.

866 / 692. Пречки. // *Камбана* (София), 12, N 3407, 9 март 1919.

867 / 693. Чамкория. // *Камбана* (София), 12, N 3545, 3 септ. 1919.
* Отнася се до пощенски неразбории.

868 / 694. Демагогия с образованието. // *Слънце* (София), 1, 1919, N 5, с. 147-148.

869 / 695. Мнение за стенографията. // *Юбилеен* сборник по случай 40-годишнина на българската стенография, 1879-1919. – София, 1919, с. 24-25.
* Първоначално изискано от редакцията на сп. *„Бързопис"* (София), 1 по случай на 25-та год. на Българската стенография (1905) ; от *тук* препечатана.
Срв.: тук необнародвани работи, 1920.

1920

870 / 696. Суровакня. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 449-456.
* Представя се сп. на своите читатели с Нова година. Негови събратя не оцениха съдържанието, но се нахвърлиха върху моя език.
Вж: NN 76, 445 *тук*.

871 / 697. За кого са науката и изкуството?. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 474-483.
Срв.: NN 430, 645 *тук*.

872 / 698. Черна година. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 508-509.
* По повод на статия от Ив. Ев. Гешов във в. *Мир*, N … [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] от 1920.
Срв.: N 693 *тук*.

873 / 699. Български студенти в чужбина. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 509-510.

874 / 700. Григор Д. Начович. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 15-16, с. 511-512.
* Посмъртна бележка.

875 / 701. Нашият основен учитель. // *Слънце* (София), 1, 29 февр. 1920, NN 17-18, с. 572-573.

876 / 702. Петдесетгодишница на Българската Екзархия. // *Слънце* (София), 1, 29 февр. 1920, NN 17-18, с. 573-575.

877 / 703. Михаил Такев. // *Слънце* (София), 1, 29 февр. 1920, NN 17-18, с. 576.
* Посмъртна бележка.

878 / 704. Училище на труда. // *Слънце* (София), 1, 31 март 1920, NN 19-20, с. 632-634.

879 / 705. Родителско-възпитателски съюз. // *Слънце* (София), 1, 31 март 1920, NN 19-20, с. 634-635.

880-881 / 706 [: 706а-706-б]. Стогодишница от основанието на Болград. // *Слънце* (София), 1, 31 март 1920, NN 19-20, с. 635-637.
Срв.: N 822 *тук*.

[880 /] 706а. Международна солидарност. // *Слънце* (София), 1, 31 март 1920, NN 19-20, с. 637-638 ;

[881 /] 706б. Промяната в Германия. // *Слънце* (София), 1, 31 март 1920, NN 19-20, с. 638-639.

882 / 707. Студентство и партии. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 655-664.

883 / 708. Отчуждаване. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 685-687.
Срв.: NN 225, 837 *тук*.

884-885 / 709 [: 709а-709б]. Праздникът на българската просвета. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 687-689 :
Срв.: N 737 *тук*.

[884 /] 709а. Тракийския въпрос. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 689-690 ;

[885 /] 709б. Още малко доблест. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 690-691.

886 / 710 [: 710а]. Руски учени и художници. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 691-692 :

[886 /] 710а. Изборите, новата камара и новия Министерски кабинет. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 693-694.

887 / 711 [: 711а]. Политическо безчестие. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 694-695 :

[887 /] 711а. Осигурете печатането на учебници. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 697-699.

888 / 712. Грешки в книги, списания и вестници. // *Слънце* (София), 1, май 1920, NN 21-22, с. 699-701.

1921

889 / 713. Нов закон за българската просвета (Няколко съвсем общи забележки). // *Църковен в.* София), 21, NN 36-37, 2 ян.

1921, с. 13-15.

890 / 714. Творците на българщина Миладиновци. // *Македония* (София), 2, N 114, 30 ян. 1921.
Срв.: N 307 *тук*.

891 / 715. Назадък. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 27-28.
* Назадничави съждения у дописник на *БР* учител. Обаче тоя настоява, че е напредничав. Редакцията обяви, че дава сто лева награда на оня студент филолог, който прецени съжденията (а те са за език и правопис). Никой студент не се отзова на конкурса ; отзова се външен любител, средношколец [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка. – Бел. на ред.*] и потвърди, че учителят е останал назад.
Вж: в *БР* „Резултат от един конкурс" – N 8, с. 127-128 – *вж:* N 97 *тук*.
Срв.: N 98 *тук*.
Развигорски вятър. // *БР* (София), 1, 1921, NN 1-2, с. 28-32.
Ветрени възражения от проф. А. Балабанов против *БР* във сп. му *„Развигор"*.

892 / 716. Самоков и Чамкория. Бюджетният бич на Самоковската община. // *Пряпорец* (София), 23, N 75, 12 апр. 1921.

893 / 717. Кошмар. // *БР* (София), 1, 1921, NN 5-6, с. 83-87.

894 / 718. Простащина. // *БР* (София), 1, 1921, N 7, с. 109-110.
* Проф. А. Балабанов просташки се гаври в *Развигор*, N 15, 16.IV с мой израз за „езика" в статия „Език и реч" в *БР*, N 1, с. 5-10.

895 / 719. Славете българи, славете!. // *БР* (София), 1, 1921, N 8, с. 124-125.
* Противупоставя се народно „славя" на книжевно заето „чествувам".

896 / 720. Устройство на българската мисъль в обществения печат (Забележки). // *Духовна култура* (София), 1, 1921, NN 7-8, с. 509-522.

897 / 721. Хр. Герчев. Сръбски свидетелства върху българите в Моравско. – София, 1921. – 8°. 43 с. Ц. 3 лв. // *Църковен в.* (София), 22, NN 13-14, 1 юни 1921, с. 14-15.
Срв.: NN 676, 857 *тук*.

898 / 722. Грубите ни политически нрави. // *Църковен в.* (София), 22, N 39, 31 дек. 1921, с. 3-4.
* Последува благодарствено писмо от П. Пешев, тогава подсъден на държавен съд и в болнично легло.
Срв.: N 728 *тук*.

899 / 723. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

1922

900 / 724. Зидари в България. // *Свободен зидар* (София), 1, 1922, N 1, с. 3-7.

901 / 725. Що е за нас ложата?. // *Свободен зидар* (София), 1, 1922, N 3, с. 113-120.

902 / 726. Социялизация на духа. // *Мироглед* (София), 1, 1922, NN 1-2, с. 52-59 ; N 3, с. 85-90.
* Из „Die Sozialisierung des Geistes" от Diedrich Bischoff (1866-1946) [Bischoff, Diedrich. Die Sozialisierung des Geistes. – Leipzig, 1919. – 36 p.].

903 / 727. От робство към свобода. // *Македония* (София), 3, N 204, 29 март 1922.

904 / 728. Нечовещина. // *Свободно мнение* (София), 4, 1922, N 10, с. 134-135.
* Сурово отношение от държавен обвинител спрямо обвинен министър на легло.
Срв.: NN 722, 763 *тук*.

905 / 729. Слабост. // *Свободно мнение* (София), 4, 1922, NN 14-15, с. 206-208.
* Слабост на защитници срещу сила на рушители.

906-907 / 730 [: 730а-730б]. Нашата борба ...

[906 /] 730а. I. Български комити. // *Македония* (София), 3, N 243, 2 септ. 1922 ;

[907 /] 730б. II. Условия и начини. – *вст.* N 244, 7.IX ; III. Съдни грамади. – *вст.* N 245, 10.IX.

908 / 731. Как сме с истината и доброто?. // *Църковен в.* (София), 23, N 31, 2 дек. 1922, с. 6-7.

1923

909 / 732. [*Отз. за кн.:*] „Мафиите и катастрофите" от Милан Грашев, адвокат / С предг. от Й. Й. Част I. Увод. – 2. изд., попр. и доп. – София, 1922. – 8°. 40 с. Ц. 10 лв. [Грашев, Милан. Мафиите и катастрофите : Ч. I : Увод. / С предг. от Й. Й. – 2. изд., попр. и доп. – София, 1922. – 40 с.] // *Църковен в.* (София), 24, NN 4-5, 27 ян. 1923, с. 11-12.
* Критичен отзив.

910 / 733. Слово за честитка на Народния театър в София. // *Пряпорец* (София), 25, N 30, 8 февр. 1923.
* По случай на прослава [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка. – Бел. на ред.*] 65 г. театрално дело у

българите.

911 / 734. Пред народна злополука. // *Пряпорец* (София), 25, N 33, 12 февр. 1923.
* Злополуката е : Народният театър изгоря. Що ни предстои, за да го възстановиме.
Срв.: N 733 *тук*.

912 / 735. Обществените именувания. // *Пряпорец* (София), 25, N 39, 19 февр. 1923.

913-918 / 736 [: 736а-736е]. Да си кажеме право! ...

[913 /] 736а. I. // *Пряпорец* (София), 25, N 37, 16 февр. 1923 ;

[914 /] 736б. II. – *вст.* N 40, 20.II ;

[915 /] 736в. III. – *вст.* N 43, 23.II ;

[916 /] 736г. IV. – *вст.* N 46, 27.II ;

[917 /] 736д. V. – *вст.* N 49, 2.III ;

[918 /] 736-е. VI. – *вст.* N 52, 6.III.
* ~~Читатели на „Пряпорец" пожелали да не продължавам~~. [*Текстът на А. Т.-Б. е задраскан от него на ръка. – Бел. на ред.*] XXX [*От А. Т.-Б. е добавен на ръка нечетлив текст. – Бел. на ред.*]

919 / 737. Пред празника „[Св. Св.] Кирил и Методи". // *Пряпорец* (София), 25, N 113, 21 май 1923.
* Изпълнението на такъв празник иска форма, в която да личи сила и хубост. Тряба да се празнува едновременно и отделно и съвокупно. Тогава ще има участие не само пасивно, но и активно повсъде.
Вж: NN 709, 780 *тук*.

920-923 / 738 [: 738а-738б]. Съвременното свободно зидарство :

[920 /] 738а. (I.) Нова секта ли? ; (II.) Що е франкмасонство или свободно зидарство? ; (III.) Съвременно свободно зидарство. // *Полет* (София), 1, 1923, N 2, с. 3-4 ;

[921 /] 738б. (IV.) Как се укрепява свободното зидарство я западна Европа? – *вст.* N 6, с. 6 ;

[922 /] 738в. (V.) Свободното зидарство у германци и романци. – *вст.* N 8, с. 5-6 ;

[923 /] 738г. (VI.) Католишката църква и свободното зидарство ; (VII.) Рамзееви католишко-зидарски походи ; (VIII.) Бележито свободно зидарско движение. – *вст.* N 10, с. 6-7.
* Изложение извлечено из „Die Freimaurerei" от Ludwig Keller [1849-1915], N 463 от редицата „Aus Natur und Geisteswelt" (Leipzig, 1914, CI + 147 S.).
Вж: нататък NN 738, 739, 744, 777, 778, 782, 784 *тук*.

1924

924-930 / 739 [: 739а-]. Съвременното свободно зидарство :

[924 /] 739а. (IX.) Независимостта на Америка и революцията на Франция. // *Полет* (София), 1, 1924, N 14, с. 6-7 ;

[925 /] 739б. X. Обединение на немците. – *вст.* N 14, с. 7 ;

[926 /] 739в. XI. Противник на олтаря и на престола ; XII. Космополитизъм и национализъм ; XIII. Зидари обновяват немско. – *вст.* N 16, с. 6-7 ;

[927 /] 739г. (XIV.) Реакция или преследване на зидарството ; (XV.) Безбожен натурализъм и марксизъм ; (XVI.) Революционният социялизъм и свободното зидарство. – *вст.* N 21, с. 4-6 ;

[928 /] 739д. (XVII.) Прусия пак приязнена ; (XVIII.) Социялната мисъль в зидарството. – *вст.* N 26, с. 5-6 ;

[929 /] 739е. (XIX.) Противни духовни течения. – *вст.* N 30, с. 5 ;

[930 /] 739ж. (XX.) Вътрешно закрепяне ; (XXI.) Стойност на свободното зидарство ; (XXII.) Развой на свободното зидарство ; (XXIII.) Край на изложението. – *вст.* N 31, с. 5-7.
* Книгописна бележка за автора *вж:* N 738 *тук*.

931 / 740. Тѐ Яворина, тѐ Босилиград!. // *Полет* (София), 1, 1924, N 13, с. 3-4.

932 / 741. Народ и партии. // *Полет* (София), 1, 1924, N 15, с. 3-4.

933 / 742. Вавилоне, де ти хората?. // *Полет* (София), 1, 1924, N 17, с. 4-5.

934 / 743. Кой иска да преведе?. // *Полет* (София), 1, 1924, N 5, с. 13-14.

* Отнася се до книгата : Otto Heinichen. Die Grundgedanken der Freimaurerei im Lichte der Philosophie. – Berlin, 1912. – 8˚, VI + 83 S. Никой не се нае.

935 / 744. Свободното зидарство в Сърбия. // *Зидарски преглед* (София), 1, 1924, N 4, с. 98-102.

936 / 745. Коя велика зидарска ложа е „редовна"?. // *Свободен зидар* (София), 2, 1924, N 1-4, с. 2-7.

937 / 746. Набедено „учение" (Предизвикан отговор г-ну Д. Дюлгерову). // *Църковен в.* (София), 25, N 15, 12 апр. 1924, с. 6-8.
* Отнася се до статия „Верска община ли са франкмасоните" – *вст.* N 11, 15.III, с. 5-6. Дюлгеров е взел повод от мой принос за свободното зидарство в сп. *Полет*, 1923, N 2, 19.X, с. 3 : „Нова секта ли?" (*вж:* N 738а *тук*). На моя отговор Дюлгеров възразява в *Църковен в.*, 19.IV.1924, със статия : „Ахилесовата пета на набеденото учение", с. 5-6. Той вече се позовава и към книги 2, 6, 8, 10 и др. от сп. *„Полет"*.
Срв.: N 747 *тук*.

938 / 747. Кому петата е Ахилесова? (Втори и последен отговор г-ну Дюлгерову). // *Църковен в.* (София), 25, NN 23-24, 14 юни 1924, с. 8-9.
Вж: N 746 *тук*.
* Под звездица е казано : „Поради настойчивата молба на автора на горната статия, редакцията ѝ дава място, за последен отговор по въпроса. Редакцията оставя обаче думата на г. Дюлгерова, на чиято статия, ако той представи такава, ще бъде дадено също място. Дюлгеров не стори това.

939 / 748. Югославска културна дейност. // *Полет* (София), 1, 1924, N 38, с. 16.
* Вест за предприета „Югославска енциклопедия" (Загреб) [Enciklopedija Jugoslavije : Svezak 1-8. – Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1955-1971].

940 / 749. Мислете по български!. // *Полет* (София), 1, 1924, N 41, с. 5-7.
Вж: NN 649, 663, 667 *тук*.

941 / 750. Как да цениме и разбираме храма „Св. Александър Невски". // *Църковен в.* (София), 25, NN 31-32, 12 септ. 1924, с. 10.
* Дадено по искане от редактора на в. Редакцията изоставила едно място към края, дето е отбелязано кривото съждение на „един висок духовник" (епископ С. Г.) за царския престол в църквата и се защищава историческото право на тая украса, за да остане непокътната. Препечатано в сп. *Полет*, N 42, с. 3-4, 12.IX.1924 ; Препечатано и в *УВ*, NN 31-32, с. 10-11.

942 / 751. По дребното за едрото. // *Полет* (София), 1, 1924, N 43, с. 5-6.

943 / 752. Великият български католик. // *Полско-български преглед* (София), 1, 1924, N 184, с. 163.
* Отнася се до Петра Парчевич, дипломат на Римската черква.

944 / 753. Възпитавайте у нас човечливостта!. // *Полет* (София), 2, 1924, N 3, с. 38-39.
* По това време не съществуваше вече в София Дружество за етическа култура, основано на 12.XII.1907. От негово име е книжицата „Обществена съвест" – реч на Д. Мишев (София, 1908. – м. 8^{0}. 32 с.) [Мишев, Димитър. Обществена съвест : Реч, казана от ... в I-то публ. събрание на Д-во за етическа култура, държано в салона на Слав. беседа на 17.II.1908 г. – София, 1908. – 32 с.] ; там е и извлечение на устава на дружеството. Тая статия почива въз началата на това дружество, които проповядва сп. *„Полет"*.

945 / 754. Не вярвам. // *Полет* (София), 2, 1924, N 5, с. 69-70.
* В що да вярвам? Че училището ще ни обнови душите с нови програми и пр.? Няма го майсторът!

946 / 755. Украински Университет в Краков. // *Полет* (София), 2, 1924, N 5, с. 74-75.

947 / 756. Българинът с часовник. // *Полет* (София), 2, 1924, N 6, с. 85-86.

948 / 757. И от мене за „щатовете". // *Полет* (София), 2, 1924, N 7, с. 101-103.

949 / 758. Ученишка носия и коса. // *Полет* (София), 2, 1924, N 9, с. 132-133.

950 / 759. Прижевяно : Спомен. // *Туризъмът* в България, 1899-1924 : Юбил. бр. – София, 1924, с. 48-50.
* В тая книга и за моя дейност в българската туристика.
Срв.: тук N 851.

1925

951 / 760. Кой ще очисти София?. // *Полет* (София), 2, 1925, N 10, с. 153-154.

952 / 761. Позор. // *Полет* (София), 2, 1925, N 13, с. 197-199.
* Препечата го в. *Собственик*, N 5, 31.I.1925. Повод е даден от поведение на председател на Народното събрание спрямо делегация от Дружеството на собствениците в България и от възникнало от това обявяване на дуел.
Вж: NN 753, 764 *тук*.

953 / 762. Антипрограма за основно образование. // *Полет* (София), 2, 1925, N 13, с. 202-205.

954 / 763. Масонство и християнство [: *Отз. за кн.:*] Свещ. Ив. Гешаков. Масонството и неговите сътрудници. – Стара-Загора, 1924. – 16˚. 37 с. Ц. 5 лв. // *Полет* (София), 2, 1925, N 13, с. 206-207.
* Критичен отзив.

955 / 764. Обида и дуел. // *Полет* (София), 2, 1925, N 15, с. 229-230.
Срв.: N 760 *тук*.
* В лично писмо от страна на духовник бидох обвинен, че съм проповядвал дуел вместо погода. Не ме е разбрал.

956 / 765. Да я изслушаме!. // *Полет* (София), 2, 1925, N 16, с. 245-247.
* Сиреч да изслушаме и страната, засегната от статията N тук 761 според класическото правило : Audiatur et altera pars.

957 / 766. Требиме се!. // *Полет* (София), 2, 1925, N 18, с. 274.
* По случай на убийството на Никола Милев (* 8 / 21.V.1881, с. Мокрени – † 13. II. 1925, София).

958 / 767. Двете тези на Милева в българската история. // *Полет* (София), 2, 1925, N 16, с. 281-282.
* Тезите са : Има ли за нас „епоха на тъмно робство”? и От кога настая „епоха на Възраждането”.

959 / 768. Македония и България като дух и сила. Посветено на Луи Леже [Louis Léger 1843-1923]. // *Сборник* в чест и памет на Луи Леже. – София, 1925. – 8^{0}. с. 211-224.
* Писано в 1923. Има и отделен отпечатък 14 с.
Вж: N 840 *тук*.

960 / 769. След общото събрание по зидарския дом на 8. ноември 1925. // *Зидарски преглед* (София), 2, 1925, NN 9-10, с. 238-240.

961 / 770. Размисли!. // *Зидарски преглед* (София), 2, 1925, NN 9-10, с. 249-250.
* Превод от немски (Юнг [Carl Jung, 1875-1961], Бреслау [Breslau]).

962 / 771. Злоупотреба с зидарски знаци. // *Зидарски преглед* (София), 2, 1925, NN 9-10, с. 250-251.

963 / 772. Франция. // *Зидарски преглед* (София), 2, 1925, NN 9-10, с. 259-260.
* Зидарски отзив.

964 / 773. 3. март, а не 4. март! Календарска грешка. // *Зора* (София), 6, N 1710, 4 март 1925.
* Доложих устно за грешката в съответното министерство. За да се справи, поиска ми се писмено заявление. Вместо него написах тая статия. И след оправката една наша легация продължаваше да подържа грешката. А грешката се отнася до датата на Българското освобождение, 19.II.1878, засведочена по григорианския календар с 3.III.

965 / 774. Чувство за чест. // *Полет* (София), 2, 1925, N 20, с. 308-310.
* Как разбираме у нас чувство за чест и как го браниме.
Срв.: N 765 *тук*.

966 / 775. Слаба школа. // *Полет* (София), 2, 1925, N 21, с. 324-326.

967 / 776. Наблюдения и податки. // *Полет* (София), 2, 1925, N 21, с. 333.

1926

968 / 777. Свободно зидарство и християнство. // *Зидарски преглед* (София), 3, 1926, NN 1-2, с. 22.

969 / 778. Войната, свободното зидарство и евреите. // *Зидарски преглед* (София), 3, 1926, NN 1-2, с. 23.

970 / 779. Жива ли е науката България?. // *Зора* (София), 7, N 2006, 4 март 1926.
* Не се мари за доказателства на науката от страна на администрацията.
Срв.: N 480 *тук*.

971 / 780. [Св. Св.] Кирил и Методи. // *Развигор* (София), 5, N 219, 23 май 1926.
* Дълбокият смисъл на краткия израз „Кирил и Методи” за българския народ. Произволно прилагано в *Народен страж* (София), 18, 1936, NN 10-11, с. 5-6.

1927

972 / 781. Накиснат традиционализъм. // *Мир* (София), 33, N 8241, 20 дек. 1927.
* Против С. Романски, който е за църковнославянския език в богослужението.
Вж: N 446 *тук*.

1928

973 / 782. Традиция и разум. // *Мир* (София), 34, N 8252, 2 ян. 1928.
* Лиха е защитата на традиционализма в езика на църковната служба.
Срв.: N 781 *тук*.

974 / 783. Свободните зидари и религиите. // *Истина* (София), 4, N 39, 25 ян. 1928.
* Както тайните в религиозни служби са и значат „тайна” работа в себе си, така също са и значат „тайните” в зидарското упражнение. Все там : „Нашият отговор” сиреч отговор от редакцията, която застъпя друго гледище в защита на църквата.

975 / 784. Против свободното зидарство!. // *Мир* (София), 34, N 8271, 26 ян. 1928.
* Свободното зидарство упражнява повече любов между човеците и света, отколкото църковниците ревнители за разни вероизповедания по земята.

976 / 785. Без Климента Охридски?. // *Мир* (София), 34, N 8316, 21 март 1928.
* Програма за слава на „Симеоновски дни" без участие в тях и на славата Климентова.

977 / 786. Нима за нас?. // *Отец Паисий* (София), 1, 1928, N 2, с. 31-32.
* Посветено на в. *„Политика"* (Белград). За нас, сиреч за българите били радили и страдали в историята си сърбите! Редакцията на *„Отец Паисий"* бележи, че *„Политика"* в случая е с мнението си изключение.

978 / 787. За насока в културното развитие. // *Отец Паисий* (София), 1, 1928, N 4, с. 64-65.
* Всяка придобивка на образованието да се насочва към културен резултат.
Срв.: NN 593, 720 *тук*.

979 / 788. Некултурни теории : I. Теория „ти ли ще оправиш света ?" ; II. Теория „туй да ни е кусурът" ; III. Теория „от това България няма да пропадне" ; IV. „Теория на петте пари". // *Отец Паисий* (София), 1, 1928, NN 8-9, с. 147-149.
* Писано в с. Банкя. Некултурни нравствени максими или „теории" да не бъде човек с „характер", да бъде „Бай-Ганьо". Всяка нова култура тряба да засегне навика („втора природа"), за да измести една култура отходеща.

980 / 789. Такива сме си. // *Отец Паисий* (София), 1, 1928, N 12-13, с. 223-226.
* Как да станеме инакви, та да се изравни ходът на културата ни с размерите на енергията харчена зарад нея. Писано в Чамкория.

1929

981 / 790. Прабългари и първобългари. // *Зора* (София), 10, N 2918, 25 март 1929.
* „Прабългари" = *фр.* anciens bulgares, „първобългари" = *фр.* proto-bulgares. Много се бърка в исторични изложения, ако не се прави разлика между тия две означения /термини/.

982 / 791. На една слава за Методия. // *Мир* (София), 35, N 8668, 25 май 1929.
* Неприятна случка от юбилейна слава в 1885 г. : XXX [*Последната дума на А. Т.-Б. е добавена от него на ръка, но не се чете. – Бел. на ред.*] наказание за декламация. Пострада директор на софийска гимназия. Декламацията бе : *„Паисий"* от Вазова, препоръчана на директора от мен, изнесена от ученик гимназист в присъствието на дипломатически агенти в София [*Уточнението след думата* „Вазова" *е добавено от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

983 / 792. София, Сараево (Малко културна география). // *Мир* (София), 35, N 8669, 27 май 1929.

1930

984 / 793. Жив ли е ?. // *Зора* (София), 12, N 3446, 26 дек. 1930.
* То е свещенният огън на българската славянска мощ и култура, запален през „Симеоновските дни" в Преслав на 31.X.1929. Донесен в София, „живият огън" се внесе в храма на Българското освобождение и в царския дворец. В храма биде невежествено загасен.

985-986 / 794. Македонските българи. // *Мир* (София), 36, N 9123, 4 дек. 1930 ; N 9145, 30 дек. 1930.

1931

987 / 795. Словенство и човещина. // *Мир* (София), 37, 9 ян. 1931.
* Извънредно изд. на в. *Мир* за 1930 г. Чехословашко, с. VII.

988 / 796. Образование и живот. // *Мир* (София), 37, N 9333, 19 авг. 1931.

989-990 / 797. Наш Уилсон. // *Заря* (София), 3, 1931, N 3-4, с. 81-90 ; N 5-6, с. 151-165.
* Преди прословутите 14 точки за мир от председателя [президента] на САЩ Удроу Уилсон (Thomas Woodrow Wilson, 1856-1924) в 1918 г. излезе в Цариград книжица : „L'Étoile de la Concorde. Conseil mondial perpétuel" от българина Nicolas Dymcoff, писана в Макрикьой край Цариград на 1916/17 г., токо преди да се намеси Америка в първата световна война [Dymcoff, Nicolas. L'Étoile de la Concorde. Conseil mondial perpetuel. –] (1917. – 2 ed. – [Constantinople], 1918. – 8^0, 48 + 10 p.). Последните 10 страници са притурка от интервю на редактора на в. *Phare du Bosphore* (Istanbul), с автора на книжицата, по първото нейно издание. Никола Димков е от с. Горно-Броди (Серско), белгийски политехнически възпитаник, индустриялец в Цариград, бивши мирски съветник при Българската екзархия. Моята статия осветлява текста на книжицата и го дава в превод.

991 / 798. До нашия добър вестник. // *Мир* (София), 37, N 9353, 12 септ. 1931.
Срв.: NN 45, 174, 508, 636, 675, 799 *тук*.

992 / 799. Тъжби от нашия печат. // *Мир* (София), 37, N 9377, 12 окт. 1931.

993 / 800. До българското студентство. // *Зора* (София), 13, N 3742, 19 окт. 1931.
* Отворено писмо по повод на студентското вълнение против проф. А. Цанков. Възразява ми печатно „за група студенти" Д. Цвятков във в. *Пладне*, N 936, 22.XII.1931 ; писано прилично.

1932

994 / 801. Българско планинарство. // *Бълг. турист* (София), 25, 1932, N 1, с. 2.
* *Вж:* NN 548, 850 *тук*.

995 / 802. Българинът пее. // *Родна песен* (София), 4, 1932, N 5, с. 2.
* Принос по покана на редакцията. Мотив : „Който пее, зло не мисли".

996 / 803. Между „Родопа" и „Родопи". // *Родопски преглед* (София), 3, 1932, N 6-7, с. 253-261.
Вж: NN 816, 818 *тук*. – *вст.* с. 95-97.

* А. Страшимиров се поставя против „недомислието" Родопа. Страстно възклицава Ст. п. Василев в своето сп. *РР* : „Родопи и пак Родопи, никога Родопа". Родопчани книжевници – Васил Дечев, Хр. п. Константинов, Сн. Шишков, Хр. Караманджуков искат „Родопа" (още преди XXX [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*]).
Вж: N 166 *тук*.

997 / 804. Любов за родна реч. // *РР* (София), 5, 1932, N 1, с. 3-9.
* *Срв.:* NN 139, 156, 160 *тук*.

998 / 805. Скудобългари, или лихи български творци. // *Мир* (София), 38, NN 9674 и 9680, 8 и 15 окт. 1932.
* *Срв.:* NN 806, 808 *тук*.

1933

999 / 806. Скудобългари, или лихи български творци. // *Мир* (София), 39, N 9800, 11 март 1933.
Вж: NN 805 и 808 *тук*.

1000 / 807. Още две думи за комплимента. // *Философски преглед* (София), 5, 1933, N 4, с. 83-84.
* Към статия от Ст. Русчева : „Психологическият и социялният смисъл на комплимента".
Вст. 1932, N 5, с. 439-445.

1934

1001 / 808. Скудобългари, или лихи български творци. // *Мир* (София), 40, N 10073, 10 февр. 1934.
Вж: NN 805, 806 *тук*.

1002 / 809. Новото име на Пашмакли – Красногор. // *Красногор* (София), 2, N 18, 26 юли 1934.
* Вестникът носи име каквото днешната интелигенция тъкмеше да постави вместо турското име Пашмакли. От горе биде поставено име „Смолян". А това име е исторически изведено из името на съседното село Смилян.
Вж: N 839 *тук*.

1003 / 810. Тъга за българоко. // *Зора* (София), 16, N 4608, 7 ноем. 1934.

1004 / 811. Пред обществен съд. // *Зора* (София), 16, N 4618, 20 ноем. 1934.
* „Писмо за туряне край на лични и печатни обяснения с редахтора на в. *„Щурец"*, който си позволи непристойна шега по повод на мое по закон освобождение от катедра в университета (*Щурец*, N 93, 22.IX.1934 : *„Протест на професор А. Балан"*). Обещал бе честно да оправи грешката. Вместо това в *„Щурец"*, N 101, 17.XI.1934 се връща пак към „протеста си", нещо прескача, друго извърта, за да остане в нищо невиновен. Моето писмо до *„Зора"* предава на обществен съд, да разреши тъжбата ми против редактора на *„Щурец"*, защото : „1. Той разполага с печатни пистолет, аз пък не : 2. за своя хумор той бърка в людски гащи, аз пък не : 3. в българския език аз се трудя, а той готовански гризе и си играе на шутощ".

1935

1005 / 812. Прислугата не е платена. // *Мир* (София), 41, N 10490, 8 юли 1935.
* Против бакшиша в баните.
Вж: N 818 *тук*.

1936

1006 / 813.Търновската кръщеница. // *Мир* (София), 42, N 10735, 2 май 1936.
* Кръщеницата е „Търновската конотитуция [*Така – пре А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]".

1007 / 814. Българска легенда за [Св. Св.] Кирил и Методи. // *Зора* (София), 18, N 5069, 24 май 1936.
* Чужда извадка из моя книга „Кирил и Методи" [Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка втора. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. – София, 1934. – 264 с. – („Университетска библиотека", N 146)].
Вж: N 508 *тук*.
Преводът у мене е от *гръцки*.

1008 / 815. Из записките ми в Цариград. // *Народен страж* (София), 23, 1936, NN 13-14, с. 5.
* Отнася се до екзарха Иосиф I. Изискано из ръкописа на „Книга за мене си".
Вж: тук III. „Общество", необнародвани.

1937

1009 / 816. Наука и човещина. // *Литературен глас* (София), 9, N 342, 17 февр. 1937, с.1-2.
* Отнася се до никои писателски похвати на професора Ст. Младенов.

1010 / 817. Пред Паисиев день. // *Мир* (София), 43, N 1152, 24 септ. 1937.
* *Срв.:* N 846 *тук*.

1938

1011 / 818. Човекът и ковчегът. // *Мир* (София), 44, N 11277, 24 февр. 1938.
* Жертвува се „човекът" заради „ковчегът".
Срв.: N 812 *тук*.

1012 / 819. Заблудата „Родопи". // *Мир* (София), 44, N 11338, 11 май 1938.
* По повод на „Родопи" [*Текстът на А. Т.-Б., написан на ръка, е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] отговор на П. Делиравев – в. *Мир*, N 11359, 7.VI.1938 : Заблуда ли е географското име „Родопи". Предметът предизвика у нас дълга книжевна препирня : Кой от

облиците „Родопа" (ед. ч.) и „Родопи" (мн. ч.) е истински и правилен български. Заблуда бе в препирнята да се извежда облик „Родопи" не книжевно-исторически и национално от множество бърда в географския строй на планината „Родопа" (*срв.:* „Европа"). Заблудата се влачеше и от мнението, че географът е който решава, че „предмет" значи „име" и обратно и филоложки за името на един географски предмет.

Вж: NN 803, 821 *тук*.

1013 / 820. Ботев, Ботйов и Ботьов. // *Ботевски страници* (София) / Ред. М. Димитров, 1938, 30.V.
* Препечатвано и в други *Ботевски листове* от същия редактор, 1939, 1940.

1014 / 821. Заблуда и навик. // *Мир* (София), 44, N 11378, 1 юли 1938.
* Друг отговор на П. Делирадев в. *„Мир"* все по заблудата „Родопи".
Вж: NN 803, 819 *тук*.

1015 / 822. Култура в Болград (По случай на сто години на катедралата и осемдесет години на гимназията : I. До нашето освобождение ; II. Петдесет години покъсно). // *Мир* (София), 44, N 11476, 29.X.1938.
* Препечатано в лист *Бълг. Бесарабия*, 28.XI.1938, с. 1.
Вж: N 706 *тук*.

1016 / 823. Аз ли съм луд или ... . // *Мир* (София), 44, N 11516, 17 дек. 1938.
* Тоя същи наслов е поставен от Борис Денев над негова илуструвана [*Така – пре А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] статия, в която забърква някакъв хумор с езикови детинщини във в. *Слово*, 1939, 13.I, N 4950.
Срв.: N 824 *тук*.

1017 / 824. Бръкнете подълбоко. // *Мир* (София), 44, N 11527, 30 дек. 1938.
* Подълооко в управната сиотема на „народното просвещение". Имат връзка с това и NN 823, 825, 826 *тук*.

1939

1018 / 825. Кому да разправям. // *Мир* (София), 45, N 11570, 22 февр. 1939.
* Наблюдения от срещи с лица и случаи в администрацията, дето прозира недостатък от културно образование в нашата школа.
Срв.: NN 824, 826 *тук*.

1019 / 826. Система от въпроси. // *Мир* (София), 45, N 11593, 21 март 1939.
* Загатва се за система от въпроси засегнати в N 824 *тук*. Само Министерството на просветата издаде окръжно (N 764, 24.I.1938), да се вземат мерки за повишение на родната езикова култура.

1020 / 827. Невежеството твори. // *Мир* (София), 45, N 11648, 31 май 1939.
* „Кои ценители ми издадоха свидетелство, че съм слаб по български език (съобщено с безлична пощенска карта). А ценителите са из оная маса против чието незнание тряба да се води обществена борба.

1021 / 828. Вина и отговорноет. // *Мир* (София), 45, N 11782, 10 ноем. 1939.
* Критична бележка по повод на „Българска граматика" от Н. Костов (София, 1939) [Костов, Никола. Българска граматика. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 255 с.]. Издателят ми е лют за критика, която може да го ощети.

1940

1022 / 829. Дирих отговорния. // *Слово* (София), 18, N 5356, 16 май 1940.
* Диря кой е отговорният за невежество в програми за български продукции, съставени от имена на композиции и композитори, писани по разни езици. Едиа грешка се е промъкнала и у мене.
Вж: NN 828, 831, 833 *тук*.

1023 / 830. Зрели незрели. // *Слово* (София), 18, N 5362, 23 май 1940.
* Зрели по школски свидетелства, а незрели в собствено мислене и изказване в добра книжевна реч.

1024 / 831. Искам прошка. // *Слово* (София), 18, N 5364, 27 май 1940.
* Оправям своя грешка, как да се пише с *латиница* „синфония", сторена в статията.
Вж: N 829 *тук*.

1025 / 832. Родолюбие и култура. // *Слово* (София), 18, N 5367, 30 май 1940.

1026 / 833. 650!. // *Слово* (София), 19, N 5378, 13 юни 1940.
* По повод на анонимно изпратен печатен лист „Прослава към творците на българската свобода" ; в листа намерени над 600 езикови правописни грешки.
Срв.: NN 829, 830 *тук*.

1027 / 834. Терминология. // *Слово* (София), 19, N 5383, 20 юни 1940.
* Из един доклад в Академията на науките върху нашата граматична терминология. Гениялен творец на термини е бил у нас Яким Груев. Слаб е у нас усетът за точност и за системна терминология.
Срв.: N [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] – в. *„Общество"*, необнародвани.

1028 / 835. До виждане!. // *Слово* (София), 19, N 5401, 11 юли 1940.
* Новота на израза културно преведен от чужди образец ; по *старобългарски* просто „сбогом" ; по *новобългарски* „прощавайте" ; още по-ново „всичко хубаво". Казвам „до виждане" и на мои читатели, понеже в. няма вече място за мои приноси, ако и безплатни.

1029 / 836. Наразбранщина. // *Слово* (София), 19, N 5504, 14 ноем. 1940.

* Д. Бабев пише във в. *Мир*, 8, VIII.1940, критични бележки за моята нова българска граматика [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с.], от която „нищо не разбрал".

Вж: N 298 *тук*.

1030 / 837. Единство или разединство?. // *Слово* (София), 19, N 5534, 19 дек. 1940.

* Дълги години се препирахме в борбата за разумен правопис : дали Ѣ ХХХ [*Нечетлива дума на А. Т.-Б., въведена от него на ръка – Бел. на ред.*] обйединява [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] българските говори или ХХХ [*Нечетлива дума на А. Т.-Б., въведена от него на ръка – Бел. на ред.*] разйединява [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] българския правоговор. Днес бъдгарският език е застрашен от отчуждение и израждане.

Вж: NN 885, 708 *тук*.

1031 / [837а.] 835 [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Паисий клати глава. // *Литературен глас* (София), 12-13, 1940, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

[*При направената преномерация на библиогр. записи на ръка А. Т.-Б. не преномерира този запис. – Бел. на ред.*]

1941

1032 / 838. Писмо до управата на „Дом на домашните прислужници". // *Вяра и дело* (София), 1, 1940-1941, NN 6-7 ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

* Признание на благодатни грижи за млади прислужнички в празнични за тях дия. По отзив на своя прислужничка хваля делото и моля, да има край словесната поука и забава с народна музика и танци.

1033 / 839. Българско именуване. // *Слово* (София), 19, N 5607, 20 март 1941.

* Уважителни мотиви в проект за „закон за наименованията и пр.". Некритични са способите за изпълнение на такава идея. Комисии за такива именувания не са гаранция за успех, или за правилно разрешение.

Срв.: N 809 *тук*.

1034 / 840. Дух и сила. // *Мир* (София), 47, N 12218, 26 апр. 1941.

* Сказка извлечена из статия „Македония и България като дух и сила" – *вж:* N 768 *тук*. Събитията на Балканския полуостров изобличават още веднъж сръбската заблуда относно до органичната връзка между България и Македония.

1035 / 841. *„Целокупна България"* (Скопие). // *Мир* (София), 47, N 12248, 7 юни 1941.

* Държиме ли всинца и всякога за в. *„Целокупна България"*. Таково ще да е назначението на в. *„Целокупна България"*, основан в Скопие, 1941.

1036 / 842. Четете, да знаете. // *Мир* (София), 47, N 12270, 5 юли 1941.

* Учители по българоки език не следят внимателно що се пише за българския език, нито пък го уплодяват на практика.

1942

1037 / 843. Закон за обществен яснопис. // *Мир* (София), 48, N 12441, 2 март 1942.

* Под вид на проект за закон се предлага властно искание, да се пише ясно, както текста така и подпис. От тук се разбира важност на обучение по краснопис.

1038 / 844. Календерски разторг. // *Зора* (София), 23, N 6879, 3 юни 1942.

* Българската църква със стария си календер разтръгва народът от държавата в обществени и битови случаи.

1039 / 845. Бюрократската хидра. // *Зора* (София), 24, N 6914, 15 юли. 1942.

1943

1040 / 846. Паисий клати глава. // *Литературен глас* (София), 16, N 562, 23 септ. 1943.

* Паисий не одобрява прекалени и неверни величания на неговото дело.

Вж: тук N 817.

1944

1041 / 847. Дух и сила. Писмо до редакцията на *Целокупна България* (Скопие). // *Целокупна България* (Скопие), N 779, 4 ян. 1944.

* Вместо текст на слово, казано в Скопие на 19.XII.1943, по случай на отваряне там на историко-филоложки факултет.

1042 / 848. Велико призвание. // *Зора* (София), 25, N 7435, 21 апр. 1944.

* Заради нашето освобождение от оковите на Ньойи дължиме признателност на Европа, от която имаме днешната си култура. Цензурата е изхвърлила място в статията, дето се отбелязва преценка на руски академици, че Русия е признателна на България за културна услуга от старо време.

1948

1043 / 849. В чест на българския език. // *Отечествен фронт* (София), 5, N 1134, 13 май 1948.

* Чествуваме много събития, достойни за слава и почит в нашия обществен и държавен живот. Не заслужавали и българският език, да му се прави достойна чест обществено и книжевно? Тряба да се стори нещо и за него – нещо таково, че в всякой българоки говор да тачиме творение на българския дух.

II.
Книги и книжици (брошури)

1902

1044 / 850. Нашите планинарски задачи : Сказка от проф. Ал.Теодеров / Изд. Бълг. туристическо д-во. – София, 1902. – 16⁰. 46 с. – („Туристска библиотека" ; N 3) (Извадка из сп. *„Родина"*, ред. Т. Бъчваров) [Теодоров[-Балан], Александър. Нашите планинарски задачи : Сказка от ... / Изд. Бълг. туристическо д-во. – София, 1902. – 16⁰. 46 с. – („Туристска библиотека" ; N 3)]

Вж: N 548 *тук*.

1045 / 851. *„Български турист"* : Орган на Бълг. туристическо д-во : Мес. сп., 1, 1902 / 15.III ; 2, 1903. Редактор.

Вж: N 551 *тук*.

1909

1046 / 852. *„Летоструй"*, календар на българите за 1909 г. // *Год. Българска Матица* / Изд. под ред. на А. Теодоров-Балан от Дружина „Летоструй" в Цариград в полза на Българска Матица. – [Пловдив, 1909]. – 8⁰. 311 с. Ц. 10 гроша (= 2 лв.).

* Пръв даде принос за Българска Матица Хр. Г. Данов, като отпечата книгата даром ; подари стойността на печата (над 1600 лв.). – За *„Летоструй"*, 1909 [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913] книжовно българска от Е. С-в (Спространов) във в. *„Отечество"* (Солун), 1909, N 34, 14.VI, [*Последният абзац е добавен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

1910

1047 / 853. *„Летоструй"*, календар на българите за 1910 г. [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913]. // *Год. Българска Матица* / Изд. под ред. на А. Теодоров-Балан. – Солун, 1910. – 8⁰. 1 л., 320 с. Ц. 10 гроша.

Вж: N 849 *тук*.

* Председател на Българска Матица в Цариград е А. Наумов. Още няма устроен „книжовен отбор", та редакцията на втора годишнина е предоставена пак на Дружина „Летоструй", председател А. Теодоров-Балан [*Уточнението за председателството е добавено от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

Срв.: N 854 *тук*.

1911

1048 / 854. „Летоструй", календар на българите за 1911 г. [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913]. // *Год. Бълг. Матица* / Изд. под ред. на А. Теодоров-Балан. – Солун, 1911. – 8⁰. 320 с. Ц. 10 гроша.

* Всяка страница носи *долу* и по една пословица, поговорка или книжовна сентенция ; така и за 1912 г. Към тая книга са приложени по две цветни репродукции : „Ръченица" от И. Мърквичка и „Софийски пазар" от А. Митов [*Последният абзац е добавен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

1049 / 855. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

1912

1050 / 855 [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. „Що е култура", от проф. д-р В. Лексис [Wilhelm Lexis (1837-1914)], прев. (с пояснения) от нем. притурка на *„Летоструй"* за 1912 г. [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913]. – Солун, 1912. – 8⁰. 68 с. [Лексис, В. Що е култура / Прев. (с пояснения) от нем. притурка на *„Летоструй"* за 1912 г. – Солун, 1912. – 68 с.]

* Оригиналът в енциклопедията „Die Kultur der Gegenwart", изд. от Paul Hinneberg (1862-1934), ч. I. отд. 1. Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart. – Berlin & Leipzig, 1906. – I. Das Wesen der Kultur / von Wilhelm Lexis, S. 1-53.

Преводът е снабден в текста с вложени от преводача пояснения за българския читател. Книгата не се намери в никоя софийска библиотека [*Последните две изречения са добавен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

1915

1051 / 855 [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Упътване как да може всяка българска община, спроти условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишнина от смъртта на българския праучител и просветител Св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 г. – София, 1915. – 16⁰. 14 с. [Теодоров-Балан, Александър. Упътване как да може всяка българска община, спроти условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишнина от смъртта на българския праучител и просветител Св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 година / А. Теодоров-Балан, П. Х. Стоянов ; Ил. А. Митов, Х. К. Тачев. – София : Климентовски отбор при унив. в София, 1915. – 14 с. – *Съдържа* и [Обръщение] N 308 към кметовете или др. представители на местната власт във връзка със създаването на Климентовска комис. съгласно Окръжно N 6741 от 15.10.1914 на М-вото на вътр. дела и нар. здраве за честването на хилядагодишнината на Св. Климент Охридски, с. 3 : Подписали за отбора: предс. А. Теодоров-Балан, секретар П. Х. Стоянов.]

Изд. на Климентовския отбор при Университета в София.

[*Целият библиогр. запис е вписан от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*]

1916

1052 / 856. Българската прослава на хилядо години от смъртта на Св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета, 916 – 27 юли 1916 [Теодоров-Балан, Александър. Българската прослава на хилядо години от смъртта на Св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета, 916 – 27 юли 1916. – София, 1916. – 10 с.].

* Книжица, издадена от Климентовския отбор при Софийския университет. От продажата й се набираше фонд за вдигане на паметник на св. Климента в София. Принципът беше : паметникът да напомня на всякой българин, че в него е вложена и собствена лепта. Книжицата излезе в четири издания по 10 000 екземпляра. Изработена с илустрации по оригинали на А. Митов и с винетки (лозници) в старобългарски стил от художника Х. К. Тачев. Разхарчи се в българските училища, при все че в учителството имаше противници на идеята и на принципа на паметника. Войната разтури Климентовския отбор, който ръководеше работата (председател А. Теодоров-Балан) и попречи да се въздигне паметникът. Проектът бе възложен на художника Андрей Николов, тогава в Рим. На мястото, уречено за паметник срещу Университета, остана само бронзова поменска плоча, архитектурно взидана, сред мурава, с надпис : „Освети се това място за паметник Св. Клименту Охридски по случай на 1000 години от смъртта му (916-1916)".

Вж: N 658 *тук*.

[1917]-1918

1053-1055 / 857 [: 857а-857в]. Българи в Югозападно Моравско : По Й. фон Хан в 1858 г. / Осветлено от А. Теодоров-Балан. – София : Ал. Паскалев и сие, 1917. – 64 с. – 8⁰. [Теодоров-Балан, Александър. Българи в Югозападно Моравско : По Й. фон Хан [(J. von Hahn /Johann Georg von Hahn/, 1811-1869)] в 1858 г. / Осветли ... . – София : Ал. Паскалев и сие, 1917. – 64 с.]

* Писано в 1917. Книжицата излезе и в преводи по *френски* и по *немски*.

[*Излиза в прев. и на* английски. *– Бел. на ред.*]

[*В хронолочната рубрика е въведена 1917 г. във връзка с моногр. публ. на прев. на цит. N в посочената г. – вж: по-долу:* NN 857а, 857б *тук. Библиогр. записи с* NN 857а-857в *тук са въведени от ред. – Бел. на ред.*]

[1053 /] [857а. Прев. на *цит.* кн. на *англ.:* Teodoroff-Balan, A. Bulgarians in Southwest Moravia by Johann von Hahn / Illumined by ... . – Sofia : Al. Paskaleff, 1917 (Sofia : Deutschen Balkan-Zeitung). – 43 p. ;]

[1054 /] [857б. Прев. на *цит.* кн. на *нем.:* Teodoroff-Balan, A. Die Bulgaren im sudwestlichen Morawagebiet im Jahre 1858 nach Johann von Hahn / Erlautert von ... . – Sofia : Al. Paskaleff, [1917] (Sofia : Druck. der Deut. Balkan-Zeitung in Sofia). – 49 S. ;]

[1055 /] [857в. Прев. на *цит.* кн. на *фр.:* Teodoroff-Balan, A. Les bulgares dans la Moravie du Sud-ouest : D'après J. von Hahn 1858 / Interprété par… . – Sofia : Al. Paskaleff, 1918 (Sofia : Impr. de la Cour). – 54 p.]

Срв.: NN 676, 721 *тук*.

1056 / 858. [*Библиогр. запис липсва при А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

III.
Необнародвани работи

1883

1057. „Полските жени и девойки” [/] От Edv. Jelínek (Edvard Jelínek, 1855-1897) / Превод от чешки. [– 1883]

1910

1058. Сказка в Университета за Българска матица. 23.V.1910. [– 1910]

1913

1059. Обнародвани късове от тайните договори. Арбитраж – провала! [– 1913]

* Трябаше арбитраж на руския император да разрешава свадата между българи и сърби, чия да бъде „спорната зона” в Македония.

1916

1060. Довърши се! – 20.IX.1916.

* Обйединението на народа в България, западните покрайнини и Македония.

1918

1061. Български език и българско единство. Сказка казана в Скопие и Крушево, юли и август. – 1918.

1920

1062. Някои внушения за реформи в българската стенография : Сказка четена в общо събрание на Студентокото стенографско д-во при висшите учебни заведения в София. – 17.XI.1920.

1934

1063. Обществени писма. Изпращани от министъра на Вътрешните работи ; от 10 юли 1034 г. нататък ; I. Нова управа ; II. Власт и възпитание ; III. Отечество ; IV. Управни иадзор ; V. Архивна служба ; VI. Чиновници ; назначения, служба, уволнения, до пенсия ; VII. Кого и как ще назначаваме ; VIII. Заплата ; IX. Образование и живот; X. За Боровец (Чамкория). [– 1924]

* По признание на сами министра, тия препоръчани до него писма не са му били предавани ; пропаднали, по вина на оногова, който отварял официалната кореспонденция на министра.

1939

1064. Изложба на българска реч : Сказка по Радио София. – 1939.

* Не се допаднала на персонала там. Затвори ми се път за други сказки по Радиото, което е самата „изложба”.

1943

1065. „И аз бях свободен зидар”. [– 1943]

* Писано по повод на издадения закон за разтуряне на свободно-зидарските ложи в България. Прието за печат во в. *„Слово”* ; върна ми се по цензурни съображения. Министърът разреши да се отпечата ; обаче в. се пометна.

1946

1066. „Пуризмът на Богорова”. [– 1946]

* Статия, поискана от Дирекцията на печата (Министерство на информацията) за юбилеен сборник „100-години български печат”. Останала в набор, непечатана.

1948

1067. Нещо за дума „младеж” в обществена употреба. [– 1948]

* Предложена на в. *„Отечествен фронт”* ; отказана.

1068. Един шие, друг разпаря. [– 1948]

* Предложена на в. *„Изгрев”* ; неугодила, върната.

1950

1069. ~~Книга за мене си~~ [*Текстът на А. Т.-Б. е задраскан от него на ръка. – Бел. на ред.*] : Александър Теодоров-Балан, учител и книжевен работник. [– 1950]

* Книга за мене си [*Текстът на А. Т.-Б. е добавен от него на ръка. – Бел. на ред.*].

Д О Б А В К И

I. Пропуснати при описа

1901

1070 / 544а. Найден Геров (поменик). // *Летопис на БКД* (София), 1, 1901, с. 70-76.
Вж: N 21 *тук*.

1903

1071 / 560а. За името на Оряхово. // *Бълг. турист* (София), 2, 1903, N 3, с. 46 (разни вести).

1909

1072 / 585а. Устав на Българска матица. От името на временния отбор на Българска матица, А. Теодоров-Балан, д-р ф., професор. // *Летоструй* (Цариград), 1, 1909, с. 22-31.
* Текст, обсъден и приет от събрание на членове на Българска матица в Цариград. А в 1910 г. събрание на матичари от всички клонове на Българска матица в Солун даде свършен образ на първичния временен устав ; текстът в N 585 *тук*.

1910

1073 / 588а. Българска матица и Българската екзархия. // *Отечество* (Солун), 1910, NN 30, 32 и 36.
* Сп. *„Духовна пробуда"* настояваше, че няма нужда от някаква просветно-стопанска задруга Българска матица на българите в Македония ; задругата с таково значение е самата Българска екзархия. Редакторът обличаваше и мене като деец за Българска матица и в нейния годишник *„Летоструй"* [Летоструй : календар на българите, издаден от дружина „Летоструй" в полза на „Българска матица", 1 (1909) – 5 (1913). – Цариград : [б.и.] (Пловдив : Хр. Г. Данов), 1909-1913]. Бранех се аз ; бранеше ме и *„Отечество"*.

II. Излезли след описа

1952

1074 / 858. Българската фонетична терминология. // *Изв. Инст. за бълг. ез.* (София), 1, 1952, с. 271-286.
* Критика на тъждеименна студия от д-р С. Стойков, доцент. // *Год. Соф. унив. Ист.-фил. фак*., 65, 1948-1949, N 4, с. 48.

1075 / 859. Видово превращение у наши глаголи. // *БЕ*, 2, 1952, NN 3-4, с. 218-226.
* По повод на статия от Н. Костов „Производни несвършени глаголи с двойни форми" в сп. *Език и литература*, 2, 1947, N 2, с. 38-46.

1076 / 860. Из недрата на българския правопис. // *Изв. Инст. за бълг. ез.* (София), 1, 1952, N 1, с. 121-146.
* Назначено за дискусия по български правопис, уредена от Министерството на просвещението, Българската академия на науките, Съюза на писателите. Там изнесена само част, по стенограма обнародвана във в. *„Литературен фронт"* (София), 1951, N ... [*Пропуснати данни – от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

1953

1077 / 861. Творници при- и пре- (лексиколожки оглед). // *БЕ* (София), 3, 1953, N 2. с. 138-146.

1078 / 862. Из граматиката у Ботева (по текста на „Хаджи Димитър"). // *БЕ* (София), 3, 1953, N 1, с. 356-369.

1079 / 863. „Утро" и нататъшни производства (думи, строй, значение, употреба). // *БЕ* (София), 3, 1953, N 3, с. 243-250.

1080 / 864. Пробен отпечатък от „Речник на съвременния български книжовен език" [Речник на съвременния български книжовен език : Т. I-III / Състав. Симеон Бояджиев и др. ; Глав. ред. Стоян Романски ; Ред. колегия Любомир Андрейчин и др. – София : БАН, 1954-1959. [Т.] 1. св. 1 : А-К. – 1954. – XI, 160 с. – От св. 2-11 ред. колегия без Ст. Младенов ; [Т.] 1. св. 2 : Възслава – Екзаменатор. – 1955. – с. 161-320 ; [Т.] 1. св. 3 : Екзарх – Извръщане. – 1955. – с. 321-480. – От св. 4-11 ред. колегия без Никола Костов ; [Т.] 1. св. 4 : Изврякам – Кяря. – 1955. – с. XIV, 481-682 ; [Т.] 2. св. 5 : Л – Накумувам се. – 1957 кор. 1956. – 160 с. – От т. II, св. 5-10 авт. колектив без Любен Тодоров ; [Т.] 2. св. 6 : Накуп – Обшивам. – 1956. – с. 161-320 ; [Т.] 2. св. 7 : Обшиване – Перуден. – 1957. – с. 481-640 ; [Т.] 2. св. 9 : Помощничка – Преспокоен. – 1957. – с. 641-800 ; [Т.] 2. св. 10 : Преспокойно – Пясъчник. – 1957. – с. 801-940 ; [Т.] 3. св. 11 : Р – Свето. – 1959. – 160 с. – тир. ; [Т.] 3. св. 12 : Световен-строеви / Глав. ред. Стефан Илчев, Кирил Мирчев ; Ред. комисия Любомир Андрейчин, Иван Леков, Стойко Стойков, Цветан Тодоров. – 1958. – с. 161-320. – тир. ; [Т.] 3. св. 13 : Строеж-улетя / Глав. ред. Иван Леков, Цветан Тодоров ; Ред. комисия: Любомир Андрейчин, Стефан Илиев, Кирил Мирчев, Стайко Стойков. – 1959. – с. 321-480. – тир. ; [Т.] 3. св. 14 : Улетявам-ьшност : Доп.-съкр. думи и наименования / Глав. ред. Любомир Андрейчин, Стойко Стойков ; Ред. комисия Стефан Илчев, Ив. Леков, Кирил Мирчев, Цветан Тодоров. – 1959. – с. 481-695. – тир.]. // *БЕ* , (София) 3, 1953, N 3, с. 281-284.
* Критичен отзив. Отпечатъкът е образец от български речник, който Институтът за български език при БАН., има да издаде ; образецът показва тълкувани думи от букви А, Б, В, във свитък от 64 с. г. 8^0.

1954

1081 / 865. Българско склонение. // *БЕ* (София), 4, 1954, N 1, с. 40-61.
* В дискусия : критика от проф. К. Мирчев, „По въпроса за склонението в български език" – *вст.* с. 61-64. Други мнения при обсъждането, предадени от В. Георгиева – *вст.* с. 104-105.

1082 / 866. Нова българска граматика за всякого. Дял първи : за думите ; свезка първа : „Общо за думите". – София : Изд. на Българската академия на науките, 1954. – 8^0. 120 с. + 1 лист. Ц. 12 л. [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика за всякого : Д. 1 : за думите : св. 1 : Общо за думите. – София : Изд. на БАН, 1954. – 120 с. + 1 л.]
* „Отворено писмо на др. В. Червенков" (до А. Пиронков) от 28. февр. 1958 „отвори" бял свят на тая книга, жива погребана от лоша мълва.

III. Необнародвани работи

1950

1083. Записка до Председателя на Комитета за наука, изкуство и култура, да се създаде „орган за защита и покровителство на българския книжевен език". [– 1950]

* В 1951 г. се основа от Българската академия на науките при нейния Институт за български език орган на Института, сп. *„Български език"*.

1952

1084. Таен език „любиянто". [– 1952]

* „Таен" в смисъл на „условен", подведен под строева система скрит за други в едно езиково общество. Разкрива се системата на такъв български таен език, наречен по името „Люба" на девойчето, което му е творец от детинство. Принципът „за разбиране" на тоя език от външно любопитство е бил свое време признат „гениален" от професора Л. Милетич. Не намерих подобен принцип в никой от тайните езици у славянските народи, нито у други.

1085. Езикова култура. [– 1952]

* Различавам : култура в език ; култура на език ; култура със език. Тая подирната е „изкуство с език" – езиково изкуство. А това изкуство се определя от четири страни : чистота на езика ; правилност на езика; строй на реч по тоя език ; мелодика на речта.

1954

1086 [/ 870] [*Поредният номер след косата черта тук е мислен от А. Т.-Б. да бъде поставен от него, за което свидетелства бел. под наст. запис. – Бел. на ред.*]. Граматични разногласия (разяснения и възражения). [– 1954]

* По повод на моя теория за българско склонение (*вж:* под II. *по-горе*) изпъкнаха някои важни разногласия между мене и други наши граматици. Първом разяснявам граматичните понятия и принципи : падеж ; относба ; категория ; логика и граматика : аналитизъм ; архаизъм. После възразявам на схващания на някои наши облици (форми) у имена и у глаголи.

Критика и самокритика.

Сам разкривам особености на „Нова българска граматика за всякого" [Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика за всякого : Д. 1 : за думите ; св. 1 : Общо за думите. – София : Изд. на БАН, 1954. – 120 с. + 1 л.] (*вж: погоре* N 870 *тук*) и мои принципиални отношения към езика.

Край на книгописа.

1.IX.1954

Вж: с. 465-468 на наст. изд.:
Допълнения към първоизточника: NN 1087-1107. –
Бел на ред.

I. I. III. СТРУКТУРИРАНЕ НА СПРАВОЧЕН АПАРАТ КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ

Азбучният показалец на имената от текста и биобиблиографията, посветена на творческото наследство на акад. Александър Теодоров-Балан, е представена в две отделни поредици – на **кирилица** и **латиница**.

В ***първата* част на показалеца – на *кирилица*** – са включени имената на български и чуждестранни автори, които пишат, рецензират, коментират или имат някакво отношение към творческите и обществените му прояви. Чуждестранните автори се дават както са посочени на **кирилица**, с отразяване в скоби без инверсия на оригиналния език. За българските автори – в някои случаи имената са представени в падежна форма, съгласно действащия правопис, а също като псевдоними или друга форма, различна от името – посочват се в скоби – *напр.:*

Божинов, Ал. (Ал. Б-ов)

Заимов, Ст. (псевд. Стоян Деарбекирски).

След имената на авторите следват уточнения за тяхната **личностна характеристика** – *напр.:*

Иван Рилски, *Св.*

Кирил Пейчинович, *йеромонах, игумен.*

След имената на авторите се изтъкват и качествата на приносите им за разкриване на творчеството на акад. Александър Теодоров-Балан – *напр.: състав., отз. за, прев., ред., рец. за, художж. и за него,* последвани от поредните номера на записите в биобиблиографията.

Целият масив на показалеца е представен по азбучен ред на авторските фамилии с изписване на името или инициалите в съкратен вид.

Особени случаи са **Св. Св. Кирил и Методий** и **Братя Миладинови**, които се представят с личните си имена, ако се отнася за общ принос, или под отделното им име, ако се касае за лично участие.

Където е било необходимо са правени и препратки от едно име или инициали към по-известното и общоприето име – *напр.:*
(**Кириллу**, Св.) вж Константин – Кирил Философ.

Във ***втората* част на показалеца – на *латиница*** – имената на **чуждестранните автори** се посочват във формата на оригиналното им изписване.

Тук при имената на **български автори** – след приведените форми на отразяването им на *латиница* – в скоби се привежда и името на *кирилица*.

В корпуса на показалеца е отразен и интродуктивния фрагмент на биобиблиографията на акад. Александър Теодоров-Балан, направен от него: **Предговор** П/Б.

Per aspera ad astra!

д'Абул, Ара – *вж:* Пеев-Плачков, Ив.
Адам, Георг (Georg Adam) 523 / 405
Адженов, И. П. *отз. за* 471 / 366
Александър I (Александра I, *краља Србије*), *сръб. крал за него* 484 / 379
Ангелов, Б. *състав.* 584 / 455
Ангелов, Д. В. *прев.* 408 / 319
Ангелова, Анна Йорданова 412 / 323
Андрейчин, Ив. Ст. *отз. за* [493 /] 384г
Андрейчин, Л. 293 / 241, 332 / 268, 345 / 281, 351 / 287, 368 / 298, 369 / 299, 377 ; *ред.* 1080 / 864
Аргиров, Стоян 18 / 14, 169-172 / 129 [: 129а-129г], 173-174 / 130, 181 / 137, 182 / 138, 206 / 162, 219 / 172 ; *ред.* 356 / 291, 358 / 292, 361 / 295, 362-366 / [: 296а-296д], [417 /] 327а, 582 / 453
Арнаудов, М. [364 /] 296в, 618 / 488, 620 / 490, 637
Атанасов, В. *ред.* 434 / 335
Атебе, П. Д. 758 / 607

Б. К. С. – *вж.:* А. Т.-Б.
Бабев, Д. 1029 / 836
Бадев, Й. 273 / 221, 287 / 235, 612 / 482, 613 / 483
Бакалов, Георги 668 / 522
Бакалов, И. Д. *рец. за* 31 / 25
Балабанов, Александър 98 / 80, 104 / 85, [106 /] 87а, [107 /] 87б, [131 /] 101г, [132 /] 101д, [133 /] 101е, 197 / 153, 198 / 154, 199 / 155, 200 / 156, 256 / 206, 367 / 297, 891 / 715, 894 / 718
Балабанов, Марко Д. *състав.* 404 / 315
Баласчев, Георги *рец.* 485 / 380, [490 /] 384а
Балджиев, В. д-р *рец. за* 473 / 368
Безеншек, А. 692 / 545
Беловеждов, Никола *ред.* 413 / 324, [708 /] 559б
Берон, Петър *за него* 441 / 340, 595 / 466, 600 / 471
Бобевски, Любомир *рец. за* 529 / 411
Бобчев, Н. [537 /] 415г, [538 /] 415д, 597 / 468
Бобчев, С. С. *ред.* 440 / 339, 448 / 345 ; *послесл.* 597 / 468, 658 / 512
Богоров, Иван Андреев 1-3 / 1, 395 / 309, 405 / 316
Божинов, Ал. (Ал. Б-ов) 258 / 208, 259 / 209
Больйо, А. Лероа 714 / 565
Больйо, Леон [363 /] 296б, 367 / 297
Бонев, Г. х. 477 / 372
Бончев, Нешо *за него* 605 / 476
Борис I Михаил Покръстител, *цар* 728 / 577
Боров, Тодор *за него* 367 / 297
Ботев, Христо (Ботева) *за него* 382, 455 / 352, 619 / 489, 1013 / 820, 1078 / 862
Бояджиев, Симеон *състав.* 1080 / 864
Бурмов, Александър П/Б
Буюклиева, Н. 263 / 212
Бъзайтов, П. М. 743 / 742 / 592
Бъчваров, Т. *ред.* 691 / 544, 695-696 / 548

Вазов, Иван (Вазова) *за него* 32-33 / 26, 404 / 315, 409 / 320, 455 / 352, 460 / 357, 473 / 368, 506 / 395, 508 / 396, 510-515 / 398, 510-515 / 398 [: 398а-398е] - [515 /] 398е, 518 / 400, 531 / 413, 531 / 413-[533 /] 414б, 532-533 / 414 [414а-414б], [532 /] 414а, [533 /] 414б, 576 / 447, 582 / 453, 589 / 460, 620 / 490, 640, 641, 714 / 565, 802 / 646, 982 / 791
Вакарелски, Х. (Х. Вак-и) 141 / 108, 367 / 297
Васил Бркич, *сръбски патриарх* 665 / 519
Василев, Ст. п. 98 / 80, 183 / 139, 273 / 221, 296 / 244, 298 / 246, 322 / 258, 608 / 478, 996 / 803
Василиев, Т. 31 / 25
Величков, К. *рец. за* 429 / 330, 496 / 387 ; *за него* 731 / 580
Величкова, Цветана 412 / 323
Велков, Д. Т. *прев.* 472 / 367
Велков, Ив. В. *ред.* 661 / 515
Веркович, С. И. *за него* 430 / 331
Веселинов, Димитър 412 / 323
Влайков, Марин Т. [118 /] 966
Востоков, Александр Христофорович 21 / 16
Връхлицки, Ярослав (Jaroslav Vrchlický) [487 /] 382а, [488 /] 382б
Върлинков, Георги 412 / 323

Г. Н. (= Натев) [708 /] 559б
Гайтлер, Леополд [Leopold (Lavoslav) Václav Geitler] *за него* 390 / 306
Ганковица, *баба* 258 / 208
Ганчев, Д. 806-807 / 650
Генов, М. *състав.* 584 / 455
Георгиев, Илия х. *за него* 761 / 610
Георгиев, Тома [707 /] 559а
Георгиева, В. 1081 / 865
Георгов, Ив. А. 22 / 17, 138 / 105, 142 / 109, 772 / 618
Геров, Найден *състав.* 26-27 / 21, 507 / [395-1] ; *за него* 1070 / 544а
Герчев, Хр. 897 / 721
Гешов, Ив. Ев. *отз. за* 787 / 633, 872 / 698
Грашев, Милан, *адвокат* 909 / 732
Григоров, М. [116 /] 95б
Грот, Наталия Петровна [Наталия Петровна Грот (Семёнова)] 408 / 319
Груев, Яким 1027 / 834
Гъбев, П. 163 / 123
Гъбъов, Петьо Кол. (П. Гъбев) 35 / 28, 163 / 123, 360 / 294
Гюзелев, Ив. Н. *ред.* 22 / 17, 43 / 36

Данаилов, Сл. 273 / 221
Данов, Хр. Г. *за него* 360 / 294, 735 / 584, 1046 / 852
Данчев, П. (*псевд.* Slivius) *прев.* 386 / 302
Данчов, Н. Г. 151 / 113, 153 / 115, 177 / 133
Даскалов, П. Н. 154 / 116, 428 / 329
Деарбекирски, Стоян = Ст. Заимов 593 / 464 ; *отз. за* 590 / 461, 593 / 464
Делиравев, П. 1012 / 819, 1014 / 821
Дечев, Васил 996 / 803
Димитров, Г. *отз. за* 464 / 361, 480 / 375
Димков, Никола 989-990 / 797
Дончев, Николай *за него* 614 / 484
Дочков, С. 742 / 591
Дринов, М. С. *за него* 42 / 35, 688 / 541, 727 / 576
Друмев, В. 573 / 444
Думев, В. 160 / 120, 167 / 127 ; *за него* 573 / 444
Дюлгеров, Д. 937 / 746, 938 / 747

Елин Пелин, *псевдл* (= Димитър Иванов Стоянов) *рец. за* 211 / 164, [537 /] 415г, [538 /] 415д, [1904]. [537 /] 415г, [538 /] 415д

Желяскова, Анастасия [д-р Желяскова, Анастасия] *състав.* 23 / 18

Заимов, Ст. – *вж:* Стоян Деарбекирски
Зарянко, Н. С. *сост.* [397 /] 311а
Златарски, В. *за него* 175 / 131

Иван Гешаков, *о.* 954 / 763
Иван Рилски, *Св. за него* 561 / 434
Иванов, Ем. 812 / 655

Иванов, Йордан. *отз. за* 561 / 434
Иванов, Ю. 411 / 322
Иванчев, Т. 32-33 / 26
Илчев, Стефан Петров 338 / 274, [366 /] 296д
Иречек, Константин *за него* 175 / 131, 653 / 507, 713 / 564
Искров, Кирил *отз. за* 598 / 469
Истибов, Д. 63 / 53

Й. Й. 909 / 732
Йелинек, Едвард [Edward Jelinek] 635
Йоаким Кърчовски, *йеромонах за него* 407 / 318
Йоаким Осоговски, *отец* 509 / 397
Йовков, Й. *за него* 263 / 212
Йокай, Мавро [Mavro Jokaj] 431 / 332
Йосип Юрай Щросмайер, *Дяковски епископ* [Josip Juraj Strossmayer, *bishop*] *за него* 386 / 302, 391 / 307
Йоцов, Б. 318 / 256, 603 / 474 ; *отз. за* 605 / 476

Казанджиев, Любен 380
Калканджиев, Петър Стоянов 296 / 244
Каменова, Ана (Ан. Кам.) 175 / 131, 361 / 295
Каравелов, Любен [Ljuben Karavelov] *за него* 332 / 268, 524 / 406, 525 / 407, 627 / 495
Карагюлев, К. *състав.* 30 / 24
Караджа, Стефан *за него* 661 / 515
Караманджуков, Хр. 996 / 803
Карапетков, Хр. *ред.* 410 / 321
Карапетров, Петър *отз. за* 412 / 323, 419-427 / 328, [491 /] 384б
Керемедчиев, Г. 288 / 236
Киплинг, Ръдиард 615 / 485
Кирил и **Методий**, *Св. Св., равноапостоли за тях* 489 / 383, 546 / 420, 577 / 448, 609 / 479, 633 / 501, 634 / 502, 728 / 577, 814 / 657, 821 / 664, 919 / 737, 971 / 780, 1007 / 814
(**Кириллу**, Св.) *вж* Константин-Кирил Философ
Кирил Пейчинович, *йеромонах, игумен за него* 407 / 318
Кирилов, Иван. *рец. за* [534 /] 415а
Киров, С. (С. К.) *прев.* 406 / 317
Киров, Ст. 730 / 579
Кисимов, Пантелей *отз. за* [492 /] 384в
Климент Охридски, *Св. архиепископ за него* 631 / 499, 815 / 658, 825 / 668, 976 / 785, 1051 / 855, 1052 / 856
Климент Словенски, *епископ за него* [490 /] 384а
Ковачев, Янко С. 463 / 360
Кодов, Хр. 367 / 297
Колар, Ян (Йан Колар) [JanKollar] 414-415 / 325 [: 325а-325-б], 414 /] 325а, [415 /] 325б, 635
Кондаков, Н. П. 758 / 607, 766 / 615
Константин-Кирил Философ, *Св., равноапостол, монах за него* 489 / 383, 728 / 577
Константинов, Алеко 453 / 350
Константинов, Г. 273 / 221, 293 / 241, 295 / 243
Константинов, Хр. п. 996 / 803
Копралов 474 / 369
Костов, Никола 296 / 244, 298 / 246, 339 / 275, 1021 / 828, 1075 / 859
Кравков, Ив. 24 / 19
Кръстев, К. [537 /] 415г, [538 /] 415д
Кърджиев, Велико (*псевд.* Кандид) 58 / 48, 110 / 90, [121 /] 96д. III, 249 / 199

Л. … 349 / 285
Лазов, Д. 682 / 535
Леже, Луи [Louis Léger] *за него* 959 / 768
Лексис, В. 1050 / 855
Лероа Болъйо, А. 714 / 565
Лилянов, Д. Т. *отз. за* 594 / 465
Ляпчев, А. *ред.* 63 / 53

М. Т., *г-ца* 603 / 474
Магомед, *пророк* [445 /] 3426
Майер, Е. [Ernst Heinrich Meier] [444 /] 342а
Манасиев, Владимир Я. *отз. за* 591 / 462
Манолов, Ил. [365 /] 296г
Маринов, Димитрій *прев.* 509 / 397
Мария-Луиза Българска, *княгиня* 729 / 578
Матов, Д. 22 / 17, 446 / 343, 471 / 366
Методий, *Св. архиепископ, равноапостол* (МефѲодию, *Св.* МефѲодия, *Св.*) *за него* 489 / 383, 655 / 509, 728 / 577, 982 / 791
Миклошич, Франц 21 / 16
Миладинов, Димитър 386 / 302, 829 / 672
Миладинов, Константин *за него* 386 / 302, 829 / 672
Миладинови, Дмитър и Константин 829 / 672 ; *за тях* 391 / 307, 618 / 488, 890 / 714
Милев, Гео *прев.* 603 / 474
Милетич, Л. *за него* 16-17 / 13, 22 / 17, 25 / 20, 150 / 112, 352 / 288, 1084
Мирчев, Димитър [547 /] 421а ; [548 /] 421б ; 549 / 422 ; [626 /] 494в
Мирчев, К. 1081 / 865
Мисирков, К. П. 712 / 563
Митев, Н. 211 / 164
Митов, Антон *художж.* 156 / 118, 1048 / 854, 1052 / 856
Митов, Ил. А. 1051 / 855
Михайловский, В. 31 / 25
Мицкевич, А. [Adam Bernard Mickiewicz] 455 / 352
Мишев, Димитър 944 / 753 ; *рец. за* 21 / 16, 944 / 753
Младенов, Стефан *за него* 44 / 37, 98 / 80, [106 /] 87а, 152 / 114, 169-172 / 129 [: 129а-129г], 173-174 / 130, 181 / 137, 182 / 138, 183 / 139, 206 / 162, 219 / 172, 229 / 182, 230 / 183, 231 / 184, 239 / 191, 241 / 193, 273 / 221, 296 / 244, 298 / 246, 301 / 249 ; *ред.* 356 / 291, 358 / 292, 361 / 295, 362-366 / [: 296а-296д], [362 /] 296а, 367 / 297, 379, 582 / 453 ; *отз.* 631 / 499, 633 / 501, 1009 / 816
Молиер, Жан-Батист Поклен *за него* [500 /] 389а
Молчанов, А. *ред.* 11 / 8
Момзен, Теодор [Teodor Momzen] *за него* 678 / 532
Москов, М, *рец. за* 458 / 355 ; *предисл.* 462 / 359, [548 /] 421б
Мужакова, Йоханка – *вж:* Светла, Каролина
Мутафчиев, П. *ред.* 611 / 481
Мърквичка, И. *художж.* 1048 / 854
Мюлер, Йорген Петерсен [Jørgen Peteresen Müller] *отз. за* 735 / 584, 757 / 606
дьо Мюсе, Алфред [Alfred de Musset] 603 / 474

Н. Г. 258 / 208
Найден Граматик, *псевд.* (= С. Илчев) 211 / 164, [366 /] 296д
Наумов, А. 1047 / 853
Начов, Н. 361/295 ; *ред.* 477 / 372
Начович, Григор Д. 874 / 700
Нашев, Д. 741 / 590
Нейков, Балчо 661 /515 ; *за него* 676 / 530
Неофит Хилендарски (Бозвели) *за него* 526 / 408
Никифоров, Ст. 258 / 208
Николаев, К. [445 /] 342б
Николаев, Н. 569 / 440, 628 / 496
Николов, Андрей 1052 / 856
Николов-Осинин, Д. 280 / 228
Ножаров, Г. А. 760 / 609

Обрембска, А. 367 / 297
Огнянов, Ст. *прев.* 597 / 468
Омарчевски, С. 139 / 106
Орлов, *руски адмирал* 665 / 519

Per aspera ad astra!

Орфелин, Захарија 494 /385
Острогорский, Виктор *отз. за* 472 / 367

Паисий Хилендарски / Паисий Самоковски, *Св. о. йеромонах* 462 / 359, 476 / 371, 495 / 386, 504 / 393, 627 / 495, 728 / 577, 1010 / 817, 1040 / 846
Пантелеев, С. 217 / 170
Папуджиев, Димитър Мишев – *вж:* Мишев, Димитър
Парчевич, Петър *за него* 943 / 752
Пастрнек, Ф. [František Pastrnek] *отз. за* 585 / 456
Пастухов, Ив. 809 / 652, 810 / 653
Пата, Йосиф [Josef Páta] *отз. за* 597 / 468
Пеев-Плачков, Ив. (Ара д' Абул) *за него* 14 / 11, 15 / 12, [171 /] 129в, 293 / 241, 300 / 248, 368 / 298
Пенев, Боян *за него* 47-48 / 40, 602 / 473
Петлешков, Н. Хр. 59 / 49
Петров, А. 126 / 99
Пинтев, Стоян Христов 412 / 323
Пиронков, Александър Димитров [122 /] 96е, [133 /] 101е, 218 / 171, 222 / 175, 296 / 244, 1082 / 866
Подвързачов, Д. 558 / 431
Попвасилев, Ст. (Ст. п. Василев) *за него* 183 / 139, 214 / 167, 273 / 221, 296 / 244, 298 / 246, 322 / 258, 322 / 258, 367 / 297 ; *ред.* 605 / 476
Попов, Димитър 331 / 267, 369 / 299
Попов, Ив. Н. 88 / 70
Попов, Л. *прев.* 475 / 370
Попов, Николай Николаев (1949) 98 / 80
Попов, Стоян М. *рец. за* [516 /] 399а, [517 /] 399б
Попов, Стр. *ред*. 410 / 321
Попов, Цонко Василев – *вж:* Violino Primo, *psevd.*
Попович, В. Н. 404 / 315
Попски, Димитер 457 / 354
Пошик, Б. 623 / 493
Провадалиев, Д. 809 / 652
Проктер, Брайън Валтер 428 / 329
Просечен, В с. 761 / 610
Протич, А. 40 / 33
Прохазка, Ф. 419-427 / 328
Пундев, В. 446 / 343
Пушкин, А. С. 455 / 352
Пърличев, Гр. 429 / 330

Радев, П. Ив. *ред*. 410 / 321
Радославов, Ив. 809 / 652
Радославов, Цветан 202 / 158
Ракитин, Ник. Вас. *отз. за* 588 / 459
Раковски, Георги Стойков *за него* 471 / 366, 610 / 480, 627 / 495, 643 / 504, 725 / 574
Роберто Менини [Roberto Menini] *архиепископ Пловдивски за него* 720 / 569, 721 / 570, 722 / 571, 723 / 572
Ромак, Г. 643 / 504
Романски, Ст. 188 /144, 190 / 146, 317 / 255 ; *ред.* 226 / 179, 1080 / 864 ; *за него* 972 / 781
Руварац, Илариона 665 / 519
Рудолф, Алфред 692 / 545
Русчева, Ст. 1000 / 807

С. (= Иван Саранов) 389 / 305
С. Г., *епископ* 941 / 750
С. К. (= С. Киров) 406 / 317
Самарджиев, Г. К. 429 / 330
Сахер-Мазох, Л. [L. Sacher-Masoch] 389 / 305
Светла, Каролина [Karolina Světlá] (*псевд.на* Йоханка Мужакова) [Johana Mužáková] 383 / 300
Сенкевич, Хенрик [Henryk Sienkiewicz] *за него* 596 / 467
Славейков, Пенчо П. 428 / 329 ; *за него* 553 / 426
Славейков, П. Р. 404 / 315 ; *за него* 454 / 351, 601 / 472
Славов, Райчо *отз. за* 592 / 463
Сладкович, Андрей 406 / 317
Смарагдова, В. 31 / 25
Сметана, Б. 383 / 300
Смирненски, Хр. (Ведбал, *псевд.*) 558 / 431
Солярский, П. 31 / 25
Софроний Врачански, *Св. епископ за него* 407 / 318, 457 / 354, 545 / 419, 584 / 455, 629 / 497, 728 / 577
Спирков, Дим. А. 660 / 514
Спространов, Е. *рец. за* 429 / 330, 521 / 403
Стаматов, Г. П. *рец. за* [536 /] 415в
Станев, Никола *отз. за* 579 / 450
Станков, Ангел Д. *отз. за* 677 / 531
Стойков, С. 1074 / 858
Стоктон, Ф. [Frank Richard Stockton] 442-443 / 341[: 341а-342-б], [442 /] 341а
Стоановић, Љ. *стъкм.* 484 / 379
Стоянов, В. В. *ред.* 402 / 313
Стоянов, В. Д. *ред.* 412 / 323, 416 / 326, 450 / 347, 475 / 370
Стоянов, Людмил 82 / 64, 566 / 437
Стоянов, П. Х. 1051 / 855
Стоянов, Рачо *за него* 615 / 485
Страшимиров, Антон 566 / 437, 599 / 470, 996 / 803
Страшимиров, Д. Т. *рец. за* 468 / 364 ; *за него* 566 / 437 ; *отз. за* 599 / 470, 996 / 803
Стрезов, Г. 827 / 670

А. **Т**.-Б. 200 / 156, [364 /] 296в, 603 / 474, 742 / 591
Такев, Михаил *за него* 877 / 703
Тачев, Х. К. *худож.* 1052 / 856
Теодоров, Алекс. – *вж:* Теодоров-Балан, А.
Теодоров-Балан, А. *за него* 22 / 17, 169-172 / 129 [: 129а-129г], 173-174 / 130, 181 / 137, 182 / 138, 197 / 153, 206 / 162, 211 / 164, 219 / 172, 258 / 208, 293 / 241, 296 / 244, 300 / 248, 352 / 288 ; *ред.* 356 / 291, 358 / 292, 360 / 294, 361 / 295, 362-366 / [: 296а-296д], [362 /] 296а, 367 / 297, 368 / 298, 369 / 299, 374, 384-385 / 301, 386 / 302, 392-394 / 308 [: 308а-308в], [392 /] 308а, 399-401 / 312 [: 312а-312в], [399 /] 312а, 403 / 314, 407 / 318, 412 / 323, [417 /] 327а, 417-418 / 327 [: 327а-327б], 419-427 / 328, 441 / 340, 446 / 343, [537 /] 415г, [538 /] 415д, 542-544 / 418, [547 /] 421а, 550 / 423, 551 / 424, 569 / 440, 576 / 447, 577 / 448, 582 / 453, 585 / 456, 603 / 474, 621 / 491, [624 /] 494а, [625 /] 494б, 628 / 496, 629 / 497, 630 / 498, 631 / 499, 633 / 501, 634 / 502, 672 / 526, 699 / 551, 714 / 565, 732 / 581, 733 / 582, 742 / 591, 797 / 642, 894 / 718, 937 / 746, 989-990 / 797, 1007 / 814, 1044 / 850, 1047 / 853, 1051 / 855, 1052 / 856, 1053-1055 / 857 [: 857а-857в], 1072 / 585а, 1082 / 866, 1086 [/ 870] ; *прев.* 623 / 493
Теодорович, Марко 494 / 385
Теодосий Синаитски, *архимандрит за него* 407 / 318
Титоров, Йов Иванов 760 / 609
Тодоров, П. Ю. *рец. за* 528 / 410 ; *за него* 638
Трифонов, Ю. 367 / 297

Узунов, Васил *рец. за* 529 / 411
Уилсон, Удроу [ThomasWoodrowWilson] *за него* 837 / 678, 989-990 / 797

Франгов, С. П. 673 / 527
Франция 963 / 772
Фредро, Александър [Alexander Fredro] 498-500 / 389 [: 389а-389-б], [498-499 /] 389а, [500 /] 389а
Фрич, Йозеф Вацлав *за него* 573 / 444

Х. К. – *вж:* Вазов, Иван
Х. М., *г-ца* (М. Т., *г-ца*) 603 / 474
Хаджибонев, Г. (Г. х. Бонев) *ред.* 477 / 372
Хаджов, Ив. 282 / 230
Халек, В. [Vítězslav Hálek] [469 /] 365a
Хан, Й. фон [J. von Hahn/Johann Georg von Hahn] 1053-1055 / 857 [: 857a-857в], [1053 /][857a, [1054 /][857б, [1055 /][857в
Хенрих Дулсе [Henri Doulcet], *епископ Никополски за него* 720 / 569, 721 / 570, 722 / 571, 723 / 572
Христов, Добри *за него* 202 / 158, 829 / 672
Христов, Кирил *рец. за* 497 / 388, 527 / 409, [535 /] 415б, 565 / 436

Цанков, А. 993 / 800
Цанков, Хр. (Дерижан) *ред.* 141 / 108
Цвич, Йован [Jovan Cvijić] 771 / 617
Цвятков, Д. 293/241, 993 / 800
Церковски, Цанко *отз. за* 459 / 356
Цоков, Ив. 322 / 258
Цонев, Б. *за него* 16-17 / 13, 22 / 17, [120 /] 96г. II, [134 /] 101ж, 138 / 105, 169-172 / 129 [: 129a-129г], 173-174 / 130, 181 / 137, 206 / 162, 219 / 172, 356 / 291 ; *ред.* 356 / 291, 357 / 293, 358 / 292, 361 / 295, 362-366 / [: 296a-296д], 582 / 453

Червенков, В. 1082 / 866
Чернишевски, Н. Г. 742 / 591
Чехов, А. П. *за него* 622 / 492
Чилингиров, С. *за него* 587 / 458
Чинтулов, Добри *за него* 581 / 452
Чолаков, Р. [123 /] 96ж. V
Чолаков, С. 341 / 277, 342 / 278

Шапкарев, К. А. *за него* 13 / 10
Шарков, Владимир Викторович 656 / 510
Шатц, Борис 460 / 357
Шатца – *вж:* Шатц, Борис
Шевалье, Н. М. (*псевд. на* Н.Г.-Д.) 772 / 618
Шилер, Фридрих [Friedrich Schiller] *за него* 388 / 304, 475 / 370
Шишков, Ск. 996 / 803
Шишманов, Ив. Д. *за него* 22 / 17, 175 / 131, 605 / 476, 780 / 626

Ягич, В. [Vatroslav Jagić] 678 / 532
Якобсен, Емил [Emil Jakobsen] 438-439 / 338 [: 338a-338б], [438 /] 338a, [439 /] 338б

Adam, Georg 523 / 405
Aprilov, V. [В. Априлов] *de eodem* 685 / 538

Beaulieux, Léon 206 / 162
Bechirowsky, G. *rev. for* 827 / 670
Bischoff, Diedrich 902 / 726

Cankov, D. [Д. Цанков] 684 / 537
Černy, Adolf 486 / 381

Diakovitch, B. *rev. for* 555 / 428
Drinov, Marin [Марин Дринов] *de eodem* 689 / 542
Dymcoff, Nicolas 989-990 / 797

Fredro, Alexander [498-499 /] 389a
Frič, J. (Josef Václav Frič) *rev. for* 387 / 303

Geitler, L[eopold (Lavoslav)] Václav 390 / 306

Hahn, D'apres J. von [1053 /] [857a], 1053-1055 / 857 [: 857a-857в], [1054 /] [857б, [1055 /] [857в]
Hálek, Vítězslav [469 /] 365a
Heinichen, Otto *rev. for* 934 / 743
Henri Doulcet, *bishop* 720 / 569, 722 / 571
Hinneberg, Paul *rev. for* 1050 / 855

Jagić, Vatroslav 678 / 532
Jakobsen, Emil 438-439 / 338 [: 338a-338б], [438 /] 338a
Jelínek, Edvard *de eodem* 384-385 / 301, 486 / 381, 1057
Jespersen, Otto 29 / 23
Jokaj, Mavro 431 / 332
Josip Juraj Strossmayer, *bishop de eodem* 386 / 302, 391 / 307
Jung, Carl 961 / 770

Karaveloff, Lubin [Любен Каравелов] *de eodem* 478 / 373, 525 / 407
Keller, Ludwig [923 /] 738г

Lexis, Wilhelm von *rev. for* 1050 / 855

Mach, Richard von 759 / 608
Meier, Ernst Heinrich [444 /] 342a
Menini, Roberto 720 / 569
Mickiewicz, Adam Bernard 455 / 352
Molière, Jean-Baptiste Poquelin *de eodem* [500 /] 389a
Momzen, Teodor 678 / 532
Müller, Jørgen Peteresen 757 / 606
Musset, Alfred de 603 / 474
Mužáková, Johana – *see:* Karolina Světlá

Oymaxal, F. 370

Pastrnek, František 585 / 456
Páta, Josef 597 / 468
Prochazka, F. 419-427 / 328
Procter, Bryan Walter 428 / 329

Rudolf, Alfred 530 / 412

Per aspera ad astra!

Sacher-Masoch, L. 389 / 305
Šaka, Vladislava *rev. for* 530 / 412
Schatz, Boris 460 / 357
Schiller, Friedrich 388 / 304, 475 / 370
Sienkiewicz, Henryk 596 / 467
Sis, Vladimir *rev. for* 557 / 430
Smetana, Bedřich 383 / 300
Staneff, Nikola 579 / 450
Stockton, Frank Richard 442-443 / 341 [: 341а-342-б], [442 /] 341а
Stojanov, V. D. 684 / 537
Světlá, Karolina 383 / 300

Teodoroff-Balan (Theodorov-Balan), A. 386 / 302, [1053 /] [857а], [1053 /] [857а], [1054 /] [857б, [1055 /] [857в]

Violino Primo, *psevd.* (= Цонко Василев Попов) 610 / 480
Vrchlický, Jaroslav [487 /] 382а

Wagner, Jan 7 / 4
Wilson, Thomas Woodrow 837 / 678, 989-990 / 797

ПОКАЗАЛЕЦ НА *ПЕРИОДИЧНИТЕ ИЗДАНИЯ*

*„**А**кадемическа свобода"* (София) 715 / 566а ; 716 / 556б ; 718 / 567

*„**Б**алкан"* (София) 11 / 8 ; 654 / 508
„Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека" (София) 482 / 377
„Брезда" (София) 50 / 42 ; 794 / 639
„Българан" (София) 94 / 76 ; 558 / 431
„Българска мисъл" (София) 231 / 184 ; 364 / 296в ; 271 / 219б ; 274 / 222 ; 364 / 296в ; 601 / 472 ; 604 / 475 ; 608 / 478
„Българска реч" (София) 98 / 80 ; 105 / 86 ; 106-107 / 87-87а-87б ; 108 / 88 ; 109 / 89 ; 111 / 91 ; 112 / 92 ; 113 / 93 ; 114 / 94 ; 115-116 / 95-95а-95б ; 117-123 / 96 ; 124 / 97 ; 125 / 98 ; 126 / 99 ; 127 / 100-101а-101ж ; 128-134 ; 135 / 102 ; 136 / 103 ; 137 / 104 ; 183 / 139 ; 357 / 293 ; 532 / 414а ; 549 / 422 ; 608 / 478 ; 891 / 715 ; 893 / 717 ; 894 / 718 ; 895 / 719
„Българска сбирка" (Пловдив) 440 / 339 ; 448 / 345 ; 465 / 362 ; 468 / 364 ; 492 / 384в
„Българска сбирка" (София) 47-48 / 40 ; 51 / 43а ; 54 / 44 ; 555 / 428 ; 557 / 430 ; 725 / 574 ; 753 / 602 ; 764 / 613 ; 801 / 645-а
„Български език (язык)" (Пловдив) 1075 / 859 ; 1077 / 861 ; 1078 / 862 ; 1079 / 863 ; 1080 / 864 ; 1081 / 865 ; 1083
„Български преглед" (София) 22 / 17 ; 23 / 18 ; 24 / 19 ; 25 / 20 ; 26-27 / 21 ; 28 / 22 ; 29 / 23 ; 30 / 24 ; 31 / 25 ; 32-33 / 26 ; 34 / 27; 226 / 179 ; 406 / 317 ; 407 / 318 ; 409 / 320 ; 410 / 321 ; 412 / 323 ; 413 / 324 ; 414 / 325а ; 415 / 325б ; 416 / 326 ; 418 / 327б ; 419-427 / 328 ; 428 / 329 ; 429 / 330 ; 430 / 331 ; 431 / 332 ; 432 / 333 ; 433 / 334 ; 434 / 335 ; 435 / 336 ; 436 / 337а ; 438 / 338а ; 440 / 339 ; 441 / 340 ; 442 / 341а ; 444 / 342а ; 446 / 343 ; 447 / 344; 448 / 345 ; 449 / 346 ; 450 / 347 ; 451 / 348 ; 452 / 349; 453 / 350 ; 454 / 351 ; 455 / 352 ; 456 / 353 ; 457 / 354 ; 458 / 355 ; 459 / 356 ; 460 / 357; 461 / 358 ; 462 / 359 ; 463 / 360 ; 464 / 361 ; 465 / 362 ; 466-467 / 363 ; 468 / 364 ; 469 / 365а ; 471 / 366 ; 472 / 367 ; 473 / 368 ; 474 / 369 ; 475 / 370 ; 476 / 371 ; 477 / 372 ; 478 / 373 ; 479 / 374 ; 480 / 375 ; 481 / 376 ; 482 / 377 ; 483 / 378 ; 485 / 380 ; 487 / 382а ; 498-499 / 389а ; 501 / 390 ; 605 / 476 ; 662 / 516 ; 663 / 517 ; 664 / 518 ; 665 / 519 ; 666 / 520 ; 667 / 521 ; 668 / 522 ; 669 / 523 ; 670 / 524 ; 670 / 524 ; 671 / 525 ; 673 / 527 ; 675 / 529 ; 676 / 530 ; 677 / 531 ; 678 / 532 ; 679-680 / 533 ; 681 / 534
„Български турист" (София) 697 / 549 ; 698 / 550 ; 699 / 551 ; 700 / 552 ; 701 / 553 ; 702 / 554 ; 703 / 555 ; 704 / 556 ; 705 / 557 ; 706 / 558 ; 709 / 560 ; 719 / 568 ; 994 / 801 ; 1045 / 851 ; 1071 / 560а
„Бързопис" (София) 869 / 695

*„**В**екове"* (София) 661 / 515
„Вести" (Цариград) 733 / 582 ; 734 / 583 ; 736 / 585 ; 737 / 586 ; 739 / 588 ; 740 / 589
„Вечерна поща" (София) 545 / 419 ; 714 / 565 ; 715 / 566а ; 716 / 556б ; 720 / 569 ; 721 / 570 ; 722 / 571 ; 723 / 572
„Военни известия" (София) 800 / 645 ; 815 / 658 ; 819 / 662 ; 838 / 679 ; 839 / 680 ; 841 / 682 ; 843 / 684 ; 844 / 685
„Вяра и дело" (София) 1032 / 838

*„**Г**еологическа прегледна карта на Средна-Гора между реките Стрема и Тополница"* (Средец, Бургаско) 412 / 323 притурка
„Годишник на „Българска Матица" 1046 / 852 ; 1047 / 853 ; 1048 / 854
„Годишник на Българския библиографски институт" (София) 621 / 491 ;
„Годишник на Софийския университет. Ист.-фил. фак." (София) 541 / 417 ; 554 / 427 ; 585 / 456 ; 587 / 458 ; 724 / 573 ; 1074 / 858
„Гражданин" (София) 546 / 420 ; 730 / 579
„Гостината на населението в княжество България" (Средец, Бургаско) 412 / 323 притурка

*„**Д**емократически сговор"* (София) 150 / 112
„Демократически преглед" 140 / 107 ; 556 / 429

„Ден” (София) 539 / 416а ; 542-544 / 418 ; 551 / 424 ; 576 / 447 ; 713 / 564 ; 718 / 567 ; 728 / 577 ; 729 / 578 ; 731 / 580 ; 744 / 593 ; 745 / 594 ; 746 / 595 ; 747 / 596 ; 748 / 597 ; 749 / 598 ; 750 / 599 ; 751 / 600 ; 752 / 601
„День” (София) 43 / 36 ; 542-544 / 418 ; 727 / 576
„Дневник” (София) 797 / 642 ; 816 / 659 ; 817 / 660
„Днес” (София) 273 / 221 ; 293 / 241 ; 295 / 243
„Древняя и новая България” (Русе) 419-427 / 328
„Духовна култура” (София) 579 / 450 ; 583 / 454 ; 631 / 499 ; 896 / 720
„Духовна пробуда” (Пловдив) 1073 / 588а
„Духовно-обществен преглед” (София) 830 / 673

*„**Е**зик и литература”* (София) 348 / 284; 351 / 287 ; 1075 / 859
„Епоха” (София) 151 / 113 ; 153 / 115 ; 155 / 117
„Задружен труд” (София) 22 / 17 ; 43 / 36 ; 529 / 411
„Заря” (София) 989-990 / 797
„Звездица” (София) 413 / 324
„Земледелско съзнание” (София) 161 / 121 ; 162 / 122 ; 164 / 124 ; 166 / 126
„Зидарски преглед” (София) 935 / 744 ; 960 / 769 ; 961 / 770 ; 962 / 771 ; 963 / 772 ; 968 / 777 ; 969 / 778
„Златорог” (София) 602 / 473
„Знание” (София) 434 / 335
„Зора” (София) 104 / 85 ; 119 / 96в. I ; 138 / 105 ; 142 / 109 ; 162 / 122 ; 169 / 129а ; 188 / 144 ; 202 / 158 ; 258 / 208; 273 / 221 ; 282 / 230 ; 287 / 235 ; 288 / 236 ; 293 / 241 ; 340 / 276 ; 612 / 482 ; 964 / 773 ; 970 / 779 ; 981 / 790 ; 984 / 793 ; 993 / 800 ; 1003 / 810; 1004 / 811 ; 1007 / 814 ; 1038 / 844 ; 1039 / 845 ; 1042 / 848

*„**И**звестия Бъларското археологическо дружество”* (София) 561 / 434
„Известия на Института за български език” (София) 1074 / 858 ; 1076 / 860
„Известия на Дружеството на филолозите слависти в България” (София) 293 / 241 ; 332 / 268 ; 368 / 298
„Изгрев” (София) 188 / 144 ; 211 / 164 ; 347 / 283 ; 349 / 285 ; 350 / 286 ; 351 / 287 ; 622 / 492 ; 1068
„Изток” (София) 176 / 132 ; 178 / 134
„Илюстрация светлина” (София) 829 / 672
„Истина” (София) 974 / 783

*„**К**амбана”* (София) 56 / 469 ; 83 / 65 ; 84 / 66 ; 85 / 67 ; 86 / 68 ; 87 / 69 ; 88 / 70 ; 89 / 71 ; 90 / 72 ; 91 / 73 ; 92 / 74 ; 558 / 431 ; 732 / 581 ; 780 / 626 ; 822 / 665 ; 823 / 666 ; 836 / 677 ; 837 / 678 ; 840 / 681 ; 842 / 683 ; 845 / 686 ; 846-861 / 687 ; 862 / 688 ; 863 / 689 ; 864 / 690 ; 865 / 691 ; 866 / 692 ; 867 / 693
„Китка” (Пловдив) 410 / 321
„Книгописец” (София) 519 / 401 ; 520 / 402 ; 523 / 405 ; 569 / 440 ; 570 / 441 ; 571 / 442 ; 628 / 496 ; 632 / 500
„Книжарски известия” (София) 463 / 360
„Книжнина” (София) 569 / 440
„Книжовник” (Плевен) 569 / 440
„Красногор” (София) 1002 / 809

*„**Л**етопис на БКД”* (София) 507 / 395-1 ; 542-544 / 418 ; 693 / 546 ; 1070 / 544а
„Летопис на БАН” (София) 553 / 426
„Летоструй” (Цариград) 733 / 582 ; 735 / 584 ; 736 / 585 ; 738 / 587 ; 739 / 588 ; 742 / 591 ; 757 / 606 ; 758 / 607 ; 759 / 608 ; 760 / 609 ; 761 / 610 ; 766 / 615 ; 1046 / 852 ; 1047 / 853 ; 1048 / 854 ; 1050 / 855 ; 1072 / 585а ; 1073 / 588а
„Листопад” (София) 603 / 474
„Литературен глас” (София) 366 / 296д ; 1009 / 816 ; 1031 / 837а ; 1040 / 846
„Литературен фронт” (София) 1076 / 860

*„**М**акедония”* (София) 890 / 714 ; 903 / 727 ; 906 / 730а
„Марица” (Пловдив) 386 / 302 ; 387 / 303 ; 635 ; 643 / 504 ; 653 / 507
„Мир” (София) 55 / 45 ; 57 / 47 ; 58 / 48 ; 59 / 49 ; 60 / 50 ; 62 / 52 ; 64 / 54 ; 66 / 56 ; 67 / 57 ; 68 / 58 ; 69 / 59 ; 70 / 60 ; 71 / 61 ; 72 / 62 ; 155 / 117; 181 / 137 ; 196 / 152 ; 197 / 153 ; 198 / 154 ; 200 / 156 ; 206 / 162 ; 211 / 164 ; 219 / 172 ; 221 / 174 ; 228 / 181 ; 237 / 189 ; 241 / 193 ; 248 / 198 ; 249 / 199 ; 251 / 201 ; 252 / 202 ; 253 / 203 ; 254 / 204 ; 255 / 205 ; 256 / 206 ; 258 / 208 ; 259 / 209 ; 260-261 / 210 ; 263 / 212 ; 266 / 215 ; 267 / 216 ; 268 / 217 ; 270-271 ; 219а-219б ; 272 / 220 ; 273 / 221; 301 / 249 ; 302 / 250 ; 303 / 251 ; 304 / 252 ; 305 / 253 ; 317 / 255 ; 334 / 270 ; 336 / 272 ; 337 / 273 ; 367 / 297 ; 559 / 432 ; 577 / 448 610 / 480 ; 616 / 486 ; 617 / 487 ; 618 / 488 ; 620 / 490 ; 633 / 501 ; 770 / 616 ; 771 / 617 ; 772 / 618 ; 781 / 627 ; 784 / 630 ; 787 / 633 ; 790 / 635 ; 792 / 637 ; 793 / 638 ; 797 / 642 ; 802 / 646 ; 803 / 647 ; 805 / 649 ; 806-807 / 650 ; 808 / 651 ; 809 / 652 ; 810 / 653 ; 813 / 656 ; 818 / 661 ; 821 / 664 ; 872 / 698 ; 987 / 795 ; 972 / 781 ; 973 / 782 ; 975 / 784 ; 976 / 785 ; 982 / 791 ; 983 / 792 ; 985-986 / 794 ; 987 / 795 ; 988 / 796 ; 991 / 798 ; 992 / 799 ; 998 / 805 ; 999 / 806 ; 1001 / 808 ; 1005 / 812 ; 1006 / 813 ; 1010 / 817 ; 1011 / 818 ; 1012 / 819 ; 1014 / 821 ; 1015 / 822 ; 1016 / 823 ; 1017 / 824 ; 1018 / 825 ; 1019 / 826 ; 1020 / 827 ; 1021 / 828 ; 1029 / 836 ; 1034 / 840 ; 1035 / 841 ; 1036 / 842 ; 1037 / 843
„Мироглед” (София) 138 / 105 ; 902 / 726

„Мисъл" (*„Мисъль"*) (София) 433 / 334 ; 436-437 / 337 ; 337а-337б ; 436 / 337а ; 437 / 337б ; 447 / 344 ; 456 / 353 ; 528 / 410 ; 638 ; 707 / 559а

„Млад турист" (София) 691 / 544

„Моравски глас" (Ниш) 835 / 676

*„**Н**арод"* (София) 227 / 180

„Народна воля" (София) 782 / 628 ; 783 / 629

„Народен страж" (София) 971 / 780 ; 1008 / 815

„Народни права" (София) 73 / 63а ; 811 / 654 ; 812 / 655 ; 817 / 660 ; 825 / 668

„Народний глас" (Пловдив) 383 / 300 ; 389 / 305 ; 642 / 503 ; 644 / 505 ; 645 / 506а ; 646 / 506б ; 647 / 506в ; 648 / 506г ; 649 / 506д ; 650 / 506е ; 651 / 506ж ; 652 / 506з

„Наука" (Пловдив) 1-3 / 1

„Независима Македония" (София) 160 / 120

„Независимост" (София) 138 / 105 ; 139 / 106 ; 143 / 110 ; 144 / 111а ; 150 / 112 ; 151 / 113 ; 154 / 116 ; 186 / 142

„Нов век" (София) 726 / 575 ; 727 / 576

„Нова България" (Пловдив) 826 / 669

*„**О**бзор"* (София) 609 / 479

„Отец Паисий" (София) 977 / 786 ; 978 / 787 ; 979 / 788 ; 980 / 789

„Отечествен фронт" (София) 342 / 278 ; 1043 / 849 ; 1067

„Отечество" (Солун) 741 / 590 ; 1046 / 852 ; 1073 / 588а

„Отечество" (София) 804 / 648

*„**П**ериодическо списание"* (София) 4 / 2 ; 5-6 / 3 ; 7 / 4 ; 8 / 5 ; 9 / 6 ; 10 / 7 ; 11 / 8 ; 12 / 9 ; 13 / 10 ; 14 / 11 ; 15 / 12 ; 16-17 / 13 ; 18 / 14 ; 19-20 / 15 ; 21 / 16 ; 35 / 28 ; 37 / 30 ; 41 / 34 ; 43 / 36 ; 390 / 306 ; 391 / 307 ; 392 / 308а ; 395 / 309 ; 396 / 310 ; 397 / 311а ; 399 / 312а ; 400 / 312б ; 401 / 312в ; 403 / 314 ; 404 / 315 ; 417 /] 327а ; 484 / 379 ; 489 / 383 ; 493 / 384г ; 494 / 385 ; 495 / 386 ; 496 / 387 ; 497 / 388 ; 503 / 392 ; 504 / 393 ; 505 / 394 ; 506 / 395 ; 508 / 396 ; 509 / 397 ; 510-515 / 398-398а-398е ; 516 / 399а ; 518 / 400 ; 521 / 403 ; 522 / 404 ; 523 / 405 ; 526 / 408 ; 527 / 409 ; 528 / 410 ; 529 / 411 ; 530 / 412 ; 531 / 413 ; 537 / 415г ; 538 / 415д ; 655 / 509 ; 656 / 510 ; 658 / 512 ; 659 / 513 ; 660 / 514 ; 661 / 515 ; 684 / 537 ; 692 / 545 ; 708 / 559б ; 712 / 563

вж и „Periodičesko Spisanie" (Sofia)

„Период. сп. на Българското книжовно дружество в Средец" (София) 402 / 313 ; 412 / 323 ; 416 / 326 ; 432 / 333 ; 435 / 336 ; 450 / 347 ; 452 / 349 ; 475 / 370

„Пладне" (София) 993 / 800

„Подвиг" (София) 589 / 460

„Полет" (София) 168 / 128 ; 588 / 459 ; 590 / 461 ; 591 / 462 ; 592 / 463 ; 593 / 464 ; 594 / 465 ; 595 / 466 ; 596 / 467 ; 597 / 468 ; 598 / 469 ; 599 / 470 ; 931 / 740 ; 937 / 746 ; 938 / 747 ; 941 / 750 ; 944 / 753 ; 965 / 774 ; 966 / 775 ; 967 / 776

„Политика" (Белград) 977 / 786

„Полет" (София) 920 / 738а ; 924 / 739а ; 932 / 741 ; 933 / 742 ; 934 / 743 ; 939 / 748 ; 940 / 749 ; 942 / 751 ; 944 / 753 ; 945 / 754 ; 946 / 755 ; 947 / 756 ; 948 / 757 ; 949 / 758 ; 951 / 760 ; 952 / 761 ; 953 / 762 ; 954 / 763 ; 955 / 764 ; 956 / 765 ; 957 / 766 ; 958 / 767

„Политика" (Белград) 977 / 786

„Полски преглед" (София) 832-833 / 674

„Полско-български преглед" (София) 943 / 752

„Просвета" (София) 388 / 304 ; 389 / 305 ; 611 / 481 ; 635 ; 652 / 506з ; 653 / 507 ; 611 / 481

„Прапорец" (София) 40 / 33 ; 44 / 37 ; 45 / 38 ; 46 / 39 ; 55 / 45 ; 58 / 48 ; 61 / 51 ; 63 / 53 ; 65 / 55 ; 82 / 64 ; 110 / 90 ; 121 / 96д. III ; 150 / 112 ; 197 / 153 ; 200 / 156 ; 367 / 297 ; 373 ; 373 ; 550 / 423 ; 552 / 425 ; 628 / 496 ; 630 / 498 ; 727 / 576 ; 754 / 603 ; 755 / 604 ; 756 / 605 ; 762 / 611 ; 763 / 612 ; 765 / 614 ; 814 / 657; 892 / 716 ; 910 / 733 ; 911 / 734 ; 912 / 735 ; 913 / 736а. I ; 914 / 736б. II ; 915 / 736в. III ; 916 / 736г. IV ; 917 / 736д. V ; 918 / 736-е. VI ; 919 / 737

*„**Р**адикал"* (София) 118 / 96б ; 152 / 114 ; 154 / 116 ; 157 / 119а ; 185 / 141

„Развигор" (София) 98 / 80 ; 102 / 83 ; 106 / 87а ; 120 / 96г II ; 122 / 96е IV ; 123 / 96ж V; 126 / 99 ; 131 / 101г ; 132 / 101д ; 133 / 101е ; 173-174 / 130 ; 177 / 133 ; 891 / 715 ; 894 / 718 ; 971 / 780

„Развитие" (Севлиево) 183 / 139 ; 193 / 149

„Раннее утро" (Москва) 772 / 618

„Родина" (София) 691 / 544 ; 695-696 / 548 ; 1044 / 850

„Родна авиация" (София) 240 / 192

„Родна песен" (София) 995 / 802

„Родна реч" (София) 98 / 80 ; 152 / 114 ; 183 / 139 ; 187 / 143 ; 189 / 145 ; 191 / 147 ; 193 / 149 ; 204 / 160 ; 214 / 167 ; 216 / 169 ; 220 / 173 ; 224 / 177 ; 225 / 178 ; 229 / 182 ; 233 / 186 ; 234 / 187а ; 236 / 188. I ; 242-245 / 195 ; 195а-195-г ; 243 / 195б ; 246 / 196 ; 247 / 197 ; 250 / 200 ; 262 / 211 ; 269 / 218 ; 318 / 256 ; 322 / 258 ; 357 / 293 ; 608 / 478 ; 997 / 804

„Родопа" (София) 214 / 167

„Родопски преглед" (София) 996 / 803

„Сбирка от речи и сказки, нарочито приготвени и сказани при уречени случаи през тържеството от 6. априлий 1885” 655 / 509 притурка към *ПС* (София)
„Свобода” (София) 341 / 277 ; 342 / 278 ; 343 / 279 ; 344 / 280 ; 345 / 281 ; 402 / 313 ; 405 / 316 ; 657 / 511
„Свободен зидар” (София) 900 / 724 ; 901 / 725 ; 936 / 745
„Свободна реч” (София) 175 / 131
„Свободно мнение” (София) 781 / 627 ; 904 / 728 ; 905 / 729
„Седмичен преглед” (София) 824 / 667 ; 827 / 670
„Славянски глас” (София) 633 / 501
„Славянски сборник” (Прага)
вж „Slovanský sbornik” (Praha)
„Слово” (София) 156/ 118 ; 179 / 135 ; 273 / 221 ; 275 / 223 ; 276 / 224 ; 277 / 225 ; 278 / 226 ; 279 / 227 ; 280 / 228 ; 281 / 229 ; 282 / 230 ; 283 / 231 ; 284 / 232 ; 285 / 233 ; 286 / 234 ; 287 / 235 ; 288 / 236 ; 289 / 237 ; 290 / 238 ; 291 / 239 ; 292 / 240 ; 293 / 241 ; 294 / 242 ; 295 / 243 ; 296 / 244 ; 297 / 245 ; 298 / 246; 299 / 247 ; 612 / 482 ; 613 / 483 ; 614 / 484 ; 615 / 485 ; 785 / 631 ; 786 / 632 ; 787 / 633 ; 788 / 634а ; 1016 / 823; 1022 / 829 ; 1023 / 830 ; 1024 / 831 ; 1025 / 832 ; 1026 / 833 ; 1027 / 834 ; 1028 / 835 ; 1029 / 836 ; 1030 / 837 ; 1033 / 839 ; 1065
„Слънце” (София) 94 / 76 ; 95 / 77 ; 96 / 78 ; 117 / 96а ; 560 / 433 ; 562 / 435а ; 563 / 435б ; 564 / 435 в ; 565 / 436 ; 566 / 437 ; 567 / 438 ; 568 / 439 ; 572 / 443 ; 573 / 444 ; 574 / 445 ; 575 / 446 ; 576 / 447 ; 868 / 694 ; 870 / 696 ; 871 / 697 ; 872 / 698 ; 873 / 699 ; 874 / 700 ; 875 / 701 ; 876 / 702 ; 877 / 703 ; 878 / 704 ; 879 / 705 ; 880-881 / 706-706а-706-б ; 880 / 706а ; 881 / 706б ; 882 / 707 ; 883 / 708 ; 884-885 / 709-709а-709б ; 884 / 709а ; 885 / 709б ; 886 / 710 710а ; 886 / 710а ; 887 / 711-711а ; 887 / 711а ; 888 / 712
„Смях” (София) 53 / 43в
„Собственик” 952 / 761
„Софийски общински вестник” 800 / 645
„Списание на Бълг. акад. на науките. Ист.-фил. клон” (София) 239 / 191 ; 367 / 297 ; 239 / 191 ; 346 / 282 ; 367 / 297
„Споменик” (Белград) 665 / 519
„Съветник” (Сливен) 384-385 / 301
„Съвременник” (София) 195 / 151 ; 213 / 166 ; 215 / 168 ; 216 / 169 ; 217 / 170

„Търговски вестник” (София) 812 / 655
„Училищен преглед” 36 / 29 ; 38 / 31 ; 39 / 32 ; 49 / 41 ; 180 / 136 ; 205 / 161 ; 230 / 183 ; 264 / 213 ; 265 / 214 ; 300 / 248 ; 306-316 / 254 : 1-6 (*а*) - 254 : 7-11 (*б*) ; 318 / 256 ; 319 / 257а ; 322 / 258 ; 323 / 259 ; 324 / 260 ; 326 / 262 ; 327 / 263 ; 328 / 264 ; 329 / 265 ; 330 / 266 ; 331 / 267 ; 332 / 268 ; 333 / 269 ; 335 / 271 ; 338 / 274 ; 339 / 275 ; 352 / 288 ; 368 / 298 ; 578 / 449 ; 582 / 453 ; 605 / 476 ; 611 / 481 ; 619 / 489 ; 672 / 526 ; 682 / 535 ; 683 / 536 ; 710 / 561 ; 795 / 640

„Утро” 773 / 619 ; 774 /620 ; 775 / 621 ; 776 / 622
„Учитель” (София) 479 / 374
„Учителски вестник” (София) 141 / 108 ; 160 / 120 ; 163 / 123 ; 165 / 125 ; 167 / 127 ; 192 / 148 ; 194 / 150 ; 203 / 159 ; 207 / 163а. 1 ; 214 / 167 ; 218 / 171 ; 222 / 175 ; 223 / 176 ; 227 / 180 ; 231 / 184 ; 360 / 294 ; 365 / 296г ; 367 / 297 ; 584 / 455 ; 941 / 750

„Философски преглед” (София) 199 / 155 ; 201 / 157 ; 216 / 169 ; 232 / 185 ; 238 / 190 ; 1000 / 807

„Цвят” (София) 477 / 372
„Целокупна България” (Скопие) 1035 / 841 ; 1041 / 847
„Църковен вестник” (София) 586 / 457 ; 803 / 647 ; 816 / 659 ; 889 / 713 ; 897 / 721 ; 898 / 722 ; 908 / 731 ; 909 / 732 ; 937 / 746

„Читалище” (София) 569 / 440

„Щурец” (София) 1004 / 811

„Akademische Revue” (München) 461 / 358 ; 466-467 / 363
„Auf der Höhe” (Leipzig) 389 / 305

„Belletristisch-Literarische Beilage der Hamburger Nachrichten” (Hamburg) 523 / 405

„Bulharská mluvníce" (Praga) 370

*„**D**eutsche Balkan-Zeitung"* (Sofia) 820 / 663 ; 830 / 673

*„**H**rvatski Planinar"* (Zagreb) 704 / 556

*„**N**árodní listy"* (Praha) 643 / 504 ; 797 / 642
„Neue Freie Presse" (Wien) 678 / 532

*„**O**sveta"* (Praha) 653 / 507 ; 713 / 564
„Ottova laciná knihovna národní" (Praga) 419-427 / 328

*„**P**eriodičesko Spisanie"* (Sofia) 684 / 537
„Phare du Bosphore" (Istanbul) 989-990 / 797
„Planinski vestnik" (Ljubljana) 697 / 549 ; 702 / 554 ; 703 / 555 ; 705 / 557

*„**R**evue des Études Slaves"* (Paris) 206 / 162 ; 363 / 296б ; 367 / 297
„Revue des Revues" (Paris) 449 / 346
„Rocznik Slavistyczny" (Krakow) 367 / 297

*„**S**lavische Rundschau"* (Praha) 264 / 213
„Slovanský přehled" (Praha) 486 / 381 ; 502 / 391 ; 606-607 / 477 ; 684 / 537 ; 685 / 538 ; 686 / 539 ; 687 / 540 ; 689 / 542 ; 690 / 543 ; 694 / 547
„Slovanský sbornik" (Praha) 384-385 / 301 ; 386 / 302 ; 486 / 381 ; 639

*„Der **T**uris"* (Berlin) 706 / 558

ПОКАЗАЛЕЦ НА *РЕЦЕНЗИИТЕ*, *ОТЗИВИТЕ* И *КРИТИЧНИТЕ БЕЛЕЖКИ*

*На **рецензиите**, **отзивите и критичните бележки** в публикационното творчество на А. Теодоров-Балан е погледнато като на **семантично цяло**.*

*Сводът е структуриран във вид на **систематизиран вторично-документален ключ**, изграден от **шест (I-VI)** взаимосвързани **вектора**:*

I. ... за *монографични издания и сборници* ;
II. ... за *периодични издания, поредици и книжни серии* ;
III. ... за *авторски статии и художествени творби в монографични издания, сборници и периодични издания* ;
IV. ... за *личностни гледища* ;
V. ... за *институции и формации* ;
VI. ... за *езикови феномени*.

*В тези вектори масивът е поднесен еднообразно – в **строг азбучен ред**: на **кирилица** и **латиница**.*

*Имената на **владетелите** и **духовните лица**, посочени в общия **азбучен ред** по **личното им име** или **придобитото от тях**, са съпътствани от разкриване на тяхното **аристократично и религиозно достойнство**:*

Напр.:
Александър I (Александра I), *сръбски крал* 484 / 379
Хенрих Дулсе, *епископ Никополски* 720 / 569 ; 722 / 571

*При **личните имена** – в случаите, когато А. Теодоров-Балан използва формите им в **родителен падеж**, се процедира така: след основната форма в **именителен** падеж в кръгли скоби се привежда посочената в **родителен падеж**.*

Напр.: Вазов, Иван (Вазова) 32-33 / 26 ; 409 / 320 ; 473 / 368 ; 508 / 396 ; 510-515 / 398 ; 510-515 / 398 [: 398а-398е] ; 518 / 400 ;

531 / 413 ; 532-533 / 414 [414а-414б] ; [532 /] 414а ; [533 /] 414б ; 576 / 447 ; 582 / 453 ; 589 / 460 ; 620 / 490 ; 714 / 565 ; 802 / 646 ; 982 / 791

Различните форми на изписване от *А. Теодоров-Балан* на ***личните имена*** *е отразено в свода:*
Напр.: Вак-и, Х. (= Вакарелски) 141 / 108

Сроден е и начинът на поднасяне на ***различни форми при изписването на едно и също име на латиница****:*
Напр.: Teodoroff-Balan (Theodorov-Balan), А. 386 / 302 ; [1053 /] [857а] ; [1053 /] [857а] ; [1054 /] [8576 ; [1055 /] [857в]

I. ... за *монографични издания и сборници*

Адженов, Иван. Записки от живота на Георги Стойков Раковски : свит. 1-3. – Русе : Николай Балкански, 1894-1895 : Свит. 1 : 1894. – 176 с., ил., 2 л. : портр. + Прил.: Българските хайдути : Тяхното начало и тяхната постоянна борба с турците от падения Българий до днешните времена / Г. С. Раковски. Книжица 1 ; Свит. 2 : 1894. – 120 с., 1 л. : портр. ; Свит. 3. А : 1895. – 77 с., 1 л. : портр. ; Свит. 3. Б : 1895. – с. 79-102, 30 с. 471 / 366

Адженов, Иван. Кратко обозрение върху литературата и обществената деятелност на Георги Сава Стойков Раковски : свит. 1-2. – Русе : Изд. авт., 1896 : Свит. 1 : 48 с. ; Свит. 2 : XVI, 49-80 с. 471 / 366

Адженов, Иван. Сведения и записки из живота на Георги Сава Стойков Раковски : Почерпнати из устмените негови разкази, също и из многобройните му съчинения, които приготвиха почвата за полит. освобождение на България. – Русе : Изд. авт., 1896. – 88 с. 471 / 366

Андрейчин, Ив. Ст. Първа стъпка : Разкази и легенди от ... . – София, 1898. – 177 с. + 1 л. [493 /] 384г

Андрейчин, Любомир. Основна българска граматика. – София : Хемус, 1944. – 560 с. 369 / 299

Бакалов, Георги. Да живее социализмът!" Социал-демократически сборник. – Ямбол 1895. 668 / 522

Бакалов, И. Д. Църковен Славянобългарски речник / Съст. по речниците на В. Смарагдова, В. Михайловский, П. Солярский, Т. Василиев и др. – Севлиево, 1897. 31 / 25

Балабанов, Марко Димитриев. Домашни забавления или Песни детински и разни други : Ч. 1-2. – София, 1884. – Ч. 1 : VI, 106 с. ; Ч. 2 : 55 с. 404 / 315

Баласчев, Георги. Климент, Епископ Словенски и службата му по стар словенски превод с една част гръцки паралелен текст и едно факсимиле. – София, 1898. – LXXII + М (= 40) с. + фототип. снимка. [490 /] 384а

Балджиев, В. Критика върху „Под игото", роман из живота на българите, от Ивана Вазов. (I. Издание в Сборник за народни умотворения, наука и книжнина на Министерството на просвещението, NN I, II и III. – 2. изд. – Чипев). – София, 1891. 473 / 368

Балкански, Никола „Записки от живота на Георги Стойков Раковски", свитък I-й, 1894 и свитък III = А и Б 1895. 471 / 366

Беловеждов, Никола. Отпечатък от „Юбилейна книжка за [25. годишнина от] Априлското възстание" на сп. *Мисъль,* 11, N 4. – София, 1901. – 162 с. + „Защитата на Перущица през 1876 г.", исторически разказ, написал Г. Н. (= Натев). [708 /] 559б

Берон, Петър. Буквар с различни поучения / Рибен буквар. – Брашов, 1824. 595 / 466

Берон, Петър. Сборник, издаден от Министерството на просвещението по случай на сто години от „Рибния буквар". – София, 1925, с. 148. 600 / 471

Библиографически бюлетин на депозираните в Софийската народна библиотека книги, списания и вестници през 1900 и 1901, 4 и 5. – София, 1903. – 147 с. 522 / 404

Библиографически бюлетин на книгите, списанията и вестниците, които са постъпили в Софийската народна библиотека : [N 1] през месеците януари, февруари, март и априлий съгласно чл. 5-й от Закона за депозиране на печатни издания в библиотеките в София и Пловдив. – София, 1897. – I (N 1). – 35 с. ; N 2 през месеците май, юни, юли 1897. – 32 с. ; N 3 през месеците август, септември и октомври, 1897. – 48 с. 482 / 377

Библия сиреч Священното писание на *Ветхий* и *Новий Завет*. – Цариград, 1871. [445 /] 342б

Божков, Стойко Стойков. Речник на езика на Христо Ботев : Т. 1 : А-К / Стойко Стойков Божков, Зара Павлова Генадиева. – София : БАН, 1960. – 623 с. 382

Борба за език. – София [, Б.г.] 233 / 186 ; 234-235 / 187 [: 187а-187б] ; [242 / 195а] ; 250 / 200

Брулени листи за български език : Лист I. Ревност и жалост. – София [, Б.г.] 212 / 165

Брулени листи за български език : Лист II. Език и реч. – София [, Б.г.] 212 / 165

Брулени листи за български език : Лист III. Езикът е упражнение и творба. – София [, Б.г.] 212 / 165

Брулени листи за български език : Лист IV. Единство на език и народ. – София [, Б.г.] 220 / 173

Брулени листи за български език : Лист V. Книжевен език и реч. – София [, Б.г.] 220 / 173

Брулени листи за български език : Лист VI. Език и правопис. – София [, Б.г.] 220 / 173

Български народни песни / Събрани от Димитър Христов Миладинов, Константин Христов Миладинов. – София : Митра Д. Миладинова, 1891. – 548 с. 386 / 302 ; 829 / 672

Български периодически печат от възраждането му до днес (1844 до 1890) / Нарежда и изд. Ю. Иванов, подначалник при финансовото министерство. т. I. – София, 1893. – 587 с. 411 / 322

Български поети : Антология / Под ред. на Хр. Цанков. – София : М-во на нар. просвещение, 1922. 141 / 108

Български речник : Събрание сичките наши думи, посрещнати с френски и изтълкувани дълго и широко български : Кн. 1-2 / Иван Андреев Богоров. – Русе : образователня Славянин, 1881. Кн. 1 : А – Градство. – 64 с. ; Кн. 2 : Град – Зимание. – с. 65-128. 1-3 / 1

Български тълковен речник / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – София : Факел, 1927-1942. – Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Стоян Аргиров, Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев. – 1927. – 96 с. ; Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192 ; Т. 1. св. 3 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1931. – с. 193-288 ; Т. 1. св. 4 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1933. – с. 289-384 ; Т. 1. св. 5 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1934. – с. 385-480 ; Т. 1. св. 6. кола 31-34 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1929 (София ; Придворна печ.). – с. 481-544 ; Т. 1. св. 6. кола 35-36 : А – Животоначален / Стефан Младенов, Александър Теодоров-Балан. – 1941. – с. 545-576 ; Т. 1. св. 7 : Български тълковен речник на съвременния народен и книжовен език / Стефан Младенов. – София : Факел, 1942 (София : С. М. Стайков). – с. 577-672. 169-172 / 129 [: 129а-129г] ; 173-174 / 130 ; 181 / 137 ; 182 / 138 ; 206 / 162 ; 219 / 172 ; 362-366 / [: 296а-296д] ; 582 / 453

Български тълковен речник : Т. 1. св. 1 : А – Животоначален / Съст. от Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, членове на Бълг. акад. на науките. – София, 1927. и др. изд. 181 / 137 ; 182 / 138 ; [362 /] 296а ; 362-366 / [: 296а-296д] ; 582 / 453

Български тълковен речник : Т. 1. св. 2 : А – Животоначален / Съст. Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан. – 1930. – с. 97-192. 206 / 162

Вазов, Иван. Вестникар ли? : Комедия в едно действие. – София, 1900. – 79 с. 506 / 395

Вазов, Иван. Пълно събрание съчиненията : Т. 1-8. – София : Ал. Паскалев и сие, 1911-1918. – Т. 1 : Лирика 1875-1882 : Пряпорец и гусла ; Тъгите на България ; Избавление ; Гусла ; Епопея на забравените. – 1911. – 208 с. : с портр. ; Т. 2 : Лирика 1882-1891 : Поля и гори ; Италия ; Сливница ; В лоното на Рила. – 1911. – 20срв.: 7 с. ; Т. 3 : Лирика : Звукове ; Хумористични диалози ; Скитнишки песни ; Под нашето небе ; Театрален пролог. – София, 1912 (София : Ден). – 252 с. ; Т. 4 : Поеми : Грамада ; Моята съседка Гмитра ; Зихра ; Загорка ; В царството на самодивите ; Кихавицата на Салюста ; Синайска роза. – 1914. – 183 с., 10 л. : ил. ; Т. 5 : Драми : Ивайло ; Казаларската царица. – София, 1914 (София : Балкан). – 190 с. ; Т. 6 : Повести и разкази : Немили-недраги ; В Пирин ; Вълко на война ; Иде ли? ; Мочурът ; Саломоновски цирк ; Хаджи Ахил ; Кандидат за хамама ; Висините. – София, 1916 (София : печ. на нар. осигур. д-во Балкан). – 223 с. ; Т. 7 : Повести и разкази : Митрофан и Дормидолски ; Белимелецът ; Из кривините ; Дядо Нистор ; Среща ; Коледен дар ; Бикоглав ; Неотдавна ; Gronde Maritza. – София, 1917 (София : С. М. Стайков). – 195 с. ; Т. 8 : Повести и разкази : Чичовци ; Искров и Райна ; Цончовата мъст ; Една сцена ; Епитропът ; Два врага ; Бурната нощ ; Пейзаж. – 1918. – 173 с. 508 / 396 ; 510-515 / 398 ; 510-515 / 398 [: 398а-398е] ; 518 / 400 ; 531 / 413 ; 532-533 / 414 [414а-414б] ; [532 /] 414а ; 589 / 460

Вазов, Иван. Пълно събрание съчиненията : Т. 1-8. Т. 4 : Поеми : Грамада ; Моята съседка Гмитра ; Зихра ; Загорка ; В царството на самодивите ; Кихавицата на Салюста ; Синайска роза. – София, 1914. – 183 с., 10 л. : ил. 589 / 460

Вазов, Иван. Стихотворения за малки деца / Написал ... . – 3. изд. – Пловдив ; Свищов ; Солун : книж. Д. В. Манчов, 1887. – 32 с. 404 / 315

Величков, К. Цариградски сонети. – София, 1899. – 135 с. + 3 л. 496 / 387

Връхлицки, Ярослав. В Диогеновата връчва : Комедия в 1 действие. – София : Братя Прошекови, 1899. – 21 с. 487-488 / 382 [: 382а-382-б] ; [487 /] 382а ; [488 /] 382б

Втори подготвителен славянски събор в София : [Материали]. – София : Слав. благотвор. д-во в България, 1911. – 257 с. 743 / 592

Георгиев, Тома. Отпечатък от „Юбилейна книжка за [25. годишнина от] Априлското възстание" на сп. *Мисъль,* 11, N 4. – София, 1901. – IV, 43 с. [707 /] 559а

Гешаков, Иван (свещ.). Масонството и неговите сътрудници. – Стара-Загора, 1924. – 37 с. 954 / 763

Грашев, Милан. Мафиите и катастрофите : Ч. I : Увод. / С предг. от Й. Й. – 2. изд., попр. и доп. – София, 1922. – 40 с. 909 / 732

Грот, Наталия Петровна. Бог в природата / Първонач. прочит за деца от ... ; Прев. от рус. и изд. Д. В. Ангелов. – София, 1893. – 30 с. 408 / 319

[Двадесет и пет] 25 думи за „Български тълковен речник / Съст. Ст. Аргиров, Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан и Б. Цонев [по искане на Академията на науките]. – София : Държавна печатница, 1920. – 26 с. 358 / 292

Димитров, Г. Княжество България в историческо, географско и етнографическо отношение : В 3 ч. : Ч. I. – Пловдив 1895. – 534 с. 464 / 361

Димитров, Г. Княжество България в историческо, географическо и етнографическо отношение : В 3 ч. : Ч. II. – Пловдив, 1896. – 539 с. 480 / 375

Доклад на парламентарната анкетна комисия с приложение на документи, намерени в архивите на разни учреждения в Княжеството. – София, 1895. – II + 614 с. + 15 л. 674 / 528

Домашни забавления, или песни детински и разни други / Съст. Марко Д. Балабанов. – София, 1884. 404 / 315

Евангелие кнеза Мирослава [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. Мирослављево јеванђеље / Издање Његова Величанства Александра I. краља Србије ; Стъкмил Љ. Стоановић, професор от Великата школа в Белград. – Виена, 1897-1898. – фол. 229 с. 484 / 379

Елин-Пелин. Разкази : Т. 1. – София : Ст. Атанасов, [1904]. – 191 с. [537 /] 415г ; [538 /] 415д

Житие Святого МефѲодия и похвальное слово Св. Кириллу и МефѲодию по списку XII в. / Издал П. А. Лавров. – Москва : Унив. тип., 1898 (обл. 1899). – [2], III, [21] с. 489 / 383

Заимов, Стоян : Далечното минало, близкото и далечно бъдеще ; Легенда : Посвещава се на младежта. – Плевен, 1923. – 61 с. 590 / 461

Иванов, Йордан. Свети Иван Рилски и неговият манастир. – София : БАН, 1917. – 164 с. 561 / 434

Илчев, Стефан Петров. Времена и думи : Езикови въпроси. – София : Добромир Чилингиров, 1942. – 120 с. 338 / 274

Искров, Кирил. Дойран : Разкази : N II. Издание за подпомагане на незнайния български войник. – Шумен, 1925. – 136 с. 598 / 469

Исторически материал за VI-ий пехотний Търновский на Н. Ц. В. полк 1877-1894. – София, 1896. – VIII + 2 л. + 288 с. + 6 к. 667 / 521

История на българската литература в примери и библиография : Т. II. Стара българска литература (IX-XVIII в.) в примери, преводи и библиография / Съст. Б. Ангелов и М. Генов. – София, 1922. – VIII + 608 с. 584 / 455

Казанджиев, Любен. Българският народен езиков гений. – София, 1943. – 448 с. 380

Календарче Св. Кирил и Методи за 1894 г. – Солун ; Прилеп : Книж. Г. К. Самарджиев, 1894. – 80 с. 429 / 330

Калканджиев, Петър Стоянов. Българска граматика : Звукословие, видословие, словосъчинение, правопис, ударение, произношение и сведения за историята на езика и на писмото / Петър Стоянов Калканджиев, Александър Димитров Пиронков. – Пловдив ; София : книгоизд. Хр. Г. Данов, [1938]. – 534 с. 296 / 244

Карагюлев, К. Ръководство по правописа на българския език : Ч. I. Звукословни и етимологически бележки / Съст. учитель по български език в Казанлъшкото държавно педагогическо училище. – Казанлък, 1896. 30 / 24

Карапетров, Петър. Български исторически романи. – София : Древна България, 1929-1944. 419-427 / 328

Карапетров, Петър. Сбирка от статии на ... . – Средец, 1898. – VIII + 391 с. [491 /] 384б

Карта славянских народностей [: Карти] / Сост. Н. С. Зарянко. – 2-е изд. пересмотренное. – 1:4 200 000 ; 100 верст в дюйме. – Санкт-Петербург : Изд. В. В. Комарова, 1890. – 1 к. : табл., текст ; 97x72 см. [397 /] 311а

Кирилов, Иван. Слепец : Драма. – Габрово : книж. Наука, 1905. – 77 с. [534 /] 415а

Кисимов, Пантелей. Исторически работи. Моите спомени. Отпечатък от сп. *Бълг. сбирка*, IV и V. – Пловдив, 1898. – 124 с. [492 /] 384в

Кованлъшки препис от Паисия от 1780 г. 495 / 386

Кондаков, Н. П. Македония. Археологическое путешествие. – Санкт-Петербург, 1909. 758 / 607 ; 766 / 615

Константинов, Алеко. Бай Ганьо. Невероятни разкази за един съвременен българин. – София, 1895. – 142 с. 453 / 350

Копралов. Поп-Чорбаджия : Комедия в едно действие (из живота ни). – Мусина, 1895. – 18 с. 474 / 369

Коран Магомеда / Пер. с фр. К. Николаева. – Москва, 1864 (1865, 1876, 1880). – 468 с. [445 /] 342б

Костов, Никола. Българска граматика. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 255 с. 296 / 244 ; 298 / 246

Котленският препис на Паисиевата история. 483 / 378

Лазов, Д. Към историята на Висшето училище. – София, 1897. – 75 с. 682 / 535

Лексис, В. Що е култура / Прев. (с пояснения) от нем. притурка на *„Летоструй"* за 1912 г. – Солун, 1912. – 68 с. 1050 / 855

Лилянов, Д. Т. Силата на влечението : Драма в 4 действия. – Чирпан, 1923. – 84 с. 594 / 465

Манасиев, Владимир Я. Изповеди, поеми в проза. – София, 1923. – 23 с. 591 / 462

Милев, Гео. Антология на жълтата роза : Лирика на злочестата любов. – София ; Ст. Загора : Везни, 1922. – 82 с. 603 / 474

Мирчев, Димитър. Кратко ръководство по българска литература / От ... . – В. Търново, 1907. – 205 + III с. [547 /] 421а ; [626 /] 494в

Мирчев, Димитър. Кратко ръководство по българска литература / От ... . – Стереотип. изд. – Пловдив, 1907. – 196 с. + 3 л. показалец. [626 /] 494в

Мисирков, К. П. За македонцките работи. – София, 1903. – XI + 145 стр. + 1 л. 712 / 563

Мишев, Димитър. Обществена съвест : Реч, казана от ... в I-то публ. събрание на Д-во за етическа култура, държано в салона на Слав. беседа на 17.II.1908 г. – София, 1908. – 32 с. 944 / 753

Мишев, Димитър. Тетрадка с речник на думите, които имат в кореня и наставките си (суфиксите) буквата ѣ / Състав. по Миклошича, Востокова и др. слависти. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1889.

Младенов, Стефан. Граматика на българския език / Стефан Младенов, Стефан Попвасилев. – София : Казанлъшка долина, 1939. – 440 с. 273 / 221 ; 296 / 244 ; 298 / 246

Младенов, Стефан. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. – София : Хр. Г. Данов, 1941. 301 / 249

Младенов, Стефан. Съвременният български книжовен език и народните ни говори. – София, 1943. 379

Москов, М. История на българската литература. – Търново, 1895. – 208 с. 458 / 355

Москов, М. Историята на о. Паисия Хилендарский, издадена с едно предисловие от учителя при В. Търновската държавна мъжка гимназия „Св. Кирил". – Търново, 1893. – XXXI + 84 с. 462 / 359

Мюлер, Йорген Петерсен = Müller, Jørgen Peteresen. Моята система : 15 минути работа на ден за здравето. – Пловдив : Македония, 1906. – 55 с. 757 / 606

Орфелин, Захарија (1726-1785). Первое учение хотящим учитися книг писмени славенскими, называемое буквар : с многими полезними и потребними наставлениями ... / иждивением г. Марка Теодоровича, булгара родом из Разлога. – В Венне : при г. Стефану о(т) Новакович, 1792. – 101, 29 с. 494 / 385

Острогорский, Виктор. Двадесет биографии на образцови руски писатели (с портрети) / Прев. от рус. Д. Т. Велков, преподавател по руски език при Врачтанското V-то клас. училище „Княз Борис". – Шумен, 1896. – 6-152 с. 472 / 367

Пастухов, Ив. Българска история : Учебник за III кл. на прогимназиите. – София : Д. Провадалиев, 1918. – 174 с. 809 / 652

Пата, Йосиф. Лужица (Земята на най-малкия славянски народ) / Прев. от чешки Ст. Огнянов ; С послесловие от д-р Н. Бобчев и карта на Лужица. – София : Славянско д-во в България, 1924. – 100 с. 597 / 468

Покрет. Свеска I. Садржина : Приступ – Како се уређивао Летопис – О извешта има књижевног Оделења и Одбора Матице Српске – О књижници и књижничару Матице Српске – Средина Матице Српске. – Новисад, 1899. 501 / 390

Попов, Димитър. Българска граматика. – София : Хр. Г. Данов, 1941. – 213 с. 331 / 267 ; 369 / 299

Попов, Стоян М. Мехурко : Приказка в стихове от ... . – София, 1900. – 32 с. (Детска библиотека ; XIX) [516 /] 399а ; [517 /] 399б

Попович, Васил. Детска гусла : 40 стихотворения за ученици от нар. у-ща : За в помощ на нагледното обучение. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1883. – 56 с. 404 / 315

Ракитин, Ник. Вас. Мургаш. – Плевен : Бълг. турист. д-во Кайлъшка долина, 1923. – 48 с. 588 / 459

Ракитин, Ник. Вас. Родното село. – Плевен : Мотавчиев и син, [1922]. – 62 с. 588 / 459

Рѣчник на блъгарскый языкъ : Съ тлъкувание рѣчиты на блъгарскы и русскы : Ч. 1 : А-Д / Събралъ, нарядилъ и на свѣтъ изважда Найден Геров. Частъ пръвъ А-Д. – Пловдив : Съгласие, 1895. 26-27 / 21

Речник на съвременния български книжовен език : Т. I-III / Състав. Симеон Бояджиев и др. ; Глав. ред. Стоян Романски ; Ред. колегия Любомир Андрейчин и др. – София : БАН, 1954-1959. 1080 / 864

Рудолф, Алфред. Мария Луиза, първа българска кнагиня, графиня Свищовска : Биогр. очерк ; Изд. А. Безеншек. – Пловдив, 1900. – 95 с. 692 / 545

Ръководство за правилното произношение и прочит на французкий език / Съст. Анастасия д-р Желяскова. – 2. перераб. и доп. изд. – Варна, 1892. 23 / 18

Сборник от народни умотворения, обичаи и други, събрани из разни български покрайнини / Наредда Ат. Т. Илиева. Първи отдел : Народни песни – N I. – София, 1879. – XXVIII + 398 с. 396 / 310

Славейков, Петко Р. Дребни стихотворения : За децата в отделенията. – Пловдив : друж. печ. Единство, 1888. – 32 с. 404 / 315

Славов, Райчо. Бели вечери : Стихове. – София, 1923. – 82 с. 592 / 463

Славянски събор в София. – София : печ. на П. М. Бъзайтов, 1910. – 562 с. 743 / 592

Спирков, Дим. А. Македония и нейните претенденти, или Сърбия, Гърция и България за Македония. – София, 1890. – 68 с. 660 / 514

Спространов, Е. Опис на ръкописите в библиотеката при Рилския манастир. – София, 1902. – 136 с. 521 / 403

Стаматов, Г. П. Избрани очерки и разкази : Т. 1. – Солун : книж. Ив. х. Николов, 1905. – 176 с. [536 /] 415в

Станев, Никола. Водач из София = Staneff, Nikola. Sofia guide. – София, 1920. – 296 с. – (N 2, Дял IX. История) 579 / 450

Страшимиров, Антон. Бена : Роман. – София, 1921. – 256 с. 599 / 470

Страшимиров, Д. Т. Българска литература : Кратко ръководство за средните и специални училища. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1896. – 251 с. 468 / 364

Теодоров-Балан, Александър. Борба за съвременен правопис 1921-1923 : Принос към историята на българския правопис. – София, 1924. – 48 с. 163 / 123 ; 360 / 294

Теодоров-Балан, Александър. Българи в Югозападно Моравско : По Й. фон Хан [(J. von Hahn /Johann Georg von Hahn/, 1811-1869)] в 1858 г. / Осветли ... . – София : Ал. Паскалев и сие, 1917. – 64 с.] 1053-1055 / 857 [: 857а-857в]

Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, 1930. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2) 195 / 151 ; 196 / 152 ; 197 / 153 ; 296 / 244 ; 367 / 297

Теодоров-Балан, Александър. Българска литература : Кратко ръководство за средни и специялни училища. – Пловдив, 1896. – 251 с. 485 / 380 ; [547 /] 421а ; [624 /] 494а ; 624-626 / 494 [: 494а-494б]

Теодоров-Балан, Александър. Българска литература : Кратък исторически преглед за средни училища. – Пловдив, 1901. – 176 с. + 3 л. показалец. [625 /] 494б

Теодоров-Балан, Александър. Българската прослава на хилядо години от смъртьта на Св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета, 916 – 27 юли 1916. – София, 1916. – 10 с. 1052 / 856

Теодоров-Балан, Александър. Български книгопис за сто години 1806-1905 : материали. – София : Бълг. кн. д-во, 1909. – 1667 с. [392 /] 308а ; [417 /] 327а ; 550 / 423 ; 551 / 424 ; 621 / 491 ; 630 / 498

Теодоров-Балан, Александър. История славяноболгарская 1762 / Паисий Хилендарски. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1898. – 126 с. (Трем на българската словесност ; Св. 1) 627 / 495

Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка първа. Жития на Кирила и Методия и похвални тям слова. – София, 1920. – 178 с. 577 / 448 ; 585 / 456 ; 633 / 501

Теодоров-Балан, Александър. Кирил и Методи : Свезка втора. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. – София, 1934. – 264 с. – („Университетска библиотека”, N 146) 634 / 502 ; 1007 / 814

Теодоров-Балан, Александър. Книгопис на периодическите списания и вестници през 1887. – София, 1987. [399 /] 312а

Теодоров-Балан, Александър. [1] Книжевни залиси : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)” [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.]

Per aspera ad astra!

Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова ; Предговор : Анна Ангелова, Стоян Пинтев (с. 7-8) ; Авт. на статиите : Димитър Веселинов, Анна Ангелова („Залисите" на ... : с. 9-11) ; Стоян Пинтев, Цветана Величкова (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : Димитър Веселинов (с. 153-158) ; ... и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) : Анна Ангелова, Димитър Веселинов (с. 159-165) ; Граф. дизайн Георги Върлинков. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … . 412 / 323

Теодоров[-Балан], Александър. Нашите планинарски задачи : Сказка от ... / Изд. Бълг. туристическо д-во. – София, 1902. – 46 с. – („Туристска библиотека" ; N 3)] 1044 / 850

Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, 1940. – 487 с. 293 / 241 ; 300 / 248 ; 368 / 298 ; 369 / 299 ; 1029 / 836

Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика за всякого : Д. 1 : за думите : св. 1 : Общо за думите. – София : Изд. на БАН, 1954. – 120 с. + 1 л.] 1082 / 866 ; 1086 [/ 870]

Теодоров-Балан, Александър. Предложение и план за речник на българския език, който да изработи и издаде Българската академия на науките / Александър Стоянов Теодоров-Балан, Беньо Стефанов Цонев. – София : БАН, 1916. – 40 с. 356 / 291

Теодоров-Балан, Александър. Ръководство за изучаване старобългарския език в средните училища : Граматика, образци за четение и словарче. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1892. – 168 с. 352 / 288

Теодоров-Балан, Александър. Свети Климент Охридски в книжевния помен и в научното дирене : Акад. реч, четена в тържественото събрание на Бълг. акад. на науките на 27 юли (9 август) 1916 г., за прослава на хилядогодишницата от смъртта на светеца. – София : Бълг. акад. на науките, 1919. – 119 с. 631 / 499

Теодоров-Балан, Александър. Софроний Врачански : За 100 год. на новата бълг. печ. кн. : 1806-1906. – София : Бълг. кн. д-во, 1906. – 139 с. 539-540 / 416 [416а-416б] ; [539 /] 416а ; 629 / 497

Теодоров-Балан, Александър. Състояние на българската граматика : Критична студия. – София : Бълг. акад. на науките, 1947. – 240 с. 369 / 299

Теодоров-Балан, Александър. Упътване как да може всяка българска община, спроти условията на своето село или град, да прослави великата хилядогодишница от смъртта на българския праучител и просветител Св. Климент Охридски и хилядо години българска просвета на 27 юли 1916 година / А. Теодоров-Балан, П. Х. Стоянов ; Ил. А. Митов, Х. К. Тачев. – София : Климентовски отбор при унив. в София, 1915. – 14 с. – Съдържа и [Обръщение] N 308 към кметовете или др. представители на местната власт във връзка със създаването на Климентовска комис. съгласно Окръжно N 6741 от 15.10.1914 на М-вото на вътр. дела и нар. здраве за честването на хилядагодишнината на Св. Климент Охридски, с. 3 : Подписали за отбора: предс. А. Теодоров-Балан, секретар П. Х. Стоянов. 1051 / 855

Тетрадка с речник на думите, които имат в корена и в наставките си (суфиксите) буква ѣ съставен по Миклошича, Востокова и други слависти от : Д. Мишев. – Пловдив, 1869. 21 / 16

Титоров, Йов Иванов. Българите в Бесарабия. – София : Г. А. Ножаров, 1903. 760 / 609

Тодоров, П. Ю. Самодива : Драма. – София [: сп. Мисъл, 1904, N 4]. – 51 с. 528 / 410

Узунов, Васил. Вихрушки : Епична сбирка / От ... . – Видин, 1905. – 130 с. 529 / 411

Упътване как да се бере градиво за „Всебългарски речник" / Израб. от Комисията на речнишкия отд. при Истор.-филол. клон на БАН. – София : Българска академия на науките. Историко-филологически клон, 1925. – 31 с. 361 / 295

Франгов, С. П. Белочерковската чета в Дряновския манастир през 1876 година. – 2. доп. изд. – Търново, 1896. – 102 с. 673 / 527

Фредро, Александер. Господар Йовиалски : Комедия в 4 д. – София, 1899. – 87 с. – Отпеч. от сп. *Бълг. преглед* (София), 6, кн. 1 и 2. [498-499 /] 389а ; [500 /] 389а

Христов, Кирил. Вечерни сенки. – София, 1899. – 94 с. + 1 л. 497 / 388

Христов, Кирил. Самодивска китка : Песни, наградени от лит. фонд „Ив. Вазов". – София, 1905. – 79 с. 527 / 409

Христов, Кирил. Стълпотворение (Богоборци) : Трагедия в 3 д. в стихове. – София : Изд. авт., 1905. – 61 с. [535 /] 415б

Цвиич, Йован (Jovan Cvijić). Балкански рат и Србја. – Београд, 1912. – 16 с. 771 / 617

Церковски, Цанко. Печални часове : Стихотворения. – Мусина, 1893. – 36 с. 459 / 356

Цонев, Б. Към правописна обнова (реферати, четени пред софийската учителска конференция) от проф. … . – София, 1921. [134 /] 101ж

Добри Чинтулов по случай стогодишнината от рождението му (1822-1922). – Сливен, 1922. 581 / 452

Шевалье, Н. М. Правда о войне на Балканах. – Санкт-Петербург, 1913. – 104 с. 772 / 618

Юбилеен сборник на I-та Софийска държавна мъжка гимназия. 1879, 9 Януарий, 1904. – София, 1904. 711 / 562

Юбилеят на Ивана Вазов : Тържествено празнуване 25-та год. от книжовната деятелност на И. Вазов на 24 септ. 1895 г. в София / Събрал и наредил Юбилейний к-т. – София : Центр. книж. Т. Ф. Чипев, 1895. – 192 с. : с ил. (образът на Вазова, бащината къща на Вазова, гощавката в Славянска беседа, Вазовий бюст от Шатца [Борис Шатц (Boris Schatz,1866-1932)], сребърний лавров венец и лира и др. подарки). 460 / 357

Bechirowsky, G. La Débâcle serbe. – Berne, 1917. – 78 p. 827 / 670

Bischoff, Diedrich. Die Sozialisierung des Geistes. – Leipzig, 1919. – 36 p. 902 / 726

Diakovitch, B. Annuaire de la Bibliothèque Nationale de Plovdiv. (Bulgarie), 1921. 555 / 428

Dymcoff, Nicolas. L'Étoile de la Concorde. Conseil mondial perpetuel. – 1917. – 2 ed. – Constantinople, 1918. – 48 + 10 p. 989-990 / 797

Enciklopedija Jugoslavije : Svezak 1-8. – Zagreb : Jugoslavenski leksikografski zavod, 1955-1971. 939 / 748

Fredro, Alexander. Pan Jowialski : Komedia w czterech aktach. – Lwów, 1834. [498-499 /] 389a

Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. *Euchologium* : glagolski spomenik manastira *Sinai* brda. – U Zagrebu : Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, 1882. – 197 p. 390 / 306

Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. Poeticke tradice Traku i Bulharů. – V Praze : T. Mourek, 1878. – 102 p. 390 / 306

Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. *Psalterium* : glagolski spomenik manastira *Sinai* brda. – U Zagrebu : U knjižarnici L. Hartmana, 1883. – 303 p. 390 / 306

Geitler, Leopold (Lavoslav) Václav. Starobulharská fonologie se stálým zřetelem k jazyku litevskému. – V Praze : Nakladatel T. Mourek, 1873. – 132 p. 390 / 306

Heinichen, Otto. Die Grundgedanken der Freimaurerei im Lichte der Philosophie. – Berlin, 1912. – VI + 83 S. 934 / 743

Jespersen, Otto, Ph. Dr. Progress in Language, with special reference to English. – London, 1894. 29 / 23

Jutro. – Praha. – 1883, s. 17-22. 389 / 305

Lubin Karaveloff, Sa vie et ses oeuvres, par N. P. Séménoff. – Fribourg, 1897. – 79 S. 478 / 373

Keller, Ludwig. Die Freimaurerei. – Leipzig, 1914. – CI + 147 p. – („Aus Natur und Geisteswelt" ; N 463) [923 /] 738г

Die Kultur der Gegenwart / Paul Hinneberg. – Berlin & Leipzig : Verlag von B. G. Teubner, 1906. 1050 / 855

Mach, Richard von. Der Machtbereich des bulgarischen Exarchats in der Turkei. – Leipzig : Breitkopf & Härtel, 1906. – 107 S. 759 / 608

Meier, Ernst Heinrich. Morgenländische Anthologie : Klassische Dichtungen aus der sinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur / übers. von Ernst Meier, Meyer, Hildburghausen 1868 ; Bibliograph. Institut. – Leipzig, 1880. – 256 S. [444 /] 342a

Mluvnice jazyka bulharskeho. Napsal Jan Wagner, byv. Profesor pr1 bulharskem gymnasiu v Plovdive. Druhe rozionozene vidany. – V Praze, 1884. 7 / 4

Musset, Alfred de. Rappelle-toi!. – Paris : J. Hiélard, 1871. 603 / 474

Šaka, Vladislava. Pod Vitoši. Bulharské sonety / vydal, úvodem a poznámkami opatřil D-r Alfred Rudolf. – V Tabore, 1905. – 152 + V s. 530 / 412

Sis, Vladimir (1889-1958) : Kritickė dny Bulharska. – Praga : Knihtiskárna „Politiky", 1914. 557 / 430

Teodoroff-Balan, A. Die Bulgaren im sudwestlichen Morawagebiet im Jahre 1858 nach Johann von Hahn / Erlautert von ... . – Sofia : Al. Paskaleff, [1917] (Sofia : Druck. der Deut. Balkan-Zeitung in Sofia). – 49 S. [1054 /] [857б]

Teodoroff-Balan, A. Les bulgares dans la Moravie du Sud-ouest : D'après J. von Hahn 1858 / Interprete par ... . – Sofia : Al. Paskaleff, 1918 (Sofia : Impr. de la Cour). – 54 p. [1055 /] [857в]

Teodoroff-Balan, A. Bulgarians in Southwest Moravia by Johann von Hahn / Illumined by ... . – Sofia : Al. Paskaleff, 1917 (Sofia : Deutschen Balkan-Zeitung). – 43 p. [1053 /] [857a]

Woerl, Leo. Die Turistik oder das Wanderleben in unserer Zeit. – Leipzig, 1902. – 100 S. 719 / 568

II. ... за *периодични издания, поредици и книжни серии*

„Академическа свобода" (София) [715 /] 566а ; [716 /] 556б ; 718 / 567
„Българан" (София) 94 / 76 ; 558 / 431
„Български език" (Пловдив) 1083
„Бълг. мисъл" (София) [364 /] 296в
„Бълг. преглед" (София) 22 / 17 ; 446 / 343
„Бълг. реч" (София) 98 / 80 ; 183 / 139 ; 357 / 293 ; 891 / 715 ; 894 / 718
„Бълг. сбирка" (Пловдив) 440 / 339 ; 448 / 345 ; 465 / 362 ; 468 / 364
„Бързопис" (София) 869 / 695
„Векове" (София) 661 / 515
„Вечерна поща" (София) 714 / 565 ; [716 /] 556б
„Военни известия" (София) 800 / 645 ; 815 / 658 ; 819 / 662 ; 838 / 679 ; 839 / 680 ; 841 / 682 ; 843 / 684 ; 844 / 685
„Геологическа прегледна карта на Средна-Гора между реките Стрема и Тополница" 412 / 323 притурка
„Год. Бълг. библиогр. институт" (София) 621 / 491
„Год. Соф. унив. Ист.-фил. фак." 1074 / 858
„Гражданин" (София) 546 / 420 ; 730 / 579
„Гъстината на населението в княжество България" 412 / 323
„Демократически сговор" (София) 150 / 112
„Ден" (София) 542-544 / 418 ; 576 / 447
„День" (София) 542-544 / 418 ; 727 / 576
„Дневник" (София) 797 / 642 ; 817 / 660
„Днес" (София) 273 / 221 ; 293 / 241 ; 295 / 243
„Древняя и новая България" (Русе) 419-427 / 328
„Духовна култура" (София) 631 / 499
„Духовна пробуда" (Пловдив) 1073 / 588а
„Език и литература" (София) 1075 / 859
„Епоха" (София) 151 / 113 ; 153 / 115
„Задружен труд" (София) 22 / 17 ; 43 / 36 ; 529 / 411
„Звездица" (София) 413 / 324
„Зидарски преглед" (София) 935 / 744
„Знание" (София) 434 / 335
„Зора" (София) 138 / 105 ; 202 / 158 ; 258 / 208; 273 / 221 ; 282 / 230 ; 287 / 235 ; 288 / 236 ; 293 / 241 ; 612 / 482 ; 1004 / 811
„Изв. Инст. за бълг. ез." (София) 1074 / 858 ; 1076 / 860
„Изв. на Дружеството на филолозите слависти в България" (София) 293 / 241 ; 332 / 268 ; 368 / 298
„Изгрев" (София) 188 / 144 ; 211 / 164 ; 351 / 287 ; 1068
„Илюстрация светлина" (София) 829 / 672
„Камбана" (София) 846-861 / 687
„Китка" (Пловдив) 410 / 321
„Книгописец" (София) 519 / 401 ; 520 / 402 ; 523 / 405 ; 569 / 440 ; 570 / 441 ; 628 / 496 ; 632 / 500
„Книжарски известия" (София) 463 / 360
„Книжнина" (София) 569 / 440
„Книжовник" (Плевен) 569 / 440
„Летопис на БКД" (София) 507 / [395-1] ; 542-544 / 418 ; 693 / 546 ; 1070 / 544а
„Летопис на БАН" (София) 553 / 426
„Летоструй" (Цариград) 733 / 582 ; 735 / 584 ; 736 / 585 ; 738 / 587 ; 739 / 588 ; 742 / 591 ; 1046 / 852 ; 1047 / 853 ; 1048 / 854 ; 1050 / 855 ; 1073 / 588а
„Листопад" (София) 603 / 474
„Литературен глас" (София) [366 /] 296д
„Литературен фронт" (София) 1076 / 860
„Марица" (Пловдив) 386 / 302 ; 387 / 303 ; 635 ; 653 / 507
„Мир" (София) 59 / 49 ; 67 / 57 ; 71 / 61 ; 155 / 117; 198 / 154 ; 241 / 193 ; 249 / 199 ; 256 / 206 ; 258 / 208 ; 367 / 297 ; 610 / 480 ; 633 / 501 ; 787 / 633 ; 797 / 642 ; 802 / 646 ; 806-807 / 650 ; 810 / 653 ; 872 / 698 ; 987 / 795 ; 1012 / 819 : 1014 / 821 ; 1029 / 836
„Мироглед" (София) 138 / 105
„Мисъл" (*„Мисъль"*) (София) 433 / 334 ; 436-437 / 337 [: 337а-337б] ; [436 /] 337а ; [437 /] 337б ; 447 / 344 ; 456 / 353 ; 638 ; [707 /] 559а
„Народен страж" (София) 971 / 780
„Народний глас" (Пловдив) 383 / 300 ; 389 / 305
„Независима Македония" (София) 160 / 120
„Независимост" (София) 150 / 112 ; 154 / 116 ; 186 / 142
„Нов век" (София) 727 / 576
„Отец Паисий" (София) 977 / 786
„Отечество" (Солун) 741 / 590 ; 1073 / 588а
„Периодическо списание" (София) 5-6 / 3 ; 16-17 / 13 ; 19-20 / 15 ; 43 / 36 ; 655 / 509
„Период. сп. на Бълг. кн. д-во в Средец" (София) 402 / 313 ; 412 / 323 ; 416 / 326 ; 432 / 333 ; 435 / 336 ; 450 / 347 ; 452 / 349 ; 475 / 370
„Пладне" (София) 993 / 800
„Полет" (София) 937 / 746 ; 941 / 750 ; 944 / 753
„Политика" (Белград) 977 / 786
„Полет" (София) 944 / 753
„Просвета" (София) 388 / 304 ; 389 / 305 ; 611 / 481 ; 635 ; [652 /] 506з ; 653 / 507
„Прапорец" (София) 40 / 33 ; 55 / 45 ; 58 / 48 ; 63 / 53 ; [121 /] 96д ; 150 / 112 ; 197 / 153 ; 200 / 156 ; 367 / 297 ; 373 ; 550 / 423 ; 628 / 496 ; 630 / 498 ; [918 /] 736-е

„Радикал” (София) [118 /] 96б ; 154 / 116
„Развигор” (София) 98 / 80 ; 102 / 83 ; [106 /] 87а ; [122 /] 96е ; [123 /] 96ж ; 126 / 99 ; [131 /] 101г ; [132 /] 101д ; [133 /] 101е ; 891 / 715 ; 894 / 718
„Развитие” (Севлиево) 183 / 139 ; 193 / 149
„Родна реч” (София) 98 / 80 ; 152 / 114 ; 183 / 139 ; 193 / 149 ; 214 / 167 ; 220 / 173 ; 318 / 256 ; 322 / 258 ; 357 / 293 ; 608 / 478 ; 996 / 803
„Раннее утро” (Москва) 772 / 618
„Сбирка от речи и сказки, нарочито приготвени и сказани при уречени случаи през тържеството от 6. априлий 1885” 655 / 509
притурка
„Свободно мнение” (София) 781 / 627
„Славянски глас” (София) 633 / 501
„Свобода” (София) 341 / 277 ; 342 / 278 ; 345 / 281 ; 657 / 511
„Свободен зидар” (София) 936 / 745
„Слово” (София) 156 / 118 ; 273 / 221 ; 275 / 223; 299 / 247 ; 1016 / 823; 1065
„Слънце” (София) 94 / 76
„Софийски общински в.” 800 / 645
„Сп. на Бълг. акад. на науките. Ист.-фил. клон” (София) 239 / 191 ; 367 / 297
„Споменик” (Белград) 665 / 519
„Съвременник” (София) 217 / 170
„Търговски в.” (София) 812 / 655
„Учитель” (София) 479 / 374
„Учителски вестник” (София) 141 / 108 ; 214 / 167 ; 360 / 294 ; 941 / 750
„Цвят” (София) 477 / 372
„Целокупна България” (Скопие) 1035 / 841 ; 1041 / 847
„Църковен в.” (София) 803 / 647 ; 937 / 746
„Читалище” (София) 569 / 440
„Щурец” (София) 1004 / 811

„Akademische Revue” (München) 461 / 358 ; 466-467 / 363
„Auf der Höhe” (Leipzig) 389 / 305
„Belletristisch-Literarische Beilage der Hamburger Nachrichten” (Hamburg) 523 / 405
„Bulharská mluvnice” (Praga) 370
„Národní listy” (Praha) 643 / 504 ; 797 / 642
„Neue Freie Presse” (Wien) 678 / 532
„Ottova laciná knihovna národní” (Praga) 419-427 / 328
„Phare du Bosphore” (Istanbul) 989-990 / 797
„Revue des Études Slaves” (Paris) 206 / 162 ; [363 /] 296б ; 367 / 297
„Revue des Revues” (Paris) 449 / 346
„Rocznik Slavistyczny” (Krakow) 367 / 297
„Slovanský přehled” (Praha) 486 / 381502 / 391
„Slovanský sbornik” (Praha) 384-385 / 301 ; 486 / 381

III. ... за *авторски статии и художествени творби в монографични издания, сборници и периодични издания*

Адам, Георг. Книжевни условия в България 523 / 405
Андрейчин, Л. Правописната промяна и Ь 345 / 281
Андрейчин, Л. Употребата на глаголните категории в повестите на Л. Каравелов 332 / 268
Ара д’ Абул. Нашите филолози 15 / 12
Арнаудов, М. Наша дума [364 /] 296в
Балабанов, А. Нашият проект [132 /] 101д
Балабанов, А. Общ български правопис [133 /] 101е
Балабанов, А. Помилваният хитрува 198 / 154
Балабанов, А. Правописа [131 /] 101г
Балабанов, А. Чужди думи 200 / 156
Больйо, Леон. Френска критика [363 /] 296б
Ботев (Ботева), Христо. „Хаджи Димитър” 1078 / 862
Бркич, Васил. Описание на турските области… от 1771 г. 665 / 519
Вазов, Иван. „Културни врази” 409 / 320 ; 508 / 396 ; [533 /] 414б ; 802 / 646 ; 982 / 791 (Вазова „Кандидат за Хамама” 409 / 320 ; Вазова. „Паисий” 982 / 791 ; Вазова. Пристъп. А. Първи период. І. Вазов зачетник. 508 / 396 ; Х. К. „Две концепции на Вазова из практическата философия”) [533 /] 414б
Василев, Ст. п. Родопи и пак Родопи, никога Родопа 996 / 803
Величков, К. Преводът на „Илиада” на Гр. Пърличев / 429 / 330
Ганчев, Д. Виновниците за неграмотността у нас 806-807 / 650
Гео Милев. „Помни!” 603 / 474
Георгов, Ив. А. По правописния въпрос 142 / 109
Гешов, Ив. Ев. Българските Биконсфилдовци 787 / 633
Данчов, Н. Г. Да, долу филолозите! 153 / 115
Даскалов, П. Н. Бележки по правописа 154 / 116
Деарбекирски, Стоян. Златните книги при паметниците на свободата : N I. – Плевен, 1922. 593 / 464

Per aspera ad astra!

Денев, Борис. Аз ли съм луд или ... 1016 / 823
Друмев, В. „Иванку” 573 / 444
Думев, В. За нашия правопис 160 / 120
Думев, В. Пак за нашия правопис 160 / 120 ; 167 / 127
Дюлгерову, Д. Ахилесовата пета на набеденото учение 937 / 746
Дюлгерову, Д. Верска община ли са франкмасоните 937 / 746
Дюлгерову, Д. Кому петата е Ахилесова? (Втори и последен отговор г-ну Дюлгерову) 938 / 747
Илчев, Ст. Наша дума [366 /] 296д
Истибов, Д. Мисли върху българския език 63 / 53
Йелинек, Едвард. „Полските жени и девойки” 635 ; 1057
Йоцов, Б. Нешо Бончев 605 / 476
Кандид (= Велико Кърджиев). Професорска неволя 58 / 48
Колар, Йан „Славина щерка” [415 /] 325б
Костов, Н. Производни несвършени глаголи с двойни форми 1075 / 859
Манолов, Ил. Наша дума [365 /] 296г
Милетич, Л. Новата правописна комисия 25 / 20
Милетич, Л. Членът в българския език 16-17
Мирчев, К. По въпроса за склонението в български език 1081 / 865
Митов, А. „Софийски пазар” 1048 / 854
Младенов, Ст. Основни и второстепенни въпроси из новобългарската граматика (поправки и допълнителния към г. Балановата „Българската граматика”) 367 / 297
Младенов, Ст. Развигорски понятия за език, езикознание и научно достойнство [106 /] 87а
Мъркичка, И. „Ръченица” 1048 / 854
Н[Натев], Г[Георги]. Защитата на Перущица през 1876 г. [708 /] 559б
Нашев, Д. „По организацията на българска школска матица [Охридски възглед]” 741 / 590
Нейков, Балчо. Балчов вечен календар. – Търново, 1897. 676 / 530
Пантелеев, С. Една възторжена статия 217 / 170
Пастухов. Подведен професор 810 / 653
Пеев-Плачков, Ив. Словно богатство 293 / 241 ; 368 / 298
Петлешков, Н. Хр.. Изместен спор 59 / 49
Петров, А. Чуждиците 126 / 99
Пиронков, А.. Как се учи правопис 218 / 171
Пиронков, А.. Какви реформи тряба да се уведат в нашия правопис [122 /] 96е
Проктер, Брайън Валтер. „Хуан” 428 / 329
Прохазка, Ф. „В Преславския дворец” 419-427 / 328
Радославов, Цветан. „Химн-привет” 202 / 158
Русчева, Ст. Психологическият и социалният смисъл на комплимента 1000 / 807
Сахер-Мазох, Л. „Едно чудо” 389 / 305
Светла, Каролина. „Целувка” 383 / 300
Славейков, П. „Радоил” 428 / 329
Спространов, Е. Бележки за двата превода на „Илиада” от Гр. Пърличев 429 / 330
Станков, Ангел Д. Да се въведе ли доктората из (?) разните факултети при нашето Висше училище и, в особеност, доктората по правото? 677 / 531
Стойков, С. „Българската фонетична терминология” 1074 / 858
Стоктон, Ф. „Сестрата на покойната ми жена” 442-443 / 341 [: 341а-342-б] ; [442 /] 341а
Стоянов, Людмила. В защита на езика 82 / 64
Теодоров, Алекс. Характерът на литературната деятелност в освободеното българско. Лист към историята на българската литература 386 / 302
Теодоров-Балан, А. 211 / 164 ; [532 /] 414а ; 407 / 318 ; 446 / 343 ; 603 / 474 ; 714 / 565 ; 742 / 591 ; 797 / 642 ; 894 / 718 ; 937 / 746 ; 989-990 / 797 (А. Т.-Б. Що да се чини? 742 / 591 ; А. Т.-Б. Към концепцията на Вазова в „Търнословката” [532 /] 414а ; А. Теодоров-Балан : Един книжовен праздник 714 / 565 ; Един шие, друг разпаря 211 / 164 ; Език и реч 894 / 718 ; Нова секта ли? 937 / 746 ; Наш Уилсон 989-990 / 797 ; Сенки. Книжевно-исторически чертици. I. Софрониевци 407 / 318 ; 446 / 343 ; Сенки. Книжовно исторически чертици. II. Д-р Петър Берон 441 / 340 ; 446 / 343 ; Сенки. Книжовно исторически чертици. III. Първи стихотворци 446 / 343 ; 446 / 343 ; Татари или славяни 797 / 642)
Фредро, Александър. „Господин Йовиялски” [498-499 /] 389а
Халек, В. Театрален излет на юг [469 /] 365а
Христов, Добри. „Кога да пиеш вино” 829 / 672
Христов, Добри. „Химн-привет” 202 / 158
Христов, Кирил. „Една ксения” 565 / 436
Христов, Кирил. „Критикът с кривата челюст” 565 / 436
Христов, Кирил. „Ксении” 565 / 436
Цонев, Б. Академията и правописът на филоложкия й клон 138 / 105
Чернишевски, Н. Г. „Что делать” 742 / 591
Чехов, А. „Ванька” 622 / 492
Чолаков, Р. Еровете [123 /] 96ж
Шапкарев, К. А. Две думи върху носовното произношение на ѫ и ѧ в българското наречие 13 / 10
Шиллер, Фридрих. „Мария Стюарт” 475 / 370
Шиллер, Фридрих. „Семела” 388 / 304
Шишманов, Ив. Д. Кога се начева новобългарската литература 608 / 478
Юнг, Карл. Размисли! 961 / 770
Якобсен, Емил. Песимистични афоризми 438-439 / 338 [: 338а-338б] ; [438 /] 338а

Beaulieux, Léon. ... 206 / 162
Frič, J. „Asenúv pád" 573 / 444
Theodorov-Balan, A. „Povaha liter á rn í č innost í osvobozen é ho Bulharska . List k dějínam búlharské literatury" 386 / 302

IV. ... за *личностни гледища*

д' Абул, Ара – *вж:* Пеев-Плачков, Ив.
Адам, Георг (Georg Adam) 523 / 405
Адженов, И. П. 471 / 366
Александър I (Александра I, краља Србије), *сръб. крал* 484 / 379
Ангелов, Б. 584 / 455
Ангелова, Анна Йорданова 412 / 323
Андрейчин, Ив. Ст. [493 /] 384г
Андрейчин, Л. 293 / 241 ; 332 / 268 ; 345 / 281 ; 351 / 287 ; 368 / 298 ; 369 / 299 ; 377 ; 1080 / 864
Аргиров, Стоян 18 / 14 ; 169-172 / 129 [: 129а-129г] ; 173-174 / 130 ; 181 / 137 ; 182 / 138 ; 206 / 162 ; 219 / 172 ; 358 / 292 ; 361 / 295 ; 362-366 / [: 296а-296д] ; 582 / 453
Арнаудов, М. [364 /] 296в ; 618 / 488 ; 620 / 490
Атебе, П. Д. 758 / 607
Б. К. С. – *вж.:* А. Т.-Б.
Бабев, Д. 1029 / 836
Бадев, Й. 273 / 221 ; 287 / 235 ; 612 / 482 ; 613 / 483
Бакалов, Георги 668 / 522
Бакалов, И. Д. 31 / 25
Балабанов, Александър 98 / 80 ; 104 / 85 ; [106 /] 87а ; [107 /] 87б ; [131 /] 101г ; [132 /] 101д ; [133 /] 101е ; 197 / 153 ; 198 / 154 ; 199 / 155 ; 200 / 156 ; 367 / 297 ; 891 / 715 ; 894 / 718
Балабанов, Марко Д. 404 / 315
Баласчев, Георги 485 / 380 ; [490 /] 384а
Балджиев, В. д-р 473 / 368
Беловеждов, Никола 413 / 324 ; [708 /] 559б
Берон, Петър 441 / 340 ; 595 / 466 ; 600 / 471
Бобевски, Любомир 529 / 411
Бобчев, Н. [537 /] 415г ; [538 /] 415д ; 597 / 468
Бобчев, С. С. 440 / 339 ; 448 / 345 ; 597 / 468, 658 / 512
Богоров, Иван Андреев 1-3 / 1 ; 405 / 316
Божинов, Ал. (Ал. Б-ов) 258 / 208 ; 259 / 209
Больйо, А. Лероа 714 / 565
Больйо, Леон [363 /] 296б ; 367 / 297
Бонев, Г. х. 477 / 372
Бончев, Нешо 605 / 476
Борис I Михаил Покръстител, *цар* 728 / 577
Боров, Тодор 367 / 297
Ботев, Христо (Ботева) 382 ; 455 / 352 ; 619 / 489 ; 1013 / 820 ; 1078 / 862
Бояджиев, Симеон 1080 / 864
Буюклиева, Н. 263 / 212
Бъзайтов, П. М. 743 / 742 / 592
Бъчваров, Т. 691 / 544 ; 695-696 / 548
Вазов, Иван (Вазова) 32-33 / 26 ; 404 / 315 ; 409 / 320 ; 455 / 352 ; 460 / 357 ; 473 / 368 ; 506 / 395 ; 508 / 396 ; 510-515 / 398 ; 510-515 / 398 [: 398а-398е] - [515 /] 398е ; 518 / 400 ; 531 / 413 ; 531 / 413-[533 /] 414б ; 532-533 / 414 [414а-414б] ; [532 /] 414а ; [533 /] 414б ; 576 / 447 ; 582 / 453 ; 589 / 460 ; 620 / 490 ; 640 ; 641 ; 714 / 565 ; 802 / 646 ; 982 / 791
Вакарелски, Х. (Х. Вак-и) 141 / 108 ; 367 / 297
Васил Бркич, *сръбски патриарх* 665 / 519
Василев, Ст. п. 98 / 80 ; 183 / 139 ; 273 / 221 ; 296 / 244 ; 298 / 246 ; 322 / 258 ; 608 / 478 ; 996 / 803
Василиев, Т. 31 / 25
Величков, К. 429 / 330 ; 496 / 387 ; 731 / 580
Величкова, Цветана 412 / 323
Велков, Д. Т. 472 / 367
Велков, Ив. В. 661 / 515
Веркович, С. И. 430 / 331
Веселинов, Димитър 412 / 323
Влайков, Марин Т. [118 /] 96б
Востоков, Александр Христофорович 21 / 16
Връхлицки, Ярослав (Jaroslav Vrchlický) [487 /] 382а ; [488 /] 382б
Върлинков, Георги 412 / 323
Г. Н. (= Натев) [708 /] 559б
Гайтлер, Леополд [Leopold (Lavoslav) Václav Geitler] 390 / 306
Ганковица, *баба* 258 / 208
Ганчев, Д. 806-807 / 650
Генов, М. 584 / 455
Георгиев, Илия х. 761 / 610
Георгиев, Тома [707 /] 559а
Георгиева, В. 1081 / 865
Георгов, Ив. А. 22 / 17 ; 138 / 105 ; 142 / 109 ; 772 / 618
Геров, Найден 26-27 / 21 ; 507 / [395-1] ; 1070 / 544а
Герчев, Хр. 897 / 721
Гешов, Ив. Ев. 787 / 633 ; 872 / 698
Грашев, Милан, *адвокат* 909 / 732
Григоров, М. [116 /] / 95б
Грот, Наталия Петровна [Наталия Петровна Грот (Семёнова)] 408 / 319
Груев, Яким 1027 / 834
Гъбев, П. 163 / 123
Гъбъов, Петьо Кол. (П. Гъбев) 35 / 28 ; 360 / 294
Гюзелев, Ив. Н. 22 / 17 ; 43 / 36
Данаилов, Сл. 273 / 221
Данов, Хр. Г. 360 / 294 ; 735 / 584 ; 1046 / 852
Данчев, П. (*псевд.* Slivius) 386 / 302
Данчов, Н. Г. 151 / 113 ; 153 / 115 ; 177 / 133
Даскалов, П. Н. 154 / 116 ; 428 / 329
Деарбекирски, Стоян = Ст. Заимов 590 / 461 ; 593 / 464
Делиравев, П. 1012 / 819 ; 1014 / 821
Дечев, Васил 996 / 803
Димитров, Г. 464 / 361 ; 480 / 375
Димков, Никола 989-990 / 797
Дончев, Николай 614 / 484
Дочков, С. 742 / 591
Дринов, М. С. 42 / 35 ; 688 / 541 ; 727 / 576
Друмев, В. 573 / 444
Думев, В. 160 / 120 ; 167 / 127 ; 573 / 444
Дюлгеров, Д. 937 / 746 ; 938 / 747
Елин Пелин, *псевд.* (= Димитър Иванов Стоянов) 211 / 164 ; [1904]. [537 /] 415г ; [538 /] 415д
Желяскова, Анастасия [д-р Желяскова, Анастасия] 23 / 18
Заимов, Ст. – *вж:* Стоян Деарбекирски
Зарянко, Н. С. [397 /] 311а
Златарски, В. 175 / 131
Иван Гешаков, *о.* 954 / 763
Иван Рилски, *Св. о.* 561 / 434
Иванов, Ем. 812 / 655
Иванов, Йордан 561 / 434
Иванов, Ю. 411 / 322
Иванчев, Т. 32-33 / 26
Илчев, Стефан Петров 338 / 274 ; [366 /] 296д
Иречек, Константин 175 / 131 ; 653 / 507 ; 713 / 564
Искров, Кирил 598 / 469
Истибов, Д. 63 / 53
Й. Й. 909 / 732
Йелинек, Едвард [Edward Jelinek] 635
Йоаким Кърчовски, *йеромонах* 407 / 318
Йоаким Осоговский, *о.* 509 / 397
Йовков, Й. 263 / 212
Йокай, Мавро [Mavro Jokaj] 431 / 332
Йосип Юрай Щросмайер, *Дяковски епископ* [Josip Juraj Strossmayer, *bishop*] 386 / 302, 391 / 307
Йоцов, Б. 318 / 256 ; 605 / 476

Казанджиев, Любен 380
Калканджиев, Петър Стоянов 296 / 244
Каменова, Ана (Ан. Кам.) 175 / 131 ; 361 / 295
Каравелов, Любен [Ljuben Karavelov] *за него* 332 / 268 ; 524 / 406 ; 525 / 407 ; 627 / 495
Карагюлев, К. 30 / 24
Караджа, Стефан 661 / 515
Караманджуков, Хр. 996 / 803
Карапетков, Хр. 410 / 321
Карапетров, Петър 412 / 323 ; 419-427 / 328 ; [491 /] 384б
Керемедчиев, Г. 288 / 236
Киплинг, Ръдиард 615 / 485
(Кириллу, Св.) *вж* Константин-Кирил Философ
Кирил и Методий, *Св. Св., равноапостоли, за тях* 489 / 383 ; 546 / 420 ; 577 / 448 ; 609 / 479 ; 633 / 501 ; 634 / 502 ; 728 / 577 ; 814 / 657 ; 821 / 664 ; 919 / 737 ; 971 / 780 ; 1007 / 814
Кирил Пейчинович, *йеромонах, игумен* 407 / 318
Кирилов, Иван [534 /] 415а
Киров, С. (С. К.) 406 / 317
Киров, Ст. 730 / 579
Кисимов, Пантелей [492 /] 384в
Климент Охридски, *Св. архиепископ* 631 / 499 ; 815 / 658 ; 825 / 668 ; 976 / 785 ; 1051 / 855 ; 1052 / 856
Климент Словенски, *епископ* [490 /] 384а
Ковачев, Янко С. 463 / 360
Кодов, Хр. 367 / 297
Колар, Ян (Йан Колар) [JanKollar] 414-415 / 325 [: 325а-325-б], 414 /] 325а, [415 /] 325б, 635
Кондаков, Н. П. 758 / 607 ; 766 / 615
Константин-Кирил Философ, *Св., равноапостол, монах* 489 / 383 ; 728 / 577
Константинов, Алеко 453 / 350
Константинов, Г. 273 / 221 ; 293 / 241 ; 295 / 243
Константинов, Хр. п. 996 / 803
Копралов 474 / 369
Коран [445 /] 342б
Костов, Никола 296 / 244 ; 298 / 246 ; 339 / 275 ; 1021 / 828 ; 1075 / 859
Кравков, Ив. 24 / 19
Кръстев, К. [537 /] 415г ; [538 /] 415д
Кърджиев, Велико (*псевд.* Кандид) 58 / 48, 110 / 90, [121 /] 96д. III, 249 / 199
Л. … 349 / 285
Лазов, Д. 682 / 535
Леже, Луи [Louis Léger] 959 / 768
Лексис, В. 1050 / 855
Лероа Больйо, А. 714 / 565
Лилянов, Д. Т. 594 / 465
Ляпчев, А. 63 / 53
М. Т., *г-ца* 603 / 474
Магомед, *пророк* [445 /] 3426
Майер, Е. [Ernst Heinrich Meier] [444 /] 342а
Манасиев, Владимир Я. 591 / 462
Манолов, Ил. [365 /] 296г
Маринов, Димитрій 509 / 397
Мария-Луиза Българска, *княгиня* 729 / 578
Матов, Д. 22 / 17 ; 446 / 343 ; 471 / 366
Методий, *Св. архиепископ, равноапостол* (Мефѳодию, *Св.* Мефѳодия, *Св.*) 489 / 383 ; 655 / 509 ; 728 / 577 ; 982 / 791
Миклошич, Франц 21 / 16
Миладинов, Димитър 386 / 302 ; 829 / 672
Миладинов, Константин 386 / 302 ; 829 / 672
Миладинови, Димитър и Константин 391 / 307 ; 618 / 488 ; 829 / 672 ; 890 / 714
Милев, Гео 603 / 474
Милетич, Л. 16-17 / 13 ; 22 / 17 ; 25 / 20 ; 150 / 112 ; 352 / 288 ; 1084
Мирчев, Димитър [547 /] 421а ; [548 /] 421б ; 549 / 422 ; [626 /] 494в
Мирчев, К. 1081 / 865
Мисирков, К. П. 712 / 563
Митев, Н. 211 / 164
Митов, Антон *худож.* 156 / 118 ; 1048 / 854 ; 1052 / 856
Митов, Ил. А. 1051 / 855
Михайловский, В. 31 / 25
Мицкевич, А. [Adam Bernard Mickiewicz] 455 / 352
Мишев, Димитър 21 / 16 ; 944 / 753
Младенов, Стефан 44 / 37 ; 98 / 80 ; [106 /] 87а ; 152 / 114 ; 169-172 / 129 [: 129а-129г] ; 173-174 / 130 ; 181 / 137 ; 182 / 138 ; 183 / 139 ; 206 / 162 ; 219 / 172 ; 229 / 182 ; 230 / 183 ; 231 / 184 ; 239 / 191 ; 241 / 193 ; 273 / 221 ; 296 / 244 ; 298 / 246 ; 301 / 249 ; 356 / 291 ; 358 / 292 ; 361 / 295 ; 362-366 / [: 296а-296д] ; [362 /] 296а ; 367 / 297 ; 379 ; 582 / 453 ; 631 / 499 ; 633 / 501 ; 1009 / 816
Молиер, Жан-Батист Поклен (Jean-Baptiste Poquelin Molière) [500 /] 389а
Молчанов, А. 11 / 8
Момзен, Теодор [Teodor Momzen] 678 / 532
Москов, М. 458 / 355 ; 462 / 359 ; [548 /] 421б
Мужакова, Йоханка – *вж:* Светла, Каролина
Мутафчиев, П. 611 / 481
Мърквичка, И. *худож.* 1048 / 854
Мюлер, Йорген Петерсен [Jørgen Peteresen Müller] 735 / 584 ; 757 / 606
дьо Мюсе, Алфред [Alfred de Musset] 603 / 474
Н. Г. 258 / 208
Найден Граматик, *псевд.* (= С. Илчев) 211 / 164 ; [366 /] 296д
Наумов, А. 1047 / 853
Начов, Н. 361 / 295 ; 477 / 372
Начович, Григор Д. 874 / 700
Нашев, Д. 741 / 590
Нейков, Балчо 661 / 515 ; 676 / 530
Неофит Хилендарски (Бозвели) 526 / 408
Никифоров, Ст. 258 / 208
Николаев, К. [445 /] 342б
Николаев, Н. 569 / 440 ; 628 / 496
Николов, Андрей 1052 / 856
Николов-Осинин, Д. 280 / 228
Ножаров, Г. А. 760 / 609
Обрембска, А. 367 / 297
Огнянов, Ст. 597 / 468
Омарчевски, С. 139 / 106
Орлов, *руски адмирал* 665 / 519
Орфелин, Захарија 494 / 385
Острогорский, Виктор 472 / 367
Паисий Хилендарски / Паисий Самоковски, *Св. о. йеромонах* 462 / 359 ; 476 / 371 ; 495 / 386 ; 504 / 393 ; 627 / 495 ; 728 / 577 ; 1010 / 817 ; 1040 / 846
Пантелеев, С. 217 / 170
Папуджиев, Димитър Мишев – *вж:* Мишев, Димитър
Парчевич, Петър 943 / 752
Пастрнек, Ф. [František Pastrnek] 585 / 456
Пастухов, Ив. 809 / 652 ; 810 / 653
Пата, Йосиф [Josef Páta] 597 / 468
Пеев-Плачков, Ив. (Ара д' Абул) 15 / 12 ; [171 /] 129в ; 293 / 241 ; 300 / 248 ; 368 / 298
Пенев, Боян 47-48 / 40, 602 / 473
Петлешков, Н. Хр. 59 / 49
Петров, А. 126 / 99
Пинтев, Стоян Христов 412 / 323
Пиронков, Александър Димитров [122 /] 96е ; [133 /] 101е ; 218 / 171 ; 222 / 175 ; 296 / 244 ; 1082 / 866
Подвързачов, Д. 558 / 431
Попвасилев, Ст. (Ст. п. Василев) 183 / 139 ; 214 / 167 ; 273 / 221 ; 296 / 244 ; 298 / 246 ; 322 / 258 ; 367 / 297 ; 605 / 476
Попов, Димитър 331 / 267 ; 369 / 299
Попов, Ив. Н. 88 / 70
Попов, Л. 475 / 370
Попов, Николай Николаев (1949) 98 / 80
Попов, Стоян М. [516 /] 399а ; [517 /] 399б
Попов, Стр. 410 / 321
Попов, Цонко Василев – *вж:* Violino Primo, *псевд.*
Попович, В. Н. 404 / 315
Попски, Димитър 457 / 354
Пошик, Б. 623 / 493

Провадалиев, Д. 809 / 652
Проктер, Брайън Валтер 428 / 329
Просечен, В с. 761 / 610
Протич, А. 40 / 33
Прохазка, Ф. 419-427 / 328
Пундев, В. 446 / 343
Пушкин, А. С. 455 / 352
Пърличев, Гр. 429 / 330
Радев, П. Ив. 410 / 321
Радославов, Ив. 809 / 652
Радославов, Цветан 202 / 158
Ракитин, Ник. Вас. 588 / 459
Раковски, Георги Сава Стойков 471 / 366 ; 610 / 480 ; 627 / 495 ; 643 / 504 ; 725 / 574
Роберто Менини [Roberto Menini] *архиепископ Пловдивски* 720 / 569 ; 721 / 570 ; 722 / 571 ; 723 / 572
Ромак, Г. 643 / 504
Романски, С. 188 / 144 ; 972 / 781 ; 1080 / 864
Руварац, Илариона 665 / 519
Рудолф, Алфред 692 / 545
Русчева, Ст. 1000 / 807
С. (= Иван Саранов) 389 / 305
С. Г., *епископ* 941 / 750
С. К. (= С. Киров) 406 / 317
Самарджиев, Г. К. 429 / 330
Сахер-Мазох, Л. [L. Sacher-Masoch] 389 / 305
Светла, Каролина [Karolina Světlá] (*псевд. на* Йоханка Мужакова) [Johana Mužáková] 383 / 300
Сенкевич, Хенрик [Henryk Sienkiewicz] 596 / 467
Славейков, Пенчо П. 428 / 329 ; 553 / 426
Славейков, П. Р. 404 /315 ; 454 / 351 ; 601 / 472
Славов, Райчо 592 / 463
Сладкович, Андрей 406 / 317
Смарагдова, В. 31 / 25
Сметана, Б. 383 / 300
Смирненски, Хр. (Ведбал, *псевд.*) 558 / 431
Солярский, П. 31 / 25
Софроний Врачански, *Св. епископ* 407 / 318 ; 584 / 455 ; 629 / 497 ; 728 / 577
Спирков, Дим. А. 660 / 514
Спространов, Е. 429 / 330 ; 521 / 403
Стаматов, Г. П. [536 /] 415в
Станев, Никола 579 / 450
Станков, Ангел Д. 677 / 531
Стойков, С. 1074 / 858
Стоктон, Ф. [Frank Richard Stockton] 442-443 / 341 [: 341а-342-б] ; [442 /] 341а
Стоянов, В. В. 402 / 313
Стоянов, В. Д. 412 / 323 ; 416 / 326 ; 450 / 347 ; 475 / 370
Стоянов, Людмил 82 / 64
Стоянов, П. Х. 1051 / 855
Стоянов, Рачо 615 / 485
Стоановић, Љ. 484 / 379
Страшимиров, Антон 566 / 437 ; 599 / 470 ; 996 / 803
Страшимиров, Д. Т. 468 / 364 ; 566 / 437 ; 599 / 470 ; 996 / 803
Стрезов, Г. 827 / 670
Такев, Михаил 877 / 703
Тачев, Х. К. *худож.* 1052 / 856
Т.-Б., А. 200 / 156 ; [364 /] 296в ; 603 / 474 ; 742 / 591
Теодоров, Алекс. – *вж:* Теодоров-Балан, А.
Теодоров-Балан, А. 22 / 17 ; 169-172 / 129 [: 129а-129г] ; 173-174 / 130 ; 181 / 137 ; 182 / 138 ; 197 / 153 ; 206 / 162 ; 211 / 164 ; 219 / 172 ; 258 / 208 ; 293 / 241 ; 296 / 244 ; 300 / 248 ; 352 / 288 ; 356 / 291 ; 358 / 292 ; 360 / 294 ; 361 / 295 ; 362-366 / [: 296а-296д] ; [362 /] 296а ; 367 / 297 ; 368 / 298 ; 369 / 299 ; 374 ; 384-385 / 301 ; 386 / 302 ; 392-394 / 308 [: 308а-308в] ; [392 /] 308а ; 399-401 / 312 [: 312а-312в] ; [399 /] 312а ; 403 / 314 ; 407 / 318 ; 412 / 323 ; [417 /] 327а ; 417-418 / 327 [: 327а-327б] ; 419-427 / 328 ; 441 / 340 ; 446 / 343 ; [537 /] 415г ; [538 /] 415д ; 542-544 / 418 ; [547 /] 421а ; 550 / 423 ; 551 / 424 ; 569 / 440 ; 576 / 447 ; 577 / 448 ; 582 / 453 ; 585 / 456 ; 603 / 474 ; 621 / 491 ; [624 /] 494а ; [625 /] 494б ; 628 / 496 ; 629 / 497 ; 630 / 498 ; 631 / 499 ; 633 / 501 ; 634 / 502 ; 672 / 526; 714 / 565 ; 732 / 581 ; 733 / 582 ; 742 / 591 ; 797 / 642 ; 894 / 718 ; 937 / 746 ; 989-990 / 797 ; 1007 / 814 ; 1044 / 850 ; 1051 / 855 ; 1052 / 856 ; 1053-1055 / 857 [: 857а-857в] ; 1072 / 585а ; 1082 / 866 ; 1086 [/ 870]
Теодорович, Марко 494 / 385
Теодосий Синаитски, *архимандрит* 407 / 318
Титоров, Йов Иванов 760 / 609
Тодоров, П. Ю. 528 / 410 ; 638
Трифонов, Ю. 367 / 297
Узунов, Васил 529 / 411
Уилсон, Удроу [ThomasWoodrowWilson] 837 / 678 ; 989-990 / 797
Франгов, С. П. 673 / 527
Франция 963 / 772
Фредро, Александър [Alexander Fredro] 498-500 / 389 [: 389а-389-б] ; [498-499 /] 389а ; [500 /] 389а
Фрич, Йозеф Вацлав 573 / 444
Х. К. – *вж:* Вазов, Иван
Х. М., *г-ца* 603 / 474
Хаджибонев, Г. (Г. х. Бонев) 477 / 372
Хаджов, Ив. 282 / 230
Халек, В. [Vítězslav Hálek] [469 /] 365а
Хан, Й. фон [J. von Hahn/Johann Georg von Hahn] 1053-1055 / 857 [: 857а-857в] ; [1053 /][857а ; [1054 /][857б ; [1055 /][857в
Хенрих Дулсе [Henri Doulcet] *епископ Никополски за него* 720 / 569 ; 721 / 570 ; 722 / 571 ; 723 / 572
Христов, Добри 202 / 158 ; 829 / 672
Христов, Кирил 497 / 388 ; 527 / 409 ; [535 /] 415б ; 565 / 436
Цанков, А. 993 / 800
Цанков, Хр. (Дерижан) 141 / 108
Цвиич, Йован [Jovan Cvijić] 771 / 617
Цвятков, Д. 293 / 241 ; 993 / 800
Церковски, Цанко 459 / 356
Цоков, Ив. 322 / 258
Цонев, Беньо 22 / 17 ; [134 /] 101ж ; 138 / 105 ; 169-172 / 129 [: 129а-129г] ; 173-174 / 130 ; 181 / 137 ; 182 / 138 ; 206 / 162 ; 219 / 172 ; 356 / 291 ; 357 / 293 ; 358 / 292 ; 361 / 295 ; 362-366 / [: 296а-296д] ; 582 / 453
Червенков, В. 1082 / 866
Чернишевски, Н. Г. 742 / 591
Чехов, А. П. 622 / 492
Чилингиров, С. 587 / 458
Чинтулов, Добри 581 / 452
Чолаков, Р. [123 /] 96ж
Чолаков, С. 341 / 277 ; 342 / 278
Шапкарев, К. А. 13 / 10
Шарков, Владимир Викторович 656 / 510
Шатц, Борис 460 / 357
Шатца – *вж:* Шатц, Борис
Шевалье, Н. М. 772 / 618
Шилер, Фридрих [Friedrich Schiller] *за него* 388 / 304 ; 475 / 370
Шишков, Ск. 996 / 803
Шишманов, Д. Ив. 22 / 17 ; 175 / 131 ; 605 / 476 ; 780 / 626
Ягич, В. [Vatroslav Jagić] 678 / 532
Якобсен, Емил [Emil Jakobsen] 438-439 / 338 [: 338а-338б] ; [438 /] 338а ; [439 /] 338б

Adam, Georg 523 / 405
Beaulieux, Léon 206 / 162
Bechirowsky, G 827 / 670
Bischoff, Diedrich 902 / 726
Černy, Adolf 486 / 381
Cvijić, Jovan 771 / 617
Diakovitch, B. 555 / 428
Dymcoff, Nicolas 989-990 / 797
Fredro, Alexander [498-499 /] 389а
Frič, Josef Václav 387 / 303
Geitler, L[eopold (Lavoslav)] Václav 390 / 306
Hahn, D'apres J. von [1053 /] [857а] ; 1053-1055 / 857 [: 857а-857в] ; [1054 /] [8576 ; [1055 /] [857в]
Hálek, Vítězslav [469 /] 365а

Per aspera ad astra!

Heinichen, Otto 934 / 743
Henri Doulcet, *bishop* 720 / 569 ; 722 / 571
Hinneberg, Paul 1050 / 855
Jagić, Vatroslav 678 / 532
Jakobsen, Emil 438-439 / 338 [: 338а-338б] ; [438 /] 338а
Jelinek, Edvard 384-385 / 301 ; 486 / 381 ; 1057
Jespersen, Otto, 29 / 23
Jokaj, Mavro 431 / 332
Josip Juraj Strossmayer, *bishop* 386 / 302 ; 391 / 307
Jung, Carl 961 / 770
Karavelov, Ljuben (Lubin Karaveloff) 478 / 373 ; 525 / 407
Keller, Ludwig [923 /] 738г
Lexis, Wilhelm von 1050 / 855
Mach, Richard von 759 / 608
Meier, Ernst Heinrich [444 /] 342а
Menini, Roberto 720 / 569
Mickiewicz, Adam Bernard 455 / 352
Molière, (Jean-Baptiste Poquelin) [500 /] 389а
Momzen, Teodor 678 / 532
Müller, Jørgen Peteresen 757 / 606
Musset, Alfred de 603 / 474
Mužáková, Johana – *see:* Karolina Světlá
Oymaxal, F. 370
Pastrnek, František 585 / 456
Páta, Josef 597 / 468
Prochazka, F. 419-427 / 328
Procter, Bryan Walter 428 / 329
Rudolf, Alfred 530 / 412
Sacher-Masoch, L. 389 / 305
Šaka, Vladislava 530 / 412
Schatz, Boris 460 / 357
Schiller, Friedrich 388 / 304 ; 475 / 370
Sienkiewicz, Henryk 596 / 467
Sis, Vladimir 557 / 430
Smetana, Bedřich 383 / 300
Staneff, Nikola 579 / 450
Stockton, Frank Richard 442-443 / 341 [: 341а-342-б] ; [442 /] 341а
Světlá, Karolina 383 / 300
Teodoroff-Balan (Theodorov-Balan), A. 386 / 302 ; [1053 /] [857а] ; [1053 /] [857а] ; [1054 /] [857б ; [1055 /] [857в]
Violino Primo, *psevd.* (= Цонко Василев Попов) 610 / 480
Vrchlický, Jaroslav [487 /] 382а
Wagner, Jan 7 / 4
Wilson, Thomas Woodrow 837 / 678 ; 989-990 / 797

V. ... за *институции и формации*

Бележито свободно зидарско движение [923 /] 738г
Българска академия на науките 63 / 53 ; 138 / 105 ; 356 / 291 ; 358 / 292 ; 367 / 297 ; 377 ; 379 ; 380 ; 382 ; 631 / 499 ; 1027 / 834 ; 1076 / 860 ; 1083
Българска духовна семинария в Цариград 371
Българска екзархия 744 / 593 ; 989-990 / 797 ; 1073 / 588а
Българска матица [БМ] в Солун 1072 / 585а
Българска матица [БМ] в Цариград 738 / 587 ; 739 / 588 ; 740 / 589 ; 742 / 591 ; 1072 / 585а
Български библиографски институт в София 559 / 432 ; 569 / 440 ; 571 / 442
Българско книжевно дружество 534-538 / 415 [415а-415д] ; 542-544 / 418 ; 551 / 424 ; 630 / 498 ; 662 / 516 ; 663 / 517 ; 666 / 520 ; 681 / 534 ; 727 / 576
Бълг. туристическо д-во 719 / 568
Варненско Висше търговско училище 331 / 267
Висше училище 19-20 / 15 ; 672 / 526 ; 682 / 535
[Двадесет и второ] XXII Обикновено Народно събрание (1928) 184 / 140
Дружество Българска реч 357 / 293
Дружество Българска седянка в Прага 370 ; 604 / 475
Дружество за етическа култура 944 / 753
Дружество на филолозите слависти в България 276 / 224 ; 278 / 226 ; 280 / 228 ; 281 / 229 ; 282 / 230 ; 288 / 236
Дружество „Просвета” 384-385 / 301
Католическа църква [923 /] 738г
Комитет за наука, изкуство и култура 1083
Кральски стенографически институт 692 / 545
Министерство на народното просвещение (1899) 35 / 28
Министерство на просветата 278 / 226 ; 610 / 480
Министерство на просвещението (1940) 281 / 229 ; 473 / 368 ; 1076 / 860
Народен театър 202 / 158 ; 727 / 576 ; 910 / 733 ; 911 / 734
Народно събрание 138 / 105 ; 367 / 297 ; 727 / 576
Св. Синод на Българската православна църква 575 / 446 ; 812 / 655
Славянска беседа 542-544 / 418 ; 714 / 565
Словенско дружество „Свети Мохор” 481 / 376
Софийска Девическа гимназия 809 / 652
Софийска народна библиотека 580 / 451
Софийска община 800 / 645
Софийски университет 1052 / 856
Сръбска кралска Академия на науките 665 / 519
Студентокото стенографско дружество 1062
Студентско Филоложко дружество 373
Съюз на българските писатели 556 / 429
Съюз на българските учени и писатели 785 / 631
Съюз на писателите 1076 / 860
Филологическа комисия при Министерството на народното просвещение (1893) 22 / 17
Финансово министерство 411 / 322
Чехско стенографическо дружество 692 / 545
Чешка Академия на науките 361 / 295
Читалищен съюз 217 / 170

VI. ... за *езикови феномени*

„Ас”, вместо „Аso” 455 / 352
Арабски окръшки 444-445 / 342 [: 342а-342б]
„баласт” и „полемика” 367 / 297
„Банки” или „Банкя” 188 / 144
Богоровски пуризъм 395 / 309
буква Ь – роля 341 / 277
буквен материял, без творчески дух 344 / 280
буквоядство и буквопоклонство 152 / 114
българска граматика – становища 239 / 191
българската прослава на хилядо години от смъртьта на Св. Климент Охридски и на хилядо години българска просвета, 916 – 27 юли 1916. 1052 / 856
„български език и литература” – мнения 281 / 229
„български език и литература” – определение 279 / 227
български книжовен език и правопис 19-20 / 15
български правопис и български дух 160 / 120
български форми – причастия 230 / 183
българско склонение 1081 / 865
внушения за реформи в българската стенография 1062
внушена от сръбски „Мати Сербја” – „Мати Болгаріа” 526 / 408
„Все пак се движи”, езикови „разпри” [366 /] 296д
Георги или „Сава” Раковски 610 / 480
глаголи – видово превращение 1075 / 859
„господинка” или „господиня” 258 / 208
граматичен обзор на формите на имена и глаголи – правила в книжевния език : ятево правило – елоерово правило 182 / 138
„До господа Народните представители от XXII Обикновено Народно събрание : Отворено писмо от 18.II.1928 г.” 184 / 140
еровете [123 /] 96ж
„език на автора” – език „изкуствен”, „неразбран” 367 / 297
езиково изкуство 1085
за израза „на чело” 351 / 287
Закон за депозиране печатни издания в библиотеките София и Пловдив от 10.II.1897 г. 522 / 404
Закона за правопис (1928) 255 / 205 ; 367 / 297
Закон за разтуряне на свободно-зидарските ложи в България 1065
звукът, означаван различно в думи като „коща” = къща 41 / 34
изговор на думи в Ботеви стихове 141 / 108
„изкуство с език” – езиково изкуство 1085
история на българския език 19-20 / 15
Книжевен език и писмо 611 / 481
„косвена реч” или „преизказани” облици от изявително наклонение 377
крайни Ъ – правопис 342 / 278
кривопис 44 / 37
кърнопис 44 / 37
литература – реч 183 / 139
„Любещи” или „любящи” 230 / 183
„Матица” вместо „Матка” 734 / 583
„майчица” вместо „матица” 734 / 583
механична, а не граматична 282 / 230
„Мотиви към законопроекта за отменяване на закона за общ български правопис от 1922 г.” 184 / 140
„нърави” на български 834 / 675
„низък” и „нисък” 339 / 275
нова уредба на българския правопис 32-33 / 26
ново определение на предмета „български език” – учебни планове 278 / 226
отчаяние от езика на българската книжнина – покровителство и защита на българската реч 177 / 133
„официален” ([А.] Цанковски) правопис 184 / 140 ; 341 / 277
погрешни съждения за някои русизми в езика [517 /] 399б
почин на правителството на А. Стамболийски за правописна реформа – мнения 128-134 [: 101а-101ж]
правопис – „временен” ([А.] Цанковски) 255 / 205
„правопис” и „правоговор” – тълкуване 280 / 228
правопис – реформи 356 / 291
правопис – полски 255 / 205
правопис – работа 255 / 205
правописна комисия на министъра на просвещението А. Цанков – отмяна на „земеделския” правопис на Ст. Омарчевски – не се признава
„академическия” правопис – закрепя Дриновско-Иванченския правопис с малки оправки – Л. Милетич (1923) 143 / 110
правописът на Ст. Омарчевски и науката („земеделски” правопис) 139 / 106 ; 160 / 120
предложение за основаване на „Словарски сек” (= „речнишки отдел”) 356 / 291
приблизителна статистика на елементите в състава на българския книжевен език 614 / 484
производство на прилагателни имена от някои местни имена съществителни (напр. Бяла, Лясковец) 58 / 48
проявява се в политика и в препирни за „български език” – „българско всезнание” 755 / 604
„пътничар”, за „турист” 719 / 568
редовни „страници” за български език – „Нашият език” 318 / 256

разлика между „звук” и „гласка”, между „гласка” и „буква” 367 / 297
„ребуси” – граматични определения 613 / 483
„Речник за Ботева” – „Речник”, или „език” на Ботева 382
„Речнишко” писмо 361 / 295
родопско наречие (име и положение между източното и западното) 42 / 35
руска дума „Крива”, „Бирюк” *вм.* родна дума „единак” 586 / 457
„Св. Клименту Охридски” или „Охридскому” 222 / 175
„Скопие”, а не „Скопе” 322 / 258
скудобългари, или лихи български творци 999 / 806
словесни производи и терминологията около тях 554 / 427
слово по радиото от проф. Ст. Романски за „Българския правопис” (29.I.1942) 317 / 255
„Средец” или „София” 241 / 193
Стогодишница на българската нова печатна книга – идея 539-540 / 416 [416а-416б] ; [539 /] 416а ; [540 /] 416б
Стогодишница на българската нова печатна книга – покана [540 /] 416б
съждения – език и правопис 891 / 715
теория за българското склонение – разногласия 1086
творци на българския език 64 / 54
точност и системна терминология 1027 / 834
тълкуване на думата „лубеница” 88 / 70
търпежливост или глупост … 788-789 / 634 [: 634а-634б]
„Упътване за общо правописание” на Министерството на народното просвещение (1899) 35 / 28
Устав на Българска матица. 1072 / 585а
филолози и правопис 231 / 184
философия на българския език 201 / 157
футуризъм и лапниторство 558 / 431
„Цанковски” правопис – узаконяване 367 / 297
„цàрю”, а не „цар`ю” 202 / 158
цитиране – изговори 218 / 171
„Чолаковска” правописна комисия 342 / 278
чуждици 126 / 99
шуменски говор 58 / 48
Ъ или ѫ 163 / 123 ; 360 / 294

ПОКАЗАЛЕЦ НА *ПРЕВОДИТЕ*

В *две редици* са изведени **преводите на персоналията**:
I. ..., които е осъществил А. Теодоров-Балан;
II. ..., които са направени на произведения на А. Теодоров-Балан.
Вътрешно в последните деления на тази *систематика* материалът е подреден по *езици*, а в предела на езиците – по *хронология*.

I. ..., които е осъществил А. Теодоров-Балан

I. I. ... от немски

1883

388 / 304. „Семела” (в две сцени) от Фридрих Шиллер [Friedrich Schiller, 1759-1805] (в стихове). // *Сборник* „Ютро”. – Прага, 1883, с. 127-143.
* Подписано *Просвета*, 21 (*срв.:* N 501 *тук*) / Прев. от нем.
Вж: N 305 *тук*.

389 / 305. „Едно чудо” от Л. Сахер-Мазох [L. Sacher-Masoch, 1836-1895]. Из *„Auf der Höhe”* (Leipzig), 2, N 5. // *Сборник* „Ютро”. – Прага, 1883, с. 17-22.
* Прев. от нем. *Просвета*, 16.
„Ютро” е сборник, издаден от кръжеца Просвета. Той замести неиздаден сборник „Роса” – *вж: тук* ₦ [*Задраскано от А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] Книжнина необнар. 1883. За работите в „Ютро” неприязнен отзив от С. (= Иван Саранов) в *Народний глас*, N 444, 9.XI.1883.

1894

[438 /] 338а. „Песимистични афоризми”. От Емил Якобсен [Emil Jakobsen, 1836-1911] [*Публикацията не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от публикация в немската преса или от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 1, 1894, N 10, с. 1-5 ;
* Прев. от нем. и книжевна бележка.

[444 /] 342а. Арабски окръшки. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 76-80 ;
* Превод от немски из „Morgenländische Anthologie” (Leipzig) от Е. Майер [Ernst Heinrich Meier, 1813-1866] [: Morgenländische Anthologie : Klassische Dichtungen aus der sinesischen, indischen, persischen und hebräischen Literatur / übers. von Ernst Meier, Meyer, Hildburghausen 1868 ; Bibliograph. Institut. – Leipzig, 1880]. Малки извадки из прозаичната част на арабския *Коран* и из богатия запас практическа мъдрост на арабите.

1820

567 / 438. „Златорог", словенска приказка. // *Слънце* (София), 1, 1920, NN 17-18, с. 521-523.
* Превод от немски ; пояснение от А.Т-Б.

1825

961 / 770. Размисли!. // *Зидарски преглед* (София), 2, 1925, NN 9-10, с. 249-250.
* Превод от немски (Юнг [Carl Jung, 1875-1961], Бреслау [Breslau]).

1912

1050 / 855 [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]. „Що е култура", от проф. д-р В. Лексис, прев. (с пояснения) от нем. Притурка на „Летоструй" за 1912 г. – Солун, 1912. – 8⁰. 68 с.
* Оригиналът в енциклопедията „Die Kultur der Gegenwart", изд. от Paul Hinneberg (1862-1934), ч. I. отд. 1. Die allgemeinen Grundlagen der Kultur der Gegenwart. Berlin, 1906. – I. Das Wesen der Kultur / von Wilhelm Lexis (1837-1914), S. 1-53.
Преводът е снабден в текста с вложени от преводача пояснения за българския читател. Книгата не се намери в никоя софийска библиотека [*Последните две изречения са добавен от А. Т.-Б. на ръка. – Бел. на ред.*].

I. II. ... от полски

1899

[498-499 /] 389а. „Господин Йовиялски" [*Pan Jowialski*, 1832] : Комедия е четири действия от Александра Фредро [Alexander Fredro, 1793-1876] [Библиогр. описание]. // *БП* (София), 6, 1899, N 1, с. 1-47 ; N 2, с. 1-41 ;
* Превод от полски.

I. III. ... от чешки

1880

383 / 300. Каролина Светла [Karolina Světlá, 1830-1899]. Целувка : Хумореска из живота на чешките горци / Прев. от чеш. // *Народний глас* (Пловдив), 2, N 77, 18 апр. 1880.
* Подлистник, следва на пресеклици до край. Превод от чешки ; младежки опит на студент българин в Прага. В превода личат буквално предаване, български провинциализми и чехизми. „Целувка" е един от най-хубавите разкази на К. Светла (= Йоханка Мужакова [Johana Mužáková, 1830-1899], 1871) ; преработен в либрето за едноименна опера от Б. Сметана (1896).

1883

635. „Полските жени и девойки" от Едвард Йелинек (Edward Jelinek, 1855-1897) / Прев. от чешки, назначен за сборник „Роса", тъкмен за издание от кръжец на български студенти в Прага, именуван „Просвета", в полза на Софийското македонско дружество. – 1883.
* За тоя сборник мой позив във в. *Марица*, N 550, 16.XII.1883 ; там обнародвано цялото съдържание на сборника. Под него мото : „Всякой нека с присърдце работи на народу бащината нива ; пътът наши и различен бива, само воля една да ни води". Jan Kollar (Ян Колар, 1793-1852). Вместо „Роса" излезе в 1883 друг сборник „Ютро".

1057. Полските жени и девойки. От Edv. Jelínek (Edvard Jelínek, 1855-1897) / Превод от чешки. [– 1883]

1885

623 / 493. Пошик, Б. Увод в Естетиката, с оглед към поезията / Прев. А. Балан. – Пловдив, 1885. – 8⁰. 38 с.
* Превод от чешки с кратка бележка от преводача.

1893-1894

419-427 / 328. „В Преславския дворец". Историческа повест от Ф. Прохазка [František V. Procházka, 1858-1929]. // *БП* (София), 1, 1893, N 2, с. 3-35 ; N 4, с. 13-39 ; 1894, N 5, с. 80-97 ; N 6, с. 5-27 ; N 7, с. 25-50 ; N 8, с. 32- 68 ; N 9, с. 14-41 ; N 10, с. 22-53 ; NN 11-12, с. 81-145.
* Превод от чешки, половината от ръкопис на автора, а остатъкът от печатан текст, в който са били прокарани някои промени спротив първичния ръкопис. (*Ottova laciná knihovna národní* (Praga), N 75 – Z Proslava [*Текстът на А. Т.-Б. е написан на ръка и не се чете. – Бел. на ред.*]). Издателят на *Древна и нова България* П. Карапетров си позволил да препечата превода в особни бройки от своята сбирка *Български исторически романи,* 10, N 4 (от 1925? [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*]) и N 5 – две книги, събрани в една, с. 285. Безогледният редактор преправял „стила" на преводача от *БП* и изкарал своя „забележка" по наученото там за романа от А. Т.

[442 /] 341а. „Сестрата на покойната ми жена", от Ф. Стоктон [Frank Richard Stockton, 1834-1902] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 1, 1894, NN 11-12, с. 64-75 ;
* Превод от чешки.

1896

[469 /] 365а. Театрален излет на юг. От В. Халек [Vítězslav Hálek, 1835-1874] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 3, 1896, N 6, с. 61-81 ;
* Превод от чешки.

Per aspera ad astra!

1899

[487 /] 382а. „В Диогеновата връчва" : Комедия в едно действие от Ярослав Врхлицки [Jaroslav Vrchlický, 1853-1912] [*Публикацията в чешката периодика не може да се установи по наличните данни. Вероятно А. Т.-Б. е прев. от ръкоп. – Бел. на ред.*]. // *БП* (София), 5, 1899, N 6, с. 1-21 ;

* Превод от чешки.

1905

713 / 564. „Пан Вртятко", от д-ра К. Иречек. // *Ден* (София), 2, N 426, 27 февр. 1905.

* Превод от чешки из сп. *„Osveta"* (Praha) на V. Vlcek, 1895, с. 301-303. Иречек представя жив тип на директор на Чешкия народен музей, в който български читател виждаше първообраз на тогашния наш директор на Народния музей в София.

II. ..., които са направени на произведения на А. Теодоров-Балан

1053-1055 / 857 [: 857а-857в]. Българи в Югозападно Моравско. По Й. фон Хан (J. von Hahn /Johann Georg von Hahn/, 1811-1869) в 1858 г. Осветлено от А. Теодоров-Балан. – София : Ал. Паскалев и сие, 1917. – 64 с. – 8^0.

* Писано в 1917. Книжицата излезе и в преводи по *френски* и по *немски*.

[*Излиза в прев. и на* англ., нем. и фр. – *Бел. на ред.*]

[*В хронологичната рубрика е въведена 1917 г. във връзка с моногр. публ. на прев. на цит. N в посочената г. – вж: по-долу:* NN 857а, 857б *тук*. *Библиогр. Записи с* NN 857а-857в *тук са въведени от ред. – Бел. на ред.*]

II. I. ... на английски

1917

[1053 /] [857а. Прев. на *цит.* кн. на *англ.:* Bulgarians in Southwest Moravia by Johann von Hahn / Illumined by A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1917 (Sofia : Deutschen Balkan-Zeitung). – 43 p. ;]

II. II. ... на немски

1917

[1054 /] [857б. Прев. на *цит.* кн. на *нем.:* Die Bulgaren im sudwestlichen Morawagebiet im Jahre 1858 nach Johann von Hahn. / Erlautert von A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, [1917] (Sofia : Druck. der Deut. Balkan-Zeitung in Sofia). – 49 S. ;]

II. III. ... на френски

1917

[1055 /] [857в. Прев. на *цит.* кн. на *фр.:* Les bulgares dans la Moravie du Sud-ouest : D'apres J. von Hahn 1858 / Interprete par A. Teodorow-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1918 (Sofia : Impr. de la Cour). – 54 p.]

ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ

I. Показалец на топонимите

Показалецът на топонимите събира споменатите географски названия. Поясненията в скоби уточняват местонахождението на по-малко известните топоси, напр.: Горно-Броди, *с.* (Серско, Македония) или по-новата форма на наименование, напр.: Босилиград (Босилеград), Калугарени (**днес** Кълугарени, Румъния). В случая с *Кованлъшкия препис* и *Котленския препис* на *„История славяноболгарская"* от Св. о. Паисий Хилендарски, дадените в показалеца топоними са Кованлък и Котел.

Америка *вж* САЩ
Андреасберг (Германия) 706 / 558
Асеновград *вж* Станимака

Балканите (Балкански полуостров) 771 / 617 ; 772 / 618 ; 773 / 619 ; 774 /620
Белград 484 / 379
Бесарабия 760 / 609
Болград (Бесарабия) ЛП/Б ; 880-881 / 706-706а-706-б ; 1015 / 822 ;
Боровец 412 / 323 ; 1063
вж и Чамкория
Босилиград (Босилеград) 931 / 740
Браила НС/Б
Брунате (Италия) 553 / 426
Букурещ 725 / 574 ; 729 / 578
Бургас 700 / 552
България ЛП/Б ; НС/Б ; 12 / 9 ; 288 / 236 ; 293 / 241 ; 332 / 268 ; 341 / 277 ; 368 / 298 ; 412 / 323 ; 464 / 361 ; 480 / 375 ; 503 / 392 ; 523 / 405 ; 557 / 430 ; 576 / 447 ; 644 / 505 ; 660 / 514 ; 670 / 524 ; 671 / 525 ; 694 / 547 ; 699 / 551 ; 742 / 591 ; 743 / 592 ; 746 / 595 ; 786 / 632 ; 809 / 652 ; 814 / 657 ; 818 / 661 ; 862 / 688 ; 843 / 684 ; 844 / 685; 952 / 761 ; 959 / 768 ; 970 / 779 ; 1034 / 840 ; 1060 ; 1042 / 848 ; 1065
вж и Bulharska
Бяла 58 / 48

Варна 727 / 576

Велико Търново 462 / 359 ; 547 / 421а ; 667 / 521

Германия 881 / 706б
Горна Оряховица 258 / 208
Горно-Броди, *с.* (Серско, Македония) 989-990 / 797
Гърция 660 / 514

Дойран 598 / 469
Драгалевци, *с.* 709 / 560
Дрезден 692 / 545
Дряново 673 / 527
Дупница 582 / 453
Дяково (Кюстендилско) 391 / 307

Европа 1042 / 848
Елена 700 / 552

Зайчар (Източна Сърбия) 12 / 9

Източна Румелия 653 / 507

Казанлък НС/Б 12 / 9 ; 727 / 576
Калугарени (**днес** Кълугарени, Румъния) 830 / 673
Кованлък, с. (днес с. Пчелище, Великотърновско) 495 / 386 ; 504 / 393
Комо Брунате *вж* Брунате
Комрат, *с.* (Бесарабия) ЛП/Б
Конопчие, *с.* 1-3 / 1
Копривщица 525 / 407
Котел 483 / 378 ; 504 / 393 ; 610 / 480
Краков 946 / 755
Кральови Градец (днес Кралево Градец, Чехия) 692 / 545
Красногор, *с.* (сега квартал на с. Черногор, Силистренска обл.) 1002 / 809
Крушево (Македония) 372 ; 1061
Кубей, *с.* (Бесарабия) ЛП/Б

Лайпциг ЛП/Б ; 5-6 / 3
Липиска (Лайпциг) 7 / 4 ; 11 / 8 ; 386 / 302 ; 654 / 508
Лом 719 / 568
Лондон 603 / 474
Лужица (Чехия) 597 / 468
Лясковец 58 / 48

Македония 658 / 512 ; 659 / 513 ; 660 / 514 ; 749 / 598 ; 758 / 607 ; 766 / 615 ; 771 / 617 ; 959 / 768 ; 1034 / 840 ; 1059 ; 1060 ; 1073 / 588а
Макрикьой (Турция) 989-990 / 797
Мокрени, *с.* 957 / 766
Моравия (Моравско), *истор. област в дн.* Чехия 835 / 676 ; 897 / 721 ; 1053-1055 / 857-857а-857в
вж и Moravia (на англ. ез.); Morawagebiet (на нем. ез.); Moravie (на фр. ез.)

Никопол 723 / 572
Ниш 835 / 676
Нова-Загора 700 / 552
Ньой 1042 / 848

Одрин 742 / 591; 749 / 598
Орешак, *с.* (Троянско) 258 / 208
Оряхово 1071 / 560а
Острец, *с.* (Ловешко) 258 / 208
Охрид 1-3 / 1

Пашмакли (старо име на Красногор) 1002 / 809
Пирот 12 / 9
Плевен 700 / 552
Пловдив ЛП/Б ; 7 / 4 ; 14 / 11 ; 360 / 294 ; 482 / 377 ; 522 / 404 ; 555 / 428 ; 700 / 552
Прага ЛП/Б ; 1-3 / 1 ; 4 / 2 ; 5-6 / 3 ; 7 / 4 ; 370; 383 / 300 ; 384-385 / 301 ; 604 / 475 ; 606-607 / 477 ; 635 ; 643 / 504 ; 644 / 505 ; 734 / 583
Просечен, *с.* 761 / 610

Разлог 494 / 385
Рим 603 / 474 ; 1052 / 856
Родопа *вж* Родопи
Родопи, *пл.* 996 / 803 ; 1012 / 819
Румъния 770 / 616
Русе 525 / 407 ; 525 / 407 ; 691 / 544
Русия 1-3 / 1 ; 1042 / 848

Самоков 892 / 716
Сараево 983 / 792
САЩ (Америка) 924 / 739а ; 989-990 / 797
Скопие 372 ; 1041 / 847 ; 1061
Сливен ЛП/Б ; 700 / 552
Смилян, *с.* (Смолянско) 1002 / 809
Смолян 1002 / 809
Солун ЛП/Б ; 1072 / 585а
София, КЧ/Б ; ЛП/Б ; НС/Б ; П/Б ; 18 / 14 ; 282 / 230 ; 375 ; 391 / 307 ; 405 / 316 ; 460 / 357 ; 482 / 377 ; 522 / 404 ; 546 / 420 ; 580 / 451 ; 656 / 510 ; 670 / 524 ; 671 / 525 ; 681 / 534 ; 682 / 535 ; 683 / 536 ; 700 / 552 ; 710 / 561 ; 713 / 564 ; 717 / 566в ; 728 / 577 ; 742 / 591 ; 743 / 592 ; 744 / 593 ; 900 / 724 ; 910 / 733 ; 944 / 753 ; 957 / 766 ; 983 / 792 ; 984 / 793 ; 1051 / 855 ; 1052 / 856 ; 1062 ; 1064
Сърбије *вж* Сърбия
Средец (старо име на София) 509 / 397
Средна гора, *пл.* 412 / 323
Станимака (Асеновград) ЛП/Б
Стрема *вж* Струма
Струма, *р.* 412 / 323
Сърбия 12 / 9 ; 484 / 379 ; 660 / 514 ; 771 / 617 ; 844 / 685 ; 935 / 744

Тополница, *р.* 412
Трявна 457 / 354 ; 457 / 354 ; 553 / 426
Трън 12 / 9
Турция 741 / 590 ; 742 / 591 ; 748 / 597 ; 756 / 605
вж и Turkei
Търново *вж* Велико Търново

Франция 924 / 739а ; 963 / 772

Per aspera ad astra!

Хасково 700 / 552

Цариброд 12 / 9
Цариград КЧ/Б ; ЛП/Б ; П/Б ; 371 ; 546 / 420 ; 733 / 582 ; 736 / 585 ; 737 / 586 ; 742 / 591 ; 744 / 593 ; 752 / 601 ; 753 / 602 ; 989-990 / 797 ; 989-990 / 797 ; 1047 / 853 ; 1072 / 585а

Чамкория 867 / 693 ; 892 / 716 ; 980 / 789
вж и Боровец
Черни връх (пл. Витоша) 709 / 560
Чехия 713 / 564 ; 843 / 684
Чехословакия 838 / 679
Чешко *вж* Чехия

Югославия 838 / 679

Яворина (Сърбия) 931 / 740

Berlin 1050 / 855
Berne 827 / 670
Bulharska 689 / 542 ; 690 / 543 ; 694 / 547
вж и България

Koprištica *вж* Копривщица

Moravia (на англ. ез.) 1053 / 857а
вж и Моравия
Moravie (на фр. ез.) 1055 / 857в
вж и Моравия
Morawagebiet (на нем. ез.) 1054 / 857б
вж и Моравия

Plovdiv 7 / 4 ; 555 / 428
вж и Пловдив

Ruščuk *вж* Русе

Sinai 390 / 306

Turkei 759 / 608
вж и Турция

II. Показалец по местоиздаване

Белград (Београд) 665 / 519 ; 771 / 617 ; 977 / 786

Варна 23 / 18 ; 331 / 267 ;
Велико Търново 458 / 355 ; 462 / 359 ; 547 / 421а ; 673 / 527 ; 676 / 530
Видин 529 / 411
Виена 484 / 379 ; 494 / 385
вж и Wien

Габрово 534 / 415а

Загреб 939 / 748
вж и Zagreb

Казанлък 30 / 24 ;
Копривщица 708 / 559б

Лайпциг 923 / 738г
вж и Leipzig

Москва 489 / 383 ; 772 / 618
Мусина, *с*. 459 / 356 ; 474 / 369

Ниш 835 / 676
Нови сад 501 / 390

Перущица 708 / 559б
Плевен 569 / 440 ; 588 / 459 ; 590 / 461 ; 593 / 464
Пловдив 1-3 / 1 ; 21 / 16 ; 26-27 / 21 ; 26-27 / 21 ; 352 / 288 ; 353 / 289 ; 354 / 290а ; 355 / 290б ; 383 / 300 ; 386 / 302 ; 387 / 303 ; 389 / 305 ; 404 / 315 ; 410 / 321 ; 464 / 361 ; 468 / 364 ; 480 / 375 ; 485 / 380 ; 492 / 384в ; 555 / 428 ; 623 / 493 ; 624 / 494а 625 / 494б ; 626 / 494в ; 627 / 495 ; 635 ; 642 / 503 ; 643 / 504 ; 644 / 505 ; 645 / 506а ; 646 / 506б ; 647 / 506в ; 648 / 506г ; 649 / 506д ; 650 / 506е ; 651 / 506ж ; 652 / 506з ; 653 / 507 ; 692 / 545 ; 757 / 606 ; 826 / 669; 1046 / 852 ; 1073 / 588а ; 1075 / 859 ; 1077 / 861 ; 1078 / 862 ; 1079 / 863 ; 1080 / 864 ; 1081 / 865 ; 1083
вж и Plovdiv
Прага 7 / 4 ; 388 / 304 ; 389 / 305
вж и Praga, Praha, Praze
Прилеп 429 / 330

Русе 1-3 / 1 ; 419-427 / 328; 471 / 366

Санкт-Петербург 397 / 311а ; 658 / 512 ; 758 / 607 ; 772 / 618
Свищов 404 / 315 ; 693 / 546

Севлиево 31 / 25
Скопие 1035 / 841 ; 1041 / 847
Сливен 384-385 / 301 ; 581 / 452
Солун 404 / 315 ; 429 / 330 ; 536 / 415в ; 741 / 590 ; 1046 / 852 ; 1047 / 853 ; 1048 / 854 ; 1073 / 588а
София 4 / 2 ; 5-6 / 3 ; 7 / 4 ; 8 / 5 ; 9 / 6 ; 10 / 7 ; 11 / 8 ; 12 / 9 ; 13 / 10 ; 14 / 11 ; 15 / 12 ; 16-17 / 13 ; 18 / 14 ; 19-20 / 15 ; 21 / 16 ; 22 / 17 ; 23 / 18 ; 24 / 19 ; 25 / 20 ; 26-27 / 21 ; 28 / 22 ; 29 / 23 ; 30 / 24 ; 31 / 25 ; 32-33 / 26 ; 34 / 27 ; 35 / 28 ; 36 / 29 ; 37 / 30 ; 38 / 31 ; 39 / 32 ; 40 / 33 ; 41 / 34 ; 43 / 36 ; 44 / 37 ; 45 / 38 ; 46 / 39 ; 47-48 / 40 ; 49 / 41 ; 50 / 42 ; 51 / 43а ; 53 / 43в ; 54 / 44 ; 55 / 45 ; 56 / 469 ; 57 / 47 ; 58 / 48 ; 59 / 49 ; 60 / 50 ; 61 / 51 ; 62 / 52 ; 63 / 53 ; 64 / 54 ; 65 / 55 ; 66 / 56 ; 67 / 57 ; 68 / 58 ; 69 / 59 ; 70 / 60 ; 71 / 61 ; 72 / 62 ; 73 / 63а ; 82 / 64 ; 83 / 65 ; 84 / 66 ; 85 / 67 ; 86 / 68 ; 87 / 69 ; 88 / 70 ; 89 / 71 ; 90 / 72 ; 91 / 73 ; 92 / 74 ; 94 / 76 ; 95 / 77 ; 96 / 78 ; 98 / 80 ; 102 / 83 ; 104 / 85 ; 105 / 86 ; 106-107 / 87а-87б ; 108 / 88 ; 109 / 89 ; 110 / 90 ; 111 / 91 ; 112 / 92 ; 113 / 93 ; 114 / 94 ; 115-116 / 95-95а-95б ; 117-123 / 96-96а ; 118 / 96б ; 119 / 96в. I ; 120 / 96г II ; 121 / 96д. III ; 122 / 96е IV ; 123 / 96ж V ; 124 / 97 ; 125 / 98 ; 126 / 99 ; 127 / 100-101а-101ж ; 128-133 ; 131 / 101г ; 132 / 101д ; 133 / 101е ; 134 / 101ж ; 135 / 102 ; 136 / 103 ; 137 / 104 ; 138 / 105 ; 139 / 106 ; 140 / 107 ; 141 / 108 ; 142 / 109 ; 143 / 110 ; 144 / 111а ; 150 / 112 ; 151 / 113 ; 152 / 114 ; 153 / 115 ; 154 / 116 ; 155 / 117 ; 156 / 118 ; 157 / 119а ; 160 / 120 ; 161 / 121 ; 162 / 122 ; 163 / 123 ; 164 / 124 ; 165 / 125 ; 166 / 126 ; 167 / 127 ; 168 / 128 ; 169 / 129а ; 173-174 / 130 ; 175 / 131 ; 176 / 132 ; 177 / 133 ; 178 / 134 ; 179 / 135 ; 180 / 136 ; 181 / 137 ; 183 / 139 ; 185 / 141 ; 186 / 142 ; 187 / 143 ; 188 / 144 ; 189 / 145 ; 191 / 147 ; 192 / 148 ; 193 / 149 ; 194 / 150 ; 195 / 151 ; 196 / 152 ; 197 / 153 ; 198 / 154 ; 199 / 155 ; 200 / 156 ; 201 / 157 ; 202 / 158 ; 203 / 159 ; 204 / 160 ; 205 / 161 ; 206 / 162 ; 207 / 163а. 1 ; 211 / 164 ; 213 / 166 ; 214 / 167 ; 215 / 168 ; 216 / 169 ; 217 / 170 ; 218 / 171 ; 219 / 172 ; 220 / 173 ; 221 / 174 ; 222 / 175 ; 223 / 176 ; 224 / 177 ; 225 / 178 ; 226 / 179 ; 227 / 180 ; 228 / 181 ; 229 / 182 ; 230 / 183 ; 231 / 184 ; 232 / 185 ; 233 / 186 ; 234 / 187а ; 236 / 188. I ; 237 / 189 ; 238 / 190 ; 239 / 191 ; 240 / 192 ; 241 / 193 ; 242-245 / 195 ; 195а-195б-195-г ; 246 / 196 ; 247 / 197 ; 248 / 198 ; 249 / 199 ; 250 / 200 ; 251 / 201 ; 252 / 202 ; 253 / 203 ; 254 / 204 ; 255 / 205 ; 256 / 206 ; 258 / 208 ; 259 / 209 ; 260-261 / 210 ; 262 / 211 ; 263 / 212 ; 264 / 213 ; 265 / 214 ; 266 / 215 ; 267 / 216 ; 268 / 217 ; 269 / 218 ; 270-271 ; 272 / 220 ; 273 / 221 ; 274 / 222 ; 275 / 223 ; 276 / 224 ; 277 / 225 ; 278 / 226 ; 279 / 227 ; 280 / 228 ; 281 / 229 ; 282 / 230 ; 283 / 231 ; 284 / 232 ; 285 / 233 ; 286 / 234 ; 287 / 235 ; 288 / 236 ; 289 / 237 ; 290 / 238 ; 291 / 239 ; 292 / 240 ; 293 / 241 ; 294 / 242 ; 295 / 243 ; 296 / 244 ; 297 / 245 ; 298 / 246 ; 299 / 247 ; 300 / 248 ; 301 / 249 ; 302 / 250 ; 303 / 251 ; 304 / 252 ; 305 / 253 ; 306-316 / 254 : 1-6 (*а*) – 254 : 7-11 (*б*) ; 317 / 255 ; 318 / 256 ; 319 / 257а ; 322 / 258 ; 323 / 259 ; 324 / 260 ; 326 / 262 ; 327 / 263 ; 328 / 264 ; 329 / 265 ; 330 / 266 ; 331 / 267 ; 332 / 268 ; 333 / 269 ; 334 / 270 ; 335 / 271 ; 336 / 272 ; 337 / 273 ; 338 / 274 ; 339 / 275 ; 340 / 276 ; 341 / 277 ; 342 / 278 ; 343 / 279 ; 344 / 280 ; 345 / 281 ; 346 / 282 ; 347 / 283 ; 348 / 284 ; 349 / 285 ; 350 / 286 ; 351 / 287 ; 352 / 288 ; 356 / 291 ; 357 / 293 ; 358 / 292 ; 360 / 294 ; 361 / 295 ; 362-365 / 296г ; 366 / 296д ; 367 / 297 ; 368 / 298 ; 369 / 299 ; 373 ; 388 / 304 ; 389 / 305 ; 390 / 306 ; 391 / 307 ; 392 / 308а ; 395 / 309 ; 396 / 310 ; 397 / 311а ; 399 / 312а ; 400 / 312б ; 401 / 312в ; 402 / 313 ; 403 / 314 ; 404 / 315 ; 405 / 316 ; 406 / 317 ; 407 / 318 ; 408 / 319 ; 409 / 320 ; 410 / 321 ; 411 / 322 ; 412 / 323 ; 413 / 324 ; 414 / 325а ; 415 / 325б ; 416 / 326 ; 417 / 327а ; 418 / 327б ; 419-427 / 328 ; 428 / 329 ; 429 / 330 ; 430 / 331 ; 431 / 332 ; 432 / 333 ; 433 / 334 ; 434 / 335 ; 435 / 336 ; 436-437 / 337а-337б ; 438 / 338а ; 440 / 339 ; 441 / 340 ; 442 / 341а ; 444 / 342а ; 446 / 343 ; 447 / 344 ; 448 / 345 ; 449 / 346 ; 450 / 347 ; 451 / 348 ; 452 / 349 ; 453 / 350 ; 454 / 351 ; 455 / 352 ; 456 / 353 ; 457 / 354 ; 458 / 355 ; 459 / 356 ; 460 / 357; 461 / 358 ; 462 / 359 ; 463 / 360 ; 464 / 361 ; 465 / 362 ; 466-467 / 363 ; 468 / 364 ; 469 / 365а ; 471 / 366 ; 472 / 367 ; 473 / 368 ; 474 / 369 ; 475 / 370 ; 476 / 371 ; 477 / 372 ; 478 / 373 ; 479 / 374 ; 480 / 375 ; 481 / 376 ; 482 / 377 ; 483 / 378 ; 484 / 379 ; 485 / 380 ; 487 / 382а ; 488 / 382б ; 489 / 383 ; 490 / 384а ; 493 / 384г ; 494 / 385 ; 495 / 386 ; 496 / 387 ; 497 / 388 ; 498-499 / 389а ; 500 / 389а ; 501 / 390 ; 503 / 392 ; 504 / 393 ; 505 / 394 ; 506 / 395 ; 507 / 395-1 ; 508 / 396 ; 509 / 397 ; 510-515 / 398-398а-398е ; 516 / 399а ; 518 / 400 ; 519 / 401 ; 520 / 402 ; 521 / 403 ; 522 / 404 ; 523 / 405 ; 526 / 408 ; 527 / 409 ; 528 / 410 ; 529 / 411 ; 530 / 412 ; 531 / 413 ; 532 / 414а ; 535 / 415б ; 537 / 415г ; 538 / 415д ; 539 / 416а ; 541 / 417 ; 542-544 / 418 ; 545 / 419 ; 546 / 420 ; 549 / 422 ; 550 / 423 ; 551 / 424 ; 552 / 425 ; 553 / 426 ; 554 / 427 ; 555 / 428 ; 556 / 429 ; 557 / 430 ; 558 / 431 ; 559 / 432 ; 560 / 433 ; 561 / 434 ; 562 / 435а ; 563 / 435б ; 564 / 435 в ; 565 / 436 ; 566 / 437 ; 567 / 438 ; 568 / 439 ; 569 / 440 ; 570 / 441 ; 571 / 442 ; 572 / 443 ; 573 / 444 ; 574 / 445 ; 575 / 446 ; 576 / 447 ; 577 / 448 ; 578 / 449 ; 579 / 450 ; 580 / 451 ; 582 / 453 ; 583 / 454 ; 584 / 455 ; 585 / 456 ; 586 / 457 ; 587 / 458 ; 588 / 459 ; 589 / 460 ; 590 / 461 ; 591 / 462 ; 592 / 463 ; 593 / 464 ; 594 / 465 ; 595 / 466 ; 596 / 467 ; 597 / 468 ; 598 / 469 ; 599 / 470 ; 600 / 471 ; 601 / 472 ; 602 / 473 ; 603 / 474 ; 604 / 475 ; 605 / 476 ; 608 / 478 ; 609 / 479 ; 610 / 480 ; 611 / 481 ; 612 / 482 ; 613 / 483 ; 614 / 484 ; 615 / 485 ; 616 / 486 ; 617 / 487 ; 618 / 488 ; 619 / 489 ; 620 / 490 ; 621 / 491 ; 622 / 492 ; 628 / 496 ; 629 / 497 ; 630 / 498 ; 631 / 499 ; 632 / 500 ; 633 / 501 ; 634 / 502 ; 635 ; 652 / 506з ; 653 / 507 ; 654 / 508 ; 655 / 509 ; 656 / 510 ; 657 / 511 ; 658 / 512 ; 659 / 513 ; 660 / 514 ; 661 / 515 ; 662 / 516 ; 663 / 517 ; 664 / 518 ; 665 / 519 ; 666 / 520 ; 667 / 521 ; 668 / 522 ; 669 / 523 ; 670 / 524 ; 671 / 525 ; 672 / 526 ; 673 / 527 ; 674 / 528 ; 675 / 529 ; 676 / 530 ; 677 / 531 ; 678 / 532 ; 679-680 / 533 ; 681 / 534 ; 682 / 535 ; 683 / 536 ; 684 / 537 ; 688 / 541 ; 691 / 544 ; 692 / 545 ; 693 / 546 ; 695-696 / 548 ; 697 / 549 ; 698 / 550 ; 699 / 551 ; 700 / 552 ; 701 / 553 ; 702 / 554 ; 703 / 555 ; 704 / 556 ; 705 / 557 ; 706 / 558 ; 707 / 559а ; 708 / 559б ; 709 / 560 ; 710 / 561 ; 712 / 563 ; 713 / 564 ; 714 / 565 ; 715 / 566а ; 716 / 556б ; 718 / 567 ; 719 / 568 ; 720 / 569 ; 721 / 570 ; 722 / 571 ; 723 / 572 ; 724 / 573 ; 725 / 574 ; 726 / 575 ; 727 / 576 ; 728 / 577 ; 729 / 578 ; 730 / 579 ; 731 / 580 ; 732 / 581 ; 743 / 592 ; 744 / 593 ; 745 / 594 ; 746 / 595 ; 747 / 596 ; 748 / 597 ; 749 / 598 ; 750 / 599 ; 751 / 600 ; 752 / 601 ; 753 / 602 ; 754 / 603 ; 755 / 604 ; 756 / 605 ; 760 / 609 ; 762 / 611 ; 763 / 612 ; 764 / 613 ; 765 / 614 ; 770 / 616 ; 771 / 617 ; 772 / 618 ; 773 / 619 ; 774 /620 ; 775 / 621 ; 776 / 622 ; 780 / 626 ; 781 / 627 ; 782 / 628 ; 783 / 629 ; 784 / 630 ; 785 / 631 ; 786 / 632 ; 787 / 633 ; 788 / 634а ; 790 / 635 ; 792 / 637 ; 793 / 638 ; 794 / 639 ; 795 / 640 ; 797 / 642 ; 800 / 645 ; 801 / 645а ; 802 / 646 ; 803 / 647 ; 804 / 648 ; 805 / 649 ; 806-807 / 650 ; 808 / 651 ; 809 / 652 ; 810 / 653 ; 811 / 654 ; 812 / 655 ; 813 / 656 ; 814 / 657; 815 / 658 ; 816 / 659 ; 817 / 660 ; 818 / 661 ; 819 / 662 ; 821 / 664 ; 822 / 665 ; 823 / 666 ; 824 / 667 ; 825 / 668 ; 827 / 670 ; 829 / 672 ; 830 / 673 ; 832-833 / 674 ; 836 / 677 ; 837 / 678 ; 838 / 679 ; 839 / 680 ; 840 / 681 ; 841 / 682 ; 842 / 683 ; 843 / 684 ; 844 / 685 ; 845 / 686 ; 846-861 / 687 ; 862 / 688 ; 863 / 689 ; 864 / 690 ; 865 / 691 ; 866 / 692 ; 867 / 693 ; 868 / 694 ; 869 / 695 ; 870 / 696 ; 871 / 697 ; 872 / 698 ; 873 / 699 ; 874 / 700 ; 875 / 701 ; 876 / 702 ; 877 / 703 ; 878 / 704 ; 879 / 705 ; 880-881 / 706-706а-706-б ; 880 / 706а ; 881 / 706б ; 882 / 707 ; 883 / 708 ; 884-885 / 709-709а-709б ; 884 / 709а ; 885 / 709б ; 886 / 710-710а ; 887 / 711-711а ; 887 / 711а ; 888 / 712 ; 889 / 713 ; 890 / 714 ; 891 / 715 ; 892 / 716 ; 893 / 717 ; 894 / 718 ; 895 / 719 ; 896 / 720 ; 897 / 721 ; 898 / 722 ; 900 / 724 ; 901 / 725 ; 902 / 726 ; 903 / 727 ; 904 / 728 ; 905 / 729 ; 906 / 730а ; 908 / 731 ; 909 / 732 ; 910 / 733 ; 911 / 734 ; 912 / 735 ; 913 / 736а. I ; 914 / 736б. II ; 915 / 736в. III ; 916 / 736г. IV ; 917 / 736д. V ; 918 / 736-е. VI ; 919 / 737; 920 / 738а ; 924 / 739а ; 931 / 740 ; 932 / 741 ; 933 / 742 ; 934 / 743 ; 935 / 744 ; 936 / 745 ; 937 / 746 ; 938 / 747 ; 939 / 748 ; 940 / 749 ; 941 / 750 ; 942 / 751 ; 943 / 752 ; 944 / 753 ; 945 / 754 ; 946 / 755 ; 947 / 756 ; 948 / 757 ; 949 / 758 ; 950 / 759 ; 951 / 760 ; 952 / 761 ; 953 / 762 ; 954 / 763 ; 955 / 764 ; 956 / 765 ; 957 / 766 ; 958 / 767 ; 959 / 768 ; 960 / 769 ; 961 / 770 ; 962 / 771 ; 963 / 772 ; 964 / 773 ; 965 / 774 ; 966 / 775 ; 967 / 776 ; 968 / 777 ; 969 / 778 ; 970 / 779 ; 971 / 780 ; 972 / 781 ; 973 / 782 ; 974 / 783 ; 975 / 784 ; 976 / 785 ; 977 / 786 ; 978 / 787 ; 979 / 788 ; 980 / 789 ; 981 / 790 ; 982 / 791 ; 983 / 792 ; 984 / 793 ; 985-986 / 794 ; 987 / 795 ; 988 / 796 ; 989-990 / 797 ; 991 / 798 ; 992 / 799 ; 993 / 800 ; 994 / 801 ; 995 / 802 ; 996 / 803 ; 997 / 804 ; 998 / 805 ; 999 / 806 ; 1000 / 807 ; 1001 / 808 ; 1002 / 809 ; 1003 / 810 ; 1004 / 811 ; 1005 / 812 ; 1006 / 813 ; 1007 / 814 ; 1008 / 815 ; 1009 / 816 ; 1010 / 817 ; 1011 / 818 ; 1012 / 819 ; 1014 / 821 ; 1015 / 822 ; 1016 / 823 ; 1017 / 824 ; 1018 / 825 ; 1019 / 826 ; 1020 / 827 ; 1021 / 828 ; 1022 / 829 ; 1023 / 830 ; 1024 / 831 ; 1025 / 832 ; 1026 / 833 ; 1027 / 834 ; 1028 / 835 ; 1029 / 836 ; 1030 / 837 ; 1031 / 837а ; 1032 / 838 ; 1033 / 839 ; 1034 / 840 ; 1035 / 841 ; 1036 / 842 ; 1037 / 843 ; 1038 / 844 ; 1039 / 845 ; 1040 / 846 ; 1042 / 848 ; 1043 / 849 ; 1044 / 850 ; 1045 / 851 ; 1051 / 855 ; 1053-1055 / 857-857а-857в ; 1065 ;

Per aspera ad astra!

1067 ; 1068 ; 1070 / 544a ; 1071 / 560a ; 1074 / 858 ; 1075 / 859 ; 1076 / 860 ; 1080 / 864 ; 1082 / 866
вж и Sofia
Средец (Бургаско) 402 / 313 ; 412 / 323 ; 416 / 326 ; 491 / 384б ; 509 / 397
Стара-Загора 954 / 763

Търново
вж Велико Търново

Харьков 42 / 35
Хасково 410 / 321

Цариград 733 / 582 ; 734 / 583 ; 735 / 584 ; 736 / 585 ; 737 / 586 ; 738 / 587 ; 739 / 588 ; 740 / 589 ; 742 / 591 ; 757 / 606 ; 758 / 607 ; 759 / 608 ; 760 / 609 ; 761 / 610 ; 766 / 615 ; 1046 / 852 ; 1047 / 853 ; 1048 / 854 ; 1050 / 856 ; 1072 / 585a ; 1073 / 588a

Чирпан 594 / 465

Шумен 24 / 19 ; 598 / 469

Ямбол 668 / 522

Berlin 706 / 558 ; 934 / 743 ; 1050 / 855
Breslau 961 / 770

Constantinople 989-990 / 797
see: Istanbul

Fribourg 478 / 373

Hamburg 523 / 405

Istanbul 989-990 / 797
see: Constantinople

Krakow 367 / 297

Leipzig 389 / 305 ; 444 / 342a ; 719 / 568 ; 759 / 608 ; 902 / 726 ; 1050 / 855
Ljubljana 697 / 549 ; 702 / 554 ; 703 / 555 ; 705 / 557
London 29 / 23

München 461 / 358 ; 466-467 / 363

Paris 206 / 162 ; 363 / 296б ; 367 / 297 ; 449 / 346 ; 603 / 474
Plovdiv 555 / 428
Praga 370 ; 419-427 / 328 ; 557 / 430
see: Praha, Praze
Praha 264 / 213 ; 384-385 / 301 ; 386 / 302 ; 389 / 305 ; 486 / 381 ; 502 / 391 ; 606-607 / 477 ; 639 ; 643 / 504 ; 653 / 507 ; 713 / 564 ; 684 / 537 ; 685 / 538 ; 686 / 539 ; 687 / 540 ; 689 / 542 ; 690 / 543 ; 694 / 547 ; 797 / 642
see: Praga, Praha, Praze
Praze 7 / 4 ; 390 / 306
see: Praga, Praha

Sofia 684 / 537 ; 820 / 663 ; 830 / 673
Sofia 1053 / 857a ; 1054 / 857б ; 1053 / 857a ; 1054 / 857б ; 1055 / 857в

Tabor 530 / 412

Zagreb 16-17 / 13 ; 390 / 306 ; 704 / 556 ; 939 / 748

Wien 678 / 532

I. I. IV. СЪЗДАВАНЕ НА *СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА *ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ* / АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА

ЕЗИК И АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ на акад. Александър Теодоров-Балан: Ризоматично вторично-документално отражение на знанието

Проф. д.п.н. Александра Куманова

I. Автобиобиблиографията – исторически корени и онтология на феномена

Макар и признатата от историците на библиографията – германеца Георг Шнайдер (1876-1960), французойката Луиз-Ноел Малклес (1890-1973) и руснака Константин Симон (1887-1976) – за НАЙ-РЯДКА ВТОРИЧНО-ДОКУМЕНТАЛНА ФОРМА, **автобиобиблиографията** има изключително древни корени. Тези корени ни отвеждат към ***автобио*библиографските** трудове на знаменития лекар, хирург, философ и библиограф **Клавдий Гален** (129 или 131 г. – ок. 200 или ок. 210 г.) [1, с. 206] и преподобния **монах Беда Достопочтени** (672 или 673 – 735) [1, с. 205-207]... Посоченото начало на автобиобиблиографията (II в.) показва нейната по-дълбока древност – с цели два века – от зараждането на самата ***био*библиография** – блажения Йероним Стридонски (340-420 г.) [1, с. 164-168]...

Това от своя страна свидетелства, че ***био*библиографирането на една личност, осъществявано от самата нея**, има най-дълбоката културологично изведена в историята същност (чрез автобиобиблиографията!) – да отрази уникалността на съответния творец (а не просто да опише трудовете му)…

За да проникнем в **онтологичния и методологичен дискурс на автобиобиблиографията**, няколко нейни изходни черти следва да бъдат изтъкнати специално:

1. Литературното наследство на персоналията, структурирано в понятия и образи, представлява **ризоматичен** (*лат., фр., англ.:* RHIZOME – РИЗОМА: плуралистично ментално многомерно построение от връзки, което става едновременно на нивата на факти, първични документи, вторични документи, метасистеми, философски картини) **калейдоскоп на система от възгледи – отворен учебник – практикум по ризоматично мислене**;

2. Библиографски и историографски погледнато, **именно ризомата свързва всеки описван феномен** (понятие и образ: знанието за това какъв е бил този феномен в представите на предшествениците и какъв е днес в различните трактовки, битуващи на планетата ни);

3. Без такова знание **продуктите на интелектуалния труд** са несъстоятелни, защото те имат **значение само тогава, когато са свързани с генеалогичните линии на познанието**;

4. Идеята за естествената свързаност между явленията на духовната и материалната култура в науката е поставена във вид на проблема за **информационната ризома** (*букв.:* коренище от връзки) от френския философ Жил Дельоз (1925-1995) и неговия италиански съавтор Пиер-Феликс Гуатари (1930-1992), макар че тя кулминира в учението на У. Еко (1932-2016) за сферите („Отсъстваща структура") – вписването чрез **РИЗОМАТА = ОТСЪСТВАЩАТА СТРУКТУРА** на информационните реалии до геокосмичност (планетарно мислене);

5. Тази идея е вдъхновена – след осмислянето от руския учен-енциклопедист Дмитрий Менделеев (1834-1907) на един от фундаменталните закони на мирозданието (периодичния закон за химическите елементи) – от мисленето за **ИНФОРМАЦИОННАТА РЕШЕТКА**, интерпретирано в многообразни именувания: **СИТО** – Тодор Боров (1901-1993); **РЕТИКУЛА** (*лат.:* reticulum – /„хоризонтална"/ мрежичка) – Александър Любищев (1890-1993); **ФРЕЙМ** (*англ.:* frame – /„вертикална"/ решетка) – Марвин Мински (1927-2016); **СТЪЛБА** (*итал.:* la scala; англ.: stairs) – Умберто Еко;

6. Към такъв синтез води **правилното прочитане на мита за Ариадна** (последната книга на У. Еко е „Корабът на Тезей"), вкоренен в хиперборейската, халдейската и древноперсийската духовност; питагорейската и платоническата философски традиции; Данте /гласовете на Данте и Петрарка помнят стените на Болонския университет, в който преподава У. Еко!/, Шекспир, Гьоте; Римски-Корсаков, Блок, Хиндемит...);

7. Постмодерната некласическа парадигма на съвременното познание, в която естествено се ОБЕДИНЯВАТ религията, философията, науката, литературата и обикновеният живот, дава **МЕТОДОЛОГИЧНАТА платформа на съответствие в уникален огледален вид на РАЦИОНАЛНАТА ОБОСНОВАНОСТ и ОБРАЗНОТО ВЪПЛЪЩЕНИЕ**.

Изложеното позволява да бъде направен следния феноменологичен извод не само за вторично-документалния хоризонт на биобиблиографията – подобно на това както *медицината (лекарят) не лекува болестта, а болния от тази болест човек*, – така и тя **(биобиблиографията – автобиобиблиографията)** е **вторичнодокументален МОДЕЛ НА ТВОРЧЕСКИЯ ПЪТ НА ЛИЧНОСТТА**, създала различни творби, а не регистрация на самите документи – без отчитане на личността, която ги е създала.

Всяка биобиблиография (и автобиобиблиография) има тази СВРЪХИДЕЯ. На езика на семата (знака) мисленето на У. Еко издига формирания от него тезис *„Спрямо езика не може да съществува нищо външно"* в **императив, стоящ пред биобиблиографската (и автобиобиблиографската) модалност**. Самото биобиблиографиране (и автобиобиблиографиране) става инструмент на ПРИНЦИПНО **НАДВЕРБАЛНОТО БИБЛИОГРАФОЗНАНИЕ** – образ на семиосферичния космизъм (библио-инфо-семио-ноосферата – планетарно мислене за знаците, писмените комуникации и библиографията като най-уплътнен техен аванпост като знакови системи).

Историографските образи на дедукцията в автобиобиблиографията и биобиблиографията, фиксирани в българската вторично-документална практика, ни дават два примера от българската биобиблиография, които са достатъчни за илюстрация на формулирания тук тезис:

Първи пример. В **автобиобиблиографския си труд *„Книжевни залиси"***, завършен първоначално към 19 април 1950 г. – по идея (1949) на Българския библиографски институт (1941-1963) и лично на проф. Тодор Боров – **акад. Александър Теодоров-Балан** (1859-1959), бидейки езиковед, литературен историк и библиограф, подрежда библиографираните от него от 30-те години на XX в. 870 систематизирани номерирани записа на своите произведения окончателно към 1 септември 1954 г. в следните **раздели**:

Per aspera ad astra!

I. Език (Статии, бележки, оценки, вести: 1881-1950 – NN 1-287; Книги и книжици /брошури/: 1892-1947 – NN 288-299; Необнародвани работи: 1881-1949 [12 неном. записа]);

II. Книжнина (Статии, преводи, бележки, оценки, вести: 1880-1949 – NN 300-492; Книги: 1895-1934 – NN 493-502; Необнародвани работи: 1883-1950 [7 неном. записа]);

III. Общество (Статии: История, образование, култура, народност, общественост, личност: 1880-1948 – NN 503-849; Книги и книжици /брошури/: 1902-1918 – NN 850-857; Необнародвани работи: 1883-1950 [14 неном. записа])...

Този вторично-документален труд получава гражданственост едва в наши дни – през 2011 г. [2]…

Съществено в разглеждания *тук* контекст е категоричното извеждане на проблематиката, свързана с ЕЗИКА, във водеща позиция в посоките на творчеството на персоналията (А. Т.-Б.)…

Втори пример. В издадената от Българския библиографски институт във връзка с **30-годишнината от смъртта на Христо Смирненски** (1898-1923) – 18 юни 1953 г. (препоръчителна) **биобиблиография** Тодор Боров и неговият съавтор Екатерина Иванова избират високо архитектонично решение (което не се вписва в трактовките на някои анализатори на формите на препоръчителната библиография от втората половина на XX в., виждащи изключително едностранно и опростено препоръчителната библиография като единствено *идеологемен* феномен) [3]. Биобиблиографията е композирана от прижизнени и посмъртни монографични издания на произведения на персоналията (Х. С.). Приведена е литература *за нея* – книги и статии. Съществено тук е категоричното извеждане в библиографирането на персоналията (Х. С.) на цели компактни издания (които разкриват панорамата на концептуалната натовареност на автора – Х. С.), а не на отделни творби, пръснати из страниците на периодичния печат…

И *първият*, и *вторият* пример ни отвеждат по свой уникален начин към **историографския методологически фундамент на автобиобиблиографирането – биобиблиографирането на персоналии** като към ключ за извайването не само на тези персоналии, но и на структурирането на всяка подобна форма.

Оперирането със **структурата от връзки (ризомата)** става водещо в биобиблиографската работа на нашето съвремие. Информационната наука днес се трансформира в универсално енциклопедично РИЗОМАТИЧНО ПОСТРОЕНИЕ ОТ ВРЪЗКИ с висока евристична и естетическа антропологична – ментална ценност, за която писмените комуникации, трактувани доскоро в недостатъчна свързаност поотделно от страна на библиотекознанието, библиографията, библиографознанието, историографията, архивистиката, документалистиката, книгознанието, полиграфията, информатиката, информационните технологии… (които пред очите ни израстват в семантично системно цяло – БИБЛИОСФЕРА), са геокосмичен (библиосферичен) феномен, необходим за развитието на втората сигнална система на човешката популация. Без развитието на тази система е застрашено съществуването на Homo sapiens.

Инструментът за достигането до такова виждане е конфигурация в две взаимосвързани стъпки на информационно моделиране, характерни за авто- и биобиблиографията в еднаква степен:

1) ДЕТАЙЛНО ОПТИМИЗИРАНЕ ПО ВСИЧКИ ЗОНИ НА БИБЛИОГРАФСКОТО ОПИСАНИЕ НА КАТАЛОЖНИЯ БИБЛИОГРАФСКИ ЗАПИС НА ВСЯКА ИНФОРМАЦИОННА РЕАЛИЯ (ДОКУМЕНТ), УСТАНОВЕНА И ИЗУЧЕНА DE VISU ПО ПЪТЯ НА РАЗШИРЯВАНЕ НА ОБХВАТА НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОГРАФИЯ;

2) СТРУКТУРИРАНЕ НА БАЗА НА СЕМАНТИЧНАТА ИНФОРМАЦИЯ, СЪДЪРЖАНА В ДОКУМЕНТИТЕ, НА СПРАВОЧНО-ИНФОРМАЦИОНЕН ПОЛИВАЛЕНТЕН АПАРАТ КЪМ КОНФИГУРИРАНИЯ БИБЛИОГРАФИРАН МАСИВ, ОРИЕНТИРАН КЪМ ОСЪЩЕСТВЯВАНЕТО НА МНОГООБРАЗНИ ЕДИНИЧНИ ЛИЧНОСТНИ ИНФОРМАЦИОННО-КОМУНИКАТИВНИ АКТОВЕ ЗА ТЪРСЕНЕ, НАМИРАНЕ И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИЯ.

Именно с **ризомната (историографска** в основата си) **методология на информационното моделиране**, въплътена в автобиобиблиографията / биобиблиографията, ВСЕКИ, ДОКОСВАЩ СЕ ДО НЕЯ, е съвременният Тезей, който ***влиза, пребивава и излиза от лабиринта на неосъзнатата си свързаност с традицията на културната вечност*** и побеждава Минотавъра – незнанието „в себе си" (както казва една древна мъдрост: **„Aut inveniam viam, aut faciam" – „Или ще намеря път, или ще прокарам път"**)...

Международният белег на световната универсална библиография и историография – традиции, в които автобиобиблиографията представлява **хипертекст**, ТЕКСТОЛОГИЧНО има АКАДЕМИЧНИ ЧЕРТИ (ЗАКОНИ) НА СЪВРЕМЕННИТЕ ПУБЛИКАЦИИ, за да бъдат тези публикации обхващани С ЕДИН ПОГЛЕД:

1. **по-дребен шрифт (препоръчително: петит)** със строга регламентирана субординация на структурните части (справочно-информационен корпус, атрибути – ПОКАЗАЛЦИ ПО ВСИЧКИ РАЗРЕЗИ НА ИНФОРМАЦИЯТА, които не са предназначени за гладко четене – като Св. Библия и енциклопедиите, – а са структурирани за осъществяването на ЕДИНИЧНИ справки по въпроси, които възникват в настоящето и ще се появяват в бъдещето; съдържания, резюмета, анотации, ключови думи);

2. **принципна структура на тялото на текста – в режим left** (не justify). Могат да се видят множество примери, плод на дейността на съвременните библиографски и историографски лаборатории на Оксфорд, Кеймбридж, Станфорд. Разработените показалци разкриват творческата лаборатория на автора. Чрез тях се осъществява върховата редакция на библиографския, а и на всеки друг текст.

Пред нас с *„Книжевни залиси"* на акад. А. Теодоров-Балан е е**диственият образец на автобиобиблиография в българската библиографоведска традиция** (ако не смятаме появилият се в наши дни образец на пишещия *наст.* редове [4]).

При направения компютърен набор в *наст.* издание на автобиобиблиографията на акад. А. Теодоров-Балан е акцентирано – грез графическата редакнция на материала на въведеното от автора **анотиране** като изцяло ЕТИЧЕН ПРОБЛЕМ НА СЪВЕСТА. При детайлните заглавия и подзаглавия на библиографираните творби то не е необходимо. Но всяко библиографирано произведение чрез разработената типологизация на СПРАВОЧНИТЕ АНОТАЦИИ е генерирана парадигма за фиксиране и интерпретиране на цели научни дискуси, в които гласът на персоналията е обърнат не само към съвременниците, но и към потомците – и към днешния ден, към нас…

Тази кардинала повдига и проблеми на авто- и биобиблиографията, които се изправят особено остро именно днес, когато се наблюдава тенденцията на **БИОБИБЛИОГРАФИРАНЕТО КАТО ИНСТРУМЕНТ НА ПОЗНАНИЕТО (вторичнодокументалния метод: отражение)** да се трансформира, прераствайки в по-висшата си ипостаса – тази на ИСТОРИОГРАФСКОТО – РИЗОМАТИЧНОТО – ИСТОРИКОКУЛТУРНО КРИТИЧЕСКО УПЛЪТНЕНИЕ: **ЗНАНИЕ**…

Описаното разкрива **формирането в научното познание на холистичното** (*англ.:* holistic – цялостен, всеобхватен) **съзнание в постмодерните времена**, достигано чрез инструментариума на **ризоматизма**. Свръхзадачата на съществуването на авто- и биобиблиографията, както и на всяка вторично-документална форма, е – регистрирайки, удостоверявайки, архивирайки, селектирайки, подбирайки, препоръчвайки... (процеси, които в структурално отношение са ОТ ЕДИН И СЪЩ ОНТОЛОГИЧЕН ПОРЯДЪК!) – да се роди **НОВО ОБОБЩЕНО ЗНАНИЕ ЗА ПЕРСОНАЛИЯТА**.

Е-библиотека *„БАЛАНИКА"* е названието на **компютъризацията на автобиобиблиографията и лекциите с тезауруса на езика на акад. А. Теодоров-Балан** [5]. Чрез тази форма е показана автобиобиблиографията като инструмент на творческата лаборатория на автора. Именно този инструмент позволява на **библиографа да *създава* не за да *притежава*, а за да *отдава***.

Когато библиографира своето творчество, акад. **А. Теодоров-Балан създава вторично-документален портрет на своята менталност като геокосмичен феномен**.

Безпрепятственото оживяване на отминаващи и бъдещи светове в планетарната библиосфера чрез автобиобиблиографирането

на акад. А. Теодоров-Балан ще покажем като разкрием пунктирно ***два дискурса на „Книжевни залиси"***:
- **присъствието на персоналията в съвременния документален поток** (*вж по-долу* разд. **II**) *и*
- **използването на различни азбуки в процеса на библиографирането** (*вж по-долу* разд. **III**).

II. Допълнения към първоизточника

Чрез инструментариума на **сводната национална библиография** са установени **книгите на персоналията** (разд. **II. I. Книги *на А. Т.-Б.*)**, които са снабдени с препратки към съответните номера на записите, посочени във вторично-документалния корпус на А. Т.-Б. по *наст. изд.* (2022) [5], финализиран на 1.IX.1954 (*Вж: с. 366-431 на наст. изд. – Бел. на ред.*).

Препратките са два вида: *вж* – отвеждат към ***цитирани* от А. Т.-Б. в автобиобиблиографията му негови книги**; *срв.* – препращат към **споменаване от страна на персоналията на тези негови книги в: публикации, направени от него в периодични издания *или* в бележки, въведени от него към автобиобиблиографията**.

В **bold** са посочени библиографските записи на **книги на А. Т.-Б.** (10 ном. назв.: NN 1087-1096) и **монографични издания *за него*** (разд. **II. II. Прижизнени книги *за А. Т.-Б.*** (2 ном. назв.: NN 1097-1098) (*Вж: с. 466 по-долу. – Бел. на ред.*), появили се на бял свят в периода **1955-2022**, които не са включени в първоизточника, но *тук* са приобщени към него чрез въведена последователна продължаваща номерация, предшестваща булетираните записи.

Посочената номерация е продължена и по отношение на привеждани библиографски записи на **произведения на А. Т.-Б.** *в*:
- разд. **II. III. Публикации *на А. Т.-Б.* в съвременни периодични и продължаващи издания** (2 ном. назв.: NN 1099-1100) *и*
- разд. **II. IV. Публикации *на А. Т.-Б.* в съвременни монографични издания на други автори и в сборници** (7 ном. назв.: NN 1101-1107).

В *наст.* допълнения не са въведени:
- изданието, по което е проведена първоначалната библиографска работа [2];
- публикациите за А. Т.-Б., лесно установими по сер. 5 и 6 на националната библиография.

II. I. Книги *на А. Т.-Б.*

II. I. I. Избрани произведения ...

1987

1. (NBKM)
Ск 535892

1087. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Избрани произведения / Александър Теодоров-Балан ; Състав. Венче Попова, Боян Вълчев ; [С предг. от Венче Попова]. - София : Наука и изкуство, 1987 (Хасково : Ат. Стратиев). - 336 с. - (Българско езиковедско наследство)
1 110 тир. - Библиогр. под линия
(Подв.) : 4,49 лв
1. Теодоров-Балан, Александър 2. Български език - Сборници
808Б
COBISS.BG-ID 1100476644
Ск 00000288121

II. I. II. Други монографични издания ...

1955 – 1958 – 1961

2-5. (NBKM)
Ск 157099/Дял 1. Св.1
Ск 157099/Дял 1. Св. 2
Ск 157099/Дял 1. Св. 3
Ск 157099/Дял 1 отд 3 св. 4
Ск 157099/Дял 2

ТЕОДОРОВ-Балан, А.
Нова българска граматика за всякого : Изцяло прераб. изд. в 2 кн. : За думите : За изреченията : Дял 1-2 / Александър Теодоров-Балан. - София : БАН, 1954-1961.
Изд. на БАН. Инст. за бълг. ез
Съдържа:
Дял 1. Св. 1: За думите - Общо за думите. - 1954. - 122 с.. - тир. – *вж* NN 1082 / 866, 1086 [/ 870] *тук*
1088. **Дял 1. Св. 2: За думите - Имена. - 1955 [библиогр. каре 1956]. - 271 с. - тир.**
1089. **Дял 1. Св. 3: За думите - Глагол. - 1958. - с. 273-412. - тир.**
1090. **Дял 1. Св. 4, отд. 3: За думите - Неменитни думи. - 1961**
1091. **Дял 2: За изреченията. - 1961. - с. 413-568. - Св. 4. от дял I и II излизат в една книга. - тир.**
12 лв
10 лв
9,70 лв
12,45 лв
1. Български език - Граматика
808.67-5
COBISS.BG-ID 1067977188
Ск 00000165705/Дял 1. Св.1
Ск 00000165706/Дял1. Св.2
Ск 00000165707/Дял1. Св.3
Ск 00000165708/Дял1. отд 3 св. 4
Ск 00000165709/Дял 2

1956

6. (NBKM)
Ск 177140

1092. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Български залиси с език, книжнина и общество : Волни приноси за българска просвета и култура : Избор : Език / Александър Теодоров-Балан. - София : Наука и изкуство, 1956. - 304 с.
Загл. на кор. Български залиси. - 1 555 тир
(Подв.) : 10,85 лв
1. Български език - Сборници
808.67
COBISS.BG-ID 1067976932
Ск 00000165704

Per aspera ad astra!

1989

7. (NBKM)
Ск 558018
1093. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Книга за мене си : Автобиогр. спомени и бел. / Александър Теодоров-Балан ; [С предг. от Петър Пашов]. - София : Унив. изд. Климент Охридски, 1989. - 164 с. – *срв.* NN 1008 / 815, 1069.
10 110 тир
1,43 лв
1. Теодоров-Балан, Александър
808Б(092)
92Балан,А.
COBISS.BG-ID 1100476900
Ск 00000288122

2008

8. (NBKM)
Ск II 74572
1094. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Любов за родна реч – *вж* NN 183 / 139, 997 / 804 ; Нова българска граматика за всякого – *вж* NN 1082 / 866, 1086 [/ 870] ; Езикова култура – *вж* NN 264 / 213, 266 / 215, 327 / 263, 1085 ; Общество и език ; Из историята на българската духовност ; Българският език и неговите диалекти / Александър Теодоров-Балан ; Състав., предг. Василка Радева. - [Фототип. изд.]. - София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2008. - 912 с. : с ил., факс. - (Библиотека Университетско наследство)
Пълното име на състав. е Василка Радева Рангелова. - Съдържа и Академик Александър Теодоров-Балан и българският език / Ст. Стойков ; Отговор на приветствията от академик Александър Теодоров-Балан ; Александър Теодоров-Балан ; Само няколко минути / В. Попова ; Речник : По-особени думи и изрази, употребени от А. Т.-Балан ; Живот и дейност в дати и събития / В. Радева. - Офс. изд
ISBN 978-954-07-2773-8 (Подв.) : Без сведение за цена
1. Български език -- сборници 2. Теодоров-Балан, Александър Стоянов -- дейност 3. Езиковеди, българси -- дейност 4. България -- езикознание
808.67(08)
80(497.2)(092)
92 Теодоров-Балан, Александър Стоянов
COBISS.BG-ID 1229240804
Ск 00000367698

2012

9. (NBKM)
А К 7050/2012/дял 1/1
Ск 715519/дял 1/1
1095. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Българска граматика. Дял I, За думите. Ч. 1, Звукословие / А. Теодоров-Балан. - 2. фототип. изд. - София : Изток-Запад, 2012. - С. A-N, x, 402 с. : с ил. - (Българска граматична литература на XX век ; 2) – *вж* NN 195 / 151, 196 / 152, 197 / 153, 367 / 297, 374
Азб. показалец. - Фототип. изд.: София, 1930 (София : Художник). - (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; бр. 2)
ISBN 978-619-152-030-5 (подв.) : 20 лв.
1. Български език - граматика
808.67-5
COBISS.BG-ID 1246190820
А К 00000438255/1
Ск 00000438451/1

2018

10. (NBKM)
А К 6316/2018
Ск 756322
1096. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
Книга за мене си / Александър Теодоров-Балан. - 2. изд. - [София] : ИК Огледало, 2018. - 234 с. : с ил., портр., факс. – *срв.* NN 1008 / 815, 1069.
1. изд. 1989 на Унив. изд. „Св. Климент Охридски". - Академик Александър Теодоров-Балан - първият ректор на Софийския университет „Климент Охридски" / Петър Пашов: с. 5-16. - Няколко думи за историята на ръкописа / Елена Димитрова: с. 194-195. - Бележки / Величко Вълчев: с. 196-230. - Кратки биографични бележки за Величко Вълчев: с. 231. - Пълната форма на името на авт. на предг. Елена Димитрова е Елена Димитрова Станчева, а на Величко Вълчев - Величко Вълчев Великов. - Биогр. данни за авт. отбелязани на гърба на кор.
ISBN 978-619-7261-41-7 : 12 лв.
1. Теодоров-Балан, Александър Стоянов, 1859-1959 - биографски материали
800(497.2)(092)
92 Теодоров-Балан, Александър Стоянов
COBISS.BG-ID 1285892324
А К 00000617063
Ск 00000617064

II. II. Прижизнени книги *за А. Т.-Б.*

1955 (1956)

11. (NBKM)
Ск II 18762
1097. **ВЪЛЧЕВ, Величко**
Творчеството на Вазов в оценката на Александър Теодоров-Балан / Величко Вълчев. - София : БАН, 1955. - с. 187-197.
Кор. опис. - Отпеч. от Сборник в чест на Александър Теодоров-Балан по случай деведесетет и петата му годишнина. - Б. тир
Без сведения за цена
1. Вазов, Иван Минчов
886.7
COBISS.BG-ID 1076892900
Ск 00000198219

12. (NBKM)
Ск II 23877
1098. **СБОРНИК в чест на академик Александър Теодоров-Балан** : По случай деветдесет и петата годишнина / Ред. к-т Вл. Георгиев и др. - София : БАН, 1955 (1956). - 439 с., 1 л. : к., 1 л. портр.
Изд. на БАН. Отд. за езикознание, етнография и лит. - 1 000 тир. - Библиогр. под линия
(Подв.) : 44,20 лв
4Б
01
COBISS.BG-ID 1077805796
Ск 00000201539

II. III. Публикации *на А. Т.-Б.* в съвременни периодични и продължаващи издания

1992

13. (NBKM)
1099. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**
„Да ме разшава за дейни желания" : 90 г. от излизането на брой 1 на сп. „Турист" / Александър Теодоров-Балан.
В: Exo. - ISSN 0205-0943. - XXXIV, 6 (20 март 1992)
796.5(05)
COBISS.BG-ID 1184220900

2017

14. (NBKM)

1100. **ТЕОДОРОВ-Балан, А.**

Кирилицата - оръдието на българската култура : или едно свидетелство за делото на Кирила и Методия / Александър Теодоров-Балан. - С ил. - Текстът е публикуван на 11 май 1924 г. – *вж* N 161 / 121

В: За Буквите. - ISSN 1312-3785. - Год. 39, бр. 50 (май 2017), с. 25.

949.72.031.5

COBISS.BG-ID 1286508004

II. IV. Публикации *на А. Т.-Б.* в съвременни монографични издания на други автори и в сборници

1992

15. (NBKM)

1101. **СОФРОНИЙ Врачански, 1739-1813**

Житие и страдания грешнаго Софрония / Софроний Врачански ; [прев. на съвр. бълг. ез. П. Орешков] ; предг., състав., прил. Иван Радев. - [8. изд.]. - В. Търново : Слово, 1992 (В. Търново : Абагар). - 62 с. - (Малка ученическа библиотека)

Загл. на предзагл. с.: Житие и страдания. - Софроний Врачански - духовно име на Стойко Владиславов. - Името на прев. П. Орешков установено от предишните изд. - 1. изд. 1933 на изд. Факел в сер. Библиотека Родна книга ; год. 1, No 2. - Кратък животопис: с. 45-47. - Списък на Софрониевите книжовни прояви: с. 48. - Софроний в оценките на възрожденските дейци / Димитър Попски, Г. С. Раковски, Васил Друмев, Бачо Киро Петров, Петко Славейков: с. 51-53. –

В оценките на литературната история / Ал. Теодоров-Балан ;

Боян Пенев ;

Тома Атанасов ;

Михаил Арнаудов ;

В. Св. Киселков: с. 54-57. –

Пълната форма на името на авт. на доп. материал Боян Пенев е Боян Пенев Николов, а на Тома Атанасов - Тома Атанасов Теохаров. - Препоръчителна библиография: с. 58. - Речник: с. 59-61. - Офс. изд. - Одобрена от МОН с писмо No 94-М-161 / 03.04.1992 г. - Съдържа и: Възвание към българския народ: с. 49-50

ISBN 954-439-024-3 : 6 лв.

1. Софроний Врачански

886.7-94

COBISS.BG-ID 1026346980

Ск 00000009453

1993

16. (NBKM)

А ДТ 131/2000/Кн. 1

1102. **МИЛЕВ, Никола Илиев**

Избрани съчинения : Кн. 1 - / Никола Милев ; Състав., увод и бел. Николай Проданов. - [2. изд.]. - В. Търново : Аста, 1993 (В. Търново : ДФ Абагар)

Кор. загл. Избрани произведения. - Офс. изд.

Съдържа:

Кн. 1: Под стените на Одрин : Дневник. - 1993 [деп. 2000]. - 80 с. : с портр.. - 1. изд. 1927 на Фонд Никола Милев. - доп. тир. –

Съдържа и:

Требиме си / Александър Теодоров-Балан ;

Никола Милев като общественик и родолюбец / Тома Карайовов ;

Никола Милев в българския печат / Георги Кулешов. –

Библиогр. под линия. - Свързи с N 2924 на Бълг. книгопис, 1993

Без сведение за цена

1. История - България - нова - спомени 2. Балканска война, 1912-1913 г. - спомени 3. Балканска война 1912-1913 - спомени 4. България - история - военно дело

949.72.052.2(093.3)

355.48(497.2)(093.3)

COBISS.BG-ID 1035076836

А ДТ 00000044458/Кн. 1

2001

17. (NBKM)

Ск 644674

1103. **СТАВРЕВ, Васил**

Литературно наследство - Духът на стара Варна : Статии, моногр., писма, док. / Васил Ставрев ; Състав. Лиляна Ставрева. - Варна : Славена, 2001. - 216 с.

Авт. отбелязан на гърба на кор. ; Пълното име на авт. е Васил Ставрев Константинов. - Съдържа и По следите на възрожденските многолетни културни традиции / Лиляна Ставрева. - Библиогр. с. 209-211. - Офс. изд. –

Съдържа:

Строители и радетели на българската литература ; Рецензии на новоизлезли книги ; Театрална критика ; Езикови проблеми ; Преводи ; Натурфилософско четиво ;

Монография ;

Писма и документи [от Мара Белчева, Стоян Загорчинов, д-р Кръстю Кръстев, **проф. Александър Теодоров-Балан**, Христо Цанев-Борина, Владимир Василев] ; Дневник

ISBN 954-579-144-6 : Без сведение за цена

1. Тагор, Рабиндранат 2. Багряна, Елисавета 3. Яворов, Пейо Крачолов 4. Каравелова, Лора 5. Дебелянов, Димчо 6. Славейков, Пенчо 7. Дебелянов, Димчо 8. Българска литература, 1878-1944 г 9. Театър - Варна - история 10. Поети, български 11. Писатели, индийски 12. Българска литература - история - 1878-1944 13. Театър -- Варна - история 14. Поети, български 15. Тагор, Рабиндранат 16. България - литературознание 17. Варна - театър - краезнание 18. Индия - литературознание

886.7.09

792(497.211)(091)

891.4(092)

92 Тагор, Рабиндранат

COBISS.BG-ID 1037486052

Ск 00000054313

2003

18. (NBKM)

Ск 655994

1104. **НЕОФИТ Бозвели**

Мати Болгария / Неофит Бозвели ; Състав. Иван Гранитски. - София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). - 245 с. - (Поредица Българска класика)

Съдържа и:

Речник за по-непознати и чужди думи в произведенията на Бозвели ;

Редове от биографията / Милен Куманов ;

„Мати Сербіа" посестрима / А. Теодоров Балан – *вж* N 526 / 408 ;

Заветът на Мати Болгария / Михаил Арнаудов ;

Неофит Бозвели или ходене по мъките / Боян Пенев ;

Неофит Бозвели. Заражданата се енергия на съпротивата / Панко Анчев. –

Офс. изд.

ISBN 954-739-370-7 : 5 лв

1. Неофит Бозвели

886.7-83

886.7-94

COBISS.BG-ID 1040568804

Ск 00000067033

2005

19. (NBKM)
Ск 671281
КРИТИКИ и полемики : Нова българска литература след Освобождението - 80-те и 90-те години на XIX века : Помагало за студенти : Христоматия / Състав., предг., комент. Любомир Стаматов. - Благоевград : Унив. изд. Неофит Рилски, 2005. - 359 с. Съдържа и: Биографични бележки за авторите в христоматията. - Одобрено с протокол N 71/13.09.2004 г. от МОН. -
Офс. изд. - *Съдържа* критични текстове от:
З. Стоянов ;
И. Вазов ;
В. Д. Стоянов ;
П. Пешев ;
Г. З-ча ;
Д. Благоев-Дядото ;
Д-р К. Кръстев ;
А. Константинов ;
И. Д. Шишманов ;
1105. **А. Теодоров-Балан** ;
Б. Цонев ;
д-р Д. Т. Страшимиров ;
А. Страшимиров ;
Д. Димитров ;
П. Славейков.
ISBN 954-680-375-8 : Без сведение за цена
1. Българска литература - история - 1878-1944 - христоматии - учебници за ВУЗ
886.7.09(082)(075.8)
COBISS.BG-ID 1044869604
Ск 00000084546

2008

20. (NBKM)
Ск 697697
1106. **МИЛЕВ, Никола Илиев**
Дневници, спомени, пътеписи, писма / Никола Милев ; Състав. Цочо Билярски, Василена Билярска ; Предг. Цочо Билярски. - София : ИК Синева, 2008 ([София : Манта принт]). - 335 с. - (Библиотека Българска памет)
На гърба на кор. ISBN 978-954-9983-73-9 грешен. –
Съдържа и:
Проф. Никола Милев в спомените на съвременниците си / Т. Карайотов, Хр. Шалдев, Ив. Михайлов, **Ал. Теодоров-Балан**, Д. Кьорчев, М. Маджаров, Х. Юберсбергер, Й. Бадев, Г. Кулишев, Т. Кожухаров. - Офс. изд. –
Съдържа: Автобиография, дневници, спомени, пътеписи, мисли ; Из документалното наследство на проф. Никола Милев
ISBN 978-954-9983-74-6 : 6 лв
1. Милев, Никола Илиев 2. Милев, Никола Илиев - спомени 3. Общественици, български - спомени 4. Историци, български - спомени 5. България - история
949.72.05(092)(093.3)
930.1(497.2)(092)(093.3)
92 Милев, Никола Илиев
COBISS.BG-ID 1230541284
Ск 00000372845

2016

21. (NBKM)
1107. **ТЕОДОРОВ-Балан, Александър**
Книгописният труд у българите / Александър Теодоров-Балан. - За авт.: с. 207. -
Препечатка от: Годишник на СУ 1905-1906. Дял 1. Историко-философски факултет, София, 1906. – *вж* N 541 / 417.
В: Книга, книжовност, книгоиздаване / състав. Васил Загоров, Алберт Бенбасат. - София : За буквите - О писменехъ, 2016. - ISBN 978-619-185-264-2. - С. 207, 209-274.
01(497.2)(091)
COBISS.BG-ID 1291308260

III. Азбуки

В написаната на *български език* автобиобиблиография на А. Теодоров-Балан – освен основните текстове, които са създадени от него на *съвременна българска азбука,* – се срещат фрагменти *и* на още *12 други азбуки*:

- I. **ГЛАГОЛИЦА – Старобългарска „Константин-Кирилова" азбука** (1);

- II. **КИРИЛИЦА – Старобългарска „Църковно-славянска" азбука** (2); **Руска гражданска азбука** (1700) (3); **Сръбска азбука** (4);

- III. **ГРЪЦКА – Древногръцка азбука** (5);

- III. **ЛАТИНИЦА – Английска азбука** (6); **Германска азбука** (7); **Полска азбука** (8); **Словенска азбука** (9); **Френска азбука** (10); **Хърватска азбука** (11); **Чешка азбука** (12).

Миниатюрната **информационна скица с примери на многообразието на тези азбуки в библиграфската тъкан на съвременен български език на автобиобиблиография на А. Теодоров-Балан** лапидарно може да бъде представено така:

I. **ГЛАГОЛИЦА**
Старобългарска „Константин-Кирилова" азбука (1)
24 / 19. Етимологическото употребяване на Ѣ, Ъ, Ь, Ж, Іѫ в днешния български език – литературно наречие : Лекция, държана на 9 и 10 апр. в Старозагорския пунктов учителски съвет от Ив. Кравков. – Шумен, 1892. – 8°. 39 с. Ц. 40 ст. // *БП* (София), 1, 1893, N 4, с. 137-141.
* Критика.

[119 /] 96в. І. „Ж, ѣ, Ъ, Ь" (от „Хамлет принц Датски" във в. *Зора*, N 602, 25.V.1921 ; N 609, 3.VI.1921 ; N 625, 24.VI.1921) ;

II. **КИРИЛИЦА**
Старобългарска „Църковно-славянска" азбука (2)
163 / 123. Дали Ъ или ж? Криво мнение на г. П. Гъбев. // *УВ* (София), 19, N 27, 1 юни 1924, с. 211.
* Мнението изложено в оценка на книжицата ми „Борба за съвременен правопис". // *УВ* (София), 19, NN 24-25, 1-10.V.1924.
Срв.: N 1196 *тук*.

5-6 / 3. За звука „Ь" в новобългарския език. // *ПС* (София), 1, 1883, N 4, с. 106-132 ; N 5, с. 19-44.
* Писано в Лайпциг за докторат в Прага (1883). Превод от чешки първопис : O zvuku „Ь" v nove bulharštině, с някои нови забележки под черта. Преводът пратен в Министерството на народното просвещение в София от мене, негов стипендиант (1880-1882). От тук пък ръкописът предаден (от д-ра Иречек) в редакцията на *ПС*. В 1884 г. общо събрание на Българско книжовно дружество

ме избра за редовен член. Същината на дисертацията е да докаже по български говори, как и в новия български език съществува уленение на гласка равна на старобългарската гласка Ь : твърдо „ъ", и XXX [Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка и не се чете. – Бел. на ред.*] насреща меко „Ь". От днешно езикословско становище доказателството би се изкарало по съвсем друга метода.

Руска гражданска азбука (1700) (3)
758 / 607. Македония. Що казва науката? // *Летоструй* (Цариград), 2, 1910, с. 169-174.
Вж: N 615 *тук*.
* По съчинение на руския академик Н. П. Кондаков : „Македония, археологическое путешествие. С-Пб. 1909" [Кондаков, Н. П. Македония. Археологическое путешествие. – Санкт-Петербург, 1909. – 308 с.]. Предадено е заключението на автора. Подписано : П. Д. Атебе.
772 / 618. Истината за войната на Балкана. // *Мир* (София), 19, N 3857, 13 апр. 1913.
* Критична бележка за книжицата „Правда о войне на Балканах" от Н. М. Шевальє (псевдоним на Н. Г.-Д.), военен кореспондент на [в.] „*Раннее утро"* (Москва) [Шевальє, Н. М. Правда о войне на Балканах. – Санкт-Петербург, 1913. – 104 с.]. Проф. Ив. Георгов ще да знае тоя кореспондент понеже го споменува като такъв и по време на сръбско-българската война от 1885.

Сръбска азбука (4)
501 / 390. [*Отз. за кн.:* Покрст. Свеска I. Садржина : Приступ – Како се уређивао Летопис – О извешта има књижевног Оделеньа и Одбора Матице Српске – О књижници и књижничару Матице Српске – Средина Матице Српске. – Новисад, 1899. – 8°. 43 с.]. // *БП* (София), 6, 1899, N 2, с. 144-146.
* Отзив. За нас поука относно до задругата „Српска матица".

771 / 617. Балканската война и Сърбия. // *Мир* (София), 19, N 3856, 12 апр. 1913.
* Сравнение между първо и второ издание на Йован-Цвичова брошура „Балкански рат и Србја" [Цвиич, Йован (Jovan Cvijić, 1865-1927). Балкански рат и Србја. – Београд, 1912. – 16 с.]. Установява се, че между октомври 9. и ноември (когато стана явен успехът на балканското оръжие) Цвинч е променил мнение за границите между сърби и българи, за тежненията на Сърбия, за неин изход на море. Второто издание прорича сетнешните искания на Сърбия в Македония, прорича ги по картата му (етнографска) на Македония.

III. **ГРЪЦКА**

Древноогрцка (5)
489 / 383. [*Отз. за кн.:* ЖИТІЕ СВЯТАГО МЕѲОДІЯ [*При А. Т.-Б. така. – Бел. на ред.*] и *Похвальное слово Св. Кириллу и Мефодию* по списку XII в. / Изд. П. А. Лавров. – Москва, 1899. – 8°. III с. + К (= 20) с.]. // *ПС* (София), 11, 1899, N 58, с. 657-658.
* Вест. Там обаждам, защо не продължи моят „Трем на българската словесност" (*вж:* N 495 *тук*).

IV. **ЛАТИНИЦА**

Английска азбука (6)
[1053 /] [857а. Прев. на *цит.* кн. на *англ.:* Bulgarians in Southwest Moravia by Johann von Hahn / Illumined by A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1917 (Sofia : Deutschen Balkan-Zeitung). – 43 p. ;]

Германска азбука (7)
820 / 663. Bulgarische Denkart in Sprache, Kunst und Politik. // *Deutsche Balkan-Zeitung* (Sofia), N 50, 21 юни 1917.

[1054 /] [8576. Прев. на *цит.* кн. на *нем.:* Die Bulgaren im sudwestlichen Morawagebiet im Jahre 1858 nach Johann von Hahn. / Erlautert von A. Teodoroff-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, [1917] (Sofia : Druck. der Deut. Balkan-Zeitung in Sofia). – 49 S. ;]

Полска азбука (8)
[498-499 /] 389а. „Господин Йовиялски" [*Pan Jowialski*, 1832] : Комедия е четири действия от Александра Фредро [Alexander Fredro, 1793-1876] [Библиогр. описание]. // *БП* (София), 6, 1899, N 1, с. 1-47 ; N 2, с. 1-41 ;
* Превод от полски.

Словенска азбука (9)
702 / 554. Облеклото на туриста. // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 2, с. 24-26.
* По словенския *Planinski vestnik* (Ljubljana), 1.

Френска азбука (10)
[1055 /] [857в. Прев. на *цит.* кн. на *фр.:* Les bulgares dans la Moravie du Sud-ouest : D'apres J. von Hahn 1858 / Interprete par A. Teodorow-Balan. – Sofia : Al. Paskaleff, 1918 (Sofia : Impr. de la Cour). – 54 p.]

Хърватска азбука (11)
704 / 556. Градиво за събиране по излетите (Упътване). // *Бълг. турист* (София), 1, 1902, N 3, с. 43-45.
* Из сп. *Hrvatski Planinar* (Zagreb).

Чешка азбука (12)
502 / 391. Bulharska literatura, r. 1899. // *Slovanský Přehled* (Praha), 2, 1900, s. 300-302.

606-607 / 477. Bulharská literatura v kulturnim pomĕru k jiným literaturám slovanským. // *Slovanský přehled* (Praha), 22, 1930, N 7, c. 481-486 ; N 8, s. 598-605.
* Сказка четена в славянския семинар на философския факултет в Прага. Писана първоначално по чешки. Коректор на езика ми си бе позволил лични тълкувания, които при четене на сказката доста ме смутиха.

Автобиобиблиографията на акад. А. Теодоров-Балан и библиографският й израз в *е*-библиотека *„БАЛАНИКА"* разкриват **ризоматичната *ментална* структура на персоналията в планетарната библиосфера**, *естествено* присъща на ***мисленето* на библиографа**, възприемащ **библиографията като *изкуство*** на **вторично-документално *отражение* на знанието**, за което ***миналото – настоящето – бъдещето*** са ***едно и също време***.

На пръв поглед – на нивото на битовистичното съзнание – като ***технологични* проблеми днес** изглеждат:

1) ***е*-достъпът до информационните ресурси на националната библиография**, необходим за допълнение на автобиобиблиографията на третираната персоналия **(разд. II** *тук*) *и*

2) **въвеждането на *диакретичните* знаци на 13 азбуки** в тъканта на библиографските записи, наричани на езика на набора на текста и ***дифтонги***, възникващо при **прецизната компютъризация на автобиобиблиографията (разд. III** *тук*).

Описаните *тук* проблеми (1-2) по същество са **ОНТОЛОГИЧНИ и МЕТОДОЛОГИЧНИ за всяка библиографска работа, за всяка *е*-библиотека и за *е*-библиотека *„БАЛАНИКА"***, защото те са плод на ***библиотечните принципи*** на структуриране на информационните ресурси като ***естествено* пораждащи се традиционни и виртуални потоци в библио-инфо-ноосферата (разд. I** *тук*).

Бидейки **исторически фиксирани** и **историографски възпроизвеждани продукти** на ***невронната мисловна мрежа на твореца* на автобиобиблиографията / биобиблиографията**, при *електронизацията ѝ / им* **библиографските форми стават най-прецизните структурирани по *библиотечен принцип* постоянно трансформиращи се във времето и пространството *фракталии* на *планетарното мислене за създаване, разпространение и търсене на информация в шлейфа на културата – образ на НИШКАТА НА АРИАДНА, която посочва пътя на ТЕЗЕЙ в ЛАБИРИНТА на информацията***.

Чрез *е*-библиотека *„БАЛАНИКА"* можем да *създаваме, разпространяваме и търсим информация* в шлейфа на културата в кондиция с мисленето на цялата традиция на автобиобиблиографията / биобиблиографията, но и лично – с мисленето на акад. Александър Теодоров-Балан по триадната перспектива: I. Език; II. Книжнина; III. Общество...

Универсалният архетип ЕЗИК – КНИЖНИНА – ОБЩЕСТВО е онтологичен реактив на автобиобиблиографията / биобиблиографията.

Използвана литература и бележки

1. **Куманова**, А. Ризома на инфосферата : Морфология на библиогр. : Генезис на световната универс. библиогр. : Теория на библиогр. форма : Учебник по общо библиографознание / Предг., рец. **С. Денчев** ; Обща ред., дейксис **Н. Василев** ; Експертна ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **М. Максимова** ; Терминолог. ред. **Д. Ралева** ; Справ.-информ. ред. **Ц. Найденова, А. Даскалов** ; Рец. **А. Соколов** ... [и др.]. – Ново *е*-изд. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – CCCLII, 534 с. : с 350 ил., 59 сх., 22 репрод. – (Факлоносци ; XX)

Други рец.: **В. Леонов, И. Теофилов**. – Табл. на термините и понятията, използвани от евро-амер. специалисти през XVIII-XXI в. за диференциация на библиогр. явления, имащи отношение към формата на библиогр. информ.: 1180 назв. на 20 ез. ; Списък на съкр. – Библиогр. : 1440 номерирани названия. – Именен показалец, геогр. показалец, показалец на загл. – Рез. на бълг., рус., англ. ез. Юбилейно изд., посв. на 250-год. от написването на „История славяноболгарская …" от Св. о. Паисий Хилендарски.

ISBN 978-619-185-295-6

Публ. и във вид на *е*-кн. в изд. „За буквите – О писменехъ" (2017).

1. изд. – 2012.

2. **Теодоров-Балан**, А. [1] Книжевни залиси : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Д. Веселинов, С. Пинтев, А. Ангелова** ; Предговор : **А. Ангелова, С. Пинтев** (с. 7-8) ; Авт. на статиите : **Д. Веселинов, А. Ангелова** („Залисите" на ... : с. 9-11) ; **С. Пинтев, Ц. Величкова** (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : **Д. Веселинов** (с. 153-158) ; ... и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) : **Анна Ангелова, Димитър Веселинов** (с. 159-165) ; Граф. дизайн **Георги Върлинков**. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … .

3. **Боров**, Т. Христо Смиренски : Препоръч. библиогр. / **Т. Боров, Е. Иванова** ; ред. **Ц. Желева**. – София : Наука и изкуство, 1953. – 24 с. (Бълг. библиогр. инст. Препоръч. библиогр. ; 21) Съдържа и Хронология на живота.

4. **Куманова**, А. Модел за съставяне на персонални автобиобиблиографии – вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии : Акад. проф. д.п.н. Александра Куманова : Систематично-хронолог.-азб. автобиобиблиогр. списък на тр. [4038 ном. назв.] : Уч. пособие – практикум по общо библиографознание / Авт., библиогр. (с. 29-937 ; 1000-1013), епилог (с. 941-977) **А. Куманова** ; Обща и науч. ред., преамбюл (на бълг. : с. 11-16 ; рус. : с. 17-22 ; англ. ез. : с. 23-28), дейксис (с. 997-999) **Н. Василев** ; Библиогр. ред. **И. Линден** ... [и др.] ; *Посв.: Бълг. библиогр. инст. „Елин Пелин"(1941-1963), въплътил под началото на ... Т. Боров истинния дух на библиогр. култура* ; Рец. **С. Денчев** (послесловие : с. 983-987), **Н. Казански** (послесловие : с. 989-996). – [4. прераб. и доп. изд.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2018. – 1040 с. : портр, сх. – (Факлоносци ; XXIV)

Други библиогр. ред.: **К. Александрова** (послесловие : с. 979-982), **Д. Ралева, С. Филипова, М. Максимова, И. Камбурова**. – Биогр. бел. за 10 авт. от 3 държави (*България, Русия, САЩ*) на бълг., рус., англ. ез. – Информ. ризома. – Предм.-сист. показалец, именен показалец, показалец на епигр., списък на съкр. – Модели на детайлни библиографски описания (с. 765-795) ; Модели на структуриране на показалци (Нишката на Ариадна) (с. 800-937). – Публ. на осн. текст на бълг., рус. и англ. ез. – Библиогр. записи – на ез. на ориг. на публ. – Анот. съдърж. на бълг., рус., англ. ез.

Предварит. публ. – 2010.

1. изд. – 2010.

2. прераб. и доп. изд. – 2016.

3. прераб. и доп. изд. – 2017.

5. ***Е*-библиотека „БАЛАНИКА"** : Акад. Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954, доп. през 2022 г. с 21 ном. назв.: NN 1087-1107] – лекции с тезаурус на езика / Под науч. ред. на **М. Куманов** : Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475-535) ; Дигитализация / **А. Куманова, Н. Василев, А. Георгиев** (с. 363-431 ; 474, 536-559) ; Тезаурус на езика на А. Т.-Б. / **М. Куманов, А. Куманова, Н. Василев** (с. 564-587) ; Съвр. науч. ком.: към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. / **А. Куманова** (с. 463-470) ; към езика на лекциите на А. Т.-Б. / **Н. Василев** (с. 588-591) ; Справ. апарат към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. (Именен показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на рец., отз. и крит. бел. ; Показ. на прев. ; Геогр. показ.) / Състав. **А. Куманова, Н. Казански, Д. Ралева, М. Максимова, Д. Костадинова** (431-462) ; Справ.-инф. ризома на честотност на частите на речта в езика на А. Т.-Б. / **Ц. Найденова, Ц. Йовчева, И. Трендафилова** / Състав. на *е*-бил. **А. Куманова, Н. Василев, И. Трендафилова** (с. 564-587) ; Граф. **И. Трендафилова** (с. 587-588). // *Licht*, mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 225-593 : с ил. и граф.

Съдържа и: Кадастрално дърво на частите на речта в езика на А. Т.-Б. : съществителни, причастия / **Н. Георгиева** ; глаголи, прилагателни / **И. Трендафилова** ; местоимения / **С. Бенева** ; лични собствени имена / **Ц. Златкова** ; фамилни имена / **Б. Ангелов** ; титулуващи прозвища на духовни и светски лица / **Р. Даскалов** ; прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена / **И. Соколов** ; наречия / **А. Максимова** ; предлози / **Н. Александрова** ; съюзи, частици / **М. Тошева** ; числителни имена / **П. Вълчев**.

I. II. *ЛЕКЦИИ* НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН (Из *лекционния курс*)

АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН И СОФИЙСКИЯТ УНИВЕРСИТЕТ ХРОНОЛОГИЯ НА ЧЕТЕНИТЕ КУРСОВЕ (1888-1935) / АННА АНГЕЛОВА, ДИМИТЪР ВЕСЕЛИНОВ

Препеч. по факсим. изд.: **Ангелова, Анна**. ***Александър Теодоров Балан*** и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) / **Анна Ангелова, Димитър Веселинов**. // *Теодоров-Балан*, Александър. [1] Книжевни залиси : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература (1905-1906) [Л5] (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова**. – Факсим. изд. – София, 2011, с. 159-165. – *Срв. с пълн. библиогр. запис на публ. – с. 226 на наст. изд.*

Александър Теодоров-Балан е основоположник на университетските курсове по История на българския език (1888), Принципи на езикознанието (1888)[1], Общославянска етнография и диалектология (1888-1890), История на българската литература (1891), Старобългарска литература (1897), Стара българска писменост (1907), История на чешки език и литература (1897), Слог и говор (1897), Новобългарска литература (1898), Словенска литература (1900), Лужичко-сръбска литература (1902), Стара и нова руска литература (1903), Българска литература на Възраждането (1904), Кирил и Методий (1910), Климент Охридски (1913), Българска реч (1913), Софроний Врачански (1914), Преглед на новата българска книжнина (1914), Български книжевници от старо време (1918), Български език (1919), Югословенска литература (1923), Българска граматика (1924).

В продължение на 20 години (от 1888 до 1919 г.) Александър Теодоров-Балан води с кратки прекъсвания курс по общо езикознание, чието название варира през отделните академични години: Принципи на езикознанието (1888); Произход на езика (1893); Наука за езика (1898); Из историята на езикознанието (1902); Езикословие (1906); История на езикознанието (1909); Основи на езикознанието (1916); Езикознание (1919).

1888-1889

Принципите на езикознанието (през семестър)
Общославянска етнография и диалектология
История на българския език

[1889-1890]

Принципите на езикознанието
Общославянска етнография и диалектология
История на българския език

1893-1894

История на българската литература
Българската художествена поезия
Принципите на езикознанието

Per aspera ad astra!

[1894-1895]

Принципите на езикознанието
История на българската литература
Българската художествена поезия

[1895-1896]

Принципите на езикознанието
История на българската литература
Българската художествена поезия

[1896-1897]

Принципите на езикознанието
История на българската литература
Българската художествена поезия

1897-1898

Произход на езика
Старобългарска литература
Чешки език и литература
Слог и говор

1898-1899

Новобългарска литература
Чеси и словаци – книжевно-исторически преглед
Наука за езика

1899-1900

Българска литература след Освобождението
Преглед на сръбската литература

1900-1901

Стара българска литература
Словенска литература
Наука за езика

1901-1902

Нова българска литуратура
Чешка литература

1902-1903

Българската поезия в края на робството
Лужичко-сръбска литература
Из историята на езикознанието

1903-1904

Българска литература от първото царство
Стара руска литература
Наука за езика

1904-1905

Българска литература на Възраждането
Нова руска литература

1905-1906

Увод в науката за езика
Нова българска литература

1906-1907

Стара българска книжнина
Езикословие (наука за езика)

1907-1908

Стара българска писменост
Размери в поезията

1909-1910

История на езикознанието
Почетък (les débuts) на писмеността у славянските народи
Руска литература

1910-1911

Старобългарските книжовни творения (зимен семестър)
Руска литература (зимен семестър)
Старобългарски книжовни творения (летен семестър)
[Св. Св.] Кирил и Методий (летен семестър)

Работи по книжовни паметници (летен семестър)

1913-1914

Българска книжнина през първото царство (зимен семестър)
Климент Охридски (зимен семестър)
Българска реч (зимен семестър)
Българска книжнина през първото царство (летен семестър)
Чешка литература (преглед и четене) (летен семестър)
Българска реч (летен семестър)

1914-1915

Преглед на старата българска книжнина (зимен семестър)
Софроний Врачански (зимен семестър)
Българска реч (зимен семестър)
Преглед на новата българска книжнина (летен семестър)
Българска реч (граматика и упражнения) (летен семестър)

1915-1916

Преглед на старата българска литература
Българска реч (граматика и упражнения)

1916-1917

Българска книжевна дейност от XII до XVIII век (зимен семестър)
Основи на езикознанието (зимен семестър)
Българска реч: имена (зимен семестър)
Преглед на новобългарската книжнина (летен семестър)
Българска реч: глаголи и предлози (летен семестър)

1918-1919

Наука за езика (зимен семестър)
Български книжевници от старо време (зимен семестър)
Езикознание (летен семестър)
Български книжевници от старо време (летен семестър)

1919-1920

Стари български книжовници (зимен семестър)
Български език (зимен семестър)
Стари български книжовници (летен семестър)
Български език (летен семестър)

1921-1922

Българска граматика (продължение)

1923-1924

Българска книжнина след Освобождението
Югословенска литература

1924-1925

Българска граматика

1925-1926

Българска граматика (производство)
Климент Охридски

1926-1927

Българска граматика (зимен семестър)
Поглед върху старата книжевна дейност у българите (зимен семестър)
Българска граматика: морфология (летен семестър)
Западни струи в почетъка на новобългарската книжнина (летен семестър)

1927-1928

Българска граматика: морфология (зимен семестър)
Ход на българската книжнина през вековете (летен семестър)
Българска граматика (летен семестър)
Представители на българската книжнина след Освобождението (изложение и разбор) (летен семестър)

1928-1929

Българска литература (летен семестър)

1929-1930

Българска граматика: морфология (летен семестър)

1930-1931

Българската книжнина в културно отношение към
другите славянски книжнини (зимен семестър)
Българска граматика: глаголи (зимен семестър)
Българска граматика: глаголи (летен семестър)
Българска реч (летен семестър)

1931-1932

Българска граматика: спрежение (зимен семестър)
Периодизация на българската книжнина
(зимен семестър)
Българско спрежение (летен семестър)
Периоди и времена в българската книжнина
(летен семестър)

1932-1933

Българска граматика: синтакса (зимен семестър)
Нова българска книжнина (зимен семестър)
Български език и реч (зимен семестър)
Българска граматика: синтакса (летен семестър)
Нова българска книжнина (периоди и времена) (летен семестър)
Български език и реч (летен семестър)

1933-1934

Българска синтакса: видове изречения (зимен семестър)
Българска литература: време на национално устройство (зимен семестър)
Българска синтакса: строй на наречията (летен семестър)
Българска книжнина от времето на националните борби (летен семестър)

1934-1935

Българска синтакса: състав от изречения (зимен семестър)
Българска книжнина от Освобождението (зимен семестър)

През 1935 година Александър Теодоров-Балан изнася последните си лекции като редовен преподавател пред студенти от Алма матер, а
през 1939 година е избран за почетен доктор на Софийския университет „Св. Климент Охридски".

I. II. I. ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА
[ориг. на ръкоп. на А. Т.-Б.: с. 475-535]

I. II. II. ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА

СЪДЪРЖАНИЕ
[по цит. факсим. изд. и по наст. публ.]

Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)"
[**6 лекции : Л1 – Л6**
(1903-1906):
История на българската литература
(с. 1-8 ; 8-18 ; 1-8 ; 1-12 ; 1-13 ; 1-10 = 167-227)] с. 475 / 536
(*тук и по-долу групата от цифри преди косата черта препраща към страниците на първоизточника – ръкописни при А. Т.-Б., и разположени в пределите на факсим. изд., а тази след косата черта – към наст. изд.*)

Българска литература от Старото българско царство [**Л1**]
(1903-1904)
(с. 1-8 = 167-174) с. 475 / 536

Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [**Л2**]
(1903-1904)
(с. 8-18 = 174-184) с. 482 / 542

УН. БИБЛИОТЕКА
инв. № 6723
1948

5341

Българска литература от Старото Българско царство.

А. Тодорова.

Литературата на единъ народъ обема духовното му образова: не и развитие. Споредъ това тя е образъ на всички онзи мисли и разнообразни чувства, които сж възникнали или сж се придобили отъ други народи и то при разни условия на тъхния умственъ и въ разни моменти на настоящето на представителитъ на тоя народъ. Щомъ развитието на единъ народъ съставлява културата на тоя народъ, явно е, че литературата е часть отъ културата на извъстенъ народъ. Понеже въ литературнитъ творения се отбиватъ мислитъ между членовете на едно общество, литературата по това си естество вече е привлекъ къ признаци на общественость, а още и къ признаци на националность.

Срѣдството, съ което се осъществяватъ литературнитъ творения, е езика, словото. Щомъ е тъй, всички измѣнения, които словото може да претърпи въ единъ народъ, въ неговия езикъ ще се отразятъ и въ произведенията на неговата литература. Така изглежда, че въ литературата нѣмаме моментитъ на неговото развитие на езика, и отъ тая страна литературата е въ свързка съ филологията, на която се счита като часть. Историята на литературата като нѣкак да представи произведенията на словото, движението на всѣка обществена и национална мисъль и на чувствата чрезъ всички тѣхни

Per aspera ad astra!

на литературната, тая вѣчна работа отъ страна на езика съ помощьта на филологията. Тя филология обема въ себе си всички разнообразия на изучването на езика, тя филологията се стреми да улови езиковите прояви на духовния животъ на отдѣлните народи, - а такава проява сж и творенията на литературата - тая подирната не може да се разбере напълно и всестрано, ако не се вникне и въ средствата, съ които се осъществяватъ литературните творения, ако не се вникне въ пролѣтните на езика.

Литературните творения, градени съ словото, даватъ право за именуване сбора имъ съ думата словесность. Тѣзи двѣ думи сж синонимни, ако подъ литература разбираме не само творенията на подвижното слово на единъ народъ, нъ и неговата мисленость. Историята на литературата, или на словесността ще бѫде едно изложение на закономѣрностите въ прогресивното развитие на идеи, и научни и художествени форми. Това е най-модерното схващане на историята на литературата - като изложение на духовното развитие на единъ народъ въ разни епохи. Другите по-ранни схващания на литературата се състоятъ въ това че съ разглеждали отдѣлните методи на историята на литературата. Едни методи разглеждатъ хронологически историята на литературата, други пакъ сж вземали нѣкои творения отъ литературата на пръ гледъ и сж ги подчинявали на оцѣнка. Днесъ за днесъ историята има за задача да обясни развитието и пътищата по които е вървѣло развитието на научните и художествените форми изказани съ умственото и нравственото

развитие на народа, било по почин отъ самия него, било по заемъ отъ съседитѣ. Това е сравнителния методъ. Съвременното схващане на историята на литературата е това, че историята на литературата е история на народната философия, изразена чрезъ творенията на словото. Какъ е представена историята на литературата отъ това съвременно схващане, може най-добрѣ да се види отъ голѣмата енциклопедия на Романската и Германската филология — първата съставена подъ редакцията на Вебера, а втората подъ редакцията на Пауло съ участието на 27 автори. Има и енциклопедия на славянските народи отъ Ягичъ.

Словесността или литературата, въ най-широкъ смисълъ на думата, споредъ на творенията на устното слово и на фиксираното, писмено то слово — първия видъ творения съставятъ устната словесность, въ тѣсна смисълъ, а втория видъ — писмената словесность, и на тая видъ отговаря термина литература. Устната словесность се казва още традиционна, или подражателна, или още народна. За тая литература въ новото време по предложението на Томса, въ Англия се създаде термина „знание на народитѣ". Онова, което знае народътъ, той го изповѣдва въ своитѣ творения: пѣсни, приказки, пословици, поговорки, гатанки, вѣрвания и обичаи. Въ тѣзи творения той изказва онова, което знае. Всички тѣзи творения се поемат подъ думата книжнина или устна словесность; ний сме навикнали да ги именуваме съ термина „народни умотворения". Ще бѫде добрѣ да употрѣбяваме думата книжевность за творения писмени съ повисоки качества, а-

Per aspera ad astra!

книжеството да си остане за всички творения, за които малко се отнася образователното общество. Някога думата книжевность се замѣнява съ думата белетристика, ала и това не е правѣо. За съществуването на тия двѣ думи: книжевность и книжество, трѣба да споменемъ и това, че думата книжевность е заета отъ сърбитѣ, гдѣто означава литература; отъ думата книжевность е изкована думата книжество, която служи за означаване на литературата. Тѣзи думи се употрѣбяватъ съ това значение: първата, когато говоримъ за теорията на литературата, а втората, когато говоримъ за историята на литературата. Ний ще разгледаме историята само на писмената българска литература, а устната словесность, творенията на усното слово, ще представимъ отдѣлно.

За историята на литературата съ нужди, като спомагателни дисциплини книгописъ и книгата. Българската литература е заинтересувала най-напрѣдъ чуждени, които и за първъ пѫть се заловили да я разработватъ. Историческо изложение на българската писменость за първъ пѫть е представилъ на руско списание подъ заглавие: „Обзоръ въ исторіята на славянската литература" отъ Пипинъ. Тоя обзоръ излѣзе въ 1865 година. Шафарикъ, прѣди Пипина, на два пѫти въ предприемалъ трудъ за литературата на славянскитѣ народи, въ ни веднѫжъ не е заседналъ да говори за историята на бълг. литература. Първъ пѫть Шафарикъ издаде въ 1862 г. „Исторія на славянскитѣ езицій и литературы по всички нарѣчія". Втори пѫть въ 1865 г. се зае пакъ съ тая задача, но и тамъ нашия езикъ и литература не бѣха забѣлязани. Слѣдъ смъртьта му се издаде книга подъ същото

заглавие въ 4 тома въ Прага, 1864–65 г.; и тукъ, обаче, за българската литература не дойде редъ. Първиятъ томъ отъ това съчинение на Шафарика съдържа описание на паметници съ славянски езикъ и глаголическо писмо. Той е езика на словенцитѣ, които се именуватъ словинци. Третиятъ томъ съдържа сърбски паметници, а за българска литература нѣма нищо. И въ двѣтѣ съчинения на Шафарика са изразени творения на разни народи по хронологиченъ редъ.

Между другитѣ писатели, които сѫ се занимавали съ историята на българската литература, е и извѣстний пѫтешественикъ изъ Турция Григоровичъ. Той е написалъ съчинение подъ заглавие: „Краткое обозрѣние славянской литературы", издадено въ Казанъ, 1843 г. Той е написалъ още нѣколко лекции съ заглавие: „Досегашната Старославянска писменость", издадени въ 1852 г. Другъ писатель, който озари българската литература, е полскиятъ писатель Киркоръ съ своето съчинение: „Литературата на братскитѣ славянски народи" издадено въ Кроковъ 1853 г. Специално разглеждане на българската литература става предметъ за първъ пѫтъ на Юрий Ивановичъ Венелинъ съ своята книга подъ заглавие: „Озарождшіе новоболгарской литературы" издадена въ Москва, 1838 г. Отъ това му съчинение личи, че той е ималъ планъ да изчерпи въпроса за българската литература въ цѣлъ редъ съчинения, но не е постигналъ цѣлта си. Книгата на Венелина бѣше прѣведена отъ Михаилъ Кифалиновъ на български езикъ. Въ тази си прѣводъ той е вмѣстилъ и нѣколко народни умотворения и изречения.

Понеже Венелинъ направи само първоначаленъ опитъ за нареждане на една българска книжнина съ нови езикъ, то неговитѣ ученици

Per aspera ad astra!

се заела да попълнить ублото му. Материалъ за българската литература се намира въ изданието на Априловъ „Допълнение дешишу"; въ сѫщата година се появи съчинението на Одески профессоръ върху тогавашното положение на българитѣ. Професора отъ Харковски университетъ Михаилъ Стрѣзневски изработи пръвъ следъ подъ заглавие: „Възраждане на българската книжнина", и го напечати на чески езикъ, 1847 г. „Копитаръ написа съчинението: „За зачеватъ на българската писменость" 1829 г. Въ 1848 г. се появи на чески забѣлѣжителенъ приносъ къмъ историята на старата българска литература" отъ Шафарикъ. Този приносъ намира мѣсто въ сборитѣ му съчинения. Тукъ се разправя за книжовната дѣйностъ при българскитѣ царе Борисъ и Симеонъ. Този приносъ положи основа за историята на българската книжнина. Значението му се познава отъ това, че той бѣше се пръвенъ на Нѣмски, сърбски, на дори и на български езици. Книжнина разцвѣтъ въ България въ IX и X в., пр. доставенъ тъй хубаво отъ Шафарика, помами книгъ занятия и Спиридонъ Палаузовъ, който написа по голѣмо съчинение за историята на българската литература. Отъ сѫщия авторъ е издаденъ посѣтъ пръвенъ на историята на литературата отъ всички пръвенъ. Въ тази стара литература, до началото на двадесетия в. се отнася енциклопедията на Франия Чолаковски; тя е издадена едвамъ следъ смъртьта му 1877 г. Въ тази книга той разглежда началото на образованието и литературата въ всички славянски народи. Единъ български медикъ Ив. Шоповъ, уроженъ въ Трявна отъ полуда, е написалъ за зародиша на българската писменость, подъ заглавие: „Списокъ на българската книжнина" отъ 1806—1851 г. Допълнение на този списъкъ излѣзе

1861 г.

въ Цариградскій Вѣстникъ: „Български книжевенъ дестъ години слѣдъ това изнесе една лекция, посвещена специално съмъ българската литература, отъ сърбскія професоръ Даничичъ. Подиръ това Липичъ написа: „Обзоръ на славянската литература", въ 1863 година.

Слѣдъ тѣзи опити интересътъ на образованія свѣтъ за разглеждане на отдѣлнитѣ прояви на старата българска писменость, за разглеждане отдѣлнитѣ писатели и епохи се увеличи; обаче, за новата писменость се допринесе твърдѣ малко. Руски библиографически бѣлѣжки имаме отъ Любенъ Каравеловъ: „Обзоръ на българската литература", и по късно „Обзоръ на новогръцката славянска литература". Тѣзи статіи на Каравелова между другитѣ преводи за нашата литература „Конспектъ" Иричекъ, когато издаде своята обширна работа: „Исторія на българскій народъ", 1875 г., и тамъ даде пръвъ редъ на българската литература. Неговата исторія се пръведе на чешски, полски, руски и два пъти на български. Въ исторіята на българската литература името на Иричекъ още трѣба за споменъ и при единъ книгописъ въ новата книжнина, въ които влазятъ всички материали отъ Шафарикъ, прибрани въ извѣстенъ редъ. „Книгописъ на новата българска книжнина" изѣде въ 1870 г. Между това се яви нова статія въ българската литература отъ Райко Жинзифовъ; а друга статія написа сърбскій учен. Ст. Новаковичъ. Подъ надзоръ „Българитѣ и тѣхната книжевность" въ нашето предъдическо списание се появи стари лекции отъ Григоровичъ. Тѣзи лекции разглеждатъ само южнитѣ и западнитѣ славяни. Тукъ спада и съчиненіето на Григорій Крековъ „Уводъ въ исторіята на литературата". Като уводъ въ литературата на славянскитѣ народи това съчиненіе разглежда творенія, които се запазени въ пръданията

Per aspera ad astra!

Следъ това последваха две издания; второто
издание биде преведено и въ други европейски
литератури, първо на чешки и второ на Нѣ-
мецка, вѣрвамъ нѣмъ допълваши отъ преводачи-
тѣ или отъ автора. Нѣмецкий преводъ съдър-
жа важни допълнения и едно писмо, гдѣто се
говори за цѣлта на славянската литература.
Въ френската литература срѣщаме съчинението
на Курмеръ, който написа „Кратъкъ прѣгледъ на
историята на българската литература въста-
ро и новобългарско". Калужки прѣведе „историята
на българската литература" отъ Пипина. Въ го-
ди прѣводъ и по свои бѣлѣжки съставы малкия
си извадъкъ: „Кратъкъ исторически прѣгледъ на
българската литература" Г. Поповъ въ Солунъ. Бъл.
литература бѣ прѣдставена на Англий-
ски отъ единъ лекторъ въ Лондонъ, 1863 г. Нашата
литература спада прѣдметъ за опитъ въ
книгата на професоръ Досижиевъ. Едва въ 87.
излѣзе у насъ „Исторія на българската лите-
ратура" отъ Д. Мазнитовъ, и друга — отъ Москов
въ 1885 г. подъ същото заглавіе. Въ 1896 г. профе-
сорътъ Тодоровъ написа сжщо „Исторія на бълга-
рската литература". Недю Усковъ пакъ
написа: „Произхождение и развитие на бъл-
гарски езикъ и литература", печатана въ Пгр.
ково 1889 год; сжщо такожъ написа и Юр. Мари-
ковски. Повече заслужува вниманіе брошура-
та на Х. печатана въ Лондонъ въ 1899 год.

Изложение на нашата писменость въ първото българско царство.

Писани паметници на старобългарски
езикъ, или на езика на Кирила и Методія,
ще намѣримъ едва въ IX и X в., и отъ това
врѣме трѣба да положимъ начало на
българската писменость. Но понеже тѣзи
паметници се явяватъ много често пре-
писи отъ други стари паметници, затуи

началото на българската писменост трѣба
да отнесемъ къмъ дай-раншнитѣ памятници на
българскиѧ езикъ, и понеже пѣрвитѣ писани па-
мятници сѫ на славѣнски езикъ, то началото
то на българскиѧ езикъ трѣба да свърземъ
съ писменостьта на славѣнитѣ. За да
се обиткаме звуковетѣ отъ рѣчьта въ пис-
мо, трѣба усѣщотъ да е искалъ наесѣ-
но да се отбѣлѣзватъ съ трайни знаци
душитѣ отъ говѣщата рѣчь. Отъ пѣто-
рѣлта ни наредитѣ знаемъ че на пѣрво
мѣсто се е получила необходимостьта
да се отбѣлѣзватъ душитѣ на народнитѣ
речи. Цѣльта на това е била да се за
вардѝѧтъ тѣхнитѣ формули и славосло-
виѧ. По късно сѫ почнали да отбѣлѣзва
тѣзи слова съ помощьта на писани
знакове. Отъ кога сѫ започнали славѣн
скитѣ народи да пишатъ съ специални
бѣлѣзи, не се знае. Езикътъ съдѣржа единъ
глаголъ — пишѫ, който по старинната си
моще да отнесемъ, кога сѫ започнали писмо-
то си славѣнитѣ. Тѫзи глаголъ е общъ въ всички
славѣнски народи. Ний трѣба да търсимъ
началото на славѣнското писмо къмъ то-
ва врѣме, когато всичкиславѣни сѫ усѣщ-
ѧли нѣсто. Но тукъ можемъ да се направи
едно възражение, като се каже че глаголътъ
пишѫ, още когато всички славѣнски народи
сѫ съставѣвали едно цѣло, не е означавалъ
пиша въ смисъль бѣлѣза знакове отъ-
рѣчьта си, но е означавалъ шарѣ, рисувамъ;
потвърждение на това е общото въ сѣрбо-
то, че въ сегашнийъ български езикъ е запазено
това значение на глагола пиша - въ смисълъ
на рисуване, шарено, напр. каѣва се писана
сѫрвка, вмѣсто шарена сѫрвка. Въ смисълъ на
това писане трѣба да разбираме и най ста-
рото свидѣтелство за цѣлътрѣбата на

Per aspera ad astra!

славянското писмо, свидѣтелството на
българскиѧ монахъ Черноризецъ Храбъръ. Той каз-
ва, че наи напрѣдъ славѣнитѣ нѣмали книги,
но съ черти и рѣзки четѣли и гатаели, как-
то езичницитѣ. Подъ думитѣ чѧтьахѫ и гата
ахѫ ниѧ днесь разбираме, че тѣ свѣдомли и тъл-
кували, защото българскиѧ глаголъ чета
значи още и броѧ; въ народниѧ езикъ думата
считамъ значи броѧ, напр. не съ считамъ вмѣсто
не съ броѧ. Отъ свидиѧ глаголъ е останало и извест-
твителното име четаго, което значи пръдмет
за считанѣ на хлѣбарѧ. Другото потвърждение
въ тоѧ смисълъ за глаголитѣ писа и че-
та имаме въ старитѣ записки по памет-
ницитѣ, по грамотитѣ мѣста нахвитѣ, по
старитѣ книги, гдѣто сѫщитѣ писачи каз-
ватъ за книгитѣ, че ги черпаели; сирѣчъ
тукъ имало по скоро удивление за писане, отко-
кото удивление фонетично. Самитѣ писачи
сѫ казватъ, често пѫти черпалци. Рѣдко се
срѣща и израза калямъ, цапамъ. Този гла-
голъ е останалъ и у власитѣ.

Мислѣние се че тѣзи черти и рѣзки сѫ
били нѣкакво непознато славѣнско писмо, и
за потвърждение на това сѫ посочвали па-
метницитѣ по камънитѣ отъ останалитѣ
на полуавскитѣ славѣни по островитѣ, бал-
тийско и сѣверно морета. Между тия, тѣзи
паметници приличатъ, че не сѫ на тѣзи
народи. Черноризецъ Храбъръ свидѣтелству-
ва, че славѣнитѣ сѫ достигнали до писмо,
въ което изобразявать вече отдѣлнитѣ
букви, и тоѧ писмо е било наредено според
гръцката азбука. Понеже никое писмо не
е тъждествено вѣрната изцѣло гръцката на еди-
нитѣ славѣни, естествено е че българското,
или славѣнското писмо, докато е дос-
тигнало до писмо е минало нѣколко фа-
зи на чертанѣ, на рисуванѣ, та отъ

но, чисто идиографично е достигало до писмо фонетично; за него българите са дос тигнали благодарение на съседството с културни народи, които са имали писмо от по-старо време, напр. византийците. Като нямаме паметници запазени, за да кажем, от кога сме почнали да пишем и четем с българско писмо, не можем да предполагаме че е съществувало па метници от време по-рано от IX в., и то по какви съображения. Глаголът тъ ма означава тишене. Българският говор в Балканския полуостров до което време — имен но спрямо основаването на нашата държа ва в VII в., е служел да отбелязване на звъ̀ковете чрез буквите, според тяхно то значение с гръцки букви и с гръцки език. В подкарпатските години се откриха няколко каменни паметници от Мала Азия, писа ни с гръцки букви и гръцки текст; има един олтарен стълб запазен в Търно. Всяката черква „Св. четиридесет мъченици", при несени от околността, писани също така с гръцки букви и гръцки текст. Още дълго време българите са служели с гръцки бук ви и гръцко писмо. Имаме един вотивен надпис от 904 г., открит в Салун, ка то поразителен знак за предаването на Бъл гария. Щеречи, българските славяни, преди да достигнат до паметници на свой език, са служили с гръцки букви.

Тези споменати паметници се намират обнародвани в нашето Периодическо списание кн. 63, стр. 95, и кн. 54 стр. 760, в сборника за „народни умотворения, „Българска мисъл", „Мартенската книжка" от 1898 г. Изпаряването на славянското писмо Черноризец Храбър приписва на Константина философа, който заедно с брата си

Per aspera ad astra!

Методий основа българската книжнина и славянската литургия, и спанака причина да се издигнать една група народи до особена култура. Кога именно е приложилъ Константинъ стокменката отъ него азбука и кой е този паметникъ на славянската книжнина, не можемъ да се знае. Причината на това е че не разполагаме съ датирующи паметници. Само по предположение заключаваме за началото на славянската писменность. Имаме намерени и паметници написани съ старо писмо, но съ двѣ азбуки Кирилица и Глаголица. Поставя се въпроса кое отъ тия двѣ писма е по старо, та него да смѣтаме за начало на нашата писменность. За изналирването на старината на писмото и неговия произходъ ни помага славянската палеография. За ръководство можемъ да имаме въведението на Карски „очеркъ на славянското писмо" 1901 год. По географически изслѣдвания за глаголицата съ пръснати по разни литературни трудове. По сравнение на паметницитъ азвлѣдени резултати че глаголическата азбука има характеръ по първобитенъ отъ тая на Кирилицата и, че тя е по стара, защото се срѣщатъ въ нея нѣща, които говорятъ за по стара степенъ на развитието на езика. Между старитѣ паметници се намиратъ такива, които сж писани съ Кирилско писмо, върху стъргана глаголица. Има и такива, въ които писачатъ е поставенъ между кирилското писмо и глаголически букви. Между славянскитѣ учени се развилъ хубавъ въпросъ обширно изучване. Между тия които най много сж помогнали за разрѣшението на този въпросъ, прѣзъ VIII и IXX в. сж Копитаръ, Добровски, Шафарикъ, Стрѣзневски, Миклошичъ, Ранкъ, а най вече сж вѣрменския Ягичъ. Тия мжжа сж

поставили различни хипотези за потеклото на старата славянска азбука-кирилицата и глаголицата, и сме доказали, че кирилицата и глаголицата произлизат еднакво от черната азбука – глаголицата от курсивното берроитско, а кирилицата от унциалното писмо. Курсивното писмо се е употребявало между търговците и администрацията, а унциалното се е употребявало в черква. От тия два типа азбука са произлезли глаголицата и кирилицата. Трябва да знаем, че потеклото им се дължи на черното писмо, каквото седнало по паметници от IX в. Кирилските букви са повече рабски наподобени, откогато глаголическите, и мислят, че Константин не е предписвал самостойно и първата азбука, а елементите от тая азбука се срещат у българските славяни, които са служели с употребяваното черно писмо.

Разследващата Янчева въпрос се намира в съчинението му: За историята на възникването на черковния славянски език, т. 7 печатана в 1900 г. Ние можем да се запознаем с този въпрос от рецензията на професор Лавров, 1903 г. том 6. кн. I, и още можем да го видим, подложен на критика в съчинението на Владимир Ламански: Появлението и развитието на буквите на славянските народи.

Отъ IX в. имаше теория, според която най-старославянско писмо се е смятала кирилицата. Преди тази теория друга една даваше повечето старина на глаголицата. Тая теория се казва панонска, защото твърдеше, че в Панония е възникнало най-напредъкъ славянското писмо. Сега най-старата панонска

Per aspera ad astra!

теория взема върх и в разсъжденията по този въпрос се срещат нови панонски теории. Още, както е основал българската книжнина, който е основавал тъй наречената старославянска книжнина – по-вече тъй е именно онай, която е положена, като основа на старобългарската писменост – ще да си е служил въ глаголическо писмо. Както славянски азбуки не съ имали еднакво приложение за населението и писателитъ, понеже тъ влазятъ веднага въ употрѣба въ църквата, а тъкъ църковнитъ книги се дѣлаха отъ чърноризцитъ, които ги пишеха съ глаголическо писмо. Въ книжнината глаголицата скоро се превърна въ кирилско писмо, като остана само покрай Адриатическото море и въ хърватитъ, словинцитъ и др.

Кога е изнамѣрено старото българско писмо? За този въпросъ съ се трудили да дадатъ до едно съвършено разрѣшение Още Одънски въ съчинението си: О времени происхождения славянскаго писмен. Той въ народа паметницитъ въ основа, на които можемъ да отговоримъ на въпроса за врѣмето на изнамѣрването на славянската азбука. Между паметницитъ се срѣща и паноническата легенда: „Времето на списването св. св. Кирилъ и Методий“. Годината 855 се приемаше за начало на най-старото славянско писмо; обаче, по-сетнѣ се установи, че писмото е било изнамѣрено въ годината, когато Кирилъ и Методий отидоха като проповѣдници въ Моравия, и тази необходимость ще да е първопричинила изнамѣрването на писмото – въ 863 год. Ние казахме отъ начало, че българитъ, прѣди да се изнамѣрятъ азбуката, съ си служили съ гръцко и ла-

тинско писмо, защото между българското и славянското население е имало много българи, които освен служили с латинско писмо, но като е надвивала гръцката азбука пред римската, тъ се почнали да правят с нея разни модификации, за да я направят да специфичните славянски звукове. Гръцкая азбука не може да означава звукове ж, ч, ш, защото тия тъ били принудени да изписалят с буквите за такива звукове. А началото на глаголическата азбука се дава с тъзи букви. От тия пръведени букви и от тия които бъха пристанаправо от ръцете, кирилската азбука дошла до устройство на глаголицата, и това устройство се дължи на Константина, който наредил и нуждните черковни книги за Моравците. Така, че строго казано, началото на глаголицата не може да се отдъли с години, а може само да се каже, че тази азбука е изишла от ръцете на единъ, който се е биъл Константинъ. Кирилъ и Методий изнесоха из югозападните славянски области на балкански полуостровъ глаголицата, приложена в пръведъ на онез богослужебни книги с които отидоха в Сърбия, Моравия и Панония. Тяхните ученици с течение на времето намериха почва да прилагат нуждалното гръцко писмо в литургията и да дадат произходъ на кирилицата.

Родоначалници на старата българска книжнина се явяват Кирилъ и Методий. Какви трудове са написали тъ? Затова положителни вести могат да се добият от усилието на Кирила и Методия, и то вести доста ограничени. Назад приписалъ трудовете на Кирила и Методия към българската книженина, трбва да опредълимъ, че езика на Кирила и Методия е биълъ български езикъ. Свидътелствата, които имаме сядъ ръцете на Кирила и Методия ни казватъ, че езика, на който са работили двамата братия се е наричалъ езикъ славянски; едва по-

Per aspera ad astra!

сетнѣ се явиѣ термина езикъ български. Дълго
врѣме между учения славянски свѣтъ ставаше
пръпиръ за рѣшението на въпроса, кой е билъ
езикъ славянски? Всѣки отъ учените се мѫчеше
да разрѣши въпроса и въ разрѣшението си дойде
до това заключение че той е билъ езикъ българо-сърбски
ки-македонски. Така мислѣше Добровски. Сѣдъ
това се установи че той е билъ езика на панон-
скитѣ славяни. Тѫй нѣщо за славянскій езикъ
се продължи найдълго въ науката, и едва напо-
слѣдъкъ учените дойдоха до заключение, че езика
на Кирила и Методия е билъ езика на южна славян-
ско население, което е живѣло въ областьта про-
тиращя се отъ Солунъ до Цариградъ, въ южнитѣ
прѣдѣли на Македония и Тракия. Въ тая смисълъ
се изказва Ягичъ за появата на славянскій езикъ
За това заключение помогна не само българс-
кій езикъ на най-старитѣ паметници, но още и
свидѣтелството въ житието на Кирила и Ме-
тодия, въ което се казва, че Кирилъ и Методій
знаяли отъ родното си мѣсто славянски езикъ,
какъвто говорило околното население, и, че
прѣди да ходятъ въ Моравия, не сѫ ходили другадѣ, за да научатъ другъ нѣкой славянски езикъ.
Нѣма никакво мѣсто прѣдположението, че при изу-
чението на другъ нѣкой езикъ, Кирилъ и Методій
сѫ употрѣбявали български езикъ. А между това
старитѣ български езикъ по своя строй никога не се отдалечавалъ отъ старитѣ фази на
езицитѣ. Така, старобългарскій езикъ е завземалъ по-
ложение, между другитѣ славянски езици, на езикъ
книговенъ, който вѣкове се е отличавалъ отъ го-
ворения езикъ. Когато Методій, сѣдъ като прѣста
ви извѣстно врѣме въ званието свещеникъ при
Моравскитѣ славяни, добилъ най-сетнѣ славянство
въ Моравската черква и приелъ званието архиепис-
копъ, той се завзелъ ревностно да разпространява
православното християнство въ моравската зе-
мя, и то съ помощьта на книгитѣ, писани на

езикъ изнесенъ отъ него и брата му изъ византийските области. Той езикъ претърпѣлъ нѣкои измѣнения отъ писачитѣ, приготвени отъ мѣстнитѣ младежи, които невѣжно трѣбвали да проучаватъ тоя езикъ съ моравски, понеже не сѫ познавали добрѣ български езикъ. Тѣзи бѣлѣзи, обаче, сѫ много малко и отъ това врѣме съставъ на славянскитѣ книги говорятъ за потекло не византийско, а славянско.

Сѫдъ смъртьта на Методия неговото дѣло въ Моравия изпадна на усѣтно гоненіе отъ страна на враждебнитѣ привърженици на западното християнство, а такива бѣха латинскитѣ духовници. Затуй ученицитѣ на Методия, между които е имало българи, заведени изъ България отъ Кирила и Методия, трѣбвали да се завърнатъ въ България, понеже намѣрили покровителство при Бориса. Тогазъ въ царската държава се допирало съ моравската подолното теченіе на Дунавъ, отъ Видинъ до Тиса. Борисъ приласкавалъ учениците на Методия, и тѣ пренесоха въ България славянската писменость. Има прѣвече това бѣлѣзи, че докато сѫ още боравили въ Моравия Кирилъ и Методій, при двора на Бориса имало книги, прѣведени на български езикъ и правописъ. Знайно е, какъ Борисъ дълго врѣме водилъ прѣговори съ Римъ за унията, та е имало и латинско духовенство; но къмъ 880 год. Борисъ бѣ прѣкъсналъ сношенията съ Римъ и се бѣше обърналъ къмъ византийците, за да подържатъ въ България византийско духовенство. И колкото да си е служилъ съ гръцко духовенство все пакъ мисли да се каже, че въ тая годѣна се въведе славянското богослужение. За начало на българската книжнина съ единъ старобългарскій то въ трудоветѣ на черитѣ, що сѫ си послужили съ тоя езикъ има мѣлвие не трѣба да се отдаватъ вѣщи паметници отъ Кирила и Методия, та да се допише отъ трудоветѣ на ученицитѣ имъ. Такова мѣлвие бѣ изказалъ сърбскій учен Новаковичъ

880

Per aspera ad astra!

въ съчинението си: „Първитѣ основи на славянската книжовность между балканскитѣ славяни". Балосначавказва, че началото на българското писмо е било дело на двамата Кирилица; обаче, щомъ езикътъ е ставалъ български, то и двамата и да се е подвила книгописната, тя трѣбва да се смѣтада българска. При двора на Бориса и Симеона първоначалнитѣ книги се изпѣкнаха въ посока на езика на Мизийскитѣ славяни, защото всички български славяни сѫ говорили на особно нарѣчие, което е владѣло въ голѣмитѣ пространства на полуострова, между Солунъ и Цариградъ. Този езикъ все ще е ималъ своя западна отлика отъ Мизийския езикъ и за това съоръжението и езика на паметницитѣ, изработени при времето на Бориса и Симеона, се явяватъ втора редакция, чисто български, за отлика отъ първата, която трѣбва да се нарече Македонска. Тази редакция се задържа доста дълго и подиря времето на Бориса и Симеона въ паметницитѣ които бѣха изработени при тѣхното царуване. Съ тази редакция имаха книги и въ Русия и затова тамъ се намиратъ паметници чисто Кирилски, а глаголическитѣ все повече потичатъ въ посока на западъ отъ Балканскія полуостровъ. Правото предположението, че когато пропадна България при времето на Петра I, библиотеката на българскія царь е имала въ Цариградъ, а като сѫ ходили за Русия сѫ изнесли български книги въ Русия и по тѣхъ сѫ основали и родили своята книгописна българската редакция заглушила македонската. Различаваме няколко вида редакции: Старобългарска, срѣдне-българска и ново-български".

УН. БИБЛИОТЕКА
ИНВ. № 6723
1945

Славянски и-б

Българската поезия през бремето на робството.

Ще пазним термина, съ който е означена тая лекция — поезията на едно свършено робство. Робството на българския народъ въ ново време се свърши материялно и морално отъ две една отъ други отдѣлни сили — едната бѣше силата на самия освобождавания народъ, а другата сила външна. И между тѣзи сили, моралната часть се пада на самия народъ, който води борба, да да свърне отъ себе си тегнещето му иго. И винаги по-цѣнна въ своето побуждение, по-оправдана въ успѣхитѣ си, повече да почита и трайна е онзи борба, която се води съ оръжия духовни, която се води съ убѣждение на ума, съ въодушевление на сърцето. Нашето новобългарско робство нѣмаше да се свърши да каже почетно, ако да не бѣше то подготвено и вътрешенъ катерѣдъ. При кадъ-рнитѣ разни държави въ Европа и отношенията въ тѣзи картечни дипломатически съдружества и други форми на сговарянето, да завладѣятъ Балканъ-ския страни, съ които да подържатъ

своя интересъ върху свѣтовното търговище, можеше да се кампъри и друга нѣкоя държава, а не онъзи тъкмо, коя то ни освободи, да свали въ България турската власть и да постави свойта. Тогазъ това би било примѣчало не на едно освобождаване, а завладѣване отъ една или друга европейска държава на нѣкой видъ на дивитѣ страни на Африка или другадѣ. Но щомъ турскоторобството започнало да се тресе отъ вѣтровитѣ удари на възнателни българска борба, неговото свалянѣ става безъ имъ такава помощь; въ противенъ случай щѣше да се получи сѫщия резултатъ, а това изисква признание на проявената мощь при сѫкрушаването на робството. Който говори въ България за руско освобождение, той трѣбва съ това да признае, че важния духовенъ дѣецъ въ освобождението се пада на самитѣ българи, инакъ той бы трѣбвало да каже завоевание руско, защото съ такова име правилно можеше да се означи търпѣнието на материялната въоружена помощь на руситѣ. Една по-голѣма ръка въоружена сила да сѫществува върху-тѣ на българското робство, тия вериги щѣха само да се прогризатъ, проядатъ отъ нашитѣ ножове, отъ политическия катрѣнъ на българския духъ. И ако Русия не сочи днесь, освобождението съ своето оръжие проявено, като дѣло на безкорыстна потерпѣвателность, то е защото и тия раздирателни високото достойнство на духовната мощна сила, когато се раздѣля едно цѣло.

Иленка, съ духовната само мощь разби и Руския пълчищата Наполеонови, които я бяха отнели и чакъ до Москва. Ка духовната си мощь дължатъ и върнатъ свето кралство, привет не и то бъ създадено съ бавния кърмежъ на другъ държавъ. И сега тази мощь е виновница да българското освобождение, противъ което въстанатъ чудатъ сили онъзи, които не я почитатъ. Въ това отношение съвсемъ умѣстно е едно изрѣчение на Вазовъ въ романа „Нова Земя", дѣто се казва, че „Най-дълженъ признателность за свето освобождение, то не трѣбва да отиваме до самозабрава, да отричаме своята собствена мощь.

Духовната мощь, която подготви освобождението, бѣше проникнала въ ръководящите кржгове отъ школското образование и отъ книжнината. И пакъ трѣбва да отбѣлѣжимъ, че при особени условия за книжовно развитие, българитѣ добиватъ отъ книгата само тласъкъ за националния имотъ, а самитѣ движения стоядържатъ, растатъ и ширятъ подъ друго влияние — живитѣ проповѣдни рѣчи.

Като не можеше българския книжовникъ да се цакне открито предъ суровия фанатиченъ мухамеданецъ, като не можеше да се цакне тъмно неговата мисъль, сама по себе тежка, неговото чувство, твърдъ горчиво, тия напитѣми въ душата на българина усѣщания, едва се подаватъ въ неговите произведения, а други пъ посмахне и разбива въ сълзливи

Per aspera ad astra!

и онайсно словесно проповѣдь. Така изгуби-
ницката стая се пръскаше, обидата отъ
унищителното робство, ужудата за осво-
бождението се пръскаше между селянитѣ
и гражданитѣ, пръскаше се отъ страни-
цитѣ на книгитѣ, правото въ душата на за-
наятчията и търговеца. И по тая тъкмо
причина у насъ настана онзи революционенъ
кипежъ, който даде за нашето възра-
ждание жертви отъ сичкитѣ български съсловия.

Ако е истина, че книгопечатанието произвежда
нѣкакво единъ народъ, съдържащъ въ себе си
първоизвикванитѣ отъ него разумителния и
трепетно, съдържатъ цивота на душата му, за българската книгопечатница
отъ вѣкове на робството трѣбва да
изповѣдаме, че въ нея не е изразено нито
половина отъ онова, което е пробуди-
вувала народната душа. Обаче неизказа-
ното въ книгопечатната се изказувало извънъ
нея и понеже книгопечатния изказъ бива по
опростѣленъ, водимъ се по систематически въ
стѣпкитѣ си, затова успѣхитѣ изказъ на
народния възгледъ въ книгопечатата за
нашето политическо съществуване,
е върховъ на пробуждението, пробуленията, не
е слѣдилъ вѣрхитѣ, но никакъ се вѣздушевля-
валъ отъ мигната способностъ на проповѣд-
ника, строгото момента, когато е ставала
проповѣдьта и строгото изгледа за облака
на онѣзи, които се вѣрвали въ товѣ.

Отъ тая неслѣдовитата, несистематична
поука на българския народъ, чрѣзъ

— 6 —

книжниката, или чрез устната проповед, последщите ви тъй, че когато пропадна тежкото иго, народа се здобе свободен въ своята татковина, но въ достатъкъ отъ здрави възгледи за организуване на новия си животъ, въ достатъкъ отъ здрави добродетели, които поне инстинктивно да крепятъ и водятъ въ добръ тия тъй тежко свободенъ животъ. Трябва да се почне въ България възпитателна проповедъ, да се свали турското иго, нашия граждани и въ тях да се приготви една нравственость, която нравственость, по правото естество, е основа на всяко общество, установено да управлява една социална единица. Тогазъ, въ това време, имено до освобождението книжниците ни вървеха само съ своите традиции, като не търсеха слъдъ това нравственото възпитание на народа. Но единъ натрупанъ тежъ правителенъ възгледъ на възпитанието, и източникъ безотлагателно въздържание на народната маса, като вътрешенъ протестъ противъ него, обикновената нравственость не се чувствува. Тя остана да живее въ онзи, които я бъха доставили отъ своите прадеди или които я бъха представили или доставили по една приятелство другарска връзка или продажба (тая етика въ възпитанието на онзи, които тъкмо отрасваха връзъ пратеновъзникнали шумъ за тържествие на власт). И така дрезгавата днина на нашето освобождение, за което нашата

Per aspera ad astra!

интелигенция заслужва признание, освобождение не можело отъ органическа нравственость. Българинът оставенъ отъ робството съ една естествена традиционна нравственость се отвърналъ отъ умъ за работа на освободеното отечество и почналъ дори да скърби за загубата на нѣкогашните душевни блага и украшения.

Книжнината, която съ свѣтло настроение е спадала съ скърбиване на робството, люлее да се смѣе въ год. 1870-1877. Тя едвамъ вѣрна своята проповѣдь — въ творения най-вече прозаически и поетически. Отъ друга страна, както бива и естествено, тази книжнина се разпространява и въ българ. отвѣдно нивкакъ не се разпростирала нейните здания.

Тамъ ще каза, че въ освобождението, както дойде подиръ поетята, ни трѣбва да диримъ възвишеность идеята на самата книжнина. Въ дадения политически тласъкъ намираме възбудена, духовната мощь на самото движение, изведено не отъ тая книжнина, а по-скоро отъ устната проповѣдь, която се проповѣдва отъ цѣлъ редъ проповѣдници-люде българския народъ. Той не трѣбва да ни очуди положението на книжнината отъ времето до освобождението, съ тоя свой тласъкъ към осъществяваше на това движение, щомъ и въ други периоди мисълта или тласъка непременно се чувствува въ творения на духа, както и въ дѣдовата ни.

Книжнината, която щяла да разцвѣтне, се простира отъ 1870 – 1877 год.

Отъ тази книжнина, която е силила сѫ-
ята проповѣдъ въ творения прозаически
и поетически, най-вече въ периодически
издания, цѣли интересувъ подирния дѣлъ
—поетическия. Тази нѣкога книжнина бѣше
по бѫйна въ своя исходъ, повече плодовита
въ своитѣ произведения цѣлъкъ България,
а не въ Турско. И това обстоятелство
малко трѣбва да бѫде позната
тази бѣлнина българска книжнина въ вѣ-
трѣшна България, понеже нѣмаме по-
сѣбщица, която да я трѣбетавя тъ, още
доста трѣдна трѣдъ читателя отсамъ
Дунава. Като ни интересува поетиче-
скія дѣлъ на тази книжнина, съподвижница
и виновница на освобождението, тогдѣлъ
ще обърнѫ произведения, както на вѣтрѣ-
шнитѣ писатели, тъй на на бѣшнитѣ
Идеѫ на мисълта ѫ освобождението
отъ нюто, ни не трѣбва да дирим въ
поетически творения съ цѣлостна съ-
вѣршеность, понеже нѣйде правилно
трѣдмѣдъ на тази литература, въ която
дирим идеѫ на мисълта ѫ освобожде-
нието отъ нюто, трѣдмѣдъ естети-
ческій или историческій. Въ история-
та на книжнината бѫдно е да се про-
следи дорѣ нивъ творения естетическій,
отношението на мисълта, която е
настроявала душата на обществото.
Всѣки единъ опитъ ѫ книжовно тво-
рение, въ което душата да се изкаже, е
единъ отдѣлъкъ на настроението, на

Per aspera ad astra!

убеждението на цялото общество;
Идеята не въ смисълъ метафизическа, а
въ смисълъ на една потенциална потре-
ба на духа. Отъ тази родина духовни
творения, дѣло отдѣлно естетическо, по
мисълъта и чувствата изразени въ тѣхъ,
историята бере своите градива, зада
характеризира извѣстно врѣме. Само
Когато една книжнина се расили, та
да може да счита между разните свои
опити, творения съ цѣна вѣчна, съ стой-
ность, която да заслужава признател-
ността на всички врѣмена и наро-
ди, можемъ да оставимъ настрана
творения, що не би могли да задово-
лятъ естетическото искание, защо-
то не съ въ възможно изискватъ сичкото това,
което изисква мнението на цѣлото
общество.

Поезията българска отъ края на роб-
ството е единъ дѣлъ отъ поезията на
врѣмето, което означаваме съ името
врѣме на национални борби. Ако тѣзи на-
ционални борби се проявяватъ идеята въ
дѣятелность за просвѣта на нашия на-
ционаленъ духъ и за придобиване на национа-
лна ~~борба~~ правдини, тѣзи национални
борби имало края на робството тѣ вече се
преструватъ въ смисълъ на борба за осво-
бождение отъ чужда на политическия гнетъ
Не е толкозъ обилна поезията отъ
края на робството съ творения, дѣто
на освободителния устремъ да се даде

УН. БИБЛИОТЕКА
ИНВ. № 6723
1948

Българска литература прѣзъ националнитѣ борби.

Чете А. Теодоровъ.

1904-905 уч. г.
лѣтенъ семестъръ.

Врѣмето на националнитѣ борби като врѣме, прѣзъ което българския обществен животъ прѣминава въ нова фаза, прѣминава къмъ нѣкакви, които да характеризиратъ съзнанието отъ по-рано стремежъ къмъ национално възвишение, къмъ придобиване на такива сѫщества, които единично характеризиратъ самобитността на единъ народъ, характеризирува съ свои черти и книжовната дѣйностъ на българитѣ, и затова нарицаме тая литература съ името литература на националнитѣ борби. Прѣзъ врѣмето, което прѣдходи тая книжнина на националнитѣ борби, прѣзъ врѣмето на възрождението нашата духовна дѣйностъ има единъ особенъ принципъ — това е просвѣтата на народа, другояче казано, обновяване на заспалото негово съзнание. Главнитѣ сѫщества на тая дѣйностъ се състояха въ обучение по български езикъ, въ творения, които българския духъ да намѣри опитва и забава за себе си. И въ тѣзи сѫщества на дѣйността отъ врѣмето на възрождението имаме една велика цѣль — да се възвиси у народа любовъ къмъ сво-

Per aspera ad astra!

то. Изначало за общата просвета спомагаше
не само българската книжнина. Зер свидетел
убъ спомагание и гръцкото обучение, което
се поддържаше въ училищата, които, покрай
българското обучение, продължаваха и съ гръц-
кото обучение чакъ до 1845 г. Добрия и родолюбивъ
инакъ български учитель даже дорученіе гръц-
кото обученіе наравно съ българското чакъ до
това врѣме, вѣрне, отъ години въ години сѣ по-
малко, защото расташе и едно не толкова нау-
но-педагогическо настроение противъ гръцкото
обученіе отколкото настроение политическо.
И противъ това настроение тѣзи убѣдени учи-
тели отъ нуждата отъ гръцкото обученіе тръ-
баше да се отказватъ и своятъ енергіи да по-
лагатъ въ повдигане на българското обученіе,
което ще замѣстятъ гръцкото. Практическата за-
чина и гръцкото обученіе покрай българското,
което въ началото да даде тласъкъ на нацио-
налните чувства, тласъкъ въ всички направ-
лѣнія на душевната си, се намѣри въ едно про-
вортѣчіе, като поддържаше нуждата отъ обуче-
ніе на нуждь едни и въроятно нужди творенія
на духа. Стремежа кѣмъ свобода не можеше да
е съгласенъ съ това усилие за усвояване на чуждо-
то. Въ гръцкитѣ училища обученіето по бъл-
гарски езикъ се вършеше тайно като едно
видъ отстъпка на постепенното пробуждане
на националното чувство. По-напрѣдъ, това
отношеніе кѣмъ българскія езикъ се мѣни той,
че ролята на отстъпката се отдаде за слѣдъка
на гръцкото обученіе. Между годинитѣ 1830 и 1840
имаме кръвопрѣливи свидѣтелства за борбата
между славянщина и българщина. Българскитѣ

училищата, колкото самоволно вкоренената въ българските училища и църковно обучение, отъ която завистливата изкаснялостта пригответе на българското слово, се обявиха по волѧ или по неволѧ дѣлцитѣ на елинското образованіе у насъ, за да могатъ да се удържатъ. Тѣ не отказваха да се дойде право и на българскиѧ езикъ у насъ, но намираха, че ще бѫде за голѣмото образованіе, за цивилизаторското вліяніе по-полезно, ако се изучатъ чрезъ чуждиѧ езикъ да създадатъ български благодѣтели и дѣйци.

Любопитна отбѣрана на чуждиѧ езикъ съ неговата литература въ обученіето на-българскитѣ дѣца имѣ, всѣкога най-добрѣ изъяснена, съ тѣхъ хронологія, а не хулѣнѣ и старателно полемичнѣ, въ поправеното изданіе на Христаки Павловичъ, 1877 г. Противницитѣ се предадоха и сѣдѣ 1840 г., но по единъ естественъ вървежъ на развитіето отъ загатнатата да се противятъ, и се сѣдна съ противницитѣ за българското свещенодѣйствіе. Защото, опитна убѣди българитѣ, че както чорлитѣ въ турската имперія съ рѣководителитѣ на народното образованіе, така тѣ съ, които ръководятъ задачата на образованіето въ българскитѣ области, и ако тѣ съ чорли по убѣждение, т. е. духовницитѣ, тѣ щѣла да дадатъ първо на отводъ порива на българитѣ да се гарантиратъ образованіето имъ българитѣ върху національни основи и національенъ духъ. И тръбваше да се изискатъ тѣзи духовници, за да се дойде до тѣхната цѣль. За българскиѧ езикъ, колкото се отдѣляше тѣсно въ училищата, тръбваше да се издаватъ първенство и второ първенство, въ полза на църквата. Такива полезни книги не

Per aspera ad astra!

можеше да бъде друго подъ администрацията на тогдашните патриарси да се отвори въ столицата, въ политическо отношение. Колкото повече би се утвърдила въ тази столица съ българския езикъ, толкова по-голѣмата нужда би се добилия да тази езикъ, за народа, който го говори, и цѣлото му възпитание. зло на този народъ. Ето тая роля не изпълнила патриарсията прѣзъ врѣмето на националните борби, които се изводиха за българския езикъ, а сѣко ще рѣче за българското съзнание, поприще. То ще рѣче да се дадатъ права на българите и политически и черковни.

За постигането на своята цѣль българския народъ срещна една коварна пѣрчка въ гръцкото духовенство, и затова обърна всички усилия най-напрѣдъ съ него да разпусти силата, а послѣ да постигне удовлетворение на правата. Понеже народното образование въ гръцките държави е пръвенствено църковно, не се интересува държавата за подигнението, когато се образованието и желѣзи сръдствата да се дават за това, а е пръдоставено на черковната-община сѣ, че това не е изисквано отъ пѣрвите, а тѣ въ-пръки-всичко го завериха на балканските полуостровъ. И досѣгашното образование въ дѣло на монастирите, а покровителството на образованието се въртѣше въ видъ на покровителство на духовенството. И Турция го наследи, а гърците, които сѣдѣ пръвенствуваха въ Цариградъ пръзъ цѣлото врѣме на черковно отношение върху всички народи на балканските полуостровъ, употрѣбиха патриарсийския сѣдалищенъ глава на българския народъ въ черковно отношение, и поради това тя пръзъ въ ржцѣтъ си всичко, що достига образованието. Въ сѣмата на това пръдпоставка патриарсията прибързаше отъ българите

Един даже неуспял гимназист. Той, напротив, бе определен като трудно медицинско, поначало за употребата за правителствено на гръцкото гимназия да служи българско. Така, за сметка на българската национална просветна еманципация. Владиците гърци, които патриаршията предпочиташе пред българските епископи, отреждаха своето назначение, толкова повече като удължаха да задържат гръцкото образование и да унищожават българското. И дали българите даже не с добро око, и с желание си мислеха, какво имаше свое народно духовенство на свои-те говорящи владишки престоли, които да се грижат за свое добро, пък какъвто гръцкото за гърци.

Възрастната роля, която се падна на духовенството и черквата в работата на общественото пробуждане стана причина да се породи неизбежният противовес гръцкото потисничество - българите да си възстановяват за свое българско духовенство с български черковна служба и български проповед в черквата. Така, въпроса за българските просветни като неизбежност за възраждането се отнасяше в въпроса за българската черква, а после в въпроса за политическата свобода, а сетне се яви втора нужда за българската просвета, вече политическа. Българските политици се делят на два лагера - едни, които застъпваха за политическа свобода, а други за черковна свобода. Двете течения се сливаха, и в живота се явяваха спорове, които станаха нужни.

На възпитаниците от българите тежка беше за българска независима черква политическата обстановка, която изпита турската дружба

Per aspera ad astra!

Въ това време. 1) Разширението на конституцията, на катастрофите и други орди неспокойни на султана, които вирееха въ края на 18 вѣкъ и въ началото на 19 вѣкъ, отстъпването на областите отъ централната власть, най-после 3) поражението нанесено на турците, които претърпѣха отъ други народи, бѣха докарали въ първата половина на 19 вѣкъ до убѣждението, че спасението за Турция живѣе въ реформите. И султанъ Абдулъ Меджидъ прокламира хатишерифа, който обѣщаваше равноправността на всички поданници въ отношенията. Тая акть предизвика издаването на хатихумаюна, издаденъ отъ Парижкия миръ.

Въ Мустафа, Велеш, Охрида, Самоковъ, Хасково и др. се явиха намѣрения да стане нѣщо въ тази посока. Тѣзи актове намѣрения подъ тѣхъ свой защитникъ да не създаватъ отъ правителствата отвлѣчения като разширението, което вече дѣйствуваше само повече да създаваше неволята на правителството. И ето го правителственото съдържание, че тѣзи волнения бѣха демонстрации. Тѣзи единични недоволства между българите и турците постепенно се обърнаха въ общо – т. е. въ общо българско движение, въ българския църковенъ въпросъ. Българите пред очите имаха примѣра на гърците, които турците свои свѣтовници и владѣтели, своя църковна свобода.

Нека тукъ се отбѣлѣжи и онзи разумътъ на българската поезия отъ стремежа за българската просвѣта, онзи инстинктъ за политическо освобождение, да видимъ, какъ тя успоредно съ църковната борба се развива. Съ чувството за духовна просвѣта се поражда и убѣждението, че свободата не иде безъ нея, ако владѣе турското произволъ и фанатизъмъ. Българите почнаха по-силно да тър-

...ността да гласува. Тогава Гюмюрджина го отстъпила, когато България възпредала, че с присъединяването ѝ към Турция въпросът ще бъде решен. Известно е, че тази хора, които да помогнат на българите в борбата против гаврите на турците. Писмата на българите до Високата Порта не могли да излязат извън България. Българите изпратили своите и свещеници в Атина, Букурещ, Париж, Мюнхен, Виена. Отвсякъде дошла възмутителна и позорна вест. Борбите на обществото с абсолютната власт. Защото, по това време стигнала до Германия вест за борбата на 1876 г. И тази далечна земя най-добре отговаряла на душевността на българския възрожденец, който тогава не бил в състояние сам да се бори за своята независимост.

Всеки се видя принуден, в държавната система, да води борба за личната свобода, извън тая държавата, защото тя не признаваше никакви права и за политическа свобода. Тъй българските синове се запознаха с всяка политическа злощастност, в която падна Турция, за да управлява по-добре живота на българската малцинственост в Турция. Искуплението, което турската държава допусна, за да се отклонят от нея гнева на българите, тъй изкупление, което трябва в Турция да се прогони разрушението на тази вярност, изправи в българския убеждението, че България сама трябва да се освободи. Така се роди убеждението за освобождението с оръжие в ръка. Вземете, тъй както се протече тая борба против и вън от турската държава така до свободата. И вземете като започнем от 1877 г., когато е време, когато можем да се откъснем от близкото отношение

отец изгубил, се налага бързо да завърши
борбата.

По исканията на тази борба се налагало бъл-
гарската конституция. Малко бяха младата да-
бойност. Те имаше нужда да се задържат всич-
ки активни фактори във полза на българската държа-
ва. Трябваше да се работи за спасяването на уни-
щената България, и затова тия, които не
можеха да работят и във конституционната ера
тази, бе по-слабо отношение спрямо. Пред-
ишното въстание по дадените сигнали пада.
Набавяха се книги за тази цел, и отиде
на въстание се искаше декларация за конституци-
ята. Въстанието, в което се намесиха ве-
ли политически сили и други тенденции, стана
едничка работа на българския дух за
българската държавност и териториална цялост
една единична — задача на националната борба в
тясно национална борба с унищожаване на всяка
особеност. Изложи тенденцията въстанието и спа-
сението, както и другите политически цели-
ния, изисква кръвта за възстановяване на тур-
ската власт, а всяка малка изразителна
на сълзата, за да можеше да се отърве от
унищожение. Първите бяха действителни в България,
а вторите бяха вредни сили, които турска цен-
зура, че за великата истина, която изкуство на спа-
сение или, трябваше да се забиват. И затова и дъл-
бокото недоразумение между двата лагера на българ
ските борци и се отразяваше в не един сложен
за нещо и за стратегията, но която трябва да седи
удържат българските сили за изхвърляне на турска
и политическа свобода.

Въпросът да изброяваме нашите по-дребни и ма

значението си не изчерпва никой фрагмент от Възвания за национална единство, отколкото за просвета и образование, нито историята единствено фрагмент от вратовлението народоосвободителната за национални борби, въпреки, колкото във единствено фрагмент можем да се намерят подредени всички нишки за тая борба. Във тоя фрагмент ще видим, какъв българската възраждаща мисъл се стреми направо към освобождение от чуждото духовенство, и както сегашна статия ще това към българска независима йерархия. Тоя фрагмент представя отъ себе двойността на Неофита Бозвели.

Неговата двойност е образец на постоянно простиране на противоречията между българската маса, колкото вече чувствува и реагира против несправедливите и повелителски обходи на поставените пред нея условия, за на дружелюбната българска чрезмерни съ тогазните духовни отци пастирите чрезъ. Какъвто е вървил и мислил против тъзи чрезмерни и пастири Неофитъ Бозвели, това связано, скрито или явно е боравило, чувствувало се е и по беседи между българите, дето бе простирала своите зари пробуждата на националната свест. Повечето излазят духовници просветители, редомъ съ които обществуват и светски лица. Просвещ пакъ духовници обикновени, иерарси, и това е твърде интересна страна въ българското възраждане – духовник да се бори против духовник. И тъкмо въ тоя фрагмент имаме доказателство, че новото съзнание, което ни заливаше и подъ името възраждане, взема никакова връзка съ някои съсловни интереси, взема никакова връзка съ обществени звания. Не заради тъй, че някой си е духовникъ, стой е изтъкнъ да се бори за народенъ езикъ. Това е проявление на чувствата у

Per aspera ad astra!

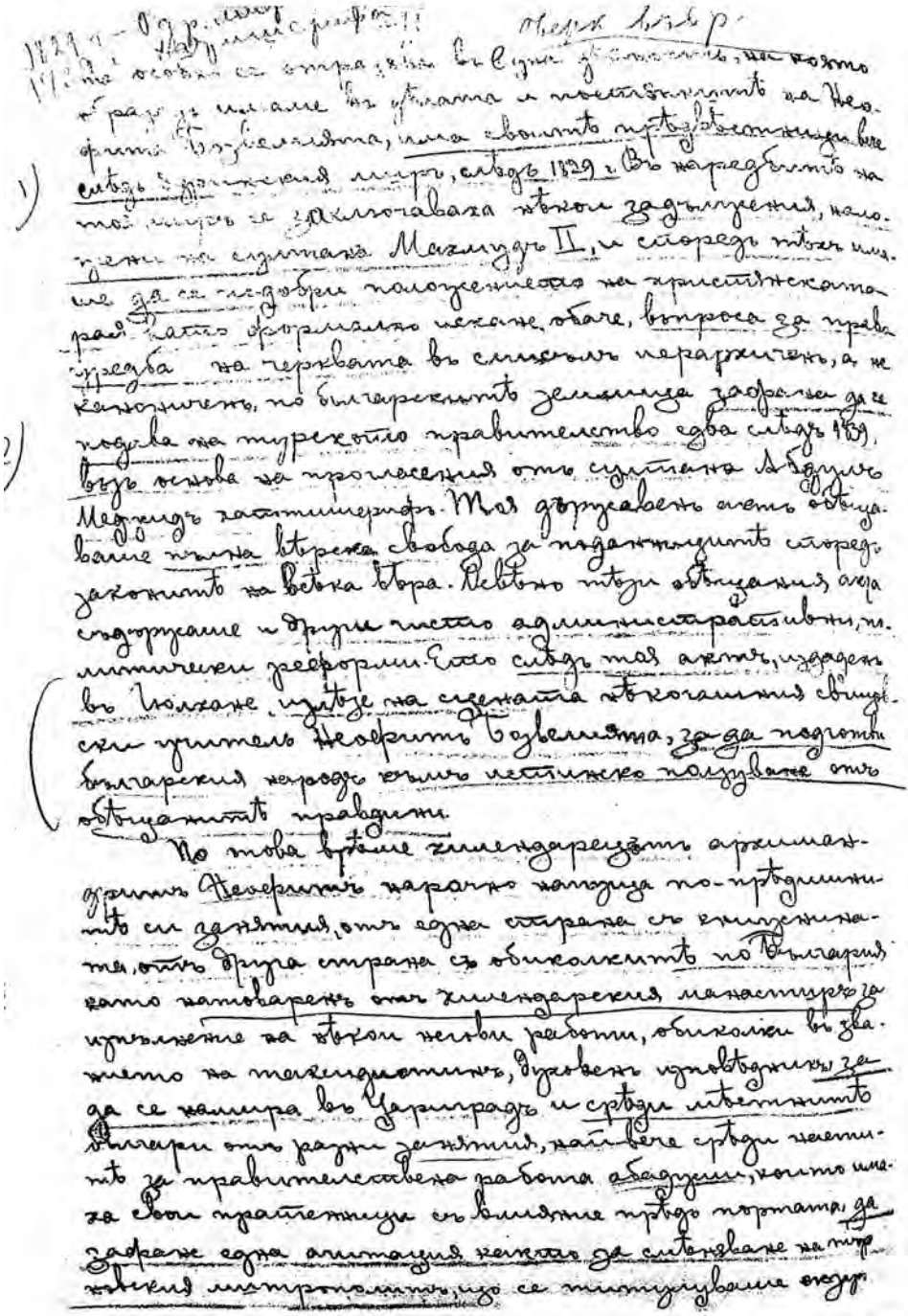
българската поезия изъ орбитата на новѣйшната, изъвестно за новѣйшната, която, извѣстно е всѣка политическа система на Европа, дигна вѣчни черги нѣкои края на 18 вѣкъ, и на които нѣма завършекъ. Всѣкашъ за вѣчнитѣ удивителности на Возвеи съ нѣкакъ усѣщания. Отъ тѣхни свързвания и послѣдствия по чѣстнитѣ вопроси а въздушнитѣ въпроса за нѣй вопросъ е повърдо завѣсенъ съ своята личностъ и дѣла Теофритъ Возвеи — приличаваме единичнитѣ, не дрѣзнуи изчерпливи, но кои-разпространени пѣтеи-маи, въ които да ѣдемъ нѣ. По отоя вѣчнен удивенъ, ма не по-малко и по вѣтрѣшния, душевния, имаго причина за необикновения неофритовъ образъ по идеи и темпераментъ поетския дѣецъ Раховски. Единия подъ расо, другия въ хомъовека и обикновенъ, граждански облѣкло дѣйствуваше едновѣко, стремѣйки се къмъ една и сѣща посока вѣтре въ своето вѣтре съ различието между свѣтлитѣ волѣ.

Редакцията на списанието на българското книжовно дружество въ Браила бѣше обадиле прѣзъ 1874 г., че има на рѣка градиво за единъ удивителенъ на Возвеи, което се молѣше да подпеше на читателитѣ. Обѣщавайки се отъ стрена на сѣщата редакция, да напишувеа и тоя кратъ автобиографически опитъ на дѣеца. Отъ велико мова, обаче, дождеъ се изъ сало 2-3 писма въ редицата книжеси отъ Периодическото списание. Петко Славейковъ даде въ сборника за народни умотворения, кн. 12, една биографска свѣдѣа. Отецъ Теофритъ Хилендарецъ или Возвеи Велико спасено въ българската книженина за Теофрита пригледа единъ пѣтеписъ и осѣтни вдахновъ д-ръ Шишмановъ въ увода къмъ спомена си. Единъ непознатъ пѣтеписъ за Теофрита Возвеи

Въ сборника за народни умотворения, кн. 18. Сравнявайки и отъждествявайки известните нашенски автори, Шишмановъ изтъква въ тѣхъ възгледи и действителни черти, та е съвѣтно при изучаването на живота на Неофита Бозвели да се взематъ на първо място тѣзи сказания, въ които изличието отъ християнската да изворитъ у Шишмановъ. За да се приемъ после тѣхъ нѣкои по-раншни извори, сами за себе съдържащи нѣкои други вѣсти, каквито Шишмановъ, по своята задача, не е ималъ нужда да приема. Съ тоя тѣсенъ трудъ у Шишмановъ се показа, колко сме далечъ още отъ едно вѣрно и пълно изяснение на тѣмнитѣ страни за обществения и административния, управляющия положение на България, а пъкъ и за други свои дѣйци въ не-тѣзи честити да пригответъ картини не само на вѣнкашния, но и на вѫтрешния имъ животъ, изъ които картини се калибнува цѣлия нашъ образъ за-ли черковната историческа духовна, културна, която чакаме и до днесь.

Произхождалъ отъ Котелъ, около 1793 г., Неофитъ рано ще да се е покалугерилъ. Зетието, като йеромонахъ отъ Хилендарския монастиръ той служи вече отъ 1816 г. на свищовската община и като учитель и като проповѣдникъ частенъ. До 1840 г. продължава службата си въ Свищовъ и прѣзъ течението на тия врѣме изгледъ ревната на Неофита изтъква редица български дѣйци, които прѣзъ живота си благодарно съ столѣтни отъзи мисли, що е родила проповѣдьта на учитель у тѣхъ, мисли, които и после съ ги ръководили въ една благотворна работа върху историческото поле на българския напредъкъ. Единъ отъ тѣзи дѣйци е и Петко Славейковъ.

Черковния въпросъ, зарадъ който подготовка-

УН. БИБЛИОТЕКА
ИНВ. № 6723
1948

Зименъ семестъръ
1905-906 г.

Нова българска литература

Чете А. Теодоровъ

БИБЛИОТЕКА

Въ лекциитѣ ми миналогодишно полугодие за литературатата прѣзъ врѣмето на националнитѣ борби бѣше показано, какъ между нашетото обществено движение и книжовьо е имало една тѣсна връзка, която характеризува и едното явление, политическото, и другото, книжовьото, съ означението националнитѣ борби. Въ тѣзи националнитѣ борби, които обемать втората половина отъ 19 вѣкъ, не бѣла, но първата часть отъ нея, сир. третята четвъртъ отъ 19 вѣкъ, имаме характерни два бѣтьга въ нашата умствена и нравствена дѣйностъ като народъ, които се стремѣть къмъ двѣ цѣли: къмъ просвѣтата и къмъ свобода. Двата тѣзи идеала на българския народъ имала свои дѣйци, своя почва, върху която да се развиватъ, да се водятъ къмъ осѫществение, имала и условия, съ които да се докара това осѫществение. За всички тѣзи обстоятелства — дѣйци, почва и условия за осѫществение — бидоха, поради исторически причини,

отправлени двѣ отдѣлни сферы за дѣятелность въ смисълъ на тѣзи или онѣзи. Едната сфера бѣше подложена подъ непосредни, непрекѫснати, врѣмепродължни дори за съвръшеното развитие човѣшко, наредѣ държавни – то бѣше Турция; а другата сферы, напротивъ, доставяше всички шансове за това съвръшено развитие – то бѣше Влашко. И нашата литература отъ националнитѣ борби тече въ двѣ струи, успоредни, всѣка съ свои особености, ако и двѣтѣ стремящи се къмъ една и съща цѣль – една струя домашна, а друга емиграчтска.

Влашката върху смисъла, върху сръдствата, съ които си служеше за вършене на идеалитѣ за просвѣта и свобода, както въ обществената область, така и въ книжовната, бѣлѣеше отъ душевното движение у сѫседнитѣ народи, у юрщитѣ, най-вече у сърбитѣ и по-далечни отъ насъ, у руситѣ. Въ нашата емиграчтска книжнина, както лесно вече да се разбере безъ особно тълкуване, напира най-широкъ достѣкъ всички тѣзи вѣяния, както можеха да лѣхатъ къмъ насъ изъ сѫсѣдните държави съ свободна политическа управа, съ приличны за развитие умственно и нравственно условия. И ще видимъ у отдѣлни писатели, какъ съ се отразили тѣзи влияния отъ сѫсѣдството.

Съвѣстьо слѣдъ, ако не да съ достигнали напълно дѣйци въ Турско, а то поне не съ се изгубили и изродили въ тѣзни дѣла, т.е. отворено, явно отъ сѫсѣдните държа-

ви, по-скоро югоизточноевропейски отколкото северни, идеха и нясъ, въ Турско, отъ Гърция и после отъ Западъ, отъ Франция, обаче изглежда не съ добили тъй остеръ, тъй вакханъ съ възприемчивитъ линии и чувства отъ съседитъ, както е това било въ елинографическата книжнина.

Факторитъ, при които става у насъ възприемането на идеала за просвѣта и свобода, съ били не еднакви, не отъ еднаковъ наимъ въ Турско и въ областитъ, заселени съ българи извънъ Турско, най-вече въ Румъния, а после и въ Русия. Докато въ Турско боравтха училища и едва въ теченето на нѣколко десетки години достигнали да степенъ на сръдно образование – такова бѣше училището въ Габрово – въ отъ България стояха нѣколко училища отъ по характеръ и бѣше много по-леснодно за възпитаниците на тѣзи училища да дирятъ и постигнатъ и по-високо образование нежели за тѣзитъ, въ Турско отишедши, въ нашитѣ възпитателни заведения.

Извънъ училищата, друга фактори, който спомогнаха, водиха ни за постигане на нашия идеалъ, бѣха дружествата съ възпитателно и книжовно научно значение или нѣкъ изкуствени, дѣто можеше на обществото да се въздѣйствува съ конкретни представления на дѣла, дѣто е дадено характеръ, твърдостъ на волята, да кажемъ, дѣто съ дадени убѣждения, твърдостъ въ схващанията на извѣстни явления. Такива бѣха отъ една страна театрата, а отъ друга

страна <u>сказките</u>. И съ тъзи сръдства, за едните
ва нито по съдържание нито по формата
на изложението ѝ слугуеха нашите домаш-
ни литературни кръгове и емигрантските
И въ великата тъзи, какато условия въ-
тръш- ни и външни за движението къмъ идеала,
тяка и слабостите, въ нашата сръда дадо-
ни, щъ ноем изтъзи фактори за постигане
на тъзи идеали, се отбъсъва раздвоението на
нашата книжевност, което, споменахме и по-го-
ре, раздвоение по характеръ и по изпълнение
и за двътъ тъзи книжевни щъ има да из-
тъкнем особити двъйци, които съ имъ дали тоя
характеръ, който съ смогнали да добиятъ
тъ и особито тъзи първъ, що говори за
културна нееднаква у двъйцитъ въ домашна-
та сфера и у двъйцитъ въ емигрантската.

Творението на българската литера-
тура отнесъ тъсъта, дъто се тъ работи,
отнесъ идеятъ, които се въ нея противъдъват,
дори и отнесъ формата, нека бъде прозаична
или поетична, въобразително, се зафаща едва отъ
50-та година, да кажемъ отъ 60-тъ години
нагатъ, отъ когато и нарицаме литературата
та си отъ това врътме литература на епоха-
та за национални борби. Пръдъ това не мо-
же да се отбъсъви ни едно българско творение
отъ характеръ на книга или на издание пе-
риодично, което съ мислитъ, що разъвива, да
можде да даде повадъ за отлика на една старъ
у българскитъ книжевници, настанала въ
условията извънъ Турско, извънъ земището на
българския народъ или тъкъ на старъ, възник-

нала вътре във списанията.

Издаваните книжовни сборници в периодични издания в България, извън Турско, предимно в периодичните на Пеща, на Браилов, Смирна, Одеса, Букурещ, и извън всичките издания се явяват като един общ – да имперят между българското общество мисли за просвета, за развитие цивилизацията, за обогатяване на духовната съкровищница, и съвсем изрично, като посвещават от придобивките в тоя смисъл засягат и въпроса за отношението на българския народ към черквата, като институция, в която на първо място трябва да се реализува една българска национална самостоятелност.

А отпосле настанало времето на тъй наречените национални борби имат ясно тези двете струи, за които говорихме, че отразяват двигателството на българската литература като раздвоение, като борбяща успоредно от два извора и във два улея. Тая раздвоеност може да се характеризува отчасти именно, когато пребиваваше в творенията на книжовниците, така, че политическите условия на времето, дето се работи българската книжнина отрецедаше, налагаше едната да може свободно да изразява всяка мисъл и чувство, а другата да се възпротиви, да избира хитро фразата за мисълта си и чувствата, които имаше да достави подозрителното око на турската власт, нежелаеща изобщо да се оглеждат всичките държавни и обществени отношения към по-

да няма да изчезнали. Въ книжнината, коя-
то се работи въ, сръбската често едната старе-
ния устарель къмъ настоящата, а въ книжни-
ната, работена въ Турско, моя устарель е въз-
пръвъ ять отъ онзи, който много пъти не само не
отговаря на моя устарель, но ми съ и непри-
ятни; и между тъзи двѣ книжнини, ако е врѣжка
та пая, не се работятъ все за единъ народъ отъ
единъ на същото питие, съ цъль едва – напръ-
дъкъ, развитие на пая напръдъкъ, има разлика
въ това, че сърдечъ начина, какъто се изказватъ,
докарватъ взаимни недоразумѣния. Понѣкога,
не колко изказва своята мисъль свободно и на-
мира възражения противъ нея отъ другиго, що
не е въ състояние, не ми е позволено тъй волно
да опръвъля своето мнѣние и увѣщание, не може
да вѣде разбрано добрѣ, и понѣкога между тъзи
два съвѣдника могатъ да настанатъ най-го-
лѣми недоразумѣния, които достатъкъ лесно сѫ
бонесно извѣстни въпроси; пъка е било и про-
свѣщението на двѣмата, които боравятъ въ книж-
нината за националнитѣ борби до освобождѣ-
нието. Отъ тъй станалото може лесно да
се разбератъ тъзи враждебни изкази на книж-
овницитѣ отъ едната страна спрѣмо лит-
нието на книжовницитѣ отъ другата страна.
А отъ недоразумѣнията произлизатъ неудовѣ-
ствия, произлизатъ пратъки въ увѣщението,
и пакъ велико има свѣсто врѣдно отражение
и върху успѣха на борбитѣ, що се водятъ за тѣ-
зи два идеала – просвѣта и свобода.

Напатна мисъль въ почетъка на епоха-
та на националнитѣ борби обикновено се изра-

Но изучаването на творческата неповторимост. Но е едно явление живата неповторимост на всяката конкретна човешка личност, първо, вярно на научната методология, второ, вярно на възрожденското и на свободния човек, е най-тясно свързана с обществения организъм, единствен, който да гарантира, работещите хора на българския дух. Ние не търсим обяснението неповторимата на конкретната като един пръстен на онзи само конкретни творения, за които потомците може да кажат похвални думи, да въздигне стойността или пред съда на най-изискания четящи да открият достоинствата в тях, не само вътрешни, но и външни, не само в идеите да намират висота, полет, но и в слога да изпитват удоволствие. Но би било един пръстен на конкретната, който е само с особена утвърдена, естетическа; или би било пръстен на неповторимата на конкретната само естетическа. Индивидуалната неповторимост на конкретната да бъде пръстен на творението на словото от естетическото на това, което се е нарекло в тях народната душа. Можем да си помислим за тази неповторимост на литературата, като тя бъде становище изследване, свързано тъкно, както вече е за една отделна личност един процес на индивидуално развитие. Отделната личност от всяко обществено влияние, от всяка външност люлее чувствителна вид, на тия възприемателни сили, отворени към другото, се мъчи, движи се в посоката на напредъка, проучвания своите възгледи върху нещата, образува свой светоглед и според него действува.

Това свидетелство трябва да медали и в книжо-
вната. Произведения от най-непосредно значение
художествено са много пъти предавателки в обще-
ственото най-дълбоки влияния и са отражателни
обществеността на народната душа, отражателни
са всичките развитие в епохата на едно на-
рода. Затуй и нашата история на книже-
ността може да не задължава младежи, свои-
ми с прочитане на творения, които изобразяват ду-
ховния битие, увлиятата го в една сфера на иде-
ми естетизирани, но красиви. Нашата история
на литературата ще съдържа изложение на
тия, които днес четени може да произведат
най-голяма досада, на връстните си обаче са ду-
хали твърде значително народната душа и ни-
но от тая страна народната душа се е въз-
питавала у нас чрез книжността в обще-
ственото борби

Всички способове за какъв-годе словесен
израз се е явявали пред българското общество §
Възпитателите и списанията. Тези издания с
различни програми дават най-разновидни
четива, четива от днешен интерес, четива
из науката и поезията, и развиват българско-
то просвещение през двадесетина години, дока-
то настане времето на свободния живот, ко-
гато, каквото и да не може да се откаже
съзнателно въздействие на обществените орга-
ни върху обществената мисъл, вече за нея се
явява и открита книжността, която да сади неу-
дн удовлетворените познания и вкусъ.

Времена за нашия периодически печат,
изразителя най-ценено на духовния раз-

вой на българския народъ презъ времето на националнитѣ борби е изтърпѣлъ досега удо-влетворително – въ една книга, която се издаде по случай на петдесетгодишнината отъ начало-то на българския периодиченъ печатъ, „Юбилеенъ сборникъ по случай на петдесетгодишнината отъ българската журналистика, 1904 г.“ Въ него има вложено отдѣлно съчинение отъ Бобчева, което носи свой надписъ: „Притекла на българ-ската периодически печатъ отъ 1844 г. до 1894 г.“ Въ това съчинение има вестителни бѣлѣж-ки за зараждението на журналистиката, перио-дичния печатъ, споредъ които се опредѣля по-четъка на този печатъ у насъ и се сѣдни не-ловкото разбиране до разрѣшението на церков-ния въпросъ въ 1872 г. Моя печатъ е предназначенъ за това време тъкмо въ тѣзи двѣ отдѣлни, раздѣлителни епохи отъ книжнината – една-та въ Турско, а другата извънъ Турско. Друго ново периодо на този печатъ е разглеждано споредъ надписа „Печата ни до освобождението“, и това пакъ въ Турско и извънъ Турско, и най-послѣ, печата сѣдъ освобождението, подѣленъ на два дѣла – единия до съединението на сѣверна Бъл-гария съ южна, а другия до днесъ.

Мѣчно е да се ограничатъ въ опредѣлените гра-ници на тоя вече прѣкаралъ 50 години живот печатъ, ржководящите мисли, да се опредѣлятъ извѣстните, опредѣлно ни носящи тѣхнитѣ произ-водници, а съ това иде реченото, да се опредѣли вли-янието на сѣдни по-силни въ културно отношо-ние отъ часъ, на сѣдни, които случайно нами-ли българи съ имали възможность да запоз-

найтъ, да образуватъ между тъхъ своя Свѣтозоръ, и после, въ практическо постѣпки, тоя Свѣтозоръ да стрѣмятъ въ своята родина. Това е трудъ, който изисква особни грижи на любители на такива теми и ще има да се извърши въ бъдще. Засега, и да е труда на Бобчева повече библиографски отколкото критически, той ще ни задоволи поне съ дадения наредно материалъ за пръвнедъ на пути въ нашия периодически печатъ.

Повечко интересъ съдържатъ може би библиографските бѣлѣжки на редакторитъ, на сътрудницитъ на тѣзи списания и вѣстници; а повечко изгледи за стойностьта на тѣзи органи, за идеитъ, които си поставятъ тѣхнитъ автори, може да ни даде книгата на Юрдана Ивановъ „Българский периодически печатъ отъ възраждането му до днесъ", издадена въ София, 1895 г. Ние имаме само първия томъ отъ това замислено въ два тома съчинение. Погодинъ Юрданъ Ивановъ изрежда нашитъ вѣстници и списания, посочва съ тѣхни думи програмитъ имъ, задачитъ, каквито си поставятъ, не забелязва опитать и за изчисление то на тѣзи задачи, дава и библиографски бѣлѣжки за авторитъ, дава вѣщедателе, кой отъ дъ е бралъ това градиво, съ което оперувалъ, съ което е обогатявалъ думата на българския читатель. Едно въпри томъ имаме да съдържа тъкмо онзи литературенъ и досега критически пръвнедъ за нашия периодически печатъ, за дали нѣкоме да го изчисли Юр. Ивановъ такъй, каквато думата критически го изисква, това не можемъ

да знаемъ, обаче нужно е сѣ пакъ, че този томъ не е изчерпателенъ.

Самия периодиченъ печатъ като материалъ, който чака трудолюбиви ржце, чака широки книжовни интереси исторически да дайдатъ надъ него и да извлѣкатъ всички важдни, интересни за насъ мисли, положени въ него, мисли, които да отразяватъ движението на умственъ пръзъ една епоха плачевъ достиг бурна; обаче, съ тверение - явенъ нехвалежъ - може да се каже, моятъ пръгледъ на печата като материалъ въ описанието на периодическите български издания, които се намиратъ въ народната библиотека отъ 1844 г. до 1900 г. Моя описъ е издаденъ на 1903 г. като задължително издание на нашата народна библиотека тукъ.

Нашата книжнина, произведена отъ периодическия печатъ, е главенъ пръводникъ на българските въздишки пръзъ свѣта, на увѣковѣчитъ отъ българския народъ чувствени идеи, на зародившите у тоя народъ, сръдъ политическите и културните условия въ Турско, мечти за по-добра бждщина. Въ периодическия печатъ се сливатъ водите и на пръдишната и на настоящата наша книжнина. Пръизведенията изобщо тоя печатъ се явяватъ въ отдѣлни издания твърдѣ отскждно, а и колкото се явяватъ, рѣдко иматъ за авторъ нѣкой научетъ или художественъ талантъ. За талантите не е врѣме да се образуватъ. Естественъ дарби се отличаватъ между книжовницитѣ, ученя, съ които нашата пръза и поезия започва дъсенъ въ пръпоставлението младежъта, за която се даватъ: знания изъ четворията на

Per aspera ad astra!

българската литература. За разбитие на тая-
ти не помагаха никакъв условията за работа
между народа, които пресекаха завсегдъ интереса
на всеки книжовникъ, защото завсегдъ се чувст-
вуваше потребва отъ нѣкоятъ умствена под-
готовка за какъвгодъ напрежение, за каква годъ уе-
луга въ полето на разбитието и на ума и на
душата на народа, а такива условия не придя-
ха и народените нѣкакъ дарби намирать при-
ложение въ други области и не могатъ да се
възвисятъ както талантни способности да създа-
дать нетлѣнни творения.

Възпитанието ни и образованието въ
училищата и въ обществото едвамъ достиг-
гаха да възбудятъ едитъ праздъ порывъ за по-
съвършенъ изразъ на ума и на чувството, а
камоли и да отгледатъ способностите за тво-
рение съ такова съвършенство.

За времето отъ началото на националн-
ните борби до края на 60-тѣ години, още рано,
до разцвѣтението на българския церковенъ въп-
росъ, до постигането имъ на едва отъ на-
шите мечти въ смисълъ на свобода, на наци-
онална независимость, ако и церковно неиерархич-
на, въ тѣзи години двата двца отъ българска-
та периодична книжнина нѣкоятъ турско и въ
Цариградъ имаме двѣ централни фигури, около
които могатъ да се редятъ писателитѣ тогоз-
вашни и почти отъ цѣлия тоя периодъ. За
Турско такава фигура е Петко Славейковъ,
а за нѣкоятъ Турско Георги Раковски. Съ праз-
во е казано, че епохата отъ края на 50-тѣ до
края на 60-тѣ години, единъ междувременъ отъ

двайсетина години, може да се нарече епоха на Славейкова. Въ такъвъ смисъль и Бобчевъ разглежда отдѣлни книжовни здания, на които авторъ е билъ Петко Славейковъ. Същото струва Бобчевъ и за Раковски.

Редомъ съ Славейкова има и други лица, които сѫщи сѫ дали своя добра услуга на българската книжнина и забѣлѣжени въ историята на литературата съ имената си. Между тѣхъ е извѣстенъ особитно Теодоръ Икономовъ. Той, редомъ съ Славейкова се броеше между главнитѣ столпове тогазъ столичната епоха на тъй нарѣчената „народна" или „млада", още и „черквена" партия.

Славейковъ тогазъ това врѣме бѣ основалъ единъ мѣстенъ периодическъ „Гайда (63-64 г.). Задачата на „Гайда бѣше да покаже обществото въ правилни отношения наспрямо къмъ църквата и църковното властолюбие, тогаващо на надлежащия напрѣдъкъ, властолюбие въ черквата и въ училището тогазъ чрезъ тогавашни повѣчестно не сѫщински грижи, но чрезмѣрни. Тая идея свое „Гайда си бѣ поставила за задача да постигне не чрезъ убѣждение теоретическо, но чрезъ конкретна сл. да, колкото можеше да се даде само чрезъ сатирата. Сатирата реалнѣ имаше да постави устопрѣдъ горка съ българина, за да се видятъ мани като въ единъ пластиченъ образъ, кой е бѣ има право, кои и какъ трѣбва да поставѣ за напрѣдъкъ, за да бѫде достоенъ и за свето име гражданинъ, па и просто като човѣкъ. Съ сатирата си имено Славейковъ бѣ най-много сполучилъ да убѣди, за слава на свето име,

Per aspera ad astra!

6723
1948

6/V 06 г
VIII сем.

История,
на
Българската литература
От освобождението.

ВИС. БИБЛИОТЕКА

Лъте семестъръ
на 1905-906 уч. год.

Чете:
А. Теодоровъ.

Литературата българска сайдъ освобождението, колкото и да е дало на българския духъ, пролетъ вече повече отъ 25-30 години, се пакъ не можее да се земе сама по себе си така завършена, хвото да е достатъчна за една история най-обективна, за едно изложение на сички струи на сички похвити художествени нрабове, които биха отразявали напълно характера на това време, и затова, като става то предмет на изложение, само по себе си налага да иде само донъкъде повече епизодично, отколкото в исторична форма. Мъпая епизодично така, че при всеки случай изложението трябва да се отклонява с интереса си къмъ отдълните писатели и творения, а не да гледа тъзи творения сякъва защото форма подхожда и сих в тъхъ се отразява напрежъ-ването движение на българската мисъл. Това е възможно до нъкъдъ, и тамъ, дъто възможността е на ръка, ще стане, обаче не е желателно. И затова нрабно, в такива исторични изложения върху литературата най-съвършена, сякъ, който се нагне с такъвъ трудъ, се пази да дава пространи малко-много свобъдни за писате-

ми и пълни творчески. Периодът винаги се дава условно, ограничена с отделни творения и с отдълни частни от историческото движение. Не е често тъй в учебните книги да се обнемат такива периоди от движението книжовно, които не са достигнали, защото много пъти ще се се обявява, че съждения изкривени, като заключение неподлежащи на основа поне правилна, могат да издействат не твърде умъдрени дори и вредни за общо съждение, които трябва да образуват другите за тях.

У нас както изобщо жизнта бърза, така в пръбързано искането, да се обнеме в учебните изложения на историята на българската книжнина и най-новата последната страница от това движение и онези, които изтъкнаваха това искане, се поставиха в едно желателно положение, че извъдени съждения са кидали, които са невърни за сега.

В изложението, което ще ви представя за движението на българската литература, ще имам за задача, според мнението, които сега сообщих, повече да отговоря: какъв материал дигнал е желателно времето на нашето освобождение от предишната епоха и в какви взаимоотношения, с какво съвършенство се е изказала тази нашата сила душевна подготвена от миналото, за да даде нам и на света една съвокупност от творения, в които се изразява поне в общи не категорични отличителни черти нашата душа-психологията на българския народ. Ще гледам да подам някои характеристики на писатели, които са изтъкнали в равнището, което представя от себе си нашата книжнина, пред другите тъкмо съвременни изискват се не само по имени фарове, но и по особените позвати, които са образували школи или пък начало на школи, що гарантират едно развитие на българската книжнина по-нататък. При такова изложение раз-

Per aspera ad astra!

ра се само по себе, че тук нѣма да имаме пълно сѫщо
една пространна история на българската книжнина от освобождението до сега, а повече по-кратки
от редица години изказани характеристики на
писатели и тѣхни творения.

Освобождението на повече от половината от
на българския народ е един пречупъ в живота на този
народ, който досега вървѣ да вземе в очитѣ на
всѣки изследователъ културното положение на бъ-
гарския народ преди освободителната отстъпление—
Войната от 77-78 година може да се каже, че прекъсна
из дъно живота на българина, т. такава коренна пре-
лъмна не можеше да не докара пълно смъкване на пре-
клевание на съвременното с миналото; прекъсване
за времe едно лутане, за да се намѣри опора, върху
която установреният единъ отъ вълненията, насла-
нали с пробуждането на живота, да се ориен-
тира и почне да формулира своитѣ идеали
и да открѣе задачата си като-постигнати на
един идеал в смисъл хуманен. Войната от 77-78
година за нас повече корените на онзи отъпъ,
който бѣ врѣзал в душитѣ ни свои дълбоки;
от друга страна културата християнска. Ние
не можехме до тази война да се нахалцираме посто-
янно под заплахата на опасността, да трепереме за
своето битие, да търсим най-това положение напра-
на безутѣшно — то е изказано в тоновете на нашата
поезия. Защо той пречупва връзе на развитието
до освобождението в нашата култура не можеше
да има двойност, в каято да се отрази непрекъсна-
тото движение на натрупване, а напротивъ
тя постоянно бѣше изненадвана от пакости, кои-
то ѝ пречеха. С освобождението тѣзи двѣ линии-
тенни за душата ни и пречкави за нашите
ни условия падна. Нам се даде свобода, при
която на личните способности, на социалните
наши побуждения се отвориха най-широк про-
стор. В този просторъ как сме ние употребявали

своите способности, как още приложими времената на човечеството социален напон, това ще покаже литературата.

Тогази образи на тролетна, която се докуна от освобождението, всички условия на нашия живот, се характеризуват с някакъв чърти. Условията по-преобилни у нас бяха отводили във главни идеи, които се изразяваха и в отношението на единичната личност спрямо обществото, като чърти нравствени. Една от тези идеи, изразяваща като нравствена чърта, бяше горбачийската подкост, другата пак, можеше да наречем, хайдушка мисъл. В тези чърти вертешеше онази идеа, който имаше свой образ и в книжнината в творенията жейни, която се иска от средата на българското общество тип на бъдущен горбачия и отравителя се дава на обикновено, който бруси с нашите хайдути. Условията от бъка на робството даха напатък такива, че подразсъдка едно унищожение покорство; подчинение на сила воля на една по-висока заповед, сръщу който всеки не иска всяка личност да жертва своето благосъстояние; подразсъдка една человечна самоуспивост, понеже не беше достатъчно, освен потрицето за личната доброст и способност; възтъпно поче в размер повече полет, а пропорционално бе основа участие на личните способности, което се откриваше в тия нарочените интереси черковно-училищни. В тези условия се сръщаха бъката от неправдата с отчаянието от безсилието, сръщаха се, като във противоположни струи, защото една беше повишена, а другата почиваше върху нравствената правда, върху правото на личността и една с другата пръгосръщнаре, личното отчаяние от безсилието не-моряше ни прилагане бъката от неправдата и тъй във стопанския трайт пръз които от край на робството и пръзаврата и пръз

бротисто на освобождението и там тъ имаше той
смъло свой отдих в конференцията. Но у тая
та българска маса, порой тъй ѫ в основни
черти — имаше нещо бъдещо, което
у бъдещи борци, другари, тъй кое-
то се възбуди от възможното, тъй тръгна
са върху цялата българска маса свои мрежи
от движения и стремления. В конференцията
преобладаха на последните години на робството
тия, които да кажем, че имаха нещо свър
зано, което да възбуди в силна потребителс-
ки идеали, и напротив радостта от тия,
който възбуждат или разрушение. Лошите ли
ки условий предизвика у тях тоя протест
си, прогонени от хълмовете от България през
77-78 години политическа единица — тая фрон-
тото книжество и Цариградска България. И в
тоя факт, че не у цяла българска маса, нито
единица от по-високо развитие общество писов,
в който тепърва новобранците способности
добиват по-широк размах, това не остава-
ване на цялата българско племе пред очи
отчасти евнуит отдих проявления на на-
циоалния дух в обществените предприя-
тия и литература, каквито съществу-
вала и до освобождението.

Българский народ в обществената област
остана сам господар да развива си. Всички
призовани сами да отдъхнат творчата, в кой-
то да проснат и облагородят свой ум и сър-
це, да се изправят в напрегнатата с своите от по-
рано освободени и напреднали съседи, с ко си
характеризира предобитата свобода, както
лична, така и обществена и народна достоинс-
тва. Но тъй ли от рано в живущите на наро-
да завеси основните понятия за тази форма
на, в която се движили достоинства, а тия
недостатъци да се отхвърли изведнъж и до сега

имал още бъдещи на клатушкане в една и друга посока.

За будителите на българите сред, освобождението не съществувало вече предишните пъти. Два народа бе позволено за тази свой дълъг живот свободно да упражнят сичките свой нравствен запас, а предишне да се конфронтуват както с бил той, та да се разбременяват далечен досег, до който може да достигне с упражнение на своята свобода и физически и нравствена народът подир освобождението. От една на свещ. уредби, които народ с свой държава, българите имаха да си набавят сичко отново, що им липсваше, за да бъдат на равно напредналаи поне с най-близките ги освободени от турския гнет съседни народи. Българите имаха да положат основа за свой самостоен национален напредък по сичка клонове на човешките знания и искуства. Разбира се, от това, че свой изследователи на духовния живот на българите, като застанат на предбоя, от който се започва нашето освобождение и потлед не назад тъй ще бъди комбулсивните, щуби порив на един род, който, чувствувайки хриво-творящия лъх на една култура извън своята земя, не може и не може да остане и той един причастник, не може да заповоли, в необходимата само по себе си екзотична мода, усавършенстването на свой дух, а последне ми напредът тоди пръсти насам към бъдещето от освобождението за изследователя ще двуе отворена перспектива пред него. Той ще видеи пак ако не комбулсивни, то поне люди порив на същия дух, дух, на внезапно освободеният род да се насити, в същото време и не с труд, на сичко що е произвела културата извън земята му, да се насити от сичко, което свило с свой лъх го е вдигнало в низшало летене и сега, като чувства свободно, го е направило да задвои към него своята охота.

Възможно е, за които говорим, да бъде живо известно в сегашното ни общество, но за нас не е трудно, надявам се, че то тогава, до като дойдат условия на живота и бъдещето да сме горе, в които богатата ще бъде използувана. И така освободителното движение на една част от България с войната от 77-78 год, е предвестник, че тук спира всякото отношение за народа един период на живот с своите основни черти и се захваща друг, с черти съвсем нови. Между двата периода никой не трябва да мисли, каква е пропаст, събитията на освободителното движение се нахвърлиха, защото из предишната епоха останаха само в бъдещата хора приготвени в едно предишно бъдещо и създадоха се нови условия, които тъй лесно да траят дълги, а само така лица родени в бъдещето подир освободителното, не свикнали с този живот и отбягвайки този живот, влизаха в дългите.

Сега освободителното движение благоприятствува, разширявайки вече да завоюва възпрепятствува до тогава с груба сила и безправие свои идеи, се стреми да наложат в културата си високия мерило от културата на чуждата култура. Това е твърде естествено. Против такова насилие, такъв устрем на волята не може да се формулува никакво съображение или довод, то може в правата на волята и силата на това бъде най-оправдано. Върху здравите начала на съвременната европейска култура трябва да се постави развитието на младата българска държава и народ. Тук пред първите необходимости на едната държава и на другия — народът. Имаме едно само да се издържа — начина, по който да се постигат — да се асимилират тези необходимости. Да се издържа от пълновлието на чуждата култура основното

-8-

бъше приходно за спокойството, в което се намираха
подчинени от предишни времена. Изглежда не бе-
ше лесно да се примири и уевон Ешъ,
що бе възпитано от европейската култура и за нея
привлекателно. Не бе възможно да направим
свои достояние и то истинско достояние онова,
което се видяло вчера вънкашно на нашия организъм,
разбираме само от нашия ум и сърце, това най-ста-
ре, за което тогавашните нравствени сили бога
приблизително бораели да го асимилират и бя-
ха в състояние да го понесат без тъпкане.
За правилното усвояване на всяка нова нрави
необходимостта иначе пуща от ранновдигнати вериги.
Тези обаче не пригодяха на наше в първите
дни освобождението, защото ни настигна нова-
гия. Старите вериги за новото време бяха
вън анахронизъм, а новите бяхме свои още не бяхме
отвикнали и мутаджиите от тук се хиловаха.
Ако изтръгнем българския народ тази своя задача за
усвояване, как си тогава с чуждата култура, за да
отърве своето национално съществуване, защото
за това изискват бъдещ достатъчно от по-ра
но, чрез съединяването на свободни сърцата и за кой
резултат достигна нашето име в фактът,
който обуславя и днес положението на българи-
ца, като политически гражданин, неговото достои-
нство, като обществен член и неговия характер,
като човек. Българската литература от това
време и до днес е в състояние да покаже с какъв
умение и нравствен живот този първият е пост-
тил да свои придобивки на по-нетърпе-
ливия свят; да покаже с каква разбиране и сръч-
ност с изтръгнал българина това усвояване; да раз-
ясни в каква отношение стои нашата за усвояване
спрямо постигнатия резултат, а то е тъй и
само е така: Знаем ли ние българина с организма си ми
сли, както изтъкнато от взаимните отноше-
ния на личността в обществото, защото в наши слова

Per aspera ad astra!

и обществото с тия организъм. Дали с дна способен да пре-
несе крайнатa поля от чуждото ужасно влияние.
Нам е целно изобщо да идем опознавши от сичко
сколко свои страст по човечество, както не останахме
назад в никой от потрясите, що възбуждат все обра-
ното качество и се докачиме, ако ни се чини, че в вто-
ора суста се хвърля всека с увлъчта на тази натра-
тък ли да сме наготвили цял смисъл на тази никит
свойта чрезвичайна природа. Между това българската
книженина, която по произхождение е израз на душевни-
то качества и способности на народа, крие в себе си
безчет доказателства, че докато първобитне у нас се
чуждата култура ни се сили да ни подражаване, же,
или извращаше тяхний смисъл и значение, защото не раз-
бираше добре, или нездравя да ни усвоим правилно,
или пък замогаряше погрешното на собственит
си качества и способности на духа, та в чудо тичне пъдр чуждото често осиромашаше свои здрав
задатък на оригинална двйност и произвождане.
У сички народи могат, при дадени условия, ана-
логични с нашит, да се отбелязат подобни бързите
отношения, пъдни нездрави увлъчвания на ница по-
високи, и както за сички народи такива стихий
минували, имаме и ние бъдно, че и да нас ще мори
не врлне да мине тази болест.
В пределя на произведенията на новата кни-
женина, т.е. в книжнината от освобождение насам,
бяха тия първодна или оригинална, които у а
отличават отдъжит жица:
Първо жицо е да се открие в творенията ду-
ховни, пренесени из чуждата книжнина или
създадена върху наша почва, при какво раз-
витие на ума и сърцето ни е заварило нашето
освобождение при сè, че това освобождение ста-
ва само за една част от българския народ, как-
ви нови мисли и чувства е възбудило това
събитие у нас, какви нови цели и идеали
е тласнало то нашата душа, защото според

...тясната връзка между причината и последицата, между условията и резултатите, ние сме длъжни да видим какво е било условието – причината, за да ѝ отговаря резултата – последицата.

Второ нещо, което ни е длъжността да видим в пристъпа на производството книговно от освобождението насам е, коя най-и художествени форми от чуждата култура са се пренесли от освобождението до днес в нашата книжнина и как ние ги сме усвоили – асимилували. Констатувано е от хора на човешката култура, че щом нейно проявление у един народ пренася ли у други, никога не превишава и не остава там досущ такова, каквото е възникнало, тъй е ясно, защото иначе би трябало да кажем, че в човешката душа през векове и през разни обществени условия, не стават промени, които е противно на констатуването от движението на културата у човечеството. Най-сетне бихме могли още, ако и не в тоя смисъл разбира едно нещо независимо, на едно нещо тъй самостойно, както двете, които посочихме, да разкрием в книжнината на третото място и това: как се е отразявало и каква перипетии е претърпявало в оригиналното произведение новото развитие на нашата душа, разбира се под влияние на новите условия създадени от свободния живот и на разните форми, под които ни заставаха важнитѣ по-напредъшни чужди култури. Това трето нещо, колкото и да изглежда за се разглеждва само за себе си, обаче то е тясно свързано в подчинено отношение към двете нещща, които изтъкнах, като предходни, за разкритието на историята литературата от освобождението насам.

За да се отличават тия три обстоятелства в най-новата българска книжнина, трябва

Българската поезия през време на робството [Л3]
(1903-1904)
(с. 1-8 ; 185-192) с. 493 / 546

Българска литература през националните борби [Л4]
(1904-1905)
(с. 1-12 = 193-204) с. 501 / 547

Нова българска литература [Л5]
(1905-1906)
(с. 1-13 = 205-217) с. 513 / 552

История на българската литература от Освобождението [Л6]
(1905-1906)
(с. 1-10 = 218-227) с. 526 / 556

Българска литература от Старото Българско царство [Л1 (1903-1904)]

А. Тодоров

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка*.
Името на авт. *в ръкоп. – така.*
Сиглата [**Л1**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

Литературата на един народ обема духовното му образование и развитие. Според това тя е образ на всички ония мисли и разнообразни чувства, които са изникнали или са се предали от други народи и то при разни условия на техния живот и в разни моменти на настроението на представителите на тоя народ. Щом развитието на един народ съставлява културата на тоя народ, явно е, че литературата е част от културата на известен народ. Понеже с литературните творения се съобщават мислите между членовете на едно общество, литературата по това си естество вече е предмет с признаци на общественост, а още и с признаци на националност.

Средството, с което се осъществяват литературните творения, е *езикът*, словото. Щом е тъй, всички изменения, които *словото* може да претърпи в един народ, в неговия *език*, ще се отразят и в произведенията на неговата *литература*. Така излиза, че в литературата имаме моменти на непрекъснатото развитие на *езика*, и от тая страна *литературата* е в свързка с *филологията*, на която се смята като част. *Историята на литературата*, като има да представи произведенията на *словото*, движението на всяка обществена и национална мисъл и на чувствата през всички традиции на *литературата*, тя върши работа от страна на *езика* с помощта на *филологията*. Ако *филологията* обема в себе си всички разнообразия на изучването на *езика*, ако *филологията* се стреми да улови *езиковите прояви на духовния живот на отделните народи*, а такава проява са и творенията на *литературата*, тая подирната не може да се разбере напълно и всестранно, ако не се вникне и в средствата, с които се осъществяват *литературните творения*, ако не се вникне в промените на *езика*.

Литературните творения, градени със *словото*, дават право да именуваме сбора им с думата *словесност*. Тези две думи са синоними, ако под *литература* разбираме не само *творенията на подвижното слово на един народ*, но и неговата писменост. *Историята на литературата* или *на словесността* ше бъде едно изложение на заключените в произведенията идеи, и научни и художествени форми. Това е най-модерното схващане на историята на литературата – като изложение на духовното развитие на един народ в разни епохи. Другите по ранни схващания на *литературата* се състоят в това, че са разглеждали отделните методи на историята на литературата. Едни методи разглеждат *хронологически историята на литературата*, други пък са вземали някои творения от литературата на преглед и са ги подлагали на оценка. Днес за днес историята й има за задача да обясни основите и пътищата, по които е вървяло развитието на научните и художествените форми, изказани с умственото и нравственото развитие на народа, било по почин от самия него, било по заем от съседите. Това е сравнителният метод. Съвременното схващане на *историята на литературата* е това, че *историята на литературата* е *история на народната философия*, изразена чрез творенията на *словото*. Как е представена *историята на литературата* от това съвременно схващане, може

най-добре да се види от голямата енциклопедия на Романската и Германската филологии – първата съставена под редакцията на Вебера[1], а втората под редакцията на Пауло[2] с участието на 27 автори. Има и енциклопедия на славянските народи от Ягича[3] [Справочно-библиографските уточнения[1-3] са въведени от ред. – *Бел. на ред.*].

Словесността или литературата, в най-широк смисъл на думата, е образ на творенията на живото слово и на фиксираното, писменото слово – първия вид творения съставят устната словесност, в тясна смисъл, а втория вид – писмената словесност, и на тоя вид отговаря терминът литература. Устната словесност се казва още традиционна, или подражателна, или още народна. За тая литература в ново време по предложението на Томса[4] [Справочно-библиографското уточнение[4] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], в Англия се създаде терминът „знание на народите". Онова, което знае народът, той го изповядва в своите творения: песни, приказки, пословици, поговорки, гатанки, вярвания и обичаи. В тези творения той изказва онова, което знае. Всички тези творения са познати под думата *книжнина* или устна *словесност*; ний сме навикнали да ги именуваме с термина „народни умотворения". Ще бъде по-добре да употребяваме думата книжевност за творения писмени с по-високи качества, а *книжнина* да си остане за всички творения, за които малко се спира образователното общество. Някога думата *книжевност* се заменява с думата *белетристика*, ала и това не е право. За съществуването на тия две думи: *книжевност* и *книжнина*, тряба да спомена и това, че думата *книжовност* е заета от сърбите, гдето означава *литература*; от думата *книжевност* е изкована думата *книжнина*, която служи за означаване на *литературата*. Тези думи се употребяват с това значение: първата, когато говорим за *теорията на литературата*, а втората, когато говорим за *историята на литературата*. Ний ще разгледаме историята само на *писмената българска литература*, а *устната словесност*, творенията на живото слово, ще представим отделно.

За историята на литературата са нужни като спомагателни дисциплини *книгопис* и *книгата*. Българската литература е заинтересувала най-напред чужденци, които и за пръв път се заловили да я разработват. Историческо изложение на българската писменост за пръв път е представил в руско списание под заглавие: *„Обзор в историята на славянската литература"* от Пипин[5] [Справочно-библиографското уточнение[5] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Тоя обзор излезе в 1865 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана без съкращение*: година. – *Бел. на ред.*]. Шафарик[6] [Справочно-библиографското уточнение[6] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], преди Пипина, на два пъти бе предприемал труд за литературата на славянските народи, но ни веднъж не е засегнал да говори за историята на българската литература. Пръв път Шафарик издаде в 1862 г. *„История на славянските езици и литератури по всички наречия"*[7] [Справочно-библиографското уточнение[7] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Втори път в 1865 г. се зае пак с тая задача, но и там нашият език и литература не бяха зачекнати[8] [Справочно-библиографското уточнение[8] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. След смъртта му се издаде книга – под същото заглавие в 4 тома, в Прага, 1864-65 г.[9] [Справочно-библиографското уточнение[9] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]; и тук, обаче, за българската литература не дойде ред. Първият том от това съчинение на Шафарика съдържа изложение на паметници със славянски език и глаголическо писмо. Той е езикът на *словянците*, които се именуват *словинци*. Третият том съдържа сръбски пеметници, а за българска литература няма нищо. И в двете съчинения на Шафарика са изразени творения на разни народи по хронологичен ред.

Между другите писатели, които са се занимавали с историята на българската литература, е и известният пътешественик из Турция Григорович[10] [Справочно-библиографското уточнение[10] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Той е написал съчинение под заглавие: *„Краткое обозрение славянской литературы"*, издадено в Казан, 1843 г.[11] [Справочно-библиографското уточнение[11] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Той е написал още няколко лекции със заглавие: *„Досегашната Старославянска писменост"*, издадени в 1852 г.[12] [Справочно-библиографското уточнение[12] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Друг писател, който озари българската литература, е полският писател Кирхор със своето съчинение: *„Литературата на братските славянски народи"*, издадено в Краков 1853 г.[13] [Справочно-библиографското уточнение[13] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Специално разглеждане на българската литература става предмет за пръв път на Юри Иванович Венелин със своята книга под заглавие: *„О зародише новоболгарской литературы"*, издадена в Москва, 1838 г.[14] [Справочно-библиографското уточнение[14] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. От това му съчинение личи, че той е имал план да изчерпи въпроса за българската литература в цял ред съчинения, но не е постигнал целта си. Книгата на Венелина беше преведена от Михаил Кифали на български език[15] [Справочно-библиографското

уточнение[15] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. В този си превод той е вместил и няколко народни умотворения и изречения.

Понеже Венелин направи само първоначален опит за нареждане на една българска книжнина с нов език, то неговите ученици се заеха да попълнят делото му. Материал за българската литература се намира в изданието на Априлова *„Допълнение денници"*[16] [Справочно-библиографското уточнение[16] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]; в същата година се появи съчинението на одеския професор върху тогавашното положение на българите. Професорът от Харковския университет Михаил Стрезневски изработи преглед под заглавие: *„Възраждане на българската книжнина"*, и го напечати на чешки език, 1847 г.[17] [Справочно-библиографското уточнение[17] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Копитар написа съчинението: *„За заченките на българската писменост"*, 1829 г.[18] [Справочно-библиографскотоуточнение[18] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. В 1848 г. се появи на чешки забележителният „Принос към историята на старата българска литература" от Шафарик[19] [Справочно-библиографското уточнение[19] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Този принос намира място в сборните му съчинения. Тук се разправя за книжовната дейност при българските царе Борис и Симеон. Този принос положи основа за историята на българската книжнина. Значението му се познава от това, че той беше се превел на немски[20], сръбски[21], па дори и на български[22] езици [Справочно-библиографските уточнения[20-22] са въведени от ред. – *Бел. на ред.*]. Книжният разцвет в България в IX и X в., представен тъй хубаво от Шафарика, помами към занятия и Спиридон Палаузов, който написа по-голямо съчинение за историята на българската литература[23] [Справочно-библиографското уточнение[23] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. От същия автор е издаден после преглед на историята на литературата от всички времена[24] [Справочно-библиографското уточнение[24] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Към тази стара литература, до началото на двадесетия в. се отнася енциклопедията на Франц Чолаковски; тя е издадена едва след смъртта му 1877 г.[25] [Справочно-библиографското уточнение[25] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. В тази книга той разглежда началото на образованието и литературата във всички славянски народи. Един български медик Ив. Шопов, умрял в Прага от полуда, е написал за зародиша на българската писменост под заглавие: *„Список на българската книжнина"* от 1806-1851 г.[26] [Справочно-библиографското уточнение[26] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Допълнение на този списък излезе в цариградския вестник *„Български книжици"*[27] [Справочно-библиографското уточнение[27] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Десет години след това излезе една лекция, насочена специално към българската литература, от сръбския професор Даничич[28] [Справочно-библиографското уточнение[28] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Подир това Пипин написа *„Обзор на славянската литература"*[29] [Справочно-библиографското уточнение[29] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], в 1863 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана без съкращение*: година. – *Бел. на ред.*].

След тези опити интересът на образования свят за разглеждане на отделните прояви на старата българска писменост, за разглеждане отделните писатели и епохи се увеличи; обаче, за новата писменост се допринесе твърде малко. Руски библиографични бележки имаме от Любен Каравелов: *„Обзор на българската литература"*[30] [Справочно-библиографското уточнение[30] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] и по-късно *„Обзор на южната славянска литература"*[31] [Справочно-библиографското уточнение[31] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Тези статии на Каравелова между другите преводи за нашата литература Константин Иречек, когато издаде своята обобщителна работа: *„История на българския народ"*, 1875 г.[32] [Справочно-библиографското уточнение[32] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] и там даде преглед на българската литература. Неговата история се преведе на чешки[33] [Справочно-библиографското уточнение[33] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], немски[34] [Справочно-библиографското уточнение[34] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], руски[35] [Справочно-библиографското уточнение[35] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] и два пъти на български[36] [Справочно-библиографското уточнение[36] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. В историята на българската литература името на Иречек още тряба да споменем и при един книгопис в новата книжнина, в който влязят всички материали от Шопов, прибрани в известен ред[37] [Справочно-библиографското уточнение[37] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. „Книгопис на новата българска книжнина" излезе в 1870 г.[37] [Справочно-библиографското уточнение[37] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Между това се яви нова статия в българската литература от Райко Джинзифов[38] (в ориг.: както е казал А.Т.-Б.) [Справочно-библиографското уточнение[38] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]; а друга статия написа сръбският учен Ст. Новакович[39] [Справочно-библиографското уточнение[39] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Под надслов „Българите и тяхната книжевност" в нашето *„Периодическо списание"* се появиха стари лекции от Григорович[40] [Справочно-библиографското

уточнение[40] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Тези лекции разглеждат само южните и западните славяни. Тук спада и съчинението на Григорий Креков *„Увод в историята на литературата”*[41] [Справочно-библиографското уточнение[41] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Като увод в литературата на славянските народи това съчинение разглежда творения, които са запазени в преданията. След това последваха две издания[42] [Справочно-библиографското уточнение[42] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]; второто издание биде преведено и в други европейски литератури, първо на чешки[43] [Справочно-библиографското уточнение[43] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] и второ на немски[44] [Справочно-библиографското уточнение[44] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], всякой път допълвани от преводачите или от автора. Немският превод съдържа важни допълнения и едно писмо, гдето се говори за целта на славянската литература. Във френската литература срещаме съчинението на Курмер, които написа *„Кратък преглед на историята на българската литература в старо и ново време”*[45] [Справочно-библиографското уточнение[45] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Колушки преведе *„Историята на българската литература”* от Пипина[46] [Справочно-библиографското уточнение[46] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. От този превод и по свои бележки състави малкия си извод: *„Кратък исторически преглед на българската литература”* Г. Попов в Солун[47] [Справочно-библиографското уточнение[47] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Българската [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана със съкращение*: бълг. – *Бел. на ред.*] литература бе представена на английски от един лектор в Лондон, 1883 г.[47a] [Справочно-библиографското уточнение[47-a] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Нашата литература става предмет за опит в книгата на професор Доминик[47-б] [Справочно-библиографското уточнение[47-б] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Едва в [18]87 г. излезе у нас *„История на българската литература”* от Д. Маринов[48] [Справочно-библиографското уточнение[48] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] и друга – от Москов в 1885 г. под същото заглавие[49] [Справочно-библиографското уточнение[49] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. В 1896 г. професор Тодоров написа също *„История на българската литература”*[50] [Справочно-библиографското уточнение[50] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Недю Жеков пак написа: *„Произхождение и развитие на български език и литература”*[51] [Справочно-библиографското уточнение[51] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], печатана в Търново 1889 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана без съкращение*: год. – *Бел. на ред.*]; също такъв написа и Юр. Мариновски[52] [Справочно-библиографското уточнение[52] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Повече заслужава внимание брошурата на Х., печатана в Лондон[53] [Справочно-библиографското уточнение[53] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] в 1899 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана без съкращение*: год. – *Бел. на ред.*].

Бележки на ред.

[1] Максимилиан Вебер (Maximilian Carl Emil Weber), 1864-1920.

[2] Август фон Паули (August Friedrich von Pauly), 1796-1845.

[3] Ватрослав Ягич (Vatroslav Jagić), 1838-1923.

[4] Уилям Джон Томс (William John Thoms), 1803-1885.

[5] Александър Николаевич Пипин (Александр Николаевич Пыпин), 1833-1904.

[6] Павел Йозеф Шафарик (Pavel Jozef Šafárik), 1795-1861.

[7] „История на славянските езици и литератури по всички наречия”.
Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. – Budapest : Mit Kö. Ung. Universitäts – Schriften, 1826. – 524 p.

[8] **Šafárik**, Pavel Jozef. Geschichte der südslawischen Literatur aus dessen handschriftlichem Nachlasse : Vol. 1-3. – Prag : F. Tempsky, 1864-1865.
Vol. 1 : Slovenisches und Glagolotische Schriftthum. – 192 p.
Vol. 2 : Illirisches und Kroatisches Schriftthum. – 383 p.
Vol. 3 : Das Serbisches Schriftthum. – 481 p.

[9] **Šafárik**, Pavel Jozef. История на славянските езици и литератури по всички наречия (Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten. – Prag : Friedrich Tempsky, 1869. – 527 p.

[10] Виктор Иванович Григорович (1815-1876).

[11] Григорович, Виктор Иванович. Краткое обозрение славянской литературы. – Казань, 1841. – 60 с.

[12] Григорович, Виктор Иванович. Исследования о древних памятниках старославянской литературы. – Санкт-Петербург, 1852. – 33 с.

[13] Адам Киркор (Adam Honory Kirkor), 1818-1886.
Kirkor, Adam Honory. Literaturze pobratymczych narodow słowianskich. – W Krakowie : Nakl. L. Paszkowskiego, 1874. – 356 p.

[14] **Венелин**, Юрий Иванович. О зародыше новой болгарской литературы : N первая. – Москва : В Типографии Н. Степанова. 1838. – 51 с.

[15] Михаил Райчев Кифалов (1783-1868).
Венелин, Юрий Иванович. Заради возрождение новой болгарской словесности или науки : с притуряние няколко песней и истории заради полуславяне или румуне (молдо-власи) и некоих достопамятств и мудрих изречении / сочинение или книжица рускаго историописателя Венелина, Москва, 1838 ; превел губернский секретар М. Кифалов, тетевенец. – Букурещ : у Йосифа Копайнига сос букви Питаря К. Пенковича, 1842. – 190 с.

[16] Василий Евстафьевич Априлов (1789-1847).
Априлов, Василий Евстафьевич. Дополнение к книге : Денница ново-болгарскаго образования : Письмо автора к господину исправляющему должность профессора в Одесском лицее, Михаилу Александровичу Соловьеву. – Санктпетербург : В Типографии штаба военно-учебных заведений, 1842. – 42 с.

[17] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[18] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[19] Павел Йозеф Шафарик (Pavel Jozef Šafárik), 1795-1861.
Šafárik, Pavel Jozef. Rozkvět slovanské literatury v Bulharsku. // *Časopis českého museum* (Praha), 22, 1848, N 1, p. 1-32.

[20] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[21] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[22] **Шафарик**, Павел Йозеф. Цветообрание на старославенската книжнина в България / събрано и на чешки издано от г. Павла Шафарика ; на сърбски преведено от г. Янка Шафарика 1848 ; от сърбски на български преведено и издано от дякон Хрисанта Йоанович от Калофер. – В Белград : в Княжеско-сърбската книгопечатня, 1849. – 66 с.

[23] **Палаузов**, Спиридон Н. Избрани трудове : В 2 т. : Т. 1 : Изследвания по история на България и европейския Югоизток през средновековието. – София : Наука и изкуство, 1974. – 608 с.

[24] **Палаузов**, Спиридон Н. Избрани трудове : В 2 т. : Т. 2 : Изследвания по средновековна и нова история на Югоизточна и Средна Европа. – София : Наука и изкуство, 1974. – 831 с.

[25] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[26] Иван Василев Шопов (1826-1853).
Шопов, Иван Василев. Списък за болгарските книги, които са издадени досега. – Цареград : в типографията Ц. вестника, 1852. – 15 с.

[27] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[28] Джуро Даничич (1825-1882).

[29] Обзор истории славянских литератур. – Санкт-Петербург : О. И. Бакст, 1865. – 530 с.

[30] **Каравелов,** Любен. Библиография современной болгарской литературы. // *Библиографические записи* (Москва), 3, 1861, NN 9 и 15.

[31] **Каравелов**, Любен Стойчев. Южно-славянская библиография за 1867 год. // Отпечатък от „Журнал Министерства народнаго просвещения", 1867, с. 882-904.

[32] **Иречек**, Константин. Историята на българите. – Търново : Н. Д. Райнов и З. Бояджиев, 1886. – 768 с.

[33] **Jireček**, Konstantin. Dějiny národa bulharského. – V Praze : Nákladem B. Tempského, 1876. – 536 p.

[34] **Jireček**, Constantin. Geschichte der Bulgaren. – Prag : F. Tempsky, 1876. – 586 p.

[35] **Иречек**, Константин. Історія болгар. – Одесса : В. Априлов, 1878. – 785 с.

[36] **Иречек**, Константин. Историята на българите. – Търново : Н. Д. Райнов и З. Бояджиев, 1886. – 768 с.
Иречек, Константин. Историята на българите. – София : Право, 1929. – 462 с.

[37] **Иречек**, Константин. Книгопис на новобългарската книжнина 1806-1870. – Виена : у книгопечятн. Л. Сомерова, 1872. – 48 с.

[38] Райко Жинзифов (1839-1877).

[39] Стоян Новакович (1842-1915).

[40] Виктор Иванович Григорович (1815-1876).

[41] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[42] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[43] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[44] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[45] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[46] **Пипин**, А. Н. История на българската литература / прев. Г. Н. Колушки. – Кюстендил : Поборник, 1884. – 131 с.

[47] **Попов**, Г. Кратък исторически преглед на българската литература от началото на писмеността до наше време : По известното съчинение на Пипина и Спасовича „История славянских литератур". – Пловдив : Единство, 1886. – 67 с.

[47а] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[476] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[48] **Маринов**, Д. История на българската литература. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1887. – 332 с.

[49] **Москов**, М.. История на българската литература. – Търново : Т. Джамджиев, 1895. – 208 с.

[50] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[51] Недю Жеков (1841-1907) – секретар на Българската Екзархия в Цариград и ректор на духовната семинария в Търново.

[52] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

[53] Публикацията не може да се установи по наличните данни.

Per aspera ad astra!

Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2 (1903-1904)]

[А. Тодоров]

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка*.
Сиглата [**Л2**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

Писани паметници на старобългарски език или на езика на Кирила и Методия ще намерим едва в IX и X в., и от това време тряба да положим началото на българската писменост. Но понеже тези паметници се явяват много често *преписи* от други стари паметници, затуй началото на българската писменост тряба да отнесем към най-ранните паметници на българския език, и понеже първите писани паметници са на славянски език, то началото на българския език тряба да свържем с писмеността на славяните. За да се облекат звуковете от речта в писмо, тряба животът да е искал настоимо да се отбележат с трайни знаци думите от човешката реч. От историята на народите знаем, че на първо място се е получила необходимостта да се отбелязват думите на народните жреци. Целта на това е била да се завардят техните формули и славословия. По-късно са почнали да отбелязват тези слова с помощта на писани знакове. От кога са започнали славянските народи да пишат със специални белези, не се знае. Езикът съдържа един глагол – *пиша*, който по старината си може да определи, кога са започнали писмото си славяните. Този глагол е общ във всички славянски народи. Ний тряба да търсим началото на славянското писмо към това време, когато всички славяни са живели наедно. Но тук може да се направи едно възражение, като се каже, че глаголът *пиша*, още когато всички славянски народи са съставлявали едно цяло, не е означавал *пиша* в смисъл *бележа знакове от речта си*, но е означавал *шарене, рисуване*; потвърждение на това е обстоятелството, че в сегашния български език е запазено това значение на глагола *пиша* – в смисъл на *рисуване, шарена*, напр. казва се *писана хурка*, вместо *шарена хурк*а. В смисъл на това *писане* тряба да разбираме и най-старото свидетелство за употребата на славянското писмо, свидетелството на българския монах Черноризец Храбър. Той казва, че най-напред славяните нямали книги, но с *черти* и *резки* четели и гатаели, както езичниците. Под думите *четаеха* и *гатаеха*, ний днес разбираме, че те са *брояли* и *тълкували*, защото българският глагол ***чета* значи още и *броя*** [Подчертаното е от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]; в народния език думата *считам* значи *броя*, напр. *не го считам* вместо *не го броя*. От същия глагол е останало и съществителното име *четача*, което значи предмет за сметките на хлебаря. Друго потвърждение в тоя смисъл за глаголите *пиша* и *чета* имаме в старите записки по паметниците, по празните места на книгите, по старите книги, гдето самите писачи казват за книгите, че ги *чертаели*; сиреч тук имало по-скоро умение за *писане,* отколкото умение *фонетично*. Самите писачи се казват, често пъти *черталци*. Рядко се среща и изразът *калям, цапам*. Този глагол е останал и у власите.

Мислеше се, че тези *черти* и *резки* са били някакво непознато славянско писмо, и за потвърждение на това са посочвали паметници по камъните от останките на полабските славяни по островите по Балтийско и Северно морета. Между туй, тези паметници приличат, че не са на тези народи. Черноризец Храбър свидетелствува, че славяните са достигнали до *писмо*, в което изобразяват вече отделните букви и туй *писмо* е било наредено според *гръцката азбука*. Понеже никое писмо не е излязло веднага изцяло из ръката на един изнамервач, естествено е, че *българското* или *славянското писмо*, докато е достигнало до *писмо*, е минало няколко фази на *чертание*, на *рисуване*, та от *писмо,* чисто *идиографично* е достигнало до *писмо фонетично*; до него българите са достигнали благодарение на съседството с културни народи, които са имали *писмо* от по-старо време, напр. византиите. Като нямаме паметници запазени, за да кажем от кога сме почнали да *пишем* и *четем* с *българско писмо*, не можем да предположим, че са съществували паметници от време по-рано от IX в., и ето по какви съображения. Глаголът *пиша* означава *пишене*. Българските говори в Балканския полуостров до него време – именно след основаването на нашата държава в VII в., са си служили за отбелязване на известни неща, важни по своето значение с *гръцки букви* и с *гръцки език*. В подиршните години се откриха няколко каменни паметници от Малорих, писани с *гръцки букви* и *гръцки текст;* има един Омортагов стълб, запазен в Търновската черква „Св. Четиридесет мъченици", пренесен от околността, писан също тъй с *гръцки букви* и *гръцки текст*. И още дълго време българите са си служили с *гръцки букви и гръцко писмо.* Имаме един Симеонов надпис от 904 г., открит в Солун, като пограничен знак за предел на България. Ще рече, българските славяни, преди да достигнат до паметници на свой език, са

си служили с *гръцки букви*.

Тези споменати паметници се намират обнародвани в нашето *Периодическо списание*, N 63, с. 95 и N 54, с. 760, в сборника за народни умотворения *„Български преглед"*, мартенската книжка от 1898 г. Изнамирането на *славянското писмо* Черноризец Храбър приписва на Константина Философа, който заедно с брата си Методия основа *българската книжнина* и *славянската литургия*, и станаха причина да се издигнат една група народи до особена култура. Кога именно е приложил Константин стъкмената от него азбука и кой е този паметник на *славянската книжнина*, не може да се знае. Причината на това е, че не разполагаме с датирующи паметници. Само по предположение заключаваме за началото на *славянската писменост*. Имаме намерени и паметници, написани със старо писмо, но с *две азбуки – кирилица* и *глаголица*. Тогава се явява въпросът: кое от тия две писма е по-старо, та него да смятаме за начало на нашата *писменост*. За изнамервание на старината на писмото и неговия произход ни помага *славянската палеография*. За ръководство можем да имаме съчинението на Карски *„Очерк на славянското писмо"*[54] [Справочно-библиографското уточнение[54] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], 1901 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана: год. – Бел. на ред.*]. Палеографически изследвания за *глаголицата* са пръснати по разни литературни трудове. По сравнение на паметниците са изведени резултати, че *глаголическата азбука* има характер по-първобитен от тоя на *кирилицата,* и че тя е по-стара, защото се срещат в нея неща, които говорят за по-стара степен на развитието на *езика*. Между старите паметници се намират такива, които са писани с *кирилско писмо* върху стъргана *глаголица*. Има и такива, в които писачът е посеял между *кирилското писмо* и *глаголически букви*. Между славянските учени се разви по тоя въпрос обширно изучване. Между лицата, които най-много са помогнали за разрешението на тоя въпрос през XVIII-XIX в., са Копитар[55], Добровски[56], Шафарик[57], Стрезневски[58], Миклошич[59], Рачки[60] , а най-вече съвременният Ягич[61] [Справочно-библиографските уточнения[55-61] са въведени от ред. – *Бел. на ред.*]. Тия лица са поставили разни хипотези за потеклото на старата *славянска азбука* – и *кирилицата*, и *глаголицата*, и са доказали, че *кирилицата* и *глаголицата* произлизат еднакво от *гръцката азбука – глаголицата* от *курсивното бързописно*, а *кирилицата* от *нунциалното писмо*. *Курсивното писмо* се е употребявало между търговците и администрацията, а пък *нунциалното* се е употребявало в *черква*. От тия два типа азбука са произлезли *глаголицата* и *кирилицата*. Тряба да знаем, че потеклото им се дължи на *гръцкото писмо*, каквото се знае по паметници от IX в. *Кирилските букви* са повече рабски наподобени, отколкото *глаголическите,* и мислят, че Константин не е измислил самостойно и първата азбука, а елементите от тая азбука се срещат у *българските славяни*, които са си служили с преобърнато *гръцко писмо*.

Разгледаният от Ягича въпрос се намира в съчинението му: *„За историята на възникването на черковния славянски език"*, т. 7, печатан в 1900 г.[62] [Справочно-библиографското уточнение[62] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Ние можем да се запознаем със същия въпрос от рецензията на професор Лавров, 1903 г., т. 6, N I[63] [Справочно-библиографското уточнение[63] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], и още можем да го видим подложен на критика в съчинението на Владимир Ламански: *„Появлението и развитието на буквите на славянските народи"*[64] [Справочно-библиографското уточнение[64] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*].

От XIX в. имаше теория, според която най-старославянско писмо се е смятала *кирилицата*. Преди тази теория друга една даваше по-голяма старина на *глаголицата*. Тая теория се казва *панонска,* защото твърдеше, че в Панония е изникнало най-напред *славянското писмо*. Сега най-старата *панонска теория* взема връх и в разсъжденията по тоя вопрос се срещат нови *панонски теории*. Оня, който е основал *българската книжнина*, който е основал тъй наречената *старославянска книжнина* – понеже тя е именно оная, която е положена като основа на старобългарската писменост, – ще да си е служил с *глаголическо писмо. Двете славянски азбуки* не са имали еднакво приложение за населението и писателите, понеже те влизат веднага в употреба в *черквата*, а пък *черковните книги* се земаха от гърците, които ги пишеха с *нунциално писмо*. В книжнината *глаголицата* скоро се преобрази в *кирилско писмо*, като остана само покрай Адриатическото море и в хърватите, словинците и др.

Кога е изнамерено *старинното българско писмо*? За този въпрос са се трудили да дойдат до едно съвършено разрешение. Осип Одянски (в ориг.: както е казал А.Т.-Б)в съчинението си: *„О времены произхожденія славянскаго письма"*[65] [Справочно-библиографското уточнение[65] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Той обнародва паметници, въз основа на които можем да отговорим на въпроса за времето на изнамерването на *славянската азбука*. Между паметниците се среща и *панонската легенда*: *„Житието на Св. Св. Кирил и Методия"*. Годината 855 се приемаше за начало на най-

старото *славянско писмо*; обаче по-сетне се установи, че писмото е било изнамерено в годината, когато Кирил и Методий отидоха като проповедници в Моравия, и тази необходимост ще да е предизвикала изнамерването на писмото – в 863 г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана: год. – Бел. на ред.*]. Ние казахме от начало, че българите преди да се изнамери *азбуката*, са си служили с *гръцко* и *латинско писмо*, защото между българското и славянското население е имало много българи, които са си служили с *латинско писмо*, но като е надделявала *гръцката азбука* над *римската*, те са почнали да правят с нея разни модификации, за да я нагодят за специфичните *славянски звукове*. *Гръцката азбука* не може да означава звукове ж, ч, ш, затуй са били принудени да измислят *белези* за такива *звукове*. А началото на *глаголическата азбука* се дава с тези белези. От тия преведени *белези* и от тия, които бяха приети направо от гърците, *кирилската азбука* докара до устройство на *глаголицата*, и това устройство се дължи на Константина, който нареди и нужните *черковни книги* за моравците. Така че строго казано, началото на *глаголицата* не може да се определи с години, а може само да се каже, че тази *азбука* е излязла от ръцете на един, който се смята Константин. Кирил и Методий изнесоха из югозападните славянски области на Балканския полуостров *глаголицата*, приложена в превод на ония *богуслужебни книг*и, с които отидоха в Сърбия, Моравия и Панония. Техните ученици с течение на времето намериха почва да приложат *нунциалното гръцко писмо* в *литургията* и да дадат произход на *кирилицата*.

Родоначалници на *старата българска книжнина* се явяват Кирил и Методий. Какви трудове са написали те? Затова положителни вести могат да се добият от житието на Кирила и Методия, и то вести доста ограничени. Но за да причислим трудовете на Кирила и Методия към *българската книжнина*, тряба да определим, че *езикът на Кирила и Методия* е бил *български език*. Свидетелствата, които имаме след времето на Кирила и Методия, ни казват, че езикът на който са работили двамата братя, се е наричал *език славянски*; едва по-сетне се яви терминът *език български*. Дълго време между учения славянски свят ставаше препирня за решението на въпроса: кой е бил тоя *език славянски*? Всеки от учените се мъчеше да разреши въпроса и в разрешението са дошли до това заключение, че той е *език българо-сръбски-македонски*. Така мислеше Добровски. След това се установи, че той бил езикът на *панонските славяни*. Туй мнение за славянския език се продължи най-дълго в науката, и едва напоследък учените дойдоха до заключение, че езикът на Кирила и Методия е бил *езикът на онова славянско население, което е живяло в областта, простираща се от Солун до Цариград, в южните предели на Македония и Тракия*. В тоя смисъл се изказва Ягич за появата на *славянския език*. За това заключение помогна не само *българският език на най-старите паметници*, но още и свидетелството в житието на Кирила и Методия, в което се казва, че Кирил и Методий знаели от родното си място *славянски език*, какъвто говорило околното население, и че преди да ходят в Моравия, не са ходили другаде, за да научат друг някой *славянски език*. Няма никакво място предположението, че при незнанието на друг някой език Кирил и Методий са употребявали *български език*. А между това *старият български език* по своя строй никога не се е отдалечавал от *старите фази* на *езиците*. Така, *старобългарският език* е завземал положение, между другите *славянски езици* на *език книжовен,* който всякога се е отличавал от *говоримия език*. Когато Методий, след като престоял известно време в званието свещеник при моравските славяни, добил най-сетне главенство в моравската черква и приел званието архиепископ, той се завзел ревностно да разпространява *православното християнство* в моравската държава, и то с помощта на *книгите*, писани на език, изнесен от него и брат му из византийските области. Тоя език претърпял някои изменения от писачите, приготвени от местните младежи, които неволно трябаше да прошарят тоя език с *моравски*, понеже не са познавали добре *български език*. Тези белези, обаче, са много малко и от това целият състав на *славянските книги* говори за потекло не *византийско*, а *славянско*.

След смъртта на Методия неговото дело в Моравия изпадна на жестоко гонение от страна на враждебните привърженици на *западното християнство*, а такива бяха латинските духовници. Затуй учениците на Методия, между които е имало българи, заведени из България от Кирила и Методия, трябаше да се приберат в България, понеже намериха покровителство при Бориса. Тогаз българската държава се допираше с моравската по долното течение на Дунав, от Видин до Пеща. Борис прие ласкаво учениците на Методия, и те пренесоха в България *славянската писменост*. Има при все това белези, че докато са още боравили в Моравия Кирил и Методий, при двора на Бориса имало книги, преведени на *български език* и *правопис*. Знайно е, как Борис дълго време водил преговори с Рим за унията, та е имало и латинско духовенство; но към 880 г. [Последната дума при

А. Т.-Б. е изписана: год. – Бел. на ред.] Борис бе прекъснал сношенията с Рим и се беше обърнал към византийците, за да подържат в България византийско духовенство. И макар да си е служил с гръцко духовенство, все пак може да се каже, че в тая година се въведе *славянското богуслужение*. За начало на *българската книжнина* с *език старобългарски*, и то в трудовете на първите, които са си послужили с тоя език, има мнение, че тряба да се отхвърлят всички паметници от Кирила и Методия, та да се започне от трудовете на учениците им. Такова мнение бе изказал сръбският учен Новакович в съчинението си: *„Първите основи на славянската книжовност между балканските славяни"*[66] [Справочно-библиографското уточнение[66] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Баласчев[67] [Справочно-библиографското уточнение[67] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] казва, че началото на българското писмо е било дадено от Климента; обаче, щом езикът е *старобългарски*, то където и да се е появила *книжнината*, тя тряба да се смята за *българска*. При двора на Бориса и Симеона *първоначалните книги* се изменяха в посока на езика на *мизийските славяни*, защото всички *български славяни* са говорили на особно наречие, което е владеяло в южните предели на полуострова, между Солун и Цариград. Този *език* все ще е имал своя важна отлика от *мизийския език* и за това съдържанието и езикът на паметниците, изработени през времето на Бориса и Симеона, се явяват, *във втора редакция, чисто българска*, за отлика от *първата*, която тряба да се нарече *македонска*. Тази редакция се задържа доста дълго и подир времето на Бориса и Симеона в паметниците, които бяха изработени през тяхното царуване. С тази редакция минаха книги и в Русия и за това там се намират паметници чисто *кирилски*, а *глаголическите* все повече потичат в места на запад от Балканския полуостров. Право е предположението, че когато пропадна България през времето на Петра I, библиотеката на българския цар е минала в Цариград, а като са ходили там русите, са изнесли *български книги* в Русия и по тях са основали и редили своята *книжнина*. *Българската редакция* заглуши *македонската*. Различаваме няколко вида редакции: *старобългарска, средно-българска* и *ново-българска*.

Бележки на ред.

[54] Ефим Фьодорович Карский (1860-1931).
Карский, Ефим Фьодорович. Очерк славянской кирилловской палеографии. – Варшава : Типография Варшавского учебного округа, 1901. – 528 с.

[55] Йерней (Ерней, Вартоломей) Бартол Копитар (Jernej Bartol Kopitar), 1780-1844.

[56] Йозеф Добровски (Josef Dobrovský), 1753-1829.

[57] Павел Йозеф Шафарик (Pavel Jozef Šafárik), 1795-1861.

[58] Измаил Иванович Срезневский (Izmail Ivanovich Sreznevsky), 1812-1880.

[59] Франц (Франьо, Франтишек) Миклошич (Franc/Fran Miklošič), 1813-1891.

[60] Франьо Рачки (Franjo Rački), 1828-1894.

[61] Ватрослав Ягич (Vatroslav Jagić), 1838-1923.

[62] **Jagić**, Vatroslav. Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache. – Wien : Gerold, 1900. – 96 p.

[63] **Лавров**, Петр Алексеевич. Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache, von Vatroslav Jagić. Wien, 1900. [Рецензия]. – Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1901. – 83 с.

[64] Владимир Иванович Ламанский (1833-1914).
Ламанский, Владимир Иванович. Появление и развитие литературных языков у народов славянских. // *Изв. Отд. русского языка и словесности*, 6, 1901, N 4, с. 312-339.

[65] Осип Максимович Бодянский (1808-1877).
Бодянский, Осип Максимович. О времени происхождения славянских письмен. – Москва : в Университетской типографии, 1855. – 507 с.

[66] Стоян Новакович (1842-1915).

Новакович, Стоян. Први основи словенске књижевности међу балканским словенима. – U Beogradu : Štampano u Drž. štampariji Kraljevine Srbije, 1893. – 299 с.

[67] Георги Димитров Баласчев (1869-1936).

Българската поезия през време на робството [Л3 (**1903-1904**)]

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка*.
Сиглата [**Л3**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

Ще поясним термина, с който е озаглавена тая лекция – поезията на едно свършено робство. Робството на българския народ в ново време се свърши материално и морално от две, една от друга отделни, сили – едната беше силата на самия освобождаван народ, а другата сила – външна. И между тези сили, моралната част се пада на самия народ, който води борба, за да свръгне от себе си тегнещото му иго. И винаги по-ценна в своето побуждение, по-оправдана в успехите си, повече за почит и трайна е онази борба, която се води с оръжие духовно, която се води с убеждение на ума, с въодушевление на сърцето. Нашето нововремско робство нямаше да се свърши за нас почетно, ако да не беше го подготвил нашият вътрешен напредък. При надварянието на разни държави в Европа и сплотяването им в тъй наречени дипломатически съюзи, договори и други форми на споразумението, за завладяваните страни, с които да поддържат своя интерес върху световното тържище, можеше да се намери и друга някоя държава, а не онази тъкмо, която ни освободи, да свали в България турската власт и да постави своята. Тогаз това би било приличало не на едно освобождаване, а завладяване от една или друга европейска държава на някой кът на дивите страни на Африка или другаде. Но щом турското робство бе започнало да се тресе от вътрешните удари на съзнателни български борци, неговото сваляне става без или с такава помощ; в представения случай щеше да се получи същият резултат, а това изисква признание на проявената мощ при свръгването на робството. Който говори в България за руско освобождение, той трябва с това да признае, че важният духовен дял в освобождението се пада на самите българи, инак той би трябвало да каже завоевание руско, защото с такова име правилно можеше да се означи тържеството на материалната въоръжена помощ на русите. Да не беше дошла руска въоръжена сила да съсече веригите на българското робство, тия вериги щяха само да се прогризат, проядат от националната свяст, от политическия напредък на българския дух. И ако Русия ни сочи днес, освобождението със своето оръжие проявено, като дело на безкористна пожертвователност, то е защото и тя разбира високото достойнство на духовната мощна сила, когато се разбива едно иго.

Именно, с духовната само мощ разби и Русия пълчищата Напалеонови, които я бяха опленили чак до Москва. На духовната си мощ дължат и гърците своето кралство, при все че и то бе създадено с бавния гърмеж на други държави. И същата тази мощ е виновница за Българското освобождение, против която вършат издайство сички онези, които не я почитат. В това отношение съвсем уместно е едно изречение на Вазов в романа *„Нова Земя”*, дето се казва, че „ако дължим признателност за своето освобождение, то не трябва да отиваме до самозабрава, да отричаме своята собствена мощ”.

Духовната мощ, която подготви Освобождението, биде проникнала в ръководящите кръгове от *школското образование* и от *книжнината*. И пак трябва да отбележим, че при особени условия за книжовно развитие, българите добиват от книгата само глас към националния живот, а самите движения се поддържат, растат и ширят под друго влияние – живите проповедни речи.

Като не можеше българският книжовник да се изкаже открито пред суровия фанатичен мохамеданец, като не можеше да се изкаже пълно неговата мисъл, сама по себе си тежка, неговото чувство, твърде горчиво, тия накипели в душата на българина усещания, едва се позагатват в неговите произведения, а други ги поемаха и развиваха в чувствени и омайно словесни проповеди. Така из училищната стая се пръскаше обидата от унизителното робство, жаждата за освобождението се пръскаше между селяните и гражданите, пръскаше се от страниците на *книгите*, право в душата на занаятчията и търговеца. И по тази тъкмо причина у нас настая онзи революционен кипеж, който даде за нашето Възраждание жертви от сичките български съсловия. Ако е истина, че *книжовните произведения* на един народ съдържат в себе си преживените от него размишления и трепети, съдържат живота на душата му, за българската книжнина от времето на робството трябва да изповядаме, че в нея не е изразено нито половина от онова, което е преживявала народната душа. Обаче неизказаното в *книжнината* се изказвало извън нея и понеже книжовният изказ бива по-определен, води се по-систематически в стъпките си, затова *устният изказ* на народния възглед в *книжнината* за нашето политическо съществуване е вървял на пресеклици, урбулешки, не е следил връзките, но винаги се въодушевлявал от личната способност на проповедника, спроти момента, когато е ставала проповедта и спроти изгледа за облага на онези, които са вярвали в това. От тази неследовита, несистематична поука на българския народ, чрез *книжнината*, или чрез *устната проповед* последиците са тези, че когато пропадна тежкото и омразно иго, народът се озова свободен в своята татковина, но без достатък от зрели възгледи за организуване на новия си живот, без достатък от отгледани здрави добродетели, които поне инстиктивно да крепят и водят в добър път този свободен живот. Преди да се почне в България решителна проповед да се свали турското иго, нашият гражданин и деец притежаваше една нравственост, която нравств. го правеше неспособен уверено да води едно общество, успешно

да управлява една социална единица. Тогаз, в това време, именно до Освобождението *книжовниците* живееха само със своите традиции, като не държеха сметка за това нравствено възпитание на народа. Но еднъж напуснат този правилен възглед на възпитание, и започнал безогледно възбуждане на народната маса към вътрешни протести против игото, обикновената нравственост понесе голяма загуба. Тя остана да живее в онзи, който я беше доставил от своите предци, или който я беше представил или доставил по една приязън от друга среда и който не може да продаде тази етика в душата на онези, които тъкмо отраснаха сред проповеднишки шум за поражение на врага. И така дораснала дните на нашето Освобождение, за което нашата интелигенция заслужва признание, Освобождение, нелишено от органическа нравственост. Българинът, оставен от робството с една естествена традиционна нравственист, се отвърна от управата на освободеното отечество и почна дори да скърби за загубата на някогашните душевни блага и украшения.

Книжнината, която със своето настроение е спадала със скършване на робството, може да се смята в г. [Последната дума при *А. Т.-Б. е изписана: год. – Бел. на ред.*] 1870-1877. Тя еднакво висяла своята проповед в творения най-вече *прозаически* и *поетически*. От друга страна, както бива и естествено, тази *книжнина* се разпростира извън България, отдето никнеха и се разпростираха нейните *издания*.

Пак ще кажа, че в Освобождението, което дойде подир *поезията*, ний трябва да дирим всъщност идеята на самата *книжнина*. В дадения политически тласък намираме възбудена, духовната мощ на самото движение, изведено не от тая *книжнина*, а по-скоро от *устната проповед*, която се проповядва от цял рояк проповедници между българския народ. Тъй че не трябва да ни учудва положението на *книжнината* от времето до Освобождението, с този свой тласък към осъществяване на това движение, щом и в други периоди мислите или тласъкът искровито се изказват в творения на духа, както и в дела живи.

Книжнината, която имаме да разгледаме, се простира от 1870-1877 г. От тази *книжнина*, която е смляла своята проповед в творения *прозаически* и *поетически*, най-вече в *периодически издания*, ще ни интересува подирният дял – *поетическият*. Тази именно книжнина беше по-буйна в своя изход, повече плодовита в своите произведения извън България, а не в Турско. И това обстоятелство малко пречи да бъде позната тази *външна българска книжнина* във вътрешна България, понеже имаме посредници, които да я представят още доста прясна пред читателя отсам Дунава. Като ни интересува *поетическият дял* на тази *книжнина*, съподвижница и виновница на Освобождението, този дял ще обгръща произведения, както на вътрешните писатели, така и на външните. Изказа на мисълта за освобождението от игото ний не трябва да дирим в *поетически* творения с известна съвременост, понеже ний не правим преглед на тази *литература*, в която дирим изказ на мисълта за освобождението от игото, преглед естетически или исторически. В историята на *книжнината* важно е да се проследи XXX [Последната дума при *А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*] *творения естетически*, отношението на мисълта, която е настроявала душата на обществото. Всеки един опит за *книжовно* творение, в което душата да се изкаже, е един отблясък на настроението, на убеждението на цялото общество; изобщо не в смисъл метафизически, а в смисъл на една потенциална потреба на духа. От такава редица духовни творения, без оглед естетически, по мисълта и чувствата изразени в тях, историята бере своите градива, за да характеризира известно време. Само когато една *книжнина* се засили, та да може да счита между разните свои опити, творения с цена вечна, със стойност, която да заслужава признателността на всички времена и народи, можем да оставим на страна творения, що не би могли да задоволят естетическото искание, защото несъвършено изказват сичко това, което изказва мнението на цялото общество.

Поезията българска от края на робството е един дял от поезията на времето, което ние означаваме с името *време на национални борби*. Ако тези национални борби се проявяват изобщо в *деятелност за просвета* на национален дух и за придобивка на национални ~~борби~~ [Задрасканото е от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]

правдини, тези национални борби към края на робството повече се изострят в смисъл на борба за освобождение от напъна на политическия гнет.

Не е толкоз обилна *поезията* от края на робството с творения, дето на освободителния устрем да се даде

[Текстът на *А. Т.-Б.* прекъсва. *– Бел. на ред.*]

Българска литература през националните борби [Л4]

1904-1905 уч. г.
летен семестър

Чете:
А. Теодоров

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка.*
Името на авт. *в ръкоп. – така.*
Сиглата [**Л4**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

Времето на националните борби като време, през което българският обществен живот преминава в нова фаза, преминава към искания, които да гарантират съзнания от по-рано стремеж към национално развитие, към придобиване на такива средства, които едничко характеризуват самобитността на един народ, харектеризува със свои черти и *книжовната дейност на българите*, и

затова наричаме тая *литература* с името *литература на националните борби*. През времето, което предхожда тая *книжнина на националните борби*, през времето на Възраждането нашата духовна дейност има един особен принцип – то е *просветата на народа*, другояче казано: обновление на заспалото негово съзнание. Главните средства на тая дейност се състояха в *обучение по български език*, в творения, дето българският дух да намери отмора и забава за себе си. И в тези средства на дейността от времето на Възраждането личи една важна цел – да се всажда у народа любов към своето. Изначало за *общата просвета* спомагаше не само *българската книжнина*. За същата цел спомагаше и *гръцкото обучение*, каквото се поддържаше в училищата, които, покрай *българското обучение*, продължаваха и с *гръцкото обучение* чак до 1845 г. Добрият и родолюбив инак български учител даже държеше *гръцкото обучение* наравно с *българското* чак до това време. Обаче, от година в година *се* помъчно, защото растеше и едно не толкова научно-педагогично настроение против *гръцкото обучение,* отколкото настроение политическо. И пред това настроение тези убедени учители от нуждата от *гръцко обучение* трябаше да се откажат, и своята енергия да положат в повдигане на *българското обучение*, което да замести *гръцкото*. Практиката да има и *гръцко обучение* покрай *българското*, което бе насочено да даде преднина на националните чувства, преднина във всички направления на живота си, се намери в едно противоречие, като поддържаше нуждата от обучение на *чужд език* и върху *чужди творения на духа*. Стремежът към своето не можеше да се спогоди с това усилие за усвояване на чуждото. В *гръцките училища обучението по български език* се вършеше изпърво като един вид отстъпка на постепенното пробуждане на националното чувство. По-нататък, това отношение към *българския език* се мени тъй, че ролята на отстъпките се пада за сметка на *гръцкото обучение*. Между годините 1830 и 1840 имаме красноречиви свидетелства за борбата между елинизма и българизма. Българските учители, които самоволно вкарваха в *българските училища* и *гръцко обучение*, откакто забележиха нарасналото притезание на *българското слово*, се обявиха по воля или по неволя защитници на *елинското образование* у нас, за да може да се издържат. Те не отказваха да се даде право и на *българския език* у нас, но намираха, че ще бъде за човешкото образование, за гражданското възпитание пагубно, ако се измести *гръцкото обучение* съвсем. Те искаха чрез *гръцкия език* да създадат български благодетели и дейци.

Любопитна отбрана на *гръцкия език* с неговата *литература* в обучението на българските деца има всякога най-добре издържана с тон кротък, а не хулен и страстно полемичен, в първите издания на христоматията на Райно Попович, 1847 г.[68] [Справочно-библиографското уточнение[68] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*] Препирните се продължиха и след 1840 г., но по един естествен вървеж на развитието те започнаха да се препират, и се сляха с препирните за *българско свещеноначалие*. Защото опитът убеди българите, че както гърците в турската империя са ръководители на народното образование, така те са [тези – *Бел. на ред.*], които решават задачата на образованието в българските области, и, ако те са гърци по убеждение, т.е. духовниците, те няма да дадат изход на този порив на българите да се гарантира *образованието* на българите върху национални средства и национален дух. И трябаше да се изместят тези духовници, за да се дойде до пряката цел. За *българския език*, комуто се отваря място в училищата, трябаше да се извоюва първенство и друго първенство, в попрището на живота. Такова поприще – като не можеше да бъде друго под администрацията на турците – трябаше да се отвори в търговията, в поминъка изобщо. Колкото повече би се успяло в тези поприща с *българския език*, толкоз по-големи изгоди би се добили за този език, за народа, който го говори, и за делото на възпитанието на този народ. Ето тая роля пое *книжнината* през времето на националните борби, роля да извоюва за *българския език*, а то ще рече за българското съзнание, поприще. То ще рече да се дадат права на българите – и политически, и черковни.

За постигането на своята цел българският народ срещна една коварна пречка в гръцкото духовенство, и затова обърна всички усилия най-напред с него да разчисти сметка, а тогаз да поиска уравняване на правата. Понеже народното образование в турската държава е предмет верски, не се интересува държавата за поданиците, как да се образоват и какви средства да се дават за това, а е предоставено на черквата – разбира се, че това не е измислено от турците, а те горе-долу го завариха на Балканския полуостров. И дотогаз образованието бе дело на манастирите, а покровителството на образованието се вършеше във вид на покровителство на духовенството. И Турция го наследи, а гърците, които след превземането на Цариград, приеха грижата в черковно отношение върху

всички народи на Балканския полуостров, Гръцката патриаршия стана глава на българския народ в черковно отношение, и поради това тя прие в ръцете си всичко, що досяга *образованието*. В силата на това Гръцката патриаршия прибираше от българите един данък, наречен *училищен*. Той наистина бе оправдан от гръцко гледище, понеже го употребяха за преустройство на *гръцките училища*, а не към българска страна – той бе един грабеж. Така, за сметка на българската националност, растеше *елинизмът*. Владиците гърци, които Патриаршията пращаше по българските места, оправдаваха своето назначение, толкоз повече като успяваха да задържат *гръцкото образование* и да унищожават българското. И затова българите гледаха на тях не с добро око и с жалост си мислеха как нямат свое народно духовенство на своите нявгашни владишки тронове, които да се грижат за свое добро, тъй както гръцките за гърците.

Важната роля, която се падна на духовенството и черквата в работата на обществената пробуда, стана причина да се породи искането против гръцкото папство – българите да си настояват за свое българско духовенство с българска черковна служба и българска проповед в черквата. Ето така въпросът за *българската просвета* – като характерен за Възраждането – се отразява във въпроса за българската черква, а после във въпроса за политическата свобода, а сетне се яви втори нюанс за *българската просвета*, нюанс политически. Българските политици се делят на два лагера – едни, които настояват за политическа свобода, а други – за черковна свобода. Двете течения се сливат и в живота се явяват струи, които текат наедно.

На възникналата у българите така задача за българска независима черква помогнаха политическите обрати, които изпита турската държава в това време. Размириците на кърджалиите, на капасъзите и други орди, непокорни на султана, които върлуваха в края на XVIII век и в началото на XIX, отцепването на области от централната власт, най-после пораженията на турците, които претърпяха от други народи, бяха докарали в първата половина на XIX век до убеждението, че спасението на Турция лежи в реформите. И султан Абдул Меджид прогласи хатишерифа, който обричаше равноправност на всички поданници в държавата. Тоя акт предизвика издаването на хатихумаюна, издаден след Парижкия мир[69] [Справочно-библиографското уточнение[69] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*].

В Търново, Велес, Охрид, Самоков, Хасково и други места намират законна опора в тия държавни актове и намират под тях своя защита да не бъдат от правителството отблъснати като размирници, като хора, дирещи само поводи да създават главоболия на правителството. И само правителството съзираше, че тези вълнения бяха законни. Тези единични недоволства между българите и гърците постепенно се обърнаха в широко национално общобългарско движение, наречено *български черковен въпрос*. Българите прогласиха желанието да имат – като гърците – свои свещеници и владици, своя черковна свобода.

Нека тук се озърнем и към развитието на втория нюанс от стремежа за *българската просвета,* към нюанса за политическо освобождение, да видим как той успоредно с черковната борба се развива. С чувството за духовна просвета се поражда и убеждението, че свободата не ще бъде пълна, ако владее турският произвол и фанатизъм. Българите почнаха по-силно да тяжат за това. Тягата винаги го стягаше, когато българинът виждаше, че и признатото нему от държавата право, се тъпчи. Чувствуваше се, че няма хора, които да помогнат със знания, с влияние в борбата против насилията на турците. Липсата у българите на *по-високи училища* накара българските синове в по-голем брой да излязат навън. Българите спохождаха средни и специални училища в Атина, Белград, Париж, Мюнхен, Виена. Оттам донасяха впечатления и познания от борбите на обществото с абсолютната власт. Защото по това време стана в Германия т.н.борба на 1848 г.[70] [Справочно-библиографското уточнение[70] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], и това движение намери най-добър отглас в душата на българския възпитаник, който тъкмо иде в своето отечество да се бори за своята националност.

Докато се води вътре в държавата систематична борба за черковна свобода, извън държавата нашите емигранти работеха и за политическата ни свобода. Тези български синове се ползуваха от всяка политическа заплетеност, в която падаше Турция, за да оздравят по-добре живота на българската националност в Турция. Изкушенията, които турската държава допусна, за да се отклонят от правия път българите, тези изкушения, които правеха в Турция да се протака разрешението на тоя въпрос, изработиха в България убеждението, че българинът сам тряба да се освободи. Така се яви убеждението за освобождение с оръжие в ръка. Времето, през което се протака тая борба вътре и вън от турската държава, трая до Освобождението. И времето, като започнем от 1851 г., което е време, когато искат да

се оставят българите в черковно отношение от гърците, се нарича време на националните борби.

По исканията на тези борби се нагажда *българската книжнина*. Малко бяха лицата за полезна дейност. Те именно трябаше да се вдадат като активни дейци в потока на Българското освобождение. Трябаше да се работи за свалянето на гръцката власт, и, заети с тая работа, те не можаха да работят и в *книжнината*, та затуй тя бе по-слаба отколкото отпосле. Просвещението вървеше по дадената отначало пътека. Набавяха се *книги* на *чужди езици* и от време на време се искаше *ръководство за книжовни трудове*. Вестниците, в които се печатат всякакви политически статии и други трудове, станаха едничка работилница на българския дух. *Българските вестници* и *периодически списания* станаха еднички – водачи на националната борба. В тях националната борба се оглеждаше с всички особности. Извън Турция *вестниците* и *списанията*, както и другите *политически списания*, измисляха кроежи за премахване на турската власт, а вътре ласкаяха мъдростта на султана, за да могат да се отърват от гърците. Първите бяха запретени в България, а вторите бяха вардени от такава турска цензура, че за великата истина, която лежеше на сърцето им, трябаше да се забикаля. И затова и двете породиха недоверие между двата лагера на българските борци, и се отразиха в не един смисъл за пътя и за средствата, в които тряба да се движат българските синове за извоюване на черковна и политическа свобода.

Вместо да изброявам разни по-дребни и по значението си не толкова лични факти от борбата за *национален език, орган за просвета* и *образование*, ще изтъкна един факт от времето подготвително за националните борби, в които като в един фокус могат да се гледат [Последната дума при *А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*] всички лъчи на тая борба. В тоя фокус ще видим как българската възродена мисъл се стреми направо към освобождение от гръцкото духовенство и като следня стъпка от това – към българска независима йерархия. Тоя фокус представя от себе си дейността на Неофита Бозвели.

Неговата дейност е образец на постоянно изостряне на отношенията между българската маса, която вече чувствува и реагира против несправедливите и повелителски обходи на поставените пред нея съсловия, и на дружината български гръкомани с техните духовни отци – пастирите гръцки. Каквото е вършил и мислил против тези гръкомани и пастири Неофит Бозвели, това същото, скрито или явно, е боравило, чувствувало се е и повсъде между българите, дето бе простряла своите зари проповедта на националната свяс. Повсъде излизат духовници просветители, редом с които действуват и светски лица против пак духовници обскуранти, мрачари и това е твърде интересна страна в Българското възраждане – духовник да се бори против духовник. И тъкмо в тоя факт имаме доказателство, че новото съзнание, което ние означаваме и под името Възраждане, няма никаква връзка с някои съсловни интереси, няма никаква връзка с обществени звания. Не заради туй, че е някой си деец духовник, той е излязъл да се бори за *народен език*. Това е проявление на чувството у българите, поникнало из зорницата на човещината, чувство за човещина, което известно е от политическата история на Европа, улови всички народи към края на XVIII век и на племенния напредък.

Данните за външния животопис на Бозвели са твърде оскъдни. От негови съвременници и послешни дейци по черковния въпрос, а входната врата на тоя въпрос е твърдо завзел със своята личност и дела Неофит Бозвели – притежаваме едничките, не досущ изчерпливи, но къси, разпръснати тук-там вести за живота му.

По тоя външен живот, та не по-малко и по вътрешния, душевния, много прилича на необикновения неофитов образ по идеи и темперамент по-късният деец Раковски. Единият – под расо, другият – в хъшовско и обикновено гражданско облекло действуват еднакво, стремят се към една и съща посока – всеки в своето време със значително между съвременниците влияние.

Редакцията на списанието на Българското книжовно дружество в Браила беше обадила през 1874 г., че има на ръка градиво за един животопис на Бозвели, което се тъкмеше да поднесе на читателите. Обявяваше се от страна на същата редакция, че притежава и нещо като автобиографски опит на дееца. От всичко това обаче до днес се явиха само 2-3 писма в редицата книжки от *„Периодическото списание”*. Петко Славейков даде в *Сборника за народни умотворения*, N 12, една биографска скица: *„Отец Неофит Хилендарец или Бозвели”*[71] [Справочно-библиографското уточнение[71] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Всичко, писано в българската книжнина за Неофита, прибра заедно в един преглед и осветли взаимно д-р Шишманов в увода към статията си *„Един непознат труд на Неофита Бозвели*” в *Сборника за народни умотворения*, N 18[72] [Справочно-библиографското уточнение[72] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*]. Сравнявайки и оценявайки вестите на някои автори, Шишманов изтъква в тях възможни и действителни грешки, та е съвестно при

изучването на живота на Неофита Бозвели да се вземат на първо място тези поправки, що изтичат от критиката на изворите у Шишманова. За да се пристъпи после пък към по-ранните извори, сами за себе си съдържащи пък други вести, каквито Шишманов по своята задача не е имал нужда да припомня. С тоя тъкмо труд у Шишманова се показа колко сме далеч още от един верен и пълен животопис на типичния борец за общественото и административното, управното положение на българина, а пък и за други свои дейци. Бяхме не тъй честити да притежаваме картини не само на външния, но и на вътрешния им живот, из които картини се комбинува целият наш образ на българската история духовна, културна, която жадаме и до днес.

Произлязъл от Котел, около 1790 г., Неофит рано ще да се е покалугерил. Защото, като йеромонах от Хилендарския манастир, той служи вече от 1816 г. на Свищовската община – и като учител, и като изповедник частен. До 1820 г. продължава службата си в Свищов и през течението на туй време изпод ръката на Неофита излязоха редица български дейци, които през живота си благодарно са спомняли онези мисли, що е ровила проповедта на учителя у тях – мисли, които и после са ги ръководили в една благотворна работа върху историческото поле на българския народ. Един от тези дейци е и Петко Славейков.

Черковният въпрос, заради който подготовката особно се отразява в една дейност, на която образът да имаме в делата и постъпките на Неофита Бозвелията, има своите предвестници вече – след Одринския мир[73] [Справочно-библиографското уточнение[73] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], след 1829 г. В наредбите на тоя мир се заключаваха някои задължения, наложени от султан Махмуд II, и според тях имаше да се подобри положението на християнската рая. Като формално искане, обаче, въпросът за права уредба на черквата – в смисъл йерархичен, а не каноничен, – по българските землища забрани да се подават [жалби и пр. – *Бел. на ред.*] на турското правителство едва след 1839 г. въз основа на прогласения от султана Абдул Меджид хатишериф. Тоя държавен акт обещаваше пълна верска свобода за поданиците според законите на всяка вяра. Освен тези обещания, актът съдържаше и други чисто административни, политически реформи. Ето след тоя акт, издаден в Гюлхане, излезе на сцената някогашният свищовски учител Неофит Бозвелията, за да подготви българския народ към истинско ползуване от обещаните правдини.

По това време хилендарецът архимандрит Неофит нарочно напуща по-предишните си занятия – от една страна с *книжнината*, от друга страна с обиколките по България като натоварен от Хилендарския манастир за изпълнение на някои негови работи, обиколки в званието на таксидиотин, духовен изповедник, за да се намира в Цариград и среди местните българи от разни занятия, най-вече среди наетите за правителствена работа абаджии, които имаха свои пратеници с влияние пред Портата, да зафане една агитация – както за сменяване на Търновския митрополит, що се титулуваше екзарх.

Бележки на ред.

[68] **Лавров**, Петр Алексеевич. Zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache, von Vatroslav Jagić. Wien, 1900. [Рецензия]. – Санкт-Петербург : Типография Императорской академии наук, 1901. – 83 с.

[69] Хатихумаюнът е султански ферман, издаден на 18 февруари 1856 г. от султан Абдул Меджид I. Издаден е в навечерието на Парижката конференция от 1856 г. след приключването на Кримската война. Фермanът дава и гарантира равни граждански права на християните спрямо мюсюлманите в Османската империя. Премахва изтезанията и цели реформа на затворите.

[70] Германската революция от 1848-1849 г., наричана също Мартенска революция, се извършва между март 1848 и края на лятото 1849 г. в пределите на Германския съюз.

[71] **Славейков**, Петко. Отец Неофит Хилендарец или Бозвели. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина,* 12, 1895, с. 379-398.

[72] **Шишманов**, Иван. Един непознат труд на Неофита Бозвели, неговата цена за историята на нашето възраждане и неговите отношения към „Мати Болгария". // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 18, 1901, с. 252-354.

[73] Одринският мирен договор от септември 1829 г. е мирен договор между Руската и Османската империя, който поставя край на Руско-турската война от 1828-1829 г.

Per aspera ad astra!

Нова българска литература [Л5]

Чете:
А. Теодоров

Зимен семестър
1905-1906 г.

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка*.
Името на авт. *в ръкоп. – така.*
Сиглата [**Л5**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

В лекциите ми от миналото полугодие за литературата през време на националните борби биде показано как между нашето обществено движение и книжовно е имало една тясна връзка, която характеризува и едното явление, политическото и другото, книжовното, с означението **национални борби** [Подчертаното е от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]. В тези национални борби, които обнемат втората половина от XIX век, не цяла, но първата част от нея, сир. третята четвърт от XIX век, имаме характерни два белега в нашата умствена и нравствена дейност като народ, ние се стремим към две неща: към просвета и към свобода. Двата тези идеала на българския народ имаха свои дейци, своя почва, върху която да се развиват, да се водят към осъществение, имаха и условия, с които да се докара това осъществение. За всички тези обстоятелства – дейци, почва и условия за осъществение – бидоха поради исторически причини, определени две отделни сфери за действие в смисъл на тези или онези. Едната сфера беше подложена под неугодни, неприязнени, враждебни дори за съвременното развитие човешко, наредби държавни – то беше Турция, а другата сфера, наопаки, доставяше всички изгоди за това съвременно развитие – то беше Влашко. И нашата литература от националните борби тече в две струи, успоредни, всяка със свои особности, ако и двете стремящи се към една и съща цел – една струя домашна, а друга емигрантска.

Влияеха върху смисъла, върху средствата, с които си служехме за вършене на идеалите за просвета и свобода, както в обществената област, така и в книжовната, явления от душевното движение у съседните народи, у гърците, най-вече у сърбите и по-далечни от нас, у русите. В нашата емигрантска книжнина, както може вече да се разбере без особно тълкуване, намираха най-широк достъп всички тези веяния, които можаха да лъхат към нас из съседните държави със свободна политическа управа, с приязнени за развитие умствено и нравствено условия. И ще видим у отделни писатели как са се отразили тези влияния от съседството.

Съвсем слаби, ако не да са досегали нашите дейци в Турско, а то поне не са се изказали и изразили в техни дела, т.е. открито, влияния от съседните държави, по-скоро южноевропски, отколкото северни, идеха у нас, в Турско, от Гърция и после от Запад, от Франция, обаче израз не са добили тъй остър, тъй вапсан с възприетите мисли и чувства от съседите, както е това било в емигрантската книжнина.

Факторите, при които става у нас движението към идеала за просвета и свобода, са били не еднакви, не от еднакъв калибър в Турско и в областите, заселени с българи извън Турско, най-вече в Румъния, а после и в Русия. Докле в Турско боравеха училища и едва в течението на няколко десетки години достигнали до степен на средно образование – такова беше училището в Габрово – вън от България стояха няколко училища от тоя характер и беше много по-сгодно за възпитаниците на тези училища да дирят и постигнат и по-високо образование, нежели за местните, в Турско отгледани, в наши възпитателни заведения.

Извън училищата, други фактори, които спомогнаха, водиха ни за постигане нашия идеал, бяха дружествата с възпитателно и книжовно научно значение или пък институти, дето можеше на обществото да се въздействува с конкретни представления на дела, дето е даден характер, твърдост на волята, да кажем, дето са дадени убеждения, твърдост в схващанията на известни искания. Такива бяха от една страна театрата, а от друга страна **сказките** [Подчертаното е от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*]. И с тези средства, не еднакви нито по съдържание, нито по формата на изложението си служеха нашите домашни интелигентни кръгове и емигрантските. И във всички тези, както условия вътрешни и външни за движението към идеала, така и самобитни, в нашата среда дадени, из нас излезли фактори за постигане на тези идеали, се отбелязва раздвоението на нашата книжнина, което, споменахме и по-рано, раздвоение по характер и по изпълнение и за двете тези книжнини ще има да изтъкне особити дейци, които са им дали тоя характер, който са спомогнали да добият те и особито техния израз, що

говори за култура нееднаква у дейците в домашната сфера и у дейците в емигрантската.

Творението на българската литература откъм мястото, дето се тя работи, откъм идеите, които се в нея проповядват, дори и откъм формата, нека бъде прозаична или поетична, безразлично, се зафаща едва от 59-та година, да кажем от 60-те години насам, от когато и наричаме литературата си от това време литература на епохата за национални борби. Преди това не можеше да се отбележи ни едно българско творение от характер на книга или на издание периодично, което с мислите, що развива, да може да даде повод за отлика на една струя у българските книжовници, настанала в условията извън Турско, извън землището на българския народ или пък на струя, възвникнала вътре в страната.

Изданията книжовни са работени в печатници извън България, извън Турско, преди всичко в печатниците на Пеща, на Брашов, Смирна, Одеса, Букурещ, и тези същите издания се пак имат на ум едно – да ширят между българското общество мисли за просвета, за развитие умствено, за обогатяване на душата с познания, и съвсем излеко, като последица от придобивките в тоя смисъл засягат и въпроса за отношението на българския народ към черквата, като институт, в който на първо място тряба да се реализува една българска национална самостойност.

А откак настана времето на тъй наречените национални борби личат ясно тези две струи, за които говорим, че определят движението на българската литература като раздвоение, като вървяща успоредно от два извора и в два улея. Тая раздвоеност може да се характеризува откъм мислите, които преобладават в творенията на книжовниците, така че политическите условия на мястото, дето се работи българската книжнина, отреждат, каквото едната да може свободно да изказва всяка мисъл и чувство, а другата – да се въздържа, да избира хитро формата за мислите си и чувствата, която няма да досяга подозрителното мнение на турската власт, нежелаяща изобщо да се оценяват нейните държавни и обществени отношения към поданици не мюсюлмани. В книжнината, която се работи вън, срещаме често един страстен устрем към истината, а в книжнината, работена в Турско, тоя устрем е възпрян от огледи, които много пъти не само не отговарят на тоя устрем, но му са и неприязнени; и между тези две книжнини, ако е връзката тая, че се работят все за един народ от синовете на същото племе, с цел една – напредък, развитие на тоя напредък, има разлика в това, че според начина, както се изказват, докарват взаимни недоразумения. Понятно е, че който изказва своята мисъл свободно и намира възражения против нея от другиго, що не е в състояние, не му е позволено тъй волно да определя своето мислене и усещане, не може да бъде разбран добре, и понякога между тези два събеседника могат да настанат най-големи недоразумения, които досягат твърде съдбоносно известни въпроси; така е било и просвещението на дейците, които боравят в книжнината на националните борби до Освобождението. От туй становище само могат да се разберат тези враждебни изкази на книжовници от едната страна спрямо мнението на книжовници от другата страна. А от недоразуменията произлизат негодувания, произлизат промени в убежденията, и това всичко има своето вредно отражение и върху успеха на борбите, що се водят за тези два идеала – просвета и свобода.

Нашата мисъл в почетъка на епохата на националните борби обикновено се изразява в издания с характер периодичен. То е едно явление твърде интересно, че историята на нашата книжнина ХХХ [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*], време на националните борби, между времето на Възраждането и на свободния живот, е най-тясно свързана с обществените органи, едничките, тъй да кажем, работилници на българския дух. Ние не тряба да си мислим историята на книжнината като един преглед на онези само книжовни творения, за които оценителят може да каже похвална дума, да въздигне стойността им пред очите на най-изисканите четци, да определят достойнствата в тях, не само вътрешни, но и външни, не само в идеите да намират висота, полети, но и в слога да известуват увлечение. То би било един преглед на книжнината, които само с особна цел може да се ХХХ [*Текстът на А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*], художествена, естетическа; то би било преглед на историята на книжнината само естетичен. Същинската история на книжнината дава преглед на творенията на словото от становището на това, как се е изразила в тях народната душа. Можем да си помислим за тая история на литературата, от това становище изследвана, същото нещо, каквото е за една отделна личност един процес на индивидуално развитие. Отделната личност от всяко обществено влияние, от всеки външен лъх изпитва влияние, и тя, възприемайки едно, отфърляйки друго, се мени, движи се в посоката на напредъка, прочистя своите възгледи върху нещата, образува своя светозор и според него действува.

Това същото тряба да гледаме и в книжнината. Произведения от най-посредно значение художно са много пъти упражнявали в обществото най-дълбоки влияния и са определяли движението

на народната душа, определяли са нейното развитие в посоката на един напредък. Затуй и нашата история на книжнината може да не занимава младежи, свикнали с прочит на творения, които увличат цялото битие, увличат го в една сфера на идеали непостижни, но красни. Нашата история на литературата ще съдържа изложение на неща, които днес четени, може да произведат най-голяма досада, на времето си обаче са двигали твърде значително народната душа и тъкмо от тая страна народната душа се е възпитавала у нас чрез книжнината в обществените борби.

Всеки способен за какъв-годе словесен изказ се е явявал пред българското общество във вестниците и списанията. Тези издания с разнообразни програми дават най-разновидни четива, четива от дневен интерес, четива от науката и поезията, и ръководят българското просвещение през двадесетина години, докато настане времето на свободния живот, когато, колкото и да не може да се откаже важното въздействие на обществените органи върху обществената мисъл, вече за нея се явява и отделна книжнина, която да сади между гражданите познания и вкус.

Прегледът на нашия периодичен печат, изразител най-мощен на душевния развой на българския народ през времето на националните борби, е извършен доста удовлетворително в една книга, която се издаде по случай на петдесетгодишнината от началото на българския периодичен печат – *Юбилеен сборник по случай на петдесетгодишнината от българската журналистика*. 1894 г.[74] В него има вложено отделно съчинение от Бобчева, което носи свой надслов: „Преглед на българския периодичен печат от 1844 до 1894 г.". В това съчинение има встъпителни бележки за значението на журналистиката, периодичния печат, след което се определя почетъка на тоя печат у нас и се следи неговото развитие до разрешението на черковния въпрос в 1872 г. Тоя печат е прегледан за това време тъкмо в тези две отделни, разграничени струи от книжнината – едната в Турско, а другата извън Турско. Друг нов период на тоя печат е разгледан под надслов: „Печатът ни до Освобождението", и то пак в Турско и извън Турско, и напокон печатът след Освобождението, поделен на два дяла – единият до Съединението на северна България с южна, а друга – до днес.

Мъчно е да се уловят в отделните органи на тоя вече прекарал 50 години живот печат, ръководящите мисли, да се определят изворите, отдето ги носят техните проповедници, а с това ще рече, да се определи влиянието на среди по-високи в културно отношение от нас, на среди, които случайно нашите българи са имали възможност да запознаят, да образуват между тях своя светозор, и после, в практически постъпки, тоя светозор да пренесат в своята родина. Това е труд, който изисква особни грижи на любители на такива теми и ще има да се извърши в бъдеще. Засега, и да е трудът на Бобчева повече библиографски, отколкото критически, той ще ни задоволи поне с дадения наедно материал за преглед на туй външно развитие на нашия периодичен печат.

Повечко интерес съдържат може би биографските бележки на редакторите, на сътрудниците на тези списания и вестници; а повечко изгледи за стойността на тези органи, за идеите, които си поставят техните автори, може да ни даде книгата на Юрдан Иванов (в ориг.: както е казал А.Т.-Б.) *„Българският периодически печат от Възраждането му до днес"*[75], издадена в София, 1893 г. Ние имаме само първия том от това замислено в два тома съчинение. По години Юрдан Иванов изрежда нашите вестници и списания, посочва с техни думи програмите им, задачите, каквито си поставят, па заключава оттам и за изпълнението на тези задачи, дава и биографски бележки за авторите, дето виждаме, кой от де брал това градиво, с което е поучвал, с което е обогатявал душата на българския четец. Един втори том имаше да съдържа тъкмо онзи липсващ и досега критически преглед на нашия периодичен печат, и дали щеше, да го изпълни Юр. Иванов тъй, както думата критически го изисква, това не можем да знаем, обаче жално е се пак, че тоя том не е излязъл.

Самият периодичен печат като материал, който чака работливи ръце, чака широки книжовни интереси исторически да дойдат над него и да извлекат всички важни интересни за нас мисли, вложени в него, мисли, които да определят движението ни умствено през една епоха инак доста бурна; обаче, с творения белег оскъден – може да се намери тоя преглед на печата като материал в описанието на периодическите български издания, които се намират в Народната библиотека от 1844 г. до 1900 г. Тоя опис е издаден на 1903 г. като задължително издание на нашата Народна библиотека тук.[76]

Нашата книжнина, ръководена от периодическия печат, е главен проводник на българските желания пред света, на усвоените от българския народ човешки идеи, на зародените у тоя народ, среди политическите и културните условия в Турско, **мечти** [Подчертаното е от *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*] за по-добра бъднина. В периодичния печат се сливат водите и на прозаичната, и на поетичната наша книжнина. Произведения извън тоя печат се явяват в отделни издания твърде оскъдни, а и колкото

се явяват, рядко имат за автор наш научен или художен талант. За таланти не е време да се образуват. Съществени дарби се отличават между книжовниците, имена, с които нашата проза и поезия занимава днес в христоматиите младежта, на която се дават познания из историята на българската литература. За развитие на таланти не помагаха никак условията за работа между народа, които пръскаха навсъде интереса на всеки книжовник, защото навсъде се чувствуваше потреба от неговата умствена подготовка за какво-годе поучение, за каква-годе услуга в полето на развитието и на ума и на душата на народа, а такива условия XXX [Текстът на *А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] и народените инак дарби намират приложение в други области и не могат да се възвисят като таланти, способни да създадат нетленни творения.

Възпитанието ни и образованието в училищата и в обществото едвам достигаха да възбудят един траен порив за по-съвършен израз на ума и на чувството, а камо ли и да отгледат способностите за творение с такова съвършенство.

За времето от началото на националните борби до края на 60-те години, ще рече, до разрешението на Българския черковен въпрос, до постигането XXX [Текстът на *А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] на една от нашите мечти в смисъл на свобода, на национална независност, ако и черковно йерархична, в тези години двата дяла от българската периодична книжнина извън Турско и в Турция имат две централни фигури, около които могат да се редят писателите прозаици и поети от същия тоя период. За Турско такава фигура е Петко Славейков, а за извън Турско Георги Раковски. С право е казано, че епохата от края на 50-те до края на 60-те години, един междулек от двайсетина години, може да се нарече епоха на Славейкова. В такъв смисъл и Бобчев разглежда онези книжовни издания, на които автор е бил Петко Славейков. Същото сторва Бобчев и за Раковски.

Редом със Славейков има и други лица, показали своята добра услуга на българската книжнина и забележени в историята на литературата с имената си. Между тях е известен особито Тодор Икономов. Той, редом със Славейкова, се броеше между главните стълпове през споменатата епоха на тъй наречената „народна" или „млада", още и „червена" партия.

Славейков през това време бе основал един лист периодичен *„Гайда"*[77] (1863-1864). Задачата на *„Гайда"* беше да поучава обществото в правилни отношения национални към гръцката у нас цивилизация и гръцкото властолюбие, пречещо на националния напредък, властолюбие в черквата и в училището чрез гръцки пратеници, повечето не същински гърци, но гръкомани. Тая идея своя *„Гайда"* си бе поставила за задача да постигне не чрез убеждение теоретическо, но чрез конкретна осъда, която можеше да се даде само чрез сатирата. Сатирата реално имаше да постави успоредно гърка с българина, за да се види оттам, като в един пластичен образ, кой и де има право, кой и как тряба да постъпва занапред, за да бъде достоен и за своето име гражданин, па и изобщо като човек. Със сатирата си именно Славейков бе най-много сполучил да увлече, за слава на своето име, [Липсва краят на фразата на *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

Бележки на ред.

[74] **Бобчев**, Стефан Савов. Юбилеен сборник по случай петдесетгодишнината на българската журналистика и чествованието паметта на основателя й Константин Фотинов. – София : Печ. Вълков, 1894. – 116 с.
Съдържа и: Преглед на български периодичен печат : 1844-1894 г. / Стефан С. Бобчев.

[75] **Иванов**, Юрдан. Български периодически печат от възражданието му до днес 1844-1890 : Т. 1. – София : Държ. печ., 1893. – 587 с.

[76] **Протич**, Андрей Димитров. Опис на българските периодични издания в Народната библиотека в София 1844-1900. – София : Нар. биб., 1903. – 149 с.

[77] *„Гайда"* е български сатиричен вестник, редактиран от Петко Славейков и издаван в Цариград.
Подзаглавието му е „Сатирический вестник за свестявание на българите".
Първият му брой излиза на 15 юни 1863 г., а последният – на 15 април 1867 г.

Per aspera ad astra!

История на българската литература от Освобождението [Л6]

Летен семестър
на **1905-1906** уч. г.

Чете:
А. Теодоров

[Текстът на *А. Т.-Б. е написан на ръка*.
Името на авт. *в ръкоп. – така.*
Сиглата [**Л6**] – *въведена от ред. – Бел. на ред.*]

Литературата българска след Освобождението, колкото и да е дело на българския дух, броящ вече повече от 25-30 години, се пак не може да се земе сама по себе си така завършена, квото да е достъпна за една история най-обективна, за едно изложение на сички струи, на сички похвати художествени изобщо, които биха определили напълно характера на това дело, и затова, като става то предмет на изложение, само по себе си налага да бъде следено повече епизодично, отколкото в исторична връзка. Мисля епизодично така, че при секи случай изложението тряба да се отклонява с интереса си към отделните писатели и творения, а не да гледа тези творения каква взаимна връзка поддържат и как в тях се отразява непрекъсваното движение на българската мисъл. Това е възможно донякъде, и там, дето възможността е на ръка, ще стане, обаче не е наложително. И затова изобщо, в такива исторични изложения върху литературата най-съвременна, секи, който се наема с такъв труд, се пази да дава присъди малко-много свършени за писатели и техни творения. XXX [*Думата при А. Т.-Б. не се чете. – Бел. на ред.*] Свършени винаги се дават условно, ограничени с отделни творения и с отделни части от историческото движение. Не е съветно затова и в учебните книги да се обнемат такива периоди от движението книжовно, които не са довършени, защото много пъти ще се обявява, че съждения показани, като заключение, неподлежащо на основна поне промяна, могат да излязат не твърде уместни – дори и вредни за онова съждение, което тряба да образуват другите за тях.

У нас както изобщо животът бърза, така бе прибързано искането да се обнеме в учебните изложения на историята на българската книжнина и най-новата – последната страница от това движение и онези, които изпълняваха това искане, се поставиха в едно неугодно положение, че известни съждения са казали, които са неверни засега.

В изложението, което ще ви представя за движението на българската литература, ще имам за задача, според мислите, които сега съобщих, повече да определя: какъв материал душевен е наследило времето на нашето Освобождение от предишната епоха и в какви видове творения, с какво съвършенство се е е изказала тази наша сила душевна, подготвена от миналото, за да даде нам и на света една съвокупност от творения, в които се изразява, поне в общи, не категорично определени, чърти, нашата душа – психологията на българския народ. Ще гледам да подам някои характеристики на писатели, които са изтъкнали в равнището, което представя от себе си нашата книжнина, пред другите техни събратия, и изтъкват се не само по лични дарби, но и по особените похвати, които са образували школи или пък начало на школи, що гарантират едно развитие на българската книжнина по-нататък. При такова изложение, разбира се само по себе си, че тук няма да имаме пред себе една прагматична история на българската книжнина от Освобождението до сега, а повече по кръгове от редици години: изказани характеристики на писатели и техни творения.

Освобождението на повече от полувината на българския народ е един предел в живота на този народ, който живот хвърля завинаги в очите на секи изследовател културното положение на българския народ през деветнадесетото столетие. Войната от 1877-1878 г. може да се каже, че преобърна из дъно живота на българина, а такава коренна промяна не може да не докара преди сичко едно прекъсване на съвременното с миналото; прекъсване за време – едно лутане, за да се намери опора, върху която уталоженият еднаж от вълненията, настанали с промяната на живота, дух да се ориентира и почне да формулува своите идеали, и да определя задачата си като постигание на един идеал в смисъл хуманен. Войната от 1877-1878 г. за миг подсече корените на онзи строй, който бе врязал в душите ни своя груб ужас, а от друга страна – културна фаталност. Ние не можехме до тази война да се ненамираме постоянно под заплахата на опасността, да треперим за своето битие, да тъжим над това положение XXX [Текстът на *А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] на безутешно – то е изказано в тоновете на нашата поезия. Също тъй при онова време на робията до Освобождението в нашата култура не можеше да има дейност, в която да се поддържа непрекъснато движението на напредъка, а напротив

тя постоянно била изненадвана от пакости, които й пречиха. С Освобождението тези две мъчителни за душата ни и пречкави за мисълта ни условия паднаха. Нам се даде свобода, при която на личните способности, на социалните наши побуждения се отваряше най-широк простор. В този простор как сме ние упражнявали своите способности, как сме приложили вродения на човечеството социален нагон, това ще покаже литературата.

Тези белези на промяна, която се докара от Освобождението, всички условия на нашия живот се характеризуват с няколко черти. Условията по-предишни у нас бяха отвъдили две главни идеи, които се изразяваха и в отношението на единичната личност спрямо обществото, като черти нравствени. Едната от тези идеи, изразявана като нравствена черта, беше чорбаджийската подлост, другата пък, може да наречем, хайдушка мъст. В тези черти вярваше онзи идеал, който има свой образ и в книжнината – в творенията нейни, когато се иска от средата на българското общество тип на бездушен чорбаджия и оправдание се дава на движението, чиито борци са нашите хайдути. Условията от века на робството бяха нататък такива, че поддържаха едно гражданско покорство-подчинение на сяка воля на една по-висока заповед, срещу чиито желания не иска сяка личност да жертва своето благосъстояние, поддържаха една челебна саможивост, понеже не беше достъпно, освен попрището за личната дейност и способност; достъпно поне в размер повече пълен, а преограничено бе онова участие на личните способности, което се откриваше в тъй наречените интереси черковно-училищни. В тези условия се срещаха болката от неправдите с отчаянието от безсилието, срещаха се, като две противоположни струи, защото едната беше повелителна, а другата почиваше върху нравствената правда, върху правото на личността, и едната с другата пресрещнати, личното отчаяние от безсилието не можеше да премахне болката от неправдата, и тези две състояния траят през годините от края на робството и привършват и през времето на Освобождението, и там те нямат тъй също свой отглас в книжнината. Над цялата българска маса, поради тези две основни черти – едната неправдата, която болестно действа върху нас, а другата – отчаянието, което се възбужда от безсилието, тези проливаха върху цялата българска маса един мрак от злочестина и отчаяние. В книжовната продукция на последните години на робията ние не можем да кажем, че имаме нещо светло, което да възбужда, в смисъл положителен към идеали, а напротив – разсява се мрак, който възбужда към разрушение. Тези сички условия пропаднаха заедно с господарите си, прогонени из създадените от войната през 1877-1878 г. политически единици – Българското княжество и Източна Румелия. И в този факт, че не целият български народ, като единица от по-висок разред обикновено такъв, в който тепърва човешките способности добиват по-широк размах, това не освобождаване на целокупното българско племе продължи отчасти същите онези проявления на националния дух в обществените предприятия и литература, каквито съществуваха и до Освобождението.

Българският народ в обществената област стана сам господар на живота си. Бяхме призовани сами да определим формата, в която да просветим и облагородим своя ум и сърце, да се изравним в напредъка със своите от по-рано освободени и напреднали съседи, да си гарантираме придобитата свобода, както лична, тъй и обществена, и народни доброчестини. Не бяха ли от рано в навиците на народа дадени основните понятия за тази форма, в която са дирили доброчестини, а тя не можеше да се сполучи изведнъж и до сега – има още белези на клатушкане в една и друга посока.

За бъдninата на българите след Освобождението не съществуваха вече предишните пречки. На народа бе позволено за тази своя бъдnина свободно да упражни сичкия свой нравствен запас, а трябаше да се констатува какъв е бил той, та да се разбере онзи далечен досег, до който може да достигне с упражнение на своята свобода и физическа, и нравствена народът подир Освобождението. От деня на своята уредба, като народ със своя държава, българите имаха да си набават сичко онова, що им липсваше, за да бъдат наравно напреднали поне с най-близките си освободени от турския гнет съседни народи. Българите имаха да положат основа за своя самостоен национален напредък по сички клонове на човешките знания и изкуства. Разбира се от това, че един изследовател на духовния живот на българите, като застане на предела, от който се започва нашето Освобождение, и погледне назад, там той ще види конвулсивните, груби пориви на един роб, който, чувствувайки животворния лъх на една култура извън своята земя, не смее и не може да стане, и той, един причастник, не може да задоволи, в необходимата сама по себе си скромна мяра, жаждата на своя дух, а погледне ли напред от този предел, насам към дните от Освобождението, за изследовача ще бъде отворена перспектива друга. Той ще вижда пак, ако не конвулсивни, то поне луди пориви на същия дух, дух на внезапно освободения роб да се насити, в същото време и не с труд, на сичко, що е произвела културата извън

земята му, да се насити от сичко, което само със своя лъх го е дразнило в минало време, и сега, като чувства свободно, го е направило да залети към него с бясна охота.

В миналото поривите, за които говорих, са били нещо болестно, в сегашното – тези същите са нещо не здраво, разбира се, че до тогава, до като бъдните условия на живота ги доведат до една норма, в която болката ще бъде излекувана. И така Освобождението на една част от българите с войната от 1877-1878 г. е предел, дето спира всяко отношение за народа един период на живот със своите основни чърти, и се захваща друг, с чърти съвсем инакви. Между двата периода, колкото и да ги пресичат, като една пропаст, събитията на Освобождението, се пак има преход, защото из преднята епоха минаха в следнята хора, приготвени в едно предишно време и озовали се при нови условия, дето те идеха да правят грешки, а също така лица, родени във времето подир Освобождението, не свикнали с този живот и, оценявайки този живот, впадаха в грешки.

След Освобождението българите, разюздени вече да задоволяват възпираните до тогава с груба сила и безправие свои щения, се устремиха да поемат в гърдите си сичкия мирис от цветята на чуждата култура. Това бе твърде естествено. Против такова щение, такъв устрем на волята не може да се формулува никакво съображение или довод, то лежи в природата на човека и целта на това беше най-оправдана. Върху здравите начала на съвременната европейска култура трябаше да се постави развитието на младата българска държава и народ. Тук идат първите необходимости на едната – държавата и на другия – народа. Имаше едно само да се избере – начинът, по който да се поемат – да се асимилуват тези необходимости. Да се избере от плодовете на чуждата култура онова, което беше пригодно за състоянието, в което се намираха подготвени от предишно време. Изеднаж не беше нито за мислене да се приеме и усвои сичко, що бе създадено от европейската култура и за нас привлекателно. Не бе възможно да направим свое достояние и то истинско достояние онова, което за дадено време влияеше на нашия организъм, разбирано само от нашия ум и сърце, онова най-сетне, за което тогавашните нравсвени сили бяха приблизително дорасли да го асимилуват, и бяха в състояние да го понесат без опасност. За правилното усвояване на сички тези първи необходимости имаше нужда от ръководящи дейци. Тогази обаче не излизаха налице в първите дни след Освобождението, защото ги наистина нямаше. Старите дейци за новото време бяха един анахронизъм, а новото време свои още не беше отвъдило, и лутаниците от тук се започват. Как извърши българският народ тази своя задача за живот, как си помогна с чуждата култура, за да огради своето национално съществуване, защото за това идеалите бяха доста формулувани от по-рано, чрез създаването на свободна държава и до какъв резултат достигна сичко това личи във факта, който обуславя и днес положението на българина, като политически гражданин, неговото достойнство, като обществен деец, и неговия характер като човек. Българската литература от това време и до днес е в състояние да покаже с какъв умствен и нравствен запас този подирния е постъпил да [Текстът на *А. Т.-Б. е повреден* и не се чете. – *Бел. на ред.*] културните придобивки на по-напредналия свят; да покаже с какво разибране и сръчност е извършил българинът това усвояване; да разясни в какво отношение стои идеалът за усвояване спрямо постигнатия резултат, а то е едно и също с това: дали е бил българинът с организма си мислен, като нещо създадено от взаимните отношения на личността в обществото, защото в този смисъл и обществото е един организъм, дали е бил способен да принесе жаданата полза от чуждото знание и умение. Нам е желано изобщо да бъдем оценявани от сички околни свои събратя по човечество, като не останали назад в никой от въпросите, що вълнуват днес образованото човечество, и се докачаме, ако ни се каже, че в детинска суета се кичим днеска с цветята на този напредък, без да сме нагодили към смисъла на този накит свойта нравствена природа. Между това българската книжнина, която по предимство е израз на душевните качества и способности на народа, крие в себе си безчет доказателства, че, докато пренасяме у дома си чуждата култура или се силим да им подражаваме, ние или извръщаме техния смисъл и значение, защото не разбираме добре, или не умеем да ги усвоим правилно, или пък занемаряме положението на собствените си качества и способности на духа, та в лудо тичане подир чуждото често осакащаме секи здрав задатък на оригинална дейност и производство. У сички народи могат, при дадени условия, аналогични с нашите, да се отбележат подобни болестни отношения, подобни нездрави усвоявания на неща по-високи, и както за сички народи такива епохи са минували, имаме и ние белези, че и за нас ще настане време да мине тази болест.

В прегледа на произведенията на новата книжнина, т.е. в книжнината от Освобождението насам, била тя преводна или оригинална, тряба да отчитаме следните неща:

Първо нещо е да се открие в творенията духовни, пренесени из чуждата книжнина или създадени върху наша почва, – при какво развитие на ума и сърцето ни е заварило нашето Освобождение при се, че това Освобождение става само за една част от българския народ, какви нови мисли и чувства е възбуждало това събитие у нас, към какви нови цели-идеали е тласнало то нашата душа, защото според пъпната връзка между причината и последицата, между условията и резултатите, ние сме длъжни да дирим какво е било условието-причината, за да оценим резултата-последицата.

Второ нещо, което ни е длъжност да дирим в прегледа на производството книжовно от Освобождението насам е, – кои идеи и художествени форми от чуждата култура са се пренесли от Освобождението до днес в нашата книжнина и как сме ги ние със своето схващане и със своя израз преобразували – асимилували. Констатувано е от хода на човешката култура, че сяко нейно проявление у един народ, преминава ли у други, никога не преминава и не остава там досущ такова, каквото е възникнало първоначално, то се мени, защото инак би трябало да кажем, че в човешката душа през време и през разни обществени условия не стават промени, което е противно на констатуваното от движението на културата у човечеството. Най-сетне бихме могли още, ако и не в този същия размер на едно нещо независно, на едно нещо тъй самостойно, както двете, които посочихме, да разкрием в книжнината на трето място и това: Как се е отразявало и какви перипетии е прекарвало в оригиналното производство новото развитие на нашата душа, разбира се под влияние на новите условия, създадени от свободния живот и на разните форми, под които ни засегнаха външните по-напреднали чужди култури. Това трето нещо, колкото и да може да се разглежда само за себе си, обаче то е тясно свързано в подчинено отношение с онези две неща, които изтъквам, като предходни, за разкритието на историята литературна от Освобождението насам.

За да се отличават тия три обстоятелства в най-новата българска книжнина, тряба [Липсва краят на фразата на *А. Т.-Б. – Бел. на ред.*].

КРЪГЛА МАСА

„БАЛАНИКА”

XVII Студентска научна виртуална конференция на УниБИТ
с международно участие
„Информация – интеракции – просветление” –
„Information – interactions – enlightenment”
(девиз: *„Човекът е мярка за всички неща” –*
***„Homo tensura omnium rerum”*)**
(21.05.2021 г.)
и
XVIII Студентска научна виртуална конференция на УниБИТ
с международно участие
„Информация – етика – милосърдие” –
„Information – ethics – caritas”
(девиз: *„Не научим ли нищо,*
то и следващият свят ще е същият като сегашния –
с все същите граници и все същите оловни тежести,
които трябва да преодоляваме.” –
„We choose our next world through what we learn in this one.
Learn nothing, and the next world is the same as this one,
all the same limitations and lead weights to overcome.”
(20.05.2022 г.)

(Справочно-информационна ризома,
структурирана от
семантични разрези
и научни коментари)

Per aspera ad astra!

Научната редакция направи през юни – август 2021 г.

проф. д-р Милен Куманов

В създаването на *е*-библиотеката участват:
Александра Куманова,
Николай Василев,
Никола Казански,
Диана Ралева,
Силвия Филипова,
Марияна Максимова,
Надежда Томова,
Десислава Костадинова,
Цветана Найденова,
Илиян Барзев,
Цветана Йовчева,
Иванка Трендафилова,
Ангел Георгиев,
Лилия Зарева,
Вилияна Герова,
Ивана Николова

Езиковите ризоми на тезауруса
подготвиха студентите от I (2021) и II (2022) зад. курс
от специалност „Библиотечно-информационни науки и управление на знанието",
участвали в проучването:
Надежда Георгиева, Иванка Трендафилова,
Снежина Бенева, Цветелина Златкова, Борис Ангелов,
Радослав Даскалов, Иван Соколов,
Антонина Максимова, Натали Александрова, Мира Тошева, Петър Вълчев

Експерти:
проф. д-р Милен Куманов – научна редакция
проф. д.п.н. Александра Куманова – обща, методологична и библиографска редакция
доц. д-р Никола Казански – научна, терминологична и библиографска редакция
ас. д-р Николай Василев – езикова и историографска редакция
ас. д-р Десислава Костадинова – библиографска редакция
ас. Силвия Филипова – библиографска редакция
Диана Ралева – библиографска редакция
Марияна Максимова – библиографска редакция
Илияна Камбурова – библиографска редакция

• *Е*-библиотека *„БАЛАНИКА"* (Справочно-информационна ризома на частите на речта:
съществителни, причастия, глаголи, прилагателни, местоимения, лични собствени имена, фамилни имена, титулуващи прозвища на духовни и светски лица, прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена, наречия, предлози, съюзи, частици, числителни имена,
структурирана от семантични разрези и научни коментари на езика на Александър Теодоров-Балан) / Научната редакция направи **проф. д-р Милен Куманов*** (Институт за исторически изследвания при БАН), езиковата редакция – **д-р Николай Василев**, които записаха през м. юни – август 2021 г. студентите от II курс, зад. – спец. БИНУЗ, участвали в проучването: **Надежда Георгиева*, Иванка Трендафилова*, Снежина Бенева*, Цветелина Златкова*, Борис Ангелов*, Радослав Даскалов*, Иван Соколов*, Антонина Максимова*, Натали Александрова*, Мира Тошева*, Петър Вълчев***

(В съответствие със сигнификацията на изследванията на членовете на Студентското научно общество при УниБИТ със звездичка /*/ се отбелязват имената на студентите, чиито разработки са приети за публикация. – *Бел. ред. – Н. В.*)
3835-3850

1. **Съществителни в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Надежда Георгиева***
3836

2. **Причастия в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Надежда Георгиева***
3837

3. **Глаголи в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Иванка Трендафилова***
3838

4. **Прилагателни в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Иванка Трендафилова***
3839

5. **Местоимения в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Снежина Бенева***
3840

6. **Лични собствени имена в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Цветелина Златкова***
3841

7. **Фамилни имена в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записал **Борис Ангелов***
3842

8. **Титулуващи прозвища на духовни и светски лица в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записал **Радослав Даскалов***
3843

9. **Прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записал **Иван Соколов***
3844

10. **Наречия в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Антонина Максимова***
3845

11. **Предлози в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Натали Александрова***
3846

12. **Съюзи в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Мира Тошева***
3847

13. **Частици в езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записала **Мира Тошева***
3848

14. **Числителни именав езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; записал **Петър Вълчев***
3849

15. **Графическо представяне на тезауруса на езика на Александър Теодоров-Балан** / Науч. ред. **проф. д-р Милен Куманов*** ; ез. ред. – **д-р Николай Василев*** ; автор на диаграмите **Иванка Трендафилова* 3850**

Графики 1-2.
Тезаурус на езика на Александър Теодоров-Балан
(Панорамно представяне по частите на речта ; Предстаяне в проценти по частите на речта)
с. 587-588

I. II. III. ИНФОРМАЦИОННА РИЗОМА НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА (ФРАГМЕНТ):

ЧАСТИ НА РЕЧТА.

Факсимиле на информационна ризома (Фрагмент) с. 563

I. II. III. I. КАДАСТРАЛНО ДЪРВО НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН:

Информационна ризома
(Честотност на частите на речта) с. 562

Общо използвани морфологични единици –
3564 на брой, употребени 12946 пъти:

1 – съществителни
(*общо 1276 на брой, употребени 3393 пъти*) с. 564 / 569 (първ. цифра – по *азб. ред.*; втората – по *честотност*)

2 – причастия
(*320 на брой, употребени 399 пъти*) с. 572 / 573

3 – глаголи
(*686 на брой, употребени 1513 пъти*) с. 574 / 576

4 – прилагателни
(*711 на брой, употребени 1333 пъти*) с. 578 / 580

5 – местоимения
(*124 на брой, употребени 1252 пъти*) с. 582 / 583

I – лични собствени имена
(*37 на брой, употребени 103 пъти*) с. 583 / 583

II – фамилни имена
(*60 на брой, употребени 108 пъти*) с. 584 / 584

III – титулуващи прозвища на духовни и светски лица
(*18 на брой, употребени 27 пъти*) с. 584 / 584

1 съществителни имена
2 прилагателни
3 глаголи
4 числителни имена
5 местоимения

I лични собствени имена
II фамилни имена
III титулуващи прозвища на духовни и светски лица
IV първостепенни имена за притежание, образувани от собствените собствени имена

а наречия
б предлози
в съюзи
г частици
д числителни имена

Българска литература от Старото Българско царство [Л1]

А. Тодоров

[Текстът на *А. Т.-Б.* е написан на ръка.
Името на авт. *в ръкоп.* – *така.*
Сиглата [Л1] – *въведена от ред.* – *Бел. на ред.*]

Литературата на един народ обема духовното му образование и развитие. Според това тя обхваща всички негови мисли и разнообразни чувства, които са възникнали или са се предали от други народи и при то различни условия на техния живот и в различни моменти на настроението на представителите на тоя народ. Щом развитието на един народ съставлява културата на тоя народ, явно е, че литературата е част от културата на известен народ. Понеже с литературните творения се съобщават мислите между членовете на едно общество, литературата по това си естество вече е предмет с признания на общественост, а още и с признаци на национален.

Средството, с което се осъществяват литературните творения, е *езикът*, словото. Щом е тъй, всички изменения, които *словото* може да претърпи в слог народ, в неговия *език*, ще се отразят и в произведенията на неговата *литература*. Така излиза, че в литературата имаме моменти на непрекъснатото развитие на *езика*, и от тая страна *литературата* е в свързка с *филологията*, на която се смята като част. *Историята на литературата*, като има да представи произведенията на *словото*, движението на всяка обществена и национална мисъл и на чувствата през всички традиции на *литературата*, тя върши работа от страна на *езика* с помощта на *филологията*. Ако *филологията* обема в себе си всички разнообразия на изучването на *езика*, ако *филологията* се стреми да улови *езиковите прояви на духовния живот на отделните народи*, а такава проява са и творенията на *литературата*, тая подирната не може да се разбере напълно и всестранно, ако не се вникне и в средствата, с които се осъществяват *литературните творения*, ако не се вникне в промените на *езика*.

Литературните творения, градени със *словото*, дават право да именуваме сбора им с думата *словесност*. Тези две думи са синоними, ако под *литература* разбираме не само *творенията на подвижното слово на един народ*, но и неговата писменост. *Историята на литературата* или *на словесността* ще бъде едно изложение на заключените в произведенията идеи, и научни и художествени форми. Това е най-модерното схващане на историята на литературата – като изложение на духовното развитие на един народ в разни епохи. Другите по ранни схващания на *литературата* се състоят в това, че са разглеждали отделните методи на историята на литературата. Едни методи разглеждат *хронологически историята на литературата*, други пък са вземали някои творения от литературата на преглед и са ги подлагали на оценка. Днес за днес историята й има за задача да обясни основите и пътищата, по които е вървяло развитието на научните и художествените форми, изказани с умственото и нравственото развитие на народа, било по почин от самия него, било по заем от съседите. Това е сравнителният метод. Съвременното схващане на *историята на литературата* е това, че *историята на литературата* е *история на народната философия*, изразена през творенията на *словото*. Как е представена *историята на литературата* от това съвременно схващане, може най-добре да се види от голямата енциклопедия на Романската и Германската филология – първата съставена под редакцията на Вебера[1], а втората под редакцията на Паулс[2] с участието на 27 автори. Има и енциклопедия на славянските народи от Ягича[3] [Справочно-библиографските уточнения[-] са въведени от ред. – *Бел. на ред.*].

Словесността или литературата, в най-широк смисъл на думата, е образ на творенията на живото слово и на фиксираното, писменото слово – първия вид творения съставят устната словесност, в тясна смисъл, а втория вид – писмената словесност, и на тоя вид отговаря терминът литература. Устната словесност се казва още традиционна, или подражателна, или още народна. За тая литература в ново време по предложението на Томса[4] [Справочно-библиографското уточнение[4] е въведено от ред. – *Бел. на ред.*], в Англия се създаде терминът „знание на народите". Онова, което знае народът, той го изповядва в своите творения: песни, приказки, пословици, поговорки, гатанки, вярвания и обичаи. В тези творения той изказва онова, което знае. Всички тези творения са познати под думата *книжнина* или устна *словесност*; ний сме навикнали да ги именуваме с термина „народни умотворения". Ще бъде по-добре

IV – прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена
(*13 на брой, употребени 17 пъти*) с. 584 / 584

а – наречия
(*215 на брой, употребени 606 пъти*) с. 584 / 585

б – предлози
(*44 на брой, употребени 2188 пъти*) с. 586 / 586

в – съюзи
(*30 на брой, употребени 1239 пъти*) с. 586 / 586

г – частици
(*10 на брой, употребени 539 пъти*) с. 587 / 587

д – числителни имена
(*20 на брой, употребени 229 пъти*) с. 587 / 584

I. II. III. II. ИНФОРМАЦИОННА РЕШЕТКА НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

1 – съществителни (Надежда Георгиева)
2 – причастия (Надежда Георгиева)
3 – глаголи (Иванка Трендафилова)
4 – прилагателни (Иванка Трендафилова)
5 – местоимения (Снежина Бенева)
I – лични собствени имена (Цветелина Златкова)
II – фамилни имена (Борис Ангелов)
III – титулуващи прозвища на духовни и светски лица (Радослав Даскалов)
IV – прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена (Иван Соколов)
а – наречия (Антонина Максимова)
б – предлози (Натали Александрова)
в – съюзи (Мира Тошева)
г – частици (Мира Тошева)
д – числителни имена (Петър Вълчев)

I. II. III. III. ТЕЗАУРУС НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

1 – съществителни (*общо 1276 на брой, употребени 3393 пъти*)

абаджии **1** : 1 Л4
автор **3** : 1 Л1 ; 2 Л5
автора **1** : 1 Л1
автори **3** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5
авторите **1** : 1 Л5
агитация **1** : 1 Л4
администрацията **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
азбука **14** : 14 Л2
азбуката **1** : 1 Л2
азбуки **2** : 2 Л2
акт **3** : 3 Л4
актове **1** : 1 Л4
актът **1** : 1 Л4
анахронизъм **1** : 1 Л6
безправие **1** : 1 Л6
безсилието **3** : 3 Л6
белег **1** : 1 Л5
белега **1** : 1 Л5
бележки **5** : 2 Л1 ; 3 Л5
белези **9** : 6 Л2 ; 3 Л6
белетристика **1** : 1 Л1
библиотека **2** : 2 Л5
библиотеката **1** : 1 Л2
битие **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
блага **1** : 1 Л3
благодарение **1** : 1 Л2
благодетели **1** : 1 Л4
благосъстояние **1** : 1 Л6
богослужение **1** : 1 Л2
болест **1** : 1 Л6
болката **3** : 3 Л6
борба **10** : 3 Л3 ; 7 Л4
борбата **3** : 3 Л4
борби **24** : 4 Л3 ; 8 Л4 ; 12 Л5
борбите **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
борец **1** : 1 Л4
борци **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
брат **1** : 1 Л2
брата **1** : 1 Л2
братя **1** : 1 Л2
брой **1** : 1 Л4
брошурата **1** : 1 Л1
букви **8** : 8 Л2
буквите **1** : 1 Л2
бъдеще **1** : 1 Л5
бъднина **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
бъдninата **1** : 1 Л6
българи **6** : 2 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л5
българина **5** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
българинъ **1** : 1 Л6
българинът **4** : 1 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л6
българите **31** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 19 Л4 ; 6 Л6
в. **8** : 2 Л1 ; 6 Л2

век **5** : 3 Л4 ; 2 Л5
века **1** : 1 Л6
вериги **1** : 1 Л3
веригите **1** : 1 Л3
вести **4** : 2 Л2 ; 2 Л4
вестите **1** : 1 Л4
вестник **1** : 1 Л1
вестници **3** : 1 Л4 ; 2 : 2 Л5
вестниците **3** : 2 Л4 ; 1 Л5
веяния **1** : 1 Л5
вид **4** : 2 Л1 ; 2 Л4
вида **1** : 1 Л2
византийците **2** : 1 Л2 ; 1 : 1 Л2
виновница **2** : 2 Л3
висота **1** : 1 Л5
вкус **1** : 1 Л5
владици **1** : 1 Л4
владиците **1** : 1 Л4
власите **1** : 1 Л2
власт **6** : 1 Л3 ; 4 Л4 ; 1 Л5
властолюбие **2** : 2 Л5
влияние **7** : 1 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
влиянието **1** : 1 Л5
влияния **3** : 3 Л5
внимание **1** : 1 Л1
водачи **1** : 1 Л4
водите **1** : 1 Л5
война **1** : 1 Л6
войната **4** : 4 Л6
воля **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
волята **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
вопрос **1** : 1 Л2
впечатления **1** : 1 Л4
врага **1** : 1 Л3
врата **1** : 1 Л4
време **45** : 2 Л1 ; 9 Л2 ; 5 Л3 ; 11 Л4 ; 6 Л5 ; 12 Л6
времена **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
времето **26** : 6 Л2 ; 3 Л3 ; 8 Л4 ; 6 Л5 ; 3 Л6
връзка **6** : 2 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
връзката **1** : 1 Л5
връзките **1** : 1 Л3
връх **1** : 1 Л2
възбуждане **1** : 1 Л3
възглед **2** : 2 Л3
възгледи **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
въздействие **1** : 1 Л5
възможност **1** : 1 Л5
възможността **1** : 1 Л6
възникването **1** : 1 Л2
възпитание **3** : 2 Л3 ; 1 Л4
възпитанието **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
възпитаник **1** : 1 Л4
възпитаниците **1** : 1 Л5
възраждане **3** : 1 Л1 ; 2 Л4
възраждането **5** : 3 Л4 ; 2 Л5
възраждание **1** : 1 Л3
възражение **1** : 1 Л2
възражения **1** : 1 Л5
вълнения **1** : 1 Л4
вълненията **1** : 1 Л6
въодушевление **1** : 1 Л3
въпрос **12** : 5 Л2 ; 5 Л4 ; 2 Л5
въпроса **7** : 1 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5
въпроси **1** : 1 Л5
въпросите **1** : 1 Л6
въпросът **3** : 1 Л2 ; 2 Л4
върваж **1** : 1 Л4
вяра **1** : 1 Л4
вярвания **1** : 1 Л1
г. **55** : 21 Л1 ; 7 Л2 ; 2 Л3 ; 13 Л4 ; 7 Л5 ; 5 Л6
гайда **3** : 3 Л5
гатанки **1** : 1 Л1
глава **1** : 1 Л4
главенство **1** : 1 Л2
главоболия **1** : 1 Л4
глагол **5** : 5 Л2
глаголите **1** : 1 Л2
глаголица **2** : 2 Л2
глаголицата **10** : 10 Л2
глаголът **2** : 2 Л2
глас **1** : 1 Л3
гледище **1** : 1 Л4
гнет **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
говори **1** : 1 Л2
година **5** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5
годината **2** : 2 Л2
години **15** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 9 Л5 ; 3 Л6
годините **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
гонение **1** : 1 Л2
господар **1** : 1 Л6
господарите **1** : 1 Л6
грабеж **1** : 1 Л4
градива **1** : 1 Л3
градиво **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
гражданин **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
гражданите **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
грешки **3** : 1 Л4 ; 2 Л6
грижата **1** : 1 Л4
грижи **1** : 1 Л5
група **1** : 1 Л2
гръкомани **3** : 2 Л4 ; 1 Л5
гърдите **1** : 1 Л6
гърка **1** : 1 Л5
гърмеж **1** : 1 Л3
гърци **3** : 2 Л4 ; 1 Л5
гърците **11** : 2 Л2 ; 1 Л3 ; 7 Л4 ; 1 Л5
данните **1** : 1 Л4
данък **1** : 1 Л4
дарби **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
движение **9** : 2 Л3 ; 2 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
движението **11** : 1 Л1 ; 5 Л5 ; 5 Л6
движения **1** : 1 Л3
двора **2** : 2 Л2
деец **4** : 1 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л6
дееца **1** : 1 Л4
дейност **11** : 1 Л1 ; 6 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
дейността **2** : 2 Л4
действие **1** : 1 Л5
дейци **12** : 6 Л4 ; 4 Л5 ; 2 Л6
дейците **3** : 3 Л5
дела **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л5
делата **1** : 1 Л4
дело **5** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л6
делото **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
денници **1** : 1 Л1
деня **1** : 1 Л6
деца **1** : 1 Л4
деятелност **1** : 1 Л3
дисциплини **1** : 1 Л1
длъжност **1** : 1 Л6
днес **1** : 1 Л3
дни **1** : 1 Л6
дните **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
добро **1** : 1 Л4
добродетели **1** : 1 Л3
доброчестини **2** : 2 Л6
довод **1** : 1 Л6
договори **1** : 1 Л3
доказателства **1** : 1 Л6
доказателство **1** : 1 Л4
дома **1** : 1 Л6
допълнение **2** : 2 Л1
допълнения **1** : 1 Л1
досада **1** : 1 Л5
досег **1** : 1 Л6
достатък **2** : 2 Л3
достойнствата **1** : 1 Л5
достойнство **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
достояние **2** : 2 Л6
достъп **1** : 1 Л5
дружествата **1** : 1 Л5
дружество **1** : 1 Л4
дружината **1** : 1 Л4
дума **1** : 1 Л5
думата **11** : 9 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5
думи **4** : 3 Л1 ; 1 Л5
думите **3** : 3 Л2
дух **12** : 2 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 6 Л6
духа **4** : 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
духовенство **7** : 3 Л2 ; 4 Л4
духовенството **2** : 2 Л4
духовник **3** : 3 Л4
духовници **4** : 1 Л2 ; 3 Л4
духовниците **1** : 1 Л4
душа **9** : 1 Л3 ; 4 Л5 ; 4 Л6
душата **11** : 6 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 1 Л6
душите **1** : 1 Л6
дъно **1** : 1 Л6
държава **12** : 3 Л2 ; 2 Л3 ; 4 Л4 ; 3 Л6
държавата **6** : 5 Л4 ; 1 Л6
държави **4** : 2 Л3 ; 2 Л5
дял **5** : 5 Л3
дяла **2** : 2 Л5
единица **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
единици **1** : 1 Л6
език **54** : **7** Л1 ; 34 Л2 ; 13 Л4
езика **7** : 4 Л1 ; 3 Л2
езикът **10** : 2 Л1 ; 8 Л2
езици **4** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4
езиците **1** : 1 Л2
езичниците **1** : 1 Л2
елементите **1** : 1 Л2
елинизма **1** : 1 Л4
елинизмът **1** : 1 Л4
емигранти **1** : 1 Л4
енергия **1** : 1 Л4
енциклопедия **2** : 2 Л1
енциклопедията **1** : 1 Л1
епоха **5** : 3 Л5 ; 2 Л6
епохата **3** : 3 Л5
епохи **3** : 2 Л1 ; 1 Л6
естество **1** : 1 Л1
етика **1** : 1 Л3
жаждата **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
жалби **1** : 1 Л4
жалост **1** : 1 Л4
желанието **1** : 1 Л4
желания **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
жертви **1** : 1 Л3
живот **19** : 2 Л1 ; 3 Л3 ; 3 Л4 ; 3 Л5 ; 8 Л6
живота **13** : 1 Л3 ; 7 Л4 ; 5 Л6
животопис **3** : 3 Л4
животът **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
житието **3** : 3 Л2
жреци **1** : 1 Л2
журналистика **1** : 1 Л5
журналистиката **1** : 1 Л5
забава **1** : 1 Л4
заведения **1** : 1 Л5
завладяване **1** : 1 Л3
завоевание **1** : 1 Л3
заглавие **8** : 8 Л1
загуба **1** : 1 Л3
загубата **1** : 1 Л3
задатък **1** : 1 Л6
задача **7** : 2 Л1 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
задачата **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
задачи **1** : 1 Л5
задачите **1** : 1 Л5
задължения **1** : 1 Л4
заем **1** : 1 Л1
заключение **4** : 3 Л2 ; 1 Л6
законите **1** : 1 Л4
занаятчията **1** : 1 Л3
занятия **3** : 1 Л1 ; 2 Л4
запас **2** : 2 Л6
записки **1** : 1 Л2
заплахата **1** : 1 Л6
заплетеност **1** : 1 Л4
заповед **1** : 1 Л6
зари **1** : 1 Л4
зародиша **1** : 1 Л1
зародише **1** : 1 Л1
заченките **1** : 1 Л1
защита **1** : 1 Л4
защитници **1** : 1 Л4
званието **3** : 2 Л2 ; 1 Л4
звания **1** : 1 Л4
звукове **3** : 3 Л2
звуковете **1** : 1 Л2
землища **1** : 1 Л4
землището **1** : 1 Л5
земя **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
земята **1** : 1 Л6
злочестина **1** : 1 Л6
знак **1** : 1 Л2
знакове **2** : 2 Л2
знание **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
знания **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
знаци **1** : 1 Л2
значение **6** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л5 ; 1 Л6
значението **3** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5
значително **1** : 1 Л4
зорницата **1** : 1 Л4
иго **4** : 4 Л3
игото **3** : 3 Л3
идеал **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
идеала **4** : 4 Л5
идеали **5** : 2 Л5 ; 3 Л6
идеалите **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
идеалът **1** : 1 Л6
идеи **6** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
идеите **3** : 3 Л5
идея **1** : 1 Л5
идеята **1** : 1 Л3
извод **1** : 1 Л1
извора **1** : 1 Л5
извори **1** : 1 Л4
изворите **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
извоюване **1** : 1 Л4
изгледа **1** : 1 Л3
изгледи **1** : 1 Л5
изгоди **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
издаването **1** : 1 Л4
издайство **1** : 1 Л3
издание **3** : 1 Л1 ; 2 Л5
изданието **1** : 1 Л1
издания **10** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 6 Л5
изданията **1** : 1 Л5
изказ **4** : 3 Л3 ; 1 Л5
изказа **1** : 1 Л3
изкази **1** : 1 Л5
изкуства **1** : 1 Л6
изкушения **1** : 1 Л4
изкушенията **1** : 1 Л4
изложение **9** : 4 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5 ; 3 Л6
изложението **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
изложения **2** : 2 Л6
изменения **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
изнамерването **1** : 1 Л2
изнамерване **1** : 1 Л2
изнамерването **1** : 1 Л2
изнамервач **1** : 1 Л2
изнамирането **1** : 1 Л2
изостряне **1** : 1 Л4
изповедник **2** : 2 Л4
изпълнение **2** : 1 Л4 ; 1 Л5

Per aspera ad astra!

изпълнението **1** : 1 Л5
израз **5** : 3 Л5 ; 2 Л6
изразът **1** : 1 Л2
изречение **1** : 1 Л3
изречения **1** : 1 Л1
изследовател **2** : 2 Л6
изследовача **1** : 1 Л6
изучаване **1** : 1 Л2
изучването **1** : 1 Л4
изучването **1** : 1 Л1
изход **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
име **4** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л5
имена **1** : 1 Л5
имената **1** : 1 Л5
името **4** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 2 Л4
империя **1** : 1 Л4
институт **1** : 1 Л5
институти **1** : 1 Л5
интелигенция **1** : 1 Л3
интерес **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
интереса **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
интереси **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
интересът **1** : 1 Л1
искане **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
искането **1** : 1 Л6
искание **1** : 1 Л3
исканието **1** : 1 Л4
искания **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
исканията **1** : 1 Л4
истина **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
истината **1** : 1 Л5
история **15** : 6 Л1 ; 2 Л4 ; 4 Л5 ; 3 Л6
историята **34** : 23 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л3 ; 5 Л5 ; 2 Л6
йерархия **1** : 1 Л4
калибър **1** : 1 Л5
камъните **1** : 1 Л2
капасъзите **1** : 1 Л4
картини **2** : 2 Л4
качества **3** : 1 Л1 ; 2 Л6
кипеж **1** : 1 Л3
кирилица **1** : 1 Л2
кирилицата **7 :** 7 Л2
клатушкане **1** : 1 Л6
клонове **1** : 1 Л6
кн. **5** : 3 Л2 ; 2 Л4
книга **5** : 3 Л1 ; 2 Л5
книгата **5** : 3 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5
книги **12** : 10 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
книгите **4** : 3 Л2 ; 1 Л3
книгопис **3** : 3 Л1
книжевност **4** : 4 Л1
книжевность **1** : 1 Л1
книжка **1** : 1 Л2
книжки **1** : 1 Л4
книжнина **50** : 10 Л1 ; 8 Л2 ; 9 Л3 ; 4 Л4 ; 10 Л5 ; 9 Л6
книжнината **27** : 1 Л2 ; 8 Л3 ; 3 Л4 ; 11 Л5 ; 4 Л6
книжици **1** : 1 Л1
книжнини **2** : 2 Л5
книжовник **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
книжовници **3** : 3 Л5
книжовниците **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
книжовност **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
корените **1** : 1 Л6
кралство **1** : 1 Л3
края **9** : 3 Л3 ; 2 Л4 ; 3 Л5 ; 1 Л6
критика **1** : 1 Л2
критиката **1** : 1 Л4
кроежи **1** : 1 Л4
кръгове **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
култура **12** : 1 Л2 ; 1 Л5 ; 10 Л6
културата **4 :** 2 Л1 ; 2 Л6
култури **1** : 1 Л6
кърджалиите **1** : 1 Л4
лагера **2** : 2 Л4
легенда **1** : 1 Л2
лектор **1** : 1 Л1
лекции **3** : 3 Л1
лекциите **1** : 1 Л5
лекция **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
липсата **1** : 1 Л4
лист **1** : 1 Л5
литература **54** : 39 Л1 ; 1 Л3 ; 4 Л4 ; 6 Л5 ; 4 Л6
литературата **36** : 28 Л1 ; 5 Л5 ; 3 Л6
литератури **3** : 3 Л1
литургия **1** : 1 Л2
литургията **1** : 1 Л2
лица **4** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
лицата **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
личност **5** : 1 Л4 ; 2 Л5 ; 2 Л6
личността **2** : 2 Л6
лутане **1** : 1 Л6
лутаниците **1** : 1 Л6
лъх **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
лъчи **1** : 1 Л4
любов **1** : 1 Л4
манастир **2** : 2 Л4
манастирите **1** : 1 Л4
маса **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л6
материал **5** : 1 Л1 ; 3 Л5 ; 1 Л6
материали **1** : 1 Л1
медик **1** : 1 Л1
междулек **1** : 1 Л5
места **4** : 2 Л2 ; 2 Л4
място **1** : 1 Л5
метод **1** : 1 Л1
методи **2** : 2 Л1
мечти **2** : 2 Л5
миг **1** : 1 Л6
миналото **3** : 3 Л6
мир **3** : 3 Л4
мирис **1** : 1 Л6
мислене **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
мисли **9** : 1 Л1 ; 2 Л4 ; 5 Л5 ; 1 Л6
мислите **6** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 3 Л5 ; 1 Л6
мисъл **8** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л5 ; 1 Л6
мисълта **4** : 3 Л3 ; 1 Л6
мисълъта **1** : 1 Л3
младежи **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
младежта **1** : 1 Л5
мнение **4** : 3 Л2 ; 1 Л5
мнението **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
модификации **1** : 1 Л2
момента **1** : 1 Л3
моменти **2** : 2 Л1
монах **1** : 1 Л2
моравците **1** : 1 Л2
море **1** : 1 Л2
морета **1** : 1 Л2
мохамеданец **1** : 1 Л3
мощ **7** : 7 Л3
мрак **2** : 2 Л6
мрачари **1** : 1 Л4
мъдростта **1** : 1 Л4
мъст **1** : 1 Л6
мъченици **1** : 1 Л2
мюсюлмани **1** : 1 Л5
мяра **1** : 1 Л6
място **7** : 1 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л6
мястото **2** : 2 Л5
навиците **1** : 1 Л6
нагон **1** : 1 Л6
надваряването **1** : 1 Л3
надпис **1** : 1 Л2
надслов **3** : 1 Л1 ; 2 Л5
назначение **1** : 1 Л4
накит **1** : 1 Л6
направления **1** : 1 Л4
напредък **9** : 2 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л5 ; 2 Л6
напредъка **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
напъна **1** : 1 Л3
наредби **1** : 1 Л5
наредбите **1** : 1 Л4
наречие **1** : 1 Л2
наречия **1** : 1 Л1
народ **39** : 8 Л1 ; 6 Л3 ; 6 Л4 ; 8 Л5 ; 11 Л6
народа **12** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л5 ; 5 Л6
народи **23** : 8 Л1 ; 7 Л2 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
народите **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
народът **3** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л6
население **3** : 3 Л2
населението **1** : 1 Л2
насилията **1** : 1 Л4
настроение **4** : 1 Л3 ; 3 Л4
настроението **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
науката **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
националност **4** : 1 Л1 ; 3 Л4
начала **1** : 1 Л6
начало **5** : 4 Л2 ; 1 Л6
началото **13** : 2 Л1 ; 8 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л5
начина **1** : 1 Л5
начинът **1** : 1 Л6
неволя **1** : 1 Л4
негодувания **1** : 1 Л5
недоверие **1** : 1 Л4
недоволства **1** : 1 Л4
недоразумения **2** : 2 Л5
недоразуменията **1** : 1 Л5
независност **1** : 1 Л5
незнанието **1** : 1 Л2
необходимост **1** : 1 Л2
необходимости **3** : 3 Л6
необходимостта **1** : 1 Л2
неправдата **2** : 2 Л6
неправдите **1** : 1 Л6
неща **8** : 2 Л2 ; 2 Л5 ; 4 Л6
нещата **1** : 1 Л5
нещо **5** : 5 Л6
нищо **1** : 1 Л1
норма **1** : 1 Л6
нравств. **1** : 1 Л3
нравственост **4** : 1 Л3 ; 3 : 3 Л3
нужда **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
нуждата **2** : 2 Л4
нюанс **3** : 3 Л4
нюанса **1** : 1 Л4
обещания **1** : 1 Л4
обзор **5** : 5 Л1
обидата **1** : 1 Л3
обиколки **1** : 1 Л4
обиколките **1** : 1 Л4
обичаи **1** : 1 Л1
облаги **1** : 1 Л3
област **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
области **5** : 2 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5
областите **1** : 1 Л5
областта **1** : 1 Л2
облекло **1** : 1 Л4
обновление **1** : 1 Л4
обогатяване **1** : 1 Л5
обозрение **1** : 1 Л1
образ **6** : 2 Л1 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
образец **1** : 1 Л4
образование **10** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 6 Л4 ; 2 Л5
образованието **7** : 1 Л1 ; 5 Л4 ; 1 Л5
образът **1** : 1 Л4
обрати **1** : 1 Л4
обскуранти **1** : 1 Л4
обстоятелства **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
обстоятелство **1** : 1 Л3
обстоятелството **1** : 1 Л2
обучение **13** : 13 Л4
обучението **2** : 2 Л4
обходи **1** : 1 Л4
общественост **1** : 1 Л1
общество **8** : 2 Л1 ; 3 Л3 ; 2 Л5 ; 1 Л6
обществото **9** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л5 ; 3 Л6
община **1** : 1 Л4
оглед **1** : 1 Л3
огледи **1** : 1 Л5
означаване **1** : 1 Л1
означението **1** : 1 Л5
око **1** : 1 Л4
околността **1** : 1 Л2
опасност **1** : 1 Л6
опасността **1** : 1 Л6
опис **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
описанието **1** : 1 Л5
опит **3** : 2 Л1 ; 1 Л3
опити **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
опитът **1** : 1 Л4
опора **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
оправдание **1** : 1 Л6
орган **1** : 1 Л4
органи **4** : 4 Л5
организма **1** : 1 Л6
организуване **1** : 1 Л3
организъм **2** : 2 Л6
орди **1** : 1 Л4
оръжие **3** : 2 Л3 ; 1 Л4
освобождаване **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
освобождение **14** : 6 Л3 ; 4 Л4 ; 4 Л6
освобождението **35** : 10 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 21 Л6
основа **5** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
основаването **1** : 1 Л2
основи **1** : 1 Л2
основите **1** : 1 Л1
особности **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
останките **1** : 1 Л2
островите **1** : 1 Л2
осъда **1** : 1 Л5
осъществение **3** : 3 Л5
осъществяване **1** : 1 Л3
отбелязването **1** : 1 Л2
отбляськ **1** : 1 Л3
отбрана **1** : 1 Л4
отглас **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
отечество **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
отлика **3** : 2 Л2 ; 1 Л5
отмора **1** : 1 Л4
отношение **9** : 1 Л3 ; 4 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
отношението **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
отношения **4** : 2 Л5 ; 2 Л6
отношенията **1** : 1 Л4
отражение **1** : 1 Л5
отстъпка **1** : 1 Л4
отстъпките **1** : 1 Л4
отхвърлянето **1** : 1 Л3
отцепването **1** : 1 Л4
отци **1** : 1 Л4
отчаяние **2** : 2 Л6
отчаянието **2** : 2 Л6
охота **1** : 1 Л6
оценка **1** : 1 Л1
очерк **1** : 1 Л2
очите **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
пакости **1** : 1 Л6
палеография **1** : 1 Л2
паметник **1** : 1 Л2
паметници **22** : 2 Л1 ; 20 Л2
паметниците **5** : 5 Л2
папство **1** : 1 Л4
партия **1** : 1 Л5

пастири **1** : 1 Л4
пастириte **1** : 1 Л4
патриаршия **2** : 2 Л4
патриаршията 1 : 1 Л4
перспектива **1** : 1 Л6
период **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
периода **1** : 1 Л6
периоди **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
перипетии **1** : 1 Л6
песни **1** : 1 Л1
петдесетгодишнината **2** : 2 Л5
печат **15** : 15 Л5
печата **1** : 1 Л5
печатници **1** : 1 Л5
печатниците **1** : 1 Л5
печатът **2** : 2 Л5
писане **2** : 2 Л2
писател **2** : 2 Л1
писатели **8** : 2 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5 ; 4 Л6
писателите **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
писачи **2** : 2 Л2
писачите **1** : 1 Л2
писачът **1** : 1 Л2
писма **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
писменост **14** : 7 Л1 ; 7 Л2
писмо **36** : 2 Л1 ; 34 Л2
писмото **4** : 4 Л2
письма **1** : 1 Л2
пишене **1** : 1 Л2
план **1** : 1 Л1
племе **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
плодовете **1** : 1 Л6
побуждение **1** : 1 Л3
побуждения **1** : 1 Л6
повдигане **1** : 1 Л4
повод **1** : 1 Л5
поводи **1** : 1 Л4
поговорки **1** : 1 Л1
поданици **1** : 1 Л5
поданиците **2** : 2 Л4
поданници **1** : 1 Л4
подготовка **1** : 1 Л5
подготовката **1** : 1 Л4
подлост **1** : 1 Л6
подчинение **1** : 1 Л6
поезия **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
поезията **6** : 5 Л3 ; 1 Л5
поети **1** : 1 Л5
пожертвователност **1** : 1 Л3
познания **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
покорство **1** : 1 Л6
покровителство **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
покровителството **1** : 1 Л4
поле **1** : 1 Л4
полети **1** : 1 Л5
полето **1** : 1 Л5
полза **1** : 1 Л6
ползуване **1** : 1 Л4
политици **1** : 1 Л4
половина **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
положение **6** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4 ; 3 Л6
положението **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л6
полувината **1** : 1 Л6
полугодие **1** : 1 Л5
полуда **1** : 1 Л1
полуостров **5** : 3 Л2 ; 2 Л4
полуострова **1** : 1 Л2
поминъка **1** : 1 Л4
помощ **2** : 2 Л3
помощта **3** : 1 Л1 ; 2 Л2
понятия **1** : 1 Л6
поправки **1** : 1 Л4
поприща **1** : 1 Л4
поприще **2** : 2 Л4
попрището **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
поражение **1** : 1 Л3
поражениятa **1** : 1 Л4
порив **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
пориви **2** : 2 Л6
поривите **1** : 1 Л6
портата **1** : 1 Л4
последица **1** : 1 Л5
последицата **2** : 2 Л6
последиците **1** : 1 Л3
пословици **1** : 1 Л1
посока **3** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
посоката **2** : 2 Л5
посредници **1** : 1 Л3
постигане **1** : 1 Л5
постигането **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
постигание **1** : 1 Л6
постъпки **1** : 1 Л5
постъпките **1** : 1 Л4
потвърждение **3** : 3 Л2
потекло **1** : 1 Л2
потеклото **2** : 2 Л2
потока **1** : 1 Л4
потреба **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
поука **1** : 1 Л3
поучение **1** : 1 Л5
похвати **2** : 2 Л6
почва **3** : 1 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
почетъка **2** : 2 Л5
почин **1** : 1 Л1
почит **1** : 1 Л3
появата **1** : 1 Л2
появлението **1** : 1 Л2
права **1** : 1 Л4
правата **1** : 1 Л4
правда **1** : 1 Л6
правдини **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
правителство **1** : 1 Л4
правителството **3** : 3 Л4
право **5** : 1 Л1 ; 2 Л4 ; 2 Л5
правопис **1** : 1 Л2
правото **1** : 1 Л6
практиката **1** : 1 Л4
пратеници **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
превземането **1** : 1 Л4
превод **4** : 3 Л1 ; 1 Л2
преводачите **1** : 1 Л1
преводи **1** : 1 Л1
преглед **18** : 6 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 8 Л5
прегледа **2** : 2 Л6
прегледът **1** : 1 Л5
преговори **1** : 1 Л2
преданията **1** : 1 Л1
предвестници **1** : 1 Л4
предел **4** : 1 Л2 ; 3 Л6
предела **1** : 1 Л6
предели **2** : 2 Л2
предмет **6** : 3 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
преднина **2** : 2 Л4
предположение **1** : 1 Л2
предположението **2** : 2 Л2
предприятия **1** : 1 Л6
представителите **1** : 1 Л1
представления **1** : 1 Л5
предци **1** : 1 Л3
преживените **1** : 1 Л3
прекъсване **2** : 2 Л6
премахване **1** : 1 Л4
препринте **2** : 2 Л4
препирня **1** : 1 Л2
пресеклици **1** : 1 Л3
преустройство **1** : 1 Л4
преход **1** : 1 Л6
пречка **1** : 1 Л4
пречки **1** : 1 Л6
привърженици **1** : 1 Л2
придобиване **1** : 1 Л4
придобивка **1** : 1 Л3
придобивки **1** : 1 Л6
придобивките **1** : 1 Л5
признание **2** : 2 Л3
признателност **1** : 1 Л3
признателността **1** : 1 Л3
признаци **2** : 2 Л1
приказки **1** : 1 Л1
приложение **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
принос **3** : 3 Л1
принцип **1** : 1 Л4
природа **1** : 1 Л6
природата **1** : 1 Л6
присъди **1** : 1 Л6
притезание **1** : 1 Л4
причастник **1** : 1 Л6
причина **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4
причината **3** : 1 Л2 ; 2 Л6
причини **1** : 1 Л5
приязън **1** : 1 Л3
пробуда **1** : 1 Л4
пробуждане **1** : 1 Л4
проводник **1** : 1 Л5
програми **1** : 1 Л5
програмите **1** : 1 Л5
продукция **1** : 1 Л6
проза **1** : 1 Л5
прозаици **1** : 1 Л5
произведения **6** : 4 Л3 ; 2 Л5
произведенията **4** : 3 Л1 ; 1 Л6
производство **2** : 2 Л6
производството **1** : 1 Л6
произвол **1** : 1 Л4
произход **2** : 2 Л2
произхождение **1** : 1 Л1
промени **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
промените **1** : 1 Л1
промяна **3** : 3 Л6
промяната **1** : 1 Л6
пропаст **1** : 1 Л6
проповед **6** : 5 Л3 ; 1 Л4
проповеди **1** : 1 Л3
проповедника **1** : 1 Л3
проповедници **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5
проповедта **3** : 1 Л3 ; 2 Л4
просвета **12** : 1 Л3 ; 6 Л4 ; 5 Л5
просветата **1** : 1 Л4
просветители **1** : 1 Л4
просвещение **1** : 1 Л5
просвещението **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
простор **2** : 2 Л6
протести **1** : 1 Л3
противоречие **1** : 1 Л4
професор **1** : 1 Л1
процес **1** : 1 Л5
прочит **1** : 1 Л5
проява **1** : 1 Л1
прояви **2** : 2 Л1
проявление **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
проявления **1** : 1 Л6
психологията **1** : 1 Л6
пълчищата **1** : 1 Л3
първенство **2** : 2 Л4
път **8** : 6 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4
пътека **1** : 1 Л4
пътешественик **1** : 1 Л1
пъти **4** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
пътищата **1** : 1 Л1
пътя **1** : 1 Л4
работа **6** : 2 Л1 ; 3 Л4 ; 1 Л5
работата **1** : 1 Л4
работи **1** : 1 Л4
работилница **1** : 1 Л4
работилници **1** : 1 Л5
равнището **1** : 1 Л6
равноправност **1** : 1 Л4
разбиране **1** : 1 Л6
развитие **18** : 4 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 9 Л5 ; 3 Л6
развитието **8** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
развой **1** : 1 Л5
разглеждане **3** : 3 Л1
раздвоение **2** : 2 Л5
раздвоението **1** : 1 Л5
раздвоеност **1** : 1 Л5
разкритието **1** : 1 Л6
разлика **1** : 1 Л5
размах **1** : 1 Л6
размер **2** : 2 Л6
размириците **1** : 1 Л4
размирници **1** : 1 Л4
размишления **1** : 1 Л3
разнообразия **1** : 1 Л1
разред **1** : 1 Л6
разрешение **1** : 1 Л2
разрешението **5** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л5
разрушение **1** : 1 Л6
разсъжденията **1** : 1 Л2
разцвет **1** : 1 Л1
расо **1** : 1 Л4
рая **1** : 1 Л4
ред **4** : 4 Л1
редакторите **1** : 1 Л5
редакции **1** : 1 Л2
редакция **5** : 4 Л2 ; 1 Л4
редакцията **3** : 2 Л1 ; 1 Л4
редица **1** : 1 Л4
редицата **1** : 1 Л4
редици **1** : 1 Л6
резки **2** : 2 Л2
резултат **3** : 1 Л3 ; 2 Л6
резултата **1** : 1 Л6
резултати **1** : 1 Л2
резултатите **1** : 1 Л6
реформи **1** : 1 Л4
реформите **1** : 1 Л4
рецензията **1** : 1 Л2
реч **1** : 1 Л2
речи **1** : 1 Л3
речта **1** : 1 Л2
решението **1** : 1 Л2
рисуване **3** : 3 Л2
роб **2** : 2 Л6
робията **2** : 2 Л6
робство **5** : 5 Л3
робството **11** : 9 Л3 ; 2 Л6
родина **1** : 1 Л5
родоначалници **1** : 1 Л2
роля **3** : 3 Л4
ролята **1** : 1 Л4
романа **1** : 1 Л3
рояк **1** : 1 Л3
русите **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5
ръка **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
ръката **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
ръководители **1** : 1 Л4
ръководство **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
ръце **1** : 1 Л5
ръцете **6** : 1 Л2 ; 1 : 1 Л4
самобитността **1** : 1 Л4
саможивот **1** : 1 Л6
самозабрава **1** : 1 Л3
самостойност **1** : 1 Л5
сатирата **3** : 3 Л5
сбора **1 :** 1 Л1
сборник **1** : 1 Л5
сборника **3** : 1 Л2 ; 2 Л4
сваляне **1** : 1 Л3
сваляното **1** : 1 Л4
света **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
светозор **3** : 3 Л5
свещеник **1** : 1 Л2
свещеници **1** : 1 Л4
свещеноначалие **1** : 1 Л4

Per aspera ad astra!

свидетелства **1** : 1 Л4
свидетелствата **1** : 1 Л2
свидетелство **1** : 1 Л2
свидетелството **2** : 2 Л2
свобода **16** : 8 Л4 ; 5 Л5 ; 3 Л6
свободата **1** : 1 Л4
свързка **1** : 1 Л1
свят **1** : 1 Л4
свят **1** : 1 Л3
свят **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л6
селяните **1** : 1 Л3
семестър **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
сила **5** : 3 Л3 ; 2 Л6
силата **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
сили **3** : 2 Л3 ; 1 Л6
синове **3** : 3 Л4
синовете **1** : 1 Л5
синоними **1** : 1 Л1
сказките **1** : 1 Л5
скица **1** : 1 Л4
скършване **1** : 1 Л3
слава **1** : 1 Л5
славословия **1** : 1 Л2
славяни **10** : 1 Л1 ; 9 Л2
славяните **4** : 4 Л2
слова **1** : 1 Л2
словесност **6** : 6 Л1
словесността **2** : 2 Л1
словинци **1** : 1 Л1
словинците **1** : 1 Л2
слово **5** : 4 Л1 ; 1 Л4
словото **6** : 5 Л1 ; 1 Л5
словянците **1** : 1 Л1
слога **1** : 1 Л5
служба **1** : 1 Л4
службата **1** : 1 Л4
случай **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
сменяване **1** : 1 Л4
сметка **4** : 1 Л3 ; 3 Л4
сметките **1** : 1 Л2
смисъл **20** : 2 Л1 ; 5 Л2 ; 3 Л3 ; 2 Л4 ; 4 Л5 ; 4 Л6
смисъла **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
смъртта **3** : 2 Л1 ; 1 Л2
сношенията **1** : 1 Л2
спасението **1** : 1 Л4
списание **4** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4
списанието **1** : 1 Л4
списания **4** : 2 Л4 ; 2 Л5
списанията **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
списък **1** : 1 Л1
списъка **1** : 1 Л1
сплотяването **1** : 1 Л3
споразумението **1** : 1 Л3
способност **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
способности **6** : 6 Л6
способностите **1** : 1 Л5
сравнение **1** : 1 Л2
среда **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
средата **1** : 1 Л6
среди **3** : 3 Л5
средства **6** : 5 Л4 ; 1 Л5
средствата **3** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5
средството **1** : 1 Л1
сръчност **1** : 1 Л6
становище **2** : 2 Л5
становището **1** : 1 Л5
старина **1** : 1 Л2
старината **2** : 2 Л2
статии **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
статия **2** : 2 Л1
статията **1** : 1 Л4
стая **1** : 1 Л3
степен **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
стойност **1** : 1 Л3
стойността **2** : 2 Л5
столетие **1** : 1 Л6
страна **15** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 5 Л4 ; 5 Л5 ; 1 Л6
страната **1** : 1 Л5
страни **2** : 2 Л3
страница **1** : 1 Л6
страниците **1** : 1 Л3
стремеж **1** : 1 Л4
стремежа **1** : 1 Л4
стремежът **1** : 1 Л4
строй **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
струи **6** : 1 Л4 ; 3 Л5 ; 2 Л6
струя **3** : 3 Л5
стълб **1** : 1 Л2
стълпове **1** : 1 Л5
стъпка **1** : 1 Л4
стъпките **1** : 1 Л3
суета **1** : 1 Л6
султана **2** : 2 Л4
сфера **4** : 4 Л5
сфери **1** : 1 Л5
схващане **4** : 3 Л1 ; 1 Л6
схващания **1** : 1 Л1
схващанията **1** : 1 Л5
сцената **1** : 1 Л4
събеседника **1** : 1 Л5
събитие **1** : 1 Л6
събитията **1** : 1 Л6
събрания **1** : 1 Л6
събрата **1** : 1 Л6
съвокупност **1** : 1 Л6
съвременници **1** : 1 Л4
съвременниците 1 : 1 Л4
съвременост **1** : 1 Л3
съвършенство **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
съдържание **1** : 1 Л5
съдържанието **1** : 1 Л2
съединението **1** : 1 Л5
съждение **1** : 1 Л6
съждения **2** : 2 Л6
създаването **1** : 1 Л6
съзнание **3** : 3 Л4
съзнания **1** : 1 Л4
съображение **1** : 1 Л6
съображения **1** : 1 Л2
съподвижница **1** : 1 Л3
сърбите **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
сърце **2** : 2 Л6
сърцето **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
съседи **1** : 1 Л6
съседите **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
съседството **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
съсловия **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
състав **1** : 1 Л2
състояние **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
състоянието **1** : 1 Л6
състояния **1** : 1 Л6
сътрудниците 1 : 1 Л5
съчинение **9** : 6 Л1 ; 3 Л5
съчинението **9** : 4 Л1 ; 5 Л2
съчинения **3** : 3 Л1
съществителното **1** : 1 Л2
съществуване **1** : 1 Л6
съществуването **1** : 1 Л1
съществуване **1** : 1 Л3
съюзи **1** : 1 Л3
т. **1** : 1 Л2
таксидиотин **1** : 1 Л4
талант **1** : 1 Л5
таланти **3** : 3 Л5
татковина **1** : 1 Л3
творение **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
творението **1** : 1 Л5
творения **34** : 13 Л1 ; 9 Л3 ; 2 Л4 ; 3 Л5 ; 7 Л6
творенията **9** : 5 Л1 ; 2 Л5 ; 2 Л6
твърдост **2** : 2 Л5
театрата **1** : 1 Л5
текст **2** : 2 Л2
теми **1** : 1 Л5
темперамент **1** : 1 Л4
теории **1** : 1 Л2
теория **4** : 4 Л2
теорията **1** : 1 Л1
термина **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
терминът **3** : 2 Л1 ; 1 Л2
течение **2** : 2 Л2
течението **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
течения **1** : 1 Л4
тип **1** : 1 Л6
типа **1** : 1 Л2
тичане **1** : 1 Л6
тласък **2** : 2 Л3
тласъкът **1** : 1 Л3
том **5** : 2 Л1 ; 3 Л5
тома **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
тон **1** : 1 Л4
тоновете **1** : 1 Л6
традиции **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
трепети **1** : 1 Л3
тронове **1** : 1 Л4
труд **6** : 1 Л1 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
трудове **4** : 2 Л2 ; 2 Л4
трудовете **3** : 3 Л2
трудът **1** : 1 Л5
турците **4** : 4 Л4
тълкуване **1** : 1 Л5
търговеца **1** : 1 Л3
търговията **1** : 1 Л4
търговците **1** : 1 Л2
тържеството **1** : 1 Л3
тържище **1** : 1 Л3
тягата **1** : 1 Л4
убеждение **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
убеждението **5** : 1 Л3 ; 4 Л4
убеждения **1** : 1 Л5
убеждениятa **1** : 1 Л5
увлечение **1** : 1 Л5
увод **2** : 2 Л1
увода **1** : 1 Л4
удари **1** : 1 Л3
ужас **1** : 1 Л6
украшения **1** : 1 Л3
улея **1** : 1 Л5
ум **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
ума **4** : 1 Л3 ; 2 Л5 ; 1 Л6
умение **3** : 2 Л2 ; 1 Л6
умотворения **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л4
университет **1** : 1 Л1
унията **1** : 1 Л2
употреба **1** : 1 Л2
употребата **1** : 1 Л2
управа **1** : 1 Л5
управата **1** : 1 Л3
упражнение **1** : 1 Л6
уравняване **1** : 1 Л4
уредба **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
усвоените **1** : 1 Л5
усвояване **4** : 1 Л4 ; 3 Л6
усвоявания **1** : 1 Л6
усещане **1** : 1 Л5
усещания **1** : 1 Л3
усилие **1** : 1 Л4
усилия **1** : 1 Л4
условието **1** : 1 Л6
условия **18** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 7 Л5 ; 9 Л6
условията **5** : 2 Л5 ; 3 Л6
услуга **2** : 2 Л5
успеха **1** : 1 Л5
успехите **1** : 1 Л3
устрем **5** : 1 Л3 ; 3 Л5 ; 1 Л6
устройство **2** : 2 Л2
участие **1** : 1 Л6
участието **1** : 1 Л1
учен **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
учени **1** : 1 Л2
учените **2** : 2 Л2
ученици **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
учениците **3** : 3 Л2
училища **8** : 5 Л4 ; 3 Л5
училищата **4** : 2 Л4 ; 2 Л5
училището **2** : 2 Л5
учител **3** : 3 Л4
учители **2** : 2 Л4
учителя **1** : 1 Л4
фаза **1** : 1 Л4
фази **2** : 2 Л2
факт **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
факта **1** : 1 Л6
факти **1** : 1 Л4
фактори **2** : 2 Л5
факторите **1** : 1 Л5
фанатизъм **1** : 1 Л4
фаталност **1** : 1 Л6
фигура **1** : 1 Л5
фигури **1** : 1 Л5
филологии **1** : 1 Л1
филологията **4** : 4 Л1
философия **1** : 1 Л1
фокус **3** : 3 Л4
форма **1** : 1 Л6
формата **4** : 3 Л5 ; 1 Л6
форми **5** : 2 Л1 ; 1 Л3 ; 2 Л6
формули **1** : 1 Л2
хайдути **1** : 1 Л6
характер **8** : 1 Л2 ; 6 Л5 ; 1 Л6
характера **1** : 1 Л6
характеристики **2** : 2 Л6
хатихумаюна **1** : 1 Л4
хатишериф **1** : 1 Л4
хатишерифа **1** : 1 Л4
хипотези **1** : 1 Л2
хлебаря **1** : 1 Л2
хода **1** : 1 Л6
хора **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
християнство **2** : 2 Л2
христоматиите **1** : 1 Л5
христоматията **1** : 1 Л4
хурка **2** : 2 Л2
хърватите **1** : 1 Л2
цар **1** : 1 Л2
царе **1** : 1 Л1
царство **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
цареване **1** : 1 Л2
цветята **2** : 2 Л6
цел **7** : 4 Л4 ; 3 Л5
цели **1** : 1 Л6
целта **4** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л6
цена **1** : 1 Л3
цензура **1** : 1 Л4
цивилизация **1** : 1 Л5
цяло **1** : 1 Л2
част **5** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5 ; 2 Л6
части **1** : 1 Л6
черква **5** : 3 Л2 ; 2 Л4
черквата **7** : 1 Л2 ; 4 Л4 ; 2 Л5
черковна **1** : 1 Л4
черталци **1** : 1 Л2
чертание **1** : 1 Л2
черти **3** : 2 Л2 ; 1 Л4
четача **1** : 1 Л2
четец **1** : 1 Л5
четива **2** : 2 Л5
четци **1** : 1 Л5
читателите **1** : 1 Л4
читателя **1** : 1 Л3
членовете **1** : 1 Л1
човек **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
човека **1** : 1 Л6
човечество **2** : 2 Л6
човечеството **2** : 2 Л6
човещина **1** : 1 Л4
човещината **1** : 1 Л4
чорбаджия **1** : 1 Л6
чувства **4** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5

; 1 Л6
чувствата **3** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5
чувство **4** : 1 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5
чувството **3** : 2 Л4 ; 1 Л5
чужденци **1** : 1 Л1
чърта **1** : 1 Л6
чърти **7** : 7 Л6
школи **2** : 2 Л6
шум **1** : 1 Л3
щение **1** : 1 Л6
щения **1** : 1 Л6
явление **2** : 2 Л5
явления **1** : 1 Л5

честотност

г. **55**
език **54**
литература **54**
книжнина **50**
време **45**
народ **39**
литературата **36**
писмо **36**
освобождението **35**
историята **34**
творения **34**
българите **31**
книжнината **27**
времето **26**
борби **24**
народи **23**
паметници **21**
смисъл **20**
живот **19**
преглед **18**
развитие **18**
условия **18**
свобода **16**
години **15**
история **15**
печат **15**
страна **15**
азбука **14**
освобождение **14**
писменост **14**
живота **13**
началото **13**
обучение **13**
въпрос **12**
дейци **12**
дух **12**
държава **12**
книги **12**
култура **12**
народа **12**
просвета **12**
гърците **11**
движението **11**
дейност **11**
думата **11**
душата **11**
робството **11**
борба **10**
глаголицата **10**
езикът **10**
издания **10**
образование **10**
славяни **10**
белези **9**
движение **9**
душа **9**
изложение **9**
края **9**
мисли **9**
напредък **9**
обществото **9**
отношение **9**
съчинение **9**
творенията **9**
букви **8**
в. **8**
заглавие **8**
мисъл **8**
неща **8**
общество **8**
писатели **8**
път **8**
развитието **8**
съчинението **8**
училища **8**
характер **8**
влияние **7**
въпроса **7**
духовенство **7**
езика **7**
задача **7**
кирилицата **7**
мощ **7**
място **7**
образованието **7**
цел **7**
църквата **7**
чърти **7**
българи **6**
власт **6**
връзка **6**
държавата **6**
значение **6**
идеи **6**
мислите **6**
образ **6**
поезията **6**
положение **6**
предмет **6**
произведения **6**
проповед **6**
работа **6**
словесност **6**
словото **6**
способности **6**
средства **6**
струи **6**
труд **6**
бележки **5**
българина **5**
век **5**
възраждането **5**
глагол **5**
година **5**
дело **5**
дял **5**
епоха **5**
идеали **5**
израз **5**
кн. **5**
книга **5**
книгата **5**
личност **5**
материал **5**
начало **5**
нещо **5**
обзор **5**
области **5**
основа **5**
паметниците **5**
полуостров **5**
право **5**
разрешението **5**
редакция **5**
робство **5**
сила **5**
слово **5**
том **5**
убеждението **5**
умотворения **5**
условията **5**
устрем **5**
форми **5**
част **5**
черква **5**
българинът **4**
вести **4**
вид **4**
войната **4**
деец **4**
дела **4**
думи **4**
духа **4**
духовници **4**
държави **4**
езици **4**
заключение **4**
иго **4**
идеала **4**
изказ **4**
име **4**
името **4**
книгите **4**
книжевност **4**
културата **4**
лица **4**
маса **4**
места **4**
мисълта **4**
мнение **4**
настроение **4**
националност **4**
органи **4**
отношения **4**
писмото **4**
положението **4**
превод **4**
предел **4**
произведенията **4**
пъти **4**
ред **4**
славяните **4**
сметка **4**
списание **4**
списания **4**
сфера **4**
схващане **4**
теория **4**
трудове **4**
турците **4**
ума **4**
усвояване **4**
училищата **4**
филологията **4**
формата **4**
целта **4**
чувства **4**
чувство **4**
автор **3**
автори **3**
акт **3**
безсилието **3**
болката **3**
борбата **3**
борци **3**
вестниците **3**
влияния **3**
възпитание **3**
възраждане **3**
въпросът **3**
гайда **3**
гражданин **3**
грешки **3**
гръкомани **3**
гърци **3**
дарби **3**
дейците **3**
думите **3**
духовник **3**
епохата **3**
епохи **3**
животопис **3**
житието **3**
задачата **3**
занятия **3**
званието **3**
звукове **3**
значението **3**
игото **3**
идеал **3**
идеите **3**
издание **3**
изложението **3**
интерес **3**
интереси **3**
качества **3**
книгопис **3**
книжовници **3**
книжовниците **3**
кръгове **3**
лекции **3**
литератури **3**
лъх **3**
миналото **3**
мир **3**
надслов **3**
напредъка **3**
народът **3**
население **3**
необходимости **3**
нравственост **3**
нюанс **3**
опит **3**
оръжие **3**
осъществение **3**
отлика **3**
отношението **3**
период **3**
поезия **3**
познания **3**
половина **3**
помощта **3**
посока **3**
потвърждение **3**
почва **3**
правителството **3**
принос **3**
причина **3**
причината **3**
промяна **3**
проповедници **3**
проповедта **3**
разглеждане **3**
редакцията **3**
резултат **3**
рисуване **3**
роля **3**
русите **3**
ръка **3**
сатирата **3**
сборника **3**
светозор **3**
свят **3**
семестър **3**
сили **3**
синове **3**
случай **3**
смъртта **3**
среди **3**
средствата **3**
струя **3**
съзнание **3**
сърцето 3
състояние **3**
съчинения **3**
таланти **3**
творение **3**
терминът **3**
трудовете **3**
убеждение **3**
ум **3**
умение **3**
учениците **3**
учител **3**
факт **3**
фокус **3**
хора **3**
черти **3**
чувствата **3**
чувството **3**
администрацията **2**
азбуки **2**
библиотека **2**
битие **2**
борбите **2**
бъднина **2**
вестници **2**
виновница **2**
властолюбие **2**
воля **2**
волята **2**
времена **2**
възглед **2**
възгледи **2**
възпитанието **2**
глаголица **2**
глаголът **2**
гнет **2**
годината **2**
годините **2**
градиво **2**
гражданите **2**
двора **2**
дейността **2**
делото **2**
дните **2**
доброчестини **2**
допълнение **2**
достатък **2**
достойнство **2**
достояние **2**
духовенството **2**
дяла **2**
единица **2**
енциклопедия **2**
жаждата **2**
желания **2**
животът **2**
запас **2**
земя **2**
знакове **2**
знание **2**
знания **2**
идеалите **2**
изворите **2**
изгоди **2**
изложения **2**
изменения **2**
изповедник **2**
изпълнение **2**
изследовател **2**
изход **2**
интереса **2**
искане **2**
искания **2**

истина 2
картини 2
книжнини 2
книжовник 2
книжовност 2
лагера 2
лекция 2
лицата 2
личността 2
манастир 2
методи 2
мечти 2
мислене 2
младежи 2
мнението 2
моменти 2
мрак 2
мястото 2
народите 2
настроението 2
науката 2
недоразумения 2
неправдата 2
нужда 2
нуждата 2
област 2
обстоятелства 2
обучението 2
опис 2
опити 2
опора 2
организъм 2
освобождаване 2
особности 2
отглас 2
отечество 2
отчаяние 2
отчаянието 2
очите 2
патриаршия 2
периоди 2
петдесетгодишнината 2
печатът 2
писане 2
писател 2
писателите 2
писачи 2
писма 2
племе 2
поданиците 2
покровителство 2
помощ 2
поприще 2
попрището 2
порив 2
пориви 2
последицата 2
посоката 2
постигането 2
потеклото 2
потреба 2
похвати 2
почетъка 2
правдини 2
пратеници 2
прегледа 2
предели 2
преднина 2
предположението 2
прекъсване 2
препирните 2
признание 2
признаци 2
приложение 2
производство 2
произход 2
промени 2
просвещението 2
простор 2
прояви 2
проявление 2
първенство 2
раздвоение 2
размер 2
резки 2
роб 2
робията 2
ръката 2
ръководство 2
с. 2
света 2
свидетелството 2
силата 2
словесността 2
смисъла 2
списанията 2
способност 2
среда 2
становище 2
старината 2
статии 2
статия 2
степен 2
стойността 2
страни 2
строй 2
султана 2
съвършенство 2
съждения 2
сърбите 2
сърце 2
съседите 2
съседството 2
съсловия 2
твърдост 2
текст 2
термина 2
течение 2
течението 2
тласък 2
тома 2
традиции 2
увод 2
уредба 2
услуга 2
устройство 2
учен 2
учените 2
ученици 2
училището 2
учители 2
фази 2
фактори 2
характеристики 2
християнство 2
хурка 2
царство 2
цветята 2
четива 2
човек 2
човечество 2
човечеството 2
школи 2
явление 2
абаджии 1
автора 1
авторите 1
агитация 1
азбуката 1
актове 1
актът 1
анахронизъм 1
безправие 1
белег 1
белега 1
белетристика 1
библиотеката 1
блага 1
благодарение 1
благодетели 1
благосъстояние 1
богуслужение 1
болест 1
борец 1
брат 1
брата 1
братя 1
брой 1
брошурата 1
буквите 1
бъдеще 1
бъдninата 1
българинъ 1
века 1
вериги 1
веригите 1
вестите 1
вестник 1
вестници 1
веяния 1
вида 1
византиците 1
византийците 1
висота 1
вкус 1
владици 1
владиците 1
власите 1
влиянието 1
внимание 1
водачи 1
водите 1
война 1
вопрос 1
впечатления 1
врага 1
врата 1
връзката 1
връзките 1
връх 1
възбуждане 1
въздействие 1
възможност 1
възможността 1
възникването 1
възпитаник 1
възпитаниците 1
възраждане 1
възражение 1
възражения 1
вълнения 1
вълненията 1
въодушевление 1
въпроси 1
въпросите 1
вървеж 1
вяра 1
вярвания 1
гатанки 1
глава 1
главенство 1
главоболия 1
глаголите 1
глас 1
гледище 1
говори 1
гонение 1
господар 1
господарите 1
грабеж 1
градива 1
грижата 1
грижи 1
група 1
гърдите 1
гърка 1
гърмеж 1
данните 1
данък 1
движения 1
дееца 1
действие 1
делата 1
денници 1
деня 1
деца 1
деятелност 1
дисциплини 1
длъжност 1
днес 1
дни 1
добро 1
добродетели 1
довод 1
договори 1
доказателства 1
доказателство 1
дома 1
допълнения 1
досада 1
досег 1
достойнствата 1
достъп 1
дружествата 1
дружество 1
дружината 1
дума 1
духовниците 1
душите 1
дъно 1
единици 1
езиците 1
езичниците 1
елементите 1
елинизма 1
елинизмът 1
емигранти 1
енергия 1
енциклопедията 1
естество 1
етика 1
жалби 1
жалост 1
желанието 1
жертви 1
жреци 1
журналистика 1
журналистиката 1
забава 1
заведения 1
завладяване 1
завоевание 1
загуба 1
загубата 1
задатък 1
задачи 1
задачите 1
задължения 1
заем 1
законите 1
занаятчията 1
записки 1
заплахата 1
заплетеност 1
заповед 1
зари 1
зародиша 1
зародише 1
заченките 1
защита 1
защитници 1
звания 1
звуковете 1
землища 1
землището 1
земята 1
злочестина 1
знак 1
знаци 1
значително 1
зорницата 1
идеалът 1
идея 1
идеята 1
извод 1
извора 1
извори 1
извоюване 1
изгледа 1
изгледи 1
издаването 1
издайство 1
изданието 1
изданията 1
изказа 1
изкази 1
изкуства 1
изкушения 1
изкушенията 1
изнамерването 1
изнамерване 1
изнамерването 1
изнамервач 1
изнамирането 1
изостряне 1
изпълнението 1
изразът 1
изречение 1
изречения 1
изследовача 1
изучаване 1
изучването 1
изучването 1
имена 1
имената 1
империя 1
институт 1
институти 1
интелигенция 1
интересът 1
искането 1
искане 1
искането 1
исканията 1
истината 1
йерархия 1
калибър 1
камъните 1
капасъзите 1
кипеж 1
кирилица 1
клатушкане 1
клонове 1
книжевностъ 1
книжици 1
книжка 1
книжки 1
корените 1
кралство 1
критика 1
критиката 1
кроежи 1
култури 1
кърджалиите 1
легенда 1
лектор 1
лекциите 1
липсата 1
лист 1
литургия 1

литургията 1
лутане 1
лутаниците 1
лъчи 1
любов 1
манастирите 1
материали 1
медик 1
междулек 1
място 1
метод 1
миг 1
мирис 1
мисълта 1
младежта 1
модификации 1
момента 1
монах 1
моравците 1
море 1
морета 1
мохамеданец 1
мрачари 1
мъдростта 1
мъст 1
мъченици 1
мюсюлмани 1
мяра 1
навиците 1
нагон 1
надварянието 1
надпис 1
назначение 1
накит 1
направления 1
напъна 1
наредби 1
наредбите 1
наречие 1
наречия 1
населението 1
насилията 1
начала 1
начина 1
начинът 1
неволя 1
негодувания 1
недоверие 1
недоволства 1
недоразуменията 1
независност 1
незнанието 1
необходимост 1
необходимостта 1
неправдите 1
нещата 1
нищо 1
норма 1
нравств. 1
нравственост 1
нюанса 1
обещания 1
обидата 1
обиколки 1
обиколките 1
обичаи 1
облаги 1
областите 1
областта 1
облекло 1
обновление 1
обогатяване 1
обозрение 1
образец 1
образът 1
обрати 1
обскуранти 1
обстоятелство 1
обстоятелството 1
обходи 1
общественост 1
община 1
огледа 1
огледи 1
означаване 1
означението 1
око 1
околността 1
опасност 1
опасността 1
описанието 1
опитът 1
оправдание 1
орган 1
организма 1
организуване 1
орди 1
основаването 1
основи 1
основите 1
останките 1
островите 1
осъда 1
осъществяване 1
отбелязването 1
отблясък 1
отбрана 1
отмора 1
отношенията 1
отражение 1
отстъпка 1
отстъпките 1
отхвърлянето 1
отцепването 1
отци 1
охота 1
оценка 1
очерк 1
пакости 1
палеография 1
паметник 1
паметници 1
папство 1
партия 1
пастири 1
пастирите 1
патриаршията 1
перспектива 1
периода 1
перипетии 1
песни 1
печата 1
печатници 1
печатниците 1
писачите 1
писачът 1
писъма 1
пишене 1
план 1
плодовете 1
побуждение 1
побуждения 1
повдигане 1
повод 1
поводи 1
поговорки 1
поданици 1
поданници 1
подготовка 1
подготовката 1
подлост 1
подчинение 1
поети 1
пожертвователност 1
покорство 1
покровителството 1
поле 1
полети 1
полето 1
полза 1
ползуване 1
политици 1
полувината 1
полугодие 1
полуда 1
полуострова 1
поминъка 1
понятия 1
поправки 1
поприща 1
поражение 1
пораженията 1
поривите 1
портата 1
последица 1
последиците 1
пословици 1
посредници 1
постигане 1
постъпки 1
постъпките 1
потекло 1
потока 1
поука 1
поучение 1
почин 1
почит 1
появата 1
появлението 1
права 1
правата 1
правда 1
правителство 1
правопис 1
правото 1
практиката 1
превземането 1
преводачите 1
преводи 1
прегледът 1
преговори 1
преданията 1
предвестници 1
предела 1
предположение 1
предприятия 1
представителите 1
представления 1
предци 1
преживените 1
премахване 1
препирня 1
пресеклици 1
преустройство 1
преход 1
пречка 1
пречки 1
привърженици 1
придобиване 1
придобивка 1
придобивки 1
придобивките 1
признателност 1
признателността 1
приказки 1
принцип 1
природа 1
природата 1
присъди 1
притезание 1
причастник 1
причини 1
приязън 1
пробуда 1
пробуждане 1
проводник 1
програми 1
програмите 1
продукция 1
проза 1
прозаици 1
производството 1
произвол 1
произхождение 1
промените 1
промяната 1
пропаст 1
проповеди 1
проповедника 1
просветата 1
просветители 1
просвещение 1
протести 1
противоречие 1
професор 1
процес 1
прочит 1
проява 1
проявления 1
психологията 1
пълчищата 1
пътека 1
пътешественик 1
пътищата 1
пътя 1
работата 1
работи 1
работилница 1
работилници 1
равнището 1
равноправност 1
разбиране 1
развой 1
раздвоението 1
раздвоеност 1
разкритието 1
разлика 1
размах 1
размирициите 1
размирници 1
размишления 1
разнообразия 1
разред 1
разрешение 1
разрушение 1
разсъжденията 1
разцвет 1
расо 1
рая 1
редакторите 1
редакции 1
редица 1
редицата 1
редици 1
резултата 1
резултати 1
резултатите 1
реформи 1
реформите 1
рецензията 1
реч 1
речни 1
речта 1
решението 1
родина 1
родоначалници 1
ролята 1
романа 1
рояк 1
ръководители 1
ръце 1
ръцете 1
самобитността 1
саможивост 1
самозабрава 1
самостойност 1
сбора 1
сборник 1
сваляне 1
сваляното 1
свещеник 1
свещеници 1
свещеноначалие 1
свидетелства 1
свидетелствата 1
свидетелство 1
свободата 1
свърска 1
свяс 1
свят 1
селяните 1
синовете 1
синоними 1
сказките 1
скица 1
скършване 1
слава 1
славословия 1
слова 1
словинци 1
словинците 1
словянците 1
слога 1
служба 1
службата 1
сменяване 1
сметките 1
сношенията 1
спасението 1
списанието 1
списък 1
списък 1
сплотяването 1
споразумението 1
способностите 1
сравнение 1
средата 1
средството 1
сръчност 1
становището 1
старина 1
статията 1
стая 1
стойност 1
столетие 1
страната 1
страница 1
страниците 1
стремеж 1
стремежа 1
стремежът 1
стълб 1
стълпове 1
стъпка 1
стъпките 1
суета 1
сфери 1
схващания 1
схващанията 1
сцената 1
събеседника 1
събитие 1
събитията 1
събратия 1
събратя 1
съвокупност 1
съвременници 1
съвременниците 1
съвременост 1
съдържание 1

Per aspera ad astra!

съдържанието **1**
съединението **1**
съждение **1**
създаването **1**
съзнания **1**
съображение **1**
съображения **1**
съподвижница **1**
съседи **1**
състав **1**
състоянието **1**
състояния **1**
сътрудниците **1**
съчинението **1**
съществителното **1**
съществуване **1**
съществуването **1**
съществуване **1**
съюзи **1**
т. **1**
таксидиотин **1**
талант **1**
татковина **1**
творението **1**
театрата **1**
теми **1**
темперамент **1**
теории **1**
теорията **1**
течения **1**
тип **1**
типа **1**
тичане **1**
тласъкът **1**
тон **1**
тоновете **1**
трепети **1**
тронове **1**
трудът **1**
тълкуване **1**
търговеца **1**
търговията **1**
търговците **1**
тържеството **1**
тържище **1**
тягата **1**
убеждения **1**
убежденията **1**
увлечение **1**
увода **1**
удари **1**
ужас **1**
украшения **1**
улея **1**
университет **1**
унията **1**
употреба **1**
употребата **1**
управа **1**
управата **1**
упражнение **1**
уравняване **1**
усвоените **1**
усвоявания **1**
усещане **1**
усещания **1**
усилие **1**
усилия **1**
условието **1**
успеха **1**
успехите **1**
участие **1**
участието **1**
учени **1**
учителя **1**
фаза **1**
факта **1**
факти **1**
факторите **1**
фанатизъм **1**
фаталност **1**
фигура **1**
фигури **1**
филологии **1**
философия **1**
форма **1**
формули **1**
хайдути **1**
характера **1**
хатихумаюна **1**
хатишериф **1**
хатишерифа **1**
хипотези **1**
хлебаря **1**
хода **1**
христоматиите **1**
христоматията **1**
хърватите **1**
цар **1**
царе **1**
царуване **1**
цели **1**
цена **1**
цензура **1**
цивилизация **1**
цяло **1**
части **1**
църковна **1**
чертаци **1**
чертание **1**
четача **1**
четец **1**
четци **1**
читателите **1**
читателя **1**
членовете **1**
човека **1**
човещина **1**
човещината **1**
чорбаджия **1**
чужденци **1**
чърта **1**
шум **1**
щение **1**
щения **1**
явления **1**

2 – причастия (*320 на брой, употребени 399 пъти*)

асимилували **1** : 1 Л6
бил **4** : 4 Л2
била **3** : 1 Л2 ; 2 Л6
били **3** : 2 Л2 ; 1 Л6
било **11** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 4 Л5 ; 1 Л6
боравили **1** : 1 Л2
брал **1** : 1 Л5
брояли **1** : 1 Л2
броящ **1** : 1 Л6
вардени **1** : 1 Л4
вземали **1** : 1 Л1
висяла **1** : 1 Л3
владеяло **1** : 1 Л2
вложено **1** : 1 Л5
вместил **1** : 1 Л1
водил **1** : 1 Л2
врязал **1** : 1 Л6
възбуждало **1** : 1 Л6
възникала **1** : 1 Л5
възникналата **1** : 1 Л4
възникнало **1** : 1 Л6
възпрян **1** : 1 Л5
въодушевлявал **1** : 1 Л3
вървял **1** : 1 Л3
вървяло **1** : 1 Л1
вървяща **1** : 1 Л5
вършил **1** : 1 Л4
вярвали **1** : 1 Л3
говорили **1** : 1 Л2
говорило **1** : 1 Л2
градени **1** : 1 Л1
дадени **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
дадено **1** : 1 Л2
дали **1** : 1 Л5
датирующи **1** : 1 Л2
дирещи **1** : 1 Л4
дирили **1** : 1 Л6
добил **1** : 1 Л2
добили **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
довършени **1** : 1 Л6
доказали **1** : 1 Л2
докарали **1** : 1 Л4
допълвани **1** : 1 Л1
дорасли **1** : 1 Л6
дораснала **1** : 1 Л3
досегали **1** : 1 Л5
доставил **2** : 2 Л3
достигнали **2** : 2 Л2
достигнало **2** : 2 Л2
дошла **1** : 1 Л3
дошли **1** : 1 Л2
дразнило **1** : 1 Л6
жадуваната **1** : 1 Л6
желано **1** : 1 Л6
живели **1** : 1 Л2
живяло **1** : 1 Л2
заварило **1** : 1 Л6
заведени **1** : 1 Л2
завзел **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
завземал **1** : 1 Л2
завършена **1** : 1 Л6
заинтересувала **1** : 1 Л1
заловили **1** : 1 Л1
замислено **1** : 1 Л5
занимавали **1** : 1 Л1
запазен **1** : 1 Л2
запазени **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
запазено **1** : 1 Л2
започнал **1** : 1 Л3
започнали **2** : 2 Л2
започнало 1 : 1 Л3
запретени **1** : 1 Л4
зародените **1** : 1 Л5
засегнал **1** : 1 Л1
заселени **1** : 1 Л5
заспалото **1** : 1 Л4
зачекнати **1** : 1 Л1
знаели **1** : 1 Л2
изведени **1** : 1 Л2
изведено **1** : 1 Л3
извършен **1** : 1 Л5
извършил **1** : 1 Л6
издаден **3** : 1 Л1 ; 2 Л4
издадена **3** : 2 Л1 ; 1 Л5
издадени **1** : 1 Л1
издадено **2** : 2 Л1
издържана **1** : 1 Л4
изказал **1** : 1 Л2
изказала **1** : 1 Л6
изказали **1** : 1 Л5
изказани **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
изказано **1** : 1 Л6
изказвало **1** : 1 Л3
изкована **1** : 1 Л1
излезли **1** : 1 Л5
излекувана **1** : 1 Л6
излязла **1** : 1 Л2
излязло **1** : 1 Л2
излязъл **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
измислил **1** : 1 Л2
изнамерено **2** : 2 Л2
изнесен **1** : 1 Л2
изнесли **1** : 1 Л2
изникнали **1** : 1 Л1
изникнало **1** : 1 Л2
изработени **2** : 2 Л2
изразена **1** : 1 Л1
изразени **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
изразено **1** : 1 Л3
изразявана **1** : 1 Л6
изследвана **1** : 1 Л5
изтъкнали **1** : 1 Л6
имал **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4
имала **1** : 1 Л3
имали **3** : 2 Л2 ; 1 Л5
имало **6** : 5 Л2 ; 1 Л5
искал **1** : 1 Л2
казали **1** : 1 Л6
казано **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
констатувано **1** : 1 Л6
констатуваното **1** : 1 Л6
липсващ **1** : 1 Л5
минала **1** : 1 Л2
минало **1** : 1 Л2
минували **1** : 1 Л6
мислен **1** : 1 Л6
мислил **1** : 1 Л4
могли **1** : 1 Л3
навикнали **1** : 1 Л1
нагодили **1** : 1 Л6
надделявала **1** : 1 Л2
наетите **1** : 1 Л4
най-оправдана **1** : 1 Л6
накипели **1** : 1 Л3
наложени **1** : 1 Л4
намерени **1** : 1 Л2
написал **3** : 3 Л1
написали **1** : 1 Л2
написани **1** : 1 Л2
наподобени **1** : 1 Л2
направило **1** : 1 Л6
напреднали **2** : 2 Л6
нарасналото **1** : 1 Л4
наречената **1** : 1 Л5
наречени **1** : 1 Л3
наречените **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
наречено **1** : 1 Л4
наричал **1** : 1 Л2
наследило **1** : 1 Л6
насочена **1** : 1 Л1
насочено **1** : 1 Л4
настанала **1** : 1 Л5
настанали **1** : 1 Л6
настроявала **1** : 1 Л3
натоварен **1** : 1 Л4
нежелаща **1** : 1 Л5
нелишено **1** : 1 Л3
неподлежащо **1** : 1 Л6
нямали **1** : 1 Л2
обадила **1** : 1 Л4
обещаните **1** : 1 Л4
обогатявал **1** : 1 Л5
образованото **1** : 1 Л6
обърнал **1** : 1 Л2
ограничени **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
озаглавена **1** : 1 Л3
означавал **2** : 2 Л2
озовали **1** : 1 Л6
опленили **1** : 1 Л3
определили **1** : 1 Л6
определяли **1** : 1 Л5
освободени **2** : 2 Л6
освободения **1** : 1 Л6
освобождаван **1** : 1 Л3
основал **3** : 2 Л2 ; 1 Л5
основали **1** : 1 Л2
оставен **1 :** 1 Л3
оставила **1** : 1 Л4
останал **1** : 1 Л2
останали **1** : 1 Л6
останало **1** : 1 Л2
отблъснати **1** : 1 Л4
отвъдили **1** : 1 Л6
отгледани **1** : 1 Л3
отдалечавал **1** : 1 Л2
открит 1 : 1 Л2
отличавал 1 : 1 Л2
отразили 1 : 1 Л5
отразявало **1 :** 1 Л6
оценявани **1** : 1 Л6
печатан **1** : 1 Л2
печатана **2** : 2 Л1
писан **1** : 1 Л2
писана **1** : 1 Л2
писани **5** : 5 Л2
писано **1** : 1 Л4
подготвена **1** : 1 Л6
подготвени **1** : 1 Л6
подготвил **1** : 1 Л3

поделен **1** : 1 Л5
подложен **1** : 1 Л2
подложена **1** : 1 Л5
подредила **1** : 1 Л5
позволено **1** : 1 Л6
познавали **1** : 1 Л2
познати **1** : 1 Л1
показани **1** : 1 Л6
показано **1** : 1 Л5
положена **1** : 1 Л2
получила **1** : 1 Л2
помогнали **1** : 1 Л2
поникнало **1** : 1 Л4
посеял **1** : 1 Л2
послужили **1** : 1 Л2
посочвали **1** : 1 Л2
поставените **1** : 1 Л4
поставила **1** : 1 Л5
поставили **1** : 1 Л2
постигнал **1** : 1 Л1
постъпил **1** : 1 Л6
поучвал **1** : 1 Л5
почнали **3** : 3 Л2
появила **1** : 1 Л2
преведени **2** : 2 Л2
преведено **1** : 1 Л1
превел **1** : 1 Л1
предали **1** : 1 Л1
предизвикала **1** : 1 Л2
предприемал **1** : 1 Л1
представен **1** : 1 Л1
представена **2** : 2 Л1
представил **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
преживените **1** : 1 Л3
преживявала **1** : 1 Л3
прекарал **1** : 1 Л5
прекарвало **1** : 1 Л6
прекъснал **1** : 1 Л2
пренесен **1** : 1 Л2
пренесени **1** : 1 Л6
пренесли **1** : 1 Л6
преобразували **1** : 1 Л6
преобърнато **1** : 1 Л2
преодолени **1** : 1 Л6
престоял **1** : 1 Л2
претърпял **1** : 1 Л2
прибрани **1** : 1 Л1
приготвени **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
приел **1** : 1 Л2
приети **1** : 1 Л2
призовани **1** : 1 Л6
приличало **1** : 1 Л3
приложена **1** : 1 Л2
приложил **1** : 1 Л2
приложили **1** : 1 Л6
принудени **1** : 1 Л2
прогласения **1** : 1 Л4
прогонени **1** : 1 Л6
произлезли **1** : 1 Л2
произлязъл **1** : 1 Л4
проникнала **1** : 1 Л3
простираща **1** : 1 Л2
простряла **1** : 1 Л4
проявено **1** : 1 Л3
пръснати **1** : 1 Л2
работена **1** : 1 Л5
работени **1** : 1 Л5
работили **1** : 1 Л2
разбирано **1** : 1 Л6
разбран **1** : 1 Л5
разгледаният **1** : 1 Л2
разглеждали **1** : 1 Л1
разноздени **1** : 1 Л6
редили **1** : 1 Л2
родени **1** : 1 Л6
ръководена **1** : 1 Л5
ръководили **1** : 1 Л4
ръководящи **1** : 1 Л6
ръководящите **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
свикнали **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
свързана **1** : 1 Л5
свършени **2** : 2 Л6
следил **1** : 1 Л3
служил **2** : 2 Л2
служили **5** : 5 Л2
смятала **1** : 1 Л2
спадала **1** : 1 Л3
сполучил **1** : 1 Л5
спомняли **1** : 1 Л4
спомогнали **1** : 1 Л5
ставала **1** : 1 Л3
стремящи **1** : 1 Л5
стъкмената **1** : 1 Л2
стъргана **1** : 1 Л2
съдържащи **1** : 1 Л4
създадени **2** : 2 Л6
създадените **1** : 1 Л6
създадено **3** : 1 Л3 ; 2 Л6
съставена **1** : 1 Л1
съставлявали **1** : 1 Л2
съществували **1** : 1 Л2
трудили **1** : 1 Л2
трябало **1** : 1 Л6
трябвало **1** : 1 Л3
тълкували **1** : 1 Л2
употребявали **1** : 1 Л2
употребявало **2** : 2 Л2
упражнявали **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
усвоените **1** : 1 Л5
устремени **1** : 1 Л4
формулувани **1** : 1 Л6
ходили **2** : 2 Л2
чертаели **1** : 1 Л2
четели **1** : 1 Л2
чувствувало **1** : 1 Л4
явявал **1** : 1 Л5

честотност

било **11**
имало **6**
писани **5**
служили **5**
бил **4**
била **3**
били **3**
издаден **3**
издадена **3**
имал **3**
имали **3**
написал **3**
основал **3**
почнали **3**
създадено **3**
дадени **2**
добили **2**
доставил **2**
достигнали **2**
достигнало **2**
завзел **2**
запазени **2**
започнали **2**
издадено **2**
изказани **2**
излязъл **2**
изнамерено **2**
изработени **2**
изразени **2**
казано **2**
напреднали **2**
наречените **2**
ограничени **2**
означавал **2**
освободени **2**
печатана **2**
преведени **2**
представена **2**
представил **2**
приготвени **2**
ръководящите **2**
свикнали **2**
свършени **2**
служил **2**
създадени **2**
употребявало **2**
упражнявали **2**
ходили **2**
асимилували **1**
боравили **1**
брал **1**
брояли **1**
броящ **1**
вардени **1**
вземали **1**
висяла **1**
владеяло **1**
вложено **1**
вместил **1**
водил **1**
врязал **1**
възбуждало **1**
възникнала **1**
възникналата **1**
възникнало **1**
възпрян **1**
въодушевлявал **1**
вървял **1**
вървяло **1**
вървяща **1**
вършил **1**
вявали **1**
говорили **1**
говорило **1**
градени **1**
дадено **1**
дали **1**
датирующи **1**
дирещи **1**
дирили **1**
добил **1**
довършени **1**
доказали **1**
докарали **1**
допълвани **1**
дорасли **1**
дораснала **1**
досегали **1**
дошла **1**
дошли **1**
дразнило **1**
жадуваната **1**
желано **1**
живели **1**
живяло **1**
заварило **1**
заведени **1**
завземал **1**
завършена **1**
заинтересувала **1**
заловили **1**
замислено **1**
занимавали **1**
запазен **1**
запазено **1**
започнал **1**
започнало **1**
запретени **1**
зародените **1**
засегнал **1**
заселени **1**
заспалото **1**
зачекнати **1**
знаели **1**
изведени **1**
изведено **1**
извършен **1**
извършил **1**
издадени **1**
издържана **1**
изказал **1**
изказала **1**
изказали **1**
изказано **1**
изказвало **1**
изкована **1**
излезли **1**
излекувана **1**
излязла **1**
излязло **1**
измислил **1**
изнесен **1**
изнесли **1**
изникнали **1**
изникнало **1**
изразена **1**
изразено **1**
изразявана **1**
изследвана **1**
изтъкнали **1**
имала **1**
искал **1**
казали **1**
констатувано **1**
констатуваното **1**
липсващ **1**
минала **1**
минало **1**
минували **1**
мислен **1**
мислил **1**
могли **1**
навикнали **1**
нагодили **1**
надделявала **1**
наетите **1**
най-оправдана **1**
накипели **1**
наложени **1**
намерени **1**
написали **1**
написани **1**
наподобени **1**
направило **1**
нарасналото **1**
наречената **1**
наречени **1**
наречено **1**
наричал **1**
наследило **1**
насочена **1**
насочено **1**
настанала **1**
настанали **1**
настроявала **1**
натоварен **1**
нежелаяща **1**
нелишено **1**
неподлежащо **1**
нямали **1**
обадила **1**
обещаните **1**
обогатявал **1**
образованото **1**
обърнал **1**
озаглавена **1**
озовали **1**
опленили **1**
определили **1**
определяли **1**
освобождения **1**
освобождаван **1**
основали **1**
оставен **1**
оставила **1**
останал **1**
останали **1**
останало **1**
отблъснати **1**
отвъдили **1**
отгледани **1**
отдалечавал **1**
открит **1**
отличавал **1**
отразили **1**
отразявало **1**
оценявани **1**
печатан **1**
писан **1**
писана **1**
писано **1**
подготвена **1**
подготвени **1**
подготвил **1**
поделен **1**
подложен **1**
подложена **1**
подредила **1**
позволено **1**
познавали **1**
познати **1**
показани **1**
показано **1**
положена **1**
получила **1**
помогнали **1**
поникнало **1**
посеял **1**
послужили **1**
посочвали **1**
поставените **1**
поставила **1**
поставили **1**
постигнал **1**
постъпил **1**

Per aspera ad astra!

поучвал **1**
появила **1**
преведено **1**
превел **1**
предали **1**
предизвикала **1**
предприемал **1**
представен **1**
преживените **1**
преживявала **1**
прекарал **1**
прекарвало **1**
прекъснал **1**
пренесен **1**
пренесени **1**
пренесли **1**
преобразували **1**
преобърнато **1**
преодолени **1**
престоял **1**
претърпял **1**
прибрани **1**
приел **1**
приети **1**
призовани **1**
приличало **1**
приложена **1**
приложил **1**
приложили **1**
принудени **1**
прогласения **1**
прогонени **1**
произлезли **1**
произлязъл **1**
проникнала **1**
простираща **1**
простряла **1**
проявено **1**
пръснати **1**
работена **1**
работени **1**
работили **1**
разбирано **1**
разбран **1**
разгледаният **1**
разглеждали **1**
разюздени **1**
редили **1**
родени **1**
ръководена **1**
ръководили **1**
ръководящи **1**
свързана **1**
следил **1**
смятала **1**
спадала **1**
сполучил **1**
спомняли **1**
спомогнали **1**
ставала **1**
стремящи **1**
стъкмената **1**
стъргана **1**
съдържащи **1**
създадените **1**
съставена **1**
съставлявали **1**
съществували **1**
трудили **1**
трябало **1**
трябвало **1**
тълкували **1**
употребявали **1**
усвоените **1**
устремени **1**
формулувани **1**
чертаели **1**
четели **1**
чувствувало **1**
явявал **1**

3 – глаголи (*686 на брой, употребени 1513 пъти*)

асимилуват **2** : 2 Л6
бе **22** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л3 ; 6 Л4 ; 3 Л5 ; 7 Л6
бележа **1** : 1 Л2
бере **1** : 1 Л3
беше **23** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 6 Л3 ; 1 Л4 ; 6 Л5 ; 7 Л6
би **8** : 3 Л3 ; 2 Л4 ; 2 Л5 ;1 Л6
бива **2** : 2 Л3
биде **3** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5
бидоха **1** : 1 Л5
биха **1** : 1 Л6
бихме **1** : 1 Л6
боравеха **1** : 1 Л5
боравят **1** : 1Л5
бори **3** : 3 Л4
броеше **1** : 1 Л5
броя **3** : 3 Л2
бъдат **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
бъде **10** : 2 Л1 ; 1 Л1 ; 1 Л1 ; 3 Л5 ; 3 Л6
бъдем **1** : 1 Л6
бърза **1** : 1 Л6
бяха **17** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 5 Л4 ; 2 Л5 ; 7 Л6
бяхме **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
вдадат **1** : 1 Л4
вземат **1** : 1 Л4
вземе **1** : 1 Л2
види **3** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 1 Л6
видим **4** : 1 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5
вижда **1** : 1 Л6
виждаме **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
виждаше **1** : 1 Л4
вкарваха **1** : 1 Л4
владее **1** : 1 Л4
влязят **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
влияеха **1** : 1 Л5
влияеше **1** : 1 Л6
вникне **2** : 2 Л1
води **7** : 5 Л3 ; 2 Л4
водиха **1** : 1 Л5
водят **1** : 1 Л3
водят **2** : 2 Л5
впадаха **1** : 1 Л6
всажда **1** : 1 Л4
въведе **1** : 1 Л2
възбудят **1** : 1 Л5
възбужда **3** : 3 Л6
възвисят **1** : 1 Л5
въздействува **1** : 1 Л5
въздигне **1** : 1 Л5
въздържа **1** : 1 Л5
възприемайки **1** : 1 Л5
вълнуват **1** : 1 Л6
вървеше **1** : 1 Л4
върлуваха **1** : 1 Л4
вършат **1** : 1 Л3
вършеше **2** : 2 Л4
върши **1** : 1 Л1
вярваше **1** : 1 Л6
гарантира **1** : 1 Л4
гарантираме **1** : 1 Л6
гарантират **1** : 1 Л4
гарантират **1** : 1 Л6
гатаеха **1** : 1 Л2
гледа **1** : 1 Л6
гледам **1** : 1 Л6
гледаме **1** : 1 Л5
гледат **1** : 1 Л4
гледаха **1** : 1 Л4
говори **6** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л1 ; 1 Л5
говорим **3** : 2 Л1 ; 1 Л5
говорих **1** : 1 Л6
говорят **1** : 1 Л2
грижат **1** : 1 Л4
дава **5** : 1 Л2 ; 2 Л5 ; 2 Л6
дават **4** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
даваше **1** : 1 Л2
дадат **3** : 1 Л2 ; 2 Л4
даде **9** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
двигали **1** : 1 Л5
движат **1** : 1 Л4
движи **1** : 1 Л5
действа **1** : 1 Л6
действува **1** : 1 Л5
действуват **2** : 2 Л4
делят **1** : 1 Л4
дирим **5** : 3 Л3 ; 2 Л6
дирят **1** : 1 Л5
добиват **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
добият **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
доведат **1** : 1 Л6
дойдат **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
дойде **3** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4
дойдоха **1** : 1 Л2
докара **1** : 1 Л2
докара **1** : 1 Л5
докара **2** : 2 Л6
докарват **1** : 1 Л5
докачаме **2** : 2 Л6
донасяха **1** : 1 Л4
допираше **1** : 1 Л2
допринесе **1** : 1 Л1
допусна **1** : 1 Л4
доставяше **1** : 1 Л5
достигаха **5** : 5 Л5
достигна **1** : 1 Л6
достигнали **1** : 1 Л5
достигнат **1** : 1 Л2
достигне **1** : 1 Л6
досяга **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
досягат **1** : 1 Л5
дължат **1** : 1 Л3
дължи **2** : 2 Л2
дължим **1** : 1 Л3
държеха **1** : 1 Л3
държеше **1** : 1 Л4
е **187** : 29 Л1 ; 56 Л2 ; 17 Л3 ; 20 Л4 ; 30 Л5 ; 35 Л6
жертва **1** : 1 Л6
живее **1** : 1 Л3
живееха **1** : 1 Л3
забележиха **1** : 1 Л4
забикаля **1** : 1 Л4
забрани **1** : 1 Л4
завардят **1** : 1 Л2
завариха **1** : 1 Л4
заглуши **1** : 1 Л2
задоволи **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
задоволяват **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
задържа **1** : 1 Л2
задържат **1** : 1 Л4
зае **1** : 1 Л1
заеха **1** : 1 Л1
заключава **1** : 1 Л4
заключаваме **1** : 1 Л2
заключаваха **1** : 1 Л4
залети **1** : 1 Л6
заменява **1** : 1 Л1
замести **1** : 1 Л4
занемаряме **1** : 1 Л6
занимава **2** : 2 Л5
запознаем **1** : 1 Л2
запознаят **1** : 1 Л5
започва **1** : 1 Л6
започват **1** : 1 Л6
започнаха **1** : 1 Л4
започне **1** : 1 Л2
започнем **1** : 1 Л4
засили **1** : 1 Л3
заслужава **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
заслужава **1** : 1 Л3
застане **1** : 1 Л6
засягат **1** : 1 Л5
зафане **1** : 1 Л4
зафаща **1** : 1 Л5
захваща **1** : 1 Л6
земаха **1** : 1 Л2
земе **1** : 1 Л6
знае **5** : 2 Л1 ; 3 Л2
знаем **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
значи **3** : 3 Л2
идат **1** : 1 Л6
иде **1** : 1 Л4
идеха **1** : 1 Л6
идеха **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
избере **2** : 2 Л6
избира **1** : 1 Л5
изброявам **1** : 1 Л4
известуват **1** : 1 Л5
извлекат **1** : 1 Л5
извоюва **2** : 2 Л4
извършащ **1** : 1 Л6
извърши **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
издаде **4** : 3 Л1 ; 1 Л5
издигнат **1** : 1 Л2
издържат **1** : 1 Л4
изисква **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
изкаже **3** : 3 Л3
изказва **5** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л5
изказват **3** : 2 Л3 ; 1 Л5
излезе **6** : 5 Л1 ; 1 Л4
излиза **1** : 1 Л1
излизат **1** : 1 Л4
излизаха **1** : 1 Л6
излязат **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
излязоха **1** : 1 Л4
изменяха **1** : 1 Л2
измести **1** : 1 Л4
изместят **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
измисляха **1** : 1 Л4
изнамери **1** : 1 Л2
изнесоха **1** : 1 Л2
изобразяват **1** : 1 Л2
изостряват **1** : 1 Л3
изпадна **1** : 1 Л2
изпита **1** : 1 Л4
изпитва **1** : 1 Л5
изповядаме **1** : 1 Л3
изповядва **1** : 1 Л1
изпълни **1** : 1 Л5
изпълняваха **1** : 1 Л6
изработи **1** : 1 Л1
изработиха **1** : 1 Л4
изравним **1** : 1 Л6
изразява **1** : 1 Л6
изразява **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
изразяваха **1** : 1 Л6
изрежда **1** : 1 Л5
изтичат **1** : 1 Л4
изтъква **1** : 1 Л4
изтъкват **1** : 1 Л6
изтъкна **1** : 1 Л4
изтъкне **1** : 1 Л5
изчерпи **1** : 1 Л1
има **25** : 3 Л1 ; 5 Л2 ; 5 Л4 ;8 Л5 ; 4 Л6
имам **1** : 1 Л6
имаме **18** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 6 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
имат **4** : 1 Л4 ; 3 Л5
имаха **6** : 2 Л4 ; 2 Л5 ; 2 Л6
имаше **4** : 1 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
именуваме **2** : 2 Л1
именуват **1** : 1 Л1
интересува **3** :2 Л3 ; 1 Л4
иска **2** : 2 Л6
искат **1** : 1 Л4
искаха **1** : 1 Л4
искаше **1** : 1 Л4
кажа **1** : 1 Л3
каже **7** : 3 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ;2 Л6
кажем **6** : 1Л2 ; 3 Л5 ; 2 Л6
казахме **1** : 1 Л2
казва **7** : 1 Л1 ; 5 Л2 ; 1 Л3
казват **3** : 3 Л2

калям **1** : 1 Л2
кичим **1** : 1 Л6
комбинува **1** : 1 Л4
констатува **1** : 1 Л6
крепят **1** : 1 Л3
крие **1** : 1 Л6
ласкаяха **1** : 1 Л4
лежеше **1** : 1 Л4
лежи **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
липсваше **1** : 1 Л6
личат **1** : 1 Л5
личи **3** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л6
лъхат **1** : 1 Л5
мени **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
минаха **1** : 1 Л2
мине **1** : 1 Л6
мислеха **1** : 1 Л4
мислеше **1** : 1 Л2
мислим **1** : 1 Л5
мисля **1** : 1 Л6
мислят **1** : 1 Л2
могат **8** : 1 Л2 ; 2 Л4 ; 3 Л3 ; 2 Л6
можаха **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
може **30** : 3 Л1 ; 7 Л2 ; 3 Л3 ; 1 Л4 ; 7 Л5 ; 9 Л6
можем **9** : 5 Л2 ; 1 Л2 ; 2 Л5 ; 1 Л6
можехме **1** : 1 Л6
можеше **10** : 4 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
мъчеше **1** : 1 Л2
набавят **1** : 1 Л6
набавяха **1** : 1 Л4
нагажда **1** : 1 Л4
нагодят **1** : 1 Л2
наема **1** : 1 Л6
накара **1** : 1 Л4
налага **1** : 1 Л6
намери **6** : 1 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
намерим **1** : 1 Л2
намериха **2** : 2 Л2
намира **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ;1 Л4 ; 1 Л5
намираме **1** : 1 Л3
намират **8** : 3 Л2 ; 2 Л4 ; 3 Л5
намираха **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
напечати **1** : 1 Л1
написа **8** : 8 Л1
направи **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
направим **1** : 1 Л6
напуща **1** : 1 Л4
нареди **1** : 1 Л2
нарече **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
наречем **1** : 1 Л6
нарича **1** : 1 Л4
наричаме **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
насити **2** : 2 Л6
наследи **1** : 1 Л4
настана **1** : 1 Л5
настанат **1** : 1 Л5
настане **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
настая **1** : 1 Л3
настояват **2** : 2 Л4
научат **1** : 1 Л2
ненамираме **1** : 1 Л6
никнеха **1** : 1 Л3
носи **1** : 1 Л5
носят **1** : 1 Л5
няма **7** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
нямаме **1** : 1 Л2
нямат **1** : 1 Л4
нямаше **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
обгръща **1** : 1 Л3
обема **2** : 2 Л1
обещаваше **1** : 1 Л4
облагородим **1** : 1 Л6
облекат **1** : 1 Л2
обнародва **1** : 1 Л2
обнемат **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
обнеме **1** : 1 Л6
образоват **1** : 1 Л4
образува **1** : 1 Л5
образуват **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
обричаше **1** : 1 Л4
обуславя **1** : 1 Л6
обърна **1** : 1 Л4
обърнаха **1** : 1 Л4
обявиха **1** : 1 Л4
обявява **1** : 1 Л6
обявяваше **1** : 1 Л4
обясни **1** : 1 Л1
оглеждаше **1** : 1 Л4
огради **1** : 1 Л6
озари **1** : 1 Л1
оздравят **1** : 1 Л1
означава **3** : 1 Л1 ; 2 Л2
означаваме **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
означи **1** : 1 Л3
озова **1** : 1 Л3
озърнем **1** : 1 Л4
оправдаваха **1** : 1 Л4
определи **1** : 1 Л5
определи **2** : 2 Л2
определим **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
определя **4** : 2 Л5 ; 2 Л6
определят **3** : 3 Л5
ориентира **1** : 1 Л6
осакащаме **1** : 1 Л6
осветли **1** : 1 Л4
освободи **1** : 1 Л3
основа **1** : 1 Л2
остава **1** : 1 Л6
оставим **1** : 1 Л3
оставят **1** : 1 Л4
остана **2** : 1 Л2 ; 1 Л3
остане **1** : 1 Л1
осъществяват **2** : 2 Л1
отбележат **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
отбележи **1** : 1 Л5
отбележим **1** : 1 Л3
отбелязва **1** : 1 Л5
отбелязват **1** : 1 Л2
отваря **1** : 1 Л4
отваряше **1** : 1 Л6
отвори **1** : 1 Л4
отвърна **1** : 1 Л3
отгледат **1** : 1 Л5
отговаря **1** : 1 Л1
отговарят **1** : 1 Л5
отговорим **1** : 1 Л2
отиваме **1** : 1 Л3
отидоха **2** : 2 Л2
откажат **1** : 1 Л4
откаже **1** : 1 Л5
отказваха **1** : 1 Л4
отклонява **1** : 1 Л6
отклонят **1** : 1 Л4
откриваше **1** : 1 Л6
открие **1** : **1** Л6
откриха **1** : 1 Л2
отличават **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
отнася **1** : 1 Л1
отнасят **1** : 1 Л6
отнесем **1** : 1 Л2
отразиха **1** : 1 Л4
отразява **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
отразят **1** : 1 Л1
отраснаха **1** : 1 Л3
отреждат **1** : 1 Л5
отричаме **1** : 1 Л3
отфърляйки **1** : 1 Л5
отхвърлят **1** : 1 Л2
отчитаме **1** : 1 Л6
отърват **1** : 1 Л4
оценим **1** : 1 Л6
оценявайки **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
оценяват **1** : 1 Л5
пада **7** : 2 Л3 ; 5 Л4
падаше **1** : 1 Л4
падна **1** : 1 Л4
паднаха **1** : 1 Л6
пази **1** : 1 Л6
печатат **1** : 1 Л4
пиша **6** :6 Л2
пишат **1** : 1 Л2
пишем **1** : 1 Л2
пишеха **1** : 1 Л2
погледне **2** : 2 Л6
подават **1** : 1 Л4
подам **1** : 1 Л6
подготви **1** : 1 Л3
подготви **1** : 1 Л4
поддържа **1** : 1 Л6
поддържат **3** : 2 Л3 ; 1 Л6
поддържаха **2** : 2 Л6
поддържаше **2** : 2 Л4
поднесе **1** : 1 Л4
подобри **1** : 1 Л4
подражаваме **1** : 1 Л6
подсече **1** : 1 Л6
подържат **1** : 1 Л2
пое **1** : 1 Л4
поемат **2** : 2 Л6
поемаха **1** : 1 Л3
позагатват **1** : 1 Л3
познава **1** : 1 Л1
поиска **1** : 1 Л4
покаже **3** : 3 Л6
показа **1** : 1 Л4
ползуваха **1** : 1 Л4
положат **1** : 1 Л4 ; 1 Л6
положи **2** : 1 Л1
положим **1** : 1 Л2
получи **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
помага **1** : 1 Л2
помагаха **1** : 1 Л5
помами **1** : 1 Л1
помислим **1** : 1 Л5
помогна **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
помогнат **1**: 1 Л4
помогнаха **1** : 1 Л4
понесат **1** : 1 Л6
понесе **1** : 1 Л2
попълнят **1** : 1 Л1
поражда **1** : 1 Л4
породи **1** : 1 Л4
породиха **1** : 1 Л4
последваха **1** : 1 Л1
посочва **1** : 1 Л5
посочихме **1** : 1 Л6
постави **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
поставиха **1** : 1 Л6
поставят **2** : 2 Л5
постигнат **1** : 1 Л5
постигне **1** : 1 Л5
постъпва **1** : 1 Л5
потичат **1** : 1 Л2
поучава **1** : 1 Л5
почиваше **1** : 1 Л6
почитат **1** : 1 Л3
почна **1** : 1 Л3
почнаха **1** : 1 Л4
почне **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
появи **2** : 2 Л1
появиха **1** : 1 Л1
поясним **1** : 1 Л3
правеха **1** : 1 Л4
правеше **1** : 1 Л3
правим **1** : 1 Л3
правят **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
пращаше **1** : 1 Л4
преведе **2** : 2 Л1
предизвика **1** : 1 Л4
предположим **1** : 1 Л2
представи **1** : 1 Л1
представим 1 : 1 Л1
представя **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л6
предхожда **1** : 1 Л4
премахне **1** : 1 Л6
преминава **3** : 1 Л4 ; 2 Л6
пренасяме **1** : 1 Л62
пренесат **1** : 1 Л5
пренесоха **1** : 1 Л2
преобладават **1** : 1 Л5
преобрази **1** : 1 Л
преобърна **1** : 1 Л6
препират **1** : 1 Л4
пресичат **1** : 1 Л6
претърпи **1** : 1 Л1
претърпяха **1** : 1 Л4
пречи **1** : 1 Л3
пречиха **1** : 1 Л6
приберат **1** : 1 Л2
прибираше **1** : 1 Л4
прибра **1** : 1 Л4
прие **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
приемаше **1** : 1 Л2
приеме **1** : 1 Л6
приеха **1** : 1 Л4
признае **1** : 1 Л3
прилича **1** : 1 Л4
приличат **1** : 1 Л2
приложат **1** : 1 Л2
принесе **1** : 1 Л6
приписва **1** : 1 Л2
припомня **1** : 1 Л4
пристъпи **1** : 1 Л4
притежава **1** : 1 Л4
притежаваме **3** : 1 Л3 ; 2 Л4
причислим **1** : 1 Л2
прогласи **1** : 1 Л4
прогласиха **1** : 1 Л4
прогризат **1** : 1 Л3
продаде **1** : 1 Л3
продължава **1** : 1 Л4
продължаваха **1** : 1 Л4
продължи **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
продължиха **1** : 1 Л4
произведат **1**: 1 Л5
произлизат **3** : 1 Л2 ; 2 Л5
пропадна **2** : 1 Л2 ; 1 Л3
пропаднаха **1** : 1 Л6
проповядва **1** : 1 Л3
проповядват **1** : 1 Л5
проривава **1** : 1 Л6
просветим **1** : 1 Л6
проследи **1** : 1 Л3
простира **1** : 1 Л3
протака **2** : 2 Л4
прочистя **1** : 1 Л5
прошарят **1** : 1 Л2
проявяват **1** : 1 Л3
проядат **1** : 1 Л3
пръскаха **1** : 1 Л5
пръскаше **3** : 3 Л3
работеха **1** : 1 Л4
работи **4** : 1 Л4 ; 3 Л5
работят **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
разберат **1** : 1 Л5
разбере **3** : 1 Л1 ; 1 Б5 ; 1 Л6
разби **1** : 1 Л3
разбива **1** : 1 Л3
разбира **6** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л6
разбираме **4** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л6
разви **1** : 1 Л2
развива **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
развиват **1** : 1 Л5
развиваха **1** : 1 Л3
разгледаме **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
разгледва **1** : 1 Л
разглежда **3** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 1 Л6
разглеждат **2** : 2 Л1

Per aspera ad astra!

разкрием **1** : 1 Л6
различаваме **1** : 1 Л2
разполагаме **1** : 1 Л2
разправя **1** : 1 Л1
разпростира **1** : 1 Л3
разпростираха **1** : 1 Л3
разпространява **1** : 1 Л2
разработват **1** : 1 Л1
разреши **1** : 1 Л2
разсява **1** : 1 Л6
разчисти **1** : 1 Л4
разясни **1** : 1 Л6
растат **1** : 1 Л3
растеше **2** : 2 Л4
реагира **1** : 1 Л4
реализува **1** : 1 Л5
редят **1** : 1 Л5
рече **5** : 1 Л2 ; 2 Л4 ; 2 Л5
решават **1** : 1 Л4
ръководят **1** : 1 Л5
са **90** : 12 Л1 ; 47 Л2 ; 2 Л3 ; 4 Л4 ; 15 Л5 ; 10 Л6
сади **1** : 1 Л5
свали **2** : 2 Л3
свидетелствува **1** : 1 Л2
свръгне **1** : 1 Л3
свържем **1** : 1 Л2
свърши **2** : 2 Л3
силим **1** : 1 Л6
скърби **1** : 1 Л3
следи **1** : 1 Л5
сливат **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
служеха **1** : 1 Л5
служехме **1** : 1 Л5
служи **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
сляха **1** : 1 Л4
сме **4** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
смее **1** : 1 Л6
смята **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3
смятаме **1** : 1 : Л2
сочи **1** : 1 Л3
спада **1** : 1 Л1
спира **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
спогоди **1** : 1 Л4
спомагаше **2** : 2 Л4
споменахме **1** : 1 Л5
споменем **2** : 2 Л1
спомогнаха **1** : 1 Л5
спохождаха **1** : 1 Л4
сравнявайки **1** : 1 Л4
среща **2** : 2 Л2
срещаме **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
срещат **3** : 3 Л2
срещаха **2** : 2 Л6
срещна **1** : 1 Л4
става **10** : 10 Л6
става **4** : 2 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л5
стават **1** : 1 Л6
ставаше **1** : 1 Л2
стана **4** : 3 Л4 ; 1 Л6
станаха **2** :1 Л2 ; 1 Л4
стане **10** : 10 Л6
стои **1** : 1 Л6
сторва **1** : 1 Л5
стояха **1** : 1 Л5
стреми **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
стремим **1** : 1 Л5
стремят **1** : 1 Л4
стягаше **1** : 1 Л4
счита **1** : 1 Л3
считам **2** : 2 Л2
съдържа **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л5
съдържат **3** : 2 Л3 ; 1 Л5
съдържаше **1** : 1 Л4
създават **1** : 1 Л4
създадат **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
създаде **1** : 1 Л1
съзираше **1** : 1 Л4
съобщават **1** : 1 Л1
съобщих **1** : 1 Л6
съсече **1** : 1 Л3
състави **1** : 1 Л1
съставлява **1** : 1 Л1
съставят **1** : 1 Л1
състоят **1** : 1 Л1
състояха **1** : 1 Л4
съществуваха **2** : 2 Л6
твърди **1** : 1 Л2
текат **1** : 1 Л4
тече **1** : 1 Л5
титулуваше **1** : 1 Л4
трая **1** : 1 Л4
траят **1** : 1 Л6
треперим **1** : 1 Л6
тресе **1** : 1 Л3
тряба **23** : 2 Л1 ; 11 Л2 ; 2 Л4 ; 4 Л5 ; 4 Л6
трябаше **11** : 2 Л2 ; 7 Л4 ; 2 Л6
трябва **7** : 7 Л3
тъжим **1** : 1 Л6
тъкмеше **1** : 1 Л4
тъпчи **1** : 1 Л4
търсим **1** : 1 Л2
тяжат **1** : 1 Л4
убеди **1** : 1 Л4
увеличи **1** : 1 Л1
увлече **1** : 1 Л5
увличат **2** : 2 Л5
улови **1** : 1 Л1
улови **1** : 1 Л4
уловят **1** : 1 Л5
умеем **1** : 1 Л6
унищожават **1** : 1 Л4
употребяваме **1** : 1 Л1
употребяват **1** : 1 Л1
употребяха **1** : 1 Л4
управлява **1** : 1 Л3
упражни **1** : 1 Л6
усвоим **1** : 1 Л6
успяваха **1** : 1 Л4
установи **1** : 1 Л2
устремиха **1** : 1 Л6
учудва **1** : 1 Л3
формулува **2** : 2 Л6
характеризира **1** : 1 Л3
характеризува **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
характеризуват **1** : 1 Л4
характеризуват **1** : 1 Л6
хвърля **1** : 1 Л6
ходят **1** : 1 Л2
цапам **1** : 1 Л2
чака **2** : 2 Л5
чета **2** : 2 Л2
четаеха **1** : 1 Л2
чете **4** : 2 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
четем **1** : 1 Л2
чувства **1** : 1 Л6
чувствува **1** : 1 Л4
чувствувайки **1** : 1 Л6
чувствуваше **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
ширят **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
щеше **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
щяха **1** : 1 Л3
яви **4** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л4
явиха **1** : 1 Л4
явява **1** : 1 Л5
явяват **5** : 3 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5

честотност

е **187**
са **90**
може **30**
има **25**
беше **23**
тряба **23**
бе **22**
имаме **18**
бяха 17
трябаше **11**
бъде **10**
можеше **10**
става **10**
стане **10**
даде **9**
можем **9**
би **8**
могат **8**
намират **8**
написа **8**
води **7**
каже **7**
казва **7**
няма **7**
пада **7**
трябва **7**
говори **6**
излезе **6**
имаха **6**
кажем **6**
намери **6**
пиша **6**
разбира **6**
дава **5**
дирим **5**
достигаха **5**
знае **5**
изказва **5**
намира **5**
рече **5**
съдържа **5**
явяват **5**
видим **4**
дават **4**
издаде **4**
имат **4**
имаше **4**
определя **4**
представя **4**
работи **4**
разбираме **4**
сме **4**
става **4**
стана **4**
чете **4**
яви **4**
биде **3**
бори **3**
броя **3**
види **3**
възбужда **3**
говорим **3**
дадат **3**
дойде **3**
значи **3**
изисква **3**
изкаже **3**
изказват **3**
интересува **3**
казват **3**
личи **3**
мени **3**
намираха **3**
образуват **3**
означава **3**
определят **3**
отразява 3
поддържат **3**
покаже **3**
постави **3**
преминава **3**
притежаваме **3**
произлизат **3**
пръскаше **3**
разбере **3**
разглежда **3**
смята **3**
срещат **3**
съдържат **3**
асимилуват **2**
бива **2**
бъдат **2**
бяхме **2**
виждаме **2**
влазят **2**
вникне **2**
водят **2**
вършеше **2**
действуват **2**
добиват 2
добият **2**
дойдат **2**
докара **2**
докачаме **2**
досяга **2**
дължи **2**
задоволи **2**
задоволяват **2**
занимава **2**
заслужава **2**
знаем **2**
идеха **2**
изберe **2**
извоюва **2**
извърши **2**
излязат **2**
изместят **2**
изразява **2**
именуваме **2**
иска **2**
лежи **2**
можаха **2**
намериха **2**
направи **2**
нарече **2**
наричаме **2**
насити **2**
настане **2**
настояват **2**
нямаше **2**
обема **2**
обнемат **2**
означаваме **2**
определи **2**
определим **2**
остана **2**
осъществяват **2**
отбележат **2**
отидоха **2**
отличават 2
оценявайки **2**
погледне **2**
поддържаха **2**
поддържаше **2**
поемат **2**
положи **2**
получи **2**
помогна **2**
поставят **2**
почне **2**
появи **2**
правят **2**
преведе **2**
прие **2**
продължи **2**
пропадна **2**
протака **2**
работят **2**
развива **2**
разгледаме **2**
разглеждат **2**
растеше **2**
свали **2**
свърши **2**
сливат **2**
служи **2**
спира **2**
спомагаше **2**
споменем **2**
среща **2**
срещаме **2**
срещаха **2**
станаха **2**
стреми **2**
считам **2**
създадат **2**
съществуваха **2**
увличат **2**
формулува **2**
характеризува **2**
чака **2**
чета **2**
чувствуваше **2**
ширят **2**
щеше **2**
бележа **1**
бере **1**
бидоха **1**
биха **1**
бихме **1**

боравеха 1
боравят 1
броеше 1
бъдем 1
бърза 1
вдадат 1
вземат 1
вземе 1
вижда 1
виждаше 1
вкарваха 1
владее 1
влияеха 1
влияеше 1
водиха 1
водят 1
впадаха 1
всажда 1
въведе 1
възбудят 1
възвисят 1
въздействува 1
въздигне 1
въздържа 1
възприемайки 1
вълнуват 1
вървеше 1
вързуваха 1
вършат 1
върши 1
вярваше 1
гарантира 1
гарантираме 1
гарантират 1
гарантират 1
гатаеха 1
гледа 1
гледам 1
гледаме 1
гледат 1
гледаха 1
говорих 1
говорят 1
грижат 1
даваше 1
двигали 1
движат 1
движи 1
действа 1
действува 1
делят 1
дирят 1
доведат 1
дойдоха 1
докара 1
докара 1
докарват 1
донасяха 1
допираше 1
допринесе 1
допусна 1
доставяше 1
достигна 1
достигнали 1
достигнат 1
достигне 1
досягат 1
дължат 1
дължим 1
държеха 1
държеше 1
жертва 1
живее 1
живееха 1
забележиха 1
забикаля 1
забрани 1
завардят 1
завариха 1
заглуши 1
задържа 1
задържат 1
зае 1
заеха 1
заключава 1
заключаваме 1
заключаваха 1
залети 1
заменява 1
замести 1
занемаряме 1
запознаем 1
запознаят 1
започва 1
започват 1
започнаха 1
започне 1
започнем 1
засили 1
заслужава 1
застане 1
засягат 1
зафане 1
зафаща 1
захваща 1
земаха 1
земе 1
идат 1
иде 1
идеха 1
избира 1
изброявам 1
известуват 1
извлекат 1
извръщаме 1
издигнат 1
издържат 1
излиза 1
излизат 1
излизаха 1
излязоха 1
изменяха 1
измести 1
измисляха 1
изнамери 1
изнесоха 1
изобразяват 1
изоструват 1
изпадна 1
изпита 1
изпитва 1
изповядаме 1
изповядва 1
изпълни 1
изпълняваха 1
изработи 1
изработиха 1
изравним 1
изразява 1
изразяваха 1
изрежда 1
изтичат 1
изтъква 1
изтъкват 1
изтъкна 1
изтъкне 1
изчерпи 1
имам 1
именуват 1
искат 1
искаха 1
искаше 1
кажа 1
казахме 1
калям 1
кичим 1
комбинува 1
констатува 1
крепят 1
крие 1
ласкаяха 1
лежеше 1
липсваше 1
личат 1
лъхат 1
минаха 1
мине 1
мислеха 1
мислеше 1
мислим 1
мисля 1
мислят 1
можехме 1
мъчеше 1
набават 1
набавяха 1
нагажда 1
нагодят 1
наема 1
накара 1
налага 1
намерим 1
намираме 1
напечати 1
направим 1
напуща 1
нареди 1
наречем 1
нарича 1
наследи 1
настана 1
настанат 1
настая 1
научат 1
ненамираме 1
никнеха 1
носи 1
носят 1
нямаме 1
нямат 1
обгръща 1
обещаваше 1
облагородим 1
облекат 1
обнародва 1
обнеме 1
образоват 1
образува 1
обричаше 1
обуславя 1
обърна 1
обърнаха 1
обявиха 1
обявява 1
обявяваше 1
обясни 1
оглеждаше 1
огради 1
озари 1
оздравят 1
означи 1
озова 1
озърнем 1
оправдаваха 1
определи 1
ориентира 1
осакащаме 1
осветли 1
освободи 1
основа 1
остава 1
оставим 1
оставят 1
остане 1
отбележи 1
отбележим 1
отбелязва 1
отбелязват 1
отваря 1
отваряше 1
отвори 1
отвърна 1
отгледат 1
отговаря 1
отговарят 1
отговорим 1
отиваме 1
откажат 1
откаже 1
отказваха 1
отклонява 1
отклонят 1
откриваше 1
открие 1
откриха 1
отнася 1
отнасят 1
отнесем 1
отразиха 1
отразят 1
отраснаха 1
отреждат 1
отричаме 1
отфърляйки 1
отхвърлят 1
отчитаме 1
отърват 1
оценим 1
оценяват 1
падаше 1
падна 1
паднаха 1
пази 1
печатат 1
пишат 1
пишем 1
пишеха 1
подават 1
подам 1
подготви 1
подготви 1
поддържа 1
поднесе 1
подобри 1
подражаваме 1
подсече 1
подържат 1
пое 1
поемаха 1
позагатват 1
познава 1
поиска 1
показа 1
ползуваха 1
положат 1
положим 1
помага 1
помагаха 1
помами 1
помислим 1
помогнат 1
помогнаха 1
понесат 1
понесе 1
попълнят 1
поражда 1
породи 1
породиха 1
последваха 1
посочва 1
посочихме 1
поставиха 1
постигнат 1
постигне 1
постъпва 1
потичат 1
поучава 1
почиваше 1
почитат 1
почна 1
почнаха 1
появиха 1
поясним 1
правеха 1
правеше 1
правим 1
пращаше 1
предизвика 1
предположим 1
представи 1
представим 1
предхожда 1
премахне 1
пренасяме 1
пренесат 1
пренесоха 1
преобладават 1
преобрази 1
преобърна 1
препират 1
пресичат 1
претърпи 1
претърпяха 1
пречи 1
пречиха 1
приберат 1
прибираше 1
прибра 1
приемаше 1
приеме 1
приеха 1
признае 1
прилича 1
приличат 1
приложат 1
принесе 1
приписва 1
припомня 1
пристъпи 1
притежава 1
причислим 1
прогласи 1
прогласиха 1
прогризат 1
продаде 1
продължава 1
продължаваха 1
продължиха 1
произведат 1
пропаднаха 1
проповядва 1
проповядват 1
прориваха 1
просветим 1
проследи 1
простира 1
прочистя 1
прошарят 1
проявяват 1
проядат 1
пръскаха 1
работеха 1
разберат 1
разби 1
разбива 1
разви 1
развиват 1
развиваха 1
разгледва 1
разкрием 1

Per aspera ad astra!

различаваме **1**
разполагаме **1**
разправя **1**
разпростира **1**
разпростираха **1**
разпространява **1**
разработват **1**
разреши **1**
разсява **1**
разчисти **1**
разясни **1**
растат 1
реагира **1**
реализува **1**
редят **1**
решават **1**
ръководят **1**
сади **1**
свидетелствува **1**
свръгне **1**
свържем **1**
силим **1**
скърби **1**
следи **1**
служеха **1**
служехме **1**
сляха **1**
смее **1**
смятаме **1**
сочи **1**
спада **1**
спогоди **1**
споменахме **1**
спомогнаха **1**
спохождаха **1**
сравнявайки **1**
срещна **1**
стават **1**
ставаше **1**
стои **1**
сторва **1**
стояха **1**
стремим **1**
стремят **1**
стягаше **1**
счита **1**
съдържаше **1**
създават **1**
създаде **1**
съзираше **1**
съобщават **1**
съобщих **1**
съсече **1**
състави **1**
съставлява **1**
съставят **1**
състоят **1**
състояха **1**
твърди **1**
текат **1**
тече **1**
титулуваше **1**
трая **1**
траят **1**
треперим **1**
тресе **1**
тъжим **1**
тъкмеше **1**
тъпчи **1**
търсим **1**
тяжат **1**
убеди **1**
увеличи **1**
увлече **1**
улови **1**
улови **1**
уловят **1**
умеем **1**
унищожават **1**
употребяваме **1**
употребяват **1**
употребяха **1**
управлява **1**
упражни **1**
усвоим **1**
успяваха **1**
установи **1**
устремиха **1**
учудва **1**
характеризира **1**
характеризува **1**
характеризуват **1**
хвърля **1**
ходят **1**
цапам **1**
четаеха **1**
четем **1**
чувства **1**
чувствува **1**
чувствувайки **1**
щяха **1**
явиха **1**
явява **1**

4 – прилагателни (*711 на брой, употребени 1333 пъти*)

абсолютната **1** : 1 Л4
автобиографски **1** : 1 Л4
административни **1** : 1 Л4
административното **1** : 1 Л4
активни **1** : 1 Л4
аналогични **1** : 1 Л6
английски **1** : 1 Л1
бавния **1** : 1 Л3
бездушен **1** : 1 Л6
безкористна **1** : 1 Л3
безогледно **1** : 1 Л3
библиографични **1** : 1 Л1
библиографски **1** : 1 Л5
биографска **1** : 1 Л4
биографски **1** : 1 Л5
биографските **1** : 1 Л5
благотворна **1** : 1 Л4
богослужебни **1** : 1 Л3
болестни **1** : 1 Л6
болестно **1** : 1 Л6
братските **6** : 6 Л1
бурна **1** : 1 Л5
бъдните **1** : 1 Л6
българо-сръбски-македонски **1** : 1 Л2
българска **17** : 2 Л3 ; 2 Л3 ; 6 Л4 ; 2 Л5 ; 5 Л6
българската **57** : 22 Л1 ; 8 Л2 ; 2 Л3 ; 12 Л4 ; 7 Л5 ; 6 Л6
български **27** : 6 Л1 ; 9 Л2 ; 2 Л3 ; 8 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
българските **17**: 1 Л1 ; 3 Л2 ; 11 Л4 ; 2 Л5
българския **29** : 1 Л1 ; 4 Л2 ; 4 Л3 ; 7 Л4 ; 8 Л5 ; 5 Л6
българският **8** : 2 Л2 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 1 Л6
българско **8** : 1 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
българското **14** : 3 Л2 ; 1 Л3 ; 7 Л4 ; 3 Л5
бързописно **1** : 1 Л2
бясна **1** : 1 Л6
важна **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
важната **1** : 1 Л4
важни **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5
важният **1** : 1 Л3
важното **1** : 1 Л5
верен **1** : 1 Л4
верска **1** : 1 Л4
верски **1** : 1 Л4
вечна **1** : 1 Л3
взаимни **1** : 1 Л5
взаимните **1** : 1 Л6
византийско **1** : 1 Л2
високото **1** : 1 Л3
владишки **1** : 1 Л4 1
враждебни **2** : 2 Л5
враждебните **1** : 1 Л2
вредни **1** : 1 Л6
вредно **1** : 1 Л5
вродения **1** : 1 Л6
встъпителни **1** : 1 Л5
входната **1** : 1 Л4
възможни **1** : 1 Л4
възпитателни **1** : 1 Л5
възпитателно **1** : 1 Л5
възприетите **1** : 1 Л5
възродена **1** : 1 Л4
вънкашен **1** : 1 Л5
вънкашни **1** : 1 Л5
външен **1** : 1 Л4
вътрешна **2** : 2 Л3
вътрешни **1** : 1 Л5
вътрешните **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
външния **2** : 2 Л4
външно **1** : 1 Л5
въоръжена **2** : 2 Л3
вътрешен **1** : 1 Л3
вътрешна **1** : 1 Л3
вътрешни **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
вътрешните **2** : 2 Л3
вътрешния **2** : 2 Л4
главен **1** : 1 Л5
главни **1** : 1 Л6
главните **2** :1 Л4 ; 1 Л5
глаголическата **1** : 1 Л2
глаголически **1** : 1 Л2
глаголическите **2** : 2 Л2
глаголическо **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
говоримия **1** : 1 Л2
голяма **1** : 1 Л3
голямата **1** : 1 Л1
горчиво **1** : 1 Л3
гражданско **2** : 1Л4 ; 1 Л6
гражданското **1** : 1 Л4
груб **1** : 1 Л6
груба **1** : 1 Л6
груби **1** : 1 Л6
гръцката **6** : 3 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5
гръцки **13** : 11 Б2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
гръцките **3** : 3 Л4
гръцкия **2** : 2 Л4
гръцко **4** : 4 Л4
гръцкото **13**: 1 Л2 ; 11 Л4 ; 1 Л5
дадената **1** : 1 Л4
дадени **1** : 1 Л6
дадения **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
дадено **1** : 1 Л6
далечен **1** : 1 Л6
действителни **1** : 1 Л4
детинска **1** : 1 Л6
дивите **1** : 1 Л3
дипломатически **1** : 1 Л3
длъжни **1** : 1 Л6
дневен **1** : 1 Л5
добра **1** : 1 Л5
добрият **1** : 1 Л4
добро **1** : 1 Л4
добър **1** : 1 Л3
долното **1** : 1 Л2
домашна **1** : 1 Л5
домашната **1** : 1 Л5
домашни **1** : 1 Л5
доречевите **1** : 1 Л3
досегашната **1** : 1 Л1
достоен **1** : 1 Л5
достъпна **1** : 1 Л6
достъпно **2** : 2 Л6
друг **4** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1Л5 ; 1 Л6
друга **14** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л3 ; 1 Л4 ;3 Л5 ; 3 Л6
другата **9** : 1 Л3 ; 4 Л5 ; 4 Л6
други **19** : 3 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л3 ;8 Л4 ; 3 Л5
другиго **1** : 1 Л5
другите **7** : 3 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л6
другия **1** : 1 Л6
другият **1** : 1 Л4
друго **3** : 1 Л3 ; 2 Л4
другото **1** : 1 Л5
духовен **2** : 1 Л3 ; 1 Л4
духовна **2** : 2 Л 4
духовната **4** : 4 Л3
духовни **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
духовния **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
духовно **1** : 1 Л3
духовното **2** : 2 Л1
душевна **1** : 1 Л6
душевни **1** : 1 Л3
душевните **1** : 1 Л6
душевния **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
душевното **1** : 1 Л5
дълго **2** : 2 Л2
държавен **1** : 1 Л4
държавни **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
европейска **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
европейската **1** : 1 Л6
европейски **1** : 1 Л1
единичната **1** : 1 Л6
единични **1** : 1 Л4
еднакви **2** : 2 Л5
еднакво **1** : 1 Л2
еднакъв **1** : 1 Л5
едничка **1** : 1 Л4
езиковите **1** : 1 Л1
емигрантска **2** : 2 Л5
емигрантската **2** : 2 Л5
емигрантски **1** : 1 Л5
естествен **1** : 1 Л4
естествена **1** : 1 Л3
естетичен **1** : 1 Л5
естетическа **1** : 1 Л5
естетически **2** : 2 Л3
естетическото **1** : 1 Л3
жестоко **1** : 1 Л2
живи **1** : 1 Л3
живите **1** : 1 Л3
животворния **1** : 1 Л6
живото **1** : 1 Л1
забележителният **1** : 1 Л1
задължително **1** : 1 Л5
законна **1** : 1 Л4
законни **1** : 1 Л4
западното **1** : 1 Л2
здрав **1** : 1 Л6
здрави **1** : 1 Л3
здравите **1** : 1 Л6
здраво **1** : 1 Л6
зимен **1** : 1 Л5
значително **1** : 1 Л4
зрели **1** : 1 Л3
идиографично **1** : 1 Л2
известен **3** : 2 Л1 ; 1 Л5
известна **1** : 1 Л3
известни **3** : 1 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
известният **1** : 1 Л1
известно **2** : 1 Л2 ; 1 Л3
изчерпливи **1** : 1 Л4
индивидуално **1** : 1 Л5
интелигентни **1** : 1 Л5
интересна **1** : 1 Л4
интересни **1** : 1 Л5
интересно **1** : 1 Л5
истинско **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
исторически **3** : 1 Л3 ; 2 Л5
историческо **1** : 1 Л1
историческото **2** : 1Л4 ; Л6
исторична **1** : 1 Л6
исторични **1** : 1 Л6
йерархичен **1** : 1 Л4
йерархична **1** : 1 Л5
каменни **1** : 1 Л2
каноничен **1** : 1 Л4
кирилски **1** : 1 Л2
кирилските **1** : 1 Л2
кирилско **2** : 2 Л2
кирилското **1** : 1 Л2
книжовен **1** : 1 Л2

книжовната **4** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
книжовни **5** : 1 Л 4 ; 4 Л5
книжовните **1** : 1 Л3
книжовният **1** : 1 Л3
книжовно **7** : 2 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л5 ; 2 Л6
книжовното **1** : 1 Л5
коварна **1** : 1 Л4
конвулсивни **1** : 1 Л6
конвулсивните **1** : 1 Л6
конкретна **1** : 1 Л5
конкретни **1** : 1 Л5
коренна **1** : 1 Л6
красни **1** : 1 Л5
красноречиви **1** : 1 Л4
критически **4** : 4 Л5
културна **2** : 1 Л4 ;1 Л6
културни **1** : 1 Л2
културните **1** : 1 Л6
културното **1** : 1 Л6
курсивното **2** :2 Л2
къси **1** : 1 Л4
латинско **3** : 3 Л2
литературна **1** : 1 Л6
литературни **1** : 1 Л2
литературните **4** : 4 Л1
лична **1** : 1 Л6
личната **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
лични **2** : 1 Л4 ; Л6
личните **2** : 2 Л6
личното **1** : 1 Л6
луди **1** : 1 Л6
лудо **1** : 1 Л6
любопитна **1** : 1 Л4
македонска **1** : 1 Л2
македонската **1** : 1 Л2
мартенската **1** : 1 Л2
материалната **1** : 1 Л3
местните **3** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
метафизически **1** : 1 Л3
мизийските **1** : 1 Л2
мизийския **1** : 1 Л2
минало **1** : 1 Л6
миналото **1** : 1 Л5
млада **1** : 1 Л5
младата **1** : 1 Л6
моравската **3** : 3 Л2
моравски **1** : 1 Л2
моравските **1** : 1 Л2
моралната **1** : 1 Л3
мощна **1** : 1 Л3
мъчителни **1** : 1 Л6
най-близките **1** : 1 Л6
най-голяма **1** : 1 Л5
най-дълбоки **1** : 1 Л5
най-изискание **1** : 1 Л5
най-модерното **1** : 1 Л1
най-мощен **1** : 1 Л5
най-новата **1** : 1 Л6
най-обективна **1** : 1 Л6
най-посредно **1** : 1 Л5
най-разновидни **1** : 1 Л5
най-ранните **1** : 1 Л2
най-старата **1** : 1 Л2
най-старите **1** : 1 Л2
най-старославянско **1** : 1 Л2
най-старото **2** : 2 Л2
най-съвременна **1** : 1 Л6
най-широк **3** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 1 Л6
народен **1** : 1 Л4
народените **1** : 1 Л5
народна **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
народната **7** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 4 Л5
народни **6** : 2 Л1 ;1 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л6
народния **2** : 1 Л2 ; 1 Л3
народно **1** : 1 Л4
народното **2** : 2 Л4
научен **1** : 1 Л5
научни **1** : 1 Л1
научните **1** : 1 Л1
научно **1** : 1 Л5
научно-педагогично **1** : 1 Л4
национален **6** : 1 Л2 ; 2 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
националната **4** : 1 Л3 ; 3 Л4
национални **10** : 4 Л3 ; 1 Л4 ; 5 Л5
националните **13** : 8 Л4 ; 5 Л5
националния **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
национално **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
националното **1** : 1 Л4
неверни **1** : 1 Л6
нееднаква **1** : 1 Л5
независима **2** : 2 Л4
независно **1** : 1 Л6
нездрави **1** : 1 Л6
неизгодни **1** : 1 Л5
немски **5** : 5 Л1
немският **1** : 1 Л1
необикновения **1** : 1 Л4
необходимата **1** : 1 Л6
неофитов **1** : 1 Л4
непознат **1** : 1 Л4
непознато **2** : 2 Л2
непокорни **1** : 1 Л4
непостижни **1** : 1 Л5
непрекъснато **1** : 1 Л6
непрекъснатото **1** : 1 Л1
неприязнени **2** : 2 Л5
несистематична **1** : 1 Л3
неследовита **1** : 1 Л3
неспособен **1** : 1 Л3
несправедливите **1** : 1 Л4
нетленни **1** : 1 Л5
неугодно **1** : 1 Л6
нов **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
нова **4** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
новата **4** : 3 Л1 ; 1 Л6
нови **3** : 3 Л6
новите **1** : 1 Л6
новия **1** : 1 Л3
ново **1** : 1 Л3
новоболгарской **1** : 1 Л1
новобългарска **1** : 1 Л2
нововремско **1** : 1 Л3
новото **4** : 1 Л4 ; 3 Л4
нравствен **2** : 2 Л6
нравствена **4** : 1 Л5 ; 3 Л6
нравствената **1** : 1 Л6
нравствени **2** : 2 Л6
нравствено **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
нравственото **1** : 1 Л1
нужни **1** : 1 Л1
нужните **1** : 1 Л2
нунциално **1** : 1 Л2
нунциалното **2** : 2 Л2
нявгашни **1** : 1 Л4
някогашните **1** : 1 Л3
някогашният **1** : 1 Л4
обикновената **1** : 1 Л3
обикновено **1** : 1 Л4
обилна **1** : 1 Л3
обобщителна **1** : 1 Л1
образования **1** : 1 Л1
образователното **1** : 1 Л1
обширно **1** : 1 Л2
общ **1** : 1 Л2
общата **1** : 1 Л4
обществен **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
обществена **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
обществената **4** : 1 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
обществени **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
обществените **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
обществено **2** : 2 Л5
обществеността **1** : 1 Л4
общи **1** : 1 Л6
общобългарско **1** : 1 Л4
одеския **1** : 1 Л1
околни **1** : 1 Л6
околното **1** : 1 Л2
омразно **1** : 1 Л3
определени **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
органическа **1** : 1 Л3
оригинална **2** : 2 Л6
оригиналното **1** : 1 Л6
освободеното **1** : 1 Л3
освободителния **1** : 1 Л3
оскъден **1** : 1 Л5
оскъдни **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
основна **1** : 1 Л6
основни **2** : 2 л6
основните **1** : 1 Л6
особен **1** : 1 Л4
особени **1** : 1 Л3
особените **1** : 1 Л6
особна **1** : 1 Л5
особни **1** : 1 Л5
особно **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
остър **1** : 1 Л5
отворена **1** : 1 Л6
отделна **2** : 2 Л5
отделната **2** : 2 Л5
отделни **7** : 1 Л3 ; 4 Л5 ; 2 Л6
отделните **6** : 3 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
отделно **1** : 1 Л5
палеографически **1** : 1 Л2
панонска **1** : 1 Л2
панонските **1** : 1 Л2
периодичен **8** : 8 Л5
периодически **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
периодическите **1** : 1 Л5
периодическия **1** : 1 Л5
периодическо **1** : 1 Л2
периодична **1** : 1 Л5
периодичния **2** : 2 Л5
периодично **1** : 1 Л5
писмени **1** : 1 Л1
писменото **1** : 1 Л1
пластичен **1** : 1 Л5
племенния **1** : 1 Л4
плодовита **1** : 1 Л3
по-буйна **1** : 1 Л3
повелителна **1** : 1 Л6
повелителски **1** : 1 Л4
по-висок **1** : 1 Л6
по-висока **1** : 1 Л6
по-високи **4** : 1 Л1 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
по-високо **1** : 1 Л5
по-голем **1** : 1 Л4
по-големи **1** : 1 Л4
по-голяма **1** : 1 Л2
по-голямо **1** : 1 Л1
пограничен **1** : 1 Л2
по-далечни **1** : 1 Л5
подвижното **1** : 1 Л1
подготвително **1** : 1 Л4
подирната **1** : 1 Л1
подирния **1** : 1 Л6
подирният **1** : 1 Л3
подиршните **1** : 1 Л2
подобни **2** : 2 Л6
по-добра **1** : 1 Л5
подозрителното **1** : 1 Л5
подражателна **1** : 1 Л1
по-дребни **1** : 1 Л4
подчинено **1** : 1 Л6
поетически **3**: 3 Л3
поетическият **2** : 2 Л3
поетичната **2** : 2 Л5
позната **1** : 1 Л3
по-късният **1** : 1 Л4
полабските **1** : 1 Л2
полезна **1** : 1 Л4
полемичен **1** : 1 Л4
политическа **4** : 3 Л4 ; 1Л5
политическата **3** : 3 Л4
политически **1** : 1 Л3
политически **7** : 5 Л4 ; 2 Л6
политическите **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
политическия **2** : 2 Л3
политическо **3** : 1 Л3 ; 2 Л4
политическото **1** : 1 Л5
положителен **1** : 1 Л6
положителни **1** : 1 Л2
по-напреднали **1** : 1 Л6
по-напредналия **1** : 1 Л6
по-оправдана **1** : 1 Л3
по-определен **1** : 1 Л3
по-предишни **1** : 1 Л6
по-предишните **1** : 1 Л4
по-ранни **1** : 1 Л1
по-ранните **1** : 1 Л4
по-систематически **1** : 1 Л3
по-слаба **1** : 1 Л4
последната **1** : 1 Л6
последните **1** : 1 Л6
послешни **1** : 1 Л4
по-стара **3** : 3 Л2
постепенното **1** : 1 Л4
постигнатия **1** : 1 Л6
постоянно **1** : 1 Л4
по-съвършен **1** : 1 Л5
потенциална **1** : 1 Л3
похвална **1** : 1 Л5
по-ценна **1** : 1 Л3
по-широк **1** : 1 Л6
пр. **1** : 1 Л4
права **1** : 1 Л4
правилен **1** : 1 Л
правилни **1** : 1 Л5
правилното **1** : 1 Л6
правителствена **1** : 1 Л4
правия **1** : 1 Л4
православното **1** : 1 Л2
прагматична **1** : 1 Л6
празните **1** : 1 Л2
практически **1** : 1 Л5
преводна **1** : 1 Л6
предишната **1** : 1 Л6
предишните **1** : 1 Л6
предишно **2** : 2 Л6
преднята **1** : 1 Л6
представения **1** : 1 Л3
предходни **1** : 1 Л6
преограничено **1** : 1 Л6
пречкави **1** : 1 Л6
прибързано **1** : 1 Л6
привлекателно **1** : 1 Л6
придобитата **1** : 1 Л6
признатото **1** : 1 Л4
приязнени **1** : 1 Л5
прозаически **2** : 2 Л3
прозаичната **2** : 2 Л5
проповедни **1** : 1 Л3
проповеднишки **1** : 1 Л3
противоположни **1** : 1 Л6
проявената **1** : 1 Л3
пряката **1** : 1 Л4
прясна **1** : 1 Л3
пълен **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
пълна **2** : 2 Л4
пълната **1** : 1 Л6
първоначален **1** : 1 Л1
първоначалните **1** : 1 Л2
работливи **1** : 1 Л5
разграничени **1** : 1 Л5
разни **11** : 4 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 2

Per aspera ad astra!

Л4 ; 1 Л6
разните **2** : 1 Л3 ; 1 Л6
разнообразни **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
разпръснати **1** : 1 Л4
революционен **1** : 1 Л3
решителна **1** : 1 Л3
римската **1** : 1 Л2
родното **1** : 1 Л2
родолюбив **1** : 1 Л4
руска **1** : 1 Л3
руски **2** : 2 Л1
руско **3** : 1 Л1 ; 2 Л2
сам **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
сама **2** : 2 л6
самата **1** : 1 Л3
сами **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
самите **3** : 1 л2 ; 2 л3
самия **3** : 1 Л1 ; 2 Л3
самият **1** : 1 Л5
само **1** : 1 Л6
самобитни **1** : 1 Л5
самостоен **1** : 1 Л6
самостойно **1** : 1 Л6
светло **1** : 1 Л6
световното **1** : 1 Л3
светски **1** : 1 Л4
свищовски **1** : 1 Л4
свободен **2** :2 Л3
свободна **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
свободния **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
свързано **1** : 1 Л6
свършено **1** : 1 Л3
северна **1** : 1 Л5
северни **1** : 1 Л5
сегашния **1** : 1 Л2
сегашното **1** : 1 Л6
систематичната **1** : 1 Л4
скромна **1** : 1 Л6
слаби **1** : 1 Л5
славянска **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
славянската **10** : 3 Л1 ; 7 Л2
славянски **10** : 3 Л1 ; 10 Л2
славянските **6** : 3 Л1 ; 3 Л2
славянския **2** : 2 Л2
славянско **5** : 5 Л2
славянского **1** : 1 Л2
славянской **1** : 1 Л1
славянското **7** : 7 Л2
следните **1** : 1 Л6
следня **1** : 1 Л4
следнята **1** : 1 Л6
словесен **1** : 1 Л5
словесни **1** : 1 Л3
собствена **1** : 1 Л3
собствените **1** : 1 Л6
социална **1** : 1 Л3
социалните **1** : 1 Л6
специални **2** : 1 Л2; 1 Л4
специално **1** : 1 Л1
специфичните **1** : 1 Л2
спомагателни **1** : 1 Л1
споменатата **1** : 1 Л5
споменати **1** : 1 Л2
способен **1** : 1 Л5
сравнителният **1** : 1 Л1
средни **1** : 1 Л4
средно **1** : 1 Л5
средно-българска **1** : 1 Л2
сръбски **1** : 1 Л1
сръбския **1** : 1 Л1
сръбският **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
стара **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
старата **3** : 1 Л1 ; 2 Л2
стари **2** : 1 Л1 ; 1Л2
старите **6** : 5 Л2 ; 1 Л 6
старият **1** : 1 Л2
старо **1** : 1 Л1
старобългарска **1** : 1 Л2
старобългарската **1** : 1 Л2
старобългарски **2** : 2 Л2
старобългарският **1** : 1 Л2
старославянска **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
старото **1** : 1 Л1
страстен **1** : 1 Л5
суровия **1** : 1 Л3
съвременната **1** : 1 Л6
съвременният **1** : 1 Л2
съвременно **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
съвременното **3** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 1 Л6
съвършено **1** : 1 Л2
съзнателни **1** : 1 Л3
съзнания **1** : 1 Л4
съседните **3** : 3 Л5
съсловни **1** : 1 Л4
съща **1** : 1 Л5
същата **3** : 1 Л1 ; 2 Л4
съществени **1** : 1 Л5
същинската **1** : 1 Л5
същински **1** : 1 Л5
същите **2** : 2 Л6
същия **5** : 2 Л2 ; 1 Л5 ; 2 Л6
същият **1** : 1 Л3
същото **7** : 2 Л1 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 1 Л6
тежка **1** : 1 Л3
тежкото **1** : 1 Л3
теоретическо **1** : 1 Л5
типичния **1** : 1 Л4
тогавашните **1** : 1 Л6
тогавашното **1** : 1 Л1
традиционна **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
траен **1** : 1 Л5
трайна **1** : 1 Л3
трайни **1** : 1 Л2
турска **1** : 1 Л4
турската **8** : 1 Л3 ; 6 Л4 ; 1 Л5
турското 2 : 2 Л3
тясна **1** : 1 Л5
тясно **1** : 1 Л6
убедени **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
уместни **1** : 1 Л6
умствен **1** : 1 Л6
умствена **2** : 2 Л5
умствено **3** : 3 Л5
умственото **1** : 1 Л1
унизителното **1** : 1 Л3
управното **1** : 1 Л4
успоредни **1** : 1 Л5
устна **1** : 1 Л1
устната **4** : 3 Л1 ; 1 Л3
устният **1** : 1 Л3
уталоженият **1** : 1 Л6
учебните **1** : 1 Л6
учения **1** : 1 Л2
училищен **1** : 1 Л4
училищната **1** : 1 Л3
фанатичен **1** : 1 Л3
физическа **1** : 1 Л6
фиксираното **1** : 1 Л1
фонетично **2** : 2 Л2
формално **1** : 1 Л4
френската **1** : 1 Л1
хайдушка **1** : 1 Л6
характерен **1** : 1 Л4
характерни **1** : 1 Л5
християнската **1** : 1 Л4
художен **1** : 1 Л5
художествена **1** : 1 Л5
художествени **3** : 1 Л1 ; 2 Л6
художествените **1** : 1 Л1
хулен **1** : 1 Л4
хуманен **1** : 1 Л6
хъшовско **1** : 1 Л4
цариградския **1** : 1 Л1
целият **3** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1Л6
целокупното **1** : 1 Л6
централната **1** : 1 Л4
централни **1** : 1 Л5
цял **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
цяла **1** : 1 Л5
цялата **2** : 2 Л6
цялото **3** : 2 Л3 ; 1 Л5
частен **1** : 1 Л4
челебна **1** : 1 Л6
червена **1** : 1 Л5
черковен **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
черковна **5** : 5 Л4
черковната **1** : 1 Л4
черковни **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
черковните **1** : 1 Л2
черковния **3** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
черковният **1** : 1 Л4
черковно **3** : 3 Л4
черковно-училищни **1** : 1 Л6
честити **1** : 1 Л4
чешки **6** : Л1
човешката **3** : 1 Л2 ; 2 Л6
човешки **1** : 1 Л5
човешките **2** : 2 Л6
човешко **1** : 1 Л5
човешкото **1** : 1 Л4
чорбаджийската **1** : 1 Л6
чувствени **1** : 1 Л3
чужд **1** : 1 Л4
чуждата **6** : 6 Л6
чужди **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
чуждото **2** : 2 Л6
шарена **1** : 1 Л2
шарено **1** : 1 Л2
широки **1** : 1 Л5
широко **1** : 1 Л4
школското **1** : 1 Л3
юбилеен **1** : 1 Л5
югозападните **1** : 1 Л2
южна **1** : 1 Л5
южната **1** : 1 Л1
южните **2** : 2 Л2
южноевропски **1** : 1 Л5

честотност

българската **57**
българския **29**
български **27**
други **19**
българска **17**
българските **17**
друга **14**
българското **13**
гръцки **13**
гръцкото **13**
националните **13**
разни **11**
национални **10**
славянската **10**
славянски **10**
другата **9**
българският **8**
българско **8**
периодичен **8**
турската **8**
другите **7**
книжовно **7**
народната **7**
отделни **7**
политически **7**
славянското **7**
същото **7**
братските **6**
гръцката **6**
народни **6**
национален **6**
отделните **6**
славянските **6**
старите **6**
чешки **6**
чуждата **6**
книжовни **5**
немски **5**
славянско **5**
същия **5**
черковна **5**
гръцко **4**
друг **4**
духовната **4**
книжовната **4**
критически **4**
литературните **4**
националната **4**
нова **4**
новата **4**
новото **4**
нравствена **4**
обществената **4**
по-високи **4**
политическа **4**
устната **4**
важни **3**
вътрешни **3**
гръцките **3**
друго **3**
духовни **3**
държавни **3**
известен **3**
известни **3**
исторически **3**
латинско **3**
местните **3**
моравската **3**
най-широк **3**
националния **3**
национално **3**
нови **3**
обществени **3**
периодически **3**
поетически **3**
политическата **3**
политическите **3**
политическо **3**
по-стара **3**
руско **3**
самите **3**
самия **3**
свободния **3**
старата 3
съвременното 3
съседните 3
същата 3
умствено 3
художествени **3**
целият **3**
цялото **3**
черковния **3**
черковно **3**
човешката **3**
чужди 3
важна **2**
враждебни **2**
външна **2**
външните **2**
външния **2**
въоръжена **2**
вътрешните **2**
вътрешния **2**
главните **2**
глаголическите **2**
глаголическо **2**
гражданско **2**
гръцкия **2**
дадения **2**
достъпно **2**
духовен **2**
духовна **2**
духовния **2**
духовното **2**
душевния **2**
дълго **2**
европейска **2**
еднакви **2**
емигрантска **2**
емигрантската **2**
естетически **2**
известно **2**
истинско **2**
историческото **2**
кирилско **2**
културна 2
курсивното **2**
личната **2**
лични **2**
личните **2**

най-старото 2
народна 2
народния 2
народното 2
независима 2
непознато 2
неприязнени 2
нов 2
нравствен 2
нравствени 2
нравствено 2
нунциалното 2
обществен 2
обществена 2
обществените 2
обществено 2
определени 2
оригинална 2
оскъдни 2
основни 2
особно 2
отделна 2
отделната 2
периодичния 2
подобни 2
поетическият 2
поетичната 2
политическия 2
предишно 2
прозаически 2
прозаичната 2
пълен 2
пълна 2
разните 2
разнообразни 2
руски 2
сам 2
сама 2
сами 2
свободен 2
свободна 2
славянска 2
славянския 2
специални 2
сръбският 2
стара 2
стари 2
старобългарски 2
старославянска 2
съвременно 2
същите 2
традиционна 2
турското 2
убедени 2
умствена 2
фонетично 2
цял 2
цялата 2
църковен 2
църковни 2
човешките 2
чуждото 2
южните 2
абсолютната 1
автобиографски 1
административни 1
административното 1
активни 1
аналогични 1
английски 1
бавния 1
бездушен 1
безкористна 1
безогледно 1
библиографични 1
библиографски 1
биографска 1
биографски 1
биографските 1
благотворна 1
богослужебни 1
болестни 1
болестно 1
бурна 1
бъдните 1
българо-сръбски-македонски 1
българския 1
българското 1
бързописно 1
бясна 1
важната 1
важният 1
важното 1
верен 1
верска 1
верски 1
вечна 1
взаимни 1
взаимните 1
византийско 1
високото 1
владишки 1
враждебните 1
вредни 1
вредно 1
вродения 1
встъпителни 1
входната 1
възможни 1
възпитателни 1
възпитателно 1
възприетите 1
възродена 1
вънкашен 1
вънкашни 1
външен 1
външни 1
външно 1
вътрешен 1
вътрешна 1
главен 1
главни 1
глаголическата 1
глаголически 1
говоримия 1
голяма 1
голямата 1
горчиво 1
гражданското 1
груб 1
груба 1
груби 1
дадената 1
дадени 1
дадено 1
далечен 1
действителни 1
детинска 1
дивите 1
дипломатически 1
длъжни 1
дневен 1
добра 1
добрият 1
добро 1
добър 1
долното 1
домашна 1
домашната 1
домашни 1
доречевите 1
досегашната 1
достоен 1
достъпна 1
другиго 1
другия 1
другият 1
другото 1
духовно 1
душевна 1
душевни 1
душевните 1
душевното 1
държавен 1
европейската 1
европейски 1
единичната 1
единични 1
еднакво 1
еднакъв 1
едничка 1
езиковите 1
емигрантски 1
естествен 1
естествена 1
естетичен 1
естетическа 1
естетическото 1
жестоко 1
живи 1
живите 1
животворния 1
живото 1
забележителният 1
задължително 1
законна 1
законни 1
западното 1
здрав 1
здрави 1
здравите 1
здраво 1
зимен 1
значително 1
зрели 1
идиографично 1
известна 1
известният 1
изчерпливи 1
индивидуално 1
интелигентни 1
интересна 1
интересни 1
интересно 1
историческо 1
исторична 1
исторични 1
йерархичен 1
йерархична 1
каменни 1
каноничен 1
кирилски 1
кирилските 1
кирилското 1
книжовен 1
книжовните 1
книжовният 1
книжовното 1
кюварна 1
конвулсивни 1
конвулсивните 1
конкретна 1
конкретни 1
коренна 1
красни 1
красноречиви 1
културни 1
културните 1
културното 1
къси 1
литературна 1
литературни 1
лична 1
личното 1
луди 1
лудо 1
любопитна 1
македонска 1
македонската 1
мартенската 1
материалната 1
метафизически 1
мизийските 1
мизийския 1
минало 1
миналото 1
млада 1
младата 1
моравски 1
моравските 1
моралната 1
мощна 1
мъчителни 1
най-близките 1
най-голяма 1
най-дълбоки 1
най-изисканите 1
най-модерното 1
най-мощен 1
най-новата 1
най-обективна 1
най-посредно 1
най-разновидни 1
най-ранните 1
най-старата 1
най-старите 1
най-старославянско 1
най-съвременна 1
народен 1
народените 1
народно 1
научен 1
научни 1
научните 1
научно 1
научно-педагогично 1
националните 1
националното 1
неверни 1
нееднаква 1
независно 1
нездрави 1
неизгодни 1
немският 1
необикновения 1
необходимата 1
неофитов 1
непознат 1
непокорни 1
непостижни 1
непрекъснато 1
непрекъснатото 1
несистематична 1
неследовита 1
неспособен 1
несправедливите 1
нетленни 1
неугодно 1
новите 1
новия 1
ново 1
новоболгарской 1
новобългарска 1
нововремско 1
нравствената 1
нравственото 1
нужни 1
нужните 1
нунциално 1
нявгашни 1
някогашните 1
някогашният 1
обикновената 1
обикновено 1
обилна 1
обобщителна 1
образования 1
образователното 1
обширно 1
общ 1
общата 1
обществения 1
общи 1
общобългарско 1
одеския 1
околни 1
околното 1
омразно 1
органическа 1
оригиналното 1
освободеното 1
освободителния 1
оскъден 1
основна 1
основните 1
особен 1
особени 1
особените 1
особна 1
особни 1
остър 1
отворена 1
отделно 1
палеографически 1
панонска 1
панонските 1
периодическите 1
периодическия 1
периодическо 1
периодична 1
периодично 1
писмени 1
писменото 1
пластичен 1
племенния 1
плодовита 1
по-буйна 1
повелителна 1
повелителски 1
по-висок 1
по-висока 1
по-високо 1
по-голем 1
по-големи 1
по-голяма 1
по-голямо 1
пограничен 1
по-далечни 1
подвижното 1
подготвително 1
подирната 1
подирния 1
подирният 1
подиршните 1
по-добра 1
подозрителното 1
подражателна 1
по-дребни 1
подчинено 1
позната 1
по-късният 1
полабските 1
полезна 1
полемичен 1
политически 1
политическото 1
положителен 1
положителни 1
по-напреднали 1

по-напредналия **1**
по-оправдана **1**
по-определен **1**
по-предишни **1**
по-предишните **1**
по-ранни **1**
по-ранните **1**
по-систематически **1**
по-слаба **1**
последната **1**
последните **1**
послешни **1**
постепенното **1**
постигнатия **1**
постоянно **1**
по-съвършен **1**
потенциална **1**
похвална **1**
по-ценна **1**
по-широк **1**
пр. **1**
права **1**
правилен **1**
правилни **1**
правилното **1**
правителствена **1**
правия **1**
православното **1**
прагматична **1**
празните **1**
практически **1**
преводна **1**
предишната **1**
предишните **1**
преднята **1**
представения **1**
предходни **1**
преограничено **1**
пречкави **1**
прибързано **1**
привлекателно **1**
придобитата **1**
признатото **1**
приязнени **1**
проповедни **1**
проповеднишки **1**
противоположни **1**
проявената **1**
пряката **1**
прясна **1**
пъпната **1**
първоначален **1**
първоначалните **1**
работливи **1**
разграничени **1**
разпръснати **1**
революционен **1**
решителна **1**
римската **1**
родното **1**
родолюбив **1**
руска **1**
самата **1**
самият **1**
само **1**
самобитни **1**
самостоен **1**
самостойно **1**
светло **1**
световното **1**
светски **1**
свищовски **1**
свързано **1**
свършено **1**
северна **1**
северни **1**
сегашния **1**
сегашното **1**
систематичната **1**
скромна **1**
слаби **1**
славянското **1**
славянской **1**
следните 1
следня **1**
следнята **1**
словесен **1**
словесни **1**
собствена **1**
собствените **1**
социална **1**
социалните **1**
специално **1**
специфичните **1**
спомагателни **1**
споменатата **1**
споменати **1**
способен **1**
сравнителният **1**
средни **1**
средно **1**
средно-българска **1**
сръбски **1**
сръбския **1**
старият **1**
старо **1**
старобългарска **1**
старобългарската **1**
старобългарският **1**
старото **1**
страстен **1**
суровия **1**
съвременната **1**
съвременният **1**
съвършено **1**
съзнателни **1**
съзнания **1**
съсловни **1**
съща **1**
съществени **1**
същинската **1**
същински **1**
същият 1
тежка **1**
тежкото **1**
теоретическо **1**
типичния **1**
тогавашните **1**
тогавашното **1**
траен **1**
трайна **1**
трайни **1**
турска **1**
тясна **1**
тясно **1**
уместни **1**
умствен **1**
умственото **1**
унизителното **1**
управното **1**
успоредни **1**
устна **1**
устният **1**
уталоженият **1**
учебните **1**
учения **1**
училищен **1**
училищната **1**
фанатичен **1**
физическа **1**
фиксираното **1**
формално **1**
френската **1**
хайдушка **1**
характерен **1**
характерни **1**
християнската **1**
художен **1**
художествена **1**
художествените **1**
хулен **1**
хуманен **1**
хъшовско **1**
цариградския **1**
целокупното **1**
централната **1**
централни **1**
цяла **1**
частен **1**
челебна **1**
червена **1**
черковната **1**
черковните **1**
черковният **1**
черковно–училищни **1**
честити **1**
човешки **1**
човешко **1**
човешкото **1**
чорбаджийската **1**
чувствени **1**
чужд **1**
шарена **1**
шарено **1**
широки **1**
широко **1**
школското **1**
юбилеен **1**
югозападните **1**
южна **1**
южната **1**
южноевропски **1**

5 – местоимения (*124 на брой, употребени 1252 пъти*)

ви **1** : 1Л6
всеки **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5
всички **29** : 10 Л1 ; 5 Л2 ; 1 Л3 ; 7 Л4 ; 5 Л5 ; 1 Л6
всичко **5** : 3 Л4 ; 2 Л5
всяка **5** : 1 Л1 ; 2 Л4 ; 2 Л5
всякакви **1** : 1 Л4
всяко **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
всякой **1** : 1 Л1
ги **12** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 5 Л6
го **19** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л3 ; 5 Л4 ; 3 Л5 ; 4 Л6
й **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
им **10** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 3 Л5 ; 2 Л6
инакви **1** : 1 Л6
каква **1** : 1 Л6
каква-годе **1** : 1 Л5
какви **7** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 4 Л6
каквито **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
какво **5** : 5 Л6
какво-годе **1** : 1 Л5
каквото **6** : 1 Л2 ; 2 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
какъв **4** : 4 Л6
какъв-годе **1** : 1 Л5
какъвто **1** : 1 Л2
квото **1** : 1 Л6
кое **1** : 1 Л2
което **42** : 3 Л1 ; 5 Л2 ; 6 Л3 ; 9 Л4 ; 6 Л5 ; 13 Л6
кои **1** : 1 Л6
които **93** : 10 Л1 ; 16 Л2 ; 7 Л3 ; 22 Л4 ; 25 Л5 ; 13 Л6
кой **5** : 2 Л2 ; 3 Л5
който **39** : 3 Л1 ; 8 Л2 ; 7 Л3 ; 5 Л4 ; 5 Л5 ; 11 Л6
колко **1** : 1 Л4
колкото **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
комуто **1** : 1 Л4
която **41** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 13 Л3 ; 6 Л4 ; 8 Л5 ; 9 Л6
ми **1** : 1 Л5
му **15** : 7 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л3 ; 3 Л5 ; 1 Л6
нам **3** : 3 Л6
нас **19** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 2 Л4 ; 8 Л5 ; 6 Л6
наш **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
наша **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
нашата **26** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 12 Л5 ; 7 Л6
нашето **10** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л3 ; 1 Л5 ; 3 Л6
наши **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
нашите **8** : 1 Л4 ; 5 Л5 ; 2 Л6
нашия **7** : 4 Л5 ; 3 Л6
нашият **3** : 1 Л1 ; 2 Л3
него **13** : 1 Л1 ; 5 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л5 ; 1 Л6
неговата **7** : 3 Л1 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5
негови **2** : 2 Л4
неговите **2** : 1 Л1 ; 1 Л3
неговия **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л6
негово **1** : 1 Л4
неговото **5** : 1 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л5; 1 Л6
нейни **1** : 1 Л6
нейните **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
нейно **1** : 1 Л6
нейното **1** : 1 Л5
нему **1** : 1 Л4
нея **9** : 2 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 4 Л5
ни **20** : 2 Л2 ; 5 Л3 ; 1 Л4 ; 6 Л5 ; 6 Л6
ние **16** : 3 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 7 Л6
ний **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л3
никаква **2** : 2 Л4
никакво **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
никога **1** : 1 Л2
никое **1** : 1 Л2
някакво **1** : 1 Л2
някои **7** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л4 ; 1 Л6
някой **3** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
няколко **8** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л5 ; 1 Л6
някоя **1** : 1 Л3
онази **2** : 2 Л3
оная **1** : 1 Л2
онези **9** : 3 Л3 ; 3 Л5 ; 3 Л6
онзи **9** : 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
ония **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
онова **11** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 7 Л6
оня **1** : 1 Л2
свое **4** : 3 Л4 ; 1 Л6
своето **20** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 5 Л3 ; 5 Л4 ; 4 Л5 ; 4 Л6
свои **11** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 4 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
своите **13** : 1 Л1 ; 4 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 4 Л6
свой **6** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5 ; 3 Л6
свойта **1** : 1 Л6
своя **17** : 2 Л3 ; 2 Л4 ; 4 Л5 ; 9 Л6
своята **19** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 5 Л3 ; 5 Л4 ; 3 Л5 ; 3 Л6
себе **13** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 2 Л4 ; 8 Л6
секи **4** : 4 Л6
си **50** : 6 Л1 ; 7 Л2 ; 5 Л3 ; 9 Л4 ; 8 Л5 ; 15 Л6
сичкия **9** : 1 Л3 ; 8 Л6
сичките **1** : 1 Л3
сичкия **2** : 2 Л6
сичко **7** : 1 Л1 ; 6 Л6
сме **4** : 4 Л6
сяка **2** : 2 Л6
сяко **1** : 1 Л6
тази **23** : 2 Л1 ; 5 Л2 ; 10 Л3 ; 6 Л6
такава **6** : 1 Л1; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
такива **12** : 4 Л2 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 4 Л6
такова **8** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
такъв **5** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 3 Л6
тая **21** : 4 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л3 ; 7 Л4 ; 5 Л5
те **17** : 5 Л2 ; 9 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
тези **69** : 7 Л1 ; 8 Л2 ; 4 Л3 ; 14 Л4 ; 23 Л5 ; 13 Л6
техни **5** : 2 Л5 ; 3 Л6
техните **5** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л5
техния **3** : 1 Л1 ; 1 Л5 ; 1 Л6
тия **10** : 1 Л1 ; 5 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
то **13** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 3 Л5 ; 7 Л6
това **98** : 18 Л1 ; 17 Л2 ; 8 Л3 ; 18 Л4 ; 18 Л5 ; 19 Л6
този **28** : 5 Л1 ; 5 Л2 ; 4 Л3 ; 3 Л4 ; 11 Л6
той **27** : 9 Л1 ; 5 Л2 ; 2 Л3 ; 5 Л4 ; 2 Л5 ; 4 Л6
тоя **41** : 4 Л1 ; 9 Л2 ; 11 Л4 ; 17 Л5
туй **7** : 3 Л2 ; 2 Л4 ; 2 Л5
тя **17** : 3 Л1 ; 4 Л2 ; 3 Л3 ; 2 Л4 ;

2 Л5 ; 3 Л6
тях **14** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 6 Л4 ; 4
Л5 ; 2 Л6
тяхната **1** : 1 Л1
тяхното **1** : 1 Л2
чиито **2** : 2 Л
що **14** : 1 Л3 ; 4 Л4 ; 4 Л5 ; 5 Л6
я **7** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 5 Л3

честотност

това **98**
които **93**
тези **69**
си **50**
което **42**
която **41**
тоя **41**
който **39**
всички **29**
този **28**
той **27**
нашата **26**
тази **23**
тая **21**
ни **20**
своето **20**
го **19**
нас **19**
своята **19**
своя **17**
те **17**
тя **17**
ние **16**
му **15**
всякакви 14
тях **14**
що **14**
него **13**
своите **13**
себе **13**
то **13**
ги **12**
такива **12**
онова **11**
свои **11**
им **10**
нашето **10**
тия **10**
нея **9**
онези **9**
онзи **9**
сички **9**
нашите **8**
няколко **8**
такова **8**
какви **7**
нашия **7**
неговата **7**
някои **7**
сичко **7**
туй **7**
я **7**
каквото **6**
свой **6**
такава **6**
всичко **5**
всяка **5**
какво **5**
кой **5**
неговото **5**
ний **5**
такъв **5**
техни **5**
техните **5**
всеки **4**
какъв **4**
свое **4**
секи **4**
сме **4**
каквито **3**
нам **3**
наша **3**
нашият **3**
неговия **3**
някой **3**
техния **3**
всяко **2**
й **2**
колкото **2**
наш **2**
наши **2**
негови **2**
неговите **2**
нейните **2**
никаква **2**
никакво **2**
онази **2**
ония **2**
сичкия **2**
сяка **2**
чиито **2**
ви **1**
всякой **1**
инакви **1**
каква **1**
каква-годе **1**
какво-годе **1**
какъв-годе **1**
какъвто **1**
квото **1**
кое **1**
кои **1**
колко **1**
комуто **1**
ми **1**
негово **1**
нейни **1**
нейно **1**
нейното **1**
нему **1**
никога **1**
никое **1**
някакво **1**
някоя **1**
оная **1**
оня **1**
свойта **1**
сичките **1**
служили **1**
сяко **1**
тяхната **1**
тяхното **1**

I – лични собствени имена (*37 на брой, употребени 103 пъти*)

А. **5** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
Абдул **2** : 2 Л4
Борис **4** : 1 Л1 ; 3 Л2
Бориса **4** : 4 Л2
Велес **1** : 1 Л4
Владимир **1** : 1 Л2
Г. **1** : 1 Л1
Георги **1** : 1 Л5
Григорий **1** : 1 Л1
Д. **1** : 1 Л1
Ив. **1** : 1 Л1
Кирил **7** : 7 Л2
Кирила **9** : 9 Л2
Климента **1** : 1 Л2
Константин **3** : 1Л1 ; 2 Л2
Константина **2** : 2 Л2
Любен **1** : 1 Л1
Махмуд **1** : 1 Л4
Методий **7** : 7 Л2
Методия **14** : 14 Л2
Михаил **2** : 2 Л1
Недю **1** : 1 Л1
Неофит **6** : 6 Л4
Неофита **5** : 5 Л4
Осип **1** : 1 Л2
Петко **4** : 2 Л4 ; 2 Л5
Петра **1** : 1 Л2
Райко **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
Симеон **1** : 1 Л1
Симеона **3** : 3 Л2
Спиридон **1** : 1 Л1
Ст. **1** : 1 Л1
Тодор **1** : 1 Л5
Франц **1** : 1 Л1
Юр. **3** : 1 Л1 ; 2 Л5
Юрдан **2** : 2 Л5
Юри **1** : 1 Л1

честотност

Методия **14**
Кирила **9**
Кирил **7**
Методий **7**
Неофит **6**
А. **5**
Неофита **5**
Борис **4**
Бориса **4**
Петко **4**
Константин **3**
Симеона **3**
Юр. **3**
Абдул **2**
Константина **2**
Михаил **2**
Райко **2**
Юрдан **2**
Велес **1**
Владимир **1**
Г. **1**
Георги **1**
Григорий **1**
Д. **1**
Ив. **1**
Климента **1**
Любен **1**
Махмуд **1**
Недю **1**
Осип **1**
Петра **1**
Симеон **1**
Спиридон **1**
Ст. **1**
Тодор **1**
Франц **1**
Юри **1**

II – фамилни имена (*60 на брой, употребени 108 пъти*)

Априлова **1** : 1 Л1
Баласчев **1** : 1 Л2
Бобчев **2** : 2 Л5
Бобчева **2** : 2 Л5
Бозвели **8** : 8 Л4
Бозвелията **2** : 2 Л4
Вазов **1** : 1 Л3
Вебера **2** : 2 Л1
Венелин **2** : 2 Л1
Венелина **1** : 1 Л1
Григорович **2** : 2 Л1
Даничич **1** : 1 Л1
Джинзифов **1** : 1 Л1
Добровски **2** : 2 Л2
Доминик **1** : 1 Л1
Жеков **1** : 1 Л1
Иванов **3** : 3 Л5
Икономов **1** : 1 Л5
Иречек **2** : 2 Л1
Каравелов **1** : 1 Л1
Каравелова **1** : 1 Л1
Карски **1** : 1 Л2
Кирхор **1** : 1 Л1
Кифали **1**: 1 Л1
Колушки **1** : 1 Л1
Копитар **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
Креков **1** : 1 Л1
Курмер **1** : 1 Л1
Лавров **1** : 1 Л2
Ламански **1** : 1 Л2
Малорих **1** : 1 Л2
Маринов **1** : 1 Л1
Мариновски **1** : 1 Л1
Меджид **2** : 2 Л4
Миклошич **1** : 1 Л2
Новакович **2** : 1 Л1; 1 Л2
Одянски **1** : 1 Л2
Палаузов **1** : 1 Л1
Пауло **1** : 1 Л1
Пипин **2** : 2 Л1
Пипина **2** : 2 Л1
Попов **1** : 1 Л1
Попович **1** : 1 Л4
Раковски **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
Рачки **1** : 1 Л2
Симеонов **1** : 1 Л2
Славейков **8** : 2 Л4 ; 6 Л5
Славейкова **1** : 1 Л5
Стрезневски **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
Теодоров **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
Тодоров **3** : 1 Л1 ; 2 Л2
Томс **1** : 1 Л1
Чолаковски **1** : 1 Л1
Шафарик **5** : 4 Л1 ; 1 Л2
Шафарика **3** : 3 Л1
Шишманов **3** : 3 Л4
Шишманова **2** : 2 Л4
Шопов **2** : 2 Л1
Ягич **2** 2 Л2
Ягича **2** : 1 Л1 ; 1 Л2

честотност

Бозвели **8**
Славейков **8**
Шафарик **5**
Иванов **3**
Раковски **3**
Теодоров **3**
Тодоров **3**
Шафарика **3**
Шишманов **3**
Бобчев **2**
Бобчева **2**
Бозвелията **2**
Вебера **2**
Венелин **2**
Григорович **2**
Добровски **2**
Иречек **2**
Копитар **2**
Меджид **2**
Новакович **2**
Пипин **2**
Пипина **2**
Стрезневски **2**
Шишманова **2**
Шопов **2**
Ягич **2**
Ягича **2**
Априлова **1**
Баласчев 1
Вазов **1**
Венелина 1
Даничич **1**
Джинзифов **1**
Доминик **1**
Жеков **1**
Икономов **1**
Каравелов **1**
Каравелова **1**
Карски **1**
Кирхор **1**
Кифали **1**
Колушки **1**
Креков **1**
Курмер **1**
Лавров **1**

Per aspera ad astra!

Ламански **1**
Малорих **1**
Маринов **1**
Мариновски **1**
Миклошич **1**
Одянски **1**
Палаузов **1**
Пауло **1**
Попов **1**
Попович **1**
Рачки **1**
Симеонов **1**
Славейкова **1**
Томс **1**
Чолаковски **1**

III – титулуващи прозвища на духовни и светски лица (*18 на брой, употребени 27 пъти*)

архиепископ **1** : 1 Л2
архимандрит **1** : 1 Л4
д-р **1** : 1 Л4
екзарх **1** : 1 Л4
йеромонах **1** : 1 Л4
митрополит **1** : 1 Л4
монах **1** : 1 Л2
Отец **1** : 1 Л4
професор **4** : 3 Л1 ; 1 Л2
професорът **1** : 1 Л1
Св. **2** : 2 Л2
свещеник **1** : 1 Л2
султан **2** : 2 Л4
султана **1** : 1 Л4
хилендарец **2** : 2 Л4
храбър **3** : 3 Л2
царе **1** : 1 Л1
черноризец **2** : 2 Л2

честотност

професор **4**
храбър **3**
Св. **2**
султан **2**
хилендарец **2**
черноризец **2**
архиепископ **1**
архимандрит **1**
д-р **1**
екзарх **1**
йеромонах **1**
митрополит **1**
монах **1**
отец **1**
професорът **1**
свещеник **1**
султана **1**
царе **1**

IV – прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена (*13 на брой, употребени 17 пъти*)

Българския **1** : 1 Л5
Българското **4** : 1 Л3 ; 3 Л4
Германската **1** : 1 Л1
Гръцката **2** : 2 Л4
Напалеонови **1 : 1** Л3
Народна **1** : 1 Л5
Народната **1** : 1 Л5
Одринския **1** : 1 Л4
Панонска **1** : 1 Л2
Панонски **1** : 1 Л2
Парижкия **1** : 1 Л4
Свищовската **1** : 1 Л4
Хилендарския **1** : 1 Л4

честотност

Българското **4**
Гръцката **2**
Българския **1**
Германската **1**
Напалеонови **1**
Народна **1**
Народната **1**
Одринския **1**
Панонска **1**
Панонски **1**
Парижкия **1**
Свищовската **1**
Хилендарския **1**

а – наречия (*215 на брой, употребени 606 пъти*)

безутешно **1** : 1 Л6
безчет **1** : 1 Л6
благодарно **1** : 1 Л4
болестно **1** : 1 Л6
важно **1** : 1 Л3
веднага **2** : 2 Л2
веднъж **1** : 1 Л1
вече **12** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л4 ; 3 Л5 ; 3 Л6
взаимно **1** : 1 Л4
винаги **4** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
вместо **1** : 1 Л2
внезапно **1** : 1 Л6
волно **1** : 1 Л5
все **5** : 3 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5
всестранно **1** : 1 Л1
всъщност **1** : 1 Л3
всякога **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
възможно **2** : 2 Л6
вън **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
вътре **3** : 3 Л4
гдето **3** : 2 Л1 ; 1 Л2
горе-долу **1** : 1 Л4
даже **1** : 1 Л4
далеч **1** : 1 Л4
де **1** : 1 Л5
дето **11** : 2 Л3 ; 1 Л4 ; 5 Л5 ; 3 Л6
днес **12** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 3 Л5 ; 3 Л6
днеска **1** : 1 Л6
добре **3** : 1 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
докато **6** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
донякъде **1** : 1 Л6
дори **5** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 2 Л5 ; 1 Л6
доста **5** : 2 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
досущ **1** : 1 Л4
дотогаз **1** : 1 Л4
другаде **1** : 1 Л2
друго **1** : 1 Л5
другояче **1** : 1 Л4
дълго **1** : 1 Л2
едва **9** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 2 Л5
едвам **1** : 1 Л5
еднаж **1** : 1 Л6
еднакво **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4
еднъж **1** : 1 Л3
епизодично **2** : 2 Л6
естествено **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л6
естетически **1** : 1 Л3
жално **1** : 1 Л5
завинаги **1** : 1 Л6
заедно **3** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л6
занапред **1** : 1 Л5
затова **1** : 1 Л2
затуй **5** : 3 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
значително **1** : 1 Л5
изведнъж **1** : 1 Л6
известно **1** : 1 Л4
изеднаж **1** : 1 Л6
излекo **1** : 1 Л5
измислено **1** : 1 Л4
изначало **1** : 1 Л4
изобщо **7** : 1 Л3 ; 2 Л5 ; 4 Л6
изпърво **1** : 1 Л4
изцяло **1** : 1 Л2
именно **7** : 3 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
инак **4** : 1 Л3 ; 2 Л5 ; 1 Л6
искровито **1** : 1 Л3
казано **1** : 1 Л2
как **15** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 3 Л4 ; 4 Л5 ; 6 Л6
както **18** : 1 Л2 ; 3 Л3 ; 4 Л4 ; 6 Л5 ; 4 Л6
категорично **1** : 1 Л6
като **1** : 1 Л6
кога **3** : 3 Л2
когато **18** : 4 Л1 ; 5 Л2 ; 3 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
колкото **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
където **1** : 1 Л2
ласкаво **1** : 1 Л2
малко **6** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л6
материално **1** : 1 Л3
много **8** : 3 Л2 ; 3 Л5 ; 2 Л6
мъчно **1** : 1 Л5
навсъде **1** : 1 Л5
навън **1** : 1 Л4
наедно **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
назад **2** : 2 Л6
наистина **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
най-вече **5** : 1 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5
най-добре **1** : 1 Л1
най-дълго **1** : 1 Л2
най-много **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
най-напред **4** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л4
най-после **1** : 1 Л4
най-сетне **3** : 1 Л2 ; 2 Л6
най-тясно **1** : 1 Л5
налице **1** : 1 Л6
наложително **1** : 1 Л6
наопаки **1** : 1 Л5
напокон **1** : 1 Л5
напоследък **1** : 1 Л2
напр. **3** : 3 Л2
направо **2** : 1 Л2 ; 1 Л4
напред **1** : 1 Л6
напротив **2** : 2 Л6
напълно **2** : 1 Л1 ; 1 Л6
наравно **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
нарочно **1** : 1 Л4
насам **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
настоимо **1** : 1 Л2
нататък **1** : 1 Л6
неизказаното **1** : 1 Л3
несъвършено **1** : 1 Л3
никак **1** : 1 Л5
никога **1** : 1 Л6
някога **1** : 1 Л1
обикновено **2** : 1 Л5 ; 1 Л6
омайно **1** : 1 Л3
определени **1** : 1 Л6
особито **2** : 2 Л5
особно **1** : 1 Л4
отделно **1** : 1 Л1
отдето **2** : 1 Л3 ; 1 Л5
откакто **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
открито **1** : 1 Л3
отначало **1** : 1 Л4
отпосле **1** : 1 Л4
оттам **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
отчасти 1 : 1 Л6
още **19** : 6 Л1 ; 1 Л2 ; 4 Л4 ; 3 Л5 ; 5 Л6
пагубно 1 : 1 Л4
пак **12** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 3 Л6
повече **15** : 2 Л2 ; 3 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 7 Л6
повечко **2** : 2 Л5
повсъде **1** : 1 Л4
подир **1** : 1 Л1
по-добре **3** : 1 Л1 ; 2 Л4
позволено **1** : 1 Л5
по-късно **2** : 1 Л1 ; 1 Л2
по-мъчно **1** : 1 Л4
по-нататък **2** : 1 Л4 ; 1 Л6
понякога **1** : 1 Л5
понятно **1** : 1 Л5
по-рано **5** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
по-сегодно **1** : 1 Л5
по-сетне **2** : 2 Л2
по-силно **1** : 1 Л4
по-скоро **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л5
после **6** : 1 Л1 ; 2 Л4 ; 3 Л5
постепенно **1** : 1 Л4
постоянно **2** : 2 Л6
почетно **1** : 1 Л3
правилно **1** : 1 Л3
право **1** : 1 Л1
предоставено **1** : 1 Л4
пригодно **1** : 1 Л6
против **2** : 2 Л4
противно **1** : 1 Л6
пълно **1** : 1 Л3
първоначално **1** : 1 Л6
рабски **1** : 1 Л5
рано **3** : 2 Л4 ; 1 Л6
реално **1** : 1 Л5
ревностно **1** : 1 Л2
редом **3** : 1 Л4 ; 2 Л5
рядко **2** : 1 Л2 ; 1 Л5
само **34** : 4 Л1 ; 4 Л2 ; 5 Л3 ; 5 Л4 ; 9 Л5 ; 7 Л6
самоволно **1** : 1 Л4
самостойно **1** : 1 Л2
свободно **4** : 2 Л5 ; 2 Л6
се **6** : 1 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
сега **5** : 1 Л2 ; 4 Л6
сетне **1** : 1 Л4
сир. **1** : 1 Л5
сиреч **1** : 1 Л2
скоро **1** : 1 Л2
скрито **1** : 1 Л4
случайно **1** : 1 Л5
специално **1** : 1 Л1
страстно **1** : 1 Л4
строго **1** : 1 Л2
съвестно **1** : 1 Л4
съвестно **1** : 1 Л6
съвсем **4** : 1 Л3 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6

съдбоносно **1** : 1 Л5
също **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л6
т.н **1** : 1 Л4
така **20** : 1 Л1; 2 Л2 ; 4 Л3 ; 4 Л4 ; 4 Л; 5 Л6
там **9** : 3 Л1 ; 2 Л2 ; 4 Л6
твърде **7** : 1 Л1 ; 1 Л3 ; 1 Л4 ; 3 Л5 ; 1 Л6
твърдо **1** : 1 Л4
тепърва **1** : 1 Л6
тогава **2** : 1 Л2 ; 1 Л6
тогаз **3** : 1 Л2 ; 1 Л3 ; 1 Л4
тогази **1** : 1 Л6
толкова **2** : 2 Л4
толкоз **4** : 1 Л3 ; 3 Л4
тук **10** : 3 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
тук-там **1** : 1 Л4
тъй **21** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л3 ; 4 Л4 ; 7 Л5 ; 4 Л6
тъкмо **8** : 3 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л5
удолетворително **1** : 1 Л5
уместно **1** : 1 Л3
урбулешки **1** : 1 Л3
условно **1** : 1 Л6
успоредно **1** : 1 Л5
хитро **1** : 1 Л5
хронологически **1** : 1 Л1
хубаво **1** : 1 Л1
чак **3** : 1 Л3 ; 2 Л4
често **4** : 2 Л2 ; 1 Л5 ; 1 Л6
чисто **3** : 3 Л2
явно **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
ясно 1 : 1 Л5

честотност

само **34**
тъй **21**
така **20**
още **19**
както **18**
когато **18**
как **15**
повече **15**
вече **12**
днес **12**
пак **12**
дето **11**
тук **10**
едва **9**
там **9**
много **8**
тъкмо **8**
изобщо **7**
именно **7**
твърде **7**
докато **6**
малко **6**
после **6**
се **6**
все **5**
дори **5**
доста **5**
затуй **5**
най-вече **5**
по-рано **5**
сега **5**
също **5**
винаги **4**
инак **4**
най-напред **4**
свободно **4**
съвсем **4**
толкоз **4**
често **4**
вън **3**
вътре **3**
където **3**
добре **3**
еднакво **3**
естествено **3**
заедно **3**
кога **3**
колкото **3**
най-сетне **3**
напр. **3**
насам **3**
оттам **3**
по-добре **3**
по-скоро **3**
рано **3**
редом **3**
тогаз **3**
чак **3**
чисто **3**
веднага **2**
всякога **2**
възможно **2**
епизодично **2**
наедно **2**
назад **2**
наистина **2**
най-много **2**
направо **2**
напротив **2**
напълно **2**
наравно **2**
обикновено **2**
особито **2**
отдето **2**
откакто **2**
повечко **2**
по-късно **2**
по-нататък **2**
по-сетне **2**
постоянно **2**
против **2**
рядко **2**
тогава **2**
толкова **2**
явно **2**
безутешно **1**
безчет **1**
благодарно **1**
болестно **1**
важно **1**
веднъж **1**
взаимно **1**
вместо **1**
внезапно **1**
волно **1**
всестранно**1**
всъщност **1**
горе-долу **1**
даже **1**
далеч **1**
де **1**
днеска **1**
донякъде **1**
досущ **1**
дотогаз **1**
другаде **1**
друго **1**
другояче **1**
дълго **1**
едвам **1**
еднаж **1**
еднъж **1**
естетически **1**
жално **1**
завинаги **1**
занапред **1**
затова **1**
значително **1**
изведнъж **1**
известно **1**
изеднаж **1**
излеко **1**
измислено **1**
изначало **1**
изпърво **1**
изцяло **1**
искровито **1**
казано **1**
категорично **1**
като **1**
където **1**
ласкаво **1**
материално **1**
мъчно **1**
навсъде **1**
навън **1**
най-добре **1**
най-дълго **1**
най-после **1**
най-тясно **1**
налице **1**
наложително **1**
наопаки **1**
напокон **1**
напоследък **1**
напред **1**
нарочно **1**
настоимо **1**
нататък **1**
неизказаното **1**
несъвършено **1**
никак **1**
никога **1**
някога **1**
омайно **1**
особно **1**
отделно **1**
открито **1**
отначало **1**
отпосле **1**
отчасти **1**
пагубно **1**
повсъде **1**
подир **1**
позволено **1**
по-мъчно **1**
понякога **1**
понятно **1**
по-сгодно **1**
по-силно **1**
постепенно **1**
почетно **1**
правилно **1**
право **1**
предоставено **1**
пригодно **1**
противно **1**
пълно **1**
първоначално **1**
рабски **1**
реално **1**
ревностно **1**
самоволно **1**
самостойно **1**
сетне **1**
сир. **1**
сиреч **1**
скоро **1**
скрито **1**
случайно **1**
специално **1**
страстно **1**
строго **1**
съвестно **1**
съвсем **1**
съдбоносно **1**
т.н **1**
твърдо **1**
тепърва **1**
тогази **1**
тук-там **1**
удолетворително **1**
уместно **1**
урбулешки **1**
условно **1**
успоредно **1**
хитро **1**
хронологически **1**
хубаво **1**
ясно **1**

б – предлози (*44 на брой, употребени 2188 пъти*)

без **3** : 3 Л3
в **327** : 63 Л1 ; 54 Л2 ; 45 Л3 ; 67 Л4 ; 48 Л5 ; 50 Л6
вместо **5** : 2 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л6
във **12** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
въз **7** : 1 Л2 ; 1 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
върху **6** : 1 Л1 ; 3 Л4 ; 2 Л6
до **32** : 1 Л1 ; 10 Л2 ; 3 Л3 ; 7 Л4 ; 6 Л5 ; 5 Л6
за **257** : 33 Л1 ; 34 Л2 ; 20 Л3 ; 64 Л4 ; 49 Л5 ; 57 Л6
заради **1** : 1 Л4
из **10** : 1 Л1 ; 3Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 2 Л6
извън **6** : 4 Л3 ; 2 Л4
изпод **1** : 1 Л4
като **68** : 5 Л1 ; 9 Л2 ; 5 Л3; 19 Л4 ; 12 Л5 ; 18 Л6
към **45** : 4 Л1 ; 4 Л2 ; 3 Л3 ; 15 Л4 ; 9 Л5 ; 10 Л6
между **44** : 3 Л1 ; 15 Л2; 4 Л3 ; 6 Л4 ; 7 Л5 ; 9 Л6
на **719** : 140 Л1 ; 95 Л2 ; 75 Л3 ; 144 Л4 ; 125 Л5 ; 140 Л6
над **3** : 1 Л2 ; 2 Л6
о **3** : 1 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л6
около **1** : 1 Л4
от **248** : 38 Л1 ; 49 Л2 ; 34 Л3 ; 43 Л4 ; 38 Л5; 46 Л6
отсам **1** : 1 Л3
по **68** : 7 Л1 ; 17 Л2 ; 4 Л3 ; 17 Л4 ; 13 Л5 ; 10 Л6
под **25** : 12 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 4 Л5 ; 5 Л6
подир **1** : 1 Л3
покрай **4** : 1 Л2 ; 1 Л4 ;2 Л6
поради **1** : 1 Л4
пред **8** : 2 Л3 ; 2 Л4 ; 4 Л5
преди **7** : 1 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л6
през **24** : 1 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 8 Л4 ; 5 Л5 ; 6 Л6
при **14** : 2 Л1; 4 Л2 ; 3 Л3; 2 Л5 ; 3 Л6
при **3** : 1 Л1 ; 2 Л6
против **8** : 2 Л3 ; 6 Л4
с **124** : 16 Л1; 33 Л2 ; 15 Л3 ; 22 Л4; 18 Л5 20 Л6
след **22** : 5 Л1 ; 5 Л2 ; 7 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
според **12**: 1 Л1 ; 2 Л2 ; 2 Л4 ; 3 Л5 ; 4Л6
според **2** : 2Л3
сред **1** : 1 Л3
със **24** : 5 Л1 ; 2 Л2 ; 4 Л3 ; 3 Л4 ; 6 Л5 ; 4 Л6
у **16** :1 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л3 ; 7 Л4 ; 3 Л5 ; 2 Л6
чрез **10** : 1 Л1 ; 2 Л3 ; 1 Л4 ; 5 Л5 ; 1 Л6

честотност

на **719**
в **327**
за **257**
от **248**
с **124**
като **68**
по **68**
към **45**
между **44**
до **32**
под **25**
през **24**
със **24**
след **22**
у **16**
при **14**
във **12**
според **12**
из **10**
чрез **10**
пред **8**
против **8**
въз **7**
преди **7**
върху **6**
извън **6**
вместо **5**
покрай **4**
без **3**
над **3**
о **3**
при **3**
спроти **2**
заради **1**
изпод **1**

около **1** отсам **1** подир **1** поради **1** сред **1**

в – съюзи (*30 на брой, употребени 1239 пъти*)

а **75** : 9 Л1 ; 12 Л2 ; 9 Л3 ; 15 Л4 ; 16 Л5 ; 14 Л6
ако **20** : 5 Л1 ; 5 Л3 ; 3 Л4 ; 4 Л5 ; 3 Л6
ала **1** : 1 Л1
да **314** : 14 Л1 ; 51 Л2 ; 42 Л3 ; 58 Л4 ; 71 Л5 ; 78 Л6
за да **21** : 4 Л2 ; 2 Л3 ; 7 Л4 ; 2 Л5 ; 6 Л6
затова **7** : 1 Л3 ; 3 Л4 ; 3 Л6
защото **22** : 5 Л2 ; 3 Л3 ; 4 Л4 ; 1 Л5 ; 9 Л6
и **507** : 60 Л1 ; 95 Л2 ; 45 Л3 ; 104 Л4 ; 109 Л5 ; 94 Л6
или **35** : 7 Л1 ; 2 Л2 ; 8 Л3 ; 3 Л4 ; 7 Л5 ; 8 Л6
камо **1** : 1 Л5
като **14** : 1 Л2 ; 4 Л3 ; 5 Л4 ; 4 Л6
макар **1** : 1 Л2
нежели **1** : 1 Л5
ни **1** : 1 Л5
нито **3** : 1 Л3 ; 1 Л5 ; 1 Л6
но **29** : 4 Л1 ; 9 Л2 ; 4 Л3 ; 4 Л4 ; 7 Л5 ; 1 Л6
обаче **16** : 2 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 4 Л5 ; 3Л6
отколкото **7** : 2 Л2 ; 2 Л4 ; 2 Л5 ; 1 Л6
па **3** : 1 Л1 ; 2 Л5
поне **3** : 2 Л5 ; 1 Л6
поне **5** : 1 Л3 ; 4 Л6
понеже **15** : 2 Л1 ; 7 Л2 ; 3 Л3 ; 2 Л4 ; 1 Л6
пък **11** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 3 Л4 ; 2 Л5 ; 3 Л6
та **10** : 4 Л2 ; 1 Л3 ; 3 Л4 ; 2 Л6
то **16** : 1 Л1 ; 5 Л2 ; 2 Л3 ; 3 Л4 ; 4 Л5 ; 1 Л6
т.е **3** : 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
че **90** : 7 Л1 ; 35 Л2 ; 9 Л3 ; 15 Л4 ; 8 Л5 ; 16 Л6
щом **5** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л3

честотност

и **507** защото **22** като **14** щом **5** ала **1**
да **314** за да **21** пък **11** нито **3** камо **1**
че **90** ако **20** та **10** па **3** макар **1**
а **75** обаче **16** затова **7** поне **3** нежели **1**
или **35** то **16** отколкото **7** т.е **3** ни **1**
но **29** понеже **15** поне **5** на **2**

г – частици (*10 на брой, употребени 539 пъти*)

дали **3** : 1 Л5 ; 2 Л6
ето **4** : 1 Л2 : 3 Л4
ли **3** : 3 Л6
не **124** : 4 Л1 ; 14 Л2 ; 20 Л3 ; 22 Л4 ; 25 Л5 ; 39 Л6
нека **2** : 1 Л4 ; 1 Л5
ни **1** : 1 Л1
се **345** : 37 Л1 ; 68 Л2 ; 39 Л3 ; 83 Л4 ; 55 Л5 ; 64 Л6
си **20** : 3 Л1; 9 Л2 ; 4 Л4 ; 2 Л5 ; 2 Л6
ще **1** : 1 Л1
ще **36** : 4 Л1 ; 4 Л2 ; 3 Л3 ; 7 Л4 ; 7 Л5 ; 11 Л6

честотност

се **345** ще **36** ето **4** ли **3** ни **1**
не **124** си **20** дали **3** нека **2** ще **1**

д – числителни имена (*20 на брой, употребени 229 пъти*)

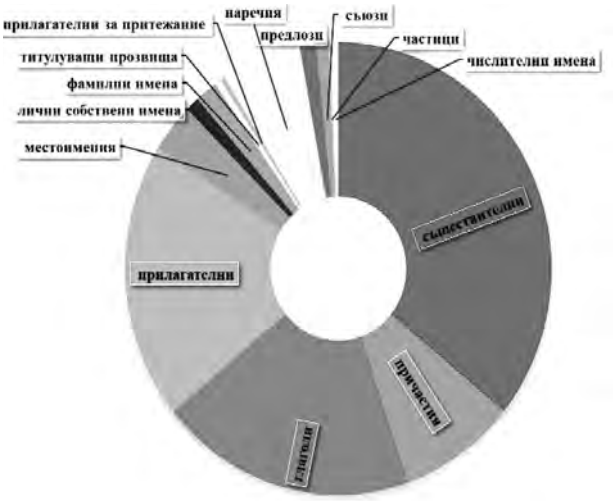
втора **4** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 1 Л5
втори **6** : 2 Л1 ; 3 Л4 ; 1 Л5
второ **3** : 2 Л1 ; 1 Л6
два **15** : 2 Л1 ; 1 Л2 ; 2 Л4 ; 9 Л5 ; 1 Л6
двадесет **2** : 1 Л1 ; 1 Л5
две **26** : 4 Л1 ; 3 Л2 ; 1 Л3 ; 2 Л4 ; 9 Л5 ; 7 Л6
деветнадесет **1** : 1 Л6
десет **1** : 1 Л1
десетки **1** : 1 Л5
един **59** : 8 Л1 ; 5 Л2 ; 5 Л3 ; 16 Л4 ; 12 Л5 ; 13 Л6
една **53** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 9 Л3 ; 8 Л4 ; 16 Л5 ; 16 Л6
едни **2** : 1 Л1 ; 1 Л4
едно **29** : 3 Л1 ; 3 Л2 ; 5 Л3 ; 2 Л4 ; 5 Л5 ; 11 Л6
петдесет **1** : 1 Л5
първа **6** : 2 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5
първи **11 :** 2 Л1 ; 3 Л2 ; 2 Л4 ; 1 Л5 ; 3 Л6
първо **6** : 1 Л1 ; 2 Л2 ; 1 Л4 ; 1 Л5 ; 1 Л6
трети **1** : 1 Л1
три **1** : 1 Л6
четиридесет **1** : 1 Л2

честотност

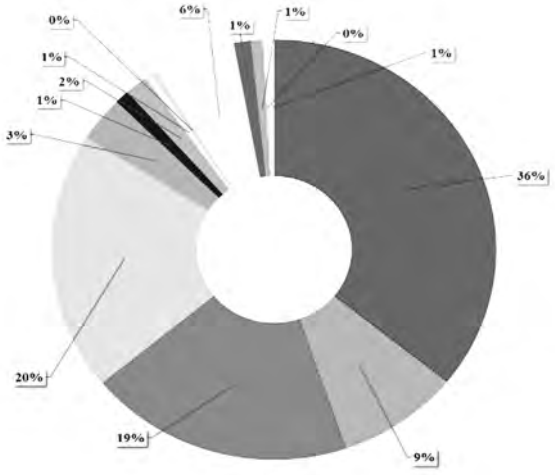
един **59** два **15** първо **6** едни **2** петдесет **1**
една **53** първи **11** втора **4** деветнадесет **1** трети **1**
едно **29** втори **6** второ **3** десет **1** три **1**
две **26** първа **6** двадесет **2** десетки **1** четиридесет **1**

I. II. III. IV. ГРАФИЧЕСКО ПРЕДСТАВЯНЕ НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН

Графика 1.
Тезаурус на езика на Александър Теодоров-Балан

Графика 2.
Тезаурус на езика на Александър Теодоров-Балан
(Предстаяне в проценти по частите на речта)

I. II. IV. СЪЗДАВАНЕ НА *СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР* КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА *ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ* / НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ

ЕЗИК И МИСЛЕНЕ: Седем системни апострофа към апотеоза на акад. Александър Теодоров-Балан

Д-р Николай Василев

Философският проблем за съотношението между език и мислене е фундаментален, макар че трудно може да се дефинира, когато става дума за отделна личност...

Предубежденията винаги пречат!

Може да се констатира, може да се стигне дори до някакъв математически алгоритъм, но е много трудно – да не кажа невъзможно (!) – да се постигне максимална обективност при обобщенията...

СЕДЕМТЕ СИСТЕМНИ АПОСТРОФА (АПОТЕОЗА) към езика на **АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН** [1] би трябвало да насочат вниманието ни тъкмо в тази посока.

- (1. апостроф – апотеоз) ДУМАТА/ДУМИТЕ на Александър Теодоров-Балан са преди всичко продукт на интелектуална енергия, която посредством различни теории за езика би могла да експонира както елементи на **СТАТИЧНИ СТРУКТУРИ** в един изкуствено изолиран морфологичен интериор (**съществителни имена**; **прилагателни имена**; **числителни имена**; **местоимения**; **глаголи – лични и нелични глаголни форми**; **наречия**; **съюзи**; **предлози**; **частици**...), така и елементи на **ДИНАМИЧНИ СТРУКТУРИ**, открити в екстериора на приобщаващото се писано слово: **субект [S], предикат [P] и обект [O] на съобщението, предоставящо някаква информационна структура**...

I. СТАТИЧНИ СТРУКТУРИ

Тук има нещо, което заслужава по-специално внимание...

Търсенето на изкуствени или естествени акценти в езика винаги формира **произволни множества от изоморфни стойностни**, които задължително се стремят към **озвучената реабилитация на човешкото време и пространството в биографията на личността**.

- - (2. апостроф – апотеоз) Не трябва да се забравя, че **езикът на езиковеда Александър Теодоров-Балан** е преди всичко продукт на сложна комбинация от **бесарабски български диалект**, който и днес продължава да съхранява **източното крило на подбалканските диалекти от края на XVIII и началото на XIX век** [2]. Не без значение е и силното влияние на **чешкия езиков субстрат** [3].

Лингвистичният код на подобни разсъждения – като цяло – би трябвало да формира **въображаема *(фикционална)* структурно-динамична теория за езика на Александър Теодоров-Балан**.

Надредните и подредните философски синхронизации изглеждат така:

- - - (3. апостроф – апотеоз) Детайлна обстоятелственост, описателност, картинност и дори романтична приповдигнатост, постигната най-вече в езиковедските неологизми (*напр.:* **творница**, *в см.* морфема; **значенски**, *в см.* смислов; **гласка**, *в см.* гласна; **съгласка**, *в см.* съгласна; **думоред**, *в см.* словоред; **назвук**, *в см.* ударение; **крайка**, *в см.* окончание; **думотворба**, *в см.* словопроизводство...);

- - - (4. апостроф – апотеоз) Силна привързаност към сетивната чистота на фразеологизмите и бягащите изречения (*напр.: не* „паза стаята", *а* **болен съм**; *не* „кръгъл сирак", *а* **пълен съм**; *не* „хвърля се на очи", *а* **бие на очи**; *не* „имам намерение", *а* **имам на мисъл**; *не* „държа реч", *а* **казвам реч**...);

- - - (5. апостроф – апотеоз) Търсене и намиране на безапелационни съответствия с народните говори (*напр.:* **дейност, усет, заплаха, общувам, летовище, излет, гледище, поява, съответен, съгласно с, въз основа на, тъй че**...)...

- (6. апостроф – апотеоз) Лексикалният пласт, който създава **Александър Теодоров-Балан**, не е хаотичен, произволен или само романтичен, както ни изглежда понякога, той е по-скоро **натурален, аналитичен**. Затова **в отделни думи, особено в научното словопроизводство, можем да открием следи от голяма доза повишено усърдие**, което днес – макар и да е вярно на семантично ниво – звучи комично: *напр.:* **назвук** *(в см.* **върху звука** ≡ *ударение)* → *производни думи:* **назвукувам** → **назвучен** → **безназвучен; гласка** *(в см.* **човешки глас** ≡ *звук* ≡ вокал*)* → **самогласка** *(гласна* ≡ консонант*)* → **съгласка** *(съгласна)* → **гласков** *(гласен звук)* → **съгласков** *(съгласен звук)*... [4]

II. ДИНАМИЧНИ СТРУКТУРИ

Ето една типична за **Александър Теодоров-Балан сюжетна ситуация**, проявена в **динамични структури**, която ни насочва към същата **натуралност, аналитичност и прецизност**: ***„Литературните творения*, градени със словото, дават право да именуваме сбора им с думата *словесност*. Тези две думи са синоними, ако под литература *разбираме* не само *творенията на подвижното слово на един народ,* но и неговата *писменост*."** [5]

- (7. апостроф – апотеоз) Подлогът е почти винаги в началото на изречението. Обикновено главното изречение се прекъсва от подчинено *(подлжно, допълнително...)*. Неличната глаголна форма *(причасието)*, която въвежда поясняващите детайли в подчиненото изречение, насочва вниманието към **надредно послание, без което главното изречение не може да бъде разбрано докрай**. **Аргументативните вериги** се подреждат най-често след някакъв **категоричен извод** или **нефиксирано реторично възклицание** или **обръщение към въображаем читател** (*напр.:* **„Щом е тъй, всички изменения, които *словото* може на претърпи в един народ, в неговия *език*, ще се отразят и в произведенията на неговата *литература*"** [6]). Подобна **синтактична структура** отново внушава **полемичност, научна всеотдайност, нестандартност, силна динамика в изказа**...

Физическите граници на една дума или на едно изречение винаги са **фрагмент или фрагменти на човешката мисъл**. **Фонологичното, морфологичното, синтактичното или само текстологичното ниво на тази мисъл винаги са обвързани с биографията на личността**...

Александър Теодоров-Балан създаде **огромно научно наследство (над 1000 книги, статии и студии)** [7], но сътвори и огромно любопитство към личността си. Той е **първият ректор на Софийския университет** (1889, 1896-1897, 1902-1903), но той е и **един от първостроителите на нормативната база на съвременния български книжовен език**.

Максималната обективност на тези факти трябва да ни убеждават, а не ***пред***убеждават във **високите нравствени стойности на един човешки живот**...

Използвана литература и бележки

1. **Ономастиката** не е единодушна, когато тълкува прозвището „Балан", но все пак най-популярният превод е: ***„рус"*** или ***„бял по плът"*** *(през румънски)*. Зависи кога и къде се е появил прякорът. Ако е възникнал по нашите земи и се имат предвид фонетичните особености на сливенския говор, възможни са и други тълкувания – **БАЛА*гъ*Н** (*през турски със синкопа – в см.* **лека временна постройка**); **БАЛА*бъ*Н** (през турски със синкопа – *в см.* **едър, голям**)...

2. Географската област Бесарабия се намира между реките Днестър и Прут, което означа, че сънародници могат да бъдат открити на територията на три днешни държави: Молдова, Украйна и Румъния. Установено е българско присъствие в района още от ранното Средновековие. Масови преселния по тези земи са извършени след руско-турските войни от 1768-1774 г. и 1828-1829 г. Александър Теодор-Балан е роден на 27 октомври 1859 г. в с. Кубей. Селището се намира на територията на Украйна. Със сигурност се знае, че родът на Балан, който е от Сливен, се преселва по тези земи след денонсирането на т. нар. „Акерманска конвенция" от страна на Османската империя (1828-1829).

Майчиният език на Александър Теодоров-Балана принадлежи към **източното крило на подбалканските говори, които обхващат Сливенско, Карнобатско, Ямболско и Бургаско**.

Вж по-подробно:

Бояджиев, Тодор. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 1991. – 275 с.

НБКМ **А ДТ 21/1993**

ИнстБългЕзик БАН **III 5155**

Милетич, Любомир. Източно-българските говори. – София : БАН, 1989. – 192 с.

НБКМ **565223**
ЦБ БАН **АО-3395**

Кондов, Васил. Българска фонетика за българите в Молдова и Украйна. – Кагул : б.и., 2013. – 170 с. ISBN 978-9975-4245-1-6
НБКМ **752567**
ЦБ БАН **NK-2-4196**

3. В науката Александър Теодоров-Балан се счита за **чешки възпитаник** – завършва **славянска филология в Прага**, където защитава докторска дисертация на тема **„За звука *ь* в новобългарския език"** (1884).

Вж по-подробно: **Динеков**, Петър. Академик Александър Теодоров-Балан и българската литература. // *Сборник* в чест на академик Александър Теодоров-Балан. – София, 1955, с. 31-37.

4. *Вж по-подробно:* **Стойков**, Ст. Александър Теодоров-Балан. // *Строители* и ревнители на родния език. Пантеон. – София, 1982, с. 265-271.

5. *Цит. по:* **Теодоров-Балан**, А. Българската литература от Старото Българско царство [Л1] (1903-1904). // *Теодоров-Балан*, Александър. [1] ***Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр.*** [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] ***Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)"*** [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова**. – Факсим. изд. – София, 2011. – ISBN 978-954-07-3005-9. – с. 167-174.
Срв.: с. 227-362 ; 475-535 на наст. изд.

6. *Пак там.*

7. *По-известни монографични загавия са цит. тук по хронология на публ., приведени по наст. изд.:*

Теодоров-Балан, Александър. История славяноболгарская 1762 / *Паисий Хилендарски*. – Пловдив : Хр. Г. Данов, **1898**. – 126 с. (Трем на българската словесност ; Св. 1) 627 / 495

Теодоров-Балан, Александър. *Софроний Врачански* : За 100 год. на новата бълг. печ. кн. : 1806-1906. – София : Бълг. кн. д-во, **1906**. – 139 с. 629 / 497

Теодоров-Балан, Александър. Борба за съвременен правопис 1921-1923 : Принос към историята на българския правопис. – София, **1924**. – 48 с. 360 / 294

Теодоров-Балан, Александър. Българска граматика : Д. 1 : За думите. Ч. 1. Звукословие. – София, **1930**. – 401 с. (Универсална библиотека ; 84. Редица помагала ; Бр. 2) 196 / 152

Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика. – София : Т. Ф. Чипев, **1940**. – 487 с. 293 / 241

Теодоров-Балан, Александър. Нова българска граматика за всякого : Д. 1 : за думите : св. 1 : Общо за думите. – София : Изд. на БАН, **1954**. – 120 с. + 1 л. 1082 / 866

I – 2 *последно завършено* научно изследване на Милен Куманов (юни – август 2021): *е*-библиотека *„БАЛАНИКА"* : Академик Александър Теодоров-Балан. **Автобиобиблиография – лекции / Под *научната редакция* на Милен Куманов : I. *Историографско* издирване на *автобиобиблиографията* и *лекциите* : I. I. *Автобиобиблиография*. –** *По факсим. изд.:* **Теодоров-Балан**, Александър. [1] Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към 1.IX.1954]) : Хроноложки показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174)

; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227] / Състав. [на изд.] **Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова** ; Предговор : **Анна Ангелова, Стоян Пинтев** (с. 7-8) ; Авт. на статиите : **Димитър Веселинов, Анна Ангелова** („Залисите" на ... : с. 9-11) ; **Стоян Пинтев, Цветана Величкова** (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : **Димитър Веселинов** (с. 153-158) ; ... и Софийския университет. Хронология на четените курсове (1888-1935) : **Анна Ангелова, Димитър Веселинов** (с. 159-165) ; Граф. дизайн **Георги Върлинков**. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … ; **I. I. I. Факсимилна публикация ; I. I. II. Дигитализация ; I. I. III. Структуриране на справочен апарат : Именен показалец ; Показалец на периодичните издания ; Показалец на рецензиите, отзивите и критичните бележки ; Показалец на преводите ; Географски показалец ; I. I. IV. Създаване на *съвременен научен коментар под научната редакция на Милен Куманов* / Александра Куманова ; I. II. *Лекции*. – *По цит. факсим. изд.* ; I. II. I. Факсимилна публикация ; I. II. II. Дигитализация ; I. II. III. Информационна ризома : Части на речта ; I. II. III. I. Кадастрално дърво на тезауруса на езика на ... : Информационна ризома (Честотност на частите на речта) ; I. II. III. II. Информационна решетка на тезауруса на езика на ... ; I. II. III. III. Тезаурус на езика на ... ; I. II. III. IV. Графическо представяне на тезауруса на езика ; I. II. IV. Създаване на *съвременен научен коментар под научната редакция на Милен Куманов* / Николай Василев (Справочно-информационна ризома) – *Е*-библиотека *„БАЛАНИКА"* : Акад. Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурус на езика / Под науч. ред. на Милен Куманов : Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475-535) ; Дигитализация / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев (с. 363-431 ; 474, 536-559) ; Тезаурус на езика на А. Т.-Б. / Милен Куманов, Александра Куманова, Николай Василев (с. 564-587) ; Съвр. науч. ком.: към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. / Александра Куманова (с. 463-470) ; към езика на лекциите на А. Т.-Б. / Николай Василев (с. 588-591) ; Справ. апарат към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. (Именен показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на рец., отз. и крит. бел. ; Показ. на прев. ; Геогр. показ.) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Диана Ралева, Марияна Максимова, Десислава Костадинова (431-462) ; Справ.-инф. ризома на честотност на частите на речта в езика на А. Т.-Б. / Цветана Найденова, Цветана Йовчева, Иванка Трендафилова / Състав. на *е*-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Иванка Трендафилова (с. 564-587) ; Граф. И. Трендафилова (с. 587-588). // *Licht*, mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 225-593 : с ил. и граф. – *Съдържа и:*** Кадастрално дърво на частите на речта в езика на **А. Т.-Б. : съществителни, причастия / Надежда Георгиева ; глаголи, прилагателни / Иванка Трендафилова ; местоимения / Снежина Бенева ; лични собствени имена / Цветелина Златкова ; фамилни имена / Борис Ангелов ; титулуващи прозвища на духовни и светски лица / Радослав Даскалов ; прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена / Иван Соколов ; наречия / Антонина Максимова ; предлози / Натали Александрова ; съюзи, частици / Мира Тошева ; числителни имена / Петър Вълчев**.

I – 2 *последнее оконченное* научное исследование Милена Куманова (июнь – август 2021) : э-библиотека *„БАЛАНИКА"* : Академик Александр Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции / Под *научной редакцией* Милена Куманова : I. *Историографический* поиск *автобиобиблиографии* и *лекций* : I. I. *АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ*. – *По факсим. изд.:* Теодоров-Балан, Александр. [1] Книжные записи : Книгопись (личная библиогр. [1086 частично пронум. авт. и подсчитанные им ном. 870 записей на 1.IX.1954]) : Хронологический указатель статей, прим., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. машинопис. рукоп. из фонда 109к БАН) / ..., созд. авт. и скорректированной им вручную] (с. 15-152) ; [2] Из лекционного курса ... „История болгарской литературы (1903-1906)" [6 лекций : История болгарской литературы (с. 167-227) : Болгарская литература Старого болгарского царства [Л1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение нашей письменности в Первом болгарском царстве [Л2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Болгарская поэзия во время рабства [Л3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Болгарская литература в период национальной борьбы [Л4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Новая болгарская литература [Л5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История болгарской литературы после Освобождения [Л6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. рукоп. авт., созд. вручную : с. 166-227] / Состав. [изд.] **Димитр Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова** ; Предисловие : **Анна Ангелова, Стоян Пинтев** (с. 7-8) ; Авт. статей

: **Димитр Веселинов, Анна Ангелова** („Записи" ... : с. 9-11) ; **Стоян Пинтев, Цветана Величкова** (Архивное наследие ... : с. 12-14) ; Словарь [113] основные слова и выражения в книгописи Балана : **Димитр Веселинов** (с. 153-158) ; ... и Софийский университет. Хронология прочитанных курсов (1888-1935) : **Анна Ангелова, Димитр Веселинов** (с. 159-165) ; Граф. дизайн **Георгия Вырлинкова**. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. им. Св. Климента Охридского, 2011. – 228 с. – Посв. 150-летию со дня рожд. первого ректора Соф. унив. … . – *На болг. яз.* ; **I. I. I. Факсимильная публикация ; I. I. II. Дигитализация ; I. I. III. Структурирование справочного аппарата : Указатель имен ; Указатель периодических изданий ; Указатель рецензий, отзывы и критические замечания ; Указатель переводов ; Географический указатель ; I. I. IV. Создание *современного научного комментария под научной редакцией Милена Куманова* / Александра Куманова ; I. II. *Лекции*. – *По процит. факсим. изд.* ; I. II. I. Факсимильная публикация ; I. II. II. Дигитализация ; I. II. III. Информационная ризома : Части речи ; I. II. III. I. Кадастровое дерево тезауруса языка ... : Информационная ризома (Частотность частей речи) ; I. II. III. II. Информационная решетка тезауруса языка ... ; I. II. III. III. Тезаурус языка ... ; I. II. III. IV. Графическое представление тезауруса языка ; I. II. IV. Создание *современного научного комментария под научной редакцией Милена Куманова* / Николай Василев (Справочно-информационная ризома) – *Э-библиотека „БАЛАНИКА"* : Акад. Александр Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурусом языка / *Под науч. ред.* Милена Куманова : Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475-535) ; Дигитализация / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев (с. 363-431 ; 474, 536-559) ; Тезаурус языка А. Т.-Б. / Милен Куманов, Александра Куманова, Николай Василев (с. 564-587) ; Совр. научн. ком.: к автобиобиблиогр. А. Т.-Б. / Александра Куманова (с. 463-470) ; к языку лекций А. Т.-Б. / Николай Василев (с. 588-591) ; Справ. аппарат к автобиобиблиогр. А. Т.-Б. (Указатель имен ; Указатель период. изд. ; Указатель рец., отз. и крит. прим. ; Указ. перев. ; Геогр. указ.) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Диана Ралева, Мариянна Максимова, Десислава Костадинова (431-462) ; Справ.-инф. ризома частотности частей речи в языке А. Т.-Б. / Цветана Найденова, Цветана Йовчева, Иванка Трендафилова / Състав. э-библ. Александра Куманова, Николай Василев, Иванка Трендафилова (с. 564-587) ; Граф. И. Трендафилова (с. 587-588). // *Licht*, mehr licht! В память профессора Милена Куманова : Юбил. сб. по случаю 80-лет. со дня рожд. ученого. – София, 2022, с. 225-593 : с ил. и граф. – *Содержит также:* Кадастровое древо частей речи в языке А. Т.-Б. : существительные, причастия / Надежда Георгиева ; глаголы, прилагательные / Иванка Трендафилова ; местоимения / Снежина Бенева ; личные собственные имена / Цветелина Златкова ; фамилии / Борис Ангелов ; титулование и прозвища духовных и светских лиц / Радослав Даскалов ; притяжательные прилагательные, образованные от существительных имен собственных / Иван Соколов ; наречия / Антонина Максимова ; предлоги / Натали Александрова ; союзы, частицы / Мира Тошева ; имена числительные / Петр Вылчев**.

I – 2 *last complete* scientific research of Milen Kumanov (June – August 2021): *e*-library *BALANIKA* : Academician Alexandar Teodorov-Balan. Autobiobibliography – lectures / Under scientific editorship of Milen Kumanov : I. *Historiographic study of the autobiobibliography and lectures* : I. I. *Autobiobibliography*. – *By facsim. ed.:* Teodorov-Balan, Alexandar. [1] Literary diversions : Bibliography (personal bibliogr. [1086 partial enum. by aut. and counted by him 870 records to 1.IX.1954]) : Chronological index of articles, notes, news, evaluations and books [: Facsim. publ. of typewr. handwr. from fund 109к of Bulgarian academy of Sciences) / ..., comp.by aut. and proof. by him by hand] (p. 15-152) ; [2] From lecture course of ... *History of Bulgarian Literature* (*1903-1906*) [6 lectures лекци : History of Bulgarian Literature (c. 167-227) : Bulgarian Literature of Old Bulgarian Kingdom [Л1] (1903-1904) (c. 1-8 = 167-174) ; Presentation of our script in the First Bulgarian Empire [Л2] (1903-1904) (c. 8-18 = 174-184) ; Bulgarian poetry during the yoke [Л3] (1903-1904) (c. 1-8 ; 185-192) ; Bulgarian Literature in the national struggles [Л4] (1904-1905) (c. 1-12 = 193-204) ; New Bulgarian Literature [Л5] (1905-1906) (c. 1-13 = 205-217) ; History of Bulgarian Literature from the Liberation [Л6] (1905-1906) (c. 1-10 = 218-227) : Facsim. publ. of aut. manus. : p. 166-227] / Compl. [of ed.] **Dimitar Veselinov, Stoyan Pintev, Anna Angelova** ; Preface : **Anna Angelova, Stoyan Pintev** : (p. 7-8) ; Aut. of articles : **Dimitar Veselinov, Anna Angelova** (*Diversions* of ... : c. 9-11) ; **Stoyan Pintev, Tsvetana Velichkova** (Archival heritage of ... : c. 12-14) ; Dictionnary of [113] basic words and expressions in Balan's bibliography : **Dimitar Veselinov** (c. 153-158) ; ... and Sofia University. Chronology of the delivered courses (1888-1935) : **Anna Angelova, Dimitar Veselinov** (c. 159-165) ; Graph. design **Georgi Varlinkov**. – Facsim. ed. – Sofia : Univ. Publ. *St. Kl. Ohridski*, 2011. – 228 c. – Dedic. to 150 ann. Of the first rector of Sof. Univ. … . – *In Bulg.* ; **I. I. I. Facsimile publication ; I. I. II. Digitization ; I. I. III. Structuring of the references : Index of names ; Index of periodicals ; Index of reviews, reports, critical notes ; Index**

of translations ; Geographical index ; I. I. IV. Formation of current scientific commentary *under scientific editorship of Milen Kumanov* / Alexandra Kumanova ; I. II. *Lectures*. – *By cit. facsim ed. ;* I. II. I. Facsimile publication ; I. II. II. Digitization ; I. II. III. Information rhizome : Parts of speech ; I. II. III. I. Cadastral tree of thesaurus of the language of ... : Information rhizome (Frequency of the parts of speech) ; I. II. III. II. Information screen of thesaurus of the language of ... ; I. II. III. III. Thesaurus of the language of ... ; I. II. III. IV. Graphical presentation of thesaurus of the language ; I. II. IV. Formation of current scientific commentary *under scientific editorship of Milen Kumanov* / Nikolay Vasilev (Reference-information rhizome) – *E*-library *BALANIKA* : Academician Alexandar Teodorov-Balan. Autobiobibliography – lectures / *Under scientific editorship* of Milen Kumanov : Facsim. publ. (p. 227-362 ; 475-535) ; Digitization / Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Angel Georgiev (p. 363-431 ; 474, 536-559) ; Thesaurus of the language of A. T. -B. / Milen Kumanov, Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev (p. 564-587) ; Curr. sci. comm. : to the autobiobibliogr. of A. T.-B. / Alexandra Kumanova (p. 463-470) ; to the language of lectures of A. T.-B. / Nikolay Vasilev (p. 588-591) ; Refer. to the autobiobibliogr. of A. T.-B. (Index of names ; Index of period. ; Index of rev., rep., crit. not. ; Index of trans. ; Geogr. index) / Comp. Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Diana Raleva, Mariyana Maximova, Desislava Kostadinova (431-462) ; Ref.- inf. rhizome of frequency of the parts of speech of the language of A. T.-B. / Tsvetana Naydenova, Tsvetana Yovcheva, Ivanka Trendafilova / Comp. of *e*-lib. Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Ivanka Trendafilova (p. 564-587) ; Graph. I. Trendafilova (p. 587-588). // *Licht*, mehr licht! In Memory of Professor Milen Kumanov : Festschr. on the occasion of his 80th ann. – Sofia, 2022, p. 225-593 : with ill. and graph. – *Contains also:* Cadastral tree of thesaurus of the parts of speech of the language b of A. T.-B. : substantives, participles / Nadezhda Georgieva ; verbs, adjectives / Ivanka Trendafilova ; pronouns / Snezhina Beneva ; personal names / Tsvetelina Zlatkova ; family names / Boris Angelov ; title sobriquets of cleric and secular persons / Radoslav Daskalov ; possessive adjectives, made by personal nouns / Ivan Sokolov ; adverbs / Antonina Maximova ; prepositions / Natali Alexandrova ; conjunctions, particles / Mira Tosheva ; numerals / Petar Valchev.

Е-библиотека *„ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY")* : Православието в България : Кратка историческа енциклопедия : *Незавършен* тр. : Фрагм. : А – Б (с. 613-742) <... : В – Я> / Авт., науч. ред. с. 595-896), анот. на бълг. (с. 597) и англ. (с. 598), предг. (с. 599-608), упътване (с. 609-611), съкр. (с. 611-612), прил. [пълнотекст. справочно-информ. база на първоизточника – гещалтплан и кадастър на тр.: взаимнопрепокриващи се разрези – информационна ризома] (с. 743-896) Милен Куманов ; худ. на кор. по идея на Милен Куманов (с. 597) Кирил Нинов ; Под общ. ред. на о. Стефан Пашов ; Библиогр. ред. и бел. Александра Куманова и др. (с. 937-940) ; *Посв. на знаменателните през 2023 г. 1990-год. от разпятието и Възкресението на Иисус Христос и 1710-год. от Медиоланския (Миланския) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии : Константин е почитан като светец и равноапостол от Православната църква*. // *Licht*, mehr licht! В памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 595-938 : със 181 ил.

Други библиогр. ред. Никола Казански, Николай Василев, Десислава Костадинова, Цветана Найденова.

Съдържа и: Библиогр. списък на цит. лит. (с. 897-933) и Списък на ил. (с. 934-936) [по букви А – Б] / Александра Куманова, Никола Казански, Десислава Костадинова.

Публ. по незавършен ръкоп. на авт., създаван от него в продължение на повече от 20 г. – венец на неговия християнолюбиво-праведен живот – афилиация.

Тази публ. е осъществявана със смиреното Богобоязливо съзнание, че съхраняваме и предаваме на потомците първата и единствената енциклопедия за Православието в България, които, – вдъхновявани от духовните пастири на нашия народ, – подобно на предците ни, – ще я доведат до провиждания от Милен Куманов неин животоспасителен за нацията ни патологичен образ в кондиция с персонификациите на историко-културния процес в единение с планетарната му цялост – лоно на духовното начало – на Св. Дух – демиургът на всички прояви на отечествената ни битност в миналото и настоящето – и во веки веков, достойни и за почитание, и за подражание, и за следване, и за нативно градивно творчество в името на доброто – истината – красотата...

3. *ПОСЛЕДНО НЕЗАВЪРШЕНО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ

Е-БИБЛИОТЕКА *„ПРАВОСЛАВИЕ” („ORTHODOXY”)*:

ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ:
КРАТКА ИСТОРИЧЕСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ /
АВТОР, НАУЧНА РЕДАКЦИЯ,
АНОТАЦИЯ, ПРЕДГОВОР, УПЪТВАНЕ,
ПО-ВАЖНИ СЪКРАЩЕНИЯ
ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ ;

***ХУДОЖНИК НА КОРИЦАТА* КИРИЛ НИНОВ**

ПУБЛИКАЦИЯ,

посветена на знаменателните през 2023 г.
1990-годишнина от разпятието и
Възкресението на Иисус Христос в 33 г.
и
1710-годишнина от Медиоланския
(Миланския) едикт от 313 г.
на римския император Константин I Велики,
с който християнството се провъзгласява
за равноправна на другите религии:
Константин е почитан като светец и равноапостол
от Православната църква,

посвященная знаменательным датам в 2023 г.
1990-летию распятия и
Воскресения Иисуса Христа в 33 г.
и
1710-летию Медиоланского
(Миланского) эдикта 313 г.
римского императора Константина I Великого,
которым христианство провозглашается
религией, равноправной с другими религиями:
Константин почитается Православной церковью
как святой и равноапостольный,

Per aspera ad astra!

dedicated to the emblematic in 2023
1990 years of the crucifix
and Resurrection of Jesus Christ in 33
and
1710 anniversary of the Edict of Milan in 313
of the Western Roman Emperor Constantine I
***which gave Christianity legal status*:**
Constantine is venerated as saint and equal to the Apostles
by the Orthodox Church

ПОД
***ОБЩАТА РЕДАКЦИЯ* НА**
О. СТЕФАН ПАШОВ
и
***БИБЛИОГРАФСКАТА РЕДАКЦИЯ* НА**
ПРОФ. Д.П.Н. АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА,
ДОЦ. Д-Р НИКОЛА КАЗАНСКИ,
АС. Д-Р НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ,
Д-Р ДЕСИСЛАВА КОСТАДИНОВА,
ЦВЕТАНА НАЙДЕНОВА

I. ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ
(ВЕЛИЧИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКВА ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ) / с. 597

ORTHODOX CHRISTIANITY IN BULGARIA
(THE GREATNESS OF BULGARIAN CHURCH OVER THE CENTURIES) / с. 598

Анотация на гърба на корицата / с. 597-598

I. I. ... на български език / с. 597

I. II. ... на английски език / с. 598

II. ПРЕДГОВОР / с. 599

III. УПЪТВАНЕ
ЗА ПОЛЗВАНЕ НА ЕНЦИКЛОПЕДИЯТА
„ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ” / с. 609

IV. ПО-ВАЖНИ СЪКРАЩЕНИЯ / с. 611

V. АЗБУЧЕН КОРПУС / с. 613

VI. ПРИЛОЖЕНИЯ

[ГЕЩАЛТПЛАН И КАДАСТЪР НА ТРУДА:
***взаимнопрепокриващи се разрези – информационна ризома*]** / с. 743

VII. БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА ЦИТИРАНАТА ЛИТЕРАТУРА / с. 897

VIII. СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ / с. 934

IX. БЕЛЕЖКА
НА БИБЛИОГРАФСКИТЕ РЕДАКТОРИ НА ПУБЛИКАЦИЯТА / с. 937

I. I. ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ (ВЕЛИЧИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ЦЪРКВА ПРЕЗ ВЕКОВЕТЕ)

България е първата на Балканите и в Югоизточна Европа славянобългарска държава, създадена през 681 г. от двата основни етноса – славяни и прабългари, приела **християнството** (след началото на 864 г., когато княз Борис I е кръстен), което в столичния център на Източната Римска империя (придобила по-късно името Византия – по името на гр. Византион) действа от IV в., и като **християнска държава** вече 12 века е **един от най-важните стожери на Православието**.

През цялото това време Българската църква следва неотклонно своя дълг – да бъде в подкрепа на светската власт в страната и да отстоява интересите на българския народ.

Особено голяма е ролята на Българската църква в периодите, в които по едни или други причини, България попада под чуждо владичество – византийско (1018-1185) и османско (1396-1877). Тогава тя поема върху себе си и част от функциите на светската власт.

Православието е онзи фактор, който дава своя съществен отпечатък и върху цялостното културно развитие на българския народ. Целият духовен живот на българите през Средните векове, османското владичество и периода след Освобождението е пронизан от идеите на Православието.

Днес в началото на XXI в., когато глобализмът залива целия свят, Православието продължава да бъде един от най-съществените постаменти, който отстоява независимото съществуване на българския народ.

Като религиозен и цивилизационен феномен Православието привлича вниманието на почти всички изследователи на миналото на българския народ. Публикациите върху историята на Българската църква са извънредно много като количество. В по-голямата си част обаче имат повече самоцелен характер, без да са подчинени на една обща идея.

Предлаганата Енциклопедия е пръв опит да се покаже **величието на Българската църква** като един от най-важните религиозни центрове на Православието в Европа, без да навлиза в догматичнните му спорове и борби, които то води с другите религиозни конфесии. С тази проблематика се занимава най-вече родната ни богословска наука. Вниманието е насочено към Православието повече като **цивилизационен фактор** в общественото и културно развитие на България през многовековното й съществуване.

Справочникът е предназначен за най-широка читателска аудитория, поради което е написан на лек и разбираем език. В същото време по-голямата част от включените статии са придружени с допълнителна (достъпна) литература, която представлява интерес и за изследователите, занимаващи се с тази проблематика.

Енциклопедията е илюстрована богато и е придружена с голям брой приложения, които дават допълнителна информация за третираната проблематика.

I. II. ORTHODOX CHRISTIANITY IN BULGARIA (THE GREATNESS OF BULGARIAN CHURCH OVER THE CENTURIES)

Bulgaria was the first state on the Balkan Peninsula and in Southeast Europe founded in 681 by two ethnics – Slavs and Proto-Bulgarians, which converted to **Christianity** (after 864 when Prince Boris I was baptized) from the capital of the Eastern Roman Empire (called later Byzance – on the name of the city of Byzantion) active from IV c. and as a **Christian empire** for 12 centuries has been one of the most important pillars of its **Orthodox branch**.

During this period Bulgarian Church has always supported the secular power and Bulgarian people's interests.

Bulgarian Church played very important role in the periods, in which Bulgaria – as a result of different reasons – was under foreign domination: Byzantine (1018-1185) and Ottoman (1396-1877) one. At that time Bulgarian Church obtained some of the functions of the secular power.

Orthodox Christianity is the factor which has left its traces on the whole cultural development of Bulgarian people. Bulgarians' spiritual life in the Middle Ages, during the Ottoman domination and in the period following the Liberation has been marked by Orthodox Christianity's ideas.

Nowadays, in the begining of the 21st century, in time, when Globalism dominates the whole world, Orthodox Christianity is still one of the substantial bases providing independent existence of Bulgarian people.

Being religious and civilizational phenomenon Orthodox Christianity is of interest to the experts involved in the research of Bulgarian people's past. There is a great numbers of studies on the history of Bulgarian Church. Most of them, however, discuss concrete problems, and „lack common idea".

The present Encyclopedia is the first attempt to show the **greatness of Bulgarian Church** in its role as one of the most important religious centres of Orthodox Christianity in Europe. It does not discuss its dogmatic conflicts and struggles with other religious denominations, a topic mainly examined by Bulgarian theological science. The focus is on the Orthodox Christianity as **civilizational factor** in the social and cultural development of Bulgaria in the course of its centuries-long history.

The edition is aimed to wide readership, and this is the reason for the simple, understandable language used in it. At the same time the majority of articles included in it are accompanied by additional (available) literature of interest to experts in the field.

The Encyclopedia offers plenty of pictures and great number of attachments that provide additional information on the problems discussed in it.

II. ПРЕДГОВОР

Като обществено явление християнството има повече от две хилядолетия съществуване. Възникнало във времето, когато световна политическа сила е **Рим**, в първите няколко века от своята поява то е преследвано с особена жестокост от императорите, докато през IV в. се налага като официална държавна религия на империята.

След IV в. в източните части на империята започва да се обособява и друг един християнски център – в **гр. Византион**, който много скоро след това е преименуван на **Константинопол**, поради желанието на император **Константин I Велики** да го превърне в своя столица.

В българската летописна и историческа традиция от средните векове до наши дни Константинопол получава повече популярност под името **Цариград**, което произтича от факта, че той е столичен център на Източната Римска империя, придобивала по-късно името **Византия** по името на Византион. До края на съществуването на Византия нейните василевси обаче продължават да се считат като **ромейски владетели**.

От VI-VII в. насетне цялата история на християнството е история на борба за надмощие между Рим и Византия, които се разграничават помежду си от специфичното им отношение към самата християнска религия. Докато Византия се придържа към каноните, заложени още при появата на християнството, и с това си спечелва името **„ортодоксална"** (или „православна"), в Западната Римска империя е налице стремеж към налагане на папата като глава на християните в целия свят. Възникват и не малко други различия, които са от чисто догматично естество (филетизма и пр.). На тях са посветени многобройни изследвания в богословската литература.., поради което на тях не е необходимо да се спираме тук.

За нас е по-важно да отбележим, че когато в края на VII в. (според сега официално приетото становище в нашата историография) се полагат основите на българската държава, православието и католицизмът са вече **с ярко очертани религиозни центрове**.

В първите два века от своето съществуване в българската държава господстват две езически религии – на прабългарите и на славяните. Българските владетели остават чужди на християнската религия и на свой ред подлагат на жестоко преследване всички нейни последователи, произлизащи най-вече от средите на завареното тук местно население, възприело вече християнската религия.

Въпреки суровите репресии и в България християнството не само че не е ликвидирано, но с всяко изминало десетилетие продължава да се разпространява в нейните предели. Това положение се запазва до втората половина на IX в., когато и тук то също се превръща в официална държавна религия. Това става по време на управлението на **княз Борис I** (852-889), когото Българската църква удостоява с почетното наименование **„Покръстителят"**. Целите на предлаганата Енциклопедия не ни налагат задължението да излагаме дори и в най-сбита форма причините, довели до приемане (или налагане) на християнството в България.

Досега в историческата ни литература се изтъкваше и продължава да се изтъква България като пръв **славянски просветен и културен център**, което е един безспорен факт, с който тя има заслуженото право да се гордее. Това, което ни учудва и изненадва, е обстоятелството, че се премълчава другият факт , че в същото време страната ни се явява и **пръв славянски религиозен (православен) център в Югоизточна Европа**, извън Византия, изпреварвайки в това отношение всички други славянски държави.

Макар че българската държава прегръща Православието от Цариград, това далеч не успокоява Византия, поради което тя още от първите десетилетия на утвърждаването

на Православието в България се стреми да наложи своето върховенство над нея като религиозен фактор.

Религиозното съперничество между Византия и България продължава с векове. То върви паралелно с политическото противоборство между двете съседни държави. В тази жестока битка България претърпява поражение и от 1018 до 1185 г. е погълната в пределите на Византийската империя. Паралелно с ликвидирането на българската държава е ликвидирано и самостоятелното съществуване на Българската църква.

След възобновяване на българската държава (1185-1187) възобновява се и Българската църква. Докато по времето на Асеневци България като политически и църковен фактор се развива във възходяща линия и достига своето най-голямо могъщество при цар Иван Асен II (1218-1241), развитието на Византия върви в обратна посока и от началото на XIII в. (1204-1267) изчезва от политическата карта на Европа, като на нейно място се появява Латинската империя. След нейното разпадане Византия отново се появява в Югоизточна Европа.

От средата на XIII до края на XIV в. и България тръгва по пътя на своя залез, което слага край на съществуването ѝ. Временно на преден план излиза сръбската държава, която достига своето най-голямо могъщество по времето на цар Стефан Душан (1331-1355). След неговата смърт обаче и тя тръгва към залез, за да попадне, както България, под властта на османските нашественици.

Междувременно борбата между Рим и Византия достига своя връх през 1054 г., когато между двата центъра настъпва окончателно разделение. По това време България е в пределите на Византийската империя, поради което тя не е в състояние да реагира самостоятелно на този акт. В църковно отношение българите продължават да бъдат в лоното на Православието. Това положение се запазва и след възобновяването на българската държава (1185-1187) и продължава до края на XIV в., когато тя е покорена от османските турци.

Все в този ред на мисли, следва да се обърне внимание и на още един друг момент: от покръстването на българите през втората половина на IX в. – до края на XIV в. Българската църква се придържа към каноните на цезаропапизма, според които светската власт стои над църковната и се изгражда изцяло по модела и образеца на Цариградската патриаршия. В същото време българските владетели полагат непрекъснати усилия, за да отстояват както политическата, така и църковната независимост на държавата.

По времето на управлението на цар Симеон I (893-927) и на цар Иван Асен II (1218-1241) в България се създават няколко големи **просветно-културни огнища** – в **Плиска-Преслав, Охрид и Търново**. Всички български и чуждестранни медиевисти признават този факт. (Изключение прави единствено скопската историография. Тъй като тя си служи с неаргументирани исторически факти, считаме за излишно да обръщаме внимание на нейната позиция). Изненадващото е, че се подминава другият голям исторически факт, а именно, че в същото време посочените средища са и **крупни религиозни центрове**.

За нас остават неразбираеми усилията, които се полагат от някои изследователи да „доказват" **етническата принадлежност** на двамата солунски братя Св. Св. Кирил и Методий, забравяйки факта, че в IX в., когато те живеят и творят, важна е не **етническата**, а **религиозната принадлежност на всяко лице**. В съществуващата литература няма никакъв спор, че двамата равноапостоли са били **византийски мисионери и** като такава те са се занимавали преди всичко с **религиозна дейност и че на тази им дейност са били подчинени всички други техни действия**. Това обстоятелство от само себе си обяснява факта, че след създаването на новата азбука, те пристъпват към превеждането на **религиозни съчинения**, с които целят да подпомогнат **проповядването на**

християнството (в случая – Православието) сред славянските и другите народи на Балканите и в други краища на Европа.

Цялата средновековна литература – оригинална и преводна, има подчертано **религиозен характер**. Това се дължи не само на факта, че нейните творци са били **религиозни дейци, но още и заради обстоятелството, че главната й задача е била да обслужва преди всичко потребностите и целите на Църквата**.

Делото на Св. Св. Кирил и Методий е продължено от техните ученици, от които само една малка част достигат до България **– Светите Климент, Наум, Сава, Горазд и Ангеларий**. От тях по-трайна диря оставят първите двама. Към тези лица се присъединяват и някои местни просветни дейци в лицето на **епископ Константин Преславски, Йоан Екзарх** и др., чиито преводни и оригинални творби също носят изцяло подчертан **религиозен облик**.

Голямата заслуга на владетелите на Първата българска държава и особено на княз Борис I и цар Симеон Велики се състои в това, че те използват творческите дела на Св. Св. Кирил и Методий и техните ученици като основно противодействие срещу стремежите на византийските владетели и Цариградската патриаршия за политическо и църковно асимилиране на българите.

Подчертано **религиозен облик** има и най-значителният просветно-културен център по време на Втората българска държава – **Търновската книжовна школа**. В нея творците също са религиозни дейци и като такива се занимават с превеждане и сътворяване на **оригинални религиозни съчинения**. На този факт обаче също не се отдава дължимото внимание от изследователите.

За духовния облик на България в периода IX-XIV в. не малка роля изиграват и някои други фактори, най-съществения от които е **изграждането на църковни храмове и манастири**. От тях по различни причини днес са оцелели не много на брой – това се отнася повече за тези от времето на Първата българска държава (IX-XI в.). В различни източници обаче е запазен споменът за бляскави **български църкви и манастири о**т времето на цар Симеон. И в наши дни продължават да се откриват нови археологически находки, които потвърждават високата художествена стойност на сградите и на тяхното изографисване. Същата констатация може да се направи и за църквите и манастирите от времето на Втората българска държава, от което време са налице и повече оцелели храмове.

В края на XIV в. когато се ликвидира самостоятелното съществуване на българската държава, ликвидира се и Българската църква. Не малка част от висшето българско духовенство е избито или принудено да търси спасение в други държави. Повечето от обикновените монаси и свещеници обаче **остават тук**, поради което на техните плещи пада и **голямата отговорност за съхраняване на християнството (Православието) през целия период на османското владичество в българските земи**. Отстояването на православието в не редки случаи е съпътствано с редица опасности. Заслужава да се отбележи, че сред пожертвалите живота си дейци за православната вяра се оказват и лица, които не принадлежат към клира, а са били обикновени миряни, за които запазването на християнската (православна) вяра е било също така **свещен завет, въпрос на чест и дълг на човешкото им достойнство**. Добре познати в това отношение са страданията, понесени от **Георги Стари Софийски, Георги Нови Софийски, Георги Най-нови Софийски**, които Българската църква отдавна е канонизирала за светци.

Известно е, че в историята на българския народ през XIV-XIX в. е имало и случаи на **доброволно помохамеданчване на наши сънародници**. Те обаче са неизмеримо по-малко от случаите на насилствено потурчените, които обхващат цели райони в Родопите и някои други краища на българските земи.

Повечето от българските селища обаче **успяват да отстоят своята християнска (православна) вяра**.

В първите няколко века на османското владичество грижата за църковното покровителство на християнските народи, сред които и българите, е поверено от османската власт на Цариградската патриаршия. Много скоро обаче последната се превръща в инструмент на **гръцкия висш клир**, който си поставя амбициозната цел да възобнови църковното могъщество на изчезналата Византийска империя. При липса на българска държава и църква, опасността от църковна асимилация на българския народ е била изключително голяма. И това е една от причините, които подтикват светогорския монах **Св. отец Паисий Хилендарски** да отправи в своята знаменита „История славяноболгарская" пламенен призив към своите български съвременници за отстояване не само на етническата, но и на **църковната си независимост**.

Борбата за църковна независимост първоначално се води неорганизирано и спорадично, поради което и резултатите от нея са нищожни. Едва след като начело на нея застават **Неофит Бозвели** и **Иларион Макариополски**, тя обхваща по-голямата част от българския народ и достига успешен край с учредяването на **Българската екзархия** (края на февруари 1870).

При липса на българската държава, грижата за отстояването не само на църковните, но и на етническите права на българския народ поемат **представителите на Българската църква**. Поради това никак не е случаен фактът, че нейни дейци застават начело на **българските общини**, които започват да се появяват в различните краища на българските земи след средата на XIX в. Благодарение на проявените от тях усилия в периода 50-те – 70-те години на XIX в, наред с изграждане на нови църковни храмове започват да се откриват и десетки училища, в които на първо място се изучават предимно **религиозни предмети**, покрай които се дават елементарни познания и по четене, писане, смятане, история, география (землеописание) и пр. Този факт отново показва стремеж на Българската църква да се поддържа преди всичко **религиозната (православната) вяра на българите като основен фундамент за запазването на българския етнос**.

Двадесет години преди освобождението на България от османско иго (1858), в Болград е открита **първата българска гимназия**. В нея учебният процес също е подчинен на принципа да се изучават едновременно **църковни и светски предмети**.

За църковното образование на българите през възрожденската епоха не малка помощ оказват и някои чуждестранни семинарии и духовни академии в Русия и други държави (Сърбия, Хърватско). Благодарение на всичко това, в навечерието на Освобождението, България разполага с не малък църковен кадър, който участва не само в борбата за новобългарска просвета, но и в борбата за извоюване на политическа свобода. Изключително голям е броят на свещениците, взели участие в Априлското въстание от 1876 г. Сред тях особено ярко изпъкват имената на **поп Груйо Бански**, отец **Кирил Слепов**, игумен на Калугеровския манастир, **поп Харитон** и др.

От 1870 г. начело на Българската църква застава **Българската екзархия**. До избухването на Руско-турската война от 1877-1878 г. тя има седалище в Цариград. Макар и османско учреждение, основното й предназначение е да се грижи за **църковните и други права на българите**. След края на войната, когато по силата на Берлинския конгрес от 1878 г. възобновената българска държава е разпокъсана и значителни части от нейната територия попадат отново в пределите на Османската империя, положението на Българската екзархия се усложнява твърде много. Преди всичко заплашено е самото й съществуване като църковна институция. Благодарение обаче на дипломатическия такт и умения най-вече на **екзарх Йосиф I** и някои други обстоятелства, постигнато е

съгласието на Високата Порта тя да запази своето седалище в османската столица, с условие да ограничи дейността си само сред българите в Македония и Одринска (Източна) Тракия, останали отново под пряката власт на султана. Екзархията умело се възползва от тази възможност и пристъпва към незабавно възстановяване и укрепване не само на църковното, но и на просветното дело на българите в посочените две области.

Задачата за църковно обгрижване на българското население в Княжеството е поверена на един **Свети Синод**, възглавяван от наместник-председател. Сред част от висшия клир се появява желание за прекъсване на контактите с Българската екзархия като османско учреждение. Надделява обаче становището на **проф. Марин Дринов** и на някои други лица българският екзарх да бъде считан за **върховен църковен глава и на българите в Княжество**, което го превръща в един от най-важните фактори за запазване на **единство на българите**, независимо от това къде се намират – в Османската империя, в Българското княжеството или в други части на Балканите и в Европа.

Неочакван удар Българската екзархия получава от Цариградската патриаршия. Последната й налага схизма, с което я лишава от възможността за **равнопоставено общение с другите християнски поместни църкви**. Това положение се запазва от 1872 до 1945 г.

На трето място – след Освобождението Българската църква е подложена на удари и от самите управляващи в България. Поради непознаване принципите, на които е изградена тя в организационно отношение, от тяхна страна се предприемат действия, с които се наврежда на нейната нормална дейност.

Българската църква си дава сметка за тежкото положение, в което Българското княжество е поставено от някои международни договори и най-вече от **Берлинския диктат от 1878 г**. Поради тази причина тя не се противопоставя на залегналия в Търновската конституция специален член за вярата на бъдещите български владетели, при което на първия от тях дори е позволено да принадлежи към друго вероизповедание вън от източното, ако той произхожда от такова. Благодарение на тази именно позиция на църковната ни институция, първият избран за **български княз** – **Александър I Батенберг**, който е **лютеранин** по своето вероизповедание, заема без каквито и да било усложнения българския престол. Когато обаче по стечение на редица обстоятелства, българският владетел е принуден да абдикира от България (1886) и на негово място се поставя нов (1887), принадлежащ към друго вероизповедание, тогава част от висшия клир, и най-вече **митрополит Климент Търновски** реагират твърде остро. Тезата на тези дейци е: че **българският владетел трябва да принадлежи към вярата на българския народ**. Защото в **това единство между владетел и народ те виждат един от най-стабилнзиращите постаменти за съществуването на самото Княжество**. Лично митрополит Климент отива още по-далече. На него принадлежи крилатата фраза **„има православие – има България; няма православие – няма България”**.

Позицията на българския клир не обезпокоявала кой знае колко княз Фердинанд. Той обаче е бил принуден да се съобрази с позицията на **Русия, най-големият православен център в Европа**, която била против неговия избор на българския престол. Без съгласието на Русия Кобургът нямало никога да стане независим български владетел, което би попречило твърде много за нормалното изпълнение на функциите му на държавен глава. Имайки предвид негативното отношение на С. Петербург и към неговия **министър-председател Стефан Стамболов**, заради провежданата от него антируска политика, той решил, че може да спечели благоволението на Освободителката, като отстрани своя първи съветник от управлението, което и сторил през май 1894 г. Този жест обаче се оказал недостатъчен за руските управляващи. Лично **император Николай II** дал да се

разбере, че държал много за преминаването на българския престолонаследник в лоното на православието. Срещу това искане се обявили категорично против съпругата на княза **Мария Луиза** – католичка и **папа Лъв XIII**, като глава на католицизма. Въпреки това Фердинанд бил принуден да изпълни руското условие. Едва след миропомазването на престолонаследника по православния обряд (2 февруари 1896 г.) станало възможно помирението с Русия и признаването му за независим български владетел (разбира се, условно, тъй като по силата на Берлинския договор от 1878 г. Българското княжество продължавало да бъде още във васално положение по отношение на Османската империя).

В края на XIX и началото на XX в. Българската екзархия в Цариград е изправена пред една нова неочаквана опасност – з**асилената пропаганда от страна на Сърбия и Гърция** в **Македония**, подкрепяна и от военни среди в тези две държави. Първият пробив идва с назначаването на **сръбския духовник Фирмилиан** за митрополит в Скопие, когато по онова време във Вардарска Македония сръбският елемент е изключително малоброен. Успехът на Сърбия се дължи на оказаното съдействие от страна на Русия. Поради различни причини (спешна нужда от външен финансов заем, за да се спаси България от икономическа криза, в която се оказала в края на XIX в.) тогавашното българско правителство, произлизащо от най-русофилската партия, се оказва в невъзможност да се пребори с Русия.

Католическата църковна принадлежност на княз Фердинанд не се отразила толкова негативно на Православието в България, колкото предприетата в края на XIX и началото на XX в. гръцка и сръбска прпаганда в Македония и Одринска Тракия. Макар и двете съседни държави (Гърция и Сърбия) да били Православни, това не им попречило да предприемат активни действия за ограничаване, а при възможност и изкореняване влиянието на Българската екзархия в Европейските предели на Османската империя с цел асмилирането на живеещото там българско население в тях в етническо отношение.

След избухването на Балканската война 1912-1913 г. положението на Българската екзархия станало неудържимо в Цариград. То се усложнило още повече след поражението на България в последвалата Междусъюзническа война от 1913 г. Екзарх Йосиф бил принуден да напусне Цариград, а след окупацията на Беломорска Тракия и Македония от Гърция и Сърбия двете държави се почувствали с развързани ръце за асимилиране на българското население в тези области. Междувременно Османската империя също се възползвала от поражението на България и предприела незабавни действия не за асимилиране, а изкореняване присъствието на българския елемент в Източна Тракия. Не останала назад и северната ни съседка, която по силата на **Букурещкия диктат от 1913 г**. заграбила Южна Добруджа и също пристъпила към асимилиране на живеещото в нея българско население.

Екзарх Йосиф I станал свидетел на крушението на святото дело, което той не можел да си представи и в най-кошмарните си сънища. Това, което градил в продължение на повече от три десетилетия, рухнало пред очите му за една нощ (чрез т. нар **„престъпно безумие"**, извършено от цар Фердинанд на 16 юни 1913 г.). След като бил принуден да напусне османската столица, оставил за свой заместник един български духовник, който обаче нямал неговата харизма и тежест пред османските власти. Поради това, макар Екзархията да не била ликвидирана формално, на практика съществуването ѝ в Османската империя е сведено до нула.

След избухването на Първата световна война през лятото на 1914 г. на Балканския полуостров се създава твърде благоприятна за управляващите в София обстановка. Сърбия била разгромена и изтласкана от Македония. Румъния също била разгромена и изтласкана не само от Южна, но и от Северна Добруджа. Правителството на д-р В. Радославов не

съумяло да използва обстоятелството, че България и Османската имерия били военни съюзници, за да възстанови донякъде и положението в Източна Тракия (до линията Мидия – Енос). Всички усилия на управляващите в София да запазят цяла Добруджа в пределите на България остават напразни. По силата на **Букурещкия мирен договор (май 1918)** тя получила само южната й част, а в северната бил установен т. нар. кондоминиум (съвместно управление на областта от четирите съюзни държави, влизащи в австро-германския блок).

Установяването на българско управление в Македония и Тракия позволило да бъде възстановено и върховенството на Българската църква в тези области.

Всичко това продължило до есента на 1918 г., когато България отново излиза победена. Тя загубва цяла Добруджа, Беломорска Тракия, Македония, както и нови тиритории (в Царибродско, Трънско и Кулско), които отново били изложени на жестока асимилация от трите съседни държави. Българското правителство не се възползвало от затрудненото положение на Османската територия по време на Гръцко-турската война 1919-1922 г., поради което Източна Тракия останала в същото положение, в което се намирала и след Междусъюзническата война от 1913 г.

В периода между двете световни войни поради обстоятелството, че вниманието на управляващите в София било привлечено към редица други проблеми (бежанския, репарационния и пр.), екзархийският въпрос бил изтласкан на по-задно място във външнополитическите им приоритети.

В навечерието и по време на Втората световна война 1939-1944 г. Светият Синод повдигал няколкократно пред монарха въпроса за уреждане положението на Българската църква, но не последвали никакви резултати. Оправданията били със съществуващата военновременна обстановка. Междувременно след април 1941 г., когато съгласно договорката между България и Третия райх, Българската църква успява да възстанови своето върховенство над църковните епархии в Македония и Беломорска Тракия, заграбени след 1913 г. от Сърбия (Югославия) и Гърция. След края на Първата световна война, Македония и Тракия отново са заграбени от Югославия и Гърция.

Важен момент от дейността на Българската църква по време на Втората световна война (по-точно на някои дейци от висшия клир – **митрополитите Стефан и Кирил**) е **участието в спасяване на българските евреи в старите предели на Царството от хитлеристките лагери на смъртта (1943)**.

По ирония на съдбата екзархийският и патриаршеският въпроси намират разрешение най-неочаквано в първите години след края на Втората ветовна война, когато в страната е установена властта на Отечествения фронт, в който доминираща роля има БКП, стояща открито на атеистични позиции. През 1945 г. е вдигната схизмата на Цариградската патриаршия. За нов български екзарх е избран тогавашният **Софийски митрополит Стефан**.

Патриаршеското достойнство на Българската православна църква е възстановено през май 1953 г. Така най-сетне Българската църква се превръща в **равноправен участник в** църковния живот на Балканите и в Европа. Един от най-големите й успехи е приемането й за **редовен член на Световния съвет на църквите, както и на някои други международни църковни организации**.

Разбира се, през периода 1944-1989 г. не липсват и редица сериозни негативни моменти. Те обаче се отнасят до позицията на българската държава и представителите на други вероизповедания и преди всичко – на българските католици и униати. Срещу редица техни дейци в края на 40-те и началото на 50-те г. на миналия век са повдигнати съдебни процеси, при които са издадени смъртни присъди и други тежки наказания.

Спрямо Българската православна църква най-съществено значение придобива

отделянето й от държавата, съпътствано с изземване на недвижимото й имущество, произтичащо от проведената аграрна реформа през 1945-1946 г. Заедно с това в първите дни и месеци след 9 септември 1944 г. са задържани не малък брой свещеници, някои от които са убити без съд и присъда, а други – хвърлени за различни срокове в създадените „трудови общежития" (концлагери). Освен това, като „изповядващи" атеизма, новите управляващи правят не малко пречки за възпрепятстване нормалната дейност на църковната власт – ограничават някои от функциите й чрез въвеждането на гражданския брак, с което на практика се ликвидира църковното бракосъчетаване. Налага се като официален признаван само гражданският брак. По линия на различни атеистични организации се възпрепятства в не малка степен посещаването на църковни служби в храмовете и пр. от вярващото население. Изхвърля се изучаването на църковни предмети като „Закон Божий" и „Вероучение" от училищата в страната, забранява се произнасянето на молитвата „Отче наш" преди започване на училищните занимания, посещенията на църковните храмове по време на различните църковни празници, забраняват се християнските братства, църковният печат (с изключение на „Църковен вестник"). Убит е чрез подставено лице **Неврокопският митрополит Борис** (1888-1948), обявен за *„Враг N 1 на народната власт"*. Замисляно е ликвидирането на **митрополит Софроний Търновски** (1888-1961). А именно те двамата уреждат вдигането на схизмата и признаването на автокефалията на българската църква през 1945 г. Имало е официално предложение православните духовници да не носят изконни богопомазани одежди (раса), а някакво подобие на работнически облекла... Атеизмът се превръща във важна съставана част на комунистическата идеология.

В края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век в страната се извършват радикални промени, при които на БКП де юре и де факто е отнето ръководното й положение в цялостния обществено-политически и духовен живот на страната. Този факт дава своето благоприятно отражение и върху положението на Българската православна църква. Българските граждани вече спокойно могат да посещават необезпокоявани десетките и стотици църкви и манастири и да изповядват без каквито и да било притеснения своите религиозни чувства.

В същото време не липсват и някои събития, които избухват вътре в самата Българска църква. От тях най-значим е опитът на така наречения **Алтернативен Синод** да отнеме ръководството й от ръцете на действащия тогава Свети Синод. Във външнополитически план една от най-важните стъпки е напускането на Световния съвет на църквите (1998). За да се удари ръководството на Българската православна църква, извършено е публично оповестяване на онези от владиците, които в периода 1944-1989 г. са били сътрудници на Държавна сигурност.

От настъпилото сериозно сътресение в живота на Българската православна църква незабавно се възползват другите вероизповедания вътре и вън от страната. Особено активизира своята дейност Главното мюфтийство, което за кратък срок от време успява не само да възстанови арабските имена на българските мюсюлмани, отнети по време на „възродителния процес", но и да изгради десетки нови молитвени домове (джамии, текета и пр.) дори и в селища, в които мюсюлманският елемент липсва или е твърде незначителен в тях.

Заедно с това страната е залята от проповедници на мормони и други религиозни течения и секти. Светият Синод не гледа равнодушно на всички тези явления, но поради положението, в което се намира, не е в състояние да им се противопостави решително. В международен план един от големите проблеми, който изникна напоследък пред Българската православна църква, е свързан с предизвикателствата от някои други църкви –

в Северна Македония и Украйна, подклаждани не без участието на **вселенския патриарх Вартоломей I**.

С посещенията в България на двама от **папите** – **Йоан Павел II** и **Франциск I**, продиктувани от стремежа на Римокатолическата църква да бъде повдигнато настроението на живеещите в България католици, чийто брой по официални статистически данни не надвишава повече от един процент от живеещото в страната ни население, се оживяват в обществото взаимоотношенията между Католицизма и Православието, които между миряните са били винаги толерантни – както между представителите на всички религиозни деноминации у нас, – въпреки исторически наложилите се доктринални особености на църквите.

Даваме си ясна сметка, че днес, в началото на XXI в., религиозната принадлежност като обществено явление няма онова значение, което тя е имала от средните векове и кажиречи до края на Втората световна война.

Това обаче в никакъв случай не намалява историческата заслуга на Българската църква като един от стожерите не само на Православието, но и на България.

Ако въпреки големите изпитания, пред които е била изправена България през вековете от различни фактори и обстоятелства, е успяла да запази и съхрани своето съществуване, **това се дължи най-вече на Българската праволавна църква**.

* * *

Водени от това разбиране, като автори на настоящата кратка историческа енциклопедия, се заехме да подготвим едно справочно издание, в което да покажем не само **величието на Българската православна църква през вековете на нейното съществуване**, но и – **голямата й заслуга за отстояване и съхраняване на етническото съзнание на българския народ**. Това не можеше да бъде направено по друг начин, освен чрез **разкриване на многостранната й дейност в цялостния обществено-политически и културен живот на страната**.

На първо място – отделено е подобаващо място на стотиците **църковни храмове** и **манастири**, изграждани от средните векове до наши дни. На второ – включени са редица исторически събития, които в една или друга степен засягат съдбата на Българската православна църква или тя взима непосредствено участие в тях. На трето, но не и на последно, място, оказано е внимание на стотици **църковни и други дейци**, които със своята дейност са оставили дълбока следа в духовния живот на България.

Създадената християнска цивилизация, част от която е Православието, е **най-дълго просъществувала в човешката история**. Според нас, тя трябва да се познава от всеки българин, независимо от това дали той е е вярващ или невярващ. Защото **вярата е онази сила, върху която през вековете се изграждал основният постамент не само на църковната, но и на етническата принадлежност на българския народ**.

Трябва да посочим, че за българските манастири, църкви и книжовни средища, както и за различните църковни и други дейци, свързани с Българската църква, е налице твърде огромна литература, която я прави на практика почти необозрима за обикновения читател. Това породи и идеята да се подготви едно справочно издание, в което цялата тази информация да бъде събрана на едно място. Такава е и целта на предлаганата Енциклопедия. Тя е предназначена за най-широк кръг читателска аудитория. Подготвена според строгите изисквания на енциклопедичната наука – статиите в нея са подредени по азбучен ред на лицата и събитията и по възможност кратки по своя обем. В същото време

към почти всяка една от тях е посочена допълнителна литература, която, макар и по-достъпна, я прави заслужаваща вниманието и на специалистите, занимаващи се с миналото и настоящето на Българската православна църква.

В Енциклопедията определен брой статии (не много на брой) са почерпени от интернет, което по-скоро е изключение, само в случаи, когато за дадени събития и лица няма друга литература и източници. Този факт иде да покаже, че не малко от тези събития и лица подлежат на нови и нови изследвания в бъдеще. Твърдо сме убедени, че такива непременно ще последват...

Друго достойнство на Енциклопедията е нейната богата илюстрация, която съпровожда значителна част от включените статии.

Обърнато е внимание на не малка част от различните църковни празници и традиции, които са съпътствали ежедневието на българите през вековете. За обогатяване на общата култура дадено е място и на редица църковни термини и понятия.

Дадено е и специално упътване, с което да се улесняват читателите при ползване на справочника. Следващо голямо достойнство на изданието е големият брой приложения. Те позволяват да се даде по-концентрирана информация за организационната структура на Българската православна църква, както и и за други явления.

Накрая – дадена е и кратка хронология на историята на Българската православна църква от началото на нейното създаване до наши дни.

Желанието ни да съберем фактологията в един том се оказа невъзможно. От друга страна, въпреки немалкия обем на настоящата Енциклопедия, цялостното и изчерпателно обгръщане на историята на Православието в България се оказа по-скоро **докосване до сложния и противоречив път в развитието на България и Българската цъква през вековете**. Авторите ще бъдат особено щастливи, ако техният пример бъде последван и от други подобни трудове.

Забел.: Тъй като работата върху Енциклопедията бе започната много преди появата на новото име на Република Македония – Северна Македония, в труда се използва по-познатото у нас **„Вардарска Македония”**, за лицата и събитията, свързани с македонската проблематика. За лица и събития от частта на Македония, намираща се в пределите на днешна Гърция, се използва името **„Егейска Македония”**.

Макар че населените места, и особено тези в Егейска Македония, имат вече нови (гръцки) имена, *тук* са дадени, с тези, които са съществували в историята им до разпокъсването на Македония от Букурещкия договор 1913 г.

По същия начин е подходено със селищата в Северна Добруджа, които след 1878 г. попадат в пределите на Румъния.

И още нещо: в съществуващата литература има голяма бъркотия при използване на двата термина **„черква”** и **„църква”**. Във възрожденския печат и в други публикации от тази епаха и първите десетилетия след Освобождението се използва *първият* от тях и в случаите, когато се говори за Църквата като институция (напр. **„черковний въпрос”**). В следващите десетилетия – особено през XX и началото на XXI в. – е налице обратна тенденция: използването на втория термин, когато се имат предвид отделните църковни храмове. В този случай това значение се приема и в предлаганата Енциклопедия, макар че в текстовете на различните статии става ясно, че се имат предвид църковни храмове.

Накрая, считаме за свой дълг да изкажем своята голяма благодарност на всички лица и институции (библиотеки, музеи и архиви в София и страната) за тяхната помощ, която ни бе оказана при издирване и събиране на материалите. По-специално искаме да благодарим на Библиотеката на Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски” и на Българския исторически архив при Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”.

Ще бъдем, разбира се, благодарни на всички критични бележки, които ни бъдат отправени по съдържанието на Енциклопедията след нейното излизане от печат, като държим да заявим, че онези от тях, които са явно преднамерени и тенденциозни, ще останат без внимание.

Милен Куманов

III. УПЪТВАНЕ ЗА ПОЛЗВАНЕ НА ЕНЦИКЛОПЕДИЯТА „ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ”

Всички статии в Енциклопедията са подредени по азбучния ред на фамилните имена на включените лица:

АБАДЖИЕВ, Стефан

АЙДАРИНОВ, Харалампий

АНГЕЛОВ, Божан Велинов

БАЛАСЧЕВ, Георги Димитров

ВАЗОВ, Иван Минчов

Когато лицето е дадено под друго, а не фамилното си име, то се подрежда след него като по-известно. Заедно с това обаче се посочва и истинското му име):

ВЕЛИЧКОВ, Константин Петков (Константин Величков Петков)

ЦАНКОВ, Драган Киряков (Димитър Гиков)

Имената на духовните лица се дават под малкото им име:

АВАКУМ СОЛУНСКИ

ВЕРКИЙ ЗОГРАФСКИ

АВЕРКИЙ МЪГЛЕНСКИ

Там, където на духовното лице е известно и светското му име, то се посочва веднага след духовното му:

АВЕРКИЙ ПЕТРОВИЧ (светско име: Аврам Петров Бъзайтов)

АГАПИЙ ВОЙНОВ (светско име: Ангел Войнов)

По малките имена се подреждат и лицата, принадлежащи към ислямската религия:

АБДУЛ МЕДЖИД I

АЛИ ПАША, Мехмед Емин

По същия начин се подреждат и имената на византийските и българските владетели:

АЛЕКСАНДЪР I БАТЕНБЕРГ

АЛЕКСАНДЪР II

БОРИС I

БОРИС III

КОНСТАНТИН IV

КОНСТАНТИН V

КОНСТАНТИН VII

ФЕРДИНАНД I

За наименованията на институции и събития подреждането става по азбучния ред на тяхната първа дума:

АВГУСТИНСКИ ОРДЕН

АВСТРИЙСКО КАТОЛИЧЕСКО УЧИЛИЩЕ „САНТА МАРИЯ”

АВТОКЕФАЛНА ЦЪРКВА

АГАТОНИКИЙСКА ЕПАРХИЯ

АДАМИТСТВО

ВСЕПРАВОСЛАВЕН СЪБОР

ВТОРИ ВСЕЛЕНСКИ СЪБОР

След имената на лицата следват и данните за тяхното раждане и смърт. За тези от български произход

Per aspera ad astra!

са положени усилия да се посочат дата, месец и година както на раждането, така и на смъртта им.

АВКСЕНТИЙ ПЕЛАГОНИЙСКИ (светско име: Христо Захариев Големинов) (1.III.1850 – 24.II.1919)

АВРАМОВ, Хаджи Теофил Жунгуловски (18.VII.1838 – 20.VII.1884)

За чуждестранните лица се посочват само годините на раждане и смърт:

АЛЕКСАНДЪР II (1818-1881)

АМФИЛОХИЙ (светско име: Михайлов) (1817-1886)

Там, където липсват сведения за годините на раждане или смърт, посочват се само тези, за които има сведения:

АГАПИЙ ВОЙНОВ (светско име: Ангел Войнов) (1838 – 27.V.1902)

АВРАМИЙ БЪЛГАРСКИ (или Аврам от България) (- 1.IV.1229)

Където липсват сведения за годините на раждане и смърт, посочва се векът, през който е живяло и действало даденото лице:

АКАКИЙ СЕРСКИ (светско име: Атанас) (XIX в.)

МАРТОЛ, Георги (IX в.)

АЛЕКСИЙ ХУНОЛ (втората половина на IX в.)

Там, където не може да се установи и векът, се поставя малко тире:

АКАКИЙ

АЛЕКСАНДЪР

След данните за раждане и смърт следват сведенията за професията на лицето:

АНАСТАСИЙ – висш духовник

АНАСТАСИЙ II (713-715) **–** византийски император

АНГЕЛАРИЙ (-886) – просветен и църковен деец

АНГЕЛОВ, Божан Велинов (1.XI.1873 – 2.VII.1958) – филолог и историк

АНГЕЛОВ, Димитър Симеонов (2.II.1917 – 24.XII.1996) – историк

По-нататък следват данните за родното място. Това е направено само за лицата от български произход:

АНГЕЛОВ, Иван **–** църковен деец. Роден е в с. Висока, Солунско.

АНГЕЛОВ, Йордан (псевдоним Шахин бей) (29.III.1874 –) – просветен и църковен деец. Роден в Прилеп, Вардарска Македония

Бързаме да уведомим читателите, че трудът бе написан в по-голямата си част, когато новото име на Република Македония още липсваше. Затова вместо „Северна Македония" навсякъде сме изтъквали „Вардарска Македония", макар че и това географско наименование е временно. То се появява чак след Букурещкия мирен договор 1913. Дотогава се говори само за Македония, намираща се в Европейските предели на Османската империя, а за Източна Тракия се използва терминът „Одринско". Поради тази причина и вътрешната революционна организация на македонските българи, създадена през 1893 г. в Солун, придобива популярност сред българската и чуждестранната общественост под името Вътрешна македоноодринска революционна организация (ВМОРО), а другата (офицерската) – под името Вътрешен македоноодрински революционен комитет (ВМОК).

По-нататък в биографичните справки се проследява накратко жизненият, революционният, политически път на лицето, а когато то е творческа личност – и негови по-важни публикации. Важна съставна част в Енциклопедията съставляват препратките. Те биват два вида.

Първата се отбелязва с вж ...

АВГУСТИН БЛАЖЕНИ – вж Аврелий Августин

АВРАМОВ (Аврамчов), Ангел Константинов – вж Константинов, Ангел Аврамов (Аврамчов)

АЛЕВИТИ – вж Шиити

Втората – с поставяне на даден израз в италик, което означава, че зад него се крие дадено лице или събитие:

„АБАГА̀Р” – първата печатна книга на новобългарски език, отпечатана на кирилица и хърватски Съставена и издадена в Рим (1651) г. от бъдещия никополски католически епископ Филип Станиславов в чест на легендарния цар Абгар V Уккама;

АВКСЕНТИЙ ПЕЛАГОНИЙСКИ (светско име: Христо Захариев Големинов) (1.III.1850 – 24.II.1919) – висш духовник. Роден в Самоков. Получава начално образование в родния си град. После учи при Неофит Рилски в Рилския манастир, където през 1869 се замонашва. В 1870 митрополит Партений Нишавски го ръкополага за дякон в софийската съборна църква и същевременно е назначен учител в начално училище в София.

IV. ПО-ВАЖНИ СЪКРАЩЕНИЯ

ап. – апостол, -и

архиеп. – архиепископ

безсребр. – безсребреници

Б.г. – без година

БЗНС – Български земеделски народен съюз

БП – Българска патриаршия

БПЦ – Българска православна църква

БРЦК – Български революционен централен комитет

БТЦРК – Български таен централен революционен комитет

БЦБО – Българско централно благотворително общество

в. – век

вмчк – великомъченик

вмчца – великомъченица

ВЕБИ – Висш евангелски богословски институт

ВМОРО – Вътрешна македоноодринска революционна организация

ВРО – Вътрешна революционна организация, основана от Васил Левски

ВСВ – Втора световна война

ГДА – Годишник на Духовната академия „Св. Климент Охридски”

гр. – град

ГСУ – БФ – Годишник на Софийския университет – Богословски факултет

ГСУ – ИФФ – Годишник на Софийския университет – Историко-филологически факултет

дн. – днес

ДС – Държавна сигурност

дяк – дякон

ев. – евангелист, -и

еп. – епископ

Злат. лит. – Златоустова литургия

ИАИ – Известия на Археологическия институт

ИБАИ – Известия на Българския археологически институт

ИБИД – Известия на Българското историческо дружество

изд. – издание

ИИИ – Известия на Института за история

ИИС – Известия на Историческото дружество в София

ИМКА – (Младежка Християнска организация)

Ист. преглед – Исторически преглед

Per aspera ad astra!

МПЦ – Македонска православна църква

Летопис на БАН – Летопис на Българската академия на науките
Летопис на БКД – Летопис на Българското книжовно дружество
лит. – литургия

мчк – мъченик
мчца – мъченица
мчци – мъченици

НБКМ – Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”
НГДЕК – Национална гимназия за древни езици и култури
НСИ – Национален статистически институт

патр. – патриарх
прав. – праведен, праведна
преп. – преподобен, -на, -ни
Пресв. – Пресвета
прпмчк – преподобномъченик
прпмчца – преподобномъченица
прпмчци – преподобномъченици
прор. – пророк
протопр – протопрезвитер
ПСВ – Първа световна война

р. – река
рапл – равноапостол
рапли – равноапостоли
РПЦ – Руска православна църква

САЩ – Съединени американски щати
СВУБИТ – Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии
Св. – свети (мъж. род), света
Св. Св. – свети (мн. ч.)
св вмч – свети великомъченик
свщмчк – свещеномъченик
с. г. – същата година
СДС – Съюз на демократичните сили

т. – точка
т. нар. – така наречената
Тип. – Типик (наименование църковно-богослужебна книга на Православната църква)

УниБИТ – Университет по библиотекознание и информационни технологии
утр. – утренна (лит.)

х. – хаджи

EEA – Европейски евангелски алианс

WEA – Световен евангелски алианс

V. АЗБУЧЕН КОРПУС

А – *с. 613-674*	**З**	**О**	**Х**
Б – *с. 674-742*	**И**	**П**	**Ц**
В	**Й**	**Р**	**Ч**
Г	**К**	**С**	**Ш**
Д	**Л**	**Т**	**Щ**
Е	**М**	**У**	**Ю**
Ж	**Н**	**Ф**	**Я**

ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ: КРАТКА ИСТОРИЧЕСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ

ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ

А

„АБАГА̀Р" – първата печатна книга на новобългарски език, отпечатана на кирилица и хърватски. Съставена и издадена в Рим (1651) от бъдещия никополски католически епископ *Филип Станиславов* в чест на легендарния цар Абгар V Укама. Представлява молитвеник за нуждите на Католическата църква в България. От „Абагар" днес са запазени 17 екземпляра, един от които е в България, в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". Отпечатан е и кратък католически требник, в основата на който стои т.нар. на латински Ordo Matrimonij, т.е. чин за брак. Книгата била предназначена да се носи като амулет във вид на свитък, навит около кръста или около лявата ръка. В края е поместено послесловието на автора, който се нарича „епископ на Велика България".

*Лит.: **Попруженко**, М. Г. „Абагар" (Из истории возрождения болгарского народа). // Изв. Отд. рус. яз. и словесности Императорск. Акад. наук, 10, 1905, кн. 4, с. 229-258; **Пундев**, В. Сборникът „Абагар" от **епископ Филип Станиславов**. // Год. Нар. библ. в Пловдив, 10, 1924, с. 289-337; Абагар на **Филип Станиславов**. Рим, 1651. Фототип. изд. / Представен от Б. **Райков**. С., 1979.*

„Абагар" – първата печатна книга на новобългарски език (факсимиле на титулната страница фототипното издание)

„АБАГАР" – вестник, издание на Българския църковен архив „Абагар". Първият му брой излиза на 12 октомври 1991. Главен редактор и основател на вестника е архимандрит проф. Георги *Елдъров.* Идеята за вестник с това име се ражда в Рим в началото на 80-те г. Тогава е създаден периодичният бюлетин „Абагар", официоз на ватиканската служба Визитатор делегат за българите – католици в чужбина. През лятото на 1991 г. проф. Едлъров се завръща в България и започва да организира прерастването на бюлетина в национален вестник в отговор на съществуващата потребност в публичното пространство и идеята за възраждане на вестник *„Истина"*. На 16 септември 1991 на среща с участието на тримата ресорни епископи на католическата църква в България е взето решение за създаването на католически вестник. Благодарение на опита си с бюлетина „Абагар" (1981-1991) и със списание *„Вяра и Просвета"*, проф. Едлъров успява да издаде първия брой за кратко време. Издаването на третия брой на вестика през декември същата година е забавено поради заемане на материали за новия брой на вестник *„Истина – Veritas"*. До края на 1992 вестникът продължава с нередовна периодичност,

като завършва с брой 12-ти от цялата поредица, стартирала на 12 октомври 1991. Така през първа издателска година от 15 месеца се формира по същество обликът на вестника, с водеща тема, и основни рубрики: Дневник, Вести, Книги с посвещение, Разговор с мислещи братя, Errata, In Memoriam. От 5 май 2007, в. „Абагар" се предлага също в интернет <www.abagar1.com>, придружен с обобщение на английски език (digest), бюлетин на италиански език (bollettino informativo), архив на всички броеве от първи до текушия, съдържание на всички броеве със заглавия и автори на всички приноси (включетелно и не подписаните в печатното издание) и блог с предварителна информация за изграждането на броя. „Абагар" е един от малкото църковни вестници, който не се разпространяват в църквите. Разпространява се по пощата и чрез доброволни сътрудници, известни на читателите. След смъртта на проф. Георги Елдъров (2011) издаването на вестника е спряно. Негови материали, пубикувани във вестника, са издадени в отделна книга от Фондация „Абагар-2005".

*Лит.: **Елдъров**, Св. Български църковен архив „Абагар" в Рим. // **Елдъров**, Св. Униатството в съдбата на България. С., 1994, с. 150-170.*

АБАДЖИЕВ, Стефан (1880-1941) **–** църковен деец, архимандрит. Роден в гр. Елена. Завършва Духовна академия в Казан (Русия). Протосингел на Търновската и Софийската митрополия; началник на Стопанското отделение на Св. Синод; ректор на Пловдивската духовна семинария. Редактор на сп. ***„Църковен амвон"*** (Търново) и сп. ***„Християнка"*** (София).

*Лит.: **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 16, 1939, с. 99, бел. 1 под линия; **Елдъров**, Св. Католиците България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002, с. 409, 410, 411, 540, 771.*

АБАТ – католическа духовна титла, която от V в. се дава на настоятелите на католическите абатства. На настоятелки на женските манастир духовната титла е абатиса. В Православната църква съответства духовната титла игумен, а в по стари времена – и архимандрит.

*Лит.: **Усков**, Н. Ф. Абат. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 33-34.*

АБАТИСА – *вж Абат*

Герб на абат

АБАТСТВОТО – наименование на католически манастир, принадлежащ на монашески орден. Управлява се от абат (за мъжки манастир) или абатиса (за женски манастир). Подчинява се на съответния епископ, а в определени случаи – непосредствено на папата в Рим. Някои абатства, които не попадат под юрисдикцията на местния епископ, заедно със своята територия и духовенство, образуват т.н. единични или териториални абатства. Първото католическо абатство е бенедиктинско – основано е през VI в. в Монте Касино (Италия). През XVI -XVII в. абатствата постепенно губят своето влияние. Много абатства са разпуснати или разрушени, но една голяма част от тях продължават да съществуват.

*Лит.: **Усков**, Н. Ф. Абат. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 33-34.*

Абдул Меджид I (портрет)

АБДУЛ МЕДЖИД I (23.IV.1823 – 25.VI.1861) – османски султан (1839-1861). По време на неговото заемане на османския престол е извършена Великденската акция на цариградските българи начело с епископ *Иларион Макариополски* (3 април 1860).

Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 11.

АБСИДА – наименование на полукръгла засводена ниша на олтара в църковния храм. Води началото си от античната базилика. Броят на абсидите отговаря на броя на корабите, в оста по които се разполагат. Всяка църква има най-малко една абсида.

Лит.: Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 45.

АВАКУМ СОЛУНСКИ (– 6.VIII.1628) – светогорски монах, преподобен мъченик, почитан като светец от Православната църква.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 83.

Всички атонски светии (Авакум Солунски) (икона)

АВГУСТ, М. – просветен деец. Преподавател в Българската католическа гимназия в Одрин (1883-1887).

*Лит.: История и култура на България в дати. Възраждане / Състав. И. **Радев**, Р. **Радев**, Е. **Налбантова**, П. Ст. **Петков**. В. Търново, 1997, с. 334.*

АВГУСТИН БЛАЖЕНИ – *вж Аврелий Августин*

АВГУСТИН ОТ ХИПОН – *вж Аврелий Августин*

АВГУСТИНСКИ ОРДЕН – католически монашески орден, създаден през XIII в. в Италия. Води името си от Августин, на когото неоснователно се приписва устава му, тъй като този устав е написан много векове след смъртта на Августин и се използва от духовници, които искат да живеят според нормите, близки до монашеските. Седалището им се намира в Рим. Има около 4000 членове. Те работят в енории, училища, колежи и др. Главната им цел е – да разпространяват знание. Облеклото им е бяло расо, черна роба с дълги широки ръкави, качулка и кожен колан.

Онлайн ресурс.

АВЕНИР (светско име: Александър Стойчев Арнаудов) (24.III.1930 – 11.VI.2001) – висш руски и български православен духовник. Роден в с. Костиево, Пловдивска област. Завършва Софийската духовна академия (1955), с теза „Произход и развитие на църковните одежди". Помощник-ръководител на хора в храма „Св. Петка" в Пловдив (1956-1960). Библиотекар в Австрийската национална библиотека (1969-1995). Присъединява се към клира на Виенската и Австрийска епископия на Руската православна църква. Ръкоположен за дякон (1963). Приема монашество (1972). Възведен в архимандритски сан (1979). Настоятел на храма „Св. Преображение Господне" в Баден-Баден, Германия (1979-1991). В 1990 преминава в клира на Западноевропейската епархия на Българската православна църква. На 1 ноември 1990 с решение на Западноевропейския епархийски съвет от 31 октомври 1990 поема попечителството на общината „Св. Иван Рилски" във Виена. Присъединява се към алтернативен (1990). Ръкоположен за титулярен епископ Главиницки (1992), със задачата да създаде български православни общности в Европа. На Всеправославния събор в София (1 октомври 1998) е приет по крайно снизхождение обратно в клира на Българската православна църква с титлата „Знеполски епископ" и е направен викариен епископ на Западно и Централноевропейската епархия. Умира и е погребан във Виенското централно гробище.

Лит.: Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. ***Цацов****. С., 2010, с. 498.*

АВЕРКИЙ – духовник, игумен на Слепчанския манастир (1798)

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 26.

АВЕРКИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Габрово. Спомоществовател на „Стихийная аритметика", превел С. Радулов (1843).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 26.

АВЕРКИЙ (светско име: Тодор Тонев) – църковен деец, йеромонах. Роден в с. Червен, Русенско. Завършва килийно училище в Рилския манастир, където приема и монашество. Около 1798 пристига като таксидиот на манастира в Русе и учителства в местния метох (до 1780). Връща се обратно в Рилския манастир, където е избран за игумен.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 26; ***Димитрова****, М., Ст.* ***Йорданов****. Лицата на Русе от I-ви до средата на XX в. Русе, 2011, с. 9.*

АВЕРКИЙ (– X.1944) йеромонах. Управител на метоха в гр. Рила. Убит.

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 27.

АВЕРКИЙ ВРАЧАНСКИ – *вж Аверкия Петрович*

АВЕРКИЙ ЗОГРАФСКИ – духовник. Монах в светогорски Зографски манастир. Управител на солунския метох на манастира. В Солун е един от най-активните членове на Солунската българска община.

Лит.: ***Миладинова-Алексиева****, Царевна. Епоха, земя и хора / Съст., ком. и бел. Елисавета* ***Миладинова****. С., 1985, с. 387.*

АВЕРКИЙ МЪГЛЕНСКИ (-1900) – гръцки висш духовник. Роден на остров Тасос. Завършва Халкинската семинария (1868), като преди това е ръкоположен за свещеник. Служи в Никейската митрополия при митрополит Йоаникий, а след това е протосингел на Костурската митрополия. Хиротонисан в епископски сан (1874). Викариен епископ на Никейската митрополия (1874-1878) и на Ираклийската митрополия (1878-1881). Избран за Галиполски и Мадитоски епископ (1881). Оглавява Мъгленска епархия (1891-1894) и в Галиполи и в Лерин полага големи грижи за образованието. Остава на катедрата в Лерин до 1894, когато поради възраст подава оставка. Умира в Галиполи, където е и погребан.

Онлайн ресурс.

Аверкий Петрович (фотография)

АВЕРКИЙ ПЕТРОВИЧ (светско име: Аврам Петров Бъзайтов) (ок. 1815 – I.1878) – висш духовник. Роден в Сопот. Завършва най-напред килийното училище при сопотския мъжки манастир „Св. Спас" („Св. Възнесение Христово"). Учителства в Габрово (1839-1845), в Сопот (1848-1850, 1857), Видин (1857). Учи в семинария в Белград (1845-1848), където приема

монашество (15 май 1846). Завършва Духовната академия в Киев (1862). Слуша лекции в различни европейски университети, в това число – и във философския факултет на университета в Дрезден (1862-1864). Преподавател по български език и история в Пансиона за благородни девици на графиня Левашова в Киев (1870). До избирането му за Врачански митрополит е преподавател в Белградската духовна семинария и духовните училища в Зайчар, Неготин и Крагуевац. Ръкоположен за митрополит на Враца (26 февр. 1873) и отстранен (1874) след конфликт с врачанските общинари. Изпада в материално затруднение, но – за заслугите си – е подпомаган финансово от екзархийската каса. До смъртта си е предстоятел на църквата „Св. Стефан" в Цариград, където е и погребан. Занимава се и с преводаческа дейност. По-важни преводи: Разговори за сърдечно и душевно образование / Соч. на сръбски от Гавриила Поповича, архимандрита, прев. на бълг. от Аверкиа Петровича Д., сопотненца. Белград, 1847; Цвет милости или завещание чадолюбиваго отца [от П. Стоишича] / Прев. от Аверкия Петровича Диакона. Белград, 1848; Църковна история с най-нужни случаи в святата църква... / Прев. от гр. на славяноболг. яз. от Аверкия Петровича и Григорий Гога, дякони. Белград, 1855.

Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 14-14; ***Маркова****, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 144, 148, 157, 159, 160, 168, 170, 307, 328; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 512.*

АВЕРКИЙ ПОПСТОЯНОВ (1803 – 10.XI.1881) – духовник, писател, автор на църковни песнопения и деец на българското просветно и национално възраждане. Роден в Дупница в семейство на свещеник. Учи първо в родния си град, а после – в Рилския манастир, Карловац, Серес, Мелник и Букурещ на разноски на манастира. Учителства във Видин (1835-1836), Казанлък (1836-1838) и в Кюстендил като главен учител на класното училище (1850-1858). Преподава катехизис, всеобща история, география, благонравие, славянска граматика, гръцка граматика, аритметика и „Царственик" (Историята на Св. о. Паисий Хилендарски). Въвежда в Кюстендилското училище взаимоучителната метода. През време на учителстването в Кюстендил е и секретар на *Авксентий Велешки.* Игумен на Осоговския манастир „Св. Йоаким Осоговски" (1858-1878) и на Жаблянския манастир (1879-1881). Поема председателството на революционния комитет, основан от Тодор Пеев. Автор на поучения и проповеди. Превежда съчинения от гръцки език. Включва се в националноосвободителната борба, като поддържа връзки с Васил Левски, Тодор Пеев и Христо Македонски. Автор на „Житие светаго Григория" (1852), „Оглашение кратко за българските деца" и „Пособие за просвещение" (1852) и др. Игумен на Жаблянския манастир (1879-1881). Аверкий Попстоянов е един от най-известните представители на Рилската църковна певческа школа от първата половина на XIX в. Неговите произведения, записани с помощта на Хрисантовата невмена нотация, се съхраняват в Рилския манастир. Погребан в Жаблянския манастир.

Лит.: ***Стефанов****, И.* ***Аверкий Поп Стоянов*** *като писател и обществен деец. // Училищен преглед (С.), 1906, N 7, с. 729-743;* ***Меджидиев****, А. Дупница и бележити дупничани през епохата на Възраждането. С., 1940, с. 143-156;* ***Динев****, П. Рилската църковно-певческа школа в началото на 19 век и нейните представители. // Изв. Инст. по музика (С.), 1957, кн. 4. с. 3-88;* ***Архимандрит Гораздо****.* ***Отец Даскал Аверкий*** *– бележит книжовник и възрожденец. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1979;* ***Куюмджиева****, Св. Музикалните ръкописи в библиотеката на Рилския манастир. // Славянска палеография и дипломатика. Т. 1. С., 1980, с. 266-272;* ***Архимандрит Николай Кацарски****.* ***Монах Аверкий поп Стоянов*** *– възрожденски учител, книжовник и революционер. // Църквата и съпротивата на българския народ срещу османското иго. С., 1981, с. 147-163;* ***Атанасов****, А. Авторските песнопения на рилските музикални дейци (по изворови данни от църковнославянск. ръкоп. певчески сб. от XIX в. от Нац. музей „Рилски манастир"). // Бълг. музикознание, 1990, N 3, с. 88-113;* ***Димов****, Д.* ***Иеромонах даскал Аверкий Попстоянов****. // Църковен вестник, N 9, 22 февр. 1991;* ***Димов****, Д. Даскал* ***отец Аверкий Попстоянов****. // Църковен вестник, N 8, 21-27 февр, 1994.*

АВЕРКИЙ ТЕТОВСКИ (светско име: неизвестно) (XIX-XX в.) – духовник. Роден в гр. Тетово, Вардарска Македония. Българската екзархия го изпраща като архиерейски наместник на екзархийската Поленинска епархия и председател на българската община в Дойран. Преследван е от властите. Интерниран в родния си град (2 май 1903), където е арестуван. Игумен на Трънския манастир „Св. Архангел Михаил". Малко по-късно е архиерейски наместник на Софийската епархия в Трън.

Лит.: ***Янишлиев****, Борис Д. Гр. Дойран (Полянин, Пулин) и живота ни там при турското владичество до 1912 година (спомени). С., 1934, с. 29; Освободителната борба на българите в Македония и Одринска Тракия 1902/1904, дипломатически документи. С., 1978, с. 194-266.*

АВКСЕНТИЙ – възрожденски църковен и просветен деец. Монах и учител във Враца (1720).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 27.

АВКСЕНТИЙ – възрожденски църковен деец. Йеромонах в Сопотския манастир през 40-те год. на XIX в. Игумен на манастира (1856). Спомоществовател на възрожденски книги.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 27.

АВКСЕНТИЙ – църковен и просветен деец. Дякон. Учител в София (1870-1871).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 27.

АВКСЕНТИЙ – възрожденски църковен и революционен деец. Архимандрит. Роден в Сопот. Игумен на Троянския манастир (1869-1871). Член на местния революционен комитет.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 27.

Авксентий Велешки (фотопортрет)

АВКСЕНТИЙ ВЕЛЕШКИ (светско име: неизвестно) (1798 – 1.II.1865) – висш духовник. Роден в Самоков. Произлиза от знатния самоковски род Чешмеджиеви. Учи в Рилския манастир, където приема монашество. Първоначално (ок. 1830) е дякон при кюстендилския митрополит *Артемий* (ок. 1830) . Ръкоположен за епископ с титлата Диополски и назначен за митрополитски наместник в Кюстендил (1831-1837). През 1838 става херцеговински митрополит в Мостар на мястото на митрополит Прокопий, който, като член на Св. Синод в Цариград, не прекарва нито ден в епархията. В Мостар налага големи такси за извършване на свещенодейството, сменя произволно свещеници, прегазва стари наредби и става силно непопулярен. Изцяло е в ръцете на Йоанис Ангелопулос, писар на херцеговинския управител Али паша Ризванбегович и зет на бившия владика Йосиф. Ангелопулос решава да доведе на престола отново своя тъст и Авксентий е сменен под натиска на Али паша. Авксентий временно се оттегля в манастира Житомислич, а след Възкресение 1848 е преместен във Велес. От 1848 до 1855 е митрополит на Велешката епархия и управлява и Кюстендилската (1851-1855). Съдейства за развитие на образователното дело в Кюстендил, където назначава за свой секретар – заместник в Митрополията българския духовник и учител *Аверки Попстоянов.* През 1855-1858 е отново заместник на митрополит Артемий. На 10 ноември 1858 е назначен от Цариградската партриаршия за митрополит на Драчка епархия, но отказва да заеме поста и се оттегля в Рилския манастир, а за Драчки митрополит е избран Йосиф от Трикала, бивш Трикийски епископ. От края на 50-те г. активно участва в борбите за църковна независимост в Цариград и е противник на униатството. След *Великденската акция от 1860* се отрича от Вселенската гръцка патриаршия, заради което е лишен от църковен сан на църковния събор в Цариград през февруари 1861 и заточен от 22 април 1861 заедно със своите сратници *Иларион Макариополски* и *Паисий Пловдивски* в Мала Азия. Завръща се от заточеничество в Цариград на 25 септември 1864. След завръщането си отхвърля предложението на цариградския патриарх за примирение в замяна на възстановяване на църковния му сан. Заболява тежко и умира. Погребан е в двора на българската църква „Св. Стефан" в Цариград. Завещава цялото си имущество за благотворителни цели, като основната част от него е използвана за основаването на Самоковското богословско училище.

Лит.: Духовници-блгодетели. // Църковен вестник N 35, 7 септ. 1907; ***Кирил, Патриарх Български*** *– Авксентий Велешки: Биогр. очерк (по случай 100 г. от смъртта му – 1865). С., 1965; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 27; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 466.*

Авксентий Пелагонийски (фотопортрет)

АВКСЕНТИЙ ПЕЛАГОНИЙСКИ (светско име: Христо Захариев Големинов) (1.III.1850 – 24.II.1919) – висш духовник. Роден в Самоков. Получава начално образование в родния си град. После учи при *Неофит Рилски* в Рилския манастир, където през 1869 се замонашва. В 1870 митрополит *Партений Нишавски* го ръкополага за дякон в софийската съборна църква и същевременно е назначен за учител в начално училище в София. Влиза в софийския революционен комитет заедно с Димитраки Хаджикоцев, Спас Тумпаров и учителя Христо Ковачев. При разкриването на комитета и заточването на Ковачев в Диарбекир, успява да избяга в Цариград и оттам – в Браила, където го взима под покровителството си Васил *Друмев*. В 1873 заминава за Цариград и в същата година като секретар придружава *митрополит Доротей*, временно управляващ Одринската епархия, който освещава българската църква в Киришханата в Одрин. След това постъпва в Пловдивската гимназия. В 1875, по ходатайство на руския посланик в Цариград граф Николай *Игнатиев*, дякон Авксентий получава стипендия за учене в Киевската духовна академия, която завършва в 1881. Завръща се в България и е изпратен от Екзархията за учител-инспектор в Одринското духовно училище. В 1884 започва да преподава в Самоковската семинария, а в 1890 е преместен в Петропавловската семинария в Лясковец. През 1891 е призован от екзарх *Йосиф I Български*, който го назначава за чиновник за особени поръчки. През пролетта на същата година е ръкоположен за йеромонах и е назначен за председател на *Солунската българска църковна община.* В Солун показва добри администраторски дарби, висок патриотизъм и отличното владеене на книжовния османски турски и дипломатическите му умения му помагат в борбата с врага на българското движение валията Зихни паша. В 1893 за народополезната му дейност е произведен в архимандритски чин от екзарх Йосиф. След получаването на султански берат за български екзархийски владици във Велес и Неврокоп (април 1894) архимандрит Авксентий е предложен от Екзархията на велешките избиратели и единодушно е избран за Велешки митрополит и на Гергьовден (6 май 1894) е ръкоположен от екзарх Йосиф. В Солун е посрещнат от шестчленна велешка делегация и пристигането му във Велес е грандиозно отпразнувано от гражданството. Във Велес основната задача на младия митрополит е да укрепи българското просветно дело и да спре домогванията на сръбската пропаганда, която се опитва да се загнезди в близкото до Велес и богато Башино село, и да отнеме църквата от българите. Основни противници са му гръцкият дебърски и велешки митрополит и каймакаминът, който подкрепя

сръбските домогвания. Митрополит Авксентий пътува до Солун, където няколко месеца действа дипломатично пред валията Зихни паша. След това лично обикаля селата в епархията, за да възпира увличането по парите на сръбската пропаганда. В крайна сметка правителството отстранява сръбския свещеник от Башино село и предава местната църква на българските жители. Зихни паша прави постъпки пред Високата Порта, която от своя страна иска от Екзархията уволнението на владиката Авксентий. На няколко пъти и турци, и сърбомани правят опити за убийството му. След Илинденско-Преображенското въстание от 1903 развива широка дейност за закрила на изложеното на произвола на властите българско население. Успява да спечели приятелството на румелийския главен инспектор Хюсеин Хилми паша, който поради това се отнасял с особено внимание към неговите ходатайства. Хилми паша често го сочи за пример за верноподан български владика и го нарича „и добър чиновник, и добър българин". След смъртта на *Григорий Пелагонийски* през есента на 1906 Авксентий поема временното управление и на Пелагонийска епархия. Екзархът бърза да назначи владика в Битоля, защото и Високата Порта, и Цариградската патриаршия решават да използват момента и да не позволят избор на нов български владика във вилаетската столица, и затова назначава Авксентий Велешки. Дълго време това назначение не е признавано от валията Ебубекир Хазъм бей, но Авксентий посещава вилаетските меджлиси като битолски владика. Местните власти го приемат окончателно след посещение на Хилми паша в града, при което той демонстрира приятелството си с Авксентий. Благодарение на него Авксентий успява да издейства, въпреки гръцките противодействия, 160 000 гроша вилаетски пари за издръжка на българските училища в Пелагонийска епархия. В 1908, когато екзарх Йосиф е болен, Авксентий Пелагонийски го замества. След Младотурската революция в същата година е назначен от султана за сенатор в парламента на Османската империя, което е голямо признание, тъй като за сенатор не е назначен нито един гръцки митрополит. Четирима гръцки активисти правят опит за убийството му в Екзархийския дом. През 1913, след като Битоля попада в пределите на Сърбия, Авксентий, заедно с другите български митрополити, е прогонен от новите сръбски власти. На 17 юни 1913, заедно със своя протосингел архимандрит Горазд, е задържан и арестуван от сръбските власти, а на 25 юни същата година под усилена стража е екстрадиран в Солун и от там в Цариград. След влизането на България в Първата световна война и освобождаването на Вардарска Македония Авксентий пристига в Битоля (края на декември 1915) и, макар и с разклатено здраве, поема отново своята Пелагонийска епархия. След превземането на Битоля от силите на Антантата (есента на 1916) премества седалището си в Прилеп, където остава до поражението на България през 1918. Оттегля се в София, където умира. Опелото му е извършено от *Борис Охридски* в присъствието на министър-председателя Теодор Теодоров, министрите Стоян Данев, Андрей Ляпчев, Никола Мушанов, а реч държи Димитър Михайлов. Погребан е в двора на църквата „Св. Спас", разрушена при бомбардировка в 1944 г.

*Лит.: **Пелагонийски митрополит Авксентий**. // Църковен вестник, N 5, 1 март 1919; Погребението на **Високопреосвещения Пелагонийски митрополит Авксентий**. // Църковен вестник, N 5, 1 март 1919; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 293; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 477.*

АВРАМ – възрожденски църковен деец. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 28.

АВРАМ ДИМИТРИЕВИЧ (втора половина на XVII в.) – м. църковен деец и книжовник. Роден в Карлово. Автор на произведения с религиозно съдържание, които сам украсявал с образи на светци и др. От него се учили други български книжовници, сред които – Кръстьо Граматик и пр.

*Лит.: **Стоянов**, М., Хр. **Кодов**. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. II. С., 1964, с. 146.*

АВРАМ ЗОГРАФ – монах и иконописец в Зографския манастир от средата на XIX в. Роден в гр. Трявна.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 28.

АВРАМ ОТ БЪЛГАРИЯ – *вж Аврамий български*

АВРАМИЙ БЪЛГАРСКИ (или Аврам от България) (– 1.IV.1229) – мюсюлманин, приел християнската вяра, Живее предимно във Волжска България (дн. Татарстан, Русия) в края на XII – началото на XIII в. По професия е търговец. По народност е волжки българин. Пътува до източните руски градове. Приема християнската вяра в гр. Владимир. По-късно се връща в Болгар – столицата на Волжска България, и започва активно да проповядва Христовата вяра сред сънародниците си. Заради това е арестуван и убит от своите сънародници. Руската православна църква го канонизира като светец.

*Лит.: **Монахиня Валентина** Друмева. Разкази за българските светии и за светиите, свързани с България / Изд. Славянобълг. манастир „Св. вмчк Георги Зограф". Ч. 1. 2005; **Калоянов**, Вл. Св. Аврамий Български. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005.*

Аврамий Български (фреска)

АВРАМИЙ ОХРИДСКИ (светско име: неизвестно) – духовник. Охридски архиепископ (1629-1637). Преди това е Новопатраски митрополит. Запазена е издадена от него

грамота от края на януари 1629. Умира или напуска поста си преди 1637.

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. С., 1995, с. 196.*

„АВРАМОВ ДОМ" – фразеологизъм за обозначаване на много гостоприемно семейство; дом, където постоянно има радушно посрещани гости. Изразът води своя произход от библейския разказ за дома на патриарх Авраам. Праотецът Авраам бил много богат. Имал много добитък, сребро и злато. Той се отличавал с голяма любов към хората и винаги дружелюбно посрещал гости в своя дом. По особено достопаметен начин Авраамовото гостолюбие се проявило, когато Бог се явил на Авраам в дъбравата Мамре. Трите пътници – Ангели са старозаветно свидетелство за троичността на Бога. Авраам помислил, че те са странници. Той изтичал да ги посрещне, поклонил им се доземи и ги поканил да се отбият в жилището му. След това богато ги угостил с пити от най-доброто брашно, с месо от младо и добро теле, с мляко и масло. Гостоприемството е добродетел, която високо се е ценяла сред близкоизточните народи още от най-древни времена.

Лит.: Православен речник. Онлайн ресурс.

АВРАМОВ (Аврамчов), Ангел Константинов – *вж Константинов, Ангел Аврамов (Аврамчов).*

АВРАМОВ, Васил (1833-1907) – просветен и църковен деец. Роден в с. Момчиловци, Смолянско. Учи в килийно училище в родното си село, в гр. Ксанти (1847-1848) и в с. Бойково, Пловдивско. Учител и църковен певец в Момчиловци (1848-1850) и др. селища. Ръкоположен за свещеник (23 април 1864) и в продължение на 12 г. служи в новата църква в с. Устово, Смолянско (дн. квартал на Смолян). Архиерейски наместник (от 1873). Автор на „Материали по възраждането на българщината в Ахъчелебийско" (1894). Умира в Асеновград.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 28.

АВРАМОВ, Петър – възрожденски просветен и църковен деец. Класен учител в Чирпан и свещеник в църквата „Св. Богородица" (1835). Свещеник и учител в с. Свобода, Чирпанско, дн. Старозагорска област.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 28.

Хаджи Теофил Аврамов (фотопортрет)

АВРАМОВ, Хаджи Теофил Жунгуловски (18.VII.1838 – 20.VII.1884) духовник. Роден в мияшката паланка Лазарополе. Учи в в мъжката гимназия в Серес и Солунската гръцка гимназия. Запознава се със Стефан *Веркович*, Григор Пърличев и братя Миладинови, както и с Райко Жинзифов. Продължава образованието си в Швейцария, (където се запознава със сръбския социалист Светозар Маркович) и във Виенския университет (където се запознава със сръбския писател Йован Йованович Змай и става приятел с него). След завръщането си е учител в родното си село (1866-1867) и в Дебър, където преобразува местното училище в светско. Учителства и в Охрид, където преподава български език. Участва в организирането на *Охридската българска община* (24 август 1869). Посещава Битоля, Струга и Кичево, за да организира антипатриаршисткото движение. През май 1871 е учител в *Кичевския манастир „Света Богородица Пречиста"* и също реформира училището. Ръкоположен за свещеник (1874) в Лазарополе без енория, поради което продължава учителската си професия в продължение на години. След смъртта на съпругата му (1880) се отдава изцяло на народополезна дейност и борба за изгонване на гръцкия митрополит от Дебър и замяната му с български. Ръкоположен в архимандритски чин и изпратен за управляващ Дебърско-кичевската епархия. Убит под давление на гръцкия владика Антим, което предизвиква протест от страна на екзарх *Йосиф I* пред министъра на вътрешните работи Ибрахим Едхем паша, на вероизповеданията Хасан Фехми паша и пред великия везир Саид паша.

*Лит.: **Трайчев**, Георги. Книга за мияците (Ист.-геогр. очерк). С., 1941, с. 73-79. (Макед. библ. ; N 12)*

АВРАМОВ, Христо – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в Силистра. Свещеник в родния си град през 50-70-те год. на XIX в. Извършва първото богослужение на български език в местната църква (1858). Архиерейски наместник в града (1873-1874).

*Лит.: **Бояджиев**, П. Борбите на силистренци за българска църква. // Векове, 1985, N 2, с. 49; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 28.*

АВРАМЧОВ, Ангел – възрожденски църковен деец. Роден в с. Зарово, Лъгадинско, Егейска Македония. Свещеник в българската църква в гр. Серес (от 1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АВСТРИЙСКО КАТОЛИЧЕСКО УЧИЛИЩЕ „САНТА МАРИЯ" – немско католическо училище в София. Открито от милосърдни сестри от клона на ордена „Сестри на милосърдието на Свети Викентий от Пула в Загреб" (1905). Първоначално функционира с четири отделения с преподаване на немски език, и учениците в него са 25, но в навечерието на Балканската война достигат до 180-200. През 1925 училището прераства в прогимназия. През 1931 се сдобива с нова масивна сграда. По това време възпитаниците му наброяват 434, от които 389 са българчета,

105 еврейчета и други – 40. Началната и прогимназиалната степен са смесени, а гимназията е само девическа. В училището се преподава основно на немски език. По време на една от англо-американските бомбардировки над София (1944) старата сграда на училището е ударена и разрушена. Училището е закрито през 1948. След това в сградата му (на ул. „Гургулят" 1) се настаняват различни държавни учреждения. Днес тя е дом на Националната спортна академия. Сред възпитаниците на училището са д-р Атанас Мицев – гинеколог, участник във Втората световна война; Донка Паприкова – доброволна социална работничка и Ани Бакалова – театрална и филмова актриса.

*Лит.: **Елдъров**, Св. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002.*

АВТОВ, Антон – църковен и просветен деец. Роден в Охрид, Вардарска Македония. При избухването на Охридско-Дебърското въстание (1913) отслужва молебени за тържеството на българското оръжие и окуражава с проповеди въстаниците. След потушаването на въстанието е хвърлен в затвора за два месеца.

*Лит.: **Любенова**, Лизбет. Последните български владици в Македония. С., 2012, с. 393.*

АВТОКЕФАЛНА ЦЪРКВА – наименование на напълно самостойна, независима църква. По-съществените й белези са: 1. цялостна организация; 2. по-голяма или по-малка хомогенна етническа общност в рамките на определена страна и църковна област; 3. право на самостоятелен избор и интронизиране на свой предстоятел; 4. право на свикване и провеждане на поместен събор и изработване на свой устав; 5. право на освещаване на миро; 6. канонизиране на местни светии и др. В Православната църква днес има 14 автокефални поместни църкви. От тях патриаршии са Цариградската, Александрийската, Антиохийската, Иерусалимската, Руската, Грузинската, Сръбската, Румънската и Българската; автокефални архиепископии са Кипърската, Гръцката, Албанската и Чехословашката, а автокефална митрополия е Полската. (Финландската и Японската църкви са автономни.) Затова „автокефален" не е израз на титлата на предстоятеля на поместната църква (той може да бъде наречен патриарх, митрополит или архиепископ в зависимост от местната употреба), а на правото на пълна административна независимост, официално призната от всички църкви. Единството на Вселенската Църква е израз на разбирателство във вярата и любовта, а не на силата на една църква над другите. Между автокефалните православни църкви съществува йерархия на почит, която не се определя от броя на вярващите, а е изградена върху каноните и традициите. За пример може да послужи Вселенският патриарх в Цариград. Въпреки че броят на вярващите в неговия диоцез през последните години бе свит до няколко хиляди, той продължава да бъде пръв между равни – чест, предоставена му, защото Цариград е бил столица на Византийската империя и център на Християнския изток.

Онлайн ресурс.

АГАПИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в София (1828).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАПИЙ (-1873) – духовник. Игумен на *Свищовския манастир „Св. Богородица"* от 1852. През 1867 дава подслон на свищовски революционери, които чакали там четата на Филип Тотю, за да се присъединят към нея. Разкрит от османските власти и изпратен на заточение. Успява да избяга в Сърбия. Завръща се в Българско през 1871 и отново е игумен на манастира, която длъжност заема до смъртта си.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАПИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Изворския манастир. Спомоществовател от Видин за „Житие от Григория Омиритскаго" (1828).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАПИЙ – църковен деец. Свещеник в Плевен. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАПИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник. Спомоществовател от Бесарабия на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАПИЙ ВОЙНОВ (светско име: Ангел Войнов) (1838 – 27.V.1902) – просветен и църковен деец. Роден в гр. Кюстендил. Учи в Кюстендилското класно училище при учителите Христо Крантов, Никола Тонджоров, Аверки Попстоянов и Дамаскин. Учител в българското училище в Царево село, Пиянечко (1857-1859). Завършва гръцката семинария в Ксанти (1863) и ръкоположен за дякон (1863). Служи при гръцките владици Дионисий Ксантийски и Теоклит Маронийски. Установява се в Цариград (1866), където е дякон в българската църква „Свети Стефан" и учител в българското класно училище. Там участва в разгара на църковно-националната борба като самоотвержен борец на българското просветно и духовно дело. Изпратен от Цариградско българско читалище в Македония да отваря български училища и да буди народното съзнание. Преследван е навсякъде от гръцките владици, клеветен пред османските власти, затварян и на няколко пъти нападан от фанатизирани гърци и гъркомани. Учителства в Солун (1869), Воден (1869), Струмица (1870-1872), Зарово (1872, 1874-1875) и Петрич (1873-1874). През ваканциите е

проповедник в Прилеп, където поставя въпроса за отваряне на девическо училище. Поради бедността на струмичани той търси пари за училището с просия, а във Воден работи 9 месеца без заплата. От 1876 е на служба в Цариград при екзарх *Антим I*, който го изпраща във Видин. След Освобождението е председател на Съдебния съвет във Видин. През ноември 1878 се завръща в Кюстендил и до 1881 е учител в кюстендилската реална гимназия, след това – секретар на Окръжния управителен съвет, старши писар при Окръжната постоянна комисия и секретар на Окръжния хигиеничен съвет. През 1879 възобновява активната дейност на читалището и е избран за председател на читалище „Братство" – Кюстендил. Председател е на училищното настоятелство. Деен член е и на Народнолиберална партия – стамболовисти. Поради здравословни причини през 1895 се оттегля от служба. Народното събрание отхвърля неколкократните му молби за отпускане на пенсия. Умира в Кюстендил в пълна забрава и крайна бедност. Името му носи улица в Петрич.

Лит.: Енциклопедичен речник „Кюстендил". А-Я. С., 1988, с. 119; ***Куманов****, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 51.*

АГАПИЙ ВРАЧАНСКИ (светско име: неизвестно) (1790 – 5.X.1849) – висш духовник. Роден в с. Колиндър, Солунско. Назначен за врачански епископ (1833). Съдейства за разпространяването на нови български книги и в богослужението използва само български език. В памет на майка си, радетелка на девическото образование, изпраща Анастасия Димитрова в Калоферския девически манастир, за да се учи при Райно Попович (1840-1841). Подпомага финансово откриването на първото българско светско девическо училище от Димитрова в Плевен, девическо училище във Враца (1843) и първото училище в родното си село, както и разпространяването на преводите на Райно Попович. Подпомага възстановяването на църквата „Възнесение Господне" (1848). Агапий влиза в конфликт с българската община, начело със синовете на Димитраки Хаджитошев – Александър, Замфираки и Теодораки. В един сръбски вестник се появява обширна дописка, описваща неморалните деяния на Агапий, която привлича вниманието на българската общественост. Освен с неморалното си поведение настройва врачани срещу себе си и с активната си намеса в общинските работи и особено в учебното дело. В стремежа си да го ръководи еднолично, сблъсква се с градските първенци. Агапий отказва на Петко Р. *Славейков* да бъде назначен в селищата на епархията му и го прогонва от Плевен, но Врачанската община го наема против владишката воля. Убит от турчин.

Агапий Врачански (фотопортрет)

Лит.: ***Маркова****, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976; Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 25; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29;* ***Цацов****, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 344-345.*

АГАПИЙ РИЛСКИ (16.VII.1813 – 1868) – църковен и просветен деец. Ръкоположен за дякон в Рилския манастир (1832). Служи като свещеник (1835-1839). По-късно е игумен на манастира. Учител в Чирпан (1845-1847) и Хасково (1854-1859). Сътрудничи на в. „Цариградски вестник" (1857). Автор на съчинения с религиозна тематика.

Лит.: ***Архимандрит Климент Рилец****. Рилският духовник х. Агапий. (По случай 100 г. от излизането на книжката му за изповедта). // Църковен вестник, N 13, 29 март 1956;* ***Русев****, Р. Автобиографията на йеромонах Агапий Рилски. // Църковен вестник, N 16, 11 юни 1981; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.*

АГАТАНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Игумен на Баткунския манастир. Спомоществовател на „Месецослов" от Хр. Сичанниколов (1847).

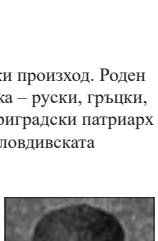
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АГАТАНГЕЛ (светско име: неизвестно) (1750-1830) – висш гръцки духовник от български произход. Роден в Одрин. Родът му произхожда от Копривщица. Получил високо образование. Владеел няколко езика – руски, гръцки, френски и турски. Митрополит в гр. Бер (Гърция) (от 1815), в Халкдон (също в Гърция) (1825). Цариградски патриарх (1826-1830). На училището и църквата в Копривщица подарил свои книги, които се съхраняват в Пловдивската митрополия.

Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 25.

АГАТАНГЕЛ – духовник. Игумен на Хилендарския манастир. Спомоществовател на „Кратка всеобща история от Смарагдова" / Прев. Й. Груев (1858).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

Агатангел Воденски (фотопортрет)

АГАТАНГЕЛ ВОДЕНСКИ (1805-1887) – гръцки висш духовник. Воденски митрополит (1870-1875). Сблъсква се с новооснованата *Воденска българска община*. Първоначално се опитва да постигне компромис, като обещава богослужение в трите воденски църкви и на български срещу непреминаване на населението под върховенството на Българската екзархия, но предложението е отхвърлено от българите. С подкрепата на османските власти Агатангел се опитва да отстрани ръководителя на общината *Павел Божигробски*. Последният е принуден да напусне града (февруари 1871). В 1872 в града се създава антибългарският силогос „Еге". На българите е забранено да ползват общинското православно гробище, а църквата „Св.

Врач" („Свети Безсребреници") на няколко пъти преминава ту в български, ту в гръкомански ръце, но накрая остава българска. През декември 1875 Агатангел поема Струмишката епархия.

Онлайн ресурс.

АГАТАНГЕЛ ПОВАРДАРСКИ (светското име: Атанас Станковски) (11.III.1955) – висш духовник на Македонската православна църква, брегалнишки (2000-2006) и повардарски митрополит (2000 и от 2006).

Онлайн ресурс.

АГАТИЙ МИРИНЕЙСКИ (536-582) – византийски хронист. В основното си съчинение „История на Юстиниана" включва сведения за славяни на Балканския полуостров в периода 552-558.

Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 25.

АГАТОНИКИЙСКА ЕПАРХИЯ – титулярна епархия на Вселенската и на Българската патриаршия (епископия). Споменавана в тактиконите от IX в. като първата от десетте епископии на Пловдивската митрополия. Известен е само един действащ епископ – Василий. Всички други по-късно са титулярни епископи и митрополити на Вселенската патриаршия. В XIX в. агатоникийските епископи са викарии на пловдивския митрополит и резидират в Пазарджик. Точното местоположение на град Агатоникия (наричан и Агатоники) е неизвестно. Вероятно е била в подножието на Родопите, близо до Пловдив. Според някои е край с. Оряхово в южните склонове на Сакар. Агатоникийска епархия е титулярна епископия и на Българската екзархия от 30 декември 1951. Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия: Йона (Проданов) (30 декември 1951 – 12 декември 1959); Наум (Шотлев) (28 ноември 1982 – 31 март 2005); Борис (Добрев) (22 март 2008 –).

*Лит.: **Нелюбов**, Б. А. Агафонийская пископия. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 247.*

АГАТОПОЛСКА ЕПАРХИЯ – епархия на Цариградската патриаршия със средище гр. Ахтопол (Агатопол), съществуваща от XV до XIX в. От 1 октомври 1998 е титулярна епископия на Българската православна църква. Титулярни епископи на Българската патриаршия: Никон (Лалков) (1 октомври 1998 – 25 февруари 2002); Йеротей (Косаков) (1 октомври 2014).

*Лит.: **Карамихалев**, Й. Древни епископски центрове на територията на Бургаска област. // Църковен вестник, N 8, 1-15 апр. 2008; **Карамихалев**, Й. Агатополска епархия. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2014.*

АГИОГРАФИЯ – богословска дисциплина, занимаваща се с изучаването на житията на светците, с богословските и историко-църковни аспекти на светостта.

*Лит.: Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 18-19.*

АГИОГРАФСКА ЛИТЕРАТУРА – *вж Жития*

АГИОЛОГИЯ – богословска дисциплина, която изучава живота и почитта към светците с цел да установи типовете святост и духовните особености на светостта в богословски (и конфесионален), еклезиологичен, национален и исторически аспект.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 252-253.

АГНЕЦ БОЖИЙ – символично название на Иисус Христос като предобраз на Отрока Яхве, Който взел върху Себе си греховете на света и принесъл Себе си в жертва за изкупление на човешките грехове.

Агнец Божий (фреска)

*Лит.: **Василева**, В. Агнето и овенът – жертвени животни. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991; **Иванов**, М. С. Агнец Божий. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 256-257.*

АГОСТО, Луиджи Ипполито (27.VII.1838 – 3.XII.1893) – висш католически духовник от италиански произход. След промяната на статута на Никополската епархия в началото на 1883 и отделянето на Влашко от юрисдикцията на Никополския епископ тогавашният владика монсеньор Иняцо *Паоли* е назначен за първи Букурещки архиепископ. За негов заместник като никополски епископ на вече побраната само в политическите граници на Княжество България Никополска епархия е поставен И. Агосто. След като поема поста, създава нови енории в селата – Бърдарски геран, Асеново, Брегаре, Гостиля и Драгомирово, с преселници от банатските села, завърнали се от Банат в България след Освобождението. Основава семинария в Русе. С негова помощ са построени църквите във Варна и в новосъздадените католически енории в селата Драгомирово, Бърдарски геран, Гостиля и Асеново. Урежда католически гробища в Русе, където с негово съдействие е построена през 1890-1891 и катедралната църква. Управлява епархията до смъртта си в Белене. Погребан в катедрата „Свети Павел от Кръста" в Русе.

Ипполито Агосто (фотопортрет)

*Лит.: **Димитрова**, М., Ст. **Йорданов**. Лицата на Русе от I-ви до средата на XX в. Русе, 2011, с. 10; **Елдъров**, Св. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002, с. 36, 37, 42, 43, 52, 53, 55, 60, 62, 66, 68-72, 75-77, 113.*

АГУРА, Васил (1854-) – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в Чешмя Въруита, Бесарабия. Учи в Болград. Завършва епархийска семинария в Измаил. Учител и свещеник в Бесарабия. Основава в с. Шикерли Китай, Бесарабия филиал на БЦБО (1876).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 29.

АД – според християнското учение – състояние на максимална отдалеченост от Бога, източник на света; духовната тъмнина, т.е. особеното състояние на духовете (грешните души), които поради греха са лишени от възможността да виждат Бога и свързаната с Него светлина и блаженство; място на вечни мъки за ония, които своеволно са отхвърлили милостта Божия.

*Лит.: **Иванов**, М. С. Ад. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 274-277.*

АДАМИТСТВО – християнска ерес, възникнала в някои страни от Централна и Западна Европа (XIII-XIV в.) и проникнало и в България в средата на XIV в. Проповядва възгледа, че хората се раждали равни, а обществените различия били дело на човека, а не на Бога. Според адамитството образът на съвършения човек бил Адам. Адамитите не носели дрехи, защото смятали, че носенето им било белег на неравенство. Арианските проповеди срещат ожесточена съпротива от страна на Църквата и светската власт. На свикан събор (1355) в Търново, наред с *Кирил Босата*, бил осъден и адамитът *Лазар*. Главен разобличител на адамитите станал *Теодосий Търновски.*

*Лит.: **Ангелов**, Д. Адамитство. // История на философската мисъл в България. Т. 1. С., 1970; История на България. Т. 3. Втора българска държава. С., 1982, с. 406-407.*

АДВЕНТИЗЪМ – религиозно християнско движение от протестантски тип, гравитиращо в периферията на протестантизма. Възникнало в Европа в края на XVIII и нач. на XIX в. Основните идеи, които изразява учението, са обобщени в няколко пункта: хората трябва да се очистват от греховете си чрез покаяние и кръщение, да се почита светостта на Божия закон, изразен в Декалога (10-те заповеди), да се освещава седмия ден (събота) като символ на Божия авторитет, да се води скромен и здравословен начин на живот и др. Наред с това учението е развило и някои частни доктрини за съществуването на небесно светилище, несъществуване на душите след смъртта, провеждането на изследователен съд от Христос в небето и др. отделящи го от общата идейност на протестантските вероизповедания. За истински родоначалник на адвентизма се приема американският фермер от Питсфийлд, Масачузетс – Уйлям Милър, бивш баптистки проповедник. Днес адвентистката църква работи в 209 страни с 46 740 църкви и 11 млн. последователи, които говорят на 310 езика. От тях само в САЩ са около 800 000. В България адвентистите са 7300 в 100 селища. За първи път в България (Североизточна Добруджа) идеите на адвентизма са донесени от заселили се германски адвентисти, дошли от Кримския полуостров през 1891. Пет години по-късно в Русе е покръстен българският евреин Яков Гринберг, станал първият български адвентист. Адвентистите имат една от най-големите образователни системи в света. Те поддържат глобална информационна мрежа, която включва сателитни програми, телевизия, радио (включително в България), печат и интернет. Техните университети се славят с модерна апаратура и разполагат с много средства. Адвентистката църква помага на нуждаещи се чрез своите агенции за развитие и помощ. В доста страни се подпомагат онеправдани, бедни и инвалиди.

Проповед в адвентистка църква в България (фотография)

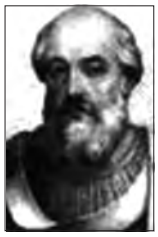
*Лит.: **Петров**, Е. „Пророци" на последния ден. Произход на сектата на адвентистите. // Църковен вестник, N 44, 1-7 ноември 1993; N 45, 8-14 ноември 1993; N 46, 15-21 ноември 1993; N 47, 22-28 ноември 1993; N 48, 29 ноември – 8 дек. 1993.*

Емблема на адвентистите

АДВЕНТНАТА ОБЩНОСТ В БЪЛГАРИЯ – *вж Адвентизъм*

АДРИАН II – римски папа (867-872). Произхожда от знатно римско семейство от род Колона и става папа през 867 в напреднала възраст. Известен е с това, че, след намесата на *Св. Константин-Кирил Философ* и брат му *Св. Методий*, отхвърля триезичната догма и тържествено освещава през 867 старобългарската – славянската азбука, съставена от тях и книгите, написани на нея в базиликата „Санта Мария Маджоре" в Рим. Нарежда в римските базилики да се проведат тържествени богослужения на славянобългарски език. Ръкополага в сан десетки от учениците на светите братя, а Св. Методий въздига за архиепископ на Моравия и Панония в 869. Упорито се бори, подобно на своя предшественик, за запазване на папското влияние в новопокръстена България, но през 870, на вселенски събор, състоял се в Цариград, губи битката. Остава пасивен наблюдател, когато в 870 Св. Методий е отвлечен от немците от своята катедра, изтезаван и хвърлен в затвора. Продължава водената от папа Николай I политика, но с по-малко енергичност в действията. Лотар II, крал на Лотарингия, умира през 869, оставяйки Адриан да посредничи между франкските крале и да осигури престола на Лудвиг II. Скоро след анатемосването на Николай I от Фотий цариградският патриарх е изгонен от Патриаршията от новия император *Василий I Македонец*, подкрепящ основния враг на Фотий –

Папа Адриан II (фреска)

Игнатий. Стига се до свикването на нов вселенски събор – Четвърти константинополски събор (наричан от латинците Осми Вселенски събор) (869). Там Адриан II е представляван от делегатите, отговорни за обявяването на Фотий за еретик, но и те не успяват да се споразумеят с Игнатий до края на събора по въпроса за примата над Българската църква. Също като предшестващия го папа Николай I, Адриан се принуждава да се съобразява с волята на Лудвиг II по светските въпроси, който го поставя под наблюдението на Арсений (епископ на Орта), неговия таен съветник и сина на Арсений – Анастасий Библиотекар.

*Лит.: **Георгиев**, Е. Истината за създаването на българската и славянската писменост. С., 1969; **Пандурски** и др. **Кирил и Методий** в Рим. С., 1970; **Сотиров**, Г. **Методий** и римските папи. // История обществознание, 1986, N 2; **Прокофьев**, Н. Д. **Адриан II**. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 315.*

Папа Адриан III (фреска)

АДРИАН III – римски папа от 17 май 884 г. до септември 885 г. За времето на краткия му понтификат, както и за дейността му преди да бъде избран на папския престол, практически липсват сведения. В отношението си към Византийската църква Адриан продължава примирителната политика на папа *Йоан VIII* и Марин I, отправяйки послание до патриарх *Фотий*, в което съобщава за своето избиране. През 885 Адриан се отправя към Вормс по покана на император Шарл Мазния за обсъждане на въпроси за престолонаследяването и за противоборството със сарацините. Умира по пътя, около Модена, Италия, и е погребан в абатство Нонантол. Местното население превръща могилата му в място за поклонение. Българският княз *Борис – Михаил* е водил диалог с трима папи, един от които е именно Адриан III. Другите двама са *Николай I* и *Йоан VIII.*

*Лит.: **Прокофьев**, Н. Д. Адриан III. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 315-316.*

Лист от „Азбучна молитва" (факсимиле)

„АЗБУЧНА МОЛИТВА" – азбучен акростих от 40 дванадесетосрични стиха, написан по реда на глаголическите букви, съчинена не от Свети Кирил, а от епископ *Константин Преславски* през 893-894, когато е било написано и *„Учителното евангелие".*

*Лит.: **Куев**, Куйо Към въпроса за авторството на Азбучната молитва. // Славистични студии : Сб. по случай V междунар. славистич. конгр. в София. С., 1963, с. 325-336; **Куев**, Куйо. Азбучната молитва в славянските литератури. С., 1974; **Турило**, А. А. Азбучная молитва. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 332-333.*

АЙДАРИНОВ, Харалампий (Харалампи) – духовник. Роден в градчето Гумендже (Егейска Македония). Приема монашество в Зографския манастир (1824). Таксидиот на същия манастир в родното му градче, където открива първото българско училище (1866). Поради страх от укрепване българщината в 1867 митрополит Никодим Воденски изисква отзоваването му обратно в Зографския манастир.

*Лит.: **Шалдев**, Христо. Народното пробуждане в Беймия. // Македонски преглед, 1930-1931, с. 53, 63; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 678; **Радев**, Иван. Таксидиоти и таксидиотство по българските земи XVIII-XIX в. Абагар. В. Търново, 1996, с. 110.*

Изглед от Айдемирския девически манастир „Покров Богородичен"

АЙДЕМИРСКИ ДЕВИЧЕСКИ МАНАСТИР „ПОКРОВ БОГОРОДИЧЕН" – построен (1996) с помощта на епископ Генадий, който дарява средства за строежа на храма след като земите на манастира са върнати. През 2001 четирима студенти от специалност „Иконография", от Великотърновския университет изписват наоса на храма. В църквата могат да се видят портретите на 12 светци (от т.нар. Дуросторум, дн. Силистра), както и мощите на един от тях – *Св. Тезий*. Друга особеност на църквата е колекцията от т.нар. стъкленици от различни краища на света, които представляват различни по големина стъклени шишета с красиво изработени разпятия в тях.

Онлайн ресурс.

АКАКИЙ – духовник. Архимандрит в Зографския манастир през първата половина на XIX в.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 30.

АКАКИЙ – духовнк. Игумен на Бачковския манастир (1890-1894).

Онлайн ресурс.

Акакий Серски – първият отляво (икона)

АКАКИЙ СЕРСКИ (светско име: Атанас) (XIX в.) – източноправославен преподобномъченик. Роден в българското село Ново село до Солун. Още когато е на 9 г. семейството му се преселва заедно с него в град Серес, където той като невръстен е взет за хранениче от местния бей и става мюсюлманин. Родителите му огорчени се връщат и заживяват в Солун. Наклеветен от мащехата си, че иска да я изнасили, е изгонен от бея на 18 г. и заминава

при родителите си. Осъзнал греха на отстъпничеството си, той се покайва и подстригва за монах в Хилендарския манастир на Света гора, където е приет обратно в лоното на църквата. След една година се оттегля в Иверския манастир, където малко преди това пострадват монасите Евтимий и Игнатий. Узнал за мъченичеството им, Акакий решава да последва примера им и публично да обяви отричането си от исляма, макар да знаел, че за това ще бъде осъден на смърт. На 1 май 1816 е обезглавен в Цариград. Тялото му е откупено за 800 гроша и пренесено на Света гора. Светите му мощи са поставени първом в неговата килия, а после в новопостроения храм в чест на пострадалите преди него преподобномъченици Евтимий и Игнатий. Главата на Свети Акакий днес е в руския светогорски манастир „Свети Пантелеймон". Паметта му се отбелязва на 1 май.

Лит.: Жития на българските светии. Света гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф", 2002, с. 468-477.

АКАТИСТ – песнопение в християнското богослужение, свързано с усилена молитва, при което вярващите стоят прави. По форма близък с древния кондак. Състои се от основен кондак, припев и 24 строфи (дванадесет икоси и дванадесет – кондаци). Икосите завършват с припева на основния кондак, а кондаците – с Алилуия. Акатистите са сред най-красивите и съдържателни песнопения във византийската богослужебна певческа традиция. Текстовете им изобилстват от поетични сравнения.

*Лит.: **Тодоров**, Т. А. История, смисъл и значение на Богородичния акатист. // Църковен вестник, N 18, 1 апр. 1955; **Великотърновский Софроний**. По повод Богородичния акатист. // Църковен вестник, N 13, 2 апр. 1960; Богородичният акатист. // Църковен вестник, N 5, 1-15 март 1999; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 25.*

Изглед от Аладжа манастир (фотография)

АЛАДЖА МАНАСТИР – намира се на 2 км от морския курорт „Златни пясъци" и на 10 км северно от Варна. Възниква около XI-XII в., когато там започва заселването на аскетите-монаси. Пещерите му обаче са обитавани още през ранновизантийската епоха и оттогава датират първите археологически материали, намерени там – монети и няколко керамични парчета. През годините на Втората българска държава под влияние на исихасткото движение скалната обител достигнала своя най-голям разцвет. Животът в манастира заглъхва в началото или в средата на османското владичество. За първи път името на манастира „Аладжа" (на турски „пъстър") е споменато през 1832 от руския археолог Виктор Тепляков, който по това време прави разкопки в Северна България. Първото цялостно проучване на манастира е дело на Карел Шкорпил, който през 1889 изследвал пещерите и им направил конструктивен план. Създаденото от него и брат му Херменгилд Варненско археологическо дружество и музей поемат стопанисването на манастира. През 1912 манастирът е обявен за народна старина, а по-късно – през 1957 – за паметник на културата от национално значение. Понастоящем манастирът е нефункциониращ, без монаси и превърнат в паметник на културата и музей. Заради срутвания и слагания сегашният вид на манастира е по-различен от първоначалния. Днес могат да се различат останките на 20-на помещения и 3 църкви, разположени на две нива, свързани помежду си със стълбища, изсечени в скалите. Най-обширното църковно помещение (манастирската църква) се намира на втория етаж и е почти изцяло изсечено в скалата. Абсидата й представлявала плоска сводеста ниша, рамкирана от колонки, които някога са били обвързани чрез арки с други две колонки, разположени откъм наоса. По този начин се е оформял каменен балдахин над изсечения също в скалния масив свети престол. Останалите два параклиса в манастира са разположени в дъното на всеки от етажите. От тях най-добре се е съхранил този на последното ниво. Единствено в това помещение има запазена стенна украса, датираща от XIV в. На южната стена се намират фрагменти от пет прави фигури на светци – монаси. Още по-добре е съхранена украсата на тавана, където в центъра в кръг с широка орнаментирана рамка и сияние е зографисан Христос на трон. Четири фигури на летящи ангели поддържат централния диск. Във всичките ъгли на таванската композиция е поместен по един медальон с полуфигури на светци – най-вероятно четиримата евангелисти. На около 400-500 метра западно от основната част на Аладжа манастир, в основата на по-нисък скален бряг, се намира още една група помещения, наречени „Катакомбите". Те са разположени на две нива, долното от които е било жилищно, а горното е представлявало костница с изсечени в пода и пет гробници. Откритите там фрагменти от керамика, монети на император Юстиниан I (527-565) и частите на една металическа кадилница – дават основание да се предположи, че „Катакомбите" са били обитавани още през IV-VI в.

*Лит.: **Тончева**, Г. Аладжа манастир. С., 1955; **Попов**, Д. Аладжа манастир. // Църковен вестник, N 24, 1 септ. 1978; Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 54; **Прашков**, Л. Аладжа манастир. // Прашков, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 36-40; **Черняев**, Хр. Аладжа манастир. // Църковен вестник, N 39, 25 септ. – 1 окт. 1995; **Димитров**, Б. Християнството в Българските земи. Български манастири. С., 2001, с. 66-67.*

Лого на Албанската православна църква

АЛБАНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА – през Средновековието основната част от Албания е под юрисдикцията на *Охридската архиепископия*, а след нейното закриване през втората половина на XVIII в. – на *Цариградската патриаршия*. Провъзгласява своята самостоятелност през 1922. След репресиите през времето на комунистическия режим на Енвер Ходжа (началото на 90-те год. на миналия век) възстановява йерархията си. Седалище – Тирана.

Данните за броя на паството й са спорни. През 1992 в Корча е открит на мястото на старата и разрушена през 1968 църква „Свети Георги" – новият катедрален храм „Свето Възкресение" на възстановената Албанска православна църква.

*Лит.: **Цанков**, Ст. Албанската църква и нейната уредба. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1935, 10, с. 1-60; **Скурат**, К. Е. Албанская православная церковь. // Православняая энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 465-470; **Стаменов**, Г. Албанската православна църква днес. // Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2005.*

АЛБИГОЙЦИ – френски (тулузки) еретици, последователи на секта, разпространена в Южна Франция през XI в., които се считали за приемници на манихеите, възприели някои идеи от богомилството и споделяли възгледите на катарите и валдензите. Наричани така по името на гр. Алби, един от центровете на албигойците. Водели строго аскетичен, нравствен живот и проповядвали апостолско християнство. Отричали *Св. Троица*, Тайнствата Причастие и Брак, смъртта и Възкресението на Спасителя и проповядвали превъплъщението на душите. Отлъчени поради това от Църквата в 1119, а през 1209 против тях бил започнат жесток кръстоносен поход (Албигойски войни 1209-1229), организирани от папа *Инокентий III*. В завзетия от кръстоносците гр. Лезер били умъртвени две хиляди души без разлика от вероизповеданията им. Походът прераснал в завоевателна война на Франция на юг. По време на втори кръстоносен поход против албигойците (1231) била създадена инквизицията.

*Лит.: **Ольденбург**, З. Костер Монсегюра. История альбигойских крестовых походов. С. Перербург, 2001.*

АЛБОТИНСКИ СКАЛЕН МАНАСТИР – недействащ манастир във Видинска епархия, на 20 км западно от гр. Видин (в близост до селата Раброво, Тополовец и Градец) в едноименна местност в дефилето на Рабровската река в Дунавската равнина. Наименованието „Алботин" идва от изчезнало село със същото име, което е споменато в съкратен регистър на Видинската „каза" (1560) с изменената форма „Алтовин". В скалния масив, откъм северната страна на реката, бил изграден споменатият манастир, като са били използвани естествени плитки пещери и скални навеси и допълнително са били издълбани помещения и пристроени външни фасади и стени. Манастирският храм се намира в междинния сектор, издълбан в най-вътрешната част от извивката на скалния масив. Южната и югозападната част на църквата са напълно унищожени. Останки от нея, богато украсени със стенописи и декоративни колони и корнизи, говорят за усърден молитвен живот и някогашно благолепие. Наличието на баптистерий показва, че храмът е бил използван не само за молитвени нужди на братството, но и за обществени служби. Множеството разкрити гробове (на брой 29), повечето от които на миряни, сочи, че манастирът е бил много почитано и желано място за покой на неговите дарители. Северозападната част на манастира е била двуетажна. Там е и втората по големина зала след църквата. Предполага се, че е служела за трапезария. На изток от църквата има други помещения: едно по-голямо и след него последователно разположени множество килии, впечатляващи със скромността и практичността си. Много важна част на манастира е естествената тераса пред неговите помещения. Тя е чувствително променена от каменоломците, които са разрушили голяма част от нея, унищожавайки и фасадните стени. Тук се намират и споменатите вече разкрити гробове, по чието разположение се приема, че гробовете са на светски лица с фамилни връзки, ктитори и благоукрасители на манастира. Единичните и по-разпръснатите са на членове на манастирското братство. Името на манастирския храм не е известно. Времето е заличило спомена на кой светец е била посветена изсечената с голям труд в скалите църква.

Изглед от Алботинския скален манастир

*Лит.: **Йеромонах Сионий**, ректор на Софийска духовна семинария „Св. Иоан Рилски". // Църковен вестник, N 7, 1998.*

АЛЕВИТИ – *вж Шиити.*

АЛЕКСА – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Ранковци, дн. в Сърбия.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 30.

АЛЕКСАНДРИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Сливен (1812).
*Лит.: **Арнаудов**, М. Селимински. Живот, дело, идеи. 1799-1867. С., 1939, с. 31.*

АЛЕКСАНДРИЙСКА ПАТРИАРШИЯ – автокефална поместна православна църква, заемаща второ място (след Вселенската патриаршия) в диптиха на автокефалните поместни църкви. Основана в 43 г. сл. Хр. Последен предстоятел – Теодор II. Ранг – патриарх-папа. Обред – византийски. Богослужебни езици: гръцки, арабски, суахили, английски. Седалище – гр. Александрия и Кайро, Египет. Диоцез – Африка. Численост на паството й: 1 200 000 д.

*Лит.: **Балачев**, А. Александрийската патриаршия в миналото и днес. // Църковет вестник, N 21, 21 юли 1975; Александрийская православная церковь. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 559-594.*

Изглед от Александрийски манастир „Св. Пророк Илия"

АЛЕКСАНДРИЙСКИ МАНАСТИР „СВ. ПРОРОК ИЛИЯ" – намира се непосредствено до с. Александрия, на 10 км от гр. Крушари и на 40 км северно от гр. Добрич.

Легенда разказва, че на мястото на днешния Александрийски манастир имало друг манастир, посветен на *Св. Пророк Илия*, който е бил разрушен от османците. По-късно на неговото място било издигнато дървено теке, но в наши дни и то не съществува. Строежът на сегашната обител започва през 2004, като със средствата на дарители там е построен параклисът „Св. Илия". Местността е известна и с лековития си извор, за който се смята, че лекува различни болести. Действащ.

Онлайн ресурс.

АЛЕКСАНДРОВ, Димитър Райчев – *вж Калиник Врачански*

АЛЕКСАНДРОВ, Недьо (17.X.1904 – 29.X.2001) – богослов. Роден в с. Батошево, Габровска област. Завършва Духовна семинария в Пловдив (1927). Писар при Сливенската митрополия (1927-1929). Продължава образованието си в Богословския университет към Софийския университет (1929-1933). До 1936 заема различни административни длъжности, след което е привлечен от Търновския митрополит Софроний, където се грижи за епархийското сиропиталище и се занимава и с проповедническа дейност. Възглавява обособения наскоро към митрополията Отдел за религиозно-просветни и социални инициативи. В годините на Втората световна война временно е секретар на митрополит Софронии, командирован временно във Вардарска Македония като управляващ Скопкско-Велешката епархия. След 9 септември 1944 е съден като „журналист на реакционната църковна преса", но успява да избегне грозящата го присъда. Работи като секретар на Старозагорския митрополит. Натоварен със задачата да издирва и събира материали за живота и дейността на митрополит Методий Кусевич. Сътрудничи на местната и столичната преса. След пенсионирането (1965) се отдава на научноизследователска дейност. Автор на: „История на Старозагорската епархия (в 2 т.); „Исторически сведения за девическия манастир „Св. Николай"; „История на Къпиновския манастир „Св. Николай Чудотворец", „История на Плаковския манастир „Св. пророк Илия"; „История на Батошевския мъжки манастир" и др.

*Лит.: **Темелски**, Хр. В памет на богослова Недьо Александров (17.X.1901 – 29.X. 2000). // Духовна култура, 2001, N 2, с. 24-28.*

АЛЕКСАНДЪР (или Александър III) (ок. 870 – 6.VI.913) – византийски император (912-913). Трети син на император *Василий I Македонец* и Евдокия Ингерина. За разлика от по-големия му брат *Лъв VI Философ*, за него не съществува съмнение дали наистина е син на Василий I, или всъщност на *Михаил III*, тъй като е роден години след смъртта на император Михаил III. Още деветгодишен е определен за съимператор на баща си Василий I Македонец. След неговата смърт обаче се възцарява по-големият му брат *Лъв VI Философ.* На 11 май 912 император Лъв умира и тронът е зает от непълнолетния му син – *Константин VII Багренородни.* Скоро след като станал регент, Александър се обявил за старши съимператор и така цялата власт паднала в ръцете му. Като владетел е известен със своята сприхавост и злонамерен алкохолизъм. Бил и с разклатено здраве. В изблик на гняв отхвърля предложението на цар *Симеон* за подновяване на мирния договор и отказва да плаща годишните трибути на българите, което станало причина за нов военен конфликт между двете държави, продължил 15 години. По същото това време източните граници на империята са атакувани от арабите. Императорът обаче внезапно умира в двореца в Цариград след преяждане и препиване. Съгласно завещанието след смъртта му опекуни на малолетния Константин VII стават патриарх *Николай Мистик*, магистър Стефан, магистър Йоан Елад, ректор Йоан, Евтимий, Василица и Гаврилопул.

Император Александър (мозаечен портрет)

*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 239.*

АЛЕКСАНДЪР – възрожденски църковен деец. Свещеник в Старо Оряхово, Варненско (1869).

*Лит.: **Ников**, П. Българското възраждане във Варна и Варненско. С., 1934, с. 136; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 31.*

АЛЕКСАНДЪР АСЕН – втори син на цар Иван Асен I и царица Елена. След убийството на цар *Калоян* (1207), поради заплаха от смърт от узурпатора *Борил*, заедно с брат си *Иван Асен*, избягва при куманите, а по-късно – в южноруските земи. През 1217 се завръща от изгнание. С помощта на руски наемници през 1218 цар Борил е отстранен от престола, а Иван Асен II е провъзгласен за следващия български цар. След детронирането на цар Борил, Александър получава севастократорско достойнство, а София и областта й са предоставени като апанаж. Дарява български манастири, съществували по това време в предадените му области.

Александър I Батенберг (фотопортрет)

*Лит.: **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. С., 1995, с. 10.*

АЛЕКСАНДЪР I БАТЕНБЕРГ (1857-1893) – хесенски принц, първи княз на България след освобождението й от османско иго (1879-1886). Поради краткото пребиваване на българския престол, няма някакво специално отношение към Българската църква. Решаването на църковните въпроси предоставя на управлявалите през това време правителства. От своя страна Българската православна църква не се противопоставя на неговия избор, макар

че принадлежи към друго вероизповедание, тъй като това изключение е залегнало в член 38 на Търновската конституция.

*Лит.: **Миларов**, С. Н. Какво сме, догде сме и какво трябва занапред да правим ние българите. Кратка разправа по повод кронясванието на **Н. С. Александра I Български княз**. Ч. 3 (Църква, духовенство). Търново, 1879; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 16, 1939, с. 111; **Димитров**, Ил. Князът, конституцията и народът. Из историята на политическите борби в България през първите години след Освобождението. С., 1972; **Митев**, Тр. Причини за абдикацията на **княз Александър Батенберг**. // Ист. преглед, 1979, N 6, с. 90-105; **Петров**, М. За ролята на **Александър Батенберг** в първите години след Освобождението (1879-1880 г.). // Ист. преглед, 1976, N 4, с. 106-110; **Александър Батенберг**. Дневник. Моите преживявания по време на войната срещу турците 1877-1878 / Прев. и комент. Иван Хр. **Първев**. С., 1992.*

Александър II (фотопортрет)

АЛЕКСАНДЪР II (1818-1881) – руски император. Известен с либералните реформи, които извършва в руското общество. Най-значима сред тях е отмяната на крепостничеството (1861), която му донася прозвището Цар Освободител. В България това прозвище се свързва най-вече с победата му в Руско-турската война през 1877-1878, вследствие на която част от българските етнически територии са освободени от петвековното владичество на Османската империя и стават автономно княжество. След обявяване на войната прекарва повече от пет месеца, преместваики своите квартири от Свищов до с. Горна Студена. Сред близкото му обкръжение, освен командването на руската Дунавска армия, имало и известен брой военни свещеници и църковни певци, които носели със себе си литургийни потребности. Императорът се отличавал с голяма набожност и се молел във военнополеви болници. Тъжно впечатление му направили църквите в българските земи. По негова заповед била осветена току-що построената църква в с. Горна Студена, в която на всички литургии и молебени вземал участие и императорът. В началото на 1878 изпратил дарения за църквата „Св. Троица" в Свищов, църквата „Св. Георги" в Бяла, Русенско, църквата в с. Горна Студена и църквата „Св. Димитър" в Пордим, Плевенско.

*Лит.: **Уста-Генчев**, Д. Подаръци от **Александра II** на български църкви. // Църковен вестник, N 19, 11 май 1929; **Попов**, Хр. Паметта на царя-освободителя е вечна. // Църковен вестник, N 10, 5 март 1932; **Чичагов**, Л. М. Пребивание царя-освободителя в Дунайско армии в 1877 г. С. Петербург, 1995.*

АЛЕКСАНДЪР НЕВСКИ – *вж Свети Александър Невски.*

Александър Ригопулос (фотопортрет)

АЛЕКСАНДЪР РИГОПУЛОС (1851-1928) – гръцки висш духовник. Ръкоположен за варненски митрополит (1891), но не успява да заеме катедрата заради силната реакция от страна на Българската екзархия, затова е преместен като пелагонийски митрополит в Битоля.

Онлайн ресурс.

АЛЕКСЕЙ – *вж Петкович, Стоян*

АЛЕКСИ – възрожденски църковен деец. Свещеник във Враня през 50-те год. на XIX в. Спомоществовател на възрожденски книги.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1998, с. 31.

АЛЕКСИ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Пазарджик (1860).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1998, с. 31.

АЛЕКСИ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Криворична паланка (50-те – 70-те год. на XIX в.). Спомосъществовател за „Житие Григория Омиритскаго" (1852) и „Священое и божественное евангелие" (1858). Според някои източници – гъркоман.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1998, с. 31.

АЛЕКСИ ВЕЛКОВИЧ ПОПОВИЧ (1743-) – възрожденски книжовник. Роден в Самоков. Направил един от ранните преписи на Паисиевата „История славяноболгарская". Превел и Житието на Петка Римлянска.

*Лит.: **Ангелов**, Б. Ст. Съвременници на **Паисий**. Т. 2. С., 1964, с. 168-177; **Свети отец Паисий Хилендарски**. История славяноболгарская ...: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. **Денчев**; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. **Куманов**; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. **Куманова**; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. **Василев**; Терминолог. ред. Е. **Томова** ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. **Максимова** ... [и др.]; Рец. И. **Теофилов**, Н. **Казански**. С., 2011. 208 с.*

АЛЕКСИ РИЛЕЦ (края на XVI – първата половина на XVII в.) – майстор-строител. Роден в гр. Рила, Кюстендилска област. Проектира и построява трите крила на Рилския манастир.

Лит.: Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 23.

АЛЕКСИЕВ, Андрей (– ок. 1837) – възрожденски църковен деец. Роден в Свищов. Свещеник в църквата при манастира „Св. Св. Петър и Павел" в Свищов (първата половина на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1998, с. 31.

АЛЕКСИЕВ, Владислав Николов (1.II.1884 – 23.IV.1962) – юрист. Специалист по българско и византийско средновековно право. Автор на „Принос към византийско-българските правни отношения. Еклогата с оглед на завещанието" (С., 1928. 80 с.).

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. С., 2010, с. 12-13.*

АЛЕКСИЕВ, Георги – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Сахране, Казанлъшко, дн. Старозагорска област (1860).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1998, с. 31.

АЛЕКСИЕВ (Попалексиев), Григор (Григорий) К. (1850-) – църковен и просветен деец. Роден в Прилеп, Вардарска Македония. Учител в българското училище в Скопие (1872-1873), Прилеп (1874-1877). След това преподава в Прилеп и Струмица (1880). Преследван от властите, принуден да бяга в София. В 1882-1883 е условен да преподава в Прилепското четирикласно училище, но отива една година учител в Скопие. Приема свещенически сан и преподава Закон Божи в Прилепското българско трикласно училище (1894-1895 и 1898-1901). Поради контакти с ВМОРО му е забранено да служи като свещеник. След Младотурската революция 1908 влиза в Съюза на българските конституционни клубове. Уредник е на излизалото в Пловдив сп. „Неделна почивка" (1908).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 31.

АЛЕКСИЕВ, Димо – възрожденски просветен и църковен деец. Класен учител в Трявна (1830-1831). Свещеник в Габрово (от 1841) и в Трявна (1867). Рисува и икони.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

Серафим Алексиев (фотопортрет)

АЛЕКСИЕВ, Серафим (светско име: Стоян Георгиев Алексиев) (25.II.1912 – 13.I.1993) – просветен и църковен деец. Роден в Горно Броди, Серско (Егейска Македония). След години на учение в Софийската Духовна семинария и в Старокатолическия богословски факултет в Берн (Швейцария), преподава в продължение на десетилетия в Пловдивската и Софийската Духовни семинарии, а от 1960 до 1969 – и в Духовната академия „Св. Климент Охридски" в София, където е доцент в катедрата по догматическо богословие. Приема монашество (1940), а три години по-късно е ръкоположен за йеромонах. Възведен в архимандритски сан (1947) и поема ръководството на Културно-Просветния отдел при Св. Синод в София. Поради несъгласие с календарната промяна и с членуването на Българската православна църква в Световния Съвет на църквите (ССЦ), преустановява преподавателската си дейност и се оттегля в манастира „Покров Богородичен" в кв. Княжево край София (1969).

*Лит.: **Архимандрит Серафим** (Алексиев) ; Почина в Господа **архимандрит Серафим** ; Българска православна църква ; Българска патриаршия. // Pravoslavieto.com.*

АЛЕКСИЕВ, Стоян Георгиев – *вж Алексиев, Серафим*

АЛЕКСИЕВ, Цано – църковен деец. Роден в с. Люта, Ломско. Свещеник в с. Люта и селата Котеновци и Войници, Берковско (30- те – началото на 50-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АЛЕКСИЙ (9.IV.1961) – църковен деец. Роден в София. Завършва техникум. Постъпва като послушник в Кокалянския манастир (1990). Приема монашество (1990). Завършва Московската духовна академия (1996). Ефимерий в Драгалевския манастир (1996-). Възведен в архимандритско достойнство (2008).

Лит.: Нови архимандрити на БПЦ. // Църковен вестник, N 11, май 2008.

АЛЕКСИЙ ЗОГРАФСКИ (светско име: Алексей Стефанов) – възрожденски просветен деец. Роден в с. Галичник, Дебърско. Учи в Зографския манастир, където приема и монашество. Учител в Дойран (1856-1858), Кукуш (1859), Велес (1861-1868), Прилеп (1869) и други селища в Македония. По-късно се установява в София и напуска учителството.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

Per aspera ad astra!

Златна монета с образа на Алексий I Комнин (фотография)

АЛЕКСИЙ I КОМНИН (1048 или 1056 – 15.VIII.1118) – византийски император (1081-1118). Основател на династията на Комнините. Племенник на император *Исак I Комнин* (1057-1059) и син на *Йоан Комнин*, който отказва да наследи трона след оттеглянето на брат си. Отличава се като военачалник срещу нормани и турци при властването на *Никифор III Вотаниат*, срещу когото е извършен военен преврат и той се съгласява да абдикира в полза на Алексий. По време на коронацията му владее само територията между Одрин и Цариград (Тракийска темà). В първите години след възкачването си на престола води неуспешни сражения с норманите, които завладяват Епир и Северна Гърция през 1083-1084. Императорът изпраща 360 хил. златни номизми на германския император Хайнрих IV, който в замяна ангажира норманите с нападение срещу техните владения в Италия. Освен това, обещавайки търговски привилегии, успява да привлече венецианците за съюзници и с тяхна помощ изтласква норманите от Гърция и Южна Италия. След смъртта на Робер Жискар (1085) норманите се оттеглят от византийските провинции и задълго престават да бъдат заплаха. По същото време Балканите са обхванати от въстания на еретици – *богомили* и *павликяни*, които използват народното недоволство от тежкото положение в страната и привличат армия от селяни и дезертьори. Бунтовете в Тракия са потушени, но ново нападение на печенегите от север през 1087 кара императора да поведе поход в Мизия срещу тях. Той не постига успех при обсадата на Дръстър (Силистра) и плаща паричен откуп, за да се завърне с армията си обратно. През 1090 печенегите нахлуват отново. Тогава с умели ходове Алексий печели за съюзници куманите и заедно разбиват печенегите в Тракия на следващата година. Печенегите правят последен набег през 1094, когато също са разбити. Сериозно е положението на империята в Мала Азия, където повечето от предишните територии са изгубени и са във владението на селджукския турски султанат или различни мюсюлмански емири. Византийската армия няма достатъчно сили, за да започне контранастъпление на изток. Алексий I Комнин търси помощ сред европейските държави и призовава папата да организира поход на християните срещу тюркските мюсюлмани. Папата откликва на призива му и така е организиран *Първи кръстоносен поход* през 1095. Първата вълна на похода обаче не успява дори да стигне до Светите места и е победена още в Мала Азия. Следващата вълна на похода включва добре подготвени войници и рицари, водени от способни военачалници. Но между императора и кръстоносците възниква напрежение. Започва да се говори дори за атака на Цариград. В крайна сметка Алексий I Комнин се споразумява с тях и успява да ги прехвърли в Мала Азия. Алексий отстоява сигурността на населението на империята и войските му строго контролират преминаването на кръстоносците. Там, откъдето минават рицарите и армията им, веднага след това пристигат византийските войски и налагат императорската власт. Византийците се възползват умело от успехите на кръстоносците и придобиват Никея през 1097, като просто влизат в освободения от кръстоносците град. Властта на Византия в по-голямата част от Мала Азия е отново възстановена, докато западноевропейските рицари превземат Антиохия и Сирия. Във вътрешнополитическо отношение Алексий I укрепва положението си на трона, като създава множество нови длъжности (например званието севастократор) и ги дарява на свои близки. За да се консолидира властта на управляващата династия на Комнините, благородниците, които не са свързани по родство с нея, биват изключвани от управлението. Срещу Алексий I са организирани над дузина покушения, дворцови заговори, военни бунтове и селски въстания. Император Алексий I провежда гонения срещу еретиците *богомили* и *павликяни*, които заповядва да бъдат екзекутирани публично. Според „Алексиада", императорът тайно кани богомилския водач Василий на теологичен диспут в столицата под предлог, че иска да стане негов последовател, след което го пленява и осъжда на публично изгаряне на клада. Императорът умира след дълго боледуване. Наследява го синът му *Йоан II Комнин.*

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 313-318; Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 64.*

Алексий II Комнин (рисунка на една от монетите му)

АЛЕКСИЙ II КОМНИН (10.IX.1169 – X.1183) – византийски император (1180-1183). Син на император *Мануил I Комнин* от втория му брак с Мария Антиохийска, дъщеря на Раймон дьо Поатие. Поради непълнолетие от негово име като регент започва да управлява майка му. Управлението й е изключително непопулярно. Свален и убит по заповед на Андроник I Комнин. Преди това по същия начин постъпил и с майка му.

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 324-328.*

Алексий III Ангел (рисунка)

АЛЕКСИЙ III АНГЕЛ (ок. 1153-1211) – византийски император (1195-1203). Поголям брат на император *Исак II Ангел*, който го назначава за севастократор и военачалник. Узурпира властта с помощта на войските, след като сваля и ослепява брат си, император Исак II Ангел, докато последният се намира на лов в Македония. Заварва империята отслабена и притисната от външни агресори. Високомерието и арогантният тон на ромейската дипломация, на фона на залязващата имперска мощ на Византия, не впечатляват чуждестранните владетели, а предизвикват присмеха им. Германският император Хайнрих VI заплашва да обяви война на Византия, ако не получи паричен откуп. Алексий III въвежда специален данък, наречен алеманикон, и едва успява да събере парите, след като ограбва скъпоценностите от

императорските гробници в църквата „Свети Апостоли" (Цариград). Не била пощадена дори гробницата на самия *Константин Велики*. Тъй като междувременно германският император умира (1197), Алексий III не изплаща откупа, а го използва, за да преустрои дворците и градините си. Продължава без успех войната срещу българите и техните кумански съюзници, които опустошават византийските владения в Тракия. През 1198-1201 Алексий III е принуден да воюва с българските феодали Добромир Хриз и Иванко, отцепили се като самостоятелни владетели в Македония (около Просек) и Родопите. В резултат на мирен договор с цар *Калоян* през 1201-1202 Византия губи значителни територии около Средец, Ниш, Браничево и Белград. На изток селджукските турци продължават да отнемат територии от византийците. През лятото на 1203 западните рицари и венецианците, участници в *Четвъртия кръстоносен поход*, се явяват пред Цариград, водейки със себе си претендента за византийския престол – младия *Алексий IV Ангел*, син на детронирания Исаак II. По това време византийският флот и армия се намират в окаяно състояние, занемарени и дълго време пренебрегвани от императора. Без да успее да окаже отпор, Алексий III бяга от столицата, а племенникът му заема трона заедно с ослепения Исаак II. Само година по-късно (1204) кръстоносците превземат Цариград, ликвидират Византия и основават Латинската империя. Остатъкът от живота си бившият император прекарва в изгнание и неуспешни опити да си върне престола. През 1211 се опитва да завладее Никея с помощта на селджукските турци, но съюзниците му са разгромени, а той самият е пленен от никейския император Теодор I Ласкарис, принудително замонашен и изпратен в манастир в никейските владения.

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 342-345; Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 64.*

Алексий IV Ангел (копие от мозайка)

АЛЕКСИЙ IV АНГЕЛ (ок. 1182 – 8.II.1204) – византийски император (от август 1203 до януари 1204). През 1185 *Исак II Ангел* извършва държавен преврат, отстранява *Андроник Комнин* и поставя началото на нова династия – Ангелите, през управлението на която Византийската империя се намира в криза и упадък. Алексий IV Ангел е син на император Исак II Ангел и първата му жена Ирина. Чичо по бащина линия на Алексий IV Ангел е император *Алексий III Ангел*, който на свой ред също узурпира трона, след като детронира, арестува и ослепява брат си Исак II Ангел през януари 1195. Младият Алексий IV, който е престолонаследник, бяга при кръстоносците на Енрико Дандоло във Венеция, където се подготвя кръстоносен поход срещу мюсюлманите към Светите земи. Алексий им обещава, че ще получат 200 хиляди сребърника – половината от императорското съкровище, ако върнат него и баща му на трона като съвладетели. През август 1203 кръстоносците се явяват пред стените на Цариград. При вида на кръстоносната войска, настъпваща срещу него, Алексий III избягва от столицата, като със себе си взема повечето от императорското съкровище. В Цариград се възцаряват Алексий IV, заедно с ослепения му баща Исак II. След като се възкачва на трона, Алексий IV издига ослепения си баща Исак II Ангел за свой съвладетел. Новият василевс обаче не разполага със солидна подкрепа сред населението, негодуващо срещу чужденците кръстоносци, които безчинстват из града. Скоро става ясно, че, тъй като хазната е празна, Алексий не може да изплати на кръстоносната войска сумата, която е обещал. За да събере пари, императорът е принуден да конфискува имуществото на противниците си, плячкосва градовете в Тракия и дори претопява църковни скъпоценности. Поради неизпълнените обещания кръстоносците се отдават на грабеж и своеволия. Алексий IV заповядва срещу венецианския флот да бъдат пуснати запалени кораби, но опитът е неуспешен и това допълнително разгневява бившите му съюзници. В столицата започват вълнения и изстъпления сред народа, тълпите убиват всеки срещнат чужденец, а в Мала Азия Трапезунд се отцепва като независима държава. За да спаси короната си, Алексий IV изпраща висшия сановник Алексий Дука Мурзуфул да преговаря с кръстоносците, които на свой ред трябва да разбият въстаниците в града. Мурзуфул, обаче се противопоставя на това и в крайна сметка се възползва от бунта, за да се провъзгласи за император. В храма „Света София" се събира синклит, който низвегира Алексий IV и баща му. За нов император е избран Николай Канава (неофициално Николай I). Последствията от управлението на Алексий IV Ангел са катастрофални. Неизплащането на дължимите на кръстоносците суми дава причина те да завладеят Цариград през 1204, като го държат повече от 57 год., през които Византия не съществува като единна държава. От друга страна управлението му води до свалянето на династията на Ангелите от Алексий V Дука Музруфул.

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 346-348.*

Патриарх Алексий I (портрет)

АЛЕКСИ́Й I (светско име: Серге́й Влади́мирович Сима́нский) (27.X.1877 – 17.IV.1970) – Патриарх Московски и на цяла Русия (1945-1970). Изиграва важна роля за вдигане на схизмата над Българската православна църква (1953).

Лит.: ***Дюлгеров****, Д. Всеруският патриарх Алексий. // Църковен вестник, N 43-44, 27 ноември 1954;* ***Одинцов****, М. И., А. С.* ***Буевский****.* ***Алексий I****. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 676-698.*

АЛЕКСИ́Й II (светкско име: Алексий Михайлович Ридигер) (1929-2008) – висш руски духовник. Партрарх Московски и на цяла Русия (1990-2008).

*Лит.: **Аримандрит Гавриил**. **Негово Светейшество Московският и на цяла Русия патриарх Алексий II**. // Църковен вестник, N 31, 28 авг. 1990; На 19 май пристига **Негово Светейшество Алексей II, патриарх Московски и на цяла Русия**. // Църковен вестник, N 20, 16-22 май 1994; **Цыпин**, Вл., С. Л. **Кравец**. **Алексий II**. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 698-720.*

АЛЕКСИЙ ХУНОЛ (втората половина на IX в.) – високопоставен сановник по времето на княз Борис I. Удостоен с титлата „сампсис". Участва в състава на българската делегация на VIII Селенски събор в Цариград (869-870), на който Българската църква е поставена под върховенството на Цариградската патриаршия.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 48.

АЛЕКСО (-1793) – възрожденски църковен деец. Свещеник в Кратово.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АЛЕКСОВ, Драган – възрожденски църковен деец. Свещеник в Калофер. Спомоществовател на „Христоития", превел Р. Попович (1837).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АЛЕКСОВ, Михаил – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Дебели лак, Радомирско (40-те – 50-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АЛИ ПАША, Мехмед Емин (1815-1871) – османски държавник. Заема няколкократно постовете на велик везир и министър на външните работи. През 1869 натоварва Гаврил Кръстевич да изработи проект за ферман за учредяването на Българската екзархия, който излиза (28 февруари 1870). В знак на благодарност му бил поднесен от епископ Иларион Макариополски специален адрес, написан на пергамент, богато украсен и подписан от членовете на Българския привременен съвет в Цариград.

Мехмед Емин Али паша (портрет)

*Лит.: **Ников**, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. С., 1971; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 48.*

АЛИАНИ – членове на мохамеданска секция, разклонение на шиитския ислям. Смятани за еретици от сунитите. Проникват в българските земи (XVII в.) от Персия. Почитат Али – зет на пророка Мохамед. Живеят в отделни села или махали в Лудогорието и Кърджалийско. Не посещават джамии. Молитвените им домове представляват текета, където палят свещи. Жените им не носят фереджета. Празнуват Гергьовден (Идрилдеси). Някои автори ги смятат за ислямизирани българи.

*Лит.: **Маринов**, В., З. **Димитров**, Ив. **Коев**. Принос към изучаване приноса на турското население в Североизточна България. II. Алиани, казълбаши. // Изв. Етногр. инст. с музей, 2, 1955.*

Жени – алианки (фотография)

АЛИЛУЯ – библейската, литургична акламация, означаваща „хвалете Бога". Появява се в еврейската Библия в няколко псалми – обикновено в началото или в края на псалма, или и на двете места. Тъй като думата „алилуя" не е преминала в българския език направо от иврит, а е възприето гръцкото езиково посредничество, тя идва с византийското си произношение. Думата „алилуя" преминава сравнително рано чрез старобългарските преводи на сакралните текстове.

*Лит.: **Пиперов**, Б. Алилуъ. // Църковен вестник, N 28, 13 юли 1963; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 26.*

АЛИНСКИ МАНАСТИР „СВ. СПАС" – разположен в склоновете на Плана планина под връх „Калето" (1190 м н.в.) на 6 км от с. Алино и на 20 км от гр. Самоков. Възниква през XVI-XVII в. и в годините на ранното Възраждане бил книжовен център от местно значение. Единствените оцелели сгради в Алинския манастир са църквата и една полуразрушена жилищна сграда. В архитектурно отношение църквата представлява еднокорабна, едноапсидна сграда с полуцилиндричен свод, без предверие (притвор) и купол. Според запазения ктиторски надпис стенописите в нея датират от 1626. В олтара са изобразени традиционните сцени „Богородица Ширшая небес", „Причатие на апостолите", „Поклонение на Христовата жертва", „Благовещение" и „Гостоприемството на Авраам". В източната част на храма са илюстрирани някои сцени, разказващи за чудесата на Христос след Възкресението, като „Неверието на Тома", „Сватбата в Кана Галилейска", „Преполовение" и др. В свода са представени различни образи на Христос: младият Христос Емануил, Христос Вседържател и Христос като ангел. В западната част на църквата се редуват сцени от църковните празници и Страстите Христови. През XIX в. в западната фасада на църквата е добавен образът на патрона „Христос Спасител". Историческа ценност представляват и големите иконостасни икони на Христос, Пресвета Богородица, Св. Иван Рилски, Св. Йоан Предтеча и малката сборна икона от 1845. Стенописите в алинския храм са в традициите на атонските майстори, като част от композициите са опростени и освободени от някои детайли, поради което те са по-наивни и примитивни, но по-искрени и

Изглед от Алинския манастир „Св. Спас"

разбираеми. Те са колективно дело на майстори-живописци с различен творчески почерк. Днес Алинският манастир е необитаем и запустял.

Лит.: ***Енчев-Видю***, *Ив. Халинският манастир. Археологически вести. // Изв. Бълг. археолог. инст., 4, 1926-1927, с. 288-291;* ***Божков***, *Ат. Стенописите на Добърско и Алинският манастир от XVII век. // Изкуство, 1966, N 5, с. 18-28; Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 65;* ***Бакалова***, *Е. Алинският манастир. //* ***Прашков***, *Л., Е.* ***Бакалова***, *Ст.* ***Бояджиев***. *Манастирите в България. С., 1992, с. 201-203; Алинският манастир „Св. Спас". // Църковен вестник, N 5, 30 ян. – 5 февр. 1995.*

АЛИПИЙ – възрожденски църковен и читалищен деец. Екзархийски наместник в Оряхово, а от юли 1878 – във Видин. Един от основателите на читалище „Искра" в Оряхово.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АЛЛАХ – съгласно *Корана* единственият бог, създател на света.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 27.

Йосиф Алоати (фотопортрет)

АЛОАТИ, Йосиф (1857-1933) – италиански католически духовник. Поради увреждане на едното му око не успява да завърши гимназия. Назначен е за заместник-директор в копринената фабрика на дядо си. Влиза в лазаристкия колеж в Скарнафиджи (1874). Завършва философия (1877). През есента на с. г. постъпва в новициата на лазаристите в Киери край Торино. Завършва Духовна семинария в Торино (1882). Същата година ръкоположен за свещеник и служи в родния си град. През октомври 1882 изпратен в мисията на лазаристите в Солун. На 9 април 1889, заедно със сестра си Кристина (Христина), приела монашеското име Еврозия, основават в Солун обществото на сестрите евхаристинки – изцяло българска религиозна общност, което се отдава на благотворителна и просветна дейност. През 1892 пренася центъра си в гевгелийското село Палюрци, Гевгелийско (Егейска Македония), където са изградени женски манастир, сиропиталище и земеделско училище за момчета. Разкрити са мисии в униатските селища Богданци (1900), Гевгели (1901), Сехово, Пирава (1905), Стояково (1908) и Долни Тодорак (1911). В навечерието на Балканската война евхаристинките наброяват около 40 монахини, почти изключително македонски българки. Манастирът става база на четите на ВМОРО. За да бъде по-близо до местното население, отец Алоати приема източния (униатския) обряд. След установяването на сръбската и гръцка власт в Македония в 1913 дейността на отец Алоати е силно ограничена, но той остава в Македония и подпомага доколкото може българската кауза. След края на Първата световна война (1920) Алоати е изгонен от сръбските власти и се установява в България. В София той купува със свои средства къща и основава там Сиропиталище „Княгиня Евдокия". Поради заболяване, завръща се в Италия (1926), където скоро след това умира.

Лит.: ***Драгов***, *Х. Добротворното дело на* ***Йосиф Алоати*** *и на* ***сестра Еврозия***, *основатели на Обществото на сестрите евхаристинки (По случай 50-год. от основаването на делото). С., 1939;* ***Елдъров***, *Св. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002, с. 198, 327, 542, 774.*

АЛТЕРНАТИВЕН СИНОД – неканоническа православна църква, възникнала в резултат на разкол в Българската православна църква (1992). Израз на противоборство за овладяване на ръководството на БПЦ. В нарушение на Устава на БПЦ и с подкрепата и помощта на управляващите политически сили е извършен преврат в църковната организация (1992). Новото ръководство на БПЦ е само частично признато в организацията. Разколниците са отстранени от ръководството на БПЦ и създават алтернативна православна църква в България. На 7 март 1971 умира патриарх Кирил Български. За наместник-председател на *Св. Синод* е определен ловчанският митрополит *Максим,* който по устав трябва да организира избора на новия патриарх и да поиска съгласието на правителството за провеждането на епархийски избори за членове на Патриаршеския избирателен църковно-народен събор. Митрополит Максим не поисква такова съгласие. Вместо това по негово предложение на 1 април 1971 г. *Св. Синод* взима противоречащо на Устава на БПЦ решение да не се провежда избор на членове на Църковно-народния събор, а в събора да участват членовете на Църковно-народния събор от избора на патриарх Кирил (чийто 4-годишен мандат е изтекъл 16 г. по-рано). На 8 март 1971 Политбюро на ЦК на БКП взима решение „А" N 145 – да бъде издигната и поддържана кандидатурата на митрополит Максим за нов патриарх. На председателя на Комитета по църковните въпроси Михаил *Кючуков* е възложено да осигури избора. На 4 юли 1971 Патриаршеският църковно-народен избирателен събор избира ловчанския митрополит за патриарх и софийски митрополит. Предвид опорочеността и нищожността на избора на патриарх Максим от 1971 на основание чл. 17 от Устава на БПЦ шестима митрополити – *Пимен Неврокопски, Стефан Великотърновски, Панкратий Старозагорски, Софроний Доростолски и Червенски, Калиник Врачански, Йоаникий Сливенски,* излизат с предложение за провеждане на нов избор на патриарх. С тази задача е натоварен митрополит Йоаникий Сливенски. На 25 май същата година Дирекцията по вероизповеданията на МС издава акт N 92, с който официално обявява за незаконен дотогава действащия състав на *Св. Синод* като ръководен орган на БПЦ. След излизането на този акт, за наместник-председател на алтернативния Синод е определен митрополит Пимен. По този начин по силата на Тридесето Апостолско Правило: „Ако някой епископ си послужи със светските власти, за да получи епископска власт в Църквата, да бъде низвергнат и отлъчен, както и всички, които се съобщават с него", духовниците сами се отлъчват от Църквата. На 1 юни по заповед на военния министър Александър Сталийски отборът по карате на ЦСКА окупира Синодалната палата. Под ръководството на Христофор *Събев* и

на политици от СДС е завзета и Софийската семинария. Следва и неуспешен опит за превземане на Софийската митрополия. *Св. Синод* обжалва двукратно решението на Дирекцията, но Трето гражданско отделение при Върховния съд отхвърля жалбата. На 11 юни Конституционният съд обявява за неконституционен действащия Закон за вероизповеданията. През 1996 алтернативният синод свиква църковно-народен събор, който избира митрополит Пимен за патриарх, а Крупнишкия епископ Инокентий – за софийски митрополит. С този акт се нарушава Уставът на БПЦ, който предвижда българският патриарх да бъде еидновременно и софийски митрополит. Полага клетвата си при встъпване в длъжност като президент Петър Стоянов пред „патриарх" Пимен. На 30 септември и 1 октомври 1998 в храм „Св. Александър Невски" е проведен разширен, надюрисдикционен всеправославен събор с участието на предстоятели и представители от всички автокефални и автономни православни църкви, който обявява избора на Патриарх Максим за каноничен. Съборът приема разкаянието на митрополит Калиник (възстановен като Врачански митрополит) и „патриарх" Пимен (останал на разположение на *Св. Синод* с титлата бивш Неврокопски митрополит). На 27 март 1997 г. по заповед на кмета Стефан Софиянски (РД-09-194/26.3.1997) Столичната община регистрира Инокентий като Софийски митрополит. Уставът на БПЦ бе погазен отново.

През септември 1998 в София се проведе Светият разширен всеправославен надюрисдикционен събор, който потвърди легитимността на патриарх Максим и осъди разкола. Тогава разколът приключи канонично. Един държавен чиновник, Любомир Младенов, шеф на вероизповеданията в правителството на Иван Костов, обвини Всеправославния събор в „посегателство срещу независимостта на БПЦ", нарече го „Варшавски договор", а разколът обяви – за „Пражка пролет".

През ноември 1998 правителството на Иван Костов финансира извънреден разколнически събор, който „уволни" (пак!) Патриарх Максим. Споменатият чиновник Младенов приветства събора и заяви: „Който благославя Максим, е разколник"... През април 1999, след няколкомесечно боледуване, на 93-годишна възраст умира Пимен. Разколниците избират митрополит Инокентий за наместник-председател на алтернативния синод. В първия ден на 39-то Народно събрание народният представител от НДСВ Борислав Цеков внася законопроект за вероизповеданията. Законът е приет в края на 2002. На 21 юли 2004, със знанието на президента и министър-председателя и с разрешението на бившия главен прокурор Никола Филчев, е проведена полицейска акция „Расо", която връща на *Св. Синод* храмовете, отнети от алтернативния синод. Разколниците завеждат иск за 200 млн. евро в Европейския съд по човешките права в Страсбург, които държавата да им плати като компенсация за „неправомерното им изгонване от храмовете". От началото на 2005 „Алтернативният синод" се води официално от 90-годишния епископ *Борис Пловдивски*. След смъртта му (22 март 2006) начело на синода е отново Инокентий. През май 2010 епископ Йоан (Ранков) съобщава чрез масмедиите, че алтернативният синод е изпратил писмо до архиереите на *Св. Синод* на БПЦ, в което се обявява за помирение и единство с каноничната Църква. Решението е подкрепено от Инокентий, от епископ Йоан и от о. Николай Николов. Против са били Гервасий (Патъров) и Камен Бараков. Йоан заявил още, че ще следва тази посока, като се разграничава от действията на Гервасий и Камен Бараков, които все още не искат да се помирят с каноничната Църква. На 26 ноември 2012 „митрополит" Инокентий прави изявление, че се връща в лоното на БПЦ като епископ Крупнишки. В началото на декември митрополит Кирил Варненски и Великопреславски каза, че 15 свещеници от Софийска епархия заявяват, че искат да се върнат към БПЦ. Има желаещи и от другите епархии, но техните писма щели да бъдат разгледани от съответните епархийски съвети, а не от *Св. Синод*. В заседанието си на 11 декември 2012. *Св. Синод*, след като разглежда покайната молба на Крупнишкия епископ Инокентий и неговата писмена декларация, с която се отрича от титлата „софийски митрополит и наместник-председател на *Св. Синод*" и от всички извършени от него хиротонии след 1 октомври 1998, решава да го приеме в лоното на БПЦ – БП и, по молба на Старозагорския митрополит Галактион, му определя църковно послушание – да бъде негов викариен епископ.

Лит.: Изявление на Св. Синод на Българската православна църкв. // Църковен вестник, N 14, 8 апр. 1993; ***Димитров****, Ив. Печална годишнина. // Църковен вестник, N 21, 24-30 май 1993; Юнската сесия на Светия Синод. Интервю с* ***Негово Преосвещенство Левкийския Неофит****, главен секретар на Св. Синод. // Църковен вестник, N 23, 8-13 юни 1993;* ***Димитров****, Ив. Самозванци. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993; Съзнание за вина, но без разкаяние. Разговор с главния секретар на Св. Синод* ***Левкийски епископ Неофит****. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993; Братска помощ и подкрепа срещу разколите. Разговор с* ***Високопреосвещения Димитриадски митрополит Христодул****, водач на делегацията на Гръцката църква. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993; Обръщение на Св. Синод на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 25, 21-27 юни 1993; От Канцеларията на Св. Синод. За преодоляване на последиците от разкола. // Църковен вестник, N 25, 21-27 юни 1993; Декларация на участниците в предсъборното съвещание на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 28, 12-18 юли 1993; До средствата за масово осведомяване. Изявление на Главния секретар на Светия Синод на БПЦ. // Църковен вестник, N 36, 5-12 септ. 1993; Архиерейски събор на Българската православна църква. Протокол. // Църковен вестник, N 40, 4-10 окт. 1993; Президентът и църквата. // Църковен вестник, N 1, 3-9 ян. 1994; Отново намеса в църковните дела. // Църковен вестник, N 2, 10-16 ян. 1994; Решения на Св. Синод. // Църковен вестник, N 3, 17-23 ян. 1994;* ***Топузлиев****, Б. Българите в Америка и разкола. // Църковен вестник, N 4, 24-30 ян. 1994;* ***Маринов****, Хр. Намесата в държавната власт и политиката в църковните дела е недопустима. // Църковен вестник, N 9, 28 февр. – 6 март 1994; N 10, 7 март – 13 март 1994; Обръщение на Св. Синод на Българската православна църква към православното духовенство и българския народ. // Църковен вестник, N 10, 7 март – 13 март 1994; N 11, 14-20 март 1994; Декларация на Националната конференция на свещениците от БПЦ. // Църковен вестник, N 11, 14-20 март 1994; Съобщение от Синодалната канцелария (за получени писма от бившите* ***митрополити Пимен*** *и*

***Панкратий**). // Църковен вестник, N 17, 25 апр. – 1 май 1994; Синодалната палата – отново свободна. // Църковен вестник, N 20, 16-22 май 1994; **Димитров**, Ив. Отново за разкола. // Църковен вестник, N 35, 29 авг. – 4 септ. 1994; **Райкин**, Сп. Разколът зад граница. // Църковен вестник, N 34, 21-27 авг. 1995; N 35, 28 авг. – 3 септ. 1995; N 36, 4-12 септ. 1995; N 37, 11-17 септ. 1995; Разколът свърши. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998; Решения на Светия разширен събор. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998; Утрото след разкола. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998; Патриаршеско и Синодално послание. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998.*

АЛТЪПАРМАКОВ (или Алтипармаков), Атанас Костов (1862 – 10.VIII.1927) – общественик и духовник. Роден в Битоля, Вардарска Македония. Митрополитски наместник в Битоля. Допринася за откъсването на битолското арумънско население от гъркоманията и включването му в българските национални борби.

*Лит.: **Куманов**, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 14.*

АЛФАТА И ОМЕГАТА – символи на Иисус Христос, взети от Откровение Йоаново, където за Него е написано, че Той е „алфата и омегата, начало и край". Затова тези две гръцки букви често пъти се вплитат в изображението на Христовия монограм (Хризмата).

Онлайн ресурс.

Димитър Амбарев (фотопортрет)

АМБАРЕВ, Димитър (11.IX.1944 – 2.VII.2014) – църковен деец. Роден в Пловдив. Завършва Духовната академия в София. Ръкоположен за дякон (1970), а след това – и за свещеник. Служи в Преображенския манастир, храм „Св. Атанасий", с. Куклен, храм „Св. Богородица", с. Широка лъка, храм „Св. Св. Кирил и Методий", с. Устина. През 1992-1993 е протосингел на Ловчанска митрополия, а от 1994 – енорийски свещеник в храм „Св. Петка" – Стара в София, където служи до пенсионирането си. Награден с офикия „иконом" (2002). Взема дейно участие и в обществено-политическия живот на страната. Заради антиправителствено изказване през 1975 е арестуван и обвинен, че иска да взриви паметника на Альоша в Пловдив. Осъден на 5 г. затвор, където се разболява от диабет, което по-късно става причина да ампутират крака му. В 1984 получава съдебна реабилитация. През 1988 е поканен от отец Благой *Топузлиев* за съучредител на Дружеството за защита правата на човека в България, но не се присъединява явно, за да не навреди на начинанието заради присъдата, която има. В 1989 е съучредител на Комитета за защита на религиозните права, свободата на съвестта и духовните ценности заедно със свещениците Благой Топузлиев, Христофор *Събев* и др. Същата година по време на майските събития е пълномощник на Независимото дружество за правата на човека с председател Илия Минев и се обявява в защита на правата и на мюсюлманите в България. В 1989 става и съучредител на СДС и е говорител на Независимото дружество за защита правата на човека. Отец Амбарев е свещеник в Града на истината през 1990. Започналите вътрешни борби и подозренията му към много от т.н. „сини" политици, за причастност към бившия режим, го отблъскват от тези среди. По време на „разкола" в БПЦ остро критикува висшия клир за обвързаността му с комунистическия режим и специалните служби, нравствената развала и слабост на владиците, но никога не изменя на канонично дължимото пред епископата, не нарушава устава на БПЦ и остава докрай в нея. Известна е непримиримостта му към Пловдивския митрополит *Николай.* Автор на отвореното писмо до президента Росен Плевнелиев от 2012, в което го призова за официално поклонение пред Мемориала на жертвите на комунизма на 1 февруари – церемония, която вече три години традиционно се спазва от президентството. Участва активно и в антиправителствените протести през лятото на 2013. Макар с ампутиран крак и в тежко здравословно състояние, въпреки заплахите за безредици и полицейско насилие, той идва и благославя протестиращите пред Народното събрание в София на рождения ден на Левски – 18 юли 2013. Участва в протестите срещу претенциите на мюфтийството към Карлово. Включва се активно и в демонстрациите срещу разрешаване на продажбата на българска земя на чужденци. На 15 февруари 2014 лично води неразрешеното траурно поклонение на антикомунистическата патриотична младеж пред паметта на ген. Христо Луков в София. Погребан в Пловдив.

Онлайн ресурс.

АМВОН – малка издигната площадка, откъдето се произнасят поучителни слова пред вярващите, чете се *Евангелието* или се извършва църковно пеене. Целта е проповядващият да излъчва авторитет, като стои по-високо от вярващите. В православието амвонът се намира в централния кораб на християнските храмове. До XVII в. се използва амвон от така нар. византийски тип. След това е заменен с архиерейски тип. В западните църкви амвонът първоначално не се различава от византийския модел. През XI в. тук се появяват двойни амвони, разположени от двете страни на храма и изпълняващи различни функции. Разположеният в южната страна на църквата се използва за четене и разяснение на *Евангелието*, а намиращият се отляво – за четене на Деянията на апостолите и други свещени писания. Тези амвони играят важна роля при украсяването на църквите. Често те са пищно изрисувани и включват мозайка и резба. В католическите и протестантски църкви амвонът постепенно е заменен от катедра.

Амвон (фотография)

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 108; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 53.

Per aspera ad astra!

АМВРОСИЙ (светско име: Алекси Иванов) (1873-1945) – църковен деец, музиколог и композитор. Роден в Шумен. Завършва Цариградската духовна академия (1906). По време на пребиваването си в Цариград приема монашески сан. Ръководител на курс за църковни певци в Бачковския манастир (1906-1907). Завършва Богословския факултет в Черновиц, Австрия (1913). Протосингел на Търновската митрополия (1913-1917). Възведен в архимандритско достойнство (1917). Протосингел в Русе (1920-1929) и в Сливен (1929-1935), след което се пенсионира.

Лит.: ***Архимандрит Амвросий***. *// Църковен вестник, N 27, 26 юни 1965;* ***Екзарх Йосиф I*** *в спомените на съвременници / Съст. Хр.* ***Темелски***. *С., 1995, с. 385.*

Амвросий Доростолски (фотопортрет)

АМВРОСИЙ ДОРОСТОЛСКИ (светско име: Александър Александров Парашкевов) (9.VI.1942 – 18.VIII.2020) – висш духовник. Роден в град Свищов. Завършва Висшия химико-технологичен институт в София и Духовна академия „Св. Климент Охридски" също в София (1987). Приема монашество (13 август 1983) в Клисурския манастир „Св. Св. Кирил и Методий", край Берковица. Ръкоположен е за йеродякон в Чипровския манастир „Свети Йоан Рилски" (19 октомври 1983) и за йеромонах – в Клисурския манастир (15 август 1984). Служи в Клисурския манастир (от 1 декември 1984 до 3 февруари 1988) като заедно с това обгрижва и богослужебните нужди в различни енории към Берковското архиерейско наместничество. Възведен в архимандритско достойнство (29 юни 1989). Игумен на Лопушанския манастир (3 февруари 1988 – 1 април 1994). Присъединява се към духовенството на така наречения Алтернативен синод и е ръкоположен за епископ (3 април 1994) в Чекотинския манастир „Св. Архангел Михаил" от митрополит Пимен Неврокопски, и е назначен за Видински митрополит. Поради отпора на видинското свещенство да го допусне в града, остава в Берковица. На *Всеправославния събор в София* (1 октомври 1998) хиротонията му е призната „по крайно снизхождение" и е приет в единството на Българската православна църква с титлата Браницки епископ. Служи като викарий на Видинския митрополит. Същевременно от 1999 до 2004 изпълнява и длъжността игумен на Клисурския манастир, като успява да го ремонтира и стабилизира финансово. От 1 юли 2004 е викарий на Врачанския митрополит. Избран за Доростолски митрополит (2010). След смъртта на Варненско-Великопреславския митрополит Кирил временно е управляващ Варненско-Великопреславската епархия до избора на нов титулярен митрополит (2013).

Лит.: Биография на ***Доростолския митрополит Амвросий***. *// Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2010; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов***. *С., 2010, с. 348.*

Амвросий Зографски (фотография)

АМВРОСИЙ ЗОГРАФСКИ (светско име: Георги Тюроленков) (1939) – духовник. Роден в с. Новаково, Асеновградско (дн. Пловдивска област). След завършване на Духовната Семинария в Черепиш отбива военната си служба и след това работи като дърводелец в Пловдив. Посещава често Бачковския манастир, където през 1973 постъпва като послушник при игуменството на архимандрит *Иларион*, който по-късно става Доростолски митрополит. Приема монашество (1977). През 1981 заминава за Света Гора в българския Зографски манастир, където в продължение на шестнадесет години изпълнява различни послушания. През 1997 е избран от манастирския събор за игумен на манастира. По време на неговото игуменство се извършва историческото връщане на откраднатата „История славяноболгарская", направен е основен ремонт на манастирските сгради, възстановяват се стари манастирски плодови градини и се създават нови лозови насаждения, а числото на братството нараства от 14 (през 1997) на 37 души (2016).

Онлайн ресурс.

АМВРОСИЙ ПЕЛАГОНИЙСКИ (1854-1931) – е гръцки висш духовник. Преспански и Охридски митрополит (1895-1896). Скопски митрополит (1896-1899). Директор на Патриаршеския музикален силогос (1899-) в Цариград. Пелагонийски митрополит в Битоля (1899-1903). В Битоля работи за насърчаване на гръцкото образование. Открива училище във влашкото гъркоманско село Нижополе. Поддържа връзки с гръцкото консулство в града, което ръководи Гръцката въоръжена пропаганда в района. По време на Илинденско-Преображенското въстание (при отсъствие на митрополит Антим Преспански и Охридски) заминава за Крушево и алармира Вселенската патриаршия за катастрофата. Подписва и протеста на Вселенската патриаршия по повод избухналото въстание в Македония и Одринско. Среща се и с Герман Каравангелис, когато той посещава Битоля. Пише чести доклади до Патриаршията за събитията в района и изобщо в областта. Митрополит на Неокесария и Гангри в Котиора (1903-1911). През април 1911 е преместен в съседната епархия Кесария в Кападокия. В Кесария остава само три години и в 1914 е уволнен. Връща се в Цариград и предприема различни църковни мисии, най-важната от които е член на Комисията за календарния въпрос под председателството на митрополит Антим Визенски. През 1924 отново избран за митрополит на Неокесария, но не отива до Котиора поради променената обстановка след поражението на Гърция във войната срещу Турция. Деркоски митрополит (1929-1931).

Онлайн ресурс.

Амвросий Пелагонийски (фотопортрет)

АМЕРИКАНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА – *вж Православна църква в Америка*

АМИН! – дума (на старогръцки: ἀμήν; на иврит: אָמֵן в западноевропейската традиция на латински: amen), потвърждаваща висшата истинност на заявеното и съгласие с казаното. Първите християни произнасяли на висок глас „амин" – както при изказване на благодарност, така и в края на всяка молитва, т.е. със значението „така да бъде".
Лит.: Старобългарска литература / Съст. Д. ***Петканова****. В. Търново, 2003, с. 26.*

АМИСТОВ, Наум – *вж Наум Амистов*

АМФИЛОХИЙ (-1859) – възрожденски църковен деец. Свещеник в София.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32.

АМФИЛОХИЙ (светско име: Михайлов) (1817-1886) – църковен деец. Роден в Сливен. В началото на 30-те год. на XIX в. учи в Русия. По време на Кримската война 1853-1856 е свещеник в отряда на българските доброволци. След обявяването на Руско-турската война (1877-1878) освещава Самарското знаме в Плоещ, след което е свещеник в Българското опълчение.
Лит.: ***Парпулов****, Д. Един силует в расо –* ***архимандрит Анфилохий х. Маринов****. // Църковен вестник, N 34, 5 окт. 1963;* ***Парпулов****, Д. Духовник с дух на хайдутин. // Църковен вестник, N 25, 1 окт. 1969;* ***Колев****, К. Документи на Сливенската митрополия за Освобождението и Временното руско управление (1877-1879). // Църковен ист. архив, 1981, N 1, с. 92; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 32-33; История и култура на България в дати. Възраждане / Състав. И.* ***Радев****, Р.* ***Радев****, Е.* ***Налбантова****, П. Ст.* ***Петков****. В. Търново, 1997, с. 61;* ***Архимандрит Амфилокий Михайлов****. // Църковен вестник, N 8, 16-30 апр. 2006.*

Архимандрит Амфилохий (фотопортрет)

АМФИЛОХИЙ (светско име: Павел Иванович Сергиевски) (1818-1893) – руски духовник, архимандрит и славист. Прави описание на славянски и гръцки ръкописи. Занимава се с делото на *Св. Св. Кирил и Методий* в създаването на славянската азбука. Поддържа схващането, че *Св. Кирил* е създател на кирилицата, а глаголицата била създадена като криптографско писмо, за да не бъде преследвана от католическото духовенство както кирилицата.
Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 63-65.

АНАБАПТИЗЪМ – крайно реформаторско течение в християнството, което датира от XVI в. Последователите му отхвърлят носенето на сватбени халки, изричането на оброци и участието в държавното управление. Те се придържат към буквалното тълкуване на *Проповедта на планината* и кредобаптизъм, откъдето е получено и името анабаптизъм, защото кредобаптизмът е обявен за ерес от всички по-важни християнски деноминации. В резултат на това анабаптистите са жестоко преследвани през XVI и XVII в. от римските католици и протестантите.
Лит.: Протестантизм. Словарь атеиста. Москва, 1990, с. 34-35.

Томас Мюнцер – основател на анабаптизма (гравюра)

АНАЛИ – *историографски съчинения*, в които се описват последователно в хронологичен ред важни исторически събития. От античността и Средновековието. В България са известни повече под името летописи, а във Византия – хроники.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 465-466.

АНАЛО̀Й – висока и тясна масичка с наклонена повърхност, върху която се слагат икони или богослужебни книги, от които се чете при служба или около която се извършват църковни обреди.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 215-216.

Аналòй (фотография)

АНАНИ – монах. Живее в скалния манастир „Св. Архангел Михаил" край с. Иваново, Русенско (края на XIV в.).
Лит.: ***Димитрова****, М., Ст.* ***Йорданов****. Лицата на Русе от I-ви до средата на XX в. Русе, 2011, с. 10.*

АНАНИ ХИЛЕНДАРЕЦ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Шумен (1768-1811).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАНИЕВ, Методий) (-1945) – църковен деец. Свещеник в с. Борован, Врачанска област. Убит.
Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 36.

АНАНИЙ (втората половина на X в.) – монах. Автор на надпис против богомилите, открит в средновековната църква в с. Гиген, Никополско, дн. Плевенска област.
Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 55.

АНАНИЙ – духовник, йеромонах в Бачковския манастир. Свещеник в Асеновград (първата половина на XVIII в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАНИЙ (светско име: Анастасов) – възрожденски църковен деец. Роден в гр. Дупница. Протосингел и председател на общината в Оряхово (1872-1873).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАНИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Битоля в средата на XIX в. Избран за председател на българската община в града (1869).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАНИЙ II КОЛАСИЙСКИ (XVII в.) – духовник, епископ на Кюстендил (Коласия, Баня).
*Лит.: **Иванов**, Йордан. Северна Македония. Исторически издирвания. С., 1906, с. 263, 265.*

АНАСТАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Спас" – София (1784-1800).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Певец, Търговищка област (1874).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Кюстендил. Член на смесения съвет в града.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАС ЗОГРАФ – Роден с. Мецово, Янинско. Изографисва църквата „Св. Благовещение" в Прилеп (1839-1840).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАСИЙ – висш духовник. Митрополит по времето на цар Калоян (1197-1207). Издигнат на високия църковен пост непосредствено след въстанието на Асеневци (1185-1187). Един от близките сподвижници на архиепископ (примас) Василий. Един от първите духовници, който се присъединява към идеята за уния с Римокатолическата църква. След 1204 името му вече не се споменава в източниците.
*Лит.: **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2. изд. С., 1999, с. 17-18.*

АНАСТАСИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Арбанаси (1816).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАСИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в *Русе (началото на XIX в.).*
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАСИЙ I (430-421 – 518) – византийски император (491-518). Зет на император Леон I. Откритото му отмятане от православието (512) предизвиква на два пъти метеж в Цариград. Не оставя преки наследници на престола.
*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 106-110; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 214.*

АНАСТАСИЙ I – византийски император (713-715). Заел престола чрез военен метеж срещу император Филипик. Свалил привърженика на монотелизма патриарх Йоан и сложил на негово място привърженик на Православното християнство. Премахнал и кофликта с Рим. Свален чрез военен преврат, след което приел монашество и се оттеглил в манастир край Солун. Скоро обаче се опитал да си върне престола с помощта на Куберовите българи, но без успех. Заловен от *Леон III,* по чиято заповед бил убит.
*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 177-178.*

АНАСТАСИЙ ВЕЛБЪЖДСКИ (XII-XIII в.) – български висш духовник, споменат в Бориловия синодик (1211) като епископ на Велбъжд. Играе активна роля в сключването на унията *с Римокатолическата църква по време на царуването на крал Калоян (1197-1207).*
Лит.: Енциклопедичен речник „Кюстендил". А-Я. С., 1988, с. 22.

Анастасий Струмишки (в средата) (икона)

АНАСТАСИЙ СТРУМИШКИ (или Спас Струмишки или Радовецки или Солунски) (1774 – 29.VIII.1794) – мъченик. Роден в градчето Радовиш в Струмишката епархия, поради което е известен като Радовецки и Струмишки. На 20 години започва работа в Солун като помощник на майстор тюфекчия. Един ден, преоблечен като турчин, се опитал да прекара стока през митницата. Митничарите обаче го накарали да каже „салават", за да докаже, че е мюсюлманин. Анастасий отказва и митничарите, разбрали, че е християнин, започват с насилие и с обещания да се опитват да го накарат да приеме исляма. Анастасий е изпратен при кадията, който, след като също не успява да го склони към вероотстъпничество, заповядва да го пребият и оковат в тъмница. След три дни мъчения и увещания, Анастасий е изпратен при моллата, който, след като също не успява да го склони към исляма, заповядва да го обесят извън стените, до Новата порта. Умира от побоищата на път към мястото за екзекуции на 8 август 1794. Почитан като светец от Православната църква на 29 август. В гръцката църква светецът е известен като Анастасий Български и паметта му се тачи на 8 август.

*Лит.: **Калев**, Д. Българи – християнски мъченици през епохата на османското робство. // Духовна култура, 1991, N 6, с. 27.*

АНАСТАСОВ – *вж Ананий*

АНАСТАСОВ, Алекса – църковен деец. Завършва гръцко училище в Мелник. Свещеник в с. Любовса, Неврокопско от 1875 и след Освобождението.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 33.

АНАСТАСОВ, Николай – възрожденски църковен деец. Свещеник в Брацигово. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНАСТАСОВ, Петър – възрожденски просветен и църковен деец. Учител в Самоков (1854). По-късно учи в Кишиневското духовно училище. Завършва Одеската духовна семинария (1877).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНАТЕМА – църковен акт, който означава отлъчване от църквата, поради тежки провинения по верски или дисциплинарни въпроси. Отлъчването от църквата и християнството чрез анатема е най-тежкото наказание, използвано за борба на институцията с противниците ѝ – еретици, владетели, духовници, грешници, и т.н. Като етимологично понятие и термин анатемата е привнесена в българския език от гръцкия. Анатемосаните противници на църквата са поставени извън църковните закони и право (тъй като през средновековието църквата осъществява цялостна юрисдикция върху обществените отношения), след което са подлагани на различни преследвания и наказания. По време на Великата схизма и двете църкви – Римската курия и Цариградската патриаршия – се поставят взаимно под анатема. Католицизмът допуска папата да отправя еднолично анатема. В Източноправославната Църква дори архиерей няма право да произнася самоволно анатема към някого, камо ли обикновен редови християнин. Анатемата е формално заявяване на Църквата, че този и този човек или общество от човеци са престанали да бъдат християни, изгубили са Божията благодат и даровете на *Св. Дух* и съзнателно и самоволно са напуснали Църквата, като са покорили свободно собствената си воля на княза на тоя свят – дявола, като с това са се отделили от обществото на православно вярващите и са се посветили на дявола. От огромно значение е да се разбере, че не Църквата е тази, която отделя човек от Бога чрез някакъв официален акт, нито йерарсите поставят някого под анатема, нито Бог отлъчва някого от Себе Си. Човекът е този, който сам попада под анатема, самоотлъчва се от Божията благодат и даровете на *Св. Дух*, давани при Св. тайнство Кръщение, и се отдалечава от Бога.

*Лит.: **Златев**, К. Анатема. // Църковен вестник, N 17, 26 апр. 1991; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 274-279; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 27.*

АНАТОЛИЙ ЗОГРАФСКИ (1765 – 22.VI.1848) – църковен деец. Архимандрит Зографски. Роден в с. Лазарополе, Дебърско. Приема монашески сан в Дебърския манастир, а архимандритско достойнство – в Зографския манастир. През 1821 изпратен с мисия да уреди връщането на Киприяновския манастир в Бесарабия на Зографския манастир. Пребивава в Русия до 1838. Привлечен за възпитател в Двореца. Наставник при руската посолска църква в Атина (1838-1844), след което се завръща в Света гора, където остава до края на живота си.

*Лит.: **Шопов**, А. Светли личности из Възраждането. // Бълг. сбирка, 1903, с. 550-563, 625-640; **Дракул**, С. **Архимандрит Анатолиј Зографски**. Скопје, 1988; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34; **Тодоров**, Г. **Архим. Анатолий Зографски** – едно забравено име. // Църковен вестник, N 16, 15-31 авг. 1998.*

АНАХОРЕТ – отшелник, пустинник.

*Лит.: Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 28.*

АНГЕЛ – безплътно (безтелесно), разумно духовно същество (разумен дух), което известява и изпълнява Божията воля (Пс 102.20). Ангелите са посредници между „горния" и „долния" свят, които Бог изпраща за нашето спасение. Ангелите били първото Божие творение; били почтени и покорни на Бога, но надарени също със свободна

воля, и поради това податливи на изкушения и дори грях. Както Старият, така и Новият Завет загатват, че някои ангели загубили първоначалната си святост: съблазнени от сатаната, те тръгнали против Бога и станали демони (вж: паднали ангели). Останалите верни на Бог ангели се сподобили с вечно блаженство. Обрисувани са потънали в блясък и неземна красота. Те не изпитват човешките слабости и страсти, съчувстват и служат на хората, чрез тях Бог възвестява своята воля на хората. Макар „по-горен от ангелите", Христос също получава помощ от тях. Всеки човек – кръстен или не – се сдобива с ангел-хранител още от момента на своето раждане.

*Лит.: **Ангелова**, С. За ангелите-хранители. // Църковен вестник, N 44, 31 окт. – 6 ноември 1994; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 28; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 289.*

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Берковица (30-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Голинци (дн. квартал Младеново в гр. Лом) (1840-1845).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Панагюрище. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Кочани, Македония. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Горна Джумая (дн. Благоевград). (Втората половина на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Брягово, Пловдивско (1852). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Ябълково, Хасковска област (1852). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Бобошево, Дупнишко, дн. Кюстендилска област. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 34-35.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Хасково (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Куртово Конаре, Пловдивска област (средата на XIX в.). Спомосъществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Шияковци (дн. към с. Обединение, Софийска област) (1869).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Видин (70-те год. на XIX в.). Иконом, член на епархийския съвет в града (1875).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛ ГОСПОДЕН – не само един от ангелите като създания, а Ангел-Бог, Божествен Логос в историческата форма на старозаветното му действие, едно от общите наименования в Стария Завет на Второто Лице на *Св. Троица*, който щял да се въплъти в Божия Син.
Онлайн ресурс.

АНГЕЛАРИЙ (-886) – просветен и църковен деец, един от учениците на *Св. Св. Кирил и Методий*. Присъединява се към двамата равноапостоли преди 862. Участва в Моравската мисия (863-868). След смъртта на *Св. Кирил*, последва *Св. Методий* във Великоморавия. След смъртта на *Св. Методий*, хвърлен в тъмница и изтезаван

жестоко. Заточен в крайдунавските земи. Заедно с Климент, Наум, Горазд и Сава добира се до Белград, откъдето се прехвърля в Плиска. Посрещнат заедно с другите ученици на двамата солунски братя от българския владетел. Поради силно влошено здравословно състояние скоро след това се поминал.

*Лит.: **Калев**, Д. **Св. Ангеларий** – един от светите Седмочисленици. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1984; **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2 изд. С., 1999, с. 18; Православная энциклопедия. Т. 2, Москва, 2001, с. 289-290.*

Гробът на архиепископ Ангеларий Охридски и Македонски в църквата „Св. Димитър" в Скопие (фотография)

АНГЕЛАРИЙ ОХРИДСКИ И МАКЕДОНСКИ (светско име: Цветко Кърстески) (25.III.1911 – 15.VI.1986) – македонски висш духовник. Роден в с. Долнени, Вардарска Македония. По време на Втората световна война е активен участник в Съпротивителното движение. В 1945 е член на Консултативния съвет по организацията на Православната църква в Македония и член на Асоциацията на православните свещенослужители във Вардарска Македония. Участва в Първия църковно-народен събор в Скопие (1945) и в свещеническата конференция (1946). От 1961 до 1964 се намира в Мелбърн, където обгрижва австралийските македонци. През това време основава в Мелбърн първата македонска православна църква в македонската диаспора. След завръщането си служи в църквата „Благовещение" в Прилеп. През 1967 участва с Македонския епископат в разкола на Сръбската православна църква. Приема монашество (1972). Хиротонисан за епископ Пелагонийски (1975). Избран за Дебърско-Кичевски митрополит (5 юни 1977). От 19 август 1981 е предстоятел на неканоническата Македонска православна църква с титлата архиепископ Охридски и Македонски и митрополит Скопски. Загива при автомобилна катастрофа.

Онлайн ресурс.

АНГЕЛКО – възрожденски църковен деец. Свещеник в Бухово (Софийска област) (1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛКО – възрожденски църковен деец. Свещеник в Новоселци (дн. гр. Елин Пелин) (1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛКОВ, Георги (-1862) – възрожденски църковен деец. Роден в с. Ярловци, Трънско, дн. Пернишка област. Свещеник в родното си село (1859-1862).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

Божан Ангелов (фотопортрет)

АНГЕЛОВ, Божан Велинов (1.XI.1873 – 2.VII.1958) – филолог и историк. Специалист в старата и възрожденска литература. Роден в Русе. Завършва славянска филология в Софийския университет (1894). Учителства в Свищов, Русе, Видин и София. През 1908-1909 е Главен инспектор по български език в Министерство на народната просвета (1908-1909). Директор на Народния театър (1909-1911; 1918-1920) и на Народната библиотека (1923-1928). Умира в София. Автор на: Средновековна литература. С., 1914; От Паисий до днес. С., 1923.

*Лит.: Божан **Ангелов** почина. // Църковен вестник, N 28, 1958; **Ангелова**, Цв. Божан* **Ангелов** *(1873-1958). Библиография на книжовното му творчество. // Изв. Нар. библ. „[Св. Св.] Кирил и Методий", 13 (19), 1973, с. 573-585; **Чолов**, П. Български историци. С., 2010, с. 13.*

АНГЕЛОВ, Боньо Стоянов (6.I.1915 – 26.X.1989) – филолог. Специалист по стара и възрожденска литература. Роден в с. Ягода, Старозагорско. Завършва славянска филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски" (1938). Учителства в Плевен, Карлово и Казанлък, директор на Казанлъшката мъжка гимназия (1944-1945). От 1946 е научен сътрудник в Българска академия на науките – отначало в Института за български език, а от 1949 в Института за литература. От 1957 е старши научен сътрудник. От 1967 е професор в Института за литература. Член е на Българската комунистическа партия. Умира в София. Автор на: Списъка на забранените книги в старобългарската литература. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1952, т. 1, с. 107-152; Стари славянски текстове. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1955, т. 3, с. 167-182; т. 6, с. 251-256; т. 8, с. 237-286; т. 9, с. 247-268; Софроний Врачански. Материали за живота и творчеството му. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1957, т. 7, с. 309-340; Славянските извори за Кирил и Методий. // Изв. Держ. библ. „Васил Коларов", 1958, с. 179-258; Проучвания върху „История славянобългарска". // Изв. Инст. за бълг. лит., 1961, т. 10, с. 101-145; Борбата за делото на Кирил и Методий. С., 1962; Съвременници на Паисий. Т. 1. С., 1963; Т. 2. С.,1964; Старобългарски книжовни огнища. Аджар (Свежен) Карловско. // Изв. Нар. библ. „Кирил и Методий", 1972, т. 12, с. 43-60; Страници от историята на старобългарската литература. С., 1974; Из историята на старобългарската и възрожденската литература. С., 1977; Кирил и Методий – славянски просветители. С., 1977; Старобългарско книжовно наследство. Ч. 1. 1983; Паисий Хилендарски. С., 1985.

Боньо Ст. Ангелов (фотопортрет)

*Лит.: **Милтенова**, А. Научното дело на **проф. Боню Ст. Ангелов**. // Старобълг.*

лит., 1985, 18, с. 3-8; ***Грашева****, Л.* ***Боню Ст. Ангелов****. // Литературна мисъл, 1985, N 2, с. 129-134; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 298-299;* ***Свети отец Паисий Хилендарски****. История славяноболгарская ...: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С.* ***Денчев****; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М.* ***Куманов****; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А.* ***Куманова****; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н.* ***Васильов****; Терминолог. ред. Е.* ***Томова*** *... [и др.]; Справ.-информ. ред. М.* ***Максимова*** *... [и др.]; Рец. И.* ***Теофилов****, Н.* ***Казански****. София: За буквите – О писменехъ, 2011. 208 с.: с 21 ил., 1 табл., 4 гр. (Факлоносци ; II);* ***Илиева****, Татяна В памет на* ***проф. Боню Ангелов*** *(по случай 100 год. от рожд. на изтъкнатия литературен историк старобългарист и заслужил деятел на науката). // Бълг. ез. и лит., 2015, N 1.*

АНГЕЛОВ, Димитрий – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Скопие (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛОВ, Димитър Недялков (преди 1860) – екзархийски просветен деец. Роден в Лом в семейството на свещеник. Завършва педагогика във Виена (1876). След Освобождението е началник на отдел в Министерството на просвещението, след което е началник и на Просветния отдел при Българската екзархия в Цариград. Последните години от живота си прекарва като учител и директор на софийска гимназия.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35.

АНГЕЛОВ, Димитър (известен като Хаджи поп Димитър или Черешничкият поп) (1830 – 9.II.1897) – просветен и обществен деец. Роден в с.Черешница, Демирхисарско. Учи в гръцкото училище в Мелник. От 1861 е свещеник в родното си село. При повдигането на църковния въпрос се отказва от Цариградската патриаршия и въвежда църковнославянско богослужение в местната църква. През 1870 обикаля селата в Мелнишко и събира подписи за присъединяването им към Българската екзархия. Като представител на българите от Мелнишка епархия (Демирхисарската епископия) посещава Цариград. От 1871 е председател на Мелнишката българска община. Участва в Църковно-народния събор в Цариград (1871). През същата година довежда в Черешница за учител Атанас Поппетров, който открива първото българско училище в селото. Свързва се със Стефан Салгънджиев в Серес, за да снабди църквата и училището с книги на български език. Подпомага Стефан Веркович в събирането на български фолклорни материали. За дейността си многократно е арестуван от османските власти. Към края на 1876 по донос от патриаршисткото духовенство, заедно с други дейци за църковна независимост от Мелнишка епархия е хвърлен за три месеца в затвора в Серес. По време на Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879 осигурява храна на въстаниците. Тъй като след въстанието село Черешница е опожарено, установява се в Мелник. Подарява сграда за мелнишкото българско училище, разположена до църквата „Света Варвара" (1881). По-късно Ангелов се завръща в родното си село, където почива.

Лит.: ***Шопов****, А. Из живота и положението на българите във вилаетите. Пловдив, 1893, с. 156;* ***Тасев****, Хр. Борба за национална просвета в Мелнишкия край. С., 1987, с. 53; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 37; Енциклопедия „Пирински край". Т. 2. Благоевград, 1999, с. 336; Църковно-народния събор 1871 г.: Документ. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр.* ***Темелски****. С., 2001, с. 471.*

АНГЕЛОВ, Димитър Симеонов (2.II.1917 – 24.XII.1996) – историк. Специалист по история на Византия и Средновековна България. Роден в София. Завършва история в Софийския университет (1939). Специализира византология в Мюнхен (1939-1943). Учител в Добрич 1944. Асистент по история на Византия в СУ (1944-1946). Доцент (1947-1949). Професор от 1950. Член-кореспондент на БАН (1975-1979). Академик (от 1979). Член-кореспондент на Саксонската академия на науките в Германия (от 1976). Автор на: Влияние на чужди ереси върху богомилството. // Изв. сем. в Ист.-филолог. фак. Соф. унив. 1942, т. 1, с. 145-182; Общечеловеческие и социальные элементы в богомильском учении. 1946; Ролята на византийския император в праворазбирането. Ч. 1. // Год. Соф. унив. Ист.-филолог. фак., 1946, т. 42, ч. 1, с. 1-84; 1947, ч. 2, с. 1-76; Презвитер Козма и беседата му против богомилите. С., 1947; Философските възгледи на богомилите. // Изв. Инст. за история ИИ, 1951, т. 3-4, с. 113-147; Към историята на философско-религиозната мисъл в средновековна България: исихазъм и варлаамство. // Изв. Бълг. ист. др-во. 1967, т. 25, с. 73-98; Богомилството в България. 3. изд. С., 1969; Борбите на българския народ против османската власт през първата половина на XIV в. и походите на Владислав Варненчик. // Сб. Варна 1444. 1969, с. 9-54; История на Византия. Ч. 1 (395-867). 6 изд. С., 1976; Ч. 2 (867-1204). 4 изд. С., 1974; Ч. 3 (1204-1453). 3 изд. С., 1967; Исихазъм – същност и роля. // Старобългаристика, 1981, N 4, с. 56-78; Българското средновековие – идеологическа мисъл и просвета. С., 1982; Есхатологичните представи на средновековния българин, отразени в официалната и апокрифна литература. // Старобългаристика, 1982, N 3, с. 73-97; Славянският свят през IX-X в. и делото на Кирил и Методий в книжовната традиция. // Старобългаристика, 1985, N 2, с. 3-28; Византия. Възход и залез на една империя. С., 1991. 472 с.

Димитър С. Ангелов (фотография)

*Лит.: **Тивчев**, П. Чл.-кор. проф. Димитър **Ангелов** на 60 години. // Ист. преглед, 1977, N 2, с. 150-155; Сборник в чест на акад. Димитър **Ангелов**. С., 1994; Сборник в памет на акад. Димитър **Ангелов**. С., 1999; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 299.*

АНГЕЛОВ, Иван – възрожденски църковен деец. Роден е в с. Висока, Солунско. От 60-те год. на XIX в. е свещеник в родното си село. През 1864 (или 1868) превежда на местен диалект „Сборник църковни проповеди" на местния български диалект с гръцки букви и кирилични букви за специфичните български звуци, който да се използва за обучението на местните ученици. До 1873 служи в гръцката църква „Свети Теодор" в Солун, а между 1873-1885 – в българския параклис в Солун. Избран в ръководството на Солунската българска община (9 юни 1880).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 35-36.

АНГЕЛОВ, Иван – църковен деец. Роден в с. Дудуларе, Солунско. Свещеник в с. Коникво, Ениджевардарско (1871-1910).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36.

АНГЕЛОВ, Иван (– 11.III.1945) – църковен деец. Свещеник в с. Асеновци, Ловешка област. Убит.

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 3.

АНГЕЛОВ, Йордан (псевдоним Шахин бей) (29.III.1874 –) – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в Прилеп, Вардарска Македония. Завършва без зрелостно свидетелство педагогическите курсове на Солунската българска мъжка гимназия (1895). В същата година влиза във ВМОРО. Учител в родния си град, Велес и на други места. Член на околийския революционен комитет в Прилеп. Оглавява редакцията на революционния вестник „Шило". Приема свещенически сан (1908) и е архиерейски наместник във Воден, Крива паланка и Тетово. Като архиерейски наместник в Паланечко по време на обезоръжителната акция (1910) арестуван и затворен в Скопие. По-късно освободен.

*Лит.: **Николов**, Борис. ВМОРО – псевдоними и шифри 1893-1934. С., 1999, с. 105.*

АНГЕЛОВ (Бикушев), Костадин (ок. 1835 – 30.XI.1904) – иконописец. Роден в гр. Белово. Учи 6 месеца при самоковски художници, поканени да изографисат местната църква „Св. Георги". Негови икони се намират в църкви в Костенецко, Софийско, Берковишко, Пазарджишко и Панагюрско.

Лит.: Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 27.

АНГЕЛОВ, Иван – църковен деец. Роден в с. Дудуларе, Солунско. Свещеник в с. Коникво, Ениджевардарско (1871-1910).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36.

АНГЕЛОВ, Манол – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Русе (60-70-те год. на XIX в.). Член на епархийския съвет в града (1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36.

АНГЕЛОВ (Опашков), Никола (15.VII.1838 – 20.X.1917) – просветен и църковен деец. Роден в гр. Разлог. Учи в местно килийно училище. Приема монашество в средата на 50-те год. на XIX в. Учител и свещеник в Разлог през 70-те год. на XIX в. Учител в Карабунар, Пазарджишко (1876). Заради участие в революционния комитет в Разлог е затварян в Серес, София и Неврокоп (дн. гр. Гоце Делчев). Амнистиран след Освобождението, отново е свещеник (1878-1884). Иконом и архиерейски наместник (1894-1917).

*Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36; **Куманов**, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 15.*

Никола Ангелов (фотопортрет)

АНГЕЛОВ, Панайот – възрожденски църковен деец. Роден в с. Топлице, Велешко. Свещеник в родното си село (от 1866).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36.

АНГЕЛОВ, Петко (1822-) – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Щръклево, Русенско (60-70-те год. на IX в.). Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36.

АНГЕЛОВ, Петър (1829 – 14.II.1886) – просветен и църковен деец. Роден в Свищов. Завършва гимназия в Киев. От 1856 в продължение на 23 г. е учител в родния си град. Избран за представител на града на Църковно-народния събор в Цариград (1871). Депутат в Учредителното събрание в Търново (1879). Преподавател, директор на

Софийската класическа гимназия. Умира в София.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 36-37; Църковно-народния събор 1871 г.: Документ. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. ***Темелски****. С., 2001, с. 471.*

АНГЕЛОВ, Стоян (1800 – края на XIX в.) – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в пиринското село Влахи, Благоевградска област. Отваря килийно училище във Влахи (30-те год. на XIX в.). Инициатор на построяването на малката църква „Света Богородица", а по-късно и на църквата „Свети Илия" в селото (1844). Учителства и приема духовен сан. Служи като български учител и свещеник в храма. Участва в борбата срещу мелнишкия митрополит Прокопий за въвеждане на богослужение на български език в църквите в епархията. Кореспондира със Стефан Веркович. Служи като аза (съветник) в казалийската община в Мелник. Умира в родното си село.

Лит.: Енциклопедия „Пирински край". Т. 1. Благоевград, 1995, с. 18; ***Сандански****, Борис. Кратка енциклопедия на Кресненски край. Сандански, 2003, с. 6.*

АНГЕЛОВ, Тахо (1833 – 4.XII.1916) – църковен деец. Свещеник в гр. Трявна (60-те – 70-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 37.

АНГЕЛОВ, Тодор – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в гр. Никопол. Учител в родния си град (от 1850). Свещеник във Варна (1852).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 37.

АНГЕЛОВ, Хаджи Димитър – възрожденски църковен и просветен деец. Учител в с. Черешница, Мелнишко (от 1864). Избран за председател на българската община в Мелник (1871).

Лит.: ***Тасев****, Хр. Просветното движение и националноосвободителните борби в Мелнишкия край. // Ист. преглед, 1978, N 5, с. 86.*

АНГЕЛОВИЧ, Кънчо – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Морачин (?). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 38.

АНГЕЛОГЛАСНИЯ – *вж Йоан Кукузел*

АНГЛИКАНИЗЪМ – част от християнството, обединяващо църкви с исторически връзки с Църквата на Англия или с подобна структура и вярвания. Привържениците му се наричат англикани и голяма част от тях принадлежат към църкви, които са част от световното Англиканско съобщество. Англиканството богословски стои между *римокатолицизма* и *протестантството.* Англиканството става държавната религия в Англия през XVI в. Тази промяна датира от управлението на Хенри VIII. Кралят влиза в спор с папа *Климент VII*, защото не успява да получи от него разтрогването на брака си с Катерина Арагонска през 1534. Тогава той решава да застане начело на английската църква и да я отдели от Ватикана. Неговият наследник крал Едуард VI потвърждава това разцепление. Католическата кралица Мария I Тюдор иска да унищожи делото на двамата си предшественици, но пролятата от нея кръв допринася само за по-голямата неприязън към католицизма. Ето защо кралица Елизабет I с голяма лекота успява да получи одобрението на Тридесет и двата члена на „Вероюто" на англиканската църква през 1562. Юридически англиканството става държавна и отделна от католицизма религия с акта на английския парламент от 16 януари 1581. Особеност на тази църква е, че англиканите възприемат някои протестантски вярвания, но запазват много сходни точки с католичеството, особено йерархията. В англиканската църква причастието се приема по един и същ начин както от обикновените вярващи, така и от пасторите. През 2015 Англиканската църква ръкоположи първата жена-епископ (Либи Лейн) в историята си.

Лит.: ***Събев****, Т. Устройство и сегашно състояние на Англиканската църква. // Църковен вестник, N 6-8, 11 март 1974; Протестантизм. Словарь атеиста. Москва, 1990, с. 35-36; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 322-333.*

АНГЛИКАНСКА ЦЪРКВА – *вж Англиканизъм*

АНДЖЕЛО ПАРСИ (1800-1863) – висш католически духовник. Роден в Чивитавекия (Италия). Никополски епископ през XIX в. По време на неговото управление католиците в Северна България добиват право да строят църкви. В годините между 1852 и 1860 са издигнати храмовете „Света Анна" в Лъджене, „Непорочно зачатие на Блажена Дева Мария" в Ореш и „Рождение на Блажена Дева Мария" в Белене, осветени от него самия. По силата на предписанията за религиозните свободи на Хатихумаюна от 1856 г. в Букурещ биват поръчани и първите камбани за епархията – две за село (дн. гр.) Белене и по една за Трънчовица и Лъджене. През 1857 епископът поръчва още две във Виена, които подарява на село Ореш. След 14 г. служение се оттеглил в родното си място, където и почива.

Онлайн ресурс.

АНЖДЕЛО РОНКАЛИ – *вж Йоан XXIII*

АНДОН – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Казанлък (50-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 38.

АНДОН – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Айтос (50-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 38.

АНДОН – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Кюстендил (1872).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 38.

АНДОНОВ, Андон Василев (– 25.XII.1944) – църковен деец. Свещеник в с. Брестово, Хасковска област. Убит.
Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 27.

АНДОНОВ, Димитър (ок. 1838-1908) – иконописец. Роден в Пазарджик. Учи живопис при брат си Стефан *Андонов* и работи съвместно с него. Има и друг брат – Тома *Андонов* – също зограф. Рисува икони в Хасковско, Старозагорско, Пазарджишко. Умира в Харманли.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 38; Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 27.

АНДОНОВ, Стефан (ок. 1840-1878) – възрожденски иконописец. Роден в Пазарджик. Брат на Димитър и Тома Андонови. Рисува икони в Пловдивско, Пазарджишко, Котленско и Смолянско. Заедно с брат си Тома рисува портрет на султан Абдул Азис и на княз Борис I, приемащ християнското Кръщение. Умира в родния си град.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 39; Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 27-28.

АНДОНОВ, Тома – възрожденски иконописец. Роден в Пазарджик. Брат на Димитър и Стефан Андонови. Заедно с брат си Стефан рисува портрет на султан Абдул Азис и на княз *Борис I*, приемащ християнското Кръщение. Умира в родния си град.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 39.

АНДРЕА – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Горна Джумая (дн. Благоевград) (50-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 39.

АНДРЕА КАНОВА (1806-1866) – висш католически духовник. Роден в гр. Гаресио в Северна Италия, провинция Кунео, регион Пиемонт. Встъпва в ордена на капуцините (1823). Ръкоположен за свещеник (1828). Изпратен като мисионер в българските земи (1840). Назначен за апостолически викарий на София и Пловдив (1843). Успява да издейства султански ферман за построяване на църкви във всички католически села. Построява приют за бедни в Пловдив (1845). Декорира старата катедрала в Пловдив (1851). След като тя изгаря до основи (1856) финансира строежа на сегашния храм „Свети Лудвиг". Основоположник на католическото просветно дело в епархията. По инициатива на епископ Канова в Пловдив се открива училище „Свети Андрей", (1863), в което се приемат всички желаещи ученици, без оглед на вяра и националност. В училището е въведен и курс по френски език и учениците достигат до 150 души. Благодарение на щедрата финансова помощ на френското правителство, девическото училище се разраства и към него през 70-те год. на XIX в. е открит и пансион. Умира в Пловдив. Погребан в католическата катедрала на града.
Онлайн ресурс.

АНДРЕЕВ, Андрей Димов (12.II.1960 –) – историк. Роден в Сливен. Завършва история във Великотърновския университет (1984). Д-р по история. Специализира в Москва (1989). Доцент във Великотърновския университет. Специалист по нова руска и българска история. Автор на: Православната идея, славянската идея, българите и Балканите. // България, българите и техните съседи през вековете. Изследв. и материали от междунар. научна конф. в памет на доц. Христо Коларов – 30-31 окт. 1998 г. В. Търново: УИ „Св. Св. Кирил и Методий". В. Търново, 2001. 654 с. (Сб. / Ред. кол. Й. Андреев, Кр. Мутафова, М. Младенов. – с. 454-467).
*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. С., 2010, с. 18-19.*

АНДРЕЕВ, Георги – възрожденски църковен деец. Роден в с. Гарван, Габровска област. Свещеник в родното си село (първата половина на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 39.

АНДРЕЕВ ДЕН – на този ден (30 юни) Църквата почита паметта на *Свети Андрей Първозвани.*

АНДРЕЕВ, Илия – възрожденски църковен деец. Свещеник в Търново (дн. Велико Търново) (70-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 39.

АНДРЕЕВ, Йордан Киров (12.IV.1939 – 22.II.2008) – историк. Специалист по средновековна българска история. Роден в гр. Добрич. Завършва история в Софийския университет (1964). Асистент по средновековна българска история във Великотърновския университет (1966-1979). Доцент (1979-1990) и професор (от 1990). Умира във Велико Търново. Автор на: Идеята за обществено примирение в средновековна България. // ТрВТУКМ, 8, 1971, N 2, с. 19-62; Държава и църква в средновековна България. // ТрВТУКМ, 1973, N 2, с. 371-395; Асимилаторската политика на османските завоеватели в Лудогорието. // Сб. материали за миналото на Разградския край. Т. 1. 1985, с. 3-118; Търново – държавен и църковен център на България през XII-XIV в. // История на Велико Търново. Т. 1. 1986, с. 69-81; Българските ханове и царе VII-XIV в. Ист. хронолог. справочник. С., 1988, с. 216; Парория в средновековната епоха и манастирът на Григорий Синаит. // Увертюри, 1995, N 1, с. 17-23; Пропадането на българското царство и завладяването на Търново от турците. // ТрВТУ, 32, 1996, N 3, с. 11-26.

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С., 2010 с. 19-20.*

АНДРЕЕВ, Мито – възрожденски църковен деец. Свещеник в Копривщица (40-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЕВ, Петър – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Долна Кремена, Врачанска област (70-те год. на XIX в.). Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЕВИЧ, Стефан – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Трявна (1864).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЙ (началото на XV в.) – дяк. Последовател на Евтимиевата школа и съвременник на Константин Костенечки. Живее в Сърбия по времето на Стефан Лазаревич. Преписва Панагерик N 1425, съдържащ 33 творби, от които 3 са от патриарх Евтимий, един от Св. Климент Охридски, един от Теофилакт Охридски. Останалите са от Св. Йоан Златоуст, Йоан Дамаскин и др. неизвестни автори.

*Лит.: **Киселков**, В. **Дякон Андрей**. // Киселков, В. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956; **Пандурски**, В. Панагерикът на **дяк Андрей** от 1425 г. // Търновска книжовна школа. Т. 1. 1974, с. 225-241; **Велчева**, Б. За езика на **дяк Андрей**. // Търновска книжовна школа. Т. 6. 1999, с. 227-230.*

АНДРЕЙ (втора половина на XVI в.) – инок. Живее в София. Автор на служба за Св. Николай Нови Софийски.

*Лит.: **Кожухаров**, Ст. Тах Андрей – един незабелязан химнописец от XVI в. // Старобълг. лит., 1985, 18, с. 153-160.*

АНДРЕЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Прилеп, Вардарска Македония (1866).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Шипка, Казанлъшко, дн. Старозагорска област, Вардарска Македония (1873).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЙ (началото на XV в.) – дяк. Живее в Сърбия по времето на деспот Стефан Лазаревич. Занимава се с книжовна дейност. Сред творбите му е преписът на един „Панагерик", който съдържа 32 слова. Три от тях са дело на патриарх Евтимий. Ръкописът се съхранява в Църковния археологически музей – София.

*Лит.: **Киселков**, В. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956, с. 262-265.*

АНДРЕЙ НЮЙОРКСКИ (светско име: Стоян Николов Петков) (31.XII.1886 – 9.VIII.1972) – висш духовник. Роден в с. Врачеш, Ботевградско (дн. Софийска област), но израства в гр. Търговище, където се преселват родителите му. Учи в Софийската духовна семинария до 1909, след което следва в Историко-филологическия факултет на Софийския университет. Продължава образованието си в Московската духовна академия (1911-1916). При избухването на Първата световна война в 1914 прекъсва ученето си и постъпва доброволец в руската армия (1914-1915). През 1916 се връща в Академията, която завършва с научна степен „кандидат на богословието". Остава в Русия и преподава в Знаменските курсове и в училището на Розенкранцовата фабрика в Петербург (септември 1916 – юни 1918). Завръща се в България и от 1919 до 1921 е секретар и инспектор във Вероизповедния отдел на Министерството на външните работи и изповеданията. Учител в Софийската семинария (1921-1926). Провежда православни библейски курсове – в София, предимно в храма „Свети Николай Чудотворец", но и из страната. Главен секретар на християнските братства (1927-1934). Междувременно е

Андрей Нюйоркски (фотопортрет)

ръководител на Съюз на ученическите православни дружества (1924-) и началник на Културно-просветния отдел на Св. Синод (1925-1929). Приема монашество (1928). Хиротонисан в епископски сан (1929) и назначен за викарий на митрополит Симеон Варненски. След смъртта на митрополит Симеон е управляващ Българската източноправославна епархия в Америка със седалище в Ню Йорк (1938-1942). Заместник на екзархийски наместник епископ Климент Главиницки (1942-1945). В Цариград, заедно с митрополитите Борис Неврокопски и Софроний Търновски, участва в преговорите с Вселенската патриаршия за вдигане на схизмата (1945). Избран за американски митрополит (26 юни 1947). Под натиска на правителството и лично на Георги Димитров Св. Синод не признава избора му, но не прекъсва контактите си с него. Американски и австралийски митрополит (1963-1969). След разделянето на епархията му в 1969 на Акронска, Детройтска и Нюйоркска, поема Нюйоркската катедра. При неговото управление се създават много нови български православни църковни общини, строят се храмове. Почива в София и по негово желание е погребан в Търговище.

*Лит.: **Велянов**, В. Погребението на **Негово Високопреосвещенство Нюйоркския митрополит Андрей**. // Църковен вестник, N 28, 11 ноември 1972; **Аврамова**, Св. **Митрополит Андрей**. // Храм Пресветия Богородици – Търговище. Сб. докл. от нац. научна конф., посв. на 150-год. от построяването на храма – Търговище, 17 авг. 2001. Търговище, 2001, с. 151-156; **Аврамова**, Св. **Митрополит Андрей** – жизнен път и дело. // **Ню Йоркский митрополит Андрей**. Възпоменат. сб. / Състав.: **свещ. ик. Йордан Н. Василев**, Светлана **Аврамова**. Пловдив, 2002, с. 7-56; **Василев**, Й., Св. **Аврамова**. **Нюйоркски митрополит Андрей** 1886-1972. Възпоменат. сб. Пловдив, 2002; **Аврамова**, Св. С дипломатичност, такт и християнско усърдие. // С пламъка на вярата. Сб. документи и материали. Варна, 2002, с. 149-165; **Американски, Канадски и Австралийски митрополит Йосиф. Великият дядо Андрей**. // Църковен вестник, N 12, 16-30 юни 2003; N 13, 1-15 юли 2003; **Аврамова**, Св. От легендата до признанието. **Нюйоркският митрополит Андрей** – един благодетел на град Търговище. // Българското дарителство – история, съвременност и перспективи. Нац. науч. конф. – Карлово, окт. 2003. Карлово, 2003, с. 237-244; **Аврамова**, Св. **Ню Йоркският митрополит Андрей** в историческата памет на град Търговище. // Православие и краезнание. В. Търново, 2004, с. 211-224; **Аврамова**, Св. Антивоенните тежнения на **Нюйоркски митрополит Андрей** (1942-1944 г.). // Втората световна война и България 1939-1947. Докл. и съобщ. от Нац. науч. конф., посв. на 60 год. от края на Втората световна война – Сливен, 7-8 апр. 2005. Сливен, 2006, с. 304-316; **Аврамова**, Св. Принос към църковната история по непубликувани писма на **Стоян Петков – Велички епископ Андрей** до **Варненски и Преславски митрополит Симеон**. // Изв. Ист. музей – Кюстендил. Т. XVII. В. Търново, 2011, с. 23-36; **Аврамова**, Св. Странична от дневника на **епископ Андрей** за една липсваща страничка от биографията на **Петър Габровски**. // От регионалното към националното. Юбил. сб., посв. на 14-год. от възстановяване самостоятелността на Българската православна църква и 135-год. на Априлското въстание. В. Търново, 2012, с. 283-286; **Аврамова**, Св. **Нюйоркският митрополит Андрей** и задокеанската епархия на БПЦ в документи на Държавна сигурност. // Сборник Есенни четения Сборяново 2013. От находката до витрината. Т. X. Москва, 2014, с. 252-272; **Аврамова**, Св. Дейността на провинциалните православни християнски дружества на учащата се младеж, отразена на страниците на сп. „Зов". Църковно-народният събор от 1871 г. и създаването на екзархийските епархии. // Изв. Рег. ист. музей – Русе, XIX. Русе, 2016, с. 268-396; **Аврамова**, Св. Документи за Българската източноправославна епархия в Северна и Южна Америка и Австралия във фонда на РИМ – Търговище. // История и развитие на музеите в България. 80 год. Ист. музей – Самоков. Сб. докл. и съобщ. Нац. научна конф. – Самоков, 2016, с. 262-279; **Методиев**, Момчил. **Нюйоркски митрополит Андрей**: биогр., спомени, дневници. Рива, 2016; Държавна сигурност и вероизповеданията в България. Ч. I. Българската православна църква 1944-1991. Документ. сб. С., 2017, с. 160-161; 258-262; 456-459; 460-462; 463-464; 465-478; 479-480.*

АНДРЕЙ ПЪРВОЗВАНИ (6 г. пр. Хр. – 60 г. сл. Хр.) – християнски светец. Роден в Бетсанда, Галилея (Римската империя) Брат на Свети Петър. Първият от 12-те апостоли. Най-видният проповедник на християнството в станалите по-късно български земи по Черноморието (ок. средата на I в.). Загива с мъченическа смърт. Паметта му се почита на 30 ноември.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 370-379.

Св. Андрей Първозвани (мозайка)

АНДРЕЯ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Горна Бешовица, Врачанска област (1790).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРЕЯ ТУНОВ (1770-1835) – висш духовник. Роден в с. Калояново, Пловдивско. Братовчед на Георги Тунов. На 14-годишна възраст е изпратен да учи в Рим, където завършва средно и висше образование. Завръща се в България (1802). Отначало обслужва така нар. „Горни села" – Даваджово, Хамбарлии, Дуванлии и Селджиково, след което е преместен да служи в село Калъчлии. Избран е за апостолически наместник на Софийско-Пловдивска епархия (1811). Помощник му е Франческо Драганов, дошъл от Никополската епархия. Подава оставка (1833). Автор на няколко книги, сред които „Богомилни молитви върху здрава кралица и по-главните празници на Дева Мария". Умира от чума в село Калъчлии.

Онлайн ресурс.

Per aspera ad astra!

АНДРОВ, Василий П. – възрожденски църковен деец. Свещеник в Сухиндол, Великотърновска област (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНДРОНИК (XIV – началото на XV в.) – български книжовник. Ученик на Св. патриарх Евтимий в Бачковския манастир. Учител на Константин Костенечки. Автор на съчинения, които не са оцелели до нашето време.

*Лит.: **Петканова**, Д. Старобългарска литература : [Учебник за студентите от ВУЗ]: В 2 ч.: Ч. 2: XIII-XVIII в. С., 1987, с. 151.*

АНДРОНИК I КОМНИН (1118-1185) – византийски император (1183-1185). През краткия период на управление като император води политика на ограничаване властта на своеволните западни олигарси, които имали цели армии и не се подчинявали на централната власт в Цариград. Стреми се да укрепи бюрокрацията, бори се срещу корупцията. Заради предприетите твърде сурови мерки си спечелил много врагове сред знатните. За кратко конфискувал всички чужди предприятия, което настроило срещу него и силните републики Венеция и Генуа срещу Византия. През 1185 се отправил на поход към нахлулите в Епир нормани от Сицилия. След като военните действия се развили неблагоприятно за императора, решил да се завърне безславно в Цариград. През това време там избухва бунт начело с избягалия от затвора Исак II Ангел, който освободил арестуваните по политически причини и бързо събира привърженици. Разбирайки, че губи властта в столицата, Андроник се опитал да избяга с кораб, но корабът се натъкнал на буря, поради което бил принуден да се върне обратно в пристанището. Заловен, линчуван и бит на Хиподрума, а след това убит от освирепяла тълпа. Няколко дни по-късно бил погребан без никакви почести.

*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 331-333; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 416-417.*

АНДРОНИК II ПАЛЕОЛОГ (1258-1328) – византийски император (1282-1328). Син на император Михаил VIII Палеолог. От 1295 до 1320 управлява заедно със сина си Михаил IX Палеолог. Между 1321-1328 води междуособна война срещу внука си Андроник III Палеолог. Отменя Лионската уния с Римската църква, сключена от Михаил VIII (1274) и по този начин скъсва с униатската политика, провеждана от предшественика му, довела до голяма съпротива от страна на византийското общество. Предприема безуспешни опити за подклаждане на вътрешен сепаратизъм и междуособици в Българското царство. След като цар Теодор Светослав завладява крепостите в Североизточна Тракия и Южното Черноморие (Месемврия, Анхиало, Созопол, Агатополис), предприема контраофанзива, претърпява неуспех в Битката при Скафида (1304), но военните действия приключват едва през 1307 с примирие, династичен съюз и признаване на териториалните отстъпки в полза на българския цар. В Мала Азия след редица поражения през 90-те г на XIII в. Византийската империя търпи редица поражения и отстъпва територии на турците земевладение на акритите. До 1300 по-голямата част от предишните византийски територии в Северозападна Анатолия, с изключение на няколко града-анклави, са заети от многобройни малки независими мюсюлмански държави (емирства, бейлици). Византийците губят Мизия (Мала Азия (1296), Смирна (1310), Маниса (1313). Като главни противници на Византия се открояват османските турци, които завладяват Бурса (1326). След неуспехите на византийците да се справят със собствени сили, императорът наема каталонски войски, т.нар. Каталанска компания (1303-1304). В периода 1321-1328 във Византия бушува серия от граждански войни между привържениците на Андроник II и на Андроник III. От избухналата междуособица се възползват съседните държави за намеса във вътрешните работи на империята, оказвайки подкрепа на единия или другия от тях. През 1327-1328 Андроник III и българският цар Михаил III Шишман сключват тайно споразумение, предвиждащо общи военни действия срещу Андроник II и сръбския крал Стефан Дечански. Внукът побеждава войската на дядо си в битка при Мавропотамо, превзема Цариград, сваля го от престола, като му оставя императорските титли и царското достойнство. В 1328 старият император владее само Цариград л и околностите му. Останал без почти никаква подкрепа, той е заставен да се отрече от престола и да стане монах. Скоро след това умира.

*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 377-382; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 417-418.*

АНДРОНИК III ПАЛЕОЛОГ (1297-1341) – византийски император (1328-1341). Син на Михаил IX Палеолог и внук на Андроник II Палеолог, с когото води изтощителна борба за престола. Андроник III по погрешка убива брат си Мануил (1320), което става една от причините за оттеглянето и смъртта на баща му Михаил IX. Това води до засилващата се неприязън към него от страна на дядо му император Андроник II. Лекомислен и амбициозен, Андроник III повежда своите привърженици от младото поколение на аристокрацията в гражданска война за свалянето на дядо му от престола. След седем години на разорителни вътрешни конфликти, през 1328 г. Андроник III влиза триумфално в Цариград и заставя дядо си да абдикира окончателно. Във външнополитически план главната опасност за Византия идвала от османците в Мала Азия. Това определило и отношенията на Андроник III с България. Сключил договор с цар Михаил III Шишман (1327), подновен в 1328 или 1329, насочен срещу Сърбия. Войната започнал пръв българският владетел, който претърпял поражение при Велбъжд (1330) и загинал. Това позволило на Андроник III да завладее, макар и за кратко, областите между Ямбол и Черно море. Новият български цар Иван Александър успял да възвърне тези области още през 1331. Между двете държави бил сключен мир, скрепен с проект за брак между сина на цар Михаил и дъщерята на Андроник III, поради тяхното малолетие. След като

уредил отношенията си с България, Андроник насочил вниманието си към Мала Азия и Македония. Повече успехи постигнал в Македония, където завладял Охрид, Прилеп, Струмица и Кастория. Успял да присъедини към империята и Тесалия. Умира сред кратко боледуване.

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 384-386; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 418-419.*

Андроник IV Палеолог (мозайка)

АНДРОНИК IV ПАЛЕОЛОГ (2.IV.1348 – 28.VI.1385) – византийски император (1376-1379). Син на император *Йоан V Палеолог*. Негов по-малък брат е император *Мануил II Палеолог.* На 17 август 1355 Св. Синод на Цариградската патриаршия одобрява проекта за сключването на брак между Андроник и дъщерята на българския цар *Иван Александър* – Кераца Българска. Бракът е сключен, когато Андроник е едва на 9 г., а и съпругата му била приблизително на същата възраст. Причината за ранния брак била чрез него да се укрепи съюзът между България и Византия за борба с настъпващите османци. През 1373 Андроник IV се сговорил със сина на султан Мурад I Савджъ да извършат преврат, като всеки от тях детронира баща си. Превратите обаче се провалили. През 1376 Андроник избягва заедно със съпругата си от кулата, където е заточен, с помощта на генуезците. Обещава на турския султан да му върне крепостта Галиполи, в замяна на което Мурад I се задължава да му помогне срещу баща му Йоан V и брат му Мануил. Начело на конница от турци и малко византийци Андроник овладява Цариград, след което хвърля в затвора баща си и брат си. През 1377 Йоан VII е коронясан за съимператор на баща си. Венеция вижда, че Андроник изпада в зависимост от Генуа (генуезци му помагат да избяга от затвора), което е неприемливо за нея, имайки се предвид търговските „апетити" на републиката към Византия. Мурад също продължава да се намесва активно в делата на империята, която смята за своя васална държава. През 1379, заедно с венецианците, оказва помощ на Йоан срещу Андроник и генуезците и обсажда Галата, като през 1381 поставя двамата претенденти за съимператори. Андроник запазва титула си на съимператор и се оттегля в област близо до Цариград, където умира преди баща си.

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997, с. 400-401; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 419.*

АНИМИЗЪМ (англ. animism, от лат. anima, animus – „душа, дух") – примитивен предхристиянски култ, първоначална форма на религиозност, характерна за първобитните народи; вяра в това, че всички явления в света имат собствена душа. Но анимизмът не е само убеждение във всеобщата одухотвореност на природата (християнството също учи, че материалният свят има духовна подоснова и че по цялото творение Божият Дух изпълва всичко – „везде сый и вся исполняй"). Обаче при анимизма надделява личната воля и желания на всеки природен феномен. Във всички, дори материални и космически процеси, анимизмът предполага самостоятелна „душа". Това е черта на примитивното религиозно съзнание. Анимизмът е необходима основа на магията, а поради това и на окултизма. Много нехристиянски писатели поддържат тезата, че анимизмът е присъщ на всички религии и присъства дори в християнството. На тази основа Едуард Тейлър гради хипотезата си за зараждане на религията. Според него в основата на всяка религия лежи вярата в духовно битие. Съгласно тази хипотеза появата и развитието на религията търпят няколко еволюционни стадия, за да се достигне до познатата ни форма.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 439-440.

АНКОВ, Александър Райков – *вж Паисий Врачански*

АННА БАСАРАБ (XIV в) – влашка принцеса и българска царица, съпруга на видинския цар Иван Срацимир. Известна с това, че по нейна поръчка е съставен т.н. Видински сборник (1359-1360). Царицата е католичка по рождение и не е известно дали в България е приела православието, но поръчаният от нея сборник, който съдържа жития само на православни светици, намеква, че царицата вероятно е приела православната вяра. В едно писмо до майка ѝ Клара от 1370 става ясно, че към датата на писмото, Анна отново била католичка.

Онлайн ресурс.

ÀННА КÒМНИНА (1.XII.1083 – 1153) – византийска принцеса и писателка. Дъщеря на византийския император Алексий I и Мария Българска, внучка на българския цар Иван Владислав от династията Комитопули. Автор на 15-томна „Алексиада", написана на базата на недовършена работа на своя съпруг. Съчинението е главен извор за историята на Византия (XI – кначалото на XII в.). Съдържа и редица сведения за българската история, които засягат обществено-икономическите отношения в българските земи в края на XI и началото на XII в., съпротивата на местното население срещу византийското владичество, потомците на българските владетели и боляри на византийска служба, етническия състав на българските земи и тяхната география. Особено интересни за историографията са сведенията в „Алексиада" за голямото въстание на пловдивските павликяни през 1084-1086 (въстанието на Травъл) и за войните на Византия с печенеги и нормани, част от които се разиграли из българските земи.

*Лит.: **Анна Комнина**. „Алексиада" / Вступ. статья, пер., комм. Я. Н. **Любарского**; отв. ред. А. П. **Каждан**. Москва, 1965; **Тончев**, Ал. Сведения за българската история в „Алексиада" на **Анна Комнина**. // Ист. преглед, 1970, N 5, с. 123-138; **Ангелов**, Д. История на Византия. Ч. 2. С., 1974, с. 157-178; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 463-464; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 28.*

АНРИ ДУЛСЕ – *вж Дулсе, Анри*

Анселм Кентърбърийски (гравюра)

АНСЕЛМ КЕНТЪРБЪРИЙСКИ (ок. 1033 – 21 април 1109) – средновековен философ, теолог, бенедиктински монах и архиепископ на Кентърбъри (1093-1109). Наричан основател на схоластиката и е известен като създател на онтологическото доказателство за съществуването на Бога. През 1720 е признат за доктор на църквата от папа *Климент XI*. Той е един от най-изтъкнатите богослови на западното християнство през Средновековието.

Онлайн ресурс.

АНСЕЛМО ГУИДО ПЕКОРАРИ (19.V.1946 –) – висш католически духовник от италиански произход, архиепископ. Апостолически нунций в България от 25 април 2014 до 31 декември 2021. На 11 юли 2014 е назначен и за Апостолически нунций в Македония.

Онлайн ресурс.

АНТИКАДЖИЯТА – *вж Веркович, Стефан*

АНТИКАРОВ – *вж Геров, Коста Атанасов*

АНТИМ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Сопотския манастир (40 и 50-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНТИМ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Градище, Габровска област (1859).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 40.

АНТИМ (светско име: Атанас Димитров Дулев) (31.VIII.1974 – 13.I.2020) – църковен деец. Роден в София. Приема монашество (2002). Възведен в архимандритско достойнство (2007). Игумен на Раковишкия манастир „Св. Троица" и архиерейски наместник в Кулска духовна околия (2002-2014). Ефимерий в Чипровския манастир „Св. Йоан Рилски" (2014-2016). Игумен на Осеновлашкия манастир „Св. Рождество Богородично" – „Седемте престола" (от 2017).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

Антим I (фотопортрет)

АНТИМ I (светско име: Атанас Михайлов Чалъков) (1816 – 1.XII.1888) – висш духовник. Роден в Лозенград, Одринска Тракия. Родителите му произхождат от село Татарлар, Лозенградско. Приема монашество в Хилендарския манастир, където приема името Антим (1837). Учи Великата народна школа в цариградския квартал Куручешме (1843-1844). Завършва с първия випуск богословското училище на остров Халки, учи в Одеса, завършва Духовната академия в Москва (1856). След завръщането си от Русия е преподавател, а за известно време и ректор на Богословското училище на о. Халки. През 1861 е назначен за Преславски митрополит. В 1862 е екзарх в Сисанийската и Корчанската епархия, а на 20 декември 1862 е изпратен в Поленинска епископия, управлявана от българина *Партений Зографски.* През 1868 става Видински митрополит. Същата година подкрепя цариградските българи и отхвърля каноническото подчинение на *Вселенската патриаршия*. Член е на *Привременния синод на Българската екзархия* и участва в *Църковно-народния събор от 1871*. Избран за пръв екзарх на Българската екзархия (16 февруари 1872). Развива активна дейност срещу униатската пропаганда. Играе съществена роля за изграждане на Екзархията и за културно-просветното издигане на българския народ. След Априлското въстание 1876 прави всичко възможно, за да бъдат запознати международната общественост и чуждите дипломати в Цариград за извършените от османците произволи и жестокости при потушаването на въстанието. През април 1877 по настояване на Високата порта е освободен от поста екзарх и впоследствие е изпратен на заточение в Анкара. Освободен в резултат на обща амнистия (март 1878), поема ръководството на Видинската митрополия. След завръщането си в България е председател на Учредителното събрание и на I Велико народно събрание (1879). По време на Сръбско-българската война от 1885 и сръбската обсада на Видинската крепост комендантът на крепостта и видни граждани му предлагат да потърси убежище на левия бряг на р. Дунав, в отсрещния румънски град Калафат. Митрополитът отхвърля предложението с думите: „Това не е достойно за мене, трупът на пастира трябва да падне там, дето пада народ и войска". Почива във Видин. В негова чест са кръстени селата Антимово, община Видин, Антимово, община Тутракан и Екзарх Антимово, община Карнобат. През 2006 на него е именуван връх на остров Смит в Антарктика.

*Лит.: **Милков**, Т. Антим първи български екзарх. Живот и духовно-обществената му деятелност. Пловдив, 1899; По истината за детронирането на **Антима I, първия български екзарх**. // Църковен вестник, N 6, 31 май 1902; **Симеон, митрополит Варненско-Преславски**. **Българският екзарх Антим I** и събранието на*

турските велможи в 1877 г. // Бълг. сбирка, 1906, N 5; ***Симеон, митрополит Варненско-Преславски****. Свалянето на* ***първия български екзарх Антим*** *и заточението му в Ангора. // Бълг. сбирка, 1907, N 6;* ***Орманджиев****, Ив.* ***Антим I Български екзарх****. С., 1928; Сборник* ***Антим I****. Статии и документи. Варна, 1929;* ***Цанков****, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настоящe време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 16, 1939, с. 14-18;* ***Стефан I, Български екзарх****. Триумфът на Възраждането. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947;* ***Цанков****, Ст. Делото на екзарх Антим. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947;* ***Екзарх Антим I****. Жива вяра и архипастирско жертвено родолюбие. Реч, произнесена от* ***Негово Високопросвещенство св. Видинския митрополит Неофит****, при връчването му от ректора на Духовната академия диплома „Почетен докктор на богословските науки" на 8 дек. 1953. // Църковен вестник, N 44-45, 28 дек. 1953;* ***Дуйчев****, Ив. Неръкотворен паметник на екзарх Антим. // Църковен вестник, N 19, 10 май 1956;* ***Екзарх Антим*** *(По случай 150 год. от рожд. му и 80 год. от смъртта му). // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1967;* ***Поптодоров****, Р.* ***Екзалх Антим I*** *като* ***Видински митрополит****. // Църковен вестник, N 13, 30 апр. 1989;* ***Максим, Патриарх Български****. 110 год. от блаженатa смърт на* ***българския екзарх Антим I****. Слово. // Църковен вестник, N 30, 6 ноември 1989;* ***Видински митрополит Дометиян****. Светъл пример за достойно подражание. // Църковен вестник, N 30, 6 ноември 1989;* ***Маркова****, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 10, 34, 36, 50-52, 55-59, 63-70, 85, 88, 89, 97, 121-123, 127, 135, 139, 141, 146, 148, 149, 152-163, 169, 174, 177-181, 185-188, 194, 198, 202-210, 213-231, 238, 256-258, 263, 266, 286, 293, 303;* ***Темелски****, Хр. 125 години от избирането на първия български екзарх. // Църковен вестник, N 6, 17 февр. – 2 март 1997;* ***Цацов****, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 133;* ***Тодев****, Ил. Българското национално движение в Тракия 1800-1878. С., 1994, с. 92; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 719-720;* ***Видински митрополит Дометиан****. Екзарх Антим I (1816-1888). // Църковен вестник, N 24, 15-31 дек. 2003;* ***Елдъров****, Св. Православието на война. Българската православна църква и войните на България 1877-1945. С. 2004, с. 26;* ***Димитров****, Е. Пътят на* ***екзапрх Антим*** *от Видин до Цариград. Из спомените на* ***Варненски и Преславски митрополит Симеон****. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2004; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 370.*

Патриарх Антим IV (портрет)

АНТИМ IV (1785-1878) – цариградски патриарх (3.III.1840 – 18.V.1841; 30.X.1848 – 11.XI.1852). Роден е в Цариград. Получава добро образование. Става протосингел в Цариградската патриаршия. От октомври 1825 – иконийски митрополит, от септември 1835 – митрополит на Лариса, а от август 1837 – митрополит на Никомидия.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 719.

АНТИМ V (1779-1842) – цариградски патриарх (1841-1842). Роден в с. Неохори, край Родосто, днес в Турция. Митрополит на Агатополската (1815-1821), Анхиалската (1821-1831) и Кизическата (1831-1841) епархии. След свалянето на патриарх *Антим IV* от султан Абдул Меджид заема в 1841 неговия пост, но след 13 месеца умира.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 719.

АНТИМ VI (1782 – 7.XII.1877) – гръцки висш духовник. Три пъти цариградски патриарх: от 16 декември 1845 до 30 октомври 1848, от 6 октомври 1853 до 3 октомври 1855 и от 17 септември 1871 до 12 октомври 1873. Роден на остров Кутали. Приема монашество на Света гора. Служи като протосингел на Деркоската митрополия, след това през ноември 1829 става митрополит на Серска епархия. През юни 1833 оглавява Бурсенската епархия. На престола в Бурса остава до 1834, когато е заместен от Хрисант Смирненски. През април 1837 е преместен в Ефеска епархия.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 719.

АНТИМ АЛЕКСИАДИС (-1882) – гръцки висш духовник. Велешки митрополит (1855-1869). Принуден да напусне поста си под натиска на българското население.

*Лит.: **Лелъова**, Росица. Българските градски общини в Македония 1878-1903. С., 2016, с. 2.*

АНТИМ ВЕЛИКОТЪРНОВСКИ (светско име: Лило Кънчев Върбанов) (1854 – 24.III.1914) – висш български православен духовник. Роден в с. Гложене, Тетевенско, дн. в Ловешка област. Основното си образование получава в родното си село, след което постъпва като послушник в *Гложенския манастир.* Приема монашество и продължава образованието си в Одеската семинария, която завършва през 1884. По-късно следва в Московската духовна академия. Завръща се в България и учителства в различни краища на страната. Заема и различни административни длъжности. Ръкоположен за Брегалнишки епископ (1893). През 1901 е избран за Търновски митрополит на мястото на починалия митрополит *Климент*. Член на Св. Синод (1905 – до смъртта си). Преживява тежко катастрофалното земетресение в Търново (1913), при което църквите са разрушени или повредени. Завещава 1500 лв на женското благотворително дружество „Радост" за „подпомагане на благородните му задачи". Умира в София.

Антим Търновски (фотопортрет)

Лит.: Новоизбраният ***Търновски митрополит Антим****. // Църковен вестник, N 33-34, 30 ноември 1901; Посрещането на* ***Н. Високопреосвещенство Св. Търновския митрополит Антим****. // Църковен вестник, N 36, 15 дек. 1901;* ***Митр. Антим Търновски****. // Църковен*

*вестник, N 13, 29 март 1914; Бележки за живота на **митрополита Антима**. // Църковен вестник, N 13, 29 март 1914; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 16, 1939, с. 57; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 154-155; **Тютюнджиев**, Ив. Търновският епископат XII-XXI век. В. Търново, 2007; **Русанов**, Росен. Търновска епархия в началото на XX в. В. Търново, 2009; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 384.*

АНТИМ ВОДЕНСКИ (-1859) – гръцки висш духовник. Воденски митрополит (1848-1859). Противопоставя се на надигането на българското население в Егейска Македония срещу Цариградската патриаршия.

Онлайн ресурс.

АНТИМ ВЪРБАНОВ (1850-1929) – църковен деец. Роден в Самоков. Завършва Одеската духовна семинария (1884). Преподавател в Одринското свещеническо училище. Участва като санитар в Сръбско-българската война 1885. Учител и ректор на Самоковското богословско училище. В началото на XX в. заминава за Русия, за да продължи образованието си. По време на Руско-японската война 1904-1905 е доброволец в руската армия. След завръщането си в България е изпратен от Екзархията за архиерейски наместник в Кукуш. Простелян от двама атентатори (1908) и лекуван в Цариград. Ректор на Духовната семинария в Цариград (1910-1911). След Балканските войни 1913 се установява в София. Ефимерий в параклиса на Централния софийски затвор. Умира в София.

*Лит.: **Екзарх Йосиф I** в спомените на съвременници / Съст. Хр. **Темелски**. С., 1995, с. 526.*

АНТИМ ВЪРБАНОВ (12.I.1983 –) – църковен деец, архимандрит. Роден в Благоевград, България. Завършва стопанско управление и публична администрация в Югозападния университет „Свети Неофит Рилски" и магистратура по религия и образование в Богословския факултет на Софийския университет. Постъпва на служба във Видинската епархия. Приема монашество (1999). На 27 юли 2000 е ръкоположен за йеродякон и за йеромонах (27 юли 2001). Игумен на Клисурския манастир (2002-2008). След превръщането на манастира в девически продължава да е духовен наставник на сестринството. Възведен е в архимандритско достойнство (29 април 2007). Протосингел на Видинската митрополия (2008-2010). Игумен на Боровишкия манастир „Света Троица" (от 2010). Носител на наградата „Народен духовен крепител на Северозападна България" (2015).

*Лит.: **Александрова**, Камелия. Удостоиха **архимандрит Антим** със званието „Народен духовен крепител на Северозападна България". // 24 часа, 10 септ. 2017.*

АНТИМ ЛОВЧАНСКИ (светското име: Никола Шивачев) (21.XI.1884 – 4.III.1939) – висш духовник. Роден в с. Булгар Еникьой, югозападно от Одрин. Учи първо в Одрин, а после в Цариградската духовна семинария, която завършва през 1908. Ръкоположен последователно за йеродякон и йеромонах. Продължава образованието си в Русия. Завършва Богословския факултет на Черновци (дн. в Украйна) (1912), а в 1914 става и доктор по философия, след което се завръща в България. Получава назначение за учител-възпитател в новооткритата Софийска духовна семинария. Ръкоположен за епископ с титлата „Траянополски" (19 юни 1931). В периода 1931-1936 е ректор на Софийската семинария (1931-1936). Главен редактор на „Църковен вестник" (1936-1937). Избран за Ловчански митрополит (26 септември 1937). Полага грижи за паството, клира и манастирите в епархията и особено – за Гложенския манастир. Подема инициатива за построяване на нов катедрален храм в центъра на Ловеч. Почива в с. Надежда (дн. квартал) до София. Погребан е в Ловеч до олтара на катедралния храм „Света Троица".

Антим Ловчански (фотопортрет)

*Лит.: **Антим Ловчански**. Ръкоположение в епископски чин. // Църковен вестник, N 26, 25 юни 1932; **Ловчанският митрополит Антим**. // Църковен вестник, N 11, 10 март 1939; **Ковачев**, М. 50 години „Църковен вестник" (Поглед върху изминатия път). // Църковен вестник, N 1-3, 1 ян. 1950; Ловчански Филарет. **Антим митрополит Ловчански**. // Църковен вестник, N 10, 14 март 1959; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 200-201; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 718; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 417.*

АНТИМ МЕТОХИТ – висш византийски духовник. Охридски архиепископ (1331-1355). Последовател на Григорий Палама, противник на латинското учение за филиоквето.

*Лит.: Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 289.*

АНТИМ ПРЕСПАНСКИ И ОХРИДСКИ (1862-1922) – гръцки висш духовник. Преспански и Охридски митрополит (1899-1906). В това си качество подписва протеста на Вселенската патриаршия по повод избухването на Илинденско-Преображенското въстание 1903. Ксантийски и перитеорийски митрополит (1910-1922). В 1913, когато Ксанти попада в пределите на България, е изгонен от българските власти и епархията е дадена на български владика. Антим живее в Солун. След установяване на гръцка власт в града (1919) е възстановен на митрополитския трон.

Онлайн ресурс.

АНТИМ РИЗОВ – *вж Ризов, Антим*

АНТИМ СВЕТОГОРСКИ (Поп Ганчо) (9.XII.1867) – възрожденски църковен деец, йеромонах. Роден в София. След смъртта на съпругата му (1830) заминал за Света гора. Установил се в гръцкия манастир „Симопетра", където приел монашество. От 1841 води скиталчески живот. Последните месеци от живота си прекарва в близост до Зографския манастир. Гробът му остава в неизвестност.

Лит.: ***Евгений Българин***. *// Църковен вестник, N 17, 3-17 ноември 1997.*

АНТИМ ШИВАЧЕВ – *вж Антим Ловчански*

АНТИМИНС – парче плат, на което се извършва Евхаристията. При освещаването му в него се поставя частица от мощите на светец. В древната Църква антиминс се използва там, където няма олтарни трапези за извършване на богослужението. Удобен е за употреба по време на военни походи както и за монасите в пустинята. В началото те не били изработвани от плат, а представлявали каменна плочка, дървена дъска, оловна плочка, печена глина и по-рядко – плочка от слонова кост. В правило на Цариградския патриарх Никифор Изповедник, включено в каноничния сборник Азбучна синтагма на Матей Властар от XIV в., се уточнява, че антиминсите безпрепятствено се пращат там, където имат нужда от тях, и не се ограничават в този или онзи предел на известна земя, но се изпращат и в чужда земя.

Антиминс (фотография)

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 489-493; ***Величков****, Ал. Кветият антиминс и грехът на разкола. // Църковен вестник, N 17, 1-15 юни 2021.*

АНТИОХИЙСКА ПАТРИАРШИЯ – официално наименование на Православната патриаршия на Антиохия и целия Изток. Автокефална поместна православна църква, заемаща трето място в диптиха на автокефални, т. е. поместни църкви. Една от 4-те древни източни патриаршии. Според предание е основана през около 37 г. в Антиохия от апостолите *Петър* и *Павел*. От 451 г. има статут на патриаршия.

Лит.: ***Снегаров****, Ив. Кратка история на съвременните православни църкви (Йерусалимска, Антиохийска, Александрийска, Цариградска, Кипърска, Синайска и Грузинска). С., 1944; Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 501-529.*

Емблема на Антиохийската патриаршия

АНТИПАПА – термин, с който в католическата религия се означава носител на званието папа, който не е признат от цялата католическа общност. Първият антипапа е Св. Иполит (III в.), а последният – Феликс V (1440-1449). Наличието на двама папи е възможно при сериозен разкол в църквата, а при най-сериозния – Великата западна схизма (1378-1417) – са трима – в Рим, Авиньон и Пиза. Към антипапите се причисляват и висши католически духовници, чието управление е смятано за „мрачно и позорно".

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 544.

АНТИПАСХА – наименование на първата неделя след Възкресение Господне, наричана още „Томино възкресение" или „Томина неделя".

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 544-548.

АНТИПОВ, Георги (1840-1926) – просветен и църковен деец. Роден в гр. Шипка, Казанлъшко, дн. Старозагорска област. Свещеник в с. Градище, Габровска област (1859). Учител в габровските села (60-те год. на XIX в.). Свещеник в с. Жълтеш, Габровска област (от 1872). Участник в Априлското въстание 1876. След Освобождението – свещеник в Ловеч.

Лит.: ***Желязков****, Е. Един абравен поборник –* ***отец Георги Антипов****. // Църковен вестник, N 14, 13 май 1980; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.*

АНТИХРИСТ – 1) определена личност – противник на Христос, която ще се яви преди свършека на света, за да води борба с Христовата църква, но в края на краищата ще бъде победен от Христос (Апокалипсис). Макар че времето за второто идване на Иисус Христос не е известно, *Св. Писание* описва конкретно признаците, предшестващи идването на Антихриста; 2) В по-широк смисъл антихрист е всеки човек, „който отрича Иисус е Христос", „не изповядва, че в плът е дошъл Иисус Христос, разполага с власт и активно се бори с християнството".

Лит.: Антихрист. // Църковен вестник, N 31, 2 авг. 1991; Старобългарска литература / Съст. Д. ***Петканова****. В. Търново, 2003, с. 36.*

АНТО – възрожденски църковен деец. Свещеник в 40-50-те год. в църквата „Св. Неделя" в София (1827).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АНТО – възрожденски църковен деец. Свещеник в Берковица (1830).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АНТОВ, Георги – възрожденски църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Спас" – София (40-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АНТОН – възрожденски църковен деец. Роден в с. Турия, Казанлъшко, дн. Старозагорска област (40-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит .: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОН – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Гайтаниново, Неврокопска епария (1874).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОН – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Хотница, Верикотърновско (1875).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОН-ЙОСИФ ПЛУИМ – *вж Антонио Плум.*

АНТОН СТЕФАНОВ (– 14.XII.1692) – висш католически духовник. Роден в Чипровци. Назначен за приемник на Филип Станиславов (1676). Епископ на Никополската епархия в драматични, но славни времена за католиците в България. През 1688 епископ Стефанов отишъл във Виена, където го заварил погромът над Чипровското въстание и над католиците в България. За връщане не могло да се мисли; епископ Стефанов останал извън България. Умира във Венеция.
Онлайн ресурс.

АНТОНИЙ – възрожденски монах и зограф. Монах в Кичевския манастир. Зографисва църквата в с. Собино, Вранско (дн. в пределите на Сърбия).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОНИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Враца (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОНИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Камана, Северна Добруджа (1869).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41, 42.

АНТОНИЙ (светско име: Александър Василевич Владковски) (1846-1912) – руски богослов и църковен деец, архиепископ. В две последователни книги на „Православный собеседник" (1881) публикува пет похвални слова на Св. Климент Охридски – за Михаил и Гавриил, за Успение Богородично, за Лазар, за пророк Захарий и раждането на Йоан Кръстител и за Св. Димитър Солунски. Автор и на съчинението „Константин, епископ болгарский и его Учительное евангелие" (1885).
Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 83-85.

АНТОНИЙ (X в.) – монах. Името му записано в един каменен надпис, намерен край с. Крепча, Търговищка област до входа на непристъпна скална църква.
*Лит.: **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2. изд. С., 1999, с. 22.*

Епископ Антоний (фотопортрет)

АНТОНИЙ (светско име: Константин Михайлов Костов) (23.IX.1915 – 13.IV.2002) – висш духовник. Роден в с. Хърлец, Оряховско, дн. Врачанска област. Завършва Софийската духовна семинария и Богословския факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски". Секретар-деловодител в Драмската митрополия (1941-1942). Приема монашество в Рилския манастир (25 юли 1942). Митрополитски дякон в гр. Драма (1942-1943). Помощник-секретар в Драмската митрополия (1943-1944). Възведен в архимандритско достойнство (1947). Ректор на Свещеническото училище при Чекотинския манастир (1950-1951). Игумен на Троянския манастир (1951-1952). Управител на пансиона в Духовната академия в София (1952-1956). Предстоятел на Българското подворие в Москва (1956-1960). Началник на културно-просветния отдел на Св. Синод (1960-1977). Хиротонисан в епископски сан (1962). Викариен епископ на Доростолския и Червенски митрополит Софроний (1977-1985). Председател на църковното настоятелство на Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" (1985-1995). Патриаршески викарий (1995-2002). Почива в Русе, където е и погребан.
*Лит.: **Тодоров**, П. Новият **Провадски епископ Антоний**. // Църковен вестник, N 44, 17 дек. 1962; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 332-333; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 504.*

Митрополит Антоний (фотопортрет)

АНТОНИЙ ЗАПАДНО И СРЕДНОЕВРОПЕЙСКИ (светско име: Живко Киров Михалев (17.I.1978 –) – висш духовник. Роден в Стара Загора. Завършва Пловдивската духовна семинария „Св. Св. Кирил и Методий" и Богословския факултет на Софийския

университет „Св. Климент Охридски". Приема монашество в Клисурския манастир (5 август 2002). Назначен за ефимерий и преподавател в Пловдивската семинария. Възведен в архимандритско достойнство (2006). Протосингел на Пловдивска митрополия (от 1 май 2007). По предложение на Пловдивския митрополит *Николай*, без да има изисквания от устава на Българската православна църква стаж като монах (поне 10 г.), е хиротонисан за епископ Константийски в пловдивския храм „Света Марина" (23 март 2008) и назначен за негов викарий, като е изпратен на служение в град Смолян. Викарий на Западно- и Средноевропейския митрополит *Симеон* (от юни 2010). Остава на същия пост и при управляващия епархията великотърновски митрополит *Григорий*, след приемането на оставката на митрополит Симеон (юни 2013). Избран за митрополит на Западно- и Средноевропейската епархия на Българската православна църква (27 октомври 2013). Временно управляващ Доростолската епархия (август-октомври 2020).

Лит.: Нов епископ на Българската православна църква. // Църковен вестник, Извънред. бр., 2008; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. ***Цацов****. С., 2010, с. 365; Избори на Западно и Средноевропейски митрополит на БПЦ – Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 21, ноември 2013.*

АНТОНИЙ ЙОАНОВИЧ (края на XVIII – средата на XIX в.) – възрожденски зограф и духовник. Приема монашество в Кичевския манастир. Негови икони има в Бигорския манастир и в манастирите „Свети Атанасий Велики" в Октиси (1812), „Свето Въведение Богородично" в Долно Мелничани (1816) и в Кичевския манастир (1819). Изографисва църквата „Свето Успение Богородично" в с. Собина, Вранско (днес квартал на Враня). Автор е на серия икони в тази църква, от които най-впечатляваща е тази на Свети Илия.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 42.

АНТОНИЙ КОНСТАНТИЙСКИ – *вж Антоний Западно и Средноевропейски*

Епископ Антонио Менини (фотография)

АНТОНИО МЕНИНИ (2.IX.1947 –) – висш католически духовник и дипломат. Доктор на богословските науки. Ръкоположен е за свещеник (14 декември 1974). На дипломатическа служба на Ватикана (от април 1981). Работи в апостолическите нунциатури в Турция и Уганда, а след това – в Държавния секретариат на Ватикана. Преконизиран от папа *Йоан Павел II* за титулярен архиепископ на Ференциум и апостолически нунций в България (8 юли 2000). Ръкоположен за епископ (12 септември 2000) от кардинал Анджело Содано. Като нунций в България в периода 2000-2002 активно участва в подготовката на апостолическото поклонничество на папа *Йоан Павел II* в България (май 2002). Бил е апостолически нунций и в Русия (2002-2010); Узбекистан (2008-2010) и Великобритания (от 2010).

Онлайн ресурс.

АНТОНИЙ МОНАХ (края на XVIII – началото на XIX в.) – светогорски майстор-резбар. Изработил иконостаса на Митрополитската църква „Св. Богородица", с което поставл началото на Самоковската художествена школа.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 95-96.

АНТОНИО ПЛУМ (1808 – 1.III.1870) – висш католически духовник. Родно място – неизвестно. Ръкоположен е за свещеник (1832). Папа Пий IX го провъзгласил за архиепископ и титулярен епископ на Тиана (1869). Имал честта да представи Никополската епархия на Първия Ватикански събор (1869). Умира в Цариград.

Онлайн ресурс.

АНТОНОВ, Атанас Илиев – възрожденски църковен деец. Роден в с. Медово, Чирпанско, дн. Старозагорска област. Свещеник в родното си село (60 и 70-те г. на XIX в.). Участник в Старозагорското въстание 1875.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

Иван Антонов (фотопортрет)

АНТОНОВ, Иван (1.I.1882 – 31.X.1928) – църковен деец, протойерей. Роден в гр. Петрич. Учи в Петрич, по-късно в Серското българско педагогическо училище, а в 1905 завършва с отличие Българската духовна семинария в Цариград. Член на Серския комитет на Вътрешната македоно-одринска революционна организация. След провал през октомври 1905 е арестуван от османските власти и затворен в Солунския затвор Еди куле. По-късно е осъден на десет години строг тъмничен затвор и изпратен на заточение на остров Родос. След победата на Младотурската революция от 1908 е амнистиран и на 23 август с. г. е ръкоположен за свещеник от Врачанския митрополит *Константин*, а на 2 септември е избран за председател на Петричката българска община. Като председател на общината полага усилия за утвърждаване на екзархийското дело в Петричко. От 1910 до 1913 е председател на българска църковна община в Прилеп. След избухването на Балканската война 1912-1913 открито се противопоставя на противобългарската асимилаторска политика на новите сръбски власти, заради което е арестуван, изтезаван и екстерниран в България (юни 1913). Първоначално се преселва със семейството си във Враца, а по-късно – в Луковит, където и умира.

Лит.: ***Протойерей Иван Антонов****. // Списание „Илюстрация Илинден", 3, кн. 1 (21), дек. 1929, с. 16;* ***Томов****, Лазар. Спомени за революционната дейност в Серския окръг. С., 1952, с. 43;* ***Пърличев****, Кирил. Сръбският режим и революционната борба в Македония (1912-1915 г.). С., 1918;* ***Куманов****, М. Македония.*

Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 16; Енциклопедия „Пирински край". Т. 1. Благоевград, 1995, с. 26.

АНТОНОВДЕН (Андоновден, Лелинден) – християнски и български празник, на който се почита паметта на Св. Антоний Велики. Чества се на 17 януари за предпазване от болести. Именници: Антон, Антонио, Антония (старо римско родово име, означаващо „безценен, неоценим, който няма цена"), Антоана, Антоанела, Антоан, Антоанета, Антонина, Андон, Андония, Доника, Дончо, Донка, Донна, Донислав, Драгостина, Тончо, Тоника, Тонка, Тонко, Тоня, Тони, Томас.

Онлайн ресурс.

АНХИАЛСКА ЕПАРХИЯ – учредена (втората половина на II в.) като архиепископия. Основател епископ Сотас. Просъществува и след падането на България под османска власт. Простира се в района на Анхиало и Карнобат. Епархията дава трима цариградски патриарси – Михаил III Анхиалски (1170-1178), Йеремия II (1572-1579; 1580-1584; 1586-1595) и Партений I (1639-1644). В епархията служи поп Стойко Владиславов (епископ Софроний Врачански (1792-1794).

*Лит.: **Карамихалев**, Й. Древни епископски центрове на територията на Бургаска област. // Църковен вестник, N 8, 1-15 апр. 2008; **Карамихалев**, Й. Анхиалска епархия. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2014.*

АПОКАЛИПСИС – откровение; по-точно Божието откровение, дадено на Св. Иоан Богослов на о. Патмос в последните години от царуването на Домициан. Бог открива на Апостола язвите, които ще дойдат на земята преди Второто пришествие Христово. Толкова страшни са тези видения, че самото понятие Апокалипсис е придобило значение на нещо ужасяващо.

*Лит.: **Везнева**, М. Как да разбираме апокалипсиса. // Църковен вестник, N 18, 22 май 1992; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 14-39.*

АПОКРИФ – словесно писмено произведение, което се разпространява „нелегално", т. е. независимо и/или въпреки волята на контролиращата институция – църква, държава, и т. н. В по-тесен смисъл терминът се използва за книгите, които поради една или друга причина не са включени в църковния канон на *Св. Писание*.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 46.

АПОКРИФИ – произведения на юдейската и ранната християнска литература, чието съдържание не съвпада изцяло с установеното и общоприето вероучение на църквата, поради което не са признати за свещени (вж: Книги на Библията). Приетата в юдаизма традиция приписва събирането на свещените книги в едно цяло на свещеника и законоучител Ездра, живял в V в. пр. Р. Хр., т.е. в период на персийското господство над евреите. В началния еврейски текст броят на старозаветните книги е 22 – колкото е и броят на буквите в еврейската азбука. Но към времето на Иисус Христос древноеврейското *Св. Писание* включвало вече в себе си 39-те книги, известни ни днес като Стар Завет на Библията. Освен 39-те книги юдеите познавали и други книги, които впоследствие излезли от употреба. Освен Вехтозаветни съществуват и Новозаветни апокрифи. При Новозаветните апокрифи, думата „апокриф" се е отнасяла първоначално до произведенията на гностическите християни. По-късно така са определяни всички древни християнски писания, непризнати за боговдъхновени. Всичките апокрифни съчинения са написани от анонимни автори, които представят трудовете си за писания на апостолите или други благодатни Христови подвижници. Между апокрифните книги е имало такива, които са били изцяло отхвърлени от Църквата, защото са съдържали лъжовни исторически и догматически постулати. Друга част от тях са били отхвърлени за богослужебна употреба, но не и за четене и разпространяване. Повечето апокрифи не са запазени до днес. Проникването на апокрифите в България съвпада с появата и разпространението на славянската писменост. Първите преводи на апокрифи датират от края на IX и началото на X в. До средата на XI в. по-голямата част от тях са преводи на византийски съчинения. Преводачи на апокрифи са предимно монаси. Апокрифната литература е преследвана от официалната църковна власт.

*Лит.: **Ангелов**, Боньо. Списъкът на забранените книги в старобългарската литература. // Изв. Инст. за лит., 1, 1952; **Иванов**, Йордан. Богомилски книги и легенди. С., 1970; **Георгиев**, Е. Литература на изострени борби в Средновековна България. С., 1966; **Каймакамова**, М. „Български апокрифен летопис" и значението му за българското летописание. // Стара бълг. лит., 15, 1984, с. 51-59; **Петканова**, Д. Апокрифна литература и фолклор. С., 1987; **Петканова**, Д., А. **Милтенова**. Старобългарска есхатология. С., 1993; **Георгиева**, П. Съвременните апокрифи. // Църковен вестник, N 11, 11-17 март 1996; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 46-58.*

АПОКРИФНА ЛИТЕРАТУРА – прониква в България с възникването и разпространението на славянската писменост (края на IX и началото на X в.). До средата на XI в. се превежда по-голямата част от апокрифната литература във Византия. Преводачи и разпространители са предимно монаси, свещеници и богомили. Преследвана жестоко от официалната църковна власт.

*Лит.: **Николов**, Е. Апокрифна литература. С., 1948; **Каймакамова**, М. „Български апокрифен летопис" и значението му за българското летописание. // Стара бълг. лит., 15, 1984, с. 51-59; Старобългарска литература. Енциклопедичен речник / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 36.*

АПОКРИФНИ ЖИТИЯ – наименование на раннохристиянски мъченически жития. Отречени от Църквата.

Някои от тях получават по-широко разпространение сред православните народи: „Мъчение на Св. Георги", „Мъчение на Св. Параскева", „Мъчение на Св. Кирик и Юлита" и др.
*Лит.: **Петканова**, Д. Народното четиво през XVI-XVIII в. С., 1992, с. 367-370; **Петрова**, М. Към въпроса за южнославянските преводи на Житието на **Мъченица Параскева – Петка Римлянка**. // Paleobulgarica, 1996, N 2, с. 83-109.*

АПОКРИФНИ МОЛИТВИ – дял от отречената от Църквата апокрифна литература. Представляват смесица от езичество и народно християнство. Имат извънлитургично значение. Първоначално това били молитви, отправяни за помощ към езически богове или заклинания срещу зли сили. Най-старите литературни паметници от този вид са асирийските заклинания от VII в. пр. Хр. У нас проникват чрез Византия през VI-X в. По форма се подразделят на няколко вида: молитви-муски, изричани при определен ритуал и носени за предпазване от всяко зло; молитви-обръщения към християнски герои за оказване помощ на молещите се; молитви-заповеди към зла сила и др. Според обема на съдържанието им биват кратки (от два три реда) до разгърнати приказки. Според обекта също се подразделят на различни групи: общи молитви – срещу всякакъв вид зло и болест и за определени болести. Използват се само при нужда.

*Лит.: **Дуйчев**, Ив. Апокрифни формули и заклинания против болести и страдания. // Естествознанието в Средновековна България. С., 1954, с. 536-553; **Петканова**, Д. Фолклорът и апокрифните молитви. // Бълг. фолклор, 1976, N 2, с. 28-40; **Петканова**, Д. Апокривните лечебни молитви. // Paleobulgarica, 2001, N 3, с. 61-85.*

АПОКРИФНИ ПОСЛАНИЯ (познати още и като „псевдоапостолски писма") – наименование на неистински апостолски послания. Разпространени повече в латинския свят. В славянската книжнина по-голяма известност придобива т.нар. „Послание на цар Абагар към нашия Господ" или „Абагариево послание" от XVIII в., познато в около 50 преписа.

*Лит.: Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 50-51.*

АПОЛОГЕТИКА – наука, свързана със защитата на християнската религия с научни, логически аргументи. Една от главните учебни дисциплини в православните духовни учебни заведения. В Богословския факултет на Софийския университет има две катедри. В първата е застъпена библеистика, история, изучаване на езици и др., а във втора катедра (Систематическо и практическо богословие) – догматическо богословие, патрология, апологетика, нравствено богословие, етически системи, история на религиите, християнска социология, философия, психология на религията, инославни изповедания, нехристиянски религиозни движения, християнско изкуство, литургика, пастирско богословие, омилетика, катехетика и др.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 75-91.

АПОСТОЛ – църковен термин. Употребява се в следните значения: име на един от учениците на Иисус Христос; богослужебна книга, включваща част от Новия завет.

*Лит.: **Великотърновский митрополит Софроний**. Апостолатът на българсото монашество в дешно време (Беседа, произнесена в цъквата на Габровския девечески манастир „Св. Баговещение" на 12 юни 1956 по случай привършването на двудневния духовен монашески събор). // Църковен вестник, N 31-32, 30 юли 1956; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 95-96; **Златев**, К. Апостол. // Църковен вестник, N 34, 4 окт. 1991; Старобългарска литература / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 51-52.*

АПОСТОЛ – църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Св. Петър и Павел" – гр. Свищов (1790), в родното си село (60 и 70-те год. на XIX в.). Участник в Старозагорското въстание 1875.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АПОСТОЛ – църковен и просветен деец. Свещеник в Криворечна паланка (Сърбия). Участник в църковно-националните борби. Читалищен деец. Основател на девическо училище.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 43.

АПОСТОЛ ПАВЕЛ – *вж Павел (апостол)*

АПОСТОЛИ – наименование на учениците на Иисус Христос, избрани да проповядват новото учение. Разделят се на основни ученици – Дванадесетте свети апостоли, т.е. тези, които пряко от него са получили учението му и останалите – седемдесет апостоли – отново преки ученици, но не от най-близкия кръг и на апостоли, които са приели учението на Христос опосредствено – чрез други апостоли (Тимотей, Тит), или по чудесен път (Апостол Павел). Имат общи празници (събори), съответно събор на дванадесетте и на седемдесетте апостоли. Дванадесетте апостоли са основните ученици на Христос. Те са обявени за светци: Св. ап. *Андрей Първозвани,* празник на 30 ноември; Св. ап. *Петър* (рождено име Шимон, Симеон), празници – 16 януари и 29 юни; Св. ап. *Яков Зеведеев*, празник – 30 април; Св. ап. *Йоан Богослов,* празници на 26 септември и 8 май; Св. ап. *Симон Зилот* (Шимон (Симеон) Кананит), празник на 10 май; Св. ап. *Вартоломей* (Натанаил), празници на 11 юни и 25 август; Св. ап. *Юда Яковов* (Тадей, Левий), празник на 19 юни; Св. ап. *Матей*, празник на 9 август и 16 ноември; Св. ап. *Тома*, празник на 6 октомври; Св. ап. *Яков Алфеев*, празник на 9 октомври; Св. ап. *Филип*, празник на 14 ноември.

Сред най-приближените ученици на Иисус е *Юда Искариотски*, който, след отричането си от Христос, губи своя „статут". На негово място останалите апостоли избират двама от евангелистите – *Матей* и *Йоан*, чиито творби

влизат в канона на Новия завет.

Апостол *Павел*, който е един от най-почитаните в християнството, не спада нито към 12-те апостоли, нито към 70-те. Петър и Андрей, както и Яков Зеведеев и Йоан Богослов, са братя.

*Лит.: **Неделчев**, Йоан. Първоверховните апостили. // Църковен вестник, N 18, 16 юни 1989; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 103.*

АПОСТОЛИЧЕСКИ АДМИНИСТРАТОР – прелат, преконизиран от папата, за да служи като ординарий на апостолическа администратура. Апостолическата администратура е постоянна част от Божията Църква, която, заради специални и особено важни причини, не е основана от папата като епархия, а пастирската грижа за нея е дадена на апстолически администратор, който да я ръководи в името на папата. Апостолически администратор може да бъде даден също и на епархия, когато епископът ординарий на епархията е изпратен в изгнание или е хвърлен в затвор. В църковното право Апостолическите администратори на постоянните администратури са приравнени до епархийните епископи, което означава, че имат същата власт в своите територии. Апостолическите администратори, ако са епископи, носят титлата на несъществуваща епархия. Апостолическите администратори изпълняват своите функции, докато новоизбраният епархиен епископ официално не приеме властта в епархията. Те са назначени като такива пряко от Светия престол. Нямат пълна власт над епархията и не могат да продават повереното на тях имущество. Най-често такива функции изпълняват помощник-епископът, генералният викарий на епархията или някой от ординариите на съседните епархии. Когато един епархиен епископ е преместен в друга епархия, от момента на обявяването на преконизацията до момента, когато официално приема властта в другата епархия, той остава администратор в първата епархия. Тя става вакантна от момента, когато епископът официално приема властта в другата епархия. Най-често временните администратори не са „апостолически", а епархийни, т.е. не се номинират от папата, а се избират от съответния съвет на свещениците в дадената епархия, въпреки че папата си запазва правото да номинира свой администратор.

Онлайн ресурс.

АПОСТОЛИЧЕСКИ НУНЦИЙ – наименование на извънреден и пълномощен посланик на Ватикана и представител на папата в страна, с която Светият престол има дипломатически отношения. Дипломатическите мисии на Ватикана се разделят на апостолическа нунциатура и апостолическа делегатура. В периода 1964-1994 Св. Престол използва освен титлата „нунций" също и титлата „пронунций". Пронунциите също са били дипломатически представители от първа класа, но те са били изпращани до страните, които не признавали първенството на папския представител, който не ставал и декан (дойаен) на Дипломатическия корпус. Пронунцият би могъл да стане декан, но на общи основания (чрез първенство на класа и чрез най-дълъг стаж в дадената страна).

Онлайн ресурс.

АПОСТОЛИЧЕСКИ ПРЕСТОЛ – папски престол, папска катедра.

Онлайн ресурс.

АПОСТОЛОВ – *вж Попапостолов, Константин*

АПОСТОЛОВ, Атанас (1834-) – възрожденски църковен деец. Роден в с. Присад, Бургаска област. Свещеник в родното си село (60-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АПОСТОЛОВ, Георги (прозвище: Поп Георге) – възрожденски църковен деец. Свещеник в Битоля (60-те год. на XIX в.). Председател на българската община (1868).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АПОСТОЛОВ, Димитър – възрожденски църковен деец. Преселва се в с. Кубей, Бесарабия. Свещеник в селото (40-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АПОСТОЛОВ, Илия – възрожденски църковен деец. Свещеник в Радовиш, Вардарска Македония. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 41.

АПОСТОЛОВ, Михаил (2.IV.1899 – 9.IX.1968) – църковен деец. Роден в с. Овчарци, Дупнишко, дн. Кюстендилска област. Ръкоположен за свещеник (1944) и служи в селата Тополица и Делян. След 9 септември 1944, заради борбата му срещу атеизма е подложен на репресии. Получава смъртна присъда (1958), но по молба на патриарх Кирил е заменена с доживотен затвор. Амнистиран (1964), продължава отново свещеничеството си в гр. Рила. Приема монашество (1966).

*Лит.: **Николов**, М. Страдалец за вяра и съвест. **Отец Михаил Апостолов от град Рила**. // Църковен вестник, N 2, 16-31 ян. 2004.*

АПОСТОЛОВ, Серафим (1847-) – църковен деец. Роден в Теарце, Вардарска Македония. Дълги години църковно-училищен настоятел в родното си село. Заедно с Зафир Николов от името на Тетовската българска община подписват Мемоара на българските църковно-училищни общини в Македония, с който се иска присъединяване на Македония към новообразуващата се българска държава (20 май 1878). Подписва и Мемоара на българи от Македония (27 декември 1917).

*Лит.: **Иванов**, Йордан. Български старини из Македония. Фототип. изд. С., 1970, с. 658; Македония. Сб. от докум. и материали. С., 1978, с. 606.*

АПОСТОЛСКА ЕПОХА В ХРИСТИЯНСТВОТО – кръстена на апостолите и тяхната мисионерска дейност. Продължава до 62 г., когато апостол Павел е поставен под арест.

Онлайн ресурс.

АПОСТОЛСКИ ПОСЛАНИЯ – упътвания и размишления от страна на апостолите върху Новото Христово учение, което навлиза в света. В тях апостолите изясняват Тайната на Голгота. Всеки апостол, според темперамента, според дарбите и посвещението си, според връзката си със Светия Дух, изяснява тези Тайни на последователите на Новото учение. Редом е това се дават и практични наставления за живота на общността, както и на отделния човек в тази общност, за отношенията на братята и сестрите помежду им, както и за отношенията им към външния свят и към властта. След образуване на църквите, на братските общности, както между юдеите, така и между езичниците, от контакта на апостолите с широките народни маси, тези църкви имат нужда от упътване и ръководство, което не може да се осъществява навсякъде чрез лично присъствие на апостолите или на техните представители. Затова се явява нуждата от Посланията. Самите Послания са плод на един дълбок вътрешен живот. Те са плод на един контакт на апостолите с духовния свят и с Духовните същества; плод на хора, които са минали по Пътя на езотеричното развитие под ръководството на Христа. В Посланията са отразени новото езотерично или окултно разбиране на света и живота след слизането на Христа на Земята. Посланията не са обикновени писма, а наставления на Посветени към онези, които искат да влязат в Пътя, които искат да се подвизават в духовно-мистичния живот, които искат да проникнат в Тайните на Битието и Живота. Те посочват Пътя, който води към духовното познание, без още да разкриват дълбоките Тайни на Живота, които са достояние на Вътрешната окултна Школа. Те са подготвителни слова за онези, които се стремят да влязат в Пътя на окултното развитие. Въпреки техния езотеричен характер, посланията крият в себе си дълбоки езотерични истини, за които е така загатнато, че само в светлината на окултната наука може да бъде разкрит техният езотеризъм. Известни са следните послания: едно Съборно от апостол Яков, две Съборни от апостол Петър, три от апостол Йоан, едно Съборно от Юда (не Искариотски), следват посланията на апостол Павел, които са най-много и са отправени към учениците от различни градове и страни. Накрая следва и едно Послание към Тимотей, Тит и Филимон – близки ученици и сътрудници на Павел.

Онлайн ресурс.

АПОСТОЛСКО СПИСАНИЕ „ХРИСТИЯНИН" (1934). Ямбол.

I. 1 (май 1934).

Периодичен орган на християните в България.

Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. С., 1962, с. 64.

АПРИЛ – четвърти месец в годината. Има 30 дни. Името му произхожда от латинския глагол „аперере" – показвам се, тъй като през този месец се показвали първите признаци на съживяването на природата и настъпването на пролетта. В древния Рим месецът бил посветен на Афродита – езическа богиня на красотата. В старобългарската литература месецът е обозначен с името на брезата – „брезен". Тъй като на Балканите брезата не е позната като широко разпространено дърво, това име на месеца отпада и се заменя с латинското му наименование.

*Лит.: **Котев**, Й. Историческа справка за месеците през годината. // Църковен вестник, N 12, 26 март 1990.*

АПРИЛОВ, Васил Евстатиев (21.VII.1789 – 20.X.1847) – възрожденски просветен деец, роден в Габрово. Заедно с Николай Палаузов дава средства за построяване на Габровското взаимно училище (2 януари 1835). Умира в Галац. Автор на съчинение за *Св. Св. Кирил и Методий* под заглавие „Българските книжици или на кое словено племе собствено принадлежи кирилската азбука", написано на руски (1841) и преведено още същата година на български език. Автор и на „Денница новоболгарского образования" (1841), в която отново третира делото на двамата първосветители. В тези и други съчинения поддържа тезата, че азбуката, създадена от *Св. Кирил*, била предназначена за българите, тъй като от всички славяни те първи се покръстили.

Васил Априлов (фотопортрет)

*Лит.: **Шишманов**, Ив. **В. Е. Априлов**, **Неофит Рилски**. **Неофит Бозвели**. С., 1926; **Арнаудов**, М. В. Е. **Априлов**. Живот, дейност, съвременници (1789-1847). С., 1935; **Ангелов**, Б. Борба за делото на **Кирил и Методий**. С., 1969, с. 54-65.*

АПРИЛСКИ МАНАСТИР „СВЕТА ТРОИЦА" – *вж Новоселски манастир „Св. Троица"*

АПРИЛСКО ВЪСТАНИЕ 1876 – влязло в нашата историческа памет като „връхна точка" на българската

национална революция. Под звъна на църковните камбани се надигат редица селища в българските земи – Копривщица, Панагюрище, Батак и др. Във въстанието вземат участие голям брой духовни лица – поп Груйо Бански, поп Харитон, отец Кирил Слепов, игумен на манастира край с. Калугерово, Пазарджишко, свещеник Михаил Радулов – от Белово, свещениците Петър Велчев и Стоил Атанасов – от Перущица, Никола и поп Димитрий от Брацигово, Нейчо Паунов – от Батак, Дончо Плачков и Иван Ерчев – от Копривщица, Георги Фетеков – баща на Райна княгиня, Пахомий – игумен на Дряновския манастир др.

*Лит.: **Събев**, Т. Априлското въстание в IV революционен окръг и нашето българското патриотично духовенство. // Църковен вестник, N 27, 1957; **Събев**, Т. Дряновската епопея 1876 година и участието на духовници-патриоти в нея. // Духовна култура, 1958, N 4; Родната Църква и Априлското въсдтание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966; **Шивачев**, Г. Априлското въстание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966; 90 години от Дряновската епопея. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966; **Иванов**, М. п. Българското духовенство в Априлскотовъстание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966; **Димитрова**, Д. Участието на българското духовенство в Априлското въстанише. // Църковен вестник, N 15, 1 юни 1966; **Ковачев**, М. Априлското въстание и българският еакзарх. Важен исторически документ. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1966; **Христов**, Хр. Ст. Априлското въстание и българското патриотично духовенство. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1966; N 20, 11 юли 1966; **Мандулов**, Н. Копривщенските свещеници в Априлското въстание. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1966; **Богдар**, И. Летопис на Априлското въстание в Сливен. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1966; **Чунгаров**, С. Априлското въсдтание и българското духовенство. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1969; Патриаршеско и Синодално послание до духовните чеда на Българската православна църква по случай 100-годишнината от Априлската епопея. // Църковен вестник, N 13, 25 апр. 1976; **Знеполски епископ Дометиан**. Велика епопея, безпримерен подвиг. (По случай 100 год. от Априлскто въстание). // Църковен вестник, N 14, 7 май 1976; **Събев**, Т. Априлската епопея и Българската православна църква. // Църковен вестник, N 15, 11 май 1976; N 16, 21 май 1976; N 17, 1 юни 1976; **Василев**, Р. Научна сесия, посветена на стогодишнината от Априлското въстание. // Църковен вестник, N 22, 21 юни 1976; **Лзаров**, Т. Участието на с. Батошево в Априлското въстание. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1977; **Станев**, Б. Априлското въстание и Българската православна църква. // Църковен вестник, N 11, 11 апр. 1986; **Киров**, Д. Духовници – помощници на Георги Бенковски. // Църковен вестник, N 11, 11 апр. 1986.*

АПСИДА – в архитектурата наименование на изпъкналост на здание с полукръгла, овална или правоъгълна форма, с прикрит от конха полукупол или смъкнат полусвод, както и аналогичната част от вътрешното пространство на зданието. С абсиди за пръв път били строени древноримските базилики, терми и храмове. Православният храм има обикновено нечетен брой абсиди. Олтарната абсида е разположена в източната част на храма (на противоположната част на главния вход на храма) и в нея се помещава Светият престол.

Апсида (фотография)

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 148-149.

АПСИМАР – *вж Тиберий III*

АРАБАДЖИЕВ, Григорий К. – *вж Иларион Сливенски*

АРАБАДЖИЕВ (Рабаджиев), Димитър Попмладенов (известен като Митре Арабаджията или поп Митър) (1820-1892) – църковен и просветен деец. Роден е в Банско, където е ръкоположен и за свещеник. Отваря в дома си килийно училище и работи като учител. По-късно е помощник на учителя Никола Попфилипов. Обявява се против калугерството и постите, с което спомага за появата на протестантството в Банско. Баща на българския униатски епископ Лазар Младенов, революционерката Милана Колчагова и просветния деец Иван Младенов.

Лит.: Енциклопедия „Пирински край". Т. 2. Благоевград, 1999, с. 172.

АРАБАДЖИЙСКИ, Йосиф (28.I.1808 – 30.I.1862) – църковен деец. Роден в с. Генерал Николаево (дн. към гр. Раковски). На 13-годишна възраст заминава за Рим, където завършва обучението си. Ръкоположен за свещеник (1832). След завръщането си в България е енорийски свещеник в с. Секирово (до 1838), в Хамбарлий (дн. с. Маломирово) (1839-1840) и в Балтаджии (1841-1862). Почива в Пловдив. Тленните му останки са пренесени и погребани в родното му село.

Изглед от Араповския манастир „Св. Неделя"

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 45.

АРАБАДЖИЙСКИ, Петър – *вж Петър Арабаджийски*

АРАПАШУ, Тоадер – *вж Теоктист I*

АРАПОВСКИ МАНАСТИР „СВ. НЕДЕЛЯ" – православен манастир в Асеновградска духовна околия на Пловдивска епархия на Българската православна църква. Разположен е на около 6 км източно от Асеновград, вдясно от пътя за гр. Първомай. Възникнал до древно аязмо (свещен извор) недалеч от с. Златовръх (някога наричано Арапово през XIX в.). Един от последните новоосновани манастири преди Освобождението. Строителството му

започнато около 1856 от йеромонах Софроний. През 1859 е основано училището към манастира. За строителството пари не са щадени и е поканен видният майстор Стою от с. Югово, Смоленско. За прототип се е използвал Горноводенският манастир. Ктиторски надписи посочват, че зографисването е със средства, събрани от населението при игумен на манастира архимандрит Софроний. В южната част на манастирския двор се издига голяма каменна кула, която народната памет свързва с името на Ангел войвода – един от най-известните хайдути в този край, който бил и основният дарител за изграждането на манастира. Самата кула е правоъгълна. Първите два етажа са каменни с тесни прозорчета, приспособени за бойници, а третият е същинската жилищна част с дървено-паянтова конструкция и силно издадени околовръст еркери, има 4 стаи. На северната стена е стенописът „Самсон убива нубийския лъв", използван за патриотични цели. Съборната църква „Св. Неделя" е завършена (1859). В архитектурно отношение кръстокуполна, триконхален тип с четири свободни опори, триапсидна еднокуполна. Храмът е посветен на Света великомъченица Кириакия (или Неделя). Фреските са дело на художника Алекси Атанасов и Георги Данчов-Зографина (1846-1908). Силно земетресение през 1928 повредила съборната църква и стенописите. През 1930 Николай Евров възстановява купола на църквата. Аязмото до манастира е изписано, като тук е повторена сцената с Покръстването на княз Борис I Михаил. Храмовият празник е на 7 юли – Света Неделя.

*Лит.: **Василиев**, А. Араповски манастир (Стенописи и архитектура). С., 1973; **Бакалова**, Е. Араповският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 279-282; **Димитров**, Г. Араповски манастир „Света Неделя". // Църковен вестник, N 27, 28 юни – 4 юли 1993; **Димитров**, Б. Християнството в България. Български манастири. С., 2001, с. 87-89.*

АРБАНАШКИ ДЕВИЧЕСКИ МАНАСТИР „СВ. НИКОЛАЙ ЧУДОТВОРЕЦ" – намира се в малка долина в югозападния край на с. Арбанаси, на 5 км от В. Търново. Основан по времето на Асеневци и след падането на българската столица Търново в 1393 е разрушен от османските поробители. Възобновен (1680), като тогава била построена и сегашната църква. По това време е издигнат и параклисът „Св. Илия", чиито стенописи са запазени и до днес. През XVII-XVIII в. арбанашката църква била енорийска на с. Арбанаси. При кърджалийско нападение (1798) църквата е ограбена и почти разрушена, но десет г. по-късно е възстановена. През 1833 по инициатива на отец Зотик от Преображенския манастир със средства, събрани от местното население, се извършва ново обновление на храма. Били построени жилищните сгради и дворът бил ограден със зид. Манастирът се превърнал в девически и негова първа игуменка станала Теодора Христова от В. Търново. През 60-те год. на XIX в. в манастира живели около 30 монахини и, макар че бил девически, често бил посещаван от революционните дейци – *Васил Левски, Матей Преображенски*, Стефан *Стамболов* и *поп Харитон*. След Освобождението манастирът започнал да запада, а през 1913 при земетресение били разрушени всичките му сгради без църквата. Впоследствие манастирските сгради били издигнати отново. Понастоящем манастирът е девически, постоянно действащ и представлява комплекс от черква, жилищни сгради и параклис. Църквата „Св. Рождество Христово" е най-старата запазена сграда и датира от края на XVII в. От оригиналния си вид тя е запазила само западната си част, а източната е пристроена през XIX в. В архитектурно отношение храмът е еднокорабен, покрит с полуцилиндричен свод, с наос и женско отделение. Запазените в западната част стенописи датират от XVII-XVIII в. На източната стена са поместени сцената „Възнесение Богородично" и откъси от живота на патрона *Св. Никола*. На южната и северната стена са запазени композиции от „Акатист Богородичен" и „Празниците", а на западната от „Менология". Върху свода е голямото кръгово изображение „Ангел на великия съвет". Иконите, както и стенописите, носят почерка на тревненските художници. В параклиса се намират и някои йерусалимии (божигробски платна) от XIX в. Жилищните и стопанските сгради в манастира са строени в периода 1833-1870.

Изглед от Арбанашкия манастир „Св. Николай Чудотворец"

*Лит.: **Попгеоргиев**, Й. Село Арбанаси. Историко-археологически бележки. // Период. сп. на Бълг. книж. др-во, 1904, т. 15, с. 86-123; **Цонев**, Зв. Манастирите и старинните църкви в Арбанаси. В. Търново, 1934; **Прашков**, Л. Църквата „Рождество Христово" в Арбанаси. С., 1979; **Прашков**, Л. Манастирът „Успение Богородично" в Арбанаси. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 63-65; **Николов**, Б. Манастирът „Св. Никола" в Арбанаси. // Църковен вестник, N 25, 17-23 юни 1996; 10-16 юни 1996; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 94.*

АРБАНАШКИ МАНАСТИР „СВЕТА БОГОРОДИЦА" – един от малкото оцелели преди падането на България под османска власт. След зачестили кърджалийски набези (началото на XVII в.), монасите напускат манастира и той запустял. Местното население изградило църква (1680).

*Лит.: **Николов**, Б. С мъдростта на три века. Манастирът „Св. Богородица" в Арбанаси. // Църковен вестник, N 24, 10-16 юни 1996.*

АРБАНАШКИ ЦЪРКВИ – седем църкви в с. Арбанаси, Великотърновска област: „Рождество Христово", „Свети Димитър", „Свети Атанасий", „Свети Георги", „Свети Архангели", „Свети Никола" и „Св. Богородица". Построени XVI-XVIII в.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 94-97.

АРГИР – възрожденски църковен деец. Свещеник в Пазарджик (40-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 45.

Стоян Аргиров (фотопортрет)

АРГИРОВ, Стоян Стоянов (22.II.1870 – 9.VIII.1939) – филолог, преводач, общественик и църковен деец. Роден в Пазарджик. Завършва славянска филология в Прага (1892). Директор на Народната библиотека в Пловдив (дн. Народна библиотека „Иван Вазов") (1894-1897) и на Университетската библиотека в София (1898-1901 и 1903-1936). Главен секретар на Българската екзархия в Цариград (1902). Член на Българското книжовно дружество (дн. БАН) (1900). Автор на: „Из находките ми в Светогорските манастири Хилендар и Зограф" (Пер. сп. БКД, 68, 1908, с. 219-238); „Поглед върху деятелността на Българската екзархия 1877-1902" (Leipzig, 1902) и др.

Лит.: Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 31-32.

АРДИНСКИ НОВОМЪЧЕНИЦИ – деца мъченици, 204 деца християнчета изклани от османски аскер (септември 1913) в Армаганската долина, Ятаджик и в околността при брега на р. Арда до днешния гр. Маджарово с други около 8000 жени и възрастни също изклани там, и още други към 10 000 бежанци българи-християни избити от аскер и башибозуци (от 23 септември до 4 октомври 1913) при Фере, Аврен и Дедеагач до бродовете на р. Арда.

Онлайн ресурс.

АРИЗАНОВ, Яне Костадинов – *вж Костадинов, Яне Аризанов*

АРИАНСТВО – антитринитарен възглед, поддържан от последователите на *Арий.* Арианите отричат, че Иисус Христос и Бог Отец имат една и съща фундаментална природа, разглеждайки Бога Сина като създадено същество, по-нисше от Отеца. Разпространява се бързо и за известен период става преобладаващият възглед сред християните. Основните положения в учението, защитавано от Арий, са следните: Словото (Логос) и Бог (Отец) не са единосъщни; Синът (Словото) е първото и съвършено създание или творение Божие; Световете („вековете") са били създадени чрез него, така че той е съществувал преди всички векове; но най-напред, преди Бог Отец да го сътвори, Синът не е съществувал. Редица германски племена приемат арианството, а не православното християнско учение. Първи в това отношение са вестготите. Те приемат християнството от Урфила, който от своя страна е приятел на Евсевий Никомидийски и, тъй като Евсевий споделя арианските възгледи, то той ги предава и на Урфила. От вестготите арианските възгледи се разпространяват и сред други германски племена. През VI в. тези племена окончателно приемат „правоверното" християнство. Вестготският крал Рекаред I обявява на третия събор в Толедо (589), че приема католическата вероизповед. Първият Никейски събор (325) след много спорове осъжда арианството и го обявява за ерес.

Лит.: Советская историческая энциклопедия. Т. 1. Москва, 1961, с. 726; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 221-226, 329.

Арий (гравюра)

АРИЙ (256-336) – древноримски християнски теолог, основоположник на *арианството.* Роден в Древна Либия. Възпитаник на Лукиан Антиохийски. Презвитер във Александрийската патриаршия. Пръв измисля ереста на арианството (наречена на негово име), което е било прието от много от византийските императори. Осъден на *Първия (Никейски) Вселински събор* от присъстващите на него 318 свети отци. Въпреки това с вируса на арианството са били и са се заразили много от тогавашните християни. По време на Реформацията идеите на Арий били възприети от редица протестантски секти.

Лит.: Советская историческая энциклопедия. Т. 1. Москва, 1961, с. 726; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 226.

АРГИРИСТИДОВ, Петър – възрожденски църковен деец. Свещеник в Русе (1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 45.

АРКАДИЙ (377/378 – 405) – първи император на Източната римска империя (395-408). Син на император *Теодосий I* и брат на първия император на Западната римска империя – *Хонорий.* Проявява неуважение към своя брат и към папската институция.

*Лит.: Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 80-82; **Димитров**, Д. Християнските храмове по българските земи I-IX в. / Фондация „Покров Богородичен". С., 2013, с. 25.*

Георги Арлашки (фотография)

АРКАДИЙ (втората половина на XIII в.) – средновековен просветен и църковен деец. Ученик на Преславския митрополит Сава. Превежда от гръцки на български голям ръкопис с апостолски четения, от които са оцелели само отделни фрагменти.

*Лит.: **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2 изд. С., 1999, с. 23.*

АРКАДИЙ – йеромонах в Света гора. Учител в Ботевград (1846-1866).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 46.

АРЛАШКИ, Георги (9.XI.1923 – 23.VIII. 2001) – български католически свещеник, конвентуалец. Роден в село Балтаджии (дн. кв. Секирово, квартал на град Раковски). Постъпва в духовна семинария в град Асизи в Италия (1937). Следва богословие и теология във висшата семинария (1933-1950). Ръкоположен е за свещеник в Асизи (4 декември 1949). След семинарията следва християнска социална доктрина в Католическия университет във Фрайбург (Швейцария). Три години по-късно защитава магистърска степен и е назначен за свещеник в новата църква на францисканците „Непорочно зачатие на Пресвета Дева" в Милано (1953). През 1956 е назначен за преподавател във Висшата духовна семинария в Асизи. От 1959 служи една година в новата мисия на конвентуалците в провинция Калабрия (Италия), след което в продължение на 30 г. изпълнява мисии на различни места в света. Завръща се в България (1990). Поверени му са мисиите от Никополската епархия (селата Малчика, Трънчовица и след това – в гр. Белене). Същевременно поема длъжността кустос (върховната длъжност на конвентуалците в България), която изпълнява до 1999. От 1995 е преместен в Софийско-Пловдивската епархия. Първоначално работи в с. Калояново, а след това и в енорията в квартал „Парчевич" в град Раковски. Един от основоположниците на манастира „Св. Максимилиян Колбе" в същия град.

Лит.: Францискански форум „Свидетели на вярата във Възкръсналия Христос". Раковски, 2013.

АРМЕНСКА АПОСТОЛИЧЕСКА ЦЪРКВА – една от древноизточните църкви и от най-древните християнски църкви. Християнството е донесено в Армения от апостолите Вартоломей и Тадей, поради което се нарича Апостолическа. Армения първа приема християнството за официална държавна религия (301) от светеца Григорий Просветител († 335), чийто син и негов приемник – Аристакес участва в Първи Вселенски събор. В своята догматика той се осланя на решенията от трите първи вселенски събора и се придържа към христологията на свети Кирил Александрийский (така нареченото миафизитство). На Четвъртия вселенски събор Арменската апостолическа църква не участва по обективни причини и решенията, взети на този събор, арменската църква не признава. В периода 491-536 окончателно се отделя от Византия. Има свои последователи в редица държави в света, сред които и България.

*Лит.: **Коев**, Т. Кратки сведения за Арменската църква. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1975.*

АРМИНИАНИЗЪМ – християнско сотерологическо учение в рамките на протестантската доктрина, основано на теологичните идеи на холандския реформатор Яков *Арминий* (1560-1609). Преобладаващата насока на тази доктрина е евангелистко протестантство. Арминианизмът повлиява върху схващанията на духовния деец на Англиканската църква евангелиста Джон Уесли и върху основите на тази доктрина той устройва религиозното течение *Методизъм*. Арминианизмът се основава на следните убеждения: човекът е напълно неспособен сам да постигне Спасението на душата си. Спасението е възможно само чрез Божията благодат, за която никой не е напълно достоен. Никакви усилия на човека не са достатъчни за постигане на Спасението. Свободният избор да се вярва в Бог, в неговата саможертва и в неговата божественост е единственото условие за спасение. Изкуплението на Иисус е изкупление на всички хора. Бог позволява отказ на Божията благодат от страна на онези, които са се отрекли от Иисус Христос. Спасението може да се изгуби, тъй като трайното Спасение изисква трайна вяра. В широкия спектър на историята на християнската църква арминианизмът се смята за сроден на *калвинизма*, тъй като двете доктрини споделят много от историята и схващанията си. Въпреки това те са разглеждани като остро противоречащи си по отношение на темите за Съдбата и Спасението в рамките на Евангелското учение. Този спор е бил предмет на Събора в Дорт (Дордрехт 1618-1619), на който са излъчени и основните пет канонични правила на калвинизма, познати под абревиатурата „TULIP".

Онлайн ресурс.

Яков Арминий (гравюра)

АРМИНИЙ, Яков (1560-1609) – основател на християнско сотерологическо учение *Арминианизъм.* Роден в гр. Удеватер, близо до Утрехт, Холандия. Следва в университетите в Марбург и в Лейди (Холандия), след което се премества в университета в Базел и Женева (Швейцария). Завръща се в Холандия (1587). Приема монашество (1588). Получил докторска степен от университета в Лейдн (1603) (*вж Арминизъм)*.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 324.

АРНАУДОВ, Александър Стойчев – *вж Авенир*

Михаил Арнаудов (фотография)

АРНАУДОВ, Димитър Ничов – църковен деец. Роден в Брацигово. Свещеник в родното си място (70-те год. на XIX в.). Участник в Априлското въстание 1876. След потушаване на въстанието заловен и хвърлен в Пловдивския затвор.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 46.

АРНАУДОВ, Йордан – просветен деец. Роден в гр. Елена. Завършва Духовна семинария в Одеса. Учителства в редица градове.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 46.

АРНАУДОВ, Михаил Петров (5.X.1878 – 18.II.1978) – филолог и литературен историк. Роден в гр. Русе. Завършва славянска филология във Висшето училище (днешния Софийски университет „Св. Климент Охридски") (1898). Специализира в университетите в Лайпциг и

Берлин (1898-1900). Защитава докторат по философия, славянска филология и индология в Прага (1904). Редовен доцент по обща литературна история в Софийския университет (от 1908); редовен професор (от 1919). Действителен член на Българската академия на науките (от 1929), през 1940-1943 ръководи Историко-филологическия клон на академията. Министър на народното просвещение в правителството на Иван Багрянов (юни-септември 1944). След 9 септември 1944 отстранен от академичните си длъжности и е арестуван. Осъден е от Народния съд на доживотен затвор. Освободен със съдействието на руския българист Николай Державин (1945). По-късно му е възстановено и академичното звание. Умира в София. Реабилитиран (1996). Автор на: Неофит Хилендарски Бозвели (1930); Априлов. Живот, дейност, съвременници (1936); Екзарх Йосиф и българската културна борба след създаването на Екзархията (1870-1915), т. 1. (1940); Непознатият Бозвели (1942); Паисий Хилендарски (1942); Софроний Врачански (1943); Живот и дейност на екзарх Йосиф (1965) и др.

*Лит.: **Арнаудова**, Искра. Михаил **Арнаудов**. Човекът и ученият. Литературна анкета и характеристика. С., 1977; Академик Михаил **Арнаудов** – Ученият и творецът. Сб. с научни изследвания. С, 2006; **Арнаудова**, Искра. Един творчески живот. Михаил **Арнаудов** отблизо. С., 2013; **Димитров**, Е. Досието на Михаил **Арнаудов**. С., 2007.*

АРНАУДОВ, Петър Костов (29.VII.1838 – 7.III.1885) – просветен и църковен деец. Роден в гр. Елена. Завършва Московската семинария (1858). Учител, а по-късно и свещеник в Русе. Представител на Червенската епархия в Църковно-народния събор в Цариград (1871). До 1873 е и заместник-председател на църковната община в Русе. Един от основателите на местното читалище „Зора". След Освобождението е училищен инспектор.

*Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 46; **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 135, 214, 324; Църковно-народния събор 1871 г.: Документ. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. **Темелски**. С., 2001, с. 472; **Димитрова**, М., Ст. **Йорданов**. Лицата на Русе от I до средата на XX в. Русе, 2011, с. 24.*

АРНАУДОВ, Стоил – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Паталеница, Пазарджишка област (70-те год. на XIX в.). Заклева членове на революционния комитет в Баткунския манастир.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 46.

АРСЕНИЙ – висш духовник. Последен архиепископ на Охридската архиепископия, закрита (1767) от Вселенския патриарх Самуил. След като е принуден да подаде оставката и заточен в Атон.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРСЕНИЙ – възрожденски църковен деец. Игумен на Бигорския (Дебърски) манастир „Св. Йоан Предтеча" (от 1807). Подновява и разширява манастира.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРСЕНИЙ – рилски духовник и просветен деец. Учител в Хасково (до 1852). След завръщането му в Рилския манастир заместен като учител в Хасково от брат си *Агапий Рилски.*

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРСЕНИЙ – монах и просветен деец. Учител в с. Цръчна, Пазарджишка област (втората половина на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРСЕНИЙ – монах. Игумен на Троянския манастир. Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

Гробът на митрополит Арсений (фотография)

АРСЕНИЙ II ОХРИДСКИ (светско име: неизвестно) (-1793) – висш духовник. Роден в Охрид. Потомък на българския охридски род Баласчеви. Преди да стане архиепископ е Пелагонийски митрополит. Заема Охридската катедра (1763). Принуден да си подаде оставката от нея от патриарх Самуил Ханджери (1766), запазва Пелагонийската катедра, но на 24 юли с. г. се отказва и от нея. От този момент Охридската архиепископия е закрита и епархиите й са поставени в подчинение на Цариградската патриаршия. Самият Арсений се оттегля в Зографския манастир, където остава до смъртта си.

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. С., 1995, с. 210; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.*

Арсений Зиеполски (фотография)

АРСЕНИЙ БИГОРСКИ (Арсений Димев) (– 27.VI.1839) – духовник. Роден в паланка Галичник. Игумен на Бигорския манастир (от 1807). Превръща го в духовен център на християнските села от Миячко. В 1837 започва да поддържа контакти с Княжество Сърбия, като получава от княз Милош Обренович финансови средства и камбана. По-късно манастирът се сдобива и с втора камбана.

*Лит.: **Иванов**, Йордан. Български старини из Македония. С., 1931, с. 84.*

АРСЕНИЙ ЗНЕПОЛСКИ (светско име: Атанас Димитров Лазаров) (18.XI.1986 –) – Знеполски епископ. Роден в гр. Стара Загора. Основното си образование

завършва в с. Осетеново, община Павел Баня. Завършва с отличие пълния петгодишен курс на обучение в Софийската духовна семинария „Св. Йоан Рилски" (2006), след което е приет в Богословския факултет към СУ „Св. Климент Охридски". Продължава обучението си в Пловдивския университет „Преп. Паисий Хилендарски" – специалност „Теология", който завършва с отличен успех (2009). Приема монашество от Пловдивския митрополит Николай в Кукленския манастир „Св. Св. Козма и Дамян" (11 август 2007). Възведен в архимандритско достойнство в катедралния храм „Св. Успение Богородично" – гр. Пловдив от Пловдивския митрополит Николай (6 декември 2009). Енорийски свещеник в селата Борец и Говедаре, Пловдивска духовна околия (2008-2009). Директор и ръководител на първата църковна православна телевизия – ППТВ (2009-2010). Духовен надзорник на Пловдивската епархия (2010-2012), а от 2012 е предстоятел на митрополитския храм „Св. Марина" – гр. Пловдив. Хиротонисан в епископски сан (6 юли 2014) и определен за викариен епископ на Пловдивския митрополит.

Лит.: Нов епископ на Българската православна църква. ***Знеполски епископ Арсений****. // Църковен вестник, N 14, 31 юли 2014.*

Арсений Пловдивски (фотография)

АРСЕНИЙ ПЛОВДИВСКИ (светско име: Ангел Богоев Чакандраков) (29.VII.1932 – 13.X.2006) – висш духовник. Роден в с. Узун Кърово, Пловдивска област. Завършва Софийската духовна академия (1955). Приема монашество (1956). След завършване на академията през 1955 е назначен за послушник и помощник-библиотекар в Рилския манастир на 2 юни 1956. Приема монашество (1956). Специализира в Московската духовна академия (1957-1960). След завръщането си в България до есента на 1961 е помощник-библиотекар, ефимерий и екскурзовод в Рилския манастир. Възведен в архимандритско достойнство (23 юли 1961). Учител-възпитател в Софийската духовна семинария (1 септември 1961 – края на 1962), а от 1 януари 1963 до 30 март 1969 е протосингел на Врачанската митрополия. Едновременно с това е специализант в Богословския факултет на Хумболтовия университет в Берлин. Хиротонисан за Стобийски епископ (1969). Викарий на Врачанския митрополит Паисий (1 април 1969 – лятото на 1974). След смъртта на последния е избран през същата година за Врачански митрополит, но поради намесата на властите Св. Синод касирал избора и го изпраща на заточение в Бачковския манастир. Няколко години по-късно е изведен и назначен за викарий на митрополит Софроний Доростоло-Червенски. Игумен на Троянския манастир (1977-1979). Главен секретар на Св. Синод на Българската православна църква (1980-1982). От 1 декември 1982 е викарий на Пловдивския митрополит Варлаам (1982-1986). От 1 февруари 1987 до смъртта си е Пловдивски митрополит.

Лит.: ***Цацов****, Б.* ***Кирил, Патриарх Български****. // Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 88-89; Представи се в Господа* ***Епископът [Арсений Пловдински]*** *– ангел на Църквата. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969;* ***Поптодоров****, Р. Най-младият епископ на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969; Нов епископ на Българската църква. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969;* ***Максим, Патриарх Български****. Благодатен осев. Поздравително слово към новоизбрания* ***Високопреосвещен Пловдивски митрополит Арсений*** *по случай каноническия му избор в Св. Синод, 8 февруари т. г. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987;* ***Хубанчев****, А.* ***Негово Високопреосвещенство Пловдивският митрополит Арсений****. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987;* ***Велянов****, В. Каноническият избор на* ***Негово Високопреосвещенство Пловдивския митрополит Арсений****. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 436; Изявени пловдивчани. Личностна енциклопедия. Пловдив, 2016, с. 35.*

АРСЕНИЙ СОЛУНСКИ – средновековен български духовник, прекарал 17 г. в Палестина. Написал „Хождение" (пътепис) за тамошните свети места, от който е видно, че авторът е бил дякон в някоя от солунските църкви. Проф. Иван Дуйчев смята, че той е македонски българин, заминал за Йерусалим по време на османското завоевание през втората половина на XIV в. Творбата на Арсений съдържа оригинално описание на палестинските свети места, без пряко съответствие в познатите византийско-славянски поклоннически пътеписи. Най-късно през втората половина на XV в. тя е пренесена в Русия. Позната е в три руски редакции, запазени в общо двадесет ръкописа от XVI-XVII в. По-късните преписи дават неточни наименования на някои от божигробските забележителности.

Лит.: ***Ангелов*** *Б. „Хождения" в южнославянских литературах до XVII в. // Тр. Отд. древнерус. лит., 24, 1969, с. 184-185;* ***Гюрова****, Св. Разказът на солунския дякон Арсений в контекста на гръцката и руската поклонническа проза през XIV-XVII в. // Старобългаристика, 15, 1991, N 1, с. 96-108.*

АРСО – църковен деец. Свещеник в Скопие. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРСОВ, Павел – църковен деец. Роден в с. Скачински, Велешко. Свещеник в родното си село (1874-1908).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРТЕМИЙ АЛЕКСАНДРИЙСКИ (-1858) – висш гръцки духовник. Александрийски патриарх (1845-1847), митрополит на Крит (1819-1827) и на Кюстендил със седалище в гр. Щип (1827-1845 и 1847-1858).
Онлайн ресурс.

АРУМЪНСКА ПРОПАГАНДА В МАКЕДОНИЯ – започнала в края на XIX в. Начело на нея застава Апостол *Маргарит*, учител по професия. Успява да откъсне значителен брой куцовласи (арумъни) от влиянието на Вселенската патриаршия. Продължава до избухването на Балканската война 1912-1913.

Лит.: ***Куманов****, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 18.*

АРХАНГЕЛ – висш ангел, първоангел, началник на ангелите. *Св. Писание* различава девет ангелски степени (чинове): Серафими, Херувими, Престоли, Господства, Сили, Власти, Начала, Архангели и Ангели. То ни сочи и имената на някои от архангелите: Михаил, Гавриил, Рафаил, Уриил, Салатиил Иеремиил. Към архангелите се числят още: Иехудиил – „хвала Божия" и Варахиил – „благословение Божие", чиито имена не се срещат в *Св. Писание*.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 473.

АРХАНГЕЛ ГАВРИИЛ – наименование на ангела (архиангела), който според църковните предания бил изпратен при пророк Даниил, свещеник Захария и Дева Мария, за да Й възвести Непорочното зачатие и бъдещото Раждане на Сина Божи – Иисус Христос.

Лит.: ***Гавриил, архангел****. // Църковен вестник, N 31, 2 авг. 1991.*

АРХАНГЕЛ МИХАИЛ – главният архангел, главният пазител на Небесното царство и главен страж на Божия закон. Освен това според вярванията пази тялото на Моисей и превежда душите на мъртвите до Ада или Рая. Самото име Михаил, буквално преведено, означава „Кой е като Господ?". Един от четиримата архангели в *Стария завет* (заедно с Гавриил, Рафаил и Уриил) и един от седемте архангели в *Библията*. Смята се, че той е помогнал на Господ при сътворяването на Земята. Архангел Михаил е още водач на ангелите и светец-покровител на войниците. Някои смятат, че архангел Михаил е превъплътеният Адам. Като началник на небесните войнства, архангел Михаил е наричан също и „архистратиг". Обикновено ликът му се намира на входа на православните храмове, изобразен с меч и Писание, подканващо ни да влизаме в църковния храм с чисто сърце и чисти мисли. Счита се, че той може да възприема човешки или животински облик и да помага на хората. Играе важна роля в ежедневната битка на хората с демоните на злото и може да съживява.

Архангел Михаил (икона)

Лит.: ***Тодоров****, Ст.* ***Св. Архангел Михаил*** *– Архангеловден. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991.*

АРХАНГЕЛОВДЕН – на този ден се отбелязва паметта на Св. мъченик Ангел Леринski. Съботният ден срещу Архангеловден е една от трите задушници в годината – Архангелова задушница, в която почитаме починалите си близки и сродници и с вяра и надежда в Бога, раздавайки милостиня, се молим да спаси Съдията душите им, когато дойде Денят на Всеобщото Възкресение и Последен Съд.

Лит.: Архангеловден. // Църковен вестник, N 39-40, 17 ноември 1949; Ахангеловден. // Църковен вестник, N 38-39, 18 ноември 1952.

АРХАНГЕЛОВА ЗАДУШНИЦА – предхожда винаги големия празник на Св. Архангел Михаил. На този ден във всеки православен храм се отслужва Обща панихида за починалите наши близки.

Лит.: Архангеловден. // Църковен вестник, N 39-40, 17 ноември 1949.

АРХИДЯКОН – старши дякон при монашеското духовенство. Звание, което се дава на проявил се в службата дякон.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 528-530.

АРХИДЯКОН СТЕФАН (Стефан Първомъченик) (– 37 г. сл. Хр.) – християнски светец. Предполага се, че е елинизиран евреин, който е сред първите дякони в ранната християнска общност в Йерусалим. Заради религиозните си възгледи бил обвинен пред еврейския Синедрион в богохулство, осъден е и е убит с камъни. Мощите му били открити (415) и поставени в Сионския храм в Йерусалим.

Архидякон Стефан (фреска)

Лит.: ***Св. Първомъченик и дякон Стефан****. // Църковен вестник, N 1, 1 ян. 1954;* ***Берберов****, Г. Св. Архидякон Стефан – първият мъченик на християнството. // Църковен вестник, N 1-2, 6 ян. 1961.*

АРХИЕПИСКОП – титла на висш духовник, глава на голяма църковна област, обединяваща няколко епархии. По-късно архиепископ бил наричан архиереят, управляващ крупна епархия или самостойна църква (титулувана архиепископия), в която са включени няколко епископии. В Българската православна църква архиепископ е почетното звание, което предшества „митрополит".

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 530-531.

АРХИЕПИСКОПИЯ – църковна област, управлявана от архиепископ.

Онлайн ресурс.

АРХИЕРЕЙ – свещеник. Обобщаващо название за свещенослужители от третата, най-висшата степен в православната йерархия на църковните санове. Задължително е монах (спада към черното духовенство с обет за безбрачие или целибат). Ръководи духовната дейност в своята епархия. В негово подчинение се намират членовете на църквата, свещенослужителите с по-нисък сан, духовните учреждения и учебни заведения (семинария) и намиращите се на територията на епархията манастири. Има право да ръкополага дякони, свещеници и нови епископи.
В по-широк смисъл това название се отнася и до епископи, архиепископи, митрополити, екзарх и патриарх.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 531.

АРХИЕРЕЙСКИ НАМЕСТНИК – църковно лице, помощник на митрополит в по-големите административни центрове на съответната митрополия.
Онлайн ресурс.

„АРХИЕРЕЙСКИ СЛУЖЕБНИК НА СВ. ЕПИСКОП СОФРОНИЙ ВРАЧАНСКИ" – отпечатан в Москва (1760). Съдържа 194 л., от които първите и последните 10 – добавени по-късно. В добавените листове са вписани имена на врачанските архиереи Серафим, Софроний, Антим, Методий, Агапий, Партений, Доротей, Паисий, Аверкий, Константин и Климент, придружени с кратки биографически сведения с изключение на сведенията за последните двама, които са вписани от самия митрополит Климент Врачански. С „Архиерейския служебник" свещенодействал митрополит Авксентий, който получил ръкоположението си в епископски сан от бившия Александрийски патриарх Костандий, който по-късно бил временно управляващ Кюстендилската епархия. Преди смъртта си той го завещал на епископ Иларион Макариополски и пръв Търновски митрополит. След него Служебникът попада в ръцете на митрополитт Климент Врачански.
*Лит.: **Гошев**, Ив. Църковни старини из Врачанска епархия. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 11, 1934, с. 9-14.*

АРХИЕРЕЙСКИ СЪБОР – събрание на правещите архиереи на една поместна църква за решаването на конкретни църковни въпроси. Според последния устав на Българската православна църква (2008) се „състои от архиереите – митрополити и епископи на Българската православна църква – Българска Патриаршия. Свиква се от Българския патриарх, когато Св. Синод намери това за необходимо. Архиереите имат право да внасят предложения за реда по разглеждане на процедурни и протоколни въпроси. Св. Синод извършва подготовката по свикването на Архиерейския събор. Председател на Архиерейския събор е Българският патриарх или определен от него с писмена заповед епархийски митрополит. Когато патриаршеският престол е вдовстващ или овакантен, председател на Събора е Наместник-председателят на Св. Синод. Членовете на Архиерейския събор не могат да отказват участие в заседанията му, освен в случай на болест или друга важна причина, призната от Събора за уважителна".
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 537-541.

АРХИЕРЕЙСКО НАМЕСТНИЧЕСТВО – църковна структура в помощ на мирополита вън от митрополитския център.
Онлайн ресурс.

АРХИМАНДРИТ – духовен сан. От V в. – титла на игумен на манастир. В ново време тази титла не е свързана със сана „игумен". При специална литургия се дава като най-високо отличие както на единични игумени, така и на други монаси, заемащи високи административни длъжности, например на ректори на духовни семинарии.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 577-578.

АРХИМАНДРИТ КОНСТАНТИН – *вж Витанов, поп Кою*

АРХИМАНДРИТОВ, Спиридон – възрожденски църковен деец. Свещеник в Прилеп, Вардарска Македония (50-те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 47.

АРХИПАСТИР – почетно звание на духовно лице с висок сан в християнската църква (патриарх, епископ, митрополит).
Онлайн ресурс.

АРХОНДОНИС, Димитриос – *вж Вартоломей I*

АРХОНТ – наименование за обозначаване на различни светски и духовни длъжности. В древността тази титла са носили владетелите на Боспорското царство. В древногръцките полиси давана на главния магистрат. В Древна Атина неин притежатал е ръководителят на изпълнителната власт. При римляните архонтите ръководят по силата на империума, докато василевсите („царете") държат властта auctoritas. В наше време се дава на лица, свързани с Вселенската (Цариградската) патриаршия като почетно звание заради услуги, извършени към църковната администрация. Архонтите не са част от църковната йерархия.
Онлайн ресурс.

АСЕМАНИЕВО ЕВАНГЕЛИЕ – старобългарски глаголически паметник от втората половина на X в. Наречено на името на своя откривател Йосиф Симон Асемани. Съдържа 158 листа, писани на пергамент. По съдържание е изборно евангелие. Украсено с многоцветно орнаментирани в геометрично-плетеничен стил заставки и инициали. Важен източник за историята на българския език.

*Лит.: **Заимав**, Й. Асеманиево евангелие като паметник на старобългарската култура. // Вековни български езикови традиции. С., 1980, с. 68-71; **Иванова-Мавродинова**, В., А. **Джурова**. Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник. С., 1981; Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 620-621; **Джурова**, А. и др. Девическият манасир „Пресветая Богородици" в Самоков. // Из миналото на Самоков. Т. 4. С., 2002.*

Лист от Асеманиевото евангелие (факсимиле)

АСЕН ЧОНКОВ – *вж Чонков, Асен*

АСЕНОВА КРЕПОСТ (или Петрич) – развалини на средновековна крепост с укрепената църква „Св. Богородица Петричка". Намира се в Родопите на 2 км от Асеновград. Съществувала още по времето на траките. Преустроена от Византия през IX в., за да охранява вратата на Беломорския проход и да осигури византийската граница в този край. Първите писмени сведения за крепостта са от XI в. и са получени от устава на тогава построения Бачковски манастир. От тези сведения се вижда, че Асеновата крепост е притежавала собствена охрана и администрация. Превземана е от кръстоносците по времето на Четвъртия кръстоносен поход. Крепостта съществува до падането под турско робство, когато е разрушена от нахлуващите османски войски. Наречена на цар Иван Асен II, който през 1231 прави редица поправки по нея с цел заздравяването ѝ. Издълбаният в една скала на крепостта надпис свидетелства за това.

*Лит.: **Николова**, Б. Православните църкви през Българското средновековие IX-XIV в. С., 2002.*

Изглед от Асеновата крепост

АСКЕТИЗЪМ – древен елемент от религиозния живот, свойствен на почти всички религии в света. В християнството аскезата е доброволно подвижничество, основано на следването на евангелските заповеди. Тя е пътят към духовна подготовка за спасение на душата чрез усърдна молитва, отказ от суетни развлечения, строго самоограничение в храната (пост) и подчиняване на своята воля на волята на духовния наставник (*вж послушничество*). Аскезата е достъпна на всеки човек в различна степен: аскеза е например предпазването от гняв и други пагубни страсти. Аскетизмът получил голямо разпространение в православната практика от IV-VI в. (*вж монашество*).

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 593-608.

АСТАТИ – павликянска секта през IX в. Последователи на Сергий, който подновил вярванията на манихеите. Намира много последователи по времето на Никифор I Геник, но след това, при Михаил I Рангаве, влиянието ѝ е ограничено чрез много тежки закони.

Онлайн ресурс.

АСЯНЧИН, Иван Поппанайотов (17.VI.1834 – 25.XI.1910) – просветен и църковен деец. Роден в с. Баня, Разложко, дн. Благоевградска област. Син на Панайот Асянчин. Учител в родното си село (1848-1855) и в с. Градево, Благоевградска област (1856-1858). Свещеник в с. Баня (от 1859). Участник в Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879. След въстанието се преселва в гр. Самоков, където е свещеник до края на живота си.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АСЯНЧИН, Панайот Илиев (началото на XIX в. –) – просветен и църковен деец. Роден в с. Баня, Разложко, дн. Благоевградска област. Баща на Панайот Асянчин. Учител в селата Долно Драглище и Бачево, Разложко, дн. Благоевградска област. Свещеник в с. Баня (1835). Занимава се и с преписване и разпространяване на църковни книги.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – *вж Акакий Серск*

АТАНАС – възрожденски деец. Свещеник в с. Гидикли, Солунско (1704).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в Дупница (първата половина на XVIII в.). Автор на ръкописна църковна книга.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Роден в Курията, Малкотърновско. Свещеник в с. Паспалово, Малкотърновско, дн. Бургаска област (края на XVIII и началото на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Петка Стара" – София (1817).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Архангел" – София (1819).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Илинден, Благоевградска област (1835).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в Банско, Благоевградска област (1839).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Добърско, Разложко, дн. Благоевградска област (40-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в Лясковец, Великотърновска област (40-те год. на XIX в.). Автор на църковна служба за св. Харалампий.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Гърлица, Добруджа (1855).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Люлин, Ямболска област (1858).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Равна, Провадийско, дн. Варненска област (60-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Паталеница, Пазарджишка област (1860-1864).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски просветен и църковен деец. Учител в Аспарухово, Варненска област (1865-1867), след което станал свещеник.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Долни Оход, Софийско (1869).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Суворово, Варненска област (60 и 70-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 48.

АТАНАС – църковен деец. Роден в Карлово. Свещеник в с. Яворово, Асеновградско, дн. Пловдивска област (1873-1882). Подпомага дейността на Захарий Стоянов в навечерието на Априлското въстание 1876 за основаване на революционен комитет в селото. След 1882 се преселва в с. Брестник, Пловдивска област.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Роден в с. Старчища, Неврокопско (дн. Благоевградска област). Като свещеник пребивава в Серския манастир „Св. Йоан Предтеча". Един от водачите на населението в Източна Македония в борбата за извоюване на църковна независимост. Председател на църковната община в Неврокоп (1873-1876). Свещеник в Дупница (от 1876). Умира в София.
Лит. Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАС – възрожденски църковен деец. Роден в гр. Мелник. Свещеник в гр. Тулча, Северна Добруджа (1874).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.
АТАНАСИЕВИЧ, Петър – възражденски църковен деец. Свещеник в гр. Велико Търново (1856).

АТАНАСИЙ – монах. Духовник в Рилския манастир. Управляващ метоха на манастира в гр. Панагюрище (1839-1862), след което до смъртта си живее отново в Рилския манастир.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в Шлегово, Кратовско, Македония (началото на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – монах и просветен деец. Учител в българското училище в Пазарджик (1823), основано от Дионисий Агатоникийски, където преподава гръцки език и води богослужението в църквата „Св. Богородица".
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – архимандрит. Спомоществовател на възрожденски издания (30-те год. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – възрожденски църковен деец. Свещеник в църквата „Св. Йоан Рилски" – Пловдив (50-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – духовник. Игумен на Рилския манастир (1853).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ – духовник. Архимандрит. Игумен на манастира „Челик дере", Добруджа (1875).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ I (1230-1310) – цариградски патриарх (1289-1293; 1303-1309). Избран за патриарх със съдействието на византийския император *Андроник II Палеолог*. Ръководи реформите, което води до съпротива в клироса. Обявява се против сближаването на Православната църква и Римокатолическата църква. През 1293 г. той се оттегля от поста си. През 1303 отново е патриарх. През 1310 принуден да напусне службата си заради силната съпротива от страна на привържениците на съюза с Римокатолическата църква. Паметта му се почита на 28 октомври.

Онлайн ресурс.

АТАНАСИЙ – възрожденски църковен деец, архимандрит. Спомоществовател на книги на Христаки Павлович и Неофит Хилендарски.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСИЙ III (светско име: Алексиос Пателарос) (1580 или 1597 –) – цариградски патриарх. Роден в с. Аксос. От 1622 до 1634 е Солунски митрополит. От 25 февруари до началото на април 1634 е Цариградски патриарх. В 1652 отново е избран за Цариградски патриарх, на който пост остава 15 дни.

Атанасий III (икона)

Онлайн ресурс.

АТАНАСИЙ ВЕЛИКИ – *Св. Атанасий Велики*

АТАНАСИЙ ЗОГРАФСКИ (светско име: неизвестно) (1869-1920) – духовник. Роден в Дебър. Постъпва в българския светогорски Зографски манастир (1892). Основна фигура на зографското фотографско ателие в периода 1896-1920.

Онлайн ресурс.

АТАНАСИЙ КОЛАСИЙСКИ – висш духовник, епископ в началото на XVIII в. Споменава се като Кюстендилски митрополит в приписка на един „Шестоднев" от Рилската манастирска библиотека от 1732, в която е посочено, че през същата година били Ефрем – в Самоков, и в Коласия (Кюстендил) – Атанасий Кюстендилски.

*Лит.: **Иванов**, Йордан. Северна Македония. Исторически издирвания. С., 1906, с. 255, 265.*

Атанасий Зографски (фотопортрет)

АТАНАСИЙ СОЛУНСКИ (1848-1909) – гръцки висш духовник, митрополит на Цариградската патриаршия. Сисанийски митрополит (1882-1893). Солунски митрополит (1893-1903). В това си качество подписва протеста на Вселенската патриаршия по повод избухналото Илинденско-Преображенско въстание 1903. Кизийски митрополит (1903-1909).

Онлайн ресурс.

АТАНАСИЙ ТЪРНОВСКИ (– 24.VIII.1848) – гръцки висш духовник. След уволнението на митрополит Неофит Византийски от Търновската епархия в края на юли 1846 под натиск на българските общини, Патриаршията вместо искания владика българин изпраща на катедрата в Търново Атанасий. Българското население отказва да приеме новия владика. Редица селища изказват недоволство от него заради събирането на владичината. Габровци настояли да се намали размерът ѝ, но Атанасий отказал. Недоволство имало и в Котел. Атанасий не успява да спечели на своя страна дори и партията на бившия владика Неофит в Търново. Георги Попсимеонов поддържа връзки с Неофит и уговаря условията за връщането му. Неофит обещава, че ако се върне ще намали владичината, която му се полага, и моли Попсимеонов да съобщи това на селските първенци, които да направят постъпки за връщането му. По съвет на Стефан Богориди Попсимеонов изпраща в Цариград няколко души да преговарят с Патриаршията за връщане на Неофит и да злепоставят Атанасий. От Елена на тази мисия заминава Хаджи Стефан, от Габрово Колчо Пенчов, а от Трявна – Цаню Райков. Митрополит Атанасий неочаквано се удавя в кладенеца в двора на митрополията (24 август 1848) и Патриаршията връща на престола в Търново Неофит.

Атанасий Солунски (фотопортрет)

*Лит.: **Снегаров**, Ив. Из арбанашките старопечатни книги в Софийската народна библиотека. // Сп. на БАН, 56, 1937, с. 143, 170; **Маркова**, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976. с. 137, 138.*

АТАНАСОВ, Боян – *вж Никодим Тивериополски*

Георги Атанасов (фотография)

АТАНАСОВ, Георги Димитров (6.I.1957 –) – историк. Роден в гр. Алфатар, Силистренска област. Завършва история във Великотърновския университет (1982). Археолог в Историческия музей – Силистра (1983-1987). По-късно е научен сътрудник и професор в същия музей. Автор на: За костюмите, регалиите и вероизповеданието на българските ханове (VII-IX в.). // Проблеми на прабългарската история и култура. 1997, т. 3, с. 76-93; За хронологията и монашеската организация в скалните обители при Първото българско царство. // Светогорската обител „Зограф", 1999, с. 181-199; Инсигниите на средновековните български владетели (корони, скиптри, оръжия, костюми, накити) (1999); Свети Георги Победоносец – култ и образ у православния Изток през Средновековието (Варна, 2006); Тервел – хан на България и кесар на Византия (С., 2004).

Лит.: Чолов, П. Български историци. С., 2010, с. 24.

АТАНАСОВ, Георги (– 7.X.1944) – възрожденски църковен деец. Свещеник в Пазарджик. Убит без съд и присъда.

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 30.

АТАНАСОВ, Григорий – възрожденски църковен деец. Свещеник в Меджидие, Северна Добруджа (1867-1871).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 49.

АТАНАСОВ, Иван – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в с. Стефан Караджово, Ямболско. Учител и свещеник (1869).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 50.

АТАНАСОВ, Константин – възрожденски църковен деец. Свещеник в Градошорска община, Струмишко (70-те год. на XIX в до 1914).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 50.

АТАНАСОВ, Кръстьо – възрожденски църковен деец. Свещеник в Разград (50-те – 70-те год. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 50.

АТАНАСОВ, П. – възрожденски църковен деец. Свещеник в Кюстендил. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Петър – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Ветрен, Пазарджишко през 70-те год. на XIX в. Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Спас – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Ветрен, Пазарджишко през 50-те год. на XIX в.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Стоимен – възрожденски църковен, просветен и революционен деец. Роден в Перущица Завършва протестантско училище в Пловдив. Свещеник в Перущица (от 1867). Помощник на учителя Петър Горанов. Член на местния революционен комитет (1876).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Теодосий – възрожденски църковен деец. Свешеник в Чирпан (40 и 50те год. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Тодор (-1899) – възрожденски църковен деец. Роден в с. Долно Драглище, Разложко, дн. Благоевградска област. Свешеник в с. Сушица, Благоевградска област (1875-1878).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Тома – възрожденски църковен деец. Свещеник в с.Хайредин, Оряховско, дн. Врачанска област (1872).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВ, Христо (-1878) – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Крамолин, Севлиевско, дн. Габровска област (40-те-70-те год. на XIX в.). Член на местния революционен комитет.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 51.

АТАНАСОВДЕН – християнски и народен празник, на който се почита паметта на Свети Атанасий Велики. Българската православна църква го отбелязва на 18 януари. Именници: Атанас, Атаназка, Наско, Таньо, Живко, Живка, Тина.

Онлайн ресурс.

АТАНАСОВИЧ, Георги – *вж Харалампий , архимандрит*
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 52.

АТАНАСОВИЧ, Йоан – възрожденски църковен деец. Свещеник в с. Калугерово, Пазарджишка област. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 52.

АТЕИЗЪМ – система от възгледи, отхвърлящи религиозните представи (съществуването на Бог, безсмъртието на душата, възкресението на мъртвите и пр.) и на религията като цяло.
*Лит.: **Маджуров**, Н. Противоречията на атеизма и неговите гибелни последици. // Църковен вестник, N 36, 18 окт. 1991; **Маджуров**, Н. Основни причини на религиозните съмнения и безбожието. // Църковен вестник, N 34, 18 септ. 1992, N 35, 25 септ. 1992; N 36, 2 окт. 1992.*

АТЕНТАТЪТ В ЦЪРКВАТА „СВЕТА НЕДЕЛЯ" 16 АПРИЛ 1925 ГОДИНА – *вж Храм-паметник „Св. Неделя"*

Патриарх Атинагорас (фотография)

АТИНАГОРАС I (1886-1972) – цариградски патриарх (1 ноември 1948-1972). Учил в Богословското училище в Халки от 1903 до 1910. Защитава дисертация на тема „За избирането на Константинополските патриарси от епохата на Константин Велики до падането на Константинопол". В 1910 приема монашество и е ръкоположен за дякон. Служи в сан архидякон в Пелагонийска епархия. Секретар на Мелетий Метаксакис в битността му на Атински архиепископ. В началото на 20-те год. на XX в. участва в създаването на икуменическото движение „Вяра и църковно устройство". През 1922 е избран за митрополит Керкирски и Паксийски (на островите Корфу и Праксос) и по това време вече влиза в тесни контакти с римокатолиците и монофизитите, живеещи на Корфу. В 1926 взема активно участие в Хелзинската Всемирна асамблея на YMCA. Наблюдател на Ламбетската конференция на англиканската църква през 1930. От 1931 до 1948 е архиепископ на Гръцката архиепископия за Северна и Южна Америка. В САЩ основава Богословската школа на Светия Кръст (1937) и Академията на Свети Василий (1944). Създава Гръцкото православно младежко движение. Избран за патриарх (1948). През 1952 обявява свикването на Всеправославен Велик и Свети събор. Първото предсъборно съвещание се провежда по негова инициатива в 1961 на остров Родос, а последващите съвещания се свикват до 90-те год. на миналия век. Резултат от това първо предсъборно съвещание било решението на всички Църкви-участнички в него за начало на преговори за уния с монофизитите. Активно участвал в икуменическото движение и в работата на Световния Съвет на Църквите (ССЦ). През 1955 създава в Шамбези (Швейцария) постоянно представителство на Цариградската патриаршия към Световния съвет на църквите. Полага големи усилия за примирение с римокатолиците. В 1959 поръчва на известния модернист и икуменист архиеп. Иаков да започне преговори с папа *Йоан XXIII.* Аудиенцията се състояла на 17 март, а това е и първата среща на представител на Цариградската патриаршия с римския папа от 1547 насам. След месец патр. Атинагорас приема представител на латиняните в Цариград. През 1964 се среща с папа Павел VI в Иерусалим. На 7 декември 1965, заедно с Павел VI, обявява взаимно сваляне на анатемите от 1054, като с това произволно постановление се опитва да ги изличи от паметта на Църквата. През 1964 турското правителство закрива патриаршеската печатница, като забранява издаването на църковен периодичен печат, в това число и на списанието „Православие", както и основания от патр. Атинагорас през 1951 ежеседмичник „Апостол Андрей". В 1971 турските власти закриват Богословското училище в Халки, съществувало от 1844. По времето на патр. Атинагорас са основани модернисткият и икуменически Център на Цариградската патриаршия в Шамбези (1966) и Институтът за патристически изследвания в Солун (1968). Патриарх Атинагорас провеждал политика на антиканоническо вмешателство в делата на автокефалните Православни църкви, в това число и в юрисдикцията на Руската православна църква във Финландия, в Руската и Сръбската църкви в Полша, Чехословакия, САЩ и Западна Европа. Патриарх Атинагорас провежда политика по „очистването" на Св. Гора от негръцките монаси. С постановление от 22 ноември 1965 премахва Западноевропейската „руска" екзархия. А на 22 януари 1971 бившата „екзархия" се оказала напълно погълната от гръцката юрисдикция. В същото време Атинагор поощрява контактите с антиканоничната „Украинска православна църква в САЩ".
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2002, с. 85-86.

Изглед от Атон (фотография)

АТИНСКИ УНИВЕРСИТЕТ – гръцко висше учебно заведение. Основан 1837. С четири факултета – теология, право, медицина и изкуство. В него и в съществуващата Атинска гимназия учат Панарет Пловдивски, Иларион Макариополски и Паисий Пловдивски.
*Лит.: **Любенова**, Л. Духовният елит на България. // **Любенова**, Л. По пътя на българската духовност. Т. 1. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 394.*

АТОН (или още: Света гора) – полуостров на източния край на Халкидическия полуостров в североизточна Гърция, център на православното монашество. Включва 20 манастира, подредени в определен ред, възприет от Свещения Кинотис (общината). Техният брой не може да бъде променян. От тях манастирът „Зограф" (XI-XIII в.) е български, манастирът „Хилендар" (XII в.) – сръбски, манастирът „Св. Пантелеймон" (XII в.) – руски, Иверският манастир (X в.) – грузински. Останалите манастири са гръцки.

*Лит.: **Арнаудов**, М. Атон. // Църковен вестник, N 12, 27 март 1954; **Цанков**, Ст. Атон. Минало – славно, настояще – печално, бъдеще?. // Църковен вестник, N 1-2, 7 ян. 1959; **Болутов**, Д. Български исторически паметници на Атон. С., 1961 Хилядагодишнината на Света гора. // Църковен вестник, N 15, 13 апр. 1963; Света гора Атонска. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963; **Велянов**, В. Описание на Света гора. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963; **Архимандрит Методий**. Света Атонска гора като вековен разсадник на православното монашество. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963; **Богданов**, Ив. Светлините на Атон. С., 1966; **Ковачев**, М. Българското монашество в Атон. С., 1967; **Нешев**, Г. Български вовъзрожденски културно-народностни средища. С., 1977, с. 53-81; **Видински митрополит Филарет**. Светилник на православие и съковищница на култура. // Църковен вестник, N 29, 21 ноември 1977; **Милев-Огин**, Б., М. **Берберов**. Атон – легенда жива. С., 1981; **Енчев**, Т. Света гора. Бележки от светите места. // Църковен вестник, N 39, 25 септ. – 1 окт. 1995; Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 103-181; **Павликянов**, Кирил Парашкевов. Какво знаем за славяните на Атон през Средните векове?. // Bulgaria Mediaevalis, 1, 2010, с. 437-444; **Кръстанов**, Трендафил. Атон. // Духовна пробуда, 2003, N 10, с. 23-31; N 11, с. 28-30.*

АТОНСКА МОНАШЕСКА РЕПУБЛИКА – наименование на международноправния статут на Света гора по силата на международни актове и конституцията на Гърция. Датира от IX в., когато на полуострова започват да възникват първите християнски манастири. Покровителствани от Византия. Разделят се на две категории: общетителни, при които монасите не притежават нищо свое, хранят се на обща трапеза, обличат се за сметка на манастирите и щатни, при които монасите са на самоиздръжка: живеят в отделни самостоятелни килии, снабдяват се с храна и облекло за своя сметка. Начело на монашеската общност стои игумен, избиран за срок от една година, на когото всички монаси се подчиняват безпрекословно. Той изпълнява своите длъжности с помощта на съвет, който се свиква само при определени случаи. Повечето от монасите се занимават с физическа работа или били изпращани за управляване на манастирски имоти в Гърция, Сърбия, България, Русия и пр. Макар че почти във всеки от манастирите има събрана литература от ръкописи и книги, интересът към тях от страна на монасите не бил значителен. След падането на империята под османска власт, манастирите продължават да се ползват с предишните си права и привилегии. Султанската власт над тях е повече номинална, отколкото реална. След изтласкването на Османската империя от Балканския полуостров (с изключение на Източна Тракия) атонското монашество преминава под юрисдикцията на Гърция. Републиката отново запазва своя автономен статут. На полуострова пребивават постоянно приблизително около 2000 православни монаси, основно гръцки, български, румънски, руски, сръбски и други, които водят уединен живот на самовглъбение и молитва край скалистия бряг на Бяло море и покрай планината, наричана понякога Християнския Тибет. Двадесетте манастира на Атон са под патримониума и юрисдикцията на архиепископа на вселенския патриарх. Според чл. 105 от конституцията на Гърция монашеската република е самоуправляваща се и суверенна. Всички монаси на Света гора получават автоматично гръцко гражданство без други формалности и изисквания, само поради това си качество. Конституцията на Гърция обаче забранява в монашеската република да се установяват за постоянно местоживеене друговерци и схизматици, т.е. католици. Гръцката държава администрира и осигурява обществения ред и сигурност на територията на монашеската република. Съдебният, митнически и данъчен режим на монашеската република е определен с нарочен гръцки закон. Административен център на монашеската република е Карея, а самоуправлението се осъществява посредством Света община.

Лит.: Атонска монашеска република. // Църковен вестник, N 13 и 14, 1 апр. 1903. Онлайн ресурс.

Атриум (фотография)

АТРИУМ – двор заобиколен с открита колонада. Разположен от западната страна на църковния храм. Изпълнява ролята на предверие. Място на църковните певци. Среща се и в жилищната архитектура.

*Лит.: **Николова**, Б. Православните църкви през Българското средновековие. С., 2002, с. 67; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 139.*

АФОРЕСВАМ – отлъчвам от църквата, проклевам.

АФТОКЕФАЛИЯ – църковно-правен термин за обозначаване самостоятелността на Българската православна църква. След вдигането на схизмата, наложена й от Вселенската патриаршия (1945), призната за равноправен субект в общението си с другите църкви.

*Лит.: **Тошкин**, А. А. **Рабаджийска**, М. **Куманов**. Трето българско царство 1879-1946. С., 2003, с. 22.*

Изглед от Ахтополския манастир „Св. Йоан Предтеча (Продром)"

АХТОПОЛСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ ЙОАН ПРЕДТЕЧА (ПРОДРОМ)" (известен повече като „Свети Яни") – намира се на едноименния нос южно от пристанищния залив на град Ахтопол. Днес от този манастир не е останало почти нищо, тук-таме се забелязват наченките на основи на някогашни манастирски сгради. Историческите сведения са доста оскъдни. Времето на основаването му не се знае със сигурност. Според историците той е възникнал не по-късно от XI в. Предполага се, че тук е резедирал Агатополският митрополит до 1829, когато Агатополската митрополия е била обединена със Созополската. След това манастирът продължил да съществува, но с постепенно затихващи функции. През първите десетилетия на XX в. обителта е била обитавана от няколко монахини. След 9.09.1944

манастирът бил вандалски поруган и унищожен. Активисти на БКП изгорили многобройните безценни икони – „пробвали как горят", а манастирската църква превърнали в обор. Последният монах от обителта бил прогонен в началото на 50-те г. на XX в. През 60-те г. на мястото на манастира е построено поделение на Гранични войски. Това, което било оцеляло допреди, е напълно унищожено и сринато със земята, а околовръст целия нос „Св. Яни" били изкопани бетонно укрепени окопи и траншеи за защита срещу „врага агресор". Днес поделението е закрито и разграбено, но и манастирът го няма... По време на Странджанската научна комплексна експедиция (1955) манастирът „Св. Яни" е бил обект на изследване от екип изследователи: арх. Георги Стойков, изкуствоведът проф. Асен Василиев и вече споменатият проф. Васил Захариев. Именно от тях днес имаме някаква бегла представа за това, какво е представлявал този старинен манастир. Описана е само манастирската църква, от която е била съхранена източната ѝ част – апсидата, олтарното пространсво и малко от наоса. През 1955 са били запазени отделни фрагменти от стенописи, предимно по сводовете. В олтарната апсида е стоял сравнително добре съхраненият образ на „Богородица Ширшая Небес", нимбът на този образ е бил украсен с пластичен щикатурен бароков меандър, характерен за XVIII в. Под „Ширшая", в кръгъл медальон, добре личал „Христос Евергет", а от двете му страни – изображенията на Св. Петър и Св. Дионисий, Св. Спиридон и Св. Кирилос. Горе, на свода е бил изписан „Христос Пантократор" и „Убрус", държан от ангели. Около Христовия образ също е имало пластичен нимб. В останалата част на църквата, в наоса, мазилката е била изкъртена. Само надясно от вратата, на южната стена е личало полуразрушено изображение на фигура на мъж, главата и горната част на гърдите на когото били изпаднали, специалистите са дали предположение, че това е образ на ктитор. И също там, на южната стена е имало парче от мазилка (изпаднало на земята) с остатък от женски образ с нимб. Стенописите в църквата на манастира „Св. Яни" са охарактеризирани като дело на опитна ръка, и имали сходство със стенописите от края на XVIII в. в олтарната апсида на църквата „Възнесение Господне" в Ахтопол.

*Лит.: **Василиев**, Асен, Васил **Захариев**, Георги **Стойков**. Комплексна научна Странджанска експедиция. С., 1957.*

АШИКОВ, Георги (27.III.1921 – 2.X.2015) – църковен деец. Роден в гр. Сандански. Писар и секретар в местното архиерейство (1947-1955). Ръкоположен за свещеник (1955) и служи в редица селища на Сандански край. По-късно е ефимерий в Петро-Павловския манастир край гр. Лясковец. Дългогодишен сътрудник на „Църковен вестник".

*Лит.: Представи се в Господа иконом **хаджи Георги Ашиков**. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2016.*

АЯНОВ, Георги Иванов (2.IX.1881 – 24.II.1951) – историк и географ. Завършва история и география в Софийския университет (1904). Учител (1904-1929). Уредник в Историческия музей – Бургас. Автор на: Стари манастири в Странджа и Сакар. // Изв. Археолог. инст., 13, 1939, с. 253-264.

*Лит.: **Иванов**, Т. 35-годишен юбилей на **Георги п. Аянов**. // Изв. Археолог. инст., 17, 1959, с. 195-196.*

АЯНОВ, Стойчо Манолов (15.II.1846-1929) – църковен и революционен деец. Роден в село Дерекьой, Лозенградско.Учител е в родното си село. Ръкоположен за свещеник (22 ноември 1874) и служи в местната църква „Св. Троица". Близък сътрудник на Петко Р. Славейков и Антим I. След 1876 преследван от властите, подтиквани от владиката Дионисий Одрински. Отново е свещеник в Дерекьой (1891-1894), след което е принуден да бяга в България. Установява се в Анхиало (дн. гр. Поморие). Завръща се в Османската империя и продължава с революционната си дейност – в Дерекьой, Лозенград, Малко Търново. Назначен за архиерейски наместник в Малко Търново и Мустафа паша (дн. Свиленград). Заподозрян при аферата с убийството на Иван Варсамов (1898), бяга, подпомognат от Павел Генадиев. В 1902 е Архиерейски наместник в Малко Търново (от 1902). Заедно с Георги Кондолов и Стоян Камилски заклева всички видни българи в града. След въстанието бяга в България и служи в Ямбол. След амнистията от 1904 се връща в Малко Търново. Архиерейски наместник в Анхиало (1910).

Лит.: Енциклопедичен справочник „Малко Търново – Странджа, община Малко Търново". С., 2009, с. 28; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 53.

Б

БАБАЛОВ, Захари Димитров (1854 – 3.V.1912) – църковен деец. Роден в с. Обручище, Старозагорско. Свещеник в родното си село, гр. Гълъбово и гр. Върбица, Шуменско през 60-те и 70-те год. на XIX в. Участник в Старозагорското въстание 1875.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 53.

БАБТИСТИ – последователи на протестантско направление в Англия. Датира от началото на XVII в. Развива се в две направления – общо, което споделя възгледите на арминианците и частно – придържащо се към калвинизма.

Лит.: Протестантизм. Словарь атеиста. Москва, 1990, с. 44-48.

БАБУНИ – наименование на богомилите в Босна през средните векове.

*Лит.: **Ангелов**, Д. Богомилството в България. С., 1947, с. 88.*

Стефан Баджов (фотопортрет)

БАДЖОВ, Стефан Николов (31.V.1881 – 25.VI.1953) – художник. Роден е в Крушово, Вардарска Македония. Завършва декорация и живопис в Пражкото художествено-индустриално училище при К. Машек (1906) и се завръща в България. От 1908 е професор в Художественото индустриално училище (дн. Национална художествена академия) в София, където преподава декорация. Автор на проекти на държавния герб на Царство България, на ордени, дипломи, грамоти, банкноти, акции, емблеми, пощенски марки и други. Илюстрира книги, детски издания и списания. Рисува стенописите на църквата „Свети Седмочисленици" и купола на църквата „Свети Никола Софийски" в София. Участва в реставрирането на стенописите в Боянската църква, както и в оформлението на интериора на дворците Врана, Царска Бистрица и Ситняково. След края на Втората световна война е малтретиран от новата власт.

*Лит.: **Куманов**, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 23; **Разсуканов**, Йосиф. 115 години от рождението на **проф. Стефан Баджов**: Възходът и трагедията на твореца. // Македония, N 33, 16 септ. 1998.*

БАДОВ, Игнат (1919 – 2.X.2001) – български католически свещеник, възкресенец. Роден в с. Даваджово (дн. кв. Миромир на гр. Хисаря). Завършва католическата прогимназия в Малко Търново и нисшата семинария в Стара Загора. През 1937 постъпва в обществото на отците-възкресенци. Подготвя се в Краков, Полша и в Лвов, Украйна. Дава вечните си обети (15 февруари 1939). По-късно през същата година постъпва в Папския Григориански университет в Рим, където учи философия и теология. Ръкоположен е за свещеник (31 март 1945). Завръща се в България (1947) и една година служи в старозагорската енория „Св. Св. Кирил и Методий". През 1949 епископ *Евгений Босилков* го кани за енорист в енорията „Пресвето сърце Иисусово" в с. Драгомирово, Свищовско, където служи 30 г. През 50-те г. е задължен от новата власт да упражнява и цивилна професия. Наред с духовната си дейност години наред плете кошове за местната кооперация. През 1981 отец Игнат е преместен в Белене. Първо обслужва двете беленски енории, а не след дълго, само енория „Св. Антон от Падуа". Умира в Белене.

Лит.: Истина – Veritas, N 11, ноември 2009.

БАЕВ, Гандьо Кътьов – *вж Кръстевич, Гаврил Баев*

Изглед от базиликата „Св. София" в София (фотография)

БАЗИЛИКА – наименование на голяма постройка, разделена от редици колони на три или пет части – кораби. Възниква в Древния Рим като сграда с обществено предназначетние. По-късно е основен тип християнска култова сграда. По вид биват епископски, гробищни, войнишки, манастирски и др. По българските земи най-разпространеният вид са трикорабните базилики. По-големи размери имат дворцовите и архиепископските църкви. На територията на България класическа базилика, съхранена до наши дни, е софийската „Света София". Покойният директор на Националния исторически музей Божидар Димитров пое инициативата за възстановяване на Голямата базилика в Плиска, която още не е завършена.

*Лит.: **Чанева-Дечевска**, Н. Старохристиянската и рановизантийската базилика от IV-V в. в България. // Археология, 1968, N 2; Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2002, с. 264-269; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 66; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 152.*

БАЗИЛИКА – С. КРЪН, КАЗАНЛЪШКО, СТАРОЗАГОРСКА ОБЛАСТ (края на IV – началото на V в.) – раннохристиянски храм. Намира се в местността „Клиселика", на ок. 100 м югозападно от селото. Разкрита при археологически разкопки, проведени от Г. Табакова-Цанова и Т. Овчаров (1974). Представлява част от голям църковен комплекс, включващ и други сгради, функционално свързани с базиликата. В архитектурно отношение е трикорабна базилика с неправилно очертан наос, стеснен в западната част. Архитектурните особености на базиликата подсказват, че тя е била манастирска или епископска. При всички случаи е обслужвала много богомолци и е имала представителен характер. Църквата е датирана от откривателите ѝ към края на IV – началото на V в. Предполага се, че във втората половина на V в. е била вече изоставена.

*Лит.: **Табакова-Цанова**, Г., Т. **Овчаров**. Раннохристиянската базилика при с. Крън, Старозагорски окръг. // Археология, 1975, N 3, с. 43-50; **Чанева-Дечевска**, Н. Ранно-християнската архитектура в България IV-VI в. С, 1999.*

БАЗИЛИКА – град Ракитово – раннохристиянска, трикорабна, кръстокуполна. Намира се в местността „Николица". Построена (IV-VI в.) от тракийското племе беси, което в края на IV в. приема християнството от мисионера епископ Никита Ремесиански. Съществувала до средата на XVII в. В архитектурно отношение е сходна с църквата „Св. София" в София, базиликата над Белово и Еленската църква при Пирдоп, построени през същия исторически период.

*Лит.: **Чантова**, Й. Базиликата в Ракитово. // Археология, 1996, N 4, с. 48-59; **Димитров**, Д. Християнските храмове по българските земи I-IX век / Фондация „Покров Богородичен". С., 2013, с. 85-86.*

Георги Байданов (фотопортрет)

БАЙДАНОВ, Георги (20.VII.1853 – 30.XI.1927) – музикален педагог, теоретик и диригент. Роден в Стара Загора. Завършва Класното училище в родния си град. След това учителства в Стара Загора и Свищов. Учи в Музикалното училище в Букурещ. През 1882 се

установява в Пловдив. Организира и дирижира църковен хор при църквата „Св. Богородица" в Пловдив. Редактор на първото българско музикално списание „Гусла". От 1900 учител по пеене в Казанлък, а след това – в Девическата гимназия в Стара Загора. Диригент на хора при дружество „Кавал" и сформира голям мъжки хор при църквата „Св. Николай". Автор на учебници по музика, музикално-педагогически и публицистични трудове и статии. Умира в София.

*Лит.: **Динев**, П. Известни църковни диригенти в България. // Църковен вестник, N 39, 10 ноември 1962.*

БАЙКОВ, Петко – църковен деец. Роден в с. Бутово, Великотърновска област. Свещеник в родното си село (1876-1879).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 52.

БАЙКУШЕВ, Михаил (прозвище: Мелхиседек) (1783-1880) – монах. Роден в гр. Трън. Постъпва в руския манастир „Св. Пантелеймон" на Атон, където се предполага, че е приел и монашество. Завършва Духовна семинария в Киев, след което служи в Черна гора, Босна и Херцеговина. Частен учител в Сараево (1820). По-късно възведен в архимандритски сан. Завръща се в родния си град (1836), възобновява Мисловския манастир и става негов игумен. Открива училище в манастира. Инициатор за откриване на училище и построяване на църква в Трън. Включва се в борбата за църковна независимост. Участва и в създаването на местен революционен комитет.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 54.

БАЙРАМОВ, Георги Димитров – *вж Герасим Струмишки*

БАЙЧО ГРАМАТИК (втората половина на XVI в.) – дяк., книжовник. Работи в Елешнишкия манастир „Св. Богородица". Преписва и украсява четверовангелие (1557). Ръкописът се съхранява в Църковния музей – София.

Лит.: Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 66.

БАКАДЖИШКИ МАНАСТИР „СВ. СПАС" – разположен на връх на Бакаджика, близо до с. Чарган и на 10 км от гр. Ямбол. Изграден е след Руско-турската война (1877-1878), на мястото на разрушен по времето на Априлското въстание 1876 манастир. В началото на 1879 ген. Скобелев-младши обсъжда с граждани на Ямбол идеята си за построяване на храм в памет на руските войски. Решено е параклисът да се издигне на първия връх на Бакаджика (дял от Средногорието). След изтеглянето на руските части ген. Скобелев-младши подарява на бъдещия храм евангелие и гравиран кръст, а строежът е завършен от ямболци с финансовата помощ на българи и руси. Иконостасът е изработен от руски монаси, а хоругвите и иконите са донесени от Киево-Печорската лавра. През 1884 храмът е официално открит. В момента е без монаси и се поддържа от един свещеник и неговата съпруга.

Онлайн ресурс.

Изглед от Бакаджишки манастир „Св. Спас" (фотография)

БАКАЛОВ, Георги Петров (15.V.1943 – 22.VI.2012) – историк. Роден е в град Гоце Делчев. Завършва Софийската духовна семинария „Св. Иван Рилски" в Черепиш (1963) и Философско-историческия факултет на Софийския университет (1971). Специализира в Института за Югоизточна Европа в Румъния (1972-1973), в Солунския университет и в Центъра по византийски проучвания в Солун. Професор (от 1995). Заместник-директор на Центъра за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев" при Софийския университет (1986-1990), от 1990 е заместник-декан, а от 1993 до края на 1999 – декан на Историческия факултет. От 2000 до 2003 е ръководител на катедра „История на Византия и балканските народи". Председател на Държавна агенция „Архиви" (2009-2011). Почива в София. Автор на: „Средновековният български владетел. Титулатура и инсигнии" (С., 1985. – 207 с.); „Въведение в християнството" (С., 1992 / в съавт. с Тотьо Коев); „Византия. Културно-политически очерци" (С., 1993); „Религиозни аспекти на държавната идеология в средновековна България". // Религия и църква в България: Сб. (С., 1999).

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. 2010, с. 27-28.*

Георги Бакалов (фотография)

БАКАЛОВ, Димитър Стефанов (– 29.XII.1944) – църковен деец. Роден в с. Иванча (дн. към с. Обединение), Великотърновска област. Взема участие в Балканската (1912-1913), Междусъюзническата (1913) и Първата световна война (1915-1918), за което е награден с три войнишки кръста „За храброст". Достига до чин ефрейтор. Ръкоположен за свещеник в родното си село (1920), но до края на живота си е свещеник в село Батенберг (днес Благоево), Разградско. С министерска заповед от 27 юни 1942 в негова чест с. Бараклар е преименувано в с. Ефрейтор Бакалово. След 9 септември 1944 арестуван и осъден на 15 г. строг тъмничен затвор. Умира от изтезания по време на процеса, като малко преди да умре е помилван. Село Ефрейтор Бакалово обаче остава именувано на него.

*Лит.: **Друмева**, Валентина. Български свещеници пострадали и гонени за вярата в най-ново време. Славянобългарски манастир Св. вмчк Георги Зограф, 2011, с. 105-108.*

Димитър Бакалов (фотопортрет)

Йоаким Бакалов (фотопортрет)

БАКАЛОВ, Йоаким Георгиев (9.IX.1860 – VII.1952) – просветен деец. Роден в с. Батошево, Севлиевско (дн. Габровска област). Завършва Киевската духовна академия с научната степен „кандидат на богословието" (1888). През същата година Й. Бакалов е назначен за учител в специалното Богословско училище при Търновската гимназия „Св. Кирил". В 1892 е преместен във Видинската гимназия, а през 1894 – в Самоковското богословско училище, което по това време се намира под ведомството на Министерството на народното просвещение. В същото училище той служи и след като то преминава под управлението на *Св. Синод* като семинария. На два пъти назначаван временно за ректор: от 1901 до 1904 и от 1916 до 1917. В това качество присъства при полагането на основния камък на Богословското училище в столицата (дн. Софийска духовна семинария) (31 март 1902). Като учител преподава различни богословски и други предмети. Един от редакторите на сп. „Български църковен преглед". На 5 ноември 1922 е преместен в *Св. Синод* на длъжността началник на Културно-просветния отдел. Преводач и автор на редица съчинения: „Кратко ръководство по догматическо богословие" от митрополит Макарий Московски, превеждано съвместно с архим. Антим Върбанов и Н. Д. Попов; „Основно богословие" от архим. Августин, превеждано с йеродякон Игнатий Рилски и Н. Д. Попов; „Православно догматическо богословие" от еп. Силвестър, превеждано с архим. Макарий (по-късно Неврокопски митрополит) и свещ. д-р Стефан Цанков (по-късно академик); „Кратка омилетика" от свещ. Таворов, превеждано с Григорий И. Шивачев (по-късно Врачански митрополит Климент); „Въведение във философията и начални основания на философията" (I и II част) от В. Д. Кудрявцев; „Кратка история на философията" от Н. Страхов; „Схизмата" от митрополит Макарий Московски; „Против материализма" от Макс Мюлер; „Как да преобразим живота си", „Мир имайте!" и „Най-великото в света" от Хенри Дреймънд; „Граматика на църковнославянския език" в съавторство с К. Карагюлев; „Кратка граматика на църковнославянски език" в съавторство с проф. д-р Ст. Младенов; „Църковен славянско-български речник"; „Учебник по практическо ръководство за свещениците" (I и II част); „Биографични бележки за Ст. Ив. Пешев, обесен в 1876 г." и „Спомени и разкази", посветени на въстанието в с. Батошево и дейността на Габровската чета в 1876.

*Лит.: **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 104, бел. 1 под линия; **Йоаким Г. Бакалов**. // Църковен вестник, N 34-35, 22 окт. 1952; **Данков**, Е. Възпитаникът на Киевската духовна академия Йоаким Бакалов и руската история на философията и българското православно образование. // Православно-християнски традиции в Габровско: Сб. науч. съобщ. В. Търново, 2000; **Данкова**, Р. Йоаким Бакалов (1860-1952). И неговата просветна дейност. // Православно-християнски традиции в Габровско: Сб. науч. съобщ. В. Търново, 2000; **Шишие**, Д. Първият ректор. // Църковен вестник, N 20, 16-31 окт. 2003.*

Фортунат Бакалски (портрет)

БАКАЛСКИ, Фортунат – католически църковен деец. Той е последният редактор на вестник „Истина" и последният директор на издателството „Добрият печат", капуцин, по време на процесите срещу католическото духовенство, умира по време на следствието. Фортунат Бакалски е роден на 5 август 1916 в Дуванлии. При кръщението получава името Петър-Иван. На единайсетгодишна възраст започва обучение в нисшата францисканска семинария в Южен Тирол. На 9 септември 1931 влиза в капуцинския новициат в Клаузен. На 6 август 1938, по време на следването по философия и богословие, полага вечни обети, а на 18 юли 1939 получава свещеническо ръкоположение в катедралата в Пловдив. От 1939 до 1942 следва в Папския Източен институт в Рим и завършва с докторат. В своята дисертация той се опитва да отговори на въпросите откъде са дошли днешните католици и доколко те наистина са българи. В труда си разглежда много подробно историята на българските павликяни, тяхното място в религиозните общности в тогавашна България и идването на Петър Солинат, който обръща павликяните към католицизма и учредява Софийската епархия. През декември 1942 се завръща окончателно в България. Пристига в София, където изпълнява много задължения, свързани с живота на капуцинската общност и апостолата сред католиците в столицата. Той е катехист, настоятел на монашеския дом и енорист. През 1947-1949 е редактор на вестник *„Истина"* и директор на издателството „Добрият печат". Тази дейност приключва със засилването на репресиите на комунистическите власти срещу Католическата църква. Забранено е катехизирането на деца и младежи и дейността на ордените, разпоредено е във всеки брой на вестника да има статия в прослава на партията и новите промени на строя. В резултат на този натиск редакцията прекратява издаването на вестника. През юли 1952 са арестувани голяма група католици. Обвинения са повдигнати срещу 40 души, сред които един епископ, 26 свещеници и една монахиня. Отец Фортунат е арестуван също. Откаран е в Софийския затвор, където е подложен на мъчения. Умира още по време на следствието през нощта на 2 август (1 септември) 1952. Официалната причина за смъртта е тежко двустранно белодробно възпаление. Тялото му не е предадено на неговите близки. Беатификацииият му процес (заедно с този на епископ Иван Романов и на отец Флавиан Манкин) е започнал на 17 ноември 1998 и оттогава носи титлата „Божи слуга".

Молитва за благодатта на беатифициране на раб божи о. Фортунат Бакалски:

Всемогъщи вечни Боже,
Който си влял гореща любов в сърцето на Твоя раб, свещеника Фортунат,
да може да защитава Твоята чест пред безбожниците,
молим Те, и ние чрез неговото застъпничество
никога да не угасим жара на любовта към Теб, нашия небесен Отец.
Чрез Христа, нашия Господ. Амин.

Per aspera ad astra!

БАКЕВ, Петър Христов – църковен и революционен деец. Свещеник в Бяла Черква, Великотърновско (70-те г. на XIX в.). Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 54.

БАКСАНОВ, Тодор – възрожденски църковен деец. Свещеник в Караагач, Бесарабия (до 1823) и в с. Кубей (до 1829).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 54.

БАКШЕВ, Петър Богдан (монашеско име: Петър) (1601-1674) – български висш католически духовник. Роден в с. Чипровци. Послушник във францисканския манастир в Чипровци (1612), където привлича вниманието на епископ Петър *Солинат.* Приема монашество (1618). През 1618 става монах, след което учи в католическото училище в манастира „Свети Франциск" в Анкона, Италия (1616-1622). През 1622 е ръкоположен за свещеник (1623) и избран за викарий при Петър Солинат. От 1623 продължава образованието си в Клементинската колегия в Рим (1623-1627). След кратък престой в Чипровци епископ Илия Маринов го изпраща да учи отново в Италия (1627-1630). Избран за *кустос* (религиозен водач във францискански орден) в Чипровци (1630). По това време се проявил и като книжовник – превел в Чипровци и отпечатал в Рим през 1638 първата си книга. През 1637 става помощник на Илия Маринов, а след година главен епископ на Галиполи. На 17 юли 1641 заема мястото на починалия софийски католически епископ Илия Маринов, като същевременно е издигнат и за апостолически викарий за Влахия и Молдова. Като архиепископ възглавява Софийската архиепископия (1642-1643), която е издигната в архиепископия и ръководи всички католици в България, Влахия и Молдова. Като висш католически духовник в края на 1649 е изпратен с дипломатическа мисия в Италия за търсене на съюзници в борбата на българския народ срещу османските поробители. Със същата цел се среща и със сръбския патриарх Гаврило I (1655), а по-късно и със софийския православен митрополит Мелетий. Дейността му не остава незабелязана от османските власти. Заловен и съден за измяна към Османската империя, но успява да се спаси от грозящата го смърт. Умира в родния си град. Освен с преките си религиозни задължения занимава се и с книжовна дейност. Автор е на първата „История на България", написана около един век, преди да се появи Паисиевата „История славяноболгарская", както и на някои други исторически съчинения, между които и „Хроника на моравската мисия на „Св. Св. Кирил и Методий", и изготвените от него доклади до Рим, както и личната му кореспонденция до различни лица, в които се съдържат богати източници за историята на българския народ.

Лит.: ***Чолов****, П. Чипровското въстание 1688 г. С., 2008;* ***Димитров****, Б.* ***Петър Богдан****. Български историк и политик от XVII в. С., 1985;* ***Тодорова****, Олга.* ***Петър Богдан****. // Бележити българи. Т. 4. С., 2012.*

БАКЪРДЖИЕВ, Иван Димитров – възрожденски църковен деец. Свещеник във Варна (60-те г. на XIX в.). Съдейства за откриване на българска църква в града (1865).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 54.

БАКЪРДЖИЕВ, Йордан Рафаилов – *вж Йосиф Великотърновски*

БАЛАБАН, Петър – възрожденски църковен деец. Свещеник във Ветрен, Пазарджишка област. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 54.

БАЛАБАНОВ, Александър Михайлов (18.I.1879 – 30.XI.1955) – литературовед, преводач и критик. Роден в гр. Щип (Вардарска Македония). Завършва класическа филология в Лайпциг и Ерланген (1904). Професор и основател на катедрата по класическа филология в Софийския университет „Св. Климент Охридски". В статии и сказки разглася: „Не вярвайте, че поетите са против вярата в Бога. Те таят в душата си силно религиозно чувство, защото са певци на хармонията във всемира, а Бог, Творецът, е сам хармонин.". Взима активно участие и в опита на някои видни български обществени дейци (Д. *Маринов* и др. за уния с Римокатолическата църква (1913).

Лит.: ***Цанков****, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 232.*

Александър Михайлов Балабанов (фотография)

Марко Д. Балабанов (фотография)

БАЛАБАНОВ, Марко Димитриев (1837 – 16.VI.191) – юрист, политически и държавен деец. Роден в град Клисура в семейство на абаджия. Първоначално учи в килийното училище в родното си село, а след това завършва гръцкото богословско училище на остров Халки и право в Париж. Като адвокат и журналист в Цариград съдейства за създаването на независимата Българска екзархия. Представител от Пловдивската епархия на Църковно-народния събор в османската столица (1871). Избран за секретар на Св. Синод. Един от делегатите, подписали устава на Екзархията (14 май 1871). През есента на 1876 заедно с Драган *Цанков* предприема обиколка в Европа, за да представи тежкото положение на българския народ след Априлското въстание. През Временното руско управление е вицегубернатор на Свищов и Русе (1878-1879), депутат от консервативното течение в Учредителното събрание, Министър на външните работи и изповеданиянията в първото правителство на България, възглавено от Тодор *Бурмов*. През следващите години е дипломатически представител в Османската империя

(1880-1883). Преминава към воденото от Драган Цанков крило на Либералната партия, обособило се през 1884 в Прогресивнолиберална партия. Отново външен министър – във втория и в третия кабинет на Драган Цанков (1883-1884).

*Лит.: **Бобчев**, С. С. **Марко Д. Балабанов**. // Летопис на БАН, 1924, т. 6, с. 86-118; **Каратеодоров**, В. **Марко Балабанов**. С., 1943; **Снегаров**, Ив. **Марко Д. Балабанов**. // Църковен вестник, N 43, 25 окт. 1914; **Василев**, Ст. п. **Марко Балабанов**. // Църковен вестник, N 18-19, 26 апр. 1947; **Ташев**, Т. Министрите на България 1879-1999. С., 1999, с. 43-45.*

БАЛАБАНСКИ, Максимилиан (9.XI.1925 -14-II.2011) – францисканец-конвентуалец. Роден в Генерал Николаево. През ноември 1937 заминава за Италия, за да изучава теологични науки. Ръкоположен за свещеник (16 юли 1950). В продължение на шест години е директор на семинарията в Перуджа и три години в Губио. През 1967 отива Рим, където в продължение на две години изучава източноканоническо право в източния папски институт „Ориентале". След това заминава за Сидни – Австралия, където е назначен за енорийски свещеник, настоятел, отговарящ за новостите. От 1989 до 1992 е провинциал. Енорийски свещеник в с. Житница (1992-2000), след което е предстоятел на новопостроения в центъра на гр. Раковски манастир на братята конвентуалци.

Лит.: Францисански форум „Свидетели на вярата във Възкръсналия Христос". Раковски, 2013.

БАЛАСЧЕВ, Георги Димитров (10.IV.1869 – 6.X.1936) – историк и археолог. Роден в гр. Охрид, Вардарска Македония. Завършва Висшето училище в София (дн. Софийски университет „Св. Климент Охридски"). Специализира във Виена (при проф. К. Иречек) и Берлин, а по-късно – Париж, Атина и Рим. Установява близки отношения с Ф. И. Успенски и Марин Дринов. Учител в София (1904-1919). Завеждащ Народния етнографски музей в София (1919-1921), след което отново е учител в София. Научните му интереси са насочени към средновековната българска история. Автор на: Най-новият паметник за българското покръстване. Климентовият надпис за кръщаването на Борис I и българите. // Развигор, бр. 75, 1922; Кремиковският манастир „Св. Георги" (1942) и др.

*Лит.: **Делирадев**, П. **Георги Баласчев** – историк-археолог. // Минало, 1942, с. 11-15.*

Георги Д. Баласчев (фотография)

БАЛДАЛАР, Дмитрий – възрожденски църковен деец. Свещеник в Чирпан (началото на 50-те г. на XIX в.). Спомоществувател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 56.

БАЛДЖИЕВ, Доменик – църковен деец. Роден в Калъчлии (дн. с. Генерал Николаево). Завършва Пловдивската семинария за мирски свещеници. Ръкоположен е за свещеник (26 октомври 1902) и е изпратен за енорийски помощник в град Бургас. Тук престоява в продължение на четири години. През 1907 е назначен за помощник в с. Секирово, а през 1914 – за енорист в с. Салалии (дн. с. Борец). Тази енория управлява в продължение на 11 г. През 1924 се завръща в град Пловдив, където служи като помощник-енорист в катедралния храм „Св. Лудвиг".

Онлайн ресурс.

БАЛДУИН I ФЛАНДЪРСКИ (1172-1205) – граф на Фландрия. Един от водачите на IV кръстоносен поход и първи император на Латинската империя. Води враждебна политика спрямо България. Отхвърля предложението на цар Калоян за добросъседски отношения. В Битката край Одрин (1205) пленен от българския цар и отведен в Търново, където умира.

*Лит.: **Данчева-Василева**, А. България и Латинската империя (1204-1261). С., 1985.*

Изглед от Балдуиновата кула във В. Търново (фотография)

БАЛИЕВ, Стамат – възрожденски църковен деец. Свещеник в Блаца (дн. в Турция) (70-те г. на XIX в.)

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 56.

БАЛКАНСКА БОГОСЛОВСКА КОНФЕРЕНЦИЯ „ЦЪРКВА, СЕКУЛАРИЗАЦИЯ, СЕКТАНТСТВО" – организирана от Балканския православен младежки съюз в сътрудничество с Православния богословски факултет и проведена във Велико Търново (17-21 май 1995). Участват представители от България, Гърция, Румъния и Сърбия. Разгледан е въпросът за новопротестантските фундаменталистки групи в България и Румъния и тяхната доктрина агресия спрямо православната вяра. Набелязани и съответни мерки за противодействие.

Лит.: Комюнике на Балканската богословска конференция „църква, секуларизация, сектантство" – В. Търново, 17-21 май 1995. // Църковен вестник, N 21, 22-28 май 1994.

БАЛКАНСКИ ПРАВОСЛАВЕН МЛАДЕЖКИ СЪЮЗ – младежка православна църковна организация, създаден август 1993. Включва представители на младежки сдружения и богословски школи от Албания, Босна и Херцеговина, България, Гърция, Румъния, Сърбия и Черна гора. За първи президент е избран Мариян Стоядинов (България). Местоседалище на централния офис – Атина. Има регионални офиси в Белград, Букурещ и София. Работи с благословията на Вселенския патриарх и Партиарсите на Румънската, Сръбската и Българската църкви. Съюзът организира ежегодно множество богословски срещи и конференции, фестивали, поклоннически пътувания, семинари по иконография, катехетика, финансира издаването на книги, дискове с православна музика и др. В много от случаите Съюзът е координатор на информация за локални младежки прояви и инициативи, в които могат да участват гости от

другите поместни православни църкви.

Онлайн ресурс.

БАЛТАДЖИЕВ, Николай – възрожденски църковен деец. Свещеник в Калофер (30-50-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 56.

БАЛТОВ, Михаил Маринов (прозвище: Мильо) (18.IX.1871 – 9.IX.1944) – просветен деец и художник. Роден в гр. Стрелча. Завършва Държавното рисувално училище в София (дн. Национална художествена академия) (1902). Учител в Стрелча и Пазарджик. Рисува икони за редица храмове в Пазарджик и други селища.

Лит.: Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 45-46.

БАЛЧЕВ, Владимир – възрожденски църковен деец. Свещеник в Габрово (70-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАЛЧО – възрожденски църковен деец. Роден в с. Горно Чамурли, Добруджа. Свещеник в с. Кавгаджии, Добруджа (60-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАЛШЕНСКИ МАНАСТИР „СВ. ТЕОДОР СТРАТИЛАТ" – намира се на 1,5 км североизточно от Балша и на около 10 км северозападно от Нови Искър. Разположен върху открита височина в южните склонове на Софийска планина. Мястото, където се намира днес манастирът, е било известно с името „манастиро" сред населението в района. Въпреки че не е провеждано проучване на местността, се откриват следи от стари зидове, което говори, че в миналото тук е съществувал манастир. Той е бил част от Мала *Света гора*. Началото на манастира е датирано от местни легенди. Една от тях гласи, че е изграден при царуването на цар Самуил. Според друга началото му е положено в XII в., а трета го отрежда в периода на XIV в. В края на XIX век обаче е разрушен. Едва през 70-те на миналия век монахини възстановяват първоначално манастирската църква и заживяват тук. След смъртта на последната обаче, обителта бързо запада. Едва след 10 ноември 1989 е постепенното възраждане на манастира. Общите усилия на дарители, строители и ентусиасти са увенчани с успех през 2003. На 8 юни (храмовият празник) църквата и новопостроената към нея жилищна сграда са осветени от патриарх *Максим.* На храмовия празник се почита паметта на Теодор Стратилат.

Изглед от Балшенски манастир „Св. Теодор Стратилат" (фотография)

*Лит.: **Гергинова**, Цв. Манастирът „Св. вмчк Теодор Стратилат" в с. Балша, Софийско. // Църковен вестник, N 2, 16-31 ян. 2008.*

БАМЯ – възрожденски църковен и революционен деец. Свещеник в Дряновския манастир. Участник в Априлското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАНДУЛОВИЧ, Иван – български католически деец. Отпечатва книгата „Pistole i Evakgelije priko svega" (1613).

*Лит.: История и култура на България в дати. Възраждане / Състав. И. **Радев**, Р. **Радев**, Е. **Налбантова**, П. Ст. **Петков**. В. Търново, 1997, с. 13.*

БАНИШКО ЕВАНГЕЛИЕ – среднобългарски литературен паметгник. Датиран от края на XIII в. Съдържа 205 л., писани на пергамент. Открито в с. Баница, Врачанско. Писано от поп Йоан. Съдържа четирите евангелия. Украсено от плетенически заставки и инициали, оцветени в червено, жълто и черно. В края на ръкописа има месецослов със славянски наименования на месеците. Съхранява се в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий".

Фрагмент от Банишкото евангелие (фотография)

*Лит.: **Дограмаджиева**, Е., Б. **Райков**. Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. С., 1981.*

БАНКОВ, Кръстьо – просветен и църковен деец. Учител. От 1829 – свещеник в Калофер. Продължава свещеническата си служба и през 50-те г. на XIX в.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАНКОВИЧ, Софроний (1821-) – монах. Роден в Самоков. Йеромонах в Рилския манастир. Учи една година в гръцко училище в Цариград. Слушател в Белградската семинария (1851). Същата година се връща в Рилския манастир.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАНСКА БЪЛГАРСКА ПРОТЕСТАНТСКА ОБЩИНА (или Банска евангелска църква) – гражданско-църковно сдружение на българите протестанти. Създател: американският мисионер Чарлз Морз, който пристига

в Банско (1868). Първи протестанти – семействата на Георги Сарандов, Петър Ушев и Марко Петканчин (1869). Преди избухването на Руско-турската война (1877-1878) членовете ѝ вече са 100 – от Банско и някои от съседните села Баня, Елешница, Якоруда и други. Общината има собствена църква и училище. През 1873 се сдобива с ферман за построяване на протестантската община. Първоначално православната и протестантската община са в сериозен конфликт, като новата вяра понякога разделя и семейства. След включването на Банско в България (1912) и православната, и протестантската община, като граждански сдружения, са закрити. Евангелската църква продължава съществуването си като религиозна общност.

Лит.: Църквата в Банско: Религиозни скитници. – Protestantstvo.com.

БАНСКА ЕВАНГЕЛСКА ЦЪРКВА – *вж Банска българска протестантска община*

БАНСКИ, Иван – църковен деец. Свещеник в Криворечна паланка (Сърбия) (70-те г. на XIX в.).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАНСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ 40 СЕВАСТИЙСКИ МЪЧЕНИЦИ” – мъжки манастир в с. Банско, Струмишко, Вардарска Македония. Разположен в подножието на Беласица, на ридесто плато, издигнато над Струмишкото поле. Възобновен на място, което традиционно носи името „Свети четиридесет”. В селото има останки от средновековен храм, посветен на 40-те севастийски мъченици, изграден като епископски. Църквата не е била вече епископска църква по време на епископ Мануил Струмишки във втората половина на XI в. и може да се предположи, че е от Комниново време, когато са издигнати доста сакрални обекти. От ноември 2004 в манастира активно работи печатницата „Свети Теодосий Синайски” с книговезница.

Онлайн ресурс.

БАНЧЕВ, Георги – църковен деец. Свещеник в с. Лесичери, Великотърновска област (70-те г. на XIX в.). Основател на читалище в селото.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 57.

БАПТИЗЪМ – клон на християнството, възникнал в Англия през XVII в., изповядващ приемането на кръщение само от съзнателни хора чрез пълно потапяне. Разпространява се в Северна Америка, а от там – и по целия свят. Приема две от седемте тайнства: кръщение и евхаристия. Последователите му принадлежат към протестантското течение в християнството. Баптистите са наследници на реформаторско течение в християнството, наречено анабаптизъм. В Средновековна Европа анабаптистите са жестоко преследвани през XVI и XVII век от римокатолиците и протестантите. Баптистите са дали много на класическото протестантско наследство.

Онлайн ресурс.

БАПТИСТЕРИЙ (баптистериум), кръщелна, каменна купел; къпалня, басейн) – особено здание в раннохристиянската епоха, предназначено изключително за извършване на тайнството кръщение. Баптистерият се появил не по-рано от IV в. за извършването на масови кръщения. В центъра му, който обикновено имал кръгла или осмоъгълна форма, бил разположен басейн с три стъпала. Баптистерият имал и неголям олтар, посветен на Йоан Кръстител, където, приелите *Св. Кръщение*, незабавно се причестявали. В древността някои баптистерии били отделна част от притвора на православния храм.

Баптистерий (фотография)

Лит.: Голяма енциклопедия „Българицуя”. Т. 1. С., 2011, с. 187; *Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 310-328.*

БАПТИСТИ ОТ СЕДМИЯ ДЕН – клон на баптизма. Не се различават по нищо от останалите баптисти, освен че спазват съботата като Божия почивен ден, съгласно Четвъртата Божия заповед. Тяхната църква е създадена през декември 1671 в Нюпорт (щ. Род Айлънд, САЩ). Генералната конференция на баптистите от седмия ден – обединението в САЩ и Канада, е учредена през 1801. Днес Генералната конференция на баптистите от седмия ден наброява около 5 хиляди членове в Съединените щати, Англия и Канада. Тя е член на Баптисткия световен алианс. Седалището на Генералната конференция е в Джейсънвил (щ. Уисконсин), на Мисионерското дружество – в Уестърли (Род Айлънд), а на Комитета за християнско образование – в Алфред Стейшън (щ. Ню Йорк). Към 1995 имат 78 църковни общини с 4885 членове в САЩ, 2 общини с 55 членове в Англия и община с 40 членове в Канада. Църкви на баптистите от седмия ден има и в други страни. Световната федерация на баптистите от седмия ден, основана през 1964, понастоящем обединява над 50 000 членове от 22 страни и 17 организации. *(Вж Съюз на евангелските баптистки църкви в България).*

Е. В. Барсов (фотография)

Онлайн ресурс.

БАРСОВ, Елпидифор Василевич (1836-1917) – руски фолклорист и археолог. Събира повече от 2000 стари ръкописи, в които има редица преписи от старобългарски съчинения, сред които Сказание на Черноризец Храбър „За буквите”, слова и поучения от Св. Климент Охридски, „Написание за правата вяра” от Св. Константин-Кирил Философ (публикувано от самия Е. В. Барсов в 1885), Тълкувателно евангелие от Теофилакт Охридски, преписано от

Теотокий Псилица в Търново (1348), части от Симеоновия (Светославовия) сборник (1073) и др.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 355-357.

БАСАРАБСКИ МАНАСТИР – средновековен български манастирски комплекс при с. Басараб, на 16 км от гр. Констанца. Открит 1952. Състои се от шест църкви, параклиси и килии. Три от църквите са вградени в пещери, разположени една над друга.
Лит.: Голяма енциклопедия „Българиуя". Т. 1. С., 2011, с. 190-191.

БАСАРБОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ ДИМИТЪР БАСАРБОВСКИ" – скален манастир. Намира се в долината на р. Русенски Лом, край с. Басарбово, община Русе, на 10 километра от град Русе. Обявен за археологически паметник на културата от местно значение (1978). Води началото си от периода на Второто българско царство (XII-XIV в.), но най-ранните данни датират от османските данъчни регистри от 1431. Най-известният обитател и вечен игумен бил Свети Димитър Басарбовски, който прекарал целия си живот в манастира. Още Св. отец Паисий Хилендарски споменава тази света обител в своята „История славяноболгарская". По времето на Руско-турската война (1768-1774) мощите на светеца са пренесени от ген. Иван П. Салтиков в Букурещ и поставени в митрополитската, а днес патриаршеска църква „Св. Св. Константин и Елена" на 13 юли 1774, където те се намират и до днес. Храмовият празник е на 26 октомври, деня на *Св. Димитър*.
Лит.: ***Недялков****, Н. Скален манастир „Св. Димитрий Басарабовски". // Църковен вестник, N 43, 24-30 окт. 1994;* ***Бакалов****, М. Възродена света обител. Скален манастир „Св. Димитрий Басаробовски". // Църковен вестник, N 20, 1-15 ноември 2008; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 191-192.*

Басарбовски манастир „Св. Димитър Басарбовски" (фотография)

БАТАНДЖИЕВ, Иван – църковен деец. Екзархийски свещеник в Гумендже, Македония (70-те г. на XIX в.). Основател на читалище в селото.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 58.

БАТАНОВСКИ МАНАСТИР „ВЪЗНЕСЕНИЕ ГОСПОДНЕ" – намира се северно от град Батановци, в западното подножие на планината Голо бърдо. През XVI-XVII в. манастирът бил голям книжовен център, в който през 1665 йеромонах Гавриил приписал четвероевангелие, съхранявано в Националния църковен историко-археологически музей в София. Възстановен върху руините на стария през 1870, с построяването на днешната църква „Св. Спас". По същото време към него било открито и килийно училище, което на по-късен етап (1882) прераснало в светско училище. Манастирската църква изпълнявала функциите и на енорийски храм за с. Батановци. Манастирът бил действащ докъм първите години след установяването на комунистическата власт (1944). Оттогава постепенно западал, днес не функционира. В архитектурно отношение представлява комплекс от църква и полуразрушена жилищна сграда. Църквата, построена през 1870, е еднокорабна, едноапсидна, с две малки конхи, малък купол и притвор. Частично е зографисана и притежава икони от втората половина на XIX век. До църквата се намира вековен дъб на над 300 години.
Онлайн ресурс.

Изглед от Батановски манастир „Възнесение Господне" (фотография)

БАТАШКИ МЪЧЕНИЦИ – български православни новомъченици, загинали мъченически за православната вяра по време на баташкото клане през пролетта на 1876. Канонизирани за светци от Българската старостилна православна църква на 17 май 2006. Първата икона, посветена на тях, е нарисувана в манастира „Св. Велика Княгиня Елисавета" в Етна, Калифорния, САЩ специално за канонизацията им през 2006. Идеята за подобна икона се е родила през 2004 в България. На заседание през март 2011 Св. Синод на Българската православна църква решава да канонизира също за светци Баташките новомъченици. На 3 април 2011 в храм-паметника „Св. Александър Невски" по време на Св. литургия, отслужена от патриарх Максим Български, новите български светци, избити през 1876 в църквата в Батак, са канонизирани и от Българската православна църква. Историята е запазила само някои от имената на баташките мъченици – това са зверски убитите местни свещеници Петър и Нейчо, великомъченикът Трендафил Керелов – жив опечен на клада, запазени са имената и на някои от избитите – Иван, Илия и други. Паметта се почита официално на 17 май. С решение от 30 май 2011 на Св. Синод Руската православна църква ще чества също паметта на Баташките и Новоселските мъченици.
Лит.: Акт за канонизация на Баташките и Новоселските мъченици. // Църковен вестник, N 7, 1-15 апр. 2011; Канонизация на светите баташки мъченици. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2011; Житие на Светите баташки мъченици. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2011; ***Паралингов****, Е. Батак – Българската Голгота и вярата българска. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2015.*

Баташки мъченици (икона)

БАТКОВ, Иван К. – църковен деец. Роден в гр. Калофер. Свещеник в църквата „Св. Вознесение" – гр. Кишинев. Спомоществовател на възрожденски издания.
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 58.

Изглед от Баткунския манастир „Св. Св. Петър и Павел" (фотография)

БАТКУНСКИ МАНАСТИР „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ” – разположен в северните склонове на рида „Къркария” от Баташкия дял на Родопите. Отстои на около 1,5 км от някогашното с. Баткун (дн. част от с. Паталеница) и на 12 км югозападно от Пазарджик, в близост са останките от древния град Баткунион. Няма точна датировка на основаването на манастира, но се предполага, че е основан в периода XII-XIV в. Сведения за манастира се появяват в исторически документ от XVII в., разказващ за насилственото помохамеданчване на родопското население през този период. Там се отбелязва, че манастирът бил разорен и опожарен по това време. Възобновен през 1692, но през 1774 бил разрушен до основи от кърджалиите. Към края на XIX в. бил отново възстановен. Тогава е построена новата манастирска църква, оцеляла и до днес. Тя е еднокорабна, едноапсидна сграда без купол. До западната ѝ фасада е построена долепена красива камбанария. Важно място в манастира заема стая, украсена със стенописи, в която през 1867 живее известният български възрожденски художник Станислав *Доспевски.* По време на престоя си художникът рисува 4 икони: „Пресвета Богородица”, „Христос”, „Уброс”, „Св. Св. Козма и Дамян” и 2 портрета: на Йеромонах и на сестра му. (Тези ценни портрети – образци на българската възрожденска живопис – се пазят в Пловдивската митрополия). През 1872 манастирът бил посетен от Васил Левски. От манастира произхожда Баткунската хроника, свидетелстваща за насилията, налагани от исляма в Родопите. Понастоящем Баткунският манастир е постоянно действащ, с монаси. Той е без игумен и монах близо 30 г. Едва в края на 2007, след като бил подстриган в монашески сан отец Яков, получил назначение като игумен. Манастирът е обявен за паметник на културата. В манастирския двор расте една от най-старите лозници в България.

*Лит.: **Захариев**, Ст. Баткунския манастир. // Македония, 1868, N 39; **Чавова**, Олга. Манастирът „Св. Петър и Павел” при с. Баткун, Пазарджишко. // Църковен вестник, N 11, 16 март 1963; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 80-81; Баткунският манастир „Св. Петър и Павел”. // Църковен вестник, N 13, 28 март – 3 апр. 1994; Голяма енциклопедия „България”. Т. 1, с. 197-198; Енциклопедия „Пазарджик и Пазарджишка община”. Пазарджик, 2011, с. 541-542.*

БАТОШЕВСКИ ДЕВИЧЕСКИ МАНАСТИР „ВЪВЕДЕНИЕ ПРЕСВЕТИЯ БОГОРОДИЦИ” – намира се в село Батошево, на 16 км от Севлиево и на 26 км от Габрово. Основан (1872) от Миню Попкоев като семеен манастир. Сегашната му игуменка Анисия успява да събере средства, с които са ремонтирани покривът на двуетажната жилищна сграда, стаите за гости, оградата и входната врата. Издигнати са още нова чешма, нова ламаринена камбанария и е изработен нов иконостас. В архитектурно отношение манастирът представлява комплекс от църква, построена през 1905, жилищни и стопански сгради. В църквата има икони на Станислав *Доспевски*.

Изглед от Батошевски девически манастир „Въведение Богородично” (фотография)

Лит.: Батошевският манастир. // Църковен вестник, N 21, 16-30 ноември 2002; ***Темелски****, Хр. Батошевският манастир „Въведение Пресвятия Богородици”. С., 2002.*

БАТОШЕВСКИ МЪЖКИ МАНАСТИР „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО” – разположен на висок склон над р. Росица, на 8 км от с. Батошево. Отстои на 17 км южно от Севлиево, на 22 км от Габрово и на 53 км от Велико Търново. Според каменен надпис, намерен в манастира през 1836 (съхраняван днес в Националния археологически музей в София), манастирът е основан през XIII в. (по времето на цар Михаил II Асен). Предполага се, че е бил разрушен и ограбен по време на османското нашествие. Според летописната книга на манастира през 1809 монахът Исак се заселил на мястото на разрушената обител и подел инициатива за нейното възстановяване. Със съдействието на местното население през 1836 е построена църквата „Успение Богородично” и част от жилищните помещения. Първият игумен на манастира е Хаджи Макарий от Троян, а обителта скоро се превърнала в прочута религиозна школа, в която Бачо Киро прекарал две години в учение. Манастирът е бил център и на революционна дейност, като в него са устройвали срещите си членовете на Севлиевски революционен окръг – Матей Преображенски-Миткалото, Ангел Кънчев, Стоян Пенчев и Йонко Карагьозов. По време на Априлското въстание 1876 е опожарен и плячкосан от башибозука, като оцелява само църквата. Понастоящем манастирът е постоянно действащ и представлява комплекс от църква, двуетажни жилищни сгради, камбанария и стопански помещения. Жилищните постройки са от средата на XIX в. Те ограждат манастирския двор от три страни с двуетажни корпуси с широки чардаци. Манастирската църква е построена през 1836 под ръководството на майстор Константин от Пещера. В архитектурно отношение е трикорабна, едноапсидна, с две конхи, вътрешен и открит притвор и с три купола. През 1869 игуменът Севастиан започва украсяване на манастирската църква. Изписани са само западната галерия, портикът от северната страна и някои части от вътрешността на храма. Стенописите са дело на представителя на Тревненската живописна школа – Цаню Захариев. Стенописните сцени са традиционни: „Страшният съд”, „Апокалипсисът” и „Колелото на живота”. Иконостасът в манастирската църква е дърворезбован. Създаден от майсторите Никола Матеев и синът му Йонко от Ново село, които завършили работата си през 1849. Той е с богата растителна орнаментация, в която са включени дванадесет пана със сюжети от Шестоднева. Върху 12 вертикални колони на иконостаса са поместени икони, между които „Св. Георги”, „Св. Никола”, „Св. Арх. Михаил”, „Св. Богородица”, „Христос Вседържител”, „Йоан Предтеча”, „Успение Богородично”, „Св. Димитър на кон”. Долните табли на иконостаса представят релефни сюжети от Шестоднева. Храмовият празник е на 15 август – Успение Богородично.

Изглед от Батошевски мъжки манастир „Успение Богородично” с камбанарията (фотография)

Лит.: ***Бакалов****, И. Описание на Батошевската мъжка света обител (Успение Пресвета Богородица”). С., 1896*; ***Христов****, Хр. Ив. Батошевският манастир. // Векове, 1976, N 5, с. 55-62;* ***Христов (Темелски)****, Хр. Ив. Батошевският манастир (По случай 140 год. от възобновяването му). // Църковен вестник, N 15, 1-31 авг. 2006; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 81;* ***Александров****, Н. Батошевски мъжки манастир*

*„Успение Пресветая Богоодици" и Априлското въстание (По повод 110-год. от Априлското въстание. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1986; **Прашков**, Л., Ст. **Бояджиев**. Батошевският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 86-89; **Николов**, Б. Батошевският манастир „Успение Богородично". // Църковен вестник, N 33, 12-18 авг. 1996; **Димитров**, Б. Християнството в българските земи. Български манастири. С., 2001, с. 70-72; **Темелски**, Хр. Батошевският манастир. 760 години от основаването мли 170 години от възобновяването му. // Църковен вестник, N 15, 1-31 авг. 2006; Голяма енциклопедия „България". С., 2011, т. 1, с. 200.*

БАТУЛИЙСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ НИКОЛАЙ ЧУДОТВОРЕЦ" – намира се в дял „Мургаш" на Стара планина, на десния бряг на Батулийска река на около 30 км северно от София, на 14 км югоизточно от Своге, на 4 км източно от гара Реброво (откъдето се прави отклонението от основния път София-Своге) и на 1 км североизточно от с. Батулия. Паметна плоча на стената на странноприемницата към манастирската обител съобщава, че сградата е построена през 1913. От доста години за манастира и района се грижи всеотдайно отец Стефан. Манастирският комплекс се състои от църква, две електрифицирани и водоснабдени жилищни сгради, каменна чешма и камбанария. Църквата с патрон Св. Николай Чудотворец е еднокорабна и едноапсидна, без купол. Вдясно от нея са погребани свещенослужители в храма. Дворът на църквата е доминиран от внушителна отвесна скала, с която завършва старопланинският хълм, на който е построен манастирът. На върха на скалата е побит голям метален оброчен кръст. На 29 ноември 2011 църквата на манастира е дарена с уникална керамична икона на Св. Никола, от майстор-керамик Люси – Людмила Дойчинова и съпруга ѝ Серги. Най-накрая е нанесена позлатата и е изпечена на по-ниска температура и закачена на външната стена на мястото на старата. Храмовият му празник е на 6 декември – Никулден.

Изглед от Батулийския манастир с църковния храм в него (фотография)

*Лит.: **Нешев**, Г. Български довъзрожденски културно-народностни средища. С., 1977, с. 233.*

БАУМБАХ, Леонард (или Леополд фон Баумбах) (1855-1915) – висш католически духовник. Роден в гр. Лудвигсбург, Германия. Първоначално бил протестант. Ръкоположен е за свещеник (1880) в Конгрегацията на пасионистите. Помощник-епископ (коадютор) на епископ Анри Дулсе (1910-1913). От 31 март 1913 – никополски епископ. На 5 ноември 1911 в ролята си на помощник-епископ той посещава немската католическа общност в добруджанското село Али Анифе и освещава тържествено новата църква „Св. Йоан Кръстител". Никополски епископ (1913-1915). Поради влошено здраве си подава оставката. Скоро след това умира.

Онлайн ресурс.

Йосиф Бацаров (фотография)

БАЦАРОВ, Йосиф (светско име: Никола Бацаров) (9.III.1818 – 19.XII.1892) – църковен деец, архимандрит. Роден в Калофер. Вуйчо на екзарх Йосиф I. Учи в родния си град, гръцко училище в Цариград (1831-1833), в Габрово при Неофит Рилски (1936-1837) и Соколския манастир при Неофит Бозвели. Приема монашество под влияние на Йосиф Соколски. Служи при Търновския владика (1841-1844). Игумен на Калоферския манастир (от 1845). Живее в Мачин, Северна Добруджа (1849-1858), където открива българско училище. По време на Кримската война разгръща активна дейност за събиране на доброволци за руската армия. Учител в Шуменското девическо училище (1858-1866; 1874-1876) и във Варна (1866-1873). След Освобождението е полицейски служител в Дивдядово, Шуменско (дн. квартал на гр. Шумен); председател на градския съвет в Нови Пазар, кмет на града и мирови съдия (1879-1882). Умира в София.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 59.

БАЦАРОВ, Никола – *вж Бацаров, Йосиф*

Мирослав Бачев (фотография)

БАЧЕВ, Мирослав – теолог и философ, доктор по философия. Преподавател по философия на религията и история на религиите в Софийския университет „Св. Климент Охридски". Научните му интереси обхващат още сравнително религиозознание, съвременна философия, аналитична психология, диалога между философията и културата на Изтока и Запада, теолог и философ, доктор по философия. Автор е на монографията „Феноменология на святото. От Имануел Кант до Рудолф Ото" (2016), както и на десетки статии в областта на философията на религията и философската антропология.

Онлайн ресурс.

БАЧКОВСКИ МАНАСТИР „СВЕТА БОГОРОДИЦА" – вторият по големина манастир в България и един от трите ставропигиални (наред с Рилския и Троянския). Намира се на около 7 км южно от Асеновград и на 25 км от Пловдив. Основан (1083) от грузинеца *Григорий Бакуриани*. В началото се развива като център на грузинското монашество и запазва грузинския си характер чак до края на XII в. По това време там е създадена Петрицонската книжовна школа, чрез която се осъществяват връзките на средновековна Грузия с Византийската империя. От XIII в. нататък е в границите ту на Византия, ту на България при владетелите Иванко, Калоян, деспот Алексий Слав, Иван Асен II и Константин Тих. По време на вътрешни междуособици във Византия (1433) Станимашката област, заедно с манастира, е отстъпена

Изглед от Бачковския манастир (фотография)

на българския цар Иван Александър от Анна Савойска срещу борбата му против Йоан Кантакузин. Българският владетел обновява манастира и става негов ктитор. Манастирът остава в границите на българската държава до 1364, когато е завладян от османските нашественици. След падането на Търновското царство (1393) там е заточен патриарх Евтимий, чиито мощи остават в обителта до XIX в. В края на XVI и началото на XVII в. Бачковският манастир е обновен. По това време са построени южното крило и сегашната манастирска църква „Св. Богородица". Със средствата на братя Чолакови през 30-те и 40-те години на XIX в. започва ново разширение на манастира, като са построени сградите в южния двор и църквата „Св. Никола". През XVI и XVII в. в манастира са създадени множество уникални творби на приложното изкуство – сребърната обкова на Евангелие от 1556, обков на Евангелие от 1636, дискос от 1674, сребърна дарохранителница от 1637. Към богатата колекция от изящни метални предмети принадлежат Чаша за Водосвет от 1735, дарохранителница, украсена с емайл, обков за иконата „Св. Богоридица" от XVIII в., множество наръкавници, палици и други атрибути на тържествените одежди, украсени с шевици от сърма. През XIX в. Бачковският манастир се явява най-важният духовен център в областта. От 1894 минава и под ведомството на Българската екзархия. Тук са погребани екзарх *Стефан* и патриарх *Кирил.* Сегашният манастирски храм в Бачковския манастир „Св. Богородица" е построен през 1604 върху основите на първоначална бакурианова църква и по образец на светогорските триконхални храмове. Иконостасът в църквата, датиращ от началото на XVII в., е един от най-ранните по българските земи. Църквата е изографисана през 1643, но през 1850 г. стенописите в долната част на храма са подновени от Моско Одринчанин, и така са закрити по-старите рисунки от средата на XVII в. Тук може да се видят ктиторски портрети на цариградския търговец Георги и сина му Константин, старозаветни сюжети, сцени от църковния календар, „Успение на Св. Ефрем Сирин" и др. В манастирския храм се пази чудодейната икона на Богородица Умиление. Тя е подарена на манастира през 1311 от двама грузински пътешественици – Атанасий и Окрапир. Битува и легенда, че иконата сама „прелетяла" от един грузински манастир и „кацнала" в местността „Клувията". Оттам монасите я занесли в манастира и я поставили при входа на храма, за да вижда кой с какво сърце влиза в Божия дом. Всяка година на втория ден на Великден те я „отвеждат" до старото й място и отслужват молебен. Освен основния храм, Бачковският манастир разполага и с още две по-малки църкви – „Св. Архангели", датираща от XII-XIII в., и „Св. Никола", строена в периода 1834-1837. Те впечатляват със запазените си стенописи от 1841, дело на *Захари Зограф,* който за първи път прави и свой стенописен автопортрет. Заслужава внимание композицията „Страшният съд", в която той поставя в ада всички търговци, чорбаджии и висши духовни лица. От началото на XVII в. датира трапезарията в Бачковския манастир, в която е запазена оригиналната мраморна маса от 1601. През 1643 трапезарията е украсена със стенописи, като освен „Страшният съд" и фигурите на монаси, тук намираме сцени с изображения на седемте вселенски събора и песнопенията в чест на *Св. Богородица*, известни като „Богородичен акатист". В свода се разгръща композицията „Дървото Йесеево", в чиято основа са изписани образите на антични философи и писатели: Аристотел, Сократ, Диоген и др. В средата на XIX в. известният живописец Алекси Атанасов изрисува върху външната стена на трапезарията разгъната панорама на Бачковския манастир, включваща образите на всички ктитори и обновители на манастира, участващи в религиозна процесия с чудотворната Богородична икона. Представени са и редица параклиси и свети места в околностите на манастира, някои от които съществуват до днес. На 300 м източно от централния комплекс се намира Костницата, която е единствената сграда, запазена от първоначалния облик на манастира. Тя датира от XI-XII в. и представлява двуетажна еднокорабна църква-гробница с полуцилиндричен свод и притвор. Стенописите й са дело на грузинеца Йоан Ивиропулос и са между най-ценните живописни ансамбли от XI-XII в. В наоса на горния етаж са поместени изображения на Богородица с двама архангели, сцени от цикъла на „Празниците" и „Причастие на апостолите" и образи на монаси, сред които са светците Георги и Евтимий Светогорци и Иларион Ивер. На долния етаж в апсидата е нарисувана изразителна група „Дейсис", а на западната стена е разположена композицията „Видението на пророк Йезекиил". По стените и свода на предверието е разположена темата „Страшният съд". На северната стена, вероятно малко по-късно, са били нарисувани портретите на ктиторите Григорий и Апасий и на още две двойки ктитори-монаси. През XIV в. по повеля на цар Иван Александър Костницата е ремонтирана и в предверието на втория й етаж е разположен негов ктиторски портрет. В манастира са запазени забележителни произведения на приложните изкуства – великолепни църковни утвари, обковки на ръкописни книги и други, част от които днес се съхраняват в манастирския музей, а други – в църковния историко-археологически музей в София. През 30-те години на XX в. в манастира са открити 103 ръкописа и 252 старопечатни книги. Игумени на манастира: Антоний (от Сливен) (1834-1840), Матей (от Стара Загора) (1840-1848), хаджи Кирил (1848-1852), Методий (от Стара Загора) (1852-1860), Акакий (1890-1894), Теодосий 1894, Харалампий (от Дупница) (1895-1898), Дионисий (1898), Партений (1898-1902), Йоасаф (1902-1904), Пахомий (1904-1905), архимандрит Паисий Пастирев (24 октомври 1905-1906), Йеромонах Климент (1907-1912), епископ Панарет Брегалнишки (1 ноември 1913 – 1 октомври 1915), Владимир (1919), епископ Панарет Брегалнишки (1919-1923), архимандрит Паисий (1923 – 11 юли 1927), архимандрит Климент (28 април 1924 – 3 април 1927), йеромонах Никодим (11 юли 1927 – 31 юли 1929), епископ Панарет Брегалнишки (1 септември 1929 – 1 септември 1933), архимандрит Натанаил (1 ноември 1936 – 31 август 1938), архимандрит Пимен (15 септември 1938 – 21 април 1947), епископ Йона Агатоникийски (21 април 1947 – 30 ноември 1949), епископ Герасим Браницки (10 февруари 1950 – 15 април 1951), епископ Симеон Траянополски (15 април 1951 – 15 юли 1955), епископ Йона Агатоникийски (15 юли 1955 – 12 декември 1959), Константин (1960, и. д.), архимандрит Филарет (1 февруари 1961 – 15 септември 1964), архимандрит Климент (1964-1968), епископ Герасим Браницки (15 септември 1968 – 1 август 1971), архимандрит

Иларион (1 август 1972 – 31 декември 1980), епископ Нестор Смоленски (1 януари 1981 – 31 юли 1985), архимандрит Галактион (1 юли 1985 – 15 юли 1986), епископ Наум Агатоникийски (15 юли 1986 – 15 януари 2004), епископ Борис Агатоникийски (15 януари 2004 – 18 февруари 2014), архимандрит Симон (19 февруари 2014 и. д., 22 юни 2014).

*Лит.: **Кънчов**, В. Станимака и Бачковският манастир. // Бълг. преглед, 1897, N 7, с. 61-81; **Иванов**, Й. Асеновата крепост над Станимака и Бачковския манастир. Историко-археологически бележки. // Изв. Бълг. археолог. др-во, 1911, N 2, с. 191-230; **Архимандрит Панарет**. История на Бачковския манастир. Станимака, 1919; **Грабър**, А. Роспись церкви-костницы Бачковскотго монастыря. // Изв. Бълг. археолог. инст., 1923-1924, т. 2, с. 1-68; **Станимиров**, Ст. Бачковският манастир. // Изв. Ист. др-во в София, 1928, 7-8, с. 113-148; **Кацев-Бурски**, Д. Чий е Бачковският манастир?. С., 1928; **Левaков**, Р. Бачковският манастир „Успение на Св. Богородица" в миналото и днес. Бачковски манастир, 1929; **Гошев**, Ив. Нови данни за историята и археологията на Бачковския манастир. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1931, 8, с. 341-388; **Миятев**, Кр. Манастирът на „Св. Богородица Петричка" при Бачково. // Българска историческа библиотека. С., 1932-1933, N 1; **Станимиров**, Ст. Бачковският манастир през XV в. // Изв. Ист. д-во в София, 1935, 14-15, с. 125-137; **Станимиров**, Ст. Бачковският манастир през втората половина на XVI в. // Изв. Ист. др-во в София, 1937, 16-17, с. 390-410; **Йона**, Агатон. Бачковски манастир. С., 1955; **Василиев**, А. Бачковската костница. Стенописи (Албум). С, 1965; **Пандурски**, В. Бачковският манастир (Кратки ист. бел.). // Църковен вестник, N 22, 1 авг. 1967; **Колев**, К. Нови данни за стенописите върху външната стена на южния корпус на Бачковския манастир. // Год. Нар. музей – Пловдив, 1970, 1, с. 137-186; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 81-85; **Кисьов**, Сл. Бачковският ставропигиален манастир „Успение Богородично". С., 1983; **Бакалова**, Е. Бачковският манастир „Св. Богородица Петричка". // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 256-266; Бачковският манастир – десет века история. // Църковен вестник, N 7, (извънред.) 2008.*

БАЧОВ, Михаил – възрожденски църковен деец. Свещеник в Дупница (1870).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 59.

БАШЕВ, Петър – възрожденски църковен деец. Свещеник в Летница, Ловешка област (50-70-те г. на XIX в.). Основател на читалище в селото (1873).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 59.

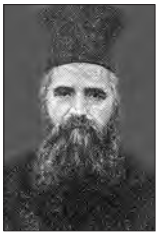
БДИНСКИ МАНАСТИР „УСПЕНИЕ БОГОРОДИЧНО" – построен и осветен (2008). Пръв игумен - архимандрит *Поликарп.*
Лит.: Бдински манастир „Успение Богородично". // Църковен вестник, N 15, 1-15 авг. 2014.

БДИНСКИ СБОРНИК – средновековен литературен паметник. Оригиналът му е изгубен. Запазено копие от XV в. Писан през 1360 в гр. Бдин (дн. Видин). Съставен по образеца на византийските метрични сборници, битували редом с патеричните. Съдържа 16 жития за свети жени и откъс за светите места в Йерусалим.
*Лит.: **Куев**, Куйо. Съдбата на българската ръкописна книга през вековете. С., 1986, с. 265-266; **Гюрова**, Св. Словото за светите места в Бдинския сборник (текстолог. проучване). // Старобълг. лит., 1990, 22, с. 64-89.*

Изглед от лист на Бдинския сборник (фотография)

БЕЕВ, Емануил (1858-1927) – църковен и революционен деец. Роден в с. Славейно, Смолянско. Учи до II клас в Устово (дн. кв. на гр. Смолян). Учител (1873-1876). Ръкоположен за свещеник в Устово (1884). Служи в родното си село. Екзархийски архиерейски наместник на Ахъчелебийска каза (1891-1894; 1906-1913). Развива революционна дейност. Заловен е от османските власти, осъден и лежи в Одринския затвор (1901). Служи в Райково (дн. кв. на гр. Смолян) и отново в Славейно (1914-1926).
Онлайн ресурс.

Емануил Беев (фотография)

БЕЗБОЖИЕ – отрицание на Божието битие, непризнаване въплъщението Господне, пълно безверие, атеизъм.

„БЕЗБОЖНИК". София. Редактор: Вениамин Григоров.
I. 1. (1 декември 1931).
Вестник за антирелигиозна пропаганда.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 81.*

БЕЗСРЕБЪРНИК – светец, раздал своето имущество, който живее, без да приема пари. Напр. Св. Св. безсребърници Козма и Дамян.
*Лит.: **Александров**, А. Светостта – върховен идеал. // Църковен вестник, N 27, 16-30 ноември 2007.*

БЕЗСТРАСТИЕ – последната степен на християнското съвършенство, при което преобразеният в Христа човек не е достъпен за страстните помисли и демонските прилози.
Онлайн ресурс.

БЕЙДОВ, Григорий – църковен и просветен деец. Роден в с. Косинец, Костурско (Егейска Македония). Ръкоположен за свещеник (1832). Учител в българското училище в Костур (1882-1883) и в Дъмбени (1883-1884). Заради интриги от страна на митрополит Кирил, Григорий Бейдов и отец Търпо Поповски, са арестувани и отведени в Билища (1885), а след това затворени в Корча. Освободени след осемместечен престой, без право да бъдат учители. Въпреки това назначен от Екзархията отново за учител в Костур. Председател на костурската българска община докъм 1890, оставяйки противоречиви отзиви за дейността си. Заради провинения, Екзархията го изпраща в манастир в България. Оттам той избягва в Сърбия, която около 1896 го изпраща с мисия да отваря сръбски училища в Костурско. Усилията на сръбската пропаганда са осуетени от ВМОРО и нейния деец Лазар Поптрайков. Бейдов се завръща в Сърбия и се потурчва.

*Лит.: **Караатанасов**, Златко. Черковно-училищната борба (1868-1903): Материяли из миналото на Костурско, Костурско благотворително братство. С, 1935, с. 16-18; **Шопов**, А. Из живота и положението на българите във вилаетите. Пловдив, 1893, с. 255-256.*

БЕКОВ, Георги Гицов (1818-1858) – църковен деец. Роден в Брегово, Видинско. Свещеник в родното си село (началото на 40-те г. на XIX в – 1858).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С. 1988, с. 155-156.

БЕКОВ, Гица (1774 – 8.IV.1877) – църковен деец. Роден в Брегово, Видинска област. Свещеник в селото си (от края на XVIII в). Синовете му Станко, Георги и Дино също стават свещеници.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 60.

БЕКОВ, Дино (1820-) – църковен деец. Роден в Брегово, Видинска област. Син на Гица *Беков* и брат на Станко и Георги. Свещеник в селото си (началото на 40-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 60.

БЕКОВ, Станко (1820-) – църковен деец. Роден в Брегово, Видинска област. Син на Гица *Беков* и брат на Дино и Георги. Свещеник в селото си (50-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 60.

БЕКТАШИ – наименование на последователи на ислямския религиозен орден бекташия, основан в края на XIII век и действал главно в Османската империя. След закриването му (1826) продължават да се придържат към специфичните си традиции, като съвременните им потомци са включвани в групата на алевиите. В Османската империя бекташкият орден е тясно свързан с Еничарския корпус и, въпреки че не се придържа към официалния сунизъм, бил покровителстван от някои султани, като Сюлейман I. Забранен след ликвидирането на Еничарския корпус (1826). Въпреки това продължава да функционира неофициално. През 1925, след създаването на Република Турция, обявен за незаконен, заедно с всички религиозни ордени и секти.

*Лит.: **Миков**, Любомир. Културова архитектура и изкуство на хетеродоксните мюсюлмани в България (XVI-XX век). С., 2007, с. 16-19.*

БЕЛАЩИНСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ" – намира се в Западните Родопи, близо до село Белащица и на 12 км южно от град Пловдив. Изграден през 1020 по повеля на византийския военачалник Никифор Ксифий – управител на Филипополис от 1018. Според легендата, Ксифий имал голям принос за поражението на цар Самуил през 1014 в битката при Беласица планина, тъй като се явил в тила му. Император Василий II подарил на Никифор Ксифий 15 000 пленници от пленените Самуиловите войници. По-късно тези пленници основали с. Беласица, което по-късно нарекли Белащица. Останки от дворецакрепост на Никифор Ксифий има близо до 1000-годишен източен чинар, южно от селото. Близо до своята крепост Ксифий съградил манастира и го посветил на Свети Георги Победоносец. Манастирът е опустошен от османците при нашествието им на Балканския полуостров през 1364 и възобновен през XVIII в. Опожарен е отново през 1878 при последните сражения през Руско-турската война, когато последната отбранителна линия на отстъпващата османска армия била по линията Куклен – Брестник – Белащица. След Освобождението манастирът е възстановен, но остава под ведомството на Цариградската патриаршия до 1906. Манастирският комплекс се състои от черква, параклис, жилищни и стопански сгради. Черквата е еднокорабна, едноабсидна, с вътрешен и открит притвор, безкуполна и без стенописи, построена през 1838. Под открития притвор е аязмото, което се смята за останало още от основаването на манастира и за чудотворно. На двора се намира каменна чешма, построена през 1831. Храмовият празник е на 6 май – Гергьовден.

Изглед от Белащински манастир „Св. Георги Победоносец" с църквата и чешмата (фотография)

*Лит.: **Македонов**, Д. Манастирът „Св. Георги" край Белащица, Пловдивско. // Църковен вестник, N 37, 1-17 септ. 1995.*

БЕЛЕВ, Станко (1841 – 25.XII.1919) – църковен деец. Роден в Брегово, Видинска област. Син на свещеник

Георги Гицов. Свещеник в родното си село (средата на 60-те г. на XIX в. до края на живота си).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 60.

БЕЛИНСКИ, Димитър – църковен деец. Свещеник в Караманкьой, Добруджа (1873-1914).
Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 60.

БЕЛОВЕЖДОВ, Гаврил (2.VI.1920 – 8.VII.2003) – е български католически свещеник. Роден в гр. Златица. Завършва френския колеж „Свети Августин" и семинарията на отците-успенци в Пловдив. През 1940 започва да учи в Папския колеж „Русикум" в Рим. След това следва висше философско и богословско образование в Григорианския университет, където е състудент на бъдещия папа *Йоан Павел II*. Ръкоположен за свещеник в Рим (21 април 1946). Завръщайки се в България, в международния влак на гара Драгоман отецът е арестуван, заедно с отец Купен Михайлов (15 октомври 1947). След близо 40-дневен престой в следствения арест в София, те са интернирани в провинцията. До 1950 отец Беловеждов служи в Тополовградско. През 1952 е арестуван във връзка с католическите процеси и е осъден на 20 г. лишаване от свобода. Прекарва почти 12 г. по затворите при тежка физическа работа по кариерите на селата Огняново и Самоводене. След затвора служи в енорията „Успение Богородично" в София и получава почетната титла архимандрит от архиепископ Методий *Стратиев*. След падане на тоталитаризма е отговорен редактор на католическия вестник „Абагар" и аташе по културата с дипломатически паспорт в посолството на Ватикана в София. След 1989 изтичат секретни документи от Министерството на вътрешните работи, че отец Беловеждов е бил сътрудник на Държавна сигурност от 1964. Като отговор на тези обвинения архимандрит Беловеждов издава книгите „Давам думата на моето досие" и „Страданието не е етикет, то е достойнство", в които представя личната си съдба. Умира в София.

Гаврил Беловеждов (фотография)

*Лит.: **Елдъров**, Св. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002, с. 29, 585, 594, 638, 654, 665, 727, 754, 757, 769, 772.*

БЕЛОВОДСКИ МАНАСТИР „СВ. ГЕОРГИ" – намира се в подножието на Голо бърдо, в квартал „Бела вода" на гр. Перник. Основан е през първата половина на XX в. В архитектурно отношение представлява комплекс от еднокорабна, едноапсидна, с две конхи и купол църква и жилищна сграда. Днес е периодично действащ. Храмов празник – 6 май – Гергьовден.
Онлайн ресурс.

Изглед от Беловодския манастир „Св. Георги" (фотография)

БЕЛОВСКА БАЗИЛИКА – ранносредновековна базилика, разположена близо до град Белово, Пазарджишка област. Намира се в местността „Свети Спас" (Спасовица) сред красивите северозападни склонове на Родопа планина, на 10 км южно от град Белово и на около 1,5 км южно от с. Голямо Белово, Пазарджишка област. Построена в края на V в. Тя е най-запазената част от разрушения късноантичен и средновековен укрепен град Левка (Левке, Левки). Била е катедрала на Левкийската епархия. През средновековието около раннохристиянския храм възниква манастир, известен днес като Голямобеловски манастир, който в XVII в. е разрушен от османците, при помохамеданчването на българите от Чепинското корито. Тогава е сринат и базиликата. Мястото се почита и днес, и затова до базиликата е изградена черква, която макар и да е доста отдалечена от околните села, е много посещавана. Базиликата представлява огромен археологически комплекс от късната Античност и ранното Средновековие в края на V-VI в. Първите исторически сведения за крепостта и базиликата са от имения български патриот и пазарджиклията Стефан Захариев в неговото описание за Татарпазарджишката кааза. Последвана от списанията на Петко Рачов Славейков и други видни български възрожденци. През 1915 проф. Петър Мутафчиев прави първото научно описание на базиликата над село Голямо Белово, а през 1924 са проведени и първите археологически разкопки, финансирани от американския милионер Уйлям Уитмор и реализирани от археолога Андрей Грабар. Базиликата е трикорабна, триапсидна, със синтрон, триделен нартекс, триконхален баптистерий. Има данни, че над сценичните кораби и притвора е била разположена емпория, според други изследователи емпория е имало само над притвора. Ясно е, че като цяло градежът на базиликата в основите е от средно голям ломен камък, а стените са изградени от квадратни тухли, споени с червен хоросан. Базиликата в местността „Свети Спас" датира от VI век от новата ера. Според изследванията на професор Петър Мутафчиев именно в град Белово е съществувала изчезналата в момента, но все още споменаваната Левкийска епархия. Всички данни говорят, че средният кораб е бил по-висок от страничните кораби, а триконхалният баптистерий е запазен само в основата си. През 1994 базиликата е консервирана и частично реставрирана. Изградени са арките в придверието, а подовото покритие насипано с чакъл и по този начин базиликата е отворена и година за посещения на туристи и като цяло е запазена напред във времето.

Изглед от Беловската базилика (фотография)

*Лит.: **Димитров**, Д. Християнските храмове по българските земи I-IX в. / Фондация „Покров Богородичен". С., 2013, с. 83-84; **Мутафчиев**, П. Старите градища и друмове по долините на Стряма и Тополница. С., 1915.*

БЕЛОВСКА ХРОНИКА – летописни бележки, в които се описва насилственото ислямизиране на българското население в Чепинското корито. Преразказва летописния разказ на поп Методий Драгинов. Открита в края на XIX в. в с. Голямо Белово (дн. гр. Белово), Пазарджишка област.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". С., 2011, т. 1, с. 229.

БЕЛОГРАДЧИШКА ЕПАРХИЯ – титулярна епископия на Българската православна църква от 1872. Носи името си от гр. Белоградчик. Историческа катедра в Белоградчик няма засвидетелствана. Белоградчишките епископи са викарии на видинския митрополит. Титулярни епископи: Кирил (Стоичков) (1872 – 23 юли 1875), Поликарп (Петров) (– 27 юли 2014).

Онлайн ресурс.

БЕЛОЧЕРКОВСКИ МАНАСТИР „СВ. СВ. ПЕТЪР И ПАВЕЛ" – намира се в Западните Родопи, в курортната местност „Бяла черква" на около 25 км югозападно от Пловдив. Построен през XI в. и е най-високоразположеният манастир в страната – 1600 м надморска височина. При основаването си бил посветен на *Св. Св. Козма и Дамян*, но след разрушаването му при опита за помохаменданчване на местното население през XVII в. и последвалото му възстановяване през 1883, за патрони на манастира са избрани *Св. Св. Петър и Павел*. Целият район наоколо е покрит с вековни борови гори. Според преданието Белочерковският манастир е един от най-старите манастири в България, възникнал още през XI в., когато бил основан и *Бачковският манастир*. Останките от олтарната абсида на старата църква, запазени до днес, показват неговата старинност. В средата на XVII в., когато мюсюлманският фанатизъм залива Родопите, заедно с другите манастири, и Белочерковският е разрушен от ордите на великия везир Мехмед Кюпрюлю. Днешната манастирска църква е голяма еднокорабна базилика без купол, строена през 1815 върху основите на стара църква. Изградена от бял ломен камък, тя отдалече блести, поради което местността наоколо е получила наименованието „Бяла черква". В нея няма стенописи, но са запазени някои стари икони, подарени на манастира през 1812 и по-късно. Жилищните сгради, които заемат северната и западната страна на обширния манастирски двор, се обновяват. Архитектурата на манастира са различава от тази на другите родопски манастири. При пожар през 2002 жилищните и помощни сгради изгарят напълно и от манастира остава само църквата. Храмовият празник е на 29 юни – Петровден.

Изглед от оцелялата църква на Белочерковски манастир „Св. Св. Петър и Павел" (фотография)

Онлайн ресурс.

БЕЛЧЕВ, Генчо Костов (1846-1892) – просветен и църковен деец. Роден в Копривщица. Учител в родния си град (1870-1876). Участник в Априлското въстание, след разгрома на което е изпратен на заточение в Мала Азия. След Освобождението е учител в Люлебургас, Одрин и Бабаески. Ръкоположен за свещеник (1889).

*Лит. **Шабанов**, Ив. **Свещеник Генчо Костов Белчев**. // Църковен вестник, N 14, 1 май 1976; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 61.*

БЕЛЧЕВ, Константин (1873 – 19.IV.1945) – просветен, революционен и църковен деец. Роден в село Цапари, Битолско (Вардарска Македония). По професия учител. Влиза във ВМОРО и е назначен за селски войвода. През май 1902 е арестуван от властите и лежи в Битолския затвор. Като войвода взима участие в Илинденско-Преображенското въстание 1903. След въстанието приема свещенически сан и е дякон при Българската екзархия в Цариград.

*Лит.: **Николов**, Борис Й. Вътрешна македоно-одринска революционна организация. Войводи и ръководители (1893-1934): Биогр.-библиогр. справочник. С., 2001.*

БЕЛЧЕВ, Никола Геров (1835 – 17.VII.1876) – просветен, църковен и революционен деец. Роден в Копривщица. Учител в с. Ситово, Чирпанско, дн. Старозагорска област (1853-1856), с. Милево (1856-1857) и с. Белозем (1858-1874), Пловдивска област. Завръща се в Копривщица (1875). Влиза в състава на местния революционен комитет. Участва в Априлското въстание 1876. След потушаване на въстанието е заловен и обесен в Пловдив.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 62.

БЕЛЧО – църковен деец. Монах в Плаковския манастир (40-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

БЕЛЧО – църковен деец. Свещеник в Трявна. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 63.

Изглед от Бельовската църква (рисунка, фрагмент)

БЕЛЬОВА ЦЪРКВА „РОЖДЕСТВО БОГОРОДИЧНО" – средновековна българска църква в близост до гр. Самоков. Според местните легенди е издигната по времето на Второто българско царство от местния болярин Бельо, поради което и носи неговото име. В архитектурно отношение е еднокорабна и едноапсидна с полуцилиндричен свод, полувкопана в земята. В сегашния си вид е построена към XV-XVII в., върху основите на по-стари християнски храмове. Изградена е от ломен камък на хоросанова спойка. На 200 м зад църквата се намира аязмо, от което извира светена вода. В църковния двор се намира и чешма, изградена през 1879. Според археологически проучвания в съществуването на църквата могат да

се открояят три етапа. Първият е от епохата на късната античност (V-VI в.). През Средновековието (XII-XIII в.) храмът е реконструиран и възобновен най-вероятно като гробищен храм. Предполага се, че с превземането на Самоков от османците (1370-1371) църквата е опожарена и разрушена до основи. С това се слага край на втория етап от нейното съществуване. Третият етап се свързва с късното Средновековие (XV-XVII в.). По това време църквата е еднокорабна, със закрит притвор и вход от запад. Остава действаща до 1712, когато започва изграждането на Митрополитската църква в Самоков. След това за дълги години църквата е изоставена. През 1737 тук са погребани мощите на самоковския митрополит Симеон Попович, за когото се знае, че заема Самоковската митрополитска катедра през 1734. Като защитник на християнското население е арестуван през юли 1737 г., отведен е в София и на 21 август същата година е обесен зад църквата „Св. София". През 1862 в църквата е извършена тържествена служба, заедно с водосвет на аязмото. Цялостното преустройство на църквата започва през 1867. През 1869 вътрешността ѝ е изписана наново върху старата стенописна украса от зографите Никола Образописов, Христаки Зографски и Димитър Даскалов (Дупничанина). Храмов празник – Малка Богородица (8 септември).

Лит.: Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 87; Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 237-238.

БЕЛЯКОВСКИ РЪКОПИС – литературен паметник от втората половина на XVI в. Открит от П. Р. Славейков в с. Беляковец, Търновска област. Състои се от 175 л. Съдържа редица оригинални и преводни творби от X-XI в.

*Лит.: **Славейков**, П. Р. Две български ръкописи. // Бълг. книжици, 1859, кн. 9, с. 259-269; N 13, с. 409; N 15, с. 481-482; **Ангелов**, Боньо. Из старата българска, руска и сръбска литература. Кн. I. С., 1958, с. 135-144; 155-158; **Ангелов**, Боньо. Летописни съчинения в старобългарската литература. // Старобълг. лит., 1983, т. 14, с. 65-74.*

БЕНВЕНТУРА, Ленич – църковен деец. Български католически свещеник в Алвинцкия манастир (1741).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 63.

БЕНЕВ, Тодор – църковен деец. Свещеник в Копривщица (70-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНЕВ, Цвятко (-1928) – просветен църковен и революционен деец. Роден в с. Горна Липница, Великотърновска област. Учител в родното си село (1868). Ръкоположен за свещеник (1870). По време на Априлското въстание е в четата на Бачо Киро. След Освобождението продължава да бъде свещеник.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНЕДИКТ (светско име: Васил Янов Хадживълков) (-1920) – църковен деец. Роден в гр. Малко Търново. Завършва Белградската семинария и приема монашество в Зографския манастир. След 1871 служи в Българската екзархия в Цариград. По-късно е изпратен за учител в родния си град. Участва в подготовката на Априлското въстание 1876, след неуспеха на което е принуден да емигрира в Русия. По време на Руско-турската война 1877-1878 е в състава на Българското опълчение. След Освобождението е игумен на Драгалевския манастир.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНДИКТ VI – римски папа (973-974). Без негово участие се разгаря борбата на немското духовенство срещу дейността на *Св. Методий* сред моравско-панонските славяни и попречват на запазването на Кирило-Методиевската писменост във Велика Моравия.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 169-171; Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 600.

БЕНЕДИКТ XV (7.XI.1854 – 22.I.1922) – глава на Римокатолическата църква (3 септември 1914 – 22 януари 1922).

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 605-608.

БЕНЕДИКТ XVI (16.IV.1927) – глава на Римокатолическата църква (19 април 2005 – 28 февруари 2013). Оттегля се поради напредналата си възраст.

Онлайн ресурс.

БЕНЕДИКТ ЦУЦАРСКИ (5.X.1715 –) – висш духовник. Последен католически архиепископ на Софийско-Пловдивската архиепархия и един от архиереите, най-кратко управлявали Софийско-Пловдивския диоцез.

Онлайн ресурс.

БЕНЕДИКТИНСКИ ОРДЕН – най-старият западен католически орден. За година на неговото основаване се приема 529, когато *Св. Бенедикт Нурсийски* приема монашеството. След смъртта на *Св. Бенедикт* (547) основаният от него манастир Монте Касино съществува още не дълго и е разрушен от лангобардите около 577. По-късно е възстановен. Монасите, с подкрепа на папа Григорий I Велики, се разпръскват по различни страни, разпространявайки по този начин устава и идеите на *Св. Бенедикт*. Скоро бенедиктински манастири възникват в Англия, Франкското кралство, други страни от Западна и Централна Европа, а към XI век и в Източна Европа. Сред известниците бенедиктинци от този период са *Св. Анселм Кентърбърийски, Св. Вилиброрд, Св. Адалберт Пражки* и др. През XIII в. възникват нови, бързо развиващи се ордени – тези на доминиканците и францисканците, и се променя структурата на европейското

Бенедикт XV (фотография)

Бенедикт XVI (фотография)

Емблема на Бенедиктинския орден (гравюра)

общество, което предопределя началото на упадъка на ордена на бенедиктинците. Още повече се засилва този процес на упадък в хода на Реформацията и секуляризацията през XVIII в. През XIX в. започва възраждане на ордена, което продължава и през XX в. Импулси за развитието на ордена в Новото време става дейността на братята от ордена в областите на изучаване на среновековната литература, музика и живопис, а също и тяхната мисионерска дейност в Африка и Азия. През 1893 папа *Лъв XIII* обединява всички бенедиктински манастири и конгрегации в Бенедиктинска конфедерация. През 2004 Бенедиктинската конфедерация се състои от 21 конгрегации и 6 независими манастира. Общото число на монашеските обители – 344. Общо монаси – 7798, от тях 4344 свещеници. Начело на конфедерацията стои абат-примас, който се избира за срок от 8 години. Той представлява бенедиктинците пред Светия Престол, но няма право да назначава или сменя настоятели на манастирите. Основно бенедиктинците се занимават с молитви, интелектуални занятия, религиозно изкуство и мисионерска работа. Девиз на ордена: „Моли се и работи" (на латински: „Ora et labora").

Онлайн ресурс.

БЀНИН, Петър Николов (1772-1844) – духовник, учител и общественик. Роден в заможен търговски род от Банско. В края на XVIII в. открива килийно училище в Банско. Попада под влиянието на „История славяноболгарская" на Св. отец Паисий Хилендарски. Баща на Неофит Рилски.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНОВ, Тодор – църковен деец. Роден в с. Враняк, Врачанско. Свещеник в с. Попица, Врачанска област (1872).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНЧЕВ, Васил Хр. (7.VII.1915 – 14.VII.1970) – църковен деец. Роден в гр. Ловеч. Завършва Богословския факултет при Софийския университет (1940). Ръкоположен за свещеник (1941). Служи като свещеник в гр. Кавала (1941-1944). След завръщането си е енорийски свещеник в София (1944-1970). Автор на стихосбирката „Светла вяра", в която са поместени стихове и поеми с религиозна тематика.

*Лит.: **Гръмодолски**, Б. Спомен за прот. **Васил Хр. Бенчев**. // Църковен вестник, N 8, 11 март 1971.*

БЕНЧЕВ, Иван Илиев – църковен деец. Роден в Сопот. Завършва Богословското училище на о-в Халки (60-те г. на XIX в.), след което е свещеник в София.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64.

БЕНЧЕВА, Елена Тодорова (духовно име: Евпраксия) (1715 – 15.VIII.1806) – просветен и църковен деец. Родена в Сопот. Завършва килийно училище към девическия манастир в Сопот, след което продължава образованието си в Киевското епархийско училище (1732-1736). След завръщането си е учителка в килийното училище в Сопот. Приема монашество (1739). Игуменка на девическия манастир (1755-1806). Преписва от оригинала „История славяноболгарская" на Св. отец Паисий Хилендарски (1768) и се нарежда на второ място след преписа на Софроний Врачански. Не е запазен, но остава единствен, правен от жена. Оставя две кратки приписки за живота си (1803). Умира в Сопот.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 64-65.

БЕРНАКОВИЧ, Деодат – църковен деец. Францискански монах. Игумен на метоха в българската колония във Винга (Банат).

*Лит.: **Радкова**, Р. Българската интелигенция през Възраждането. С., 1986, с. 155.*

БЕРОВ, Петър – възрожденски църковен деец. Преселва се от Бесарабия в Тайраклии (1819). Свещеник там (40-50-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 65.

БЕРОВ, Сава – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в с. Тайраклии, Бесарабия. Завършва Болградската гимназия и Духовна семинария в Киев. Свещеник в с. Кубей, Бесарабска област (1868). Преподавател по религия в Болградското училище (1868).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 65.

БЕРОВСКИ, Иван – възрожденски църковен и революционен деец. Роден в Берово (Вардарска Македония). Учител в родното си село. Участник в Разловското въстание 1876.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 65.

БЕРЧИЧ, Иван (1824-1870) – хърватски филолог и висш духовник. Професор по богословие и източни езици в Задарската семинария. Почетен каноник в Задар и Рим. Член на Югославската академия на науките. Занимава се с издаване на глаголически паметници. Автор на студия за Св. Св. Кирил и Методий, в която изнася много сведения за почитта на Източната и Западната църква към делото на двамата братя.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 174-175.

„БЕСЕДИ ЗА БРАТСТВАТА". София / Ред. Ст. Цончев ; Изд. на Съюза на православните християнски братства.

I. 1-10 (януари – декември 1939);
II. 1-10 (1940);
III. 1-10 (1941);
IV. 1-10 (1942).
Източноправославно списание на *Св. Синод*.

*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 86.*

БЕЧЕВ, Петър Илиев (1877-) – църковен деец. Роден в с. Върбово, Смолянска област. Още от детските си години се свързва с Църквата. Учи църковно пеене при свещеника в родното му село и някои псалтове. По време на Първата световна война служи в гр. Кавала. След края на войната се установява в с. Широка лъка, Смолянско. Продължава да пее като църковен певец до преклонната си възраст. Удостоен от *Св. Синод* като протопсалт.
*Лит.: **Попвасилев**, Ив. Столетникът протопсалт от с. Широка лъка. // Църковен вестник, N 8, 11 март 1977.*

БИБЛЕЙСКА БИБЛИОТЕКА – създадена към Богословския факултет при Софийски университет (1998).
Лит.: Молебен в чест на 20-годишнината от създаването на Библейската библиотека на СУ. // Църковен вестник, N 20, 16-31 окт. 2018.

„БИБЛЕИСТИКА" – общо название на библейските дисциплини, включващи исагогика, екзегеза и херменевтика.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 25-58.

„БИБЛЕЙСКИ УРОЦИ", София. Изд. на Християнско адвентно общество.
I. 1-3 (6 април – 25 декември 1918);
II. 1-4 (4 януари – 27 декември 1919);
III. 1-4 (3 юли – 25 декември 1920);
IV. 1 – 3 (1 януари – 24септмври 1921);
V. 1-4 (6 януари – декември 1923).
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 86.*

„**БИБЛЕЙСКИ УРОЦИ**", София. Издание на евангелската секта „петдесетници".
I. 1 (5 януари 1941)
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 86.*

БИБЛЕЙСКО ДРУЖЕСТВО – надденоминационна организация с идеална цел (фондация), която има за задача – разпространяване на *Библията* или части от нея безплатно или на достъпни цени. Различни библейски дружества превеждат *Библията* на други езици, на които липсват преводи. Разпространението на *Библията* в България се осъществява основно от Българско библейско дружество.
*Лит.: **Кацарска-Петрунова**, Е. Лъжа и двоен стандарт. // Църковен вестник, N 7, 14-20 февр. 1994.*

БИБЛИОЛАТРИЯ – отношение към *Писанието* като към единствен висш авторитет с пълно игнориране на църковното предание и науката. Библиолатрията е характерна за много направления на протестантизма и обикновено води до вербалистко и фундаменталистко разбиране на *Св. Писание*.
Онлайн ресурс.

БИБЛИОЛОГИЯ (от гръц. βιβλίον и λογος) **–** всички знания за свещените книги на *Стария* и *Новия Завет*, включващи данните от исагогиката, херменевтиката, екзегезата, библейската критика, а също така и за връзките на *Библията* с различните сфери на културата.
Онлайн ресурс.

БИБЛИОТЕКА „БЛАГОЧЕСТИЕ". Търново / Редактор-издател: свещеник Йордан Стойков.
I-III по 12 книжки годишно (април 1910 – март 1913);
IV. 1-6 (януари – декември 1914).
Източноправославно списание. Помества материали с религиозно съдържание и нравствени проповеди.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 88.*

БИБЛИОТЕКА „ДУХОВЕН ЖИВОТ". Разград. Редактор-издател: Атанас Г. Попов.
I. 1-5 (януари – май 1914).
Източноправославно списание за младежи.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 89.*

БИБЛИОТЕКА „ЖИВОТ И СВЕТЛИНА". Пловдив / Редактор и издател: Павел Мишков.
I. 1 ((декември 1920).
Помества само речи на пастор П. Мишков.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 89.*

БИБЛИОТЕКИ В СРЕДНОВЕКОВНА БЪЛГАРИЯ – датират от началото на X в. по време на управлението на цар Симеон I. Първата от тях се появява в Преслав и включва византийски и старобългарски съчинения, поръчани от владетеля или в които е вземал участие: „Симеонов (Светославов) сборник", „Златоструй", „Слова против арианите" (в превод на епископ Константин Преславски (и др.). През следващите десетилетия, поради интереса на цар Петър I към книжнината, дворцовата библиотека се обогатява с нови съчинения. Опожарена и разграбена при руските походи и византийското нападение над Преслав (края на X в.), в резултат на които не е оцелял нито един екземпляр от това време. Нова дворцова библиотека се появява по времето на цар Иван Александър (XIV в.). От нея са запазени само няколко книги – Лондонското евангелие, Ватиканският препис на Манасиевата хроника и др. За патриаршеските и митрополитските библиотеки липсват каквито и да било сведения.
*Лит.: **Гюзелев**, В. Училища, скриптори, библиотеки и знания в България, XIII-XIV в. С., 1985.*

Изглед от първия български превод на Библията (фотография)

БИБЛИЯ – каноническа колекция от текстове, смятани за свещени от юдаизма и християнството. Различни религиозни групи включват различни книги в своите канони, в различен ред; а понякога разделят или съединяват книги, или включват допълнителен материал в каноничните книги. Християнските *Библии* варират от 66 книги в протестантския канон и до 81 книги в канона на Етиопската православна църква. Еврейската *Библия*, известна като Танах, съдържа 24 книги, разделени на три части: петте книги от Тора („учение" или „закон"), Невиим („пророци") и Кетувим („писания"). Първата част от християнската *Библия* е *Старият завет*, който съдържа като минимум тези 24 книги от Еврейската *Библия*, като ги разделя на 39 книги и ги подрежда по различен начин. Римокатолическата църква и източнохристиянските църкви включват също като част от канона на *Стария завет* някои второканонични книги и пасажи. Втората част от *Библията* е *Новият завет*, който съдържа 27 книги: четирите канонични евангелия, „Деяния на апостолите", 21 послания (или писма) и книгата „Откровение". През II-ри век пр. Хр. еврейски групи наричали Библейските книги „свещени", а днес християните често наричат *Стария* и *Новия заветии* от християнската *Библия – Светата Библия* или *Светото Писание*. Много християни считат целия каноничен текст на *Библията* за Божествено вдъхновен. Най-старите оцелели, запазени, цели християнски *Библии* са гръцки ръкописи от IV в. *Библията* е разделена на глави през XIII в. от Стефан Лангтон, а на стихове – през XVI в. от френския печатар Роберт Естиен. В днешно време Библията обикновено се цитира по книга, глава и стих. Българската дума „Библия" произлиза от латинската дума „biblia". Сама по себе си буквално означава „хартия" или „свитък" и започва да се използва редовно за „книга". Според християнските богослови понятията *Стар* и *Нов Завет* означават два периода: времето на подготовка и очакване на Иисус Христос и времето на Иисус Христос, през което човечеството отива към оня ден и час, за който никой не знае – към Великия ден. Книгите, които съставят християнския *Стар завет*, се различават при Католическата, Православната и Протестантските църкви, като протестантското движение приема само онези книги, които съставляват Еврейската *Библия*, докато католиците и православните имат по-големи канони. Някои групи считат, че дадени преводи са боговдъхновени, сред които най-често са гръцката *Септуагинта*, арамейската *Пешита* и английската версия на крал Джеймс. *Новият завет* е сборник от 27 книги с четири различни жанра християнска литература: четири евангелия, докладът от „Деяния на апостолите", двадесет и едно послания и „Откровение" на Йоан. Иисус Христос е централната фигура, *Новият завет* предполага, че вдъхновението е като в *Стария завет*. Почти всички християни признават *Новия завет* за канонично *Писание*. Книгите на *Новия завет* са подредени различно в традицията на римокатолицизма и протестантството, както и в славянската източноправославна традиция, сирийската традиция и етиопянската традиция. Подредбата на книгите от *Новия завет* на български език е следната:

Евангелия: 1. Евангелие от Матей; 2. Евангелие от Марко; 3. Евангелие от Лука; 4. Евангелие от Йоан;
История на апостолите: 5. Деяния на апостолите;
Сборници (общи) послания:
6. Послание на Яков; 7. Първо послание на Петър; 8. Второ послание на Петър;
9. Първо послание на Йоан; 10. Второ послание на Йоан; 11. Трето послание на Йоан;
12. Послание на Юда;
Послания на апостол Павел:
13. Послание към римляните; 14. Първо послание към коринтяните; 15. Второ послание към коринтяните; 16. Послание към галатяните; 17. Послание към ефесяните;
18. Послание към филипяните; 19. Послание към колосяните; 20. Първо послание към солунците; 21. Второ послание към солунците; 22. Първо послание към Тимотей; 23. Второ послание към Тимотей; 24. Послание към Тит; 25. Послание към Филимон; 26. Послание към евреите.

Първото пълно издание на *Библията* на модерен български език е *Цариградската Библия* (1871) (голям формат). Преводът е извършен от колектив, ръководен от Петко *Славейков* и д-р Лонг. Първата *Синодална Библия*, съдържаща текста на библейския канон, излиза през 1925, последван от издание в 1940. В най-ново време има още две издания на БПЦ – от 1992 и 2012.

*Лит.: **Манчов**, Др. Кратка свещена история на Вехтий и Новий завет. 3 изд. Виена, 1865; Синодалното здание на Библията. // Църковен вестник, N 3, 16 ян. 1926; **Глубоковски**, Н. Велик библейски подвиг на Св. Синод на Българската православна църква (По повод българския синодален превод на Св. Библия, София, 1925). // Църковен вестник, N 13, 20 март 1926; **Глубоковски**, Н. По повод синодалния превод на Бибията. // Църковен вестник, N 18, 24 апр. 1926; Библията като фактор за прогреса. // Църковен вестник, N 40, 15 ноември 1991; **Станоев**, Б. Православието и България. С., 1992, с. 38; **Маджуров**, Н. Как е била написана Библията. // Църковен вестник, N 33, 11 септ. 1992; **Желев**, Ив. Старият и Новият завет в пълнотата на Божественото откровение. // Църковен вестник, N 22, 16-30 ноември 2001.*

БИБЛИЯ НА НОВОБЪЛГАРСКИ ЕЗИК – издадена 1925. Инициатор – варненският митрополит Симеон. В превода ѝ взимат участие редица богослови – русенският митрополит Василий, скопският митрополит Теодосий, охридският митрополит Борис, протопрезвитер Ст. Цанков и др., както и някои светски лица – В. Н. Златарски, Ст. Л. Костов, Христо Ст. Попов. Езиковата редакция е дело главно на проф. Б. Цонев. Преводът е направен въз основа на руския текст, сверен с гръцкия.

*Лит.: **Марковски**, Ив. История на българския синоден превод на Библията. С., 1927; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 216; **Желев**, Ив. Преводите на Библията на съвременен български език. // Библията в България: Науч. конф. 2007: Сб. докл. С., 2007, с. 86-97.*

БИГОРСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ ЙОАН ПРЕДТЕЧА” – разположен в община Маврово и Ростуша, по поречието на река Радика, между градовете Дебър и Гостивар, в западната част на Вардарска Македония. Построен през XVI в. Изоставен по време на насилствената ислямизация на района. Възстановен от йеромонах Иларион (1743). През 1800 година, при игумена Митрофан (1796-1807), в началото на XIX в., при управлението на игумена Арсений (1807-1838) от с. Галичник, са предприети големи разширения и манастирът се радва на много благодетели. През 1814 е построена северната сграда, а през 1825 – манастирската трапезария. През 30-те години на XIX в. е създаден и изключително орнаментираният и ценен дървен иконостас в църквата на манастира от Петър Филипов (Гарката) от с. Гари, представител на Дебърската дърворезбарска школа, който, заедно със своя брат Марко, Макрий Негриев и други помощници, се трудят около 6 години, за да създадат този шедьовър. Иконите в иконостаса са дело на зографа Михаил Анагност и сина му Димитър – монах Данаил, от влашкото село Самарина. Заедно с иконостаса Петре Филипов и останалите дърворезбари, изработват и архиерейския трон, и игуменския стол в църквата. В притвора на църквата през 1871 личат фреските на „Св. Климент Охридски”, „Св. Наум”, „Св. Иван Владислав”, „Св. Св. Кирил и Методий”, „Св. цар Борис” и „Св. цар Иван Шишман български”. След установяването на сръбския режим във Вардарска Македония (1913) българският църковен деец и игумен на манастира йеромонах Партений е изтезаван и убит, защото отказва да даде декларация, че манастирът е бил сръбски. В периода 1913-1941 е направен опит за преправяне надписите над българските владетели Борис и Иван Шишман. На 30 септември 2009 в манастирския комплекс избухва пожар, при който цялостно изгарят монашеските жилища, кухнята, библиотеката, гостната, две трапезарии, стария конак и горния палат.

Изглед от Бигорския манастир „Св. Йоан Предтеча” (фотография)

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 680; ***Куманов****, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 197;* ***Снегаров****, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. 2-ро фототип. изд. С., 1995, с. 451-452.*

БИЛАЛ – *вж Поптодоров, Русе*

БИЛБАСОВ, Василий Алексеевич (1837-1904) – руски историк и публицист. Автор на студия „Кирилл и Мефодий” (ч. 1-2. С. Петербург, 1868-1871), в която подлага на критичен анализ почти всички извори за живота и делото на славянските просветители. Установява и уточнява хронологията в живота и дейността на двамата братя по време на престоя им във Велика Моравия. Автор и на разбори на Солунската, Италианската, Моравската и Чешката легенда, на „Успение Кирилово” „Пространното житие на Св. Климент Охридски” от Теофилакт Охридски и др., които цени като исторически извори. По отношение етническата принадлежност на Св. Св. Кирил и Методий проявява предпазливост. Застъпва гледището, че братята – равноапостоли имали гръцки произход.

Лит.: ***Лаптева****, Л.* ***Бильбасов****, Василий Алексеевич. // Славяноведение в дореволюционной России: Библиогр. словарь. Москва, 1979, с. 71-72.*

БИЛИНСКИ МАНАСТИР „СВЕТИ АРХАНГЕЛ МИХАИЛ” – православен манастир. Разположен е в подножието на рида Цръчна от Завалска планина, на километър североизточно от с. Билинци и на 8 км северозападно от гр. Брезник. Предполага се, че манастирът започва да действа в края на XI – началото на XII в. – периодът на Византийското владичество над българските земи. Според преданието е основан от болярина Милутин – средновековен владетел на с. Ярославци, който получил разрешение за градежа лично от византийския император. Археологически останки доказват, че през XIV в. на това място вече е съществувал голям укрепен манастир. Първото писмено сведение за светата обител, след османското нашествие, е от 1587, когато отец Стефан е представлявал манастира в пратеничество на кюстендилския епископ в Русия. Манастирът е опустошаван от поробителя и е обновен през Възраждането в 1855. През XVII и XVIII в. манастирът поддържа връзки с руски и атонски православни манастири, а в края на XVIII в. в него е открито килийно училище. Многобройните археологически останки из двора и около него показват, че през XIV в. обителта вече е съществувала като голям укрепен манастир, стъпил върху стръмния скат над реката. Останки от средновековните му зидове има южно от черквата, а до жилищното крило се очертават основите на отбранителна кула. Стенописите на Билинския манастир са изписани от майстори зографи, принадлежащи към западната българска живописна школа от късното средновековие – XV-XVI в. В архитектурно отношение Билинският манастир представлява комплекс от черква и изоставени жилищни и стопански сгради.

Изглед от Билинския манастир „Св. Архангел Михаил” (фотография)

Лит.: ***Кърджанов****, П. История и състояние на манастира „Св. Архангел” при с. Билинци. Трън, 1904;* ***Флорева****, Е. Манастирската църква „Архангел Михаил” в Билинци. С., 1973;* ***Нешев****, Г. Български вовъзрожденски културно-народностни средища,. 1977, с. 160-162; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 93;* ***Бояджиев****, Ст., Л.* ***Прашков****. Билинският манастир. //* ***Прашков****, Л., Е.* ***Бакалова****, Ст.* ***Бояджиев****. Манастирите в България. С., 1992, с. 175-177;* ***Илиев****, Н. Билинският манастир „Свети Архангел Михаил”. // Духовна култура, 1992, N 7, с. 23-28; Голяма енциклопедия „България”. С., 2011, с. 261;* ***Тонин****, Д. Трънски край. Енциклопедичен пътеводител. С., 2017, с. 495-496.*

БИЛЯРСКИ, Иван Александров (1.VII.1959) – юрист и историк. Роден в Шумен. Завършва право в Софийския университет. Специализирал в Италия (1992) и Швейцария. Доцент в Историческия факултет на Софийския университет. Автор на Погановския поменик. // Годишник на Софийския университет – Център за славяно-византийски проучвания „Иван Дуйчев", 1991, с. 53-85.

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прерб. и доп. изд. С., 2010, с. 33.*

БИНЧЕВ, Иван – възрожденски църковен деец. Екзархийски свещеник в Гумендже (Македония) (70-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 68.

БИРНБАУМ, Хенрик (1925-) – американски филолог. Професор в Калифорнийския университет и директор на неговия център за руски и източноевропейски изследвания. Занимава се и с проблемите на Кирило-Методиевото дело. Привърженик на схващането за наднационалния характер на старобългарския литературен език.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 194-196.

БИРОВ, Димитър (1910-) – църковен деец. Роден в с. Ловча, Неврокопско. Завършва курсове в Бачковския манастир. Ръкоположен за свещеник (1842). Служи в Струмишко-Драмска епархия. След завръщането си в България е свещеник в с. Голямо Белово, дн. гр. Белово, Пазарджишка област. За установен с него контакт от Нелегалната организация „Хан Крум" е осъден на 14 г. затвор, 12 от които прекарва на остров Белене.

*Лит.: **Николов**, М. Пътят. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2003.*

Изглед от Бистрешкия манастир „Св. Иван Касинец" (фотография)

БИСТРЕШКИ МАНАСТИР „СВЕТИ ИВАН КАСИНЕЦ" (известен и като „Свети Иван Рилски – Пусти", „Свети Йоан Богослов", както и като Бистрецки манастир) – средновековен манастир, намиращ се на около 12 км северозападно от град Враца, със статут на паметник на културата. Названието „Касинец" произлиза от името на намиращите се в близост местност и връх „Касината". Манастирът е разположен на малка поляна в горния край на един от стръмните долове, спускащи се от Балкана към Врачанското поле. От юг и от запад поляната е оградена от отвесни, високи около 50 м варовикови скали. В основата им се образува плитка, но висока и широка пещера, наричана „ Голямата пещера", от която извира карстов извор. Основан в края на XI и началото на XII в. Първите писмени сведения за него са от 1540 в надпис под стенописите в Голямата пещера, посветен на „Димитър син Дубов", който вероятно е възстановил обителта. По време на османското иго е опустошаван многократно и многократно е възстановяван. Сегашната църква е построена върху останките на по-стара, и, като част от нея, е вградена в новата сграда. Тази по-стара църква може би е принадлежала на селище към крепостта. Върху варовата мазилка на църковния храм личат следи от три стенописни слоя – от XII в., от XVI в. и от 1867. През XVII в. в манастира процъфтява занаятчийството – известната златарска работилница, която е във връзка с прочутата Чипровска школа. Най-популярното произведение на майсторите от школата, изработено в Бистрешкия манастир, е сребърен кръст с позлата и цветни камъни от 1611. Запазени са също и художествено украсен сребърен жезъл и сребърно-позлатената обковка на Черепишкото четвероевангелие – истински шедьовър на българското средновековно калиграфско и приложно изкуство. В манастира „Св. Иван Касинец" се е намирала и една от първите по българските земи меднощампарски работилници. Образци от изработена в светата обител църковна утвар, щампи и икони се съхраняват в Историческия музей във Враца. През Възраждането развива книжовно-просветна дейност, в него творят Йосиф Брадати и неговият ученик поп Тодор Врачански; открито е и килийно училище. От XVII в. към манастирския комплекс работи златарска работилница, а от 1822 – и първата по българските земи медно-щампарска работилница, в която монасите са изработвали гравюри. Манастирът е обновен през 1867, възстановителни работи са извършени и през лятото на 2008. При възобновяването на манастирския комплекс на 16 септември 1928 е осветен с името „Св. Иван Рилски". Обявен е за архитектурен и художествен паметник през 1973.

*Лит.: **Иванов**, П., В. **Пелова**, К. **Тодорова**. Бистрешки манастир „Св. Иван Рилски Пусти – Касинец" / Рег. краеведско др-во – Враца. Враца, 2011; **Георгиева**, Соня, **Бучински**, Димитър. Старото златарство във Враца. С., 1959, с. 47; **Томов**, Евтим. Български възрожденски щампи. С., 1978, с. 33; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 93-94; **Бакалова**, Е. Бистрашкият манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 129-130; **Николов**, Б. Бисткрешкият манастир „Св. Йоан Богослов". // Църковен вестник, N 2, 9-19 ян. 1997, 1-5 ян. 1997.*

Изглед от Бистришкия манастир „Св. Петка" (фотография)

БИСТРИШКИ МАНАСТИР „СВЕТА ПЕТКА" – действащ девически манастир. Намира се в местността Калугерови ливади на Витоша, в северозападните покрайнини на с. Бистрица, на около 15 км от София. Основан през X век, но е разрушен при нашествието на османците през XIV в. След Освобождението се построява малка черква, просъществувала до 1951. През 1956 е построена днешната черква. Манастирът се състои от малка църква, жилищни и стопански сгради. Черквата „Св. Илия" в архитектурно отношение е еднокорабна, едноапсидна, безкуполна и с притвор и камбанария над нея. Храмовият празник – 14 октомври.

Онлайн ресурс.

Per aspera ad astra!

Печат на „Българска община в Битоля, 1872" (фотография)

БИТОЛСКА БЪЛГАРСКА ОБЩИНА – гражданско-църковно сдружение на българите екзархисти в Битоля. Основана (1868). Създадена официално в 1868 с председател поп Георги Апостолов (Георге, Гъорше), който е свещеник в Битоля от 1860. Сред основните й дейци и благодетели са Константин Мишайков, Димитър В. Македонски и семейство Робеви и по-специално Димитър Робев, който е сред първите й председатели. От 1871 председател е Павел *Божигробски.* На Димитровден 1869 по време на службата в църквата „Света Неделя" не е споменато името на патриаршеския владика и така е заявена българската църковна самостоятелност. Общината с председател поп Ставре е призната от османските власти в 1875 с право да избира членове за съдебните, административните и присъствени места на вилаета. Малко по-късно получава правото да посочва бирници за събиране на данъците, а на 22 март 1876 – и член-делегат в гражданско-наказателния съд на Битолския санджак. През 1868-1869 в Битоля учителства Димитър Македонски, а на следващата година Иван Жинзифов и Наум Филев. Между 1871-1872 главен учител е Лука Нейчов, а след него отново Димитър Македонски (до февруари 1873). В 1872 за пелагонийски митрополит е избран *Евстатий*, но поради съпротивата на Патриаршията и на Портата, е ръкоположен в 1873. Макар че общината настойчиво иска изпращане на владиката в Битоля, Евстатий така и не стъпва в града. По църковния въпрос Битолската община стои на крайно радикални позиции срещу всякакви отстъпки на Патриаршията, тъй като всички проекти за отстъпки предвиждат отстъпване на Битолската кааза. В проекта на патриарх Антим VI Цариградски Пелагонийска епархия е разделена на две, като Прилепска се отстъпва на Екзархията, а Битолска остава патриаршистка. За да не бъде изненадана, Битолската община настоява Екзархията да им дава сведения за преговорите с Патриаршията. Битолчани одобряват Богоявленската служба на *Иларион Макариополски, Панарет Пловдивски* и *Иларион Ловчански* от 1872 и се изказват против акцията на 11-те в Цариград за компромис с Патриаршията от ноември 1873, както и против посредничеството на граф Николай П. *Игнатиев.* По време на Руско-турската война1877-1878 дейността на общината е временно замразена. През май 1878 Хаджи Петко и Димко Куев от името на Битолската община подписват *Мемоара на българските църковно-училищни общини в Македония,* с който се иска присъединяване на Македония към новообразуващата се българска държава. След войната общината бързо е възстановена. През есента на 1880 е избрана нова община с председател иконом поп Ставре, макар да има и силна противна групировка около учителя Димитър Узунов, чийто кандидат за председател е архимандрит Ананий, заемал този пост през 1869. Поп Ставре е и екзархийски наместник на Битолска епархия без да получава възнаграждение. В Битоля за учител е привлечен учител Димитър Ризов, който основава в града младежки клуб със секретар Харитон Попов. Двамата оглавяват противната на поп Ставре групировка в града. За да утихнат страстите в Битоля. Екзархията е принудена да изпрати в града архимандрит *Козма Пречистански* от Солун. Под ръководството му е избрана нова община, в която са представени и двете групировки. В града е условена за учителка Вела Живкова, която урежда женското училище и женско дружество, но влиза в конфликт с консервативните общинари. През 1889 отваря врати Битолската българска класическа гимназия с пръв директор Антон Попстоилов. Към 1896 в Битолската българска община влизат 1100 къщи, което е около 3/4 от българското население. Управлява се от общински съвет, който се избира от народа. Председател на съвета е екзархийският наместник. Църквите към българската община са две – „Света Богородица" и „Света Неделя", последната от които е отвоювана в средата на 60-те г. на XIX в. С нейни приходи е издържано българското училище. Към 25 юли 1909 от десетте основни училища в Битоля завършват 1670 ученици, от които 692 са момичета, а гимназията завършват 194 деца. В този период годишният бюджет на общината, отпускан от Екзархията за училищата в Битоля, възлиза на 241 658 турски гроша. През учебната 1911-1912 в Битоля работят девет основни смесени български училища с 37 учители и 902 ученици (628 момчета и 274 девойки): централно (от 1862), в Горно Ени махала (1869), в Горни баир (1871), в Бела чешма (1872), в Долни баир (1883), в Арнаут махала (1883), в Курт-дере (1889), Долно Ени махала (1898) и в Мечкар махала (1905). Общината е разтурена от сръбските власти след края на Междусъюзническата война 1913. На 13 май същата година са арестувани всички български основни учители от Битоля и околията, както и класните учители..

*Лит.: **Костенцев**, Арсени. Спомени. С., 1984; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 43, 142; **Галчев**, Илия. Българското самосъзнание на населението в Македония през Възраждането. С., 2005.*

БИТОЛСКИ ТРИОД – литературен паметник от втората половина на XII в. Писан на пергамент в Кичевско, близо до гр. Битоля от граматик Георги. Съдържа 101 л.

*Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 229-230; Старобългарска литература. Енциклопедичен речник / Съст. Д. **Петканова**. В. Търново, 2003, с. 71.*

БИЧЕВ, Милко Петров (27.V.1897 – 2.VI.1972) – архитект и изкуствовед. Роден във Варна. Завършва математика в Софийския университет и архитектура и история на изкуствата в Дрезден (Германия). Професор във Висшия инженерно-строителен институт в София. Автор на: Църквата в Бояна. // Изкуство, 1958, N 7-8, с. 15-34; Стенописите край с. Иваново. С., 1965.

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. 2010, сн. 34.*

Изглед он страница на Битолския триод (фотография)

БЛАГОВЕРНИ – епитет за святост, слаган на византийски императори, заради воден от тях живот според моралните изисквания на православната църква.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 250-251.

БЛАГОВЕРНИ – светци-монарси, прославили се със своето благочестие, милост и грижи за укрепване на Христовата вяра.

*Лит.: **Александров**, А. Светостта – върховен идеал. // Църковен вестник, N 27, 16-30 ноември 2007.*

„БЛАГОВЕСТИТЕЛ". Пазарджик. Редактор: Константин П. Коев.
I. 1-10 (март – декември 1904);

II. 1-10 (януари – декември 1905);
IV. 1-2; 4-5; 7 (януари – септември 1907).
За III годишнина липсват сведения.
Религиозно-нравствено и църковнообществено списание.
Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962, с. 93; Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 57.*

„БЛАГОВЕСТИТЕЛ". Бургас. Редактор-уредник: пастор Н. Николов.
I. 1-2 (юни – декември 1928);
II.1-2 (май – октомври 1929);
III. 1-2 (юли – декември 1930);
IV. 1-3 (януари – юни 1932);
V. 1 (май 1933);
VII. 1-7 (януари – октомври 1935);
VIII. 1-7 (януари – юли 1936);
IX. 1-10 (ноември 1936 – декември 1937);
X. 1-10 (януари – декември 1938);
XI. 1-8 (януари – октомври 1939);
XII. 1-10 (януари – декември 1940);
XIII. 1-10 (януари – декември 1941);
XIV. 1-10 (януари – декември 1942);
XV. 1-2 (януари – февруари 1943).
За г. VI липсват сведения.
Списание на евангелската секта „Петдесетница".
Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962, с. 93.*

БЛАГОВЕЦ – *вж Свето Благовещение*

БЛАГОВЕЩЕНИЕ – християнски празник. Денят, в който архангел Гавриил известил на Пресвета Дева Мария, че ще роди Божия син.

Лит.: ***Архимандрит Александър****. Благата вест. // Църковен вестник, N 13-14, 28 март 1953;* ***Царев****, Г. Благовещение. // Църковен вестник, N 9, 21 март 1979;* ***Мен****, Ал. Благовещение. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2002.*

БЛАГОВЕЩЕНИЕ – *вж Свето Благовещение*

БЛАГОГОВЕНСТВО – обръщение към монашески свещеник.

БЛАГОДАТ – особено Божие свойство, което прави възможно непостижимото за ума единство на Твореца и тварите; сила Божия, чрез която се извършва спасението; особен, Божий дар, получаван чрез вярата, дар, който е произлязъл чрез Иисуса Христа. Понятието играе изключително важна роля в редица Новозаветни текстове, в които благодатта се противопоставя преди всичко на закона (при което се има предвид Божият закон, получен от Мойсей на планината Синай) и изразява качествено нова степен на общение с Бога, достигната чрез Въплъщението и изкупителната Му жертва. Докато благодатта често се възприема погрешно като нещо благоприятно (благодатно), дадено ни в настоящия живот, в *Св. Писание* благодатта е синоним на Словото – Бог Син. В най-широк смисъл благодатта означава Божия милост въобще. В по-конкретен смисъл понятието се използва в *Новия завет*, при това в две значения, чието разграничаване е особено важно:

1) под Божия, Христова, благодат, разбираме цялото домостроителство на нашето спасение, извършено от Пришествието на Божия Син на земята, Неговия земен живот, Кръстна смърт, Възкресение и Възнесение;

2) благодат наричаме и даровете на Светия Дух, изпращани на Христовата Църква за освещаване на членовете й, за техния духовен ръст и за достигането на Небесното Царство. Така благодатта е сила, изпращана свише, Божия сила, която пребивава в Христовата Църква – сила възраждаща, живителна, усъвършенстваща, водеща вярващия и добродетелен християнин до усвояване на спасението, принесено от Господ Иисус Христос. Понятието „благодат" в смисъл на сила за свят живот, дарявана свише, се среща на много места в апостолските послания. Ако благодатта се разбира единствено в по-общото й значение, а не и като Божия сила, има риск да се изпита заблудата на повечето протестанти, че веднаж повярвал (и получил опрощение на греховете), човекът е спасен. Но апостолите учат, че, бидейки оправдан даром, поради изкупителната благодат, християнинът е само „спасяем" и се нуждае от поддръжката на благодатните сили. Следва да се различават понятията „Божий промисъл" и „благодат". Промисъл се нарича Божията сила в света, поддържаща битието на света, неговия живот, в това число и битието и живота на човечеството и на всеки отделен човек. Благодатта е силата на Светия Дух, която прониква във вътрешното същество на човека и води до неговото духовно съвършенство и спасение.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 302-313; ***Димитрова****, Д. Божията благодат. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2001.*

„БЛАГОДАТ". София. Редактор: Даэинка Л. Доганова.
I. 1-12 (май 1921 – май 1922);
II. 1-9 (юни 1922 – февруари 1923);
III. 1-5 (1926).
Протестантско списание.
Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962, с. 93.*

Per aspera ad astra!

БЛАГОЕВ, Горан (3.VIII.1967) – журналист, историк и политически деец. Роден в София. Завършва Историческия факултет на Софийския университет (1993). Д-р по история (2003). Водещ и автор на рубриката „Православен речник" (1994-1996) от 2005. – Автор и водещ на седмичното предаване „Вяра и общество" (от 2005). Отговорен редактор на редакция „Религия и етноси" в Главна редакция „Общество" на БНТ. В средата на 2020 влиза в конфликт с генералния директор на БНТ, Емил Кошлуков, по повод писмо на представители на *Св. Синод* срещу „Вяра и общество" и скоро след това е освободен от заеманата длъжност. На 20 септември 2020 е един от учредителите на партия „Републиканци за България". Автор на голям брой документални филми, статии и студии, сред които привлича вниманието статията му „Света гора и българското националноосвободително движение" в сб. „100 години от Рилския конгрес на ВМОРО. История и съвременност" (Кюстендил, 2006 / в съавторство с Ю. Константинова). Негово дело са и монографиите „Курбанът в традицията на българите мюсюлмани" (С., 2005) и „Истории за плач и за надежда" (С., 2011).

*Лит.: **Бойчинова**, М. **Горан Благоев** – богат с книги и синове. // Труд, 13 окт. 2012.*

БЛАГОЕВ, Никола Попов (15.II.1868 – 1944) – правен историк. Роден в с. Ракита, Битолско (Вардарска Македония). Завършва право в Белград (1894). Доцент по българско славянско право в Софийския университет (1916-1925). Професор (1926-1934). Автор на: Отговорите на папа Николай I – извор за историята на българското право. // Сборник на БАН, 1916, Т. 6, с. 1-87; Правни и социални възгледи на богомилите (С., 1912); Беседата на презвитер Козма против богомилите. // Год. Соф. унив. Юридически фак., 1923-1924, т. 19, с. 1-91.

*Лит.: **Ников**, П. Доклад върху някои научни трудове на **Н. П. Благоев**. // Год. Соф. унив. Ист.-филолог. фак., 1926, 22, с. 4-15; **Мутафчиев**, П. Един наш правен историк (**Никола П. Благоев**). С., 1932; **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С, 2010, с. 35.*

Корица на книгата на Н. Благоев „Богомилите. Беседата на презвитер Козма против Богомилите" (фотография)

БЛАГОСЛОВИЯ – благопожелание. Подчинена на вярата в свръхестествените положителни свойства на словото. Неотменен акт при обичаи и обреди.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". С., 2011, т. 1, с. 287.

БЛАГОЧЕСТИЕ – почитание на Бога и изпълнение на религиозните и нравствените предписания.

*Лит.: **Георгиева**, М. Православното благочестие. // Църковен вестник, N 34, 18 септ. 1992; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 334-338.*

БЛАЖЕВ, Иван – църковен деец. Български свещеник в с. Чешмя Въруита, Бесарабия (1829).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 69.

БЛАЖÈН – особена категория светец. Поради различията между католическата и православната църква в понятието се влагат различни значения. Католическата църква нарича „блажена" личността, за която тече процес на беатификация, т.е. още не е причислена към лика на светиите, но с голяма вероятност това да стане факт до няколко години. Пример – папа *Йоан Павел II.* За Православната църква „блажени" са тези светци, които имат регионално или конфесионално значение, но все още не е утвърден общ канон за тяхното прославяне.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 352-353.

БЛАЖЕНСТВО – църковна титла, с която са удостоявани главите на Българската екзархия от 1872 до 1948. *Антим I, Йосиф I* и *Стефан I.*

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 353-356.

БЛАЗИУС КЛАЙНЕР (?-1785) – францискански духовник от немски произход. Лектор по богословие в българския манастир „Св. апостоли Петър и Павел" в гр. Алвинц, Трансилвания. Автор на „История на България", написана на латински, преведена на български език под ред. на акад. Ив. Дуйчев и Карол Телбизов (1978). Предхожда с 1 г. „История славяноболгарская" на Св. отец Паисий Хилендарски. Вероятно е поръчана от чипровски имигранти в Трансилвания.

Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1982, с. 310.

История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. (фотография)

БЛАСКО ФРАНСИСКО КОЛАСО (16.I.1933 –) – висш католически духовник от индийски произход. Папски нунций в България (1996-2000).

*Лит.: **Матеева**, М. История на дипломатическите отношения на България. С., 2005, с. 134.*

БЛЪСКОВ, Димитър Рашков (1842-1873) – просветен и църковен деец. Роден в с. Черковна, Провадийско, дн. Варненска област. Брат на Христо *Блъсков.* Учи в Одеската семинария, но я напуска по здравословни причини. Учител в Дивдядово (квартал на гр. Шумен) (от 1869). Ръкоположен за свещеник в Аврен, Варненско. Сътрудничи на възрожденския печат.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 70.

БЛЪСКОВ, Христо Рашков – просветен и църковен деец. Учител в гр. Дългопол, Варненска област (1872-1876). Ръкоположен за свещеник (1876).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 72.

БОБОШЕВСКИ – *вж Попфилипов, Никола*

БОБОШЕВСКИ МАНАСТИР „СВ. ДИМИТРИЙ" – разположен в източния склон на връх „Бобошевски Руен" на 4 км от гр. Бобошево, Кюстендилска област. Основан е през Второто българско царство и е един от най-старите български манастири. Разрушен е при падането на България под османско иго. Възобновен през X в. От стария манастирски комплекс е останала само църквата, която е украсена със стенописи. В периода XV-XVIII в. е важно книжовно средище, като към него е функционирало килийно училище. Понастоящем Бобошевският манастир е нефункциониращ и представлява комплекс от черква и жилищни

Изглед от Бобошевски манастир „Св. Димитрий" (фотография)

сгради, намиращи се на около 500 м североизточно от нея. В архитектурно отношение църквата е еднокорабна с полуцилиндричен свод, двускатен покрив и малък притвор. Надпис над входа съобщава годината на изписването на църквата (1488) и имената на ктиторите – йеромонах Неофит и синовете му поп Димитър и Богдан. В нишата над входа е представен патронът „Св. Димитър на кон", а на западната стена на наоса са запазени две сцени от житието на светеца – „Св. Нестор пред император Максимилиан" и „Мъченическата смърт на Св. Димитър". Стенописите в църквата следват утвърдената в средните векове декоративна система за украса на християнски храмове. Сред традиционните сюжети се открояват сцените на земните страдания на Христос със своята динамика и експресивна сила. Иконостасът на църквата датира от XVII-XVIII в., което го прави един от най-старите по българските земи. В него са включени царските двери (XVII в.) и три икони, като най-голям интерес представлява тази на Свети Димитър на кон, стъпил върху скорпион.

*Лит.: **Нешев**, Г. Български възрожденски културно-народностни средища. С., 1977, с. 168-170; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 97-98; **Бакалова**, Е. Бобошевският манастир „Св. Димитър". // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 215-217; **Бояджиев**, Ст. Пещерският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 215-217; **Димитров**, Г. Бобошевският манастир „Св. Димитър". // Църковен вестник, N 3, 25-31 окт. 1993.*

БОБРОВСКИ, Михаил Кирилович (1784-1848) – руски славист. Открива Супрасълския сборник (1824). Проучва езика и украсата на Манасиевата хроника.

*Лит.: **Дуйчев**, Ив. Летописта на Константин Манаси. С., 1963. 415 с.*

Никола С. Бобчев (фотография)

БОБЧЕВ, Никола Савов (28.XI.1863 – 23.III.1938) – просветен деец. Роден в гр. Елена. Завършва философия в Лайпциг. Гимназиален учител и директор на гимназията в Русе и Видин (1900-1901). Началник на отделение и главен инспектор в Министерството на народното просвещение (1903-1908). Директор на Народната библиотека (1911-1913). Лектор по български и немски език в Свободния университет в София (1921-1938). Дописен член на Славянския университет в Прага (от 1929). Автор на: Черковно право. С., 1927; Еленски ликове. Иларион Ловчански, митрополит Кюстендилски. // Еленски сборник. Т. 2. 1938, с. 205-228.

*Лит.: **Стефан С. Бобчев**. Обществено-книжовна дейност и показалец на по-главните му научни и книжовни трудове. С., 1915; **Баласчев**, Г. **С. С. Бобчев** като учен. С., 1921; Възхвала: Сб. в чест на **Стефан С. Бобчев** 1871-1921. С., 1921; Петдесетгодишния юбилей на **Стефана С. Бобчев**. С., 1921; Юбилейна книга в чест на **Стефан С. Бобчев**. С., 1921; **Бобчев**, С. С. **Д-р Никола С. Бобчев**. // Летопис на БАН, 1941, т. 21, с. 93-94; **Стайнов**, П. **С. С. Бобчев** (1853-1940). // Летопис на БАН, 1945, т. 24, с. 157-162.*

БОГ – наименование от *Свещеното Писание* на Твореца на небето и земята и Промислителя на вселената, който човекът не е в състояние нито да опише, нито да постигне. На човека е дадено да види Неговите дела. В продължение на вековете Бог се откривал на хората под различни имена.

*Лит.: **Видински митрополит Дометиан** – „Бог е любов". // Църковен вестник, N 15, 22 апр. 1991; **Радева**, В. Що Бог?. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991; **Маджуров**, Н. **Бог** и светът. // Църковен вестник, N 41, 22 ноември 1991; **Буров**, Н. Бог и светът. // Църковен вестник, N 41, 22 ноември 1991; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 386-433.*

БОГ ОТЕЦ – първоизточникът на *Светата Троица*. *Светото Писание* разкрива Бога като един по същност и троичен по лица (три Личности, Ипостаси) – Бог Отец, Бог Син и Бог Свети Дух – споделящи една Божествена природа във вечността. Бог Отец ражда Бога Син преди всички времена. От Бога Отца предвечно изхожда и Богът Светия Дух

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 386-433.

БОГ СИН – според Свещеното писание това е Иисус Христос, пратен на земята, за да даде вечен живот на човеците.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 407-415.

БОГДАН, Йоан (1864-1919) – румънски филолог-славист и историк. Професор в Букурещкия университет. Занимава се с проблема за възприемането на кирилицата от румънците. Застъпва схващането, че кирилската азбука е употребявана за писане на румънски език в периода XIII-XIV в., заета от българите.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 207-208.

БОГДАНОВ, Иван Генчев (13V.1910 – 6.VIII.1992) – юрист и литературен историк. Роден в гр. В. Търново. Завършва право в Софийския университет. Автор на: Патриарх Евтимий. Книга за него и неговото време (С., 1970); Български твърдини. Книжовни огнища, крепости, манастири в София и Софийско (С., 1971); Гробът на патриарх Евтимий – национална светиня (С., 1987); Кирил и Методий (С., 1987); Василий Врач. 2 изд. (С., 1988).

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С., 2010, с. 38.*

Иван Богданов (фотография)

БОГДАНОВ, Никифор – просветен и църковен деец. Роден в гр. Елена. Учител в гр. Търговище и Елена (след 1843). Свещеник в гр. Елена (1864). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 75.

БОГДАНОВ, Христо (1800-) – просветен и църковен деец. Роден в с. Друган, Радомирско, дн. Пернишка област. Учител и свещеник в родното си село (30-60-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 75.

БОГДАНОВИЧ, Амбрози – църковен деец. Католически свещеник. Настоятел на Българската католическа провинция около средата на XVIII в. Игумен на манастира в българската колония във Винга (Банат) (1792).

*Лит.: **Радкова**, Р. Българската интелигенция през Възраждането. С., 1986, с. 155; Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 75.*

БОГОВДЪХНОВЕНИЕ – в християнската теология – официално учение на всички християнски църкви, според което *Библията* е „вдъхновена", „инспирирана" по особен начин от Светия Дух. По тази причина *Библията* се нарича „Божие слово". Това учение се разбира от различни християни различно: „вербално (буквално) вдъхновение", според което отделните думи на цялата *Библия* са вдъхновени (диктувани от Бога) в най-малкия детайл. Според този модел Бог е единственият автор на Библията и напълно отговорен за нейното съдържание, а писателите са негово „перо", от което следва абсолютна непогрешимост на първоначалните ръкописи на Божието слово. Други приемат т.нар. „персонално вдъхновение", според което отделните личности са получили само един импулс от Бога, инициатора на *Библията,* а те от своя страна изразяват този импулс или призвание чрез написаните думи. Според този модел самите писателите на *Библията* са вдъхновени, и те са отговорни за съдържанието на написаното. Бог не е отговорен какво е написано, а само за това хората да пишат (impulsus ad scribendum). *Библията* не е безгрешна според този модел. Тя е само свидетелство на нейните писатели. Третият модел е т.нар. „реално (предметно) вдъхновение". Според този модел Бог изпраща Своето Слово, като изпълва хората с мисли и им дава вести, а писателите и пророците от своя страна пресъздават тези вести (видяното, чутото и разбраното) чрез техните думи и логика (граматика). В този случай Бог е първоначалният автор, а писателите на *Библията* са неговите съавтори. Вдъхновени са не директно думите, а техните мисли (suggestio rerum). Този модел допуска отделни противоречия и „грешки", но от друга страна разглежда *Библията* като достоверна и достойна за доверие.
Онлайн ресурс.

БОГОВЪПЛЪЩЕНИЕ – акт, чрез който, според Свещеното Писание Бог Отец придал човешки образ на Бог Син, когото изпратил на земята, за да даде вечен живот на човеците.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 9. Москва, 2005, с. 326.

Борис Богоев (фотография)

БОГОЕВ, Борис (светско име: Борис Трифонов Богоев (1911 – 22.III.2006) – висш духовник. Приема епископско посвещение в началото на 90-те г. на миналия век в Алтернативния синод. Първоначално е епископ Тивериополски, но впоследствие е издигнат в ранг митрополит Пловдивски. Под негово председателство Комисията по канонизациите на Алтернативния синод канонизира дякон Игнатий (Васил Левски) за светец (1996). На 1 октомври 1998 приет по крайно снизхождение от Светия Синод на Българската патриаршия. Отказва да служи като викарий и се връща в Алтернативния синод (1999-2006).
Онлайн ресурс.

БОГОМИЛСТВО – дуалистично църковно-социално по съдържание и църковно по форма движение, чийто родоначалник е поп Богомил. Възниква през X в. и е бързо разпространено в българските земи – Мизия, Тракия и Македония, в бурните времена, предшестващи византийското нашествие. Създава първите си огнища в Тракия и Македония. Разпространено първоначално в Тракия и Македония, богомилското движение създава там първите си църкви. Въпреки преследванията, на които е била подлагана богомилската ерес, особено по времето на византийското господство, това религиозно учение просъществува в България чак до XV в. Голяма част от изповядващите го приемат исляма след османското нашествие: от тях произлизат днешните помаци, торбеши и пр. Последното наименование също е свързано с богомилството. Според Димитър Ангелов така били наричани част от богомилите в Македония. Само една част от павликяните запазили своето, макар и доста поизбледняло учение, чак до XVII в., когато францисканците ги обръщат към католицизма. Разпространяването му се осъществява от търговци и занаятчии, пътешественици и богомолци. Формира се под влияние на павликянството, което поддържало дуалистичната идея на старото манихейство за съществуване в света на две начала – добро и зло, които били във вечна непримирима борба. Невидимия свят те отдавали на доброто начало, а материалния, видим, свят считали създание – на злото начало. Водени от това свое разбиране за света, те не признавали църковните обреди, отхвърляли кръста и иконите, били против църковната йерархия. Особено важна е поддържаната от тях мисъл, че за тълкуването на Евангелието не били нужни Божите наместници – свещеници, че това могат да вършат всички хора. Друго учение, чиито традиции усвоява поп Богомил, е масалианството. Възникнало в III в. в Мала Азия, то се разпространява и в други краища на Византийската империя. Според него злата сила, която е внедрена в човешката душа и плод на която е видимият свят, може да бъде победена чрез дълбоки и искрени молитви и аскетичен живот. Тогава човек щял да се освободи от властта на сатаната и щял да получи в себе си благодатта на Светия Дух, издигайки се над останалите хора с „духовно съвършенство". Масалианите отричали земните блага, богатствата, считайки ги пречка за духовно извисяване. Поп Богомил създава стройна система от разбирания за света и живота, за поведението на човека, за устройството на обществото, възприемайки творчески предходните дуалистични учения, на които придава определена социална антифеодална насоченост. В духа на гностическите традиции богомилството се стреми да опознае света и човешката природа, и съобразно с това да обоснове поведението на човека в живота. Богомилството поддържа идеята за съперничество на две извечни начала – добро и зло, като накрая щяло да победи доброто начало. Според съвършенството си, в зависимост от степента на преодоляване в себе си, властта на злата сила, дявола, богомилите се делели на различни категории. Най-високо в моралната йерархия стояли съвършените богомили, които, чрез дълбоко усвояване на учението, чрез молитви и аскетичен живот се издигали до носителя на Светия Дух и се приготвяли за свещеническа и богослужебна дейност. След съвършените богомили идвали вярващите и след тях – слушателите. Вярващите били членове на братствата, можели да участват в религиозния им живот, били обвързани с определени аскетични задължения. Слушателите живеели извън богомилските общества и можели да присъстват на проповедите. От една категория в друга богомилите преминавали след специален обред. В сравнение с православното християнство богомилите имали по-друго отношение към жената. Те отделяли еднакво място на мъжа и жената, допускало се и жени да бъдат съвършени, да стават учители и проповедници. Проповедта на богомилите придобива и определена политическа насоченост, изразявала се в призив за неподчинение към представителите на

Богомилска проповед (фреска)

привилегированата класа, които са имали власт над прикрепените към тях селяни. Дейци: Поп Богомил (X в.), Боян Мага (910-970), Василий Врач (1118). От България прониква и в други страни на Балканите и в Европа.

*Лит.: **Благоев**, Н. П. Правни и социални възгледи на богомилите. С., 1912; **Благоев**, Н. П. Беседата на **презвитер Козма против** богомилите. // Год. Соф. унив. Юридически фак. 1923-1924, т. 18, с. 1-91; **Ангелов**, Д. Влияние на чужди ереси върху богомилството. // Изв. Сем. в Ист.-филолог. фак. при Соф. унив., 1942, т. 1, с. 145-182; **Ангелов**, Д. Философските възгледи на богомилите. // Изв. Инст. бълг. ист., 1951, кн. 3-4, с. 113-147; **Примов**, Б. Поп Богомил и богомилското движение. // Ист. преглед, 1958, N 6, с. 96-112; **Примов**, Б. Богомилският дуализъм. Произход, същност и обществено-политическо значение. // Изв. Инст. бълг. ист., 1960, т. 8, с. 73-151; **Ангелов**, Д. Богомилството в България. 3 изд. С., 1969; **Примов**, Б. Бугрите. Книга за поп Богомил и неговите последователи. С., 1970; **Иванов**, Йордан. Богомилски книги и легенди. С., 1970; **Томов**, Т. Разпространение и влияние на богомилството в Западна Европа. // Изследвания чест на **акад. Михаил Арнаудов**. С., 1970, с. 187-198; **Ангелов**, Д., **Примов**, Б., **Батаклиев**, Г. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967; **Топенчаров**, Вл. Две жарави – един пламък. Бугри и катари. Защо първата общоевропейска вълна против феодализма бе наречена българска ерес. С., 1974; **Коев**, Т. Павликянски и месалиански религиозни елементи в богомилството. // Изв. Българска патриаршия. Църковно-исторически и архивен институт. Централен църковен историко-археологичесси музей. С., 1984, т. 2, с. 76-82; **Ангелов**, Д. Богомилството. С., 1993; **Каймакамова**, М. Поява и същност на българското богомилство. // Из историята на българската народност и държава. С. 1993, с. 28-50; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 471-473; **Оболенски**, Д. Богомилите: Студия върху балканското новоманихейство. С., 1998; **Антич**, В. Богомилското движење во Македония. Скопје, 2003; **Брокит**, Линъс Пиърпонт. Богомилите от България и Босна: ранните протестанти от Изтока – опит да се възстановят някои изгубени страници от протестантската история / прев. Кръстина **Гечева**. – С., 2013.*

Стефан Богориди (фотопортрет)

БОГОРИДИ, Стефан (истинско име: Стефан Цонков Стойков) (1775 или 1780-1859) – княз. Висш сановник в Османската империя. Окръжен управител в Галац (1812-1819), каймакамин във Влашко (обширно място в квартал Фенер (1821) и в Молдова (1822). Заточен в Мала Азия (1825-1828). Съветник на султан Махмуд II (1829). Управител на остров Самос (1833-1850). Издейства не само разрешение за построяване на българската църква „Св. Стефан" в Цариград, но и й подарява свое място за тази цел в квартал Фенер.

*Лит.: **Начов**, Н. **Княз Стефан Богориди**: Биогр. бел. С., 1929; **Тодоров**, Вл. **Стефан Богориди** и неговото мнение по църковния въпрос. // Мир, N 6791, 15 февр. 1929; **Княз Стефан Богориди** / Съст. **Ив. Радев**. С., 1994; Църковно-народния събор 1871 г.: Документ. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. **Темелски**. С., 2001, с. 472.*

Пресвета Богородица Умиление (икона)

БОГОРОДИЦА – едно от наименованията на майката на Иисус Христос. Според християнската традиция – дъщеря на двама благочестиви юдеи – Йоаким и Анна, съпруга на дърводелеца Йосиф. Известна с различни имена – Пресвета Дева Мария, Светата Майка, Мадона и др. Най-почитаната светица в православието и католицизма. Една от трите съвършени жени в исляма. Според библейското предание родителите й били дълго време бездетни, докато Бог чул молитвите им и ги надарил с дъщеря. В знак на благодарност те дали обет да я посветят на Господа. След като навършила три години, била отведена от тях в Йерусалимския храм, където останала да живее, обучавана и възпитавана до навършване на пълнолетието си. В *Новия завет* не се говори нищо за детството на Пресвета Богородица. За пръв път тя е спомената във връзка с т.нар. Непорочно зачатие. Евангелист Матей отбелязва, че след сгодяването й с Йосиф, преди да се съберат двамата, тя била е непразна от *Духа Светаго* (Йосиф е поискал да я напусне, но получил откровение свише и „останал с нея, без да я „познае"). След Раждането на Христос, съпътствала Го по време на Неговата мисия (при Сватбата в Кана Галилейска). Появява се отново по време на разпъването на Иисус. След смъртта на Христос и Неговото Възкресение, тя останала в Йерусалим, под грижите на любимия ученик на Иисус *Св. Йоан Богослов*. Пресвета Богородица умира на преклонна възраст. По време на успението край смъртния Й одър присъствли всички живи ученици на Иисус Христос, с изключение на апостол Тома, който бил закъснял 3 дни. Погребана в Ерусалим (според католиците – в Ефес (дн. в Турция). Почитанието й като Бородица било утвърдено от III-ия вселенски събор. Православното християнство почита Пресвета Богородица като най-големия светец, първият по значение след Бога.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 486-504.

БОГОРОДИЧЕН ПОСТ – един от четирите многодневни периоди на молитва и въздържание през годината (вж също Постите в Православната църква). През тези две постни седмици (1-14 август) Църквата молитвено се подготвя за празнуването на Преображение Господне и Успение на Пресвета Богородица, чествани всяка година съответно на 6 август и 15 август. В първия ден на поста в храмовете се прави водосвет, а от 1 до 13 август на вечерните служби се отслужва Богородичен параклис. Богородичният пост води началото си от дълбока древност. На 31 юли (Богородични заговезни) се заговява от месо и млечни продукти. Телесното самоограничаване по време на поста се изразява най-вече в избягването на обилно хранене, както и на вкусни и сладки храни. По строгостта на въздържанието от храна Богородичният пост е по-лек от Великия (Великденския) пост, но е по-строг от Петровите и Рождественските (Коледните) пости. Най-строг е постът в понеделник, сряда и петък. В тези дни Църквата препоръчва консумацията само на сурови плодове и неготвена храна (сухоежбина). Във вторник и четвъртък – варени без олио / масло гозби, а в събота и неделя се разрешава храна с растително масло (олио, зехтин) и вино. На Преображение Господне се разрешава риба. Ако Успение Богородично се падне в сряда или петък, се консумира риба.

Лит.: Pravoslavieto.com

БОГОРОДИЧНИ ЗАГОВЕЗНИ – *вж Богородичен пост*

Per aspera ad astra!

БОГОСЛОВ (теологос) е човек, преминал пътя на очистване на сърцето към просвещение на ума и обожение. Така той е придобил познание за Бога и е получил право да говори за Него. Богослов е също човек, който без да има свой личен опит, възприема опита на светците.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 514-515.

БОГОСЛОВИЕ (теология) – 1) богопознание (богознание, боговедение), което не е плод на изучаване на книги и упражняване на разсъдъка; То е както познание на Бога, придружено с личен опит, така и път, водещ към изцеление на човека и познание на Бога: „Съвършенството на чистотата е начало на богословието" (преп. Иоан Лествичник), т.е. не думите и разсъжденията за Бога, а особеният духовен опит на непосредствено преживяване, постигане на Бога от чистия, свят човек; 2) прието днес название на академична специалност, която изучава дисциплините агиография, патристика, омилетика, литургика и др. Богослужебни книги – книги, авторизирани от Църквата за богослужения. Съдържат последования (или молитвословия) и богослужебни (уставни) указания. Освен Напрестолното евангелие, Апостола (Книга Деяния и посланията) и Псалтира, към тях спадат Служебник, Архиерейски чиновник, Требник (Евхологий), Устав (Типик), Октоих (осмогласник), Часослов, Миней (месечник), Триод постен, Триод цветен (Пентикостар, петдесетодневник), Ирмологий (катавасийник), Молебно пение, Каноник и др.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 515-520.

„БОГОСЛОВСКА МИСЪЛ" – периодично издание на Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски". Основано (1994) за целите на специалност „теология" и научно направление „теология и религия" в страната. Негов пръв главен редактор е проф. Иван Денев († 2014). Други главни редактори са били проф. Славчо Вълчанов († 2013), проф. А. Хубанчев, доц. Дилян Николчев, доц. Емил Иванов. Понастоящем главни редактори са доц. Свет. Риболов и доц. Павел Павлов. Редакционната колегия обхваща представители от трите катедри на Богословския факултет. Това са: проф. Мария Йовчева, доц. Дилян Николчев, гл. ас. Димитър Димитров, гл. ас. Иво Янев. Техническата работа се извършва от сътрудници в Богословския факултет, а печатната и допълнителна дейност – в Университетско издателство „Св. Климент Охридски", София. Списанието излиза в продължение на повече от две десетилетия по четири книжки в година, но от 2013 е сведено до два броя в година с цел повишаване на качеството и оптимизиране на разходите. Още от създаването си то е отворено за специалисти от различни научни области, имащи отношение към теологията и религията. В него са публикували представители на различни поместни православни църкви, римокатолически и протестантски теолози, както и учени от целия свят. Работен език на периодиката е българският, но се допускат и текстове на основните европейски езици, гръцки, сръбски и руски. Статиите са придружени с абстракти (резюмета) на английски или немски език. В суплементите на изданието се публикуват монографии на преподаватели в научната област под редакцията на специалисти от факултета.

Сп. „Богословска мисъл" (фотография)

Лит.: <http://bogoslovskamissal.wix.com/sofia-university>.

„БОГОСЛОВСКИ ВЕСТНИК" – орган на студентите от богословските факултети. Издание на група студенти от Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски" (1995).

Лит.: „Богословски вестник". // Църковен вестник, N 50, 11-15 дек. 1995.

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ – създаден (1923). Идеята да се открие учебно заведение за подготовка на кадри на Българската църква възниква още преди Освобождението. Неблагоприятната обстановка в Османската империя и липсата на подготвени кадри осуетява нейното реализиране. Като съществен успех се счита откриването на Богословското училище в Лясковския манастир (май 1874), което било с ранг на средно учебно заведение. След Освобождението намеренията за откриване на висше училище се затруднява главно поради появилите се либерални настроения в българското общество и интелигенция, които имали отрицателно отношение към проблемите на религиозното образование у нас. В стремежа да се даде чисто светско образование, на задачите за въвеждане на религиозно обучение в училищата се погледнало като на отживелици. С големи усилия Българската църква едва успяла да задържи съществуването на Богословското училище край Лясковец, което от 1885 било преместено в Самоков. Последвалите остри борби в политическия живот на страната в края на XIX и началото на XX в. и особено избухналите войни през 1912-1913 и 1915-1918 също изтласкали на заден план идеята за откриване на висше богословско училище. Поради тази причина в откритото Висше училище в София, прераснало в Университет (1904) не било предвидено създаването на Богословски факултет към него. В резултат лицата, желаещи да получат висше богословско образование, постъпвали в чуждестранни академии в чужбина – главно в Русия и Атина. Новооткритата в Цариград Духовна семинария (в края на XIX в.) също била с ранг на средно училище. При това тя си поставяла за задача подготвяните от нея кадри да бъдет използвани като свещеници и учители преимуществено в Македония и Одринско, които по силата на Берлинския диктат (1878) отново били поставени под пряката власт на Високата Порта. След започналата през 1912 Балканска война била закрита. Идеята за висше богословско училище не умира и се подема отново след излизането на България от Първата световна война. Поради настъпилата стопанска разруха реализирането ѝ се извършва чак през 1923, когато начело на управлението на страната е Българският земеделски народен съюз. Особена заслуга за това има тогавшният министър на народното просвещение Стоян Омарчевски, който се отнесъл положително към нея. Във внесения от него Закон за народното просвещение (1921) е предвидено и откриването на Богословски факултет към Софийския университет. С гласуването на закона от Народното събрание (1923)

Изглед от сградата на Богословския факултет (с купола) преди бомбардировките на София през 1943-1944 (фотография)

Богословският факултет е вече факт. По идеологически съображения, наложени от атеизма на водещата управляваща БКП, с постановление на Министерския съвет (1951) е отделен от Софийския университет и обособен като висше духовно училище под името Духовна академия „Св. Климент Охридски" под ведомството на Светия Синод на Българската православна църква. В този период основната специалност „Теология" съществува под названието „Богословие". През юли 1991 ръководството на Софийския университет отправя покана към тогавашната Духовна академия отново да стане факултет към Университета, което се извършва по съответния ред още същия месец. В него са изучават Библейско богословие, Историческо богословие, Систематическо богословие и Практическо богословие; наред с тях – и Църковно право, Библейска археология, Християнско изкуство, Църковна музика, История на философията, Патрология (трудовете на светите отци), Староеврейски, Старогръцки, Църковнославянски и др. езици.

Лит.: Богословска катедра във Висшето училище. // Църковен вестник, N 22-23, 14 септ. 1901; Полагане основния камък на Богословското училище. // Църковен вестник, N 51-52, 10 апр. 1902; Богословски факултет у нас. // Църковен вестник, N 46, 14 ноември 1908; N 47, 21 ноември 1908; Синодалните архиереи. // Църковен вестник, N 11, 17 март 1912; ***Цанков****, Ст. Висшето богословско училище. // Църковен вестник, N 11, 9 юни 1912;* ***Цанков****, Ст. Полагане основния камък на Висшето богословско училище. // Църковен вестник, N 59, 9 ноември 1913;* ***Ценов****, К. Богословското висше образование. // Църковен вестник, N 46, 25 ноември 1916; N 47, 2 дек. 1916;* ***Ценов****, К. Богословският факултет на Университета. // Църковен вестник, N 25, 24 септ. 1921; N 27, 8 окт. 1921; Висше богословско училище. // Църковен вестник, N 7-8, 16 апр. 1921;* ***Пашев****, Г. Ст. За Богословския факултет (Против една клеветническа кампания). // Църковен вестник, N 7, 17 февр. 1924;* ***Пашев****, Г. Ст. Невежеството да замлъкне (В защита на Богословския факултет). // Църковен вестник, N 14, 5 апр. 1924; Богословският факултет. // Църковен вестник, N 27, 5 юли 1924;* ***Гошев****, Ив. Значението на засилване (на) религиозната мисъл у нас (По случай деня на Св. Климента – патронния празник на Университета). // Църковен вестник, N 42, 11 дек. 1926;* ***Николов****, Хр. Да се запази Богословският факултет. // Църковен вестник, N 20, 14 март 1932; Църквата и народът в защита на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 22, 28 май 1932;* ***Цанков****, Ст. Богословският факултет у нас (1923-1934). // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1934, 11, с. 3-92; Писмо на Светия Синод на Българската православна църква до министъра на народното просвещение с молба да не се отделя Богословския факултет от Софийския университет. // Църковен вестник, N 32-33, 16 юни 1945; Превръщане на Богословския факултет във висше богословско училище. // Църковен вестник, N 5-6, 1 февр. 1947;* ***Ковачев****, М. Тридесет години българска богословска наука. // Църковен вестник, N 31-32, 30 септ. 1953; Празник на богословската наука: Приветствено слово, произнесено от* ***Негово Светейшество българския патриарх Кирил*** *на 8 дек. по случай тридесетгодишнината на Духовната академия „Св. Климент Охридски" и провъзгласяването за почетни доктори на същата Академия на богословските науки на* ***Негово Високопреосвещенство Св. Видинския митрополит Неофит*** *и на* ***професор протопрезвитер д-р Стефан Цанков****. // Църковен вестник, N 42-43, 21 дек. 1953;* ***Максим, Патриарх Български****. Разсадник на православна наука. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1973; Доклад на* ***Макариополкския епископ д-р н.с. Николай****. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1973;* ***Максим, Патриарх Български****. Шестдесет години висша богословска школа: Приветствие по случай 60 год. на Духовната академия „Св. Климент Охридски" 25 ноември 1983 г. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1984;* ***Димитров****, Ив. Юбилейно тържество на Духовната академия (1923-1983). // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1984;* ***Шиваров****, Н. Отново Богословски факултет. // Църковен вестник, N 35, 11 окт. 1991;* ***Станоев****, Б. Православието и България. С., 1992, с. 141; Основоположници на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 23, 1-15 септ. 1998;* ***Темелски****, Хр. Паметник на Българската екзархия: 95 год. от полагането на основния камък и 85 год. от основаването на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 22, 1-15 дек. 2008; Празник на Богословския факултет на Софийския университет. // Църковен вестник, N 22, 1-15 дек. 2008; 90 години Богослвски факултет. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2013.*

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ – **ВЕЛИКО ТЪРНОВО** – *вж Православен богословски факултет, Великотърновски университет*

БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ В ГР. ЧЕРНОВИЦ – основан (1875). До 1918 е в пределите на Австро-Унгарската империя; от 1918 до 1940 – в Румъния и след 1940 – в Съветския съюз. Днес е украинско висше учебно духовно заведение. В него учат протопрезвитер проф. д-р Стефан Цанков, Йосиф Видински, Кирил Пловдивски, Климент Главиницки, Евлогий Сливенски, Борис Неврокопски, Антим Ловчански, Паисий Врачански, Софроний Търновски и др.

Лит.: ***Любенова****, Л. Духовният елит на България. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С, 2014, с. 396-397.*

БОГОСЛОВСКО УЧИЛИЩЕ В ЛЯСКОВСКИЯ МАНАСТИР – *вж Петропавловска духовна семинария*

БОГОСЛОВСКОТО УЧИЛИЩЕ НА ТЕОФИЛОС КАИРИС (1784-1853) – открито на остров Андрос (1826) и просъществувало до 1839. В него учат и някои българи: Илиарион Макариополски, д-р Стоян Чомаков, Захари Струмски, Константин Фотинов, Иван Момчилов, Иван Добровски и др. Преподаваният от него елинистичен патриотизъм повлиява българските му възпитаници за придобиването на национално самосъзнание.

Лит.: ***Любенова****, Л. Духовният елит на България. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С, 2014, с. 392-393.*

БОГОСЛУЖЕБНИ КНИГИ:

Напрестолно Свето евангелие – съдържа евангелските чтения за цялата година, подредени по различен начин от Новозаветните евангелия, както и четива за отделните тайнства и обреди.

Апостол – съдържа чтения от апостолските послания за цялата година. Служебник – книга, предназначена за свещеника, която съдържа текстове на ежедневното богослужение от денонощния кръг и тайнството Евхаристия (молитви и указания за свещенодействията на свещеника и дякона).

Требник (Евхология) – съдържа последованието на петте тайнства: Кръщение, Миропомазание, Венчание (Брак), Покаяние, Елеосвещение, както и някои обреди. Великият требник съдържа чинопоследованието на всички тайнства и обреди.

Типик (устав) – книга, която излага реда на богослужението на всички дни и празници.

Октоих (осмогласник) – съдържа службите за всеки ден и глас от седмичния кръг. *Вж също:* Що е „Октоих"?

Часослов – съдържа четива и песнопения от ежедневните служби; предназначен е за четците и певците.

Миней (месечник) – съдържа службите в чест на светиите и празниците за всеки ден от месеца. Има 12 минеи, според числото и името на всеки месец от годината.

Триод постен – съдържа службите от Неделя на митаря и фарисея до Велика събота.

Триод цветен (Пентикостар, петдесетодневник) – съдържа службите от Възкресение до Неделя след Петдесетница (Неделя на всички светии).

Ирмологий (катавасийник) – съдържа катавасиите (началните стихове от песните на канона) за всички празници.

Псалтир – съдържа псалмите на *Св. пророк* и цар Давид.

Молебно пение – съдържа различните молебни.

Каноник – съдържа канони, акатисти, утринни и вечерни молитви и др.

Лит.: Старобългарска литература. Енциклопедичен речник / Съст. Д. ***Петканова****. В. Търново, 2003, с. 76-77.*

БОГОСЛУЖЕБНИ ОДЕЖДИ – богослуженията са свещени действия. Това налага нуждата те да се извършват с особени одежди (дрехи). Защото, ако ние при особени случаи (празници, народни обичаи и др.) носим и по-особени дрехи, много по-оправдано е да се употребява специално свещено облачение при извършване на богослужения. Затова и *Св. Църква* още от най-дълбока древност е установила специални богослужебни дрехи (*Св. одежди*), които свещенослужителите обличали при извършване на *Св. тайнства*. Тия одежди получили значение на правомощие за измолване на Божията благодат, проявяваща се в свещенодействията; те станали символ и на йерархическото служение. Първото богослужебно одеяние е било много просто – дълга бяла горна ленена риза, наречена стихар, алба, или туника. Стихарът е символ на духовна радост и нравствена чистота. Върху него се слагат останалите одеяния, които са отличителни за отделните три служения: орар (за дякона), епатрахил (за свещеника) и омофор (за архиерея). Без тия одежди и днес никой свещенослужител не може, освен при крайно изключителни обстоятелства, да извършва съответните му богослужебни действия. Впоследствие се явили другите богослужебни одежди. Към общите богослужебни одежди спадат още наръкавниците, които означават връзките, с които били привързани ръцете на Спасителя през време на мъченията Му. Дяконският стихар е връхна дреха, и затова е направен от по-дебел плат и е с широки ръкави. Орарът се слага на лявото рамо. Той означава още ангелски крила. Затова в древността по него били написани думите на ангелското славословие: „Свят, свят, свят Господ Саваот...". Орарът на архидяконите и протодяконите е по-дълъг и се препасва под дясната мишница. Свещеническите одежди имат за основа дяконските. Стихарът на свещеника е долна дреха и затова се прави от бял мек ленен плат с тесни ръкави. Някога при ръкоположението на дякона в свещенически сан задното крило на орара се е прехвърляло около врата отпред и така се получил епитрахилът. Той е отличителна и съществена одежда за свещеника. Без него свещеникът не може да извърши нито едно богослужебно чинодействие. Чрез епитрахила се измолва Божията благодат, която се излива, както някога се изливало мирото върху главата на първосвещеника Аарона. Епитрахилът се препасва с пояс, който означава обрусът (кърпата), който Христос препасал на Тайната вечеря при измиването нозете на Своите ученици. Най-отгоре свещеникът облича една връхна дреха във форма на звънец, наречена пенула или фенула, фелон. Впоследствие, за по-голяма практичност при изпълнение на свещенодействията, отпред фелонът е бил поскъсен или позапретнат и така се получила днешната му форма. Фелонът означава багреницата, в която са облекли Христа при съденето Му, а така също и игото на пастирското служение. Отличените свещеници носят палица или набедреник, окачени отстрани на бедрата, символ на духовен меч – Словото Божие. Архиерейските одежди имат за основа свещеническите, над които се поставя омофорът, символ на загубената и намерената след това овца. Има два вида омофори – къс и дълъг. Късият има размери 25 х 250 см; той, както се спомена, се намята на раменета. Дългият има размери около 25 х 350 см; той се премята през раменета така, че единият край пада отпред, другият остава отзад, а средната част обхожда раменета и се спуска във вид на триъгълник над гърдите. Архиерейският фелон някога е бил по-широк от свещеническия; бил е украсен с много кръстове, поради което се нарича полиставрион, т.е. многокръстник. По-късно цариградският патриарх получил дар от императора една царска дреха, наречена сакос. Тя прилича на дяконския стихар. Такава дреха започнали да носят и другите патриарси, след тях – архиепископите, докато най-сетне тя станала одежда и на всички архиереи. В знак на особено високо служение в числото на архиерейските одежди се явила короната (митрата) – шапка, украсена със злато и скъпоценни камъни. Към архиерейските одежди и отличителни знаци принадлежат още мантията – наметало с широки дипли и дълъг край, панагия или енголпие, т.е. иконичка най-често с образа на *Св. Богородица*, която (иконичка) архиерейт носи окачена с верижка върху гърдите си, жезъл – металическа гега с кръстче на горния край – символ на духовна власт, дикири и трикири, т.е. свещници с по две и три свещи, с които архиерейт благославя народа през време на служба.

Онлайн ресурс.

БОГОСЛУЖЕНИЕ – предназначено да прославя, да възхвалява и да благодари на Бога – на Отца, Сина и Светия Дух. Цялото човечество е призвано да служи на Бога. Богослужението не се свежда само до приятни преживявания в храма, до слушане или пеене на песнопения. Бог може да бъде познаван и в творението Си, но това не е богослужение. Частните молитви, колкото и да са важни, не могат да заменят богослужението. В Православната Църква особено значение се отдава на прославата и благодарението на Бога, отправяно Му от самата Църква. Това богослужение кулминира в причастяването със Самия Бог. В Светата литургия пеем: „На Тебе подобава всяка слава, чест и поклонение, на Отца, и на Сина, и на Светия Дух, сега и винаги и во веки веков. Амин". В това богослужение се докосваме и изпитваме Неговото вечно Царство, „бъдещия век" и се присъединяваме към прославата, която отправят към Бога небесните ангелски чинове; така изпитваме и истинската и всеобща слава на изпълнението на всичко в Христа. По подобие на обществените молитви в Стария Завет, Църквата извършва в различни часове на деня и време от годината богослужения по определен начин – съобразно указанията и чинопоследованията в богослужебните книги. Според Устава (Типика) основните богослужения от денонощния кръг са вечерня, повечерие,

полунощница, утреня, часове и *Св. Евхаристия* (Литургия), а при особени случаи Църквата извършва и всенощни бдения (вкл. литии), както и обредите водосвет, молебен, опело на починал, панихида, петохлебие.

Лит.: ***Панчовски****, Ив. Нравствено-възпитателно значение на православното богослужение. // Църковен вестник, N 6, 7 февр. 1955;* ***Траянополски епископ Иларион****. Обществено богослужение. // Църковен вестник, N 38, 30 окт. 1992; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 536-542.*

БОГОСЛУЖЕНИЯ – в Православната църква има три богослужебни кръга:

Ежедневното богослужение. Началото му е положено от Самия Иисус Христос, а го разпространили Неговите Свети апостоли. Чрез него Църквата призовава човеците от мрака на греха към светлината на вярата, богопознанието и вечното блаженство. Вратата на храма е „двер райска", която отваря вход към земното небе, към мястото, където на свещенодействията с благоговеен трепет присъствуват ангели. Участвувайки в богослужението, вярващите принасят Богу жертва „с дух и истина" (Иоан. 4:24). Служението с дух се заключава в трите вида молитви, които верните възнасят – благоговейната възхвала на Бога, Богородица и светците; покаянието и скръбта за човешките грехове и немощи, с които се оскърбява Божието величие; и молитвеното ни благодарение за всички знайни и незнайни благодеяния.

Служението с истина пък се състои в смиреното и непоклатимо изповядване на богооткровената православна вяра и нейните *Св. догмати*, в които е изложено цялото спасително Христово учение. Правата вяра е неотменима част на истинското богослужение.

Още в Стария Завет са установени определени часове на деня, които да се освещават с църковна молитва. Този обичай преминал и в християнството. Според богослужебния Устав (Типикон) в Православната църква службите, предназначени от Светата Църква за обществени ежедневни молитвени последования, са девет: вечерня, повечерие (малко и велико), полунощница, утреня, час първи, час трети, час шести, *Св. Евхаристия* или Божествена литургия, девети час. Вечернята се извършва обикновено към залез слънце, повечерието – след вечеря, полунощницата – след полунощ, утренята – на зазоряване, часовете – след утренята, литургията – след часовете, деветият час – след обед, между 3 и 4 часа. За улеснение и краткост полунощницата се извършва по-късно, а някъде и съвсем се пропуска. Часовете и повечерието също се пропускат. Срещу някои по-големи църковни празници (Рождество, Богоявление, Възкресение, *Св. Дух*) вечернята се извършва сутрин, свързана със *Св. литургия*. През време на Великия пост, с изключение на дните събота и неделя, вечернята също се извършва сутрин. Свързване на утренята с вечернята има при т.нар. всенощно бдение (наричано така, защото някога е било отслужвано цяла нощ). Извършвало се в светогорските и други големи манастири, което се отслужва срещу празнични дни. Бдението започва срещу залез слънце и продължава цяла нощ или до късно през нощта. То е израз на духовно тържество и молитвено бодърстване. За всяка отделна служба от ежедневното богослужение ще се каже по-нататък по-обстойно. Богослужебните последования на седмичния кръг са изложени в богослужебната книга, наречена октоих (осмогласник). Всеки един ден от седмицата е посветен на един Божи угодник или на някакво възпоминание. Неделята е посветена на Възкресението Христово, понеделникът – на светите безплътни сили (ангелите), вторникът – на *Св. Йоан Предтеча*, срядата – на Христовите страдания и Кръст и на Иудиното предателство, четвъртъкът – на *Св. Николай Мирликийски* и на *Св. апостоли*, петъкът – на Св. животворящ *Кръст Господен* и съботата – на *Пресвета Богородица*, на всички светии, на *Св. мъченици* и на покойниците. Песните от октоиха отразяват духа и настроенията на чествуваните събития през дните на седмицата. Така например, неделните песнопения са радостни и тържествени, в понеделник са умилителни, в сряда и петък – покайни, в събота – са траурни.

Богослуженията на месечния и годишен кръг са изложени в 12-те минеи (месечници), а на пасхалния – в постния триод (трипеснец) и в пентикостара (петдесетника). Минеите съдържат службите за всички дни на 12-те месеца и на неподвижните празници; триодът – на службите от Неделята на митаря и фарисея до Велика събота включително, а пентикостарът – от Възкресение Христово до Неделята след Петдесетница. Триодът и пентикостарът са нещо средно между октоиха и минея – те съдържат служби на седмични дни (както октоиха), но и празници, напр. Тодороден, Връбница, Възкресение, Петдесетница, *Св. Дух* и пр. (както минеите). Църковните празници се делят на подвижни и неподвижни. Подвижни са ония, които се намират във връзка с празника Пасха (Възкресение Христово, Великден), а неподвижни са ония, които се празнуват винаги в едно и също определено число на месеца. *Св. отци* на Първия вселенски събор (325 г.) нареждат Пасхата да се празнува в първия неделен ден след мартенското пълнолуние, с цел никога да не съвпада с юдейската пасха. Поради това празникът на Христовото възкресение, според православния календар, се пада в един от 35-те дни между 4 април и 8 май. По-важните подвижни празници са: Пасха, Възнесение, Петдесетница, *Св. Дух*, неделите на Месни и Сирни заговезни, Тодороден, Неделя Православна, Връбница, Велики четвъртък, Петък и Събота. Неподвижните празници се делят на Господски, Богородични и светийски. По-важни Господски празници са: Рождество Христово (25 декември), Обрезание (1 януари), Богоявление (6 януари), Сретение (2 февруари) и Преображение (6 август). Господски празници са и подвижните – Възкресение, Възнесение и Връбница. По-важни Богородични празници са: Рождество Богородично (8 септември), Въведение (2I ноември), Благовещение (25 март) и Успение (15 август). Светийски са празниците, които са посветени на велики Божии угодници – пророци, апостоли, мъченици, преподобни, светители и пр. По-големите празници се предшествуват от известно число подготвителни дни, определени от *Св. Църква* за пост и усърдна молитва. Постът, т.е. въздържанието от блажна храна, възбудителни напитки и от греховни мисли, помагат за обуздаване на страстите. Постът, съединен с искрена молитва и покаяние, възражда и възвисява душата.

Богослужението през Страстната седмица се характеризира със своето покайно пеене. Царските двери остават затворени, като символ за отделянето на човека от Царството Божие. Църковното облачение е тъмно, обикновено в лилаво – цвета на покаянието. През делничните дни не се извършва Божествена литургия, но за да могат вярващите да се подкрепят в своето подвижническо усилие на поста, чрез приемане на *Св. Причастие*, се извършва Литургия на преждеосвещените Дарове. Тази служба е много древна, споменава са в каноните от VII в., но е създадена по-рано. По традиция за неин създател се счита *Св. Григорий Двоеслов*, папа Римски (VI в.).

Преждеосвещената литургия се състои от тържествена великопостна вечерня, към която е добавено пренасяне на *Св. Дарове* в олтара и причастяване, но самото освещаване на Даровете не се извършва. Това става по време на Литургията предишната неделя. Затова и службата се казва Преждеосвещена литургия, т.е. на предварително осветените Дарове. Тази служба се извършва в сряда и петък или поне в един от тези дни.

Лазаровата събота е единственият ден в годината, когато се извършва неделно богослужение не в неделя.

Това е началото на Пасхалното тържество. По време на Литургията на Лазаровден Църквата прославя Христос като „Възкресение и Живот", Който още преди Своите страдания и смърт, с възкресяването на Лазар утвърдил предобраза на всеобщото възкресение на човечеството. Именно заради възкресяването на Лазар Христос бил прославен от народа като дългоочакван Месия, Цар Израилев, като изпълнение на старозаветните пророчества.

(Цветница или Връбница) принадлежи към дванадесетте Господски празника. Неговото богослужение е свързано с това на Лазаровден. На вечернята преди празника се четат пророчествата за Царя-Месия от Стария Завет заедно с евангелските разкази за влизането на Христос в Иерусалим. На утренята се благославят върбовите клонки, които държим в ръце през време на цялата Литургия, показвайки по този начин, че се посреща Иисус Христос като Цар и Спасител.

Богослужебният ден в православната църква – започва от вечерта, която Сам Бог поставил за начало на денонощието. Църквата се е съобразила с това и е запазила до днес Божията повеля да започваме дните от вечерта и да ги привършва с деня – така както Бог призовал езичниците от тъмнината на неведението и юдеите от сянката на закона в светлината на богопознанието и Евангелието (по *Св. Атанасий Велики*). И в храма на откритата природа вечерта познава едно от онези поразителни явления, които сами по себе си привеждат душата в тихо умиление и разположение към молитва. Църквата Христова отдава още по-голяма значимост на природното явление, придавайки му свещен характер. С вечерното богослужение Църквата благодари на Бога за изминалия ден и измолва Неговото благословение за настъпващата нощ. Главната мисъл, която е прокарана във вечернята, е сътворението на света и на човека, както и началото на човешката история. Ежедневното богослужение възвестява приближаването на вечерта с камбанен звън. Събралите се в Божия храм молитвено присъствуват на три служби: първо Деветия богослужебен час в памет на Иисус Христовата смърт, а след това на Вечернята и Повечерието – молитви, които християните четат между протичащата вечер и настъпващата нощ.

Девети богослужебен час – по съвременното времеизчисляване деветият богослужебен час съответствува на три часа след обяд. Още от древността вехтозаветният Израил освещавал деветия час на деня, извършвайки вечерното богослужение. Именно тогава Спасителят приел кръстната Си смърт: Изкупителят наклонил глава и предал духа Си Богу и с това извършил делото на човешкото изкупление. Извършвайки Деветия час, Църквата ни припомня този последен величествен миг от земния живот на Христа.

В богослужението на Деветия час са включени три псалома, в които Църквата възхвалява и прославя човешкото пребъдване в дома Господен.

Схемата на богослужебните часове е следната: три псалома, тропар на деня с Богородичен тропар, молитвите „Святый Боже... Пресвятая Троице... Отче наш", кондак на деня, 40 пъти „Господи, помилуй", молитвата „Иже на всякое время... ", с която молим Христа да приеме нашите моления в тоя час, прославление на Божията Майка и молитва, завършваща часа.

Вечерня – след Деветия час започва вечернята. В различните дни тя е различна. Голяма вечерня (на църковнославянски: великая вечерня) се отслужва на празници, например в навечерието на неделните дни през *Св. Четиридесетница*, *Пасха* и в други дни; Малка вечерня се изпълнява в навечерието на неделни и празнични дни, когато се извършва Всенощно бдение. И накрая – седмична вечерня, която собствено и принадлежи към кръга на всекидневното богослужение. Вечернята изобразява накратко съдбините на света – сътворението, грехопадението на прародителите и изкуплението.

*Лит.: **Тодоров**, Т. П. Богослужението като образователно-възпитателен фактор в живота на Православната църква. // Църковен вестник, N 42-43, 30 дек. 1951.*

БОГОХУЛСТВО – свързва се със съзнателното кощунство или поругание на светините.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 544.

БОГОЧОВЕК – така е наречен Исус Христос, с което наименование се подчертава, че той едновременно е Бог и човек.

Онлайн ресурс.

БОГОЯВЛЕНИЕ – един от най-древните християнски празници. Празнува се на 6 януари (Йордановден). Първоначално е посветен на раждането на Иисус Христос и съпътстващите го събития: *Обрезание Господне* и *Поклонението на Влъхвите*. Исторически празникът в различните християнски традиции е претърпял значителни изменения (в частност, от него се е отделило Рождество Христово) и днес различните християнски деноминации го празнуват различно. Православната традиция обединява празника Богоявление с празника *Кръщение Господне*, приемайки, че при Кръщението на Иисус на река Йордан се появява Бог в Своята триединна същност: Синът – Христос, Светят Дух – във вид на гълъб, Който каца върху Христос и Гласът на Небесния Отец (Глас Божи), Който оповестява, че Христос е Негов Син. На този ден имен ден празнуват: Боян, Божидар, Дана, Дан, Божан, Божана, Йордан, Йорданка, Данчо, Богдан, Богдана, Боголюб, Боголюба, Бетина и др. Според православния календар празникът Йордановден ознаменува Кръщението на Иисус Христос от Йоан Кръстител в р. Йордан. В момента на Кръщението небето „се отваря" и Светият Дух слиза върху Христос във вид на гълъб, а от небето се разнася глас: „Този е Моят възлюбен Син, в Когото е Моето благоволение". Оттук и названието на празника. Този празник има различни имена в различните области на страната, като някои от тях са *Кръстовден, Водици или Водокръщи*. Празникът е наречен така, защото на този ден всеки, който иска да е здрав през годината, се окъпва или поне се измива на реката. На този ден навсякъде, където има водоем, се извършва ритуалното хвърляне на кръста от местната църква. След изваждането на кръста се служи тържествена литургия, наречена *Велик водосвет*. На нея се обновява светената вода в храмовете. От нея всеки носи вкъщи. Тя пази от болести и пречиства душата. Пази се през цялата година за тежки моменти в семейството, ако някой легне болен. На Йордановден се месят три ритуални хляба, при чието замесване се ползва остатъкът от старата светена вода. Единият е за дома, вторият е за гостите, а третият се оставя пред вратите на къщата заедно с бакър вино за минувачите. Върху железен предмет се изгарят чемширените китки от предишното Рождество, а пепелта се поръсва със светена вода и се заравя под овошка или трендафилов

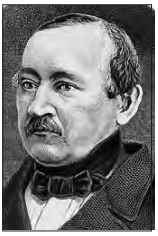

Богоявление Господне (икона)

храст. С донесената от църквата свещ се запалва с „нов" огън кандилото в семейния иконостас. Там се полагат и новите рождественски китки. Вечерта срещу Йордановден е третата (и последна) кадена вечер. Тя трябва да е постна. От ритуалните измивания и пръскания с вода на Богоявление тръгват и обичаите, свързани с поливането и мокренето на всички именици, независимо от годишното време. Ако на Йордановден времето е студено и сухо – годината ще бъде добра и плодородна. Замръзне ли хвърленият във водата кръст, годината ще бъде здрава и плодовита. Вярва се, че този, който е извадил кръста от водата, ще бъде здрав и щастлив. Според народното поверие, през нощта срещу Богоявление в глуха доба небето се отваря и всеки, който го види, ще получи от Бог това, което си пожелае. Празникът в Гърция се празнува на 6 януари, а в Русия и Сърбия – по стар стил – на 19 януари.

Лит.: При река Йордан във време на празника Богоявление. // Църковен вестник, N 4-5, 18 ян. 1951; ***Пандурски****, В. Великият празник Кръщение Господне или Богоявление (Литургично идеен поглед). // Църковен вестник, N 4, 21 ян. 1955;* ***Христов****, Цв. Празникът Богоявление (Ист.-литургичен преглед). // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1961; Богоявление. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1966;* ***Рашков****, Ив. Кръщение Христово – Богоявление. История и иконография на празника. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1991;* ***Христова****, Р. Обрезание и кръщение. // Църковен вестник, N 1, 1-7 ян. 1996; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 550.*

БОДЯНСКИ, Осип Максимович (1808-1877) – руски филолог и историк. Един от първите слависти в Русия. Занимава се с проблемите на старобългарския език и литература. Професор в Московския университет. Публикува извори за живота и делото на Св. Св. Кирил и Методий. Застъпва гледището, че църковнославянският книжовен език бил „славяно-български". По отношение на българо-гръцката църковна разпра заема страната на българите. Посреща с радост обявяването на Руско-турската война 1877-1878.

Осип Максимович Бодянски (фотопортрет)

Лит.: ***Бодянски****, О. М. О времени происхождения славянских письмен. Москва, 1855;* ***Минкова****, Л.* ***Осим Максимович Бодянский*** *– издател на паметници на старобългарската литература. // Старобълг. лит., 1977, т. 2, с. 249-267; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 562-564.*

БОЕВ (Бейоглу), Александър Стоилов – *вж Екзарх, Александър*

БОЕВ, Герасим Янакиев – *вж Герасим Янакиев Боев*

БОЖЕСТВЕНО ОТКРОВЕНИЕ – Свещено Писание (Библията) и Свещено Предание (отразено в древни християнски писмени паметници).

Онлайн ресурс.

БОЖИ АГНЕЦ – *вж Агнец Божи*

БОЖИ СЛУГА – титла, давана от Католическата църква на починали верни, които са се отличили през земния си живот със святост и героичност на добродетелите и за които е отворен беатификационен процес. Това е първата фаза на канонизационния процес, който има следните етапи: след като е отворен процес на епархийно ниво, веднага верният получава титлата „Божи слуга" и започва да се събират документи и свидетелства, които могат да помогнат да се пресъздаде живота и светостта на лицето; след като е завършена първата фаза, чака се Конгрегацията за каузата на светците да издаде декрет, в който се потвърждава, че Божият слуга по героически начин е практикувал християнските благодетели или че е понесъл мъченичество; от този момент се прибавя към титлата „Божи слуга" прилагателното „достопочтен". Най-накрая се чака да стане чудо чрез застъпничеството на Достопочтения. След като чудото бъде потвърдено, папата издава декрет, който обявява Божия слуга за „блажен", а ако стане още едно чудо, папата лично обявява блажения за светец. Разликата между „светец" и „блажен" е, че на блажените се отдава чест само в отделни епархии, региони, държави или монашески институти, докато светците се почитат от цялата църква.

Онлайн ресурс.

БОЖИЕ ЦАРСТВО – *вж Царство Божие*

БОЖИИ ИМЕНА – *вж Имена Божии*

БОЖИК – *вж Рождество Христово*

БОЖИКОВ, Христодул (– след 1896) – просветен и църковен деец в Източна Македония. Роден в с. Сухо, Лъгадинско (Егейска Македония). Учителства в близкото село Висока, където преподава по килийната метода. Превежда богослужебни текстове от гръцки език на местно българско наречие. В 1862 заменя преподаването на гръцки с обучение на български език. През 1863 напуска селото и отива в Серес, където е учител и певец в църквата „Свети Антоний". Скоро след това отново учителства във Висока. Около 1866 пак се установява в Серес като църковен певец, а по-късно и като свещеник. След учредяването на Българската екзархия (1870), макар че осъзнава българската си народност, остава лоялен на Цариградската патриаршия.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖИЛ – църковен деец. Свещеник в с. Иваняне, Софийско (1869).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖИЛ – църковен деец. Свещеник в с. Куманово, Вардарска Македония (1870).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с.79.

БОЖИЛОВ, Георги – възрожденски църковен деец. Свещеник в Сливен (40-50-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖИЛОВ, Димитър – възрожденски църковен деец. Свещеник в Самоков (началото на 70-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

Иван Ангелов Божилов (фотография)

БОЖИЛОВ, Иван Ангелов (19.VII.1970 – 15.X.2016) – историк. Роден в гр. Дупница. Завършва история в Софийския университет. Професор в Нов български университет (от 2001). Автор на: Писмата на Теофилакт Охридски като исторически извор (XI-XII в.). // Известия на Държавните архиви, 1968, т. 14, с. 60-100; Битолският надпис на Иван Владислав и някои въпроси от средновековната българска история. // Ист. преглед, 1971, N 1, с. 84-100; Симеон Велики (893-927). Златният век на Средновековна България (С., 1983); Фамилията Асеневци (1186-1460). Генеалогия и просопография (С., 1983); Хрониката на Константин Манасий. Зората на българската епика. Исторически бележки (С., 1992); Българите във Византийската империя (С., 1995); Основаване на Светата Атонска обител Зограф. Легенди и факти. // Светогорска обител Зограф, 1995, т. I, с. 3-21.

Лит.: Полихрония: Сб. в чест на проф. Иван Божилов. С., 2002.

БОЖИЛОВ, Михаил – църковен деец. Роден в с. Църква, Софийско. Свещеник в родното си село и Мошино (квартал на гр. Перник) (втората половина на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖИЧ – *вж Рождество Христово*

БОЖИЯ ПРОМИСЪЛ – грижата, промислянето на Бога за сътворения от Него свят изобщо и по-конкретно за човека като образ Божи.

Онлайн ресурс.

БОЖКО – църковен деец. Свещеник в с. Градец, Котленско, дн. Сливенска област (XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖКО (XIX в.) – църковен деец. Роден в гр. Клисура. Свещеник в с. Градец, Котленско, дн. Сливенска област. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 79.

БОЖКОВ, Атанас Димитров (15.III.1929 – 11.III.1995) – изкуствовед. Роден в с. Исперихово, Пазарджишка област. Завършва живопис във Висшия институт за изобразителни изкуства – София. Ст. н. сътрудник в Института за изобразителни изкуства – София (1961-1964). Заместник-председател на Комитета за изкуство и култура (1966-1971). Професор във Висшия институт за изобразителни изкуства – София (1970-1990). Автор на: Българска историческа живопис. Ч. 1. Миниатюри, икони, стенописи (С., 1972); Художественото наследство на манастира Зограф (С., 1981); Българската икона (С., 1985); Търновската средновековна художествена школа (С., 1985); Изображенията на Кирил и Методий през вековете (С., 1989).

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С., 2010, с. 41; Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 61.*

БОЖКОВ, Димитър (7.VI.1874 –) – църковен деец. Роден в с. Орлов дол, Харманлийско (дн. Хасковска област). Завършва Самоковското богословско училище (1896) и Духовна академия в Казан. Учител (1891-1893). Писар при митрополията и архиерейското наместничество (1899, 1901). Учител в Софийската духовна семинария (1902-1903; 1904-1905), гимназиален учител (1905-1912; 1913-1918; 1923-1927), инспектор в отдела за вероизповеданията при Министерството на външните работи и изповеданията (1918), началник на Църковно-благотворителното отделение в *Св. Синод* (1919-1921), уредник в Етнографския музей (1921) и др. Автор на „Коментар на Мойсеевото петокнижие" (1906), учебници по вероучение за II, III и IV отделения. Превежда съчинения на Григорий Петров и други представители на християнската социална етика (Василий Розанов, Сергей Булгаков и пр.)

*Лит.: **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, т. 16, с. 106-107, бел. 1 под линия.*

БОЗОВ, Стефан Т. (ок.1844 – март 1878) – възрожденски църковен деец. Роден в Казанлък. Ръкоположен за свещеник в родния си град (1865). Член на местния революционен комитет. Архиерейски наместник и председател на каазалийския смесен съвет в Казанлък през 70-те г. на XIX в. Участник в Старозагорското въстание 1875.

*Лит.: **Александров**, Н. Участие на духовници от Старозагорска епархия в подготовката и провеждането на Старозагорското въстание, 1875. // Априлското въстание и Българската православна църква. С., 1977, с. 285-287.*

Лудвиг Бойкин (фотография)

БОЙКИН, Лудвик – капуцин. Роден в с. Калъчлии (дн. Генерал Николаево, дн. квартал на гр. Раковски). Учил в Пловдивската капуцинска семинария и после изпратен в Капуцинския институт в с. Буджа край Смирна (Турция), където постъпва в ордена на капуцините. По настояване на своите началници пристига в Пловдив, където завършва богословие и на 21 септември 1894 получава свещенически сан. Не след дълго заболява от туберкулоза и умира в с. Браниполе, Пловдивско.

Онлайн ресурс.

БОЙНОВ, Димитър Харизан – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Омуртаг

(60-70-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 81.

БОЙОВ, Стефан – възрожденски църковен деец. Свещеник в гр. Чирпан (средата на 50-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 81.

БОЙЧЕВ, Иван – възрожденски църковен деец. Роден в Габрово. Свещеник в Нова махала (дн. квартал на Габрово) през 60-те и 70-те г. на XIX в. Отслужва молебен при избухване на Априлското въстание 1876 в района на Габрово и Севлиево.

*Лит.: **Колев**, Л. Духовници – участници в националноосвободителните борби на нашия народ. // Изв. Църковния историко-археологически институт, 1978, т. I, с. 283-284.*

БОЙЧО ГРАМАТИК (втората половина на XVI в.) – дяк, книжовник. Работи в Елешнишкия манастир „Св. Богородица". Преписва и украсява четверовангелие (1557). Ръкописът се съхранява в Църковния музей – София.

Лит.: Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 66.

БОЛГАРОВ, Никола – възрожденски църковен деец. Свещеник в Русе (1874).

Лит. Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с.81.

„БОЛГАРСКОЙ КУЛЬТУРНО-БЛАГОТВОРИТЕЛЬНЫЙ КРУЖОК В МОСКВЕ" – създаден от група българи, живеещи в Москва (датата не се посочва), които, макар и задомени тук, не скъсали своите контакти с България. Задачи: 1. оказване на благотворителна помощ на свои членове, които се нуждаят; 2 сближаване на членовете и живеещите в Москва българи за съвместно обсъждане на въпроси от културно и обществено естество; 3. осветляване на руското обществено мнение по въпроси от развитието на България в политическо и стопанско естество. Първа стъпка – организиране на лазарет с 25 легла в Москва за руски ранени войници, след въвличане на Русия в световната война.

Лит.: Църковен вестник, N 38, 20 септ. 1914.

БОЛЕВСКИ, Никола **–** *вж Йоцев, Никола*

БОЛНИЧЕН ХРАМ ПРИ СТАРОЗАГОРСКАТА ДЪРЖАВНА БОЛНИЦА – открит през 30-те г. на миналия век. Функционира до 9 септември 1944, след което е закрит. Възстановен 2013.

Онлайн ресурс.

БОЛОНСКИ ПСАЛТИР – средновековен литературен паметник от XIII в. Писан на пергамент. Състои се от 264 л. Представлява псалтирен текст с тълкуванията на Исихий. Включва още библейски песни и други старозаветни псалмически творби. Украсен богато със заглавки и заставки в анималистичен стил. Важен източник за историята на българския език.

*Лит.: **Дуйчев**, Ив. Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII в. Фототип. изд. С., 1968; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 105; **Мусакова**, Ел. Композицията на Псалтира. // Медиевистика и културна антропология: Сб. в чест на 40-год. творческа дейност на **проф. Донка Петканова**. С., 1998, с. 349-360; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 653-654.*

Фрагмент от Болонския псалтир (фотография)

БОНДЖАКОВ, Владимир – църковен деец. Свещеник в колония Кюлевча, Бесарабия (60-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 81.

БОНЕВ, Георги – църковен деец. Роден в с. Раковец, Радомирско, дн. Пернишка област. Свещеник в родното си село. Спомосъществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 81.

БОНЕВ, Иван (15.VIII.1866 – 15.II.1931) – духовник-униат. Роден в гр. Кукуш, Егейска Македония. Завършва Висша духовна академия в Рим. Ръкоположен за свещеник (1888). Секретар на епископ Лазар Младенов. По-късно преместен в Одрин, където подпомага епископ Михаил Петков (до 1901). Енорийски свещеник в с. Покрован, Ивайловградско, дн. Хасковска област. Включва се в подготовката на Илинденско-Преображенското въстание 1903. След въстанието е арестуван и хвърлен в затвор. След застъпничеството на епископ Михаил Петков и австро-унгарския консул пред местните власти е освободен (1904). Подпомага дейността на архиепископ Михаил Миров (1907-1908). След Младотурската революция 1908 назначен за енорийски свещеник в с. Акбунар, Одринско. По време на Междусъюзническа война 1913 разгръща дейност в подпомагане на българските бежанци. Автор на книгата „Турското нахлуване в Тракия през месец юлий 1913 година". След въвличането на България в Първата световна война води активна преписка с ректора на Духовната семинария на отците-капуцинци в Караагач. Надеждите му да види Източна Тракия свободна не се осъществяват. Енорийски свещеник в София (1926-1931).

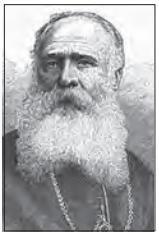
*Лит.: **Елдъров**, Св. Униатството в съдбата на България. Очерци из историята на Българската католическа църква от източен обред. С., 1994, с. 68-76; **Маджаров**, Панайот. Свято съзаклятие. С., 1998, с. 37.*

БОНЕВА, Вера Петрова (26.VI.1965) – историк. Родена в гр. Горна Оряховица. Завършва история във Великотърновския университет. Преподавател във Великотърновския и Шуменския университети. Професор в Университета по библиотекознание и информационни технологии – София. Автор на: Животът и делото на д-р Иван Селимински в бълг. историческа книжнина. // Ист. преглед, 1991, N 12, с. 70-85; Историкът Гаврил Кръстевич. // Ист. преглед, 1993, N 4-5, с. 182-197; Българите пред Европа през 1862 г. (В. Търново, 1993); Исторически етюди

по Българско възраждане (В. Търново, 1997); Властта на словото във вихъра на въстанието. // Въстанието в Ново село 1876 г. (С., 1997, с. 208-218); Американската мечта в българското възрожденско общество (В. Търново, 1998); Църковнонационалното движение през епохата на Възраждането в българската мемоаристика. // Светогорска обител Зограф (В памет на Димитър Ангелов) (С., 1999, с. 246-256); Гаврил Кръстевич. Биография (Шумен, 2000); Българското възраждане в Шумен и Шуменско. Църковнонационални борби и постижения (В. Търново, 2002).

*Лит.: **Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С., 2010, с. 42.*

БОНЕТИ, Аугусто (1835-1904) – френски висш католически духовник. Епископ. Оглавява Солунската мисия на лазаристите, чиято задача е да разпространява унията в Южна Македония. Под неговото ръководство започва строежът на сграда, предназначена за българска гимназия, в която е открита Солунската българска католическа семинария (1885-1886).

Аугусто Бонети (фотография)

*Лит.: **Стамов**, М. **Йероним**. Зейтинликът при Солун. // Сборник Солун. – София, 1934, с. 318-326; **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 308-309.*

БОНКОМПАНИ, Уго – *вж Григорий XIII*

БОНЧЕВ, Атанасий (светско име: Димитър) (3.II1915 – 30.VIII.1978) – богослов, архимандрит. Роден в Разград. Завършва Богословския факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски". Специализира в Магдебургския университет (Германия). Преподавател по църковно-славянски и немски език в Софийската духовна семинария. Ст. н.с. в Националния църковен историко-археологически музей в София, където завежда сбирката от ръкописни и старопечатни книги. Прави първия пълен новобългарски превод на словата и поученията, свързани с името на Св. Климент Охридски.

*Лит.: [**Атанасий Бончев**:] Некролог. // Църковен вестник, N 24, 1 септ. 1978.*

БОНЧЕВ, Рафаил – църковен деец. Свещеник в Котел (70-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 83.

БОНЧУКОВ, Иван – църковен деец Свещеник в Чинели, Добруджа (1876-1878).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 83.

БОРЕ, Б. – лазарист. Главен ръководител на католическата пропаганда в Цариград (60-те г. на XIX в.).

*Лит.: **Български екзарх Йосиф I**. Дневник / Тескт, комен. и бел. Хр. **Темелски**. С., 1992, с. 893.*

БОРИЛОВ СИНОДИК – среднобългарско книжовно произведение от началото на XIII в. Създаден във връзка със събора срещу *богомилите*, свикан от цар Борил през 1211. По царско нареждане преведен на български език гръцкият Синодик от 843, който съдържа опровержения и анатеми срещу различни по-стари ереси, разпространени във Византия. Към превода е прибавена отделна глава, в която се излагат и проклинат схващанията на богомилите. По-късно допълнен с разказ за възстановяването на Търновската патриаршия (1235) и с поменик на български царе, царици, патриарси, митрополити и боляри. След падането на Търново под османска власт (1393) пренесен и разпространяван в Сърбия, Молдова и Русия, където по негов образец са съставени местни синодици. Най-ранният запазен препис на Синодика датира от края на XIV в. Намерен в Търново от Николай Палаузов и се пази в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". Библиотеката притежава и втори, по-късен препис, направен през XVI в. и открит от проф. Марин *Дринов.*

Борилов синодик (фотография)

*Лит.: **Успенский**, Ф. И. Синодик в Неделю Православия: Сводный текст с приложениями. Одесса, 1893; **Попружено**, М. Г. Синодик царя Борила. // Бълг. старини, 1928, т. 8; **Георгиев**, Е. **Презвитер Козма** на Бориловия събор в 1211 г. // Изв. Др-вото на филолозите – слависти в България, 1942, т. 1, с. 16-45; **Тотоманова**, А. Синодик царя Борила в сборнике Палаузова. // XXI ежегодная богословская конференция. Церковно-историческия исследования в контексте современной науки. Москва, 2011, с. 165-171; **Лазаров**, С. Синодикът на цар Борил като музикално-исторически паметник. // Изв. Инст. за музикознание, 7, 1960, с. 5- 77; **Тончева**, Е. Музикални текстове в Палаузовия препис на Синодика на цар Борил (Палеогр. изследв. и музикален анализ). // Изв. Инст. за музикознание, 12, 1967, с. 57-159; **Божилов**, Ив., А. **Тотоманова**, Ив. **Билярски**. Борилов синодик – издание и превод. С., 2011; **Ангелов**, Б. Ст. Бориловият синодик. // Прослава на Велико Търново. С., 1978, с. 182-186; Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 27-28.*

БОРИС I – *вж Борис-Михаил*

БОРИС АГАТОНИКИЙСКИ (светско име: Васил Иванов Добрев) (10.III.1953 –) – висш духовник. Роден в гр. Русе. Завършва Софийската духовна семинария, Духовната академия в София. Преподавател в Софийската духовна семинарии (1983-1991). Приема монашество (1989). Ръкоположен за йеродякон (1989) и за йеромонах (1989). Назначен за предстоятел на Болгарското подворие (1 юли 1991). Възведен в архимандритски сан (1994). Главен секретар на Св. Синод и настоятел на Патриаршеския храм-паметник „Св. Александър Невски" в София (2001-2004). Игумен на Бачковския манастир (2004-2008). От 27 февруари 2008 е викариен епископ Агатоникийски. В 2011, заради отказ да погаси своите дългове пред Телефонната компания, са били изключени мобилните телефони на всички йерарси на

Борис Агатоникийски (фотография)

Св. Синод и патриарх Максим. През януари 2014 Св. Синод, разглеждайки жалбата на епископ Борис, му забранява да извършва свещеннослужение до взимане на окончателно решение. На 19 февруари Св. Синод разрешава да се възбуди срещу него църковно-съдебно разследване и същия ден го отстранява от управлението на манастира. До приключване на разследването е изпратен на послушание в Рилския манастир. Заедно с това името му е изключено от списъците на епископите-кандидати за митрополитски катедри.

*Лит.: Нов епископ на Българската православна църква **Агатонийски епископ Борис**. // Църковен вестник, N 7 (извънреден) 2008; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 364.*

Борис Неврокопски (икона)

БОРИС НЕВРОКОПСКИ (светско име: Вангел Симов Разумов) (26. X.1888 – 8.XI.1948) – роден в с. Гявато, Битолско, Вардарска Македония. Завършва Одринската българска гимназия (1904) и продължава образованието си в Българската духовна семинария в Цариград със стипендия, отпусната от екзарх *Йосиф I*. Приема монашество (1910) под името Борис и служи като йеродякон при неврокопския митрополит Иларион. През 1911 продължава образованието си в Богословския факултет в Черновиц, Австро-Унгария и го завършва с научна степен „доктор на богословските науки" (1915). След завръщането си в България е назначен за учител в Свещеническото училище в Бачково. След това е учител в Пловдивската духовна семинария. Ръкоположен в йеромонашески сан от Пловдивския митрополит *Максим* (1917) и заминава на мисия в Унгария, където до 1922 г. възглавява в църковно-просветно отношение българската колония. През юли 1922 се завръща и е удостоен с архимандритско достойнство. От май 1923 до септември 1924 е протосингел при Софийската митрополия, а от септември 1924 до септември 1926 е началник на Културно-просветното отделение при Св. Синод и председател на храма „Св. Александър Невски". От септември 1926 до края на ноември 1931 е ректор на Софийската духовна семинария. В средата на декември 1931 е ръкоположен за епископ Стобийски. От 28 ноември 1931 е главен секретар на Св. Синод, на който пост остава до 17 март 1935 г., когато е избран за неврокопски митрополит. През 1932 е натоварен с историческа мисия в Йерусалим по вдигане на схизмата от Цариградската патриаршия. Преговорите започват на 12 април и приключват успешно едва на 22 февруари 1945. След разгрома на Югославия от Германия през пролетта на 1941, Българската екзархия възстановява своя диоцез в освободените от България части от Вардарска и Егейска Македония и в Западна Тракия. Струмишка и Драмска епархия са обединени като Струмишко-Драмска до 1943, когато отново са разделени. Временното управление на Драмска епархия е поето от митрополит Борис Неврокопски. За кратък период от време неврокопският митрополит Борис успява да извърши успешно строителство на над 20 храма. Наричат го „съвестта на Българската църква" заради изключителната му ерудиция – владеел е свободно 13 езика, и заради непримиримата му борба срещу атеизма на комунистическата идеология. Поради тези му действия окръжният комитет на БКП в Горна Джумая (дн. Благоевград) го обявява за „враг N 1 на народната власт". На 8 ноември 1948, след като отслужва Св. литургия за освещаване на храма „Св. Димитър" в с. Коларово, е убит от низвергнатия свещеник Илия Стаменов от с. Хърсово. Убийството му е част от засиления натиск на комунистическия режим върху Българската православна църква и има за цел и сплашването на останалите архиереи.

*Лит.: **Гяуров**, Хр. **Неврокопский митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 13, 30 март 1935; Каноническият избор на Неврокопски митрополит. // Църковен вестник, N 13, 30 март 1935; Послание (на **митрополит Борис**) до паството на Богохранимата Неврокопска епархия. // Църковен вестник, N 17-18, 27 апр. 1935; **Гяуров**, Хр. Тържественото посрещане на **митрополита Бороса** в Неврокопската епархия. // Църковен вестник, N 19, 11 май 1935; Надгробно слово, произнесено от наместник-председателя на Св. Синод **Негово Високопреосвещенство Доростоло-Червенски митрополит Михаил** при погребението на блаженопочиналия **Неврокопски митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 37-38, 22 ноември 1948; Погребението на блаженопочиналия **Неврокопски митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 37-38, 22 ноември 1948; **Кирил, Патриарх Български**. **Неврокопкски Борис**. По случай 20 години от блажената му кончина. // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1969; **Екзарх Йосиф I** в спомени на съвременници / Съст. Хр. **Темелски**. С., 1995, с. 210; **Ангелов**, В. Неврокопска епархия при управлението на **митрополит Борис** (1935-1948). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 293-304; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква: Биогр. сб. С., 2003, с. 214-215; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 426; Държавна сигурност и вероизповеданията в България. Ч. I. Българската православна църква 1944-1991: Докум. сб. С., 2017, с. 76, 140, 443, 444, 445-446; **Карадаков**, А. Възпоменание за **Неврокопския митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2018.*

Борис Охридски (фотография)

БОРИС ОХРИДСКИ (светско име: Константин Георгиев) (30.I.1875 – 22.X.1938) – висш духовник. Роден в Стара Загора. Завършва Духовната академия в Санкт Петербург, след което е учител в Духовното училище в Самоков. Протосингел на Българската екзархия (1903-1910). Взима активно участие в разширяването и развитието на църковното и просветното дело в Тракия и Македония. Хиротонисан в епископски сан (5 август 1910) в църквата „Св. Стефан" в Цариград и получава титлата Моравски. На 10 декември същата година е избран за Охридски митрополит (10 декември 1910). След заграбването на Вардарска Македония от Сърбия (1913) е изгонен от епархията си и до 1915, и след намесата на България в Първата световна война (1 октомври 1915) управлява новоприсъединената към Българската църква Гюмюрджинска епархия. По време на Първата световна война (1915-1918) се завръща в Охридска епархия, а след смъртта на митрополит *Козма Дебърски* управлява и Дебърска епархия. Остава в Охрид до края на войната в 1918. Член на Св. Синод. Екзархийски наместник в Цариград (1924-1936), след което се оттегля на покой в Рилския манастир, където се отдава на книжовна дейност. Умира в София.

Per aspera ad astra!

Лит.: Починa последният македонски митрополит. // Църковен вестник, N 40, 28 окт. 1938; ***Захариев****, К.* ***Охридски митрополит Борис****. // Народен страж, N 17-18, 1 ноември 1938;* ***Цанков****, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 61-62;* ***Александров****, Н. Тридесет и една години от смъртта на* ***Охридския митрополит Борис****. // Църковен вестник, N 26, 11 окт. 1969;* ***Тодоров****, Ст. В памет на последния български* ***Охридски митрополит Борис*** *(1875-1938). // Църковен вестник, N 19, 26 май 1992;* ***Цацов****, Б. Архиереите на Българската православна църква. С., 2003, с. 286-287; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 474;* ***Любенова****, Л. Старозагорецът* ***Борис Охридски*** *– последният български владика в Македония. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 317-326;* ***Охридски митрополит Борис****. // Любенова, Л. Духовният елит на България. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. 1. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 394;* ***Любенова****, Л. По пътя на българската духовност. Т. 2. Изследвания по църковна история. С., 2014.*

Княз Борис I Покръстителят (икона)

БОРИС I МИХАИЛ (срещан и като Богор, Богорис) (първата половина на IX в. – 2.V.907) – български владетел (852-889; 893). Налага християнството и въвежда славянската писменост в България. Детронира първородния си син Владимир Расате заради отказа му да приеме християнската вяра и възкачва на престола другия си син – цар Симеон. Потушава жестоко и избухналия наскоро след Покръстването болярски бунт. Поради отказа на Византия и на Цариградската патриаршия да признае самостоятелна българска църква, търси сближаване с папата в Рим. Български пратеници занасят списък със 115 въпроса до папа Николай I, на които той дава и съответни отговори, съставени от Анастасий Библиотекар. Основният въпрос на българския владетел се отнася до ръкополагането на главата на Българската църква за патриарх. В България са изпратени кардинал Формоза Портуенски, епископ Павел Популонски, придружавани от група свещеници. В своя избор за архиепископ на България Борис се спира на кардинал Формоза Портуенски, бъдещ папа (891-896). През 867 български пратеници пристигат в Рим с молба папата да назначи Формоза. Папа Николай I отказва. На 13 ноември 867 Николай I умира и новият папа Адриан II още по-решително се противопоставя на назначаването на кардинал Формоза за глава на Българската църква. В България са изпратени други двама епископи – Гримуалд Полимартийски и Доминик Тривенски. Папата предлага на княз Борис да избере за архиепископ на България някой от тях или Павел Популонски. Княз Борис отправя ултимативно искане за български архиепископ да бъде ръкоположен дякон Марин или някой от кардиналите на папата. Въпросът е не толкова до съответната личност, а до това кой ще определи главата на българската църква. И това искане на княз Борис е отхвърлено. След този отказ българският владетел прекъсва сношенията си с Рим и отново започва преговори с Цариград. Българският църковен въпрос намира компромисно решение на Четвъртия Цариградски събор (869-870). След закриването му е учреден Български църковен диоцез, начело на който е поставен византиецът Георги, с титла „митрополит на Дръстър" (дн. Силистра) (870 – ок. 886), със седалище в Плиска, директно подчинен на Цариградската патриаршия. Папските пратеници получават голям подкуп и са изпратени обратно в Рим. Българската църква получава седем митрополии и е устроена по византийски модел, като са възприети духовните санове хартофилакс, синкел, екзарх. През 879 на патриаршеския престол в Цариград отново се възкачва патриарх Фотий, който свиква нов църковен събор. На 24 декември 879 е взето решение, според което Цариградската патриаршия повече няма да ръкополага в България, дори да бъде отправена подобна молба. Това на практика означава, че Българската църква придобива статут на автокефална (самостоятелна). Начело на нея е поставен Йосиф I, който провежда прославянската политика на княз Борис и по-късно – на цар Симеон. Княз Борис I е канонизиран като светец скоро след смъртта му. Българската църква в наши дни го почита под името Свети цар Михаил Борис, макар че приживе той никога не е носил царско достойнство. Остава в историята на България като Покръстителя.

Лит.: ***Начов****, В. Св.* ***княз Борис Български****. С., 1907;* ***Цухлев****, Д. Християнството между славяните и българите на Балканския полуостров до* ***княз Бориса-Михаила****. Видин, 1910;* ***Шивачев****, А. Опитите на Рим да подчини българската църква при* ***царете Бориса*** *(IX в.) и* ***Калояна*** *(XIII в.) (Кратък ист. очерк). С., 1916;* ***Киселков****, В. Кога се е покръстил* ***княз Борис****. Сливен, 1925;* ***Шивачев****, А. Християнството на Балканския полуостров. Поява и разпространение в първите пет века и в България до* ***цар Бориса*** *(Принос към старата ист. на християнската църква на Балканския п-в). С., 1929;* ***Снегаров****, Ив. Християнството в България преди покръстването на* ***княз Борис*** *(865). // Год. Духовната акад., 1956, т. 5, с. 202;* ***Войнов****, М. За разрива между* ***Борис I*** *и Рим. // Изв. Инст. за бълг. ист., 1957, т. 7, с. 321-328;* ***Гюзелев****, В.* ***Княз Борис Първи****. България през втората половина на IX в. С., 1969;* ***Петров****, П. За годината на налагане на християнството в България. // Изв. Инст. за ист., 1964, т. 14-15, с. 588-589;* ***Казански****, Н.* ***Св. княз Борис-Михаил*** *и покръстването на България м западноевропейската религиозна и литературна нрадиция. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1986;* ***Кацарски****, Н. Дейността на на* ***Св. цар Борис*** *за създаването на независима Българска църква. // Църковен вестник, N 37, 9 окт. 1992;* ***Андреев****, Й., Ив.* ***Лазаров****, Пл.* ***Павлов****. Кой кой е в средновековна България. С., 1999, с. 40-42; Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 30-32;* ***Гюзелев****, В. Покръстване и християнизация на българите. Изворoведческо изследване с приложение. С., 2006.*

Цар Борис III със семейството си (фотография)

БОРИС СТОБИЙСКИ ЕПИСКОП – *вж Борис Неврокопски*

БОРИС III (1894-1943) – цар на Българите (1918-1943). Първият български владетел на следосвобожденска България от източноправославно вероизповедание. По желанието на майка му – княгиня Мария Луиза, след раждането му е кръстен по католически обряд. За да постигне помирение с Русия и бъде признат за законен владетел, баща му княз Фердинанд скланя той да премине в лоното на източното

православие. Миропомазан (2 февруари 1896). Заставайки начело на българския престол, не одобрява отношението на земеделското правителство, проявено по време на Църковния събор 1921-1922, но не е в състояние да му се противопостави. При женитбата си с италианската принцеса Джованна Савойска (1930) се изпълняват две бракосъчетания – католическо (в гр. Асизи) и източноправославно в София. Родилите се от брака им две деца – Мария Луиза и Симеон са кръстени по източноправославния обряд.

Лит.: Младият цар. // Църковен вестник, N 38, 15 окт. 1918; Рескриптът на папата. // Църковен вестник, N 39, 25 окт. 1930; Реч на ***Негово Високопреосвещенство Св. Видинския митрополит Неофит****, наместник-председател на Св. Синод, при венчавката на* ***Техни Величества цар Борис III и царица Йоанна*** *в храм-паметника „Св. Александър Невски", на 31.X. т. г. // Църковен вестник, N 40-41, 8 ноември 1930; Венчавката на* ***Н. В. Царя****. // Църковен вестник, N 40-41, 8 ноември 1930;* ***Попов****, М. Царят и Църквата. // Църковен вестник, N 36, 30 септ. 1938;* ***Цанков****, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 117-120; Послание към българския народ от Светия Синод на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943; Реч, произнесена от* ***Негово Високопреосвещенство митрожополит Неофит****, наместник-председател на Св. Синод, при опелото на блаженопочиналия* ***цар Борис III*** *в храма-паметник „Св. Алекнадър Невски". // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943; Реч, произнесена от* ***Негово Високопреосвещенство Софийсия митрополит Стефан****, произнесена в храма на Рилската Св. обител на заупокойната Св. Литургия – панахидата над царския гроб. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943; Кончина и погребение на блаженопочиналия* ***цар Борис III****. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943;* ***Видинский Неофит, наместник-председател на Св. Синод****. Една година от смъртта на* ***цар Борис III****. // Църковен вестник, N 14-15, 25 авг. 1944;* ***Архимондрит Стефан****. Една година без цар Бориса. // Църковен вестник, N 14-15, 25 авг. 1944.*

БОРИСОВ, Иван (-1944) – църковен деец. Свещеник в гр. Русе. Убит.

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 32.

БОРИСОВ, Стефан (Цони) – църковен деец. Роден в с. Кайнарджа, Силистренско. Първоначално учи при баща си, а по-късно в с. Калипетрово, Силистренско. Учителства 7-8 г. По време на Кримската война 1853-1856 се преселва в Бесарабия, но по-късно се завръща обратно. Ръкоположен за свещеник (1874).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 83.

БОРИСОВ, Христофор – църковен деец. Роден във Върбица, Шуменска област. Ръкоположен за свещеник в Алфатар, Силистренско (1841).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 83.

БОРУЙСКО СВЕТОГОРИЕ (наричано още Старозагорска Света гора) – район северно от Стара Загора, в който се намират останките от манастир и 7 скита (по-малки манастири), образували в далечното минало църковно средище, събирало поклонници от цялата област. Около VI в. на мястото на антично светилище и капище се изгражда мощно църковно средище, включващо лавра (голям централен манастир) и десетина скита. Манастирите са създадени и построени още преди официалната християнизация на България – около VI-VII в. Най-интересен от тези исторически обекти е манастирът в местността Боров дол, южно от връх „Българско кале". Откритите останки от стенописите показват високо художествено майсторство на старите майстори, а цветовете, които са използвани, насочват към школата на малоазийските зографи, рисували най-старите църкви в света. На върха на хълма Аязмото се намира параклисът „Св. Теодор Тирон", под чиито стени извира свещен извор. Счита се, че този малък храм също е принадлежал към Старозагорската Света гора. Тези манастири не са проучени напълно.

Онлайн ресурс.

БОСАКОВ, Иван Благоев – *вж Йосиф Американски, Канадски и Австралийски*

БОСИЛКОВ, Евгений (16.XI.1900 – 11.XI.1952) – висш католически духовник. Роден в гр. Белене. Приет в пансиона на отците-пасионисти в село Ореш (1911), а две години по-късно постъпва в тяхната Духовна семинария в Русе. През 1914 изпратен за по-нататъшно обучение в гр. Кортрейк (Белгия), но поради започналите военни действия през Първата световна война е принуден да напусне. Прехвърля се в съседна Холандия, но се завръща в Белгия, заради задължителното едногодишно послушничество (1919-1920). Приема духовното име Евгений. Следва курсове по философски и богословски науки (до 1926), след което се завръща в България, където е ръкоположен за свещеник. Година по-късно постъпва в Папския източен институт в Рим. Енорийски свещеник в Русе (1929-1934) и в с. Бърдарски геран (1934-1946). Епархийски архиерей в Русе (от 26 юли 1947). Противопоставя се на атеистичните действия на новите управляващи в България. Заема се с организиране на „народни мисии", с интензивно проповядване на християнските идеи повсеместно по всички енории, стигайки до най-отдалечените места на епархията. За тази си дейност е подложен на преследване и репресии. След тежки побоища и изтезания на 3 октомври 1952 е изправен на съд и получава смъртна

Евгений Босилков (фотография)

присъда, изпълнена в Централния софийски затвор. Провъзгласен за блажен на Католическата църква от папа Йоан Павел II (15 март 1998).

*Лит.: **Василев**, Николай Цветков. Епископ **д-р Евгени Босилков** – един мъченик на комунистическия режим. // Борба, 1996, N 3, с. 17-18; **Жейнов**, Иво. Епископ Босилков убит, защото не искал да влезе в ОФ. // Демокрация, N 33, 6 февр. 1998, с. 6; Желая да бъда християнин: Живот и мисли на **Б[лажения] Евгений Босилков – пасионист мъченик Никополски епископ** (1900-1952). Русе, 1998; **Таконе**, Фернандо. **Евгений Босилков** – български епископ мъченик, защитник на правата на Бога и на човека. Русе, 1998; **Господинов**, Т. **Блаженият епископ Евгений Босилков** – рожба на хилядолетната история на Белене. Свищов, 1999; **Taccone**, Fernando. Roncalli e Bossilkov per la nuova Bulgaria. Пловдив, 2001; Пасторални писма на **Блажения Мъченик Евгений Босилков, Никополски Епископ**. Плевен, 2002; **Ди Еудженио**, Пиерлуиджи. **Блажен Евгений Босилков – епископ мъченик**: да умреш за Вярата. С., 2012.*

Христо Ботев (фотография)

БОТЕВ, Христо (Хр. Б. Петков) (25.XII.1847 – 20.V. / 2.VI.1876) – поет и революционер. Роден в гр. Калофер. По спомени на съвременници, на 11 май 1867 произнася в родния си град пламенна реч по повод празника на славянските просветители. Заради революционния й заряд е принуден да напусне града, за да избегне ударите на османската власт. На двамата равноапостоли посвещава и една статия, поместена във в. „Знаме" N 15, 9 май 1875, в която очертава значението на тяхното дело за българския и другите славянски народи. Издава и три календара. В първия от тях първи канонизира за светец Васил Левски. По повод на т.нар. „Френска сватба" в Русе заема положително отношение към поведението на митрополит Симеон (1874).

*Лит.: **Орманджиев**, Ив. **Христо Ботев** за духовното освобождение и Екзархията. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947; **Архим. Василий**. **Христо Ботев**, религията и църквата. // Църковен вестник, N 24-25, 7 юни 1947; **Мутафчиев**, К. **Христо Ботев** и православната духовност. // Църковен вестник, N 4, 8 февр. 1991; **Шопов**, Ат. Една родолюбива апология на **Христо Ботев** за Екзархията. // Духовна култура, 2005, N 1, с. 19-25; **Илиева**, В. За българска святост и паметта. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2008; **Любенова**, Л. **Христо Ботев** и **митрополит Симеон**. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 126-134.*

Изглед от манастира „Св. Марина" – с. Ботево, Варненско (фотография)

БОТЕВСКИ МАНАСТИР „СВ. МАРИНА" – намира се близо до с. Ботево, Варненско на 30 км южно от Добрич и на 35 км северно от Варна. Възниква в средата на XIX в., около лековит извор, който е бил собственост на османски бей. През 1844 е построен параклис и две къпални до извора. След 9-ти септември 1944 манастирът запустява. Възобновен след радикалните промени от края на 80-те и началото на 90-те г. на миналия век, когато са ремонтирани отново параклисът и двете къпални. Построени са и четири стаи за поклонници, както и магерница към тях. Възобновен е и традиционният събор на Маринин ден, който се е чествал на това място още от XIX в. Понастоящем манастирът е действащ.

Онлайн ресурс.

БОТЬОВ, Георги – възрожденски църковен деец. Свещеник в Трявна (от 1847).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 86.

БОЧАРОВ, Димитър – възрожденски църковен деец. Свещеник в Габрово (60-70-те г. на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 86.

БОЧОВИЧ (или Бочоич), Герасим (XVIII в.) – духовник. Роден в с. Нивище, Горнореканско, което в XIX в. заедно с цялата област Горна река се поалбанчва. В 20-те години на XIX в. е последният игумен в манастира на Меник над горнореканското с. Върбен. Принуден да напусне манастира (1831), става игумен на Марковия манастир край Скопие.

Онлайн ресурс.

БОЧУКОВ, Славчо Илиев (24.I.1952 – 15.II.2008) – църковен деец. Роден в с. Горна Градешница. Ръкоположен за свещеник (1974) и назначен за председател на храм „Св. Св. безсребърници Козма и Дамян" – гр. Сандански. Архиерейски наместник (1999-2003). Полага грижи за поддържане на съществуващите и изграждането на нови храмове в Сандански и района.

*Лит.: **Славчо Илиев Бочуков** (Некролог). // Църковен вестник, N 3, 16-29 февр. 2008.*

БОЯДЖИЕВ, Димитър (– 2.X.1944) – църковен деец. Свещеник в с. Лозница, Търговищко (дн. Разградска област). Убит.

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 31.

Изглед от Боянската църква (фотография)

БОЯНСКА ЦЪРКВА „СВ. СВ. НИКОЛА И ПАНТЕЛЕЙМОН” – средновековна българска църква (придворен параклис, по-късно манастир) в софийския квартал Бояна, намиращ се в подножието на Витоша. Един от културните символи на България. Включена като културен паметник в Списъка на световното културно и природно наследство на ЮНЕСКО под N 42 (1979). Филиал е на Националния исторически музей от 2003. Тук в 1854 г. Виктор Григорович открива Боянския поменик на българските царе и Боянския палимпсест – забележителни паметници на българското средновековие. Храмът е двуетажен. Отнася се към типа двуетажни църкви-гробници с долен етаж, предназначен за крипта (гробница) и горен за семеен параклис. Счита се за църква към извънградската резиденция на феодала, от която тя е била част. Най-старият строителен период е от края на X в. – началото на XI в. В архитектурно отношение е малка едноапсидна кръстокуполна сграда с вградени подпори, които формират вписан кръст. Фасадната пластика на многостъпалните засводени ниши и арките при отворите е допълнена с т.н. „вълчи зъби” от поставени неортогонално керамични зидарийни тела при сводовете, тези похвати са прилагани в по-старите български храмове в Търново, Охрид и Костур. Църквата е разширена с пристроената през XIII в. основна част по време на Второто българско царство от севастократор Калоян. Именно тя определя храма към типа двуетажни църкви-гробници. Долният етаж (криптата) е покрит с полуцилиндричен свод с две ниши „аркосолии” – на северната и на южната стена, а горният (параклиса) – повтаря архитектурния тип на първоначалната църква. Характерна е фасадната украса, където освен пластиката на слепите засводени ниши и арките при отворите, тук е приложен т.н. „живописен стил” – смесена зидария от бял камък и червени тухли, съчетана с керамопластична декорация от вградени цветни глазирани „чашки”, характерна за Търновските, Несебърските и Охридските български храмове. От изградените по поръка на севастократора в София църкви са запазени още две – Света Петка Стара и параклисът „Свети Николай”. Третата възрожденска част е достроена от боянчани, с техни средства, в средата на XIX в. След Освобождението селяните искат да построят по-голяма нова черква, като съборят старата средновековна и възрожденска, тя е спасена от българската царица Елеонора, втората съпруга на цар Фердинанд, която предоставя на селяните друг терен. Фердинанд устройва прелестния малък парк около църквата и засажда уникалните за България северноамерикански секвои и други редки видове. След кончината ѝ (септември 1917) царицата е погребана до южната страна на Калояновата църква. Стенописите в църквата са от различни периоди: XI-XII в., 1259 (най-ценните), XIV в., XVI-XVII в. и 1882. Изключителни художествени достойнства имат световноизвестните стенописи (240 изображения – втори живописен слой над оригиналния) от 1259 на т. нар. Боянски майстор и неговата група средновековни художници, сред тях се знае името на Димитрий зограф, които се причисляват от изкуствоведите към Търновската живописна школа. Ктиторите на храма са били севастократор Калоян и съпругата му Десислава. Техните портретни изображения на северната стена, както и тези на българския цар Константин Асен и царица Ирина, се характеризират с ярка индивидуалност и психологизъм. Отбелязани са с надписи: Калоян – севастократор и ктитор, Десислава – севастократорица и ктиторица, Константин – цар, Ирина – царица. Пред църквата боянци издигат паметник на падналите във войните за обединение на България техни съселяни.

*Лит.: **Филов**, Б. Боянската църква. // Отечество, IV, 1917, N 39, с. 5-10; **Кепов**, Ив. П. Из миналото на Бояна. С., 1934; **Грабар**, А. Боянската църква. С., 1938; **Мавродинов**, Н. Боянската църква. С., 1943. 32 с.: с 22 табл.; **Стойков**, Г. Боянската църква. С., 1954. 8 с.: с 22 табл.; **Цонев**, К. Стенописите в Боянската църква. С., 1957; **Бичев**, М. Църквата в Бояна. // Изкуство, 1958, N 7-8, с. 15-3; **Акрабова-Жандова**, Ив. Боянската църква (Водач). С. 1960; **Дуйчев**, Ив. Боянската църква в научната литература. // Изв. Инст. за ист., 1963 т. V; Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 112-114; Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 128-130.*

БОЯНСКИ МАНАСТИР „СВ. СВ. НИКОЛА И ПАНТЕЛЕЙМОН” – около Боянската църква от X в. се заражда манастир в XIII в. След османското нашествие той запустява и църквата става енорийска за Бояна. Бившият манастирски двор днес е парк с уникални за България секвои, посадени от цар Фердинанд I, тук е погребана втората му съпруга – царица Елеонора. Днес не е действащ, а е музей, паметник на световното културно наследство от списъка на ЮНЕСКО.

Онлайн ресурс.

БОЯНСКИ ПАЛИМПСЕСТ (или Боянско евангелие) – старобългарски ръкопис. Първоначално написан с обла глаголица. В началото на XIII в. глаголическият текст е заличен. Пергаментовите листа са използвани повторно, за написването на изборно евангелие, този път с кирилица. Ръкописът е открит от Виктор И. Григорович при пътуването му из Балканите (1844-1847). Той го отнася в Русия. Понастоящем се съхранява в Руската държавна библиотека в Москва, ф. 87, N 8 / М. 1690. Боянският палимпсест не бива да се бърка с друг кирилски ръкопис, който е открит при реставрационни работи в Боянската църква през 1981 и известен като Боянски псалтир, XIII в. Съхранява се под инв. N 35 в музея „Боянска църква”, филиал на Националния исторически музей – София.

*Лит.: **Григорович**, В. Очерк путешествия по Европейской Турции. Казань, 1848, с. 189; **Кульбакин**, Ст. Материалы для характеристики среднеболгарского языка. 1. Боянское евангелие XII-XIII в. С. Петербург, 1899; **Добрев**, Ив. Глаголическият текст на Боянския палимпсест. Старобългарски паметник от края на XI в. С., 1972; **Христова**, Б. Боянският псалтир от XIII в. // Старобълг. лит., 1980, т. 7, с. 90-94.*

БОЯНСКИ ПОМЕНИК – списък на ктитори и дарители на Драгалевския манастир „Св. Богородица Витошка". Открит от руския славист Виктор И. Григорович в Боянската църква (1845). Първите три листа са отнесени в Русия и се пазят в Руската държавна библиотека. Основната част се намира в Градския музей на София. Започнат от Йов Шишатовац (1612) и достига до края на XVIII в. Съдържа 42 л. Дава сведения за 688 лица (без тези на царе и патриарси) от селища близко до София. Има преписи за лица и от по-стари времена, както и за лица от по-отдалечени от Драгалевския манастир.

*Лит.: **Станчева**, М., Ст. **Станчев**. Боянски поменик. С., 1963.*

Фрагмент от Боянския поменик (фотография)

БОЯНСКИ ПСАЛТИР – *вж Боянски палимпсест*

БОЯНСКО ЕВАНГЕЛИЕ – *вж Боянски палимпсест*

БРАЙКО – църковен деец. Роден в Копривщица. Свещеник в родния си град (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 90.

БРАКАЛОВ, Димитър Тодоров (1840 – 18.XII.1903) – униат. Участник в църковно-националните борби. Роден в Калофер. Завършва Френския католически колеж в Бебек (Цариград). Помага на Драган Цанков при издаването на в. „България". Премества се в Бургас (1967), където открива търговска кантора. По-късно управлява чифлика на Феин паша в с. Атанасово, Бургаско. По време на Руско-турската война 1877-1878 е заточен в Диарбекир. Амнистиран след Освобождението. Завръща се в Бургас, където заема административни служби – околийски началник и председател на Окръжния съвет.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 91.

„БРАНИТЕЛ". Търново. Главен редактор: Хр. Ст. Доброволски.
I. 1-3 (10 септември 26 октомври 1929);
Религиозен вестник, насочен срещу сектите.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 104.*

„БРАНИТЕЛ". София. Отговорен редактор: Христо Николов
I. 1-6 (23 октомври – 28 ноември 1931).
Църковен вестник. Близък на митрополитите Стефан и Неофит. Насочен срещу митрополитите Симеон, Михаил и архимандрит Евтимий.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 104-105.*

БРАНИЦКА ЕПАРХИЯ (или Браничевската епархия) – титулярна епископия и на Българската екзархия от 21 април 1874, когато е ръкоположен епископ Климент.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 184-185.

БРАНКО – възрожденски църковен деец. Роден в гр. Клисура. Свещеник в родното си място (началото на 60-те г. на XIX в).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 92.

БРАТ – в *Библията* най-близък родственик по кръв; равен, както деца на един баща. Освен най-близко кръвно родство в *Библията д*умата „брат" обозначава и по-отдалечено родство, или хора, произхождащи от един и същи народ. В *Новия завет* думата братя обозначава тясно духовно общение, което искрените последователи на Христа имат с Господа и един с друг. Иисус Христос наричал „братя" Своите ученици.

Онлайн ресурс.

БРАТОЕВ, Цонко – просветен и църковен деец. Учител и свещеник в Кайнарджа, Силистренска област. Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 93.

БРАТОЙЧЕВ, Йордан – просветен и църковен деец. Учител (1867-1869) и свещеник (1874) във Велики Преслав.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 93.

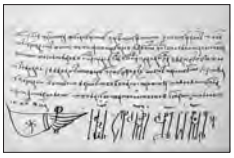
„БРАТСКО СЛОВО". Пловдив. Орган на енорийските братства в Пловдивска епархия.
I-XIV по 10 книжки годишно (септември 1930 – август 1944). Продължава до юли 1947.
Източноправославно списание за религиозна пропаганда.
*Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962, с. 106.*

„БРАТСТВЕН ГЛАС". Стара Загора. Редактор: Александър Каварджиков. Орган на Братството при Старозагорското християнско събрание.
I. 1-18 (октомври 1920 – 4 септември 1921);

II. 1-16 (ноември 1921 – 2 септември 1922);
III. 1-14 (1 октомври 1922 – 5 септември 1923);
IV. 1-11 (11 октомври 1923 – януари 1925);
V. 5-10 (1 октомври 1925 – 12 януари 1936);
VI. 1-11 (25 февруари – 18 декември 1926).
Източноправославно списание за религиозна пропаганда.
Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962, с. 106.*

„БРАТСТВО". София. Редактор: архимандрит Антим Шивачев.
I. 1-10 (24 март 1919 – 11 април 1920);
II. 11-100 (14 май 1920 – 29 септември 1921).
Източноправославен вестник.
Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1. / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962, с. 107.*

БРАШОВСКА ГРАМОТА – документ, издаден от канцеларията на видинския владетел цар Иван Срацимир. Дадена на гражданите на трансилванския град Брашов, водени от жупана Яков, с която им осигурява правото им на свободно движение и търговия във Видинското царство. Датирана след 1369 не по-късно от 1380. Открита и издадена за пръв път от румънския учен Йоан Богдан. Текстът ѝ е преиздаван от Любомир Милетич, Григорий А. Илински, Йордан Иванов, Иван Дуйчев, Ст. Маслев, Р. Клеминсон и др. Написана на хартия. Пази се в Държавния архив в Брашов.

Фрагмент от Брашовската грамота (фотография)

Лит.: ***Александров****, Е. Правен характер на Брашовската грамота от XIV в. // Старобългаристика, 16, 1992, N 4, с. 88-97;* ***Маслев****, С. Писмо и език на Брашовската грамота на* ***цар Иван Срацимир****. // Старобългаристика, 16, 1992, N 4, с. 73-87;* ***Даскалова****, Ангелина, Мария* ***Райкова****. Грамоти на българските царе. София 2005, с. 11, 48. и др.*

БРОТОЛИНОВ СИН – *вж Драгия*

БРЕСТКА УНИЯ – решение на редица епископи на Киевската митрополия на Вселенската патриаршия, начело с митрополит Михаил Рогоза, да приемат католическата доктрина и по-специално номинално върховенството на папата, но при запазване византийската литургична традиция и църковнославянския език. Договорът за присъединяване на Киевската митрополия към Римокатолическата църква е подписан в Рим (23 декември 1595) и одобрен (9 (19) октомври 1596) на катедрен съвет или униатски събор в Брест, откъдето ѝ името. По време на униатския събор, също в Брест, двама православни епископи от киевската митрополия, патриаршеският екзарх Никифор и Константин Острожки потвърждават вярата и верността си към Константинопол и отдават унията на анатема. Към унията се присъединяват и Лвовската (1700), а през 1702 и Луцката епархия (1702). Брестката уния допринася за отслабване влиянието на Московската патриаршия и спомага за настъпилото смутно време в руската история. Последствията за православието са притъпени в резултат от дейността най-вече на Петър Могила, който създава Киевската духовна семинария (1615), подготвя почвата и организира провеждането на Яшкия събор под егидата на Василий Лупу. От друга страна, духовното разцепление в западноруските земи способства за успеха на въстанието на Богдан Хмелницки. Православната Киевска митрополия е възстановена наново (1620), когато православните митрополити в Киев отново започват да носят титлата „Митрополит на Киев и цяла Русия". През XVII в. във великоруските земи назрява дисидентски въпрос, а от края на XVIII в. с трите подялби на Полша, униатите са и подложени на преследване. Брестката уния има косвено отражение и за българските земи. След последвалия Житаторгски мирен договор се наблюдава католическа пропаганда в българските земи през XVII в.
Лит.: Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 238-243.

БРИТАНСКИ СЪВЕТ НА ЦЪРКВИТЕ – екуменическа организация на църквите в Англия. Основана (1942). Включва почти всички църкви във Великобритания с изключение на католиците. Цел – да постигне единство на християнските църкви в интерес на цялата нация.
Лит.: Протестантизм. Словарь атеиста. Москва, 1990, с. 59-60.

Изглед от Брусарския манастир „Св. Архангел Михаил" (фотография)

БРУСАРСКИ МАНАСТИР „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛ" – разположен в околностите на град Брусарци, на брега на р. Нечинска бара, която е приток на река Лом. Отстои на 36 км северно от гр. Монтана, на 25 км южно от гр. Лом и на 50 км от гр. Видин. Според преданията възникнал още в римско време и е бил местен три пъти по различни причини. Първоначално имал вида на землянка, по-късно възниква върху руините на монашеско средище от времето на Второто българско царство, а след падането на Видинското царство под османска власт е ограбен и разрушен. Възстановен към 1840 от местното население. През 1852 възобновяването на Светата обител е напълно завършено, избран е игумен и е открито килийно училище. През 1860 през тези земи минал унгарският пътешественик Феликс Каниц, който описал целебната сила на манастирското аязмо, от чиято вода прогледнало детето на богат

турчин. От благодарност той дарил златно имане, което било заровено в основите на манастира. Впоследствие то става причина за набези на иманяри и през 1876 манастирът отново бил плячкосан, а монасите се разпръснали. През 1880 игуменът Агапий решил да премести манастира на друго място. Възстановен (1914). С времето обаче той отново запустял, след като били ограбени част от иконите и утварите, а иманяри разкопали пода в търсене на съкровища. За пореден път възкръснал за живот след 1989. Понастоящем манастирът е периодично действащ и за него се грижи единствено един свещеник от Брусарци. Много от красивите манастирски икони са ограбени и единствено прекрасните стенописи са останали, но и върху тях лошите атмосферни условия са оставили своя печат.

*Лит.: **Тодоров, Тодор Иванов (свещеник, архиерейски наместник в гр. Белоградчик)**. Обновлението на Бурсарския манастир „Св. Архангел Михаил". // Църковен вестник, N 3, 18 ян. 1990.*

БРУСЕВ, Стоян – просветен, революционен и църковен деец. Роден в Лясковец (1871). Учител и свещеник в Лясковец (40-те г. на XIX в.). Участник в Габровското въстание (1856). След неуспеха му емигрира в Русия. Завръща се (1871) и отново е свещеник в Лясковец.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 93.

БРЪЗИЦОВ, Димитър Христов (13.V.1859 – 19.I.1931) – публицист и преводач от гръцки, френски, турски, италиански, сръбски, руски и полски; екзархийски деец. Роден в град Дойран. Баща му е виден борец за българска църковна независимост и основател на българската община в града. Завършва гимназия в Одрин. След Руско-турската война (1877-1878) до Съединението в 1885 е журналист във в. „Марица". Редактор на в. „Новини" (от 1898 прекръстен на „Вести") (1890-1912).

*Лит.: Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 391-392; **Куманов**, М. Македония. Кратък сторически справочник. С., 1993, с. 34-35; **Бръзицов**, Христо. 3000 нощи в затвора. С., 1992, с. 233.*

БРЪШНАРОВ, Лало – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в Копривщица. Учител в българските села Инеджи, Дерекьой и Булгаркьой, Одринско. Свещеник в Копривщица (след 1871).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 93.

БРЮКНЕР, Александър (1856-1939) – полски славист. Професор по славянски езици и литература в Берлинския университет (1881-1924). Автор на публикации върху делото на Св. Св. Кирил и Методий, което оценява изключително високо. Подценява историческата стойност на житията за двамата славянски просветители.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 243-245.

Александър Брюкнер (фотография)

БУДЖЕВ, Христо (18.I.1845 – 30.XII.1899) – църковен и просветен деец. Роден в София. Свещеник и учител в града (70-90-те г. на XIX в.).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 94.

БУДИЗЪМ – религиозно-философска система (дхарма) за духовното пробуждане (бодхи), обхващаща разнообразни традиции, вярвания и практики, основани на учението, приписвано на Сидхарта Гаутама, наричан Буда. Гаутама живее и проповядва в източната част на Индийския субконтинент между VI и IV в. пр.н.е. Приеман от будистите за пробуден или просветен учител, който споделил своите прозрения, за да помогне на съзнателните същества да се освободят от страданието – причина за което е невежеството (авидя). Самите последователи на това учение го назовават Дхарма (Закон, Учение) или Будхадхарма (Учение на Буда). Терминът „будизъм" е създаден от европейците през XIX в. В днешни дни някои изследователи и будистки дейци определят будизма като философска система, която обхваща различни аспекти на съзнанието, както и на традиции, вярвания, ритуални и духовна практика въз основа на учението на Сидхарта Гаутама. Макар будизмът да остава най-популярен в Азия, днес той има последователи в целия свят, като, в зависимост от дефиницията за принадлежност към него, броят на последователите му се оценява на поне 350-500 млн. души. Възниква в Индия в средата на индуизма и джайнизма. За разлика от индуизма, в будизма всички са равни пред религиозната цел, независимо от принадлежността към една или друга варна. Благородността (арийството) остава идеал, но се тълкува в смисъл, различен от този в индуизма, и не се обвързва с национална традиция. Будизмът разглежда прераждането като процес, при който съществата преминават през поредица от животи като една от многото възможни форми на съзнателен живот, всяка функционираща от зачеването до смъртта. Отхвърля концепцията за вечния аз или пеизменимата, вечна душа, както я наричат в индуизма и християнството. Според будизма, няма такова нещо като самостоятелен „аз", независим от останалата част от вселената. Прераждането в следващите съществувания следва да се разбира като продължение на един динамичен, непрекъснато променящ се, процес на „зависим произход" („пратитясамутпада"), определен от закона за причината и следствието (кармата) на съществото, въплъщаващо се или прераждащо се от едно съществуване към следващото. Понастоящем будистките учения могат да се разделят основно на 3 главни групи: южен будизъм (Тхеравада), източен будизъм (Махаяна) и северен будизъм (Ваджраяна), който обаче философски принадлежи към традицията на Махаяна. Отделно внимание заслужава и традицията на Дзен (Зен) като част от Махаяна.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 299-316.

Изглед от Букоровския манастир „Св. Георги Победоносец" (фотография)

БУДИЛОВИЧ, Антон Семьонович (1846-1908) – руски славист, историк и филолог. Почетен член на Петербургската духовна академия. Автор на изследване за 13-те слова на *Св. Григорий Богослов* (XI в.), в което достига до извода, че езикът на този книжовен паметник се доближава до езика на Супрасълския сборник. Посвещава и отделна публикация на делото на Св. Св. Кирил и Методий („Несколько мыслей о греко-славянском характере деятельности Св. Св. Кирилла и Мефодия").

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 245.

БУДУРОВ, Андон – възрожденски църковен деец в Хасково (средата на XIX в.). Спомоществовател на възрожденски издания.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 94.

БУКОРОВСКИ МАНАСТИР „СВ. ГЕОРГИ ПОБЕДОНОСЕЦ" – намира се близо до с. Букоровци, на 8 км от град Годеч и на 50 км от София. Построен върху останките на пет стари църкви. В него е открит издялан от камък най-старият календар, откриван в Европа. Паметникът представлявал 12-годишен циклов прабългарски календар, който фиксирал абстрактно движението на съзвездията върху черупка на костенурка. Втори манастир в света и единствен в България с пет църкви – Св. Георги, Св. Петка, Св. Св. Кирил и Методий, Св. Неделя и Вси Светии. Действащ.

Онлайн ресурс.

Була на папа Урбан VIII (1637) (фотография)

БУЛА – папско послание по религиозно-верски въпроси, които имат общоцърковно или общозадължително за римокатолиците значение. Първите две думи от текста на булата дават нейното наименование.

Онлайн ресурс.

БУМБАРОВ, Ангел Спасов – възрожденски просветен и църковен деец. Роден в с. Огняново, Гоцеделчевско, Благоевградска област. Учител в родното си село (1862-1874) и свещеник (след 1870).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 94.

БУРГАСКИ МАНАСТИР „СВЕТА БОГОРОДИЦА" – намира се на няколко километра северозападно от кв. „Меден рудник". Издигнат върху средновековен манастир. По време на османското владичество е разрушен, а монасите му – избити. Възстановен след Освобождението.

Лит.: ***Малева****, К. Манастирът „Св. Богородица" в Бургас. // Църковен вестник, N 4, 22-28 ян. 1996.*

Тодор Ст. Бурмов (фотопортрет)

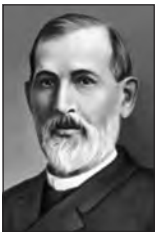
БУРМОВ, Тодор Стоянов (псевдоними: Т. Велков; Един българин) (2.I.1834 – 23.X.1906) – обществен и държавен деец. Роден в Нова махала, Габровско (дн. квартал на Габрово). Завършва семинария (1853) и Духовна академия в Киев (1857). След завръщането си в България е учител в Габрово (1857-1860), след което се установява в Цариград. Учителства в училището при българската църква. Редактор на сп. „Български книжици" (1860-1862), в. „Съветник" (1863-1865) и в. „Време" (1865-1867). Сътрудничи на руските вестници „Московские ведомости" и „Вестник Европы". Включва се активно и в църковно-националната борба. Преводач в Руското посолство (1867-1878). По време на Руско-турската война (1877-1878) е близък сътрудник на княз В. А. Черкаски – завеждащ гражданските дела при Щаба на Руската армия. След края на войната е вицегубернатор на Пловдив (юни 1878 – май 1879) и губернатор на София (май – юли 1879). Пръв български министър-председател (юли – ноември 1879) и управляващ Министерството на народното просвещение (5-26 юли 1879). Един от лидерите на Консервативната партия (1879-1884); сподвижник на Драган Цанков. Депутат в Народното събрание (1880). Редактор на в. „Витоша" и в. „Балкан". Министър на финансите (март – септември 1883 и 9-12 август 1886), след което се оттегля от политическия живот на страната и се отдава на книжовна дейност. Автор на: „Българското и гръцкото високо духовенство" (1860); „Съвременните наши калугери" (1867); „Проектът на Вселенската патриаршия и решението на българският въпрос" (1867); „Българо-гръцката църковна распря" (1902) и др.

Лит.: ***Тодор С. Бурмов****. // Църковен вестник, N 44, 3 ноември 1906;* ***Балабанов****, М.* ***Тодор С. Бурмов****. // Летопис на Българското книжовно дружество, 1908, т. 7, с. 1-35;* ***Цанков****, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 100, бел. 2 под линия;* ***Пеев****, П.* ***Тодор Бурмов****. С., 1943;* ***Василев****, Ст. п.* ***Тодор Бурмов*** *– историк на черковния въпрос. // Църковен вестник, N 30-31, 17 юли 1957.*

БУРОВ, Стефан – възрожденски църковен и революционен деец. Свещеник в с. Голям Извор, Тетевенско (70-те г. на XIX в.). Член на местния революционен комитет.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 95.

Per aspera ad astra!

Фьодор Иванович Буслаев (фотография)

БУСЛАЕВ, Фьодор Иванович (1818-1897) – руски филолог и изкуствовед. Професор. Член на Петербурската академия на науките. Застъпва становището, че много преди Св. Св. Кирил и Методий славянският език бил под влиянието на християнските идеи.

Лит.: Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 246-246; Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 388-390.

БУФСКИ, Константин – *вж Трифонов (Тръпков), Константин (Костадин)*

БУХЛЕВ, Иван Т. (прозвище: Фанка) (17.X.1857 – 17.VII.1916) – просветен деец и духовник. Роден в с. Горно Броди, Серско, Гърция. Завършва педагогическото училище в Серес и става учител. По-късно се преселва в Станимака (дн. Асеновград) и служи като свещеник. Участва в основаването на Станимашкото македоно-одринско дружество (4 юни 1895). По време на антигръцките протести в града (1906) гръцката църква „Св. Никола" е предадена на Българското църковно настоятелство. През 1909 намира ковчеже с църковнославянски книги в църквата „Пресвета Богородица Балъклийка".

*Лит.: **Шопов**, А. Из живота и положението на българите във вилаетите. Пловдив, 1893, с. 159.*

Изглед от Буховския манастир „Св. Архангел Михаил" (фотография)

БУХОВСКИ ДЕВИЧЕСКИ МАНАСТИР „СВ. АРХАНГЕЛ МИХАИЛ" – намира се на 3 км от гара с. Бухово. Основан в началото на XVI в. като част от *Софийската Мала Света гора.* Към края на XVIII в. бил изоставен, вероятно след кърджалийско нападение. Възстановен бил по време на борбите за църковна независимост (1860). Според местни предания манастирът бил много богат, притежавал земи и над 1000 глави добитък, за които се грижели ратаи, наемани от съседните села. Манастирският двор бил разделен на стопанска и жилищна част – нещо необичайно за манастирите през Възраждането. Запазена е манастирската църква. На една от външните й гладки стени има ниша с икона на патрона на манастира *Св. Архангел Михаил*. Зад църквата се намира стопанският двор и жилищата на ратаите. В момента там са останали само основите им. Манастирът е част от следосвободителната история на България. През август 1886 тук, в продължение на два дни, бил държан детрониранят княз Александър I Батенберг. След това с конвой бил откаран през Враца до Оряхово, откъдето с параход го отвели в Русия. Храмов празник – 8 ноември.

Онлайн ресурс.

БУЦЕВ, Христо П. (1867-1947) – църковен деец. Роден в с. Загоричане, Костурско (Егейска Македония). Наред с преките си църковни задължения отдава се и на активна общественост. Участва като делегат на международни форуми в Женева и др., на които отправя апели за завръщане на прокудените свещеници и учители след войните 1912-1913 и 1915-1918 в родните им места.

*Лит.: **Свещеник Христо П. Буцев** (Некролог). // Църковен вестник, N 5-6, 1 февр. 1947.*

БУЧКОВ, хаджи Георги М. – възрожденски обществен и църковен деец. Роден в Кукуш (Егейска Македония). Представител на Поленинската (Кукушка) епархия на Църковно-народния събор 1871.

*Лит.: Църковно-народния събор 1871 г.: Докум. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. **Темелски**. С., 2001, с. 473.*

БУЧКОВ, Тодор **–** просветен и църковен деец. Учител в Копривщица (1855-1862). Ръкоположен за свещеник (1870). По време на Априлското въстание 1876 е задържан от османските власти. След Освобождението е архиерейски наместник.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 96.

БУЧКОВ, Филип (1879 – 16.II.1951) **–** просветен и църковен деец. Роден в с. Буф, Леринско (Егейска Македония). Завършва Духовна семинария в Цариград, след което е учител в родния си край. Като участник в Илинденско-Преображенското въстание 1903 е задържан и хвърлен в Битолския затвор, където престоява 6 месеца. След пускането му на свобода продължава учителската си дейност (до 1910), когато е ръкоположен за свещеник. Църковен певец в църквата „Св. апостоли" във Враца (1918-1940).

*Лит.: **Драговитийски епископ Харитон**. **Протойерей Филип Бучков**. По случай шест год. от смъртта му. // Църковен вестник, N 7, 7 февр. 1957.*

БУЮКЛИЙСКИ, Коста (1825 – 19.V.1876) – църковен и революционен деец. Роден във Враца. Учи в родния си град и Оряхово. Свещеник в с. Долна Бешовица, Врачанско и във Враца (70-те г. на XIX в.). Член на местния революционен комитет. Убит във Враца.

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 96.

Традиционна трапеза на Бъдни вечер (фотография)

БЪДНИ ВЕЧЕР (24 декември) – в някои краища на България Суха Коледа, Крачун, Малка Коледа, Детешка Коледа, Мали Божич, Наядка) се нарича денят преди Рождество Христово. Вечер всички членове на семейството сядат край масата. На този ден християните се подготвят духовно – чрез пост, изповед и молитва да приемат Светото Причастие и така достойно да посрещнат Христовото Рождество. Трапезата на Бъдни вечер е тържествена и постна, тъй като е последният ден от Рождественския пост. На нея трябва да има 7, 9 или 11 ястия – нечетен брой. Това са три от свещените числа на древноюдейската Кабала. На трапезата следва да има: варено жито, варен фасул, сарми, пълнени чушки с боб (или ориз), ошав, туршии, лук, чесън, мед и орехи, вино. В някои краища правят също тиквеник, зелник и малка пита, в която е скрита паричка (на когото се падне, той ще бъде щастлив цялата година). В четирите ъгъла на стаята се поставя по един орех. Това се прави, за да се осветят четирите краища на света. При разчупване на обредния хляб първото парче символично се оставя за Пресвета Богородица и починалите, следващото – за къщата, а останалите се раздават на всеки член от семейството според възрастта, както и на домашните животни. След приключване на вечерята трапезата се оставя неприбрана, в символ на очаквания Гост. Под софрата се слага слама, напомняща за Витлеемските ясли, в които е родила Дева Мария. Най-възрастният представител от рода прикадява с тамян трапезата и къщата, и прочита молитва. В огъня през цялата нощ гори дъбово или крушово дърво, наричано бъдник, което с топлината и светлината си символизира Раждането в света на Иисус Христос. По традиция, най-старият мъж в семейството гадае по бъдника каква ще е следващата година. През нощта коледари тръгват по къщите и, пеейки народни и църковни песни, разнасят радостна вест за Христовото Рождество. В езическите традиции денят е свързан с плодородието и с началото на нарастването на деня, надвиването на нощта. Затова се и чества, като на трапезата се поставят храни, които, при приготвянето, набъбват. Извършват се магически действия (гадаене) за плодородие, за здраве и благополучие на всеки член от семейството. На този ден празнуват Евгени (означава благороден), Евгения, Женя, Жечка, Благородна, Бисер, Бистра, Божин, Божан, Божана.

*Лит.: **Данчов**, Н., И. **Данчов**. Българска енциклопедия. С., 1936, с. 173-174.*

БЪЗАЙТОВ, Аверки – църковен деец. Не са посочени места на свещеничеството му. Автор на „Неделни поучения за сякого православнаго християнина".

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 96.

БЪЗАЙТОВ, Аврам Петров – *вж Аверкий Петрович*

Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 287.

БЪЛГАРИ В ГЪРЦИЯ – българите са сред най-големите емигрантски групи в Гърция. По официални данни през 2006 наброяват 78 981 д., съставляващи 0,7% от населението на южната ни съседка. По неофициални данни, освен тях, в Северна Гърция (Егейска Македония и Западна Тракия) има значителен брой българоезично население с български произход. В огромното си мнозинство то е с гръцко национално самосъзнание, в резултат на дългогодишна водена политика на денационализация и асимилация, а в малка степен – с македонско национално самосъзнание. Коренното славяноезично население в Егейска Македония варира от 180 000 до 250 000 според някои източници, като тези данни са неофициални. В Западна Тракия има компактна общност от помашко население, според официални гръцки данни те са около 35 000 души (23 000 души в окръг Ксанти, 11 000 души в окръг Родопи и 2000 души в окръг Еврос). Основната част от българските емигранти живеят в големите градове и най-вече в Атина и Солун. Масовото заселване на славяни в Македония започва през VII в. В 837 хан Пресиян превзема беломорските градове Филипи и Кавала и присъединява областта към България. В зенита на Първата българска държава, при царете Самуил, Гавраил Радомир, Иван Владислав и Пресиян II областта е част от българските територии, а Воден и Преспа са за кратко столици на държавата. Град Кавала в Средновековието е българската крепост Морунец, а наричаната от чужденците крепост Перитор носи българското име Буруград. В XIV в. именно Ксанти и Буруград са столиците на деспот Момчил войвода. През Възраждането българите са значителен народностен елемент в Беломорска Тракия и Беломорска Македония. Българите в Беломорска Макадония и Беломорска Тракия са под чужда власт след анексирането на тези области в 1913 и 1923 от Гръцкото кралство. По времето на крал Константинос I и на диктатурите на Теодорос Пангалос и особено на Йоанис Метаксас репресиите са изключително ожесточени, като българският език е официално забранен. През 20-те години на XX в. (по силата на спогодбата Калфов – Политис) голяма част от българското население е принудено да се пресели в България или да емигрира в САЩ, Канада и Австралия, а на тяхно място се заселват гръцки бежанци от Мала Азия. По време на Втората световна война се установява Българско административно управление в Западна Тракия и източния дял на Егейска Македония, но етническата картина е коренно променена в междувоенния период, и българското население там е останало малцинство. Извън границите на България остават Централна и Западна Македония с градовете Солун, Воден, Енидже Вардар, Лерин и Костур, в които се формират колаборационистки и паравоенни организации като Централен българо-македонски комитет и Солунски български клуб, известни под общото име „Охрана". По време на Гражданската война (1946-1949) българското население сериозно пострадва, много са убитите, осъдените и интернирани в концлагери, голяма част от населението се изселва в страните от съветската сфера на влияние. Гърция

официално признава само „мюсюлманско малцинство", в което влиза и местното турско население. Сред българите-мюсюлмани, макар и в неофициален план, неотклонно се лансира тезата за *„помашка нация"*, език, фолклор и т.н. Издадени са буквар на латиница „абецедар", граматика и „помашко"- гръцки, гръцко-„помашки" речници (в 1996) отново на латиница (които да се ползват и за нуждите на гръцката армия и администрация). Сред българското население в Егейска Македония активно действа македонистката структура „Виножито" (издава сп. „Нова Зора"). Сред българите мюсюлмани официално е регистрираната *„Партия на помаците в Западна Тракия"*. По данни на Държавната агенция за българите в чужбина в Гърция има следните организации на българите – 7 дружества, 11 учебни заведения, 2 църковни общини и 4 печатни медии:

Българо-гръцко дружество за приятелство (основано 1999, с местоседалище в Атина);
Гръцко-българско сдружение за култура „Паисий Хилендарски" (основано 2010, с местоседалище Атина);
Дружество на българите в Пелопонес „Хан Аспарух" (основано 2009 в Патра);
Културно-образователното обединение на българите в района на Източна Македония и Тракия (основано, Дедеагач);
Културно-просветно дружество „Будители" (основано 2009, Атина);
Сдружение на българите на остров Крит (2015, Ираклио);
Българско неделно училище „Райна Княгиня" към „Сдружение на българите на остров Крит" (2017);
Българско неделно училище „Дора Габе" към „Сдружение на българите на остров Крит" (2017, Ханя);
Българско неделно училище „Анастасия Димитрова" към „Сдружение на българите на остров Крит" (2017);
Българско неделно училище „Гина Кунева" към „Сдружение на българите на остров Крит" (2017);
Българско неделно училище „Св. Св. Кирил и Методий" (2004, Атина);
Българско неделно училище към Атонската обител „Св. вмчк Георги Зограф" (2008, Солун);
Българско неделно училище „Паисий Хилендарски" (2009, Атина);
Българско неделно училище „Захари Стоянов" (2011, Патра);
Български православен храм „Св. Йоан Рилски Чудотворец" (2008, Атина);
Зографски манастир (църковна община, Света гора) и др.
По материали от Държавната агенция за българите в чужбина. – government.bg

БЪЛГАРО-РУСКИ ЦЪРКОВНИ ОТНОШЕНИЯ – датират още от границата на X-XI в. Княз *Владимир* получил от България „йереи учени и книги доволно", които духовно свързват двата народа – руския и българския. През XIII в. България дава на Русия не само относително пълно събрание на богослужебни книги и на книги, свързани с християнското мировъзрение, но и литературния език. Още по-силно влияние върху формирането на духовния облик на русите оказва вторият „златен век" на българската духовна култура, свързан с имената на *Св. Теодосий Търновски* и патриарх Евтимий (XIV в.). В историческата наука този период е получил названието „второ южнославянско влияние". От България пристигат в Русия православни български йерарси, които проповядвали на русите християнското учение на понятен за него език. През XIV-XV в. около 30 г. служил на Руската православна църква митрополит *Киприан,* сподвижник на Евтимий Търновски. Между него и преподобния Сергий Радонежки се установили тесни връзки. За укрепване на общуването между двата родствени народа са спомогнали и други личности от България – *Григорий Цамблак* и Пахомий. През XV-XVI в., когато се създава руска централизирана държава с център Москва, България се намира под османско владичество. През тази историческа епоха Русия формира своята политическа мисия: да бъде твърда опора на Православието и да защитава единоверците братя-славяни. От това време са налице голям брой грамоти от български манастири, с които те се обръщат към руския цар като покровител на Православието за финансова помощ. Покрай щедрите парични милостини за българските манастири и църкви в България от Русия пристига голямо количество славяно-руски ръкописи и книги, с които българската литература живее, почти до средата на XIX в. Руското културно наследство оказва широко литературно влияние върху българския възрожденски процес. От началото на XIX в. мнозинството от руските йерарси, макар да се отнасят със съчувствие към българското народно движение, заемат сдържана позиция по отношение възможността за извоюване на църковна независимост. Само Херсонският и Таврически архиепископ Инокентий (Борисов) защитавал правата на българите за възстановяване на Патриаршеството. Московският митрополит Филарет (Дроздов), който също считал за необходимо Цариградската патриаршия да предостави на българите възможност свободно да се молят на Бога на родния си език, не приел идеята за независима Българска църква. В разгара на българо-гръцкото противопоставяне по въпроса за църковната самостоятелност, след налагането на схизма на Българската православна църква, екзарх *Антим I* се обърнал с послание към предстоятелите на автокефалните Православни Църкви, с което ги известил, че не признавал за законно и справедливо налагането на схизма, тъй като Българската църква запазвала неизменна преданост към Православието. Руският Свети Синод не отговорил на това послание, но и не се присъединил към присъдата на Вселенската патриаршия. През следващите години Русия предприема редица стъпки за преодоляване на изолацията на Българската църква. Междувременно още през 1863 Синодът установил ежегодна църковна служба на 11 май в чест на славянските просветители Св. Св. Кирил и Методи, почитани в България и Русия. В знак на признателност към Русия за освобождението на България от османско иго в София е издигнат величественият храм-паметник „Св. Александър Невски". През Първата световна война България и Русия се оказали от двете страни на фронтовата линия. Първата световна война за известно време прекъснала връзката между двете Църкви. Но вече през 1922 Св. Синод на Българската Православна Църква постановил да се внесе в екте-ниите,

произнасяни по време на литургията, моление за благосъстоянието на Руската Църква и на целия руски народ. През 20-те години, въпреки настоятелните молби на полските власти, Българският Св. Синод решително отказал да признае автокефалията на Полската Православна Църква, преди да получи съгласие за това от Московската Патриаршия. В българските храмове се отслужвали молебни за победа на руското оръжие, въпреки настойчивите препоръки на властите да не се допускат подобни манифестации в полза на някоя от воюващите страни. Важна роля в историята на Българската православна църква и България през периода между двете световни войни изиграва многохилядната руска следреволюционна емиграция, сред която видна част съставяли свещенослужителите, преподавателите по богословие и църковните активисти-миряни. В началото на 20-те г. в България се появяват многобройни руски дружества, културни, учебни, благотворителни заведения; работели са три болници на Руското дружество на Червения кръст; печатали се почти 100 руски вестници и списания; съществували издателства; художници-емигранти рисували икони и фрески в най-известните български храмове. През 1920 55% от населението на страната било неграмотно, и руската интелигенция (около 7000 души) изиграла голяма роля в развитието на просвещението в България. От 1920 до 1948 в Софийския университет преподавали 36 руски учени, сред които 26 професори. Значителен принос в развитието на българското духовно образование внесли руските богослови – професор Николай Никанорович Глубоковски, станал един от създателите на Богословския факултет на Софийския университет и на богословската наука в страната (1923), професор-протопрезвитер Александър Петрович Рождественски, професор Михаил Емануилович Поснов, протопрезвитер Георгий Иванович Шавелски и др. Архиереите на Синода на Руската православна църква зад граница били първите йерарси от Поместните православни църкви, които встъпили в евхаристийно общение с Българската екзархия. Българските църковни власти безпрепятствено зачислявали на служба руските свещеници, устройвали ги в манастири, назначавали ги за преподаватели в духовните училища и семинарии, оказвали им пълно съдействие за създаването на руски църкви и руски православни общини по местата, където се намирали руските емигрантски колонии, руските училища, части от руската армия. Светият Синод на Българската екзархия разрешил създаването на самостоятелни руски общини и манастири, сред които руският храм „Свети Николай" в София, който в първите години след Втората световна война е превърнат в Подворие на Руската Православна Църква в България. На 11/24 септември 1914 при многобройно стичане на вярващи, в присъствието на премиер-министъра на България, главата на Руската дипломатическа мисия – А.Савински и дипломати от приятелските на Русия държави е открит храмът на Посолството на Руската империя. В неговата крипта е погребан архиепископ *Серафим* (Соболев) – забележителен деец на руската църковна емиграция, който се ползва с любовта и уважението на православните българи. През 1925 негов помощник станал приелият сан след обет негова светлост княз Андрей Ливен, който, по мнението на съвременниците му, е най-видната личност на руското дворянство в България. По време на Втората световна война много архиереи съветвали българските власти да се въздържат от война със Съветския съюз и по всякакви начини да се освободят от връзките с Германия. Българската Православна Църква била наричана главен русофил в страната, което, в онези условия, звучало като обвинение. Изразяването на любов към Русия не изчезнало от посланията и проповедите на българските митрополити, даже след нападението от Германия на Съветския съюз (22 юни 1941). Митрополит Стефан – единственият от православните архиереи от Източна Европа, публично протестирал срещу този акт, наричайки го в своите проповеди германската агресия – „най-великото грехопадение, прелюдия към Второто Пришествие", обвинил онези, които започнали това невиждано братоубийство. За подобни изказвания митрополитът многократно бил подлаган на нападки от профашистките кръгове в България. Въпреки войната и окупацията, Българската Православна Църква продължавала да решава стоящите пред нея важни и неотложни задачи, и по-точно – проблема по сваляне на схизмата. Още през октомври 1944 Софийският митрополит Стефан помолил Светия Синод на Руската Църква за съдействие в нейното преодоляване. На 22 ноември 1944 Синодът обещал поддръжка и посредничество при преговорите с Цариградската патриаршия. През февруари 1945 в Москва, по време на тържествата по случай интронизацията на новия Московски патриарх, се провела беседа на Светейшия патриарх Алексий I с Александрийския патриарх Христофор и Антиохийския патриарх Александър III, а също – и с представители: на Цариградския патриарх – Тиатирския митрополит Герман, и Йерусалимския патриарх – Севастийския архиепископ Атинагорас, на която бил обсъждан „българският църковен въпрос". Резултатите от тези обсъждания патриарх Алексий I изложил в писмото си до Българския екзарх (20 февруари 1945). Усилията на Руската православна църква се увенчали с успех. На 13 март 1945 на представителите на Българската православна църква бил връчен томос, подписан от патриарх Вениамин и от всички членове на Светия Синод на Цариградската църква, с който се отменяла схизмата и се признавала автокефалията на хилядолетната Българска православна църква. През 1953 било възстановено Патриаршеството на Българската православна църква. Руската православна църква била една от първите, която признала възстановяването на Българското патриаршество и до голяма степен съдействала за неговото признаване в целия православен свят. В Москва, към храма „Успение Богородично" в Гончари било създадено Подворие на Българската православна църква (1948), а храмът „Св. Николай" в София, както се посочи, – станал Подворие на Руската православна църква в България. През август 1961, след настоятелното ходатайство на Руската православна църква, Вселенската патриаршия признала достойнството на Българския патриарх Кирил, вследствие на което възглавяваната от него делегация получила право да участва във Всеправославното съвещание на гръцкия остров Родос (1961). По време на избухналия в Българската църква разкол. Руската православна църква, както и всички поместни православни църкви, запази канонично общение с патриарх Максим и категорично отказа да признае разколническия синод. Московската патриаршия до голяма степен съдейства за преодоляване на разкола, заемайки най-твърда позиция по отношение на

разколниците по време на Събора (1998).

По данни на Доклад на конференцията, посветена на 100-год. на подворието на Руската православна църква в София „Русия-България: образите на духовно единство" 30 ноември 2014, публикуван в интернет.

БЪЛГАРОВ, Атанас Бачов – просветен и църковен деец. Роден в гр. Сопот. Учител, а след това – и свещеник в гр. Тетевен и с. Гложене, Тетевенско, Ловешка област.

*Лит.: **Екзарх Йосиф I** в спомени на съвременници / Съст. Хр. **Темелски**. С., 1995, с. 550.*

БЪЛГАРОВ, Тома Димитров – *вж Климент Главиницки*

Изглед от корицата на книгата на Ив. Тютюнджиев „Българската анонимна хроника" от XV в. (фотография)

БЪЛГАРСКА АНОНИМНА ХРОНИКА (началото на XV в.) – оригинално историческо съчинение. Обхваща събития от 1296 до 1413, като по-голямо място е отделено на положението на България по време на покоряването ѝ от османските нашественици. Получава известност от един препис от Сбирката на Киевската духовна академия (дн. Библиотека на Киевската академия на науките).

*Лит. **Мечев**, К. Българската хроника от началото на XV в. // Изв. Инст. за история, 1967, т. 18, с. 231-240; **Ангелов**, Б. Ст. За авторството на „Българска Хроника" от XV в. // Литературна мисъл, 1969, N 6, с. 77-81; **Тютюнджиев**, Иван Българската анонимна хроника от XV век. В. Търново, 1992.*

БЪЛГАРСКА АРХИЕПИСКОПИЯ – най-ранната форма на организация на Българската църква. Учредена с решение на църковния събор в Цариград (870), съгласно което получава автокефалия (самостоятелност). За пръв български архиепископ е издигнат *Йосиф.* Местоседалище – манастир край Голямата базилика в Плиска. Първоначално в диоцеза на архиепископията влизат седем митрополии. Придобива патриаршеско достойнство (927), признато от Византия. След падането на България под византийска власт (1018) Българската патриаршия е преобразувана в Охридска архиепископия. От 1187, с възстановяването на българската държава, получава отново ранг на архиепископия със седалище в Търново. След сключената уния между цар Калоян и Римската църква (1204), главата на Българската църква получава титлата „примас", равностойна на „патриарх". От 1235 отново е възстановено патриаршеското достойнство на Българската църква, като търновският архиепископ Йоан е провъзгласен за патриарх.

Лит.: Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 1221.

БЪЛГАРСКА БОЖИЯ ЦЪРКВА – протестантска църква в България. Включва последователи от Петдесятничеството, които през 1928 отказват да влязат в създадения по онова време Съюз на евангелистките петдесетни църкви. Първоначално концентрирани в Плевенско. Заемат по-крайни възгледи за институционализацията на движението. Църквата развива особено активна дейност от началото на 80-те години на миналия век. За първи път официално регистрирана у нас (1990). Към настоящия момент има около 150 общности. Членува в Обединените евангелски църкви.

*Лит.: **Алтънов**, В. Протестантските ъндъграунд общества на тинчевистите. // Християнска култура, 2011, N 9, с. 134-138.*

БЪЛГАРСКА ЕВАНГЕЛСКА ЦЪРКВА БОЖИЯ – основана в Пловдив (1919), когато е приет и нейният устав. Образуването на БЕЦБ е тясно свързано с името на Димитър Бояджиев. Семейството му е живяло в гр. Кукуш, където успешна дейност са развивали евангелски мисионери от солунската станция. Малкото евангелско общество, състоящо се от няколко семейства, между които и семейство Бояджиеви, положило началото на БЕЦБ в града. От 1921 оглавена от Христо Бояджиев. След разкритие на властите, че църквата служи за прикритие на леви сили в страната, е закрита и цялото ѝ имущество е конфискувано. От 1944 до 1990 води полулегално съществуване, след което отново е регистрирана като официално вероизповедание.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКА ЕВАНГЕЛСКА ЦЪРКВА БЛАГА ВЕСТ – евангелска деноминация, последователите на която се придържат към идеята, че човечеството може да бъде избавено от греховете си чрез вяра в Христос, и проповядват оставеното от светите пророци и светите апостоли учение, записано в Свещените Писания на Новия и Стария завет. Има местни църкви в Свищов, Габрово и Севлиево.

Онлайн ресурс.

Султанският ферман от 1870, с който е учредена Българската екзархия (факсимиле)

БЪЛГАРСКА ЕКЗАРХИЯ – върховна национална организация на Българската православна църква, учредена с ферман на султан *Абдул Азис* от 28 февруари 1870 и просъществувала до 1953. Борбата за установяването на Българската национална църква продължава няколко десетилетия. Най-напред е поставено искането на българския народ сам да избира свещениците си, които да са от българска националност. Първите градове, които изразяват това желание, са Скопие и Самоков (1833). На тези желания остро се противопоставя *Цариградската патриаршия*. Изискването за български свещеници и владици се допълва с отслужване на собствена литургия на български език и изграждане на училища. Гръцките свещеници и владици в българските епархии често са прогонвани със сила. Това става в много

градове на Тракия, Македония и Мизия. На 27 февруари 1870 султанското правителство издава ферман, с който узаконява обособяването на българска църковна йерархия (наречена „Екзархия") от Цариградската патриаршия. По силата на султанския ферман и екзархийския устав, изработен от църковно-народния събор, свикан в Цариград през 1871, Българската екзархия е призната за официален представител на българската нация в Османската империя. В устава й са утвърдени две начала: съборност (участие на духовници и миряни в църковното управление) и изборност. Свиканият на 12 февруари 1872 Временен съвет на Екзархията избира за пръв български екзарх Ловчанския митрополит *Иларион*. Този избор обаче не е одобрен от Високата Порта и на 16 февруари същата година Иларион Ловчански подава оставка, и на негово място е избран Видинският митрополит *Антим.* Териториалният обхват, според член 10 от султанския ферман, е определен както следва: „Духовният окръг на тая екзархия ще обема Русенската, Силистренската, Шуменската, Търновската, Софийската, Врачанската, Ловчанската, Видинската, Нишката, Пиротската, Кюстендилската, Самоковската, Велешката, Варненската епархия (без града Варна и без двадесетте наблизо села, които се намират между този град и Кюстенджа, на които жителите не са българи), Сливенския санджак (без градовете Анхиало и Месемврия), Созополската каза (без крайморските села), Пловдивската епархия (без главния град и без град Станимака, както и без селата Куклен, Воден, Арнауткьой (Долни Арбанас), Панагия, Ново село, Лясково, Ахлан, Бачково, Белащица (без манастирите Бачковски, „Св. Св. Безсребърници", „Света Параскева" и „Свети Георги"). Махалата „Света Богородица" в града Пловдив ще трябва да влезе също в Българската екзархия, но, които от нейните жители не би щели да се подчиняват на Българската Църква и Екзархия, ще бъдат волни да се отделят. Подробностите по този въпрос ще се определят по взаимно съгласие между Патриаршията и Българската екзархия според вероизповедния им ред. Освен изброените по-горе места, ще се позволява да се подчиняват на Българската екзархия по духовните си дела и на всички ония места, жителите на които, всичките или поне двете им третини, би поискали това, стига да се докаже действителността на искането им, но понеже, както се рече, това ще става по желанието и съгласието на всичките жители, или поне на двете им третини, то, ако някой по този повод би се опитвал да произвежда някакъв раздор между жителите, той ще се привлича към отговорност и ще се наказва според законите". Така член 10 от фермана разрешава и други, неспоменати във фермана, епархии, да бъдат признати за български, ако най-малко 2/3 на християнското население в тях го желае. Съобразно този параграф, се извършва плебисцит в Македония под контрола на турските власти и Вселенската гръцка патриаршия. Резултатът от този референдум е включването на голяма част от Македония в границите на Българската екзархия. Това са Скопска, Охридска и Битолска епархии. След извоюване на националната независимост се създават още две епархии: Неврокопска и Старозагорска (90-те г. на XIX в.). Скоро след това се прекъсва процесът на установяване на българските епархии в Южна Македония. Причина за това са Априлското въстание от 1876 и Руско-турската война от 1877-1878. Цариградската патриаршия от своя страна се обявила против образуването на Българската екзархия и на 16 септември 1872 я обявила за схизматична, тъй като не признавала върховенството на патриарха. До освобождението на България от османско иго екзархията съдейства за обединяването на българските земи и ръководи просветното дело в тях. Тя води борба против западната католическа пропаганда, която се стреми да насажда своето влияние сред българския народ. След обявяването на Руско-турската освободителна война (1877-1878) екзарх Антим I е свален от своя пост и заточен в Мала Азия, заради неговата патриотична дейност и проявени симпатии към Русия. За нов екзарх е избран Ловчанският митрополит *Йосиф I.* След Освобождението Българската екзархия съсредоточава своята дейност главно в онези български земи, които, по силата на Берлинския договор (1878), остават отново в пределите на Османската империя. По настояване на българите от Македония и с одобрението на цялото българско обществено мнение, в началото на 1880 екзарх Йосиф се завръща в Цариград, за да действа за укрепване и запазване на екзархийското ведомство в останалите под османска власт български земи. Наред с грижите за поддържане на българските черкви, тя полага усилия за разгръщане и на просветното дело сред българското население в Македония и Одринско. Противопоставя се на засилването на сръбската и гръцката пропаганда в тези области. До избухването на Балканската война (1912-1913) влиянието на Българската екзархия в Македония и Одринско се простира в следните епархии: Охридска, Битолска, Скопска, Дебърска, Велешка, Струмишка, Неврокопска, Костурска, Леринска (Мъгленска), Воденска, Солунска, Поленинска (Кукушка), Серска, Мелнишка, Драмска и Одринска. Първите седем от тях се управляват от български владици, а останалите – от екзархийски наместници. След разгрома на България в Междусъюзническата война (1913) екзарх Йосиф I премества седалището си в София, а в Цариград остава т.нар. Екзархийско наместничество, възглавявано от Велешкия митрополит Мелетий (до 1924), след него – от Охридския митрополит Борис (1924-1936) и от Главиницкия епископ Климент (след 1936). За религиозните нужди на православните българи в Одрин се грижи завареният там след войните епископ Никодим (до 1932). За българите в Лозенград е изпратен Скопският митрополит Неофит, който служи там (1925-1932). След смъртта на епископ Никодим митрополит Неофит отива в Одрин и остава там до 1937. През 1932 митрополит Борис приема архимандрит Климент Главиницки за помощник, който след напускане на митрополит Борис от Цариград и на митрополит Неофит от Одрин, завежда църковните дела на православните българи в Турция. Дейността му е ограничена само в Цариград. Не му се разрешава да обгрижва населението от единствено запазилото се близо до Цариград българско село Курфалъ, в което нямало енорийски свещеник.
В продължение на 30 г., след смъртта на Йосиф I (1915), Българската Екзархия се управлява от Свети Синод, начело на който стои наместник-председател. За този период постът „наместник-председател" е заеман последователно от общо 6 митрополити, последният от които е бъдещият екзарх *Стефан I.* На 21 януари 1945, в катедралната църква „Света София" в столицата Народно-църковен събор избира Софийския митрополит Стефан за – както се оказва

впоследствие – последен Български екзарх. След като той е принуден от управляващите да подаде оставка (6 септември 1948), следва още един период от историята на БПЦ, през който тя се управлява от Свети Синод, начело с наместник-председател. На този пост се изреждат общо трима владици, последният от които е бъдещият патриарх *Кирил*. На 10 май 1953 свиканият църковен събор прокламира издигането на Българската екзархия в Българска патриаршия. За патриарх е избран Пловдивският митрополит Кирил, а след неговата смърт (1971) – Ловчанският митрополит Максим и русенският митрополит Неофит. Екзархията развива активна просветна дейност в Македония и Одринско. Към края на XIX в. огромното мнозинство от славянското население в тези области изпраща децата си в български екзархийски училища.

*Лит.: **Алтънов**, Ив. Съществувала ли е Екзархията в Цариград?. // Църковен вестник, N 33, 6 окт. 1923; **Евтимий, архимандрит**. Българската екзархия в Цариград. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1933, 10; 1934, 11; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 189; **Събев**, Т. Устои на Българската автокефалия (По случай 90 год. от учредяванетона Екзархията). // Църковен вестник, N 10, 12 март 1960; **Арнаудов**, Г. П. Спомен за Екзархията и за един българин в Английския парламент през бурната 1876 година. // Църковен вестник, N 26, 11 окт. 1968; **Снегаров**, Ив. Българската екзархия. Произход, същност и значение. С., 1969; **Поптодоров**, Р. Сто години от издаване на фермана за учредяване на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 4, 21 февр. 1970; **Киринеец**, С. Стогодишнината на Българската екзархия, отразена в столичния печат. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1971; **Събев**, Т. Учредяване и първоначално устройство на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1971; **Събев**, Т. Преди сто години: Докум. за ист. Българската екзархия. // Църковен вестник, N 10, 2 апр. 1979; **Стойнов**, Д., П. **Балджиев**. Преди сто години. Документи за историята Българската екзархия. // Църковен вестник, N 16, 1 юни 1979; N 23, 11 окт. 1979; **Събев**, Т. Учредяване и диоцез на Българската екзархия до 1978 г. С., 1973; **Събев**, Т. Учредяване и диоцез на Българската екзархия до 1978 г. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1980; **Стойнов**, Д., П. **Балджиев**. История на Българската екзархия в документи. // Църковен вестник, N 31, 1 дек. 1984; **Вълчанов**, Сл. Усилията на **екзарх Йосиф** за възстановяване на екзархийското ведомство в Македония след Освобождението. // Църковноисторически архив. С., 1986; **Балджиев**, П. Просветната дейност на Българската екзархия в Македония и Тракия (1885-1889 г.), отразена в личната кореспонденция на **екзарх Йосиф I**. // Църковен вестник, N 24, 11 септ. 1989; **Александров**, Н. Бележит дипломатически документ (120 год. от Учредяването на Българската екзархия, 1870-1990). // Духовна култура, 1990, N 9, с. 12-16; **Вълчанов**, Сл. Нови данни за Варненски и Преславски митрополит Симеон като един от строителите на Българската екзархия (По слячай 150 г. от рождението му). // Духовна култура, 1990, N 7, с. 1-16; **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989; **Станоев**, Б. Православието и България. С., 1992, с. 144-145; **Александров**, Н. Бележита годишнина – 120 години от учредяването на Българската екзархия (1870-1990 година). // Църковен вестник, N 21, 30 май 1990; **Йеромонах Павел (Стефанов)**. Българската екзархия и римокатолическата пропаганда в Македония и Одринска Тракия. // Църковен вестник, N 32, 1 септ. 1990; **Жеков**, Л. Архивен фонд „Българска екзархия". // Църковен вестник, N 3, 15 ян. 1991; **Велев**, Г. Учредителният ерман за Българска екзархия. 125 години от издаването му. // Църковен вестник, N 9, 27 февр. – 5 март 1995; **Темелски**, Хр. Българската екзархия – защитник на българщината в Македония и Одринска Тракия. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 223-233; **Трайкова**, В. Екзархията българският национален въпрос в края на XIX и началото на XX в. (188-1912) – някои аспекти. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 211-223; **Йоцов**, Б. Дипломатически сплетни около Екзархията и македонския въпрос / Съст. А. **Кръстев** и, Д. **Николчев**. С., 2000; **Димитров**, Б. Християнството в българските земи. Български манастири. С., 2001, с. 30-32; **Митев**, Й. Екзархията и Априлското въстание. // Духовна култура, 2003, N 4, с. 1-11; **Темелски**, Хр. Фермanът – схизмата, Екзархията – Патриаршията и османската държава. // Духовна култура, 2005, N 2, с. 1-9; **Темелски**, Хр. „Осъществлението на надеждите". 135 години от издаването на фермана за учредяване на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2005; Декларация на Народното събрание. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005; **Карамихалева**, Ал. Честване 135-годишнината на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 115-139; Сградата на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 17, 16-30 септ. 2013; **Любенова**, Л. Българската екзархия и освободителните борби: Тезиси. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 238-240; **Темелски**, Хр. Утвърждаване на екзархийското ведомство в Македония и Тракия. // Църковен вестник, N 17, 16-30 септ. 2017; **Темелски**, Хр. Поглед към Българската екзархия (1870-1953). // Църковен вестник, N 19, 16-31 окт. 2017; **Карамихалева**, А. Из истраданата ни църковна независимост (Интервю с доц.д-р Хр. **Темелски**). // Църковен вестник, N 21, 1-15 дек. 2017; N 23, 1-15 дек. 2017; N 1, 1-15 ян. 2018; N 3, 1-15 февр. 2018.*

БЪЛГАРСКА ИЗТОЧНОПРАВОСЛАВНА ЕПАРХИЯ В САЩ, КАНАДА И АВСТРАЛИЯ – една от задграничните епархии на Българската православна църква. Седалището на епархията – град Ню Йорк, САЩ. Първите преселения на българи в САЩ стават още преди Освобождението на България в 1878, но по-масов характер те придобиват след кървавото потушаване на Илинденско-Преображенското въстание (1903) и след Междусъюзническата война (1913). Хиляди българи от Северна Гърция, Европейска Турция, Вардарска Македония са прокудени от домовете си, заради етнически произход и религиозна принадлежност, а други – заминават от България, за да търсят препитание. В това време броят на българите в САЩ достига 75 000. Много от българските емигранти в Северна Америка попадат под духовното ръководство на Алеутската и Североамериканска епархии на Руската православна църква (РПЦ). Първата българска църковна община е създадена в град Мадисън, Уисконсин (1906), а през 1909 в града е осветен първият български храм в САЩ – „Св. Св. Кирил и Методий". Под ръководството на РПЦ са издигнати българските храмове „Света Троица" в Гранит Сити, Илинойс, „Благовещение Богородично" в Стийлтън. Към 1930 българските храмове под юрисдикцията на РПЦ наброяват 12; в тях, наред с българските,

служат руски, сръбски, румънски и гръцки свещеници. През 1921 Светият Синод на Българската екзархия поема, без съгласието на РПЦ, ръководството на Българската духовна мисия в САЩ, създадена през 1909. За началник е назначен доктор Кръстю Ценов. На 6 ноември 1931 на събрание на Светия Синод на Българската православна църква са обсъдени въпроси около църковната организация на българите в Северна Америка и са направени постъпки за създаването на нова епархия. На 30 декември 1937 е взето и решението от Синода за създаването на Американска епархия. За управляващ епархията на 26 февруари 1938 е поставен епископ Андрей Велички. Отношенията на епископа с някои от българските общини не са добри, а Светият Синод повдига въпроса пред епископа за поведението на някои от свещениците, стремящи се към самостоятелно разпореждане с църковното имущество. В резултат на конфликтите няколко български църкви, без участието на епископ Андрей, създават през 1939 първата в САЩ Конференция на представителите на българските православни храмове, в която вземат участие представители на български храмове от Детройт, Торонто, Индианаполис, Гранит Сити и Стийлтън. Епископът прави усилия да възстанови църковното единство на българите, но без особен успех. Много от българските църкви са значително самостоятелни и Светият Синод няма значима роля при избора на свещеници и разпореждането с църковно имущество чак до 1990. През 1969 Светият Синод разделя Американската и Австралийска епархии на Нюйоркска, Детройтска и Акронска епархии. Митрополит Андрей поема ръководството на Нюйоркската епархия. Останалите две катедри са поверени на епископ Йосиф Знеполски. След кончината на митрополит Андрей (1972) епископ Йосиф поема Нюйоркската катедра, а другите две епархии са обединени в Акронска епархия, чието ръководство е поверено на епископ Симеон Главиницки. През 1978 той е заменен от епископ Дометиан Знеполски. От 1 април 1983 Акронската епархия се администрира от епископ Йосиф Велички, който от 1986 е официално Акронски епископ. След смъртта на митрополит Йосиф от 1987 до 1989 катедрата е поета от митрополит Геласий. На 18 декември 1989 БПЦ обединява Нюйоркската и Акронска епархии в днешния й вид, а за митрополит е избран епископ Йосиф. В началото задграничната епархия на Българска православна църква в САЩ, Канада и Австралия е наричана Българска епархия в Северна и Южна Америка и Австралия. След Втората световна война и идването на власт в България на комунистическо правителство, църковната организация зад граница е разрушена и взаимоотношенията на българското паство зад граница и Светия Синод в София се влошават драстично. Стига се до там българският митрополит Андрей Нюйоркски да се наложи да иска в края на 50-те години присъединяване на епархията към Православната църква на Америка, но опитът е неуспешен. През 1964 митрополит Андрей моли отново Светия Синод на Българската православна църква за възвръщането на епархията към диоцеза на БПЦ. С възстановяването на епархията в лоното на БПЦ се разгарят спорове в самата епархия, довели до откъсването на група от епархията, водена от архимандрит Кирил Йончев и присъединяването й към Руската православна църква зад граница (ЗРПЦ) като Българска епархия в изгнание. ЗРПЦ го посвещава в епископски сан. Българската източноправославна епархия в САЩ, Канада и Австралия е член на Постоянното събрание на каноничните източноправославни епископи в Америка.

Митрополити: Андрей (1963-1972); Митрополит Йосиф I (1972-1987); Митрополит Геласий (1987-1989); Митрополит Йосиф II (1989-).

Храмове: Катедрала „Св. Св. Кирил и Методий", Ню Йорк, САЩ; „Св. Св. Кирил и Методий", Торонто, Канада; „Свети Георги", Торонто, Канада; „Света Троица", Торонто, Канада; „Свети Димитър", Брамптън, Канада; „Свети Иван Рилски", Чикаго, Илинойс, САЩ; „Света София", Дес Плейнс, Илинойс, САЩ; „Свети Георги", Лос Анджелис, Калифорния, САЩ; „Света Петка", Сейнт Питърсбърг, Флорида, САЩ.

Архиерейски наместничества:

Архиерейско наместничество за Австралия, Мелбърн;

Архиерейско наместничество за Канада, Торонто;

Архиерейско наместничество за САЩ, Ню Йорк.

Лит.: Дни на съборна радост и църковна обнова (Първи епархийски събор на Западноевропейска епархия. 1-3 ноември 1991 г. – Будапеща, Унгария. // Църковен вестник, N 4, 23 ян. 1992.

БЪЛГАРСКА КАТОЛИЧЕСКА ГИМНАЗИЯ В ОДРИН – *вж Одринска българска католическа (мъжка) гимназия*

БЪЛГАРСКА КАТОЛИЧЕСКА КНИЖНИНА – част от българската литература. Възниква исторически с католическата пропаганда в българските земи през XVII в. Към тази литература се отнасят религиозни литературни произведения и литературни произведения на светски теми, написани от българския католически клир. В нейната основа стои католическата пропаганда, но значителна част от литературните творби я надхвърлят и заемат достойно място в българската национална литература. Католическата книжнина води своето начало от XVII в. Хронологично се разделя на няколко части – Чипровска книжовна школа, Павликянска книжнина, Следосвобожденска книжнина и Съвременна католическа литература и информация.

Чипровска книжовна школа

Най-изтъкнати представители на Чипровската книжовна школа са *Петър Богдан*, Филип Станиславов, Кръстю Пейкин, Яков Крайков и Яков Пеячевич, автори на оригинални съчинения и преводи. Повечето от творбите им са написани на латински език. По сведения на Петър Богдан от 1640, католическият манастир в Чипровци е обитаван от Софийския епископ, помощника му, десет свещеници, четири послушника, както и ученици от училището, дошли от различни краища на страната – общо 30 деца. В манастира се помещава и голяма библиотека. След Чипровското въстание (1688) книжовната школа продължава своята дейност зад граница. За върхове на Чипровската книжовна школа се считат първата българска печатна книга „Абагар" на *Филип Станиславов,* отпечатана на 8 май 1651 в Рим, и първата „История на България" на Петър Богдан, написана един век преди Паисиевата и озаглавена „За древността на бащината земя и за българските неща". Петър Богдан е автор и на други книги с историческа тематика – „История на Охрид – столица на България", „Хроника на моравската мисия на Св. Св. Кирил и Методий", „Призренската епископия" и др. Два превода от латински принадлежат на Петър Богдан: „Размишления на бележития, анцисиански светец Бонавентура за страстите Господни" и „Благонравие небесно", отпечатани в Рим.

Per aspera ad astra!

През XVIII в. Яков Пеячевич, Кръстю Пейкич и други католически духовници също отпечатват богословски, философски и исторически произведения. Кръстю Пейкич публикува през 1716 на илирийски „Огледало на истината", което по-късно е издадено и на латински език. Това е богословски труд, в който са разгледани отношенията между Източната и Западната църква, но са засегнати и моменти от историята на българския народ. В съчинението си „Мохамеданска догматика..." (издадено 1717) той отхвърля мохамеданското вероучение. В труда си „Конкордия" (1730) разглежда католическата догматика и изтъква превъзходството на католицизма над източното православие. Проф. Яков Пеячевич написва на латински език „География", описваща Европа, Азия, Америка, но най-подробно Балканите. В края на XVIII в. проф. Франц Пеячевич написва и след смъртта му е издадена „История на България" с приложени карти. Много от отчетите на владиците за обиколките на епархиите си по същество са пътеписи за техните епархии в България. Голяма част от произведенията на Чипровската книжовна школа са съставени, за да информират Рим за състоянието на католицизма в българските земи, като са употребявани три езика (латински, италиански и илирийски) на две азбуки (кирилица и латиница). Със стандартизирането на новобългарския език през XIX в., пряк отглас и приемник на книжовната школа е създадената литература на банатската българска книжовна норма във Войводина.

Павликянска книжнина

Павликянската книжнина включва произведения на католически книжовници, написани на павликянско наречие и религиозни произведения на български католически духовници от павликянски произход. Тези произведения се разпространяват предимно в пределите на Пловдивските павликянски села.

По-видни представители: Павел Гайдаджийски (Дуванлията) и Петър Ковачев (Царски) през XVIII в. и Яко Яковски, Йосиф Арабаджийски и Едуард Валпа през XIX в. Произведенията им са създадени на павликянско наречие с латински букви. Една част от съчиненията на павликянските книжовници, като например молитвениците, са служили като домашен буквар за павликянското население в Пловдивско. Едуард Валпа е съставител на обширни италиано-български и българо-италиански речници. Автор е на „Българска граматика на италиански", „История на българския народ", „Кратка история на Пловдивската католическа мисия". Има много творби, останали от Павел Дуванлията на български език. Най-ценната от тях е книжката „Песни духовни".

Следосвобожденска книжнина

Попада под влиянието на възхода на Католическата църква в България. Най-голям напредък бележи католическото образование. Главната заслуга за това се пада на успенците и йосифинките. Училищата, семинариите и колежите са достъпни не само за католиците. Поради автономния статут на Източна Румелия, католиците от Южна България имат достъп до Института на капуцините в Сирма, семинариите в Одрин и Цариград. За образованието на българските питомци важна роля играят капуцините от Ориенталския институт (първоначално в Сирма – Турция; след войната – в Рим), френските колежи и латинските семинарии във Франция и Италия. В първите следосвобожденски години започват да се появяват масово католически просветни дружества.

В периода 1878-1944 спектърът на издаваните произведения е широк и разнообразен: от учебници за I-IV отделение за първоначалните католически училища, подготвени от отците-преподаватели – Георги Гиев, Франц Пъчев, Йосиф Гроздев и Антон Карагъозов – в първото българско католическо (началното) училище „Свети Андрей" и одобрени от Министерството на просветата през 1928, през богати и разнообразни публикации в периодичните издания, до научни трудове по теология и философия на български език – като монографията на Козма Гюлов „Мисли върху страданието на Иисуса Христа" (С., 1943). През първото десетилетие на XX в. в Сливен успенецът отец Герман Рейдон редактира и издава първото католическо списание „Поклонник" (с притурка „Животът на Светците"). През 1912 отец Рейдон започва да издава и списание „Вяра и Наука". Статиите в списанието са преводни и оригинални, на религиозно-философски теми, хроники, биографии на видни католици и светци и др. Сътрудници на отец Рейдон са свещеници и миряни от цялата страна като Методий Устичков, Вартоломей Шишков, и др.

Комитет „Добър печат", „Католически календар"

Най-голяма роля за сдружаването на католиците в страната внася католическият печат, който в периода между световните войни изживява своя разцвет. През 1917 в София се появява първият брой на календара „Св. Св. Кирил и Методи", издаден на немски език от енорийския свещеник Алберт Егер. От втория брой за 1919 той се списва на български и излиза като годишен алманах до 1950. Освен църковния календар за западния и източния обред, в сборниците се печатат религиозни разкази и стихотворения, прегледи на вътрешни и международни политически събития и ценни исторически и актуални сведения за живота на католиците в България. Безспорна заслуга с изключителен отзвук в духовния живот на католиците в България има издателството „Добър печат". Изданията му – седмичникът „Истина", годишният календар „Св. Св. Кирил и Методи" и десетки книги – се ползват с много добър прием сред католическото население. Водеща роля играе капуцинът *Дамян Гюлов*. Изданията на „Добър печат" не само консолидират католическата общност в България, но имат важна роля и за нейното по-добро интегриране в българското общество. На страниците на вестник „Истина" (излизащ между 1924 и 1949) се дава информация по много църковноисторически и богословски теми, като особено силно се повдига въпросът за идентичността на българина католик. Под ръководството на отец д-р Дамян Гюлов вестникът се превръща в истинска трибуна както за наболелите въпроси в общността, така и за живота в българското общество. В изданието на календара от 1936 за първи път се прави опит за систематизиране на българската католическа книжнина по епархии и ритуали. В този брой присъстват сто двадесет и три заглавия. В броя на Календара от 1938 списъкът се допълва с още стотина заглавия.

При социализма

След 9 септември 1944 чуждестранните мисионери и преподаватели във френските колежи са принудени да напуснат България. Колежите са затворени. Вестник „Истина" и католическият календар „Св. Св. Кирил и Методи" са спрени. Единствено българските католически духовници, които са останали извън страната, продължават да творят, но основно богословски и религиозни книги на латински, френски, италиански или английски. През 80-те години проф. *Георги Елдъров* основава в Рим Българския католически книжовен архив „Абагар", в който се опитва да събере

пропиляната (не само католическа) българска книжовност зад граница. През последните години на тоталитаризма единственото католическо издание в България е католическо календарче с Новогодишно (вместо Коледно) обръщение на папата към българските католици. През този период радио „Ватикана" е единственото средство за информиране.

Съществуват и изолирани случаи – като този с отец Петър Сарийски. В сферата на науката той води сътрудничество с Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий", като превежда от италиански и латински език документи и извори, свързани с българската история. Творбите на архимандрит Купен Михайлов и архимандрит Велик Вичев от този период не са публикувани. Купен Михайлов също участва в подготовката на неиздаден сборник на кирилометодиевска тематика с учени от БАН, а Велик Вичев оказва помощ на проф. Николай Генчев при написването на негови трудове.

Съвременно състояние

През декември 1991 започва да излиза продължителят на идеите на в. „Истина" – вестник „Истина-Veritas". Няколко месеца преди това е основан и вестник „Абагар". Тези периодични издания започват да информират католиците в България за важните събития в Католическата църква и за събитията в света през погледа на Католическата църква, да публикуват исторически и богословски статии. През 2011 в. „Абагар" престава да излиза, а последният брой на „Истина-Veritas" е през декември 2017. Католическите институции – църкви и манастири – използват информационните технологии, главно собствени уеб-сайтове и страници в социалните мрежи, за да информират миряните си за важни събития от живота на Католическата църква и енориите. Някои енории поддържат в църквите уеб-камери, активни по време на служба. Католическата църква в България има информационен сайт – http://www.catholic-bg.org с раздели Новини, Светият Престол, Църква в България, в. „Истина", Общности, Социална дейност, Катехизис, История, Издания, Връзки, Видео (на живо) и Устав. Радио „Ватикана" поддържа секция на български език на своя уеб-сайт. В София е открита и книжарница за християнска литература „Анджело Ронкали".

Лит.: ***Милетич****, Л. Нашите павликяни. // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 19, 1903, с. 1-369;* ***Ilieva****, L. Открит е първият трактат върху българската история:* ***Петър Богдан****, за древността на бащината земя и за българските неща. // Balkanistic Forum, 2018, т. 1, с. 98-103;* ***Абаджиева****, М. „Павликянската книжнина от XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа". // Международната научна конференция „Писменото наследство и информационните технологии", 15-20 септември 2014, Варна. Варна, 2014;* ***Елдъров****, С. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002;* ***Домусчиева****, В.* ***Отец д-р Дамян Гюлов*** *(1886-1962): От Грегорианския унив. до следствието на Държавна сигурност. // Християнство и култура, N 9 (96), 2014.*

БЪЛГАРСКА МЪЖКА ПЕДАГОГИЧЕСКА ГИМНАЗИЯ „Д-Р ПЕТЪР БЕРОН", Одрин – *вж Одринска българска мъжка гимназия*

БЪЛГАРСКА ОБЩИНА В ЦАРИГРАД – създадена към изградената по това време българска църква в Цариград „Св. Стефан" (1849). В нейното учредяване участват активно Г. С. Раковски, Н. Рилски, Ал. Екзарх, Г. Кръстевич и др. Според устава ѝ, тя поема грижата за защита на правата и интересите не само на цариградските българи, но и на всички, живеещи в останалите части на Османската империя. Това обстоятелство ѝ придавало характер на централна институция, която да представлява българското население пред Високата Порта. Изиграва важна роля в борбата на българския народ за извоюване на църковна независимост. Развива особено активна дейност в тази насока след 1858, когато начело на нея застанал *Иларион Макариополски.* Една от най-ярките нейни прояви е организирането на т. нар. *Великденска акция 1860*. По нейна инициатива към храма „Св. Стефан" през 1857 е създадено българско училище, в което до Освобождението се учат голям брой българчета. Съдейства и за основаването на някои културно-просветни организации като „Българска книжнина", българско читалище и др. След учредяването на Българската екзархия (1870) общонародната ѝ роля намаляла, тъй като част от нейните функции поема Екзархията.

Печат на Българската църковна община в Цариград (фотография)

Лит.: ***Начов****, Н. Цариград като културен център на българите до 1877 г. С., 1925;* ***Бужашки****, Е Българската община в Цариград и политическите течения в нея (1856-1868). // Изв. Бълг. ист. др-во, 1985, т. 37, с. 25-106.*

БЪЛГАРСКА ПАТРИАРШИЯ (1953-) – върховна организация на Българската църква след края на Втората световна война. Схизмата между Българската екзархия и православните църкви е вдигната на 22 февруари 1945, седмици след избора на Софийския митрополит *Стефан* за български екзарх. Следващите години съвпадат с налагането на тоталитарния режим на Българската комунистическа партия (БКП), свързано с преследвания на Българската православна църква. През есента на 1948 екзархът е принуден да подаде оставка и е изселен в Баня, а Светият Синод е поставен под контрола на правителството и декларира лоялност към властите. На 8 ноември 1948 митрополит Борис Неврокопски е убит. Неудобните митрополити и епархийски наместници са отстранени. Въпреки това, доклад на заместник-министъра на вътрешните работи Йонко Панов (от лятото на 1949) определя Светия Синод като стоящ на „вражески позиции... в услуга на международната реакция". През този период започват ограниченията за практикуване на православието, характерни за целия комунистически период, иззети са много църковни имоти, контролираният от комунистите.

Изглед от сградата на Българската патриаршия в София (фотография)

Per aspera ad astra!

Свещенически съюз пренебрегва църковната йерархия, като негови членове парадират с членството си в БКП и дори с атеизма си. През 1950 Софийската семинария е прогонена от сградите си, Пловдивската – е закрита, Богословският факултет е изваден от състава на Софийския университет и приемът в него е силно ограничен. През 1950 е изработен „Устав на Българската православна църква", наложен от правителството, който и ликвидира остатъците от самоуправление на Църквата. Според него държавната администрация одобрява патриарха, митрополитите и архиерейските наместници и участва със свои представители в църковно-народните събори. На 8 и 9 май 1953 в салона на Българската академия на науките е проведен Третият църковно-народен събор на Българската православна църква. Присъстват 100 делегати, както и представители на част от православните църкви – извън тези от съветския блок, присъства само гост от Антиохийската патриаршия. Вселенската патриаршия признава Българската църква за патриаршия едва през 1961. На 10 май съборът продължава работата си в Синодалната палата в леко разширен състав като патриаршески. Със 104 от 105 гласа за патриарх е избран поддържания от властите Пловдивски митрополит *Кирил.* Според неофициални заявления на висши духовници, като митрополитите *Софроний Търновски* и *Паисий Врачански*, Кирил „не е желан", но изборът му е предрешен, тъй като „срещу силата няма какво де се прави". След смъртта на патриарх Кирил през 1971 патриаршеският престол е наследен от Ловчанския митрополит *Максим Български*. С настъпването на прехода (10 ноември 1989) Българската патриаршия е разтърсена от криза и заплашена от разцепление. Възниква така нареченият „алтернативен синод", оглавен от Неврокопския митрополит *Пимен,* който оспорва законността на избора на Максим за патриарх. Създава се разкол в Българската православна църква. През юли 1996 в София се провежда църковно-народен събор, организиран от „алтернативния синод", на който Пимен е обявен за патриарх. Министерският съвет на Жан Виденов не подкрепя този избор. През 1998 в София се провежда Всеправославен събор, по искане на *патриарх Максим*, за решаване на спора. На него присъства патриарх Вартоломей I Константинополски, който изразява подкрепата си за патриарх Максим. С кончината на Пимен (1999) „алтернативният синод" загубва водача си, но не се отказва от по-нататъшна борба. През 2001 държавата ,в лицето на президента Георги Първанов и премиера *Симеон Сакскобургготски*, изразява категорична подкрепа за патриарх Максим. Още в първия ден на 39-то Народно събрание (5 юли 2001) народният представител от НДСВ Борислав Цеков внася законопроект за вероизповеданията, насочен към преодоляване на последиците от разкола и легитимиращ патриарх Максим. Този проект заляга в основата на приетия през декември 2002 от Народното събрание Закон за вероизповеданията. На 15 юли 2003 Конституционният съд потвърждава, че Законът за вероизповеданията съответства на Конституцията. На 20-21 юли 2004 полицията и прокуратурата предприемат акция по отстраняване на представителите на „алтернативния синод" от църквите и имотите на Патриаршията. Ред правозащитни организации протестират срещу действията на държавата, обвинявайки я в нарушаване правото на българските граждани на свобода на религията. Шестима представители на „алтернативния синод" сезират Европейския съд по правата на човека в Страсбург, изисквайки обезщетение в размер на близо 700 млн. евро за претендираното от тях нарушаване на права. На 22 януари 2009 съдът отхвърля две от жалбите и уважава едната (за нарушено право на вероизповедание) и дава тримесечен срок на спорещите страни (държавата и „алтернативния синод") да постигнат извънсъдебно споразумение. Същия ден Светият Синод излиза с официално обръщение, в което критикува намесата на съда в Страсбург в каноничните дела на Българската патриаршия. По време на посещението си в Москва (февруари 2009) президентът Георги Първанов моли новоизбрания руски патриарх Кирил I за намеса в разкола на българската православна църква. С тази си постъпка Първанов не зачита Българската конституция, с която българската държава и институции се задължават да спазват принципите на религиозна неутралност и паритетност. Не е ясно и като какъв руският патриарх има правото да се намесва в църковните дела на БПЦ и да заема страна в спора с решението на Светия Синод за неизпълнението на решението на Европейския съд по правата на човека. На 11 март 2009 в резиденция Бояна в София по инициатива на Светия Синод се провежда Всеправославна работна среща, в която вземат участие представители на повечето поместни православни църкви. Целта на срещата е да се формулира общоцърковно становище по решението на съда в Страсбург по българския казус. На следващия ден е огласено комюнике от срещата, което утвърждава подкрепата на православния свят за каноничната Българска Патриаршия и се извеждат международноправни аргументи против решението.

Понастоящем двувластието в Българската патриаршия се счита за преодоляно**.** Според Устава, приет от VII Църковно-народен събор (2008):

Областта на Българската православна църква – Българска Патриаршия в пределите на Република България се разделя на следните епархии:

1. Софийска – със седалище в София и архиерейски наместничества в Самоков, Ихтиман, Дупница, Радомир, Кюстендил, Трън и Годеч;

2. Варненска и Великопреславска – със седалище във Варна и архиерейски наместничества в Шумен, Провадия, Добрич и Търговище;

3. Великотърновска – със седалище във В. Търново и архиерейски наместничества в Свищов, Горна Оряховица, Габрово, Елена, Севлиево, Никопол, Дряново, Павликени и Трявна;

4. Видинска – със седалище във Видин и архиерейски наместничества в Лом, Берковица, Кула и Белоградчик;

5. Врачанска – със седалище във Враца и архиерейски наместничества в Бяла Слатина, Оряхово и Мездра;

6. Доростолска – със седалище в Силистра и архиерейски наместничества в Дулово и Тервел;

7. Ловчанска – със седалище в Ловеч и архиерейски наместничества в Пирдоп, Ботевград, Тетевен и Троян;

8. Неврокопска – със седалище в гр. Гоце Делчев (Неврокоп) и архиерейски наместничества в Благоевград, Разлог, Сандански и Петрич;

9. Плевенска – със седалище в Плевен и архиерейско наместничество в Луковит;

10. Пловдивска – със седалище в Пловдив и архиерейски наместничества в Пазарджик, Асеновград, Хасково, Карлово, Панагюрище, Пещера, Смолян и Ивайловград;

11. Русенска – със седалище в Русе и архиерейски наместничества в Разград, Тутракан и Попово;

12. Сливенска – със седалище в Сливен и архиерейски наместничества в Бургас, Ямбол, Карнобат, Тополовград, Котел и Малко Търново;

13. Старозагорска – със седалище в Стара Загора и архиерейски наместничества в Казанлък, Чирпан, Нова Загора, Свиленград и Харманли.

Чл. 4. (1) В диоцеза и юрисдикцията на Българската православна църква – Българска Патриаршия влизат и:

1. Българската източноправославна епархия в САЩ, Канада и Австралия – със седалище в Ню Йорк и архиерейски наместничества в Торонто за Канада и в Мелбърн за Австралия. Устройството и управлението на епархията се определят с устав, одобрен на епархийски събор и утвърден от Светия Синод.

2. Българската източноправославна епархия в Западна и Средна Европа – със седалище в Берлин. Устройството и управлението на епархията се определят с устав, одобрен на епархийски събор и утвърден от Светия Синод.

(2) За православните българи в Турция има Българска църковна община в Истанбул.

Чл. 5. Българската православна църква – Българска Патриаршия се управлява от Свети Синод, а всяка епархия – от своя архиерей, който носи титлата митрополит.

Чл. 6. (1) Върховен ръководен орган на Българската православна църква – Българска Патриаршия е Светият Синод, който се състои от Българския патриарх и епархийските митрополити.

(2) Светият Синод действа в пълен и намален състав.

Чл. 7. (1) Епархийските митрополити на Българската православна църква – Българска Патриаршия канонично се намират под прякото ръководство и надзор на Светия Синод, който утвърждава каноничния им избор и до него се отнасят направо.

(2) При богослужение епархийските митрополити поменават името на Българския патриарх и Светия Синод, а при вдовство на патриаршеския престол – Светия Синод.

Чл. 8. Законодателната власт в Българската православна църква – Българска Патриаршия се упражнява от Църковния събор, който се състои от архиереите и от избрани по реда на този Устав клирици и миряни.

Чл. 9. Върховната съдебна и управленска власт на Българската православна църква – Българска Патриаршия се упражнява от Светия Синод.

Чл. 10. Върховният църковен съвет е консултативен орган при Светия Синод по общите стопански и финансови дела на Българската православна църква.

Чл. 11. Църковната власт в епархията принадлежи на епархийския митрополит и се упражнява със съдействието на Епархийски съвет.

Чл. 12. Органи на митрополитската власт в епархията са: архиерейските наместници, енорийските свещеници, църковните настоятелства и манастирските управления.

Чл. 13. (1) Българската православна църква – Българска Патриаршия и нейните местни поделения – митрополии, църкви и манастири, са юридически лица.

(2) Неотделими членове на юридическото лице на Българската православна църква – Българска Патриаршия са митрополиите и ставропигиалните манастири като юридически лица и като местни поделения в нейния диоцез и юрисдикция.

(3) Седалището на Българската православна църква – Българска Патриаршия е в гр. София.

(4) Седалище на митрополията е населеното място, определено в чл. 3 и чл. 4.

(5) Седалище на църквата е населеното място, в което е изграден храмът й.

(6) Седалище на манастира е населеното място, в или до което той се намира, или близко до него населено място.

Чл. 14. Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" има статут на ставропигиален храм.

Законодателната власт в Българската православна църква – Българска Патриаршия се упражнява от *Църковния събор,* който се състои от архиереите и от избрани по реда, установен от действащия Устав на БПЦ клирици и миряни.

Върховната съдебна и управленска власт на Българската православна църква – Българска Патриаршия се упражнява от *Светия Синод.*

Работата на Светия Синод по общите стопански и финансови дела на Българската православна църква се подпомага от *Върховния църковен съвет.* Съставът на ВЦС, свикването му и неговите правомощия се определят съгласно Устава на БПЦ.

*Лит.: **Златарски**, В. Н. Българските патриарси – архиепископи през Първото българско царство. // Изв. Ист. др-во в София, 1924, с. 71-76; **Снегаров**, Ив. Първата българска патриаршия (произход, патриарси, седалище). // Год. Духовната акад., 1930, с. 5-10; **Видинский Неофит**. Църковно-народен патриаршески институт. // Църковен вестник, N 18, 7 май 1953; **Снегаров**, Ив. Възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 18, 7 май 1953; Единството на Българската патриаршия: Слово, произнесено от **Негово Светейшество Кирил, Патриарх Български и митрополит Софийски**, след Божествена литургия в катедралната църква „Рождество Богородично" – гр. Велико Търново на 18 окт. 1953 г. // Църковен вестник, N 35-38, 10 ноември 1953; **Ковачев**, М. Възходът и величието на Търновската патриаршия. // Църковен вестник, N 35-38, 10 ноември 1953; Отзиви за възстановяването на Българската патриаршия (Из чуждия православен печат). // Църковен вестник, N 13-14, 3 апр. 1953; **Дуйчев**, Ив. Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 22, 7 май 1955; Велик исторически*

*акт: Слово на **Негово Свейшество Патриарх Кирил**, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" на 10 май 1955 г. по случай двегодишнината от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 23, 20 май 1955; **Дуйчев**, Ив. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 година. Из миналото на Българската църква. // Църковен вестник, N 20, 9 май 1957; Четири години от възстановяването на Българската патриаршия. Бегъл поглед върху изминатия път. // Църковен вестник, N 20, 9 май 1957; **Кирил, Патриарх Български**. Възходящият път на Българската патриаршия: Слово, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" на 10 май 1967 г. по случай 14-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 16, 1 юли 1967; **Левкийски епископ Партений**. 14 год. възстановена Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 16, 1 юли 1967; **Архимандрит Горазд**. Мисли на **Негово Светейшество Български патриарх**. 15-та годишнина от възкстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 10 май 1968; **Ковачев**, Н. Петнадесет одини от възкстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 10 май 1968; **Кирил, Патриарх Български**. Летописен откъс на Българската патриаршия: Слово, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" по случай 15 г. от възстановяването Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 1 юли 1968; **Цанкова-Петкова**, Г. Восстановление болгарского патриаршество в 1235 г. и международное положение болгарского государства. // Византийский временник, 1968, с. 136-150; **Пловдивски митрополит Варлаам**. Българската патриаршия в миналото и сега. // Църковен вестник, N 20, 19 юли 1970; **Архимандрит Горазд**. Българската патриаршеска църква и нейните радетели: По случай 19 г. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1972; Патриаршеско и Синодално послание до духовните чеда на Българската православна църква по случай 25-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 4, 9 май 1978; **Максим, Патриарх Български**. Отново засия в патриаршеска слава Светата ни Църква: Слово, произнесено при откриване на тържественото събрание по случай 25-та год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978; **Старозагорски митрополит Панкратий**. Четвърт столетие възстановена на Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978; Юблейно честване – 25 години възстановена Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978; **Георгиев**, П. За първоначалното седалище на Българската архиепископия. // Средновековна България и Черноморието. Варна, 1980; **Денев**, Ив. Българската патриаршия. През X-XI в. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1983; Патриаршеско и Синодално послание по случай 30-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 24-25, 21 септ. 1983; **Максим, Патриарх Български**. Тридесет години от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 24-25, 21 септ. 1983; **Събев**, Т. Самостойна народностна църква в Средновековна България. С., 1987; **Станоев**, Б. Православието и България. С., 1992; **Омарчевски**, Ал. Крепост на българщината: 42 г. от възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 18, 2-8 май 1994; **Врачанский митрополит Игнатий**: 43 г. от възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 19, 6-12 май 1996; **Левкийски епископ Партений**. Слово за Българската патриаршия, произнесено на 10 май 1967 г., храм-паметник „Св. Александър Невски". // Църковен вестник, N 19, 6-12 май 1996; **Либератос**, А. Вселенската патриаршия, национализмът и българският църковен въпрос (1856-1872). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 130-134; 129; **Димитров**, Б. Християнството в България. Български манастири. С., 2001; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 48-52; 63-69.*

БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА АРХИЕПИСКОПИЯ В АМЕРИКА – води началото си от Българската църковна мисия, създадена към Българската праваославна църква (1938). Поради възникнали противоречия на американската епархия с ръководството на БПЦ, отношенията между тях временно са преустановени (1948-1963). През 1963 Българската епархия преминава под юрисдикцията на Руската православна църква зад граница, при което главата на епархията – архимандрит Кирил бил хиротонисан с епископски сан (1964). От 1970 Българската епархия е в състава на Православната църква в Америка. След радикалните промени в България в края на 80-те и началото на 90 -те г. на миналия век епископ Кирил (Йончев) посещава страната ни и предприема действия за създаване на братски отношения с БПЦ. През 1992 епископ Кирил е въздигнат в архиепископски сан и възглавява Западнопенсилванската епархия. Премества седалището си от гр. Толедо (щ. Охайо) в гр. Питсбург. В момента Българската архиепископия в Америка има в състава си 19 общини, обгрижвани от 24 свещеници.

Лит.: Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 614-615.

Изглед от храм на Българската православна старостилна църква (фотография)

БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА СТАРОСТИЛНА ЦЪРКВА – православна църква в България, която използва юлианския календар. Отделя се от Българската православна църква (1990) поради несъгласие с използването на новоюлианския календар в църковното богослужение, макар че сред някои от консервативните среди в православната ни църква отдавна съществува недоволство от неговото приемане през 1968. От 1993 се оглавява от Фотий (Сиромахов), епископ на Триадица. Храмове, намиращи се под нейното върховенство: Софийски катедрален храм „Успение на Пресвета Богородица"; Пловдивско-пазарджишка енория – храм „Св. вмчк Георги Победоносец", гр. Стамболийски; Варненско-добричка енория – храм „Св. блаж. Ксения Петербургска", с. Тополи, общ. Варна; Бургаско-русокастренска енория – храм „Св. княз Борис-Михаил", гр. Бургас; Плевенска енория – храм „Св. Пророк Илия", гр. Плевен; Сливенско-ямболска енория – храм „Св. мчк Димитър Сливенски", гр.

Сливен; Благоевградска енория – храм „Св. Св. Седмочисленици", гр. Благоевград и храм „Св. Св. равноап. Кирил и Методий", гр. Благоевград; Великотърновска енория – храм „Преп. Филотея Търновска", гр. Велико Търново; Врачанско-видинско-монтанско-берковска енория – храм „Рождество на Пресвета Богородица", гр. Враца и храм „Св. Св. равноап. Константин и Елена", гр. Враца; Габровско-трявненска енория – храм „Св. препмчк Онуфрий Габровски", гр. Габрово; Дупнишка енория – храм „Преп. Иоан Рилски чудотворец", гр. Дупница; Сандански енория – храм „Живоносен Източник на Пресвета Богородица", гр. Сандански, храм „Св. Климент, архиеп. Охридски чудотворец", гр. Сандански и храм „Св. Св. Безсребърници и чудотворци Козма и Дамян Асийски", с. Лешница, общ. Сандански; Велинградска енория – храм „икона на Пресвета Богородица „Радост на всички скърбящи", гр. Велинград; Гоцеделчевска енория – храм „Св. Троица", гр. Гоце Делчев; Поликраищенско-шуменска енория – храм „Св. Николай Мирликийски чудотворец", с. Поликраище, община. Горна Оряховица. Манастири и скитове: девически манастир „Покров на Пресвета Богородица", гр. София, мъжки скит „Преп. Теодосий Търновски", с. Богдан, община Карлово. Не почита новоканонизираните български светии – Св. о. Паисий Хилендарски и Св. епископ Софроний Врачански, тъй като, според нея, нямало достатъчни основания за тяхното канонизиране

*Лит.: **Алексий Библиофил**. Старостилният разкол у нас. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 1999.*

БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА – неотделим член на Едната Света, Съборна и Апостолска църква – организация на православните християни в България. Ръководен орган – Свети Синод. Възниква в резултат на християнизаторската мисия на Цариградската патриаршия на Балканския полуостров. От образуването на българската държава в края на VII в. до Покръстването (втората половина на IX в.) господстващи религии са тези на прабългарите и славяните. Християнството е преследвано особено жестоко от българските владетели. След акта на Покръстването то става официална, държавна религия и в България. На Цариградския събор (870 г.) княз Борис I успява да се сдобие с автономна архиепископия, възглавена от българския духовник Йосиф (Стефан). След битката при Ахелой (917) Българската църква придобива патриаршеско достойнство, признато от Византия със сключения мирен договор от 927. През втората половина на X в., когато Източна България попада под властта на Византия, седалището на Българската патриаршия се премедтва от Преслав в Дръстър (Силистра), Средец (София) и Охрид. След окончателното завладяване на българските земи от византийците (1018), Българската църква е преобразувана в Охридска архиепископия и поставена под властта на Цариградската патриаршия. С възобновяването на българската държава (1185-1187) своята независимост получава и Българската църква със седалище – Търново и с ранг на архиепископия. В началото на XIII в. цар Калоян сключва уния с Рим, по силата на която главата на Българската църква получава титлата „примас", почти равностойна на партриарх. На състоялия се църковен събор в гр. Лапакс, Мала Азия (1235) на Българската църква отново е признато патриаршеско достойнство, като Търновският архиепископ Йоаким е провъзгласен за патриарх. След завладяването на Търновското царство от османските нашественици (1393), Българската църква е поставена под ведомството на Цариградската патриаршия, а по-късно – на Охридската архиепископия и Ипекската патриаршия. Част от висшето духовенство е избито, друго – търси спасение чрез бягство извън България. В българските земи остава да действа низшето духовенство. Последното не се ограничава само с конкретните си църковни задължения, а поема и грижата за просвещението на българите – отначало чрез откриване на килийни училища към различни манастири и църкви, а после – на елинобългарски училища, класни училища и пр. Това положение се запазва до 1870, когато е провъзгласена автокефалността на Българската църква. Низшето духовенство взима участие и в борбата на българския народ за извоюване и на политическата независимост – подпомага действията на хайдутите, манастирите се превръщат в място за укриване на хайдути и други борци. Особено активно е участието на българското духовенство по време на Априлското въстание 1876, когато отделни негови дейци участват в различните въстанически чети в Панагюрско, Търновско, Дряновско и др. След потушаване на въстанието Българската църква подема борба против опитите на османската власт да омаловажи значението на въстанието и лъжливите донесения на османски представители да прикрият истината за жестокостите, извършени от башибозуци и редовна армия в надигналите се селища в българските земи. Опирайки се на донесенията на Сливенския митрополит Синесий и други източници, екзарх Антим I се опитал да реагира пред турския министър на външните работи Саафет паша. Когато усилията му не дали резултат, тогава той се обърнал към европейския печат, възползвайки се от услугите на директора на Роберт колеж – американеца Дж. Уошбърн. Екзархът отказва да удовлетвори искането на Митхад паша да бъдат събрани благодарствени адреси от българите, които да бъдат поднесени на свиканата в края на декември 1878 Посланическа конференция. Това поведение на главата на Българската екзархия разгневило Високата Порта и веднага след избухването на Руско-турската война (1877-1878) той бил свален от екзархийския пост.

Карта на епархиите на Българска православна църква в пределитена страната (фотография)

Макар че Българската църква е призната за автокефална от Високата Порта, срещу нея се обявява Цариградската патриаршия, която ѝ налага схизма, останала в сила и след освобождението на страната от османско иго. Българската екзархия успява да запази своето седалище в Цариград. Макар и като османско учреждение, тя изиграва главна роля за възобновяване не само на църковното, но и на просветното дело в Македония и Одринско, силно пострадали в навечерието и по време на Освободителната война. Българската екзархия запазва своето върховенство и над българите в Източна Румелия (до присъединяването ѝ към Княжеството (1885). В Княжество

Per aspera ad astra!

България църковната власт е в ръцете на Светия Синод, който признава върховенството на екзарха, но се възглавява от свой наместник-председател. Провъзгласяването на независимостта на България (1908) не променя положението както на Българската екзархия в Цариград, така и на установената църковна уредба в страната.

След поражението на България в Междусъюзническата война 1913 екзарх Йосиф I е принуден да напусне Цариград и се завръща в България. Скоро след това той умира (1915). Макар че оставя свой заместник в Цариград, на практика Българската екзархия престава да съществува. Ограничава своята дейност само сред българите в османската столица, тъй като Македония и Одринска Тракия са силно обезбългарени. Макар че по време на Първата световна война 1915-1918 България и Османската империя са военни съюзници, управляващите в София не успяват да се възползват от благоприятния случай и да укрепят положението на Екзархията в Цариград. При новосъздадената ситуация след края на Първата световна война Българската екзархия на практика престава да съществува. Начело на Светия Синод продължава да стои наместник-председател. Това положение не се променя и в периода на Втората световна война. Едва през 1945 България успява да възобнови Екзархията и за нов екзарх е избран Софийският митрополит Стефан. Той оглавява Българската църква до 1948, когато, заради неразбирателство с новите управляващи в страната, е принуден да подаде оставка. Скоро след това е интерниран в с. Баня, Карловско, дн. Пловдивска област, където остава да живее до края на живота си. От 10 май 1953 Българската църква е издигната в патриаршеско достойнство. През 2013 Българската православна църква е номинирана за Нобелова награда за мир заради ролята си в спасяването на българските евреи по време на Втората световна война, ставайки първата религиозна институция с подобна номинация. Както по време на Първата, така и по време на Втората световна война, Българската православна църква поема църковното управление на земите в Македония и Тракия, в които е установена българска власт.
След края на Втората световна война, въпреки атеистическите възгледи на новите власти в България, Българската православна църква поема примиренческо поведение спрямо тях. Светият Синод прави известни плахи опити да се възпре разправата на държавата със свещениците, на които в по-голямата част е гледано като на крепители на старата власт. Въпреки това новите управници предприемат действие за отделяне на Българската православна църква от държавата, което е и легално оформено с приемането на Конституцията от декември 1947. Част от висшето духовенство, начело с екзарх Стефан, е подложено на репресии и преследвания. Отнемат се всички манастирски имоти. Чак след възобновяването на патриаршеския институт Българската патриаршия изцяло е поставена в услугите на нова България. След станалите радикални промени в страната в края на 80-те и началото на 90-те г. настъпва нов етап и в живота на Българската православна църква. Реабилитират се голяма част от репресираните ѝ служители, поставя се началото на възвръщането на отнетите църковни имоти. Подема се значително строителство на нови църковни храмове, а други – се възобновяват. БПЦ получава пълна възможност да съсредоточи усилията си към своите преки задължения. Върната е Софийската духовна семинария в столицата, Богословският факултет отново заема статут на съставна част от Софийския университет. Въпреки полаганите от *Св. Синод* немалки усилия да се въведе изучаването на вероучението в българските училища, това засега остава нерешен въпрос. Поради тази причина се предприемат действия за откриване на неделни и вечерни църковни училища. Сериозни грижи създаде на *Св. Синод* избухналият през 90-те г. на миналия век разкол в Българската православна църква. Към т.нар. алтернативен синод премина част от висшето духовенство и немалък брой други свещенослужители. Кризата завършва с покаяние на преминалите на страната на алтернативния синод висши клирици и други свещенослужители.

(*Вж Алтернативен синод* ; *Българска екзархия, Българска патриаршия*)

*Лит.: **Дринов**, М. Исторически преглед на Българската църква от самото начало до днес. Виена, 1870; Българската църква през миналото столетие. // Църковен вестник, N 41, 11 ян. 1901; 43 26 ян. 1901; N 45, 9 февр. 1901; N 46, 16 февр. 1901; N 48, 2 март 1901; N 49, 9 март 1901; N 50, 16 март 1901; N 51, 24 март 1901; N 52, 39 март 1901; N 1, 11 апр. 1901; **Цухлев**, Д. История на Българската църква. С., 1910; **Варненско-Преславски Симеон**. Кроежи за преврат в Българската църква. // Бълг. сбирка, 1910, N 8, с. 532-537; **Карапетров**, П. Кратка история на Българската черква. С., 1894; **Станимиров**, Ст. История на Българската църква. 3 изд. 1925; **Видинский Неофит**. Държавната власт и делото на Църквата. С., 1930; **Софийски Стефан**. Българската църква. // Църковен вестник, N 17, 23 апр. 1932; **Цанков**, Ст. Държава и църква. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1931, 8, с. 307-339; **Пашев**, Г. Ст. Отношението между Българската църква и държавната власт. // Сборник в чест на **Пловдивския митрополит Максим** по случай 80 год. от рождението му и 60 год. от приема (на) духовно звание. С., 1931, с. 251-280; **Видинский Неофит**. Българската църква. // Църковен вестник, N 17, 28 март 1931; **Цанков**, Ст. Междуцърковното положение на Българската православна църква след Освобождението на България. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1933; **Ников**, П. Отношението между българската държава и Българската църква през 1887 г. // Изв. Ист. др-во в София, 1932, т. 11-12, с. 294-333; **Снегаров**, Ив. Учредяване на Българската православна църква. // Македонски преглед, 1932, N 1, с. 1-42; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 193-220; **Дуйчев**, Ив. Държава и църква в Средновековна България. // Родина, 1940, N 2; **Екзарх Български Стефан**. Как е администрирала Българската православна църква окупираната през 1941-1944 г. гръцка територия на Западна Тракия? (Изложе. на Св. Синод на Българската православна църква). // Църковен вестник, N 27-28, 4 септ. 1946; Изявление на Св. Синод във връзка с предстоящото народно допитване за република. // Църковен вестник, N 27-28, 4 септ. 1946; **Марковски**, Ив. С. Единство на Църква и народ по въпроса за републиката. // Църковен вестник, N 29-30, 18 септ. 1946; Раздяла на Църквата от държавата според новата проектоконституция. // Църковен вестник, N 37-38, 21 окт. 1946; Изложение на Св. Синод на Българската православна църква по основните начала на новата конституция относително Църквата. // Църковен вестник, N 40-41, 14 дек. 1946; **Снегаров**, Ив. Културни и политически връзки между България и Русия през XVI-XVIII в. С., 1953; **Андреев**, Й. Държава и църква в Средновековна България. // Тр. Велико-търн. унив. „Крил Методий", 1973, т. 10; **Снегаров**, Ив. Цар Фердинанд (1887-1918) и Българската църква. //*

Духовна култура, 1946, N 8, с. 1-18; ***Динков****, К. История на Българската православна църква. С., Враца, с. 195;* ***Снегаров****, Ив. Християнството в България преди покръстването на* ***княз Борис*** *(865). // Год. Духовната акад., 1956, т. 556;* ***Ангелов****, Д. По някои въпроси около покръстването на българите. // Ист. преглед, 1965, N 6, с. 38-57;* ***Тодоров****, Т. А. Хиляда и сто години Българска православна църква. // Църковен вестник, N 26, 10 юни 1965;* ***Христов****, Хр. Ст. Църквата в първите дни на свободата. // Църковен вестник, N 16, 1 юни 1969;* ***Поптодоров****, Р. Положението на Българската православна църква в Народна република България (По случай 25-г. от Социалистическата революция в България. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1969;* ***Цоневски****, Ил. Преговорите между Православната и Старокатолическата църква за сближение и обединение. // Църковен вестник, N 30, 11 юли 1969; Послание на Св. Синод на Българската православна църква по случай 25-год. юбилей на обществено-държавната промяна в Народна република България. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969;* ***Кирил, Патриарх Български****. 9.IX. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969;* ***Христов****, Хр. Българската православна църква в рамките на четвърт век. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969; Хиляда и сто години Българска православна църква. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1970; Послание (на Св. Синод) до българския народ по случай 1100 години от учредяване на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1970;* ***Събев****, Т. Основаване на Българската църква. // Църковен вестник, N 22, 1 авг. 1970;* ***Архимандрит Горазд****. Българската патриаршеска църква и нейните радетели. По случай 19 г. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1972;* ***Събев****, Т. Поглед върху междуцърковното положение на Българската църква в най-ново време (По случай 25-г. от възстановяване на патриаршеската ни институция). // Църковен вестник, N 19, 21 юни 1978;* ***Събев****, Т. Делото на Църквата през епохата на османското иго. // Църковен вестник, N 27-28, 1 ноември 1981; Държавна сигурност и вероизповеданията в България Ч. I. Българската православна църква 1944-1991: Докум. сб. С., 2017, с. 153-159;* ***Събев****, Т. Проникване на християнството в България до 865 г. // Год. Духовната акад., 1966, т. 15, с. 1-37;* ***Гюзелев****, В.* ***Княз Борис I****. България през втора половина на IX в. С., 1966;* ***Събев****, Т. Основаване, първоначално устройство и междуцърковно положение на Българската архиепископия. // Духовна култура, 1970, т. 60, с. 21-71;* ***Събев****, Т. Основаване на Българската църква – 870 г. (Подготвителен процес, историческа обстановка, фактори, благоприятно решение. // Год. Духовната акад. 1971, т. 19, с. 21-70;* ***Нешев****, Г. Православните институции през XV-XVIII в. // Православието в България. С., 1974, с. 125-141;* ***Събев****, Т. Българската православна църква и националноосвободителното движение. // Априлското въстание и Българската православна църква. С., 1977, с. 7-74;* ***Събев****, Т. Самостойна народностна църква в Средновековна България. С., 1987;* ***Темелски****, Хр. По някои въпроси на взаимоотношенията между Московската патриаршия и Българската православна църква (1589-1721). // Духовна култура, 1990, N 7, с. 16-22;* ***Жеков****, Л. Информационен фонд на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 4, 8 февр. 1991;* ***Попов****, Р. Българската православна църква в периода на Регентството (1886-1887). // Попов, Р. България на кръстопът. Регентството 1886-1887. С., 1991;* ***Коев****, Т. Българската православна църква като фактор за образуването и запазването на българската народност. // Духовна култура, 1991, N 12, с. 24-32;* ***Петков****, П. Ст. Православните български архиереи в Учредителното и Първото велико народно събрание 1879 г. // Духовна култура, 1993, N 10, с.15-23;* ***Петков****, П. Ст. Записки на* ***екзарх Йосиф I*** *от 1878 година върху историята на българския църковен въпрос. // Ист. преглед, 1993, N 3, с. 121-131;* ***Стоянова****, В. Българската православна църква в Беломорската област 1941-1944. // Ист. преглед, 1993, N 4-5, с. 140-155;* ***Петков****, П. Ст.* ***Климент Браницки*** *и Търновски като министър-председател на Княжество България. // Ист. преглед, 1994, N 5, с. 118-133;* ***Петков****, П. Ст. Управлението на Стефан Стамболов и Православната църква в Княжество България. // Епохи, 1994, N 1, с. 63-75;* ***Сливенски митрополит Йоаникий****. Нашата църква в миналото и днес. // Църковен вестник, N 12, 18-24 март 1996;* ***Калканджиева****, Д. Кризата в Българската православна църква – вчера и днес. // Родина, 1996, N 2;* ***Николова****, Б. Устройство и управление на Българската православна църква. С., 1997;* ***Гюзелев****, В. Бележки върху йерархическия статус на Българската църква и нейният върховен предстоятел през първия век от покръстването (865-971). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 98-107;* ***Чолова****, Цв. Българската църква и опитите за уния през Средновековието. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 116-129;* ***Либератос****, А. Вселенската патриаршия, национализмът и българският църковен въпрос (1856-1872). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 130-134;* ***Стоянова****, В. Църква и нациоонално обединениеи – Българската православна църква прз Втората световна война. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 261-270;* ***Мигев****, В. Българската православна църква в политиката на управляващите в България (9 септ. 1944-1960). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 271-280;* ***Димитров****, Б. Християнството в българските земи. Български манастири. С., 2001, с. 22; Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 615-643;* ***Петков****, п. Ст. Православните български архиереи в Учредителното събрание и Първото Велико народно събрание. // Духовна култура, 2003, N 10, с. 15-23;* ***Бойкикиева****, Л. Болгарская православная церковь. Исторический очерк. С., 2005;* ***Ваташки****, Румен Българската православна църква и римокатолическите мисии в България (1860 – 30-те години на XX век): Църковно-ист. изследв. Шумен, 2005; Православие и краезнание: Материали от Втората нац. конф. „Православие и краезнание". Ст. Загора, 2006;* ***Стамболов****, А. Отношенията между Българската църква и Вселенската патриаршия (1945-1963). // Духовна култура, 2008, N 5-12, с. 95-118; Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б.* ***Цацов****. С., 2010, с. 38-46; 70-115; 167-197; 203-224;25-235;* ***Любенова****, Л. Последните български владици в Македония. С., 2012; БПЦ номинирана за Нобелова награда за мир за 2013 г. // Църковен вестник, N 9, 1-15 май 2013;* ***Любенова****, Л. Българската православна църква и изпълнителната власт. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 62-74.*

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И СПАСЯВАНЕТО НА БЪЛГАРСКИТЕ ЕВРЕИ ПРЕЗ ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА – след като в началото на март 1943 става публично достояние решението на управляващите в София да депортират живеещите в България евреи (под натиска на хитлеристка Германия), Българската православна църква се обявява категорично против тая акция. Най-ярко се противопоставят двама от висшите ѝ архиереи – Софийският митрополит Стефан и Пловдивският митрополит Кирил. Макар и близък с Двореца, първият от тях не споделя неговата прогерманската политика. Покровителства и дава подслон на главния равин на Софийската синагога. Публикува редица статии в пресата в защита на българските евреи. Широка гласност придобиват казаните от него думи: „Ако преследването на евреите продължи, аз ще отворя за тях вратите на всички български църкви. От своя страна Пловдивският митрополит Кирил поема под своя закрила събраните за депортиране пловдивски евреи, заявявайки, че, ако те бъдат натоварени на вагоните за лагерите на смъртта, и той ще тръгне с тях.”.

*Лит.: **Коен**, Д. Оцеляването. С., 1995; **Клисурски**, Д. Пример за висок морал, гражданска доблест и християнска състрадателност. // Църковен вестник, N 11, 16-31 май 2017; **Нушев**, К. Проява на действен хуманизъм и защита на свещения характер на човешкия живот. // Църковен вестник, N 11, 16-31 май 2017.*

БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА „СВ. ЙОАН РИЛСКИ” ВЪВ ВИЕНА – основана (1967). Регистрирана и държавно призната от страна на Република Австрия (19 май 1969). Първи свещеник – д-р Николай *Шиваров*. След това се редят о. Иван Кръстев от Пловдив и о. Иван Петкин. До 24 декември 1993 ползва безплатно храма на Руската православна църква, където веднъж в месеца се извършва богослужение за българите в австрийската столица. През март 1993 българският посланик във Виена Александър Караминков предоставя помещение в жилищния комплекс на посолството, което църковната община ремонтира със свои средства и преустройва в храм. Първото богослужение е извършено на 25 декември 1993, а на 24 април 1994 храмът тържествено е осветен от Западно- и Средноевропейския митрополит *Симеон*. С годините помещението става все по-тясно и не може да отговори на нуждите на нарастващия брой българи в Австрия. Строежът на новия храм започва на 17 септември 2013.

*Лит.: **Митов**, М. Освещаване на нов български храм във Виена. // Църковен вестник, N 12, 1-15 юни 2017.*

БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА „СВЕТИ ПАТРИАРХ ЕВТИМИЙ ТЪРНОВСКИ” В ПАРИЖ – учредена (7 май 1981). Обитавана от български православни християни, живеещи във френската столица. От 1982 е изграден параклис „Св. патриарх Евтимий”.

*Лит.: **Крушовалиева**, Българската православна църковна община „Свети Патриарх Евтимий Търновски” в Париж. // Църковен вестник, N 3, 16-22 ян. 1995.*

БЪЛГАРСКА СХИЗМА – наименование на отлъчването на Българската православна църква от страна на Цариградската патриаршия, извършено на 16 септември 1872, което продължава до 22 февруари 1945, когато с обратен акт Българската екзархия е призната за автокефална. Създаването на Българската екзархия се извършва на църковно-народен събор, свикан по силата на султански ферман през 1870. Българската екзархия е призната за официален представител на българската народност в Османската империя. Свиканият на 12 февруари 1872 Временен съвет на Екзархията избира за пръв български екзарх Ловчанския митрополит Иларион. Този избор, обаче, не е одобрен от Високата Порта и на 16 февруари с. г. на негово място е избран Видинският митрополит Антим I. Веднага след учредяването на Екзархията Цариградската патриаршия се обявява против. През май 1872 Българската екзархия се обявява за автокефална (независима), а не за автономна, каквато е според султанския ферман. Това нарушение на каноните е използвано от Цариградската патриаршия като повод да обяви на 16 септември 1872 Българската православна църква за схизматична. От присъстващите източни патриарси единствено патриархът на Йерусалим Кирил II не се съгласява с обявяването на схизмата и напуска събора, след което е низвергнат от сан. Схизмата нанася голям удар върху вътрешното състояние и международния авторитет на Българската православна църква и я изолира от православния свят. Един месец след избирането на новия български екзарх – Стефан, на 22 февруари 1945, Цариградската патриаршия сваля схизмата и признава автокефалията на Българската православна църква. По този начин се дава възможност през 1953 последната да възстанови патриаршеския си статут с първи съвременен патриарх Кирил.

*Лит.: Слово, произнесено от **Негово Блаженство Стефан I екзарх Български** в храма „Св. Неделя” на 25.II.1945 год., по случай вдигането на схизмата. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945; **Снегаров**, Ив. Схизмата. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945; **Цанков**, Ст. Единство, самостоятелност и апостолат на Църквата (По повод на дигане на схизмата). // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945; Историческата църковна литургия в Цариград. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945; Слово, произнесено от **Негово Блаженство екзарх Български Стефан I** в храма паметник „Св. Александър Невски” на тържествена съборна Св. литургия на 4.III.1945 г. по случай вдигането на схизмата. // Църковен вестник, N 12-14, 17 март 1945; **Гошев**, Ив. Тържествено заседание на Св. Синод на Българската православна църква по случеай вдигането на схизмата, възстановяването на пълно общение между Вселенската патриаршия и нашата Църква и припознаването автономността на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 25-26, 19 май 1945; **Ников**, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. 2 изд. С., 1971; **Трубецкой**, П. Н. граф Руската политика на Изток (Българската схизма). С., 1910; **Снегаров**, Ив. Отношенията между Българската църква и другите православни църкви след провъзгласяването на схизмата. // Църковен архив, 1929, кн. III-IV; **Снегаров**, Ив. Руски опити за предотвратяване и дигане на схизмата. // Македонски преглед, 1929, N 1, 1-44; N 2, 1-32; **Попов**, Н. Имала ли е*

Цариградската патриаршия канонически основания при провъзгласяване (на) българската схизма?. // Духовна култура, 1931, N 48; ***Секулов****, И. К. Българската екзархия от гледище на международното право. С., 1934;* ***Снегаров****, Ив. Българската схизма от гръцко (еладско) гледище. // Духовна култура, 1946, N 3-4, 27-49;* ***Попов****, Р. Опит за вдигане на схизмата през 1896 г. // Векове, 1983, N 1, 26-36;* ***Пасков****, Ил., Ц.* ***Билярски****. Въпросът за схизмата в гръцко-българските отношения. // Изв. Держ. архиви. 1984, Т. 48, с. 117-140;* ***Любенова****, Л.* ***Варненско-Преславският митрополит Симеон*** *и българската схизма. // Родина, 1996, N 2, с. 101-119;* ***Темелски****, Хр. От фермана до схизмата (Или как Българската православна църква получи пълна независимост). // Българската църква през вековете: Науч. сес. по случай 1130 г. от учредяването на Българската църква и 130 г. от създаването на Българската екзархия / Съст. П.* ***Петков****. С., 2003, с. 206-217;* ***Темелски****, Хр. Ферманът – схизмата, Екзархията – Патриаршията и османската държава. // Духовна култура, 2005, N 2, с. 1- 9;* ***Игнатиев****, Н. П. граф Дипломатически записки (1864-1874). Донесения (1865-1876). Том 1. Записки (1864-1871). С., 2008 (Архивите говорят, 48); Т. 2. Дипломатически записки (1864-1874). Донесения (1865-1876). С., 2009;* ***Кръстев****, Ангел. Българската схизма: църквите, великите сили и балканското единство: Дис. Шумен, 2012.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКВА В БУКУРЕЩ – *вж Църква „Свети пророк Илия”*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКВА И УЧИЛИЩЕ В БУКУРЕЩ – стара сграда, построена в центъра на румънската столица със съдействието на митрополит Панарет Рашев (края на април 1869). Осветена (11 май 1869). Приспособена за църква и училище. В подземието ѝ се намирала и печатница, където Христо Ботев печатал вестници и бюлетини за българите. Първи свещеник – Теофил Добрянов от Лясковец. За дякон бил доведен Герасим С. Ракаджиев от Търново (дн. В. Търново). Училището било открито (15 септември 1869). Обучението в него било безплатно. След разгрома на Априлското въстание (1876) училището прекъснало своята работа, тъй като в него били настанени български бежанци. След Освобождението подновило дейността си. Църквата просъществува до 10 ноември 1940, когато била разрушена вследствие на земетресение.

По молба на Българската църква румънският патриарх Никодим разрешил на българския легационен свещеник да служи в една от най-големите църкви в Букурещ – „Св. Спиродон”, а през коледните празници – в историческата църква „Раду Вода”. След края на Втората световна война Българската църква продължила да бъде без свещеници (до 1948). Всички апели на *Св. Синод* към Министерството на външните работи – да бъде назначен по-скоро такъв, останали без отзвук. Така българите в румънската столица останали без свой храм. В знак на уважение от въздигането на Българската църква в патриаршески ранг (1953), година след това отстъпила за нуждите на българските християни църквата „Св. Пророк Илия”. Отнета обратно от Румънската църква (2009). (*Вж Църква „Свети Пророк Илия”)*

Лит.: ***Маджаров****, Ат. П. Из миналото на българската църква и училище в гр. Букурещ. // Църковен вестник, N 37, 12 ноември 1927;* ***Симеонов****, Ст. Съдбата на българската църква в Букурещ. // Църковен вестник, N 13, 21 март 1941;* ***Жечев****, Н. Букурещ – културно средище на българите през Възраждането. С., 1991.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА „СВ. ПРЕП. ЙОАН РИЛСКИ” В АТИНА – *вж Българи в Гърция*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА В БУДАПЕЩА – води началото си от основаното (1914) в Унгария Дружество на българите в Унгария. Първи български свещеник, изпратен от България (1917 – началото на 1918) – иеромонах Борис Симов (по-късно Неврокопски митрополит). Първият параклис е построен в частен дом (1918). Първият устав на църковната община е изработен от йеромонах Борис Симов (1921). След отзоваването на Борис Симов, вече удостоен в архимандритско достойнство (1923) в Будапеща, идва свещеник Велико Тончев – пенсионер. Църковният храм е построен през 1931. Сформиран е църковен хор под диригентството на Константин Арнаудов (1931). Хорът е комплектуван от студенти, които учат в унгарската столица. Просъществува до началото на Втората световна война. Когато военните действия започват да се водят в Букурещ, българският свещеник Стефан Ралчев се прибира в София. При храма до края на войната остава само клисарят Пенчо Йоргов. В началото на 1946 за нов български свещеник в Будапеща е изпратен архимандрит Игнатий. Други свещеници след него – Витан Кев, Димитър Пенев и пр. Българската църковна община възобновява своята дейност като център на вярващите българи в Будапеща.

Лит.: ***Мицов****, Й. Шестдесет години Българска църковна община в Будапеща. // Църковен вестник, N 27, 21 окт. 1978.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА „СВ. ПРЕП. ЙОАН РИЛСКИ” ВЪВ ВИЕНА – създадена (1969) за обгрижване духовните потребности на българската колония в Австрия.

Лит.: ***Шиваров****, Н. Църковно тържество във Виена. // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1969;* ***Тодоров****, К. Празник на Българската община във Виена. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1973.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА В ЛОНДОН – функционира от началото на 80-те години на миналия век. Пръв представител на Българската православна църква за енорийски свещеник на българите в Англия „Св. Албан и Св. Сергей” е свещеник Тоско Казакин. За нуждите на Българската църковна община в Лондон е предоставен православният параклис, в който всяка първа неделя от всеки месец се отслужва литургия за православните българи, живеещи на острова. Църковната община организира чествания на важни събития от българската история (3 март) и лица (Добри Христов и пр.).

Лит.: ***Косев****, М. Българска църковна община в Лондон. // Църковен вестник, N 10, 2 апр. 1984.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНА ОБЩИНА В ГР. СТИЛТОН (САЩ) – основана от български преселници от Македония (1909). Същата година положен основният камък и на храма „Св. Благовещение". Осветен (1970).

*Лит.: **Архимандрит Симеон**. Църковно тържество в гр. Стилтом, Пенсилвания. Освещаване на храма „Св. Баговещение". И 60 години от основаването на църковната община. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1971.*

БЪЛГАРСКА ЦЪРКОВНО-СЛАВЯНСКА МУЗИКА – води началото си от Ранното средновековие. Сред най-ранните известни композитори на средновековна Европа е *Йоан Кукузел* (около 1280-1360), известен като „Ангелогласния". Около 90 от неговите произведения, както и неговото житие, са достигнали до днешни дни. От Ранното редновековие са оцелели и много великолепни творби на неизвестни автори. В Българската православна църква съществуват две традиции на църковно пеене – източна (monodic, едногласна) и хорова (polyphonic, многогласна). Източното едногласно пеене спазва законите на византийската музика и изискванията на осмогласния канон. При втората традиция, която се появява през втората половина на XIX в., се следват образците на руското многогласие. За популяризирането и развитието на българската църковно-славянска музика в България допринасят Петър Динев, Добри *Христов* – един от най-големите български композитори, който, освен че спазва националната църковно-хорова традиция, внася и елементи на светската музика в мелодико-хармоничен план. Днес църковно-славянската музика, наричана още православна музика – orthodox music, е жива и се изпълнява както по време на църковни богослужения, така и в концертните зали от светски хорове и солисти. Съвременни български световно признати хорове и певци, в чийто репертоар трайно присъства църковно-славянската музика, са: хор „Йоан Кукузел", хор на софийските момчета, Софийски православен хор, Софийски църковен хор, Камерен хор „Мадригал"; световно известните оперни певци: Борис Христов и Никола Гюзелев. Църковно-славянски песнопения са включени и в репертоара на хора при ансамбъл „Филип Кутев", „Мистерията на българските гласове", хор „Космически гласове от България", хор „Ангелите", хор при ансамбъл „Пирин", „Ева квартет", квартет „Славей", „Българка джуниър квартет", мъжка вокална формация „Светоглас" и др.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И ИЛИНДЕНСКО-ПРЕОБРАЖЕНСКОТО ВЪСТАНИЕ – с Окръжно N 3557 от 19 ноември Светият Синод отправя апел към подведомствените си епархии да се притекат на помощ на пострадалото българско население по време и след потушаване на въстанието.

Лит.: Църковен вестник, N 45, 28 ноември 1903.

БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА И ПЪРВАТА СВЕТОВНА ВОЙНА – *Св. Синод* на Българската православна църква взел решение да отпусне 15 000 лв. в помощ на пострадалите руски войници в Първата световна война.

Лит.: Църковен вестник, N 40, 4 окт. 1914.

БЪЛГАРСКИ АПОКРИФЕН ЛЕТОПИС (известен още като: „Сказание за пророк Исая как бе възнесен от ангела на седмото небе") – легендарна историческа творба. Състои се от две части. Първата се води от името на пророк Илия, на когото било възложено от Бога да засели българите в Карвунската земя (Добруджа). Във втората се прави характеристика на българските владетели от основаването на българската държава до средствата на XI в.

*Лит.: **Каймакамова**, М. „Български апокрифен летопис" и значението му за българското летописание. // Стара бълг. лит., 15, 1984, с. 54-69.*

БЪЛГАРСКИ КАТОЛИЦИ В МАКЕДОНИЯ – католическото влияние в Македония прониква още преди провъзгласяването на църковната уния с Рим (1861). През 1859 първи минават под юрисдикцията на Ватикана кукушани, които скъсват с Цариградската патриаршия. Пак през 1859 Димо Алексиев с помощта на свои съграждани построява в гр. Енидже Вардар българска католическа църква „Св. Св. Петър и Павел". През 1864 в с. Зейтинлик, Солунско се основава първокласно училище от Ордена на лазаристите. Пръв католически титуляр на Македонската епархия е Лазар *Младенов* от гр. Банско. С негово съдействие до 1895 се откриват църкви и училища и се подготвят свещеници за 80 села в Кукушко, Солунско и Ениджевардарско. През 1885 при първоначалното училище в с. Зейтинлик, Солунско се основава католическа семинария, ръководена също от Ордена на лазаристите. Сред възпитаниците на семинарията са видни участници в революционните борби на македонските българи – Аргир Манасиев, Никола Гърков, Стефан Мандалов и др. По времето на Отец *Йосиф* и сестра му *Ефросина* броят на българските католици в Македония достига 12 000 д. с 46 свещеници, 30 църкви, 28 училища, съсредоточени в 32 селища в Македония. Основават в Солун и с. Палюрци Солунско калугерско общество, наречено Евхаристинки за отглеждане на сирачета, възпитание на девици и грижи за поддържане на католическите храмове в района. Делото на Л. Младенов е продължено от епископ Епифан Шанов от гр. Казанлък. След Балканските войни (1912-1913) българските католици от Солунско, Ениджевардарско, Гевгелийско, Битолско и най-вече от Кукушко напускат родните си места и се преселват в България – главно в София, Пловдив, Бургаско и Петричко. В Струмишко и Гевгелийско остават около 2000 д. Значителен брой остават също и в Солунско. Дошлите в България католици основават братства, групирани в „*Македонска католическа благотворителна лига"*.

*Лит.: **Куманов**, М. Македония. Кратък сторически справочник. С., 1993, с. 41.*

БЪЛГАРСКИ НАЦИОНАЛЕН СЪВЕТ – обществена организация, основана през 1920. Между двете световни войни Българската православна църква работи в тясно сътрудничество с него.

*Лит.: **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, т. 16, с. 195.*

БЪЛГАРСКИ ПРАВОСЛАВНИ МАНАСТИРИ В РУМЪНИЯ – основна заслуга за тяхното изграждане има великият княз на Молдова Стефан Велики. След доста битки в средата на XV в. той устоява независимостта на княжеството си. Води борба не само с османските атаки, но и срещу опитите на Унгария да завземе Молдова. Сключва договор със султан Баязид II (1503), който гарантира васална независимост на Княжеството срещу плащане на ежегоден данък на Османската империя и назначаването на управител на княжеството от страна на Високата Порта. Управлението на Стефан Велики е значителен принос към културния и християнски разцвет на княжеството. По негово време са построени 44 църкви и манастири, както и многобройни крепости, част от които днес са обявени от ЮНЕСКО за паметници на световното културно наследство. Той е и един от най-известните ктитори на Зографския манастир „Св. Георги" в Атон. Заобиколен е от многогодишни иглолистни дървета и има голяма историческа и археологическа стойност. Официалният език, който се е говорил в Княжеството, е български.

Манастирът „Свега Петка" в гр. Яш. Изграден е във византийски стил и е богато украсен. Негов основател е Александру чел Бун. Забележителна е иконата на *Св. Анна*, майката на *Богородица*. Според преданието иконата е дарена от императрица Ирина, съпруга на византийския император Мануил Палеолог (1391-1425) на княз Александър и по-късно той я дарява на манастира.

В манастирската църква са погребани Александър Велики и съпругата му Ана и Александър, синът на Стефан Велики. В памет на ранната гибел на своя син Стефан Велики построява голяма камбанария в двора на манастира, запазена и до днес.

Манастирът Пангарати – един от най-старите православни манастири в окръг Неамц. Тук за първи път идват монаси през XV в., сред които най-известният е *Свети Симеон*, един от съветниците на *Св. Стефан Велики*. По време на социализма манастирът е затворен след заметресението във Вранча. След 1990 той е изцяло ремонтиран и реставриран и днес впечатлява с целия си блясък.

Между градовете Пятра нямц и Тиргу нямц (около 40 км) се намират 5 от най-големите и забележителни манастири:

„Варатек"– девически. Основан (1785) с около 500 монахини по онова време. Заобиколен от манастирското село, съставено от традиционните селски къщи, където живеят монахини. Заедно с манастира „Агапия", който се намира на около 5 км, съставят най-голямата монашеска област.

Манастир „Агапия" – наречен на името на основателя му, монаха Агапи, живял през XIV в. в скит наблизо. В този скит днес живеят около 40 монахини. Манастирът е един от най-големите в православния свят, с над 300 монахини и не е преставал да съществува през цялата социалистически период. Църквата е построена в 1642 от Гавриил, брат на владетеля Василий Лупу. Тъй като килиите на манастира не могат да поемат всички монахини, много от тях живеят в околните села. Към манастира има средно духовно девическо училище ...

Манастир „Нямц". За пръв път се споменава през XIV в. и е най-големият манастирски комплекс в Румъния. След падането на Търновското царство под османско иго много духовници от покорените български земи са били приютени в манастира „Нямц". Най-известният сред тях е светителят *Григорий Цамблак,*

Съществуват предположения, че е създаден от трима български монаси, побягнали от столицата Търново по времето на османското нашествие. Днешният манастирски храм „Възнесение Господне" е изграден от Стефан Велики (1497). През XV-XVI в. манастирът е своего рода наследник на *Търновската книжовна школа.* Именно от неговите хранилища произлизат голяма част от познатите днес ръкописи с произведения на Св. Патриарх *Евтимий* и други старобългарски автори. През XVIII в. в манастира служи прочутият руско-украински монах и книжовник Св. Паисий Величковски. Днес манастирът е действащ – мъжки, с над 200 монаси. Към него има и духовна семинария. В храма на манастира се съхраняват нетленни мощи на неизвестен светия.

Манастир Секу. Основан (1602) в чест на отсичането на главата на *Св. Йоан Кръстител*. Името му произлиза от думата „суша", „пресъхнала река". Стенописите са изцяло във възрожденски стил. Най-голямата забележителност е иконата, подарена на манастира от княз Василий Лупу (1647), известна като кипърската икона.

Манастир „Сихастрия" – известен е като „манастир на мълчанието", тъй като е основан от монаси исихасти (около 1650). В този манастир са живели монаси отшелници. Има две църкви: дървена „Рождество Богородично", построена през 1656) и каменна (1825), посветена на *Св. Йоаким* и *Св. Анна*.

От Тиргу нямц до Яш са малко повече от 100 км, но се пътува доста бавно заради не дотам добрия път, преминаващ през много населени места и интензивно движение.

Яш се намира в най-североизточната част на Румъния на няколко км от Молдовската граница. Градът е четвърти по големина в Румъния (около 300 000 жители). За пръв път е споменат в грамота от 1408, а от 1564 г. е обявен за столица на княжество Молдовия. Яш се смята за културната столица на Румъния. Тук се намира най-старият университет, основан през 1860 от княз Александър Йоан Куза. Сега в Яш има 5 университета и се смята, че е най-големият университетски град в Румъния с около 70 000 студенти. Между 1916 и 1918 Яш е столица на Румъния. Построен е на няколко хълма, потънали в зеленина и много цветя. Уреден и подреден град е с над 100 исторически сгради, много църкви и манастири. Впечатление правят уникалните сгради на театъра (най-стария в Румъния) и наскоро ремонтираният дворец на културата. Старият център, където се намират църквата „Три светители" и Катедралата „Сретение Господне", е основно ремонтиран и с красиво обособена пешеходна зона.

Вече почти 400 години мощите на *Св. Петка Българска* са в този красив и вдъхновяващ румънски град, но тяхната съдба е доста интересна и поучителна. В Средновековието е имало доста размирици и войни между народите. Най-ценното за един народ са били мощите на техните светци, затова и те са се пазили от поробителите с цената на всичко.

*Лит.: **Нешев**, Г. Българските манастири и тяхната роля за съхраняването на народността в първите векове на османското владичество. // Първи конгрес на Българското историческо дружество. Т. 1. С., 1972, с. 453-457; **Нешев**, Г. Православните институции през XV-XVIII в. // Православието в България. С., 1974, с. 125-151; **Нешев**, Г. Българско културно влияние във влахо-молдавските земи през Късното средновековие. // Paleobrlgarica, 1981, N 2, p. 91-102; **Нешев**, Г. Манастирите като пазители на българските държавни и културно-религиозни традиции през XV-XVIII в. // България 1300. Институции и държавни традиции. С., 1982, т. 2, с. 413-418.*

Per aspera ad astra!

БЪЛГАРСКИ СВЕТЦИ – българи, канонизирани от родната ни Църква за ярка изява на православната си вяра и за достойно изпълнен дълг към род и отечеството, а през епохата на османското владичество **–** и като народни закрилници. В по-голямата си част това са духовни лица. Традицията за канонизиране на лица за светци датира още с учредяването на Българската православна църква (втората половина на IX в.). По-известни дейци, канонизирани през епохата на Първото и Второто българско царство, са княз Борис I, създателите на славянската азбука – Св. Св. Кирил и Методий и техните ученици – Климент, Наум, Сава, Ангеларий и Горазд – известни като Св. Седмочисленици, Св. Иван Рилски и негови последователи, създателите на Търновската книжовна школа и др. След падането на България под османска власт са обявени главно лица, които отстояват православната си вяра с цената на своя живот. Сред последните канонизирани са епископ Св. Софроний Врачански (1962) и Св. отец Паисий Хилендарски. Паметта на канонизираните лица се отбелязва тържествено в деня на тяхната гибел или друга дата, свързана с техния живот.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКИ ЦЪРКОВНИ ОБЩИНИ В МАКЕДОНИЯ – гражданско-църковни сдружения на българите екзархисти в областта. Повечето са създадени в средата на XIX в. по време на борбата за българска църковна независимост и постепенно се отделят от Цариградската патриаршия, за да преминат в лоното на *Българската екзархия*. За времето на съществуването си църковните общини са основен двигател за развитието на културата и просветата на македонските българи и за дълго време са основните институции, чрез които се съхранява българщината. След Балканските войни (1912-1913) общините, останали на територията на Сърбия и Гърция, са затворени, а тези в България – са преобразувани според възпитателно-образователна система.

Печати на Български общини в Македония (фотография)

*Лит.: **Христов**, Хр. Българските общини през Възраждането. С., 1973; **Лельова**, Росица. Български църковни общини в Македония (1878-1903) – статут и структурно-организационни въпроси. // Изв. Бълг. ист. др-во, 2011, т. 41, с. 279-288; **Китанов**, Валентин. За ролята на общините при формиране на българското отношение към османската власт през епохата на възраждането. // Изв. Катедра Българска история и археология и Катедра Обща история на Югозап. унив. – Благоевград, 2005, N 2.*

БЪЛГАРСКИ ЦЪРКОВНИ ОБЩИНИ В ЧУЖБИНА – съществуват пръснати по света от десетилетия наред. Основани не от България и Светия Синод при Българската православна църква, а по свой почин и инициатива – от определена група лица, произлизащи от един и същи край на България или определени политически групировки. Различната политическа групировка създава сериозни пречки в тяхното общуване, независимо от общата иветническа принадлежност. След края на Втората световна война се установява комунистически режим в България, и някои от тях отказват да приемат църковното върховенство на Българската православна църква като преминават към подчинение на други църкви. Страненето от изпращани от България лица за свещеници идвали от подозренията, че това били лица, свързани с българските тайни служби. От друга страна повечето от българските свещеници в чужбина влизали в общение с българските дипломатически мисии в чужбина.

В обикновения живот на всяка църковна община особено внимание се отделяло на богослужението, извършвано на български език. Общините ставали инициатори за честване на различни български празници – 24 май, Гергьовден и др. и за откриване на български училища, в които, освен вероучение, се изучавали и редица други предмети. Функциите на преподаването в тези училища се изпълнявали от свещениците или техните съпруги, в случай че те имали нужната квалификация. Не на последно място, следвайки примера на другите църкви, и българските общини ставали радетели за откриване на различни дружества и кръжоци. За укрепване на българските църковни общини твърде важна роля играела подкрепата, която те получавали от България чрез изпращане на учебна и друга литература, посещение от отделни представители на Българската православна църква и пр.

Настъпилият разкол в Българската православна църква (след 1992) нанася сериозен удар върху съществуващите по онова време български църковни общини. От съществуващите по онова време около 40 български общини само 1-2 преминават към алтернативния синод. Кризата се изживява в края на миналия и началото на настоящия век.

До 1989 на българските свещеници зад граница се изплащаха заплати, макар и нищожни. Това им позволяваше да изпълняват регулярно своите преки църковни задължения. След радикалните промени от края на 80-те и началото на 90-те г. на миналия век свещениците бяха лишени от такава материална подкрепа, което принуди повечето от тях да търсят други средства за препитание.

*Лит.: **Желев**, Ив. Българските църковни общини зад граница. // Духовна култура, 2001, N 12, с. 13-17.*

БЪЛГАРСКИ ЦЪРКОВНИ ХОРОВЕ – певчески колективи (мъжки, женски или смесени) към по-големите църкви в България. Водят началото си още след Покръстването на българите, когато започват да се изграждат и първите църковни храмове в различните краища на България. Създавани навярно по образец на църковните хорове във византийските храмове. За тяхната дейност до средата на XIX в. почти липсва литература. По-конкретни сведения са налице след този период. Първият от тях е основан от Янко Мустаков към църквата „Св. Преображение Господне" в Свищов (1868). Нов етап в историята на българските църковни хорове настъпва след възобновяването на българската държава (1878), когато такива певчески колективи се основават и в останалите по-големи, а и по-малки градове на страната. Водещо място в това отношение заема столицата на България – София.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКО ЕВАНГЕЛСКО ДРУЖЕСТВО – основано (1875). Инициатор – Андрей С. Цанов. Силна подкрепа за идеята си да се създаде Българско евангелско дружество Цанов получава от първия ръкоположен евангелски пастир Иван А. Тонджоров. Третият главен основател на Българското евангелско дружество е Никола Т.

Бояджиев. Идеята за създаване на дружеството се подкрепя от Никола Матинчев от Самоков и сина му Иван, Михаил П. Тодоров от София, Аргир Казанджиев (1831-1914) от Пловдив, Васил П. Караиванов от Сопот (1844-1933), Христо Георгиев от Стара Загора, Иван Ангелов от Костенец, Велико Петранов (1852-1936) от Ямбол, братята Иван и Никола Чакалеви от Самоков, Вълко Иванов Шопов (1846-1918) от Меричлери, който е кмет на Пловдив от 1906 до 1908, и Никола Влаев, по-късно втори пастир на евангелската църква в Банско. Повечето от тези лица са възпитаници на Американското училище в Пловдив (по-късно преместено в Самоков). През първите години на съществуването си дружеството се подпомага от една сравнително голяма група от евангелски вярващи от различни църкви, предимно от Южна България.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКО ЕВАНГЕЛСКО ДРУЖЕСТВО – учредено в София (5 юли 2014) като сдружение с нестопанска цел. Учредители на сдружението са три протестантски вероизповедания: Съюз на евангелските съборни църкви в България, Евангелска методистка епископална църква в България и Съюз на евангелските баптистки църкви в България. Новоучреденото дружество се явява продължител на дейността на учреденото през 1875 Българско евангелско дружество. Цели: да създава условия и предпоставки за насърчаване на сътрудничеството между членовете си при разпространение на духовните и нравствени ценности на Христовото Евангелие в българското общество; да съдейства за формирането и изразяването на обща позиция по актуални обществени проблеми; да осъществява сътрудничество с други подобни организации в страната и в чужбина; да развива сътрудничеството между членовете си в областта на благотворителната дейност. Като допълнителна стопанска дейност сдружението ще издава и разпространява вестник „Зорница", който е най-старият български седмичник и първото протестантско българско периодично издание, отпечатано за първи път в Цариград през 1864. На учредителното събрание е избран и първият управителен съвет в следния състав: Владимир Райчинов (председател), пастор Данаил Игнатов и пастор Даниел Топалски. Гости на учредителната конференция са пастор Христо Куличев и неговата съпруга, ангажирани с издаването на в. „Зорница" в продължение на двадесет години.

Онлайн ресурс.

БЪЛГАРСКО КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО – научно дружество, основано в гр. Браила (Румъния) (1869). От 1911 – Българска академия на науките и изкуствата. Членове на дружеството из средите на духовния клир: патриарх Кирил, митрополит Панарет Погонишки, Натанаил Охридски и Пловдивски, екзарх Йосиф I, митрополит Климент Търновски, митрополит Григорий Доростоло-Червенски, митрополит Симеон Варненски и Преславски, митрополит Теодосий Скопски, митрополит Мелетий Софийски.

Лит.: Членове на Българското книжовно дружество и на БАН из средите на духовния клир. // Църковен вестник, N 18, 16-30 септ. 2014.

БЪЛГАРСКО ПЕВЧЕСКО ДРУЖЕСТВО В РУСЕ – основано по инициатива на учителя Тодор хаджи Станчев (4 октомври 1870). Включва около 40 д. Изпълнява светски и църковни песни. Първия си концерт пред гражданството изнася (1872).

*Лит.: **Андонов**, Ст. Първият български хор. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1976.*

БЪЛГАРСКО ЦЪРКОВНО ПОДВОРИЕ В МОСКВА – открито през 1948. На негово разположение на 17 юли с.г. е предоставен храмът „Успение Богородично" със съгласието на Й. В. Сталин. По този начин той поискал да демонстрира братските отношения между двете страни и грижата им за църковните дела. За пръв предстоятел на Българското подворие е избран архимандрит Методий – екзархийски протосингел. Според постигнатото споразумение с РПЦ храмът се обслужва от клирици на Руската църква. Българският представител е предстоятел на храмовото подворие. Много от предстоятелите на Българското подворие след това заемат важни административни постове в родната ни Църква. (*Вж Предстоятели на Българското подворие в Москва*).

Изглед от сградата на Българското подворие в Москва (фотография)

*Лит.: Десет години Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 46, 27 дек. 1958; **Архимандрит Нестор**. Българското църковно подворие в Москва (По случай 25 год. от откриването му). // Църковен вестник, N 29, 1 ноември 1973; **Максим, Патриарх Български**. Символ на неизменна взаимна любов. Слово, произнесено* Българското църковно подворие в *Москва. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1974; **Велянов**, В. Тридесетгодишнина на Българското църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 22, 21 юли 1978; **Ловчански митрополит Григорий**. Тридесет и пет години Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1984; **Попов**, К. 24 май в Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1984.*

БЪЛГАРСКОТО СВЕЩЕНСТВО И БРИГАДИРСКОТО ДВИЖЕНИЕ – Българската православна църква се включва в младежкото бригадирско движение, започнало през 1946. Първата свещеническа бригада „Дякон Васил Левски" се образува в гр. Русе (1947). Взема участие в изграждането на ж.п. линията Перник – Волуяк. През следващите години свещеници работят на почти всички национални и много местни обекти – язовир „Георги Димитров", Димитровград, ж.п. линията Самуил – Силистра и др.

*Лит.: **Кацарски**, Н. Бригадирското движение и българското свещенство (По случай 20 год. от първата свещеническа бригада). // Църковен вестник, N 25-26, 1 окт. 1967.*

БЪНДЕВ, Георги – църковен деец. Свещеник в Охрид (1871-1885).

Лит.: Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 96.

БЪЧВАРОВ, Васил – *вж Зографски, Владимир*

„БЯЛ КРЪСТ" – ставропигиално женско монашеско братство. Основано (1922) от *Св. Синод* по инициатива на архимандрит Стефан Абаджиев. Първоначално приютено в Кириловския манастир „Св. Йоан Рилски". Цел: да подпомага Българската църква в усилията ѝ за разгръщане делото на християнското милосърдие и нравствено-религиозното възпитание; да открива и поддържа православни училища и пансиони за възпитание на младежта; да изпраща при поискване сестри на временно обслужване на благотворително-възпитателни институти, откривани от *Св. Синод* или митрополитите.

*Лит.: **Абаджиев**, Ст. Монашеският „Бял кръст" на Българската църква. // Църковен вестник, N 22-23, 30 септ. 1922; Бъдещите задачи на „Белия кръст". // Църковен вестник, N 31, 2 дек. 1922; Сестрите от „Белия кръст" всред народа. // Църковен вестник, N 38, 10 ноември 1923; Впечатления от дейността на сестрите на „Белия кръст". // Църковен вестник, N 45, 29 дек. 1923; Едно голямо дело на един скромен архипастир (Дарение на **Левкийският епископ Варлаам** на монашеското братство „Бял кръст"). // Църковен вестник, N 12, 13 март 1926; **Цанков**, Ст. Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, т. 16, с. 263.*

„БЯЛАТА ЦЪРКВА" – късносредновековна българска църква. Намира се на около 6 км югозападно от град Разлог. Частично запазена. Датира от около IX-X в. Вероятно е била триконхална.

Лит.: Енциклопедия „Пирински край". Т. 2. Благоевград, 1999, с. 179.

Изглед от Бялата църква край гр. Разлог (фотография)

БЯЛО БРАТСТВО – учение, създадено от Петър *Дънов* в България (1897). Първоначално се е наричало Синархическа верига, а от 1922 – Окултна школа Всемирно бяло братство. В разговорния език е най-известно като *дъновизъм.* Според самия Дънов то представлява „учение за развитието на душата, ума и сърцето... носи спокойствие на сърцето, носи светлина на ума, обнова на душата и сила на духа". Главни категории в учението на Всемирното бяло братство са: любов, мъдрост, истина, правда и добродетел, схващани като атрибути на „историческия, космическия и мистичния Христос". Основен космогоничен възглед в учението е т.нар. Велико всемирно братство. То се описва като организъм, съставен от еволюиралите човешки души („ложи на Великите посветени и техни ученици") и деветте йерархии от свръхсетивни същества (ангели, архангели, начала, власти, сили, господства, престоли, херувими и серафими). Според Петър Дънов върховен ръководител на Великото всемирно братство е Христос. Различните аспекти на учението са изложени и развити в около 4000 проповеди на Дънов, говорени и стенографирани в периода 1914-1944. Публикувани са в няколко многотомни поредици: „лекции пред Общ окултен клас", „лекции пред Специален окултен клас", „неделни беседи", „съборни беседи", „утринни слова" и др. Основни методи за изучаване на трудовете на Дънов в Школата на Всемирното бяло братство са: духовни събрания, музикални упражнения, четене на Дънов, посрещане на изгрева на слънцето, планински екскурзии, живот в братски общности, годишни събори и др. Специални методи са Заветът на цветните лъчи на Светлината, Шестте гимнастически упражнения и Паневритмията. Тези методи са окултни практики, с които дъновистите целят „преживяване на Христос посредством целостта на човешкото същество и специално чрез неговото етерно тяло". Главни символи на Окултната школа на Всемирното Бяло братство са пентаграм в кръг и котва в равностранен триъгълник, а основни негови девизи са „В изпълнението волята на Бога е силата на човешката душа" и „Глава на Твоето Слово е истината". Дънов нарича своето учение „Учение на Бялото братство", а последователите си – „ученици на Бялото братство". Под „Бяло братство" Дънов разбира невидима общност от същества, завършили своята духовна еволюция в материалния свят и постигнали съвършенство (по смисъла и на евангелието на Матей 5:48), които взимат дейно участие в целокупния живот на човечеството във всичките му измерения. Последователи на Всемирното бяло братство в България юридически са регистрирали религиозна общност (Общество „Бяло братство" – България), която се ръководи от Върховен братски съвет със седалище София. Извън България съществуват и други духовни центрове, най-голям от които е френският център в Бонфен. Той е основан през 1953 от Михаил Иванов (1900-1986) – ученик на Петър Дънов, наричан от своите последователи Омраам Микаел Айванов. В част от учението на Бялото братство са залегнали различни псевдонаучни идеи. Някои от тях: астрология – за Дънов астрологията е важна част от учението му, като самият той е инструктирал последователите си, че „главна задача на човек е да се синхронизира с ритъма на звездите"; нумерология – скрит смисъл в числата и в буквите според числовите им значения; френология и хиромантия – изводи за личността на човека по формата на черепа и по линиите на дланта; графология – изводи за личността на човека по почерка. От гледна точка на православното богословие учението на Дънов се различава от Християнството по някои основополагащи характеристики: Христос се смята за окултен учител, а не Син Божий. Бог губи личностните си свойства и се преобразява в безлична пантеистична същност. Отрича се учението за *Св. Троица*. Появява се концепцията за реинкарнация на душата. Поява на окултизъм, окултни практики, астрология. Църквата не приема много от тезите на Бялото братство, чиято истинност не може да се докаже.

Лит.: Изгревът на Бялото братство пее и свири, учи и живее: сб. Т. 30. С., 2015, с. 7

БЯЛО ДУХОВЕНСТВО – *вж Духовенство*

<…: В – Я>

VI. П Р И Л О Ж Е Н И Я

[Пълнотекстова справочно-информационна база на първоизточника – *гещалтплан* и *кадастър* на труда: *взаимнопрепокриващи се разрези – информационна ризома*]

СЪДЪРЖАНИЕ / с. 743

I. ВИЗАНТИЙСКИ СВЯТ / с. 745
1. **Владетели (василевски, императори)** / с. 745
2. **Богослови** / с. 746
3. **Историци** / с. 746
4. **Писатели** / с. 747

II. ВСЕЛЕНСКА (ЦАРИГРАДСКА) ПАТРИАРШИЯ / с. 747
1. **Вселенски събори** / с. 747
2. **Апостоли, епископи, архиепископи и патриарси** / с. 749

III. БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА / с. 752
1. **Вселенски събори** / с. 752
2. **Архиерейски поместни събори в Цариград, свързани с Великата схизма** / с. 754
3. **Поместни събори** / с. 755
4. **Участници в Църковно-народния събор в Цариград, 1871** / с. 756
5. **Предстоятели на Българската православна църква (*по азбучния ред на имената им*)** / с. 757
6. **Предстоятели на Българската православна църква в Българското подворие в Москва** / с. 757
7. **Духовни околии (*по епархии*)** / с. 758
8. **Алтернативен синод** / с. 759

IV. ЕПАРХИИ НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА (*в миналото и в настоящия момент по азбучен ред на имената им*) / с. 759
1. **Българска Източноправославна в Западна и Средна Европа** / с. 759
2. **Българска Източноправославна епархия в САЩ, Канада и Австралия** / с. 760
3. **Варненска и Великопреславска** / с. 760
4. **Велешка** / с. 767
5. **Великотърновска** / с. 768
6. **Видинска** / с. 775
7. **Врачанска** / с. 777
8. **Главиницка епархия (от 1932 – епископия)** / с. 778
9. **Дебърско-Кичевска епархия** / с. 779
10. **Деволска** / с. 780
11. **Дедеагачка, Траянополска и Самотракийска** / с. 780
12. **Доростолска** / с. 781
13. **Драговитийска** / с. 783
14. **Знеполска** / с. 784
15. **Константийска** / с. 784
16. **Крупнишка** / с. 784
17. **Кумановско-Осоговска** / с. 784
18. **Левкийска** / с. 785
19. **Ловчанска** / с. 786
20. **Макариополска** / с. 789
21. **Маркианополска** / с. 789
22. **Мелнишка** / с. 790
23. **Месемврийска** / с. 791

24. **Неврокопска** / с. 792
25. **Нишавска** / с. 796
26. **Одринска** / с. 797
27. **Пловдивска епархия** / с. 797
28. **Повардарска** / с. 807
29. **Преспанско-Пелагонийска** / с. 809
30. **Проватска** / с. 812
31. **Русенска** / с. 812
32. **Скопска** / с. 816
33. **Сливенска** / с. 819
34. **Смоленска епархия** / с. 827
35. **Софийска епархия** / с. 827
36. **Старозагорска** / с. 832
37. **Стобийска епархия** / с. 836
38. **Епархии на Българската православна църква –** ***общо*** / с. 836
39. **Български епархии, минали в друга юрисдикция** / с. 839
40. **Митрополити на Българската православна църква (***със светските им имена, по епархии и в хронологичен ред***)** / с. 840
41. **Титулярни епископи на Българската партиаршия** / с. 843
42. **Духовенство и църковнослужители** / с. 845
43. **Цариградска българска духовна семинария** / с. 849
44. **Софийска духовна семинария „Св. Иоан Рилски”** / с. 850
45. **Пловдивска духовна семинария „Св. Св. Кирил и Методий”** / с. 850
46. **Робърт колеж в Цариград** / с. 851
47. **Халкинска семинария** / с. 852
48. **Репресирани църковни дейци след 9.09.1944** / с. 852
49. **Манастири (***общо в страната по азбучен ред)* / с. 854
50. **Средновековни български манастири (***по области***)** / с. 856
51. **Български църкви и манастири на територията на САЩ (***публикувани в издавания в Чикаго каталог Bulgarian American Business Pages***)** / с. 859
52. **Евангелски баптистки църкви в България** / с. 859
53. **Изоставени манастири в България (***по азбучен ред***)** / с.
54. **Водители на българските униати** / с. 861
55. **Български православни светци** / с. 861
56. **Български мъченици (***по азбучен ред***)** / с. 866
57. **Изявени и изтъкнати български монаси и монахини** / с. 868
58. **Скални отшелници** / с. 870
59. **Светии и мъченици от времето на Първото и Второто българско царство** / с. 873
60. **Светии и мъченици по време на османското владичество** / с. 873
61. **Скално отшелничество и исихазъм** / с. 874
62. **Католически енории в България** / с. 877
63. **Титулярни римокатолически епархии в България** / с. 877
64. **Религиозен печат в България (***по азбучен ред на заглавията***)** / с. 878
65. **Официални църковни празници в България** / с. 881

V. МАКЕДОНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА / с. 881
Епархии (1878-1912) / с. 881
Архиепископи / с. 881
Манастири и църкви по епархии / с. 882

VI. АПОСТОЛИЧЕСКИ НУНЦИИ И ДРУГИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА СВ. ПРЕСТОЛ В БЪЛГАРИЯ / с. 884

VII. ЧИСЛЕНОСТ И ДЯЛ НА ИЗПОВЯДВАЩИТЕ ПРАВОСЛАВИЕ В БЪЛГАРИЯ, СПОРЕД ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО (1887-2011) / с. 885

VIII. ЧИСЛЕНОСТ И ДЯЛ НА ИЗПОВЯДВАЩИТЕ ПРАВОСЛАВИЕ ПО ОБЛАСТИ, СПОРЕД ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО (2001-2011) / с. 885

IX. ЕПАРХИИ В МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКО ПОД ВЪРХОВЕНСТВОТО НА БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ (1878-1912) / с. 886

X. ПРЕДСТОЯТЕЛИ НА БЪЛГАРСКОТО ЦЪРКОВНО ПОДВОРИЕ В МОСКВА / с. 886

XI. РЕЛИГИОЗНИ ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯ В БЪЛГАРИЯ – регистрирани от Министерския съвет до август 2002 / с. 886

XII. КАТЕДРАЛНИТЕ ХРАМОВЕ В БЪЛГАРИЯ (*в хронологичен ред*) / с. 887

XIII. КАТЕДРАЛНИ ХРАМОВЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ / с. 888

XIV. ПРАВОСЛАВНИТЕ ЦЪРКВИ В СВЕТА / с. 888

XV. КАЛЕНДАР НА ПРАВОСЛАВНИТЕ ЦЪРКОВНИ ПРАЗНИЦИ (2019 [актуализирано за 2022. – *Бел. ред.*]) / с. 888

XVI. КРАТКА ХРОНОЛОГИЯ НА ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ – разпространение и развитие на християнството по света / с. 896

I. ВИЗАНТИЙСКИ СВЯТ

1. Владетели (василевски, императори)

Константинова династия
Константин I (324-337)
Констанций II 337-361)
Юлиан (361-363)
Йовиан (363-364)

Валентинианова династия
Валент (364-378)

Династия на Теодосий
Теодосий I (379-395)
Аркадий (395-408)
Теодосий II (408-450)
Пулхерия (сестра на Теодосий II) (414-453)
Маркиан (450-457)

Династия на Леон I
Лъв I (457-474)
Леон II (473-474)
Зинон (474-475; 476-491)
Базилиск (475-476)
Анастасий I (491-518)

Династия на Юстиниан I
Юстин I (518-527)
Юстиниан I (527-565)
Юстин II (565-578)
София (съпруга на Юстин II) (573-578)
Тиберий Константин (578-582)
Маврикий (582-602)
Теодосий (съимператор на Маврикий) (590-602)
Фока (602-610)

Династия на Ираклий
Ираклий (610-641)
Константин III (февруари – май 641)
Ираклон май – ноември 641)
Констант II (641-668)
Константин IV (668-685)
Юстиниан II (685-695; 705-711)
Леонтий (695-698)
Тиберий II (698-705)
Филипик (711-713)
Анастасий II 713-715)
Теодосий III (715-717)

Сирийска династия
Лъв III (717-741)
Константин V (741-775)
Лъв IV (775-780)
Константин VI (780-797)
Ирина (797-802)
Никифор I (802-811)
Ставракий (юли – октомври 811)
Михаил I Рангаве (811-813)
Лъв V (813-820)

Аморийска династия
Михаил II (820-829)
Теофил (829-842)
Михаил (III 842-867)

Македонска династия
Василий I (867-886)
Лъв VI (886-912)
Александър (912-913)
Константин VII (913-959)
Роман I Лакапин (920-944)
Роман II (959-963)
Никифор II Фока (963-969)

Per aspera ad astra!

Йоан I Цимиски (969-976)
Василий II (976-1025)
Константин VIII (925-928)
Роман III Аргир (1028-1034)
Михаил IV (1034-1041)
Михаил V (1041-1042)
Зоя и Теодора (април – юни 842)
Константин IX Мономах (1042-1055)
Теодора (1055-1056)
Михаил VI (1056-1057)
Исак I Комнин (1057-1059)

Династия Дука
Константин X Дука (1059-1067)
Роман IV Диоген (1068-1071)
Михаил VII Дука (1071-1078)
Никифор III Вотаниат (1078-1081)

Династия на Комнините
Алексий I Комнин (1081-1118)
Йоан II Комнин (1118-1143)
Алексий Комнин (1122-1142)
Мануил I Комнин (1143-1180)
Алексий II Комнин (1180-1183)
Андроник I Комнин (1183-1185)
Йоан Комнин (1183-1185)

Династия на Ангелите
Исак II Ангел (1185-1195)
Алексий III Ангел (1195-1203)
Алексий IV Ангел (1203-1204)
Алексий V Дука Мурзуфъл (1204)

Династия на Ласкаридите
Теодор I Ласкарис (1204-1222)
Йоан III Дука Ватаци (1222-1254)
Теодор II Ласкарис (1254-1258)
Йоан IV Дука Ласкарис (1258-1261)

Династия на Палеолозите
Михаил VIII Дука Ангел Комнин Палеолог (1261-1282)
Михаил IX Палеолог (симвасилевс на Андроник II) (1281-1320)
Андроник II Дука Ангел Комнин Палеолог (1282-1328)
Андроник III Дука Ангел Комнин Палеолог (1328-1341)
Йоан V Комнин Палеолог (1341-1391)
Йоан VI Ангел Комнин Палеолог Кантакузин (1347-1354)
Матей Асен Кантакузин (симвасилевс) (1353-1357)
Андроник IV Комнин Палеолог (1376-1379)
Йоан VII Палеолог (1380)
Мануил II Палеолог (1390-1425)
Андроник Палеолог (симвасилевс) (1400-1407)
Йоан VIII Палеолог (1425-1448)
Константин XI Драгаш Палеолог (1448-1453)

Лит.: Византийските василевси / Ив. ***Божилов****, Ив.* ***Билярски****, Хр.* ***Димитров****, Ил.* ***Илиев****. С., 1997.*

2. **Богослови**

Григорий Акиндин (1300-1348)
Андрей Кесарийски (края на V – началото на VI в.)
Варлаам Калабрийски (1290-1348)
Матей Властар (1290-1360)
Демофил I Цариградски (-386)
Димитър Кидон (1324-1398)
Евдоксий Антиохийски (300-370)
Евномий (335-394)
Евтимий Зигавин (1050-1120)
Захарий Митиленски (465-)
Йоан Китроски (края на XII – началото на XIII в.)
Андроник Дука Каматир (110-1180)
Арета Кесарийски (началото на X в.)
Кирил и Методий (IX в.)
Константин-Кирил Философ (IX в.)
Лъв I Охридски (-1056)
Методий (IX в.)
Методий I Цариградски (между 778-800 – 847)
Никифор Григора (1295-1360)
Николай Кавасила (1322-1391)
Нил Кавасила (1298-1363)
Павел I Константинополски (-350)
Григорий Палама (1296-1359)
Плитон (1355-1452)
Прохор Кидон (1330-1369)
Теодор Студит (759-826)
Теодор Метохит (1270-1332)
Теофилакт Охридски (1055-1107)
Филотей I Кокин (1300-1379)
Фотий I Цариградски (IX в.)
Фотин Солунски (V в.)
Никифор Хумн (120-1327)

Византийски философи
Висарион Никейски (1403-1472)
Генадий II Схоларий (1400-1473)
Лъв Математик (790-)
Плитон (1355-1452)
Михаил Псел (1018-1178)
Теодор Метохит (1270-1332)
Йоан Филопон (490-570)
Фотий I Цариградски (IX в.)

3. **Историци**

Агатий (536-)
Георги Акрополит (1217-1282)
Фавстос Бузанд (IV-V в.)
Никифор Вриений (1062-1137)
Георги Амартол (IX в.)
Георги Кедрин (XI в.)
Георги Сфранцес (1401-1477)
Георгий Синкел (-810)
Дука (XV в.)
Лъв Дякон (950-992)

Евагрий Схоластик (536-594)
Евстатий Катафлор (1115 или 1118 – 1197)
Захарий Митиленски (465 – VI в.)
Йоан Зонара (1074-1159)
Зосим (450-520)
Йоан Анагност (историк) (XIV в.)
Йоан Антиохийски (VI – началото на VII в.)
Йоан Епифански (VI в.)
Йоан Ефески (507-588)
Йоан Камениат (втората половина на IX – началото на X в.)
Йоан Кантакузин (1292-1383)
Йоан Кинам (1143-1185)
Йоан Ксифилин (между 1071 – XII в.)
Йорданес (VI в.)
Йосиф Генезий (X в.)
Кекавмен (1020 – след 1081)
Евсевий Кесарийски (265-339)
Анна Комнина (1083-1153)
Константин VII Багренородни (905-959)
Лаоник Халкокондил (1423-1490)
Йоан Малала (491-578)
Малх Филаделфиец (V в.)
Константин Манасий (XII в.)
Менандър Протектор (VI в.)
Михаил Аталиат (1021-1080)
Михаил Деволски (началото на XII в.)
Михаил Критовул (1410-1470)
Михаил Панарет (1320-1390)
Никифор I Цариградски (758-828)
Никифор Григора (1295-1380)
Никифор Калист Ксантопул (1256-1335)
Олимпиодор от Тива (380-425)
Георги Пахимер (1242-1310)
Петър Патриций (500-565)
Приск (410-472)
Прокопий Кесарийски (500-565)
Псевдо-Маврикий (края на VI – началото на VII в.)
Псевдо-Симеон (края на IX в.)
Михаил Псел (1018-1078)
Симеон Метафраст (900-987)
Йоан Скилица (1040-1091)
Сократ Схоластик (380-440)
Теодор Анагност (втората половина на V – началото на VI в.)
Теодор Метохит (1270-1332)
Теодор Спандунис (XV в.)
Теофан Византийски (втората половина на VI в.)
Теофан Изповедник (758-818)
Теофан Продължител (813-961)
Теофилакт Симоката (580-630)
Траян Патрикий (500-)
Филон Библоски (64-141)
Хесихий Милетски (505-)
Хиполит от Тива (VIII в.)
Никита Хониат (1156-1217)
Яхия Антиохийски (980-1066)

4. **Писатели**

Андрей Кесарийски (края на V и първата половина на VI в.)
Константин Арменопул (1320-1385)
Теодор Валсамон (-1199)
Висарион Никейски (1403-1472)
Матей Властар (1290-1360)
Теодор Газа (1398-1475)
Димитър Кидон (1324-1398)
Евтимий Зигавин (1050-1120)
Йоан Китроски (щрая на XII – началото на XIII в.)
Йоан Цеца (1110-1180)
Николай Каликъл (1080-1150)
Андроник Калист (1400-1476)
Андроник Дука Каматир (1110-1180)
Арета Кесарийски (860-935)
Кир Панополски (V в.)
Анна Комнина (1083-1153)
Тома Магистър (1270-1325)
Константин Манасий (XII в.)
Менандър Протектор (втората половина на V в.)
Михаил Аталиат (1021-1080)
Михаил Италик (1090-1157)
Михаил Хониат (1138-1222)
Никифор Григора (1295-1360)
Петър Патриций (500-565)
Прохор Кидон (1330-1369)
Стефан Византийски (VI в.)
Теодор Метохит (1270-1332)
Химерий (315-386)
Христодор (V в.)
Никифор Хумн (1250-1327)

II. ВСЕЛЕНСКА (ЦАРИГРАДСКА) ПАТРИАРШИЯ

1. **Вселенски събори**

Първи Никейски събор, (или Събор на 318-те отци) – свикан от император Константин I Велики в Никея (325). Взема 20 решения, осъжда Арий (ок. 256-336), създател на арианската ерес, според която Иисус Христос не е единосъщен на Бог-Отец в Светата Троица. Решават се тринитарни въпроси. Формулиран е Никейският символ на вярата. 4-то решение: епископите се избират от епископите на дадената провинция и утвърждават от митрополит. 5-то: епископите на провинцията да се събират на синод 2 пъти годишно и да разглеждат молбите на миряните и клира и техните оплаквания. 6-о: потвърждава се върховната власт на някои епископи над други епископи – римския (папата) над западните, антиохийския над източните, александрийския над епископите на Египет, Либия и Пентапол. Паметта на 318-те свети отци в Никея се чества на 7-та неделя след Великден.

Втори Вселенски събор в Цариград (381) – свикан от император Теодосий I, взима 7 решения, попълва с някои изрази и окончателно утвърждава Никейския символ на вярата. Константинополският епископ Македоний, който не признава единосъщието на Бог – Св. Дух с Отца и Сина, е осъден. Решават се тринитарни въпроси. 2-то и 6-то правило: Изтокът се дели на 7 окръга с отделни църковни инстанции. На константинополския епископ (патриарх) се дава предимство по чест пред другите източни патриарси „след римския епископ, понеже Константинопол е втори Рим" („3-то правило"). 7-то: правила за приемане в Църквата на каещи се еретици и неговите последователи, които твърдят, че Дева Мария не е родила Христа-Бога, са отлъчени от Църквата. Дева Мария е призната за Богородица. За пръв път се решават христологически въпроси. 7-то решение забранява да се променя Символът на вярата. 8-то: кипърските епископи се освобождават от зависимостта на Антиохийския патриарх.

Трети Вселенски събор свикан (431) в град Ефес (Мала Азия) от император Теодосий II. На него е осъдено учението на Несторий. Несторианството е наречено по негово име, той е роден в Антиохия около 380 г., през 428 г. е избран за патриарх на Константинопол. Той застъпва становището, че Богородица е само „Христородица", т.е. тя е дала живота на човека Христос. Несторий различава в Христа „Бог – слово" и „човек". Срещу проповедта на Несторий се обявява Кирил, александрийски архиепископ. На събора е осъдено учението му и той е свален от патриаршеския престол. Отегля се в Антиохия, където умира през 451 г.

Четвърти Вселенски събор в Халкидон (451) – свикан от папа Лъв Велики (440-461), цариградския патриарх Анатолий (449-458) и император Маркиан (450-457). Повод за това е свиканият през 449 г. в Ефес събор, наречен „разбойнически", който оправдава монофизитството. Халкидонският събор взима 30 решения, осъжда монофизитството и определя догматично, че човешката и божествената природа на Иисус Христос са неслитно и неразделно съединени. Освен че приема канонични правила, Халкидонският събор подчинява монасите на местния епископ (4-то правило), заповядва се църковното имущество да се управлява от иконом. Важно е 28-то правило, което и до днес не се признава от Рим и определя съдебната и административна власт на цариградския епископ (патриарх), на който се дават еднакви права с римския епископ (папата).

Пети Вселенски събор в Цариград (553) свикан в Цариград при император Юстиниан I (527-565). 156 делегати осъждат възгледите на Ориген (185-254) и Евгарий (399). Анатемосан е Теодор Мопсуетски

Шести Вселенски събор в Цариград (680-681) бил закрит веднага след решаването на догматическите въпроси. Поради липсата на постановления относно църковната дисциплина, издадени от Петия и Шестия вселенски събори се появява нуждата от свикването на нов, т.нар. Пето-шести събор или Трулски събор (на името на двореца, в който се е състоял) през 691 г., свикан по инициатива на император Константин IV Погонат (668-685) и насочен срещу монотелитството – разновидност на монофизитството, според което Христос има една воля и едно действие – божественото, а човешката му същност се отхвърля. Съборът взима 102 важни решения, осъжда цариградските патриарси Сергий I (610-638) и Пир (638-642) и другите им привърженици. В събора участва и папа Агатон (678-681), канонизиран от църквата. 36-то правило потвърждава равенството между цариградския патриарх и папата и определя йерархията на източните патриархати. 8-то правило задължава митрополита да свиква ежегодно събор на епископите. Правила 12, 13 и 48 решават въпросите, свързани с брака на духовно лице. 33-то осъжда арменската страна, която приема в духовен сан само лица, произхождащи от род на свещеник. 64-то и 70-то забраняват на миряни и жени да поучават в църквата по време на богослужение. 80-то: наказва се християнин, който през 3 празнични дни не посети богослужение. 53-то: кръстниците са духовно сродени с кумците. 54-то: правила за встъпване в брак на роднини. Паметта на светите отци (Неделя на Св. отци от VI вселенски събор) и се чества на 6-тата неделя след Петдесетница. Четвърта неделя след Петдесетница – памет на светите отци от шестте вселенски събора.

Седми вселенски събор в Никея (786-787) – свикан при императрица Ирина (вдовица на император Лъв Хазар) възстановява иконопочитанието. Състои се от 367 отци, които създават 22 правила. Бъдещият цариградски патриарх Никифор взема участие в него. Установен е празникът Тържество на Православието, който Вселенската православна църква празнува и до днес в първия неделен ден от Великия пост. 4-то и 6-то правило осъждат рязко симонията при встъпване в свещенически сан. 10-то правило забранява смесени (женско-мъжки) манастири, а 13-то правило забранява отчуждаването на църковното имущество на манастири и епископии. Църковните длъжности на миряни са недействителни (правила 15, 16, 18 и 22). Паметта на светите отци се чества на 4-тата неделя след Възвдижение. Почитанието на светите икони е окончателно възстановено и утвърдено на Поместния събор в Константинопол през 872 при императрица Теодора.

Събори, които се признават само от Католическата църква

Четвърти Цариградски събор (осъждането на константинополския патриарх Фотий) (869-870). Остри противоречия между западнохристиянските и източнохристиянските църкви. Църквите различно оценяват събора – Католическата църква го признава за осми вселенски, Православната не го признава.

Първи Латерански събор (утвърждаване на Вормски конкордат, полагащ края на борбата за Инвеститура) (1123)

Втори Латерански събор (осъждане на Арнолд Брешиански) (1139)

Трети Латерански събор (осъждане на валденси, катари, установяване на ред за избиране на римски папа)

(1179)

Четвърти Латерански събор (осъждане на албигойците, валденсите, санкциониране на Светата инквизиция) (1215)

Първи Лионски събор (отлъчване на император Фридрих II). (Втори лионски събор (уния с Православната църква) (1274)

Виенски събор (закриване на Ордена на тамплиерите) (1311-1312)

Констанцки събор (сложил край на „великия разкол", смърт на Ян Хус, осъждане на Джон Уиклиф) (1414-1418)

Фераро-флорентински събор (разглеждане на въпросите, възпрепятстващи обединението на западната и източната църкви) (1431-1449)

Пети Латерански събор (църковна реформа) (1512-1517)

Тридентски събор (контрареформация, литургическа реформа) (1545-1563)

Първи Ватикански събор (догмата за първородния грях, чистилище, догма за папската безгрешност) (1869-1870)

Втори Ватикански събор (църковна реформа, отмяна за задължителния латински при богослужения) (1962-1965)

*Лит.: **Куев**, Куйо Вселенски събори. // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 462-468; Полный православный богословский словарь. Т. 2. Москва, 1992, с. 1189-1191.*

2. **Апостоли, епископи, архиепископи и патриарси**

Епископи на Византион (38-325)
Андрей Първозвани, апостол, основател
Стах, апостол, 38-54
Онисим Византийски, 54-68
Поликарп I Византийски, 71-89
Плутарх Византийски, 89-105
Седекион I Византийски, 105-114
Диоген Византийски, 114-129
Елевтерий Византийски, 129-136
Феликс Византийски, 136-141
Поликарп II Византийски, 141-144
Атинодор Византийски (Атиноген), 144-148
Евзой Византийски, 148-154
Лаврентий Византийски, 154-166
Алимпий Византийски (Олимпий), 166-169
Пертинакс Византийски, 169-187
Олимпиан Византийски, 187-198
Марк I Византийски, 198-211
Филаделф Византийски, 211-217
Кириак I Византийски (Кирилиан), 217-230
Кастин Византийски (Константин), 230-237
Евгений I Византийски, 240-245
Тит Византийски, 245- 272
Дометий Византийски, 272-284
Руфин Византийски, 284-293
Проб Византийски (Пров), 93-306
Митрофан Византийски, 306/307 – 326

Архиепископи на Цариград (325-451)
Александър I Цариградски, 326-337
Павел I Цариградски, 337-339
Евсевий Никомидийски, 339-341
Павел I Цариградски (за втори път), 341-342
Македоний I Цариградски, 342-346
Павел I Константинополски (за трети път), 346-351
Македоний I Цариградски (за втори път), 351-360
Евдоксий Антиохийски, 360-370
Демофил I Цариградски, 370-379
Евагрий I Цариградски, 370 – вероятно 380
Григорий Богослов, 379-381
Максим I Цариградски, 380-381
Нектарий I Константинополски, 381-397
Йоан Златоуст, 398-404
Арсакий I Цариградски, 404-405
Атик I , Цариградски, 406-425
Сисиний I Цариградски, 426-427
Несторий, 428-431
Максимиан I Цариградски, 431-434
Прокъл I Цариградски, 434-446
Флавиан I Цариградски, 446-449

Цариградски патриарси (от 451)
Във Византийската империя
Анатолий I Цариградски, 449-458
Генадий I Цариградски, 458-471
Акакий I Цариградски, 472-489
Фравита I Цариградски, 489-490
Евфимий I Цариградски, 490-496
Македоний II Цариградски, 496-511
Тимотей I Цариградски, 511-518
Йоан II Кападокийски, 518-520
Епифаний Цариградски, 520-535
Антим I Цариградски, 535-536
Мина I Цариградски, 536-552
Евтихий I Цариградски, 552-565
Йоан III Схоластик, 565-577
Евтихий I Цариградски (за втори път), 577-582
Йоан IV Постник, 582-595
Кириак I Цариградски, 595/596 – 606

Тома I Цариградски, 607-610
Сергий I Цариградски, 610-638
Пир I Цариградски, 638-641
Павел II Цариградски, 641-653
Пир I Цариградски (за втори път), 654
Петър I Цариградски, 654-666
Тома II Цариградски, 667-669
Йоан V Цариградски, 669-675
Константин I Цариградски, 675-677
Теодор I Цариградски, 677-679
Георгий I Цариградски, 679-686
Теодор I Цариградски (за втори път), 686-687
Павел III Цариградски, 688-694
Калиник I Цариградски, 694-706
Кир I Цариградски, 706-712
Йоан VI Цариградски, 712-715
Герман I Цариградски, 715-730
Анастасий I Цариградски, 730-754
Константин II Цариградски, 754-766
Никита I Цариградски, 766-780
Павел IV Цариградски, 780-784
Тарасий I Цариградски, 784-806
Никифор I Цариградски, 806-815
Теодот I Каситера, 815-821
Антоний I Цариградски, 821-837
Йоан VII Граматик, 837-843
Методий I Цариградски, 843-847
Игнатий I Цариградскир, 847-858
Фотий I Цариградски, 858-867
Игнатий I Цариградски (за втори път), 867-877
Фотий I Цариградски (за втори път), 877-886
Стефан I Цариградски, 886-893
Антоний II Кавлеа, 893-901
Николай I Мистик, 901-907
Евтимий I Цариградски, 907-912
Николай I Мистик (за втори път), 912-925
Стефан II Цариградски, 925-927
Трифон I Цариградски, 927-931
Теофилакт Лакапин, 933-956
Полиевкт I Цариградски, 956-970
Василий I Скамандрин, 970-974
Антоний III Студит, 974-979
Николай II Хрисоверг, 979-991
Сисиний II Цариградски, 995-998
Сергий II Мануилит, 1001-1019
Евстатий I Цариградски, 1019-1025
Алексий I Студит, 1025-1043
Михаил I Керуларий, 1043-1058
Константин III Лихуд, 1059-1063
Йоан VIII Ксифилин, 1064-1075
Козма I Йерусалимит, 1075-1081
Евстратий Гарида, 1081-1084
Николай III Кирдиниат Граматик, 1084-1111
Йоан IX Агапит, 1111-1134
Лъв I Стипий, 1134-1143
Михаил II Куркуа (Оксеит), 1143-1146
Козма II Атик, 1146-1147
Николай IV Музалон, 1147-1151
Теодот II Цариградски (или Теодосий), 1151-1153
Неофит I Цариградски, 1153
Константин IV Хлиарин, 1154-1157
Лука I Хрисоверг, 1157-1170
Михаил III Цариградски, 1170-1178
Харитон I Евгенио, 1178-1179
Теодосий I Ворадиот, 1179-1183
Василий II Каматир, 1183-1186
Никита II Мунтан, 1186-1189
Лъв I Теотокит, 1189
Доситей II Цариградски, 1189-1191
Георгий II Ксифилин, 1191-1198
Йоан X Каматир, 1198-1206
Михаил IV Авториан, 1208-1214
Теодор II Ириник, 1214-1216
Максим II Цариградски, 1216
Мануил I Сарантин, 1217-1222
Герман II Цариградски, 1222-1240
Методий II Цариградски, 1240
Мануил II Цариградски, 1244-1254
Арсений I Авториан, 1255-1259
Никифор II Цариградски, 1260
Арсений I Авториан (за втори път), 1261-1265
Герман III Цариградски (Лаз Маркуца), 1265-1266
Йосиф I Цариградски, 1266-1275
Йоан, XI век – 1275-1282
Йосиф I Цариградски (за втори път), 1282-1283
Григорий II Кипърец, 1283-1289
Атанасий I Цариградски, 1289-1293
Йоан XII Цариградски, 1294-1303
Атанасий I Цариградски (за втори път), 1303-1309
Нифонт I Цариградски, 1310-1314
Йоан XIII Гликис, 1315-1319
Герасим I Цариградски, 1320-1321
Исая I Цариградски, 1323-1332
Йоан XIV Калека, 1334-1347
Исидор I Вухирас, 1347-1350
Калист I Цариградски, 1350-1353
Филотей I Кокин, 1353-1355
Калист I Цариградски (за втори път), 1355-1363
Филотей I Кокин (за втори път), 1364-1376
Макарий I Цариградски, 1376-1379
Нил I Цариградски, 1379-1388
Антоний IV Цариградски, 1389-1390
Макарий I Цариградски (за втори път), 1390-1391
Антоний IV Цариградски (за втори път), 1391-1397
Калист II Ксантопул, 1397
Матей I Цариградски, 1397-1410
Евтимий II Цариградски, 1410-1416
Йосиф II Цариградски, 1416-1439
Митрофан II Цариградски, 1440-1443
Григорий III Мама, 1443-1450
Атанасий II Цариградски, 1450

В Османската империя
Генадий II Схоларий, 1454-1456
Исидор II Ксантопул, 1456-1462
Генадий II Схоларий (възстановен), 1462-1463
Софроний I Сиропул, 1463-1464
Генадий II Схоларий (за трети път), 1464-1465
Йоасаф I Кока, 1465-1466
Марк II Ксилокарав, 1466
Симеон I Цариградски, 1466-1467
Дионисий I Цариградски, 1467-1471
Симеон I Цариградски (възстановен), 1471/1472 – 1474
Рафаил I Цариградски, 1475-1476
Максим III Цариградски, 1476-1482
Симеон I Цариградски (за трети път), 1482-1486
Нифонт II Цариградски, 1486-1488
Дионисий I Цариградски (възстановен), 1488-1490
Максим IV Цариградски, 1491-1497
Нифонт II Цариградски (възстановен), 1497-1498
Йоаким I Цариградски, 1498-1502
Нифонт II Цариградски (за трети път), 1502
Пахомий I Цариградски, 1503-1504
Йоаким I Цариградски (възстановен), 1504

Пахомий I Цариградски (възстановен), 1504-1513
Теолипт I Цариградски, 1513-1522
Йеремия I Цариградски, 1522-1545
Йоаникий I Цариградски 1526 (в опозиция)
Дионисий II Цариградски, 1546-1555
Йоасаф II Цариградски, 1555-1565
Митрофан III Цариградски, 1565-1572 и 1579-1580
Йеремия II Цариградски, 1572-1579, 1580-1584 и 1586-1595
Пахомий II Цариградски, 1584-1585 (управлял нелегитимно)
Теолипт II Цариградски, 1585-1586
Матей II Цариградски, 1596, 1598-1601/02 и 1603
Гавриил I Цариградски, 1596
Теофан I Карикис, 1597
Мелетий I Пигас, 1597-1598 (управляващ)
Неофит II Цариградски, 1602-1603 и 1607-1612
Рафаил II Цариградски, 1603-1607
Кирил I Лукарис, 1612 (управляващ)
Тимотей II Цариградски, 1612-1620
Кирил I Лукарис, 1620-1623, 1623-1633, 1633-1634, 1634-1635 и 1637-1638
Григорий IV Цариградски, 1623
Антим II Цариградски, 1623
Кирил II Кондарис, 1633, 1635-1636 и 1638-1639
Атанасий III Пателарос, 1634 и 1652
Неофит III Цариградски, 1636-1637
Партений I Цариградски, 1639-1644
Партений II Цариградски, 1644-1646 и 1648-1651
Йоаникий II Цариградски, 1646-1648, 1651-1652, 1653-1654 и 1655-1656
Кирил III Цариградски, 1652 и 1654
Паисий I Цариградски, 1652-1653 и 1654-1655
Партений III Цариградски, 1656-1657
Гавриил II Цариградски, 1657
Партений IV Цариградски, 1657-1662, 1665-1667, 1671, 1675-1676 и 1684-1685
Теофан II Цариградски, 1659 (в опозиция)
Дионисий III Цариградски, 1662-1665
Климент I Цариградски непризнат, 1667-1668
Методий III Цариградски, 1668-1671
Дионисий IV Муселимис, 1671-1673, 1676-1679, 1682-1684, 1686-1687 и 1693-1694
Герасим II Цариградски, 1673-1674
Атанасий IV Цариградски, 1679
Яков I Цариградски, 1679-1682, 1685-1686 и 1687-1688
Калиник II Цариградски, 1688, 1689-1693 и 1694 – 19 август 1702
Неофит IV Цариградски, 1688-1689
Гавриил III Цариградски, август 1702 – 28 октомври 1707
Неофит V Цариградски, 31 октомври – 5 ноември 1707 (не се възкачва на престола)
Киприан I Цариградски, 5 ноември 1707 – юни 1709 (1-ви път)
Кирил IV Цариградски, юни 1709 (1-ви път)
Атанасий V Цариградски, юни 1709 – декември 1711
Кирил IV Цариградски, 15 декември 1711 – ноември 1713 (2-ри път)
Киприан I Цариградски, ноември 1713 – 11 март 1714 (2-ри път)
Козма III Цариградски, 11 март 1714 – 3 април 1716
Йеремия III Цариградски, април 1716 – 30 ноември 1726 (1-ви път)
Калиник III Цариградски, 30 ноември 1726 (за няколко часа)
Паисий II Цариградски, 1 декември 1726 – септември 1732 (1-ви път)
Йеремия III Константинополски, 26 септември 1732 – март/април 1733 (2-ри път)
Серафим I Цариградски, март/април 1733 – октомври 1734
Неофит VI Цариградски, 8 октомври 1734 – август/септември 1740 и 1743-1744
Паисий II Цариградски, август/септември 1740 – май/юни 1743 (2-ри път)
Неофит VI Цариградски, май/юни 1743 – март/април 1744 (2-ри път)
Паисий II Цариградски, март/април 1744 – 9 октомври 1748 (3-ти път)
Кирил V Цариградски, 9 октомври 1748 – юни 1751 (1-ви път)
Паисий II Цариградски, юни 1751 – септември 1752 (4-ти път)
Кирил V Цариградски, 18 септември 1752 – 27 януари 1757
Калиник IV Цариградски, 27 януари – 2 август 1757
Серафим II Цариградски, 2 август 1757 – 6 април 1761
Йоаникий III Цариградски, 6 април 1761 – 1 юни 1763
Самуил I Ханджери, 4 юни 1763 – 16 ноември 1768 (1-ви път)
Мелетий II Цариградски, 16 ноември 1768 – април 1769
Теодосий II Цариградски, 22 април 1769 – 27 ноември 1773
Самуил I Ханджери, 28 ноември 1773 – 4 януари 1775 (2-ри път)
Софроний II Цариградски, 4 януари 1775 – 19 октомври 1780
Гавриил IV Цариградски, 19 октомври 1780 – 10 юли 1785
Прокопий I Цариградски, юли 1785 – 11 май 1789
Неофит VII Цариградски, 12 май 1789 – 12 април 1794 (1-ви път)
Герасим III Цариградски, 14 март 1794 – 30 април 1797
Григорий V Цариградски, 30 април 1797 – 29 декември (1-ви път)
Неофит VII Цариградски, 30 декември – 29 юни 1801 (2-ри път)
Калиник V Цариградски, 29 юли 1801 – 4 октомври (1-ви път)
Григорий V Цариградски, 5 октомври 1806 – 22 септември 1808 (2-ри път)
Калиник V Цариградски, 22 септември 1808 – 5 май 1809 (2-ри път)
Йеремия IV Цариградски, 5 май 1809 – 16 марта 1813
Кирил VI Цариградски, 16 март 1813 – 25 декември 1818
Григорий V Цариградски, 26 декември – 22 април 1821
Евгений II Цариградски, 22 април 1821 – 8 август 1822
Антим III Цариградски, 9 август 1822 – 21 юли 1824
Хрисант I Цариградски, 21 юли 1824 – 8 октомври 1826
Агатангел I Цариградски, 8 октомври 1826 – 17 юли 1830
Константий I Цариградски, 18 юли 1830 – 30 август 1834
Константий II Цариградски, 30 август 1834 – 8 октомври 1835
Григорий VI Цариградски, 9 октомври 1835 – 3 март 1840 (1-ви път)
Антим IV Цариградски, 3 март 1840 – 18 май 1841 (1-ви път)
Антим V Цариградски, 18 май 1841 – 24 юни 1842
Герман IV Цариградски, 26 юни 1842 – 30 април 1845 (1-ви път)
Мелетий III Цариградски, 30 април – 10 декември 1845
Антим VI Цариградски, 16 декември 1845 – 30 октомври 1848 (1-ви път)

Антим IV Цариградски, 30 октомври 1848 – 11 ноември 1852 (2-ри път)
Герман IV Цариградски, 13 ноември 1852 – 28 септември 1853 (2-ри път)
Антим VI Цариградски, 6 октомври 1853 – 3 октомври 1855 (2-ри път)
Кирил VII Цариградски, 3 октомври 1855 – 13 юли 1860
Йоаким II Цариградски, 16 октомври 1860 – 21 юли 1863 (1-ви път)
Софроний III Цариградски, 2 октомври 1863 – 16 септември 1866)
Григорий VI Цариградски, 22 февруари 1867 – 22 юни 1871 (2-ри път)
Антим VI Цариградски, 17 септември 1871 – 12 октомври 1873 (3-ти път)
Йоаким II Цариградски, 5 декември 1873 – 16 август 1878 (2-ри път)
Йоаким III Цариградски, 16 октомври 1878 – 11 април 1884 (1-ви път)
Йоаким IV Цариградски, 13 октомври 1884 – 26 ноември 1886
Дионисий V Цариградски, 4 февруари 1887 – 25 август 1891
Неофит VIII Цариградски, 8 ноември 1891 – 6 ноември 1894
Антим VII Цариградски, 1 февруари 1895 – 10 февруари 1897
Константин V Цариградски, 14 април 1897 – 9 април 1901
Йоаким III Цариградски, 7 юни 1901 – 26 ноември 1912 (2-ри път)
Герман V Цариградски, 10 февруари 1913 – 25 октомври 1918
Вакант, 1918-1924
Мелетий IV Цариградски, 8 декември 1921 – 20 септември 1923

В Република Турция
Григорий VII Цариградски, 6 декември 1923 – 17 ноември 1924
Константин VII Цариградски, 17 декември 1924 – 22 май 1925
Василий III Цариградски, 13 юли 1925 – 29 септември 1929
Фотий II Цариградски, 7 октомври 1929 – 29 декември 1935
Вениамин Цариградски, 18 януари 1936 – 14 февруари 1946
Максим V Цариградски, 20 февруари 1946 – 18 октомври 1948
Атинагор I Константинополски, 1 ноември 1948 – 7 юли 1972
Димитрий I Цариградски, 16 юли 1972 – 2 октомври 1991
Вартоломей I Цариградски, 22 октомври 1991-

*Лит.: **Божилов**, Ив. Византийският свят. С., 2008, с. 207-210.*

III. БЪЛГАРСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

1. **Вселенски събори**

Първи в Никея (325) – приема всеобщо правило (5-то), епископите на всяка провинция да се събират два пъти годишно за решаване на належащи въпроси. През средновековието поместните събори с участието на епископите на някаква митрополия са се свиквали обикновено два пъти годишно, за да се обсъдят и решат административни, съдебни и други дела, които не влизат в пълномощията на местния епископ. Понякога няколко митрополии участвали в поместен събор.Всеобщо признати са 10 (или 17) т.н. канонотворчески събори. До Великата схизма (1054) и Католическата църква признава като задължителни решенията на повечето от канонотворческите събори, особено на тези, в които участват и западни епископи. Св. Константин-Кирил сразява еретиците триезичници на Венецианския поместен събор.

Най-важни канонотворчески събори

Анкирски (314) – 25 правила. Участват 18 епископи. Правило 24-то: Ония, които употребяват магьосничество и държат езически обичаи или водят някои в домовете си, за да им врачуват (баят, гадаят, гледат) или да ги очистват (от магии), нека подпаднат под правилото за петгодишна епитимия по установените степени; общо пет години да се каят и да не се причастяват със Св. Тайни.

Неокесарийски (315) – 15 правила, 24 епископи.

Гангърски (ок. 340) – 21 правила; осъжда еретика Евстафий. 13 епископи.

Антиохийски (341) – 25 правила за църковното управление, правило 11 и 12 решава отношението на епископа към царя. Правило 5-то: Ако презвитер или дякон, който, презирайки епископа си, самоволно се отлъчи от църквата и почне да прави отделни събрания, като основе олтар, и, призован от епископа си веднъж и дваж не се покори и не послуша (да се върне), нека бъде съвършено низвергнат от чина си и в никой случай да не бъде допуснат да служи, нито пък да се ползва с прежната чест. А ако упорства, смущавайки църквата и въставайки срещу нея, нека бъде укротяван от гражданската власт като метежник. Правило 11-то: Ако някой епископ, презвитер или изобщо кой и да е от клира, дръзне да отиде при царя (представители на светската власт) без съгласие и без писмо от епископите на областта, а най-вече от епископа на митрополията, такъв нека бъде изключен и лишен не само от общение, а и от

достойнството си като такъв, който е дръзнал да затруднява боголюбезния наш цар, въпреки правилата на църквата. А ако необходима нужда накара някого да отиде при царя, нека стори това със знанието и съгласието на епископа на митрополията и на останалите от тая област епископи, снабден с препоръчани писма от тях. 100 епископи.

Лаодикийски (края на IV в.) – 60 правила; правило 13-то: Да се не позволява народна тълпа да избира ония, които предстои да бъдат ръкополагани в свещенство. 33-то: Забранява се моленето с еретик или с разколник. 36-то: Посветени или клирици не трябва да бъдат вълшебници, обайници, числогадатели, астролози или такива, които правят предпазителници, свързващи душите с нечисти духове. Ония, които носят такива, заповядваме да се изхвърлят из църквата. 46-то: Ония, които ще се кръщават, трябва да изучават вярата и в петия ден на седмицата да дават отговор на епископа или на презвитерите. 57-то: Презвитери да не правят нищо без знанието на епископа. 341 еп.

Сердикийски или Сардакийски (в Сердика/дн. София, 343-344) – 20 правила. Свикан фактически от синовете на император Константин Велики – Западния император Констанс (със столица Рим), който е подкрепял православните, и Източният император Констанций II (със столица Константинопол) по-близък до арияните, за да се преодолеят различията и да се укрепи Църквата. Започнал като втори Вселенски събор през месец ноември 343 г. Сред делегатите на събора присъстват 341 делегати, от които към 300 епископи, представляващи цялата „вселенска“ църква, между които св. Атанасий Велики, а също и най-известните в християнския свят. Съборът се председателства от епископа на испанския град Кордова – свети Осий Кордувийски изповедник, който преди това е ръководил и Първия Вселенски Събор и е бил личен изповедник на император Константин Велики. Фактически домакин е съветникът на император Константин Велики Сердикиският епископ Протоген, също виден участник в Първия Вселенски Събор, посочен в списъка на 20-те най-важни участници в него, а в съхранените протоколи са вижда, че от името на събранието в Никея той води диспут, в който защитава, че Св. Дух е Бог и равночестен участник в Св. Троица. Заседанията на събора продължили до месец февруари 344 г. и завършили с осъждането на Арианството и други важни решения, станали канони на Църквата.До днес са запазени сградите или останки от тях, в които са заседавали отците: Старият храм на базиликата „Св. София”, Ротондата „Св. Георги” и „Гражданската” сграда до нея. Предвид големия им брой и острите спорове е известно, че те са били настанени главно в манастирите извън град Сердика, където също са ставали важни заседания. Счита се, че единият е Манастирът с голяма базилика от IV в. в кв. Лозенец, чиито останки са открити в началото на 90-те години на 20 век при строежите на новите жилищни сгради над сегашния Южен парк в долната част на ул. „Козяк”. Друг манастир вероятно е този, чиито останки са под днешната църква „Св. Мина” в кв. Слатина. Петър Богдан Бакшев (1601-1674) посочва името на изчезналия в XVII в. манастир „Св.Троица” при хълма „Триада”, намиращ се южно от града. Светската власт не само е свикала, но също е подпомагала и следяла това събитие с огромна значимост. Седалището на управителя на римската провинция и на града се е намирала под днешната църква „Св. Неделя” и средновековната църква „Св. Спас” в сградата на „Булбанк”. Величественият градеж на императорският дворец, който без съмнение са посещавали отците от събора, построен от покръстителя на Римската империя император Константин Велики за времето, когато е престоявал в София, се е простирал от сградите под днешния хотел „Рила” при малкия дворцов храм на севастократор Калоян – „Св. Николай”, до Софийската митрополия с вградената в нея подземна днес църква „Света Петка Стара” (също на строителя на Боянската църква севастократор Калоян) и в двора на Президентството. Сердикийският църковен събор се разглежда като продължение на Първия вселенски събор в Никея (325 г.), осъдил арианската ерес. Според църковния историк Сократ, съборът определил политиката на държавата спрямо Църквата и арианската ерес. След бурни разисквания връх взема Никейската догма – тоест никейският Символ на вярата бива потвърден. Отците осъждат арианските клевети срещу защитника на Православието Св. Атанасий, когото еретиците били изгонили от неговата катедра. На Сердикийския събор той бива оправдан и възстановен за Александрийски епископ. Недоволните от развоя на събитията около 80-те арианси духовници, предимно от източните провинции на империята, се оттеглили на свой събор-продължение във Филипопол. Съборът се произнася и във връзка с отношението на епископа към царя, за инстанциите на църковния съд, като се създава втора инстанция над епископа. Например, 4-то правило гласи следното: епископ може да се замени с друг епископ само подир смърт или низвержение от съд. Правило 6-то забранява да се избира епископ на малък град, където има достатъчно много презвитери. Както разпорежда и правило 57-мо на Лаодикийския поместен събор (343), епископ може да се постави само там, където още от древността е имало епископ. (Поради това първият български архиепископ е епископ на Дръстър, макар че е живеел в столицата.) По-нататък, 10-то правило: епископът да е бил преди назначаването си четец, дякон и презвитер – тоест кандидатът за епископ трябва да е преминал през всички степени на свещенството. 11-то правило забранява на епископа да напуска паството си повече от 3 седмици. 376 еп. Всеобщите норми на Църквата са установени от 7-те Вселенски събора и още 10 най-значими църковни поместни събора, които 17 събора се наричат „канонотворчески”. Сердикийският събор е вторият от 17-те канонотворчески събори на Църквата, а от всичките градове на канонотворческите църкоивни събори, 10 от много векове насам са в ръцете на иноверци и единствено един – Сердика, днешната българска православна София, е останал в християнска страна.

Картагенски (419) – приема наново решенията на 15 Картагенски поместни събори, проведении между 393 и 419 г., решава административни въпроси на Африканската църква. Правило 10-то: Ако някой презвитер, който е осъден от епископа си, обзет от някаква надменност, се възгордее и си въобрази, че може отделно да принася на Бога свети дарове, или намисли, въпреки църковната вяра и устав, да въздигне друг олтар, такъв да не бъде оставен без наказание. Съборът изрекъл: Ако някой презвитер, като се възгордее срещу епископа си, направи разкол, да бъде анатема. Правило 11-то: Ако някой презвитер бъде осъден за лошо поведение, трябва да яви за това на съседните епископи, та те да разгледат делото и чрез тях да се примири с епископа си. Но, ако не направи това и (от което Бог да пази), обзет от гордост, сам се отдели от епископа си и заедно с други, вършейки разкол, принесе на Бога света жертва, такъв трябва да бъде признаван, че се намира под анатема и нека се лиши от мястото си, след като се разбере,

обаче, дали тъжбата срещу епископа не е справедлива. 217 еп.

Цариградски (394) – епископ може да бъде осъден само по решение на всички епископи на митрополията. 20 епископа участват.

Цариградски (861) – 17 правила. 6-то: монасите не могат да имат частна собственост, тяхното имущество принадлежи на манастира. 318 еп.

Цариградски (879) – 3 правила. 1-то гласи, че отлъчените от църквата от патриарха на Константинопол трябва да се считат за такива и от римския епископ (папата), който няма преимущество по сан. 383 еп.

*Лит.: **Куев**, Куйо Вселенски събори. // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 462-468.*

2. **Архиерейски поместни събори в Цариград, свързани с Великата схизма**

Събор в цариградския храм „Св. апостоли" (861) – участват 318 отци, в това число и папски легати. Приятелят на императора Фотий е утвърден като патриарх – в пряко нарушение на 10-то правило от Сердикийския събор, съгласно което, за да бъде посветено в епископство, едно лице трябва предварително да е преминало през всички степени на свещеничеството – от четец до презвитер. Технически, Фотий ги е бил преминал, но само формално – набързо бива посветен в духовен сан и в свръхкратък, петдневен, срок става презвитер, с единствената цел да бъде поставен на мястото на неудобния патриарх.

Насилственото низвергване на патриарх Игнатий е следствие на това, че, в изпълнение на свещеническите си обязаности, отказва св. Причастие на регента Барбас, поради това, че живее в състояние на кръвосмешение със снаха си. Това достойно поведение предизвиква омразата на регента и става причина за напълно насилственото изместване на законния патриарх и изкуственото поставяне на Фотий на негово място.

Патриарх Игнатий се вижда принуден да се откаже от сана си и, в изпълнение на приетите на църковните събори разпореждания, се обръща с жалба към папа Николай I. Последният свиква нов събор в Рим, на който решенията, взети в Константинопол, справедливо биват обявени за незаконни. Вследствие на тази негова вярност на установения църковен ред, вътрешното напрежение в християнската Църква се усилва и Фотий предприема непримирима битка срещу Рим.

Събор в Цариград (867) – свикан с окръжно послание на Фотий до източните патриарси. Основен въпрос е отклонението, според него, на папството от Никейския Символ на вярата, което (пак според него) се състояло в това, че западната църква твърди, че Дух Свети изхождал не само от Отца, но и от Сина (Филиокве). Това преди всичко е знаме и ответен удар срещу справедливото заключение на събора в Рим, взето в резултат на жалбата на низвергнатия патриарх Игнатий, че провъзгласяването на Фотий за патриарх нарушава елементарните вътрешноцърковни правила.

В резултат на това окръжно послание, папа Николай I е анатемосан от Фотий (когото източните епископи обявяват за Вселенски патриарх) като еретик. Това довежда до крайно обтягане на отношенията между Рим и Константинопол. Тогава, на 25 септември 867 новият император Василий I Македонец принуждава несправедливо въздигнатия Фотий да се откаже от патриаршеския престол и той отново е поверен на законния му притежател Игнатий. Църковният ред е възстановен.

Събор в Цариград (5 октомври 869 г. – 28 февруари 870) за помирение на Източната църква със Западната, свикан от Василий I, който иска да запази византийските владения в Италия и да се предпази от арабската опасност, но преди всичко – да изпълни благородната повеля на Иисус Христос християнинът да бъде миротворец. На събора папските легати справедливо настояват да бъдат премахнати всички разпореждания от времето на незаконно избрания патриарх Фотий, а ръкоположените от него епископи да бъдат свалени и анатемосани, което се и приема. На извънредното заседание на този събор, проведено на 4 март 870, сред делегатите и представителите на древните източни патриаршии и Римската курия участвали и български пратеници. На този събор България, по взаимно съгласие между Константинопол и Рим минава от духовната опека на Рим, която е била приела преди това, към тази на Константинопол. След закриването на събора, били ръкоположени архиепископ и епископ на България. Поради това Българската църква се явява осма по ред в общността на източнохристиянските църкви през 9 в., втора (след Грузинската) народностна Православна църква, и родоначалница на славянските православни църкви-сестри.

Събор в Цариград (879-880). След смъртта на Игнатий (877) Фотий отново е провъзгласен за патриарх. Този събор осъжда справедливите решения на събора в Рим, което представлява поредната крачка към разцеплението на Църквата (Велика схизма – 1054). С цел да избегне станалото критично вече напрежение и в знак на добра воля, римският папа приема това положение на нещата.На поместен патриаршески избирателен събор на отделните национални църкви (на предстоятелите или с участието на делегати) се избира следващият патриарх. Патриархът може да се избере само от поместен събор с участието на всички епископи. Например такъв събор (31 януари – 2 февруари 1945) в Москва избира следващия патриарх Алексий I.

Разширен и надюрисдикционен Всеправославен събор на представителите на поместните църкви

За приемането на много важни решения, засягащи цялата Православна църква, се свиква всеправославен надюрисдикционен поместен събор на предстоятелите или с участието на делегирани представители на поместните

църкви. Признаването на автокефалията на нови поместни църкви, било то от БПЦ или от други Православни църкви, е формален акт, но той се основава на древни и универсални църковни правила, зависещи до голяма степен от традициите и интересите на другите църкви. Спорът за автокафалията на Македонската православна църква (МПЦ) и Украинската Църква, които не са признати още от поместните православни църкви, включително от Българската, Сръбската и Московската патриаршия, може да бъде разрешен например от Църковен събор от типа на събора, проведен в България през 1998. Засега Македонската църква формално се намира под юрисдикцията на Сръбската, но шест епархии в диоцеза на Охридската архиепископия са били до Балканските войни част от църковната територия на Българската екзархия: Велешката – по султанския ферман от февруари 1870; Охридската и Скопската – по „истилямите" (допитвания до населението), проведени през 1873 от османските власти; Струмишката, Битолската и Дебърската – също по допитване до населението през 1897. Тези епархии отпадат от екзархийския диоцез след Балканските войни през 1913 с насилие и без свободна изява на населението или църковен синод. Затова БПЦ държи открит въпроса за тях чак до 1945.

Онлайн ресурси.

3. **Поместни събори**

Първи всебългарски църковно-народен събор – Преслав (есента 893). Организиран от Наум Охридски. Освобождава Симеон, третия син на Борис, от монашеския му обет и го коронясва за княз на България. Столицата се мести от Плиска в Преслав. Гръцкият архиепископ Йосиф приема съборното решение да се отхвърли гръцкият език и тържествено да бъде обявен народният славянобългарски език за официален в държавата, а в църквата да се въведат славянобългарски книги и богослужение.

Втори (спорен) Всебългарски църковно-народен събор (917 – към 919). Провъзгласява автокефалията (независимостта) на Българската православна църква, Българският архиепископ и църковен глава получава титлата „патриарх".

Църковен събор (спорен) в град Лампсак, Мала Азия (1235). При царуването на Иван Асен II големият събор, свикан със съгласието на Никейския патриарх Герман II и останалите четирима източни патриарси. Признава официалното и каноничното патриаршеско достойнство на Българската църква. За пръв Търновски патриарх е провъзгласен българскияТ духовник Йоаким I.

Първи Търновски събор (11 февруари 1211). Свикан срещу богомилите. Въз основа на пренията и решенията на събора е издаден Бориловия синодик. Участие взема висшето и нисшето духовенство, болярството и множество избран народ.

Втори Търновски събор (1350 или 1355). Свикан отново срещу богомилите. Нарочени за порицание са и адамитите. Главните разпространители на ереста са Лазар, дощъл от Солун в Търново, Кирил Босота и поп Стефан. Съборът е свикан от патриарх Теодосий Търновски. Лазар се покайва, а останалите двама остават верни на учението си и царят заповядва „да жигосат лицата им с нажежени железа и навеки ги изгони от своите предели".

Първи църковно-народен събор в Екзархийския дом в Ортакьой, Цариград (23 февруари – 24 юли 1871). На 13 март 1870 избран в Цариград Привременен смесен екзархийски съвет от 50 души, от които 11 духовници и 39 миряни. Същевременно Високата порта разрешава свикването на Църковно-народен събор в Цариград, който да разгледа и приеме проектоустава на Българската екзархия и да избере първия екзарх. За целта Привременният смесен съвет изработил и изпратил до епархиите правилник (наречен „Повод") за избиране на представители за събора Председател на събора става най-възрастният архиерей Иларион Ловчански, а секретар-писар – юристът Марко Балабанов. Проведени били 37 редовни заседания, на 23-то заседание от 14 май окончателно бил приет и подписан Уставът за управлението на Българската екзархия. На последвалите заседания бил приет и списъкът на кандидатите за екзархийски митрополити, в който влизат и някои духовни лица от Македония. На 1 януари 1871 временният Свети синод отправил призив към българските общини в тези епархии да изпратят свои избраници на събора. На 23 февруари 1871 съборът е открит. Саморазпуснал се е на 24 юли 1871, след като безрезултатно чакал два месеца позволение да избере екзарх. Едва Привременният смесен съвет завършил работата на Първия църковно-народен събор с избирането (16 февруари 1871) на Антим I за пръв екзарх на Българската екзархия.

Патриаршески събор в Цариград. (На 13 май 1872) Екзарх Антим I е низвергнат, митрополитите Панарет Пловдивски и Иларион Ловчански – афоресани (отлъчени от църквата), а Иларион Макариополски – предаден на вечна анатема и на геена огнена. На 29 август 1872 Цариградската патриаршия свиква голям гръцки църковен събор, който на 16 септември 1872 провъзгласява Българската църква и българския народ за схизматични. Едва на 22 февруари 1945 Цариградската патриаршия отменя схизмата и удовлетворява безусловно всички български искания.

Избирателен събор в Екзархийския дом в Ортакьой (24 април 1877) – импровизиран събор с участието на трима митрополити и 13 миряни. Избира и провъзгласява за нов Български екзарх ловчанския митрополит Йосиф I.

Втори църковно-народен събор (6 февруари 1921 – 16 февруари 1922)

Per aspera ad astra!

Екзархийски избирателен събор в древния храм „Св. София" в София (21 януари 1945). Присъстват 90 избиратели с редовни пълномощия, които избират с 84 гласа Софийския митрополит Стефан за трети пореден и последен български екзарх.

Трети църковно-народен събор (Патриаршески избирателен събор) в древния храм „Св. София" и в големия салон на БАН в София (8-10 май 1953), участват 107 делегати. Съгласно новоутвърдения устав на 3 януари 1953 Св. Синод решава да свика на 8 май 1953 църковно-народен събор, който да възстанови Българската патриаршия и да избере на вакантния предстоятелски престол първоиерарх, който да се титулува „Патриарх Български и Митрополит Софийски". За това събитие Св. Синод уведомява всички православни църкви и ги поканил да изпратят свои представители. На 10 май 1953 БПЦ официално бива провъзгласена за Патриаршия, а за патриарх бил избран с 104 от 107 гласа Кирил (български патриарх). Българската патриаршия е призната в същия ден от Антиохийската, Грузинската, Руската, Румънската, Чехословашката и Полската православни църкви, чиито представители участвали на тържествената интронизация, в 1954 от Александрийската патриаршия, през 1955 от Сръбската православна църква, на 27 юли 1961 и от Вселенската патриаршия, 1962 от Йерусалимската патриаршия и Атинската архепископия (Гръцката църква).

Църковно-народен патриаршески избирателен събор в София (4 юли 1971) – провъзгласява ловчанския митрополит Максим за патриарх на Българската православна църква и Софийски митрополит.

Четвърти църковно-народен събор в София (2-4 юли 1997) – осъжда разкола и действията на отпадналите от единството на Църквата и призова отпадналите от единството на Църквата към покаяние и завръщане по каноничен ред в лоното на Църквата.

Софийски всеправославен поместен събор в храма „Св. Александър Невски" (30 септември и 1 октомври 1998). На „Светия разширен и надюрисдикционен Всеправославен събор" участват Цариградският вселенски патриарх Вартоломей, патриархът на Антиохия и целия Изток Игнатий VI, Московският и на цяла Русия патриарх Алексий II, патриархът на Александрия и цяла Африка Петър VII, патриархът на Белград и цяла Сърбия Павел, патриархът на Букурещ и цяла Румъния Теоктист, патриархът на София и цяла България Максим и др. представители на поместните патриаршески автокефални и автономни Православни църкви, които търсят начини за преодоляване на разкола в Българската църква. Представители на разколниците се явяват на събора и представят покайна декларация, в която молят за прошка за греховете, извършени от тях досега. Те обявяват, че признават Негово Светейшество Максим за патриарх на Българската православна църква, отказварт се от своите санове, получени по време на разкола, и се явяват на събора като обикновени монаси. Заради разкаянието и желанието им да служат отново на Българската православна църква, по снизхождение и по силата на пълна икономия, Съборът ги прима отново в лоното на Православието и признава епископско достойнство и сега те са на разположение на Св. Синод на БПЦ. Бившият „патриарх" Пимен се отказва от своите претенции да ръководи Църквата и съборът отменява наложените му анатема и низвержение и му бе дава титлата бивш Неврокопски митрополит.

Пети църковно-народен събор в София (17 декември 2001) разглежда преди всичко устройствени въпроси – учредява нова Плевенска епархия и възстановява древната Доростолска епархия; допълва титула на дотогавашния Американски и Австралийски митрополит, като добавя „и Канадски".

Шести църковно-народен събор в Рилския манастир (проведен на три отделни сесии през 2008) приема нов Устав на Българската православна църква. Съборът променя и самото наименование на този форум – от името отпада „народен".

4. **Участници в Църковно-народния събор в Цариград, 1871**

1. **Епархийски привременен смесен съвет**
Ловчански митрополит Иларион – председател
Пловдивски митрополит Панарет
Пловдивски митрополит Паисий
Видински митрополит Антим
Макариополски епископ Иларион
Гаврил Кръстевич
Д-р Христо Стамболски
Д-р Стоян Чомаков
Георгаки Ст. Чалъков (Чалоглу)
Хаджи Иванчо Хаджипенчович
Велко Милошев (дядо Велко)
Христо М. Тъпчибищов
Хаджи Николи Минчооглу
Стефан Камбуров

2. **Представители от епархиите**

Варненска
Господин х. Иванов (Хадживанов)

Велешка
Костадин П. Шулев – заменен с Лазар Йовчев (юли 1871), неприет от събора

Видинска
Никола Първанов

Воденска
Георги Гогов

Врачанска
Никола Занкин – заместен от архимандрит Дионисий (23 април 1871)

Доростолска
Димитраки Теодоров
Сава Доброплодни

Кюстендилска
Димитър Ангелов
иконом Апостол Поликарев

Ловчанска
Михаил (Мирю) Павлов

Неврокопска
Костадин (Коста) Сарафов

Нишавска
Петър Димитров

Одринска
Яков Геров

Пелагонийска
Тодор Йовчев Кусев

Пловдивска
Георги Груев
Марко Д. Балабанов – секретар и писар поп Гутов (9 април 1871)

Поленинска
Хаджи Георги М. Бучков – заменен от Костадин

Преславска
Величко (Велико) Христов

Самоковска
Захари х. Гюров (Хаджигюров)
Христо Димитров Тодоров

Скопска
Симеон Г. Груев – заменен от Стоян Костов (12 март)
Иконом поп Георги

Сливенска
Добри Чинтулов
Стефан Петров Стефанов (от Бургас)

Софийска
Хаджи Мано Стоянов
Христо Тодоров Стоянов

Струмишка
Поп Тодор Илиев Тилков

Търновска
Кънчо Кесаров (гр. Трявна) – заменен от Кирил Попов (лятото на 1871), който не бил приет от събора
Петър Ангелов (Свищов), заменен от Д. Попов, не не приет от събора
Хаджи Господин Славов (Стара Загора)
Йордан Д. Николов – заменен от Никола Ст. Михайловски (27 април 1871)

Червенска
Иконом Петър К. Арнаудов (Русе)

Лит.: Църковно-народния събор 1871 г.:

Докум. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. ***Темелски****. С., 2001, с. 460-462.*

5. **Предстоятели на Българската православна църква (*по азбучния ред на имената им*)**

Антим I
Василий I Български
Георги Преславски
Герман Български
Григорий Български
Давид Български
Дамян Български
Димитрий Български
Евтимий Български
Игнатий Български
Иларион Ловчански
Исая (епископ на България)
Йоаким I Български
Йоаким II Български
Йоаким III Български
Йосиф (български архиепископ)
Йосиф I Български
Кирил Български
Леонтий Български
Макарий Български
Максим Български
Михаил Доростолски и Червенски
Неофит Български
Николай Български
Сергий Български
Стефан I Български
Теодосий II Български
Филип Български

6. **Предстоятели на Българската православна църква в Българското подворие в Москва**

1948-1950 – Архимандрит Методий
1950-1955 – Архимандрит Максим (Български патриарх (1971-2012)
1955-1956 – Архимандрит Атанасий (Бончев)
1956 -1960 – Архимандрит Антоний (*по-късно* Провадски епископ)
1960-1964 – Ахиомандрит Стефан (*по-късно* Главиницки епископ)
1964-1968 – Архимандрит Филарен (*по-късно* Видински митрополит)

1968-1972 – Крупнишки епископ Григорий (*по-късно* Ловешки митрополит)
1972-1976 – Архимандрит Нестор (*по-късно* Смоленски епископ)
1977-1982 – Архимандрит Наум (*по-късно* Агатоникийски епископ)
1982-1986 – Архимандрит Кирил (*по-късно* Варненски и Великопреславски митрополит)
1986-1991 – Архимандрит Гавриил (*сега* Ловешки митрополит)
1991-2001 – Архимандрит Борис (*сега* Агатоникийски епископ)
2004-2008 – Архимандрит Игнатий (*сега* Проватски епископ)
2008- – Иеромонах Теоктист

7. **Духовни околии (*по епархии*)**

Варненско-Великопреславска
Варненска
Добричка
Провадийска
Търговищка
Шуменска

Великотърновска
Великотърновска
Габровска
Горнооряховска
Дряновска
Еленска
Никополска
Павликенска
Свищовска
Севлиевска

Видинска
Белоградчишка
Берковска
Видинска
Кулска
Ломска

Врачанска
Белослатинска
Врачанска
Оряховска

Дростолска
Дуловска
Силистренска
Тервелска

Ловчанска
Ботевградска
Ловчанска
Пирдопска
Тетевенска
Троянска

Неврокопска
Благоевградска
Разложка
Петричка
Сандански

Плевенска
Плевенска
Луковитска

Пловдивска епархия
Асеновграска
Ивайловградска
Карловска
Панагюрска
Пазарджишка
Пещерска
Смолянска
Хасковска

Русенска
Разградска
Поповска
Русенска
Тутраканска

Сливенска
Бургаска
Карнобатска
Котленска
Малкотърновска
Тополовградска
Ямболска

Софийска
Годечка
Дупнишка
Ихтиманска
Кюстендилска
Радомирска
Самоковска
Трънска

Старозагорска
Казанлъшка
Новозагорска
Свиленградска
Харманлийска
Чирпанска

Лит.: ***Станоев****, Б. Православието и България. С., 1992, с. 147.*

Забел.: След излизането на това съчинение две от епархиите – Врачанска и Доростоло-Червенска се разделят по на две нови: първата на Врачанска и Плевенска, а втората – Доростолска и Русенска.

8. **Алтернативен синод**

Предстоятели

Пимен (Енев) – Неврокопски митрополит, председател (18 май 1992 – 4 юли 1996), патриарх (4 юли 1996 – 10 април 1999)
Инокентий (Петров) – Софийски митрополит, патриаршески местоблюстител (10 април 1999 – начало на 2005)
Борис (Богоев) – Пловдивски епископ, председател (начало на 2005 – 22 март 2006)
Инокентий (Петров) – софийски митрополит (22 март 2006 – ноември 2012)

Епископи

Пимен (Енев) – Неврокопски митрополит (18 май 1992 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Стефан (Стайков) – Великотърновски митрополит (18 май 1992 – май 1995), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Панкратий (Дончев) – Старозагорски митрополит (18 май 1992 – 12 декември 1995), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Софроний (Стойчев) – Доростолски и Червенски митрополит (18 май 1992 – 7 юни 1995), умрял
Галактион (Табаков) – велички епископ (18 май 1992 – 12 декември 1995), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Калиник (Александров) – Врачански митрополит (18 май 1992 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Христофор (Събев) – Макариополски епископ (26 май 1992 – 1993), минал в друга разколническа юрисдикция
Авенир (Арнаудов) – Знеполски епископ (14 септември 1992 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Генадий (Вълчев) – Мелнишки епископ (9 ноември 1992 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Павел (Петров) – Тивериополски епископ (12 декември 1992 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Амвросий (Парашкевов) – Видински митрополит (3 април 1994 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Инокентий (Петров) – Крупнишки епископ (19 май 1994 – 1994), Софийски митрополит (1994 – 11 декември 2012), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Никон (Лалков) – Агатополски епископ (31 август 1994 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Теодосий (Купичков) – Деволски епископ (19 февруари 1997 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Константин (Петров) – Знеполски епископ (27 август 1997 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Яков (Тасев) – Месемврийски епископ (19 октомври 1997 – 1 октомври 1998), покаял се и приет обратно в лоното на БПЦ
Борис (Богоев) – Тивериополски епископ, Пловдивски митрополит (след 1992 – 22 март 2006), умрял
Евлогий – станимашки епископ, адрианополски епископ (1998 – 20 ноември 2009), управляващ Пловдивската епархия (22 март 2006 – 20 ноември 2009), умрял
Гавриил (Галев) – Стобийски епископ, Неврокопски митрополит (1999 – 2 януари 2008), умрял
Даниил (Стойков) – Стобийски епископ (28 септември 1999 – 2004), управляващ Пловдивската епархия (1999-2001), управляващ Бургаско-Дебелтската епархия (2001-2004), създал своя юрисдикция
Гервасий (Патъров) – Браницки епископ, управляващ Неврокопската епархия (1990 – април 2002 и октомври 2003 – юли 2009), Неврокопски митрополит (юли 2009 – февруари 2010)
Йоан (Ранков), Траянополски епископ (8 септември 2002 – 24 май 2010), проватски епископ, покаял се
Климент (Буренков) – крупнишки епископ, управляващ Западноевропейската епархия (8 септември 2000 – ?)
Кирил – Константийски епископ (28 декември 2000 – ?)
Висарион (Добрев) – Агатополски епископ (28 февруари 2010 – 15 септември 2013), минал в Миланския Синод

Онлайн ресурси.

IV. ЕПАРХИИ НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА
(*в миналото и в настоящия момент по азбучен ред на имената им*)

1. **Българска Източноправославна в Западна и Средна Европа**

Митрополити Антоний 2014-
Симеон (1986-2009) и (2010-2013)

Онлайн ресурси.

2. **Българска Източноправославна епархия в САЩ, Канада и Австралия**

Митрополити
Митрополит Андрей (1963-1972)
Митрополит Йосиф I (1972-1987)
Митрополит Геласий (1987-1989)
Митрополит Йосиф II (1989-)

Храмове
Катедрала „Св. Св. Кирил и Методий", Ню Йорк, САЩ
„Св. Св. Кирил и Методий", Торонто, Канада
„Св. Георги", Торонто, Канада
„Св. Троица", Торонто, Канада
„Св. Димитър", Брамптън, Канада
„Св. Иван Рилски", Чикаго, Илинойс, САЩ
„Св. София", Дес Плейнс, Илинойс, САЩ
„Св. Петка", Сейнт Питърсбърг, Флорида, САЩ
до 1997 „Св. Йоан Рилски", Вашингтон, федерален окръг Колумбия, продадена поради липса на места за паркиране, което е в нарушение на градските наредби за църквите

Архиерейски наместничества
Архиерейско наместничество за Австралия, Мелбърн
Архиерейско наместничество за Канада, Торонто
Архиерейско наместничество за САЩ, Ню Йорк

Онлайн ресурси.

3. **Варненска и Великопреславска**

Митрополити, назначени от Цариградската патриаршия

Калиник IV (избран на 12 януари 1874, преместен през 1875)
Кирил (избран на 22 март 1875, преместен през 1882)
Калиник V (избран на 27 ноември 1882, преместен през 1887)
Гавриил (избран на 15 октомври1887, подал оставка в 1889), по-късно Трапезундски и Никополски м. и Превезки м.
Григорий (избран на 10 октомври1889, 1891†). Бивш Костурски м.
Александър (избран на 5 февруари1891, подал оставка пак в 1891)
Поликарп (избран на 1 август1891, 1906†)
Неофит (избран на 27 април 1906, преместен през 1911; от 11 септември 1897 до 27 април 1906 Мосхонисийски м.)
Йоан (избран на 15 февруари 1911, 1913†)
Никодим (избран на 18 юни 1913, преместен на 24 май 1924)

Преславски епископи (от 1830 – митрополити)

Доротей, митрополит и прототрон (споменат в 1360)
Григорий (споменат в 1578)
Спиридон (споменат през май 1590)
Григорий (споменат на 4 ноември 1620)
Калиник (споменат през септември 1623, януари 1630, септември 1636 и в 1643)
Нектарий (избран на 15 декември 1680)
Софроний
Никофор (споменат в 1720)
Хрисант (споменат в 1733-1734)
Партений (1747†)
Гедеон (избран на 9 ноември 1747, споменат в 1762 и 1765, 1780†)
Неофит (1809†)
Антим (споменат през 1829, преместен в 1831)
Григорий (избран през юли 1831, остранен в 1833)
Герасим (избран през април 1833, преместен в 1840
Порфирий (избран през юни 1840, преместен през 1847)
Дионисий (избран на 5 март 1847, преместен през 1850)
Вениамин (избран на 17декември 1850, напуснал епархията към 1861)
Антим (избран на 23 май 1861, преместен на 13 април1868), без наместник до 1872

Варненски митрополити на Цариградската патриаршия

Матей (споменат в ръкописна бележка от XIII в.)
Методий (споменат през май 1325)
Маркел (споменат през)
Методий (споменат през 1347)
Алексий (сменен през март 1381)
Гавриил (споменат през юли 1389 и март 1391)
Калист (споменат в 1483-1484)
Гавриил (споменат през януари 1565)
Партений (споменат през октомври 1568)
Акакий (1572-1594, споменат през май 1590)
Теолипт (споменат през юни 1601, отстранен през 1605)
Матей (избран на 12 януари 1605, отстранен през март 1606)
Мелетий (избран на 15 март 1606)
Митрофан (1622)
Порфирий (1624)
Партений (споменат през юни 1624 и май 1631, 1635†)
Мелетий (избран на 7 април 1635, отстранен в 1637)
Агатангел (избран през април 1637)
Мелетий (вторично отстранен в 1639)
Партений (избран през декември 1639)
Мелетий (1649†)
Антим (избран на 11 август 1649, 1655†)
Даниил I (избран през май 1655, отстранен в 1657)
Даниил II (избран през юли 1657, отстранен в 1658)
Никодим (избран на 20 юни 1658, отстранен в 1666)
Митрофан (избран на 11 юни 1662, 1674†)
Макарий (избран на 15 август 1674, споменат през 1707)
Серафим (няма данни)
Лъв (няма данни)
Григорий (ок. 1698)
Кирил (споменат през май 1712)
Калиник (споменат през март 1713, август и октомври 1717, май 1718, януари, февруари и април 1720, септември 1721 и септември 1723)
Атанасий (споменат през декември 1726 и в 1727)
Панкратий (споменат през 1733 или 1734)
Йоаким (споменат през юли 1742 и на 13 юни 1750, 1754†)
Калиник (избран през септември 1754, 1761†)
Неофит (избран на 8 октомври 1761, 1783†)
Филотей (избран през септември 1783, преместен през 1797)
Григорий I (избран през февруари 1797, 1797†)
Григорий II (избран през април 1797, преместен през 1800)
Паисий (от октомври 1794 до 1800 Москонисийски епископ, избран за Варненски м. през септември 1800, подал оставка в 1806, избран за Созополски митрополит през октомври 1806, убит от османците след началото на гръцкото въстание в 1821)
Хрисант (избран през октомври 1806, преместен през 1817). Бивш Созополски м.
Захарий (избран през юни 1817, 1820/21†)
Филотей (избран през януари 1821, напуснал епархията към 1830)
Калиник Месемврийски (местоблюстител от август 1830, Варненски и Месемврийски м. от 2 септември 1834, Варненски м. от януари 1835, остранен през същата 1835)
Йосиф (избран през февруари 1835, преместен в 1846)
Аверкий (избран през октомври 1846, 1847†)
Порфирий (избран на 5 март 1847, 1864†). Бивш Преславски м.. Заедно с протосингеласи Аверкий забраванява употребата на църковнославянски език в богослужението в църквата „Св. Никола". В Балчик изгонил българския учител Стойко, продал българските книги и с парите купил гръцки. Прогонва от село Черковна учителя Райко Блъсков, който се ползвал с подкрепата на владиката Йосиф.
Йоаким (избран на 10 декември 1864, заминава за епархията си на 18 февруари 1865, преместен през 1874) на 3 март 1863 избран за велик протосингел на Патриаршията
Калиник IV (избран на 12 януари 1874, преместен на 7 март 1875)
Кирил (избран на 22 март 1875, преместен през 1882)
Калиник V (избран на 27 ноември 1882, преместен през 1887)
Гавриил (избран на 15 октомври 1887, подал оставка в 1889), по-късно Трапезундски и Никополски м. и Превезки м.
Григорий (избран на 10 октомври 1889, 1891†). Бивш Костурски митр.
Александър (избран на 5 февруари 1891, подал оставка пак в 1891)
Поликарп (избран на 1 август 1891, 1906†)
Неофит (Кодзаманидис или Кодзаманис) избран на 27 април 1906, преместен през 1911. От 11 септември 1897 до 27 април 1906 Москонисийски м.

Per aspera ad astra!

Йоан (избран на 15 февруари 1911, 1913†)
Никодим (избран на 18 юни 1913, преместен на 24 май 1924)

Митрополити на Българската екзархия

Симеон (1872-1937)
Йосиф (1937-1945)

Манастири

„Св. Атанас" – село Оброчище
Аладжа манастир „Св. Троица" – гр. Варна
Патлейнски манастир „Св. Пантелеймон" – местност „Патлейна", гр. Велики Преслав
Златарски манастир „Св. Св. апли Петър и Павел" – с. Златар, Шуменско
„Св. Св. Константин и Елена" – едноименен курортен комплекс гр. Варна
„Св. Св. Кирил и Методий" – стария град Велики Преслав
„Св. Йоан Рилски" – с. Черни връх, Шуменско
„Св. Марина"– с. Ботево, Варненско
„Св. Пророк Илия", с. Александрия, Добричко
„Рождество на Пресвета Богородица", м. Сотира, гр. Варна
„Св. вмчца Екатерина", с. Българево

Храмове

Варненска духовна околия
гр. Варна

1. Катедрален храм „Св. Успение Богородично" – гр. Варна
2. Старинен храм „Св. Успение Богородично" – гр. Варна
3. Храм „Св. Николай" – гр. Варна
4. Храм „Св. Атанасий" – гр. Варна
5. Храм „Св. Петка" – гр. Варна
6. Храм „Св. Прор. Илия" – гр. Варна
7. Храм „Св. Параскева" – гр. Варна
8. Храм „Св. Архангел Михаил" – гр. Варна
9. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски" – кв. „Владиславово", гр. Варна
10. Храм „Св. Цар Борис" – кв. „Аспарухово", гр. Варна
11. Храм „Св. Успение Богородично" – кв. „Галата", гр. Варна
11. Храм „Св. Атанасий" – кв. „Виница", гр. Варна
13. Храм „Св. Архангел Михаил" – летище „Варна"
14. Храм „Св. Вмчца Марина" – м-ст „Пчелина", гр. Варна
15. Храм „Св. Архангел Михаил" – гробищен парк „Тополи"
16. Параклис „Св. Вмчк Димитър Солунски" – затвора, гр. Варна
17. Параклис „Рождество на Св. Иоан Кръстител" – гр. Варна (енорийски свещеници: ик. Светослав Петров Христов)
18. Параклис „Св. Преображение Господне" – гр. Варна

Варненска духовна околия

1. Храм „Св. Успение Богородично" – с. Ново Оряхово, Варненска духовна околия
2. Храм „Св. Св. Кирил и Методий" – с. Долище, Варненска духовна околия
3. Храм „Св. Параскева-Петка" – с. Ченге, Варненска духовна околия
4. Храм „Св. Николай" – с. Близнаци, Варненска духовна околия
5. Храм „Св. Архангел Михаил" – с. Близнаци, Варненска духовна околия
6. Храм „Св. Архангел Михаил" – с. Новаково, Варненска духовна околия
7. Храм „Св. Успение Богородично" – с. Тополи, Варненска духовна околия
8. Храм „Св. Вмчк Георги" – с. Кичево, Варненска духовна околия
9. Храм „Св. Прор. Илия" – с. Ботево, Варненска духовна околия
10. Храм „Св. Вмчк Георги" – с. Езерово, Варненска духовна околия
11. Храм „Всички Български Светии" – с. Баново, Варненска духовна околия
12. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски" – с. Крумово, Варненска духовна околия
13. Храм „Св. Рождество Богородично" – с. Бенковски, Варненска духовна околия
14. Храм „Св. Архангел Михаил" – с. Здравец, Варненска духовна околия
15. Храм „Св. Иван Рилски" – с. Звездица, Варненска духовна околия
16. Храм „Св. Богородица – Достойно есть" – с. Кранево, Варненска духовна околия
17. Храм „Св. Успение Богородично" – с. Оброчище, Варненска духовна околия
18. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски" – с. Рогачево, Варненска духовна околия
19. Храм „Св. Успение Богородично" – гр. Аксаково, Варненска духовна околия

20. Храм „Св. Архангели” – гробищен парк в гр. Аксаково, Варненска духовна околия
21. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Зорница, Варненска духовна околия
22. Храм „Св. Николай” – с. Любен Каравелово, Варненска духовна околия
23. Храм „Св. Атанасий” – с. Водица, Варненска духовна околия
24. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Казашка река, Варненска духовна околия
25. Храм „Св. Троица” – с. Константиново, Варненска духовна околия
26. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – гр. Белослав, Варненска духовна околия
27. Храм „Св. Рождество Богородично” – гр. Белослав, , Варненска духовна околия
28. Храм „Св. Николай” – затвора в с. Разделна, Варненска духовна околия
29. Храм „Св. Йоан Кръстител” – с. Разделна, Варненска духовна околия
30. Храм „Св. Йоан Кръстител” – с. Юнак, Варненска духовна околия
31. Храм „Св. Троица” – с. Дъбравино, Варненска духовна околия
32. Храм „Св. Параскева” – гр. Бяла, Варненска духовна околия
33. Храм „Св. Успение Богородично” – гр. Бяла, Варненска духовна околия
34. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Горица, Варненска духовна околия
35. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Рудник, Варненска духовна околия
36. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Господиново, Варненска духовна околия
37. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Дюлино, Варненска духовна околия
38. Храм „Св. Св. апли Петър и Павел” – с. Попович, Варненска духовна околия
39. Храм „Св. Прор. Илия” – с. Въглен, Варненска духовна околия
40. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Яребична, Варненска духовна околия
41. Храм „Св. Петка” – с. Аврен, Варненска духовна околия
42. Храм „Св. Троица” – с. Игнатиево, Варненска духовна околия
43. Храм „Св. Троица” – с. Изворско, Варненска духовна околия
44. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Слънчево, Варненска духовна околия
45. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Доброглед, Варненска духовна околия
46. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Калиманци, Варненска духовна околия
47. Храм „Св. Параскева-Петка” – с. Изгрев, Варненска духовна околия
48. Храм „Св. Атанасий” – с. Николаевка, Варненска духовна околия
49. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Левски, Варненска духовна околия
50. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Войводино, Варненска духовна околия
51. Храм „Св. Рождество Богородично” – гр. Долни Чифлик, Варненска духовна околия
52. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Старо Оряхово, Варненска духовна околия
53. Храм „Св. Петка” – с. Равна гора, Варненска духовна околия
54. Храм „Покров Богородичен” – с. Китка, Варненска духовна околия
55. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Садово, Варненска духовна околия
56. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Венелин, Варненска духовна околия
57. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Пчелник, Варненска духовна околия
58. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Горен Чифлик, Варненска духовна околия
59. Храм „Св. Пророк Илия” – с. Солник, Варненска духовна околия
60. Храм „Св. Петка” – с. Шкорпиловци, Варненска духовна околия
61. Храм „Св. Възнесение Господне” – гр. Суворово, Варненска духовна околия
62. Храм „Св. Архангел Михаил” – гр. Вълчи дол, Варненска духовна околия
63. Храм „Св. Вмчк Солунски Димитър” – с. Брестак, Варненска духовна околия
64. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Метличина, Варненска духовна околия
65. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Караманите, Варненска духовна околия
66. Храм „Св. Атанасий” – с. Червенци, Варненска духовна околия
67. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Стефан Караджа, Варненска духовна околия
68. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Ветрино, Варненска духовна околия
69. Храм „Св. Параскева” – с. Добротич, Варненска духовна околия
70. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Михалич, Варненска духовна околия
71. Храм „Покров Богородичен” – с. Искър, Варненска духовна околия
72. Храм „Пресв. Богородица” – с. Кракра, Варненска духовна околия
73. Храм „Пресв. Богородица” – с. Момчилово, Варненска духовна околия
74. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Доброплодно, Варненска духовна околия
75. Храм „Св. Параскева” – с. Каменар, Варненска духовна околия
76. Храм „Св. Прор. Илия” – с. Орешак, Варненска духовна околия
77. Храм „Св. Троица” – с. Куманово, Варненска духовна околия
78. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Осеново, Варненска духовна околия
79. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Щипско, Варненска духовна околия
80. Храм „Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Ген. Киселово, Варненска духовна околия
81. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Оборище, Варненска духовна околия
82. Храм „Св. Възнесение” – с. Ген. Кантарджиево, Варненска духовна околия
83. Храм „Св. Св. Рапли Константин и Елена” – с. Климентово, Варненска духовна околия
84. Храм „Св. Параскева” – с. Юнец, Варненска духовна околия
85. Храм „Св. Троица” – с. Чернево, Варненска духовна околия

Добричка духовна околия

1. Храм „Св. Троица” – гр. Добрич, Добричка духовна околия
2. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – гр. Добрич, Добричка духовна околия
3. Храм „Св. Вмчк Георги” – гр. Добрич, Добричка духовна околия
4. Храм „Св. Успение Богородично” – кв. „Рилци”, гр. Добрич, Добричка духовна околия
5. Храм „Св. Архангел Михаил” – гробищен парк, гр. Добрич, Добричка духовна околия
6. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Паскалево, Добричка духовна околия
7. Храм „Св. Николай-Летни” – с. Овчарово, Добричка духовна околия
8. Храм „Св. Параскева” – с. Божурово, Добричка духовна околия
9. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Камен, Добричка духовна околия
10. Храм „Св. Александър Невски” – с. Житница, Добричка духовна околия
11. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Черна, Добричка духовна околия
12. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Крушари, Добричка духовна околия
13. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Лозенец, Добричка духовна околия
14. Храм „Св. Вмчк. Георги” – гр. Балчик, Добричка духовна околия
15. Храм „Св. Св. апли Петър и Павел” – с. Царичино, Добричка духовна околия
16. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Гурково, Добричка духовна околия
17. Храм „Св. Троица” – с. Кардам, Добричка духовна околия
18. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Чернооково, Добричка духовна околия
19. Храм „Св. Параскева” – с. Ловчанци, Добричка духовна околия
20. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Добрево, Добричка духовна околия
21. Храм „Св. Вмчк. Георги” – гр. Каварна, Добричка духовна околия
22. Храм „Св. Успение Богородично” – гр. Каварна, Добричка духовна околия
23. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – гр. Ген. Тошево, Добричка духовна околия
24. Храм „Св. Св. апли Петър и Павел” – с. Люляково, Добричка духовна околия
25. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Дончево, Добричка духовна околия
26. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Змеево, Добричка духовна околия
27. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Дропла, Добричка духовна околия
28. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Сенокос, Добричка духовна околия
29. Храм „Св. Свщмчк Харалампий” – гр. Шабла, Добричка духовна околия
30. Храм „Св. Вмчк Димитър” – с. Горичане, Добричка духовна околия
31. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Крапец, Добричка духовна околия
32. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Езерец, Добричка духовна околия
33. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Смин, Добричка духовна околия
34. Храм „Св. Николай” – с. Тюленово, Добричка духовна околия
35. Храм „Св. Петка Търновска” – гр. Балчик, Добричка духовна околия
36. Храм „Св. Николай” – гр. Балчик, Добричка духовна околия
37. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Соколово, Добричка духовна околия
38. Храм „Св. Цар Борис” – с. Белгун, Добричка духовна околия
39. Храм „Св. Троица” – с. Вранино, Добричка духовна околия
40. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Нейково, Добричка духовна околия
41. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Дъбовик, Добричка духовна околия
42. Храм „Св. Йоан Богослов” – с. Пчеларово, Добричка духовна околия
43. Храм „Покров Богородичен” – с. Изворово, Добричка духовна околия
44. Храм „Св. Николай” – с. Красен, Добричка духовна околия
45. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Средина, Добричка духовна околия
46. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Житен, Добричка духовна околия
47. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Победа, Добричка духовна околия
48. Храм „Св. Николай” – с. Поп Григорово, Добричка духовна околия
49. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Дуранкулак, Добричка духовна околия
50. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Стаевци, Добричка духовна околия
51. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Стожер, Добричка духовна околия
52. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Дебрене, Добричка духовна околия
53. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Стефаново, Добричка духовна околия
54. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Долина, Добричка духовна околия
55. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Бдинци, Добричка духовна околия
56. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Козлодуйци, Добричка духовна околия
57. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Спасово, Добричка духовна околия
58. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Българево, Добричка духовна околия
59. Храм „Св. Св. апли Петър и Павел” – с. Българево, Добричка духовна околия
60. Храм „Св. Николай” – с. Св. Никола, Добричка духовна околия
61. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Камен бряг, Добричка духовна околия
62. Храм „Св. Николай Летни” – с. Овчарово, Добричка духовна околия
63. Храм „Св. Параскева” – с. Божурово, Добричка духовна околия
64. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Камен, Добричка духовна околия
65. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Лозенец, Добричка духовна околия

66. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Крушари, Добричка духовна околия
67. Параклис „Св. Успение Богородично” – с. Полковник Минково, Добричка духовна околия

Провадийска духовна околия

1. Храм „Св. Троица” – с. Млада гвардия, Провадийска духовна околия
2. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Бозвелийско, Провадийска духовна околия
3. Храм „Св. Параскева” – с. Манастир, , Провадийска духовна околия (енорийски свещеник)
4. Храм „Св. Св. Рапли Константин и Елена” – с. Царевци, Провадийска духовна околия
5. Храм „Св. Живоносни Източник” – с. Бързица, Провадийска духовна околия
6. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Житница, Провадийска духовна околия
7. Храм „Св. Николай” - гр. Девня, Провадийска духовна околия
8. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – кв. „Повеляново”, гр. Девня, Провадийска духовна околия
9. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Падина, Провадийска духовна околия
10. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Тръстиково, Провадийска духовна околия
11. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Синдел, Провадийска духовна околия
12. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Неофит Рилски, Провадийска духовна околия
13. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Кипра, Провадийска духовна околия
14. Храм „Св. Иван Рилски” – гр. Дългопол, Провадийска духовна околия
15. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Партизани, Провадийска духовна околия
16. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Арковна, Провадийска духовна околия
17. Храм „Св. Вмчца Марина” – с. Сава, Провадийска духовна околия
18. Храм „Св. Цар Борис” – с. Цонево, Провадийска духовна околия
19. Храм „Св. Апли Петър и Павел” – с. Гроздево, Провадийска духовна околия
20. Храм „Св. Атанасий” – с. Комарево, Провадийска духовна околия
21. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Черковна, Провадийска духовна околия
22. Храм „Св. Прор. Илия” – с. Комунари, Провадийска духовна околия
23. Храм „Св. Благовещение” – гр. Провадия, Провадийска духовна околия
24. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Петров дол, Провадийска духовна околия
25. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Венчан, Провадийска духовна околия
26. Храм „Св. Атанасий” – с. Невша, Провадийска духовна околия
27. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Градинарово, Провадийска духовна околия
28. Храм „Св. Вмчца Марина” – с. Равна, Провадийска духовна околия
29. Храм „Св. Петка” – с. Славейково, Провадийска духовна околия
30. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Неново, Провадийска духовна околия
31. Храм „Св. Троица” – с. Кривня, Провадийска духовна околия
32. Храм „Св. Петка” – с. Средно село, Провадийска духовна околия
33. Храм „Св. Троица” – с. Чайка, Провадийска духовна околия
34. Храм „Рождество на Пресв. Богородица” – с. Добрина, Провадийска духовна околия
35. Храм „Св. Троица” – с. Блъсково, Провадийска духовна околия

Търговищка духовна околия

1. Храм „Св. Йоан Рилски” – гр. Търговище, Търговищка духовна околия
2. Храм „Св. Успение Богородично” – гр. Търговище, Търговищка духовна околия
3. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Здравец, Търговищка духовна околия
4. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Надарево, Търговищка духовна околия
5. Храм „Св. Петка Българска” – с. Ралица, Търговищка духовна околия
6. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Бряг, Търговищка духовна околия
7. Храм „Св. Троица” – с. Алваново, Търговищка духовна околия
8. Храм „Св. Троица” – с. Въбел, Търговищка духовна околия
9. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Александрово, Търговищка духовна околия
10. Храм „Св. Троица” – с. Лиляк, Търговищка духовна околия
11. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Макариополско, Търговищка духовна околия
12. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Буховци, Търговищка духовна околия
13. Храм „Св. Параскева” – с. Стража, Търговищка духовна околия
14. Храм „Св. Св. Рапли Константин и Елена” – с. Вардун, Търговищка духовна околия
15. Храм „Св. Прор. Илия” – с. Васил Левски, Търговищка духовна околия
16. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Голямо Соколово, Търговищка духовна околия
17. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Дългач, Търговищка духовна околия
18. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Подгорица, Търговищка духовна околия
19. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Руец, Търговищка духовна околия
20. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Певец, Търговищка духовна околия
21. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – гр. Омуртаг, Търговищка духовна околия
22. Храм „Св. Троица” – гр. Антоново, Търговищка духовна околия
23. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Изворово, Търговищка духовна околия
24. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Илийно, Търговищка духовна околия

25. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Ястребино, Търговищка духовна околия
26. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Китино, Търговищка духовна околия (енорийски свещеници: свещ. Красимир Димчев Андонов)
27. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Разделци, Търговищка духовна околия
28. Храм „Св. Прор. Илия” – с. Добротица, Търговищка духовна околия
29. Храм „Св. Троица” – с. Камбурово, Търговищка духовна околия
30. Храм „Св. Иоан Кръстител” – с. Малоградец, Търговищка духовна околия
31. Параклис „Св. Иван Рилски” – с. Мировец, Търговищка духовна околия
32. Параклис „Св. вмчк Димитър Солунски” – гр. Търговище, Търговищка духовна околия
33. Параклис „Св. Григорий Богослов” – гр. Търговище, Търговищка духовна околия

Шуменска духовна околия

1. Храм „Св. Три Светители” – гр. Шумен, Шуменска духовна околия
2. Храм „Рождение на Св. Иоан Кръстител” – кв. „Мътница”, гр. Шумен, Шуменска духовна околия
3. Храм „Св. Възнесение Господне” – гр. Шумен, Шуменска духовна околия
4. Храм „Св. Пророк Илия” – кв. „Дивдядово”, гр. Шумен, Шуменска духовна околия
5. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Велики Преслав, Шуменска духовна околия
6. Храм „Св. Архангел Михаил” – гр. Велики Преслав, Шуменска духовна околия
7. Храм „Св. Св. апли Петър и Павел” – гр. Велики Преслав, Шуменска духовна околия
8. Храм „Св. Троица” – кв. „Кирково”, гр. Велики Преслав, Шуменска духовна околия
9. Храм „Св. Пантелеймон” – гр. Каспичан, Шуменска духовна околия
10. Храм „Св. Николай Летни” – гр. Каспичан, Шуменска духовна околия
11. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – кв. Калугерица, гр. Каспичан, Шуменска духовна околия
12. Храм „Св. Параскева” – гр. Нови пазар, Шуменска духовна околия
13. Храм „Св. мчк Боян – княз Български” – гр. Нови пазар, Шуменска духовна околия
14. Храм „Полагане пояса на Пресвета Богородица” – с. Белокопитово, Шуменска духовна околия
15. Храм „Св. Троица” – с. Кочово, Шуменска духовна околия
16. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Белоградец, Шуменска духовна околия
17. Храм „Св. Св. рапли Константин и Елена” – с. Ягнило, Шуменска духовна околия
18. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Енево, Шуменска духовна околия
19. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Зайчино ореше, Шуменска духовна околия
20. Храм „Св. Троица” – с. Млада гвардия, Шуменска духовна околия
21. Храм „Св. Параскева” – с. Драгоево, Шуменска духовна околия
22. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Златар, Шуменска духовна околия
23. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Струйно, Шуменска духовна околия
24. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Салманово, Шуменска духовна околия
25. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Новосел, Шуменска духовна околия
26. Храм „Св. Параскева” – с. Златна нива, Шуменска духовна околия
27. Храм „Св. Николай” – с. Върбяне, Шуменска духовна околия
28. Храм „Св. Николай Летни” – с. Велино, Шуменска духовна околия
29. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Становец, Шуменска духовна околия
30. Храм „Св. Петка” – с. Черноглавци, Шуменска духовна околия
31. Храм „Св. Св. Константин и Елена” – с. Могила, Шуменска духовна околия
32. Храм „Св. Вмчк Димитър” – с. Царев брод, Шуменска духовна околия
33. Храм „Св. Вмчк Димитър” – с. Сини вир, Шуменска духовна околия
34. Храм „Св. Цар Борис Михаил” – гр. Плиска, Шуменска духовна околия
35. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Писарево, Шуменска духовна околия
36. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Тодор Икономово, Шуменска духовна околия
37. Храм „Св. Вмчк Димитър” – с. Никола Козлево, Шуменска духовна околия
38. Храм „Св. Параскева” – с. Хърсово, Шуменска духовна околия
39. Храм „Св. Николай” – с. Ружица, Шуменска духовна околия
40. Храм „Св. Архангел Михаил” – с. Пет могили, Шуменска духовна околия
41. Храм „Св. Вмчк Димитър” – с. Мировци, Шуменска духовна околия
42. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Красен дол, Шуменска духовна околия
43. Храм „Св. Параскева” – с. Крива река, Шуменска духовна околия
44. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Иван Рилски, Шуменска духовна околия
45. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Войвода, Шуменска духовна околия
46. Храм „Покров Богородичен” – с. Стоян Михайловски, Шуменска духовна околия
47. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Жилино, Шуменска духовна околия
48. Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Мадара, Шуменска духовна околия
49. Храм „Св. Троица” – с. Лиси връх, Шуменска духовна околия
50. Храм „Св. Троица” – с. Ивански, Шуменска духовна околия
51. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Лозево, Шуменска духовна околия
52. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Друмево, Шуменска духовна околия
53. Храм „Св. Архангел Михаил” – гр. Смядово, Шуменска духовна околия
54. Храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Кълново, Шуменска духовна околия
55. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Бял бряг, Шуменска духовна околия
56. Храм „Св. вмчк Димитър Солунски” – с. Янково, Шуменска духовна околия
57. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Черни връх, Шуменска духовна околия
58. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – с. Риш, Шуменска духовна околия
59. Храм „Св. Рождество Богородично” – с. Каменяк, Шуменска духовна околия
60. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Добри Войников, Шуменска духовна околия
61. Храм „Св. Петка” – с. Панйот Волов, Шуменска духовна околия
62. Храм „Св. Троица” – с. Троица, Шуменска духовна околия
63. Храм „Троица” – с. Хан Крум, Шуменска духовна околия

64. Храм „Св. Вмчк Димитър Солунски” – гр. Върбица, Шуменска духовна околия
65. Храм „Св. Троица” – с. Иваново, Шуменска духовна околия
66. Храм „Св. Йоан Рилски” – с. Бяла река, Шуменска духовна околия
67. Храм „Св. Троица” – с. Дибич, Шуменска духовна околия
68. Храм „Св. Успение Богородично” – с. Васил Друмево, Шуменска духовна околия
69. Храм „Св. Иван Рилски” – с. Радко Димитриево, Шуменска духовна околия 70. Храм „Св. Троица” – с. Овчарово, Шуменска духовна околия
71. Храм „Св. рапли Константин и Елена” – с. Осмар, Шуменска духовна околия
72. Храм „Св. Пророк Илия” – с. Кюлевча, Шуменска духовна околия
73. Храм „Св. Атанасий” – с. Косово, Шуменска духовна околия
74. Храм „Св. вмчк Димитър Солунски” – с. Марково, Шуменска духовна околия
75. Храм „Св. Възнесение Господне” – с. Имренчево, Шуменска духовна околия
76. Параклис „Преп. Паисий Хилендарски” – гр. Шумен, Шуменска духовна околия
77. Параклис „Живоносний Източник” – гр. Шумен, Шуменска духовна околия
78. Параклис „Св. Цар Борис” – гробищен парк, гр. Шумен, Шуменска духовна околия
79. Параклис „Св. вмчк Пантелеймон” – с. Коньовец, Шуменска духовна околия
80. Параклис „Св. вмчк Димитър Солунски” – с. Вехтово, Шуменска духовна околия

4. **Велешка**

Митрополити

Охридската архиепископия

Нектарий Велешки (края на XVI в.)
Даниил Велешки (?-1648)
Герасим (споменат в Слепченския поменик)
Йосиф (споменат в 1668 и 1670)
Митрофан (споменат на 12 май 1677 като бивш Велешки епископ)
Дионисий (споменат 1683 и 1684)
Калиник (участвал в избора на Охридския архиепископ Филотей на 16 юлий 1714)
Макарий (споменат в 1722)
Давид (?-1735)
Даниил (избран на 26 юни 1735, споменат на 16 август 1735)
Йосиф (споменат в 1746, 1752 и 1753, вероятно управлявал 1746-1753)
Теодосий (споменат в 1759)
Йосиф (споменат в 1767. Възможно тъждествен с горния)
Игнатий Велешки (1797-1841)
Теоклит Хадзипанайоту (1842-1847)
Авксентий Велешки (1848-1855)
Антим Алексиадис (1855-1869)
Генадий Велешки (1869-1872)

Българската екзархия

Дамаскин Велешки (1872-1877)
Авксентий II Велешки (1894-1907)
Мелетий Велешки (1908-1912)

Македонската православна църква

Гаврил Повардарски (1978-1986)
Михаил Повардарски (?-1993)
Агатангел Повардарски (2000)
Йоан Повардарски (2000-2002)
Агатангел Повардарски (2006-)

Православната Охридска архиепископия

Йоан Велешко-Повардарски (2002-2005, временното управление 2005-)

Манастири

Полошкият манастир „Св. Георги”
Ветерският манастир „Св. Йоан Ветерски”, край с. Ветерско
Манастирът „Св. Димитър”, гр. Велес
Моклищкият манастир „Св. Никола”, с. Моклище
Валандовският манастир „Св. Георги”, гр. Валандово

Храмове

Катедрален храм на епархията е „Св. Пантелеймон”

Per aspera ad astra!

Църква „Св. Вмчк Димитър", гр. Кавадарци
Църква „Пресв. Богородица", с. Дреново
Маркова скална църква „Св. Никола", с. Драдня

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. От падането ѝ подъ турците до нейното унищожение (1394-1767 г.). С., 1932, с. 214, 215, 255.*

5. **Великотърновска**

Гръцки митрополити

Йеремия (споменава се през август (1394 и 1401) (или от август 1394 до 1407/1408)
Игнатий (1437-1464/5)
Герасим (споменат през януари 1467)
Панкратий (споменат през октомври 1474)
Теофил (споменат през 1527 и 1530)
Йоаким (споменат в 1556, 1558 и 1561)
Арсений (споменат през януари 1565 – август 1567 и в 1573)
Дионисий Рали (1585-1600)
Еремия (споменат през март 1602)
Гавриил (споменаван от 1611 до 1622, 1626†)
Макарий (избран на 18 април 1626, 1646†)
Дионисий (избран на 23 август 1646, отстранен през 1650)
Кирил (избран през март 1650, отстранен през януари 1653)
Антим (избран в 1653)
Дионисий (избран в 1654, 1658†)
Герасим (избран на 23 ноември 1658, преместен на 14 август 1673)
Езекил (избран на 16 август 1673, споменава се на 15 май 1687; бивш Ловешки епископ)
Атанасий (споменат през 1687и март 1689, преместен в началото на 1692)
Йосиф (споменат през март 1692)
Теодосий (споменат през май 1697)
Дионисий (споменат през 1707, 1714†)
Йосиф (избран през 1714, остранен в 1722)
Никифор (споменаван от 1722 до януари 1737)
Антим (споменат за пръв път през 1739, подал оставка през 1750)
Теофил (избран през януари 1751, 1763†)
Партений (избран през 1763, преместен през 1769)
Калиник (избран през януари 1770, 1791†)
Матей (избран през декември 1791, напуснал епархията към 1797; преизбран през февруари 1800; 1802†)
Филотей (избран през февруари 1797, до януари 1800; бивш Варненски м.)
Даниил (избран на 27 март 1802, преместен през 1817)
Йоаникий (избран на 18 юни 1817, обесен от османците на 12 юни 1821)
Иларион Критски (избран през юни 1821, отстранен през 1827, върнат през ноември 1830, починал на 8 февруари)
Константий (избран на 25 януари 1827, до ноември 1830; бивш Кюстендилски м.)
Панарет (избран през февруари 1838, дошъл в Търново на 6 юни 1838, отстранен в 1840; бивш панаирски борец, задигнал от олтарите светите чаши, за да ги претопи в прибори за трапезата си)
Неофит Византийски (избран на 26 април 1840, напуснал епархията към 1846, преизбран на 29 август 1848, преместен през 1858)
Атанасий (избран на 26 юни 1846, удавил се на 24 август 1848)
Григорий Катрис (избран на 26 януари 1858, напуснал на 14 март 1867)

Български митрополити

Иларион (Макариополски) (избран на 25 май 1872 до 4 юни 1875)
Климент (Друмев) (1884-1901)
Антим (Кънчев) (1901-1914)
Йосиф (Рафаилов) (1914-1918)
Филип (Пенчев) (1920-1935)
Софроний (Чавдаров) (1935-1961)
Стефан (Стайков) (1962-1992)
Григорий (Стефанов) (1994-)

*Лит.: **Тютюнджиев**, Ив. Търновската митрополия през XV-XIX в. В. Търново, 2007.*

Манастири на Великотърновско архиерейско наместничество

Арбанашки манастир „Успение на Св. Богородица”
Арбанашки манастир „Св. Николай”
Килифаревски манастир „Рождество Богородично”
Къпиновски манастир „Св. Никола”
Мердански манастир „Св. Св. 40 мъченици”
Патриаршески манастир „Св. Троица”
Плаковски манастир „Св. Прор. Илия”
Преображенският манастир „Св. Преображение Господне”
Присовски манастир „Св. Архангел Михаил”
Присовски манастир „Св. Пантелеймон”

Манастири на габровско архиерейско наместничество

Соколски манастир „Св. Успение Богородично”

Горнооряховско архиерейско наместничество

Горнооряховски манастир „Св. Прор. Илия”
Лясковски манастир „Св. Св. Петър и Павел” (Петропавловски манастир)

Дряновско архиерейско наместничество

Дряновски манастир „Св. Архангел Михаил”
Еленско архиерейско наместничество
Буйньовски манастир „Св. Прор. Илия”
Маринси манастир „Св. Преображение Господне”

Свищовско архиерейско наместничество

Свищовски манастир „Св. Св. Апли Петър и Павел”
Свищовски манастир „Св. Богородица”
Севлиевско архиерейско наместничество
Батошевски манастир „Въведение Богородично”
Батошевски манастир „Св. Успение Богородично”

Храмове

Великотърновска духовна околия

1. Катедрален храм „Рождество на Пресв. Богородица” – гр. Велико Търново
2. „Св.Марина” – гр. Велико Търново
3. „Св.Николай” – гр. Велико Търново
4. „Св. Св. Константин и Елена” – гр. Велико Търново
5. „Св. Троица” – гр. Велико Търново
6. „Св. Успение Богородично” – гр. Велико Търново
7. „Св. Архангел Михаил” – гр. Велико Търново
8. „Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Велико Търново
9. параклис „Св. Св. Безсребреници Козма и Дамян” – гр. Велико Търново
10. храм „Св. Седмочисленици” – гр. В. Търново, НВУ „Васил Левски”
11. „Св. Йоан Рилски” – с. Балван, Великотърновска духовна околия
12. „Св. Параскева” – с. Беляковец, Великотърновска духовна околия
13. „Св. Троица” – с. Буковец, Великотърновска духовна околия
14. „Св. Димитър” – с. Ветренци, Великотърновска духовна околия
15. „Св. Георги” – с. Вонеща вода, Великотърновска духовна околия
16. „Св. Георги” – с. Велчево, Великотърновска духовна околия
17. „Св. Прор. Илия” – с. Войнежа, Великотърновска духовна околия
18. „Св. Параскева” – с. Въглевци, Великотърновска духовна околия
19. „Св. Димитър” – с. Габровци, Великотърновска духовна околия
20. „Св. Богородица – Живоприемний източник” – гр. Дебелец, Великотърновска духовна околия
21. „Св. Марина” – гр. Дебелец, Великотърновска духовна околия
22. „Св. Параскева” – с. Долна Студена, Великотърновска духовна околия
23. „Св. Св. Константин и Елена” – с. Драгижево, Великотърновска духовна околия
24. „Св. Георги” – с. Иванча, Великотърновска духовна околия
25. „Св. Димитър” – с. Каранци, Великотърновска духовна околия
26. „Св. Успение Богородично” – гр. Килифарево, Великотърновска духовна околия

27. „Св. Архангел Михаил” – гр. Килифарево, Великотърновска духовна околия
28. „Св. Възнесение” – с. Климентово, Великотърновска духовна околия
29. „Св. Св. Петър и Павел” – с. Къпиново, Великотърновска духовна околия
30. „Св. Георги” – с. Леденик, Великотърновска духовна околия
31. „Св. Архангел Михаил” – с. Миндя, Великотърновска духовна околия
32. „Св. Прор. Илия” – с. Момин сбор, Великотърновска духовна околия
33. „Св. Параскева” – с. Никюп, Великотърновска духовна околия
34. „Св. Николай” – с. Ново село, Великотърновска духовна околия
35. „Св. Параскева” – с. Обединение, Великотърновска духовна околия
36. „Св. Архангел Михаил” – с. Обединение, Великотърновска духовна околия
37. „Св. Йоан Рилски” – с. Петко Каравелово, Великотърновска духовна околия
38. „Св. Рождество Богородично” – с. Плаково, Великотърновска духовна околия
39. „Св. Теодор Стратилат” – с. Полски Сеновец, Великотърновска духовна околия
40. „Св. Рождество Богородично” – гр. Полски Тръмбеш, Великотърновска духовна околия
41. „Св. Успение Богородично” – с. Присово, Великотърновска духовна околия
42. „Св. Въведение Богородично” – с. Пушево, Великотърновска духовна околия
43. „Св. Успение Богородично” – с. Пчелище, Великотърновска духовна околия
44. „Св. Възнесение” – с. Раданово, Великотърновска духовна околия
45. „Св. Йоан Рилски” – с. Радковци, Великотърновска духовна околия
46. „Св. Успение Богородично” – с. Райковци, Великотърновска духовна околия
47. „Св. Димитър” – с. Ресен, Великотърновска духовна околия
48. „Св. Ирина” – с. Самоводене, Великотърновска духовна околия
49. „Св. Йоан Рилски” – с. Стефан Стамболово, Великотърновска духовна околия
50. „Св. Ирина” – с. Хотница иером, Великотърновска духовна околия
51. „Св. Параскева” – с. Ценово, Великотърновска духовна околия
52. „Св. Йоан Предтеча” – с. Церова кория, Великотърновска духовна околия
53. „Св. Успение Богородично” – Шодековци, Великотърновска духовна околия
54. храм-параклис „Св. Мина” – гр. Велико Търново, Великотърновска духовна околия

Габровска духовна околия

1. „Въведение Богородично” – с. Армени, Габровска духовна околия
2. „Св. Йоан Предтеча” – с. Балани, Габровска духовна околия
3. „Св. Прор. Илия” – с. Боженци, Габровска духовна околия
4. „Св. Параскева” – с. Враниловци, Габровска духовна околия
5. „Св. Архангел Михаил” – гр. Габрово, кв. Априлово, Габровска духовна околия
6. „Св. Йоан Рилски” – гр. Габрово, кв. Бичкиня, Габровска духовна околия
7. Манастирска енория към Соколски манастир – гр. Габрово, кв. Водици, Габровска духовна околия
8. гр. Габрово – „Св. Йоан Предтеча”, Габровска духовна околия
9. „Св. Троица” – гр. Габрово
10. „Св. Успение Богородично” – гр. Габрово
11. „Св. Димитър” – гр. Габрово
12. „Св. Богоявление” – гр. Габрово (ст. ик. Минчо Илиев Иванов)
13. „Св. Димитър” – гр. Габрово, АЕК „Етър”
14. параклис „Св. Пантелеймон” – гр. Габрово, към МБАЛ „Д-р Тота Венкова”
15. „Св. Димитър” – с. Гарвани, Габровска духовна околия
16. „Св. Марина” – с. Гергини, Габровска духовна околия
17. „Св. Димитър” – с. Гръблевци, Габровска духовна околия
18. „Св. Атанасий” – с. Жълтеш, Габровска духовна околия
19. „Св. Архангел Михаил” – с. Здравковец, Габровска духовна околия
20. „Сретение Господне” – с. Кметовци, Габровска духовна околия
21. „Св. Рождество Богородично” – с. Кози рог, Габровска духовна околия
22. „Св. Димитър” – с. Копчелии, Габровска духовна околия
23. „Св. Параскева” – с. Лесичарка, Габровска духовна околия
24. „Св. Рождество Богородично” – с. Мичковци, Габровска духовна околия
25. „Св. Св. Безсребреници Козма и Дамян” – с. Недевци, Габровска духовна околия
26. „Св. Николай” – с. Поповци, Габровска духовна околия
27. „Св. Въведение Богородично” – с. Раховци, Габровска духовна околия
28. „Св. Димитър” – с. Стоевци, Габровска духовна околия
29. „Св. Николай” – с. Съботковци, Габровска духовна околия
30. „Св. Архангел Михаил” – с. Трънито, Габровска духовна околия

Горнооряховска духовна околия

1. „Св.Троица” – с. Асеново, Горнооряховска духовна околия
2. „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Балканци, Горнооряховска духовна околия
3. „Св. Архангел Михаил” – с. Благоево, Горнооряховска духовна околия

4. „Св. Димитър” – с. Брегoвица, Горнооряховска духовна околия
5. „Св. Димитър” – с. Владислав, Горнооряховска духовна околия
6. „Св. Георги” – с. Върбица, Горнооряховска духовна околия
7. „Св. Атанасий” – гр. Горна Оряховица
8. „Св. Успение Богородично” – гр. Горна Оряховица
9. „Св. Георги” – гр. Горна Оряховица
10. „Св. Николай” – гр. Горна Оряховица
11. „Св. Троица” – гр. Горна Оряховица
12. „Св. Йоан Рилски” – гр. Горна Оряховица, кв. „Калтинец”
13. „Св. Св. Три Светители” – гр. Горна Оряховица, кв. „Пролет”
14. „Св. Йоан Рилски” – с. Горски Горен Тръмбеш, Горнооряховска духовна околия
15. „Св. Рождество Богородично” – с. Горски Долен Тръмбеш, Горнооряховска духовна околия
16. „Св. Архангел Михаил” – с. Горско Ново село, Горнооряховска духовна околия
17. „Св. Архангел Михаил” – с. Горски Сеновец, Горнооряховска духовна околия
18. „Св. Георги” – с. Джулюница, Горнооряховска духовна околия
19. „Св. Успение Богородично” – с. Добри дял, Горнооряховска духовна околия
20. „Св. Георги” – гр. Долна Оряховица, Горнооряховска духовна околия
21. „Св. Успение Богородично” – гр. Долна Оряховица, Горнооряховска духовна околия
22. „Св. Успение Пресв. Богородица” – с. Драганово, Горнооряховска духовна околия
23. „Св. Прор. Илия” – с. Драганово, Горнооряховска духовна околия
24. с. Кавлак – енория, Горнооряховска духовна околия – няма храм
25. „Св. Георги” – с. Камен, Горнооряховска духовна околия
26. „Св. Димитър” – с. Кесарево, Горнооряховска духовна околия
27. „Св. Параскева” – с. Козаревец, Горнооряховска духовна околия
28. „Св. Димитър” – с. Крушето, Горнооряховска духовна околия
29. „Св. Димитър” – с. Лозен, Горнооряховска духовна околия
30. „Св. Атанасий” – гр. Лясковец, Горнооряховска духовна околия
31. „Св. Георги” – гр. Лясковец, Горнооряховска духовна околия
32. „Св.Василий” – гр. Лясковец, Горнооряховска духовна околия
33. „Св. Димитър” – гр. Лясковец, Горнооряховска духовна околия
34. „Св. Николай” – гр. Лясковец, Горнооряховска духовна околия
35. „Св. Димитър” – с. Мерданя, Горнооряховска духовна околия
36. „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Мирово, Горнооряховска духовна околия
37. „Св. Пророк Илия” – с. Нова Върбовка, Горнооряховска духовна околия
38. „Св. Архангел Михаил” – с. Ново Градище, Горнооряховска духовна околия
39. „Св. Троица” – с. Орловец, Горнооряховска духовна околия
40. „Св. Архангел Михаил” – с. Паисий, Горнооряховска духовна околия
41. „Св. Димитър” – с. Писарево, Горнооряховска духовна околия
42. „Св. Марина” – с. Поликраище, Горнооряховска духовна околия
43. „Св. Димитър” – с. Правда, Горнооряховска духовна околия
44. „Св. Възнесение Господне” – с. Първомайци, Горнооряховска духовна околия
45. „Св. Въведение Богородично” – с. Родина, Горнооряховска духовна околия
46. „Св. Въведение Богородично” – с. Сливовица, Горнооряховска духовна околия
47. „Св. Успение Богородично” – гр. Стражица, Горнооряховска духовна околия
48. „Св. Василий Велики” – гр. Стражица, Горнооряховска духовна околия
49. „Св. Успение Богородично” – с. Стрелец, Горнооряховска духовна околия
50. „Св. Параскева” – с. Сушица, Горнооряховска духовна околия
51. „Св. Параскева” – с. Теменуга, Горнооряховска духовна околия
52. „Св. Николай” – с. Царски извор, Горнооряховска духовна околия
53. „Св. Архангел Михаил” – с. Янтра, Горнооряховска духовна околия

Дряновска духовна околия

1. „Св. Параскева” – с. Буря, Дряновска духовна околия
2. „Св. Петка” – с. Ганчовец, Дряновска духовна околия
3. „Св. Рождество Христово” – с. Геша, Дряновска духовна околия
4. „Св. Рождество Христово” – с. Голямо Българени, Дряновска духовна околия
5. „Св. Рождество Богородично” – с. Гостилица, Дряновска духовна околия
6. „Св. Димитър” – с. Дъгня, Дряновска духовна околия
7. „Св. Троица” – гр. Дряново
8. „Св. Въведение Богородично” – гр. Дряново
9. „Св. Николай” – гр. Дряново
10. „Св. Димитър” – с. Караиванца, Дряновска духовна околия
11. „Св. Благовещение” – с. Керека, Дряновска духовна околия
12. „Св. Георги” – с. Косарка, Дряновска духовна околия
13. „Св. Въведение Богородично” – с. Маноя, Дряновска духовна околия
14. „Св. Йоан Рилски” – с. Скалско, Дряновска духовна околия

15. с. Славейково – храм „Параклиса", Дряновска духовна околия
16. с. Соколово – енория, Дряновска духовна околия
17. „Св. Николай" – с. Янтра, Дряновска духовна околия

Еленска духовна околия

1. „Св. Георги" – с. Беброво, Еленска духовна околия
2. „Св. Димитър" – с. Блъсковци, Еленска духовна околия
3. „Св. Николай" – с. Босевци, Еленска духовна околия
4. „Св. Йоан Кръстител" – с. Дединци, Еленска духовна околия
5. „Св. Въведение Богородично" – с. Дрента, Еленска духовна околия
6. „Св. Въведение Богородично" – с. Илаков рът, Еленска духовна околия
7. „Св. Прор. Илия" – с. Кипилово, Еленска духовна околия
8. „Св. Св. Кирил и Методий" – с. Константин, Еленска духовна околия
9. „Св. Рождество Богородично" – гр. Елена
10. „Св. Успение Богородично" – гр. Елена
11. „Св. Николай" – гр. Златарица, Еленска духовна околия
12. „Св. Димитър" – с. Костел, Еленска духовна околия
13. „Св. Архангел Михаил" – с. Мийковци, Еленска духовна околия
14. „Св. Василий Велики" – с. Палици, Еленска духовна околия
15. „Св. Николай" – гр. Елена, кв. Разпоповц, Еленска духовна околия и
16. „Св. Успение Богородично" – с. Руховци, Еленска духовна околия
17. „Св. Димитър" – с. Средни колиби, Еленска духовна околия
18. „Св. Успение Богородично" – с. Стара река, Еленска духовна околия
19. „Св. Възнесение" – с. Стеврек, Еленска духовна околия
20. „Св. Успение Богородично" – с. Тодювци, Еленска духовна околия
21. „Св. Николай" – с. Тънки рът, Еленска духовна околия
22. „Св. Архангел Михаил" – с. Шилковци, Еленска духовна околия
23. „Св. Троица" – с. Яковци, Еленска духовна околия

Никополска духовна околия

1. с. Асеново – енория
2. с. Бацова махала – енория
3. „Св. Параскева" – с. Брест
4. „Св. Параскева" – с. Бръшляница
5. „Св. Димитър" – с. Бяла вода
6. „Св. Пророк Илия" – с. Въбел
7. „Св. Георги" – с. Гиген
8. „Св. Георги" – гр. Гулянци
9. „Св. Георги" – с. Дебово
10. Църк. настоятелство – с. Долни Вит
11. „Св. Параскева" – с. Драгаш войвода
12. „Св. Димитър" – с. Дъбован
13. „Св. Йоан Рилски" – с. Загражден
14. „Св. Параскева" – с. Искър
15. „Св. Димитър" – с. Коиловци
16. „Св. Димитър" – с. Кулина вода (свещ. Валентин Атанасов Илиев)
17. „Св. Св. Константин и Елена" – с. Ленково
18. „Св. Троица" – с. Лозица
19. „Св. Параскева" – с. Мечка
20. „Св. Архангел Михаил" – с. Милковица
21. „Св. Никола" – с. Муселиево
22. „Св. Успение Богородично" – гр. Никопол
23. „Св. Възнесение" – с. Новачене
24. „Св. Йоан Рилски" – с. Санадинова
25. „Св. Николай" – гр. Славяново
26. „Св. Николай" – с. Сомовит
27. с. Черквица – няма храм
28. с. Шияково – няма храм

Павликенска духовна околия

1. с. Аспарухово – енория
2. „Св. Йоан Рилски" – с. Батак
3. „Св. Димитър" – с. Бутово
4. „Св. Димитър" – с. Бяла река

5. „Св. Димитър” – гр. Бяла Черква
6. „Св. Димитър” – с. Варана
7. „Св. Пророк Илия” – с. Вишовград
8. „Св. Димитър” – с. Водолей
9. „Св. Архангел Михаил” – с. Върбовка
10. „Св. Димитър” – с. Горна Липница
11. „Св. Димитър” – с. Горна Студена
12. „Св. Георги” – с. Горско Сливово
13. „Св. Николай” – с. Градище
14. „Св. Успение Богородично” – с. Димча
15. „Св. Параскева” – с. Дичин
16. „Св. Николай” – с. Долна Липница
17. „Св. Йоан Рилски” – с. Дъскот
18. „Св. Архангел Михаил” – с. Емен
19. „Св. Параскева” – с. Караисен
20. „Св. Възнесение Господне” – с. Крамолин
21. „Св. Възнесение” – с. Красно Градище
22. „Св. Параскева” – гр. Левски
23. „Св. Архангел Михаил” – с. Лесичери
24. „Св. Архангел Михаил” – с. Малчика
25. „Св. Успение Богородично” – с. Михалци
26. „Св. Параскева” – с. Мусина
27. „Св. Архангел Михаил” – с. Недан
28. „Св. Рождество Богородично” – гр. Павликени
29. „Св. Архангел Михаил” – с. Паскалевец
30. „Св. Параскева” – с. Пареш
31. „Св. Въведение Богородично” – с. Русаля
32. „Св. Йоан Рилски” – с. Батак
33. „Св. Йоан Рилски” – с. Сломер
34. „Св. Димитър” – с. Стамболово
35. „Св. Св. апли Петър и Павел” – гр. Сухиндол

Свищовска духовна околия

1. „Св. Йоан Рилски” – с. Алеково
2. „Св. Архангел Михаил” – с. Александрово
3. „Св. Георги” – гр. Белене
4. „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Божурлък
5. с. Босилковци – няма храм
6. „Св. Възнесение Господне” – с. Българене
7. „Св. Архангел Михаил” – с. Българско Сливово
8. „Св. Пророк Илия” – с. Вардим
9. „Св. Рождество Богородично” – с. Вързулица
10. „Св. Георги” – с. Деков
11. „Св. Параскева” – с. Деляновци
12. „Св. Параскева” – с. Джулюница
13. „Св. Йоан Рилски” – с. Драгомирово
14. „Св. Вмчк Прокопий” – с. Изгрев
15. „Св. Възнесение” – с. Караманово
16. „Св. Атанасий” – с. Козар Белене
17. „Св. Димитър” – с. Козловец
18. „Св. Димитър” – с. Масларево
19. „Св. Архангел Михаил” – с. Морава
20. „Св. Димитър” – с. Новград
21. „Св. Троица” – с. Овча Могила
22. „Св. Троица” – с. Павел
23. „Св. Архангел Михаил” – с. Пейчиново
24. „Св. Георги” – с. Петокладенци
25. „Св. Архангел Михаил” – с. Пиперково
26. „Св. Димитър” – гр. Свищов
27. „Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Свищов
28. „Св. Преображение” – гр. Свищов
29. „Св. Троица” – гр. Свищов
30. „Св. Възнесение” – гробищен парк – гр. Свищов
31. параклис „Св. Илия” – пожарна – гр. Свищов
32. параклис „Св. Дух” – гробища – гр. Свищов
33. „Св. Димитър” – с. Стежерово

34. „Св. Параскева” – с. Страхилово
35. „Св. Параскева” – с. Татари
36. „Св. Архангел Михаил” – с. Хаджи Димитрово
37. „Св. Троица” – с. Царевец
38. „Св. Параскева” – с. Червена

Севлиевска духовна околия

1. „Св. Димитър” – с. Агатово
2. „Св. Димитър” – с. Батошево
3. „Св. Троица” – с. Бериево
4. „Св. Успение Богородично” – с. Боазът
5. „Св. Параскева” – с. Богатово
6. „Св. Архангел Михаил” – с. Горна Росица
7. „Св. Параскева” – с. Горско Калугерово
8. „Св. Рождество Пресв. Богородица” – с. Градище
9. „Св. Архангел Михаил” – с. Градница
10. „Св. Троица” – с. Гъбене
11. „Св. Димитър” – с. Дамяново
12. „Св. Димитър” – с. Добромирка
13. „Св. Николай” – с. Драгиевци
14. „Св. Параскева” – с. Душево
15. „Св. Рождество Богородично” – с. Енев рът
16. „Св. Параскева” – с. Идилево
17. „Св. Димитър” – с. Кормянско
18. „Св. Възнесение” – с. Крамолин
19. „Св. Николай” – с. Крушево
20. „Св. Николай” – с. Кръвеник
21. „Св. Параскева” – с. Купен
22. „Св. Параскева” – с. Младен
23. „Св. Димитър” – с. Млечево
24. „Св. Параскева” – с. Петко Славейково
25.”Св. Архангел Михаил” – с. Ряховците
26. „Св. Прор. Илия” – гр. Севлиево
27. „Св. Троица” – гр. Севлиево
28. „Св. Вмчк Георги” – с. Селище
29. „Св. Йоан Рилски” – с. Сенник
30. „Св. Димитър” – с. Стоките
31. „Св. Георги” – с. Столът
32. „Св. Вмчк Димитрий” – с. Търхово
33. „Св. Йоан Рилски” – с. Угорелец
34. „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян” – с. Хирево
35. „Св. Димитър” – с. Шумата

Тревненска духовна околия

1. „Св. Преображение Господне” – с. Белица
2. „Св. Йоан Кръстител” – с. Бочуковци
3. параклис „Св. Йоан Рилски” – с. Бъзовец
4. „Св. Успение Богородично” – с. Енчевци
5. „Св. Николай” – с. Искра
6. „Св. Димитър” – с. Нейковци
7. „Св. Пророк Илия” – гр. Плачковци
8. „Св. Богоявление” – с. Радовци
9. „Св. Пророк Илия” – с. Станчов хан
10. „Св. Архангел Михаил” – гр. Трявна
11. „Св. Георги” – гр. Трявна
12. „Св. Димитър” – с. Фъревци
13. „Успение Пресв. Богородица” – с. Царева Ливада

Онлайн ресурси.

6. **Видинска**

Гръцки митрополити

Константин (оловен печат от ок. 1075)
Касиан (юли 1381 – септември 1392).
Йоасаф Бдински (1392-)
Стефан (споменат в 1535)
Неофит (споменат в 1561)
Антим (споменат в 1584/5 и 1590)
Даниил (март 1606†)
Софроний (избран на 20 март 1606 , отстранен в 1620)
Евтимий (избран през юни 1620)
Гавриил (оттеглил се в 1640)
Софроний (избран на 7 май 1640 г.), отстранен в 1660. Бивш Атински м.
Филотей (избран през март 1660)
Лаврентий (споменава се през юли 1668 г., полудял и отстранен в 1670)
Даниил (избран през декември 1670 г., оттеглил се в 1676)
Тимотей (избран на 20 май 1676)
Партений IV Цариградски – местоблюстител (от март 1685)
Симеон (споменава се в 1700-1701) и 1708; митрополит до 1716
Никифор (1716-1729)
Григорий II Месемврийски – местоблюстител (от 1729)
Калиник (1733-1754)
Мелетий (избран на 5 декември 1754, преместен в 1763)
Йосиф (избран през май 1763, 1766†)
Антим (избран през март 1766, 1777†)
Йеремия (избран за Видински м. през декември 1777, преместен в 1790 от ноември 1790 до смъртта си през ноември 1810 Халкидонски м.)
Матей (избран през ноември 1790, 1794†)
Григорий (избран през ноември 1794, преместен в 1801 в Деркоска епархия)
Венедикт (избран през юни 1801, подал оставка в 1803)
Калиник (избран през лятото на 1803, 1807†)
Дионисий (избран през март 1807, преместен през 1814)
Паисий (избран през януари 1814 , оттеглил се в 1826)
Герман (август 1826-1831), вселенски патриарх от 1842 до 1845 и от 1852 до 1853
Антим (избран през май 1831, 1840†)
Кирил (избран през юли 1840, остранен в 1846)
Венедикт Византийски (избран на 14 ноември 1846 г., оттеглил се в 1852)
Паисий (избран на 22 февруари 1852), преместен през 1868. На 16 май 1864 е изпратен като екзарх в Нишавската епархия. През ноември 1864 бяга от епархията си в Цариград. На 1 март 1865 тръгва обратно. На следната година е избран за член на Синода и на 19 март 1866 пристига пак в Цариград.

Български митрополити

Антим (Чалъков) (1868-1872; 1878-1888)
Кирил (Стоичков) (1889-1914)
Неофит (Караабов) (1914-1971)
Филарет (Игнатов) (1971-1987)
Дометиан (Топузлиев) (1987-2017)
Даниил (Николов) (2018-)

Манастири

Видинско

Алботински скален манастир, село Раброво – от XIII век, недействащ
Брусарски манастир „Св. Архангел Михаил", Ломска ДО – от XIX век, действащ, без монаси
Добридолски манастир „Св. Троица", Ломска ДО – от XI век, действащ, мъжки
Изворски манастир „Св. Успение Богородично", Видинска ДО – от XII век, действащ, женски
Клисурски манастир „Св. Св. Кирил и Методий", Берковска ДО – от XII век, действащ, женски
Лопушански манастир „Св. Йоан Предтеча", Берковска ДО – от X век, действащ, мъжки
Раковишки манастир „Св. Троица", Кулска ДО – от X век, действащ, мъжки
Чипровски манастир „Св. Иван Рилски", Берковска ДО – от X век, действащ, мъжки

Храмове

Белоградчишка духовна околия

„Св. Прор. Илия”, Рабиша
„Св. Св. Кирил и Методий”, Раяновци
„Св. Св. Константин и Елена”, Гранитово, построен през 1873
„Св. Св. апостоли Петър и Павел”, Дъбравка
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Салаш
„Св. Възнесение Христово”, Прауждa
„Св. Възнесение Христово”, Стакевци
„Св. Възнесение Христово”, Протопопинци
„Св. Възнесение Христово”, Средогрив, построен през 1890
„Св. Георги”, Белоградчик
„Св. Троица”, Боровица
„Св. Троица”, Долни Лом, построен през 1848
„Св. Параскева”, Горни Лом
„Св. Никола”, Търговище
„Св. Йоан Кръстител”, Върбово
„Св. Йоан Рилски”, Чупрене

Берковска духовна околия

„Рождество на Пресв. Богородица”, Берковица, 1848 г.
„Св. Николай Чудотворец“, Берковица, 1871 г.

Видинска духовна околия

„Св. Рождество на Пресв. Богородица”, Гъмзово
„Св. Рождество на Пресв. Богородица”, Дунавци
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Арчар
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Брегово
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Видин
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Ново село
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Сланотрън
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Ясен
„Св. Възнесение Господне”, Буковец
„Св. Възнесение Господне”, Винарово
„Св. Възнесение Господне”, Динковица
„Св. Възнесение Господне”, Извор
„Св. Възнесение Господне”, Каленик
„Св. Възнесение Господне”, Куделин
„Св. Възнесение Господне”, Слана бара
„Св. Възнесение Господне”, Флорентин
„Св. Вмчк Георги”, Антимово
„Св. Вмчк Георги”, Балей
„Св. Вмчк Георги”, Делейна
„Св. Вмчк Георги”, Новоселци
„Св. Димитър”, Буковец
„Св. Димитър”, Видин
„Св. Димитър”, Гъмзово
„Св. Прор. Илия”, Градец
„Св. Прор. Илия”, крайпътен комплекс „Фанти Г”
„Св. Св. Константин и Елена”, Жеглица
„Св. Св. Константин и Елена”
„Св. Никола”, Ново село
„Св. Николай”, Връв
„Св. Николай Чудотворец”, Видин
„Св. Пантелеймон”, Видин
„Св. Петка”, Акациево, построен 2010 г.
„Св. Петка”, Видин
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Гомотарци
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Дружба
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Кутово
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Майор Узуново
„Св. Вмчк Прокопий”, Бела Рада
„Св. Теодор Тирон”, Видин

„Св. Троица”, Иново
„Св. Троица”, Капитановци
„Св. Троица”, Кошава
„Св. Троица”, Неговановци
„Св. Троица”, Покрайна
„Св. Троица”, Ракитница
„Св. Троица” Тияновци

Кулска духовна околия

„Св. Троица”, Бойница
„Св. Троица”, Грамада
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Кула
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Бориловец
„Св. Апли Петър и Павел”, Медешевци
„Св. Възнесение Господне”, Раброво
„Св. Николай Чудотворец”, Шишенци
„Св. Успение на Пресв. Богородица”, Подгоре
„Св. Рождество на Пресв. Богородица”, Големаново
„Св. Св. Кирил и Методий”, Цар-Петрово
„Св. Св. Кирил и Методий”, Цар Шишманово
„Св. Димитър”, Тошевци
„Св. Вмчк Георги”, Раковица

Ломска духовна околия

„Св. Параскева”, Орсоя
„Св. Параскева”, Брусарци
„Св. Тройца”, Сливата
„Св. Тройца”, Ярловица
„Св. Георги”, Василовци
„Св. Богородица”, Трайково
„Св. Въведение Богородично”, Дреновец
„Св. Успение Богородично”, Сталийска махала
„Св. Неделя”, Киселево
„Св. Никола”, Крива бара
„Св. Никола”, Буковец
„Св. Никола”, Сливовик
„Св. Петка”, Медковец
„Св. Св. Апли Петър и Павел”, Сталийска махала
„Св. Възнесение”, Аспарухово
„Св. Никола”, Мокреш

7. **Врачанска**

Епископи на Вселенската патриаршия

Теофил (споменава се в 1761)
Серафим (споменава се в 1782 и 1788, 1794†)
Софроний (1794-1803)
Антим (1803-1813)
Методий (средата на 1813-1827)
Тимотей (споменат в 1827, оттеглил се най-вероятно в 1830)
Агапий (1833-1849)
Партений (избран на 26 октомври 1849, уволнен в 1852)
Доротей (избран в 1852, преместен в 1860)
Паисий (избран на 12 ноември 1860, преместен през 1872; през 1865 бяга в Цариград и в епархията е изпратен патриаршески екзарх, на 21 март 1866 заминава обратно за епархията си)
Неофит (октомври 1872 – юли 1882)

Митрополити на Българската екзархия и патриаршия

Аверкий Петрович (1872-1874)
Константин (1884-1912)
Климент (1914-1930)
Паисий (1930-1974)
Калиник (1974-1992)

Per aspera ad astra!

Игнатий Знеполски (1992 – 29 май 1994) временно-управляващ
Игнатий Врачански (29 май 1994 – 1 октомври 1998)
Калиник (1 октомври 1998 – 26 декември 2016)
Григорий (12 март 2017 –)

Манастири

Черепишки манастир „Св. Успение Богородично”
Бистрецки манастир „Св. Иван Рилски”
Градешнишки манастир „Св. Йоан Предтеча”
Струпецки манастир „Св. Пророк Илия”

Недействащи манастири

Долнобешовишки манастир „Св. Архангел Михаил”
Мътнишки манастир „Св. Николай”

Храмове

Врачанска духовна околия

Митрополитски храм „Св. Николай”
Катедрален храм „Св. Апостоли”
Възнесенска църква храм-паметник „Св. Софроний Епископ Врачански”
„Св. Царей”
гр. Мездра – „Св. Георги Победоносец”
Криводол – „Св. Троица”
Роман – „Св. Параскева”

Слатинска духовна околия

Бяла Слатина – храм „Св. Петка”
Кнежа – храм „Св. Троица”
Койнаре – храм „Св. Троица”

Оряховска духовна околия

Оряхово – храм „Св. Успение Богородично”
Козлодуй – храм „Св. Троица”
Мизия – храм „Св. Св. Апли Петър и Павел”
Бутан – храм „Св. Възнесение”
Хайредин – храм „Св. Параскева”
Онлайн ресурс.

8. **Главиницка епархия (от 1932 – епископия)**

Титулярни епископи на Вселенската патриаршия

Варнава (Росич) (10 април 1910 – 17 ноември 1920)

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Климент (Българов) (21 септември 1932 – 8 септември 1942)
Стефан I (Стайков) (2 април 1950 – 21 януари 1962)
Стефан II (Йовков) (4 април 1965 – 19 август 1970)
Симеон (Костадинов) (14 януари 1973 – 17 април 1986)
Йоан (Стойков) (30 ноември 2010 – 22 февруари 2019†)

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. С., 1924, с. 168, 169, 170.*

9. Дебърско-Кичевска епархия – районите на Охрид, Струга, Дебър, Кичево и Брод, в които се намират и петте ѝ архиерейски наместничества

Охридска катедра

Глави

Лихнидски (Охридски) епископи

Лаврентий Лихнидски (споменат в 515)

Преспански и Охридски митрополити на Цариградската патриаршия

Митрополит Йосиф Охридски (?-?)
Исая Преспански и Охридски (1776-1793)
Григорий Преспански и Охридски (?-?)
Киприян Преспански и Охридски (-1802)
Калиник Преспански и Охридски (1802-1843)
Йосиф Преспански и Охридски (1843-1847)
Дионисий Преспански и Охридски (1847-1858)
Йоаникий Преспански и Охридски (1858-1859)
Мелетий Преспански и Охридски (1860-1880)
Александър Триандафилидис (1880-1892)
Антим Гедзис (1892-1895)
Амвросий Ставринос (1895-1896)
Панарет Петридис (1896-1899)
Антим Анастасиадис (1899-1906)
Герман Сакеларидис (1906-1909)
Йоаким Лептидис (1909-1911)
Антим Тумбалидис (1911-1915)

Охридски митрополити на Българската екзархия

Натанаил Охридски и Преспански (1872-1880)
Синесий Охридски и Преспански (1884-1894)
Григорий Охридски и Преспански (1894-1897)
Методий Охридски и Преспански (1897-1909)
Борис Охридски и Преспански (1910-1913, 1915-1918)

Охридски епископи на Сръбската православна църква

Николай Велимирович (1920-1931)

Дебърско-кичевски митрополити на Македонската православна църква

Методий Дебърско-Кичевски (1968-1976)
Ангеларий Дебърско-Кичевски (1977-1981)
Тимотей Австралийски, управляващ (1981-1995)
Тимотей Дебърско-Кичевски (1995-)

Манастири и църкви

Бигорски манастир „Св. Йоан Кръстител", край река Радика
Манастирът „Св. Св. Климент и Пантелеймон", Охрид
Манастир „Св. Наум", на брега на Охридското езеро
Манастирът „Св. Георги", село Райчица, Дебърско
Манастирът „Въведение Пресв. Богородица Пречиста", Кичевско
Църквата „Св. София", Охрид
Църквата „Св. Богородица Перивлепта" („Св. Климент"), Охрид
Църквата „Св. Йоан Богослов Канео", Охрид
Църквата „Св. Богородица Заум", на брега на Охридското езеро
Църквата „Св. Богородица Каменско", Охрид

Онлайн ресурс.

10. Деволска

Епископи на Българската патриаршия

Марко (X в.)

Епископи на Охридската архиепископия

Теодосий (1078)
Михаил (начало на XII в.)
Григорий (споменат в 1361 и 1365)

Титулярни епископи на Българската патриаршия

Теодосий (5 октомври 1998 – 3 януари 2017)

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. 2. фототип. изд. С., 1995, с. 167, 339.*

11. Дедеагачка, Траянополска и Самотракийска

Епископи

Александър (300)
Теодул (340?-342)
Синклитий (400)
Петър (431)
Василий (449-457?)
Йоан? (459)
Флавиан (483)
Абунданций (**Афтоний**?) (521)
Елевсий (553)
Леон (787)
Никифор? (879)
Евстратий? (879)
Георгий (997)
Никифор (1084)
Михаил Варис (XI-XII в.)
Прокопий (XII в.)
Анонимен (1134)
Никифор (1147)
Анонимен (1169)
Анонимен (1229)
Йоан Кондумнис (1261-1270)
Йоан (наместник) (1285)
Макарий (1294)
Анонимен, при Патриарх Нифон (1310-1313)
Анонимен, при Патриарх Йоан (1313-1320)
Йоаникий (1329)
Ваканция (1341?-1346)
Герман (1347-1365)

Траянополски и Маронийски

Симеон, като Маронейски м. (1393)
Доротей, като Еноски м. (1467)
Нифонт, като Еноски м. (1483-1484)
Дионисий, като Маронийски м. (1497-1498)
Гавриил, като Траянуполски-Маронейски м. (1565)
Арсений, като Маронейски м. (1567)
Анонимен, като Маронейски м. (1570)
Йоасаф, като траянуполски м. (1575)
Никанор, като траянуполски м. (1580)
Пахомий (1590)
Партений (1601-1602)
Мелетий (1602)
Калиник, като Маронейски м. (1616)

Никифор (1652-1658)
Макарий (1658)
Гедеон (1690)
Йеремия (1690)

Траянуполски титулярни епископи

Партений (1795)
Антим (1831-1855?)
Софроний (1855)
Яков (1857-1859)
Дионисий Романов (1861?)

Еноски и Траянуполски митрополити

Антим (11 октомври 1877 – 15 октомври 1888)
Лука (15 октомври 1888 – 22 май 1899)
Герман (22 май 1899 – 8 август 1903)
Леонтий (8 август 1903 – 27 януари 1907)
Йоаким (27 януари 1907 – 20 декември 1923)

Дедеагачки, Траянуполски и Самотракийски

Гервасий (1922-1934)
Йоаким (1934-1966)
Константий (1967-1974)
Антим (1974-2004)
Антим (2004-)

Титулярна епархия на Българската православна църква

Траянополска е титулярна епископия на Българската православна църква (от 19 юни 1931)

Траянополски епископи

Антим (19 юни 1931 – 26 септември 1937)
Симеон (27 декември 1953 – 24 май 1971)
Иларион (21 януари 1981 – 12 октомври 2003)
Киприан (3 март 2008 – 11 декември 2016)

*Лит.: **Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

12. **Доростолска**

Силистренски митрополити

Леонтий (оловен печат от ок. 1055, споменат в 1072)
Христофор (оловен печат от ок. 1085, споменат през 1082)
Лъв (споменат през 1166)
Захарий (споменат в 1360)
Калист (споменат в 1438-1439)
Партений (споменава се през 1564, януари 1565 и април 1580)
Григорий (споменава се през май 1590 и юни 1591)
Йоасаф (споменат през януари 1605)
Митрофан (избран през август 1618)
Йоаким (споменат на 27.06.1618, отстранен през април 1628 и наново през 1633)
Мелетий (споменат в 1622, отстранен през 1626)
Антоний (избран през август 1623, споменат на 24.09.1628)
Григорий (споменат през 1631)
Антоний (избран на 22.03.1633, свален през 1637 и повторно август 1643)
Еремия (избран през октомври 1637)
Паисий (избран в края на 1647)
Антоний (до 16.03.1650)
Макарий (избран през юли 1651, отстранен през март 1674)
Дионисий (избран на 21.03.1674)
Макарий (споменат през март 1677 и октомври 1684)

Per aspera ad astra!

Генадий (споменат в 1682 и 1683)
Партений (споменат през февруари 1687 – март 1689)
Атанасий (споменаван от юли 1691 до октомври 1710)
Йеротей, светско име Йоан Комнин (избран в 1710, починал в Букурещ през 1719)
Серафим (1719-1725)
Константин (1725-1734)
Вартоломей (избран през ноември 1734, преместен през 1764)
Кирил (избран и починал в 1764)
Партений (избран през юли 1764, отстранен в 1790)
Григорий I, бивш Варненски м. (избран през декември 1790, оттеглил се през 1800)
Григорий II, бивш Варненски м. (избран през септември 1800, оттеглил се през януари 1806)
Кирил (избран през януари 1806, напуснал към април 1813)
Калиник (избран през април 1813, преместен през 1821)
Антим (избран през март 1821, напуснал през септември 1836)
Григорий (избран през ноември 1836, 1839/40†)
Йероним (избран през януари 1840, 1851†)
Дионисий II Доростолски (избран на 18.11.1851, до 1867)
Матей (септември 1867 – октомври 1876)

Доростолски и Червенски български митрополити
(със седалище в Русе)

Григорий (1872-1898)
Василий (1899-1927)
Михаил (1927-1961)
Софроний (1962-1994)
Неофит (1994-2003)

Доростолски митрополити

Иларион (2003-2009)
Амвросий (2010-)

Манастири

Айдемирски манастир „Св. Покров Богородичен”
Каменски манастир „Св. Възнесение Господне”

Храмове

1. гр. Силистра, митрополитски храм „Св. Св. Петър и Павел”, ул. „Софроний Врачански”, N 6, Ставр. ик. Добри Чаков Иванов
2. с. Айдемир, храм „Св. Троица”, ул. „Златна Тоня”, N 1, Протойерей Георги Христов Попов
3. с. Калипетрово, храм „Св. Димитрий”, ул. „Рашко Блъсков”, Ставр. ик. Добри Чаков Иванов
4. с. Иширково, храм „Св. Прор. Илия”, Ставр. ик. Добри Чаков Иванов
5. с. Бабук, храм „Св. Прор. Илия”, ул. „Хан Аспарух”, N 12, протойерей Георги Христов Попов
6. с. Българка, храм „Св. Георги Победоносец”, протойерей Валентин Калинов Неделчев
7. с. Срацимир, храм „Св. Димитрий”, протойерей Валентин Калинов Неделчев
8. с. Кайнарджа, храм „Св. Троица”, протойерей Добри Костадинов Върбанов
9. с. Светослав, храм „Св. Архангел Михаил”, протойерей Добри Костадинов Върбанов
10. с. Гарван, храм „Св. Димитрий Солунски”, протойерей Стефан Иванов Димитров
11. с. Попина, храм „Св. Георги Победоносец”, протойерей Стефан Иванов Димитров
12. с. Поляна, храм „Рождество на Пресв. Богородица”, протойерей Стефан Иванов Димитров
13. с. Сребърна, храм „Св. Архангел Михаил”, протойерей Стефан Иванов Димитров
14. с. Ветрен, храм „Св. Димитрий”, протойерей Стефан Иванов Димитров
15. с. Сърпово, храм „Св. Йоан Рилски”, ставр. ик. Добри Чаков Иванов
16. с. Брадвари, храм „Св. Петка Епиватска”, ставр. ик. Добри Чаков Иванов
17. с. Смилец, храм „Св. Архангел Михаил”, ставр. ик. Добри Чаков Иванов
18. с. Йорданово, храм „Св. Емилиян Доростолски”, ставр. ик. Добри Чаков Иванов
19. гр. Дулово, храм „Св. Вмчк Георги”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
20. с. Прохлада, храм „Св. Рождество Богородично”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
21. с. Козяк, храм „Рождество на Св. Йоан Кръстител”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
22. с. Секулово, храм „Св. Архидякон Стефан”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
23. с. Межден, храм „Св. Вмчк Димитър”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
24. с. Окорш, храм „Св. Рождество Богородично”, свещ. Роман Тодоров Михалев
25. с. Грънчарово, храм „Св. Успение Богородично”, свещ. ик. Райчо Радев Върбанов
26. с. Пайсиево, свещ. ик. Роман Тодоров Михалев

27. с. Искра, храм „Св. Възнесение Господне”, свещ. Георги Христов Михнев
28. с. Ирник, храм „Св. Архангел Михаил”, свещ. Георги Христов Михнев
29. с. Добротица, храм „Св. Св. Кирил и Методий”, свещ. Георги Христов Михнев
30. с. Ситово, храм „Св. Димитрий”, свещ. Георги Христов Михнев
31. с. Слатина, храм „Св. Св. Константин и Елена”, свещ. Георги Христов Михнев
32. гр. Алфатар, храм „Св. Троица”, ставр. ик. Георги Маринов Генков
33. с. Цар Асен, храм „Св. Вмчк Димитър”, ставр. ик. Георги Маринов Генков
34. с. Васил Левски, храм „Св. Вмчк Георги”, ставр. ик. Георги Маринов Генков
35. гр. Тервел, храм „Св. Димитрий”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
36. гр. Тервел, нов храм „Св. Георги Победоносец”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
37. с. Карапелит, храм „Св. Троица”, свещ. Васил Райков Иванов
38. с. Безмер, храм „Св. Троица”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
39. с. Алеково, храм „Св. Рождество Богородично”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
40. с. Честименско, храм „Св. Петка”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
41. с. Жегларци, храм „Св. Вмчк Георги Победоносец”, ставр. ик Георги Стоянов Пейчев
42. с. Нова Камена, храм „Св. Рождество Богородично”, протойерей Валентин Георгиев Жеков
43. с. Кладенци, храм „Св. Вмчк Димитрий”, ставр. ик. Георги Стоянов Пейчев
44. с. Кутловица, храм „Св. Георги Победоносец”, свещ. Вълчо Петров Вълчев
45. с. Кочмар, храм „Св. Успение Богородично”, свещ. Васил Райков Иванов
46. с. Орляк, храм „Св. Св. Кирил и Методий”, ставр. ик Георги Стоянов Пейчев
47. с. Господиново, храм „Св. Св. Мчци Марк и Юли Доростолски”, протойерей Добри Костадинов Върбанов
48. с. Майор Ценович, храм „Св. Мчца Неделя”, протойерей Георги Христов Попов
49. с. Казимир, храм „Св. мчци София, Вяра, Надежда и Любов”, ул. 1, N 68, протойерей Георги Христов Попов

Храмове, построени след възстановяването на Доростолска епархия

Храм „Св. Успение Богородично”, с. Грънчарово
Храм „Св. Георги Победоносец”, с. Жегларци
Храм „Св. Рождество Богородично”, с. Н. Камена
Храм „Св. Рождество Богородично”, с. Кочмар

Параклиси, построени след възстановяването на Доростолска епархия

Параклис „Св. Йоан Рилски”, с. Сърпово
Параклис „Св. Емилиан Доростолски”, с. Йорданово
Параклис „Св. Рождество Богородично”, с. Прохлада
Параклис „Св. Йоан Рилски”, в болницата на гр. Силистра

Изграждащи се в момента

Храм „Св. Рождество Богородично”, с. Поляна
Храм „Св. Димитрий”, с. Ветрен
Храм „Св. Рождество на Св. Йоан Кръстител”, с. Козяк
Храм „Св. Георги”, гр. Тервел
Храм „Св. Рождество Богородично”, с. Алеково
Храм „Св. Рождество Богородично”, с. Окорш
Храм „Св. Архангел Михаил”, с. Смилец

Храмове, които предстои да се строят

Храм „Св. Харалампи”, с. Краново
Храм „Св. Георги Победоносец”, гр. Силистра

Онлайн ресурс.

13. **Драговитийска**

Гръцки епископи

Петър (споменат в 879)

Титулярни епископи на Българската екзархия и Българската патриаршия

Йосиф (Бакърджиев) (29 юни 1909 – 7 септември 1914)
Павел (Константинов) (27 март 1921 – 23 март 1923)
Харитон (Вълчев-Аджамовски) (14 януари 1924 – 25 март 1958)
Йоан (Николов) (1 юли 1969 – 13 ноември 2005)

Per aspera ad astra!

Даниил (Николов) (20 януари 2008 – 4 февруари 2018)

*Лит.: **Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

14. **Знеполска**

Титулярни епископи

Паисий (Анков) (1 април 1923 – 21 септември 1930)
Софроний (Чавдаров) (1 ноември 1931 – 6 октомври 1935)
Йосиф (Илиев) (5 юли 1936 – 24 април 1994)
Филарет (Панайотов) (27 ноември 1938 – 21 май 1939)
Флавиан (Попов) (23 юни 1940 – 1 април 1956)
Йосиф (Диков) (7 април 1957 – 17 декември 1972)
Дометиан (Топузлиев) (15 декември 1974 – 26 юли 1987)
Игнатий (Димов) (28 юни 1988 – 29 май 1994)
Авенир (Арнаудов) (1 октомври 1998 – 11 юни 2001)
Николай (Севастиянов) (7 юли 2001 – 4 февруари 2007)
Йоан (Иванов) (18 март 2007 – 22 декември 2013)
Арсений (Лазаров) (6 юли 2014 –)

*Лит.: **Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

15. **Константийска**

Титулярни епископи на Вселенската патриаршия

Герман (10 април 1955 – 14 март 1965) викарий на Американската архиепископия
Сотирий (27 януари 1974 – 15 март 1979) викарий на Американската архиепископия, в торонтски м.

Титулярни епископи на Българската патриаршия

Григорий (22 декември 1985 – 27 февруари 1994) викарий на Старозагорската и на Великотърновската митрополия, ректор на Пловдивската и на Софийската семинария, във Великотърновски м.
Антоний (23 март 2008 – 27 октомври 2013) викарий на Пловдивската митрополия в Смолян, в западно и средноевропейски м.
Яков (20 декември 2016 –) викарий на Пловдивската митрополия в Пазарджик

*Лит.: **Мутафчиев**, П. Избрани произведения. Т. 2. С., 1973, с. 228.*

16. **Крупнишка**

Титулярни епископи

Григорий (Узунов) (11 април 1965 – 13 февруари 1972)
Геласий (Михайлов) (7 май 1978 – 2 декември 1987)
Натанаил (Калайджиев) (25 март 1989 – 24 април 1994)
Инокентий (Петров) (26 ноември 2012 –)

Лит.: Енциклопедия „Пирински край". Т. 1. Благоевград, 1995, с. 476.

17. **Кумановско-Осоговска**

Манастири и храмове
(*по азбучен ред на имената на светиите*)

„Св. Атанасий" (Кокошине)
Беляковски манастир
„Св. Богородица" (Пчиня)
„Св. Богородица" (Ранковце)
„Св. Въведение Богородично" (Шлегово)
„Св. Георги" (Градище)

„Св. Георги” (Жегляне)
„Св. Георги” (Конюх)
„Св. Георги” (Младо Нагоричане)
„Св. Георги” (Петралица)
„Св. Георги” (Старо Нагоричане)
„Св. Георги и Св. Никола” (Орах)
„Св. Георги Кратовски” (Кратово)
„Св. Димитър” (Крива паланка)
„Св. Димитър” (Страцин)
Забелски манастир (Република Северна Македония)
„Св. Илия” (Живине)
„Св. Илия” (Никуляне)
„Св. Йоаким Осоговски” (Осоговски манастир)
„Св. Йоан Кръстител” (Кратово)
Карпински манастир
Конюшка ротонда
„Св. Никола” (Беляковце)
„Св. Никола” (Винце)
„Св. Никола” (Гиновци)
„Св. Никола” (Градец)
„Св. Никола” (Колицко)
„Св. Никола” (Кратово)
„Св. Никола” (Кършане)
„Св. Никола” (Опила)
„Св. Никола” (Орашец)
„Св. Никола” (Псача)
„Св. Никола” (Рамно)
„Св. Никола” (Стрезовце)
„Св. Никола” (Търново)
„Св. Никола” (Шлегово)
„Св. Никола” (Шопско Рудари)
„Св. Никола” (Куманово)
„Св. Параскева” (Мургаш)
„Св. Петка” (Младо Нагоричане)
„Св. Петка” (Пезово)
„Св. Петка” (Радибуш)
„Св. Петка” (Ругинце)
Постница на Прохор Пчински
„Св. Рождество Богородично” (Осоговски манастир)
„Св. Спас” (Довезенци)
„Св. Теодор Тирон” (Конопница)
„Св. Троица” (Добрача)
„Св. Троица” (Куманово, Република Северна Македония)
„Св. Троица” (Мождивняк)
„Св. Троица” (Скачковце)
„Св. Троица” (Челорек)
„Св. Успение Богородично” (Матейче)

18. **Левкийска**

Епископи на Вселенската патриаршия

Симеон (879) участник на Цариградския събор

Титулярни епископи на Вселенската патриаршия

Акакий (1840)
Иларион (декември 1851 – март 1867)
Аверкий (26 октомври 1874 – януари 1881)
Леонтий (16 март 1886 – 15 февруари 1894)
Поликарп (6 юни 1894 – 22 октомври 1900)
Герман (2 март 1903 – 31 юли 1908) викарий на Халкидонската митрополия
Константин (4 март 1914 – 13 октомври 1922) викарий на Халкидонската митрополия
Панкратий – Παγκράτιος (6 ноември 1926 – 5 октомври 1943)
Маркос (10 септември 1950 – 11 март 1982) епископ на албанците в САЩ
Евмений (15 януари 1994 –) викарий на Германската епархия

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Гервасий (1873-1897) викарий на Пловдивската митрополия, в Сливенски м.
Варлаам (5 юли 1909 – 30 май 1937) викарий на Софийската митрополия, игумен на Рилския манастир
Климент (30 януари 1939 – 8 декември 1940) ректор на Черепишката семинария, в Старозагорски м.
Партений (8 април 1945 – 2 март 1982) викарий на Софийската митрополия, викарий на Американската и Австралийска митрополия
Неофит (8 декември 1985 – 3 април 1994) викарий на Софийската митрополия, ректор на Духовната академия, главен секретар на Св. Синод, в Доростолски и Червенски м.
Павел (1 октомври 1998 –) епископ на разположение на Св. Синод

*Лит.: **Шкорпил**, Х., К. **Шкорпил**. Тракия. Сакар планина и околността ѝ. // Пametници из Българско. Т. 1. Ч. 1. С., 1888, с. 59; **Мутафчиев**, Петър. Избрани произведения. Т. 2. С., 1973, с. 228; **Батаклиев**, И. **Стефан Захариев** (Живот и дейност). // Стефан Захариев. Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката каза. Фототип. изд. с коментар. С., 1973, с. IX-XIX.*

19. **Ловчанска**

Ловчански епископи

Лонгин (митрополит, XII в., споменат в Бориловия синодик)
Мелетий (митрополит, XII в., споменат в Бориловия синодик)
Киприян (митрополит, XII в., споменат в Бориловия синодик)
Симеон I (митрополит, XII в., споменат в Бориловия синодик)
Симеон II (митрополит, преди 1360)
Партений (споменат в 1360)
Еремия (споменат в 1558)
Теофан (споменава се в 1590 и 1598)
Лаврентий (споменава се в 1618, 1619, 1620, 1622 и 1635)
Натанаил (споменат в 1635)
Симеон (споменава се в 1639 и 1640)
Кирил (споменава се в 1643-1644, епископ до 1651)
Езекил (избран през декември 1651, епископ до 16 август 1673, впоследствие Търновски м.)
Йоаникий (споменат в 1686)
Йоаким (споменат в 1698)
Генадий (убит в 1730)
Партений (избран през април 1730)
Паисий I (споменава се на 25 февруари 1749, 1757†)
Антим I (избран през април 1757, споменат в 1785)
Паисий II (споменат ок. 1768-1774)
Антим II (1794-1827)
Дионисий (избран през юли 1827, 1845†) опитал се да замени църковнославянските богослужебни книги с гръцки; в Пирдоп скрил славянските ръкописи в подземна стая в училището)
Мелетий I (избран през септември 1845, отстранен в 1848)
Мелетий II (избран на 16.07.1848, епископ до 2 февруари 1852)

Ловчански митрополити

Иларион (1852 – 3 юли 1872)
Дионисий II (1873 – 29 май 1875)
Йосиф (18 януари 1876 – 20 юни 1915)
След избора на митрополит Йосиф за български екзарх,
той запазва Ловчанската катедра и епархията има само управляващи до 1937.
митрополит **Натанаил** бивш Охридски (1880 – 24 март 1891)
епископ **Партений Велички** (24 март 1891 – 26 януари 1892)
епископ **Антим Брегалнишки** (15 август 1893 – 6 февруари 1897)
митрополит **Максим**, бивш Скопски (6 февруари 1897 – 1906)
епископ **Климент Браницки** (8 март 1909 – 19 януари 1914)
епископ **Максим Браницки** (май 1924 – 1934)
Антим (Шивачев) (14 ноември 1937 – 4 март 1939)
Филарет (Панайотов) (21 май 1939 – 28 юни 1960)
Максим (Минков) (1960 – 4 юли 1971)
Григорий (Узунов) (30 януари 1972 – 7 декември 2000)
епископ **Нестор** (Кръстев) (2000-2001)
Гавриил (Динев) (8 февруари 2001)

Манастири

Троянски ставропигиален манастир „Св. Успение Богородично” – под пряката юрисдикция на Св. Синод. Основан XVI в., действащ, мъжки, храмов празник 15 август.
Гложенски манастир „Св. Георги Победоносец”, основан XVI в., действащ, мъжки, храмов празник 5 май, Тетевенска духовна околия.
Ботевградски манастир „Св. Рождество Богородично”, Ботевградска духовна околия, XIX в., действащ, мъжки, храмов празник 8 септември.
Врачешки манастир „Св. 40 мъченици”, XIII в., обновен XIX в., действащ, девически, храмов празник 9 март, Ботевградска духовна околия.
Етрополски манастир „Св. Троица”, XII в., действащ, мъжки, храмов празник на Петдесетница (подвижен), Ботевградска духовна околия.
Правешки манастир „Св. Теодор Тирон”, XIX в., действащ, мъжки, храмов празник 17 февруари, Ботевградска духовна околия.
Чекотински манастир „Св. Архангел Михаил”, XIV в., обновен XIX в., действащ, мъжки, храмов празник 8 ноември, Ботевградска духовна околия.

Недействащи манастири

Сливешки манастир „Св. Рождество Богородично” (манастир „Ястреб”), XII в., разрушен след падането на Ловеч под османска власт, XII век, храмов празник 8 септември, Ловчанска духовна околия.
Новоселски манастир „Св. Троица”, квартал „Ново село” на гр. Априлци, XVIII в., девически, храмов празник на Петдесетница, Троянска духовна околия.
Тетевенски манастир „Св. Прор. Илия”, XI век, храмов празник 20 юли, Тетевенска духовна околия.
Златишки манастир „Св. Възнесение Господне”, XIX в., недействащ, храмов празник на 40-тия ден от Възкресение Христово, Пирдопска духовна околия.
Скравенски манастир „Св. Николай”, XIX век, недействащ, храмов празник 6 декември, Ботевградска духовна околия.
Скравенски манастир „Св. Преображение”, XIX век, недействащ, храмов празник 6 август, Ботевградска духовна околия.

Храмове

Ловчанска духовна околия

„Св. Вмчк Димитър” – с. Абланица
„Св. Вмчк Димитър” – с. Александрово
„Св. Св. апли Петър и Павел” – с. Асеновци
„Св. Марина” – с. Баховица
„Св. Вмчк Георги” – с. Брестово
„Св. Успение Богородично” – с. Българене, разрушен 1955-1960 от местната власт
„Св. Николай Мирликийски” – с. Владиня
„Св. Йоан Рилски” – кв „Гозница” и селата: Скобелево, Продимчец и Изворче
„Св. Архангел Михаил” – с. Голец
„Св. Възнесение Господне” – с. Горан
„Св. Архангел Михаил” – с. Горно Павликени
с. Гостиня – няма храм
„Св. Прор. Илия” – с. Деветаки
„Св. Вмчк Димитър” – с. Дойренци
„Св. Архангел Михаил” – с. Драгана
„Св. Архангел Михаил” – с. Дренов
с. Йоглав – няма храм. Обслужва се от свещениците от Катедралния храм в Ловеч.
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Казачево
„Св. Йоан Рилски” – с. Каленик и с. Орляне
„Св. Архангел Михаил” – с. Катунец
„Св. Архангел Михаил” – с. Крушуна
„Св. Успение Богородично” – с. Кькрина
с. Кърпачево – няма храм
„Св. Вмчк Теодор Тирон” – гр. Летница
„Св. Троица” – с. Лисец
„Св. Неделя” – гр. Ловеч, кв. „Вароша”
„Св. Успение Богородично” – гр. Ловеч, кв. „Вароша”
Катедрален „Св. Троица” – гр. Ловеч
„Св. Вмчк Димитър” – с. Малиново
„Св. Всех святих” – с. Микре
„Св. Прор. Илия” – с. Пресяка
„Св. Параскева” – с. Радювене
„Св. Йоан Рилски” – с. Славяново

„Св. Параскева” – с. Слатина
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Сливек (в Учебния център на НСИ)
„Св. Възнесение Господне” – с. Смочан
„Св. Николай Мирликийски” – с. Сопот
„Св. Рождество Богородично” – с. Стефаново
„Св. Параскева” – гр. Угърчин
„Св. Вмчк Димитър” – с. Хлевене
с. Чавдарци – няма храм

Пирдопска духовна околия

„Св. Пророк Илия” – с. Антон
„Св. Вмчк Теодор Тирон” – с. Буново
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Душанци
„Св. Вмчк Георги” – гр. Златица
„Св. Вмчца Екатерина” – с. Църквище
„Св. Вмчк Евстатий” – с. Карлиево
„Св. Петка” – с. Каменица
„Св. Вмчк Димитър” – с. Мирково
„Св. Успение Богородично” – гр. Пирдоп
„Св. Въведение Богородично” – с. Смолско
„Св. Архангел Михаил” – с. Чавдар
„Св. Николай” – с. Челопеч

Тетевенска духовна околия

„Св. Николай Мирликийски” – с. Батулци
„Св. Николай” – с. Брусен
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Български Извор
с. Васильово – няма храм
„Св. Параскева” – с. Видраре
„Св. Вмчк Димитър” – с. Гложене
„Св. Рождество Богородично” – с. Брестница
„Св. Възнесение Господне” – с. Голям Извор
„Св. Вмчк Димитър” – с. Добревци
„Св. Вмчк Димитър” – с. Джурово
„Св. Възнесение Господне” – с. Златна Панега
с. Кирчево – няма храм
„Св. Вмчк Георги” – с. Лесидрен
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Лопян
с. М. Желязна – няма храм
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Малък Извор
„Св. Йоан Рилски Чудотворец” – гр.Тетевен, кв. „Полатен”
„Св. Параскева” – с. Равнище
параклис „Св. Пантелеймон” – с. Рибарица
„Св. Св. Козма и Дамиан” – с. Орешене
„Всех святих” – гр. Тетевен
„Св. Прор. Илия” – манастир, гр. Тетевен
„Св. Покров Богородичен” – гр. Тетевен /с. Бабинци/ 01. 10. 2005 г.
„Св. Успение Богородично” – с. Черни Вит
„Св. Троица” – гр. Ябланица

Троянска духовна околия

„Св. Вмчк Димитър” – гр. Априлци, кв. „Видима”
„Св. Прор. Илия” – гр. Априлци, кв. „Зла река”
„Св. Рождество Богородично” – гр. Априлци, кв. „Острец”
„Св. Вмчк Георги” – гр. Априлци, кв. „Ново село”
с. Балабанско – строи се храм „Св. вмч. Георги”
с. Балканец – строи се храм „Св. Йоан Рилски”
„Св. Вмчк Димитър” – с. Бели Осъм
„Св. Дух” – с. Белиш
„Св. Параскева” – с. Борима
„Св. Покров Богородичен” – с. Велчево
„Св. Вмчк Димитър” – с. Врабево
„Св. Всех Святих” – с. Голяма Желязна
„Св. Николай” – с. Гумощник

„Св. Параскева" – с. Дебнево
„Св. Вмчк Димитър" – с. Добродан
„Св. Възнесение Господне" – с. Драшкова поляна, м. „Липова могила"
„Св. Архангел Михаил" – с. Дълбок дол
„Св. Възнесение Господне" – с. Калейца
„Св. Йоан Рилски" – с. Лешница
„Св. Вмчк Димитър" – с. Ломец
с. Орешак – няма храм
„Св. Богородица – Живоносен източник" – с. Орешак, махала „Баба Стана"
с. Патрешко – няма храм
„Св. Архангел Михаил" – с. Скандало
„Св. Йоан Рилски" – с. Старо село
„Св. Вмчк Димитър" – с. Терзийско
„Св. Възнесение Господн" – с. Шипково, 1858 г.
„Св. Параскева" – гр.Троян, 27. 10. 1835 г.
с. Черни Осъм – няма храм
„Св. Параскева" – с. Чифлик

Онлайн ресурс.

*Лит.: **Никитов**, Ив. За Ловчанската епархия. Ловеч, 1932; **Бакалов**, Ганчо и др. Ловчанска Епархия: Минало и настояще: [Моногр.] / Ганчо **Бакалов**, Павел **Павлов**, Борис **Маринов**. – С., 2008 (сред авт. – **митрополит Гавриил**); **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003; **Павлов**, Пламен, Иван **Габеров**. Православните български манастири. В. Търново 2004; **Чангова**, Й. Ловеч: Цитаделата на средновековния град XII-XIV в. С., 2006.*

20. **Макариополска**

Титулярни епископи на Вселенската патриаршия

Никифор – викарий на Митимнийската митрополия при Дионисий II (1774-1801)
Неофит (1824-) – викарий на Митилинската митрополия
Григорий (януари 1853 –)
Иларион (5 октомври 1858 – 24 февруари 1861) в Търновски м. на Българската екзархия

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Григорий (6 декември 1890 – 6 август 1894) в Охридски и Преспански м.
Николай (3 януари 1954 – 19 юли 1981†)
Гавриил (19 октомври 1998 – 21 януари 2001) в Ловчански м.

*Лит.: **Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

21. **Маркианополска**

Епископи на Вселенската патриаршия

Пист (споменат в 325) – участник в Първия Вселенски събор
Домнин (споменат ок. 360 в „Църковна история" на Филосторгий като защитник на арианството)
Мартирий (споменат в 381) – участник във Втория Вселенски събор
Епагат (споменат в 394) – участник в Цариградски събор. Решил въпрос на архиепископията на Босра.
Доротей (споменат в 431 г. – ок. 434†) – участник в Третия Вселенски събор, приятел на Несторий, свален и заточен в Кесария Кападокийска
Сатурнин (435 – след 449) – участник в събора срещу Евтихий в 449
Валериан (– ок. 458†). До него е адресирано циркулярното императорско писмо в отговора на Мизийските епископи от 458. Името му не се споменава.

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Стефан (7 март 1921 – 23 март 1922) в Софийски м.
Константин (1 октомври 1998 – 23 май 2017†) духовен надзорник на Софийската епархия

22. **Мелнишка**

Мелнишки митрополити на Вселенската патриаршия

Павел Клавдиуполец (преди 1204 – след май 1216)
Доротей (споменат в 1285)
Максим (споменат в 1294 и 1297)
Макарий I (споменат в 1299)
Йоан (споменат в 1315-1316)
Митрофан I (1347-1352)
Кирил I (споменат в 1355-1356)
Калист (споменат в 1371)
Спиридон (споменат в 1377)
Митрофан II (Μητροφάνης) (1379-1386)
Евстратий (споменат в 1438)
Матей I (1439-1474)
Макарий II (1474-1485)
Герасим (1485-1505)
Дионисий I (1505-1528)
Матей II (1528-1555)
Теона (1555-1559)
Неофит (1559-1578)
Методий (ръкоположен на 2 юни 1578 до март 1581)
Анастасий (1581-1589)
Филарет (споменат в 1591)
Софроний I (?-1593)
Гавриил (1593-1598)
Софроний II (1598-1621)
Галактион (1621-1628)
Христофор (28 юни 1628 – 1 ноември 1653)
Теофан (декември 1654-1659)
Григорий I (април 1659-1661)
Силвестър (9 май 166-15 май 1667)
Захарий (1667-1677)
Дионисий II (1677-1683, 1685, 1687, 1689)
Кирил II (1683-1685, 1687, 1688)
Макарий III (18 април 1689-1696)
Стефан (1696-1706)
Григорий II (1706-1711)
Мелетий (1711-1716)
Антим I (споменат в 1721 и 1732)
Кирил III (1737-1745)
Йоаникий (1745-1753)
Филарет (1753-1755)
Макарий IV (1755-1763)
Дамаскин (1763-1769)
Леонтий (1769-1796)
Антим II (1796-1820)
Самуил (1820-1830)
Григорий III (1830-1837)
Дионисий III (1837-1875)
Прокопий (1875-1891)
Александър (1892-1894)
Константин I (1894-1899)
Леонтий (1899-1901)
Йоаким (1901-1903)
Ириней (1903-1906)
Теодорит (1906)
Емилиан (1906-1911)
Константин II (1912-1913)

Мелнишки титулярни епископи на Българската православна църква

Генадий (Вълчев) (1 октомври 1998 – 26 май 2008)
Серафим (Динков) (18 декември 2011 – 19 януари 2014)
Герасим (Георгиев) (18 декември 2016 –)

*Лит.: **Кънчов**, Васил. Избрани произведения: Т. I. С., 1970, с. 165; **Тасев**, Хр. Борба за национална просвета в Мелнишкия край. С., 1987, с. 116-117; **Нешева**, Виолета. Мелник. Богозиданият град. С., 2008, с. 16-17; Енциклопедия „Пирински край". Т. 1. Благоевград, 1995, с. 360; **Герлах**, Стефан. Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград. С., 1976, с. 252; **Гергова**, Ив., Е. **Попова**, Е. **Генова**, Н. **Клисаров**. Корпус на стенописите от XVIII век в България. С., 2006, с. 160, 174.*

23. **Месемврийска**

Месемврийски митрополити

Петър (споменат в 324)
Петър (споменат в 681)
Мамал (споменат в 690/691)
Христофор (оловен печат от ок. 700-750)
Лъв (споменат в 783, 787 и 789)
Давид (споменат в 850)
Тимотей (споменат в 879)
Константин (споменат в 1030)
Григорий (споменат в 1053-1054)
Теодор (споменат в 1156-57 и 1166)
Леонтий (до към 1277, впоследствие Търновски патриарх)
Константин (споменат в 1278)
Теодор (1285-1294)
Нил (през първата половина на XIV в.)
Неофит (1368-1372)
Антоний (1372-1381)
Паисий (споменат в 1393)
Яков (28 септември 1428†)
Пахомий (1474-1477)
Доротей (споменат през юли 1488)
Матей (споменат през януари 1565)
Игнатий (споменат през юли 1570 и март 1585; 1572-1593)
Христофор (заел престола през септември 1593, оттеглил се през 1607)
Киприан (избран на 28 май 1607, 1622†)
Акакий (избран през юни 1622, 1641†)
Дамаскин (избран през юли 1641, споменат за последен път през юли 1668)
Теофан (споменат в 1672)
Христофор (споменат в 1704)
Макарий (споменат през май 1712 и май 1718)
Григорий II (споменат за пръв път в 1720, оттеглил се през 1749)
Антим (избран на 28 ноември 1749, преместен през 1768)
Макарий (избран през ноември 1768, 1778-1779†)
Константин (избран през януари 1779, преместен през 1791)
Теоклит (избран през декември 1791, оттеглил се през 1799)
Захарий, бивш Скопски м. (избран през октомври 1799, оттеглил се през 1801)
Григорий III (избран през октомври 1801, оттеглил се през 1814)
Йосиф (избран през юли 1814, починал в 1820 или убит от турците през 1821)
Кирил (избран през ноември 1820, преместен през 1825)
Калиник I (избран през август 1825, преместен през 1835)
Самуил (от септември 1830 до януари 1835 Мраморноостровен м., избран на 31 януари 1835, подал оставка на 26 март 1836)
Паисий (избран през март 1836, отстранен през юли 1836)
Калиник II (избран през юни 1836, преместен през 1839)
Григорий (избран през септември 1839, 1846†)
Никифор (избран през септември 1846, 1867†) заминава за епархията си на 31 март 1862. В 1866 е избран за член на Св. Синод и на 2 април пристига в Цариград. На 17 септември 1866 заминава обратно за епархията си. Преследвал българската просвета – настроил първенците гагаузи срещу българския учител Райко Блъсков в Провадия и го принудил да напусне към силистренските села.
Софроний (избран на 26 септември 1867, 1895†)
Антим, бивш Преспански м. (избран на 26 септември 1895, оттеглил се през 1896)
Генадий (избран на 20 февруари 1896, подал оставка през октомври 1896)
Харитон (избран на 29 октомври 1896, оттеглил се през 1906)
Тимотей (избран на 25 май 1906, преместен през 1911)
Никифор (избран на 15 февруари 1911, 21 март 1931†). До 1907 Глитицки м., а от 1907 до 1911 – Чорленски м.

Титулярни митрополити на Вселенската патриаршия

Еманоил Карпатиос (1967-1972), бивш Коски м.

Титулярни епископи на Българската патриаршия

Яков (Тасев) (от 1 октомври 1998)

*Лит.: **Маркова**, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976, с. 64; **Марди-Бабикова**, В. Ктиторский портрет экзарха Христофора в церкви „Св. Стефан" в Несебре и роль несебрской митрополии в художественной жизни города в XVI-XVII вв. // Etudes balcaniques, 1978, N 4, 20-24; **Гюзелев**, В. Несебърската епископия-митрополия и нейните църкви и манастири. // Проблеми на изкуството, 37, 2004, 29-35; **Гергова**, Ив., Е. **Попова**, Е. **Генова**, Н. **Клисаров**. Корпус на стенописите от XVIII век в България. С., 2006, с. 111-112.*

24. **Неврокопска**

Митрополити

Самуил (?-?)
Йоасаф (споменат в 1564, 1575-1578 1593-1597)
Дионисий (споменат в 1593)
Ананий (споменат в 1606 и 1608)
Антим I (споменат в 1608 и 1609)
Даниил I (1611-1622)
Даниил II (1622-1626)
Антим II (споменат в 1628)
Никифор I (споменат в 1643)
Сисой (-1655)

Забел.: В 1600 със синодално решение на патриарх Матей Цариградски епархията е понижена в епископия. През юли 1655 патриарх Йоаникий II Цариградски закрива епархията и я слива със Зъхненската. В 1663 70 села напускат епархията и тя е слята с Драмската и Филипийска, която получава името Филипийска, Драмска, Зъхненска и Неврокопска митрополия.

Неврокопски и Разложки архиепископи

Игнатий Неврокопски (1882-1884)
Хрисант Неврокопски (1885-1888)
Архиепископията е въздигната в митрополия (1888)

Неврокопски митрополити

Григорий Неврокопски (1888-1892)
Никифор Левантаридис (1892-1894)
Неофит Кидониевс (1896-1900)
Никодим Хадзихристу (1900-1903)
Теодорит Васмадзидис (1903-1907)
Дамаскин Мосхопулос (1907-1922)
Филотей Лукидис (1924-1935)
Евгений Теологу или **Вакалис** (1935-1936)
Василий Комвопулос (1938-1941, като Драмски и Неврокопски)
Георгий Папагеоргиадис (1942-1945)
Агатангел Цаусис (1945-1951)
В 1938-1941 слята с Драмската митрополия. В септември 1952 слята със Зъхненската в Зъхненска и Неврокопска епархия.

Неврокопски екзархийски митрополити и управляващи архиереи

Иларион Неврокопски (24 април 1894 – 1912)
Сава Попов (1912-1914)
Козма Дебърски (1914-1915)
Герасим Струмишки (1 юни 1915 – 21 юни 1915)
Макарий Неврокопски (21 юни 1915 – 7 юни 1934)
Борис Неврокопски (17 март 1935 – 8 ноември 1948)
Пимен Неврокопски (4 януари 1953 – 18 май 1992)
Йоан Драговитийски (1991-1993)
Натанаил Неврокопски (24 април 1994 – 16 ноември 2013)

Дометиан Видински (17 ноември 2013 – 19 януари 2014)
Серафим Неврокопски (9 януари 2014 –)

Манастири

Роженски манастир
Горнобрезнишки манастир „Св. Илия”
Гоцеделчевски манастир „Св. Живоприемний източник”
Обидимски манастир „Св. Пантелеймон”
Петрички манастир „Св. Петка”
Роженски манастир „Св. Рождество Богородично”
Сандански манастир „Св. Св. Козма и Дамян”
Тросковски манастир „Свети Архангел Михаил”
Хаджидимовски манастир „Св. Георги”
Чуриловски манастир „Св. Георги”

Храмове
(*по азбучен ред*)

„Св. Антоний” (Мелник)
„Св. Атанасий” (Бельово)
„Св. Атанасий” (Богородица)
„Св. Атанасий” (Враня)
„Св. Атанасий” (Горна Брезница)
„Св. Атанасий” (Горна Рибница)
„Св. Атанасий” (Добърско)
„Св. Атанасий” (Елешница)
„Св. Атанасий” (Ковачево)
„Св. Атанасий” (Кърналово)
„Св. Атанасий” (Хърсово)
„Св. Благовещение Богородично” (Разлог)
„Св. Богородица” (Долно Драглище)
„Св. Богородица” (Влахи)
„Св. Богородица” (Разлог)
„Св. Богородица Пантанаса”
„Св. Богородица Спилеотиса”
Бялата църква
„Св. Варвара” (Мелник)
„Св. Вси Светии” (Марикостиново)
„Вси Светии” (Пиперица)
„Св. Въведение Богородично” (Благоевград)
„Св. Въведение Богородично” (Горно Драглище)
„Св. Въведение Богородично” (Мелник)
„Св. Въведение Богородично” (Петрич)
„Св. Възнесение Господне” (Покровник)
„Св. Възнесение Господне” (Раздол)
„Св. Георги” (Банско)
„Св. Георги” (Баня, Разложко)
„Св. Георги” (Белевехчево)
„Св. Георги” (Белица, Разложко)
„Св. Георги” (Бистрица, Благоевградско)
„Св. Георги” (Виногради)
„Св. Георги” (Габрово)
„Св. Георги” (Гайтаниново)
„Св. Георги” (Гърмен)
„Св. Георги” (Долно Спанчево)
„Св. Георги” (Заграде)
„Св. Георги” (Златолист)
„Св. Георги” (Кромидово)
„Св. Георги” (Левуново)
„Св. Георги” (Лески)
„Св. Георги” (Места)
„Св. Георги” (Петрич)
„Св. Георги” (Разлог)
„Св. Георги” (Сандански)
„Св. Георги” (Спатово)
„Св. Георги” (Чурилово)

„Св. Георги” (Якоруда)
Горнобрезнишки манастир
Гоцеделчевски манастир
Джерджевденска църква
„Св. Димитър” (Балдево)
„Св. Димитър” (Бачево)
„Св. Димитър” (Белица)
„Св. Димитър” (Брежани)
„Св. Димитър” (Виногради)
„Св. Димитър” (Голешово)
„Св. Димитър” (Гореме)
„Св. Димитър” (Горна Крушица)
„Св. Димитър” (Горна Сушица)
„Св. Димитър” (Долна Рибница)
„Св. Димитър” (Долно Драглище)
„Св. Димитър” (Дренково)
„Св. Димитър” (Ковачево)
„Св. Димитър” (Коларово)
„Св. Димитър” (Ново Лески)
„Св. Димитър” (Малки Цалим)
„Св. Димитър” (Марулево)
„Св. Димитър” (Осиково)
„Св. Димитър” (Падеш)
„Св. Димитър” (Палат)
„Св. Димитър” (Сенокос)
„Св. Димитър” (Струмско)
„Св. Димитър” (Тешово)
„Св. Димитър” (Цапарево)
Дренковска средновековна църква
„Св. Екатерина” (Разлог)
Епископски комплекс с базилика (Сандански)
„Животворящ източник” (Капатово)
„Св. Иван Рилски” (Габрово, Влахина)
„Св. Иван Рилски” (Кресна)
„Св. Илия” (Банско)
„Св. Илия” (Беласица)
„Св. Илия” (Богородица)
„Св. Илия” (Богородица, параклис)
„Св. Илия” (Влахи)
„Св. Илия” (Голем Цалим)
„Св. Илия” (Гостун)
„Св. Илия” (Градево)
„Св. Илия” (Железница)
„Св. Илия” (Лозеница)
„Св. Илия” (Мечкул)
„Св. Илия” (Петрич)
„Св. Илия” (Разлог)
„Св. Илия” (Селище)
„Св. Илия” (Сугарево)
„Св. Йоан Предтеча” (Бистрица)
„Св. Йоан Кръстител” (Роженски манастир)
„Св. Йоан Предтеча” (Мелник)
„Св. Йоан Предтеча” (Яново)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Кръндзилица)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Роженски манастир)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Якоруда)
„Св. Св. Кирил и Методий и Св. Илия” (Гоце Делчев)
„Св. Св. Козма и Дамян” (Сандански)
„Св. Св. Константин и Елена” (Кръстилци)
„Св. Св. Константин и Елена” (Парил)
„Св. Св. Константин и Елена” (Струмяни)
Кулска средновековна църква
„Св. Марина” (Илинденци)
„Св. Марина” (Ладарево)
Микревска базилика
„Св. Архангел Михаил” (Баничан)
„Св. Архангел Михаил” (Горно Ораново)

„Св. Архангел Михаил” (Гоце Делчев)
„Св. Архангел Михаил” (Еленово)
„Св. Архангел” (Илинденци)
„Св. Архангел Михаил” (Крупник)
„Св. Архангел Михаил” (Лешко)
„Св. Архангел Михаил” (Логодаж)
„Св. Архангел Михаил” (Лъки)
„Св. Архангел Михаил” (Осеново)
„Св. Архангел Михаил” (Стара Кресна)
„Св. Неделя” (Богородица)
„Св. Неделя” (Дебрене)
„Св. Неделя” (Докатичево)
„Св. Неделя” (Заграде)
„Св. Неделя” (Любовка)
„Св. Неделя” (Сатовча)
„Св. Никола” (Гайтаниново)
„Св. Никола” (Градево)
„Св. Никола” (Долен)
„Св. Никола” (Калиманци)
„Св. Никола” (Ковачевица)
„Св. Никола” (Мелник)
„Св. Никола” (Пирин)
„Св. Никола” (Разлог)
„Св. Никола” (Хотово)
„Св. Никола” (Черешница)
„Св. Николай” (Грамада)
„Св. Николай” (Кремен)
„Св. Николай” (Мелник)
„Св. Николай” (Мосомище)
„Св. Николай” (Обидим)
„Св. Николай” (Петрич)
Обидимски манастир
„Св. Пантелеймон” (Генерал Тодоров)
„Св. Параскева” (Лещен)
„Св. Параскева” (Садово)
„Св. Параскева” (Скребатно)
„Св. Петка” (Богородица)
„Св. Петка” (Горно Спанчево)
„Св. Петка” (Долени)
„Св. Петка” (Златолист)
„Св. Петка” (Мелник)
„Св. Петка” (Полена)
„Св. Петка” (Шатрово)
„Св. Петка Българска” (Рупите)
Петрички манастир
„Св. Св. Петър и Павел” (Добринище)
„Св. Св. Петър и Павел” (Мелник)
„Св. Св. Петър и Павел” (Мечкул)
„Св. Св. Петър и Павел” (Обел)
„Св. Св. Петър и Павел” (Петрово)
Писаната църква
„Св. Преображение Господне” (Благоевград)
„Св. Рождество Богородично” (Велющец)
„Св. Рождество Богородично” (Симитли)
Сандански манастир
„Св. Спас” (Богородица)
„Св. Сретение Господне” (Добърско)
„Св. Теодор Тирон” (Ощава)
„Св. Св. Теодор Тирон и Теодор Стратилат” (Добърско)
„Св. Троица” (Банско)
„Св. Троица” (Добри лаки)
„Св. Троица” (Крупник)
„Св. Троица” (Ново Делчево)
„Св. Троица” (Разлог)
Тросковски манастир
„Св. Успение Богородично” (Банско)
„Св. Успение Богородично” (Бараково)

„Св. Успение Богородично" (Бождово)
„Св. Успение Богородично" (Гега)
„Св. Успение Богородично" (Годлево)
„Св. Успение Богородично" (Голешово)
„Св. Успение Богородично" (Гоце Делчев)
„Св. Успение Богородично" (Делчево)
„Св. Успение Богородично" (Добринище)
„Св. Успение Богородично" (Добротино)
„Св. Успение Богородично" (Долене)
„Св. Успение Богородично" (Държаново)
„Св. Успение Богородично" (Игралище)
„Св. Успение Богородично" (Илинден)
„Св. Успение Богородично" (Кашина)
„Св. Успение Богородично" (Ковачево)
„Св. Успение Богородично" (Кърпелево)
„Св. Успение Богородично" (Лъки)
„Св. Успение Богородично" (Обел)
„Св. Успение Богородично" (Огняново)
„Св. Успение Богородично" (Осеново)
„Св. Успение Богородично" (Петрич)
„Св. Успение Богородично" (Плоски)
„Св. Успение Богородично" (Рупите)
„Св. Успение Богородично" (Филипово)
„Св. Успение Богородично" (Хаджидимово)
Хаджидимовски манастир
„Св. Харалампий" (Мелник)
Чуриловски манастир

Онлайн ресурс.

25. **Нишавска**

Епископи

Кирик – управлявал епархията по време на цар Калоян (1197-1207)
Кирил и **Дионисий** – възглавявали епархията при царуването на цар Иван Асен II
Никодим – управлявал епархията по време на царуването на Ивайло и по-точно 1278-1279

*Лит.: **Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2. изд. С., 1999, с. 297.*

Митрополити на Вселенската патриаршия

Самуил (? – 1815)
Йероним (май 1823 – май 1836)
Нектарий (май 1836 – януари 1853)
Антим (януари 1853 – ноември 1860)
Доротей (12 ноември 1860 – 19 април 1861)
Софроний (19 април 1861 – 26 септември 1867)
Партений (септември 1867 – ноември 1872)
Игнатий (ноември 1872 – 19 май 1875)

Митрополити на Българската екзархия

Партений (ноември 1872 – октомври 1874 от патриаршески митрополит)
Евстатий Пелагонийски (октомври 1874 – юни 1878)

Титулярни епископи на Българската екзархия

Иларион (28 декември 1910 – 12 август 1950)

*Лит.: **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 329.*

26. **Одринска**

Митрополити на Вселенската патриаршия

Гавриил (септември 1792 – 1810)
Кирил I (декември 1810 – 4 март 1813)
Доротей (юни 1813 – 4 юни 1821)
Никифор III (юни 1821 – септември 1824)
Герасим IV (септември 1824 – май 1830)
Григорий II (май 1830 – 24 юни 1840)
Герасим V (юни 1840 – 15 март 1853)
Кирил II (15 март 1853 – 1 май 1873)
Дионисий II (1 май 1873 – 14 ноември 1880)
Неофит II (14 ноември 1880 – 23 януари 1886)
Дионисий II (23 януари 1886 – 23 януари 1887)
Матей III (28 февруари 1887 – 3 януари 1890)
Кирил III (3 януари 1890 – 26 август 1908)
Калиник II (26 август 1908 – 12 август 1910)
Поликарп II (12 август 1910 – 12 февруари 1931)

Титулярни митрополити на Вселенската партиаршия

Дамаскин (20 януари 2003 – 5 ноември 2011)
Амфилохий (18 октомври 2014 –)

Управляващи Одринската екзархийска епархия

митрополит **Доротей Софийски** (1871-)
епископ **Синесий Стовийски** (5 октомври 1878 – 5 декември 1884)
митрополит **Евстатий Пелагонийски** (декември 1884 – 9 декември 1888)
митрополит **Синесий Охридски** (декември 1888 – 1 август 1890)
архимандрит **Софроний** (Първов) (1890-1903)
архимандрит **Мелетий** (Димитров) (1903-1908)
свещеник **Сава** (Попов) (1908-1909)
архимандрит **Кирил** (Стефановски) (1909-1910)
архимандрит, по-късно епископ **Никодим** (Атанасов) (1910-1932)
митрополит **Неофит** (Паскалев) (1932-1938)

27. **Пловдивска епархия**

Митрополити

Филипополски епископи

Ерм (Ермас), ръкоположен от апли Павел (36-57)
Евтихий (споменат през 343)
Силван (споменат през 381)
Врисон (споменат през 403-404)
Силван II (ок. 406-425)
Франкион (споменат през 451)
Димитър (споменат през 453)
Валентин (споменат през 458)

Забел.: **Сведения за епископите от VI-VIII в. липсват.**

Филипополски митрополити на Вселенската патриаршия

Николай (споменат през 880)
Никифор (споменат ок. 920-940)
Евтимий (споменат в 997)
Теогност (печат от ок. 1000)
Симеон (споменат в 1030)
Лазар (споменат в промеждутъка 1042-1050)
Константин (печат от ок. 1050)
Василий (споменат през май и юни 1092)
Ной (споменат ок. 1100)

Константин (ок. 1140)
Михаил Италик (избран след 1143, споменат през 1147)
Теодор (споменат в 1156/7)
Василий (споменат в 1166)
Мегист (споменат в 1185)
Константин Пантехнис (1186-1192)
Евфимиан (споменат в 1193 или 1197)
Георги (споменат в 1272)
Игнатий (до 1276/77, впоследствие Търновски патриарх)
Герасим (1285-1298)
Йоан (споменат в 1322)
Максим (1322-1329)
Мануил (споменат в 1360)
местоблюстител: **Григорий** (споменат в 1379)
Дамян (споменат в 1386, убит от турците през 1410)
Йосиф (споменат в 1452)
Дионисий (избран ок. 1454-1456, преместен през 1466)
Генадий (споменат на 10.10.1474)
Йоасаф (споменат в 1494)
Арсений (XV в., споменат ок. 1500)
Калист (споменат през 1511)
Герасим (споменат през юли 1528)
Теодосий (споменат през 1541)
Генадий (споменат през 1546)
Арсений (споменаван от 1561 до януари 1565; в негово време бил изграден из основи храмът „Св. Марина")
Теолипт (споменат през януари 1580, преместен на 27.02.1585; през 1585 става Цариградски патриарх)
Теофан (споменат през март 1585 и през март и август 1590)
Даниил (споменат през март 1606; Иван Гошев отъждествява този митрополит със споменатия през 1588 игумен и обновител на Бачковския манастир Даниил; пак според Гошев обаче последният е починал през 1595)
Йоасаф (споменат за пръв път през юни 1608, 1627†; през 1621 участва в големия патриаршески Синод от 28 души, който избира Кирил Лукарис за Цариградски патриарх)
Мелетий (избран на 28.03.1627, отстранен през 1628; бивш Дръстърски митрополит)
Христофор (избран на 7.06.1628, 1636†; бивш Анхиалски м.)
Кирил (избран през януари 1637, отстранен през втората половина на 1639)
Гавриил (първоначално избран през декември 1636, утвърден в 1639, починал навярно през 1673; според летописния разказ на поп Методий Драгинов, поради негова клевета великият везир Кьопрюлю Мехмед паша /1656-1661/ потурчил едно село в Родопите)
местоблюстител: **Дионисий IV**, бивш Цариградски патриарх (1673, до 29 юни 1676, отново от август 1679)
Кирил (1676?-1679?)
Нектарий (споменат за пръв път през 1682, оттеглил се през 1688; през 1688 е свален от митрополитския престол)
Дамаскин (1688-1697?)
Неофит (избран на 7 януари 1698, подал оставка на 8 април 1711)
Калиник (избран на 08 април 1711, преместен през 1718)
Теоклит (избран през октомври 1718, отстранен през 1727, преизбран през 1729)
Митрофан (избран през 1727, 1728†)
Антим (от 1723)
Константий (от 1725)
Теоклит (към 1733-1734)
Теофан (от 1740; от него бил възобновен храмът „Св. Св. Безсребр." в Куклен)
Серафим (избран на 8 октомври 1746, преместен през 1757; на 28 юли 1757 става Цариградски патриарх)
Авксентий (избран през юли 1757)
Самуил (избран през април 1765, преместен през 1780; роден в Цариград; по негово време са изработени две инкрустирани със седеф певници за храм „Св. Марина")
Кирил (избран през февруари 1780, 1808†; през 1783 е изграден отново храм „Св. Марина")
Евгений (избран през март 1808, оттеглил се веднага след това; роден в Пловдив, високо образован)
Йоасаф (избран през юни 1808, отстранен в 1809; бивш Анхиалски м.)
Йоаникий (избран през март 1809, отстранен през 1818)
Паисий (избран на 15 март 1818, 1821†)
Самуил (избран през януари 1822, отстранен в 1824)
Никифор (избран 26 септември 1824, 1850†)
Хрисант (избран на 24 август1850, оттеглил се през 1857). Поел истински поход срещу възраждането на българщината в града. При управлението му гъркоманската партия особено се активизира, разпорежда във всички градски църкви, без „Св. Петка", да се служи само на гръцки, забранява двойното четене /на гръцки и църковнославянски/ в пазарджишката църква. Смирненски митрополит /1840-1851, 1857-1869/. Храмът „Св. Марина" е построен на мястото на стария едноименен храм през 1851-1856.
Паисий (избран на 15 ноември 1857, остранен от Цариградската патриаршия през 1861)
Панарет (избран на 25 февруари 1861, отстранен от Цариградската патриаршия през 1872)

Неофит (избран на 19 януари 1872, преместен през 1880)
Григорий (избран на 14 ноември 1880, преместен през 1884; роден на остров Лесбос, по-късно Трапезундски /1884-1888/, Родоски /1888-1893/ и Дринополски /1894-1899/)
Йоаким (1855-1920), избран за Пловдивски м. на 29 декември 1884, преместен през 1889; от 17 декември 1889 до 10 май 1897 Халкидонски м., после Ефески м.
Фотий (избран на 19 декември 1889, преместен през 1910)
Смарагд, бивш Мъгленски м. (избран на 05 август 1910, преместен през 1912)
Тимотей, бивш Воденски м. (избран на 21 юни 1912, преместен през 1913)
Вениамин (1871-1946), избран на 10 септември 1913, преместен на 21 юли 1925, от 21 юли 1925 до 21 октомври 1933 Никейски м., а по-късно – Ираклийски м.

Пловдивски митрополити на Българската екзархия и Българската патриаршия

Паисий (Зафиров) (1858-1872)
Панарет (Мишайков) (1861-1883)
Натанаил (Бойкикев) (24.03.1891 – 18.09.1906)
Максим (Пелов) (01.10.1906 – 01.03.1938)
Кирил (Константинов) (29.05.1938 – 31.12.1968)
Варлаам (Пешев) (09.03.1969 – 13.11.1986)
Арсений (Чакандраков) (08.02.1987 – 13.10.2006)
Николай (Севастиянов) (избран на 04.02.2007, канонически утвърден от Св. Синод на 11 февруари 2007, встъпил в длъжност на 17 февруари 2007)

Манастири

Араповски манастир „Св. Неделя”
Баткунски манастир „Св. Св. Петър и Павел”
Белащински манастир „Св. Георги Победоносец”
Белочерковски манастир „Св. Св. Петър и Павел”
Горноводенски манастир „Св. Св. Кирик и Юлита”
Калоферски девически манастир „Св. Въведение Богородично”
Калоферски мъжки манастир „Св. Рождество Богородично”
Калугеровски манастир „Св. Никола”
Кукленски манастир „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян”
Кричимски манастир „Св. Рождество Богородично”
Лъджански (Ивайловградски) манастир „Св. Св. Константин и Елена”
Мулдавски манастир „Св. Петка”
Сопотски метох „Св. Въведение Богородично”
Сопотски манастир „Св. Спас”

Храмове

Пловдивска духовна околия

Пловдив – „Св. Богородица”
Пловдив – „Св. Марина”
Пловдив – „Св. Петка”
Пловдив – „Св. Св. Константин и Елена”
Пловдив – „Св. Неделя”
Пловдив – „Св. Св. Петър и Павел”
Пловдив – „Св. Св. Кирил и Методий”
Пловдив – „Св. Възнесение”
Пловдив – „Св. Георги”
Пловдив – „Св Йоан Рилски”
Пловдив – „Св. Троица”
Пловдив – „Св. Прор. Илия”
Пловдив – „Св. Климент Охридски”
Пловдив – „Св. Параскева”
Пловдив – „Св. Димитър”
Пловдив – „Св. Цар Барис I Покръстител”
Пловдив – „Св. Харалампий”
Пловдив – „Св. Архангел Михаил”
Пловдив – параклис „Св. Георги”, район Северен
Пловдив – параклис „Св. Георги”, ж.р. „Тракия”
Пловдив – „Св. Атанасий”, квартал „Прослав”
Пловдив – „Св. Прокопий”, квартал „Коматево”
с. Бабек – „Св. Архангел Михаил”

с. Белащица – „Св. Св. Козма и Дамян”
с. Белозем – „Св. Георги”
с. Бенковски – „Св. Троица”
с. Бойково – „Св. Атанасий”
с. Болярино – „Св. Йоан Богослов”
с. Борец – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Брани поле – „Св. Св. Константин и Елена”
гр. Брезово – „Св. Димитър”
с. Брестник – „Св. Николай”
с. Брестовица – „Св. Тодор”
гр. Хисар, квартал „Веригово” – „Св. Димитър”
гр. Хисар, квартал „Момина баня” – „Св. Богородица”
с. Войводиново – „Св. Възнесение”
с. Воисил – „Св. Възнесение”
с. Върбен – „Св. Йоан Рилски”
с. Голям Чардак – „Св. Петка”
с. Горна махала – „Св. Димитър”
с. Главатар – „Св. Атанасий”
с. Граф Игнатиево – „Св. Възнесение”
с. Гълъбово – „Св. Архангел”
с. Дедево – „Св. Атанасий”
с. Динк – „Св. Богородица”
с. Драгомир – „Св. Димитър”
с. Дрангово – „Св. Богородица”
с. Дълго поле – „Св. Архангел”
с. Желязно – „Св. Георги”
с. Злати трап – „Св. Марина”
с. Зелениково – „Св. Параскева”
с. Злотосел – „Св. Георги”
с. Извор – „Св. Прор. Илия”
с. Йоаким Груево – „Св. Георги”
с. Кадиево – „Св. Възнесение”
с. Калоянов – „Св. Троица”
с. Калековец – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Костиево – „Св. Троица”
с. Кръслово – „Св. Рождество Богородично”
гр. Кричим – „Св. Св. Козма и Дамян”
гр. Куклен – „Св. Богородица”
с. Куртово Конаре – „Св. Атанасий”
с. Лилково – „Св. Архангел Михаил”
с. Любен –
с. Маноле – „Св. Димитър”
с. Манолско Конаре – „Св. Теодор”
с. Малък Чардок – „Св. Георги”
с. Марково – „Св. Троица”
с. Момино – „Св. Георги”
с. Найден Герово – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Неделево –
с. Ново Железаре – „Св. Атанасий”
с. Оризари – „Св. Георги”
с. Отец Паисиево –
с. Паничери – „Св. Николай”
гр. Перущица – „Св. Атанасий”
гр. Стамболийски, квартал „Полатово” – „Св. Богородица”
с. Правище – „Св. Троица”
с. Първенец – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Радино – „Св. Николай”
с. Рогош – „Св. Атанасий”
с. Розовец – „Св. Атанасий”
с. Руен – „Св. Николай”
с. Ръжево – „Св. Николай”
с. Ръжево Конаре – „Св. Богородица”
с. Ситово – „Св. Петка”
с. Скутаре – „Св. Прор. Илия”
гр. Стамболийски – „Св. Дух”
с. Старо Железаре – „Св. Богородица”
с. Строево – „Св. Николай”

с. Стрелци – „Св. Цар Борис I Покръстител”
с. Стряма – „Св. Троица”
гр. Съединение – „Св. Атанасий”
с. Трилистник – „Св. Параскева”
с. Труд – „Св. Троица”
с. Усктина – „Св. Св. Кирил и Методий”
гр. Хисар – „Св. Панталеймон“
с. Храбрино – „Св. Харалампий“
с. Царацово – „Св. Георги”
с. Царимир – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Цалапица – „Св. Архангел Михаил”
с. Церетелево – „Св. Димитър”
с. Чалъкови – „Св. Георги”
с. Черничево – „Св. Николай”
с. Чернозем – „Св. Георги”
с. Чоба – „Св. Въведение Богородично”
с. Шишманци – „Св. Богородица”
с. Ясно поле – „Св. Архангел Михаил”
с. Ягодово – „Св. Богородица”

Асеновградска духовна околия

Асеновград – „Св. Богородица”
Асеновград – „Св. Благовещение”
Асеновград –„Св. Троица”
Асеновград – „Св. Николай”
Асеновград – „Св. Марина”
Асеновград – „Св. Димитър”
Асеновград – „Св. Георги”
Асеновград – „Св. Атанасий”
Асеновград – „Св. Йоан Рилски”
Асеновград, квартал „Горноводен” – „Св. Богородица”
Асеновград, квартал „Долноводин” – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Ахматово – „Св. Пророк Илия”
с. Бачково – „Св. Атанасий”
с. Борово – „Св. Богородица”
с. Богданица – „Св. Атанасий”
с. Болярци – „Св. Георги”
с. Боянци – „Св. Атанасий”
с. Брягово – „Св. Атанасий”
с. Бяла река – „Св. Димитър”
с. Балкан махала – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Виница – „Св. Георги”
с. Горнослав – „Св. Атанасий”
гр. Първомай, квартал „Дебър” – „Св. Николай”
с. Джурково – „Св. Богородица”
с. Добралък – „Св. Богородица”
с. Добростан – „Св. Богородица”
с. Долнослав – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Драгойно – „Св. Георги”
с. Дълбок извор – „Св. Възнесение”
с. Езерово – „Св. Николай”
с. Златовръх – „Св. Троица”
с. Избегли – „Св. Троица”
с. Искра – „Св. Богородица”
с. Караджалово – „Св. Троица”
с. Карджово – „Св. Петка”
с. Катуница – „Св. Николай”
с. Козаново – „Св. Атанасий”
с. Косово – „Св. Богородица”
с. Конуш – „Св. Атанасий”
с. Кочево – „Св. Георги”
с. Крумово – „Св. Богородица”
с. Леново – „Св. Неделя”
с. Любеново – „Св. Архангел Михаил”
с. Лясково – „Св. Архангел”
с. Лъки – „Св. Николай”

с. Малко Тополово – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Манасктир – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Моминско – „Св. Атанасий”
с. Милево – „Св. Богородица”
с. Мулдава – „Св. Троица”
с. Наречен – „Св. Троица”
с. Наречески бани – „Св. Пророк Илия”
с. Новаково – „Св. Възнесение”
с. Нови извор – „Св. Георги”
с. Орешец – „Св. Николай”
с. Патриарх Евтимово – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Пилашево – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Поповица – „Св. Троица”
с. Православен – „Св. Троица”
гр. Първомай – „Св. Георги”
гр. Садово – „Св. Св. Кирил и Методий”
гр. Садово – квартал „Чешнигирово – „Св. Теодор Тирон”
с. Селци – „Св. Димитър”
с. Стоево – „Св. Архангел”
с. Татарево – „Св. Георги”
с. Тополово – „Св. Димитър”
с. Червен – „Св. Пророк Илия”
с. Югово – „Св. Троица”
с. Яврово – „Св. Рождество Богородично”

Карловска духовна околия

гр. Карлово – „Св. Богородица”
гр. Карлово – „Св. Николай”
с. Анево – „Св. Архангел Михаил”
гр. Баня – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Бегово – „Св. Богородица”
с. Бегунци – „Св. Атанасий”
с. Богдан – „Св. Параскева”
с. Васил Ливски – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Ведраре – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Войнягово – „Св. Димитър”
с. Горни Домлян – „Св. Архангел Михаил”
с. Долна махала – Св. Харалампий”
с. Домлян – „Св. Георги”
с. Дъбене – „Св. Николай”
с. Игаково – „Св. Богородица”
с. Иван Вазово – „Св. Тодор”
гр. Калофер – „Св. Атанасий”
гр. Калофер – „Св. Архангел Михаил”
гр. Калофер – „Св. Богородица”
с. Каравелово – „Св. Богородица”
с. Каравелово – „Св. Архангел Михаил”
с. Климент – „Св. Георги”
гр. Клисура – „Св. Богородица”
с. Куртово – „Св. Йоан Предтеча”
с. Кърнаре – „Св. Георги”
с. Михилици – „Св. Възнесение”
с. Мръченик – „Св. Архангел”
с. Отец Паисиево – „Въведение Богородично”
с. Песнопой – „Св. Николай”
с. Певците – „Възкресение Христово”
с. Пролов – „Св. Троица”
с. Розино – „Св. Архидякон Стефан”
с. Свежен – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Соколица – „Св. Архангел”
гр. Сопот – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Слатина – „Св. Тодор”
с. Столетово – „Св. Димитър”
с. Сухозем – „Св. Св. София, Вяра, Надежда и Любов”
с. Сушица – „Св. Архангел”
с. Сърнегор – „Св. Димитър”
с. Христо Г. Даново – „Св. Троица”

Пазарджишка духовна околия

гр. Пазарджик – „Св. Богородица”
гр. Пазарджик – „Св Петка”
гр. Пазарджик – „Св. Архангел”
гр. Пазарджик – „Св. Св. Константин и Елена”
гр. Пазарджик – „Св. Георги”
гр. Пазарджик – „Св. Преображение”
с. Аканджиево – „Св. Троица”
с. Алеко Константиново – „Св. Възнесение”
с. Априлци – „Св. Димитър”
с. Баткун – „Св. Богородица”
гр. Белово – „Св. Троица”
с. Блатница –
с. Бошуля – „Св. Богородица”
с. Братаница – „Св. Троица”
с. Варвара – „Св. Варвара”
с. Величково – „Св. Прор. Илия”
Велинград – „Св. Богородица”
Велинград – „Св. Троица”
гр. Ветрен – „Св. Николай”
с. Ветрендол – „Св. Богородица”
с. Виноградец – „Св. Архангел Михаил”
с. Гелеменово – „Св. Рождество Богородично”
с. Главиница – „Св. Архангел Михаил”
с. Говедаре – „Св. Прор. Илия”
с. Голямо Белово – „Св. Георги”
с. Дебращица – „Св. Неделя”
с. Динката – „Св. Троица”
с. Добровница – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Дорково – „Св. Прор. Илия”
с. Драгор – „Св. Троица”
с. Дъбравите – „Св. Николай”
с. Звъничово – „Св. Димитър”
с. Злокучене – „Св. Иван Рилски”
с. Ивайло – „Св. Георги”
с. Калугерово – „Св. Богородица”
с. Карабунар – „Св. Йоан Предтеча”
с. Ковачево – „Св. Георги”
гр. Константово – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Крали Марко –
с. Лесичово – „Св. Димитър”
с. Лозен – „Св. Петка”
с. Ляхово – „Св. Прор. Илия”
„Малко Белово”, квартал на гр. Белово – „Св. Възнесение”
с. Мало конаре – „Св. Атанасий”
с. Мененкьово – „Св. Покров Богородичен”
с. Мирянци – „Св. Дух”
с. Мокрище – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Момина клисура – „Св. Георги”
с. Овчеполци – „Св. Георги”
с. Огняново – „Св. Богородица”
с. Памидово – „Св. Параскева”
с. Паталеница – „Св. Богородица”
с. Пищигово – „Св. Димитър”
гр. Ракитово – „Св. Неделя”
с. Росен – „Св. Възнесение”
с. Сарая – „Св.Димитър”
с. Сбор – „Св. Йоан Богослов”
с. Семчиново – „Св. Петка”
гр. Септември – „Св. Харалампий”
гр. Септември – „Св. Цар Борис-Михаил”
с. Симеоновец – „Св. Рождество Богородично”
с. Синитева – „Св. Георги”
с. Тополидол – „Св. Георги”

с. Триводици – „Св. Георги”
с. Хаджиево – „Св. Троица”
с. Церово – „Св. Георги”
с. Цръчна – „Св. Благовещение”
с. Черногорово – „Св. Харалампий”
с. Щърково – „Св. Георги”
с. Юнаците – „Св. Възнесение”

Панагюрска духовна околия

гр. Панагюрище – „Св. Богородица”
гр. Панагюрище – „Св. Георги”
Панагюрски колонии – „Св. Йоан Рилски”
с. Баня – „Св. Николай”
с. Беловица – „Св. Троица”
с. Батница –
с. Бъта – „Св. Георги”
с. Дюлево – „Св. Георги”
с. Елшица – „Св. Троица”
гр. Копривица – „Св. Богородица”
гр. Копривица – „Св. Николай”
с. Красново – „Св. Димитър”
с. Крушево –
с. Кръстевич – „Св. Арангел Михаил”
с. Левски – „Св. Георги”
с. Мътеница –
с. Оборище – „Св. Преображение Господне”
с. Петрич – „Св. Георги”
с. Поибрене – „Св. Троица”
с. Попинци – „Св. Богородица”
с. Свобода – „Св. Димитър”
с. Смилец – „Св. Йоан Рилски”
с. Старосел – „Св. Неделя”
гр. Стрелча – „Св. Арангел Михаил”
с. Цар Асен – „Св. Богородица”

Пещеска духовна околия

гр. Пещера – „Св. Богородица”
гр. Пещера – „Св.Димитър”
гр. Пещера – „Св. Петка”
гр. Батак – „Св. Богородица”
гр. Батак – „Св. Неделя”
гр. Брацигово – „Св. Йоан Предтеча”
с. Бяга – „Св. Теодор Тирон”
с. Жребичко – „Св. Димитър”
с. Исперихово – „Св. Димитър”
с. Капитан Димитриево – „Св. Неделя”
с. Козарско – „Св. Сретение Господне”
с. Ново село – „Св. Георги”
с. Равногор – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Розово – „Св. Атанасий”
с. Радилово – „Св. Теодор Тирон”
с. Фотиново – „Св. Богородица”

Смолянска духовна околия

гр. Смолян – „Св. Богородица”
гр. Смолян – „Св. Висарион Смолински”
гр. Смолян – „Св. Дух”
гр. Смолян – „Св. Георги”
гр. Смолян – „Св. Николай”
гр. Смолян – „Св. Неделя”
гр. Смолян – „Св. Тодор Стратилат”
с. Арда – „Св. Николай”
с. Баните – „Св. Богородица”
с. Бенковски – „Св. Дух”

с. Борино – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Бостина – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Брезе – „Св. Йоан Предтеча”
с. Върбово – „Св. Георги”
с. Габрица – „Св. Георги”
с. Гела – „Св. Богородица”
с. Гудевица – „Св. Прор. Илия”
с. Девидково – „Св. Прор. Илия”
гр. Девин – „Св. Йоан Рилски”
с. Дунево – „Св. Прор. Илия”
с. Забърдо – „Св. Богородица”
гр. Златоград – „Св. Георги”
с. Кожари –
с. Кремене – „Св. Дух”
с. Левочево – „Св. Св. Петър и Павел”
гр. Мадан – „Св. Георги”
с. Малево – „Св. Възнесение”
с. Михалково – „Св. Архангел Михаил”
с. Момчиловци – „Св. Св. Константин и Елена”
гр. Неделино – „Св. Неделя”
с. Орехово – „Св. Неделя”
с. Павелско – „Св. Възнесение”
Пампорово – „Св. Богородица”
с. Петково – „Св. Йоан Предтеча”
с. Пещера – „Св. Димитър”
с. Писаница – „Св. Богородица”
с. Полковник Серафимово – „Св. Богородица”
с. Припек – „Св. Прор. Илия”
с. Проглед – „Св. Панталеймон”
гр. Рудозем – „Св. Георги”
с. Славейно – „Св. Прор. Илия”
с. Смилян – „Св. Възнесение”
с. Соколовци – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Солища – „Св. Неделя”
с. Средногорци – „Св. Йоан Рилски”
с. Старцево – „Св. Атанасий”
с. Стойките – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Турян – „Св. Богородица”
с. Фатово – „Св. Параскева”
с. Хасовица – „Св. Дух”
с. Хвойна – „Св. Прор. Илия”
с. Чокманово – „Св. Пророк Илия”
гр. Чепеларе – „Св. Атанасий”
с. Широка лъка – „Св. Богородица”

Хасковска духовна околия

гр. Хасково – „Св. Архангел Михаил”
гр. Хасково – „Св. Богородица”
гр. Хасково – „Св. Георги”
гр. Хасково – „Св. Димитър”
гр. Хасково, квартал „Болярово” – „Св. Димитър”
гр. Ардино – „Св. Архангел Михаил”
с. Бодрово – „Св. Георги”
с. Брягово – „Св. Възнесение”
с. Брод – „Св. Георги”
с. Воден – „Св. Пророк Илия”
с. Войводово – „Св. Петка”
с. Върбица (Филево) – „Св. Богородица”
с. Гарваново – „Св. Св. Козма и Дамян”
с. Гледка – „Св. Богородица”
с. Горно Брястово – „Св. Тройца”
с. Горски Извор – „Св. Георги”
гр. Джебел – „Св. Св. Кирил и Методий”
гр. Димитровград, кв. „Марийно” – „Св. Атанасий”
гр. Димитровград, кв. „Черноконево” – „Св. Георги”
гр. Димитровград – „Св. Димитър”

с. Динево – „Св. Георги”
с. Добрич – „Св. Йоан Рилски”
с. Долно Ботево – „Св. Пророк Илия”
с. Долно Брястово – „Св. Архангел Михаил”
с. Жълти бряг – „Св. Димитър”
с. Злато Поле – „Св. Възнесение”
с. Каснаково – „Св. Прор. Илия”
с. Клокотница – „Св. Атанасий”
с. Книжовник – „Св. Св. Кирил и Методий”
с. Козлец – „Св. Архангел Михаил”
с. Конуш – „Св. Йоан Рилски”
с. Корен – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Кралево – „Св. Пророк Илия”
с. Крепост – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Криво Поле – „Св. Тройца”
с. Крум – „Св. Богородица”
гр. Кърджали – „Св. Георги”
гр. Кърджали – Манастирски комплекс „Св. Йоан Предтеча”
гр. Кърджали – „Св. Богородица”
гр. Кърджали – „Св. Архангел”
гр. Кърджали, кв. „Резбарци” – „Св. Възнесение”
с. Любеново – „Св. Димитър”
с. Малево – „Св. Архангел Михаил”
с. Малък Извор – „Св. Прор. Илия”
с. Мандра – „Св. Неделя”
с. Маслиново – „Св. Николай”
с. Минерални Бани – „Св. Георги”
гр. Момчилград – „Св. Цар Борис”
с. Николово – „Св. Прор. Илия”
с. Нова Надежда – „Св. Тройца”
с. Опълченско – „Св. Прор. Илия”
с. Опълченско – „Св. Прор. Илия”
с. Петелово – „Св. Георги”
с. Припек – „Св. Прор. Илия”
с. Пчеларово – „Св. Петка”
с. Подкрепа – „Св. Георги”
с. Рудина – „Св. Димитър”
с. Сираково – „Св. Богородица”
с. Сираково, Фера – „Св. Димитър”
с. Скобелево – „Св. Тройца”
с. Спахиево – „Св. Богородица”
с. Сталево – „Св. Архангел Михаил”
с. Стамболийски – „Св. Неделя”
с. Стамболово – „Св. Св. Петър и Павел”
с. Стойково – „Св. Георги”
с. Сусам – „Св. Атанасий”
с. Сърница – „Св. Николай”
с. Татарево – „Св. Богородица”
с. Тракиец – „Св. Николай”
с. Тънково – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Узунджово – „Св. Богородица”
с. Царева Поляна – „Св. Прор. Илия”
с. Черногорово – „Св. Харалампий”
с. Чорбаджийско – „Св. Георги”
с. Ябълково – „Св. Димитър”

Ивайловградска духовна околия

гр. Ивайловград – „Св. Преображение Господне”
гр. Ивайловград – „Св. Прор. Илия”
гр. Ивайловград, кв. „Лъджа” – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Аврен – „Св. Пророк Илия”
с. Благовец – „Св. Архангел Михаил”
с. Белополяне – „Св. Атанасий”
с. Горно Луково – „Св. Архангел Михаил”
с. Горноселци – „Св. Атанасий”
с. Гугутка – „Св. Йоан Богослов”

с. Драбишна – „Св. Георги”
с. Долно Луково – „Св. Архангел Михаил”
с. Долно Луково – „Св. Св. Константин и Елена”
с. Костилково – „Св. Богородица”
гр. Крумовград – „Св. Йоан Рилски”
с. Ленско – „Св. Богородица”
с. Мандрица – „Св. Димитър”
с. Мандрица – „Св. Неделя”
с. Одринци – „Св. Архидякон Стефан”
с. Орешино – „Св. Пророчица Анна”
с. Попско – „Св. Възнесение”
с. Пелевун – „Св. Пантелеймон”
с. Свирачи – „Св. Димитър”
с. Сив Кладенец – „Св. Димитър”
с. Славеево – „Св. Мина”
с. Хухла – „Св. Николай”
с. Черничево – „Св. Богородица”
с. Черничево – „Св. Атанасий”

*Лит.: **Богданова**, Т. Ив. Пловдивската епархия на Българската православна църква (1919-1938 г.). Пловдив, 1994; **Данчева-Василева**, А. Митрополитите на Филипопол (Пловдив) през периода IV-XIV в. // Πολίχρονια: Сб. в чест на проф. **Иван Божилов**. С., 2002, с. 41-55; **Велчев**, Й. Градът или Между Изтока и Запада XIV-XVII в. Пловдив, 2005; **Данчева-Василева**, А. Пловдив през Средновековието IV-XIV в. С., 2009; **Данчева-Василева**, А. По-важните християнски култови топоси в средновековния Пловдив (Филипопол) и съдбата им в съвременността. // Културното наследство в съвременния град: Юбил. сб., посв. на 85-год. на **ст.н.с. Магдалина Станчева**. С., 2011.*

-

28. **Повардарска**

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Софроний (30 юни 1940 – 11 март 1962) – викарий на Видинската митрополия в доростолски и червенски м.
Антоний (16 декември 1962 – 13 април 2002) – викарий на Видинската митрополия, председател на църковното настоятелство на „Св. Александър Невски”, викарен епископ на Доростолската и Червенска епархия, епископ на разположение на Св. Синод
Игнатий (6 април 2008) настоятел на подворието в Москва, викарий на Сливенската митрополия

Манастири и храмове
(*по азбучен ред*)

„Св. Атанасий” (Богданци)
„Св. Атанасий” (Богомила)
„Св. Атанасий” (Бохула)
„Св. Атанасий” (Габрово)
„Св. Атанасий” (Галище)
„Св. Атанасий” (Градец)
„Св. Атанасий” (Долно Чичево)
„Св. Атанасий” (Извор)
„Св. Атанасий” (Кошани)
„Св. Атанасий” (Негорци)
„Св. Атанасий” (Неготино)
„Св. Атанасий” (Новачани)
„Св. Атанасий” (Пържде́во)
„Св. Атанасий” (Страгово)
„Св. Атанасий” (Теово)
„Св. Атанасий” (Чифлик)
Богомилски манастир
„Св. Богородица” (Барово)
„Св. Богородица” (Бистрица)
„Св. Богородица” (Боянчище)
„Св. Богородица” (Градище)
„Св. Богородица” (Дреново)
„Св. Богородица” (Марена)
„Св. Богородица” (Шешково)
Бошавски манастир
Ветерски манастир
„Св. Възкресение Христово” (Еловец)

„Св. Възнесение Господне” (Ногаевци)
„Св. Възнесение Господне” (Петрово)
„Св. Възнесение Господне” (Гевгели)
„Св. Възнесение Господне” (Голозинци)
„Св. Възнесение Господне” (Горно Чичево)
„Св. Възнесение Господне” (Праведник)
„Св. Георги” (Бистрица, Велешко)
„Св. Георги” (Брайковци)
„Св. Георги” (Валандово)
„Св. Георги” (Велес)
„Св. Георги” (Мартолци)
„Св. Георги” (Пирава)
„Св. Георги” (Серменин)
„Св. Георги” (Църквино)
Давидовски манастир
„Св. Димитър” (Балинци)
„Св. Димитър” (Бунарче)
„Св. Димитър” (Валандово)
„Св. Димитър” (Велес)
„Св. Димитър” (Глишик)
„Св. Димитър” (Градец)
„Св. Димитър” (Драчевица)
„Св. Димитър” (Кавадарци)
„Св. Димитър” (Кованец)
„Св. Димитър” (Конско)
„Св. Димитър” (Куманичево, Тиквеш)
„Св. Димитър” (Смоквица)
„Св. Илия” (Богомила)
„Св. Илия” (Бусилци)
„Св. Илия” (Вешие)
„Св. Илия” (Капиново)
„Св. Йоан Кръстител” (Велес)
„Св. Йоан Кръстител” (Дебрище)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Велес)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Гевгели)
„Св. Св. Константин и Елена” (Миравци)
„Св. Св. Константин и Елена” (Мързенци)
„Св. Св. Константин и Елена” (Оморани)
„Св. Св. Константин и Елена” (Свекяни)
„Св. Лазар” (Бегнище)
„Св. Марко” (Велес)
Маркова църква
„Св. Мина” (Гърниково)
„Св. Архангел Михаил” (Гърчище)
„Св. Архангел Михаил” (Клиново)
„Св. Архангел Михаил” (Моин)
„Св. Архангел Михаил (Ресава)
Моклищки манастир
Неготински манастир
„Св. Неделя” (Велес)
„Св. Неделя” (Стояково)
„Св. Никола” (Башино село)
„Св. Никола” (Велес)
„Св. Никола” (Горни Дисан)
„Св. Никола” (Драгожел)
„Св. Никола” (Демиркапийска Клисура)
„Св. Никола” (Крайници)
„Св. Никола” (Лисиче)
„Св. Никола” (Мокрени)
„Св. Никола” (Мързен Ораовец)
„Св. Никола” (Ораов дол)
„Св. Никола” (Попадия)
„Св. Никола” (Раковец)
„Св. Николай” (Уланци)
Оморански манастир
Орешечки манастир „Св. Георги”
Орешечки манастир „Св. Йоан”

„Св. Пантелеймон” (Велес)
„Св. Пантелеймон” (Хума)
„Св. Петка” (Велес)
„Св. Петка” (Марвинци)
„Св. Петка” (Милетково)
„Св. Петка” (Пърдейци)
„Св. Петка” (Црешнево)
„Св. Св. Петър и Павел” (Папрадище)
Полошки манастир
„Св. Рождество Богородично” (Давидово)
„Св. Рождество Богородично” (Бегнище)
„Св. Рождество Богородично” (Богородица)
Согленски манастир
„Св. Спас” (Велес)
„Св. Спас” (Ораовец)
„Св. Спас” (Рожден)
„Св. Спас” (Чемерско)
„Св. Стефан” (Конопище)
Теовски манастир
„Св. Троица” (Брушани)
„Св. Троица” (Подлес)
„Св. Троица” (Ращани)
„Св. Троица” (Скачинци)
„Св. Троица” (Убого)
Удовска костница
„Св. Успение Богородично” (Гявато, Богданско)
„Св. Успение Богородично” (Ваташа)
„Св. Успение Богородично” (Велес)
„Св. Успение Богородично” (Дъбнище)
„Св. Успение Богородично” (Калъчково)
„Св. Успение Богородично” (Крива круша)
Чичевски манастир

Онлайн ресурс.

29. **Преспанско-Пелагонийска**

Манастири и храмове
(*по азбучен ред*)

„Св. Ана” (Маловище)
„Св. Антоний” (Градешница)
„Св. Атанасий” (Базерник)
„Св. Атанасий” (Варош)
„Св. Атанасий” (Велушина)
„Св. Атанасий” (Габалавци)
„Св. Атанасий” (Галичани)
„Св. Атанасий” (Годиве)
„Св. Атанасий” (Градешница)
„Св. Атанасий” (Грънчари)
„Св. Атанасий” (Жабени)
„Св. Атанасий” (Заполжани)
„Св. Атанасий” (Зовик)
„Св. Атанасий” (Крушеани)
„Св. Атанасий” (Ленище)
„Св. Атанасий” (Любойно)
„Св. Атанасий” (Нижеполе)
„Св. Атанасий” (Никодин)
„Св. Атанасий” (Новаци)
„Св. Атанасий” (Ракле)
„Св. Атанасий” (Рилево)
„Св. Атанасий” (Секирци)
„Св. Атанасий” (Сенокос)
„Св. Атанасий” (Слоещица)
„Св. Атанасий” (Стение)
„Св. Атанасий” (Стругово)

„Св. Атанасий” (Сухо гърло)
„Св. Атанасий” (Щърбово)
Барешански манастир
„Св. Благовещение Богородично” (Прилеп)
„Св. Богородица” (Горно село)
„Св. Богородица” (Железнец)
„Св. Богородица” (Крани)
„Св. Богородица” (Мажучище)
„Св. Богородица” (Маргари)
„Св. Богородица” (Тепавци)
„Св. Богородица” (Добромирово)
„Св. Богородица Пречиста” (Градешница)
„Св. Богородица Пречиста” (Любойно)
Буковски манастир
„Св. Варвара” (Драгош)
Варошки манастир
„Св. Василий” (Тръстеник)
Велушински манастир
„Св. Въведение Богородично” (Варош)
„Св. Въведение Богородично” (Средорек)
„Св. Възкресение Христово” (Дедебалци)
„Св. Възкресение Христово” (Драгарино)
„Св. Възнесение Господне” (Братин дол)
„Св. Възнесение Господне” (Брусник)
„Св. Възнесение Господне” (възрожденска църква в Мренога)
„Св. Възнесение Господне” (Градешница)
„Св. Възнесение Господне” (Грумази)
„Св. Възнесение Господне” (Добрушево)
„Св. Възнесение Господне” (Долнени)
„Св. Възнесение Господне” (Евла)
„Св. Възнесение Господне” (Живойно)
„Св. Възнесение Господне” (Кален)
„Св. Възнесение Господне” (Крушево)
„Св. Възнесение Господне” (Мало Рувци)
„Св. Възнесение Господне” (Полчище)
„Св. Възнесение Господне” (Свето Митрани)
„Св. Възнесение Господне” (средновековна църква в Мренога)
„Св. Възнесение Господне” (Тополчани)
„Св. Възнесение Господне” (Чебрен)
„Св. Георги” (Боище)
„Св. Георги” (Брезово)
„Св. Георги” (Вашарейца)
„Св. Георги” (Гермиян)
„Св. Георги” (Доленци)
„Св. Георги” (Дърмени)
„Св. Георги” (Зашле)
„Св. Георги” (Иваневци)
„Св. Георги” (Курбиново)
„Св. Георги” (Магарево)
„Св. Георги” (Новоселани)
„Св. Георги” (Олевени)
„Св. Георги” (Острилци)
„Св. Георги” (Пашино Рувци)
„Св. Георги” (Подмочани)
„Св. Георги” (Рамна)
„Св. Георги” (Ресен)
„Св. Георги” (Рибарци)
„Св. Георги” (Свинище)
„Св. Георги” (Слепче)
„Св. Георги” (Смилево)
„Св. Георги” (Сърбци)
„Св. Георги” (Трояци)
„Св. Георги” (Цапари)
„Св. Георги” (Чанище)
Граищки манастир
„Св. Димитър” (Битоля)
„Св. Димитър” (Брусник)

„Св. Димитър” (Буково)
„Св. Димитър” (Бърник)
„Св. Димитър” (Варош)
„Св. Димитър” (Голем град)
„Св. Димитър” (Градешница)
„Св. Димитър” (Груница)
„Св. Димитър” (Дихово)
„Св. Димитър” (Долна Чарлия)
„Св. Димитър” (Жван)
„Св. Димитър” (Лажец)
„Св. Димитър” (Магарево)
„Св. Димитър” (Мариовско Търново)
„Св. Димитър” (Ореовец)
„Св. Димитър” (Ракитница)
„Св. Димитър” (Смолани)
„Св. Димитър” (Средно Егри)
„Св. Димитър” (Царевик)
„Св. Димитър” (Църнобуки)
„Св. Димитър” (Чебрен)
Дреновски манастир
Журечки манастир
„Св. Илия” (Алданци)
„Св. Илия” (Браилово)
„Св. Илия” (Брезово)
„Св. Илия” (Велушина)
„Св. Илия” (Веселчани)
„Св. Илия” (Градешница)
„Св. Илия” (Грънчари)
„Св. Илия” (Долгаец)
„Св. Илия” (Драгош)
„Св. Илия” (Дрен, Прилепско)
„Св. Илия” (Зашле)
„Св. Илия” (Лесково)
„Св. Илия” (Мало Илино)
„Св. Илия” (Ротино)
„Св. Илия” (Церово)
„Св. Йоан Богослов” (Любойно)
„Св. Йоан Богослов” (Слепче)
„Св. Йоан Кръстител” (Крушево)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Долно Дупени)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Прилеп)
„Св. Св. Кирил и Методий” (Ресен)
„Св. Св. Козма и Дамян” (Плетвар)
„Св. Св. Константин и Елена” (Загорани)
„Св. Св. Константин и Елена” (Сопотско)
„Св. Св. Константин и Елена” (Суходол)
„Св. Св. Константин и Елена” (Битоля)
Кърстоарски манастир
„Св. Леонтий” (Граище)
Лисолайски манастир
Манастирски манастир
„Св. Марина” (Боротино)
Мелнишки манастир
„Св. Архангел Михаил” (Асамати)
„Св. Архангел Михаил” (Долно Дупени)
„Св. Архангел Михаил” (Долно Сърбци)
„Св. Архангел Михаил” (Кокре)
„Св. Архангел Михаил” (Крушевица)
„Св. Архангел Михаил” (Маково)
„Св. Архангел Михаил” (Могила)
„Св. Архангел Михаил” (Ново село)
„Св. Архангел Михаил” (Радово)
„Св. Архангел Михаил” (Средно Егри)
Небреговски манастир
„Св. Неделя” (Битоля)
Никодински манастир
„Св. Никола” (Бабино)

„Св. Никола” (Бело поле)
„Св. Никола” (Беловодица)
„Св. Никола” (Белушино)
„Св. Никола” (Белче)
„Св. Никола” (Брайчино)
„Св. Никола” (Брод, Битолско)
„Св. Никола” (Будимирци)
„Св. Никола” (Вардино)
„Св. Никола” (Варош)
„Св. Никола” (Вирово)
„Св. Никола” (Вранче)
„Св. Никола” (Голем Радобил)
„Св. Никола” (Големо Илино)
„Св. Никола” (Градешница)
„Св. Никола” (Дабница)
„Св. Никола” (Добромири)
„Св. Никола” (Драгош)
„Св. Никола” (Дрен, Прилепско)
„Св. Никола” (Единаковци)
„Св. Никола” (Загориче)
„Св. Никола” (Зързе)
„Св. Никола” (Кореница)
„Св. Никола” (Кошино)
„Св. Никола” (Кривогащани)
„Св. Никола” (Крушево)
„Св. Никола” (Кукуречани)
„Св. Никола” (Кърстец)
„Св. Никола” (Лавци)
„Св. Никола” (Лажани)
„Св. Никола” (Любойно)
„Св. Никола” (Метимир)
„Св. Никола” (Наколец)
„Св. Никола” (Небрегово)
„Св. Никола” (Обършани)
„Св. Никола” (Прилепец)
„Св. Никола” (Райца)
„Св. Никола” (Слепче, Демирхисарско)
„Св. Никола” (Слепче, Прилепско)
„Св. Никола” (Сопотница) <....>

30. **Проватска**

Титулярни епископи на Българската екзархия и патриаршия

Софроний (30 юни 1940 – 11 март 1962) – викарий на Видинската митрополия, в Доростолски и Червенски м.
Антоний (16 декември 1962 – 13 април 2002†) – викарий на Видинската митрополия, председател на църковното настоятелство на „Св. Александър Невски”, викарен епископ на Доростолската и Червенска епархия, епископ на разположение на Св. Синод
Игнатий (6 април 2008 –), настоятел на подворието в Москва, викарий на Сливенската митрополия

Онлайн ресурси.

31. **Русенска**

Митрополити

Наум (2014-)

Храмове

Русенска духовна околия

Русе

Катедрален храм „Св. Троица” (1632)
Храм „Св. Георги” (1838)
Храм „Св. Богородица” (1934)
Храм „Св. Николай” (1864)

Храм „Св. Архангел Михаил” (1953)
Храм „Св. Петка” (1943)
Храм „Св. Възнесение” (1912)
Параклис „Св. Всех Святих” (1964, гробищен парк „Чародейка”)
Болничен храм „Св. Василий Велики” при МБАЛ – Русе (1901, възстановен 2006)
Храм „Св. Всех Святих” (1898, разрушен 1975, сега в строеж)
Параклис „Св. Преп. Паисий Хилендарски” – в Пантеона на възрожденците (2001)
Параклис „Св. Св. Козма и Дамян” – в МБАЛ – Русе (2003)
Храм „Св. Архангел Михаил” (1907), кв. „Долапите”
Храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1895), в кв. „Средна кула”
Храм „Св. Възкресение Лазарово” (в проект), при новите гробища

Поповска духовна околия

„Св. Успение Богородично” – гр. Попово (1932)
„Св. Архангел Михаил” – гр. Попово (1863)
параклис „Св. Рождество Богородично” – гр. Попово (1908)
„Св. Димитър” – гр. Попово, кв. „Сеячи” (1899)
„Св. Петка” – гр. Попово, кв. „Невски” (2007)
„Св. Димитър” – с. Априлово (1911)
„Св. Рождество Богородично” – с. Баба Тонка (1940)
„Св. Димитър” – с. Берковски (1940)
„Св. Архангел Михаил” – с. Бракница (1901)
„Св. Димитър” – с. Водица (1882)
„Св. Параскева” – с. Гагово (1931)
„Св. Димитър” – с. Глогинка (1900)
„Св. Параскева” – с. Голямо ново (1908)
„Св. Иоан Кръстител” – с. Горица (1889)
„Св. Димитър” – с. Гърчиново (1900)
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Долна Златица (1925)
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Дралфа (1949)
„Св. Иван Рилски” – с. Дриново (1900)
„Св. Въведение Богородично” – с. Еленово (1907)
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Заветно (1890)
„Св. Архангел Михаил” – с. Зараево (1881)
„Св. Иван Рилски” – с. Захари Стояново (1928)
„Св. Успение Богородично” – с. Звезда (1936)
„Св. Прор. Илия” – с. Иванча (1885)
„Св. Троица” – с. Кардам (1873)
„Св. Архангел Михаил” – с. Ковачевец (1932)
„Св. Архангел Михаил” – с. Конак (1876)
„Св. Димитър” – с. Кошничари (1892)
„Св. Богоявление” – с. Кръшно
„Св. Архангел Михаил” – с. Ломци (1860)
„Св. Атанасий” – с. Люблен (1881)
„Св. Димитър” – с. Маково в строеж
„Св. Параскева” – с. Манастирца (1925)
„Св. Архангел Михаил” – с. Медовина (1934)
„Св. Архангел Михаил” – с. Миладиновци
„Св. Георги” – гр. Опака (1862)
„Св. Димитър” – с. Осиково (1938)
„Св. Николай” – с. Паламарца (1886)
„Св. Архангел Михаил” – с. Помощица (1907)
„Св. Иван Рилски” – с. Посабина (1958)
„Св. Св. Константин и Елена” – с. Росина
„Св. Троица” – с. Садина (1876)
„Св. Възкресение Лазарово” – с. Садина, гробищен храм (1893)
„Св. Архангел Михаил” – с. Светлен (1884)
„Св. Цар Борис-Михаил” – с. Светлен, храм паметник (2005)
„Св. Иван Рилски” – с. Славяново (1890)
„Св. Димитър” – с. Тръстика (1937)
„Св. Архангел Михаил” – с. Цар Асен (1872)
„Св. Мина” – с. Марчино, в строеж
„Св. Прор. Илия” – с. Долец (2009)
„Св. Прор. Илия” – с. Ломци, параклис

Разградска духовна околия

„Св. Николай” – гр. Разград (1860)
„Св. Георги” – гр. Разград, гробищен храм (1887)
„Св. Димитър” – кв. „Гецово” (1867)
„Св. Атанасий” – кв. „Пороище” (1860)
„Св. Димитър” – с. Балкански (1897)
„Св. Рождество Богородично” – с. Благоево (1892)
„Св. Рождество Богородично” – с. Богданци (1924)
„Св. Троица” – с. Брестовене (1935)
„Св. Димитър” – с. Вазово (1948)
„Св. Възнесение” – с. Владимировци (1938)
„Св. Параскева” – с. Глоджево (1932)
„Св. Троица” – с. Голям извор (1928)
„Св. Архангел Михаил” – с. Голям Поровец (1953)
„Св. Възнесение” – с. Гороцвет (1933)
„Св. Успение Богородично” – с. Дряновец (1864)
„Св. Дух” – с. Дянково (1932)
„Св. Успение Богородично” – с. Езерче (1881)
„Св. Рождество Богородично” – с. Желязковец (1928)
„Св. Параскева” – гр. Завет (1921)
„Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Исперих (1928)
„Св. Троица” – с. Каменар (1850)
„Св. Успение Богородично” – с. Каменово (1865)
„Св. Димитър” – с. Киченица (1959)
„Св. Рождество Богородично” – с. Конево (2009)
„Св. Димитър” – с. Костанденец (1860)
„Св. Георги” – с. Кривня (1872)
„Св. Св. Константин и Елена” – с. Крояч (1995)
„Св. Параскева” – гр. Лозница (1927)
„Св. Прор. Илия” – с. Ловско (2000)
„Св. Прор. Иеремия” – с. Малък Поровец (1924)
„Св. Архангел Михаил” – с. Манастирци (1850)
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Мортагоново (1941)
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Осенец (1838)
„Св. Иван Рилски” – с. Островo (1924)
„Св. Димитър” – с. Островче (1905)
„Св. Възнесение” – с. Писанец (1868)
„Св. Архангел Михаил” – с. Побит камък (1858)
„Св. Успение Богородично” – с. Прелез (1970)
„Св. Апли Петър и Павел” – с. Просторно (2009)
„Св. Димитър” – с. Равно (1868)
„Св. Параскева” – с. Райнино (1958)
„Св. Петка” – с. Раковски (2005)
„Св. Богородица” – с. Свещари (1949)
„Св. Троица” – с. Сейдол (1922)
„Св. Богородица-жив.източник” – гр. Сеново (1875)
„Св. София” – с. Сушево (1922)
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Самуил
„Св. Георги” – с. Топчии (1929)
„Св. Успение Богородично” – с. Трапище (1968)
„Св. Архангел Михаил” – с. Ушинци
„Св. Параскева” – с. Хърсово (1866)
„Св. Димитър” – гр. Цар Калоян (1876)
„Св. Иван Рилски” – с. Черковна (1928)

Русенска околия

Манастир „Св. Димитрий Басарбовски” – с. Басарбово (XII - XIV в., възстановен 1937)
Манастир „Св. Марина” – с. Каран Върбовка
Манастир „Св. Петка” – с. Копривец
„Св. Троица” – с. Бабово
„Св. Параскева” – с. Баниска
„Св. Димитрий Басарбовски” – с. Басарбово
„Св. Успение Богородично” – с. Батин
„Св. Иван Рилски” – с. Батишница
„Св. Димитър” – с. Белцов

„Св. Георги” – с. Беловец
„Св. Параскева” – с. Беляново
„Св. Параскева” – с. Бисерци
„Св. Иван Рилски” – с. Бистренци
„Св. Иван Рилски” – с. Божичен
„Св. Димитър” – с. Божурово
„Св. Архангел Михаил” – с. Борисово
„Св. Успение Богородично” – гр. Борово-север
„Св. Параскева” – гр. Борово-юг
„Св. Иван Рилски” – с. Брестовица
„Св. Николай” – с. Бръшлен
„Св. Димитър” – с. Бъзовец
„Св. Димитър” – с. Бъзън
„Св. Георги” – гр. Бяла
„Св. Вмчк Пантелеймон” – гара Бяла, временен параклис „Св. Архангел Михаил” – с. Волово
„Св. Иван Рилски” – гр. Вятово
„Св. Възнесение” – с. Голямо Враново
„Св. Димитър” – с. Горно Аблановo
„Св. Петка” – с. Горско Аблановo
„Св. Успение Богородично” – с. Долно Аблановo
„Св. Троица” – гр. Две могили
„Св. Димитър” – с. Дряновец
„Св. Архангел Михаил” – с. Екзарх Йосиф
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Звънарци
„Св. Параскева” – с. Иваново, гробищен храм
„Св. Георги” – с. Иваново
„Св. Въведение Богородично” – с. Каран Върбовка
„Св. Успение Богородично” – с. Кацелово
„Св. Архангел Михаил” – с. Копривец
„Св. Георги” – с. Кошарна, в строеж
„Св. Архангел Михаил” – с. Кошов
„Св. Троица” – с. Красен, новата църква
„Св. Троица” – с. Кривина
„Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Кубрат
„Св. Архангел Михаил” – с. Лом Черковна
„Св. Иван Рилски” – с. Малко Враново
„Св. Георги” – с. Мартен
„Св. Апли Петър и Павел” – с. Мечка
„Св. Димитър” – с. Могилино
„Св. Димитър” – с. Николово-Липник
„Св. Успение Богородично” – с. Николово-Гагаля
„Св. Архангел Михаил” – с. Нисово
„Св. Прор. Илия” – с. Нова Върбовка
„Св. Прор. Илия” – с. Ново село
„Св. Троица” – с. Обретеник
„Св. Иван Рилски” – с. Острица
„Св. Димитър” – с. Пепелина
„Св. Димитър” – с. Пет кладенци
„Св. Богоявление” – с. Пиргово
„Св. Иван Рилски” – с. Помен
„Св. Константин и Елена” – с. Полско Косово
„Св. Параскева” – с. Просена
„Св. Георги” – с. Ряхово
„Св. Успение Богородично” – с. Савин
„Св. Архангел Михаил” – с. Сандрово
„Св. Параскева” – с. Сваленик
„Св. Димитър” – с. Семерджиево
„Св. Апли Петър и Павел” – с. Сеслав
„Св. Троица” – с. Сливица
„Св. Димитър” – с. Сливо поле
„Св. Рождество Богородично” – с. Смирненски
„Св. Петка” – с. Стърмен
„Св. Богородица” – с. Табачка
„Св. Параскева” – с. Тетово
„Св. Параскева” – с. Тръстеник
„Св. Георги” – с. Хотанца
„Св. Архангел Михаил” – с. Церовец

„Св. Димитър” – с. Червен
„Св. Архангел Михаил” – с. Червена вода
„Св. Богородица” – с. Черешово
„Св. Георги” – с. Чилнов
„Св. Архангел Михаил” – с. Широково
„Св. Никола” – с. Щръклево
„Св. Димитър Солунски” – с. Юделник
„Св. Архангел Михаил” – с. Юпер

Тутраканска духовна околия

„Св. Николай” – гр. Тутракан
„Св. Георги” – гр. Тутракан, гробищен храм
манастир „Св. Марина” – с. Сяново
„Св. Възнесение” – с. Антимово
„Св. Дух” – с. Белица, стар храм
„Св. Дух” – с. Белица, нов храм в строеж
„Св. Св. Константин и Елена” – с. Богданци
„Св. Харалампий” – с. Варненци
„Св. Димитър” – гр. Главиница
„Св. Св. Константин и Елена” – с. Дичево
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Долно Ряхово
„Св. Параскева” – с. Дунавец
„Св. Успение Богородично” – с. Зафирово
„Св. Георги” – с. Коларово
„Св. Георги” – с. Малък Преславец
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Нова Черна
„Св. Троица” – с. Пожарево
„Св. Успение Богородично” – с. Старо село
„Св. Архангел Михаил” – с. Стефан Караджа
„Св. Успение Богородично” – с. Сокол
„Св. Прор. Илия” – с. Сяново, в строеж
„Св. Архангел Михаил” – с. Царев дол
„Въздвижение на Св. Кръст” – с. Цар Самуил, в строеж
„Св. Николай” – с. Черногор, в строеж
„Св. Георги” – с. Шуменци

*Лит.: **Бакърджиева**, Т. и др. Към ранната история на Чéрвенската епархия / Т. **Бакърджиева**, Ст. **Йорданов**. // Духовна култура, 1994, N 12, с. 16-26.*

32. **Скопска**

Паригорий (споменат в 432 г. като участник в Сердикийския събор)
Урсилий (споменат в 458 г. в негово писмо до император Лъв)
Йоан (обменил серия писма с папа Геласий между 490 и 495)

Охридска архиепископия (1018-1282)

Йоан (1217-1220)

Печка архиепископия (1282-1346) и патриаршия (1346-1392)

Николай (споменат 1301 и 1303)
Стефан (-1317)
Йоан II (преди 1346-1349). В 1346 епископията е въздигната в митрополия.
Никодим (споменат в 1370, когато нарежда на дякон Радослав Скопчик да препише един Пролог)
Йоан III (споменат в 1389, без титла в надписа на църквата „Св. Андрей”)

Охридска архиепископия (1392-1557)

Матей I (1393 – 11 януари 1428)
Йоан IV (Иванко) (споменат в поменика на манастира Матка след Матей; в обширния дефтер N 443 за 1467-1468 във вакъфа на Исхак бег, между жителите на Баняне е и Иванко Пискуп)
Йосиф I (пръв известен след Матей, вероятно митрополит отпреди 1468, умира на 25 юли 1468)
Матей II (1468 – след 1473)
Гавриил I (преди 1497)

Йосиф II (споменат 1473 или 1475 в една приписка в ръкопис от Хлудовата библиотека в Москва, като свидетел, че поп Драгослав от Говърлево е купил за 273 аспри книга от Димитър Майков)
Герман I (Матия) (след 1473 и преди 1497)
Антоний (споменат в 1497)
Атанасий (споменат в 1497 в надписа над вратата на манастира „Матка", обновен от богатата скопска вдовица Милица, единственото известно обновяване на манастир през XV в.)
Герман II (началото на XVI в.)
Йоан V (през X в., споменат в „Милешевския поменик" от началото на XVI в., а в „Шишевския поменик" е последен в списъка на скопските архиерей)
Пахомий (1528, 1532, споменат в синодалните актове на Охридската архиепископия в тези години)
Никифор (преди 1550)
Климент (1550-1557)

Печка патриаршия (1557-1766)

Методий I (споменат в 1565 в запис на положкия епископ във връзка с присъединяването на Положката епархия към Скопската митрополия)
Никанор I (1576/77-1600)
Гавриил II (споменат в един Сборник на Хлудовата библиотека в манастир под Москва в 1581. По негово време йеромонах Арсений преписва едно житие в Кучевищкия манастир.
Михаил (след 1577 и преди 1623)
Симеон (1623-1641)
Никанор II (1641-1643)
Теодосий (1643)
Филип (споменава се между 1647-1654, когато патриарх Гаврил Печки му подарява литургиар, дарен му от Богородичния манастир)
Силвестър (споменат в 1663 – ?)
Теофан (споменат 1671-1690)
Евтимий (споменат в 1687)
Атанасий I (1706-1711)
Константин I (1712 – след 1722)
Кирил (1725-1737, на 20 юли 1725 г. взема един номоканон от манастира „Св. Прохор Пчински")
Атанасий II (споменат 1741-1747)
Филотей (споменат 1744, когато ръкополога Исая за презвитер)
Антим I Скопски (споменат в 1759 и преди 1766)
Константин II (преди 1766, взел участие в закриването на Печката патриаршия. Част от осемте архиереи отишли при султана да го молят за присъединяване към Вселенската патриаршия, за да могат да имат всичките права, които имат и останалите архиереи на Цариград)

Вселенска патриаршия

Антим II Скопски (споменат в 1767)
Йоасаф (споменат в 1767)
Генадий I (след 1767)
Софроний (след 1767)
Захарий Скопски (в 1776 и в 1792)
Антим III Скопски (1799 и след февруари 1818)
Евгений (споменат в 1807, родом от о. Еписис)
Генадий (преди 1820)
Ананий Скопски (1819-1828)
Неофит Скопски (1828-1830)
Антим IV Скопски (споменат в 1830)
Гедеон Скопски (1830)
Генадий Скопски (1831-1832)
Гавриил III Скопски (1832-1843)
Йоаким Скопски (1843-1868)
Паисий Скопски (1868-1892)
Методий Папаемануил (1892-1896)
Амвросий Ставринос (1896-1902)
Фирмилиан Скопски (1902-1903)
Севастиан Скопски (1904-1905)
Викентий Скопски (1905-1915)

Българска екзархия

Доротей (Спасов) (1872-1875)
Кирил (Стоичков) (1874-1875, управляващ 1875-1877)

Теодосий (Гологанов) (1890-1891)
Максим (Пелов) (1892-1894)
Синесий (Димитров) (1895-1897, управляващ 6 февруари 1897 – 25 март 1909)
Неофит (Паскалев) (1910-1913, 1915-1918)

Сръбска патриаршия

Фирмилиан
Варнава (Росич) (1920-1930)
Йосиф (Цвийович) (1932-1957)

По-известни църкви и манастири

църква „Св. Георги" – Скопие
църква „Св. Спас" – Скопие
църква „Св. Пантелеймон" – с. Горно Нерези
манастир „Св. Никита" – с. Баняне, Скопска Черна гора
манастир „Св. Илия" – с. Баняне, Скопска Черна гора
църква „Св. Спас" – с. Кучевище, Скопска Черна гора
Любански манастир „Св. Никола" – с. Любанци, Скопска Черна гора
Марков манастир „Св. Димитър" – с. Маркова Сушица
Манастир „Св. Успение на Пресв. Богородица" – с. Матка
Манастирска църква „Св. Андрей" – с. Матка
Манастирска църква „Св. Никола" – с. Шишево
Кожленски манастир „Св. Рождество Богородично" (бивш „Св. Никола") – с. Кожле

Храмове

„Св. Андрей" (Матка)
„Св. Атанасий" (Шишево)
„Св. Благовещение Богородично" (Горняне)
„Св. Богородица" (Скопие)
„Св. Възнесение Господне" (Кучково)
„Св. Възнесение Господне" (Ращак)
„Св. Георги" (Баняне)
„Св. Георги" (Блаце)
„Св. Георги" (Градовци)
„Св. Георги" (Кучково)
„Св. Георги" (Радишани)
„Св. Димитър" (Скопие)
„Св. Илия" (Баняне)
„Св. Илия" (Виниче)
„Св. Илия" (Кадино)
„Св. Илия" (Мирковци)
„Св. Илия" (Ракотинци)
„Св. Йоан Предтеча" (Булачани)
„Св. Климент Охридски" (Скопие)
Кожленски манастир
„Св. Св. Константин и Елена" (Скопие)
Кучевищки манастир
Любански манастир
„Св. Мина" (Скопие)
„Св. Архангел Михаил" (Автокоманда)
„Св. Св. Архангели Михаил и Гавриил" (Кучевищки манастир)
„Св. Неделя" (Матка)
„Св. Никита" (Баняне)
„Св. Никола" (Глуво)
„Св. Никола" (Горно Сълне)
„Св. Никола" (Любанци)
„Св. Никола" (Люботен)
„Св. Никола" (Ново село, Скопско)
„Св. Никола" (Радишани)
„Св. Никола" (Шишево)
„Св. Никола" (Николимуки)
„Св. Пантелеймон" (Горно Нерези)
„Св. Петка" (Горно Оризари)
„Св. Петка" (Побоже)

„Св. Петка” (Църниче)
„Св. Св. Петър и Павел” (Юрумлери)
Побожки манастир
„Св. Покров Богородичен” (Автокоманда)
„Св. Спас” (Добри дол)
„Св. Спас” (Драчево)
„Св. Спас” (Кожле)
„Св. Спас” (Кучевище)
„Св. Спас” (Матка)
„Св. Спас” (Скопие)
„Св. Спас” (Црешево)
„Св. Трифон” (Говърлево)
„Св. Троица” (Чучер)
„Св. Успение Богородично” (Дивле)
„Св. Успение Богородично” (Матка)

*Лит.: **Маркова**, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976; **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 144; **Николова**, Б. Устройство и управление на Българската православна църква. С., 1997; **Елдъров**, Св. Възстановяване на екзархийското наследство в Македония. // Националното обединение на България 1940-1944 г. С., 2012, с. 131-133.*

33. **Сливенска**

Сливенски митрополити

Серафим (Кинов) (1873-1896)
Гервасий (Георгиев) (1897-1919)
Иларион (Арабаджиев) (1922-1939)
Евлогий (Георгиев) (1939-1947)
Никодим (Пиперов) (1947-1980)
Йоаникий (Неделчев) (1980-)

Манастири

Поморийски манастир „Св. Георги Победоносец”
Горноезеровски манастир „Св. Рождество Богородично”
Люляковски манастир „Св. Праведни Йоаким и Анна”
Голямобуковски манастир „Св. Живоприемен източник”
Кабиленски манастир „Св. Рождество на Пресв. Богородица”
Бакаджишки манастир „Св. Спас”
Устремски манастир „Св. Троица”
Сотирски манастир „Св. Петка”
Чинтуловски манастир „Св. Илия”

Храмове

Бургаска духовна околия

1. гр. Бургас –
храм „Св. Св. Кирил и Методий”
храм „Св. Богородица”
храм „Св. Иоан Рилски”
храм „Св. Атанасий”
храм „Св. Троица” (1915)
2. с. Банево – храм „Св. Троица” (2007)
3. с. Брястовец – храм „Св. Атанасий”
4. с. Изворище – храм „Св. Иоан Рилски”
5. с. Черно море – храм „Св. Иоан Рилски”
6. с. Веселие – храм „Св. Илия”
7. с. Ясна поляна – храм „Св. Богородица”
8. гр. Приморско – храм „Св. Св. Кирил и Методий”
9. с. Дебелт – храм „Св. Троица”
10. с. Тръстиково – „Св. Димитър”
11. с. Зидарово – храм „Св. Георги”
12. с. Присад – храм „Св. Троица”
13. с. Габър – храм „Св. Троица”
14. с. Извор – храм „Св. Троица”

15. с. Димчево – храм „Св. Троица”
16. с. Индже войвода – храм „Св. Илия”
17. с. Вършило – храм „Св. Богородица”
18. гр. Камено – храм „Св. Георги”
19. гр. Българово – храм „Св. Атанасий”
20. с. Ново Паничарево – храм „Св. Троица”
21. с. Крушовец – храм „Св. Атанасий”
22. с. Росен – храм „Св. Георги”
23. с. Маринка – храм „Св. Дух”
24. с. Равна гора – храм „Св. Богородица”
25. с. Русокастро – храм „Св. Богородица”
26. с. Желязово – храм „Св. Димитър”
27. с. Ливада – храм „Св. Богородица”
28. с. Черноморец – храм „Св. Николай”
29. с. Равадиново – храм „Св. Троица”
30. гр. Созопол – храм „Св. Георги”
31. с. Трояново – храм „Св. Николай”
32. с. Черни връх – храм „Св. Симеон Стълпник”
33. с . Константиново – храм „Св. Св. Константин и Елена”
34. с. Полски извор – храм „Св. Петка”
35 с. Братово – храм „Св. Рождество Богородично”
36. с. Долно езерово – храм „Св. Рождество Богородично”
37 с. Ветрен – храм „Св. Възнесение Господне”
38 с. Горно езерово – параклис „Св. Петка”
39. с. Рудник – храм „Св. Петка”
40. с. Сарафово – храм „Св. Николай”
41. с. Кошарица – храм „Св. Иоан Рилски”
42. с. Твърдица – храм „Св. Рождество Богородично”
43. гр. Поморие – храм „Св. Богородица” храм „Св. Преображение”
44. с. Баня – храм „Св. Илия”
45. с. Емона – храм „Св. Димитър”
46. с. Бата – храм „Св. Троица”
47. с. Порой – храм „Св. Димитър”
48. с. Горица – храм „Св. Архангел Михаил”
49. с. Просеник – храм „Св. Възнесение Господне”
50. с. Страцин – храм „Св. Атанасий Велики”
51. с. Голица – храм „Св. Димитър”
52. гр. Каблешково – храм „Св. Димитър”
53. с. Александрово – храм „Св. Троица”
54. с. Медово – храм „Св. Никола”
55. с. Каменар – „Св. Параскева”
56. с. Козичено – храм „Св. Параскева”
57. с. Паницово – храм „Св. Троица”
58. гр. Св. Влас – храм „Св. Атанасий Велики”
59. гр. Несебър – храм „Св. Богородица”
60. гр. Обзор – храм „Св. Иоан Предтеча”
61. с. Приселци – параклис „Св. Димитър”
62. с. Раковсково – параклис „Св. Св. Константин и Елена”
63. с. Оризаре – храм „Св. Параскева”
64. с. Равда – храм „Св. Иоан Предтеча”
65. с. Тънково – храм „Св. Параскева”
66. с. Ахелой – храм „Св. Възнесение Господне”
67. с. Лъка – храм „Св. Св. Константин и Елена”
68. гр. Средец – храм „Св. Всех Святих”, храм „Св. Богородица”
69. с. Богданово – храм „Св. Св. Константин и Елена”
70. с. Варовник – храм „Св. Възнесение Господне”
71. с. Росеново – храм „Св. Св. Кирил и Методий”
72. с. Пънчево – храм „Св. Троица”
73. с. Голямо Буково – храм „Св. Богородица”
74. с. Светлина – храм „Св. Димитър”
75. с. Загорци – храм „Св. Възнесение Господне”
76. с. Суходол – храм „Св. Иоан Рилски”
77. с. Драчево – храм „Св. Богородица”
78. с. Дюлево – храм „Св. Богородица”
79. с. Кирово – храм „Св. Димитър”
80. с. Белеврен – храм „Св. Троица”
81. с. Граничар – храм „Св. Св. Кирил и Методий”

82. с. Долно Ябълково – храм „Св. Богородица”
83. с. Горно Ябълково – храм „Св. Илия”
84. с. Момина църква – храм „Св. Петка”
85. с. Проход – храм „Св. Богородица”
86. с. Бистрец – храм „Св. Богородица”
87. с. Белила – храм „Св. Георги”
88. с. Драка – храм „Св. Архангел Михаил”
89. с. Факия – храм „Св. Димитър”
90. с. Сливово – храм „Св. Богородица”
91. с. Вълчаново – храм „Св. Богородица”
92. с. Винарско – няма храм
93. с. Свобода – няма храм
94. с. Вратица – няма храм
95. с. Малина – няма храм
96. с. Гранитец – няма храм
97. с. Тракийци – няма храм
98. с. Миролюбово – няма храм
99. с. Драганово – няма храм
100. с. Лозово – няма храм
101. с. Крайморие – храм „Св. Пимен Зографски”, в строеж
102. с. Косовец – няма храм
103. с. Гълъбец – няма храм
104. с. Габерово – няма храм
105. с. Белодол – няма храм
106. с. Дъбник – няма храм
107. с. Гюльовци – няма храм
108. с. Козница – няма храм
109. с. Булаир – няма храм
110. с. Раков дол – няма храм
111. с. Атия – храм „Св. Мина”

Карнобатска духовна околия

1. гр. Карнобат – храм „Св. Иоан Богослов” (1880)
2. с. Аспарухово – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1884)
3. с. Сърнево – храм „Св. Богородица” (1903)
4. с. Крушево – храм „Св. Архангел Михаил” (1903)
5. с. Добриново – храм „Св. Димитър” (1879)
6. с. Сан Стефано – храм „Св. Архангел Михаил” (1870)
7. с. Тас Тепе – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1893)
8. с. Екзарх Антимово – храм „Св. Димитър” (1894)
9. с. Искра – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1880)
10. с. Костен – храм „Св. Архангел Михаил” (1857)
11. с. Крумово градище – храм „Св. Архангел Михаил” (1938)
12. с. Железник – храм „Св. Йоан Рилски” (1939)
13. с. Лозарево – храм „Св. Димитър” (1880)
14. с. Невестино – храм „Св. Георги” (1880)
15. с. Маленово – храм „Св. Богородица” (1900)
16. с. Подвис – храм „Св. Теодор Стратилат” (1882)
17. гр. Сунгурларе – храм „Св. Архангел Михаил” (1924)
18. с. Славянци – храм „Св. Димитър” (1889)
19. с. Хаджиите – храм „Св. Богородица” (1936)
20. с. Житосвят – храм „Св. Иоан Предтеча” (1936)
21. с. Черково – храм „Св. Иоан Богослов” (1903)
22. с. Орлинци – храм „Св. Петка” (1927)
23. гр. Айтос – храм „Св. Димитър” (1884)
24. с. Вресово – храм „Св. Параскева” (1910)
25. с. Караново – храм „Св. Архангел Михаил” (1892)
26. с. Кръстина – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1927)
27. с Равнец – храм „Св. Архангел Михаил” (2008)
28. с. Люляково – храм „Св. Богородица” (1957)
29. с. Пещерско – храм „Св. Прор. Илия” (2008)
30. с. Завет – храм „Св. Петка” (2006)
31. с. Преображенци – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1896)
32. с. Тополица – храм „Св. Димитър” (1884)
33. с. Драганци – храм „Св. Илия” (1996)
34. с. Раклица – храм „Св. Богородица” (2001)

35. с. Пирне – храм „Св. Атанасий” (2008)
36. с. Съдиево – храм „Св. Богородица” (2007)
37. с. Лясково – храм „Св. Архангел Михаил” (2007)
38. с. Дъскотна – храм „Св. Богородица” (2007)
39. с. Есен – храм „Св. Троица” (2009)
40. с. Везенково – храм „Св. Марина” (2009)
41. с. Винарско – храм „Св. Георги” (2007)
42. с. Церковски – храм „Св. Възнесение Господне” (2009)
43. с. Дъбовица – няма храм
44. с. Гроздeн – няма храм
45. с. Вълчин – няма храм
46. с. Климаш – няма храм
47. с. Ведрово – няма храм
48. с. Съединение – няма храм
49. с. Лозица – няма храм
50. с. Терзийско – няма храм
51. с. Черница – няма храм
52. с. Манолич – няма храм
53. с. Босилково – няма храм
54. с. Камчия – няма храм
55. с. Горово – няма храм
56. с. Велислав – няма храм
57. с. Чубра – няма храм
58. с. Огнен – няма храм
59. с. Прилеп – няма храм
60. с. Скала – няма храм
61. с. Каменска – няма храм
62. с. Зимен – няма храм
63. с. Глумче – няма храм
64. с. Венец – няма храм
65. с. Козаре – няма храм
66. с. Детелина – няма храм
67. с. Смолник – няма храм
68. с. Сигмен – няма храм
69. с. Кликач – няма храм
70. с. Драгово – няма храм
71. с. Деветинци – няма храм
72. с. Мъдрино – няма храм
73. с. Соколово – няма храм
74. с. Деветак – няма храм
75. с. Карагеоргиево – няма храм
76. с. Мъглен – няма храм
77. с. Малка поляна – няма храм
78. с. Раклиново – няма храм
79. с. Черна могила – няма храм
80. с. Поляново – няма храм
81. с. Чукарка – няма храм
82. с. Зетево – няма храм
83. с. Черноград – няма храм
84. с. Дрянковец – няма храм
85. с. Руен – няма храм
86. с. Добромир – няма храм
87. с. Билка – няма храм
88. с. Планиница – няма храм
89. с. Вишна – няма храм
90. с. Снежа – няма храм
91. с. Трънак – няма храм
92. с. Каравелово – няма храм
93. с. Дропла – няма храм
94. с. Ясеново – няма храм
95. с. Струя – няма храм
96. с. Соколец – няма храм
97. с. Рупча – няма храм
98. с. Заимчево – няма храм
99. с. Ръжица – няма храм
100. с. Речица – няма храм
101. с. Каменяк – няма храм

102. с. Топчийско – няма храм
103. с. Зайчар – няма храм
104. с. Средна – няма храм
105. с. Средна могила – няма храм
106. с. Череша – няма храм
107. с. Мрежичко – няма храм
108. с. Листец – няма храм
109. с. Припек – няма храм
110. с. Шиварово – няма храм
111. с. Сини рит – няма храм
112. с. Подгорец – няма храм
113. с. Разбойна – няма храм
114. с. Ябълчево – няма храм
115. с. Рожден – няма храм
116. с. Снягово – няма храм
117. с. Рудина – няма храм
118. с. Добра – няма храм
119. с. Добра поляна – няма храм
120. с. Скалак – няма храм
121. с. Пчелин – няма храм

Котленска духовна околия

1. гр. Котел – храм „Св. Троица” (1871)
храм „Св. Св. Петър и Павел” (1833)
2. с. Градец – храм „Св. Илия” (1830)
3. с. Ичера – храм „Св. Димитър” (1845)
4. с. Жеравна – храм „Св. Николай” (1833)
5. с. Нейково – храм „Св. Троица” (1863)
6. с. Раково – храм „Св. Св. Петър и Павел” (1897)
7. с. Тича – храм „Св. Илия” (1820)
8. с. Медвен – храм „Св. Марина” (1882)
9. с. Катунище – храм „Св. Троица” (1874)
10. с. Мокрен – храм „Св. Атанасий” (1899)
11. с. Бероново – няма храм
12. с. Садово – няма храм
13. с. Седларево – няма храм
14. с. Братан – няма храм
15. с. Соколарци – няма храм
16. с. Ябланово – няма храм
17. с. Пъдарево – няма храм
18. с. Остра могила – няма храм
19. с. Топузово – няма храм
20. с. Малко селло – няма храм
21. с. Орлово – няма храм

Малкотърновска духовна околия

1. гр. Ахтопол – храм „Св. Възнесение Господне” (1879)
2. с. Синеморец – храм „Св. Иоан Предтеча” (1894)
3. с. Резово – храм „Св. Иоан Кръстител” (2002)
4. с. Бродилово – храм „Св. Пантелеимон” (1909)
5. с. Варвара – храм „Св. Варвара” (2006)
6. с. Кости – храм „Св. Св.Кирил и Методий” (1909)
7. с. Българи – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1911)
8. с. Велика – храм „Св. Илия” (1934)
9. с. Писменово – храм „Св. Богородица” (1925)
10. с. Фазаново – храм „Св. Марина” (2001)
11. с. Китен – храм „Св. Възнесение Господне” (1995)
12. с. Лозенец – храм „Св. Георги” (1999)
13. с. Изгрев – храм „Св. Марина” (2001)
14. с. Граматиково – храм „Св. 40 мъченици” (1880)
15. с. Визица – храм „Св. Троица” (1856)
16. с. Кондолово – храм „Св. Георги” (1875)
17. с. Звездец – храм „Св. Атанасий” (1844)
18. с. Брушлян – храм „Св. Димитър” (1854)
19. с. Бяла вода – храм „Св. Илия” (1863)

20. с. Евренезово – храм „Св. Троица” (1926)
21. с. Младежко – храм „Св. Богородица” (1999)
22. с. Стоилово – храм „Св. Илия” (1841)
23. с. Заберново – храм „Св. Лука” (1805)
24. с. Калово – храм „Св. Георги” (1860)
25. с. Сливарово – храм „Св. Пантелеймон” (1875)
26. с. Близнак – параклис „Св. Богородица” (1999)
27. гр. Малко Търново – храм „Св. Богородица” (1889)
28. гр. Царево – храм „Св. Цар Борис” (1935)
храм „Св. Богородица” (1867)

Сливенска духовна околия

1. гр. Сливен – храм „Св. Димитър” (1831)
храм „Св. Николай Чудотворец” (1834)
храм „Св. Богородица” (1896)
храм „Св. София” (XIII в.)
храм „Св. Троица” (2003)
2. с. Блатец – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1880)
3. с. Драгоданово – храм „Св. Иоан Рилски” (1900)
4. с. Гавраилово – храм „Св. Архангел Михаил” (1865)
5. с. Горно Александрово – храм „Св. Петка” (1920)
6. с. Трапоклово – храм „Св. Петка” (1873)
7. с. Желю войвода – храм „Св. Архангел Михаил” (1899)
8. с. Зимница – храм „Св. Димитър” (1856)
9. с. Чарда – храм „Св. Успение Богородично” (2008)
10. с. Веселиново – храм „Св. Петка” (1934)
11. гр. Кермен – храм „Св. Петка” (1904)
12. с. Николаево – храм „Св .Св. Кирил и Методий” (1910)
13. с. Ковачите – храм „Св. Димитър” (1875)
14. с. Крушаре – храм „Св. Троица” (1910)
15. с. Чокоба – храм „Св. Иоан Рилски” (2007)
16. с. Самуилово – храм „Св. Св. Константин и Елена” (2009)
17. с. Чинтулово – храм „Св. Илия” (2000)
18. с. Речица – храм „Св. Троица” (1924)
19. с. Селиминово – храм „Св. Възнесение Господне” (1904)
20. с. Скобелево – храм „Св. Богородица” (1927)
21. гр. Стралджа – храм „Св. Архангел Михаил” (1857)
22. с. Атолово – храм „Св. Димитър” (1933)
23. с. Лозенец – храм „Св. Димитър” (1945)
24. с. Тополчане – храм „Св. Димитър” (1914)
25. с. Калояново – храм „Св. Богородица” (1928)
26. с. Бяла – храм „Св. Троица” (1922)
27. с. Голямо Чочовен – храм „Св. Георги” (2000)
28. с. Камен – храм „Св. Георги” (2007)
29. с. Малко Чочовен – храм „Св. Апли Петър и Павел” (2009)
30. с. Злати войвода – храм „Св. Илия” (2009)
31. с. Мечкарево – храм „Св. Рождество Христово” (2009)
32. с. Градско – храм „Св. Неделя” (2009)
33. с. Глушник – храм „Св. Иоан Кръстител” (2009)
34. с. Бозаджий – няма храм
35. с. Гергевец – няма храм
36. с. Въглен – няма храм
37. с. Сотиря – няма храм
38. с. Бинкос – няма храм
39. с. Новачево – няма храм
40. с. Панаретовци – няма храм
41. с. Глуфишево – няма храм
42. с. Боров дол – няма храм
43. с. Жълт бряг – няма храм
44. с. Бяла паланка – няма храм

Тополовградска духовна околия

1. гр. Болярово – храм „Св. Димитър” (1887)
2. с. Ружица – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1883)
3. с. Воден – храм „Св. Георги” (1841)

4. с. Генерал Тошево – храм „Св. Архангел Михаил” (1848)
5. с. Каменна река – храм „Св. Възнесение Господне” (1891)
6. с. Вълча поляна – храм „Св. Димитър” (1937)
7. с. Голямо Крушево – храм „Св. Богородица” (1889)
8. с. Голям манастир – храм „Св. Богородица”
9. с. Горска поляна – храм „Св. Илия” (1929)
10. с. Странджа – храм „Св. Богородица” (1914)
11. с. Полски градец – храм „Св. Иоан Рилски” (1874)
12. с. Гранитово – храм „Св. Архангел Михаил” (1850)
13. с. Добрич – храм „Св. Димитър” (1891)
14. с. Златиница – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1931)
15. с. Трънково – храм „Св. Архангел Михаил” (1934)
16. гр. Елхово – храм „Св. Димитър” (1874)
17. с. Пчела – храм „Св. Димитър” (1932)
18. с. Кирилово – храм „Св. Богородица” (1855)
19. с. Жребино – храм „Св. Архангел Михаил” (1890)
20. с. Радовец – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1933)
21. с. Княжево – храм „Св. Димитър” (1849)
22. с. Раздел – храм „Св. Троица” (2007)
23. с. Лесово – храм „Св. Живоприемни Източник” (1898)
24. с. Малък манастир – храм „Св. Георги” (1876)
25. с. Чукарово – храм „Св. Богородица” (1871)
26. с. Чернозем – храм „Св. Богородица” (1858)
27. с. Мамарчево – храм „Св. Богородица” (1926)
28. с. Малко Шарково – храм „Св. Иоан Кръстител” (1881)
29. с. Мелница – храм „Св. Георги” (1846)
30. с. Мрамор – храм „Св. Архангел Михаил” (1872)
31. с. К. Петко войвода – храм „Св. Живоприемни Източник” (1866)
32. с. Овчи кладенец – храм „Св. Иоан Богослов” (2007)
33. с. Орешник – храм „Св. Параскева” (неизвестно)
34. с. Попово – храм „Св. Георги” (2005)
35. с. Дъбово – храм „Св. Илия” (1887)
36. с. Светлина – храм „Св. Богородица” (1879)
37. с. Синапово – храм „Св. Илия” (1834)
38. с. Скалица – храм „Св. Георги” (1857)
39. с. Срем – храм „Св. Възнесение Господне” (1850)
40. с. Стефан Караджово – храм „Св. Богородица” (1836)
41. с. Камен връх – храм „Св. Атанасий” (1871)
42. с. Доброселец – храм „Св. Петка” (1922)
43. с. Устрем – храм „Св. Димитър” (1922)
44. с. Планиново – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1933)
45. с. Хлябово – храм „Св. Георги” (1849)
46. с. Голямо Шарково – храм „Св. Богородица” (1881)
47. с. Орлов дол – храм „Св. Димитър” (1838)
48. гр. Тополовград – храм „Св. Богородица” (1937)
храм „Св. Георги” (неизвестно)
храм „Св. Илия” (1885)
49. с. Владимирово – няма храм
50. с. Изгрев – храм „Св. Димитър“ (в строеж)
51. с. Голям дервент – няма храм
52. с. Малко Кирилово – няма храм
53. с. Лалково – няма храм
54. с. Славейково – няма храм
55. с. Крайново – няма храм
56. с. Вълчи извор – няма храм
57. с. Ситово – няма храм
58. с. Маца – няма храм
59. с. Овчарци – няма храм
60. с. Маломирово – няма храм
61. с. Иглика – храм „Св. Богородица” (2008)

Ямболска духовна околия

1. гр. Ямбол – храм „Св. Николай” (1926)
храм „Св. Георги” (1737)
храм „Св. Троиц” (1863)
2. с. Александрово – храм „Св. Димитър” (1882)

3. с. Борисово – храм „Св. Димитър” (1894)
4. с. Стройно – храм „Св. Илия” (1908)
5. с. Ботево – храм „Св. Богородица” (1892)
6. с. Меден кладенец – храм „Св. Петка” (1926)
7. с. Бояджик – храм „Св. Димитър” (1892)
8. с. Бояново – храм „Св. Троица” (1896)
9. с. Воденичане – храм „Св. Атанасий” (1905)
10. с. Палаузово – храм „Св. Петка” (1900)
11. с. Войника – храм „Св. Богородица” (1925)
12. с. Тамарино – храм „Св. София” (1925)
13. с. Инзово – храм „Св. Троица” (1938)
14. с. Видинци – храм „Св. Димитър” (1890)
15. с. Гълъбинци – храм „Св. Архангел Михаил” (1906)
16. с. Златаре – храм „Св. Възнесение Господне” (1886)
17. с. Роза – храм „Св. Петка” (1892)
18. с. Джинот – храм „Св. Богородица” (1935)
19. с. Чарган – храм „Св. Въздв. Креста” (1927)
20. с. Зорница – храм „Св. Богородица” (1898)
21. с. Иречеково – храм „Св. Димитър” (2007)
22. с. Търнава – храм „Св. Богородица” (2007)
23. с. Каравелово – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1915)
24. с. Сламино – храм „Св. Иоан Рилски” (1929)
25. с. Кукорево – храм „Св. Димитър” (1892)
26. с. Маломир – храм „Св. Богородица” (1890)
27. с. Коневец – храм „Св. Възнесение Господне” (1928)
28. с. Миладиновци – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1895)
29. с. Крумово – храм „Св. Иоан Рилски” (1896)
30. с. Недялско – храм „Св. Троица” (1874)
31. с. Люлин – храм „Св. Възнесение Господне” (1857)
32. с. Победа – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1922)
33. с. Калчево – храм „Св. Петка” (1923)
34. с. Поляна – храм „Св. Архангел Михаил” (1857)
35. с. Денница – храм „Св. Илия” (1934)
36. с. Правдино – храм „Св. Архангел Михаил” (1912)
37. с. Първенец – храм „Св. Георги” (1856)
38. с. Богорово – храм „Св. Архангел Михаил” (1912)
39. с. Каменец – храм „Св. Георги” (1895)
40. с. Тенево – храм „Св. Св. Константин и Елена” (1895)
41. с. Ханово – храм „Св. Георги” (1943)
42. с. Окоп – храм „Св. Св. Кирил и Методий” (1936)
43. с. Челник – храм „Св. Архангел Михаил” (2005)
44. с. Оман – храм „Св. Възнесение Господне” (1897)
45. с. Синьо камъне – храм „Св. Иоан Богослов” (1925)
46. с. Кубадин – храм „Св. Троица” (1870)
47. с. Безмер – храм „Св. София” (1934)
48. с. Могила – храм „Св. Богородица” (2006)
49. с. Болярско – храм „Св. Богородица” (2008)
50. с. Асеново – храм „Св. Димитър” (2005)
51. с. Хаджи Димитрово – храм „Св. Георги”, в строеж
52. с. Завой – храм „Св. Богородица”, в строеж
53. с. Дражево – храм „Св. Илия”, в строеж
54. с. Межда – няма храм
55. с. Кабиле – няма храм
56. с. Савино – няма храм
57. с. Стара река – няма храм
58. с. Симеоново – няма храм
59. с. Робово – няма храм
60. с. Козарево – няма храм
61. с. Саранско – няма храм
62. с. Леярово – няма храм
63. с. Радойново – няма храм
64. с. Дряново – няма храм
65. с. Драма – няма храм

Онлайн ресурси.

34. **Смоленска епархия**

Титулярни епископи

Нил (Изворов) (8 юли 1873 – 11 април 1874)
(4 юли 1895 – 14 март 1905)
Евлогий (Георгиев) (3 декември 1931 – 18 юни 1939)
Тихон (Казасов) (30 май 1946 – 3 март 1978)
Нестор (Кръстев) (6 декември 1980 – 14 март 2013)

*Лит.: **Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

35. **Софийска епархия**

Митрополити

Михаил (споменат ок. 1070-1080)
Никита (печати от ок. 1100)
Йоан (споменат в 1329)
Леонтий (споменат в 1360)
местоблюстител **Даниил Видински**
Силоаний (1455-1469)
Силвестър (споменат в 1469)
Калист (споменат през май 1484)
Калевит (споменат в 1493 и 1497, 1503†)
Йеремия (споменат в 1513, [от 31.12.1522 г – Цариградски патриарх)
Нифонт Грък (споменат през юли 1528 и през февруари 1534)
Панкратий (споменат на 26.05.1534)
Яков (споменат на 17.08.1555)
Диомидий (споменава се в 1564 и 1565)
Партений (споменава се през март 1579, януари 1580 и в 1586)
Григорий (споменат на 6 януари 1587, 1601†)
Йоасаф (избран през юни 1601, но отказва да поеме епархията)
Неофит (избран на 18.03.1603)
Йеремия (споменат в 1614, 1617 и 1618, остранен през 1628)
Мелетий (избран на 27.06.1628, отстранен през 1631)
Игнатий (избран през май 1631, временно отстранен през 1639, 1650†)
Езекил (избран на 30.11.1639, 1640-1645)
местоблюстител **Николай** (1647-1650)
Даниил (избран през декември 1650, подал оставка в 1670)
Мелетий (получил ферман на 01.06.1670)
Авксентий (1674-1676)
Даниил, бивш Видински м. (избран през май 1676, отстранен в 1678)
Авксентий (избран в 1678, отстранен през 1680)
Кирил, бивш Филипополски м. (избран на 28.07.1680)
Теоклит (споменат през 1682 и 1692)
Григорий (споменат през 1694 и 1700, подал оставка в 1701)
Анастасий (избран на 23.05.1701, 1743†)
Антим (избран през май 1743, подал оставка в 1754)
Еремия (избран на 14.04.1754, 1783†)
Йероним ? (1783)
Теофан (избран през септември 1783, 1822†)
Йоаким (избран на 24.11.1822, преместен през 1830)
Паисий (избран през юни 1830, заел престола през септември 1830, преместен на 1 април 1837, преизбран на 7.10.1847, преместен на 14 юли 1853)
Мелетий (избран през април 1837, оттеглил се през 1847). В 1839 с негова благословия и материална подкрепа е открито Софийското българско училище, в 1845 обаче Захарий Круша е изгонен от училището и преподаването в него започва да се извършва само на гръцки език.
Гедеон, титулярен Лампсакски епископ до 1841, от август 1841 до 14 юли 1853 е Мраморноостровен м., избран за Софийски м. през юли 1853, подал оставка в 1861. От 19 април 1861 до смъртта си на 12 януари 1877 отново е Мраморноостровен м.
Доротей (Спасов) (19 април 1861– октомври 1872)
Мелетий (Андонов) (15 октомври 1872 – 11 февруари 1883)
Партений (Иванов) (12 февруари 1892 – 20 юни 1918)
Стефан (Шоков) (1922-1948)
Патриарх Кирил I (1953-1971)
Патриарх Максим I (1971-2012)
Патриарх Неофит I (2013-)

Манастири

Осеновлашки манастир
Самоковски манастир „Покров на Пресв. Богородица”
Ресиловски манастир „Покров на Пресв. Богородица”
Драгалевски манастир „Успение на Пресв. Богородица”
Руенски манастир „Св. Иван Рилски”
Дървенишки манастир „Св. Прор. Илия”
Обрадовски манастир „Св. Мина”
Бистришки манастир „Св. Петка”
Бистришки манастир „Св. Праотци Йоаким и Анна”
Кремиковски манастир „Св. Георги”
Орландовски манастир „Св. Три Светители”
Владайски манастир „Св. Петка”
Мърчаевски манастир „Св. Троица”
Шумски манастир „Св. Архангел Михаил”
Кокалянски манастир „Св. Архангел Михаил”
Кладнишки манастир „Св. Николай”
Батулийски манастир „Св. Николай”
Клисурски манастир „Св. Петка”
Долнолозенски манастир „Св. Св. Апли Петър и Павел”
Долнолозенски манастир „Св. Спас”
Чепински манастир „Св. Три Светители”
Дивотински манастир „Св. Троица”
Годечки манастир „Св. Дух”
Германски манастир „Св. Иван Рилски”
Гранички манастир „Св. Ап. ев. Лука”
Гигински манастир „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян”
Осеновлашки манастир „Седемте престола-Рождество Богородично”
Костинбродски манастир „Св. Архангел Михаил”
Горнобогровски манастир „Св. Георги”
Долнобогровски манастир „Св. Св. Апли Петър и Павел”
Панчаревски манастир „Св. Николай Летни”
Билински манастир „Св. Архангел Михаил”
Букоровски манастир „Св. Георги”
Балшенски манастир „Св. Теодор Стратилат”
Илиенски манастир „Св. Прор. Илия”
Курилски манастир „Св. Йоан Рилски”
Разбоишки манастир „Св. Богородица”
Сапаревобански манастир „Св. Архидякон Стефан”
Чепърленски манастир „Св. Параскева”
Челопеченски манастир „Св. Богородица”
Елешнишки манастир „Св. Богородица”

Храмове

гр. София

ПКСХП „Св. Александър Невски” – 1000 пл. „Св. Александър Невски”, катедрала, има ставропигиален статут. Не е на подчинението на Софийска митрополия, а на Св. Синод. Посочена е в диоцеза на Софийска епархия поради териториалното й местоположение.
„Св. Андрей Първозванни” – 1233, ул. „Опълченска” N 112
„Св. Цар Борис” – 1632, кв. „Овча купел”, ул „Феникс”, бл. 33
„Св. Въведение Богородично” – 1592, кв. „Дружба”
„Св. Богородица” – 1505, кв. „Подуене”, ул. „Родина” N 1,
„Св. Възкресение” – 1330, ул. „Възкресение” N 62
„Св. Възнесение Господне” – свещ. Валентин Тупаров
„Св. Георги” – 1463, бул. „Патриарх Евтимий” N 90
„Св. Георги” – ротонда, вътр. двор на Президентство
„Св. Георги” – 1756, кв. „Дървеница”, ул. „Софийско поле” N 18
„Св. Георги” – 1505, жк. „Сухата река”, Спортен комплекс „Герена”
„Св. Вмчк Димитър” – 1510, кв. „Хаджи Димитър”, ул. „Васил Петлешков” N 70
„Св. Дух” – 1220, кв. „Надежда”, ул. „Авксентий Велешки” N 32А
„Св. Йоан Рилски” – Духовна семинария, 1164, кв. „Лозенец”, пл. „Велчова завера” N 2

„Св. Прор. Илия” – 1582, кв. „Дружба-2”, ул. „Цветан Лазаров”
„Св. Прор. Илия” – 1619, кв. „Княжево”, бул. „Цар Борис III” N 357
„Св. Прор. Илия” – 1271, кв. „Илиенци”, ул. „Петуния”
„Св. Прор. Иеремия” – 1220, ул. „Просвета” N 101
„Св. Йоан Богослов” – 1641, кв. „Владая”, ул. „Морени” N 2
„Св. Св. Кирил и Методий” – 1618, кв. „Красно село”, ул. „Царица Елеонора”
„Св. Св. Кирил и Методий” – 1202, ул. „Георг Вашингтон” N 47
„Св. Климент Охридски” – 1336, ж.к. „Люлин-6”, ул. „Джавахарлал Неру” N 1
„Св. Св. Константин и Елена” – 1303, ул. „Одрин” N 91
„Св. Наум Охридски” – 1592, кв. „Дружба-1”, ул. „Тирана”
„Св. Мина” – манастира, 1278, кв. „Обрадовци”
„Св. Мина” – 1323, кв. „Модерно предградие”, ул. „Старата църква” N 28
„Св. Мина” – новопостроен, кв. „Лозенец”, бул. „Черни връх”
„Св. Мина” – жк „Слатина”, ул. „Гео Милев” N 73
„Св. Неделя” – митрополитски катедрален храм, 1000, пл. „Св. Неделя” N 18
„Св. Николай Мирликийски” – 1000, ул. „Калоян” N 8, тел. 981 95 94, прот. Николай Нешков
„Св. Николай Софийски” – 1303, ул. „Пиротска” N 76
„Св. Николай” – 1614, кв. „Горна баня”, ул. „Урал” N 2
„Св. Николай” – 1229, кв. „Връбница”, ул. „Т. Велев” N 11
„Св. Николай” – 1839, кв. „Враждебна”, ул. „8-ма” N 63
„Св. Пантелеймон” – 1616, кв. „Бояна”, ул. „Десислава” N 4
„Св. Петка” – старинен митрополитски храм, 1000, ул. „Калоян” N 9
„Св. Петка” – 1225, кв. „Орландовци”, ул. „Мара Бунева” N 104
„Св. Покров Богородичен” – 1606, ул. „Г. Д. Зографина”, тел. 851 80 79
„Св. Параскева” – 1000, ул. „Г. С. Раковски” N 58
„Св. Петка Самарджийска” – 1000, бул. „Мария Луиза” N 2, подлеза на ЦУМ
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – 1309, ул. „Д-р Калинков” N 27
„Св. Преображение Господне” – 1421, ул. „Ралица” N 2, тел. 865 69 26, ставрофорен иконом Василий Сарян
„Св. Рождество Богородично” – 1612, кв. „Красно село”, ул. „Балканджи Йово” N 18
„Св. Седмочисленици” – 1000, ул. „Граф Игнатиев” N 25
„Св. София” – 1000, ул. „Париж” N 2
„Св. Троица” – 1309, кв. „Разсадника”, бул. „К. Величков” N 28
„Св. Троица” – 1111, кв. „Гео Милев”, ул. „Манастирска” N 45
„Св. Троица” – 1415, кв. „Драгалевци”
„Св. Георги” – 1362, кв. „Суходол”,
„Св. Георги” – 1138, кв. „Горубляне”, бул. „Самоковско шосе” N 75
„Св. Георги” – 1138, кв. „Бистрица”
„Св. Архангел Михаил” – 1415, кв. „Симеоново”
„Св. Петка” – 1849, кв. „Кремиковци”
„Св. Рождество Богородично” – 1390, кв. Филиповци, ул. „I-ва” N 46
„Св. Успение Богородично” – 1612, ул. „Отечество” N 3
„Св. Успение Богородично” – 1225, кв. „Малашевци”, ул. „Училищна” N 8
„Св. Успение Богородично” – 1387, кв. „Обеля”, ул. „2-ра” N 4
„Св. Успение Богородично” – 1202, Централни гробища, ул. „Заводска” N 14
„Св. Архангел Михаил” – Гробища „Бакърена фабрика”
„Св. Архангел Михаил” – Малашевски гробища, тел. 936 77 17
„Св. Архангел Михаил” – новопостроен, кв. „Бояна”, ул. „Бояна парк” N 4
„Св. Рождество Христово” – кв. „Младост” 3, Филип Аврамов, 1712
„Възвдижение на Св. Кръст Господен” – кв. „Лозенец”, бул. „Джеймс Баучер”, местността Кръста
Руски храм „Св. Николай” (Подворие на Московския и на цяла Русия патриарх в София) –
1000, бул. „Цар Освободител” N 3
„Св. Архидякон Стефан” – Южен парк-3 част, на кръстовището между бул. „Гоце Делчев” и бул. „Петко Тодоров”
„Св. Преп. Паисий Хилендарски” – жк. „Сердика”, ул. „Гюешево” N 63
Румънски храм „Св. Троица” – 1301, ул. „Княз Борис I” N 152

Софийска духовна околия

„Св. Св. Кирик и Юлита” – гр. Банкя
„Св. Троица” – гр. Божурище
„Св. Георги” – гр. Брезник
„Св. Петка” – с. Балша
„Св. Николай” – гр. Бухово
„Св. Теодор Стратилат” – кв. „Бенковски”, Милчев
„Св. Николай” – с. Батулия
„Св. Троица” – с. Ботунец
„Св. Георги” – с. Волуяк
„Св. Димитрий” – гр. Годеч

„Св. Николай” – с. Герман
„Св. Дух” – с. Голямо Бучино
„Св. Григорий Богослов” – с. Григорево
„Св. Николай” – с. Горни Лозен
„Св. Георги” – с. Долни Лозен
„Св. Харалампий” – с. Горни Богров
„Св. Теодор Стратилат” – с. Долни Богров
„Св. Георги” – гр. Дупница
„Св. Богородица” – гр. Дупница
„Св. Иоан Рилски” – гр. Дупница
„Св. Архидякон Стефан” – гр. Драгоман
„Св. Успение Богородично” – с. Драгичево
„Св. Николай” – гр. Елин Пелин
„Св. Успение Богородично” – с. Железница
„Св. Николай” – с. Желява
„Св. Успение Богородично” – гр. Ихтиман
„Св. Св. Кирил и Методий” – с. Иваняне
„Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Костинброд
„Св. Богородица” – гр. Кюстендил
„Св. Димитър” – гр. Кюстендил
„Св. Мина” – гр. Кюстендил
„Св. Николай” – с. Казичене
„Св. Георги” – с. Кокаляне
„Св. Николай” – с. Маслово
„Всех Святих” – с. Мрамор
„Св. Георги” – с. Мусачево
„Св. Успение Богородично” – гр. Нови Искър, „Курило”
„Св. Троица” – гр. Нови Искър, „Кумарица”
„Св. Николай” – гр. Нови Искър, „Славовица”
„Св. Троица” – гр. Нови Искър, „Кубратово”
„Св. Възнесение Господне” – гр. Нови Искър, „Гниляне”
„Св. Троица” – с. Нови Хан
„Св. Николай” – с. Негован
„Св. Николай” – гр. Перник
„Св. прор. Илия” – гр. Перник, кв. „Мошино”
„Св. Успение Богородично” – гр. Перник, кв. „Изток”
„Св. Георги” – с. Петърч
„Св. Димитър” – с. Панчарево
„Св. Димитър” – гр. Радомир
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – гр. Своге
„Св. Рождество Богородично” – гр. Самоков, „Бельова църква”
„Св. Въведение Богородично” – гр. Самоков
„Св. Успение Богородично” – гр. Самоков
„Св. Николай” – гр. Самоков
„Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Сливница
„Св. 40 мъченици” – гр. Сапарева баня
„Св. Георги” – с. Сеславци
„Св. Петка” – гр. Трън
„Св. Георги” – с. Требич
„Св. Рождество Богородично” – кв. „Филиповци”
„Св. Възнесение Господне” – с. Храбърско
„Св. Възкресение Христово” – с. Челопечене

Новоосветени храмове в Софийска епархия (2001-2010)

Храм „Св. Св. Константин и Елена” – София, ул. „Пиротска”
Храм „Св. Йоан Кръстител” – София, кв. „Обеля”
Храм „Св. Княз Владимир” – София, кв. „Илиенци”, стадион „Локомотив”
Храм „Св. Георги” – София, стадион „Герена”
Параклис „Св. Св. Кирил и Методий” – София, кв. „Враждебна”
Параклис „Св. Иван Рилски” – София, кв. „Слатина”
Параклис „Св. Вартоломей” – София, кв. „Горубляне”
Параклис „Св. Вартоломей” – София, кв. „Драгалевци”
Параклис „Св. Възнесение Господне” – София, кв. „Бояна”, гробищата
Храм „Св. Вмчк Георги” – Банкя, кв. „Градоман”
Храм „Св. Николай” – гр. Костинброд, кв. „Маслово”
Храм „Св. Троица” – гр. Божурище

Параклис „Св. Георги” – гр. Драгоман
Храм „Св. Николай” – гр. Елин Пелин
Параклис „Св. Варвара” – гр. Рила
Параклис „Св. Вмчк Георги” – гр. Рила
Параклис „Св. Петка” – гр. Рила
Храм „Св. Петка” – гр. Долна баня
Параклис „Св. Богородица” – гр. Сапарева баня
Храм „Св. Йоан Рилски” – гр. Сапарева баня, курорт „Паничище”
Параклис „Св. Св. Апли Петър и Павел” – гр. Кюстендил, Осоговска планина, местност „Трите буки”
Храм „Св. Спас” – гр. Ихтиман, връх Еледжик
Параклис „Св. Прокопий” – с. Стоб
Параклис „Св. Николай” – с. Ноевци
Храм „Св. Харалампий” – с. Горни Лозен
Храм „Св. Успение Богородично” – с. Дреново
Храм „Св. Прор. Илия” – с. Прекръсте
Параклис „Св. Възнесение Господне” – с. Габровица
Храм „Св. Вмчк Георги” – с. Свидня
Храм „Св. Петка” – с. Шипочано
Храм „Св. Дух” – с. Голямо Бучино
Храм „Св. Георги” – с. Сеславци
Параклис „Св. Георги” – с. Лобош
Параклис „Св. Успение Богородично” – с. Кокаляне
Параклис „Св. Св. Константин и Елена” – с. Горни Лозен
Храм „Св. Възнесение Господне” – кв. „Бояна”, гробища
Храм „Св. Всички светии” – с. Голямо Малово
Параклис – с. Градец, възстановен параклис
Храм „Св. Николай” – с. Кривонос
Храм „Св. Георги” – с. Долистово
Параклис „Св. Йоан Кръстител” – с. Томпсън
Параклис „Св. Успение Богородично” – с. Костенец
Параклис „Св. Рождество Богородично” – с. Пчелински бани
Храм „Св. вмчк Димитър” – с. Макоцево
Параклис „Св. Дух” – с. Самораново
Параклис „Св. Вмчк Георги” – с. Грамаждано
Храм „Св. Николай” – с. Старо село
Параклис „Св. Вмчк Мина” – с. Радуил
Параклис „Св. Петка” – с. Радуил
Храм „Св. Богородица” – с. Долна диканя
Параклис „Св. Николай” – с. Вакарел
Храм „Св. Успение Богородично” – с. Драгичево
Храм „Св. Богородица” – с. Владиславци
Параклис „Св. Илия” – с. Широки дол
Храм „Св. Петка” – с. Белчин
Манастир „Св. Апли Петър и Павел” – с. Долни Лозен
Манастир „Св. Покров Богородичен” – с. Ресилово
Манастир „Св. Йоан Рилски” – с. Скрино
Манастир „Св. Св. Апли Петър и Павел” – с. Одраница
Манастир „Св. Теодор Стратилат” – с. Балша
Храм „Св. Троица” – с. Горна Мелна
Параклис „Св. Троица” – с. Луково
Параклис „Св. Георги” – с. Белопопци
Параклис „Св. Георги” – с. Мухово
Параклис „Св. Прор. Илия” – гара Елин Пелин
Параклис „Св. Въведение Богородично” – кв. „Горна баня”, Италиански лицей
Параклис „Св. Прор. Илия” – Централна пожарна София
Параклис „Св. Прор. Илия” – гр. Брезник, Пожарна
Параклис „Св. Вмчк Мина” – Национална онкологична болница
Параклис „Св. Георги Софийски Най-нови” – Александровска болница
Параклис „Св. София, Вяра, Надежда и Любов” – Болница „Пирогов”
Параклис „Св. Екатерина” – Чиркова болница

Онлайн ресурси.

Софийски светци –
сред тях по-голяма известност придобиват

Св. мчк Потит Сердикийски – роден в София. Възвисил се в 160 сл. Хр. в Трикарико. Чества се на 14 януари.
Св. свмчк Георги Софийски Нови – роден в Кратово, Вардарска Македония. Възвисил се в в София (1515). Чества се на 11 февруари.
Св. мчк Георги Софийски Стари – роден в София. Възвисил се в Одрин (1437). Чества се на 26 март.
Св. вмчк Николай Нови Софийски – роден в гр. Янина, Гърция. Възвисил се в София (в 1437) . Чества се на 17 май.
Св. мчк Константин Софийски – роден в Пиротско. Възвисил се в в София (1737). Чества се на 21 май.
Св. мчк Георги Софийски Най-нови – роден в София. Възвисил се в в София (1530). Чества се на 26 май.
Св. свмчк Терапонтий Софийски – роден в гр. Трън. Възвисил се в София (1555). Чества се на 27 май.
Св. препод. Софроний Софийски – роден в с. Пенкьовци. Пернишка област. Възвисил се в Бесарбовския скален манастир (1515). Чества се на 28 май.
Св. свмчк Симеон Самоковски и Софийски – българин. Възвисил се в София (1737). Чества се на 21 август.
Св. препод. Пимен Зографски – роден в София. Възвисил се в Черепишкия манастир (1620). Чества се на 3 ноември.
Към софийските светци могат да бъдат отнесени още и:
Св. Климент папа Римски и пръв епископ на Сердика.
Св. равноап. цар Константин Велики „Покръстител на Света” – живял дълго време в града и управлявал оттук Римската империя. Чества се на 21 май.
Св. царица Елена, майка на император Св. Константин Велики – живяла заедно с него в града, открила Гроба Господен в Ерусалим и Св. Кръст, на който е бил разпнат Спасителят. Чества се на 21 май.

Онлайн ресурси.

36. **Старозагорска**

Митрополити

Методий (Кусев) (1896-1922)
Павел (Константинов) (1922-1940)
Климент (Кинов) (1940-1967)
Панкратий (Дончев) (1967-1998)
Галактион (Табаков) (2000-2016)
Киприан (Казанджиев) (2016-)

Манастири

Казанлъшки манастир „Св. Въведение Богородично”
Мъглижки манастир „Св. Николай Мирликийски Чудотворец”
Златоливадески манастир „Св. Атанасий Велики”
Шипченски манастир „Св. Рождество Христово”

Храмове

Казанлъшка духовна околия

храм „Св. Богородица”, храм „Св. Йоан Предтеча”, храм „Св. Троица”, храм „Св. Прор. Илия”, храм „Св. Анна”, болницата – гр. Казанлък
храм „Св. Богородица” – гр. Шипка
храм „Св. Богородица” – гр. Мъглиж
храм „Св. Димитър” – гр. Мъглиж
храм „Св. Богородица” – гр. Павел баня
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Николаево
храм „Св. Георги” – с. Енина
храм „Св. Теодор Тирон” – с. Търничане
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Александрово
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Хаджи Димитрово
храм „Св. Атанасий” – с. Тулово
храм „Св. Георги” – с. Дъбово
храм „Св. Благовещение” – с. Ветрен
храм „Св. Панкратий Тавроменийски” – с. Зимница
храм „Св. Георги” – с. Средногорово
храм „Св. Иван Рилски” – с. Копринка
храм „Св. Николай” – с. Голямо Дряново
храм „Св. Богородица” – с. Горно Сахрене
храм „Св. Николай” – с. Долно Сахране

храм „Св. Петка” – с. Манолово
храм „Св. Димитър” – с. Турия
храм „Св. архидякон Стефан” – с. Тъжа
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Крън
храм „Св. Петка” – с. Черганово
храм „Св. Богородица” – с. Овощник
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Горно Черковище
храм „Св. Георги” – с. Габарево
храм „Св. Троица” – с. Ясеново
храм „Св. Благовещение” – с. Шейново
храм „Св. Троица” – с. Асен
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Елхов
храм „Св. Димитър” – с. Дунавци
храм „Св. Пантелеймон” – с. Ягода
храм „Св. Димитър” – с. Горно Изворово
храм „Св. Димитър” – с. Розово
храм „Св. Димитър” – с. Шаново
храм „Св. Иван Рилски” – с. Юлиево
храм „Св. Йоан Предтеча” – с. Ръжена
храм „Св. Параскева” – с. Бузовград
храм „Св. Николай” – с. Кънчево

Новозагорска духовна околия

храм „Св. Богородица” и храм „Св. Петка” – гр. Нова Загора
храм „Св. Възнесение” – с. Сборище
храм „Св. Николай” – с. Кортен
храм „Св. Иван Рилски” – с. Съдиево
храм „Св. Богородица” – с. Каменово
храм „Св. Троица”– с. Загорци
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Асеновец
храм „Св. Възнесение” – с. Дядово
храм „Св. Троица” – с. Конаре
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Стоил войвода
храм „Св. Димитър” – с. Богдановo
храм „Св. Димитър” – гр. Шивачево
храм „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян” – с. Баня
храм „Св. Димитър” – с. Бял кладенец
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Млекарево
храм „Св. Димитър” – гр. Гурково
храм „Св. Апли Петър и Павел” – с. Радецки
храм „Св. Георги” – с. Любенова махала
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Гледачево
храм „Св. Димитър” – с. Съдийско поле
храм „Св. Богородица” – с. Езеро
храм „Св. Възнесение” – с. Караново
храм „Св. Иван Рилски” – с. Любенец
храм „Св. Прор. Йеремия” – с. Еленово
храм „Св. Св. Константин и Елена” – с. Червенаково
храм „Св. Богородица” – с. Младово
храм „Св. Петка” – с. Пет могили
храм „Св. Троица” – с. Новоселец
храм „Св. Мина ” – с. Даскал Атанасово

Община Нова Загора

храм „Св. Богородица” – гр. Нова Загора
храм „Св. Петка” – гр. Нова Загора
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Асеновец
храм „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян” – с. Баня
храм „Св. Димитър” – с. Богдановo
храм „Св. Димитър” – с. Бял кладенец
храм „Св. Възнесение” – с. Дядово
храм „Св. Богородица” – с. Езеро
храм „Св. Пророк Йеремия” – с. Еленово
храм „Св. Троица” – с. Загорци
храм „Св. Богородица” – с. Каменово

храм „Св. Възнесение” – с. Карановo
храм „Св. Николай” – с. Кортен
храм „Св. Иван Рилски” – с. Любенец
храм „Св. Георги” – с. Любенова махала
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Млекарево
храм „Св. Петка” – с. Пет могили
храм „Св. Апли Петър и Павел” – с. Радецки
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Стоил войвода
храм „Св. Иван Рилски” – с. Съдиево
храм „Св. Димитър” – с. Съдийско поле
храм „Св. Параскева” – с. Събрано

Свиленградска духовна околия

храм „Св. Троица”, храм „Св. Димитър”, храм „Живоприемни Източник”, храм „Св. Иван Рилски” – гр. Свиленград
храм „Св. Богородица” – гр. Любимец
храм „Св. Георги” – с. Капитан Андреево
храм „Св. Атанасий” – с. Мезек
храм „Св. Атанасий” – с. Димитровче
храм „Св. Георги” – с. Вълче поле
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Сива река
храм „Св. Георги” – с. Камилски дол
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Сеноклас
храм „Св. Димитър” – с. Бориславци
храм „Св. Петка” – гр. Маджарово
храм „Св. Димитър” – с. Левка
храм „Св. Йоан Богослов” – с. Студена
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Мустрак
храм „Св. Възнесение” – с. Момково
храм „Св. Апли Петър и Павел” – с. Георги Добрево
храм „Св. Димитър” – с. Маточина
храм „Св. Георги” – с. Присадец
храм „Св. Димитър” – с. Генералово
храм „Св. Апли Петър и Павел” – с. Ламбух
храм „Св. Богородица” – с. Щит
храм „Св. Атанасий” – с. Малко градище
храм „Св. Атанасий”– с. Пъстрогор
храм „Св. Рождество Христово”– с. Белица
храм „Св. Петка” – с. Оряхово
храм „Св. Възнесение” – с. Чернодъб

Старозагорска духовна околия

Храм „Св. Иван Рилски” – гр. Раднево
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Кирилово
храм „Св. Възнесение” – с. Тракия
храм „Св. Богородица” – с. Бял извор
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Колена
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Михайлово
храм „Св. Атанасий” – с. Оряховица
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Самуилово
храм „Св. Мина” – с. Даскал Атанасово
храм „Св. Богородица” – с. Дълбоки
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Преславен
храм „Св. Атанасий” – с. Оряховца
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Радиево
храм „Св. Богородица” – с. Странско
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Борилово
храм „Св. Възнесение” – с. Богомилово
храм „Св. Димитър” – с. Пъстрен
храм „Св. Прор. Илия” – с. Бъдеще
храм „Св. Богородица” – с. Остра могила
храм „Св. Троица” – с. Лясково
храм „Св. Троица” – с. Казанка
храм „Св. Димитър” – с. Горно Ботево
храм „Св. Георги” – с. Арнаутито
храм „Св. Димитър” – с. Калояновец

храм „Св. Богородица – с. Голямо Асеново
храм „Св. Иван Рилски” – с. Ракитница
храм „Св. Параскева” – с. Люляк
храм „Св. Петка” – с. Сърнево
храм „Св. Прор. Илия” – с. Малко Асеново
храм „Св. Троица” – с. Трояново
храм „Св. Архидякон Стефан” – с. Ново село
храм „Св. Георги” – Маджерито
храм „Св. Димитър” – с. Лозен
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Сулица, с. Християново, с. Плоска могила
храм „Св. Димитър” – с. Братя Кунчеви
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Хан Аспарухово
храм „Св. Параскева” – с. Събрано
храм „Св. Трифон” – с. Руманя
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Подслон
храм „Св. Лъв папа Римски” – с. Дъбрава
храм „Св. Параскева” – с. Сърневец
храм „Св. Петка” – с. Любеново
храм „Св. Димитър” – с. Знаменосец
храм „Св. Георги” – с. Българене
храм „Св. Троица” – с Боздуганово
храм „Св. Рождество Богородично” – Старозагорски минерални бани, с. Петрово
храм „Св. Троица” – с. Опан
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Бяло поле
храм „Св. Николай” – с. Здравец
храм „Св. Иван Рилски” – с. Бряст
храм „Св. Прор. Илия” – с. Долно Белево
храм „Св. Троица” – с. Диня
храм „Св. Богородица” – с. Сладък кладенец
храм „Св. Николай” – с. Змейово
храм „Св. Георги” – с. Хрищени

Харманлийска духовна околия

храм „Св. Иван Рилски”, храм „Св. Атанасий” и храм „Св. Трифон” – гр. Харманли
храм „Св. Богородица” и храм „Св. Николай” – гр. Симеоновград
храм „Св. Иван Рилски” и храм „Св. Рождество Богородично” – гр. Гълъбово
храм „Св. Неделя” – с. Черепово
храм „Св. Богородица” – с. Върбово
храм „Св. Богородица” – с. Лешниково
храм „Св. Георги” – с. Рогозиново
храм „Св. Възнесение” – с. Смирненци, Нова махала
храм „Св. Св. Константин и Елена” – с. Орешец
храм „Св. Димитър” – с. Овчарово
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Главан
храм „Св. Георги” – с. Черна могила
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Бисер
храм „Св. Димитър” – с. Медникарово
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Обручище
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Мусачево
храм „Св. Георги” – с. Елена
храм „Св. Пророк Илия” – с. Поляново
храм „Св. Иван Рилски” – с. Доситеево
храм „Св. Троица” – с. Иваново
храм „Св. Петка” – с. Навъсен
храм „Св. Св. Константин и Елена” – с. Константиново
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Мъдрец
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Славяново
храм „Св. Богородица” – с. Васил Левски
храм „Св. Богородица” – с. Долно черковище
храм „Св. Богородица” – с. Българин
храм „Св. Йоан Богослов” – с. Дряново
храм „Св. Богородица” – с. Искрица
храм „Св. Андрей” – с. Свирково
храм „Св. Прор. Илия” – с. Калугерово
храм „Св. Георги” – с. Троян
храм „Св. Георги” – с. Тянево

храм „Св. Рождество Богородично” – с. Коларово
храм „Св. Георги” – с. Великово
храм „Св. Димитър” – с. Преславец

Чирпанска духовна околия

храм „Св. Архангели”, храм „Св. Богородица”, храм „Св. Възнесение”, храм „Св. Св. Кирил и Методий” – гр. Чирпан
храм „Св. Иван Рилски” – с. Плодовитово
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Партизанин
храм „Св. Георги” – с. Изворово
храм „Св. Петка” – с. Крушево
храм „Св. Георги” – с. Градина
храм „Св. Архангел Михаил” – с. Оризово
храм „Св. Всех Святих” – с. Черна гора
храм „Св. Богородица” – с. Братя Даскалови
храм „Св. Възнесение” – с. Опълченец
храм „Св. Прор. Илия” – с. Свобода
храм „Св. Николай” – гр. Меричлери
храм „Св. Димитър” – с. Винарово
храм „Св. Богородица” – с. Зетьово
храм „Св. Димитър” – с. Длъгнево
храм „Св. Георги” – с. Добри дол
храм „Св. Георги” – с. Малко Тръново
храм „Св. Георги” – с. Целина
храм „Св. Димитър” – с. Гранит
храм „Св. Димитър” – с. Ценово
храм „Св. Богородица” – с. Великан
храм „Св. Богородица” – с. Могилово
храм „Св. Иван Рилски” – с. Гита
храм „Св. Иван Рилски” – с. Тюркмен
храм „Св. Петка” – с. Яворово
храм „Св. Николай” – с. Държава
храм „Св. Св. Кирил и Методий” – с. Мирово
храм „Св. Св. Константин и Елена” – с. Рупките
храм „Св. Троица” – с. Средно градище
храм „Св. Успение Богородично” – с. Спасово

Онлайн ресурси.

37. **Стобийска епархия**

Епископи на Вселенската патриаршия

Вудий (споменат като участник в I Вселенски събор 325)
Евстатий (втората половина на IV в.)
Филип (споменат в началото на V в.)
Николай (споменат в 451 като участник в IV Вселенски събор)
Фока (Φωκάς) (споменат в 553 като участник в V Вселенски събор)
Йоан (Ιωάννης) (споменат в 680-681 като участник в VI Вселенски събор)
Маргарит (споменат в 692)

Титулярни епископи на Вселенската патриаршия

Партений (1858-1860)

Титулярни епископи на Българската екзархия и Българската патриаршия (Стовийски, Стобийски)

Синесий (Димитров) (21 септември 1875 – 5 декември 1884)
Борис (Разумов) (14 декември 1930 – 17 март 1935)
Кирил (Константинов) (12 юли 1936 – 29 май 1938)
Никодим (Пиперов) (29 януари 1939 – 6 юли 1947)
Пимен (Енев) (21 декември 1947 – 4 януари 1953)
Варлаам (Пешев) (1 януари 1954 – 9 март 1969)
Арсений (Чакандраков) (30 март 1969 – 8 февруари 1987)

Кирил (Ковачев) (26 юни 1988 – 26 февруари 1989)
Наум (Димитров) (17 март 2007 – 23 март 2014)

Титулярни епископи на Православната охридска архиепископия (Стобиски)

Давид (Нинов) (17 юни 2007)

Лит.: Новите епископи на Българската православна църква и техните древлепросияли титли. // Двери на православието, 28 март 2007; ***Велев****, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

Епископи и митрополити на Охридската архиепископия

Мануил (споменат в 1080-1086, основал Велюшкия манастир)
Климент (споменат ок. 1152)
Константин (споменат в първата половина на XIII в.)
Даниил (споменат в 1376)
Йоаким (споменат в 1532)
Ананий I (споменат в 1565, наследник на Йоаким)
Теодул (1578-1579)
Висарион (преди 1661)
Ананий II (споменат в 1665)
Симеон (споменат в 1668)
Евтимий (споменат в 1671)
Максим (споменат в 1676)
Митрофан (1683-1688)
Никодим (споменат в 1688-1695)
Леонтий (1695, след 1706)
Митрофан (споменат в 1714)
Никифор (споменат в 1714-1718)
Калиник (1718-1746)
Теодосий (1746-1752)
Теофан (1752-1756)
Серафим (1759, преди 1767)
Ананий III (1764-1789)

Вселенска патриаршия

Филотей (в 1800)
Антим IV (?-1818)
Григорий (1818-1830)
Константий (1830-1846)
Антим (1846-1853)
Неофит (1853-1861)
Йеротей (1861-1875)
Агатангел (1875-1887)
Калиник (1887-1892)
Йоаким (1892-1899)
Панарет (1899-1900)
Софроний (1900-1901)
Софроний (1901-1902)
Григорий (1902-1908)
Герман (1908-1910)
Арсений (1910-1913)

Българска екзархия

Герасим (1897-1918)

Тивериополски епископи на Българската екзархия и Българската патриаршия

Никодим (1920-1932)
Тихон (2003-)

„Св. Атанасий" (Барбарево)
„Св. Атанасий" (Босилово)
„Св. Атанасий" (Куклиш)
„Св. Атанасий" (Мачево)
Бански манастир
Велюшки манастир
Водочки манастир
„Св. Възнесение Господне" (Владимирово)
„Св. Възнесение Господне" (Робово)
„Св. Възнесение Христово" (Погулево)
„Св. Георги" (Будинарци)
„Св. Георги" (Воиславци)
„Св. Георги" (Дойран)
„Св. Георги" (Муртино)
„Св. Георги" (Ново село)
„Св. Георги" (Пиперево)
„Св. Георги" (Сушица)
„Св. Димитър" (Смиланци)
„Св. Димитър" (Струмица)
„Св. Илия" (Габрово)
„Св. Илия" (Дойран)
„Св. Илия" (Митрашинци)
„Св. Илия" (Попчево)
„Св. Илия" (Рич)
„Св. Илия" (Струмица)
„Св. Св. Кирил и Методий" (Струмица)
„Св. Св. Константин и Елена" (Мокрино)
„Св. Св. Константин и Елена" (Моноспитово)
„Св. Леонтий" (Водочки манастир)
„Св. Архангел Михаил" (Берово)
Новоселски манастир (Република Северна Македония)
„Св. Пантелеймон" (Мокриево)
Дойрански манастир
„Св. Петка" (Русиново)
„Св. Петка" (Требичино)
„Св. Петнадесет тивериополски мъченици" (Струмица)
„Св. Св. Петър и Павел" (Пехчево)
„Св. Св. Петър и Павел" (Ратево)
„Св. Рождество Богородично" (Берово)
„Св. Рождество Богородично" (Дворище)
„Св. Рождество Богородично" (Ракитец
„Св. Спас" (Колешино)
„Св. Троица" (Дабиля)
„Св. Троица" (Смолари)
„Св. Успение Богородично" (Берово)
„Св. Успение Богородично" (Смоймирово)
Хамзалийски манастир
„Св. Четиридесет севастийски мъченици" (Банско)

*Лит.: **Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. 2. фототип. изд. С., 1995, с. 216, 218; **Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 71; **Стоянова**, В. Беломорието под българското управление през Втората световна война. // Националното обединение на България 1940-1944 г. С., 2012, с. 107; **Елдъров**, Св. Възстановяване на екзархийското наследство в Македония. // Националното обединение на България 1940-1944 г. С., 2012, с. 131.*

38. **Епархии на Българската православна църква – *общо***

1. **Софийска** – София, Самоков, Ихтиман, Дупница, Радомир, Кюстендил, Трън, Годеч (Неофит – 24 февруари 2013, от Русенски м.)
2. **Варненска и Великопреславска** – Варна, Шумен, Добрич, Провадия, Търговище (Йоан Зеполски – от 22 декември 2013)

3. **Видинска** – Видин, Лом, Берковица, Кула, Белоградчик (Даниил Драговитийски – от 4 февруари 2018)
4. **Врачанска** – Враца, Бяла Слатина, Оряхово (Григорий Браницки – от 12 март 2017 от е.)
5. **Плевенска** – Плевен, Луковит (Игнатий Врачански – от 1 октомври 1998)
6. **Русенска** – Русе, Разград, Попово, Тутракан (Наум – 23 март 2014, от Стобийски)
7. **Ловчанска** – Ловеч, Пирдоп, Ботевград, Тетевен, Троян (Гавриил Макариополски – от 21 януари 2001)
8. **Неврокопска** – Гоце Делчев, Благоевград, Разлог, Сандански, Петрич (Серафим мелнишки – от 19 януари 2014)
9. **Пловдивска** – Пловдив, Пазарджик, Асеновград, Хасково, Карлово, Панагюрище, Пещера, Смолян, Ивайловград (Николай Знеполски – от 11 февруари 2007)
10. **Сливенска** – Сливен, Бургас, Ямбол, Карнобат, Елхово, Котел, Малко Търново (Йоаникий Велички – от 23 март 1980)
11. **Старозагорска** – Стара Загора, Казанлък, Чирпан, Нова Загора, Свиленград, Харманли (Киприан Траянополски – от 11 декември 2016)
12. **Великотърновска** – Велико Търново, Свищов, Горна Оряховица, Габрово, Елена, Севлиево, Никопол, Дряново, Павликени (Григорий Константийски – от 27 февруари 1994)
13. **Доростолска** – Силистра, Тервел, Дулово (Амвросий Браницки – от 17 януари 2010)
14. В САЩ, Канада и Австралия – Ню Йорк, Торонто, Мелбърн (Йосиф Велички – от 17 април 1986)
15. В Западна и Средна Европа – Берлин, Будапеща, Стокхолм, Лондон, Барселона, Рим.

Онлайн ресурси.

39. **Български епархии, минали в друга юрисдикция**

Адрианополска епархия = Одринска епархия
Велешка епархия = Повардарска епархия
Воденска епархия = Воденска, Пелска и Мъгленска епархия
Дебърска епархия = Дебърско-Кичевска епархия
Драмска епархия
Костурска епархия
Ксантийска епархия
Лозенградска епархия
Маронийска епархия = Маронийска и Гюмюрджинска епархия
Мъгленска епархия = Воденска, Пелска и Мъгленска епархия
Нишавска епархия
Нишка епархия = Епархија нишка
Охридска епархия = Дебърско-Кичевска епархия
Пелагонийска епархия = Преспанско-Пелагонийска епархия
Поленинска епархия = Поленинска и Кукушка епархия
Серска епархия = Серска и Нигритска епархия
Скопска епархия
Струмишка епархия

Онлайн ресурси.

Епископии на Българската православна църква

Агатоникийска, Агатоникия – Борис (22 март 2008)
Агатополска, Агатопол – Йеротей (1 октомври 2014)
Адрианополска, Адрианопол – Евлогий (18 октомври 1998)
Белоградчишка, Белоградчик – Поликарп (27 юли 2014)
Браницка ,Браничево – вакантна Григорий (29 октомври 2010 – 12 март 2017)
Брегалнишка, Щип – вакантна, Панарет (6 декември 1925 – 12 февруари 1944†)
Величка, Велик – Сионий (24 март 2007)
Главиницка, Главиница – вакантна, Йоан (30 ноември 2010 – 22 февруари 2019)
Деволска, Девол – вакантна, Теодосий (5 октомври 1998 – 3 януари 2017†)
Драговитийска, Драговития – вакантна, Даниил (20 януари 2008 – 4 февруари 2018)
Знеполска, Знеполе – Арсений (6 юли 2014)
Константийска, Константия – Яков (20 декември 2016)
Крупнишка Крупник – Инокентий (26 ноември 2012)
Левкийска, Левка – Павел (1 октомври 1998)
Макариополска, Макариопол – вакантна, Гавриил (19 октомври 1998 – 21 януари 2001)
Маркианополска, Маркианопол – вакантна, Константин (1 октомври 1998 – 23 май 2017)
Мелнишка, Мелник – Герасим (18 декември 2016)
Месемврийска, Месемврия – Яков (1 октомври 1998)
Моравска, Моровиск – вакантна, Борис (5 август 1910 – 10 декември 1910)
Нишавска, Пирот – вакантна, Иларион (28 декември 1910 – 12 август 1950)

Проватска, Провадия – Игнатий (6 април 2008)
Смоленска, Смолян – вакантна, Нестор (6 декември 1980 – 14 март 2013)
Стобийска, Стоби – вакантна, Наум (17 март 2007 – 23 март 2014) в Русенски м.
Тивериополска, Тивериопол – Тихон (6 юли 2003)
Траянополска, Траянопол – вакантна, Киприан (3 март 2008 – 11 декември 2016) в Старозагорски м.
За православните българи в Цариград има Българско църковно наместничество, пряко подчинено на Св. Синод.
Също така пряко подчинена на Св. Синод е и Българската православна църковна община в Букурещ, Румъния.

Онлайн ресурси.

40. **Митрополити на Българската православна църква (*със светските им имена, по ерахии и в хронологичен ред*)**

Варненски и Великопреславски митрополити

Симеон (21 август 1872 – 23 октомври 1937) Одисей Николов Попов (юни 1872 – избран за Преславски м. 21 август 1872 – хиротонисан за Варненски и Преславски м.)
Йосиф (12 декември 1937 – 8 ноември 1988) Иван Лазаров (утвърден на 26 декември 1937)
Кирил (26 февруари 1989 – 9 юли 2013) Богомил Петров Ковачев (намерен удавил се край Варна)
Йоан (22 декември 2013) Иво Михов Иванов

Великотърновски митрополити

Иларион Макариополски (25 май 1872 – 4 юни 1875) Стоян Стоянов Михайлов
Климент Търнтовски (27 май 1884 – 10 юли 1901) Васил Николов Друмев
Антим (29 юли 1901 – 24 март 1914) Лило Кънчев (утвърден на 18 ноември 1901)
Йосиф (7 септември 1901 – 30 април 1918) Йордан Рафаилов Бакърджиев (утвърден на 21 септември 1901)
Филип (26 февруари 1920 – 21 юни 1935) Филип Пенчев (подал оставка, приета на 1 юли 1935)
Софроний (22 септември 1935 – 1 април 1961) Стойко Недялков Чавдаров (26 март 1934 – 1 юли 1935) управляващ епархията, утвърден на 06/10/1935
Стефан (21 януари 1962 – 10 ноември 1993) Стайко Петров Стайков (утвърден на 28 януари 1962)
Григорий (27 февруари 1994) Йорго Иванов Стефанов (утвърден на 3 март 1994)

Видински митрополити

Антим (1868 – 1 декември 1888) Атанас Михайлов Чалъков (16 февруари 1872 – 12 април 1877) български екзарх (подал оставка)
Кирил (1888 – 21 май 1914 до 21 март 1891) – управляващ епархията Коста Стоичков
Неофит (12 октомври 1914 – 26 февруари 1971) Никола Димитров Караабов (утвърден на 26 октомври 1914)
Филарет (2 май 1971 – 4 юни 1987) Славчо Цеков Игнатов (утвърден на 23 май 1971)
Дометиан (26 юли 1987 – 18 септември 2017) Димитър Попвасилев Топузлиев (утвърден на 2 август 1987)
Даниил (4 февруари 2018) Атанас Трендафилов Николов

Врачански митрополити

Аверкий (1872-1874) Аврам Петров Бъзайтов
Константин (1884-1912) Костадин Попдимитров Малинков
Климент (1914-1930) Григорий Иванов Шивачев
Паисий (1930-1974) Александър Райков Анков
Калиник (1974-2016) Димитър Райчев Александров
Григорий (2017-) Красимир Маринов Цветков

Доростолски митрополити

Иларион (2003-2009) Димитър Драганов Цонев (утвърден на 12 октомври 2003)
Амвросий (2010 -2020) Александър Александров Парашкевов (утвърден на 17 януари 2010)
Яков (2020-)

Западно- и Средноевропейски митрополити

Симеон (1986-2013) Христо Димитров Костадинов (до 1986 – Главиницки епископ, подал оставка, приета на 11 юни 2013)
Антоний (2013-) Живко Киров Михалев

Ловчански митрополити

Иларион (1852-1872) Иван Иванов
Дионисий (1873-1875) Евстатий Антонов Помаков
Йосиф (1876-1877) Лазар Йавчев
Антим (1937-1939) Никола Шивачев
Филарет (1939-1960) Атанас Панайотов Атанасов
Максим (1960-1971) Марин Найденов Минков
Григорий (1972-2000) Георги Иванов Узунов
Гавриил (2001-) Цветан Методиев Динев

Митрополити на САЩ, Канада и Австралия

Андрей (1937-1948 и 1962-1972) Стоян Петков (до 1937 – Велечки епископ, управляващ епархия на САЩ, Канада и Австралия)
Йосиф I (1972-1987) Величко Диков Иванов
Геласий (1987-1989) Георги Костов Михайлов (утвърден на 2 декември 1987)
Йосиф II (1989 -) Иван Босаков

Неврокопски митрополити

Иларион (1894-1912) Иван Пенчев Станев
Макарий (1916-1934) Марин Стамов
Борис (1935-1948) Вангел Симов Разумов
Пимен (1952-1992) Деян Неделчев Енев
Натанаил (1994-2013) Илия Иванов Калайджиев
Серафим (2014-) Динко Желязков Динков

Плевенски митрополити

Игнатий (1 октомври 1998 –) Иван Радионов Димов

Пловдивски митрополити

Паисий (15 ноември 1857-1861) Петър Зафиров
Панарет (1861-1883) Петър Иванов Мишайков
Натанаил (24 март 1891 – 18 септември 1906) Нешо (Недялко) Стоянов или Станков Бойкикев
Максим (1 октомври 1906 – 3 март 1938) Марин Пенчов Пелов
Кирил (29 май 1938 – 31 декември 1968) Константин Марков Константинов
Варлаам (9 март 1969 – 13 ноември 1986) Кирил Пешев
Арсений (8 февруари 1987 – 13 октомври 2006) Ангел Богоев Чакандраков
Николай (4 февруари 2007 –) Николай Методиев Севастиянов (утвърден на 11 февруари 2007)

Русенски митрополити
(до 2014: Доростоло-Червенски)

Григорий (1872-1898) Георги Немцов
Василий (1899-1927) Васил Михайлов
Михаил (1927-1961) Димитър Тодоров Чавдаров
Софроний (1962-1994) Стойчо Стойчев
Неофит (2004-2013) Симеон Николов Димитров
Наум (2014-) Наум Андонов Димитров

Сливенски митрополити

Серафим (30 април 1873 – 11 август 1896) Златан Кинов Груев
Гервасий (1895 – 4 април 1919) Генчо – до 26 януари 1897 управляващ епархията (утвърден на 2 март 1897)
Иларион (11 юни 1922 – 13 март 1939) Григорий Арабаджиев (утвърден на 23 юли 1922)
Евлогий (18 юни 1939 – 5 април 1947) Спиридон Попантонов Георгиев (утвърден на 25 юни 1939)
Никодим (29 юни 1947 – 23 януари 1980) Николай Николов Пиперов (утвърден на 6 юли 1947)
Йоаникий (23 март 1980 –) Иван Георгиев Неделчев (утвърден на 13 април 1980)

Созополски митрополити

Атанасий (431)
Петър (споменат в 681)
Евтимий (споменат в 787)

Per aspera ad astra!

Игнатий (869)
Теодор (оловен печат от XI в.)
Йоан (споменат в 1294)
Яков (споменат ок. 1343)
Теодосий (от 1354 до ок. 1365)
Нил (1369-1380)
Йосиф (1389-1393)
Атанасий (споменат през януари 1467 и октомври 1474)
Григорий (споменат през юни 1497 и ноември 1508)
Йоаникий (преместен през пролетта на 1526)
Дионисий (споменат в 1546)
Макарий (споменат през март 1585)
Евтимий (споменат през май 1590)
Калиник (споменат през януари 1605, напуснал към 1623)
Теодосий (избран през август 1623, преместен към 1628)
Климент (избран вероятно в средата на 1628, оттеглил се през 1648)
Митрофан (избран на 23 март 1648, 1660†)
Теоклит (избран на 16 декември 1660)
Теофан
Герасим (оттеглил се на 16 декември 1701)
Калиник (избран на 16 декември 1701)
Йоасаф (споменат през юни 1722 и през 1733-1734)
Теофан (споменат през март 1741, 1745†)
Филарет (избран на 20 март 1745, преместен през 1753 за Мелнишки м.)
Матей (избран през юни 1753, 1767†)
Антим (избран през юни 1767, 1781†)
Йоаникий (избран през април 1781, 1798†)
Хрисант (избран през февруари 1798, оттеглил се през 1806)
Паисий (избран през октомври 1806, убит от османците няколко седмици след началото на Гръцкото въстание в 1821 Мосхонисийски епископ от октомври 1794 до 1800, Варненски м. от 1800 до 1806)
Константин (избран през юни 1821, 1833/34†)
Прокопий (избран през януари 1834, преместен през 1836, преизбран през февруари 1842, преместен през 1852, повторно преизбран през септември 1858, оттеглил се през 1872. На 11 октомври 1865 пристига в Константинопол поради лошо здраве, на 4 декември тръгва отново за епархията си. На 28 август 1856 подава оставка като Дабробосненски м.)
Неофит (избран на 25 май 1836, отстранен през 1842)
Доротей (избран на 12 март 1852, преместен като Димитриадски м. на 20 септември 1858)
Паисий (избран на 20 септември 1858)
Теофил (избран на 06 септември 1872, оттеглил се през 1881)
Партений (избран на 11 февруари 1881, преместен през 1900. От 22 май 1875 до 11 февруари 1881 е Ганоски и Хорски м. От 9 март 1900 до смъртта си през декември 1900 година е Мраморноостровен м.)
Константин (избран на 23 май 1900, оттеглил се през 1904)
Доротей (избран на 29 януари 1904, преместен на 11 юли 1917. До 1900 белградски, от 5 февруари 1900 до 29 януари 1904 Визенски м.)

Онлайн ресурси.

Софийски митрополити

Доротей (19 април 1861 – декември 1872) Дончо Иванов Спасов
Мелетий (1872-1891)
Партений (1892-1918) Петър Попстефанов Иванов
Стефан (1922-1948) Стоян Попгеоргиев Шоков
Кирил (1953-1971) Константин Марков Константинов – в качеството си на Патриарх
Максим (1971-2012) Марин Найденов Минков – в качеството си на Патриарх
Неофит (24 февруари 2013 –) Симеон Николов Димитров – в качеството си на Патриарх

Старозагорски митрополити

Методий (24 април 1894 – 1 ноември 1922) Тодор Йовчев Кусев (до 14 юли 1896 – Велечки епископ, управляващ Старозагорската епархия)
Павел (28 януари 1923 – 4 октомври 1940) Петър Попконстантинов (утвърден на 4 март 1923)
Климент (8 декември 1940 – 13 февруари 1967) Кино Радев Кинов (утвърден на 15 декември 1940)
Панкратий (21 май 1967 – 14 юли 1998) Пенчо Николов Дончев (утвърден на 12 юли 1967)
Галактион (20 февруари 2000 – 28 септември 2016) Георги Любенов Табаков (утвърден на 27 февруари 2000)
Киприан (11 декември 2016 –) Огнян Добринов Казанджиев

Онлайн ресурси.

41. **Титулярни епископи на Българската партиаршия**

„Адрианополски" титулярна епископия на Българската православна църква от 1 октомври 1998 .
От 1998 титлата се носи от епископ **Евлогий**.

Онлайн ресурси.

Охридски митрополити

Йоан Дебърски (1018-1037)
Лъв I (1037-1056)
Теодул I (1056-1065)
Йоан Лампин (1065-1078)
Йоан Аин (1078 – след 1084)
Теофилакт Охридски (след 1084-1107)
Лъв Мунг (1108-1120)
Михаил (1120 – преди 1143)
Йоан Комнин (преди 1143 – след 1157)
Константин I (преди 1160 – след 1170)
Адриан (преди 1183 – след 1183)
Йоан Каматир (след 1183-1215)
Димитър Хоматиан (1216 – след 1234)
Йоаникий (след 1234 – ?)
Яков (към 1248)
Сергий (?-1250)
Константин Кавасила (1250-1263)
Яков Проархий (1263 – ок. 1280)
Генадий (ок. 1285 – преди 1289)
Макарий I (ок. 1290 – след 1299)
Григорий I (преди 1317 – и преди 1334)
Антим Метохит (ок. 1334)
Николай I (преди 1345 – ок. 1347)
Григорий II (преди 1364 – след 1378)
Арсений (споменат през 1400/1401)
Матей (? – преди 1410)
Никола II (споменат в 1451)
Захарий (преди 1466)
Доротей (-1466)
Марк Ксилокарав (1466-)
Йона Кавасила (началото на XVI в.)
Прохор (преди 1527-1550)
Симеон (1550-1551)
Никанор (1551-1557)
Паисий (1557-1566)
Софроний (1566 – след 1572)
Гавриил (преди 1580 – около 1587)
Теодул II (ок. 1587 – ок. 1590)
Йоаким (ок. 1590 – ок. 1593)
Гавриил (ок. 1593 – 1595)
Атанасий I (1595 – преди 1598)
Варлаам (преди 1598 – 1598)
Нектарий I (1598 – преди 1601)
Неофит (към 1601)
Атанасий I (към 1606)
Зосима (преди 1607)
Партений I (1607 – преди 1614)
Митрофан (ок. 1614)
Атанасий I (към 1615)
Георгий (към 1617)
Нектарий II (ок. 1616 – след 1622)
Порфирий (преди 1623 – след 1625)
Йоасаф I (към 1628)
Аврамий (преди 1629 – след 1634)
Мелетий (ок. 1637)
Даниил (?-?)
Харитон (преди 1643 – след 1651)

Дионисий I (ок. 1652)
Атанасий II (преди 1653 – след 1658)
Игнатий I (ок. 1660)
Арсений I (ок. 1662)
Зосим I (преди 1663 – ок. 1670)
Панарет (ок. 1671)
Нектарий III (ок. 1673)
Игнатий II (ок. 1675)
Григорий III (ок. 1675)
Теофан (ок. 1676)
Мелетий II (1676-1677)
Партений II (1677 – не по-рано от 1682)
Григорий III (не по-късно от 1683-1688)
Герман (1688-1691)
Григорий IV (1691-1693)
Игнатий III (1693-1695)
Зосим II (1695-1699)
Рафаил (ок. 1699)
Герман (до 1702-1703)
Игнатий III (ок. 1703)
Дионисий II (до 1706-1707)
Зосим II (1707-1708)
Методий I (1708)
Зосим II (1708-1709)
Дионисий II (1709-1714)
Филотей (1714-1718)
Йоасаф II (1719-1745)
Йосиф (1746 – не по-рано от 1751)
Дионисий III (до 1752 – не по-рано от 1756)
Методий II (1757 – не по-рано от 1758)
Кирил (1759-1762)
Йеремия (ок. 1763)
Ананий (1763)
Арсений II (1763-1767)
Нектарий Велешки (края на XVI в.)
Даниил Велешки (?-1648)
Герасим (споменат в Слепченския поменик)
Йосиф (споменат в 1668 и 1670)
Митрофан (споменат на 12 май 1677 като бивш Велешки епископ)
Дионисий (споменат 1683 и 1684)
Калиник (участвал в избора на охридския архиепископ Филотей на 16 юлий 1714)
Макарий (споменат в 1722)
Давид (?-1735)
Даниил (избран на 26 юни 1735, споменат на 16 август 1735)
Йосиф (споменат в 1746, 1752 и 1753, вероятно управлявал 1746-1753)
Теодосий (споменат в 1759)
Йосиф (споменат в 1767, възможно е да е тъждествен с горния)

Цариградска патриаршия

Игнатий Велешки (1797-1841)
Теоклит Хадзипанайоту (1842-1847)
Авксентий Велешки (1848-1855)
Антим Алексиадис (1855-1869)
Генадий Велешки (1869-1872)

Българска екзархия

Дамаскин Велешки (1872-1877)
Авксентий II Велешки (1894-1907)
Мелетий Велешки (1908-1912)

Македонска православна църква
(Вардарска Македония)

Гаврил Повардарски (1978-1986)
Михаил Повардарски (?-1993)
Агатангел Повардарски (2000)

Йоан Повардарски (2000-2002)
Агатангел Повардарски (2006-)

Православна Охридска архиепископия
(Във Вардарска Македония)

Йоан Велешко-Повардарски (2002-2005)
временното управление (2005-)

Онлайн ресурси.

42. Духовенство и църковнослужители

Богослужебни степени

Забел.: Богослужение в БПЦ могат да извършват само лица от мъжки пол, специално подготвени, избрани и ръкоположени в съответната степен.

Православната църква признава **три степени на свещенослужение**:
- е**пископска**;
- **презвитерска**;
- **дяконска**.

Първите епископи са Дванадесетте апостоли, избрани и изпратени лично от Иисус Христос да проповядват и да кръщават. Епископът е най-висшата степен в църковната йерархия. Той има канонично право да извършва самостоятелно всички тайнства и треби. За епископи се избират само монаси. Епископът се ръкополага най-малко от двама архиереи.

Митрополити (владици) – архиереи, които обладават върховната власт в управлението на определена епархия. Съветът от всички 15 митрополити на БПЦ се нарича Свети синод – върховното управление на БПЦ. Четирима митрополити, избрани за срок от четири години, образуват постоянно присъствие или т.нар. „намален състав" на Светия синод. Председател на Светия Синод е Патриархът, а в негово отсъствие или при вдовство на Патриаршеския престол – наместник на патриарха, който обикновено е старшият митрополит.

Епископи без епархия – заемат висши длъжности по управлението в Църквата, в повечето случаи като викарии (помощници) на митрополитите. Те носят име на древноцърковни епархии, които днес не съществуват.

Свещеникът (презвитерът, йереят) получава своя сан чрез епископско ръкоположение. Свещеникът извършва самостоятелно повечето от тайнствата и требите. Той не може да извършва само тайнството свещенство, както и да освещава храмове, антиминси и миро. Свещеник, който се отличи с примерен живот и служение, получава за награда офикията (отличието) протойерей, т.е. старши свещеник. Отличилите се протойереи могат да бъдат възведени в икономи. На някои свещеноикономи за отличие се дава и нагръден кръст, с който придобиват офикията ставрофорен иконом. Иконом, който е проявил особено похвална служба, става протопрезвитер.

Дяконът не може да извършва самостоятелно нито една служба. Той е само помощник на архиерея и свещеника в богослужението. Проявилите усърдие в службата и живота си дякони могат да бъдат отличени със званието протодякони, т.е. първи или старши дякони.

Духовенство

Забел.: В БПЦ има два вида духовенство – бяло духовенство и монашеско (черно) духовенство.
Бялото духовенство се състои от дякони и свещеници, които не са дали обет за безбрачие и живеят в законен църковен брак. Преди ръкоположението БПЦ изисква от съпругите на кандидатите да подпишат нотариално заверена декларация, че са съгласни съпругът им да бъде ръкоположен за дякон и свещеник и ще го последват там, където длъжността му като свещенослужител го задължава да живее.

Монашеското (черното) духовенство се състои от монаси – лица, които не състоят в граждански и църковен брак, като дават обет за девство, нестяжение и послушание. Дяконите-монаси се наричат йеродякони, т.е. свещенодякони. Йеродяконите могат да получат отличие архидякони, т.е. началници на дяконите. Свещеникът-монах се нарича йеромонах (свещеномонах). За примерен живот и усърдно служение йеромонахът получава офикия архимандрит, т.е. началник на монашеско общежитие. Някога архимандрити са се наричали игумените на по-големите манастири. Днес те могат да заемат и различни длъжности в църковната администрация.

Титулуване на духовните лица в БПЦ

Монашеско духовенство

Патриарх: ***Негово Светейшество***
Митрополит: ***Негово Високопреосвещенство***

Per aspera ad astra!

Епископ: ***Негово Преосвещенство***
Архимандрит: ***Негово Високопреподобие***
Йеромонах: ***Негово Всепреподобие***
Архидякон, **йеродякон** и **монах**: ***Негово Преподобие***
Монахиня: ***Нейно Преподобие***

Бяло духовенство

Протопрезвитер, **иконом** и **архиерейски наместник**: ***Негово Високоблагоговейнство***
Протойерей: ***Негово Всеблагоговейнство***
Свещеник, **протодякон** и **дякон**: ***Негово Благоговейнство***

Онлайн ресурси.

Духовници от Панагюрско, участници в Априлското въстание 1876

1. Свещ. Атанас Ненков (делеатг. на Оборище), Старо ново село (Старосел)
2. Свещ. Марко Костов, Старо ново село (Старосел)
3. Свещ. Георги Попниколов (делгат на Оборищенското събрание), Сопот
4. Свещ. Никола Геров Белчов, Копривщица
5. Свещ. Генчо Костов Белчов, Копривщица
6. Свещ. Дончо Дойчов Плачков, Копривщица
7. Свещ. Иван Ерчев, Копривщица
8. Свещ. Илия Кацаров, Копривщица
9. Свещ. Павел, Копривщица
10. Свещ. Харалампий, Копривщица
11. Свещ. Стоян, Копривщица
12. Свещ. Брайко, Копривщица
13. Свещ. Тодор Бучков, Копривщица
14. Свещ. Иван Попевстатиев, Стрелча
15. Свещ. Евстатий, баща, Стрелча
16. Свещ. Бойчо Петров, Стрелча
17. Свещ. Поликарп Попнейков Чуклев (Хаджи Дякон), Попинци
18. Свещ. Лука Динчов, Панагюрище
19. Свещ. Цвятко Георгиев, Панагюрище
20. Свещ. Нейко Чуклев, Панагюрище
21. Свещ. Георги Футеков, Панагюрище
22. Свещ. Нестор Юруков, Панагюрище
23. Свещ. Лука Попдойчов, Панагюрище
24. Свещ. Иван Горинов, Панагюрище
25. Свещ. Лука Попиванов, Панагюрище
26. Свещ. Ненко, Панагюрище
27. Свещ. Манчо Джуджев, Панагюрище
28. Свещ. Георги Кереванов (Караиван), Панагюрище
29. Монах Харалампий, Панагюрище
30. Свещ. Петко, Панагюрище
31. Монах Серафим, Панагюрище
32. Свещ. Марко Гълъбов, Джумая (Сбор), Калагларе (Левски)
33. Свещ. Груйо Тренчов (делег. на Оборище), с. Баня
34. Свещ. Стоян Димитров (делег. на Оборище), с. Баня
35. Свещ. Недельо Иванов Гърков, Поибрене
36. Свещ. Христоско Петров Раков, Петрич
37. Свещ. Георги Евтимов, Смолско
38. Игумен Кирил Слепов, Калугеровски манастир
39. Свещ. Георги Евтимов, с. Смолско
40. Свещ. Михаил Цв. Радулов, Голямо Белово, Мененкьово
41. Свещ. Георги Кузманов, Белово
42. Свещ. Мико Георгиев, Белово
43. Свещ. Атанас Караниколов, Пазарджик
44. Свещ. Георги Христов, Калугерово
45. Свещ. Стефан Стоянов, Калугерово
46. Монах Харалампий, Калугеровски манастир
47. Свещ. Георги, Лесичево
48. Свещ. Цвятко, Лесичево
49. Свещ. Стефан Ненков Върбанов, Лесичево
50. Свещ. Георги Панчев, Лесичево
51. Свещ. Георги Нонев, Церово
52. Свещ. Георги Теллийски, Церово

53. Свещ. Петър Атанасов, Ветрен
54. Свещ. Димитър Лютаков, Ветрен
55. Свещ. Д. Марков, Ветрен
56. Свещ. Илия, с. Каменица (Велинград)
57. Свещ. Петко Ангелов, Щърково
58. Свещ. Георги Тилев, Пазарджик
59. Свещ. Атанас Караниколов, Пазарджик
60. Свещ. Иван Генов, Голямо Конаре (Съединение)
61. Свещ. Тодор, Голямо Конаре (Съединение)
62. Свещ. Георги Димитров, Радилово
63. Свещ. Димитър Арнаудов, Брацигово
64. Свещ. Георги Предюв, Брацигово
65. Свещ. Пею Стоилов, Брацигово
66. Свещ. Илия Димитров, Бяга
67. Свещ. Петър Пасарев, Пещера
68. Свещ. Васил Павлов, Козарско
69. Свещ. Тодор Ненчов, Козарско
70. Свещ. Никола (поп Сокол), Брацигово
71. Свещ. Тодор Трифонов, Жребичко
72. Свещ. Ангел Сандъкчиев, Ясъ кория (Равногор)
73. Свещ. Тодор Куков (делег. на Оборище), Черногорово
74. Свещ. Никола (делег. на Оборище), Ферезлий (Овчеполци)
75. Свещ. Манчо Попхристов, Ерелия (Смилец)
76. Свещ. Нефталим, член на рев. к-т в с. Козарско, игумен на Кричимския манастир „Св. Богородица”
77. Свещ. Леонтий, член на рев. к-т в с. Козарско, игумен на Перущенския манастир „Св. Тодор”
78. Свещ. Петър Васчев, Перущица
79. Свещ. Стоимен, Перущица
80. Свещ. Павел, Перущица
81. Свещ. Нейчо Паунов, Батак
82. Свещ. Петър Г. Писарев, Батак
83. Свещ. Димитър, Синджирлий (Веригово)
84. Свещ. Петко, Синджирлий (Веригово)
85. Свещ. Петко, Ситово
86. Свещ. Костадин, Красново
87. Свещ. Божко Попфилипов, Клисура
88. Свещ. Петко, Клисура
89. Свещ. Кръстьо, Клисура
90. Свещ. Стойчо, Клисура
91. Свещ. Тодор Георгиев (делег. на Оборище), Сотир (Храбрино)
92. Свещ. Атанас, Яврово
93. Начело със свещеника*, Бойково
94. Начело със свещеника*, Караагач (Брестник)
95. Свещ. Стоян Семенов, Дермен дере (Първенец)
96. Свещ. Филип Стоянов, Якоруда
97. Свещ. Иван Поппанайотов Асянчин, Баня, Разложко
98. Свещ. Петър Солунски, Солунската група
99. Свещ. Иван, Солунската група
100. Свещ. Стоян Разловски, Разловци
101. Монах Генадий, Драгалевски манастир, София

* *Забел.:* Установено е, че свещеници са начело, но имената не са упоменати.

Онлайн ресурси.

Свещеници революционери –
участници в освободителното движение в Одринско (1895-1913)

I и II Величко-Бунархисарски участък

Димитър Стоянов (Станчев) Бодуров, Георги Стоянов Бояджиев, Димитър Вълков, Димитър Вълчев, Стоян Георгиев, Иван Димитров , Панайот Димитров, Андрей Желязков, Димитър В. Загоров, Васил Иванов, Димитър Иванов, Стоян Иванов ,Иван Проданов Казаков, Ст. Калъчев, Никола Костов, Станко Николов, Димитър Янев Попов, Димитър Станев, Васил Стоянов, Иван Янев.

III Цикнихорски революционен участък

Тодор Илиев, Илия Петков

IV Ииадски революционен участък

Стамат Райков Стаматов

V Пиргополски революционен участък

Димитър Василев Деликостадинов, Васил Димитров Деликостадинов

VI Граматиковски революционен участък

Васил Праматаров

VII Кладарски революционен участък

Илия Петков Радев

VIII Стоиловски революционен участък

Тодор Георгиев Кабалиев, Георги Вълков Попов

IX Гьоктепенски революционен участък

Ангел Градев Панайотов, Ефтим Костадинов Попов

X Дерекьовски революционен участък

Стойчо Димов Биячев, Пею (Петър) Димитров Киприлов, Манол Стоянов Коларов, Койчо Атанасов Костадинов, Васил Янев

XI Паспаловски революционен участък

Желязко Михалев, Георги Георгакиев Саров

XII Лозенградски революционен участък

Купен Атанасов, Петко Атанасчиков, Никола Янев Бъчваров, Йордан Василев, Стоян Гайдов, Тодор Граматиков, (неизв.) Диков, Тодор Илиев, Петър Картунков, Полихрон Койчев, Манол Стоянов Коларов, Никола (неизв.), Атанас Николов, Стоян Павлов, Димитър Попниколов Петканов ,Никола Костадинов Петканов, Никола Стойков Попов, Ангел Стойков, Петър Иванов Стойков, Апостол Стоянов, Желязко Стоянов, Тодор Стоянов, Филип Стоянов, Димитър Темелков, Петър Николов Т., архиерей Харитон, Петър Николов Шивачев, Станко Шивачев, Панайот Янев, Георги Желязков Яръмов

Малкотърновски революционен участък

Стойчо Манолов Аянов, отец Изидор Желязков, Васил Стоянов, Сава Георгиев Шаренков

Началници на оръжейни складове

Стоян Атанасов, Христо Димитров, Димо Николов

Свещеници от Западна Тракия и Родопите

Илия Ангелов, Манол (Еманоил) Тодоров Баев, Тодор Петров Гаврилов, Христо (К.) Желязков, Никола Илиев, Ангел. Инджов, Атанас Келпетков, Яни Киров, Яни Кирчев, Саранди Костов, Пантелей Кузмов, Протоирей Димитър Мавров, Христо Макрелов, Тодор Маринов, Сава Мирчев, Васил Митев, Георги Михайлов, хаджи Павел Николов, Петко Николов, Янчо Кирчев Палитов, Атанас К. Петков, Атанас (Танас) Т. Петров, Христо Попмаринов, Гаврил Сарафов, Атанас Христов Странгелов, Тодор Христов Фатовски

Свиленградски революционен участък

Петър Янов

Одрин и Одринска околия

Ангел (неизв.), Вакла Бисерова, Йеромонах Вартоломей, Иван Георгиев Стефанов, Калоян (неизв.), Иван Бонев Чакмаков, отец Луиз, отец Жан Мишел Бедю, митрополит Борис Охридски, митрополит Климент Врачански, Софийски митрополит Партений, Екзарх Стефан I, Епископ Гаруфалов, Иван Димитров

*Лит.: **Силянов**, Хр. Освободителните войни на Македония. Т. 1. Илинденското въстание. С., 1933; **Силянов**, Хр. Освободителните войни на Македония. Т. 2. След Илинденското въстание. С., 1943; **Силянов**, Хр. Спомени от Странджа. Бележки по Преображенското въстание в Одринско (1903). С., 1934; **Силянов**, Хр. Писма и изповеди на един четник. 2 изд. С., 1967.*

Военни свещеници по време на участието на България в Първата световна война 1915-1918

Мобилизирани:151 д. от 12 епархии: Софийска – 33; Врачанска – 22; Пловдивска – 17; Старозагорска – 11; Търновска – 10; Доростоло-Червенска – 10; Видинска – 3; Ловчанска – 1; Неврокопска – 1.

*Лит.: **Елдъров**, Св. Православието на война. Българската православна църква и войните на България 1877-1945. С. 2004, с. 153.*

Български свещеници в заетите от България територии в Македония, Тракия и Сърбия по време на Първата световна война 1915-1918

В **Нишка, Тимшка и Белградска епархии**, освен епископ Варлаам, са изпратени 8 свещеници. До края на 1916 в Тимшка епархия има прехвърлени 51 български свещеници. Към тях се присъединяват и 16 местни сръбски свещеници, пожелали да преминат под ведомството на Българската православна църква. В **Македония** няма командировани свещеници от старите предели на България. От началото на 1916 всички патриаршистки свещеници се отказват от Цариградската патриаршия и преминават към ведомството на Българската православна църква.

Цялата **Драмска област** е поставена под управлението на Неврокопска митрополия. Изграждането на българската църковна власт обаче е възпрепятствано от военновременните условия.

В **Одринско, Димотишка и Ортакьойска околия** е направен опит за доброволно присъединяване на патриаршеските села към Българската православна църква, но без осезаеми резултати.

След подписване на Солунското примирие (29 септември 1918) в продължение на един месец, заедно с военноадминистративните власти от **Сърбия**, се евакуират и всички командировани свещеници. Част от духовенството в **Македония** също се отправя към **България**. Българските свещеници в **Добруджа** също напускат своите места и се завръщат в **България**.

*Лит.: **Елдъров**, Св. Православието на война. Българската православна църква и войните на България 1877-1945. С. 2004, с. 183, 185, 187, 191-192, 192-193.*

43. **Цариградска българска духовна семинария**

Ректори

Методий Кусев (1892-1894)
Станимир Станимиров (1894-1897)
Георги Кандиларов (1897-1899)
Неофит Николов (септември 1900-1908)
Иларион Арабаджиев (1908-1910)
Инокентий Софийски (1911-1913)

Преподаватели

Георги Стоянов
Кирил Рилски
Коста Николов
Методий Охридски
Стефан I
Стоян Тилков
Христо Караманджуков
Христо Попов

По-известни възпитаници

Антим Ловчански, български митрополит
Борис Неврокопски, български митрополит
Георги Попбогданов, български революционер
Горазд, български архимандрит
Евлогий Светиев, български архимандрит
Евтимий Сапунджиев, български богослов, архимандрит и професор
Иван Марковски, български богослов, професор

Per aspera ad astra!

Иван Снегаров, български историк, академик
Иларион Нишавски, български епископ
Йосиф Чешмеджиев, български композитор и фолклорист
Климент Кьосев, български архимандрит
Миле Попйорданов, български революционер
Михаил Монев, български революционер
Неофит Видински, български митрополит
Паисий Врачански, български митрополит
Панарет Брегалнишки, български епископ
Софроний Великотърновски, български митрополит
Харитон Драговитийски, български епископ
Христо Шалдев, български революционер и общественик

*Лит.: **Темелски** , Хр. „Тържествувай, българский народ". // Македонски преглед, 2010, N 2, с. 19-20.*

44. **Софийска духовна семинария „Св. Йоан Рилски"**

Ректорите от 1903 до *днес*

1. **Йоаким Бакалов** (1903-1904)
2. **Архимандрит Климент**, впосл. **Врачански митрополит** (1904-1906)
3. **Велички епископ Неофит**, впосл. **Видински митрополит** (1906-1912)
4. **Архимандрит Макарий**, впосл. **Неврокопски митрополит** (1912-1916)
5. **Йоаким Бакалов** (1916-1917)
6. **Драговитийски еп. Павел**, впосл. **Старозагорски митрополит** (1917-1923)
7. **Архимандрит Климент** (март-август 1923)
8. **Велички еп. Михаил,** впосл. **Доростолски и Червенски митрополит** (1923-1926)
9. **Стобийски еп. Борис**, впосл. **Неврокопски митрополит** (1926-1931)
10. **Траянополски еп. Антим**, впосл. **Ловчански митрополит** (1931-1936)
11. **Смоленски еп. Евлогий**, впосл. **Сливенски митропит** (1936-1938)
12. **Драговитийски еп. Харитон** (1938-1941)
13. **Архимандрит Николай**, впосл. **Макариополски епископ** (1941-1944)
14. **Атанас Димитров Караянев** (1944-1946)
15. **Смоленски еп. Тихон** (1946-1971)
16. **Браницки еп. Герасим** (1971-1986)
17. **Архимандрит Йоан** (1986-1987)
18. **Проф. протопр. д-р Николай Шиваров** (1987-1988)
19. **Знеполски еп. Игнатий**, впосл. **Плевенски митрополит** (1988-1990)
20. **Константийски еп. Григорий**, впосл. **Великотърновски митрополит** (1990-1994)
21. **Архимандрит Серафим** (1994-1996)
22. **Архимандрит Сионий**, впосл. **Велички епископ** (1996-2009)
23. **Архимандрит Сергий** (1 юли 2009 – 30 ноември 2010)
24. **Ставрофорен ик. д-р Захарий Дечев** (30 ноември 2010-)

Онлайн ресурси.

45. **Пловдивска духовна семинария „Св. Св. Кирил и Методий"**

Ректори

архимандрит Евтимий (Сапунджиев) (1915-1923)
архимандрит Панарет (Наумов) (1923-1929)
епископ Смолянски Евлогий (Георгиев) (1930-1936)
архимандрит Климент (Кинов) (1936-1938)
архимандрит Флавиан (Попов) (1938-1940)
епископ Стобийски Никодим (Пиперов) (1941-1947)
архимандрит Йосиф (Диков) (1947-1950)
епископ Адрианополски Евлогий (Стамболджиев) (1990-2005)
архимандрит Сергий (Шапков) (2005-2009)
епископ Константийски Антоний (Михалев) (1 юли до 3 юли 2009)
ставрофорен свещеноиконом Добромир Костов (от 3 юли 2009)

Преподаватели

Атанас Михайлов – български просветен деец
Борис (Разумов) – български митрополит
Георги Кандиларов – български просветен деец
Йона (Проданов) – български епископ

Маньо Стоянов – български историк
Михаил Ковачев – български църковен историк
Наум (Димитров) – български митрополит
Никодим (Пиперов) – български митрополит

Възпитаници

Антоний (Михалев) – български митрополит
Арсений (Чакандраков) – български митрополит
Варлаам (Пешев) – български митрополит
Веселин Хаджиниколов – български историк, академик
Йона (Проданов) – български епископ
Константин Канев – български свещеник, историк-краевед
Маньо Стоянов – български историк
Пимен (Енев) – български митрополит
Спас Райкин – български историк, професор
Тодор Ташев – български психиатър, професор

Онлайн ресурси.

46. **Робърт колеж в Цариград**

Преподаватели

Петър Димитров (1848-1919) – български дипломат
Стефан Панаретов (1853-1931) – български дипломат (1871-1914)
Иван Славейков (1853-1901) – български просветен деец (1876-1878)
Константин Стоилов (1853-1901) – български политик (1871-1872)

Завършили

Върбан Винаров (1856-1908) – български военен, генерал
Иван Стефанов Гешов (1854-1932) – български политик и дипломат
Илия Гологанов (1865-1910) – деец на Върховния македоно-одрински комитет
Петър Димитров (1848-1919) – български дипломат
Тодор Иванчов (1858-1905) – български политик (1875)
Владимир Йотов – деец на ВМОРО
Иван Каранджулов (1856-1930) – дългогодишен председател на Националния комитет на Съюза на македонските братства (1879)
Бончо Карастоянов (1899-1962) – български кинооператор (1917)
Лука Касъров (1854-1916) – създател на първата българска енциклопедия (1877)
Александър Людсканов (1854-1922) – български политик (1875)
Михаил Маджаров (1854-1944) – български политик (1877)
Марин Маринов (1856-1885) – български офицер, герой от Сръбско-българската война (1876)
Орхан Памук (1952-) – турски писател (1970)
Стефан Панаретов (1853-1931) – български дипломат (1871)
Стефан Киров (1861-1948) – български юрист (1885)
Лазар Паяков (1860-1910) – български политик (1878)
Иван Пеев-Плачков (1864-1942) – български политик (1882)
Иван Славейков (1853-1901) – български просветен деец (1871)
Петър Ив. Стоянович (1897-1979) – тютюнев експерт, генерален секретар на концерна Реемсма за Югоизточна Европа (1940-1944, 1914-1916)
Илия Гологанов (1865-1910) – български журналист и революционер (?)
Константин Стоилов (1853-1901) – български политик (1871)
Христо Тодоров (1860-1927) – български политик (1881)
Димитър Хаджииванов (1852-1929) – български просветен деец (1870)
Асен Христофоров (1910-1970) – български икономист (1931)
Йосиф Цанков (1911-1971) – български композитор на забавна музика
Леа Иванова (1923-1986) – българска джаз певица (?)
Тансу Чилер (1946-) – турски политик, единствената жена министър-председател на Република Турция (?)

Френски императорски лицей в Цариград

Възпитаници

Тодор Каблешков, Стоян Михайловски, Константин Величков, Симеон Радев и др.

*Лит.: **Събев**, Орлин. Робърт колеж и българите. С., 2015, с. 148-149.*

Per aspera ad astra!

47. **Халкинска семинария**

Български възпитаници

Аверкий Мъгленски
Антим I
Марко Балабанов
Георгаки Чалъкоглу
Доситей Самоковски
Иларион Михайлов
Наум Миладинов
Евгений Мишайков
Михаил Мишайков
Павел Симеонов
Паисий Скопски
Панарет Петридис
Стефан Салгънджиев
Севастиан Скопски
Симеон Варненски и Преславски

*Лит.: **Желев**, Ив. Халкинската богословска школа и българите в нея. // Юбилеен сборник **Митрополит Григорий Доростолски и Червенски**. 100 години от блажената му кончина. В. Търново, 2001, с. 37-44.*

48. **Репресирани църковни дейци след 9.09.1944**

Йеромонах Аверкий – управител на метоха в Рилския манастир в с. (дн. гр.) Рила – убит м. октомври 1944
Александър Ст. Мартинов – свещеник от с. Горна Диканя, Радомирско (дн. Перникска област) – убит на 6 октомври 1944
Александър Петров – свещеник – убит, м. октомври 1944
Александър Стефанов – свещеник, гр. София – убит 1944
Ангел Мирчев – свещеник, с. Цалапица, Пловдивско – убит на 10 декември 1944
Ангел Хубанчев – свещеник, гр. Разград – убит в затвора в гр. Силистра
Андон Василев Андонов – свещеник, с. Бредново, Хасковско – убит на 25 декември 1944
Андрей Иванов Стаменов – свещеник, с. Горна Малина, Софийско – убит на 18 октомври 1944
Атанас Иванов Велков – свещеник, с. Лъки, Гоцеделчевско (дн. Благоевградска област) – починал на 22 ноември 1950 след изтезания в лагер-кариера „Самоводяне"
Атанас Йотов – свещеник, с. (дн. гр.) Долни Дъбник, Плевенско – убит на 21 февруари 1945
Атанас Янев – свещеник, с. Срем, Елховско (дн. Ямболска област) – убит м. октомври 1944
Борис Георгиев Вълканов – свещеник, с. Кирилво, Старозагорско – убит на 12 септември 1944
Борис Делев – свещеник, гр. Батак – убит 1944
Борислав Стефанов – свещеник, гр. Пловдив – убит на 9 септември 1944
Борис Цветков – свещеник, с. Църква, ернишкаобласт – убит на 1 октомври 1944
Василий В. Вълков – свещеник, с. Горни Дъбник, Плевенско – убит на 2 октомври 1944
Васил Вълков – свещеник, гр. Враца – убит 1944
Василий Дочев – свещеник, с. Салманово, Шуменска област – убит на 24 март 1945
Монах Виктор – от църквата „Св. Николай", гр. Русе – убит след 9 септември 1944
Георги Василев – свещеник, с. Драгалевци, Софийско – убит на 10 септември 1944
Георги поп Величков – свещеник, с. Бухово, Софийско – убит на 24 октомври 1944
Георги Николов Вучков – свещеник, с. Мазарачево, Кюстендилска област – убит 1944
Георги Иванов Дангоров – свещеник, Софийско – убит 1944
Георги Кирилов – свещеник – убит 1944
Георги Йорданов Кирков – свещеник в храм „Св. Дух", София – убит на 25 септември 1944
Георги Стоянов Атанасов – свещеник, гр. Пазарджик – убит на 7 октомври 1944
Димитър Вълев – свещеник, с. Костиево, Пловдивско – убит 1944
Димитър Вълков – свещеник, с. Смилец, Панагюрско (дн. Пазарджишка област) – убит 4 октомври 1944
Димитър Гогев Рублев – свещеник, с. Жиленци, Кюстендилска област – убит на 9 септември 1944
Димитър Евтимов – свещеник, гр. София – убит 1944
Димитър Иванов Бояджиев – свещеник, гр. Лозница, Разградска област – убит на 2 октомври 1944
Димитър Петров-Пенкьовски – свещеник, с. Дивля, Пернишка област – убит на 13 ноември 1944
Димитър Евтимов Петров – свещеник, с. Злогош, Кюстендилска област – убит на 12 септември 1944
Евстатий поп Витошки – свещеник в квартал Бояна, Софийско – убит на 18 октомври 1944
Евстати Янков – свещеник, гр. Чеперари, Смолянска област – убит 1944
Иван Ангелов – свещеник, с. Осма Калугерово, Ловешко – убит на 11 март 1945
Иван Борисов – свещеник, гр. Русе – убит 1944
Иван Калеинов Владов – свещеник, с. Пейчиново, Беленско – убит на 6 октомври 1944
Иван Вълков Дряновски – свещеник, с. Враница, Врачанска област – убит на 9 септември 1944

Иван Николов Гайдаров – свещеник, гр. Пирдоп – убит на 4 май 1950
Иван Илиев Джолев – свещеник, с. Влахи, община гр. Сандански – убит, м. юни 1948
Иван Тодоров Иванов – свещеник, с. Тръстеник, Плевенско – убит на 14 октомври 1944
Иван Ангелв Иванов – свещеник, гр. Ловеч – убит на 6 октомври 1944
Иван Ковачев Йотов – свещеник, с. Мъдрец, Харманлийско (дн. Хасковска област) – убит м. октомври 1944
Иван Кабакчиев – свещеник, с. Бръшлян, Плевенско – убит на 14 октомври 1944
Иван Камберов – свещеник, с. Осоица, Софийско – убит м. април 1945
Иван Койчев Попов – свещеник, с. Мъдрец, Харманлийско (дн. Хасковска област) – убит на 10 октомври 1944
Иван Попов – свещеник, с. Батачка, Русенско – убит на 9 септември 1944
Иван Тодоров – свещеник, с. Кирилово, Старозагорско – убит на 14 апреил 1945
Иван Николов Цанков – свещеник, с. Борисово, оповско (дн. Разградска област) – убит на 24 март 1945
Иван Русинов Цветанов – свещеник, с. Белзем, Пловдивско – убит на 5 октомври 1944
Архимандрит Ириней – протосингел на Софийската митрополияа – убит 1944
Исак Панайотов – свещеник, гр. София – убит 1944
Йордан поп Йорданов – свещеник, с. Негованци, Пернишка област – убит на 27 септември 1944
Йордан Ал. Камберов – свещеник, с. Поибрене, Панагюрско (дн. Пазарджишка област), енорийси свещеник в с. Осоица, Софийско – убит 1944
Йордан Петров Панов – свещеник, гр. Брегово, Видинско – убит м. октомври 1944
Йордан поп Хаджийски – свещеник, Софийско – убит 1944
Киприан – свещеник, гр. Пловдив – убит 1944
Кирил Димитров – свещеник – убит 1944
Кирил Енчев – свещеник, квартал Горна Баня, гр. София – убит на 12 септември 1944
Кирил Манчев Димитров – свещеник, с. Дебели Лак, Пернишка област – убит на 17 март 1945
Кирил Георгиев Тодоров – свещеник, с. Яхиново, Кюстендилска област – убит 1944
Йеромонах Климент (светско име: Кирил Дудевски) – игумен на манастира „Св. Спас", гр. Сопот – убит на 20 януари 1945
Константин Бъчваров – свещеник, гр. Враца – убит 1944
Лука Радев Юруков – свещеник, архиерейски наместник в гр. Панагюрище – убит на 4 октомври 1944
Методи Ананиен – свещеник в с. Борован, Врачанско – убит 1945
Методи М. Данов – свещеник, гр. Видин – убит на 1 март 1945
Михаил Лазаров – свещеник, Софийско – убит 1944
Архимандрит Наум – протосингел на Варненската и Великопреславска митрополия – убит 1944
Никола Георгиев Вълков – свещеник, с. Верен, Чирпанско (дн. Старозагорска област) – убит на 27 септември 1944
Никола Тодоров Калайджиев – свещеник, с. Опълченец, Чипанско (дн. Старозагорска област) – убит на 15 март 1945
Никола Пешев Миленков – свещеник, с. Подгоре, Белоградчишко (дн. Видинска област) – убит на 21 февруари 1945
Никола Миленков – свещеник, с. Срем, Елховско (дн. Ямболска област) – убит на 13 март 1945
Никола поп Ташев – свещеник, с. Ново село, Казанлъшко – убит на 9 септември 1944
Николай Йотв Нетев – свещеник, гр. Долни Дъбник, Плевенско – убит на 2 октомври1944
Николай Герков Цанков – свещеник, с. Батулци, Врачанско – убит 1945
Архимандрит Паладий (светско име: Димитър Данов) протосингел на Видинската митрополия – убит на 17 септември 1944
Петър Вълканов – свещеник, с. Тръстеник, Плевенско – убит на 10 април 1945
Петър Василев Дивизиев – архиерейски намистник в гр. Разлог – убит на 6 октомври 1944
Петър поп Иванов – свещеник, с. Саранци, Софийска област – убит на 12 септември 1944
Петър Стойчев Киселков – свещеник, гр. Трявна – убит на 9 септември 1944
Петър К. Киселов – свещеник, с. Енчовци, Дряновско (дн. Габровска област) – убит на 24 февруари 1945
Петър Петров – свещеник, с. Шиковци, Кюстендилска област – убит на 9 септември 1944
Петър Петров Русев – свещеник, с. Къпиново (или Капиновец), Великотърновско – убит м. Септемзври 1944
Рафаил Раев – свещеник, гр. Стражица, Великотърновска област – убит м. октомври 1944
Йеромонах Савел – Рилски манастир – убит 1944
Светослав Василев – свещеник, гр. Варна – убит на 9 септември 1944
Стефан поп Василев – енорийски сещеник в храм „Св. Атанасий", гр. Перущица – убит на 22 септември 1944
Стефан Георгиев – свещеник, с. Попица, Врачанско – убит на 9 септември 1944
Стефан Илиев Камбитов – свещеник, с. Сенокос, община гр. Сандански – убит м. юни 1948
Стефан Камберов – свещеник, гр. Банско – убит (22 юли 2002) пред вратите на манастира „Св. Панталеймон"
Стефан Маринов – свещеник, гр. Трън – убит на 1 октомври 1944
Стефан Петров – свещеник, гр. Враца – убит 1944
Стефан Митров Тафров – свещеник, с. Зелениково, Пловдивско – убит на 6 октомври 1944
Стефан поп Христов – свещеник, с. Загорци, Сливенска област – убит на 16 март 1945
Съби Кънев Кривошиев – свещеник, архиерейски наместник в гр. Севлиево – убит на 6 октомври 1944
Тодор Тумбев – свещеник гр. Велико Търново – убит 1944
Христо Димитров Николов – свещеник, гр. София – убит на 14 септември 1944
Христо Николов Стоименов – свещеник, с. Рашка Гращица, Кюстендилска област – убит м. октомври 1944
Цветан поп Кръстев – свещеник, с. Крушовица, Врачанска област – убит на 16 февруари 1945
Цонко Петков Ковачев – свещеник, с. Левски, Карловско (дн. Пловдивска обаст) – убит на 23 септемзври 1944

Лит.: Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 27-42.

49. Манастири
(*общо в страната по азбучен ред*)

Айдемирски манастир „Св. Покров Богородичен”
Аладжа манастир „Св. Троица”
Алботински скален манастир
Александрийски манастир „Св. Пророк Илия”
Алински манастир „Св. Спас”
Араповски манастир „Св. Неделя”
Арбанашки манастир „Св. Богородица”
Арбанашки манастир „Св. Никола”

Бакаджишки манастир „Св. Спас”
Балшенски манастир „Св. Теодор Стратилат”
Басарбовски манастир „Св. Димитрий Басарбовски”
Батановският манастир „Св. Възнесение Господне”
Баткунски манастир „Св. Св. Петър и Павел”
Батошевски манастир „Св. Въведение Богородично”
Батошевски манастир „Св. Успение Богородично”
Батулийски манастир „Св. Никола”
Бачковски манастир „Св. Богородица”
Белащински манастир „Св. Георги Победоносец”
Беловодски манастир „Св. Георги”
Белочерковски манастир „Св. Св. Петър и Павел”
Билински манастир „Св. Архангел Михаил”
Бистрецки манастир „Св. Иван Рилски”
Бистришки манастир „Св. Петка”
Бистришки манастир „Св. Георги”
Бистришки манастир „Св. Св. Йоаким и Анна”
Бобошевски манастир „Св. Димитър”
Ботевградски манастир „Рождество Богородично”
Ботевски манастир „Св. Марина”
Боянски манастир „Св. Панталеймон”
Брусарски манастир „Св. Архангел Михаил”
Букоровски манастир „Св. Георги Победоносец”
Буховски манастир „Св. Мария Магдалена”
Буховски манастир „Св. Архангел Михаил”
Българевски манастир „Св. Екатерина”

Вакарелски манастир „Св. Петка”
Варненски манастир „Св. Св. Константин и Елена”
Вискярски манастир „Св. Св. Павел и Петър”
Владайски манастир „Св. Петка”
Врачешки манастир „Св. Четиридесет мъченици”

Габренски манастир
Габровски манастир или още Соколски манастир
Гелски манастир
Германски манастир „Св. Иван Рилски Чудотворец”
Глоговишки манастир
Гложенски манастир „Св. Георги Победоносец”
Говедарски манастир
Годечки манастир „Св. Дух”
Големобучински манастир
Голямобеловски манастир
Голямобуковски манастир „Св. Животоприемен източник”
Горнобански манастир „Св. Св. Кирил и Методий”
Горнобогровски манастир „Св. Георги Победоносец”
Горнобрезнишки манастир „Св. Пророк Илия”
Горновасилишки манастир
Горноводенски манастир „Св. Св. Кирик и Юлита”
Горнврабченски манастир
Горнокознички манастир
Горноезеровски манастир „Св. Рождество Богородично”
Гоцеделчевски манастир „Св. Живоприемний източник”
Градешки манастир „Св. Пророк Предтеча и Кръстител Господен Йоан”
Гранишки манастир „Св. Лука”

Дебръщенски манастир „Св. Св. Флор и Лавър”
Дивотински манастир „Св. Троица”
Добридолски манастир „Св. Троица”
Долнобански манастир
Долнобешовишки манастир
Долнолозенски манастир „Св. апостоли Петър и Павел”
Долнопасарелски манастир „Св. Св. апостоли Петър и Павел”
Драгалевски манастир „Св. Богородица Витошка”
Драгалевски манастир „Успение Богородично”
Дряновски манастир „Св. Архангел Михаил”

Еленски манастир
Елешнишки манастир „Св. Богородица”
Емонски манастир
Ерулски манастир „Св. Троица”
Етрополски манастир „Св. Троица”

Жаблянски манастир
Железнишки манастир

Забелски манастир
Заберновски манастир
Зелениковски манастир „Св. Йоан Кръстител“
Зелински манастир „Рождество на Пресв. Богородица”
Земенски манастир „Св. Йоан Богослов”
Златишки манастир

Ивановски манастир „Св. Архангел Михаил”
Изворски манастир
Илиенски манастир „Св. Пророк Илия”
Искрецки манастир

Кабиленски манастир „Рождество на Пресв. Богородица”
Казанлъшки манастир „Св. Въведение Богородично”
Калкаски манастир
Калоферски манастир „Св. Въведение Богородично” (женски)
Калоферски манастир „Св. Рождество Богородично” (мъжки)
Калугеровски манастир „Св. Никола”
Каменски манастир „Св. Възнесение Господне”
Каранвърбовски манастир „Св. Марина”
Килифаревски манастир „Св. Рождество Богородично”
Кладнишки манастир „Св. Николай Мирликийски Чудотворец”
Клисурски манастир „Св. Св. Кирил и Методий” (Видинска епархия)
Клисурски манастир „Св. Петка Параскева” (Софийска епархия)

Ковачевски манастир
Кокалянски манастир „Св. Архангел Михаил”
Копривецки манастир „Св. Преподобна Петка Българска”
Кремиковски манастир „Св. Георги Победоносец”
Кричимски манастир
Кръстовски манастир
Кукленски манастир „Св. Св. Козма и Дамян”
Курилски манастир
Къпиновски манастир „Св. Никола”
Кърджалийски манастир „Св. Йоан Предтеча”

Леворечки манастир
Лозенски манастир „Св. Спас”
Лопушански манастир „Св. Йоан Предтеча”
Лъджански манастир
Люляковски манастир „Св. праведни Йоаким и Анна”

Марянски манастир
Мелнишки манастир
Мердански манастир „Св. Четиридесет мъченици”
Мисловщицки манастир
Мулдавски манастир
Мъглижки манастир „Св. Николай”
Мърчаевски манастир
Мътнишки манастир

Неврокопски манастир
Неделишки манастир
Новачански манастир
Новоселски манастир „Св. Троица” („Априлски манастир”)

Обидимски манастир
Обрадовски манастир „Св. Великомъченик Мина”
Овчекупелски манастир
Одранишки манастир „Св. Св. апостоли Петър и Павел”
Осеновлашки манастир „Св. Богородица” („Седемте Престола”)
Очушки манастир

Панчаревски манастир „Св. Николай Летни Чудоторец”
Патлейнски манастир
Патриаршески манастир „Св. Троица”
Петрички манастир „Св. Петка”
Петропавловски манастир „Св. Св. апостоли Петър и Павел” („Лясковски манастир”)
Пещерски манастир
Плаковски манастир „Св. Пророк Илия”
Подгумерски манастир
Поморийски манастир „Св. Георги Победоносец”
Поповянски манастир
Правешки манастир „Св. Теодор Тирон”
Преображенски манастир „Св. Преображение”
Присовски манастир „Св. Архангел Михаил”
Присовски манастир „Св. Панталеймон”

Радибошки манастир
Радомирски манастир
Разбоишки манастир
Райковски манастир
Райловски манастир
Раковишки манастир
Ребровски манастир
Ресиловски манастир „Св. Покров Богородичен”
Реяновски манастир
Рилски манастир „Св. Иван Рилски”
Роженски манастир „Св. Рождество Богородично”
Руенски манастир „Св. Йоан Рилски”

Самоковски девически манастир „Св. Покров Богородичен”
Сандански манастир
Сапаревобански манастир
Свищовски манастир „Св. Покров Богородичен”
Свогенски манастир
Сеславски манастир „Свети Никола”
Скравенски манастир „Св. Николай”
Соколски манастир „Св. Успение Богородично”
Сопотски манастир „Св. Спас”
Сотирски манастир „Св. Петка”
Студенски манастир
Сяновски манастир „Св. Марина”

Тетевенски манастир
Тросковски манастир
Троянски манастир „Св. Успение Богородично”
Трънски манастир „Св. Архангел Михаил”
Тържишки манастир „Св. Пророк Илия” („Струпецки манастир”)

Устремски манастир „Св. Троица”

Хаджидимовски манастир

Черногорски манастир „Св. Св. безсребр. Козма и Дамян”

Чекотински манастир „Св. Архангел Михаил”
Чепински манастир „Св. Три Светители”
Чепърленски манастир
Черепишки манастир „Св. Успение Богородично”
Чинтуловски манастир „Св. Илия”
Чипровски манастир „Св. Иван Рилски”
Чирпански манастир „Св. Атанасий”
Чудински манастир
Чуриловски манастир „Св. Георги”

Шипченски манастир „Св. Рождество Христово”
Шишмановски манастир
Шумски манастир „Св. Архангел Михаил”

Други

Метох „Орлица”
Метох „Пчелина”
Скит „Св. Николай”
Сопотски метох „Св. Въведение Богородично”

Per aspera ad astra!

*Лит.: **Цанков**, Ст. протопр Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 99; **Снегаров**, Ив. Кратка история на съвременните православни църкви. Т. 2. Българска, Руска и Сръбска. С., 1944, с. 1-91; **Овчаров**, Д., М. **Ваклинов**. Раннохристиянските паметници в България. IV-VI в. С., 1978; **Венедиков**, Ив. Прабългарите и християнството. С., 1995; **Тодорова**, Олга. Православната църква и българите XV-XVIII век. С., 1997; Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999; **Димитров**, Б. Християнството в българските земи. Български манастири. С., 2001; **Николова**, Б. Православните църкви през Българското средновековие IX-XIV в. С., 2002; **Събев**, Т. Самостойна народностна църква в Средновековна България: Фотот. изд. В. Търново, 2003; **Петров**, П., Хр. **Темелски**. Църква и църковен живот в Македония. С., 2003. (Македонска библ. ; 46) <http://www.kroraina.com/knigi/pp_ht/pp_ht_1.html>; **Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003; Българската църква през вековете: Науч. сес. по случай 1130 г. от учредяването на Българската църква и 130 г. от създаването на Българската екзархия / Съст. П. **Петков**. С., 2003; **Чурешки**, Ст. Православието и комунизмът в България: 1944-1960. С., 2004; **Петрова**, Г. Църква и църковно право в средновековна България. С., 2005; Държава и църква – църква и държава в българската история: Сб. по случай 135-год. от учредяването на Българската екзархия. С., 2006; **Димитров**, Б. Българска християнска цивилизация. С., 2007; **Методиев**, М. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава. С., 2010; **Павлов**, Пл, Хр. **Темелски**. Българи светци. С., 2010.*

50. **Средновековни български манастири (*по области*)**

Благоевградска област

1. „Св. Теодор Тирон Добърско" – XVII в. I част, II част, III част
2. Роженски манастир „Рождество Богородично" – XVI в.
3. „Св. Никола" – Мелник – XII в.
4. „Св. Богородица Спилеотиса" – Мелник – XIII в.

Бургаска област

1. „Св. София" (Старата митрополия) – Несебър – VI в.
2. „Св. Богородица Елеуса" – Несебър – VI в.
3. „Св. Йоан Кръстител" – Несебър – XI в.
4. „Св. Стефан" – Несебър – XI в., стенописи 1599
5. „Св. Теодор" – Несебър – XIII в.
6. „Св. Параскева" – Несебър – XIII-XIV в.
7. „Св. Св. Архангели Михаил и Гавриил" – Несебър – XIII-XIV в.
8. „Христос Пантократор" – Несебър – XIII-XIV в.
9. „Св. Йоан Алитургетос" – Несебър – XIV в.
10. „Св. Спас" – Несебър – XVII в.
11. „Св. Климент" – Несебър – XVII в.
12. „Св. Анастасия" – остров Света Анастасия (Болшевик)

Варненска област

1. Аладжа манастир – Златни пясъци – ? в.
2. „Св. Теодор" – Добрина – XV-XVI в.
3. „Св. Успение Богородично" – Варна – XVII в.

Великотърновска област

1. „Св. Св. Петър и Павел" – Велико Търново – XII в., стенописи основно XV в.
2. „Св. Георги" – Велико Търново – XVII в.
3. „Св. 40 мъченици" – Велико Търново – XIII в., но твърде реставрирана
4. „Св. Димитър" – Велико Търново – XII в., фактически само източната фасада
5. Църквите на Трапезица (в различна степен на запазеност)
6. Килифаревски манастир – Килифарево – XIV в., олтарната част
7. Горско ново село – XIII-XIV в.
8. „Св. Димитър" – Свищов – XVI в.
9. „Св. Димитър" – Арбанаси – XVI в. – I част, II част, III част
10. „Св. Рождество Христово" – Арбанаси – XVI в.
11. „Св. Архангели Михаил и Гавриил" – Арбанаси – XVII в.
12. „Св. Успение Богородично" – Арбанаси – XVI в.
13. „Св. Атанасий" – Арбанаси – XVII в.
14. „Св. Св. Петър и Павел" – Свищов – XVII в.

Видинска област

1. Раковишки манастир „Св. Троица” (стара е църквата - ? в.)
2. „Св. Петка” – Видин – XVII в.
3. „Св. Панталеймон” – Видин – XVII в.
4. „Св. Параскева” – Горни Лом – XIV в.
5. „Св. Йоан Кръстител” – Върбово – ? в.
6. „Св. Георги” – Руян, Орешец – XVI в.

Врачанска област

1. „Св. Йоан Пусти” – Бистрица – XI в. – I част, II част, III част
2. „Св. Успение Богородично” – Черепиш – XVI в.
3. „Св. Троица” – Лютиброд – XII-XIV в.
4. „Св. Никола” – Долна Кремена – XVII ? в.
5. „Св. Никола” – Царевец – XVII в.
6. „Св. Архангел Михаил” – Долна Бешовица – XVII в.
7. „Св. Прор. Илия” – Струпец – XVI в.
8. Средновековна църква – Камено поле – XVI в.
9. „Св. Никола” – Софрониево – XVI в.
10. „Св. Никола” – Ослен Криводол – XVI в.

Кърджалийска област

1. „Св. Йоан Предтеча” – Кърджали

Кюстендилска област

1. „Св. Георги” – Кюстендил – XI-XII в.
2. „Св. Димитър” – Бобошево – XV в.
3. „Св. Теодор” – Бобошево – XII в.
4. „Св. Илия” – Бобошево – XVII в.
5. „Св. Атанасий” – Бобошево – XVII в. – част I, част II
6. „Св. Архангел Михаил” – Горановци – XVI в.
7. „Св. Петка” – Вуково – XVI в.
8. „Св. Архангел Михаил” – Рила – XI в.
9. „Св. Никола” – Сапарева баня – XII в.
10. „Св. Св. Козма и Дамян” – Мърводол – XIV в.
11. „Св. Успение Богородично” – Раждавица – XIV в.
12. „Св. Йоан” – Пастух – XVI в.
13. „Св. Богородица” – Пастух – XVI в.
14. „Св. Преображение Господне” – Хрельовата кула на Рилския манастир – XIV в.
15. „Св. Св. Петър и Павел” – Метох Орлица – XV в.
16. „Св. Лука” – средновековен параклис е вграден в църква от XVIII в.
17. „Св. Архангел Михаил” – Сапарево – XV в.
18. „Св. Никола” – Вуково – XVI-XVII в.
19. „Св. Никола” – Слокощица – XVI в.
20. „Св. Троица” – Пастух – XVI в.
21. „Св. Св. Йоаким и Ана” – Смоличано – живописен слой от XVII в.
22. Средновековен параклис – село Фролош
23. „Св. Атанасий” – Раждавица – вероятно средновековна
24. „Св. Петка / Параскева” – Таваличево – I част, II част
25. „Св. Спас” – Червен брег
26. „Св. Димитър” – Цървеняно – XVI-XVII в.

Ловешка област

1. „Св. Успение Богородично” – Карлуково – XVII в.
2. „Св. Марина” – скална църква Карлуково – XIV в.
3. „Св. Григорий / Глигора” – скална църква Карлуково – XIV в.
4. „Св. Св. Безсребр. Козма и Дамян” – скална църква Карлуково – ? в.

Монтанска област

1. „Св. Никола” – Долна Вереница – XVI в.
2. „Св. Възнесение” – Чипровци – XVII в.

Пазарджишка област

1. „Св. Димитър Паталеница” – XII в.
2. Беловска базилика, Белово – VI в.

Пернишка област

1. манастир „Св. Йоан Богослов” – Земен
2. параклис „Св. Йоан Богослов” – над язовир Пчелина Поцърненци
3. „Св. Георги” – Студена – XVI в.
4. манастир „Св. Никола” – Пещера (Мрачки) – XIV в., олтарната част е от тогава
5. „Св. Петка” – Радибош – XVI в.
6. манастир „Св. Троица” – Радибош – XVI в.
7. „Св. Богородица” – Прибой – XVI в.
8. „Св. Никола Чуковец” – XVI в.
9. „Св. Петка” – Долни Романци – XVI в.
10. „Св. Никола” – Долни Раковец – XVI в.
11. Ранинско църкве – Чепино – XVI в. ?
12. манастир „Св. Св. 40 мъченици” – Лева река – XV-XVI в.
13. „Св. Петка” – Пенкьовци – XV-XVI в., стенописи XIX в.
14. манастир „Св. Архангел Михаил” – Трън – XIV в.
15. манастир „Св. Никола” – Ребро – XVII в.
16. „Св. Богородица” – Долна Диканя – XVI-XVII в.
17. „Св. Петка” – Брезник – XVI-XVII в.
18. Билински манастир – XVI в.
19. „Св. Богородица” – Перник, кв. „Църква”
20. манастир „Св. Дух” – Косача – XVII в.
21. „Св. Никола” – Рани луг – XVII в.
22. скална църква „Св. Петка” – край Трън
23. Мисловщицки манастир – Велиново – XVI-XVII в.
24. „Св. Никола” – Лялинци – XVII в.
25. „Св. Петка” – Ковачевци

Плевенска област

1. „Св. Св. Петър и Павел” – Никопол – XIII-XIV в.

Пловдивска област

1. „Св. Йоан Предтеча” – Асеновград – XIII-XIV в.
2. „Св. Богородица” – Асеновград – XIII в.
3. Бачковски манастир „Св. Успение Богородично” – костница – XI-XII в.
4. Бачковски манастир „Св. Успение Богородично” – църква – XVII в.
5. Бачковски манастир „Св. Успение Богородично” – трапезария – XVII в.
6. Белочерковски манастир – абсидата е от XI-XIV в.
7. Червената църква – Перущица – V-VI в.
8. манастир „Св. Св. Козма и Дамян” – Куклен – XV в.

Русенска област

1. Скална църква – Москов дол Червен – XIII-XIV в.
2. „Св. Богородица” – Скална църква – Иваново – XIII-XIV в.
3. „Св. Архангел Михаил” (Затрупаната църква) скална, Иваново – XIII-XIV в.
4. „Св. Теодор” (Съборената църква) скална, Иваново – XIII-XIV в.
5. Берберницата – скална, Иваново – XIII-XIV в.
6. Кръщялната – скална, Иваново – XIII-XIV в.
7. Господев дол – скална, Иваново – XIII-XIV в.

София град

1. „Св. София” – VI в.
2. „Св. Георги” – IV в.
3. „Св. Петка Самарджийска” – XVI в. – I част, II част
4. „Св. Петка” в митрополията – стенописни фрагменти от XVI в.
5. „Св. Никола и Св. Панталеймон” Бояна – XIII в.
6. Манастир „Св. Георги Кремиковци” – XV в. – I част, II част
7. Манастир „Св. Успение Богородично” Драгалевци – XV в.

8. Манастир „Св. Прор. Илия" Илиянци – XIV в., стенописи от XVI-XVII в.
9. Манастир „Св. Никола Сеславци" – XVII в.
10. Манастир „Св. Йоан Рилски" – Курило, квартал на Нови Искър – XVI в.
11. Манастир „Св. Димитър" – Подгумер – XVI в.
12. Разрушена църква „Св. Георги" Сеславци – XV-XVI в.
13. „Св. Георги" – Долни Лозен

Софийска област

1. „Св. Никола" Калотина – XIV в.
2. „Св. Петър" Беренде – XIII-XIV в.
3. „Св. Никола" Марица – XVI в.
4. „Св. Рождество Богородично" (Бельова църква) – Самоков – стенописи – XVI в.
5. „Св. Никола" – Туден – 1400
6. Манастир „Св. Успение Богородично" – Елешница – XVI в.
7. Манастир „Св. Спас" – Алино – XVII в.
8. „Св. Никола" – Гинци – XI-XIV в. – стенописи – XVII в.
9. „Св. Никола" – Губеш – XV-XVII в. ?
10. „Св. Троица" – Губеш – 1411 ?
11. Манастир „Св. Никола" – Мало Малово – XVI в.
12. „Св. Въведение Богородично" – скален манастир – Разбоище – XVI в.
13. „Св. Петка" – Своге – XIV в.
14. Църква в местността Кирик, Своге – XVII в.
15. „Св. Илия" – Еленска базилика – Пирдоп – V-VI в.
17. „Св. Теодор Тирон" – Зимевица – XVI-XVII в.
18. „Св. Петка" – Балша – XIV в.
19. Средновековна църква – Комщица в местността „Манастира"
20. „Св. Богородица" – Миланово – XV-XVI в.
21. Манастир „Св. Успение Богородично" – Искрец – XVII в.
22. „Св. Георги Чепърлинци" – XV-XVI в.
23. „Св. Св. Петър и Павел", Мала Църква – XVI в.
24. „Св. Георги" – Трудовец – XVI в.
25. Средновековна църква, Меча поляна
26. Нанковски манастир край с. Липница
27. Св. Никола, Широки дол

Хасковска област

1. Скална църква при Маточина – X в.
2. Скална църква при Михалич – X в.

Онлайн ресурси.

51. **Български църкви и манастири на територията на САЩ (*публикувани в издавания в Чикаго каталог Bulgarian American Business Pages*)**

„Българска евангелска църква" – *адрес:* 1100 Glendale Blvd, Room 500, Echo Park, Los Angeles, CA 90026
Църква „Св. Богоявление" – *адрес:* 4000 Clayton Road, Concord, CA 94521
Манастир „Св. Георги от Синай" – *адрес:* 9168 Oismond Dust Trial, Kelseyville, CA 95451
Църква „Св. Йоан Кръстител" – *адрес:* 6301 W. Olympic Blvd., Los Angeles, CA 90048
Българска църква „Св. София" – *адрес:* 404 W. Oakton Ave., Des Plaines, IL 60018
Българска църква „Св. Иван Рилски" – *адрес:* 5944 W. Cullom Ave., Chicago, IL 60634
Българска евангелска църква „Нов живот" – *адрес:* 1480 Oakton Str., Des Plaines, IL 60018
Православна църква „Св. Св. Кирил и Методий" – *адрес:* 4770 Maryvift Ad, Granite City, IL 62040
Македоно-българска православна църква „Св. Никола" – *адрес:* 3535 Crescent Ave., Fort Wayne, IN 46805
Българска източноправославна църква „Св. Стефан" – *адрес:* 1435 N. Medford Ave., Indianapolis, IN 46222
Българска православна църква „Св. Св. Апли Петър и Андрей" – *адрес:* 21 St. Joseph Ave., 29 Norwood, MA 02062
Православна църква „Св. Климент Охридски" – *адрес:* 19600 Ford Rd., Dearborn, MI 48128
Църква „Св. Никола" – *адрес:* 2143 S. Center Rd., Burton, MI 48519
Катедрала „Св. Павел" – *адрес:* 700 N. Beech Daly Rd., Dearborn Heights, MI 48127

52. **Евангелски баптистки църкви в България**

Благоевград – Християнска баптистка църква
Варна – ПЕБЦ, ул. „Франга дере" N 27

Per aspera ad astra!

Варна – Християнска евангелска баптистка църква – бул. „Сливница” N 98/100
Гулянци – Християнска баптистка църква
Дупница
Казанлък – ул. „Шипченска епопея” N 1, основана през 1884
Лом – ЕБЦ „Витлеем”
Монтана
Петрич
Пловдив – Баптистка църква
Русе – ул. „Борисова” N 35, построена през 1897
Сандански – ул. „Борис Сарафов” N 29
Сливен – ул. „Георги Икономов” N 31
София – Първа баптистка църква (1888), ул. „Осогово” N 63
София – International Baptist Church Sofia (IBCS) и др.

Онлайн ресурси.

53. **Изоставени манастири в България (*по азбучен ред*)**

Арчарски манастир „Св. Никола”
Ахтополски манастир „Св. Яни”

Батулски манастир „Св. Атанас”
Бовски манастир „Св. Пантелеймон“
Брестовички манастир
Брусарски манастир „Св. Архангел Михаил”
Бургаски манастир „Св. Анастасия”

Велковски манастир „Св. Св. Апостоли Петър и Павел”
Веслецки манастир „Св. Спас”
Воденски манастир
Врачански манастир „Св. Троица”
Върбовнишки манастир „Св. Никола”

Главановски (Глава) манастир „Св. Николай”
Глоговишки манастир „Св. Николай”
Горнокознички манастир
Гушовски манастир „Св. Архангел Михаил”

Долнобешовишки манастир „Св. Архангел Михаил”
Драгомански манастир
Дренски манастир „Св. Успение Богородично”

Емонски манастир „Св. Николай”

Желенски манастир „Св. Св. Кирик и Юлита”

Завалски манастир „Св. Никола”

Искрецки манастир „Св. Успение Богородично”

Кондофрейски манастир
Кръстецки манастир „Св. Богородица”

Маломаловски манастир „Св. Николай”
Манастир „Света Богородица” – с. Жеравна
Манастир „Св. Троица” при тюрбето на Гази баба – с. Петко Славейков
Манастир „Св. Възнесение Господне” – с. Брезе
Манастир „Градище” – гр. Бобошево
Манастир „Св. Димитър” – с. Бъта
Манастир „Св. Димитър” – с. Друган
Манастир „Св. Дух” – с. Косача
Манастир „Св. Никола” – с. Конска
Манастир „Св. Пантелеймон” – с. Стоян Заимово
Манастир „Св. Стефан” – гр. Ахтопол
Манастирски комплекс на остров „Св. Тома”
Манастирче „Св. Илия” – с. Бяла вода
Манастирче „Св. Петка” – с. Лобош
Мисловщицки (Велиновски) манастир „Св. Успение Богородично”
Мътнишки манастир „Св. Николай”

Нанковски манастир

Огойски манастир „Св. Пантелеймон”
Осиковски манастир „Св. Богородица”

Перущенски манастир „Св. Тодор”
Пещерски манастир „Св. Николай Мирликийски”
Подгумерски манастир „Св. Димитър”
Поцърненски манастир „Св. Възнесение Господне”
Прибойски манастир

Равненски манастир „Св. Богородица”
Радибошки манастир „Св. Троица”
Расовски манастир „Св. Троица”
Ребровски манастир „Св. Николай Мирликийски”

Свогевски манастир „Св. Петка”
Сеславски манастир „Св. Николай”
Скравенски манастир „Св. Преображение Господне”
Смочански манастир
Созополски манастир „Св. Св. Кирик и Юлита”
Сотирски манастир „Св. Петка”
Средновековен манастир – с. Църварица
Средновековен манастир в м. „Манастиро” – гр. Земен
Средновековен манастир в м. „Манастиро” – с. Голема Фуча
Средновековен манастир в м. „Манастиро” – с. Мала Фуча

Средновековен манастир в м. „Манастиро” – с. Таваличево
Средновековен манастир в м. „Студенец”
Средновековен манастир на връх Манастирище – гр. Батак
Средновековен монастир – с. Манастирище

Трудовецки манастир „Св. Георги”
Трънски манастир „Св. Архангел Михаил”

Хърлецки манастир „Св. Троица”

Чудински манастир „Св. Пантелеймон”

Онлайн ресурси.

54. **Водители на българските униати**

Цариградска архиепископия (1883-1926)
Архиепископ Нил Изворов (1883-1895)
Македонски български апостолически викариат с център Солун (1883-1926)
Епископ Лазар Младенов (1883-1894)
Епископ Епифаний Шанов (1895-1921)
Архимандрит Христофор Кондов (1921-1924) – апостолически администратор
Архимандрит Йосафат Козаров (1924-1925) – апостолически проадминистратор
Тракийски български апостолически викариат с център Одрин (1883-1926)
Епископ Михаил Петков (1883-1921)
Архимандрит Христофор Кондов (1921-1924) – апостолически администратор
Архимандрит Йосафат Козаров (1924-1925) – апостолически проадминистратор
Софийска апостолическа екзархия (от 1926)
Епископ Кирил Куртев (1926-1942)
Епископ Иван Гаруфалов (1942-1951)
Епископ Кирил Куртев (1951-1971)
Архиепископ Методий Стратиев (1971-1995)
Архиепископ Христо Пройков (1995-) – апостолически екзарх и председател на Епископската конференция в България

Онлайн ресурси.

55. **Български православни светци**

А. Групово мъченичество

15 Тиверионполски (Струмишки) свещеномъченици *26 ноември, 28 ноември*, разтерзани от римляните в † 362. Всички те били свещеници и намерили смъртта си в Тиверионпол (Струмица), по време на гоненията, предприети от император Юлиан Отстъпник. Били погребани в каменни саркофази, но след време античният Тиверионпол бил разрушен, а гробовете на мъчениците – забравени. След покръстването на България Св. княз Борис-Михаил наредил да се издирят светите им мощи и да се положат в строящия се тогава съборен храм на р. Брегалница. След османското нашествие храмът бил разрушен и мощите отново потънали в земята. В Струмица обаче останал споменът за свещеномъчениците, чиято памет християните продължавали да честват.

26 Зографски (Светогорски) мъченици *10 октомври, 9 март* († *10 октомври*), разтерзани от латините изгоррени заедно с българския манастир на Зограф на Атон † 1274 или 1284.

37 Пловдивски мъченици – 37 мъже християни и изповедници на вярата, пострадали заради Христовото име при имп. Диоклетиан в 304 ,заедно с други двама пловдивски мъченици – Св. Севериан и Св. Мемнос – честват се на *20 август*.

Ардинските мъченици – изкланите за вярата си в Христа българи при потурчването на село Арда (дн. Малка Арда) и околните селища.

Ардински новомъченици – деца мъченици, мъченици – 204 деца християнчета, изклани от турски аскер на † *25 септември* 1913 г. в Армаганската долина, Ятаджик и в околността при брега на р. Арда до днешния град Маджарово с други около 8000 жени и възрастни, също изклани там и още други към 10 000 бежанци българи християни, избити от *23 септември* до *4 октомври* при Фере, Аврен и по над 100 км от Дедеагач до бродовете на р. Арда от аскера и башибозука.

Баташки мъченици, *17 май* († 1876, Батак) 5000 българи християни, изклани от агарянския поробител.

Върбовски мъченички – жени-мъченици – Смолянското село Върбово е заселено към 1720 от българи от Източни Родопи, бягащи от потурчванията. Около *10 октомври* 1878 башибозук откъм Брезе напада и се разправя със селото. За другото с. Върбово – днес в община Чупрене, Видинско – се знае, че, заедно с манастира, е унищожавано от латини – кръстоносци при папските походи към Ерусалим, и окончателно е заличено при турското нашествие – с клането е свързано името Галатинска мъртвина и чак много по-късно мястото е заселено отново. Веднага след превратa на 9 септември 1944 комунистите довеждат и убиват няколко човека в църквата „Св. Георги”.

Забърдски мъченици от Човешките пещери – деца и жени мъченици, *15 август*, живи изгорени от агарянския поробител.

Ирин и другите мъченици, жени-мъченици – сестрите Агапия, Хиония и Ирина от Аквилея, изгорени живи в Солун за вярата си в Христа при имп. Диоклетиан в 304, честват се на *16 април*.

Мъглижки мъченици, † 1623. След като султан Мехмед II изпраща да се събере кръвният данък (християнски деца за еничари), от този край турците отвеждат 8013 българчета, разрушават манастира „Св. Никола" и убиват игумена и трима монаси. В † 1785 кърджалиите извършват клане на българското християнско село Мъглиж, манастирът отново е плячкосан и изгорен.

Мъчениците от Гърнати. Легендата разказва, че Гаази Сефетин, заедно с еничери и друга войска, заграждат селото в лятото на 1671. Хората са изкарани на „Гулюмана кюприе" – мост, който след това е разрушен, над Мъзълска река. Мъжете от едната страна на моста, а жените и децата – от другата. Пред мъжете били сложени чалми и тезбиси (броеници), а при жените – фереджета. Турчинът казал: „Който иска да се върне в къщата и двора си жив и здрав, да си сложи чалмата на главата и да приеме мюсюлманската вяра, ако ли не, главата ще му остане на дръвника". Сеймените и еничерите питали един по един хората, но никой не склонил. Като видял това, пашата се разбеснял: „Всички ви ще изколя, черквата ви ще изгоря, а къщите ви дувар по дувар ще събарям, докато не се срутят и тиклите не ги покрият". Османците подпалили черквата в селото, не могли да открият попа, който побягнал в посока към Кърджалийско. Турците тръгнали подире му и в местността Калайджитско го хванали, където на място го разсекли. Хиляда били изклани, а останалите – потурчени. Дни наред Мъзълска река кървава текла от хвърлените в нея заклани християни, не склонили да предадат майчината си вяра. Мястото днес гърнатци го наричат „Курбанище".

Мъчениците от Кокалица. При нашествията на турските орди в Родопа планина в XVI-XVII в., след тежки кървави битки, българите, пазещи вярата си, се събират в местността Кокалица при едноименния днес връх (1698 м), където става последната сеч – планината се застлала с трупове на убити турци и българи. Това е последното голямо сражение, след което дошло масовото потурчване. Населението на селата Гела и Пергамун не отстъпило от Христа и е изклано в местността, наречена по тази причина Кокалица. Никой не се спасил. Поганците не допуснали съсечените да бъдат погребани. Костите се белеели там 3 години. Едва по-късно тук се заселили българи от Беломорска Тракия.

Мъчениците от Златоград, Смилян и Арда – приели християнството в 1912 бивши мюсюлмани, убити при реислямизацията в † 1913/4, защото държали на Христа и отказали Мохамедовата вяра. Трима в Златоград – двамата братя Хакьови – Борис Родопски († *12 юли* 1913, Златоград) и Серафим Родопски († *18 юли* 1913, Кърджали) и още един българин с неизвестно име. Двама в Смилян – Христо и жена му – са заклани срещу моста, една жена от Арда, покръстена Стана, е удавена от мохамеданите във воденичния яз.

Мъчениците от Озобия – по времето на императорите Максимиан и Диоклециан (286-305). В Озобия край Дуросторум били измъчвани и обезглавени заради вярата си Максим, Квинтилиан и Дадас.

Мъчениците от Цирикова църква, „Св. Дух" (Петдесетница) – *51-ият ден след Възкресение Христово*, изклани от агарянския поробител.

Трима мъченици – Марцианополски мъченици Св. Теодот, Св. Асклепиод (Асклепиода) и Св. Максим – по време на император Галерии Максимилиан (305-311) са заловени, обвинени, че са християни, и осъдени в Марцианопол. Оттам тримата са закарани в Адрианопол, където са измъчвани в театъра на града и после, по пътя за Филипопол, на 30 мили от административния център край Saltus, са осъдени на смърт и обезглавени.

Новоселски мъченици, *9 май* († 1876, Ново село, дн. Априлци) – разтерзани от агарянския поробител.

Райковски мъченици – в Райково на † *9 май* 1633 турците убиват – заради християнската му вяра – момъка Милян Смилянов. На † *8 юли 1*720, пак в Райково, заради твърдата си християнска вяра, по заповед на приближения на султана – анадолски турчин Селим ходжа от агаряните са изклани 200 българи християни, включително първенците на селото: Атанас Котковски, Бечо Станчев, Върбан Итински, Гитю Иванов, Драгню Трицинов, Ено Митев, Жеко Чернев, Ангел Митрев, Бико Русински, Видю Чернобрестов, Горан Станчовски, Дечо Маргински, Еню Сурото, Желязко Ковача, Згуран Вълчовски, Иван Димов, Колю Сурчовски, Лазар Кривошиев, Милуш Милкин, Найден Иванов, Петко Гърчето, Петър Русинов, Згуран Найденов, Иван Киселски, Куртю Кавален, Лазар Райчев, Митю Муховски, Насо Милянов, Пею Широкалски, Аргир Главчев, Белю Белювски, Васил Руменски, Гроздан Станчев, Дойчин Долчинковски, Еню Куковски, Живко Гребенаров, Иван Кацарски, Кръстю Рубинов, Личо Грибачев, Милян Глуховски, Никола Кацаров, Пачо Костенски, Първан Михов, Пею Дармона, Запрян Шубарски, Златю Вапцаров, Златю Солтоквата, Илия Ружински, Колю Сребрин, Личо Чернозмиев, Манол Върбанов, Найден Палишумов, Наум Павлов, Пею Чернев, Паскал Гондьовски, Петър Мечет, Петко Чиповски, Ралю Лещовски, Радул Ничев, Страхил Нигенски, Стойко Пуздрев, Стоил Горанов, Таню Висински, Ташо Косилски, Филю Кременаров, Митю Грудински, Митрю Гущера, Цветко Стоилов, Цветко Киселов, Янко Четроков, Яню Гогомешки, Каню Канювски, Цветко Рибаров, Кирю Цинигеря, Хубен Храсковски, Хубен Буковски, Милион Драпилов, Христо Рошавски, Сево Грудевски, Стоимен Марудин, Стайко Орешенски, Руско Дичев, Русин Маргински, Руско Казалийски, Ручен Сивковски, Руско Смилянов, Раю Райчев, Витан Дойчинов, Вълчо Бойчев, Вълчо Гайганарски, Илко Витанов, Таню Вълчев, Велко Шипковски, Ваню Христев, Гего Робовски, Колю Киселов, Гочо Проданов, Гего Робински, Грудю Яребицата, Горан Герджиковски, Гитю Косовски, Димо Чокински, Добрик Биковски, Димитър Дупевски, Дечо Руменовски, Белю Плевенов, Апостол Дренката, Колю Зайчето, Дорю Беровски, Дечо Тинкин, Дойчин Зеленов, Григор Куцовски, в деня на клането над райковските първенци е обесен в местността „Поляне" и енорийският свещеник от с. Езерово – йеромонах Варлаам Светогорски.

Свети мъченици Илия и Димитър Чинтуловски от с. Юрта, сега Гавраилово, Сливенско – не приели да се потурчат, измъчвани и заклани от турците, около † 1400, честват се на *2 август*.

Стагозагорски и загорски мъченици (Старозагорско клане) – изклани от османския поробител от † *19* до *21 юли* 1877 са 14 500 българи в Стара Загора, а с околните селища – над 26 000 мъченици на християнската вяра, съсечени са заради това, че са българи християни. На † *14 юли* 1877 е изклано село Любенова махала до гр. Раднево – 2000 мъченици. На † *16 юли* 1877 е изклано и опожарено село Дълбоки Старозагорско. На † *15 юли* 1877

(*3*-ти стар стил) от турците е извършено голямо клане и е опожарена до основи Нова Загора. На † *4 август* 1877 в Казанлък турците изколват 200 българи пред храма „Св. Прор. Илия". В † *август* 1877 в Карлово от редовни турски войски и башибозук са избити не по-малко от 600 българи. В † 1877 от турците е изгорено и обезлюдено карловското село Пролом. В † 1877 г. турците извършват клане, изгарят и разрушават Калофер, избити са поголовно всички мъже и младежи. В † 1877-1878 турците извършват палежи, погроми и клането и в Златарица, Елена, Котел, в Новозагорско, Стремската (Карловската) долина, Панагюрище (погромът е дело на редовна турска войска), Самоков, Белово, Брезник (*тогава:* Караагач), Чепеларе, Златоград, Симеоновград (*тогава:* Търново Сиймен), Свиленград (*тогава:* Мустафа паша), Любимец, Харманли и по-навътре – в Одринска Тракия, в Македония и на много други места. В Пловдив само, в *края на август*, са екзекутирани 116 българи. Стотици българи са убити и в Сопот, в селата в Пирдопско, Казанлък, София (тук руснаците заварват 16 бесилки, на които са извършвани екзекуции до последния момент), Айтос, Карнобат, Одрин, Пазарджик, Асеновград (*тогава:* Станимака), Чирпан, Варна, Фере, Димотика, в други тракийски градове и т.н. В Сливен и околностите му за няколко месеца до началото на 1878 турските власти убили, изпратили на заточение и интернирали около 1000 души българи. Турската власт извършва жестокости и големи насилия в селата Красново, Аджари Розовец (*тогава:* Рахманли) и Меричлери. Разоренията са огромни. Избитите и безследно изчезналото мирно население е общо около 180 000 българи християни.

Мъчениците от Сафтъще – мъченици, в село Сафтъще, Рупчоско (*днес:* село Студенец, Смолянско). Някои били насилствено помохамеданчени. Като видяли опасността, някои от селяните избягали и се укрили. Селото било претърсено и намерените – били убити, защото не давали вярата си.

Софийски мъченици – избитите мъченически от турците през робството християни в София; 8 канонизирани: Св. мчк Георги Софийски Стари, чества се на *26 март*; Св. свщмчк Георги Софийски Нови, чества се на *11 февруари*; Св. мчк Георги Софийски Най-нови, чества се на *26 май*; Св. мчк Константин Софийски, чества се на *21 май*; Св. вмчк Николай Нови Софийски, чества се на *17 май*; Св. свещмчк Симеон Самоковски и Софийски, чества се на *26 май*; Св. препод. Софроний Софийски, чества се на *28 май*; Св. свещмчк Терапонтий Софийски, чества се на *27 май*; неканонизирани: цар Иван Асен IV (цар Ясен, бан Янко) † 1349, цар Михаил IV Асен † 1355, цар Иван Асен V † 1388, войводата Радич †1454; Васил Левски † *19 февруари* 1873, участниците в Априлското въстание Стойчо Рашков и Тодор Малеев, обесени от турците на Лъвов мост в † 1876; обесените от турците 4 софийски книжари: Никола Крушкин Чолака † *15 ноември* 1877, хаджи Стоян Табаков книжаря † *15 ноември* 1877, Георги Стоицев † *15 ноември* 1877, Кирил Геошев † *15 ноември* 1877 и другите многочислени българи християни от Софийско и околността – жертви на агаряните по време на османската власт. Дори в 1877 русите и чуждестранните кореспонденти заварват 16 бесилки, на които непрестанно от поробителя са екзекутирани българи до последния момент преди навлизането на християнските освободителни войски на *4 януари* 1878 (*23 декември* 1877 стар стил).

Средски мъченици – християни българи от селището Сред (*днес:* Косово), пострадали при потурчванията на българите в Шар планина.

Онлайн ресурс.

Б. Единично мъченичество
(*по азбучен ред*)

Аврамий Български, свещеномъченик 1 април
Аглика Търновска, мъченица
Акакий Серски, преподобнимъченик 1 май
(† 1816, Пармак-капи в Цариград)
Акелина Сенишка, мъченица 26 септември
Александър, мъченик
Алмуските мъченици, мъченици
Амплий, свещмчк, апостол
Анастасий Струмишки, преподобнимъченик 29 август
(† 1794, Солун)
Ангел Български воин (Ангел Битолски) 1 февруари
(от с. Флорина, † 1750)
Ангеларий, Св. Седмочисленик 27 юли
Андрей Юродиви, Свети
Антим Атонски, монах
Арсений, светогорски монах – XIX в.
Аскул Солунски, епископ
Атанас Лулулин, мъченик 8 септември († след 1774)
Атанасий I, патриарх Константинополски
Ахил(ий) (Ахила) Лариски, преп. 15 май

Боню Македонски 19 август
Борис, мъченик (и Серафим)
Борис, мъченик (и Глеб)
Борис-Михаил княз Български 2 май († 907, Преслав)
Боян-Енравота Български княз, мъченик 28 март
(† около 833)

Валентин Доростолски, мъченик 24 април 12/25 април
Валерия, мъченица
Варлаам Охридски, свещеномъченик
Варлаам Светогорец, мъченик
Васа Солунска, мъченица 21 август
Ваца Крал 4 декември
Висарион, Смолянски епископ, преподобнимъченик
(† 1662)

Гаврил (Гавриил) Лесновски, преп. 15 януари
(отшелник, XI-XII в.)
Гана Кривенска (Провадийска), мъченица, обесена от турците в Шумен на † 19 май 1746 на Кошир (дн. пл. Освобождение)
Георги Девелтски, свещеномъченик
Гела мчца. Тя била жена, чийто единствен син поробителите взели кръвен данък и го сторили еничарин. Като станал на 20 години се върнал със заповед да потурчи своите съселяни. Майка му го срещнала и го познала по един белег, който запомнила от раждането. Тя заедно със свещеника го молели да не помохамеданчва родното си място, но той бил непреклонен. Майката и свещеника го заклели те да са изкупителна жертва. Тогава той ги посякъл, но селото останало християнско. Взело името Гела и в околните предвидени за турчене села

– Широка лъка, Солниците, Стикъл, Стойките, Върбово също оцеляло част от православното население.
Георги Загорски, мъченик 28 март
Георги Софийски Най-нови (Новейши), мъченик 26 май († 1530 или 1534)
Георги Софийски Нови (Кратовски) мъченик 11 февруари, 26 май – пренасяне на мощите († 11 февруари 1515)
Георги Софийски Най-нови, мъченик († 26 май 1530)
Георги Софийски Стари, мъченик 26 март, 26 май († 1437, Одрин)
Георги Старозагорски (Туловски), мъченик
Георги Янински Нови, мъченик (1838 г.)
Глеб, мъченик (и Борис)
Гликерия Тракийска, мъченица
Горазд, Св. Седмочисленик 27 юли
Григорий Български епископ, преп. 8 януари
Григорий, йеросхимонах
Григорий Синаит, преподобен

Давид Солунски (Български), преп. 26 юни
Давид Български цар 26 юни (X в.)
Дазий Доростолски – първият мъченик в българските земи 20 ноември († Доростол/Силистра, 20 ноември, вероятно 302)
Дамаскин Габровски, свещеномъченик 16 януари († 1771, Свищов)
Дамян, митрополит Пловдивски, свещеномъченик
Димитрий (Димитър), мъченик 19 март († 1554)
Димитрий Бесарабовски (Димитрий Нови), преп. 27 октомври († ок. 1685)
Димитрий Сливенски (Димитър), Нови мъченик 30 януари († 1841, Сливен)
Димитрий Тракийски, мъченик
Димо Смирненски, мъченик
Дионисий Атонски, преподобен
Дионисий Станимашки, мъченик

Патриарх Евтимий Български, препмчк 20 януари; 30 януари, 19 януари († ок. 1401)
Евтимий, свещеномъченик 26 декември
Евтимий Атонски от Шумен, мъченик, † 22 март 1814, мощите му са положени в Света гора заедно с тези на Св.
Елий Юлий Публий, епископ Девелтски
Емилиян Доростолски, мъченик
Еразъм Охридски свещеномъченик, 2 юни, 20 юни
Ерм, апостол, епископ Филипополски

Злата Мъгленска, великомъченица 18 октомври, 13 октомври, 19 октомври († 18? октомври 1795, с. Слатино)
Зосима Созополски, св.мъченик, 19 юни
Зосим Солунски, мъченик, 17 април

Иван Рилски, преподобен чудотворец
Игнатий Старозагорски в храм посветен на двамата.
Игнатий Старозагорски, препмчк 8 октомври, 10 август († 1814, Цариград)
Илия, мъченик
Иларион Мъгленски (Мегленски) епископ, преп., 21 октомври († 1164)
Исихий Доростолски, мъченик 9 март

Йоаким Осоговски (Сарандопорски), преп. 16 август, 17 август († 1105)
Йоаким Търновски патриарх, преп. 18 януари († 1246)
Йоан Българин, мъченик 5 март († 1784, Цариград)
Йоан Достойнски, иеросхимонах
Йоан калфа, мъченик 25 февруари († Цариград 1375)
Йоан Кукузел (Ангелогласния, Сладкопевец), преп. 1 октомври (живял ок. 1280 – 1360 г.; † в лаврата на Св. Анастасий, Атон)
Йоан от Коница, мъченик († 1814)
Йоан Лозенски 17 март
Йоан Политовски епископ
Йоан Търновски (Нови, Трапезицки), мъченик
Йоан Рилски чудотворец, преп. 19 октомври, 10 октомври; Св. Успение на Йоан Рилски: 18 август; Възвръщане на мощите на Йоан Рилски от Търново в Рилския манастир: 1 юли (1469) († 946)
Йоан Търновски патриарх, преп. (XIII в.)
Йоан Търновски, мъченик 16 юли († 1822 г., Търново)
Йоан Шишман, мъченик, благов. цар 11 септември
Йоаким I Търновски
Йоан Янински, мъченик (1526)
Йоан-Владимир великомъченик, княз, чудотворец, мироточец 22 май († 1016, Охрид)
Йоан Девичи (Девички), преп., последовател на Св. Иван Рилски
Йоаникий Лозенски 4 ноември
Йосиф, архиепископ, първи патриарх Български (ок. 886 / след 896 † началото на X в.)

Калиник преподобномъченик
Калист I патриарх
Калист Ангеликуд (Мелнишки) преподобен
Карп апостол, свещеномъченик
Керана Селенишка, мъченица 11 април († 1751)
Киприян Московски митрополит, преп. 16 септември
Киприан Слепченски, преподобномъченик
Кирана Солунска, мъченица
Кириакия-Неделя, великомъченица
Кирил Славянобългарски, Философ, преп., мъченик, равноапостол и славянски просветител 11 май; Представление (успение) на Св. Кирил: 14 февруари († 14 февруари 869, Рим)
Климент, преподобен
Климент Охридски, преп. 25 ноември, 27 юли, 13 ноември († 916, Охрид)
Козма Зографски от Търново, преп. 22 септември († 1323)
Конон, мъченик 5 март
Константин Кавасила архиепископ Български (XIII в.)
Константин Софийски, мъченик 21 май († 1737)
Крал Стефан Милутин
Кузман Шуменски мъченик, обезглавен от турците за вярата си в † 1787 при поредното масово потурчване на Шумен и околните села. Приписка към богослужебна книга от 1787: „Дойде Кара Асан с хилядо аскери, та право в Шуменграда, изтурчи селата. Три села изтурчи, за умножение грех человечески. Лето 1787. Даскал Кузман рече на Кара Асан: „Княз ли си, или цар, или воевода, то помисли от кого си приел тая власт!“ Та му отсекоа главата. В събота му отсекоа главата. Писа рука Сава, син Влъков.“ „Писахме да се знае”. Приписки и летописи, съст. Венцеслав Начев, Никола

Ферманджиев. С., 1984, с. 114.

Лазар Български, мъченик 23 април († 1802, с. Соми, Мала Азия)
Лука Одрински, препмчк 23 март († 23 май 1802, о. Митилин, на 16 г.)
Лука Рилски (отроче) 20 октомври

Мануил Адрианополски, свещеномъченик
Марк Доростолски, мъченик
Манасий Габровски, 8 юли
Марин, мъченик 16 декември
Марина Девица, 13 февруари
Марко Български, 28 септември
Марко Преславски архиеп., преп. 25 януари (XIII в.)
Мелитина мъченица
Мелитион Сердикийски епископ
Методий Славянобългарски, епископ, мъченик, равноапостол и славянобългарски просветител 11 май; Успение на Св. Методий Славянобългарски: 6 април († 6 април 885, Велеград)
Михаил воин Български, праведни 22 ноември, 22 декември, 10 февруари († 22 октомври? ок. 865 или 867, гр. Потук, вероятно Батак)
Михаил Киевски, митрополит
Милян Райковски, мъченик
Михаил Маврудинов, мъченик 22 октомври († 1554)
Мокий, свещеномъченик

Наум Преславски, преп., чудотв. 23 декември, 20 юни († 910, Охрид)
Недялка от Тулча, мъченица
Нектарий Битолски, преп., мъченик 5 декември († 1500, Карея, Атон)
Никита Ремесиански (Пиротско-Нишки) епископ, покръстител и просветител тракийски, 22 юни
Никита Серски, свещмчк 3 април, 4 април († 1808, Сяр)
Никодим Елбасански, мироточец, препмчк 11 юли († 1722, Елбасан)
Никодим митрополит Преславски, преп. 17 януари
Никодим Тисмански (Прилепски, Охридски), преподобномъченик
Никола от Мецово, Епир, мъченик 3 ноември († 1617)
Никола Солунски 29 декември
Николай воин Български, преп. 24 декември
Николай Охридски архиепископ (XIV в.)
Николай Охридски архиепископ (IX в.)
Николай Софийски архиепископ 6 декември
Николай Софийски Нови, мъченик 17 май († 1555, София)

Олга, княгиня, равноапостолна (11 юли)
Онуфрий Габровски, препмчк 4 януари († 1818 на о. Хиос)

Павнутий Прозорливца Калоферски 27 юли
Паисий Величковски преподобен
Паисий Хилендарски, преп., 19 юни, 19 май, 18 юни (1722-† 1773; канонизиран 1962)
Пасикрат Доростолски мъченик, 24 април – някъде 12/25 април
Пахомий от Малорусийско, мъченик († 1730)
Петка Търновска (Параскева-Петка Търновска/ Парашкева Търновска – Калистратска/Петка Епиванска), преп., 14 октомври (Петковден) († XI в., Епиват, на Мраморно море)
Петко Калоферски / Беглички мъченик
Петър Български, свщмчк 22 януари
Петър Мъгленски презвитер 28 март
Петър цар, Св. благоверни 30 януари († 969)
Пимен Зографски (Софийски), преп. 3 ноември, 1 март († 1620 или 1610 в Черепишкия манастир)
Прокопий Варненски, препмчк 25 юни († 1810 или 1870 в Смирна)
Прохор Пчински (Пшински), преп. 15 януари († 1067, край река Пчиня, близо до Враня)

Рада Пловдивска мъченица
Райко-Йоан Български (от Шумен) мъченик † 14.05.1802
Роман Търновски (Килифарски), преп. 17 февруари († след 1364)
Ромил Видински, (Бдински) преп. 16 януари († 1375, Равяница, Сърбия)

Сава I Сръбски архиепископ
Сава Седмочисленик 27 юли
Севастиан Рилец преподобен
Севастиана мъченица
Северус епископ
Седмочисленици, светци: Кирил, Методий, Климент Охридски, Наум Охридски, Горазд, Сава и Ангеларий 27 юли
Серафим от Лариса, мъченик (потурчен 18 юли)
Сергий Къпински (Капиновски), преп. 30 януари
Симеон Петровски / Каменски преподобен
Симеон Самоковски, мъченик, 21 август († 1737)
Синклитикия преподобна
Сионий Български, мъченик 22 януари
Сотас Анхиалски епископ
Софроний Врачански епископ, преп. 11 март (XVIII-XIX в.)
Софроний Сеславски иеромонах
Софроний Софийски (Български), преп., мъченик 28 май († около 1515, Русенско)
Спас Радовецкий, 10 август
Спиридон Нови (Преславски?), убит при цар Асен II
Стефан Струмишки, 6 октомври

Теодор Български Камски, Философ, мъченик
Теодосий Търновски преп. 27 ноември (11 януари) († 1363 или между 1359-1364, Цариград)
Теотим Скитски епископ
Теофан Македонски, Нови чудотворец преп. 19 август
Теофил Мироточиви, преп. 8 юли († 1548, Карея, Атон)
Теофил Тивериополски, преподобен
Теофилакт Търновски архиепископ, преп. 27 януари († 1107)
Теофилакт Охридски, архиепископ, преп., блаж.
Терапонтий Софийски, Терапонт Сердикийски, мъченик 27 май
Тижа-Мария мъченица
Трендафил Старозагорски (Загорски), мъченик 8 август, 5 октомври († на около 18 години 1680 или 1570, 1686 в Цариград)
Тривелий Теоктист Цар Български (хан Тервел) на 4 януари и 3 септември

Per aspera ad astra!

Филий Томски, свещеномъченик
Филип, Св. свещеномъченик
Филотей Скитски, 1 април
Филотея Търновска, преп. 7 декември
(† преди XIII в., Поливот)
Фотий патриарх Цариградски покръстител

Харалампий Атонски, схимонах
Христо, Албански, мъченик 28 ноември
(† 1748, Цариград)
Христо Смилянски, Смолянски, Родопски, мъченик

Царедворци, Свети трима

Юлиания, мъченица
Юлий Доростолски, мъченик
Юстин Управда император Юстиниан I, 14 ноември;
2 август

Яков Костурски, препмчк 1 ноември († 1520, Одрин)

Забел.: В Македония се почитат 44 македонски светци на празника „Събор на Македонските Светители“ – първата неделя на октомври. Почти всички от тях Българската църква почита като български светци.

56. **Български мъченици**
(*по азбучен ред*)

Аврамий Български, свщмчк 1 април
Аглика Търновска, мъченица
Акакий Серски, препмчк 1 май († 1816, Пармак-капи в Цариград)
Акелина Сенишка, мъченица 26 септември
Александър, мъченик
Алмуските мъченици, мъченици
Амплий, свещмчк, апостол
Анастасий Струмишки, преп., мъченик 29 август
(† 1794, Солун)
Ангел Български воин (Ангел Битолски) 1 февруари
(от с. Флорина, † 1750)
Ангеларий, Св. Седмочисленик 27 юли
Андрей Юродиви, Свети
Антим Атонски, монах
Арсений светогорски монах, XIX в.
Аскул Солунски, епископ
Атанас Лулулин, мъченик, 8 септември († след 1774)
Атанасий I, патриарх Константинополски
Ахил(ий) (Ахила) Лариски, преп. 15 май

Боню Македонски 19 август
Борис, мъченик (и Серафим)
Борис, мъченик (и Глеб)
Борис-Михаил княз Български 2 май († 907, Преслав)
Боян-Енравота Български княз, мъченик 28 март
(† около 833)

Валентин Доростолски, мъченик, 24 април 12/25 април
Валерия, мъченица
Варлаам Охридски, свещмчк
Варлаам Светогорец, мъченик
Васа Солунска, мъченица 21 август
Ваца Крал 4 декември
Висарион Смолянски епископ, препмчк († 1662)

Гаврил (Гавриил) Лесновски, преп. 15 януари
(отшелник, XI-XII в.)
Гана Кривенска (Провадийска), мъченица, обесена от турците в Шумен на † 19 май 1746 на Кошир (дн. пл. Освобождение)
Георги Девелтски, свещмчк
Гела мъченица
Георги Загорски, мъченик 28 март
Георги Софийски Най-нови (Новейши), мъченик 26 май
(† 1530 или 1534)
Георги Софийски Нови (Кратовски) мъченик
11 февруари; 26 май – пренасяне на мощите
(† 11 февруари 1515)
Георги Софийски Най-нови, мъченик († 26 май 1530)
Георги Софийски Стари, мъченик, 26 март, 26 май
(† 1437, Одрин)
Георги Старозагорски (Туловски), мъченик
Георги Янински Нови, мъченик (1838)
Глеб, мъченик (и Борис)
Гликерия Тракийска, мъченица
Горазд, Св. Седмочисленик 27 юли
Григорий Български епископ, преп. 8 януари
Григорий, йеросхимонах
Григорий Синаит, преподобен

Давид Солунски (Български), преп. 26 юни
Давид Български цар 26 юни (X в.)
Дазий Доростолски
Дамаскин Габровски, свещмчк 16 януари († 1771, Свищов)
Дамян, митрополит Пловдивски, свещмчк
Димитрий (Димитър), мъченик 19 март († 1554)
Димитрий Бесарабовски (Димитрий Нови), преп.
27 октомври († ок. 1685)
Димитрий Сливенски (Димитър), Нови мъченик
30 януари († 1841, Сливен)
Димитрий Тракийски мъченик
Димо Смирненски мъченик
Дионисий Атонски, преподобен
Дионисий Станимашки, мъченик

Патриарх **Е**втимий патриарх Български, препмчк 20 януари; 30 януари, 19 януари († около 1401)
Евтимий, свещеномъченик 26 декември
Евтимий Атонски от Шумен, мъченик, † 22 март 1814, мощите му са положени в Света гора заедно с тези на Св. Игнатий Старозагорски в храм посветен на двамата.
Елий Юлий Публий, епископ Девелтски
Емилиян Доростолски, мъченик
Еразъм Охридски свещеномъченик, 2 юни, 20 юни
Ерм, апостол, епископ Филипополски

Злата Мъгленска, великомчница 18 октомври,
13 октомври, 19 октомври († 18? октомври 1795, с. Слатино)

Зосима Созополски, св.мъченик, 19 юни
Зосим Солунски, мъченик, 17 април

Иван Рилски, преподобен чудотворец
Игнатий Старозагорски, препмчк 8 октомври, 10 август († 1814, Цариград)
Илия, мъченик
Иларион Мъгленски (Мегленски) епископ, преп., 21 октомври († 1164)
Исихий Доростолски, мъченик 9 март

Йоаким Осоговски (Сарандопорски), преп. 16 август, 17 август († 1105)
Йоаким Търновски патриарх, преп. 18 януари († 1246)
Йоан Българин, мъченик 5 март (1784, Цариград)
Йоан Български, мъченик, 14 май
Йоан Достойнски, йеросхимонах
Йоан калфа, мъченик 25 февруари († Цариград 1375)
Йоан Кукузел (Ангелогласния, Сладкопевец), преп. 1 октомври (живял ок. 1280-1360; † в лаврата на Св. Анастасий, Атон)
Йоан от Коница, мъченик († 1814)
Йоан Лозенски 17 март
Йоан Политовски епископ
Йоан Търновски (Нови, Трапезицки), мъченик
Йоан Рилски чудотворец, преп. 19 октомври, 10 октомври; Успение на Йоан Рилски: 18 август; Възвръщане на мощите на Йоан Рилски от Търново в Рилския манастир: 1 юли (1469) († 946)
Йоан Търновски патриарх, преп. (XIII в.)
Йоан Търновски, мъченик 16 юли († 1822, Търново)
Йоан Шишман, мъченик, благов. цар 11 септември
Йоаким I Търновски
Йоан Янински, мъченик (1526)
Йоан-Владимир великомъченик, княз, чудотворец, мироточец 22 май († 1016, Охрид)
Йоан Девичи (Девички), преп., последовател на Св. Иван Рилски
Йоаникий Лозенски 4 ноември
Йосиф, архиепископ, първи патриарх Български (ок. 886 / след 896 г. – † началото на X в.)

Калиник преподобномъченик
Калист I патриарх
Калист Ангеликуд (Мелнишки) преподобен
Карп апостол, свещеномъченик
Керана Селенишка, мъченица 11 април († 1751)
Киприян Московски митрополит, преп. 16 септември
Киприан Слепченски преподобномъченик
Кирана Солунска мъченица
Кириакия-Неделя великомъченица
Кирил Славянобългарски, Философ, преп., мъченик, равноапостол и славянски просветител 11 май; Представление (успение) на Св. Кирил 14 февруари († 14 февруари 869, Рим)
Климент преподобен
Климент Охридски, преп. 25 ноември, 27 юли, 13 ноември († 916, Охрид)
Козма Зографски от Търново, преп. 22 септември († 1323)
Конон, мъченик 5 март
Константин Кавасила архиепископ Български (XIII в.)
Константин Софийски, мъченик 21 май († 1737)
Крал Стефан Милутин
Кузман Шуменски мъченик

Лазар Български, мъченик 23 април († 1802, с. Соми, Мала Азия)
Лука Одрински, препмчк 23 март († 23 май 1802, о. Митилин, на 16 г.)
Лука Рилски (отроче) 20 октомври

Мануил Адрианополски свещеномъченик
Марк Доростолски мъченик
Манасий Габровски 8 юли
Марин, мъченик 16 декември
Марина Девица 13 февруари
Марко Български 28 септември
Марко Преславски архиеп., преп. 25 януари (XIII в.)
Мелитина мъченица
Мелитион Сердикийски епископ
Методий Славянобългарски, епископ, мъченик, равноапостол и славянобългарски просветител 11 май; Успение на Св. Методий Славянобългарски: 6 април († 6 април 885, Велеград)
Михаил воин Български, праведни 22 ноември, 22 декември, 10 февруари († 22 октомври? ок. 865 или 867, гр. Потук, вероятно Батак)
Михаил Киевски митрополит
Милян Райковски мъченик
Михаил Маврудинов, мъченик 22 октомври († 1554)
Мокий свещеномъченик

Наум Преславски, преп., чудотв. 23 декември, 20 юни († 910, Охрид)
Недялка от Тулча, мъченица
Нектарий Битолски, преп., мъченик 5 декември († 1500, Карея, Атон)
Никита Ремесиански (Пиротско-Нишки) епископ, покръстител и просветител тракийски, 22 юни
Никита Серски, свещмчк 3 април, 4 април († 1808, Сяр)
Никодим Елбасански, мироточец, препмчк 11 юли († 1722, Елбасан)
Никодим митрополит Преславски, преп. 17 януари
Никодим Тисмански (Прилепски, Охридски), преподобномъченик
Никола от Мецово, Епир, мъченик 3 ноември († 1617)
Никола Солунски 29 декември
Николай воин Български, преп. 24 декември
Николай Охридски архиепископ (XIV в.)
Николай Охридски архиепископ (IX в.)
Николай Софийски архиепископ 6 декември
Николай Софийски Нови, мъченик 17 май († 1555, София)

Олга, княгиня, равноапостолна (11 юли)
Онуфрий Габровски, препмчк 4 януари († 1818 на о. Хиос)

Павнутий Прозорливца Калоферски 27 юли
Паисий Величковски преподобен
Паисий Хилендарски, преп., 19 юни, 19 май, 18 юни (1722-† 1773, канонизиран 1962)
Пасикрат Доростолски мъченик, 24 април – някъде 12/25 април

Пахомий от Малорусийско, мъченик († 1730)
Петка Търновска (Параскева-Петка Търновска/ Парашкева Търновска – Калистратска/Петка Епиванска), преп., 14 октомври (Петковден) († XI в., Епиват, на Мраморно море)
Петко Калоферски / Беглички мъченик
Петър Български, свщмчк 22 януари
Петър Мъгленски презвитер 28 март
Петър цар, Св. благоверни 30 януари († 969)
Пимен Зографски (Софийски), преп. 3 ноември, 1 март († 1620 или 1610 в Черепишкия манастир)
Прокопий Варненски, препмчк 25 юни († 1810 или 1870 в Смирна)
Прохор Пчински (Пшински), преп. 15 януари († 1067, край река Пчиня, близо до Враня)

Рада Пловдивска мъченица
Райко-Йоан Български (от Шумен) мъченик († 14.05.1802)
Роман Търновски (Килифарски), преп. 17 февруари († след 1364)
Ромил Видински, (Бдински) преп. 16 януари († 1375, Раваница, Сърбия)

Сава I Сръбски архиепископ
Сава Седмочисленик 27 юли
Севастиан Рилец преподобен
Севастиана мъченица
Северус епископ
Седмочисленици, светци: Кирил, Методий, Климент Охридски, Наум Охридски, Горазд, Сава и Ангеларий 27 юли
Серафим от Лариса, мъченик (потурчен 18 юли)
Сергий Къпински (Капиновски), преп. 30 януари
Симеон Петровски / Каменски преподобен
Симеон Самоковски, мъченик, 21 август († 1737)
Синклитикия преподобна
Сионий Български, мъченик 22 януари
Сотас Анхиалски епископ
Софроний Врачански епископ, преп. 11 март (XVIII-XIX в.)
Софроний Сеславски йеромонах
Софроний Софийски (Български), преп., мъченик 28 май († около 1515, Русенско)
Спас Радовецкий, 10 август
Спиридон Нови (Преславски?), убит при цар Асен II
Стефан Струмишки, 6 октомври

Теодор Български Камски, Философ, мъченик
Теодосий Търновски преп. 27 ноември (11 януари) († 1363 или между 1359-1364, Цариград)
Теотим Скитски епископ
Теофан Македонски, Нови чудотворец преп. 19 август
Теофил Мироточиви, преп. 8 юли († 1548, Карея, Атон)
Теофил Тивериополски, преподобен
Теофилакт Търновски архиепископ, преп. 27 януари († 1107)
Теофилакт Охридски, архиепископ, преп., блаж.
Терапонтий Софийски, Терапонт Сердикийски, мъченик 27 май
Тижа-Мария мъченица
Трендафил Старозагорски (Загорски), мъченик 8 август, 5 октомври († на около 18 години 1680 или 1570, 1686 в Цариград)
Тривелий Теоктист Цар Български (хан Тервел) на 4 януари и 3 септември

Филий Томски свещеномъченик
Филип свещеномъченик
Филотей Скитски 1 април
Филотея Търновска, преп. 7 декември († преди XIII в., Поливот)
Фотий патриарх Цариградски покръстител

Харалампий Атонски схимонах
Христо, Албански, мъченик 28 ноември († 1748, Цариград)
Христо Смилянски, Смолянски, Родопски, мъченик

Царедворци, Свети трима

Юлиания мъченица
Юлий Доростолски мъченик
Юстин Управда император Юстиниан I, 14 ноември; 2 август

Яков Костурски, препмчк 1 ноември († 1520, Одрин)

Онлайн ресурси.

57. **Изявени и изтъкнати български монаси и монахини**

Рилски подвижници

Рилски подвижник Варлаам
Рилски подвижник Дометиан
Рилски подвижник Теофан
Рилски подвижник Серафим
Рилски подвижник Симеон
Рилски подвижник Пафнутий
Рилски подвижник Исая
Рилски подвижник Игнатий
Преподобномъченик Максим Рилец
Рилски подвижник Севастиан
Преподобномъченик Партений Рилец
Преподобномъченик Поликарп Рилец
Преподобномъченик Партений от Рила

Светии, просияли през римо-византийско време

Св. мчци Пасикрат и Валентин
Св. ап. Павел (докоснал с проповедите си и българските земи)
Св. ап. Андрей Първозвани (докоснал с проповедите си и българските земи)
Св. ап. Тимотей – покръстил първите християни в Месемврия (дн. Несебър)
Мчците от Пауталия
Св. Иоан воин
Епископ Протоген Сердикийски
Св. вмчца Ирина – проповядвала 70 дни в Месемврия (дн. Несебър)
Диаклетианополски мъченици
Св. мчца Асклепиодота
Св. мчк Герелий
Св. мчк Лупос
Св. мчци Хермес и Гай
Мчците от Диногеция
Епископ Мартирий Марцианополски
Епископ Лаврентий от Нове
Мчците от Марцианопол
Епископ Сатураний Марцианополски
Епископ Силвестър от Рациария
Мчк Власий от Месамбрия
Епископ Пист Марцианополски
Мчк Юлий от Гетдуб
Коматевските мъченици
Мчк Калиник Доростолски
Мчк Никандър Доростолски
Атанасий изповедник
Свещмчк Доротей Тирски
Мчк Кирил Аксиополски
Свещмчк Севир
Свещмчк Мемнон Стотник
Мъчениците от Николицел

Светии и мъченици от времето на Първото и Второто българско царство

Свещмч Евтимий Сардийски
Преп. Екарест
Рилски подвижник Григорий
Най-малкият Рилски отшелник Лука
Преп. Петър (пленник на хан Крум)
Блажени Теофилакт, архиепископ Български
Иоан екзарх български
Св. Варвар Пелагонийски
Подвижници и мъченици от Ахридос
Препмчците от Ахридос
Патриарх Иоаким III
Свещмчк Макарий
Патриарх Игнатий Търновски
Митрополит Теодосий Трапезунтски
Св. Григорий Палама
Преп. Михаил изповедник

Светии и мъченици по време на османското владичество (XIV-XIX в.)

Мчк Константин от София
Препмчк Евтимий Драгалевски
Препмчк Натанаил Сеславски
Свещмчци Георги и Димитър
Мъчениците от „Св. Петка Самарджийска"
Мъчениците от „Св. Петка Стара"
Свещмчк Горазд Илиенски
Свещмчк Евтимий Дикотински
Свещмчк Натанаил Кладнишки
Свещмчк Илия Самоковски
Свещмчк Георги от Панагюрище

Свещмчк Тодор от Панагюрище
Свещмчк Нестор от Панагюрище
Мчк Цвятко от Панагюрище
Мъчениците от Горния Калоферски метох
Вмчцата от Горния Калоферски метох
Свещмчк Димитър от Калофер
Мъчениците от „Света Троица"
Препмчк Пантелеймон от Калофер
Св. Баташки мъченици – Мъчениците от Батак
Мъчениците от църквата в Батак
Свещмчк Нейчо от Батак
Препмчците от Кръстов
Йеромонах Зотик Преображенски
Блаженият йеросхимонах Харитон
Мчца Недялка от Тулча
Св. Новоселски мъченици
Мчца Варвара Елешнишка
Мчца Чона от Омарбас
Свещмчк от Загражден
Йеромонах Григорий от Кръстогорието
Жени-мъченици от Исьорен
Русиновските мъченици
Безкръвната мчца от Загражден
Мчците от Турчи мост
Мчца Марина от Неделино
Мчците от Костандово
Мчца Мария от Костандово
Мъчениците от Беловския манастир
Мъчениците от Устово
Мъчениците от Вълкосел
Мчци от Забрал
Свещмчците от Гела
Мчците от Шкоруда
Мчцата от Плетена
Мчците от Чепино
Мчците от Киево
Мчците от Кутлово
Мчк Янаки Марин
Св.мчк Стоица Хрельовски
Севлиевски мъченици
Мъченичеството на х. Кесарий
Еменските мъченици
Мчк йеродякон Партений
Свещмчк Йоаникий Търновски
Св.прмчк Евтимий
Препмчк Никодим Светогорец
Препмчци Светогорски
Препмчк Кирил Атонски
Препмчк Агапий Атонски
Препмчк Йоасаф Атонски
Йеромонах Генадий Преображенски
Мъчениците от Ивайловградско
Св. прпмчк Лука Одрински
Скално отшелничество и исихазъм
Св. отец Антоний от Крепча

58. **Скални отшелници**

Скални отшелници от Троицки боаз
Скални отшелници при Средня
Скални отшелници от Осмарски боаз
Скални отшелници от Косовски манастир
Скални отшелници при Косово
Скални отшелници от Малко Елеме
Скални отшелници при Невша
Скални отшелници от Неновския боаз

Скални отшелници при Кривня
Скални отшелници от манастира „Св. Георги”
Скални отшелници при Петров дол
Скални отшелници от Саръкая
Скални отшелници при Дряновец
Скални отшелници от манастира „Св. Димитър”
Скален отшелник при Сеново
Скални отшелници при Ветово
Скални отшелници при Хлебарово
Скални отшелници при Писанец
Скални отшелници при Нисово
Скални отшелници от Червенския манастир
Скални отшелници от Рай – манастир
Скален затворник при Табачка
Скални отшелници при Табачка
Скални отшелници от Пенчов път
Скални отшелници при Кошов
Скални отшелници при Иваново
Скални отшелници при Писмата
Скални отшелници при Божичен
Скални отшелници при Красен
Скални отшелници при Басарбово
Скални отшелници при „Св. Петка”
Скални отшелници при Никопол
Отшелници от остров „Св. Анастасия”
Островни отшелници и мъченици от Свети Иоан
Отшелническо село при Скопо
Скалните отшелници при Рояк
Скалните отшелници от Алботин
Островните отшелници и мъченици от Свети Тома
Островните отшелници от Светите Кирик и Юлита
Островният отшелник от Свети Петър
Пещерни отшелници в Родопите
Скални отшелници при Мадара
Скалният отшелник от Ветата пещера
Отшелници от Лесновската планина
Скални отшелници от Преспа
Скални отшелници от Макария
Скални отшелници от Калища
Исихастът Амирали
Скалният отшелник при Еменския каньон
Скалните отшелници от Скала
Скалните отшелници от двете киновии
Скални отшелници от Върбино
Скални отшелници от Руйно
Скални отшелници от Бербер канара
Скални отшелници от Геледжик
Скални отшелници от Кораджа
Скални отшелници от Суха чешма
Скални отшелници от Алфатар
Скалният отшелник от Алфатар
Скални стълпници от Канагьол
Скалният отшелник от Събюва канара
Алфатарският скален анахорет
Скалните отшелници от Гяур Евлери
Скалните отшелници от Тарапаната
Скалните отшелници от Асар Евлери
Скалните отшелници от Аладжа манастир
Скалните отшелници от Шаян кая
Скалните отшелници от Брестница
Скалните отшелници от Голеш
Скалният отшелник от Поп Русаново
Скалните отшелници от Сандъклин маара
Скалните отшелници от Хитово
Скалните отшелници от „Св. Марина”
Скалните отшелници от „Св. Никола”
Исихастите от Епикерниевия манастир

Исихастите от Сотирския манастир
Пещерният исихаст от Сотиря
Пещерните исихасти от Юскуп
Преподобномъчениците от Сливенската Света гора
Пещерните исихасти от Дупница
Исихастите от Седларевския манастир
Исихастите от Граматиково
Пещерният исихаст от Граматиково
Исихастите от Воден
Исихастите от Голямо Буково
Исихастите от Устрем
Исихастите от Нейково
Исихастите от Твърдица
Исихастите от Селището
Исихастите от Ичера
Пещерните исихасти от Манастир дере
Скалните мъченици от Шипа Лом
Скалните отшелници от Мара Гидик
Отшелниците от Бели брегове
Пустинникът Филип
Монах Атанасий Йерусалимски
Преп. Власий Мних
Свети Иоан Нови Тракийски
Монах Инок и ученикът му
Исихастите от Жеравна
Исихастите от Градец
Исихастите от Тича
Исихастите от Сливово
Исихастите от Лалково
Исихастите от Котел
Исихастите от Велика
Исихастите от Мелница
Подвижници от Преображенски манастир
Схимонах Исая Преображенски
Игумен Никифор Преображенски
Архимандрит Спиридон Преображенски
Монах Никифор Преображенски
Монах Климент Преображенски
Монах Теофилакт Преображенски
Монах Макарий Преображенски
Монах Доротей Преображенски
Йероманах Ириней Преображенски
Скалният отшелник Хрисант
Мъченичество на йеромонах Исая
Схимонах Серафим
Подвижници от Троянски манастир
Преподобномъченик Калистрий Троянски
Преподобномъчениците от Троянския манастир
Преподобни Паисий Троянски
Преподобни Партений Троянски
Схимонах Манасий Троянски
Йеросхимонах Рувим Троянски
Подвижници от различни скитове
Подвижници от скита „Св. Никола”
Подвижници от скита „Св. Иоан Предтеча”
Скитски отшелник Иларион
Скитски подвижник Доротей
Калоферски исихаст Теофан
Апологетът на исихазма йеросхимонах Спиридон
Украински исихасти на Чукарка
Паисианецът йеромонах Кириак
Паисианецът йеромонах Висарион
Скитски монах Серафим
Исихастите от Чукарка
Скитски отшелник отшелник архимандрит Йосиф
Чудотворна икона „Троеручица”
Троянско – светогорски духовник Никифор

Троянско – светогорски йеромонах Йеротей
Троянско – светогорски духовник Платон
Скитският подвижник Спиридон
Подвижници от Бачковски манастир
Подвижник от постницата от връх Вигла
Свети патриарх Евтимий в близката и далечна пустиня
Йеромонах Антоний Бачковски
Монах Андрей (Андроник) Бачковски
Скалните отшелници от Бачково
Скалните отшелници от Малката пещера
Отшелници от скита при Света Клувия
Скитски отшелник Герасим
Отшелникът от голямата пещера
Скитски отшелник Гавриил
Отшелникът от постницата над манастирския скит
Отшелникът от пещерата над Клувията

59. **Светии и мъченици от времето на Първото и Второто българско царство**

Св. свмчк Евтимий Сардийски
Преп. Екарест
Рилски подвижник Григорий
Най-малкият Рилски отшелник Лука
Преп. Петър (пленник на хан Крум)
Блажени Теофилакт, архиепископ Български
Иоан екзарх български
Св. Варвар Пелагонийски
Подвижници и мъченици от Ахридос
Препмчците от Ахридос
Патриарх Иоаким III
Св. свмчк Макарий
Патриарх Игнатий Търновски
Митрополит Теодосий Трапезунтски
Св. Григорий Палама
Преп. Михаил изповедник

60. **Светии и мъченици по време на османското владичество**

Мчк Константин от София
Препмч Евтимий Драгалевски
Препмч Натанаил Сеславски
Свмчци Георги и Димитър
Мчци от „Св. Петка Самарджийска”
Мчци от „Св. Петка Стара”
Свмчк Горазд Илиенски
Свмчк Евтимий Дикотински
Свмчк Натанаил Кладнишки
Свмчк Илия Самоковски
Свмчк Георги от Панагюрище
Свмчк Тодор от Панагюрище
Свмчк Нестор от Панагюрище
Мчк Цвятко от Панагюрище
Мчците от Горния Калоферски метох
Вмчцата от Горния Калоферски метох
Свмчк Димитър от Калофер
Мчците от „Св. Троица”
Препмчк Пантелеймон от Калофер
Св. Баташки мчци – Мъчениците от Батак
Мчдите от църквата в Батак
Свмчк Нейчо от Батак
Препмчците от Кръстов
Йеромонах Зотик Преображенски
Блаженият йеросхимонах Харитон
Мчца Недялка от Тулча

Св. Новоселски мъченици
Мчца Варвара Елешнишка
Мчца Чона от Омарбас
Свмчк от Загражден
Йеромонах Григорий от Кръстогорието
Жени-мчци от Исьорен
Русиновските мчци
Безкръвната мчца от Загражден
Мчците от Турчи мост
Мчца Марина от Неделино
Мчците от Костандово
Мчца Мария от Костандово
Мчците от Беловския манастир
Мчците от Устово
Мчците от Вълкосел
Мчците от Забрал
Свмчците от Гела
Мчците от Шкоруда
Мчцата от Плетена
Мчците от Чепино
Мчците от Киево
Мчците от Кутлово
Мчк Янаки Марин
Св. мчца Стоица Хрельовски
Севлиевски мчци
Мъченичеството на х. Кесарий
Еменските мчци
Мчк йеродякон Партений
Свмчк Йоаникий Търновски
Св. прмчк Евтимий
Препмчк Никодим Светогорец
Препмчци Светогорски
Препмчк Кирил Атонски
Препмч. Агапий Атонски
Препмчк Йоасаф Атонски
Йеромонах Генадий Преображенски

Мъченици от Ивайловградско

Св. прпмчк Лука Одрински

61. **Скално отшелничество и исихазъм**

Св. отец Антоний от Крепча
Скалните отшелници от Троицки боаз
Скалните отшелници при Средня
Скалните отшелници от Осмарски боаз
Скалните отшелници от Косовски манастир
Скалните отшелници при Косово
Скалните отшелници от Малко Елеме
Скалните отшелници при Невша
Скалните отшелници от Неновския боаз
Скалните отшелници при Кривня
Скалните отшелници от Манастира „Св. Георги”
Скалните отшелници при Петров дол
Скалните отшелници от Саръкая
Скалните отшелници при Дряновец
Скалните отшелници от Манастира „Св. Димитър”
Скалният отшелник при Сеново
Скалните отшелници при Ветово
Скалните отшелници при Хлебарово
Скалните отшелници при Писанец
Скалните отшелници при Нисово
Скалните отшелници от Червенския манастир
Скалните отшелници от Рай – манастир
Скалният затворник при Табачка
Скалните отшелници при Табачка

Скалните отшелници от Пенчов път
Скалните отшелници при Кошов
Скалните отшелници при Иваново
Скалните отшелници при Писмата
Скалните отшелници при Божичен
Скалните отшелници при Красен
Скалните отшелници при Басарбово
Скалните отшелници при „Св. Петка"
Скалните отшелници при Никопол
Отшелниците от остров „Св. Анастасия"
Островните отшелници и мъченици от Св. Иоан
Отшелническото село при Скопо
Скалните отшелници при Рояк
Скалните отшелници от Алботин
Островните отшелници и мъченици от Св. Тома
Островните отшелници от Св. Св. Кирик и Юлита
Островният отшелник от Св. Петър
Пещерни отшелници в Родопите
Скалните отшелници при Мадара
Скалният отшелник от Ветата пещера
Отшелниците от Лесновската планина
Скалните отшелници от Преспа
Скалните отшелници от Макария
Скалните отшелници от Калища
Исихастът Амирали
Скалният отшелник при Еменския каньон
Скалните отшелници от Скала
Скалните отшелници от двете киновии
Скалните отшелници от Върбино
Скалните отшелници от Руйно
Скалните отшелници от Бербер канара
Скалните отшелници от Геледжик
Скалните отшелници от Кораджа
Скалните отшелници от Суха чешма
Скалните отшелници от Алфатар
Скалният отшелник от Алфатар
Скалните стълпници от Канагьол
Скалният отшелник от Събюва канара
Алфатарският скален анахорет
Скалните отшелници от Гяур Евлери
Скалните отшелници от Тарапаната
Скалните отшелници от Асар Евлери
Скалните отшелници от Аладжа манастир
Скалните отшелници от Шаян кая
Скалните отшелници от Брестница
Скалните отшелници от Голеш
Скалният отшелник от Поп Русаново
Скалните отшелници от Сандъклин маара
Скалните отшелници от Хитово
Скалните отшелници от „Св. Марина"
Скалните отшелници от „Св. Никола"
Исихастите от Епикерниевия манастир

Исихастите от Сотирския манастир

Пещерният исихаст от Сотиря

Пещерни исихасти от Юскуп

Преподобномъчениците от Сливенската Света гора
Пещерните исихасти от Дупница

Исихасти от Седларевския манастир

Исихастите от Граматиково

Пещерният исихаст от Граматиково

Исихастите от Воден

Исихастите от Голямо Буково

Исихастите от Устрем
Исихастите от Нейково
Исихастите от Твърдица
Исихастите от Селището
Исихастите от Ичера

Пещерните исихасти от Манастир дере

Скалните мъченици от Шипа Лом
Скалните отшелници от Мара Гидик
Отшелниците от Бели брегове
Пустинникът Филип
Монах Атанасий Йерусалимски
Преп. Власий Мних
Свети Иоан Нови Тракийски
Монах Инок и ученикът му
Исихастите от Жеравна
Исихастите от Градец
Исихастите от Тича
Исихастите от Сливово
Исихастите от Лалково
Исихастите от Котел
Исихастите от Велика
Исихастите от Мелница

Подвижници от Преображенски манастир

Схимонах Исая Преображенски
Игумен Никифор Преображенски
Архимандрит Спиридон Преображенски
Монах Никифор Преображенски
Монах Климент Преображенски
Монах Теофилакт Преображенски
Монах Макарий Преображенски
Монах Доротей Преображенски
Йероманах Ириней Преображенски
Скалният отшелник Хрисант
Мъченичество на йеромонах Исая
Схимонах Серафим

Подвижници от Троянски манастир

Преподобномъченик Калистрий Троянски
Преподобномъчениците от Троянския манастир
Преподобни Паисий Троянски
Преподобни Партений Троянски
Схимонах Манасий Троянски
Йеросхимонах Рувим Троянски

Подвижници от различни скитове

Подвижници от скита „Св. Никола”

Подвижници от скита „Св. Иоан Предтеча”

Скитски отшелник Иларион
Скитски подвижник Доротей
Калоферски исихаст Теофан
Апологетът на исихазма йеросхимонах Спиридон
Украински исихасти на Чукарка
Паисианецът иеромонах Кириак
Паисианецът иеромонах Висарион
Скитски монах Серафим

Исихастите от Чукарка
Скитски отшелник отшелник архимандрит Йосиф
Чудотворна икона „Троеручица”
Троянско – светогорски духовник Никифор
Троянско – светогорски иеромонах Йеротей
Троянско – светогорски духовник Платон
Скитският подвижник Спиридон

Подвижници от Бачковски манастир

Подвижник от постницата от връх Вигла
Свети патриарх Евтимий в близката и далечна пустиня
Йеромонах Антоний Бачковски
Монах Андрей (Андроник) Бачковски
Скалните отшелници от Бачково
Скалните отшелници от Малката пещера
Отшелници от скита при Св. Клувия
Скитски отшелник Герасим
Отшелникът от голямата пещера
Скитски отшелник Гавриил
Отшелникът от постницата над манастирския скит
Отшелникът от пещерата над Клувията

62. **Католически енории в България**

В състава на Софийска екзархия (източен обред) функционират 14 енории: София: катедрална енория „Св. Успение Богородично” с ректорални църкви:
Църква на монасите боси кармелити „Св. Франциск от Асизи”
Църква на сестрите евхаристинки „Св. папа Йоан XXIII“
Параклис „Св. Йосиф” към манастира „Сестри евхаристинки”
Църква на монахините боси кармелитки „Св. Дух“
Параклис „Св. Рождество Христово”
Пловдив: енория „Св. Възнесение Господне”
Бургас: енория „Св. Успение Богородично”
Стара Загора: енория „Св. Св. Кирил и Методий”
Църква на монасите салезиани „Св. Дева Мария – Помощница на християните”
Ямбол: енория „Св. Св. Кирил и Методий”
Малко Търново: енория „Св. Троица”
Епархийно светилище „Св. Богодорица”
Шумен: енория „Св. Анна”
Казанлък: енория „Св. Йосиф”
Присадец: енория „Св. Успение Богородично”
Ново Делчево: енория „Св. Успение Богородично”
Покроан: енория „Св. Успение Богородично”
Куклен: енория „Св. Троица”
Правдино: енория „Св. Йосиф”
Гранитово: енория „Св. Тереза на Младенеца Иисус”

63. **Титулярни римокатолически епархии в България**

По силата на унията с Римокатолическата църква по време на царуването на Калоян (1197-1207) папа Инокентий III изпраща палиум (знак за пълномощията на духовния им сан) до българските архиепископи и епископи. Всички български епископии стават диоцези на Римокатолическата църква.
Марцианополска архиепархия – архиепископ Питър Брайън Уелс (от 2016)
Филипополска архиепархия (от 1967)
Преславска архиепархия (от 1977)
Рациарска архиепархия архиепископ Куриан Метю Ваялункал (от 2016)
Софийска архиепархия (от 1978), закрита 1980
Търновска архиепархия (от 1967)
Велбъждска архиепархия – архиепископ Габор Пинтер (от 2016)

Архиепископии

Анхиалска архиепархия (от 1965)
Беройска архиепархия (от 2000)

Per aspera ad astra!

Месемврийска архиепархия (от 2014)
Никополска ад Нестум архиепархия (1981)
Одесоска архиепархия (от 1970)

Епископии

Абритуска епархия – **епископ Ян Еуген Кочиш**, бивш апостолически екзарх на Чехия (от 2004), Рутенска гръко-католическа църква
Апиарска епархия – **епископ Василе Бизъу**, помощен епископ на Фъръгаш и Алба Юлия, Румъния (от 2007), Румънска гръко-католическа църква
Бононийска епархия – **епископ Джон Джоузеф Макинтайър**, помощен епископ на Филаделфия, САЩ (от 2010)
Деултумска епархия – **епископ Игнашъс Ентъни Катанело**, помощен епископ на Бруклин, САЩ (от 1994)
Диоклецианополска епархия (Diocletianopolis in Thracia) – sede vacante (от 2006)
Диосполска епархия (от 1966)
Доростолска епархия – вакантна
Германийска епархия (вакантна от 1978)
Никополиска ад Ятерум епархия (вакантн от 1978)
Новенска епархия – **епископ Михай Кътълин Фрътилъ**, помощен епископ на Фъръгаш и Алба Юлия, Румъния (от 2007), Румънска гръко-католическа църква
Созополска епархия – **епископ Томас Тотатил**, помощен епископ на Тирувала, Индия (от 2010), Сиро-маланкарска католическа църква
Трансмарискенска епархия (Transmarisca) – вакантна

Онлайн ресурси.

Преподаватели и възпитаници

Перфекти
(ректори)

отец Самуил Нутини, от 1872 до 1879 – родом от Италия
отец Изидор Тейлор, от 1885 до 1889 – родом от Малта
отец Климент Джундрин, от 1898 до 1901 – родом от Калъчлии (сега квартал на град Раковски)
отец Никола Селимов – от 1901, награден от цар Борис III с декорация „За граждански заслуга”

Преподаватели

отец Йероним Пивирото – от 1885 до 1888
отец Северин – 1888 до 1890 – преподавател по италиански език
отец Дамян Гюлов

Възпитаници

епископ **Винкенти Пеев** – първи български капуцин избран за апостолически викарий отец Йосиф Зайков – доброволец в Балканската война, военен свещеник в 21-ви Средногорски полк, в който се числят войници от пловдивските павликянски села, загива и е погребан при село Кучица в Македония.
отец **Йосиф Стойков** – свещеник, полиглот, литератор, известен с това, че дава идеята поетът Иван Вазов да се нарече „Патриарх на Българската литература”. В свое писмо до поета той пише: „Ако имах власт бих Ви нарекъл Патер Патриас (баща на бащите). Всъщност Вие сте, защото писахте и възпитахте любов към милото Отечество”.
отец **Антон Карагъозов** – от 1 септември 1918 до 13 август 1932 е учител в първоначалното училище „Свети Андрей” в град Пловдив, след това е домакин на свещеническия дом при енория „Св. Лудвиг”.
отец **Йосиф Тончев** – първият католически свещеник, осъден на смърт за противонародна дейност и шпионаж в полза на чужди държави от комунистическия режим в България в средата на XX в.

*Лит.: **Елдъров**, Св. Католиците България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002.*

64. **Религиозен печат в България**
(*по азбучен ред на заглавията*)

„**А**мишпат” (1910-1919)
„Ангелски меч и сеч” (1909)
„Ангелски сатър и сеч” (1909)
„Ангелско знаме” (1910)
„Антология от еврейски слова” (1937)
„Анхира” (1921-1923)
„Аор” (1923; 1934)
Апостолско списание „Християнин” (1934)
„Ашалом” (1928-1930)
„Ашахар” (1925-1926)

„Ашофар” (1919-1941)

„Безбожник” (1931)
„Беседи за братствата” (1939-1942)
„Библейски уроци” (1918-1947)
Библиотека „Живот и светлина” (1920)
„Бич” (1895-1895)
„Благовестител” (1904-1907)
„Благовестител” (1928-1948)
„Благовестителна тръба” (1825-1926)
„Благодат” (1921-1926)
„Благочестие” (1912-1913)
„Богословска мисъл” (1927-1937)
„Божи глас” (1940-1943)
„Божи искри за нашите деца” (1933)
„Братско слово” (1930-1944)
„Братствен глас” (1920-1926)
„Братство” (N 508) (1909-1910)
„Братство” (N 509) (1919-1921)
„Братство” (N 511) (1928-1944)
„Братство” (N 512) (1930)
„Бъдеще” (N 592) (1898)
„Български църковен преглед” (1895-1899)
„Бюлетин на Българското религиозно брощурно дружество” (1930)
„Бюлетин на Младежкото християнско д-ство” – София (1907-1910)
„Бюлетин на Централната консистория на евреите в България” (1920-1942)

„Велик свещенически съюз” (1930)
„Вести из еврейския живот” (1917-1918)
„Вестител на истината” (1922-1934)
„Виделина” (1902-1909)
„Виделина” (1926)
„Виделина” (1927)
„Витлеем” (1923-1931)
„Витлеем” (1923-1928)
„Витлеемска звезда” (1921-1942)
„Витлеемска звездица” (1940-1941)
„Всемирна летопис” (1919-1927)
„Вяра и дело” (1941)
„Вяра и живот” (1911)
„Вяра и живот” (1923)
„Вяра и наука” (1912)
„Вяра и сила” (1917-1918)
„Вяра и църква” (1901-1902)
„Вярата на апостолите” (1921)

„Гласът на Ангелската тръба към българския народ” (1921-1929)
„Гласът на семинарията” (1923-1934)
„Годишник на Софийския университет. Богословски факултет” (1923-1944)
„Голгота” (1898-1900)
„Григорий Петров” (1926-1931)

„Детска вяра” (1938-1943)
„Духовен будител” (1925)
„Духовен живот” (1909-1910)
„Духовен живот” (1915)
„Духовен зов” (1938-1944)
„Духовен лъч” (1940)
„Духовен поглед” (1939-1944)
„Духовен подем” (1927)
„Духовен подем” (1937)
„Духовна беседа” (1931-1936)
„Духовна зора” (1907-1916)
„Духовна искра” (1908-1909)
„Духовна искра” (1919-1940)
„Духовна обнова” (1921-1932)
„Духовна пробуда”1906-1910)
„Духовна пробуда” (1931-1932)
„Духовна светлина” (1935-1936)
„Духовни книжици” (1915-1916)
„Духовни книжки за поучение на всяк християнин” (1864-1868)
„Духовни речи” (1916-1918)
„Духовно възраждане” (1937-1942)
„Духовно-обществен преглед” (1917-1919)
„Духовно слово” (1922)

„Евангелие и живот” (1939-1940)
„Евангелист” (1920-1938)
„Евангелска правда” (1922)
„Евангелска трибуна” (1932)
„Евангелска тръба” (1928-1936)
„Евангелски вести” (1924-1925)
„Евангелски уроци” (1934-1937)
„Еврейска мисъл” (1922-1923)
„Еврейска мисъл” (1924)
„Еврейска мисъл” (1936)
„Еврейска реч” (1932-1941)
„Еврейска трибуна” (1926-1929)
„Еврейски вести” (1933-934)
„Еврейски глас” (1896-1897)
„Еврейски глас” (1917-1920)
„Еврейски глас” (1924-1926)
„Еврейски отзвуци” (1921)
„Еврейски преглед” (1910)
„Еврейски преглед” (1922-1926)
„Еврейски преглед” (1935)
„Еврейско ехо” (1916)
„Еврейско религиозно национално списание” (1937)
„Енорийски вести” (1931)
„Енорийски вести” (1936-1942)
„Енорийски възглас” (1942-1944)

„Житието на светиите” (1909-1948)

„Звезда” (N 2225) (1928-1929)
„Звездица” (1928-1932)
„Зорница” (1864-1895)
„Зорница” (1876-1944)

Известия на Съюза на православните християнски братства в България (1937-1938)
Известия на Циганската евангелска мисия (1933)
„Истина” (1924-1944)
„Книжнина „Богословено време” (1926-1927)

„Книжнина „Богословено време” (1926-1929)
„Книжнина „Богословено време” (1927-1929)
„Книжнина „Богословено време” (1927-1928)
„Книжнина „Богословено време” (1928)
„Книжнина „Богословено време” (1929)
„Коледарче” (1929-1930)

Per aspera ad astra!

„Коледарче" (1931-1933)

„**Л**юбов" (1922)
„Макаби" (1920-1940)
„Макаби" (1931)
„Макаби ацаир" (1932-1933)
„Менора" (1919)
„Милост" (1925-1940)
„Мировестител" (1925-1926;1931)
„Мироносец" (1931-1932)
„Мисионер" (1902-1912)
„Мисионерски вестител" (1921-1929)
„Мисионерски приятел" (1930-1941)
„Мисионска вест" (1927-1929)
„Мисли от словото на Бога" (1933-1935)
„Мистичен път" (1931)

„**Н**азарет" (1911-1912)
„Народен будител" (1926-1932)
„Народен пастир" (1912)
„Неделни библейски уроци" (1924-1926;1940)
„Неделни библейски уроци за деца от основното училище"
(вж „Неделни библейски уроци")
„Неделни уроци" (1896-1947)
„Нона Палестина" (1923-1924)
„Новини" (N 4606) (1890-1912)
„Новият живот" (N 4624)
„Ново слово" (1902-1904)

„**О**гън и меч" (1901-1902)
„Огън и меч" (1911)

„**П**азител на истината" (1924-1930)
„Пастирски глас" (1901-1903)
„Пастирско дело" (1922-1944)
„Православен енорийски будител" (1925)
„Православен мисионер" (1904-1912)
„Православен пастир" (1926-1943;1945;1950)
„Православен проповедник" (1893-1907;1950)
„Православие" (1912)
„Православна вяра и народ" (1932)
„Православна дума" (1927-1943)
„Православна истина" (1924-1925)
„Православни листове" (1907)
„Православно братство" (1930-1931)
„Православно-християнска библиотека" (1927)
„Православно-християнска библиотека „Светлина и утеха" (1923)
„Пвославно-християнски книжки" (1906-1907)
„Православно-християнски поучения" (1904-1906)
„Православно християнче" (1929-1931)
„Православно християнче" (1932-1938)
„Пробуда" (N 5501) (1930-1931)
„Пробуждане" (1931-1934)
„Пътят" (N 5666) (1907-1908)

„**С**писание източен православен проповедник" (1909)
„Съботни уроци" (1906-1943)

„**Т**еософия" (1912-1914; 1920-1921; 1924-1925)
„Геософски вести" (1933)

„**У**теха" (1926-1944)

„**Х**ристиянка" (1923-1948)
„Християнска дума" (1930)
„Християнска заря" (1897); „Християнска защита" (1932-1944)
„Християнска мисъл" (1907-1909)
„Християнска мисъл" (1927)
„Християнска просвета" (1933)
„Християнски будител" (1927)
„Християнски другар" (1901)
„Християнски младеж" (1925)
„Християнски обзор" (1930)
„Християнски общественик" (1927-1932)
„Християнски приятел" (1939)
„Християнси проповедник" (1919)
„Християнски реформатор" (1931-1934)
„Християнски свидетел" (1885-1888)
„Християнски свят" (1892-1934)
„Християнски социалист" (1928-1932)
„Християнски съветник" (1924-1930)
„Християнски учител" (1897-1906)
„Християнско братско слово" (1879)
„Християнско знаме" (1900-1901)
„Християнско знаме" (1910)
„Християнско семейство" (1909)
„Християнче" (1909-1910)
„Християнче" (1932-1944; 1946-1947)

„**Ц**ерковен вестник" (1891-1899)
„Ционистки лист" (1926-1927)
„Църква. Църковен вестник" (1896)
„Църковен амвон" (1911)
„Църковен архив" (1924-1928)
„Църковен благовестител" (1923)
„Църковен вестник" (1900-)
„Църковен служител" (1926-1943)
„Църковен учител" (1904)
„Църковно възраждане" (1906)
„Църковно поучение" (1889-1890)
„Що е истина" (1924-1925)

Единични листове

„**В**яра и дело" (Варна, 1940)
„Вяра и дело" (София, 1940)

„**И**скра" (N 434) (1933)

„**П**ри Христа" (1932, 1933)
„Прилеп преди 100 години" (1938)

„**С**ветлина" (1939)

„**Х**ристиянска мисъл" (N 989) (1943)
„Християнска мисъл" (N 990) (1943)
„Християнска мисъл" (1937)

Лит.: Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1 : А – М / Съст. Д. ***Иванчев****. С., 1962; Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 2 : Н – Я / Съст. Д.* ***Иванчев****. С., 1966; Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 3 : Периодични издания на чужди езици : Единични листове : Добавки и поправки : Приложения / Съст. Д.* ***Иванчев****. С., 1969.*

65. **Официални църковни празници в България**

Св. Сретение Господне – 2 февруари
Св. Благовещение 2-5 март
Св. Възкрресение Христово
Св. Вмчк Георги (Гергьовден) – 6 май
Св. Св. Кирил и Методий – 11 май
Св. Възнесение Господне (Спасовден)
Св. Петдесетница
Св. Дух – празникът на Македония
Св. Св. Апли Петър и Павел (Петровден) – 29 юни
Св. Прор. Илия (Илинден) – 20 юли
Св. Преображение Господне – 6 август
Св. Успение на Пресв. Богородица (Голяма Богородица) – 15 август
Св. Рождение на Пресв. Богородица (Малка Богородица) – 8 септември
Св. Въздвижение на Св. Кръст (Кръстовден) – 14 септември
Св. Препод. Иван Рилски Чудотворец – 19 октомври
Св. Вмчк Димитрий – 26 октомври
Св. Събор на Архангел Михаил (Архангеловден) – 7 ноември
Св. Въведение Богородично – 21 ноември
Св. Николай Мирликийски (Никулден) – 6 декември
Св. Рождение Христово – 25 декември

V. МАКЕДОНСКА ПРАВОСЛАВНА ЦЪРКВА

Епархии (1878-1912)

След като по силата на Берлинския диктат от 1878 Македония (и Одринско) са оставени отново в пределите на Османската империя, в тях се обособяват следните епархии, които признават върховенството нао Българската екзархия:
1. Охридска – с 4 градове и 223 села
2. Скопска – с 10 градове и 645 (?!) села
3. Пелагонийска (Битолска) – с 2 града и 216 села
4. Неврокопска – с 2 града и 92 села
5. Велешка – с 1 град и 84 села
6. Струмишка – с 4 градове и 165 села
7. Дебърска – с 3 градове и 183 села
8. Кукушка – с 2 града и 87 села
9. Мелнишка – с 3 градове и 178 села
10. Костурска – с 2 града и 117 села
11. Леринска – с 2 града и 106 села
12. Воденска – с 4 градове и 100 села
13. Солунска – с 2 града и 52 села
14. Серска – с 1 град и 117 селя
15. Драмска – с 2 града и 57 села
16. Ксантийска – с 3 града и 29 села

Лит.: ***Куманов****, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 153.*

Архиепископи

От основаването на църквата главите ѝ носят титлата архиепископ Охридски и Македонски.
Архиепископ – Доситей (1967-1981)
Архиепископ – Ангеларий (1981-1986)
Архиепископ – Гаврил (1986-1993)
Архиепископ – Михаил (1993-1999)
Архиепископ – Стефан (1999)

Манастири и църкви по епархии

Американско-Канадска

Свети Климент Охридски (Торонто)

Брегалнишка

Св. **А**танасий (Нов Истевник)
Св. Атанасий (Оризари)
Св. Атанасий (Сулдурци)

Св. **Б**огородица (Бурилчево)

Св. **В**ласий (Щип)
Св. Възнесение Господне (Бели)
Св. Възнесение Господне (Драгобраще)
Св. Възнесение Господне (Инево)
Св. Възнесение Господне (Карбинци)
Св. Възнесение Господне (Крушица)
Св. Възнесение Господне (Липец)
Св. Възнесение Господне (Ново село)

Св. **Г**еорги (Горни Липовик)
Св. Георги (Град)
Св. Георги (Гюземелци)
Св. Георги (Долни Балван)
Св. Георги (Козяк)
Св. Георги (Кочани)
Св. Георги (Лесковица)
Св. Георги (Ранчинци)
Гюрищки манастир

Св. **Д**имитър (Зърновци)
Св. Димитър (Преод)
Св. Димитър (Стануловци)

Зеленградски манастир
Злетовски манастир

Св. **И**лия (Блатец)
Св. Илия (Бунеш)
Св. Илия (Добрево)
Св. Илия (Злетово)
Св. Илия (Каменица)
Св. Илия (Лесново)
Св. Илия (Патрик)
Св. Илия (Радовиш)

Св. **Й**оан Богослов (Богословец)
Св. Йоан Богослов (Лаки)
Св. Йоан Кръстител (Горни Балван)
Св. Йоан Кръстител (Древено)
Св. Йоан Кръстител (Лески)
Св. Йоан Кръстител (Щип)

Св. Св. **К**онстантин и Елена (Лубница)
Св. Св. Константин и Елена (Разловци)
Св. Св. Константин и Елена (Раклиш)

Св. Архангел **М**ихаил (Виница)
Св. Архангел Михаил (Драмче)
Св. Архангел Михаил (Спанчево)
Св. Архангел Михаил – Фитията
Св. Архангел Михаил Главатов

Св. **Н**икола (Буриловци)
Св. Никола (Вирче)
Св. Никола (Дедино)
Св. Никола (Долно Гюгянци)
Св. Никола (Крупище)
Св. Никола (Павлешенци)
Св. Никола (Свети Никола)
Св. Никола (Стар Истевник)
Св. Никола (Търкане)
Св. Никола (Щип)
Св. Никола (Кнеже)
Св. Николай (Мечкуевци)

Св. **П**антелеймон (Пантелейски манастир)
Св. Петка (Селник)
Св. Покров Богородичен (Ново село)
Св. Прохор Пчински (Св. Никола)

Св. **Р**ождество Богородично (Пекляни)

Св. **С**тефан (Конче)
Св. Стефан (Свети Никола)

Св. **Т**еодор Тирон (Пиперово)
Св. Троица (Горно Трогерци)
Св. Троица (Нивичани)
Св. Троица (Ново село)
Св. Троица (Радовиш)
Св. Троица (Трооло)

Св. **У**спение Богородично (Драгобраще)
Св. Успение Богородично (Злетово)
Св. Успение Богородично (Лесново)
Св. Успение Богородично (Неманица)
Св. Успение Богородично (Ново село, Щипско)
Св. Успение Богородично (Пантелейски манастир)
Св. Успение Богородично (Пробищип)
Св. Успение Богородично (Царево село)

Св. **А**лександър (Белица)
Св. Антоний (Бигор Доленци)
Св. Атанасий (Големо Църско)
Св. Атанасий (Иванчища)
Св. Атанасий (Калища)
Св. Атанасий (Ковач)
Св. Атанасий (Локвени)
Св. Атанасий (Луково)
Св. Атанасий (Подвис)
Св. Атанасий (Премка)
Св. Атанасий (Райчица)
Св. Атанасий (Самоков)
Св. Атанасий (Селци)
Св. Атанасий (Тополница)
Св. Атанасий (Цер)
Св. Атанасий (Црешнево)
Св. Атанасий (Юдово)
Св. Атанасий (Козичино)
Св. Ахил (Охрид)
Св. Ахил (Требище)

Св. **Б**огородица (Ботун)
Св. Богородица (Велгощи)
Св. Богородица (Велмевци)
Св. Богородица (Волино)
Св. Успение Богородично (Кладник)
Св. Богородица (Крушица)
Св. Богородица (Слатино)
Св. Богородица (Турие)
Св. Богородица Болничка
Св. Богородица Заум
Св. Богородица Каменско
Св. Богородица Пандонос (Охрид)
Св. Богородица Перивлепта
Св. Богородица (Пещани)
Св. Богородица Пречиста Келия
Св. Богородица Челница

Св. **В**арвара (Ковач)
Св. Варвара (Райчица)
Св. Власий (Лъжани)
Големи Свети Врачи
Мали Свети Врачи
Св. Вси Светии (Лешани, 1452)
Св. Вси Светии (Лешани, 1926)
Св. Въведение Богородично (Брезница)
Св. Въведение Богородично (Буринец)
Св. Въведение Богородично (Вранище)
Св. Въведение Богородично (Долно Мелничани)
Св. Въведение Богородично (Охрид)
Св. Въведение Богородично (Росоки)
Св. Възнесение Господне (Цер)

Св. Архангел **Г**авриил (Ореховец)
Св. Георги (Белица, Кичевско)
Св. Георги (Велмей)
Св. Георги (Вранещица)
Св. Георги (Върбяни)
Св. Георги (Годиве)
Св. Георги (Гърко поле)
Св. Георги (Злести)
Св. Георги (Лазаровци)
Св. Георги (Лазарополе)
Св. Георги (Мало Църско)
Св. Георги (Оздолени)
Св. Георги (Осой)
Св. Георги (Охрид)
Св. Георги (Пресил)
Св. Георги (Райчица)
Св. Георги (Речица)
Св. Георги (Струга)

Делогожданска базилика
Св. Димитър (Брощица)
Св. Димитър (Вевчани)
Св. Димитър (Локвица)
Св. Димитър (Охрид)
Св. Димитър (Пареши)
Св. Димитър (Требино)

Св. **Е**катерина (Охрид)
Св. Еразъм (раннохристиянска базилика в Охрид)

Св. **И**лия (Велмевци)
Св. Илия (Вранещица)
Св. Илия (Елшани)
Св. Илия (Лактине)
Св. Илия (Плаке)
Св. Илия (Рамне)
Св. Илия (Селце, Дебърско)
Св. Илия (Челопеци)
Св. Илия (Ябланица)

Св. **Й**оан Богослов Канео

Кичевски манастир
Св. Климент и Пантелеймон
Св. Климент Охридски (Велгощи)
Св. Климент Охридски (Горна Белица)
Мал Свети Климент
Кнежински манастир
Св. Св. Козма и Дамян (Горно Мелничани)
Св. Св. Козма и Дамян (Луково)
Св. Св. Козма и Дамян (Пещани)
Св. Св. Козма и Дамян (Световрачe)
Св. Св. Константин и Елена (Охрид)
Св. Св. Константин и Елена (Подмоле)

Лакочерейски манастир

Манчева базилика
Св. Архангел Михаил (Битуше)
Св. Архангел Михаил (Лавчани)
Св. Архангел Михаил (Радожда)
Св. Архангел Михаил (Ташмарунища)
Св. Св. Архангели Михаил и Гаврил (Бенче)
Модрищки манастир

Св. **Н**аум (манастир)
Св. Неделя (Слатино)
Св. Неделя (Ържаново)

Per aspera ad astra!

Св. Никола (Белица)
Св. Никола (Брод, Поречко)
Св. Никола (Букойчани)
Св. Никола (Бърждани)
Св. Никола (Вевчани)
Св. Никола (Велмей)
Св. Никола (Вранещица)
Св. Никола (Вранище)
Св. Никола (Дворци)
Св. Никола (Иванчища)
Св. Никола (Ижище)
Св. Никола (Карбуница)
Св. Никола (Косел)
Св. Никола (Лешани)
Св. Никола (Любанища)
Св. Никола (Мраморец)
Св. Никола (Оздолени)
Св. Никола (Ореховец)
Св. Никола (Орланци)
Св. Никола (Пласница)
Св. Никола (Подгорци)
Св. Никола (Попоец)
Св. Никола (Присовяни)
Св. Никола (Простране)
Св. Никола (Радожда)
Св. Никола (Свинище)
Свети Никола (Требенища)
Св. Никола (Тресонче)
Св. Никола (Цер)
Св. Никола (Црешнево)
Св. Никола (Яворец)
Св. Никола (Ягол)
Св. Никола Арбанашки
Св. Никола Болнички
Св. Никола Геракомия
Св. Никола Челнички
Св. Никола Чудотворец (Охрид)

Октиска базилика

Св. **П**антелеймон (Белица)
Св. Пантелеймон (Ехловец)
Св. Параскева (Таймище)

Св. Петка (Бигор Доленци)
Св. Петка (Вевчани)
Св. Петка (Върбен)
Св. Петка (Галичник)
Св. Петка (Горна Белица)
Св. Петка (Дебър)
Св. Петка (Козица)
Св. Св. Петър и Павел (Върбяни)
Св. Св. Петър и Павел (Кичево)
Св. Св. Петър и Павел (Мешеища)
Св. Св. Петър и Павел (Сърбяни)
Св. Св. Петър и Павел (Таймище)
Св. Св. Петър и Павел (Тресонче)
Плаошнишка базилика
Поречки манастир
Св. Преображение Господне (Битуше)
Св. Преображение Господне (Росоки)

Радолищка базилика
Св. Рождество Богородично (Дренок)
Св. Рождество Богородично (Калища)

Св. **С**офия (Охрид)
Св. Спас (Вишни)
Св. Спас (Лескоец)
Св. Спас (Могилец)
Св. Спас Горни (Вевчани)
Св. Стефан Панцир
Студенчищка базилика

Св. **Т**роица (Горна Белица)

Св. **У**спение Богородично (Боровец)
Св. Успение Богородично (Брод)
Св. Успение Богородично (Велестово)
Св. Успение Богородично (Гари)
Св. Успение Богородично (Дебър)
Св. Успение Богородично (Долна Белица)
Св. Успение Богородично (Кленоец)
Св. Успение Богородично (Лешани)
Св. Успение Богородично (Модрич)

Онлайн ресурси.

VI. АПОСТОЛИЧЕСКИ НУНЦИИ И ДРУГИ ДИПЛОМАТИЧЕСКИ ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА СВ. ПРЕСТОЛ В БЪЛГАРИЯ

архиепископ Анджело Ронкали (1925-1931 – представител на Св. Престол, 1931-1934 – Апостолически делегат)
отец Джакомо Теста (1932-1935) секретар
архиепископ Джузепе Мацоли (1934-1945)
отец Анджело Принето (1935-1938) секретар
монс. Антонино Спина (1938-1939) секретар
монс. Вито Перони (1940-1942) секретар
отец Франческо Галони (1945-1948 – апостолически делегат ad interim)
монс. Франческо Галони (1948-1949 – шарже д'афер на апостолическата нунциатура)
отец Плачидо Корси СР (1949-1950 – пазител на апостолическата нунциатура в София и всички имущества в България, собственост на Ватикана)
архиепископ Марио Рици (1991-1996)
монс. Бернардито Клеопас Ауса (1993-1996) секретар
архиепископ Бласко Франсиско Коласо (1996-2000)
монс. Джоузеф Барбиери (1997-1998) секретар
монс. Джакомо Джампетруци (1998-1999) секретар
монс. Жозе Лейте Ногейра (1999-2002) секретар

архиепископ Антонио Менини (2000-2002)
архиепископ Джузепе Леанца (2002-2008)
монс. Браян Убайгуе (2002-2003) секретар
монс. Браян Убайгуе (2003-2004) съветник
монс. Никола Анри Мари Дени Тевнан (2004-2005) съветник
архиепископ Януш Болонек (2008-2013)
монс. Астолфо Астолфи (2008-2009) съветник
отец Ян Малчек (2012-2013) секретар
отец Ян Малчек – шарже д'афер ad interim (2013-2014)
архиепископ Анселмо Гуидо Пекорари (2014-2021)
отец Ян Малчек (2014-2016) секретар
монс. Бодуан Бяжила Муанкембе (2016-2017) съветник
монс. Паул Бутнару (2018-2020) секретар
архиепископ Лучано Суриани (2022-)

VII. ЧИСЛЕНОСТ И ДЯЛ НА ИЗПОВЯДВАЩИТЕ ПРАВОСЛАВИЕ В БЪЛГАРИЯ, СПОРЕД ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО (1887-2011)

Година – Дял (в %) – Численост
1887 – 76.85 – 2 424 371
1892 – 78.73 – 2 606 786
1900 – 80.65 – 3 019 999
1910 – 84.00 – 3 643 918
1920 – 83.80 – 4 062 097
1926 – 83.39 – 4 569 074
1934 – 84.38 – 5 128 890
1946 – 84.90 – 5 967 992
1992 – 85.71 – 7 274 592
2001 – 82.64 – 6 552 751
2011 – 59.39 – 4 374 135

VIII. ЧИСЛЕНОСТ И ДЯЛ НА ИЗПОВЯДВАЩИТЕ ПРАВОСЛАВИЕ ПО ОБЛАСТИ, СПОРЕД ПРЕБРОЯВАНИЯТА НА НАСЕЛЕНИЕТО (2001-2011)

Област – Численост – 2001, 2011 / Област – Дял (в %) – 2001, 2011
Общо – 6 552 751, 4 374 135
Средно за страната – 82.64, 59.39
Благоевград – 268 968, 196 942 – 78.83, 60.86
Бургас – 339 653, 229 985 – 80.19, 55.30
Варна – 394 357, 283 143 – 85.35, 59.59
Велико Търново – 254 914, 160 705 – 86.95, 62.16
Видин – 125 063, 70 224 – 96.14, 69.51
Враца – 229 452, 106 989 – 94.41, 57.25
Габрово – 131 325, 83 955 – 91.11, 68.42
Добрич – 163 091, 103 209 – 75.77, 54.41
Кърджали – 35 265, 23 916 – 21.50 , 15.65
Кюстендил – 154 637, 101 506 – 95.14, 74.26
Ловеч – 146 778, 84 508 – 86.36, 59.75
Монтана – 168 171, 100 571 – 92.27, 67.90
Пазарджик – 250 556, 161 157 – 80.63, 58.48
Перник – 146 141, 90 367 – 97.53, 67.67
Плевен – 275 112, 153 050 – 88.18, 56.73
Пловдив – 608 226, 428 078 – 84.96, 62.67
Разград – 65 480, 41 116 – 42.96, 32.84
Русе – 215 434, 144 073 – 80.94, 61.24
Силистра – 83 969, 51 793 – 59.13, 43.35
Сливен – 178 721, 100 523 – 81.80, 50.90
Смолян – 41 599, 28 294 – 29.69, 23.23
Софийска – 261 996, 167 620 – 95.88, 67.72
София – 1 122 944, 892 511 – 95.90, 69.10
Стара Загора – 329 628, 210 440 – 88.94, 63.14

Per aspera ad astra!

Търговище – 75 236, 45 963 – 54.64, 38.04
Хасково – 227 593, 152 392 – 82.02, 61.88
Шумен – 120 787, 83 930 – 59.09, 46.49
Ямбол – 137 655, 77 175 – 88.20, 58.71

IX. ЕПАРХИИ В МАКЕДОНИЯ И ОДРИНСКО ПОД ВЪРХОВЕНСТВОТО НА БЪЛГАРСКАТА ЕКЗАРХИЯ (1878-1912)

1. Охридска
2. Скопска
3. Пелагонийска (Битолска)
4. Неврокопска
5. Велешка
6. Струмишка
7. Дебърска
8. Кукушка
9. Мелнишка
10. Костурска
11. Леринска
12. Воденска
13. Солунска
14. Серска
15. Драмска
16. Ксантийска

*Лит.: **Куманов**, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 153.*

X. ПРЕДСТОЯТЕЛИ НА БЪЛГАРСКОТО ЦЪРКОВНО ПОДВОРИЕ В МОСКВА

Архимандрит Методий (1948-1950)
Ахимандрит Максим (*по-късно* Български партриарх (1971-2013) (1950-1955)
Архимандрит Атанасий (1955-1956)
Архимандрит Антоний (*по-късно* Проватски епископ) (1956-1960)
Архимандрит Стефан (*по-късно* Главинишки епископ) (1960-1964)
Архимандрит Филарет (*по-късно* Видински митрополит) (1964-1968)
Крупнишки епископ Григорий (*по-късно* Ловчански митрополит) (1968-1972)
Ахимандрит Нестор (*по-късно* Смоленски епископ) (1972-1976)
Аримандрит Наум (*по-късно* Агатонийски епископ) (1977-1982)
Архимандрит Кирил (*по-късно* Варненско-Великопреславски митрополит) (1982-1986)
Архимандрит Гавриил (*по-късно* Ловчански митрополит) (1986-1991)
Архимандит Борис (*по-късно* Агатонийски епископ) (1991-2001)
Архимандрит Игнатий (*по-късно* Проватски епископ) (2004-2008)
Йеромонах Теоктист (2011-)

Лит.: Предстоятели на Българското църковно подворие в Москва от откриването му до днес. // Църковен вестник, N 8, 1-15 април 2008.

Вж доп. за периода 2008-2020 – *цит. изд.* – 23 ноемв. 2020.

XI. РЕЛИГИОЗНИ ВЕРОИЗПОВЕДАНИЯ В БЪЛГАРИЯ – регистрирани от Министерския съвет до август 2002

1. Арменска апостолическа православна църква
2. Централен израилтянкски духовен съвет
3. Мюсюлманско вероизповедание
4. Католическа църква
5. Евангелска методистка епископална църква
6. Българска Божия църква
7. Българска евангелска църква Божия

8. Съюз на църквите на адвентистите от Седмия ден
9. Църква на адвентистите от Седмия ден – реформаторско движение, канонично свързана с Генералната конференция на адвентистите
10. Църква на адвентистите от Седмия ден – реформаторско движение, канонично свързана с Генералната конференция на международното месианско общество на Църква на адвентистите от Седмия ден
11. Съюз на евангелските баптистки църкви
12. Съюз на евангелските съборни църкви в България
13. Съюз на евангелските петдесятни църкви в България
14. Българска евангелска църква „Блага вест"
15. Отворено библейско братство
16. Евангелска църква „Огена земя"
17. Сдружение „Свободни евангелски събрания"
18. Българска православна църква – регистрирана от Алтернативния синод
19. Обединени Божии църкви
20. „Свидетелите на Йехова"
21. Християнска църква „Сион"
22. Христова евангелска църква „Шалом"
23. Християнска църква „Божия сила"
24. Духовно християнско общество „Изкупление"
25. Нова апостолическа църква в България
26. Църква на Иисус Христос на светците от последния ден
27. Всемирно бяло братство
28. Бахайска общност в България
29. Общество на Кришна съзнание
30. Лютерантска църква в България.

Лит.: Църковен вестник, N 8, 16-30 апр. 2003.

Заб.: Броят на религиозните вероизповедания през следващите години нараства и според неофицилни данни достигат внушителната цифра около 100. – Бел. М. К.

XII. КАТЕДРАЛНИТЕ ХРАМОВЕ В БЪЛГАРИЯ

(*в хронологичен ред*)

„Св. Николай Чудотворец" – Мелник (1756)
„Св. Троица" – Русе (1764)
„Св. Успение Богородично" – Созопол (XVIII-XIX в.)
„Св. Успение Богородично" – Самоков (1805)
„Св. Успение Богородично" – Кюстендил (1817)
„Св. Димитрий Солунски" – Пловдив (1830)
„Св. Димитрий Солунски" – Сливен (1831)
„Св. Неделя" – Ловеч (1834)
„Св. Троица" – Банско (1835)
„Св. Николай Чудотворец" – В. Търново (1836)
„Св. Успение Богородично" – Пазарджик (1837)
„Св. Успение Богородично" – Благоевград (1844)
„Св. Успение Богородично" – Пловдив (1850)
„Св. Успение Богородично" – В. Търново (1844)
„Св. Въведение Богородично" – Благоевград (1844)
„Св. Рождество Христово" – В. Търново (1844)
„Св. Рождество Христово" – Пловдив (1844)
„Св. Марина" – Пловдив (1850)
„Св. Св. Апостоли Петър и Павел" – Силистра (1860)
„Св. Димитрий Солунски" – Стара Загора (1861)
„Св. Неделя" – София (1863)
„Св. Николай Чудотворец" – Враца (1867)
„Св. Успение Богородично" – Габрово (1867)
„Св. Троица" – Свищов (1867)
„Св. Троица" – Ловеч (1868)

От всички тях към момента изпълняват функции на катедрални храмове

„Св. Троица” – Русе
„Св. Димитрий Солунски” – Сливен
„Св. Рождество Христово” – В. Търново
„Св. Св. Апли Петър и Павел” – Силистра
„Св. Димитрий Солунски” – Стара Загора
„Св. Неделя” – София
„Св. Троица” – Ловеч

След Освобождението

„Св. Троица” – Плевен (1898)
„Св. 12 апостоли” – Враца (1898)
„Св. Успение Богородично” – Варна (1919)
„Св. Николай Чудотворец” – Мелник (възстановен 1900)
„Св. Св. Кирил и Методий” – Бургас (1907)
„Св. Св. Кирил и Методий и Св. Илия” – гр. Гоце Делчев (1907)
Храм-паметник „Св. Александър Невски” – София (осветен 1924)
„Св. Димитрий Солунски” – Видин (построен 1900) и (осветен 1926)
„Св. Неделя” – София (възстановен 1933) (от 1953 остава само митрополитски храм)
„Св. Вмчк Мина” – Кюстендил (1934)
„Св. Рожсество Богородично” – В. Търново (1934)
„Св. Висарион Смоленски” – Смолян (2006) (главен храм в града)

XIII. КАТЕДРАЛНИ ХРАМОВЕ ИЗВЪН БЪЛГАРИЯ

„Св. Св. Кирил и Методий” – Торонто (1911)
„Св. Рапл цар Борис” – Берлин (2002)

Лит.: Църковен вестник, N 10, 1-15 май 2017.

XIV. ПРАВОСЛАВНИТЕ ЦЪРКВИ В СВЕТА

I. Поместни автокефални православни църкви

Цариградска (Вселенска) патриаршия
Александрийска патриаршия
Антиохийска патриаршия
Йерусалимска патриаршия
Руска православна църква
Сръбска православна църква
Румънска православна църква
Българска православна църква
Грузинска православна църква
Кипърска православна църква
Еладска прлавославна църква
Полска православна църква
Албанска православна църква
Чешка православна църква
Словашка православна църква

II. Автономни православни църкви

Синайска архиепископия
Финландска православна църква
Японска православна църква
Китайска православна църква

Лит.: Църковен вестник, N 9, 1-5 май 1999.

XV. КАЛЕНДАР НА ПРАВОСЛАВНИТЕ ЦЪРКОВНИ ПРАЗНИЦИ (2019 [актуализирано за 2022. – *Бел. ред.*])

Януари

1 януари – † **Нова година**. **Обрезание Господне**. Св. Василий Велики. Св. мчк Василий Анкирски (*Вас. лит.*) (*Василовден*)

2 януари – † Неделя преди **Богоявление**. Св. Силвестър, папа Римски; Св. преподобни Серафим Саровски Чудотворец (Блажи се)
3 януари – Св. Пророк Малахия, Св. мъченик Гордий (Блажи се)
4 януари – Събор на Седемдесетте апостоли, Св. преподобномъченик Онуфрий Габровски. Св. преподобни Теокист
5 януари – Св. мъченици Теопемт, епископ Никомидийски, и Теон. Св. преподобна Синклитикия. Св. преподобна Аполинария (Велик водосвет) (Строг пост)
6 януари – † **Св. Богоявление** (*Утреня, Злат. лит.*) (*Велик водосвет*)
7 януари – † **Св. Йоан Кръстител** (Ивановден) (Разрешава се риба)
8 януари – Св. преподобни Георги Хозевит от остров Кипър и Емилиан Изповедник. Св. преподобна Домника. Св. мъченици Юлиан и Василиса. Св. Григорий, епископ Български
9 януари – † **Неделя след Богоявление**. Св. мъченик Полиевкт. Св. Евстратий Чудотворец
10 януари – Св. Григорий Нисийски. Св. преподобни Дометиан. Св. преподобни Маркиан
11 януари – Св. преподобни Теодосий Велики
12 януари – Св. мчца Татиана. Св. Сава, Сръбски архиепископ
13 януари – Св. мъченици Ермил и Стратоник
14 януари – Св. преподобни Отци, избити в Синай и Раита, Египет. Св. Нина просветителка на Грузия. (Отдание на Богоявление)
15 януари – Св. преподобни Павел Тивейски. Св. преподобни Иоан Колибар. Св. преподобни Гавриил Лесновски. Св. преподобни Прохор Пшински
16 януари – † **Неделя 12 след неделя подир Въздвижение – на 10-те прокажени**. Честни вериги на Св. апостол Петър. Св. преподобни Ромил Видински (Бдински). Св. свещеномъченик Дамаскин Габровски
17 януари – **Св. преподобни Антоний Велики** (*Антоновден*)
18 януари – **Св. Св. Атанасий и Кирил Александрийски** (Атанасовден). Св. Йоаким Търновски
19 януари – Св. преподобни Макарий Египетски. Св. Марк Ефески
20 януари – Св. преподобни Евтимий Велики. Св. Евтимий, патриарх Търновски
21 януари – Св. преподобни Максим Изповедник. Св. мъченик Неофит от Витиния. Св. мъченици Евгений, Канидий, Валериан и Акила
22 януари – Св. апостол Тимотей. Св. преподобномъченик Атанасий Перски. Св. свещеномъченик Петър Бъларски, мъченик Сиоий Български и други с тях
23 януари – † **Неделя 14 след Неделя подир Въздвижение – на Йерихонския слепец**. Св. свещеномъченик Климент Анкирски. Св. мъченик Агатангел
24 януари – Св. преподобна Ксения Римлянка
25 януари – Св. Григорий Богослов (Назиански), архиепископ Цариградски
26 януари – Св. преподобни Ксенофонт, Мария и синовете им. Св. преподобни Теодосий, игумен Студийски
27 януари – Пренасяне мощите на Св. Йоан Златоуст
28 януари – Св. преподобни Ефрем Сириец (Сирин)
29 януари – Пренасяне мощите на Св. Игнатий Богоносец
30 януари – † **Неделя 15 след Неделя подир Въздвижение – на Закхея**. Св. Св. Три Светители – Св. Василий Велики, Св. Григорий Богослов и Св. Иоан Златоуст. Св. свещеномъченик Иполит, папа Римски. Св. благоверен цар Петър Български. Св. преподобни Сергий Къпински. Св. мъченик Димитрий Сливенски
31 януари - Св. Св. безсребр. и чудотворци Кир и Иоан

Февруари

1 февруари – Св. мъченик Трифон (Трифоновден). Св. мчца Фивия Перпетуа (Предпразненство на Сретение Господне)
2 февруари – † **Сретение Господне**
3 февруари – Св. Симеон Богоприемец и Анна пророчица
4 февруари – Св. преподобни Исидор Пелусиотски. Св. мъченик Исидор (Блажи се)
5 февруари – Св. мчца Агатия
6 февруари – † **Неделя 17 след Петдесетница – на Хананейката**. Св. преподобни Вукол, епископ Смирненски. Св. мчца Доротея. Св. Фотий, патриарх Цариградски (Блажи се)
7 февруари – Св. преподобни Партений Лампсакийски. Св. преподобни Лука Еладски
8 февруари – Св. великомъченик Теодор Стратилат. Св. Пророк Захария Сърповидец
9 февруари – Св. мъченик Никифор. (Отдание на Сретение Господне)
10 февруари – Св. свещеномъченик Харалампий, епископ Магнезия. Св. свещеномъченик Порфирий. Св. свещеномъченик Атанасий, архиепископ Цариградски. Св. мчца Валентина
11 февруари – Св. свещеномъченик Власий, епископ Севастийски. Св. мъченик Георги Софийски Нови
12 февруари – Св. Мелетий, архиепископ Антиохийски. Св. Антоний, архиепископ Цариградски
13 февруари – † **Неделя 16 след Неделя подир Въздвижение – на Митаря и Фарисея**. Преподобни Мартиниан. Св. Евлогий, архиепископ Александрийски. Св. Зоя и Фотина. Преподобни Симеон Сръбски Нови, Мироточиви
14 февруари – Успение на Св. Кирил Славянобългарски. Св. преподобни Авксентий
15 февруари – Св. апостол Онисим
16 февруари – Св. мъченици Памфил и Порфирий. Св. Флавиян, архиепископ Цариградски.
17 февруари – Св. великомъченик Теодор Тирон. Св. преподобни Роман Търновски
18 февруари – Св. Лъв, папа Римски
19 февруари – Св. апостол Архип

20 февруари – † **Неделя 17 след Неделя подир Въздвижение – на Блудния син**. Св. преподобни Лъв, епископ Катански
21 февруари – Св. преподобни Тимотей. Св. Евстатий, архиепископ Антиохийски
22 февруари – Намиране честните мощи на св. мъченици ЕвгенияЗадушница
23 февруари – Св. свещеномъченик Поликарп, епископ Смирненски
24 февруари – Първо и второ намиране честната глава на св. Иоан Кръстител
25 февруари – Св. Тарасий, патриарх Цариградски
26 февруари – Св. Порфирий, епископ Газски
27 февруари – † **Неделя Месопустна** (*Месни заговезни*). Св. преподобни Прокопий Декаполит
28 февруари – Св. преподобни Василий Изповедник. Св. преподобни Марина, Кира и Домника.
Св. свещеномъченик Протерий, архиепископ Александрийски. Св. мчца Кирана Солунска
29 февруари – Св. преподобни Иоан Касиан Римлянин

Март

1 март – Св. преподобномчца Евдокия
2 март – Св. свещеномъченик Теодот, епископ Киринейски. Св. мъченик ИсихийСирни Заговезни, Прошка
3 март – Освобождение на България. Св. мъченици Евтропий, Клеоник и Василиск
4 март – Св. преподобни Герасим Йордански. Св. мъченици Павел и сестра му Юлиана
5 март – Св. мъченик Конон. Св. мъченик Иоан Български
6 март – † **Неделя Сиропусна**.Св. Четиридесет и два мъченици Аморейски
7 март – Св. Седем свещеномъченици Херсонски – епископи Херсон: Василий, Ефрем, Капитон, Евгений, Евтерий, Елпидий и Агатодор
8 март – Св. преподобни Теофилакт Никомидийски
9 март – Св. Четиридесет мъченици Севастийски. Св. мъченик Исихий
10 март – Св. мъченици Кодрат, Саторин, Руфин, Галина и др. – от Коринт
11 март – Св. Софроний Йерусалимски. Св. Софроний Врачански.
12 март – Св. преподобни Теофан Изповедник. Св. Григорий Двоеслов.Св. преподобни Симеон Нови Богослов
13 март – † **1 Неделя на Великия пост – Православна**. Св. Никифор, патриарх Цариградски
14 март – Св. преподобни Бенедикт Нурсийски
15 март – Св. мъченици Агапий, Тимотей и други с тях. Св. мъченик Никандър. Св. мъченик Александър презвитер
16 март – Св. мъченици Савин и Папа (Папий). Св. апостол Аристовул, епископ Британски. Св. мъченици Трофим и Тал. Св. мъченик Юлиан.Св. свещеномъченик Александър, папа Римски
17 март – Св. преподобни Алексий, човек Божи
18 март – Св. Кирил, патриарх Йерусалимски
19 март – Св. мъченици Хрисант и Дария. Св. преподобни Тома, патриарх Цариградски
20 март – † **2 Неделя на Великия пост – Св. Григорий Палама**. Св. преподобни отци, избити манастира „Св. Сава" край Йерусалим. Св. мчца Фотина. Св. Седем мъченици девици, за Христа пострадали Амаса.
Св. преподобни Никита, архиепископ Аполониадски
21 март – Преп.Йоан Лествичник. Св. преподобни Иаков Изповедник
22 март – Св. свещеномъченик Василий, презвитер Анкирски.Св. преподобни монах Исакий. Св. мчца Друсила
23 март – Св. свещеномъченик Никон и неговите двеста ученици.Св. преподобни мъченик Лука Одрински
24 март – Св. преподобни Захария. Св. Артемий, епископ Селевкия. Св. Артемий, епископ Солунски.
25 март – † **Благовещение** (*Утреня и Злат. лит.*) (*Всичко от Минея*) (*Тип. с. 248, т. 5*) (*Вечерта – Вечерня с Богородичен акатист, III статия*) (*Разрешава се риба*)
26 март – Събор на Св. Архангел Гавриил. Св. мъченик Георги Софийски Стари (Преждеосвещена литургия)
27 март – † **3 Неделя на Великия пост – Кръстопоклонна**. Св. мчца Матрона Солунска
28 март – Преп. Мария Египетска. Св. преподобни Иларион Нови.Св. преподобни Стефан Изповедник Чудотворец.
Св. мъченик Боян, княз Български.Св. свещеномъченик Георги, епископ Загорски.Св. свещеномъченик Петър, свещеник Мъгленски
29 март – Св. преподобни Марк, епископ Аретусийски.Св. мъченик дякон Кирил
30 март – Св. преподобни Йоан Лествичник
31 март – Св. свещеномъченик Ипатий, епископ Гангърски

Април

1 април – Св. преподобна Мария Египетска. Св. свещеномъченик Аврамий Български
2 април – Св. преподобни Тит Чудотворец
3 април – † **4 Неделя на Великия пост – Преп. Йоан Лествичник**. Св. преподобни Никита Мидикийски
4 април – Св. преподобни Йосиф Песнописец и Георги Малея. Св. свещеномъченик Никита Серски
5 април – Св. мъченици Теодул и Агатопид
6 април – Св. Мартин Изповедник, папа Римски. Успение на св. Методий Славянобългарски
7 април – Св. преподобни Георги, епископ Митилински
8 април – Св. апостоли Иродион, Агав, Винидий и Руф
9 април – Св. мъченик Евпсихий
10 април – † **5 Неделя на Великия пост – Преп. Мария Египетска**. Св. мъченици Терентий и Помпий
11 април – Св. свещеномъченик Антип, епископ Пергамски

12 април – Св. преподобни Василий, епископ Парийски
13 април – Св. свещеномъченик Артемон
14 април – Св. Мартин, папа Римски
15 април – Св. Св. апостоли Аристарх, Пуд и Трофим
16 април – Св. мъченици девица Агапия, Ирина и Хиония
17 април – † **6 Неделя на Великия пост – Вход господен в Йерусалим – Връбница – Цветница** (*Всичко на празника*) (*Злат. лит.*) (*Разрешава се риба*) (Тип. с. 443) (*Вечерта – Последване на Жениха*) (Тип. с. 445)
18 април – Св. преподобни Йоан. Св. мъченик Виктор
19 април – Св. преподобни Йоан Ветхопещерник
20 април – Св. преподобни Теодор Трихина
21 април – Св. свещеномъченик Януарий и Теодор
22 април – Св. преподобни Теодор
23 април – Св. мчца Александра. Св. мъченик Лазар Български
24 април – † **Възкресение Христово – Пасха** (Тип. с. 454-457) (*Вечерня в първия ден на Пасха*) (Тип. с. 458)
25 април – † **Възкресение Христово**. Св. ап. и ев. Марк (Тип. с. 275, т. 1)
26 април – † **Възкресение Христово**. Св. свщмчк Василий, еп. Амасийски
27 април – Св. свещеномъченик Симеон, брат Господен по плът
28 април – Св. Св. апостоли Иасон и Сосипатър
29 април – Св. девет мъченици в Кизик. Св. преподобни Мемнон Чудотворец
30 април – Св. апостол Иаков Зеведеев

Май

1 май – † **2 Неделя след Пасха – Томина**. Св. прор. Йеремия. Прпмчк Акакий Серски. Св. Панарет Пафоски. Св. Тамара Грузинска. Гл. 1, утр. ев. 1, ап. Деян. 5:12-20 (с. 9), лит. ев. Ин 20:19-31 (Тип. с. 460)
2 май – Св. цар Борис, покръстител на българите. Св. Атанасий Велики
3 май – Св. мъченици Тимотей и Мавра
4 май – Св. преподобномчца Пелагия
5 май – Св. мчца Ирина
6 май – **Св. вмчк Георги Победоносец**. Св. прав. Иов Многострадални (*Гергьовден*)
7 май – Св. мъченик Акакий Серски
8 май – † **3 Неделя след Пасха – на Св. Св. Мироносци**. Св. ап. и ев. Йоан Богослов. Преп. Арсений Велики. Гл. 2, утр. ев. 4, ап. Деян. 6:1-7 (с. 16), лит. ев. Мк 15:43-16:8 (Тип. с. 297, т. 6)
9 май – Св. Пророк Исаия. Св. мъченик Христофор. Св. Николай Летни
10 май – Възстановяване на Българската патриаршия. Св. апостол Симон Зилот
11 май – **Св. Св. рапли Методий и Кирил**. Св. свщмчк Мокий (Тип. с. 308, т. 4)
12 май – Св. Епифаний Кипърски и Герман Цариградски
13 май – Св. мчца Гликерия
14 май – Св. мъченици Исидор и Йоан Български
15 май – † **4 Неделя след Пасха – на Разслабления**. Преп. Пахомий Велики. Преп. Ахилий, еп. Лариски. Гл. 3, утр. ев. 5, ап. Деян. 9:32-42 (с. 25), лит. ев. Ин 5:1-15 (Тип. с. 464)
16 май – Св. преподобни Теодор Освещени
17 май – Св. апостол Андроник. Св. мъченик Николай Софийски
18 май – Св. мъченици Теодот, Петър и Дионисий. Св. седем девици.
19 май – Св. свещеномъченик Патрикий, епископ Брусенски
20 май – Св. мъченик Талалей
21 май – Св. равноап. Константин и царица Елена. Св. мъченик Константин Софийски
22 май – † **5 Неделя след Пасха – на Самарянката**. Преп. Пахомий Велики. Преп. Ахилий, еп. Лариски. Св. мчк Василиск. Св. мчк Йоан-Владимир, княз Български, чудотворец. Гл. 4, утр. ев. 7, ап. Деян. 11:19-30 (с. 34), лит. ев. Ин 4:5-42 (Тип. с. 466)
23 май – Св. преподобни Михаил, епископ Синадски
24 май – Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост (Молебен) Св. преподобни Симеон Дивногорский
25 май – Трето намиране честната глава на Св. Йоан Кръстител.
26 май – Св. апостол Карп. Св. мъченик Георги Софийски Най-нови
27 май – Св. свещеномъченик Терапонт Сердикийски (Софийски)
28 май – Св. преподобни Никита, епископ Халкидонски. Св. преподобни Софроний Български
29 май – † **6 Неделя след Пасха – на Слепия**. Св. Александър, патр. Александрийски. Св. препмчца Теодосия. Гл. 5, утр. ев. 8, ап. Деян. 16:16-34 (с. 42), лит. ев. Ин 9:1-38 (Тип. с. 468)
30 май – Св. преподобни Исакий. Св. Емилия
31 май – Св. апостол Ермий. Св. мъченик Ермей

Юни

1 юни – Св. мъченици Юстин Философ и Юстин
2 юни – † **Възнесение Господне** (*Спасовден*) (Тип. с. 471)
Св. Никифор Изповедник. Свети преподобномъченик Еразъм Охридски

3 юни – Св. мъченик Лукилиан
4 юни – Св. Митрофан, патриарх Цариградски
5 юни – † **7 Неделя след Пасха – на Св. Св. Отци от първия вселенски събор**. Св. свщмък Доротей, еп. Тирски. Преп. Петър Корицки. Гл. 6, утр. ев. 10, ап. Деян. 20:28-36 (с. 50), лит. ев. Ин 17:1-13 (Тип. с. 473)
6 юни – Св. преподобни Висарион Чудотворец. Св. Иларион
7 юни – Св. свещеномъченик Теодот Анкирски. Св. мчца Валерия
8 юни – Пренасяне мощите на св. великомъченик Теодор Стратилат. Св. мъченици Марк и Юлий Доростолски
9 юни – Св. Кирил, архиепископ Александрийски. Международен ден на приятелството
10 юни – Св. свещеномъченик Тимотей, епископ Брусенски
11 юни – Св. Св. апостоли Вартоломей и Варнава. Св. Богородица – достойно естъ
12 юни – † **8 Неделя след Пасха – Петдесетница** (*Всичко на празника*) (Тип. с. 475)
13 юни – † **Св. Дух**. Св. мчца Акилина. Св. Трифилий, еп. Никозийски (Тип. с. 477)
14 юни – Св. Пророк Елисей. Св. Методий, патриарх Цариградски
15 юни – Св. Пророк Амос. Св. мъченик Исихий Доростолски
16 юни – Св. Тихон, епископ Аматунтски
17 юни – Св. мъченици Мануил, Савел и Исмаил
18 юни – Св. мъченик Леонтий
19 юни – † **1 Неделя след Петдесетница – на Всички светии**. Св. ап. Иуда, брат Господен. Преп. Паисий Велики. Преп. Паисий Хилендарски. Св. мчк Зосима Созополски. Св. Йоан Шанхайски. Гл. 8, утр. ев. 1, ап. Евр. 11:33-12:2 (с. 70), лит. ев. Мт 10:32-33 и 19:27-30 (*Петрови заговезни*)
20 юни – Св. преподобни Наум Охридски. Св. мъченик Пин (Бисер). Св. свещеномъченик Методий, епископ Патарски
21 юни – Св. мъченик Юлиан Тарсийски
22 юни – Св. свещеномъченик Евсевий Самосатски
23 юни – Св. мчца Агрипина
24 юни – Рождение на Св. Йоан Кръстител (Еньовден). Св. Никита, епископ Ремизиянски
25 юни – Св. преподобномчца Феврония. Св. преподобни Дионисий Атонски. Св. мъченик Прокопий Варненски
26 юни – † **2 Неделя след Петдесетница – на Всички български светии**. Преп. Давид Солунски. Преп. Давид Български. Гл. 1, утр. ев. 2, ап. 2 Кор. 4:6-15 (с. 171), лит. ев. Мт 4:18-23 (Тип. с. 80)
27 юни – Св. преподобни Сампсон Странноприемец
28 юни – Пренасяне мощите на Св. Св. безсребр. и чудотворци Кир и Иоан
29 юни – † **Св. Св. първоверховни ап. Петър и Павел** (Тип. с. 349, т. 5) (*Петровден*)
30 юни – Събор на Дванадесетте апостоли

Юли

1 юли – Св. Св. безсребр. Козма и Дамиан. Възвръщане мощите на Св. Йоан Рилски чудотворец
2 юли – Полагане честната дреха на Пресвета Богородица във Влахерна
3 юли – † **3 Неделя след Петдесетница**. Св. мчк Иакинт. Събор на Св. Св. Доростолски мчци. Гл. 2, утр. ев. 3, ап. Рим. 5:1-10 (с. 85), лит. ев. Мт 6:22-33
4 юли – Св. Андрей, архиепископ Критски
5 юли – Св. преподобни Атанасий Атонски. Св. преподобни Сергий Радонежки
6 юли – Св. преподобни Сисой Велики
7 юли – Св. великомчца Неделя. Св. преподобни Тома Малейски и Акакий.
8 юли – Св. великомъченик Прокопий. Свети преподобни Теофил Мироточиви
9 юли – Св. свещеномъченик Панкратий, епископ Тавроменийски
10 юли – † **4 Неделя след Петдесетница**. Св. Св. 45 мчци в Никопол Арменски. Гл. 3, утр. ев. 4, ап. Рим. 6:18-23 (с. 93), лит. ев. Мт 8:5-13
11 юли – Св. мчца Евфимия Всехвална. Св. княгиня Олга. Св. преподобни Никодим Албански
12 юли – Св. мъченици Прокъл и Иларий
13 юли – Събор на Св. Архангел Гавриил. Св. преподобни Стефан Саваит
14 юли – Св. апостол Акила
15 юли – Св. мъченици Кирик и Юлита. Св. равноапостолен велик княз Владимир
16 юли – Св. свещеномъченик Атиноген. Св. мчца Юлия девица
17 юли – † **5 Неделя след Петдесетница – на Св. Св. Отци от 6-те Вселенски събори**. Св. вмчца Марина. Гл. 4, утр. ев. 5, ап. Тит. 3:8-15 (с. 520), лит. ев. Мт 5:14-19 (с. 356), (Тип. с. 375, т. 2)
18 юли – Св. мъченици Иакинт и Емилиян Доростолски
19 юли – Св. Св. преподобни Макрина и Дий
20 юли – † **Св. прор. Илия** (Тип. с. 376) (*Илинден*)
21 юли – Св. преподобни Симеон, юродив заради Христа и Йоан. Св. Пророк Йезекиил
22 юли – Св. мироносица и равноапостолна Мария Магдалина. Свещеномъченик Фока
23 юли – Св. мъченици Трофим и Теофил
24 юли – † **6 Неделя след Петдесетница**. Св. вмчца Христина. Гл. 5, утр. ев. 6, ап. Рим. 12:6-14 (с. 106), лит. ев. Мт 9:1-8
25 юли – Св. великомчца 25 юли – Успение на Св. Анна. Св. диакониса Олимпиада и Евпраксия Девица
26 юли – Св. свещеномъченик Ермолай. Св. преподобномчца Параскева
27 юли – Св. великомъченик Пантелеймон. Св. Седмочисленици – Кирил и Методий, Климент, Наум, Сава, Горазд и Ангеларий. Успение на св. Климент Охридски

28 юли – Св. Св. апостоли и дякони Прохор, Никанор, Тимон и Пармен
29 юли – Св. мъченик Калиник
30 юли – Св. Св. апостоли Сила и Силуан
31 юли – † **7 Неделя след Петдесетница**. Св. прав. Евдоким Кападокийски. Св. мчца Юлита. Гл. 6, утр. ев. 7, ап. Рим. 15:1-7 (с. 114), лит. ев. Мт 9:27-35 (*Богородични заговезни*)

Август

1 август – Св. мъченици Седем братя Макавеи. Св. Соломония. Св. Елеазар (Водосвет) (Богородичен пост до 15 август)
2 август – Пренасяне мощите на св. архидякон Стефан
3 август – Св. преподобни Исакий, Фавст и Далмат
4 август – Св. Св. Седем отроци в Ефес. Св. преподобномчца Евдокия
5 август – Предпразненство на Преображение Господне. Св. мъченик Евсигний
6 август – † **Преображение Господне** (Тип. с. 390) (*Разрешава се риба*)
7 август – † **8 Неделя след Петдесетница**. Св. прпмчк Дометий. Св. прпмчца Потамия чудотворца. Гл. 7, утр. ев. 8, ап. 1 Кор. 1:10-18 (с. 121), лит. ев. Мт 14:14-22 (Тип. с. 392) (*Вечерта – вечерня с Молебен канон на Пресв. Богородица*)
8 август – Св. Емилиан Изповедник, епископ Кизически. Св. мъченик Трендафил Загорски
9 август – Св. апостол Матия
10 август – Св. мъченик и архидякон Лаврентий.
11 август – Св. мъченик и архидякон Евпл
12 август – Св. мъченици Фотий и Аникита
13 август – Отдание на Преображение Господне. Св. преподобни Максим Изповедник. Св. Тихон, епископ Задонски
14 август – † **9 Неделя след Петдесетница**. Св. прор. Михей. Гл. 8, утр. ев. 9, ап. 1 Кор. 3:9-17 (с. 129), лит. ев. Мт 14:22-34 (*Предпразненство на Успение Богородично*) (Тип. с. 396)
15 август – † **Успение на Пресв. Богородица** (Тип. с. 397)
16 август – Пренасяне неръкотворния образ на Господ Иисус Христос. Св. мъченик Диомид. Св. преподобни Йоаким Осоговски
17 август – Св. мъченик Мирон Презвитер
18 август – Св. Св. мъченици Флор и Лавър. Успение на преп. Иоан Рилски
19 август – Св. мъченик Андрей Стратилат. Св. преподобни Теофан Македонски.
20 август – Св. Пророк Самуил. Св. Св. 37 мъченици Пловдивски
21 август – † **10 Неделя след Петдесетница**. Св. ап. Тадей. Св. Св. мчци Васа Хелеспонтска и Васа Солунска. Св. свщмчк Симеон Самоковски. Гл. 1, утр. ев. 10, ап. 1 Кор. 4:9-16 (с. 135), лит. ев. Мт 17:14-23
22 август – Св. мъченик Агатоник и дружината му
23 август – Отдание на Успение Богородично.Св. Ириней Лионски. Св. мъченик Луп (Вълко)
24 август – Св. свещеномъченик Евтих
25 август – Възвръщане мощите на Св. апостол Вартоломей. Св. апостол Тит
26 август – Св. Св. мъченици Адриан и Наталия
27 август – Св. преподобни Пимен Велики
28 август – † **11 Неделя след Петдесетница**. Преп. Моисей Мурин. Гл. 2, утр. ев. 11, ап. 1 Кор. 9:2-12 (с. 142), лит. ев. Мт 18:23-35
29 август – Отсичане главата на Св. Йоан Кръстител (Строг пост). Св. преподобни Анастасий Струмишки
30 август – Св. Св. Александър, Павел и Иоан, патриарси Цариградски. Пренасяне мощите на Св. Александър Невски
31 август – Полагане пояса на Пресвета Богородица. Св. свещеномъченик Киприян Картагенски. Св. Генадий, патриарх Цариградски

Септември

1 септември – Начало на Църковната нова година. Св. преподобни Симеон Стълпник. Св. Марта
2 септември – Св. мъченик Мамант. Св. преподобни Иоан Постник, патриарх Цариградски
3 септември – Св. свещеномъченик Антим, епископ Никомидийски. Св. преподобни Теоктист
4 септември – † **12 Неделя след Петдесетница**. Св. свщмчк Вавила, еп. Антиохийски. Св. прор. и боговидец Моисей. Гл. 3, утр. ев. 1, ап. 1 Кор. 15:1-11 (с. 149), лит. ев. Мт 19:16-26
5 септември – Св. Пророк Захария и праведна Елисавета
6 септември – Св. мъченик Евдоксий. Св. преподобни Архип (Ден на Съединението на България)
7 септември – Неделя пред Въздвижение. Предпразненство на Рождество Богородично. Св. мъченик Созонт
8 септември – † **Рождество на Пресв. Богородица** (Тип. с. 71)
9 септември – Св. Св. праведни Йоаким и Анна
10 септември – Св. Св. мъченици Минодора, Нимфодора и Митродора
11 септември – † **Неделя преди Въздвижение на Св. Кръст Господен**. Преп. Теодора Александрийска. Гл. 4, утр. ев. 2, ап. Гал. 6:11-18 (с. 378), лит. ев. Ин 3:13-17 (с. 253)
12 септември – Отдание на Рождество Богородично. Св. свещеномъченик Автоном
13 септември – Предпразненство на Въздвижение. Св. свещеномъченик Корнилий Стотник
14 септември – † **Въздвижение на Св. Кръст Господен** (*Кръстовден*) (Тип. с. 77-81) (*Строг пост*)
15 септември – Св. великомъченик Никита

Per aspera ad astra!

16 септември – Св. великомчца Евфимия Всехвална. Св. Людмила Чешка
17 септември – Св. Св. мъченици София, Вяра, Надежда и Любов
18 септември – † **Неделя подир Въздвижение**. Преп. Евмений, еп. Гортински, чудотворец. Гл. 5, утр. ев. 3, ап. Гал. 2:16-20 (с. 381), лит. ев. Мк 8:34-9:1 (Тип. с. 83)
19 септември – Неделя след Въздвижение. Св. Св. мъченици Трофим, Саватий и Доримедонт
20 септември – Св. великомъченик Евстатий и дружината му
21 септември – Св. апостол Кодрат
22 септември – Св. свещеномъченик Фока, епископ Синопийски. Св. Пророк Иона. Св. преподобни Козма Зографски (Ден на Независимостта на България)
23 септември – Зачатие на Св. Йоан Предтеча
24 септември – Св. първомчца и равноапостолна Текла
25 септември – † **1 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Преп. Ефросиния Александрийска. Преп. Сергий Радонежки, чудотворец. Гл. 6, утр. ев. 4, ап. 2 Кор. 4:6-15 (с. 171), лит. ев. Лк 5:1-11
26 септември – 1 Неделя след Неделя подир Въздвижение. Успение на Св. апостол и Св. евангелист Йоан Богослов
27 септември – Св. Св. мъченик Калистрат и дружината му
28 септември – Св. преподобни Харитон Изповедник
29 септември – Св. преподобни Кириак Отшелник
30 септември – Св. свещеномъченик Григорий, просветител на Армения

Октомври

1 октомври – Покров на Пресвета Богородица. Св. апостол Анания. Св. Св. преподобни Роман Сладкопевец и Йоан Кукузел
2 октомври – † **2 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. свщмк Киприян и Св. мчца Юстина. Св. Андрей, юродив заради Христа. Гл. 7, утр. ев. 5, ап. 2 Кор. 6:1-10 (с. 178), лит. ев. Лк 6:31-36
3 октомври – 2 Неделя след Неделя подир Въздвижение. Св. свещеномъченик Дионисий Ареопагит
4 октомври – Св. свещеномъченик Йеротей, еп. Атински
5 октомври – Св. мчца Харитина. Св. преподобномъченик Игнатий Старозагорски
6 октомври – Св. апостол Тома
7 октомври – Св. Св. мъченици Сергий и Вакх
8 октомври – Св. преподобна Пелагия
9 октомври – † **3 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. ап. Яаков Алфеев. Преп. Андроник и Атанасия. Гл. 8, утр. ев. 6, ап. 2 Кор. 6:16-7:1 (с. 185), лит. ев. Лк 7:11-16
10 октомври – Св. Св. мъченици Евлампий и Евлампия. Св. преподобни Теофил. Св. Св. 26 преподобномъченици Зографски
11 октомври – Св. апостол и дякон Филип. Св. преподобни Теофан Начертани, епископ Никейски
12 октомври – Св. Св. мъченици Пров, Андроник и Тарах. Св. преподобни Козма, епископ Маюмски
13 октомври – Св. Св. мъченици Карп и Папила
14 октомври – Св. Св. мъченици Назарий, Гервасий, Протасий и Целсий. Св. преподобна Параскева – Петка Търновска (Петковден)
15 октомври – Св. преподобни Евтимий Нови. Св. преподобномъченик Лукиян
16 октомври – † **4 Неделя след Неделя подир Въздвижение на Св. Св**. **Отци от VII Вселенски събор**. Св. мчк Лонгин стотник. Гл. 1, утр. ев. 7, ап. Тит. 3:8-15 (с. 398), лит. ев. Лк 8:5-15 (Тип. с. 97)
17 октомври – Св. Пророк Осия. Св. преподобномъченик Андрей Критски
18 октомври – Св. апостол и евангелист Лука. Св. мчца Злата Мъгленска
19 октомври – † **Преп. Йоан Рилски Чудотворец**. Св. прор. Йоил. Св. мчк Уар
20 октомври – Св. великомъченик Артемий
21 октомври – Св. Иларион, епископ Мъгленски. Св. преподобни Иларион Велики
22 октомври – Св. равноапостол Аверкий, епископ Иераполски
23 октомври – † **5 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. ап. Яков, брат Господен. Гл. 2, утр. ев. 8, ап. 2 Кор. 11:31-12 (с. 197), лит. ев. Лк 8:26-39
24 октомври – Св. мъченик Арета. Св. Богородица – Всех скорбящих радост
25 октомври – Св. Св. мъченици Маркиан и Мартирий
26 октомври – † **Св. вмчк Димитрий Мироточиви**. Преп. Димитра Киевска (Доростолска) (Тип. с. 105) (*Димитровден*) (*Разрешава се риба*)
27 октомври – Св. мъченик Нестор. Св. преподобни Димитрий Басарбовски
28 октомври – Св. Св. мъченици Терентий и Неонила. Св. преподобни Стефан Саваит. Св. мчца Параскева
29 октомври – Св. преподобномчца Анастасия Римлянка
30 октомври – † **6 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. свмчк Зиновий, еп. Егейски и Св. мчца Зиновия. Св. крал Стефан Милутин. Гл. 3, утр. ев. 9, ап. Гал. 1:11-19 (с. 204), лит. ев. Лк 16:19-31
31 октомври – Св. Св. апостоли Амплий и Стахий. Св. мъченик Епимах

Ноември

1 ноември – Св. Св. безсребр. и чудотворци Козма и Дамиан. Св. Св. прпмчци Яков Костурски, дякон Яков и монах Дионийсий.
2 ноември – Св. Св. мъченици Акиндин, Пигасий, Афтоний, Елпидифор и Анемподист и др.

3 ноември – Св. Св. свещеномъченици Акепсим, Йосиф и Айтал. Св. преподобни Пимен Зографски
4 ноември – Св. преподобни Йоаникий Велики. Св. Св. свещеномъченици Никандър и Ермей
5 ноември – Св. Св. мъченици Галактион и Епистима Задушница
6 ноември – † **7 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. Павел, архиеп. Константинополски. Св. Клавдия. Преп. Лука Тавроменийски. Гл. 4, утр. ев. 10, ап. Гал. 2:16-20 (с. 211), лит. ев. Лк 8:41-56
7 ноември – Св. Св. Тридесет и три мъченици Мелитин. Св. преподобни Лазар
8 ноември – † **Събор на Св. Архангел Михаил**. Св. мчк Ангел Леринski (Тип. с. 112) (*Архангеловден*)
9 ноември – Св. Св. мъченици Онисифор и Порфирий. Св. Св. преподобни Матрона и Теоктиста. Св. Нектарий Егински.
10 ноември – Св. Св. апостоли Ераст, Олимп, Родион
11 ноември – Св. Св. мъченици Мина, Виктор и Викентий. Св. мчца Стефанида. Св. преподобни Теодор Студит
12 ноември – Св. Йоан Милостиви. Св. преподобни Нил
13 ноември – † **8 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. Йоан Златоуст, архиеп. Константинополски. Гл. 5, утр. ев. 11, ап. Гал. 6:11-18 (с. 218), лит. ев. Лк 10:25-37 (Тип. с. 117)
14 ноември – Коледни заговезни. Св. апостол Филип. Св. благоверен цар Управда-Юстиниан
15 ноември – Начало на Коледния пост. Св. Св. мъченици Гурий, Самон и Авив
16 ноември – Св. апостол и евангелист Матей
17 ноември – Св. Григорий, епископ Неокесарийски чудотворец
18 ноември – Св. Св. мъченици Платон и Роман
19 ноември – Св. Пророк Авдий. Св. мъченик Варлаам
20 ноември – † **9 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Преп. Григорий Декаполит. Св. Прокъл, архиеп. Константинополски. Св. мчк. Дасий Доростополски. Гл. 6, утр. ев. 1, ап. Еф. 2:4-10 (с. 224), лит. ев. Лк 12:16-21 (*Предпразненство на Въведение Богородично*) (Тип. с. 122)
21 ноември – † **Въведение Богородично** (*Ден на православната християнската младеж и семейство*) (*Разрешава се риба*)
22 ноември – Св. апостол Филимон. Св. Михаил Български, воин
23 ноември – Св. Амфилохий, епископ Иконийски. Св. Григорий, епископ Акрагант. Св. благоверни княз Александър Невски
24 ноември – Св. великомчца Екатерина. Св. великомъченик Меркурий
25 ноември – Отдание на Въведение Богородично. Св. Климент Охридски. Св. Климент Римски. Св. Петър Александрийски
26 ноември – Св. преподобни Алипий Стълпник. Св. преподобни Стилиян Пафлагонийски
27 ноември – † **10 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Преп. Теодосий Търновски. Св. вмчк Яков Персиец. Преп. Паладий. Гл. 7, утр. ев. 2, ап. Еф. 2:14-22 (с. 231), лит. ев. Лк 18:18-27 (Тип. с. 129)
28 ноември – Св. преподобномъченик Стефан Нови. Св. мъченик Иринарх. Св. Св. петнадесет свещеномъченици Тивериополски. Св. мъченик Христо
29 ноември – Св. Св. мъченици Парамон и Филумен
30 ноември – Св. апостол Андрей Първозвани (Андреевден)

Декември

1 декември – Св. Пророк Наум. Св. Филарет Милостиви
2 декември – Св. Пророк Авакум
3 декември – Св. Пророк Софония
4 декември – † **11 Неделя след Неделя подир Въздвижение**. Св. вмца Варвара. Преп. Йоан Дамаскин. Гл. 8, утр. ев. 3, ап. Еф. 4:1-7 (с. 238), лит. ев. Лк 13:10-17 (Тип. с. 133)
5 декември – Св. Св. преподобни Сава Освещени и Нектарий Битолски
6 декември – † **Св. Николай, архиеп. Мирликийски, Чудотворец** (Тип. с. 136) (*Никулден*) (*Разрешава се риба*)
7 декември – Св. Амвросий Медиолански. Св. преподобна Филотея Търновска
8 декември – Св. преподобни Паталий
9 декември – Зачатие на Св. Анна
10 декември – Св. Св. мъченици Мина, Ермоген и Евграф
11 декември – † **12 Неделя след Неделя подир Въздвижение – на Св. Св. Праотци**. Св. преподобни Даниил Стълпник. Преп. Лука Стълпник. Гл. 1, утр. ев. 4, ап. Кол. 3:4-11 (с. 426), лит. ев. Лк 14:16-24 (Тип. с. 140)
12 декември – Св. Спиридон, епископ Тримитунтски Чудотворец
13 декември – Св. Св. мъченици Евстратий, Авксунтий, Евгений, Мардарий и Орест. Св. мчца Лукия девица
14 декември – Св. Пророк Агей. Св. мъченик Марин
15 декември – Св. свещеномъченик Елевтерий. Св. преподобни Павел Латрийски
16 декември – Св. Пророк Агей. Мчк Марин
17 декември – Св. Пророк Даниил. Св. Св. три отроци Анания, Азария и Мисаил
18 декември – † **Неделя преди Рождество Христово**. Св. Модест, патр. Йерусалимски. Св. мчк Севастиан и дружината му. Гл. 2, утр. ев. 5, ап. Евр. 11:9-10, 17-23, 32-40 (с. 431), лит. ев. Мт 1:1-25 (Тип. с. 145)
19 декември – Св. мъченик Бонифаций
20 декември – Предпразненство на Рождество Христово. Св. свещеномъченик Игнатий Богоносец (Игнажден)
[Не се прави помен за починалите до Ивановден]
21 декември – Св. мчца Юлияния
22 декември – Св. великомчца Анастасия

23 декември – Св. преподобни Наум Охридски. Св. Св. десет мъченици в Крит. Св. мъченик Геласий
24 декември – Бъдни вечер (Утреня, Царски часове, Василиева литургия). Св. преподобномчца Евгения. Св. преподобни Николай
25 декември – † **Рождество Христово** (*Всичко на празника*) (*Вас. лит.*) (Тип. с. 153, 154, 155)
26 декември – † **Събор на Пресв. Богородица**. Св. Йосиф Обручник. Св. цар Давид. Св. Яков, брат Божий (Тип. с. 157)
27 декември – † **Св. първомъченик и архидякон Стефан**. Преп. Теодор Начертаний (Тип. с. 158) (*Стефановден*)
28 декември – Св. двадесет хиляди мъченици, изгорени в Никомидия
29 декември – Св. Св. четиринадесет хиляди младенци-мъченици, избити от Ирод. Св. преподобни Маркел (Блажи се)
30 декември – Св. мчца Анисия. Св. свещеномъченик Зотик
31 декември – Отдание на Рождество Христово (Блажи се). Св. преподобна Мелания Римлянка.
31 декември – Отдание на Рождество Христово (Блажи се). Св. преподобна Мелания Римлянка.

Лит.: Православен календар. С., 2022. 48 с. – На 1 с. кор.: ***Преп. Паисий Хилендарски*** */* ***И. Мърквичка****; на 2 с. на кор. –* ***Негово Светейшество † Неофит – патриарх Български****; на 3 с. на кор. – През наст. г. отбелязваме 300 г. от рождението, 60 г. от канонизацията на Св. о. Паисий и 260 г. от написването на „История славяноболгарская...".*

XVI. КРАТКА ХРОНОЛОГИЯ НА ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ – разпространение и развитие на християнството по света

864	**Покръстването на българите от княз Борис Покръстител**
867-879	**Фотий – схизма между Православната и Католическата църква**
869-870	**Четвърти Цариградски събор. Учредяване на Българската църква – създаване на Българската архиепископия**
893	**Преславски народен събор. Българският език – официален език в Богослужението**
927	**Признаване патриаршеското достойнство на Българската православна църква. Създаване на Българската патриаршия**
988	**Започване на християнизацията на Русия от българите: Владимир I – княз на Киев се Кръщава и организира Кръщението на своите подвластни**
1054	**Източно-Западна схизма. Разделяне на Римската и Гръцката църкви**
1095	**Обявяване на Първия кръстоносен поход**
1096-1099	**Първи кръстоносен поход**
1147-1149	**Втори кръстоносен поход**
1189-1192	**Трети кръстоносен поход**
1202-1204	**Четвърти кръстоносен поход**
1217-1221	**Пети кръстоносен поход**
1228-1229	**Шести кръстоносен поход**
1248-1254	**Седми кръстоносен поход**
1255-1346	**Григорий Синаит Основоположник – практик и теоретик на исихазма**
1270	**Осми кръстоносен поход**
1300-1363	**Св. Теодосий Търновски – български духовник и отшелник, идеолог на исихазма в средновековна България**
1325-1403	**Св. Патриарх Евтимий – български духовник, книжовник и православен светец, исихаст**
1453	**Превземане на Цариград (1453) и край на Византийската империя**
1869-1879	**Първи Ватикански събор (непогрешимостта на папата става догма, която се практикува за първи път)**
1870	**Създаване на Българската екзархия**
1945	**Вдигане на схизмата срещу Българската православна църква. Признаване на автокефалността на Българската православна църква**
1953 10 май	**Възстановяване на Българската патриаршия. Избор на български патриарх**
1962-1965	**Втори Ватикански събор**

VII. БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА ЦИТИРАНАТА ЛИТЕРАТУРА

(по букви

А – Б

и

Приложенията)

*Тук са събрани **1032 библиографски описания** на извлечените от статиите в **Енциклопедията** податки за **публикации** и **ръкописи**, свързани с Православието в България, които са поднесени в **строг азбучен ред** във вид на **вторично-документален справочно-информационен ключ** към основния корпус на изданието, разкриващ и* **равнището на неговата *евристична проскопия*,** *и самата **библиографска база на труда**, структурирана като **ризома**.*

*Докато в основния корпус на Енциклопедията, при основно азбучната подредба на статиите са търсени от автора на този хипертект и допълнителни – семантични – конотации и контаминации на контекстовите решения при поднасянето на **кадастралната структура на изданието**, както се подчерта – **азбучният принцип на вторично-документалнато моделиране** тук е надстроен с **допълнителна графическа редакция на записите** (при **съхраняване на библиографската и историографската традиция** в битуването на тази информация в научното обръщение), която позволява **да се наблюдават с един поглед отразяваните в масива:***

*- **авторска отговорност** на документите;*

*- **персоналии**, на които са посветени тези информационни реалии.*

*В свода **не са** включени:*

*- **названията на периодични издания**, които присъстват в качеството на РЕДНИ ДУМИ в основния корпус на изданието;*

*- **семантично разкрити изцяло** в съответните статии **линии на периодични издания** или на **отделни публикации в пресата и проч., чиито концептуални платформи са обект на изложение на тези статии** (вж – например: статията БОТЕВ, Христо).*

*Структурата на свода е в **три азбучни фрагмента**:*

*- **публикации, посочени в края на статиите**: 896 неном. назв. (**I. разд.** / с. 897-929);*

*- **публикации, посочени в текста на статиите**: 135 неном. назв. (**II. разд.** / с. 929-933)*

*(като посочвания, които вече са включени в **I. разд.**, тук не са дадени повторно – макар че се срещат често, което е възприето, за да се избегне излишното пренатоварване на този списък);*

*- **ръкописи, цитирани в текста**: 1 назв. (**III. разд.** / с. 933).*

*Навсякъде в масива посочената пагинация на отделните публикации и ръкописи е свързана с **първото посочване на съответния документ в Енциклопедията**.*

I. Пристатийна библиография на *публикации*, поместена *в* края на статиите (896 неном. назв.)

*Абагар на **Филип Станиславов**. Рим, 1651. Фототип. изд. / Представен от Б. **Райков**. С., 1979.*

***Абаджиев**, Ст. Монашеският „Бял кръст" на Българската църква. // Църковен вестник, N 22-23, 30 септ. 1922.*

***Абаджиева**, М. „Павликянската книжнина от XVIII в. – пример за книжовен език на народна основа". // Международната научна конференция „Писменото наследство и информационните технологии", 15-20 септ. 2014, Варна. Варна, 2014.*

***Аврамова**, Св. Антивоенните тежнения на **Нюйоркски митрополит Андрей** (1942-1944 г.). // Втората световна война и България 1939-1947: Докл. и съобщ. от Нац. научна конф., посв. на 60 год. от края на Втората световна война – Сливен, 7-8 апр. 2005. Сливен, 2006, с. 304-316.*

***Аврамова**, Св. Дейността на провинциалните православни християнски дружества на учащата се младеж, отразена на страниците на сп. „Зов". Църковно-народният събор от 1871 г. и създаването на екзархийските епархии. // Изв. Рег. ист. музей – Русе, XIX. Русе, 2016, с. 268-396.*

***Аврамова**, Св. Документи за Българската източноправославна епархия в Северна и Южна Америка и Австралия във фонда на РИМ – Търговище. // История и развитие на музеите в България. 80 год. Ист. музей – Самоков. Сб. докл. и съобщ. Нац. научна конф. – Самоков, 2016, с. 262-279.*

***Аврамова**, Св. **Митрополит Андрей**. // Храм Пресветия Богродици – Търговище: Сб. докл. от нац. научна конф., посв. на 150-год. от построяването на храма – Търговище, 17 авг. 2001. Търговище, 2001, с. 151-156.*

***Аврамова**, Св. **Митрополит Андрей** – жизнен път и дело. // **Ню Йоркский митрополит Андрей**. Възпоменат. сб. / Съст.: **свещ. ик. Йордан Н. Василев**, Светлана **Аврамова**. Пловдив, 2002, с. 7-56.*

***Аврамова**, Св. **Ню Йоркският митрополит Андрей** в историческата памет на град Търговище. // Православие и краезнание. В. Търново, 2004, с. 211-224.*

***Аврамова**, Св. **Нюйоркският митрополит Андрей** и задокеанската епархия на БПЦ в документи на Държавна сигурност. // Сборник Есенни четения – Сборяново 2013. От находката до витрината. Т. X. Москва, 2014, с. 252-272.*

***Аврамова**, Св. От легендата до признанието. **Нюйоркският митрополит Андрей** – един благодетел на град Търговище. // Българското дарителство – история, съвременност и перспективи. Нац. научна конф. – Карлово, окт. 2003. Карлово, 2003, с. 237-244.*

***Аврамова**, Св. Принос към църковната история по непубликувани писма на Стоян **Петков** – **Велички епископ Андрей** до **Варненски и Преславски митрополит Симеон**. // Изв. Ист. музей – Кюстендил. Т. XVII. В. Търново, 2011, с. 23-36.*

***Аврамова**, Св. С дипломатичност, такт и християнско усърдие. // С пламъка на вярата. Сб. документи и материали. Варна, 2002, с. 149-165.*

***Аврамова**, Св. Страничка от дневника на **епископ Андрей** за една липсваща страничка от биографията на Петър **Габровски**. // От регионалното към националното. Юбил. сб., посв. на 14-год. от възстановяване самостоятелността на Българската православна църква и 135-год. на Априлското въстание. В. Търново, 2012, с. 283-286.*

***Акрабова-Жандова**, Ив. Боянската църква (Водач). С. 1960.*

Акт за канонизация на Баташките и Новоселските мъченици. // Църковен вестник, N 7, 1-15 апр. 2011.

Александрийская православная церковь. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 559-594.

***Александров**, А. Светостта – върховен идеал. // Църковен вестник, N 27, 16-30 ноември 2007.*

***Александров**, Е. Правен характер на Брашовската грамота от XIV в. // Старобългаристика, 16, 1992, N 4, с. 88-97.*

***Александров**, Н. Батошевски мъжки манастир „Успение Пресветая Богоодици" и Априлското въстание (По повод 110-год. от Априлското въстание. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1986.*

***Александров**, Н. Бележит дипломатически документ (120 год. от Учредяването на Българската екзархия, 1870-1990). // Духовна култура, 1990, N 9, с. 12-16.*

***Александров**, Н. Бележита годишнина – 120 години от учредяването на Българската екзархия (1870-1990 година). // Църковен вестник, N 21, 30 май 1990.*

*Александров, Н. Тридесет и една години от смъртта на **Охридския митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 26, 11 окт. 1969.*

***Александров**, Н. Участие на духовници от Старозагорска епархия в подготовката и провеждането на Старозагорското въстание, 1875. // Априлското въстание и Българската православна църква. С., 1977, с. 285-287.*

***Александрова**, Камелия. Удостоиха архимандрит Антим със званието „Народен духовен крепител на Северозападна България”. // 24 часа, 10 септ. 2017.*

***Алексий Библиофил**. Старостилният разкол у нас. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 1999.*

***Алтънов**, Ив. Съществувала ли е Екзархията в Цариград?. // Църковен вестник, N 33, 6 окт. 1923.*

***Архимандрит Александър**. Благата вест. // Църковен вестник, N 13-14, 28 март 1953.*

*На 19 май пристига **Негово Светейшество Алексий II, патриарх Московски и на цяла Русия**. // Църковен вестник, N 20, 16-22 май 1994.*

Алинският манастир „Св. Спас”. // Църковен вестник, N 5, 30 ян. – 5 февр. 1995.

***Архимандрит Амвросий**. // Църковен вестник, N 27, 26 юни 1965.*

***Аримандрит Амфилокий Михайлов**. // Църковен вестник, N 8, 16-30 апр. 2006.*

*Божан **Ангелов** почина. // Църковен вестник, N 28, 1958.*

***Ангелов**, Боньо. Борба за делото на **Кирил и Методий**. С., 1969, с. 54-65.*

***Ангелов**, Боньо. Бориловият синодик. // Прослава на Велико Търново. С., 1978, с. 182-186.*

***Ангелов**, Боньо. Из старата българска, руска и сръбска литература. Кн. I. С., 1958, с. 135-144; 155-158.*

***Ангелов**, Боньо. Летописни съчинения в старобългарската литература. // Старобълг. лит., 1983, т. 14, с. 65-74.*

***Ангелов**, Боньо. Списъкът на забранените книги в старобългарската литература. // Изв. Инст. за лит., 1, 1952.*

***Ангелов**, Боньо. Съвременници на **Паисий[, йеромонах]**. Т. 2. С., 1964, с. 168-177.*

***Ангелов** Боньо. „Хождения” в южнославянских литературах до XVII в. // Тр. Отд. древнерус. лит., 24, 1969, с. 184-185.*

***Ангелов**, В. Неврокопска епархия при управлението на **митрополит Борис** (1935-1948). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 293-304*

***Ангелов**, Д. Адамитство. // История на философската мисъл в България. Т. 1. С., 1970.*

***Ангелов**, Д. Богомилството. С., 1993.*

***Ангелов**, Д. Богомилството в България. С., 1947, с. 88.*

***Ангелов**, Д. Богомилството в България. 3 изд. С., 1969.*

***Ангелов**, Д. Влияние на чужди ереси върху богомилството. // Изв. Сем. в Ист.-филолог. фак. при Соф. унив., 1942, т. 1, с. 145-182.*

***Ангелов**, Д. История на Византия. Ч. 2. С., 1974, с. 157-178.*

***Ангелов**, Д. По някои въпроси около покръстването на българите. // Ист. преглед, 1965, N 6, с. 38-57.*

***Ангелов**, Д. Философските възгледи на богомилите. // Изв. Инст.ълг. ист., 1951, кн. 3-4, с. 113-147.*

***Ангелов**, Д., **Примов**, Б., **Батаклиев**, Г. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. С., 1967.*

***Ангелова**, С. За ангелите-хранители. // Църковен вестник, N 44, 31 окт. – 6 ноември 1994.*

***Ангелова**, Цв. Божан **Ангелов** (1873-1958). Библиография на книжовното му творчество. // Изв. Нар. библ. „[Св. Св.] Кирил и Методий”, 13 (19), 1973, с. 573-585.*

***Андонов**, Ст. Първият български хор. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1976.*

***Андреев**, Й. Държава и църква в Средновековна България. // Тр. Велико-търн. унив. „Крил Методий”, 1973, т. 10.*

***Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. С., 1995, с. 10.*

***Андреев**, Й., Ив. **Лазаров**, Пл. **Павлов**. Кой кой е в средновековна България. 2. изд. С., 1999, с. 17-18, 22.*

*Американски, Канадски и Австралийски митрополит Йосиф. Великият дядо **Андрей (Нюйоркски митрополит)**. // Църковен вестник, N 12, 16-30 юни 2003; N 13, 1-15 юли 2003.*

***Анна Комнина**. „Алексиада" / Вступ. статья, пер., комм. Я. Н. **Любарского**; отв. ред. А. П. **Каждан**. Москва, 1965.*

***Екзарх Антим I**. Жива вяра и архипастирско жертвено родолюбие. Реч, произнесена от **Негово Високопросвещенство Св. Видинския митрополит Неофит**, при връчването му от ректора на Духовната академия диплома „Почетен докктор на богословските науки" на 8 дек. 1953. // Църковен вестник, N 44-45, 28 дек. 1953.*

***Екзарх Антим** (По случай 150 год. от рожд. му и 80 год. от смъртта му). // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1967.*

*Сборник **Антим I**. Статии и документи. Варна, 1929.*

***Антим Ловчански**. Ръкоположение в епископски чин. // Църковен вестник, N 26, 25 юни 1932.*

***Ловчанският митрополит Антим**. // Църковен вестник, N 11, 10 март 1939.*

*Ловчански Филарет. **Антим митрополит Ловчански**. // Църковен вестник, N 10, 14 март 1959.*

***Митр. Антим Търновски**. // Църковен вестник, N 13, 29 март 1914.*

*Бележки за живота на **митрополита Антима**. // Църковен вестник, N 13, 29 март 1914.*

Антихрист. // Църковен вестник, N 31, 2 авг. 1991.

***Антич**, В. Богомилското движење во Македонија. Скопје, 2003.*

***Арнаудов**, Г. П. Спомен за Екзархията и за един българин в Английския парламент през бурната 1876 година. // Църковен вестник, N 26, 11 окт. 1968.*

***Арнаудов**, М. **В. Е. Априлов**. Живот, дейност, съвременници (1789-1847). С., 1935.*

***Арнаудов**, М. Атон. // Църковен вестник, N 12, 27 март 1954.*

***Арнаудов**, М. **Селимински**. Живот, дело, идеи. 1799-1867. С., 1939, с. 31.*

*Академик Михаил **Арнаудов** – Ученият и творецът. Сб. с научни изследвания. С, 2006.*

***Арнаудова**, Искра. Михаил **Арнаудов**. Човекът и ученият. Литературна анкета и характеристика. С., 1977.*

***Арнаудова**, Искра. Един творчески живот. Михаил **Арнаудов** отблизо. С., 2013.*

Архангеловден. // Църковен вестник, N 39-40, 17 ноември 1949.

Архангеловден. // Църковен вестник, N 38-39, 18 ноември 1952.

Архиерейски събор на Българската православна църква. Протокол. // Църковен вестник, N 40, 4-10 окт. 1993.

***Атанасов**, А. Авторските песнопения на рилските музикални дейци (по изворови данни от църковнославянск. ръкоп. певчески сб. от XIX в. от Нац. музей „Рилски манастир"). // Бълг. музикознание, 1990, N 3, с. 88-113.*

Атонска монашеска република. // Църковен вестник, N 13 и 14, 1 апр. 1903.

***Бакалов**, Ганчо и др. Ловчанска Епархия: Минало и настояще: [Моногр.] / Ганчо **Бакалов**, Павел **Павлов**, Борис **Маринов**. – С., 2008 (сред авт. – **митрополит Гавриил**).*

***Бакалов**, И. Описание на Батошевската мъжка света обител (Успение Пресвета Богородица"). С., 1896.*

***Бакалов**, М. Възродена света обител. Скален манастир „Св. Димитрий Басаробовски". // Църковен вестник, N 20, 1-15 ноември 2008.*

***Бакалова**, Е. Алинският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 201-203.*

***Бакалова**, Е. Бистрашкият манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 129-130.*

***Бакалова**, Е. Бобошевският манастир „Св. Димитър". // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 215-217.*

Бакалов**, Йоаким – вж: **Йоаким Бакалов, протопр

***Бакърджиева**, Т. и др. Към ранната история на Чёрвенската епархия / Т. **Бакърджиева**, Ст. **Йорданов**. // Духовна култура, 1994, N 12, с. 16-26.*

***Балабанов**, М. **Тодор С. Бурмов**. // Летопис на Българското книжовно дружество, 1908, т. 7, с. 1-35.*

***Баласчев**, Г. **С. С. Бобчев** като учен. С., 1921.*

***Балачев**, А. Александрийската патриаршия в миналото и днес. // Църковет вестник, N 21, 21 юли 1975.*

***Балджиев**, П. Просветната дейност на Българската екзархия в Македония и Тракия (1885-1889 г.), отразена в личната кореспонденция на **екзарх Йосиф I**. // Църковен вестник, N 24, 11 септ. 1989.*

***Батаклиев**, И. **Стефан Захариев** (Живот и дейност). // **Стефан Захариев**. Географико-историко-статистическо описание на Татар-Пазарджишката каза. Фототип. изд. с коммент. С., 1973, с. IX-XIX.*

***Александър Батенберг**. Дневник. Моите преживявания по време на войната срещу турците 1877-1878 / Прев. и комент. Иван Хр. **Първев**. С., 1992.*

Баткунският манастир „Св. Петър и Павел". // Църковен вестник, N 13, 28 март – 3 апр. 1994.

Батошевският манастир. // Църковен вестник, N 21, 16-30 ноември 2002.

Бачковският манастир – десет века история. // Църковен вестник, N 7, (извънред.) 2008.

Бдински манастир „Успение Богородично". // Църковен вестник, N 15, 1-15 авг. 2014.

***Берберов**, Г. Св. **Архидякон Стефан** – първият мъченик на християнството. // Църковен вестник, N 1-2, 6 ян. 1961.*

Библията като фактор за прогреса. // Църковен вестник, N 40, 15 ноември 1991.

*Биография на **Доростолския митрополит Амвросий**. // Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2010.*

***Бичев**, М. Църквата в Бояна. // Изкуство, 1958, N 7-8, с. 15-3.*

***Благоев**, Н. П. Беседата на **презвитер Козма против** богомилите. // Год. Соф. унив. Юридически фак. 1923-1924, т. 18, с. 1-91.*

***Благоев**, Н. П. Правни и социални възгледи на богомилите. С., 1912.*

***Бобчев**, С. С. **Марко Д. Балабанов**. // Летопис на БАН, 1924, т. 6, с. 86-118.*

***Бобчев**, С. С. **Д-р Никола С. Бобчев**. // Летопис на БАН, 1941, т. 21, с. 93-94.*

***Стефан С. Бобчев**. Обществено-книжовна дейност и показалец на по-главните му научни и книжовни трудове. С., 1915*

***Богданов**, Ив. Български твърдини. Книжовни огнища, крепости, манастири в София и Софийско. С., 1971.*

***Богданов**, Ив. **Василий Врач**. 2 изд. С., 1988.*

***Богданов**, Ив. Гробът на **патриарх Евтимий** – национална светиня. С., 1987.*

***Богданов**, Ив. **Кирил и Методий**. С., 1987.*

***Богданов**, Ив. **Патриарх Евтимий**. Книга за него и неговото време. С., 1970.*

***Богданов**, Ив. Светлините на Атон. С., 1966.*

***Богданова**, Т. Ив. Пловдивската епархия на Българската православна църква (1919-1938 г.). Пловдив, 1994.*

***Богдар**, И. Летопис на Априлското въстание в Сливен. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1966.*

Богородичният акатист. // Църковен вестник, N 5, 1-15 март 1999.

Богословска катедра във Висшето училище. // Църковен вестник, N 22-23, 14 септ. 1901.

„Богословски вестник". // Църковен вестник, N 50, 11-15 дек. 1995.

Богословски факултет у нас. // Църковен вестник, N 46, 14 ноември 1908; N 47, 21 ноември 1908.

Богословският факултет. // Църковен вестник, N 27, 5 юли 1924.

Богоявление. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1966.

***Бодянски**, О. М. О времени происхождения славянских письмен. Москва, 1855.*

***Божков**, Ат. Стенописите на Добърско и Алинският манастир от XVII век. // Изкуство, 1966, N 5, с. 18-28.*

***Божилов**, Ив. Византийският свят. С., 2008, с. 207-210.*

***Божилов**, Ив., А. **Тотоманова**, Ив. **Билярски**. Борилов синодик – издание и превод. С., 2011.*

***Бойкикиева**, Л. Болгарская православная церковь. Исторический очерк. С., 2005.*

***Болутов**, Д. Български исторически паметници на Атон. С., 1961.*

*[**Атанасий Бончев:**] Некролог. // Църковен вестник, N 24, 1 септ. 1978.*

***Бояджиев**, П. Борбите на силистренци за българска църква. // Векове, 1985, N 2, с. 49.*

***Бояджиев**, Ст. Пещерският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 215-217.*

***Бояджиев**, Ст., Л. **Прашков**. Билинският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 175-177.*

*Братска помощ и подкрепа срещу разколите. Разговор с **Високопреосвещения Димитриадски митрополит Христодул**, водач на делегацията на Гръцката църква. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993.*

***Брокит**, Линъс Пиърпонт. Богомилите от България и Босна: ранните протестанти от Изтока – опит да се възстановят някои изгубени страници от протестантската история / прев. Кръстина **Гечева**. – С., 2013.*

***Бръзицов**, Христо. 3000 нощи в затвора. С., 1992, с. 233.*

***Бужашки**, Е Българската община в Цариград и политическите течения в нея (1856-1868). // Изв. Бълг. ист. др-во, 1985, т. 37, с. 25-106.*

***Тодор С. Бурмов**. // Църковен вестник, N 44, 3 ноември 1906.*

***Буров**, Н. Бог и светът. // Църковен вестник, N 41, 22 ноември 1991.*

Бъдещите задачи на „Белия кръст". // Църковен вестник, N 31, 2 дек. 1922.

Българската възрожденска интелигенция. С., 1988, с. 26.

Б[ългарската] П[равославна] Ц[ърква] номинирана за Нобелова награда за мир за 2013 г. // Църковен вестник, N 9, 1-15 май 2013.

*Българската църква през вековете: Науч. сес. по случай 1130 г. от учредяването на Българската църква и 130 г. от създаването на Българската екзархия / Съст. П. **Петков**. С., 2003.*

Българската църква през миналото столетие. // Църковен вестник, N 41, 11 ян. 1901; 43 26 ян. 1901; N 45, 9 февр. 1901; N 46, 16 февр. 1901; N 48, 2 март 1901; N 49, 9 март 1901; N 50, 16 март 1901; N 51, 24 март 1901; N 52, 39 март 1901; N 1, 11 апр. 1901.

*Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 1: А – М / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1962.*

*Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 2: Н – Я / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1966.*

*Български периодичен печат 1844-1944. Анот. библиогр. указ. Т. 3: Периодични издания на чужди езици : Единични листове : Добавки и поправки : Приложения / Съст. Д. **Иванчев**. С., 1969.*

***Монахиня Валентина** Друмева. Разкази за българските светии и за светиите, свързани с България / Изд. Славянобълг. манастир „Св. вмчк Георги Зограф". Ч. 1. 2005.*

***Пловдивски митропилит Варлаам**. Българската патриаршия в миналото и сега. // Църковен вестник, N 20, 19 юли 1970.*

***Василиев**, А. Араповски манастир (Стенописи и архитектура). С., 1973.*

***Василиев**, А. Бачковската костница. Стенописи (Албум). С, 1965.*

***Василиев**, Асен, Васил **Захариев**, Георги **Стойков**. Комплексна научна Странджанска експедиция. С., 1957.*

***Василев**, Й., Св. **Аврамова**. Нюйоркски митрополит Андрей 1886-1972. Възпоменат. сб. Пловдив, 2002.*

***Василев**, Николай Цветков. Епископ **д-р Евгени Босилков** – един мъченик на комунистическия режим. // Борба, 1996, N 3, с. 17-18.*

***Василев**, Р. Научна сесия, посветена на стогодишнината от Априлското въстание. // Църковен вестник, N 22, 21 юни 1976.*

***Василев**, Ст. п. **Марко Балабанов**. // Църковен вестник, N 18-19, 26 апр. 1947.*

***Василев**, Ст. п. **Тодор Бурмов** – историк на черковния въпрос. // Църковен вестник, N 30-31, 17 юли 1957.*

***Василева**, В. Агнето и овенът – жертвени животни. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991.*

***Архим. Василий**. **Христо Ботев**, религията и църквата. // Църковен вестник, N 24-25, 7 юни 1947.*

***Ваташки**, Румен Българската православна църква и римокатолическите мисии в България (1860 – 30-те години на XX век): Църковно-ист. изследв. Шумен, 2005.*

***Везнева**, М. Как да разбираме апокалипсиса. // Църковен вестник, N 18, 22 май 1992.*

***Велев**, Г. Учредителният ферман за Българска екзархия. 125 години от издаването му. // Църковен вестник, N 9, 27 февр. – 5 март 1995.*

*Велик исторически акт: Слово на **Негово Свейшество патриарх Кирил**, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" на 10 май 1955 г. по случай двегодишнината от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 23, 20 май 1955.*

***Величков**, Ал. Кветият антиминс и грехът на разкола. // Църковен вестник, N 17, 1-15 юни 2021.*

***Велчев**, Й. Градът или Между Изтока и Запада XIV-XVII в. Пловдив, 2005.*

***Велчева**, Б. За езика на **дяк Андрей**. // Търновска книжовна школа. Т. 6. 1999, с. 227-230.*

***Велянов**, В. Каноническият избор на **Негово Високопреосвещенств Пловдивския митрополит Арсений**. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987.*

***Велянов**, В. Описание на Света гора. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963.*

***Велянов**, В. Погребението на **Негово Високопреосвещенство Нюйоркския митрополит Андрей**. // Църковен вестник, N 28, 11 ноември 1972.*

***Велянов**, В. Тридесетгодишнина на Българското църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 22, 21 юли 1978.*

***Венедиков**, Ив. Прабългарите и християнството. С., 1995.*

*Венчавката на **Н. В. Царя [Борис III]**. // Църковен вестник, N 40-41, 8 ноември 1930.*

*Византийските василевси / Ив. **Божилов**, Ив. **Билярски**, Хр. **Димитров**, Ил. **Илиев**. С., 1997, с. 239.*

Висше богословско училище. // Църковен вестник, N 7-8, 16 апр. 1921.

***Войнов**, М. За разрива между **Борис I** и Рим. // Изв. Инст. за бълг. ист., 1957, т. 7, с. 321-328.*

Впечатления от дейността на сестрите на „Белия кръст". // Църковен вестник, N 45, 29 дек. 1923.

*Възхвала: Сб. в чест на **Стефан С. Бобчев** 1871-1921. С., 1921.*

***Вълчанов**, Сл. Нови данни за Варненски и Преславски митрополит Симеон като един от строителите на Българската екзархия (По слячай 150 г. от рождението му). // Духовна култура, 1990, N 7, с. 1-16.*

***Вълчанов**, Сл. Усилията на **екзарх Йосиф** за възстановяване на екзархийското ведомство в Македония след Освобождението. // Църковноисторически архив. С., 1986.*

***Аримандрит Гавриил**. **Негово Светейшество Московският и на цяла Русия патриарх Алексий II**. // Църковен вестник, N 31, 28 авг. 1990.*

***Гавриил, архангел**. // Църковен вестник, N 31, 2 авг. 1991.*

***Галчев**, Илия. Българското самосъзнание на населението в Македония през Възраждането. С., 2005.*

***Георгиев**, Е. Истината за създаването на българската и славянската писменост. С., 1969.*

***Георгиев**, Е. **Презвитер Козма** на Бориловия събор в 1211 г. // Изв. Др-вото на филолозите – слависти в България, 1942, т. 1, с. 16-45.*

***Георгиев**, Е. Литература на изостреви борби в Средновековна България. С., 1966.*

***Георгиев**, П. За първоначалното седалище на Българската архиепископия. // Средновековна България и Черноморието. Варна, 1980.*

***Георгиева**, М. Православното благочестие. // Църковен вестник, N 34, 18 септ. 1992.*

***Георгиева**, П. Съвременните апокрифи. // Църковен вестник, N 11, 11-17 март 1996.*

***Георгиева**, Соня, Димитър **Бучински**. Старото златарство във Враца. С., 1959, с. 47.*

***Гергинова**, Цв. Манастирът „Св. вмчк Теодор Стратилат" в с. Балша, Софийско. // Църковен вестник, N 2, 16-31 ян. 2008.*

***Гергова**, Ив., Е. **Попова**, Е. **Генова**, Н. **Клисаров**. Корпус на стенописите от XVIII век в България. С., 2006, с. 111-112.*

***Герлах**, Стефан. Дневник на едно пътуване до Османската порта в Цариград. С., 1976, с. 252.*

***Глубоковски**, Н. Велик библейски подвиг на Св. Синод на Българската православна църква (По повод българския синодален превод на Св. Библия, София, 1925). // Църковен вестник, N 13, 20 март 1926.*

***Глубоковски**, Н. По повод синодалния превод на Бибията. // Църковен вестник, N 18, 24 апр. 1926.*

Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 48.

***Архимандрит Горазд**. **Отец Даскал Аверкий** – бележит книжовник и възрожденец. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1979.*

***Архимандрит Горазд**. Българската патриаршеска църква и нейните радетели: По случай 19 г. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1972.*

***Архимандрит Горазд**. Мисли на **Негово Светейшество Български патриарх**. 15-та годишнина от възкстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 10 май 1968.*

***Гошев**, Ив. Значението на засилване (на) религиозната мисъл у нас (По случай деня на **Св. Климента [Охридского]** – патронния празник на Университета). // Църковен вестник, N 42, 11 дек. 1926.*

***Гошев**, Ив. Нови данни за историята и археологията на Бачковския манастир. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1931, 8, с. 341-388.*

***Гошев**, Ив. Тържествено заседание на Св. Синод на Българската православна църква по случеай вдигането на схизмата, възстановяването на пълно общение между Вселенската патриаршия и нашата Църква и припознаването автономността на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 25-26, 19 май 1945.*

***Гошев**, Ив. Църковни старини из Врачанска епархия. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1934, 11, с. 9-14.*

***Грабар**, А. Боянската църква. С., 1938.*

***Грабар**, А. Роспись церкви-костницы Бачковскотго монастыря. // Изв. Бълг. археолог. инст., 1923-1924, т. 2, с. 1-68.*

***Грашева**, Л. Боню Ст. **Ангелов**. // Литературна мисъл, 1985, N 2, с. 129-130.*

***Ловчански митрополит Григорий**. Тридесет и пет години Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1984.*

***Григорович**, В. Очерк путешествия по Европейской Турции. Казань, 1848, с. 189.*

***Гръмодолски**, Б. Спомен за прот. **Васил Хр. Бенчев**. // Църковен вестник, N 8, 11 март 1971.*

***Гюзелев**, В. Бележки върху йерархическия статус на Българската църква и нейният върховен предстоятел през първия век от покръстването (865-971). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 98-107.*

***Гюзелев**, В. **Княз Борис Първи**. България през втората половина на IX в. С., 1969.*

***Гюзелев**, В. Несебърската епископия-митрополия и нейните църкви и манастири. // Проблеми на изкуството, 37, 2004, 29-35.*

***Гюзелев**, В. Покръстване и християнизация на българите. Изворoведческо изследване с приложение. С., 2006.*

***Гюзелев**, В. Училища, скриптори, библиотеки и знания в България, XIII-XIV в. С., 1985.*

***Гюрова**, С. Разказът на **солунския дякон Арсений** в контекста на гръцката и руската поклонническа проза през XIV-XVII в. // Старобългаристика, 15, 1991, N 1, с. 96-108.*

***Гюрова**, Св. Словото за светите места в Бдинския сборник (текстолог. проучване). // Старобълг. лит., 1990, 22, с. 64-89.*

***Гяуров**, Хр. **Неврокопский митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 13, 30 март 1935.*

***Гяуров**, Хр. Тържественото посрещане на **митрополита Бороса** в Неврокопската епархия. // Църковен вестник, N 19, 11 май 1935.*

***Данков**, Е. Възпитаникът на Киевската духовна академия **Йоаким Бакалов** и руската история на философията и българското православно образование. // Православно-християнски традиции в Габровско: Сб. науч. съобщ. В. Търново, 2000.*

***Данкова**, Р. Йоаким **Бакалов** (1860-1952). И неговата просветна дейност. // Православно-християнски традиции в Габровско: Сб. науч. съобщ. В. Търново, 2000.*

***Данчева-Василева**, А. България и Латинската империя (1204-1261). С., 1985.*

***Данчева-Василева**, А. Митрополитите на Филипопол (Пловдив) през периода IV-XIV в. // Πολιχρονια: Сб. в чест на **проф. Иван Божилов**. С., 2002, с. 41-55.*

***Данчева-Василева**, А. Пловдив през Средновековието IV-XIV в. С., 2009.*

***Данчева-Василева**, А. По-важните християнски култови топоси в средновековния Пловдив (Филипопол) и съдбата им в съвременността. // Културното наследство в съвременния град: Юбил. сб., посв. на 85-год. на **ст.н.с. Магдалина Станчева**. С., 2011.*

***Данчов**, Н., И. **Данчов**. Българска енциклопедия. С., 1936, с.173-174.*

[Деветдесет] 90 години от Дряновската епопея. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966.

[Деветдесет] 90 години Богослвски факултет. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2013.

Декларация на Народното събрание. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005.

Декларация на Националната конференция на свещениците от БПЦ. // Църковен вестник, N 11, 14-20 март 1994.

Декларация на участниците в предсъборното съвещание на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 28, 12-18 юли 1993.

***Делирадев**, П. Георги **Баласчев** – историк-археолог. // Минало, 1942, с. 11-15.*

***Денев**, Ив. Българската патриаршия. През X-XI в. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1983.*

Десет години Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 46, 27 дек. 1958.

***Джурова**, А. и др. Девическият манасир „Пресветая Богородици" в Самоков. // Из миналото на Самоков. Т. 4. С., 2002.*

***Ди Еудженио**, Пиерлуиджи. **Блажен Евгений Босилков – епископ мъченик**: да умреш за Вярата. С., 2012.*

***Димитров**, Б. Петър Богдан **Бакшич**. Български историк и политик от XVII в. С., 1985.*

***Димитров**, Б. Българска християнска цивилизация. С., 2007.*

***Димитров**, Б. Християнството в българските земи. Български манастири. С., 2001, с. 22.*

***Димитров**, Г. Араповски манастир „Света Неделя". // Църковен вестник, N 27, 28 юни – 4 юли 1993.*

***Димитров**, Г. Бобошевският манастир „Св. Димитър". // Църковен вестник, N 3, 25-31 окт. 1993.*

***Димитров**, Д. Християнските храмове по българските земи I-IX век / Фондация „Покров Богородичен". С., 2013, с. 85-86.*

***Димитров**, Е. Досието на **Михаил Арнаудов**. С., 2007.*

***Димитров**, Е. Пътят на **екзапрх Антим** от Видин до Цариград. Из спомените на **Варненски и Преславски митрополит Симеон**. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2004.*

***Димитров**, Ив. Отново за разкола. // Църковен вестник, N 35, 29 авг. – 4 септ. 1994.*

***Димитров**, Ив. Печална годишнина. // Църковен вестник, N 21, 24-30 май 1993.*

***Димитров**, Ив. Самозванци. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993.*

***Димитров**, Ив. Юбилейно тържество на Духовната академия (1923-1983). // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1984.*

***Димитров**, Ил. Князът, конституцията и народът. Из историята на политическите борби в България през първите години след Освобождението. С., 1972.*

***Димитрова**, Д. Божията благодат. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2001.*

***Димитрова**, Д. Участието на българското духовенство в Априлското въстанщие. // Църковен вестник, N 15, 1 юни 1966.*

***Димитрова**, М., Ст. **Йорданов**. Лицата на Русе от I-ви до средата на XX в. Русе, 2011, с. 9.*

***Димов**, Д. Даскал **отец Аверкий Попстоянов**. // Църковен вестник, N 8, 21-27 февр, 1994.*

***Димов**, Д. **Иеромонах даскал Аверкий Попстоянов**. // Църковен вестник, N 9, 22 февр. 1991.*

***Динев**, П. Известни църковни диригенти в България. // Църковен вестник, N 39, 10 ноември 1962.*

***Динев**, П. Рилската църковно-певческа школа в началото на 19 век и нейните представители. // Изв. Инст. по музика (С.), 1957, кн. 4. с. 3-88.*

***Динков**, К. История на Българската православна църква. С., Враца, с. 195.*

Дни на съборна радост и църковна обнова (Първи епархийски събор на Западноевропейска епархия. 1-3 ноември 1991 г. – Будапеща, Унгария. // Църковен вестник, N 4, 23 ян. 1992..

До средствата за масово осведомяване. Изявление на Главния секретар на Светия Синод на БПЦ. // Църковен вестник, N 36, 5-12 септ. 1993.

***Добрев**, Ив. Глаголическият текст на Боянския палимпсест. Старобългарски паметник от края на XI в. С., 1972.*

***Дограмаджиева**, Е., Б. **Райков**. Банишко евангелие. Среднобългарски паметник от XIII в. С., 1981.*

*Доклад на **Макариополкския епископ д-р н.с. Николай**. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1973*

***Видински митрополит Дометиан**. **Екзарх Антим I** (1816-1888). // Църковен вестник, N 24, 15-31 дек. 2003.*

***Видински митрополит Дометиан** – „Бог е любов". // Църковен вестник, N 15, 22 апр. 1991.*

***Видински митрополит Дометиан**. Светъл пример за достойно подражание. // Църковен вестник, N 30, 6 ноеври 1989.*

***Знеполски епископ Дометиан**. Велика епопея, безпримерен подвиг. (По случай 100 год. от Априлсто въстание). // Църковен вестник, N 14, 7 май 1976.*

***Домусчиева**, В. **Отец д-р Дамян Гюлов** (1886-1962): От Грегорианския унив. до следствието на Държавна сигурност. // Християнство и култура, N 9 (96), 2014.*

***Драгов**, Х. Добротворното дело на **Йосиф Алоати и** на **сестра Еврозия**, основатели на Обществото на сестрите евхаристинки (По случай 50-год. от основаването на делото). С., 1939.*

***Дракул**, С. **Архимандрит Анатолиј Зографски**. Скопје, 1988.*

***Дринов**, М. Исторически преглед на Българската църква от самото начало до днес. Виена, 1870.*

***Друмева**, Валентина. Български свещеници пострадали и гонени за вярата в най-ново време. Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф", 2011, с. 105-108.*

***Дуйчев**, Ив. Апокрифни формули и заклинания против болести и страдания. // Естествознанието в Средновековна България. С., 1954, с. 536-553.*

***Дуйчев**, Ив. Болонски псалтир. Български книжовен паметник от XIII в. Фототип. изд. С., 1968.*

***Дуйчев**, Ив. Боянската църква в научната литература. // Изв. Инст. за ист., 1963, т. V.*

***Дуйчев**, Ив. Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 22, 7 май 1955.*

***Дуйчев**, Ив. Възобновяване на Българската патриаршия в 1235 година. Из миналото на Българската църква. // Църковен вестник, N 20, 9 май 1957.*

***Дуйчев**, Ив. Държава и църква в Средновековна България. // Родина, 1940, N 2.*

***Дуйчев**, Ив. Летописта на **Константин Манасиев**. С., 1963. 415 с.*

***Дуйчев**, Ив. Неръкотворен паметник на **екзарх Антим**. // Църковен вестник, N 19, 10 май 1956.*

Духовници-блгодетели. // Църковен вестник, N 35, 7 септ. 1907.

Държава и църква – църква и държава в българската история: Сб. по случай 135-год. от учредяването на Българската екзархия. С., 2006.

Държавна сигурност и вероизповеданията в България. Ч. I. Българската православна църква 1944-1991. Докум. сб. С., 2017, с. 160-161; 258-262; 456-459; 460-462; 463-464; 465-478; 479-480.

***Дюлгеров**, Д. **Всеруският патриарх Алексий**. // Църковен вестник, N 43-44, 27 ноември 1954.*

***Блаженият епископ Евгений Босилков** – рожба на хилядолетната история на Белене. Свищов, 1999.*

***Евгений Българин**. // Църковен вестник, N 17, 3-17 ноември 1997.*

***Евтимий, архимандрит**. Българската екзархия в Цариград. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1933, 10; 1934, 11.*

*Единството на Българската патриаршия: Слово, произнесено от **Негово Светейшество Кирил, патриарх Български и митрополит Софийски**, след Божествена литургия в катедралната църква „Рождество Богородично" – гр. Велико Търново на 18 окт. 1953 г. // Църковен вестник, N 35-38, 10 ноември 1953.*

*Едно голямо дело на един скромен архипастир (Дарение на **Левкийският епископ Варлаам** на монашеското братство „Бял кръст"). // Църковен вестник, N 12, 13 март 1926.*

***Елдъров**, Св. Български църковен архив „Абагар" в Рим. // **Елдъров**, Св. Униатството в съдбата на България. С., 1994, с. 150-170.*

***Елдъров**, Св. Възстановяване на екзархийското наследство в Македония. // Националното обединение на България 1940-1944 г. С., 2012, с. 131.*

***Елдъров**, Св. Католиците България (1878-1989). Историческо изследване. С., 2002, с. 409.*

***Елдъров**, Св. Православието на война. Българската православна църква и войните на България 1877-1945. С. 2004, с. 26.*

***Елдъров**, Св. Униатството в съдбата на България. Очерци из историята на Българската католическа църква от източен обред. С., 1994, с. 68-76.*

***Енчев**, Т. Света гора. Бележки от светите места. // Църковен вестник, N 39, 25 септ. – 1 окт. 1995.*

Енциклопедичен речник „Кюстендил". А-Я. С., 1988, с. 119.

Енциклопедичен справочник „Малко Търново – Странджа, община Малко Търново". С., 2009, с . 28.

Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1978, с. 14-14.

Енциклопедия „България". Т. 1. С., 1982, с. 310.

Енциклопедия на изобразителните изкуства. Т. 1. С., 1980, с. 45.

Енциклопедия „Пазарджик". Пазарджик, 2011, с. 27.

Енциклопедия „Пазарджик и Пазарджишка община". Пазарджик, 2011, с. 541-542.

Енциклопедия „Пиринski край". Т. 1. Благоевград, 1995, с. 18.

Енциклопедия „Пиринski край". Т. 2. Благоевград, 1999, с. 336.

***Енчев-Видю**, Ив. Халинският манастир. Археологически вести. // Изв. Бълг. археолог. инст., 4, 1926-1927, с. 288-29.*

***Жейнов**, Иво. **Епископ Босилков** убит, защото не искал да влезе в ОФ. // Демокрация, N 33, 6 февр. 1998, с. 6.*

***Жеков**, Л. Архивен фонд „Българска екзархия". // Църковен вестник, N 3, 15 ян. 1991.*

***Жеков**, Л. Информационен фонд на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 4, 8 февр. 1991.*

*Желая да бъда християнин: Живот и мисли на **Б[лажения] Евгений Босилков – пасионист мъченик Никополски епископ** (1900-1952). Русе, 1998.*

***Желев**, Ив. Българските църковни общини зад граница. // Духовна култура, 2001, N 12, с. 13- 17.*

***Желев**, Ив. Преводите на Библията на съвременен български език. // Библията в България: Науч. конф. 2007: Сб. докл. С., 2007, с. 86-97.*

***Желев**, Ив. Старият и Новият завет в пълнотата на Божественото откровение. // Църковен вестник, N 22, 16-30 ноември 2001.*

***Желев**, Ив. Халкинската богословска школа и българите в нея. // Юбилеен сборник **Митрополит Григорий Доростолски и Червенски**. 100 години от блажената му кончина. В. Търново, 2001, с. 37-44.*

***Желязков**, Е. Един абравен поборник – **отец Георги Антипов**. // Църковен вестник, N 14, 13 май 1980.*

***Жечев**, Н. Букурещ – културно средище на българите през Възраждането. С., 1991.*

Житие на светите баташки мъченици. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2011.

Жития на българските светии. Света гора, Атон, Славянобългарски манастир „Св. вмчк Георги Зограф", 2002, с. 468-477.

***Заимов**, Й. Асеманиево евангелие като паметник на старобългарската култура. // Вековни български езикови традиции. С., 1980, с. 68-71.*

***Захариев**, К. **Охридски митрополит Борис**. // Народен страж, N 17-18, 1 ноември 1938.*

***Захариев**, Ст. Баткунския манастир. // Македония, 1868, N 39.*

***Златарски**, В. Н. Българските патриарси – архиепископи през Първото българско царство. // Изв. Ист. др-во в София, 1924, с. 71-76.*

***Златев**, К. Анатема. // Църковен вестник, N 17, 26 апр. 1991.*

***Златев**, К. Апостол. // Църковен вестник, N 34, 4 окт. 1991.*

***Протойерей Иван Антонов**. // Списание „Илюстрация Илинден", 3, кн. 1 (21), дек. 1929, с. 16.*

***Иванов**, Йордан. Асеновата крепост над Станимака и Бачковския манастир. Историко-археологически бележки. // Изв. Бълг. археолог. др-во, 1911, N 2, с. 191-230.*

***Иванов**, Йордан. Богомилски книги и легенди. С., 1970.*

***Иванов**, Йордан. Български старини из Македония. С., 1931, с. 84.*

***Иванов**, Йордан. Български старини из Македония. Фототипно изд. С., 1970.*

***Иванов**, Йордан. Северна Македония. . Исторически издирвания. С., 1906, с. 263, 265.*

***Иванов**, М. п. Българското духовенство в Априлското въстание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966.*

***Иванов**, М. С. Агнец Божий. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 256-257.*

***Иванов**, М. С. Ад. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 274-277.*

***Иванов**, П., В. **Пелова**, К. **Тодорова**. Бистрешки манастир „Св. Иван Рилски Пусти – Касинец" / Рег. краеведско др-во – Враца. Враца, 2011.*

***Иванов**, Т. 35-годишен юбилей на **Георги п. Аянов**. // Изв. Археолог. инст., 17, 1959, с. 195-196.*

***Иванова-Мавродинова**, В., А. **Джурова**. Асеманиевото евангелие. Старобългарски глаголически паметник. С., 1981.*

***Игнатиев**, Н. П. граф Дипломатически записки (1864-1874). Донесения (1865-1876). Том 1. Записки (1864-1871). С., 2008 (Архивите говорят, 48); Т. 2. Дипломатически записки (1864-1874). Донесения (1865-1876). С., 2009.*

***Врачанский митрополит Игнатий**: 43 г. от възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 19, 6-12 май 1996.*

Избори на Западно и Средноевропейски митрополит на БПЦ – Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 21, ноември 2013.

Изгревът на Бялото братство пее и свири, учи и живее: сб. Т. 30. С., 2015.

Изложение на Св. Синод на Българската православна църква по основните начала на новата конституция относително Църквата. // Църковен вестник, N 40-41, 14 дек. 1946.

Изявени пловдивчани. Личностна енциклопедия. Пловдив, 2016, с. 35.

Изявление на Св. Синод на Българската православна църкв. // Църковен вестник, N 14, 8 апр. 1993.

Изявление на Св. Синод във връзка с предстоящото народно допитване за република. // Църковен вестник, N 27-28, 4 септ. 1946.

***Траянополски епископ Иларион**. Обществено богослужение. // Църковен вестник, N 38, 30 окт. 1992.*

***Илиев**, Н. Билинският манастир „Свети Архангел Михаил". // Духовна култура, 1992, N 7, с. 23-28.*

***Илиева**, В. За българска святост и паметта. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2008.*

***Ilieva**, L. Открит е първият трактат върху българската история: **Петър Богдан[архиепископ]**, за древността на бащината земя и за българските неща. // Balkanistic Forum, 2018, т. 1, с. 98-103.*

Истина – Veritas, N 11, ноември 2009.

Историческата църковна литургия в Цариград. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март 1945.

История на България. Т. 3. Втора българска държава. С., 1982, с. 406-407.

*История и култура на България в дати. Възраждане / Съст. И. **Радев**, Р. **Радев**, Е. **Налбантова**, П. Ст. **Петков**. В. Търново, 1997, с. 61.*

***Йоаким Бакалов, протопр**. // Църковен вестник, N 34-35, 22 окт. 1952.*

***Йона**, Агатон. Бачковски манастир. С., 1955.*

***Сливенски митрополит Йоаникий**. Нашата църква в миналото и днес. // Църковен вестник, N 12, 18-24 март 1996.*

***Екзарх Йосиф I** в спомените на съвременници / Съст. Хр. **Темелски**. С., 1995, с. 385.*

***Български екзарх Йосиф I.** Дневник. Тескт, коментар и бележки: Хр. **Темелски**. С., 1992, с. 893.*

***Йоцов**, Б. Дипломатически сплетни около Екзархията и македонския въпрос / Съст. А. **Кръстев** и, Д. **Николчев**. С., 2000.*

***Казански**, Н. **Св. княз Борис-Михаил** и покръстването на България м западноевропейската религиозна и литературна нрадиция. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1986.*

***Каймакамова**, М. „Български апокрифен летопис" и значението му за българското летописание. // Стара българ. лит., 15, 1984, с. 51-59.*

***Каймакамова**, М. Поява и същност на българското богомилство. // Из историята на българската народност и държава. С. 1993, с. 28-50.*

***Калев**, Д. Св. Ангеларий – един от светите Седмочисленици. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1984.*

***Калев**, Д. Българи – християнски мъченици през епохата на османското робство. // Духовна култура, 1991, N 6, с. 27.*

***Калканджиева**, Д. Кризата в Българската православна църква – вчера и днес. // Родина, 1996, N 2.*

***Калоянов**, Вл. **Св. Аврамий Български**. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005.*

Канонизация на светите баташки мъченици. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2011.

Каноническият избор на Неврокопски митрополит. // Църковен вестник, N 13, 30 март 1935

***Караатанасов**, Златко. Черковно-училищната борба (1868-1903): Материяли из миналото на Костурско, Костурско благотворително братство. С, 1935, с. 16-18.*

***Карадаков**, А. Възпоменание за **Неврокопския митрополит Борис**. // Църковен вестник, N 23, 1-15 дек. 2018.*

***Карамихалев**, Й. Агатополска епархия. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2014.*

***Карамихалев**, Й. Анхиалска епархия. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2014.*

***Карамихалев**, Й. Древни епископски центрове на територията на Бургаска област. // Църковен вестник, N 8, 1-15 апр. 2008.*

***Карамихалева**, А. Из истраданата ни църковна независимост (Интервю с доц. д-р Хр. **Темелски**). // Църковен вестник, N 21, 1-15 дек. 2017; N 23, 1-15 дек. 2017; N 1, 1-15 ян. 2018; N 3, 1-15 февр. 2018.*

***Карамихалева**, Ал. Честване 135-годишнината на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2005.*

***Карапетров**, П. Кратка история на Българската черква. С., 1894.*

***Каратеодоров**, В. **Марко Балабанов**. С., 1943.*

***Кацарска-Петрунова**, Е. Лъжа и двоен стандарт. // Църковен вестник, N 7, 14-20 февр. 1994.*

***Кацарски**, Н. Бригадирското движение и българското свещенство (По случай 20 год. от първата свещеническа бригада). // Църковен вестник, N 25-26, 1 окт. 1967.*

***Кацарски**, Н. Дейността на на **Св. цар Борис** за създаването на независима Българска църква. // Църковен вестник, N 37, 9 окт. 1992.*

***Кацев-Бурски**, Д. Чий е Бачковският манастир?. С., 1928.*

***Кепов**, Ив. П. Из миналото на Бояна. С., 1934.*

***Кирил, Патриарх Български**. **Неврокопкски Борис**. По случай 20 години от блажената му кончина. // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1969.*

***Кирил, Патриарх Български**. Възходящият път на Българската патриаршия: Слово, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" на 10 май 1967 г. по случай 14-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 16, 1 юли 1967.*

***Кирил, Патриарх Български**. 9.IX. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969.*

***Кирил, Патриарх Български**. Летописен откъс на Българската патриаршия: Слово, произнесено в Патриаршеската катедрала „Св. Александър Невски" по случай 15 г. от възстановяването Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 1 юли 1968.*

***Кирил, Патриарх Български** – **Авксентий Велешки**: Биогр. очерк (по случай 100 г. от смъртта му – 1865). С., 1965.*

Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 63-65.

***Киринеец**, С. Стогодишнината на Българската екзархия, отразена в столичния печат. // Църковен вестник, N 6, 21 февр. 1971.*

***Киров**, Д. Духовници – помощници на Георги **Бенковски**. // Църковен вестник, N 11, 11 апр. 1986.*

***Киселков**, В. **Дякон Андрей**. // Киселков, В. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956.*

***Киселков**, В. Кога се е покръстил **княз Борис**. Сливен, 1925.*

***Киселков**, В. Проуки и очерти по старобългарска литература. С., 1956, с. 262-265.*

***Кисьов**, Сл. Бачковският ставропигиален манастир „Успение Богородично". С., 1983.*

***Китанов**, Валентин. За ролята на общините при формиране на българското отношение към османската власт през епохата на възраждането. // Изв. Катедра Българска история и археология и Катедра Обща история на Югозап. унив. – Благоевград, 2005, N 2.*

***Архимандрит Климент Рилец**. Рилският духовник **х. Агапий**. (По случай 100 г. от излизането на книжката му за изповедта). // Църковен вестник, N 13, 29 март 1956.*

***Клисурски**, Д. Пример за висок морал, гражданска доблест и християнска състрадателност. // Църковен вестник, N 11, 16-31 май 2017.*

***Ковачев**, М. Априлското въстание и българският еакзарх. Важен исторически документ. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1966.*

***Ковачев**, М. Тридесет години българска богословска наука. // Църковен вестник, N 31-32, 30 септ. 1953.*

***Ковачев**, М. Българското монашество в Атон. С., 1967.*

***Ковачев**, М. Възходът и величието на Търновската патриаршия. // Църковен вестник, N 35-38, 10 ноември 1953.*

***Ковачев**, М. 50 години „Църковен вестник" (Поглед върху изминатия път). // Църковен вестник, N 1-3, 1 ян. 1950.*

***Ковачев**, Н. Петнадесет одини от възкстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 14, 10 май 1968.*

***Коев**, Т. Българската православна църква като фактор за образуването и запазването на българската народност. // Духовна култура, 1991, N 12, с. 24-32.*

***Коев**, Т. Кратки сведения за Арменската църква. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1975.*

***Коев**, Т. Павликянски и месалиански религиозни елементи в богомилството. // Изв. Българска патриаршия. Църковно-исторически и архивен институт. Централен църковен историко-археологичесси музей. С., 1984, т. 2, с. 76-82.*

***Коен**, Д. Оцеляването. С., 1995.*

***Кожухаров**, Ст. **Тах Андрей** – един незабелязан химнописец от XVI в. // Старобълг. лит., 18, 1985, с. 153-160.*

***Колев**, К. Документи на Сливенската митрополия за Освобождението и Временното руско управление (1877-1879). // Църковен ист. архив, 1981, N 1, с. 92.*

***Колев**, К. Нови данни за стенописите върху външната стена на южния корпус на Бачковския манастир. // Год. Нар. музей – Пловдив, 1970, 1, с. 137-186.*

***Колев**, Л. Духовници – участници в националноосвободителните борби на нашия народ. // Изв. Църковния историко-археологически институт, 1978, т. I, с. 283-284.*

Комюнике на Балканската богословска конференция „църква, секуларизация, сектантство" – Велико Търново, 17-21 май 1995. // Църковен вестник, N 21, 22-28 май 1994.

*Кончина и погребение на блаженопочиналияа **цар Борис III**. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943.*

***Косев**, М. Българска църковна община в Лондон. // Църковен вестник, N 10, 2 апр. 1984.*

***Костенцев**, Арсени. Спомени. С., 1984.*

***Котев**, Й. Историческа справка за месеците през годината. // Църковен вестник, N 12, 26 март 1990.*

***Кръстев**, Ангел. Българската схизма: църквите, великите сили и балканското единство: Дис. Шумен, 2012.*

***Куев**, Куйо. Азбучната молитва в славянските литератури. С., 1974.*

***Куев**, Куйо Вселенски събори. // Кирило-Методиевска енциклопедия. Т. 1. С., 1985, с. 462-468.*

***Куев**, Куйо. Към въпроса за авторството на Азбучната молитва. // Славистични студии : Сб. по случай V междунар. славистич. конгр. в София. С., 1963, с. 325-336.*

***Куев**, Куйо. Съдбата на българската ръкописна книга през вековете. С., 1986, с. 265-266.*

***Кульбакин**, Ст. Материалы для характеристики среднеболгарского языка. 1. Боянское евангелие XII-XIII в. С. Петербург, 1899.*

***Куманов**, М. Македония. Кратък исторически справочник. С., 1993, с. 51.*

***Крушовалиева**, Българската православна църковна община „Свети Патриарх Евтимий Търновски" в Париж. // Църковен вестник, N 3, 16-22 ян. 1995.*

***Кръстанов**, Трендафил. Атон. // Духовна пробуда, 2003, N 10, с. 23-31; N 11, с. 28-30.*

***Кульбакин**, Ст. Материалы для характеристики среднеболгарского языка. 1. Боянское евангелие XII-XIII в. С. Петербург, 1899.*

***Куюмджиева**, Св. Музикалните ръкописи в библиотеката на Рилския манастир. // Славянска палеография и дипломатика. Т. 1. С., 1980, с. 266-272.*

***Кънчов**, Васил. Избрани произведения: Т. I. С., 1970, с. 165.*

***Кънчов**, Васил. Станимака и Бачковският манастир. // Бълг. преглед, 1897, N 7, с. 61-81.*

***Лазаров**, С. Синодикът на **цар Борил** като музикално-исторически паметник. // Изв. Инст. за музикознание, 7, 1960, с. 5- 77.*

***Лазаров**, Т. Участието на с. Батошево в Априлското въстание. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1977.*

***Лаптева**, Л. **Бильбасов**, Василий Алексеевич. // Славяноведение в дореволюционной России: Библиогр. словарь. Москва, 1979, с. 71-72.*

***Леваков**, Р. Бачковският манастир „Успение на Св. Богородица" в миналото и днес. Бачковски манастир, 1929.*

***Лельова**, Росица. Български църковни общини в Македония (1878-1903) – статут и структурно-организационни въпроси. // Изв. Бълг. ист. др-во, 2011, т. 41, с. 279-288.*

***Лельова**, Росица. Българските градски общини в Македония 1878-1903. С., 2016, с. 2.*

*Летопис на Българската православна църква. Т. I. История и личности / Съст. Б. **Цацов**. С., 2010, с. 348.*

***Либератос**, А. Вселенската патриаршия, национализмът и българският църковен въпрос (1856-1872). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 130-134; 129.*

***Любенова**, Л. **Христо Ботев** и **митрополит Симеон**. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 126-134.*

***Любенова**, Л. Българската екзархия и освободителните борби: Тезиси. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 238-240.*

***Любенова**, Л. Българската православна църква и изпълнителната власт. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 62-74.*

***Любенова**, Л. Духовният елит на България. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. 1. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 394.*

***Любенова**, Л. По пътя на българската духовност. Т. 2. Изследвания по църковна история. С., 2014.*

***Любенова**, Л. Последните български владици в Македония. С., 2012, с. 393.*

***Любенова**, Л. Варненско-Преславският митрополит Симеон и българската схизма. // Родина, 1996, N 2, с. 101-119.*

***Любенова**, Л. Старозагорецът **Борис Охридски** – последният български владика в Македония. // Любенова, Л. По пътя на българската духовност. Т. I. Изследвания по църковна история. С., 2014, с. 317-326.*

***Мавродинов**, Н. Боянската църква. С., 1943. 32 с.: с 22 табл.*

***Маджаров**, Ат. П. Из миналото на българската църква и училище в гр. Букурещ. // Църковен вестник, N 37, 12 ноември 1927.*

***Маджуров**, Н. **Бог** и светът. // Църковен вестник, N 41, 22 ноември 1991.*

***Маджуров**, Н. Как е била написана Библията. // Църковен вестник, N 33, 11 септ. 1992.*

***Маджуров**, Н. Основни причини на религиозните съмнения и безбожието. // Църковен вестник, N 34, 18 септ. 1992, N 35, 25 септ. 1992; N 36, 2 окт. 1992.*

***Маджуров**, Н. Противоречията на атеизма и неговите гибелни последици. // Църковен вестник, N 36, 18 окт. 1991.*

Македония. Сб. от докум. и материали. С., 1978, с. 606.

***Македонов**, Д. Манастирът „Св. Георги" край Белащица, Пловдивско. // Църковен вестник, N 37, 1-17 септ. 1995.*

***Максим, Патриарх Български**. Благодатен осев. Поздравително слово към новоизбрания **Високопреосвещен Пловдивски митрополит Арсений** по случай каноническия му избор в Св. Синод, 8 февруари т. г. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987.*

***Максим, Патриарх Български**. Разсадник на православлавна наука. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1973.*

***Максим, Патриарх Български**. Отново засия в патриаршеска слава Светата ни Църква: Слово, произнесено при откриване на тържественото събрание по случай 25-та год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978.*

***Максим, Патриарх Български**. Символ на неизменна взаимна любов. Слово, произнесено* Българското църковно подворие в *Масква. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1974*

***Максим, Патриарх Български**. [Сто и десет] 110 год. от блаженатa смърт на **българския екзарх Антим I**. Слово. // Църковен вестник, N 30, 6 ноеври 1989.*

***Максим, Патриарх Български**. Тридесет години от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 24-25, 21 септ. 1983.*

***Максим**, **Патриарх Български**. Шестдесет години висша богословска школа: Приветствие по случай 60 год. на Духовнатта академия „Св. Климент Охридски" 25 ноември 1983 г. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1984.*

***Малева**, К. Манастирът „Св. Богородица" в Бургас. // Църковен вестник, N 4, 22-28 ян. 1996.*

***Мандулов**, Н. Копривщенските свещеници в Априлското въстание. // Църковен вестник, N 19, 1 юли 1966.*

***Манчов**, Др. Кратка священа история на Вехтий и Новий завет. 3 изд. Виена, 1865.*

***Марди-Бабикова**, В. Ктиторский портрет экзарха Христофора в церкви „Св. Стефан" в Несебре и роль несебрской митрополии в художественной жизни города в XVI-XVII вв. // Etudes balcaniques, 1978, N 4, 20-24.*

***Маринов**, В., З. **Димитров**, Ив. **Коев**. Принос към изучаване приноса на турското население в Североизточна България. II. Алиани, казълбаши. // Изв. Етногр. инст. с музей, 2, 1955.*

***Маринов**, Хр. Намесата в държавната власт и политиката в църковните дела е недопустима. // Църковен вестник, N 9, 28 февр. – 6 март 1994; N 10, 7 март – 13 март 1994.*

***Маркова**, З. Българската екзархия 1870-1879. С., 1989, с. 144.*

***Маркова**, З. Българското църковно-национално движение до Кримската война. С., 1976.*

***Марковски**, Ив. С. Единство на Църква и народ по въпроса за републиката. // Църковен вестник, N 29-30, 18 септ. 1946.*

***Марковски**, Ив. История на българския синоден превод на Библията. С., 1927.*

***Матеева**, М. История на дипломатическите отношения на България. С., 2005, с. 134.*

***Меджидиев**, А. Дупница и бележити дупничани през епохата на Възраждането. С., 1940, с. 143-156.*

***Мен**, Ал. Благовещение. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2002.*

***Методиев**, М. **Нюйоркски митрополит Андрей**: биогр., спомени, дневници. Рива, 2016.*

***Методиев**, М. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава. С., 2010.*

***Архимандрит Методий**. Света Атонска гора като вековен разсадник на православното монашество. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963.*

***Мигев**, В. Българската православна църква в политиката на управляващите в България (9 септ. 1944-1960). // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 271-280.*

***Миков**, Любомир. Култова архитектура и изкуство на хетеродоксните мюсюлмани в България (XVI-XX век). С., 2007, с. 16-19.*

***Миладинова-Алексиева**, Царевна. Епоха, земя и хора / Съст., ком. и бел. Елисавета **Миладинова**. С., 1985, с. 387.*

***Миларов**, С. Н. Какво сме, догде сме и какво трябва занапред да правим ние българите. Кратка разправа по повод кронясването на **Н. С. Александра I Български княз**. Ч. 3 (Църква, духовенство). Търново, 1879.*

***Милев-Огин**, Б., М. **Берберов**. Атон – легенда жива. С., 1981.*

***Милетич**, Л. Нашите павликяни. // Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, 19, 1903, с. 1-369.*

***Милков**, Т. Антим първи български екзарх. Живот и духовно-обществената му деятелност. Пловдив, 1899.*

***Милтенова**, А. Научното дело на проф. Боню Ст. **Ангелов**. // Старобълг. лит., 1985, т. 18, с. 3-8.*

***Минкова**, Л. **Осим Максимович Бодянский** – издател на паметници на старобългарската литература. // Старобълг. лит., 1977, т. 2, с. 249-267.*

***Митев**, Й. Екзархията и Априлското въстание. // Духовна култура, 2003, N 4, с. 1-11.*

***Митев**, Тр. Причини за абдикацията на **княз Александър Батенберг**. // Ист. преглед, 1979, N 6, с. 90-105.*

***Митов**, М. Освещаване на нов български храм във Виена. // Църковен вестник, N 12, 1-15 юни 2017.*

***Мицов**, Й. Шестдесет години Българска църковна община в Будапеща. // Църковен вестник, N 27, 21 окт. 1978.*

***Миятев**, Кр. Манастирът на „Св. Богородица Петричка" при Бачково. // Българска историческа библиотека. С., 1932-1933, N 1.*

*Младият цар **[Борис III]**. // Църковен вестник, N 38, 15 окт. 1918.*

Молебен в чест на 20-годишнината от създаването на Библейската библиотека на СУ. // Църковен вестник, N 20, 16-31 окт. 2018.

***Мусакова**, Ел. Композицията на Псалтира. // Медиевистика и културна антропология: Сб. в чест на 40-год. творческа дейност на **проф. Донка Петканова**. С., 1998, с. 349-360.*

***Мутафчиев**, К. **Христо Ботев** и православната духовност. // Църковен вестник, N 4, 8 февр. 1991.*

***Мутафчиев**, П. Един наш правен историк (**Никола П. Благоев**). С., 1932.*

***Мутафчиев**, П. Избрани произведения. Т. 2. С., 1973, с. 228.*

***Мутафчиев**, П. Старите градища и друмове по долините на Стряма и Тополница. С., 1915.*

*Надгробно слово, произнесено от наместник-председателя на Св. Синод **Негово***

Високопреосвященство Доростоло-Червенски митрополит Михаил *при погребението на блаженонопочиналия* ***Неврокопски митрополит Борис****. // Църковен вестник, N 37-38, 22 ноември 1948; Погребението на блаженопочиналия* ***Неврокопски митрополит Борис****. // Църковен вестник, N 37-38, 22 ноември 1948.*

Начов*, В.* ***Св. княз Борис Български****. С., 1907.*

Начов*, Н.* ***Княз Стефан Богориди****: Биогр. бел. С., 1929.*

Начов*, Н. Цариград като културен център на българите до 1877 г. С., 1925.*

Неделчев*, Йоан. Първовърховните апостили. // Църковен вестник, N 18, 16 юни 1989.*

Недялков*, Н. Скален манастир „Св. Димитрий Басарабовски". // Църковен вестник, N 43, 24-30 окт. 1994.*

Нелюбов*, Б. А. Агафонийская пископия. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 247.*

Видинский Неофит*. Българската църква. // Църковен вестник, N 17, 28 март 1931.*

Видинский Неофит*. Държавната власт и делото на Църквата. С., 1930.*

Видинский Неофит*. Църковно-народен патриаршески институт. // Църковен вестник, N 18, 7 май 1953.*

Видинский Неофит, наместник-председател на Св. Синод*. Една година от смъртта на* ***цар Борис III****. // Църковен вестник, N 14-15, 25 авг. 1944.*

Архимандрит Нестор*. Българското църковно подворие в Москва (По случай 25 год. от откриването му). // Църковен вестник, N 29, 1 ноември 1973.*

Нешев*, Г. Български довъзрожденски културно-народностни средища. С., 1977, с. 53-81.*

Нешев*, Г. Българско културно влянеие във влахо-молдавските земи през Късното средновековие. // Paleobrlgarica, 1981, N 2, p. 91-102.*

Нешев*, Г. Българските манастири и тяхната роля за съхраняването на народноксттa в първите векове на османското владичество. // Първи конгрес на Българското историческо дружество. Т. 1. С., 1972, с. 453-457.*

Нешев*, Г. Манастирите като пазители на българските държавни и културно-религиозни традиции през XV-XVIII в. // България 1300. Институции и държавни традиции. С., 1982, т. 2, с. 413-418.*

Нешев*, Г. Православните институции през XV-XVIII в. // Православието в България. С., 1974, с. 125-141.*

Нешева*, Виолета. Мелник. Богозиданият град. С., 2008, с. 16-17.*

Никитов*, Ив. За Ловчанската епархия. Ловеч, 1932.*

Ников*, П. Българското възраждане във Варна и Варненско. С., 1934, с. 136.*

Ников*, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. С., 1971.*

Ников*, П. Възраждане на българския народ. Църковно-национални борби и постижения. 2 изд. С., 1971.*

Ников*, П. Доклад върху някои научни трудове на* ***Н. П. Благоев****. // Год. Соф. унив. Ист.-филолог. фак., 1926, 22, с. 4-15.*

Ников*, П. Отношението между българската държава и Българската църква през 1887 г. // Изв. Ист. др-во в София, 1932, т. 11-12, с. 294-333.*

Архимандрит Николай Кацарски*.* ***Монах Аверкий поп Стоянов*** *– възрожденски учител, книжовник и революционер. // Църквата и съпротивата на българския народ срещу османското иго. С., 1981, с. 147-163.*

Николов*, Б. Батошевският манастир „Успение Богородично". // Църковен вестник, N 33, 12-18 авг. 1996.*

Николов*, Б. Бисткрешкият манастир „Св. Йоан Богослов". // Църковен вестник, N 2, 9-19 ян. 1997, 1-5 ян. 1997.*

Николов*, Б. С мъдростта на три века. Манастирът „Св. Богородица" в Арбанаси. // Църковен вестник, N 24, 10-16 юни 1996.*

***Николов**, Б. Манастирът „Св. Никола" в Арбанаси. // Църковен вестник, N 25, 17-23 юни 1996; 10-16 юни 1996. Голяма енциклопедия „България". Т. 1. С., 2011, с. 94.*

***Николов**, Борис. Й. ВМОРО – псевдоними и шифри 1893-1934. С., 1999, с. 105.*

***Николов**, Борис Й. Вътрешна македоно-одринска революционна организация. Войводи и ръководители (1893-1934): Биогр.-библиогр. справочник. С., 2001.*

***Николов**, Е. Апокрифна литература. С., 1948.*

***Николов**, М. Пътят. // Църковен вестник, N 6, 16-31 март 2003.*

***Николов**, М. Страдалец за вяра и съвест. **Отец Михаил Апостолов от град Рила**. // Църковен вестник, N 2, 16-31 ян. 2004.*

***Николов**, Хр. Да се запази Богословският факултет. // Църковен вестник, N 20, 14 март 1932.*

***Николова**, Б. Православните църкви през Българското средновековие IX-XIV в. С., 2002.*

***Николова**, Б. Устройство и управление на Българската православна църква. С., 1997.*

*Нов епископ на Българската православна църква **[Антоний Западно и Средноевропейски]**. // Църковен вестник, Извънред. бр., 2008.*

*Нов епископ на Българската православна църква. **Знеполски епископ Арсений**. // Църковен вестник, N 14, 31 юли 2014.*

*Нов епископ на Българската православна църква **Агатонийски епископ Борис**. // Църковен вестник, N 7 (извънреден) 2008.*

Нови архимандрити на БПЦ. // Църковен вестник, N 11, май 2008.

Новите епископи на Българската православна църква и техните древлепросияли титли. // Двери на православието, 28 март 2007.

*Новоизбраният **Търновски митрополит Антим**. // Църковен вестник, N 33-34, 30 ноември 1901.*

***Нушев**, К. Проява на действен хуманизъм и защита на свещения характер на човешкия живот. // Църковен вестник, N 11, 16-31 май 2017.*

***Оболенски**, Д. Богомилите: Студия върху балканското новоманихейство. С., 1998.*

Обръщение на Св. Синод на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 25, 21-27 юни 1993.

Обръщение на Св. Синод на Българската православна църква към православното духовенство и българския народ. // Църковен вестник, N 10, 7 март – 13 март 1994; N 11, 14-20 март 1994.

***Одинцов**, М. И., А. С. **Буевский**. **Алексий I**. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 676-698.*

***Овчаров**, Д., М. **Ваклинов**. Раннохристиянските паметници в България. IV-VI в. С., 1978.*

***Ольденбург**, З. Костер Монсегюра. История альбигойских крестовых походов. С. Петербург, 2001.*

***Омарчевски**, Ал. Крепост на българщината: 42 г. от възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 18, 2-8 май 1994.*

***Орманджиев**, **Ив. Антим I Български екзарх**. С., 1928.*

***Орманджиев**, Ив. **Христо Ботев** за духовното освобождение и Екзархията. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947*

Освободителната борба на българите в Македония и Одринска Тракия 1902/1904, дипломатически документи. С., 1978, с. 194-266.

Основоположници на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 23, 1-15 септ. 1998.

От Канцеларията на Св. Синод. За преодоляване на последиците от разкола. // Църковен вестник, N 25, 21-27 юни 1993.

Отзиви за възстановяването на Българската патриаршия (Из чуждия православен печат). // Църковен вестник, N 13-14, 3 апр. 1953.

Отново намеса в църковните дела. // Църковен вестник, N 2, 10-16 ян. 1994.

***Йеромонах Павел (Стефанов)**. Българската екзархия и римокатолическата пропаганда в Македония и Одринска Тракия. // Църковен вестник, N 32, 1 септ. 1990.*

***Павликянов**, Кирил Парашкевов. Какво знаем за славяните на Атон през Средните векове?. // Bulgaria Mediaevalis, 1, 2010, с. 437-444.*

***Павлов**, Пламен, Иван **Габеров**. Православните български манастири. В. Търново 2004.*

***Павлов**, Пламен, Христо **Темелски**. Българи светци. С., 2010.*

***Свети отец Паисий Хилендарски[, йеромонах]**. История славяноболгарская ...: Информ. код на болг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. **Денчев**; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. **Куманов**; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. **Куманова**; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. **Василев**; Терминолог. ред. Е. **Томова** ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. **Максимова** ... [и др.]; Рец. И. **Теофилов**, Н. **Казански**. С., 2011. 208 с.*

***Архимандрит Панарет**. История на Бачковския манастир. Станимака, 1919.*

***Пандурски**, В. Бачковският манастир (Кратки ист. бел.). // Църковен вестник, N 22, 1 авг. 1967.*

***Пандурски**, В. Великият празник Кръщение Господне или Богоявление (Литургично идеен поглед). // Църковен вестник, N 4, 21 ян. 1955.*

***Пандурски**, В. Панагерикът на **дяк Андрей** от 1425 г. // Търновска книжовна школа. Т. 1. 1974, с. 225-241.*

***Старозагорски митрополит Панкратий**. Четвърт столетие възстановена на Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978.*

***Панчовски**, Ив. Нравствено-възпитателно значение на православното богослужение. // Църковен вестник, N 6, 7 февр. 1955.*

***Паралингов**, Е. Батак – Българската Голгота и вярата българска. // Църковен вестник, N 10, 16-31 май 2015.*

***Парпулов**, Д. Един силует в расо – **архимандрит Анфилохий х. Маринов**. // Църковен вестник, N 34, 5 окт. 1963.*

***Левкийски епископ Партений**. Слово за Българската патриаршия, произнесено на 10 май 1967 г., храм-паметник „Св. Александър Невски". // Църковен вестник, N 19, 6-12 май 1996.*

*Пасторални писма на **Блажения Мъченик Евгений Босилков, Никополски Епископ**. Плевен, 2002.*

Патриаршеско и Синодално послание. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998.

Патриаршеско и Синодално послание до духовните чеда на Българската православна църква по случай 25-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 4, 9 май 1978.

Патриаршеско и Синодално послание до духовните чеда на Българската православна църква по случай 100-год. от Априлската епопея. // Църковен вестник, N 13, 25 апр. 1976.

Патриаршеско и Синодално послание по случай 30-год. от възстановяването на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 24-25, 21 септ. 1983.

***Парпулов**, Д. Духовник с дух на хайдутин. // Църковен вестник, N 25, 1 окт. 1969.*

***Левкийски епископ Партений**. 14 год. възстановена Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 16, 1 юли 1967.*

***Пасков**, Ил., Ц. **Билярски**. Въпросът за схизмата в гръцко-българските отношения. // Изв. Държ. архиви. 1984, Т. 48, с. 117-140.*

***Пашев**, Г. Ст. За Богословския факултет (Против една клеветническа кампания). // Църковен вестник, N 7, 17 февр. 1924.*

***Пашев**, Г. Ст. Невежеството да замлъкне (В защита на Богословския факултет). // Църковен вестник, N 14, 5 апр. 1924.*

***Пашев**, Г. Ст. Отношението между Българската църква и държавната власт. // Сборник в чест на **Пловдивския митрополит Максим** по случай 80 год. от рождението му и 60 год. от приема (на) духовно звание. С., 1931, с. 251-280.*

***Пеев**, П. **Тодор Бурмов**. С., 1943.*

*Петдесетгодишния юбилей на **Стефана С. Бобчев**. С., 1921.*

***Петканова**, Д. Апокривните лечебни молитви. // Paleobulgarica, 2001, N 3, с. 61-85.*

***Петканова**, Д. Апокрифна литература и фолклор. С., 1987.*

***Петканова**, Д. Народното четиво през XVI-XVIII в. С., 1992, с. 367-370.*

***Петканова**, Д. Старобългарска литература [: Учебник за студентите от вуз]: В 2 ч.: Ч. 1: IX-XII век. С., 1986.*

***Петканова**, Д. Старобългарска литература [: Учебник за студентите от вуз]: В 2 ч.: Ч. 2: XIII-XVIII в. С., 1987, с. 151.*

***Петканова**, Д. Фолклорът и апокрифните молитви. // Бълг. фолклор, 1976, N 2, с. 28-40.*

***Петканова**, Д., А. **Милтенова**. Старобългарска есхатология. С., 1993.*

***Петков**, П. Ст. Записки на **екзарх Йосиф I** от 1878 година върху историята на българския църковен въпрос. // Ист. преглед, 1993, N 3, с. 121-131.*

***Петков**, П. Ст. **Климент Браницки** и Търновски като министър-председател на Княжество България. // Ист. преглед, 1994, N 5, с. 118-133*

***Петков**, П. Ст. Православните български архиереи в Учредителното и Първото велико народно събрание 1879 г. // Духовна култура, 1993, N 10, с.15-23.*

***Петков**, П. Ст. Православните български архиереи в Учредителното събрание и Първото Велико народно събрание. // Духовна култура, 2003, N 10, с. 15-23.*

***Петков**, П. Ст. Управлението на Стефан Стамболов и Православната църква в Княжество България. // Епохи, 1994, N 1, с. 63-75.*

***Петров**, Е. „Пророци" на последния ден. Произход на сектата на адвентистите. // Църковен вестник, N 44, 1-7 ноември 1993; N 45, 8-14 ноември 1993; N 46, 15-21 ноември 1993; N 47, 22-28 ноември 1993; N 48, 29 ноември – 8 дек. 1993.*

***Петров**, М. За ролята на **Александър Батенберг** в първите години след Освобождението (1879-1880 г.). // Ист. преглед, 1976, N 4, с. 106-110.*

***Петров**, П. За годината на налагане на християнството в България. // Изв. Инст. за ист., 1964, т. 14-15, с. 588-589.*

***Петров**, П., Хр. **Темелски**. Църква и църковен живот в Македония. С., 2003. (Македонска библ. ; 46) <http://www.kroraina.com/knigi/pp_ht/pp_ht_1.html>*

***Петрова**, Г. Църква и църковно право в средновековна България. С., 2005.*

***Петрова**, М. Към въпроса за южнославянските преводи на Житието на **Мъченица Параскева – Петка Римлянка**. – Paleobulgarica, 1996, N 2, с. 83-109.*

***Пиперов**, Б. Алилуя. // Църковен вестник, N 28, 13 юли 1963.*

Писмо на Светия Синод на Българската православна църква до министъра на народното просвещение с молба да не се отделя Богословския факултет от Софийския университет. // Църковен вестник, N 32-33, 16 юни 1945.

*По истината за детронирането на **Антима I, първия български екзарх**. // Църковен вестник, N 6, 31 май 1902.*

*Погребението на **Високопреосвещения Пелагонийски митрополит Авксентий**. // Църковен вестник, N 5, 1 март 1919.*

Полагане основния камък на Богословското училище. // Църковен вестник, N 51-52, 10 апр. 1902.

*Полихрония: Сб. в чест на **проф. Иван Божилов**. С., 2002.*

Полный православный богословский словарь. Т. 2. Москва, 1992, с. 1189-1191.

***Попвасилев**, Ив. Столетникът протопсалт от с. Широка лъка [**Петър Бечев**]. // Църковен вестник, N 8, 11 март 1977.*

***Попгеоргиев**, Й. Село Арбанаси. Историко-археологически бележки. // Период. сп. на Бълг. книж. др-во, 1904, т. 15, с. 86-123.*

***Попов**, Д. Аладжа манастир. // Църковен вестник, N 24, 1 септ. 1978.*

***Попов**, К. 24 май в Българско църковно подворие в Москва. // Църковен вестник, N 20, 11 юли 1984.*

***Попов**, М. Царят и Църквата. // Църковен вестник, N 36, 30 септ. 1938.*

***Попов**, Н. Имала ли е Цариградската патриаршия канонически основания при провъзгласяване (на) българската схизма?. // Духовна култура, 1931, N 48.*

***Попов**, Р. Българската православна църква в периода на Регентството (1886-1887). // Попов, Р. България на кръстопът. Регентството 1886-1887. С., 1991.*

***Попов**, Р. Опит за вдигане на схизмата през 1896 г. // Векове, 1983, N 1, 26-36.*

***Попов**, Хр. Паметта на царя-освободителя е вечна. // Църковен вестник, N 10, 5 март 1932.*

***Попруженко**, М. Г. „Абагар" (Из истории возрождения болгарского народа). // Изв. Отд. рус. яз. и словесности Императорск. Акад. наук, 10, 1905, кн. 4, с. 229-258.*

***Попруженко**, М. Г. Синодик царя Борила. // Бълг. старини, 1928, т. 8.*

***Поптодоров**, Р. **Екзарх Антим I** като **Видински митрополит**. // Църковен вестник, N 13, 30 апр. 1989.*

***Поптодоров**, Р. Най-младият епископ на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969; Нов епископ на Българската църква. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969.*

***Поптодоров**, Р. Положението на Българската православна църква в Народна република България (По случай 25-г. от Социалистическата революция в България. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1969.*

***Поптодоров**, Р. Сто години от издаване на фермана за учредяване на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 4, 21 февр. 1970.*

Послание към българския народ от Светия Синод на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943.

Послание (на Св. Синод) до българския народ по случай 1100 години от учредяване на Българската православна църква. // Църковен вестник, N 15, 21 май 1970.

*Послание (на **митрополит Борис**) до паството на Богохранимата Неврокопска епархия. // Църковен вестник, N 17-18, 27 апр. 1935.*

Послание на Св. Синод на Българската православна църква по случай 25-год. юбилей на обществено-държавната промяна в Народна република България. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969.

*Посрещането на **Н. Високопреосвещенство Св. Търновския митрополит Антим**. // Църковен вестник, N 36, 15 дек. 1901.*

*Почина последният македонски митрополит [**Борис Охридски**]. // Църковен вестник, N 40, 28 окт. 1938.*

*Православен календар. С., 2022. 48 с. – На 1 с. кор.: **Преп. Паисий Хилендарски** / **И. Мърквичка**; на 2 с. на кор. – **Негово Светейшество † Неофит – патриарх Български**; на 3 с. на кор. – През наст. г. отбелязваме 300 г. от рождението, 60 г. от канонизацията на Св. о. Паисий и 260 г. от написването на „История славяноболгарская...".*

Православен речник. Онлайн ресурс.

Православие и краезнание: Материали от Втората нац. конф. „Православие и краезнание". Ст. Загора, 2006.

Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 83.

Православная энциклопедия. Т. 2. Москва, 2001, с. 417-418.

Православная энциклопедия. Т. 3. Москва, 2001, с. 14-39.

Православная энциклопедия. Т. 4. Москва, 2001, с. 103-181.

Православная энциклопедия. Т. 5. Москва, 2002, с. 25-58.

Православная энциклопедия. Т. 6. Москва, 2003, с. 27-28.

Православная энциклопедия. Т. 9. Москва, 2005, с. 326.

*Празник на богословската наука: Приветствено слово, произнесено от **Негово Светейшество българския патриарх Кирил** на 8 дек. по случай тридесетгодишнината на Духовната академия „Св. Климент Охридски" и провъзгласяването за почетни доктори на същата Академия на богословските науки на **Негово Високопреосвещенство Св. Видинския митрополит Неофит** и на **професор протопрезвитер д-р Стефан Цанков**. // Църковен вестник, N 42-43, 21 дек. 1953.*

Празник на Богословския факултет на Софийския университет. // Църковен вестник, N 22, 1-15 дек. 2008.

***Прашков**, Л. Аладжа манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 36-40.*

***Прашков**, Л. Манастирът „Успение Богородично" в Арбанаси. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 63-65.*

***Прашков**, Л. Църквата „Рождество Христово" в Арбанаси. С., 1979.*

***Прашков**, Л., Ст. **Бояджиев**. Батошевският манастир. // **Прашков**, Л., Е. **Бакалова**, Ст. **Бояджиев**. Манастирите в България. С., 1992, с. 86-89.*

Превръщане на Богословския факултет във висше богословско училище. // Църковен вестник, N 5-6, 1 февр. 1947.

*Представи се в Господа **Епископът [Арсений Пловдински]** – ангел на Църквата. // Църковен вестник, N 18, 21 юни 1969.*

*Представи се в Господа иконом **хаджи Георги Ашиков**. // Църковен вестник, N 18, 1-15 окт. 2016.*

Президентът и църквата. // Църковен вестник, N 1, 3-9 ян. 1994.

При река Йордан във време на празника Богоявление. // Църковен вестник, N 4-5, 18 ян. 1951.

***Примов**, Б. **Поп Богомил** и богомилското движение. // Ист. преглед, 1958, N 6, с. 96-112.*

***Примов**, Б. Богомилският дуализъм. Произход, същност и обществено-политическо значение. // Изв. Инст. бълг. ист., 1960, т. 8, с. 73-151.*

***Примов**, Б. Бугрите. Книга за **поп Богомил** и неговите последователи. С., 1970.*

***Прокофьев**, Н. Д. **Адриан II**. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 315.*

Протестантизм. Словарь атеиста. Москва, 1990, с. 34-35.

***Пундев**, В. Сборникът „Абагар" от **епископ Филип Станиславов**. // Год. Нар. библ. в Пловдив, 10, 1924, с. 289-337.*

***Пърличев**, Кирил. Сръбският режим и революционната борба в Македония (1912-1915 г.). С., 1918.*

***Радева**, В. Що Бог?. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991.*

***Радкова**, Р. Българската интелигенция през Възраждането. С., 1986, с. 155.*

Раздяла на Църквата от държавата според новата проектоконституция. // Църковен вестник, N 37-38, 21 окт. 1946.

Разколът свърши. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998.

***Разсуканов**, Йосиф. 115 години от рождението на **проф. Стефан Баджов**: Възходът и трагедията на твореца. // Македония, N 33, 16 септ. 1998.*

***Райкин**, Сп. Разколът зад граница. // Църковен вестник, N 34, 21-27 авг. 1995; N 35, 28 авг. – 3 септ. 1995; N 36, 4-12 септ. 1995; N 37, 11-17 септ. 1995.*

***Рашков**, Ив. Кръщение Христово – Богоявление. История и иконография на празника. // Църковен вестник, N 2, 11 ян. 1991.*

Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999.

Рескриптът на папата. // Църковен вестник, N 39, 25 окт. 1930.

*Реч на **Негово Високопреосвещенство Св. Видинския митрополит Неофит**, наместник-председател на Св. Синод, при венчавката на **Техни Величества цар Борис III и царица Йоанна** в храм-паметника „Св. Александър Невски", на 31.X. т. г. // Църковен вестник, N 40-41, 8 ноември 1930.*

*Реч, произнесена от **Негово Високопреосвещенство митрожполит Неофит**, наместник-председател на Св. Синод, при опелото на блаженопочиналия **цар Борис III** в храма-паметник „Св. Алекнадър Невски". // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943.*

*Реч, произнесена от **Негово Високопреосвещенство Софийсия митрополит Стефан**, произнесена в храма на Рилската Св. обител на заукопойната Св. Литургия – панахидата над царския гроб. // Църковен вестник, N 31, 10 септ. 1943.*

Решения на Светия разширен събор. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998.

Решения на Св. Синод. // Църковен вестник, N 3, 17-23 ян. 1994.

***Русанов**, Росен. Търновска епархия в началото на XX в. В. Търново, 2009.*

***Русев**, Р. Автобиографията на **йеромонах Агапий Рилски**. // Църковен вестник, N 16, 11 юни 1981.*

***Сандански**, Борис. Кратка енциклопедия на Кресненски край. Сандански, 2003, с. 6.*

*Сборник в памет на акад. Димитър **Ангелов**. С., 1999.*

*Сборник в чест на акад. Димитър **Ангелов**. С., 1994.*

Света гора Атонска. // Църковен вестник, N 25-26, 22 юни 1963.

Свещеномъченици на Българската православна църква, жертви на комунизма в България 1923-2002. С., 2002, с. 3, 27.

Сградата на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 17, 16-30 септ. 2013.

***Секулов**, И. К. Българската екзархия от гледище на международното право. С., 1934.*

***Архимандрит Серафим** (Алексиев) ; Почина в Господа **архимандрит Серафим** ; Българска православна църква ; Българска патриаршия. // Pravoslavieto.com.*

Сестрите от „Белия кръст" всред народа. // Църковен вестник, N 38, 10 ноември 1923.

***Силянов**, Хр. Освободителните войни на Македония. Т. 1. Илинденското въстание. С., 1933.*

***Силянов**, Хр. Освободителните войни на Македония. Т. 2. След Илинденското въстание. С., 1943.*

***Силянов**, Хр. Писма и изповеди на един четник. 2 изд. С., 1967.*

***Силянов**, Хр. Спомени от Странджа. Бележки по Преображенското въстание в Одринско (1903). С., 1934.*

***Архимандрит Симеон**. Църковно тържество в гр. Стилтом, Пенсилвания. Освещаване на храма „Св. Баговещение". И 60 години от основаването на църковната община. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1971.*

***Варненско-Преславски Симеон**. Кроежи за преврат в Българската църква. // Бълг. сбирка, 1910, N 8, с. 532-537.*

***Симеон, митрополит Варненско-Преславски**. **Българският екзарх Антим I** и събранието на турските велможи в 1877 г. // Бълг. сбирка, 1906, N 5.*

***Симеон, митрополит Варненско-Преславски**. Свалянето на **първия български екзарх Антим** и заточението му в Ангора. // Бълг. сбирка, 1907, N 6.*

***Симеонов**, Ст. Съдбата на българската църква в Букурещ. // Църковен вестник, N 13, 21 март 1941.*

Синодалната палата – отново свободна. // Църковен вестник, N 20, 16-22 май 1994.

Синодалните архиереи. // Църковен вестник, N 11, 17 март 1912.

Синодалното здание на Библията. // Църковен вестник, N 3, 16 ян. 1926.

***Йеромонах Сионий**, ректор на Софийска духовна семинария „Св. Иоан Рилски". // Църковен вестник, N 7, 1998.*

***Скурат**, К. Е. Албанская православная церковь. // Православняая энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 465-470.*

***Славейков**, П. Р. Две български ръкописи. // Бълг. книжици, 1859, кн. 9, с. 259-269; N 13, с. 409; N 15, с. 481-482.*

*Слово, произнесено от **Негово Блаженство Стефан I екзарх Българ**ски в храма „Св. Неделя" на 25.II.1945 год., по случай вдигането на схизмата. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945.*

*Слово, произнесено от **Негово Блаженство екзарх Българ**ски Стефан I в храма паметник „Св. Александър Невски" на тържествена съборна Св. литургия на 4.III.1945 г. по случай вдигането на схизмата. // Църковен вестник, N 12-14, 17 март 1945.*

***Снегаров**, Ив. Българската екзархия. Произход, същност и значение. С., 1969.*

***Снегаров**, Ив. Българската схизма от гръцко (еладско) гледище. // Духовна култура, 1946, N 3-4, 27-49*

***Снегаров**, Ив. Възстановяване на Българската патриаршия. // Църковен вестник, N 18, 7 май 1953.*

***Снегаров**, Ив. Из арбанашките старопечатни книги в Софийската народна библиотека. // Сп. на БАН, 56, 1937, с. 143, 170.*

***Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. С., 1924, с. 168, 169, 170.*

***Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 1. От основаването ѝ до завладяването на Балканския полуостров от турците. 2. фототип. изд. С., 1995, с. 167, 339.*

***Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. С., 1995, с. 210.*

***Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. 2. фототип. изд. С., 1995, с. 451-452.*

***Снегаров**, Ив. История на Охридската архиепископия-патриаршия. Т. 2. От падането ѝ подъ турците до нейното унищожение (1394-1767 г.). С 1932. с. 214, 215, 255.*

***Снегаров**, Ив. Кратка история на съвременните православни църкви. [Т. 1. Йерусалимска, Антиохийска, Александрийска, Цариградска, Кипърска, Синайска и Грузинска]. С., 1944.*

***Снегаров**, Ив. Кратка история на съвременните православни църкви. Т. 2. Българска, Руска и Сръбска. С., 1944, с. 1-91.*

***Снегаров**, Ив. Културни и политически връзки между България и Русия през XVI-XVIII в. С., 1953.*

***Снегаров**, Ив. Отношенията между Българската църква и другите православни църкви след провъзгласяването на схизмата. // Църковен архив, 1929, кн. III-IV.*

***Снегаров**, Ив. Първата българска патриаршия (произход, патриарси, седалище). // Год. Духовната акад., 1930, с. 5-10.*

***Снегаров**, Ив. Руски опити за предотвратяване и дигане на схизмата. // Македонски преглед, 1929, N 1, 1-44; N 2, 1-32.*

***Снегаров**, Ив. Схизмата. // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945.*

***Снегаров**, Ив. Учредяване на Българската православна църква. // Македонски преглед, 1932, N 1, с. 1-42.*

***Снегаров**, Ив. Християнството в България преди покръстването на **княз Борис** (865). // Год. Духовната акад., 1956, т. 5, с. 202.*

***Снегаров**, Ив. Цар Фердинанд (1887-1918) и Българската църква. // Духовна култура, 1946, N 8, с. 1-18.*

***Снегаров**, Ив. **Марко Д. Балабанов**. // Църковен вестник, N 43, 25 окт. 1914.*

Советская историческая энциклопедия. Т. 1. Москва, 1961, с. 726.

***Сотиров**, Г. **Методий** и римските папи. // История обществознание, 1986, N 2.*

***Великотърновский митрополит Софроний**. Апостолатът на българсото монашество в дешно време (Беседа, произнесена в цъквата на Габровския девечески манастир „Св. Баговещение" на 12 юни 1956 по случай привършването на двудневния духовен монашески събор). // Църковен вестник, N 31-32, 30 юли 1956.*

Великотърновский Софроний. *По повод Богородичния акатист. // Църковен вестник, N 13, 2 апр. 1960.*

Стайнов, *П.* ***С. С. Бобчев*** *(1853-1940). // Летопис на БАН, 1945, т. 24, с. 157-162.*

Стамболов, *А. Отношенията между Българската църква и Вселенската патриаршия (1945-1963). // Духовна култура, 2008, N 5-12, с. 95-118.*

Стаменов, *Г. Албанската православна църква днес. // Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2005.*

Стамов, *М.* ***Йероним***. *Зейтинликът при Солун. // Сборник Солун. – София, 1934, с. 318-326.*

Станев, *Б. Априлското въстание и Българската православна църква. // Църковен вестник, N 11, 11 апр. 1986.*

Станимиров, *Ст. Бачковският манастир. // Изв. Ист. др-во в София, 1928, 7-8, с. 113-148.*

Станимиров, *Ст. Бачковският манастир през втората половина на XVI в. // Изв. Ист. др-во в София, 1937, 16-17, с. 390-410.*

Станимиров, *Ст. Бачковският манастир през XV в. // Изв. Ист. д-во в София, 1935, 14-15, с. 125-137.*

Станимиров, *Ст. История на Българската църква. 3 изд. 1925.*

Станоев, *Б. Православието и България. С., 1992, с. 38.*

Станчева, *М., Ст.* ***Станчев***. *Боянски поменик. С., 1963.*

Старобългарска литература. Енциклопедичен речник / Съст. Д. ***Петканова***. *В. Търново, 2003, с. 36, 50-51.*

Архимондрит Стефан. *Една година без цар Бориса. // Църковен вестник, N 14-15, 25 авг. 1944.*

Стефан I, Български екзарх. *Триумфът на Възраждането. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947.*

Екзарх Български Стефан. *Как е администрирала Българската православна църква окупираната през 1941-1944 г. гръцка територия на Западна Тракия? (Изложение на Св. Синод на Българската православна църква). // Църковен вестник, N 27-28, 4 септ. 1946.*

Княз Стефан Богориди */ Съст.* ***Ив. Радев***. *С., 1994.*

Св. Първомъченик и дякон Стефан. *// Църковен вестник, N 1, 1 ян. 1954.*

Софийски Стефан. *Българската църква. // Църковен вестник, N 17, 23 апр. 1932.*

Стефанов, *И.* ***Аверкий Поп Стоянов*** *като писател и обществен деец. // Училищен преглед (С.), 1906, N 7, с. 729-743.*

Стойков, *Г. Боянската църква. С., 1954. 8 с.: с 22 табл.*

Стойнов, *Д., П.* ***Балджиев***. *История на Българската екзархия в документи. // Църковен вестник, N 31, 1 дек. 1984.*

Стойнов, *Д., П.* ***Балджиев***. *Преди сто години. Документи за историята Българската екзархия. // Църковен вестник, N 16, 1 юни 1979; N 23, 11 окт. 1979.*

Стоянов, *М., Хр.* ***Кодов***. *Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. II. С., 1964, с. 146.*

Стоянова, *В. Беломорието под българското управление през Втората световна война. // Националното обединение на България 1940-1944 г. С., 2012, с. 107.*

Стоянова, *В. Българската православна църква в Беломорската област 1941-1944. // Ист. преглед, 1993, N 4-5, с. 140-155.*

Стоянова, *В. Църква и нациоонално обединениеи – Българската православна църква прз Втората световна война. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 261-270.*

Събев, *Орлин. Робърт колеж и българите. С., 2015, с. 148-149.*

Събев, *Т. Априлската епопея и Българската православна църква. // Църковен вестник, N 15, 11 май 1976; N 16, 21 май 1976; N 17, 1 юни 1976.*

***Събев**, Т. Априлското въстание в IV революционен окръг и нашето българското патриотично духовенство. // Църковен вестник, N 27, 1957.*

***Събев**, Т. Българската православна църква и националноосвободителното движение. // Априлското въстане и Българската православна църква. С., 1977, с. 7-74.*

***Събев**, Т. Делото на Църквата през епохата на османското иго. // Църковен вестник, N 27-28, 1 ноември 1981.*

***Събев**, Т. Дряновската епопея 1876 година и участието на духовници-патриоти в нея. // Духовна култура, 1958, N 4; Родната Църква и Априлското въсдтание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966.*

***Събев**, Т. Основаване, първоначално устройство и междуцърковно положение на Българската архиепископия. // Духовна култура, 1970, т. 60, с. 21-71.*

***Събев**, Т. Основаване на Българската църква. // Църковен вестник, N 22, 1 авг. 1970.*

***Събев**, Т. Основаване на Българската църква – 870 г. (Подготвителен процес, историческа обстановка, фактори, благоприятно решение. // Год. Духовната акад. 1971, т. 19, с. 21-70.*

***Събев**, Т. Поглед върху междуцърковното положение на Българската църква в най-ново време (По случай 25-г. от възстановяване на патриаршеската ни институция). // Църковен вестник, N 19, 21 юни 1978.*

***Събев**, Т. Преди сто години: Докум. за ист. Българската екзархия. // Църковен вестник, N 10, 2 апр. 1979.*

***Събев**, Т. Проникване на християнството в България до 865 г. // Год. Духовната акад., 1966, т. 15, с. 1-37.*

***Събев**, Т. Самостойна народностна църква в Средновековна България. С., 1987.*

***Събев**, Т. Самостойна народностна църква в Средновековна България: Фотот. изд. В. Търново, 2003.*

***Събев**, Т. Устои на Българската автокефалия (По случай 90 год. от учредяванетона Екзархията). // Църковен вестник, N 10, 12 март 1960.*

***Събев**, Т. Устройство и сегашно състояние на Англиканската църква. // Църковен вестник, N 6-8, 11 март 1974.*

***Събев**, Т. Учредяване и диоцез на Българската екзархия до 1978 г. С., 1973.*

***Събев**, Т. Учредяване и диоцез на Българската екзархия до 1978 г. // Църковен вестник, N 4, 1 февр. 1980*

***Събев**, Т. Учредяване и първоначално устройство на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 21, 21 юли 1971.*

*Съзнание за вина, но без разкаяние. Разговор с главния секретар на Св. Синод **Левкийски епископ Неофит**. // Църковен вестник, N 24, 14-29 юни 1993.*

*Съобщение от Синодалната канцелария (за получени писма от бившите **митрополити Пимен** и **Панкратий**). // Църковен вестник, N 17, 25 апр. – 1 май 1994.*

***Табакова-Цанова**, Г., Т. **Овчаров**. Раннохристиянската базилика при с. Крън, Старозагорски окръг. // Археология, 1975, N 3, с. 43-50.*

***Таконе**, Фернандо. **Евгений Босилков** – български епископ мъченик, защитник на правата на Бога и на човека. Русе, 1998.*

***Taccone**, Fernando. Roncalli e Bossilkov per la nuova Bulgaria. Пловдив, 2001.*

***Тасев**, Хр. Борба за национална просвета в Мелнишкия край. С., 1987, с. 53.*

***Тасев**, Хр. Просветното движение и националноосвободителните борби в Мелнишкия край. // Ист. преглед, 1978, N 5, с. 86.*

***Ташев**, Т. Министрите на България 1879-1999. С., 1999, с. 43-45*

***Темелски**, Хр. Батошевският манастир „Въведение Пресвятия Богородици". С., 2002.*

***Темелски**, Хр. Батошевският манастир. 760 години от основаването мли 170 години от възобновяването му. // Църковен вестник, N 15, 1-31 авг. 2006.*

***Темелски**, Хр. Българската екзархия – защитник на българщината в Македония и Одринска Тракия. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 223-233.*

***Темелски**, Хр. В памет на богослова **Недьо Александров** (17.X.1901 – 29.X. 2000). // Духовна култура, 2001, N 2, с. 24-28.*

***Темелски**, Хр. „Осъществението на надеждите". 135 години от издаването на фермана за учредяване на Българската екзархия. // Църковен вестник, N 4, 16-28 февр. 2005.*

***Темелски**, Хр. От фермана до схизмата (Или как Българската православна църква получи пълна независимост). // Българската църква през вековете: Науч. сес. по случай 1130 г. от учредяването на Българската църква и 130 г. от създаването на Българската екзархия / Съст. П. **Петков**. С., 2003, с. 206-217.*

***Темелски**, Хр. Паметник на Българската екзархия: 95 год. от полагането на основния камък и 85 год. от основаването на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 22, 1-15 дек. 2008.*

***Темелски**, Хр. По някои въпроси на взаимоотношенията между Московската патриаршия и Българската православна църква (1589-1721). // Духовна култура, 1990, N 7, с. 16-22.*

***Темелски**, Хр. Поглед към Българската екзархия (1870-1953). // Църковен вестник, N 19, 16-31 окт. 2017.*

***Темелски**, Хр. [Сто двадесет и пет] 125 години от избирането на първия български екзарх. // Църковен вестник, N 6, 17 февр. – 2 март 1997.*

***Темелски** , Хр. „Тържествувай, български народ". // Македонски преглед, 2010, N 2, с. 19-20.*

***Темелски**, Хр. Утвърждаване на екзархийското ведомство в Македония и Тракия. // Църковен вестник, N 17, 16-30 септ. 2017.*

***Темелски**, Хр. Ферманът – схизмата, Екзархията – Патриаршията и османската държава. // Духовна култура, 2005, N 2, с. 1-9.*

***Тивчев**, П. Чл.-кор. проф. Димитър **Ангелов** на 60 години. // Ист. преглед, 1977, N 2, с. 150-155.*

***Тодев**, Ил. Българското национално движение в Тракия 1800-1878. С., 1994, с. 92.*

***Тодоров**, Вл. **Стефан Богориди** и неговото мнение по църковния въпрос. // Мир, N 6791, 15 февр. 1929*

***Тодоров**, Г. Архим. Анатолий Зографски – едно забравено име. // Църковен вестник, N 16, 15-31 авг. 1998.*

***Тодоров**, П. Новият **Провадски епископ Антоний**. // Църковен вестник, N 44, 17 дек. 1962.*

***Тодоров**, Ст. В памет на последния български **Охридски митрополит Борис** (1875-1938). // Църковен вестник, N 19, 26 май 1992.*

***Тодоров**, Ст. **Св. Архангел Михаил** – Архангеловден. // Църковен вестник, N 39, 8 ноември 1991.*

***Тодоров**, Т. А. История, смисъл и значение на Богородичния акатист. // Църковен вестник, N 18, 1 апр. 1955.*

***Тодоров**, Т. А. Хиляда и сто години Българска православна църква. // Църковен вестник, N 26, 10 юни 1965.*

***Тодоров**, Т. П. Богослужението като образователно-възпитателен фактор в живота на Православната църква. // Църковен вестник, N 42-43, 30 дек. 1951.*

***Тодоров, Тодор Иванов (свещеник, архиерейски наместник в гр. Белоградчик)**. Обновлението на Бурсарския манастир „Св. Архангел Михаил". // Църковен вестник, N 3, 18 ян. 1990.*

***Тодорова**, Олга. **Петър Богдан**. // Бележити българи. Т. 4. С., 2012.*

***Тодорова**, Олга. Православната църква и българите XV-XVIII век. С., 1997.*

***Томов**, Евтим. Български възрожденски щампи. С., 1978, с. 33.*

***Томов**, Лазар. Спомени за революционната дейност в Серския окръг. С., 1952, с. 43.*

***Томов**, Т. Разпространение и влияние на богомилството в Западна Европа. // Изследвания чест на **акад. Михаил Арнаудов**. С.,1970, с. 187-198.*

***Тонин**, Д. Трънски край. Енциклопедичен пътеводител. С., 2017, с. 495-496.*

***Тончев**, Ал. Сведения за българската история в „Алексиада" на **Ана Комнина**. // Ист. преглед, 1970, N 5, с. 123-138.*

***Тончева**, Г. Аладжа манастир. С., 1955.*

***Тончева**, Е. Музикални текстове в Палаузовия препис на Синодика на цар Борил (Палеогр. изследв. и музикален анализ). // Изв. Инст. за музикознание, 12, 1967, с. 57-159.*

***Топенчаров**, Вл. Две жарави – един пламък. Бугри и катари. Защо първата общоевропейска вълна против феодализма бе наречена българска ерес. С., 1974.*

***Топузлиев**, Б. Българите в Америка и разкола. // Църковен вестник, N 4, 24-30 ян. 1994.*

***Тотоманова**, А. Синодик **царя Борила** в сборнике Палаузова. // XXI ежегодная богословская конференция. Церковно-историческия исследования в контексте современной науки. Москва, 2011, с. 165-171.*

***Тошкин**, А. А. **Рабаджийска**, М. **Куманов**. Трето българско царство 1879-1946. С., 2003, с. 22.*

***Трайкова**, В. Екзархията българският национален въпрос в края на XIX и началото на XX в. (188-1912) – някои аспекти. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 211-223.*

***Трайчев**, Георги. Книга за мияците (Ист.-геогр. очерк). С., 1941, с. 73-79. (Макед. библ. ; N 12)*

***Трубецкой**, П. Н. граф Руската политика на Изток (Българската схизма). С., 1910.*

***Турило**, А. А. Азбучная молитва. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 332-333.*

***Тютюнджиев,** Ив. Българската анонимна хроника от XV век . В. Търново, 1992.*

***Тютюнджиев**, Ив. Търновската митрополия през XV-XIX в. В. Търново, 2007.*

***Тютюнджиев**, Ив. Търновският епископат XII-XXI век. В. Търново, 2007.*

***Усков**, Н. Ф. Абат. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 33-34.*

***Успенский**, Ф. И. Синодик в Неделю Православия: Сводный текст с приложениями. Одесса, 1893.*

***Уста-Генчев**, Д. Подаръци от **Александра II** на български църкви. // Църковен вестник, N 19, 11 май 1929.*

Утрото след разкола. // Църковен вестник, N 19, 1-15 окт. 1998.

***Видински митрополит Филарет**. Светилник на православие и съковищница на култура. // Църковен вестник, N 29, 21 ноември 1977.*

***Филов**, Б. Боянската църква. // Отечество, IV, 1917, N 39, с. 5-10.*

Францисански форум „Свидетели на вярата във Възкръсналия Христос". Раковски, 2013.

***Драговитийски епископ Харитон**. **Протойерей Филип Бучков**. По случай шест год. от смъртта му. // Църковен вестник, N 7, 7 февр. 1957.*

Хиляда и сто години Българска православна църква. // Църковен вестник, N 13, 1 май 1970.

Хилядагодишнината на Света гора. // Църковен вестник, N 15, 13 апр. 1963.

***Свещеник Христо П. Буцев** (Некролог). // Църковен вестник, N 5-6, 1 февр. 1947.*

***Христов**, Хр. Българската православна църква в рамките на четвърт век. // Църковен вестник, N 23-24, 1 септ. 1969.*

***Христов**, Хр. Българските общини през Възраждането. С., 1973.*

***Христов**, Хр. Ив. Батошевският манастир. // Векове, 1976, N 5, с. 55-62.*

***Христов**, Хр. Ст. Априлското въстание и българското патриотично духовенство. // Църковен вестник, N 17, 11 юни 1966; N 20, 11 юли 1966.*

***Христов**, Хр. Ст. Църквата в първите дни на свободата. // Църковен вестник, N 16, 1 юни 1969.*

***Христов**, Цв. Празникът Богоявление (Ист.-литургичен преглед). // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1961.*

***Христов (Темелски)**, Хр. Ив. Батошевският манастир (По случай 140 год. от възобновяването му). // Църковен вестник, N 15, 1-31 авг. 2006.*

***Христова**, Б. Боянският псалтир от XIII в. // Старобълг. лит., 1980, т. 7, с. 90-94.*

***Христова**, Р. Обрезание и кръщение. // Църковен вестник, N 1, 1-7 ян. 1996.*

***Хубанчев**, А. **Негово Високопреосвещенств Пловдивският митрополит Арсений**. // Църковен вестник, N 11-12, 23 апр. 1987.*

***Цанков**, Ст. Албанската църква и нейната уредба. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1935, 10, с. 1-60.*

***Цанков**, Ст. Атон. Минало – славно, настояще – печално, бъдеще?. // Църковен вестник, N 1-2, 7 ян. 1959.*

***Цанков**, Ст. протопр Българската православна църква от Освобождението до настояще време. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1939, 16, с. 99.*

***Цанков**, Ст. протопр Богословският факултет у нас (1923-1934). // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1934, 11, с. 3-92.*

***Цанков**, Ст. Висшето богословско училище. // Църковен вестник, N 11, 9 юни 1912.*

***Цанков**, Ст. Делото на екзарх Антим. // Църковен вестник, N 9-11, 27 февр. 1947.*

***Цанков**, Ст. Единство, самостоятелност и апостолат на Църквата (По повод на дигане на схизмата). // Църковен вестник, N 9-11, 2 март, 1945.*

***Цанков**, Ст. Полагане основния камък на Висшето богословско училище. // Църковен вестник, N 59, 9 ноември 1913.*

***Цанков**, Ст. Междуцърковното положение на Българската православна църква след Освобождението на България. // Год. Соф. унив. Богословски фак., 1933.*

***Цанкова-Петкова**, Г. Восстановление болгарского патриаршество в 1235 г. и международное положение болгарского государства. // Византийский временник, 1968, с. 136-150.*

***Царев**, Г. Благовещение. // Църковен вестник, N 9, 21 март 1979.*

***Цацов**, Б. Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 133.*

***Цацов**, Б. **Кирил, Патриарх Български**. // Архиереите на Българската православна църква. Биогр. сб. С., 2003, с. 88-89.*

***Ценов**, К. Богословският факултет на Университета. // Църковен вестник, N 25, 24 септ. 1921; N 27, 8 окт. 1921.*

***Ценов**, К. Богословското висше образование. // Църковен вестник, N 46, 25 ноември 1916; N 47, 2 дек. 1916.*

***Цонев**, Зв. Манастирите и старинните църкви в Арбанаси. В. Търново, 1934.*

***Цонев**, К. Стенописите в Боянската църква. С., 1957.*

***Цоневски**, Ил. Преговорите между Православната и Старокатолическата църква за сближение и обединение. // Църковен вестник, N 30, 11 юли 1969.*

***Цухлев**, Д. История на Българската църква. С., 1910.*

***Цухлев**, Д. Християнството между славяните и българите на Балканския полуостров до **княз Бориса-Михаила**. Видин, 1910.*

Църквата в Банско: Религиозни скитници. – Protestantstvo.com.

Църквата и народът в защита на Богословския факултет. // Църковен вестник, N 22, 28 май 1932.

Църковен вестник, N 45, 28 ноември 1903.

Църковен вестник, N 40, 4 окт. 1914.

*Църковно-народния събор 1871 г.: Докум. сб. по случай 130-год. на Първия църковно-народен събор / Съст. Хр. **Темелски**. С., 2001, с. 471.*

***Цыпин**, Вл., С. Л. **Кравец**. **Алексий II**. // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000, с. 698-720.*

***Чавова**, Олга. Манастирът „Св. Петър и Павел" при с. Баткун, Пазарджишко. // Църковен вестник, N 11, 16 март 1963.*

***Чангова**, Й. Ловеч: Цитаделата на средновековния град XII-XIV в. С., 2006.*

***Чанева-Дечевска**, Н. Ранно-християнската архитектура в България IV-VI в. С, 1999.*

***Чанева-Дечевска**, Н. Старохристиянската и рановизантийската базилика от IV-V в. в България. // Археология, 1968, N 2.*

***Чантова**, Й. Базиликата в Ракитово. // Археология, 1996, N 4, с. 48-59.*

***Черняев**, Хр. Аладжа манастир. // Църковен вестник, N 39, 25 септ. – 1 окт. 1995.*

Четири години от възстановяването на Българската патриаршия. Бегъл поглед върху изминатия път. // Църковен вестник, N 20, 9 май 1957.

***Чичагов**, Л. М. Пребивание царя-освободителя в Дунайско армии в 1877 г. С. Петербург, 1995.*

Членове на Българското книжовно дружество и на БАН из средите на духовния клир. // Църковен вестник, N 18, 16-30 септ. 2014.

***Чолов**, П. Български историци. 3 прераб. и доп. изд. С., 2010 с. 12-13, 19-20.*

***Чолов**, П. Чипровското въстание 1688 г. С., 2008.*

***Чолова**, Цв. Българската църква и опитите за уния през Средновековието. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999, с. 116-129.*

***Чунгаров**, С. Априлското въсдтание и българското духовенство. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1969.*

***Чурешки**, Ст. Православието и комунизмът в България: 1944-1960. С., 2004.*

***Шабанов**, Ив. **Свещеник Генчо Костов Белчев**. // Църковен вестник, N 14, 1 май 1976.*

***Шивачев**, А. Опитите на Рим да подчини българската църква при **царете Бориса** (IX в.) и **Калояна** (XIII в.) (Кратък ист. очерк). С., 1916.*

***Шивачев**, А. Християнството на Балканския полуостров. Поява и разпространение в първите пет века и в България до **цар Бориса** (Принос към старата ист. на християнската църква на Балканския п-в). С., 1929.*

***Шивачев**, Г. Априлското въстание. // Църковен вестник, N 12, 21 апр. 1966.*

***Шиваров**, Н. Отново Богословски факултет. // Църковен вестник, N 35, 11 окт. 1991.*

***Шиваров**, Н. Църковно тържество във Виена. // Църковен вестник, N 3, 21 ян. 1969.*

***Шишие**, Д. Първият ректор. // Църковен вестник, N 20, 16-31 окт. 2003.*

***Шишманов**, Ив. В. Е. **Априлов**, **Неофит Рилски**. **Неофит Бозвели**. С., 1926.*

***Шкорпил**, Х., К. **Шкорпил**. Тракия. Сакар планина и околността й. // Паметници из Българско. Т. 1. Ч. 1. С., 1888, с. 59.*

***Шопов**, А. Из живота и положението на българите във вилаетите. Пловдив, 1893, с. 255-256.*

***Шопов**, А. Светли личности из Възраждането. // Бълг. сбирка, 1903, с. 550-563; 625-640.*

***Шопов**, Ат. Една родолюбива апология на **Христо Ботев** за Екзархията. // Духовна култура, 2005, N 1, с. 19-25.*

*Юбилейна книга в чест на **Стефан С. Бобчев**. С., 1921.*

Юбилейно честване – 25 години възстановена Българска патриаршия. // Църковен вестник, N 17-18, 1 юни 1978.

*Юнската сесия на Светия Синод. Интервю с **Негово Преосвещенство Левкийския Неофит**, главен секретар на Св. Синод. // Църковен вестник, N 23, 8-13 юни 1993.*

***Янишлиев**, Борис Д[ионисиев]. Гр[ад] Дойран (Полянин, Пулин) и живота ни там при турското владичество до 1912 година (Спомени). С., 1934, с. 29.*

II. Пристатийна библиография на *публикации*, поместена *в текста* на статиите (135 неном. назв.)

Аверкий Попстоянов. *Житие* ***Святаго Григория, архиепископа Омиритскаго*** *и прение с евреина, именуемаго* ***Ервана***. *В Белийград : у книгопеч. Княжества Сербий, 1852.*

Аверкий Попстоянов. *Оглашение кратко за болгарските деца. В Белийград: у книгопеч. Княжества Сербий, 1852.*

Аврамов, *Васил. Материалиповъзраждането набългарщината в Ахъчелебийско. // Славиевигори (Пловдив), 1894, NN 5-7.*

Ангелов, *Божан. От* ***Паисий*** *до днес. С., 1923.*

Ангелов, *Божан. Средновековна литература. С., 1914.*

Ангелов, *Боньо. Борбата за делото на* ***Кирил и Методий***. *С., 1962.*

Ангелов, *Боньо. Из историята на старобългарската и възрожденската литература. С., 1977.*

Ангелов, *Боньо.* ***Кирил и Методий*** *– славянски просветители. С., 1977.*

Ангелов, *Боньо.* ***Паисий Хилендарски***. *С., 1985.*

Ангелов, *Боньо. Проучвания върху „История славянобългарска”. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1961, т. 10, с. 101-145.*

Ангелов, *Боньо. Славянските извори за* ***Кирил и Методий***. *// Изв. Держ. библ. „Васил Коларов”, 1958, с. 179-258.*

Ангелов, *Боньо.* ***Софроний Врачански***. *Материали за живота и творчеството му. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1957, т. 7, с. 309-340.*

Ангелов, *Боньо. Списък на забранените книги в старобългарската литература. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1952, т. 1, с. 107-152.*

Ангелов, *Боньо. Стари славянски текстове. // Изв. Инст. за бълг. лит., 1955, т. 3, с. 167-182; т. 6, с. 251-256; т. 8, с. 237- 286; т. 9, с. 247-268.*

Ангелов, *Боньо. Старобългарски книжовни огнища. Аджар (Свежен) Карловско. // Изв. Нар. библ. „Кирил и Методий”, 1972, т. 12, с. 43-60.*

Ангелов, *Боньо. Старобългарско книжовно наследство. Ч. 1. 1983.*

Ангелов, *Боньо. Страници от историята на старобългарската литература. С., 1974.*

Ангелов, *Боньо. Съвременници на* ***Паисий [Хилендарски]***. *Т. 1. С., 1963; Т. 2. С., 1964.*

Ангелов, *Димитър. Борбите на българския народ против османската власт през първата половина на XIV в. и походите на* ***Владислав Варненчик***. *// Сб. Варна 1444. 1969, с. 9-54.*

Ангелов, *Димитър. Българското средновековие – идеологическа мисъл и просвета. С., 1982.*

Ангелов, *Димитър. Византия. Възход и залез на една империя. С., 1991. 472 с.*

Ангелов, *Димитър. Есхатологичните представи на средновековния българин, отразени в официалната и апокрифна литература. // Старобългаристика, 1982, N 3, с. 73-97.*

Ангелов, *Димитър. Исихазъм – същност и роля. // Старобългаристика, 1981, N 4, с. 56-78.*

Ангелов, *Димитър. История на Византия. Ч. 1 (395-867). 6 изд. С., 1976; Ч. 2 (867-1204). 4 изд. С., 1974; Ч. 3 (1204-1453). 3 изд. С., 1967.*

Ангелов, *Димитър. Към историята на философско-религиозната мисъл в средновековна България: исихазъм и варлаамство. // Изв. Бълг. ист. др-во. 1967, т. 25, с. 73-98.*

Ангелов, *Димитър. Общечеловеческие и социальные элементы в богомильском учении. С., 1946.*

Ангелов, *Димитър.* ***Презвитер Козма*** *и беседата му против богомилите. С., 1947.*

Ангелов, *Димитър. Философските възгледи на богомилите. // Изв. Инст. за история ИИ, 1951, т. 3-4, с. 113-147.*

***Ангелов**, Димитър. Ролята на византийския император в правораздаването. Ч. 1. // Год. Соф. унив. Ист.-филолог. фак., 1946, т. 42, ч. 1, с. 1-84; 1947, ч. 2, с. 1-76.*

***Ангелов**, Димитър. Славянският свят през IX-X в. и делото на **Кирил и Методий** в книжовната традиция. // Старобългаристика, 1985, N 2, с. 3-28.*

***Андреев**, Йордан. Асимилаторската политика на османските завоеватели в Лудогорието. // Сб. материали за миналото на Разградския край. Т. 1. 1985, с. 3-118.*

***Андреев**, Йордан. Българските ханове и царе VII-XIV в. Ист. хронолог. справочник. С., 1988.*

***Андреев**, Йордан. Държава и църква в средновековна България. // Тр. Велико-търн. унив. „Крил Методий", 1973, N 2, с. 371-395.*

***Андреев**, Йордан. Идеята за обществено примирение в средновековна България. // Тр. Велико-търн. унив. „Крил Методий, 8. 1971, N 2, с.19-62.*

***Андреев**, Йордан. Парория в средновековната епоха и манастирът на Григорий Синаит. // Увертюри, 1995, N 1, с. 17-23.*

***Андреев**, Андрей. Православната идея, славянската идея, българите и Балканите. // България, българите и техните съседи през вековете: Изследв. и материали от междунар. научна конф. в памет на **доц. Христо Коларов** – 30-31 окт. 1998 г. В. Търново: Сб. / Ред. кол. Й. **Андреев**, Кр. **Мутафова**, М. **Младенов**. В. Търново, 2001, с. 454-467.*

***Андреев**, Йордан. Пропадането на българското царство и завладяването на Търново от турците. // Тр. Велико-търн. унив. „Крил Методий", 32, 1996, N 3, с. 11-26.*

***Андреев**, Йордан. Търново – държавен и църковен център на България през XII-XIV в. // История на Велико Търново. Т. 1. 1986, с. 69-81.*

***Априлов**, Васил. Българските книжици или на кое словено племе собствено принадлежи кирилската азбука", написано на руски. Одесса, 1841.*

***Априлов**, Васил. Българските книжици или на кое словено племе собствено принадлежи кирилската азбука. Одеса: в Градск. типогр, 1841.*

***Априлов**, Васил. Денница новоболгарского образования. Одесса, 1841.*

***Аргиров**, Стоян. Из находките ми в Светогорските манастири Хилендар и Зограф". // Пер. сп. БКД, 68, 1908, с. 219-238.*

***Аргиров**, Стоян. Поглед върху деятелността на Българската екзархия 1877-1902. Leipzig, 1902.*

***Арнаудов**, Михаил. **[Васил] Априлов**. Живот, дейност, съвременници. С., 1936.*

***Арнаудов**, Михаил. **Екзарх Йосиф** и българската културна борба след създаването на Екзархията (1870-1915). Т. 1. С., 1940.*

***Арнаудов**, Михаил. Живот и дейност на **екзарх Йосиф**. С., 1965.*

***Арнаудов**, Михаил. **[Архим.] Неофит Хилендарски Бозвели**. С., 1930.*

***Арнаудов**, Михаил. Непознатият **[Архим. Неофит] Бозвели**. С., 1942.*

***Арнаудов**, Михаил. **Паисий Хилендарски**. С., 1942.*

***Арнаудов**, Михаил. **Софроний Врачански**. С., 1943.*

***Атанасов**, Георги. За костюмите, регалиите и вероизповеданието на българските ханове (VII-IX в.). // Проблеми на прабългарската история и култура. 1997, т. 3, с. 76-93.*

***Атанасов**, Георги. За хронологията и монашеската организация в скалните обители при Първото българско царство. // Светогорската обител „Зограф", 1999, с. 181-199.*

***Атанасов**, Георги. Инсигниите на средновековните български владетели (корони, скиптри, оръжия, костюми, накити). Плевен, 1999.*

***Атанасов**, Георги. **Свети Георги Победоносец** – култ и образ у православния Изток през Средновековието. Варна, 2006.*

***Атанасов**, Георги. **Тервел – хан** на България и кесар на Византия. С., 2004.*

***Бакалов**, Г. Византия. Културно-политически очерци. С., 1993.*

***Бакалов**, Г. Религиозни аспекти на държавната идеология в средновековна България. // Религия и църква в България. Социални и културни изменения в православието и неговата специфика в българските земи: Науч. конф. София, 27-29 ноември 1997. С., 1999.*

***Бакалов**, Г. Средновековният български владетел. Титулатура и инсигнии. С., 1985.*

***Бакалов**, Г. и др. Въведение в християнството / Г. **Бакалов**, Т. **Коев**. С., 1992.*

***Бакалов**, Г. и др. Въведение в християнството / Г. **Бакалов**, Т. **Коев**. С., 1992.*

Бакалов**, Йоаким – вж: **Йоаким Бакалов, протопр

***Баласчев**, Георги. Кремиковският манастир „Св. Георги" и древните му християнски останки. // Минало: Юбил. бр. посв. на **Г. Баласчев** (С.), 1942, с. 31-32.*

***Баласчев**, Георги. Най-новият паметник за българското покръстване. Климентовият надпис за кръщаването на **Борис I** и българите. // Развигор, бр. 75, 1922*

***Барсов**, Елпидифор Василевич. „Написание за правата вяра" от **Св. Константин-Кирил Философ**. // Чтения в Имп. о-ве ист. и древностей рос. при Моск. унив., 1885, N 1, с. 7-8.*

***Барсов**, Елпидифор Василевич. Сказание на **Черноризец Храбър** „За буквите". // Чтения в Имп. о-ве ист. и древностей рос. при Моск. унив.,1885, N 1, с. 9-10.*

***Барсов**, Елпидифор Василевич. Слова и поучения от **Св. Климент Охридски**. // Чтения в Имп. о-ве ист. и древностей рос. при Моск. унив., 1885, N 1, с. 10-11.*

***Барсов**, Елпидифор Василевич. Тълкувателно евангелие от **Теофилакт Охридски**, преписано от **Теофилакт Охридски**, преписано от **Теотокий Псилица** в Търново (1348). Москва, 1884.*

***Барсов**, Елпидифор Василевич. Части от Симеоновия (Светославовия) сборник по преписа от 1073. Москва, 1884.*

Библия, сиреч Свещеното писание на Ветхий и Новий завет. Цариград: в книгопеч. на А. Х. Бояджияна, 1871.

Библия, сиреч Книгите на свещеното писание на Ветхия и Новия завет. С., 1925.

Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. [8 изд.]. С., 1991.

Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. С., 2011.

***Билбасов**, Василий Алексеевич. **Кирилл и Мефодий** по документальным источникам. Критика документов. Римские папы и славянские первоучители. Санкт-Петербург, 1868.*

***Билбасов**, Василий Алексеевич. **Кирилл и Мефодий** по западным легендам. Критика легенд. Легендарный образ **Кирилла и Мефодия**. Санкт-Петербург, 1871.*

***Билярски**, Иван Александров. Погановския поменик. // Год. Соф. унив. Ц-р за слав.-визант. проучв. „Иван Дуйчев", 1991, с. 53-85.*

***Благоев**, Горан. Истории за плач и за надежда. С., 2011.*

***Благоев**, Горан. Курбанът в традицията на българите мюсюлмани. С., 2005.*

***Благоев**, Горан, Константинова, Юра. Света гора и българското националноосвободително движение. // 100 години от Рилския конгрес на ВМОРО. История и съвременност. Кюстендил, 2006, с. 255-272.*

***Благоев**, Никола. Беседата на **презвитер Козма** против богомилите. // Год. Соф. унив. Юридически фак., 1923-1924, т. 19, с. 1-91.*

***Благоев**, Никола. Отговорите на **папа Николай I** – извор за историята на българското право. // Сборник на БАН, 1916, Т. 6, с. 1-87.*

***Благоев**, Никола. Правни и социални възгледи на богомилите. С., 1912.*

***Блазиус Клайнер, монах**. История на България от ... / съст. в 1761 г. ; под ред. на акад. Ив. **Дуйчев** и Карол **Телбизов**. С., 1977.*

***Бобчев**, Никола С. Еленски ликове. **Иларион Ловчански, митрополит Кюстендилски**. // Еленски сборник. Т. 2. 1938, с. 205-228.*

***Бобчев**, Никола С. Черковно право. С., 1927.*

***Божилов**, Ив. Битолският надпис на **[цар] Иван Владислав** и някои въпроси от средновековната българска история. // Ист. преглед, 1971, N 1, с. 84-100.*

***Божилов**, Ив. Българите във Византийската империя. С., 1995.*

***Божилов**, Ив. Основаване на Светата Атонска обител Зограф. Легенди и факти. // Светогорска обител Зограф, 1995. Т. I, с. 3-21.*

***Божилов**, Ив. Писмата на **Теофилакт Охридски** като исторически извор (XI-XII в.). // Изв. Держ. архиви, 1968, т. 14, с. 60-100.*

***Божилов**, Ив. **Симеон Велики** (893-927). Златният век на Средновековна България. С., 1983.*

***Божилов**, Ив. Фамилията **Асеневци** (1186-1460). Генеалогия и просопография. С., 1983.*

***Божилов**, Ив. Хрониката на **Константин Манасий**. Зората на българската епика: Ист. бел. С., 1992.*

***Божков**, Атанас. Българска историческа живопис. Ч. 1. Миниатюри, икони, стенописи. С., 1972.*

***Божков**, Атанас. Българската икона. С., 1985.*

***Божков**, Атанас. Изображенията на **Кирил и Методий** през вековете. С., 1989.*

***Божков**, Атанас. Търновската средновековна художествена школа. С., 1985.*

***Божков**, Атанас. Художественото наследство на манастира Зограф. С., 1981.*

***Бонева**, Вера. Американската мечта в българското възрожденско общество. В. Търново, 1998.*

***Бонева**, Вера. Българите пред Европа през 1862 г. В. Търново, 1993.*

***Бонева**, Вера. Българското възраждане в Шумен и Шуменско. Църковнонационални борби и постижения. В. Търново, 2002.*

***Бонева**, Вера. Властта на словото във вихъра на въстанието. // Въстанието в Ново село 1876 г. С., 1997, с. 208-218.*

***Бонева**, Вера. Животът и делото на **д-р Иван Селимински** в българската историческа книжнина. // Ист. преглед, 1991, N 12, с. 70-85.*

***Бонева**, Вера. Историкът **Гаврил Кръстевич**. // Ист. преглед, 1993, N 4-5, с. 182-197.*

***Бонева**, Вера. Исторически етюди по Българско възраж дане. В. Търново, 1997.*

***Бонева**, Вера. **Гаврил Кръстевич**: Биогр. Шумен, 2000.*

***Бонева**, Вера. Църковнонационалното движение през епо хата на Възраждането в българската мемоаристика. // Светогорска обител Зограф (В па мет на Димитър Ангелов). С., 1999, с. 246-256.*

***Будилович**, Антон Семьонович. Несколько мыслей о греко-славянском характере деятельности **Св. Св. Кирилла и Мефодия**. // Мефодиевский юбилейный сборник. Варшава, 1885, с. 1-117.*

***Бурмов**, Тодор. Българо-гръцката църковна распря. С., 1902.*

***Бурмов**, Тодор. Българското и гръцкото високо духовенство. Цариград, 1860.*

***Бурмов**, Тодор. Проектът на Вселенската патриаршия и решението на българският въпрос. Букурещ, 1867.*

***Бурмов**, Тодор. Съвременните наши калугери. Виена, 1867.*

*[**Гавриил Поповича, архим.**] Разговори за сърдечно и душевно образование: Соч. на сръбски от ... ; прев. на бълг. от **Аверкиа Петровича Д[иакона]**, сопотненца. Белград, 1847.*

***Гаврил Николов Беловеждов, архим**. Давам думата на моето досие. С., 2000.*

***Гаврил Николов Беловеждов, архим**. Страданието не е етикет, то е достойнство: Докум. от съдебните процеси срещу Католическата църква в България през 50-те години на XX в. С., 2001.*

***Дреймънд**, Хенри. Как да преобразим живота си / Прев. от ... **протопр Йоаким Бакалов**. С., 1913.*

***Дреймънд**, Хенри. Най-великото в света / Прев. от ... **протопр Йоаким Бакалов**. С., 1915.*

***Дреймънд**, Хенри. Пътя към Христа: Мир имайте! / Прев. от ... **протопр Йоаким Бакалов**. С., 1914.*

***Йоаким протопр Бакалов**. Спомени и разкази, посветени на въстанието в с. Батошево и дейността на Габровската чета в 1876 година. С., 1926.*

***Йоаким Бакалов, протопр**. **Ст. Ив. Пешев** [Живот и дейност]. С., 1901.*

***Йоаким Бакалов, протопр**. Учебник по практическо ръководство за свещениците: Ч. 1-2. С., 1906-1907.*

***Йоаким Бакалов, протопр**. Църковен славянско-български речник: Съст. по речниците на В. **Смарагдова**, В. **Михайловски**, П. **Солярски**, Т. **Василев** и др. Севлиево, 1897.*

***Карагюлев**, Климент Наумов, **протопр Йоаким Бакалов**. Граматика на църковнославянския език. С., 1900.*

Клайвер**, Блазиус – вж: **Блазиус Клайнер, монах

***Кудрявцев**, Виктор Дмитриевич. Въведение във философията / Прев. от рус. **протопр Йоаким Бакалов**. С., 1895.*

***Кудрявцев**, Виктор Дмитриевич. Началните основания на философията. Ч. 1-2 / Прев. от рус. **протопр Йоаким Бакалов**. С.; Пловдив, 1900-1903.*

***Митрополит Макарий Московски**. Ръководство за изучването на християнското православно-догматическо богословие: Ч. 1-2 / Прев. от рус. **протопр Йоаким Бакалов**, **архим. Антим Върбанов** и Н. Д. **Попов**. С., 1898.*

***Митрополит Макарий Московски**. Схизмата / Прев. от рус. **протопр Йоаким Бакалов**. Град, Година.*

***Младенов**, Стефан, **протопр Йоаким Бакалов**. Кратка граматика на църковнославянски език със сборник и речник. С., 1924.*

***Мюлер**, Макс. Против материализма / Прев. от ... **протопр. Йоаким Бакалов**. С., 1915.*

***Петър Богдан [Бакшев, архиепископ]**. Доклади до Рим. // Дуйчев, И. Два исторически опита на архиепископ **Петър Богдан Бакшев**. // Родина, 1939, N 3.*

***Петър Богдан Бакшев[, архиепископ]**. За древността на бащината земя и за българските дела. Т. 1-2 = De antiquitate paterni soli et de rebus Bulgaricis. Т. 1-2 / **Petrus Deodatus**: крит. изд. / прев. и комент. Цветан **Василев**; науч. ред. Елия **Маринова**. С., 2020.*

***Петър Богдан [Бакшев, архиепископ]**. Хроника на моравската мисия на **Св. Св. Кирил и Методий**. // Дуйчев, И. Два исторически опита на **архиепископ Петър Богдан Бакшев**. // Родина, 1939, N 3.*

***Епископ Силвестър**. Православно догматическо богословие с исторично изследване на догмите: Т. 1-3 / Прев. от ... **протопр Йоаким Бакалов, архим.**, **Макарий** (по-късно **Неврокопски митрополит**) и **свещ. д-р Стефан Цанков** (по-късно акад.). С., 1912-1914.*

***[Петър Стоишич, отец]** Цвет милости или завещание чадолюбиваго ... / Прев. от **Аверкия Петровича Диакона**. Белград, 1848.*

***Страхов**, Николай Николаевич. Кратка история на философията / Прев. от рус. **протопр. Йоаким Бакалов**. С., 1904.*

***Таворов**, Назарий Антонович. Кратка омилетика / Прев. от ... **протопр Йоаким Бакалов** и **Григорий И. Шивачев** (по-късно **Врачански митрополит Климент**). С., 1899.*

*Църковна история с най-нужни случаи в святата църква... / Прев. от гр. на славяноболг. яз. от **Аверкия Петровича** и **Григорий Гога, дякони**. Белград, 1855.*

III. Ръкописи, цитирани в текста

***Велев**, Г. За титлите на архиереите без епархии в Българската църква: Ръкоп. от частно събр. на авт. С., 10 септ. 1985.*

VIII. СПИСЪК НА ИЛЮСТРАЦИИТЕ

*Тук са поднесени названията на **180 илюстрации**, включени в букви* А – Б *на Енциклопедията, структурирани във вид на **информационна ризома:***

- ***гербове** (1 неном. назв.);*
- ***гравюри** (5 неном. назв.);*
- ***емблеми** (2 неном. назв.);*
- ***изгледи от манастири и църкви** (23 неном. назв.);*
- ***икони** (10 неном. назв.);*
- ***лога** (1 неном. назв.);*
- ***мозаечни портрети** (1 неном. назв.);*
- ***мозайки** (3 неном. назв.);*
- ***портрети** (5 неном. назв.);*
- ***рисунки** (4 неном. назв.);*
- ***факсимилета** (4 неном. назв.);*
- ***фотографии** (91 неном. назв.);*
- ***фотопортрети** (34 неном. назв.);*
- ***фрески** (6 неном. назв.).*

„Абагар" – първата печатна книга на новобългарски език (факсимилна титулна страница на фототипно издание) */ с. 613*
Герб на абат */ с. 614*
Абдул Меджид I (портрет) */ с. 614*
Всички атонски светии (Авакум Солунски) (икона) */ с. 614*
Аверкий Петрович (фотография) */ с. 615*
Авксентий Велешки (фотопортрет) */ с. 617*
Авксентий Пелагонийски (фотопортрет) */ с. 617*
Аврамий Български (фреска) */ с. 618*
Хаджи Теофил Аврамов (фотопортрет) */ с. 619*
Агапий Врачански (фотопортрет) */ с. 621*
Агатангел Воденски (фотопортрет) */ с. 621*
Агнец Божий (фреска) */ с. 622*
Иполито Агосто (фотопортрет) */ с. 622*
Проповед в адвентистка църква в България (фотография) */ с. 623*
Емблема на адвентистите */ с. 623*
Папа Адриан II (фреска) */ с. 623*
Папа Адриан III (фреска) */ с. 624*
Лист от „Азбучна молитва" */ с. 624*
Изглед от Айдемирския девически манастир „Покров Богородичен" */ с. 624*
Акакий Серски – първият отляво (икона) */ с. 624*
Изглед от Аладжа манастир (фотография) */ с. 625*
Лого на Албанската православна църква */ с. 625*
Изглед от Алботинския скален манастир */ с. 626*
Изглед от Александрийски манастир „Св. Пророк Илия" */ с. 626*
Император Александър (мозаечен портрет) */ с. 627*
Александър I Батенберг (фотопортрет) */ с. 627*
Александър II (фотопортрет) */ с. 628*
Александър Ригопулос (фотопортрет) */ с. 628*
Серафим Алексиев (фотопортрет) */ с. 629*
Златна монета с образа на Алексий I Комнин (фотография) */ с. 630*
Алексий II Комнин (рисунка на една от монетите му) */ с. 630*
Алексий III Ангел (рисунка) */ с. 630*
Алексий IV Ангел (копие от мозайка) */ с. 631*
Патриарх Алексий I (портрет) */ с. 631*
Мехмед Емин Али паша (портрет) */ с. 632*
Жени – алианки (фотография) */ с. 632*
Изглед от Алинския манастир „Св. Спас" */ с. 632*
Йосиф Алоати (фотопортрет) */ с. 633*
Димитър Амбарев (фотопортрет) */ с. 635*
Амвон (фотография) */ с. 635*
Амвросий Доростолски (фотопортрет) */ с. 636*
Амвросий Зографски (фотография) */ с. 636*
Амвросий Пелагонийски (фотопортрет) */ с. 636*
Архимандрит Амфилохий (фотопортрет) */ с. 637*

Томас Мюнцер – основател на анабаптизма (гравюра) */ с. 637*
Аналòй (фотография) */ с. 637*
Анастасий Струмишки (в средата) (икона) */ с. 639*
Гробът на архиепископ Ангеларий Охридски и Македонски в църквата „Св. Димитър" в Скопие (фотография) */ с. 641*
Божан Ангелов (фотопортрет) */ с. 641*
Боньо Ст. Ангелов (фотопортрет) */ с. 641*
Димитър С. Ангелов (фотография) */ с. 642*
Никола Ангелов (фотопортрет) */ с. 643*
Андрей Нюйоркски (фотопортрет) */ с. 646*
Св. Андрей Първозвани (мозайка) */ с. 647*
Андроник IV Палеолог (мозайка) */ с. 649*
Анселм Кентърбърийски (гравюра) */ с. 650*
Антим I (фотопортрет) */ с. 650*
Патриарх Антим IV (портрет) */ с. 651*
Антим Търновски (фотопортрет) */ с. 651*
Антим Ловчански (фотопортрет) */ с. 652*
Антиминс (фотография) */ с. 653*
Емблема на Антиохийската патриаршия */ с. 653*
Епископ Антоний (фотопортрет) */ с. 654*
Митрополит Антоний (фотопортрет) */ с. 654*
Епископ Антонио Менини (фотография) */ с. 655*
Иван Антонов (фотопортрет) */ с. 655*
Васил Априлов (фотопортрет) */ с. 659*
Апсида (фотография) */ с. 660*
Изглед от Араповския манастир „Св. Неделя" */ с. 660*
Изглед от Арбанашкия манастир „Св. Николай Чудотворец" */ с. 661*
Стоян Аргиров (фотопортрет) */ с. 662*
Арий (гравюра) */ с. 662*
Георги Арлашки (фотография) */ с. 662*
Яков Арминий (гравюра) */ с. 663*
Михаил Арнаудов (фотография) */ с. 663*
Гробът на митрополит Арсений (фотография) */ с. 664*
Арсений Знеполски (фотография) */ с. 664*
Арсений Пловдивски (фотография) */ с. 665*
Архангел Михаил (икона) */ с. 666*
Архидякон Стефан (фреска) */ с. 666*
Лист от Асеманиевото евангелие / (факсимиле) *с. 668*
Изглед от Асеновата крепост */ с. 668*
Атанасий III (икона) */ с. 670*
Атанасий Зографски (фотопортрет) */ с. 670*
Атанасий Солунски (фотопортрет) */ с. 670*
Георги Атанасов (фотография) */ с. 671*
Патриарх Атинагорас (фотография) */ с. 672*
Изглед от Атон */ с. 672*
Атриум (фотография) */ с. 673*
Изглед от Ахтополския манастир „Св. Йоан Предтеча (Продром)" */ с. 673*

Стефан Баджов (фотопортрет) */ с. 675*
Изглед от базиликата „Св. София" в София (фотография) */ с. 675*
Георги Байданов (фотопортрет) */ с. 675*
Изглед от Бакаджишки манастир „Св. Спас" (фотография) */ с. 676*
Георги Бакалов (фотография) */ с. 676*
Димитър Бакалов (фотопортрет) */ с. 676*
Йоаким Бакалов (фотопортрет) */ с. 677*
Фортунат Бакалски (портрет) */ с. 677*
Александър Михайлов Балабанов (фотография) */ с. 678*
Марко Д. Балабанов (фотография) */ с. 678*
Георги Д. Баласчев (фотография) */ с. 679*
Изглед от Балдуиновата кула във В. Търново (фотография) */ с. 679*
Изглед от Балшенски манастир „Св. Теодор Стратилат" (фотография) */ с. 680*
Фрагмент от Банишкото евангелие (фотография) */ с. 680*
Баптистерий (фотография) */ с. 681*
Е. В. Барсов (фотография) */ с. 681*
Басарбовски манастир „Св. Димитър Басарбовски" (фотография) */ с. 682*
Изглед от Батановски манастир „Възнесение Господне" (фотография) */ с. 682*
Баташки мъченици (икона) */ с. 682*
Изглед от Баткунския манастир „Св. Св. Петър и Павел" (фотография) */ с. 682*
Изглед от Батошевски девически манастир „Въведение Богородично" (фотография) */ с. 683*
Изглед от Батошевски мъжки манастир „Успение Богородично" с камбанарията (фотография) */ с. 683*
Изглед от Батулийския манастир с църковния храм в него (фотография) */ с. 684*

Йосиф Бацаров (фотография) */ с. 684*
Мирослав Бачев (фотография) */ с. 684*
Изглед от Бачковския манастир (фотография) */ с. 684*
Изглед от лист на Бдинския сборник (фотография) */ с. 686*
Емануил Беев (фотография) */ с. 686*
Изглед от Белащински манастир „Св. Георги Победоносец" с църквата и чешмата (фотография) */ с. 687*
Гаврил Беловеждов (фотография) */ с. 688*
Изглед от Беловодския манастир „Св. Георги" (фотография) */ с. 688*
Изглед от Беловската базилика (фотография) */ с. 688*
Изглед от оцелялата църква на Белочерковски манастир „Св. Св. Петър и Павел" (фотография) */ с. 689*
Изглед от Бельовската църква (рисунка, фрагмент) */ с. 689*
Бенедикт XV (фотография) */ с. 690*
Бенедикт XVI (фотография) */ с. 690*
Емблема на Бенедиктинския орден (гравюра) */ с. 690*
Изглед от първия български превод на Библията (фотография) */ с. 693*
Изглед от Бигорския манастир „Св. Йоан Предтеча" (фотография) */ с. 694*
Изглед от Билинския манастир „Св. Архангел Михаил" (фотография) */ с. 694*
Излед от Бистрешкия манастир „Св. Иван Касинец" (фотография) */ с. 695*
Изглед от Бистришкия манастир „Св. Петка" (фотография) */ с. 695*
Печат на „Българска община в Битоля, 1872" (фотография) */ с. 696*
Изглед он страница на Битолския триод (фотография) */ с. 696*
Корица на книгата на Н. Благоев „Богомилите. Беседата на презвитер Козма против Богомилите" (фотография) */ с. 698*
История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. (фотография) */ с. 698*
Изглед от Бобошевски манастир „Св. Димитрий" (фотография) */ с. 698*
Никола С. Бобчев (фотография) */ с. 699*
Иван Богданов (фотография) */ с. 699*
Борис Богоев (фотография) */ с. 700*
Богомилска проповед (фреска) */ с. 700*
Стефан Богориди (фотопортрет) */ с. 701*
Пресвета Богородица Умиление (икона) */ с. 701*
Сп. „Богословска мисъл" (фотография) */ с. 702*
Изглед от сградата на Богословския факултет (с купола) преди бомбардировките на София през 1943-1944 (фотография) */ с. 702*
Богоявление Господне (икона) */ с. 706*
Осип Максимович Бодянски (фотопортрет) */ с. 707*
Иван Ангелов Божилов (фотография) */ с. 708*
Лудвиг Бойкин (фотография) */ с. 708*
Фрагмент от Болонския псалтир (фотография) */ с. 709*
Аугусто Бонети (фотография) */ с. 710*
Борилов синодик (фотография) */ с. 710*
Борис Агатоникийски (фотография) */ с. 710*
Борис Неврокопски (икона) */ с. 711*
Борис Охридски (фотография) */ с. 711*
Княз Борис I Покръстителят (икона) */ с. 712*
Цар Борис III със семейството си (фотография) */ с. 712*
Евгений Босилков (фотография) */ с. 713*
Христо Ботев (фотография) */ с. 714*
Изглед от манастира „Св. Марина" – с. Ботево, Варненско (фотография) */ с. 714*
Изглед от Боянската църква (фотография) */ с. 715*
Фрагмент от Боянския поменик (фотография) */ с. 716*
Фрагмент от Брашовската грамота (фотография) */ с. 717*
Изглед от Брусарския манастир „Св. Архангел Михаил" (фотография) */ с. 717*
Александър Брюкнер (фотография) */ с. 718*
Изглед от Букоровския манастир „Св. Георги Победоносец" (фотография) */ с. 719*
Була на папа Урбан VIII (1637) (фотография) */ с. 719*
Тодор Ст. Бурмов (фотопортрет) */ с. 719*
Фьодор Иванович Буслаев (фотография) */ с. 720*
Изглед от Буховския манастир „Св. Архангел Михаил" (фотография) */ с. 720*
Традиционна трапеза на Бъдни вечер (фотография) */ с. 721*
Изглед от корицата на книгата на Ив. Тютюнджиев „Българската анонимна хроника" от XV в. (фотография) */ с. 724*
Султанският ферман от 1870, с който е учредена Българската екзархия (факсимиле) */ с. 724*
Печат на Българската църковна община в Цариград (фотография) */ с. 729*
Изглед от сградата на Българската патриаршия в София (фотография) */ с. 729*
Изглед от храм на Българската православна старостила църква (фотография) */ с. 732*
Карта на епархиите на Българска православна църква в пределитена страната (фотография) */ с. 733*
Печати на български общини в Македония (фотография) */ с. 740*
Изглед от сградата на Българското подворие в Москва (фотография) */ с. 741*
Изглед от Бялата църква край гр. Разлог (фотография) */ с. 742*

БЕЛЕЖКА НА БИБЛИОГРАФСКИТЕ РЕДАКТОРИ НА ПУБЛИКАЦИЯТА

Проф. д.п.н. Александра Куманова
Доц. д-р Никола Казански
Д-р Николай Василев
Д-р Десислава Костадинова
Цветана Найденова

Последното незавършено енциклопедично изследване на проф. Милен Куманов – *„Православието в България: Кратка историческа енциклопедия"* е създавано от него в продължение на 20 години и е подготвяно от автора за печат в края на 2021 г.

Милен Куманов е не само автор и научен редактор на труда (с. 595-896 – *тук и по-долу посочените страници са по наст. изд.*). Той е създател и на издателската анотация: с. 597-598, предговора: с. 599-609 и пр. служебна информация към изданието (Информационна ризома от взаимнопрепокриващи и пресичащи се разрези, структурирана във вид на Приложения: с. 743-896; Упътване за ползване на труда: с. 609-611; По-важни съкращения: с. 611-612).

Венец на енциклопедичната дейност на Милен Куманов, който е автор на 221 справочни издания, Енциклопедията *„Православието в България"* е подготвена от него на 3600 страници компютърен набор и е планирана да види бял свят в 3 обемни тома в А3 формат.

Дори в първите дни на м. октомври 2021 г. Милен Куманов се среща с художника на корицата на Енциклопедията – Кирил Нинов, и двамата – по идея на Милен Куманов – оформят визията на изданието (с. 597).

Внезапната смърт на Милен Куманов – 22.11.2021 г. – прекъсва устрема на този мащабен, първи и единствен по своята проблематика проект, разделяйки автора с върховия замисъл на живота му, който го владее през последните две десетилетия: България да има справочно-енциклопедично издание по своя духовен ипостас – по Православието.

С мисълта – да се съхрани за обществото този ръкопис в печатна форма не само в Държавния архив, а и да му се даде гласност в публичното пространство, – е инициативата на образувалия се в годините близък интелектуален кръг около Милен Куманов и Александра Куманова – авторите на тези редове, като се пристъпи към включването на фрагмент от Енциклопедията *„Православието в България"* в настоящата възпоменателна книга.

Във вида, в който са в ръкописа на труда, *тук* са публикувани в петит излезлите изпод ръката на Милен Куманов: **издателска анотация** (с. 597-598), **предговор** (с. 599-609), **букви А *и* Б** (с. 613-742) и **Информационната ризома – Приложенията към цялата Енциклопедия *„Православието в България"*** (с. 743-896).

Съществено е да се знае, че в гещалтплана на труда са заложени от Милен Куманов *множество препратки* към ***бъдещи* статии (екзегеза, исагогика, херменевтика... ... ...)**, които – поради неразработеността на *тези* статии към момента на *настоящата предварителна публикация* – са редуцирани от издателския образ на труда *тук*, но е от изключително значение присъствието им в оригинала като **рубрики (статии, които следва непременно да се разработят)**, което само по себе си свидетелства за ***патрологичната* линия на знанието** като **посока** – **курс**, който следва да бъде държан от бъдещите творци на справочно-информационната Енциклопедия *„Православието в България: Кратка историческа енциклопедия"*.

Особеностите на този труд могат в обобщен вид лапидарно да бъдат представени така:

1. Познавайки в детайли – като историк, библиограф, историограф и архивист – **тънкостите на справочно-информационния жанр**, Милен Куманов пристъпва към Енциклопедията *„Православието в България"* с мисълта – **да е в услуга на обществото, съоръжавайки го информационно с компактно енциклопедично знание по феномена на Православието в България**.

2. Бидейки християнолюбив по природа и въцърковен християнин, Милен Куманов добре осъзнава, че патрологичната линия на знанието най-добре може да бъде въплътена от богословите и **се заема с историко-културния контекст на Православието, което представя не изолирано и капсулирано в себе си, а на жизнената основа на неговата свързаност с целия религиозно-духовен контекст – и в страната, и по света**.

3. Явявайки се всестранно хуманитарно образована личност, Милен Куманов включва в свода на Енциклопедията не само директно – **предметно – посветената на Православието проблематика**, но и свързаната с **целия свод от нравствено-етичния план на религиозно конституираната същност на рационално действащ учен**.

Филантроп по натура, както и в редица други свои мащабни енциклопедични трудове – дело на цели научноизследователски центрове по света! – и в *„Православието в България"* Милен Куманов кани за свои съавтори

въвлечените от него в енциклопедичното движение на България представители на по-младата генерация от учени.

В **разгърналото се под началото на Милен Куманов истинско *национално енциклопедично движение по белите полета на системното и кумулативно справочно-информационното осигуряване на библиотеките* – методологичния възел: биографиката, библбиографията, архивистиката и историографията**, което той **инициира, въплъщава и обозначава чрез себе си** (!) – **взимат участие *библиотекари, архивисти, музейни работници, учители, журналисти...* – все млади и ентусиазирани колеги, но и представители на всички поколения изследователи, вдъхновени от неговия самоотвержен апостолат на историческата нива**.

Тук, в лабораторията на автора на Енциклопедията *„Православието в България"* са поканени от него – като в енциклопедично мироздание – **историците: доц. д-р Тодор Тодоров и д-р Десислава Костадинова**.

В *„Православието в България"*, подобно на целия разработен от Милен Куманов енциклопедичен свод от 219 издания, – той е **авторът на гешталтплана на справочника, на кадастралната му структура – словника на статиите и тяхното съдържание, и на светая светих – показалците в хипертекста на създадената от него информационна ризома – Приложенията** (с. 743-896).

По всичко това ще познаете Милен Куманов – **ЧОВЕКЪТ – ЕНЦИКЛОПЕДИЯ** и **ЛИЧНОСТЕН КАТАЛИЗАТОР – ФИЛАНТРОП И ЗА ОБКРЪЖЕНИЕТО СИ, И ЗА ИСТОРИЧЕСКОТО ПОЗНАНИЕ, И ЗА НАЦИОНАЛНАТА ПАМЕТ**.

Само **Библиографският списък на цитираната литература** (по **букви А *и* Б** и **Информационната ризома – Приложенията към цялата Енциклопедия *„Православието в България"***) представлява респектиращ ***свод на цитираните от него многократно и винаги с различни конкретни страници* 1032 назв. на печатни и ръкописни документи**, а **Списъкът на прецизно подбраните илюстрации** по *тези букви* **е от 180 назв.**

Енциклопедист – ерудит от най-висока класа, Милен Куманов поднася информационните реалии в Енциклопедията *„Православието в България"* в **азбучен ред**, но, владеейки в съвършенство принципите на ***библиотечната – каталожната – библиография***, възприема **гъвкава методология** – **допълнително по *конотации* и *контаминации* структурира отделни части от корпуса**, с което обозначава чрез **прецизна система от препратки *метода***: НЕ Е ДОСТАТЪЧНО **ДА СЕ СЪБЛЮДАВА САМО *БУКВАТА***; НЕОБХОДИМО Е **ДА СЕ СЛЕДВА *ДУХЪТ* ПРИ ИНФОРМАЦИОННОТО МОДЕЛИРАНЕ** (така, например, съобразно **базовия материал** и **историографската традиция** – на места се срещат: Аврам / Авраам ; Йоан / Иоан.. ... ...).

Представеното *тук* лапидарно изложение ни дава основание да извършим чрез *настоящата* публикация **две онтологични знаниеви стъпки**, обозначаващи **АПОСТОЛАТА на Енциклопедията *„Православието в България"***:

- *посвещаваме* този труд на знаменателните през 2023 г. *1990-годишнина от разпятието и Възкресението на Иисус Христос* и *1710-годишнината от Медиоланския (Миланския) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии*: Константин е почитан като *светец и равноапостол* от Православната църква;

- *залагаме* чрез Енциклопедията *„Православието в България"* основите на *е*-библиотека *„ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY")*.

I – 3 ***последно незавършено енциклопедично*** **изследване на Милен Куманов – *е*-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY"): *Православието в България: Кратка историческа енциклопедия* / автор, научна редакция, анотация, предговор, упътване, по-важни съкращения Милен Куманов – публикация, *посветена на знаменателните през 2023 г. 1990-годишнина от разпятието и Възкресението на Иисус Христос в 33 г. и 1710-годишнина от Медиоланския (Миланския) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии: Константин е почитан като светец и равноапостол от Православната църква* (*последно незавършено енциклопедично* изследване на Милен Куманов)**

I – 3 ***последнее незаконченное энциклопедическое*** **исследование Милена Куманова – *э*-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY"): *Православие в Болгарии: Краткая историческая энциклопедия* / Автор, научная редакция, аннотация, предисловие, инструкция, наиболее важные сокращения Милена Куманова – публикация, *посвященная знаменательным датам в 2023 г. 1990-летию распятия и Воскресения Иисуса Христа в 33 г. и 1710-летию Медиоланского (Миланского) эдикта 313 г. римского императора Константина I Великого, которым христианство провозглашается религией, равноправной с другими религиями: Константин почитается Православной церковью как святой и равноапостольный* (*последнее незаконченное энциклопедическое* исследование Милена Куманова)**

I – 3 ***last incomplete encyclopaedic*** **study of Milen Kumanov – *e*-library ORTHODOXY: Orthodoxy in Bulgaria: Short historical encyclopedia / author, scientific edition, annotation, foreword, guide, abbreviations Milen Kumanov – publication, *dedicated to the emblematic in 2023 1990 years of the crucifix and Resurrection of Jesus Christ in 33 and 1710 anniversary of the Edict of Milan in 313 of the Western Roman Emperor Constantine I which gave Christianity legal status: Constantine is venerated as saint and equal to the Apostles by the Orthodox Church* (*last incomplete encyclopaedic* study of Milen Kumanov)**

4. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ИСТОРИОГРАФСКО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ –

Е-БИБЛИОТЕКА *„ПАИСИАДА”*: *ИСТОРИОГРАФИЯ НА ПАИСИЕЗНАНИЕТО*

за посветеното на
***300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски* и**
260-годишнината от създаването на неговия труд
„История славяноболгарская...”

Ново 2. прераб. и доп. издание на
Университета по библиотекознание и информационни технологии:
Свети отец Паисий Хилендарски.
***История славяноболгарская …*:**
Информационен код на българската книжовност и литература:
I. Аналитика
(Историография. Сигнифициран препис. Коментар.
Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус);
II. Синтез
(Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). –
София : За буквите – О писменехь, 2022

ИНФОРМАЦИОНЕН КОД
НА БЪЛГАРСКАТА КНИЖОВНОСТ И ЛИТЕРАТУРА:
„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ ...”

„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ ...” НА СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ – КОНЦЕПЦИЯ НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ

(Възкресяване от пепелта на забравата
пламъка на горене на народностното съзнание –
Академично слово, подготвено на 6.11.2022 г. за
XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ –
20.05.2022 г.)

ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ

Per aspera ad astra!

„Български род
история има
и става народ!”

Иван Вазов

I. Постановка
(Историографска концептуална база данни)

300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски – създателя на знаменитото съчинение ***„История славяноболгарская ...”*** (1762 г.) – първия граждански кодекс на българите...

Малко са творбите, създадени през епохата на Българското възраждане, които се радват на такова голямо внимание ...

Причините, обусловили интереса към *Паисиевата творба*, са обстойно осветлени в историческата ни наука и за тях ще стане дума в хода на *настоящото* изложение.

Не поради липса на книгопечатане, а очевидно поради разбиране, че **писането на ръка въвежда четящия в дълбинно съприкосновение с пишещия и писаното**, Хилендарският монах не отпечатва своята творба.

Дълбоко убеден в ценността ѝ за българското общество, той **решава лично да я пропагандира в *ръкопис***.

Монахът обикаля из българските земи, среща се с просветени лица – свещеници и учители, които са и първите читатели на *„История славяноболгарская ...”*. Повечето от тях не крият възхищението си от нейното съдържание, поради което незабавно правят и преписи от нея – *на ръка*...

Точният брой на тези преписи *не може да се установи*.

Откриването на нови екземпляри продължава и до наши дни.

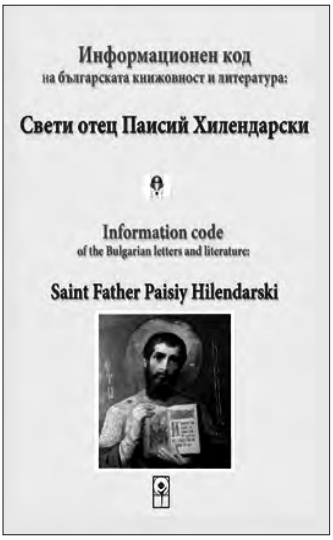
Със сигурност знаем, че последният препис и на ръка, и на компютър на този знамет паметник на отчествената историческа памет е създаден в Университета по библиотекознание и информационни технологии (*вж: Бел. на ред.*, поместена по-долу. – *Н. В.*).

За **историческата наука** представлява несъмнен интерес и друг кръг от въпроси – **как се е посрещала във времето *„История славяноболгарская ...”* от няколко генерации наши и чуждестранни учени, обществени и културни дейци и какво е било личностното им отношение към сътвореното от Хилендарския монах**...

Настоящата работа е опит да се даде **отговор на подобни въпроси**...

Заедно с това *тук* се прави и **нов концептуален прочит на *Паисиевата история***; става възможно **сравнителното изучаване на паметника с други образци на жанра***.

Изложението е придружено от **Справочно-информационен инструментариум** – **Коментар** (с. 80-111 *СВ. О. П ИС. – Тук и навсякъде по-долу цит. стр. са по 1. Изд. 2011. – Бел. на ред.*), **Именен** (с. 112-124 *СВ. О. П ИС*) и **Географски** (с. 125-134 *СВ. О. П ИС*) **показалец** към *„История славяноболгарская ...”*, чийто **семантичен комплекс** съставлява **първата цялостна концептуална вторичнодокументална панорама на знаменития труд**. Този **интелектуален свод** позволява **представянето на езика на Светия йеромонах във вид на тезаурус** (с. 135-174 *СВ. О. П ИС*), чиято **лингвистично-морфологична структура** служи за нови съвременни и бъдещи проникванията във вид глъбинна менталност, озарила началото на Българското възраждане.

II. Историографски ескиз
(Описание)

Пръв за съчинението на атонския монах споменава добре познатият у нас руски и украински славист **Юрий Иванович Венелин** в съчинението си *„О зародише новой болгарской литературы”* (1838 г.). Интересът на този учен към миналото на българския народ е в пряка връзка с работата му над неговото капитално съчинение *„Древные и нынешние болгаре”*, над което той работи повече от десетилетие (края на 20-те – края на 30-те г. на XIX в.; последният от 3-те тома на труда излиза от печат през 1841 г., когато авторът не е между живите). По същество именитият учен търси податки за българската история, които открива в „два български „царственика” – *Търновския* и *Русенския*, за чието съществуване е имал предварително информация, но не е можел да

попадне на тях [1].

Макар и посочените *тук* две съчинения да се считат за **преписи на *Паисиевата история***, този факт остава неизвестен за Ю. И. Венелин, поради което той не споменава името на светогореца.

Това не е никак случайно, защото – въпреки редицата преписи на *Паисиевата история*, направени в различни краища на българските земи в края на XVIII в. [2] – името на нейния автор някак си изчезва от общественото полезрение чак до началото на 40-те г. на XIX в. Поради тази причина и известният наш възрожденски деец **Васил Е. Априлов** [3], който пише едно съчинение, посветено на Св. Св. Кирил и Методий и черпи сведения за този труд от *„История славяноболгарская ..."*, също не споменава името на атонеца [4].

През 1889 г. редакцията на *„Сборника за народни умотворения, наука и книжнина"* публикува преписи на две писма на Ю. И. Венелин до В. Е. Априлов от 1837 г. В описаните писма Ю. И. Венелин съобщава на своя български приятел, че се е лишил от един *„Цароставник"*, писан на пергамент [5]. Този *„Цароставник"* обаче няма нищо общо с *Паисиевата история*, както това се твърди от някои автори [6], а по същество става дума за документ, чиято датировка се отнася към 1400 г., т.е. повече от три и половина столетия преди появата на *„История славяноболгарская ..."*.

Вместо *„История славаноболгарская ..."* на о. Паисий Хилендарски, през първата половина на XIX в. популярност придобива съчинението на **Христаки Павлович Дупничанин** *„Царственик или история болгарская"*, сътворено през 1844 г. Изследователите на атонския възрожденец са единодушни по въпроса, че посоченият труд представлява по-скоро преработка на *Паисиевата творба*, без обаче да се споменава името на автор, създал първоизточника [7].

Първото печатно известие за Св. о. Паисий Хилендарски прави друг именит руски учен и пътешественик – **Виктор И. Григорович** [8] в *„Статии за древния славянски език"*, където помества два откъса от *„История славяноболгарская ..."*, издържани в съответствие с *Жеравненския й препис* [9].

Колкото и значима да е сама по себе си публикацията на В. И. Григорович, тя на практика не допринася за възраждане на паметта към личността и делото на атонския монах. Има две главни причини за това: на самия руски учен името на Св. о. Паисий не е било известно, от една страна, и, от друга, съчинението на В. И. Григорович излиза в Русия, поради което остава неизвестно на българската просветена общественост от средата на XIX в.

От българските автори пръв за Св. о. Паисий споменава известният възрожденски и следосвобожденски деец **Гаврил Кръстевич** [10].

Георги С. Раковски – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас – е един от българските общественици, живели след края на Кримската война (1853-1856), на когото името на Св. о. Паисий също става известно. За Светия йеромонах Г. С. Раковски споменава най-напред в едно от историческите си съчинения от 1859 г. [11]; втори път – пише за *Паисиевата история* в друга своя публикация, направена през същата година [12].

По-малко познат на биографите на Св. о. Паисий е фактът, че Г. С. Раковски е имал сведения, че т.нар. *Жеравненски препис на „История славяноболгарская ..."* е бил притежание на руския историк и етнограф **Николай Никифорович Мурзакевич** [13].

От *цит. тук* документ [13] обаче не проличава дали Г. С. Раковски е знаел, че руският учен го е получил от В. Е. Априлов [14].

Всъщност тази подробност не е от толкова голямо значение. Сам Н. Н. Мурзакевич дава някои сведения за интереса си към *Паисиевата история* в своя статия, посветена на позабравения днес руски археолог и историк **Александър Дмитриевич Чертков**, живял в края на XVIII и първата половина на XIX в. (1789-1858 г.) [15]. Но тази публикация се появява две години по-късно от времето, когато Г. С. Раковски информира за *Жеравненския препис* **Драган Цанков** – негов съвременник и също виден възрожденски деец [16].

За разлика от своя съгражданин Г. Кръстевич, Г. С. Раковски не се задоволява само с направеното известие (*вж по-горе*), но се заема и **да популяризира името и делото на атонския монах сред българите**. Това той прави в споменатото *тук* свое писмо до Др. Цанков.

Интересен в случая е фактът, че Г. С. Раковски предприема тази стъпка преди още да спомене името на светогореца в посочените *по-горе* две публикации в *„Цариградски вестник"* от 1859 г.

В писмото си до Др. Цанков Г. С. Раковски пише: ***„Открих една история ръкопис българска, писана в лето (1762)*** [17] ***в Атонска гора от някого си йеромонах Паисия, тя е доста обширна. И друга кратка безименна, но тя*** (*тази на о. Паисий. – Бел. М. К.*) ***е още по-важна. Защото разяснява Болгарское в Европа преселение. Тях ги имам*** [18].

Коя друга история има предвид Г. С. Раковски не може да се разбере от текста на писмото.

Знае се, че по времето на Св. о. Паисий и други просветени български дейци пишат също исторически съчинения [19]. Вероятно някое от тези съчинения е попаднало в ръцете на Г. С. Раковски. Фактът, че той дори не споменава нито заглавието, нито името на автора му, показва по недвусмислен начин отношението на видния възрожденски деец към посоченото обстоятелство.

За нас е по-важна оценката на Г. С. Раковски за *творбата* на о. Паисий.

Първият факт, който впечатлява автора на поемата *„Горски пътник"*, е, че *Историята* на светогореца била писана от ***„ученаго человека"*** – и кой знае защо, по-късно именно този факт убягва от погледа на повечето изследователи на атонския монах.

Дадената характеристика на Св. о. Паисий от Г. С. Раковски – **един от най-просветените наши сънародници в средата и втората половина на XIX в**. – е от голямо значение, защото принадлежи на равнопоставен по интелект приемник на делото на атонеца. Като високо просветена личност, освен споменатата друга безименна история, котленецът е познавал почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, но на нито едно от техните творения той не дава такава висока оценка, още по-малко – за интелектуалните качества на авторите им, както е направил това за Св. о. Паисий Хилендарски.

След Г. С. Раковски двама руски учени – **Александър Фьодорович Хилфердинг** [20] и **Владимир Иванович Ламански** [21] – се добират до три преработки на *Паисиевата история* и публикуват отделни откъси от тях във в. *„Голос"*, също без да подозират, че това са ръкописи, основаващи се на труда на Св. о. Паисий [22].

Повечето от изследователите на Св. о. Паисий са склонни да акцентират и тълкуват други факти, свързани с личността на йеромонаха, които той сам споменава за себе си в *„История славяноболгарская" ...* – че е духовно лице с нисък църковен сан; малко е учил и пр. ... В този смисъл не е случаен изводът, залегнал и досега в историографията ни, че *творбата* на светогореца принадлежи към периода на българската книжовност и литература, обозначаван като **„национален романтизъм"**, чиято отличителна черта е **заменянето на критичното отношение към материала с предпоставеното желание да се изтъкнат „древността и величието на българския народ в миналото", при което търсенето на историческата истина отстъпва пред „патриотичните екзалтации"** [23].

Вероятно обстоятелството, че високата оценка на Г. С. Раковски за Св. о. Паисий Хилендарски, е направена в **лична кореспонденция** (в споменатото писмо до Др. Цанков), а не в някое печатно издание, тя остава непозната за съвременниците му. По тази причина и след него продължава да се ползва *„Царственика"* на Хр. Павлович Дупничанин, без да се споменава името на атонеца и неговата *„История ..."* [24].

Петко Р. Славейков, за когото се знае, че е изпитал силното интелектуално и емоционално влияние на *„История славяноболгарская ..."*, остава също в неведение за становището на Г. С. Раковски. Той се запознава с *Паисиевото съчинение* чрез един от преписите му, съхраняван от неговия съгражданин **Стефан Пенювич Ахтар** (1806-1860 г.), известен повече сред своите съвременници като Стоянчо Ахтаринът [25]. Как и откъде Ст. Ахтар се е снабдил с *Паисиевата творба* – остава неизвестно [26].

На практика делото на Г. С. Раковски намира **своето истинско продължение** в лицето на **проф. Марин Дринов** – един от основателите и пръв председател на Българското книжовно дружество (*днес:* Българска академия на науките) [27]. Именитият учен оценява по достойнство заслугите на своя предшественик и огласява името на атонския монах и неговата *„История славяноболгарская ..."* в едно от историческите си съчинения от 1871 г. [28].

Големият интерес на проф. М. Дринов към *Паисиевата история*, освен становището на Г. С. Раковски, е провокиран и от друг фактор: проблематиката, която третира *Паисиевата история*...

... Всеки, който само поразлисти, дори съвсем бегло, страниците на *историческото съчинение на Св. о. Паисий*, не може да не констатира, че по-голямата част от съдържанието му е посветено на **средновековната българска история** ... А именно тази част от миналото на българския народ, както се знае, съставлява главният научен обсег на проф. М. Дринов. Добре известни са неговите капитални трудове, посветени на ранната история на българите и славяните, на техните взаимоотношения с Византия през IX-X в. и пр. [29].

Проф. М. Дринов е школуван историк. Разсъждавайки от висотата на историческата мисъл на своето съвремие, именитият учен окачествява *Паисиевото съчинение* като **„несъстоятелно от научна гледна точка"** [30]. Веднага обаче той бърза да добави, че знаменитият труд принадлежи към предишна историческа епоха, поради което ***„ние и нямаме никакво право да искаме от него строга историческа критика"*** [31]. За изтъкнатия професор ***„значението на това списание най-добре се обяснява от побужданьето, което е накарало о. Паисия да поемне този труд, от целта, която го е ръководила, от умението, с което той достига целта си"*** [32].

Така проф. М. Дринов дава не само изключително висока оценка на *Паисиевата творба*, но и пръв издига автора й на пиедестала на **Българското възраждане – като родоначалник**. **Това ясно проличава от думите му: *„Ние сме обикнале да броим Възраждането на народът си от началото на наший век (XIX в. – Бел.: М. К.) и туряме начело Априлова с Неофита (Бозвели – Бел.: М. К.), Венелина и пр. Да, големи са заслугите на тези благодетели народу ни. Но дали не ще да е по-право да отнесем Възражданьето си 60-70 години по-рано и турим начело отца Паисия?"*** [33].

Това становище на големия наш учен се приема от следовниците му и до началото на 60-те г. на XX в. се налага като официално в българската историография.

Мястото на Св. о. Паисий Хилендарски като родоначалник на Българското възраждане остава непокътнато и след като в средата на миналото столетие в българската историография си пробива път гледището, че **началната граница на Българското възраждане следва да бъде отнесена още по-рано във времето – към началото на XVIII в**. [34].

В периода до Освобождението интерес към *Паисиевата история* проявява и друг виден просветен и духовен деец – **Васил Друмев**, **бъдещият висш духовник митрополит Климент Търновски** [35].

В. Друмев е един от основателите на Българското книжовно дружество в Браила. В първите няколко години от съществуването на книжовното дружество цялата административна дейност, и най-вече грижата около печатния орган (*„Периодическо списание..."*), пада върху него. Поемайки извънредно трудната работа по издаването му, именно тази дейност предоставя на В. Друмев уникалната възможност той сам да публикува повече от своите произведения. Едно от тях е *„Животоописание"* (1871 г.) [36]. То е по-малко познато сред публикациите, засягащи в една или друга

степен делото на Св. о. Паисий, но тъй като в него се изказват твърде съществени мисли за подвига на светогорския монах, заслужава да се спрем по-подробно на съдържанието му.

Първият факт, който привлича вниманието на автора на повестта *„Нещастна фамилия"* и историческата драма *„Иванко"*, е че Св. о. Паисий е бил **„калугерин"**. Макар и завършил висше духовно образование, В. Друмев – малко преди да реши сам да стане духовно лице – не крие отрицателното си отношение към това съсловие по причина, че по-голямата част от него се е състояла от **„прости и неуки лица"**. Те, според В. Друмев, разбирали съвсем елементарно посланията на Иисус Христос [37].

Вторият факт, който впечатлил силно В. Друмев, е че авторът на *„История славяноболгарская ..."* принадлежал към братството на атонските монаси от Света гора – най-ярката крепост на гръцкото духовенство в периода на османското владичество, което, заслепено от „фенерската злоба" (алюзия на негативизма за висшето гръцко духовенство към българите – *Бел.: М. К.*), можело да преследва и хвърля в тъмница или да праща в заточение не само „человеци мирски", но и „беззащитни калугери", чиято съдба зависела изцяло от волята на владиците, и той (Св. о. Паисий) не е могъл да не знае за „сичко това"...

При тези крайно неблагоприятни и дори опасни условия В. Друмев остава дълбоко изумен от **дръзкото решение на Св. о. Паисий** – **да напише творбата си** ... И веднага повдига въпроса за това, кои са били мотивите, подтикнали светогореца към този акт...

На посочения въпрос В. Друмев дава следния отговор: ***„Но, виждa се, любовта към народът в отца Паисия е била по-силна, отколкото страхът пред фенерската злоба, виждa се, желанието да види народът си що-годе светен и честит, това свое желание в отца Паисия е било по-силно..."*** [38].

За В. Друмев *„История славяноболгарская"* е **„глас за народно свестяване"**.

С тази **дълбоко правдива и историческа** по своята значимост оценка В. Друмев си спечелва заслужено авторитета на **един от най-проникновените изследователи на делото на светогореца**, което го поставя редом до Г. С. Раковски и проф. Марин Дринов.

Пръв обръща внимание на приноса на В. Друмев за популяризирането на личността и делото на о. Паисий Хилендарски младият тогава библиограф и езиковед **акад. Александър Теодоров-Балан** (1898 г.) [39].

Св. о. Паисий Хилендарски не остава незабелязан и от друг виден наш възрожденски деец – **Любен Каравелов**. Първият наш народопсихолог етнолог посвещава на атонеца две свои публикации. В първата от тях той подчертава факта, че сред изворите, които Св. о. Паисий е използвал за написване на своето *творение*, били и съчиненията на **Св. патриарх Евтимий Търновски** – една от най-ярките личности в българската история в края на XIV в. (1875 г.) [40]. Във втората публикация Л. Каравелов не само отбелязва значението на Св. о. Паисий и неговата *„История славяноболгарская ..."*, но обнародва и част от втория предговор към творбата [41].

В периода до Освобождението името на Св. о. Паисий привлича погледа и на някои чуждестранни автори. Един от тях е известният сръбски учен, обществен, политически и държавен деец **проф. Стоян Новакович** [42], който споменава за йеромонаха в статията си *„Българите и тяхната книжовност"* (1875 г.) [43].

Младият тогава чешки учен **Константин Иречек**, автор на **първата научна** *„История на българите"* (*публ.* на чеш. и нем. ез. през 1876 г. и на рус. ез. през 1878 г. – *вж по-долу* за бълг. изд. от 1886 г.) [44], в *цит.* свое бележито съчинение отделя специално място на Св. о. Паисий Хилендарски, когото нарича по друг начин – **Паисий Самоковски**, имайки предвид родното място на възрожденеца [45].

След Освобождението интересът към Св. о. Паисий сред българската общественост нараства още повече.

Първи, които обръщат погледа си към неговото дело, са две изключително ярки имена – народният поет **Иван Вазов** и **Константин Величков**, ненадминат есеист, преводач на *„Божествена комедия"* от Данте Алигиери (негови са първите преводи на сонетите на Шекспир, на творби от Софокъл, Теокрит, Хораций, Петрарка, Малиер, Хайне, Пушкин, Некрасов...) и автор на знаменитите *„Писма от Рим"* (1895).

В началото на 80-те г. на XIX в. именитите творци разгръщат активна литературна, публицистична и обществена дейност в Пловдив, столицата на Източна Румелия [46]. Общият им труд – известната ***„Христоматия на новобългарската литература"*** (1884 г.) – е една своеобразна енциклопедия – първият модерен учебник по българска литература, който оставя дълбока следа в цялата история на българското изящно слово. В *„Христоматията ..."* е включен и Св. о. Паисий Хилендарски. Двамата съставители го определят като **„пръв български патриот от XVIII в."** – тази оценка е равна на тази, която дава проф. М. Дринов в посочената *по-горе* публикация.

Ив. Вазов и К. Величков съдействат за безапелационното утвърждаване на *„История славяноболгарския ..."* като начало на Българското възраждане [47].

През същата – 1884 г. Ив. Вазов пише и своята бележита ода ***„Паисий"*** (*вж: епиграфа на наст. текст*), с която допринася изключително много за популяризиране делото на светогорския монах ... – особено сред учащата се младеж, тъй като десетки години тази творба не слиза от читанките и се рецитира по различни поводи, свързани както с името на поета, така и с личността на йеромонаха [48].

Междувременно към личността и делото на Св. о. Паисий продължава да проявява интерес и проф. М. Дринов. След като приключва своите задължения като държавен и обществен деец в България по време и след Руско-турската освободителна война (1877-1878 г.), ученият се завръща към своята преподавателска и научноизследователска дейност в Харков. През 1885 г. проф. М. Дринов публикува в печатния орган на Министерството на народното просвещение статия, посветена на делото на Св. Св. Кирил и Методий и техните ученици, в която изрично подчертава, че за изображението на двамата солунски братя и техните последователи

сведения е почерпил от *„История славяноболгарская ..."* [49].

Това е първият случай, когато *Паисиевата творба* се използва **като исторически извор**.

Едва ли има по-добър начин да се освободим от приетия дотогава, а и по-късно разпространяван, възглед за *„История славяноболгарская ..."*, че това историческо съчинание е творение на **„неук монах"**, щом като пред нея прекланя глава един от най-изявените наши учени!

Следва да се изтъкне, че професорът от Харковския университет посвещава още една своя публикация на Св. о. Паисий. Поводът е от съвършено друго естество: публикуването на *„История славяноболгарская ..."* от **проф. А. В. Лонгинов** в Люблин през 1885 г. [50].

Проф. М. Дринов не крие раздразнението си, че докато в България се наканят да обнародват творбата на Св. о. Паисий, това вече е сторил един чуждестранен професор и то по ръкопис (който проф. М. Дринов също имал под ръка и дори го огласил преди 15 г. в споменатата *по-горе* статия от 1871 г. [51]).

За новата си публикация проф. М. Дринов е предизвикан и по още една причина – **стремежът на сръбските управляващи среди да фалшифицират етническия облик на Македония, който станал твърде очебиен в навечерието и след Берлинския конгрес 1878 г.** (1886 г.) [52].

До средата на 80-те г. на XIX в. проф. М. Дринов, погълнат от други занимания, не намира време да отговори на посочените сръбски предизвикателства, макар че като историк е бил твърде чувствителен към актове от подобен род. Особено безкомпромисен е ученият към фалшификациите за миналото на българския народ. Едно от лицата, които своевременно изпитват неговия гняв в тази насока, е споменатият *по-горе* Г. Кръстевич, който в издадената от него през 1869 г. *„История блъгарска ..."* застъпва тезата за **хунския произход на българите**.

Младият тогава М. Дринов не закъснява да отговори на Г. Кръстевич с остра рецензия ***„Хуни ли сме"***, след която възрожденският и следосвобожденският деец, шокиран от съкрушителните доводи на опонента си, се отказва от намерението си да издаде следващия том на своя труд [53].

За да се заеме с отговора на сръбските фалшификации спрямо България, проф. М. Дринов не пропуска да отбележи в статията си, че и авторът на *„История славяноболгарская ..."* е разгневен от отношението на сърбите спрямо българите.

Позовавайки се на даденото от самия Св. о. Паисий сведение, че той бил родом от Самоковска епархия, проф. М. Дринов го определя като **„македонец"**, имайки предвид обстоятелството, че когато монахът пише своята *творба*, посочената епархия спадала в пределите на Македония и в църковно отношение се намирала под върховенството на Ипекската (Сръбска) патриаршия.

При тези обстоятелства логично би било Св. о. Паисий да се обяви не само за **„македонец"**, но дори и за **„сърбин"**. Той обаче не прави нито едното, нито другото и то не поради съображенията, изтъкнати и от белградските официални среди през втората половина на XIX в. за т.нар. „сръбска" етническа принадлежност на Македония [54], а по съвършено други причини – атонският монах е бил твърде раздразнен от стремежа на сръбските му духовни събратя в Света гора да поставят своето племе **„по-горе"** (в интелектуално и обществено отношение. – *Бел. М. К.*) от българите.

Във времето, когато Св. о. Паисий пише бележитото си съчинение, не само в главата на сръбското духовенство в Атон, но и на никой друг сърбин, изтъква проф. М. Дринов, и през ум не е минавала мисълта за някакъв **„сръбски облик"** на Македония [55].

Определяйки като родно място на йеромонаха Дупнишкия, Разложкия и Джумайския район на Самоковска епархия, проф. М. Дринов тръгва от чисто научни съображения. Затова гледището на учения няма никаква връзка с разгорелия се по-късно ожесточен спор по този въпрос от по-младата генерация изследователи на атонския монах, в който открито прозират местнически и дори политически съображения. Тази е главната причина да не се спираме тук на тях. Тя е продиктувала и отказа ни да участваме в последната дискусия, проведена преди няколко години…

Проф. М. Дринов завършва статията си с пожеланието: ***„да видим Паисиевата история обнародвана в такова едно издание, в което она да се яви на света така, както е излязла от ръката на Паисия"***, след което продължава: ***„За такова едно критично издание на тая книга вече е настанало време, защото вече са познати от нея няколко преписи, между които има и стари, какъвто е Котелский от 1875 г. и други някои"*** [56].

Но изпълнението на това пожелание на проф. М. Дринов се забавя с няколко десетилетия и се осъществява от **акад. Йордан Иванов** (1914 г.) във време, когато първият наш школуван историк не е между живите [57].

За нас *цит.* пасаж от текста на съчинението на проф. М. Дринов има и друг важен оттенък: ученият не говори **за оригинал** на *Паисиевата творба*, а за **издаването ѝ чрез някои от най-старите ѝ преписи**.

Означава ли това, че той е смятал въпроса за оригинала на *„История славяноболгарская ..."* за **„приключен"**, т.е., че **ръкописът ѝ е бил безвъзвратно изчезнал и поради това – загубен за българската историческа наука?**

На този въпрос *цит. дотук* няколко публикации на учения за Св. о. Паисий не дават отговор.

През следващите десетилетия посоченият въпрос ще занимава голям брой изследователи на светогореца, тъй като, ако такъв оригинал действително се окаже налице, той съвсем естествено би се превърнал в **най-сигурен източник** не само за биографията на самия Св. о. Паисий, но би дал отговор и на немалко други въпроси: за състоянието на българския говорим и писмен език през втората половина на XVIII в., например, и къде всъщност е родното място на светогореца.

През 1906 г. излиза още една статия на проф. М. Дринов, в която той известява българската общественост,

че притежава т.нар. ***„Никифоров препис”*** на *Паисиевата „История...”*. С него той се сдобил още в края на 1878 г. от един младеж от Пирдоп, но по една или друга причина не успял да го публикува. Използвал го при написването на статията си *„Новый церковнославянский памятник”* (1888 г.) [58]. Усилията на учения да го публикува не се увенчават с успех, тъй като смъртта го застига точно в момента, когато пристъпва към осъществяване на намерението си [59].

В духа на Дриновата статия от 1886 г. [52] е и трудът на **Атанас Шопов** – известен в миналото наш дипломат и екзархийски деец [60], – посветен на етнографската, историческата и филологическата картина на Македония [61]. Тук този автор също повдига въпроса за етническия облик на областта (Македония) и използва някои от аргументите на светогореца в бележитата му *творба*, за да докаже твърдението си за българската й принадлежност.

Нов етап в Паисиеведението настъпва в средата на 90-те г. на XIX в., когато на страниците на печатния орган на Българското книжовно дружество е поместена статията на позабравения днес наш книжовник **Начо А. Начов** [62], която по същество е пръв отклик на завета на проф. М. Дринов към следовниците му в България – **не само да продължат проучванията върху личността и делото на светогорския монах, но и да пристъпят към критично издание на неговия труд**. За издаването на това съчинение книжовникът изтъква и друг важен аргумент – в чужбина (Русия), където на *Паисиевата история* се гледало само като на един **„историко-литературен паметник”**, вече се появили две такива издания, направени от проф. А. В. Лонгинов (*вж по-горе: цит. публ.* от 1885 г. [50]) [63].

Апелът на Н. А. Начов е поет от споменатия *тук* библиограф и езиковед акад. **Ал. Теодоров-Балан**. Нему принадлежи заслугата за отпечатването на един от преписите на *Паисиевата „История славяноболгарская ...”*. Желанието му било да публикува ***Котленския й препис*** като един от най-старите, направен още през 1765 г. от Св. епископ Софроний Врачански (поради което получава известност и като ***Софрониев препис.*** – *Бел. М. К.*) [64] и следователно – един от най-близките до оригинала на *Паисиевата „История ...”*.

Този именно препис привлича погледа на акад. Ал. Теодоров-Балан.

Софрониевият препис на *„История славяноболгарская ...”* предхожда по време т.нар. **втори *Софрониев препис*** на *творбата*, направен през 1781 г. отново от Св. епископ Софроний Врачански, който в историческата литература също се смята за един от най-старите [65].

След като по причини, независещи от него, акад. Ал. Теодоров-Балан не успява да се добере до ***Котленския (Софрониев) препис*** от 1765 г., той решава да издаде т.нар. ***Тошковичев препис***, обозначаван по името на неговия притежател **Стефан Тошкович** от гр. Калофер [66], който на свой ред го предал в наследство на сина си **Н. С. Тошкович**. У него е бил преписът, открит от проф. М. Дринов и използван при написване на споменатата му *по-горе* статия в началото на 70-те г. на XIX в. (1871 г.) [67].

На изданието на акад. Ал. Теодоров-Балан заслужава да се отдаде необходимото внимание, тъй като то е придружено и с показалец на срещащите се в него **„по-характерни (**разбирай: остарели. – *Бел.: М. К.*) **думи”** от езика на о. Паисий (1896; 1898 г.) [68].

В същото време следва да се отбележи, че текстът на *Паисиевата творба* е публикуван от учения на оригиналния църковнославянски език на преписа, а не е преведен на новобългарски език.

Акад. Ал. Тедоров-Балан е и един от първите изследователи на Св. о. Паисий, който разглежда и въпроса за преписите и преработките на неговата *„История славяноболгарская ...”* и дава изключително ценна информация за тях (1896; 1898 г.) [69].

Липсата на оригинала на *„История славяноболгарская ...”* прави твърде привлекателен за биографите на атонския монах въпроса за броя и съдържанието на нейните преписи и преправки. По тази причина пак в края на XIX в. този въпрос става обект на внимание и на други наши изтъкнати учени, сред които е и **проф. Васил Златарски** (1899 г.) [70].

„История славяноболгарская ...” привлича погледа и на **проф. Любомир Милетич** – виден наш езиковед от края на XIX и първата половина на XX в. [71].

Обстоятелството, че и той черпи от *„Историята ...”* аргументи за осветляване на важни въпроси от историята на средновековна България утвърждава гледището, че съчинението на светогореца буди действително определен източниковедски интерес (1893 г.) [72].

Отделна страница на Паисиеведението съставляват публикациите на един от най-видните представители на родната ни наука в края на XIX и началото на XX в. – **проф. Ив. Д. Шишманов** [73]. Интересът му към личността и делото на Св. о. Паисий датира още от началото на 90-те г. на XIX в. (1890; 1899 г.) [74]. От поредицата от негови публикации най-ярко се откроява студията *„Паисий и неговата епоха. Мисли върху генезиса на новобългарското възраждание”* (1914 г.) [75].

Проф. Ив. Д. Шишманов е първият от своята генерация изследователи, който се опитва да очертае образа на атонския монах на фона на епохата, в която светогорецът живее и твори. Без да отрича заслугите му за новобългарската литература и култура, той е склонен **да отнесе границите на Българското възраждане и преди началото на XVIII в.** За него Св. о. Паисий ***„е един вид Мойсей, който с чародейния си жезъл направя да протече животворната национална струя от мъртвата скала. Като Христа Паисий вдъхва живот на един мъртвец. Той извършва едно още по-голямо чудо: възкресява цял един народ. Паисий е демиург, щото твори от нищо и т.н.”*** [76]**; още не се е появила „една колко годе задоволителна външна биография”** [77].

Проф. Ив. Шишманов не крие голямата си радост от известието, че вече бил открит оригиналът на *Паисиевата история* от акад. Й. Иванов (*вж по-горе:* 1914 г. [57]) [78].

Всъщност става дума за ***Зографския препис*** на *„История славяноболгарская ...",* който акад. Й. Иванов счита за оригинал на *Паисиевата творба*.

До това становище Й. Иванов стига още през декември 1906 г. и го огласява на заседание на Историческото дружество в София през пролетта на 1907 г. [79]. Ученият успява да издаде намерения в Зографския манастир ръкопис, както се изтъкна вече, чак през 1914 г.

Както нерядко се случва, подобни известия предизвикват недоверие сред обществеността. Такова е отношението и към изданието на акад. Й. Иванов. Пръв, който заема резервирано отношение към това откритие, е литературният историк **проф. Боян Пенев**. За критика доводите, изложени от акад. Й. Иванов, че е попаднал на първообраза на *Паисиевата история*, са **„недостатъчно убедителни"**, поради което той е склонен да приеме гледната точка на друг изследовател на *„История славяноболгарская ..."* – тази на **акад. Антон Попстоилов**, който преди акад. Й. Иванов е успял да попадне на ***Зографския ръкопис*** (1903 г.) [80], но този ръкопис не му е направил впечатление на „оригинал на *Паисиевата творба*", заради което го е отминал без внимание [81].

За разлика от проф. Б. Пенев, и акад. А. Попстоилов, проф. Ив. Д. Шишманов застават на противоположна позиция и приема за убедително мнението на акад. Й. Иванов, че ***Зографският препис*** е „оригинал" на *Паисиевата история* [82].

Авторитетът на проф. Ив. Д. Шишманов оказва силно влияние не само върху широкия кръг от българската общественост, но и върху учените, по-голямата част от които приемат, че вече **е налице оригиналът на *Паисиевата история***.

По тази причина трудът на акад. Й. Иванов се превръща в **настолна книга** за неговите съвременни, а и за по-късните изследователи на *„История славяноболгарская ...".* От нея се правят и първите преводи на *Паисиевото произведение* на съвременен български език, тъй като в оригиналния си вид творбата вече е твърде архаична и е разбираема само за ограничен кръг старобългаристи и историци.

До навечерието на Балканските войни (1912-1913 г.) броят на публикациите върху личността и делото на Св. о. Паисий и неговата *„История ..."* достига внушителната цифра от двеста заглавия [83].

Освен разгледаните дотук изследователи – проф. М. Дринов, акад. Ал. Теодоров-Балан, акад. Й. Иванов – сериозни приноси в *Паисиезнанието* правят и други учени. Сред тях заслужават особено внимание езиковедските проучвания на **проф. Беньо Цонев**, който години наред се занимава с произведението на Хилендарския монах, търси негови преписи, проучва техния език и без да отрича голямата му роля като родоначалник на Българското възраждане, също като проф. Ив. Д. Шишманов, застъпва гледището, че **началото на новата българска литература следва да се търси по-назад във времето** – **век или век и половина преди появата на *„История славяноболгарская ..."*** (1894; 1908; 1910; 1912 г.) [84].

В периода от Освобождението до Балканските войни (1912-1913 г.) личността на Св. о. Паисий продължава да привлича погледа и на някои чуждестранни слависти, които се занимават със сравнително славянско езикознание и литературознание.

Бележитото съчинение на проф. К. Иречек *„История на българите"* (1876 г. – *вж по-горе*), в което намира място и името на Хилендарския монах, е преведено и на български език през 1886 г., а това го прави популярно за широк кръг от нашата общественост. Освен него чешкият учен пише и специална статия, посветена на ***Самоковския препис*** **на *Паисиевата история*** (1912 г.) [85].

Заслужава да се отбележат още и имената на руския славист **Александър Николаевич Пипин**, автор на една история на българската литература, в която няма как да не засегне и името на атонския монах (1879; 1884 г.) [86], на френския славист **Луи Леже** [87], разглеждащ Св. о. Паисий Хилендарски като предвестник на Българското възраждане (1885 г.) [88], и на **Петър Александрович Лавров** – руски и съветски академик, славист [89], проявяващ интерес към преправките на *„История славяноболгарская ..."* (1885 г.) [90].

В друга своя публикация акад. П. А. Лавров застъпва становище, лансирано и от други български и чуждестранни изследователи на Хилендарския монах, че **началото на новобългарската литература също трябва да се търси два века преди Св. о. Паисий** – **в поетиката на т.нар. дамаскини** (1899 г.) [91].

Тук трябва да се посочи и името на руския филолог **проф. Михаил Георгиевич Попруженко** [92], който в съчинение, посветено на Българското възраждане (1902 г.) [93], отделя подобаващо място и на Св. о. Паисий Хилендарски.

Не на последно място в редицата на чуждестранните слависти е и **проф. Тимофей Дмитриевич Флорински** [94] – известен познавач на историята на южните и западните славяни, който в свой преглед на трудове по история на славянските народи говори и за Св. о. Паисий Хилендарски (1902 г.) [95]. В тясна връзка с личността и делото на Св. о. Паисий са публикациите и на още един руски учен славист – **Григорий Андреевич Илински** [96]. Той се занимава със Света гора и Зографския манастир – местата, тясно преплетени с жизнения и творческия път на атонския монах (1908; 1909; 1910 г.) [97].

В сръбската историография интересът към Св. о. Паисий Хилендарски е обусловен от контакта на възрожденеца с едно от най-изявените имена на сръбската литература през XVIII в. – **проф. Йован Раич**, който е българин по произход [98].

Според един от неговите биографи – **архимандрит Д. Руварац** [99], – проф. Й. Раич и Св. о. Паисий са се срещали със сигурност **поне веднъж** – през 1758 г., когато бъдещият сръбски историк и литератор е посетил на връщане от Русия и Света гора, за да събира материали за свой труд. Тогава той отседнал в Хилендарския манастир

като сръбска обител, където като монах служил Св. о. Паисий. В манастира проф. Й. Раич престоял от 25 август до 7 октомври 1758 г., през което време между него и Св. о. Паисий навярно са се създали трайни лични контакти. По обратния му път до Сремски Карловци професорът бил придружаван от друг монах от Хилендарския манастир – архимандрит Герасим. През януари 1761 г. архимандритът починал в Сремски Карловци и поради лошите зимни условия тялото му не могло да бъде върнато в Света гора, затова и бил погребан пред входа на една от местните черкви. Карловацката митрополия своевременно известила Хилендарския манастир за кончината на нейния пратеник. В отговор братството на манастира решило да изпрати свой представител, който да прибере принадлежащото на покойния монах. Лицето, натоварено с тази мисия, бил Св. о. Паисий. Този факт на свой ред е свидетелство за доверието, с което светогорецът се ползвал сред своите събратя в манастира, за да му се повери подобна отговорна задача. За нас от по-съществено значение е фактът, че през пролетта на 1761 г. атонският монах се е озовал в Сремски Карловци. Представил се на Карловацкия митрополит Павел и срещу разписка получил останалата от архимандрит Герасим сума пари и пр. [100].

Съвършено основателно е да се допусне, че йеромонахът използвал престоя си в този важен църковен център, който е бил и значимо за времето си книжовно средище, за да потърси и материали за бъдещото си историческо съчинение. Това, че Св. о. Паисий Хилендарски наистина се е занимавал и с подобна дейност, е изрично отбелязано в *„История славяноболгарская ...”*.

Акад. Й. Иванов, който своевременно успява да се запознае с публикацията на сръбския автор, изказва предположение, че Св. о. Паисий навярно е имал и **втора среща** с проф. Й. Раич по време на пребиваването му в Сремски Карловци и че между тях са се затвърдили личните отношения от 1758 г., в резултат на което проф. Й. Раич, в качеството си на изявен представител на Карловацката Покровобогородична школа, му е оказал и помощ в събирането на източници за бъдещата му *„История ...”* [101].

Предполагаемите срещи между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич в Атон и Сремски Карловци и особено лансираната от някои автори теза, че Хилендарският монах е взел решение за написване на *„История славяноболгарская ...”* под външни влияния и по-специално – под влиянието на проф. Й. Раич, не се споделя от някои по-нови изследвания. Аргументът тук е, че липсвали конкретни сведения за подобни срещи между двамата именити дейци и още – посещението на проф. Й. Раич в Света гора станало две години преди Св. о. Паисий да замисли написването на своя труд (*вж:* **акад. Хр. Христов** [102]).

Но становището на акад. Христо Христов може да бъде атакувано със същите аргументи, с които той оборва своите предшественици, тъй като в бъдеще биха могли да се открият нови документи за взаимоотношенията между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич, както това неведнъж се е случвало по други поводи. И още: привържениците на връзките между Св. о. Паисий и проф. Й. Раич са отлични познавачи не само на жизнения път на двамата възрожденски дейци, но разкриват и поразителни прилики между *„История славяноболгарская ...”* и труда на проф. Й. Раич – *„История разних славянских народов най-паче же болгар, хорватов и сербов из тмы забвения изъятия и во свет исторический произведенная Йоанам Раичем архимандритом во Святоархангельском монастыре Ковиле”* (Ч. 1. – С.-Петербург, 1795).

През 1912 г. – във връзка със 150-годишнината от написването на *„История славяноболгарская ...”* – в страната ни се провеждат редица тържества. Тогавашното Министерство на народното просвещение издава по този повод специално окръжно до подведомствените си структури, в което им нарежда как да бъде отбелязано това събитие [103]. В Самоков, който е административен център на епархията, в която се е родил Св. о. Паисий, група граждани избират местен инициативен комитет, който се заема с изграждане на читалище в града и издигането на паметник на Хилендарския монах. Специални приготовления по повод на юбилея на Св. о. Паисий се предприемат и във Варна [104]. На Паисиевото утро в София, проведено на 12 май 1912 г., проф. Б. Цонев произнася спомената *по-горе* университетска реч на тема: *„От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски”* [105].

Общественополитическият и културният живот в България по време на Балканската (1912-1913) и Първата световна война (1915-1918) е силно стагниран, а това дава своето отражение и върху изследванията за Св. о. Паисий. Единствената по-значима проява през този пеирод е капиталният труд на акад. Й. Иванов от 1914 г., на който се спряхме *по-горе*. От това време е и знаменитата студия на проф. Ив. Д. Шишманов *„Паисий и неговата епоха”*, за когото също вече стана дума в изложението ни [106].

В момента, когато Първата световна война е в разгара си, **Янко Сакъзов** [107], един от видните политически дейци, издава съчинение, посветено на българската история, в което отделя специално място и на делото на Св. о. Паисий (1917 г.) [108]. Я. Сакъзов не е професионален историк. Неговата позиция с нищо не се отличава от официалната гледна точка на историческата наука, но сам по себе си този факт е свидетелство за наличие на интерес към личността на Св. о. Паисий Хилендарски, идващ и вън от средите на българските историци и филолози.

В тази посока заслужава внимание и трудът на **акад. Димитър Мишев** – позабравен днес наш обществен и културен деец и един от най-видните масони на своето време [109], – в който е направен опит да се обоснове тезата, че Св. о. Паисий е бил **приемник на идеите за свобода и независимост на енциклопедистите, донесени в Света гора от Евгений Вулгарис** (1916 г.) [110]. Подобно съждение има своето място. Видният гръцки богослов и просветител е бил не само съвременник на Хилендарския монах, но и по време на своето пребиваване в Атон създава прочутата **Атонска академия**, която е просъществувала само 6 години (1753-1759 г.) и е била закрита под натиска на тамошното гръцко духовенство [111].

В периода между двете световни войни (1919-1941 г.) интересът към личността и делото на Св. о. Паисий

отново се засилва. Броят на различните публикации не само достига, но и чувствително надвишава тези от довоенния период [112]. Сред авторите, чиито изследвания заслужават внимание, на първо място са **проф. В. Н. Златарски** и **проф. Петър Ников**. И двамата са университетски преподаватели и се ползват с особено висок авторитет не само сред научния, но и в по-широки кръг от българската общественост. И единият, и другият са медиевисти [113], и поради това техният интерес към делото на Св. о. Паисий е напълно естествен.

Проф. В. Н. Златарски прави задълбочено проучване на социално-икономическите условия на Българското възраждане и изтъква заслугата на Хилендарския монах, най-вече в борбата му за спасяване на своите сънародници от надвисналата над тях реална опасност от елинизиране (1921 г.) [114]. На епохата на Св. о. Паисий ученият се спира отново в студията си за българското революционно движение през епохата на османското владичество до средата на XIX в. (1927 г.) [115]. Две години по-късно проф. В. Н. Златарски посвещава и специална статия на изтъкнатия възрожденски деец, в която разглежда неговата просветителска мисия (1929 г.) [116].

Както се знае, най-голямото изследване на проф. В. Н. Златарски е неговата четиритомна *„История на българската държава през Средните векове"*, върху която той работи в продължение на много години, но поради преждевременната си смърт не успява да я завърши. В този труд той отделя място и на *Паисиевата история*, като използва съдържащите се в нея податки за основаването на Втората българска държава (1934 г.) [117].

Проф. П. Ников също се интересува от възгледите на светогореца за основаването на Второто българско царство (XII-XIV в.). Тази проблематика е една от основните, с които той се занимава почти през целия си изследователски път (1921 г.) [118].

Може определено да се каже, че проф. В. Н. Златарски и проф. П. Ников – след проф. М. Дринов – са другите двама видни представители на българската историческа мисъл, които се отнасят с уважение към делото на атонския монах и използват неговата *„История славяноболгарская ..."* като извор за своите публикации върху средновековната българска история.

Св. о. Паисий Хилендарски не отбягва от погледа и на друг виден представител на историческата ни наука през този период – **проф. Петър Мутафчиев**. Както проф. В. Н. Златарски и проф. П. Ников, така и той е медиевист [119]. Оттук идва и неговият интерес към автора на *„История славяноболгарская ..."*. На него проф. П. Мутафчиев посвещава специална статия по повод учредения през 1933 г. празник (днес в църковния календар на българските светци името на Св. о. Паисий се отбелязва на 19 юни) на Хилендарския монах (1935 г.) [120].

През междувоенния период личността и делото на Св. о. Паисий са обект на сериозно внимание от страна и на други представители на българската историческа и филологическа наука – **проф. Борис Йоцов** [121], **проф. Георги П. Генов** [122], **Иван П. Кепов** [123] и **Никола Станев** [124].

Към името на атонския монах обръща своя поглед и **акад. Богдан Филов**, който е повече известен като археолог, изкуствовед и политик [125]. Далеч още преди да се намеси активно в политическия живот на страната в качеството си на министър на народното просвещение (1938-1940), министър-председател (1940-1943) и един от регентите на България (1943-1944), той издава едно от своите най-солидни съчинения, посветено на българското изкуство. В него Б. Филов отделя място и на Св. о. Паисий, но само дотолкова, че да подкрепи едно от гледищата за родното му място (1924 г.) [126]. Въпросът за родното място на Хилендарския монах не е толкова съществен, макар споровете за това да са доста остри и да продължават до наши дни – както се изтъкна. Но и ученият няма специален интерес към фигурата на изтъкнатия възрожденски деец, тъй като – като археолог и изкуствовед – вниманието му е насочено към други исторически епохи, а не конкретно към Българското възраждане. Намесата му в посочения спор може да се тълкува повече като факт, че исполинската фигура на възрожденския светогорец не е могла да не бъде забелязана и от него...

През междувоенния период личността на Св. о. Паисий придобива все по-голяма популярност. За това свидетелства **нарасналият брой училища и читалища в страната**, които приемат неговото име. Наред с тях, Хилендарският монах става патрон и на една от **общественополитическите организации с ярка националистическа ориентация** – ***„Отец Паисий"***. И това никак не е случайно...

Подписаният през 1919 г. Ньойски диктат нанася тежък удар върху самочувствието на българския народ. Българският народ се нуждае от надежда и упование, без които трудно би могла да оцелее в Европа. България е заобиколена от двоен обръч на враждебно настроени държави – Съглашенските велики сили, които не могат да й простят, че в избухналата Първа световна война (1914-1918 г.) се е намесила на страната на противниковия блок на Австро-Унгария и Германия, от една страна, и от друга страна, балканските съюзници на тези сили (Сърбо-хърватско-словенското кралство, Румъния и Гърция), които не крият амбициите си да се възползват от катастрофалното положение, в което България изпада след световния конфликт, се стремят не само да получат колкото е възможно по-големи репарации и реституции, но и отделни територии от пределите й, без оглед на факта, че мнозинството от живеещото в тези земи население е чисто българско и е с ясно изразено българско самосъзнание.

За будната българска общественост няма друга по-ярка личност от автора на *„История славяноболгарская ..."*, която би могла да вдъхне така необходимия й кураж.

Организацията *„Отец Паисий"* е основана на 16 ноември 1927 г. и издава две списания: *„Отец Паисий"* (1928-1943 г.) и *„La revue bulgare"* (1928-1941 г.). През 1931 г. тя създава и едно младежко поделение – **Български младежки съюз *„Отец Паисий"***, което също има свой печатен орган – в. *„Млада воля"* (1935-1943 г.).

И двете организации са разтурени непосредствено след 9 септември 1944 г. като „фашистки" [127]. Това не накърнява ни най-малко големия авторитет на изтъкнатия възрожденец сред българския народ, тъй като името му

остава не само непокътнато върху десетките просветни и културни огнища – училища и читалища, – но се приема и от нови, сред които е и Пловдивският университет „Паисий Хилендарски".

В междувоенния период продължава да твори (до смъртта си през 1928 г.) и проф. Ив. Д. Шишманов. Тъй като Българското възраждане е време, което е обект на най-сериозните му изследователски търсения, вниманието към възрожденеца отново е в центъра на проучванията му. На хилендарския монах той посвещава няколко нови публикации. В една от тях се опитва да проследи **по какъв начин проникват идеите на видния духовник сред българското общество**. Както се каза и *по-горе*, след като по обясними причини творбата му не е могла да бъде отпечатана, единственият възможен начин за разпространението ѝ остава **преписването на самия ръкопис** на *„История славяноболгарская ..."*. Този факт, според големия учен, придава особено важно значение на **оцелелите до началото на XX в. преписи** на *Паисиевото произведение* (1927 г.) [128].

В друга своя публикация проф. Ив. Шишманов насочва вниманието си към проблема за **връзката между *Паисиевото съчинение* и дамаскините**, който занимава и други изследователи на Българската възрожденска епоха [129].

Своеобразен продължител на Шишмановата *Паисиада* е неговият по-млад университетски колега **акад. Михаил Арнаудов** [130]. Творческите му дирения за Хилендарския монах започват още през 1918 г. [131]. В началото на 30-те години той се намесва по неубедителен начин в спора за родното място на възрожденския деец, присъединявайки се към т.нар. **„Кралевдолско" предание** [132].

Отново на този въпрос М. Арнаудов се връща две години по-късно. Поводът е една анкета, направена също от неговия университетски колега **проф. Иван Снегаров** през далечната 1923 г. Всъщност това е по-скоро един доклад, изготвен от комисия, изпратена от Софийската митрополия, в която, освен проф. Ив. Снегаров, са включени още протойерей Тошев и протойерей Ст. Цанков. Комисията стига до извода, че за родно място на възрожденския деец може да се приеме с. Кралев дол, Пернишка област [133].

По-сериозна е публикацията на акад. М. Арнаудов, отнасяща се до проблема за **мястото и ролята на народностната идея във възрожденския процес**. В нея той за пръв път в историческата ни наука изтъква *Паисиевата история* като **програма на Българското възраждане** (1936 г.) [134].

В същия дух е и публикацията на учения за Хилендарския монах, намерила място в съчинението му за творците на Българското възраждане (1940 г.) [135].

Към Св. о. Паисий Хилендарски проявява интерес и друг виден представител на българската наука – **проф. Стоян Романски** [136]. За пръв път той изразява отношението си към личността на възрожденеца и делото му в своя публикация, посветена на българската книжовна реч, излязла от печат в началото на XX столетие (1900 г.) [137].

В периода между двете световни войни вниманието на проф. Ст. Романски е насочено към един от преписите на *Паисиевата история*. На него се дължи голямата заслуга за огласяването на един от тях, направен през 1781 г. (1938 г.) [138].

Значително внимание на Св. о. Паисий продължава да отделя и **проф. Б. Цонев**. Той е езиковед и затова се интересува повече от **езика** на *„История славяноболгарская ..."*; търси паралели между езика на това произведение и езика на дамаскините [139]; занимава се с една от преработките на *Паисиевата история* от 1825 г. [140], с *Лазаровия препис* от 1811 г. [141], с преработката на *Паисиевата творба* от известния възрожденски църковен деец и летописец **поп Пунчо** [142] в едно от творенията му [143], както и с една павликянска преработка [144].

През периода между двете световни войни Св. о. Паисий Хилендарски привлича вниманието и на двама по-млади представители на българската наука – **Жак Натан** (икономист) [145] и **Христо Гандев** (историк) [146]. В съчинението си за Българското възраждане Ж. Натан отделя немалко място на автора на *„История славяноболгарская ..."*, придържайки се към установилото се вече мнение в историческата литература за изключителното място на хилендарския монах през епохата на Българското възраждане (1939 г.) [147].

Хр. Гандев е и автор на изследване за Възраждането в България. Тъй като в него вниманието на автора е съсредоточено изцяло върху ранния етап на този хронологически отрязък от българската история, съвсем естествено е, че тук той отделя подобаващо място и на Св. о. Паисий Хилендарски (1939 г.) [148].

В междувоенния период интересът към личността на хилендарския монах се пречупва през големите сътресения в световната история, настъпили по време и след Първата световна война. На мястото на царска Русия се появява Съветският съюз. Значителен брой от известните дотогава руски слависти търсят спасение чрез емиграция вън от пределите на отечеството си. Загрижени за физическото си оцеляване, те почти не отделят внимание на историята на южните и западните славяни, част от които са и българите. Някои от тези слависти, като **акад. Никодим Павлович Кондаков**, намират за повече или по-малко време пристан в България [149]; други (като **проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотър Михайлович Бицилли**) се установяват за постоянно в нашата страна. Но техните научни интереси са насочени към други научни проблеми, поради което фигурата на Хилендарския монах е извън полезрението им [150].

От новата съветска историография заслужава да се отбележи името **на акад. Николай Севастианович Державин**, чиито интереси към родната ни история се определят от българския му произход. Той е автор на голям брой трудове по българска история, с които си завоюва име на един от най-изявените съветски българисти през XX в. [151]. Интересът му към личността и делото на Св. о. Паисий датира още от 1914 г., когато публикува известното си изследване за **българските изселници в Русия през Възраждането** [152], в което изтъква атонския монах като един от **своеобразните основатели на българската етнография**.

По-специално внимание на Св. о. Паисий съветският учен отделя в друга своя публикация, написана в

съветско време, в която се опитва да даде марксистка трактовка на неговата личност и дело (1941 г.) [153].

След Първата световна война на мястото на бивша Сърбия е сътворено т.нар. **Сърбо-хърватско-словенско кралство**, което след държавния преврат, извършен от крал Александър I Караджорджевич на 6 януари 1929 г., получава ново име – **Югославия**. В това изкуствено образование Сърбия заема доминиращо положение сред останалите общности в кралството, поради което и интересът й към съседна България продължава да бъде значителен.

Що се отнася до личността на Св. о. Паисий, вниманието към Хилендареца отново се определя от предполагаемите срещи между него и духовния му събрат проф. Йован Раич (*вж по-горе*) (1923 г.) [154].

Същият проблем се третира и от друг сръбски автор (1921 г.) [155].

За голямото признание на възрожденския деец вън от България говори фактът, че името му намира място в **някои от най-авторитетните чуждестранни справочници и енциклопедии** [156].

Втората световна война избухва 31 години след като замлъкват оръдейните изстрели по бойните полета през Първата световна война. България се намесва в новия световен пожар през пролетта на 1941 г. с подписването на известния Тристранен пакт и участва като съюзник на хитлеристката ос почти до 9 септември 1944 г. След това преминава на страната на Антихитлеровата коалиция и продължава участието си във войната до капитулацията на хитлеристка Германия през май 1945 г. [157].

Поради краткия хронологичен обхват на този амплитуден период и най-вече поради последвалата нова военновременна обстановка, публикациите за Св. о. Паисий са сравнително малко – те едва надвишават цифрата шестдесет [158].

През този период продължават своите изследвания за личността и делото на светогореца някои от авторите от предшестващите етапи – акад. М. Арнаудов, акад. Ал. Теодоров-Балан...

Появяват се и нови автори – младите тогава учени – **акад. Петър Динеков, проф. Велчо П. Велчев** и др.

Що се отнася до акад. П. Динеков, ако трябва да бъдем по-точни, следва да посочим, че неговите занимания с личността и делото на Хилендареца начеват още в междувоенния период [159], когато той пише едно от сериозните си изследвания, в което прави кратък литературно-исторически очерк за Св. о. Паисий и неговата *„История славяноболгарская ...”*. През периода 1941-1945 г. П. Динеков публикува още две издания на това съчинение – през 1942 и 1945 г., – придружени от една кратка, но съдържателна статия за атонския монах (1942 г.) [160].

Проф. В. Велчев стартира паисиеведските си изследвания с проучването на един препис от творбата на възрожденеца, направен през 1809 г., като по този начин разширява кръга на този род издания (1941 г.) [161]. По-съществен принос авторът има с труда си за Цезар Бароний, чието съчинение, наред с това на Мавро Орбини, е един от главните чуждестранни извори за творбата на атонския монах (1943 г.) [162]. С тази публикация той се нарежда сред най-видните български и чуждестранни изследователи на *Паисиевото дело*.

През разглеждания период се появяват публикации за нови извори за *„История славяноболгарская ...”* [163]. В една от тях се прави подробно описание на ***Царския поменик на Зограф*** и ***Зографската кондика*** (1942 г.) [164].

Проф. Хр. Гандев издава нов труд за Българското възраждане, в който също не отминава епохалната личност на хилендарския монах (1943 г.) [165].

През периода 1941-1944 г. към Св. о. Паисий проявява интерес и позабравеният днес историк **Иван Пастухов**, оставил по-трайна диря повече като автор на учебници и учебни пособия. Доколкото изследователските му интереси се простират не само върху средновековната ни история, но и върху епохата на османското владичество и Българското възраждане, той също не отминава атонския монах, без обаче да лансира нови идеи за неговата личност и дело (1943 г.) [166].

В следвоенния период (1944-1989 г.), през който България във външнополитическо отношение попада в сферата на съветското влияние, а вътре в страната е установено еднопартийно управление на БКП, за личността и делото Св. о. Паисий се появяват над 1600 публикации [167]. Възрожденският деец е обект на внимание на голям брой историци, езиковеди и пр., чиито изследвания е трудно да бъдат обгърнати и анализирани дори и в най-едри щрихи. Заради това ще се ограничим с проследяването на приноса на някои от най-изявените изследователи на *Паисиевото дело*.

Акад. Пантелей Зарев [168], който покрай заниманията си с **историята и теорията на българската литература**, е автор и на едно съчинение, в което отделя специално място на проблема за епохата на Св. о. Паисий. Известният учен иска да даде отговор на въпроса за това, как си взаимодействат епохата на Св. о. Паисий и неговата *„История...”*. Направеният анализ е в духа на налагащата се нова марксистка методология, която, както е известно, отдава по-малко значение на ролята на личността в хода на историческите процеси [169].

Марксисткият подход се налага и във всички други изследвания в българската историография върху Хилендарския монах, появили се в разглеждания период.

Би било неразумно да се отрича отражението на епохата, в която живее атонският монах, върху написването на знаменитото съчинение. Но и преувеличаването на този фактор също е неправилно, тъй като подобна позиция не би могла да даде обяснение на факта, че **паралелно със Св. о. Паисий исторически съчинения пишат и други негови съвременници**, но те не придобиват онова голямо значение, каквото има *„История славяноболгарская ...”*. За това заслугата е на самия Хилендарски монах, на неговата личност.

През този период акад. Ж. Натан продължава да се интересува от личността на светогорския монах и отново

му отрежда място на родоначалник на Българското възраждане (1945; 1950-1951 г.) [170]. Хр. Гандев подлага на анализ *Паисиевата история* също от нови (разбирай: марксистки. – *Бел.: М. К.*) позиции (1946-1947 г.) [171].

По-крупни приноси за личността и делото на Св. о. Паисий се съдържат в монографичните проучвания на *цит.* вече акад. Хр. Христов (1972 г.) [172], проф. В. Велчев (1981 г.) [173] и публициста **акад. Владимир Топенчаров** (1959 г.) [174]. И въпреки че страдат от едностранчивостта на марксистката методология, *цит.* изследвания са наситени с богат фактологически материал и с по-задълбочен анализ на епохата, в която живее и твори атонският монах. Тези монографии са достойно продължение на делото на първия историограф на възрожденския деец – проф. М. Дринов.

Проф. Боню (Боньо) Ст. Ангелов е сред авторите, които полагат немалко усилия да разширят проблематиката, свързана с личността и делото на Св. о. Паисий Хилендарски.

Един от въпросите, които занимават учения, е годината, в която е починал йеромонахът. Ако за годината на раждане на Св. о. Паисий може да се съди ясно дори и от оскъдните сведения, които сам той дава в бележитото си съчинение, годината на неговата смърт десетилетия се отминава от изследователите му поради липса на каквито и да било исторически факти. Проф. Б. Ст. Ангелов се опитва да хвърли известна светлина, с което прави немалък принос в цялостната биография на изтъкнатия възрожденец [175].

На проф. Б. Ст. Ангелов историческата наука дължи и други някои приноси в областта на *Паисиезнанието* – огласяването на един нов препис (***Чертков препис***) на *Паисиевата история* (1962 г.) [176], кратките, но съдържателни анализи на ***Зографския*** и ***Жеравненския преписи*** (1972 г.) [177], както и анализите на някои от преправките на произведението на хилендарския монах (1966 г.) [178].

Проф. Б. Ангелов не отминава и невралгичния въпрос за първообраза на *Паисиевата творба*. Той е твърде предпазлив в своите заключения – също поради оскъдността на изворовия материал (1972 г.) [179].

Тези и някои други публикации проф. Б. Ангелов събира в отделен том, който излиза в средата на 80-те г. на миналото столетие (1985 г.) [180].

Не по-малък принос в *Паисиезнанието* проф. Б. Ангелов прави с труда си, посветен на съвременниците на Хилендарския монах. Той обхваща дузина, неизвестни или малко познати не само на широката ни общественост, но дори и на специалистите, имена на български творци през XVIII в. – **Дойно Граматик, Никифор Рилски, Стоян Каванлъшки, Алекси Велкович Попович, поп Пунчо и пр.** (1963; 1964 г.) [181].

С тези публикации проф. Б. Ангелов си завоюва името на един от **най-задълбочените изследователи** на възрожденския деец и неговата историческа *творба*.

Поради това никак не е случаен фактът, че изследванията му за Св. о. Паисий се посрещат с голямо уважение не само в българската, но и в чуждестранната историография. Едно от най-авторитетните съветски исторически списания дори му предоставя своите страници, където той публикува синтезирана статия за Хилендарския монах (1973 г.) [182].

Хилендарският монах продължава да бъде обект на внимание и за **акад. П. Динеков**. На него българската историческа и филологическа наука дължи една от най-сполучливите адаптации на *„История славяноболгарская ...”*, направена според **нормативната база на съвременния български книжовен език**. Подобно начинание е от твърде съществено значение, тъй като е всеизвестен фактът, че атонският монах пише съчинението си на **говоримия български език на своето време**, защото това съчинение е предназначено за ***„простите орачи и копачи”***.

От друга страна се знае, че както езиците на другите народи, и българският търпи развитие под влиянието на различни факти и обстоятелства. По тази именно причина само едно столетие след написването на бележитото произведение, неговият език е твърде остарял и поради това става неразбираем за обикновените среди от българската общественост.

За да се премахне тази пречка, очевидно пътят е само един – като се „преведе” този език на по-новия български език, на който се говори и пише след Освобождението. С тази задача се заемат и други лица, за които ще стане реч *по-нататък*. Но сред всички направени опити в тази насока, на акад. П. Динеков принадлежи най-видно място.

За превода на историческата творба на съвременен български език П. Динеков се опира на споменатото издание на проф. Й. Иванов от 1914 г., което очевидно приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история* (1963 г.) [183].

Колкото и голяма да е тази заслуга на акад. П. Динеков, тя не е единствена.

П. Динеков полага немалко усилия и върху изясняването на някои проблеми, свързани пряко или косвено с живота на възрожденския деец. Като съществен успех в тази насока може да се посочи статията му за взаимните контакти на атонския монах с неговия сръбски съвременник **Доситей Обрадович** [184] – важен момент от биографията на бележития светогорец (1974 г.) [185].

П. Динеков (подобно на Ал. Теодоров-Балан, Ив. Д. Шишманов...) не отминава и големия въпрос за ролята на Св. о. Паисий върху развоя на българската възрожденска история. Той също му отрежда челно място в историко-културния процес (1963; 1964; 1965 г.) [186] и се интересува от въпроса за преписите и преправките на *Паисиевата творба*, които, както се посочи *вече*, занимават и немалка част от другите изследователи на възрожденския деец [187].

П. Динеков проявява интерес и към езика на *Паисиевата творба*, като не крие възхищението си от емоционалния му заряд и силното въздействие върху нейните читатели (1970; 1972 г.) [188].

Но за езика на *Паисиевата история* тежката дума имат езиковедите, продължители на делото на

проф. Б. Цонев. В това отношение специално внимание заслужават публикациите на **проф. Любомир Андрейчин** [189], в които той му отрежда достойното място на **един от първостроителите на българския книжовен език** (1962; 1963 г.; 1973 г.) [190].

Към езиковедската проблематика на *„История славяноболгарская ..."* проявява интерес и **проф. Александър Милев**, известен познавач на класическите езици. Затова и неговите публикации са свързани с древногръцките и латинските думи, които атонският монах използва в своето съчинение. Ученият не крие възхищението си от големия им брой, който е ярко свидетелство за начетеността на „неукия" монах (1962; 1963 г.) [191].

Своеобразна кулминация в изследването на личността и делото на Св. о. Паисий през разглеждания период бележи **научната конференция, проведена в Българската академия на науките по повод 200-годишнината от написването на *„История славяноболгарская ..."***.

В конференцията, проведена през 1962 г., вземат участие най-видните по онова време представители на българската историческа и филологическа наука – **акад. Димитър Косев, акад. Христо Христов, акад. Емил Георгиев**, **проф. Иван Дуйчев**, както и някои от по-младата тогава генерация историци, бъдещи професори – **проф. Виржиния Паскалева**, **проф. Страшимир Димитров, проф. Вера Мутафчиева, проф. Бистра Цветкова, проф. Надежда Драгова и др.**

В изнесените доклади и съобщения на *цит.* изследователи е направена съществена крачка в областта на цялостното *Паисиезнание*. Наред с обстойния анализ на епохата, в която живее и твори Хилендарският монах, привличат внимание научните съобщения за **домашните** (Н. Драгова) и **чуждестранните** (В. Трайков, Ив. Дуйчев) **извори** на *„История славяноболгарская ..."*, както и лансираната идея за по-ранната начална дата на Българското възраждане (В. Паскалева, Стр. Димитров), за което стана дума на друго място в изложението ни [192]. Научната конференция е не само ярък израз на обществения интерес към *Паисиевото дело*, но дава силен тласък за по-нататъшното му изучаване.

Освен акад. Хр. Христов, проф. Велчев и др., с личността и делото на Св. о. Паисий по-задълбочено се занимава проф. Н. Драгова. Още през 1961 г. тя публикува кратък очерк за него [193], който се оказва сериозна заявка за бъдещите й търсения. В още по-синтезиран вид авторката представя жизнения и творчески път на възрожденеца в други две публикации – студия (1969 г.) [194] и статия (1973 г.) [195].

Към личността на Св. о. Паисий проф. Н. Драгова подхожда и като писател. Нейно дело са първият литературен сценарий за възрожденеца *„Звезда керванджийка"* (1962 г.) [196], залегнал и във филма *„Легенда за Паисий"*, и в романа *„И го нарекоха Паисий"* (1963 г.) [197], посрещнат положително от литературната критика [198].

Св. о. Паисий Хилендарски заема значително място в изследователската дейност и на друг представител на българската историческа наука – **проф. Божидар Райков** [199]. Неговите интереси са насочени към документалните източници на *Паисиевата история* (1974; 1976; 1979; 1980 г.) [200]. На проф. Б. Райков българската историческа наука дължи изданието на *Паисиевата история* по нейния най-стар препис от 1765 г. (1973 г.) [201].

Следва да се отбележи, че към личността и делото на атонския монах не остава безразлична и **Българската православна църква**.

Със специален протокол Св. Синод взема решение светогорецът да бъде канонизиран за светец (1963 г.) [202]. По същия повод **патриарх Кирил**, който се изявява и като изследовател на църковните борби на българския народ през възрожденската епоха (1971 г.) [203], произнася специално слово (1963 г.) [204].

През периода 1945-1989 г. о. Паисий и неговото съчинение продължават да предизвикват интереса и на някои чуждестранни българисти.

От съветските историографи с делото на о. Паисий се занимават **Сергей Александрович Никитин** (1963 г.), **Василий Дмитриевич Конобеев** (1970 г.) и др. [205].

В югославската историография интерес проявява **Харалампие Поленакович**, който прави достояние на историческата наука няколко непознати извори за Хилендарския монах (1966 г.) [206].

Свои публикации посвещават на Св. о. Паисий още известният **италиански българист Рикардо Пикио** (1966 г.) [207] и гръцкият историк и славист **Антоан-Емил Тахиаос** (1966 г.) [208].

Специално внимание заслужава името на немския българист **проф. Норберт Рандов**, който пръв от западноевропейските изследователи превежда *Паисиевата история* на западен (немски) език (1984 г.) [209]. С този акт ученият по същество продължава делото на руските слависти от XIX и XX в., които, както се посочи вече, превеждат *Паисиевата творба* на руски език.

Следва да се добави още, че преводът на проф. Н. Рандов е придружен и от общ именен и географски показалец, както и от паралелна хронология на византийските, българските и сръбските владетели през Средните векове, с което допринася изключително много за популяризиране личността и делото на Хилендарския монах не само сред тесните специалисти по българска история, но и сред по-широк кръг от западноевропейската общественост. В това се заключава и голямата заслуга на проф. Н. Рандов като паисиевед.

На периода, настъпил след събитията от 10 ноември 1989 г., няма да се спираме *тук* – не толкова поради силно намаления брой публикации по темата, но поради невъзможността на историческата наука да направи нова преоценка на личността и делото на Хилендарския монах, независимо от факта, че отпада ограничението на господстващия през предшестващия период марксистки мироглед.

Вън от полезрението ни остава и големият шум, вдигнат през 1998 г. във връзка с „черновата" и „беловата" на *Паисиевата история* (2004 г.) [210].

Можем само да съжаляваме, че „черновата" (приемана за първообраз на *Паисиевото творение*), доставена по някакви мистификационни пътища в България, бе върната обратно на Зографския манастир, където тя остава и в бъдеще недостъпна за широкия кръг от българската общественост, проявяваща интерес към тази реликва.

Що се отнася до т.нар. „белова", доставена също по мистификационен начин, към нея запазваме **определени резерви**, не само защото ни са известни немалко случаи на фалшифициране на важни исторически документи още от най-дълбока древност до наши дни, но и защото посочените от самата проф. Н. Драгова несъответствия между „беловата" и някои от по-старите преписи на *„История славяноболгарская ..."* ни карат да бъдем сдържани на този етап … Иначе, кой българин не би се радвал да види и да се докосне до действителния първообраз на тази знаменита *творба*…

… Както вече посочихме, само тогава историческата наука би била в състояние да даде убедителен отговор на немалък кръг въпроси около личността и делото на Хилендареца, за някои от които стана дума и в изложението ни.

Не можем, обаче, да отминем един положителен факт, последвал в периода след 1989 г. – това е Постановлението на Министерския съвет от 28 юли 2000 г., с което бе учредена **държавна награда „Св. Паисий Хилендарски"**.

По този начин името на светогореца и неговото знаменито *съчинение* служат на **благородната цел** – да се стимулират ежегодно изтъкнати български творци в областта на литературата и културата.
И наистина, през последвалите години с това високо отличие бяха наградени творци като **акад. Вера Мутафчиева** (2000 г.), **акад. Светлин Русев** (2001 г.), **проф. Стефан Данаилов** (2002 г.), **писателя Йордан Радичков** (2003 г.), **акад. Христо Христов** (2004 г.), **арх. Богдан Томалевски** (2005 г.) и **писателя Богомил Райнов** (2006 г.).

II. Обобщение
(Синтез)

Изложеното позволява да се направят някои изводи, да се изкажат и нови съждения.

Голямото количество публикации е ярко свидетелство, че от началото на XIX в. до наши дни жизненият и творческият път на Хилендарския монах **се радва на изключителен интерес** както от български, така и от чуждестранни изследователи.

Положени са немалко усилия за осветляване на важни моменти от биографията на автора на *„История славяноболгарская ..."*.

Най-голям е броят на публикациите, които **третират ролята на възрожденеца за развоя на българската възрожденска литература и книжовния български език**.

Нещо повече, между десетките изследователи на Св. о. Паисий няма разномислие по въпроса, че атонският монах е **родоначалник не само на новобългарската литература и език, но и на самото Българско възраждане**.

Въпреки сериозните постижения в *Паисиадата*, следва да се изтъкне, че немалък кръг от въпроси, също свързани пряко или косвено с личността на светогореца и с неговото съчинение, се нуждаят от **по-нататъшно осветляване**.

Сред тях на първо място стои проблемът за **творческия подход** на атонския монах.

Внимателният прочит на съчинението му позволява да се направят редица констатации.

Очевидно авторът на *„История славяноболгарская ..."* е съзнавал много ясно, че се е заловил с една не само **трудна**, но и **извънредно отговорна задача**, че му престои да напише **не просто едно обикновено историческо съчинение**, каквито творят някои от неговите съвременници, имената на които се споменаха *по-горе*, а по-скоро – **да изпълни една историческа мисия**.

Съществуващият въпрос, който възниква по този повод е: имал ли е Св. о. Паисий – обикновеният монах с нисък църковен сан, необходимата подготовка за нейното изпълнение. Съдържанието на *„История славяноболгарская ..."* показва, че той действително е притежавал такава подготовка. Без да бъде школуван по съвременните представи историк, Св. о. Паисий разбира, че, за да може съчинението му да отговори на поставената висока цел, преди всичко то трябва да бъде изградено на **солидна документална основа** от **домашни** и **чуждестранни източници**.

Затова, както се изтъкна, в продължение на две и повече години монахът полага неимоверни усилия, преодолявайки тежките си здравословни проблеми, за да издири първоизточници не само из българските земи, но и в пределите на съседни на Османската империя държави. Той събира значително количество материали, които му позволяват да напише един наистина богато документиран труд.

Важен е и фактът, забелязан от повечето от изследователите, че като автор Св. о. Паисий **не приема на доверие сведенията, съдържащи се в различните източници и че към някои от тях той се отнася твърде критично**.

Св. о. Паисий не крие, че **се доверява повече на фактите, съдържащи се в българските извори**.

Интересен момент в творческия подход на Хилендареца е **подборът, който той извършва на изворовия материал**. От текста на съчинението му проличава, че монахът не е използвал всички събрани документи, а само онези от тях, които, според собствената му преценка, биха му позволили **да осветли най-добре миналото на българския народ**.

Per aspera ad astra!

Не може да се отмине тъжният факт, че немалка част от документацията, която Св. о. Паисий е имал под ръка при написването на *„История славяноболгарская ...”*, по причини от най-различно естество, днес безвъзвратно е изчезнала – унищожена злонамерено от чуждестранни лица (за което той пише сам) и от наши сънародници, поради невежество или други причини.

Знае се, че до Освобождението в българските манастири и други църковно-книжовни средища са се съхранявали немалък брой исторически документи, сред които и **царски грамоти, хрисовули** и пр. От тях до наши дни са оцелели по-малко от дузина. Сред тях е и ***Мрачката грамота*** на цар Иван Александър от 1347 г., използвана от Св. о. Паисий в съчинението му [211].

Събраната изворова база показва по убедителен начин, че Хилендарският монах е една от **най-добре осведомените български личности в епохата на Ранното възраждане за миналото на българския народ**. Този факт е констатирал още Г. С. Раковски и е потвърден след него и от най-изявените изследователи на родната ни история – проф. М. Дринов, проф. В. Н. Златарски и др.

Въпреки всички тези безспорни факти, следва да се подчертае, че съвършено основателна е констатацията на по-голямата част от изследователите, че *„История славяноболгарская ...”* наистина не е **научен труд**, разбиран в съвременното значение на това понятие.

В същия дух трябва да се отбележи, че и на самия Св. о. Паисий не може да се гледа като на **учен** от вида на днешните изследователи.

Веднага следва да се добави обаче, че атонският монах не е и поставял подобни цели на своето съчинение и че не е гледал на себе си като на **кабинетен учен**, който би се отличавал с точния и безпристрастен анализ на изследваните исторически факти от миналото на българския народ.

Това, към което се стреми Св. о. Паисий, е далеч по-значимо – той желае творбата му да се превърне в **същински камбанен звън за пробуждане съзнанието на сънародниците му**.

Геният на атонския монах се състои в това, че той е прозрял историческата потребност от подобно съчинение за българския народ и че е успял да й отговори с написването на своята *творба*, **възкресявайки от пепелта на забравата пламъка на горене на народностното съзнание**.

Стигаме и до следващия съществен въпрос – за **идейния мироглед** на Св. о. Паисий. Отговорът е ясен – като духовно лице, той не е могъл да има друг мироглед освен **религиозен**. Поради това почти няма събитие в съчинението му, което да не е обяснено с волята на Твореца и от религиозните позиции на автора.

Въпреки тази констатация, съвършено основателно почти всички изследователи гледат на *„История славяноболгарская ...”* не като на **религиозно съчинение, макар и с историческа насоченост**, а по-скоро – като на **програмен документ на Българското възраждане**, тъй като тази творба не само описва главните моменти в миналото на българския народ от дълбока древност до средата на XVIII в., но и чертае магистралните пътища, които трябва да изминат сънародниците ни през следващите десетилетия – **добиване на новобългарска просвета и извоюване на църковна и политическа независимост**.

Излагането на тази национална програма е пречупено пак през призмата на **религиозния мироглед на Св. о. Паисий**.

Главните идеи йеромонахът прокарва не открито и пряко, а **индиректно**, каквато по същество е и **традицията в религиозната литература като цяло** ... А и самите условия на чуждо владичество едва ли биха позволили друга възможност...

Сам монах, Св. о. Паисий проповядва идеята си за **новобългарска просвета**, като пише съчинението си не на архаичния църковнославянски език за времето си, който той като духовно лице отлично е познавал, а на **говоримия тогава български език**, за да бъде творбата му наистина разбираема от по-широкия кръг на българското общество – от простите „орачи” и „копачи”, за които всъщност тя е и предназначена.

Потребността от църковна независимост Хилендарецът показва чрез острата си непримиримост към мегаломанството на фенерското (*вж: по-горе*) и подигравките на сръбското духовенство, чийто гнет той поставя на една линия с този на османските поробители.

Св. о. Паисий проявява твърде изключително умение при пропагандирането на най-важната си цел – политическата.

Като духовно лице той не отправя открит призив за борба с чуждото иго, както това правят няколко десетилетия по-късно неговите следовници Г. С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, Д. Чинтулов. Монахът припомня на своите сънародници, че и те са имали свое **„ЦАРСТВО И ГОСПОДАРСТВО”** … Като се има предвид, че **от падането на България под османска власт до втората половина на XVIII в. са изминали почти три столетия – един твърде голям период от време, през който споменът за съществуването на българската държава е изчезнал в народната памет, – това напомняне е повече от революционно: че българите не всякога са били безропотна рая, знаейки, че след като са имали свое ЦАРСТВО И ГОСПОДАРСТВО, те отново биха могли да го имат**.

Изследователите на *„История славяноболгарская ...”* са единодушни в констатацията си, че **начертаната историческа повеля Хилендарецът е постигнал чрез *възпламеняващия си език*. Този език е най-важният белег, който отличава *„История славяноболгарская ...”* от другите исторически съчинения на неговите съвременници**. **Езикът на Св. о. Паисий придава особената значимост на *„История славяноболгарская ...”* в родната ни историопис и издига нейния автор на пиедестала на РОДОНАЧАЛНИК НА БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ И**

СЪЗДАТЕЛ НА НЕГОВИЯ КОДЕКС, ВКОРЕНЕН В СВЕТОВНАТА ИСТОРИОПИС.

... Ратувайки за просветни, религиозни и политически права на своите сънародници, Хилендарският монах никъде в съчинението си не проявява **каквато и да е неприязън** към съседните нам народи; в съчинението му **липсват дори най-бледи намеци за претенции към чужди земи** (каквито идеи спрямо българските се съдържат в програмите на идеолозите на тези народи през първата половина на XIX в.: *„Начертанието"* на Илия Гарашанин и *„Мегали идея*" на Йоанис Колетис [212]).

От морална гледна точка Хилендарският монах се откроява като **забележителен хуманист**, чието име не само се извисява до това на най-великите европейски хуманисти от края на XVIII и началото на XIX в., но в същото време го прави и достоен **следовник на Светите братя Кирил и Методий**, чието дело той не само познава, но и пред което се прекланя четвърт хилядолетие, преди те да бъдат провъзгласени за небесни съпокровители на Европа…

Св. о. Паисий Хилендарски е достоен следовник и на Св. патриарх Евтимий Търновски, чието мъжествено поведение – каквато е историческата роля и на Хилендарския монах – го прави истински **архипастир на своя народ**...

Бележки и цитирана литература

Бел. на ред.:

Св. о. **Паисий Хилендарски**. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речна на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / **Александра Куманова**, **Николай Василев**, **Ангел Георгиев**. – София : Б.и., 2022. – 362 с. – Дигит. ръкоп.

Преписът е направен и дигитализиран в УниБИТ като част от *е*-библиотека *PAISIADA*.

В подвързването на ръчно изработените три копия – разпечатки на дигитализирания ръкоп. взима участие и **Надежда Томова**.

Е-ресурсът е въведен на *е*-страниците на УниБИТ: портал: <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> ; СНО при УниБИТ: <sno.unibit.bg> ; <https://sno.unibit.bg/e-lib.html> ; Библиотечно-информационния център на Университета – Дигитална библиотека <http://digital-library.unibit.bg/docushare/dsweb/HomePage> ; Националната библиотека „Св. Св. о. Кирил и Методий" – Виртуална колекция на преписите на първоизточника <http://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8/> ; gogle: <https://drive.google.com/file/d/1ayCZbxmtjx4UlitDS-sIWq0ZzkgK9gLe/view>, а също и на *е*-страниците на Регионалните и читалищните библиотеки в страната.

Съдържа:

1) Препис на „Историята", направен на *ръка* в централната колона на разделените в три графи страници; в страничните две графи са извадени частите на речта, срещани в езика на йеромонаха (с. 3 (32) – 5-333);

2) Приписки:

На с. 4: „Началото на този препис „История славяноболгарская..." е поставено на 1 октомври 2007 г.

Преписът е започнат в Библиотечно-информационния център на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, преименувано на 30 септември 2010 г. в Университетпо библиотекознание и информационни технологии.".

В края на с. 333: „Този препис е първият, направен от Студентското научно общество при Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и е завършен на 22 май 2009 г. – в навечерието на 24 май – деня на българската просвета и култура.".

На с. 334/332 – 335/333: „На 21 май 2010 г. завърши работата над тезауруса на езика на о. Паисий Хилендарски, отразен първоначално в преписа на съответните ключови думи в лявата и дясната колони на всяка страница, в централната от които се изписва текстът на *Паисиевата* творба.

Компютърният набор на „История славяноболгарская..." е въведен на с. 52-79, а тезаурусът на езика на о. Паисий – на с. 135-171; 172-174; 175-187 (библиографското описание е на с. 49) на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия), подготвено през май – декември 2010 г. за публикация: с. 1-208 *СВ.О.ПИС*, поместена с отделен ISBN и в том VI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ" (София, 2011).".

На с. 336/372 – 361/377 : поместени са влепени фрагменти, направени на ксерокс на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) (София, 2011).

На с. 362: „*Е*-копието на тази книга е подготвено към 1 януари 2022 г.

Това копие е предназначено не само за разпространение по линия на Студентското научно общество при УниБИТ, но и за *е*-фондовете на научните библиотеки в България и чужбина. 1 януари 2022 г. Подпис: Ал. Куманова.".

Копия на ръкописния препис, базирани от дигитализацията му, се поднасят на Пленарното заседание на посветената на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие за фондовете на видни библиотеки, на:

- директора на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" *доц. д-р Красимира Александрова* (1);

- *г-н Сотириус Бискас* – филантроп, наш специален пратеник в Зографския манастир на Св. Атонска обител, на който е дарител на труда си (2);

- директора на Библиотечно-информационния център на Университета по библиотекознание и информационни технологии *доц. д-р Елена Игнатова-Савова* (3).

Компактни дискове с *е*-копия на преписа се поднасят на участниците и гостите на форума.

Копия са предоставени на научните, регионалните и читалищните библиотеки в страната и на библиотеките – наши партньори в чужбина.

Копията се поднася от името на Университета по библиотекознание и информационни технологии: *проф. д.н. Ирена Петева* (1); *проф. д.ик.н. Стоян Денчев* (2); *проф. д.п.н. Александра Куманова* (3).

Премиери: **1-16**. На всеки от ежегодните Студентски научни форуми на УниБИТ, започвайки от VI-ия, се експонира изложба

от излезлите към момента публикации на студентите на УниБИТ по *е*-библиотека PAISIADA, томовете на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* и ръкоп. на подготвяните за печ. ст.: **1-13. VI**: **21.05.2010 г.**; **VII**: **20.05.2011 г.**; **VIII**: **18.05.2012 г.**; **IX**: **17.05.2013 г.**; **X**: **16.05.2014 г.**; **XI**: **22.05.2015 г.**; **XII**: **20.05.2016 г.**; **XIII**: **19.05.2017 г.**; **XIV**: **17.05.2018 г.**; **XV**: **17.05.2019 г.**; **XVI**: **22.05.2020 г.**; **XVII**: **21.05.2021 г.; XVIII**: **20.05.2022 г.** … ; **14. 8.04.2021 г.** – Музей-галерия „Анел" – ERUDITICA; **15. 17.06.2022 г.** Общинска градска библиотека „Паисий Хилендарски" – Асеновград – Научна сесия, посветена на 300-г. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски.

***** От историографска гледна точка особенно ценни са **трудовете по история на България, създадени преди „*История славяноболгарская …*" на Св. о. Паисий Хилендарски**: ***Българската анонимна хроника*** от XV в., намерена като препис от XVI в. в Библиотеката на Киевската духовна академия; в нея е описан периодът 1296-1413 г. (*По- подробно вж:* **Тютюнджиев**, Иван. Българска анонимна хроника от XV в. – В. Търново, 1992. <http://www.ald-bg.narod.ru/biblioteka/bbh.htm>); ***Царството на славяните*** *(Il Regno degli Slavi)* на **бенедиктинския монах от хърватски произход Мавро Орбини** (род. в средата на XVI в. – 1614 г. (дон Мавро Орбини от Рагуза, абат от Млетския орден) – книгата е написана на италиански език през 1601 г. (*По подробно вж:* Orbini, Mavro. Il Regno degli Slavi. – С., 2010); ***История на България*** от **Петър Богдан Бакшев** (1601-1674) – първият историографски труд по история на България, написан към 1667 г. на латински език. През 1643 г. авторът става глава на българите католици, след като е назначен от папа Урбан VIII за архиепископ на София. През 1985 г. проф. Божидар Димитров открива 4 глави от това съчинение (от общо 20) във Ватиканската библиотека. Останалите глави засега остават недостъпни. (*По подробно вж:* **Димитров**, Божидар. Петър Богдан Бакшев. – 2 изд. – С., 2001. – 160 с. <http://www.promacedonia.org/bd/index.html>); ***История на България***, съставена през 1761 г. от **Блазиус Клайнер** – францискански монах, който по произход вероятно е трансилвански немец (сас). (*По подробно вж:* История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. / Под ред. на **Иван Дуйчев** и **Карол Телбизов**; С предг. от **Иван Дуйчев**; Прев. от лат. **Карол Телбизов**; Сверил **Иван Дуйчев**. – С., 1977. – 206 с. <http://www.promacedonia.org/bk2/index.html>).

1. *По-подробно вж:* **Златарски**, В. Н. Юрий Иванович Венелин и значението му за българите. // *Летопис* на Българското книжовно дружество в София. – С., 1903; **Потапенко**, Е. Юрий Иванович Венелин и българският народ. // *Ист. преглед*, 1978, N 6, с. 192-106; **Дроснева**, Е. За мястото на Юрий Иванович Венелин в руската българистика. // *Първи* международен конгрес по българистика : Т. 1. – С., 1982, с. 253-260; **Неделчев**, И. Юрий Венелин и значението му за Българското възраждане. // Духовна култура, 1982, N 7, с. 24-31; **Велева**, М. Юрий Иванович Венелин в българската историография. (По случай 180 год. от рожд. му). // *Изв.* на Воен. ист. дружество, 1984, Т. 36, с. 171-185; **Цанев**, Д. Ю. Венелин и българската възрожденска историография. // *Пак там*, 1984, с. 193-200.

2. *По-подробно по този въпрос вж:* **Ангелов**, Б. Ст. Преписи на Паисиевата история. // *Изв. Инст. за бълг. литература*, 1958, Т. 7, с. 299-300.

3. *Вж за него:* **Арнаудов**, М. Васил Априлов – живот, дейност, съвременници (1789-1847). – С., 1971.

4. *Вж:* **Априлов**, В. Е. Болгарские книжники или какому славянскому племени собствено принадлежит кирилловская азбука?. – Одесса, 1841; *Същото съч.* и на бълг. език под *загл.:* **Българските** книжници или на кое словенско племе собствено принадлежи кириловската азбука?. – Одеса, 1841.

5. *Вж:* Те са открити в личния архив на **о. Неофит Рилски**, съхраняван в Рилския манастир от един ученик (разбирай: студент. – *Бел.: М. К.*) във Висшето училище в София (*днес:* Софийски университет „Св. Климент Охридски").

Като аргумент, че посочените писма не са фалшификати, редакцията се позовава на факта, че те били заверени от самия В. Е. Априлов – *вж:* **Сборник** за народни умотворения, наука и книжнина, 1889, N 1, с. 185.

6. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Паисий Хилендарски : Анотиран библиогр. указ. – С., 2003, с. 25.

7. *По-подробно вж:* **Априлов**, В. Е. Любородно изложение. // *Любословие*, 1946, N 21, с. 155; **Златарски**, В. Н. Царственикът на Христаки Павлович. // *Училищен преглед*, 1980, N 7; **Гунев**, И. Книжовната дейност на Христаки Павлович. // *Библиотекар*, 1879, N 9, с. 36-38.

8. *За неговия жизнен и творчески път по-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. В. И. Григорович, неговото пътешествие в Европейска Турция 1844-1845 и неговите отношения към българите. // *Шишманов*, Ив. Д. Избрани съчинения : Т. 1. – С., 1965; **Йонков**, Хр. Приятели на българския народ : Кн. 1. – С., 1971; **Маркишка**, Д. Виктор Иванович Григорович и миналото на българския народ. // *Ист. преглед*, 1978, N 1, с. 67-81; **Сергеев**, А. В. В. И. Григорович и проблемите на Българското възраждане. // *Българското* възраждане и Русия. – С., 1981, с. 317-337.

9. *Вж:* **Григорович**, В. И. Статьи, касающиеся древняго славянского языка. – Казань, 1852.

10. *По-подробно за неговия живот и дело вж:* **Балабанов**, М. Гаврил Кръстевич. – С., 1914.

В една своя статия, публикувана в края на 50-те години на XIX в. известният общественик се позовава на някакъв ръкописен царственик. Заслугата му, обаче, е съвсем друга – известява българската общественост за първия Софрониев препис на Паисиевата история.

Вж: **Кръстевич**, Г. За Цариградския патриарх. // *Български книжици*, 1859, N 17, с. 540-541.

11. *Вж:* **Раковски**, Г. С. Няколко речи о Асеню Первому и Асеню Второму, цари български и възобновители болгарскаго царства. // *Цариградски вестник*, N 451, 3. X. 1859.

12. *Вж:* **Раковски**, Г. С. Повестност и описание стараго Котила. От третятя част на Показалеца. // *Цариградски вестник*, N 462, 19.XII.1859.

13. Писмо на Г. С. Раковски до Спиридон Н. Палаузов от 29 май 1858 г., писано в Одеса. Писмото *е публ. в:* **Архив** на Г. С. Раковски. Писма и ръкописи на Раковски : Т. 1 / Събр. и подг. за печ. Г. Димов. – С., 1952, с. 170.

14. *По-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. Студии из дейността на Българското възраждане. // *Сборник на БАН*, 1916, Кн. VI, с. 91-92.

15. **Мурзакевич**, Н. Н. Александр Дмитриевич Чертков. // *Записки* Одесского общества истории и древностей, Т. 4, 1860, с. 421-422.

16. *Вж за него:* **Ковачева**, М. Драган Цанков. Общественик, политик, дипломат – до 1878 г. – С., 1982.

17. В текста годината 1762 е обозначена с буквени знаци, съответстващи на нея. – *Бел.: М. К.*

18. Архив на Г. С. Раковски. Писма и ръкописи на Раковски : Т. 1 / Събрал и подг. за печ. Г. Димов. – С., 1952, с. 168.

19. *По-подробно вж:* **Ангелов**, Б. Ст. Съвременници на Паисий : В 2 т. – С., 1963-1964.

20. *По-подробно за него вж:* **Бестужев-Рюмин**, К. Н. Академик А. Ф. Гильфердинг как историк. // *Биографии* и характеристики. – С.-Петербург, 1882.

21. *Вж за него:* **Шахматов**, А. А. В. И. Ламанский. – Петроград, 1914.

22. *Вж:* **Теодоров**, А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – Пловдив, 1898, с. 12.

23. **Бурмов**, Ал. Марин Дринов като историк на България. // *Бурмов*, Ал. Избрани произведения : В 3 т. : Т. 1. – С., 1968, с. 317-318.

24. *Вж:* **Войников**, Д. Кратка българска история. – Виена, 1861; **Жинзифов**, Р. Дмитрий и Константин Миладинови (Письмо к П. И. Бартеневу). // *День*, N 46, 17.XI.1862 г. и др.

25. *По по-подробно за него вж:* **Стоенчев**, Л. Д. Стоянчо Пенев – Ахтар. // *Велико Търново*, N 11-12, 8.VI.1928 г.; **Бележити** търновци : Биогр. и библиогр. справочник за дейци, родени, живели и работили във В. Търново през XII-XX в. / Състав. Т. Драганова. – С., 1985, с. 175-177.

26. *Вж:* **Архив** на Г. С. Раковски : Т. 2. Писма до Раковски. 1841-1860 / С бел. и под ред. на **Н. Трайков** ; Подг. за печ. **В. Трайков**. – С., 1957, с. 53, бел. 1 под линия.

27. *По-подробно за неговия жизнен и творчески път вж:* **Сборниче** за юбилея на професор Марин С. Дринов (1969-1899). – С., 1900; **Динеков**, П. Марин Дринов и Нешо Бончев. // *Списание на БАН*, 1937, N 56; **Попруженко**, М. Г. М. С. Дринов. // *Учил. преглед*, 1938, N 1; **Бурмов**, Ал. Живот и дейност на Марин Дринов. // *Ист. преглед*, 1956, N 3; **Горина**, Л. В. Марин Дринов – историк и общественный деятель. – Москва, 1986.

28. **Дринов**, М. Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му. // *Период. списание на Бълг. книжовно др-во* (Браила), 1871, N 4, с. 5.

29. *Вж:* **Дринов**, М. Поглед връх происхождението на българский народ и началото на българската история; Заселение Балканского полуострова славянами; Начало на Самуиловата държава, *публ. в:* Съчинения на М. С. Дринова. Т. I. – С., 1909.

30. **Дринов**, М. Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му, с. 10.

31. *Пак там*.

32. *Пак там*, с. 11.

33. *Пак там*, с. 25-26.

34. *По-подробно вж:* **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски и Българското възраждане. // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха : Сб. от изследвания по случай 200-годишнината от История славянобългарска. – С., 1962, с. 33-69; **Паскалева**, В. Развитие на градското стопанство и генезисът на българската буржоазия през XVIII в. // *Пак там*, с. 71-127; **Димитров**, Стр. За аграрните отношения в България през XVIII в. // *Пак там*, с. 129-165.

35. Подробен списък на публикациите за него *вж:* **Игнатовски**, Д. Васил Друмев – митрополит Климент Търновски : Био-библиогр. – Шумен, 2000.

36. *Период. списание на Бълг. книжовно др-во*, 1871, N 1, с. 17-36; N 2, с. 30-52; N 3, с. 17-43.

37. *Пак там,* N 3, с. 30, бел. 1 под линия.

38. *Пак там*, с.31.

39. *Вж:* **Теодоров**, А. *Цит. в бел. 22 съч.*, с. 12.

40. **Каравелов**, Л. Няколко думи за старата черковна писменост и за самите писатели. // *Сокол* : Сб. от разни списания за прочитане : Кн. 1. – Букурещ, 1875, с. 174-175.

41. **Каравелов**, Л. Паисиевата летопис. // *Пак там*, с. 157-158.

42. *По-подробно за него вж:* **Поповић**, П. и др. Споменица Стојана Новаковића. // *Српска* књижевна задруга, 1921, с. 157.

43. **Новаковић**, Ст. Бугари и нихова књижевност. // *Отаџина*, 1875, N 3, с. 283-291; 396-406; 625-640.

44. *По-подробно за него вж:* **Цветковић**, Б., Й. Наги. Трудовете на проф. Константин Иречек. // *Период. списание на Бълг. книжовно др-во*, 1905, N 66 (Приложение, 28 с.; **Златарски**, В. Н**.** Проф. д-р Константин Иречек (1854-1918). // *Летопис* на БАН : Т. 4, 1919, с. 85-109; **Ангелов**, Д. Константин Иречек и българската историческа наука. // *Чехословакия* и България през вековете. – С., 1963, с. 42-55.

45. **Jrečėk**, K. Historik Paysij Samokovsky (1762). // *Dejiny* naroda bulharskeho. – Praha, 1875, p. 466-470; **Иречек**, К. Историк Паисий Самоковский (1762). // *Иречек,* К. История болгар / Пер. **Ф. К. Бруна** и **С. Н. Палаузов**. – Одесса, 1878, с. 666-670.

46. *По-подробно вж*: **Цанева**, М. Иван Вазов в Пловдив. – С., 1966; **Вазов**, Ив. Възпоменателни бележки за К. Величков. // *Вазов*, Ив. Съчинения : Т. 20. – С., 1950.

47. **Вазов**, Ив**.** и К. **Величков**. Българска христоматия : Т. I. – Пловдив ; Свищов ; Солун, 1884, с. 5-26.

48. **Вазов**, Ив. Паисий. // *Поля* и гори. – Пловдив, 1884, с. 119-122.

49. **Дринов**, М. Новый церковнославянски памятник с упоминанием о славянских первоучителях. // *Журнал Мин-ва народного просвещения*, 1888, N 238, с. 184-186.

50. *Вж:* **История** славено-болгарская о народах и о царях и святих Болгарских и о всех деяниях и бытия Болгарская. Собрано и нареждено Паисием йеромонахом бывшаго во святый гори Афонкския от епархий Самоковския. Во лето 1762, на ползу роду Болгарскому. Изд. А. В. Лонгиновым по списку, принадлежащему потомственному почетному гражданину И. С. Тошковичу. – Люблин, 1885.

51. Има се предвид статията на М. Дринов „Отец Паисий. Неговото време, неговата история и учениците му”. // *Период. списание на Бълг. книжовно др-во* (Браила), 1871, N 4.

52. **Дринов**, М. Още няколко бележки за Паисия и за неговата история. // *Пак там,* N 19-20, 1886, с. 135 и сл.

53. *По-подробно вж:* **Бурмов**, Ал. Цит. в бел. 23 съч. с. 320.

54. *По-подробно за тях вж:* **Дринов**, М. Новый церковнославянски памятник с упоминанием о славянских первоучителях. // *Журнал Мин-ва народного просвещения*, 1888, N 238, с. 135 и сл.

55. *Пак там*.

56. *Пак там*, с. 145.

57. Имаме предвид *публ.*: **Иванов**, Й. История славяноболгарская. Собрана и нареждена Паисием йеромонахом в лето 1762. – С., 1914.

58. *Вж бел. 49.*

59. Факсимиле от започната статия е публ. от редакцията на сп. Училищен преглед от уважение към паметта на големия учен – *вж: Училищен преглед*, 1906, Кн. 3-4, с. 470-471.

60. *По-подробно за него вж:* **Савов**, Н. Помен за Атанас Шопов. // *Славянски глас*, 1922, N 2; **Шопов**, Ат. П. Щрихи от живота и дейността на Атанас Петров Шопов, 1855-1922. – С., 1998.

61. **Љорov**, A. La Macedonie de vue ethnographique, historique et philologique. – Philipopoli, 1887, p. 66-70.

62. Кратки биографични сведения за него *вж:* **Български** периодичен печат 1844-1944 : Анотиран библиогр. указ. : Т. 3 / Съст. Д. П. Иванчев. – С., 1969, с. 277.

63. *Вж:* **Начов**, Н. А. Забележка за Паисиевата история. // *Период. списание на Бълг. книжовно др-во*, 1894, N 46, с. 505.

64. Пръв за Софрониевия препис от 1765 г. съобщава Г. Кръстевич в една своя бележка до редактора на сп. „Читалище” – *вж:* **Кръстевич**, Г. Достопочтений редакторе на периодическото списание „Читалище”. // *Читалище* (Цариград), 1871, N 11, с. 335-337.

65. *По-подробно за Софрониевия препис от 1781 г. – вж:* **Романски**, Ст. Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г. – С., 1938; **Динеков**, П. Първообрази, преписи и преправки на Паисиевата история. // *Паисий Хилендарски*. Славянобългарска история / Изд. ... за 200-год. от написването ѝ. – С., 1963, с. 131-138; **Жерев**, Ст. Езикът на втория Софрониев препис на „История славянобългарска” от 1781 г. в сравнение с първия. // *Бълг. език*, 1969, N 2, с. 122-137 и др.

66. *По-подробно за него вж:* **Начов,** Н. Тошковичевий препис на Паисиевата история. Бележка. // *Мисъл,* 1895, N 8, с. 875; **Неделчева**, Цв. Тошковичевият препис на Паисиевата история. // *Изв. музеите от Южна България,* 1981, Т. 7, с. 111-123.

67. *Вж бел.* 28.

68. **Теодоров,** А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – С., 1898, с. 122-126.

69. *Вж:* **Теодоров,** А. Паиси Хилендарски. История славяноболгарская (1762). – С., 1898, с. 13-18; Към вестите за историята на о. Паисия Хилендарски. // *Бълг. преглед*, 1896, N 11, с. 147-150; Котленският препис на Паисиевата история. // *Пак там*, 1898, N 12, с. 163.

70. **Златарски**, В. Към въпроса за тъй наречените преправки на Паисиевата история (По повод на един новооткрит препис от тия препратки). // *Периодическо списание на Бълг. книжовно др-во*, 1899, N 59, с. 723-757.

71. *Вж за него:* **Сборник** в чест на проф. Любомир Милетич по случай 25-годишнината му книжовна дейност (1886-19110). – С., 1912; **Сборник** в чест на проф. Любомир Милетич за 70-годишнината от рождението му (1863-1933). – С., 1933; **Дуриданов**, Ив. Жизненият път и научното дело на професор Любомир Милетич. // бълг. ез., 1984, N 1, с. 3-8.

72. **Милетич**, Л. Дако-ромъните и тяхната славянска писменост. // *Сборник* за народни умотворения, наука и книжнина, IX, 1893, с. 252.

73. *По-подробно за неговия живот и дейност вж:* **Сборник** в чест на проф. Ив. Д. Шишманов по случай 30-годишната му научната дейност (1889-1919). – С., 1920; **Димов**, Г. Иван Д. Шишманов : Лит. историк и критик. – С., 1956; **Димов**, Г. Иван Шишманов : Лит.-критически очерк. – С., 1964.

74. **Шишманов**, Ив. Д. Паисий и Русо. // *Денница*, 1890, N 7-8, с. 353-354; Наченки на руското влияние в българската книжнина. // *Бълг. преглед*, 1899, N 9-10, с. 151 и др.

75. *Списание на БАН*, 1914, N 5, с. 1-18; *Също и в сб.:* **От** Паисий до Раковски / Ред. **М. Арнаудов**. – С., Б.г.

76. **Шишманов**, Ив. Д. От Паисий до Раковски, с. 162.

77. *Пак там*, с. 147.

78. *Пак там*, с. 148.

79. **Иванов**, Й. Български старини из Македония. – фототип. изд. – С., 1970, с. 623.

80. **Пенев**, Б. Паисий Хилендарски. // *Периодическо списание на Бълг. книжовно др-во*, 1911, N 71, с. 754.

81. **Стоилов**, А. п. Преглед на славянските ръкописи в Зографския манастир. // *Библиотека*. Прил. на *Църковен вестник*, 1903, N 7-9, с. 121-122.

82. **Шишманов**, Ив. Д. *Цит. съч. в бел. 1*, с. 148, под линия (В текста тази бележка погрешно е посочена под N 2. – *Бел.: М. К.*).

83. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч., с.15-39.

84. **Цонев**, Б. Новобългарската писменост преди Паисия. // *Бълг. преглед*, 1894, N 8, с. 80-94; Хиляда години български език. // *Летопис* на Бълг. книжовно дружество, 1908, с. 129-131; Паисиева „История славеноболгарская", препис (Котленски, Софрониев) от 1765 г. // *Цонев*, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София : Т. I. – С., 1910, с. 411-412. Паисиева „История славеноболгарская" (препис Кованлъшки) от 1783 г. // *Пак там*, с. 412; Паисиевата „История славеноболгарска" (препис Славейков А). // *Пак там*, с. 413-414; Паисиевата „История славеноболгарска", (препис Славейков Б). // *Пак там*, с. 414; Паисиева „История славеноболгарская", препис от началото на XIX век. // *Пак там*, с. 414-415; Царственик (Паисиева история), препис Башкьойски от 1841 г. с. 416-417. // *Цонев*, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София : Т. I. – С., 1910, с. 414; История болгарская яже ест от древних великих князех и царех, препис от началото на XX век, с. 415-416; История славяноболгарская. Търновски препис (Шишков) от 1845 г. // *Пак там*, с. 417-418; От коя книжовна школа е излязъл Паисий Хилендарски (Университетска реч по случай 150-годишнината на Царственика). // *Славянскси глас*, 1912, N 5-6, с. 165-174 и др.

85. **Иречек**, К. Паисиевата история. // *Ден*, N 2816, 13.V.1912 г.

86. *Вж за него:* **Венгеров**, С. Пыпин, Александр Николаевич. // *Энциклопедический* словарь : Т. XXV. – С. Петербург, 1898, с. 892-894; **Сакулин**, П. Я. А. Н. Пыпин. Его научные заслуги и общественные взгляды. // *Вестник воспитания* (Москва), 1905, N 4; **Бужашки**, Е. Александър Пипин и Освобождението на България (Проект за руска научна експедиция 1876-1880). // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 1982, Т. 34, с. 155-225; Йеромонах Паисий. // *Пыпин*, А. Н. и В. Д. Спасович. История славянских литератур. – С. Петербург, 1879, с. 105-108; **Пипин**, А. Н. и В. Д. **Спасович**. История на българската литература / Прев. от рус. ез. Г. Н. **Колушки**. – Кюстендил, 1884, с. 70-74.

87. *Вж за него:* **Йонков**, Хр. Приятели на българския народ. – С., 1971, с. 135-146.

88. **Leger**, Louis. La renessance des bulgares. // *Leger*, L. La Bulgarie. – Paris, 1885, p. 52-59.

89. *Вж за него:* **Памяти** акад. П. А. Лаврова. – Ленинград, 1929.

90. **Лавров**, П. А. Одна из переделок „Истории славеноболгарской" иеромонаха Паисия, сохранившаяся в рукописи N 1731 собрания проф. Григоровича. // *Тр. Восьмого археолог. съезда в Москве*, 1985, Т. 2, с. 242.

91. **Лавров**, П. А. Дамаскин Студий и сборники его имени дамаскин в южнославянской письсмености. // *Летописи Ист.-филолог. о-ва при Новорос. унив. Византино-славянское отд.*, 1899, с. 305-384.

92. *Вж за него:* **Любенова**, Л. Михаил Г. Попруженко. – С., 1990.

93. **Попруженко**, М. Г. Очерки по истории возрождения болгарского народа. – С., 1902.

94. *Вж за него:* **Энциклопедический** словарь : Т. XXXVI. – С. Петербург, 1921, с. 170.

95. **Флоринский**, Т. Д. Обзор новейших трудов и изданий по славяноведению. // *Университетские* известия (Киев), 1902, N 9, с. 121-124.

96. *Вж за него:* **Милтенова**, А. Григорий Андреевич Илински. // *Чуждестранна* българистика през XX в. : Енцикл. справочник. – С., 2008, с. 220-222.

97. **Ильинский**, Г. Значение Св. Гора о истории славянской книжнини. // *Журнал Мин-ва народного просвещения*, 1908, N 18, с. 1-41; На был. ез. под загл.: Значението на Света гора за историята на славянската книжнина. // *Славянски глас*, 1909, N 3, с. 153-170 и под загл.: Света гора и нейното значение за славянската книжовност. – С., 1910. – 32 с.; Рукописи Зографского монастыря в Афоне. // *Изв. Рос. археолог. о-ва в Константинополе*, 1908, Т. 13, с. 253-256.

98. **Иванов**, И. Българи – дейци в Сърбия (Йован Раич, Петър Ичков, Михаил Герман, Христофор Жефарович, владиците Партений и доситей). // *Иванов*, Й. Избрани произведения. – С., 1982, с. 183-197; **Цанев**, Д. Историята на Раич и нейните български преводи и преработки. // *Изв. Нар. библ. „Кирил и Методий"*, 1976, т. 14, с. 181-211.

99. *По-подробно за него вж:* **Радојчић**, **Н**. Димитрије Руварац. // *Станојевић*, Ст. Народна енциклопедија српско-хрватско-словеначка : Књ. III. – Загреб, 1928, с. 656-657.

100. *По-подробно за него вж:* **Груић**, Г. Павле Ненадовић. // *Пак там*, с. 47-48; **Руварац**, Д. Архимандрит Јован Рајич 1726-1801. – Београд, 1902.

101. **Иванов**, Й. История славяноболгарская..., с. XXVII.

102. **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски. // *История* на България : Т. 5. Българско възраждане XVIII – средата на XIX в. – С., 1985, с. 131.

103. Окръжно N 6632, май 1912 г. на Министерството на народната просвета. // България, N 85, 19 апр. 1912.

104. Паметник на отца Паисия. // *Учителски вестник,* N 1, 1 септ. 1912; Паметник на отца Паисия. // *Реч*, 1912, N 1750, с. 3.

105. *Славянски глас*, 1912, N 50-6, с. 165-174.

106. *Вж бел. 75.*

107. *Вж за него:* Янко **Сакъзов** (1860-1930) : Юбилеен сб. по случай 70 г. от рождението му и 40 г. обществена дейност. – С., 1930; **Куманов**, М. Политически партии, организации, движения и техните лидери 1879-1949. – С., 1991, с. 223-224.

108. **Сакъзов**, Я. Българите в своята история. – С., 1917, с. 224-226.

109. *Кратки биогр. сведения за него вж:* **Български** периодичен печат 1844-1944 : Анотиран библиогр. указ. : Т. 3 / Съст. Д. П. Иванчев. – С., 1969, с. 277.
Вж за него: **Билярски**, Ц. и И. **Пасков**. Архивен фонд „Димитър Мишев". Приложение: Библиография на основните трудове на Д. Мишев. // *Изв. Държ. архиви*, 1982, Т. 44, с. 229-249; **Недев**, **Н.** Българското масонство в България. – Пловдив, 2008.

110. **Мишев,** Д. България в миналото. Страници из българската културна история (1807-2007). – Пловдив, 2008, с. 556-568 ; изд. 1916, с. 292-295.

111. *По-подробно вж:* **Шишманов**, Ив. Д. Паисий и неговата епоха, с. 148-149.

112. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч. в бел., с. 50-83.

113. Повече за тях *вж:* **Велева,** М. Н. Васил Златарски като историк на българската историческа наука. // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 1978, Т. 32, с. 305-313; **Дуйчев**, Ив. Професор Петър Ников. // *Пак там*, Т. 16-18, 1940, с. 1-6; **Любенова**, Л. Петър Ников. Жизнен път и научно дело. – С., 1986.

114. **Златарски**, В. Н. Историята на Турция през XVIII в. и началото на XIX в. с оглед върху събитията на Балканския полуостров. – С., 1921, с. 55-159.

115. **Златарски**, В. Н. Български въстания и опити за въстания до средата на XIX в. // *България* 1000 години (927-1927). – С., 1927, с. 707-735.

116. **Златарски**, В. Н. Отец Паисий. // *Бълг. ист. библиотека*, 1929, N 1, с. 1-18.

117. **Златарски**, В. Н. История на българската държава през Средните векове : Т. 1, Кн. 1. – С., 1934, с. 526-533.

118. **Ников**, П. Принос към историческото развитие на България и към историята на българската църква. // *Списание на БАН,* 1921, N 11, с. 13-26.

119. *По-подробно за неговия жизнен и творчески път вж:* **Гюзелев**, В. Петър Мутафчиев (1883-1943). Виден представител на българската буржоазна медиевистика. // *Ист. преглед*, 1983, N 2, с. 83-100; **Гюзелев**, В. Петър Мутафчиев. – С., 1987; **Гроздanова,** Е. Професор Вера Мутафчиева като историк. // *Проучвания* в чест на професор Вера Мутафчиева. – С., 2001.

120. **Мутафчиев**, П. Делото и примерът на Паисия. // *Отец Паисий*, 1935, N 7, с. 333-337.

121. **Йоцов**, Б. Народен будител. // *Пак там*, 1930, N 19-20; Българската история и нейната разработка до Освобождението и значението ѝ за пробудата на българския народ. // *Пак там*, 1933, N 8-9, с. 6-11; Паисий като философ на историята. // *Пак там*, 1934, N 1, с. 8-12; Паисий Хилендарски. // *Паисий Хилендарски*. История славяноболгарская / Прев. на новобълг. Ал. Филипов. // *Пак там.* – С., 1934; За родното място на Паисий. // *Дневник*, N 11446, 16.II.1938.

122. **Генов**, Г. П**.** Ден на отец Паисий. // *Отец Паисий*, 1937, N 8, с. 315-320.

123. **Кепов**, Ив. П. Езикова разправка в свръзка с въпроса за родния говор на о. Паисия Хилендарски. // *Родна реч*, 1933, N 3, с. 133-136.

124. **Станев**, Н. Първият народен позив. Паисий Хилендарски. // *Станев*, Н. България под иго. – С., 1928, с. 85-100 и др.

125. *Вж за него:* **Димитров**, И. Професор Богдан Филов и неговият дневник. // *Филов*, Богдан. Дневник. – С., 1990, с. 5-188.

126. **Филов**, Б. Старобългарско изкуство. – С., 1924.

127. *По-подробно вж:* **Мигев**, Вл. Фашистките младежки организации и политическото развитие на България (1934-1939). // *Изв. Бълг. ист. др-во*, 1974, Т. 29, с. 43-64.

128. **Шишманов**, Ив. Д. Увод на историята на Българското възраждане. // *България* 1000 години (927-1927). – С., 1927, с. 280-282.

129. *Вж:* **Лавров**, П. А., бел. 91.

130. *Вж за него*: **Генов**, К. Михаил Арнаудов. Жизнен и творчески път на един учен-столетник. – С., 1983.

131. *Вж:* **Пенев,** Б. и др. Паисий Хилендарски / Б. Пенев, М. Арнаудов, Антон п. Стоилов. – С., 1918.

132. **Арнаудов**, М. // *Котленски край* (Юбилеен брой), N 132-138, (септ.) 1933 г.; *Също и в: Зора,* N 4270, 28. IX.1933.

133. *Вж* по въпроса за родното място на о. Паисия Хилендарски: *Народен страж*, 1923, N 18, с. 3-8.

134. **Арнаудов**, М. Народностната идея като двигател на Българското възраждане. // *Просвета*, 1936, N 5, с.513-527.

135. **Арнаудов**, М. Творци на Българското възраждане. – С., 1940, с. 19-30.

136. *Вж за него:* **Езиковедско-етнографски** изследвания в памет на академик Стоян Романски : Сб. – С., 1960.

137. **Романски**, Ст. Съдбата на българската книжовна реч от Възраждането до днес. // *Юбилеен* сборник по случай 25-годишнината от първия випуск на Габровската Априлова гимназия. – Габрово, 1900, с. 267-270.

138. **Романски**, Ст. Нов Софрониев препис на Паисиевата история от 1781 г., съпоставен с преписа от 1765 г. – С., 1938.

139. **Цонев**, Б. История на български език : Т. 1. – С., 1919, с. 310-311. (Университетска библиотека ; Кн. 8)

140. **Цонев**, Б. Краткое изявление в летопису болгарскому. // *Цонев*, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. – С., 1923, с. 468.

141. *Пак там*, с. 468-469.

142. **Ангелов**, Б. Ст . Из старата българска, руска и сръбска литература. – С., 1958, с. 105-107; **Шаур**, Вл. Поп Пунчов сборник. // *Език и литература*, 1968, N 4.

143. **Цонев**, Б. Поп Пунчов сборник от 1796 г. // *Цонев*, Б. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека : Т. 2. – С., 1923, с. 284-306.

144. *Пак там*, с. 469.

145. *Вж за него:* **Хаджиниколов**, В. Академик Жак Натан и българската историческа наука. // *Ист. преглед*, 1972, N 5, с. 3-21; **Хаджиниколов**, В. Историческото наследство на акад. Жак Натан. // *Пак там*, 1982, N 5, с. 10-28.

146. *Вж за него:* **Шарова**, Кр. Професор Христо Гандев и развитието на българската историческа наука. // *Векове*, 1973, N 4, с. 72-76; **Велева**, М. Историкът и историята. // *Пак там*, 1978, N 2, с. 72-82; Сборник в чест на проф. д-р Христо Гандев. – С., 1985.

147. **Натан**, Ж. Българското възраждане : Ист.-социолог. очерк. – С., 1939, с. 12-14; 36-38; 89-90.

148. **Гандев**, Хр. Ранно възраждане 1700-1860. – С., 1939.

149. *Вж за него*: **Златарски**, В. Н. Никодим Павлович Кондаков. // *Отчет Бълг. археолог. инст.*, 1924, Т. 8, с.43-52; **Романски**, Ст. В. П. Кондаков и България. // *Македонски преглед*, 1934, N 3-4, с. 231-234.

150. **Любенова**, Л. Михаил Г. Попруженко. – С., 1990; **Гандев**, Хр. Петър Михайлович Бицилли. // *Векове*, 1980, N 2, с. 38-42.

151. *Вж:* **Ангелов**, Д. и Г. Т. **Тодоров**. Н. С. Державин като историк на българския народ. // *Ист. преглед*, 1963, N 6, с. 74-93.

152. **Державин**, Н. С. Болгарские колонии в России. Материалы по славянской этнографии. // *Сборник за народни умотворения, наука и книжнина*, 1914, Кн. 29, с. 1-257.

153. **Державин**, Н. С. Паисий Хилендарски и его „История славяноболгарская" 1762 г. // *Державин*, Н. С. Сборник статей и исследования в области славянской филологий. – Москва, 1941, с. 63-124.

154. **Скерлић**, Ј. Српска књижевност у XVIII веку. Ново исправљено изданије у редакцији Владимира Џоровића. – Београд, 1923, с. 215-216.

155. **Радојчић**, Н. Подлога Рајичеве историје. // *Прилози*, 1921, с. 182; Рајичева бугарска историја. // *Сборник* в чест на Васил Н. Златарски по случай 30-годишната му научна и професорска дейност. – С., 1925, с. 353-365.

156. *See:* **Encyclopedia** of the Socity Science. – New York, 1933, p. 534; **Megali** heliniki encyclopedia. – Athene, 1932, p. 400.

157. *По-подробно вж:* **Сирков**, Д. Към въпроса за присъединяването на България към Тристранния пакт. // *Българо-германски* отношения и връзки : Т. I. – С., 1972, с. 433-466; **Тошкова**, В. България и Третият райх 1941-1944 : Полит. отношения. – С., 1975.

158. *Вж:* **Тодоров,** Ил. Цит. съч. в бел. 6, с. 83-89.

159. // *Паисий Хилендарски*. Славянобългарска история / Под ред. на П. Динеков. – С., 1938.

160. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. // *Динеков*, П. Първи възрожденци. – С., 1942, с. 64-83.

161. **Велчев,** В**.** Неизвестен препис на Паисиевата история от 1809 г. // *Мир*, N 12340, 27.IX.1941.

162. **Велчев**, В. Отец Паисий Хилендарски и Цезар Бароний. Принос към изследване изворите на Паисиевата история. – С., 1943.

163. **Ковачев**, М. Зограф : Изследв. и документи : Ч. I. – С., 1942.

164. *Пак там*, с. XV-XXI ; 1-271.

165. **Гандев**, Хр. Фактори на Българското възраждане. – С., 1943, с. 76, 105.

166. **Пастухов**, Ив. Българска история : Т. 2. Уредба на Второто царство. Турска власт. Възраждане. – С., 1943, с. 535-569.

167. *Вж:* **Тодоров**, Ил. Цит. съч. в бел. 6, с. 89-145. Цифрата им навярно е по-голяма, тъй като данните в посочения източник са до 1982 г. – *Бел.: М. К.*

168. *Вж за него:* **Попиванов**, П. Пантелей Зарев но 60 години. // *Пламък*, 1971, N 21; **Каранфилов**, Е**.** Изминат път и нови задачи. // *Лит. фронт,* N 48, 26.XI.1981.

169. **Зарев**, П. Българското възраждане. Характер и особености. – С., 1945, с. 12-20.

170. **Натан**, Ж. Класи и класови отношения в епохата на Българското възраждане. // *Ист. преглед*, 1945, N 1, с. 34-48; Отново по въпроса за класите и класовите отношения в България през Възраждането. // *Пак там*, 1950-1951, N 4-5, с. 464-482.

171. **Гандев**, Хр. Към идейния разбор на Паисиевата история. // *Ист. преглед*, 1946-1947, N 3, с. 264-275.

172. **Христов**, Хр. Паисий Хилендарски. Неговото време, жизнен път и дело. – С., 1972.

173. **Велчев**, В. Епоха, личност, дело. – С., 1981.

174. **Топенчаров**, Вл. Портретът на Паисий. – С., 1959.

175. **Ангелов**, Б. В коя година е починал Паисий. // *Език и литература*, 1962, N 6, с. 96-99.

176. **Ангелов,** Б. Неизвестен препис на „История славяноболгарская". // *Народна култура,* N 31, 4.VIII.1962.

177. **Ангелов**, Б. Зографският препис на „История славяноболгарская". // *Пак там,* N 29, 1969, с. 5; Жеравненският препис на „История славяноболгарская". // *Наша родина*, 1972, N 9, с. 20-22.

178. **Ангелов**, Б. Поправки и добавки. // *Ангелов*, Б. Рилска преправка на „История славяноболгарская". – С., 1966, с. 149-152.

179. **Ангелов**, Б. Първообразът на „История славяноболгарская". // *Векове*, 1972, N 4, с. 32-42.

180. **Ангелов**, Б. Паисий Хилендарски. – С., 1985.

181. **Ангелов**, Б. Съвременници на Паисий : Ч. 1-2. – С., 1963-1964.

182. **Ангелов**, Б. Паисий Хилендарски и его „История славяноболгарская". // *Вопросы истории*, 1973, N 8, с. 212-216.

183. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. История славянобългарска. – С., 1949; Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1963; Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1972.

184. *По-подробно за неговия живот и дейност вж:* **Руварац**, **И.** Живот Доситејев у хронолошком погледу. // *Бранково коло* (Сремски Карловци), 1895, с. 13-14; **Kostič**, M. Dositej Obradoviж u istorijskoj perspektivi XVIII i XIX veka. Posebna izdanja SAN (Beograd), 1952.

185. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски и Доситей Обрадович. // *В* чест на академик Димитър Косев : Изследв. по случай 70 г. от рожд. му : Сб. – С., 1974, с. 59-64.

186. **Динеков**, П. Литературни образи. – С., 1957 (2. изд. 1968); Писатели и творби. – С., 1958; Литературни въпроси. – С., 1963; Възрожденски писатели. – С., 1964; Очерци за български писатели : Ч. 1. – С., 1965, с. 5-21.

187. **Динеков**, П. Паисий Хилендарски. Славянобългарска история. – С., 1963, с. 7-18.

188. **Динеков**, П. Отношението на Паисий Хилендарски. Към въпроса за езика. // *Изв. Инст. за бълг. език*, 1970, Т. 19, с. 561-568; *Също и в:* Историческа съдба и съвременност. – С., 1972, с. 149-158.

189. *Вж за него:* **В** чест на Любомир Андрейчин по случай шестдесеттодишнината му : Сб. // *Изв. Инст. за бълг. език*, Т. 19, 1970; **Русинов**, Р. Любомир Андрейчин – жизнен път и научна дейност. – С., 1995.

190. **Андрейчин**, Л. Езикът на Паисиевата „История славеноболгарская" и началото на новобългарския книжовен език. // *Бълг. език*, 1962, N 6, с. 481-490; Какво значи „простим болгаром просто и написах" в Паисиевата история. // *Пак там*, 1963, N 1, с. 41-43; Простата и прочувствена реч на Паисий Хилендарски. // *Пак там*, 1973, N 5, с. 403-404; Разказвателните наклонения в историческото повествование на Паисий Хилендарски. // *Изв. Инст. за бълг. език*, 1964, Т. 11, с. 235-238.

191. **Милев**, Ал. Гръцките и латинските думи в историята на Паисий. // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха (1762-1962). – С., 1962, с. 401-411; Самостоятелният дателен падеж в „История слвяноболгарская". // *Бълг. език*, 1963, N 1, с. 43-36.

192. **Паисий Хилендарски** и неговата епоха (1872-1962) : Сб. от изследвания по случай 200-годишнината от История славянобългарска. – С., 1962.

193. **Драгова**, Н. Знай своя род и език : Биогр. очерк за Паисий Хилендарски. – С., 1961.

194. **Драгова**, Н. Паисий Хилендарски. // *Бележити* българи : Т. 3. – С., 1969, с. 9-26.

195. **Драгова**, Н. Паисий Хилендарски. // *Български* писатели : Биогр. / Съст., ред. Ив. Сестримски. – С., 1973, с. 7-18.

196. Публ. в сп. *Киноизкуство*, 1962, I, N 1, с. 1-52.

197. **Драгова**, Н. И го нарекоха Паисий : Роман. – Варна, 1963.

198. **Пекунова**, Т. Новият Паисий. // *Лит. новини,* N 64, 9.X.1963; **Станчев**, Ст**.** Добре издържан изпит. // *Народна младеж,* (притурка Пулс), N 271, 18.XI.1963; **Наимович**, М. И го нарекоха Паисий. // *Работническо дело*, N 342, 1963.

199. *Вж за него:* Памет за Божидар Райков. // *Език и литература*, 1995, N 1.

200. **Райков**, Б. Нови документални свидетелства за живота и смъртта на Паисий Хилендарски. // *Народна култура*, N 34, 14.VII.1974; Един документ за Паисий Хилендарски. // *Пак там,* N 42, 16.X.1976; Нови исторически свидетелства за живота и смъртта на Паисий Хилендарски. // *Изв*. на НБКМ, Т. 14, 1976, с. 25-33; С вярност и усърдие – документални източници за Паисий Хилендарски. // *Аз буки,* N 2, 8.XII.1979; Един документ за Паисий Хилендарски от неговото пребиваване в Сремски Карловци през 1761 г. // *Българско* Средновековие : Българо-съветски сб. в чест на 70-годишнината на проф. Иван Дуйчев. – С., 1980, с. 118-123.

201. **Паисий Хилендарски**. История славяноболгарская. Първи Софрониев препис от 1765 / Увод, новобългарски текст и коментар Б. Райков ; Ред. Б. Ст. Ангелов и Ив. Дуйчев. – С., 1973.

202. Канонизиране на преподобния наш отец Паисий Хилендарски и Български. // *Църковен вестник,* N 45-46, 15.II.1963.

203. *По-подробно вж:* **Панчовски**, И. Живот, дейност и творчество на българския патриарх Кирил (1901-1971). // *Духовна култура*, 1971, N 3-4, с. 22-23.

204. **Кирил, патриарх български**. Преподобни Паисий Хилендарски. // *Църковен вестник,* N 45-46, 15.II.1963.

205. **Никитин**, С. А. Паисий и его современная южнославянская историография. // *Изв. Инст. по ист.*, 1963, Т. 13, с. 23-

31; **Конобеев**, В. Д. К оценке классового содержания идеологии и программы Паисия Хилендарского. // *Развитие* капитализма и национальные движения в славянских странах. – Москва, 1970, с. 56-74.

206. **Поленаковиќ**, Х. Неколико непознатих података о Паисију Хилендарском. // *Хиландарски* зборник, 1966, с. 171-181.
По-подробно вж: **Здравева**, М. Приносот на професорот Поленаковиќ во разкривањето на ракописи од Паисј Хилендарски кои придонеле за уточњаване автентичноста на неговата историја. // *Академик* Харалампје Поленаковиќ како књижевни истражувач и историчар. – Скопје (1997) и др.

207. **Picchio**, R. Le slavobulgaro di Paisij. // *Recerche* slavistiche, 1966, p. 77-112.

208. **Тахиаос**, А.-Е. Идеи Паисия Хилендарского в связи с греческим возрождением XVIII-го века. // [*Premier*] I Congres international des йtudes balkaniques et sud-est europйenne, Sofia. – 1966, Vol. VII, p. 125-127.

209. *See:* **Païsi von Chilendar**. Slawobulgarische Geschichte /Aus dem Bulgarischen ьbers., herausg., comment. u. mit einen Nachwort versehen von Norbert Randow. – Leipzig, 1984.
Считаме се задължени да изкажем голямата си благодарност към **проф. д-р Светлина Николова**, известен наш кирилометодиевист и съпруга на покойния Ил. Тодоров, която ни предостави за ползване труда на немския учен.
Това е неоценими колегиални и приятелски жест, без който нямаше как да се запознаем с изданието, тъй като за голяма наша изненада се оказа, че то липсва в трите най-големи научни библиотеки в София – Народната, Централната на БАН и Университетската на Софийския университет „Св. Климент Охридски".
Дължим благодарност и на **доц. д-р Петър Велчев** – поет, преводач, литературен критик и син на проф. В. Велчев, който по-късно ни подари екземпляр от същото съчинение, съхраняван в личната библиотека на баща му.

210. *По-подробно за тях вж:* **Димитров**, Б. Беловата на „История славянобългарска". // *Паисий Хилендарски*. История славянобългарска. Препис-белова на Паисиевия автограф / Предадена на новобългарски език от Петър Динеков. – С., 2004, с. 5-17; **Драгова**, Н. Преписът на „История славянобългарска…" в Националния исторически музей. // *Пак там*, с. 18-40.

211. *По-подробно вж:* **Драгова**, Н. Домашни извори за „История славянобългарска". // *Паисий Хилендарски* и неговата епоха : Сб. – С., 1962, с. 285-343.

212. *По-подробно вж:* **Трайков**, В. Идеологически течения и програми в националноосвободителните течения на Балканите до 1878 година. – С., 1978.

I – 4 *последно завършено историографско перспективно* изследване на Милен Куманов – *e*-библиотека „ПАИСИАДА": Историография на *Паисиезнанието* за *посветеното на 300-год. от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-год. от създаването на неговия труд „История славяноболгарская...".* Ново издание на Университета по библиотекознание и информационни технологии: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : За буквите – О писменехь, 2022 : Академично слово, подготвено на 6.11.2022 г. за XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ – 20.05.2022 г. .

I – 4 *последнее законченное историографическое перспективное* исследование Милена Куманова – *э*-библиотека „ПАИСИАДА": Историография *Паисиеведения* для *посвященного 300-лет. со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского и 260-лет. создания его труда „История славяноболгарская...".* Новое издание Университета библиотековедения и информационных технологий: Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская …: Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : О буквах – О писменехь, 2022 : Академическое слово, подготовленное 6.11.2022 г. для XVIII Студенческой научной конференции и выставки УниБИТ – 20.05.2022 г.

I – 4 *last completed historiographic perspective* study of Milen Kumanov – *e*-library PAISIADA: Historiography of *Paisiy studies* for *dedicated on the 300th anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski and 260th anniversary of this work Istoria slavyanobolgarskaya…* New edition of the University of Library Studies and Information Technology: Saint Father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaya…*: Inform. Code of Bulg. letters and lit.: I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy). – Sofia : Za bukvite – O pismeneh, 2022 : Academic speech, made on 6.11.2022 for XVIII Student Scientific Conference and exhibition at ULSIT – 20.05.2022

5. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ТЕКСТОЛОГИЧНО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ,

ПОДГОТВЕНО ОТ НЕГО ЗА ПЕЧАТ НА 6.09.2021 г.

Е*-БИБЛИОТЕКА *„КЛИО”:

136 ГОДИНИ ОТ СЪЕДИНЕНИЕТО НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ С КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ И СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА 1885 ГОДИНА – СЛИВНИЦА – НАЙ-ЧЕРНИЯТ КОШМАР НА СРЪБСКИЯ КРАЛ МИЛАН

ПРЕДСМЪРТНАТА ИЗПОВЕД НА КРАЛ МИЛАНА
(Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена)

ТЕКСТОЛОГИЧЕН И ИСТОРИОГРАФСКИ ДИСКУРС

ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ

Съединението на Източна Румелия и последвалата го Сръбско-българска война от 1885 г. са две ярки събития, които никога няма да изчезнат от историята на следосвободенска България. И за двете е писано толкова много в историческата ни литература, че човек би останал с чувството, че няма какво повече да се каже за тях...

Защото за тях има неизвестни все още не малко моменти и факти, източник на които се оказва не кой да е, а най-влиятелното лице в западната ни съседка – **крал Милан**.

При предприето по друг повод от нас проучване на **в. „Мир”** – един от най-известните и влиятелни вестници, излизали в България от 1894 до 1944 г., попаднахме на едно сензационно интервю на **д-р Владан Джорджевич** – министър-председател и министър на външните работи на Сърбия (1897-1900), с бившия сръбски владетел, което се оказва предсмъртно, тъй като от съдържанието му е видно, че е взето между 1900-1901 г., след като д-р Вл. Джорджевич не е вече шеф на сръбското правителство и преди смъртта на крал Милан (11 февруари 1901 г.).

Разговорът между двамата е публикуван без каквито и да било бележки и коментари от страна на редакцията на вестника, което считаме за сериозен пропуск от нейна страна, тъй като – както сега, така и преди едно столетие – българската общественост твърде малко е била запозната с политическите похвати и стремежи на белградските управляващи среди.

Доколкото се простират нашите сведения, досега това интервю не е било използвано в публикации от наши изследователи, посветени както на Съединението на Източна Румелия с Княжество България, така и на самата Сръбско-българска война.

Що се отнася до сръбската историография, тя, общо-взето, малко говори за Сръбско-българската война по разбираеми причини – все пак тази война е едно голямо поражение на сръбската армия.

Тъй като изнесените в интервюто факти са от изключително важно естество, позволяваме си да го предоставим отново на вниманието не само на историците-изследователи, но и на по-широкия кръг от нашата общественост, която проявява жив интерес към двете събития, с един кратък коментар и пояснения за споменатите в него лица и събития:

„– Аз не само не се разкайвам за Сливница, но намирам, че тя е най-голямата заслуга през 20-годишното мое владение в Сърбия!”.

Подир тези думи, естествено аз занемях от учудване.

Крал Милан продължи:

„– Вам това изглежда като парадокс? Но аз сам ще Ви докажа, че това не е абсурд, както може би това Ви се струва. Само за това трябва да почна малко издалеко. И това няма да ни затрудни. Нито аз, нито Вие нямаме сега никаква работа. Като дойде дума за Сливница, нека се изговорим до воля.

Да почнем с Берлинския договор (от 1878 г. – Бел. – М. К.). Тоя международен акт не е водел никаква сметка за колосалните жертви, които Сърбия в две войни[1] е дала за своята независимост и увеличение. Този договор ни наложи нови и твърде тежки жертви: да строим голяма железница, да решим аграрния въпрос в новите окръзи (Пиротски, Нишки, Врански и пр.), да сключваме търговски договори, или с други думи: Берлинският договор нито с новите граници, ни с правото си да сключваме международни договори, не е създал нито един нов икономически или финансов източник; напротив, той със своите постановления натовари държавния ни бюджет с 15 милиона анюинтет на новите държавни дългове, които трябваше да направим само поради тоя договор.

Па при все това ние изпълнихме лоялно всички задължения, които ни наложиха в Берлин, защото сме вярвали, че Берлинският договор е основа, гарантирана от великите сили за мирното развитие на Сърбия и че той е апарат за урегулирване отношенията на балканските държави. Но, само сме ние между балканските държави, изпълнили

всичко, което е от нас търсено с Берлинския договор. България не само не е решила аграрния (чифлигарския) въпрос, не само че не е разрушила дунавските крепости, не само че не е започнала постройката на железници, но с Пловдивския преврат[2] е разцепила на „парампарче" (тур. **paramparça** – разкъсан, разбит, раздран на парчета*) онзи международен договор, който трябваше да бъде регулатор между всички нас.*

Тя (България) е присвоила почти цялата Румелия, без Високата порта да мръдне и малкия си пръст. Тя във вреда на балканското равновесие, създадено с Берлинския договор, самовластно увеличи с една трета своята територия и своето население, а авторите и подписалите се на Берлинския договор нищо не предприеха да му възвърнат важността; те се покориха пред свършения факт. Между това, аз със своето правителство от Напредняшката (Прогресивната – Бел. – М. К.) партия толкова се старах за съвестно изпълнение (на) всички задължения на Сърбия по Берлинския договор, че с това създадох против себе си и напредняците силна буря между сръбския народ, която предизвика Зайчарското въстание (от 1883 г. – Бел. – М. К.)[3]. И тъкмо когато успях да потуша Зайчарската буна, България отне Източна Румелия.

За мене и моето правителство беше ясно, че България, ако никой не я спре в това, в кратко време също така ще присвои Стара Сърбия[4] и Македония и тогава е свършено с политическата независимост на Сърбия и с нейната национална мисия и с цялото бъдеще на великото сръбство…"

Тук крал Милан стана да си отпочине. Аз употребих тази пауза, за да му кажа:

„– Знаех, Ваше Величество, всички тези конспирации. Те са много пъти изнасяни в печата. Приблизително със същите думи ги описва и Милутин Гарашанин[5] в едно свое писмо до Вукашина Петрович[6]. Аз мисля, че освен аранжираните българофили, да влезне във война с България, но също така няма нито един сърбин, който днес с учудване да не се пита:

– Защо в тази война се е участвало само с една трета от сръбската войска, защо и тази малка войска не е взела достатъчно муниции, защо тази малка войска подир свършване (на) концентрацията ѝ е държана с пушки при нозе, защо се е чакало обявяването на войната чак (до) тогава, когато България е можела да прехвърли своите войски от турската граница при Мустафа паша[7] (дн. Свиленград – Бел. – М. К.) на сръбската граница, защо тогава, когато е обявена войната от тази третина сръбска войска се е развлекла в онази дълга верига от Видин до Власина при Трън?

Защо този тънък войнишки ланец е изпращан в неприятелската земя[8] по 5-10 километра дневно, когато срещу него е била също така малобройна неприятелска войска, защо онези три слаби сръбски дивизии с кавалерийска бригада, които имаха за задача да превземат София, не са били изпратени заедно или поне в две колони през Драгоманския проход и Лукавишката долина право в Сливница, но една от тях се праща по непроходим терен та губи два враговенни дена, защо във време, когато всяка минута е съдбоносна за успехите на нашата войска се дават пълни 24 часа почивка, когато войската не е била уморена?" („Мир", N 4020, 4 окт. 1913)…

Защо от 8 до 12 ноември е настанал в сръбската войска онзи страшен хаос, който е унищожил в нея и последната частица физическа и морална сила; защо на границата, когато е вече наново концентрирана и оная малка децимирана сръбска войска, само една шепа хора юнашки брани „Нешков връх", а не ще да ѝ помогне нейната рождена дивизия, ами цялата Нишавска войска мирно гледа пропастта, в която са поставени онази тълпа хора?

Защо се напуща положението на границата, когато то е така яко, че командата на Нишавската войска се надява, че на него ще може да се удържи. Защо се е наредило нашата войска да отстъпи чак зад Пирот или ако Пиротската позиция е по-добра от оная на границата, защо се оставят в предната линия само 7 000 души, когато е ясно като ден, че българската войска ще ги разстрои, за да бъдат изгубени за Пиротския бой?

Защо поне на Пиротските височини не се е употребила цялата сръбска артилерия, която е имала муниции повече, отколкото що бе останало на пехотата и когато нашата артилерия подир българската погрешка при настъплението е могла на това място да направи катастрофа на българската войска; защо и през двата дни на боя не е имало никакво единство в командването на сръбската войска, на всеки командата е работила каквото си ще?…"

„– Полека, докторе, на всичко ще Ви отговоря. Аз бих могъл на всички тези запитвания твърде кратко да отговоря, тъй както съм отговарял на всички интервюта подир войната: „Аз съм за всичко крив. Но с Вас мога и желая да бъда обширен.

Имах две причини, – добави крал Милан, – за да обявя войната само с една трета от нашата войска. Първата причина е бурното политическо състояние в страната, което и подир потушаването на

Зайчарската буна ми е диктувало да се не оставя земята[8] *ни без войска… Другата ми причина е била, че и на сън не ми е минавало, че султанът, напротив*[9] *и уверенията, които нам е давал, ще гледа спокойно как българският княз повежда и румелийските войски на сръбската граница.*

Девет милиона фишека (патрони) не е било малка муниция за една кампания от пехота с 30 000 пушки. Аз не можех и да подозирам, че тази муниция ще се изразходва за 14 дена. А защо при все това е било така, затова причина е балканското политическо партизанство. Когато и да е моят военен министър искал кредити за стрелба, за боева муниция, за големи маневри и пр., всякога се е натъквал на силна опозиция не само от страна на противниците на правителството в Скупщината, но и от страна на много правителствени приятели, защото с правене на опозиция срещу военния министър се печели най-лека и евтина популярност, макар че аз всякога до Йоца Петрович съм избирал за военни министри лица без разлика на партия.

Не е истина онова, което се е писало във вестниците, че Народната скупщина винаги и с капа и шапка[10] *е давала на войската… Аз за времето на цялото мое управление със зъби съм откъсвал всеки кредит за войската от народното представителство. Па при все това да можах да подозирам, че вчерашната България ще има дързостта да разкъса Берлинския договор и че всички европейски сили ще я благославят за това; да можах да подозирам колко малко време е оставало на сръбската войска да почне нова война, аз бих изтръгнал своевременно от политическите партизани потребните кредити за повече муниции и за големи маневри на войската.*

Но това аз не съм и подозирал и ако Вие мислите, че е малка моята вина в тая война, приемам да се отбележи и казаното на мой рабош[11]*. Запитвате ме защо с концентрирането на войската съм чакал и пропуснал цял месец време! Затова защото австро-унгарското правителство ни увери, че ще получим териториална компенсация за съединението на България с Румелия, ако великите сили не могат да унищожат тоя fait accompli*[12]*, а няма да получим нищо, ако влезем във война, па макар и победители (до тук: Мир, N 4021, 6 окт. 1913).*

При такива поръчения на най-близната ни велика сила, с която имах подписана военна конвенция, беше много по-добре с мобилизация и концентриране на войската Сърбия да изнуди териториална придобивка, нежели да влезе във война, която във всеки случай коства твърде много кръв и пари. Само когато се уверих, че конференцията на великите сили в Цариград не е в положение да вземе никакво решение по румелийския въпрос; а още повече да ни осигури териториална придобивка, която ни предостави Австрия в перспектива, ако не влезнем във война, само тогаз аз можах да се реша на акция, смятайки че с цялата наша войска ще заставя великите сили или да повърнат status quo ante, или, ако признаят fait accompli[12] *да дадат на Сърбия подходяща териториална компенсация.*

Смятал съм, че с три дивизии ще мога да дойда в София. Затова изпратих две далеч от главния обект на военните операции, за да заеме повече чужда земя и така отпосле да задържи колкото се може по-голяма част. Ето откъде се е проточила онази наша „верига" от Тимок до Власина. Ако с това съм погрешил против едно от главните начала на стратегията, то това не е само моя погрешка, но и на всички мои специалисти по тоя въпрос. Но, докторе, при подобна ситуация би се излъгал и владетел на по-голяма държава, отколкото е Сърбия. Толкова относително Вашите питания, които се отнасят да политиката и голямата стратегия на самия план на войната.

Всички останали Ваши питания се отнасят до подробности на стратегията и тактиката в самия бой. Тук има двама виновници. Един съм аз, а другият е Йоца Петрович[13]*. Аз съм крив*[14]*, че от любов към Напредняшката партия, която с войски е помагала в цялата ова*[15] *политика, както и в тази война, взех за шеф на върховната команда един болен (от мозъчно разстройство – б. р.), а той (Петрович) е крив, защото, макар и да е сам професор във Военната академия, и ми е казвал, че никога военен министър не смее да бъде едновременно и шеф на върховното командване, той, в своята болна амбиция прие да бъде и едно и друго, но естествено не е бил способен нито за едното, нито за другото.*

Из тия кардинални грешки са последвали и погрешните назначения на дивизионните началници, защото поради някои мои, някой Йоцини лични симпатии и антипатии, поради лична омраза на кралицата, а и поради партизански политически сметки, моето правителство направи така, че Коста С. Протич, Хорватович и Йоца Белимаркович[16] *не добиха нито шефство в щаба, нито дивизионна команда, ами Тимошката дивизия дадохме на самоковския контрактор*[17] *Милойко Лешанин, който в околността на Видин изгуби драгоценна неделя, макар да е имал възможност подир боя при Кула заедно с разбитите българи да влезне във Видинската крепост.*

А Дунавската дивзия дадохме на онзи Милотинич, който за мене, когато бяхме през нощта между 5 и 6 ноември и се завърнахме от позициите в Цариброд, е казал: „хвала на краля, задето ме смени; не е това за мене, още няколко недели па ще имам 40-годишна служба и право на пълна пенсия…" Знаейки Биничка като истински юнак из Сръбско-турската война, аз му поверих Шумадийската дивизия, но се уверих, че отличен командант на батальон или полк не всякога е добър дивизионер[18]*.*

Топаловича никога не съм обичал, макар той всякога и да е бил изправен офицер, защото държах, че не е предан на династията ми, обаче моето правителство толкова много се застъпваше за него, че аз му поверих онази дивизия, която имаше посредствена задача. През време на нашите офанзиви той наистина е водил моравци тромо[19]*, но твърде внимателно и когато се върнахме на границата ни, аз му поверих цялата Нишавска войска. Но той схвана моето командване като мост, през който дохождат само заповедите на Върховното командване.*

Мишкович е единствен, който се показа добър дивизионер, но при едно условие: други да му нареди какво трябва два работи в момента и да не взема сам отговорност за каквато и да е инициатива. Аз оставих бойното поле още на 5 ноември през нощта, па отидох в Цариброд, па в Пирот, па в Бяла Паланка, па чак в Ниш. Това е моята главна вина.

Вие сте се поставили[20] да ме оправдаете от това със страха на окръжающите ме като наговарвате[21] Карагеоргиевича[22] и пр. (до тук: Мир, N 4023, 8 окт. 1913).

Не докторе, аз съм крив, задето приех върховното командване, когато не съм имал за това у себе си никакви способности. Но какво искате, когато всички принцове и владетели се смятат, че са вече по своето рождение главнокомандващи, като че ли военният занаят не трябва да се изучава из основа, както и всеки други.

Да бях останал мирно в Белград със своите чужди „нерви", за да контрирам дипломатическите интриги против нас, за което имам известна дарба и да бях поверил върховната команда на който и да е от моите генерали, а особено на Коста Протич или на Йоца Белимаркович, тази война при всичката недостатъчност на войската, на муниции за пехотата и при недобрите оръдия, пак щеше да успее.

Но как можех и да помисля, един Обренович да остане вкъщи, когато неговата войска се бие, защото, знайте, всеки Обренович трябва да бъде и славен войвода."

„– Много е великодушно, Ваше Величество, задето винаги, па и в тоя разговор вземате върху себе си толкова голям дял от вината за резултатите на тая нещастна война, за която сме всички без разлика от генерала до редника много или малко грешили – но всичко това не е в състояние да ми обясни оня парадокс, с който се започна тоя наш разговор, защото, допуснете ми, че е най-малко чудновато твърдението, че Сливница е най-голямата заслуга на В. Величество, отколкото що[23] от васално княжество сте направили Сърбия независима европейска държава."

„– Това само изглежда парадокс, а всъщност не е. За да Ви докажа това, трябва да се повърна чак на химната за княз Михаила[24], която доказва, че в Сърбия тогава не се е правила никаква разлика из между сръбските земи в Турско и България. То е било един народ, макар целото средновековие и да е доказвало, че сърби и българи не са един народ. Когато аз като дете стъпих на сръбския престол[25], още продължаваше да се нарича – дори и в учебниците – река Морава – Бугар[26] Морава, а една околия, българо-моравска околия, защото това е все едно: сърби или българи!

Когато българите почнаха да работят за основаване на своята Екзархия – една институция, която е имала за задача да побългари цяла Стара Сърбия и Македония, официална Сърбия им е помагала в това отношение. Доколко са имали тогавашните сръбски държавници понятие за Стара Сърбия, доказва отговорът на министъра на просветата при първото регенство[27], който е дал на депутацията из Прокупле, която е искала щото Сърбия да им помогне и отвори сръбско училище в Прокупле.

Единствено двама души, които са в цяла Сърбия схващали каква опасност заплашва сръбския народ от българизирането на Стара Сърбия, бяха Милош С. Милоевич[28] и Панта Сречкович[29]. За нещастие, те бяха посредствени като книжовници и не бяха в положение да обърнат внимание на своите писания. Чак когато аз самичък поех властта и започнах война за освобождение и независимост на Сърбия, сръбската главна войска, особено във втората война (от 1877-1878 г. – Бел. – М. К.), най-напред отиде да освобождава България.

Трябваше да дойде кървавата неправда, която направиха на Сърбия със Санстефанския договор, та да се пробудим от нашето русофилство и българофилство. Трябваше да се предприеме създаването на Велика България във вреда на целия сръбски народ, па тогава ние, неколцина сърби да се излекуваме от руското и българско братство. Собствено, свестихме се отначало само ние двама, Йован Ристич[30] и аз, и ние с всичката си сила настоявахме, щото в Берлинския конгрес да спасим за Сърбия от руската Велика България поне онези четири окръга, които сме напоили със своята кръв[31] (до тук: Мир, N 4024, 9 окт. 1913).

Всички останали сръбски държавници останаха русомани, както това доказват писмата и депешите, които Ефрем Груич[32] е пращал на Ристича в Берлин.

Широката народна маса остана и след това с вярата, че руси и българи са наши прави[33] братя. За жалост и тоя е единствен човек, който заедно с мене схващаше какво значи за сръбството Сан-Стефано и който по моите упътвания и по съветите на самите руски делегати на Берлинския конгрес е искал и при известни условия е добил[34] с помощта на Австрия, щом с Берлинския договор се постигна независимостта и увеличение на Сърбия – не е смеял да пристъпи към сключване на търговски договор с Австрия, защото е видял, че неговата партия и после Сан-Стефано останала русофилска. Затова Йован Ристич е отстъпил и казал на напредняците: „Заповядайте сега вие!".

Развила се огорчена[35] кървава борба, която не е избирала средства и която докара откритата революция на радикалите, гражданска война[36], която потуших, но затова и аз и напредняците станахме твърде непопулярни.

Когато българите извършиха Пловдивския преврат и със собствената си сила да създадат отново Санстефанска Велика България, за мене веднага бе ясно, че Сърбия трябва coûte que coûte[37] с оръжие в ръка да попречи на тоя смъртоносен план за Сърбия.

Искате ли да вярвате, че сега моите най-добри приятели, напредняците, които във вътрешната политика газеха заедно с мене durch dick und dünn[38], които жертваха всичката своя популярност за моята политика, сега внезапно почнаха да ме затрудняват. Дори и за тях подир Пловдивския акт българите бяха още братя, дори и за тях войната, която исках да почна, беше братоубийствена война. Така се тежко лекуват народите от вкоренени предразсъдъци…

Повечето поради моята вина тая война не можа да успее и аз за тази моя вина бях толкова свестен[39],

че не наказах нито един офицер, който е допринесъл с нещо за фаталното свършване на войната, но поисках за всичко това да платя аз самичък. Затова исках още в Ниш да абдикирам в полза на моя син. Милутин, Вукашин и Драгомир попречиха на това ми намерение, доказвайки ми, че е моя длъжност най-напред да извадя страната от нещастието, в което я турих.

И аз денонощно работих с всичка сила за това. Сърбия, макар и победена, да диктува мира в Букурещ[40].

Исках да се помиря и с радикалите, пуснах на свобода осъдените техни водители и ги доведох в Ниш да образуват напредняшко-радикално правителство. Аз трябваше да задържа на власт партията, която в очите на обществото беше най-крива за нещастната война, а радикалите направиха фузия[41] *с либералите и кръвната партизанска борба се продължи.*

Но при всичките големи вътрешни смутове, Сливница беше такава кървава лекция, че поне във външната политика се тръгна по пътя, по който Сърбия е трябвало винаги да иде[42]*. Сливница в Сърбия пробуди съзнанието за сръбството в Македония.*

В Белград се основа дружество „Св. Сава"[43]*. Една непълна година подир Сливница, Сърбия заключи с Турция консулска конвенция. Две години подир Сливница Сърбия имаше свои консули в Скопие и Солун. Подир още една година Сърбия имаше търговски договор с Турция и железопътно съобщение със Стара Сърбия и Македония, с което в 1888 г. турската войска се снабдяваше с брашно от Сърбия. Сръбски училища в Стара Сърбия и Македония изникнаха навсякъде против Българската екзария (до тук: N 4025, 10 окт. 1913 г.).*

В това време започна работата на Сърбия в Цариград, за да се добият сръбски митрополити за Скопска и Рашко-Призренската епархии. Колко това е било ужасно и тежко питане[44] *не трябва на Вас да доказвам, защото Вие бяхте сръбски посланик в Цариград, когато наш Димитрие стана митрополит Призренски и екзарх на Долна Мизия. Вие сте пропъдили последния гръцки митрополит из Скопие, а под Ваше председателство патриаршията е избрала бившия ректор на Белградската семинария Фирмилияна за митрополит в Скопие. Заедно със Скопие и Солун, Сърбия отвори свои консулства и в Битоля и Серес.*

Още от по-рано, (за) да се направи фронт спрямо българската хлабавост в Македония и Стара Сърбия, Вие бяхте изпратен в Атина за посланик и Вие най-добре знаете, че не е Сливница причината, за да не се дойде до споразумение с Гърция, което е търсено именно за туй, защото Сливница ни отвори очите.

Всичко това не е извършено под моето властване, защото аз щом като упътих външната политика на Сърбия в това направление, абдикирах[45]*. В оная хайка, която Русия започна против мене, случи ми се още едно нещастие, че трябваше да се разведа с моята жена…*

Нещастен и във вътрешната политика и в своята къща, аз усетих тайнственото желание за щастие като частно лице. Подир двадесетгодишна непрекъсната борба, искаше ми се и аз да отдъхна, та поне като частно лице да бъда щастлив, и аз абдикирах, за да спася поне престола за моя син. Не ми трябваше много, освен няколко години, за да се уверя, че няма щастие и за приватния[46] *човек без борба, че няма права без длъжности…*

Когато видях, че Франц Йосиф отиде в Петербург, когато видях, че между Австро-Унгария и Русия се постигна споразумение за задържане (на) status quo на Балкана[47]*, за мене беше ясно, че Сърбия трябва да употреби един период в мир, гарантиран с това споразумение, че трябва дефинитивно да прекъсне своите вътрешни борби, да засили своята войска и своето народно стопанство, за да бъде богата и войнишката яка*[48] *в момента когато дойде време за дефинитивно решение на Балканския въпрос.*

Ето защо в 1897 г. Вие сте дошли на власт, а аз – командващ на действащата войска. Какво и как сме работили под девиза „Сърбия преди всичко друго", не е потребно сега да рекапитулираме… Какво направих аз от сръбската войска, това са Посали[49] *първите нейни маневри при Крушевац. И ако*[50] *бяхме тогава в началото на нашата работа, България вече се страхуваше от реванш за Сливница.*

Но най-добре разбра Русия опасността от нашата деятелност в Сърбия, опасност за нейните планове на Балкана. И за това бе решена да унищожи нас. Когато не успя атентата против мене, тогава потърсиха Драга Машинка[51] *и чрез нея успяха, щото моят рожден син, моят единствен наследник да изневери и на мене и на Вас … и да извърши самоубийство на Обреновичовата династия. Още докато бяхте в Париж, веднага след тази катастрофа аз Ви писах, че това не е вече политическа криза в Сърбия, а династическа. Днес Ви повтарям, че тая гнилост на моята династия на престола няма дълго да трае*[52]*.*

Какво ще бъде после от Сърбия, ще зависи от новата династия. Ако тя схване, че Сърбия ще трябва още дълго да бъде военна държава, толкова по-добре и за едната и за другата страна, защото тогава сръбският народ ще има бъдещност[53]*. Ако новата династия на Сърбия не схване тази своя длъжност, няма да се мине дълго и Сърбия, която Обреновичи създадоха (като – Бел. – М. К.) независима държава, ще стане отново чужда провинция."*

Обладан от тази черна перспективо, крал Милан проснато се сгуши на своето канапе. Подир няколко минути той рече:

„– Какво ще бъде по-нататък, това е в Божиите ръце. И затова повтарям: от всичко, което съм направил за Сърбия в продължение на двадесет години от своето властване, най-важното е дето й показах откъде й иде главната и най-голяма опасност и дето й показах единствения начин, с който (тя – Бел. – М. К.) може да се осигури от тази опасност. А тая моя деятелност датира от Сливница, която и на мене, и на сръбския народ отвори очите." (до тук: Мир, N 4026, 11 окт. 1913).

Необходим послеслов

—

Интервюто изненадва читателя със своята изключителна откровеност на крал Милан, стигаща на моменти до цинизъм.

Как да се обясни този факт?

Има най-малко две причини: първата от тях е, че своите мисли сръбският крал е изложил пред един свой много близък и доверен съидейник, заемал най-високия държавен пост в страната по времето на царуването на неговия син Александър Обренович.

И втората – че това е бил един конфиденциален разговор, който очевидно не е бил предназначен за публично огласяване.

Защо и поради какви съображения д-р Владан Джорджич огласява този разговор – това е въпрос, който остава открит...

Без отговор остава и въпросът по какъв начин народняшкият орган се е добрал до това интервю.

Надяваме се, че отговор на тези въпроси ще бъде даден от някои от бъдещите изследователи на българо-сръбските отношения в периода на Съединението и Сръбско-българската война.

Един факт, който след запознаването с предсмъртна изповед на бившия сръбски крал бие на очи, е **разкриването на болните амбиции на управляващите в Белград по отношение на нашата страна**, когато тя предприема първата и за жалост единствена успешна стъпка по пътя на своето национално обединение, разпокъсана от Берлинския диктат от 1878 г.

Границите на Отечеството ни бяха очертани не само от Санстефанския договор от 1878 г., но и бяха официално признати от самата Османска империя при издаването на официалния ферман от 1870 г. във връзка с признаването на автокефалността на Българската църква.

В интервюто на д-р Владан Джорджевич се съдържат **определени неистини**, изказани от крал Милан, отнасящи се до ролята на Сърбия в Руско-турската война от 1877-1878 г. Значението на тази роля е твърде много завишено от негова страна, спрямо фактите, които показват нещо съвсем друго. Когато войната между Русия и Османската империя е обявена през април 1877 г., и Сърбия е поканена от Русия да се включи в нея като съюзник, тя отказва под предлог, че още лекувала раните си от несполучливата Сръбско-турска война от 1876 г.

Когато обаче, руските и румънските войски сломяват съпротивата на Осман паша при Плевен (краят на ноември 1877 г. – ст. стил), буквално на следващия ден Сърбия променя позицията си на 180 градуса и застава зад Русия, защото вижда, че в последна сметка тя ще се окаже победител в тази война. Тя обаче побързва да се намеси във войната не толкова, за да окаже помощ на руската армия, колкото – за да заграби територии от Османската империя в района на Поморавието, независимо от факта, че **мнозинството от християнското население, живеещо в тази област, е било българско**. Тези земи впоследствие бяха предоставени на Сърбия от руската дипломация, ръководена от идеята да има още един свой верен съюзник на Балканите срещу Австро-Унгария.

Така след заграбването на Тимошкия край в началото на 30-те години на XIX в. Сърбия става владетел на още една населена с българи област.

Крал Милан реагира остро срещу Берлинския договор от 1878 г., но няма основание за това, тъй като този акт не само потвърди завладяването на Поморавската област от Сърбия, докато разпокъса възобновената българска държава на няколко части и в пределите на Княжество България остави земите само от днешна Северна България с тогавашната Софийска област. Орязано до краен предел Българското княжество не представляваше особена опасност за Сърбия., която не криеше своите апетити към нови български територии.

Последвалото Съединение на Източна Румелия с Княжество България предизвика сериозно безпокойство в Белград, тъй като Българското княжество, макар и васално спрямо Високата порта, се превръщаше **в първостепенна сила на Балканския полуостров**, и като такава слагаше сериозна бариера на великосръбските амбиции за превръщане на Сърбия в „Пиемонт на Балканите"...

Ценно е признанието на краля за ролята на Австро-Унгария за предизвикването на Сръбско-българската война, без да поясни мотивите й за тази позиция. Всъщност от такива пояснения нямаше и нужда, тъй като стремежите на Хабсбургската монархия са добре известни – да сложи ръка на Западните Балкани и по този начин да си осигури толкова желания от нея излаз на Егейско море. Поради това тя не искаше да допусне по никакъв начин една силна българска държава на Балканския полуостров, на която гледаше като на аванпост на Русия в този регион на Югоизточна Европа.

Що се отнася до конкретните грешки, допуснати от сръбския владетел при подготовката и воденето на войната, той отново си служи с неистини. Вярно, той не крие своята вина за поражението на сръбската армия, поради което е и принуден по-късно да абдикира от сръбския престол. В същото време обаче той премълчава един друг важен исторически факт, а именно, че **поражението на западната ни съседка в Сръбско-българската война се дължи преди всичко и най-вече и на проявения героизъм от младата българска войска в сраженията при Драгоман и Сливница, който се равнява на подвига на шепата български опълченци и руси при отбраната на Шипченския проход през лятото на 1877 г.** срещу многократно превишаващата по числен състав и въоръжение османска армия, командвана от Сюлейман паша.

Увлечен в многословието си, крал Милан **неусетно казва и една истина** – неговият личен и на приближения му кръг от сръбски военни и политически дейци стремеж: инвазията в България да бъде извършена едновременно

със **завладяване на колкото се може повече нови български територии, на които след края на войната като победител Сърбия да сложи ръка, т.е. да заграби и тях, независимо от подчертания им български етнически облик**.

Въпреки претърпяното поражение, след Сръбско-българската война Сърбия не се отказва от своите ламтежи спрямо нашата страна, не само от страна на династията на Обреновичите, но и от династията на Карагеоргиевичите, която заграбва престола след кървавия държавен преврат в Белград от май 1903 г., заложени в известното **„Начертание" на Илия Гарашанин** в далечната 1844 г., когато българите продължават да се намират още под игото на Османската империя.

Това показват фактите от последвалите събития по време на Балканските войни от 1912-1913 г. и след края на Първата световна война 1915-1918 г. със заграбването на Вардарска Македония и превръщането ѝ в т.нар „Южна Сърбия" като съставна част на триединното Кралство на сърбите, хърватите и словенците.

И не на последно място – тези стремежи проличаха и по време на събитията, разиграли се при разпадането на Югославия през 90-те години на миналия век, когато **великосръбските амбиции на Слободан Милошевич**, ако не бяха възпрени навреме, неминуемо щяха да върнат Сърбия отново в пределите на някогашния Белградски пашалък.

Разбира се, тук няма място за никакво злорадство от българска страна – просто такива са фактите...

А още древните римляни са изтъквали, че всяка прекомерна алчност се наказва жестоко.

И при други случаи сме казвали, че историята е велика учителка на народите, която римска сентенция великият Хегел допълва: но малко от тях се учат от нея, затова и скъпо плащат.

Със своите външнополитически действия спрямо България – както и спрямо някои други съседни държави от Западните Балкани – през XIX и XX в., сръбските управляващи среди доказват нейната правота...

Бележки

[1] Визира Сръбското-турската война от 1876 г. и Руско-турската война от 1877-1878 г.

[2] Има предвид акта на Съединението.

[3] Избухнало през 1883 г.

[4] Визира Косово.

[5] **Милутин Гарашанин** (1843-1898) – сръбски политически и държавен деец. Син на Илия Гарашанин.

[6] Министър в кабинета на М. Гарашанин по време на Сръбско-българската война.

[7] *Днес:* Свиленград.

[8] *Разбирай:* страната.

[9] *Разбирай:* въпреки.

[10] *Буквално:* с пълни шепи.

[11] *Буквално:* сметка.

[12] Свършен факт – *прев. от фр.*

[13] Военният министър.

[14] *Разбирай:* виновен.

[15] *Разбирай:* тази – *прев. от сръбски*.

[16] Сръбски генерали.

[17] Наемник – *прев. от сръбски*.

[18] Командващ на дивизия.

[19] *Разбирай:* тромаво.

[20] *Разбирай:* постарали.

[21] *Разбирай:* имате предвид.

[22] Има предвид **Петър I Карагеоргиевич** (1844-1921) от другата сръбска династия.

[23] *Разбирай:* загдето.

[24] Визира се **Михаил Обренович** (1823-1868), сръбски княз (1839-1842) и (1860-1868).

[25] Стъпва на сръбския престол през 1868 г. след убийството на неговия предшественик княз Михаил Обренович под името Милан IV Обренович.

[26] Българска.

[27] От 1868 до 1872 г., назначено поради малолетието на княз Милан IV Обренович.

[28] **Милош Милоевич** (1840-1897) – книжовник и обществен деец, краен сръбски националист.
[29] **Панта Сречкович** (1834-1901) – просветен и обществен деец, краен сръбск националист като М. Милоевич.

[30] **Йован Ристич** (1831-1899) – сръбски политически и държавен деец, дипломат. Лидер на Либералната партия. Дипломатически агент в Цариград (1861-1867), член на Регентския съвет (1868-1872), министър-председател (1872-1873; 1876-1879 и 1887-1893).

[31] Има предвид Нишки, Врански, Пиротски и Зайчарски окръзи, разположени в Поморавието и Тимошко, които сърбите завладяват още по времето на княз Милош през 30-те години на XIX в., но продължават усилията си за завладяване и на Поморавието.

[32] **Еврем Груич** (1827-1895) – бивш сръбски правосъден министър.

[33] Истински – *прев. от сръбски*.

[34] Получил – *прев. от сръбски*.

[35] Ожесточена – *прев. от сръбски*.

[36] Има предвид отново Зайчарското въстание от 1883 г.

[37] На всяка цена – *прев. от фр.*

[38] Въпреки всичко – *прев. от нем*.

[39] Наясно – *прев. от сръбски*.

[40] Има се предвид Букурещкият договор от 1886 г., по силата на който се признава установеното в България положение преди започването на Сръбско-българската война. Така че за никакъв диктат от страна на договора не може да става и дума. Ако има някой, който да е недоволен от този договор, това е България, която излезе победител в тази война. Това обаче не бе допуснато от западните велики сили, които още веднъж след Берлинския докоговор от 1878 г. демонстрираха открито, че не обичат България. И се страхуват от руското влияние в нея.

[41] Сливане, коалиция.

[42] Върви.

[43] Сръбско националистическо дружество, основано през 1886 г. от М. Милоевич и др. Просъществува до 1944 г., когато е забранено. Възобновено през 1993 г.

[44] Въпрос.

[45] Крал Милан абдикирва от сръбския престол през февруари 1889 г. в полза на своя син Александър Обренович, но поради непълнолетието му държавното кормило на Сърбияя е поверено на Регентски съвет, в който доминираща роля има известният сръбски политически и държавен деец Йован Ристич.

[46] Обикновения.

[47] Визира австро-руското споразумение от 1897 г., по силата на което двете велики сили, ръководени от свои интереси, се договарят за запазване на статуквото на Балканите.

[48] Сила.

[49] Показали.

[50] Макар да.

[51] **Драга Машин** (1866-1903) – придворна дама на съпругата на крал Милан, за която, макар и доста по-възрастна, се оженва синът му Александър Обренович.

Per aspera ad astra!

[52] Предсказанието му се сбъдва през май 1903 г., когато крал Александър Обренович и съпругата му Драга Машин, заедно с министър-председателя и други високопоставени лица в Белград, са убити. Поради преждевременната си смърт, крал Милан не е жив да види тази трагедия, която слага и край на неговата династия в Сърбия.

[53] Бъдеще.

Илюстрации

1. Крал Милан (фотопортрет)

2. Д-р Владан Джорджевич (фотопортрет)

I – 5 ***последно завършено текстологично перспективно изследване на Милен Куманов, подготвено от него за печат*** **(септември 2021) : *e*-библиотека *„КЛИО”* : 136 год. от Съединението на Източна Румелия с Княжество България и Сръбско-българската война 1885 г. – Сливница – най-черният кошмар на сръбския крал Милан. Предсмъртната изповед на крал Милана (Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена) – препрочитане на в. „Мир” (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – един от най-известните и влиятели ежедневници, излизали в България от 1894 до 1944 г. – предсмъртното интервю (взето между 1900-1901 г.) на д-р Владан Джордевич (министър-председател и министър на външните работи на Сърбия: 1897-1900 /в момента на интервюто интервюерът не оглавява вече сръбското правителство/) с бившия сръбски владетел крал Милан (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – разкриване на текстологичния и понятиен дискурс за аудиторията от историци-изследователи и по-широкия кръг от нашата общественост – въвеждане на документа *за първи път* в историческата наука в историографски контекст – Съединение на Източна Румелия с Княжество България и последвалата го Сръбско-българска война (1885) (научен фактологично базиран коментар и пояснения за споменатите в текста лица и събития)**

I – 5 ***последнее оконченное текстологическое перспективное исследование Милена Куманова, подготовленное им к печати*** **(сентябрь 2021) : *э*-библиотека *„КЛИО”* : 136-летие со дня Воссоединения Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана. Предсмертная исповедь короля Милана (Разговор д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) – второе прочтение газеты „Мир” (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – одного из самых известных и влиятельных ежедневников, выходивших в Болгарии с 1894 по 1944 гг. – предсмертное интервью (взятое между 1900 и 1901 гг.) д-ра Владана Джорджевича (премьер-министра и министра иностранных дел Сербии: 1897-1900 /в тот момент, когда было взято интервью, интервьюер уже не возглавлял правительство Сербии/) с бывшим сербским королем Миланом (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – раскрытие текстологического и понятийного дискурса для аудитории историков-исследователей и более широкого круга болгарской общественности – *первое* введение документа в историческую науку в историографическом контексте – Воссоединение Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и последовавшая за этим Сербско-болгарская война (1885) (научный, основанный на фактах, комментарий и пояснения об упоминаемых в тексте лицах и событиях)**

I – 5 ***last complete textological perspective study by Milen Kumanov, prepared for publication*** **(September 2021) : *e*-library *CLIO* : 136 anniversary of the unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War 1885 – Slivnitsa – the darkest nightmare of Serbian king Milan. The dying confession of King Milan (Talk of Dr. Vladan Georgevich with King Milan in Vienna) – published in newspaper *Mir* (*N 4020, 4 Oct. 1913 ; N 4021, 6 Oct. 1913 ; N 4023, 8 Oct. 1913 ; N 4024, 9 Oct. 1913 ; N 4026, 11 Oct. 1913*) – one of the most important daily paper in Bulgaria form 1894 to 1944 – a dying interview (1900-1901) of Dr. Vladan Georgevich (Prime-Minister of Serbia 1897-1900) with former Serbian ruler King Milan (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – revealing of the textological and terminological discourse for historians and larger public – introduction of the unique document for the *first time* in the historical science about the Unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War in 1885 (scientific based on facts commentary, analysis and references of the text, persons and events)**

II. ЗА МИЛЕН КУМАНОВ
О Милене Куманове
About Milen Kumanov

Константина Константинова
„Глухарче”

Константина Константинова
„Одуванчик”

Konstantina Konstantinova
„Dandelion”

II – I. МИЛЕН КУМАНОВ – CURRICULUM VITAE
Милен Куманов – Curriculum vitae
Milen Kumanov – Curriculum vitae

МИЛЕН К. КУМАНОВ

Историкът – енциклопедист, библиограф, архивист, биограф и филантроп Милен Костадинов Куманов (13.II.1942, с. Пищигово, Пазарджишка обл. – 22.XI.2021, София) израства в родолюбиво сплотено семейство с дълбоко вкоренени християнски добродетели. В семейството на Илина Николова Куманова (16.08.1910 – 19.12.1984) и Костадин Димитров Куманов (22.04.1914 – 8.12.2005) М. К. е най-малкият син (другите двама негови братя са Димитър Костадинов Куманов (30.10.1934 – 7.09.1991) и Иван Костадинов Куманов (20.01.1937 – 16.10.2021), и всички са закърмени с пиетет към знанието и книгите.

М. К. получава основно образование в родното си село (1956) и гимназиално – в Пазарджик (1960), като особено силно влияние върху формирането на личността му оказват не само неговият първи учител по български език и история Александър Димитров, но основно и главно – духовният му наставник – неговият кръстник Николай Львович Самохин (1880, Россия – 1965, София) – граф, офицер, галлиполиец, който е в България от 1921 г., и от 1947 до 1960 г. е свещенослужител в селото – о. Николай.

М. К. следва в Софийския университет „Св. Климент Охридски" (1960-1965) по широк хуманитарен профил – I-ва специалност „история"; II-ра специалност „български език и литература"; факултативни специалности „библиотекознание, библиография и книгознание" и „архивистика" (и самостоятелно изучаване задълбочено, интензивно и в сравнение френски /на който общува от малък с о. Николай/, немски, английски, сръбски, полски, чешки, румънски, италиански езици). Негови учители са: библиографът – енциклопедист със световна известност и литературният критик проф. Тодор Боров; историците акад. Димитър Ангелов, акад. Димитър Косев, акад. Николай Тодоров, акад. Васил Гюзелев, акад. Христо Христов, проф. Туше Влахов; журналистът акад. Владимир Топенчаров; специалистът по български език и литература проф. Жельо Авджиев; езиковедът проф. Стоян Стоянов; преподавателят по политикономия проф. Янко Атанасов; познавачите – виртуози на латинския – Зорка Попова и руски език – Лиляна Дончева.

Определяйки изцяло нагласата си към научноизследователска работа като своя естествена природа – призвание, избира за тема на дипломната си работа творчеството на историка акад. В. Н. Златарски *„Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава"* (науч. рък.: проф. Петър Хр. Петров; рец.: акад. – *тогава:* ас. Васил Гюзелев) (1965), която и тогава, и днес се оценява като първия и единствен биобиблиографски и историографски принос по темата. За особено високото ниво на труда съдейства обстоятелството, че М. К. още като студент работи системно и с личния архив на акад. В. Н. Златарски, и продължително време е в тесен контакт с издирената от него дъщеря на В. З. Креса (Възкреса) Златарска.

През 1965-1967 г. М. К. е назначен за библиограф в Окръжна библиотека „Георги Кирков" в Сливен (*днес:* Регионална библиотека „Сава Доброплодни"), където завежда и справочно-библиографския отдел, и междубиблиотечната заемна служба, като ефективно и максималистично отговаря на удовлетворяването с литература на повишеното ниво на търсене на специализирани издания от основния читателски контингент на библиотеката – лекарите от Военно-медицинска болница (щаба на Трета армия) – постоянно и системно изписва за своите читатели медицинска научна литература от Франция, Великобритания, Германия, Италия, Белгия и други страни на модерния свят.

От 19.XI.1966 г. М. К. е назначен за инспектор в отдел „Култура" на Окръжния народен съвет в Сливен, където, като отговорен за библиотеките, музеите и паметниците на културата, участва в създаването на Музикалното училище в гр. Котел и е сред инициаторите и организаторите на литературния празник „Сливенски огньове". Пряко наблюдава и стимулира – с провеждането на изложби – работата на сливенската група художници – Евгени Вълев (ръководител), Иван Кънев, скулптора Димитър Гаджанов и др. С техни творби той обогатява фондовете на

художествената галерия в Сливен „Димитър Добрович". Съдейства за придобиването от страна на галерията на картини на Цено Тодоров, Бенчо Обрешков, Кирил Кръстев и др.

Още през 1965 г. М. К. кандидатства за докторантура (*тогава*: аспирантура) по „архивистика" за специализация в Русия (*тогава:* Съветски съюз), но конкурсът се проваля по административни причини. През 1966 г. Сливенският окръжен народен съвет (отдел „Култура") възпрепятства участието му в конкурс за докторантура, за да го задържи. През 1967 г. М. К. кандидатства за две докторантури. Печели конкурса и за двете, където между петима кандидати е номиниран на първо място, и е определен за докторант по „нова българска история" в Института за история при Българската академия на науките (БАН). Тема на дисертационния му труд става *„Балканската политика на първото сговористко правителство на България (1923-1926 г.)"* (науч. рък.: ст.н.с. Елена Диловска ; рец.: проф. Войн Божинов и ст.н.с. Ярослав Йоцов.). В обсъждането на труда участва проф. Мито Исусов, който обобщава: „Тази дисертация е резултат на големи търсения. Събраните източници са от „девет дерета". Дисертацията е защитена на 27.I.1972 г.

Още преди защитата – на 9.VI.1971 г. – М. К. е назначен за научен сътрудник в Института за история при БАН – секция „Нова българска история". Оформят се основните му научни интереси – системният кръг от вкоренените във Възраждането и цялостния историко-културен процес на страната проблеми на следосвобожденска България: политическите партии, външната политика, националният въпрос. В продължение на 14 години М. К. е научен секретар на секция „Нова българска история" в Института за история при БАН (ръководител – проф. Войн Божинов).

През 1972-1974 г. М. К. е и асистент по нова история в Медицинска академия, където е поканен за ръководител на катедра по нова история, но отказва поста, избирайки за пореден път научноизследователското поприще. Междувременно е поканен и за научен сътрудник в Института по военна история към Генералния щаб на Българската народна армия, но също отказва, давайки предпочитание отново на научноизследователската си работа в Института за история при БАН, където през 1981 г. е избран за ст.н.с. II степен (доцент).

От този момент М. К. започва да е титулуван от колегите си „професор". Многократно, особено след 1989 г., му е предлагано (от акад. Христо Христов, акад. Константин Косев и др.) да бъде открита за него процедура за избора му за „професор", но той отклонява, отдавайки цялото си внимание на научните си проучвания. До края на живота си представя публикациите си само с името си – без титли и звания. Когато се изисква изрично, пред името си посочва „ст.н.с." – „доцент", но в академичните и издателските среди, в кореспонденцията на М. К. се закрепя в общественото пространство обръщението към него – „професор", въпреки че сам упорито и настоятелно се противопоставя на подобно титулуване.

Многобройни са не само националните, регионалните, краеведските, но и международните научни форуми, в които участва М. К. не само като постоянен докладчик – основно с Пленарни доклади, но и – модератор по време на академичните дискусии на конференции, конгреси, симпозиуми, които са с решаващо значение за оформянето на обществения геополитически климат у нас и по света: Русия (Дубна, 1977); Румъния (Букурещ, 1980); Монголия (Уланбатор, 1982); Чехословакия (*сега:* Чехия) (Бърно, 1982); Югославия (*сега:* Сърбия) (Белград, 1988); Хърватия (Риека, 2008); Австрия (Виена, 2012); Сърбия (Цариброд, 2013); Украйна (Харков, 2016); Турция (Анкара, 2017); Австрия (Виена, 2018); Турция (Истанбул, 2019); Сърбия (Панчево, 2020); Украйна (Харков, 2021); Австрия (Виена, 2021)...

М. К. е ръководител на докторанти, защитили перспективни дисертации по системния стратегически възел от проблеми на балканската политика: Благовест Няголов (българо-румънски отношения – малцинствен въпрос), Румен Караганев (българо-гръцки отношения – излазът на България на Егейско море), Станка Георгиева (Добруджанският въпрос), Александър Гребенаров (Македонският въпрос); Венцислав Велев (Западните покрайнини).

На 1.XII.2008 г. е пенсиониран, но продължава активната си научноизследователска и издателска дейност, като създава още около 500 нови свои научни евристични труда, появили се основно в периодичния печат и продължаващи издания – сборници и материали от конференции и проч., с което общото число на публикациите му – книги и статии в универсалния и специализирания научен печат – надхвърля 2500 номерирани заглавия по данни на националната библиография на Р. България. Над 200 тома от тази продукция е създадената от него персонално и публикуваната под прякото ръководство на М. К. – дело на възпитаните от него екипи, разработващи справочно-енциклопедична историческа и универсална библиографска и биографична научноизследователска литература, за генерирането на която той лично организира и курира цяло енциклопедично движение от изследователи – библиотекари, архивисти, музейни работници, учители, журналисти, които обучава, и много от тях и защитават докторски дисертации под неговото вещо менторство (без да е посочено научното му участие – по изрично негово настояване) – и в София, и по цялата страна, за което постоянно пътува [1]. При това извършените от него многобройни открития в архивите, библиотеките, музеите, частните документални хранилища, за които създава постоянно статии и доклади, въвежда в информационната база на създадените капитални енциклопедии и обнародваните от него извори [2-4].

На него е посветен юбилеен сборник в чест на 65-годишнината му (2008) [5]. Неговите трудове са издадени – освен в България, – и в *Австрия, Монголия, Румъния, Русия, Сърбия, Турция, Украйна, Хърватия, Чехия* по линия на академичните научни форуми, в които М. К. участва...

От създаването на **Института за изследване и развитие на лидерството в информационна среда**

при Университета по библиотекознание и информационни технологии (21.06.2014) М. К. е не само сред учредителите му, но е и постоянен негов сътрудник.

През 2010 г. М. К. депозира в Централния архив на БАН 230 свои ръкописни бележника с *непубликувани* историко-библиографски изследвания. През 2012 г. той, заедно със съпругата си – библиографа, библиографоведа, когнитолога и философа А. Куманова (която е неговият библиограф и библиотекар), пристъпва към предаването на фондове от личната им семейна библиотека в специализираните колекции от издания на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ), Централната библиотека на Българската академия на науките (БАН), Библиотеката към Института за исторически изследвания при БАН, Библиотеката към Института за литература при БАН, Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ). Личната им семейна библиотека, на която А. К. е библиотекар, на 20.V.2022 г. е дарена от нея на УниБИТ.

Американският Биографичен институт – АБИ (The American Biographical Institute /ABI/) в Рали (Raleigh), Северна Каролина (North Carolina) оценява високо уникалния справочно-енциклопедичен историографски историко-културен метод на М. К., възприел и развил в условията на съвременната информатизация от последната четвърт на XX в. най-високите традиции на информационно моделиране, зададени и отстояни от зората на информационния бум (от 40-те години на XX в.) от Българския библиографски институт „Елин Пелин". Този метод прави създадените от М. К. справочно-енциклопедични произведения ценни информационно-търсещи системи в пресичащото се поле на историографията, архивистиката, библиографията, биографиката на дейците на историята и съвремието ни. АБИ обявява М. К. не само за учен на 2005 и 2006 г., но той е номиниран и в качеството на автор на *„The Contemporary „Who`s, Who of Professional".*

По данни на WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog (Световен библиотечен каталог: <http://worldcat.org/identities/lccn-n82244354/> Classifications: DR88.S82, 949.77020924) 172 труда на М. К. в 230 издания на 2 езика (български и руски) се притежават от 722 библиотеки по света.

Паметта на М. К. се почита, като на 20.V.2022 г. е засадена в парка на УниБИТ посветена на Св. о. Паисий Хилендарски алея от плачещи върби – по случай 300-годишнината от рождението му и 260-годишнината от създаването на неговия труд *„История славяноболгарская..."*.

Дръвчета са и в памет на:

- *Св. епископ Софроний Врачански* – просветителят със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия препис на *„История славяноболгарская..."* на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), преписва *Паисиевата история* и втори път (1781 г.);

- *Георги С. Раковски* – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас познава почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, и пръв изтъква, че *Историята* на светогореца е дело на „ученаго человека", обръщайки общественото внимание към фигурата и делото на хилендарския монах;

- *Акад. Йордан Иванов* – осъществил през 1914 г. по *Зографския препис* на *„История славяноболгарская ..."*, който счита за оригинал на *Паисиевата творба*, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов: *„да видим Паисиевата история обнародвана"* (1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на Паисиезнанието;

- *Акад. Петър Динеков* – осъществилият през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история*;

- *Проф. Милен Куманов* – създал през 2011 г. първата научна историография на Паисиезнанието – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ *„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски"* [6], актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г. [7] ...

По проект на художника проф. Евгени Велев на първата годишнина от кончината на М. К. е установена в негова чест паметна плоча на фасадата на дома, в който преминават последните четири десетилетия от живота и творчеството на учения.

М. К. е погребан под арката на Централните софийски гробища.

Благодарение на съвременните средства за комуникации опелото на Милен Куманов и панихидите, които се отслужват в негова памет, се наблюдават от много кътчета на България и по света – оттам, където са съратниците, колегите и приятелите му, сред които са и участниците в паметната книга за него *„Licht, mehr licht!"*, подготвяна като международно справочно-енциклопедично издание: Благоевград, Бургас, Варна, В. Търново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пещера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (не изброяваме по-малките селища); Анкара, Истанбул – Турция; Белград – Сърбия; Букурещ – Румъния; Брно – Чехия; Вашингтон, Виржиния, Кърксвил, Мисури, Лос Анджелис, Калифорния, Провидънс, Род Айлънд, Флорида – САЩ; Варшава, Краков – Полша; Виена – Австрия; Йерусалим – Израел; Киев, Харков – Украйна; Ливърпул, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт Петербург, Челябинск – Русия; Париж – Франция; Риека – Хърватия; Солун – Гърция; Техеран – Иран, Тбилиси – Грузия; Уланбатор – Монголия; Пекин – Китай...

Лит.:

1. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1972-2022] / Състав. А. **Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... [и др.]. // *Licht*, mehr licht! В

памет на професор Милен Куманов : Юбил. сб. по случай 80-год. от рожд. на учения. – София, 2022, с. 1219-1244.

2. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1978-2007] / Състав. А. **Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... **[и др.]. // <https://www.research-**gate.net/>. – 11.03.2008. – 42 с. – Други библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Предв. публ.*

3. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1978-2007] / Състав. А. Куманова ; Науч. ред. Н. Казански ; Библиогр. ред. Д. Ралева ... [и др.]. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … ***Милен Куманов***. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 779-800 : 136 ном. загл. – Други библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Рез. на рус. и англ. ез.*

Библиогр. информ.: **1. Гълъбова**, Лиана. [***Милен К. Куманов*** :] Четиридесет години в служба на Клио : *Милен Куманов* като човек и историк.= L&B. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … ***Милен Куманов***. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 13-33. <https://independent.academia.edu/LGalabova> <https://www.academia.edu/44238427/40_години_в_служба_на_Клио_Милен_Куманов_като_човек_и_историк_Интервю_Milen_Kumanov_as_Person_and_Historian_40_years_in_Service_of_Cleo_Interview>; **2. Klio** : sbornik v cest na 65-godisninata na st. n. s. Milen Kumanov. // OCLC – WorldCat <http://worldcat.org/identities/lccn-no2013059149/>. – 10.10.2017. – 1 p.; **3. Клио** : сб. в чест на 65-год. на … Милен Куманов. // <https://knizhen- pazar.net/index.php?option=add_book&id=1012698&title>. – 11.11.2017. – 1 с.; **4. Централна** библиотека на БАН New Catalog. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **5. БАН.** Институт за литература. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **6. Софийски** университет – Университетска библиотека. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **7. „Ivan Vazov"** Public Library – Plovdiv. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **8. Регионална** библиотека – Благоевград КНИГИ. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **9. Регионална** библиотека „П. Р. Славейков" – Велико Търново. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **10. Клио** : сб. в чест на 65-год. на …Милен Куманов. // <https://knizhen-pazar.net/products/books/1012698-klio-sbornik-v-chest-na-65-godishninata-na-st-n-s-milen-kumanov>. – 27.02.2018. – 2 с.; **11. Клио** : сб. в чест на 65-год. на … Милен Куманов. // <http://ruc.ilib.primasoft.bg/bg/bool- simp.php?bool=(%C0%C2=%D8%EE%EF%EE%E2,%20%C0%F2%E0%ED%E0%F1%20%CF%E5%F2%F0%EE%E2)&page=2>. – 23.03.2018. – 2 с.

4. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) (Продълж. и доп. I) / Състав. **А. Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански, В. Велев** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева** ... [и др.] ; Ез. ред.: **Н. Василев** ; *Епигр.: „Творец на книгата е авторът, творец на нейната съдба – обществото."* – **В. Юго**. // *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 12, 2014, с. 545-565 : с ил. – Други библиогр. ред.: С. Филипова, М. Максимова. – Библиогр. списък: 164 ном. загл. в разд.: Многотомни публ. ; Еднотомни изд. – Именен показалец. – *Рез. на рус. и англ. ез.*

5. ***Клио*** : Сб. в чест на 65-год. *на ст. н. с.* ***Милен Куманов*** / **Ал. Куманова** и др. ; [Предг. **Стоян Танев**]. – София : Фонд. Арете-Фол, 2008. – 803 с.

Други авт.: **Ал. Арнаудов, Ал. Гребенаров, А. Веков, А. Златева, Ат. Шопов, В. Стоянов, В. Гюзелев, В. Велев, В. Милчаков, Г. Гемиджиев, Зд. Тодорова, Зл. Герджикова, Ил. Тодев, К. Панайотова, К. Косев, К. Гърдев, Л. Любенова, Л. Ревякина, Н. Жечев, Н. Игов, Н. Поппетров, Н. Савов, Н. Цв. Кочев, П. Стефанов, П. Хр. Петров, П. Чолов, Р. Първанов, Св. Елдъров, Сл. Славов, Ст. Петров, Ст. Танев, Т. Готовска-Хенце, Т. Петров, Хр. Глушков, Хр. Йонков, Хр. Темелков** ; **Ани Златева** е известна като **Анка Георгиева Златева** ; Пълните имена на: **К. Панайотова** – **Кинка Панайотова Савова** ; **Л. Любенова** – **Лизбет Любенова Върбанова** ; **Н. Жечев** – **Николай Жечев Николов**.

Съдържа и: Четиридесет години в служба на ***Клио*** : Интервю / **Л. Гълъбова** ; ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. / **Ал. Куманова** ; За авт.

ISBN 978-954-617-042-2

Рец.: **1-2. Иванова**, С. Сборник, посветен на човека, отдал живота си в изследване на историята (N 413). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1313-4566. – Т. V, 2010, с. 435-438 : с ил. <http://www.unibit.sno.bg>

Когнитологичното интервю на **Л. Гълъбова** с ***Милен Куманов*** (13.02.2007) е поместено и в *наст. изд.: 1190-1205*.

6. ***Свети отец Паисий Хилендарски***. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)

ISBN 978-954-8887-92-2

7. *Вж: публ.* в *наст. изд.: 939-964* историография на М. К. на Паисиезнанието.

А. К., Н. К., Н. В., Д. К., Ц. Н.

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Milen Kumanov* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

МИЛЕН К. КУМАНОВ

Историк – энциклопедист, библиограф, архивист, биограф и филантроп Милен Костадинов Куманов (13.II.1942, с. Пиштигово, Пазарджикская обл. – 22.XI.2021, София) родился и вырос в патриотической, дружной семье, глубоко почитающей христианские добродетели. В семье Илины Николовой Кумановой (16.08.1910 – 19.12.1984) и Костадина Димитрова Куманова (22.04.1914 – 8.12.2005) М. К. был самым младшим сыном (другие два его брата: Димитр Костадинов Куманов /30.10.1934 – 7.09.1991/ и Иван Костадинов Куманов /20.01.1937 – 16.10.2021/), у всех детей было воспитано уважение к знанию и книгам.

М. К. получает начальное образование в своем родном селе (1956) и среднее – в Пазарджике (1960), причем особенно сильное влияние на формирование его личности оказывают не только его первый учитель болгарского языка и истории Александр Димитров, но в основном и преимущественно – его духовный наставник, его крестный – Николай Львович Самохин (1880, Россия – 1965, София) – граф, офицер, галлиполиец, живший в Болгарии с 1921 г., и с 1947 по 1960 гг., служивший священником в родном селе М. К. под именем о. Николай.

М. К. учится в Софийском университете им. Св. Климента Охридского (1960-1965) по широкому гуманитарному профилю – I-ая специальность „история"; II-ая специальность „болгарский язык и литература"; факультативные специальности: „библиотековедение, библиография и книговедение" и „архивистика" (и самостоятельно, интенсивно, углубленно и в сопоставительном плане изучает французский /на котором с малых лет общается с о. Николаем/, немецкий, английский, сербский, польский, чешский, румынский, итальянский языки). Его учителями были: библиограф-энциклопедист мировой известности и литературный критик – проф. Тодор Боров; историки – акад. Димитр Ангелов, акад. Димитр Косев, акад. Николай Тодоров, акад. Васил Гюзелев, акад. Христо Христов, проф. Туше Влахов; журналист, акад. Владимир Топенчаров; специалист по болгарскому языку и литературе проф. Желю Авджиев; языковед проф. Стоян Стоянов; преподаватель политической экономии проф. Янко Атанасов; виртуозные знатоки латинского языка – Зорка Попова и русского языка – Лиляна Дончева.

Определяя свое предрасположение к научно-исследовательской работе как свою естественную природу – призвание, он выбирает темой своей дипломной работы творчество историка акад. В. Н. Златарского *„Професор Васил Николов Златарски как историк Първого българского государства"* (науч. рук.: проф. Петр Хр. Петров; рец.: акад. – *тогда:* ас. Васил Гюзелев) (1965), которая и тогда, и сейчас оценивается как первый и единственный биобиблиографический и историографический вклад в данную тему. Особо высокому уровню упомянутого труда способствовало то обстоятельство, что М. К. еще будучи студентом систематически работал и с личным архивом акад. В. Н. Златарского, и продолжительное время находился в тесном контакте с найденной им дочерью В. З. – Кресой (Воскресой) Златарской.

В 1965-1967 гг. М. К. назначен библиографом в Окружную библиотеку им. Георгия Киркова в Сливене (*ныне:* Региональная библиотека им. Саввы Доброплодного), где заведует и справочно-библиографическим отделом, и службой межбиблиотечного абонемента, эффективно и в максимальной степени обеспечивая литературой (специализированными изданиями) основной читательский контингент библиотеки – врачей Военно-медицинской больницы (штаба Третьей армии) – постоянно и систематически выписывает для своих читателей медицинскую научную литературу из Франции, Великобритании, Германии, Италии, Бельгии и других стран современного мира. С 19.XI.1966 г. М. К. назначен инспектором отдела культуры Окружного народного совета в Сливене, где он, в качестве ответственного за библиотеки, музеи и памятники культуры, участвует в создании Музыкальной школы в г. Котел и является одним из инициаторов и организаторов литературного праздника „Сливенские огни". Он непосредственно наблюдает и поощряет, посредством проведения выставок, работу группы сливенских художников – Евгения Вылева (руководителя), Ивана Кынева, скульптора Димитра Гаджанова и др. Их произведениями он обогащает фонды художественной галереи в Сливене им. Димитра Добровича. Содействует приобретению галереей картин Цено Тодорова, Бенчо Обрешкова, Кирилла Крыстева и др.

Per aspera ad astra!

Еще в 1965 г. М. К. пытается поступить в докторантуру (*тогда*: аспирантуру) по спец. „архивистика" со специализацией в России (*тогда:* СССР), но конкурс не состоялся по административным причинам. В 1966 г. Сливенский окружной народный совет (отдел культуры) помешал его участию в конкурсе в докторантуру, чтобы оставить его на занимаемой должности. В 1967 г. М. К. подает документы в две докторантуры. Он проходит по обоим конкурсам, занимая первое место среди пяти кандидатов, и становится докторантом (*тогда*: аспирантом) по новой болгарской истории в Институте истории Болгарской академии наук (БАН). Тема его диссертационного труда: *„Балканская политика первого правительства Демократического объединения Болгарии (1923-1926 г.)"* (науч. рук.: ст.н.с. Елена Диловска ; рец.: проф. Войн Божинов и ст.н.с. Ярослав Йоцов.). В обсуждении данного труда принял участие проф. Мито Исусов, обобщивший: „Представленная диссертация является результатом больших научных поисков. Автором собраны материалы из самых разных источников." Диссертация была защищена 27.I.1972 г.

Еще до ее защиты – 9.VI.1971 г. – М. К. назначен научным сотрудником Института истории БАН, в секции новой болгарской истории. Оформились его основные научные интересы – систематический круг коренящихся в эпохе Болгарского возрождения и целостном историко-культурном процессе страны проблем Болгарии периода после освобождения от турецкого ига: политические партии, внешняя политика, национальный вопрос. В продолжение 14 лет М. К. был ученым секретарем секции новой болгарской истории Института истории БАН (руководитель – проф. Войн Божинов).

В 1972-1974 гг. М. К. являлся ассистентом новой истории в Медицинской академии, где был приглашен на должность заведующего кафедрой новой истории, но отказался от этой должности, в очередной раз выбрав научно-исследовательское поприще. В это же время он получил приглашение и в Институт военной истории при Генеральном штабе Болгарской народной армии, в качестве научного сотрудника, но также отказался, снова отдав предпочтение научно-исследовательской работе в Институте истории БАН, где в 1981 г. он был избран ст.н.с. II степени (доцентом).

С этого момента коллеги стали называть М. К. профессором. Многократно, особенно после 1989 г., ему предлагали (акад. Христо Христов, акад. Константин Косев и др.) начать процедуру по его избранию профессором, но он отказывался, уделяя все свое время научным исследованиям. До конца своей жизни он подписывал свои публикации только именем – без титулов и званий. В тех же случаях, когда это требовалось сделать, он указывал перед своим именем „ст.н.с." – „доцент", но в академической и издательской среде, в переписке, в общественном пространстве за М. К. утвердилось обращение „професор", хотя сам он упорно и настоятельно противился подобному титулованию.

Трудно перечислить не только национальные, региональные, краеведческие, но и международные научные форумы, в которых М. К. принял участие не только как постоянный докладчик – преимущественно с Пленарными докладами, но и – модератор во время научных дискуссий на конференциях, конгрессах, симпозиумах, имевших решающее значение для формирования общественного геополитического климата в Болгарии и в мире: Россия (Дубна, 1977); Румыния (Бухарест, 1980); Монголия (Улан-Батор, 1982); Чехословакия (*сейчас:* Чехия) (Брно, 1982); Югославия (*сейчас:* Сербия) (Белград, 1988); Хорватия (Риека, 2008); Австрия (Вена, 2012); Сербия (Цариброд, 2013); Украина (Харьков, 2016); Турция (Анкара, 2017); Австрия (Вена, 2018); Турция (Стамбул, 2019); Сербия (Панчево, 2020); Украина (Харьков, 2021); Австрия (Вена, 2021)...

М. К. был научным руководителем аспирантов, защитивших перспективные диссертации по систематическому стратегическому узлу проблем балканской политики. Среди них: Благовест Няголов (болгарско-румынские отношения – вопрос меньшинств), Румен Караганев (болгарско-греческие отношения – выход Болгарии к Эгейскому морю), Станка Георгиева (Добруджанский вопрос), Александр Гребенаров (Македонский вопрос); Венцислав Велев (Западные окраины).

1.XII.2008 г. М. К. вышел на пенсию, но продолжал свою активную научно-исследовательскую и издательскую деятельность, написав еще около 500 новых научных эвристических трудов, опубликованных в основном в периодической печати и продолжающихся изданиях – сборниках и материалах конференций и др., с учетом которых общее число его публикаций – книг и статей в универсальной и специализированной научной печати – превышает 2500 нумерованных заглавий по данным национальной библиографии Р. Болгарии. Более 200 томов данной продукции создано им персонально и опубликовано под прямым руководством М. К. – дело воспитанных им коллективов, разрабатывавших справочно-энциклопедическую историческую и универсальную библиографическую и биографическую научно-исследовательскую литературу, для создания которой он лично организовал и курировал целое энциклопедическое движение исследователей – библиотекарей, архивистов, музейных работников, учителей, журналистов, которых он обучал, и многие из них защитили кандидатские диссертации под его мудрым руководством (причем его научное участие не было указано – по его собственному настоянию) – и в Софии, и во всей стране, для чего М. К. приходилось постоянно ездить [1].

Следует упомянуть и об его многочисленных открытиях в архивах, библиотеках, музеях, частных хранилищах документов, о которых он постоянно писал статьи и доклады, вводил их в информационную базу созданных капитальных энциклопедий и об обнародованных им источниках [2-4].

М. К. посвящен юбилейный сборник в честь его 65-летия (2008) [5]. Его труды изданы – кроме Болгарии, – в *Австрии, Монголии, Румынии, России, Сербии, Турции, на Украине, в Хорватии, Чехии* по линии академических научных форумов, в которых М. К. участвовал...

Со времени создания **Института исследования и развития лидерства в информационной среде Университета библиотековедения и информационных технологий (21.06.2014) М. К. не только был в числе его учредителей, но и являлся постоянным его сотрудником**.

В 2010 г. М. К. разместил в Центральном архиве БАН 230 своих рукописных тетрадей с *неопубликованными* историко-библиографическими исследованиями. В 2012 г. он, совместно со своей супругой – библиографом, библиографоведом, когнитологом и философом Александрой Куманової (являющейся его библиографом, и библиотекарем), приступил к передаче фондов их личной семейной библиотеки в специализированные коллекции изданий Национальной библиотеки им. Св. Кирилла и Мефодия (НБКМ), Центральной библиотеки Болгарской академии наук (БАН), Библиотеки Института исторических исследований БАН, Библиотеки Института литературы БАН, Университету библиотековедения и информационных технологий (УниБИТ). Их личная семейная библиотека, библиотекарем которой является А. К., 20.V.2022 г. подарена ею УниБИТ.

Американский Биографический институт – АБИ (The American Biographical Institute /ABI/) в Роли (Raleigh), Северная Каролина (North Carolina) высоко оценил уникальный справочно-энциклопедический историографический историко-культурный метод М. К., вобравший в себя и развивший в условиях современной информатизации последней четверти XX в. самые передовые традиции информационного моделирования, заданные и защищенные с начала информационного бума (с 40-х годов XX в.) Болгарским библиографическим институтом им. Элина Пелина. Данный метод делает созданные М. К. справочно-энциклопедические произведения ценными информационно-поисковыми системами в пересекающемся поле историографии, архивистики, библиографии, биографики наших исторических деятелей и выдающихся современников. АБИ объявил М. К. не только ученым 2005 и 2006 гг., но и выдвинул его на награду как автора *„The Contemporary „Who`s, Who of Professional".*

По данным WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog (Всемирного библиотечного каталога: <http://worldcat.org/identities/lccn-n82244354/> Classifications: DR88.S82, 949.77020924) 172 труда М. К. в 230 изданиях на 2 языках (болгарском и русском) находятся в 722 библиотеках мира.

Память М. К. почтили 20.V.2022 г. посадкой в парке УниБИТ посвященной Св. о. Паисию Хилендарскому аллеи плакучих ив – по случаю 300-летия со дня его рождения и 260-летия создания его труда *„История славяноболгарская...".*

Деревья были высажены также в память:

- *Св. епископа Софрония Врачанского* – просветителя и истинного патриота Болгарии, создателя первого списка *„Истории славяноболгарской..."* Св. о. Паисия Хилендарского (1765 г.), он переписал *Паисиеву „Историю..."* и второй раз (1781 г.);

- *Георгия С. Раковского* – выдающегося деятеля Болгарского возрождения и родоначальника организованного национального революционного движения в Болгарии – знавшего почти все, что вышло из-под пера его предшественников и современников, и первым отметившего, что *„История..."* афонского монаха является делом „ученаго человека", обращая внимание общества на фигуру и дело хилендарского монаха;

- *акад. Йордана Иванова* – осуществившего в 1914 г. по *Зографскому списку „Истории славяноболгарской ..."*, который он считал оригиналом *Паисиевого произведения*, призыв первого болгарского ученого историка проф. Марина Дринова: *„обнародовать Паисиеву историю"* (1888 г.) – издание, вызвавшее огромную радость и восхищение проф. Ивана Шишманова и ставшее настольной книгой современных и более поздних исследователей Паисиеведения;

- *акад. Петра Динекова* – сделавшего в 1963 г. перевод исторического произведения на современный болгарский язык, основанный на издании акад. Йордана Иванова 1914 г., которое он принял за самое близкое к первообразу *„Истории..." Паисия*;

- *проф. Милена Куманова* – создавшего в 2011 г. первую научную историографию Паисиеведения – и в Болгарии, и за рубежом, обнародованную в справочно-энциклопедическом издании УниБИТ *„Информационный код болгарской книжности и литературы: Св. о. Паисий Хилендарский"* [6], актуализированную им для нового перспективного обнародования УниБИТ в 2022 г. [7] ...

По проекту художника проф. Евгения Велева в первую годовщину со дня кончины М. К. в его честь установлена памятная доска на фасаде дома, в котором прошли последние четыре десятилетия жизни и творчества ученого.

М. К. похоронен под аркой Центрального софийского кладбища.

Благодаря современным средствам коммуникации, отпевание Милена Куманова и панихиду, которую отслужили в его память, можно было наблюдать во многих уголках Болгарии и мира – там, где находятся его соратники, коллеги и друзья, среди которых и участники книги памяти о нем *„Licht, mehr licht!"* (2022), готовившейся как международное справочно-энциклопедическое издание: Благоевград, Бургас, Варна, В.-Тырново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пештера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (тут мы не перечисляем меньшие населенные места); Анкара, Стамбул – Турция; Белград – Сербия; Бухарест – Румыния; Брно – Чехия; Вашингтон, Вирджиния, Керксвилл, Миссури, Лос-Анджелис, Калифорния, Провиденс, Род Айленд, Флорида – США; Варшава, Краков – Польша; Вена – Австрия; Иерусалим – Израиль; Киев, Харьков – Украина; Ливерпуль, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт-Петербург, Челябинск – Россия; Париж – Франция; Риека – Хорватия; Салоники – Греция; Тегеран – Иран; Тбилиси – Грузия; Улан-Батор – Монголия; Пекин – Китай...

Лит.:

1. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематически-хронолог. библиогр. список кн., опубл. с его авт. (Stabat Bibliography) [1972-2022] / Сост. А. **Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... [и др.]. // *Licht*, mehr licht! Памяти профессора Милена Куманова : Юбил. сб. по случаю 80-лет. со дня рожд. ученого. – София, 2022, с. 1219-1244. – *На болг. яз.*

2. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематически-хронолог. библиогр. список кн., опубл. с его авт. (Stabat

Per aspera ad astra!

Bibliography) [1978-2007] / Сост. А. **Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... [и др.]. // <https://www.researchgate.net/>. – 11.03.2008. – 42 с. – Другие библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Предв. публ. – На болг. яз.*

3. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематически-хронолог. библиогр. список кн., опубл. с его авт. (Stabat Bibliography) [1978-2007] / Сост. **А. Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. Д. Ралева ... [и др.]. // *Клио* : Сб. в честь 65-лет. … ***Милена Куманова***. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 779-800 : 136 ном. загл. – Другие библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Рез. на рус. и англ. яз. – На болг. яз.*

Библиогр. информ.: **1. Гълъбова**, Лиана. [***Милен К. Куманов*** :] Сорок лет на службе Клио : *Милен Куманов* как человек и историк.= L&B. // *Клио* : Сб. в честь 65-лет. … *Милена Куманова*. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 13-33. <https://independent.academia.edu/LGalabova> <https://www.academia.edu/44238427/40_години_в_служба_на_Клио_Милен_Куманов_като_човек_и_историк_Интервю_Milen_Kumanov_as_Person_and_Historian_40_years_in_Service_of_Cleo_Interview>; **2. Klio** : sbornik v cest na 65-godisninata na st. n. s. Milen Kumanov. // OCLC – WorldCat <http://worldcat.org/identities/lccn-no2013059149/>. – 10.10.2017. – 1 р.; **3. Клио** : сб. в честь 65-лет. … Милена Куманова. // <https://knizhen- pazar.net/index.php?option=add_book&id=1012698&title>. – 11.11.2017. – 1 с.; **4. Центральная** библиотека БАН New Catalog. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **5. БАН.** Институт литературы. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **6. Софийский** университет – Университетская библиотека. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **7. „Ivan Vazov**" Public Library – Plovdiv. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **8. Региональная** библиотека – Благоевград КНИГИ. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **9. Региональная** библиотека им. П. Р. Славейкова – Велико-Тырново. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **10. Клио** : сб. в честь 65-лет. …Милена Куманова. // <https://knizhen-pazar.net/products/books/1012698-klio-sbornik-v-chest-na-65-godishninata-na-st-n-s-milen-kumanov>. – 27.02.2018. – 2 с.; **11. Клио** : сб. в честь 65-лет. … Милена Куманова. // <http://ruc.ilib.primasoft.bg/bg/bool- simp.php?bool=(%C0%C2=%D8%EE%EF%EE%E2,%20%C0%F2%E0%ED%E0%F1%20%CF%E5%F2%F0%EE%E2)&page=2>. – 23.03.2018. – 2 с. – *На болг. яз.*

4. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематически-хронолог. библиогр. список кн., опубл. с его авт. (Stabat Bibliography) (Продолж. и доп. I) / Сост. **А. Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански, В. Велев** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева** ... [и др.] ; Яз. ред.: **Н. Василев** ; *Эпигр.: „Творец книги – автор, творец ее судьбы – общество."* – **В. Гюго**. // *Науч.* тр. Унив. библиотековедения и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 12, 2014, с. 545-565 : с ил. – Другие библиогр. ред.: **С. Филиппова, М. Максимова**. – Библиогр. список: 164 ном. загл. в разд.: Многотомные публ. ; Однотомные изд. – Указатель имен. – *Рез. на рус. и англ. яз. – На болг. яз.*

5. ***Клио*** : Сб. в честь 65-лет. ст. н. с. ***Милена Куманова*** / **Ал. Куманова** и др. ; [Предисл. **Стояна Танева**]. – София : Фонд. Арете-Фол, 2008. – 803 с.

Другие авт.: **Ал. Арнаудов, Ал. Гребенаров, А. Веков, А. Златева, Ат. Шопов, В. Стоянова, В. Гюзелев, В. Велев, В. Милчаков, Г. Гемиджиев, Зд. Тодорова, Зл. Герджикова, Ил. Тодев, К. Панайотова, К. Косев, К. Гърдев, Л. Любенова, Л. Ревякина, Н. Жечев, Н. Игов, Н. Поппетров, Св. Елдыров, Сл. Славов, Ст. Петров, Ст. Танев, Т. Готовска-Хенце, Т. Петров, Хр. Глушков, Хр. Йонков, Хр. Темелски ; Ани Златева** (известная как **Анка Георгиева Златева**) ; Полные имена: **К. Панайотова – Кинка Панайотова Савова**; **Л. Любенова – Лизбет Любенова Вырбанова** ; **Н. Жечев – Николай Жечев Николов**.

Содержит и: Сорок лет на службе ***Клио*** : Интервью / **Л. Гълъбова** ; ***Милен К. Куманов*** : Систематически-хронолог. библиогр. список кн., опубл. с его авт. / **Ал. Куманова** ; Об авт. – *На болг. яз.*

ISBN 978-954-617-042-2

Рец.: **1-2. Иванова**, С. Сборник, посвященный человеку, отдавшему свою жизнь исследованию истории (N 413). // *Тр.* Студенческого науч. об-ва Специализ. высшей школы библиотековедения и информ. технолог. (София). – ISSN 1313-4566. – Т. V, 2010, с. 435-438 : с ил.

<http://www.unibit.sno.bg>

Когнитологическое интервью **Л. Гълъбовой** с ***Миленом Куманов***ым (13.02.2007) помещено и в *наст. изд.: 1190-1205*.

6. ***Святой отец Паисий Хилендарский***. История славяноболгарская … : Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общая ред. и эпилог **Стояна Денчева** ; Науч. ред., историография, коммент., указатель имен, геогр. указатель **Милена Куманова** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицированный список **Александры Кумановой** ; Яз. ред., предисл., сигнифицированный список, послесл. (дейксис) **Николая Василева** ; Терминолог. ред. **Елены Томовой** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияны Максимовой** ... [и др.] ; Рец.: **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : О буквах – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил. (Факелоносцы ; II). – *На болг. яз.*

ISBN 978-954-8887-92-2

7. *См.: публ.* в *наст. изд.: 939-964* историография Паисиеведения М. К..

А. К., Н. К., Н. В., Д. К., Ц. Н.

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Milen Kumanov* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

MILEN K. KUMANOV

The historian – encyclopedist, bibliographer, archivist and philanthropist Milen Kostadinov Kumanov (13.II.1942, Pishtigovo, Pazardzhik region – 22.XI.2021, Sofia) has grown up in a patriotic united family with deeply enrooted Christian virtues. In the family of Ilina Nikolova Kumanova (16.08.1910 – 19.12.1984) and Kostadin Dimitrov Kumanov (22.04.1914 – 8.12.2005) Milen Kumanov is the youngest of three brothers – the eldest Dimitar Kostadinov Kumanov (30.10.1934 – 7.09.1991) and Ivan Kostadinov Kumanov (20.01.1937 – 16.10.2021), and they are all cradled with piety to the knowledge and the books.

M. K. graduated from primary school in his native village (1956) and from high-school in Pazardzhik (1960). Strong influence on his personality has exerted not only his first teacher in Bulgarian language and literature Alexandar Dimitrov, but mainly his spiritual tutor was his godfather Nikolay Lvovich Samokhin (1880, Russia – 1965, Sofia) – count, Russian Army officer, residing in Bulgaria from 1921 and from 1947 to 1960 was an ecclesiastic – father Nikolay.

M. K. has studied in Sofia University *St. Kliment Ohridski* (1960-1965) in large humanitarian profile – first subject History; second subject Bulgarian language and literature; optional subjects Librarianship, Bibliography and Book Science and Archivistics (and particular careful and extensive training in French /his common language with Ft. Nikolay/, German, English, Serbian, Polish, Czech, Romanian, Italian). His teachers are: prominent bibliographer-encyclopedist and literary historian Prof. Todor Borov; historians academicians Dimitar Angelov, Dimitar Kosev, Nikolay Todorov, Vasil Gyuzelev, Hristo Hristov, Prof. Tushe Vlahov; journalist Acad. Vladimir Topencharov; philologist Prof. Zhelyo Avdzhiev; linguist Prof. Stoyan Stoyanov; political economist Prof. Yanko Atanasov; highly skilled teachers in Latin – Zorka Popova and in Russian – Lilyana Doncheva.

His natural predilection to research work as his nature – a vocation, was chosen for topic of his graduation thesis the works of historian Acad. V. N. Zlatarski *Professor Vasil Nikolov Zlatarski as historian of the First Bulgarian Empire* (supervisor: Prof. Petar Hr. Petrov; rev.: Acad. Vasil Gyuzelev) (1965), which then and now is assessed as the first and unique biobliographic and historiographic contribution to the subject. For the especially high level of this study tends the circumstance that M. K. as a student has worked systematically with the personal archives of Acad. V. N. Zlatarski and long time is in narrow contact with his daughter Kresa (Vazkresa) Zlatarska.

During 1965-1967 M. K. was appointed as a bibliographer in the Regional Library *Georgi Kirkov (*today: *Sava Dobroplodni)* where he is in charge of the Reference-bibliographic Department and Interlibrary Loan Service while responsible for the effective satisfaction with literature of the increasing demand of specialized editions of the main readers' contingent of the Library – medical officers of the Military hospital (headquarters of Third Army) – regularly order for his readers medical scientific literature from France, UK, Germany, Italy, Belgium, etc.

From 19.XI.1966 M. K. was appointed as inspector in Department of Culture in the Regional People's Council in Sliven, responsible for libraries, museums and monuments of culture, participated in the establishment of the Musical school in Kotel and was among the initiators and organizers of the literary fest *Sliven fires*. Directly observes and promotes by exhibitions the Sliven group of artists – Evgeni Valev (head), Ivan Kanev, sculptor Dimitar Gadzhanov, etc. He obtained their works for the Art gallery *Dimitar Dobrovich* in Sliven. He acquired also for the Gallery paintings by Tseno Todorov, Bencho

Obreshkov, Kiriв Krastev, etc.

Still in 1965 M. K. applied for doctoral studies in archivistics in Russia (then: USSR) but the competition failed by administrative reasons. In 1966 Sliven Regional People's Council (Department of Culture) impeded his doctoral studies in order to keep him. In 1967 M. K. applied for two doctoral studies. He won the two of them and was nominated first among five candidates, so he was appointed for doctoral student in New Bulgarian history at the Institute of history of Bulgarian Academy of Sciences (BAS). The subject of his thesis is *Balkan policy of the first harmony government in Bulgaria (1923-1926)* (sci. mentor: Assoc. Prof. Elena Dilovska ; rev.: Prof. Voin Bozhinov and Assoc. Prof. Yaroslav Yotsov). In the discussion participated Prof. Mito Isusov who generalized: *This thesis is a result of thorough studies. The references are absolutely exhaustive…* The thesis has been defended on 27.I.1972. Even before the defence – on 9.VI.1971 – M. K. was appointed as research assistant at the Institute of history of BAS – Department of New Bulgarian history. His main scientific interests are determined – the system circle of the enrooted in Bulgarian National Revival problems of Bulgaria after the Liberation: political parties, foreign policy, national question. During 14 years M. K. was a scientific secretary of the Department of New Bulgarian history at the Institute of history of BAS (head – Prof. Voin Bozhinov).

In 1972-1974 M. K. was also an Assistant Professor in history at Medical Academy where was proposed for head of the Department of New Bulgarian history, but he refused for being researcher. In the meantime he was invited for research assistant at the Institute of military history of General staff of Bulgarian people's army, but he refused again for remaining scholar at the Institute of history of BAS where in 1981 was elected as Associate Professor.

From this moment on he was entitled by his colleagues as *Professor*. Over and over again, especially after 1989, it was proposed to him (by Acad. Hristo Hristov, Acad. Konstantin Kosev, etc.) to be elected for Professor, but he always refused it wedded to the scientific research. To the end of his life he published his works only under his name – without any titles or grades. Nevertheless all call him *Professor*, although he was against such titles…

There are a great number of national, regional, local, as well as international scientific forums in which has participated M. K. not only as permanent lecturer – mainly with plenary reports, but also as moderator of the academic discussions on conferences, congresses, symposiums which are crucial for the formation of the social geopolitical climate: Russia (Dubna, 1977); Romania (Bucharest, 1980), Mongolia (Ulaanbaatar, 1982); Czechoslovakia (Brno, 1982); Yugoslavia (Belgrade, 1988); Croatia (Rijeka, 2008), Austria (Vienna, 2012); Serbia (Tsaribrod, 2013); Ukraine (Kharkov, 2016); Turkey (Ankara, 2017); Austria (Vienna, 2018); Turkey (Istanbul, 2019); Serbia (Pancevo, 2013); Ukraine (Kharkov, 2021); Austria (Vienna, 2021)…

M. K. was a tutor of doctoral students, defended perspective theses on a system circle of problems of Balkan policy: Blagovest Nyagolov (Bulgarian-Romanian relations – minority question), Rumen Karaganev (Bulgarian-Greek relations – Bulgaria outlet on the Aegean Sea), Stanka Georgieva (Dobrudzha question), Alexandar Grebenarov (Macedonian question), Ventsislav Velev (Western outlying districts).

On 1.XII.2008 he has retired but still continued his research and editorial activity by creating about 500 new scientific euristic works, appeared in journals and serials – collections and conference proceedings, with which the amount of his publications (books and articles) exceeded 2500 enumerated titles according to the National bibliography of Bulgaria. More than 200 volumes of this production has been created by him personally and published under the direct guidance of M. K. – achievements of trained by him teams, carried out reference-encyclopedic historical and universal bibliographic and biographic scientific literature, for the creation of which he personally organized and supervised a whole encyclopedic movement of researchers – librarians, archivists, museum specialists, teachers, journalists, who he has trained and many of them have defended theses under his direct skilled mentorship (without mentioning his participation – at his explicit request) – in Sofia and all over the country, where he has travelled constantly [1]. More over the numerous findings he made in the archives, libraries, museums, private collections have been published in communications and reports, and inserted in the information databases of created by him encyclopedias and published sources [2-4].

To him was consecrated a festschrift on the occasion of his 65 anniversary (2008) [5].

His works have been published in Bulgaria and also in *Austria, Mongolia, Rumania, Russia, Serbia, Turkey, Ukraine, Croatia, Czech republic* in the framework of the academic scientific forums with his participation…

From the creation of the Institute for study and development of the leadership in the information environment at the University of Library Studies and Information Technologies **(21.06.2014) M. K. is not only among its founders, but was its permanent associates**.

In 2010 M. K. has deposited in the Scientific Archives of BAS 230 personal manuscripts notes with unpublished historical-bibliographic studies. In 2012, he along with his wife – bibliographer, cognitologist and philosopher A. Kumanova (who is his bibliographer and librarian), has started the deposition of the collections from their personal

family library in the specialized funds of editions of the National Library *SS. Cyril and Methodius*, Central Library of BAS, Library of the Institute for Historical Studies at BAS, Library of the Institute for Literature at BAS, University of Library Studies and Information Technologies. Their family library of which A. Kumanova is librarian was donated to ULSIT on 20.V.2022.

The American Biographical Institute (ABI) in Raleigh, North Carolina assessed highly the unique reference-encyclopedic historiographic-cultural method of M. K., implemented and developed in the conditions of modern informatization at the end of XX c. the highest traditions of the information modeling, created and maintained at the very outset of the information blast (1940's) by Bulgarian Bibliographic Institute *Elin Pelin*. This very method turned out the created by M. K. reference-encyclopedic works valuable information-retrieval systems in the cross field of the historiography, archivistics, bibliography, biographies of prominent figures. ABI not only declared M. K. merited scientist for 2005 and 2006, but also he was nominated as an author of *The Contemporary „Who`s, Who of Professional*.

According to the WorldCat.org: The World's Largest Library Catalog (<http://worldcat.org/identities/lccn-n82244354/> Classifications: DR88.S82, 949.77020924) there are 172 works by M. K. in 230 editions in 2 languages (Bulgarian and Russian) in 722 libraries all over the world.

The memory of M. K. is observed and on 20.V.2022 in the park of ULSIT – the lane of weeping willows, dedicated to St. Ft. Paisiy Hilendarski – on the occasion of his 300 anniversary and 260 anniversary of the creation of *Istoriya Slavyanobolgarskaya…*

The trees are in memory of:

- *St. Bishop Sofroniy Vrachanski* – the enlightener with strong Bulgarian national self-consciousness, author of the first and second transcripts of *Istoriya Slavyanobolgarskaya…*, copied Paisiy's History for second time (1781);

- *Georgi S. Rakovski* – founder of the Bulgarian national revolution movement, who knows everything published by his contemporaries and first emphasized that the History of Paisiy is made by *man of science*, turning the public opinion to the figure and deed of Hilendar's monk.

- *Acad. Yordan Ivanov* – carried out in 1914 an edition according Zograf transcript of *Istoriya Slavyanobolgarskaya…*, which he considered for original of Paisiy's work, an appeal of the first Bulgarian academic historian Prof. Marin Drinov: *to see Paisiy's History published* (1888) – edition provoking a huge joy and admiration of Prof. Ivan Shishmanov and becoming a vade-mecum for the contemporaries and later researchers in Paisiy's studies;

- *Acad. Petar Dinekov* – realized in 1963 the version of *Istoriya Slavyanobolgarskaya…* in modern Bulgarian language, based on the edition of Acad. Yordan Ivanov of 1914, which is accepted the closest to Paisiy's History;

- *Prof. Milen Kumanov* – created in 2011 the first scientific historiography of the Paisiy's studies, in Bulgaria and abroad, published in the reference-encyclopedic edition of ULSIT *Information code of Bulgarian letters and literature of St. Ft. Paisiy Hilendarski* [6], updated by his for a new perspective edition of ULSIT in 2022 [7] ...

On design of an artist Prof. Evgeni Velev on the occasion of the first anniversary of the demise of M. K. was established in his honor a memorial plate on the frontage of his home, where has passed the last four decades of the life and deed of the scientist.

M. K. was buried under the arch of the Central Sofia Cemetery.

By virtue of modern means of communications the funeral service of Milen Kumanov and requiems serviced in his memory are observed in Bulgaria and all over the world – where are his associates, colleagues and friends, among who are the participants of the memorial book about him *Licht, mehr licht!*, prepared as a international the reference-encyclopedic edition: Blagoevgrad, Burgas, Varna, Veliko Tarnovo, Kozloduy, Kotel, Kyustendil, Panagyurishte, Pazardzhik, Peshtera, Plovdiv, Sandanski, Silistra, Sliven, Sofia, Haskovo, Shumen… (omitting smaller settlements); Ankara and Istanbul – Turkey; Belgrade – Serbia; Bucharest – Romania; Brno – Czech Republic; Washington, Kirksville (Missouri), Los Angeles, Providence (Rhode Island); Florida – USA; Warsaw and Krakow – Poland; Vienna – Austria; Jerusalem – Israel; Kiev and Kharkov – Ukraine; London and Liverpool – UK; Moscow, Saint Petersburg, Chelyabinsk and Dubna – Russia; Paris – France; Rijeka – Croatia; Thessaloniki – Greece; Tehran – Iran; Tbilisi – Georgia; Ulan Bator – Mongolia; Peking – China…

Ref.:

1. **Kumanova**, Alexandra. ***Milen K. Kumanov*** : Systematic-chronol. bibliogr. list of books, publ. by him (Stabat Bibliography) [1972-2022] / Comp. A. **Kumanova** ; Sci. ed. **N. Kazanski** ; Bibliogr. ed. D. Raleva ... [et al.]. // *Licht*, mehr licht! In memory of Professor ***Milen Kumanov*** : Festschrift on the occasion of his 80-ann. – Sofia, 2022, p. 1219-1244. – *In. Bulg.*

2. **Kumanova**, Alexandra. ***Milen K. Kumanov*** : Systematic-chronol. bibliogr. list of books, publ. by him (Stabat Bibliography) [1978-2021] / Comp. A. **Kumanova** ; Sci. ed. **N. Kazanski** ; Bibliogr. ed. D. Raleva ... [et al.]. // <https://www.researchgate.net/>. – 11.03.2008. – 42 p. – Other bibliogr. ed. : **M. Gavrilova, M. Maximova, E. Nedeva**. – *Prelim. publ.* – *In. Bulg.*

Per aspera ad astra!

3. **Kumanova**, Alexandra. ***Milen K. Kumanov*** : Systematic-chronol. bibliogr. list of books, publ. by him (Stabat Bibliography) [1978-2021] / Comp. A. **Kumanova** ; Sci. ed. **N. Kazanski** ; Bibliogr. ed. **D. Raleva** ... [et al.]. // *Klio* : Coll. in hon. of 65-ann. of ***Milen Kumanov***. – Sofia, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – p. 779-800 : 136 enum. titles. – Other bibliogr. ed. : **M. Gavrilova, M. Maximova, E. Nedeva**. – *Res. in Russ. and Engl. – Prol. and enl. – In. Bulg.*

Bibliogr. inform. : **1. Galabova,** Liana. [***Milen K. Kumanov*** :] Forthy years in service of Clio : **Milen Kumanov as a Person and Historian.= L&B. // Klio : Coll. in hon. of 65-ann. of Milen Kumanov. – Sofia, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – p. 13-33. <https://independent.academia.edu/LGalabova>** <https://www.academia.edu/44238427/ Kumanov_as_Person_and_Historian_40_years_in_Service_of_Cleo_Interview>; **2. Klio** : sbornik v cest na 65-godisninata na st. n. s. Milen Kumanov. // OCLC – WorldCat <http://worldcat.org/identities/lccn-no2013059149/>. – 10.10.2017. – 1 p.; **3.** Klio : Coll. in hon. of 65-ann. of Milen Kumanov. // <https://knizhen- pazar.net/index.php?option=add_book&id=1012698&title>. – 11.11.2017. – 1 p.; **4. Central Library of BAS** New Catalog. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **5. BAS.** Institute for Literature. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **6. Sofia University** – University Library. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **7.** ***Ivan Vazov*** Public Library – Plovdiv. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **8. Regional Library** – Blagoevgrad BOOKS. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **9. Regional Library** *P. R. Slaveykov* – Veliko Tarnovo. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 p.; **10.** Klio : Coll. in hon. of 65-ann. of Milen Kumanov. // <https://knizhen-pazar.net/products/books/1012698-klio-sbornik-v-chest-na-65-godishninata-na-st-n-s-milen-kumanov>. – 27.02.2018. – 2 p.; **11.** Klio : Coll. in hon. of 65-ann. of Milen Kumanov. // <http://ruc.ilib.primasoft.bg/bg/bool- simp.php?bool=(%C0%C2=%D8%EE%EF%EE%E2,%20%C0%F2%E0%ED%E0%F1%20%CF%E5%F2%F0%EE%E2)&page=2>. – 23.03.2018. – 2 p.

4. **Kumanova**, Alexandra. ***Milen K. Kumanov*** : Systematic-chronol. bibliogr. list of books, publ. by him (Stabat Bibliography) [1978-2021] / Comp. A. **Kumanova;** Sci. ed. **N. Kazanski, V. Velev** ; Bibliogr. ed. **D. Raleva** ... [et al.].; Ling. Ed.: **N. Vasilev** ; *Epigr.: The creator of the book is the author, creator of its fate – the society* – **V. Hugo**. // *Sci.* proc. of ULSIT (Sofia). – ISSN 1314-2623. – Vol. 12, 2014, p. 545-565 : with ill. – Other bibliogr. ed.: **M. Gavrilova, M. Maximova**. – Bibliogr. list: 164 enum. titles in parts: Multivol. publ. ; Onevol. publ. – Index of names. – *Res. in Russ. and Engl. – In. Bulg.*

5. ***Klio*** : Coll. in hon. of 65-ann. of ***Milen Kumanov*** / **Al. Kumanova** et al. ; [Preface **Stojan Tanev**]. – Sofia : Fond. Arete-Fol, 2008. – 803 p.

Other auth.: **Al. Arnaudov, Al. Grebenarov, A. Vekov, A. Zlateva, At. Shopov, V. Stoyanova, V. Gyuzelev, V. Velev, V. Milachkov, G. Gemidzhiev, Zd. Todorova, Zl. Gerdzhikova, Il. Todev, K. Panayotova, K. Kosev, K. Gardev, L. Lybenova, L. Revyakina, N. Zhechev, N. Igov, N. Poppetrov, N. Savov, N. Tsv. Kochev, P. Stefanov, P. Hr. Petrov, P. Cholov, R. Parvanova, Sv. Eldarov. Sl. Slavov, St. Petrov, St. Tanev, T. Gotovska-Hentse, T. Petrov, Hr. Glushkov, Hr. Yonkov, Hr. Temelski ; Ani Zlateva** known **Anka Georgieva Zlateva** ; Full names of : **K. Panayotova – Kinka Panayotova Savova** ; **L. Lyubenova** – **Lizbet Lyubenova Varbanova** ; **N. Zhechev – Nikolay Zhechev**.

Contains also: Forthy years in service of ***Clio*** : Interview / **L. Galabova** ; ***Milen K. Kumanov*** : Systematic-chronol. bibliogr. list of books, publ. by him / **Al. Kumanova** ; About auth.

ISBN 978-954-617-042-2

Rev. : **1-2. Ivanova,** S. Collection, dedicated to the man, devoted his life to the research of history (N 413). // *Proc.* Student Sci. Soc. Special. High School of Library Studies and Inform. Technol. (Sofia). – ISSN 1313-4566. – Vol. V, 2010, p. 435-438 : with ill. <http://www.unibit.sno.bg>

Cognitologic interview of **L. Galabova** with ***Milen Kumanov*** (13.02.2007) is published in the present ed.*: 1190-1205*.

6. ***Saint Father Paisiy Hilendarski***. Istoria slaviyanobolgarskaya… : Inform. code of Bulg. letters and lit.: I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Sintagmatics. Synarchy) / Gen. ed. and epilogue **Stoyan Denchev** ; Sci. ed., historiography, commentary, index of names, geogr. index **Milen Kumanov** ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, pref., sign. transcript **Alexandra Kumanova** ; Ling. ed., pref., sign. transcript, epil. (deixis) **Nikolay Vasilev** ; Terminol. ed. **Elena Tomova** ... [и др.] ; Refer.-inform. ed. Mariyana Maximova ... [et al.] ; Rev. **Ivan Teofilov, Nikola Kazanski**. – Sofia : Za bukvite, 2011. – 208 p. : with ill. (Torchbearers ; II). – *In. Bulg.*

ISBN 978-954-8887-92-2

7. *See:* published in the present ed.*: 939-964* historiography of M. K. of the Paisiy's studies.

A. K., N. K., N. V., D. K., T. N.

II – I *Milen Kumanov* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – I *Милен Куманов* (13.II.1942 – 22.XI.2021) – curriculum vitae

II – II. ФОТОГАЛЕРИЯ
Фотогалерея
Photo gallery

„Положи ме като печат на сърцето си,
като пръстен на ръката си,
защото любовта е силна като смърт”

Песен на песн. (8:6)

„Положи меня, как печать, на сердце твое,
как перстень, на руку твою:
ибо крепка, как смерть, любовь”

Песен П. (8:6)

„Set me as a seal on your heart,
as a seal on your arm;
For stern as death is love”

Song (8:6)

II – II – 1. СВ. КРЪЩЕНИЕ

БЪЛГАРСКА ЕКЗАРХИЯ

№ 24 Вр. 1895

СВИДЕТЕЛСТВО ЗА СВЕТО КРЪЩЕНИЕ

В Тринадесетий ден от месец Февруарий на хилядо деветстотин четиридесет Втора година роди се в с. Тишигово, Пазарджишка околия, Пловдивска епархия, от православни родители: Костадин Д. Куманов и законната му съпруга Илина Костадинова, отроче от мъжки пол, което биде кръстено от свещеник Николай Львов Самохин в енорията на църквата „Св. Вел. Димитрий" и се именува при Св. Кръщение Мирян.

Новокръстеното отроче бе възприето от св. купел от Георги Димитров Рибаров из с. Тишигово, Пазарджишка околия

3 Август 1948 год.

Енорийски свещеник: Н. Л. Самохин

Ил. 1. ***Свидетелство за Св. Кръщение на МК – 3 авг. 1948 г. – удостоверено от о. Николай Львов (Львович) Самохин*** *– вж и с. 1106-1110*

II – II – 2. ПОРТРЕТИ

Ил. 2. ***МК – ученик в 9 клас – гимназията в Пазарджик – 15 септ. 1956 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1134-1135

Ил. 3. ***МК – студент в Софийския университет „Св. Климент Охридски” – София, 30 авг. 1960 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1134-1135

Ил. 4. ***МК – докторант в Института за исторически изследвания при БАН – София, 17 септ. 1967 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

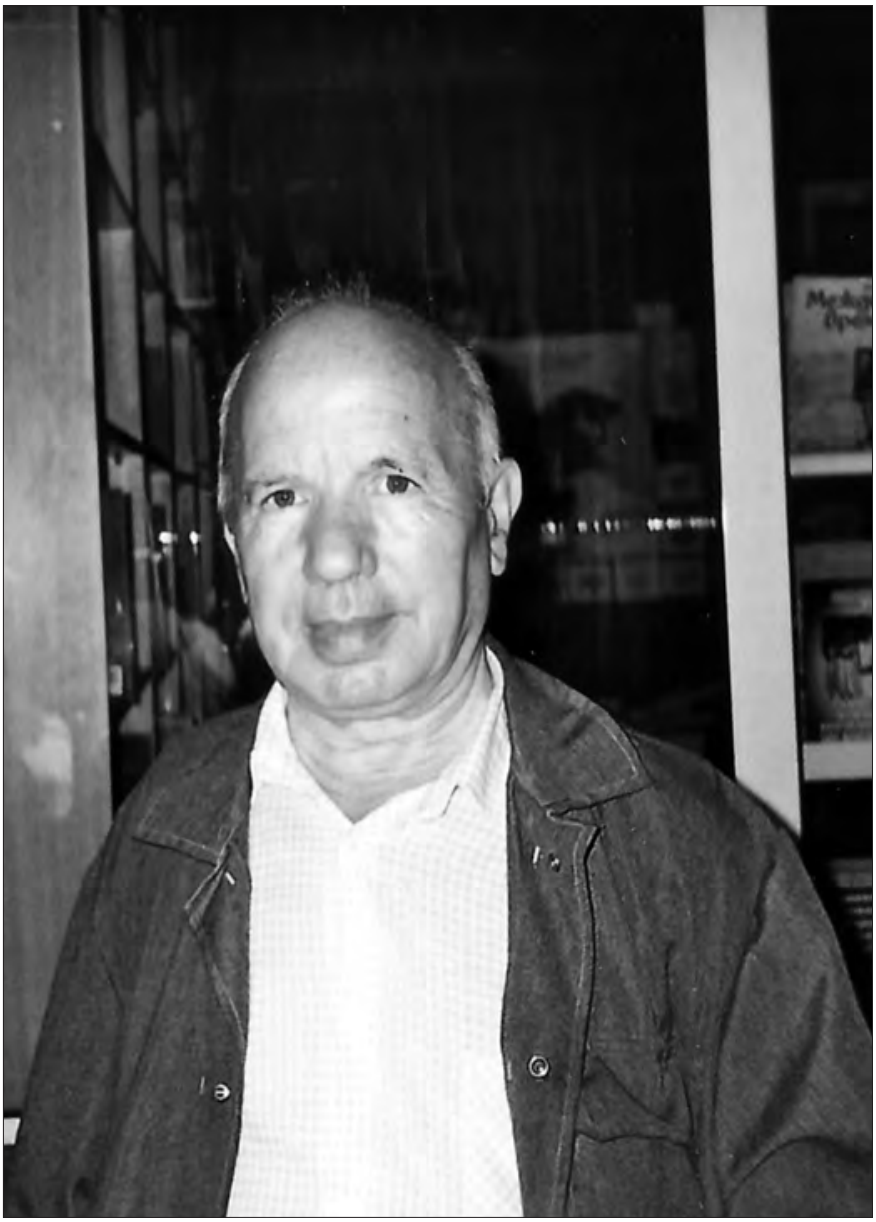
Ил. 5. ***МК – мигове преди защитата на дисертацията си в Института за исторически изследвания при БАН – София, 27 ян. 1972 г.***
(Фотография на Иван Куманов) –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 6. ***МК – научен секретар на секция „Нова българска история” в Института за история при БАН – София, 12 февр. 1979 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 7. ***МК – надвесен над книгите в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” – 13 февр. 1982 г.***
(Фотография на Игнат Константинов) –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 8. ***МК – на излизане от книжарницата на БАН – 17 апр. 2015 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 9. ***МК – в антикварна книжарница на Риека, Западна Хърватия – 24 дек. 2020 г.***
(Фотография на АК) –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

II – II – 3. СЕМЕЙСТВО

Ил. 10. ***МАК – в дома на АК,***
в кадъра – дядо й Владимир Пришляк *(отляво)* ***и баща й Стефан Коцев*** *(отдясно)* **–**
София, 1 ян. 1982 г.
(Фотография на Игнат Константинов) –
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

***„Положи ме като печат на сърцето си”* – Песен на песн. (8:6)**
Възклицание на МК, изтръгнало се звънко от душата му на сватбеното тържество на МАК – в отговор на поздравленията на кумувете... – Бел. на ред. – М. М.

Ил. 11. ***МАК – момент от сватбеното им тържество в Националния дворец на културата – София, 2 май 1982 г.***
(Фотография на Игнат Константинов) – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 12. ***Тържествени слова на кумовете Любомир и Венцеслава Йорданови***
на сватбеното тържество на МАК
в Националния дворец на културата –
София, 2 май 1982 г.
(Фотография на Константина Константинова) –
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 13. ***АК край скулптурата на Антонио Канова „Ерос и Психея” – Лувър, Париж, Франция – 23 май 1982 г.***
(Фотография на Милен Куманов) –
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 14. ***МАК край Бърно, Югоизточна Чехия – 25 септ. 1984 г.*** *–*
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 15. ***МАК с учителите на МК от началното образование в Пищигово Стойко*** *(отдясно на МК)* ***и Лазарина*** *(първата отляво надясно)* ***Божкови и техните деца – Пловдив – 30 авг. 1984 г.*** *–*
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 16. ***В дома на кумовете на МАК Любомир и Венцеслава Йорданови в родната къща на Венцеслава – Любляна, Словения – 24 декември 1984 г.*** *–*
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 17. ***МАК на излизане от Библиотеката на Ермитажа, запътени към Библиотеката на академията на науките – Санкт Петербург, Русия, 13 май 1985 г.***
(Фотография на Юрий Бегунов) –
вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766

Ил. 18. ***МАК на премиерата на енциклопедията „България: Хроника на XX в.”*** *(2004) –* ***Галерия „Икар” – София, 24 септ. 2005 г.*** *–*
вж и с. 1234

Ил. 19. ***МАК на премиерата на енциклопедията „Първа българска република”*** *(2010) –* ***Голям салон на БАН – София, 21 окт. 2011 г.***
(Факсимиле от с. 11 на в. „Земя” – Прил. – съботник на бр. от 21 окт. 2011 г.) –
вж и с. 1236

II – II – 4. ЛИЧЕН КАБИНЕТ

Ил. 20-31. ***Личната семейна библиотека на МАК – кабинет на МК – салон на МАК в дома им в кв. „Младост” в София – 6 ноември 2021 г.***

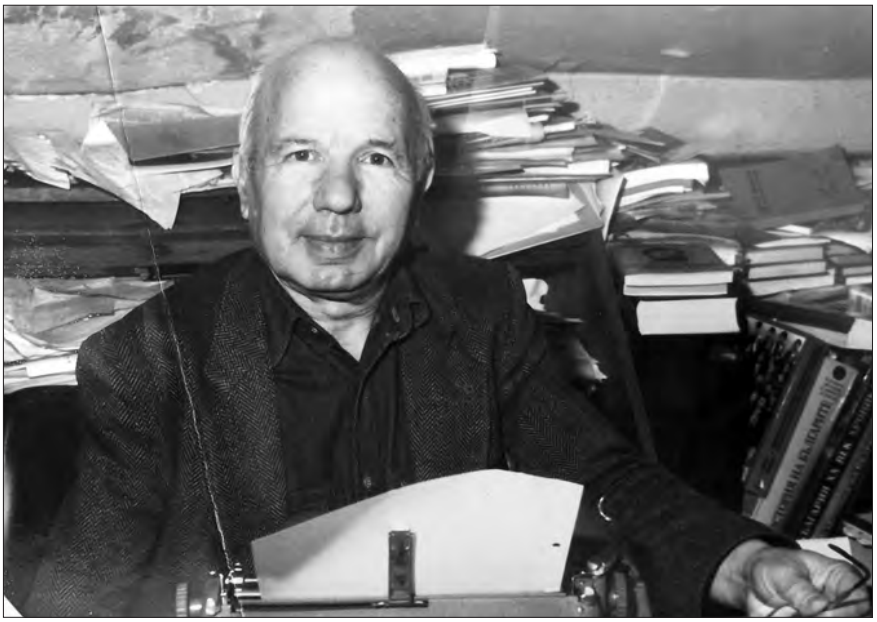

(Фотографии на Цветана Йовчева, ползвала фондовете на библиотеката през м. май – ноември на с.г. в процеса на подготовка на дипломната си работа, посветена на историографското изследване на МК от 1965 г. ...

... Продължение на записа от с. 1006-1007. – Бел. на ред. – ... ***за проф. Васил Златарски*** *– вж и с. 23-223) – вж и с. 217-224, 977-980, 981-984, 985-988, 1050-1054, 1070-1084*

II – II – 5. СЛУЖЕБНИ КАБИНЕТИ

Ил. 32. ***МК в кабинета си в Института за исторически изследвания при БАН – София, 6 май 2003 г.*** *(Фотография на АК) – вж и с. 1008*

Ил. 33. ***МК в кабинета си в Централно управление на БАН – София, 13 февр. 2008 г. (Фотография на Лиана Гълъбова)*** *– вж и с. 1008*

II – II – 6. АКАДЕМИЧНИ СЛОВА

Ил. 34. ***Академично слово на МК по случай 40 години от края на Втората световна война – Голям салон на БАН – София, 3 септ. 1985 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 35. ***Академично слово на МК по случай публикуване на 20-томния личен архив на Стефан Стамболов – Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски" – 10 ноември 2011 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

II – II – 7. НАУЧНИ ФОРУМИ

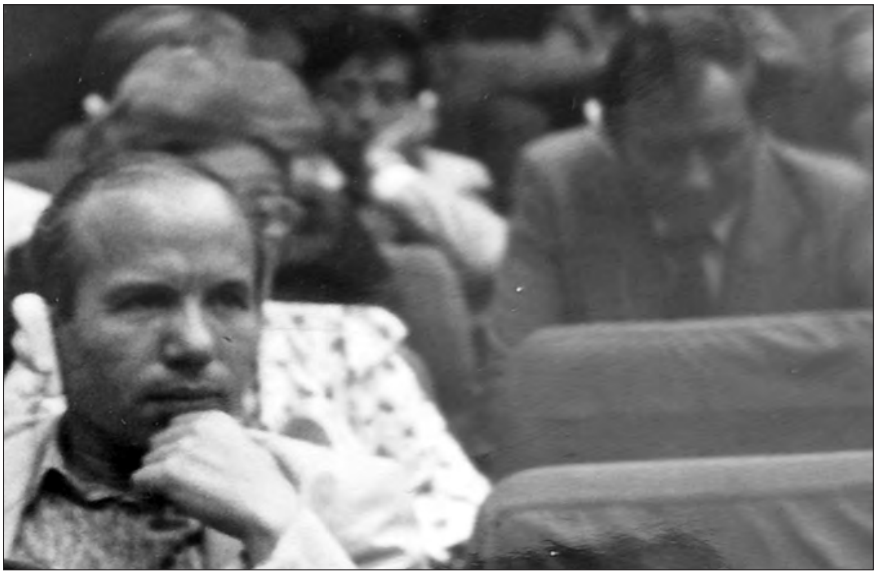
Ил. 36. ***Киев – Украйна,***
5 август 1967 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 37. ***Бърно – Чехия,***
9 август 1976 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 38. ***Москва – Русия,***
17 ноември 1978 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 39. ***Уланбатор – Монголия,***
3 юни 1982 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 40. ***Банско – България, 17 октомври 1992 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 41. ***София – България, 4 юни 2000 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 42. ***Александрия – Румъния, 31 август 2000 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 43. ***Риека – Хърватия, 24 октомври 2005 г.*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 44. ***Панагюрище – България,***
17 април 2018 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 45. ***Виена – Австрия,***
23 април 2018 г. *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

II – II – 8. НАУЧНИ ЮБИЛЕИ

Ил. 46. ***70-годишен юбилей на акад. Христо Христов – София, Институт за исторически изследвания при БАН, 11 януари 1985 г. –*** *отляво надясно:* ***Константин Мечев, Георги Нешев****, изправен:* ***МК*** *(Фотография на Христо Йонков) –*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 47. ***110-годишнина от рождението на Александър Стамболийски – Славовица, 1 март 1989 г. – с гл. ред. на в. „Земеделско Знаме" Христо Христов –***
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

II – II – 9. ПРЕМИЕРИ

Ил. 48. ***Биографичната серия на издателство „Захари Стоянов" – София, 17 март 1997 г. – Национален дворец на културата – с Иван Гранитски –*** *отляво надясно: първият –* ***МК*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1659-1664*

Ил. 49. ***Литературната серия на издателство „Захари Стоянов" – София, 19 март 1999 г. – Национален дворец на културата – с Иван Гранитски*** *(вторият отляво надясно),* ***Тончо Жечев*** *(третият отляво надясно),* ***Любен Петков*** *(вторият от дясно на ляво)... – от дясно на ляво: първият:* ***МК*** *– вж и с. 1659-1664*

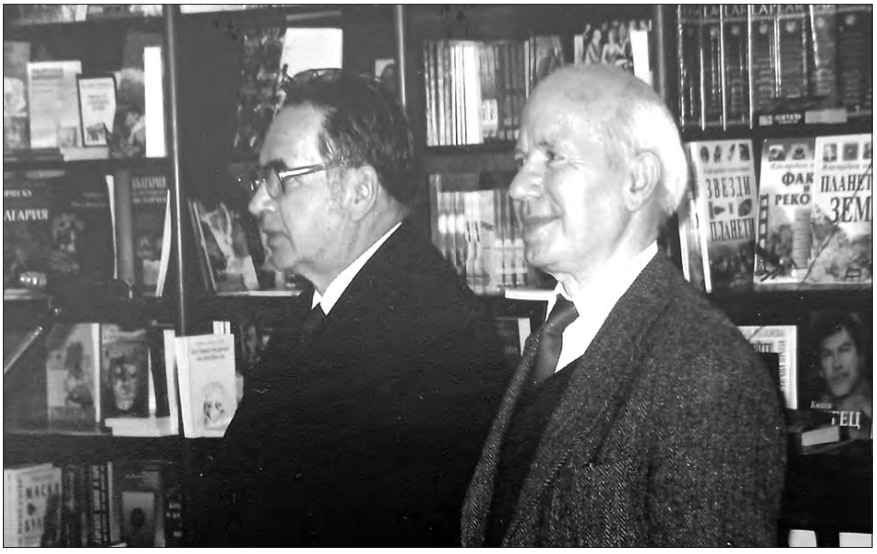
Ил. 50. ***Книгата на Пенчо Славейков „На острова на блажените”*** *(3. изд. – 2002) –* ***Трявна, Градска библиотека при читалище „Пенчо Славейков 1871”, 19 март 2002 – с Михаил Неделчев*** *– отдясно:* ***МК*** *–*
вж и с. 1229

Ил. 51. ***Документалният сборник „Българо-турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918)”*** *(2004) –* ***Казанлък, Общинска библиотека – София, 14 октомври 2004 г. – с екипа на изданието*** *– отляво надясно:* ***Кемал Еюп, Иван Коев, Сузан Еюп, МК –***
вж и с. 1233

Ил. 52. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в.”*** *(2004)* ***– Галерия „Икар” – София, 24 септември 2005 г. – с ахим. Наум – гл. секретар на Св. Синод и председател на Църковното настоятелство на патриаршеския катедрален храм „Св. Александър Невски” (в бъдеще: Стобийски епископ, днес: Русенски митрополит) – оратор на премиерата*** *– отдясно:* ***МК*** *– вж и с. 1234*

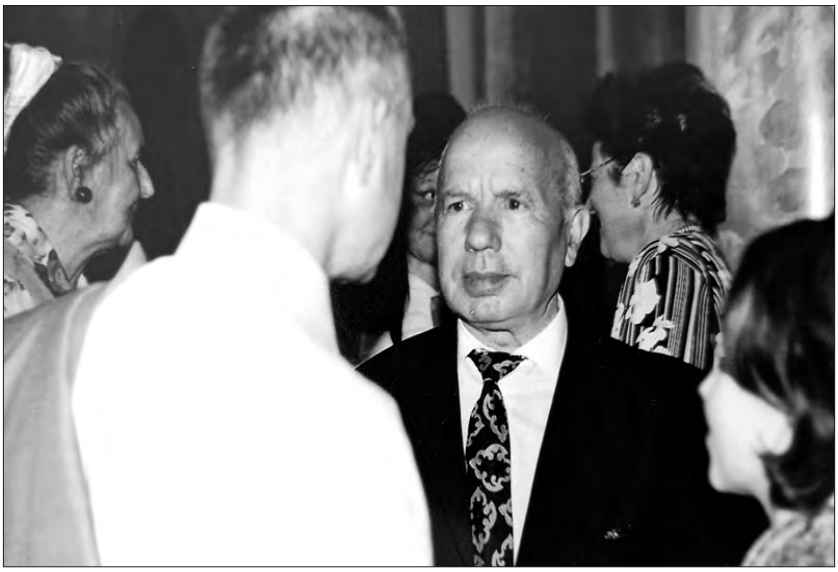
Ил. 53. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в.”*** *(2004)* ***– Галерия „Икар” – София, 24 септември 2005 г. – с Филип Панайотов – оратор на премиерата*** *– отдясно:* ***МК*** *– вж и с. 1234*

Ил. 54. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в.”*** *(2004) –* ***Галерия „Икар” – София, 24 септември 2005 г. – с Андрей Пантев – оратор на премиерата*** *– от дясно:* ***МК*** *–*
вж и с. 1234

Ил. 55. ***Сборникът от документи „Независимостта от 1908 г. в българския периодичен печат”*** *(2008) –* ***Централен дом на народната армия – София, 12 декември 2008 г. –***
вж и с. 1236

Ил. 56. ***20-томният личен архив на Стефан Стамболов – Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски” – 10 ноември 2011 г. – МК сред поздравяващи*** *– вж и с. 1221-1223*

Ил. 57. ***Монографията „Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская”*** *(2011) –* ***Университет по библиотекознание и информационни технологии – 18 май 2012 г. – с Ректора Стоян Денчев и почетните гости на Деня на Отворените врати на УниБИТ – МК*** *в центъра на втори план – вж и с. 1237*

Ил. 58. ***Изложбата „150 години от рождението на Цветан Радославов – автора на химна на Република България” – 23 април 2013 г.*** *–*
отляво надясно: ***Павлин Симеонов, МК, Кина Станева, Капка Николова и Юлиана Николова*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1033, 1101-1103, 1563-1589, 1590-1593, 1621-1622

Ил. 59. ***Биобиблиографският тривиум от издания „Умберто Еко в България”*** *(1-3. изд. 2017) –* ***Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” – 16 февруари 2018*** *–*
отляво надясно: ***Стоян Танев, Димитър Попов, Николай Поппетров, МК*** *–*
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1598-1600

II – II – 10. ПИСМА

Проф. Куманов,

Получих рецензиите от проф. Веселин Трайков (17.02.1988) и ст. н. с. Христо Хаджихристов (6.04.1388). Всичко съм депозирала в Единния център по език и литература, включително и Автореферата. съгласно прогнозите на др. Джорова от отдел " Планиране на научната работа", защитата може да се очаква след, м. октомври 1988 година, поради големия брой очакващи дисертации.

На 22.04, петък Ви потърсих на Вашия прием. Съжалявам, че не се срещнахме. Молбата ми е твърде смела и неоснователна, но Вашето винаги любезно и оптимистично отношение ми дава смелост да потърся съдействие за известно ускоряване на защитата, разбира се ако това е възможно.

Аз обясних на др. джорова, че предстои пенсионирането ми (юли 1988 г.), но доколкото получих информация, нещата до голяма степен се определят от професор Тончо Жечев.

Извинете за моето настоятелно искане, но др. Зохраб Касабян всеки път ми пише, че мога да разчитам на Вас, на Вашите делови възможности и сърдечно отношение. Приемете и неговите поздрави от последното му писмо от 2 април т.г.

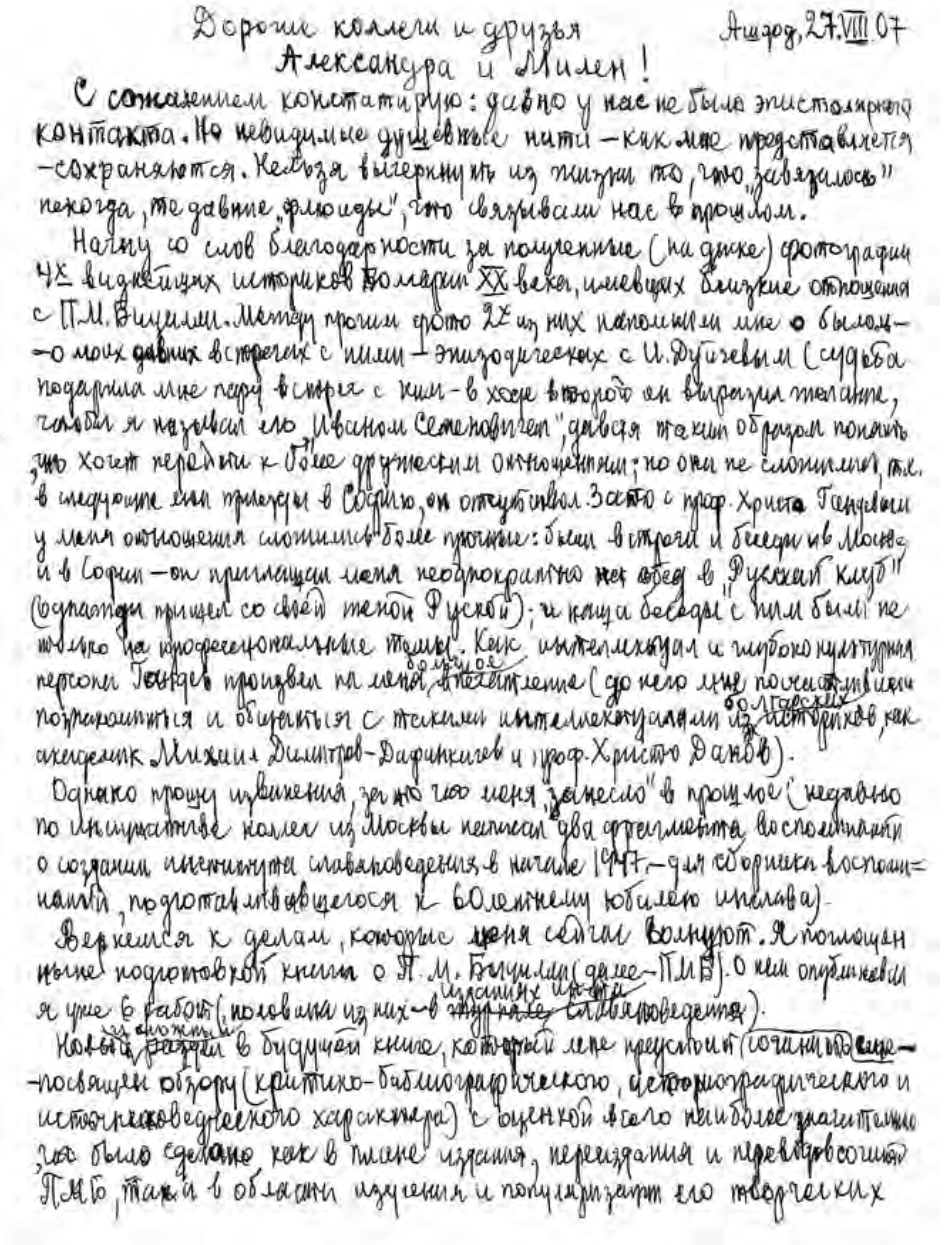
С благодарност

(Мари Постаджян)

25. 04. 1988

Пловдив

Ил. 60. ***Писмо от Мари Постаджян до МК от 25.04.1988 г. – Пловдив, България*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Дорогие коллеги и друзья Ашдод, 27.VIII 07
Александра и Милен!

С сожалением констатирую: давно у нас не было эпистолярного контакта. Но невидимые душевные нити – как мне представляется – сохраняются. Нельзя вычеркнуть из жизни то, что „завязалось" некогда, те давние „флюиды", что связывали нас в прошлом.

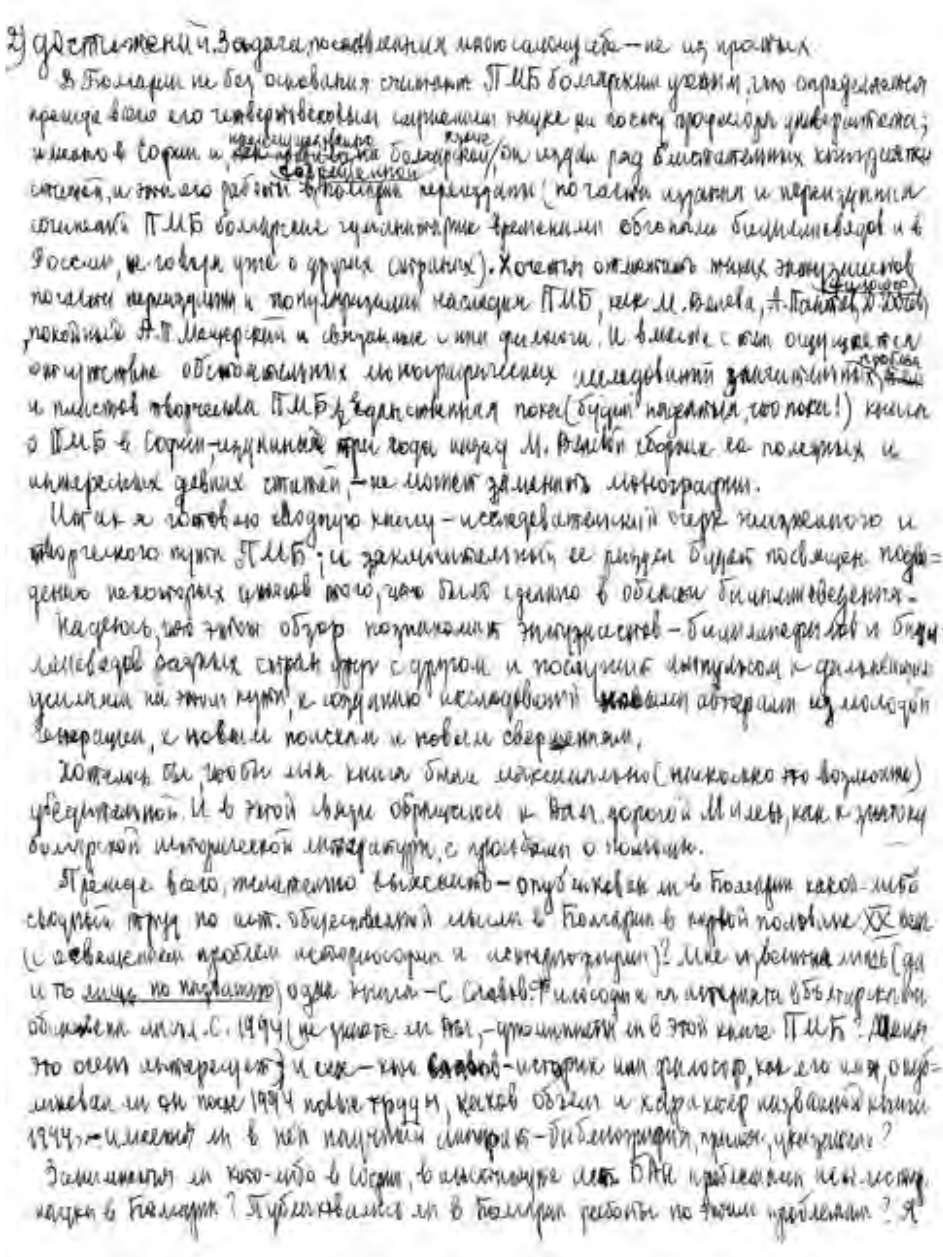
Начну со слов благодарности за полученные (на диске) фотографии ух видных историков Болгарии XX века, имевших близкие отношения с П.М. Бицилли. Метър прочим сроду 2х из них напомнили мне о былых моих давних встречах с ними – эпизодических с И. Дуйчевым (судьба подарила мне пару встреч с ним – в ходе второй он выразил желание, чтобы я называл его Иваном Семеновичем", давая таким образом понять, что хочет перейти к более дружеским отношениям; но они не состоялись, т.к. в следующие мои приезды в София он отсутствовал. Зато с проф. Христо Гандевым у меня отношения сложились более прочные: были встречи и беседы в Москве и в София – он приглашал меня неоднократно на обед в Русский клуб" (однажды пришел со своей тетей Русей); и наши беседы с ним были не только на профессиональные темы. Как интеллектуал и глубоко культурная персона Гандев произвел на меня, в частности (со него мне посчастливилось познакомиться и общаться с такими интеллектуалами из историков, как академик Михаил Димитров-Дафинкичев и проф. Христо Данов).

Однако прошу извинения, зачем-то меня „занесло" в прошлое (недавно по инициативе коллег из Москвы написал два аутентичных воспоминания о создании пленарного славяноведения в начале 1947 – для сборника воспоминаний, подготавливающегося к 60-летнему юбилею ученого).

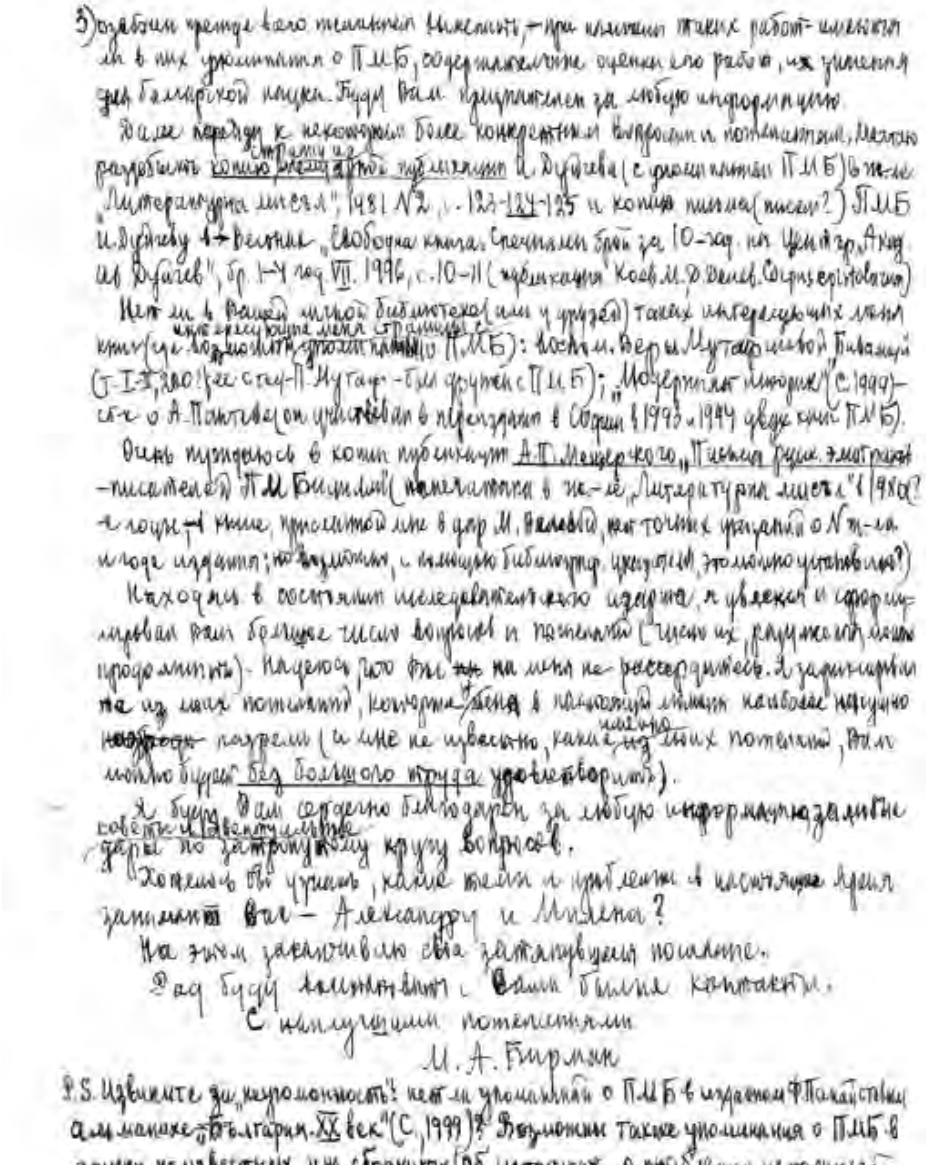
Вернемся к делам, которые меня сейчас волнуют. Я поглощен ныне подготовкой книги о П.М. Бицилли (далее – ПМБ). О нем опубликовал я уже 6 работ (половина из них – в Журнале славяноведения).

Новый раздел в будущей книге, который мне предстоит (сначала) сконструировать, посвящен обзору (критико-библиографического, историографического и источниковедческого характера) с оценкой всего наиболее значительного, что было сделано как в плане издания, переиздания и переводов сочинений ПМБ, так и в области изучения и популяризации его творческих

Ил. 61. ***Писмо от Михаил Бирман до МАК от 27.08.2007 г. – Ашдод, Израел*** *– с. 1 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

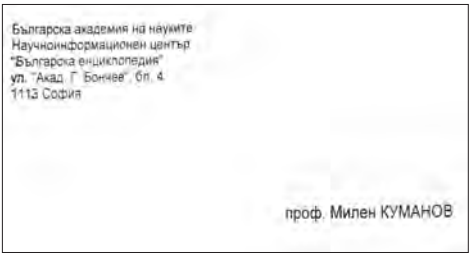

Ил. 62. ***Писмо от Михаил Бирман до МАК от 27.08.2007 г. – Ашдод, Израел*** *– с. 2 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

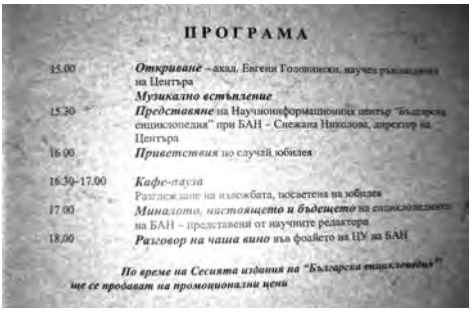
Ил. 63. ***Писмо от Михаил Бирман до МАК от 27.08.2007 г. – Ашдод, Израел*** *– с. 3 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 11. ПОКАНИ

Ил. 64-67. ***Пощенски плик и покана от Научноинформационния център „Българска енциклопедия” при БАН, адресирани до МК за участие в Юбилейната сесия, посветена на 50-годишнината от създаването на Центъра – 1 декември 2005 г. в Големия салон на БАН*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 12. ПРИЯТЕЛСТВА

Ил. 68. ***МК*** *– първият отдясно наляво* ***– със своите състуденти от специалност „История” в Софийския университет „Св. Климент Охиридски”, на които показва Рилския манастир – Рилски манастир, 20 април 1965 г.*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 69. ***МК със своите състуденти от специалност „История” в Софийския университет „Св. Климент Охиридски” на манифестация по случай 24 май – националния празник на българската просвета и култура и на славянската писменост – пред Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” – София, 24 май 1965 г.*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

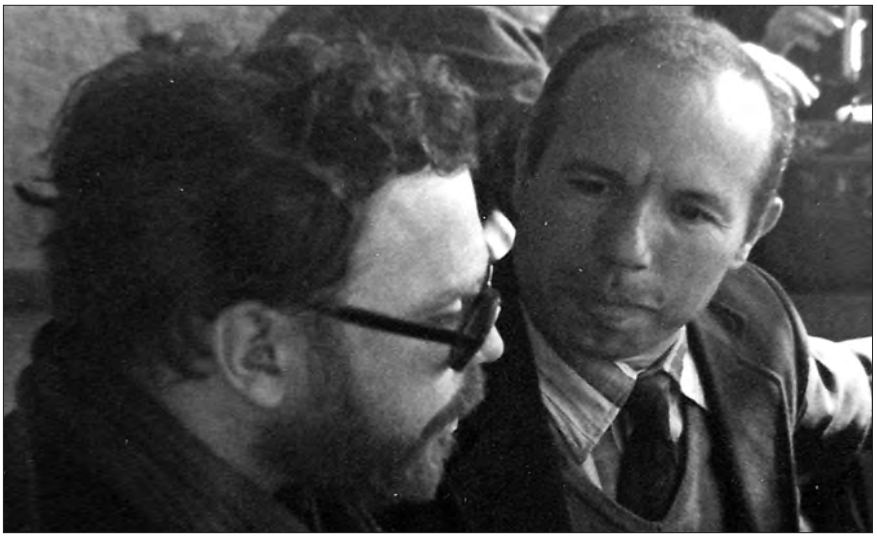
Ил. 70. ***МК*** *– вторият отдясно наляво изправен* ***– със Сливенския фолклорен ансамбъл, който предвожда в международното му турне (Румъния – Австрия – Германия – Франция – Италия – Гърция) – 29 септември 1967 г. – Гюргево, Румъния*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 71. ***МК*** *– отляво в гръб* ***– с българистите – ученици на проф. Роже Бернар – Соня*** *(зад МК в ляво, която се е обърнала с лице към фотообектива)* ***и Флоранс*** *(зад МК в дясно, също в гръб)* ***Дюпон и Патрик Льокак*** *(зад камера)****, на които показва Драгалевския манастир – Драгалевски манастир, 15 август 1970 г.***
(Фотография на Патрик Льокак) – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 72. ***МК съпровожда учениците на проф. Роже Бернар*** *– вж: Ил. 71 –* ***на Златните мостове – Витоша – Златни мостове – Витоша,***
30 август 1970 г.
(Фотография на Патрик Льокак) – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988

Ил. 73. ***МК и Игнат Константинов – преди премиерата на режисирания от Игнат спектакъл на Кукления театър в Кърджали – Кърджали, 30 април 1982 г.*** *– вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1577-1586*

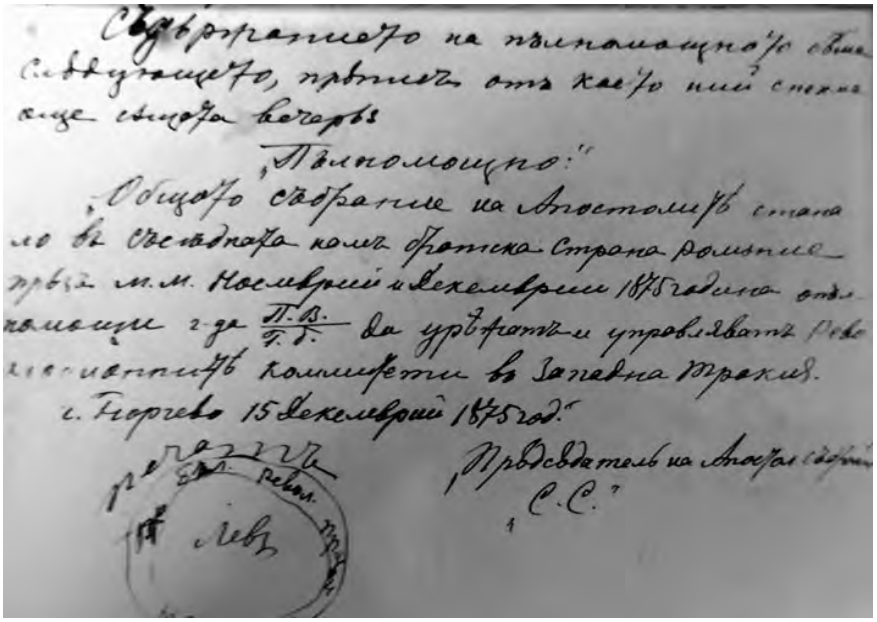

Ил. 74. ***МК*** *– вторият отдясно наляво* ***– със своите състуденти от специалност „История” в Софийския университет „Св. Климент Охридски” – след срещата на випуска в Alma mater по случай 20-годишнината от следването****: първият отдясно наляво* ***– Николай Пътов от Белене****; първият отляво надясно –* ***Шанко Апостолов от Варна****... –* ***24 май 1985 г.*** *(Фотография на Иван Панов) – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 75. ***МК*** *– отдясно –* ***с Димитър Попов***
(бившият пръв министър-председател на демократична България),
който е сред ораторите на премиерата
на 20-томния личен архив на Стефан Стамболов –
Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски" –
10 ноември 2011 г. –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1221-1223

II – II – 13. ПОСЛАНИЕ

Ил. 76. ***Пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски – рядък уникален документ на Стефан Стамболов като Председател на Гюргевския комитет на Общото събрание на Апостолите (Апостолското събрание) – Гюргево, 15 декември 1875 г., преобръщащ представите за Априлското въстание (1876 г.) – открит и декодиран от МК*** *(Факсимиле от копието, съхранявано в родната къща-музей на Панайот Волов в Шумен – публ. във в. „Република" – бр. 22 от 8 дек. 2001 г.) – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244*

Ст.н.с. д-р Милен Куманов, историк

Каквато и професия да имаш, знай две неща - родната история и родния език

- Енциклопедията "Първа българска република 1946-1991" - настолна книга за цялото общество
- С проф. Димитър Иванов събрахме максимум факти на едно обито място, без идеологическа обремененост
- Изданието ще бъде много по-интересно за следващите поколения, след 50 - 100 години, когато нас няма да ни има

Станко НАЦЕВ

Наскоро на книжния пазар се появи една нова и много напрелна книга – Енциклопедия "Първа българска република 1946-1991", която веднага събуди интереса на читателите. За повече информация около подготовката и издаването ѝ се срещам с историка ст.н.с. д-р Милен Куманов, един от двамата автори на енциклопедията.

– Идеята за това издание възникна спонтанно от книгата на проф. Димитър Иванов "Първа българска република". Заглавието ми хареса много, защото в такъв ракурс

никой не е правил оценка на изминалия 45-годишен период от 1946 до 1991 г.

Ст.н.с. д-р Милен Куманов

представители и на художествената самодейност - певци и инструменталисти, на които досега никой не обръщаше внимание. Освен това с проф. Димитър Иванов

включихме и представители на висшия клир,

които бяха пренебрегвани по едни или други причини. Освен тях включихме даже и представители на други вярвания, особено на мюсюлманството. В книгата ще се срещнат имената на всички главни муфтии. Опитах се това нещо да направя и с представителите на еврейството, но се оказа, че последният равин е бил през 1947 г. и до 1991 г. няма такъв по понятни причини. Включени са много нови неща и за представителите на тихия фронт – разузнаване

„От това момченце ще излезе нещо

защото слуша с голям интерес. Освен това и програмираните ищах преподавател, който ми правеше скорпи любов към историята. Аз имам и специална максима, каквато и професия да имаш, човек, той трябва да знае две неща - родната си история и родния си език. Що се отнася до страстта ми към определените издания, ще кажа и за него. В р Петър Берон, който, когато пише своя "Рибен буквар", споменава, че българи из Европа, е видял колко много справочни и надлежни издания по научаващите знания има, а в България няма нищо. На мен ми беше обидно, когато няколко пъти бях в командировка в бившата Югославия и бях изумен от изобилието на справочни издания там. А ли ни трябва за

Ил. 77. ***„Каквато и професия да имаш, знай две неща – родната история и родния език" – послание на МК, отправено от него в интервю за в-к „Земя", взето от него на премиерата на енциклопедията „Първа българска република" (2011) – Голям салон на БАН – София, 21 окт. 2011 г.***
(Факсимиле от с. 11 на в. „Земя" – Прил. – съботник на бр. от 21 окт. 2011 г.) – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244

Ил. 78. ***Последна, прелиствана от МК книга***
от личната семейна библиотека на МАК
на 14 ноември 2021 г.:
La Macédoine illustré /
Publ. par le Comité pour l`étude des terres Bulgares. –
Sofia: Imprimerie de la cour;
Soc. par actions – Sofia,
1919. –
136 p.:
483
reprod.
autotypiques. –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244

Ил. 79. ***Монограм – екслибрис на МК, създаден ръчно от неговите приятели – библиотекарите на Централната библиотека на БАН – по случай 75-годишния му юбилей – 13 февруари 2017 г.***
(Апликация; факсимиле) –
съхранява се в личната семейна библиотека на МАК –
вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244

Per aspera ad astra!

Списък на илюстрациите

Список иллюстраций

List of illustrations

NN 1-79

*Във фотогалерията са включени **79 снимки и факсимилета на документи – КОЛКОТО СА ГОДИНИТЕ НА ПЕРСОНАЛИЯТА, ОБОГАТИЛА НАШИЯ СВЯТ СЪС СЕБЕ СИ, превърнала се в ЛИЧНОСТЕН КАТАЛИЗАТОР ЗА ХОРАТА ОТ СВОЕТО ОБКРЪЖЕНИЕ и ВЪВ ФЕНОМЕН НА АФИЛИАЦИЯ ЗА НАУЧНИТЕ КОМУНИКАЦИИ В ОБЩЕСТВОТО**.*

*Подбраните тук изображения са от **личния архив на Милен Куманов**, намиращ се в процес на предаване от съпругата му Александра Куманова на Научния архив на БАН и Държавен архив – Пазарджик – там, където **персоналията е заложила лично приживе началото на депозирането на фондове от този архив**.*

Личният архив от фотодокументи и някои ръкописи на Милен Куманов два пъти е бил унищожаван от наводнения в квартирите, които той е наемал в София до 1982 г., поради което по-ранни негови снимки – от представените тук – не се съдържат в настоящата колекция от фотографии.

*В названието на всяка фотография и всяко факсимиле е приведено **датиране** с **описание на топосите,** като са направени и **препратки към страници от настоящото издание, които подробно осветяват изобразеното на кадрите**.*

*Изтъкнато е и **авторството на информационните реалии**.*

*За достигане на максимална **лапидарност на записите** са приведени **абревиатури на имената** в следните случаи:*

*- **Милен Куманов** – **МК**;*
*- **Александра Куманова** – **АК**;*
*- **Милен и Александра Куманови** – **МАК**.*

*Презентираните снимки и факсимилета в **разд. II – II. Фотогалерия** са групирани условно в **13 тематични раздела**, които вътрешно са организирани **хронологично**, но има и **допълнителни тематични вариации**:*

- **II – II – 1. СВ. КРЪЩЕНИЕ** (N 1);
- **II – II – 2. ПОРТРЕТИ** (NN 2-9);
- **II – II – 3. СЕМЕЙСТВО** (NN 10-19);
- **II – II – 4. ЛИЧЕН КАБИНЕТ** (NN 20-31);
- **II – II – 5. СЛУЖЕБНИ КАБИНЕТИ** (NN 32-33);
- **II – II – 6. АКАДЕМИЧНИ СЛОВА** (NN 34-35);
- **II – II – 7. НАУЧНИ ФОРУМИ** (NN 36-45);
- **II – II – 8. НАУЧНИ ЮБИЛЕИ** (NN 46-47);
- **II – II – 9. ПРЕМИЕРИ** (NN 48-59);
- **II – II – 10. ПИСМА** (NN 60-63);
- **II – II – 11. ПОКАНИ** (NN 64-67);
- **II – II – 12. ПРИЯТЕЛСТВА** (NN 68-75);
- **II – II – 13. ПОСЛАНИЕ** (NN 76-79).

***Концепцията и гещалтпланът на архитектониката** на **разд. II – II. Фотогалерия** принадлежат на **проф. Александра Куманова, проф. Евгени Велев, д-р Николай Василев, Цветана Йовчева и Ангел Георгиев**.*

II – II – 1. СВ. КРЪЩЕНИЕ

*Ил. 1. **Свидетелство за Св. Кръщение на МК – 3 авг. 1948 г. – удостоверено от о. Николай Львов (Львович) Самохин** – с. 990 – вж и с. 1106-1110*

II – II – 2. ПОРТРЕТИ

Ил. 2. ***МК – ученик в 9 клас – гимназията в Пазарджик – 15 септ. 1956 г.*** *– с. 991 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1134-1135*

Ил. 3. ***МК – студент в Софийския университет „Св. Климент Охридски" – София, 30 авг. 1960 г.*** *– с. 992 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1134-1135*

Ил. 4. ***МК – докторант в Института за исторически изследвания при БАН – София, 17 септ. 1967 г.*** *– с. 993 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 5. ***МК – мигове преди защитата на дисертацията си в Института за исторически изследвания при БАН – София, 27 ян. 1972 г.*** *(Фотография на Иван Куманов) – с. 994 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 6. ***МК – научен секретар на секция „Нова българска история" в Института за история при БАН – София, 12 февр. 1979 г.*** *– с. 995 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 7. ***МК – надвесен над книгите в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – 13 февр. 1982 г.*** *(Фотография на Игнат Константинов) – с. 996 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 8. ***МК – на излизане от книжарницата на БАН – 17 апр. 2015 г.*** *– с. 997 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 9. ***МК – в антикварна книжарница на Риека, Западна Хърватия – 24 дек. 2020 г.*** *(Фотография на АК) – с. 998 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 3. СЕМЕЙСТВО

Ил. 10. ***МАК – в дома на АК, в кадъра – дядо й Владимир Пришляк*** *(отляво)* ***и баща й Стефан Коцев*** *(отдясно)* ***– София, 1 ян. 1982 г.*** *(Фотография на Игнат Константинов) – с. 999 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 11. ***МАК – момент от сватбеното им тържество в Националния дворец на културата – София, 2 май 1982 г.*** *(Фотография на Игнат Константинов) – с. 1000 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 12. ***Тържествени слова на кумовете Любомир и Венцеслава Йорданови на сватбеното тържество на МАК в Националния дворец на културата – София, 2 май 1982 г.*** *(Фотография на Константина Константинова) – с. 1001 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 13. ***АК край скулптурата на Антонио Канова „Ерос и Психея" – Лувър, Париж, Франция – 23 май 1982 г.*** *(Фотография на Милен Куманов) – с. 1002 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 14. ***МАК край Бърно, Югоизточна Чехия – 25 септ. 1984 г.*** *– с. 1002 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 15. ***МАК с учителите на МК от началното образование в Пищигово Стойко*** *(отдясно на МК)* ***и Лазарина*** *(първата отляво надясно)* ***Божкови и техните деца – Пловдив – 30 авг. 1984 г.*** *– с. 1003 – вж и с.*

Ил. 16. ***В дома на кумовете на МАК Любомир и Венцеслава Йорданови в родната къща на Венцеслава – Любляна, Словения – 24 декември 1984 г.*** *– с. 1003 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 17. ***МАК на излизане от Библиотеката на Ермитажа, запътени към Библиотеката на академията на науките – Санкт Петербург, Русия, 13 май 1985 г.*** *(Фотография на Юрий Бегунов) – с. 1004 – вж и с. 1106-1110, 1111-1119, 1761-1762, 1763-1764, 1765-1766*

Ил. 18. ***МАК на премиерата на енциклопедията „България: Хроника на XX в."*** *(2004)* ***– Галерия „Икар" – София, 24 септ. 2005 г.*** *– с. 1005 – вж и с. 1234*

Ил. 19. ***МАК на премиерата на енциклопедията „Първа българска република"*** *(2010)* ***– Голям салон на БАН – София, 21 окт. 2011 г.*** *(Факсимиле от с. 11 на в. „Земя" – Прил. – съботник на бр. от 21 окт. 2011 г.) – с. 1005 – вж и с. 1236*

II – II – 4. ЛИЧЕН КАБИНЕТ

Ил. 20-31. ***Личната семейна библиотека на МАК – кабинет на МК – салон на МАК в дома им в кв. „Младост" в София – 6 ноември 2021 г.*** *(Фотографии на Цветана Йовчева, ползвала фондовете на библиотеката през м. май – ноември на с.г. в процеса на подготовка на дипломната си работа, посветена на историографското изследване на МК от 1965 г. за проф. Васил Златарски – вж и с. 23-223) – с. 1006-1008 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1050-1054, 1070-1084*

II – II – 5. СЛУЖЕБНИ КАБИНЕТИ

Ил. 32. ***МК в кабинета си в Института за исторически изследвания при БАН – София, 6 май 2003 г.*** *(Фотография на АК) – с. 1009 – вж и с. 1008*

Ил. 33. ***МК в кабинета си в Централно управление на БАН – София, 13 февр. 2008 г.*** *(Фотография на Лиана Гълъбова) – с. 1009 – вж и с. 1008*

II – II – 6. АКАДЕМИЧНИ СЛОВА

Ил. 34. ***Академично слово на МК по случай 40 години от края на Втората световна война –***

Голям салон на БАН – София, 3 септ. 1985 г. *– с. 1010 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 35. ***Академично слово на МК по случай публикуване на 20-томния личен архив на Стефан Стамболов – Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски" – 10 ноември 2011 г.*** *– с. 1010 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 7. НАУЧНИ ФОРУМИ

Ил. 36. ***Киев – Украйна, 5 август 1967 г.*** *– с. 1011 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 37. ***Бърно – Чехия, 9 август 1976 г.*** *– с. 1011 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 38. ***Москва – Русия, 17 ноември 1978 г.*** *– с. 1012 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 39. ***Уланбатор – Монголия, 3 юни 1982 г.*** *– с. 1012 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 40. ***Банско – България, 17 октомври 1992 г.*** *– с. 1013 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 41. ***София – България, 4 юни 2000 г.*** *– с. 1013 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 42. ***Александрия – Румъния, 31 август 2000 г.*** *– с. 1014 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 43. ***Риека – Хърватия, 24 октомври 2005 г.*** *– с. 1014 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 44. ***Панагюрище – България, 17 април 2018 г.*** *– с. 1015 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*
Ил. 45. ***Виена – Австрия, 23 април 2018 г.*** *– с. 1015 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 8. НАУЧНИ ЮБИЛЕИ

Ил. 46. ***70-годишен юбилей на акад. Христо Христов – София, Институт за исторически изследвания при БАН, 11 януари 1985 г. –*** *отляво надясно:* ***Константин Мечев, Георги Нешев****, изправен:* ***МК*** *(Фотография на Христо Йонков) – с. 1016 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 47. ***110-годишнина от рождението на Александър Стамболийски – Славовица, 1 март 1989 г. – с гл. ред. на в. „Земеделско Знаме" Христо Христов*** *– с. 1016 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 9. ПРЕМИЕРИ

Ил. 48. ***Биографичната серия на издателство „Захари Стоянов" – София, 17 март 1997 г. – Национален дворец на културата – с Иван Гранитски –*** *отляво надясно: първият –* ***МК*** *– с. 1017 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1659-1664*

Ил. 49. ***Литературната серия на издателство „Захари Стоянов" – София, 19 март 1999 г. – Национален дворец на културата – с Иван Гранитски*** *(вторият отляво надясно),* ***Тончо Жечев*** *(третият от ляво на дясно),* ***Любен Петков*** *(вторият отдясно наляво)... – отдясно наляво: първият:* ***МК*** *– с. 1017 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1659-1664*

Ил. 50. ***Книгата на Пенчо Славейков „На острова на блажените"*** *(3. изд. – 2002) –* ***Трявна, Градска библиотека при читалище „Пенчо Славейков 1871", 19 март 2002 – с Михаил Неделчев*** *– отдясно:* ***МК*** *– с. 1018 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1229*

Ил. 51. ***Документалният сборник „Българо-турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918)"*** *(2004) –* ***Казанлък, Общинска библиотека – София, 14 октомври 2004 г. – с екипа на изданието*** *– отляво надясно:* ***Кемал Еюп, Иван Коев, Сузан Еюп, МК*** *– с. 1018 – вж и с. 1233*

Ил. 52. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в."*** *(2004) –* ***Галерия „Икар" – София, 24 септември 2005 г. – с ахим. Наум – гл. секретар на Св. Синод и председател на Църковното настоятелство на патриаршеския катедрален храм „Св. Александър Невски" (в бъдеще: Стобийски епископ, днес: Русенски митрополит) – оратор на премиерата*** *– отдясно:* ***МК*** *– с. 1019 – вж и с. 1234*

Ил. 53. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в."*** *(2004) –* ***Галерия „Икар" – София, 24 септември 2005 г. – с Филип Панайотов – оратор на премиерата*** *– отдясно:* ***МК*** *– с. 1019 – вж и с. 1234*

Ил. 54. ***Енциклопедията „България: Хроника на XX в."*** *(2004) –* ***Галерия „Икар" – София, 24 септември 2005 г. – с Андрей Пантев – оратор на премиерата*** *– отдясно:* ***МК*** *– с. 1020 – вж и с. 1234*

Ил. 55. ***Сборникът от документи „Независимостта от 1908 г. в българския периодичен печат"*** *(2008) –* ***Централен дом на народната армия – София, 12 декември 2008 г.*** *– с. 1020 – вж и с. 1236*

Ил. 56. ***20-томният личен архив на Стефан Стамболов – Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски" – 10 ноември 2011 г. – МК сред поздравяващи*** *– с. 1021 – вж и с. 1221-1223*

Ил. 57. ***Монографията „Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …: Информационен код на българската книжовност и литература"*** *(2011) –* ***Университет по библиотекознание и информационни технологии – 18 май 2012 г. – с Ректора Стоян Денчев и почетните гости на Деня на Отворените врати на УниБИТ – МК*** *в центъра на втори план – с. 1021 – вж и с. 1237*

Ил. 58. ***Изложбата „150 години от рождението на Цветан Радославов – автора на химна на Република България" – 23 април 2013 г.*** *– отляво надясно:* ***Павлин Симеонов, МК, Кина Станева, Капка Николова и Юлиана Николова*** *– с. 1022 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1033, 1101-1103, 1563-1589, 1590-1593, 1621-1622*

Ил. 59. ***Биобиблиографският тривиум от издания „Умберто Еко в България"*** *(1-3. изд. 2017) – Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – 16 февруари 2018*** *– отляво надясно:* ***Стоян Танев, Димитър Попов, Николай Поппетров, МК*** *– с. 1022 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1598-1600*

II – II – 10. ПИСМА

Ил. 60. ***Писмо от Мари Постаджян до МК от 25.04.1988 г. – Пловдив, България*** *– с. 1023 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 61-63. ***Писмо от Михаил Бирман до МАК от 27.08.2007 г. – Ашдод, Израел*** *– с. 1024-1026 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 11. ПОКАНИ

Ил. 64-67. ***Пощенски плик и покана от Научноинформационния център „Българска енциклопедия" при БАН, адресирани до МК за участие в Юбилейната сесия, посветена на 50-годишнината от създаването на Центъра – 1 декември 2005 г. в Големия салон на БАН*** *– с. 1027 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

II – II – 12. ПРИЯТЕЛСТВА

Ил. 68. ***МК*** *– първият отдясно наляво* ***– със своите състуденти от специалност „История" в Софийския университет „Св. Климент Охридски", на които показва Рилския манастир – Рилски манастир, 20 април 1965 г.*** *– с. 1028 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 69. ***МК със своите състуденти от специалност „История" в Софийския университет „Св. Климент Охридски" на манифестация по случай 24 май – националния празник на българската просвета и култура и на славянската писменост – пред Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – София, 24 май 1965 г.*** *– с. 1028 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 70. ***МК*** *– вторият отдясно наляво изправен* ***– със Сливенския фолклорен ансамбъл, който предвожда в международното му турне (Румъния – Австрия – Германия – Франция – Италия – Гърция) – 29 септември 1967 г. – Гюргево, Румъния*** *– с. 1029 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 71. ***МК*** *– отляво в гръб* ***– с българистите – ученици на проф. Роже Бернар – Соня*** *(зад МК в ляво, която се е обърнала с лице към фотообектива)* ***и Флоранс*** *(зад МК в дясно, също в гръб)* ***Дюпон и Патрик Льокак*** *(зад камера)****, на които показва Драгалевския манастир – Драгалевски манастир, 15 август 1970 г.*** *(Фотография на Патрик Льокак) – с. 1029 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 72. ***МК съпровожда учениците на проф. Роже Бернар*** *– вж: Ил. 71 –* ***на Златните мостове – Витоша – Златни мостове – Витоша, 30 август 1970 г.*** *(Фотография на Патрик Льокак) – с. 1030 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 73. ***МК и Игнат Константинов – преди премиерата на режисирания от Игнат спектакъл на Куклення театър в Кърджали – Кърджали, 30 април 1982 г.*** *– с. 1031 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1577-1586*

Ил. 74. ***МК*** *– вторият отдясно наляво* ***– със своите състуденти от специалност „История" в Софийския университет „Св. Климент Охридски" – след срещата на випуска в Alma mater по случай 20-годишнината от следването****: първият от дясно на ляво* ***– Николай Пътов от Белене****; първият отляво надясно* ***– Шанко Апостолов от Варна****... –* ***24 май 1985 г.*** *(Фотография на Иван Панов) – с. 1031 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988*

Ил. 75. ***МК*** *– отдясно* ***– с Димитър Попов*** *(бившият пръв министър-председател на демократична България)****, който е сред ораторите на премиерата на 20-томния личен архив на Стефан Стамболов – Аула на Софийски университет „Св. Климент Охридски" – 10 ноември 2011 г. –*** *с. 1032 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1221-1223*

II – II – 13. ПОСЛАНИЕ

Ил. 76. ***Пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски – рядък уникален документ на Стефан Стамболов като Председател на Гюргевския комитет на Общото събрание на Апостолите (Апостолското събрание) – Гюргево, 15 декември 1875 г., преобръщащ представите за Априлското въстание (1876 г.) – открит и декодиран от МК*** *(Факсимиле от копието, съхранявано в родната къща-музей на Панайот Волов в Шумен – публ. във в. „Република" – бр. 22 от 8 дек. 2001 г.) – с. 1033 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244*

Ил. 77. ***„Каквато и професия да имаш, знай две неща – родната история и родния език" – послание на МК, отправено от него в интервю за в-к „Земя", взето от него на премиерата на енциклопедията „Първа българска република"*** *(2011)* ***– Голям салон на БАН – София, 21 окт. 2011 г.*** *(Факсимиле от с. 11 на в. „Земя" – Прил. – съботник на бр. от 21 окт. 2011 г.) – с. 1033 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244*

Ил. 78. ***Последна, прелиствана от МК книга от личната семейна библиотека на МАК на 14 ноември 2021 г.: La Macédoine illustré / Publ. par le Comité pour l`étude des terres Bulgares. – Sofia: Imprimerie de la cour; Soc. par actions – Sofia, 1919. – 136 p.: 483 reprod. autotypiques****. – с. 1032 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244*

Ил. 79. ***Монограм – екслибрис на МК, създаден ръчно от неговите приятели – библиотекарите на Централната библиотека на БАН – по случай 75-годишния му юбилей – 13 февруари 2017 г.*** *(Апликация; факсимиле) – съхранява се в личната семейна библиотека на МАК – с. 1033 – вж и с. 977-980, 981-984, 985-988, 1219-1244*

Вж и ил. 80-117 в ***разд. II – III. Вечная память*** *– с. 1040-1084 на наст. изд.*

II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ
Вечная память
Eternal memory

„ако житното зърно,
паднало в земята,
не умре,
остава си само;
ако ли умре,
принася много плод”

(Иоан. 12:24)

„если пшеничное зерно,
падши в землю,
не умрет,
то останется одно;
а если умрет,
то принесет много плода”

(Иоан. 12:24)

„unless the grain
of wheat falls to the earth
and dies,
it remains just a grain of wheat.
But if it dies,
it produces much fruit”

(John. 12:24)

На 22.11.2021 г.

ПОЧИНА

Професор МИЛЕН КОСТАДИНОВ КУМАНОВ

на 79 години

ПОКЛОН

ПРЕД СВЕТЛАТА МУ ПАМЕТ!

От семейството

Опелото ще се отслужи на 24.11.2021 год. от 14^{30} часа
в зала „Амбър“, до Централните софийски гробища.

ПОСЛЕДОВАНИЕ НА ОПЕЛОТО НА ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНО НА 24.11.2021 В ЗАЛА „АМБЪР" НА ЦЕНТРАЛНИТЕ СОФИЙСКИ ГРОБИЩА ОТ *СВЕЩЕНИК О. СТЕФАН ПАШОВ*

1. В дома (днес в зала или в притвора на храма), където е положен покойният идва свещенослужител (в особени случаи са повече, с архиерей, дякон и хор), възлага си епитрахила (понякога е с пълно облачение) и с кадилницата кади тялото на починалия и предстоящите и започва последованието с отслужване на заупокойна лития (с т.нар. Трисагий „Св. Боже", които в същия ден се извършват и на гроба и кръгообразно се посипва жито и излива вино при пеенето на „Вечна памет...").

Дяконът: *Благослови, владико!*

Свещенослужителят: *Благословен е нашият Бог, всякога, сега и винаги и во веки веков!*

Присъстващите: Амин.

Свещенослужителят: *Свети Боже, свети Крепки, свети Безсмъртни, помилуй нас! (3).* Слава на Отца и Сина и Светия Дух, и сега и винаги, и во веки веков. Амин. Пресвета Троице, помилуй нас; Господи, очисти греховете ни; Владико, прости беззаконията ни; Свети, посети и изцери немощите ни, заради Твоето име. Господи, помилуй (3).

Слава на Отца и Сина и Светия Дух, сега и винаги, и во веки веков. Амин.

Отче наш, Който си на небесата! Да се свети Твоето име; да дойде Твоето царство; да бъде Твоята воля, както на небето, тъй и на земята; насъщния ни хляб дай ни днес; и прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си; и не въведи нас в изкушение, но избави ни от лукавия. Защото Твое е царството и силата, и славата на Отец и Син и Свети Дух, сега и винаги и във вечни векове.

Амин! Господи, помилуй! (12).

Тропари, глас 4: *Со духи праведных скончавшихся, / душу раба Твоего, Спасе, упокой, / сохраняя ю во блаженной жизни, / яже у Тебе, Человеколюбче. В покоищи Твоем, Господи, / идеже вси святии Твои упокоеваются, / упокой и душу раба Твоего, яко един еси Человеколюбец.* Слава на Отца и Сина, и Светия Дух,: *Ты еси Бог сошедый во ад, и узы окованных разрешивый, / Сам и душу раба Твоего упокой.* и сега, и винаги, и во веки веков, амин: *Една чистая и непорочная Дево, Бога без семене рождшая, / моли спастися души его.*

Заупокойна ектения: Д: Помилуй нас, Боже, по великата Си милост, молим Ти се, чуй ни и помилуй! **Х**: Господи, помилуй (3). Още се молим за упокоение на душите на починалия Божи раб Милен, за да му се прости прости всяко волно и неволно прегрешение. На Господа да се помолим. **Х**: Господи, помилуй. За да настани Господ Бог техните души там, където праведниците почиват. Х: Господи, помилуй. Яко да Господь Бог учинит душу его, идеже праведнии упокояются. **Х**: Господи, помилуй (3). **Х**: Господи, помилуй (3). Милост Божия, царство небесно и прощение на греховете им от Христа, безсмъртния Цар и наш Бог просим. **Х**: Подай, Господи. **Д**: На Господа да се помолим! **Х**: Господи, помилуй.

Заупокойна молитва: **С:** *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб* ***Милен****, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина. (Боже духов и всякия плоти, смерть поправый и диавола упразднивый, и живот мѝру Твоему даровавый: Сам, Господи, упокой душу усопшаго раба Твоего* ***Милена****, в месте светле, в месте злачне, в месте покойне, отнюдуже отбеже болезнь, печаль и воздыхание. Всякое согрешение, содеянное им словом, или делом, или помышлением, яко благий человеколюбец Бог, прости, яко несть человек, иже жив будет и не согрешит. Ты бо Един кроме греха, правда Твоя правда во веки, и слово Твое истина.)* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков (Яко Ты еси воскресение и живот, и покой усопшаго раба Твоего **Милена**, Христе Боже наш, и Тебе славу возсылаем, со безначальным Твоим Отцем, и пресвятым и благим и животворящим Твоим Духом, ныне и присно, и во веки веков). **Х**: Амин. **Д**: Премъдрост (С: Пресвятая Богородице, спаси нас.) **Х**: Честнейшую Херувим / и славнейшую без сравнения Серафим, / без истления Бога Слова рождшую, / сущую Богородицу, Тя величаем. **С**: Слава на Тебе, Христе Боже, упование наше, слава на Тебе. **Х**: Слава Отцу и Сыну и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков, аминь. Господи, помилуй (3). Благослови.

Ил. 81. ***Опело на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. Отец Стефан отслужва опелото в зала „Амбър" на Централното софийско гробище***
(*Фотография на SofiaPress*) –
вж: с. 1042-1049

Per aspera ad astra!

С (отпуст): *Воскресый из мертвых, Христос, истинный Бог наш, молитвами Пречистыя Своея Матере, преподобных и богоносных отец наших, и всех святых Своих, душу от нас преставльшагося раба Своего* ***Милена****, в селениих святых вселит, и с праведными причтет, и нас помилует, яко Благ и Человеколюбец. (Живыми и мертвыми обладая, воскресый из мертвых, Христос, истинный Бог наш, молитвами Пречистыя Своея Матере, святых славных и всехвальных Апостол, преподобных и богоносных отец наших и всех святых (святых славных праотцев Авраама, Исаака и Иакова, святого и праведного друга Своего Лазаря четвородневного), душу от нас преставльшагося раба Своего* ***Милена****, в селениих праведных учинит водворит, в недрех Авраама упокоит и с праведными причтет, и нас помилует, яко Благ и Человеколюбец.*

Х: *Во блаженном успении вечный покой подаждь, Господи, усопшему рабу Твоему,* ***Милену*** *новопреставленному, и сотвори ему вечную память. Вечная память (3).*

2. При излизането от дома и по пътя към църквата се казва: *Благословен е нашият Бог, всякога, сега и винаги и во веки веков!* **Х** (пее): *Свети Боже, Свети Крепки, Свети Безсмъртни, помилуй нас!* (по три пъти), докато с умиление и благоговение се отнася починалия (със заупокойно литийно шествие); свещеник със свещи и дякон с кадилница вървят начело на процесията пред ковчега по определената в селището улица към гробището, докато тялото се постави в притвора или центъра на храма, ако там се извършва опелото. (В миналото на това място в чинопоследованието се четат и пеят: Псалом 90 „Който живее под покрива на Всевишния...” и на няколо стадии с кратки заупокойни ектении – Катизма 17 – Псалом 118 „Блажени непорочните в пътя си...” и т.нар. мертвени евлогитарии с припева: *Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим* (Пс 118:12 Благословен си Ти, Господи! научи ме на Твоите наредби. Днес на това място се четат част от стиховете на псалома, а след обикновеното начало има отново Велика заупокойна ектения като и при панихидата).

Заупокойни „непорочни” тропари Глас 5

Благословен си, Господи, научи ме на Твоите наредби. (Пс. 118:12)

Хорът на светците намери източника на живота и райската врата. Дано намеря и аз пътя на покаянието, защото съм изгубената овца; призови ме, Спасителю, и ме спаси!

Благословен си, Господи, научи ме на Твоите наредби.

В древността Ти ме създаде от нищото и ме почете с Твоя Божествен образ, но заради престъпването на заповедите, ме върна в земята, откъдето бях взет. Води ме отново към Твоето подобие и обнови моята първоначална красота.

Благословен си, Господи, научи ме на Твоите наредби.

Образ съм на Твоята неизказана слава, въпреки че нося белезите на прегрешенията. Смили Се над Твоето създание, Владико, и ме очисти чрез Твоето състрадание. Дари ме с жадуваното отечество и ме направи отново жител на рая.

Благословен си, Господи, научи ме на Твоите наредби.

Упокой, Боже, *Твоите раби*, и *ги* засели в рая, където е мястото на светиите, Господи, и където праведниците светят като светила: *починалите Твои раби* упокой, като презреш всички *им* съгрешения.

Слава на Отца, и Сина, и на Светия Дух. Трисветлото единно Божество, благочестиво да възпеем: свят Си, Отче безначалний, събезначални Сине, и божествени Душе! Просвети нас, които с вяра Ти служим, и от вечния огън ни спаси!

И сега и винаги и во веки веков. Амин. Радвай се, Чиста, която си родила Бога по плът за спасение на всички, чрез която *плът* човешкият род намери спасение, та чрез теб да намерим рая, Богородице чиста благословена. Алилуя, алилуя, алилуя. Слава на Тебе, Господи! (*3 пъти*)

Велика заупокойна ектения: Д: Пак и пак с мир на Господа да се помолим. **Х**: Господи, помилуй.

Д: Още се молим за упокоение на душата на починалия раб Божи **Милен** и да му се прости всяко волно и неволно прегрешение. **Х**: Господи, помилуй. **Д:** За да настани Господ Бог душата му там, където праведниците почиват. **Х**: Господи, помилуй. Милост Божия, Царство Небесно и прощение на греховете му от Христа, безсмъртния Цар и наш Бог просим. **Х:** Подай, Господи. **Д**: На Господа да се помолим! **Х**: Господи, помилуй. **С:** Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб **Милен**, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина. **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков. **Х**: Амин.

Седален (покоен), глас 5: *Покой, Спасе наш, / с праведными раба Твоего / и сия всели во дворы Твоя, / якоже есть писано, / презирая, яко благ, прегрешения его / вольная и невольная, / и вся яже в ведении и не в ведении, Человеколюбче. Слава Отцу и Сыну и Святому Духу,(/ и вся яже в ведении и не в ведении, Человеколюбче), и ныне и присно и во веки веков, аминь: (Богородичен:) От Девы возсиявый мѝру, Христе Боже, / сыны света Тою показавый, / помилуй нас.*

Псалом 50: Помилуй ме, Боже, по голямата Си милост, и по многото Си щедрости изгладии беззаконията ми. Много пъти ме умий от моето беззаконие и очисти ме от моя грях, защото беззаконията си съзнавам, и моят грях е винаги пред мене. Пред Тебе, пред Тебе едничкия съгреших и лошо пред Твоите очи извърших; тъй че Ти си прав в Твоята присъда и чист в Твоя съд. Ето, в беззаконие съм заченат, и в грях ме роди майка ми. Ето, Ти обикна истината в сърцето, и вътре в мене ми яви мъдростта (Си). Поръси ме с исоп, и ще бъда чист; умий ме, и ще бъда по-бял от сняг. Дай ми да чуя радост и веселие, и ще се зарадват костите, от Тебе съкрушени. Отвърни лицето Си от греховете ми и изгладии всичките ми беззакония. Сърце чисто създай в мене, Боже, и правия дух обнови вътре в мене. Не ме отхвърляй от лицето Си и Светия Твой Дух не отнимай от мене. Върни ми радостта на Твоето спасение и с властния Дух ме утвърди. Беззаконните ще науча на Твоите пътища, и нечестивите към Тебе ще се обърнат. Избави ме от кръвнина, Боже, Боже на моето спасение, и езикът ми ще възхвали Твоята правда. Господи, отвори устните ми, и устата ми ще възвестят Твоята хвала; защото, да би искал жертва, аз бих Ти дал; но към всесъжения не благоволиш. Жертва Богу е дух съкрушен; сърце съкрушено и смирено Ти, Боже, не ще презреш. Стори добро (Господи) на Сион по Твоето благоволение; въздигни стените иерусалимски; тогава ще Ти бъдат угодни жертви на правдата, възношение и всесъжение; тогава на Твоя олтар ще възложат телци.

(В миналото, на това място се е пеел заупокоен канон „В небеснех чертозех...”)

Кондак, глас 8: *Со святыми упокой, / Христе, души раб Твоих, / идеже несть болезнь, ни печаль, / ни воздыхание, / но жизнь безконечная.* (Икос: *Сам един еси безсмертный, / сотворивый и создавый человека: / земнии убо от земли создахомся, / и в землю тующде пойдем, / якоже повелел еси, создавый мя и рекий ми: / яко земля еси, и в землю отыдеши: / аможе вси человецы пойдем,) / надгробное рыдание, творяще песнь: / аллилуия.*

На днешния ден празнуваме паметта на Вмчца Екатерина и мчк Меркурий; в навечерието сме на Отданието на Въведение на Пресвета Богородица в Йерусалимския храм и деня на паметта на Свети Климент архиепископ Охридски Чудотворец, на Свети Климент, папа Римски, Свети Петър, епископ Александрийски. По техните молитви, Христе Боже, помилуй и спаси нас!

Заупокойна ектения: С: На Господа да се помолим! **Ч:** Господи, помилуй!

С: *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб **Милен**, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина.* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков. **Х**: Амин.

Самогласните погребални стихири от преп. Йоан Дамаскин:

Кая житейская сладость пребывает печали непричастна; кая ли слава стоит на земли непреложна; вся сени немощнейша, вся соний прелестнейша: единем мгновением, и вся сия смерть приемлет. Но во свете, Христе, лица Твоего и с наслаждении Твоея красоты, егоже избрал еси, упокой, яко Человеколюбец.

Увы мне, яковый подвиг имать душа разлучающися от телесе! Увы, тогда колико слезит и несть помилуяй ю! Ко Ангелом очи возводящи, бездельно молится: к человеком руце простирающи, не имать помогающаго. Темже, возлюбленнии мои братие, помысливше нашу краткую жизнь, преставленному упокоения от Христа просим, и душам нашим велию милость.

Вся суета человеческая, елика не пребывают по смерти: не пребывает богатство, ни сшествует слава: пришедшей бо смерти, сия вся потребишася. Темже Христу Безсмертному возопим: преставленнаго от нас упокой, идеже всех есть веселящихся жилище.

Где есть мирское пристрастие; где есть привременных мечтание; где есть злато и сребро; где есть рабов множество и молва; вся персть, вся пепел, вся сень. Но приидите, возопим Безсмертному Царю: Господи, вечных Твоих благ сподоби преставльшагося от нас, упокояя его в нестареющемся блаженстве Твоем.

Помянух пророка вопиюща: аз есмь земля и пепел. И паки разсмотрих во гробех, и видех кости обнажены, и рех: убо кто есть царь, или воин, или богат, или убог, или праведник, или грешник? Но упокой, Господи, с праведными раба Твоего.

Начаток мне и состав зиждительное Твое бысть повеление: восхотев бо от невидимаго же и видимаго жива мя составити естества, от земли тело мое создал еси, дал же ми еси душу Божественным Твоим животворящим вдохновением. Темже, Христе, раба Твоего во стране живущих, в селении праведных упокой.

По образу Твоему и по подобию создавый в начале человека, в раи поставил еси владети Твоими тварьми: завистию же диаволею прельстився, снеди причастися, заповеди Твоих преступник быв. Темже паки в землю, от неяже взят бысть, осудил еси возвратитися, Господи, и испросити у Тебе упокоение.

Плачу и рыдаю, егда помышляю смерть и вижду во гробех лежащую, по образу Божию созданную нашу красоту, безобразну, безславну, не имущую вида. О чудесе! Что сие еже о нас бысть таинство; како предахомся тлению; воистинну Бога повелением, якоже писано есть, подающаго преставльшемуся упокоение.

(В миналото, на това място се четат или пеят *Блаженствата*)

Ч (Прокимен, глас 8): Блажен е пътят, по който вървиш днес, душо, защото ти е приготвено място за почивка. Стих: Към Тебе, Господи, викам: твърдиня моя, не бъди безмълвен към мене!

Апостол (1 Сол. 4: 12/13-17/18). **Ч**: Ще се чете от (из) Първото послание на Свети апостол Павел до Солуняни! **С:** ***Братя, не искам вие да не знаете за починалите, за да не скърбите, както и другите, които нямат надежда. Защото ако вярваме, че Иисус умря и Възкръсна, то и починалите в Иисуса Бог ще приведе с Него. Прочее, това ви казваме чрез слово Господне, че ние живите, които останем до пришествието Господне, няма да изпреварим починалите, защото Сам Господ с повеление, при глас на Архангел и при тръба Божия, ще слезе от небето, и мъртвите в Христа ще възкръснат първом; после ние, останалите живи, заедно с тях ще бъдем грабнати на облаци, за да срещнем Господа във въздуха, и така винаги с Господа ще бъдем. Блажени ония, които си избрал и приел, Господи. Душите им ще бъдат настанени на добро място.***

Евангелие: Д: Ще се чете от Светото Евангелие от Иоана (Йоан 5:24-30):

Рече Господ на иудеите, които бяха дошли при Него: Истина, истина ви казвам: който слуша словото Ми и вярва в Оногова, Който Ме е пратил, има живот вечен, и на съд не дохожда, а е минал от смърт към живот. Истина, истина ви казвам: иде час, и дошъл е вече, когато мъртвите ще чуят гласа на Сина Божий и, като чуят, ще оживеят. Защото, както Отец има живот в Себе Си, тъй даде и на Сина да има живот в Себе Си; и даде Му власт да извършва и съд, защото е Син Човечески. Недейте се чуди на това; защото иде час, когато всички, които са в гробовете, ще чуят гласа на Сина Божий и ще излязат: които са правили добро, ще възкръснат за живот, а които са вършили зло, ще възкръснат за осъждане. Аз не мога да правя нищо от Себе Си. Както слушам, тъй и съдя, и Моят съд е праведен, защото не търся Моята воля, а волята на Отца, Който Ме е пратил. **Х**: Слава на Тебе, Господи, слава на Тебе! Амин.

Заупокойна ектения: Д: Помилуй нас, Боже, по великата Си милост, молим Ти се, чуй ни и помилуй! **Ч**: Господи, помилуй! (3) **Водещият свещенослужител чете над починалия:** *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб **Милен**, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина.* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков. **Х**: Амин. (Което произнася свещенослужителят или дяконът, наум се молят и другите

присъстващи свещенослужители, а което пее хорът мислено повтарят и вярващите. В близост до починалия стои служещия опелото и оттам възглася: „Яко Ты еси воскресение...")

Прощаване: докато опечалените отдават последно целуване на починалия (целува се ръката и челото, но в наши дни, може да се целува или докосва икона или кръст в ръцете или своеобразен венец на челото на починалия, а при опело в затворен ковчег, се целува кръст или икона или се поставят цветя).

Пеят се бавно и умилително следните стихири на Глас 2 по подобен: „Егда от древа..."

Приидите, последнее целование / дадим, братие, умершему, / благодаряще Бога: / сей бо оскуде от сродства своего, / и ко гробу тщится не ктому пекийся / о суетных, и о многострастной плоти. / Где ныне сродницы же и други? / Се разлучаемся. / Егоже упокоити, Господу помолимся.

Кое разлучение, о братие? Кий плачь? / Кое рыдание в настоящем часе? / Приидите убо, целуйте бывшаго вмале с нами; / предается ко гробу, / каменем покрывается, / во тьму вселяется, / с мертвыми погребается, / и всех сродников и другов ныне разлучается. / Егоже упокоити, Господу помолимся.

Ныне житейское лукавое разрушается торжество суеты: / дух бо оскуде от селения, брение очернися, / сосуд раздрася, безгласен, нечувствен, мертвен, недвижимь. / Егоже посылающе гробу, Господу помолимся, / дати сему во веки упокоение.

Яков живот наш есть? Цвет и дым, и роса утренняя воистинну. / Приидите убо, узрим на гробех ясно, где доброта телесная? / Где юность? Где суть очеса и зрак плотский? / Вся увядоша яко трава, вся потребишася, / приидите ко Христу припадем со слезами.

Велий плачь и рыдание, велие воздыхание и нужда, / разлучение души, ад и погибель, / привременный живот, сень непостоянная, / сон прелестный, безвременномечтанен труд жития земнаго. / Далече отбежим мирскаго всякаго греха, да небесная наследим.

Видяще предлежаща мертва, / образ восприимем вси конечнаго часа: / сей бо отходит яко дым от земли, / яко цвет отцвете, / яко трава посечеся, / вретищем повиваемь, / землею покрываемь. / Егоже невидима оставивше, Христу помолимся, / дати сему во веки упокоение.

Приидите, внуцы Адамовы, увидим на земли поверженнаго, / по образу нашему все благолепие отлагающа, / разрушена во гробе гноем, червьми, тьмою иждиваема, землею покрываема. / Егоже невидима оставльше, Христу помолимся, / дати во веки сему упокоение.

Егда душа от тела имать нуждею восхититися страшными Ангелы, / всех забывает сродников и знаемых, / и печется о будущих судилищей стоянии, яже суеты и многотрудныя плоти разрешении; / тогда Судию моляще, вси помолимся, / да простит Господь, яже содела.

Приидите, братие, во гробе узрим пепел и персть, из неяже создахомся. / Камо ныне идем? Что же быхом? / Кий убог или богат? Или кий владыка? / Кий же свободь? И не вси ли пепел? / Доброта лица согни и юности весь цвет увяди смерть.

Воистинну суета и тление, / вся житейская виды и безславная; / вси бо исчезаем, вси умрем, / царие же и князи, / судии и насильницы, / богатии и убозии, / и все естество человеческое; / ныне бо, иже иногда в житии, во гробы ввергаются, / ихже да упокоит Господь, помолимся.

Вси телеснии ныне органы праздни зрятся, / иже прежде мало движими бяху, / вси недействительны, мертви, нечувственни: / очи бо заидоша, связастеся нозе, / руце безмолвствуете и слух с ними, / язык молчанием заключися, гробу предается. / Воистинну суета вся человеческая.

Спасай надеющияся на тя, / Мати незаходимаго солнца, Богородительнице, / умоли молитвами Твоими преблагаго Бога / упокоити, молимся, ныне преставльшагося, / идеже упокоеваются праведных дуси, / Божественных благ наследника покажи, / во дворех праведных, / в память, Всенепорочная, вечную.

Слава на Отца и Сина и Светия Дух (Глас 6): *Зряще мя безгласна / и бездыханна предлежаща / восплачите о мне братие и други, / сродницы и знаемии: / вчерашний бо день беседовах с вами / и внезапу найде на мя страшный час смертный. / Но приидите вси любящии мя / и целуйте мя последним целованием. / Не ктому бо с вами похожду, / или собеседую прочее, / к Судии бо отхожду, / идеже несть лицеприятия: / раб бо и владыка вкупе предстоят, / царь и воин, богатый и убогий / в равнем достоинстве; / кийждо бо от своих дел / или прославится, или постыдится. / Но прошу всех и молю, / непрестанно о мне молитеся Христу Богу, / да не низведен буду по грехом моим, / на место мучения, / но да вчинит мя, идеже свет животный.* И сега и винаги, и во веки веков. Амин. **Богородичен, глас 6**: Молитвами рождшия Тя, Христе, / и Предтечи Твоего, / Апостолов, пророков, иерархов, / преподобных, и праведных, и всех святых, / усопшаго раба Твоего упокой. Слава на Отца и Сина и Светия Дух, и сега и винаги, и во веки веков. Пресвета Троице, помилуй нас; Господи, очисти греховете ни; Владико, прости беззаконията ни; Свети, посети и изцери немощите ни, заради Твоето име. Господи, помилуй (3). Слава на Отца и Сина и Светия Дух, сега и винаги, и во веки веков. Амин. Отче наш, Който си на небесата! Да се свети Твоето име; да дойде Твоето царство; да бъде Твоята воля, както на небето, тъй и на земята; насъщния ни хляб дай ни днес; и прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си; и не въведи нас в изкушение, но избави ни от лукавия. **С**: Защото Твое е царството и силата, и славата на Отец и Син и Свети Дух, сега и винаги и във вечни векове. **Ч/Х**: Амин! Господи, помилуй! (12). **Ч/Х**: Амин.

Тропари, глас 4: *Со духи праведных скончавшихся, / душу раба Твоего, Спасе, упокой, / сохраняя ю во блаженной жизни, / яже у Тебе, Человеколюбче. В покоищи Твоем, Господи, / идеже вси святии Твои упокоеваются, / упокой и душу раба Твоего, яко един еси Человеколюбец.* Слава на Отца и Сина, и Светия Дух: *Ты еси Бог сошедый во ад, и узы окованных разрешивый, / Сам и душу раба Твоего упокой.* и сега, и винаги, и во веки веков, амин: *Една чистая и непорочная Дево, Бога без семене рождшая, / моли спастися души его.*

Сугуба ектения: Д: Помилуй нас, Боже, по великата Си милост, молим Ти се, чуй ни и помилуй. Х: Господи помилуй (3 пъти, мертвено). **С:** *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб* ***Милен****, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина.* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков. **Х**: Амин. **Д**: Премъдрост (**С**: Пресвятая Богородице, спаси нас.). **Х**: Честнейшую Херувим / и славнейшую без сравнения Серафим, / без истления Бога Слова рождшую, / сущую Богородицу, Тя величаем. **С**: Слава на Тебе, Христе Боже, упование наше, слава на Тебе. **Х**: Слава Отцу и Сыну и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков, аминь.

Господи, помилуй (3). Благослови.

С (отпуст): *Воскресый из мертвых, Христос, истинный Бог наш, молитвами Пречистыя Своея Матере, святых славных и всехвальных Апостол, преподобных и богоносных отец наших и всех святых, душу от нас преставльшагося раба Своего Милена, в селениих праведных учинит, в недрех Авраама упокоит и с праведными сопричтет, и нас помилует, яко Благ и Человеколюбец.* **Х**: Аминь.

С (възглася): *Вечная твоя память, достоблаженне и приснопамятне брате наш.* (3).

Д (възглася): *Во блаженном успении вечный покой подаждь, Господи, усопшему рабу Твоему Милену, и сотвори ему вечную память.* **Х**: *Вечная память* (3).

Прощална молитва: **С**: *Господь Иисус Христос Бог наш, иже Божественная заповеди святым Своим учеником и Апостолом давый, во еже вязати и решити падших грехи, и от оных паки мы приемше вины тойже творити; да простит тебе, чадо духовное, аще что соделал еси в нынешнем веце вольное или невольное, ныне и присно, и во веки веков, аминь.*

Вдига се ковчега от храма и се носи след свещеника с кръст или икона и др. (свещоносец и дякон с кадилница, хор и т.н., които могат и да са отстрани) и преди опечалените (младите са в краищата на процесията, а възрастните – в близост до покойника) и се пее отново: *Свети Боже, Свети Крепки, Свети Безсмъртни, помилуй нас!* (3) (архангелската песен в чест на Света Троица).

3. При гроба се казва: Слава на Отца и Сина и Светия Дух, и сега и винаги, и во веки веков. Амин. Пресвета Троице, помилуй нас; Господи, очисти греховете ни; Владико, прости беззаконията ни; Свети, посети и изцери немощите ни, заради Твоето име. Господи, помилуй (3). Слава на Отца и Сина и Светия Дух, сега и винаги, и во веки веков. Амин. Отче наш, Който си на небесата! Да се свети Твоето име; да дойде Твоето царство; да бъде Твоята воля, както на небето, тъй и на земята; насъщния ни хляб дай ни днес; и прости нам дълговете ни, както и ние прощаваме на длъжниците си; и не въведи нас в изкушение, но избави ни от лукавия. **С**: Защото Твое е Царството и Силата и Славата, на Отца и Сина и Светия Дух, сега и винаги и во веки веков, амин. Яко Твое есть Царство: **Ч**: Амин.

Тропари, глас 4: *Со духи праведных скончавшихся, / душу раба Твоего, Спасе, упокой, / сохраняя ю во блаженной жизни, / яже у Тебе, Человеколюбче. В покоищи Твоем, Господи, / идеже вси святии Твои упокоеваются, / упокой и душу раба Твоего, яко един еси Человеколюбец.* Слава на Отца и Сина, и Светия Дух: *Ты еси Бог сошедый во ад, и узы окованных разрешивый, / Сам и душу раба Твоего упокой.* и сега, и винаги, и во веки веков, амин: *Една чистая и непорочная Дево, Бога без семене рождшая, / моли спастися души его.*

Заупокойна ектения: С: На Господа да се помолим! **Ч:** Господи, помилуй!

С: *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб **Милен**, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина.* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков. **Х**: Амин.

Вечная твоя память, достоблаженне и приснопамятне брате наш. (3). Д (възглася): *Во блаженном успении вечный покой подаждь, Господи, усопшему рабу Твоему Милену, и сотвори ему вечную память.* **Х**: *Вечная память* (3).

Икос: *Сам един еси безсмертный, / сотворивый и создавый человека: / земнии убо от земли создахомся, / и в землю туюжде пойдем, / якоже повелел еси, создавый мя и рекий ми: / яко земля еси, и в землю отыдеши: / аможе вси человецы пойдем, / надгробное рыдание, творяще песнь: / аллилуия.*

Тропари, глас 4: *Со духи праведных скончавшихся, / душу раба Твоего, Спасе, упокой, / сохраняя ю во блаженной жизни, / яже у Тебе, Человеколюбче. В покоищи Твоем, Господи, / идеже вси святии Твои упокоеваются, / упокой и душу раба Твоего, яко един еси Человеколюбец.* Слава на Отца и Сина, и Светия Дух: *Ты еси Бог сошедый во ад, и узы окованных разрешивый, / Сам и душу раба Твоего упокой.* и сега, и винаги, и во веки веков, амин: *Една чистая и непорочная Дево, Бога без семене рождшая, / моли спастися души его.*

Завършва заупокойната лития:

Заупокойна ектения: Д: Помилуй нас, Боже, по великата Си милост, молим Ти се, чуй ни и помилуй! **Х**: Господи, помилуй (3). Още се молим за упокоение на душите на починалия Божи раб Милен, за да му се прости всяко волно и неволно прегрешение. На Господа да се помолим. **Х**: Господи, помилуй. За да настани Господ Бог техните души там, където праведниците почиват. Х: Господи, помилуй. Яко да Господь Бог учинит душу его, идеже праведнии упокояются. **Х**: Господи, помилуй (3). **Х**: Господи, помилуй (3). Милост Божия, царство небесно и прощение на греховете им от Христа, безсмъртния Цар и наш Бог просим. **Х**: Подай, Господи. **Д**: На Господа да се помолим! **Х**: Господи, помилуй.

Заупокойна молитва: **С:** *Боже на духовете и на всяка плът, Който стъпка смъртта, съсипа дявола и подари живот на Твоя свят! Сам Ти, Господи, упокой душата на починалия Твой раб **Милен**, в място светло, в място злачно, в място прохладно, където няма никаква болка, скръб и въздишка. Всяко съгрешение, което са сторили с думи, или дело, или мисъл, прости, като благ и човеколюбив Бог, тъй като няма човек, който да живее и да не съгреши. Един Ти, Господи, си без грях: Твоята правда е правда вечна, и Твоето слово е истина. (Боже духов и всякия плоти, смерть поправый и диавола упразднивый, и живот міру Твоему даровавый: Сам, Господи, упокой душу усопшаго раба Твоего **Милена**, в месте светле, в месте злачне, в месте покойне, отнюдуже отбеже болезнь, печаль и воздыхание. Всякое согрешение, содеянное им словом, или делом, или помышлением, яко благий человеколюбец Бог, прости, яко несть человек, иже жив будет и не согрешит. Ты бо Един кроме греха, правда Твоя правда во веки, и слово Твое истина.)* **С** (Възглася): Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб **Милен**, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во веки веков (Яко Ты еси воскресение и живот, и покой усопшаго раба Твоего **Милена**, Христе Боже наш, и Тебе славу возсылаем, со безначальным Твоим Отцем, и пресвятым и благим и животворящим Твоим Духом, ныне и присно, и во веки веков). **Х**: Амин. **Д**: Премъдрост (С: Пресвятая Богородице, спаси нас.) **Х**: Честнейшую Херувим / и славнейшую без сравнения Серафим, / без истления Бога Слова рождшую, / сущую Богородицу, Тя величаем. **С**: Слава на Тебе, Христе Боже, упование наше, слава на Тебе. **Х**: Слава Отцу и Сыну и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков, аминь. Господи, помилуй (3). Благослови.

С (отпуст): *Воскресый из мертвых, Христос, истинный Бог наш, молитвами Пречистыя Своея Матере, преподобных и богоносных отец наших, и всех святых Своих, душу от нас преставльшагося раба Своего **Милена**, в селениих святых вселит, и с праведными причтет, и нас помилует, яко Благ и Человеколюбец. (Живыми и*

Per aspera ad astra!

мертвыми обладаяй, воскресый из мертвых, Христос, истинный Бог наш, молитвами Пречистыя Своея Матере, святых славных и всехвальных Апостол, преподобных и богоносных отец наших и всех святых (святых славных праотцев Авраама, Исаака и Иакова, святого и праведного друга Своего Лазаря четвородневного), душу от нас преставльшагося раба Своего ***Милена****, в селениих праведных учинит водворит, в недрех Авраама упокоит и с праведными причтет, и нас помилует, яко Благ и Человеколюбец.*

Х: *Во блаженном успении вечный покой подаждь, Господи, усопшему рабу Твоему,* ***Милену*** *новопреставленному, и сотвори ему вечную память. Вечная память (3).*

С (разрешителна молитва над починалия – днес тя се чете след Евангелието и замества подобната, но по-кратка прощалната молитва. В миналото е било прието и да се дава написана в ръцете на починалия като църковно свидетелство за живот във вярата и е различна от тази при тайнството покаяние):

Господь наш Иисус Христос, Божественною Своею благодатию, даром же и властию, данною святым Его ученикom и Апостолом, во еже вязати и решити грехи человеков (рек им: приимите Духа Святаго, ихже отпустите грехи, отпустятся им; ихже удержите, удержатся; и елика аще свяжете и разрешите на земли, будут связана и разрешена и на Небеси); от онех же и на ны друг другоприимательно пришедшею, да сотворит чрез мене, смиреннаго, прощено и сие по духу чадо ***Милен*** *от всех, елика яко человек согреши Богу словом или делом, или мыслию, и всеми своими чувствы, волею или неволею, ведением или неведением; аще же под клятвою или отлучением архиерейским или иерейским бысть, или аще клятву отца своего или матере своея наведе на ся, или своему проклятию подпаде, или клятву преступи, или иными некиими грехи яко человек связася, но о всех сих сердцем сокрушенным покаяся, и от тех всех вины и юзы да разрешит его; елика же за немощь естества забвению предаде, и та вся да простит ему, человеколюбия ради Своего, молитвами Пресвятыя и Преблагословенныя Владычицы нашея Богородицы и Приснодевы Марии, святых славных и всехвальных Апостол, и всех святых, аминь. (Архиереите четат молитвата „Владико многомилостиви...").*

24 ноември 2021, сряда, Вмчца Екатерина и мчк Меркурий, Глас 5.

Навечерие на деня на Свети Климент архиепископ Охридски, Свети Климент, папа Римски, Свети Петър, епископ Александрийски и Отдание на Въведение Богородично*.

Бележки

* Благодарение на съвременните средства за комуникации опелото на Милен Куманов и панихидите, които се отслужват в негова памет – *вж: с. 1040-1084*, се наблюдават от много кътчета на България и по света – от там, където са сратниците, колегите и приятелите му, сред които са и участниците в паметната книга за него *„Licht, mehr licht!"*, подготвяна като международно справочно-енциклопедично издание: Благоевград, Бургас, Варна, В. Търново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пещера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (не изброяваме по-малките селища); Анкара, Истанбул – Турция; Белград – Сърбия; Букурещ – Румъния; Бърно – Чехия; Вашингтон, Виржиния, Кърксвил, Мисури, Лос Анджелис, Калифорния, Провидънс, Род Айлънд, Флорида – САЩ; Варшава, Краков – Полша; Виена – Австрия; Йерусалим – Израел; Киев, Харков – Украйна; Ливърпул, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт Петербург, Челябинск – Русия; Париж – Франция; Риека – Хърватия; Солун – Гърция; Техеран – Иран, Тбилиси – Грузия; Уланбатор – Монголия; Пекин – Китай... . – *Бел. на ред. – вж: с. 1067*.

Текстът е сверен по видеозаписа на Опелото и следните онлайн източници:

Богослужение : Последование отпевания для мирян. // *Азбука.Ру*, 2022 <https://azbyka.ru/bogosluzhenie/posledovanie-otpevaniya-miryan/>.

Гораноv, Траян, свещ. Богослужение на Задушница на български език (Прев. на катавасиите: проф. Иван Желев Димитров). // *Двери*, 6 ноември 2020 <https://dveri.bg/64f96>

Катизма 17. // *Християнство. Бг*, 2022 <https://hristianstvo.bg/катизма-17/>.

Молитвеник : Молитви за покойниците. // *Православието*, 2022 <http://www.pravoslavieto.com/molitvoslov/molitvi/za_pokojnici.htm>.

Преп. Йоан Дамаскин. Погребальные стихиры преподобного Иоанна Дамаскина. // *Богословы.Ру*, 2022 <http://www.lw.bogoslovy.ru/stihiry.htm>.

Псалом 50. // *Православието*, 2022 <https://www.pravoslavieto.com/bible/sz/ps/50.htm>.

Псалом 90. // *Православието*, 2022 <https://www.pravoslavieto.com/bible/sz/ps/90.htm>.

Псалом 118. // *Православието*, 2022 <https://www.pravoslavieto.com/bible/sz/ps/118.htm>.

Чифлиянов, Благой, ставр. ик. // *Литургика*. – София, 1996, с. 352-353.

Шестаков, Владислав, прот. Защо се молим за починалите? / Прев. със съкр. – ик. Йоан Карамихалев. // <www.gorlovka-eparhia.com.ua>. – *Православна* младеж, 2022. <https://www.pravmladeji.org/node/3320>.

Илюстрации

Ил. 80. ***Некролог за смъртта на професор Милен Куманов – с. 1041 – вж и с. 975-1189***

Ил. 81. ***Опело на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. Отец Стефан отслужва опелото в зала „Амбър" на Централното софийско гробище*** (*Фотография на SofiaPress*) **–** *с. 1043 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 82. ***Съболезнования, поднасяни на професор Александра Куманова на опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. На снимката: Стоян Куманов – син на Иван Куманов – по-големия брат на МК***. (*Фотография на SofiaPress*) **–** *с. 1049 – вж и с. 1042-1059*

Записът на Опелото подготви

Лиана Гълъбова

II – III – 1 ***Милен К. Куманов*** **– Опело (24.11.2021) (стенограма, сверена по видеозаписа на Опелото)**

II – III – 1 ***Милен К. Куманов*** **– Отпевание (24.11.2021) (стенограмма, сверенная по видеозаписи Отпевания)**

II – III – 1 ***Milen K. Kumanov*** **– Funeral service (24.11.2021) (verbatium report, verified according to the video record of the Funeral service)**

Ил. 82. ***Съболезнования, поднасяни на професор Александра Куманова на опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. На снимката: Стоян Куманов – син на Иван Куманов – по-големия брат на МК.*** (*Фотография на SofiaPress*) – *вж: с. 1042-1049*

ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *ПРОФЕСОР АНИ ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА* – ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ

Скъпа Професор Александра Куманова!
Приятели! Колеги!

Изправени сме пред тленните останки на **професор Милен Куманов** – **българският историк – енциклопедист, архивист, библиограф и ерудит**.

Такива качества в науката и живота – **български историк – енциклопедист, архивист, библиограф и ерудит** – могат да бъдат изброени в един ред за много малък кръг от изследователи с ярка следа в небосклона на познанието.

Честен, обективен, чувствителен, проф. Милен Куманов, изпълва трайно българската наука и нейната хуманитаристика с една висока **гражданска извисеност – да си винаги на страната на истината, на фактите, на прозренията**.

Пословично трудолюбив, и обърнат изцяло към библиотеките, архивите, документите, музеите, проф. Милен Куманов се вглежда в **измеренията на българската история и от Средновековието, и от Възраждането, и между Двете световни войни**, установявайки уникални находки – събития в науката – документи, на които никой преди това не е обръщал внимание – като пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски...

Ярък и верен ученик на любимия си университетски преподавател – проф. Тодор Боров, проф. Милен Куманов следва *история* – първа специалност и *български език и литература* – в Софийския университет „Св. Климент Охридски" (1960-1965) с научните специалности *архивистика* и *библиография*, като негови преподаватели са още цяло съзвездие от:

- библиографи: проф. Тодор Боров, ст. науч. сътр. Божана Божинова-Троянова;
- историци: акад. Димитър Ангелов, акад. Димитър Косев, акад. Николай Тодоров, акад. Христо Христов, акад. Васил Гюзелев, проф. Туше Влахов;
- журналиста акад. Владимир Топеничаров;
- специалиста по българска литература проф. Жельо Авджиев;
- езиковеда проф. Стоян Стоянов,
- филолозите – Зорка Попова – *латинист* и Лиляна Дончева – *русист*...

Всички тези учени – педагози от най-висока класа още на студентската скамейка удостояват Милен Куманов със своите съчинения с автографи, които стават основа на **уникалната лична библиотека на проф. Милен Куманов**, която постепенно семейството му влива във фондовете на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий", Централната библиотека при БАН, Института за история при БАН, Института за българска литература при БАН – каквото е съзнанието на това семейство – **всичко, което притежаваш, да отдадеш на другите**...

Уникална и единствена до днес с историографска тежест е дипломната работа на Милен Куманов, разработена от него под ръководството на проф. Петър Петров и тогавашния ас. Васил Гюзелев „Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава".

Дипломната работа на Милен Куманов е базирана от **архива на проф. Васил Златарски**. Той издирва дъщерята на историка – Креса Златарска, и слага началото на **организираното отбелязване на паметта на учения**... Привлича към семейния кръг на проф. Васил Златарски чуждестранната научна общественост – в частност **днешния проф. Патрик Льокак**, с когото стават приятели за цял живот – Patrick F. Lecaque (Professor, D.Sc., Doctor honoris causa, Държавен университет „Труман", Кърксвил, Мисури, САЩ)...

Сам библиотекар в Окръжна библиотека „Георги Кирков" в Сливен – сега Регионална библиотека „Сава Доброплодни" (1965-1967), в която организира **междубиблиотечната чуждестранна заемна служба по медицина,**

изхождайки от лекарския читателски контингент на библиотеката, Милен Куманов изписва литература за своите читатели от Военно-медицинска болница – **щаба на Трета армия - от Франция, Великобритания, Германия, Испания, Белгия**...

Прехвърлен на работа в Окръжния народен съвет, отдел „Култура", където Милен Куманов отговаря за библиотеките, музеите и паметниците на културата, бъдещият историк кандидатства *архивистика*, конкурсът не се провежда, и печели конкурс по „нова българска история".

Желае да специализира допълнително „архивистика" в Русия, но през 1966 г. Сливенският окръжен народен съвет, отдел „Култура" възпрепятства служебно участието му в конкурса...

През 1967 г. Милен Куманов кандидатства за две докторантури по „нова българска история" и в конкурса от 5-мата допуснати кандидати е номиниран безапелационно единствен на I-во място.

Тема на дисертационния му труд става **„Българската политика на Първото сговористко правителство на България (1923-1926 г.)"** с науч. ръководители ст.н.с. Елена Диловска, проф. Велико Георгиев, която той защитава на 27 януари 1972 г. с рецензенти проф. Войн Божинов и ст.н.с. Ярослав Йоцов.

Проф. Мито Исусов обсъжда дисертационния труд на Милен Куманов с лаконичната и отново безапелационна оценка: *„Тази дисертация е резултат на големи търсения. Събраните източници са от „девет дерета".*

Още повече от половин година преди защитата на своята дисертация – на 9.06.1971 г. Милен Куманов е назначен за научен сътрудник в Института за история при БАН, секция „Нова Българска история" с дългосрочна тема на изследване, която става крайъгълен камък на националната доктрина по проблематиката: **„Политическите партии в България. Външна политика на България. Национален въпрос"**.

... В **3:33 ч. на 22 ноември 2021 г. престава да тупти сърцето на Милен Куманов**.

Това е ТРИ часа и ТРИДЕСЕТ И ТРИ минути след деня 21 ноември, когато Светата Православната църква чества празника **Въведение Богородично – Деня на християнското семейство**...

Милен Куманов се радваше на семейство, което постави научните му дирения като главен свой смисъл.

Съпругата му – проф. Александра Куманова – през 40-годишния им съвместен семеен живот е неотменен негов библиотекар, библиограф, води архива му...

Тя е **автор на първото биобиблиографиране на трудовете на проф. Милен Куманов от първата му публикация през 1978 г., осъществено в систематиката на 3 труда, направени в академичния печат през 2008 и 2014 г. в общ обем от 83 с., поднесени в *петит* и снабдени със справочен апарат**:...

В семейството на Милен и Александра Куманови има легенда, която аз – като *латинист* – искам да загатна...

Автор на тази легенда е четящият структурата на човешкия череп като вместилище на разума – френология (*гр.:* φρήν – ум, разсъдък + *гр.:* λογος – слово, наука) **проф. Петър А. Петров** – етнолога, директора на Етнографския музей, близък на семейство Милен и Александра Куманови:

Името на МИЛЕН означава *ВОИН*...

От *латинския език* през *средновековния славянски език* името МИЛЕН влиза – освен в *старобългарския* език, – и в *руския, украинския, чешкия, сръбския, хърватския, унгарския, словашкия, италианския, словенския, полския, древния германски език* ... – точно това е ареалът на *балканското и международното геополитическо коренище*, на което се посвещава проф. Милен Куманов...

... Стигам и до сърцето на легендата:

*... **Атилският воин*** **Милен е останал в земите на Тракия, заради нейната царица Александра**...

Скъпа професор Александра Куманова, уважаеми сродници, приятели, колеги!

Позволете ми да отправя няколко думи като израз на моето supremum vale (последно сбогом) към професор Милен Куманов, когото дълбоко ценя и уважавам.

Човешкият живот се вмества между две поанти – раждането и мига, в който материалната обвивка на нашия дух престава да бъде негов дом. Всеки един от нас е отговороен за това как ще премине през съзнателната част от своя земен път.

Милен Куманов осъществи житейската си мисия по възможно най-достойния и смислен начин.

Човек на книгата, потопен в атмосферата на историческото познание, той разви и приложи в изследванията си високия професионализъм на дирещ и съзидателен историк с широк спектър на интереси в областта на българското историческо минало.

Библиотекар с енциклопедична култура, перфектен библиограф и краевед, Милен Куманов бе силна, волева и благородна личност, вярващ в познанието, което може нравствено да обогати човека.

Бе с призвание и богат духовен потенциал.

Живя достойно, остави диря в науката и светли спомени у тези, които го познаваха.

Бе чудесен приятел, оптимист, съпричастен, готов да бъде полезен.

Той е един от най-добрите хора, които познавам.

Почивай в мир, приятелю, колега, близки по дух творец!

II – III – 2 *Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на професор Ани Василева Данчева)

II – III – 2 *Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь профессора Ани Василевой-Данчевой)

II – III – 2 *Милен К. Куманов* – Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Professor Ani Dancheva-Vasileva)

ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ПРОФЕСОР СТОЯН ДЕНЧЕВ* – ДЪЛГОГОДИШЕН РЕКТОР И ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ

Приятели на Познанието!
Следовници на Истината!
Изразители на нравствената гражданска грижа на учения за живота!

Събрали сме се, за да съпроводим в последния му земен път **историка – енциклопедист, архивист, библиограф и биограф проф. Милен Куманов – научен сътрудник на Института по история (***днес:* **Институт за исторически изследвания) при Българската академия на науките, автор на повече от 200 енциклопедии по история на България по данни на националната библиография на Р. България**:

- ***„Кратък исторически справочник на България"*** : T. I (1980);
- ***„Политическите партии, организации и движения в България и техните лидери 1879-1949"*** (1991);
- ***„Македония"*** (1993);
- ***„Историческа енциклопедия „България"*** (2003);
- ***„История на България : Електронна енциклопедия"*** (2003) [CD-ROM];
- ***„Трето българско царство"*** (2003);
- ***„България : Хроника на XX в."*** (2004);
- ***„Първа българска република"*** (2010);
- ***„Кооперативното движение в България : Енциклопедия А-Я"*** (2012);
- ***„България в Първата световна война 1914-1918 : Кратка историческа енциклопедия"*** (2015);
- ***„Дипломатическа енциклопедия България"*** (2015)...

Органична част от този справочно-информационен ресурс са създадените от М. Куманов **краеведски енциклопедии**:

- ***„Енциклопедия Пазарджик и Пазарджишка община"*** (2011);
- ***„Шуменска област : Енциклопедия"*** (2011)...

Изданията, на които М. Куманов е **научен консултант**, са цяло море. Ще ги илюстрирам чрез споменаването на ***„Дипломатическа енциклопедия"*** : *T. 1-4* (Т. 1-2 : 2014; Т. 3 : 2016; Т. 4 : 2018)...

Не мога да не спомена енциклопедиите, над които работеше усилено и неуморно проф. Милен Куманов буквално до последния си дъх, и те бяха предвидени да бъдат финализирани от него през **2021 г.**:

- ***„Дипломатическа енциклопедия България"*** (ново доп. издание);
- ***„Православието в България"***...

Всичко това е не само научно достижение без аналог в българската енциклопедика. Това е дело – граждански подвиг на човек – институция.

Това дело е човешки манифест на смисъла на мисията на твореца – да *вижда* съвсем не само с *очите*, но преди всичко с *интелекта, с духа, с призванието си да изгражда връзки в познанието*, аналогични на естествените невронни и информационните мисловни търсещи съоръжения – белега на века на информатизацията и когнитологията, в който живеем.

За проф. Милен Куманов бих искал да говоря не само като за **автор на уникална справочно-енциклопедична литература**, вкоренена в **енциклопедиката на Българския библиографски институт и Българската академия на науките**.

За професор Милен Куманов следва да се мисли като за **организатор на науката**, на **новите хуманитарни измерения на информационно-търсещите системи**, които ни гледат от нямащите аналог негови **филигранни, многоаспектни и взаимно пресичащи се справочници, техните *показалци* – златен фонд на националното ни достойнство и националния ни интелект**.

Организатор на науката професор Милен Куманов е и с изпълнението в продължение на **14 години на дейността на научен секретар на секцията „Нова българска история" към Института по история при БАН**.

Организаор на науката професор Милен Куманов е и в **Медицинска академия (1972-1974)**, където

е поканен за **ръководител на Катедра по нова история, и полага основите ѝ**, но отказва да премине на административна дейност, **избирайки за сетен път *научноизследователското* си призвание като своя съдба и кредо**.

Междувременно проф. Милен Куманов е поканен и за **научен сътрудник и в Института по военна история към Генералния щаб на Българската народна армия**, но отказва отново, отдавайки предпочитание за пореден път на **Института по история при БАН, където е избран за ст.н.с. II ст. през 1981 г.**

Проф. Милен Куманов е ръководител на докторанти, чиито дисертационни изследвания стават **ново системно знание от ново поколение на модерната историография на България, и разглеждат страната ни в контекста на Балканската и международната геополитическа обстановка**:

- **доц. д-р Благовест Няголов –** българо-румънските отношения – малцинствен въпрос; „Добруджанският въпрос". Научен секретар на сп. „Исторически преглед". От 2017 г. – заместник-директор на Института за исторически изследвания. През 2015-2020 г. – заместник-председател на Съвета за чуждестранна българистика към Управителния съвет на БАН;

- **доц. д-р Румен Караганев** – българо-гръцките отношения – излазът на България на Егейско море; „Тракийският въпрос";

- **доц. д-р Александър Гребенаров** – Македонският въпрос. Преподавател в Нов български университет и Пловдивския университет „Паисий Хилендарски". Председател на Македонския научен институт през 2014-2020.

- **доц. д-р Венцислав Велев** – Западните покрайнини. Директор на Дирекция „Нематериално културно наследство" в Министерство на културата. Съветник на министъра на културата, преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии;

- **ас. д-р Станка Георгиева –** Добруджанският въпрос... ... ...

Ил. 83. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г.*** (*Фотография на SofiaPress*) *– вж: с. 1052-1055*

Работата на проф. Милен Куманов по издаването на **многотомния архив на Стефан Стамболов (1854-1895) е аркада от 30-тина внушителни тома към разбирането на възгледа за модерността на България и открита методология на архивознанието**.

Специално следва да се говори за **научните опуси на М. К.**:

- **спомените** *на*:
- - ***Царица Йоанна*** (с встъп. думи, ред. и поясн. бел. М. К.) (1991);
- - ***Йое Матошич*** (прев. от сърбо-хърватски и публ. с предг. и поясн. бел. М. К.) (1991);
- - ***Анна Станчова „Дворцови и дипломатически спомени"*** (с поясн. бел. М. К.) (2. изд. 1991. 1. изд. 1934);
- **мемоарите на *Васил Радославов*** (2. фототип. изд. с предг. М. К.) (1993. 1. изд. 1923);
- **документалните спомени, факти *„Абдикацията на цар Фердинанд"*** (съст., ред., [предг.] М. К.) (1993);
- **биографичната книга на М. К. *„Александър Малинов"*** (1993) и **книгата *„Александър Малинов : Спомени"*** (2. изд. с послеслов М. К.) (1993);
- **изследването *„Старобългарското изкуство"* на Богдан Филов** (2. изд. с предг. М. К.) (1993. 1. изд. 1924);
- **книгите** *на*:
- - **Пашанко Димитров *„Борис III цар на България – 1894-1943"*** (с предг. М. К.) (1991);
- - **Надежда Мюър *„Димитър Станчов"*** (с предг. към бълг. изд., под ред., с поясн. бел. и индекси, съст. М. К.) (1991);
- - **Лука Малеев *„Адолф Хитлер. Легенда и действителност : През погледа на един съвременник"*** (с предг. М. К.) (1994);
- **сборниците от документи**:
- - ***„Независимостта от 1908 г. в българския периодичен печат"*** (2008);
- - ***„Александър Цанков"*** (2011);
- **предговорите на М. К. към книгите** *на*:
- - **Петър Свирачев** и **Дарина Илиева *„Стефан Николов Стамболов : Дневник"*** (1991);
- - **Михаил Маджаров *„Последните години от живота на Константин Стоилов"*** (2. изд. 1993. 1. изд. 1930);
- - **Петър Пешев *„Историческите събития и деятели от навечерието на Освобождението ни до днес"*** (1993. Фототип. на 3. изд. 1929);
- - **Коста Тодоров *„Изповедта на една луда балканска глава"*** (1994);
- - **Барбара Йелавич *„История на Балканите"*** : Т. 1-2 (2003);
- - **Марк Мазовер *„Балканите : Кратка история"*** (с обилен справоч. апарат, съст. М. К.) (2005)...

М. Куманов **издирва и подготвя за печат** 4. фототипно изд. ***„Вероучение"* на Елин Пелин** (1993. 1. изд. 1936 г., одобрено от Св. Синод и Мин. на нар. просвещение), с което обезпечава *интелектуално* разпространението на *духовните* ценности.

Цяла поредица са анологични негови монографични издания, стартиращи с книгата на **Сава Кършовски *„Апостолите на свободата в Елена* [*В. Левски, А. Кънчев*]"** (1987. 1. изд. 1902, чието фототип. публ. е отпеч. и се разпространява в папка с публ. от 1987), са обнародвани с предговори, осъвременяване на правописа и бележки, подготвени от проф. М. Куманов.

Следва специално да се изтъкнат и **съставените, редактирани и издадените с предговори от М. К. книги** *на*:

- **Константин Палешутски, Любомир Огнянов, Кръстьо Манчев, Васил Василев, Ани Данчева-Василева, Илия Тодев, Георги Нешев, Стефан Дойнов, Милен Куманов, Милияна Каймакамова, Константин Мечев, Елена Койчева *„[Шестотин осемдесет и първа] 681-1948 : Из историята на българската народност и държава : Изследвания, анализи, преценки"*** (1993);
- **Янко Сакъзов *„Интелигенцията и нейната роля в обществото : Избр. съч."*** (1993);

Биографиката на проф. Милен Куманов в издателство „Захари Стоянов" е антологичен монумент на българския дух и изящна словесност (2002-2003, цит. по реда на публ.) *за*:

- **Христо Ботев**. ***Политическа зима***; ***Моята молитва***;
- **Иван Вазов**. ***Епопея на забравените***; ***Одеският период на Иван Вазов и романът „Под игото"***; ***Немили-недраги***;
- **Константин Величков**. ***Цариградски сонети***;
- **Димчо Дебелянов**. ***Черна песен***;
- **Йордан Йовков**. ***Старопланински легенди***;
- **Любен Каравелов**. ***Българи от старо време***;
- **Алеко Константинов**. ***Бай Ганьо***;
- **Васил Левски**. ***Народе????: Писма***; ***Личен бележник***;
- **Стоян Михайловски**. ***Книга за българския народ***;
- **Пенчо Славейков**. ***На острова на блажените***;
- **Петко Славейков**. ***Изворът на белоногата***;
- **Захари Стоянов**. ***Знаеш ли ти кои сме?***;
- **Димитър Талев**. ***Железният светилник***;
- **Кирил Христов**. ***Хей, пролет иде***;
- **Добри Чинтулов**. ***Стани, стани, юнак балкански***;
- **Пейо Яворов**. ***Песен на песента ми***;
- **Добри Войников**. ***Криворазбраната цивилизация***;
- **Братя Миладинови**. ***Български народни песни;***
- **Неофит Бозвели**. ***Мати Болгария***;
- **Еманоил Попдимитров**. ***Сънят на любовта***;
- **Георги С. Раковски**. ***Българский въпрос***;
- **Георги Стаматов**. ***Малкият Содом***;
- **Стефан Стамболов**. ***Свобода или смърт***;
- **Петко Ю. Тодоров**. ***Идилии***...

През 2008 г. за проф. Милен Куманов е публикуван научен сборник ***„Клио”*** в чест на неговата 65-годишнина.

През **2010 г.** Милен Куманов **депозира в Централния научен архив на БАН 230 свои ръкописни бележника** с ***непубликувани* историко-библиографски изследвания**.

От **2012 г.** цели фондове от **библиотеката на Милен и Александра Куманови** се даряват от тях на:

- **Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” (НБКМ)** (чуждестранни монографични и периодични издания; грамофонни плочи и компактни дискове на класическа и народна музика; албуми, програми от представления и проспекти на галерии от Европа, Азия, Америка);
- **Централната библиотека на БАН (ЦБ БАН)** (издания на *Св. Библия* на различни езици от фамилната колекция на А. К. от 1926 г.; книги по история, събирани от М. К.);
- **Института за исторически изследвания при БАН (ИИИ БАН)** (историческа и краеведска литература);
- **Института за литература при БАН (ИЛ БАН)** (езиковедска литература и художествена литература на български, руски, френски, италиански и английски език);
- **Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ)** (традиционните и *е*-библиотеки по соларния култ – философията на нестинарството *ARYANICA, NESTINARIANA* и други 21 *е*-библиотеки на УниБИТ – общо **23 *е*-ресурса на 22 езика под научната редакция на М. и А. К.**: *ANTHOLOGICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, BALANICA, CHEKHOVIANA, COMMENTATORICA, DECAMERONICA, ECOVIANA, ERUDITICA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, HOFFMANNIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, PUSHKINIANA, RAKOVSKI, UNIVERSALICA, ZLATARICA*);
- паралелно на **НБКМ, ЦБ БАН, ИИИ БАН, ИЛ БАН, Народната библиотека „Иван Вазов, Библиотечно-информационния център на УниБИТ, Регионалните и читалищните библиотеки в България** (традиционните и *е*-издания на енциклопедиите на М. К., справочно-енциклопедичните издания на серия „Факлоносци” на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ” и „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ”)...

Последните колекции, с други авторски книги на Милен и Александра Куманови – общо **191 труда на 3 езика, в които информацията е на 22 езика, притежавани от 725 библиотеки по света** – са дарени от тях и на редица български научни и чуждестранни библиотеки.

Заради всичко това името на проф. Милен Куманов е сред видните **учени от България и 25-те страни на света с признат авторитет, които са научни консултанти на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии**.

Не могат да не се споменат в тази връзка **справочно-енциклопедичните издания на серия „Факлоносци” на Академичното издателство на УниБИТ „За буквите – О писменех”**, които са **под научната редакция и с коментарите на проф. Милен Куманов, участник в теренните и историографските експедиции на Университета**.

Точно чрез това сътрудничество Университетът става когнитивен център на хуманитарната енциклопедика – приемник на Българския библиографски институт, Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”, Централната библиотека на БАН:

- ***„Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информационен код на българската книжовност и литература” (2011)***;
- ***Нестинариана : Историография. Систематизиран анотиран библиографски указател. Фотомонография”* (2011** – *на бълг., англ. и рус. ез.*);
- ***„Нестинариана : Историография”* (2014** – *на рус. ез.*);
- ***„Nestinariana : Historiography”* (2014** – *на англ. ез.*);
- ***„Арианика : експедиция във Воттовара – Карелия и Аркаим – Урал: центрове на праевропейската цивилизация в Русия”* (2016** – *на бълг., англ., рус. ез.*);
- ***„Интеграл гуманитарной библиографии”* (2016** – *на рус. ез.*);
- ***„Gloria bibliospherae (Нишката на Ариадна)”* (2016** – *на англ., араб., бълг., нем., пол., рус., тур., укр., фр. ез.* Биогр. бел. за 146 авт. от 12 държави и 4 континента: *Австрия, Алжир, България, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция*);
- ***„Нишката на Ариадна (Gloria bibliospherae)”* (2017** – *на англ., бълг., нем., пол., рус., укр., фр. ез.* Биогр. бел. за 80 авт. от 12 държави (*Австрия, Алжир, България, Ватикана, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Украйна, Франция*)...

Знаменателно е, че единственото в България **Студентско научно общество**, което е **при Университета по библиотекознание и информационни технологии**, и се гордее със своите 3705 публикации на студенти и докторанти от страната и чужбина (Великобритания, Русия и Унгария), направени в универсалния и специализирания научен печат и в България, и в чужбина (Русия), **стартира с публикация през 2005 г. за енциклопедията на проф. Милен Куманов *„България : Хроника на XX в.”*** (2005)...

Поклон пред живота и делото на ***този учен – гражданин****!*
Вечная светлая память!

Илюстрации

Ил. 83. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г.*** (*Фотография на SofiaPress*) **–** *с. 1053 – вж и с. 1052-1055*

II – III – 3 ***Милен К. Куманов*** **– Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на академик професор Стоян Денчев)**

II – III – 3 ***Милен К. Куманов*** **– Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь академика профессора Стояна Денчева)**

II – III – 3 ***Милен К. Куманов*** **– Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Academician Professor Stoyan Denchev)**

ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ДОЦЕНТ Д-Р КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА* – ДИРЕКТОР НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ

Скъпа Професор Александра Куманова!
Опечалени близки, колеги и приятели!

Буквално *до вчера* бяхме заедно с проф. Милен Куманов *всеки* ден.

Защото той идваше *всеки* ден в **Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ) като на работа – от сутрин до вечер**.

За него *всеки* миг беше важен **да е в Библиотеката, в архивите – там, където са книгите, списанията и вестниците, документите – градивото за неговите проучвания**.

Постоянно се виждахме.

И винаги **разменяхме мисли, споделяхме идеи, оценявахме книги и събития**.

Не пропускаше да ми казва: „Да не губя от ценното Ви време"...

След тези наши срещи винаги оставах заредена, изпълнена с проекти за нови намерения, окрилена.

... От сутринта, когато проф. Милен Куманов не дойде както обичайно на работа в Библиотеката, колегите започнаха да ме питат *постоянно* за него...

Молихме се, надявахме се, че *пак* ще бъдем заедно...

... **Познавам проф. Милен Куманов от преди 20 години** – от времето, когато бях директор на Шуменската библиотека „Стилиян Чилингиров". Тогава с проф. Милен Куманов работихме вдъхновено и самоотвержено над ***„Шуменска област : Енциклопедия"*** (2011).

... Точно *днес* колегите ме зарадваха особено. Откриха аудиозапис на **интервюто, което проф. Милен Куманов даде на 1 април 2021 г. в НБКМ**.

Там той говори пламенно за:

- **Българския библиографски институт „Елин Пелин"** като европейско културно завоевание на България и за надписа на този институт, който беше заличен след закриването му, но ние възстановихме;

- **свързаността си с НБКМ от 30.08.1960 г.**, когато прекрачва прага на Библиотеката за *първи* път като студент в *първи* курс още преди *първия* учебен ден;

- **библиографската професия**, на която се отдава като випускник на **създадената и оглавявана от проф. Тодор Боров Катедра „Библиотекознание, научна информация и културна политика" в Софийския университет „Св. Климент Охридски"** (СУ) (1960-1965) и **щатен библиограф в Окръжна библиотека „Георги Кирков" в Сливен (*днес:* Регионална библиотека „Сава Доброплодни"** (1965-1967);

- критериите **библиотечният фонд** и **времето, за което книгата стига от депото до читателя (Н. А. Рубакин)** – **гордостта на една библиотека** и **младото поколение, привлечено на работа в НБКМ, което чувствително подобрява положението**;

- **архива на Стефан Стамболов**, съхраняван в **Научния архив на БАН** и **НБКМ**, над който работи и спецификата на **именните** и **географските показалци към издадените томове на този архив**...

Специално внимание в интервюто е отделено на **личността и делото на проф. Тодор Боров**, който въвежда **европейския стил в библиотекознанието (основано на библиографията)**, когото проф. Милен Куманов нарича **енциклопедист с размаха на тези от епохата на Просвещението** и окачествява като ***издигащ се на порядъци***

над преподавателите в СУ. Изтъква **въвеждането и четенето от проф. Тодор Боров на дисциплина „Увод в наукознанието**", посветена на **развитието на човешкото познание**, която следва да се чете във всички университети на първокурсниците.

В интервюто проф. Милен Куманов дава оценка, че без **интернет** не може да си представим съвременните комуникации, но разпространяваната **анонимна информация** буди много съмнения и недоверие, а **като специалист – намира много грешки в нея**...

В интервюто проф. Милен Куманов говори за работата си над енциклопедията ***„Православието в България"***, която трябваше да види бял свят до края на 2021 г. ...

С особено вълнение обявявам, че подготвяната **научна конференция на НБКМ „120 години Тодор Боров – живот, отдаден на знанието"** (9-10.12.2021), ще открием именно с озвучаването на това интервю на проф. Милен Куманов.

Вечная память...

II – III – 4 *Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на академик доцент Красимира Александрова)

II – III – 4 *Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь академика доцента Красимиры Александровой)

II – III – 4 *Милен К. Куманов* – Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Academician Assoc. Prof. Krasimira Aleksandrova)

Ил. 84. ***Траурен Академичен адрес до професор Александра Куманова от професор Ирена Петева и професор Стоян Денчев – 24.11.2021 г.*** (*Факсимиле*) *– с. 1058 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 85. ***Траурен Академичен адрес до професор Александра Куманова от професор Христина Богова – 24.11.2021 г.*** (*Факсимиле*) *– с. 1059 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 86. ***Некролог за 40 дни от смъртта на професор Милен Куманов*** *– с. 1060 – вж и с. 975-1189*

Ил. 87. ***Надгробна плоча на професор Милен Куманов – под арката на Централните софийски гробища. На снимката: момент от панихидата на 31.01.2021 г., отслужена от Отец Стефан*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1061 – вж и с. 975-1189*

Ил. 88. ***Некролог за 3 месеца от смъртта на професор Милен Куманов, подготвен от семейството*** *– с. 1062 – вж и с. 975-1189*

Ил. 89. ***Некролог за 3 месеца от смъртта на професор Милен Куманов, подготвен от интелектуалния кръг около МК в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски"*** *– с. 1063 – вж и с. 975-1189*

УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

БИТ

ДО

ПРОФ. Д.П.Н. АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА

СЪБОЛЕЗНОВАТЕЛЕН АДРЕС

от Академичната общност на УниБИТ

УВАЖАЕМА ПРОФ. КУМАНОВА,

СКЪПИ ОПЕЧАЛЕНИ БЛИЗКИ, КОЛЕГИ И ПРИЯТЕЛИ,

С покруса посрещнахме вестта за кончината на професора - учен, колега и приятел – професор Милен Куманов. Богатият му път на учен остави незаличима следа на висок професионализъм, изключителна ерудиция, богата култура и духовен аристократизъм. Неговата активна позиция по редица обществено-политически проблеми създадоха у младите учени основния градеж на тяхното национално самосъзнание.

От него получавахме ценни съвети, мнения, разкриване на нови аспекти на наглед ежедневни проблеми.

Напусна ни един ерудит - възпитаник на старата научна школа, пренесъл нейните достойнства във високотехнологичната ни епоха, един истински български будител и модерен учен.

Колегите от УниБИТ се разделят с приятел!

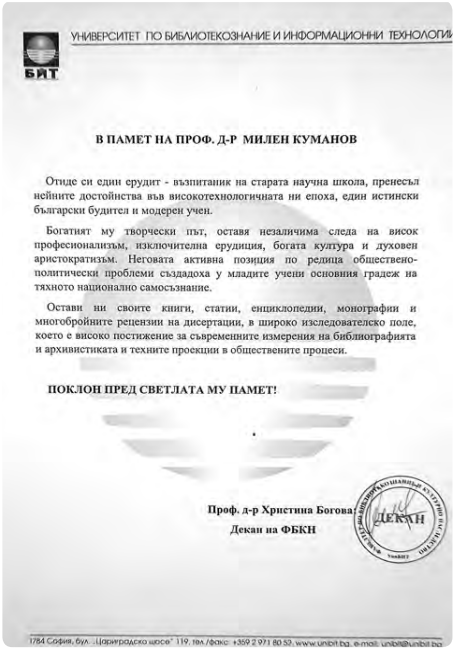
ПОКЛОН ПРЕД ПАМЕТТА МУ!

С уважение,

ПРОФ. Д.ИК.Н СТОЯН ДЕНЧЕВ
Председател на ОС

ПРОФ. ДН ИРЯНА ПЕТЕВА
Ректор

1784 София, бул. „Цариградско шосе" 119, тел./факс: +359 2 971 80 52, www.unibit.bg, e-mail: unibit@unibit.bg

УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ

БИТ

В ПАМЕТ НА ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ

Отиде си един ерудит - възпитаник на старата научна школа, пренесъл нейните достойнства във високотехнологичната ни епоха, един истински български будител и модерен учен.

Богатият му творчески път, оставя незаличима следа на висок професионализъм, изключителна ерудиция, богата култура и духовен аристократизъм. Неговата активна позиция по редица обществено-политически проблеми създадоха у младите учени основния градеж на тяхното национално самосъзнание.

Остави ни своите книги, статии, енциклопедии, монографии и многобройните рецензии на дисертации, в широко изследователско поле, което е високо постижение за съвременните измерения на библиографията и архивистиката и техните проекции в обществените процеси.

ПОКЛОН ПРЕД СВЕТЛАТА МУ ПАМЕТ!

Проф. д-р Христина Богова
Декан на ФБКН

ДЕКАН

1784 София, бул. „Цариградско шосе" 119, тел./факс: +359 2 971 80 52, www.unibit.bg, e-mail: unibit@unibit.bg

Отгоре надолу: ил. 84 – на първи ред; ил. 85 – на втори ред

ТЪЖЕН ПОМЕН

Почитаме 40 дни от загубата ни

Професор

Милен Костадинов Куманов

на 79 години

Роден на 13.02.1942 г. – починал на 22.11.2021 г.

Погребението ще се състои на 31 декември 2021 г. от 12[00] часа в Централните софийски гробища

От семейството

ТЪЖЕН ПОМЕН

Почитаме 3 месеца от загубата на

Професор

Милен Костадинов Куманов –

български историк-енциклопедист и ерудит, библиограф, архивист

Роден на 13.02.1942 г. – починал на 22.11.2021 г.

Погребението ще се състои на 22 февруари 2022 г. от 14[00] часа в храм „Рождество Христово" –

София, 1712, ж.к. „Младост-3, ул. „Фани Дарлова" –

църквата по метрото „Александър Малинов" – автобуси 113, 213, 314 до крайните спирки

От семейството

ТЪЖЕН ПОМЕН

Почитаме 3 месеца от загубата на

Професор

Милен Костадинов Куманов –

български историк-енциклопедист и ерудит, библиограф, архивист

Роден на 13.02.1942 г. – починал на 22.11.2021 г.

Никой не умира истински, докато има живи, които го помнят.

Поклон пред светлата ти памет

Погребението ще се състои на 22 февруари 2022 г. от 14[00] часа в храм „Свети Три Светителя" – Шипка

От проф. Иванка Петрова, проф. Стоян Витлянов, доц. Тодор Тодоров, доц. Константин Константинов, Аген Калчанов, Галя Петрова, Любомир Пашов, Мирослав Кашоров

Отгоре надолу: ил. 86-87 – на първи ред; ил. 88-89

ПОСЛЕДОВАНИЕ НА СВ. ПАНИХИДА ПО ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНА НА 22.02.2022 г. В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО” В СОФИЯ ОТ *ПРОТОЙЕРЕЙ ПЕТЪР КУДУЗКИ*

Свещеникът, с кадилница в ръка, застанал пред приготвеното за помен коливо:
Благословен е нашият Бог, всякога, сега и винаги и во-веки веков!
Народът и четецът: Амин.
Свещеникът произнася великата ектения:
С мир на Господа да се помолим!
За мира свише и за спасение на нашите души, на Господа да се помолим!
За прощение на греховете на преселилия се в блажена памет, на Господа да се помолим!
*За приснопаметния Божи раб **Милен**, за неговия покой, тишина и блажена памет, на Господа да се помолим!*
За да му се прости всяко волно и неволно прегрешение, на Господа да се помолим!
За да застане неосъдително пред страшния престол на Господа на славата, на Господа да се помолим!
За ония, които плачат и боледуват, които очакват Христовото утешение, на Господа да се помолим!
За да се освободи от всяка болка, печал и въздишка и за да го всели там, където грее светлината на Божието лице, на Господа да се помолим!
За да настани нашият Господ Бог душата му в място светло, място тревисто, в място покойно, където пребивават всички праведници, на Господа да се помолим!
За да го причисли в недрата на Авраам, Исаак и Иаков, на Господа да се помолим!
За да се избавим от всяка скръб, гняв, беда и нужда, на Господа да се помолим!
Защити, спаси, помилуй и запази ни, Боже, с Твоята благодат!
След като изпросихме за него Божията милост, царството небесно и опрощение на греховете, нека сами себе си и един другиго и целия си живот на Христа Бога да отдадем!
На Господа да се помолим!
Четецът: Господи, помилуй! (40)
Боже духов и всякия плоти, смерть поправый и диавола упразднивый, и живот міру Твоему даровавый: Сам, Господи, упокой души усопших рабъ Твоих: ***Милен, Илина, Костадин, Димитър, Иван, Петър, Александра, Владимир, Стефан, Тодор***, в месте светле, в месте злачне, в месте покойне, отнюдуже отбеже болезнь, печаль и воздыхание. Всякое согрешение, содеянное ими словом, или делом, или помышлением, яко благий человеколюбец Бог, прости, яко несть человек, иже жив будет и не согрешит. Ты бо Един кроме греха, правда Твоя правда во веки, и слово Твое истина.
Свещеникът: *На Господа да се помолим!*
Четецът: (възглас): Защото Ти Си Възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб ***Милен***, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков. Амин.
Алилуия (3), глас 8.
(И тропар) Глубиною мудрости человеколюбно вся строяй / и полезное всем подаваяй, / Едине Содетелю, упокой, Господи, души раб Твоих, /на Тя бо упование возложиша, / Творца и Зиждителя и Бога нашего. (2)
Слава Отцу и Сыну, и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков Аминь:
Тебе и стену и пристанище имамы, / и молитвенницу благоприятну к Богу, / Егоже родила еси, Богородице безневестная, верных спасение.
Свещеникът: *Непорочните в пътя си са блажени. Алилуия!*
Благословен си Ти, Господи!
Научи ме на Твоите наредби. Алилуия!
Изнури се душата ми да желае Твоите съдби във всяко време. Алилуия!
Душата ми чезне от скръб: укрепи ме по Твоето слово. Алилуия!
Наклони сърцето ми към Твоите откровения, а не към користолюбие. Алилуия!
Ужас ме обхваща при вида на нечестивците, които напускат Твоя закон. Алилуия!
Другар съм на всички, които Ти се боят и които пазят Твоите заповеди. Алилуия!

Слава на Отца и Сина и Светия Дух! Алилуия!
И сега и винаги, и во-веки веков. Амин! Алилуия!
Алилуия (3), слава Тебе, Боже!
На Господа да се помолим!
Защото Ти Си Възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб ***Милен****, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресвети, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков!*

Четецът: Амин.
Твоите ръце ме сътвориха и устроиха; вразуми ме, и ще се науча на Твоите заповеди. Помилуй ме, Господи!
Станах като мех на дим, но Твоите наредби не забравих. Помилуй ме, Господи!
Твой съм аз, спаси ме, защото търсих Твоите заповеди. Помилуй ме, Господи!
От Твоите съдби няма да се отклоня, защото Ти ме учиш. Помилуй ме, Господи!
Наклоних сърцето си да изпълнявам Твоите наредби навеки, докрай. Помилуй ме, Господи!
Време е Господ да действа: Твоя закон разориха. Помилуй ме, Господи!
Слава на Отца и Сина и Светия Дух! Помилуй ме, Господи!
И сега и винаги, и во-веки веков. Амин! Помилуй ме, Господи!

Свещеникът: *На Господа да се помолим!*
Защото Ти Си Възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб ***Милен****, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресвети, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков.*

Четецът: Амин.

Свещеникът: *Твоето име, Алилуия!*
Милостно погледни към мене и ме помилуй, както постъпваш с ония, които обичат Твоето име. Алилуия!
Малък и презрян съм аз, но Твоите заповеди не забравям. Алилуия!
Чуй моя глас по милостта Си, Господи; по Твоя съд оживи ме. Алилуия!
Князете ме гонят безвинно, но сърцето ми се бои от Твоето слово. Алилуия!
Да живее душата ми и да Те слави, и Твоите съдби да ми помогнат. Алилуия!
Заблудих се като загубена овца: подири Твоя раб, защото не съм забравил Твоите заповеди. Алилуия!

Четецът: (Евлогитарии на глас 5, Псалом 118:12)
Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
Святых лик обрете источник жизни и дверь райскую, / да обрящу и аз путь покаянием: / погибшее овча аз есмь, / воззови мя Спасе, и спаси мя.Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
Агнца Божия проповедавше, / и заклани бывше якоже агнцы, / и к жизни нестареемей святии, / и присносущней преставльшеся. / Того прилежно мученицы молите, / долгов разрешение нам даровати. Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
В путь узкий хождшии прискорбный, / вси в житии крест яко ярем вземшии, / и Мне последовавшии верою, / приидите насладитеся, / ихже уготовах вам почестей, / и венцев небесных. Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
Образ есмь неизреченныя Твоея славы, / аще и язвы ношу прегрешений: / ущедри Твое создание Владыко, / и очисти Твоим благоутробием, / и возжеленное отечество подаждь ми, / рая паки жителя мя сотворяя. Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
Древле убо от не сущих создавый мя, / и образом Твоим Божественным почтый, / преступлением же заповеди / паки мя возвративый в землю, от неяже взят бых, / на еже по подобию возведи / древнею добротою возобразитися.Благословен еси, Господи, / научи мя оправданием Твоим.
Упокой Боже рабы Твоя, / и учини я в раи, / идеже лицы святых Господи, / и праведницы сияют яко светила, / усопшия рабы Твоя упокой, / презирая их вся согрешения.
Слава Отцу и Сыну и Святому Духу:
Трисиятелное единаго Божества, благочестно поем вопиюще: / Свят еси Отче Безначальный, / Собезначальный Сыне, и Божественный Душе: / просвети нас верою Тебе служащих, / и вечнаго огня исхити.
И ныне и присно и во веки веков Аминь:
Радуйся Чистая, Бога плотию рождшая во спасение всех, / Еюже род человеческий обрете спасение: / Тобою да обрящем рай, / Богородице Чистая благословенная.
Аллилуиа, аллилуиа, аллилуиа, слава тебе Боже. (3)

Свещеникът: *На Господа да се помолим!*

Четецът: Господи, помилуй!

Свещеникът (Възглася): *Защото Ти Си възкресението и живота и покоя на починалия Твой раб* ***Милен****, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресвети, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков. Аминь.*

Седален, глас 5.
Покой, Спасе наш, / с праведными рабы Твоя, / и сия всели во дворы Твоя, / якоже есть писано, / презирая, яко благ, прегрешения его их / вольная и невольная, / и вся яже в ведении и не в ведении, Человеколюбче.
Слава Отцу и Сыну и Святому Духу, и ныне и присно и во веки веков, аминь: (Богородичен:) *От Девы возсиявый міру, Христе Боже, / сыны света Твою показавый, / помилуй нас.*
Кондак, глас 8
Со святыми упокой, / Христе, души раб Твоих, / идеже несть болезнь, ни печаль, / ни воздыхание, / но жизнь безконечная.
Икосъ:
Сам един еси безсмертный, / сотворивый и создавый человека: / земнии убо от земли создахомся, / и в землю тующде пойдем, / якоже повелел еси, создавый мя и рекий ми: / яко земля еси, и в землю отыдеши: / аможе вси человецы пойдем, / надгробное рыдание, творяще песнь: / аллилуия.

Четецът (Прокимен, глас 8): Блажен е пътят, по който вървиш днес, душо, защото ти е приготвено място за почивка.
Стих: Към Тебе, Господи, викам: твърдиня моя, не бъди безмълвен към мене!
Апостол (1 Сол. 4: 13-17)

Ще се чете от (из) **Първото послание на Свети апостол Павел до Солунян**и (чтение).

Свещеникът: ***Братя, не искам вие да не знаете за починалите, за да не скърбите, както и другите, които нямат надежда.***

Защото ако вярваме, че Иисус умря и Възкръсна, то и починалите в Иисуса Бог ще приведе с Него.

Прочее, това ви казваме чрез слово Господне, че ние живите, които останем до пришествието Господне, няма да изпреварим починалите, защото Сам Господ с повеление, при глас на Архангел и при тръба Божия, ще слезе от небето, и мъртвите в Христа ще Възкръснат първом; после ние, останалите живи, заедно с тях ще бъдем грабнати на облаци, за да срещнем Господа във въздуха, и така винаги с Господа ще бъдем.

Блажени ония, които си избрал и приел, Господи.

Душите им ще бъдат настанени на добро място.

Апостол (1 Кор. 15: 12-22).

Ще се чете от (из) **Първото послание на Свети апостол Павел до Коринтяни** (чтение).

Братя, ако за Христа се проповядва, че е Възкръснал от мъртви, то как някои помежду вас казват, че нямало Възкресение на мъртви?

А щом няма Възкресение на мъртви, то и Христос не е Възкръснал; ако пък Христос не е Възкръснал, то празна е нашата проповед, празна е и вашата вяра.

При това, ако наистина мъртви не Възкръсват, ние излизаме лъжесвидетели Божии, понеже свидетелствувахме за Бога, че е възкресил Христа, Когото не е възкресявал; защото, ако мъртви не Възкръсват, и Христос не е Възкръснал; ако пък Христос не е Възкръснал, суетна е вярата ви: вие сте си още в греховете; тогава и ония, които са умрели в Христа, са загинали.

И ако само през този живот се надяваме на Христа, ние сме най-окаяни от всички човеци.

Но ето, Христос Възкръсна от мъртви и за умрелите стана начатък.

Понеже, както смъртта дойде чрез човека, тъй и Възкресението от мъртви дойде чрез Човека. Както в Адама всички умират, тъй и в Христа всички ще оживеят.

Евангелие (Ин. 5:24-30).

Ще се чете от (из) **Светото Евангелие от Иоан** (чтение).

Рече Господ на иудеите, които бяха дошли при Него: Истина, истина ви казвам: който слуша словото Ми и вярва в Оногова, Който Ме е пратил, има живот вечен, и на съд не дохожда, а е минал от смърт към живот.

Истина, истина ви казвам: иде час, и дошъл е вече, когато мъртвите ще чуят гласа на Сина Божий и, като чуят, ще оживеят.

Защото, както Отец има живот в Себе Си, тъй даде и на Сина да има живот в Себе Си; и даде Му власт да извършва и съд, защото е Син Човечески.

Недейте се чуди на това; защото иде час, когато всички, които са в гробовете, ще чуят гласа на Сина Божий и ще излязат: които са правили добро, ще Възкръснат за живот, а които са вършили зло, ще Възкръснат за осъждане.

Аз не мога да правя нищо от Себе Си. Както слушам, тъй и съдя, и Моят съд е праведен, защото не търся Моята воля, а волята на Отца, Който Ме е пратил.

Помилуй нас, Боже, по великата Си милост, молим Ти се, чуй ни и помилуй!

Четецът: Господи, помилуй! (3)

Свещеникът: *Още се молим за упокоение на душите на починалите Божии раби, всички православни християни, и за да им се прости всяко волно и неволно прегрешение.*

За да настани Господ Бог техните души там, където праведниците почиват.

Милост Божия, царство небесно и прощение на греховете им от Христа, безсмъртния Цар и наш Бог просим.

На Господа да се помолим.

Четецът: Господи, помилуй!

Свещеникът: *Боже духов и всякия плоти, смерть поправый и диавола упразднивый, и живот міру Твоему даровавый: Сам, Господи, упокой души усопших рабъ Твоих:* ***Милен, Илина, Костадин, Димитър, Иван, Петър Александра, Владимир, Стефан, Тодор****, в месте светле, в месте злачне, в месте покойне, отнюдуже отбеже болезнь, печаль и воздыхание. Всякое согрешение, содеянное ими словом, или делом, или помышлением, яко благий человеколюбец Бог, прости, яко несть человек, иже жив будет и не согрешит. Ты бо Един кроме греха, правда Твоя правда во веки, и слово Твое истина.*

На Господа да се помолим!

Четецът: Господи, помилуй!

Свещеникът: *Защото Ти Си Възкресението и живота и покоя на починалите Твои раби:* ***Милен, Илина, Костадин, Димитър, Иван, Петър, Александра, Владимир, Стефан, Тодор****, Христе Боже наш, и на Тебе въздаваме славата с безначалния Твой Отец, и Пресветия, благия и животворящ Твой Дух, сега и винаги, и во-веки веков.*

Четецът: Амин.

Свещеникът: *Отпуст: Слава Тебе, Христе Боже, упование наше, слава Тебе.*

Четецът: Слава Отцу и Сину и Святому Духу, и нине и присно, и во веки веков,амин!

Господи, помилуй (3 пъти).

Благослови!

Свещеникът: ***Христос, истинният наш Бог, Който владее над живи и мъртви и Възкръсна от мъртвите, по молитвите на Своята пречиста и непорочна света Майка, на светите славни и всехвални апостоли, на преподобните и богоносни наши отци и на всички Свои светии да настани душата на преселилия се от нас Свой раб Милен в селенията на праведните, да го упокои в лоното на Авраам, да го причисли към праведните и нас да помилва, защото е благ и човеколюбец.***

Четецът: Амин!

Свещеникът: ***Во блаженном успении вечный покой подаждь, Господи, усопшим рабом Твоим: Милен, Илина, Костадин, Димитър, Иван, Петър, Александра, Владимир, Стефан, Тодор, и сотвори им вечную память.***

Вечная память (3)

(Отпуст:) ***Молитвами святыхъ отецъ нашихъ, Господи Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас!****

Бележки

* Благодарение на съвременните средства за комуникации опелото на Милен Куманов и панихидите, които се отслужват в негова памет – *вж: с. 1040-1084*, се наблюдават от много кътчета на България и по света – от там, където са сратниците, колегите и приятелите му, сред които са и участниците в паметната книга за него *„Licht, mehr licht!"*, подготвяна като международно справочно-енциклопедично издание: Благоевград, Бургас, Варна, В. Търново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пещера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (не изброяваме по-малките селища); Анкара, Истанбул – Турция; Белград – Сърбия; Букурещ – Румъния; Бърно – Чехия; Вашингтон, Виржиния, Кърксвил, Мисури, Лос Анджелис, Калифорния, Провидънс, Род Айлънд, Флорида – САЩ; Варшава, Краков – Полша; Виена – Австрия; Йерусалим – Израел; Киев, Харков – Украйна; Ливърпул, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт Петербург, Челябинск – Русия; Париж – Франция; Риека – Хърватия; Солун – Гърция; Техеран – Иран, Тбилиси – Грузия; Уланбатор – Монголия; Пекин – Китай... . – *Бел. на ред. – вж: с. 1067*.

Текстът е сверен по видеозаписа на Св. Панихида и следните онлайн източници:

Последование на панихидата (на български) : **Йеромонах Юстин Зографски** : лично интернет място, 5 юни 2020. – <https://justinzografski.com/index.php/repository/func-startdown/532/>. – 23.02.2022. – 34 с.

Православное богослужение. Требник. Последование панихиды. // *Азбука веры*, 15 юни 2020 <https://azbyka.ru/bogosluzhenie/posledovanie-panihidy/>. – 23.02.2022. – 19 с.

Илюстрации

Ил. 90. ***Протойерей Петър поставя ритуалните свещи върху погачите на олтарната маса – Св. Панихида по +Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 91. ***Момент от Св. литургия – представители на Българската академия на науките, Института за исторически изследвания при БАН, Института за литература при БАН, университетите – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 92. ***Момент от Св. литургия – четецът Светослав Цанков отзвучава великата ектения – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 93. ***Момент от Св. литургия – представители на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий:", централните, регионалните и местните библиотеки, музеи и архиви – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 94. ***Протойерей Петър налива вино в ритуалната чаша на олтарната маса – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Четец по време на Св. Панихида **Светослав Цанков**
Записът на Св. Панихида подготви **Лиана Гълъбова**
Текстът е сверен по видеозаписите,
създадени от **Андреа Пандулис** и **Тервел Стилиянов**

II – III – 7 ***Милен К. Куманов*** **– Св. Панихида (22.02.2022) (стенограма, сверена по видеозаписа на Св. Панихида)**

II – III – 7 ***Милен К. Куманов*** **– Св. Панихида (22.02.2022) (стенограмма, сверенная по видеозаписи Св. Панихиды)**

II – III – 7 ***Milen K. Kumanov*** **– St. memorial service (22.02.2022) (verbatium report verified accorfing video record of St. memorial service)**

Отгоре надолу: ил. 90-91 – на първи ред; ил. 92-93 – на втори ред; ил. 94 – на трети ред

СЛОВО НА ПАНИХИДАТА НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ, ОТСЛУЖЕНА В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО” В СОФИЯ, ОТ *ПРОТОЙЕРЕЙ ПЕТЪР КУДУЗКИ*, НА 22.02.2022 г.

Бог да прости Вашия съпруг, сродник, близък и приятел!

За съжаление, аз лично не познавах учения Милен Куманов...

Но от краткия разговор с благоверната му съпруга –
професор Александра Куманова,
с която двамата половин век са неразделни,
разбрах, че той е бил един необикновен истински човек – творец от Бога –
проницателен, извисяващ света чрез вродената си възвишена действена душа,
отдаден на истината.

Достоен за уважение, професор Милен Куманов
ни е оставил огромно културно наследство:
множество енциклопедии и монографии –
книги и редица трудове по история,
в които достойно място заема християнската църковна тематика!

Оставил ни е безсмъртни дела, раздаващ ги щедро по житейския си път,
защото смисълът на Божиите дарове е – да ги отдадеш на хората...

Също така разбрах за него, че е бил удивително благороден,
аристократ по дух,
по природа добър и скромен човек
със светла душа,
сам обичащ светлината, уединения труд и чистотата на съвестта.

И така, той в днешния ден ни събра всички заедно
да изпросим точно това за него –
упокоение за неговата безсмъртна душа.

Ние всички скърбим за неговото преминаване
от този земен материален свят в историята и вечността!

Но, както казва Св. Ксения Петербургска за съпруга си –
както отрони пред мен професор Александра Куманова, –
когато той се преставил пред Бога:

„той е *жив*, аз съм мъртва”...

Той е *жив*, ние сме мъртви...

Per aspera ad astra!

Дай Боже,
Господ Бог да даде наистина спокойствие на душата
на професор Милен Куманов там,
където отиват всички праведници.

Бог да го прости!

Отправям църковен благослов към
Българската академия на науките,
Института за исторически изследвания,
Института за литература,
Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий",
Националните, регионалните и местните музеи,
библиотеките и архивите на България, университетите
и към всички колеги на представилия се историк.

Давам думата за Академично слово на
дългогодишния Ректор и
Председател на Общото събрание на
Университета по библиотекознание и информационни технологии
акад. проф. Стоян Денчев.

Словото записа
Лиана Гълъбова

II – III – 8 *Милен К. Куманов* – Св. Панихида (22.02.2022) (траурно академично слово на протойерей Петър)

II – III – 8 *Милен К. Куманов* – Св. Панихида (22.02.2022) (траурная академическая речь протоиерея Петра)

II – III – 8 *Milen K. Kumanov* – St. memorial service (22.02.2022) (funeral academic speech of archpriest Petar)

ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ПРОФЕСОР СТОЯН ДЕНЧЕВ* – ДЪЛГОГОДИШЕН РЕКТОР И ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ПОМЕНА ПО ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ НА 22.02.2022 г. В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО”

Скъпа професор Куманова!
Колеги и Приятели!

Всички сме събрани от тази Св. литургия, която Преподобният о. Петър отслужи в памет на проф. Милен Куманов.

Заупокойни молитва за душата на Милен Куманов в този миг отправя и Негово Преосвещенство Мелнишки епископ Герасим – Главния секретар на Светия Синод на Българската православна църква, по чието благоволение се обръщам към Вас...

Благодарение на съвременните средства за комуникации днешната църковна церемония се наблюдава в този момент от много кътчета на България и по света – оттам, където са съратниците, колегите и приятелите на Милен Куманов, сред които са и участниците в паметната книга за него, която се подготвя като международно издание: Благоевград, Бургас, Варна, В. Търново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пещера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (не изброявам по-малките селища); Анкара, Истанбул – Турция; Белград – Сърбия; Букурещ – Румъния; Бърно – Чехия; Вашингтон, Виржиния, Кърксвил, Мисури, Лос Анджелис, Калифорния, Провидънс, Род Айлънд, Флорида – САЩ; Варшава, Краков – Полша; Виена – Австрия; Йерусалим – Израел; Киев, Харков – Украйна; Ливърпул, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт Петербург, Челябинск – Русия; Париж – Франция; Риека – Хърватия; Солун – Гърция; Техеран – Иран; Тбилиси – Грузия; Уланбатор – Монголия...

На днешния 22 февруари отбелязваме не само три месеца от преминаването в Небето на Милен Куманов, но и *Световния ден на Идеята за побратимяване*, и *Международния ден в Подкрепа на жертвите на престъпления*.

Тези *съвпадения*, изправен пред Вас сред колегите на проф. Милен Куманов от Университета по библиотекознание и информационни технологии и присъстващите, и дистанционно наблюдаващите ни представители на Българската академия на науките (БАН), Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”, Регионалните библиотеки и архивите, Института за исторически изследвания при БАН, Института за литература при БАН, университетите – Софийския „Св. Климент Охридски”, Пловдивския „Паисий Хилендарски”, Великотърновския „Св. Св. Кирил и Методий”, Русенския „Ангел Кънчев”, Шуменския „Епископ Константин Преславски”, Югозападния „Неофит Рилски”, Варненския свободен „Черноризец Храбър”, Новия български, Бургаския свободен, от които през днешния ден се отслужват панихиди по Милен Куманов, – ми дават право да припомня прозрението

Per aspera ad astra!

на описващия първи и най-точно *света на информационния бум – еманация на който е Милен Куманов!* – Николай Бердяев:

„Личността е ценност, стояща по-високо от държавата, нацията, човешкия род, природата, и тя, по същество, не влиза в този ред. Единството и ценността на личността не съществува без духовното начало. Духът конституира личността, носи просветление и преображение на биологичния индивид, прави личността независима от природния порядък".

Историкът – енциклопедист, архивист, библиограф и биограф, ерудитът Милен Куманов – научен сътрудник на Института за история при Българската академия на науките, автор на повече от 200 енциклопедии и справочни издания по *история на България* по данни на националната библиография на Р. България – развива *школата и енциклопедиката* на Българския библиографски институт, Българската академия на науките, Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" и Университета по библиотекознание и информационни технологии.

Действен организатор на науката от ново поколение и на новите *хуманитарни измерения* на *информационно-търсещите системи*, проф. Милен Куманов *сам* пренася *заряда* и *искрите* на *тази школа* по цялата ни страна и далече зад пределите й, обучавайки и възпитавайки няколко поколения *библиотекари, библиографи, архивисти, музейни работници, краеведи*, които прави свои *съавтори* в създадения от него *справочен пласт от енциклопедични издания*, съединяващи *когнитивно* и *патриотично* знанието за България – БУЛГАРИКА (BULGARICA) със световната енциклопедика.

От тези уникални трудове ни гледат *навеки* нямащите аналог изградени *лично* от него филигранни, многоаспектни и взаимно пресичащи се справочно-информационни *магистрали* и техните *пътеводители – показалците* – златният фонд на националното ни достойнство, националната ни памет и националния ни интелект.

Тези справочно-енциклопедични образци и днес, и винаги ще бъдат не само *информационно-търсещ аванпост на науката*, но и *отворена научна лаборатория* за обучаване и възпитаване на нови поколения *библиотекари, библиографи, архивисти, музейни работници.*

Поклон пред живота и делото на проф. Милен Куманов – учен – гражданин!
Вечная светлая память!

Илюстрации

Ил. 95-96. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотографии на SofiaPress*) *– с. 1069 – вж и с. 1067-1069*

II – III – 9 ***Милен К. Куманов*** **– Св. Панихида (22.02.2022) (траурно академично слово на академик професор Стоян Денчев)**

II – III – 9 ***Милен К. Куманов*** **– Св. Панихида (22.02.2022) (траурная академическая речь академика профессора Стояна Денчева)**

II – III – 9 ***Milen K. Kumanov*** **– St. memorial service (22.02.2022) (funeral academic speech of Academician Professor Stoyan Denchev)**

Ил. 95-96. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотографии на SofiaPress*) – *с. 1069 вж и с. 1067-1068*

ПАМЕТТА – *ЖИВА* ЕПИФАНИЯ

Любов Йовинска
Ангел Георгиев

I. Въвеждане
(8.04.2021 – 21.05.2021 – 28.06.2021)

Пишещите тези редове, макар че сме студенти от различни курсове и специалности на Университета по библиотекознание и информационни технологии, се запознахве в процеса на подготовка на XVII Студентска научна конференция на УниБИТ с международно участие (21.05.2021) във връзка с обстоятелството, че и двамата имахме научни изследвания, които представихме на форума за обогатяването на две *е*-библиотеки на вуза – посветената на Георги С. Раковски [1] и свързаната с личността и творчеството на Александър Сергеевич Пушкин [2].

За равнището на тези изследвания допринесе обстоятелството, че те бяха не само ръководени от проф. Александра Куманова, но проф. Милен Куманов осъществяваше научната редакция на *е*-библиотеката, посветена на Г. С. Раковски [1] и беше научен рецензент на посветената на А. С. Пушкин *е*-библиотека [2].

Четиримата се срещахме в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий", където в спокоен и свободен разговор изслушвахме насоките за целите на нашите работи от двамата учени, които бяха наши ментори, но и приятели. Дискутирахме ценността на текстологичната работа и източниковедското ѝ базиране – спецификата на биографиката, отразявана чрез библиографията и историографията.

Радостта ни беше огромна от нашите срещи, обогатяващи не само *е*-пространството чрез създаваните от нас *е*-библиотеки, но и нас самите – и като творци, и като хора.

Важен елемент от подготовката ни за участие в XVII Студентска научна конференция на УниБИТ (21.05.2021) стана включването и на двама ни – Л. Й и А. Г. – в представянето на библиографските и историографските *„Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии"* и серия „Факлоносци" на галапремиерата на тези поредици от издания, организирана от Университета на 8.04.2021 в музей-галерия „Анел".

Запомнящо беше, че след премиерата проф. Милен Куманов специално ни поздрави и ни насърчи, че малко изследователи получават такава забележителна сцена – музей-галерия „Анел" – за огласяване на научните резултати от своя труд.

Именно ние двамата с нашите колеги – състуленти, които взехме участие в галапремиерата – Йоана Борисова, Лилия Зарева и Цветана Йовчева – станахме автори на обширната статия, подготвена от нас за специализирания научен печат [3].

В деня на самата XVII Студентска научна конференция на УниБИТ (21.05.2021), когато всички бяха въвлечени във вихъра на форума, проф. Милен Куманов съвсем естествено се оказа сред организаторите и най-искрено, и с много топлина в интонациите си ни приветства за избрания път на изследователското поприще –

„необятна нива на твореца,
където той свещенодейства" –

това бяха точно неговите думи.

Представянето ни и на 8.04.2021 [4], и на 21.05.2021 [5] остави такъв силен отзвук в обществото – и в пресата, и в сърцата ни, че възприехме като естествена поканата на Столична библиотека – да направим на 28.06.2021 премиерата „Вечната росика" [6], на която главни събития бяха *е*-библиотеките по А. С. Пушкин [2] и А. П. Чехов [7] – и двете прераснаха в дипломни работи под научното ръководство на проф. Александра Куманова.

Поради големия интерес към премиерата в Столична библиотека на 28.06.2021 за нея имаше открити и два дистанционни терминала – и на УниБИТ, и на Столична библиотека.

Сред присъединилите се към нас беше и проф. Милен Куманов, който не пропусна да изтъкне достойнствата ни и следата, която оставяме с нашите интелектуални – нравствени усилия...

II. Покруса
(22.11.2021 – 24.11.2021)

Вестта за преминаването Отвъд на проф. Милен Куманов на 22.11.2022 долетя до нас на същия ден и ни разтърси.

Цялото Студентско научно общество на УниБИТ се търсехме и питахме – възможно ли е...

Бяхме свикнали с присъствието на този удивителен човек, който имаше естествена нужда да окрилява, да насърчава, да вдъхновява – да обича!

... С покруса присъствахме на неговото Опело на 24.11.2021.

Св. заупокойна литургия, водена в траурната зала „Амбър" от самия о. Стефан – постоянен участник в Студентските научни форуми на Университета, – беше прочувствена и отекна дълбоко в нас...

Траурните академични слова на проф. Ани Данчева-Василева, проф. Стоян Денчев, доц. Красимира Александрова рисуваха *живия* професор Милен Куманов, а ние – като по чудо – присъствахме на неговото Опело...

... Помолиха проф. Александра Куманова да говори...

... Тя – след продължителна пауза произнесе от някаква невероятна глъбина:

„Безсмъртната човешка душа
винаги вижда всичко..."

... И отново – след нова пауза – отрони пред мнозинството от дошлите – от институтите на Българската академия на науките, университетите, Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий", много други библиотеки, архиви, музеи:

„От името на Милен и от мое име
благодаря на всички за Вашата съпричастност..."

Благодарение на съвременните средства за комуникации опелото на проф. Милен Куманов и панихидите, които се отслужват в негова памет, се наблюдават от много кътчета на България и по света – оттам, където са съратниците, колегите и приятелите му, сред които са и участниците в паметната книга за него *„Licht, mehr licht!"*, подготвяна като международно справочно-енциклопедично издание: Благоевград, Бургас, Варна, В. Търново, Козлодуй, Котел, Кюстендил, Панагюрище, Пазарджик, Пещера, Пловдив, Сандански, Силистра, Сливен, София, Хасково, Шумен... (не изброяваме по-малките селища); Анкара, Истанбул – Турция; Белград – Сърбия; Букурещ – Румъния; Бърно – Чехия; Вашингтон, Вирджиния, Кърксвил, Мисури, Лос Анджелис, Калифорния, Провидънс, Род Айлънд, Флорида – САЩ; Варшава, Краков – Полша; Виена – Австрия; Йерусалим – Израел; Киев, Харков – Украйна; Ливърпул, Лондон – Великобритания; Дубна, Москва, Санкт Петербург, Челябинск – Русия; Париж – Франция; Риека – Хърватия; Солун – Гърция; Техеран – Иран, Тбилиси – Грузия; Уланбатор – Монголия; Пекин – Китай...

III. Съпричастност
(31.12.2021 – 22.02.2022 – 22-05.2022 – 21.08.2022)

На Св. Панихиди по преминалия в Небето професор Милен Куманов се отзовавахме, водени от сърцата си:

- за **40 дни: 31.12.2021** – на неговия гроб – под арката на Централните софийски гробища;
- за **3 месеца: 22.02.2022** – в столичния храм „Св. Рождество Христово";
- за **6 месеца: 22.05.2022** – в столичния параклис „Св. Николай Мирликийски";
- за **9 месеца: 21.08.2022** – в *същия* параклис.

... След Св. Панахиди на 22.02.2022 г. в столичния храм „Св. Рождество Христово" проф. Александра Куманова покани най-близките на проф. Милен Куманов на възпоменателна вечеря след Св. литургия – в дома им, който е недалече от храма...

Поканени бяхме и ние – студентите, разработили *е*-библиотеките на УниБИТ под вещото начало на двамата учени...

Около изискано сервираната тържествена овална маса, разположена в кабинета на проф. Милен Куманов – сред огромната библиотека, преминаваща през всички помещения на този озарен от светлина дом и разположена във всички възможни места на пространството, се събраха: отец Стефан, проф. Стоян Денчев, проф. Ани Данчева-Василева, проф. Николай Яръмов, доц. Красимира Александрова, д-р Николай Василев, д-р Анжела Димчева, библиографът Марияна Максимова, издателят Борис Маринов. Сред тях бяхме и ние – студентите на УниБИТ – Ангел Георгиев и Любов Йовинска. С професор Александра Куманова – и с обособената ритуална чаша за проф. Милен Куманов – в този момент бяхме на възпоменателната вечер – 13 души...

В атмосферата витаеше невъобразимо ДУХЪТ НА *ТАЙНАТА ВЕЧЕРЯ*...

След благослова, отправен към всички от отец Стефан, проф. Стоян Денчев произнесе кратко възпоменателно слово.

... Професор Александра Куманова разказа, че точно преди 50 години в родния й дом на бул. „Княз Дондуков" в София в един февруарски ден на 1972 г. се е появил Милен Куманов, изпълнявайки волята на отец Николай – граф Николай Львович Самохин – неговия КРЪСТНИК – да посети дядо й – Владимир Дмитриевич Пришляк и баба й Александра Хенрик Потоцка ... ...

Гостенинът допаднал на домакините изключително силно и В. Д. го кани на предстоящия малък семеен повод след дни (без да го назове)... Поканата – както става ясно по-късно – е за 13 февруари – Рождения ден на В. Д. Пришляк, на който също е родена и Александра... Милен Куманов – като приема с благодарност да гостува, се изчервява –

„както ще се изчервява винаги,
когато силно се вълнува –
през целия си живот” –

добави професор А. Куманова...

... На 13 февруари 1972 г. в дома на Александра идва Милен и съобщава:

„ДНЕС
имам малък повод да почерпя –
имам Рожден ден”…

Оказва се, че около същата овална маса, около която сме събрани на възпоменателната вечеря в памет на проф. Милен Куманов на 22.02.2022 г., от четиримата, седнали около нея на 13.02.1972 г. – В. Д. Пришляк, А. Х. Потоцка, Александра и Милен –

ТРИМА
СА РОДЕНИ
НА ЕДИН И СЪЩИ ДЕН –
13. ФЕВРУАРИ:

- Владимир Дмитриевич – през 1888 г.;
- Милен – през 1942 г.;
- Александра – през 1956 г.

... На идеята на проф. Милен Куманов – да отворят червеното вино, донесено от него, Владимир Димитриевич произнася следните, станали съдбовни, думи:

„За какво е едно вино –
ако не може да бъде отворено след 50 години...”... ... ...

... Професор Александра Куманова след миг мълчание обяви:

„Тези 50 години отминават ДНЕС...
Червеното вино,
донесено от Милен през 1972 г.,
ще отворим днес...” ...

... Вълнението беше неописуемо...

Ангел Георгиев отвори бутилката, разположена до пламтящата ритуална свещ, донесена от отслужената преди час Св. Панихида в храм „Св. Рождество Христово”...

Той отля от виното първо в чашата, отредена за проф. Милен Куманов... ... ...

... ... Професор Александра Куманова обяви – всяка година на 22 ноември в дома им – сред книгите на професор Милен Куманов – ще се събират неговите ученици, приятели и почитатели...

IV. Вечная память

Паметта на проф. Милен Куманов тържествено почетохме на 20.V.2022 г. – по време на XVIII Студентска научна конференция на УниБИТ с международно участие.

Засадихме в парка на Университета посветена на Св. о. Паисий Хилендарски алея от плачещи върби – по случай 300-годишнината от рождението му и 260-годишнината от създаването на неговия труд *„История славяноболгарская...”*.

Дръвчета са и в памет на:

- *Св. епископ Софроний Врачански* – просветителят със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия препис на *„История славяноболгарская...”* на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), който преписва *Паисиевата история* и втори път (1781 г.) (1);
- *Георги С. Раковски* – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас познава почти всичко, излязло под перото на предшествениците и съвременниците му,

пръв изтъква, че *Историята* на светогореца е дело на „ученаго человека", обръщайки общественото внимание към фигурата и делото на хилендарския монах (2);

- *Акад. Йордан Иванов* – осъществил през 1914 г. по *Зографския препис* на *„История славяноболгарская ..."*, който счита за оригинал на *Паисиевата творба*, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов: *„да видим Паисиевата история обнародована"* (1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на Паисиезнанието (3);

- *Акад. Петър Динеков* – осъществилият през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история* (4);

- *Проф. Милен Куманов* – създал през 2011 г. първата научна историография на Паисиезнанието – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ *„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски"*, актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г. (5).

По проект на художника проф. Евгени Велев на първата годишнина от кончината на проф. Милен Куманов е установена в негова чест паметна плоча на фасадата на дома, в който преминават последните четири десетилетия от живота и творчеството на учения.

ПАМЕТТА е *ЖИВА* ЕПИФАНИЯ!

Цитирана литература

1. **Георгиев**, А. Библиографски списък на изцяло посветени на Георги С. Раковски публикувани изследвания на Студентското научно общество при УниБИТ (N 3454). // Тр. на Студентското научно общество при УниБИТ София), Т. XVII, 2022, с. 614 ; 642 ; 668. <http:///www.sno.unibit>

2. **Йовинска**, Л. Модел за трансформация на алманах в периодично издание (Върху примера на създаденото от А. С. Пушкин списание „Съвременник": Семантични и справочно-информационни проблеми на жанра) : Дипл. работа : Фрагмент (N 3518). // *Тр.* на Студентското научно общество при УниБИТ София), Т. XVII, 2022, с. 565-571. <http://www.sno.unibit>

3. **Библиографските** и историографски „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии" и „Факлоносци" : Дистанционна галапремиера на УниБИТ [музей-галерия „Анел", 8 април 2021 г., 17:00 ч. <https://meet.google.com/gud-hyfp-vqr> под председателството на проф. д.н. Ирена Петева и проф. д.ик.н. Стоян Денчев, куратор проф. д.п.н. Александра Куманова ; Библиофилска ръкоп. кн. на Студентск. науч. о-во при УниБИТ] / Ангел Георгиев и др. // *Библиотека* (София). – ISSN 0861-847X. – 2021, N 3, с. [49] 36-77 + I-VIII прил. : с 15 ил. ; 1 сх. – Други авт.: Зорница Вутева, Йоана Борисова, Любов Йовинска, Лилия Зарева, Цветана Йовчева. – Библиогр. – Именен показалец. – *Рез. на англ. ез.*

Прил. Гещалтплан на томове I-XV на *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ"* (Т) и книгите I-XXVII на серия *„Факлоносци"* (Ф), цит. по кн. XXVIII на сер.: *Е*-библиотека *ERUDITICA* – съотнасяне на *е*-ресурси *ANTHOLOGICA – ARYANICA – AUTOBIOBIBLOGRAPHICA – COMMENTATORICA – ECOVIANA – ETYMOLOGICA – EVRISTIANA – GLORICA – GRATULATORICA – HUMANITARIANA – NESTINARIANA – PAISIADA – PATRIARCHICA – PSYCHOLOGICA – UNIVERSALICA* / А. Куманова – по изд.: **Куманова**, А. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / А. Куманова, Н. Василев. – София, 2020.

В цветно прил. към публ. на 8 стр. са дадени сл. ил.: 1. Плакат на галапремиерата – емблематизация на форума / Автор: д-р Николай Василев; 2. Поздравителен адрес до форума от заместник-кмета на София доц. д-р Тодор Чобанов; 3. Проф. д.ик.н. Стоян Денчев открива галапремиерата – фотография на София Прес; 4. Мариана Матова – библиотекар в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – ALUMNI на УниБИТ води галапремиерата; 5. Доц. д-р Диана Стоянова поднася бялото копие на ръкописната библиофилска книга на СНО при УниБИТ на библиотекаря на Библиотеката на Народното събрание на Република България г-жа Катя Асенова; 6. Гл. ас. д-р Надежда Томова поднася предназначено за Библиотеката на Президентството на Република България зелено копие на ръкописната библиофилска книга на СНО при УниБИТ на Съветника на Президента Румен Радев по образование, наука и иновации – г-жа Валентина Танева-Алексова; 7. Докторант Андреа Пандулис подава на доц. д-р Елена Савова червеното копие на ръкописната книга, предназначено за Библиотеката на Светия Синод на Българската православна църква – за Негово Преосвещенство Мелнишкия епископ Герасим – Главен секретар на Светия Синод на Българската православна църква, който дистанционно наблюдава галапремиерата; 8. Проф. д.п.н. Александра Куманова благодари на директора на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" доц. д-р Красимира Александрова за дистанционното й участие в галапремиерата (моментът, в който й се поднася жълтото копие на библиофилския уникат); 9. Любов Йовинска поднася синьото копие на униката на доц. д-р Елена Игнатова, предназначено за Библиотечно-информационния център на УниБИТ; 10. Студентката Димитрина Таскова в ритуална стъпка на соларните култови практики и стилизацията на ръченицата преминава на фона на националния трибагреник на Република България около Благодатния огън – олицетворение на знанието – любовта / Изобретение, направено в УниБИТ по проект и под научното ръководство на проф. д.ик.н. Стоян Денчев; 11. Цигуларката Румяна-Мария Ликова (Софийска филхармония), изпълнявайки „Ако си дал на хората" на Емил Димитров (автор на текста Иля Велчев), свирейки, се покланя на проф. Стоян Денчев; 12. Кулминация на ораторията „Благодатният огън – знанието – любовта (Carmina burana)"; 13. Финал на галапремиерата – произнасяне на ключовите послания на форума под звуците на „Ода на радостта" на Лудвиг ван Бетховен; 14. Проф. д.ик.н. Стоян Денчев разказва за уникалността на изобретението на Благодатния огън и социалната му футуристична ефективност; 15. Организационният комитет на галапремиерата около режисьора й – д-р Николай Василев.

Направена е панорама на проведената при спазване на всички противоепидемиологични правила дистанционна галапремиера на библиографските и историографските поредици *„Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии"* – 16 тома (2008-) и серия *„Факлоносци"* (2010-) – 30 тома и 16 *е*-библиотеки на

Per aspera ad astra!

УниБИТ – музей-галерия „Анел” в София.

Разкрити са хуманитарните измерения на презентираната продукция: I. Хронотоп, патронаж, председателство, куратор, водещ на галапремиерата; II. Библиометрия на презентираната на галапремиерата научна продукция; III. Академични слова, огласени на галапремиерата – на проф. д.ик.н. Стоян Денчев, действителен член на Международната академия по информатизация при ООН – отговорен редактор на продукцията; проф. д.н. Ирена Петева – първи титулен рецензент на изданията; проф. д.п.н. Александра Куманова, действителен член на Международната академия по информатизация при ООН – ръководител на СНО при УниБИТ; IV. Библиофилски ръкописни книги на СНО при УниБИТ – дарение; V. Дискове със записите на презентираната продукция на СНО при УниБИТ – дарение; VI. Обявяване на разработването на нови *е*-библиотеки на СНО при УниБИТ; VII. Емблематизация на презентираната научна продукция (БЛАГОДАТНИЯТ ОГЪН – ЗНАНИЕТО – ЛЮБОВТА: CARMINA BURANA: Оратория: Академична Света аксиология – интеракция с участието на автори на тази продукция – студентите на нашия Университет).

4. **Димчева**, А. Две хилядолетия се срещат в „Анел” : нова експозиция на Музей-галерия „Анел” (София) : изложба на Иван Костов на керамика, стъкло и метал в спираловидна конструкция – 11.01.2020 [12.01.2020]. // *Труд* (София) <https://trud.bg/%D0%B4%D0%B2%D0%B5-%D1%85%D0%B8%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D1%82%D0%B8%D1%8F-%D1%81%D0%B5-%D1%81%D1%80%D0%B5%D1%89%D0%B0%D1%82-%D0%B2-%D0%B0%D0%BD%D0%B5%D0%BB/>. – 12.01.2020. – 2 с. : ил. – Фотогр.: Вицепремиерът на Р. България и И. Костов.

На с. 2: „Сред специалните гости, приветствани лично от Ангел Симеонов – собственик на галерията, бяха: Илияна Йотова – вицепрезидент на Р България, Здравка Евтимова – председател на Българския П.Е.Н.-център, проф. д.ф.н Валери Стефанов – председател на Съюза на колекционерите, проф. Валентин Старчев, проф. д.п.н. Александра Куманова, д-р Георги Димов. За да поздравят Иван Костов бяха дошли десетки писатели, журналисти и художници, сред които бяха Михаел Артамонцев, Николай Янакиев, Даниела Стойкова, Хайри Хамдан, Льчезар Лозанов, Стоянка Боянова, Минко Танев, Китан Китанов. По-рано през деня експозицията в Музей-галерия „Анел” беше разгледана от акад. Антон Дончев и Боян Ангелов – председател на СБП”.

Публ. и в: <https://www.facebook.com/SofiaArsNet> <https://www.facebook.com/eventHallAnel/> с фотогр. на А. К.

Музей-галерия „Анел” е най-новата съвременна, модерна и функционална зала за специални събития в София и България. В нея може да видите музейни произведения на най-добрите български автори – Светлин Русев, Димитър Казаков – Нерон, Генко Генков, Георги Божилов, Атанас Яранов, Николай Янакиев и др.

Димчева, А. Представиха CD „ERUDITICA” в Музей-галерия „Анел” [: За галапремиерата на УниБИТ в Музей – галерия „Анел” (8.04.2021 г.)] [9.04.2021]. // <https://sofiapress.com/culture/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%b8%d1%85%d0%b0-cd-eruditica-%d0%b2-%d0%bc%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%b9-%d0%b3%d0%b0%d0%bb%-d0%b5%d1%80%d0%b8%d1%8f-%d0%b0%d0%bd%d0%b5%d0%bb/>. – 9.04.2021. – 6 с. : с 5 ил. – Фотогр. на София Прес. – *Ретроспект. публ.*

На с. 1: „Проектът е дело на ръководството на УниБИТ, а премиерата на компакт диска „Eruditica” събра около 40 преподаватели, студенти и дейци на образованието и културата в Музей-галерия „Анел” на 8 април. Галапремиерата се водеше от проф. д.ик.н. Стоян Денчев и проф. д.п.н. Александра Куманова, която е куратор на проекта. В един наглед малък носител са събрани 46 тома знание. Тук ще откриете две поредици от издания на Академичното издателство на УниБИТ „За буквите – О писменехъ”: „Факлоносци” – 30 тома и „Трудове на студентското научно общество” – 16 тома. От тази енциклопедична продукция излизат е-библиотеки, позиционирани на сайта на УниБИТ. Пътеводителят „FAX ERUDITIO” (Факел на знанието) отразява 46 книги в 25 886 страници справочно-енциклопедична библиографска и историографска монографична литература и 16 е-библиотеки. В тях взимат участие най-изтъкнатите съвременни учени на България, както и консултанти от 21 страни по света: Австрия, Алжир, Ватикана, Великобритания, Германия, Грузия, Естония, Израел, Индия, Италия, Иран, Казахстан, Литва, Полша, Русия, Саудитска Арабия, САЩ, Турция, Украйна, Финландия, Франция.

Форумът беше финализиран от Академичната сцена „Благодатния огън – Знанието – Любовта”, посветена на 71-та годишнина на УниБИТ: диалог между Св. Патриарх Евтимий Търновски Български и Св. Петка Българска (Търновска), композиран от житията на Св. Патриарх от д-р Николай Василев – научен ръководител на студентските научни изследвания на УниБИТ, общ, научен, езиков и графически редактор на всички презентирани на премиерата издания”.

Към публ. е прил. пълен видеозапис на премиерата: <https://drive.google.com/file/d/1SdoS9duFExhCgYHe7TEVnipzdoMVIuQT/view>.

Публ. и в: <https://www.facebook.com/SofiaArsNet> <https://www.facebook.com/press.sofia/>.

Също: ... . // *Труд* (София). – <https://trud.bg/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B0-eruditica-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%BE%D0%B3%D1%8A%D0%BD-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%B0/> <https://trud.bg/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B0-eruditica-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%BE%D0%B3%D1%8A%D0%BD-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%B0/?fbclid=IwAR1kREHjgDVy1KwH9o36SQI-jt5BgRJ-EvEvUlQZIzIIA0tX3Z88phvYYJs>. – 9.04.2021. – 3 с. : с 3 ил. – Фотогр. на София Прес.

Публ. и в: <https://www.facebook.com/SofiaArsNet> <https://trud.bg/author/anzhela-dimcheva/>.

На с. 3: „В заключителното си слово проф. д.п.н. Александра Куманова каза: „Представената продукция не е натрупване, тя е кльстер по отсъстващата структура на знанието, в чиято основа стоят нашите учители: акад. Никола Михов, проф. Тодор Боров, проф. Велчо Велчев, проф. Кую Куев, проф. Боньо Ангелов. Чрез тях ние се осъзнаваме като продължители на първостроителите на българската книжовност: Св. Константин Кирил Философ и Св. Методий, на Златния век на цар Симеон Велики I, делото на Св. Патриарх Евтимий, Св. отец Паисий Хилендарски и делото на Българския библиографски институт, създаден от проф. Тодор Боров, чиято 120-годишнина отбелязваме през тази година. Проф. Куманова отбеляза, че нито една стъпка в научната и издателската продукция на УниБИТ не е възможна без съдействието на проф. Денчев”.

На 3: „Форумът беше финализиран от академичната сцена „Благодатния огън – Знанието – Любовта”, посветена на 71-та годишнина на УниБИТ: диалог между Св. Патриарх Евтимий Търновски Български и Св. Петка Българска (Търновска), композиран от житията на Св. Патриарх от д-р Николай Василев – научен ръководител на студентските научни изследвания на УниБИТ, общ, научен, езиков и графически редактор на всички презентирани на премиерата издания”.

Към публ. е прил. пълен видеозапис на премиерата: <https://drive.google.com/file/d/1SdoS9duFExhCgYHe7TEVnipzdoMVIuQT/view>.

Също: ... . // facebook – *е*-стр. на Музей-галерия „Анел”. – <https://l.facebook.com/l.php?u=https%3A%2F%2Ftrud.bg%2F%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%B4%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D1%85%D0%B0-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B0-eruditica-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%BE%D0%B3%D1%8A%D0%BD-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%B0%2F&h=AT2iF9b5VHn4fPJ0ciR9acaCiZmdwTo-prTd3mvX3HaY140grbNUYkbkSXfKRjHrLBc5TBga8hzLv4pbdwC7j2T8HB4CmawqjCjdsavjY6kHre5oJpXCfgsbgvPkFweGvWs&s=1>. – 9.04.2021. – 6 с. : с 5 ил. – Фотогр. на София Прес.

Публ. и в: <https://sofiapress.com/author/angela/> <https://sofiapress.com/culture/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%b4%d1%81%d1%82%d0%b0%d0%b2%d0%b8%d1%85%d0%b0-cd-eruditica-%d0%b2-%d0%bc%d1%83%d0%b7%d0%b5%d0%b9-%d0%b3%d0%b0%d0%bb%d0%b5%d1%80%d0%b8%d1%8f-%d0%b0%d0%bd%d0%b5%d0%bb/>.

Към публ. е прил. пълен видеозапис на премиерата: <https://drive.google.com/file/d/1SdoS9duFExhCgYHe7TEVnipzdoMVIuQT/view>.

Димчева, А. Премиера : Eruditica – Благодатният огън – Знанието – Любовта [: За галапремиерата на УниБИТ в Музей – галерия „Анел” (8.04.2021 г.)] [5.04.2021]. // *Труд* (София). – <https://trud.bg/%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%B5%D1%80%D0%B0-eruditica-%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D0%B3%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BD%D0%B8%D1%8F%D1%82-%D0%BE%D0%B3%D1%8A%D0%BD-%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE-%D0%BB%D1%8E%D0%B1%D0%BE%D0%B2%D1%82%D0%B0/>. – 5.04.2021. – 6 с. : с 1 ил. : плакатът на форума – дело на Н. В. – *Перспект. публ.*

На с. 1-2: Каквото и да се случва с пандемичната обстановка, с политическите сътресения и липсата на публика, културните и образователни събития намират своите инициатори и съвестни реализатори. Университетът по библиотекознание и информационни технологии ще проведе в Музей-галерия „Анел” (музей-галерия „Анел”, София) галапремиера на своето издание CD Eruditica. В един наглед малък носител са събрани 46 тома знание. Куратор на събитието е проф. д.п.н. Александра Куманова – действителен член на Международната академия по информатизация при ООН, а самата галапремиера ще се състои на 8 април 2021 г. от 17.00 ч. в залата на галерията с ограничена публика при спазване на противоепидемичните мерки и ще се предава онлайн на следния линк: <https://meet.google.com/gud-hyfp-vqr> <…>.

В онлайн излъчването публиката ще види:

- Академични слова на проф. д.н. Ирена Петева и проф. д.ик.н. Стоян Денчев;

- Пет уникални библиофилски ръкописни книги на Студентското научно общество при УниБИТ – визуализиран архив на ежегодните научни форуми на формацията – единствена по рода си в България. В Академичната церемония взимат участие доц. д-р Диана Стоянова – директор на Академичното издателство на Университета „За буквите – О писменехъ”, гл. ас. д-р Надежда Томова – Научен секретар на Студентското научно общество, и най-изтъкнатите студенти на УниБИТ – автори на научни изследвания: Любов Йовинска, Цветана Йовчева, Памела Делева.

Екземплярите от ръкописната библиофилска книга са цветни, обозначаващи НАЦИОНАЛНИЯ ТРИБАГРЕНИК НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, СЛЪНЦЕТО И НЕБЕТО…”.

Също: ... . // *София-прес*. – <https://sofiapress.com/culture/%d0%bf%d1%80%d0%b5%d0%bc%d0%b8%d0%b5%d1%80%d0%b0-eruditica-%d0%b1%d0%bb%d0%b0%d0%b3%d0%be%d0%b4%d0%b0%d1%82%d0%bd%d0%b8%d1%8f%d1%82-%d0%be%d0%b3%d1%8a%d0%bd-%d0%b7%d0%bd%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d0%b5%d1%82%d0%be-%d0%bb%d1%8e%d0%b1%d0%be%d0%b2%d1%82%d0%b0/>. – 5.04.2021. – 6 с. : с 1 ил. : плакатът на форума – дело на Н. В.

На с. 2-3: „Екземплярите от ръкописната библиофилска книга са *цветни*, обозначаващи НАЦИОНАЛНИЯ ТРИБАГРЕНИК НА РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ, СЛЪНЦЕТО И НЕБЕТО, се поднасят:

– Бяло копие – за библиотеката на Народното събрание на Р. България – на директора г-жа Десислава Радева;

– Зелено копие – за библиотеката на Президентството на Р. България – на съветника на Президента по образование, наука и иновации – г-жа Валентина Георгиева Танева – Алексова;

– Червено копие – за библиотеката на Светия Синод на Българската православна църква – на Негово Преосвещенство Мелнишки епископ Герасим – главен секретар на Светия Синод;

– Жълто копие – за Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” – на доц. д-р Красимира Александрова, действителен член на Международната академия по информатизация при ООН и директор на НБ „Св. Св. Кирил и Методий”;

– Синьо копие – за *Библиотечно-информационния център на УниБИТ* – на доц. д-р Елена Савова.

Почетните гости на премиерата ще получат екземпляри от CD Eruditica:

– Красимир Вълчев – министър на образованието и науката на Република България;

– Деница Сачева – министър на труда и социалната политика;

– Доц. д-р Тодор Чобанов – заместник-кмет на Столична община, направление „Култура, образование, спорт и младежки дейности”;

– Доц. Венцислав Велев, действителен член на Международната академия по информатизация при ООН – началник на отдел „Регионални дейности” в Министерството на културата на Р България и председател на Българския комитет „Паметта на света”;

– Д-р Силвия Найденова – директор на Централната библиотека на Българската академия на науките;

– Д-р Юлия Цинзова – директор на Столичната библиотека.

Академичното слово за Метода на информационната решетка *„Кълбото на Ариадна”*, чрез който се създават изданията на Студентското научно общество при УниБИТ, ще бъде поднесено от проф. д.п.н. Александра Куманова”.

5. **Димчева**, А. [Двадесет и първи] 21 май 2021 : 10 ч.: XVII Студентска научна виртуална конференция и изложба на УниБИТ с международно участие „Информация – интеракции – просветление” – „Information – interactions – illumination” (девиз: „Човекът е мярка за всички неща” – „Homo mensura omnium rerum”) [71 години Държавен библиотекарски институт – УниБИТ ; 16 години Студентско научно общество при УниБИТ : Виртуален ден на Отворените врати на УниБИТ]. // <https://sofiapress.com/uncategorized/21-%d0%bc%d0%b0%d0%b9-2021-10-%d1%87-%d0%b2%d0%b8%d1%80%d1%82%d1%83%d0%b0%d0%bb%d0%b5%d0%bd-%d0%b4%d0%b5%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d0%be%d1%82%d0%b2%d0%be%d1%80%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d1%82%d0%b5-%d0%b2%d1%80/>. – 21.05.201. – 3 с.

Публ. на анонса към форума.

Димчева, А. Отсъстващата структура на познанието [: Отз. за XVII Студентска научна виртуална конференция и изложба на УниБИТ с международно участие „Информация – интеракции – просветление” – „Information – interactions – illumination” (девиз: „Човекът е мярка за всички неща” – „Homo mensura omnium rerum”) – 71 години Държавен библиотекарски институт – УниБИТ ; 16

години Студентско научно общество при УниБИТ : Виртуален ден на Отворените врати на УниБИТ : 335 докл.]. // *Труд* (София) <https://trud.bg/%D0%BE%D1%82%D1%81%D1%8A%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0%D1%89%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B0-%D0%BD%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D0%BE/>. – 22.05.2021. – 5 с. : ил.

На с. 1: „Ежегодният форум е посветен на 24 май – Ден на Светите братя Кирил и Методий, на българската азбука, просвета и култура и на славянската книжовност. Конференцията е преглед на научноизследователската дейност на СНО при УниБИТ и се провежда по постоянен Ректорски проект (ППНП-2021-01/08.03.2021 с Договор НИП-2021-01 от 12.04.2021 г. по НАРЕДБАТА на МОН, обнародвана в „Държавен вестник", бр. 73 от 16.09.2016 г., в сила от 01.01.2017 г.: „Аксиология на интерактивен модел на трансформатизма „информационно пространство – информационна среда" (Архитектоника на фондовете на студентските научни изследвания на Университета по библиотекознание и информационни технологии)" с ръководител проф. д.п.н. Александра Куманова)".

На с. 2: „На форума са представени 3353 публикации на студенти от България, Великобритания, Русия, Унгария за 2005-2021 г., направени по линията на СНО при УниБИТ. В самия форум на 21 май 2021 г. участват 335 доклада с авторството на 174 студенти и докторанти (3-ма от които са от чужбина – Великобритания, Русия), чиито научни съобщения са утвърдени за публикация. 25 учени – рецензенти и консултанти на изданиятана СНО при УниБИТ, представяни на конференцията, и автори на обръщения към този форум (извън Академичния състав на УниБИТ), работят в рамките на конференцията, които са от България, Великобритания, Германия, Грузия, Гърция, Израел, Италия, Иран, Русия, САЩ, Франция".

На с. 3: „Чрез форума се финализира библиографската и историографската база по ОТСЪСТВАЩАТА СТРУКТУРА НА ПОЗНАНИЕ – УНИВЕРСАЛНАТА ХУМАНИТАРИСТИКА, която е в основата за изграждане на МИРОГЛЕДА на учения – 16 тома „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ", 30 тома серия „Факлоносци" и 16 е-библиотеки (на 8 април 2021 г. точно тази продукция беше удостоена с галапремиера в музей-галерия „Анел"). Цигуларката Мария-Румяна Лиркова (Софийска филхармония) обозначи с фрагмент от знаменитата мелодия „My Way" обявеното от проф. Александра Куманова финализиране на библиографския и историографски цикъл от поредиците на СНО при УниБИТ и преминаването на тези издания към конвергентната им фаза. Цялата тази справочно-енциклопедична литература е създадена чрез метода на ИНФОРМАЦИОННАТА РЕШЕТКА, наречен от неговите автори – проф. Александра Куманова и д-р Николай Василев „Кълбото на Ариадна (Информационна роза)". Методът има някои знаменити опити да бъде описан, което се вижда и от етимологията му: сито (Тодор Боров), ретикула (Александър Любищев), ризома (Жил Дельоз, Феликс Гуатари), фрейм (Марвин Мински), стълба (Умберто Еко). Именно работата с този метод прави възможни създаваните семантични редове на информацията: „кордебалет" (израз: д-р Николай Василев). Продукцията е предоставена на библиотеките в страната и чужбина".

Публ. и в: <https://www.facebook.com/SofiaArsNet>.

6. **Георгиев**, А. Българската росика – Вечната Eruditica [: за дистанционната премиера на Университета по библиотекознание и информационни технологии „Вечната Eruditica" : „Пушкиниана" и „Чеховиана" – Столична библиотека. Руски център, 28 юни 2021 г., 18:00 ч. <https://zoom.us/j/92234664016?pwd=T2IvbkVoc1J6NHc1S3ZVcVluR05NZz09> под председателството на проф. д.н. Ирена Петева и проф. д.ик.н. Стоян Денчев, куратор и модератор проф. д.п.н. Александра Куманова] / Ангел Георгиев, Любов Йовинска, Памела Делева. // *Библиотека* (София). – ISSN 0861-847X. – 2021, N 4, с. [20] 41-60 : с 8 ил. – *Рез. на англ. ез.* – Фотогр.: УниБИТ, София Прес. – *Осн. публ.*

Публ. на фотопортр. на проф. В. Велчев (16.06.1907 – 2.05.1991) с факсим. надпис.

Публ. на Акад. слова на проф. д.н. Ирена Петева (с. 43-45), проф. д.ик.н. Стоян Денчев (с. 45-46), проф. д.п.н. Александра Куманова (с. 46-55), доц. д-р Никола Казански (с. 55-56), д-р Николай Василев (с. 56).

Представяне на дипломните работи: „Модел за трансформация на алманах в периодично издание (Върху примера на създаденото от А. С. Пушкин списание „Съвременник" : Семантични и справочно-информационни проблеми на жанра)" / Любов Йовинска (*вж:* <https://sno.unibit.bg/e-lib.html>) – *вж* **N 649-к** и „Антон Чехов в България (Преводи и литературна критика): Литературоведски и библиографски историографски дискурс (1880-2021 г.)" / Памела Делева (*вж:* <https://sno.unibit.bg/e-lib.html>), осъществени под науч. рък. А. Куманова и базирани от нейните изследвания: **Куманова**, А. Пушкинский журнал „Современник" : к вопросу *о А. С. Пушкине* – журналисте и критике. – Шумен, 2004 ; **Куманова**, А. [Антон Павлович] Чехов в Болгарии : Пер. и лит. критика : [Историогр.-крит. текстолог. биобиблиогр. исслед. публ. 1889-1984] [1984] / Лит. наследство – 100 (2). // *Чехов* и мировая литература : В 3 кн. – Москва, 2005. – Кн. 2, с. 84-107.

На с. 41-42: „Сред присъстващите на живо в залата бяха от Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" ас. Силвия Филипова и редакторът на тази библиография Цветана Найденова, а също и наблюдателят на СНО при УниБИТ по линия на гражданската отговорност на научните изследвания на СНО при УниБИТ – поетът – литературен критик д-р Анжела Димчева. Присъстваха и *alumni* (възпитаниците) на УниБИТ: Северина Ангелова (завеждаща библиотеката на Института за литература при БАН), Марияна Матова (библиотекар в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"), Тервел Стилиянов (Министерство на вътрешните работи), Ивалина Бозаджиева (регионален мениджър за Източна Европа), както и ИТ специалистите – докторантът на УниБИТ информационни системи Денислав Кънев и експертът по навигация на *е*-ресурси на СБ Борислав Захов и др.

Особено вълнение предизвика сред участниците присъединяването към форума на акад. Иван Тодоров – физика със световно име, син на проф. Тодор Боров.

На живо от залата проф. д.п.н. Александра Куманова модерира премиерата, и екипът от студентите-дипломанти на Университета – участници във форума й асистира също на живо: Любов Йовинска, Памела Делева, Ангел Георгиев.

Сред участниците бяха и шестима директори – на: Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – доц. д-р Красимира Александрова, Централната библиотека на БАН – д-р Силвия Найденова, Столична библиотека – д-р Юлия Цинзова, Института за литература при БАН – доц. д-р Пенка Ватова, Библиотечно-информационния център на УниБИТ – доц. д-р Елена Савова, Академичното издателство „За буквите – О писменехъ" – доц. д-р Диана Стоянова.

Г-н Роберт Робертович Шестаков – съветник в Посолството на Руската федерация в България и представител на Министерството на науката и висшето образование на Русия взе участие в премиерата, радваща се на вниманието на преподаватели, студенти и докторанти от редица вузове".

Георгиев, А. Българската росика – Вечната Eruditica [: за дистанционната премиера на Университета по библиотекознание и информационни технологии „Вечната Eruditica" : „Пушкиниана" и „Чеховиана" – Столична библиотека. Руски център, 28 юни 2021 г., 18:00 ч. <https://zoom.us/j/92234664016?pwd=T2IvbkVoc1J6NHc1S3ZVcVluR05NZz09> под председателството на проф. д.н. Ирена Петева и проф. д.ик.н. Стоян Денчев, куратор и модератор проф. д.п.н. Александра Куманова] / Ангел Георгиев, Любов Йовинска, Памела Делева. // *Труд* (София) <https://trud.bg/%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0-%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B2%D0%B5%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%B0-eruditica/>. – 29.06.2021. – 5 с. : 1 ил. – Фотогр.: Д. Кънев. – *Редуц. публ.*

Публ. и в: <https://www.facebook.com/SofiaArsNet>.
Същото публ. и в: <https://www.facebook.com/press.sofia/posts/1991262414364342> : с 3 ил. – *Разшир. публ.*

Куманова, А. Галапремиера ERUDITICA на научната продукция на Студентското научно общество при УниБИТ – 30 тома серия „Факлоносци", 16 тома „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ", 16 *е*-библиотеки (8 април 2021 г. – музей-галерия „Анел") и 2 *е*-библиотеки (28 юни 2021 г. – Столична библиотека) (N 3512). // *Тр.* на Студентското научно общество при УниБИТ София), Т. XVII, 2022, с. 386-435.
<http://www.sno.unibit>

7. **Делева**, П. Антон Чехов в България (Преводи и литературна критика) : Литературоведски и библиографски историографски дискурс : Дипл. работа : Фрагмент (1880-2021 г.) (N 3519). // *Тр.* на Студентското научно общество при УниБИТ София), Т. XVII, 2022, с. 572-577.
<http://www.sno.unibit>

Илюстрации

Ил. 108. ***Виното, поднесено от Милен Куманов в дома на Александра преди 50 години – на 13.02.1972 г. – и отворено на паметната вечер – възпоменание за него след Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1079 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066, 1067-1069, 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 109-111. ***Паисиева алея от плачещи върби, засадена на 20.05.2022 г. по разпореждане на Ректора на Университета по библиотекознание и информационни технологии професор Ирена Петева в оформения от художника – архитект проф. Евгени Велев парк на ВУЗ-а. Едно от дръвчетата е засадено в памет на професор Милен Куманов, създал първата научна историография на Паисиезнанието*** (*Фотографии на Лилия Зарева*) *– с. 1079 – вж и с. 1587-1589*

Ил. 112-114. ***Дарение на Библиотеката на Милен и Александра Куманова (МАК) със схема на фондовете ѝ, дарявани в годините на обществените научни библиотеки – [София, 20.05.2022 г.]*** *– с. 1080-1081 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 115. ***Момент от даряването на Библиотеката на Милен и Александра Куманови (МАК) – София, 20.05.2022 г. (Факсимиле от с. 5 на в. „Учителско дело" – бр. 21 от 30.05.2022 г.)*** *– с. 1081 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 116. ***Възпоменателна плоча за засадената в парка на УниБИТ посветена на Св. о. Паисий Хилендарски алея от плачещи върби – по случай 300-годишнината от рождението му и 260-годишнината от създаването на неговия труд „История славяноболгарская..." с дръвче в памет на проф. Милен Куманов като първи историограф на научната Паисиада*** *– с. 1082 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110, 1155-1161*

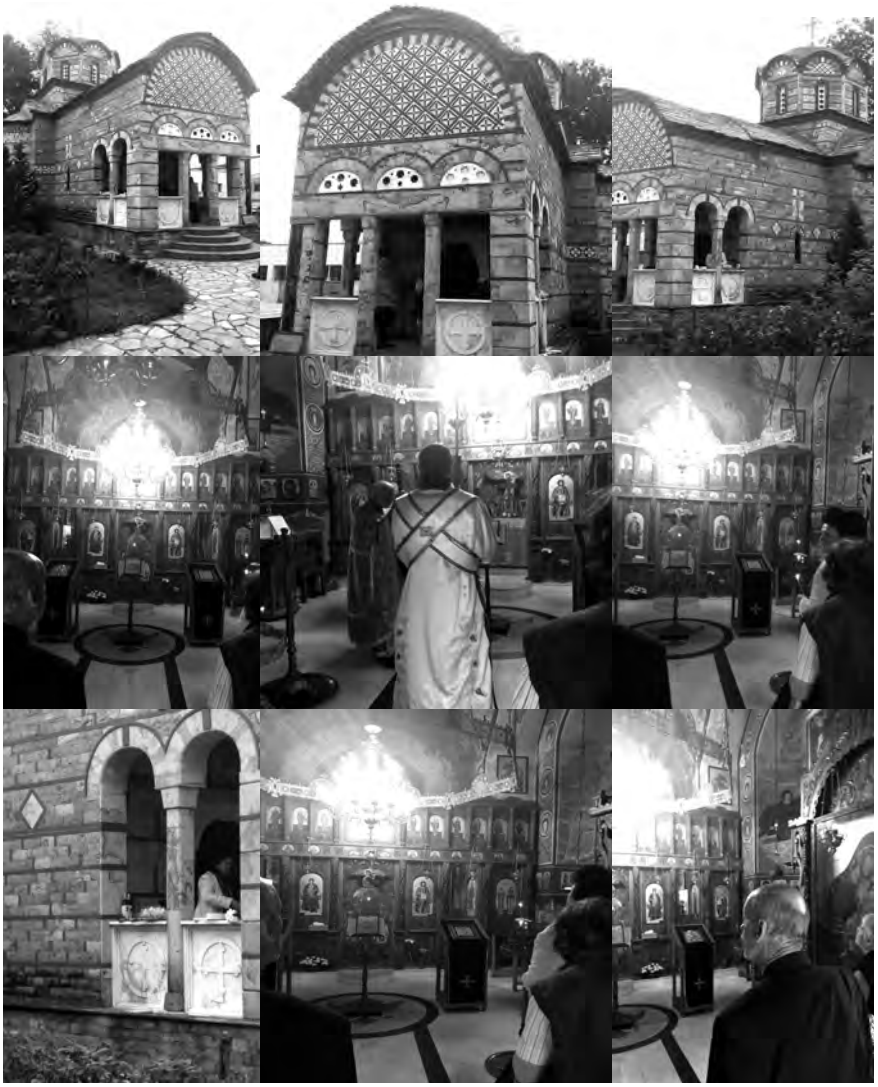
Ил. 117. ***Паметна плоча за проф. Милен Куманов, установена в негова чест на фасадата на дома, в който преминават последните четири десетилетия от живота и творчеството на учения. Автор е художникът – архитект проф. Евгени Велев*** *– с. 1082 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110, 1155-1161*

II – III – 10 Преминаване на *професор Милен Куманов* Отвъд – участници на Опелото (24.11.2021), .. Панихиди (40 дни: 31.12.2021, 3 месеца: 22.02.2022, 6 месеца: 22.05.2022, 9 месеца: 21.08.2022) и възпоменанията в дома на професорите Милен и Александра Куманови (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) и в Университета по библиотекознание и информационни технологии (20.05.2022) (очерк – регистър)

II – III – 10 Вознесение профессора Милена Куманова – участники Отпевания (24.11.2021), Св. Панихид (40 дней: 31.12.2021, 3 месяца: 22.02.2022, 6 месяцев: 22.05.2022, 9 месяцев: 21.08.2022) и поминовений в доме профессоров Милена и Александры Кумановых (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) и в Университете библиотековедения и информационных технологий (20.05.2022) (очерк – реестр)

II – III – 10 Passing away of *Professor Milen Kumanov* – participants in the funeral service (24.11.2021), St. memorial services (40 days: 31.12.2021, 3 months: 22.02.2022, 6 months: 22.05.2022, 9 months: 21.08.2022) and memorial services in the house of Milen and Alexandra Kumanov (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) and in the University of Library Studies and Information Technologies (20.05.2022) (outline – register)

Отгоре надолу: ил. 97-98 – на първи ред; ил. 99-101 – на втори ред; ил. 102-104 – на трети ред; ил. 105-107 – на четвърти ред

Отгоре надолу: ил. 108 – на първи ред; ил. 109-111 – на втори ред

ДАРЕНИЕ

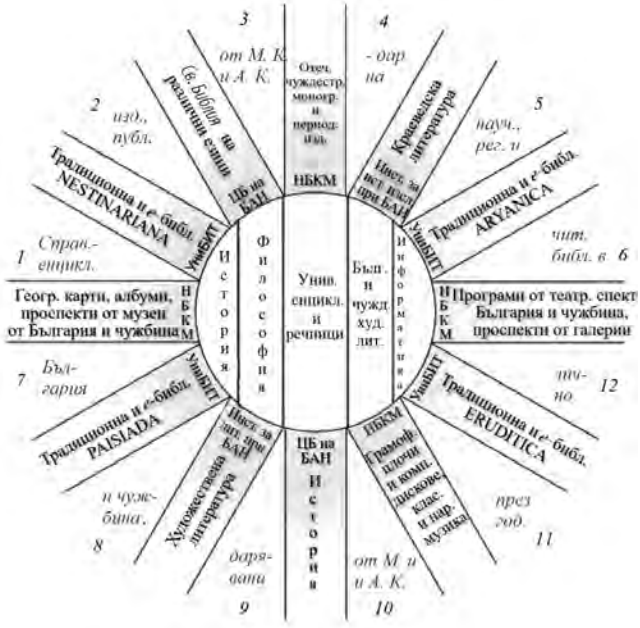
НА *ЛИЧНАТА СЕМЕЙНА БИБЛИОТЕКА НА*

МИЛЕН И АЛЕКСАНДРА КУМАНОВИ (МАК)

В знак на благодарност за интереса и стойностна гражданска, духовна и обществена значима творческа преподавателска и научноизследователска работа, с която ***Ректорското ръководство на Университета по библиотекознание и информационни технологии*** *от 2005 г. удостои и мен, и моя съпруг – грудната специалистка и филантроп проф. Милен Куманов (13.02.1942 – 22.11.2022), дарявам ядрото на личната ни семейна библиотека на Университета. Водена съм и моля свое намерение и от заявения лично от проф. Стоян Денчев специален интерес към това ядро на нашата библиотека*, включващо и систематизиран вид богатото на хуманитаристиката – универсални енциклопедии и речници, книги по история, философия, информатика, художествена литература и мемуаристика – колекция със справочно-информационна тежест

Отгоре надолу: ил. 112 – на първи ред; ил. 113 – на втори ред

Епифания на св. о. Паисий Хилендарски на 18. Студентска научна конференция „Информация – Етика – Милосърдие“ в УниБИТ

На 20 май 2022 г. Денят на отворените врати на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) премина при изключителна тържественост под знака на 300-годишнината от рождението на св. о. Паисий Хилендарски и 260-годишнината от създаването на неговия труд „История славянобългарская...“. Студентското научно общество (СНО) при УниБИТ и неговият Научноизследователски център за стимулиране на студентската академична активност събраха многобройна публика от представители на институциите, гражданското обществo и религиозния култ на поредната XVIII Студентска научна конференция и изложба на университета с международно участие „Информация – Етика – Милосърдие“, посветена на Деня на светите братя Кирил и Методий, на българската азбука, просвета и култура и на славянската книжовност.

Конференцията премина под председателството на **проф. д.н. Ирена Петева** – ректор на УниБИТ, и **проф. д.ик.н. Стоян Денчев** – председател на Общото събрание на Университета. Тя се осъществи и под патронажа на **проф. д-р Христина Богова** – декан на Факултета по Библиотекознание и културно наследство, и **проф. д-р Иван Иванов** – декан на Факултета по информационни науки. Специални поздравители бяха **проф. д.ф.н. Ваня Добрева** и **д-р Анжела Димчева**, членове на комисията СНО, в информационното обезпечаване осигури **д-р Николай Василев** с навигатор **доц. д-р Венцислав Велев**. Надяваме й се: „Не научим ли нищо, ни и следващият свят ще е същият като сегашния – е все същите граници и все същите олтовни тежести, които трябва да преодоляваме“ – думи на Ричард Бах от емблематичната творба „Чайка на име Джонатан Ливингстън“. Форумът се проведе на живо по проект на *Наредбата* на МОН с Договор НИП-2022-01 от 14.02.2022 г. на тема: „Гражданската компетентност на изследователя и личностите, езиковите и технологичните равнища на информационното моделиране на Студентското научно общество на Университета по библиотекознание и информационни технологии“ с ръководител **проф. д.п.н. Александра Куманова**.

Проф. д.н. Ирена Петева, проф. д.п.н. Александра Куманова и проф. д.ик.н. Стоян Денчев

От името на **д.ик.н. Янка Такева**, председателя на Синдиката на българските учители, по повод най-българския празник и 18-ото издание на емблематичната студентска конференция на **проф. д.н. Ирена Петева** и **проф. д.п.н. Александра Куманова** бяха поднесени специални поздрави и прекрасни цветя.

На трите секции общо бяха представени 402 доклада, 12 от тях не студенти от чужбина. От България участваха студенти и докторанти, и учени от УниБИТ и СУ. 3705 публикации на студенти от България, Великобритания, Русия, Унгария за 2005 – 2022 г., *направени по линията на СНО*, приветстваха 25 учени **от България, Великобритания, Германия, Грузия, Гърция, Израел, Италия, Иран, Русия, САЩ, Франция**. Форумът обобщи академичната продукция на СНО и резултати от проведени конкурси. Бе предоставена изложба. Преписът на ръка и на компютър на „История славянобългарская...“ на св. о. Паисий Хилендарски, направен и дигитализиран в УниБИТ – част от *е-библиотека PAISIADA*; *Е-библиотека*, посветена на проф. Васил Златарски – *ZLATARICA*; *Е-библиотека*, посветена на акад. Александър Теодоров-Балан – *BALANICA*.

Пленарното заседание беше предшествано от Академична сцена – интерактивен **„Да се научи българи (Homo Scribens)“** (по сценарий и режисура на проф. Александра Куманова и д-р Николай Василев под редакцията на о. Стефан Пашов), на която се направена историческа възстановка на св. Атонска обител – Зографския манастир, в който в лето 1762 св. о. Паисий завършва своята „История...“. Епифанията е написана в стила на оригинала и са използвани текстове от: Св. Писание, Кирилиановата молитва, св. Йоан Дамаскин, старобългарския новозаветен апокриф, преведен от гръцки първообраз от сп. Х в. „Хождение на Богородица по мъките“, олата на Иван Вазов „Паисий“, както и лични прочитания на авторите... На сцената пред бъдещите лиюве от хрисмата имена „Св. св. Методий и Кирил“

Продължение на стр. 7

Отгоре надолу: ил. 114 – на първи ред; ил. 115 – на втори ред

УНИВЕРСИТЕТ ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ
И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ
СТУДЕНТСКО НАУЧНО ОБЩЕСТВО
Научноизследователски център за стимулиране на студентската академична активност

ПАИСИЕВА АЛЕЯ

БИТ

„О, НЕРАЗУМНИ И ЮРОДЕ!"

Св. о. Паисий Хилендарски
(1722-1773)

Плачещите върби са засадени на 20 май 2022 г. в памет на:

- ***Св. епископ Софроний Врачански*** – просветителят със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия печат на *„История словѣноболгарская..."* на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), преписва *Паисиевата история* и втори път (1781 г.);

- ***Георги С. Раковски*** – именитият български възрожденец и родолюбивият на организираното национално революционно движение у нас, който познава почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, и пръв изтъква, че *Историята* на светогореца е дело на „учения човека", обръщайки общественото внимание към фигурата и делото на хилендарския монах;

- ***Акад. Йордан Иванов*** – осъществил през 1914 г. по *Зографския препис* на *„История словѣноболгарская ..."*, който счита за оригинал на *Паисиевата творба*, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов: *„да видим Паисиевата история обнародвана"* (1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на *Паисиевото*;

- ***Акад. Петър Динеков*** – осъществил през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история*;

- ***Проф. Милен Куманов*** – създал през 2011 г. първата научна историография на *Паисиевото* – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ *„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски"*, актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г.

Отгоре надолу: ил. 116 – на първи ред; ил. 117 – на втори ред

Списък на илюстрациите

Список иллюстраций

List of illustrations

NN 80-117

В разд. ***II – III. Вечная память*** *са включени* ***37 снимки и факсимилета на документи****, свързани със* ***Св. опело и Св. панихиди, отслужени за †Милен Куманов****, както и с* ***почитането на неговата памет****.*

Номерацията на кадрите тук продължава изброените визуални информационни реалии от предходния раздел – ***II – II. Фотогалерия*** (NN 1-79), и тя е с NN 80-117.

В названието на всяка фотография и всяко факсимиле е приведено ***датиране*** *с описание на топосите, като са направени и* ***препратки към страници от настоящото издание, които подробно осветяват изобразеното на кадрите****.*

Изтъкнато е и авторството на информационните реалии.

Презентираните снимки и факсимилета в ***разд. II – III. Вечная память*** *могат да бъдат окачествени условно и като* ***14 тематичен раздел*** *– на* ***II – II. Фотогалерия****, които вътрешно са организирани* ***хронологично****.*

Концепцията и гещалтплана на архитектониката на ***разд. II – III. Вечная память*** *принадлежат на* ***проф. Александра Куманова, проф. Евгени Велев, д-р Николай Василев, Ангел Георгиев и Лилия Зарева****.*

Ил. 80. ***Некролог за смъртта на професор Милен Куманов*** *– с. 1041 – вж и с. 975-1189*

Ил. 81. ***Опело на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. Отец Стефан отслужва опелото в зала „Амбър" на Централното софийско гробище*** *(Фотография на SofiaPress) – с. 1043 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 82. ***Съболезнования, поднасяни на професор Александра Куманова на опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г. На снимката: Стоян Куманов – син на Иван Куманов – по-големия брат на МК*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1049 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 83. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Опелото на професор Милен Куманов – 24.11.2021 г.*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1053 – вж и с. 1052-1055*

Ил. 84. ***Траурен Академичен адрес до професор Александра Куманова от професор Ирена Петева и професор Стоян Денчев – 24.11.2021 г.*** (*Факсимиле*) *– с. 1058 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 85. ***Траурен Академичен адрес до професор Александра Куманова от професор Христина Богова – 24.11.2021 г.*** (*Факсимиле*) *– с. 1059 – вж и с. 1042-1059*

Ил. 86. ***Некролог за 40 дни от смъртта на професор Милен Куманов*** *– с. 1059 – вж и с. 975-1189*

Ил. 87. ***Надгробна плоча на професор Милен Куманов – под арката на Централните софийски гробища. На снимката: момент от панихидата на 31.01.2021 г., отслужена от Отец Стефан*** (*Фотография на SofiaPress*) *– с. 1059 – вж и с. 975-1189*

Ил. 88. ***Некролог за 3 месеца от смъртта на професор Милен Куманов, подготвен от семейството*** *– с. 1059 – вж и с. 975-1189*

Ил. 89. ***Некролог за 3 месеца от смъртта на професор Милен Куманов, подготвен от интелектуалния кръг около МК в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски"*** *– с. 1059 – вж и с. 975-1189*

Ил. 90. ***Протойерей Петър поставя ритуалните свещи върху погачите на олтарната маса – Св. Панихида по +Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 91. ***Момент от Св. литургия – представители на Българската академия на науките, Института за исторически изследвания при БАН, Института за литература при БАН, университетите – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 92. ***Момент от Св. литургия – четецът Светослав Цанков отзвучава великата ектения – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 93. ***Момент от Св. литургия – представители на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий:", централните, регионалните и местните библиотеки, музеи и архиви – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 94. ***Протойерей Петър налива вино в ритуалната чаша на олтарната маса – Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1064 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 95-96. ***Траурно слово на академик професор Стоян Денчев на Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотографии на SofiaPress*) – *с. 1069 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066*

Ил. 97. ***Некролог за 6 месеца от смъртта на професор Милен Куманов*** – *с. 1078 – вж и с. 975-1089*

Ил. 98. ***Некролог за 9 месеца от смъртта на професор Милен Куманов*** – *с. 1078 – вж и с. 975-1089*

Ил. 99-107. ***Фотосесия от Св. Панихида по †Милен Куманов – 21.08.2022 – Параклис „Св. Николай Мирликийски" – София*** (*Фотографии на SofiaPress*) – *с. 1078 – вж и с. 975-1089*

Ил. 108. ***Виното, поднесено от Милен Куманов в дома на Александра преди 50 години – на 13.02.1972 г. – и отворено на паметната вечер – възпоменание за него след Св. Панихида по †Милен Куманов – 22.02.2022 – Храм „Св. Рождество Христово" – София*** (*Фотография на SofiaPress*) – *с. 1079 – вж и с. 1060-1064, 1065-1066, 1067-1069, 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 109-111. ***Паисиева алея от плачещи върби, засадена на 20.05.2022 г. по разпореждане на Ректора на Университета по библиотекознание и информационни технологии професор Ирена Петева в оформения от художника – архитект проф. Евгени Велев парк на ВУЗ-а. Едно от дръвчетата е засадено в памет на професор Милен Куманов, създал първата научна историография на Паисиезнанието*** (*Фотографии на SofiaPress*) – *с. 1079 – вж и с. 1587-1589*

Ил. 112-114. ***Дарение на Библиотеката на Милен и Александра Куманова (МАК) със схема на фондовете ѝ, дарявани в годините на обществените научни библиотеки – [София, 20.05.2022 г.]*** – *с. 1080-1081 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 115. ***Момент от даряването на Библиотеката на Милен и Александра Куманови (МАК) – София, 20.05.2022 г.*** (*Факсимиле от с. 5 на в. „Учителско дело" – бр. 21 от 30.05.2022 г.*) – *с. 1081 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110*

Ил. 116. ***Възпоменателна плоча за засадената в парка на УниБИТ посветена на Св. о. Паисий Хилендарски алея от плачещи върби – по случай 300-годишнината от рождението му и 260-годишнината от създаването на неговия труд „История славяноболгарская..." с дръвче в памет на проф. Милен Куманов като първи историограф на научната Паисиада*** – *с. 1082 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110, 1155-1161*

117. ***Паметна плоча за проф. Милен Куманов, установена в негова чест на фасадата на дома, в който преминават последните четири десетилетия от живота и творчеството на учения. Автор е художникът – архитект проф. Евгени Велев*** – *с. 1082 – вж и с. 1070-1082, 1106-1110*

Вж и ил. 1-79 в ***разд. II – II. Фотогалерия*** – *с. 990-1039 на наст. изд.*

II – IV. ПОСВЕЩЕНИЯ
Посвящения
Dedications

В КАКЪВ СВЯТ ЖИВЕЕМ: СВЯТ ПО *ФУКУЯМА* ИЛИ СВЯТ ПО *ХЪНТИНГТЪН*?

Никола Аврейски

На паметта на проф. Милен Куманов,
с когото провеждахме незабравими анализи
на историческото минало и настоящето

Професионалните ми контакти с проф. Милен Куманов имат над 40-годишна давност, от самото начало на 80-те години на миналия век. Не си спомням къде точно се запознахме – мисля, че беше в Института по история (днес: Институт за исторически изследвания) при БАН, общопризнат център на българската историческа мисъл, където той работеше. Сигурен съм обаче къде нашето познаство прерастна в облагородяващо приятелство – в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий".

Няма друго място, където да съм прекарвал толкова много време, колкото в това най-голямо хранилище на националното ни писмено наследство, в усилен труд над книгите.

Ако имаше отчетна система за потребителите на фондовете на Националната библиотека, предполагам, че щях да фигурирам сред първата стотица.

Но проф. Милен Куманов вероятно нямаше да има конкуренция за почетния приз „Най-редовен читател". Та там, в този свят дом на книгата, ние се сближихме.

Щом се засичахме из библиотеката, винаги намирахме време в минутите на кратка отмора да поседнем на чаша чай (за него) и кафе (за мен). Разговорите ни бяха улеснени от обстоятелството, че и двамата работихме на необятния терен на Новата и най-новата история. По правило те започваха и бяха доминирани от професионални теми: интересни събития в научния живот на историческата гилдия, новоизлезли стойностни книги, студии, статии и дори рецензии, ценни архивни колекции и документални публикации, личните ни творчески приоритети и изследователските ни интереси. Но по някаква установена традиция, те винаги завършваха с „бистрене на политиката" – българската, балканската, европейската и глобалната. А турбулентно променящата се международна среда предлагаше изобилие от въпроси, проблеми и предизвикателства, които заслужаваха коментар.

Затова сега, мислейки какво да предложа за сборника с научни трудове в памет на незабравимия професор Милен Куманов, реших да продължа, този път „неприсъствено", нашия разговор с Милен по вълнуващия всеки интелигентен човек на нашето време въпрос: В какъв свят живеем?

***

Напоследък сме свидетели на трескав обмен на световния пазар на идеите по повод ясно очерталия се залез на либералната демокрация и наблюдаващия се във връзка с това подем в редиците на традиционния консерватизъм. Дебатите получиха и своите български проекции. На 30 март 2018 г. Центърът за дясна политика проведе широкопредставителна дискусия на тема „Краят на либералния консенсус?", а на 8 май същата година под патронажа на евродепутата Николай Бареков от Групата на Европейските консерватори и реформисти в Университета по библиотекознание и информационни технологии бе организирана научно-практическа конференция под мотото „Сблъсъкът на либерализма и консерватизма". Това изкарва на преден план потребността от актуализиран поглед върху присъствието на тези две идеологии в съвременния свят и предизвиква размисли за това доколко адекватни на сегашните световни реалности са подхванатите международни дебати.

Усилията за налагане на „глобален либерален консенсус"

Като идеология, изповядвана от Северна Америка и Западна Европа, либерализмът се разпростря след падането на Берлинската стена върху новите европейски демокрации и оказа определено въздействие върху еволюцията на обществено-политическия живот и в други региони на света.

Агресивно бе натрапвана обявената през 1990 г. от сътрудника на Държавния департамент на САЩ Франсис Фукуяма пропагандна теза за повсеместното разпространение на либералната демокрация като „крайна точка в идеологическата еволюция на човечеството" [1]. Политици, официозни анализатори и податливи академични експерти изписаха тонове мастило за налаганото „съгласие" по основните параметри на икономическия, политическия и културния живот, наречено „глобален либерален консенсус", чиято финансова миниверсия беше „вашингтонският консенсус". Всъщност ставаше дума за неолиберален „консенсус" като „институционализиран универсален светоглед", който своевременно и справедливо бе разпознат като претенция за пълна и окончателна победа на „американския консенсус". Неолиберализмът си самопреписа победата над комунизма, като създаде и непрекъснато подхранваше огромни оптимистични очаквания.

Лансиране на концепцията за „сблъсъка между цивилизациите"
като отрицание на „неолибералния консенсус"

Версията на Фукуяма за „либералния консенсус" като нова атрактивна стока на международния пазар на идеите предизвика първоначален фурор, но с твърде краткотраен ефект. Тя се натъкна незабавно на много сериозен отпор, като особено впечатляващ бе този на американските учени.

Най-голям международен резонанс получи отговорът на неговия учител – проф. Самюъл Хънтингтън, който беше навремето научен ръководител на докторанта Фукуяма. Хънтингтън публично нарече Фукуяма свой „некадърен ученик", а тезата му – „опасна илюзия", като сметна за свой дълг по възможно най-бързия начин да предложи алтернативен поглед върху тенденциите на световното развитие. Западът трябва да разбере, наблегна Хънтингтън, че „в новозараждащия се свят глобалната власт е остаряло понятие, а глобалната общност – далечна мечта". Хънтингтън разби главните послания на „глобалния либерален консенсус" с неопровержими аргументи: „западната убеденост в универсалността на западната култура страда от три недостатъка: тя е погрешна; тя е безнравствена; тя е опасна"; най-важните западни ценности са най-маловажни за останалите части на света; универсалистките претенции на Запада са опасна философия, която „означава империализъм за останалите цивилизации" и може да породи сблъсък между държавите-ядра на цивилизациите, поражението в който на Запада съвсем не може да бъде изключено [2]. По такъв начин, точно в момента на най-голяма еуфория около версията на Фукуяма за окончателното тържество на либерализма, Хънтингтън приземи политическата мисъл към формиращата се нова световна реалност и приковава вниманието върху цивилизациите като затворени, саморегулиращи се и самовъзпроизвеждащи се общности, които ще доминират в света на XXI столетие [3].

Първи пробиви в доктрината на „неолибералния консенсус"

Политически пророк се оказа не Фукуяма, а Хънтингтън. Универсалистките претенции настроиха срещу Запада преобладаващата част от арабския свят (след Войната в Персийския залив от 1991 г., припозната като война за ресурси), Китай (след решението на НАТО от 1994 г. за военна намеса в Гражданската война в Босна без мандат на Съвета за сигурност на ООН), Русия (след натовските бомбардировки на сръбските позиции в Босна през 1995 г.) и други важни геополитически играчи (след натовските бомбардировки на Съюзна република Югославия през 1999 г. без мандат на Съвета за сигурност на ООН).

Още към края на XX век като жертви на неолибералната икономическа глобализация се почувстваха огромни маси по целия свят, които се разбунтуваха и поставиха начало на стихийното движение на антиглобализма (1999 г.). След атентатите от 11 септември 2001 г., когато стана ясно, че „глобалният либерален консенсус" няма да определя бъдещето на света [4], антиглобализмът получи организиран характер, теоретична обосновка и свой международен форум – Световния социален форум, провеждан в Бразилия като алтернатива на Световния икономически форум в Давос.

Провалът на „либералния консенсус" стана видим след настъпилия през 2003 г. трансатлантически разрив във връзка с американската Война срещу Ирак, подхваната с изцяло лъжливи мотиви, дискредитирала Запада и създала поле за маневриране на онези, които бяха принудени не по свое убеждение да следват догмите на „либералния консенсус" [5].

И през 2006 г. Иван Кръстев – председател на Управителния съвет на Центъра за либерални стратегии, констатира, че „либералната ера" в Централна Европа приключи, либералните партии са избутани в периферията, либералният език на правата е изчерпан, либерализмът се атакува като философия и като политическа практика, а обществата стават все по-враждебни към либерализма [6].

Крах на „прекрасния нов свят" на „глобалния неолиберален консенсус"

Смъртоносният удар по „глобалния либерален консенсус" нанесе започналата през 2008 г. финансова и икономическа криза. Отговорните за нея не само че не бяха наказани, но и бяха възнаградени с държавни субсидии от джоба на данъкоплатците, докато невинните усетиха с пълна сила програмите за намаляване на дефицита. Стана очевидно, че либерализирането на пазарите не доведе до обещаната икономическа нирвана, а до най-тежката криза от както глобализацията стана структурна рамка на световната икономика. Нагледно се видя как посланията на неолиберализма прокарват дълбоки разделителни линии между богатите и бедните държави, както и в самите западни общества между „преуспели" и „маргинали". Очертаха се и последиците от действията на „правилните прекрасни нови хора", които се дистанцираха от „презрените неудачници" и водиха истинска битка с „презрените" национални държави, „нагло отнемащи" във вид на данъци част от „заслужената награда" на талантливите, умните и работливите и преразпределящи я към „мързеливите и безполезни бедняци". Целият този социален дарвинизъм, демонстриращ арогантно неолибералния индивидуализъм, се оказа неприемлив за огромното мнозинство цинизъм на безогледните индивидуалисти, на финансовите спекуланти и на алчните транснационални корпорации.

Наред с икономическия шок, масите преживяха и политически. Неолибералният експеримент завърши с провал на идеята за технократско и справедливо „световно управление", както и на изповядвания мултикултурализъм. Освен с всички права на гражданите, малцинствените общности бяха дарени от политиката на либералния мултикултурализъм с дълъг ред допълнителни права, каквито хората от мнозинството не притежават и ги поставят в положението да се чувстват чужденци в собствената си страна. Негодуванието бе тъй мощно, че в рамките на няколко месеца през 2010 - 2011 г. германският канцлер Ангела Меркел, британският министър-председател Дейвид Камерън, френският президент Никола Саркози и италианският премиер Силвио Берлускони обявиха „провала на мултикултурализма" [7].

Най-тежкото си поражение обаче неолиберализмът претърпя на полето на идентичността, в което бе направил най-голямата си идеологическа инвестиция. Животът показа, че в голямото си мнозинство хората не горят от желание да станат „граждани на света" и преживяват дирижираната подмяна на идентичността по-болезнено от икономическите несгоди и от манипулациите с гражданските права.

Казано накратко, обещаният от неолиберализма „прекрасен нов свят" не успя да прелъсти и плени преобладаващата част от гласоподавателите, които, както отбеляза икономическият редактор на британския „Гардиън" Лари Елиът, отказаха да купят идеята, според която глобалният капитализъм е природна сила, която не може да бъде опитомена [8].

В наши дни „глобалният либерален консенсус" изживява своята агония. Злополучните последици изпариха самонадеяността и арогантността сред оределите редици на неговите привърженици. Гласуването за „Брекзит", изборът на Доналд Тръмп за президент на САЩ, възходът на национализма в Европа и взривяването на „новия световен ред, основан на правила" (написани във Вашингтон) с текущите събития в Украйна допринесоха да се осъзнае краят на неолибералния блян.

Раждане на идеята за „глобален неоконсервативен консенсус"

Разпадът на „глобалния либерален консенсус" разтърси из основи международния политически ред и постави на изпитание всички геополитически актьори.

Най-активни в прочита на провала на неолиберализма се оказаха консерваторите, които бяха озарени от идеята, че след залеза на „либералния консенсус" е дошло времето на изгрева на „консервативния консенсус". Това пролича от организираната от Центъра за дясна политика дискусия, от страниците на „академичното списание за консервативна политика и култура" „Conservative Quarterly", както и от други публикации на анализатори с консервативна изследователска нагласа.

През 2017 г. проф. Огнян Минчев от Софийския университет „Св. Климент Охридски" констатира: „От система на „либерален (политически – ценностен) консенсус", председателстван от Америка и нейните западни съюзници, международните отношения стихийно еволюираха в квази-система на геополитическо съперничество „всеки срещу всеки"." [9]. В своя публикация от края на същата година проф. Минчев разгледа „либералния консенсус" отново като загърбено вече минало: „Рухването на стената през 1989 г. създаде международна система на либерален консенсус, в която ценностите на либералната демокрация се превърнаха в почти императив. В тази система САЩ бяха еднополюсния властови хегемон". Но либералния консенсус по Фукуяма от 90-те години бе заменен със „сблъсъка между цивилизациите" по Хънтингтън, допълва Минчев [10].

В началото на 2018 г. Димитър Петров от Младежкия консервативен клуб се опита да обоснове идеята, че „либералният консенсус" вече започва да отстъпва в Западна Европа мястото на „консервативния консенсус" [11].

По време на дискусията на Центъра за дясна политика д-р Петър Николов-Зиков – гл. ас. в Нов български университет, и Тончо Краевски потърсиха опора на новия консерватизъм в „консервативния консенсус от края на XIX и началото на XX век" [12]. Главният редактор на списание „Conservative Quarterly" д-р Ирена Тодорова призна, че „традиционната десница е в упадък", но възложи своите надежди на „поредна промяна в природата на политическия консерватизъм", която ще доведе до „консерватизъм от ново поколение" [13]. Социалният антрополог доц. д-р Харлан

Per aspera ad astra!

Александров констатира започналото преоткриване на консервативните идеологии и инструменти за политическо действие, които се смятаха за отживелица, и посочи потребността „консервативният разказ за обществото да бъде спешно реанимиран и актуализиран" [14]. Иво Маев отиде още по-нататък, приемайки, че „консервативната идея (...) се очерта в последните години като ядрото за защита на ценностите на Европа и САЩ" [15]. А почетният професор в Нов български университет д-р Екатерина Михайлова видя и новия консервативен европейски лидер в лицето на младия и амбициозен канцлер на Австрия Себастиан Курц [16], който не случайно краси корицата на съответния брой на списание „Conservative Quarterly".

Предизвикани размисли

Подхванатите оживени международни дебати с доста активно българско участие оставя тежкото впечатление за политическа ограниченост и елементаризиране на далеч по-сложните сегашни световни реалности.

Какво по-конкретно би могло и би било потребно да се направи в наши дни за разширяване и задълбочаване на политологичните анализи на света на настоящето и на прогнозите за света на обозримото бъдеще?

Първо, крайно време е, дори сме много закъснели, да кажем „Последно сбогом!" на света на „глобалния либерален консенсус" на Фукуяма, който така и си остана една несбъдната американска мечта.

Второ, добре би било най-накрая да осъзнаем, че отдавна се намираме в новата Олимпийска геополитическа арена, на главната входна арка на която стои надписът: „Добре дошли в суровия свят на Хънтингтън!".

Трето, за да потърсим своето достойно място, би следвало да разберем, че в новите Олимпийски геополитически игри инфантилните ще участват като сладострастни коментатори в кръчмите, любопитните - като блаженстващи телевизионни зрители, заинтересованите – като превъзбудени зрители на самия стадион, онези, които не се задоволяват със съдбата на маргинали – като преки участници в редица състезания според собствените си възможности, а глобалните играчи – като участници във всички състезания.

Четвърто, ако приемем твърдението на мнозина, че най-важното ново Олимпийско геополитическо състезание е това между идеологиите, трябва да си дадем сметка, че в него участват не само залязващият неолиберализъм и набиращият сили неоконсерватизъм, но и всички други идеологии, някои от които имат не лоши шансове за успех. Особено важно е за неоконсерватизма или за всеки възможен друг победител да не допуска изначалната грешка на либералите, впускайки се в теоретични конструкции и обещания за неоконсервативен или някакъв друг „консенсус", тъй като глобален идеологически консенсус просто не е възможен.

Пето, от първостепенна важност е да прозрем, че най-важното състезание, което ще предупредели победителя, не е между идеологиите, а между цивилизациите и най-накрая да признаем, че фундаменталният маркер за тяхната общностна идентичност са съответните им религии. В подновеното цивилизационно противоборство Западът не е в изгодна позиция, тъй като с неблагоразумната си глобална политика вече успя да настрои всички останали цивилизации срещу себе си и да ги направи потенциални антизападни съюзници.
Така че трудностите пред залязващия Запад тепърва предстоят и шансовете му за победа не са никак големи.

Какво диктуват българските национални интереси?

За Република България, която е малка по световните и средна по европейските стандарти държава с твърде скромни външнополитически ресурси, е от особена важност да се ориентира добре във формиращата се нова световна реалност, за да изгради адекватен на своите национални интереси стратегически курс. Къде трябва да се търсят устоите на необходимия нов стратегически курс на България?

Първо, да не се забравя печалната рекапитулация от миналото: допуснатото двукратно ликвидиране на българската държава и причинените две тежки национални катастрофи на Третата българска държава, като резултат от удивителната способност на управляващата ни върхушка винаги да залага на погрешната карта.

Второ, най-накрая да се разбере, че вечни съюзници няма, има вечни национални интереси, което налага политика на възможното, а не на желаното. В условията на оформящата се многополюсна система по-малките страни много по-трудно се ориентират и балансират между глобалните и регионалните сили, чиито интереси се пресичат в тях.

Трето, да основава своята национална сигурност на НАТО и на ЕС, но да защитава в тях активно и ефективно своите интереси и да не забравя, че тези съюзи носят само „известни гаранции", както и че членството в някакъв съюз „никога не е било достатъчно за една малка страна" [17].

Четвърто, при оформящите се нови центрове на сила и власт, България е принудена много внимателно да балансира отговорностите си към НАТО и ЕС с въздигащите се нови фактори в нашия регион – Русия и Турция, както и с неудържимия възход на Китай.

Пето, трябва да се погледне без зададени от вън постулати и без предубеждения на действителността, за да разберем, че България се намира пред входа на геополитически капан, заложен не от Москва, както настървено ни убеждават Вашингтон, Лондон и Брюксел, а от Анкара. Както и да осъзнаем, че в случай на предизвикан от Турция проблем със суверенитета, единството и териториалната цялост на страната, няма да ни помогнат нито САЩ, нито

НАТО, нито ЕС, защото те са готови да платят всяка цена за задържането на нашата югоизточна съседка в орбитата на Запада [18].

Шесто, добре би било да си спомним предупреждението на Хънтингтън, че България се намира в едно от най-критичните геополитически полета – там, където се приплъзват тектоничните плочи на различни цивилизации, както и за това, че до сега опитът не е предложил нито един случай на успешно превеждане на нация от една цивилизация в друга. Основателното причисляване от науката на българите към православната цивилизация с държава-ядро Русия, както и съхраненото през вековете и поддържано до наши дни русофилство на българския народ, неизбежно ще възродят надеждата на „Дядо Иван" при един евентуален момент на историческо изпитание. Това налага прекратяване на конфронтацията с Русия и преодоляване на българското високомерие към славянската глобална сила с несъпоставимо по-голяма мощ, като се положат усилия за освобождаване на двустранните ни отношения от фило-фобските истерии и поставянето им върху основата на техните национални интереси.

Цитирана литература

1. **Фукуяма**, Ф. Краят на историята и последният човек. – София, 2006.

2. **Хънтингтън**, С. Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред. – София, 2000.

3. **Аврейски**, **Н.** Недоразбраната парадигма на Хънтингтън за „сблъсъка на цивилизациите". // *Международни отношения*, 2017, кн. 4, с. 35-54.

4. **Kupchan**, C. The End of the West. // *Atlantic Monthly*, 2002.

Купчан, Ч. Краят на американската ера. Външната политика на САЩ и геополитиката на XXI век. – София, 2004.

5. **Тод**, Е. Залезът на империята. Разпадане на американската система и войната срещу Ирак. – София, 2003.

6. **Кръстев**, И. Странната смърт на либералния консенсус. // *Либерален преглед*, 24 юли 2017.

7. **Паскалевски**, С. Глобалисткият мит, надежди и прозрения (Аспекти на интегриращия културен диалог). // *Мултикултурният* човек : Т. 2. – София, 2016, с. 564-566.

8. The *Guardian*, 2018, Apr. 12.

9. **Минчев**, О. От либерален консенсус към геополитическо съперничество. // *Клуб „Z"*, 5 апр. 2017.

10. **Минчев**, О. Четейки „След Европа...". // *Култура*, 1 дек. 2017.

11. **Петров**, Д. „Голямата коалиция" на либералния консенсус. // *news.Bg*, 13 февр. 2018.

12. **Николов-Зиков**, П. Краят на либералния консенсус и неговите неоспорими очевидности / **П. Николов-Зиков, Т. Краевски**. // *Conservative Quarterly*, 2018, кн. 3-4, с. 51.

13. **Тодорова**, И. Към читателите. // *Conservative Quarterly*, 2018, кн. 3-4, с. 7.

14. **Александров**, Х. Неолиберализмът и неудовлетвореността от него. // *Conservative Quarterly*, 2018, кн. 3-4, с. 34.

15. **Маев**, И. След либералния консенсус : завръщането на консервативните принципи в международната политика. // *Conservative Quarterly*, 2018, кн. 3-4, с. 72.

16. **Михайлова**, Е. Краят на една доктрина не е краят на Европа. // *Conservative Quarterly*, 2018, кн. 3-4, с. 66-67.

17. **Минчев**, О. Предизвикателствата пред българската външна политика. // *Conservative Quarterly*, 2015, кн. 1, с. 7, 8.

18. **Аврейски**, Н. Голямото предизвикателство пред националната сигурност на България. // *Геополитика & геостратеги*, 2017, кн. 6, с. 5-29.

II – IV – 1 неолиберализъм – неоконсерватизъм – сблъсък на цивилизациите (изследване с посвещение на *Милен Куманов* в памет на беседите, провеждани в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий")

II – IV – 1 неолиберализм – неоконсерватизм – столкновение цивилизаций (исследование с посвящение *Милену Куманову* в память беседам, проводимым в Национальной библиотеке им. Святых Кирилла и Мефодия)

II – IV – 1 neoliberalism – neoconservatism – clash of the civilizations (study with dedication to *Milen Kumanov* in memory of the lectures given in the National Library *SS. Cyril and Methodius*)

ЗА ИСТОРИКА, ПРИЯТЕЛЯ И ЧОВЕКА МИЛЕН КУМАНОВ

Атанас Куманов Атанасов

На професор Милен Куманов

„Истинската наука „добавя", а не преповтаря"
М. Куманов

На 22.11.2021 г. почина големият български историк – енциклопедист, архивист, библиотекар, библиограф, ерудит и мой приятел – човекът професор Милен Костадинов Куманов.

Смъртта му бе нелепа и ненавременна.

Почина от административни приумици и усложнения, отключили непридвидимо рязко хроничните му състояния на фона на постоянно максималистично интелектуално свръхсамонатоварване от негова страна, което той не съотнесе с медицинските предписания...

Той обичаше истината.

Милен Куманов е роден на 13.02.1942 г. в с. Пищигово, област Пазарджишка.

Имаше голямо сърце и душа за хората.

Беше среден на ръст, но с голям дух на български учен и несъкрушим дух.

Той нямаше деца, но имаше целия български народ и работеше неуморно за него.

Негов дом бяха библиотеките, музеите и архивите, а другари и съратници – старите архивни документи и книги. Бележниците, моливите, химикалките, а от края на миналия век и лаптопът го съпътстваха навсякъде.

Мозъкът му беше като бръснач, а желанието за работа – неистово.

Бе отзивчив и всеотдаен. В него се бе вселил истинският Сизиф. Винаги бързаше, вглъбен в себе си.

Умееше да създава приятелства, да поддържа тези приятелства и да помага на всички, и във всичко.

Той беше човек – изследовател, отдаден на историческата наука, автор и съавтор на повече от 200 енциклопедии и справочници за България.

Това не са панихидни думи, това са думи, за човека с главно Ч, които не могат да не бъдат изречени.

През 1965 г. завършва Историческия факултет на Софийския университет и втора специалност български език и литература.

Милен Куманов специализира архивистика и библиография при самия професор Тодор Боров. От 1965 до 1967 г. работи като инспектор по културата в Окръжен народен съвет Сливен (*Първоначално М. Куманов е библиограф в Регионалната библиотека в Сливен. – Бел. Н. В.*).

На 1 януари 1968 г. постъпва и до последно работи в Института за история(*днес:* Институт за научни изследвания) при БАН – редовен аспирант (1968-1970), научен сътрудник (1971-1981) и старши научен сътрудник II степен (доцент от 1981 г. до смъртта си).

От 1972 г. е доктор на историческите науки.

Заемал е длъжностите секретар на Секция и помощник-ръководител на Секция.

Като студент любим исторически период му е Средновековието.

Но неговата изследователска дейност протича в областта на новата българска история. Научните му интереси са в периода от Освобождението до края на Втората световна война.

Дисертационният му труд е на тема *„Балканската политика на първото сговористко правителство (1923-*

1926 г.)", защитен с огромен отзвук в научното общество през януари 1972 г.

През следващите години разширява постепенно кръга на научната си проблематика, като насочва своето внимание към историята на политическите партии в България, краеведчески изследвания и др.

Има симпатия към противоречивите исторически личност, като революционера, политика, журналиста и писател Захари Стоянов и политика, министър-председателя и земеделския водач Александър Стамболийски.

От края на 80-те и началото на 90-те години на миналото столетие издава голям брой мемоарни съчинения.

Повече от едно десетилетие работи върху личния архив на именития наш революционер, политик и държавен деец Стефан Стамболов и го издават в над 20 тома заедно с поф. д.ик.н. Димитър Иванов.

Написа книги за Александър Малинов и Иван Дочев.

Впечатляващи са и изследванията му за Никола Мушанов, Димо Казасов и други наши политически и културни дейци.

Освен това Милен Куманов написа и издаде много справочни издания сам, в които канеше за съавтори свои колеги.

Подготви други, които са под печат и такива, които още не са издадени.

Обича да препрочита *„Краткосмешна история на България"* (1990) на Николай Генчев и се възхищава на самоиронията.

Обича и българската литература и българския език. Питае особен пиетет към впечатляващия проф. Стоян Стоянов. Та нали втората му специалност в университета е „Български език и литература".

Мечтае за публикации, като проучването на Васил Златарски за България през VIII в., които да надминават много пъти възрастта на своите автори и да останат като шедьоври и еталон за подражание.

Силно се възхищава на *Паисиевата „История славяноболгарская ..."*.

Успешен автор е на огромен брой студии, статии, рецензии и отзиви, в които първи въвежда в историографски контекст свои открития, прочити, трактовки на малко известни факти.

Активно участва в много научни, исторически конференции.

Изнасяше лекции и доклади.

Пишеше статии за периодичния печат – и академичния – отечествен и чуждестранен, и централния универсален, и регионалния.

Под негово ръководство защитиха и защитава успешно дисертационните си трудове няколко по-млади научни работници.

Питаеше възрожденска привързаност към родния край.

С Милен Куманов се познаваме от много години, без да имаме нещо общо с фамилията. И смея да кажа, че бяхме добри приятели.

Запозна ни д-р Красимира Узунова от Регионалния исторически музей – Хасково. Освен, че ми беше добър приятел, той ми беше и голям, ерудиран наставник. На практика Милен Куманов ме въведе в архивистиката, библиотечното и музейното дело в Държавна агенция „Архиви" (ДДА), Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ), Националния исторически музей (НИМ), Националния военноисторически музей (НВМ) и други институции, където се съхраняват исторически материали.

Лично ми показваше картотеките, начина на ползването им, най-ценните справочници и ме запозна с длъжностните лица в институциите и преките изпълнители.

Понеже съм от далечния, малък, граничен Свиленград, непрекъснато през годините ми копираше и изпращаше материали за моите краеведчески изследвания.

Но той помагаше не само на мен, помагаше на Красимира Узунова от Хасково, на Атанас Шопов от Панагюрище, на Ани Арабаджийска от Пазарджик, на Ана Чека от Румъния, а сега в последните години – и на Десислава Костадинова от Елин Пелин. Помагаше и на българи от Бесарабия, на български турци от България и Турция.

Той не делеше хората по никакви измислени признаци, линии и титли.

Беше истински самарянин.

Често във фоайето на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" ме запознаваше с всички свои познати, сред които бяха: Стоян Райчевски – български общественик, публицист, политик, историк и етнограф; Лизбет Любенова – професор, от Институт по история на БАН, Кирил Ставрев – научен сътрудник в НБКМ, Румен Ковачев – доц., д-р от Ориенталски отдел на НБКМ и др.

Всички канеше да ми помагат при нужда и те не му отказваха.

На няколко пъти по няколко дни Милен Куманов – сам и с Десислава Костадинова – ми е гостувал в Свиленград за представяне на техни книги. Осигурявал съм им шофьор и превоз до гр. Одрин – Турция за среща с колеги и за разглеждане на града, свързан с българската история.

Развеждал съм ги като гид в Източните Родопи до Тракийската куполна гробница от III-IV от н.е., Средновековната крепост от XI-XII в. край с. Мезек. Изкачихме се на връх Шейновец, от където на 5 октомври 1912 г. започва Балканската война. Посетихме в Сакар планина скалната църква от X в. и средновековната крепост Букелон от XI-XIV в. край с. Маточина, скалната църква от X-XI в. край с. Михалич. В Свиленград разгледахме Общинския музей, стария каменен мост от 1529 г. над р. Марица, чиито камъни са скрепени с олово и железни скоби, паметника на генерал Никола Иванов – освободителя на Свиленград и Общинската библиотека. Посетихме и първата църква

„Св. Троица" в града, построена през 1834 г., и „Червеното училище", където е преподавал на млади години като учител патриарха на българската литература Иван Вазов. В градския парк „Колодрума" разгледахме паметниците на първия летец Христо Топракчиев и Капитан Андреев, загинали в началото на Балканската война. Видяха и паметника на загиналите 1200 български войни при превземането на Одринската крепост на 26 март 1913 г. и най-голямата колониста в България. Хвърлихме по едно око и на прословутите Свиленградски казина и други забележителности от местната история.

Милен Куманов беше щастлив, че и в този малък граничен град все още се държи българщината, въпреки набезите на североизточните измамници, които от 10-тина години са окупирали града като африкански скакалци.

Той неуморно работеше на полето на историческата наука, но беше скромен.

Никога не акцентираше върху себе си.

Показваше историята и личностите, участващи в нея.

Активно съчетаваше строгите научни изследвания и популяризаторската си работа като историк.

Не делеше работата на научна, научно-популярна или популяризаторска.

Държеше на истинността.

Сътрудничеше на различни вестници и списания.

Винаги се насочваше към същността на проблемите.

Изучаването на библиография и архивистика му дава предимство по-бързо и по-лесно да достига до многобройните стари исторически извори.

Той беше активна личност в отразяването на миналите и съвременните исторически процеси.

Държеше на оригиналната, проверена документация и информацията, уточнена поне от два източника.

Стараеше се да не прави прибързани изводи.

Умееше да съчетава теорията на историческата наука с конкретните си исторически изследвания.

Владеенето на френски, английски и немски езици много му помага при изследване по външнополитически проблеми по конкретна тема или период от време.

В изследванията си събираше факти, които съчетаваше с теорията и чрез количествен и качествен анализ изваждаше познавателната стойност на историческото събитие. За това полагаше много усилия да търси и намира автентични исторически документи и сигурни доказателства.

Не се уморяваше да повтаря, че **„Истинската наука „добавя", а не преповтаря"**.

И не случайно последните години се занимаваше с издаване на извори и справочно-енциклопедични издания. Те са базата на историеските проучвания.

Милен Куманов се пазеше от нездравата част на интернационализма, нихилизма и политическото патриотарство. Той твърдо стоеше на родолюбиви национални позиции, които крепят духа на българския народ.

Споделяше християнската идея на славянската цивилизация.

Не си зариваше главата като щрауса в пясъка за историческите грешки на нашите водители в миналото. Но заради тях не се отказваше от нашата славна история.

В своите изследвания той държеше как се проучва, с какъв инструментариум се борави за разкриването на човека и историческото събитие или период, като настояваше за **същностно съдържание**.

Обичаше да ползва с предимство родните източници на родния език, защото те изразяват българския начин на мислене, действие и дух през вековете.

Той казваше, че „историческите извори по принцип не остаряват – колкото повече време минава, стават все по-ценни, като истинското приятелство и любовта" и че „Историята се пише въз основа на документи, извори…"...

На мен – начинаещия и тръгнал по криволичещите пътеки на общата национална историята и конкретни краеведчески изследвания, той ми показваше най-старите източници на такива изследвания.

Държеше да правя това, което само обичам и да горя с него. То да не ми дава мира и да не мога са спя спокойно. Но да не робувам на емоциите, а само на фактите от автентични исторически източници, и да бъда честен към темата или проблема.

Хубаво е да вървя по своя път, без да пропускам изненадите по серпентините на историята. Те са трудни за изкачване, но сладки за преживяване.

През целият си съзнателен живот, отдаден на историята, Милен Куманов участваше в дискусии, конференции и други форуми, където се разискваха сериозни конкретни и специфични проблеми.

Имаше твърди критерии и принципи в историческата наука, на които той държеше.

И изтъкваше, че не е важно ***какви*** **събития** от дадена епоха се изследват, а ***как*** **се изследват**.

Беше еднакво взискателен към себе си и към колегите или колектива, с който работеше по темите.

Уважаваше както индивидуалния труд на учения, така и екипния труд, който е по-сложен.

Историкът не трябва да е роб на собствени комплекси, а да изследва в система историческите процеси в тяхната всеобхватност и конкретика.

Не обичаше критикарството, израждащо се в ругателство.

Признаваше обективната, градивна и конструктивна критика, която движи историческата наука и държеше на нея. В края на краищата – подчертавашие! – критерии за истинската наука са времето и хората: ***времето е безвъзвратно сито, което отсява житото от плявата, но и без човека не може***; ***човекът създава историята и тя е за човека***...

... Но не всеки човек може да каже всичко за онова, което е чул, чел, видял, живял и преживял.

Само писаното остава, то се чете и то е истината за историята и за хората, които са живеели тогава. Но то говори много и за човека, който го е написал.

Милен Куманов е написал много ***за другите***, но и за него може да се говори и пише много – като за историк, приятел и човек.

Той имаше много приятели и те имаха него.

Той им помагаше, а те му даваха усещането да познава света в дълбочина. С тях се увеличаваше неговата вяра и работоспособност във всяко начинание. Държеше на приятелството и гледането в една посока, но никога не си позволяваше личното приятелство да изкриви научните изследвания. Чрез тези свои изследвания той остави **много духовни, исторически паметници на България**.

В редките случай, когато Милен Куманов е говорил за себе си мимоходом, казваше, че „в науката няма запазени места и нотариални актове", че работата за нея е „изнурителен, къртовски труд".

И това е абсолютно вярно за него.

Той беше като една медоносна пчела в архивните фондове. Обичаше тази работа и всеотдайно й се беше посветил.

Като лавров венец за Милен Куманов ще са издадената Енциклопедия *„Априлско въстание"* и подготвяната за печат Кратка историческа енциклопедия *„Православието в България"*.

В последните години Милен Куманов много се терзаеше от търсенето на спонсори за издаване на завършените негови нови и стари произведения. Той не се отказваше да търси такива и успяваше.

... Както казваше бившият кмет на Свиленград Иван Николов Мангъфов (1976-1986): „Когато човек иска да свърши работа – търси начин, когато човек не иска да свърши работа – търси причина."...

Но това отнемаше на Милен Куманов много творческо време и нерви за тази несвойствена за него дейност.

Милен Куманов винаги казваше, че „Стореното е просто затворена страница. Трябва да се гледа напред и само напред".

И той винаги гледаше с оптимизъм от миналото, през настоящето към бъдещето.

Навярно и сега в задгробния живот, ако има такъв, разбира се, Милен Куманов пак е надвесен над архивите на родната история.

За мен и за другите, на които безрезервно е помагал, Милен Куманов ще остане като пътеводна звезда, която да ни води из дебрите на историята.

Той обичаше хората.

Светла му памет.

II – IV – 2 *Милен Куманов* : профил – историк – човек – приятел (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 2 *Милен Куманов* : профиль – историк – человек – друг (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 2 *Milen Kumanov* : profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

КОЛЦИНА СА ТЕЗИ, КОИТО БИВАТ ПОМНЕНИ КАТО МИЛЕН КУМАНОВ

Петър Величков

С кончината на проф. Милен Куманов загубихме не само един енциклопедист, но и един от последните ни учени, които работеха с архиви и документи *de vizu*.

Той идваше в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" рано сутрин и си тръгваше към 19 – 19,30 ч. всяка вечер. Обичаше за отмора да седне на канапетата пред стаята ми на редактор на сп. „Библиотека", като тези мигове се състояха в оживен разговор с колеги историци, библиографи, докторанти или студенти. Имаше отговор на въпроси, които за тях бяха трудни и неразрешими.

Проф. Милен Куманов имаше благ характер и беше изключително отзивчив. Не отказваше никому да отдели от времето си и да му помогне.

Последно четеше в читалнята на Българския исторически архив и ми каза, че Стефан Стамболов все повече и повече го привлича, колкото повече проучва съдбата и делото му.

Обикновено при разговора си с мен той го насочваше към проф. Тодор Боров, тъй като бях последният млад човек, който от 1980 г. почти до смъртта му беше допуснат до близкото му обкръжение. А то и без това беше силно стеснено.

Проф. Милен Куманов се интересуваше от дребни за мен детайли от това съприкосновение, но според него значими за образа на създателя на модерната българска библиография, основател на Българския библиографски институт, директор и строител на сегашната сграда на Националната библиотека, основател и ръководител на катедрата по библиография към Софийския университет.

За съжаление тогава не съм си водил дневник, но му разказвах различни случки. Той винаги настояваше да ги запиша.

С проф. Милен Куманов беше и приятно, и полезно да се разговаря. В околния объркан свят той беше като канара, на която можеш да стъпиш и да си поемеш дъх.

Благодарение на разговорите ни най-сетне разбрах, че върху мен проф. Тодор Боров беше приложил изпитаната система на проф. Александър Балабанов, идваща от древногръцките времена – системата на Учителя и Ученика. Учителят вижда какво у Ученика подлежи на усъвършенстване и шлифоване, за какво става той. За „поет или грънчар", както казва проф. Александър Балабанов на младата Люба Ганчева, бъдещата писателка Яна Язова, когато тя отива при него с 5 тетрадки стихове.

От Ученика се изисква да се справя с непосилни за другите задачи, да бъде фанатик на своето верую, да търпи възход или падение, но никога да не превива гръбнак.

Тази система проф. Александър Балабанов прилага върху самия Тодор Боров, върху Д. Б. Митов, върху Яна Язова и върху редица други свои Ученици.

Това ми помогна, когато двамата с проф. Тодор Боров през 1985 г. се заехме да спасим авторството на романа *„Левски"* на Яна Язова и той да стигне до читателите с нейното име.

Мисля, че трябва да мине време, за да оценим съприкосновението си с мъдрец като проф. Милен Куманов.

В последния ден, когато го видях, беше седнал на канапетата, но не срещу вратата ми, а до гардероба. Направи ми впечатление, че за пръв път не отговори на поздрава ми: „Здравейте, професор Куманов!". Беше привдигнал глава, а очите му гледаха нагоре. След около час и половина се качих на втория етаж и пак го видях, седнал на дивана, отново с вдигната нагоре глава и същия поглед нагоре.

„Професор Куманов, добре ли сте?" – попитах го, но не ми отговори.

Някакси сърцето ми се сви.

На другия ден го нямаше в Библиотеката и попитах колежката Марияна Матова – дипломантка на професор Александра Куманова, – какво се случва. Тя ми каза, че проф. Милен Куманов е в болница, но не й е удобно да безпокои съпругата му. Тя ми каза и за кончината на професора. Не може с думи да се предаде скръбта, а много хора оценяваме още по-високо, когато ги загубим.

В ход беше странирането на 6-а книжка на редактираното от мен списание *„Библиотека"*, и единственото, което можех да направя, беше да поискам разрешение от директора – доц. Красимира Александрова да се публикува некролог. Трудно намерих снимка – толкова скромен беше проф. Милен Куманов.

Често пъти напоследък, като отворя вратата на кабинета си и очаквам да го видя, седнал на канапето, заобиколен от питащи хора, или да обядва скромно със сандвич.

Но, уви, той е само в спомена.

Утешавам се, защото *колцина са тези, които биват помнени като проф. Милен Куманов*.

30.11.2021 г.

Уважаема професор Куманова,

В Деветия месец от кончината на непрежалимия професор Милен Куманов нека да си спомним за неговата доброта, за съвършенството на мисълта и прекрасната му душа.

Амин!

Петър Величков

22.08.2022 г.

II – IV – 3 ***Милен Куманов*** **: профил – историк – човек – приятел ; онтологията Учител – Ученик (очерк – възпоменание с посвещение на** ***Милен Куманов*** **– писма до** ***Александра Куманова*** **от 30 ноември 2021 г. и 22 август 2022 г.) –** ***Александър Балабанов – Тодор Боров – Яна Язова – Петър Величков***

II – IV – 3 ***Милен Куманов*** **: профиль – историк – человек – друг ; онтология Учитель – Ученик (очерк – воспоминание с посвящением** ***Милену Куманову*** **– письма** ***Александре Кумановой*** **от 30 ноября 2021 г. и 22 августа 2022 г.) –** ***Александр Балабанов – Тодор Боров – Яна Язова – Петр Величков***

II – IV – 3 ***Milen Kumanov*** **: profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to** ***Milen Kumanov*** **– letters to** ***Alexandra Kumanova*** **of 30 November and 22 August 2022) –** ***Alexandar Balabanov – Todor Borov – Yana Yazova – Petar Velichkov***

(NIE)OBECNOŚĆ HISTORYKA: MILEN KUMANOV W PRZESTRZENI BADAWCZEJ UNIWERSYTETU JAGIELLOŃSKIEGO

Sebastian Grudzień

Niedawna śmierć nestora bułgarskich historyków, Milena Kumanova (1942-2021)[1] stała się okazją do przyglądnięcia się polskiej recepcji jego twórczości na przykładzie Uniwersytetu Jagiellońskiego (UJ).

Odejście uczonego nie znalazło dotąd odzwierciedlenia w bazach internetowych rejestrujących ukazujące się w Polsce publikacje, bez wglądu na reprezentowany przez nie ośrodek naukowy[2]. Fakt ten jednak nie dziwi, zważywszy, że wynik negatywny dają także przeszukiwania międzynarodowych baz online do których dostęp w UJ ułatwiony jest dzięki multiwyszukiwarce EDS[3]. Wypada dodać, że wprawdzie bułgarski Internet wielokrotnie odnotował samą śmierć Kumanova, ale pierwsza pośmiertna próba zmierzenia się z dorobkiem uczonego rodaka nie wyszła spod pióra profesjonalnego historyka[4].

Inaczej przedstawia się dostęp do bogatego dorobku Kumanova. Sprzyjają temu subskrybowane w Polsce zagraniczne zasoby internetowe. W przypadku UJ obejmują co najmniej kilkanaście pozycji pełnotekstowych[5]. W znacznym stopniu uzupełniają one listę drukowanych publikacji bułgarskiego historyka dostępnych w Bibliotece Jagiellońskiej[6].

Rozszerzenie wiedzy na temat cytowań dzieł Kumanova notowanych w renomowanych anglojęzycznych bazach bibliometrycznych[7], stanowią dokumenty zebrane w Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego (RUJ), udostepniającego prace autorów reprezentujących najstarszą uczelnię polską[8]. RUJ m. in. promuje otwarty dostęp do swoich zasobów, oferuje możliwość wyszukiwania za pomocą alfabetu opartego na cyrylicy[9], a osobom nieznającym języka polskiego ułatwia zapoznanie się z treścią zgromadzonych prac przez anglojęzyczne elementy opisu. Te i inne narzędzia zachęcając do korzystania z setek publikacji poświęconych bezpośrednio lub pośrednio dziejom Bułgarii, którymi może się pochwalić Repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego[10].

Bułgarskojęzyczne książki Kumanova cytowali Irena Stawowy-Kawka w artykule pt. *Macedońska idea narodowa w najnowszej macedońskiej i bułgarskiej historiografii* [11] oraz Krzysztof Popek w artykule *Multilingual or monolingual? The minority languages in Bulgaria after 1878*[12]. Warto zauważyć, że za każdym z krakowskich historyków stoi bogata tradycja pielęgnowania środkowoeuropejskich i bałkanistycznych zainteresowań naukowych. Profesor Stawowy-Kawka, należąca do czołowych polskich znawców dziejów Bułgarii, była współpracowniczką Henryka Batowskiego[13], imponującego swym interdyscyplinarnym dorobkiem[14]. Z kolei doktor Popek, to uczeń Stanisława Pijaja[15], kontynuujący cieszące się zagranicznym uznaniem dokonania Antoniego Cetnarowicza[16] oraz Wacława Felczaka[17]. Znajomość dzieł Kumanowa w środowisku tak wytrawnych badaczy, wydaje się czymś naturalnym.

Notes

1. <http://www.nationallibrary.bg/www/2021/11/23/in-memoriam-3/> [dostęp 30.04.2022]

2. Efekt negatywny dały m. in. wyszukiwania w https://bazhum.pl/ [dostęp 30.04.2022] oraz w <http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/search/article.action?cid=c2fe5a4d-adf4-4e27-8d1d-bf13e28f56bc> [dostęp 30.04.2022]

3. <https://eds-1s-1ebscohost-1com-1h9xsv2dd088d.hps.bj.uj.edu.pl/eds/resultsadvanced?vid=10&sid=e1b37b1d-9ef7-4516-8bac-991124bad342%40redis&bquery=SU+Kumanov%2c+Milen&bdata=JnR5cGU9MSZzZWFyY2hNb2RlPUFuZCZzaXRlPWVkcy1saXZl> [dostęp 30.04.2022]

4. <https://zname.info/news/16462827363714/80-godini-ot-rozhdenieto-na-milen-kumanov> [dostęp 30.04.2022]

5. <https://www-1ceeol-1com-1qzwc0na60019.hps.bj.uj.edu.pl/search/search-result?f=%7B%22SearchText%22%3A%22kumanov%2C%20milen%22%2C%22SearchInOption%22%3A%221%22%7D> [dostęp 30.04.2022]

6. <https://katalogi.uj.edu.pl/discovery/search?query=any,contains,kumanov&tab=LibraryCatalog&search_scope=MyInstitution&vid=48OMNIS_UJA:uja&offset=0> [dostęp 30.04.2022]

7. <https://www-1webofscience-1com-1cgpqpgdd0797.hps.bj.uj.edu.pl/wos/woscc/summary/e826a2d6-d744-4aba-8fc9-ed80f7af7ff4-35072066/relevance/1> [dostęp 30.04.2022]; https://www-1scopus-1com-1unwr6wdd0789.hps.bj.uj.edu.pl/results/authorNamesList.uri?st1=Kumanov&st2=M&origin=searchauthorlookup [dostęp 30.04.2022]

8. **Szafrański**, L. Rejestracja dorobku pracowników uczelni. Bibliografia Publikacji Pracowników Uniwersytetu Jagiellońskiego. // Komunikacja naukowa w środowisku cyfrowym, badania, zasoby, użytkownicy. Praca zbiorowa pod red. A. **Korycińskiej-Huras** i M. **Janiak. –** Warszawa, 2014, s. 192-212. <http://bbc.uw.edu.pl/dlibra/docmetadata?id=779&dirds=1&tab=1> [dostęp 30.04.2022];

Bibliografia Publikacji Pracowników UJ i Repozytorium UJ / B. **Brawuski**, A. **Drabik**, K. **Sanetra**, L. **Szafrański**, A. **Wiecheć**. // *Procesy* i procedury zarządzania na Uniwersytecie Jagiellońskim. – Kraków, 2014, s. 171-204.
<https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/2319/korycinska-huras_procesy_i_procedury_zarzadzania_na_uniwersytecie_jagiellonskim_2014.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Gałuszka, E., L. **Szafrański**. Jagiellonian University Repository (RUJ). Organizational and functional aspects. // *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis*. Studia Ad Bibliothecarum Scientiam Pertinentia, 2017, vol. 15, s. 360-374.
<https://doi.org/10.24917/20811861.15.27> [dostęp 30.04.2022]

9. Wybór alfabetu wpływa na uzyskane wyniki.

10. <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/discover?query=historia+bu%C5%82garii&submit=Id%C5%BA> [dostęp 30.04.2022]

11. <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/78223?search-result=true&query=Kumanow&current-scope=&filtertype_0=title&filter_relational_operator_0=contains&filter_0=&rpp=50&sort_by=score&order=desc> [dostęp 30.04.2022]

12. <https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/handle/item/261867?search-result=true&query=%D0%9A%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%2C+%D0%9C%D0%B8%D0%BB%D0%B5%D0%BD&current-scope=&filtertype_0=title&filter_relational_operator_0=contains&filter_0=&rpp=50&sort_by=score&order=desc> [dostęp 30.04.2022]

13. Europa Środkowa i Bałkany. Konteksty historyczne i politologiczne. Narody, mniejszości narodowe i religijne. Księga jubileuszowa ofiarowana prof. dr hab. Irenie **Stawowy-Kawce /** red. M. **Korzeniewska-Wiszniewska**, A. **Kastory**, R. **Woźnica. –** Kraków, 2019.

14. **Grudzień**, S. Interdyscyplinarność w bułgarystycznej twórczości Henryka Batowskiego. // *Słupskie Studia Historyczne*, 2011, N 17, s. 167-177. <https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Slupskie_Studia_Historyczne/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17-s167-177/Slupskie_Studia_Historyczne-r2011-t17-s167-177.pdf> [dostęp 30.04.2022]

15. <https://nauka-polska.pl/#/profile/scientist?id=98397&_k=6ciphc> [dostęp 30.04.2022]

16. Europa Środkowa, Bałkany i Polacy. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu **Cetnarowiczowi /** pod red. J. **Pezdy** i S. **Pijaja**. – Kraków, 2017.

17. Przez dwa stulecia XIX i XX w. Studia historyczne ofiarowane prof. Wacławowi **Felczakowi. –** Kraków, 1993.

II – IV – 4 *Milen Kumanov* – repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego – profil (praca pisemna)

II – IV – 4 *Milen Kumanov* – repositorium of the *Jagiellonian University* – profile (essay)

II – IV – 4 *Милен Куманов* – репозиториум на Ягелонския университет – профил (очерк)

II – IV – 4 *Милен Куманов* – репозиторий Ягеллонского университета – профиль (очерк)

ДО
ПРОФЕСОР
АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА!

Лиана Гълъбова

На паметта на професор Милен Куманов,
който вплъти сред нас чрез себе си образа
на гражданско поведение на български патриот

МИЛА ПРОФЕСОР КУМАНОВА,

Сърдечни съболезнования!

Аз едва ли ще се свикна с мисълта, че този светъл и мил човек се е преселил отвъд и вече чете и пише в небесните архиви и библиотеки...

Благодаря много, че ми пишете, за мен е голяма чест да участвам в научното и църковно възпоменание.

Професор Милен Куманов носеше онази огромна и комплексна хуманитарна ерудиция, която го прави единствен в моето обкръжение по достолепие – да носи печата на знанието винаги и неизменно навсякъде.

Неговият завиден талант на историк – да прозира зад фактите и сърцето му – на български патриот ще бъдат неизменно с нас като образци за гражданско поведение – вдъхновяващи, светли, чисти.

В общуването ни – където и да е то – в библиотеките, архивите, – той поставяше ДРУГИЯ в центъра на внимание и конструктивно вникваше в същината на всеки научен проблем.

Тези негови дарби той раздаваше на всички.

Скромен и отзивчив към всички колеги, Вашият любим спътник по житейския и академичен път е с присъствие на съвременен будител в живота на България.

Ще се молим за душата му – Бог да го приеме в своето царство на праведните.

25.11.2021 г.
София

С обич и уважение,
Лиана Гълъбова

II – IV – 5 профил на филантропа *Милен Куманов* (човек – учен – гражданин) (писмо с посвещение на *Милен Куманов* до *Александра Куманова* от 25 ноември 2021 г.)

II – IV – 5 профиль филантропа *Милена Куманова* (человека – ученого – гражданина) (письмо с посвящением *Милену Куманову Александре Кумановой* от 25 ноября 2021 г.)

II – IV – 5 profile of philanthropist *Milen* Kumanov (man – scholar – citizen) (letter with dedication to *Milen Kumanov* to *Alexandra Kumanova* of 25 November 2021)

НАПУСНА НИ ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ

Продрум Димов

На паметта на историка професор Милен Куманов

Землякът ни има забележителен принос за науката...

На 22 ноември след кратко боледуване неочаквано си отиде от този свят изтъкнатият историк, усърден изследовател на Възраждането и най-новата ни история, библиограф, енциклопедист, архивист и ерудит – проф. Милен Куманов – автор на повече от 200 енциклопедии по история на България. Той бе на 79 години.

Милен Куманов е роден в Пищигово, Пазарджишко, на 13 февруари 1942 г.

Той питаеше особена възрожденска привързаност към родния край. Посещаваше често Пазарджик и Панагюрище, участваше с ценни научни съобщения в исторически конференции, неведнъж е бил лектор в града ни за отбелязване на годишнини от важни исторически събития, представял е трудове на млади историци в Регионалния исторически музей.

На него дължат своето навлизане в света на историческата мисъл Ани Рабаджийска от Пазарджик, Десислава Костадинова от Елин Пелин, Атанас Шопов от Панагюрище, Ана Чека от Румъния и други. Благодарни са му Илия Стефанов, Александър Арнаудов, Димитър Жлегов, Костадин Пампов и други пазарджишки обитатели на територията на културно-историческото ни наследство. Професор Куманов участваше пълноценно като главен научен ръководител в подготовката, редактирането, интерпретацията и издаването на *Енциклопедия „Пазарджик”*.

Милен Куманов завършва в родното Пищигово основното си образование, а гимназиалното – в Пазарджик. Още от малък проявява **неутолим интерес към миналото**

Дипломира се в Историческия факултет на Софийския университет и веднага постъпва на работа в Окръжен народен съвет – Сливен, като специалист по културно-историческото наследство (*Първоначално М. Куманов е библиограф в Регионалната библиотека в Сливен. – Бел. Н. В.*). По-късно се установява в София, в Института по история на БАН, където скоро печели доверие и авторитет с упоритата си научноизследователска работа и множество стойностни научни публикации. От 1971 г. е доктор на историческите науки, а от 1981 г. – доцент по история. Негови книги са посветени на Стефан Стамболов, Александър Малинов, Иван Дочев, а изследванията му за Димо Казасов, Никола Мушанов и други видни наши обществени – политически и културни дейци, са впечатляващи. Големи бяха усилията му и за популяризиране на малко известни или непознати факти и събития за живота на цар Борис III и царица Йоана. Неоценим е неговият огромен принос като съставител и редактор на многотомното **архивно богатство на Стефан Стамболов**, с което бяха попълнени много бели петна от живота на държавника-бивш революционер.

През 2020 г., по време на честването на 166-годишнината от рождението на Стамболов, проф. д.ик.н. Стоян Денчев обяви, че Университета по библиотекознание и информационни технологии присъжда специална почетна академична награда на Милен Куманов – за цялостната му изследователска дейност, и специално за свързаната с живота и делото на Стефан Стамболов, и най-вече – **за установяването на точната му рождена дата на 30 януари**. Цялата научна общественост възприе този академичен акт като професорско удостояване!

По природа Милен Куманов беше истински работохолик. Непрекъснато беше из музеи и архиви в страната и чужбина. А когато е в София, прекарваше по цял ден, унесен над архивните единици в Централната библиотеката на БАН или в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”.

Той бе в стихията си тогава, обхванат от неудържимия стремеж да вниква все по-дълбоко в смълчаните пластове на историческото ни минало.

Милен Куманов откри нови факти и отхвърли неправилно интерпретирани събития, свързани с подготовката на Априлското въстание.

Лично на мен ми предостави например копие от „Пълномощно” от Общото събрание, заседавало през

ноември и декември 1875 г. в Гюргево, връчено на Панайот Волов и Георги Бенковски като бъдещи организатори-апостоли на въстанието в Четвърти революционен окръг.

Той е сред първите ни историци, които доказаха, че великата Априлска епопея се подготвя и организира от Общото събрание в Гюргево, ръководено от Стефан Стамболов, а не от нов Български революционен централен комитет в Гюргево, чието съществуване никъде не е документирано.

Моите лични контакти с този невероятно скромен, родолюбив и любознателен творец датират от края на 70-те години на миналото столетие. Така можах да навляза в историческата среда и да имам близко познанство с академиците Константин Косев, Георги Марков, професорите Дойно Дойнов, Пламен Митев… С много от тях направих интервюта за местния и централния печат, а близкото ни приятелство с Милен Куманов се роди от насърчителната му рецензия за издаването на историческата художествено-документална моя книга *„До хребета на безсмъртието"* през 1984 г.

През годините направих няколко интервюта с него, посветени на важни годишнини и актуални събития. Той категорично **осъждаше антинародната политика на Кобургската династия**, и напомняше, че тя е донесла толкова много страдания и черни забрадки на българския народ.

Последният ни разговор, онасловен *„Ньойският договор – трагедия и поука"*, беше публикуван в бр. 229 от 27 нември 2001 г. във в. *„Знаме"*.

Но аз следях паралелно и творческите му изяви и пишех рецензии за тях. Връзката ни никога не прекъсна. Отбивах се при него при всяко мое отскачане до София – **в гостоприемната му стаичка в БАН**, където често го посещавах негови близки приятели и колеги от Пазарджик и от къде ли не.

Той винаги се интересуваше от духовния живот в града ни и посещаваше всяка моя премиера в столицата.

Милен Куманов посвети целия си съзнателен живот на неоцетима изследователска работа, показа невероятен интелектуален ръст на историк – въпреки белега на съдбата... Нима не откриваме нещо подобно у Пенчо Славейков, Дамян Дамянов или пък у гениалния Бетховен...

Нямаше почивен ден будната креативна мисъл на Милен Куманов.

Неговият изследователски плуг отиваше в неразорани български исторически земи. Такъв бе неговият сериозен научен труд *„Българите от Тимошко и Поморавско"*, който за съжаление от десетилетия обира праха на академичното издателство „Проф. Марин Дринов"... Подобна участ имат и други негови ръкописи, които **чакат издателско благоволение, за да видят бял свят**...

Да не говорим за безбройните му извадки и наброски от работните му тетрадки…

В течение на годините ме впечатляваха и нравствените измерения на неговата личност. Той бе човек с достойнство и чест, носител на завиден морал и критерии.

Никога не приемаше да му подарявам книги. Настояваше да ги купува, като често вземаше за подарък на близки и колеги. В приятелски кръг не допускаше да го черпят, винаги отваряше своята кесия.

Да се надяваме, че ако не днес, то утре България и българите ще оценим по достойнство свършеното от него.

Първонач. публ.: <https://www.zname.info/news/16384484725344/napusna-ni-dots-milen-kumanov>. – 9 дек. 2021. – 1 с.

II – IV – 6 *Милен Куманов* : профил – историк – човек – приятел (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 6 *Милен Куманов* : профиль – историк – человек – друг (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 6 *Milen Kumanov* : profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

ПРИНОСИ КЪМ *ПАИСИЕЗНАНИЕТО*

Ваня Добрева

Посвещава се на светлата памет на професор Милен Куманов

История славянобългарска 1762 – 2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / **Надежда Драгова** ... [и др.]. – София : Болид-инс, 2012. – 128 с. – (Б-ка Четвърт хилядолетие История славянобългарска ; N 2)
Други авт.: **Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова**.
ISBN 978-954-394-101-8

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)
ISBN 978-954-8887-92-2

Известно е, че **юбилеят стимулира процесите на културната памет, свързани** с ***пре*-откриване, *пре*-осмисляне, *пре*-формулиране на същностни категории и модели**. Тази роля на юбилея е обстойно проучвана и от гледна точка на социокултурното му значение като семиотичен акт, осъществяващ **преноса на значенията от историко-митологични събития, културни герои, крупни обществени фигури към съвременното актуализиране на идентификационните процеси, свързани с формирането на представите, образите, на личностното и национално светоусещане**.

Във връзка с това, интерес представлява да бъдат щрихирани, макар и в най-общ план, **две инициативи, чрез които през 2012 година се отбелязва четвъртвековният юбилей на *„История славянобългарска”* и 190-годишнината от рождението на нейния автор – Св. о. Паисий Хилендарски**.

Става въпрос за **осъществени проекти за динамизиране на културната памет с оглед на съвременните реалности**:

- *единият* – **на Югозападния университет (ЮЗУ) „Неофит Римски”, Софийския университет (СУ) „Св. Климент Охридски”, Пловдивския университет (ПУ) „Св. Паисий Хилендарски”** [1], *и*

- *другият* – **на Университета по библиотекознание и информационни технологии** (УниБИТ).

Определено смятам, че **постигнатото от научните екипи може да послужи като основа, върху която да се осмисли и 300-годишният юбилей на Паисий Хилендарски през 2022 г., като нова възможност за активиране на смисловите механизми и елементи от културната памет**.

На **проф. Надежда Драгова** се дължи мащабната научна реализация, свързана с изследване на *„История славянобългарска”* – издирване, публикуване и обстойно проучване на преписите на съчинението на Паисий. В център на новото научно дирене се превърна Филологическият факултет на ЮЗУ „Неофит Рилски”, Благоевград, с активното участие на изследователи от СУ „Св. Климент Охридски”,

ПУ „Паисий Хилендарски" и УниБИТ. Сред учените следва да бъдат откроени имената на **проф. Даринка Караджова, доц. Елена Тачева, проф. Лили Илиева, проф. Маргарет Димитрова, доц. Десислава Лилова, проф. Мила Кръстева и др.** Резултатите са, че изследователското направление *паисиезнание* получи ново смислово дообогатяване и уплътнение. Откритите и обстойно проучени нови преписи на *Историята* по нов начин осветляват въпроса за ролята на съчинението на Паисий в процесите на формиране на националната идентичност през XIX век. Както посочва Н. Драгова, новите проучвания показват, че *„Историята"* не само се разпространява ръкописно до края на XIX век. Но и, което е особено симптоматично, тя се превръща в sine qua non за всяко българско селище: чрез отделните преписи се осъществява своеобразно *въобразено* конструиране на нацията. Всеки преписвач подхожда към *Историята* творчески: добавя географски или исторически данни за родното си българско селище, за неговите български жители, за собствения си български произход.

На свой ред, и в УниБИТ, под ръководството на **проф. Стоян Денчев и проф. Александра Куманова** се осъществява друг значим проект, свързан с *„История славянобългарска"* и нейния автор [2]. Тук акцентът се поставя върху синтеза между продуктивните педагогически практики с научния историографски и био-библиографски подход.

Като част от образователния процес **проф. А. Куманова и д-р Николай Василев** предлагат нова трактовка на ръкописа, осмисляйки го като вид ритуално действие. В рамките на семинарните занятия двамата преподаватели и изследователи увличат студентите да реализират свои преписи на *„История славянобългарска"*, като по такъв път се опитат сами да разгадаят нейния смисъл и съдържание, наблюдавайки употребата на морфологичните и синтактичните категории в качеството им на информационен код за разбиране на българската книжнина и култура.

Практическите резултати от работата на студентите се превръщат в база за осмисляне на по-цялостни теоретични наблюдения върху развитието на *паисиезнанието*. Научният екип допълнително разработва справочно-информационен инструментариум, с коментар и два вида показалци – именен и географски. Резултатът е: издаване на монографията *„Информационен код на българската книжовност и култура „Св. Отец Паисий Хилендарски"*, който допринася в значима степен за развитието на *паисиезнанието*.

Във връзка с това, запознаването с концептуални акценти от стуктурирането и смисловото оформление на този труд дава една по-ясна представа за приносните моменти към *паисиезнанието*, осъществени от неговите автори – **проф. Милен Куманов, проф. Александра Куманова, проф. Стоян Денчев, д-р Николай Василев и др.**

Задачата, която авторите на *„Информационен код на българската книжовност и култура „Св. Отец Паисий Хилендарски"* са си поставили със студиите и статиите в изданието, е да представят в цялост реализираните проучвания върху *„История славянобългарска"*. Като подходящо начало на книгата служи студията на **проф. Милен Куманов**, в която се обозначават основните етапи от *паисиезнанието* като самостоятелна научна дисциплина. Подробно и с изследователска вещина авторът представя историографския контекст на знанието за *„Историята"* и за нейния автор, подчертава приносите на поколения чуждестранни и български изследователи. Интерес представлява фокусът върху знанието на изследователи и обществеици от епохата на Българското възраждане – на **Юрий Венелин, на Васил Априлов, на Христаки Павлович, на Виктор Григорович, на Гавраил Кръстевич, на Драган Цанков, Георги Раковски, на проф. Марин Дринов, Васил Друмев и др.** С научна прецизност са описани и разгледани симптоматични научни трудове и през XX век, откроени са приносните моменти на десетки автори, градящи съвременното ни познание върху *„История славянобългарска"* и върху нейния автор. Смятам, че **студията на Милен Куманов е приносна за развитието на *паисиезнанието* и за неговото утвърждаване като научно хуманитарно направление**.

Създаденият историографски контекст в *„Информационен код на българската книжовност и култура „Св. Отец Паисий Хилендарски"* кореспондира и със следващия приносен момент, свързан с проучване на рецепцията на *„Историята"* от гледна точка на литературно-историческото разбиране. В самостоятелни раздели са обобщени резултатите от прочитите на *„Историята"*, **измерени и систематизирани са морфологичните категории (съществителни, прилагателни, глаголи, местоимения), разгледани са синтактичните характеристики в конструирането на текста с оглед изясняване на информационните нива и тяхното интерпретиране**. Като основен метод на изследователска стратегия са използвани преимуществата на херменевтичния подход, а това подпомага задачата да се успоредят съвпаденията, но и различията между самостоятелно битуващите в хронологичната си последователност контексти. Във връзка с това, е и другият приносен момент на сборника – **био-библиографският труд за Паисий и неговото съчинение, дело на проф. Александра Куманова**. Вижда се, че поставената и осъществена задача на изследователския екип на УниБИТ е сложна и пионерска, допринасяща за развитието на *паисиезнанието*.

През 2022 г. предстои да бъде отбелязан 200-годишният юбилей от рождението на Паисий Хилендарски. Дали този юбилей ще се превърне в нов стимул за задвижване на националната ни културна памет, дали ще обогати с нови приноси *паисиезнанието* зависи и от реализирцията на такъв вид мащабни проекти като инициативата на **проф. Драгова** и тази – на **УниБИТ (проф. Стоян Денчев, проф. Александра Куманова, проф. Милен Куманов, д-р Николай Василев)**. От съществено значение, с оглед на бъдещите задачи през 2022 г., е да се познава и оценява приносът на постигнатото чрез тези инициативи в областта на *паисиезнанието*.

Цитирана литература

1. **История** славянобългарска 1762 – 2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / **Надежда Драгова** ... [и др.]. – София : Болид-инс, 2012. – 128 с. – (Б-ка Четвърт хилядолетие История славянобългарска ; N 2)

Други авт.: **Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова**.

ISBN 978-954-394-101-8

2. ***Свети отец Паисий Хилендарски***. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Мариана Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)

ISBN 978-954-8887-92-2

II – IV – 7 1) История славянобългарска 1762-2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Други авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова ; 2) Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 7 1) История славяноболгарская 1762-2012 : научные горизонты четверти тысячелетия / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Другие авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Крыстева, Димитр Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лычезар Перчеклийски, Любка Ненова. 1) История славяноболгарская 1762-2012 : научные горизонты четверти тысячелетия / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Другие авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Крыстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лычезар Перчеклийски, Любка Ненова. – *На болг. яз.* ; 2) Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская... : Информ. код болг. литературы : I.. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общая ред. и эпилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, прим., указатель имен, геогр. указатель М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц. копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц. копия, эпилог (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. София, 2011. – *На болг. яз.* (рецензия с посвящением Милену Куманову)

II – IV – 7 1) Istoria slavyanobolgarskaya 1762-2012 : scientific outlooks for a quarter of a millenary / Nadezhda Dragova ... [et al.]. – Sofia, 2012. – Other auth.: Elena Tacheva, Vanya Dobreva, Inna Peleva, Mila Krasteva, Dimitar Peev, Darinka Karadzhova, Margaret Dimitrova, Lachezar Perchekliyski, Lyubka Nenova. – *In Bulg.* ; 2) *Saint Father Paisiy Hilendarski*. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. – Sofia, 2011. – *In Bulg.* (review with dedication to *Milen Kumanov*)

ЕДИНСТВЕН СРЕД СЪВРЕМЕННИЦИТЕ НИ

Антоанета Иванова

На светлата памет на професор МИЛЕН КУМАНОВ,
който научи няколко поколения историци –
да са изследователи и хора във всеки детайл на
своята човешка и творческа битност на откриватели
и на истината, и на знанието, и на живота –
ипостасите на честното трудолюбиво съзидание

„Явното, знайното
всеки ден бива,
тука най-тайното
нам се открива:
своя Божествен мост
в тоз рядък час
Вечната Женственост
спуска към нас.” –

Й. В. фон Гьоте / прев. **В. Петров**

Професор Милен Куманов е УЧЕН С БЕЗЦЕННО И УНИКАЛНО ПРИСЪСТВИЕ В ИСТОРИОГРАФИЯТА НА СЛЕДОСВОБОЖДЕНСКА БЪЛГАРИЯ.

Неговите приносни изследвания върху освободителните борби на българите впечатляваха студентите с интереси в тази област и с разбирането на същността на третираните от него в система въпроси, което му позволи да ИЗГРАДИ УНИКАЛЕН ОБИЛЕН ФОНД ОТ 200 ИСТОРИЧЕСКИ ЕНЦИКЛОПЕДИИ ЗА БЪЛГАРИЯ, кумулиращи разработените от него персоналии на историческите дейци, – единствени по рода си универсални хуманитарни справочници.

Професор Милен Куманов е естествено – природно отворен към комуникация с младите специалисти, търпеливо вникващ в проблемите им и изслушващ въпросите им, проявяващ разбиране към трудностите в писането на научни текстове и подготовката на справочен апарат към тях.

Професор Милен Куманов ни даваше постоянно разяснения, обясняваше ни детайлите на научната работа и ни даваше увереност – как да се справим на необходимата методологична висота с набелязаните задачи и да постигнем необходимото равнище на научна работа.

Научният авторитет, търпението на преподавател – УЧИТЕЛ и умението на предразполага – ВСЕ ЕДНО, ЧЕ САМОТО МИРОЗДАНИЕ ОЧАКВА ТВОЯТА АКТИВНОСТ – такъв е професор Милен Куманов (!) – са сред вкоренените в същността му свойства, които го правеха ЕДИНСТВЕН СРЕД СЪВРЕМЕННИЦИТЕ НИ...

Личният пример на този ЧОВЕК и УЧЕН – тези две ипостаси са МАГИСТРАЛА НА НЕГОВАТА ЛИЧНОСТ (!) – вдъхновяват и изпълват с увереност в собствените ни сили нас – неговите събеседници и спътници в живота.

Именно ЛИЧНОСТНАТА МАГИСТРАЛА на професор Милен Куманов направи много от нас не само негови УЧЕНИЦИ, но и – СЛЕДОВНИЦИ НА ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА ИСТОРИЧЕСКА НИВА, разбирана КАТО ДИШАНЕТО – КАТО НАЧИН НА ЖИВОТ.

Професор Милен Куманов ОСЪЩЕСТВИ ВРЪЗКАТА МЕЖДУ ПОКОЛЕНИЯТА В ХУМАНИТАРИСТИКАТА – тези от професор Васил Златарски до наши дни...

Той обогатяваше деликатно – КАТО ОТКРИТА ЧОВЕШКА ДУША, но категорично и с лекота – КАТО ВЕЩ НАСТАВНИК всеки, когото НЕУСЕТНО ПРЕВРЪЩАШЕ В ИЗСЛЕДОВАТЕЛ.

Не само МАЙСТОРСКИ ОПИТ, но една КОСМИЧЕСКА ЩЕДРОСТ бликаше от него.

В този възхитителен човек е въплътена ДУШАТА НА ОТДАВАЩИЯ ТВОРЕЦ!

Точно това ни поставяше в СВЕТЛИННИЯ ПОТОК НА ЗНАНИЕТО – БЕЗКРАЙНО И ВЕЧНО...

Няма никога да излезеш от сърцата и умовете ни, УЧИТЕЛЮ – с ненатрапничавото си присъствие, с активното си съдействие, с енциклопедичната си компетентност и с пиродна си доброта.

II – IV – 8 *Милен Куманов* – историограф на следосвобожденска България – фонд от 200 исторически енциклопедии за България – единствени по рода си универсални хуманитарни справочници – личностен катализатор (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията)

II – IV – 8 *Милен Куманов* – историограф Болгарии после освобождения от османского ига – фонд из 200 исторических энциклопедий о Болгарии – единственные в своем роде универсальные гуманитарные справочники – личностный катализатор (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии)

II – IV – 8 *Milen Kumanov* – historiographer of modern Bulgaria – 200 historical encyclopedias about Bulgaria – unique universal humanitarian reference books – personal accelerator (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia)

ЗА МИЛЕН КУМАНОВ С ПРЕКЛОНЕНИЕ:
Един добър християнин и роден учен

Никола Казански

Милен Куманов (1942-2021) е учен от Бога.

Свидетелство за това са неговата забележителна научна кариера и изследователската му дейност.

Той е **един от редките енциклопедисти, който стои в основата на повечето от историческите справочници с универсална хуманитарна насоченост в последните трийсет години, когато стана изобщо възможно реализирането на такъв род издания**.

В метода на тези трудове кулминира духът на **изследователската енциклопедика, която е връх на хуманитарния клъстър на универсалното познание: биографиката, историографията, архивистиката и библиографиката**, изведени от **акад. Никола Михов (1877-1962)** за **екстериориката** и **практически осмислени и развити и теоретично, и като библиографска систематика** от **проф. Тодор Боров (1901-1993)** – личностите, под знака на които преминава следването и научното творчество на Милен Куманов в сферата на **булгарика**.

Но той е и един рядко **добър човек** – християнин с уважение и внимание към всеки, независимо от различията...

Животът му е живо въплъщение на словата на българо-руския **Светец Серафим (Соболев) Софийски Чудотворец (1881-1950)**:

„най-голямото чудо на света е
добрият, незлоблив и независтлив мирянин”.

Някой ще каже, че той изповядваше леви идеи. Но на всички е известно, че самите комунистически постулати се основават на принципите на ранното християнство. Именно тези начала на човеколюбие и добролюбие изповядва и Милен.

За това допринасят особено **неговата майка Илина Куманова (1910-1984)** и **неговият кръстник – руският граф, офицер и свещеник Николай Самохин (1880-1965)**.

... Аз също бях възпитан в християнските добродетели от моята баба Православа – дъщеря на свещеник... Това ни сближи с Милен от първия момент на нашето колегиално общуване в Българската академия на науките.

... Тоталитарната система имаше много недостатъци, но най-отвратителният за мен беше нейната изключително вулгаризирана тартюфщина. Съзнателно се покровителстваха и насърчаваха недоучили игноранти, за да бъдат идеологически верноподанни. Върхът на всичко беше показното преклонение пред съветското, което се изравняваше абсолютно неправомерно с руското. И то от хора със слабо или никакво знание на културния литературен (а не административно-командния) руски език, да не говорим – на истинската руска култура...

Милен Куманов деликатно, но твърдо, проявяваше естественото преимущество на интелекта и знанието над арогантното самозванство.

Няма да забравя никога януарския ден на 2005 г., когато той ми каза, че би желал да ползва моите знания на полиглот и то специално по английски, в съчетание с моите компетенции по библиография, научна информация и културология в услуга на неговата съпруга Александра Куманова.

Тогава не можех да си представя високото интелектуално предизвикателство, което ще донесе това наше професионално общуване.

Александра Куманова беше наистина една „бяла” лястовица за тогавашната действителност. Израснала във

високо културно семейство с руска дореволюционна (*белогвардейска*) закваска, тя е имала големия шанс да може да продължи образованието си в един от центровете на световната цивилизация – Санкт Петербург. Там тя защитава малък и голям докторат, като последният е изобщо първият и единственият в България и до днес; посветен е на теорията на библиографията и на световна универсална библиография от времено на Калимах Александрийски (III в. пр. н.е.: библиотечната библиография) до текущите универсални международни библиографски указатели (XX-XXI в. библиография на библиографията).

Определена заслуга за нейното възходящо развитие има и Милен Куманов, който я подкрепя всецяло в трудния й път на изследовател и въобще я посвещава в този път.

Без излишна скромност трябва да кажем, че те бяха не само силно любящи се съпрузи, но и учени, отдадени на своето призвание.

Те обаче бяха и нещо много повече – **сратници с пълно съзнание за житейската си мисия за България**.

Бидейки изначално дълбоко френски възпитаник, мога да ги сравня само с известното семейство изследователи **Пиер Кюри (1859-1906) и Мария Склодовска-Кюри (1867-1934)**.

„Сладкото" посттоталитарно безвремие (през което все пак имах с много усилия заслужената възможност да специализирам в световните центрове на моята професия) за мен кулминира в сътрудничеството ми с това „свято" семейство Милен и Александра Куманови.

По това време изконно пренебрегваният, но с добър интелектуален капитал, вкоренен в Българския библиографски институт, Библиотекарският институт беше избрал нов перспективен ръководител – учен, преподавател и мениджър от най-висока класа... Такова чудо в България се случва веднъж на 100 години... Именно той беше привлякъл във възродения Институт (който щеше да се превърне в истински Университет!) семейство Куманови. Специално за Александра Куманова беше получил освен това най-високи референции от световноизвестни чуждестранни учени.

Широко известна е нейната неуморна изследователска и преподавателска дейност след 2003 г., като, освен всичко друго, професор Куманова, стана и основател на първото в страната и единствено до днес Студентско научно общество (2005-) със собствен ежегоден форум с национален мащаб и международно участие и собствено периодично издание с редовен информационен интервал.

Помня как ние с Милен работихме с максимални сили и самоотдаване в търсене на множество справки за нейните многобройни и задълбочени библиографско-философски студии и за ръководените и рецензираните от нея към 2022 г. към 4 000 научни изследвания на студенти и докторанти, удостоени да бъдат публикувани и у нас, и в чужбина в универсалните и специализираните периодични издания и в специално създадената историографска и библиографска серия от справочно-енциклопедични книги „Факлоносци" на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ". И тримата се трудихме усилено и непрестанно над редица наши съвместни библиографски и историографски проучвания в сферата на универсалната интердисциплинарна хуманитаристика: религия – изкуство – наука... От 2008 г. към тази наша работа се присъедини още един войн-радетел на библиографското и историографското коренище на знанието – **д-р Николай Василев**, на когото принадлежи научната и езиковата редакция и на нашите изследвания, и на студентските проучвания, на които всички ние гледахме като на едно цяло.

Екипното действие е особено характерно за **ерата на информационния взрив**, в пределите на който живеем, когато се откриват **технологични възможности за универсализиране на интелелектуалния труд** и той **включва в обсега си пределно голямо число от участници на нивата на научното творчество**.

И Милен, и Александра разнасяха искрите на това движение за знание и светлина: **той – сред *библиотекарите, музейните и архивните работници от централните, регионалните и местните средища на информатизацията*, а Александра – сред *студентите, докторантите и младите преподаватели на Университета по библиотекознание и информационни технологии*, които и двамата привличаха самоотвержано към научноизследователско – библиографско и историографско – творчество**.

Истинска своеобразна **Нова Атинска академия в постмодерната реалност** – подобна на създадения стенопис на **Рафаело Санцио (1483-1520)** – израстна от културно-просветото дело на Милен и Александра.

Те и двамата имаха **едни и същи ориентири – проф. Теодор Момзен (1817-1903), проф. Едуард Майер (1855-1930), акад. Никола Михов, проф. Тодор Боров, проф. Юрий Лотман (1922-1993), проф. Томас Сибиък (1920-2001), проф. Умберто Еко (1932-2016)**.

Едно **действено родолюбие** в двамата искрометно и естествено свързваше в тяхната работа **отечествените културни процеси и явления с универсалните планетарни цивилизационни модели на *хуманитаристиката,* *отсъстваща от класификациите на познание и информация в тоталитарния свят***, поради феномена й да *обединява **религията – изкуството – науката***!

И Милен, и Александра увличаха в труд на научната нива.

Техните събеседници ставаха сратници, труженици на научни изследвания.

Постоянната потопеност и на двамата в този свят на съзидание ги направи интелектуални магнити за много хора...

Любимото им Ранно Средновековие и Предренесанса рефлектираха метафорично постоянно в битността на тези двама ***нови монаси в съвремието*** (израз на Умберто Еко).

Милен ни остави сред огромното си научно наследство и дипломна си работа (1965) за **историка на Първата българска държава проф. Васил Златарски (1866-1935), която и до ден днешен е единственият**

цялостен *историографски* принос по темата, а Александра – **ораториите за България, в които неизменни съратници станаха – наред с Милен – проф. Стоян Денчев (1953-), д-р Николай Василев (1954-), о. Стефан Пашов (1961-), епифанно възкресили духа на Св. Константин Кирил – Философ (827-869), Св. архиепископ Методий (815-855), Св. Патриарх Евтимий Търновски (ок. 1325 – 1403), образите на цар Симеон Велики (864-927) и златния век на българската култура, но и на Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773), Георги С. Раковски (1821-1867), Васил Левски (1837-1873), Христо Ботев (1848-1876), Гео Милев (1895-1925), Христо Смирненски (1898-1923), Никола Вапцаров (1909-1942)**...

... Особено характерна е една случка, показваща знанието и споделянето на интересите от двамата.

Отправил се през 1996 г. в библиотеките и архивите на Санкт-Петербург, откъдето през същата година Александра се е върнала след защитата на големия си докторат там, Милен се оказва на уникална лекция на Умберто Еко. След магията на словото на този чародеец на Средновековието в нашето съвремие, Милен се приближава към учения и му казва на френски език: *„Seigneur! Votre conférence doit être entendue par mon épouse Alexandra – Сеньор! Вашата лекция трябваше да чуе моята съпруга Александра.”*... Тази фраза отеква дълбоко в сърцето на Умберто Еко (роден е в малкото градче Алесандрия (!) в Пиемонт), който на мига изважда малка книжка с оригинали на свои есета и я надписва за Александра...

На Умберто Еко Александра посвещава *Информационна розата на световната универсална библиография,* за създаването на която са нужни 45 години работа в най-големите библиотеки по света, станала възможна на база на средствата на семейството на Александра и с огромното действено насърчаване на Милен...

Закърмен в лоното на народа, Милен не спира да черпи сили в **народната песен**. Той самият има девет часов репертоар на изпълнение на народни песни и уникална колекция на грамофонни плочи със записи на най-добрите изпълнители.

Никога няма да забравя как той ме покани настоятелно на юбилейния концерт в Аулата на Софийския университет на видния композитор и фолклорист проф. Тодор Бакалов (1938-2017). Аз не бях толкова изкушен в българския фолклор, въпреки че баща ми **д-р Рачо Казански** (1909-2006) винаги се възхищаше от народната песен и казваше, че в нея народът е вложил своя гений, тъй като не е имал други възможности поради вековната липса на държавност.

Оказа се, че ще присъствам на уникален спектакъл, събрал в калейдоскоп цялото богатство на нашите песни и танци от българските земи от Македония до Бесарабия и от Видинско до Странджа. Бях разтърсен и напълно обладан от това Свето представление, и разбрах с пълна сила колко прав (както винаги!) е бил моят роден баща... **Благодаря ти, Милене, за това духовно пиршество, когато почуствах Божественото!**

... Александра благоговее пред оперната култура, която е част от формирането й и цял живот събира грамофонни плочи и компактни дискове на знаменити оперни изпълнения и въобще на класическа музика, както и концертни и театрални програми на посетените от нея спектакли в Европа, Азия, САЩ, албуми от художествените галерии на тези страни.

Учудващо ли е, че от **2012 г**. цели **фондове от семейната библиотечна колекция на Милен и Александра Куманови** двамата даряват на:

- Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” (НБКМ) (чуждестранни монографични и периодични издания; грамофонни плочи и компактни дискове на класическа и народна музика; албуми, програми от представления и проспекти на галерии от Европа, Азия, Америка; колекция от издания на приказки на български, немски, английски и руски езици);

- **Централната библиотека на БАН (ЦБ БАН**) (издания на *Св. Библия* на различни езици от фамилната колекция на А. К. от 1926 г.; книги по история, събирани от М. К.; допълнително М. К. депозира още през **2010 г.** в **Централния научен архив на БАН 230 свои ръкописни бележника** с ***непубликувани* историко-библиографски изследвания**);

- **Института за исторически изследвания при БАН (ИИИ БАН**) (историческа и краеведска литература);

- **Института за литература при БАН (ИЛ БАН**) (езиковедска литература и художествена литература на български, руски, френски, италиански и английски език);

- **Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ**) (традиционните и *е*-библиотеки по соларния култ – философията на нестинарството *ARYANICA, NESTINAIANA* и други 21 *е*-библиотеки на УниБИТ – колекция *ERUDITICA* – общо **23 *е*-ресурса на 22 езика под научната редакция на М. и А. К.**: *ANTHOLOGICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, BALANICA, CHEKHOVIANA, COMMENTATORICA, DECAMERONICA, ECOVIANA, ERUDITICA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, HOFFMANNIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, PUSHKINIANA, RAKOVSKI, UNIVERSALICA, ZLATARICA*);

- паралелно на **НБКМ, ЦБ БАН, ИИИ БАН, ИЛ БАН, Народната библиотека „Иван Вазов, Библиотечно-информационния център на УниБИТ, Регионалните и читалищните библиотеки в България** (традиционните и *е*-издания на енциклопедиите на М. К., справочно-енциклопедичните издания на серия „Факлоносци” на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ” и „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ”)...

Последните колекции, с други авторски книги на Милен и Александра Куманови – общо **191 труда на 3 езика, в които информацията е на 22 езика, притежавани от 725 библиотеки по света** – са дарени от тях и

на: Конгресната библиотека – Вашингтон, САЩ (The Library of Congress – Washington, USA) <https://www.loc.gov>, Университетската библиотека – Мюнхен, Германия (Universitätsbibliothek [University Library] – München [Munich]) <https://www.en.uni-muenchen>, Националната библиотека – Таджикистан (National Library – Tadjikistan) <http://kmt.tj>, Университетската библиотека – Сиатъл, САЩ (University of Washington Libraries – Seattle, USA) <https://www.seattleu.edu/library>, Руската национална библиотека – Санкт Петербург, Русия (National Library of Russia – Saint-Petersbourg) <www.nlr.ru>, Британската библиотека – Лондон, Великобритания (The British Library – London, UK) <www.bl.uk>, Националната библиотека – Будапеща, Унгария (National Széchényi Library of Hungary – Budapest, Hungary) <http://www.oszk.hu/en>, Народната библиотека – Белград, Сърбия (National Library of Serbia – Belgrade, Serbia) <www.nb.rs>, Националната библиотека – Киев, Украйна (Vernadsky National Library of Ukraine – Kiev, Ukraine) <http://nbuv.gov.ua> (изпълнява ролята и на Централна научна библиотека на Националната академия на науките на Украйна), Националната библиотека – Минск, Беларус (National Library of Belarus – Minsk, Belarus) <www.nlb.by>, Библиотеката за чуждестранна литература – Москва, Русия (M. I. Rudomino All-Russia State Library for Foreign Literature – Moscow, Russia) <http://libfl.ru>, Руската държавна библиотека – Москва, Русия (Russian State Library – Moscow, Russia) <www.rsl.ru>, Държавната библиотека – Берлин, Германия (Berlin State Library – Berlin, Germany) <http://staatsbibliothek-berlin.de>, Националната и университетската библиотека – Любляна, Словения (National and University Library of Slovenia – Ljubljana, Slovenia) <www.nuk.uni-lj.si>, Народната и университетската библиотека – Скопие, Македония (National and University Library „St. Clement of Ohrid" – Skopje, Macedoine) <http://nubsk.edu.mk>, Централната научна библиотека на Академията на науките на Молдова – Кишинев, Молдова (Central Scientific Library „Andrei Lupan" Academy of Sciences of Moldova – Chisinău, Moldova) <http://bsclupan.asm.md/?lng=3>, Университетската библиотека – Питсбърг, САЩ (University Library System of Pittsburgh – Pittsburgh, USA) <https://www.library.pitt.edu>, Националната библиотека – Баку, Азербайджан (Mirza Fatali Akhundov National Library of Azerbaijan – Baku, Azerbaijan) <http://anl.az/new/en>, Университетската библиотека – Бъркли, САЩ (Berkeley Library of University of California – Berkeley, USA) <www.lib.berkeley.edu>, Народната библиотека – Мартин, Словакия (Slovak National Library – Martin, Slovakia) <http://www.snk.sk>, Националната библиотека – Букурещ, Румъния (National Library of Romania – Bucharest, Romania) <http://www.bibnat.ro>, Университетската библиотека – Краков, Полша (Jagiellonian Library – Krakow, Poland) <http://www.en.uj.edu.pl>, Университетската библиотека – Блумингтън, САЩ (Indiana University Bloomington Libraries – Bloomington, USA) <https://libraries.indiana.edu/>, Ватиканска библиотека (Vatican Library – Vatican City) <https://www.vaticanlibrary.va/home.php>, Немска национална библиотека – Лайпциг, Германия (Deutsche Nationalbibliothek – Leipzig, BRD) <http://www.dnb.de/DE/Home/home_node.html>, Библиотека на Сорбоната – Париж, Франция (Bibliothèque de la Sorbonne – Paris, France) <http://www.bibliotheque.sorbonne.fr/biu/>, Народна библиотека на Полша (Narodowa – Warszawa, Polska) <https://www.bn.org.pl/en/>, Кралска Датска библиотека – Копенхаген, Дания (The Royal Danish Library – Copenhagen K, Denmark) <http://www.kb.dk/en/>, Национална библиотека на Иран – Техеран, Иран (The National Library of Iran – Tehran, Iran) <https://ipfs.io/ipfs/QmXoypizjW3WknFiJnKLwHCnL72vedxjQkDDP1mXWo6uco/wiki/National_Library_of_Iran.html> и др.[1]

Тези колекции се изграждат постепенно, последователно и паралелно на **работните места – кабинетите на Милен Куманов** (който е един от последните кабинетни учени на XX-XXI в.!), поддържани от него през целия му живот – и в родната му къща в с. Пищигово, обл. Пазарджишка (1949-1965), и в родния дом на Александра на бул. „Княз Александър Дондуков" в София (1972-2016), и в семейното им жилище в кв. „Младост" в София (1986-), където е ядрото на библиотеката на М. и А. К., и в Института за исторически изследвания при БАН (1968-2009), и в Централното управление на БАН (1992-2015), и в Университета по библиотекознание и информационни технологии (2005-2021), и в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (2015-2021)[2].

Влюбен в родната природа, в родната земя, Милен я обикаля постоянно – като един нов Апостол – и непрекъснато се отзовава в *библиотеки, архиви, музеи* – там, където се творят изданията по *булгарика* на съвременна България, където цели поколения от *библиотекари, учители, историци* се подготвят под всеотдайното му вещо начало да станат разпространители на *булгариката* като част от универсалното информационно пространство на *хуманитаристиката*.

Бидейки природно надарен **естет**, Милен оставя много фотографии, които лично прави на исторически документи и други забележителности. Съвсем не е случайно, че в личния му архив има и фотография, направена преди 40 години, когато с Александра са на сватбено пътешествие след цели 10 неразделни години, в които той става част от семейството й... Тази фотография е направена в Лувъра... На нея Милен Куманов е уловил миг от вглеждането на Александра в знаменития шедьовър „Амур и Психея" на венецианския скулптор **Антонио Канова (1757-1822)**, създаден в Неапол през 1787 г.

... Двамата са в Париж, за да се поклонят на френската култура, пиететът към която е предаден на Милен още от отец Николай Самохин, но и специално – за да се докоснат до света на ***Парижката Света Богородица*** – образа на вечната любов в безсмъртната творба на **Виктор Юго** (1802-1885)...

... Учудващо ли е, че съзнанието ми пази спомен за долетялото до мен случайно през 2018 г. обръщение на Милен към Александра в техен разговор, на който бях мълчалив свидетел: **„AMOR"**...

... И съвсем не е никак учудващо, че Милен ни даряваше постоянно буквално **патриаршески** със своите кратки проницателни и светли животворящи беседи, както и със светлината на своята помощ – неговите знания и знанията му за това как да се стига до истината, както и с правото да ползваме самостоятелно неговите безаналогови *е*-ресурси: кодът към всички бе CVASIMODO...

Per aspera ad astra!

Професор Милен Куманов продължава да е сред нас като символ на безкрайното знание, но едновременно и на самия първоангел **СЕРАФИМ, *отдаващ себе си* – знанието, истината, моралната сила – за *другите***...

Именно едноименният разказ на Йордан Йовков (1880-1937) е най-близката на духа му творба от прекрасно познатата му история на българската изящна словесност, за която сам оставя внушително литературно наследство...

Бележки

[1] *Цит. и в:* **WorldCat Identities**: **Kumanov, Milen – Куманов, М. К. (Милен Костадинов Куманов)** published. // < http://worldcat.org/identities/lccn-n82244354/> Associated Subjects: Archives ; Autonomy and independence movements Bulgaria Bulgaria ; Communist countries ; Diaries Diplomatic relations ; Diplomats ; Economic history ; Europe--Macedonia ; Ferdinand I, Czar of Bulgaria, Kings and rulers ; Kŭnchev, Angel ; Kŭrnicheva, Mencha ; Levski, Vasil Ivanov ; Malinov, Aleksandŭr, Mushanov ; Nikola, Panitsa ; Todor Nikolov ; Political parties Politicians Politics and government Prime ministers Revolutionaries Revolutionaries ; Biography Stambolov, Stefan ; Stanchov, Dimitŭr ; Statesmen ; Statesmen - Archives ; Travel: **172 works in 230 publications in 2 languages and 725 library holdings** ; **Kumanova, Aleksandra – Куманова, А. В. (Александра Венкова)** published. // <http://worldcat.org/identities/find?fullName=Kumanova,%20Aleksandra> <http://worldcat.org/identities/lccn-no2013059149/> Associated Subjects: Bibliographical literature Bulgaria ; Bulgarian language-Terms and phrases ; Choral recitations ; Circus performers ; Classification-Books ; English language-Terms and phrases ; Fire walking ; Information science ; Information scientists Libraries ; Library science; Library science-Study and teaching (Higher) ; Russian language-Terms and phrases ; Universal bibliography): **21 works in 21 publications in 3 languages and 30 library holdings**.

[2] *Тук* са посочени **периодите** на **основната кабинетна работа на учения**.

II – IV – 9 *Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) (WorldCat) – *Илина Николова Куманова* (1910-1984) – *Александра Венкова Куманова* (1956-) (WorldCat) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Св. Серафим Соболев* (1881-1950) – *Пиер Кюри* (1859-1906) – *Мария Склодовска-Кюри* (1867-1934) – *проф. Теодор Момзен* (1817-1903) – проф. Едуард Майер (1855-1930) – проф. Васил Златарски (1866-1935) – акад. Никола Михов (1877-1962) – проф. Тодор Боров (1901-1993) – проф. Юрий Лотман (1922-1993) – *проф. Томас Сибиък* (1920-2001) – *проф. Умберто Еко* (1932-2016) – *проф. Тодор Бакалов* (1938-2017) – *д-р Рачо Казански* (1909-2006) – *д-р Никола Р. Казански* (1951-) – *проф. Стоян Денчев* (1953-) – *д-р Николай Василев* (1954-) – *о. Стефан Пашов* (1961-) – *Св. Константин Кирил – Философ* (827-869) – *Св. архиепископ Методий* (815-855) – *Св. Патриарх Евтимий Търновски* (ок. 1325 – 1403) – *цар Симеон Велики* (864-927) – *Св. о. Паисий Хилендарски* (1722-1773) – *Георги С. Раковски* (1821-1867) – *Васил Левски* (1837-1873) – *Христо Ботев* (1848-1876) – *Йордан Йовков* (1880-1937) – *Гео Милев* (1895-1925) – *Христо Смирненски* (1898-1923) – *Никола Вапцаров* (1909-1942) – *Рафаело Санцио* (1483-1520) – *Антонио Канова* (1757-1822) – *Виктор Юго* (1802-1885) : морално-етичен дискурс на личността на учения-енциклопедист в универсалната хуманитаристика – *българика* – онтология на знанието – библиотека на Милен и Александра Куманови : ядро, фондове, кабинети, колекции, дарения на библиотеки – библиотечна каталожна библиография : общо 191 труда на 3 езика, в които информацията е на 22 езика, притежавани от 725 библиотеки по света (очерк – възпоменание)

II – IV – 9 *Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) (WorldCat) – *Илина Николова Куманова* (1910-1984) – *Александра Венкова Куманова* (1956-) (WorldCat) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Св. Серафим Соболев* (1881-1950) – *Пьер Кюри* (1859-1906) – *Мария Склодовска-Кюри* (1867-1934) – *проф. Теодор Моммзен* (1817-1903) – *проф. Эдуард Мейер* (1855-1930) – *проф. Васил Златарски* (1866-1935) – *акад. Никола Михов* (1877-1962) – *проф. Тодор Боров* (1901-1993) – *проф. Юрий Лотман* (1922-1993) – *проф. Томас Себеок* (1920-2001) – *проф. Умберто Эко* (1932-2016) – *проф. Тодор Бакалов* (1938-2017) – *д-р Рачо Казански* (1909-2006) – *д-р Никола Р. Казански* (1951-) – *проф. Стоян Денчев* (1953-) – *д-р Николай Василев* (1954-) – *о. Стефан Пашов* (1961-) – *Св. Константин Кирил – Философ* (827-869) – *Св. архиепископ Методий* (815-855) – *Св. Патриарх Евтимий Тырновский* (ок. 1325 – 1403) – *цар Симеон Великий* (864-927) – *Св. о. Паисий Хилендарски* (1722-1773) – *Георги С. Раковски* (1821-1867) – *Васил Левски* (1837-1873) – *Христо Ботев* (1848-1876) – *Йордан Йовков* (1880-1937) – *Гео Милев* (1895-1925) – *Христо Смирненски* (1898-1923) – *Никола Вапцаров* (1909-1942) – *Рафаэль Санти* (1483-1520) – *Антонио Канова* (1757-1822) – *Виктор Юго* (1802-1885) : морально-этический дискурс личности ученого-энциклопедиста в универсальной гуманитаристики – *булгарика* – онтология знания – библиотека Милена и Александры Кумановых : ядро, фонды, кабинеты, коллекции, дарения библиотекам – библиотечная каталожная библиография : всего 191 труд на 3 языках, в которых содержится информация на 22 языках, собственность 725 библиотек мира (очерк – воспоминание)

II – IV – 9 *Milen Kostadinov Kumanov* (1942-2021) (WorldCat) – *Ilina Nikolova Kumanova* (1910-1984) – *Alexandra Venkova Kumanova* (1956-) (WorldCat) – *Nikolay Lvovich Samokhin* (1880-1965) – *St. Seraphim Sobolev* (1881-1950) – *Pierre Curie* (1859-1906) – *Maria Sklodowska-Curie* (1867-1934) – *Prof. Theodor Mommsen* (1817-1903) – *Prof. Eduard Meyer* (1855-1930) – *Vasil Zlatarski* (1866-1935) – *Acad. Nikola Mihov* (1877-1962) – *Prof. Todor Borov* (1901-1993) – *Prof. Yuri Lotman* (1922-1993) – *Prof. Thomas Sebeok* (1920-2001) – *Prof. Umberto Eco* (1932-2016) – *Prof. Todor Bakalov* (1938-2017) – *Dr. Racho Kazanski* (1909-2006) – *Dr. Nikola R. Kazanski* (1951-) – *Prof. Stoyan Denchev* (1953-) – *Dr. Nikolay Vasilev* (1954-) – *St. Father Stefan Pashov* (1961-) – *St. Constantin-Cyril the Philosopher* (827-869) – *St. Methodius* (815-855) – *St. Patriarch Evtimiy Tarnovski* (ca. 1325 – 1403) – *King Symeon the Great* (864-927) – *St. Ft. Paisiy Hilendarski* (1722-1773) – *Georgi S. Rakovski* (1821-1867) – *Vasil Levski* (1837-1873) – Hristo Botev (1848-1876) – Yordan Yovkov (1880-1937) – Geo Milev (1895-1925) – Hristo Smirnenski (1898-1923) – Nikola Vaptsarov (1909-1942) – Raffaello Sanzio (1483-1520) – *Antonio Canova* (1757-1822) – *Victor Hugo* (1802-1885) : moral-ethical discourse of the person of scientist-encyclopedist in the universal humanitaristics – *Bulgarica* – ontology of knowledge – Library of Milen and Alexandra Kumanov : main body, collections, studies, donations to libraries – library catalog bibliography : as a whole 191 titles in 3 languages including information in 22 languages, possession of 725 libraries all over the world. (essay – commemoration)

ПОД ЗВЕЗДАТА НА РУСКАТА *БЯЛА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ* И УНИВЕРСАЛНАТА ХУМАНИТАРИСТИКА НА ИСТОРИЯТА И ИСТОРИКА: Милен Куманов и Русия

Никола Казански

„Сын мой!
Зло нельзя победить,
ибо борьба с ним
и есть жизнь!!!"

Аббат Фариа *„Граф Монте Кристо"* / А. Дюма ; Пер. с фр. **Л. И. Олавской**. – 1931.

I. Николай Львович Самохин (1880-1965)

„Гори, гори, моя звезда
Другой не будет никогда.
Умру ли я – ты над могилою
Гори, сияй, моя звезда!"

В. П. Чуевский. 1846

Историкът – библиограф, архивист, енциклопедист Милен Костадинов Куманов (13.02.1942 – 22.11.2021) има щастието, но и предизвикателството да се роди в българското село Пищигово, Пазарджишко.

В скромното трудолюбиво семейство на Илина Николова Куманова (16.08.1910 – 19.12.1984) и Костадин Димитров Куманов (22.04.1914 – 8.12.2005) Милен Куманов е най-малкият син (другите двама негови братя са Димитър Костадинов Куманов /30.10.1934 – 7.09.1991/ и Иван Костадинов Куманов /20.01.1937 – 16.10.2021).

В това свято семейството витае духът на пиетет към образованите.

И тъкмо М. Куманов – най-малкият от тримата синове (подобно на приказните герои) – става въплъщение и еманация на този култ.

Както се казва на модерен език – като че ли самата ***милостива* съдба** (по израза на М. Ю. Лермонтов) се намесва по възможно най-щедър начин в живота...

... Господ си знае работата и на природно интелигентното и ученолюбиво дете изпраща за **кръстник** руския белоемигрант **Николай Львов (Львович) Самохин** (1880, Русия – 1965, София)...

Той е благородник от старинен дворянски род – граф, бял офицер и свещеник в селото (1947-1960). „Всяка вечер до късно през нощта през прозореца на дома му винаги можеше да бъде видян о. Николай от минувачите, надвесен в светлината на настолната си лампа над томовете на Фьодор Михайлович Достоевски, които бяха неговото единствено, но безценно достояние по пътя му от Русия през Константинопол и Париж до София." – разказваше М. Куманов...

Именно граф Н. Л. Самохин – о. Николай въвежда М. Куманов в **универсалното виждане на**

хуманитаристиката, в която **Русия и нейните философи – космисти** изграждат тази линия на познание, която ще оформи **философското и философско-религиозното движение** на т.н. „**руска идея**" (термин на Ф. М. Достоевски) с многобройните и преплитащите се разклонения на А. С. Хомяков, В. С. Соловьов, Н. К. Рьорих, С. Н. Булгаков, С. Л. Франк, Н. А. Бердяев, П. А. Флоренски, Л. П. Карсавин, И. А. Илин, Б. П. Вишеславцев, И. С. Кон, А. Ф. Лосев, които „**превръщат това, което традиционно е било предмет на вярата в предмет на знанието за интуитивното, диалектическото, в обект на изследване. Тяхната философия е обърната към общочовешкия идеал – към създаването на целокупната човешка общност, където индивидът не е потискан от околните и всички не страдат от извращенията на индивидуалността...**" [1, с. 125].

Напълно обяснимо е формирането на тази синтезна идея – **съставна част на общочовешката християнска идея** – на космическия процес на единение, на световната култура, на „свободата на духа", с Русия – семейството от народи, симбиозата на евразийството (холистичната синергия на Запада с Изтока) [2].

„Имайки в качеството на свои източници **историческия и религиозния опит** и **немската диалектика**, поставяйки си за цел да обедини човечеството във висша общност, във фактор на космическото развитие, това направление на философско-етическите учения дава такива ярки представители като Ф. М. Достоевски, В. С. Соловьов, Н. Ф. Фьодоров; техни предшественици са: Н. М. Карамзин, А. С. Хомяков; последователи са: В. В. Розанов, Н. А. Бердяев, С. Н. Булгаков, С. Л. Франк, Н. О. Лоски, Л. П. Карсавин, И. А. Илин, Б. П. Вишеславцев, П. А. Флоренский, А. Ф. Лосев..." [1, с. 109].

В *цитираната* тук книга на А. Куманова [1] движението „**руски космизъм**" е определено като глъбинно онтологично свързано с:

- **универсалния философски и философско-религиозен космизъм** (*Упанишади* в Индии, даосизма в Китай);

- **философските системи на мислителите на всички времена** – Анаксимандър, Питагор, Анаксагор, Платон, Аристотел, Плотин;

- **всички разклонения на християнската философия**, започвайки от *Библията*, преминавайки през имената на християнските философи: ..., Бл. Августин, Св. Тома Аквински, У. Окам...;

- **учения от средно-азиатско-иранския регион, станал необичайно популярен на Изток и Запад**, Ибн Сина (Авицена);

- **мислителите на западната култура, синтезирали магистралните пътища на развитие на идеит**е – Р. Декарт, Б. Спиноза, Г. В. Лайбниц, И. Кант, Г. В. Ф. Хегел, Ф. В. Й. Шелинг, А. Шопенхауер, Е. Хусерл, М. Хайдегера, Ж. Дельоз [3, 4]...

Точно това кълбо от взаимозависимости се определя от А. Куманова като източник на роенето на:

- **семиосферичен (културологичен) космизъм** (Ю. М. Лотман, Т. А. Сибиък, У. Еко, ...);

- **хуманитарен космизъм** (М. М. Бахтин, Л. Н. Гумильов, Вяч. И. Иванов, А. Ф. Лосев, Ю. М. Лотман, Ю. А. Шрейдер, ...);

- **литературно-художествен космизъм** (Данте Алигиери, Хун Цзичен, И. В. фон Гьоте, Ф. И. Тютчев, Ф. М. Достоевски, Л. Н. Толстой, Вяч. И. Иванов, А. А. Блок, Л. Н. Андреев, М. А. Булгаков, Л. М. Леонов, ...);

- **естествено-научен космизъм** (от безизвестните астрономи на древния свят на Шумер, Китай, Индия, Египет, Вавилон, арабо-мюсюлманския свят, Централна и Южна Америка, ... до величествените имена на цялата човешка цивилизация цивилизации – Архимед, ... Н. Коперник, Г. Галилей, И. Кеплер, И. Нютон, М. В. Ломоносов, Д. И. Менделеев, А. Айнщайн, ...);

- **натуралистичен космизъм** (А. Н. Бекетов, Н. А. Морозов, Н. А. Козирев, ...);

- **теоретичен космизъм** (В. И. Вернадски, Н. А. Умов, А. Л. Чижевски, Л. А. Уайт, А. А. Любишчев, С. В. Мейен, В. П. Казначеев, А. И. Субето; А. Е. Акимов, Г. И. Шипов, Б. И. Исхаков, ...);

- **практически космизъм** (Н. И. Пирогов, А. Швейцер, ...);

- **научно-технически космизъм** (К. Е. Циолковски, С. П. Корольов, ...);

- **библиографски космизъм** (Г. Шнайдер, Л.-Н. Малклес, К. Р. Симон; А. Тейлър, И. В. Гудовщикова, ..); - **библиографоведски космизъм** (Ж. Ф. Не дьо ла Рошел; М. Н. Куфаев; Г. Шнайдер; П. Отле; А. Лисаковски, С. Вртел-Верчински, М. Дембовска; Ш. Р. Ранганатан; Е. И. Шамурин, К. Р. Симон; О. П. Коршунов, Р. С. Гиляревски; В. Кунц; Дж. Х. Шира, Дж. Ликлидер, Д. Фоскет, Б.Ушервуд, П. М. Рой; А. В. Соколов, Н. А. Сляднева, ...) [1, с. XV]...

... Граф Николай Львович Самохин – о. Николай напуска този свят в София през 1965 г., но преди това завещава на 23-годишния си ученик да продължи своето духовно израстване при неговия приятел, също руски емигрант, Владимир Дмитриевич Пришляк, в родословието на когото е ненадминатият на всички времена литературен критик и наставник на руските писатели В. Г. Белински.

Нещо повече, по този начин, мъдрият благородник влиза в ролята на **Добрия старец под Луната *Юе Лао*** от китайската митология, който предопределя бъдещата невеста на своя възпитаник.

М. Куманов продължава да се покланя с благоговение на неговия гроб дълги години след това...

„Ой, снега мои, снега,
Ой, снега вы белые,
Что же вы наделали,
***Стежки все завеяли**."...*

„Ивушки" – народна песен

II. Владимир Дмитриевич Пришляк (1888-1985)

„Глядя на луч пурпурного заката,
стояли мы на берегу Невы."

П. А. Козлов. 1888

... През ранния следобед на един февруарски ден на 1972 г. Милен Куманов посещава в София по собствена инициатива дома на „двама граждани на света – Александра Хенрик Потоцка и Владимир Дмитриевич Пришляк..." [5, с. 42] – бабата и дядото на бъдещата си съпруга, която вижда там за първи път на 16-годишна възраст...

Ето два фрагмента от **изповедта на Александра Куманова**, илюстриращи този съдбовен момент:

„Родена съм в София. Поради критичното здравословно състояние на по-малката ми сестра – художничката Константина Венкова Константинова (30.04.1957-)* – трябваше да бъда отгледана и възпитана от баба ми по майчина линия Александра Хенрик (5.03.1913, Краков, Полша – 23.09.2003, София) и от дядо ми Владимир Дмитриевич Пришляк (13.02.1888, Киев, Украйна – 13.05.1985, София). Моята баба е полякиня. Тя беше изключителен естет и художник. Нейният корен тръгва от старинния дворянски род Потоцки.

Дядо ми – потомствен украински аристократ – беше енциклопедист, специалист по класическа филология, полиглот и преподавател по латински и древногръцки език в Духовната академия в София (1923-1958). Получил е образованието си в шест престижни университета в Източна и Западна Европа. Той напуска Киев през 1922 г. Мъката по Украйна постоянно го е притегляла отвъд линията на видимия хоризонт (макар че за това не говореше никога)... Не съществува друго разстояние освен онова, което душата и интелектът могат да обхванат…

Моят дядо, от когото съм наследила вкуса към духовния, ценностния план на нещата, лично е познавал М. А. Булгаков, М. И. Цветаева, Н. А. Бердяев, И. А. Илин, Н. А. Рубакин, П. М. Бицилли, Богучарския архиепископ Серафим Соболев – Св. Серафим Софийски Чудотворец, акад. А. Теодоров-Балан, Д. Димов, Бл. епископ и мъченик Евгений Босилков, акад. Н. Михов, проф. В. Стоилов, Л. Леви-Брюл, А. Адлер, А. Берг, Дж. С. Хаксли..." [5, с. 41-42].

„Александра Хенрик първоначално е съпруга на Петър Радулов Ферещанов, който е бил състезател по борба със световна слава (2.05.1902, Свищов – 11.09.1944). Безследно е изчезнал в събитията около 9.09.1944 г., когато без съд и присъда са избити над 20 000** души. Името му може да се прочете на мемориала в София, обезсмъртил жертвите на комунистическия режим в България… Този мемориал е създаден по идея и под ръководството на Стоян Груйчев…

От средата на 20-те години на миналия век Петър Ферещанов е многократен балкански, европейски и световен шампион по борба във всички стилове. Двамата с децата си – майка ми Лиляна Петрова Ферещанова (род. на 11.01.1933, Варшава) и вуйчо ми Тодор Петров Ферещанов (15.10.1936, Варшава – 11.12.2000, Флорида, САЩ) – постоянно пътуват из Европа, САЩ и Южна Америка. Пътешествията им са свързани с участието на дядо ми в редица спортни състезания, донесли славата му на „най силният човек на планетата".

Петър Ферещанов е полиглот, автор на детски приказки („Дядо Палилула" и др.), както и на педагогическия труд „Как станах силен", в който излага концепцията си за изграждане на хармонично общество.

За неговите ранни години има символно-хипотетичен филм на режисьора Зако Хеския (1922-2006) „Без драскотина" (1989) – създаден е по сценарий на поета Константин Павлов (1933-2008).

Останала вдовица, Александра Хенрик не може да се завърне в Полша. По време на хитлеристките бомбардировки над Варшава (1.09.1939) загиват родителите ѝ. Брат ѝ Хенрик е убит на фронта още в първите дни на Втората световна война. По-голямата ѝ сестра Халина умира в немския концентрационен лагер „Дахау". По-малката ѝ сестра Юзефа е сред онзи млади хора, които при окупацията на Полша са взети в плен и работят в немските заводи – много след края на войната тя се завръща в родината си по линия на Международния червен кръст...

От средата на 40-те до средата на 50-те години на миналия век Александра Хенрик работи последователно като преводач в посолството на Полша и Румъния. Поради изключителното настояване на о. Роберт Прустов (1908-1980) се запознава с Владимир Дмитриевич Пришляк, с когото свързва живота си след 12-годишно вдовство.

Майка ми завършва Вечерната театрална студия на народния артист проф. Николай Масалитинов (1880-1961), но по политически причини не ѝ е позволено да играе в театър.

На 7-годишна възраст вуйчо ми Тодор Петров се оказва единствения мъж в семейството. Поканен е от о. Роберт Прустов – заради доброто владеене на чужди езици и вродената интелигентност – да стане министрант в Римокатолическата църква „Св. Йосиф" в София. Свещеникът е изключително доволен от

момчето, но към ония години, а и по късно дейността на църковните служби в България е твърде ограничена. Наблизо обаче е Софийският цирк (днес той е заличен от архитектурния план на София), където в момента са търсили момче с артистична дарба. Настоятелната препоръка идва от о. Роберт Пръстов. Вуйчо ми се оказва точният кандидат, нает е за асистент. Очарован от уменията на цирковите артисти, Тодор Петров започва да мечтае за свой собствен номер. Една чиста детска мечта се превръща в идея на целия му съзнателен живот, на семейството, а и на цялото му обкръжение. В цирковото изкуство, което е въплъщение на естествената човешка красота, „хората истински рискуват и, следователно, живеят истински" (Федерико Фелини).

Тодор Петров е полагал системни грижи за своето самообразование. Той беше ерудиран познавач на универсалните философски модели на поведение в живота, изкуството и литературата. Неговите възгледи са белязани с една действена християнска мъдрост. Водещо във философията му беше разбирането, че формата на нещата обединява в обща структура духовните и физическите свойства на човешката природа.

Артист, полиглот, меценат, заслужен деятел на културата и изкуството на България, носител на орден „Св. Св. Кирил и Методий", Тодор Петров създаде жанр в цирковото изкуство – въздушна еквилибристика с перш по наклонена тел… Неговата трупа спечели световно признание във всички континенти.

Майка ми и жена му Лилияна Йорданова Пенева (15.11.1942-), а по-късно и синът им – Александър Тодоров Петров (12.04.1972-) са негови верни съмишленици. От 60- те години на миналия век двамата със съпругата си стават граждани на света… Точно с неговите финансови средства се осъществи основната част от моята научноизследователска работа и свързаните с нея пътувания в най-големите културни, информационни, учебни и педагогически центрове в Европа и САЩ…" [5, с. 42-44].

Мисията на Милен Куманов във февруарския ден на 1972 г. е да каже на тези хора – домакините – тогава: непознати, а след 10 години: негово семейство, – че внимателната му работа в архивите не показва наличието на документи, които да разкриват каквато и да е вина на техния родственик, над когото е разправата: той е набеден...

... Още от момента на тази среща се установява особена симпатия между Владимир Дмитриевич Пришляк и Милен Куманов. Техните срещи прерастват в дълбоко приятелство, защото се изпълват с проникновени беседи за философските идеи в света, художествената литература и изкуството, историческите събития, на които единият от събеседниците е пряк участник, а другият – техен изследовател...

След три години – през 1975 г. – Милен Куманов излага деликатно чувствата си пред своята бъдеща спътница и негов първи библиограф, като я насърчава да следва в Русия, където може да развие своите многобройни заложби...

В Русия Александра – като студентка, през 1980 г. (още преди да свърже съдбата си с Милен Куманов през 1982 г.), се явява на **Всеруския конкурс за най-добро научно студентско изследване**, и го печели със изследване, **посветено на Александър Сергеевич Пушкин**!

Номинацията е след напълно анонимно състезание...

Ректорът се безпокои, че това може да предизвика скандал, защото тя не е рускиня, а чужденка...

И, за да се застрахова, я изпраща пред самата комисия от академици в Москва, където те лично я изпитват. Решението е потвърдено единодушно и окончателно.

Двадесет години по-късно виден български ректор се среща с акад. Сергей Петрович Капица (1928-2012), който го пита ***какво става с българката, която е спечелила научния конкурс с работата си за А. С. Пушкин*** (!).

Веднага след това тя е назначена в неговото висше учебно заведение на подобаващата й се длъжност след проведен научен конкурс...

... Съдбата ще се разпореди така, че последният вечен дом на Владимир Дмитриевич Пришляк, Александра Хенрик Потоцка и Милен Костадинов Куманов в Централния гробищен парк в София да е *общ*...

Това прискърбно събитие – по изявената многократно лична воля на М. Куманов – ще стане на 50-та година след февруарския ден на 1972 г. ...

„У крыльца высокого
Встретила я сокола,
Встретила, поверила,
На любовь ответила"...

„Ивушки" – народна песен

III. Възкреса (Креса) Василева Златарска-Тодорова (1901-1987)

„Если воля как сталь тверда –
цели достигнешь всегда!"

Молдавска пословица

Креса Златарска е дъщерята на видния български историк-медиевист, археолог и епиграф проф. Васил Николов Златарски (27.11.1866 – 15.12.1935) и Слава Златарска. Родена е през 1901 г. и е кръстена на майката на проф.

В. Златарски. В детството си е увлечена от работата на баща си, към когото таи през целия си живот най-голяма обич и уважение.

Завършва българска филология и за кратко учи в Париж. Тя е един от малкото български преподаватели в Кралското Италианско училище в София. Омъжва се за д-р Димитър Тодоров от когото има син Атанас Тодоров.

Работата на баща й силно повлиява на личностно и професионално развитие на Кр. Златарска. Тя стриктно събира писменото наследство на своя баща и през 1975 г., 40 години след смъртта му, насърчавана особено от Милен Куманов, издава книгата си *„Баща ми Васил Златарски"* [6], която съдържа мемоари и писма на професора.

Кр. Залатарска-Тодорова почива през 1987 г., но благодарение на нейния труд делото на баща й по опазването и съхраняването на българщината е продължено и до днес.

Първото задълбочено и мащабно изследване на делото и личността на проф. В. Златарски е направено в една студентска дипломна работа *„Проф. Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава"*, защитена на 25 юни 1965 г. [7].

Автор на проучването е бъдещият изследовател на новата българска история Милен Куманов.

Научен ръководител на дипломната работа е проф. Петър Х. Петров, а рецензент на труда е акад. *(тогава:* ас.) Васил Тодоров Гюзелев (19.10.1936-).

Младият биобиблиограф, архивист и историограф на В. Н. Златарски М. Куманов установява по собствена инициатива лични дълготрайни отношения със семейството на големия учен-историк и става постоянен гост в обществото на неговата дъщеря Кр. Златарска-Тодорова.

Когато пристъпва към написване на своята дипломна работа, студентът М. Куманов не е имал никаква представа за семейството на историка.

От случайна среща с Надя Данова – дъщеря на проф. Христо Данов, с която М. Куманов е бил състудент, – той узнава, че проф. В. Златарски има жива дъщеря, която живее в София на ул. „Асен Златаров" N 8.

М. Куманов решава непременно да се срещне с нея.

И я посещава.

Креса Златарска го приема в своя дом и остава крайно изненадана, че в Софийския университет вече е проявен интерес към делото на нейния баща.

След обществената промяна на 9 септември 1944 г. той е анатемосан от новите управници като „буржоазен" историк, а трудовете му стават забранени за ползване от студенти и изследователи на българската история.

М. Куманов чистосърдечно й разказва, че това отношение към баща й вече е преодоляно и че за него вече се говори в Университета.

Тя се развълнувала извънредно много и изразила готовност да го подпомогне с каквото може при написването на дипломната му работа *„Професор Васил Златарски като историк на Първата българска държава"*.

Кр. Златарска не крие своята изненада от това, че студентът вече се е информирал, че огромният по своя обем личен архив на баща й е не само предаден в Научния архив на Българската академия на науките, но е и обработен и, че вече може да се ползва за изследователски цели.

От есента на 1964 до лятото на 1965 г., когато М. Куманов пише дипломното си изследване, домът на Кр. Златарска се превръща в един своего рода негов втори дом.

Завършила филологическо образование и специализирала във Франция, дъщерята на проф. В. Златарски изненадва М. Куманов не само със своята интелигентност и начетеност. Това, което най-силно го впечатлява, е фактът, че, макар и произлязла от високо интелектуално семейство, тя приема в дома си с искрено и приятелско чувство без капчица високомерие един студент, излязъл от коренно различна обстановка.

Между двамата събеседници се водят многократни разговори за проф. В. Златарски и като учен, и като човек.

Това е особено важно – като се има предвид, че историците-изследователи, когато пишат за някой техен колега, не отдават особено значение на това, че той не е само преподавател и изследовател, но и човешка личност.

Връзката учен – човек винаги е играла особено важно значение в жизнения и творчески път на всяка творческа личност. Тя дава много отговори на въпроси: при какви обстоятелства става насочването й към дадена дейност и при какви дадености се развива тя като творец.

Кр. Златарска не пропуснала да спомене, че сред слушателите на лекциите на баща й във Военното училище в София за известен период (преди Балканската война 1912-1913 г.) бил и престолонаследникът княз Борис Търновски, встъпил през октомври 1918 г. на престола като Цар на българите.

Поради това князът наричал В. Златарски „Учителю".

Тя обаче пропускала или нарочно премълчавала факта, че като руски възпитаник, баща й се завръща в България като убеден русофил, и поради това – никак не е одобрявал провеждания от стария Кобург антируски курс в политика в Княжеството.

Заедно с това Кр. Златарска споделя пред М. Куманов и още един друг важен факт, за който също няма никакви документални следи в Личния архив на професора, а именно, че по време на Междусъюзническата война 1913 г., като запасен офицер баща й бил натоварен със защитата на София от румънските войски, които, както се знае, стигат почти до околностите й. Опасността те да влязат в столицата и да я разграбят предизвикала извънредно силен стрес у проф. В. Златарски, довел го до диабет, който силно затруднява творческата му дейност и скъсява дните на земния му живот .

Разбира се, Кр. Златарска не е била пряк свидетелка на дейността на баща си в пълнота.

Може би поради тази причина тя не е имала как да узнае за отношенията между баща й и младия тогава историк акад. Димитър Косев (1904-1996), който по онова време бил под влиянието на анархистични идеи.

Според данните на М. Куманов, които са му приведени от самия Д. Косев, когато дошло време последният да пише теза, той изявил пред проф. Пьотр Михайлович Бицилли (1879-1953) – руски историк, белоемигрант, който след края на Първата световна война става колега на проф. В. Златарски, – че имал желание да пише за Първия интернационал (основан през 1864 г.).

П. М. Бицилли се усмихнал и му отговорил: „Аз нямам нищо против, но проф. Златарски надали ще се съгласи. Същата работа може да се реализира, но под друго заглавие"...

Дългогодишна дружба свързвала проф. В. Златарски и с един от неговите учители – проф. Марин Дринов. Тъй като последният починал в 1906 г., когато Креса била едва петгодишно дете, дъщерята на В. Златарски нямала личен спомен за техните взаимоотношения. По-късно тя узнала колко баща й бил задължен на своя учител. Много силно била изненадана, когато разбрала, че не друг, а баща й бил натоварен от Софийския университет да участва в състава на българската официална делегация за погребението на проф. М. Дринов в Харков, възглавявана лично от проф. Иван Д. Шишманов в качеството му на министър на народното просвещение.

Удивлението й нарастнало още повече, когато разбрала, че баща й бил натоварен и със задачата за пренасяне на тленните останки на проф. М. Дринов и неговата библиотека от Харков в София.

За другар на проф. В. Златарски в тази му мисия бил определен Пенчо Славейков от името на Народната библиотека, на която той бил директор.

Същевременно двамата трябвало да вземат участие и в организираните Гоголеви тържества в Москва по случай 100-годишнината от рождението на руския писател (1909 г.).

Мисията се оказала извънредно трудна за проф. В. Златарски заради негативна позиция на Пенчо Славейков спрямо съществуващите обществени порядки в Русия, поради което поетът изразява желание да се върнат в България.

Имало опасност поставената държавна задача да не бъде изпълнена и, ако това не се случило, дължало се единствено на проявите от професора деликатност и търпение по отношение реакциите на Пенчо Славейков.

Макар и осъществено от студент – М. Куманов (!), – изследването *„Професор Васил Златарски като историк на Първата българска държава"* и днес привлича вниманието с факта, че е написано според обективните изисквания на историческата наука и почива на солидна документална основа и детайлно познаване на съществуващата литература за най-изтъкнатия български историк.

Кр. Златарска присъства на защитата на тази дипломна работа и това става причина да се установят още по-приятелски отношения между нея и М. Куманов.

Предприета още през 1964 г. от М. Куманов инициатива да се прави възпоменание на баща й на 15 декември – деня на смъртта на проф. В. Златарски, – временно била прекъсната поради разпределението през 1965 г. на дипломанта на работа като библиотекар и библиограф в провинцията (Сливен), но след завръщането му в София (1968 г.) – тя била подновена.

Възпоменанията продължили повече от 12 г. и в тях вземали участие видни наши медиевисти – акад. Димитър Ангелов, младият тогава ас. Васил Гюзелев (*вж: по-горе*), бившият състудент на М. Куманов – Иван Божилов (*по-късно:* професор), други медиевисти като Ани Василева-Данчева *(по-късно:* професор) и пр.

На тези възпоменания присъства и френският студент Патрик Ф. Льокак (Patrick F. Lecaque – доктор на Сорбоната /1985/ и почетен доктор на Великотърновския университет /2004/) и др.

Домакинята полагала усилия да създаде атмосфера, каквато съществувала във времето, когато нейният баща посрещал своите гости.

През 1975 г. Креса Златарска-Тодорова издава своите спомени *„Баща ми Васил Златарски"* [6], в които отразява много от събитията и лицата, свързани с проф. В. Златарски, които тя години на ред – до своята смърт – разказвала на М. Куманов и други историци.

И знаем, че за оформянето за печат и издаването на ръкописа на тези спомени е безценна ролята на М. Куманов.

Съдбата му отрежда да заеме тази патриаршеска позиция в историческата наука още от студентската скамейка!

И тази позиция – на старейшина – в случая с Креса Златарска-Тодорова – М. Куманов проявява към значително по-старшо от него човешко същество!

И тази патриаршеска позиция, съчетана с историографската тежест на труда на М. Куманов *„Професор Васил Златарски като историк на Първата българска държава"*, за вечни времена поставя името му сред ликовете на златния пантеон на историографията на универсалното историческо познание като част от планетарната хуманитеристика – и до появата на проф. В. Златарски на историческото поле, и след изгряването на звездата му, озарена *от*:

- *учителите* му – проф. Владимир Иванович Ламански и проф. Василий Григориевич Василевски;
- *колегите и приятелите* му – проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли, проф. Марин Дринов, проф. Константин Иречек и проф. Анастас Иширков;
- *колегите и следовниците му* – проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев и акад. Иван Дуйчев.

Сред този пантеон на историографското историческо познание е и ликът на Милен Куманов, зографисал го в своята дипломна работа *„Професор Васил Златарски като историк на Първата българска държава”* в зората на творческия си път като отправна точка за всяко бъдещо историческо проучване...

IV. *„Светлина, повече светлина!”*

„Ивушки, вы, ивушки,
Деревца зеленые,
Что же вы наделали,
Всю семью развеяли.”...

„Ивушки” – народна песен

... Знаем, че любимият израз на Милен Куманов беше крилатата фраза на **Й. В. фон Гьоте *„Светлина, повече светлина!”***.

Но според нас – на Милен Куманов, хвърлящ сам светлина към нас не само чрез трудовете си и своите знакови и загрижено насърчаващи граждански инициативи, но и чрез всеотдайното си активно интелектуално знаниево присъствие в равнището на решаваните от нас – библиотекарите и библиографите – задачи, – по особен начин му подхожда и известното библейско послание:

Защото нашата борба не е срещу плът и кръв,
а против поднебесните духове на злобата.

(**Ефесяни 6: 12**).

Защото по удивителен начин в съдбата му на учен се извисява зарядът на личността му – **да е *отговорен* за въздаването не само на *знание* за историческата *истина*, но и на *справедливост***.

... Не е ли било точно това съдържанието на молитвата, отправена към Бога за новопредставяния Му на 3 май 1948 г. – деня на Св. Кръщение на Милен Куманов...

... Молитвата, която е произнесъл над момчето граф Николай Лвович Самохин – о. Николай, давайки му името **МИЛЕН**, означаващо ***ВОЙН****...

... Не е ли било точно **посвещение в рицарството на справедливостта** въздействието на кръстника в ранната детска възраст на кръщелника и в периода на съзряването на юношата като личност...

... Като редки, но озаряващи съзнанието ни и днес са произнасяните в беседите им по време на жадуваното и от двамата непресъхващо общение и емблематичната фраза от руския романс *„Гори, гори, моя звезда”* на Пьотр Петрович Булахов (1822-1885) по стиховете на Василий Павлович Чуевский (*неизв. г.*), станали символ на Русия, но и на в**сичко онова, което остава за вечни времена от човека във вечността след тленната му битност** – ***паметта* за ДЕЛАТА му** – ***паметта* за СЪВЕСТТА му**...

... Сред озаренията на юношата – младия мъж от тези беседи са и отронваните рядко, но запомнящо се от дълбините на сърцето на о. Николай и стихове на руския поет, преводач и композитор Павел Алексеевич Козлов (1841-1891), и размислите над посланията-пророчества на Фьодор Михайлович Достоевски (1821-1881)...

... Но и думите на **универсалното посвещение в рицарството за справедливост** на **о. Николай – новият абат Фария** (произнасяни в беседите на Учителя с Ученика на *френски*, станал основен чуждестранен език на Милен Куманов, но и на *руски* в знаменития разтърсващ и изстрадан превод на библиотекаря и библиографа Лидия Йосифовна Олавская /1889-1975/):

„Сын мой! Зло нельзя победить, ибо борьба с ним и есть жизнь!!!”.

Тези беседи – молитви, посяти и отгледани от о. Николай в личността на М. Куманов, покълват, израстват, въплътени в живота на историка с кредо: СПРАВЕДЛИВО ДА ИЗБИРА и СПРАВЕДЛИВО ДА СПОДЕЛЯ, разпръсвайки СВЕТЛИНА – СЪВЕСТ.

И сякаш отново звучат предсмъртните слова на Св. Теодосий Търновски (но и на абат Фария – о. Николай), видял ангелите-хранители:

„Вижте, небесно войнство!”...

... Небесното войнство, което действа сред нас: Николай Самохин – Владимир Пришляк – Милен Куманов...

22.11.2011 г.

Цитирана литература и бележки

1. **Куманова**, Александра. Введение в гуманитарную библиографию [*E*-ресурс] : Библиографоведч. исслед. : Курс лекций по общ. библиографоведению : [в 2 ч.] Ч. 1-2 / Библиогр. ред. И. Л. Клим ; Худож. оформл. и символика Н. В. Скородума. – Нов. изд. – София : Гутенберг, 2007. – 1 оптичен диск (CD-ROM) (42,1 MB) (1358 с.) : текст

Източник: Загл. екран ; Етикет; Обложка. – Системни изисквания: Windows 98/2000/XP ; CD устройство. – Съдържа: 4 файла. – Изд. на Гос. высш. инст. библиотековедения и информ. технолог. – Болгария, Санкт-Петербургск. гос. унив. культуры и искусств – Россия.

ISBN 978-954-617-023-1

Ч. 1. Философско-науковедческая картина гуманитарного знания : Библиографоведч. исслед. : [Курс лекций] / Общ. ред. А. А. Соловьев ; Науч. консультанты Я. Е. Белявский ... [и др.] ; Рец. А. В. Мамонтов ... [и др.]. – Санкт-Петербург : Ленниводоканалпроект, 1995. – 252 с. : с 24 сх., 3 табл. – Други науч. консултанти: Э. В. Соколов, В. А. Щученко ; Други рец.: В. П. Леонов, Г. В. Головко. – Библиогр.: 510 [250 нумерованные и 260 ненумерованные] назв. ; Кн. е основа на Гл. 2. Соотношение проблем гуманитарного знания и специфики библиографической информации о нем [от дис. изследв. на авт., 1996 г.]

1. изд. – Санкт-Петербург, 1995.

Ч. 2. Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии : Библиографоведч. исслед. : Курс лекций по общ. библиографоведению / Науч. ред. А. В. Мамонтов ; Лит. ред. А. В. Кейв ; Консултант изд. В. И. Велев ; Граф. дизайн-ред. И. А. Бикова ; Компьютер. набор ризом Ц. И. Найденова, Т. В. Ал-Бахлул ; Худож. исполнение графики и граф. композиции, рез. В. В. Анков ; Рец. А. В. Соколов, С. Г. Денчев. – София : Гутенберг, 2005. – LXXIX, 417, DCIX с. : с 3 граф. форми, 14 сх., 3 табл. – Библиогр. (1244 нум. и 865 ненум. назв. на 20 ез.). – Показалци: сист., предм. ист., геогр., именен, на символите, на хуманитарните измерения ; Кн. е основа на Гл. 1. Соотношение проблем систематизации и классификации знания и его отражение в библиографической информомации как интеллектуальной модели мира [от дис. изследв. на авт., 1996 г.]

1. изд. – София, 2005.

Публ. и във вид на *е*-кн. в изд. „За буквите – О писменехъ" (2012): <http://www.sno.unibit.bg> ; <http://www.local.svubit.org/2009/03/08/open-da> – до 30.09.2010 ; от 30.09.2010: <http://www.sno.unibit.bg> ; <http://elibrary.spbguki.ru/#/search?query> ; <http://www.nauka.x-pdf.ru/17iskusstvovedenie/436284-16-avkumanova-vvedenie-gumanitarnuyu-bibliografiyu-i-ii-filosofsko-naukovedcheskaya-kartina-gumanitarnogo-znaniya-bibliografo.php> ; <https://www.academia.edu/upgrade?feature=name_mentions&trigger=mentioning-author-rw>.

Публ.: Показалци: сист., предм. ист., геогр., именен. // *Конференции*, книги, пособия, научные издания : Бесплатная библ. России <http://www.libed.ru/knigi-nauka/615746-52-gosudarstvenniy-visshiy-institut-bibliotekovedeniya-informacionnih-tehnologiy-bolgariya-sankt-peterburgskiy-gosudar.php>. – 5.01.2008. – 54 с.

Вж: с. XV, LX, 21, 109, 125 на цит. *е*-изд.

2. **Куманова**, Александра. Библиографический гомеостазис планеты – историологический морфизм ноосферы и аксиология социокультурного единства многообразия информационной среды человечества. // *Международный* библиографический конгресс : Программа / М-во культуры РФ, Рос. библ. ассоц., Библ. асамблея Еврази, Рос. нац. библ., Рос. гос. библ., Президентская библ. им. Б. Н. Ельцина, Библ. Рос. акад. наук; Рос. кн. палата (Санкт-Петербург, 21-23.09.2010) ; **А. Куманова, С. Денчев**. – Санкт-Петербург, 2010, с. 10. – Без ISBN.

Публ. и в: <www.nlr.ru/tus/20100921/rus/prog.doc>.

3. **Куманова**, Александра. Время и пространство как высшее существо *или* о *свободе* в библио-инфо-ноосфере (Когнитология энциклопедичности библиотечной и информационной деятельности. Целость и фрагментарность познания. Гармония многообразия. Панэпистемия : Феноменология двух энциклопедических изданий) : Аннотация. // *Ноосферное* образование в евразийском пространстве. Т. 7, [Седьмая] VII международная научая конференция „Ноосферное образование в евразийском пространстве" – Санкт-Петербург, 7-8 декабря 2017 г. : [В 2 кн.] Кн. 2 / Смольн. инст. РАО, Ноосферная обществ. акад., Рус. космич. о-во, Сев.-Вост. Федер. унив. им. М. К. Аммосова и др. ; Под науч. ред. Субетто А. И., Иманова Г. М. – Санкт-Петербург, 2017. – ISBN 978-5-00045-532-6 ; ISBN 978-5-00045-534-0. – с. 697. – *Разшир. публ.*

4. **Куманова**, Александра. Приветствие членам Генерального совета Ассамблеи народов Евразии от сопредседателя Арктического совета Ассамблеи народов Евразии Александры Кумановой (Болгария), 28.09.2017 г. // <http://eurasia-assembly.org/ru/news/privetstvie-chlenam-generalnogo-soveta-assamblei-narodov-evrazii-ot-sopredsedatelya>. – 29.09.2017. – 1 с. – К публ. прил. и полная видеозапись выступления.

Публ. в: <www.arcticas.ru> <http://eurasia-assembly.org/stranicy-sovetov/arkticheskiy-sovet> ; <www.sno.unibit>.

Интернет-представительство Арктической академии наук <http://arcticas.ru/>. – Публ. 28.09.2017. – 1 с.

Интернет-представительство Арктического совета Ассамблеи народов Евразии <http://eurasia-assembly.org/stranicy-sovetov/arkticheskiy-sovet>. – Публ. 28.01.2018. – 1 с.

Сообщение Гос. университета библиотековедения и информ. технолог. – София, Болгария <sno.unibit.bg>.

Приветствие А. К. к форуму в качестве сопредседателя Совета Межд. союза „Ассамблея народов Евразии".

5. Академик професор Александра **Куманова** (Апология на учителите) : Когнитологичен портрет в стила на интервюто / Беседата води Николай Василев. // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread) : Studia in honorem Acad. Prof. Alexandra Kumanova : A Festschrift for 65th Golden Jubilee of the University of Library Studies and Information Technologies in Sofia / Науч. ред. Стоян Денчев ; Състав., предг. и интервю Николай Василев. – София, 2016. – ISBN 978-619-185-211-6. – с. 41-119.

Публ. и на е-адрес Бълг. портал за отворена наука: <https://bpos.bg/publication/18685> ; <https://search.abv.bg/search.php?q=%D0%B0%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D1%81%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80%D0%B0+%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%

BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0+h+index&x=22&y=25> ; <https://www.academia.edu/upgrade?feature=name_mentions&trigger=mentioning-author-rw>.

Интервюто е дадено на 9-12.02.2016 г.

Съдържа и: Списък на илюстрациите (с. 114-118) ; Списък на схемите (с. 119).

Кн. е публ. в разд. Интервю с юбиляра.

* Константина Венкова Константинова (30.04.1957, София – 30.09.2018, Вирджиния, САЩ).

** 30 000 души.

6. **Златарска-Тодорова**, Креса. Баща ми Васил Златарски. Спомени и документи. – София : Наука и изкуство, 1975. – 267 с.

В процеса на създаването на своята дипломна работа – *вж: тук бел. 7* – М. Куманов е удостоен да се запознае с ръкоп. на тр. на Кр. Златарска-Тодорова:

Златарска-Тодорова, Креса. Баща ми проф. В. Н. Златарски. Спомени и документи. – София, 1955. – 182 с. – Машинопис.

7. **Куманов**, Милен. Проф. Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. Куманов.

*** От *лат.* през *средновек. славянски ез.* името МИЛЕН влиза – освен в *старобълг.*, – и в *рус., укр., чешк., сръбск., хърватск., унгарск., словашк., итал., словенск., полск., др. германски ез. ...*

II – IV – 10 *Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Владимир Дмитриевич Пришляк* (1888-1985) – *Васил Николов Златарски* (1866-1935) – *Възкреса (Креса) Василева Златарска-Тодорова* (1901-1987) – *Александра Куманова* (1956-) : историографски дискурс на историческата наука ; нравствено-етично гражданско кредо на историка (очерк – възпоменание с метафорично посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 10 *Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Владимир Дмитриевич Пришляк* (1888-1985) – *Васил Николов Златарски* (1866-1935) – *Възкреса (Креса) Василева Златарска-Тодорова* (1901-1987) – *Александра Куманова* (1956-) : историографический дискурс исторической науки ; нравствено-этическое гражданское кредо историка (очерк – воспоминание с метафорическим посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 10 *Milen Kostadinov Kumanov* (1942-2021) – *Nikolay Lvovich Samokhin* (1880-1965) – *Vladimir Dmitrievich Prishlyak* (1888-1985) – *Vasil Nikolov Zlatarski* (1866-1935) – *Vazkresa (Kresa) Vasileva Zlatarska-Todorova* (1901-1987) – *Alexandra Kumanova* (1956-) : historiographical discourse of the historical science ; moral and ethical civic credo of the historian (essay – commemoration with metaphorically dedication to *Milen Kumanov*)

THE MEETING OF TODOR MARKOV, EDIRNE CONSUL GENERAL OF BULGARIA, WITH MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İbrahim Kamil

With deep honor and respect for my long-time friend and colleague, the late Prof. Milen Kumanov, to whom I dedicate this article

С дълбока почит и уважение към дългогодишния ми приятел и колега, покойния проф. Милен Куманов, на когото посвещавам тази статия

С глубоким почтением и уважением к моему давнему другу и коллеге, покойному профессору Милену Куманову, которому я посвящаю эту статью

INTRODUCTION:
The Foundation of the Diplomatic Relations between Turkey and Bulgaria

The foreign affairs of Bulgaria were undertaken by the „Russian Provisional Government" between 1877 and 1879. Therefore, the „diplomatic" department of the government commenced operations as of May 25, 1879 as the foreign department of the Principality. Furthermore, the Tarnovo Constitution [1], issued on April 16, 1879 with a pattern after the Serbian Constitution and accepted to be the first constitution of Bulgaria, conceived the public institutions and organizations [2]. In this process, the foreign affairs department was named as the „Ministry of Foreign and Religious Affairs". The regulations of the ministry were accepted with the law no. 150 dated November 12, 1897. Again, the law no. 27 dated November 28, 1907 prescribed the foundation of the relevant departments of the ministry [3]. Also, article one of the law no. 27 advised the formation of diplomatic representative agencies and consulates. These were directly entrusted to the „Ministry of Foreign and Religious Affairs" with the consulates assigned to account before the ambassadors and consulates wherein Bulgaria had a representative agency [4].

Following the termination of the incumbency of the „Russian Provisional Government", election of Alexandar of Batenberg as the Prince of Bulgaria and the establishment of the First Government of Bulgaria, the Ottoman Empire sent General Nihat Pasha to Sofia, as the first Ottoman diplomatic representative, under the title „Trusted Commissioner" and based on article twelve of the Treaty of Berlin [5]. Some sources point out to this assignment as „the Commissariat of Bulgaria" [6].

In contrast to the diplomatic representative agencies opened by other states, the name „commissar" assigned to the Ottoman representative has been considered notable for it indicates that the Ottoman State continued the administrative tutelage on the Principality of Bulgaria which persisted until 1908 when Bulgaria officially declared its independence [7]. What is more, the situation did not change when Eastern Rumelia was founded as per the relevant provisions of the Treaty of Berlin and, upon his own request, Alexander of Batenberg was temporarily appointed to take office here on January 20, 1878 [8] and, finally, on September 18, 1885 [9], the unification with the Principality of Bulgaria [10].

The Principality of Bulgaria took action on the pretext that Geshov, the Bulgarian representative, had not been invited to the dinner party given in the honour of foreign missionary chiefs in Istanbul owing to the birthday of the Ottoman

Sultan [11], and declared independence in Tarnovo on October 5, 1908 [12]. Thus, the Principality of Bulgaria became a kingdom under the rule of Tsar Ferdinand I [13]. Following the intervention of bigger states in favour of Bulgaria, the Ottoman State was forced to accept the situation.

After the approval of the Tarnovo Constitution in 1879, the Principality of Bulgaria introduced a law on July 19, 1879 which prescribed the opening of a Bulgarian diplomatic representative agency in Istanbul. On August 17 of the same year, Dragan Tsankov was assigned as the first diplomat in the Ottoman State to take office as the „Diplomatic Agent of Bulgaria" [14].

The Meeting of Todor Markov and Mustafa Kemal Pasha

Todor Markov, the Edirne Consul General of Bulgaria, arranged an appointment with Mustafa Kemal Pasha in the beginning of 1923 and came together with him [15]. The report of the meeting, which was issued following the end of the Turkish War of Independence and submitted to the Bulgarian Prime Minister, is analysed in this study owing to its significance. The meeting helped to learn Mustafa Kemal Pasha's view of the present conditions following the war that ended in victory and of his approach towards the issues in the Turko-Bulgarian relations. It is also possible to view the meeting as the precursor of the Turko-Bulgarian Treaty of Friendship which would be concluded two years later on October 18, 1925. The report states as follows;

„Mr. President,

Last year when I had gone to Sofia so as to deliver the special service report on December 27, 1922, Peter Yanev, the Minister of Justice and Deputy Minister of Foreign and Religious Affairs, assigned me to a secret mission. He request of me to go to Ankara and inquire the circumstances for good relations with Turkey and learn whether it is possible to find a solution in certain matters that are relevant to Bulgaria [16].

I returned to my office in Edirne, Turkey on December 29, 1922. On January 9, 1923, I set out to go to Istanbul. I was intending to make it to Ankara in secret. Since it was strictly forbidden to enter to Ankara without permission, I had to apply to Adnan Bey, the representative of the Ankara Government in Istanbul. However, I could manage to meet him only on January 13, 1923. During the short visit I paid to Adnan Bey, I told him that I had been appointed by the Ministry of Foreign Affairs, that I had to go to Ankara and meet certain people in order to come up with solutions to certain issues between the two states, and that I was asking for his help to that end. Adnan Bey took notes. He produced that he would convey the message to Ankara with a cipher telegram and give the news within two days based on the response that would come. [17]*"*

Having waited for news for a couple of days, Todor Markov revisited the office of Adnan Bey in Istanbul only to discover that he had gone to Izmir in order to meet Mustafa Kemal Pasha. The officers, however, suggested that it was better if he met with Adnan Bey in lieu of Mustafa Kemal for the former was a politician as he previously had served as the Minister of Foreign Affairs. Nevertheless, Markov insisted on meeting with Mustafa Kemal Pasha despite the answer. He was then notified that his insistence would be telegrammed to Izmir [18]. Markov continues his report as follows;

„I went *to the office of Adnan Bey on January 21, 1923. Adnan Bey suggested that Mustafa Kemal Pasha would accept me on January 24 in Izmir. Upon which, Hikmet Bey ordered a certificate so that I could travel under a different name and as a Turkish citizen. I received the certificate after a short while. A boat was set to Izmir on January 25. I took the boat and arrived in the city on January 26.* [19]*"*

Todor Markov had a short meeting with Mustafa Kemal Pasha in Izmir on January 27, 1923 and arranged an appointment for 15.[30] the following day. Markov went to the house of Mustafa Kemal Pasha in Göztepe at the determined hour and had a negotiation that lasted 2 hours. Markov continues his report as follows;

„First of all, I informed Mustafa Kemal Pasha as to my former missions regarding Turkey and the Turks so that I might draw his attention. I remarked that my sympathy towards Turkey and the Turks was not something that occurred by chance or feelings that were ephemeral opinions but were the consequence of my long-lasting researches that lasted 25 years if we didn't count six years of office in Turkey. I mentioned my speeches and articles which I wrote two or three years ago during the most critical days of Turkey, to support the Turks in their just cause. I said that I wanted to express my thoughts frankly and roundly not only as a mere diplomat but also as a military officer. I then expressed my personal judgments as to what grounds the future relations between the two nations that neighbour each other should be based on. In this sense:

1. As well as the long common historical background, the two nations have a common ground in the origin of their ancestors. This, as a result, brought about various qualities such as earnestness, openness, calmness, hard-working, bravery and purity which were rarely of question with other neighbours.

2. This was indicated with the common destiny and suffered pains, common enemies and defence against them, and common economic and political interests [20].

Therefore, these qualities would ensure the essential material for a sincere and permanent Turko-Bulgarian Treaty of Friendship which would introduce a long-lasting peace between the two states and ensure a better future. To support my

arguments, I expressed to Mustafa Kemal Pasha that, of all the Balkan Provinces of the past, only the Turks in Bulgaria continued their lives benefiting from all the civil and political rights, had well-organized schools and religious institutions, had higher levels of wealth, enjoyed intimate and amicable relations with the Bulgarian people and, in general, were happy in Bulgaria. Furthermore, I expressed that today's government opened new pedagogy schools, founded a religious school called „Nuvvab" in Shumen, provided 50 to 100 decares of land and a financial support up to 4 million Leva to all the Turkish schools, and contributed to the religious and educational ends of the Turks. [21]*"*

During his speech, Markov specified that some states had spread rumours as if Bulgaria wanted to occupy Istanbul while, on the other hand, Turkey had intentions to repossess the Balkans for their intention was to harm the close friendship and collaboration between Turkey and Bulgaria, and concluded that this was meaningless.

Markov also suggested that the Ministry of Foreign Affairs of Bulgaria assigned him to develop official or semi-official diplomatic relations with Turkey and to learn the opinions of Mustafa Kemal Pasha as regards to the nature of the relations between the two countries [22]. Markov continued the report as follows:

„In addition, I made it clear that I had not received an order as to the preparation of a possible Turko-Bulgarian Treaty of Friendship or to the considerations to be claimed by the Bulgarian Government. However, I said that I had predictions about the matters that the Government may propose to negotiate as I knew the needs of Bulgaria. These are;

1. ***The Western Thrace Issue****; This bears an utmost importance for Bulgaria. As you may know, there are 800 thousand Turkish people in Bulgaria who proportionally suffer the heavy financial burden of the Treaty of Neuilly-sur-Seine together with the other citizens. The loss of the Western Thrace hindered an earlier and gradual relief from such burden. Indeed, around 300 thousand Pomaks and Bulgarians have been cruelly and dearly affected by the new border drawn in the Western Thrace. This new border violated the economic regime of the region that was experienced for centuries. The border has been drawn based on topographic properties. An artificial change will expose the people of the region to a disaster. Therefore, the Bulgarian Government and people believe that the Western Thrace is the most important issue for Bulgaria and afford all the risks over it. Therefore, any and all the parties who venture to prevent Bulgarian access to the Aegean Sea will be considered an enemy. I consider that the Bulgarian Government will receive permanent diplomatic support from Turkey to that end.*

2. ***The Economic Issue****; The wealth, power and progress of all the nations are based on their economic development. Considering the characteristics of our foreign trade, Istanbul and Anatolia are naturally among our markets owing to their geographical locations not only since the liberation (from the Ottoman State) but also for centuries. I assume that our Government would request the establishment of the most liberal and bilateral commercial relations in this regard. Personally, I think that one day the customs border between the two states will be completely removed and that, accordingly, all the Turks will be able to freely trade up to the Danube River while the Bulgarians will be able to trade without customs till Baghdad. This would ensure wealth for both nations as it signifies an ideal commercial relation.*

3. ***The Immigrant Issue****; As you may know, there are people who migrated from the lands of Macedonia, the Western and Eastern Thrace and Serbia into Bulgaria. These immigrants mean a great disaster for Bulgaria as well as for the region. The Bulgarian Government approached generously as long as the resources allowed and strove to accommodate the immigrants. What is more, the Government received a part of the lands of big landlords and redistributed it without recompense. However, there were other people who needed it more. Our primary request is that we would prefer Turkey accepted only a part of the immigrants of Thrace. The Eastern Thrace is a semi-desert area. Apart from a very limited number of exceptions, the small number of your people in this area is devoid of livestock and agricultural tools. The return of successful Bulgarian farmers to their homes with their animals would revive the country and ensure benefits to your state. You will receive the reward of this valuable work which, under normal circumstances, it is impossible for us to provide. Furthermore, it would be ridiculous for Turkey to be anxious about 10 thousand Bulgarians that are to come to Turkey whereas Bulgaria doesn't feel scared because of 800 thousand Turkish people in its lands. This issue have gone quite sour for Bulgaria, and I am sure that the Government would insist for a solution thereto.*

4. ***The Exarchate Issue****; The young Turkish Government greatly damaged the authority of the Exarchate in Istanbul without a valid ground up to and during the First World War. The Exarch is the spiritual leader of all the Bulgarians. However, it has a lower significance for Bulgaria. This is because the church in Bulgaria is managed independent from Synod. For the Bulgarians who live outside Bulgaria, Exarchate has a different meaning. As we know for a fact that there remained only a small number of Bulgarians within the borders of Turkey. Although it may be assumed that Exarchate has a great influence on these Bulgarians, this does not pose a threat for Turkey. It is justifiable to think that Exarchate should be in Bulgaria for the majority of the Bulgarian people live there. However, in that case, the Exarchate would be deprived of the right and opportunity to defend the rights of Bulgarians who live outside the country. Actually, the Exarchate means so much for the Bulgarians of Macedonia. As I previously specified, the Turks and the Bulgarians struggle together for independence in Macedonia. If the authority of the Exarchate is enhanced in the name of humanity and if it actively supports the minorities in Macedonia together with the Caliph, that would be a great source of confidence. If the Greek Patriarch, who have done and will continue in the future to do so many wrongs against you, is allowed to remain in Istanbul, you are also obliged to reinforce the authority of the Bulgarian Exarchate which would be your officer and considered as an element of balance. The issue of the Exarchate particularly interests the Bulgarian Government. Therefore, the Government may request a solution brought thereto.* [23]*"*

Claiming that the conditions proposed by the Treaty of Neuilly-sur-Seine compelled Bulgaria to a harsh situation and that this increased the will of the people and the military to resist, Markov stated that Bulgaria did not have any political engagement with any of its neighbours and continued:

„Mustafa Kemal Pasha patiently and attentively listened to my words without interruption. He started to speak calmly. His answer is concisely as follows: „Your efforts, sympathy and, particularly during such critical times, the fact that you defend the cause of the Turks are known not only by me but also my colleagues and many Turks and are highly appreciated. I am glad that you have been assigned with such a mission. I believe that you will be successful. You have spoken bravely and frankly like a military officer. Let me respond in the same manner and sincerity. I have always believed that the craftiness of former diplomats is quite harmful for they are discovered pretty quickly. I cannot produce an answer to all the matters you have mentioned. However, I will speak about those that I have conceived.

I should remark first of all that we also have a great sympathy towards the people of Bulgaria whose feelings are familiar to and talents are highly appreciated by us. Personally, I have good memories from Sofia, where I served for a year as a military attaché. I still correspond with some of the families I befriended there. We are aware of the warm welcome paid to the Turkish immigrants who were forced to make it to the Bulgarian territories from Thrace and of the freedoms the Turks of Bulgaria have. [24]*"*

During his meeting Todor Markov, Mustafa Kemal Pasha reminded him of the fact that the legislative and executive powers in Turkey were practiced and the decisions were taken by the Grand National Assembly and that, therefore, the opinions as to the two countries were his personal views. Suggesting that the government's opinion would appear only after he discussed what were spoken with the ministers and other colleagues, Mustafa Kemal Pasha continued:

„I believe that there is neither official nor semi-official obstacle to initiate regular diplomatic relations. In this sense, the decision belongs to your government. I previously referred Cevat Bey as the semi-official representative. However, your government forced Cevat Bey to leave Sofia due to the oppression by the Entente States. Therefore, I believe that it would be appropriate if the initiatives are taken by your government this time. Now that Bulgaria has no intention of occupying Turkey, it will be very easy to reconcile. We need a friendly nation in the Balkans. Bulgaria would respond to our needs in the best manner thanks to the geography, its politics and economy. The friendship between the two nations would render both of us more powerful and more independent. The matters which we have discussed and pronounced by you are reasonable and can be easily accepted by us. Like you, we also need to have commercial relations, and these should be satisfied to the extent that, as you have mentioned, one day we may witness the customs border is removed between the two states.

As to the Western Thrace issue, I have to tell you that we haven't seriously thought of seizing the region even though it is within the borders of the National Pact of Turkey. To my personal conviction, Turkey would not be more powerful but weak if it seized the region. The matter has a different meaning for you. I should confess that the Western Thrace is vital for Bulgaria and, therefore, we are ready to provide support to you in this regard. Similarly, I believe that you will not encounter an impediment by us in the solution of the other issues as desired by Bulgaria. I should, however, repeat that these are my personal views. I will convey the final solution to the issues via cipher telegram. The solutions depend on the approval of my colleagues. Please, inform your government that it should undertake the initiatives to improve the diplomatic relations and take steps as regards to the other subjects and should assign an officer as well as a specialist team to shape our commercial relations. You will find all the support by me in the solution of the issues you have mentioned. [25]*"*

Having concluded his political assessment, Mustafa Kemal Pasha evaluated present developments. Since he knew that Mustafa Kemal Pasha was particularly interested in economic issues and there were preparations to organize an economy congress in Izmir, he referred to the economic and agricultural subjects which were his specialty. Mustafa Kemal Pasha spoke of Turkey's underdevelopment and the poverty the people suffered and told that especially the Greeks cause great destruction in the regions that had been occupied. On the other hand, Todor Markov suggested that he lectured in conferences and wrote articles on the economy of his country which drew the attention of Mustafa Kemal Pasha [26]. The report goes on as follows:

„Mustafa Kemal Pasha requested of me to send a summary of my studies after my return to Edirne as translated into Turkish. These were the most noteworthy parts of our discussion. The Pasha's request for my studies ensured a third meeting with him. To this end, I worked the whole day on the 31st of the month and produced a detailed summary from my article titled „the Economic Situation and the Village Economy in Bulgaria. [27]*"*

Mustafa Kemal Pasha solemnized with the daughter of his landlord on January 31, 1923. Uşaklızade Muammer Bey, his landlord, is a serious, wealthy and educated man who has a complete knowledge of the European culture. This was clear from the books in his enormous library. During the very first appointment, Mustafa Kemal Pasha praised the family and the European manners the children were educated with. He introduced his fiancée in our last meeting.

My appointment with Mustafa Kemal Pasha took place on February 1, 1923. The meeting lasted for 20 minutes. I delivered my researches and notes to him. Pasha said that he wrote to Ankara about my mission and that he would send a telegram to Ismet Pasha in Lausanne on that day.

I wouldn't like to be misunderstood or considered as a pompous person but I should transmit that Mustafa Kemal Pasha said the following: „It would be favourable if your government assigned you, as a recognized person, in Ankara if the

government thinks of negotiations. I personally promise you to support it. [28]*"*

I asked the opinion of Mustafa Kemal Pasha about the Lausanne Peace Conference. He claimed that the economic responsibilities that were forced on Turkey were unacceptable, that the matters were going to worse and that the possibility of a treaty of peace was weakening. Upon which I recommended that they should be moderate, try to reconcile and, whatever the consequences may be, avoid a war. I assured that the attained success was unexpectedly great and sufficient for further achievements. Many things may be gained with war. However, there are also so much uncertainty and a great risk which, perhaps, is not necessary. I repeated the following words for a couple of times: „Avoid war, let your people to take a rest and settle your domestic affairs. [29]*"*

He was very much impressed with my words. He anxiously asked: „How can we accept the privileges they require (in Lausanne)?" Pasha was thoughtful for a long time. His knit brows were covering his deep eyes. The face of the great Turkish Nationalist was a real mirror of the great problems that were griping his soul. When I recognized his indecision as to war and peace, I said „Please, do not forget that the destiny of your people is in your hands." He angrily said „We will see" and the meeting came to an end. [30]*"*

After meeting Mustafa Kemal Pasha, Todor Markov came together with Kazım Karabekir Pasha, who, Markov believed, was one of the most intelligent officers in the Turkish army and was known for his achievements. Pasha addressed an automobile and welcomed Markov in his house in Bornova, a district near Izmir [31]. Markov continues as follows;

„The meeting with Kazım Karabekir Pasha continued until 13.^{30} *in the afternoon. We returned to the city together and, on the same day, which was February 2, 1923, I set out to Istanbul with a boat at 16.*^{00}*. On January 4, I arrived in Istanbul. On January 5, I started out from Istanbul and made it to Edirne in the evening on the same day.*

I finished my works in Edirne on February 6, 7 and 8. As Minister P. Yanev commended, I set out on February 8. Today, February 9, I came to Sofia in order to give an oral report.

As a consequence; I want to add that I met and talked to many Turks from all kinds of professions and crafts during my journey and in Istanbul. I am of the opinion that the Turks are ready to and available for signing a good bilateral treaty. Turks have been forced to grant great concessions and to make compromises in Lausanne and, in this psychologically difficult time of theirs, we can get our requests accepted by Turks which are not significant for them but mean so much to us.

Therefore, Mr. Prime Minister, I would like to offer my humble opinion that it is a great time to evaluate today as an opportunity to solve the „problems put aside" with the Turks if there are not greater issues. Besides, a majority of these problems are of the nature that wouldn't be considered ill-willed and could be discussed openly. I explained my personal view as to a common ground with the Turks, to Mustafa Kemal Pasha during our meeting. Mr. President, please accept my most sincere respects. Markov, Consulate General. [32]*"*

As came to the agenda during the long meeting in Izmir between Mustafa Kemal Pasha and Todor Markov, then the Edirne Consul General of Bulgaria, the Bulgarian Government appointed Markov as the Consul General in Istanbul on March 1, 1923 after which he would serve under the care of the Swedish Embassy [33]. Here, Markov came together with Adnan Bey, the representative of the Ankara Government, and told him that he was considered as the prospective Ankara representative of Bulgaria but the Bulgarian Government was abstainer due to the possible oppression by the British [34].

Following the attempts by Bulgaria to develop diplomatic and political relations with Ankara, the Ankara Government took action and approved the establishment of diplomatic relations between the two countries on May 1923. Upon the positive answer by the Turkish Government, the Bulgarian Government suggested that diplomatic relations could be initiated but Ankara would need to send a semi-official representative to Sofia who wouldn't be under the care of the Spanish embassy. Todor Markov, who was in Istanbul then, requested a meeting from Mustafa Kemal Pasha and offered to submit his letter of credence while the latter indicated to relevant persons that he knew Markov and, therefore, should be allowed into Ankara [35].

However, on June 9, 1923, a military coup was staged against the Government led by Aleaxndar Stamboliyski who put an end to the expansionism but followed a pacifist foreign policy, endeavoured to form a close cooperation among the Farmers' Parties of the Balkans, ensured the acceptance of Bulgaria into the United Nations and developed amicable relations with the West and, in particular, Turkey [36]. Stamboliyski was arrested and taken to Slavovitsa, Pazardzhik where he had been born and was killed here with torture on June 14, 1923 [37].

The death of Prime Minister Stamboliyski delayed the envisaged negotiations between Turkey and Bulgaria. On June 10, 1923, Alexandar Tsankov and his Government came to power in Bulgaria. Tsankov, the new Prime Minister, declared that Bulgaria would maintain the international treaties signed and the responsibilities undertaken by the previous Bulgarian Government and would also continue to observe the good relations with the neighbouring countries. In this respect, the new Bulgarian Minister of Foreign Affairs became Hristo Kalfov. On June 19, 1923, Kalfov delivered a letter to the Swedish Embassy in Istanbul to notify that the Bulgarian Representative Agency operating under the care of the embassy was closed and that Sofia would establish diplomatic relations directly with the Ankara Government [38].

On the other hand, the Turkish Government also specified that the relations between the two countries should normalize and that it was appropriate if the negotiations started once again. Following reciprocal approvals, Turkey declared on July 5, 1923, that it accepted the semi-official status of the delegation of Bulgaria whereas the Swedish Embassy officially announced that the Bulgarian Representative Agency had been closed [39].

The diplomatic relations between Turkey and Bulgaria continued to develop with the Lausanne Peace Treaty signed by the Republic of Turkey on July 24, 1923, [40] and, on August 31, 1923, Bulgaria sent Todor Markov to Ankara for the latter to submit his letter of credence as the official ambassador under international rules [41].

CONCLUSION

Todor Markov, the Edirne Consul General of Bulgaria, met Mustafa Kemal Pasha three times on January 27 and 28 and February 1, 1923 which lasted for a short time, two hours and 20 minutes, respectively. On February 8 of the same year, Markov submitted the 'confidential' report on these meetings to Prime Minister Alexandar Stamboliyski.

As the report indicates, Markov communicated the official approach of the Bulgarian political power towards certain issues and wanted to learn the opinion of Mustafa Kemal Pasha thereto. In this regard, Markov claimed that the Turkish and Bulgarian nations had a common background whereas their ancestors also had common traits; the qualities such as earnestness, openness, calmness, hard-working, bravery and purity were similar in both nations; they had common enemies and there was a need for common defence against such enemies as well as for common economic and political interests.

More concretely, Markov dwelt on the issues relating to the Western Thrace, Immigrants and Exarchate. Mustafa Kemal Pasha, on the other hand, expressed his personal view of the issues and suggested that the Grand National Assembly of Turkey would need to take decisions so as to come up with a solution.

At the end of the report, Todor Markov proposed to Prime Minister Stamboliyski that the time was appropriate for the solution of the issues between the two states and that initiatives must be taken without delay.

References

1. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, TTK Basımevi, Ankara, 1983, p. 81.
2. Nikolay Todorov, *Bulgaristan Tarihi, 1. Baskı*, Öncü Yayınları, İstanbul, 1979, p. 81.
3. Hristo Tepaviçarov, "Diplomatiçesko Pravo i Diplomatiçeska Praktika v Narodna Republika Bılgariya", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, p. 12.
4. Tepaviçarov, ibid., p. 12.
5. Mariya Mateeva, „Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya na Bılgariya-Po Dırjavi", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988)*, İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, p. 279-280.
6. Mahir Aydın, „Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler*, C. XVII, S. 21, 1996, p. 71.
7. Mateeva, ibid., p. 280.
8. Süleyman Oğuz, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885)*, Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1986, p. 90.
9. Nevzat Gündağ, 1913 *Garbî Trakya Hükûmet-i Müstakîlesi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, p. 67.
10. Nikola Stanev, *İstoriya na Nova Bılgariya*, 1878-1941, İzdatelski Tsentır „İvan Vazov", Sofya, 1992, p. 48; *Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948)*, p. 181; Oğuz, ibid., p. 167.
11. Yanko Sakızov, *Bılgarite v Svoyata İstoriya*, İzdatelska Kışta "Heraklit-A&N", Sofya, 1993, p. 305.
12. Mariya G. Manolova, *Parlamentarnoto Upravlenie v Bılgariya (1894-1912)*, Akademiçno İzdatelstvo "Prof. Marin Drinov", Sofya, 2000, p 129; Ahmet Eyicil, *Siyasî Tarih (1789-1939)*, İkinci Basım, Gün Yayınları, Ankara, 2005, p. 209-210.
13. Georges Castellan, *Balkanların Tarihi*, İkinci Baskı, (Transl.) Ayşegül Yaraman Başbuğu), Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995, p. 340.
14. *Dırjaven Vestnik*, No: 1, 28 Temmuz 1879; Mateeva, ibid., p. 280.
15. The „confidential" report dated February 8, 1923 addressed by the Bulgarian Consulate General in Edirne to Prime Minister Alexandar Stamboliyski, Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938)*, (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002, p. 227-245; Cengiz Hakov, „Osvoboditelnata Voyna v Turtsiya i Pravitelstvoto na Al. Stamboliyski (1919-1923)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, p. 38.
16. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 227.
17. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2.
18. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-3; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 227-228.
19. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 229.
20. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 3-4.
21. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 5-6.
22. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 231-232.
23. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 7-8; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 233-237.
24. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 8-9.
25. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 9-12; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 237-240.
26. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 13.
27. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 14.
28. *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 241-242; On January 29, 1923, the Turkish Government notified that Bulgaria should request a meeting in order that Bulgaria may initiate political relations with Turkey. Ali Sarıkoyuncu, „Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri,* Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, p. 146, footnote 15.

29. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 14-15.
30. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 15.
31. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 15-16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 243-244.
32. Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 16; *Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk,* p. 244-245.
33. Mateeva, ibid., p. 285.
34. *Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Millî Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, p. 510.
35. Sarıkoyuncu, ibid., p. 146-147.
36. Bilâl N. Şimşir, Bulgaristan Türkleri, 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012, p. 68.
37. Milen Kumanov, „Ubiystvoto na Aleksandır Stamboliyski i Otnoşenieto na Pravitelstvoto na Atatürk kım Nego", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya*, İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, p. 89. – *In Bulg.*; İbrahim Kamil, „Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar*, 3. Baskı, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, p. 550-551; Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948), p. 223.
38. Pars Tuğlacı, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Cem Yayınları, İstanbul, 1984, p. 130.
39. Sarıkoyuncu, ibid., p. 147.
40. Antlaşmanın maddeleri için bkz.; İsmail Soysal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983, p. 85-244; *Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan*, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013, p. 263-550.
41. Mateeva, ibid., p. 286.

Notes

Ts. D. A., f. 176, op. 4, a. e. 2976, l. 2-16.
Atatürk'ün Milli Dış Politikası, (Millî Mücadele Dönemine ait 100 Belge) 1919-1923, C. I, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994.
Aydın, Mahir, "Bulgaristan Komiserliği", *Belgeler,* C. XVII, S. 21, 1996, p. 71-125.
Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), (Yay. Haz.) Ali Sarıkoyuncu, Necati Aktaş, Ahmet Ceylan, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2002.
Bılgarskata İstoriya v Dati (681-1948), Hronologiçen Spravoçnik, (Ed.) Rumen Daskalov, Krasimira Daskalova, Vanya Elenkova, İzdatelstvo 7M, Sofya, t-y.
Castellan, Georges, *Balkanların Tarihi,* İkinci Baskı, (Çev.) Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
Dırjaven Vestnik, No: 1, 28 Temmuz 1879.
Eyicil, Ahmet, *Siyasî Tarih (1789-1939),* İkinci Basım, Gün Yayınları, Ankara, 2005.
Gündağ, Nevzat, *1913 Garbî Trakya Hükümet-i Müstakilesi,* Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987.
Hakov, Cengiz, "Osvoboditelnata Voyna v Turtsiya i Pravitelstvoto na Al. Stamboliyski (1919-1923)", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya,* İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, p. 34-40.
Kamil, İbrahim, „Krallık Döneminde Bulgaristan", *Balkanlar El Kitabı, C. II, Çağdaş Balkanlar,* 3. Baskı, (Der.) Osman Karatay-Bilgehan A. Gökdağ, Akçağ Yayınları, Ankara, 2017, p. 547-557.
Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, C. VIII,* TTK Basımevi, Ankara, 1983.
Kumanov, Milen, „Ubiystvoto na Aleksandır Stamboliyski i Otnoşenieto na Pravitelstvoto na Atatürk kım Nego", (Ed.) Stoyan Andreev, *Stamboliyski i Atatürk za Bılgaro Turskite Vzaimootnoşeniya,* İzdatelstvo ARGUS, Sofya, 2001, p. 85-89.
Manolova, Mariya G., *Parlamentarnoto Upravlenie v Bılgariya (1894-1912),* Akademiçno İzdatelstvo „Prof. Marin Drinov", Sofya, 2000.
Mateeva, Mariya, „Statii za Diplomatiçeskite Otnoşeniya na Bılgariya-Po Dırjavi", (Ed.)
Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988),* İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, p. 60-336.
Mondros-Sevr ve Mudanya-Lozan, (Yay. Haz.) Cevad Odyakmaz, Togan Yayıncılık, İstanbul, 2013.
Oğuz, Süleyman, *Osmanlı Vilâyet İdâresi ve Doğu Rumeli Vilâyeti (1878-1885),* Gazi Üniversitesi Basın-Yayın Yüksekokulu Matbaası, Ankara, 1986.
Sakızov, Yanko, *Bılgarite v Svoyata İstoriya,* İzdatelska Kışta „Heraklit-A&N", Sofya, 1993.
Sarıkoyuncu, Ali, „Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Türk-Bulgar Siyasî İlişkileri (1920-1938)", *XX. Yüzyılın İlk Yarısında Türk-Bulgar Askerî-Siyasi İlişkileri,* Genelkurmay ATASE ve Genelkurmay Denetleme Başkanlığı Yayınları, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, p. 143-160.
Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, I. Cilt (1920-1945),* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1983.
Stanev, Nikola, *İstoriya na Nova Bılgariya, 1878-1941,* İzdatelski Tsentır „İvan Vazov", Sofya, 1992.
Şimşir, Bilal N., *Bulgaristan Türkleri,* 3. Basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2012.
Tepaviçarov, Hristo, „Diplomatiçesko Pravo i Diplomatiçeska Praktika v Narodna Republika Bılgariya", (Ed.) Mariya Mateeva, Hristo Tepaviçarov, *Diplomatiçeski Otnoşeniya na Bılgariya (1878-1988),* İzdatelstvo na Bılgarskata Akademiya na Naukite, Sofya, 1989, p. 9-43.
Todorov, Nikolay, *Bulgaristan Tarihi, 1. Baskı,* Öncü Yayınları, İstanbul, 1979.
Tuğlacı, Pars, *Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri,* Cem Yayınları, İstanbul, 1984.

II – IV – 11 *Todor Markov – Mustafa Kemal Pasha* – diplomacy – Western Thrace – economy – immigration – Bulgarian exarchate (study with ontological dedication to *Milen Kumanov*)

II – IV – 11 *Тодор Марков – Мустафа Кемал паша* – дипломация – Западна Тракия – икономика – имигрант – Българска екзархия (изследване с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 11 *Тодор Марков – Мустафа Кемаль-паша* – дипломатия – Западная Фракия – экономика – иммигрант – Болгарский экзархат (исследование с посвящением *Милену Куманову*)

ЗА ИНФОРМАЦИОННАТА КУЛТУРА, МУЗИКАЛНАТА ГРАМОТНОСТ И СЪВМЕСТЯВАНЕТО ИМ В ИЗОБРАЗИТЕЛНОТО ИЗКУСТВО

Мария Караиванова

Посвещава се на вечната памет на сияйните метагалактики ИГОР БИСТИРИ и МИЛЕН КУМАНОВ, които – сред разнородното звучене на хората и нещата в нашия свят – буквално по Платон (!), – ни дават жива представа за изключителния Божествен Орфеев строй на вечното измерение на личността на твореца, бликащо от техния удивително необикновен патриаршески ранг – СВЕТЛИНА*...*

„Диалог – это своего рода космос. Подобно тому, как в диалоге звучат речи разных лиц сообразно с тем, что каждому подобает, так и в космосе есть разные природы, издающие разные звуки, ибо каждая вещь звучит согласно собственной природе. ... Подобно тому как ... в космосе душа присоединяется то к одним, то к другим, так и в диалоге есть персонажи спрашивающие и отвечающие, опровергающие и опровергаемые, и душа наша, будучи как бы судьею между ними, склоняет то к тем, то к другим... Самое прекрасное живое существо – это космос, и ему подобен диалог – наипрекраснейший из видов словесности." – **Платон** : Диалоги / Пер. с древнегр. **Ю. А. Шичалина**. – Москва, 1986, с. 490.

Цит. по: **Компаративистичен** анализ на интерпретациите на хуманитарното знание в електронното пространство (По електронна библиотека *„ХУМАНИТАРИАНА"* : Ретикуларно-ризомно моделиране) : Докл. и съобщ. от V Науч. семинар на УниБИТ – Кюстендил, 2-4 юни 2010 г. / **С. Денчев** и др. // *Нови* информационни технологии в образователния процес. – ISSN 1313-2768. – 2010, с. 72-109. – Други авт.: **А. Куманова, Н. Василев, Р. Станоева**.

В контекста на съвременната информационна култура са представени възможностите за придобиване на музикална грамотност с математическо моделиране.

С елементарни математически средства са изведени основните категории: тонова височина, музикален интервал, консонантност, музикален строй, ладова интервална структура. Математическите зависимости в музиката са представени като свързващо звено с изобразителното изкуство при изучаване на линейни орнаменти и овали.

In the context of modern information culture are presented opportunities for acquiring music literacy by means of mathematical modeling.

With simple mathematical tools it displays basic categories in music - tone height, musical interval, consonant tones and intervals, music tune, modal interval structure. Mathematical relations in music are presented as a key link to fine arts in studying of linear ornaments and ovals.

Характерът и скоростта на обществено-икономическите промени изправят съвременната педагогика пред сложната задача да настрои на активен иновационен режим консервативните си устои. Решенията на подобна задача в различните й аспекти зависят от информационната култура, която днешният човек трупа стихийно, от целенасоченото й изграждане и оползотворяване.

Идеята за *полисубектно взаимодействие при развитие на личността* [5] е без алтернатива и обвързана

с *компетентностно-контекстния подход* [2] създава условията за идейно и практическо навлизане на *информационната култура* в образователното пространство. За целта е необходимо да се разработва *моделно изложение* на учебното съдържание, което спомага за *конструктивизъм* при овладяването му и позволява *комплексни и конективистичен подходи* за неговото осмисляне и приложение в изследователски и творчески процеси.

Развитието на личността в такъв план е цел на дългогодишна научно-изследователска работа с елементарно математическо моделиране, прилагано за интегриране на разнородни знания. С информационен подход към традиционното учебно съдържание интегрираната научна подготовка в дадена предметна област се съвместява с нейни интерпретации в различни други области. Постига се съчетание от професионални и общокултурни компетенции, които дават тласък на личностното развитие. Такъв тласък се наблюдава в областта на музиката.

Моделният подход за изучаване на музика е заложен още в древността. Питагор (VI в. пр. н.е.) поставя основите на музикалната теория, като изследва съзвучността на тоновете помежду им. За целта той измерва две дължини: на цяла струна L (основен тон) и на избрана нейна част (производен тон), съпоставя усещането за съзвучност с отношението на получените числа и установява еквивалентността на три *типа модели* в музиката: *сетивен* (усещане за комбинацията от звучащи тонове); *физически* (трептяща струна и нейни части); *математически* (числови мярки на дължини).

Днес откритията на Питагор и развитието им в историята на европейската култура позволяват да се създаде *обективен инструментариум*, съвместим с традиционните методики за изучаване на музика, в които музикалният слух играе водеща роля. Математическото моделиране спомага за музикална грамотност от по-висок порядък, обслужваща както професионалната музикална подготовка, така и процесите за общо развитие на личността.

1. **Основни математически модели в музиката**. Еднозначно-обратимото съответствие: „*тонова височина – отсечка* (струна) – *число* (дължина)", което Питагор установява, дава възможност да се моделира тоново-височинната организация в музиката и да се изучава с математически конструкции на основни понятия и зависимости.

1. 1. *Музикален интервал* се образува от два тона и се моделира с дължините на звучащи части от струната [1]. Въпросните дължините L_m и L_n определят еднозначно музикалния интервал като възходящ или низходящ. Нека за определеност дължините са в релацията: $L_n \leq L_m$ (*Фиг. 1*).

$$(L_m ; L_n) = L_n / L_m$$

Фиг. 1. Математически модел на музикален интервал

Отношението на дължините L_n/L_m се нарича *акустична стойност*, задава основна характеристика на интервала, и тя е *независима от съставните тонове*, т. е. дължините, които ги възпроизвеждат. Акустичните стойности се явяват обективен показател за изучаване на музикалните интервали. Чрез тях интервалите се сравняват прецизно и се класифицират както по големина така и по съзвучност (консонантност).

Утвърдените представи за консонантност се моделират с отношения от типа $\frac{n}{n+1}$, където n е естествено число. При $n = 1$ степента на съзвучност между тоновете е най-висока. С увеличаване на числото n акустичната стойност расте, а разликата между двете тонови височини и степента на тяхната съзвучност намалява.

Питагорейците обособяват тоновите височини, като използват числовите отношения в две качества:

- *оператори за умножение*, с които отделят части от дължината на струна и с тях въвеждат нови тонови височини;

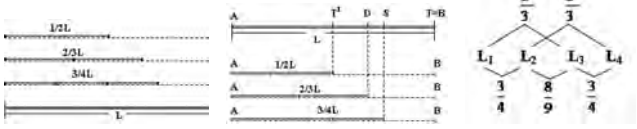
- *акустични стойности*, с които определят интервалите по степен на консонантност.

Двете функции на числовите отношения се сливат при решаване на основната задача в музиката – *построяване на конкретен музикален интервал от даден тон* [4].

В духа на питагорейската традиция набор от тонови височини – *музикален строй*, се въвежда с най-съзвучните интервали.

1. 2. Орфеев строй. Питагор търси законите, по които е била настроена митичната орфеева лира. Той прилага към дължината на струна операторите за умножение: $\omega = 1/2$, $\varphi = 2/3$ и $\Psi = 3/4$ и определя четирите тона на **изключителния (Божествен) строй**: *основен тон* – прозвучава от цялата дължина L на струната и *производни тонове*, прозвучаващи от частите ѝ 1/2L; 2/3L; 3/4L (*Фиг. 2, а*).

Прилагани в един и същи край на струната, въпросните оператори фиксират по дължината ѝ позициите на тонове, които заедно с основния са известни днес като *тоника* (T = L), *субдоминанта* (S = 3/4L), *доминанта* (D = 2/3L) и *тоника през октава* (T^1 = 1/2L) (*Фиг. 2, б*).

а) Дължини, определящи тоновете б) Позиции на тоновете върху струната в) Орфееви музикални интервали

Фиг. 2. Моделиране на орфеев строй

Наредени по височина: $L_1 = L$; $L_2 = 3/4L$; $L_3 = 2/3L$; $L_4 = 1/2L$ (*Фиг. 2, в*), тези четири тона образуват *орфеев строй* и в него интервалите са с най-висока степен на съзвучност – акустичните им стойности се получават за n = 1, 2, 3 и 8:

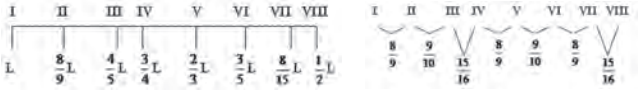
1/2 = (L ; 1/2 L) – октава;
2/3 = (L; 2/3L) = (3/4L; 1/2L) – квинта;
3/4 = (L ; 3/4 L) = (2/3L; 1/2L) – кварта;
8/9 = (3/4L; 2/3L) – секунда.

Математическото моделиране на орфеев строй задава *технологичен модел* за въвеждане и изучаване на тоново-височинната организация.

1.3. Осемстепенна диатонична гама. Различни оператори за умножение, приложени към конкретна дължина L на струна, конструират музикалната гама като *последователност* от осем тонови височини и като *структура* от интервалите, образувани между съседни тонове. Технологичните стъпки удобно се представят посредством числовите модели на *натуралния музикален строй* [1] (*Фиг. 3*).

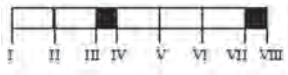
Числовите отношения на натуралния строй като оператори за умножение моделират едновременно тоновите височини и интервалите, които тези височини образуват с основния тон. На тази основа се въвеждат:

- *диатонични степени* в гамата (*Фиг. 3, а*);
- *класификация на интервалите* по степенен обем: *секунда* – (I; II) = 8/9; *терца* – (I; III) = 4/5; *кварта* – (I; IV) = 3/4; *квинта* – (I; V) = 2/3; *секста* – (I; VI) = 3/5; *септима* – (I; VII) = 8/15; *октава* – (I; VIII) = 1/2;
- *линейна интервална структура,* определена от съседни диатонични степени, т. е. от секунди (*Фиг. 5, б*).

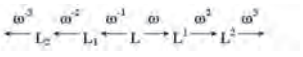
а) Диатонични степени, определени с числови отношения б) Интервали между съседни диатонични степени
Фиг. 3. Осемстепенна диатонична гама

Двата типа секунди: голяма (8/9 ≈ 9/10) и малка (15/16) се редуват неравномерно и задават същностна интонационна характеристика на гамата, определяна като мажорна (*Фиг. 4*).

Фиг. 4. Мажорна линейна интервална структура

1.4. Редица на диатоничните тонове. Октавата, най-консонантният интервал в орфеевия строй, има две проявления: $\omega = 1/2$ (*възходящо*) и $\omega^{-1} = 2$ (*низходящо)*, и приложена като оператор за умножение към определен тон L (*Фиг. 5*), поражда съответно по-висок и по-нисък тон. Такива октавови ходове определят тонове с общо название.

Фиг. 5. Последователни октавови ходове от тон L

Фиг. 6. Тонови названия на диатоничните степени

Последователни октавови ходове от всеки от тон на гамата я пренасят като съвкупност от тонове в две посоки: възходяща и низходяща и като мажорна интервална структура тя се разпростира в честотния обхват на човешкия слух. Октавово пренесените тонове образуват *тоновата редица*, а честотният еталон за височина 440 Hz позволява да се фиксира звученето на елементите от редицата и да се установи базовото съответствие между съвременните тонови названия и диатоничните степени (*Фиг. 6*).

Получената тонова редица може да се разглежда като *верига от мажорни гами*, които започват от тона „с" и са подчинени на условията:

- Последният тон (VIII ст.) на едната е първи (I ст.) за следващата;
- На степени с един и същи пореден номер съответстват едноименни тонове, разположени през седем позиции.

Позицията на първата степен в тоновата редица е определяща за структурата. Със смяна в позицията на първата степен се изменя редуването на големи и малки секунди и слуховото усещане за тоновата последователност [3]. Образува се нова верига от гами.

Възможните различни позиции на първата степен задават с линейни структури от секунди (големи и малки) седемте *вериги от гами,* известни като *стари ладове* (*Фиг. 7, а*). В развитието на европейската музика се утвърждават две от тези структури – мажорна (I ст. = тон „с") и минорна (I ст. = тон „а") (*Фиг. 7, б*).

а) Ладови структури от древността *б) Натурални тоналности: мажорна и минорна.*

Фиг. 7. Интервални структури в тоновата редица

Изложеният моделен подход изявява количествени и наредбени закономерности в диатоничната тонова редица, с които става възможно да се въведат числови функции и с тях да се изучават основни категории в музиката – интервали, ладови структури, функции на диатоничните степени, квинтово-квартов кръг на тоналностите [4]...

2. Дидактични проекции на симбиозата математика – музика. С приложение на математическо моделиране при изучаване на музика се засилва ролята на интелекта в традиционните дейности за развитие на музикалната сетивност, задават се обективни критерии, които подпомагат осмислянето и систематизирането на слуховите усещания при изграждане на понятийния апарат. Обективизирането на учебните дейности в музикалното образование (професионално или общо) по нов начин допринася за развитие на личността.

Симбиозата математика-музика е застъпена и има съществена роля в научно-изследователската работа за интегриране на разнородно учебно съдържание посредством математическо моделиране. Въпросната интеграция се реализира в образователен процес чрез тематични модули. С математически връзки и закономерности в модулите се изгражда „скелет“, около който интегративно се напластяват обвързани в съответните теми въпроси от различни области: история, математика, музика, физика, история на изобразителното изкуство, литература, география, биология, логика...

Моделирането на музикалните явления с математически конструкции и операции придава универсалност на законите в музиката. Създават се условия за реализация на *конективистичен подход*, т. е. информационни елементи, наситени с „музикално” съдържание да се пренаст в други области на познанието и да се включват в разнообразни информационни мрежи. *Конструира се* нов контекст с широк обхват за разнородни знания, разкриват се органични връзки между различни познавателни области, сред които и музика.

В този смисъл музикалната грамотност, постигана интегративно с математически средства, се явява адекватна на съвременната информационна култура. Тя не зависи от качествата на слуха, което я прави широко достъпна в произволна степен на задълбоченост. Елементите ѝ се проявяват като базови компетенции, които позволяват на преподаватели, ученици и студенти да се включват в съвместни изследователски и творчески дейности. Подчинени на конективизъм, тези дейности водят до задълбочаване на познанията за музиката и нейната съпричастност с други области на познанието.

Органично свързани изследователски и творчески процеси се наблюдават в специализирано училище за художници (СХУИИ „Ц. Лавренов” – Пловдив), при вграждане на интегрирани модули в задължителната програма по математика.

Симбиозата математика-музика силно впечатлява учениците и ги мотивира за учебни дейности. Въпреки „хладното“ си отношение към математиката те не пестят сили, за да изучат разработените от преподавателя абстрактни математически модели, с които да моделират основополагащи закономерности в изобразителното изкуство или в музиката. Придобивана по такъв начин, музикална грамотност се вплита естествено в общата и в професионалната подготовка на художника.

Още в седми клас учениците овладяват уравнения от типа:

$$F(x;y) = \bigcup_{n\in Z}\left\{(x;y)\in R^2 / F(x-nT;y)=0; -|a|\le x-nT\le|b|\right\}$$

С усложняване на изучавания по програма математически апарат уравненията стават средство [1, с. 289-293), с което преподаватели и ученици решават изследователски и художествено-творчески задачи в специализираната подготовка. Пример в това отношение са интегративно изучаваните различни аспекти (исторически, теологичен, технологичен) на линейни орнаменти.

Изображенията на линейни орнаменти от археологически находки учениците разглеждат в контекста на съответната историческа епоха – изучават културните пластове, в които орнаментите се появяват като ритуални характеристики и олицетворяват определени вярвания. Впоследствие всеки създава историческа рисунка на орнамент по избор (*Фиг. 10, а*), изследва го и го пресъздава с математическо моделиране: съставя уравнение (*Фиг. 10, б*), по него чертае графика (*Фиг. 10, в*) и рисува линейния орнамент (*Фиг. 10, г*), като моделират цветовите решения с функцията дробна част на число.

$$F = \bigcup_{n\in Z}\left\{\{|x|\le 1; x-2n=-1\}\bigcup\{|x-2n|\le 1; |x|\le 1\}\right\} I\left(4\left\{\frac{n}{4}\right\}\right)$$

$I(0)$ = жълто; $I(1) = I(3)$ = черно; $I(2)$ = бяло;

а) Орнамент от Вратата на Ищар (акварел) *б) Множествено уравнение на орнамента;*

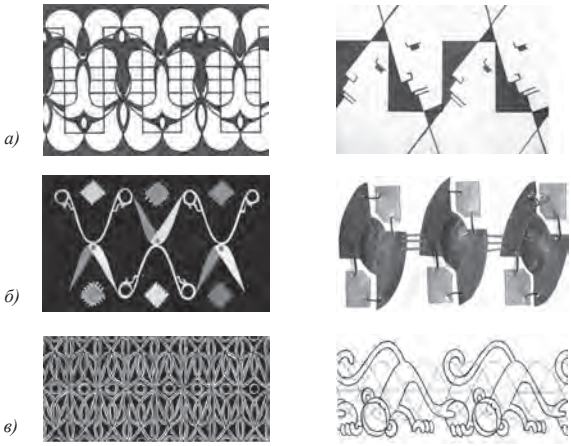

в) Графика на уравнението *г) Моделиране на цветовата структура*

Фиг. 8. Етапи в интегративното изучаване на линеен орнамент

В процеса на моделирането се разкриват непознати характеристики на орнаментите – числовите отношения в конструкцията им определят конкретни музикални интервали от натуралния строй. Преднамерено или не, включването на определени музикални интервали в древната ритуална образност буди у младите хора стремеж към познание и задава модел за визуализация на съзвучността между тоновете посредством математически зависимости.

Подобна идея обогатява изразните средства на бъдещите художници и провокира фантазията им. Като използват „музикални" отношения с различна степен на консонантност, те композират свои линейни орнаменти (*Фиг. 11*) и ги моделират с изучаваните математически функции: $y = ax+в$ (*Фиг. 11, а*); $y = ax^2$ (*Фиг. 11, б*); $y = \sin(x)$ (*Фиг. 11, в*).

а)

б)

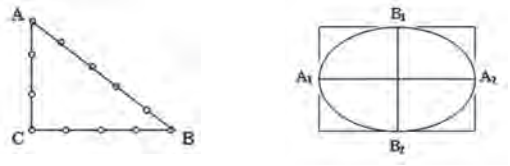
в)

Фиг. 9. Линейни орнаменти на математическа основа, с вложени в нея музикални интервали

Прилагано систематично, математическото моделиране на исторически образци показва, че акустичните стойности на октава, квинта, кварта, секунда... преобладават в ритуалните орнаменти на Месопотамия, Древен Египет, Древна Гърция...

Като числови отношения музикални интервали се откриват и в българската възрожденска архитектура. Възрожденският строителен канон конструира релацията „перпендикулярност" с „египетски триъгълник" (*Рис. 12, а*), т. е. триъгълник със страни, чиито дължини задават натуралните интервали: кварта (AC/CB = 3/4), терца (CB/AB = 4/5) и секста (AC/AB = 3/5).

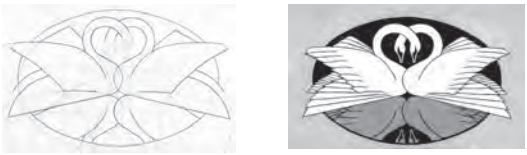
Акустични стойности от натуралния музикален строй се откриват и в различните архитектурни елементи, определящи облика на сградите. Сред многобройните примери за „музикалност" на естетическото решение е резбованият овал върху тавана на централното помещение в етнографския музей в Пловдив. Избраната от възрожденския майстор форма на овала, съответства на „квинтово" отношение между двете оси: $B_1B_2/A_1A_2 = 2/3$ (*Рис. 12, б*).

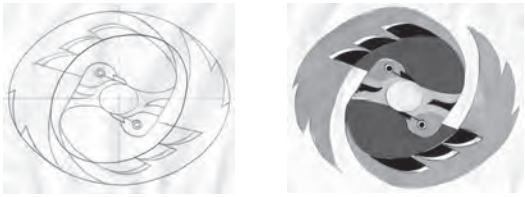
а) Египетски триъгълник *б) Овална форма, моделирана в „квинтово" отношение*

Фиг. 10. „Музикални" отношения в геометрични форми

С промяна в „съзвучността" на осите се изменя формата на овала. Изразните възможности на тези връзки интригуват бъдещите художници и ги подтикват към естетически търсения. Учениците подбират подходящо „звучащи" овали, с тях и с техни части моделират художествени композиции (*Фиг. 13*).

а) Лебеди

б) Гълъби

Фиг. 11. Художествени композиции от овали, моделирани с „музикални" отношения

Взаимното проникване на знания и умения в областите математика, музика и изобразително изкуство е елемент от по-широка интеграция, която включва и други учебни предмети (история, литература, технология на живописта...).

Математическият заряд на високоорганизираната музикална материя е в състояние да генерира нейни проекции във всяка познавателна област, боравеща с измерване на величини.

Научното изследване на разнородно учебно съдържание, интегрирано чрез математическо моделиране, продължава да се води в условията както на средното, така и на висшето образование.

Наблюденията показват, че интегрираните модули, изучавани с математически средства, задават нови опори и жалони за *личностно развитие на преподаватели, студенти, ученици*.

Преподаватели и студенти (ученици) участват съвместно в творческите процеси за моделиране на интегрирани ситуации. Създава се полисубектно образователно пространство, в което акцентите се преместват от процесът на обучение към резултатите от него [6].

Кръгът от интереси на младите хора се разширява, а мотивацията им за учебни дейности в интегрираните области добива устойчивост.

Образователни резултати, които постигат студенти и ученици, надхвърлят нивата, заложени като стандарти в учебните програми по съответните учебни дисциплини.

Професионалното развитие на преподавателите качествено се променя от деструктивно (адаптивно), определяно от формализма на тяснопредметната компетентност и рутинността на еднообразните повторения, към конструктивно – разкриват се потенциални възможности и перспективи за лично и професионално развитие [5].

Интеграцията на разнородно съдържание задава богат културен контекст, в който преподавателят повишава нивото на своите професионални компетенции. Той преодолява тясно предметното си мислене, обогатява кръга на интересите си, разширява обхвата на иновационните дейности в професионалната сфера, като подхожда с информационна култура.

Перспективността на тематичните интегрирани модули, разработени с математическо моделиране, се определя от условията за саморазвитие на педагога, които създават.

Цитирана литература

1. **Быстрый**, И. М. Школа духовно развитого человека. – София, 2001. – ISBN . – с. 256-260 с. <https://knizhen-pazar.net/products/books/569851-shkola-duhovno-razvitogo-cheloveka>

2. **Вербицкий**, Андрей. Проблемы реформирования российского професионального образования : компетентностно-контекстн. // *Педагогическата* среда в университета като пространство за професионално-личностно развитие на бъдещия специалист : Сб. : Кн. 2. Т. 1. – Габрово, 2011. – ISBN 978-954-490-244-5. – с. 95-100.

3. **Караиванова**, М. А. Математическото моделиране като средство за изучаване на музика. // *Юбил. год. Акад. за музикално, танцово и изобразително изкуство „Проф. Асен Диамандиев" – Пловдив*. – Пловдив, 2009, с. 101-109.

4. **Караиванова**, М. А. Математическое моделирование мажорных тональностей в музыке. // *Ученые записки Росс. акад. музыки им. Гнесиных – Москва*. – ISSN 2227-9997. – 2013, N 3, с. 57.

5. **Митина**, Л. М. Личностно-профессиональное развитие субъектов образовательного пространства вуза : методология, теория, практика. // *Педагогическата* среда в университета като пространство за професионално-личностно развитие на бъдещия специалист : Сб. : Кн. 2. Т. 1. – Габрово, 2011. – ISBN 978-954-490-244-5. – с. 27-32.

6. **Рангелова**, Е. М., И. Л. **Федотенко**. Апробация инновационных программ бакалавриата : пробле. и перспективы. // *Теория* и практика на психолого-педагогическата подготовка на специалиста в университета : Сб. : Кн. 1. Т. 2. – Габрово, 2015. – ISBN 978-954-490-477-7. – с. 57-60.

II – IV – 12 правилна дроб – оператор за умножение – математическо моделиране – музикален строй – ладова структура – линеен орнамент – овал (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 12 правильная дробь – оператор умножения – математическое моделирование – музыкальный строй – структура ладов – линейный орнамент – овал (исследование с онтологичным посвещением *Милену Куманову*)

I – IV – 12 proper fraction – multiplication operator – mathematical modeling – musical tune – modal structure – linear ornament – oval (study with ontological dedication to *Milen Kumanov*)

ПОСЛЕДНАТА ПРИЖИЗНЕНО ИЗДАДЕНА КНИГА НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ
(За духа на откривателството в историческата наука и енциклопедичната биографика)

Петър Кендеров

На вечната памет на историка професор МИЛЕН КУМАНОВ, който до последния си дъх се радваше на изкуството да открива вътрешните движещи механизми на историческите процеси и свързаните с тях личности

Първите ми спомени за Милен Куманов са от периода 1956-1960 г. И двамата бяхме тогава ученици в Пазарджик – в един и същ гимназиален випуск, но в различни училища.

Градът беше малък (с около 40 000 жители) и съучениците – връстници се познавахме, поне по лице.

Контактите ми с Милен Куманов от онова време бяха по-скоро случайни – среща на улицата или на общоученически мероприятия. Обяснението ми днес е, че това се дължи на различните ни интереси – той още тогава бе с изявена **склонност към хуманирарните и обществени науки**, а моя милост – с внимание към природните науки и математиката.

С Милен Куманов се засичахме и през първите студентски години в София, в периода 1961-1963 г. Аз учех във Физико-математическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски", но имах пряка връзка с Факултета по история. Съквартирантът ми – Любомир Буюклиев, студент по история и братовчед на майка ми, беше голям почитател на лекциите на младия тогава **асистент Васил Гюзелев** и разказваше за тях с голямо въодушевление, което запали интерес и у мен.

Посетих няколко от лекциите на Гюзелев и никога след това не съжалих за времето, прекарано „извън математиката".

Един от изненадващите зас мен изводи, които тогава направих, беше, че творческа атмосфера за учене и талантливи преподаватели и студенти има и в други факултети на Софийския университет, а не само във Физико-математическия факултет, както наивно си мислих преди това.

Очевидно, **Милен Куманов е взаимодействал оптимално с тази среда и е изградил завидно ниво на уникален професионализъм като историк още по време на висшето си образование и аспирантурата** (*днес:* докторантура. – *Бел. на ред. – Н. В.*).

След 1963 г. аз продължих образованието си в Москва и, след завръщането ми в България през 1970 г., постъпих на работа в Българската академия на науките – БАН.

Връзката ми с Милен Куманов се прекъсна за десетилетия, може би поради различието в характера на всекидневните ни задължения и местата на тяхното изпълнение.

Едва след 2013 г., когато почти всекидневно бях в централната сграда на БАН, се „запознахме" отново и вече съвсем по-отблизо.

Виждахме се постоянно на представяния на книги в Големия салон на БАН. Често обядвахме заедно в ресторанта на БАН.

Вече бях научил доста неща за неговия разнообразен жизнен опит и впечатляващо професионално развитие. Като научен консултант и един от редакторите на *Енциклопедия*

„Пазарджик", Милен Куманов разполагаше с огромна по обем и много интересна за мен информация за близкото историческо развитие на родния ни край, за забележителни личности, израснали в тази среда, за процеси и развития, които само опитен наблюдател може да долови и разбере. Тези беседи бяха много приятни и добавиха в паметта ми нови факти, за които преди не бях дори подозирал.

При една от срещите ни Милен Куманов ми подари една от книгите си за Стефан Самболов, която прочетох с глямо увлечение. Бях впечатлен от новите и неизвестни за мен факти, както и от тълкуванията, които той предлагаше във връзка с тези факти.

В рамките на тези разговори Милен Куманов веднъж изказа мнение, че за моя чичо – юристът Георги Петров Кендеров, който е бивш кмет на Пазарджик (юни 1934 – февруари 1938 г.) и главен секретар на Министерството на вътрепните работи и народното здраве (февруари 1938 – ноември 1938 г.), както и народен представител в XXV Обикновено народно събрание (1940-1944 г.), сподвижник и личен приятел на Димитър Пешев, осъден на доживотен затвор от т. нар. Народен съд и реабилитиран на 12 април 1996 г. – също има смисъл да се събере по-подробна информация, която да се предложи на по-широка публика под формата на книга.

Идеята не беше съвсем нова за мен. През 1997 г., Петър Георгиев Кендеров, син на Георги Кендеров, разпространи сред родните ръкопис на подготвени от него кратки биографични данни за баща му. Още тогава беше ясно, че би било интересно да се създаде по-общирна биография от професионален историк.

Затова приех предложението на Милен Куманов с благодарност и се съгласих да му помагам в този проект, като редактор на книгата.

Все пак попитах: *„С какво този проект е интересен за Вас?"*.

Отговорът на Милев Куманов беше изненадващ за мен със своята дълбочина и обхватност – корен на **енциклопедичната биографика**: ***„Искам да разбера по-добре вътрешните движещи механизми на тогавашното общество, които са могли да изтласкат до най-високите обществени слоеве сина на младеж, дошъл от село да учи занаят в Пазарджик"***.

За мен беше много поучителен подходът на Милен Куманов към реализацията на проекта. Той проучи огромна по обем информация, добра се до интересни документи и наистина успя да даде обяснение за много от развитията в живота на Георги Петров Кендеров.

Независимо от пандемията, Милен Куманов продължаваще работата по проекта със завидна енергия и ентусиазъм и в библиотеките, и в архивите, и в частните събрания и в столицата, и в провинцията.

Равнището на направеното от него даде повод и основание на Община Пазарджик и лично на г-н Тодор Попов – кмет на град Пазарджик, да предложи и реализира отпечатването на **книгата на Милен Куманов *„Дни слънчеви и дни облачни (Кратък биографичен очерк за Георги П. Кендеров)"*** (2021).

Няма да забравя искрената радост, с която той посрещна отпечатването на книгата си и с неподправения интерес я разглеждаще.

Въобще не съм предполагал, че това е последната ни среща.

Мир за душата му и да е свтъл пътят му към вечността!

II – IV – 13 *Милен Куманов* – спомени от гимназиалните и студентски години на автора – феноменология на последната прижизнено издадена книга на Милен Куманов *„Дни слънчеви и дни облачни (Кратък биографичен очерк за Георги П. Кендеров)"* (2021) (възпоменателен очерк с посвещение на персоналията – апология за духа на откривателството в историческата наука и енциклопедичната биографика)

II – IV – 13 *Милен Куманов* – воспоминания о школьных и студенческих годах автора – феноменология последней изданной при жизни книги Милена Куманова *„Дни солнечные и дни облачные (Краткий биографический очерк о Георгии П. Кендерове)"* (2021) (очерк-воспоминание с посвящением персоналии – апология о духе первооткрывательства в исторической науке и энциклопедической биографике)

II – IV – 13 *Milen Kumanov* – memoirs of high-school and student times of the author – phenomenology of the last published book of Milen Kumanov *Sunny days and cloudy days* (Short biographical sketch of *Georgi P. Kenderov* (2021) (commemorative outlook with dedication of personalia – apology of the spirit of invention in the historical science and encyclopaedic biographies)

ЙОАН ЕКЗАРХ БЪЛГАРСКИ – АВТОР НА *СКАЗАНИЕ КАК СЪСТАВИ СВ. КИРИЛ АЗБУКАТА ПО ЕЗИК СЛОВЕНСКИ И КНИГИ ПРЕВЕДЕ ОТ ГРЪЦКИ НА СЛОВЕНСКИ* КАТО 55-ТА ГЛАВА ОТ ОТ НЕГОВОТО *БОГОСЛОВИЕ* ИЛИ *НЕБЕСА*

Трендафил Кръстанов

В памет на проф. Милен Куманов

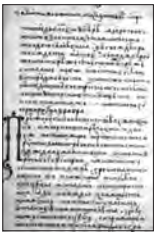
Сказанието *О писменехъ чръноризца Храбра* или *За буквите е* „възприето в науката като основен кирило-методиевски извор и уникален паметник на най-ранното славянско писмено изкуство" (Грашева, 2003: 497).

„За буквите" е най-често публикуваният старобългарски книжовен паметник (Грашева, 2003: 502).

В Историята на българската средновековна литература е отбелязано, че Черноризец Храбър е сред забележителните старобългарски книжовници. Той е автор на една-единствена творба – *О писменехъ (За буквите),* която е сред най-важните документи на епохата...*творбата на* Черноризец Храбър има изключителна историко-документална стойност (Стойкова, 2008: 248) и продължава: „В науката са дискутирани и други думи и изрази, които повдигат въпроси дали Храбровото съчинение не е заключителна част от неизвестно днес по-голямо произведение или пък дали не отпращат към други творби на същия автор" (Стойкова, 2008: 250).

Статията на Ана Стойкова е непосредствено след статия за Йоан Екзарх „един от най-ярките книжовници на Преславската школа, живял и творил в епохата на Първата българска държава" (Славова, 2008: 245)...Йоан Екзарх е и блестящ преводач, компилатор и автор на оригинални творби...Богословие или Небеса...., а най-значителния му труд е Шестоднев...и съставянето на поучителни и похвални слова (Славова, 2008: 246-247) и други предполагаеми съчинения на Йоан Екзарх: За осемте части на речта или Граматика на Иоан Дамаскин, Диалектика на Йоан Дамаскин, Житие на Йоан Златоуст (Hansack, 1979), Македонски кирилски лист (Добрев, 1981), Похвала за цар Симеон (Хауптова, 1980), Предисловие към Тълковно евангелие и други (Славова, 2008: 247-248).

В престижната научна *Кирило-Методиева енциклопедия* няма статия за *О писменехъ За буквите,* а само за *Черноризец Храбър* (Грашева, 2003: 497-505), където са подбрани основни изследвания, оценки, хипотези, значителни издания и литература, но там не е посочено отпечатаното съобщение от Христо Трендафилов „Три непубликувани преписа на трактата „За буквите" от Черноризец Храбър" (Трендафилов, 2001: 230-242). Там под N 3 е посочен Кирило-Белозерски препис N 106/231 от началото на XVII в. Ръкописът съдържа още *Небеса* на Йоан Екзарх, *Диалектиката* на Йоан Дамаскин и Осемте части на речта на Псевдо-Дамаскин, чийто превод се приписва на Йоан Екзарх (Трендафилов, 2001: 230). „Интересно е да се отбележи, че „За буквите" е поместена **след** *Небеса* на Йоан Екзарх – в качеството на 55-та глава от това съчинение (Трендафилов, 2001: 231).

В същност това **не е „след", а е част** от *Небеса* с важно заглавие:

Сказан·е како състави сѓтыи Кирилъ философъ азбуку по языку словен±ску, и книги преведе. § греческиа на словенскыи языcъ. НЕ. *Или Сказание как състави свети Кирил Философ азбуката по език словенски и книги преведе от гръцки на словенски език 55*" – глава 55-та от *Небеса* (Кръстанов: 2001).

Книгата на К. Куев „Черноризец Храбър" съдържа още един, но незабелязан от него

пример с 55-та глава от Богословието (Кръстанов: 2001).

Светлина Николова в *Неизвестно изследване на Григорий Илински за Пространното Методиево житие* (Николова, 2012: 134) посочва изданието на Г. С. Баранкова от 1998 на Шестоднева по ръкопис от XV в. по руски препис от ръкопис Ф 173/N 145, където са поместени също преводът на Богословието, дело на Йоан Екзарх, и трактатът *„ За буквите"* от Черноризец Храбър (*Ил. 1*).

Част от преписите носят горното заглавие – *О писменехъ черноризца храбра*, а други – *Сказание как състави свети Кирил Философ азбуката по език словенски и книги преведе от гръцки на словенски език*. Информацията в това заглавие отговаря на *Пространото гръцко житие на Наум Охридски*, открито от Иван Дуйчев още през 1938 г. (Dujčev, 1938), но по различни причини публикувано доста по-късно от Ерих Трап (Trapp: 1974) и преведено на български едва през 1987 от Славия Бърлиева (Бърлиева 1987). А там още в началото се казва, че светите Кирил и Методий пожелали да просветят в християнството българите и затова съставили нова азбука съобразно особеностите на българския език и превели основните богослужебни книги „каквито имаме ние гърците", но преди да ги предадат на българските чеда, решили да ги занесат на епископа на Стария Рим, за да бъдат проверени (Бърлиева 1987).

Това наистина станало през 867-868 г., когато Константин Философ и Методий пристигнали в Рим. За щастие точно тогава в Рим имало българско посолство от 866 до 870 г. (Илиев, 2003) начело с Петър съдия, сродник и „велик куратор на архонта на България Борис – Михаил (Йорданов, 2007) и боил Йоан, станал „монах", на български „черноризец", по-късно дякон на Римската църква (Станчев, 1990), презвитер и Екзарх български на „великия архиепископ Методий" (Кръстанов, 2010).

В Рим българските посланици се срещали лично с Константин Философ и Методий, както и с техните ученици и през 868 г., заедно с римско духовенство и завърналите се от България римски посланици епископи Павел Популонски и Формоза Портуенски, убедили папа Адриан II (867-872) да признае и благослови новата азбука глаголица и преведените богослужебни книги на словенски или български „главно с оглед на българите" (Wattenbach, 1876: 70; Иречек, 1978: 175; Кръстанов, 2008).

Вероятно още през същата 868 г. тези кирило-методиевски преводи са били преписани в Рим и отнесени официално и легално в България от съдия Петър и новите римски посланици в Плиска (Илиев, 2003), а не едва след 886 г.

Новата азбука глаголица на Запад е била известна като Abecenarium bulgaricum в Парижки ръкопис от XI век, публикувана до XIX в., но този мистериозно изчезнал Парижки ръкопис от Парижката библиотека сега е с неизвестна съдба! (Kempgen, 2019).

Чешкият учен Франтишек Снопек твърдял, че Климент Охридски бил автор на *Житие Кирилово* и на *Житие Методиево*, а Климент и Храбър било едно и също лице и двете жития били продължение на *„ За буквите"* (Грашева, 2003: 500). Григорий Илинский в 1917 г. приема, че в случая трябва да се мисли за Йоан Екзарх (Грашева, 2003: 500).

Накратко след Снопек би могло да се твърди, че не Климент, а българският посланик в Рим Йоан, който се е срещал лично с Константин Философ от 867 до 869 и Методий още преди края на 872 г., когато е смъртта на папа Адриан II, именно той е писал *Житие Кирилово* и *Похвала за Кирил*, както и наскоро след успението на Методий неговият Йоан Екзарх български е писал *Житие Методиево* и *Похвала на Кирил и Методий*, а вероятно по същото време той е писал и *Сказание как Свети Кирил Философ състави азбуката по словенски език и преведе книги от гръцки на словенски език* глава 55-та от неговата книга *Богословие* или *Небеса*.

Този факт има огромно значение като потвърждение на отдавна известната истина, че кирило-методиевото дело е известно на българската дипломация още от 867 г. в Рим, оценено и подкрепено от българските дипломати и книжовници Петър съдия и боил Йоан, станал Черноризец, дякон на Римската църква, презвитер и Екзарх Български на архиепископ Методий Моравски в град Морава в Илирик, негов наследник и „архиепископ на България" според открит печат (Йорданов, 2007).

По същото време е създаден и ранен култ на Св. Кирил наскоро след неговото Успение от Сава Седмочисленик със *Служба с акростих* ***Синкел Сава пя*** (Мирчева, 2004), *Житие Кирилово* и *Похвала за Кирил* от Йоан Екзарх **преди 872** г., *Служба на Св. Методий* от неговия ученик Константин Преславски, *Житие Методиево* и *Похвала за Кирил и Методий* от неговия наследник архиепископ Йоан Моравски, по-късно „архиепископ на България" (Йорданов, 2016).

В *Сказание за писмената* се срещат такива характерни само за Йоан Екзарх думи, които са най-отличителни за Екзарховия идиолект като:

имьже, образъ, сирэчь, рекше, понеже, чисм, присно,
сице, чловэчь, исконь, изначела, погань и, храбьрь

Екзарховият идиолект дава основание за потвърждение на предположението, че Йоан Екзарх Български е написал *Сказание за писмената* на Черноризец Храбър, както и *Житие Кирилово*, *Похвала на Кирил Философ*,

Житие Методиево и *Похвала на Кирил и Методий*, аргументирани в (Кръстанов, 2022 – в процес на подготовка за издаване в *Дзяло – Кирило-Методиевска традиция и култ от Рим през България до Киев. Български дипломати и книжовници от IX век: Петър Черноризец и Йоан Екзарх).*

В изследването си Вацлав Вондрак посочва десетки думи и изрази от идиолекта на Йоан Екзарх, като подчертава, че езикът на Йоан Екзарх е идентичен с езика на преводите на Св. Св. Кирил и Методий (Vondrak, 1896), т.е. това е един и същ говорим и книжовен словэнски или „български и славянски език", както отбелязва византийски книжовник от XII век (Кръстанов, 2011).

Новите извори и идентификации на Петър Черноризец като дипломат в Рим Петър съдия, родственик и велик куратор на архонта на България и боил Йоан като монах или черноризец, дякон на Римската църква, презвитер и екзарх Български на архиепископ Методий на град Морава в Илирик и особено безспорния факт, че Петър и Йоан са се познавали лично, и то в продължение на години в Рим и в Морава с Константин-Кирил и Методий, дават основание да се приеме, че българските дипломати са убедили папа Адриан II да признае новата азбука и преводите на богослужебните книги главно, за да бъдат спечелени българите, а редица книжовни дела, приписвани на Климент, но исторически и по-специално по особености на неговия език и стил, са дело на Йоан Екзарх, „работил в Рим" (Ангелов, 1984; Кръстанов: 2009) и наследил катедрата на архиепископ Методий Моравски и на българите.

Така може да се приеме, че най-забележителните творби от старата българска литература още от IX век са писани от Йоан Екзарх: *Пространното житие Кирилово* преди 872 г., *Похвалата на Кирил Философ, Сказание за писмената на Кирил Философ,* както и *Пространно житие Методиево* и *Похвала на Кирил и Методий*.

А това е зората на Златния век на българската литература по времето на цар Симеон Велики, когато зреят книжовни творби на Петър Черноризец и особено – на Йоан, който като книжовник, дипломат и духовник, осъществява лелеяната мечата на княз Борис – Михаил България да има свой независим архиепископ и патриарх (Varnalidis, 1968: 7; Кръстанов: 2013), наречен още приживе Свети Йоан Златоуст Български (Кръстанов, 2010).

Илюстрация

Ил. Трактатът „За буквите" от Черноризец Храбър (фотография)

Цитирана литература

Ангелов, Б. Ст. За едно неиздирено съчинение на Йоан Екзарх. // *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, 8, 1984, N 1, с. 115-117.

Ангелов, Б. Ст. Йоан Екзарх – преводач на *Тълковно евангелие*. // *Език и литература*, 39, 1984, N 1, с. 64-67.

Баранкова, Г. С. *Шестоднев* Иоанна экзарха Болгарского. Ранняя русская редакция. – Москва, 1998.

Благова, Э., Ж. **Икономова**. Лексика *Бесед* Григория Двоеслова и лексика Иоанна Экзарха. // *Преславска* книжовна школа. Т. 1. Изследвания и материали. – София, 1995, с. 283-289.

Бърлиева, Сл. Пространно гръцко житие на Наум Охридски. Увод, превод и бележки. // *Старобългарска литература*, 1987, Кн. 20, с. 129-144.

Грашева, Л. Черноризец Храбър. // *Кирило-Методиева* енциклопедия. Т. 4. – София, 2003, с. 497-505.

Добрев, *Ив. Съдържа ли Македонският кирилски лист* откъс от произведение на Константин Философ – Кирил за преводаческото изкуство?. // *Старобългарска литература*, 1981, Кн. 9, с. 20-32.

Илиев, И. Посолства на Рим в България през IX век. // *Кирилово-Методиева* енциклопедия. Т. 3. – София, 2003, с. 221-226.

Ильинский, Г. А. Кто был Черноризец Храбр?. // *Византийское обозрение*, 3, 1917, с. 51-56.

Йорданов, И. Средновековни български и византийски печати (IX-X в.) с етнонима Βουλγάρων. // *Изследвания* по българска средновековна археология : Сб. в чест на *проф. Рашо Рашев*, 2007, с. 167-178.

Йорданов, И. Печат на *Петър*, велик куратор на архонта на България (последна четвърт на IX век) – България при Борис I (852-889, † 907). Приносът на сфрагистиката. // *Християнската* култура в средновековна България. – В. Търново, 2008, с. 48-50.

Йорданов, И. Печат на Йоан архиепископ на България (последна четвърт на IX в.). // *Юбилеен* сборник в чест на 60-годишнината на *проф. д.ф.н. Христо Трендафилов*. – Шумен, 2013, с. 262-267.

Йорданов, И. Печат на *Йоан архиепископ на България* (последна четвърт на IX в). // *Йорданов*, Иван. Корпус на средновековните български печати. – София, 2016, с. 171-174.

Кръстанов, Т. Кой е Черноризец Храбър?. // *Духовна култура*, 2001, Кн. 6, 6-13.

Кръстанов, Т. Титлите *екзарх* и *патриарх* в българската традиция от IX до XIX в. Св. Йоан Екзарх от Рим и патриарх на българските земи. // *Държава* и Църква – Църква и държава в българската история. – София, 2006, с. 73-86.

Кръстанов, Т. Св. Седмочисленици и Св. Йоан Екзарх от Рим за България и Далмация (866-917). // *Хиляда* и сто години от смъртта на Методий: Кирило-Методиевски студии, 2007 (2009), Кн. 17. – София, с. 440-452.

Кръстанов, Т. Българските пратеници в Рим (866-870) и славянската литургия за българите. // *Християнската* култура в средновековна България. 1100 години от смъртта на Св. Княз Борис – Михаил (ок. 835-907 г.). – В. Търново, 2008, с. 83-92.

Кръстанов, Т. Йоан Екзарх – дейност в Рим за България. // *Наука*, 2009, Т. XVI, Кн. 4, с. 10-13.

Кръстанов, Т. Кариера на Св. Йоан Екзарх, архиепископ и патриарх на българската земя, и на Св. Климент, епископ Велички и Охридски чудотворец в провинция Западна България. // *Многообразие* в единството. – София, 2010, с. 76-88.

Кръстанов, Т. Primas „на словенски или български или славянски" е прѣболии – „най-пръв" според испанска каноническа бележка от XIII век за архиепископията на България. // *Многообразие* в единството. История и съвременност. – София, 2011, с. 321-325.

Кръстанов, Т. Кой е първият патриарх на България. Св. Йоан, изгнат от цар Симеон в Преслав през 917 година?. // *Вяра* и знание : Юбил. сб. в чест на 60-год. на *проф. Ангел Кръстев* и 20-год. на специалността *теология* в Шуменск. унив. – Шумен, 2013, с. 105-116.

Куев, К. Черноризец Храбър. – София, 1967, с. 454.

Мирчева, Б. „Каждый первый..." (Синкел Савва – автор Службы Кириллу Философу). // *BraSlav* 2. Zborník z medzinárodnej slavistickej konferencie, konanej na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave dňa 13. a 14. nov. 2003. – Bratislava, c. 64-72.

Николова, С. Неизвестно изследване на Григорий Илински за *Пространното Методиево житие*. // *Palaeobulgarica / Старобългаристика*, 36, 2012, N 4, с.110-136.

Славова, Т. Йоан Екзарх. // *История* на българската средновековна литература. – София, 2008, с. 245-248.

Станчев, Кр. Словата на Йоан Екзарх. // *Старобългарска литература*, 1990, с. 245-248.

Стойкова, А. Черноризец Храбър. // *История* на българската средновековна литература. – София, 2008, с. 248-250.

Трендафилов, Хр. Три непубликувани преписа на трактата „За буквите" от Черноризец Храбър. // *Преславска* книжовна школа. Т. 5. – София, 2001, с. 230-242.

Хауптова, З. Похвала царю Симеону, ее автор и византийские образцы. // *Старобългарска литература*, 10, 1981, с. 88-94

Dujčev, Iv. Un manuscript grec inconnu avec l'ascolouthie et la Vie de st. Naum d'Ohrid. // *Studia historico-philologica Serdicensia*, 1938, V. 1, p. 121-124.

Hansack, E. Die Vita des Johannes Chrysostomos des Georgios von Alexandrien in kirchenslavischer Übersetzung. 2. Band. Freiburg i. – Bratislave, 1980. – 396 p. (Monumenta linguae slavicae dialecti veteris. Fontes et dissertations. T. XIII ; X, 2).

Kempgen, S. Das Pariser *Abecenarium bulgaricum* – Edition und frühe Rezeption. Erscheint in: *Die Welt der Slaven*. Wiesbaden 2019.

Trapp, E. Die Viten des hl. Naum von Ochrid. // *Byzantinoslavica*, XXXV, 1974, 164-185.

Varnalidis 1968: *Varnalidis, S. L.* Αρχιεπισκοπή Αχρίδος κατά τον ΙΗ αιώνα και η κατάργησις αυτής. Dissertatio ad Laurem optinendam in scientiis ecclesiasticis orientalibus. Moderator R. P. Michael Lacko. Roma, P.I.O.S., 1968, p. 7.

Vondrak, V. O mluvě Jana Exarcha bulgarského. – Praha, 1896 .

Wattenbach, W. Geschichte des Römischen Papstthums. – Berlin, 1876, p.70.

II – IV 14 ***боил Йоан – Йоан Екзарх – Черноризец Храбър*** **;** ***За буквите*** **;** ***Сказание за писмената*** **;** ***Богословие*** **или** ***Небеса*** **– авторство на** ***Сказание за писмената*** **на** ***Св. Кирил Философ – Екзарх Български*** **– българско посолство и дипломати в Рим (866-868) –** ***Петър черноризец и съдия*** **– велик куратор на архонта на България (изследване с посвещение на** ***Милен Куманов***)

II – IV 14 ***боил Иоанн – Иоанн Экзарх – Черноризец Храбр*** **;** ***За буквах*** **;** ***Сказание о письменах*** **;** ***Богословие*** **или** ***Небеса*** **– авторство** ***Сказания о письменах Св. Кирилла Философа – Экзарх Болгарский*** **– болгарское посольство и дипломаты в Риме (866-868) –** ***Петр черноризец и судья*** **– великий куратор архонта Болгарии (исследование с посвящением** ***Милену Куманову***)

II – IV 15 ***boil Ioan*** **– Ioan the Exach –** ***Chernorizets Hrabar*** **;** ***About Letters*** **;** ***Saga for Scripts*** **;** ***Divinity or Heavens*** **– authorship of Saga for** ***Scripts by St. Cyril the Pholosopher – the Exarch of*** **Bulgaria – Bulgarian embassy and diplomats in Rome (866-868) –** ***Petar the monk and judge*** **– Great curator of the Archon of Bulgaria (study with dedication to** ***Milen Kumanov***)

АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ 1876 В „*ПОД ИГОТО*” НА ИВАН ВАЗОВ – ПРЕПРОЧИТАНЕ НА РОМАНА

Ма Сипу

Посвещавам настоящата ми работа в памет на моя добър приятел и съратник проф. Милен Куманов! С уважение и благодарност за времето, което сме прекарали заедно при съвместната ни работа!

Посвящаю мою настоящую работу памяти моего хорошего друга и соратника проф. Милена Куманова! С уважением и благодарностью за время, проведенное вместе при совместной нашей работе!

I dedicate my present work to the memory of my good friend and associate! With respect and gratitude for the time we spent together during our joint activity!

Иван Вазов (1850-1921) е известен български писател, поет и драматург от края на 19-ти и началото на 20-ти век. Неговото име е познато и на китайските читатели. Той е написал много творби в различни жанрове (роман, поезия, пиеса) и т.н. Сред тях е историческият роман *„Под игото”*, който е ценен и от китайските читатели, с няколко редакции и препечатки на китайския превод.

„Под игото” отразява трагични исторически събития и революционната дейност на исторически личности по времето на борбата на българите с османското робство и националноосвободителното движение на фона на Априлското въстание от 1876 г.

На 22-ри септември миналата година се отбеляза юбилеят от смъртта на известния български писател Иван Вазов. Той е запомнен с титлите „народен поет” и „баща на българската литература”. И. Вазов също е предпочитан от китайските читатели заради неговите преведени на китайски романи, сред които е и *„Под игото”* [1].

И. Вазов пише в различни литературни жанрове – от поезия до романи, проза и пиеси. Той има повече от 20 тома произведения. Неговите творби се фокусират върху трагични исторически събития и революционна дейност на исторически личности от времето на борбата с османското робство, народното възраждане и националноосвободителното движение. В това отношение творбата му е дълъг исторически роман за Априлското въстание, и е изключителен шедьовър.

По каква причина един литератор пише исторически роман? Това е нашата тема за днес.

Той е роден в град Сопот, който се намира в южното подножие на Стара планина. Баща му е търговец. През 70-те години на 19-ия век младият Вазов работи като чирак при чичо си в малкия румънски град Галац край река Дунав. Той с нестихващ интерес чете голям брой книги от България, Русия и Западна Европа. Поддържа връзки с революционните организации на българите в Румъния.

През 1876 г., когато избухва Априлското въстание, което е израз на борбата срещу османското робство, Вазов е зад границата и не участва във въстанието. Той обаче публикува стихосбирките *„Пряпорец и гусла”*, *„Тъгите*

на България" и *„Избавление"* по темата на Априлското въстание, за да възхвали подвига на героите от въстанието. Това му отваря пътят към историческия роман *„Под игото"*.

Впоследствие през 1877 и 1878 г. избухва поредната руско-турска война. Вазов влиза в България с руската армия през Дунав и научава, че роднят му край е унищожен и баща му е починал по време на Априлското въстание. Заради това, той се премества в Пловдив, където започва да се занимава с литературно творчество и се запознава с ръководители и участници от Арилското въстание.

Към всичко това, през 1875 г. *„Славянският брат"* Херцеговина изстреля първия си залп срещу Османската империя на Балканския полуостров. Сръбският народ също се събужда и започва да действа.

През 1885 г. Съединението на Южна и Северна България е реализирано и държавата получава нов живот. Вазов заминава за столицата София. Вместо да участие в обществени, политически и партийни дейности, той се фокусира върху литературното творчество.

През лятото на 1886 г. разочарован от изнудванията и борбата за власт на възникващата буржоазия, Вазов се мести в спокойната Одеса край Черно море. Априлското въстание от преди 10 години обаче е останало в сърцето му и го е дарило с печата на спомените. Той започва да пише първия си исторически роман *„Под игото"*. Бързо завършва първата част на романа. След 2-3 години в Одеса, той се връща в България, където продължава и дописва втората и третата части на романа.

От историческите книги разбираме, че Априлското въстание бързо се разпространява от Панагюрище до околните райони. Боевете продължават от средата на април до края на юни, когато въоръженият отряд на Ботев се проваля след преминаване на Дунав. Брутланият акт на османската армия за избиване на невинни е ужасен! Според съответните исторически записи 30 хиляди българи са убити, 12 хиляди са хвърлени в затвори и заточени, 80 села са изравнени със земята и 200 села са почти унищожени. Клането на османските турци срещу българите шокира цяла Европа и света. Около 200 различни вестници по света широко отразяват Априлското въстание. Пресата от Западна Европа и прогресистите оповестяват зверствата на Османска Турция, разкриват истинноста на случилото се и призовават за подкрепа за освободителното движение на българския народ. Всичко това дълбоко докосва душата на Вазов.

Знамето с надпис ***„Свобода или смърт"***, високо издигнато от Априлското въстание, все още се вее по върховете на Балкана. Запалената от Априлското въстание революционна факла е на път да гори в цяла България. След повече от една година, през март 1878 г. България е освободена и се възражда, което е неизбежен резултат на постигнатото от Априлското въстание.

Тогава, през 1888 г., *„Под игото"* на Вазов излиза като великолепна малка сага за въстанието.

Иван Вазов говори за първоначалното намерение да напише книгата в оригиналния предговор на *„Под игото"* през 1920 г. Той казва [2]:

„Прокуден от България в 1887 г., аз прекарах около една година в Одеса. Много скръб, много мъки изпитвах там по изгубеното отечество. Умът ми, сърцето ми, душата ми постоянно летяха към него. Но ето, дойде ми вдъхновението да напиша тоя роман и аз задишах пак въздуха на България. Хиляди спомени оживяха, хиляди картини, ярки и хубави, плениха моя умствен поглед, картини от бурния живот на отечеството през Априлското въстание."

Точно за да „утеши душата" си, за да запази „ценни и незбравими спомени", той започва творчеството с вдъхновение. Когато говори за процесата на написване на този роман, той казва*: „целта ми е да опиша живота на българите под робството през последните дни и революциония дух на времето на Априлското въстание. Много от страданията са спомени и наблюдения, които лично преживях; повечето образи в книгата са истински хора от Сопот, само с други имена."*.

Както авторът посочва, *„Под игото"* е едно епично произведение за Априлското въстание.

Както се вижда, особеното местоположение и опита на писателя по време на Априлското въстание имат огромно значение за създаването на великия шедьовър. Той поддържа дълбоки връзки с ръководителите от българското освободително движение и Априлското въстание в Румъния и Одеса, което му дава решимостта да изобличи и разкрие робството на Османската империя.

По същото време Вазов изисква публиката да знае за кого той пише, застъпва се гледището, според което художествените творби следва да са достъпни. Той изтъква, че писателите следва да възпроизвеждат българската реалност и насъщните проблеми в живота: *„Само по този начин писателят може да формира своя стил и да влияе върху народните маси със своя език"*.

Днес като четем неговия роман, който е образец на реалистичната литература на Вазов, ни се открива трагичната история на българския народ през периода на подготовката и осъществяването на Априлското въстание от 1876 г. Осланяйки се на историята и реалността, той извършва художествена обработка на историческите образи и сцени. По този начин той създава първия *дълъг* исторически роман.

На фона на социалния живот произведението реално показва борбения дух на българския народ в края на турското владичество и смелостта му да се жертват.

Събуждането на народа, подготовката и избухването на Априлското въстание е основната линия на романа.

Per aspera ad astra!

От началото на творбата, когато в семейството на Марко говорят за турските брутални и омраза, надявайки се за свобода, вече можем да видим, че новите идеи на времето са проникнали в семейството.

Спокойствието на Бяла черква е нарушено с появата на революционера Кралич. След като убива двама турци – убийци в мелницата, той казва на собственика: *„Не направих много, дядо; ние убихме двама, а такива зверове са хиляди и хиляди. Българският народ само тогава ще се отърве и ще се види свободен, когато цял грабне топорите и изтреби тия душмани"*. [3]

Тези думи показват не само мисията на Кралич, но носят и знак за това, че българският народ няма да позволи да бъде потъпкван, ще отмъсти за себе си и ще устои.

Идва бурята!

Априлското въстание е неизбежно.

Например, в главата *„Представление"* на романа авторът дава ярък израз на дългогодишната патриотична страст в сърцата на българите. Към края на представлението *Многострадална Геновева* пред губернатора на Турция и публиката изведнъж запява и Вазов пише за това [4]:

„Пламни, пламни ти в нас, любов гореща, противу турци да стоим насреща!"...

Внезапният патриотичен възторг обхваща всички.

Смелият мотив на песента като невидима вълна поглъща и изпълва залата, двора и се пръсна в нощта.

Песента цепи въздуха, разпалва и опиянява сърцата.

Тези силни звукове докосват една нова струна в душата на публиката...

От това страстно описание можем да видим колко големи промени са настъпили в духовния облик на българския народ. Вазов се опитваа да възпроизведе революционния ентусиазъм на хората чрез представяне на ежедневието. С проницателен поглед и задълбочена представа авторът проникна във всяка сцена от живота на обществото и семейството и от града, и от селата. Той разкрива революционния дух от всички ъгли на реалния живот.

В този роман *кафенето на Ганко* е като малък парламент. Хората често се събират тук, за да обсъждат политика, да дебатират и да питат за новини от външния свят: *„То беше сборният пункт и на стари, и на млади и там се разискваха общинските въпроси, и възточният, и всичката вътрешна и външна политика на Европа. Един малък парламент"*. Тук всички публично осъждаха зверствата в Турция и възхваляват героичната борба на другите славянски народи за своята свобода. Дори съдържанието и характера на ежедневните развлекателни дейности в обществото се променят: революционни песни прозвучават на вечерния митинг в селото и учениците тренират в издържано темпо като войници.

В главите *„Представление"*, *„В Ганковото кафене"*, *„Два плюса"*, *„Новата молитва на Марка"* авторът ярко изобразява новия духовен възглед на хората чрез редица подробности от живота им.

От всичко това разбираме, че революционният ентусиазъм кипи в сърцата на младите хора, представителите на интелигенцията, дребните търговци и селяните и кипят и дискусии, и подготовка за въоръжени въстания навсякъде.

В главата *„Пиянството на един народ"* авторът категорично обобщава с „поетичен фанатизъм", когато подготовката за въстанието достигна своята кулминация [5]:

„Наистина, заедно с напредването на пролетта и революционното кипение напредваше гигантски. Цяла Западна Тракия – главната му област – приличаше тая пролет на един вулкан, който издаваше глух тътен, предвестник на избухването. Рояк апостоли и проповедници кръстосваха планини и полета и организираха борбата. Те намираха навсякъде добър прием; обятия разтворени, за да ги прегърнат, сърца открити – да ги чуят – един народ, жаден за великото слово на свободата, нетърпелив да понесе кръста си на Голгота... Кажеха ли му: бъди готов, трябва да мреш! – черквата даваше попа си, школото даскала си, полето орача си, майката сина си.".

Вазов продължава:

„Един народ поробен, макар и безнадеждно, никога се не самоубива; той яде, пие и прави деца."

Те се обаждат, борят и бият, те пеят:

„Кураж, дружина, вярна сговорна, ний не сме веке рая покорна!

Хай да ги порази Господ с поганци недни! Хай кучета да ги ядат! Хай дяволи да им вземат душите!"...

Когато Априлското въстание е брутално потушено от османските турски власти и се проваля с ужас, авторът изрича с безпомощен плач в края на романа:

„Ние не можем със силата си да разбием Турция, но можем да спечелим симпатията на света поне чрез грозните си нещастия, чрез мъченичеството си и кървавите реки, които изтичат из тялото на България... Ако европейските правителства не се застъпят за нас, те не заслужават да се нарекат християнски и цивилизовани!"...

В *„Под игото"* Вазов ярко изобразява голям брой персонажи, всеки от които е във фокуса на въстаническото движение. Действат и воюват според социалния си статус, характеристиките на класата, към която принадлежат, жизнените навици и пристрастията си...

Но ако питате изображението на кой персонаж е най-богато, отговорът е определено Марко. Говори се, че прототипът на този герой е бащата на автора, следователно той има специално предпочитание към Марко, а описанието му като изваяно от плът и кръв – напълно реалистичен човек. Марко е богат търговец, уважаван от всички

и с определен висок социален статус. Но той е и много внимателен, за да избяга от конфликтите с хората на властта.

Писателят също изобразява много образи на различни герои в това произведение: смелия и силен Огнянов, който вижда смъртта като свой дом; силния, величествен, прост и честен Иван Боримечката; съмняващия се, горд и мил Марко; Рада, учителка, която понася тежестта на унижението, но е мека отвън и силна отвътре..., както и други положителни роли.

Има и отрицателни образи: управителя Шариф, предателя Стефчов...

В това произведение, отразяващо историята на Априлското въстание, читателите естествено се потапят в атмосферата на въстанието. За съжаление, главите, описващи непосредствено въстанието, са бледи – те изобразяват *само* първите пет дни от епопеята. В тях няма сцени за революционен героизъм и колективизъм, които са показани от масите. Това очевидно е свързано с липсата на личен опит от въстанието у автора.

С публикуването на *„Под игото"* романът завладява читателите в България и други страни с художественото си о баяние, поради което става неразделна част от световната литературна съкровищница.

До днес романът е преведен на повече 40 езика, включително и на китайски.

На 22 септември 1921 г., когато Вазов пише сценария на *„Тронът"*, той умира от сърдечен удар...

Българският народ го почита през всички времена на своята превратна история.

Духът на Вазов е вечен.

Днес, ако почитаме Вазов, трябва да обичаме живота, народа и родината като него, за да бъде всеки полезен и достоен човек.

Бележки и цитирана литература

1. Настоящата статия се опира на изследванията за Иван Вазов, направени от китайските специалисти по български – Юй Джъхъ и Фан Шъ. За създаването ѝ са използвани и материалите, изпратени от ас. д-р Десислава Костадинова от Институт за исторически изследвания към Българската академия на науките. *Бих искал да изразя моята благодарност към нея...*

Този текст е написан първоначално на *китайски* език, и неговият превод на *български език* е направен от автора за *наст. изд.*

2. **Вазов**, И. Под игото. // *Поредица* шедьоври на чуждестранната литература. – Пекин, 1982, с. 16. – *На кит. ез.*

3. *Пак там*, с. 23.

4. *Пак там*, с. 140.

5. *Пак там*, с. 403-404.

II – IV – 15 Априлско въстание – *Иван Вазов – „Под игото"* – Освобождение (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 15 Апрельское восстание – *Иван Вазов – „Под игом"* – Освобождение (исследование с онтологическим посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 15 April uprising – *Ivan Vazov – „Under the yoke"* – Liberation (study with ontological dedication to *Milen Kumanov*)

加利亚社会党的兴衰·抉择与愿景

马细谱

To the eternal and bright memory of Prof. Milen Kumanov – author's dedication
за незабравимите ни диалози, възкресяващи миналото и осмислящи историята

На вечната и светла памет на проф. Милен Куманов – посвещава авторът
за незабравимите ни диалози, възкресяващи миналото и осмислящи историята

Вечной и светлой памяти проф. Милена Куманова – посвящает автор
за наши незабываемые диалоги, воскрешающие прошлое и осмысляющие историю

Bulgaria Social Democratic Party, set up in 1891 and divided into Bulgaria Communist Party and Bulgaria Social Democratic Labour Party in 1919, was renamed Bulgaria Socialist Party in 1990. During the social transition in about 30 years, Bulgaria Socialist Party not only inherited some heritage of the ex-communist regime but also made fundamental changes of ideology, program, officials and organization under parliamentary democracy, of which one key change was the transition from one-party rule to joint-party rule with the other middle and left parties. Bulgaria Socialist Party is a member of Socialist International and European Socialist Party. As the largest or second largest party of Bulgaria most of the time, whether ruling or not, it is always the non-neglected important political power of middle-left wing in Bulgaria and those countries of Central and Eastern Europe. Its New Socialist Program in 21st Century has attracted extensive attention.

Българската социалдемократическа партия, основана през 1891 и разделена на Българска комунистическа партия и Българска социалдемократическа работническа партия в 1919, беше преименувана на Българска социалистическа партия в 1990. По време на обществената промяна в продължение на 30 години Българската социалистическа партия не само запази известно наследство от бившия комунистически режим, но така също направи фундаментални промени в своята идеология, програма, ръководни лица и организация в условията на парламентарна демокрация, при която ключовата промяна беше преходът от еднопартийно към многопартийно управление с други центристки и леви партии. Българската социалистическа партия е член на Социалистическия интернационал и на Европейската социалистическа партия. Като най-голямата или втората по-големина партия в България през този период, управляваща или не, тя е била винаги определяща и важна политическа сила от център-ляво в България и в страните от Централна и Източна Европа. Нейната Нова социалистическа програма заслужава особено внимание.

[摘 要]保加利亚社会党成立于1891**年**，1919**年演**变为保加利亚共产党，1990**年又改名**为保加利亚社会党。**在社会**转型的最近30**年中**，**保加利**亚社会党既继承了前共产党执政的某些遗产，**又在**议会民主条件下其思想、纲领、**干部**、组织结构等均发生了根本性的变化。**其中**，**一个突出**变化是党从一党执政的理念转变为联合其他中左翼党派联合执政。**保加利**亚社会党是社会党国际和欧洲社会党的成员。**它大部分**时间是保加利亚第一大或第二大政党，**有**时是执政党，**有**时又是在野党。**但它始**终是保加利亚和中东欧国家中不可忽视的一支重要中左翼政治力量。**它的**21**世**纪社会主义新纲领受到广泛关注。

走过兴衰的光辉历程

早在 19 世纪下半期，马克思主义就已传入保加利亚并得到广泛传播。从那时起，马克思的一些著作，如《雇佣劳动与资本》、《共产党宣言》、《国际工人协会共同章程》、《政治经济学批判》等相继被翻译成了保加利亚文。1904 年《资本论》第一卷的两个翻译版本在保加利亚问世，深入宣传了社会主义思想。完成这项工作的先驱者们就是一批在西欧和俄国学习的年轻知识分子。他们在日内瓦、维也纳、柏林、巴黎、圣彼得堡等地学习，并接触到了马克思和恩格斯的著作，先后在国外和国内成立了多个社会主义小组和马克思主义研究会，成为早期组织的领导人。

其中，迪米特尔·布拉戈耶夫（1856—1924）是公认的保加利亚社会民主党创始人和领袖。他把自己的一生献给了保加利亚和巴尔干半岛的社会主义运动。1878 年他到俄国求学，接受了马克思主义。1883 年他在俄国成立了第一个社会民主主义小组，史称"布拉戈耶夫小组"。

1891 年 8 月 2 日，保加利亚各地的 15 名社会主义者聚集在布兹鲁查山峰，宣布召开保加利亚社会民主党第一次代表大会（成立大会），并通过了党的纲领和组织决议（即章程）。这个工人阶级政党一诞生，保加利亚资产阶级报刊就攻击说，社会主义是西欧发达社会的事，在保加利亚既没有土壤，也没有成功的机会。他们还中伤、丑化社会主义者吃"大锅饭"，是一帮"乞丐"，想"破坏家庭"、"共产共妻"。而党内也有人对在保加利亚能不能搞社会主义持怀疑态度。布拉戈耶夫觉得，党从成立之日起，首先需要回答这样一个问题：在保加利亚有没有社会主义的土壤、能不能开展社会主义运动？于是，就在党诞生的同时，他发表了《什么是社会主义？它在保加利亚有没有土壤》的小册子。

在这个小册子中，布拉戈耶夫论证说，保加利亚也像其他欧洲国家一样，经历了马克思所说的人类社会历史发展的各种社会经济形态，进入了资本主义发展阶段。他认为，在 19 世纪后期资本主义条件下，保加利亚可以开展社会主义运动，可以实现社会主义社会。他强调说，社会主义是"人类历史的结晶"，"现在的经济制度的发展将帮助我们进入社会主义"。他告诫保加利亚社会主义者，马克思主义和社会主义"是我们的力量，是我们的信仰和力量的源泉"[1] 。布拉戈耶夫的小册子给了社会主义者以信心和力量，奠定了保加利亚社会主义运动的理论基础。布拉戈耶夫关于社会主义的论述预示着保加利亚社会主义运动的春天来了。

1894 年，保加利亚社会民主党与保加利亚社会民主联盟联合成立保加利亚社会民主工党。1897 年党的理论刊物《新时代》杂志和机关报《工人报》问世。1903 年，保加利亚社会民主工党发生分裂，以布拉戈耶夫为首的坚持马克思社会主义的左翼称为保加利亚社会民主工党"紧密派"和以萨科佐夫为首的亲西欧社会民主党派称为保加利亚社会民主工党"广泛派"。第二国际曾力促保加利亚社会主义运动的两派联合，但未取得成效。

保加利亚社会民主工党"紧密派"积极参加国民议会和地方政权机关活动，它拥有自己的工会组织，是国内一支有影响的政治力量，也是巴尔干地区享有政治地位的政党。受到 1917 年俄国社会主义革命胜利的鼓舞，1919 年 5 月保加利亚社会民主工党改名为保加利亚共产党，参加了刚刚成立的第三国际。从此，保加利亚共产党"紧密跟随共产国际，利用苏联的经验，以实现自己的最终目标——社会的社会主义改造"[2] 。从 1919 年加入第三国际到 1944 年第二次世界大战结束，保加利亚共产党一直积极参与国内反对资产阶级君主集团、在巴尔干共产党联盟里和国际上开展反对法西斯进攻和争取统一战线的斗争，并在斗争中产生了一批优秀的国际共产主义运动领导人。例如，瓦西尔·科拉罗夫（1877—1950）1922 年至 1924 年任共产国际总书记；格奥尔基·季米特洛夫（1882—1949），著名的世界反法西斯战士，1935 年至 1943 年任共产国际总书记。他们在马克思主义的理论与实践方面做出了令人难忘的贡献。其中，季米特洛夫关于人民民主

的论述最丰富、最全面、最具代表性。季米特洛夫倡导的人民民主是一种新的、有别于苏维埃政权的国家管理形式。这种政权形式主张实行多党制议会民主，成立联合政府，允许反对派政党存在，坚持各种所有制形式并存。同时，人民民主国家没有照搬苏联国有化、工业化和集体农庄化的经验。人民民主制度既不同于西方的资产阶级民主政治，又有别于苏联的无产阶级专政。

从人民民主实验到进行"现实社会主义"建设，保加利亚共产党领导人民所取得的成就有目共睹。在社会主义年代的 45 年里，保加利亚从一个落后的农业国变成了中等发达的工业—农业国。1989 年的工业总产值比 1939 年增长 103 倍、农业增长 2.65 倍、建筑业增长 14 倍、对外贸易增长 61 倍。全国人口从 600 万增加到了 900 万。根据联合国 1983 年公布的统计数据，在联合国 167 个会员国中，保加利亚的领土面积居第 101 位，人口居第 66 位，但人均生产量所占世界的的情况：煅烧纯碱、蓝矾、电瓶车、自动搬运车占第一位；烟叶和香烟占第二位；向日葵、苹果和褐煤占第三位；小麦、氮肥、毛线、棉纱占第四位。[3]

20 世纪 80 年代保加利亚已经实现人均吨粮，成为了东欧的蔬菜水果"篮子"。保加利亚在经济建设取得重大成绩的同时，还解决了诸如住房、教育、医疗、人口、休假、妇幼保健等一系列社会福利问题。西欧资本主义国家不得不承认这是社会主义取得的杰出成就。

这就是保加利亚这个小国、所谓"国家社会主义"或曰"现实社会主义"给民主反对派和自由市场经济留下的宝贵遗产。可以说，保加利亚在社会主义年代人丁兴旺，劳动力资源充足，小康社会殷实富裕。

经受成败的抉择考验

1989 年之后，原东欧国家社会纷纷按照西欧模式转型，推行议会民主和以私有制为基础的市场经济。欧洲共同体/欧洲联盟希望克服"冷战"时期欧洲分裂为西欧和东欧的局面，开始鼓动原东欧国家参加欧盟，美其名曰"欧洲一体化进程"。这样，2004 年、2007 年和 2013 年共 11 个原东欧国家加入了欧盟。西巴尔干还有 4—5 个国家在欧盟大门外焦急等待。这一波欧盟东扩之后，无论是欧盟老成员国还是东欧新入盟成员国都产生了"民主疲劳症"和"一体化恐惧症"。

2007 年入盟的保加利亚也未能例外。它于 1989 年开始社会政治经济转型。所谓社会转型，是指从第二次世界大战后建立的苏联式国家的社会政治体制转变为欧洲和美国式的议会民主和市场经济，也就是资本主义社会形态。当其他东欧国家社会出现动荡的时候，保加利亚共产党率先开始变革。

1989 年 11 月 9 日，在保共中央政治局会议上当时的党政领导人托多尔·日夫科夫被要求辞去了总书记职务，而在次日的保共中央全会上，日夫科夫宣布不再担任国务委员会主席。保加利亚党和国家开始进入根本性的政治体制和意识形态改革，首先是使执政党适应国际国内政治条件下的政治多元化现实。

从此，保加利亚社会党投身火热的保加利亚政治漩涡，走上了荆棘丛生的社会变革道路。一路上，既有上台执政的喜悦，也有失败在野的苦恼，更有选举博弈的艰辛。

1989 年 11 月至 1990 年底是保加利亚社会党的"黄金一年"。这一年，保加利亚共产党举行了第十四次非常代表大会，通过了《民主社会主义宣言》。该宣言正式宣布放弃苏联模式，接受民主社会主义原则。这意味着实行政治多元化和多党制，建立混合型社会和市场经济，承认多种所有制，保障人们的言论和出版自由，尊重人权，等等。[4] 宣言公然指出党的最终目的不是共产主义，而是民主社会主义。党的领导人佩特尔·姆拉德诺夫担任国家元首（总统）、共产党人获得国民议会议长和总理职位，实现政权的"红三角"。共产党于 1990 年 1 月提议并开始与反对派联盟举行关于国家和平转型的圆桌会议，建议制定新宪法。

1990 年 4 月 3 日，保共经过全党公投，宣布绝大多数党员同意改名为保加利亚社会党。其时，保共约有 98.4 万名党员（1989 年 11 月至 1990 年 4 月约有 25 万名党员脱党），72.6 万名党员参加改名公投，约 10 万名党员反对改名，拒绝出席公投。[5] 毫无疑问，这时的社会党是保加利亚多党体制中最大的政党，并拥有广泛的社会基础。但一个严酷的现实是，保加利亚社会党的队伍和影响力在缓慢缩小，而其他党派的人数和威信正在迅速上升。

当保加利亚各党派为夺取政权开展激烈斗争时，社会党利用各反对党派的力量分散和薄弱的有利时机，以绝对优势成立了清一色共产党/社会党人政府，即以原保共中央政治局委员和政府副总理为首的第一届安德烈伊·卢卡诺夫政府（1990 年 2 月至 1990 年 9 月）。该政府成功举行了社会党与反对派联盟关于国家和平转型的圆桌会议，使国家避免陷入民族冲突和党派纷争的灾难；在 1990 年 6 月的第一届大国民议会的自由和民主选举中，社会党获得了 52%以上的选票。但是，由十几个反对派政党组成的民主力量联盟（简称民盟）拒不承认选举结果，出现大规模游行示威，迫使共产党人总统姆拉德诺夫在 7 月 6 日辞职。8 月 1 日，社会党人居然主动放弃总统候选人提名，在议会双手扶植民盟领导人热柳·热列夫登上总统宝座，社会党人委曲求全，甘心只任副总统。8 月底开始，反对派政党组织大规模游行示威，大搞打、砸、抢、烧，最终在 8 月 26 日深夜火烧索非亚市的标志性建筑保共中央大厦，大量珍贵档案文物付之一炬。

这一灾难性事件迫使社会党在 1990 年 9 月召开改名后的第一次代表大会。这是保共第十四次也是最后一次代表大会。社会党为了继承保加利亚社会民主党的传统，称这次会议为保加利亚社会党的第三十九次代表大会。大会通过了《为进一步重建和改造保加利亚社会党为当代民主社会主义左翼党纲领》等纲领性文件，号召全党继承社会党的百年光荣传统和马克思主义出身，坚持社会党国际的价值观和原则，努力实现国家向民主化和平过渡，避免社会流血冲突

这次大会后，社会党的第二届卢卡诺夫政府（1990 年 9 月—1990 年 12 月）组建运行。本届政府与美国人合作制定了保加利亚向"自由市场经济"和"民主资本主义"过渡的纲领，着手实施经济改革。但反对派策划的夜以继日的无政府主义乱局和抗议集会与罢工，迫使社会党人诚惶诚恐，政府无法维持正常工作。社会党人对要不要坚持执政产生分歧和动摇。卢卡诺夫政府宣布自动辞职。

第二届社会党人政府下台，但这并不意味着民主派在保加利亚夺权了胜利。在接下来的一年里，保加利亚社会党仍是执政党，不过改变了执政方式，开始寻找中左翼执政伙伴。于是，出现了保加利亚社会转型后的第一届联合政府（1990 年 12 月—1991 年 11 月），无党派律师迪米特尔·波波夫担任总理。这届政府的最大功劳是在 1991 年 7 月制定和通过了保加利亚共和国新宪法，400 个议员中有 313 人投了赞成票，远远超过 267 票的最低有效票要求。

保加利亚社会党彻底失去政权是在 1991 年 10 月的议会选举中。选举结果是，由 16 个反对党派组成的民盟获得 34.36%的选票，保加利亚社会党获得 33.14%的选票，以微弱票差落败成为第二大党。两大政党都没有超过 50%的选票，不能单独组阁。而民盟得到当时的第三大党土耳其族争取权利与自由运动的支持，成立了一党政府。这届政府通过了没收共产党和工会组织财产法，并禁止共产党人在国家机关、警察和军队部门任职；开始对日夫科夫等政党领导人进行公开审判。保加利亚社会党陷入从政治舞台消失的困境和危险。

1991 年 12 月保加利亚社会党召开第四十次代表大会，以挽救党的生存。大会通过了关于保加利亚社会经济政策决议、致工会组织公开信以及关于党在议会和地方政权机关活动决议等多项决议。"这些决议表明党具有全民性质，在继续关注社会所有领域的发展"[6] 。面对尖锐的社会矛盾和激烈的党派斗争，保加

利亚社会党缺乏多党制条件下斗争的经验，对保加利亚的政局和经济困境产生分歧，社会党内少壮派力量上升。1991 年 12 月，久经考验的社会党主席亚历山大·利洛夫让贤，只有 30 多岁的国会议员让·韦德诺夫引领社会党的舵把。

1993 年 3 月，社会党举行全国代表会议，制定了《关于保加利亚摆脱危机和向民主、法制和社会国家转型的前景》的国家发展纲领。社会党在纲领中对保加利亚社会出现的政治混乱和经济全面崩溃严重担忧，表明了自己的原则立场，并支持新成立的以经济学家柳本·贝罗夫教授为首的联合政府（1992 年 12 月至 1994 年 10 月）。这届政府在对外关系方面取得了一定的成绩，使保加利亚加入北约的"和平伙伴关系"计划和成为欧盟联系国。但是，在内政方面，政府却陷入持久的动荡，集会示威、安营扎寨、绝食斗争此起彼伏，1994 年 9 月贝罗夫被迫宣布集体辞职。这时，各党派势均力敌，出现组阁危机。万般无奈之下，保加利亚第一次成立为期 100 天的看守政府，为议会大选做准备。

为了迎接即将到来的议会提前选举，保加利亚社会党为制定社会转型条件下党的新方针，于 1994 年 6 月召开了第四十一次代表大会。大会通过了题为《新时代，新保加利亚，新保加利亚社会党》的新纲领，强调党的既定目标是"继续建设一个新型的社会党，它善于重新思考自己的过去，认识当前的现状，坚定地迈向光辉的未来" [7] 。保加利亚社会党提出，它现在的任务是把自己打造成欧洲和世界左翼党，成为群众性的议会党。同时，它还要制定左翼的社会转型政策，以制止国家的经济衰退和社会崩溃。

1994 年 12 月，保加利亚进行社会转型以来的第三次议会选举。保加利亚社会党的竞选口号是："制止崩溃！重建保加利亚！"社会党向全社会郑重承诺：恢复生产，保护农业，尊重市场规则，进行负责任的私有化，制止贫穷化，免费医疗，重振保加利亚文化、教育和科学，打击犯罪，开展有尊严的外交，等等。[8] 选举结果是，以社会党为首的左翼联盟赢得 43.5%的选票，在议会 240 个议席中占据 125 席。社会党主席韦德诺夫任政府总理（1995 年 1 月至 1997 年 2 月）。需要指出的是，这届政府是在保加利亚政治经济极其复杂和艰难的条件下执政的。当时的经济社会形势是：在国际货币基金组织协调下偿还了 15 亿美元的外债后，国家出现银行危机，16 家私人银行倒闭。接着发生了粮食危机，不得不高价进口小麦。通货膨胀率高达创纪录的 520%。1996 年年中，社会上掀起反对社会党的恶浪，第一任共产党/社会党总理卢卡诺夫于 10 月 2 日在家门口遭到枪杀，凶手一直逍遥法外。社会党在 1996 年 12 月立即举行非常代表大会，讨论国家的危机状况和党内的分裂局面，韦德诺夫宣布辞去党主席和总理职务。

在 1996 年 11 月进行的总统选举中，社会党候选人以近 20%的差距落选。民盟的候选人佩特尔·斯托扬诺夫当选为总统。1997 年 2 月，社会党政府辞职，新一届看守政府接任。这样，保加利亚社会转型后社会党第二次自动放弃了政权。第一次执政一年左右，第二次执政两年，都是在任期中半途而废。第一次下台是基于政治体制转型，党害怕反对派政党攻击自己是前共产党，换汤不换药；第二次辞职是由于经济体制转型失败，党担心承担更大的社会责任。社会党内部出现分歧和分裂，展开了关于左翼党能不能像波兰和匈牙利社会党（共产党）那样也在保加利亚搞资本主义的讨论。

社会党的不作为，失去了乡村和中小城镇居民的支持，也就流失了大量选票。在 1997 年 4 月的议会大选中，民盟一举获得 52.26%的绝对多数选票，社会党仅获得 22.17%选票，沦为第二大党，开始第二次在野党生涯。韦德诺夫之后，历史学家格奥尔基·帕尔瓦诺夫接任社会党主席。在他的领导和欧洲社会党的帮助下，保加利亚社会党开始转变为欧洲左翼党，成为实行开放、进行对话和与盟友合作的政党。1998 年 5 月党的第四十三次代表大会提出以"为了保加利亚而工作、增长和发展"为口号的纲领，重点是捍卫保加利亚公民的社会利益，同贫穷和失业作斗争，关心农业，保障足够的保健，促进教育、科学和文化，等等。此时，社会党人数继续减少，从几十万降至 22.5 万。[9]

社会党为了迎接在野后的新一届议会选举，在 2000 年底与保加利亚老字号社会民主党结成"新左翼"联盟，其后又吸收了几个中左翼党派组织，最终形成了"为了保加利亚联盟"。正当社会党势在必得想赢得 2001 年 6 月议会大选，试图重新复出的时候，在外流亡 50 余年的保加利亚老国王西美昂二世回国，纠集保皇势力成立了西美昂二世全国运动党，并承诺给他 800 天时间将拯救水深火热中的保加利亚人民，让人们过上有尊严的欧洲人的生活。保加利亚人民和多数政党迷信"外来的和尚会念经"，结果 43%的选票投给了国王的保皇党。保加利亚社会党仅落后民盟 1 个百分点，以 17%以上的选票第一次沦为第三大党。不少

社会党选民的票流到了国王的票箱。不过，值得庆幸的是，在 2001 年秋季总统选举中社会党主席帕尔瓦诺夫以 54%以上的选票获胜，荣任第三任总统。这并不表明社会党重新执掌国家政权，但说明社会党已经摆脱 4 年来的孤立，提升了它在保加利亚政治舞台上的形象和作用。2001 年 12 月，年仅 35 岁的谢尔盖·斯坦尼舍夫接任社会党主席。保加利亚社会党 2003 年 10 月参加社会党国际，2005 年成为欧洲社会党成员。这就彻底击破了反对派称它是原共产党的误导性宣传和恶毒攻击。

在 2005 年 6 月的议会选举中，社会党东山再起，获得 31%的选票，成为议会第一大党，但无法单独组织政府。保加利亚社会转型以来第一次有 7 个党跨过了 5%的得票率门槛成为议会党，政治力量非常分散，社会分裂严重。经过多党协商，社会党与西美昂全国运动党和土耳其族争取权利和自由运动组建以社会党主席谢尔盖·斯坦尼舍夫为首的 3 党联合政府（2005 年 8 月至 2009 年 7 月）。这届政府取得了保加利亚社会转型以来较为突出的成绩：2006 年 10 月帕尔瓦诺夫继任成功，成为保加利亚转型以来第一位连任两届的总统；2007 年 1 月保加利亚加入欧盟；加速司法改革；建立有保障的医疗制度；保持 6%—8%的经济发展速度；加速国家现代化；发展社会市场经济；继续私有化进程；打击有组织犯罪，等等。社会党再度执政，击破了右翼党派污蔑社会党不能在议会民主条件下治理国家的谎言。

这届社会党执政期间，它在 2008 年 11 月举行了第四十七次代表大会，通过了社会党题为《为了保加利亚：自由的公民·公正的国家·团结的社会》的党的新纲领。纲领指出，“今天，保加利亚社会党应该重新证明：它是具有社会主义理想的党，是人民群众经过世纪斗争具有历史价值的党；它是为全人类自由、民主、平等、社会公正和团结的党；它是肩负推翻资本主义使命的党。”[10] 这时由于大量民众以经济移民形式迁往他国，社会党党员人数减少到 19.1 万人。在 2009 年 7 月的议会竞选中，社会党只获得 17.7%的选票，是第二大党。这时，一个新的右翼政党保加利亚争取欧洲进步公民党（简称公民党）异军突起，一举获得 39.7%的选票。社会党三起三落，再次成为在野党。

从此，保加利亚社会党内部分歧加剧，派系丛生。在 2011 年的总统选举中社会党败选。在 2013 年的议会大选中，公民党赢得 30.53%的支持率，社会党赢得 26.6%的支持率。随后，以社会党为首的“为了保加利亚联盟”和土耳其族争取权利和自由运动共建联合政府，但也仅仅在位一年。这样，社会党尽管是第二大党，但一直与政权无缘；而社会党虽在保加利亚国内威信降低，但在欧洲社会党里的影响却在不断上升。2011 年底，保加利亚社会党的领导人斯坦尼舍夫被选为欧洲社会党临时主席，一年后当选为正式主席。这在一定程度上提高了保加利亚社会党在欧洲左翼党中的威望。2015 年，斯坦尼舍夫继续担任欧洲左翼党主席。

2020 年保加利亚社会党第五十次代表大会继续探讨了有关社会转型的问题，并对保加利亚社会和社会党的未来发展提出了设想，指明了方向。

提出“21 世纪社会主义的新政治纲领”愿景

保加利亚社会转型以来有关自身政治经济激进变革的争论至今没有停息；同样，有关保加利亚社会党思想纲领和执政能力的争论也一直在继续。

保加利亚社会转型超过 30 年，加入北约已经 17 年，成为欧盟成员国也有 14 年，以鲍里索夫为首的右翼公民党执政长达 10 年，保加利亚却依然是欧盟的边缘国家。当初欧盟谋士们预言，中东欧国家在 35—50 年内将赶上甚至超过欧盟老成员国的平均经济发展水平和生活水平，国民过上富裕生活，这已然成了泡影。在欧盟 27 个成员国里，无论是人均 GDP 收入还是整体生活水平，保加利亚都是垫底的。保加利亚人的工资和养老金在欧盟成员国中也是最低的。据欧盟的统计，2018 年希腊的月平均工资是保加利亚的近 3 倍，达到每月 1200 多欧元；欧盟老成员国丹麦的月平均工资为 4057 欧元；保加利亚的月平均工资只有 442 欧元。[11] 2019 年保加利亚人均国内生产总值仅 9703 美元，约为欧盟平均水平的 40%。2020 年，保加利亚有超过 165 万人（占总人口的 23.8%）生活在贫困线以下。

当今保加利亚最富裕的 10%的人口控制了全国 41.5%的财富，而最贫困的 10%的人口只占有全国 1.8%的财富。贫富之间的差距高达 23 倍。[12] 保加利亚学者指出，社会转型过程中压在保加利亚人身上的“三座大山”是：食品、住房和税收。尤其是保加利亚人口从 1988 年的 900 万跌至目前的 700 万，人口减少幅

度是除战争、饥荒和瘟疫时期外前所未有的。保加利亚学者认为，人口锐减的原因"在于贫困"、"在于转轨过程中的罪恶"。[13]

保加利亚社会党第五十次代表大会认为，保加利亚社会转型 30 年来，仍然存在司法不公、人口危机、经济、教育、医疗、贫困等诸多问题。特别是最近 10 年，保加利亚右翼公民党把持政权，在保加利亚实行极权统治，导致贪污腐败盛行，民主机制被扭曲，民粹主义和新法西斯主义抬头，人民对此敢怒不敢言。这种政权不得人心，面临难以继续执政的挑战。为此，保加利亚亟须在各个领域全面融入欧洲一体化，努力发展生产，改变国家落后面貌，并下大力气追赶欧盟发达国家，成为当之无愧的欧盟成员国。同时，要切实提高人民的生活水平与质量，遏制人口锐减的灾难，使人民过上有尊严的、体面的生活。

特别需要指出的是，社会党在第五十次代表大会上制定了新的纲领草案，名为《21 世纪社会主义的新政治纲领》。该草案将在 2022 年底以全党公投形式表决通过。面对 21 世纪新的时代和新的挑战，该纲领提出了 21 世纪社会主义的奋斗目标：[14]

今天，从欧洲到美国，人们越来越自由地、公开地、坚定地深信：社会主义是人类发展的拯救性选择。社会主义不仅描绘了一个不同的未来世界，而且为这个世界指明了道路。社会主义是对自由资本主义的真正选择。我们的未来不是乌托邦，而是现实的。

人类正处于十字路口：要么继续自我毁灭，要么动员所有进步思想，制止衰退，选择新的前景。这是一场战争，每个人都要选边站队。要么站在自由、民主和公正一边；要么站在贪婪、霸凌、侵略一边。

纲领认为，保加利亚社会主义者绝不会袖手旁观。保加利亚具有 130 年的社会主义运动历史，社会党的历史是一部反对剥削和社会不公的阶级斗争史，是一部用马克思主义、国际主义思想和反法西斯斗争武装的历史。社会党所走过的道路中，既取得了显著成绩，也发生过严重错误。展望未来，社会党充满了信心和期待：

我们的历史使命是为未来缔造社会主义选择。30 年前，我们作出了选择，抛弃了专权主义的过去，希望社会主义不仅是一种价值观，而且是一种可以实现的社会制度。我们立志成为民主社会主义政党，建立现代化民主国家。我们在这条道路上取得了无可争辩的成绩，使国家和平转型，走向民主和市场经济。党几度执政和参政，赢得了数百万选民的支持。党在执政时由于没有兑现竞选承诺，又几度痛失执政地位。最近 30 年成长起来的青年人，不了解和没有看到社会主义，他们被右翼政党蛊惑宣传和恶毒攻击所迷惑和洗脑，对过去的历史毫无记忆和认知。右翼政党十分清楚，争夺青年的斗争，不光是争夺选民，也是争夺未来。

在提出这个纲领草案的同时，大会向全党提出了关于 21 世纪社会主义的十个讨论题，包括什么是马克

思主义世界观、当代世界的现实、当今的资本主义是什么性质、什么是社会主义、今日保加利亚社会经济现状、保加利亚社会主义前景如何、实现社会主义的外部环境怎样、保加利亚社会主义应该走什么道路、新纲领的社会主义价值观，等等。

为了回答这十个问题，社会党公布了一份《社会主义者指南》，并组织 12 位知名专家学者分别对这些问题逐一加以解读和提供自己的见解，供广大党员和群众公开讨论。他们针对理论和现实问题组织宣讲，旨在使人们分清什么是社会主义、无政府主义、新自由主义、右翼民粹主义，宣讲了保加利亚社会党 130 年历史、保加利亚的社会主义思想和社会主义运动的历史和现状、社会主义者的国际团结，以及社会主义与民族主义、生态环境、移民、女权运动、医疗卫生等问题。[15]

接着，社会党决心在 2021 年的大选中与右翼政党一决雌雄。2021 年 4 月 4 日，保加利亚举行议会大选。结果，社会党再度执政的雄心又一次遭受挫折。执政的公民党（GERB）获得 26.18%的选民支持；"有这样的人民"异军突起，获得 17.66%的选民支持；社会党仅获得 15.01%的选民支持，跌落到 6 个议会党中的第三位。在严重的新冠疫情之下，这次议会选举的投票率只有 40%，比上届 2017 年的议会选举 54%的投票率下降了许多。而且，执政的公民党地位也明显动摇，其支持率也很低，无法实现达到 51% 的选票单独组阁或与某一个议会党联合组阁。这反映了保加利亚政治局势的新变化。保加利亚人民改变政治体制，消除腐败，提高生活水平的愿望难以实现。保加利亚社会党争取再次执政，实现 21 世纪社会主义新纲领的目标亦任重道远，但这个纲领值得关注和期待。

5 月 15 日，社会党内以前主要领导人皮林斯基为首的一些领导人宣布发起了新思想政治运动，称为"21 世纪社会主义"。该运动宣称，它不是要成立与社会党平行的党中之党，而是为了就保加利亚的未来社会主义前景进行讨论，寻找方向；要求社会党制定新的选举策略，重振党在选民中的形象。

教训与启示

保加利亚社会党 1891 年成立至今已有 130 年的历史，是欧洲的一个老社会党，曾经是东南欧的一面光辉的社会主义旗帜。1989 年底，保加利亚一党政治体制解体，保加利亚社会开始向多党议会制和自由市场经济转型。执政的保加利亚共产党于 1990 年 4 月改名为保加利亚社会党。30 余年的执政和在野经验教训是一笔宝贵的财富，值得认真省思和吸取。

第一，1989 年以来社会党的思想、纲领、政策、干部和组织等都发生了根本性的变化。在多党政治体制条件下，社会党要不断改革进取，制定灵活的策略，学会能上能下，可进可退。这已经是保加利亚政党体制的常态。既然是多党议会制，平等竞争，就不容易由一党长期执政。

第二，中间力量的崛起和联合政府的建立，是保加利亚多党制发展的一种趋势。如果说左派执政过于谨慎和改革不力，右派掌权盲目"西化"和脱离实际，使国家丧失了时间和发展机会，那么推行温和路线、主张各党派联合执政的中间势力，既是左右翼争夺的主要对象，又使自己有了上台施展才能的机会。这反映了广大选民图稳定和谋发展的心态和愿望。中间派力量在保加利亚政坛重新洗牌过程中起着举足轻重的作用。各派政治力量对立是意识形态的产物，大联合正成为发展趋势。在中东欧国家，这种联合政府在由两党或三党向多党方向发展，由单纯的左派或右派政府沿着中左或中右执政的道路前进，还有可能出现左中右共治的局面。保加利亚也不能例外。

保加利亚社会党已经有过建立联合政府的实践，但没有找到行之有效的模式。社会党不能单打独斗，需要与其他中左翼党派合作，才能拥有广泛的社会基础，才能赢得和维持执政地位，并解决议会民主带来的种种社会政治和经济问题，才能赢得社会各阶层群众的支持。

第三，保加利亚社会转型存在的主要问题是：政党代表性不强，支持率逐年走低；党派内部强人政治色彩明显，主要政党内斗严重；司法效率低下、腐败严重、有组织犯罪猖獗。更加致命的是，保加利亚民主反对派谴责共产主义的意识形态和社会主义的一切实践活动，甚至把社会主义时期行之有效的积极人口政策也一概加以推翻和抛弃。他们的偏见是：凡是 1989 年之前得到赞扬和肯定的，一律予以否定。面对这种情况，社会党内部更应该加强团结，而不是另立山头，分散力量，流失选票。

第四，保加利亚政府频繁更迭，执政缺乏连续性、稳定性。30 年内保加利亚共组建了 19 届政府，平

均一届政府执政的时间只有一年半左右。保加利亚的议会民主制度及其游戏规则还不成熟，相较于西欧的议会民主机制还有很大差距。保加利亚社会党既要总结 30 年来执政和在野的经验，敢于承担责任、改革创新，又要吸取失败的教训，真正发挥议会党作用。社会党虽难以扭转乾坤，但不能失去希望，要有明确的奋斗目标。

保加利亚的议会党多达 6—7 个，这种现象在中东欧国家中很少出现。这一方面说明保加利亚政党分化改组的过程还没有完结，另一方面也说明选民的意向呈多元化。他们盼望有一支新的政治力量来改变执政当局无能的局面和国家落后的现状。这么多政党进入议会，反映了保加利亚政党制度的某种弊端和议会民主制度的不成熟。

（马细谱系中国社会科学院世界历史所研究员、首都师范大学历史学院特聘教授、

手机号 15010822393　邮编 100048）

原文发表在《中国浦东干部学院学报》（*Journal of China executive leadership Akademy Pudong*, N 6. 2021.

Notes and bibliography

1. **Благоев**, Д. Що е социализъм и има ли той почва у нас?. – В. Търново, 1891.

2. БСП – вчера, днес, утре : Материали за политически образовани. – София, 2009, с. 12.

3. **Тревдафилов**, Кръстьо. Защо сме най-бедни в Европа?. // *Дума*, 5 март 2021, бр. 44.

4.《保加利亚民主社会主义宣言》全文见 Лилов, Александър. Прохладът. – София, 2012, с. 209-235.

5. История на Българската социалистическа партия. – С., 2016, с. 443.

6. *Пак там*, с. 445.

7. Програмно развитие на БСП. // *Документи* : Сб. (1990-2005). – С., 2008, с. 99.

8. Предизборна платформа на БСП. // *Ново време*, 1994, N 6, с. 93.

9. 据 2000 年 4 月统计，1997 年以来吸收了 3100 名新党员，5593 人恢复了党籍，6753 名党员病故，9340 名党员脱党。从年龄构成看，60 岁以下党员占 54%，50 岁以下党员占 22.48%，35 岁以下党员占 5.8%；女性党员占 41.48%。受过中等教育的党员占 43.43%，受过高等教育的党员占 28.51%；工人和职员占 19%，知识分子占 7%，失业者占 8.03%。– История на Българската ... . – *Цит. съч.*, с. 459. 注释 88.

10. **Пирински**, Георги. 2021 – Година на Конституцията. // *Ново време*. – NN 1-2, яну. – февр. 2021 г.

11. „Заплатите в Гърция три пъти по-високи от българските". // *Дума*, 18 март 2021, бр. 53.

12. **Тревдафилов**, Кръстьо. Защо сме най-бедни в Европа?. // *Дума*, 5 март 2021, бр. 44.

13. 纳科·斯特凡诺夫教授：《保加利亚人口灾难与国家安全》（Демографски катастрофа на България и националната сигурност. – София, 2018.）年 12 月作者提供稿件。

14. 关于向代表大会提交纲领草案的建议意见，见社会党机关刊物 // *Ново време*. – NN 11-12, ноември – дек. 2020. 又见 // *Дума*, 25 септ. 2020.

15. 专家学者的发言均见 „Отговорите на 12 учени". // *Ново време*. – NN 1-2, яну. – февр. 2021.

II – IV – 16 Bulgaria Socialist Party – Bulgaria socialist movement – *New Socialist Program in 21st century* – Socialist International – European Socialist Party (study with apologetic dedication to *Milen Kumanov* for the dialogues, resuscitating the past and rationalizing the history)

II – IV – 16 Българска социалистическа партия – българско социалистическо движение – *Нова социалистическа програма през 21 век* – Социалистически интернационал – Европейска социалистическа партия (изследване с апологетично посвещение на *Милен Куманов* за диалозите, възкресяващи миналото и осмислящи историята)

II – IV – 16 Социалистическая партия Болгарии – Болгарское социалистическое движение – *Новая социалистическая программа в 21 веке* – Социалистический Интернационал – Европейская социалистическая партия (исследование с апологетическим посвящением *Милену Куманову* за диалоги, воскрешающие прошлое и осмысляющие историю)

МИЛЕН КУМАНОВ – ИЗПРАТЕН НА НАС, БЪЛГАРИТЕ, ЗА ДА ОСЪЩЕСТВИ ТЕЖКАТА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ДЕЙНОСТ ЗА БЪЛГАРИЯ

Галина Манолова

Толкова е тъжно, когато един Човек с главна буква вече не е сред нас, а в същото време осъзнаваш, че си имал невероятен късмет да го познаваш.

Милен Куманов е личност, която ти е давала особена насока.

Някак си особенно мъчно е, когато такава загуба се случва сред така наречените „твои хора" – особено с човека, с когото си бил близък по дух – както се казва: на една вибрация или вълна.

Та първо преосъзнаваш, че той ти е бил повече от Учител, давал ти е ценни бащински съвети.

Такъв за мен беше и ще си остане професор Милен Куманов – един Велик Българин, който зае много важна роля в моето професионално израстване като етнолог – историк, с напътстванията си.

Един ден, моята приятелка ми написа, че на една от конференциите в Българската академия на науките (БАН) се е запознала с този невероятен човек

... Да чуеш, как Милен Куманов още помни и говори за една етноложка, която живее повече от десет години на другият край на земята, е нещо невероятно... – ми казваше тя...

Чувствах се толкова поласкана, горда – все едно, че съм получила най-голямата награда…

... Дори не се сещам как се запознахме...

Заедно с колежката имахме навика, когато сме в Централното управление на БАН, да се видим с него.

Лицето му светваше, когато ни виждаше усмихнати.

Ние отсядахме в кафенето на академията и отстрани изглеждахме доста интересно. Двете с Елена с възхищение слушахме и като гъбички поемахме всяка думичка, казана от него.

За мен, той завинаги ще си остане моят Професор – енциклопедист.

Милен Киманов беше повече от Учител и Баща за нас българите от чужбина...

Нашите обяди в ресторанта на Централното управление на БАН завинаги ще са онези гениални уроци по всичко в този живот. Толкова трогателно, по бащински, той ми даваше ценни съвети на научното поприще, но и житейски – как да се държа в бъдещия си семеен живот.

Наричаше с една особена просветленост любимата си съпруга *„Нежната половинка от семейството"*...

Много съм признателна на Милен Куманов за това, че ни помогна да организираме нашите походни изложби, с които с колежката обикаляхме България. За нас това бяха невероятни срещи с българите от малките градове. Та ние опознавахме България и българското ей така – пряко и без посредници. Научавахме, но и носихме нашата култура на нас, българите от чужбина. Тогава приличахме на онези хъшове, които обикалят българските градове и като че ли събуждахме в душите на хората неща, които българите в метрополията бяха изоставили и позабравили.

От телевизията и от всички страни се говореше за това колко българите трябва да се влеят в западната култура. Непрекъснато за пример ни се даваха само западните ценности. А Милен Куманов простичко, с методите на Левски, заедно с нас пътуваше, и показваше красотата на българите от Бесарабия, която всъщност си беше и се припокриваше с тази на българите от България.

Да, той определено харесваше, че ние се гордеем, че сме българи.

Тази гордост специално в моя род се предава вече на седмо поколение, родени в Бесарабия.

Per aspera ad astra!

Възможно, гледайки, както винаги, по-глобално на всичко, той е разбирал и осъзнавал, в каква духовна дупка ни загонват модерните западни ценности.

Преди време, ей така го споменах в един от разказите си, че точно на чашка кафе ние обсъждахме статии, дисертации и книги.

Благодаря на съдбата, че ни запозна с професор Милен Куманов, че той беше част от моя живот…

Благодаря му и от името на моя съпруг – Добри, когото той видя само на снимка и познаваше от моите разкази.

Благодаря за прекрасните ни срещи, за ненатрапващото се негово бащинско отношение.

Благодаря, че беше изпратен на нас, българите, за да осъществи тежката енциклопедична дейност за България сред нас.

Знам, че с интерес ще се видим и в другото пространство.

Поклон, Професоре!

II – IV – 17 *Милен Куманов* – учител на българите в чужбина – бесарабски българи – мисия на енциклопедичната дейност на персоналията за България – действени уроци по патриотизъм и гражданско поведение – черти на научното и човешко общуване (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 17 *Милен Куманов* – учитель болгар за рубежом – бессарабские болгары – черты научного и человеческого общения – миссия энциклопедической деятельности персоналии ради Болгарии – действенные уроки патриотизма и гражданского поведения (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 17 *Milen Kumanov* – teacher of Bulgarians abroad – Bessarabian Bulgarians – mission of encyclopedic activity of the personalia on Bulgaria – efficient lessons in patriotism and civil behavior – treats of scientific and human dealings (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

ДА СИ В СЪРЦЕВИНАТА НА 300-ГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА СВ. О. ПАИСИЙ *С НАС* И *ОТ ОТВЪДНОТО* (Проф. Милен Куманов – първият историограф на *Паисиезнанието*)

Мариела Модева

На паметта и славата на професор Милен Куманов – първопроходец на историографията на Паисиезнанието

Поканата от страна на ръководството на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) да участвам в Националните чествания на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски беше за мен особено приятна.

В тържествената обстановка на 17 юни 2022 г. по време на Научната Паисиева сесия – Асеновград – Общинска градска библиотека „Паисий Хилендарски" не само приветствах гостите с Академично слово за безсмъртния светогорски възрожденец, но и бях активен участник в естествено породената научна дискусия (*Ил. 1*).

Експонирането на създадения от студентите на УниБИТ препис, направен от тях *на ръка* на *„История славяноболгарская ..."* (*Ил. 3*), разпечатка на *дигитализирания* вариант на този препис на *Паисиевата история* [1] и дипломната работа на Лилия Зарева, посветена на юбилея [2], отключи в мен цял поток на съзнанието.

Като постоянен научен рецензент на библиографската и историографската серия „Факлоносци" на Студентското научно общество при УниБИТ (СНО) и неговите *„Трудове..."*, – в корен познавам спецификата на тази продукция, създавана съвсем не към каледарни годишнини, а като плод на постоянно академично фокусирана дълбоко и основателно създавана научна продукция, ставаща съсредоточие на концентрирано внимание на кръга от изследователи и от Университета, и от Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ), и от Българската академия на науките (БАН) – и специално: Централната библиотека на БАН, Института за литература при БАН и Института за исторически изследвания при БАН, Софийския университет „Св. Климент Охридски", научните и регионалните библиотеки в страната, привлечените учени от чужбина...

Преписът на *Паисиевата история*, направен в УниБИТ от неговите студенти *на ръка* (2007-2010), и *дигитализиран* от тях към 1 януари 2022 г., който се разпространява между научните и обществените библиотеки и в страната, и чужбина, включен във Виртуалната колекция на преписите на *„История славяноболгарская..."* на НБКМ, пред всички беше дарен на Библиотеката в Асеновград (*Ил. 2*).

Още в рецензията *си „Летопис на публикациите на Студентското научно общество при УниБИТ: Tabula gratulatorum (2005-2011 г.)"* [3] видях генерираните от СНО справочно-информационни енциклопедични потоци, формирани търпеливо и целенасочено от формацията за широкомащабно търсене и структуриране на документалните ресурси. В създаваните от СНО библиографски бази от данни – *е*-библиотеки, каквато е и посветената на Св. о. Паисий Хилендарски – *PAISIADA*, е мисията на родената безналоговата монография *„Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информационен код на българската книжовност и литература"*, удостоена през 2011 г. и със самостоятелна публикация, и с отпечатване в том 6 на *„Трудове на СНО при УниБИТ"* [4] (*Ил. 4-5*).

Създаден под общата редакция на проф. Стоян Денчев и с негов епилог, под научната редакция (: историография, коментарий, именен показалец, географски показалец) на проф. Милен Куманов, под библиографската и текстологичната редакция (: тезаурус на езика на йероманаха, предисловие, сигнифициран препис) на проф. Александра Куманова, езиковата редакция (: предисловие, сигнифициран препис, послесловие – дейксис) на д-р Николай Василев, трудът е компендиум на Паисиезнанието през XXI в. [4].

Per aspera ad astra!

Цялата библиографска и историографска база на изследването (проф. Милен Куманов), и езиковедската работа по извеждането на частите на речта, срещани в езика на йеромонаха (проф. Александра Куманова, д-р Николай Василев), са системни вектори на това многовекторно, но силно синхронизирано в многообразно уникално цяло новаторско проучване, предизвикало основателно широка вълна от раждане на цитираната тук и *библиографска информация*, и *отзиви*, и *рецензии*, и *премиери*, посветени на труда [4].

Точно описваната онтология е причината на посветената на 300-годишнината на Св. о. Паисий Хилендарски изложба, открита на 24.06.2022 г. в УниБИТ, на централно място да бъдат експонирани и преписът на *Паисиевата история*, направен от студентите на УниБИТ *на ръка* през 2007-2010 г., и разпечатка на *дигитализирания* му вариант, осъществена към 1 януари 2022 г. [1], и изданието на монографията *„Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информ. код на болг. книжовност и лит. ...”* (София, 2011) [4], и публикацията й в *Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог.* (София). – Т. 6 (2011), в които преписът на *Паисиевата история* е направен *на компютър* (*Ил. 6*).

Познаваща дълбоко научната лаборатория на библиографската и историографската серия „Факлоносци” на СНО, чиято книга II-ра е монографията *„Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информационен код на българската книжовност и литература”* (София, 2011), като естествено дължимо академично достойнство, засвидетелствано от изследователската общност, възприех грижовно подредената витрина от изложбата, посветена персонално на проф. Милен Куманов – създател на първата научна историография на Паисиезнанието с експонирани негов фотопортрет и страници от публикациите на неговата историография и в монографията, и в *„Трудове на СНО при УниБИТ”* [4] (*Ил. 7*).

Книжовната школа на Св. Атонска обител – най-големият културно-просветен център през XV-XVIII в. на Балканите с европейско значение, в който Св. о. Паисий създава своя уникален труд *„История славяноболгарская ...”* – точно по историографията на проф. Милен Куманов! – е възсъздадена по време на Пленарното заседание на XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие – 20 май 2022 г. пред многобройната публика и в залата, и дистанционно присъединилата се от чужбина [5] (*Ил. 8*).

В историческата възстановка е показано как Св. о. Паисий Хилендарски и *днес* се моли за България.

Академичната интеракция на СНО „ДА СЕ НАРЕЧЕШ БОЛГАРИН (HOMO SCRIBENS)”, пропита от историографския дух на проф. Милен Куманов – и по сценарий и режисура на проф. Александра Куманова и д-р Николай Василев, под редакцията на о. Стефан Пашов с режисьори на пулт Мартин Маринов и Петър Петров, – с образите на безсмъртния Хилендарски Атонец (Иван Попов) и Дева Мария Българска (Марияна Матова) буквално пренесе присъстващите в атмосферата на текста – възвание на йеромонаха – *„История славяноболгарская”*, в който е установена пулсираща ритмика на най-често срещаните думи:

- българите, български, българска, българско... – споменати 505 пъти от Св. о. Паисий Хилендарски;

- род, рода, роде, родители, родослов, родословие, родство, родът... – споменати 174 пъти;

- БЪЛГАРИЯ! – спомената 83 пъти;

- народ, народа, народът... – споменат 80 пъти; Бог, Бога, Божи, Божие... – споменати 76 пъти [5]...

Поради всичко това кулминация на Пленарното заседание на XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие – 20 май 2022 г. стана засаждането в парка на Университета на *Алея на Св. о. Паисий Хилендарски. Пет дръвчета ПЛАЧЕЩА ВЪРБА* символно обозначиха *ПАИСИЕЗНАНИЕТО* – когнитивната историографска линия. Церемонията водиха: *проф. Ирена Петева, проф. Стоян Денчев*, *Андреа Пандулис*, *Радослав Даскалов, Зорница Вутева* по сценография на *Иванка Трендафилова* (*Ил. 9*).

Засадените дръвчета са в памет на:

- Св. епископ Софроний Врачански – просветител със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия препис на *„История славяноболгарская...”* на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), преписва *Паисиевата история* и втори път (1781 г.) (1);

- Георги С. Раковски – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас познава почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, и пръв изтъква, че *Историята* на светогореца е дело на „ученаго человека”, обръщайки общественото внимание към фигурата и делото на хилендарския монах (2);

- Акад. Йордан Иванов – осъществил през 1914 г. по *Зографския препис* на *„История славяноболгарская ...”*, който счита за оригинал на *Паисиевата творба*, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов: *„да видим Паисиевата история обнародвана”* (1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на Паисиезнанието (3);

- Акад. Петър Динеков – осъществил през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история* (4);

- Проф. Милен Куманов – създал през 2011 г. първата научна историография на Паисиезнанието – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ *„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски”*, актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г. (5)...

... Ако се опитам да обобщя нахлулия в съзнанието ми поток, роден от знаменателната 300-годишнина на Св. о. Паисий, следва да резумирам:

***ДА СИ В СЪРЦЕВИНАТА НА СВЕТА И С НАС – МОЖЕШ И ОТ ОТВЪДНОТО, КОГАТО СИ ИЗПЪЛНИЛ СВОЯТА МИСИЯ**...*

Цитирана литература

1. *Св. о.* ***Паисий Хилендарски***. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речна на йеромонаха (2 007-2010) , дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / **Александра Куманова**, **Николай Василев**, **Ангел Георгиев**. – София : Б.и., 2022. – 362 с. – Дигит. ръкоп.

Преписът е направен и дигитализиран в УниБИТ като част от *е*-библиотека *PAISIADA.*

Съдържа:

1) Препис на „Историята", направен на *ръка* в централната колона на разделените в три графи страници; в страничните две графи са изведени частите на речта, срещани в езика на йеромонаха (с. 3 (32) – 5-333);

2) Приписки:

На с. 4: „Началото на този препис „История славяноболгарская..." е поставено на 1 октомври 2007 г.

Преписът е започнат в Библиотечно-информационния център на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, преименувано на 30 септември 2010 г. в Университетпо библиотекознание и информационни технологии.".

В края на с. 333: „Този препис е първият, направен от Студентското научно общество при Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и е завършен на 22 май 2009 г. – в навечерието на 24 май – деня на българската просвета и култура.".

На с. 334/332 – 335/333: „На 21 май 2010 г. завърши работата над тезауруса на езика на о. Паисий Хилендарски, отразен първоначално в преписа на съответните ключови думи в лявата и дясната колони на всяка страница, в централната от които се изписва текстът на *Паисиевата* творба.

Компютърният набор на „История славяноболгарская..." е въведен на с. 52-79, а тезаурусът на езика на о. Паисий – на с. 135-171; 172-174; 175-187 (библиографското описание е на с. 49) на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Инфорвационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия), подготвено през май – декември 2010 г. за публикация: с. 1-208 *СВ.О.ПИС*, поместена с отделен ISBN и в том VI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ" (София, 2011);

На с. 336/372 – 361/377 : поместени са влепени фрагменти, направени на ксерокс на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Инфорвационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) (София, 2011);

На с. 362: „*Е*-копието на тази книга е подготвено към 1 януари 2022 г.

Това копие е предназначено не само за разпространение по линия на Студентското научно общество при УниБИТ, но и за *е*-фондовете на научните библиотеки в България и чужбина. 1 януари 2022 г. Подпис: Ал. Куманова.".

Е-ресурсът е въведен на *е*-страницата на УниБИТ: <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> ; <sno.unibit.bg> ; Националната библиотека „Св. Св. о. Кирил и Методий" – Виртуална колекция на преписите на първоизточника <http://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8/>, сайта на УниБИТ <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> <https://drive.google.com/file/d/1ayCZbxmtjx4UlitDS-sIWq0ZzkgK9gLe/view> <https://sno.unibit.bg/e-lib.html> и Библиотечно-информационния център на Университета – Дигитална библиотека <http://digital-library.unibit.bg/docushare/dsweb/HomePage>.

Копия на ръкописния препис, базирани от дигитализацията му, се поднасят на Пленарното заседание на посветената на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски XVIII Студентска научна коференция и изложба на УниБИТ с международно участие за фондовете на видни библиотеки, на:

- директора на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" *доц. д-р Красимира Александрова* (1);

- *г-н Сотириус Бискас* – филантроп, наш специален пратеник в Зографския манастир на Св. Атонска обител, на който е дарител на труда си (2);

- директора на Библиотечно-информационния център на Университета по библиотекознание и информационни технологии *доц. д-р Елена Игнатова-Савова* (3).

Компактни дискове с *е*-копия на преписа се поднасят на участниците и гостите на форума.

Копия са предоставени на научните, регионалните и читалищните библиотеки в страната и на библиотеките – наши партньори в чужбина.

Копията се поднася от името на Университета по библиотекознание и информационни технологии: *проф. д.н. Ирена Петева* (1); *проф. д.ик.н. Стоян Денчев* (2); *проф. д.п.н. Александра Куманова* (3).

Премиери: **1-16**. На всеки от ежегодните Студентски научни форуми на УниБИТ, започвайки от VI-ия, се експонира изложба от излезлите към момента публикации на студентите на УниБИТ по *е*-библиотека PAISIADA, томовете на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* и ръкоп. на подготвяните за печ. ст.: **1-13. VI**: **21.05.2010 г.**; **VII**: **20.05.2011 г.**; **VIII**: **18.05.2012 г.**; **IX**: **17.05.2013 г.**; **X**: **16.05.2014 г.**; **XI**: **22.05.2015 г.**; **XII**: **20.05.2016 г.**; **XIII**: **19.05.2017 г.**; **XIV**: **17.05.2018 г.**; **XV**: **17.05.2019 г.**; **XVI**: **22.05.2020 г.**; **XVII**: **21.05.2021 г.**; **XVIII**: **20.05.2022 г.** … ; **14. 8.04.2021 г.** – Музей-галерия „Анел" – ERUDITICA; **15. 17.06.2022 г.** Общинска градска библиотека „Паисий Хилендарски" – Асеновград – Научна сесия, посветена на 300-г. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски.

2. **Зарева**, Лилия. Библиографският когнитологичен модел на трансформатизма на *е*-библиотеката на Университета по библиотекознание и информационни технологии „GRATULATORICA" (Ретроспективна, текуща, перспективна и проблемно-тематична систематика) : Дипломна работа, *посв. на 300-год. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773) и 260-год. от създаването на неговата „История славяноболгарская..."* / Унив. по библиотекознание и информ. технол. Катедра „Библиотекознание и библиография" ; Науч. рък. Александра Куманова. – София, 2022. – 131 с. : с 1 ил.

3. **Нанкова**, Мариела. Летопис на публикациите на Студентското научно общество при УниБИТ : Tabula gratulatorum (2005-2011 г.). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2526. – Т. 7, 2012, с.

Per aspera ad astra!

135-137 : с ил.

М. Нанкова и М. Модева – едно и също лице.

4. Свети отец **Паисий** Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с 21 ил., 1 табл., 4 гр. (Факлоносци ; II)

Други терминолог. ред.: Д. Ралева, В. Велев ; Други справ.-информ. ред.: Ц. Найденова, А. Даскалов.

Юбил. изд., посв. на 60-год. на Държ. библ. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

ISBN 978-954-8887-92-2

База на *е*-б-ка PAISIADA.

Публ. и във вид на *е*-кн. в изд. „За буквите – О писменехъ" (2011): <http://www.sno.unibit.bg> <http://sno.unibit.bg/e-lib.html>.

Публ. и в: <https://www.academia.edu/upgrade?feature=name_mentions&trigger=mentioning-author-rw>.

Епигр.: „моят език е тоталната сума на самия мен" – **Ч. С. Пърс** ; *„Движението напред има своята особеност – да губи. Целият наш живот е верига от загуби. Ако ние сме тръгнали по един път, то ние губим всички останали пътища. Затова знанието за предшестващото изключително важно: то показва нереализираните възможности. В тази връзка историята е важна не за това, че тя ни учи. (Ние не можемда се учим от нея, както не можем да се учим от нашето детство.) Историята е изключително важно знание за неизвървяните пътища."* – **Ю. М. Лотман**.

Съдържа:

Библиогр. информ.: **1. Национална** библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". // <https://www.nationallibrary.bg>. – 15.02.2012. – 1 с.; **2. Библиография** :Дати и събития в биогр. на проф. д.ик.н. Стоян Денчев. // *Cogito*[,] ergo sum : Проф. Стоян Денчев на 60 : Юбил. сб. / Състав. Д. Иванов, Н. Костова ; Ред. Д. Иванов. – София, 2013, с. 224; **3-4. Изданието** за информационния код на „История славянобългарская..." на Св. о. Паисий Хилендарски – справочно-информационен енциклопедичен труд на УниБИТ / В. Бончева и др. (N 993). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. X, 2015, с. 266 ; 289 ; 313. – Други авт.: Валентина Велинова, Борислав Маринов, Ивайло Иванов, Методи Методиев. <http://www.unibit.sno.bg>; **5-6. Книгата** за информационния код на „История славянобългарская..." на Св. о. Паисий Хилендарски – справочно-информационно енциклопедично издание (Паисиада) / Г. Пенчев и др. (N 994). // *Пак там*, с. 266 ; 289 ; 313. – Други авт.: Д. Колева, Г. Пенчова, З. Цветков. <http://www.unibit.sno.bg>;**7-8. Сравнителна** характеристика на учебника на УниБИТ „Апостоли на инфосферата" (София, 2010) и предназначеното за учебни цели издание на университета „Информационен код на българската книжовност и литература: Св. отец Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." (София,2011) / Я. Михайлова-Пейчева и др. (N 995). // *Пак там*, с. 267 ; 289 ; 313. – Други авт.: К. Шопова, Ц. Гълъбова, Л. Буровска, С. Стойнева- Новоселска, С. Буровска-Нещерева, Г. Борисова, С. Савова, П. Михайлова, М. Кусева, М. Москова, В. Филипова, Д. Василева, Т. Тошева, В. Асенова,Д. Стоянов, И. Махмудиев, И.Атанасов, А. Кочев, П. Цанов, Л. Сакантиев. <http://www.unibit.sno.bg>; **9. Централна** библиотека на БАН. // <http://www.cl.bas.bg>. – 17.05.2017. – 1 с.; **10. Университетска** библиотека – София. // <https://www.uni-sofia.bg>. – 17.05.2017. – 1 с.; **11. Руска** национална библиотека – Санкт Петербург, Русия (National Library of Russia – Saint-Petersbourg). // <www.nlr.ru>. – 17.05.2017. – 1 с.; **12. Руска** държавна библиотека – Москва, Русия (Russian State Library – Moscow, Russia). // <www.rsl.ru>. – 17.05.2017. – 1 с.; **13. COBIS**.BG на НБКМ. // <http://www.bg.cobiss.net/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **14-16. APA** cit. ; **Chicago** sist. cit. ; **MLA** format cit. : (Куманова, Александра Венкова 1956-). **// <**http://unicat.nalis.bg/Search/Results?lookfor=%D0%BA%D1%83%D0%BC%D0%B0%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0&type=AllFields&limit=20&sort=relevance**>**. – 22.07.2018. – 3 р.

Отз.: **1. Писарева**, Л. *„История славяноболгарская ..."* на о. Паисий Хилендарски – едно неподозирано езиково богатство : Морфологичен анализ на съществителните нарицателни имена (N 523). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. VI, 2011, с. 436-437; **2. Вълова**, В. Морфологичен разрез на глаголите, причастията, прилагателните и местоименията в *„История славяноболгарская ..."* на о. Паисий Хилендарски (N 524). // *Пак там*, с. 438-440; **3.** [**Николова**, Б.] Дума по дума : За преписа на „История славяноболгарская", направен от студентите в УниБИТ под ръководството на проф. А. Куманова; за VI-та студентска научна конф. и за излезлия от печат труд „Информационен код на българската книжовност и литература : Свети отец Паисий Хилендарски" (София, 2011). // *За буквите – О писменехъ* : Кирило- Методиевски вестник (София), N 36, ян. 2012, с. 27 : с ил.; **4.** Проф. д.п.н. Александра **Куманова**, Университет по библиотекознание и информационни технологии : На будните, а не на спящите помага правото : Квинтесенция на проблема за информ. код на бълг. духовност е осмислянето на изконния въпрос за бълг. изящно слово като израз на народния дух / Интервюто взе: Светла Струмина. // *Учит. дело* (София), N 4(362 484), 30 януари 2012, с. 1, 4, 8; **5. Велева**, М. и др. Космосът на личните имена в „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски : Лексикално-информационен и статистически разрез / М. Велева, Д. Щика (N 593). // *Тр.* на Студентско науч. о-во при УниБИТ (София), Т. VII, 2012, с. 344-352. <http://www.unibit.sno.bg>; **6. Савов**, Р. и др. Топонимията в „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски : Лексикално-информационен и статистически разрез / Р. Савов, Т. Петров (N 594). // *Пак там*, с. 353-357. <http://www.unibit.sno.bg>; **7. Петкова**, Т. и др. Морфологичен системно-структурен анализ на езика на Св. о. Паисий Хилендарски : Към проблема за семантичните основания, свързани с употребата на някои съществителни нарицателни имена („истина", „правда", „право") и прилагателни имена („прав", „праведен", „праведните", „праведния", „праведният", „прави" и „право") в „История славяноболгарская …" / Т. Петкова, С. Маркова, Д. Алексиева (N 595). // *Пак там*, с. 358-364. <http://www.unibit.sno.bg>; **8. Василев**, Н. За думите : 250 год. от създаването на „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски [: По дейксиса на авт. в моногр. …]. // *Импулс* : Учил. сп. за извънкласна дейност, 2012, N 1, с. 18; **9. Dimitrova**, I. // *Scripta & e-Scripta* : The Journal of Interdisciplinary Mediaeval Studies, 2012, Vol. 10-11, p. 504-505; **10. Николова**, Б. Изложба на български книги в Рим по случай 250-годишнината на „История славяноболгарская" – дар на Ватиканската библиотека (N 698). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. VIII, 2013, с. 522-523; **11. Александрова**, К. Библиографията в контекста на съвременната информационна парадигма : Черти на формирането : [Моногр.] / Рец. А. Куманова. – София, 2015, с. 56-57; **12. Чолова**, С. и др. Толкова можем, колкото знаем (XIII Студентска науч. конф. и изложба на УниБИТ) [„Информ. като цивилизационен избор – път към всеобщото знание" – „Information as a civilization choice – a path to the universal knowledge" (девиз: *„Толкова можем, колкото знаем" – „Tantum possumus, quantum scimus"* – 19.05.2017 г.] / С. Чолова, Б. Грозданов, С. Митов. // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН* (София). – 2017, N 5 (104), с. 27-30,с ил. – Публ. на фотогр. от интеракцията / Д. Кънев. – *Разшир. публ.*; **13. Пепескул-Калоянова**, Р. и др. Информационные технологии и свет души (Очерци. Дневници) (VI 16) / Р. Пепескул-Калоянова, В. Калоянов. // *Нишката* на Ариадна (Gloria bibliospherae) = Ariadne thread (Gloria bibliospherae) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Cognitology of encyclopedicity of the libraryand information activity / Науч. ред. Стоян

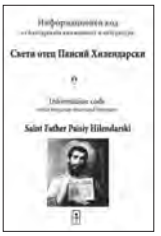
Денчев ; Състав., предг., библиогр. Александра Куманова, Николай Василев. – София, 2017, с. 363-366. *Разшир. публ.*; **14. Пепескул-Калоянова**, Р. и др. Информационные технологии и свет души (К 60-лет. проф. Александры Кумановой) / Р. Пепескул-Калоянова, В. Калоянов. // *Дриновський збірник* / Болг. акад. наук (Інст. іст. досл. ; Інст. балканістики з Центр. по траколог. ; Інст. етнолог. та фолькл. з Етногр. музеем) ; Харк. нац. унів. ім. В. Н. Каразіна (Центр. болгаристики та балканьських досл. ім. Марина Дринова ; Кирило-Мефодіївський центр ; Центр. наук. бібл. Іст. фак.). – Софія – Харків, 2017, т. X с. 527-528. – *Редуц. публ.*; **15. Куманова**, А. и др. Толкова можем, колкото знаем : [За XIII Студентска научна конференция и изложба „Информ. като цивилизационен избор – път към всеобщото знание" – „Information as a civilization choice – a path to the universal knowledge" на Унив. по библиотекознание и информ. технолог., 19 май 2017 г. – Ден на отворените врати] / А. Куманова, Н. Василев. // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевски вестник (София). – N 52, ноември 2017, с. 14 : с ил.; **16. Попов**, И. Универсалният модел на педагогиката на образованието : „Размерите на пространството, определяни от нашето съзнание" [А. Айнщайн] [: За XV Юбил. Студентска науч. конф. и изложба на УниБИТ „Информация – институции – образование – изследвания" – „Information – institutions – education – researches" (девиз: *„Всеобщност на науките = университет" – „Universitas litterarum"*) (17.05.2019 г.) (291 докл.: NN 2622-2912) ; освен студентите и докторантите на вуза на форума участват и обучаващи се в други висши училища вБългария, както и *13 изследователи от чужбина*: *Великобритания, Унгария, Русия и Германия*] / С. Душева, П. Делева [17.05.2019]. // *Учит. дело*(София). – CXXIV, N 23, 17 юни 2019, с. 7 : с ил. – Фотогр. Д. Кънев. – *Редуц. публ.* <http://www.sbubg.info/sbubg.php? page=19&lang=bg&id=233http://www.sbubg.info/sbubg.php?page=19&lang=bg&id=233>; **17. Попов**, И. Универсалният модел на педагогиката на образованието : „Размерите на пространството, определяни от нашето съзнание" [А. Айнщайн] [: За XV Юбил. Студентска науч. конф. и изложба на УниБИТ „Информация – институции – образование – изследвания" – „Information – institutions – education – researches" (девиз: *„Всеобщност на науките = университет" – „Universitas litterarum"*) (17.05.2019 г.) (291 докл.: NN 2622-2912) ; освен студентите и докторантите на вуза на форума участват и обучаващи се в други висши училища в България, както и *13 изследователи от чужбина*: *Великобритания, Унгария, Русия и Германия*] / С. Душева, П. Делева [17.05.2019]. // *Библиотека* (София). – 2019, N 3, с. 69-75 : с ил. и гр. – *Рез. на англ. ез.* – *Разшир. публ.*

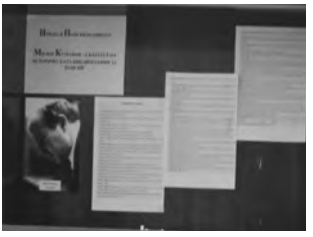
Рец.: **1. Назърска**, Ж. Отзив за „Информационен код на българската книжовност и литература : Свети отец Паисий Хилендарски, „История славяноболгарская". // *Науч.* тр. на УниБИТ (София), Т. 10, 2012, с. 435-437; **2. Василев**, Н. и др. Паисиевият дейксис : Семантика. Синтагматика. Синархия / Н. Василев, С. Илиева (N 687). // *Тр.* на Студентско науч. о-во при УниБИТ (София), Т. VIII, 2013, с. 470-489; **3. Захариева**, Й. Информационен код на българската книжовност и литература: Свети отец Паисий Хилендарски (Ползотворно базово начинание и обучение в технологиите на научния труд) (N 688). // *Пак там*, с. 490-492; **4. Назърска**, Ж. „Информационен код на българската книжовност и литература : Свети отец Паисий Хилендарски" (2011 г.) : Структура. Инструментариум (За „неизвървени пътища" на науката) (N 689). // *Пак там*, с. 493-494; **5.Нанкова**, М. Паисиевата история – 250 години след написването ѝ (N 690). // *Пак там*, с. 495-497; **6. Енчева**, М. Тезаурусът на езика на Св. о. Паисий Хилендарски – модерен инструмент на информационното моделиране (N 691). // *Пак там*, с. 498-499; **7. Велев**, В. Информационен код на българската книжовност и литература (Свети Отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская) (N 692). // *Пак там*, с. 500-501; **8. Симова**, П. Паисиада (N 695). // *Пак там*, с. 512-514; **9. Апостолова**, Б. Морфологичен системно-структурен анализ на езика на Св. о. Паисий Хилендарски : Къмпроблема за семантичните основания, свързани с употребата на някои съществителни нарицателни имена („знания"), причастия („знаел", „знаели") и глаголи („знае /се/", „знаете", „знай", „знайте", „знаят") в „История славяноболгарская ..." (N 696). // *Пак там*, с. 515-519; **10. Димитрова**, И. Цялостно изследване на различни информационни аспекти на езика на отец Паисий (N 697). // *Пак там*, с. 520-521; **11. Гарванов**, И. и др. Електронни библиотеки – образци на мащабни екипни научноизследователски резултати с участието на студенти (Томове VII, VIII, IX, X на „Тр. на СНО при УниБИТ") / И. Гарванов, А. Куманова ; *Епигр.: „Aut inveniam viam, aut faciam" – „Или ще намеря пътя, или ще прокарам път". // Науч.* тр.на УниБИТ (София), Т. 12, 2014, с. 521-526 : с ил. – *Рез. на рус. и англ. ез.*; **12. Гарванов**, И. Система от електронни библиотеки – образци на мащабни екипни научноизследователски резултати с участието на студентите (Томове VII-X на „Тр. на СНО при УниБИТ" : Документиране и архивиране на уникален аудиторен и извънаудиториен учебен процес – вторично-документален преглед). // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. XI, 2016, с. 247-266; **13. Добрева**, В. Приноси към паисиезнанието. // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевския вестник(София). – N 58, май 2019, с. 3.

Премиери: **1-16**. На всеки от ежегодните Студентски научни форуми на УниБИТ, започвайки от III-ия, се експонира изложба от излезлите към момента публикации на студентите на УниБИТ по *е*-библиотека PAISIADA, томовете на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* и ръкоп. на подготвяните за печ. ст.: **III**: **18.05.2007 г.**; **IV**: **16.05.2008 г.**; **V**: **22.05.2009 г.**; **VI**: **21.05.2010 г.**; **VII**: **20.05.2011 г.**; **VIII**: **18.05.2012 г.**; **IX**: **17.05.2013 г.**; **X**: **16.05.2014 г.**; **XI**: **22.05.2015 г.**; **XII**: **20.05.2016 г.**; **XIII**: **19.05.2017 г.**; **XIV**: **17.05.2018 г.**; **XV**: **17.05.2019 г.**; **XVI**: **22.05.2020 г.**; **XVII**: **21.05.2021 г.**; **XVIII**: **20.05.2022 г.** … ; **17. 30.09.2011 г.** – British counsil (София, България) – пред администрацията; **18. 11.08.2015 г.** – Челябинска областна научна библиотека – Челябинск; **19. 17.03.2016 г.** – Санкт- Петербургский государственный институт культуры – Межд. науч.-метод. конф. „Непрерывное библиотечно-информационное образование" (Тема 2016 г.: „Идеи учителей в преподавательской деятельности учеников") (75-лет. со дня рожд. В. А. Минкиной) – Санкт-Петербург, 17-18 марта 2016 г.; **20. 27.03.2017 г.** – Студентски филиал на Столична библиотека – София; **21. 20.04.2017 г.** – Библиотека за чуждестранна литература – Москва, Русия (в рамките намеждународния науч.-практически форум „Формируя будущее библиотек"); **22. 23.05.2019 г.** – Асамблеята на Евразия в България [АНЕ] за картографирането на планетарния соларен култ; **23. 8.04.2021 г.** – Музей-галерия „Анел" – ERUDITICA; **24. 17.06.2022 г.** Общинска градска библиотека „Паисий Хилендарски" – Асеновград – Научна сесия, посветена на 300-г. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски.

5. **Попов**, И. Епифания на Св. о. Паисий Хилендарски на студентска научна конференция в УниБИТ – Св. о. Паисий Хилендарски и *днес* се моли за България. 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-годишнината от създаването на неговия труд *„История славяноболгарская..."* [: За XVIII Студентска науч. конф. и изложба на УниБИТ „Информация – етика – милосърдие" – „Information – ethics – caritas" (девиз: *„Не научим ли нищо, то и следващият свят ще е същият като сегашния – с все същите граници и все същите оловни тежести, които трябва да преодоляваме." – „We choose our next world through what we learn in this one. Learn nothing, and the next world is the same as this one, all the same limitations and lead weights to overcome."*) (20.05.2022 г.) (402 доклада: NN 3636-4038); освен студентите и докторантите на вуза на форума участват и обучаващи се в други висши училища в България, както и 25 учени *от България, Великобритания, Германия, Грузия, Гърция, Израел, Италия, Иран, Русия, САЩ, Франция* (извън Академичния състав на УниБИТ) – рецензенти и консултанти на изданиятана СНО при УниБИТ, представяни на конференцията] / **И. Попов, М. Матова**]. // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН* (София). – ISSN 1312-9899. – 2022, N 5 (147), с. 8-13 : с ил. – Фотогр. **К. Боянов**. <http://cl.bas.bg/%d0%b8%d0%b7%d0%b4%d0%b0%d0%bd%d0%b8%d1%8f/%d0%b8%d0%bd%d1%84%d0%be%d1%80%d0%bc%d0%b0%d1%86%d0%b8%d0%be%d0%bd%d0%b5%d0%bd-%d0%b1%d1%8e%d0%bb%d0%b5%d1%82%d0%b8%d0%bd-%d0%bd%d0%b0-%d1%86%d0%b1/#1129-wpfd-2022май 2022>. – *Разшир. публ.*

ПРЕПИС

Свети отец Паисий Хилендарски
Saint Father Paisiy Hilendarski

Илюстрации,
подбрани от ред. на изд. – *Бел. Д. К.*

1. Експониране на създадения от студентите на УниБИТ препис, направен от тях на ръка на „История славяноболгарская", разпечатка на дигитализирания вариант на този препис и дипломната работа на Лилия Зарева – Научна Паисиева сесия – Асеновград – Общинска градска библиотека „Паисий Хилендарски". В президиума (от ляво на дясно): проф. Ваня Добрева, зам. министър на туризма проф. Мариела Модева, проф. Александра Куманова, директора на библиотеката Милена Марковска. Фотогр. Лилия Зарева

2. Даряване на дигитализирания препис на Паисиевата история, направен в УниБИТ, и на Паисиевия брой на вестник „ За буквите – О писменехъ" на директора на Общинската градска библиотека Милена Марковса по време на Научната Паисиева сесия – 17 юни 2022 г. Фотогр. Лилия Зарева

3. Препис, направен на ръка на Паисиевата история от студентите на УниБИТ през 2007-2010 г. и дигитализиран от тях към 1 януари 2022 г. Корица

4. Монографията Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 СВ. О. П ИС : с 21 ил., 1 табл., 4 гр. – (Факлоносци ; II). Корица. В изданието преписът на Паисиевата история е направен от студентите на Университета на компютър. Корица: Николай Василев

5. Публикация на монографията Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информ. код на бълг. книжовност и лит. ... (София, 2011) в Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – Т. 6 (2011), с. 1-208 СВ. О. П ИС : с 21 ил., 1 табл., 4 гр. – (Факлоносци ; II)). Корица: Николай Василев

6. Витрина от посветената на 300-годишнината на Св. о. Паисий Хилендарски изложба, открита на 24.06.2022 г., с: преписа на Паисиевата история, направен от студентите на УниБИТ на ръка през 2007-2010 г. и разпечатка на дигитализирания му вариант, осъществена към 1 януари 2022 г., изданието на монографията Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ... : Информ. код на бълг. книжовност и лит. ... (София, 2011) и публикацията ѝ в Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – Т. 6 (2011), в които преписът на Паисиевата история е направен на компютър. Фотогр. Димитър Ненов

7. Витрина от изложбата, посветена на проф. Милен Куманов – създател на първата научна историография на Паисиезнанието – фотопортрет и страници от публикацията на историографията в на монографията Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на българ. книжовност и лит. ... (София, 2011) и публикацията ѝ в Тр. на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – Т. 6 (2011). Фотогр. Димитър Ненов

8. Св. Атонска обител – книжовната школа – най-големият културно-просветен център през XV-XVIII в. на Балканите с европейско значение, в който Св. о. Паисий създава своя уникален труд История славяноболгарская … – Историческа възстановка. XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие – 20 май 2022 г.: Св. о. Паисий Хилендарски и днес се моли за България: Академична интеракция на Студентското научно общество при УниБИТ „ДА СЕ НАРЕЧЕШ БОЛГАРИН (HOMO SCRIBENS)" (по историографията на проф. Милен Куманов, сценарий и режисура на проф. Александра Куманова и д-р Николай Василев, под редакцията на о. Стефан Пашов, режисьори на пулт Мартин Маринов и Петър Петров. В образа на Св. о. Паисий – Иван Попов. В образа на Дева Мария Българска – Марияна Матова. Фотогр. Кристиян Боянов

9. Кулминация на Пленарното заседание XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие – 20 май 2022 г. – засаждане в парка на Университета на Алея на Св. о. Паисий Хилендарски – пет дръвчета ПЛАЧЕЩА ВЪРБА, символно обозначаваща ПАИСИЕЗНАНИЕТО – когнитивната историографска линия (церемонията водят: проф. Ирена Петева, проф. Стоян Денчев, Андреа Пандулис, Радослав Даскалов, Зорница Вутева, сценограф Иванка Трендафилова

II – IV – 18 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски – национално честване – препис *на ръка* на *„История славяноболгарская..."* на Св. о. Паисий Хилендарски (2007-2010) и *на компютър* (2011), *дигитализиран* (2022) от студентите на УниБИТ – историография на паисиезнанието: *Св. епископ Софроний Врачански* – просветител със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия препис на *„История славяноболгарская..."* на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), преписва *Паисиевата история* и втори път (1781 г.); *Георги С. Раковски* – именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас познава почти всичко, излязло изпод перото на предшествениците и съвременниците му, и пръв изтъква, че *Историята* на светогореца е дело на „ученаго человека", обръщайки обществено внимание към фигурата и делото на хилендарския монах; *Акад. Йордан Иванов* – осъществил през 1914 г. по *Зографския препис* на *„История славяноболгарская ..."*, който счита за оригинал на *Паисиевата творба*, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов: *„да видим Паисиевата история обнародвана"* (1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на Паисиезнанието; *Акад. Петър Динеков* – осъществил през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на *Паисиевата история*; *Проф. Милен Куманов* – създал през 2011 г. първата научна историография на Паисиезнанието – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ *„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски"*, актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г. (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов* като първопроходец на историографията на Паисиезнанието)

II – IV – 18 300-летие со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского – национальное чествование – список *„Истории славяноболгарской..."* Св. о. Паисия Хилендарского – *рукописный* (2007-2010) и *компьютерный* (2011), *дигитализованный* (2022), сделанные студентами УниБИТ – историография паисиеведения: *Св. епископ Софроний Врачански* – просвятитель с сильно развитым болгарским национальным самоопределением, создатель первого списка *„Истории славяноболгарской..."* Св. о. Паисия Хилендарского (1765 г.), он переписал *Паисиеву историю* и во второй раз (1781 г.); *Георги С. Раковски* – выдающийся деятель Болгарского возрождения и родоначальник организованного национального революционного движения в Болгарии знал почти все, что вышло из-под пера его предшественников и современников, и первым подчеркнул, что *История* монаха святогорского монастыря – дело „ученаго человека", обращая общественное внимание на фигуру и дело хилендарского инока; *Акад. Йордан Иванов* – осуществил в 1914 г. по *Зографскому списку „Истории славяноболгарской ..."*, который он считал оригиналом произведения *Паисия,* призыв первого болгарского профессионального историка – проф. Марина Дринова: *„необходимо увидеть историю Паисия обнародованной"* (1888 г.) – издание, вызвавшее огромную радость и восхищение проф. Ивана Шишманова и ставшее настольной книгой современных и более поздних исследователей Паисиеведения; *Акад. Петр Динеков* – сделал в 1963 г. перевод исторического произведения на современный болгарский язык, основанный на издании акад. Йордана Иванова 1914 г., принятое им за наиболее близкое к первообразу *Паисиевой истории*; *Проф. Милен Куманов* – создал в 2011 г. первую научную историографию Паисиеведения – и в Болгарии, и за рубежом, обнародованную в справочно-энциклопедическом издании УниБИТ *„Информационный код болгарской книжности и литературы: Св. о. Паисий Хилендарский"*, актуализированную им для нового перспективного обнародования УниБИТ в 2022 г. (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову* как первопроходцу историографии Паисиеведения)

II – IV – 18 300 anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski – national celebration – manually transcription of *Istoriya slavyanobolgarskaia…* by St. Ft. Paisiy Hilendarski (2007-2010) and computerized (2011), digitized (2022) by students of ULSIT – historiography of Paisiy studies : St. Bishop Sofroniy Vrachanski – enlightener with strong national self consciousness, creator of the first transcript of *Istoriya slavyanobolgarskaia…* by St. Ft. Paisiy Hilendarski (1765), transcribed Paisiy's history one second time (1781); Georgi S. Rakovski – famous leader of Bulgarian National Revival and founder of the organized national revolution movement in Bulgaria was well acquainted with all published by his contemporaries and first emphasized that *Istoriya slavyanobolgarskaia* is work of a *scholar,* turning public opinion to the person and deed of Hilendar monk ; Acad. Yordan Ivanov – realized in 1914 according the *Zograf transcript* of *Istoriya slavyanobolgarskaia…*, which considered as an original of the Paisiy's work, the appeal of the first Bulgarian learned historian Prof. Marin Drinov *to see the Paisiy's history published* (1888) – an edition, evoking great joy and admiration of Prof. Ivan Shishmanov and becoming handbook for contemporary and other researchers of the Paisiy studies ; Acad. Petar Dinekov – realized in 1963 the translation of the historical work into modern Bulgarian language, based on the edition of Acad. Yordan Ivanov in 1914, which is considered as closest to the original of *the Paisiy's history* ; Prof. Milen Kumanov – creator in 2011 of the first scientific historiography of the Paisiy studies – in Bulgaria and abroad, published in the reference-encyclopedic edition of ULSIT *Information code of Bulgarian letters and literature: St. Ft. Paisiy Hilendarski*, updated by him for a new perspective promulgation of ULSIT in 2022 (essay-commemoration with dedication to *Milen Kumanov* as a precursor of the historiography of the Paisiy studies)

ЩО Е ТО „ДОКУМЕНТАЛИСТИКА”? – ПО ПОВОД НА ЕДНО ОТ ЛЮБИМИТЕ ЗАНИМАНИЯ НА ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ

Стефка Петкова

С бъдещия професор по нова българска история Милен Куманов си имахме през годините професионална закачка. Като се видехме в някоя архивна или библиотечна читалня, го питах: *„Как си? С какво се занимаваш? ”*, а той отговаряше: *„С документалистика”*, прекрасно знаейки, че съм готова на момента лекция да изнеса за неправомерното използване на термина „документ” и неговите производни[1].

Милен Куманов знаеше, че не мога да приема недалновидното решение на уважаемия Пол Отле да натовари с допълнителен смисъл старата, прастара дума „документ”, използвана от векове като основен за архивистиката термин, и да я превърне в дума омнибус[2].

Напоследък, откакто започна пандемията от Ковид-19, и се появиха в читалните на някои библиотеки табелки с предупреждение *читателите да не се обслужват сами с документите от подръчния фонд*, Милен Куманов кротко се усмихваше и тушираше моите опасения и протести:

„Няма нищо. Нали добре си знаем, че в читалните на библиотеките няма изложени документи, а само книги и списания. Знаем, че документите са си там, където единствено е позволено да бъдат – в хранилищата и в читалните на архивите.”

По образование Милен Куманов беше школуван архивист, но с това „документалистика” си беше избрал да означава дейността си по публикуване на текстове на документи, както и по-общо, работата по извличане на данни от документите заради изследванията си по една или по друга тема.

Широко известно беше почти мистичното му преклонение пред документите като исторически извор. То се е зародило още в студентските му години. Числял се е тогава в специализацията – рофила по Архивистика на Философско-историческия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски”.

В дипломата му (юли 1965 г.) е специално отбелязано това обстоятелство и квалификацията му е определена така: „Специалист по история и преподавател в средните училища – *профил Архивистика* (*Курсив мой – С. П.*)”.

С отлични оценки са положени изпитите му по профилните за тази специализация дисциплини – *Изворознание, Архивознание, История на архивите, История на държавните учреждения*.

Паралелно (факултативно) бъдещият историк енциклопедист е придобил квалификация по *„Библиотекознание, библиография и книгознание”*.

А изключително рядкото *Отличен (6.00)* е получил при защитата на дипломната си работа...

Когато след редовна аспирантура в Института за история (*днес:* Институт за исторически изследвания) при БАН Милен Куманов защитава дисертацията си (януари 1972 г.) и получава за нея висока оценка от най-видните български историци по него време. Протоколиращият заседанието на научния съвет на Института е записал думите на академик Димитър Косев така:

„Дисертантът прави подробен преглед на литературата, т.е. запознал се е с всичко излязло преди това” и също: *„Използва за пръв път нов документален материал и въз основа на него по нов начин обяснява много моменти в нашата външна политика, които и други са засягали, но като не са имали тези документи, или не са ги осветили, или недостатъчно са ги осветили”*[3].

При всички следващи участия на Милен Куманов в конкурси за научни степени и звания официалните рецензенти и изказващите се неизменно подчертават, че изследванията му имат *„широка документална основа”*.

Това, което липсва в протоколите на научните съвети (и напразно ще търсим в архивните фондове на Висшата атестационна комисия и наследилите я органи) е *преценка за приносите на Милен Куманов като археограф*. Тези му приноси са изключително големи, но са заобикаляни и премълчавани... За съжаление, няма в това „нищо лично”.

Не е случайност, а е утвърдила се практика при присъждането на научни степени и звания в областта на историческите науки, макар без системното публикуване на документални извори да не е въобще възможен напредъкът в тези науки. Впрочем, също така заобикаляна, премълчавана, подценявана е работата на историците, практикуващи като архивисти, в редица други направления на тяхна дейност, като например, експертизата за научната и практическа ценност на възникващите документи заради формирането от тях на стойностни архивни фондове... Парадоксално, но факт. И в търсене на изход от парадокса, в Българската академия на науките известно време е съществувала странната длъжност „технически научен сътрудник".

За чест на Милен Куманов, той не считаше публикуването на документи за второстепенна дейност. Той самият свещенодействаше, подготвяйки поредната си документална публикация и беше щастлив от въвеждането в научен оборот на всяка своя най-дребна „находка".

Знаеше и цената (физическа и психическа), която се плаща при изнурителната работа над документите, но до последните си дни не напусна читалните. Никога не пожали себе си. Обаче ценеше усилията на другите, и аз няма да забравя упрека, който ми отправи при защитата на дисертацията на моята аспирантка Чан Мин Хай (израсло у нас виетнамско дете) заради прекалено тежката тема, която като научен ръководител й бях определила – *„Документалното наследство на обществено-политическите организации в България, 1879-1989 г."*. Протоколирани са думите му:

„Считам, че така формулирана темата е непосилна задача за чужденец. И въпреки това, тя се е справила успешно. Предложеният вариант е в приличен и пълен вид. Но въпреки това смятам, че темата е можело да се ограничи и тематично, и хронологично"[3].

Беше прав, напълно бях заслужила упрека му.

В негова памет ще изложа някои мои мисли относно състоянието на българската археография като теория, методика и практика.

* * *

Използваме думите *археограф* и *археография* по-скоро по навик, по създала се традиция. Днешният си смисъл те са придобили през XIX-ти век в Русия, оттам са били пренесени като научни термини и в България. Можем да ги заменим и с други, но не виждам причина за изоставянето им, след като са достатъчно ясни за използващата ги професионална гилдия, а вече в добра степен са известни и на по-широката публика, влизаща в досег с тази гилдия. Въпрос на постигнато съгласие.

Което не пречи, когато се касае за археографията като наука да се спори за точния й предмет и област на приложение, а по отношение на методиката в практическата археографска дейност – да се вземат под внимание новите явления в документирането на живота (в *документосъздаването*), както и в каналите и средствата за *достъп до* и *обмен на* документна информация. Възникнала е значителна литература в хода на дискусиите за предмета й [19, 23], независимо дали археографията (като наука) и археографската практика са наричани по света édition historique, édition de documents, publication de documents, historical editing, records editing, documentary publication, Quellenedition, Quellenausgabe, Aktenpublikation, etc. etc. [46].

В България, като по света, от векове са публикувани (издавани, обнародвани) документи. Но у нас все още нямаме цялостно изследване нито за осъществените издания, нито за постигнатото в теорията и в методиката на издаване. Съобщавано е за документални публикации, някои от тях са и задълбочено анализирани, но ни липсва пълна библиография за наличните публикации даже от периода на Възраждането. Според единственото целенасочено проучване, проведено от Румен Донков [7] публикациите от предосвобожденско време са като брой няколко десетки (малко повече от 40). И най-общо можем да твърдим, че ги има във всички почти доосвобожденски списания и вестници, а също, че са се появили тогава и два първи документални сборника, дело на Васил Априлов и на Любен Каравелов. Що се отнася до *публикаторите,* които днес бихме нарекли археографи, това са били образовани хора за своето време (предимно учители и духовници), но по отношение на археографията са били самоуки. Копирали са чужд опит, доколкото им е ставал известен. Получавали са и напътствия от редакторите на списанията и вестниците, с които са споделяли находките си. А специална грижа за обучението на тези *любители на старини* е положил Марин Дринов с така нареченото „Писмо до българските читалища", публикувано от него в началото на 70-те години на XIX век три пъти в популярни списания, за да се разпространи възможно най-широко.

За следващите периоди от новата българска история също нямаме обобщена информация относно количеството и тематиката на публикациите, нито относно авторите им. Значимо усилие за нейното придобиване е положил само известният наш интелектуалец енциклопедист Иван Богданов, съставяйки „Библиографски опис на публикуваните в страната архивни извори за историята и културата на българския народ", в две части: I. Исторически и литературни паметници (IX-XVIII в.) и II. Архивни материали от ново време (XIX-XX в.). Включените в описа заглавия са 385. Работен е между 1940-та и 1950-та година и е бил приложен към „Архивология"-та на Богданов, останала обаче необнародван негов труд в продължение на десетилетия [2, с. 588-659].

Иван Богданов е и един от малкото български автори, специално работил по методиката на публикуване на текстове с историческо значение, а не само като техен публикатор. Поместил е през 1939 г. в сп. „Родна реч" статия на тема „Как трябва да се издават нашите по-стари автори" [1, с. 29-33] и е продължил с тези си занимания през следващото десетилетие, та имаме в „Архивология"-та му една много стойностна глава, наречена „Публикация на архивни материали" [2, с. 542-594].

Per aspera ad astra!

Разбира се, през десетилетията след Освобождението публикуването на документи осезателно се е активизирало, тъй като силен тласък в развитието си получава българската хуманитаристика (по-конкретно, изследванията по история и филология) и се оформят и два важни центъра по отношение на захранването на тези изследвания с документна информация. Това са Българската академия на науките (преобразуваното Книжовно дружество) и Висшето училище (основаният през 1888 г. Софийски университет). В публикуването на документи с историческо значение се включват също амбициозни администратори (в министерства и общини), по-големи библиотеки и музеи, поредица от научни дружества и други обществени организации.

Огромен проблем до 50-те години на XX век е липсата в страната ни на държавни архиви. Едва след тяхното учредяване и попълването им със задоволително количество документи от различен вид, произход и тематика става възможно да се подхване и по-системна работа по създаването на печатна изворова база за бързо напредващите хуманитарни науки.

Развитието на българската археография е представяно в нашата архивна книжнина чрез текстове в книги с по-обща тематика (на Иван Дуйчев, М. Кузманова/Матеева, Н. Савов и Ст. Славова/Петкова), чрез монографията на К. Георгиев от 1970 г., специално посветена на темата, но и чрез работи на мнозина други автори. Заглавията на отпечатани техни студии и статии с отношение към археографията, изворознанието и други специални науки могат да се видят в библиографията „Българска архивистика" (1988 г.), издадена от тогавашното Главно управление на архивите при Министерския съвет [3], в периодично печатаните сводни съдържания на Известия на държавните архиви, Архивен преглед и останалата историческа периодика, както и в списъците със заглавия на публикации, прилагани към годишните отчети на архивите и другите ангажирани с археографска дейност институции. Има за някои години и публикувани такива списъци.

Търсенето по тези помагала обаче е свързано с много усилия и време и не е надеждно като резултат. Необходима ни е една *цялостна библиография*, а тя от никого не се подхваща. Тук, в рамките на тази ми кратка статия съм посочила заглавия по три само конкретни въпроса и от три само авторки – Андриана Нейкова, Милена Тодоракова и Анка Игнатова. Касае се за документалните публикации по Възраждането [24, 25, 26, 27], по въпроса за публикуването на чуждоезични документи [50, 51, 52] и за тези, свързани с армията и войните [9, 10, 11, 12, 13, 14]. Появата им се дължи на обстоятелството, че им бяха възложени като докторантски темите: „Археографски проблеми на българското възрожденско документално наследство" (защитена през 1980 г.), „Археографски проблеми при обнародването на чуждоезични извори за българската история" (защитена през 1998 г.) и „Архивни и археографски аспекти на военноисторическото документално наследство от периода 1878-1945 г." (защитена през 2002 г.).

За съжаление, през настъпилия нов век се наблюдава почти пълно отсъстствие на теоретични разработки в областта на археографията. Не се възлагат нови дисертации, нито поне по-сериозни студии, в които да се анализират новите явления в археографската практика и да се въздейства за отстраняване на негативите в нея. Или да се подкрепят усилията на днешните публикатори, когато го заслужават. Анализът на практиката (като реализации или като неосъществени възможности) е единственият път за развитие на теорията в областта на археографията. А точно това в днешно време липсва.

Връщайки се няколко десетилетия назад ще видим, че българската археография се утвърди като научна и учебна дисциплина през 60-те и 70-те години на XX век с усилията на много на брой историци и други хуманитаристи – както изследователи, така и практикуващи архивисти, библиографи, музейни специалисти, като системно се рецензираха реализираните публикации на документи (над сто са заглавията на рецензии, съобщени в библиографията „Българска архивистика", с. 543-557). А днес са рядкост случаите, когато се рецензират документални публикации с внимание към археографските аспекти на осъщественото. Трудно даже намирам текстове, които да посоча, освен съдържащата критични бележки статия на А. Игнатова за актуалните проблеми на археографията в България [15] и нейната, също, статия за документалната поредица „Из архивите на ДС", издавана от КРДОПБДСРСБНА, която за краткост и удобство наричаме Комисия по досиетата [16]. Може към тази скромна групичка от заглавия да се отнесе и една статия на В. Методиев за първите 20 тома от поредицата „Архивите говорят", поддържана организационно от Държавна агенция „Архиви" [22]. Ясно е, че са необходими много още усилия в такава посока, но броят на занимаващите се с археография в теоретичен план е паднал под критичния минимум, а те са и неколцината, които отделят време да напомнят за развитието на археографията в ретроспекция, по-специално, за възгледите относно издаването на извори и за изработваните програми от такива личности като Иван Шишманов, Димитър Страшимиров, Петър Мутафчиев, Петър Ников, Иван Дуйчев [29, 30, 31, 34, 35].

Полезно би било, смятам, да се напомня и за забравени, изоставени практики като провеждането на научни форуми за обсъждане на постигнатото равнище и на задачите за бъдещето. Последният голям форум с археографска тематика се е състоял у нас през далечната 1973 г. [21].

Критично важно е също така да се преподава археография на студенти от повече специалности, както и постоянно да се подобрява квалификацията на вече завършилите. Първите лекционни курсове по археография като самостоятелна учебна дисциплина са четени в Софийския университет от Мария Кузманова/Матеева през 60-те години на миналия век, поддържат се от преподаващите там и досега, и се знае, че четения е имало и в други университети, че са провеждани не веднаж и надграждащи, следдипломни обучения с археографска тематика. Обаче цялостен анализ на досегашното обучение не е предприеман. Помествани са в научния печат само описания на четенията в отделни учебни заведения, публикувани са отделни учебни програми по дисциплината [33], но цялостно изложение (и евентуална дискусия) по въпроса липсва.

Актуален е и въпросът за използването в археографската практика на технологиите, които все още наричаме „нови". Те постепенно губят качеството си на нови и вече се натрупва по света литература за т. нареченитe *електронни публикации*. За опита по отношение на тях в чужбина се разказва и от наши автори [36], но собственият

ни опит е силно ограничен. Във вид на електронни публикации съществуват някои от томовете на споменатата по-горе поредица „Из архивите на ДС", но това начинание още не е подлагано на задълбочен анализ. Съвсем пък не се обсъждат електронни публикации на отделни документи или на група документи по някакъв въпрос, та ми се налага да препратя към моя авторска електронна публикация, която наскоро направих в платформата Academia.edu. [40]. Достъпна е при изписване на заглавието в Google.

Правилна стъпка от страна на Държавна агенция „Архиви" беше да помести в новото издание на Методическия кодекс (като част от „Правилата за публикуване на архивни документи") текст, озаглавен „Електронни публикации на документи" [45, с. 86-87]. И особено важно беше да се подчертае там, че електронната публикация не е равнозначна на разтоварена в мрежата база данни, а е такава публикация, при която са спазени всички обичайни археографски правила.

И пак във връзка с използването на ИКТ с археографска цел ми се иска да помечтая как някой ден публикаторите на документи ще могат да научават веднага щом се появи необходимост дали документът, който е пред очите им е бил вече публикуван и кога, къде, от кого. През 70-те години на миналия век беше направен опит в архивите ни за регистриране на публикуваните документи [49], и работата напредна значително (картотекирани бяха няколко хиляди документа от различни сборници), но кадровият ресурс се оказа крайно недостатъчен за довеждане на задачата докрай. Все повече расте броят на повторно или многократно публикуваните документи, но днес поне документалните сборници се работят в електронна среда и по електронните им варианти може да бъде организирано търсене, без да трябва специално, заради регистрацията, да се въвеждат някакви данни. Въпрос е на организация и на подходяща програма. Благоприятно е и обстоятелството, че съществуват два белега, по които документите могат да бъдат много точно идентифицирани. Това са датата на възникването им (огромен процент от документите са датирани) и архивният им шифър (идентификатор, какъвто е при хората единният им граждански номер).

За публикуването на документи и свързаните с тази дейност науки можем, смятам, да бъдем оптимисти. Стига да продължим да ги развиваме с необходимото към тях внимание.

Бележки

[1] Обичайното значение на „Документалистика" (и синонимното в български „Документознание") е наука и/или практическа работа по съставянето, придвижването и използването на документи в държавно учреждение или друга публична организация заради нейната текуща, оперативна дейност. Какае се за този период от жизнения цикъл на документите когато те са живи, активни и са само потенциално архивни (още са *records,* не са станали *archives*). Използвани термини са също документоведение, делопроизводство, diplomatique contemporaine, gestion des documents, records management, records study/science, Schriftgutverwaltung, регистратура и др. [**Речник** на българската архивна терминология].

[2] Коментирала съм въпроса във всички издания на моя „Увод в архивознанието". Вж напр. в 4-то изд., достъпно понастоящем и в Интернет [**Петкова** 2011, с. 9-18]. Изразявала съм мнението си и в мои доклади на различни конференции. [**Петкова** 2016, с. 182-188], също: [**Петкова** 2017, с. 91-101].

[3] ЦДА, ф. 1120, оп. 3, а.е. 187, л. 104-105.

[4] ЦДА, ф. 1120, оп. 24, а.е. 614, л. 31.

Цитирана литература

1. **Богданов**, И. Как трябва да се издават нашите по-стари автори. // *Родна реч*, 13, 1939, кн. 1, с. 29-33.
2. **Богданов**, И. Архивология / Съст.: **Петкова, Ст., Ив. Звънчаров**. – София : НБУ, 2014. – 753 с.
3. **Българска** архивистика. Библиография / Съст. и ред.: **Жечева, К., П. Митева, М. Пишева**. **–** София : Гл. управл. на архивите при Мин. съвет, 1988. – 664 с.
4. **Георгиев**, К. Въпроси на българската археография. – София, 1970. – 380 с.
5. **Георгиев**, К. Нов етап в работата по обнародването на изворите на българската история. // *Арх. преглед*, 1979, N 3, с. 7-13.
6. **Георгиев**, К. Историята и нейните извори. – София, 1981. – 384 с.
7. **Донков**, Р. Археографски мотиви във възрожденския печат. // *Изв. Държ. архиви* (по-нататък *ИДА*), 1993, кн. 66, с. 113-144.
8. **Дуйчев**, И. Лекции по архивистика. – София, 1993. – 353 с.
9. **Игнатова**, А. Документалните сборници за българската военна история – извороведски и археографски аспекти. // *Изв. Военните архиви*, 1998, Т. 8, с. 55-56.
10. **Игнатова**, А. Приносът на Военното ведомство в изграждането на печатната изворова база на българската историческа наука в периода до създаването на Държавния архивен фонд. // *ИДА*, 2000, кн. 80, с. 59-89.
11. **Игнатова**, А. Сборниците с нормативно-разпоредителни документи на Военното ведомство като печатна изворова база. // *Арх. преглед*, 2001, NN 1-2, с. 18-28.
12. **Игнатова**, А. Археографската дейност на Военноисторическата комисия при Щаба на българската армия. // [*Деветдесет*] 90 години организирани военноисторически изследвания в България : Сб. докл. и науч. съобщ., изнесени на межд. науч. конф. в София, 26-27 окт. 2004 г. – София, 2004, с. 286-298.
13. **Игнатова**, А. Документални публикации за българския военноморски флот във военноисторическите периодични издания. // *Черно море* между Изтока и Запада. Река Дунав – мост между народи и култури : IX Понтийски четения, Варна, 16-17 май 2003. – Варна, 2004, с. 324-330.
14. **Игнатова**, А. Документални публикации за българската военна история (1878-1945 г.) във „Военноисторически сборник" – археографска характеристика. // [*Осемдесет*] 80 години списание „Военноисторически сборник" : Юбил. науч. конф., София, 26 април 2007 г. – [София], 2007, с. 44-63.
15. **Игнатова**, А. Актуални проблеми на археографията в България. // *Университетски четения по архивистика*, 2015, Т. III. Ч. II, с. 38-51.
16. **Игнатова**, А. Документалната поредица „Из архивите на ДС" – археографски аспекти. // *Гласове* на миналото. Проект „Преживяно минало" : Т. 2. – В. Търново, 2018, с. 50-63.

17. **Кузманова**, М. История на архивите и организация на архивното дело в България. – София, 1966. – 258 с.
М. Кузманова и М. Матеева – едно и също лице. – Вж: NN 19-20 *тук*.
18. **Марков**, Г. Археографски аспекти на военноисторическите извори. // *Арх. преглед*, 1993, NN 1-2, с. 55-57.
19. **Матеева**, М. За предмета и задачите на археографията. // *ИДА*, 1973, кн. 26, с. 19-28.
М. Матеева и М. Кузманова – едно и също лице. – Вж: N 17 *тук*.
20. **Матеева**, М. Кънчо Георгиев. Въпроси на българската археография. – София : БАН, 1970. – 380 с.
[*Рец.* //] *Исторически преглед*, 1971, кн. 3, с. 97-102.
21. **Материали** от националната конференция по издаването на документални извори, София, 26-27 окт. 1973 г. // *Научни* конференции по архивознание : Т. I. – София : Цент. управл. на архивите, 1973. – 83 с.
22. **Методиев**, В. Една осъществена мечта на архивите [по повод на поредицата „Архивите говорят"]. // *ИДА*, 2000, кн. 80, с. 251-258.
23. **Нейкова**, А. Археографията като научна дисциплина в светлината на дискусията в списание „Советские архивы". // *Арх. преглед*, 1979, N 2, с. 5-12.
24. **Нейкова**, А. Нормализацията на правописа при публикуването на българските архивни документи от епохата на Възраждането. // *ИДА*, кн. 38, 1979, с. 95-106.
25. **Нейкова**, А. Документалните публикации за Възраждането в периодичните издания – начален етап на археографска дейност. // *ИДА*, 1980, кн. 40, с. 55-70.
26. **Нейкова**, А. Археографската дейност във връзка с възрожденското документално наследство през периода от 1908 г. до 9. IX.1944 г. // *ИДА*, 1981, кн. 41, с. 41-62.
27. **Нейкова**, А. Предназначение, тематика и видове документални издания за историята на Възраждането. // *ИДА*, 1981, кн. 42, с. 35-50.
28. **Нейкова**, **А.** Археография в болгарской научной терминологии. // *Bulgarian Historical Review*, 1991, N 4, с. 85-89.
29. **Нейкова**, А. Идеи и програми за издирване и публикуване на писмени извори за българската история. // *Год. Соф. Унив. Истор.-филолог. фак.*, 1992, Т. 84-85, с. 287-325.
30. **Нейкова**, А. Петър Мутафчиев и идеята за „Monumenta Bulgariae Historica". // *ИДА*, 1993, кн. 66, с. 5-24.
31. **Нейкова**, А. Документални свидетелства за дейността на проф. Иван Шишманов като археограф. // *ИДА*, 1994, кн. 67, с. 337-346.
32. **Нейкова**, А. Археография и публикаторска дейност в контекста на дигитализацията на информационните ресурси на архивите. // *Университетски четения по архивистика*, 2019, т. VII, с. 9-15.
33. **Пенджекова-Христева**, Р. Учебната дисциплина Археография в Пловдивския университет – реализация, модернизация и перспективи. // *Университетски* четения по архивистика, 2016, Т. IV, с. 42-57.
34. **Пенджекова-Христева**, Р. Археографията в научните занимания и интереси на *проф.* ***Иван Дуйчев***. // *Университетски четения по архивистика*, 2017, Т. V, с. 51-73.
35. **Пенджекова-Христева**, Р. Документални свидетелства за участието на *акад.* ***Иван Дуйчев*** в Българската археографска комисия. // *Империи* и имперско наследство на Балканите : Сб. в чест на 70-год. на *проф.* ***Людмил Спасов*** : Т. II. – Пловдив, 2019, с. 305-317.
36. **Пенджекова-Христева**, Р. Съвременни проблеми и предизвикателства при реализацията на електронни публикации на архивни документи. // *ИДА*, 2022, кн. 122,
37. **Петкова**, Ст. Увод в архивознанието. – 4 изд. – В. Търново : Унив. изд-во на ВТУ „Св. Св. Кирил и Методий", 2011, 257 с.
38. **Петкова**, Ст. Документите (в собствения смисъл на думата) като специфичен източник на информация. // *Общество* на знанието и хуманизмът на XXI век. – София, 2016, с. 182-188.
39. **Петкова**, **Ст.** Общото и различното между професията на архивиста и сродните й професии. // *Университетски четения по архивистика*, 2017, Т. V, с. 91-101.
40. **Петкова**, Ст. Лекции и изследвания на архивисти за историята на държавните институции в България : *Е*-изд. в платформата Academia.edu.
[*Част. публ.* //] *ИДА*, 2021, кн. 121, с. 22-39.
41. **Пишева**, М. Три десетилетия публикаторска работа в цифри. // *Арх. преглед*, 1983, N 4, с. 46-60.
42. **Правила** за издаването на исторически документи в СССР / Прев. от рус. **Ст. Славова**. – София, 1970. – 105 с.
43. **Правила** за обнародване на писмени извори за Българската история (XVIII-XX век). – София, 1981. – 111 с.
44. **Правила** за публикуване на архивни документи. // *Методически* кодекс на ГУА при МС. – София, 1982, с. 627-715.
45. **Правила** за публикуване на архивни документи. // *Методически* кодекс на Държавна агенция „Архиви". – София, 2013, с. 30-123.
46. **Речник** на българската архивна терминология / Със съответствия на рус., фр., англ. и нем. ез. ; Под ред. на **Д. Минцев** и **Ст. Петкова** ; Съст. **Анчова, К., Сл. Барутчийски, М. Бурмова, Ж. Крайчева, А. Матинян, Д. Минцев, Ан. Нейкова, Зл. Пандева, П. Пейков, Ст. Петкова, М. Пискова**. – Варна : Изд-во на ВСУ „Черноризец Храбър", 2002. – 151 с.
47. **Савов**, Н. Към историята на българската архивистика. – София : БАН, 1990, 138 с.
48. **Славова**, Ст. Пръв обобщаващ труд по въпросите на българската археография / **Ст. Славова, К. Жечева**. // *ИДА*, 1970, кн. 20, с. 319-321.
49. **Славова**, Ст. За регистрацията на публикуваните документи / **Ст. Славова, Д. Тодорова**. // *ИДА*, кн. 24, 1972, с. 27-34.
50. **Тодоракова**, М. Основни проблеми при издирването и публикуването на документални извори за българската история от Цариградските архиви 1978-1944 г. // *ИДА*, 1994, кн. 68, с. 5-26.
51. **Тодоракова**, М. За „ахилесовата пета" и основната задача на българската историография, 1878-1944 г. // *Историческо бъдеще*, 1997, N 2, с. 208-219.
52. **Тодоракова**, М. Издирване и публикуване на османотурски документи по следствието и процеса срещу ***Васил Левски***. // *Националната* революция, делото на Васил Левски и Освобождението на България. – София, 1998, с. 222-234.

II – IV – 19 документалистика – архивистика – археография – документално наследство – публикуване на документи – електронна публикация (изследване и очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 19 документоведение – архивоведение – археография – документальное наследие – документальная публикация – електронная публикация (исследование и очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 19 documentary study – archival science – documentary heritage – editing of historical sources – digital edition (study and essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

МИЛЕН КУМАНОВ – ТЪРСАЧЪТ НА ИЗГУБЕНИТЕ ПЛАСТОВЕ В БЪЛГАРСКАТА ИСТОРИЯ

Ивайло Петров

На паметта на историка – енциклопедист на отечествената история професор Милен Куманов

В началото на 70-те години на XX век сред редовните читатели на Народната библиотека, ползващи читалня N 4, се откояваха неколцина млади хора, впечатляващи със своето постоянство. Единият от тях беше най-редовен читател, спазващ стриктно работното време на библиотеката. Така за пръв път се видях с Милен Куманов. Тогава не съм знаел, че той е историк по образование, че интересите му са свързани с белите полета на новата българска история.

Съдбата ни събра в средата на 90-те години на XX век, когато намерихме допирни точки на нашите интереси. До края на живота му съм имал много срещи с него, замисляхме различни проекти, от които реализирахме част.

Никога не съм предполагал, че сега ще пиша за Милен Куман след неговата смърт, но човек предполага, а Всевишният разполага.

От сложната и интересна биография на Мирен Куманов най-напред ще отделя място на работата му в Окръжния съвет за култура – Сливен. Вероятно там той е бил изпратен по разпределение, поне такава беше практиката по това време (*М. Куманов е разпределен на работа в Регионалната библиотека – Сливен като библиограф, но общинското ръководство на града го привлича на работа. – Бел. ред. – Н. В.*).

Оказа се, че курсът по история на Софийския университет, където е завършил висшето си образование Милен Куманов, е бил от 120 души. От преподавателите той си спомняше най-вече семинарните занятия при днешния академик Васил Гюзелев, лекциите на Николай Генчев. Спомняше си и доста от своите състуденти, сред които се откояваха имената на Людмила Живкова, проф. Иван Божилов, проф. Ани Василева-Данчева.

Може да се каже, че работата му в Окръжния съвет за култура – Сливен е била една добра школа за Милен Куманов. Под ръководството на тогавашния първи секретар на ОК на БКП Георги Йорданов през този период културното развитиена региона преживява своя Ренесанс. Това беше дало основание на Милен Куманов да съхрани добрите си чувства към Георги Йорданов до края на живота си. Планирахме да направим една среща двамата с Милен и Георги Йорданов, на която да си припомним миналото, но тези планове останаха неосъществени.

Интересите на Милен Куманов към българската история му даваха възможност често да гостува в Шумен. Известно време той дори преподаваше в Шуменския университет, където намери верни приятели и последователи. Особена негова слабост беше желанието да общува с музейните работници от региона. Свидетел съм на уважението и респекта, с които го посрещаха колегите му в Регионалните исторически музеи – Търговище, Разград и, разбира се, Регионалния исторически музей – Шумен. Като резултат от тези срещи се появиха редица публикации в периодичния печат и научните издания на региона.

Едно от пътуванията му из края – с посещение на старите столици Плиска и Преслав – беше свързано с **научната експедиция по култа към светлината, организирана от Университета по библиотекознание и информационни технологии, когато той беше със съпругата си – проф. Александра Куманова, и от нея се родиха уникални справочно-енциклопедични издания**...

Излишно е да казвам, че Милен Куманов държеше да посети всички къщи-музеи в Шумен. Най-ползотворно се оказа посещението ни в къщата-музей „Панайот Волов". При съсредоточено разглеждане на експонатите погледът на Милен Куманов се спря върху един документ, който се оказа уникален. Става дума за **препис от оригинала на пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски, което те получават на Общото събрание на апостолите в Гюргево в края на 1875 г**. Стотици посетители на музея, както и историци-специалисти бяха преминали покрай този документ, но единствено Милен Куманов оцени неговото значение. Според него става дума за „Общо събрание", което говори за мащабите и важността на въпросното събитие.

Моята помощ се оказа незначителна, съдействах на откривателя да заснемем този документ, поставен под стъкло, както е прието в музеите.

Малко по-късно Милен Куманов направи публикация в периодичния печат, която беше посрещната с подчертан интерес сред нашата научна общественост. Ето и съдържанието на новооткрития от Милен Куманов препис:

„Общото събрание на апостолите, станало в съседна нам братска страна Румъния през месеците ноември и декември 1975 година упълномощи господата П. В. и Г. Б. да уреждат и управляват революционните комитети в Западна Тракия. Гр. Гюргево 15 дек. 1875 г."

Следващото ни съвместно начинание в Шумен е свързано с името на **министър-председателя на България Иван Багрянов**. Разказах на Милен Куманов, че добре познавам неговия син Михаил Багрянов, който в биографията си е претърпял известни ограничения заради своя именит баща. Уредих среща с него, в която основните въпроси задаваше Милен Куманов. Така се роди идеята да бъде отбелязана годишнина от рождението на Иван Багрянов, което осъществихме на събрание в зала „Форум" на хотел „Шумен". Това беше може би първото събитие, свързано с противоречивите оценки за живота и делото на един от министър-председателите на България. На въпроса ни дали се пази нещо в дома им, което да е свързано с неговия баща, Михаил Багрянов ни показа парче от шрапнел, което той е запазил като спомен за участието му във военни действия. Слава Богу, Михаил Багрянов беше запазил фотография на своя баща, която показахме като портрет на събранието в хотела. След неговото завършване вечеряхме заедно и обсъдихме бъдещите планове за увековечаване паметта на Иван Багрянов. Така се роди идеята да бъде съставен сборник *„Иван Багрянов в спомените на своите съвременници"*. Тази задача беше осъществена от Милен Куманов, който подбра интересни неща, които отпечатахме в печатницата на Христо Петров „Юнона". Запазил съм няколко екземпляра от тази книга, тъй като се надявам тя да заеме своето място сред текстовете, посветени на Иван Багрянов.

Тази тема се оказа трайна в съвместната ни работа с Милен Куманов. Имахме възможност заедно с ръководството на Регионалния исторически музей – Разград да посетим т.н. Чифлик на Багрянов край с. Иваняне и да разговаряме подробно с Михаил Багрянов. Тази среща даде неочакван резултат – музейните работници от Разград открива архивен документ, свидетелстващ за това, че Иван Багрянов е заплащал редовно таксата за гробното място на своя баща. Гробът му не е запазен, и затова се договорихме със сина на Михаил Багрянов Асен да бъде направена паметна плоча, която да бъде поставена на подходящо място в гробищния парк. Имаме уверение от Асен Багрянов, че това ще се случи.

Няма как да опиша всички неща, направени в памет на Иван Багрянов. Вероятно не случайно когато се откриваше паметната плоча на родната къща на Багрянов, неговият син, който по това време вече не можеше да ходи и присъстваше седнал на първата седалка на своя автомобил, ме помоли да кажа няколко думи за баща му като признателност за нашата работа.

В архивите на семейство Багрянов се пази голям албум със снимки, които чакат да бъдат публикувани. В плановете ни с Милен Куманов присъстваше идеята те да бъдат отпечатани, съпроводени със съответния коментар. Освен това Милен Куманов беше открил протоколите от разпитите на Иван Багрянов пред Народния съд, които също трябваше да бъдат отпечатани. Уви, това остава като задача за следващите поколения изследователи.

Когато разказах на Милен Куманов, че в Шумен се е завърнал **лидерът на Българските национални легиони Иван Дочев**, той веднага предложи да проведа разговор с някогашния политик и да му предложа да направим интервюта с него, които да бъдат обособени в две книги. Няма да забравя как на изхода на една от залите на Народното читалище „Добри Войников" проведохме този разговор. За наша радост Иван Дочев се съгласи, тъй като очевидно не беше доволен от издадените книги, даващи представа за мащабите на неговата дейност. Скоро след това пристъпихме към реализирането на идеята. Посещавахме Иван Дочев в шуменския му дом на улица „Сан Стефано". Разговорите водеше Милен Куманов, аз правех записите на касетофон, след това ги разпечатвах на пишеща машина (тогава компютрите току-що навлизаха) и предавахме първия екземпляр на Иван Дочев. Той внимателно четеше текста и задраскваше онова, което, според него, не трябваше да се появява пред читателите. В бъдещото издаване на разговорите с него стриктно сме спазили авторската воля. Въпреки това мога да кажа, че в запазени втори екземпляр има доста неща, които ще бъдат интересни на любителите на историята и може би ще му дойде времето, когато те ще бъдат отпечатани.

Разговорите с Иван Дочев ни връщаха много години назад. За радост, паметта на нашия събеседник беше блестяща. Той познаваше не само историята на своята организация, но и почти всички български политици, начело с цар Борис, които бяха определяли съдбата на България. Подробностите могат да бъдат открити в двата тома, отпечатани със съдействието на Община Шумен и кмета Веселин Златев. В този текст ще направя само някои бележки, които дават представа за съвместната ни работа с Милен Куманов.

През годините си на емиграция Иван Дочев беше запазил твърде малко материали, свързани с неговата биография. Показателна е снимката, която сме поместили на корицата на първия том. Тази малка снимка беше изпомачкана, запазена беше по чудо. В сегашния си вид тя беше реставрирана от фотографа Кирил Панайотов, който върна нейния автентичен вид.

От самите разговори с Иван Дочев най-силно впечатление ни направиха няколко неща. Първото е свързано с името на **проф. Александър Цанков**. Иван Дочев се е срещал с него в началото на 30-те години и му е казал: „Господин професоре, в политиката поправителен изпит няма". Тези думи трябва да бъдат паметни и за днешните български политици, които много бързо забравят своите грешки и неверни решения.

На второ място, известно е, че Иван Дочев е бил на среща при **Адолф Хитлер**. Тогава фюрерът му подарява с дарствен надпис своята книга *„Моята борба”*. Няколко пъти питахме Иван Дочев каква е съдбата на тази книга. Той ни призна, че ако бъде намерена след края на войната в него, това би представлявало сериозна заплаха за живота му. Затова е предпочел да унищожи подарения му екземпляр, макар че добре е разбирал какви финансови средства е можело да му донесе автографът на Хитлер.

На следващо място, в годините на своята емиграция Иван Дочев е имал възможност да се срещне с **Ванче Михайлов**. Тази среща е добре описана в спомените на Иван Дочев, но темата за взаимоотношенията му с Ванче Михайлов несъмнено трябва да бъде по-задълбочено изследвана.

Последният факт, разказан от Иван Дочев, е свързан със **Симеон Кобурготски**. Когато наследникът на царския престол навършва пълнолетие, Националния фронт на легионерите изпраща в Мадрид делегация, която да се срещне с него и да го покани да се легитимира като бъдещ цар на България. Иван Дочев, който води делегацията, след като забелязва колебанията на Симеон, директно му заявява: „Ваше Величество, Вие какво очаквате, някой да дойде да Ви измъкне от спалнята и да Ви вкара в политиката?”.

Разбира се, днес може много да се разсъждава върху разказаното от Иван Дочев. Непосредствено след излизането на двата тома *„Интервюта”* в Шумен получих упреци, които бяха показателни. От страна на социалистите ми зададоха въпроса как е възможно хора с леви убеждения да подготвят книга с интервюта на фашиста Иван Дочев. От страна на десните, предимно представители на репресираните преди Девети септември, бяха запитали Иван Дочев как може да разказва за живота си на хора с леви убеждения. Слава Богу, Иван Дочев беше над тези дребни боричкания, и очевидно разбираше, че тук става дума за историята на България. Консултирах се и с мои приятели в София и преди всичко с **Любомир Левчев**, който ме успокои – да продължим своята работа.

Презентацията още на първата част на книгата беше посрещната радушно и събра доста публика в зала „Форум” на хотел „Шумен”. Опитахме се да я предложим на наследниците на Българските национални легиони, но те отминаха равнодушно тази покана.

Следващата наша съвместна изява с Милен Куманов беше създаването на *Енциклопедия „Шуменска област”*. Тук си каза думата опитът на Милен Куманов в изработването на подобен род справочни издания. Най-напред беше изработен словник, който определи структурата на бъдещото издание. След това бяха поставени задачи на археолозите, музейните работници, историците, училищните и читалищните дейци и т.н. Започнахме да събираме материалите, като не пропуснахме да обиколим почти всички населени пунктове в Шуменска област, където проведохме задълбочени разговори за целта на новото издание. Постепенно започна натрупването на материала и неговата обработка. С помощта на електронната поща постоянно комуникирахме с Милен Куманов. Обсъдихме с участието на цялата редколегия структурата на енциклопедията, нейната корица и така се стигна до издаването на този труд, който получи висока оценка в региона и страната.

По време на съвместните ни работи разговаряхме за доста от проектите, в които Милен Куманов е имал непосредствено основно участие. На първо място тук трябва да бъде поставено издаването на **архива на Стефан Стамболов** – едно неоценимо пособие за хората, занимаващи се с идеите и делото на Стамболов. Жалко, че около десет тома от този архива не са издадени и е трудно да се каже дали някой от изследователите ще довърши започната работа.

Милен Куманов има ползотворно сътрудничество с **издателство „Захарий Стоянов”**, в което са издадени стиховете на Стефан Стамболов. Последната книга на Милен Куманов, възложена от Иван Гранитски, отпечатана в поредицата „Дълг и чест”, е посветена на Стефан Стамболов. Става дума за една професионално написана биография, даваща представа за мащабите на личността на Стефан Стамболов.

Като професионален историк Милен Куманов се е познавал с редица български политици, доживели до 60-те – 70-те години на XX век. Няколко пъти съм го питал защо не напише спомените си за срещите с тях, но отговорът му винаги беше един и същ: ***това едва ли ще бъде интересно за читателите***.

Бих могъл да споря с него, но вече е късно.

Все пак не бива да забравяме, че историята се пише и от конкретните хора, особено от тези, взели непосредствено участие в политическите процеси.

Една от големите мечти на Милен Куманов беше да напише **научна биография на Васил Коларов**. Известно е, че Шумен е дал на България неколцина министър-председатели. Сред тях Васил Коларов се откроява като най-грамотния политик и държавник. Милен Куманов обичаше да разказва как след 9-ти септември делегация от Шумен го посещава за рождения му ден. На въпроса: какво биха искали той като министър-председател да направи за родния си град, членовете на делегацията са поискали финансов ресурс. Разочарован, Васил Коларов възкликва: „Очаквах да поискате заводи!”.

Може би от тези години се носи и мълвата как Васил Коларов е спасил изкуството на шуменския художник **Никола Михайлов**. На упреците, че той е рисувал портретите на Хитлер и редица монарси, Коларов бил отговорил: „Коронованите особи са знаели на кого да поръчат своите портрети”. Идеята на Милен Куманов беше да се прегледа архива на Коминтерна в Москва, за да се види какво е мястото и ролята на Васил Коларов в тази организация, да се проследи по-подробно пътят му до завръщането в България. Още един проект, който остана нереализиран.

Последният ни съвместен проект с Милен Куманов се оказа *Енциклопедията „Силистренска област”*. Работехме вече по добре познатия модел, провеждахме срещи, разговаряхме с хората, които са правили опити в създаването на справочни издания за Силистра и Силистренска област. Особен интерес Милен Куманов проявяваше

към музея в Кючук – Кайнарджа, резервата „Сребърна" и Доростолската митрополия. Свидетел съм, че в Държавен архив – Силистра посрещаха Милен Куманов като близък съратник и това беше една от причините да ни окажат неоценима помощ в работата над енциклопедията.

По препоръка на Милен Куманов корицата на това издание беше отпечатана в силистренската печатница. За пръв път собствениците на печатницата се заемаха с подобно сложно занимание, но може да се каже, че те добре се справиха с това.

Известно е, че през последните години на XX и началото на XXI век в Шумен често гостуваха видни български историци като **акад. Константин Косев, акад. Георги Марков, професорите Дойно Дойнов, Стефан Дойнов, Андрей Пантев**. В срещите с тях, провеждани в Шумен, София и Силистра, винаги вземаше участие и Милен Куманов. Жалко, че не сме записвали професионалните разговори между тези професионални историци, голяма част от които вече не са сред нас.

Дълги години Милен Куманов ни посрещаше във фоайето на БАН. Вероятно мнозина са го посещавали в малкия му кабинет на последния етаж на тази сграда, или са го сварвали да работи в Централната библиотеката на БАН или в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". За неговия неуморен труд вероятно ще се разказват легенди, както и за щедростта му да помогне на много хора, поели нелекия път на науката.

Благодарение на Милен Куманов отпечатахме една от книгите на сегашния директор на музея в Панагюрище Атанас Шопов. Невероятно много неща беше направил Милен Куманов за Врачанския исторически музей, макар че нерядко спореше с негови представители.

Благодарение на дългогодишната си работа в архивните фондове, Милен Куманов беше достигнал един рядък професионализъм.

В съвместната ни работа успяхме да издадем **биобиблиография на Васил Друмев – митрополит Климент Търновски**, засега единствена в България, която беше и едно своеобразно продължение на поредицата, издавана от Народната библиотека.

Неспокойният творчески дух на Милен Куманов не се ограничаваше само в рамките на нашата страна. Известни са контактите му в Русия и Украйна, Сърбия, Хърватска, Монголия. Впечатляващи са приятелските му връзки с учени като Игор Калиганов, с представители на Румъния. Няма да забравя срещата в Букурещ с брата на един от президентите на страната, който се оказа състудент на Милен Куманов.

Очевидно е, че за Милен Куманов ще бъдат написани още много статии, студии и монографии, и настоящият сборник е не само продължение на юбилейния том, посветен на неговата 65-та годишнина, но и начало на нов етап (за съжаление – посмъртен) в тази благородна човешка дейност.

Поклон пред светлата памет на Милен Куманов!

II – IV – 20 *Милен Куманов* : профил – история на България – енциклопедии – книги – спомени (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 20 *Милен Куманов* : профиль – история Болгарии – энциклопедии – книги – воспоминания (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 20 *Milen Kumanov* : profile – history of Bulgaria – encyclopaedias – books – memoirs (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

ДО
ПРОФ. Д.П.Н. АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА
СОФИЯ

Андрей Печилков

На паметта на незабравимия професор Милен Куманов

УВАЖАЕМА ПРОФ. Д.П.Н. КУМАНОВА,

Моля Ви да не се изненадате. Казвам се Андрей Печилков, от Смолян. С Милен Куманов сме състуденти, но аз преминах във задочно обучение и завърших университетското си образование твърде по-късно. Въпреки раздялата ни от университетската скамейка, аз запазих най-свети чувства към Милен като учен, човек и приятел.

С болка приех вестта за неговата кончина. Ако беше жив, сега щеше да отбележи своята 80-годишнина. Той вечно ще бъде в мен, в моето сърце, а вярвам – и в помислите на нашите съвипускници.

С Вас Ви моля да споделя свои мисли за скъпия на всички ни проф. Милен Куманов.

+++

През есента на 1963 г. с Милен Куманов прекрачихме прага на Алма Матер. Студенти сме по история… … Заредиха се лекции, упражнения от мастити академици, професори, доценти, асистенти – все достойни представители на историческата мисъл.

Скромен, удивително точен и винаги на първата банка в учебната зала, Милен поглъща университетските уроци на своите преподаватели, запечатани в поредната му записна тетрадка. А утре, записаното от него ще му бъде перфектен спътник при изпитните му изпитания.

Така го помня Милен…

След традиционните делнични лекционни часове и тези на упражненията, Милен не пилее времето си по кафенета и празни срещи. Не! Вече е надвесен над книгата на Факултетната библиотека, гдето ще го обслужи библиотечният труженик Йото Нитов. И, ако работният ден в тази малка библиотечна стаичка приключва, Милен се пренася в святата Народна библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (която в живота му впоследствие стана за него втори дом). Там той трупа още и още нови знания. И разбира се, с бележки в своята делнична тетрадка.

Така го помня Милен…

Още в първи курс Милен добре провиждаше, че книжовният океан може да се обуздае само тогава, когато имаш **знанията как да търсиш и намираш писаното по дадена тема**, т.е. **да си подготвен библиографски**.

И ето, на среща е подадената ръка на всеизвестния и широко ерудиран **професор Тодор Боров** и излъчващата с небивала топлота и скромност доцент Елена Кирова. Милен специализира библиография и библиотечно дело в Университета. А това, кажи-речи за него е още една златна професия. След време в трудовия и творческия му път библиографската специализация твърде охотно му послужи.

Така го помня Милен…

Идват и дните на изпитните усилия. А те се зареждат един след друг. Първият му изпит е по стара история с екзаменатор строгия със своя поглед и рядко усмихващият се професор Христо Данов. Вярно, Милен е спокоен, но изпитът е изпитание. Но с невероятна паметност и логика Милен излага знанията си пред своя преподавател. Усмихнат, доволен, вписва в студентската му книжка не само отличната оценка по нелеката научна дисциплина, но го удостоява с дарствен жест – негов книжовен труд и с бащински автограф. Така се изреждат и през следващите години изпитните дни на Милен Куманов.

Така го помня Милен…

Петте учебни университетски години се изнизват. Последно студентско вълнение е държавния изпит. Също с отличен! Милен вече е с диплома на отличник-историк на випуск 1965. По разпределение е в Сливен. Оттук се

нижат дните на трудовия му път. Назначен е на работа на любимото поприще – в Регионалната научна библиотека „Георги Кирков" – като библиограф. Но не за дълго. Тамошното окръжно ръководство провижда, че за Милен е потребна по-широка „трудова нива". Преназначен е като отговорен инспектор в отдел „Култура" при Сливенския окръжен народен съвет. Сливен като просветен и културен център се показва твърде убедително. А за ръководене на тези процеси са нужни можещи специалисти. Като Милен! Защото Сливен е дестинация на дългогодишни културни традиции, символ на зряла патриотичност. Това още навремето го показва д-р Симеон Табаков със своята тритомна „История на гр. Сливен". Вярно Сливен даде немалко на Милен, но и Милен отдаде своя дан на Сливен и сливенци.

Така го помня Милен…

Когато разпределителният ангажимент изтича, Милен вече е на научното поприще – аспирант в Института по история (*днес:* Институт за исторически изследвания. – *Бел. ред. – Н. В.*) при БАН (1968-1970) с успешна защита на дисертация на тема ***„Балканската политика на Първото сговоритско правителство (1923-1926)"***. Тема нелека и рискована. Защото при политическата формация на Демократически сговор са слети накуп четири партии – Народняшки сговор, Обединената народнопрогресивна партия, част от Демократическата партия и Радикалната партия. И естествено е политическото различие в действията на новосъздадената Сговоритска партия.

Дълго време се коментираше дисертацията на Милен Куманов. Получаваше много поздравления. Радваха му се и неговите колеги-състуденти, и учени от голям ранг. Поздравих го и аз от далечния Смолян.

Така го помня Милен…

От 1971 до 1985 г. той е научен сътрудник при Института по история при БАН, а от 1981 г. е ст.н.с. И като научен, и като старши се раждат неговите научно-книжовни плодове. Драго ми стана, когато **Милен чрез своите трудове показа, че и архивистиката, и библиографията не са помощни науки**. Той на дело доказа – както ги нарече академик Дмитрий С. Лихачов, – че те са **„фундаментални" или „фундаментни" науки**. Би могло да ги нарека **„основни или основополагащи науки"** – продължава академик Лихачов – **„защото всяка наука, за да се развива, трябва да познава постиженията от миналото"**.

Именно тук е **значимостта на библиографията и на историческите документални извори**. Те ни отварят очите за досегашния опит и знания, за да градим новото.

Ето, това провидя Милен.

И доказателството за това е неговото книжовно наследие в сферата на помощните, пардон във фундаменталните науки. Започва с *„Кратък исторически справочник „България"* (1983) в съавторство с нашата състудентка Веска Николова, също достоен представител на българската научна мисъл. После идва *„Македония. Кратък исторически справочник"* (1993). За щастие, имам го. И понеже все още се ровя по темата ВМОРО и ВМОК, това справочно помагало ми е на работната маса като настолна книга. *Милене, много ме спасяваш с този справочник*, да не губя време в търсене на факти в други издания. *Благодаря ти! А чрез него, повярвай, ежедневно си говоря с теб…*

През 1984 г. Милен се пренася в миналото на Кюстендилския край. Чрез *„Политически партии, организации и движения в България и техните лидери. 1879-1989"* (1999) – четивно, в джобен формат на изданието се показват стотици теми от живота на святата България и техните лидери – богатата палитра от политически водачи.

През 2004 г. (в съавторство) се ражда пъстрата хроника под наслов *„България XX век"*, включила със своите близо 400 страници теми от историята, политиката, икономиката, културата, дипломацията, спорта на Българската държава от първия януарски ден на 1900 година и се стигне до последния ден на месец декември. Това е труд изнурителен. *Колко ли делници, Милене, си се ровил по библиотеки, институции и учреждения, за да се роди този справочник? Не зная, но си направих усилия да прочета показаните факти от разнолики събития на XX век и в нашата държава, а и да изчисля като цифра показаните факти в това справочно издание*. И те възлизат общо на 6 783 (близо 7 000) зафиксирани данни от събития и личности в България.

Радвам се, че Милен не е изпуснал родния ми родопски край, показвайки данни от Рудозем, Златоград, Лъки, Мадан, Чепеларе, Стойките, Смолян, Широка лъка в т. ч. поредица от забележителни местности реки и пр.

Най-много факти в *„България. XX век…"* са фиксирани през 1990 г. – 177, а най-малко през 1916 г. – 27. Разбира се, не всичко е показано в тази „Хроника".

И правилно в уводната предговорна бележка авторите сочат, че *„Хрониката"* показва „само някои от основните моменти в развитието на България през този отрязък от време", т.е. от XX век.

Трудът на авторите не е отишъл напразно. Тяхната цел – както те сочат – *„Хрониката"* „да запомни" във времето важни за България събития и факти, които не трябва да се забравят най-малко заради поуките, които носят за бъдещето".

И това като творческа задача те го изпълняват съвсем перфектно. Мисля си: как от всеки ред на изложението се показват жизнени факти не само за размисъл, но и за изучаване като тема дори.

През 2011 г. в съавторство с проф. д.ик.н. Димитър Иванов Милен Куманов е на книжовния пост с ново крупно енциклопедическо издание – *„Първа българска република 1946-1991"*, включила в своите над 450 страници факти, събития, имена от сферата на историята, политиката, икономиката, образованието, дипломацията, медицината, културата, науката, спорта, от поредицата институции и медии.

И тук се опитах да изчисля броя на показаните термини. Останах изумен – прочетох над 3 700 характеристики за времето – както посочват авторите „от 15 септември 1947 г. до 12 юли 1992 г.: когато Първата българска република съществува под названието Народна Република България".

Пред излагане на фактологическите характеристики, авторите излизат със свои мисли. Проф. д.ик.н. Димитър Иванов помества компетентен и откровен исторически обзор, посветен на Републиката. Аз бих казал,

че това не е обзор, а по същество е една студия, показваща плюсовете и немалкото минуси в изграждането и управлението й. Ст.н.с. Милен Куманов сочи каква е задачата на енциклопедията – **„да покаже постиженията на страната в цялостното й обществено-политическо, икономическо и културно развитие през периода на Първата българска република, както и недъзите по време на нейното съществуване".**

Ощастливен бях, че този книжовен труд ми бе поднесен в дар от една смолянска обществена институция. Солидно го ползвах в делничното ежедневие и в един такъв работен ден, бях удостоен с радост да видя себе си на стр. 502 с кратка биографична справка. За мен това бе чест, счетох че това е признание за моите скромни дела като историк-архивист, библиограф-родоповед и общественик.

До тук показах само някои научно-изследователски издания – самостоятелни или в съавторство. Но има още: *„Абдикацията на цар Фердинанд. Документи: спомени, факти"* (1993)...

Милен Куманов не забравя да помогне на учащите се. В съавторство с Мария Радева издават *„История за VI клас. Учебно помагало"* (1990).

Не зная, но аз слагам венец на неговото изследване *„Стефан Стамболов. (Поглед върху идейното му и политическо развитие)"* (2018), видяло бял свят от авторитетното издателство „Захари Стоянов". Изящно издание – и като наука, и поднесено четиво.

Така го помня Милен…

Милен Куманов бе човек – широко скроен, отворен бе към другите. Човек с отзивчив характер. Имах чест през 1963 г. да създам и организирам Държавния архив в Смолян като директор. И когато отбелязвахме 25-годишнината на архива, между тържествените начинания по този юбилей, се проведе и научна конференция под наслов *„Извори и историография за Средните Родопи"* под научното ръководство на академик (тогава чл. кореспондент) Мито Исусов. Бе поканен за участие и ст.н.с. Милен Куманов. Прелиствам отново неговата разработка *„Изследвания върху антифашистката борба в Средните Родопи (1923-1939)"* и усещам как той с чувство на удовлетвореност показва, че темата „е с богата документална основа, за разлика от други райони, където подобно изследвания са голяма рядкост".

По повод моята 70-годишнина Историческият факултет при Софийския университет „Св. Климент Охридски" и група инициатори от Смолян формираха Инициативен комитет и през 2008 г. издадоха юбилеен сборник под наслов *„При историческите корени"*. За мен беше драго, че Милен Куманов не ме забрави, творчески участва със своя разработка с респектиращо заглавие *„Поглед върху българо-македонските отношения в края на XX и началото на XXI век"*. С това показа не само своята научна компетентност, но доказа още веднъж и още веднъж своята човечност и обичливост към хората, без да гледа аристократично от висотата на науковед.

Така го помня Милен…

Тези редове написах по повод на 80-годишнината на проф. Милен Куманов.

Но заедно с това искам да подскажа, че би било много човешко, ако съгражданите от родното му село Пищигово, Пазарджишко, поставят пред родния му дом паметен знак. Това е една малка отплата, защото Милен Куманов остави богато книжовно наследство в **системата на фундаменталните исторически науки**. Готов съм да дам своята лепта за неговото изработване.

Проф. Милен Куманов е достоен следовник на плеядата български учени-документалисти и към него сме длъжни да се отнасяме с почит и уважение.

Моля Ви, уважаема проф. д.п.н. Куманова, приемете настоящите ми думи като лична изповед и като чисто човешко отношение към моя състудент и научен деятел Милен Куманов, пред когото се прекланям. Ако прецените, че моето писание е нужно да се запази, скътайте го в личния архив на Милен.

Уважаема проф. д.п.н. Куманова,

По съвест ще кажа: бъдете горда, че до Вас и с Вас в живота е бил достолепен Човек, Учен и Гражданин. На Вас лично поднасям моите пожелания за здраве. Защото здравето е най-голямото благо на човека. Заедно с това бъдете винаги творчески заредена в името на благото на родна България и на българщината, тъй нужна в тези трудни дни, които изживяваме.

2.VI.2022 г.
Смолян

С дълбоко почитание,
Андрей В. Печилков

II – IV – 21 биобиблиографски профил на филантропа *Милен Куманов* (човек – учен – гражданин) – студентски години и творческа дейност като библиотекар, библиограф, биограф, архивист, документалист, историк, историограф, енциклопедист – свидетелство на състудента – историк, краевед, архивист Андрей Печилков (писмо с посвещение на *Милен Куманов* до *Александра Куманова* от 2 юни 2022 г.)

II – IV – 21 биобиблиографический профиль филантропа *Милена Куманова* (человека – ученого – гражданина) – студенческие годы и творческая деятельность библиотекаря, библиографа, биографа, архивиста, документалиста, историка, историографа, энциклопедиста – свидетельство состудента – историка, краеведа, архивиста Андрея Печилкова (письмо с посвещением *Милену Куманову Александре Кумановой* от 2 июня 2022 г.)

II – IV – 21 bibliographic profile of philanthropist *Milen* Kumanov (man – scholar – citizen) – student years and creative activity as a librarian, bibliographer, biographer, archivist, historian, historiographer, encyclopedist – an account of fellow-student – historian, ethnologist, archivist Andrey Pechilkov (letter with dedication to *Milen Kumanov* to *Alexandra Kumanova* of 2 June 2022)

СРЕЩИТЕ С ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ – ТВОРЧЕСКИ АКТ И ИСТОРИЧЕСКА МИСИЯ ЗА ПОЗНАНИЕТО

Ана Рабаджийска

На живия спомен за професор Милен Куманов, вграден в пътя ми на изследовател на отечествената ни история, разкрит ми от този просветлен дух сред нас, разгърнал енциклопедичното движение в България за създаване на универсални справочници, в което своите учители и ученици превърна в свои съратници и следовници

Вече завършвах Историческия факултет на Софийсккия университет „Св. Климент Охридски", когато веднаж – при завръщането ми в бащината къща в гр. Пазарджик, – заварих там гостенин – професор Милен Куманов.

Оказа се, че моят баща – Атанас Тошкин, му е бил учител в гимназията в с. Черногорово и той беше дошъл да го навести.

С много искрено вълнение Милен Куманов се връщаше назад към своите ученически години, припомняше си пламенните уроци и дискусии по история, както и трайните знания по френски език, които му помагнали още в тези години да прочете *„Жерминал"* на Емил Зола в оригинал.

Бях впечатлена от неговите будни и искрящи очи, от неизчерпаемата енергия, която излъчваше, от умението му да разказва увлекателно и да въвежда слушателя в случките, които буквално оживяваха събития, персонажи, пластове от отминалото време.

След тази среща пътищата ни се пресичаха няколко пъти.

Професор Милен Куманов добронамерено и спонтанно откликна на вълнуваите ме исторически въпроси, и стана **неформален научен ръководител на моята дисертация на тема** *„Българският национален студентски съюз и академичната младеж 1926-1944 г."* (1993), която защитих в Института за исторически изследвания при БАН. Той ми даваше неизменно и постоянно ценни и особено конструктивни научни съвети и напътствия, помагаше ми в ориентацията на историографските линии, умееше с лекота но и със завидна дълбочина да насочва вниманието ми към посоки, източници, архиви, персоналии и съвременници.

Точно ШКОЛАТА НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ – ДА НАПЪТСТВА БЕЗ ДА НАСТАВЛЯВА – ми помогна да открия пътя към историческото проучване.

Нашето сътрудничество продължи и по-късно, но вече на ново стъпало на историческите изследвания, когато тримата, заедно с баща ми, започнахме работата върху универсалния справочник *„Трето българско царство 1879-1946 : Историческа енциклопедия"* (2009).

Благодарение на опита, който професор Милен Куманов беше натрупал при разработването на подобен тип справочници и на широтата на своите познания, той организира цялостната ни работа, като постоянно ни напътстваше – и чрез изграждането лично от него на словника, на системата от препратки към отделните статии, и с типовете публикации в изданието като акцентът беше изцяло върху равнището на процеса събиране на изворовия

материал и боравенето с източниците...

По време на многобройните ни разговори професор Милен Куманов умееше да накара наистина историята да оживее чрез преразказването на любопитни, малко известни истории и дори забавни анекдоти...

Отново пътищата ни се срещнаха и отново на ново стъпало, когато работихме заедно в екип при създаването и редактирането на *„Енциклопедия „Пазарджик"* (2011)...

Следвайки методологичния път СЛОВНИК – СПРАВОЧЕН АПАРАТ – СТЕПЕН НА МОДЕЛИРАНЕ НА ДЪЛБОЧИНА НА ЕНЦИКЛОПЕДИЧНИТЕ СТАТИИ, – проведохме множество разговори и с представителите на местната общинска власт, както и с 93-мата автори на статии, специалисти в различните направления.

Това беше един изключително мащабен проект, и професор Милен Куманов беше сърцето, умът и двигателят на това ИСТИНСКО НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕНИЕ НА НАРОДНАТА ПАМЕТ...

По време на тези творчески срещи професор Милен Куманов, като научен консултант на продукцията, създаваше ведра творческа обстановка. Той умееше да предразполага и мотивира участниците към професионална работа и изява. Съдействаше за това всеки един от нас да даде най-доброто от себе си.

II – IV – 22 *Милен Куманов* – непрекъсваема връзка с учителите и учениците, превръщани в съратници и следовници ; неформален научен ръководител на дисертационния труд на авторката *„Българският национален студентски съюз и академичната младеж 1926-1944 г."* (1993) ; сърце, ум и двигател на създаденото от него национално движение на народната памет : методология на справочно-енциклопедичните издания *„Трето българско царство 1879-1946 : Историческа енциклопедия"* (2009) ; *„Енциклопедия „Пазарджик"* (2011) (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията)

II – IV – 22 *Милен Куманов* – непрерывная связь с учителями и учениками, ставшими соратниками и последователями ; неформальный научный руководитель диссертационного труда автора *„Болгарского национального союза студентов и академической молодежи 1926-1944 гг."* (1993) ; сердце, ум и движущая сила созданного им национального движения народной памяти : методология справочно-энциклопедических изданий *„Третье болгарское царство 1879-1946 : Историческая энциклопедия"* (2009) ; *„Энциклопедия „Пазарджик"* (2011) (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии)

II – IV – 22 *Milen Kumanov* – perpetual relation with teachers and disciples, converted into associates and followers ; informal tutor of the author's thesis *Bulgarian National Student Union and the academic youth 1926-1944* (1993) ; heart, mind and motor of the created by him national movement for people's memory : methodology of the reference books *Third Bulgarian Kingdom 1879-1946 : Historical encyclopedia* (2009) *; Encyclopedia Pazardzhik* (2011) (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia)

МИЛЕН КУМАНОВ – ДУХЪТ НА БИБЛИОГРАФИЯТА И АРХИВИСТИКАТА

Евгений Сачев

Посвещавам на незабравимите ми срещи с професор Милен Куманов

Професор Милен Куманов принадлежи към тази удивителна порода хора, които са те съпътствали постоянно и с тях не е нужен специален повод, за да се познавате.

Той винаги беше на точното място – архивите, библиотеките, историческите забележителности, музеите бяха неговият кабинет!

Във всяко мое посещение на библиотека и архив в България, аз очаквах да го видя, защото така се и запознахме в далечната 1978 г., и така се срещахме в годините постоянно.

Срещахме се и по време на моите обиколки на манастирите в България като сътрудник на Министерството на културата. Той беше страстен поклоник на християнските старини, и са незабравими срещите ми с него в Къпиновски манастир „Св. Никола", Преображенският манастир „Св. Преображение Господне", Лопушански манастир „Св. Йоан Предтеча", Берковска диоцезна област – от X век, действащ, мъжки, Чипровски манастир „Св. Иван Рилски", в същата област – от X век, действащ, мъжки, „Св. Троица", Бойница в Кулска духовна околия... Засичали сме се и във Ветерския манастир „Св. Йоан Ветерски", край с. Ветерско на Православната Охридска архиепископия...

Но най-чести бяха нашите „случайни" срещи в библиотеките и архивите – не само в София, но и в провинцията – Пловдив, Русе, Варна, Пазарджик, Видин, Панагюрище, както и в Букурещ, Риека, Виена, Белград, Бърно, Анкара, Истанбул, Рим, Венеция, Париж...

Когато се виждахме, продължавахме разговора от там, където го бяхме прекъснали предишния път...

Владееха ни теми за размисъл от средновековната история на България и пътищата на християнството, историята между двете световни войни и съвременните процеси в обществено-политическия климат.

Осведомеността на професор Милен Куманов като историк, историограф, библиограф и архивист правиха беседите ни запомнящи се.

Той беше завладян от духа на тези базови направления в познанието, върху които ставаше възможно изграждането на историографски и енциклопедични архитектури – каквито по същество са създадените от него над 200 труда универсални справочници.

Тази творческа и издателска платформа е без аналог между предшествениците му.

Той увличаше историци, учители, библиотекари, архивисти, музейни работници, които правеше свои съратници, и така се създаваше цяло движение за академични справочно-енциклопедични издания, структурирани и навигирани науковедски, библиографски и историографски от ЦЕНТЪРА – ЛИЧНОСТТА – ЗНАНИЕВИЯ КАТАЛИЗАТОР – МИЛЕН КУМАНОВ.

Това енциклопедично движение ставаше възможно, защото професор Милен Куманов в историческото познание беше ученик и активен последовател на библиографската школа професор Тодор Боров.

Той владееше в съвършенство тънкостите на архивното дело (акад. Иван Дуйчев) и познаваше в дълбочина методологията на универсалната библиография и екстериориката (акад. Никола Михов).

Милен Куманов се интересуваше живо от разработваното от мен направление културономия с присъщото му внимание към теорията на познанието – проф. Теодор Момзен, проф. Едуард Майер.

За историческата наука са от огромно значение справочно-енциклопедичните трудове на проф. Милен Куманов.

Той ще остане в аналите на културната – научната вечност!

Професор Милен Куманов принадлежи към тази удивителна порода хора, които не могат да бъдат забравени...

Вечная память!

II – IV – 23 *Милен Куманов* : профил – библиография и архивистика (*акад. Никола Михов – проф. Тодор Боров – акад. Иван Дуйчев ; проф. Теодор Момзен, проф. Едуард Майер*) – културономия (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията)

II – IV – 23 *Милен Куманов* : профиль – библиография и архивоведение (*акад. Никола Михов – проф. Тодор Боров – акад. Иван Дуйчев ; проф. Теодор Момзен, проф. Эдуард Мейер*) – культурономия (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии)

II – IV – 23 *Milen Kumanov* : profile – bibliography and archivistics (*Acad. Nikola Mihov – Prof. Todor Borov – Acad. Ivan Dujchev; Prof. Theodor Mommsen, Prof. Eduard Meyer*) – culturonomia (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia)

ПАЗИТЕЛИ НА УМЕНИЯТА

Александра Фол
Валерия Фол

Тази статия посвещаваме на паметта на проф. д-р Милен Куманов – поклонник на богинята Мнемосина

На 26.01.2022 г. имахме щастието да посетим фирмата Orgues Létourneau, по покана на заместник-президента Андрю Форест, който беше и наш гид. Тази визита бе договорена от композиторката д-р Александра Фол, която също така е органист и пианист, за проф. дин Валерия Фол, за която музиката е космическия език, поради което няма мистерия без музика. Това посещение бе подарък и възможност да се запознаем с една жива хилядолетна традиция – конструирането на тръбния орган – царят на клавишните инструменти (*Ил. 1*).

Историческо въведение

Много от музикалните инструменти са намерили своята оптимална форма още в древността и консерватизмът е една от характеристиките им. Основните характеристики на дървените и медните духови, както и на ударните инструменти, са останали непроменени от античността. Флейтите, тромпетите и барабаните, например, запазват един и същ дизайн с хилядолетия, като обновяванията се появяват късно и се ограничават с клапаните и използването на изкуствени материали.

Музиката упражнява магнетично, дори може да се каже магическо влияние върху хората. Още Платон отделя внимание на влиянието ѝ върху характера на човека, върху социалната хармония и представата за космоса като музика на сферите (Plat. Resp. 10. 616a – 617 c). По думите на Сократ иновациите в музиката са заплаха за фундаменталната структура на държавата (Plat. Resp. 4. 424b–c). Тези идеи за музиката, в основата на които са питагорейците, повече от две хилядолетия са изследвани и е търсена връзката ѝ с космологията, математиката, астрономията и психологията (Halliwell 2011; Mathiesen 2011). Инструментът, който е запазил през вековете основно ритуалните си функции е органът.

Водният/хидравличният орган е първият клавирен инструмент, въз основа на който е създаден църковния тръбен орган. Хидравличният орган демонстрира високите технологични умения на древногръцкото общество. Прието е, че инструментът е конструиран от александрийския инженер Ктезибий през 3 в. пр. Хр. Механиката на този инструмент е описана от Витрувий (Vitruvius, De Architectura X, 8) и Херон (Heron, Pneumatica I, 42), който не споменава Ктезибий, може би защото е добре известен. Херон рисува орган, чиято турбина се задвижва от вятър. Няма друго споменаване в Античността за използване на силата на вятъра в механиката (Papadopoulos 2007: 21) (*Ил. 2*).

„Първата регистрирана поява на орган, който се захранва изключително от въздуха, обаче е почти 400 години по-късно [1 в. от н.е. – *Бел. А. Фол*]. Към 8-ми век в Европа се строят органи, а от 10-ти век се установява връзката им с църквата.” <https://www.britannica.com/art/organ-musical-instrument – 25.06.2022, прев. А. Фол> (*Ил. 3*).

„През 15-ти и 16-ти век хората стават свидетели на значителен тонален и механичен напредък и появата на национални школи за органостроене. До началото на 17-ти век всички основни елементи на инструмента са разработени, а последващите разработки включват или промени в тона, или технологични усъвършенствания.” (Ibid.) (*Ил. 4*).

Едно от най-удобните и обичани нововъведения на двадесетия век се състои в инсталирането на електрическа система за изпомпване на въздух в тръбите. Тази новост не е въведена веднага навсякъде. Например,

през 1910 г. органът Casavant Frères op. 431 в англиканската църква Сейнт Майкълз в град Квебек все още има издърпващ се бутон за повикване на човек, който да помпа ръчно въздуха в меховете (*Ил. 5*).

Инструмент за магия със звук

Всеки орган е уникален дори по външен вид много да прилича на някой друг. Когато мислим за производството на този сложен инструмент веднага се досещаме за специфични инженерни знания, дизайн и акустични характеристики, съобразени с пространството, в което ще функционира. Всъщност вложените знания на множество технологии, умения и вдъхновение са многобройни: математика, акустика, металургия, дърводелство, кожарство, акордьорство, вътрешен и външен дизайн, рисуване, строителство, електричарство и др. Най-простите изчисления се обясняват от фирмата Létourneau по следния начин: „Тръбен орган, ако може да се види от птичи поглед, най-често има правоъгълен отпечатък с ширина, обикновено надвишаваща дълбочината. Пространството, необходимо за тръбен орган, може да бъде грубо изчислено, като се използва цифрата от 10 квадратни стъпки [0,92903 кв м. – *Бел. А. Фол*] на сет тръби [един сет обхваща един и същ регистър тонове по цялата клавиатура или педалиера – бел. А. Фол], като се приеме таван с височина 20 стъпки [6,096 м. – *Бел. А. Фол*]. Когато таванът е висок над 20 стъпки, е възможно сетовете да се разделят на два етажа, което означава да се постави едно отделение върху друго. Теглото на органа обикновено е 600 паунда [272,1554 кг. – *Бел. А. Фол*] на регистър, което означава натоварване от 60 паунда [27,215 кг. – *Бел. А. Фол*] на квадратна стъпка. В случаите, когато различните регистри са подредени вертикално, натоварването се удвоява до 120 паунда [54,43 кг. – *Бел. А. Фол*] на квадратна стъпка.” <http://letourneauorgans.com/en/info_general.php 26.06.2022, прев. А. Фол>.

Органът смайва и предизвиква възхищение не просто заради често колосалните си пропорции. Разнообразните звуци под контрола на човека-оркестър, често невидим зад клавиатурите, изпълват пространството, резонират от всички страни и спомагат за потапянето в едно трансцедентално музикално преживяване, което може да се опише с модерния израз „mmersion experience”. Звуковите ефекти върху човека и неговата психика не винаги се осъзнават. През 2003 г. Британската Национална физическа лаборатория експериментира върху нищо неподозиращи концертни слушатели с органови тонове, които не могат да се чуят. Най-ниските органови тонове слизат до 16,4 херца, извън човешкия слухов радиус (Radford 2003). В статията на Гардиън, Радфърд цитира проф. Вайзман, който обяснява, че в зависимост от мястото, където се усетят (глаголът „чувам” не е уместен) тези инфразвуци, те предизвикват различно приписвани усещания: близо до Господ в църква, присъствие на призрак в стар замък. (Ibid.)

Преживяването на тези магически усещания ни карат да оценяваме още по-високо майсторството – при големите инструменти винаги колективно, – което е необходимо за издигането на един Цар на инструментите.

Органите Létourneau

Фирмата Létourneau е създадена през 1979 г. в Sainte-Rosalie, Québec и носи името на своя създател Fernand Létourneau, който дълго е изучавал и се е подготвял, за да изпълни мечтата си да изгражда, поддържа и реставрира тръбни органи. Град Sainte-Hyachinte, където днес се намира фирмата Orgues Létourneau, е място, в което работят и други пазители на хилядолетното знание за вълшебството на звуците: фирмата Casavant Frères, основана в Sainte-Hyachinte точно столетие преди фирмата Létourneau, където се е обучавал самият Fernand Létourneau.

Органите Létourneau се изработват от екип от тридесетина човека в едноименната фирма от проекта на инструмента, избор и обработка на материалите, конструиране и монтиране на инструмента до неговата поддръжка, т.е. обхванат е целият процес. Манифактурата за изработката на орган изисква множество специфични умения. Както самата компания Létourneau обяснява: „Никой строител не може да се специализира във всичко и през годините, ние се научихме да аутсорсваме тези артикули, които ние определяме, че могат да се произвежда по-ефективно и с по по-висок стандарт от специализирани производители. Нашият екип от занаятчии изгражда повечето компоненти за нашите инструменти, освен елементите в следния списък, които са направени по наши спецификации от доверени доставчици.” (Orgues Létourneau. Information brochure, с. 11 – прев. А. Фол).

След консултация с клиента и посещение на място, органостроителният процес започва със скици, които отчитат архитектурния стил на църквата или залата, както и наличното пространство за инсталация (*Ил. 6*).

Всички органови части се правят отделно от различни майстори, които не винаги разбират уменията на другия. Всички музиканти биха разбрали, поне на теория, какви умения се изискват, за да се направи това (*Ил. 7*).

Работниците в органова работилница не е задължително да са музиканти. Някой трябва да направи и електрическите кондуктори (*Ил. 8*).

Органовите тръби се правят от дърво и от метал. В Orgues Létourneau има дървообработвателна и металообработвателна работилници (*Ил. 9*).

В днешно време почти няма възможност да се използват огромни столетни дървета за създаването на тръби с дължина от 16 и 32 стъпки. Ателието Létourneau залепя парчетата дърво за да ги създаде. Веднъж залепено, дървото трябва да остане хванато с клинове няколко седмици за да се слепи (*Ил. 10*).

При липсата на достатъчно високо пространство, органостроителите трябва да създадат сглобки, удължители и ъгли за да вкарат цялостен регистър (*Ил. 11*).

Металните тръби се режат от огромни рула от сплави (*Ил. 12*).

Тръбите се режат в конусовидни форми от различни дължини. Колкото по-дълга е една тръба, толкова по-нисък е звукът, който издава (*Ил. 13, 14*).

Всеки регистър се поставя върху станция за настройване, където акордьор изпипва първоначалния строй на инструмента, тръба по тръба (*Ил. 15*).

Тъй-наречените „дървени и медни духови инструменти" на органа, като обой и тромпет, се настройват в изолирани затворени помещения, защото звукът е прекалено силен (*Ил. 16*).

При настройването на тези тръби, съществена роля играят езичетата, които заместват тръстиковите пластинки на оркестровите си посестрими (*Ил. 17*).

Когато всяка част на един орган се направи от съответните майстори, създателите на идейната концепция, дизайнерите и инженерите спомагат за събирането им в зала и издигането на целия инструмент. Той се пробва в работилницата, преди да бъде напълно свален, прибран в кутии и изпратен към постоянната си зала или църква, където същият екип го построява отново – този път за последно (*Ил. 18*).

Разбира се, без вдъхновението, повечето умения, а може би по-точно казано основата за формирането им, се учат в технически и занаятчийски училища и университети, но истинското майсторство се усвоява с чиракуване при Учител. Различните фирми и органостроителни традиции са взаимосвързани, защото всеки майстор органостроител, дори и основателите на органостроителни фирми, са се обучавали при майстори от предшестващото поколение.

Както спомена Андрю Форест, все по-трудно се намират млади хора, които да се обучат в различните занаяти, които са необходими за изработката и за поддръжката на органи. Много от историческите органи по света са в тежко състояние и тяхната консервация, реставрация и поддръжка е все по-трудна. Специализираните умения изискват дълго обучение и музикална дарба. Прекрасните органи, останали през вековете в катедрали и концертни зали, много от които са обявени за културни ценности, заслужават специализираният труд, който все още е запазен от някои частни компании, да бъде обявен за световно нематериално културно наследство под закрилата на ЮНЕСКО и тези компании да получават целево финансиране, което да е насочено и към обучението на кадри.

Заключение

Магическата сила на органа идва от звука, чиито качествени определения като строителни материали, сила, тембър и настройка заблестяват в помещението, където се помещава инструмента.

Тайнството, мистерията, мистиката на един орган, които и до днес изумяват всички, се състои в това да се направи готов инструмент на части, във високо хале и да се изпълнят всички етапи, без право на грешка, защото последният стадий на органостроенето се състои в издигането на инструмента в църквата или залата, където той винаги ще се помещава. Скиците, изчисленията, дизайнът, пропорциите, материите, тръбите, тембрите, клавиатурите, педалите трябва да влязат в буквалния смисъл на думата в симбиоза с пространството, архитектурата и акустиката и да се случи чудото – органът да засвири и да зазвучи все едно винаги е бил там.

Колективното знание нужно за построяването на един орган представлява синтез на хилядолетен опит на множество изкуства и занаяти, усъвършенствани чрез предаването на устни и писмени знания от поколение на поколение през различни държави и пречупени през разнородни традиции. По този начин, понякога без всички участници в процеса да си дават сметка, една част от човечеството, разпиляна по целия свят, но свързана с обща кауза, продължава предаването на познанието.

Цитирана литература

1. **Britannica**, The Editors of Encyclopaedia. „Organ", 29 Dec. 2020 <https://www.britannica.com/art/organ-musical-instrument> [**accessed** 25 June 2022]

2. **Halliwell**, S. Plato. // *Gracyk*, T., A. Kania (Ed.). The Routledge Companion to Philosophy and Music. Routledge, London – New York, 2011, p. 307-316.

3. **Mathiesen**, J. T. Antiquity and the Middle Ages. // *Gracyk*, T., A. Kania (Ed.). The Routledge Companion to Philosophy and Music. Routledge, London – New York, 2011, p. 257-272.

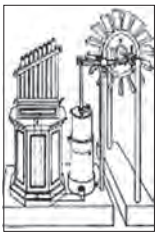
4. Orgues Létourneau. General information about pipe organs. – 2022. <http://letourneauorgans.com/en/info_general.php> [**accessed** 26 June 2022]

5. Orgues Létourneau. Information brochure. Self-published. – 2022.

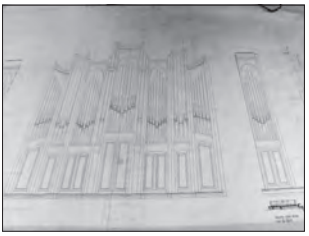
6. **Papadopoulos**, E. Heron of Alexandria (C 10-85 AD). // *Ceccarelli*, M. (Ed.). Distinguished Figures in Mechanism and Machine Science = History of Mechanism and Machine Science, 2007, vol. 1, Springer, Dordrecht, p. 217-245. (DOI: 10.1007/978-1-4020-6366-4_9)

7. **Radford**, T. Silent sounds hit emotional chords. // The *Guardian* from 08.08.2003. <https://www.theguardian.com/science/2003/sep/08/sciencenews.science> [**accessed** 26 June 2022]

Илюстрации

Ил. 1. Фирмата Orgues Létourneau. Снимка: В. Фол

Ил. 2. Рисунка на орган на Херон. Снимка: Papadopoulos, E. Heron of Alexandria (C 10-85 AD). 2007, с. 22

Ил. 3. Изображение на орган от Утрехтския псалтир, 9 в. Снимка: Уикипедия

Ил. 4. Органът на манастира Санта Круз в Коимбра, Португалия, 18 в. Снимка: Уикипедия

Ил. 5. Бутон за повикване на човек. Снимка: А. Фол

Ил. 6. Скица на бъдещ орган в работилницата на Létourneau. Снимка: В. Фол

Ил. 7. Клавиатура на орган. Снимка: А. Фол

Ил. 8. Електрически кабели, които ще се монтират в органовото тяло. Снимка: А. Фол

Ил. 9. Част от дървообработвателната работилница на Orgues Létourneau. Снимка: А. Фол

Ил. 10. Слепяне на дърво за направата на дълги органови тръби. Снимка: А. Фол

Ил. 11. Ъглова тръба, изработена в ателието на Létourneau. Снимка: А. Фол

Ил. 12. Рула от сплави за органови тръби. Снимка: А. Фол

Ил. 13. Ненавити тръби. Снимка: А. Фол

Ил. 14. Навити органови тръби. Снимка: А. Фол

Ил. 15. Станция за настройка на тръби. Снимка: А. Фол

Ил. 16. Станция за настройване на тръби, които звучат като дървени и медни духови оркестрови инструменти. Снимка: А. Фол

Ил. 17. Езиче на органова тръба. Снимка: А. Фол

Ил. 18. Почти построен орган в залата на Orgues Létourneau. На снимката, както и на предходния кадър, е и заместник-президентът Андрю Форест. Снимка: А. Фол

II – IV – 24 орган – история – технология – изкуство – органите Létourneau – предаване на устни и писмени знания – органостроителна работилница (изследване – илюстриран компендиум с онтологично посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 24 pipe organ – history – technology – art – organs Létourneau – transmission of oral and written lore – pipe organ workshop (study – illustrated compendium with ontological dedication to *Milen Kumanov*)

II – IV – 24 орган – история – технология – искусство – органы Létourneau – передача устных и письменных знаний – органостроительная мастерская (исследование – иллюстрированный компендиум с онтологическим посвящением *Милену Куманову*)

ЗА ЕПИСТОЛЯРНОТО НАСЛЕДСТВО НА ПЕТЪР КАРАПЕТРОВ (Из фонда на Исторически музей – Панагюрище)

Атанас Шопов

На светлата памет на професор Милен Куманов,
който ни въведе едновременно и приятелски, и бащински
в магията да откриваме и да препрочитаме
не само културното наследство, но и – самата история...

При перманентния преглед на архивните фондове на музеите попадаме на твърде интересни сведения както за местната, така и за националната история. Тук откриваме документални източници, които при всеки нов прочит хвърлят обилна светлина по едни или други въпроси от историята. Често пъти тези свидетелства на епохите носят неоценима богата информация. При всеки нов прочит на документалната база намираме сведения малко известни или непознати до сега на нашите историци и краеведи. Такива са и писмата из кореспонденцията на П. Карапетров с настоятелството на читалище „Виделина", съхранявани в музейната институция.

В пантеона на българската история остават записани с ярки букви имената на не малко дейци от панагюрския край. Един от тях е Петър Панталеев Карапетров (1845-1903). Това е един достоен българин в полето на българското духовно развитие. Почти няма изследователи в областта на Новата история, които да не се позовават на неговите трудове.

Настоящото научно съобщение има за цел да представи тази кореспонденция на по-широк кръг читатели. По този начин ще способстваме за възкресяване името на Петър Карапетров, за когото, извън научните и краеведческите изследвания, се знае твърде малко за неговата разностранна, родолюбива и държавнотворна дейност. Петър Карапетров е автор на четири книги и на повече от 80 статии, обхващащи различни свери от живота на обществото. Много от трудовете си той подписва с псевдонимите – „Черновежд", „Съвременник", „Стар свещеник", „Пенчо". Неговото значимо дело все още не е изследвано в пълнота. Налице са изследвания, отнасящи се до определени аспекти на родолюбивата му дейност [9, 15, с. 45-53, 1, 16, с. 85-86, 10, с. 42-50].

Петър Панталеев Карапетров е роден през м. юни 1845 г. в Панагюрище, където получава и първоначалното си образование. Карапетрови са духовно издигната фамилия, която притежавала богата домашна библиотека. Будният младеж учи в местното училище, където негови учители са Атанасий Чолаков, Марин Дринов, Нешо Бончев и Йордан Ненов. В Панагюрското училище той усвоява новобългарски, църковнославянски, руски и гръцки [10, с. 45].

Любознателността на П. Карапетров го отвежда в Цариград. Съдбата не е благоприятна към него, за да удовлетвори вълненията му. „Защото, казваше той, аз бях, съм и ще остана „късметсиз" (без щастие)" [14, с. 2]. За да се издържа, П. Карапетров постъпва в печатницата на Драган Цанков. Почти 18-годишен той съзнава, че това ще е образованието му и се залавя да усъвършенства печатарския занаят. В това направление е признат за вещ печатар. В негово лице Др. Цанков съзира упорит българин и го посвещава в тънкостите на занаята, като го насочва и да пише във вестниците [15, с. 46-47]. В Цариград той дружи и работи с Др. Цанков, П. Р. Славейков, Т. Бурмов, Ив. Найденов и др. В борбата за народна църква Карапетров е „душа и сърце с тези, които ревностно, безкористно, неуморно и бодро защитават идеята за българска народна черква като внасял и своята лепта по разни начини и като съдействие на големите дейци" [14].

Всичко, за което пише Карапетров, според С. С. Бобчев, се отличава по оригиналност и по едно очевидно непосредствено познаване на сюжета, който той засяга. А такива сюжети са църковният въпрос, основаване на българския храм в Цариград и др. [9, с. 272-273].

Изобщо църковният въпрос е постоянен в полезрението на П. Карапетров. При него се наблюдава една системност при разглеждането на проблема [9]. Кулминация в изследователската дейност на П. Карапетров по

църковното движение е „Кратка история на Българската черкова”. Той отбелязва, че целта му е да се даде възможност на голяма част от българското духовенство и на българските граждани най-общо да се запознаят със състоянието и промените, които претърпява българската църква. За написването й той използва трудове на видни писатели, занимаващи се с историята на българската църква, черпи сведения от записки и спомени на по-старите дейци и съвременници. В много случаи самият той е очевидец и деец [12]. Карапетров много добре разбира, че историята на българската църква през XIX век е неразривно свързана с историята на духовното и гражданското ни възраждане. Това е един от мотивите, който го задължават да сътвори „Кратка-та история на Българската Черкова”.

П. Карапетров върви с онези идеолози, начело на които застават Иларион Макариополски и Гаврил Кръстевич.

Пише на страниците на в. „България”, всъщност от него започва професионалната биография на печатаря, общественика, журналиста и публициста П. Карапетров. По същото време сътрудничи на в. „Съветник” и дейно участва в живота на читалището в Цариград.

Панагюрище е едно от селищата, в което богатството на жителите му намира израз в редица спомоществователски инициативи [1, с. 13, 41, 69-82]. Убеден в ползата на читалищната дейност за популяризиране на знания и консолидиране на българската народност, Карапетров идва за известно време в Панагюрище и предлага на своите съграждани да основат читалище. Идеята му е възприета от мнозина по-будни панагюрци, учители и културни дейци, някои от които по-късно стават членове на панагюрския революционен комитет, подготвят и провеждат Априлското въстание – Искрьо Мачев, Найден Дринов, Филип Щърбанов и др.

На 27 юли 1865 г. те съставят първото читалищно настоятелство под председателството на П. П. Карапетров [15, с. 48], който подарява и първите книги на читалище „Виделина”. Той председателства читалищното настоятелство около два месеца, след което отново заминава за Цариград.

Основателят на читалището П. Карапетров има съществен принос, според Б. Ангелов, за „словесното озарение” на българите [2, с. 37].

Връща се в Цариград и по негова инициатива и със съдействието на П. Р. Славейков, на 15 май 1870 г. е основано печатарско дружество „Промишление”, начело на което застава. В настоятелството му влизат видни книжовници, печатари, търговци, като С. С. Бобчев, Ив. Г. Говедаров, П. Славейков, П. Бобеков, Г. Моравенов и др. На 12 февруари 1875 г. Карапетров започва издаването на обществено-политическо и научно-просветителско списание „Ден”, по-късно основава в. „Ден”, в който подкрепя „младите” за революционна борба. Затова е подложен от турската власт на преследване. Неведнъж е разкарван из полицейските участъци, а и многократно е пролежавал в турските зандани. Вестникът дава обективна информация за жестокостите при потушаването на Априлското въстание, поради което е спрян. Печатницата е затворена, а нейният организатор – арестуван. Освободен от затвора, той заминава за Одрин. След превземането на Одрин от руските войски Карапетров постъпва на служба в съдебното ведомство и под ръководството на княз Владимир Черкаски работи като висш съдебен чиновник, и изучава правосъдието на руските съдебни органи. Тук той остава до 9 март 1879 г., когато руските войски се изтеглят и предават града на турците. След Освобождението го назначават за член на Кюстендилския окръжен съд. След 4 месеца става секретар на Върховния касационен съд. Два пъти го избират за депутат от Кюстендилска околия. По-късно е назначен за мирови съдия в София – първият в новобългарската държава, след което е издигнат в началник на съдебно-прокурорското отделение при Министерство на правосъдието, където служи три години. В министерството изпълнява и длъжността на главен секретар. По онова време министерството издава много окръжни за ръководството на съдиите, понеже закони и специалисти в тази област все още не е имало [15, с. 50]. След едно прекъсване, поради сплетни, от две години, Карапетров отново е избран за мирови съдия. Той е член на Софийския окръжен съд, след което става и негов Председател. Възлагат му конфиденциални ревизии на съдилищата и винаги придружава министъра при извършваните от него ревизии и обиколки.

Още в Одрин пише статии по съдопроизводството. Въпреки че след Освобождението животът му протича в съдебното ведомство, той пише исторически статии, съсредоточава се над изживяното преди, публикува в списанията „Мисъл”, „Периодическо списание”, „Българска сбирка” и др.; във вестниците „Мир”, „Народни права”, „Нов век”, „Свободна дума” [15, с. 51]. Неговите публикации се открояват със своя стил, с открития и смел език, с истината, с всестранното познаване на третирания проблем. В областта на правото Черновежд дава безспорен принос в законодателната уредба на младата държава.

Вследствие на трагични обстоятелства Петър Карапетров слага край на живота си на 2 март 1903 г.

В Исторически музей – Панагюрище се съхраняват шест документа, свързани с епистоларното наследство на Петър Карапетров. Те са от архива на читалище „Виделина”, предаден на съхранение във филиал Къща-музей „Райна Княгиня”, без да бъде посочена годината и датата на предаването им. Впоследствие документите от читалищния архив постъпват в музея и са вписани в Основен фонд „История на България XV – XIX век” (Исторически музей – Панагюрище, инв. NN II-908; II-914; II-915; II-916; II-917; II-918). От прегледа на инвентарната книга установяваме, че всичките шест писма са заведени на 23 декември 1981 г., без да е спазен хронологическият принцип при вписването. Те са с размерите на листа от тетрадка голям формат. И са в сравнително добро състояние. Неговото епистоларно наследство като журналист е богато, но пръснато из архивите. То не е било обект на изследване. От друга страна, през годините попада в забрава. За него – печатаря, журналиста, публициста, издателя, общественика, съдията – епистолата е една от основните форми за комуникация. Така кореспондиращите личности, организации и т. н. провеждат отворен разговор. От съдържанието на писмата, изследователят добива представа за

същността и важността на описаното в тях. Добива представа за мирогледа на автора и същността на институциите, които управляват. От тях съдим за нравствените устои и интелект, кодиран дълбоко в психиката на автора. В писмата намираме отговор на редица неизяснени въпроси, свързани с житейската съдба на автора, както и за събитията, за които се отнасят, така и за наличните взаимовръзки, споменати в тях.

Писмата са от кореспонденцията му с председателя и настоятелството на Панагюрското читалище. Четири от писмата са написани и изпратени от него, а две – от читалищното настоятелството до него. Първото от писмата се отнася до създаването на панагюрското читалище, а другите разкриват полемиката около издаването на книгата му „Материали за описване града Панагюрище и околните му села".

В писмо под инв. N II-908 се разглеждат въпроси относно дарението на книги за читалището; за избирането му за негов почетен член и най-вече около създаването на панагюрското читалище. То е с дата 20 август 1891 г.

Читалищната библиотека получава от основателя на читалището цялата библиотека на покойния му баща Пантелей Карапетров, като така изпълнява волята му. Читалищното настоятелство провъзгласява Петър Карапетров за почетен член, като с прочувствено писмо до него председателят Стоян Костурков изтъква големите му заслуги в читалищното дело [16, с. 86]. В писмото се изказва благодарност на П. Карапетров за подарените от него книги на читалищната библиотека.

Читалищното настоятелство го информира, с писмото от 10 август 1891 г., че е приет за почетен член на културната институция. Този израз е акт на признание към него за полагане основите на читалищното дело в Панагюрище. Естествено, тук възниква въпроса: Кога е взето решението от читалищното настоятелство? Възможен отговор за най-късна дата за това решение може да се приеме 10 август, денят в който е приключено и изпратено писмото. Признание, което е оценено от П. Карапетров, но е и израз на споделена скромност, понеже неговото създаване е дело на членове-основатели.

В него прозира идеята, че при толкова изразен подем в Панагюрище през Възраждането, естествено е да възникне читалищна организация. Всъщност този документ е един от най-реалните свидетелства за създаването на читалището. Създаването на читалището в града е естествено продължение на духовния порив на панагюрци [17, 1, с. 22-23, 29]. Действително, споделя Карапетров, че той пръв повдига този въпрос, обстоятелство, което никой не отрича. Но обстоятелството и справедливостта налагат да спомене, че ако нямаше хора, които да са съгласни и съмишленици с него, то нищо не би могъл сам да свърши. П. Карапетров с признание ще пише, че за тази работа: „Не трябваха само пари, ами по-преди трябваше да се съберат, да се сдушат няколко души да станат единомишленици, относително намислената работа, па тогава да се захване предприемането й. А такива хора не можеха да бъдат други, освен мои връстници, или по-стари и по-млади от мене" [3, л. 1]. Скромен в своя живот, този родолюбив българин, съзнава, че изпълнява дълга си към Отечеството. От този съществен факт за създаването на местното читалище разбираме, първо, че в Панагюрище съществува просветна дружина. Второ, нейните членове споделят възгледите на Карапетров и се включват в създаването на читалището. Трето, Налице е и възрастовият статус на основателите, който има силата и да увлича другите в процеса на духовното израстване на българите. Четвърто, това е съществен факт за историята не само на Панагюрското читалище. От това епистоларно наследство научаваме и имената на неговите връстници, на които дължи „признателност и благодарство". Те са Кръстьо Иванов Гешанов, Искрьо Цвятков Мачев, Захари Събев Койчев, Иван Стоянов Джуджев, Рад Иванов (Клисарят), Иван Петров Дудеков, Марин Илиов Братков, Филип Стефанов Щърбанов, Манчо Стоянов Хаджиманчев, Иван Ненов Манев, Тодор Цвятков Бояджийски, Димо Петров Диманов и Стоянчо Маринов Станчев. Естествено, налице са били „големи молби и предумвания", с които Карапетров ги убеждава в светостта на делото, след което уставът, съставен от него, се подписва от всички членове-основатели на читалището [3, л. 1].

Избира се и първото му настоятелство в състав: П. Карапетров – председател, Ф. Щърбанов – подпредседател, Кр. Гешанов – ковчежник, Искрьо Мачов – писар и Ив. Дудеков негов помощник, Рад Иванов – библиотекар и Иван Манев негов помощник. Денят не е случаен – 27 юли 1865 г., „когато се слави паметта на „Светите Седмочисленици" [3, л. 2]. Неслучайно този ден е определен за празник на читалището, като негов патрон. Този факт остава встрани при повечето изследователи на панагюрското читалище. Тук, логично възниква въпросът: Откога то се именува „Виделина"? Категоричен отговор няма. Възможно логично предположение е, че това става след Освобождението.

П. Карапетров председателства читалищното настоятелство до есента, когато заедно с ковчежника Кр. Гешанов отново заминава за Цариград. За председател е избран Филип Щърбанов, а за нов подпредседател – Иван Ст. Джуджов и за нов ковчежник – Захари Койчев.

Писмото осветлява и друг съществен момент от създаването на читалището – записването на членове, и то предимно млади. Явно те приемат тази нова институция. Първите записани членове са Марин Делчов Юруков (Шишко), Рад Ив. Гешинов, Хаджи Манчо П. Ненов златар, който подарява печата на читалището. Стефан Г. Хаджицветков, Кръстьо Д. Хаджикръстьов, Симеон Хаджикирилов, Кръстьо Ст. Балабанов, Петър Ив. Гешанов, Динчо Ст. Рапонджийски, Петър Дончов Стъргелов (Точката), Рашко Н. Немски, Петър Ил. Братков, Василий Чолаков, Петър Щърбанов, Тасо Дончов, Кръстьо Ст. Хаджикръстьов, Власаки Ст. Балабанов, Грозьо Т. Матанов, Христьо Хр. Гешанов, Рад Д. Юруков, Иван П. Луков, Петър Р. Белопитов и Пенчо Х. Луков. Описани са и лицата, даващи първите волни помощи на читалището: Теодораки Белопитов 2 гр., Иван Хр. Гешанов (Гарабет) 3 гроша, Рилският таксидиот духовник Атанасий 6 гр., Стоянчо Х. Кръстьов 5 гр., Поп Никола Р. Матанов 6 гр., Никола Вълков Ланджев (Пухо) 1 гр., Дойчо Ст. Самоходов 5 гр., Пенчо Хаджи Деянов 4 гр., Никола Немски (Гургутката) 5

гр., Стайко Т. Дедьов 4 гр., Неделльо В. Ланджов 4 гр., Пантели Карапетров 3 гр., Георги Ив. Гешанов 10 гр., Иван Ст. Балабанов 3 гр., Иван Н. Ланджов (Джафер) 2 гр., дедо Иван Гешанов 3 гр., Стоян П. Цуцеков 6 гр., Христьо Ив. Гешанов 3 гр., Павел Поптольов 1 гр. [3, л. 2]. Позволих си да посоча тези факти, защото писмото е надежден източник за бъдещо генеалогично изследване. Второ, това са все личности с добро образование и стопанска дейност за времето. Трето, тук се открива една „симбиоза" сред дейците, при които можем да поставим знак за равенство в подкрепата еволюционния и революционния фактор в борбата за свобода. Четвърто, чрез дарения от съмишленици и симпатизанти се набира първият капитал на читалището за осъществяването на дейността си. За по-голяма яснота П. Карапетров дава приравняването на стойността на турска лира – грош – пара, както и съотношението на пара – грош – стотинка към 1891 г. Пето, този епистоларен знак е обръщение към читалищните дейци за написване на историята на панагюрското читалище.

Следващите писма с инв. NN II-914, II-915, II-916, II-917 и II-918 се отнасят до издаването на труда му „Материали за описвание града Панагюрище и околните му села". За да бъде проследена хронологическата нишка в тях, то ние ще ги разгледаме в такъв порядък, като в настоящия текст ще се спази хронологическия принцип при тяхното анализиране. Първото е от 23 май 1893 г. и то е адресирано до Настоятелството на читалището [8, л. 1-2.].

На 23 май 1893 г. Карапетров своевременно ги информира за получаването на писмото им от 15 май с. г. под N 59, с което му се изпращат с пощенски запис 500 сребърни лева. От съдържанието на текста установяваме, че не е упомената целта, за която се изпращат средствата. От предварителна преписка с читалищния деец Д. Кузов, П. Карапетров предполага, че парите са за издаването „в особна книга" на събраните от него записки и материали за историята на Панагюрище. Той обаче споделя, като професионален печатар, че би трябвало предварително да бъде информиран за какво са изпратени тези средства. Естествено, при всичко това Черновежд предполага, че са за гореспоменатата цел. Така авторът съзнава, че трябва да бъдат изяснени „взаимните ни задължения или права". Тези формалности, според него, е наложително да се извършат, било то и несъществени. П. Карапетров изразява мнението си за изясняването на конкретните действия в процеса на издаването на книгата. Тук е споделена идеята за договор между отделните страните. Така че в тези редове се откроява и неговата юридическа вещина, на която читалищните дейци не са обърнали внимание.

Интерес буди мотивът за издаването на „Материалите…". Импулс за това родолюбиво дело дава покана на Петраки Ст. Дедьов, брат му Кръстьо и от читалищния деец Д. Кузов да напечата споменатата си сбирка в отделна книжка, а приходите от нея да бъдат в полза на читалището [8, л. 2].

Същевременно е изказано становището, че тази сума няма да стигне за издаването на книгата.

В писмото са регламентирани и условията за набавянето на необходимите средства.

Първо, поканени са панагюрци да помогнат.

Второ, П. Карапетров гарантира, че самият той ще разходва лични средства.

Трето, читалището трябва да има грижата да се разпродава по-скоро и повече книгата в Панагюрище и Околията.

Четвърто, Черновежд ясно разбира, че макар и да няма чисто местен характер книгата, рядко ще бъдат хората, които ще купуват от нея. Поради тази причина авторът би я дал за печатане в Периодическо списание на Книжовното дружество. Но както многократно споделя, че когато е работата за читалището, той „презира материалното възнаграждение", което би получил.

Пето, за пореден път П. Карапетров отбелязва, че написаното са материали за бъдеща история на Панагюрище.

Шесто, той отправя апел към младите, т. е. и читалищните дейци, имайки време за книжовна и научна дейност, да напишат историята на многострадално Панагюрище.

Така че за някои от младите ще бъде лесно да опишат историята на Панагюрище, понеже са местни жители. Това е обстоятелството, което най-много помага на един „историописец" или „земеписец".

Допустимо е, че с това терминологично обръщение авторът назовава професионалиста историк и краеведа. Тези негови съвети са един план за обхвата на панагюрската история, в която трябва да се включи и историята на Панагюрското въстание, както са го наричали тогава. А всичко, което би било написано от него погрешно и непълно, да се поправи и допълни.

В писмото е изразена и готовността му за подкрепа при написването на историята.

В писмото е упоменат тиражът на книгата – 1500 екземпляра, от които сто остават за автора, а 1400 да се продават в полза на читалището.

С червено мастило в полето, но в хоризонтално разположение на листа, е дописан от автора един апел към учителите-панагюрци, дори с конкретно обръщение към Ст. Костурков или Д. Кузов да напишат историята на читалището, която да бъде поместена в края на книгата.

Известно е, че през 1893 г. е отпечатан труда на П. Карапетров „Материали за описвание града Панагюрище и околните му села". Спомоществователи за издаването на книгата са читалище „Виделина" и панагюрците – Ф. П. Щърбанов, Ив. Ст. Джуджев Петър Ст. Дедьов, Лука Н. Деянов, Иван Пант. Карапетров, Тодор С. Мареков. Приходите от изданието ще са в полза на читалището. В нея авторът пише за читалище „Виделина": „Още през 1865 г. тук се отвори читалище, у което в неделни и празнични дни младите се събираха да прочитат вестници и всякакви полезни книги. Това читалище си бе събрало доста пари и наредило доста богата книжарница с отбор хубави стари и нови книги, повременни списания и сбирки от излизащите български вестници в чужбина и турско. Наскоро след

Освобождението същото читалището се поднови под название „Виделина" [16, с. 85-86].

В писмото-отговор от 25 май 1893 г. на Читалищното настоятелство до П. Карапетров се визира кореспонденция от ранен етап [7, л. 1-2], в която се споменава за отпечатване на книгата в тираж 2000 екземпляра. Естествено, едно е желанието, но възможностите са само за 1500 бр. Налице е едно съмнение сред членовете на Настоятелството относно разпространението на книгата из града и околията, понеже им е известна сиромашията сред населението. Това от своя страна подсилва страха, че е възможно да загубят инвестираните 500 лв. Фактически косвено читалищните дейци искат гаранция от Карапетров, че резултатът от това народополезно дело ще бъде успешен.

На 1 юни 1893 г. П. Карапетров пише до председателя на читалището относно средствата за отпечатването на книгата [5, л. 1-2]. От частната си кореспонденция с Д. Кузов е уверяван, че те ще бъдат осигурени от читалището. Впоследствие той разбира, че няма такива средства за желания тираж от 2000 екземпляра, което е предпоставката за по-малък тираж от 1500 бр. Карапетров искрено споделя пред читалищните дейци, че си взема ръкописа от Българското книжовно дружество, което го подготвя за печат. Естествено, познавайки характера на Карапетров, никои не би подложил на съмнение неговата искрена изповед. В писмото Черновежд предлага минимална продажна цена 1, 50 лв. Мнението му е то да разпродаде 500 книги в града и околията, а той 900. Съветва, че читалището трябва да се погрижи за разпространяването на книгата, независимо от грижата, която той ще има за таза цел. И, преди всичко, ще се има предвид да се възстановят на читалището 500-те лева [5, л. 2].

Настоятелите на духовната институция желаят тираж от 2 000 бр. Същевременно Карапетров предлага на читалището да приеме ангажимент за разпространението на 1000 книги и той би се решил тогава да се напечатат 2000 екземпляри.

Отговорът на читалищното настоятелство е в съзвучие с предложението на автора на книгата. На 2 юни 1893 г. читалищните дейци споделят грижата си около усилията, които ще положат за разпродажбата на книгата [6, л. 1].

Писмото на П. Карапетров от 1 октомври 1893 г. до Настоятелството на читалището, е в съгласие с тези от 1 и 2 юни 1893 г. [4, л. 1-2]. От текста му разбираме, че книгата „Материали за описване града Панагюрище и околните му села" е вече факт и предстои нейното разпространение. 500 екземпляра от нея са изпратени в Панагюрище по читалищния деец Стайо Михлюзов. 100 броя задържа Карапетров за себе си, а другите 900 бр. приема ангажимента да ги разпространи в полза на панагюрското читалище „Виделина". Всички разходи за доставката на книгата са поети от него.

Авторът съзнава, че що се отнася до книгата, Настоятелството на читалището и членовете му трябва да помнят, че тя не е история. Необходимо е да се обърне внимание на заглавието й, за да се разбере, че в нея са „събрани материали за пълна история на Панагюрище в историческо, географическо, статистическо, индустриално и икономическо отношение", които е наложително да се обработят. Целта му е да отбележи „всичко що е чул, видял и чел за Панагюрище досега" и апелира към младите панагюрци да довършат започнатото от него „честно и съвестно" [4, л. 2].

Събирането на материали за миналото на нашите селища, респективно за Панагюрище, е изпълнено с трудности. За историческата част се изискват знания, според Васил Миков, не само за самото място, но и познаване на самите извори. А това позволява да се интерпретира максимално обективно фактологическата база, с поднасянето на редица заключения, оценки и изводи. В тази насока В. Миков назовава трудовете на Петър Карапетров насърчителни, а като познаваме високият професионализъм и ерудиция на Миков, то тази оценка за Карапетров е висока [13, с. 4-18].

Удовлетворението от появата на „Материалите…" е изпълнен дълг към мястото, в което е роден. А нравствено възнаграждение за него е признанието на хората, че всичко е вършил без никакви користолюбиви и славолюбиви цели. Желанието му е да се въздигне на първата си слава и величие сегашното окаяно Панагюрище. Неслучайно Б. Ангелов пише, че с „Материали за описване на града Панагюрище и околните му села" П. Карапетров е откривател и летописец на родното си място [1, с. 83].

Въз основа на настоящото научно съобщение ние установяваме, че Петър Карапетров е един от радетелите за съзиждането на българската държава. Творец и просветител, посветил целият си живот на Отечеството – печатар и издател; читалищен деец и изследовател; съдия и депутат – истински родолюбец. В това скромно епистоларно наследство съхранявано в Исторически музей – Панагюрище откриваме възрожденският деец. Със знанието и дейността си П. Карапетров допринася за духовното съхраняване и развитие на многострадално Панагюрище и българите като цяло.

Бележки

[1] **Бобчев**, Стефан С. Автобиографията на *П. П. Карапетров*. // *Българска сбирка*, XI, Кн. 5, 1 май 1904; **Сапунжиев**, Панко. В бой за чест и свобода. Кн. втора. Каменградски мартиролог. – София : ИК „Богианна", 2007, с. 45-53; **Ангелов**, Боян. Светлописите на Черновежд. – София : ИК „Богианна", 2010; **Сугарев**, Атанас. Панагюрското читалище „Виделина" в миналото. – София., 2015, с. 85-86; **Вайсилова**, Павлина. Петр Карапетров. // *Кръстев*, Л., Г. Гемиджиев, П. Вайсилова. Панагюрци – вчера и днес : Кн. първа. – Панагюрище, 2007, с. 42-50.

[2] **Вайсилова**, Павлина. // *Кръстев*, Л., Г. Гемиджиев, П. Вайсилова. Панагюрци – вчера и днес : Кн. първа. – Панагюрище, 2007, с. 45.

[3] *Оборище*, VII, бр. 258, 1 окт. 1939, с. 2.

[4] **Сапунжиев**, Панко. В бой за чест и свобода : Кн. втора. Каменградски мартиролог. – София, 2007, с. 46-47.
[5] *Оборище*, VII, бр. 258, 1 окт. 1939.
[6] **Бобчев**, Стефан С. *Цит. съч.*, с. 272-273.
[7] **Карапетров**, Петър. Сбирка от статии. – Средец : Печ. на Иван К. Цуцев, 1898.
[8] Кратка история на Българската черкова / Съст. **Петър П. Карапетров**. – Средец : Книгопеч. „Просвещение". – 1894. – *Вж:* Предговор.
[9] **Ангелов**, Боян. *Цит. съч.*, с. 13, 41, 69-82.
[10] **Сапунжиев**, Панко. В бой за чест и свобода. Кн. втора. Каменградски мартиролог. – София, 2007, с. 48.
[11] **Ангелов**, Боян. Виделина. 140 години от рождението на панагюрското читалище. – София, 2005, с. 37.
[12] **Сапунжиев**, Панко. В бой за чест и свобода : Кн. втора. Каменградски мартиролог. – София, 2007, с. 50.
[13] *Пак там*, с. 51.
[14] **Сугарев**, Атанас. Панагюрското читалище „Виделина" в миналото. – София, 2015, с. 82.
[15] *Турция*, бр. 10, 11 септ. 1865). *Вж и:* **Ангелов**, Боян. *Цит. съч.*, с. 22-23, 29.
[16] Архив на ИМ – Панагюрище, II-908, л. 1.
[17] Архив на ИМ – Панагюрище, II-908, л. 1
[18] Архив на ИМ – Панагюрище, II-908, л. 2.
[19] Архив на ИМ – Панагюрище, II-908, л. 2.
[20] Архив на ИМ – Панагюрище, II-918, л. 1-2.
[21] Архив на ИМ – Панагюрище, II-918, л. 2.
[22] **Сугарев**, Атанас. Панагюрското читалище „Виделина" в миналото. – София, 2015, с. 85-86.
[23] Архив на ИМ – Панагюрище, II-917, л. 1-2.
[24] Архив на ИМ – Панагюрище, II-915, л. 1-2.
[25] Архив на ИМ – Панагюрище, II-915, л. 2.
[26] Архив на ИМ – Панагюрище, II-916, л. 1.
[27] Архив на ИМ – Панагюрище, II-914, л. 1-2.
[28] Архив на ИМ – Панагюрище, II-914, л. 2.
[29] **Миков**, Васил. Извори за историята и географията на нашите градове и села. – София, 1935, с. 4-18.
[30] **Ангелов**, Боян. *Цит. съч.*, с. 83.

Цитирана литература

1. **Ангелов**, Боян. Светлописите на Черновежд. – София : ИК „Богианна", 2010. – 136 с.
ISBN 978-954-676-093-7
2. **Ангелов**, Боян. Виделина. 140 години от рождението на панагюрското читалище. – София : ИК „Богианна", 2005. – 180 с.
ISBN 954-676-063-3
3. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-908)
4. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-914)
5. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-915)
6. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-916)
7. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-917)
8. Архив *на Исторически музей – Панагюрище* (II-918)
9. Бобчев, Стефан С. Автобиографията на *П. П. Карапетров*. // *Българска сбирка*, XI, Кн. 5, 1 май 1904 : Сб. – 66 с.
10. **Вайсилова**, Павлина. *Петър Карапетров*. // *Кръстев*, Л., Г. Гемиджиев, П. Вайсилова. Панагюрци – вчера и днес : Кн. първа. – Панагюрище, 2007, с. 42-50.
ISBN 978-954-91970-3-7
11. **Карапетров**, Петър. Сбирка от статии. – Средец : Печ. на Иван К. Цуцев, 1898. – 391 с.
12. Кратка история на Българската черкова / Съст. **Петър П. Карапетров**. – Средец : Книгопеч. „Просвещение". – 1894. – 171 с.
13. **Миков**, Васил. Извори за историята и географията на нашите градове и села. – София, 1935. – 107 с. (Геогр. библ.)
14. *Оборище*, VII, бр. 258, 1 окт. 1939.
15. **Сапунжиев**, Панко. В бой за чест и свобода : Кн. втора. Каменградски мартиролог. – София : ИК „Богианна", 2007. – 235 с.
ISBN 978-954-676-072-2
16. **Сугарев**, Атанас Панагюрското читалище „Виделина" в миналото1865-1944 г. – София : Изд. „Панорама + плюс", 2015. – 298 с.
ISBN 978954859867-5
17. *Турция*, бр. 10, 11 септ. 1865.

II – IV – 25 *Петър Карапетров – Стефан Бобчев* – Панагюрище : Исторически музей ; читалище „Виделина" ; библиотека (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 25 *Петър Карапетров – Стефан Бобчев* – Панагюрище : Исторический музей ; читалище „Виделина" ; библиотека (исследование с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 25 *Petar Karapetrov – Stefan Bobchev* – Panagyurishte : Historical Museum ; cultural club *Videlina* ; library (study with dedication to *Milen Kumanov*)

СРЕЩИТЕ С ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ – ЧОВЕКЪТ И РОДОЛЮБЕЦЪТ, ПЕДАГОГЪТ, ПСИХОЛОГЪТ И ДИПЛОМАТЪТ

Атанас Шопов

Вечная память
на професор Милен Куманов

На 22 ноември 2021 г. ни напусна нашият учител, многоуважаван колега и учен професор Милен Куманов.

Трудно е в такъв момент да „събереш мислите си" и да разказваш последователно за такъв човек…

Но пък *този* момент ме връща към началото на нашето познанство.

То беше в далечната 1985 г., когато – като студент – участвах в Национална конференция в родния ми град, посветена на 100-годишнината от Съединението на Княжество България с Източна Румелия.

Тук, в Панагюрище съдбата ми отреди да открия един от **моите ментори в областта на научното поприще**.

Голямо и многостранно е творческото дело на Милен Куманов и то заслужено има достойно място сред авторитетните съвременни български изследователи, но е без аналог по историографска и библиографска тежест.

Срещите ми с него пораждаха идеи и редица съвместни проекти. Своеобразен техен връх стана енциклопедията *„Априлското въстание 1876 година"* (2021) – значимо издание не само за Панагюрище и Панагюрския край, но и за отечествената ни справочна историопис…

Много бяха форумите, за които професор Милен Куманов сцециално пристигаше по моя покана като експерт в Националния исторически музей – Пазарджик

Неуморен изследовател, той пламенно, с ентусиазъм и главно – ЧРЕЗ СОБСТВЕНИЯ СИ ПРИМЕР НА ОТДАДЕНОСТ ИЗЦЯЛО, БЕЗ ОСТАТЪК НА ПОЗНАНИЕТО! – ни въвеждаше не само в най-добрите библиографски, историографски и архивоведски традиции, но споделяше с нас – неговите ученици и колети, приятели, и специално – с мен, – нови и нови вести в областта на Новата и Най-новата история, защото и четенето на изворите, и трудовете на съвременниците му бяха за него постоянни естествени прояви на интелекта – *като дишането*.

И днес, посетиш ли столична библиотека или архив, то неговата душевност те посреща там.

Творческата ми работа като учител и музеен специалист затвърди максимата в мен, че образованието изпълва житейският ти път. Именно към постоянно образование и попълване на знанията ня всеки един от нас – неговите ученици, превърнали се негови следовници и съратници, – истинско надграждане! – ни приканваше Милен Куманов към съзидателна жизнена активност. Така той ни вдъхновяваше за родолюбиви дела на историческата нива.

При перманентните ми срещи с професор Милен Куманов – човека и родолюбеца, аз открих в него педагога, психолога и дипломата, който подкрепяше всекиго в пътя на научното му развитие.

Във всеки миг от срещите ми с него преоткривах учения и библиографа, архивиста и историографа, енциклопедиста и човека – земляка и приятеля на Панагюрище.

II – IV – 26 *Милен Куманов* (човек – учен – гражданин – родолюбец) (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*)

II – IV – 26 *Милен Куманов* (человек – ученый – гражданин – патриот) (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*)

II – IV – 26 *Milen Kumanov* (man – scholar – citizen – gentile (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*)

II –V. ИНТЕРВЮТА
Интервью
Interviews

В СЛУЖБА НА *КЛИО*

Беседата води
Лиана Гълъбова

Невероятно, но факт: този среден на ръст човек, който все бърза за някъде, стигна до „третата възраст" и това интервю е може би единственият случай, който го накара да се спре за миг и да обърне погледа си към извървения досега път и да направи една, макар и бегла, равносметка за себе си като личност и изследовател. – Бел. Л. Г. – 13.02.2007. – Бел. ред. – Н. В.[1]

– Вашата библиография, подготвяна от съпругата Ви проф. д.п.н. Александра Куманова за юбилейния Ви сборник[2], ще представи изследователската Ви работа през изминалите няколко десетилетия. Какво бихте добавили към тази картина на живота Ви като историк?

– Със съпругата ми имаме сериозни разминавания по това какъв да бъде обхватът на библиографския материал. Аз искам на този етап той да е по-сбит.

– Вие предпочитате библиографията Ви да съдържа само избрана част от Вашите публикации. Не мислите ли, че един изследовател трябва сам да допринесе за изготвянето на своята пълна биобиблиография, тъй като най-добре познава собствената си работа?

– Не, *човек трябва да притежава чувство за мярка*. *„Скромността краси човека"* – казали са го още древните гърци. Макар че Гьоте е казал обратното: *„Скромни са само глупците"* (защото нямат с какво друго да се похвалят, освен със скромността си). Вижте колко разнопосочни изказвания...

В случая, настоящият сборник е посветен на мен. Но целта му е, не да се акцентира единствено върху моята личност, а да се даде възможност за изява на всеки един от участниците в него, в областта, в която работи. Аз съм поканил изследователи на различните исторически епохи от българската история. Те получават възможност да представят свои научни публикации. Със самото си участие, те вече косвено изразяват и отношението си към мен като изследовател.

– Смятате ли, че библиографията в по-сбит вид е достатъчна да документира добре измеренията на активната Ви публикационна дейност? Какво е мястото на строго научното изследване и на популяризацията в работата на един историк?

– По принцип, сбитата библиография не дава цялостна представа, но в този случай, и такава, тя е достатъчна. В битността си на изследовател съм писал много научни

и научнопопулярни работи. Започнах да се занимавам с популяризаторска работа едва след 1976 г., когато бях поканен да сътруднича на някои вестници и списания.

За мен това беше полезно, тъй като този вид дейност позволява *да се изостря перото. Трябваше да се науча да пиши по-кратко, на малка територия*. Ако си представим един симфоничен оркестър, вестникът е барабанът. Там само трябва да удряш силно, за да те чуят всички. Докато има партитури, които се свирят по-дълго – така ние пишем работите си на дълги „чаршафи".

Във вестникарската статия трябва всичко да е точно на място. Няма място за подробности. Пристъпваш веднага към целта. Това ми липсваше до 1976 г. и ми помогна много в бъдещата ми работа като изследовател, защото вече бързо се насочвах към същината на проблемите, с които се занимавах. Виждам колко е трудно на някои мои колеги, когато трябва да пишат научнопопулярно. Те са свикнали да „ровят" само издълбоко.

Животът предполага всякакъв вид публикации. И строго научните си имат своето място. Научнопопулярните и популярните – също. Стига да има какво да се каже. *Не е важно дали работата е научна, научнопопулярна или популярна, а е важно какво е казано в нея*. Според мен това е съществено.

– ***Какво е, според Вас, значението на специализациите по библиография и архивистика за изграждането Ви като изследовател в областта на историческата наука?***

– Библиографията още отначало ми даде *предимство* пред другите колеги, тъй като ме улесняваше в ориентирането при търсене на литература.

Като архивист бях допълнително подготвен за историческите си проучвания. Ориентирах се бързо във всеки архив и библиотека.

Лесно се справях с всичко и можех да работя въз основа на по-обширна документация и литература, защото знам къде и какво да търся. Познавам добре справочната историческа литература и това ми дава възможност по-солидно да документирам. Както е казал виднияят наш учен – проф. Александър Бурмов, историкът не е подвижна жива енциклопедия – той трябва да знае къде се намира информацията, която го интересува.

Както без тухли няма сграда, така и само с тухли не може да се изгради здание. Подобен е процесът и в историческото изследване. В случая, библиографията и архивистиката ме подпомагаха по-бързо да стигам до изворите.

– ***В какво се изразява, според Вас, обективността на учените-историци и техните изследвания? Какво значи за Вас, когато се казва, че историкът трябва да бъде обективен?***

– По този въпрос има много мнения.

Чисто „обективни" историци няма, защото всички сме живи същества, т. е. „субективни".

– ***Много интересно...***

– Нека припомня какво е казал по този повод Захари Стоянов (цитирам по памет) в *Записките*: *„Не искайте от мене обективност".* И цялото му съчинение е твърде субективно. Обаче историческата наука *„замижава"* пред този негов недостатък, открито заявен, и му прощава, даже когато фалшифицира такъв документ като *Кървавото писмо* на Каблешков от 20 април 1876 г. Това е известен вече факт. Това го доказа не историк, а филолог – известният професор Никола Георгиев.

Но искам друго да кажа: *„субективно" и „обективно" – това са само думи.*

За историка е по-важно да пише на основата на документация, и то не каква да е,

а само проверена. Щом документът, който е ползвал, не е оригинал, веднага трябва „да му светне контролната лампа”.

В случай, че не разполагаме с оригинал, вече трябва да бъдем много по-бдителни, защото с преписите се правят много фалшификации. Но и оригиналната документация понякога не е достатъчна.

За да има доверие един изследовател в даден факт, той трябва да бъде потвърден от минимум два независими източника. Това е особено наложително, когато се работи с мемоарни източници. Те се оприличават на аромат, който се добавя към добре проведеното историческо изследване.

Ще дам *два примера* за същността на мемоарните исторически извори.

Единият е във връзка с годишнината на Васил Левски, която тази година отбелязваме.

Много документи се изнасят, от най-различно естество.

Преди десет години един колега беше открил в спомените на Филип Симидов, че Стамболов се е срещал с Апостола през 1870 г. И по този повод той написа една статия: *Духовният кръстник на Стамболов*, имайки предвид Васил Левски, че го бил привлякъл в революционното движение.

Но този факт не е потвърден от други източници. Нито един от търновските революционни дейци не говори за него. Смущаващото е друго – че самият Стамболов тогава е бил едва шестнайсетгодишен юноша.

На следващата година – 1871, дядо Славейков се среща с него в Цариград и разказва (цитирам по памет): *„Дойде при мен един младеж – Стефан Николов от Търново. Три часа ми говори пламенно и аз се убедих, че България ще се освободи”.* Значи той тогава е бил едва 17-годишен и толкова много е израсъл...

Това не е станало за един ден и за една нощ. Но понеже става дума за Левски, този факт трябва да бъде потвърден поне от още един източник. *Наличието на посочения факт ще послужи за изостряне на вниманието на бъдещите изследователи на Стефан Стамболов – да търсят и други факти за изясняването на този въпрос*.

Сам този колега, ще кажа и името му – Николай Игов, ст. н. с. в *Икономическия институт при Българската академия на науките*, макар и не историк, направи немалко през последните две десетилетия за обогатяване на изворовата база за живота и личността на Ст. Стамболов. Негово дело е издаването и на материалите, отнасящи се до процеса по убийството на Стамболов, без които никой изследовател, занимаващ се с жизнения и обществен път на този политик и държавник, не може да мине.

Втори факт, който самият аз открих, колкото и нескромно да звучи, е, че Левски, според сведенията на един от софийските поборници – Димитър Пенев, бил съден в София през 1873 г. в панагюрска носия и обесен с нея.

За мен това е много важно, тъй като има много свободни интерпретации от художници по темата с какво е бил облечен Левски преди трагичната си гибел.

Рисуват го с различни носии, което не бива да продължава повече.

Затова новият факт има значение – първо: за биографията на Левски и второ – за историята на самото Панагюрище.

Знаем от дядо Вазов, че Апостолът се е превъплъщавал и на „хром”, и на „сляп и дрипав”, и на „търговец” и всякак, според случая. Но въпросът е, че, ако е бил в панагюрска носия, това може да се тълкува по най-различни начини.

Тук, за да не удължавам разговора, *искам отново да подчертая, че и това е само един факт, който също трябва да се потвърди поне от още един източник и да не се стига до прибързани изводи.* Защото това са спомени, писани много късно. Авторите им вече са били с по-слаба памет за даденото събитие.

Левски отдавна има особено измерение в съзнанието на нашите съотечественици. Защото, когато Стоян Заимов пита хаджи Иванчо Пенчович непосредствено

след Освобождението: *„Добре де, ти си участвал в процеса срещу него. Защо подписа смъртната му присъда"*, хаджи Иванчо Пенчович отговаря: *„Абе кой да го знае, че е бил такъв човек? Ние го смятахме за вагабонтин!"* (цитирам отново по памет).

– А какво е, според Вас, мястото на теорията в историческата наука и по-конкретно – във Вашата изследователска работа?

– Докосвате се до една много болна за мен тема, по която досега не съм говорил никога.

Когато завършвах *Университета*, имах амбиция да се насоча към *теория на историята*, тъй като това направление не беше разработено в нашата историческа наука. В Западна Европа то има многовековна традиция и големи постижения.

Но за мен обстоятелствата се стекоха така, че не можах да се заема и със *средновековната история*. Като студент аз подготвих дипломна работа за професор Васил Н. Златарски като историк на *Първата българска държава*. След това прецених, че подготовката, която имах при завършването на *Университета*, не ми позволява да продължа в областта на изследване на средновековната история.

Освен съвременни западни езици, трябваше да познавам още латински, старогръцки, старобългарски. *Без тази езикова подготовка в медиевистиката е невъзможно да се постигнат сериозни резултати*. Слабостта на много наши медиевисти е, че не са достатъчно подготвени в езиково отношение и това им пречи в изследователската работа.

Поради това аз се насочих към новата история на България, за която основната документация е на съвременен български език. Разбира се, много ми помогна ползването на френски език, тъй като цялата документация по външнополитическите проблеми до Втората световна война е на този език

С теория на историята, според мен, следва да се занимават историци, а не специалисти от другите обществени науки, тъй като те гледат с други очи на развитието на историческия процес.

Известен опит за теоретизиране прави само един от големите наши историци – професор Петър Мутафчиев. Но това е между другото, а не като конкретно поставена цел. Това обаче не е негов минус, тъй като той работи във време, когато трябваше да се поставят основите на съвременната българска историческа наука – дело само наченато от професор Константин Иречек и професор Марин Дринов.

Фактически българската историческа наука се изправи в пълния си ръст по времето на професорите Васил Златарски, Петър Мутафчиев и Петър Ников.

Задачата на историците беше да събират факти. За тях теорията без факти няма познавателна стойност.

Следващата генерация, след края на Втората световна война, продължи тази традиция.

Но *излязоха на преден план други – идеологически проблеми, които отклониха пътя на нашите историци от линията, завещана от професорите Марин Дринов, Константин Иречек, Васил Златарски, Петър Ников и Петър Мутафчиев.*

След 1989 г. промените тласнаха нещата в друга насока.

Практически *още не е дошъл онзи момент, когато може да се пристъпи към сериозни занимания по теория на историята въобще, а след това да се правят теоретични изследвания и върху българската история.*

Натрупаният документален материал, обаче, позволява някои теоретични изводи.

Например: защо се отклонихме от насоката, която дадоха професор Марин Дринов и професор Константин Иречек – първо, по въпроса за произхода на българския народ.

До 1944 г. никой не дръзна да се противопостави открито на застъпената от тях теза

за славянските корени на българския народ.

Унгарският историк Геза Фехер, който въпреки че се ползваше с покровителство по политически съображения, не можа да обори тази теза.

След 1989 г., когато „махалото на Фуко" отново се завърти, мнозина, за щастие – не историци, се задълбаха върху прабългарската проблематика.

И сериозни историци, няма да споменавам имена, също се поддадоха на тая еуфория и тръгнаха да отстояват тези, които са недоказуеми.

Защото е много трудно да се работи, когато няма писмени документи. Тоест, не че не може, но трябва да бъдем много по-внимателни.

И на мен ми се иска българската държава да е създадена, не през 681 или 632, а през 331 г., или примерно, в някоя друга по-ранна година. Но не винаги желаното може да бъде действително.

Трябва да се придържаме към реалните факти, а именно, че след 681 г. вече не можем да „спускаме летвата по-надолу" по скалата на времевия континуум, включително и за целия процес.

Дотогава имало ли е, нямало ли е българска държавност, може само да се предполага. Знаем за Кубратова България, за нейното временно съществуване и всичко това е доказано. Но да се твърди друго – е твърде рисковано.

Знам, че образуването на държавата не е еднократен акт. Най-малко аз бих оспорвал противното гледище, *но нищо не може да се твърди със сигурност, докато не се намерят сигурни доказателства.*

За съжаление такива много трудно ще се намерят, тъй като знаем субективността на чуждите извори.

Само едни пример: ако не беше открита една приписка към Евангелие от времето на цар Ивайло, ние и досега нямаше да знаем истинското име на този български владетел. То щеше да си остане *„Лахана"*, както го наричат презрително византийските летописци, „Бърдоква" и още какво ли не друго. Но нямаше да знаем хубавото му име – Ивайло.

– Какво е Вашето отношение към мнението на западно ориентираните учени (и във връзка с дискусията, повдигната сега около събитията в Батак), че още преди 1944 г. нашата историография е била твърде „националистическа", в смисъл, че българските изследователи по традиция не отчитат османското наследство? Малко страничен въпрос (предполагам че не сте директно въвлечен в дискусията, но тя Ви касае силно в ценностен план...).

– Не, не, не, никак не е страничен.

Смятам, че *ако трябваше да се критикува сериозно нашата историческа наука, то това е именно защото тя не е стояла на здрави национални позиции. Платен бе много голям данък на интернационализма, а бих казал – и на нихилизма. Плащано е и за разни други увлечения.*

Национализмът, разбиран като родолюбие, е онази здрава нишка, която всъщност крепи духа на всеки един народ. Но той беше отстояван между другото, а не целенасочено и трайно. Не можа да се създаде традиция, не се продължи тази линия, завещана ни пак от първостроителите на съвременната българска историческа наука в лицето на М. Дринов, К. Иречек, В. Златарски, П. Ников, П. Мутафчиев*. Като четеш техните изследвания, чувстваш се горд, че си българин.*

Ще дам отново един пример: В. Златарски посвещава капиталния си труд *„История на българската държава през средните векове"* на падналите за националното обединение на България по време на войните.

Друго нищо да не беше казал, само това да беше, той вече оставя име, достойно за поколенията.

Всички наши големи историци обаче са се пазили от патриотарство. То е патент на политиците, по-скоро – на политиканите. Така че, ако има такива упреци, те са неоснователни.

Що се отнася до големия въпрос за османското наследство и във връзка със сега нашумелия въпрос около т.нар. *Баташки мит*, такива изблици е имало, има и ще има за в бъдеще.

Това не е същественото.

Принципно смятам, че в научните среди всеки има право да изложи мнението си, както и да се запознае с вижданията на своите колеги, без териториални ограничения.

По-страшното в случая е, дали това не е някакво опипване на сега съществуващата обстановка в България, на състоянието на нейната държавност.

Не дай Боже, да се сбъднат моите лоши предчувствия за примера с Югославия.

Ако това е така – очаква ни много лошо бъдеще.

България е много малка държава. Тя не е изкуствена формация като бившата ни западна съседка при разпадането ѝ през 90-те години на XX в. Сърбия се раздели с несръбските си територии.

А ние с кого да се разделяме, като граничим само с наши територии – на север, запад и юг?

– А как Ви се струва все още трудната за България идея за единен европейски учебник по история, какъвто направиха засега Франция и Германия въз основа на постигането на общ исторически разказ? Защо преди известно време се оказа, че според специалистите на Балканите, тук на този етап това е невъзможно?

– Невъзможно, защото липсва нужната култура.

При всичката си специфичност и противоречия, които съществуват сега на Балканите, ние имаме много общи моменти.

Има какво общо да споделяме: *християнската идея, славянската цивилизация* – те не са само български, но и сръбски, хърватски, черногорски и прочее.

Виждаме колко много славяни живеят на Балканите.

Има много неща, които са общи, допирни.

Но идеята, която беше заложена, не беше продиктувана от чисто научни съображения.

След като това стана ясно, тя се оказа неосъществима.

В крайна сметка, не можем да приемаме необосновани постановки.

Не можем да се откажем от собствената си история с всичките ѝ грешки и кусури, каквито и да са те.

– Как гледате на заниманията на български изследователи с чуждестранна история и на интереса на съседите и чужденците към българската история?

– За изследователя, според мен, не е толкова важно каква история проучва, а как я проучва. Изискванията са едни и същи: да се познава проблематиката, независимо каква е тя; да има документална база, честно отношение и сериозно третиране на историческия процес.

Ето например, не приемаме ли положително историята на България, написана от К. Иречек? Нищо, че е чех по произход.

Един популяризатор може да се нарече добър или лош, но в науката не е точно така. Много са факторите, които влияят върху формирането на един историк. Разбира се, по-трудно се пише върху чуждестранна история.

Аз лично съчувствам на някои мои колеги, които се занимават с проблеми на общата история, но не толкова заради езиковата бариера, колкото за трудния достъп до документите. Тези ограничения съществуват по принцип и за античната и средновековната обща история.

Едно е да се работи по извори на родния език, друго е да се ползват извори на чужд език и да се пътува до архивите в чужбина. Това предполага допълнителна подготовка, изисква неимоверни усилия, коства много напрежение и много повече финансови средства.

– Бихте ли се ангажирали с някакви съвети към начинаещите историци, които избират това призвание – как да намерят баланса в сегашната сложна ситуация? Какво бихте казали на тези, които тепърва се ориентират към историческата наука и започват да се занимават с история при сегашното – ново състояние на българската историография? Каква да бъде насоката на тяхното начало?

– Съвети никой не обича...

Особено младите и начинаещите. Те знаят всичко... те имат чувство, че знаят всичко и не приемат чужди съвети.

Със съвети не става нищо.

Животът ще ги научи.

Важното е едно само да знаят – да обичат това, което правят, и да бъдат честни спрямо себе си и фактите.

За мен това е важното.

Тези две неща ще ги вкарат в пътя, по който да вървят най-добре.

Да бъдат честни и да обичат работата си.

По-нататък всеки се развива според своята представа.

– Да оставим за малко скромността и да погледнем към приемствеността – кои са Вашите наставници, от които сте получавали необходимата помощ и насоки? Можете ли да се наречете последовател на някого от тях или на определена школа? За кои у Вас е останал най-скъп спомен?

– Учители, искате да кажете.

Много са историците, които са ми помогнали в усвояването на тази *трудна професия*.

На първо място поставям Васил Гюзелев, който сега вече е академик. Като млад асистент той ми *показа как трябва да се работи*. Под негово непосредствено ръководство написах моята дипломна работа за професор Васил Златарски, за която споменах по-горе. Той ме насочи към това, че *всяко изследване трябва да се опира на извори* – това е големият урок от него.

По отношение на *прецизността и на обхващане на възможно най-голям обем документален материал*, като свой наставник трябва да посоча професор Величко Георгиев, с когото също съм общувал дълго. Има и много други, които не мога да изредя, на които сега ми се удава случай да благодаря най-искрено. На някои още приживе, на други – задочно, тъй като вече се намират в Царството Небесно.

Но наистина трябва да кажа, че *всеки изследовател, когато се изгражда, така или иначе върви по пътя на своите предшественици*.

Никой от тях не ме е съветвал назидателно.

Учил съм се, по-скоро от техните изяви, отколкото от съветите им.

Затова винаги казвам на по-младите от мен: *не поучавайте, а давайте сами пример със своята изследователска дейност!*

Приемате ли го това?

– Да, това е много ценна препоръка*...*

– Значи, не е до съвета.

Аз не мога да хвана за ръка студенти и да им кажа: *скъпи колеги, много сте ми симпатични, вие трябва да направите това, това и това*.

Но *когато те видят направеното от мен, тогава нека избират да вървят ли по същия път или не*.

Когато съм се занимавал с преподавателска работа, макар и съвсем за малко, гледах *студентите ми да бъдат повече като факли*, а не като кошчета за боклук.

Да се предизвика интересът на младите, симпатията им – това е, което някои колеги забравят, а то е основното.

– ***Тогава ще бъде интересно да кажете как гледате на сътрудничеството между историци от различни поколения и различни области на историята?***

– Винаги съм се отнасял положително към съвместни работи. *Важното е да има еднакво честно отношение към темата, която се разработва*.

Не обичам измамите зад гърба.

Имам, за съжаление, няколко горчиви опита в това отношение и това стана причина да скъсам връзките си с колеги, с които съм поддържал отношения повече от три десетилетия.

Защото *в човешки план правим компромиси ежедневно, от какво ли не естество, но в науката – това е недопустимо.*

В науката могат да се правят ревизии на заети позиции – само на базата на нови документи, а не от конюнктурни съображения.

Ще дам пример с един мой колега, когото познавам повече от тридесет години. Беше уредник на *Националния музей „Радецки"* и ме покани да напиша предговор към една енциклопедия за *Ботевата чета*. След това зад гърба ми написа една глупост – че убиецът на Христо Ботев бил Никола Обретенов. Ние с друг колега – Петър Чолов, незабавно дадохме отговор в пресата, че това е негово мнение, без той да го е доказал.

Затова казах, че *при колективната работа трябва да има единомислие.*

Когато правиш сам своя публикация, пишеш каквото мислиш и се съобразяваш само с това, каквото ти смяташ за полезно.

Но когато пишеш с други, трябва да има единомислие.

В случая с убийството на Хр. Ботев, ние с П. Чолов не споделяме неговата позиция.

Дали той е прав или ние, това времето ще покаже.

Но ние предварително имахме коренно противоположни тези.

А постигането на единомислие е задължително условие, иначе не може.

Орел, рак и щука могат ли да работят заедно – как мислите?

– ***Как се отнасяте към научните колективи в институт, факултет, архив, музей и др. и как възприемате ролята на институцията в живота на учения?***

– Имаше такива колективи до 1988-1989 г.

Сега вече всичко се изпразни откъм съдържание, защото тези институции са лишени от финансови средства и не могат да имат онзи начин на живот, който водеха преди...

Факт е, че ние нямаме средства за изследователска работа, за научни конференции, за дискусии.

Какво има сега?

Всеки си работи в неговото „дюкянче". Тъй като няма вече по същество научни институции, няма с кого да седнем да разговаряме. Наруши се онзи дух, който съществуваше до 1989 г.

Криво или право, но преди имаше научна атмосфера, някакви критерии, някакви изисквания. Аз знаех, че *минеше ли една моя публикация в научното звено, където работех*[2]*, можех да бъда вече спокоен*. Защото това бе най-гъстото сито, там бяха тесните специалисти по проблемите, с които се занимавам.

Имаше и гафове, но повече като изключение, а не като правило. Имал съм единични случаи, при редактиране на мои материали в авторитетни наши исторически списания, без

мое знание да се нанесат некомпетентни добавки, които променят смисъла. Изумително за мен навремето беше, как вместо извинение, един водещ наш историк изрази съмнение, че материалът ще бъде прочетен.

А *колкото ученият е по-нагоре, толкова трябва да бъде по-взискателен, защото дава пример.*

Аз уважавам колективния труд, но във всичко трябва да има някаква мярка, някакви принципи.

Иначе не може да има добро сътрудничество и да се постигне значим резултат.

– ***В този смисъл: как оценявате критиката в нашата научна общност?***

– Критика няма, както вече няма и наука – по-скоро има критикарство.

И сега имаме много голяма нужда от критика, но от градивна, конструктивна, а не от голо ругателство.

Без критика науката просто не може да се развива.

– ***А как виждате промените, които предстоят в научната политика у нас?***

– Промените в научната политика не са по същество.

Щом няма национална доктрина, няма и научна политика.

Сегашните промени са съвсем повърхностни, несериозни.

За съжаление днес гледат повече човека, а не качеството на неговата научна продукция.

Има много примери – *гласува се за това кой е, а не какво е направил*.

Бих искал да живея във времето на акад. Александър Теодоров-Балан и акад. Любомир Милетич, когато, въпреки техните лични вражди, е имало уважение към творческите им постижения. При погребението на Милетич през 1937 г., старият Балан, запитан защо е дошъл в *Университета* на поклонението, отговаря: *„Покойният беше лош човек, но голям учен”*.

Хубаво е да се прави такова разграничение между отношението към учения и към човека, защото това, което остава, не е тленното, а духовното – паметникът, който всеки оставя след себе си.

– ***Тогава какво е мястото на приятелството в творческия път на историка?***

– Знам, че за творците в областта на изкуството приятелството е нещо голямо и силно.

Историците отделят повече внимание на други фактори.

Но е хубаво, когато имаш поне един човек до теб, който да те вдъхновява. Тогава придобиваш неимоверна работоспособност.

Ще дам пример с чл. кор. Страшимир Димитров, известен наш изследовател-османист. Като посвещава една от своите книги на съпругата си Красимира Митовска, той ѝ пише: *„с надежда дано да я прочетеш”*...

С директни напътствия и насила – това не става.

По заобиколен начин е по-приятно.

Директният начин не е толкова затрогващ.

Приятел, който да е с главно „П” – всеки има потребност от такъв.

– ***Вие живеете в семейство от двама изявени учени...***

– Благодарен съм на моята съпруга, че тя не ми пречи в изследователската работа. Признавам, че не споделям с нея всичките си творчески идеи, с цел – да не я обременявам в работата по нейните проблеми. Докато тя има органическа потребност да споделя всичко с мен.

– ***В този смисъл, как гледате на феминизацията на българската наука?***

– Според мен няма нито феминизация, нито обратното.

Или има наука, или – не; или се занимаваш с наука, или – не: полът не е съществен признак.

– ***Все пак, какво е Вашето послание към бъдещите историци?***

– Нека да не мислят има ли наука, или – не, а да работят.

Времето ще покаже с какво са допринесли в нейното развитие.

Никой не може точно да предвиди пътя си и всички обстоятелства около него.

Който има потребност да се занимава с наука, той ще намери най-добрия начин за това.

Според мен, няма запазени ниши за когото и да било, както някои литератори в близкото минало се опитаха да заемат позиции на „класици", а днес – никой не се сеща за тях.

Мога да дам пример с редица имена, които нашата общественост познаваше.

Други, които бяха по-встрани от общественото внимание, сега са големи имена в литературата...

И в науката, и в изкуството няма запазени места – те се завоюват с непрекъснат и изнурителен „къртовски" труд.

– ***Какво мислите за българската издателска политика в областта на историята?***

– Няма такава.

Най-унизително е, че човек трябва сам да си търси спонсори за реализация на своята научна продукция.

Нашето поколение беше научено по друг начин.

Смятам, че не всеки изследовател е пригоден да мисли за работата си от финансовата страна.

За това трябва да има мениджъри.

Едните умеят едно, другите – друго.

Някои могат да намират финансови средства, други могат да пишат.

– ***Могат ли изследователите да бъдат подготвени или принудени да се справят и с двете дейности, или това е изцяло задължение на научния колектив и администрацията?***

– Повечето изследователи са принудени да вършат и двете дейности, но това им струва твърде много нерви и усилия, които те биха могли да използват в непосредствената си творческа работа.

– ***Само интересното за публиката ли трябва да излиза на българския книжен пазар? Вие какво бихте издавали?***

– Всеки историк трябва да има съзнанието, че от осем милиона българи – не са всичките историци.

В нашата работа е хубаво да правим това, което наистина е стойностно.

Сега са модерни телевизионни формати като *Биг Брадър* и *Сървайвър*, доскоро имаше други зрелища, но те минават и заминават.

За истинската наука критерият е времето.

– ***Губи ли се много от информацията за един историк в биографиите? Не е ли много сухо и аналитично такова представяне? Трябва ли историята на науката да запази някои житейски моменти от ежедневието на изследователите, които да привлекат към тях и популярния читателски интерес?***

– Не всеки човек може да каже всичко, което е преживял.

Остава това, което е написал.

По него можем да съдим какво е искал да каже – и за себе си, и за обществото.

Мога да дам примери от литературните среди.

Например, никой не се интересува от факта, че Йордан Йовков е обичал мляко с ориз, което жена му всеки ден трябвало да приготвя.

Но всеки се възхищава от Албена, Боряна и другите му женски образи, които разкриват красотата на българката.

Щастливо обстоятелство е, че проф. Спиридон Казанджиев – негов приятел и роднина, е записал своите срещи и разговори с писателя и така ни е оставил документи за онова, което Йовков не е могъл да каже в творбите си.

Подобен случай имаме с Иван Вазов.

Именитият проф. Иван Шишманов записал техни разговори и благодарение на тях книгата му е ценен извор за онези, които изследват Вазовото творчество. Много неща, които Вазов е споделил с Шишманов, също не можем да открием в самите му творби – например, как е писал, кои прототипи е избирал и пр.

В историческата наука това не може да стане – много страни от изследователския процес остават скрити. Нашата задача е да хвърляме светлина върху изследваните проблеми, а не върху себе си.

Например, от моите публикации никъде не проличава, че три пъти съм се противопоставял на заседание на *Секцията по нова българска история в Института по история* при *Българската академия на науките* срещу предложената ми тема за дисертация. Исках вместо с проф. Александър Цанков, да се занимавам с Андрей Ляпчев, а трябваше да се подчиня на взетото решение.

Когато вече имах възможност да издам мемоарите на Александър Цанков, направих друго признание. Това, което не бях написал в дисертацията и другите си публикации по тази тема, тук го казах в предговора: цели три десетилетия мечтаех да се запозная с тези мемоари. Защото въпреки всички недостатъци, които имат мемоарите на Ал. Цанков, ако ги имах навремето, щях да напиша по друг начин изследването си за неговото управление (1923-1926).

– Кое според Вас е водещото за един изследовател – изворите, финансирането или научният интерес?

– Определящото, според мен, е научният интерес – ако го има, ще се намерят и време, и средства.

– В този смисъл – какви са бъдещите Ви планове, нови интереси?

– Вече съм на възраст, когато е доста рисковано да се правят далечни планове. Все пак бих се радвал да довърша, заедно с Димитър Иванов, издаването на *Личния архив на Стефан Стамболов*. Съжалявам, че стигнахме до средата и не можем да го довършим по независещи от нас причини. Смятам, че всяко изследване остарява с времето, а *историческите извори по принцип не остаряват – колкото повече време минава, те стават все по-ценни – като истинското приятелство*.

– Казват същото и за историците и историческото познание...

– Не случайно е казано, че изворът е най-чистата вода, от която с удоволствие пие всеки изследовател.

– Кое преобладава в развитието Ви като учен – изненадите или приемствеността?

– Хубаво е човек да върви по своя път, без да пропуска и изненадите, които му

поднася съдбата.

Например, моите интереси са насочени към следосвобожденската история на България. Но на няколко пъти ми се наложи да „прекрача" и във възрожденската епоха.

Последният пример е с откриването на преписа на пълномощното на Панайот Волов и Георги Бенковски от края 1875 г.

Без да омаловажава ролята на гюргевските дейци, този новооткрит исторически извор всъщност преобръща изцяло досегашната ни представа за стореното от тях.

Така един документ може да обори цяла камара от научни тези, застъпвани преди това.

Ето това е една случайност.

Откриването на нов извор е неприятно за специалистите, защото понякога преобръща постигнатите от тях до този момент резултати.

А би трябвало се радват на такива документи, тъй като те спомагат да се стига по-близо до историческата истина, което е желанието на всеки изследовател.

– ***Имате ли предпочитани изследователски обекти или предмети – коя е любимата Ви област на изследване, исторически период, масив от извори и пр.? Ваши колеги Ви определят като македонист – това сигурно е само една страна от научната Ви дейност?***

– Моята изследователска област е новата българска история.

Като студент – Средновековието ми беше любим исторически период.

Ако говорим за личност – това е тази на Александър Цанков.

Дълги години той е анатемосван като „кръволок", но, *въпреки че е отречена личност, в определени моменти става симпатичен*.

Важно е, не коя епоха изследваш, а как работиш.

Големи симпатии съм имал и имам и към други исторически личности – Захари Стоянов, Александър Стамболийски, и то защото са много противоречиви.

– ***Какво мислите за тезата за „бели петна" в историографията у нас и за натрупани исторически проучвания по непопулярни за известно време теми, които тепърва се публикуват?***

– Има публикации на тази тема, но те са дело повече на лаици.

Един историк не трябва да избива комплекси; да не работи за собствено удовлетворение, а да изследва историческия процес такъв, какъвто е.

Не намирам думи да изкажа недоволството си от липсата на ценности днес.

Quo vadis България? ...

Трудно е да се отрази реалното положение у нас в момента.

Затова, когато имам свободно време, винаги се обръщам към *„Краткосмешната история на България"* – дело на Николай Генчев. Чета я и я препрочитам винаги с удоволствие. Тя е уникално съчинение.

За мен истинската наука и силната личност проличават от това, че намират сили за самоиронизиране – и на себе са, и на нацията, към която принадлежат.

– ***Какво е любимото Ви четиво извън историята?***

– Много обичам родната ни литература.

Но несподелената ми любов остана съвременният български език. В *Университета* имах втора специалност *български език и литература*.

Преподавателите по българска филология ми допаднаха и много ме обичаха. Един от тях – проф. Стоян Стоянов, по време на изпита ми подари отпечатък от своя публикация. *Това бе много голяма награда, голям жест за мене – един преподавател да ми даде публикация с автограф*. Имам два такива случая през следването си.

Иначе не отдавам прекомерно значение на отличията, научните степени и званията.

Всички цитират Васил Златарски, а не академик Златарски и се прекланят пред него.

Не титлите, а творческото наследство е това, което остава.

Проучването на В. Златарски за България през VIII в.[3] още не е достигнато и надминато от други изследователи. А е направено преди повече от сто години! Мечтая за такива именно публикации, които да надживяват възрастта на авторите си.

– А кои са любимите Ви исторически изследвания и онези, които оценявате най-високо през последните десетилетия?

– Много са.

Днес има известна преориентация...

Но *en bloc* не съм мислил по този въпрос.

От българските исторически съчинения най-значителното, което ме впечатлява, е Паисиевата *„История славяноболгарская..."*[4].

От по-съвременните – ми е много трудно да посоча, макар че такива не липсват.

Изследователите върху съвременната история се занимават с исторически процеси, които не са завършили, при които всичко още „ври и кипи".

Но много от новооткритите извори (въпреки че фактите в тях все още не са доказани) хвърлят ярка светлина върху 13-вековния период на българската история и спомагат в значителна степен за неговото по-голямо опознаване и изясняване.

– Според Вас, необходима ли е дистанцията от петдесет години (от края на) един исторически период, за да започне той да бъде изследван (обективно) исторически?

– Стара истина.

Затова и *изследователите на най-новата история са най-затруднени – те са в най-сложна позиция, тъй като събитията, които проучват, още не са „кристализирали исторически". Много от участниците в тези събития и техните близки са още живи и ревниво бранят своите позиции.*

Освен това, настъпилата поляризация в българското общество след 1989 г. също пречи на изследванията на най-новата история.

Например, каквото и да се каже за Народния съд от 1944-1945 г., за референдума от септември 1946 г., все ще има недоволни от тях.

Да не говорим за политическите личности, изиграли първостепенна роля в историята на България след края на Втората световна война.

– Не е ли голяма загуба да не се документира навреме и в дълбочина най-новата и съвременната ни история?

– Както казва Димо Казасов, *повечето от политическите личности отнасят много от преживяното „в гроба", защото не си позволяват или не им е позволено да говорят, да кажат цялата истина за дадени събития*.

Най-ярък пример в това отношение е Кимон Георгиев. Той отнесе много тайни в отвъдното, а *други които се заловиха да пишат и написаха спомени, представят своята епоха в твърде превратна светлина*.

Ще посоча един пример – с Тодор Живков като личност, управлявала България повече от три десетилетия.

Ако трябва да се пише новата история по неговите мемоари, тя би се представила в твърде невярна светлина, тъй като техният автор се стреми повече да оправдава своите действия, а не да разкрива историческия процес такъв, какъвто е бил той.

Мнозина от политиците съзнават своята ограниченост и не го крият.

Един от тях – Никола Мушанов, който открито заявява (цитирам по памет): *„Аз не пиша история, а спомени”.*

История се пише въз основа на документи, извори – това вече го казах и пак го повтарям.

– ***Как гледате на съвременните български и западни учени, които държат на литературните и устните източници?***

– Важен е крайният резултат.

Фридрих Енгелс казва, че от романите на Балзак е научил много повече за френската история, отколкото от съчиненията на маса видни френски историци.

Важно е дали литераторът е успял да схване същината, да разкрие процесите, които изследва.

Едно изпипано, хубаво интервю може да даде много повече информация от някои нескопосани исторически изследвания.

Формата е на второ място, въпреки че тя също не е без значение.

Евгений Евтушенко казва: *„Форма – это тоже содержание!”.*

По тази причина не обръщам внимание на някои изследвания, тъй като нищо ново не мога да науча от тях. Познавам много такива, но ще се въздържа да ги споменавам – не искам да обиждам мои колеги.

– ***Нали критиката не значи обиждане и ако е негативна...***

– Няма ли ново, значи се преповтарят казани вече неща и не си струва човек (професионалният читател) да си губи времето с тях.

Едно нещо, но ново да добавиш...

Истинската наука „добавя, а не преповтаря.

И само чрез това, осветляването на историческия процес може да се придвижи напред.

Иначе ще тъпчем на едно и също място.

Има колеги, които не четат много, под предлог, че са „традиционалисти”.

Всеки ден трябва да се чете – като лекарите, които постоянно се стремят да се запознават с нови лекарства, методи и пр.

Иначе, в най-добрия случай, – преповтаряме стари неща, вместо да даваме ново знание.

Например: историкът Тодор Чобанов, когото не познавам лично много добре и който е твърде млад, но се е добрал до изключително ценни източници, ровил се е къде ли не... Убеди ме с малко приказки, но казани точно на място; впечатли ме с това, което чух за неговите изследвания, и разбрах колко много знае. Преобърна цялата ми представа за българската история до образуването на държавата ни. Това не зависи от възрастта и майсторството в занаята – и един мастит историк не можа да му опонира с нищо.

Българинът се кланя не на званието, а на знанието.

– ***След това интервю, познаваме ли Ви по-добре и какво още може да очакваме да открием за човека и историка Милен Куманов?***

– Отговорът на този въпрос оставям на моите колеги.

Признавам, че не се чувствам в добра позиция, когато трябва да говоря за себе си, за собствената си личност.

Като човек и аз имам своите слабости.

Това, което не мога да скрия като изследовател, е стремежът ми към търсене на нови и нови факти за родната ни история.

Не случайно, през последните 10-15 години се занимавам с издаване на извори.

Ако ме поживи съдбата, такова е желанието ми и през следващите години.

Паралелно с това съм се ангажирал обществено и продължавам да подготвям справочни издания, от които историческата ни наука също така има крещяща нужда. Съзнавам, че този род съчинения не са по силите на един човек и затова търся сътрудничество.

– ***Отново и отново работа, нови пътувания из света на родната ни история...***

– Така е и това не е присъщо само за мен, а за всеки, който иска да направи нещо полезно.

Безделието понякога е по-страшно от смъртта.

Скуката просто е убийство.

Благодаря на съдбата, че в продължение на тези четири десетилетия не ми позволи да познавам това състояние.

Що се отнася до стореното, най-малко на мен се пада да го преценявам.

Съзнавам ясно колко малко съм направил, за да имам правото на излишна гордост.

Стореното е просто затворена страница.

Трябва да се гледа напред и само напред.

Бележки

[1] Ако можех сега да задам още един въпрос, щеше да ***е за научната интуиция***, сигурно Вие имате отговора и ще го разясните по-нататък. – *Бел. Л. Г. в писмо до А К. от 13.02.2022. – Бел. ред. – Н. В.*

Публ. по: **Гълъбова**, Лиана. [***Милен К. Куманов*** :] Четиридесет години в служба на Клио : ***Милен Куманов*** като човек и историк.= L&B. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … ***Милен Куманов***. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 13-33. <https://independent.academia.edu/LGalabova> <https://www.academia.edu/44238427/40_години_в_служба_на_Клио_Милен_Куманов_като_човек_и_историк_Интервю_Milen_Kumanov_as_Person_and_Historian_40_years_in_Service_of_Cleo_Interview>

В *публ. – биогр. бел. за М. К.*:

Роден е през 1942 г. в с. Пищигово, област Пазарджишка. Завършва *Историческия факултет на Софийския университет* през 1965 г., специалност *история* и втора специалност *български език и литература*. Специализира *архивистика* и *библиография*.

От 1968 г. до днес работи в *Института за история при Българската академия на науките*.

Автор е на редица научни, научнопопулярни и популярни публикации в областта на новата българска история, сред които монографията *„Александър Малинов – познатият и непознатият”*. Но това, което оставя най-трайна диря в българския културен и научен живот, е обработеният и издаден от него, заедно с д-р Димитър Иванов, *„Личен архив на Стефан Стамболов”* – в 20 тома и един албум.

[2] **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1978- 2007] / Състав. **А. Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... [и др.]. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … ***Милен Куманов***. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 779-800 : 136 ном. загл. – Други библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Рез. на рус. и англ.*

Библиогр. информ.: **1. Гълъбова**, Лиана. [***Милен К. Куманов*** :] Четиридесет години в служба на Клио : *Милен Куманов* като човек и историк.= L&B. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … *Милен Куманов*. – София, 2008. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 13-33. <https://independent.academia.edu/LGalabova> <https://www.academia.edu/44238427/40_години_в_служба_на_Клио_Милен_Куманов_като_човек_и_историк_Интервю_Milen_Kumanov_as_Person_and_Historian_40_years_in_Service_of_Cleo_Interview>; **2. Klio** : sbornik v cest na 65-godisninata na st. n. s. Milen Kumanov. // OCLC – WorldCat <http://worldcat.org/identities/lccn-no2013059149/>. – 10.10.2017. – 1 p.; **3. Клио** : сб. в чест на 65-год. на … Милен Куманов. // <https://knizhen- pazar.net/index.php?option=add_book&id=1012698&title>. – 11.11.2017. – 1 с.; **4. Централна** библиотека на БАН New Catalog. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **5. БАН.** Институт за литература. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **6. Софийски** университет – Университетска библиотека. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **7. „Ivan Vazov”** Public Library – Plovdiv. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **8. Регионална** библиотека – Благоевград КНИГИ. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **9. Регионална** библиотека „П. Р. Славейков” – Велико Търново. // <http://primo.nalis.bg/>. – 27.11.2017. – 1 с.; **10. Клио** : сб. в чест на 65-год. на …Милен Куманов. // <https://knizhen-pazar.net/products/books/1012698-klio-sbornik-v-chest-na-65-godishninata-na-st-n-s-milen-kumanov>. – 27.02.2018. – 2 с.; **11. Клио** : сб. в чест на 65-год. на … Милен Куманов. // <http://ruc.ilib.primasoft.bg/bg/bool- simp.php?bool=(%C0%C2=%D8%EE%EF%

EE%E2,%20%C0%F2%E0%ED%E0%F1%20%CF%E5%F2%F0%EE%E2)&page=2>. – 23.03.2018. – 2 с.

Продълж. и доп.:

Куманова, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) (Продълж. и доп. I) / Състав. **А. Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански, В. Велев** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева** ... [и др.] ; Ез. ред**.: Н.Василев** ; *Епигр.: „Творец на книгата е авторът, творец на нейната съдба – обществото.”* – **В. Юго**. // *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 12, 2014, с. 545-565 : с ил. – Други библиогр. ред.: С. Филипова, М. Максимова. – Библиогр. списък: 164 ном. загл. в разд.: Многотомни публ. ; Еднотомни изд. – Именен показалец. – *Рез. на рус. и англ. ез.*

[2] Секция по нова българска история в Института по история (*днес:* Институт за исторически изследвания) при Българската академия на науките. – *Бел. Н. В.*

[3] *Срв.:* **Куманов**, Милен. ***Професор Васил Николов Златарски*** като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски”. Филос.- истор. фак. Кат. „Бълг. история” ; Науч. рък. **Петър Христов Петров** ; Рец. **Васил Гюзелев**. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К.

Цит. тр. до днес е първото и единствено цялостно историографско проучване по В. З.

Вж: публ. на дипл. работа на М. К. с негов съвр. науч. комент. и интервю по историографските въпроси, свързани с темата, – в *наст. изд.*: *с. 23-223*. – *Бел. Н. В.*

[4] *Срв.:* ***Свети отец Паисий Хилендарски***. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II). – *Бел. Н. В.*

София,
13.02.2007 г.

Записът подготви
Лиана Гълъбова

II – V – 1 *Милен К. Куманов* – когнитологично портретиране (13.02.2007) (интервю)

II – V – 1 *Милен К. Куманов* – когнитологическое портретирование (13.02.2007) (интервью)

II – V – 1 *Milen K. Kumanov* – cognitologic profile (13.02.2007) (interview)

ИНТЕРВЮ С ПРОФ. Д-Р МИЛЕН КУМАНОВ, НАПРАВЕНО ПРЕЗ 2020 г. СПЕЦИАЛНО ЗА ТУРСКИ ДОКУМЕНТАЛЕН ФИЛМ, ПОСВЕТЕН НА ЖИВОТА И ДЕЙНОСТТА НА МУСТАФА КЕМАЛ АТАТЮРК КАТО ВОЕНЕН АТАШЕ В БЪЛГАРИЯ ПРЕЗ 1913-1915 г., ОТ ДОКУМЕНТАЛЕН ЕКИП ОТ ИСТАНБУЛ С РЪКОВОДИТЕЛ НАХИДЕ ДЕНИЗ[1]

Беседата води
Нахиде Дениз

– ***Професор Куманов, моля очертайте вътрешнополитическата обстановка в България в началото на XX в.***

– Началото на XX в. в българската история се отбелязва като начало на едно ново развитие на България в политическо и икономическо отношение.

В икономическо отношение първото десетилетие до 1912-1913 г. се нарича „българското чудо".

България навлиза в индустриалния стадий на своето развитие и постепенно измества занаятчийското производство на българските изделия.

А в политически план настъпва едно голямо разслоение в политическия живот на партиите и от две стари партии – консервативна и либерална – се зараждат над 20 нови партии.

Тогава се зараждат и социалистическото, и земеделското движения в България.

Успоредно на това, което става в Европа, България върви в синхрон с европейското развитие, следвайки своя европейски път на развитие.

– ***Какво е значението на Балканската и Междусъюзническата войни в развитието на България? Питам Ви от гледна точка на това, че Мустафа Кемал пристига като военен аташе на Турция в България след края им?***

– Това са изключително важни събития в развитието на България.

Дотогава страната се развива много бурно, имам предвид в балкански аспект, но войната създава едно сътресение – всичко отива на фронта и се стопира икономическото и политическото развитие на България.

Идването на Мустафа Кемал в България е изключително голямо събитие с оглед на това, което той става след Първата световна война.

Дотогава той е добре подготвен военен, а в България го виждаме като дипломат.

Защо османското правителство изпраща Кемал в България, по-добре ще отговорят колегите от Турция.

Идвайки в София, той проявява нещо неимоверно – не се ограничава с каноните на службата си, която е много деликатна – предвид на дългогодишното османско присъствие в България, но е деликатна и от гледна точка на това, че идва в момент, в който ние сме във война.

ЕТО ТОВА Е НЕГОВАТА ГОЛЯМА РОЛЯ, КОЯТО ДОПРИНАСЯ ЗА СБЛИЖАВАНЕТО НА НАШИТЕ ДВЕ СТРАНИ.

Това, което други европейски държави го постигат едва 10-15 години след Втората световна война.

Тъй като войната вече е една рана, една болезнена травма, той успява да се сближи особено с един кръг от нашия политически елит, които остават силно очаровани от неговата шармантност, от неговото европейско възпитание, от неговите познания и главно – от положителното отношение, което той демонстрира от всяка гледна точка, по всеки повод и с което оставя дълбока следа в българското общество.

Неговата роля е изключително голяма, за да станат Турция и България след Балканските войни съюзници с Австро-Унгария, Германия в последвалата голяма война и – смятам, – че тепърва ще бъде проучвана: защо и в какъв аспект; сближава се с голям кръг български офицери, някои от които са получили образование в турски учебни заведения, а и – с наши политици, които са били тясно свързани с Османската империя, като Андрей Ляпчев – (политик и министър) и Григор Начович.

Мустафа Кемал се сближава с личности, които имат отношение към сближаването между нашите две страни – войната е само един епизод.

И оттам нататък, в продължение на около 100 години, ние нямаме военен конфликт.

Турция е страна, с която България не е воювала.

– ***Как ще коментирате факта, че България оказва подкрепа на турската армия срещу натиска на Гърция?***

– Българското правителство, понеже е под похлупака на политиците, които много зорко следят да не се допусне сближение между двете държави, като бивши съюзници, успява все пак да преодолее съпротивата на съглашенските сили и, когато в хода на военните действия, турската армия получава силен натиск от Гърция, която се подпомага от Англия и Франция, Александър Стамболийски допуска цялата армия на Джевдет паша в България и я спасява.

Тук не става въпрос само за традиционни хуманитарни действия, но ние оказваме военна помощ на турската революция.

Има много факти, които говорят за изключително голямо сближение.

До битката край Сакария и след това до септември 1922 г. Ататюрк е бил готов при всякакви условия с България, за да се осъществи сближение.

След това нещата взимат друга посока.

Факторите, които предопределят поведението и действията на Мустафа Кемал като военачалник и държавник, са други. България не е тази, която има решаваща роля за това, но е важно, че той има роля за развитието на нашите двустранни отношения, когато той казва за България най-хубавите думи при срещи с всички официални личности, които посещават Турция през 20-те и 30-те години на миналия век.

– ***Защо?***

– Защото е вярвал, че е така.

И той е човек, освен политическите контакти – е имал и сантиментални връзки. Нека не забравяме този момент.

Сантименталната връзка е с една от дъщерите на генерал Стилиян Ковачев – един от най-известните наши военоначалници.

А тогава София е била малка, те са се срещали на балове, вечеринки, поддържали са контакти.

Мустафа Кемал е в най-хубавата си възраст. По едни или други причини не се стига до увенчаване на тази връзка с брак, въпреки неговото силно желание, но това не променя неговото позитивно отношение към България.

Това е важно.

Покрай тази сантиментална връзка, той запазва любовта си към България до края на живота си.

– След като в продължение на 15 месеца изпълнява успешно мисията си на военен аташе, Мустафа Кемал успява да издейства от турския генерален щаб да го изпратят на фронта, където турската армия под негово командване успява да отблъсне силите на Антантата. Какъв е отзвукът от тези епични събития в България?

– Ние може само да се възхищаваме от подвига на турските войски начело с Мустафа Кемал в епичните боеве за Чанаккале.

И да се удивяваме на глупостта на Чърчил, който толкова не е познавал нещата, че не може да схване, че за Турция, за Османската империя Чанаккале е въпрос на оцеляване, на живот и смърт, докато за Англия и Франция – е само една от поредните войни.

Изводът е, че, когато става дума за защита на националните интереси, това дава неимоверно голяма сила на турските войници, която съглашенските сили подценяват и гледат на Турция със старите представи от края на 19 в. – като на болния човек.

Развоят на Чанаккале е изумителен. Там загиват десетки хиляди невинни жертви.

Нашите вестници отделят изключително голямо внимание на епичните боеве при Чанаккале и се възхищават на героизма и съпротивата на турските войници срещу англофренските войски.

Епичните битки край Чанаккале през 1915 г. е едно от големите събития, което приковава вниманието на българската общественост не с оглед на симпатии и антипатии, а – защото разгромът на съглашенските сили е нещо, което има важно значение за българската общественост.

– Как и доколко успява Мустафа Кемал да изпълни със съдържание мисията си в София, има ли и какво е значението за бъдещето на турско-българските отношения?

– И като военен, и като аташе-дипломат, а след това – и като държавник Ататюрк се е опитвал, каквото е зависело от него, и в голяма степен да допринесе за едно нормално близко отношение между двете държави.

– Каква е личната ви представа за Ататюрк, сега, 108 години по-късно?

– От моя гледна точка, Мустафа Кемал Ататюрк е уникално явление в новата турска история.

Благодаря Ви, професор Куманов за това интервю!

Бележки

[1] Интервюто е започнато в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" и е продължено по пътя на екипа за Истанбул, с който пътува М. К – *Бел. ред. Н. В.*

София – Истанбул
12-13.04.2020 г.

Записът подготви
Нахиде Дениз

II – V – 2 *Мустафа Кемал Ататюрк* : *Милен К. Куманов* – България – Турция – дипломация (12-13.04.2020) (интервю)

II – V – 2 *Мустафа́ Кема́ль Ататю́рк* : *Милен К. Куманов* – Болгария – Турция – дипломатия (12-13.04.2020) (интервью)

II – V – 2 *Mustafa Kemal Atatürk* : *Milen K. Kumanov* – Bulgaria – Turkey – diplomacy (12-13.04.2020) (interview)

НЬОЙСКИЯТ ДОГОВОР – ТРАГЕДИЯ И ПОУКА

Беседата води
Продрум Димов

Едно от най-драматичните събития в новата история на България е Ньойският договор, подписан на 27 ноември 1919 г. в едноименното парижко предградие между съглашателските сили – победителки в Първата световна война и нашата страна. Това е най-тежкият диктат, налаган на българския народ след 1878 г. Макар че над осем десетилетия ни делят от тази мрачна страница, тя никога не трябва да бъде затваряна. Защото договорът забавя с десетилетия икономическото и културното развитие на България. Чудовищните икономически, териториални и финансови клаузи на договора обричат страната ни на непоносими репарации, лишават я от земи с преобладаващо българско население – Западните покрайнини, Струмица и околността й, а Южна Добруджа отново е дадена на съседна Румъния.

По повод 82-годишнината от това трагично събитие разговаряхме с Милен Куманов – ст.н.с. в Института по история на БАН и наш земляк.

– ***Г-н Куманов, можел ли е да бъде избегнат този погубващ ни акт?***

– **Историческата наука следва да обясни** *не дали е можело или не, а защо е станало нещо, какви са последиците* и т.н. А Ньойският договор е преди всичко резултат от авантюристичната политика на тогавашните български управници начело с цар Фердинанд.

От подписването на Ньойския договор ни делят години, което позволява той да бъде оценяван по-обективно и реално.

Същото се отнася и за политиката на управляващите тогава.

Но с тази тежка задача историческата наука още не се е заела, затова в последните 10-12 години се появиха всевъзможни свободни съчинения...

– ***Кои според Вас са истинските причини за българското участие в Първата световна война?***

– Те се коренят в Берлинския договор от 1878 г., според който току-що освободената България е разпокъсана.

Идеята за национално обединение става приоритетна за следващите генерации.

Начините са три:

- според ВМРО – революция, но тя завършва с погрома на Илинденско-Преображенското въстание от 1903 г.;

- според левите партии – Балканска федерация или конфедерация, идея, неразбрана от масите;

- война, но шансът бе проигран заради политически интереси от тогавашните

български управници и вместо национално обединение, последваха двете национални катастрофи – 1913 и 1918 г.

– ***Идеята за приобщаване на всички български земи в една държава не е ли прикритие на задкулисни игри и користни цели?***

– Най-големият грях на тогавашните управници е, че заложиха цялата материална мощ на страната не толкова на национално обединение, колкото за обслужване на чужди интереси.

Защо например България продължи да участва във войната, след като изтласка сръбската армия от своята територия?

Защо българските войски отбраняват от началото на 1916 г. до есента на 1918 г. отворения под натиска на Берлин и Виена т.нар. Южен или Солунски фронт – няколкостотин километра от Орфанския залив до Албанските планини?

– ***С мъченически усилия България изпълни всички унизителни условия на Ньойския договор, подписан с болка от Александър Стамболийски. Така ли постъпиха и нашите съседи?***

– Като съюзници на победителите, на Сърбохърватското и Словенското кралство, Румъния и Гърция не бяха наложени никакви задължения към победена България, с изключение на едно – да признаят малцинствените права на българите в техните предели.

Нито една от тях не го изпълни, вместо това бяха предприети драстични действия или за прогонване на българското население (както направи Гърция в Западна Тракия и Егейска Македония), или за неговото асимилиране и денационализиране (в Сърбохърватското и Словенското кралство и в Румъния).

– ***Великите сили проявяват двойнственост към балканските страни***...

– Очевидно.

Докато на България е наложен тежък договор, споменатите вече балкански държави са обект на особени симпатии.

Прекроявайки следвоенните Балкани, Великите сили се ръководят не от исторически реалности, а от егоистични съображения, обслужващи техните геополитически интереси в този район.

– ***А незавидната съдба на сънародниците ни в Западните покрайнини?***

– Това е твърде болна тема.

Десетилетия съдбата на сънародниците ни там е вън от погледа на българските управници.

За синовна загриженост към Западните покрайнини едва ли може да се говори и днес – приоритетно място във външната ни политика са други въпроси.

Югославските власти умело използват това безхаберие. Показват го и последните общински избори – в общинските управи в Царибродско и Босилеградско не бяха включени представители на коренното българско население.

– **Режимът на Милошевич е вече история, но това промени ли живота на българите там?**

– Надеждите останаха илюзорни.

Въпреки формалните обещания на новите югославски управници, няма промяна в положението на българите в Царибродско и Босилеградско. Напротив, разбита е малцинствената ни организация, която единствена се бори за етническите им права.

– **Може ли да се каже, че българските политици и управници са си взели поука**

през последните 8 десетилетия?

– Едва ли.

И бедата не е само в това, че са допускали грешки, макар и твърде тежки, а че не се вземат поуки от тях.

А това показва, че те не са изключени и в бъдеще.

Което би било съдбоносно за държавата и народа ни.

София,
27.11.2001 г.

Бележка

Публ. по: Знаме, бр. 229, 27 ноември 2001 г.

Записът подготви
Продрум Димов

II – V – 3 *Милен К. Куманов* – Ньойски договор (27.11.2001) (интервю)

II – V – 3 *Милен К. Куманов* – Нёйиский договор (27.11.2001) (интервью)

II – V – 3 *Milen K. Kumanov* – the Treaty of Neuilly (27.11.2001) (interview)

„ЗА МЕН НАЙ-ГОЛЯМОТО СВЕТИЛО СРЕД ВСИЧКИ" – ПРОФЕСОР ТОДОР БОРОВ

Беседата води
Мария Стефанова

– ***Професор Куманов! Бих искала да Ви попитам за надписа на Българския библиографски институт в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – дали той някога е бил оцветен?***

– Още от самото начало на този институт той не се помещава в днешната сграда на Библиотеката, защото тя е построена през 1953 г., а Институтът е създаден през 1941 г. ...

Но от поставянето на надписа на Българския библиографски институт в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – когато Институтът се установява в нея, – той е бил оцветен в злато.

Така всички го знаем!

И бяхме крайно изненадани, че след вероломното закриване на Института през 1963 г., беше направен опит да бъде заличен и този текст, което не е редно.

За мен не е толкова важен цветът на надписа.

Пагубното за отечествената ни култура е, че бе ликвидиран Институтът.

Това е по-важното, защото Библиографският институт има допълнителни специфични функции вън от тези на Националната библиотека.

Той беше едно културно завоевание на България – нейна визитна картичка, с което цяла Европа ни уважаваше, защото той емблематизираше паметта на България.

Като махнеш паметта на един народ, какво остава от него?

Архивите и библиотеките, музеите са паметта!

– ***Професор Куманов! Вие от коя година идвате в Библиотеката?***

– От 30-ти август 60-та година.

– ***Тогава бяхте студент, предполагам?***

– Да! Аз – освен история – съм завършил библиография в Катедрата по библиотекознание към Софийския университет „Св. Климент Охридски", и съм работил година и половина в Окръжна – *днес:* Регионална – библиотека – Сливен като библиограф, така че съм изцяло свързан с тази професията и след това цял живот ползвам като читател библиотеките...

– ***Какво Ви привлича все още в Библиотеката – магическа сграда или това, което се съдържа в нея?***

– Главно – библиотечния фонд!

Важна е и сградата на една библиотека – още повече: национална – да бъде издържана във функционално и естетическо отношение...

Аз познавам добре библиотеките в редица европейски градове, които съм посетил, и навсякъде въздейства и самата библиотечна сграда като архитектура, визия...

Но по-важното е, че тук – в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – е най-големият книжен център на България.

Тук може да се намери всичко от писменото ни наследство, което е възможно да съществува за България...

... Всичко ***с изключение*** **на справочния фонд**, който по време на бомбардировките през 1944 г. е пострадал фатално, и голяма част от фонда е изчезнала безвъзвратно... Сега ми се налага за най-обикновени справки да пътувам до Пловдив постоянно – до Народна библиотека „Иван Вазов"…

– ***А какво в момента четете?***

– В момента работя нещо много специфично... Преди години съвсем случайно ми натрапиха – грубо казано – да се заема с издаването на личния архив на Стефан Стамболов, който е разделен на две части: едната му част се намира в научния архив на Българската академия на науките (БАН), която успяхме с професор Димитър Иванов да издадем през 90-те години на миналото столетие.

Сега се заемам с втората част на този архив, която се намира тук и се оказа изключително богата.

Искам да направя този архив обществено достояние, защото личността на Стефан Стамболов е една от малкото, от които се интересуват не само историците, но и широки кръгове от нашата общественост...

– ***Тоест Вашият труд, Вашето проучване след известно време ще бъдат издадени?***

– Да! Освен това като библиограф знам, че **този род многотомни издания имат отделни и специфични изисквания** – основните им корпуси е необходимо да бъдат съоръжени със **система от показалци – като минимум: именен и географски**. Без този **справочно-енциклопедичен апарат изданията са практически неизползваеми**, защото, ако Ви трябва едно име да проверите – например, Захари Стоянов, не е нужно да прелиствате страниците на всичките 20 тома на изданието, а **с един поглед – чрез показалците – може да установите съществуващото**...

Още преди появата на електронните средства и масмедиите човечеството е спазвало изискванията на един голям руски библиограф – **Николай Александрович Рубакин**, който в 1913 г. е казвал, че ***„Не е важно една библиотека колко милиона тома съхранява, а за колко време книгата от депото стига до читателя"***.

Целта е да се пести време, за възможно най-малко време човек да получи информацията, която го интересува.

– ***Според тези изисквания на Н. А. Рубакин, както казвате, нашата Библиотека къде се нарежда?***

– Нашата Библиотека чувствително, сега особено с това младо попълнение на кадри, съкрати изключително много времеемкостта на процеса. Достатъчни са няколко минути, за да книгата от депото достигне до читателя. По-рано – при старата система, се редяхме на опашка и чакахме. Сега съм много приятно изненадан от това страхотно подобрение за читателите.

– ***Може ли да направите едно уточнение... Завършил сте библиография...***

– Да! Възпитаник съм на професор Тодор Боров в Софийския университет „Св. Климент Охридски”, с когото поддържахме лични отношения до края на живота му.

– ***Моля Ви – разкажете ми за това специално***...

– Да! Бил съм студент на професор Тодор Боров в продължение на следването ми в Софийския университет „Св. Климент Охридски” в продължение три години и половина – седем семестъра, при които съм слушал лекциите му, без да пропусна нито една, и това беше з**а мен най-голямото светило сред всички** мои преподаватели, макар че аз завърших **история**.

Имахме много добри колеги и преподаватели в Софийския университет, но **той стоеше на порядъци над тях във всяко отношение, защото това беше един енциклопедист от времето на Просвещението, пренроден сред нас**...

Професор Тодор Боров беше човекът, който **боравеше свободно с всички справочно-енциклопедични магистрали на познанието – с универсалната международна библиография**...

Аз поех именно пътя на **справочно-енциклопедичното универсално библиографиране и историографиране**...

И в момента приключвам едно **фундаментално издание – „ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ”**... Вече работя над корицата... Мащабното издание е готово – то е 3-томно издание с над 3600 страници, с което **искам да възстановя мястото и ролята на Църквата, която съзнателно или несъзнателно е принизявана**.

И – ако не друго – **ХРИСТИЯНСТВОТО е цивилизацията, която е преживяла през много столетия, независимо от всички бури, които сме преминали, и благодарение именно на тази цивилизация сме стъпили на земята и се крепим на нея**.

– ***Много Ви благодаря, професор Куманов!***

– Благодаря Ви специално за интереса Ви към личността и делото **на професор Тодор Боров – явление на нашия научен и културен небосклон**!

Той беше **човекът, който информираше и образоваше, възпитаваше гражданско и научно поведение в условията на информационния бум**... Той се опита **да въведе европейския стил и метод на преподаване у нас**, за което снощи бившият ректор на университета проф. Иван Илчев в едно свое изказване подчерта, че **европейските институции се опитват да наложат като стандарт**...

Професор Тодор Боров въведе курса „Увод в наукознанието” и **на лекциите му се получаваше обща синтезирана и конкретна информация за развитието на човешката култура, за науката – в най-общ и конкретен план от древни времена до наши дни**. Именно този курс следва да се чете във всички вузове от първи курс. Точно това е **първата базова дисциплина, от която студентите трябва да могат да получат фундаментална представа за информационната картина на света**!

Вярно е, че сега има интернет и „всичко” може да се научи много по-лесно. Но аз към интернет имам сериозни възражения, защото нямам увереност в тези, които изработват и разпространяват съдържащата се в него информация. Там „всичко” всичко е *анонимно,* а **международната универсална библиография – лостът за боравене с познанието** – е най-скъпата информация, за всички издания на която няма терминали на едно място в нито една библиотека по света... Истината е персонифицирана... А по специалните проблеми, по които познавам източниците, в интернет намирам толкова много неточности...

Но хората не могат да бъдат винаги специалисти и не може без интернет – като СРЕДСТВО ЗА КОМУНИКАЦИЯ...

Но към това средство прибягвам само в краен случай. Предпочитам личните комуникативни актове – без посредници.

– ***Ние сме научени винаги да цитираме източника – нали така?***

– Мога да дам само един пример...

Образцово като информационна култура – и мирогледно, и методологично – до ден днешен остава деветтомното издание *„Годишник на Българския библиографски институт”*. По неговата информационна скица се изработват аналогични периодични трудове в чужбина. Обърнете внимание на нивото на библиографиране, историографиране и цитиране в него...

Утешително е, че по модела на това уникално периодично издание се създава днес – в модерното информатизационно съвремие на XXI век! – единственото Академично периодично и универсално библиографско и историографско справочно-енциклопедично издание у нас – *„Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии”...*

Информацията е КУЛТУРА и СВОБОДА едновременно – да търсиш, намираш и разбираш истината!

Бележки

[1] Интервюто е взето в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”. – *Бел. ред. Н. В.*

София
1.04.2021 г.

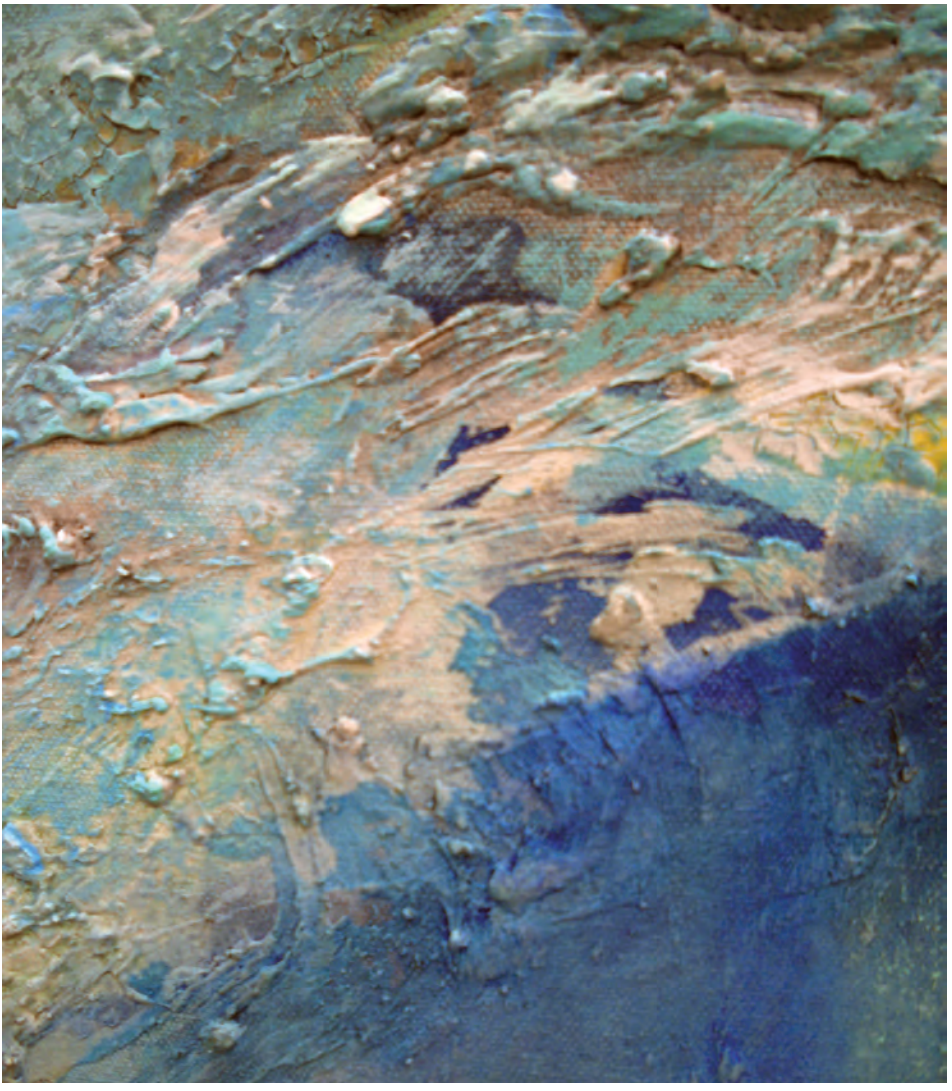
Записът направи
Надежда Томова

II – V – 4 *Николай Александрович Рубакин – Тодор Боров* : *Милен К. Куманов* – библиотеки – библиография – информационна картина на света и познанието (1.04.2021) (интервю)

II – V – 4 *Николай Александрович Рубакин – Тодор Боров* : *Милен К. Куманов* – библиотеки – библиография – информационная картина мира и познания (1.04.2021) (интервью)

II – V – 4 *Nikolay Alexandrovich Rubakin – Todor Borov : Milen K. Kumanov – libraries – bibliogtaphy – information picture of the world and lore* (1.04.2021) (interview)

III. БИОБИБЛИОГРАФИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ
Биобиблиография Милена Куманова
Biobibliography of Milen Kumanov

Константина Константинова
„Различия”

Константина Константинова
„Различия”

Konstantina Konstantinova
„Distinctions”

През тръни към звездите!

МИЛЕН К. КУМАНОВ
(1942-2021)
СИСТЕМАТИЧНО-ХРОНОЛОГИЧЕН БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА КНИГИТЕ, ПУБЛИКУВАНИ С НЕГОВОТО АВТОРСТВО
(Stabat Bibliography: Прижизнено базирана биобиблиография)

Александра Куманова

„Когато разказваме история,
Ние живеем
Памет."
Аманда Горман – *вж: с. 1723*

Представяният биобиблиографски свод е систематизация на вторично-документалните образи на **221 книги**, които са поднесени в съответствие с **характера на публикационното творчество на М. Куманов – енциклопедист, историк, библиограф, архивист, историограф, биограф, текстолог**.

Уникалният справочно-енциклопедичен историографски историко-културен метод на изследователя прави създадените от него произведения ценни **справочни издания** в пресичащото се поле на **архивистиката, библиографията, историографията, биографиката на дейците на историята и съвремието ни** (за което е и номинацията му през 2005 г. от Американския биографичен институт в Роли, щат Северна Каролина в качеството на **автор на „The Contemporary „Who`s, Who of Professional"**).

Именно разбирането за **справочно-енциклопедичния историографски характер** на **книгите, публикувани с авторството на М. Куманов**, е в основата на решението – те да бъдат отразени в ***две хронологични поредици***:

- многотомни публикации (**NN 8-38**), представени по **персоналии** (**NN 8-35**) и **топоси** (**NN 36-38**);

- еднотомни издания, подредени вътрешно **азбучно – в единен свод и по *заглавията* на трудовете на М. К.**, и по **фамилните на авторите, в чиито книги М. К. взима ключово участие** (**NN 39-219**); *тук* са поместени и публикуваните в периодични издания монографични издания (**NN 48, 86**).

Статиите, рецензиите и други „малки" форми, написани от М. Куманов, не са обект на това библиографиране, защото **к**огнитологичното им равнище **е изцяло инкорпорирано в справочно-енциклопедичните издания на персоналията**. В свода не са отразени и периодичните и продължаващи издания, на които М. Куманов е научен консултант.

Самите томове на многотомните издания са взети за **основа на номерацията** на библиографските записи *тук*.

Но **многотомни произведения на големи колективи**, в *някой* **от томовете на които М. Куманов има *публикация* иили участие като *редактор, рецензент и проч.***, в *настоящия* свод са отразени в **кумулацията на еднотомните издания с участието на персоналията**.

За достигането на **максимална компактност на представената систематика** в списъка са използвани следните **методически решения**:

1. **видът авторство (увод, предисл., състав., ред., коментар и т.н.)** на **М. Куманов** навсякъде е изведен в **bold**, като името на персоналията (***М. Куманов*** – Бел. – Науч. ред. *Н. К.*);

2. **след съответните томове** се дават **рецензите**, появили се за тях;

3. **за основа на библиографския свод** са взети **изданията – традиционни и електронни – на националната библиография на България и генерираната от тях библиографска спецификация**; публикациите са прегледани **de visu** (във връзка с което описанията са **редуцирани** и/или **допълнени**);

4. при окончателното редактиране на списъка е въведено **допълнително моделиране за ефективни оперативни справочно-информационни цели** (от **съдържателно** и **графично естество**);

5. във възприетия **азбучен ред по заглавия** за вътрешно структуриране на масива от публикации на М. К. *не* е **отчетено пропускането на името на персоналията (*М. Куманов*) в авторските книги**;

6. **за хронологични граници** на представяния свод е взет **периодът *от*** утвърждаването от ВАК с протокол N 8 / ***08.05.1972*** на дисертационния труд на М. К. (и поради това върхово в *този* списък са изведени **два раздела**: **I. Дисертация, защитена от М. К.**: **N 1** и **II. Дисертации, защитени под науч. рък. или при рец. на М. К.**: **NN 2-7**) ***до*** момента на *настоящата* публикация – ***8.11.2022***;

7. ***този* списък стъпва на предходните 3 прижизнени биобиблиографски труда, направени от автора на тези редове в академичния печат през**:

- 2008 (1. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1978-2007] / Състав. А. **Куманова** ; Науч. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. ред. **Д. Ралева** ... [и др.]. // <https://www.researchgate.net/>. – 11.03.**2008**. – 42 с. – Други библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Предв. публ.* ; 2. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) [1978-2007] / Състав. А. **Куманова** ; Науч. ред. Н. **Казански** ; Библиогр. ред. Д. **Ралева** ... [и др.]. // *Клио* : Сб. в чест на 65-год. на … ***Милен Куманов***. – София, **2008**. – ISBN 978-954-617-042-2. – с. 779-800 : 136 ном. загл. – Други библиогр. ред.: **М. Гаврилова, М. Максимова, Е. Недева**. – *Рез. на рус. и англ. ез.*) ***и***

- 2014 (3. **Куманова**, Александра. ***Милен К. Куманов*** : Систематично-хронолог. библиогр. списък на кн., публ. с неговото авт. (Stabat Bibliography) (Продължж. и доп. I) / Състав. А. **Куманова** ; Науч. ред. Н. **Казански, В. Велев** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева** ... [и др.] ; Ез. ред.: Н. **Василев**. // *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 12, 2014, с. 545-565 : с ил. – Други библиогр. ред.: С. **Филипова**, М. **Максимова**. – Библиогр. списък: 164 ном. загл. в разд.: Многотомни публ. ; Еднотомни изд. – Именен показалец. – *Рез. на рус. и англ. ез.*);

8. ***тук* е поместен и общ Именен показалец на *авторските отговорности* на М. Куманов в представените *негови* и *за него* 221 монографични публикации**;

9. в раздела ***За него тук*** е публикувано библиографското описание на посветения на персоналията юбилеен сборник (**N 220**), както и паметния юбилеен сборник, в който се появява *настоящата* биобиблиография (**N 221**).

Библиографският свод е *посветен на 80-та годишнина от рождението на М. Куманов.*

Личностното жертвено-благородно служене-отдаване на М. Куманов на истината – науката, фиксирано и чрез *настоящия* списък, е причината той да бъде осъзнат (от съставителя и редакторите му) в жанр **Stabat Bibliography** (*лат.:* стоеше – мин. несв. вр. 3 л. ед. ч.; в смисъл: **причастност-библиография**, **отдаденост-библиография**).

I. Дисертация, защитена от М. К.

1971

1. Балканската политика на първото сговористко правителство в България (1923-1926) / М. Куманов. – София : [М. Куманов], 1971. – 370 л. ; 1 автореферат (17 с.)
Машинопис. – Науч. ръководител Елена Диловска. – Рец.: В. Божинов, Я. Йоцов. – Библиогр. в края на текста. – Защитена в БАН. Институт за история. – Утвърдена от ВАК с протокол N 8 / 08.05.1972.
949.72.053.1
COBISS.BG-ID 1260018404

II. Дисертации, защитени под науч. рък. или при рец. на М. К.

1987

2. НЯГУЛОВ, Благовест, 1957- . Добруджанският въпрос във външната политика на България 1926-1931 г. / Благовест Нягулов Атанасов. – София : [Б. Атанасов], 1987. – 428 л. ; 1 автореферат

Възприета форма на името на дисертанта е Благовест Нягулов. – Машинопис. – Науч. ръководител **М. Куманов**. – Рец.: В. Трайков, П. Тодоров. – Библиогр. в края на текста. – Защитена в БАН. Институт по история. СНС по нова и най-нова история. – Утвърдена от ВАК с протокол N 14-5 / 17.05.1988.
949.72.053.12
COBISS.BG-ID 1251700964

1988

3. ГРЕБЕНАРОВ, Александър Георгиев, 1953- . Македонските бежански организации в България 1918-1928 г. / Александър Георгиев Гребенаров. – София : [А. Гребенаров], 1988. – 384 л. ; 1 автореферат
Машинопис. – Науч. ръководител **М. Куманов**. – Рец.: Добрин Мичев, Васил Василев. – Библиогр. в края на текста. – Защитена пред СНС по нова и най–нова история. – Утвърдена от ВАК с протокол N 14-3.
941Б.086.3
COBISS.BG-ID 1251972580

4. КАРАГАНЕВ, Румен Василев, 1955- . Българският излаз на Бяло море 1919-1934 / Румен Василев Караганев. – София : [Р. Караганев], 1988. – 299 л. ; 1 автореферат (21 с.)
Науч. ръководител **М. Куманов**. – Рец.: Димитрина Петрова, Стайко Трифонов. – Библиогр. в края на текста. – Защитена пред СНС по нова и най-нова история. – Утвърдена от ВАК с протокол N 14-3.
941Б.086
COBISS.BG-ID 1251975140

1997

5. ГЕНАДИЕВ, Генади Петров, 1949- . Бежанците във Вариенско : 1879-1908 / Генади Петров Генадиев. – София : [Г. Генадиев], 1997. – 133 л. ; 1 автореферат (1998. – 23 с.)
Принт. изд. – Науч. ръководител Радослав Попов. – Рец.: Георги Марков, **М. Куманов**. – Библиогр. в края на текста. – Предложен от БАН ; Защитен пред СНС по нова и най–нова история. – Утвърден от ВАК с протокол N 8-5 / 28.04.1998.
949.72.051/.052
COBISS.BG-ID 1264147684

1999

6. ВЕЛЕВ, Венцислав Иванов, 1970- . Западните поркайнини в българо-югославските отношения (1919-1931 година) / Венцислав Иванов Велев. – София : [В. Велев], 1999. – 346 л. : с табл., к. ; 1 автореферат (29 с.)
Принт. изд. – Науч. ръководител **М. Куманов**. – Рец.: Георги Марков, Методи Петров. – Библиогр. в края на текста. – Предложена от БАН ; Защитена пред СНС по нова и най–нова история. – Утвърдена от ВАК с протокол N 8-11 /09.11.1999.
949.72.053.1
949.711/.717
327(497.2:497.1)(091)
COBISS.BG-ID 1264245988

2012

7. ШАРЕНКОВА, Светлана Стефанова, 1961- . Славянско-православен цивилизационен проект : опит за нова геополитика : дисертационен труд за придобиване на образователната и научна степен „доктор" по научна специалност [шифър] 05.02.24 Организация и управление извън сферата на материалното производство / Светлана Стефанова Шаренкова. – София : [С. Шаренкова], 2012. – 308 л. ; 1 автореферат (34 с.)
Науч. ръководители: Стоян Денчев, **М. Куманов**. – Рец.: Владимир Мигев, Евгени Манев. – Библиогр.: л. 293-308. – Предложен от Унив. по библиотекознание и информ. технологии. Институт за научни изследвания и обучение на докторанти ; Защитен пред Науч. жури /10.10.2012.
(Подв.)
327.39(=81)(043.3)
281.9(043.3)
327:911.3(043.3)
32(470+497.2)(043.3)
COBISS.BG-ID 1269734884

III. Многотомни публикации на М. К.

III. I. Персоналии

Иван Дочев
2002-2003

8. ДОЧЕВ, Иван Димитров, 1906-2006. Интервюта с *Иван Дочев*. Кн. 1 / [**интервютата взе**ха] **М. Куманов**, Ивайло Петров Иванов ; [**предисл. М. Куманов**]. – Шумен : Аксиос, 2002 [деп. 2003] ([София : Вулкан 4]). – 236 с., 6 л. : ил., факс.
Възприетата форма на името на интервюиращото лице Ивайло Петров Иванов е Ивайло Петров. – Офс. изд. – Именен показалец.
ISBN 954-8789-98-1 (кн. 1)
949.72.05(092)(047.53)
329.73(497.2)(091)(092)
92 Дочев, Иван
COBISS.BG-ID 1039612132

9. ДОЧЕВ, Иван Димитров, 1906-2006. Интервюта с *Иван Дочев*. Кн. 2 / [**интервютата взе**ха] **М. Куманов**, Ивайло Петров Иванов ; [**предисл. М. Куманов**]. – Шумен : Аксиос, 2003 (София : ЕТ Даниела Убенова). – 222 с., 4 л. : ил.
Възприетата форма на името на интервюиращото лице Ивайло Петров Иванов е Ивайло Петров. – Офс. изд.
ISBN 954-310-005-5 (кн. 2)
949.72.05(092)(047.53)
329.73(497.2)(091)(092)
92 Дочев, Иван Димитров
COBISS.BG-ID 1041440484

Барбара Йелавич
2003 ; 2012

10. ЙЕЛАВИЧ, Барбара, 1923-1995. История на Балканите. Т. 1, XVIII-XIX век / Барбара Йелавич ; прев. Мирела Христова ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Амат-Ах, 2003 ([София : Скала]). – 412 с. : с портр., к., ил. – *вж* **N 12**
Ориг. загл. History of the Balkans. – Офс. изд. – Библиогр. с. 385-392. – Азб. показалец.
ISBN 954-9877-09-4 (т. 1)
949.7
COBISS.BG-ID 1039984356

11. ЙЕЛАВИЧ, Барбара, 1923-1995. История на Балканите. Т. 2, XX век / Барбара Йелавич ; прев. Мирела Христова ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Амат-ах, 2003 ([София : Скала]). – 471 с. : с к. – *вж* **N 13**
Ориг. загл. History of the Balkans. – Офс. изд. – Библиогр. с. 448-458. – Азб. показалец.
ISBN 954-9877-09-4 (т. 1)
949.7
COBISS.BG-ID 1039984356

12. ЙЕЛАВИЧ, Барбара, 1923-1995. История на Балканите. Т. 1, XVIII-XIX век / Барбара Йелавич ; [науч. ред. **М. Куманов**] ; [прев. Мирела Христова]. – 2. изд. – София : Амат-АХ, 2012 ([София] : Скала принт). – 412 с. : с ил., к. – *вж* **N 10**
Ориг. загл.: History of the Balkans. – 1. изд. 2003. – Встъпителни думи към българското издание / **М. Куманов**: с. 9-10. – Библиогр.: с. 385-392. – Именен показалец.
ISBN 978-954-9877-27-4 (т. 1)
949.7
COBISS.BG-ID 1255103460

13. ЙЕЛАВИЧ, Барбара, 1923-1995. История на Балканите. Т. 2, XX век / Барбара Йелавич ; [науч. ред. **М. Куманов**] ; [прев. Мирела Христова]. – 2. изд. – София : Амат-АХ, 2012 ([София] : Скала принт). – 472 с. : с к. – *вж* **N 11**
Ориг. загл.: History of the Balkans. – 1. изд. 2003. – Библиогр.: с. 448-458. – Именен показалец.
ISBN 978-954-9877-28-1 (т. 2)
949.7
COBISS.BG-ID 1255103460

Зина Маркова
2007-2008

14. МАРКОВА, Зина Костадинова, 1940-2004. Избрани съчинения : в 2 т. Т. 1, Българското църковно-национално движение до Кримската война ; Българската екзархия 1870-1879 ; Четата от 1868 година : монографии / Зина Маркова ; състав., [**предг.**] **М. Куманов**. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов", 2007. – 847 с. : с портр., к.
Офс. изд. – Библиогр. след отд. произведения и под линия. – Показалци. – Рез. на рус., англ., фр. ез.
ISBN 978-954-322-229-2 (т. 1, подв.) 949.72.04(081.2)
949.72.042.3
949.72.042.1
COBISS.BG-ID 1227545572

15. МАРКОВА, Зина Костадинова, 1940-2004. Избрани съчинения : в 2 т. Т. 2, Студии и статии / Зина Маркова ; състав., [**предг.**] **М. Куманов**. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов", 2008. – 574 с. : с портр.
Текст и на фр., англ. ез. – Рез. на рус., англ. ез. – Офс. изд.
ISBN 978-954-322-249-0 (т. 2, подв.)
949.72.04(081.2)
949.72.042.3
949.72.042.1
COBISS.BG-ID 1228715236

Стефан Стамболов
1997-2005

16. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 1, Писма, телеграми, записки и дневници / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов** ... [и др.] ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Отечество, 1997 ([София : ПК Д. Благоев-2]). – 624 с. – (Поредица Български страници)
Други състав.: П. Свирачев, Д. Илиева. – Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-419-076-7 (т. 1, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Ст.
COBISS.BG-ID 1031430116

17. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 2, Писма, телеграми, записки и дневници [1888-1889] / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов**, Димитър Иванов ; [**предг. Милен Куманов**]. – София : Отечество, 1997 ([София : ПК Д. Благоев-2]). – 431 с. – (Поредица Български страници)
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-419-077-5 (т. 2, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Ст.
COBISS.BG-ID 1031430116

18. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 3, Писма, телеграми, рапорти 1890 / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов**, Димитър Иванов ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Отечество, 1997 ([София : ПК Д. Благоев-2]). – 688 с. – (Поредица Български страници)
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-419-078-3 (т. 3, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Ст.
COBISS.BG-ID 1031430116

19. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 4, Писма, телеграми, рапорти, записки 1891 / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов**, Димитър Иванов ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Отечество, 1997. – 574 с. – (Поредица Български страници)
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-419-082-1 (т. 4, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Ст.
COBISS.BG-ID 1031430372

20. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 5, Писма, телеграми, рапорти, записки / Стефан Стамболов ; състав. **М. Куманов**, Димитър Иванов ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Отечество, 1997. – 448 с. – (Поредица Български страници)
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-419-085-6 (т. 5, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Ст.
COBISS.BG-ID 1032867812

21. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 6, Писма, телеграми, рапорти, записки : април-декември 1893 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2001 [деп. 2003]. – 921 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1528-8 (т. 6, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040113380

22. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 7, Писма, телеграми, рапорти, записки : януари-май 1894 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2001 [деп. 2003]. – 914 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1529-6 (т. 7, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040113380

Per aspera ad astra!

23. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 8 Писма, телеграми : 19.V.1894-5.VII.1895 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2002 [деп. 2003]. – 848 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1605-5 (т. 8, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040113380

24. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 9, Писма, телеграми, статии, съобщения / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2002 [деп. 2003]. – 724 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1681-1 (Т. 9, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040581348

25. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 10, Писма, телеграми, бележки / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2001. – 820 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1681-1 (Т. 10, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040581348

26. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 11, Писма, телеграми, записки, доклади / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2002 [деп. 2003]. – 682 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1687-X (т. 11, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040113380

27. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 12, Писма, телеграми, записки 1888 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2003. – 708 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1688-8 (т. 12, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040463332

28. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 13, Телеграми и писма / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2003. – 415 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1713-2 (т. 13, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040581348

29. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 14, Писма, телеграми рапорти, бележки 1890 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2003. – 574 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1730-2 (т. 14, подв.) ; ISBN 954-07-1730-3
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1040581348

30. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 15, Писма, телеграми, рапорти, доклади 1891 / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2003. – 996 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1821-X (т. 15, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1041441764

31. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 16, Писма, телеграми, рапорти, записки / Стефан Стамболов ; **състав., [предисл.] М. Куманов**, Димитър Иванов ; под ред. на Димитър Иванов. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2003. – 828 с.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на рус., англ. ез.
ISBN 954-07-1865-1 (т. 16, подв.)
949.72.051(092)(093.3)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1041441764

32. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 17, Парламентарни речи 1879-1894 / Стефан Стамболов ; **състав.** Димитър Иванов, **М. Куманов** ; предисл. Димитър Иванов. – София : Отечество, 1995. – 551 с. – (Поредица Български страници)
Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 954-419-053-8
949.72.051(042)
328(497.2)(091)(042)
COBISS.BG-ID 1031430628

33. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 18, Публицистика 1875-1895 / Стефан Стамболов ; **състав.** Димитър Иванов, **М. Куманов**. – София : Отечество, 1996. – 584 с. – (Поредица Български страници)
Стефан Стамболов като публицист / Д. Иванов. – Офс. изд.
ISBN 954-419-057-0 (подв.)
886.7-4
COBISS.BG-ID 1029993188

34. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив. Т. 19: Биографии / Състав., [предисл.] М. Куманов, Димитър Христов Иванов ; Ред. Димитър Иванов. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2005. – 1168 с.: с ил., портр., факс. – Текст и на рус. ез.
ISBN 954-07-2198-9
(949.72.051(092)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1043895524

35. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Личен архив: Т. 20. Биографии / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов**, Димитър Христов Иванов ; **предисл. М. Куманов**. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2005. – 980 с.: с ил., портр., факс.
Изд. на БАН. Науч. арх. – Именен показалец, геогр. показалец след отд. кн. – Съдържа и фототип. изд. на кн. Стефан Стамболов и новейшата ни история / Д. Маринов ; Стамболов : Историко-публицистичен очерк / Димитър Иванов.
ISBN 954-07-2199-7 (т. 20 , подв.)
949.72.051(092)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1045975524

Вж **NN 60, 88, 135,153, 188, 205**

III. П. Топоси

2012

36. ИВАНОВ, Димитър Христов, 1951- . Кооперативното движение в България : енциклопедия А-Я. Т. 1, 1890-1947 / [Димитър Иванов, **М. Куманов**] ; [ред. кол. Петър Стефанов ... и др.]. – София : Бълг.-рус. информ. пул, 2012. – 340 с. : с ил., портр.
Други ред.: Александър Андонов Шишков, Александър Стойнов Чокойски, Ваня Събева Боюклиева, Вежен Цветанов Велков, Венета Димитрова Наскова, Георги Димитров Стоянов, Георги Христов Теленчев, Диана Георгиева Цакова, Живко Стефанов Йончев, Красимир Костадинов Буков, Марин Пенчев Маринов, Митко Койчов Базитов, Михаил Александров Кърлин, Николина Матеева Сталева, Тодорка Иванова Петрова. – Библиогр.: с. 333-338.
ISBN 978-954-9422-19-1 (т. 1, подв.)
334.6(497.2)(091)(035)
COBISS.BG-ID 1248075236

2019

37. БЪЛГАРИЯ във Втората световна война 1941-1945 : кратка историческа енциклопедия. Ч. 1, А-М / М. Куманов, Десислава Костадинова, Тодор Ст. Тодоров ; науч. ред. **М. Куманов**. – В. Търново : Ивис, 2019. – 816 с. : с ил., портр. – *вж* **N 193**
Загл. и на англ. ез.: Bulgaria in The Second World War 1941-1945.
ISBN 978-619-205-118-1 (подв.)
94(497.2)1941/1945(031)
COBISS.BG-ID 1289561572

38. БЪЛГАРИЯ във Втората световна война 1941-1945 : кратка историческа енциклопедия. Ч. 2, Н-Я / М. Куманов, Десислава Костадинова, Тодор Ст. Тодоров ; **науч. ред. М. Куманов**. – В. Търново : Ивис, 2019. – 800 с. : с ил., портр., табл. – *вж* **N 193**
Загл. и на англ. ез.: Bulgaria in The Second World War 1941-1945.
ISBN 978-619-205-119-8 (подв.)
1. Втора световна война – участие – България – енциклопедии
94(497.2)1941/1945(031)
COBISS.BG-ID 1289729764

IV. Еднотомни публикации на М. К.

1975

39. БЪЛГАРИЯ и европейските страни през XIX – XX в. : [Сборник научни изследвания] : посвещава се на чл.-кор. Туше Влахов по случай 70-год. му / ред. кол. Хр. Несторов – отг. ред. ... [и др.]. – София : БАН, 1975. – 334 с. : с 1 портр.
Други ред. : Хр. Михова, М. Семков, Л. Панайотов, В. Георгиев, Н. Ников. – Изд. на БАН. ЕЦНПК по история, Бълг. ист. д-во. – 900 тир. – Библиогр. на трудовете на Т. Влахов: с. 21-25 и под линия. – Рез. на фр., нем., англ. ез. – Съдържа: Туше Христов Влахов – живот и творчество / Хр. Несторов. Библиография на трудовете на чл.-кор. проф. Туше Хр. Влахов / Л. Чифчиян. Български дипломатически акции пред Европа в началото на 40-те години на XIX в. / Кр. Шарова. Франция, католицизмът в Ориента и в България през 40-те – 50-те години на XIX в. / Н. Генчев. Френската политика на Балканите през 1848-1849 г. / С. Дамянов. Наченки на германско икономическо влияние на Балканите и в Турция през 60-те – 70-те години на XIX в. / В. Паскалева. Лионската секция на Първия Интернационал 1865-1866 / Хр. Ив. Христов. Турската конституция от 1876 г. и българският въпрос / Йоно Митев. Образуването на първото правителство след освобождението на България 1879 / М. Петров. Англия и руско-българското помирение 1894-1896 / А. Пантев. Из парламентарната дейност на българските революционни марксисти в началото на века 1901-1903 / Ст. Грънчаров. Из дейността на австро-унгарската дипломация на Балканите в началото на Първата световна война / М. Лалков. Комунистическата парламентарна група след Септемврийското въстание през 1923 г. / Б. Григоров. Българо-гръцки отношения юни 1923 – януари 1926 г. / **М. Куманов**. Чуждият капитал в Турция между двете световни войни / Дж. Хаков. Фашистка Италия и ВМРО / И. Димитров. Международната обстановка през лятото и началото на есента на 1933 г. и подготовката на Балканския пакт / Хр. Данева-Михова. Социалдемокрацията и проблемът за мира и колективната сигурност в Европа 1933-1939 / Ив. Б. Хараламбов. Голистката концепция на Франция в европейската политика 1945-1970 / Ел. Жекова-Цветкова. – Съдържа: Върху някои въпроси на англо-американските противоречия в Близкия Изток 1945-1955 / Хр. Мирчева.
941Б.07/.083
941Б.084
941Б.085/.086
940.2
940.5
COBISS.BG-ID 1087561444

1978

40. ВЪНШНАТА политика на България 1878-1944 : [сборник статии] / ред. В. Божинов ... [и др.]. – София : БАН, 1978. – 420 с. – (Изследвания по българска история ; 3) – *вж* **N 41**
Други ред.: Цв. Тодорова, Н. Ников, Вл. Топалов, М. Куманов. – Изд. на БАН. Инст. за история. – 1 700 тир. – Рез. на рус. и англ. ез. – Съдържа: Военният аспект на българо-руските отношения (1877-1885) / .Г. Вълков. Дипломатическата дейност на Иван Евстатиев Гешев в Европа относно признаване на Съединението / Й. Митев. За отношението на руския буржоазен печат към българските събития (август 1886 – юли 1887) / А. Пантев. Австро-Унгария и България след падането на Стамболовия режим (1894-1896) / Р. Попов. Външно-политическа ориентация и дейност на българските правителства (1901-1903) / С. Грънчаров. БРСДП (т.с.), БРСДП (об.) и БЗНС по външната политика на българските буржоазни правителства (1908-1912) / Цв. Тодорова. Западна Тракия в дипломатическата борба (1921-1924) / В. Божинов. Посещението на Ал. Стамболийски във Великобритания / В. Топалов. Към въпроса за българо-югославските политически отношения (дек. 1923 г. – ян. 1926) / **М. Куманов**. За българската външна политика през 30-те години (1931-1938) / В. Бистрицки. Международните отношения на България (1 март – 22 юни 1941) / Д. Сираков.
941Б.084
941Б.085/.086
COBISS.BG-ID 1088456420

1980

41. ВЪТРЕШНАТА политика на България през капитализма 1878-1944 : [сборник изследвания] / ред. Й. Митев – отг. ред. ... [и др.]. – София : БАН, 1980. – 274 с. – (Изследвания по българска история ; 5) – *вж* **N 40**
Други ред. : Д. Мичев, Ел. Стателова, Р. Манафова. - Изд. на БАН. Инст. за история. – Библиогр. под линия. – Рез. на рус. и англ. ез. – Съдържа: Развитието на капитализма в България (1885-1894) и икономическата политика на Стамболовия режим / Д. Мичев. Програми и устави на буржоазните партии в края на XIX и началото на XX в. / В. Николова. Проблеми на вътрешната политика на второто народнолиберално правителство (1903-1908) / Ж. Попов. Към историята на буржоазните и дребнобуржоазните политически партии в Кюстендилски окръг (1918-1923) / **М. Куманов**. Георги Димитров за единния фронт и работническо-селската власт в периода (1922-1924) / Й. Митев . Социалдемократическата партия в България (февр. 1924 – окт. 1926 г.) / Б. Григоров. Аграрната политика на българските правителства по бежанския въпрос в периода 1919-1932 / Т. Косатев.
941Б.084
941Б.085/.086
COBISS.BG-ID 1088483812

Per aspera ad astra!

42. ПРОУЧВАНИЯ за историята на еврейското население в българските земи XV–XX в. : [сборник статии] / ред. кол. Н. Тодоров ... [и др.]. – София : БАН, 1980. – 320 с.
Други ред. : С. Дамянов, М. Исусов, Д. Коен, Сн. Панова. – Изд. на БАН. Инст. за балканистика. – 1 500 тир. – Библиогр. под линия. – Показалци. – Съдържа: Еврейското население в балканските провинции на Османската империя през XV-XIX в. / Н. Тодоров. Еврейската община в българските земи през XVI-XVIII в. / Сн. Панова. Българската възрожденска художествена култура и еврейското население / А. Рошковска. Просветно и културно приобщаване на българските евреи от Освобождението до Първата световна война / Р. Манафова. Влияние на българската култура върху културата на българските евреи.
Авт. в сб.: Николай Т. Тодоров, Симеон Ангелов Дамянов, Давид Коен, Снежанка Панова, Анна Рошковска, Райна Манафова, Давид Бенвенисти, Исак Москона, Малинка Синурска, Анри Асса, **М. Куманов**, Стоян Рачев, Нансен Бехар, Лилия Петрова, Дора Донска, Лиляна Шанданова, Сима Давидова.
941Б
COBISS.BG-ID 1097834468

1981

43. СЪБИТИЕ с непреходно значениее (90 години от Бузлуджанския конгрес 1891 г.) / **М. Куманов**. – София : Соф. ГК на БКП ; Инст. за пропаганда на марксизма-ленинизма при Соф. ГК на БКП, 1981. – 24 с.
Библиогр. в края на публ.

1983

44. КРАТЪК исторически справочник : Т. 3, България / Веска Николова, **М. Куманов**. – София : Нар. просвета, 1983. – 431 с. : с ил., портр., факс., 40 л. : ил., факс., репрод.
93/99(03)
941Б(03)
COBISS.BG-ID 1094583524

45. СЕПТЕМВРИЙСКОТО въстание 1923 [Изобразителен материал] : 60 години от началото на Септемврийското народно антифашистко въстание : [комплект илюстрации] / **М. Куманов** ; худож. Кремен Бенев ; ред. Тинка Коцева. – София : Септември, 1983. – 1 папка (31 отд. л.) : ил.
949.72.053.111(084.1)
COBISS.BG-ID 1268774884

1984

46. ИСТОРИЯ на Кюстендилската окръжна организация на БКП / Елена Димитрова ... [и др.]. ; ред. комис. Добрин Мичев – отг. ред., Илчо Димитров. – София : Партиздат, 1984. – 676 с. : с табл.
Други **авт.: М. Куманов**, Г. Наумов, А. Стоилкова, Ив. Домусчиев, С. Рачев, Д. Митев, К. Петров, С. Точев. – 8 110 тир. – Библиогр. под линия. – Именен показалец, геогр. показалец.
3КБ.6
COBISS.BG-ID 1091866084

1985

47. АРШИНКОВ, Стоян Иванов, 1902-1991. „Мила родино" – Цветан Радославов Хаджиденков : [биографичен очерк] / Стоян Аршинков ; **отг. ред. М. Куманов**. – София : БАН, 1985. – 182 с. : с ил., портр., факс., 4 л. : ил. – (Наука, знание, практика)
Именен показалец.
370Б(092)
92 Радославов, Цв.
COBISS.BG-ID 1086385380

48. СЪВЕТСКАТА историография и някои проблеми на Втората световна война / **М. Куманов**. // *Актуални проблеми на науката* / Бълг. акад. на науките. Ц-р за науч. информ. (София). – 1985, N 4, с. 1-39.
Библиогр. в края на публ.

1987

49. КЪРШОВСКИ, Сава Попхристов, 1847-1913. Апостолите на свободата в Елена [В. Левски, А. Кънчев] / Сава Кършовски ; предг., осъвременяване на правописа и бел. **М. Куманов**. – София : БЗНС, 1987. – 112 с. : с портр.
Съдържа и фотопип. изд. на кн. от 1902 г.
Кн. са в папки.
941Б.082(092)
92
COBISS.BG-ID 1094901988

1988

50. ЧЕШМЕДЖИЕВ, Григор Иванов, 1879-1945. Политически спомени / Григор Чешмеджиев ; състав. и бел. [с предг.] Боян Григоров ... [и др.] ; под науч. ред. на Боян Григоров. – София : ОФ, 1988. – 575 с. – (Поредица Дневници и спомени за българската история)
Други **състав.**: Р. Попов, **М. Куманов**. – 2 500 тир. – Обществено-политическата дейност на Григор Чешмеджиев / Боян Григоров.
941Б.086(093.3)
COBISS.BG-ID 1102262756

1990

51. ДИМИТРОВ, Пашанко Димитров. *Борис III цар на България* – 1894-1943 : труженик, гражданин, цар : [биография] / Пашанко Димитров ; [с **предг. от М. Куманов**, С. Калев]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 1990 (В. Търново : Абагар). – 267 с. : с ил., 11 л. : ил.
Библиогр. с. 265-266.
949.72.053(092)
92 Борис III
COBISS.BG-ID 1090057700

52. ИСТОРИЯ : за 6. клас : учебно помагало на ЕСПУ – за временно ползване / **М. Куманов**, Мария Радева. – София : Нар. просв., 1990. – 64 с. : с ил., портр., факс. Без кор.
372.894.1Б(075.2)
COBISS.BG-ID 1094778852

53. ОБЩЕСТВЕНО-политическия живот на България 1878 – 1944 : [сборник] / ред. Д. Мичев – отг. ред. ... [и др.]. – София : БАН, 1990. – 334 с. – (Изследвания по българска история ; 10)
Други **ред.**: В. Топалов, **М. Куманов**, В. Николова. – Изд. на БАН. Инст. по история. – 850 тир. – Библиогр. под линия. – Рез. на рус., англ. ез.
941Б.084/.086
COBISS.BG-ID 1096220644

1991

54. ДВОРЦОВИ и дипломатически спомени 1887-1915 / **Анна Станчова**, родена **графия де Грене** ; [Прев. от англ. Мария Савова] ; [С предг. от Иван Йовков] ; [**Поясн. бел. М. Куманов** : с. 212-219]. – 2. изд. – София : Бълг. художник ; Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1991. – 223 с., 16 л. : ил. – (Корона)
1. изд. 1934.
949.72.051
949.72.052
COBISS.BG-ID 1099764964

55. ИСТОРИЯ на България : в 14 т. / глав. ред. Димитър Косев - предс. ... [и др.]. Т. 7, Възстановяване и утвърждаване на българската държава ; Националноосвободителни борби 1878-1903 / Любен Беров ... [и др.] ; ред. кол. Христо Христов – отг. ред. ... [и др.] ; карти П. Коледаров. – София : БАН, 1991. – 559 с. : с ил. Други авт.: В. Божинов, Г. Георгиев, С. Грънчаров, Ил. Димитров, Д. Дойнов, Й. Йотов, **М. Куманов,** К. Ламбрев, В. Николова, Л. Панайотов, К. Пандев, А. Пантев, М. Петров, Е. Стателова, Ив. Тапиев, Г. Тодоров, Вл. Топалов, Кр. Шарова. – Други глав. ред. : Хр. Христов, Н. Тодоров, В. Василев, Л. Ангелов, В. Божинов, Хр. Ганев, Ил. Димитров, М. Исусов, Л. Панайотов, В. Хаджиниколов, Кр. Шарова ; Други ред. на т. 7: С. Грънчаров, Е. Стателова. – Изд. на БАН. Инст. по история. – Хронологична таблица / Кр. Топаленкова. – Офс. изд. – Библиогр. / състав. Б. Тонинска-Дончева: с. 539-554. – Именен показалец, геогр. показалец / състав. Л. Радкова. – 5 000 тир.
Изд. е посветено на 1 300-год. от създаването на бълг. държава.
949.72
949.72.051
949.72.052.1
COBISS.BG-ID 1091847140

56. ЙОАННА, царица българска, 1907-2000. Спомени / царица Йоанна ; прев. от итал. Йорданка Безлова ; [с предг. от **М. Куманов**, Джовани Артиери] ; [с послесл. от Емил Илиев]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 1991. – 184 с., 24 л. : ил., портр. – (Корона)
Ориг. загл.: Memorie.
949.72.053(093.3)
COBISS.BG-ID 1026586084

57. МАТОШИЧ, Йое. Кървава България : [спомени] / Йое Матошич ; **прев. [от сърбо-хърв.], предг. М. Куманов**. – [София] : Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 1991. – 72 с., 8 л. : портр., ил.
Ориг. загл. Krvava Bugarska / Joe Matosic. – Офс. изд. – Именен показалец.
949.72.041
COBISS.BG-ID 1025139172

58. МЮЪР, Надежда. ***Димитър Станчов***: Патриот и Космополит (1864-1940) / Прев. от англ.: Силвия Големанова ; Встъпл.: Стивън Рънсиман ; Предг.: Дж. П. Гуч ; **Предг. на бълг. изд., ред., поясн. бел. и индекси: М. Куманов**. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 1991. – 287 с. : с фотогр.
Именен, геогр. Показалец.
327(497.2)(091)(092)
949.72.05(092)
92 Станчов, Д.
COBISS.BG-ID 1025358308

59. ПОЛИТИЧЕСКИТЕ партии, организации и движения в България и техните лидери 1879-1949 : кратък исторически справочник / М. Куманов. – София : Просвета, 1991. – 256 с. – *вж* **NN 83, 160**
Библиогр. с. 250-251.
949.72.05(035)
320(497.2)(091)(035)
COBISS.BG-ID 1093499108

60. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Дневник / Стефан Стамболов ; състав. Петър Свирачев, Дарина Илиева ; [с **предг. от М. Куманов**]. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 1991 (Хасково : Ат. Стратиев). – 168 с., 4 л. : ил., портр., факс. – (Библиотека Архив) – *вж* **NN 16-35, 88, 135, 153, 188, 205**
949.72.51.2(093.3)
COBISS.BG-ID 1099605476

1992

61. МУШАНОВ, Никола. Спомени : Дневник / [**Състав. и поясн. бел. М. Куманов**]. – София : Христо Ботев, 1992. – 103 с.

1993

62. АБДИКАЦИЯТА на цар Фердинанд : документи, спомени, факти / **състав., ред., [предг.] М. Куманов**. – София : Отечество, 1993. – 102 с. – (Малка историческа библиотека)
Офс. изд.
ISBN 954-419-024-4 (не е отпеч.)
949.72.052.3(092)
92 Фердинанд I
COBISS.BG-ID 1026487524

63. БОЛГРАДСКАТА гимназия : сборник [доклади] по случай 135 г. от основаването ѝ / Ангел Кондев ... [и др.] ; науч. ред. Николай Жечев. – София : Култ.-просв. център Васил Априлов, 1993. – 288 с., 8 л. : портр., факс., ил.
Други **авт.**: А. Пантев, Б. Нягулов, В. Маринова, В. Тилева, Вл. Пенчев, Д. Дончев, Е. Стоилова, Е. Челак, Е. Стоянова, Ив. Базан, Ив. Грек, Ив. Стоянов, К. Калчев, К. Коджабашева, М. Никифорова, М. Бъчваров, М. Димитрова, **М. Куманов**, Н. Жечев, Н. Кауфман, Н. Червенков, Н. Янакиев, Н. Милиш, Р. Харизанова, Ст. Брезински. – Офс. изд. – Библиогр. след отд. части.
ISBN 954-8528-01-0
373.5(478.9)(091)(063)
323.1(478.9=867)(091)(063)
COBISS.BG-ID 1026944740

64. ЕЛИН ПЕЛИН. Вероучение / [**публ. и послеслов: М. Куманов**]. – **4** [**фототип. изд.**]. – [София :] Изд. к-ца Ламе-3, 1993. – 34 с. : с ил. – (Четиво за деца)
1. изд. 1936. – На гърба на загл. с.: Учеб. Помагало за ученици от второ отделение по прогр. От 1936 г., одобрен[о] от Св. Синод и от Мин. на нар. просвещение с[ъс] Заповед N 2876 от 28.X.1936 г.

65. МАКЕДОНИЯ : кратък исторически справочник / М. Куманов. – София : Тина прес, 1993. – 288 с.
Библиогр. с. 283-287.
ISBN 954-8309-05-X
949.72.04(035)
949.72.05(035)
949.717(035)
COBISS.BG-ID 1026483940

66. МАДЖАРОВ, Михаил Н. Последните години от живота на *Константин Стоилов* : [Изследване] / [С **предг. от М. Куманов**]. – [2. изд.]. – София : Отечество, 1993. – 120 с. – (Малка историческа библиотека)
ISBN 954-419-026-0
32(497.2)(091)(092)
949.72.05(092)
92 Стоилов, К.
COBISS.BG-ID 1025344484

67. *Александър МАЛИНОВ* – познатият и непознатият : [биография] / **М. Куманов**. – София : Фонд. „Иван Вазов”, 1993. – 124 с.
Изд. на Фонд. Ив. Вазов. Изд. център.
949.72.05(092)
92 Малинов, Ал.
COBISS.BG-ID 1026493668
Рец.: **Продрум Димов**. Добросъвестен поглед към нашето минало. // *Веч. новини*, III, N 19, 25-26 ян. 1994.

68. МАЛИНОВ, Александър Павлов, 1867-1938. Странички от нашата нова политическа история : [спомени] / Александър Малинов ; **послесл. М. Куманов**. – 2. изд. – София : Христо Ботев, 1993. – 142 с.
1. изд. 1938, изд. на Придворна печ. – Именен показалец.
ISBN 954-445-048-3
949.72.05(093.3)
COBISS.BG-ID 1026494692

69. ПЕШЕВ, Петър Иванов,1858-1931. Историческите събития и деятели от навечерието на Освобождението ни до днес : с бележки за живота ми : чуто, видяно, преживяно / Петър Пешев ; [с **предг. от М. Куманов**]. – София : БАН, 1993. – 14, 865, XVIII с. : с ил., 6 л. : портр., ил. – (Минало и личности)
Офс. изд. – Фототип. изд. на 3. изд. от 1929 г.
ISBN 954-430-155-0 (Подв.)
949.72.05(093.3)
COBISS.BG-ID 1026498020

70. РАБАДЖИЙСКА, Ана Атанасова, 1959- . Тестове по история на България : учебно помагало за учениците от 5, 6, 9, 10 и 11 клас на единните общообразователни училища / Ани Рабаджийска ; **предг. и ред. М. Куманов**. – София : Пеликан алфа, 1993. – 51 с.
Възприетата форма на името на авт. Ани Рабаджийска е Ана Атанасова Рабаджийска.
ISBN 954-511-016-3
372.893(079)(075.2)
93/99(079)(075.3)
COBISS.BG-ID 1025511652

71. РАДОСЛАВОВ, Васил Христов, 1854-1929. България и световната криза : [мемоари] / Васил Радославов ; [с **предг. от М. Куманов**]. – 2. фототип. изд. – София : БАН, 1993. – 22, VIII, 220 с. : с портр., к. – (Минало и личности)
1. изд. 1923 на изд. Сава Тодоров.
ISBN 954-430-165-8 (подв.)
949.72.053(093.3)
COBISS.BG-ID 1026499300

72. САКЪЗОВ, Янко Иванов, 1860-1941. Интелигенцията и нейната роля в обществото : избрани съчинения / Янко Сакъзов ; **състав. и предг. М. Куманов**. – София : Христо Ботев, 1993. – 207 с. – (Социалдемократическа библиотека)
Офс. изд.
ISBN 954-445-133-1
329(497.2)БСДП(091)(081.2)
949.72.05(081.2)
COBISS.BG-ID 1025364452

73. ФИЛОВ, Богдан Димитров, 1883-1945. Старобългарското изкуство : [изследване] / Богдан Филов ; [с **предг. от М. Куманов**]. – [2. изд.]. – София : Отечество, 1993. – 128 с. : с ил. – (Малка историческа библиотека)
1. изд. 1924 изд. на Нар. музей. – Изд. на Фонд. Отворено о-во. – Съдържа и Самопознанието като вид опазване / Сл. Донков.
ISBN 954-419-025-2
904(497.2)
7.033(497.2)
7.033.2
COBISS.BG-ID 1026448612

74. [ШЕСТОТИН осемдесет и първа] 681-1948 : из историята на българската народност и държава : изследвания, анализи, преоценки / Костадин Палешутски ... [и др.] ; **подб. и ред. М. Куманов**. – София : Пеликан алфа, 1993. – 304 с.
Други авт.: Л. Огнянов, Кр. Манчев, В. Василев, А. Данчева-Василева, Ил. Тодев, Г. Нешев, Ст. Дойнов, **М. Куманов**, М. Каймакамова, К. Мечев, Ел. Койчева. – Офс. изд. – Библиогр. с. 295-300.
ISBN 954-511-009-0
949.72
COBISS.BG-ID 1026584804

1994

75. БЪЛГАРСКИТЕ политически водители 1879-1994 : албум-справочник / **състав. М. Куманов**, Зоя Андонова. – [София] : Хераклит А & Н, [1994]. – 256 с. : с портр., к. – *вж* **NN 59, 83, 75, 160**
2. изд. 2007.
ISBN 954-573-005-6
32(497.2)(091)(092(035))
92
COBISS.BG-ID 1026754788

76. ИЗСТРЕЛ в Бургтеатър / **публ. и ред. М. Куманов**. – София : Отечество ; Пловдив : Христо Г. Данов, 1994 (Пловдив : Полиграфия). – 136 с. : с портр. – (Малка историческа библиотека)
Кн. е част от изд.: Трите дела : Прага - Табор - Виена - Милано : Страници от борбата на Македония : По стенограми, отчети, коментарии на вестниците и документи на Вътр. македр. революционна организация, 1927 г.
ISBN 954-419-034-1 (Отечество)
949.72.05(092)
92
COBISS.BG-ID 1027843812

77. КОСТАДИНОВА, Пенка Петрова, 1949- . Извори за българската история : за ученици, учители, кандидат-студенти, студенти / **състав.** Пенка Костадинова, **М. Куманов**. – София : Отечество, 1994. – 432 с.
Кн. е деп. 1993 г. – Офс. изд.
ISBN 954-419-023-6 : 55 лв.
949.72(093)
COBISS.BG-ID 1026470884

78. МАЛЕЕВ, Лука Малеев, 1888-1976. ***Адолф Хитлер*****. Легенда и действителност** : през погледа на един съвременник / Лука Малеев ; **предг. М. Куманов**. – [София : Пеликан алфа, 1994]. – 60 с.
Кор. опис. – Офс. изд.
ISBN 954-511-017-1 (не е отпеч.)
329.18(430)(092)
943.0(092)
92Хитлер,А.
COBISS.BG-ID 1026775012

79. ТОДОРОВ, Коста Василев, 1889-1947. Изповедта на една луда балканска глава / Коста Тодоров ; прев. от англ. Клавдия Заимова ; [с **предг. от М. Куманов**]. – София : Летописи, 1994. – 506 с.
Офс. изд. – Именен показалец.
949.72.053(092)(093.3)
92 Тодоров, К.
COBISS.BG-ID 1029087460

80. ГРАД Омуртаг и омуртагският край – История и култура : сборник изследвания в чест на 25-годишнината от създаването на музея в град Омуртаг. Т. 1 / **състав. М. Куманов**, Мирослав Тошев ; науч. ред. **М. Куманов** ; [предг. Мирослав Тошев]. – Варна : Зограф, 1999 [деп. 2001] ([Варна] : [Варна принт]). – 399 с. : с ил., табл., к.
Изд. на Ист. музей – Омуртаг. – Офс. изд.
ISBN 954-15-0051-X (т. 1)
908(497.21-31)
COBISS.BG-ID 1037528548
Сл. тт.:
Т. 2: Сборник изследвания, посветен на 180 години от смъртта на българския Свети мъченик Йоан Нови Трапезундски / Състав. Иван Радев, Мирослав Тошев ; Науч. ред. Иван Радев и др. ; [Предг. Мирослав Тошев]. - В. Търново : [Фабер], 2003. - 451 с. : с табл., ил.. - Други ред. : В. Тонев, М. Тошев.
ISBN 954-775-255-3
УДК 908(497.21-31)
235.3(497.2)(092)(063)
92 Йоан Нови Трапезундски, св.
COBISS.BG-ID 1041433316
Т. 3: Състав. Мирослав Тошев ; Науч. ред. Велко Тонев, Мирослав Тошев ; [Предг. Иван Радев]. - В. Търново : Фабер, 2004. - 443 с.
ISBN 954-775-255-3.
ISBN 954-775-362-2
УДК 908(497.21-31)
COBISS.BG-ID 1043887844
Т. 4: Състав. Мирослав Тошев ; Науч. ред. Иван Бъчваров и др. - В. Търново : [Фабер], 2006. - 443 с. : с ил., табл., к., 4 л. цв. ил.. - Други ред.: Н. Проданов, М. Тошев.
ISBN 954-775-530-7
УДК 908(497.21-21)
COBISS.BG-ID 1045966820

1999

81. ЖЕКОВА, Ваня, 1958- . БЗНС – 100 години национален катарзис 1899-1999 / Ваня Жекова ; **предг. М. Куманов**. – София : Стефанка Банкова, 1999 (София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски"). – 264 с. : с ил., факс.
Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Рез. на англ., фр., нем. ез. / прев. Т. Сотирова, Г. Николов, Ал. Николов.
ISBN 954-90465-2-4
329(497.2)БЗНС(091)(092)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1034720996

82. ИСТОРИЯ на България : в 14 т. / глав. ред. Димитър Косев – предс. ... [и др.]. Т. 8, България 1903-1918 ; Културно развитие 1878-1918 / Михаил Андреев ... [и др.] ; науч. ред. Георги Марков ... [и др.]. – София : Гал-ико, 1999 (София : Д. Благоев-2). – 555 с. : с цв. ил.
Други авт. : В. Божинов, В. Бойчева, Ек. Бончев, П. Бончев, М. Борисов, Б. Ботев, Ал. Вавpек, М. Ваклинова, Д. Велев, М. Велева, Т. Влахов, В. Вълчанов, Г. Георгиев, Ив. Георгиева, А. Гергова, Ж. Гълъбов, С. Дамянов, Хр. Даскалов, Ел. Диловска, Н. Димитрова, Г. Димов, Л. Димов, Ив. Димовски, П. Зарев, Т. Йорданов, Г. Камбуров, М. Киров, В. Кръстев, **М. Куманов**, Б. Куртев, Л. Латев, Г. Марков, С. Мачев, Й. Митев, Н. Ников, В. Николова, Л. Панайотов, Ст. Пенков, Р. Попов, Ч. Попов, Хр. Първев, Ал. Рождественски, Г. Саев, Е. Стателова, Ст. Стойков, Р. Стоянова, П. Тодоров, Цв. Тодорова, Л. Тонев, Ас. Хаджиолов, Хр. Христов, Б. Чолпанов, Ст. Ячев. – Други глав. ред. : Хр. Христов, Н. Тодоров, В. Василев, Л. Ангелов, В. Божинов, Хр. Ганев, Ил. Димитров, М. Исусов, Л. Панайотов, В. Хаджиниколов, Кр. Шарова ; Други ред. на т. 8: Р. Попов, Цв. Тодорова. – Изд. на БАН. Инст. по история. – Хронологична таблица. – Офс. изд. – Библиогр. / състав. Д. Аладжемова, В. Вълчев, Б. Тонинска-Дончева ; ред. Веселин Вълчев: с. 527-548. – Именен показалец, геогр. показалец / състав. Д. Гоцева, Л. Радкова ; ред. Веселин Вълчев. – 5 000 тир.
ISBN 954-8010-85-2 (т. 8, подв.)
949.72
949.72.05
COBISS.BG-ID 1034339044

83. ПОЛИТИЧЕСКИТЕ партии, организации и движения в България и техните лидери 1879-1999 : кратък справочник / М. Куманов, Таня Николова. – [София] : Ариадна, 1999 ([София : Инвестпрес]). – 272 с. – *вж* **NN 59, 75, 160**
Офс. изд. – Библиогр. с. 267-268. – Кн. е продължение на „Политически партии, организации и движения в България и техните лидери 1879-1949", с авт. М. Куманов, изд. 1991 г.
ISBN 954-9660-16-8
329(497.2)(091)(035)
323(497.2)(091)(035)
COBISS.BG-ID 1034537700
Рец.: **Antoaneta Zaprianova**. // *Bulg. Hist. rev.*, XXIX, 2001, NN 3-4, p. 212-215.

2000

84. БЪЛГАРСКИ държавници и политици 1918-1947 / Георги Наумов ... [и др.] ; състав. Мария Радева. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2000. – 202 с. : с портр. – *вж* **NN 59, 73, 83, 160**
Други **авт.**: Л. Г. Огнянов, М. Д. Лалков, **М. Куманов**, В. Колев, В. И. Тепавичаров, В. Мигев. – Офс. изд.
ISBN 954-07-0749-8
949.72.05(092)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1035188452

85. В памет на *Константин Пандев* – българските националноосвободителни движения след Берлинския конгрес 1878 г. : научна конференция, Гоце Делчев, 14-15 октомври 1998 г. / ред. кол. Г. Марков ... [и др.]. – София : Гутенберг, 2000 (София : Симолини). – 168 с.
Други ред.: Л. Стоянов, М. Петров, Ал. Гребенаров, В. Милачков. – Изд. на БАН. Инст. по история. Секция История на бълг. нац. въпрос. – Библиография на научните публикации на Константин Пандев / състав. Н. Попова, Р. Прахова, Е. Ванчева. – Офс. изд. – Съдържа материали от: Л. Стоянов, Г. Марков, М. Петров, Ал. Гребенаров, В. Милачков, Вл. Москов, **М. Куманов**, Р. Симеонова, М. Бошнакова, Т. Петров, Д. Тюлеков, В. Ангелов, К. Дашева, А. Райкова, В. Трайкова, В. Стоянова, В. Велев, Ив. Кискинов.
ISBN 954-9943-13-5
949.72.05(063)
930(497.2)(092)(063)
92 Пандев, Константин Стоянов
COBISS.BG-ID 1039065316

86. НАЦИОНАЛНА конференция „Крайовският договор – надежди и разочарования", Добрич, 2000. – Съдържа: Крайовският договор – надежди и разочарования / Петър Тодоров. Как българите от Добрич и Добричко посрещнаха сключването на Крайовския договор / Данаил Бекяров. Недоразуменията по повод на Крайовския договор / Пирин Бояджиев. Дневникът на проф. Богдан Филов като извор за Крайовския договор от 7 септември 1940 година / **М. Куманов**. Добруджанският „махзар" – между манипулацията и конформизма / Благовест Нягулов. Подготовката на българските военноморски сили за война с Румъния в навечерието на Крайовския договор / Атанас Панайотов. Политически и стопански аспекти на реинтеграцията на черноморското и дунавското добруджански крайбрежия по Крайовския договор (1940 г.) / Мариана Кръстева. Документи за създаването и дейността на общогражданския комитет за културно и стопанско повдигане на Силистра 1940-1944 година / Юлия Кюшелиева. Отзвукът от възвръщането на Южна Добруджа в периодичния печат на Търговище (1940-1941 г.) / Магдалена Жечева. Възвръщането на Южна Добруджа и подемът на частното и кооперативното корабостроене и корабоплаване в годините на Втората световна война / Тодор Парушев. Някои данни за индустрията на Южна Добруджа (1941-1944 г.) / Цветолин Недков. Великият Добруджански събор през 1942 г. / Володя Милачков. Д-р Иван Пенаков в борбите на българското население от Южна Добруджа през 1913-1940 година / Любен Бешков. Военноисторическата документация

във връзка с Крайовския договор / Кънчо Тодоров. Дни на всенародна радост / Христо Медникаров. Образът на поробена Добруджа в живота и творчеството на Дора Габе / Драгни Драгнев. // *Добруджа*. – ISSN 0205-2210. – 17-18 (2000), с. 205-348. – *вж* **N 90**
949.72.053.2:061.3
COBISS.BG-ID 1180782820

2001

87. *Иван БАГРЯНОВ* през погледа на свои съвременници / състав., предг. М. Куманов. – Шумен : Аксиос, 2001 (Шумен : ИПК Юнона). – 128 с.
Офс. изд. – *вж* **NN 16-35, 60, 135, 153, 188, 205**
ISBN 954-8789-91-4
949.72.05(092)(093)
32(497.2)(091)(093)
92 Багрянов, Иван Иванов
COBISS.BG-ID 1037865444

88. БИЦАЕВА-Стоянова, Римма. Тайните преговори на *Стефан Стамболов* с Русия (1888, 1890, 1891 г.) / Римма Бицаева-Стоянова ; [**предг. М. Куманов**]. – София : Кънчев и сие, 2001 ([София] : Звездан). – 90 с.
Офс. изд. – Библиогр. с. 90. – Показалци.
ISBN 954-746-046-3 949.72.051.2(092)
947
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1037534436

89. ИСТОРИКЪТ – гражданин и учен : сборник в чест на *акад. Илчо Димитров* / Антоний Тодоров ... [и др.] ; състав. Никола Аврейски, Тодор Попнеделев. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2001. – 562 с.
Други **авт.**: А. Кузманова, Б. Бужашка, В. Колев, В. Трайков, В. Тошкова, Вл. Мигев, Г. Марков, Г. Наумов, Г. Янков, Д. Саздов, Д. Сирков, Д. Дойнов, Др. Петрович, Др. Драганов, Е. Калинова, Е. Дроснева, Ж. Дамянова, И. Баева, Й. Баев, К. Косев, Л. Ревякина, Л. Стоянов, Л. Огнянов, Л. Петров, Л. Спасов, М. Семов, **М. Куманов**, Н. Недев, Н. Аврейски, Н. Хайтов, Пл. Митев, Р. Мишев, Р. Рашков, Ст. Дойнов, Ст. Симеонов, Т. Турлакова, Т. Попнеделев, Ф. Панайотов, Хр. Мирчева. – Пълната форма на името на авт. Д. Саздов е Димитър Саздов Георгиев. – Curriculum vitae, Авторите. – Библиография на трудовете на акад. Илчо Димитров / Й. Спасова. – Офс. изд.
ISBN 954-07-1575-X
930(497.2)(092)
949.72
92 Димитров, Илчо Иванов
COBISS.BG-ID 1037185508

90. [ШЕСТДЕСЕТ] 60 години Крайовски договор / състав. **М. Куманов**, Петър Бойчев. – Тутракан : Ист. музей, 2001 (Силистра : ЕТ Александър Ковачев). – 261 с. : с ил., факс. – *вж* **N 86**
Изд. на Нац. център за музеи, галерии и изобраз. изкуства, БАН. Инст. по история, Община Тутракан, Ист. музей – Тутракан. – Офс. изд. – Библиогр. след отд. материали. – Рез. на англ. ез. / прев. Николай Гемеджиев. – Съдържа материали от науч. конф., Тутракан, 19 септ. 2000 г., по повод 60-год. от възвръщането на Южна Добруджа към България.
949.72.053.2(063)
COBISS.BG-ID 1037723620

2002

91. АБАДЖИЕВ, Тодор Ст., 1927- . Преди изгрева на свободята : по някои дискусионни въпроси на революционното движение в България 1869-1875 г. / Тодор Ст. Абаджиев ; [предг. **М. Куманов**]. – Варна : Стено, 2002 ([Варна : Корс]). – 86 с. : с факс., табл.
Офс. изд. – Библиогр. под линия.
ISBN 954-449-134-1
949.72.042
COBISS.BG-ID 1039986404

92. БОТЕВ, Христо, 1848-1876. Политическа зима / Христо Ботев ; състав., ред. Иван Гранитски ; послесл. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 432 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Христо Ботев е Христо Ботев Петков. – Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Христо Ботев – геният на една епоха / Петър Динеков. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения ; Художествена проза, фейлетони, кратки сатирични форми ; Вестник „Дума на българските емигранти" ; Вестник Знаме (1874-1875) ; Вестник Нова България.
ISBN 954-739-243-3
886.7-7
886.7-4
886.7-1
COBISS.BG-ID 1038408676

93. ВАЗОВ, Иван Минчов, 1850-1921. Епопея на забравените : избрани стихотворения / Иван Вазов ; послесл. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 478 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на послесл. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Иван Вазов – спомени и документи / Иван Д. Шишманов. – Изповед на поета пред проф. Иван Д. Шишманов.
ISBN 954-739-238-7
886.7-1(081.2)
COBISS.BG-ID 1038776804

94. ВАЗОВ, Иван Минчов, 1850-1921. Немили-недраги / Иван Вазов ; състав. Иван Гранитски ; послесл. Милена Цанева. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 368 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Насаме с Иван Вазов / Ив. Д. Шишманов. – Съдържа и: Чичовци ; Разкази.
ISBN 954-739-246-8
886.7-32
COBISS.BG-ID 1038399204

95. ВАЗОВ, Иван Минчов, 1850-1921. Под игото / Иван Вазов ; състав. Иван Гранитски ; послесл. Милена Цанева. – [51. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 598 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 178**
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1894, изд. на книж. Т. Ф. Чипев. – Одеският период на Иван Вазов и романът Под игото / **М. Куманов**. – Действащите лица са истински / Ив. Д. Шишманов. – Офс. изд.
ISBN 954-739-241-7
886.7-31
COBISS.BG-ID 1038789860

96. ВЕЛИЧКОВ, Константин, 1855-1907. Цариградски сонети / Константин Величков ; състав., послесл. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 328 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Константин Величков е Константин Величков Петров. – Константин Величков / **М. Куманов**, Ст. п. Василев, Даниил Юруков. – Офс. изд. – Съдържа: В темница ; Цариградски сонети ; Други стихотворения ; Писма от Рим.

ISBN 954-739-253-2
886.7-1
886.7-94
949.72.042(093.3)
886.7-6
COBISS.BG-ID 1039582692

97. ДЕБЕЛЯНОВ, Димчо Вельов, 1887-1916. Черна песен / Димчо Дебелянов ; послесл. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 272 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на авт. на послесл. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Чистата песен на Димчо Дебелянов / Владимир Василев. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения 1920 ; Творби, печатани приживе ; Стихотворения, включвани в досегашните издания ; Новооткрити стихотворения ; Хумор и сатира ; Проза. – *вж* **N 196**
ISBN 954-739-245-X
886.7-1
886.7-17
886.7-3
COBISS.BG-ID 1038384868

98. ***Васил ДРУМЕВ – митрополит Климент Търновски*** : юбилеен сборник, посветен на 160-годишнината от рождението и 100-годишнината от смъртта на Васил Друмев – митрополит Климент Търновски / състав., науч. ред. Димитър Игнатовски. – Шумен : Аксиос, 2002. – 134 с.
Библиогр. с. 124-132. – Копирно изд. – Съдържа докл. от юбил. науч. конф., 18.12.2001, Шумен, на митроп. Кирил, Д. Киров, **М. Куманов**, Д. Игнатовски, К. Вачкова, Б. Кръстев, В. Бонева, П. Стефанов, С. Паскалевски, Р. Ваташки, В. Атанасова, Ц. Иванова, Й. Янева, Т. Симеонова.
ISBN 954-8789-95-7
886.7(092)(063)
281.962(092)(063)
92 Друмев, Васил Николов
COBISS.BG-ID 1039025380

99. ЙОВКОВ, Йордан Стефанов, 1880-1937. Старопланински легенди / Йордан Йовков ; състав., ред. Иван Гранитски ; послесл. Иван Сарандев. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 431 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Последните ми срещи с Йовков / Борис Йоцов. – Речник на непознатите думи. – Офс. изд. – Съдържа: Старопланински легенди ; Вечери в Антимовския хан ; Ако можеха да говорят ; Думи за Йордан Йовков.
ISBN 954-739-240-9
886.7-32
COBISS.BG-ID 1038401252

100. КАРАВЕЛОВ, Любен Стойчев, 1834-1879. Българи от старо време / Любен Каравелов ; състав. Иван Гранитски. – [47. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 165 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1872 със загл. Българе от старо време, изд. Н. Д. Пандурски. – Думи за Любен Каравелов / **М. Куманов**, Иван Вазов, П. К. Яворов, С. С. Бобчев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-236-0
886.7-32
COBISS.BG-ID 1038790628

101. КОНСТАНТИНОВ, Алеко Иванчов, 1863-1897. ***Бай Ганьо*** / Алеко Константинов ; състав. Иван Гранитски ; послесл. Панко Анчев. – [56. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 448 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 197**
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1895, изд. на книж. Пенчо В. Спасов. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – От „До Чикаго и назад" до „Бай Ганьо" / Михаил Арнаудов ; речник. – Офс. изд. – Съдържа: До Чикаго и назад ; Бай Ганьо ; Фейлетони.
ISBN 954-739-237-9
886.7-32
886.7-7
COBISS.BG-ID 1038790884

102. ЛЕВСКИ, Васил, 1837-1873. Народе???? : писма ; личен бележник / Васил Левски ; **състав.** Иван Гранитски, **М. Куманов** ; [**увод Милен Куманов**]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 447 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 183**
Васил Левски – псевд. на авт. Васил Иванов Кенчев, Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Внимателно бързайте! / Иван Гранитски. – Васил Левски – редове от биографията / **М. Куманов**. – Речник на чужди и по-стари български думи и изрази, употребени в документите. – Как е спасен архивът на Васил Левски / Никола Цветков. – Псевдоними на Васил Левски. – Псевдоними и инициали на други революционни дейци. – Псевдоними на революционни комитети. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 954-739-275-1
949.72.042(092)(093)
92 Левски, Васил
COBISS.BG-ID 1039364836

103. МИХАЙЛОВСКИ, Стоян Николов, 1856-1927. Книга за българския народ / Стоян Михайловски ; състав. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 400 с. – (Поредица Българска класика)
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Човекът и творецът Стоян Михайловски / Кръстьо Кръстев. – Философия и поезия / Васил Пундев. – Наставник и водач / Малчо Николов. – Съдбата на поета – философ и сатирик / Михаил Неделчев. – Стоян Михайловски – другата основа на вазовия свят / Панко Анчев. – Речник на непознатите думи и изрази. – Библиогр. след отд. материали и под линия. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения ; Басни и епиграми ; Книга за българския народ.
ISBN 954-739-315-4
886.7-1
886.7-191
886.7-193.2
COBISS.BG-ID 1039320036

104. СЛАВЕЙКОВ, Пенчо Петков, 1866-1912. Епически песни / Пенчо Славейков ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 488 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Съдържа и Редове от биографията / **М. Куманов** ; Орисията на българската майка и жена / В. Миролюбов (Кръстьо Кръстев) ; Поет на подвига / Иван Мешеков ; Пенчо Славейков – поет на модерната епоха / Панко Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Епически песни 1896, 1902, 1907 ; Блянове ; Сън за щастие.
ISBN 954-739-012-0
886.7-1
COBISS.BG-ID 1039323364

105. СЛАВЕЙКОВ, Пенчо Петков, 1866-1912. На острова на блажените / Пенчо Славейков ; състав. Иван Гранитски. – [3. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 350 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1910 изд. на Ал. Паскалев. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Личност с невероятно обаяние / Мара Белчева. – Съзерцателят воин / Владимир Василев. – „На острова на блажените" като сложен израз на българския литературен персонализъм / Михаил Неделчев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-311-1

886.7-1
COBISS.BG-ID 1039590884

106. СЛАВЕЙКОВ, Петко Рачов, 1827-1895. Изворът на белоногата / Петко Рачов Славейков ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 502 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 207**
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов. –** Поетически творения / Боян Пенев. – Петко Рачов Славейков / Панко Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения ; Спомени и очерци ; Хумор, сатира, басни ; Публицистика.
ISBN 954-739-012-0
886.7-8
COBISS.BG-ID 1039601380

107. СТОЯНОВ, Захари, 1850-1889. Знаеш ли ти кои сме? / Захарий Стоянов ; състав., ред., послесл. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 454 с. – (Поредица Българска класика)
Захари Стоянов – псевд. на авт. Джендо Стоянов Джедев, Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Захари Стоянов – писател историк / Александър Бурмов. – Офс. изд. – Съдържа: Васил Левски – Дякона : черти от живота му ; Черти от живота и списателската дейност на Любен С. Каравелов ; Фейлетони ; Художествена публицистика.
ISBN 954-739-242-5
886.7-7
949.72.042(092)
886.7(091)(092)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1038414564

108. ТАЛЕВ, Димитър, 1898-1966. Железният светилник / Димитър Талев ; послесл. Светлозар Игов, Панко Анчев. – [20. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 500 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Димитър Талев е Димитър Талев Петров. – 1. изд. 1952 на изд. Бълг. писател. – Димитър Талев – редове от биографията / **М. Куманов**. – Офс. изд.
ISBN 954-739-299-9
886.7-31
COBISS.BG-ID 1039597796

109. ХРИСТОВ, Кирил, 1875-1944. Хей, пролет иде / Кирил Христов ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 (София : Образование и наука ЕАД). – 543 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Кирил Христов е Кирил Христов Генчев. – Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Кирил Христов / Хр. Цанков. – Лирическото царство на Кирил Христов / Кръстьо Куюмджиев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-329-4
886.7-1
COBISS.BG-ID 1039705572

110. ЦАНКОВ, Александър Цалов, 1879-1959. Моето време : мемоари / Александър Цанков ; **предг. М. Куманов** ; послесл. Атанас Свиленов. – [София] : Прозорец, [2002] ([София] : Инвестпрес АД). – 662 с., 11 л. : ил. – (Поредица Хроника)
Офс. изд. – Именен показалец. – Продължение на кн. България в бурното време.
ISBN 954-733-288-0
94(497.2)"18/19"(092)
929 Цанков, Александър Цолов
94(497.2)"1878/..."(093.3)
COBISS.BG-ID 1039367140

111. ЧИНТУЛОВ, Добри Петров, 1822-1886. Стани, стани, юнак балкански / Добри Чинтулов ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 214 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Думи за Добри Чинтулов / Никола Табаков, Атанас Илиев, Михаил Греков, Христо Стамболски, Константин Константинов, **М. Куманов**, Иван Гранитски. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения 1842-1849 ; 1850-1860 ; 1862-1879 ; Речи ; Писма.
ISBN 954-739-234-4
886.7-8
886.7(092)
92 Чинтулов, Добри Петров
COBISS.BG-ID 1038796516

112. ЯВОРОВ, Пейо Крачолов, 1878-1914. Песен на песента ми / Пейо Крачолов ; състав. Панко Анчев, Иван Гранитски ; ред. Иван Гранитски ; послесл. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2002 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 438 с. – (Поредица Българска класика)
Пейо Крачолов Яворов – псевд. на авт. Пейо Тотев Крачолов ; Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Песимистични навеи в поезията на П. К. Яворов / Михаил Арнаудов. – Офс. изд. – Съдържа: Подир сенките на облаците ; Безсъници ; Прозрения ; Царици на нощта ; Стихотворения 1895-1910 ; Хайдушки копнения.
ISBN 954-739-244-1
886.7-1
886.7-94
COBISS.BG-ID 1038397924

2003

113. БОТЕВ, Христо. Моята молитва / Състав., ред. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003. – 544 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 164**
Иван Гранитски – псевд. на Иван Йорданов Димитров. – Съдържа и Думи за Христо Ботев / **М. Куманов**, Ив. Вазов, Кр. Кръстев, Ив. Мешеков, Г. Бакалов, Вл. Василев, Ат. Далчев, П. Динеков, Ив. Пауновски, П. Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения ; Худож. проза, фейлетони, кратки сатир. форми ; В. „Дума на бълг. емигранти" 1871 ; В. „Знаме" (1874-1875) : Уводни статии, Статии и прегледи ; В. „Нова България" 1876.
ISBN 954-739-328-6 (подв.)
УДК 886.7-7
886.7-4
886.7-1
COBISS.BG-ID 1041282276

114. ВОЙНИКОВ, Добри Попов, 1833-1878. Криворазбраната цивилизация / Добри Войников ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 362 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Живот – творчество – идеи / Стилиян Чилингиров. – Дължност към отечеството и народа ни / Дочо Лековъ. – Офс. изд. – Съдържа: Диалози : драми ; Райна Княгиня ; Криворазбраната цивилизация ; Стихотворения ; Литературна теория и критика ; Фейлетони ; Статии.
ISBN 954-739-350-2
886.7-8
COBISS.BG-ID 1040097764

115. ГЕОРГИЕВ, Михалаки, 1852-1916. Меракът на чичо Денчо / Михалаки Георгиев ; състав., ред. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 552 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Михалаки Георгиев е Михалаки Георгиев Лозанов. – Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Речник на турските думи ; Турски изрази ; Редове от биографията / **М. Куманов**. – М. Георгиев и Веселин / К. Кръстев. – Михалаки Георгиев – по случай 25 години от смъртта му / П. Динеков. – Офс. изд. – Съдържа: С тебишир и въглен ; От зло на по-зло ; На припек и на сенка ; Бае Митар пророкът ; Така се лъже човек ; Разкумил кума си ; Момина клетва ; Свекървин пръст ; Моят приятел Пенчо Чатмаков ; Шарен свят ; Неразбория ; Тошо ; Рада ; Мола Мутиш биг ; Меракът на чичо Денчо ; Една досадна визита ; Тахир Беговица.
ISBN 954-739-413-4
886.7-32
COBISS.BG-ID 1041127140

116. ГИНЧЕВ, Цани, 1835-1894. *Ганчо Косерката* / Цани Гинчев ; състав., ред. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 684 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Цани Гинчев е Цани Гинчев Шкипърнев. – Речник на редки, остарели, диалектни, чужди думи и изрази ; Редове от биографията / **М. Куманов**. – Загадките на Цани Гинчев / Симеон Янев. – Офс. изд. – Съдържа: Зиналата стена ; Ганчо Косерката ; Седянка.
ISBN 954-739-400-2 : 6 лв.
886.7-32
COBISS.BG-ID 1040561380

117. ДРУМЕВ, Васил, 1841-1901. Нещастна фамилия / Васил Друмев ; състав. Иван Гранитски ; обща ред. Иван Гранитски, Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 642 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Злощастната фамилия на Васил Друмев / Сава Доброплодни. – Патриотична повест / Илия С. Бобчев. – Друмев писателят / Дочо Леков. – Офс. изд.
ISBN 954-739-406-1
886.7-32
886.7-2
COBISS.BG-ID 1041128164

118. ЗАГОРЧИНОВ, Стоян Павлов, 1889-1969. Ден последен – ден господен : исторически роман от XIV столетие / Стоян Загорчинов ; състав. Иван Гранитски. – [5. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и печат ЕАД). – 628 с. – (Поредица Българска класика ; 54)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1931-1934 в 3 ч. на изд. Древна България в библ. Български исторически романи ; Г. III, N 1-2 ; Г. IV, N 5-6. – Думи за Стоян Загорчинов / **М. Куманов**, Пантелей Зарев, Иван Пауновски, Панко Анчев. – Бележки за малко известни думи, изрази, значения и граматически форми. – Офс. изд.
ISBN 954-739-411-8
886.7-311.6
COBISS.BG-ID 1042106596

119. ИЛИЕСКУ, Йон. **Интеграция и глобализация : Поглед от Румъния** / Прев. Мариана Чеке ; **Ред. М. Куманов** и Кришан Илиеску. – София : Гутенберг, 2003. – 259 с. : с ил.
ISBN 954-9943-47-X
32(498)
327.7:061.1ЕС
339.923:061.1ЕС
327.51
COBISS.BG-ID 1040004580

120. КАРАВЕЛОВ, Любен Стойчев, 1834-1879. Мамино детенце / Любен Каравелов ; състав., послесл. Панко Анчев ; обща ред. Иван Гранитски, Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 666 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Речник на непознатите думи ; Редове от биографията / **М. Куманов**. – Любен Каравелов / Георги Бакалов. – Любен Каравелов / Пантелей Зарев. – Офс. изд. – Съдържа: На чужд гроб без сълзи плачат ; Сирото семейство ; Крива ли е съдбата? ; Хаджи Ничо ; Нешо ; Богатият сиромах ; Три картини от българският живот – Маминото детенце, Извънреден родолюбец, Прогресист ; Нено.
ISBN 954-739-403-7
886.7-32
COBISS.BG-ID 1041128420

121. КАРАВЕЛОВ, Любен Стойчев, 1834-1879. Свобода и независимост : публицистика / Любен Каравелов ; **състав. М. Куманов** ; обща ред. Иван Гранитски, Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 595 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на ред. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Любен Каравелов / Константин Величков. – За някои характерни белези на Каравеловата публицистика и журналистика / Георги Боршуков. – Любен Каравелов. Личност и съдба / Петър Динеков. – Офс. изд.
ISBN 954-739-407-X
886.7-4
COBISS.BG-ID 1041137380

122. КАРАСЛАВОВ, Георги Славов, 1904-1980. Сиаха / Георги Караславов ; състав. Иван Гранитски. – [4. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 540 с. – (Поредица Българска класика ; 51)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1964 със загл. Сиаха ; Татул, на изд. Бълг. писател. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Георги Караславов / Пантелей Зарев. – Георги Караславов – новият тип социалност / Панко Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Сиаха ; Татул.
ISBN 954-739-412-6 886.7-31
COBISS.BG-ID 1041699300

123. КОЗЛЕВ, Никола Димов, 1824-1902. Хайдут Сидер и черен арап : епическа поема / Никола Козлев, Григор Пърличев, Райко Жинзифов ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 372 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Думи за Никола Д. Козлев / **М. Куманов**, Д. С. Минев, Ст. Поптонев. – Думи за Григор Пърличев / **М. Куманов**, В. Пундев, К. Топалов. – Думи за Райко Жинзифов / **М. Куманов**, С. С. Бобчев, Д. Леков. – Офс. изд. – Съдържа: Хайдут Сидер и черен арап / Никола Д. Козлев . Сердарят ; Скендербей / Григор Пърличев. – Кървава кошуля и други стихотворения / Райко Жинзифов.
ISBN 954-739-369-3
886.7(091)-1
COBISS.BG-ID 1243805156

124. МЕШЕКОВ, Иван Хараламбев, 1891-1970. Талантът като Прометеев дар / Иван Мешеков ; състав., ред. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 354 с. – (Поредица Българска класика)
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Иван Мешеков / Борис Делчев. – Сложност и многопосочност на литературния подход / Пантелей Зарев. – Иван Мешеков – класикът на XX век / Панко Анчев. – Завръщането на Иван Мешеков / Светлозар Игов. – Офс. изд.
ISBN 954-739-371-5
886.7.09
82.09
82.09(497.2)(092)
92 Мешеков, Иван Хараламбев
COBISS.BG-ID 1040540388

Per aspera ad astra!

125. МИЛАДИНОВ, Димитър Христов, 1810-1862. Български народни песни. Кн. 1 / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – [6. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 520 с. – (Поредица Българска класика)
На кор. авт. Димитър Миладинов, Константин Миладинов. – 1. изд. 1861 в 1 кн., изд. в книгопеч. на А. Якича – Загреб. – Офс. изд.
Биобиблиогр. ескиз за Кн. 1-2 е публ. в Кн. 2 – *вж:* N 126.
ISBN 954-739-349-9 (кн. 1)
886.7-192
COBISS.BG-ID 1041118436

126. МИЛАДИНОВ, Димитър Христов, 1810-1862. Български народни песни. Кн. 2 / Братя Миладинови [Димитър, Константин]. – [6. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 480 с. – (Поредица Българска класика)
На кор. авт. Димитър Миладинов, Константин Миладинов. – 1. изд. 1861 в 1 кн., изд. в книгопеч. на А. Якича – Загреб. – Братя Миладинови / **М. Куманов**.
– Значение и заслуги на Братя Миладинови / Иван Д. Шишманов. – Братя Миладинови в историята на българската фолклористика / Петър Динеков. – Братя Миладинови – личности на Българското възраждане / Илия Конев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-415-0 (кн. 2)
886.7-192
COBISS.BG-ID 1041118436

127. МИНКОВ, Светослав Константинов, 1902-1966. Дамата с рентгеновите очи / Светослав Минков ; състав., ред. Иван Гранитски. – [Ново изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 544 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Думи за Светослав Минков / **М. Куманов**, С. Султанов, П. Зарев, О. Сапарев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-429-0
886.7-32
COBISS.BG-ID 1041278948

128. НЕОФИТ Хилендарски-Бозвели, 1785-1848. Мати Болгария / Неофит Бозвели ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 245 с. – (Поредица Българска класика)
Неофит – духовно име на Неофит Петров Котленец. – Речник за по-непознати и чужди думи в произведенията на Бозвели. – Редове от биографията / **М. Куманов**.
– „Мати Сербіа" посестрима / А. Теодоров Балан. – Завetът на Мати Болгария / Михаил Арнаудов. – Неофит Бозвели или ходене по мъките / Боян Пенев. – Неофит Бозвели. Зараждащата се енергия на съпротивата / Панко Анчев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-370-7
886.7-83
886.7-94
COBISS.BG-ID 1040568804

129. ПЕТКАНОВ, Константин Николов, 1891-1952. Морава звезда кървава / Константин Петканов ; състав. Иван Гранитски. – [5. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 347 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1934, изд. на авт. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Петканов и неговият роман „Морава звезда кървава" / Георги Цанев. – За конфискуването на първото издание на „Морава звезда кървава" / Борис Дечев. – Константин Петканов / Пантелей Зарев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-414-2
886.7-31
COBISS.BG-ID 1041701860

130. ПОПДИМИТРОВ, Емануил, 1885-1943. Сънят на любовта : лирика / Емануил Попдимитров ; състав., ред. Светла Попдимитрова. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 312 с. – (Поредица Българска класика)
Пълната форма на името на авт. Емануил Попдимитров е Емануил Попдимитров Попзахариев. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Свят на бляновете / Васил Пундев. – Емануил Попдимитров : предговор към стихосбирката „Купол" / Владимир Василев. – Блян и Благослов – лириката на Емануил Попдимитров / Светлозар Игов. – Житейски и творчески портрет. – Библиография. – Офс. изд. – Съдържа: Сънят на любовта (1908-1911) ; Женски портрети ; Песни (1912-1913) ; Плачещи върби (1914) ; Вечерни миражи (1915) ; Кораби (1920-1923) ; Вселена (1924) ; Есенни пламъци (1930-1936) ; Посвещения (1932-1933) ; Роден край - Западни покрайнини ; Непубликувани стихове ; Първи стихове (1904-1907).
ISBN 954-739-331-6
886.7-1
COBISS.BG-ID 1039703780

131. РАЙНОВ, Николай Иванов, 1889-1954. Между пустинята и живота : роман / Николай Райнов ; състав. Иван Гранитски ; под общ. ред. на Иван Гранитски, Панко Анчев ; послесл. Богомил Райнов, Иван Гранитски. – [3. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 459 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 1919 на изд. Ст. Атанасов. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Символизмът в България и Николай Райнов / Г. Константинов. – Години на творчество и борба / П. Тихолов. – Офс. изд.
ISBN 954-739-418-5
886.7-31
COBISS.BG-ID 1041130724

132. РАЙЧЕВ, Георги Михайлов, 1882-1947. Грях / Георги Райчев ; състав., ред. Иван Гранитски ; послесл. Елка Константинова. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 435 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Многоликостта на човека / Георги Константинов. – Офс. изд.
– Съдържа: Мъничък свят ; Грях ; Мерзавец : повести ; Незнайният ; Безумие ; Съновидения ; Страх ; Лина ; Lustig ; Сестрата ; Карнавал : разкази.
ISBN 954-739-404-5
886.7-32
COBISS.BG-ID 1041130980

133. РАКОВСКИ, Георги Стойков, 1821-1867. Българский въпрос / Георги С. Раковски ; състав. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 523 с. – (Поредица Българска класика)
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Раковски като политик / Иван Д. Шишманов. – Георги Стойков Раковски – мечтател безумен или образ невъзможен / Панко Анчев. – Речник на непознатите днес думи, употребявани от Раковски. – Офс. изд.
ISBN 954-739-354-5
886.7-1(081.2)
886.7-4(081.2)
COBISS.BG-ID 1040084708

134. СТАМАТОВ, Георги Порфириев, 1869-1942. Малкият Содом / Георги Стаматов ; състав. Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 564 с. – (Поредица Българска класика)
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Г. П. Стаматов / Симеон Радев. – Г. П. Стаматов. Началото на междинното време / Панко Анчев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-363-4
886.7-31
COBISS.BG-ID 1040564708

135. СТАМБОЛОВ, Стефан Николов, 1854-1895. Свобода или смърт / Стефан Стамболов ; **състав. М. Куманов**, Димитър Иванов. – София : Захарий Стоянов, 2003 (София : Образование и наука ЕАД). – 615 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **NN 16-35, 60, 88, 153, 188, 205**
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Журналистиката на Стефан Стамболов / Георги Боршуков. – Публицист и редактор на в. Нова България / Радослав Радев. – Стефан Стамболов като публицист / Димитър Иванов. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец. – Съдържа Поезия ; Публицистика.
ISBN 954-739-313-8
886.7-1
886.7-4
COBISS.BG-ID 1039958244

136. СТОЯНОВ, Захари, 1850-1889. Записки по българските въстания. Кн. 1 / Захарий Стоянов. – [20. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 708 с. – (Поредица Българска класика)
Захари Стоянов – псевд. на авт. Джендо Стоянов Джедев. – 1. изд. 1884, изд. на Областна печ. – Пловдив. – Офс. изд.
Биобиблиогр. ескиз за Кн. 1-2 е публ. в Кн. 2 – *вж:* N 137.
ISBN 954-739-359-6 (кн. 1) 886.7-94
949.72.042.22(093.3)
COBISS.BG-ID 1243824868

137. СТОЯНОВ, Захари, 1850-1889. Записки по българските въстания. Кн. 2 / Захарий Стоянов. – [20. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 690 с. – (Поредица Българска класика)
Захари Стоянов – псевд. на авт. Джендо Стоянов Джедев. – 1. изд. 1887, изд. на печ. Л. Каравелов и сие – Русе. – Речник на непознати думи ; Преименувани и уточнени географски имена ; Думи за Захарий Стоянов / **М. Куманов**, Ал. Балабанов, Ив. Д. Шишманов, Ив. Вазов, Л. Стоянов, Ив. Радославов, П. Динеков. – Людмил Стоянов – псевд. на Георги Стоянов Златарев. – Офс. изд.
ISBN 954-739-360-X (кн. 2)
886.7-94
949.72.042.22(093.3)
COBISS.BG-ID 1243824868
Ск 00000427647/Кн. 1

138. ТОДОРОВ, Петко Юрданов, 1879-1916. Идилии / Петко Ю. Тодоров ; състав. Иван Гранитски. – [6. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2003 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 368 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. –1. изд. 1908 изд. на сп. Мисъл. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Блянове на един модерен поет / Пенчо Славейков. – Певец на воля и младост / В. Миролюбов. – В. Миролюбов – псевд. на авт. Кръстьо Котев Кръстев. – Една нежна душа / Христо Цанков. – Възприетата форма на името на авт. Х. Цанков е Христо Цанков-Дерижан. – П. Ю. Тодоров и душата на българина / Ст. Младенов. – Мъката на художника / М. Арнаудов. – Драматизъм, основен мотив и мироглед у младия Петко Ю. Тодоров / Андрей Протич. – П. Ю. Тодоров : Спомени / Димитър Шишманов. – Офс. изд.
ISBN 954-739-341-3
886.7-32
COBISS.BG-ID 1040095204

139. ТОШКИН, Атанас Тодоров, 1933- . Трето българско царство 1879-1946 : историческа енциклопедия / Атанас Тошкин, Ана Рабаджийска, **М. Куманов**. – [София] : Книгоиздателска къща Труд, 2003 (В. Търново : Абагар АД). – 420 с. : с ил., портр., факс.
Монархията по време на Третото българско царство (1879-1946) / **Милен Куманов**. – Списък на депутатите в Учредителното събрание 1879, на държавните глави, на българските правителства. – Сесии на Народното събрание (1879-1946). – Хронология на по-важните дати от историята на Третото българско царство. – Офс. изд.
ISBN 954-528-404-8 (подв.)
949.72.05(035)
COBISS.BG-ID 1041721060

2004

140. БЪЛГАРО-турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918) : сборник от документи / **състав. М. Куманов** ... [и др.] ; уводни думи Кемал Еюп ; предг. **Милен Куманов**. – София : Гутенберг, 2004 ([София] : Симолини). – 687 с. : с табл., факс. – *вж* **N 194**
Други състав. : Ив. Коев, К. Еюп. – Пълната форма на името на състав. К. Еюп е Кемал Еюп Адил. – Изд. на БАН. Институт за история, Център. воен. арх. – Текст и на фр. ез. – Списък на наградените турски военнослужещи с български ордени и медали през Първата световна война. – Списък на наградените български военнослужещи с турски ордени и медали през Първата световна война. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 954-9943-68-2
355.48(497.2+560)1914/18(093.2)
COBISS.BG-ID 1041910756
2 изд. София : ИК Гутенберг, 2015 ([София] : Симолини), 680 с.
ISBN 978-619-176-034-3
УДК 940.3(093.2)
355.48(497.2)(093.2)
355.48(560)(093.2)
COBISS.BG-ID 1283274212

141. ВЛАЙКОВ, Тодор Генчов, 1865-1943. Дядовата Славчова унука : разкази и повести / Тодор Г. Влайков ; състав. Иван Гранитски, Панко Анчев. – София : Захарий Стоянов, 2004 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 379 с. – (Поредица Българска класика ; 67)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Състав. П. Анчев отбелязан в библиогр. каре. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – От чистия народен извор / Елин Пелин. – С неугасим идеализъм на посветен / К. Константинов. – Т. Г. Влайков / Г. Константинов. – Т. Г. Влайков, или модерността на „архаичния" писател / П. Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Леля Гена ; Детенцето на кака Дона ; Чичо Стайко ; Ратай ; Стрина Радовица се вълнува ; Неприятният гост ; Дядовата Славчова унука.
ISBN 954-739-512-2
886.7-32
COBISS.BG-ID 1042104548

142. ИСТОРИЯ на Подуяне : сборник / Стефан Павлов ... [и др.] ; ред. Георги Нешев – науч. ред. ... [и др.] ; [предг. Тр. В., Г. Нешев]. – София : Артиздат-5, 2004 ([София] : Св. Никола ООД). – 400 с. : с ил., к., факс. ; схеми (2 л.)
Други **авт.**: Г. Нешев, К. Григорова, А. Спасова-Мльчкова, **М. Куманов**, Н. Нейкова, Н. Зимбилев, Л. Грозданов. – Пълната форма на името на авт. Стефан Павлов е Стефан Павлов Илиев. – Други ред. : Тр. Велчев, В. Апостолова, Р. Велчев. – Изд. на Нар. ч–ще Възраждане. – Офс. изд.
ISBN 954-8797-07-0
908(497.223-212)
39(497.223-212)
886.7-8
COBISS.BG-ID 1243424996

143. КАЗАНДЖИЕВ, Спиридон Спасов, 1882-1951. Пред извора на живота / Спиридон Казанджиев ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2004 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 259 с. – (Поредица Българска класика)
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Отново и отново пред извора / Анани Стойнев. – Философско-психологическите възгледи на Спиридон Казанджиев / Нина Димитрова. – Офс. изд.
ISBN 954-739-573-4
886.7.09
101(497.2)
COBISS.BG-ID 1043304932

Per aspera ad astra!

144. НАЦИОНАЛНА научна конференция 90 години от разоряването на тракийските българи (Хасково ; 2003). Национална научна конференция 90 години от разорението на тракийските българи, Хасково, 29 май 2003 година / ред. кол. Георги Марков – отг. ред. ... [и др.]. – [София] : Институт по история при БАН, [2004] (Хасково : Графопринт). – 112 с.
Други **ред.**: Г. Граматиков, А. Попов, Д. Шалапатов, М. Славова. – Изд. на Нац. център за музеи, галерии и изобраз. изкуства, Съюз на трак. д-ва в България, Община Хасково, Регион. съвет на трак. д-ва, Трак. д-во Георги Сапунаров, Регион. ист. д-во Клокотница, Ист. музей – Хасково. – Офс. изд. – Съдържа материали от Ив. Филчев, Д. Игнатовски, Р. Караганев, В. Стоянова, **М. Куманов**, Кр. Узунова, М. Бакърджиева, В. Ташкова, Ст. Шивачев, П. Гарена, М. Жечева, Т. Любенова.
ISBN 954-90552-3-X
949.72.05(063)
COBISS.BG-ID 1041148388

145. НАЦИОНАЛНА научна конференция Земеделското движение в България (Пазарджик ; 2004). Земеделското движение в България : история, развитие, личности : доклади и съобщения от Национална научна конференция, Пазарджик, 22-23 април 2004 г. / **състав., ред. М. Куманов**, Румяна Кацарова ; [встъп. думи] Георги Марков. – Пазарджик : Регион. ист. музей, 2004 (Враца : Полипринт). – 432 с.
Изд. на БАН. Инст. по история, М-во на културата. Нац. център за музеи, галерии и изобраз. изкуства, Община Пазарджик. Регион. ист. музей. – Съдържа и Списък на авторите в сборника. – Офс. изд.
ISBN 954-684-124-2 ! (Беллопринт - Пазарджик)
329(497.2)БЗНС(091)(092)(063)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1042966756

146. НИКОЛОВА, Таня Илиева, 1955- . България XX век : хроника ; история, политика, икономика, култура, дипломация, спорт / Таня Николова, **М. Куманов**. – София : Бълг. бестселър – Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия, 2004 ([София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски"]). – 390 с. : с портр., факс., ил.
Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 954-9308-26-X (подв.)
949.72"19"(059)
COBISS.BG-ID 1043066596

147. ПАНАИРИ, пазари, тържища в българските земи : доклади и съобщения от национална научна конференция, проведена на 17 ноември 2003 г., град Търговище / науч. ред. Константин Косев ... [и др.]. – В. Търново : Фабер, 2004. – 500 с. : с табл.
Други **ред.**: С. Драганова, **М. Куманов**, Б. Харалanова, М. Жечева. – Изд. на БАН, Нац. център за музеи, галерии и изобраз. изкуства, Община Търговище, Ист. музей – Търговище. – Офс. изд.
ISBN 954-775-309-6
339.17(497.2)(091)(063)
339.13(497.2)(091)(063)
908(497.2-21)(063)
COBISS.BG-ID 1042162148

148. ПОРЕДИЦА Българското образование през вековете / Бълг. бестселър – Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия. – 1 (2004)- . – София : Бълг. бестселър – Нац. музей на бълг. кн. и полиграфия, 2004.
Ред. кол.: Г. Бижков, Ст. Райчевски, Б. Димитров, М. Семов, А. Попов, К. Топалов, **М. Куманов,** Ев. Янкова.
УДК 37
COBISS.BG-ID 1226424548 – това е монографична серия

149. ЯВОРОВ, Пейо Крачолов, 1878-1914. В полите на Витоша / Пейо Яворов ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2004 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 364 с. – (Поредица Българска класика)
Пейо Крачолов Яворов – псевд. на авт. Пейо Тотев Крачолов ; Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Редове от биографията / **М. Куманов**. – Пътят към драмата / Ганка Найденова-Стоилова. – Драматургията на Яворов / Чавдар Добрев. – Прозата на Яворов / Тончо Жечев. – Прозата на поета / Панко Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: В полите на Витоша ; Когато гръм удари ; Как ехото заглъхва ; Гоце Делчев.
ISBN 954-739-447-9
886.7-2
949.72.05(092)
92 Делчев, Гоце Николов
COBISS.BG-ID 1043041764

2005

150. ГЕМИДЖИЕВ, Георги Иванов, 1942-2013. Панагюрската община от Освобождението 1878 г. до Съединението 1885 г. / Георги Гемиджиев ; **науч. ред. М. Куманов**. – София : Кънчев и сие, 2005 (София : ЕТ Христо Христов). – 68 с. : с ил., факс. – *вж* **NN 167, 195**
Изд. на Община Панагюрище. – За автора. – Офс. изд.
ISBN 954-746-124-9
949.72.051.1
352.071(497.23-21)(091)
COBISS.BG-ID 1044132068

151. МАЗОВЕР, Марк, 1958- . Балканите : кратка история / Марк Мазовер ; прев. Цветана Русева ; **предисл. М. Куманов**. – [София] : Прозорец, 2005 ([София] : Инвестпрес АД). – 222 с. : с к. – (Поредица Хроника)
Ориг. загл. The Balkans / Mark Mazower. – Хронология. – Офс. изд. – Именен показалец, геогр. показалец / състав. Милен Куманов.
ISBN 954-733-417-4
949.7
COBISS.BG-ID 1043633380

152. ПОЛИГРАФИЧЕСКИ комбинат Димитър Благоев. 50 години Полиграфически комбинат Димитър Благоев ООД : юбилейно издание / **състав. М. Куманов**. – София : [ПК Д. Благоев], [2005]. – 143 с. : с портр., факс.
Офс. изд.
ISBN 954-9505-02-2 (подв.)
655.1(497.223)(091)
COBISS.BG-ID 1042866916

153. *Стефан СТАМБОЛОВ* : албум / **състав. М. Куманов**, Димитър Иванов ; ред. Димитър Иванов. – [София] : Фонд. Арете, 2005 ([София] : Унив. изд. „Св. Климент Охридски"). – 334 с. : с ил., факс. – *вж* **NN 16-35, 60, 88, 135, 188, 205**
Изд. на БАН. Институт по история, Нац. клуб Ст. Стамболов. – Офс. изд. – Съдържа и Монолог ; Възкресение / Матей Шопкин.
949.72.042(092)(084)
949.72.051(092)(084)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1043897828

154. [СТО и двайсет години от Съединението]. – Съдържа: Делото е чисто българско / Дойно Дойнов. Разговор с историка на Христо Цеков. Актът от 6 септември 1885 г. и присъединяването на Източна Румелия към Княжество България / Василка Танкова. Сръбско-българската война 1885 г. в защита на Съединението / Цветана Павловска. Стефан Стамболов и Съединението 1885 година / **М. Куманов**. Ролята и приносът на македонските организации за Съединението на Източна Румелия и Княжество България / Ружа Симеонова. Армията и вътрешният ред по време на Съединението / Веселин Янчев. Подготовка, извършване и защита на Съединението през 1885 г. в Хасковския край / Недялко Димов. – В: *Наше минало*. – ISSN 1313-7409. – 30 (2005), с. 3-47.
949.72.051.1
COBISS.BG-ID 1182114276

155. СТРАШИМИРОВ, Антон Тодоров, 1872-1937. Хоро / Антон Страшимиров ; състав. Андрей Андреев. – София : Захарий Стоянов, 2005 ([София] : Образование и наука ЕАД). – 587 с. – (Поредица Българска класика ; 90)
Речник на чуждите и непознати думи ; Редове от биографията / **М. Куманов**. – Антон Страшимиров / Т. Жечев. – Кървавото Хоро на Антон Страшимиров / Е. Каранфилов. – Антон Страшимиров като народопсихолог / Сп. Казанджиев. – Офс. изд. – Съдържа: Разкази ; Хоро ; Книга за българите.
ISBN 954-739-687-0 (подв.)
ISBN 954-739-581-5
886.7-32
886.7-31
159.922.4(=867)
COBISS.BG-ID 1243820516

156. ТРАЯНОВ, Теодор Василев, 1882-1945. Български балади / Теодор Траянов ; състав. Андрей Андреев. – София : Захарий Стоянов, 2005 ([София] : Образование и наука). – 276 с. – (Поредица Българска класика)
Редове от биографията / **М. Куманов**. – Низ път героичен за мир и за бран! / Фани Попова-Мутафова. – Теодор Траянов / Людмил Стоянов. – Людмил Стоянов – псевд. на Георги Стоянов Златарев. – Силата на мечтата и идеала / Георги Константинов. – Офс. изд.
ISBN 954-739-609-9
886.7-14
COBISS.BG-ID 1243811812

2006

157. БОТЕВИ тържества в Скравена 2004-2005 : сборник / състав., [предг., послесл.] Димитър Коцев. – София : Експо тим ООД, 2006 ([София] : Петекстон ООД). – 120 с.
Изд. на Кметство – с. Скравена, Ботевградско, Сдружение Грамада. – Офс. изд. – Съдържа материали от И. Жеглов, Л. Димитров, Т. Коцева, Д. Тодорова, Д. Григорова, И. Иванов, С. Влайкова, П. Пачкова, **М. Куманов,** В. Тарашоева, Д. Коцев, Т. Тотева, А. Ангелов. – Изд. по повод 130 год. от героичния подвиг на Хр. Ботев и неговата чета.
ISBN 954-8601-72-9
ISBN 978-954-8601-72-6
949.72.042.22(063)
COBISS.BG-ID 1045681380

158. НАУЧНА сесия Четата на Христо Ботев – организация и участници в нея (Враца ; 2006). Научна сесия Четата на Христо Ботев – организация и участници в нея, Враца, 29 май 2006 г. / ред., предг. Иван Райкински. – Враца : Сдружение Известия на музеите в Северозап. България, 2006 (Враца : Полипринт). – 126 с. : с портр., ил. – (Библиотека Български Северозапад ; 28. Серия Научни изследвания ; 18)
Офс. изд. – Азб. показалец. – Съдържа статии от К. Косев, Д. Дойнов, Н. Жечев, Ил. Тодев, М. Грънчаров, Цв. Павловска, **М. Куманов,** П. Найденова, Й. Петкова, А. Николова, Хр. Ценов, В. Тарашоева.
949.72.042.22(063)
COBISS.BG-ID 1242959588

159. *Владимир СИС* и България : сборник статии от Националната научна конференция Владимир Сис и България, организирана от Института по история – БАН и проведена на 22-23 ноември 2003 г. в Хасково / състав. Ани Златева. – [София] : Стигмати : Бохемия клуб, 2006 ([София] : Вулкан 4). – 388 с. : с ил., факс. – (Голяма чешка библиотека / Бохемия клуб)
Възприета форма на името на състав. Ани Златева е Анка Генчева Златева. – Владимир Сис – жизнеописателна хроника / Ани Златева. – За авт. – Офс. изд. – Съдържа: Владимир Сис, българите и неославистката политика до 1944 г. / Теодоричка Готовска-Хенце. Славянската солидарност (в дейността и спомените на Владимир Сис и даскал Димитър Ралов) / Димитър Саздов. Владимир Сис и българският национален въпрос / **М. Куманов.** Балканските войни през погледа на Владимир Сис / Димитър Зафиров. Разследващият журналист Владимир Сис / Минка Златева. Владимир Сис и анонимните писма до вестник Народна воля през лятото на 1913 г. / Володя Милачков. Вярвайте в бъдещето на своя народ, както вярвахме ние / Светла Димитрова. Рена и Петко Попови, плевенският вестник Северно ехо и идеята за българо-чехословашко сближаване през 20-те и 30-те години на XX век / Красимир Петров. Владимир Сис и дейността на чешките инженери в с. Ябълково / Недялко Димов. Дарението на Владимир Сис / Александър Маринов. Владимир Сис и българската култура или още веднъж за една загадъчна личност в българо-чешкия междукултурен диалог на XX век / Владимир Пенчев. Българо-чехословашките културни отношения и дейността на чешкия общественик, журналист и славяновед Владимир Сис / Румяна Дончева. Задочните срещи на Владимир Сис с българския театър (1917) и родното кино (1929) / Ани Златева. Образът на българина в художествено-документалните разкази на Владимир Сис за войната / Лиана Гълъбова. Чешкото присъствие в албумите на Иван Енчев Видо / Ружка Симеонова. Документи за Владимир Сис в Научния архив на БАН / Цветана Величкова. Документи за Владимир Сис във фонда на Националния исторически музей / Цветана Кьосева.
ISBN 954-336-022-7 (Стигмати)
ISBN 978-954-336-022-2
070.42(497.2=850)(092)(063)
92 Сис, Владимир
COBISS.BG-ID 1243132900

2007

160. АНДОНОВА, Зоя Евлогиева, 1948- . Българските политически водители 1879-2007 / [**състав.** Зоя Андонова, **М. Куманов**]. – 2. осн. прераб. и доп. изд. – [София] : „Св. Климент Охридски", 2007 ([София] : [Симолини]). – 416 с. : с портр., к. – *вж* **NN 59, 83, 75**
Загл. и на англ. ез.: Bulgarian political leaders 1879-2007. – 1. изд. 1994 на изд. Хераклит А & Н. – Текст и на англ. ез.
ISBN 978-954-9384-08-6
32(497.2)(092)(035)
949.72.05(035)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1248519908
Рец.: **Емилия Момчилова**. Нов тематичен справочник за българските държавни лидери. // *Сп. на БАН*, СХХ, 2007, N 4, с. 107-108.

161. ИЗСЛЕДВАНИЯ в памет на *акад. Анание Явашов* : сборник статии от научна конференция, посветена на 150-годишнината от неговото рождение, Разград, 25 октомври 2005 г. / състав. Иван Друмев Иванов ... [и др.] ; **ред. М. Куманов**. – София : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 2007. – 302 с. : с табл., к., 17 л. : цв. ил.
Други състав.: М. Г. Босева, Н. М. Николова. – Изд. на Регион. ист. музей – Разград. – Справка за авторите. – Офс. изд.
ISBN 978-954-322-198-1
904(497.215.1)(063)
908(497.215.1)(063)
COBISS.BG-ID 1243983076

162. ИСТОРИЯ на град Сандански / Теофил Иванов ... [и др.] ; [предг. Андон Тотев] ; фотогр. Димитър Ерменков. – София : Синева, 2007 ([София : Манта принт]). – 295 с. : с 1 портр., 8 л. : цв. ил.
Други **авт.**: Ал. Милчева, Б. Цветков, А. Мельов, Хр. Тасев, **М. Куманов**, Г. В. Димитров, Й. Смилянов, Зл. Василев. – Възприетата форма на името на авт. Ал. Милчева е Александра Димитрова Димитрова-Милчева. – Офс. изд.
ISBN 978-954-9983-67-8
908(497.22-21)
COBISS.BG-ID 1230532324

163. ТУТРАКАНСКАТА епопея и войната на Северния фронт 1916-1918 година : сборник с изследвания / състав. Петър Бойчев, Володя Милачков ; ред. **М. Куманов** ; [увод Петър Бойчев]. – Тутракан [т.е. Силистра] : [Ковачев], 2007. – 483 с. : с ил., табл.
Парал. загл. на кор.: The epoc of Tutrakan and the war on the Nortern front 1916-1918. – Изд. на Нац. инициативен к-т 90 години Тутраканска епопея, М-во на културата. Дир. Музеи, галерии и изобраз. изкуства, БАН. Институт по история, Община Тутракан, Ист. музей –Тутракан. – Офс. изд. – Рез. на англ. ез. – Съдържа материали от научна конференция, посветена на 90-годишнината от Тутраканската епопея и освобождението на Добруджа, проведена в гр. Тутракан, на 4 и 5 септември 2006 г.
ISBN 978-954-8775-60-1
355.48(497.2)1916/18(063)
949.72.052.3(063)
COBISS.BG-ID 1227774948

2008

164. БОТЕВ, Христо, 1848-1876. Моята молитва / Христо Ботев ; състав. Иван Гранитски. – София : Захарий Стоянов, 2008 (София : Образование и наука ЕАД). – 544 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 113**
Пълната форма на името на авт. Христо Ботев е Христо Ботев Петков. – Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Думи за Христо Ботев / **М. Куманов**, Ив. Вазов, К. Кръстев, Ив. Мешеков, Г. Бакалов, В. Василев, Ат. Далчев, П. Динеков, Ив. Пауновски, П. Анчев. – Офс. изд. – Съдържа: Стихотворения ; Художествена проза, фейлетони, кратки сатирични форми ; Вестник „Дума на българските емигранти" 1871 ; Вестник „Знаме" (1874-1875) : Уводни статии, Статии и прегледи ; Вестник „Нова България" 1876.
ISBN 978-954-09-0053-7 (подв.)
886.7-1
886.7-7
886.7-4
COBISS.BG-ID 1228280292

165. НЕЗАВИСИМОСТТА от 1908 г. в българския периодичен печат : сборник документи / **състав., комент. М. Куманов**. – София : Гутенберг, 2008 ([София] : [Симолини]). – 583 с. : с факс.
Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-617-035-4
949.72.052.2
070(497.2)(091)
COBISS.BG-ID 1245172964

166. САКЪЗОВ, Янко Иванов, 1860-1941. Социалната демокрация / Янко Сакъзов ; състав., ред. Димитър Иванов ; **предг. М. Куманов**. – [София] : Фонд. Арете-Фол : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2008. – 608 с. – (Библиотека Социални идеи ; 4)
Офс. изд.
ISBN 978-954-07-2701-1 (подв., Унив. изд. „Св. Климент Охридски")
329(497.2)БСДП(091)(08)
COBISS.BG-ID 1231245540

2009

167. ГЕМИДЖИЕВ, Георги Иванов, 1942-2013. История на Панагюрище 1878-1944 / Георги Гемиджиев ; **науч. ред., [увод] М. Куманов**. – София : Богианна, 2009 (София : Христо Христов). – 620 с. : с ил., 22 л. : ил. – *вж* **NN 150, 195**
Авторът за себе си. – Дарителят д-р инж. Лъчезар Цоцоров. – Офс. изд. – Библиогр. с. 586-600. – Именен показалец. – Рез. на англ. / прев. Анна Стайкова.
ISBN 978-954-676-081-4 (подв.)
908(497.23-21)
COBISS.BG-ID 1231098340

168. ПРОГРАМНИ документи на социални партии в България 1891-2008 г. : документален сборник / **състав., предг.** Димитър Иванов, **М. Куманов**. – [София] : Фонд. Арете-Фол : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2009. – 615 с. – (Библиотека Социални идеи ; 14)
Загл. на кор.: Програмни документи на социалните партии в България 1891-2008 г. – Офс. изд.
ISBN 978-954-07-2842-1 (подв., Унив. изд. „Св. Климент Охридски")
329(497.2)БСП(091)(083.9)
329.71(497.2)(091)(083.9)
329(497.2)БСДП(091)(083.9)
329(497.2)БЗНС(091)(083.9)
COBISS.BG-ID 1231217636

169. РАДЕВ, Симеон Трайчев, 1879-1967. Строителите на съвременна България. Т. 3 / Симеон Трайчев Радев ; общ. ред. Иван Николов, Зоя Андонова ; увод Траян Радев. – София : „Св. Климент Охридски", 2009 (София : Образование и наука ЕАД). – 792 с.
Текст и на англ. ез. / прев. Зоя Андонова. – Бягството на Радко Димитриев след контрапреврата 1886 г. и агитацията му в Русия. – Именен показалец, геогр. показалец / **състав. М. Куманов**. – Съдържа: Безкняжието: потресното му начало и опасностите му ; България след новите изпитания ; Регентството и новата обстановка ; Началните ходове в търсенето на княз ; Новите перипетии на кризата ; Последните заплитания и изходът на държавната криза.
ISBN 978-954-9384-12-3 (т. 3, подв.)
949.72.05
886.7-94
COBISS.BG-ID 1230541540

170. ТРАКИЯ – кръстопът на цивилизации : споделен опит : [сборник материали по проект] / състав. София Василева ; ред. София Василева ... [и др.]. – София : WINI 1837, 2009. – 144 с. : с ил.
Други ред.: Светла Димитрова, Косьо Зарев, Лизбет Любенова. – Пълната форма на името на ред. Лизбет Любенова е Лизбет Любенова Върбанова. – Изд. на Специализирано висше училище по библиотекознание и информ. технологии. – Съдържа материали от: Стоян Денчев, София Василева, Диана Стоянова, Емил Севдин, Александра Куманова, **М. Куманов**, Георги Вълчев, Валерия Фол, Добринка Стойкова, Евгени Велев, Пламена Фотева, Светла Шапкалова, Милена Кьосева, Емилиян Грозданов, Ива Георгиева. – Библиогр. след някои статии.
ISBN 978-954-9437-20-1
904(497.2)(091)(063)
378.14(063)
COBISS.BG-ID 1233210340

2010

171. МАНГАЧЕВ, Петко Иванов, 1941- . *Д-р Константин Иречек* – живот и дело в България (1879-1884) / Петко Мангачев. – София : Колбис, 2010. – 400 с.
Текст и на англ. ез. – Един от строителите на съвременна България / **М. Куманов**. – Нов поглед към делото на проф. д-р Константин Иречек / Мая Николова.
ISBN 978-954-8921-43-5
930.1(437.1)(092)
92 Иречек, Константин Йозеф
COBISS.BG-ID 1232830180

172. ИВАНОВ, Димитър Христов, 1951- . Първа Българска република 1946-1991 : енциклопедия / Димитър Иванов, **М. Куманов**. – [София] : Земя : Рекламна агенция Евромедия, 2011 (София : Реклама пони). – 660 с.
Изд. на Институт по теория и практика на лидерството, Форум България – Русия.
ISBN 978-954-92646-2-3 (Рекламна агенция Евромедия, подв.)
949.72.06(031)
COBISS.BG-ID 1239715556

173. ПАЗАРДЖИК и Пазарджишка община : енциклопедия / [ред. кол. Александър Петров Арнаудов – предс. ... и др.] ; [фотогр. Георги Ангелов Стефанов]. – Пазарджик : Беллопринт, 2011. – 736 с. : с ил., портр., факс.
Загл. на кор.: Енциклопедия Пазарджик. – Други **ред.**: Пенка Петрова Николова, **М. Куманов**, Ана Атанасова Рабаджийска. – Изд. на Община Пазарджик. – Литература за Пазарджик: с. 725-726. – Авт. на статии: с. 732-733.
ISBN 978-954-684-308-1 (подв.)
908(497.234.1)(031)
COBISS.BG-ID 1245383140

174. ***Свети отец ПАИСИЙ Хилендарски*****. История славяноболгарская** … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; **Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил., табл. и граф. – *вж* **NN 175, 219**
База на *е*-б-ка PAISIADA.
Осн. загл. на кн. е неправилно поднесено в нац. библиогр. – по надзагл.: ИНФОРМАЦИОНЕН код на българската книжовност и литература : Свети отец Паисий Хилендарски – История славяноболгарская.
Загл. и на англ. ез.: Information code of the Bulgarian letters and literature: Saint Father Paisiy Hilendarski – Slavo-Bulgarian history.
ISBN 978-954-8887-92-2
949.72.04(092)
886.7-94.07
886.7-94
92 Паисий Хилендарски
COBISS.BG-ID 1237884388
Рец.: **1. Жоржета Натърска.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 10, 2012, с. 435-437; **2. Николай Василев, Севда Илиева**. // *Тр.* на Студентско науч. о-во при УниБИТ, Т. VIII, 2013, с. 470-489; **3. Йорданка Захариева.** // *Пак там*, с. 490-492; **4. Жоржета Натърска.** *Пак там*, с. 493-494; **5.Марнела Наикова.** // *Пак там*, с. 495-497; **6. Марина Енчева.** // *Пак там*, с. 498-499; **7. Венцислав Велев.** // *Пак там*, с. 500-501; **8. Полина Симова.** // *Пак там*, с. 512-514; **9. Боряна Апостолова.** // *Пак там*, с. 515-519; **10. Инна Димитрова.** // *Пак там*, с. 520-521; **11. Иван Гарванов, Александра Куманова.** // *Науч.* тр.на УниБИТ (София), Т. 12, 2014, с. 521-526 : с ил. – *Рез. на рус. и англ. ез.*; **12. Иван Гарванов.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ, Т. XI, 2016, с. 247-266; **13. Ваня Добрева.** // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевския вестник. – N 58, май 2019, с. 3; **14. Ваня Добрева.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София), Т. 15, 2020, с. 707-711 : с ил. – *Осн. публ.*; **15. Konstantinos Nichoritis**. // *Тр. на Студентското научно общество при УниБИТ*, Т. XVII, 2022, с. 443-446. <http://www.sno.unibit>.

175. ***Свети отец ПАИСИЙ Хилендарски*****. История славяноболгарская** … : : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; **Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2526. – Т. 6 (2011), с. 1-208 *СВ. О. П ИС* : с 21 ил., 1 табл., 4 гр. – (Факлоносци ; II) – *вж* **NN 174, 219**
Други терминолог. ред.: Д. Ралева, В. Велев ; Други справ.-информ. ред.: Ц. Найденова, А. Даскалов. – Юбил. изд., посв. на 60-год. на Держ. библ. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог. – *Публ. и във вид на отд. изд.*: *вж* N 174.

176. ***Александър ЦАНКОВ*** : сборник документи / [Съст.] Петко Мангачев, Виктор Анчев ; **[ред. М. Куманов]**. – София : Колбис, 2011. – 302 с. : с факс.
Ред. отбелязан на гърба на загл. с. – Библиогр. под линия. – Именен показалец ; геогр. показалец. – Рез. на бълг., англ. ез.

177. ШУМЕНСКА област : енциклопедия / [Аделина Пенева ... и др.] ; **[Науч. консултант М. Куманов]** ; [ред. кол., състав. Димитър Игнатовски ... и др.] ; [ред. съвет Константин Косев ... и др.] ; [снимков материал: Валентин Тонев ... и др.] ; [предг. Димитър Игнатовски]. – София : Захарий Стоянов, 2011 ([София] : Унив. изд. „Св. Климент Охридски"). – 936 с. : с ил., портр.
Други авт.: Александър Горчев, Бета Хараланова, Бистра Вацова, Борис Петров, Валентина Аврамова, Венцислава Борисова, Веска Драгостинова, Георги Гроздев, Георги Цветков, Даниел Руменов, Дечко Лечев, Деан Евтимов, Димитър Игнатовски, Димо Димов, Емил Кьостебеков, Златко Поичев, Иван Йорданов, Иваничка Няголова, Иванка Семерджиева, Йордан Йорданов, Йорданка Павлова, Кина Вачкова, Кирил Петров, Константин Константинов, Константин Мустаков, Красимир Кънчев, Крум Крумов, Мария Куманова, Марияна Петева, Марияна Филипова, Мишо Йорданов, Невяна Стефанова, Нели Димитрова, Николай Чакъров, Павел Георгиев, Петър Занев, Петър Станчев, Снежана Вълчева, Станислав Иванов, Стела Лалова, Тодор Тодоров, Христина Горанова, Цанко Стефанов, Чавдар Танев ; Други **членове на ред. съвет** Александър Горчев, Антония Панева, Борис Петров, Валентина Аврамова, Георги Гроздев, Георги Цветков, Даниела Тодорова, Дечко Лечев, Деян Евтимов, Димитър Игнатовски, Димо Димов, Дойно Дойнов, Емил Кьостебеков, Ивайло Петров, Йордан Йорданов (гл. ред. на в. „Шуменска заря", Йордан Йорданов (краевед, Върбица), Кирил Петров, Красимира Александрова, **...** , Мишо Йорданов, Невяна Стефанова, Николай Чакъров, Павел Георгиев, Петър Занев, Радостка Бакалова, Стефан Дойнов, Стойчо Сланев, Цанко Стефанов, Чавдар Танев. Авт. отбелязани на гърба на загл. с. ; Други състав.: Валентина Аврамова, Ивайло Петров ; Ред., състав. отбелязани на гърба на предзагл. с.

2012

178. ВАЗОВ, Иван Минчов, 1850-1921. Под игото / Иван Вазов. – София : Захарий Стоянов, 2012 ([Костинброд] : Мултипринт ООД). – 598 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 95**
Съдържа и: Думи за Иван Вазов / **М. Куманов**, Иван Шишманов, Милена Цанева ; състав. Иван Гранитски: с. 531-592. – Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров.
ISBN 978-954-09-0670-6
886.7-31
COBISS.BG-ID 1245192932

179. ИВАНОВ, Димитър Христов, 1951- . Кооперативното движение в България : енциклопедия А-Я. Т. 1, 1890-1947 / [Димитър Иванов, **М. Куманов**] ; [ред. кол. Петър Стефанов ... и др.]. – София : Бълг.-рус. информ. пул, 2012. – 340 с. : с ил., портр.
Други ред.: Александър Андонов Шишков, Александър Стойнов Чокойски, Ваня Събева Боюклиева, Вежен Цветанов Велков, Венета Димитрова Наскова, Георги Димитров Стоянов, Георги Христов Теленчев, Диана Георгиева Цакова, Живко Стефанов Йончев, Красимир Костадинов Буков, Марин Пенчев Маринов, Митко Койчов Базитов, Михаил Александров Кърлин, Николина Матеева Сталева, Тодорка Иванова Петрова. – Библиогр.: с. 333-338.
ISBN 978-954-9422-19-1 (т. 1, подв.)
334.6(497.2)(091)(035)
COBISS.BG-ID 1248075236

180. ИСТОРИЯ на България : в 10 тома. Т. 9, История на България 1918-1944 / [Даниел Вачков ... и др.] ; [ред. кол. Георги Марков – глав. ред. ... и др.]. – София : Тангра ТанНакРа, 2012 (Костинброд : Мултипринт ООД). – 839 с. : с цв. ил., к., факс.
Други **авт.**: Венцислав Велев, Йорданка Гешева, Димитър Гоцев, Дивна Гоцева, Александър Гребенаров, Стойчо Грънчаров, Костадин Гърдев, Светлозар Елдъров, Мартин Иванов, Румен Караганев, Йордан Колев, Румяна Конева, **М. Куманов**, Райна Манафова, Георги Марков, Володя Милачков, Цветана Мичева, Благовест Нягулов, Николай Попметров, Румяна Първанова, Луиза Ревякина, Валери Стоянов, Лъчезар Стоянов, Ваня Стоянова, Росица Стоянова, Витка Тошкова, Щелиян Щерионов. – Други ред.: Стойчо Грънчаров, Благовест Нягулов, Николай Попметров, Елена Стателова, Витка Тошкова. – Изд. на БАН. Институт за ист. изследвания. – Библиогр.: с. 823–834. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-2903-08-6 (подв.)
949.72
949.72.053
COBISS.BG-ID 1247815396

181. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Нестинариана : историография, систематизиран анотиран библиографски указател, фотомонография : учебно пособие по дисциплината „Нестинарство: информационни кодове на културното наследство" / [историография, предг., състав. Александра Куманова] ; [науч. ред. Николай Василев ... и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2012 ([София] : [Вини-1837]). – 1-10, I-CXLII, 11-358 с. : с ил., портр. – (Факлоносци ; 3)– *вж* **NN 190, 192**
Загл. и на англ. ез.: Nestinariana. – Други **ред.**: Стоян Денчев, Николай Цв. Кочев, Николай Яръмов, **М. Куманов**. – Изд. на Унив. по библиотекознание и информ. технологии. – Показалци.
ISBN 978-954-2946-47-2
398.3(075.8)
COBISS.BG-ID 1259367396
Рец.: **1. Светла Шапкалова.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 10, 2012, с. 443-446; **2. Цветана Стайкова.** // *Библиотека*, 2013, N 4, с. 135-137. – *Рез. на англ. ез.*; **3. Даниела Атанасова.** // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН*, 2013, N 10, с.7-8; **4. Иван Гарванов.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 12, 2014, с. 521-526 : с ил. – *Рез. на рус. и англ. ез.*; **5. Иван Гарванов.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ, Т.XI, 2016, с. 247-266; **6. Полина Симова.** // *Библиотека*. – 2018, N 4, с. 116-121 : ил. – *Рез. на англ. ез. – Разшир. публ.*

Per aspera ad astra!

182. КУМАНОВА, Александра, 1956- . ***Тодор Петров***. Qualis avis, talis cantus : Опит за биографични щрихи / С предг. от авт. ; **Експерт.: М. Куманов** ; Дейксис: Николай Василев. – В. Търново : ИВИС, 2012. – 68 с. : с ил. – *вж* **N 102**
Рец.: **1. Стефка Илиева.** // *Издател* (В. Търново), 2012, N 1-2, с. 63-64. – *Рез. на българ. и англ. ез.*; **2. Боряна Апостолова.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 11, 2013, с. 457-459. – *Редуц. публ.* – *Рез. на рус. и англ. ез.*; **3. Боряна Апостолова.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ. – София, 2016, с. 1048- 1049. – *Разшир. публ.*

183. ЛЕВСКИ, Васил, 1837-1873. Народе???? : писма ; личен бележник : по повод 175 години от рождението на *Васил Левски* / Васил Левски ; [**състав.** Иван Гранитски, **М. Куманов**]. – София : Захарий Стоянов, 2012 ([Костинброд] : Мултипринт ООД). – 447 с. – (Поредица Българска класика)
Васил Левски – псевд. на авт. Васил Иванов Кунчев, Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-09-0673-1 ; ISBN 954-09-0673-3
949.72.04(092)(093)
92 Левски, Васил
COBISS.BG-ID 1245229540

184. РАДЕВ, Симеон Трайчев, 1879-1967. *Д-р Стоиловата* външна политика и помирението с Русия : по документи, разпитвания на съвременници и лични спомени / Симеон Радев ; [обща ред. Зоя Андонова, Иван Николов] ; [увод Траян Радев] ; [**консултант М. Куманов**]. – София : „Св. Климент Охридски", [2012] ([София] : [Скала]). – 276 с.
Текст и на англ.ез. – Симеон Радев за помирението с Русия – успешен ход във външната политика на д-р Константин Стоилов / Зоя Андонова: с. 261-267. – Simeon Radev about the rapprochement with Russia – a successful move in the foreign policy of dr. Konstantin Stoilov / Zoya Andonova: c. 268-274. – Именен показалец.
ISBN 978-954-9384-21-5 (подв.)
949.72.051(092)
92 Стоилов, Константин Стоилов
COBISS.BG-ID 1278043108

2013

185. КОСТАДИНОВА, Десислава Велинова, 1980- . Политически възгледи на *проф. Александър Цанков* / Десислава Велинова Костадинова ; [**ред. М. Куманов**]. – София : [Изд. авт.], 2013. – 390 с. : с ил., портр., факс.
Името на авт. Десислава Велинова Костадинова погрешно отпеч. на гърба на предзагл. с. Десисислава Велинова Костадинова. – Принт. изд. – Библиогр.: с. 315-338. – Именен показалец, геогр. показалец.
Без ISBN
32(497.2)(092)
949.72.053.1
92 Цанков, Александър Цолов
COBISS.BG-ID 1257063140

2014

186. БЕЛОПИТОВ, Иван Тодоров, 1860-1950. Приноси към историята на град Панагюрище и Българското Възраждане / Иван Т. Белопитов ; [състав. Атанас Шопов ... и др.] ; [ред. кол. **М. Куманов** ... и др.]. – Панагюрище : Оборище, 2014. – 165 с. : с ил., портр., факс. – *вж* **NN 150, 167, 186, 195, 198**
Други състав.: Георги Керкеняков, Ирина Ботева, Десислава Костадинова. – Други ред.: Десислава Костадинова, Георги Керкеняков, Ирина Ботева, Васил Кацаров. – Азб. показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-682-054-9
908(497.23-21)
COBISS.BG-ID 1271161828

187. ЗЛАТНА христоматия на България : Аналит.-синтет. архитектоника на българ. изящно слово от IX до XXI в. (Универс. информ. модел). Кн. 2, Антология : Уч. пособие по лексикография на акад. текстописане / Състав., послесл. Н. Василев, А. Куманова ; Научконсултанти И. Паси ... [и др.] ; Терминолог. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец. П. Велчев, И. Теофилов ; *Посв. се на 1150-год. от Покръстването на българите* ; *Епиг.: „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат."* – Н. Василев. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 840, CCXX с. : с 283 ил. – (Факлоносци ; IX)
Други **науч. консултанти**: С. Денчев, **М. Куманов**. – Речник на личните, геогр. и др. имена ; Ключови думи на публ. – Именепоказалец, показалец на загл. – Биобиблиогр. за персоналните.
ISBN 978-619-185-006-8
База на *е*-б-ка ANTHOLOGICA.
Ново *е*-изд. – 2015. – Ново *е*-изд. – 2018.
УДК 886.7(082.2)
COBISS.BG-ID 1271510756
Рец.: **1. Николай Василев**. // *Издател* (В.Търново), 2014, N 1-2, с. 19-32; **2. Иван Гарванов, Александра кумяанова.** // *Науч.* тр. на УниБИТ (София), Т. 12, 2014, с. 521-526 : с ил. – *Рез. на рус. и англ. ез.*; **3. Стефка Илиева.** // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН* (София). – 2015, N 97, с. 8-11. <http://cl.bas.bg/za-centralna-biblioteka-1/byuletin-na-cb-na-ban/broi-91-godina-ix-noemvri-dekemvri-2015>. – *Редуц. публ.*; **4. Иван Гарванов.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. XI, 2016, с. 247-266; **5. Цветана Стайкова.** // *Библиотека* (София). – 2016, N 1, с. 139-140. – *Рез. на англ. ез.* – *Редуц. публ.*; **6. Елена Алекова.** // *Дума* (София), 2016, бр. 30 (216), 6 февр., с. 3; **7. Полина Симова.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread). – София, 2016, с. 1078-1081. – *Разшир. публ.*; **8. Цветана Стайкова.** // *Пак там,* с. 1094-1096. – *Редуц. публ.*; **9. Цветана Стайкова.** // Тр. на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. XII, 2017, с. 250-252. <http://www.unibit.sno.bg>. – *Разшир. публ.*; **10. Красимира Александрова.** // *Пак там*, с. 253-256. <http://www.unibit.sno.bg>; **11. Венцислав Велев.** // *Пак там*, с. 257-261. <http://www.unibit.sno.bg>; **12. Светла Шапкалова.** // *Пак там*, с. 293-295. <http://www.unibit.sno.bg>; **13. Стефка Илиева.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ (София), Т. XII, 2017, с. 296-300. <http://www.unibit.sno.bg>; **14. Полина Симова**, П. Антология на българската изящна словесност – фолклорна традиция и блестящи образци на 12-вековната история (N 1669). // *Пак там*, с. 301-304. <http://www.unibit.sno.bg>. – *Редуц. публ.*

188. ИВАНОВ, Димитър Христов, 1951- . Лидерът *Стамболов* / Димитър Иванов. – София : Ciela, 2014 ([Костинброд] : [Мултипринт ООД]). – 176 с., [94] с. : ил., факс, портр. – (Historia incognita)
Библиогр.: с. 165-169. – Именен показалец. – Съдържа и : Стефан Стамболов : албум / **състав.** Димитър Иванов, **М. Куманов**.
ISBN 978-954-28-1441-2 : 16 лв.
949.72.051(092)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1261256164

189. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Академик, професор, доктор на педагогическите науки *Александра Куманова*. Vade mecum : Систематичен азб.-хронолог. автобиобиблиогр. указ. [1559 ном. назв.] : Уч. пособие по персон. автобиобиблиогр. по дисциплината „Библиогр. модел на знанието" = Academician, professor, doctor of pedagogical sciences Alexandra Kumanova. Vade mecum : Systematical alph.- chronological auto-bibliogr. ind. : Textbook of personal auto-biobibliogr. of study Bibliogr. model of knowledge / Обща и науч. ред. Н. Василев ; Науч. ред. Н. Казански ... [и др.] ; Рец. С. Денчев ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 334 с. : с 4 сх., 22репрод. – (Факлоносци ; XI)
Други науч. ред.: В. Манчев, Д. Ралева, М. Максимова ; Други **рец.: М. Куманов**, П. Велчев, В. Велев. – Информ. визома. – Предм.-сист. показалец, показалец на загл., именен показалец, списък на съкр.
Юбил. изд., посв. на 1150-год. от Покръстването на българите.
База на *е*-б-ка AUTOBIOBIBLOGRAPHICA.
Предварит. публ. – 2010.
2. перераб. и доп. изд. – 2016.
3. перераб. и доп. изд. – 2017.
4. перераб. и доп. изд. – 2018.

ISBN 978-619-185-009-9
УДК 016:92
02(497.2)(01)
92 Куманова, Александра Венкова
COBISS.BG-ID 1272994788
Рец.: **1. Красимира Александрова.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread). – София, 2016, с. 1045-1047; **2. Румелина Василева.** // *Пак там*, с. 1053-1059; **3. Дмитрий Равинский.** // *Библиография и книговедение* (Москва). – 2016, N 5 (406), с. 144-145.

190. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Нестинариана : Историография. Фотомонография : Учебное пособие / Науч. и яз. ред. Николай Василев ; **Науч. ред.** Стоян Денчев, Николай Цв. Кочев, Николай Ярымов, **М. Куманов** ; Термин. и справочно-информ. ред. Никола Казански ; Библиогр. и справочно-информ. ред. Марияна Максимова ; Справочно-информ. ред. Диана Ралева ; Рец. Желязко Стоянов, Христо Мутафов, Стоян Райчевски, Венцислав Велев, Иван Теофилов. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. (Факлоносци ; XII) – *вж* **NN 181, 192**
Рец.: **1. Мариела Наикова.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 12, 2014, с. 513-516 : с ил. *–Рез. на рус. и англ. ез.*; **2. Иван Гарванов.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ, Т. XI, 2016, с. 247-266; **3. Марианна Соколова.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ. – София, 2016, с. 1082-1093; **4. Марианна Соколова.** // *Человек* : Образ и сущность. Гуманитарные аспекты : Ежегодник / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. Отд. Философии ; гл. ред. Л. В. Скворцов. – Москва, 2016, с. 153-167. – *Редуц. публ.*; **5. Полина Симова.** // *Библиотека* (София). – 2018, N 4, с. 116-121 : ил. *–Рез. на англ. ез. – Разшир. публ.*

191. НАУЧНА сесия по лидерство (8 ; София ; 2014). [Осма] научна сесия [по лидерство] посветена на: 160-а годишнина от рождението на Стефан Стамболов и 145-а годишнина на Българската академия на науките, София, 30 януари 2014 г. / [състав., ред. Димитър Иванов]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014 ([София] : ИД принт). – 72 с. : с портр. – (Бюлетин – Институт за изследване и развитие на лидерството в информационна среда, ISSN 2367-7295 ; N 8, 2014)
Библиогр. под линия и след някои докл. – На гърба на загл. с. погрешно отбелязан ISSN 1313-8782. – Съдържа докл. от: Стоян Денчев, Стефан Воденичаров, Илия Тодев, Михаил Неделчев, **М. Куманов**, Десислава Костадинова, Христо Йонков.
949.72.051(092)(063)
316.46(063)
061.2(497.2)(091)(063)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1268845796

192. KUMANOVA, Aleksandra Venkova, 1956- . Nestinariana : historiography, photomonography : compedium [on the subject of study Nestinarstvo: information codes of the cultural heritage] / Alexandra Kumanova ; [sci. ed. Stoyan Denchev ... и др.] ; [transl. Radostina Mihaleva]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014 ([София] : [БПС]). – 190 с. : с ил. – (Факлоносци = Torchbearers ; 13) – *see* **NN 181, 190**
Ориг. загл.: Нестинариана. – Загл. и на бълг. ез.: Нестинариана: историография, фотомонография. – Други ред.: Nikolay Tsv. Kochev, Nikolay Jaramov, **M. Kumanov**. – Изд. на Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Рез. на англ. ез.
ISBN 978-619-185-028-0
398.3(497.2)(075.8)
COBISS.BG-ID 1270151652
Рец.: **1. Мариела Наикова.** // *Науч.* тр. на УниБИТ, Т. 12, 2014, с. 513-516 : с ил. *–Рез. на рус. и англ. ез.*; **2. Иван Гарванов.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при УниБИТ, Т. XI, 2016, с. 247-266; **3. Марианна Соколова.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ. – София, 2016, с. 1082-1093; **4. Марианна Соколова.** // *Человек* : Образ и сущность. Гуманитарные аспекты : Ежегодник / РАН. ИНИОН. Центр гуманит. науч.-информ. исслед. Отд. Философии ; гл. ред. Л. В. Скворцов. – Москва, 2016, с. 153-167. – *Редуц. публ.*; **5. Полина Симова.** // *Библиотека* (София). – 2018, N 4, с. 116-121 : ил. *–Рез. на англ. ез. – Разшир. публ.*

2015

193. БЪЛГАРИЯ в Първата световна война 1914-1918 : кратка историческа енциклопедия / **М. Куманов**, Десислава Костадинова, Тодор Тодоров. – Силистра : РИТТ, 2015. – 909 с. : с ил.. портр., к. – *вж* **NN 37, 38**
Загл. и на англ. ез.: Bulgaria in the First World War 1914-1918.
ISBN 978-954-759-327-5 (подв.)
949.72.052.3(031)
COBISS.BG-ID 1278259172

194. БЪЛГАРО-турски военни отношения през Първата световна война (1914-1918) : сборник с документи / [**състав. М. Куманов** ... и др.] ; [предг. Анатолий Кънев ... и др.]. – 2. изд. – София : Гутенберг, 2015 ([София] : Симолини). – 680 с. : с ил., факс. – *вж* **N 140**
Загл. и на тур. ез.: Birinci dünya savaşi sirasinda Bulgar-Türk askeri işbirliği (1914-1918). – Други състав.: Кемал Еюп, Иван Коев. – Други **авт. на предг.**: Кемал Еюп, **М. Куманов**. – 1. изд. 2004. – Именен показалец, геогр. показалец. – *вж* N
ISBN 978-619-176-034-3
940.3(093.2)
355.48(497.2)(093.2)
355.48(560)(093.2)
COBISS.BG-ID 1283274212

195. ГЕМИДЖИЕВ, Георги Иванов, 1942-2013. Панагюрище секрасте, секрасна! : поглед към историята на града до Априлското въстание 1876 година / Георги Гемиджиев, Дидка Гемиджиева ; [**ред. М. Куманов**, Юлия Николова-Симеонова]. – [София] : Оборище, 2015. – 388 с. : с ил., портр., факс. – *вж* **NN 150, 167, 186q 198**
Възприетата форма на името на авт. Дидка Гемиджиева е Дида Димитрова Гемиджиева, на ред. Юлия Николова-Симеонова – Юлия Христова Николова. – Авторите: с. 383-384. – Дарителят – проф. д-р инж. Лъчезар Цоцорков: с. 385-386. – Библиогр.: с. 378-382.
ISBN 978-954-682-055-6 (подв.)
908(497.23-21)
COBISS.BG-ID 1275690212

196. ДЕБЕЛЯНОВ, Димчо Вельов, 1887-1916. Черна песен / Димчо Дебелянов. – [2. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2015 ([София] : Миг принт). – 272 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 97**
1. изд. 2002. – Редове от биографията / **М. Куманов**: с. 229-230. – Чистата песен на Димчо Дебелянов / Владимир Василев: с. 231-239. – Поезия и национална съдба / Иван Гранитски: с. 240-266. – *вж* N
ISBN 978-954-09-0922-6
886.7-8
COBISS.BG-ID 1277733604

197. КОНСТАНТИНОВ, Алеко Иваницов, 1863-1897. *Бай Ганьо* / Алеко Константинов ; [подб. Иван Гранитски]. – [57. изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2015 ([Костинброд] : Мултипринт ООД). – 448 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 101**
1. изд. 1895 изд. на книж. Пенчо В. Спасов. – Редове от биографията / **М. Куманов**: с. 401-404. – От „До Чикаго и назад" до „Бай Ганьо" / Михаил Арнаудов: с. 405-423. – Мъченик на вярата в илюзии / Панко Анчев: с. 424-431. – Съдържа и: До Чикаго и назад ; Фейлетони.
ISBN 978-954-09-0930-1
886.7-992
886.7-7
886.7-323
COBISS.BG-ID 1277774308

Per aspera ad astra!

198. ШОПОВ, Атанас Петров, 1961- . Панагюрци в Цариград през Възраждането : справочник / Атанас Петров Шопов ; [ред. **М. Куманов**, Петя Сеферинкина]. – 2. перераб. изд. – Панагюрище : Оборище, 2015. – 128 с. : с ил., портр., факс. – *вж* **NN 150, 167, 186, 201**
1. изд. 2006 със загл. Панагюрци в Цариград през 30-те-70те години на XIX век на изд. Синева. – Изд. на Ист. музей – Панагюрище. – Биогр. сведения за авт. отбелязани на гърба на кор. – Рез. на рус., англ. ез. / прев. Татяна Брадистилова, Нора Шопова.
ISBN 978-954-682-056-3
908(497.23-21)(092)
92(497.2)
COBISS.BG-ID 1271830500

2016

199. АРИАНИКА: експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал: центрове на праевропейската цивилизация в Русия : протоарии и праславяни, културолого-феноменологично декодиране на митологичния, историческия и лингвистичния план : учебно пособие по дисциплината „Нестинарство: информационни кодове на културното наследство" / [Стоян Денчев ... и др.] ; [науч. ред. Николай Яръмов ... и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016 ([София] : [БПС]). – 208 с. : с ил., к., сх. – (Факлоносци ; 15)
Загл. на кор.: Арианика ; Aryaniса. – Други авт.: Александра Куманова, Никола Казански, Николай Василев. – Други **ред.: М. Куманов**, Иван Теофилов. – Текст и на рус. ез. – Библиогр.: с. 127-135. – Именен показалец. – Рез. на бълг., англ., рус. ез.
ISBN 978-619-185-192-8
398.3(470)
904(470)
COBISS.BG-ID 1274037220
Рец.: **1. [Николай Василев**, Н.] Книга за нестинарството и информационните кодове на културното наследство. // *Издател* (В. Търново). – 2015, N 2 (3-4), с. 111. – *Рез. на англ. ез. – Без подпис*; **2. Александр Субетто.** // *GLORIA BIBLIOSPHERAE* (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад.проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ. – София, 2016, 1097-1098. – *Разшир. публ.*; **3. Марианна Соколова.** От информационного моделирования до „информационной технологии огня" : Аналит. обзор. // *РЖ Социальные и гуманитарные науки. Отечественная зарубежная литература. Сер. 3. Философия*. – 2017, N 4, с. 28-35.

200. НОЙКОВ, Стефан Нойков, 1876-1925. Защо не победихме 1915-1918 / Стефан Нойков. – 2. изд. – София : Книгоизд. къща Труд, 2016 ([София] : Инвестпрес). – 216 с.
1. изд. 1922 на изд. Армейски воен.-изд. фонд, в сер. Военна библиотека. – Да, наистина: Защо не победихме? / **М. Куманов**: с. 5-12. – Азб. показалец.
ISBN 978-954-398-454-1
949.72.052.3
COBISS.BG-ID 1280518884

201. УЖАСИТЕ в Пловдивския и Пазарджишкия край след Априлското въстание от 1876 г. : нови извори за Априлското въстание от 1876 година / [състав. Свилен Мишляков] ; [ред. Атанас Шопов] ; [**предг. М. Куманов**] ; [фотогр. Марияна Стефанова]. – Панагюрище : Оборище, 2016. – 211 с. : с факс. – *вж* **N 150, 167, 186, 198**
Изд. на Ист. музей – Панагюрище. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-682-061-7
949.72.042.22(093.3)
COBISS.BG-ID 1275775972

202. GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : Юбил. сб. по случай 65 год. от основаването на УниБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread) : Studia in honorem Acad. Prof. Alexandra Kumanova : A Festschrift for 65th Golden Jubilee of the University of Library Studies and Information Technologies in Sofia / Науч. ред. С. Денчев ; Състав., предг. и интервю Н. Василев ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Ил. К. Константинова ; Рец. Н. Яръмов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 1774 с. : с ил. – (Факлоносци ; XVI) – *вж* **N 203**
Други **рец.: М. Куманов**, И. Петева, Н. Казански, В. Велев, В. Манчев, И. Теофилов. – Текст и на англ., араб., нем., пол., рус., тур., укр., фр. ез. – Биогр. бел. за 146 авт. от 12 държави и 4 континента (*Австрия, Алжир, България, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция*) на бълг., англ., нем., пол., рус., тур., укр., фр. ез. – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и 2 кн.: 1) Интервю с А. Куманова / Беседата води Н. Василев. – Списък на ил. ; 2) Куманова, А. Автобиобиблиография ... (2589 ном. назв.) / Състав. А. Куманова ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, С. Филипова. – Информ. ризома ; Предм.-сист. показалец, показалец на загл., именен показалец ; Списък на съкр.
Юбил. изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. институт – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технологии. – Публ. и на електронен адрес http://www.unibit.sno.bg, със самостоятелен Е ISBN 978-619-185-212-3.
База на *е*-б-ка UNIVERSALICA.
ISBN 978-619-185-211-6
УДК 021(497.2)(092)(062.2)
92 Куманова, Александра Венкова
COBISS.BG-ID 1276126180
Рец.: **1. Николай Василев.** // *Издател* (В. Търново), 2015, N 2 (3-4) , с. 89-97. – *Рез. на англ. ез. – Предварит. публ.*; **2. Николай Василев.** // *Информ. бюл. на Центр. библ. на БАН,* 2016, N 6(96), с. 12-14. – *Рец. публ.*; **3. Едуард Сукиасян.** // *Библиография* (Москва), 2017, N 1, с. 121-130; **4. Магдалена Гарванова.** // *Издател* (В. Търново), 2016, N 2 (3-4), с. 107-110 : с ил. – *Разшир. публ.*; **5. Красимира Александрова.** // *Нишката* на Ариадна (Gloria bibliosphera) = Ariadne thread (Gloria bibliosphera) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност. – София, 2017, с. 159-161; **6. Марта Бояджиева.** // *Пак там*, с. 162-167. – *Разшир. публ.*; **7. Магдалена Гарванова.** // *Пак там*, с. 168-170. – *Редуц. публ.*; **8. Л ? Георгиев.** // *Пак там*, с. 171-179; **9. Ани Данчева-Василева.** // *Пак там*, с. 180-184; **10. Стоян Денчев.** // *Пак там*, с. 193-195. – *Разшир. публ.*; **11. Леонид Джахая.** // *Пак там*, с. 196-197; **12. Никола Казански.** // *Пак там*, с. 209-212; **13. Емилия Кикарина.** // *Пак там*, с. 236-238; **14. Мохаммад Кияни.** // *Пак там*, с. 239-241; **15. Марина Колесникова.** // *Пак там*, с. 242-245; **16. Оксана Кулиш.** // *Пак там*, с. 246-248; **17. Милен Куманов.** // *Пак там*, с. 249-250; **18. М ? Мавродиева.** // *Пак там*, с. 263-265. – *Разшир. публ.*; **19. Владимир Манчев.** // *Пак там*, с. 268-269; **20. Татяна Милкинска.** // *Пак там*, с. 270-273. – *Разшир. публ.*; **21. Христо Мутафов.** // *Пак там*, с. 276-277; **22. Силвия Найденова.** // *Пак там*, с. 278-279; **23. Ирена Петева.** // *Пак там*, с. 284-286; **24. Донка Правдомирова.** // *Пак там*, с. 287-290; **25. Полина Симова.** // *Пак там*, с. 302-305; **Иван Теофилов.** // *Пак там*, с. 306-310; **27. Таня Тодорова.** // *Пак там*, с. 311-314; **28. Николай Яръмов.** // *Пак там*, с. 315; **29. Марина Колесникова.** // *Вестник* Санкт-Петербургск. гос. унив. культуры и искусств : Науч. журн, 2017, N 2 (31) июнь, с. 186-188; **30. Татяна Милкинска.** // *Тр.* на Студентското научно общество при УниБИТ, Т. XIII, 2018, с. 475-479. – *Редуц. публ.*; **31. Марта Бояджиева.** // *Пак там*, с. 514-520. – *Редуц. публ.*; **32. М ? Мавродиева.** // *Пак там*, с. 568-571. – *Редуц. публ.*; **33. Марианна Соколова**. // *РЖ Социальные и гуманитарные науки. Отечественная и зарубежная литература. Сер. 3. Философия*, 2017, N 4, с. 28-35. <http://www.unibit.sno.bg>

2017

203. НИШКАТА на Ариадна (Gloria bibliosphera) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloria bibliosphera) : Cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / Науч. ред. С. Денчев ; Състав., предг., библиогр. А. Куманова, Н. Василев ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Ил. К. Константинова ; Рец. Н. Яръмов ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 952 с. : 109 портр., 62 ил., 10 репрод., 1 табл. – (Факлоносци ; XIX) – *вж* **N 202**
Други рец.: М. Куманов, И. Петева, Н. Казански, В. Велев, В. Манчев, И. Теофилов. – Текст и на англ., бълг., рус. ез. – Биогр. белза 80 авт. от 12 държави (*Австрия, Алжир, България, Ватикана, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Украйна, Франция*) на бълг., англ., нем., пол., рус., укр., фр. ез. – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и 3 кн.: 1) Куманова, А. Автобиобиблиография ... (3458 ном. назв.) / Състав. А. Куманова ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, С. Филипова, М. Максимова. – Информ. ризома ; Предм.-сист. показалец ; Именен показалец ; Показалец на епигр. ; Показалец на посв. ; Списък на съкр. – *вж* **N53** ; 2) Куманова, А. Синоптическая таблица мировой универсальной библиографии III в. до н.э. – XXI в. : Атлас (79 ном. назв. с буквени индекси) / Състав. А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев – *вж* **N 56** ; 3) Куманова, А. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. : Публ. на тр. му и лит. за него (168 ном. назв.) / Състав. А. Куманова (предговор), М. Найдова ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, С. Филипова. – Именен показалец ; Показалец на жанровете на произвед. ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби на ... ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби за … ; Списък на съкр. – Именен показалец на GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна) (2016) ; Предм. пермут. показалец на GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката наАриадна) (2016)
Юбил. изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. институт – днес: Унив. по библиотекознание и информ.технологии. – Публ. и на електронен адрес http://www.unibit.sno.bg, със самостоятелен Е ISBN 978-619-185-286-4.
База на *е*-б-ка UNIVERSALICA.
ISBN 978-619-185-285-7

УДК 02(062.2)
001.8(062.2)
130.2(062.2)
COBISS.BG-ID 1283774692
Рец.: **1. Марина Колесникова.** // *Библиосфера* / ГПНТБ СО РАН (Новосибирск), 2018, N 3, с. 75-77. – *Редц. публ.*; **2. Марина Колесникова.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог., Т. 14, 2019, с. 800-804. – *Осн. публ.*; **3. Полина Симова.** // *Пак там*. – Т. 14, 2019, с. 805-808; **4. Ани Данчева[-Василева].** // *Пак там*. – Т. 14, 2019, с. 811-817; **5. Йорданка Захариева.** // *Пак там*. – Т. 14, 2019, с. 818-819; **6. Таня Тодорова.** // *Пак там*. – Т. 14, 2019, с. 820-822. – *Редц. публ.*; **7. Донка Правдомирова.** // *Пак там*. – Т. 14, 2019, с. 823-829; **8. Таня Тодорова.** *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог., Т. 15, 2017 (публ. 2018), с. 192-195. – *Рез. на бълг. и англ. ез.* – *Разшир. публ.*

2018

204. БЪЛГАРИЯ в Балканските войни 1912-1913 : кратка историческа енциклопедия / М. Куманов, Десислава Костадинова, Тодор Тодоров ; ил. Десислава Костадинова. – София [т.е. Силистра] : РИТТ, 2018. – 1164 с. : с цв. ил., портр., к.
Загл. и на англ. ез.: Bulgaria in the Balkan wars 1912-1913 / Milen Kumanov, Desislava Kostadinova, Todor Todorov. – Кратка историческа хроника: с. 1135-1147.
ISBN 978-954-759-349-7 (подв.)
94(497.2)1912/1913(031)
COBISS.BG-ID 39729160

205. *Стефан СТАМБОЛОВ* : от „Не щеме ний богатство" до „Зелен листец" : поглед върху идейното му и политическо развитие / **М. Куманов**. – София : Захарий Стоянов, 2018 ([Костинброд] : Мултипринт ООД). – 255 с. : с ил., портр., факс. – (Поредица Дълг и чест) – *вж* **NN 16-35, 60, 88, 135, 153, 188, 205**
Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-954-09-1180-9 949.72.042/.051(092)
92 Стамболов, Стефан Николов
COBISS.BG-ID 1284744676

206. KUMANOVA, Aleksandra Venkova, 1956- , GENERATIO SPONTANEA : Synoptic table of the World universal bibliography from 3RD c. BC to 21st c. : An atlas – electronic library „Universalica" (Model of the secondary-documental framework of the biblio-info-noosphere) : Textbook-compendium of General Bibliography = Синоптическая таблица мировой универсальной библиографии III в. до н.э. – XXI в. : Атлас – электронная библиотека „Universalica" (Модель вторично-документального контура библио-инфо-ноосферы планеты) : Учебник-справочник по общ. библиографоведению = Синоптична таблица на световната универсална библиография III в. пр. н.е. – XXI в. : Атлас – електронна библиотека „Universalica" (Модел на вторично-документалния контур на библио-инфо- ноосферата на планетата) : Учебник-справочник по общо библиографознание / [comp., bibliogr., preface A. Kumanova] ; [sci. ed. S. Denchev] ; [gen. ed. N. Vasilev] ; [expert and terminolog. ed. N. Kazanski ; [reference-inform. ed. A. Cannon, M. Sokolova] ; [bibliogr. ed. K. Alexandrova, S. Filipova, M. Maximova] ; [rev. A. Subetto ... et al.]. – Sofia : About letters – O pismeneh, 2018. – 232 p. : with 51 ill., 44 portr., 3 facsim., 4 sh. – (Torchbearers ; XXV)
Other **rev.**: L. Djakhaia, A. Sokolov, N. Yaramov, V. Klyuev, R. Gilyarevsky, V. Leonov, I. Peteva, I. Lynden, **M. Kumanov**. –Index of titles, index of names. – Contents. – Curriculum vitae.
Suppl. I: Information rose of the World (international) universal bibliography (3rd c. BC – 21st c.). Suppl. II: Author information – publ. in Engl., Rus. and Bulg.
Jubil. ed. dedicated to: the 65th anniversary of S. Denchev ; the bright memory of G. Schneider, L.-N. Malclès, K. R. Simon, A. Taylor, I. V. Gudovshchikova, A. V. Mamontov ; to the bright memory of Bulgarian Bibliographic Institute, which incarnated underthe guidance of T. Borov the genuine spirit of the bibliographic culture.
База на *е*-б-ка UNIVERSALICA.
ISBN 978-619-185-321-2
ISBN 978-619-185-322-9
E ISBN 978-619-185-323-6
УДК 01(091)
COBISS.BG-ID 1286389476
New ed. – Sofia : St. St. Cyril and Methodius National Library, 2018.
E ISBN 978-619-239-035-8
New ed. – Sofia : Sofia City Library, 2018.
E ISBN 978-619-239-033-4
Рец.: **1. Николай Василев.** // *Библиотека*, 2019, N 1, с. 44-52 : с ил.; **2. Никола Казански.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог., Т. 15, 2020, с. 569-574; **3. Диана Ралева.** // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог., Т. 15, 2020, с. 575-583; **4. Стефка Илиева.** // *Пак там*, с. 584-585.

2019

207. СЛАВЕЙКОВ, Петко Рачов, 1827-1895. Изворът на белоногата / Петко Рачов Славейков ; състав. и ред. Иван Гранитски. – [2 изд.]. – София : Захарий Стоянов, 2019 ([София] : Образование и наука). – 502 с. – (Поредица Българска класика) – *вж* **N 106**
Иван Гранитски – псевд. на състав. Иван Йорданов Димитров. – 1. изд. 2002. – Редове от биографията / **М. Куманов**: с. 453-457. – Поетически творения / Боян Пенев: с. 459-491. – Пълната форма на името на авт. на доп. материал Боян Пенев е Боян Пенев Николов. – Петко Рачов Славейков / Панко Анчев: с. 493-497.
ISBN 978-954-09-1335-3
821.163.2-8
COBISS.BG-ID 1292287460

208. GAME- и play-феноменология на информационната среда : юбилейна енциклопедична книга – компендиум. [Кн. 1], Sogdiana. *Стоян Денчев* / Александра Куманова ... [и др.] ; Стоян Денчев – науч. ред. ... [и др.] ; фотогр. Добри Бояджиев, Денислав Кънев. – София : Акад. изд. За буквите – О писменехъ, 2019 ([София] : [Партнер БГ]). – 754 с. : с ил. – (Факлоноси ; 26) – *вж* **N 211**
Загл. на кор.: Sogdiana. – Загл. и на рус. ез.: Game- и play-феноменология информационной среды. – Загл. и на англ. ез.: Game- and play-phenomenology of the information environment. – Други авт.: Николай Василев, Никола Казански, Венцислав Велев, Румелина Василева, Добри Бояджиев, Елисавета Цветкова, Соня Спасова, Северина Георгиева, Иво Георгиев, Тервел Стилиянов, Апостол Джерекаров, Борис Мадолев, Илиян Барзев. – Други ред.: Красимира Александрова, Николай Василев, Николай Казански, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Мирослава Траянова, Татяна Милкинска. – Възприетата форма на името на ред. Марияна Максимова е Мариана Пенева Максимова. – За авт.: с. 723-737. – Текст и на рус., англ. ез. – **Рец.**: Ирена Петева, Иван Гарванов, Таня Тодорова, Николай Яръмов, Екатерина Попандова-Желязкова, Ирина Линден, **М. Куманов**, Стоянка Кендерова, Галина Панайотова, София Василева, Марина Енчева, Калин Стоев. – Именен показалец към Tabula gratulatorum / Александра Куманова, Илияна Камбурова ; Именен показалец към юбилейното издание / Александра Куманова, Мирослава Траянова, Татяна Милкинска ; Топонимен показалец / Александра Куманова, Марияна Максимова. – Съдържа и: Tabula gratulatorum : систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък... / Александра Куманова, Николай Василев: с. 455-652
ISBN 978-619-185-318-2
378.6:02(497.2-25)(092)
929 Денчев, Стоян Георгиев
02
COBISS.BG-ID 49067528
Рец.: **1. Таня Тодорова.** // *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог., Т. 16, 2018 (публ. 2019), с. 165-171 : с ил.; **2. Калин Стоев.** // *Пак* там, с. 165-166, 172-177 : с ил.

2020

209. БОЯДЖИЕВ, Илия Вельов, 1929-1994. Героична Стрелча в Априлското въстание / Илия Бояджиев ; предг. Веселин Илиев, Владимир Илиев ; науч. ред. Тодор Балкански. – В. Търново : Знак'94, 2020 (В. Търново : Фабер). – 280 с. : с портр., ил. – *вж* **N 217**
Възприетата форма на името на авт. на предг. Веселин Илиев е Веселин Илиев Бояджиев, на Владимир Илиев – Владимир Илиев Бояджиев. – Непознати и стари думи, необяснени в текста: с. 248-251. – **Следговори** / Тодор Балкански, Пламен Павлов, Пламен Митев, **М. Куманов**: с. 252-267. – Биогр. данни за авт. отбелязани на гърба на кор. – Библиогр. под линия. – Именен показалец.
ISBN 978-954-8305-60-0
94(497.2)1876
908(497.23-21)
COBISS.BG-ID 43409672

Per aspera ad astra!

210. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Fax eruditio – Факел на знанието : пътеводител по информационните ресурси на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии / Александра Куманова, Николай Василев ; ред. Стоян Денчев – науч. ред. ... [и др.]. – София : Акад. изд. За буквите – О писменехъ, 2020 ([София] : [БПС]). – 522 с. : с ил., портр., табл. – (Факлоносци ; 28)
Загл. на кор.: Eruditica. – Загл. и на англ. ез.: Fax eruditio – Torch of learning. – Други ред.: Руджеро Гиляревски, Никола Казански, Анжела Кенън, Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Игликa Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Пълната форма на името на ред. Нина Дебрюне е Христина Димитрова Иванова-Дебрюне. – Изд. на Унив. по библиотекознание и информ. технологии. – Текст и на рус., англ. ез. – Curriculum vitae: с. 498-509. – **Рец.**: Ирена Петева, Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, **М. Куманов**. – Съдържа и: Tabula gratulatorum – систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на Студентското научно общество на Университета / състав. Александра Куманова, Николай Василев ; библиогр. ред. Красимира Александрова ... [и др.]. – Други библиогр. ред.: Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Именен показалец.
ISBN 978-619-185-436-3
1. Университет по библиотекознание и информационни технологии. Студентско научно общество – библиографии
013:378.6(497.2)УНИБИТ
COBISS.BG-ID 43745544

211. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Game- и play-феноменология информационного пространства : юбилейная энциклопедическая книга – компендиум. [Кн. 2], Socratica. ***Александр Васильевич Мамонтов*** / Александра Куманова, Николай Василев ; Стоян Денчев – науч. ред. ... [и др.]. – София : Акад. изд. За буквите – О писменехъ, 2020 ([София] : [Партнер БГ]). – 660 с. : с ил., портр. – (Факлоносци ; 27)
Загл. на кор.: Socratica. – Загл. и на англ. ез.: Game- and play-phenomenology of the information spase. – Други **ред.:** Красимира Александрова, Аркадий Соколов, **М. Куманов**, Марияна Максимова, Илияна Камбурова. – Възприетата форма на името на ред. Марияна Максимова е Мариана Пенева Максимова. – Curriculum vitae: с. 631-640. – Текст и на бълг., англ. ез. – Рец: Леонид Джахая, Ирина Линден, Фредерик Ч. Линден. – Библиогр. след отд. разд. – Указатель имен к Tabula gratulatorum / Александра Куманова, Илияна Камбурова ; Указатель имен к изданию книги „Sogdiana" диптиха „Game- и play-феноменология" / Александра Куманова ; Указатель топонимов / Александра Куманова, Марияна Максимова. – Рез. на рус., англ. ез. – Съдържа и: Tabula gratulatorum / Александра Куманова ; науч. ред. Николай Василев: с. 363-560.
ISBN 978-619-185-451-6
01(470+571)(092)
929 Мамонтов, Александър Василиевич
COBISS.BG-ID 49095176

212. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Novum paradigma infinitas : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгозинание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование : компендиум / Александра Куманова ; науч. ред. Стоян Денчев ; ред. Николай Василев ... [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова ... [и др.] ; графики Соня Спасова. – София : Авангард прима, 2020 ([София] : [БПС]). – 246 с. : с ил., портр. – *вж* **N 213**
Други ред.: Никола Казански, Анжела Кенън, Марианна Соколова. – Други библиогр. ред.: Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова. – Възприетата форма на името на ред. Марияна Максимова е Мариана Пенева Максимова. – Изд. на Столична библ. – Quo vadis? Професионално и човешко предназначение на библиотекаря : епилог / Красимира Александрова: с. 154-156. – Новият библиотекар – знание и реалност : послеслов за морала в професията / Юлия Цинзова: с. 221-222. – Curriculum vitae: с. 223-231. – **Рец.**: Венцислав Велев, Ирина Линден, **М. Куманов**. – Рез. на бълг. ез. – Именен, геогр. показалец
ISBN 978-619-239-440-0
02
COBISS.BG-ID 40632328

213. КУМАНОВА, Александра Венкова, 1956- . Novum paradigma infinitas : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгозинание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование : компендиум / Александра Куманова ; науч. ред. Стоян Денчев ; ред. Николай Василев ... [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова ... [и др.] ; графики Соня Спасова. – София : Авангард Прима, 2020 ([София] : [БПС]). – 244 с. : с ил., портр.– *вж* **N 213**
Други ред.: Никола Казански, Анжела Кенън, Марианна Соколова. – Други библиогр. ред.: Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова. – Възприетата форма на името на ред. Марияна Максимова е Мариана Пенева Максимова. – Изд. на Нац. библ. „Св. св. Кирил и Методий". – Quo vadis? Професионално и човешко предназначение на библиотекаря : епилог / Красимира Александрова: с. 154-156. – Curriculum vitae: с. 221-229. – **Рец.**: Венцислав Велев, Ирина Линден, **М. Куманов**. – Рез. на бълг. ез. – Именен показалец, геогр. показалец.
ISBN 978-619-239-439-4 (подв.)
02
COBISS.BG-ID 40682248

214. ПОУКИТЕ от историята за ефективността на политиката : юбилеен сборник, посветен на *проф. д.ист.н. Трендафил Митев* / състав., отг. ред. Манчо Веков. – София : УНСС, 2020. – 654 с. : с ил.
Бележит учен, историк и общественик / Ваня Ангелова Иванова: с. 9-14. – Юбилеите са време за равносметка и поука: въвеждащо интервю / Трендафил Митев ; интервюто проведе Манчо Веков: с. 15-74. – Текст и на англ. ез. – Съдържа статии от: Георги Марков, Светлозар Елдъров, Радослав Мишев, Стоян Танев, Лизбет Любенова, Симеон Недков, Владимир Мигев, Йорданка Гешева, Тодор Галунов, Ивайло Христов, **М. Куманов**, Стоян Германов, Станчо Станчев, Yordan Doykov, Димитър Тюлеков, Йордан К. Колев, Ваня Ангелова Иванова, Кирил Алексиев, Десислава Костадинова, Димитър В. Димитров, Георги Янков, Георги Л. Манолов, Динко Динков, Никола Аврейски, Борис Манов, Блага Благоева, Петя Пачкова, Йордан Дойков, Иван Винаров, Александър Димитров, Веселина Любомирова, Милена Войчин. – Името на авт. Десислава Костадинова погрешно отпеч. в кн. – Десислева Костадинова. – Библиогр. след отд. статии. – Съдържа и: Пълна творческа библиография на проф. д.ист.н. Трендафил Митев: с. 591-608.
ISBN 978-619-232-314-1
930(497.2)(092)(062)
929 Митев, Трендафил Атанасов
94(497.2)(062)

COBISS.BG-ID 48781576

215. ЦАНКОВА-Людсканова, Недялка Драганова, 1864-1938. Свидетелка на две епохи : спомени / Недялка Цанкова-Людсканова ; състав. М. Куманов, А. Златева ; предг. Милен Куманов. – София : Изток-Запад, 2020. – 303 с. : с ил., портр.
Именен показалец, геогр. показалец / Славейка Василева.
ISBN 978-619-01-0626-5 : 25 лв.
821.163.2-94
94(497.2)"18/19"(0:82-94)
COBISS.BG-ID 42040840

2021

216. ДНИ слънчеви и дни облачни : кратък биографичен очерк ***за Георги П. Кендеров*** / **М. Куманов** ; ред. Петър Ст. Кендеров. – Пазарджик : Барич и сие, 2021. – 240 с. : с ил., портр., факс.
Загл. на кор.: Георги Кендеров. – Биография на Георги Петров Кендеров от гр. Пазарджик (написана от неговия син Петър Георгиев Кендеров): с. 157-182. – Библиогр.: с. 147-149. – Именен показалец, геогр. показалец / Десислава Костадинова
ISBN 978-619-7388-35-0
34(497.2)(092)
929 Кендеров, Георги Петров
908(497.234.1)
COBISS.BG-ID 52689416

217. ШОПОВ, Атанас Петров, 1961-
Априлско въстание 1876 година : кратка историческа енциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; науч. ред. Атанас П. Шопов ; **предг. М. Куманов**. – В. Търново : Фабер, 2021. – xvi, 600 с. : с ил. – *вж* **N 209**
Рез. на рус., англ. ез. / прев. Людмил Димитров, Николай Зарков.
ISBN 978-619-00-1408-9 (подв.)
94(497.2)"1876"(031)
COBISS.BG-ID 55229960

2022

218. КАЛОЯНОВ, Владимир Владимиров, 1954- . Цената на българщината в Таврия (1917-1945) / Владимир Калоянов. – София : Изд. на БАН „Проф. Марин Дринов", 2022. – 302 с. : с ил., [4] л. : цв. к.
Загл. и на англ. ез.: The price for being Bulgarian in Tavria (1917-1945) / Vladimir Kaloyanov. – Биогр. данни за авт. отбелязани на гърба на кор. – **Рец.: М. Куманов**, Светлозар Елдъров, Михаил Груев. – Библиогр.: с. 209-226. – Рез. на англ. ез.
ISBN 978-619-245-207-0
94(=163.2)(477)
COBISS.BG-ID 53674504

219. Св. о. ПАИСИЙ Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речна на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев ; **Рец. М. Куманов**. – София : Б.и., 2022. – 362 с. – Дигит. ръкоп. – *вж* **NN 173, 174**
Преписът е направен и дигитализиран в УниБИТ като част от *е*-библиотека *PAISIADA*.
В подвързването на ръчно изработените три копия – разпечатки на дигитализирания ръкоп. взима участие и Надежда Томова.
Без ISBN
Е-ресурсът е въведен на *е*-страниците на УниБИТ: портал: <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> ; СНО при УниБИТ: <sno.unibit.bg> ; <https://sno.unibit.bg/e-lib.html> ; Библиотечно-информационния център на Университета – Дигитална библиотека <http://digital-library.unibit.bg/docushare/dsweb/HomePage> ; Националната библиотека „Св. Св. о. Кирил и Методий" – Виртуална колекция на преписите на първоизточника <http://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8/> ; gogle: <https://drive.google.com/file/d/1ayCZbxmtjx4UlitDS-slWq0ZzkgK9gLe/view>, а също и на *е*-страниците на Регионалните и читалищните библиотеки в страната.
Съдържа:
1) Препис на „Историята", направен на *ръка* в централната колона на разделените в три графи страници; в страничните две графи са извадени частите на речта, срещани в езика на йеромонаха (с. 3 (32) – 5-333);
2) Приписки:
На с. 4: „Началото на този препис „История славяноболгарская..." е поставено на 1 октомври 2007 г.
Преписът е започнат в Библиотечно-информационния център на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, преименувано на 30 септември 2010 г. в Университетпо библиотекознание и информационни технологии.".
В края на с. 333: „Този препис е първият, направен от Студентското научно общество при Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и е завършен на 22 май 2009 г. – в навечерието на 24 май – деня на българската просвета и култура.".
На с. 334/332 – 335/333: „На 21 май 2010 г. завърши работата над тезауруса на езика на о. Паисий Хилендарски, отразен първоначално в преписа на съответните ключови думи в лявата и дясната колони на всяка страница, в централната от които се изписва текстът на *Паисиевата* творба.
Компютърният набор на „История славяноболгарская..." е въведен на с. 52-79, а тезаурусът на езика на о. Паисий – на с. 135-171; 172-174; 175-187
(библиографското описание е на с. 49) на изследването:
Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия), подготвено през май – декември 2010 г. за публикация: с. 1-208 *СВ.О.ПИС*, поместена с отделен ISBN и в том VI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ" (София, 2011).".
На с. 336/372 – 361/377 : поместени са влепени фрагменти, направени на ксерокс на изследването:
Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) (София, 2011).
На с. 362: „*Е*-копието на тази книга е подготвено към 1 януари 2022 г.
Това копие е предназначено не само за разпространение по линия на Студентското научно общество при УниБИТ, но и за *е*-фондовете на научните библиотеки в България и чужбина. 1 януари 2022 г. Подпис: Ал. Куманова.".
Копия на ръкописния препис, базирани от дигитализацията му, се поднасят на Пленарното заседание на посветената на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие за фондовете на видни библиотеки, на:
- директора на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" *доц. д-р Красимира Александрова* (1);
- *г-н Сотириус Бискас* – филантроп, наш специален пратеник в Зографския манастир на Св. Атонска обител, на който е дарител на труда си (2);
- директора на Библиотечно-информационния център на Университета по библиотекознание и информационни технологии *доц. д-р Елена Игнатова-Савова* (3).
Компактни дискове с *е*-копия на преписа се поднасят на участниците и гостите на форума.
Копия са предоставени на научните, регионалните и читалищните библиотеки в страната и на библиотеките – наши партньори в чужбина.
Копията се поднася от името на Университета по библиотекознание и информационни технологии: *проф. д.н. Ирена Петева* (1); *проф. д.ик.н. Стоян Денчев* (2); *проф. д.п.н. Александра Куманова* (3).

V. За него

220. КЛИО : Сборник в чест на 65-годишнината на *ст. н. с. Милен Куманов* / Александър Арнаудов и др. ; [Предг. Стоян Танев]. – София : Фонд. Арете-Фол, 2008. – 803 с. Други авт.: Ал. Гребенаров, А. Веков, А. Златева, Ат. Шопов, В. Стоянова, В. Гюзелев, В. Велев, В. Милачков, Г. Гемиджиев, Зд. Тодорова, Зл. Герджикова, Ил. Тодев, К. Панайотова, К. Косев, К. Гърдев, Л. Любенова, Л. Ревякина, Н. Жечев, Н. Игов, Н. Поппетров, Н. Савов, Н. Цв. Кочев, П. Стефанов, П. Хр. Петров, П. Чолов, Р. Първанова, Св. Елдъров, Сл. Славов, Ст. Петров, Ст. Танев, Т. Готовска-Хенце, Т. Петров, Хр. Глушков, Хр. Йонков, Хр. Темелски ; Ани Златева е известна като Анка Георгиева Златева ; Пълното име на К. Панайотова е Кинка Панайотова Савова, на Л. Любенова – Лизбет Любенова Върбанова, на Н. Жечев – Николай Жечев Николов.
Съдържа и Четиридесет години в служба на Клио / Лиана Гълъбова ; **М. Куманов** : Систематично-хронологичен библиографски списък на книгите, публикувани с негово авторство / Александра Куманова ; За авторите.
ISBN 978-954-617-042-2
УДК 949.72(08)
930.1(497.2)(092)(08)
92 Куманов, Милен Костадинов
COBISS.BG-ID 1228712932

221. LICHT, MEHR LICHT! В памет на *професор Милен Куманов* : юбилеен сборник по случай 80-годишнината от рождението на учения = LICHT, MEHR LICHT! In memory of *Professor Milen Kumanov* : festschrift on the occasion of his 80th anniversary / Никола Аврейски ... [и др.] ; състав. Александра Куманова ... [и др.] ; предг. и диалог – дейксис: Александра Куманова, Николай Василев ; ил. Константина Константинова ; рец. Васил Гюзелев ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2022. – 1800 с. : с 1042 ил. ; 28 лингв. табл. ; 314 факсим. – (Факлоносци ; XXXII)
Други авт.: Натали Александрова, Борис Ангелов, Боян Ангелов, Анна Ангелова, Мая Ангелова, Александър Арнаудов, Атанас Куманов Атанасов, Ахмет Атасой, Петр Базанов, Тамара Бахтурина, Снежана Бенева, Игор Бистри, Христина Богова, Вера Бонева, Венета Борисова, Боряна Бужашка, Николай Василев, София Василева, Венцислав Велев, Петър Величков, Димитър Веселинов, Петър Велчев, Иван Гарванов, Магдалена Гарванова, Ангел Георгиев, Бисер Георгиев, Лъчезар Георгиев, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Стела Георгиева, Вилияна Герова, Руджеро Гиляревски, Иван Границки, Милан Грба, Александър Гребенаров, Денислава Григорова, Себастиан Груджиен, Лиана Гълъбова, Ани Данчева-Василева, Антон Даскалов, Радослав Даскалов, Нахиде Дениз, Стоян Денчев, Теодора Димитрова, Продрум Димов, Анжела Димчева, Ваня Добрева, Умберто Еко, Марина Енчева, Николай Жечев, Лилия Зарева, Зейнеп Зафер, отец Збигнев Тенча, Цветелина Златкова, Антоанета Иванова, Стефка Илиева, Любов Йовинска, Цветана Йовчева, Юлий Йорданов, Никола Казански, Илияна Камбурова, Ибрахим Камил, Мария Караиванова, Петър Кендеров, Ангела Кеньн, Емилия Кикарина, Мохаммад Кияни, Александър Клементиев, Петко Колев, Игнат Константинов, Константина Константинова, Десислава Костадинова, Трендафил Кръстанов, Мила Кръстева, Росица Кръстева, **М. Куманов**, Александра Куманова, отец Кшищоф Кужок, Валерий Леонов, Ирина Линден, Фредерик Линден, Ма Сипу, Антонина Максимова, Марияна Максимова, Галина Манолова, Владимир Манчев, Милена Маринова, Виктор Мелник, Татяна Милкинска, Марина Минина, Галина Михеева, Мариела Модева, Христо Мутафов, Жоржета Назърска, Силвия Найденова, Цветана Найденова, Лариса Найдич, Ивана Николова, Таня Николова, Кирил Николов, Константинос Нихоритис, Пламен Павлов, Филип Панайотов, Андреа Пандулис, Иво Панов, Ангелина Пенева, Ирена Петева, Стефка Петкова, Ивайло Петров, протойерей Петър Кудузки, Андрей Печилков, Владислав Писанов, Леонид Писанов, Димитър Попов, Велка Попова, Николай Поппетров, Донка Правдомирова, Константин Пряжников, Ана Рабаджийска, Диана Ралева, Евгения

Per aspera ad astra!

Русинова, Евгений Сачев, Полина Симова, Наталия Ситникова, Деница Славова, Аркадий Соколов, Иван Соколов, Марианна Соколова, Цветана Стайкова, Станислав Степанов, отец Стефан Пашов, Орлин Стефанов, Василка Стефанова, Мария Стефанова, Тервел Стилиянов, Калин Стоев, Юрий Столяров, Тоня Стоянова, Цветелина Стоянова, Александр Субето, Калина Събева, Анна Мария Таммаро, Мюмюн Тахиров, Цветан Теофанов, Тодор Ст. Тодоров, Таня Тодорова, Надежда Томова, Кирил Топалов, Тодор Тошев, Мира Тошева, Иванка Трендафилова, Красимира Узунова, Силвия Филипова, Хаджар Фиюзи, Александра Фол, Валерия Фол, Ивон Фостер, Светослав Цанков, Н. Пр. Запорожки епископ Лука, Веселин Чантов, Алфред Шмидт, Атанас Шопов, Недялко Янков, Иванка Янкова ; Други състав.: Николай Василев, Анжела Димчева ; Други рец.: Николай Яръмов, Филип Панайотов, Николай Жечев, Ирена Петева, Ирина Линден, Фредерик Линден. – Текст на 40 езика: *бълг., рус., англ.; азерб., араб., арм., виети., глаголица (старобълг. „Константин-Кирилова" азбука), гр., дат., ивр., идиш, исп., итал., казахски, кирилица (старобълг. „Църковно-славянска" азбука), кит., лат., лужишки, нем., норв., пол., порт., рум., санскр., словашки, словенски, ср., старославянски, тайски (тайландски), тохарски, тур., удмуртски, укр., фарси, фр., хърв., чешки, шв., яп.* – Биогр. бел. с фотопортр. за 183 авт. на наст. кн. от 17 държави: *Австрия, България, Великобритания, Грузия, Гърция, Израел, Иран, Италия, Канада, Китай, Молдова, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция.* – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и: 5 кн. на **М. Куманов**: *Проф. Васил Златарски* (с. 23-223), *Акад. Александър Теодоров Балан* (с. 225-593), *Православието* в България (с. 595-938), *Паисиезнанието* (с. 939-964), *Предсмъртната изповед на крал Милан* (965-974) ; биобиблиогр. на учения / Александра Куманова (с. 1219-1244) и негови автографи / Десислава Костадинова (с. 1245-1269). – Пермутационен индекс на 168 публ. в изданието, 5 от които – тези на М. К. – са хипертекстове. Юбил. изд., посветено на 300-год. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773 г.) и 260-год. от създаването на *„История славяноболгарская..."* (1772 г.). Обществен изд. съвет: Н. Пр. Мелнишки епископ ГЕРАСИМ, Н. Впр. архиепископ Христо Пройков, акад. проф. д.ист.н. Георги Марков, проф. д.ф.н. Руджеро Гиляревски ; Ред. съвет: акад. проф. д.ик.н. Стоян Денчев – отг. ред., науч. ред.; акад. проф. д.пед.н. Александра Куманова – предговор, дейксис, библиогр., науч. ред.; д-р Николай Василев – предговор, дейксис, ез., науч. ред.; д-р Анжела Димчева –ез., науч. ред.; доц. д-р Никола Казански – терминолог., експертна, науч. ред.; акад. проф. д.ф.н., д.ик.н. Александър Субето – експертна, науч. ред.; акад. проф. д.ф.н. Леонид Джахая – експертна, науч. ред.; проф. д.ф.н. Константинос Нихоритис – експертна, науч. ред.; проф. д-р Патрик Льокак – експертна, науч. ред.; д-р Томас Льокак – експертна, науч. ред.; Н. Пр. Мохаммад Али Кияни – експертна, науч. ред.; акад. доц. д-р Венцислав Велев – експертна, науч. ред.; акад. доц. д-р Красимира Александрова – експертна, библиогр. ред.; чл.-кор. Иван Гранитски – експертна ред.; проф. д.ик.н. Димитър Иванов – експертна ред.; проф. д.ф.н. Ваня Добрева – експертна ред.; проф. д-р Ани Василева-Данчева – експертна ред.; проф. д-р Христина Богова – експертна ред.; проф. д-р Боряна Бужашка – експ. ред.; проф. д-р Евгени Велев – експертна ред.; проф. д-р Мюмюн Тахиров – експертна ред.; гл. ас. д-р Владимир Манчев – експертна, ез. ред.; д-р Силвия Найденова – експертна ред.; д-р Десислава Костадинова – експертна, библиогр. ред.; ас. Силвия Филипова – експертна, библиогр. ред.; Диана Ралева – експертна, библиогр. ред. Марияна Максимова – експертна, библиогр. ред. ; Редкол.: доц. д-р Диана Стоянова, доц. д-р Калин Стоев, гл. ас. д-р инж. Иглика Гетова, гл. ас. д-р Събина Евтимова, гл. ас. д-р Надежда Томова, гл. ас. д-р Деница Младенова, д-р Ваня Аврамова, Василка Стефанова, Цветана Найденова, Антон Даскалов, Татяна Милкинска, Илиян Барзев, Ангел Георгиев, Любов Йовинска, Цветана Йовчева, Вилияна Герова, Лилия Зарева.
База на *e*-б-ка CIVILIANA.
ISBN 978-619-185-558-2
E ISBN 978-619-185-559-9

Именен показалец

Куманов, М.

авт. *1-221*
бел. *54, 61, 111, 113*
дис. *1*
за него *220, 221*
изслед. *39, 40, 41, 42, 43, 45, 48, 55, 59, 63, 65-67, 82-86, 89, 92-101, 103-109, 112, 114-118, 120, 121-124, 126-130, 137-139, 141-144, 149, 154-159, 162, 164, 170, 171, 178, 180, 191, 196, 197, 200, 205, 207, 210, 214*
интервюер *8, 9*
науч. консулт. *177, 182, 184, 187*
науч. ред. *12, 13, 37, 38, 53, 62, 70, 74, 75, 80, 119, 135, 147, 148, 150, 161, 163, 167, 173-176, 181, 185, 186, 190, 192, 193, 195, 198, 199, 204, 211, 216*
науч. рък. ; рец. на дис. *2-7*
отг. ред. *47*
предисл. *8-11, 14, 15,17, 20-31, 34, 35, 49, 51, 56-58, 60, 62, 64, 68-73, 78, 79, 81, 87, 88, 91, 110, 151, 166, 168, 201, 209, 217*
публ. *64, 75*
рец. *189, 202, 203, 206, 207, 212, 213, 218, 219*
съавт. *36, 38, 44, 46, 52, 102, 146, 160, 168, 172, 179, 183, 188, 194, 198*
състав. *16, 18, 19, 20-34, 50, 61, 62, 72, 75, 76, 87, 90, 102, 121, 140, 145, 152, 153, 160, 165, 168, 169, 183, 188, 215*

III – I биобиблиография на Милен Куманов (библиографска и текстологична проскопия / библиогр. ред. Н. Казански, Н. Василев)

III – I биобиблиография Милена Куманова (библиографическая и текстологическая проскопия / библиогр. ред. Н. Казански, Н. Василев)

III – I biobibliography of Milen Kumanov (bibliographic and textological proscopy / bibliogr. ed. N. Kazanski, N. Vasilev)

ДАРСТВЕНИ НАДПИСИ НА АВТОРЕФЕРАТИ И ОТПЕЧАТЪЦИ В КОЛЕКЦИЯТА ОТ МАЛКИ ПЕЧАТНИ ФОРМИ, СЪХРАНЯВАНА В ЛИЧНАТА СЕМЕЙНА БИБЛИОТЕКА НА МИЛЕН И АЛЕКСАНДРА КУМАНОВИ

Десислава Костадинова

Представеният за първи път на вниманието на научната общественост свод от ***дарствени надписи на автореферати и отпечатъци в колекцията от малки печатни форми: автореферати; отпечатъци от книги; статии; рецензии****, съхранявана в личната семейна библиотека на Милен и Александра Куманови (МАК), е движен от намерението да се даде представа за* ***линията на живите творчески контакти на персоналиите****, поднасящи тези форми* ***със*** *и* ***без автографи****.*

Разкриването на **линията на живите творчески контакти на персоналиите**, поднасяли тук посочените малки печатни форми на Милен Куманов, е дадено комплексно в **два ключа**: **библиографски** и **текстологичен**, и посочва във вид на **информационна ризома** ***приятелски кръг от изследователи****.*

Самите форми са ***част – А*** *– от колекцията от подобни феномени, съхранявани в третираната библиотека.*

Всяко подобно начинание е щрих към изучаване на ***личните творчески взаимоотношения между изследователите*** *и носи информация за* ***автентичната следа – аромата на историческото време, родило самите послания****.*

Този уникален материал е и ***свидетелство за светая светих – личната творческа лаборатория на авторите*** *–* ***какво ценят*** *от своето публикационно творчество и* ***на кого го*** *поднасят.*

Сводът е и ***писмен паметник на психологията на научното творчество*** *– и за даряваните форми, и за характера на научния – и човешки! – климат като* ***потенциал и реактив на социалната памет****.*

За пределна компактност и представителност на този свод – той е структуриран в ***два раздела****, всеки от който има* ***вътрешни деления****:*

I. Дарствени надписи на автореферати и отпечатъци от книги и статии *със* обозримост на библиографските данни

I. I. ... *със* автографи;

I. II. ... *без* автографи;

II. Дарствени надписи на автореферати и отпечатъци от книги и статии *без* обозримост на вторично-документалните данни, издирени при библиографирането

II. I. ... *със* автографи;

II. II. ... *без* автографи.

В пределите на всеки от тези *два* раздела и *вътрешните им деления* материалът е групиран в строг

Per aspera ad astra!

ХРОНОЛОГИЧНО-АЗБУЧЕН РЕД по хронотопа на даряваните публикации – **ГОДИНАТА НА ТЯХНОТО ИЗДАВАНЕ** – като в един ред са поднесени **ИНФОРМАЦИОННИТЕ РЕАЛИИ НА КОЛЕКЦИЯТА**:

- авторефератu;
- отпечатъци от книги;
- статии;
- рецензии.

Всеки библиографски запис – на *автореферат, отпечатък от книга; статия, рецензия* – е поднесен в **еднообразен стандартизиран вид *на***:

- **ОСНОВНО БИБЛИОГРАФСКО ОПИСАНИЕ НА ПУБЛИКАЦИЯТА**;
- **ИНФОРМАЦИОННА РЕШЕТКА**, която в максималистичен вид е структурирана от ***четири*** (1-4) **системни фрагмента** (но може да съдържа само някой / някои от тях, изхождайки от характера на ***вторично-документално отразявания*** **базов материал**):

- - надпис – **текст на дарственото посвещение** (1);
- - подпис – **личен автограф на дарителя** (2);
- - датиране – датата на акта на автографиране (3);
- - визуализиране на автографа (4).

Сводът е снабден с единна номерация за представените ***номинати от колекцията***.

Например:

В пределите на **1968 г.** под **N 2** е посочен библиографски запис с атрибутивна спецификация:

2. **Popov**, R. Un ouvrage de généralisation sur L`Histoire de la Serbie et du monténégro au la première guerre mondiale [: Review of the book: **Писарев**, Ю. А. Сербия и Чернагория в Первой мировой войне 1914-1918. – Москва, 1968]. // *Etudes balkaniques* (София). – 1968, Кн, с. 82-84.

Поредните випуски на периодичните издания – том (Т.), книжка (кн.), брой (бр.), номер (N), библиографирани *тук,* са посочени в съответствие с ***историографската*** **традиция – и с арабски, и с римски цифри** – общо казано: **във вида, в който те са привлечени в научните комуникации**.

Като цяло в представения масив на **част – фонд А от колекцията от *малки печатни форми: авторефератu; отпечатъци от книги; статии; рецензии*** се срещат общо **197 документа**.

От тях:

- авторефератu – 61;
- отпечатъците от книги – 19;
- статии – 113;
- рецензии – 4.

От масива от документи с **автографи** са общо 93 малки печатни форми.

С **надписи** са снабдени 89 документа; с **подпис** – 84; **датирани** са 74; **визуализарини** са всички 93 документа.

Включените в масива под NN 11, 53 и 82 автографи са въведени в базата на основание, че те са поставен върху дарени на М. Куманов малки печатни форми – обект на *настоящото* библиографиране.

I. Дарствени надписи на авторефератu и отпечатъци от книги и статии с обозримост на библиографските данни

I. I. ... *С* автографи

1966

1. **Дамянов**, Симеон. Френската общественост и революционните събития в България през 1923-1925 г. // *Изв. Инст. за история = Bulletin de L`institute D`histoire* (София). – 1966, Т. 16-17, с. 191-232.

Надпис:
На Милен Куманов – сърдечен приятелски дар

Подпис:
Симеон Дамянов

1968

2. **Popov**, R. Un ouvrage de généralisation sur l`histoire de la Serbie et du Monténégro au la Première guerre mondiale [: Review of the book: **Писарев**, Ю. А. Сербия и Чернагория в Первой мировой войне 1914-1918. – Москва, 1968]. // *Etudes balkaniques* (София). – 1968, Кн. 4, с. 82-84.

Надпис:
На Милен с най-добри чувства

Подпис:
Радослав Попов
Дата: 1.III.1970 г.

1970

3. **Йоцов**, Ярослав. Период правления болгарского земледельческого народного союза (1919-1923 гг.). // *Actes du premier congress international des Eudes Balkaniques et sud-est Europeennes* (София). – 1970, T. V, с. 91-101.

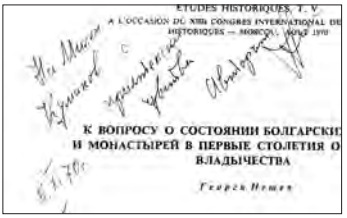

Надпис: ***На др. Куманов с дълбоко уважение***

Подпис: **Ярослав Йоцов**

Дата: 17.X.1972 г.

4. **Нешев**, Георги. К вопросу о состоянии Болгарских церквей и монастырей в первые столетия османского владычества. // *Etudes historiques* (София). – 1970, T. V, с. 274-290.

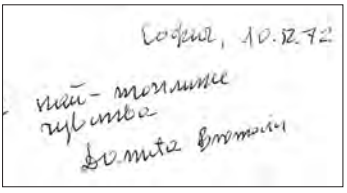

ETUDES HISTORIQUES, T. V
A L'OCCASION DU XIIIe CONGRES INTERNATIONAL DE
HISTORIQUES — MOSCOU, AOUT 1970
К ВОПРОСУ О СОСТОЯНИИ БОЛГАРСКИХ
И МОНАСТЫРЕЙ В ПЕРВЫЕ СТОЛЕТИЯ О
ВЛАДЫЧЕСТВА
Георги Нешев

Надпис: ***С приятелски чувства – Авторът***

Подпис: **Георги Нешев**

Дата: 5.XI.70 г.

5. **Bromowicz**, Danuta. Polskie „Bulgarica" Historycznoliterackie W Latach 1960-1969. // *Матица српска* (Нови Сад). – 1970, N 1, с. 215-222.

София, 10.12.72
най-топлите
чувства
Danuta Bromowicz

Надпис: ***С най-топлите чувства***

Подпис: **Danuta Bromowicz**

Дата: София, 10.12.72

1971

6. **Димитров**, Георги В. Становище и политика на БКП по македонския въпрос / Ред. С. Германов. – Благоевград, 1971, N. 4. – 1-72 с.

БЪЛГАРСКО
ОК на БКП
Благоевград

Надпис:
ОК на БКП
Благоевград

7. **Савов**, Николай. Международните връзки на Софийския университет (1888-1944 г.). // *Изв. Държ. архиви* (София). – 1971, Кн. 22, с. 221-234.

КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО
1971
ИЗВЕСТИЯ

Надпис:
На Милен Куманов –
Приятелски дар

Подпис:
Николай Савов
Дата: 25.II.72 г.

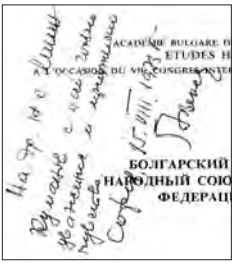
8. **Савов**, Николай. София като административен и самоуправителен център до 9.IX.1944 г. // *Изв. Държ. архиви* (София). – 1971, Кн. 21, с. 23-55.

На Милен Куманов. Дар от автора
КОМИТЕТ ЗА ИЗКУСТВО И КУЛТУРА — АРХИВНО УПРАВЛЕНИЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ДЪРЖАВНИТЕ АРХИВИ

Надпис: ***На Милен Куманов – Дар от автора.***
Подпис: **Николай Савов**
Дата: 27.XII.71 г.

1973

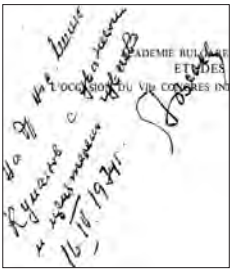
9. **Велев**, Александър. Болгарский земедельческий народны союз и идея Балканской федерации (1908-1919 гг.). // *Etudes historiques* (София). – 1973, T. VI, с. 303-317.

ACADEMIE BULGARE D
ETUDES H
A L'OCCASION DU VIIe CONGRES INTE
БОЛГАРСКИЙ
НАРОДНЫЙ СОЮ
ФЕДЕРАЦ

Надпис:
На др. н.с. Милен Куманов
с най-голямо уважение и
приятелско чувство

Подпис:
Александър Велев
Дата: София, 15.VIII.1973 г.

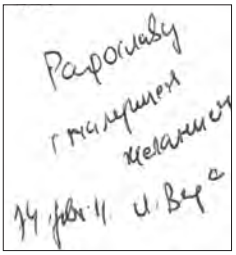
10. **Велев**, Александър. Болгарский земедельческий народный союз и идея Балканской федерации (1908-1919 гг.). // *Etudes historiques* (София). – 1973, T. VI, с. 303-317.

ACADEMIE BULGARE
ETUDES
A L'OCCASION DU VIIe CONGRES IN

Надпис:
На др. н.с. Милен Куманов
с уважение и приятелско
чувство

Подпис:
Александър Велев
Дата: 16.IV.1974 г.

11. **Вида**, И. Политика независимой партии мелких сельских хозяев в 1944-1948 гг. // *Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae* (Budapest). – 1973, N 19, с. 151-193.

Надпис:
Радославу –
С наилучшим желанием

Подпис:
И. Вида
Дата: 74 февр. 11

На същия ден авт. подарява два отпечатъка от тр. едновременно на М. Куманов и Радослав Попов, които са разменени между двамата, и така се съхраняват в колекциите им. – Бел. на ред.

1974

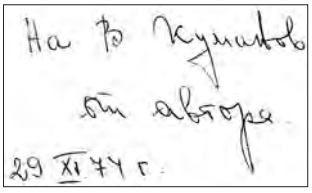
12. **Велев**, Александър. Трудовата повинност на земеделското правителство и политическите партии. // *Ист. преглед* (София), 1974, N 1, с. 8-35.

Надпис:
На др. н.с. Милен Куманов с уважение и приятелско чувство

Подпис:
Александър Велев
Дата: 16. IV.1974 г.

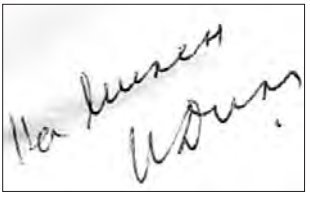
13. **Григорова**, Жоржета. Балканската политика на социалистическата партия. // *Девети* септември и Балканите / Бълг. акад. на науките. Инст. за балканистика. – София, 1974, с. 117-178.

Надпис: ***На В[ас] Куманов – от автора***.

Дата: 29.XI.74 г.

14. **Димитров**, Илчо. Фашистка Италия, земеделският режим и деветоюнският преврат. // *В* чест на академик Димитър Косев : Изследв. по случай 70 год. от рожд. му. – София, 1974, с. 277-292.

Надпис: ***На Милен***

Подпис: **Илчо Димитров**

15. **Решетников**, Леонид Петрович. Участието на българските политически емигранти в социалистическото строителство в СССР (1921-1941 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук. / Науч. рък. Аспарух Г. Аврамов ; Рец. Добрин Делчев Митев, Мария Николова Велева. – София, 1974. – 21 с.

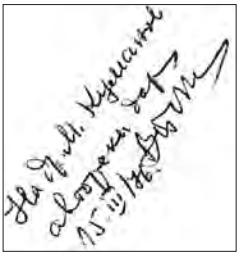

Надпис:
На Милен Куманов с искрено уважение

Подпис:
Леонид Решетников
Дата: 4.9.74 София

1976

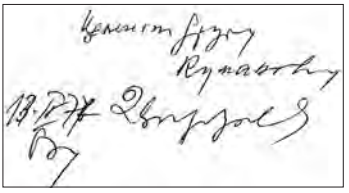
16. **Божинов**, Воин. България на конференцията в Генуа и Лозана (1922-1923). // *В* чест на академик Христо А. Христов : Изследв. по случай 60 год. от рожд. – София, 1976, с. 313-337.

Надпис:
На др. М. Куманов авторски дар

Подпис:
Воин Божинов
Дата: 15.III.76 г.

17. **Тодоровиќ**, Десанка. Проблем на разграничувањето меѓу кралството на србите, хрватите и словенците и Република Албанија кај манастирот Св. Наум. // *Гласник = Revue* (Скопје). – XX, 1976, N 1, с. 55-85.

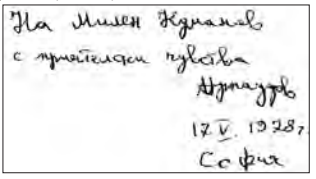
Надпис: ***Ценному другу Куманову***

Подпис: **Десанка Тодоровиќ**

Дата: 13. IV.77

1977

18. **Арнаудов**, Александър. Автобиографичните бележки на Георги Ангелов. // *Изв. музеите от Южна България* (Пловдив). – 1977, Кн. III, с. 191-201.

Надпис: ***На Милен Куманов с приятелски чувства***

Подпис: **Александър Арнаудов**

Дата: 17.V.1978 г. София

19. **Костов**, Енчо К. Насоки на концентрацията на обществото хранене в туристическите комплекси / Рец. и науч. ред. Иван Гоцев ; Ез. ред. Екатерина Аврамова // *Тр. Висш. икон. инст. „Карл Маркс”* (София). – 1977, Кн. V, с. 171-210.

Надпис: ***На Милен с уважение***

Подпис: **Енчо Костов**

Дата: 20.VI.78 София

20. **Петрова**, Димитрина. БЗНС и образуването на правителството на „Народния блок” (1931). // *Год. Соф. унив. Ист. фак.* – 1973/1974, Т. LXVII, с. 247-297.

В отпеч. е посочена 1977 г. Вероятно става дума за доп. тираж.

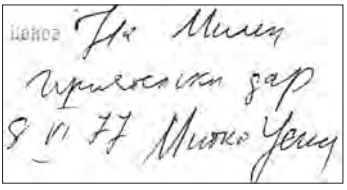

Надпис: ***На другаря М. Куманов за спомен***

Подпис: **Димитрина Петрова**

Дата: 12.IX.1977 г.

21. **Цанев**, Димитър Цветанов. Българската историческа книжнина през първата половина на XIX век : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Ив. Унджиев ; Рец. Николай Генчев, Румяна Радкова. – София, 1977. – 23 с.

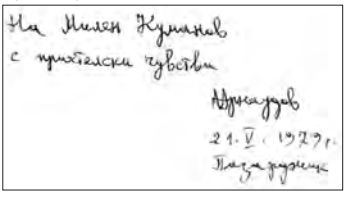
Надпис: ***На Милен приятелски дар***

Подпис: **Митко Цанев**

Дата: 8.VI. 77

1978

22. **Арнаудов**, Александър. Промени в населението и селищата на пазарджишки окръг в резултат на Руско-турската освободителна война 1877-1878. // *Изв. музеите от Южна България* (Пловдив). – 1978, Т. IV, с. 171-184.

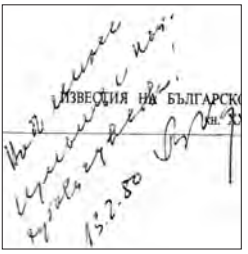

Надпис: ***На Милен Куманов с приятелски чувства***

Подпис: **Александър Арнаудов**

Дата: 21.V.1979 г. Пазарджик

23. **Георгиев**, Величко. Формиране на организационната система, програмата и тактиката на военния съюз (1918-1920). // *Изв. Бълг. ист. др-во.* (София). – XXXII. – 1978, с. 173-203.

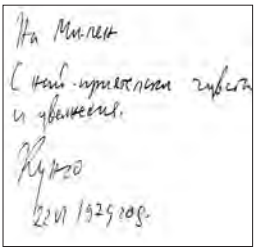
Надпис: ***На др. Милен Куманов с най-хубави чувства!***

Подпис: **Величко Георгиев**

Дата: 13.2.80

1979

24. **Кунев**, Кунчо Велев. Експериментални проучвания на някои физиологични и фармакологични механизми върху вестибуларния анализатор : автореф. дис. ... канд. мед. науки . – София, 1979. – 40 с.

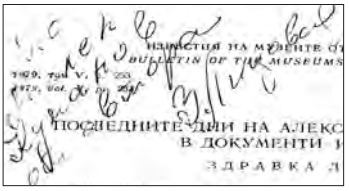

Надпис: ***На Милен с най приятелски чувства и уважение***.

Подпис: **Кунчо Кунев**

Дата: 22 VI 1979 г.

25. **Лицова**, Здравка. Последните дни на Александър Стамболийски в документи и спомени [= The last days of Alexander Stambolyisky in documents and memories]. // *Изв. музеите от Южна България (Пловдив)*. – 1979, Т. V, с. 253-272.

Надпис: ***На Милен Куманов от автора***

Подпис: **Здравка Лицова**

26. **Стефанов**, Христо. Партията на радикалите по време на управлението на Демократическия сговор (1923-1931). // *Год. Соф. унив. Ист. фак.* – 1979 [1974], Т. 68, с. 275-316.

Надпис: ***На др. Куманов от автора***

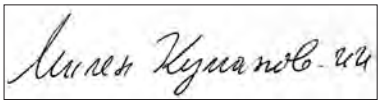
Подпис: **Христо Стефанов**

Дата: 25.IV.80 г.

Per aspera ad astra!

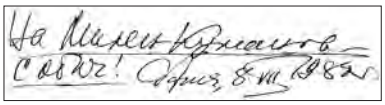
1980

27. **Мичев**, Дечо Добринов. Създаване и дейност на ВМРО (ОБ) /1924-1931 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Б. Григоров ; Рец. Л. Панайотов, К. Палешутски. – София, 1980. – 23 с.

Надпис: ***Милен Куманов. ИИ***

28. **Мичев**, Константин. Словото на патриарх Фотий за Връбница и Четвородневния Лазар в Супрасълския сборник. // *Проучвания* върху Супрасълския сборник. – София, 1980, с. 36.

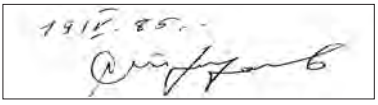
Надпис: ***На Милен Куманов с обич!***
Дата: София, 8.VII.1980 г.

29. **Стефанов**, Христо. Българската радикалдемократическа партия в периода на следвоенната революционна криза (1919-1923). // *Год. Соф. унив. Ист. факелтет*. – 1980 [1975], Т. 69, с. 255-302.

Надпис: ***От автора на М. Куманов***
Подпис: **Христо Стефанов**
Дата: 28.I.82

30. **Трифонов**, Стайко. Вътрешна тракийска революционна организация (1920-1926) [= Trifonow, Staiko. Die innertrakische revolutionsorganisation in den Jaren 1920-1926.]. // *Год. Соф. унив. Ист. фак.* – 1980, Т. 69, с. 305-346.

Подпис: **Стайко Трифонов**
Дата: 19.IV. 85 г.

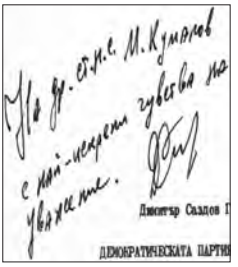
1981

31. **Арнаудов**, Георги. Стопанското минало на Сливен, отразено в някои документи. // *Изв. Държ. архиви* (София). – 1981, Кн. 42, с. 283-289.

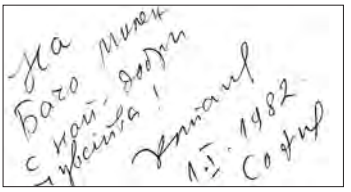
Надпис:
На приятеля Милен Куманов – с уважение и добри чувства.
Подпис:
Георги Арнаудов
Дата: Сф.1.I.982

32. **Георгиев**, Димитър Саздов. Демократическата партия – 1894-1901 год. (формиране, изграждане и дейност) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Великотърн. унив. „Кирил и Методий". Фак. за ист. ; Рец. Воин Божинов, Радослав Попов. – В. Търново, 1981. – 16 с.

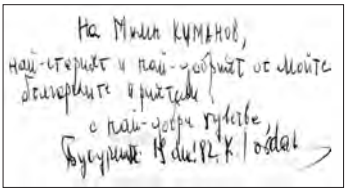
Надпис:
На др. ст.н.с. М. Куманов с най-искрени чувства на уважение.
Подпис:
Димитър Георгиев

33. **Пандев**, Константин, Костадин Палешутски. Българското националноосвободително движение след Берлинския конгрес (1878-1941 г.). // *Ист. преглед.* (София), 1981, Кн. 3-4, с. 95-113.

Надпис: ***На Бачо Милен с най-добри чувства!***
Подпис: **Костадин Палешутски**
Дата: 1.I.1982 София

34. **Iordan-Sima**, Constantin par. Relations Roumano-grecques a la fin de L1annee 1914 : Options et diplomatie. // *An offprint from Neo-hellenika /* Ins. d`Études Sud-Est Européenns (Bucarest). – 1981, Vol. IV, 141-173 p.

Надпис: ***На Милен Куманов, най-старият най-добрият от мойте български приятели, с най добри чувства, Букурещ: 19 dek:82 K. Iordan***
Подпис: **Constantin Iordan**

1982

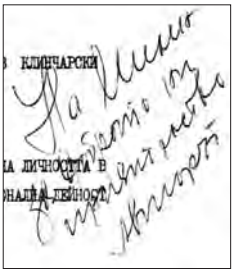
35. **Димитрова**, Елена. Стилът на Фурнаджиев. // *Литературна мисъл* (София). – 1982, Кн. 7, с. 27-51.

Надпис:
На Милен Куманов приятелски спомен от Елена Димитрова

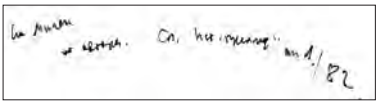
Дата: София, 16.XI.1982 г.

36. **Клинчарски**, Виктор Стоичков. Самореализация на личността в трудово-професионална дейност : автореф. дис. ... канд. педаг. науки / Рец. З. Иванова, И. Косев. – София, 1982. – 20 с.

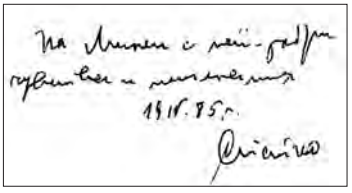
Надпис:
На Милен за доброто ни приятелство – Авторът

37. **Попов**, Жеко. Буржоазните опозиционни партии и второто народнолиберално правителство (1903-1908 г.). // *Ист. преглед* (София). – 1982, Кн. 1, с. 47-58.

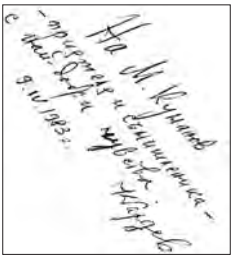
Надпис: ***На Милен от автора***.
Сп. Ист. преглед, кн. 1. / 82.

38. **Трифонов**, Стайко. Българо-турско правителство в Тракия през 1920 г. // *Изв. Бълг. ист. др-во* (София). – 1982, Кн. XXXIV, с. 227-250.

Надпис: ***На Милен с най-добри чувства и пожелания***
Подпис: **Стайко Трифонов**
Дата: 19.IV.85 г.

39. **Gârdev**, Kostadin. Bulgarisch-ungarische Wirtschaftsbeziehungen (1920-1940). // *Bulgarian Historical Review* (София). – 1982, N 3, p. 49-62.

Надпис:
На М. Куманов – приятеля и съмишленика – с най-добри чувства.
Подпис:
Костадин Гърдев
Дата: 9.IV.1983 г.

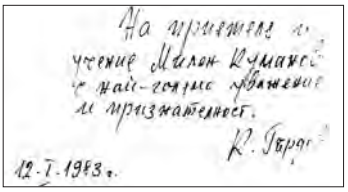
1983

40. **Грънчаров**, Стойчо. Някои проблеми на съвременната българска историография за международни отношения в епохата на капитализма. // *Методологически и историографски проблеми на историческата наука* : Т. III. – София, 1983, с. 219-240.

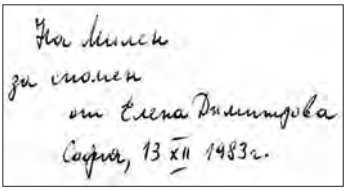
Надпис:
На Милен с приятелство
Подпис:
Стойчо Грънчаров
Дата: II.88 г.

41. **Гърдев**, Костадин В. Българо-унгарски отношения и връзки (9 юни 1923 – 1 март 1941 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Д. Мичев, Н. Ников. – София, 1983. – 20 с.

Надпис: ***На приятеля и учения Милен Куманов с най-голямо уважение и признателност***.
Подпис: **Костадин Гърдев**
Дата: 12.I.1983 г.

42. **Димитрова**, Елена. Школуване на таланта (Смирненски и някои от любимите му учители). // *Литературна мисъл* (София). – 1983, Кн. 6, с. 13-23.

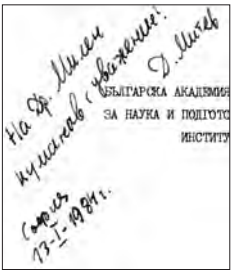
Надпис: ***На Милен за спомен от Елена Димитрова***
Дата: София, 13.XII.1983 г.

43. **Коледаров**, Петър Ст. Македония в историческата география : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Димитър Ангелов, Любомир Панайотов, Александър Кузев, А. Петрицкий. – София, 1983. – 36 с.

Надпис:
На Милен Куманов за добър спомен
Подпис:
Петър Коледаров
Дата: 30.IX.83 г.

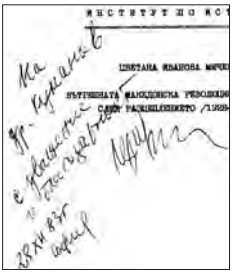
44. **Митев**, Димитър Йонов. Вардарска Македония в българо-английските отношения 1923-1931 година : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. В. Божинов ; Рец. Д. Мичев, В. Василев. – София, 1983. – 31 с.

Надпис:
На Др. Милен Куманов с уважение!
Подпис:
Димитър Митев
Дата: София 13.I.1984 г.

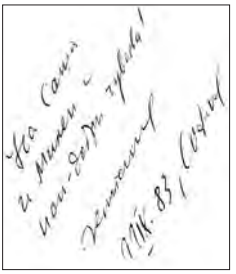
45. **Мичева**, Цветана Иванова. Вътрешната македонска революционна организация след разцеплението (1928-1931 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Л. Панайотов ; Рец. Б. Григоров, В. Василев. – София, 1983. – 20 с.

Надпис:
На др. Куманов с уважение и благодарност
Подпис:
Цветана Мичева
Дата: 28.XII.83 г. София

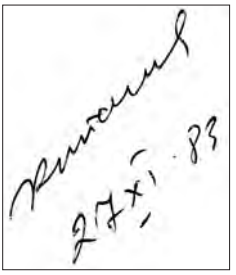
46. **Палешутски**, К. Илинденско-преображенското въстание от 1903 година (В помощ на докл., агитаторите, пропагандистите и лекторите). – София : Партиздат, 1983. – 32 с. (Отд. „Пропаганда и агитация" на ЦК на БКП ; 8)

Надпис:
На Саша и Милен с най-добри чувства!
Подпис:
К. Палешутски
Дата: 11.IX.1983 г., София

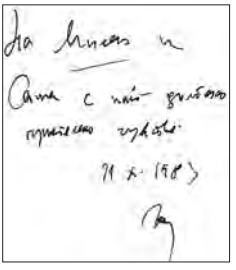
47. **Палешутски**, К. Илинденско-преображенското въстание от 1903 година (В помощ на докл., агитаторите, пропагандистите и лекторите). – София : Партиздат, 1983. – 32 с. (Отд. „Пропаганда и агитация" на ЦК на БКП ; 8)

Подпис:
К. Палешутски
Дата: 27.XI.83

48. **Попов**, Жеко. Народнолибералната партия в България – социално-класов състав, концепции и развитие (1903-1920 г.). // *Изв. Бълг. ист. др-во* (София). – 1983, Кн. XXXV, с. 125-155.

Надпис:
На Милен и Саша с най-дълбоко приятелско чувство
Подпис:
Жеко Попов
Дата: 11.X.1983

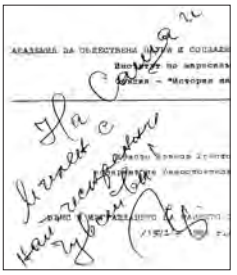
49. **Стоянов**, Лъчезар Ст. Висшият държавен апарат в България (9.IX.1944 – 27.X.1946 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Ил. Димитров ; Рец. Б. Боев, Л. Огнянов. – София, 1983. – 28 с.

Надпис:
На Милен Куманов с уважение
Подпис:
Лъчезар Стоянов
Дата: 11.III.83 г.

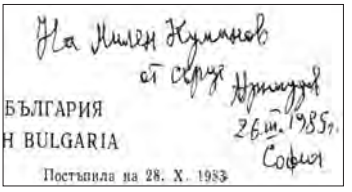
50. **Христов**, Христо Иванов. БЗНС и изграждането на развито социалистическо общество (1971-1981 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Й. Занчев. – София, 1983. – 21 с.

Надпис:
На Саша и Милен с най-искрении чувства!
Подпис:
Христо Христов

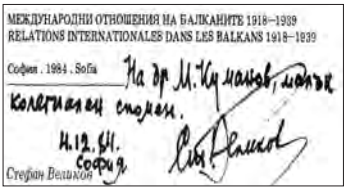
1984

51. **Арнаудов**, Александър. Тодор Банчев – хайдутин и въстаник. // *Изв. музеите от Южна България* (Пловдив). – 1984, Т. IX, с. 95-110 : с ил.

Надпис: ***На Милен Куманов от сърце***
Подпис: **Александър Арнаудов**
Дата: 26.III.1985 г. София

52. **Великов**, Стефан. Турски изследвания за международните отношения на Балканите и външната политика на Турция през 1919-1939. // *Международни* отношения на Балканите 1918-1939 [= Relations internationals dans les Balkans 1918-1939] / Бълг. акад. на науките. Инст. за балканистика „Людмила Живкова". – София, 1984, с. 120-129.

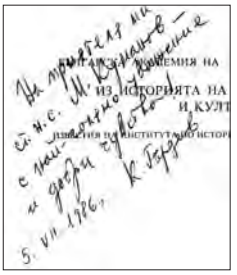

Надпис: ***На др. М. Куманов, малък колегиален спомен***.
Подпис: **Стефан Великов**
Дата: 4.12.84. София

1985

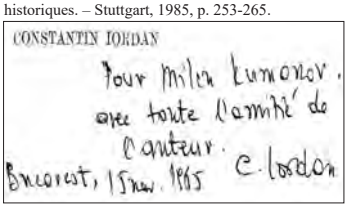
53. **Семков**, Милен. Фашисткият феномен и дискусията в световната литература : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Илчо Димитров, Димитър Сираков, Драгомир Драганов. – София, 1985. – 17 с.

Надпис:
На Стефан Сарандев.
И не ми беше рецензент!
Подпис:
М[илен Куманов]
Дата: 23.5.85

Автографът е на М. Куманов, който е получил екземпляр от автореферата на М. Семков, за да го предостави на адресата на краткия си текст. Поместването на автографа в настоящия масив е свързано с факта, че авторефератът е подарен на М. Куманов от М. Семков. – Бел. на ред.

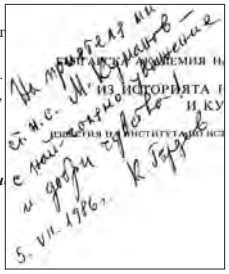
54. **Iordan**, Constantin. Antirevisionnisme et diplomatie & Nicolae Titulescu Chez Benito Mussolini // *Nouvelles* etudes D'Histoire. Publiees a l`occasion du XVI Congres international des sciences historiques. – Stuttgart, 1985, p. 253-265.

Надпис: ***Pour Milen Kumanov. Oree toute l'amitié de l'auteur.***
Подпис: **C. Iordan**
Дата: Bucorest, 15 nov.1985

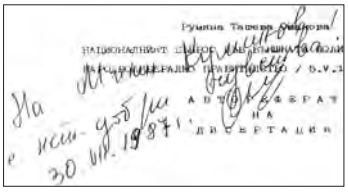
1986

55. **Гърдев**, Костадин. Научноизследователската дейност на Българската академия на науките (1944-1970). // *Изв. Инст. за история* (София). – 1986, N 29, с. 62-100.

Надпис:
На приятеля ми ст.н.с. М. Куманов – с най-голямо уважение и добри чувства!
Подпис:
Костадин Гърдев
Дата: 5.VII.1986 г.

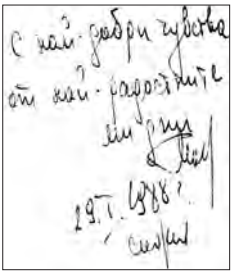
56. **Оманова**, Румяна Ташева. Националният въпрос във външната политика на второто народнолиберално правителство (5.V.1903 г. – 16.I . 1903 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Любомир Панайотов ; Рец. Елена Стателова, Стайко Трифонов. – София, 1986. – 24 с.

Надпис: ***На Милен Куманов с най добри чувства!***
Подпис: **Румяна Оманова**
Дата: 30.VII.1987 г.

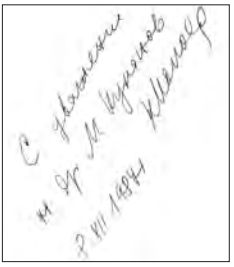
1987

57. **Йовевска-Бодурова**, Мариана Спасова. Западнотракийският въпрос в българо-гръцките отношения 1918-1925 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Великотърн. унив. „Кирил и Методий". Фак. за ист. ; Рец. А. Садулов, Ст. Трифонов. – В. Търново, 1987. – 17 с.

Надпис:
С най добри чувства от най-радостните ми дни
Подпис:
Мариана Йовевска-Бодурова
Дата: 29.I.1988 г. София

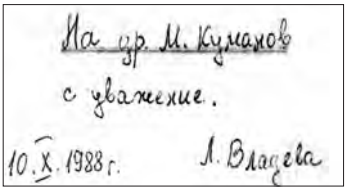
58. **Попова**, Кристина Мирославова. Добруджанското младежко движение в България (1919-1934 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Стефан Радулов ; Рец. Добрин Мичев, Петър Тодоров. – София, 1987. – 28 с.

Надпис:
С уважение на др. М. Куманов
Подпис:
Кристина Попова
Дата: 8.XII.1987 г.

1988

59. **Владева**, Лиляна Василева. Формиране на съветската социалистическа култура и отражението й в България 1917-1927 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Стойко Колев ; Рец. Цанко Николов, Луиза Ревякина. – София, 1988. – 24 с.

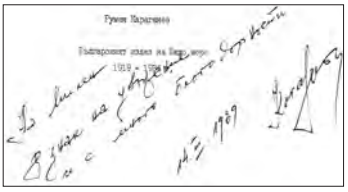
Надпис: ***На др. М. Куманов с уважение***.
Подпис: **Лиляна Владева**
Дата: 10.X.1988 г.

60. **Гребенаров**, Александър Георгиев. Македонските бежански организации в България (1918-1928 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Милен Куманов ; Рец. Добрин Мичев, Васил Василев. – София, 1988. – 27 с.

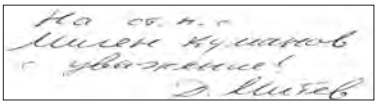
Надпис:
На Милен Куманов със сърдечни благодарности и пожелания за творчески успехи
Подпис:
Александър Гребенаров
Дата: 14.III.89 г.

61. **Караганев**, Румен. Българският излаз на Бяло море 1919-1934 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Милен Куманов ; Рец. Димитрина Петрова, Стайко Трифонов. – София, 1988. – 26 с.

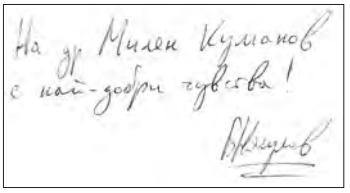
Надпис: ***На Милен в знак на уважение и с много благодарности***
Подпис: **Румен Караганев**
Дата: 14.III.1989

62. **Митев**, Димитър. Съглашенските държави и Солунското примирие. // *Ист. преглед* (София). – 1988, N 2, с. 3-14.

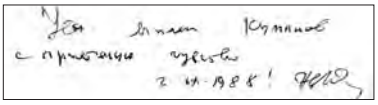
Надпис: ***На ст.н.с. Милен Куманов с уважение!***
Подпис: **Димитър Митев**

63. **Нягулов**, Благовест. Добруджанският въпрос в международните отношения през 1926 г. // *Ист. преглед* (София). – 1988, Кн. 5, с. 44-59.

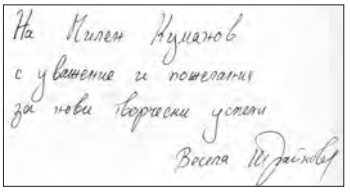
Надпис: ***На др. Милен Куманов с най-добри чувства!***
Подпис: **Благовест Нягулов**

64. **Попов**, Жеко. Отношението на българското правителство към Илинденско-Преображенското въстание. // *Осемдесет* години Илинденско-Преображенско въстание / Бълг. акад. на науките. – София, 1988, с. 84-92.

Надпис: ***На Милен Куманов с приятелско чувство***
Подпис: **Жеко Попов**
Дата: 2.IX.1988!

65. **Трайкова**, Весела Веселинова. Гръцката пропаганда в Македония, 1876-1903 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Любомир Панайотов ; Рец. Радослав Попов, Надежда Данова. – София, 1988. – 32 с.

Надпис: ***На Милен Куманов с уважение и пожелания за нови творчески успехи***
Подпис: **Весела Трайкова**

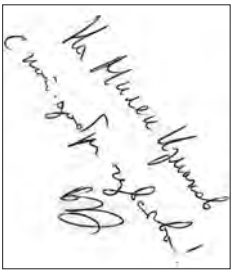
1989

66. **Огнянов**, Любомир Георгиев. Българският земеделски народен съюз 1899-1912 : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Илчо Димитров, Димитрина Петрова, Цветана Тодорова. – София, 1989. – 36 с.

Надпис:
На Милен – с най-добри чувства
Подпис:
Любомир Огнянов
Дата: 10.XI.1989 г.

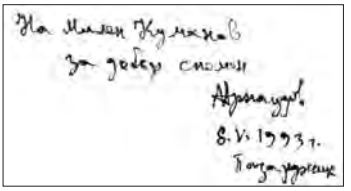
67. **Njagulov**, Blagovest. La question de la Dobrudža dans les relations Bulgaro-roumaines au cours du premier gouvernement national-taraniste en Roumanie (1928-1931). // *Etudes balkaniques* (София). – 1989, N 4, p. 21-40.

Надпис:
На Милен Куманов с най-добри чувства!
Подпис:
Благовест Нягулов

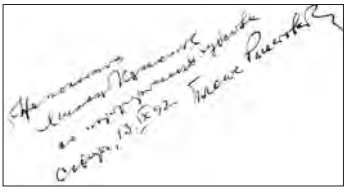
1990

68. **Арнаудов**, Александър. Отглеждането на лен в Северозападните Родопи. *// Изв. музеите от Южна България* (Пловдив). – 1990, Т. 17, с. 141-161.

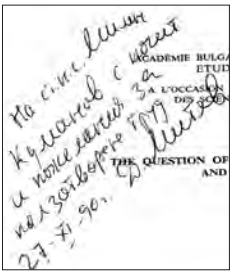
Надпис: ***На Милен Куманов за добър спомен***
Подпис: **Александър Арнаудов**
Дата: 8.V.1993 г. Пазарджик

69. **Ристовски**, Блаже. Националната програма на македонското научно-литературно другарство во Петроград. // *Пристапни* предавања, прилози и библиографија на новите членови на МАНУ / Мак. акад. на науките и уметностите. – Скопје, 1990, с. 132-177.

Надпис: ***На колегата Милен Куманов со пријателски чувства***
Подпис: **Блаже Ристовски**
Дата: София, 13.IX.1992

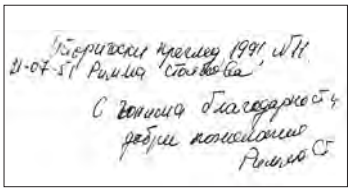
70. **Mitev**, Dimitar. The question of the Bulgarian national minorities and the League of nations. // *Etudes historiques* (София). – 1990, T. XIV, с. 98-120.

Надпис:
На ст.н.с. Милен Куманов с почит и пожелания за ползотворен труд
Подпис:
Димитър Митев
Дата: 27.XI.90 г.

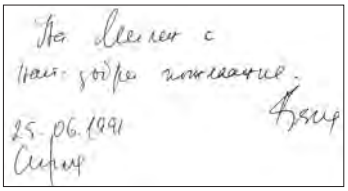
1991

71. **Бицаева-Стоянова**, Римма. „Дневни бележки" на д-р Васил Радославов. // *Ист. преглед.* (София). – 1991, N 4, с. 99-106.

Надпис: ***Исторически преглед, 1991, N 11. С голяма благодарност и добри пожелания***
Подпис: **Римма Стоянова**
Дата: 91-07-5

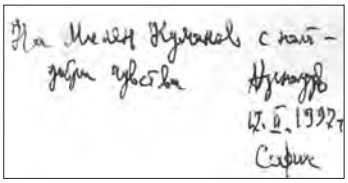
72. **Стоянова**, Ваня Петрова. Беломорската област (1941-1944 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. С. Трифонов ; Рец. Д. Мичев, Г. Даскалов. – София, 1991. – 24 с.

Надпис: ***На Милен с най-добри пожелания.***
Подпис: **Ваня Стоянова**
Дата: 25.06.1991 София

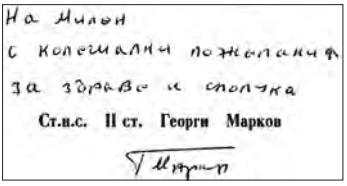
1992

73. **Арнаудов**, Александър. Титлата БАН в българските народни песни. // *Изв. Ист. музей – Кюстендил.* – 1992, Т IV, с. 161-171.

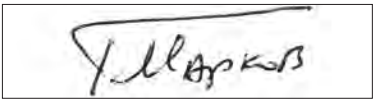
Надпис: ***На Милен Куманов с най-добри чувства***
Подпис: **Александър Арнаудов**
Дата: 17.II.1997 г. София

74. **Марков**, Георги. Балканските войни и съдбата на Македония 1912-1913 (Докл., изнесен на науч. сес., състояла се на 17 окт. 1992 г. в Банско). – София, 1992. – 40 с. : с ил.

Надпис: ***На Милен с колегиални пожелания за здраве и сполука***
Подпис: **Георги Марков**

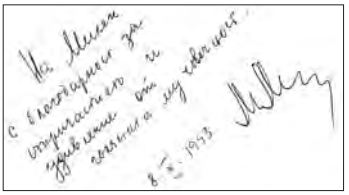
75. **Марков**, Георги. България в Балканските войни (1912-1913) : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Д. Мичев, П. Пейчев, М. Лалков. – София, 1992. – 28 с.

Подпис: **Георги Марков**

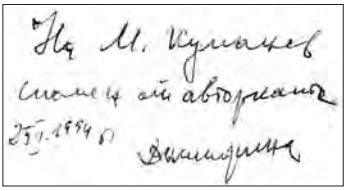
1993

76. **Петкова**, Мария Вутова. Ячо Хлебаров като културен деец, организатор на читалищното дело и библиотековед : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Ани Гергова ; Рец. Веселин Трайков, Христо Хаджихристов. – София, 1993. – 33 с.

Надпис: ***На Милен с благодарност за съпричастието и удивление от голямата му човечност.***
Подпис: **Мария Петкова**
Дата: 8.X.1993

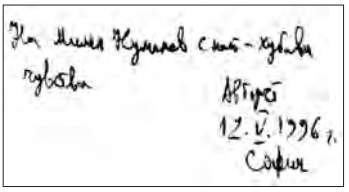
77. **Петрова**, Димитрина. Тандем ли са д-р Г. М. Димитров и Н. Петков (1930-1944). // *Ист. преглед.* (София). – 1993, Кн. 11-12, с. 160-176.

Надпис: ***На М. Куманов спомен от авторката***
Подпис: **Димитрина Петрова**
Дата: 25.I.1994 г.

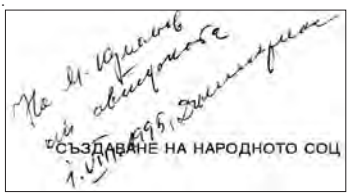
1994

78. **Арнаудов**, Александър. Традиционната селска къща в пазарджишкото поле [= The traditional country house in the fields of Pazardzik]. // *Изв. музеите от Южна България* (Пловдив). – 1994, Т. XX, с. 173-191.

Надпис: ***На Милен Куманов с най-хубави чувства – Авторът***
Дата: 12.V.1996 София

79. **Петрова**, Димитрина. Създаване на народното социално движение. // *Ист. преглед.* (София). 1994, Кн. 1, с. 33-61.

Надпис: ***На М. Куманов от авторката***
Подпис: **Димитрина Петрова**
Дата: 1.VIII.1995 г.

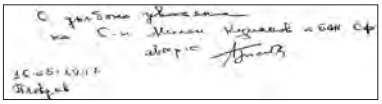
80. **Шипчанов**, Иван Минев. Българският военен периодечин печат (1886-1944) : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Митко Иванов, Милчо Лалков, Людмил Петров. – София, 1994. – 23 с.

Надпис: ***На М. Куманов с уважение***
Подпис: **Иван Шипчанов**
Дата: 17. VI. 1994 г.

1995

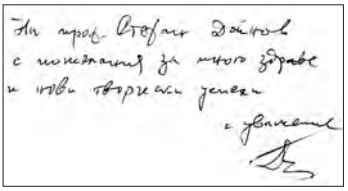
81. **Гилигян**, Агоп. Геноцидът над арменците в Турция в светлината на българските дипломатически документи. (В памет на милион и половина арменци – жертва на първия геноцид на двадесети век) / Общонац. к-т „80 год. от геноцида над арменците". – София, 1995. – 24 с.

Надпис: ***С дълбоко уважение на г-н Милен Куманов от БАН Сф – авторът***
Подпис: **Агоп Гилигян**
Дата: 15.05.1997 Пловдив

1997

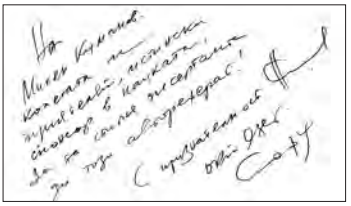
82. **Игнатовски**, Димитър. Митрополит Климент Търновски – строител на българската възрожденска нация. / Предг. Д. Игнатовски ; Ред. И. Петров. – Шумен : Аксиос, 1997. – ISBN 954-8789-33-7. – 108 с.

Надпис: ***На проф. Стефан Дойнов с пожелания за много здрове и нови творчески успехи – с уважение***
Подпис: **Димитър Игнатовски**

1998

83. **Савов**, Николай Тодоров. Историческата и филологическата наука в БАН и Университета (начало и развитие до 1944 г.) : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Васил Гюзелев, Виржиния Паскалева, Симеон Янев. – София, 1998. – 16 с.

Надпис: ***На Милен Куманов, колегата и приятелят, истински спонсор в науката, за да стигне дисертанта до този автореферат! С признателност***
Подпис: **Николай Савов**
Дата: окт 98 г. София

I. II. ... *<u>без</u>* автографи;

1961

84. **Велев**, Александър. Реформаторската дейност на земеделското правителство. // *Изв. Висша парт. школа* (София). – 1961, Кн. 10, с. 99-133.

85. **Димов**, Ненчо. Икономически и политически предпоставки на революционното положение в България след Септемврийското въстание (1923-1924 г.). // *Тр. Висш. икон. инст. „Карл Маркс"* (София). – 1961, Кн. 2, с. 281-336.

1963

86. **Şandru**, D şi I. Saizu. Unele aspecte privind rela ţiile Romîno-Bulgare între anii 1920 şi 1926. // *Studii şi cercetări ştiinţifice istorie* / Academia republicii populare Romîne. Filiala Iaşi (Iaşi). – 1963, XIV, N 1, p. 31-62.

1966

87. **Бирман**, М. А. Тесняки и руководство II интернационала. Раскол в болгарской социал-демократии в 1903 г., образование БРСДП (тесных социалистов) и Международное социалистическое бюро. // *Ученые записки института славяноведения* (Москва). – 1966, Т. XXX, с. 171-188.

1967

88. **Йоцов**, Яр. Съветска Русия и България (1920-1923). // *Октомврийската* революция и българо-съветската дружба. – София, 1967, с. 133-169.

1969

89. **Бирман**, М. А. Борьба левых социал-демократов балканских стран против империалистической войны в 1914-1915 гг. и образование Балканской рабочей социал-демократической федерации (июль 1915 г.) / Association internationale D`études, Du sud-est Européen (Éditions de L`Académie Bulgare des Sciences). – Sofia, 1969, IV, p. 599-611.

1970

90. **Галчин**, Петър Георгиев. Поглед върху дейността на българските бежанци от Македония и техните организации в България (1918-1924 г.). – Благоевград, 1970, N 6, с. 1-76.

91. **Йовков**, Илия Д. ВМОРО. Създаване, характер и цели. – Благоевград, 1970, N 8, с. 1-52.

92. **Damianov**, Siméon. Les efforts de la France pour gagner la Bulgarie à la cause des puissances de l`Entente dans la Première guerre mondiale. // *Etudes historiques* [A l`occasion du XIIIe congrès international des sciences historiques – Moscou, août 1970] (София). – 1970, N 5, p. 461-488.

1971

93. **Божинов**, Войн, Михаил Войнов. История или груб фалшификат. – Благоевград, 1971, N 2, 1-46.

94. **Василев**, Златко. Марксизъм и национализъм. – Благоевград, 1971, N 12, с. 1- 46.

95. **Гинчев**, Г. Сръбски източници за Македония. – Благоевград, 1971, N 1, с. 1-46.

96. **Дамянов**, Симеон, Методи Петров. Праведникът с кама в пояса (живот и дейност на Гоце Делчев). – Благоевград, 1971, N 7, с. 1-58.

97. **Дивизиев**, Иван Г. Банско – родното място на Паисий Хилендарски. – Благоевград, 1971, N 10, с. 1-76.

98. **Душан**, Лукач. Основне смернице хитлерове балканске политике у току припрема напада на СССР. *// Год. Балк. инст. Балканика II* (Београд). – 1971, с. 223-245.

99. **Митев**, Йоно. Към въпроса за авторството на инструкцията „Общи указания за боевата подготовка и ръководство на партизанските отряди" и директивата „Изкуство в партизанската война". // *Изв. Инст. по ист. на БКП* (София). – 1971, Т. 25, с. 287-296.

100. **Тасев**, Славчо Вл. Въоръжената борба в Благоевградски окръг през 1941-1944 година. – Благоевград, 1971, N 11, с. 1-52.

1972

101. **Галчин**, Петър, Костадин Рупов. Съветската помощ и българо-съветската дружба за развитието на Благоевградски окръг. – Благоевград, 1972 г. – 58 с.

102. **Георгиев**, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция I. Установяване на открита монархофашистка диктатура в България. – София, 1972. – 28 с.

103. **Георгиев**, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция II. Антифашистко движение в България в навечерието на Втората световна война (1934-1939 г.). – София, 1972. – 28 с.

104. **Георгиев**, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция III. Идейните и политически позиции на ЗВЕНО през Втората световна война. – София, 1972. – 30 с.

105. **Данева-Михова**, Христина. Историография на международните отношения на България през XX век (Науч. конф. „Проблеми на българската историография след Втората световна война", София, 20-21 май 1972 г.). – София, 1972. – 29 с.

106. **Йотов**, Й, Т. Колева. Историография на работническото и комунистическото движение в България до 1939 г.(Научна конференция „Проблеми на българската историография след Втората световна война", София, 20 и 21 май 1972 г.). – София, 1972. – 30 с.

107. **Хаджиниколов**, В, Л. Беров. Изследвания в България след Втората световна война върху социално-икономическата структура на страната при капитализма. – София, 1972. – 32 с.

108. **Lukac**, Dusan. Српски социјалисти о националном питьну народа на БалканYдо 1918. // *Год. Балк. инст. Balcanica, III*. – Београд, 1972, с. 395-420.

1973

109. **Аврамов**, Аспарух. Нова стратегия и тактика на БКП по време на Септемврийското въстание 1923 г. / Ред.: Г. Димитров. – Благоевград, 1973. – 40 с.

110. **Дамянов**, Симеон. Френското икономическо проникване в България. От Освобождението до Първата световна война (1878-1914 г.) : автореф. дис. ... доктор ист. науки / Рец. Вл. Кутиков, Й. Митев, Л. Беров. – София, 1973, 24 с.

Per aspera ad astra!

111. **Митев**, Йоно. Сведения за Априлското въстание и турските жестокости в България през 1876 г. в архива при Министерството на външните работи на Италия. // *Изв. Държ. архиви*. – 1973, Кн. 26, с. 199-218.

112. **Avramovski**, Zivko. La politique anglaise envers L`Albanie (1918-1924). // *Год. Балк. инст. Balcanica, Balcanica IV*. – Београд, 1973, с. 325-345 .

113. **Damjanova**, Ecka. L'opinion publique en Pologne et les evenements revolutionnaires en Bulgarie de 1923-1925. // *Etudes balkaniques* (София). – 1973, N 3, p. 72-89.

114. **Mitev**, Jono. Retentissement en Europe de L`Insurrection d`avril de 1876 / A L`occasion du Vlle congress international des etudes slaves (Varsovie). // *Etudes historiques* (София), 1973, T. VI, p. 153-172.

1974

115. **Данева-Михова**, Христина. Някои аспекти на дипломатическата подготовка на Балканския пакт (1934). // *В* чест на академик Димитър Косев : Изследвания по случай 70 години от рождението му. – София, 1974, с. 293-307.

116. **Димитров**, Георги В. Из националноосвободителните борби в Благоевградски окръг (1878-1912 г.). // *Ист. преглед.* (София). – 1974, Кн. 6, с. 59-69.

117. **Тодоровик**, Десанка. Карактеристика на стопанските односи во Македонија од 1919 до 1922 год. // *Гласник = Revue* (Скопје). – XVIII, 1974, N 1, с. 63-84.

118. **Тодоровик**, Десанка. Стопански проблеми на Македонја, со со посебен осврат на ... // *Гласник = Revue* (Скопје), 1974, с. 23-57.

1976

119. **Димитров**, Илчо. Българо-италиански политически отношения 1922-1943 : автореф. дис. ... док. ист. наук. – София, 1976. – 30 с.

120. **Iordan-Sima**, Constantin. Despre negocierile privind incheierea aliantei franco-romane 10 iunie 1926. // *Revista de istorie* (Bucarest), 1976, T. 29, p. 223-224.

121. **Iordan-Sima**, Constantin. L`entrée en guerre de L`Italie et la position des etats neutres du sud-est Europeen (avril-mai 1915). // *Rev. Roum. d`Hist*. (Bucarest), 1976, Vol. XV, p. 281-291.

1977

122. **Ачагу**, Гучипс Махмудович. Укрепление кооперативного строя в сельском хозяйстве Народной республики Болгарии (1958-1965 гг.) : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Моск. гос. унив. им. М. В. Ломоносова ; Науч. рък. Д. Г. Песчаный. – Москва, 1977. – 20 с.

123. **Колева**, Милка Димитрова. Философско-социологически аспекти в мирогледа на Александър Стамболийски : автореф. дис. ... канд. философ. науки / Рец. Коста Андреев, Слави Славов. – София, 1977. – 24 с.

1978

124. **Бистрицки**, В. За българската външна политика през 30-те години (1931-1938). // *Външната* политика на България (1967-1944). Изследвания по българска история. – София, 1978, Т. II, с. 336-386.

125. **Грънчаров**, Стойчо. Външнополитическата ориентация и дейност на българските правителства (1901-1903). // *Външната* политика на България (1878-1944). Изследвания по българска история.– София, 1978, Т. III, с. 151-184.

126. **Игнатовски**, Димитър. Младежта и социалистическото строителство в България през преходния период (1944-1958 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Мария Трифонова. – София, 1978. – 26 с.

127. **Любенова**, Лизбет. Петър Ников. Жизнен път и научно дело : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. М. Велева ; Рец. П. Хр. Петров, В. Паскалева. – София, 1978. – 28 с.

128. **Попов**, Радосрав. Австро-Унгария и България след падането на Стамболовия режим (1894-1896). // *Външната* политика на България (1873-1944). Изследвания по българска история. – София, 1978, с. 106-150.

129. **Савчева**, Елена Христова. Севастократорите в българските земи през XIII-XIV век : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. П. Петров ; Рец. В. Тъпкова-Заимова, В. Гюзелев. – София, 1978. – 21 с.

1979

130. **Наумов**, Георги Гавраилов. Работническата партия в България (1927-1939 г.) : автореф. дис. ... док. ист. науки. – София, 1979. – 45 с.

131. **Пандев**, Константин. Дойно Дойнов. Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879 г. Принос за неговия обхват и резултати, за вътрешните и външно-политическите условия, при които избухва, протича и стихва [: Рец. за кн.: **Дойнов**, Дойно. Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879 г. Принос за неговия обхват и резултати, за вътрешните и външнополитическите условия, при които избухва, протича и стихва. – София, 1979. – 334 с.]. // *Ист. преглед.* (София). – 1979 [1980], Кн. 1, с. 131-137.

1980

132. **Палешутски**, Костадин Л. Югославската комунистическа партия и македонският въпрос (1919-1945 г.) : автореф. дис. ... док. ист. науки. – София, 1980. – 47 с.

1981

133. **Пандев**, Константин, Костадин Палешутски. Българското националноосвободително движение след Берлинския конгрес (1878-1941 г.). // *Ист. преглед.* (София). – 1981, Кн. 3-4, с. 95-113.

1982

134. **Бегунов**, Юрий Константинович. Козма Пресвитер в славянских литературах : автореф. дис. ... док. филолог. наук. – 1982. – 40 с.

135. **Божинов**, Воин Тр. Българската просвета в Македония и Одринска Тракия (1878-1913) : автореф. дис. ... док. ист. науки. – София, 1982. – 32 с.

136. **Георгиев**, Георги Атанасов. Прогресивно-демократични тенденции в политиката на БЗНС (1914-1918 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Димитрина Петрова, Любомир Огнянов. – София, 1982. – 28 с.

137. **Палешутски**, Костадин Л. Яне Сандански 1872-1982 / Научна група с културно-ист. насоченост ; Ред. Йордан Ванчев. – Благоевград, 1982. – 68 с.

138. **Петров**, Людмил Кирилов. Организация, въоръжаване и комплектуване на българската армия през Втората световна война 1939-9.9.1944 г. : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Науч. рък. Недьо Недев. – София, 1982. – 28 с.

139. **Петрова**, Славка. Деветосептемврийската социалистическа революция 1944 г. : автореф. дис. ... доктор на ист. науки / Бълг. акад. на науките. Инст. за балканистика „Людмила Живкова". – София, 1982. – 48 с.

140. **Iordan-Sima**, Constantin. Petrole et diplomatie: La Turquie kemaliste, L`Angleterre imperial et le problem de mossoul. // *Rev. Etudes Sud-Est Europ.* (Bucarest). – 1982, XX, p. 67-83.

1983

141. **Георгиев**, Величко. Масонството в България (Проникване, организация, развитие и роля до средата на тридесетте години на двадесети век) : автореф. дис. ... доктор на ист. науки. – София, 1983. – 30 с.

142. **Пандев**, Константин. Четническият институт на ВМОРО до 1912 година. // *България* 1300. Институции и държавна традиция : Т. III. – София, 1983, с. 231-238.

1984

143. **Куманов**, Милен. Балканската политика на България 1918-1926 г. // *Международни* отношения на Балканите 1918-1939 / Бълг. акад. на науките. Инст. за балканистика „Людмила Живкова". – София, 1984. – с. 25-44.

1985

144. **Дойнов**, Дойно Христосков. Комитетите „Единство" (1878-1885 г.) : автореф. дис. ... доктор на ист. науки / Рец. Илчо Димитров, Радослав Попов, Елена Стателова. – София, 1985. – 36 с.

145. **Ристовски**, Блаже. Документи од дејноста на Крсте Мисирков како претседател на ТМОК С.-Петербург во времето на врховистичкото востание (1902). // // *Гласник = Revue* (Скопје). – XXIX, 1985, N 3, с. 187-233.

146. **Стателова**, Елена. Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година. // *Поредица* „Исторически и военно-патриотични знания". – София, 1985, с. 1-48.

147. **Iordan**, Constantin. L`Union de la Roumelie orientale avec la Bulgarie (1885). Notes sur L`attitude de la Roumanie. // *Rev. Etudes Sud-Est Europ.* (Bucarest). – 1982, XXIII, p. 253-262.

1986

148. **Колев**, Йордан Колев. БКП /т.с./ и българската интелигенция (1919 – 9 юни 1923 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Ст. Радулов, Ив. Домусчиев. – София, 1986. – 30 с.

149. **Панайотов**, Георги Георгиев. Политическите отношения между България и Румъния през годините на Втората световна война, 1939-1944 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Милчо Лалков ; Рец. Витка Тошкова, Антонина Кузманова. – София, 1986. – 21 с.

150. **Петров**, Тодор Петров.Четническият институт на ВМОРО в Македония и Одринско (1899-1908 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Любомир Панайотов, Георги Язаров. – София, 1986. – 24 с.

151. **Ристовски**, Блаже. Дејноста на Крсте Мисирков (1874-1926) (по повод 60-годишнината од смртта). – Скопје, 1986, 29 с.

Per aspera ad astra!

1987

152. **Буковинова**, Вида Димова. Михаил Герджиков и националноосвободителното движение в Македония и Одринска Тракия (1899-1918) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Любомир Панайотов, Димитър Гоцев. – София, 1987. – 24 с.

153. **Леви**, Соня Давидова. Единофронтовската линия в дейността на БКП между войните в буржоазната историография (критичен анализ) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. П. Остоич ; Рец. Н. Димов, Хр. Стефанов. – София, 1987. – 27 с.

1988

154. **Василев**, Васил Ат. Македонският въпрос пред конференцията за мира през 1919 г. // *Ист. преглед.* (София). – 1988, N 7, с. 18-37.

1989

155. **Ристовски**, Блаже. Кон прашањето за причините за вракањето на Климент Охридски од Бугарската престолнина во Македонија [= Ristovski, Blaze. Toward te question about the reasons for Clement of Ohrid`s returns to Makedonia from Bulgarian capital]. // *Климент* Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета. – Скопје, 1989, с. 335-351.

156. **Стоянов**, Милан Стоянов. Работническо движение в Пернишкия край 1892-1944 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. С. Радулов ; Рец. Б. Григоров, С. Георгиев. – София, 1989. – 28 с.

157. **Puto**, Arben. Les Balkans et les grandes puissances (fin du XIXe siècle - première moitie du XX e siècle). // *Etudes Balkaniques* (София), 1990, N 2, с. 83-88.

1990

158. **Ристовски**, Блаже. Кочо Рацин и Македонскиот литературен кружок во Софија. // *Македонската* литература мегу двете светски војни и појавата на „Бели Мугри". – Скопје, 1990, с. 83-91.

159. **Янакиев**, Николай Георгиев. Борбата срещу румънското господство в Добруджа (1913-1919) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Антонина Кузманова, Жеко Попов. – София, 1990. – 30 с.

1991

160. **Ристовски**, Блаже. Димитар поп Георгиев Беровски во народното раздвижување пред и во времето на Разловечкото востание. // *Одбор* за одбележување на 150-годишнината од Раѓањето на Димитар поп Георгиев – Беровски при собранието на општина Берово / Сојуз на друштвата на историчарите на Македонија, Скопје. – Скопје-Берово, 1991, с. 95-114.

161. **Ристовски**, Блаже. Напори на македонците за афирмираньеэна националниот идентитет и за обезбудување на територијалниот интегритет на Македонија (1912-1913). // *Македония* во војните 1912-1918. – Скопје, 1991, с. 95-113.

162. **Ристовски**, Блаже. Национальное сознание в начале XX века (в балканских и славянских реляциях). // *VI* меѓународен конгрес за проучување на Југоисточна Европа (Софија 1989). – Скопје, 1991, с. 53-60.

163. **Тодоров**, Петър Тодоров. Освободителните борби на Добруджа. Добруджанската революционна организация (1925-1940 г.) : автореф. дис. ... док. ист. науки / Рец. К. Палешутски, Кр. Манчев, И. Лалков. – В. Търново, 1991. – 42 с.

1992

164. **Чан Мин Хай**. Документалното наследство на обществено-политическите организации в България, 1879-1989 г. : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Стефка Петкова ; Рец. Любомир Огнянов, Адриана Нейкова. – София, 1992. – 26 с.

1993

165. **Дойчинов**, Тони Венциславов. Янко Сакъзов и българският национален въпрос от края на XIX век до началото на Балканската война (1912 година) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Рец. Цв. Тодорова, Г. Първанов. – София, 1993. – 20 с.

166. **Рабаджийска**, Ана Атанасова. Българският национален студентски съюз и академичната младеж (1926-1944 г.) : автореф. дис. ... канд. ист. науки / Науч. рък. Добри Мичев ; Рец. Илчо Димитров, Цвета Тодорова. – София, 1993. – 21 с.

1994

167. **Каракачанов**, Красимир. ВМРО. 100 години борба за Македония. – София, 1994. – 112 с. : с ил.

1996

168. **Георгиева**, Станка. Емигрантското добруджанско женско движение в България през периода 1938-1940 г. / Рец. и ред. Милен Куманов. – Силистра, 1996. – 52 с.

169. **Георгиева**, Станка. Развитие на организирано емигрантско добруджанско женско движение в България през периода 1929-1933 г. / Рец. и ред. Милен Куманов. – Силистра, 1996. – 60 с.

170. **Георгиева**, Станка. Създаване и дейност на Добруджанския женски съюз (1933-1937 г.) / Рец. и ред. Милен Куманов. – Силистра, 1996. – 58 с.

171. **Табакова**, Красимира Лазарова. БРСДП и Българският национален въпрос (1903-1912) : автореф. дис. ... канд. на ист. науки / Рец. Радослав Попов, Стайко Трифонов. – София, 1996. – 24 с.

172. **Янакиев**, Николай Георгиев. Форма библиографической информации в системе гуманитарного знания : теорет.-методол. проблемы : автореф. дис. ... доктора пед. наук / Рец. А. В. Соколов, Г. Ф. Гордукалова, В. А. Петрицкий. – Санкт-Петербург, 1996. – 37 с.

1997

173. **Георгиев**, Лъчезар Георгиев. Свищов – издателски и печатарски център XIX – началото на XX век : автореф. дис. ... док. ист. науки / Великотърн. унив. „Кирил и Методий". Филолог. фак. ; Рец.: Николай Ковачев, Любен Атанасов. – 1997. – 38 с.

174. **Игнатовски**, Димитър Цветков. Митрополит Климент Търновски. Жизнен път, идеи и приноси в Българското възраждане и в обществено-политическия живот на княжество България : автореф. дис. ... док. ист. науки. – София, 1997. – 36 с.

2000

175. **Андреев**, Коста. Истината за д-р Братан Шукеров [: Критика на кн. на Никола Гигов „Табу за Братан". – Пловдив, 2000]. – София, 2000. – 32 с.

176. **Игнатовски**, Димитър Цветков. Митрополит Климент Търновский (Роль русского воспитанника в духовном и политическом развитии болгарского общества во второй половине XIX века) : автореф. дис. ... док. ист. наук. – Екатеринбург, 2000. – 40 с.

2002

177. **Харитонова**, Н. Б., А. В. Теплицкая. Рой Медведев. Что читал Сталин? // *Библиография.* – Москва, 2002, N 3, с. 34-53 : с ил.

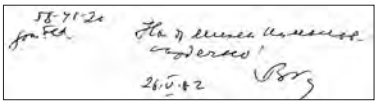
2008

178. **Манолова**, Галина Симеонова. Етнокултурна специфика на брака и семейството при българските преселници в **Бесарабия** (в периода от 30-те години на XX в. до наши дни) : автореф. дис. ... док. / Науч. рък. Л. Макавеева ; Рец. Р. Иванова, Ж. Пимпирева. – София, 2008. – 27 с.

II. Дарствени надписи на автореферати и отпечатъци от книги и статии ***без*** обозримост на вторично-документалните данни, издирени при библиографирането

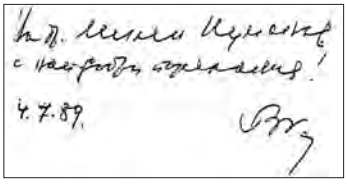
II. I. ... *с* автографи

179. **Георгиев**, Величко. Международни прояви на масонската велика ложа на България (1918-1936 г.). // *Ист. преглед.* (София), 1981, N 5, с. 3-24.

Надпис: ***На др. Милен Куманов – сърдечно!***
Подпис: **Величко Георгиев**
Дата: 26.V.82

180. **Георгиев**, Величко. Организационната система на Демократическата партия в България. // *Сб.* в чест на академик Христо Христов. – София, 1976, с. 151-165.

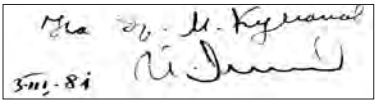
Надпис: ***На др. Милен Куманов с най-добри пожелания!***
Подпис: **Величко Георгиев**
Дата: 4.7.89.

181. **Йоцов**, Ярослав. Классовая и партийно-политическая борьба в Болгарии в 1931-1934 гг. // *Etudes historiques* (София), 1968, T. IV, с. 503-528.

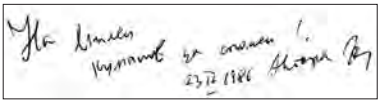
Надпис: ***На др. Куманов – С най-хубави чувства.***
Подпис: **Ярослав Йоцов**
Дата: 17.X.1972 г.

182. **Митев**, Йоно. Съединението на България през 1885 г. // *Ист. преглед.* (София), 1980, Кн. 6, с. 49-61.

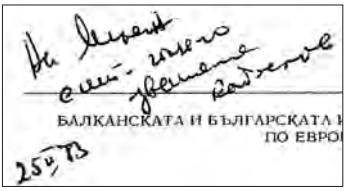
Надпис: ***На др. М. Куманов***
Подпис: **Йоно Митев**
Дата: 3.III.81

183. **Попов**, Жеко. Проблеми на организационното развитие на буржоазните и дребнобуржоазните партии в Кюстендилски окръг (1878-1912). // *Студии* по нова българска история (1878-1944) / Бълг. акад. на науките. Инст. за ист. – София, 1985, с. 190-234.

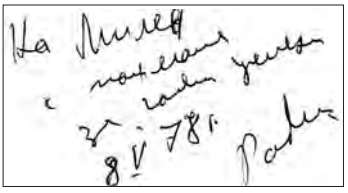
Надпис: ***На Милен Куманов за спомен! Автора***
Подпис: **Жеко Попов**
Дата: 23.IX.1986

184. **Попов**, Радослав. Балканската и Българската история в шестия том от „Наръчник по европейска история". // *Исторически преглед* (София), 1972, N 5, с. 117-121.

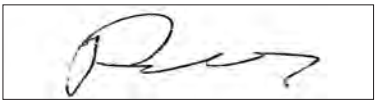
Надпис: ***На Милен с най-голямо уважение***
Подпис: **Радослав Попов**
Дата: 25.II.1973

185. **Радулов**, Стефан. За характера на следвоенната криза в България : тр. се отпеч. като материал за дискусия. – София, 1977, с. 254-305.

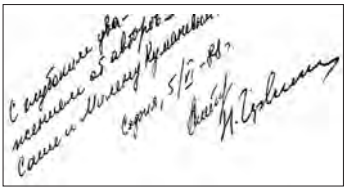
Надпис: ***На Милен с пожелание за големи успехи***
Подпис: **Стефан Радулов**
Дата: 8.V.78 г.

186. **Радулов**, Стефан. Земеделският режим и българската буржоазия : автореф. дис. ... доктор ист. наука / ... . – София, 1980. – 34 с.

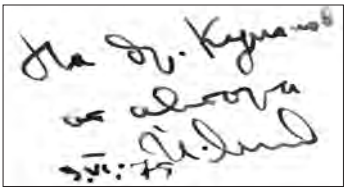
Подпис: **Стефан Радулов**

187. **Степанова**, Л. И., Николай Н. Червенков. Поддръжка на народите на Русия в Освободителната война. // *Ист. преглед.* (София), 1988, Кн. 1, с. 13-26.

Надпис: ***С глубоким уважением от авторов – Саше и Милену Куманевым***
Подпис: **Л. Степанова, Николай Червенков**
Дата: София, 5.VI.88 г.

188. **Mitev**, Jono. Retentissement en Europe de l'insurrection d'avril de 1876. // *Etudes historiques* (София), 1973, T. VI, p. 154-172.

Надпис: ***На др. Куманов от автора***
Подпис: **Йоно Митев**
Дата: 9.VI.79

II. II. ... *без* автографи

189. **Бирман**, М. А. Изучение истории Великой Октябрьской социалистической революции в народно-демократической Болгарии. // *Зарубежная* литература об Октябрьской революции / под ред. И. И. Минц. – Москва, 1961, с. 41-51.
Публ. е достъпна на е-адрес: URL: https://www.sci.house/zarubejnaya-literatura-scibook/nizuchenie-istorii-velikoy-oktyabrskoy-23619.html (прегл. 31.08.2019).

190. **Велев**, Александър. Политические партии в Болгарии и Балканские войны (1912-1913). // *Études historiques / Académie Bulgare des Sciences. Institut D`histoire (À L`occasion Du VIe Congrès international Des Études Slaves, Prague).* – София, Т. 4, с. 437-470.

191. **Гришина**, Рита Петровна. Возникновение фашизма в Болгарии 1919-1925 г. : автореф. дис. ... доктор на ист. наук. – 58 с.

192. **Куманов**, Милен. Стайко Трифонов. Българското националноосвободително движение в Тракия 1919-1934. [: Рец. за кн.: **Трифонов**, Стайко. Българското националноосвободително движение в Тракия 1919-1934. – София, 1988. – 209 с.]. // *Ист. преглед.* (София), 1989, Кн. 10, с. 64-66.

193. **Николова**, Анна. Българският земеделски народен съюз през временната и частична стабилизация на капитализма (1925-1929). // *Ист. преглед.* (София), 1982, Кн. 3, с. 3-22.

194. **Палешутски**, Костадин. Македонската емиграция в България по време на Парижката конференция през 1919 г. – с. 134-137.

195. **Палешутски**, Костадин. Международна научна конференция за Октомврийската революция и решаването на националния въпрос. // *Ист. преглед.* (София), 1984, Кн. 5, с. 52-67.

196. **Топалов**, Владислав. Италия и приемането на България в Обществото на народите. // *България,* Италия и Балканите. – с. 303-306.

197. **Damjanov**, Simeon. La France et la Libération de la Bulgarie de la domination ottomane. // *Études historiques / Académie Bulgare des Sciences. Institut D`histoire (A L`occasion Du Vle Congrès international Des Études Slaves, Prague).* – София, Т. 4, с. 293-309.

ИМЕНЕН ПОКАЗАЛЕЦ НА АВТОРИТЕ НА ПОДАРЕНИТЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ МАЛКИ ПЕЧАТНИ ФОРМИ

Показалецът е изграден от ***четири*** **(I-IV)** ***фрагмента***, **съответстващи на названията на вторично-документалния свод и препращащ към** ***имената на дарителите*** **и** ***названията на организациите, които са правили дарения***:

I. ... *с* дарствени надписи;
II. ... *без* автографи;
III. ... *без* обозримост на библиографските данни ... с автографи;
IV. ... *без* автографи.

Първият *от тези четири ресурса е структуриран от:*
- поднесените в общ азбучен ред ***имена на авторите на дарствените надписи*** *и* ***организациите****, обръщащи се официално към Милен Куманов;*
- краткото название на самите публикации*;*
- годината на издаването им*;*
- поредния номер на записа по библиографския свод*.*
Вторият *от разделите на показалеца кумулира* ***имената на авторите на дарените печатни форми****.*
Третият *е организиран по модела на първия, а* ***четвъртият*** *– по модела на втория.*

В свода от персоналии са кумулирани в единния азбучен ред и ***имената на лицата, на които са посветени публикациите, което е отразено в техните заглавия****.*

I. ... *с* дарствени надписи

Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. Автобиографичните бележки ... (1977)** 18
Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. на ден ... (1990)** 68
Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. Промени в населението ... (1978)** 22
Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. Титлата БАН ... (1992)** 73
Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. *Тодор Банчев* ... (1984)** 51
Арнаудов, Александър : **Александър Арнаудов. Традиционната селска къща ... (1994)** 78
Арнаудов, Георги : **Георги Арнаудов. Стопанското минало ... (1981)** 31

Банчев*, Тодор за него* 51
Бицаева-Стоянова, Римма : **Римма Бицаева-Стоянова. „Дневни бележки" ... (1991)** 71
Божинов, Вони : **Вони Божинов. България на ... (1976)** 16

Велев, Александър : **Александър Велев. Болгарский земедельческий народный союз ... (1973)** 9
Велев, Александър : **Александър Велев. Болгарский земедельческий народный союз ... (1973)** 10
Велев, Александър : **Александър Велев. Трудовата повинност ... (1974)** 12
Великов, Стефан : **Стефан Великов. Турски изследвания ... (1966)** 52
Вида, И. : **И. Вида. Политика независимой партии ... (1973)** 11
Владева, Лиляна Василева : **Лиляна Владева. Формиране на съветската ... (1988)** 59

Георгиев, Величко : **Величко Георгиев. Формиране на организационната система ... (1978)** 23
Георгиев, Димитър Сяздов : **Димитър Георгиев. Демократическата партия ... (1981)** 32
Гилигян, Агоп : **Агоп Гилигян. Геноцидът над арменците ... (1995)** 81
Гребенаров, Александър Георгиев : **Александър Гребенаров. Македонските бежански организации ... (1988)** 60
Григорова, Жоржета : **Жоржета Григорова. Балканската политика ... (1974)** 13
Грънчаров, Стойчо : **Стойчо Грънчаров. Някои проблеми ... (1983)** 40
Гърдев, Костадин В. : **Костадин Гърдев. Българо-унгарски отношения ... (1983)** 41
Гърдев, Костадин : **Костадин Гърдев. Научноизследователската дейност ... (1986)** 55

Дамянов, Симеон : **Симеон Дамянов. Френската общественост ... (1966)** 1
Димитров, Георги : **Георги Димитров. Становище и политика ... (1971)** 6
Димитров, Илчо : **Илчо Димитров. Фашистка Италия ... (1974)** 14
Димитрова, Елена : **Елена Димитрова. Стилът ... (1982)** 35
Димитрова, Елена : **Елена Димитрова. Школуване на таланта ... (1983)** 42

Игнатовски, Димитър : **Димитър Игнатовски. *Митрополит Климент Търновски* ... (1997)** 82

Йовевска-Бодурова, Мариана Спасова : **Мариана Йовевска-Бодурова. Западнотракийският въпрос ... (1987)** 57
Йоцов, Ярослав : **Ярослав Йоцов. Период правления ... (1970)** 3

Караганев, Румен : **Румен Караганев. Българският излаз ... (1988)** 61
Климент Търновски, митрополит *за него* 82
Клинчарски, Виктор Стоичков : **Виктор Клинчарски. Самореализация на личността ... (1982)** 36
Коледаров, Петър Ст. : **Петър Коледаров. Македония ... (1983)** 43
Костов, Енчо К. : **Енчо Костов. Насоки на концентрацията ... (1977)** 19
Кунев, Кунчо Велев : **Кунчо Кунев. Експериментални проучвания ... (1979)** 24

Лицова, Здравка : **Здравка Лицова. Последните дни ... (1979)** 25

Марков, Георги : **Георги Марков. Балканските войни ... (1992)** 74
Марков, Георги : **Георги Марков. България в Балканските ... (1992)** 75
Митев, Димитър Йонов : **Димитър Митев. Вардарска Македония ... (1983)** 44
Митев, Димитър : **Димитър Митев. Съглашенските държави ... (1988)** 62
Мичев, Дечо Добринов : **Дечо Мичев. Създаване и дейност ... (1980)** 27
Мичев, Константин : **Константин Мичев. Словото на *патриарх Фотий* ... (1980)** 28
Мичева, Цветана Иванова : **Цветана Мичева. Вътрешната македонска революционна организация ... (1983)** 45

Per aspera ad astra!

Нешев, Георги : **Георги Нешев. К вопросу о состоянии Болгарских церквей ... (1970)** 4
Нягулов, Благовест : **Благовест Нягулов. Добруджанският въпрос ... (1988)** 63

Огнянов, Любомир Георгиев : **Любомир Огнянов. Българският земеделски народен съюз ... (1989)** 66
Оманова, Румяна Ташева : **Румяна Оманова. Националният въпрос ... (1986)** 56

Палешутски, К. : **К. Палешутски. Илинденско-преображенското въстание ... (1983)** 46
Палешутски, К. : **К. Палешутски. Илинденско-преображенското въстание ... (1983)** 47
Пандев, Константин, Костадин Палешутски : **Константин Пандев, Костадин Палешутски. Българското националноосвободително движение ... (1981)** 33
Петкова, Мария Вутова : **Мария Петкова. *Ячо Хлебаров* ... (1993)** 76
Петрова, Димитрина : **Димитрина Петрова. БЗНС и образуването ... (1973/1974)** 20

Петрова, Димитрина : **Димитрина Петрова. Създаване на народното ... (1994-1995)** 79
Петрова, Димитрина : **Димитрина Петрова. Тандем ли са ... (1993)** 77
Попов, Жеко : **Жеко Попов. Буржоазните опозиционни партии ... (1982)** 37
Попов, Жеко : **Жеко Попов. Народнолибералната партия ... (1983)** 48
Попов, Жеко : **Жеко Попов. Отношението на българското правителство ... (1988)** 64
Попов, Радослав : **Radoslav Popov. Un ouvrage de généralisation ... (1968)?** 2
Попова, Кристина Мирославова : **Кристина Попова. Добруджанското младежко движение ... (1987)** 58

Решетников, Леонид Петрович : **Леонид Решетников. Участието на българските политически емигранти ... (1974)** 15
Ристовски, Блаже : **Блаже Ристовски. Националната програма ... (1990)** 69

Савов, Николай : **Николай Савов. Историческата и филологическата наука ... (1998)** 83
Савов, Николай : Николай Савов. Международните връзки ... (1971) 7
Савов, Николай : Николай Савов. София като административен ... (1971) 8
Семков, Милен : **Милен Семков. Фашисткият феномен ... (1985)** 53
Стефанов, Христо : **Христо Стефанов. Българската радикалдемократическа партия ... (1980)** 29
Стефанов, Христо : **Христо Стефанов. Партията на радикалите ... (1979)** 26
Стоянов, Лъчезар Ст. : **Лъчезар Стоянов. Висшият държавен апарат ... (1983)** 49
Стоянова, Ваня Петрова : **Ваня Стоянова. Беломорската област ... (1991)** 72

Тодоровић, Десанка : **Десанка Тодоровић. Проблем на разграничувањето ... (1976)** 17
Трайкова, Весела Веселинова : **Трайкова, Весела. Гръцката пропаганда ... (1988)** 65
Трифонов, Стайко : **Стайко Трифонов. Българо-турско правителство ... (1982)** 38
Трифонов, Стайко : **Стайко Трифонов. Вътрешна тракийска революционна организация ... (1980)** 30

Фотий, патриарх *за него* 24

Хлебаров, *Ячо за него* 76
Христов, Христо Иванов : **Христо Христов. БЗНС и изграждането ... (1983)** 50

Цанев, Димитър Цветанов : **Димитър Цанев. Българската историческа книжнина ... (1977)** 21

Шипчанов, Иван Минев : **Иван Шипчанов. Българският военен... (1994)** 80

Bromowicz, Danuta : **Danuta Bromowicz. Polskie „Bulgarica" ... (1970)** 5

Gârdev, Kostadin : **Kostadin Gârdev. Bulgarisch-ungarische ... (1982)** 39

Iordan, Constantin : **Constantin Iordan. Antirevisionnisme et diplomatie ... (1985)** 54
Iordan-Sima, Constantin : **Constantin Iordan-Sima. Relations Roumano-grecques ... (1981)** 34

Mitev, Dimitar : **Dimitar Mitev. The question ... (1990)** 70

Njagulov, Blagovest : **Blagovest Njagulov. La question ... (1989)** 67

II. ... ***без*** автографи

Аврамов, Аспарух. Нова стратегия и тактика на БКП по време на Септемврийското въстание 1923 г. 109
Андреев, Коста. Истината за ***д-р Братан Шукеров*** 175
Ачагу, Гучипс Махмудович. Укрепление кооперативного строя в сельском хозяйстве Народной республики Болгарии (1958-1965 гг.) 122

Бегунов, Юрий Константинович. ***Козма пресвитер*** в славянских литературах 134
Бирман, М. А. Борьба левых социал-демократов балканских стран против империалистической войны в 1914-1915 гг. и образование Балканской рабочей социал-демократической федерации (июль 1915 г.) 89
Бирман, М. А. Тесняки и руководство II интернационала. Раскол в болгарской социал-демократии в 1903 г., образование БРСДП (тесных социалистов) и Международное социалистическое бюро 87
Бистрицки, В. За българската външна политика през 30-те години (1931-1938) 124
Божинов, Воин Тр. Българската просвета в Македония и Одринска Тракия (1878-1913) 135
Божинов, Войн, Михаил Войнов. История или груб фалшификат 93
Буковинова, Вида Димова. ***Михаил Герджиков*** и националноосвободителното движение в Македония и Одринска Тракия (1899-1918) 152

Василев, Васил Ат. Македонският въпрос пред конференцията за мира през 1919 г. 154
Василев, Златко. Марксизъм и национализъм 94
Велев, Александър. Реформаторската дейност на земеделското правителство 84

Галчин, Петър Георгиев. Поглед върху дейността на българските бежанци от Македония и техните организации в България (1918-1924 г.) 90
Галчин, Петър, Костадин Рупов. Съветската помощ и българо-съветската дружба за развитието на Благоевградски окръг 101
Георгиев, Величко. Масонството в България (Проникване, организация, развитие и роля до средата на тридесетте години на двадесети век) 141
Георгиев, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция I. Установяване на открита монархофашистка диктатура в България 102
Георгиев, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция II. Антифашистко движение в България в навечерието на Втората световна война (1934-1939 г.) 103
Георгиев, Величко. Проблеми на антифашисткото движение в България. Лекция III. Идейните и политически позиции на ЗВЕНО през Втората световна война 104

Георгиев, Георги Атанасов. Прогресивно-демократични тенденции в политиката на БЗНС (1914-1918 г.) 136
Георгиев, Лъчезар Георгиев. Свищов – издателски и печатарски център XIX – началото на XX век 173
Георгиева, Станка. Емигрантското добруджанско женско движение в България през периода 1938-1940 г. 168
Георгиева, Станка. Развитие на организирано емигрантско добруджанско женско движение в България през периода 1929-1933 г. 169
Георгиева, Станка. Създаване и дейност на Добруджанския женски съюз (1933-1937 г.) 170
Герджиков, *Михаил за него* 152
Гинчев, Г. Сръбски източници за Македония 95
Гръичаров, Стойчо. Външнополитическата ориентация и дейност на българските правителства (1901-1903) 125

Дамянов, Симеон, Методи Петров. Праведникът с кама в пояса (живот и дейност на ***Гоце Делчев***) 96
Дамянов, Симеон. Френското икономическо проникване в България. От Освобождението до Първата световна война (1878-1914 г.) 110
Данева-Михова, Христина. Историография на международните отношения на България през XX век 105
Данева-Михова, Христина. Някои аспекти на дипломатическата подготовка на Балканския пакт (1934) 115
Делчев, *Гоце за него* 96
Дивизиев, Иван Г. Банско – родното място на ***Паисий Хилендарски*** 97
Димитров, Георги В. Из националноосвободителните борби в Благоевградски окръг (1878-1912 г.) 116
Димитров, Илчо. Българо-италиански политически отношения 1922-1943 119
Димитар, поп *Георгиев Беровски за него* 160
Димов, Ненчо. Икономически и политически предпоставки на революционното положение в България след Септемврийското въстание (1923-1924 г.) 85
Дойнов, Дойно Христосков. Комитетите „Единство" (1878-1885 г.) 144
Дойчинов, Тони Венцислав. ***Янко Сакъзов*** и българският национален въпрос от края на XIX век до началото на Балканската война (1912 година) 165
Душан, Лукач. Основне смернице хитлерове балканске политике у току припрема напада на СССР 98

Игнатовски, Димитър Цветков. ***Митрополит Климент Търновски***. Жизнен път, идеи и приноси в Българското възраждане и в обществено-политическия живот на княжество България 174
Игнатовски, Димитър Цветков. ***Митрополит Климент Търновский*** (Роль русского воспитанника в духовном и политическом развитии болгарского общества во второй половине XIX века) 176
Игнатовски, Димитър. Младежта и социалистическото строителство в България през преходния период (1944-1958 г.) 126
Йовков, Илия Д. ВМОРО. Създаване, характер и цели 9
Йотов, Й, Т. Колева. Историография на работническото и комунистическото движение в България до 1939 г. 106
Йоцов, Яр. Съветска Русия и България (1920-1923) 88

Каракачанов, Красимир. ВМРО. 100 години борба за Македония 167
Климент Търновски, митрополит *за него* 174, 176
Козма, пресвитер *за него* 134
Колев, Йордан Колев. БКП т.с. и българската интелигенция (1919 – 9 юни 1923 г.) 148
Колева, Милка Димитрова. Философско-социологически аспекти в мирогледа на ***Александър Стамболийски*** 123
Куманов, Милен. Балканската политика на България 1918-1926 г. 143

Леви, Соня Давидова. Единофронтовската линия в дейността на БКП между войните в буржоазната историография (критичен анализ) 153
Любенова, Лизбет. ***Петър Ников***. Жизнен път и научно дело 127

Манолова, Галина Симеонова. Етнокултурна специфика на брака и семейството при българските преселници в Бесарабия (в периода от 30-те години на XX в. до наши дни) 178
Медведев, *Рой за него* 177
Мисирков, *Крсте за него* 145, 151
Митев, Йоно. Към въпроса за авторството на инструкцията „Общи указания за боевата подготовка и ръководство на партизанските отряди" и директивата „Изкуство в партизанската война" 99
Митев, Йоно. Сведения за Априлското въстание и турските жестокости в България през 1876 г. в архива при Министерството на външните работи на Италия 111

Наумов, Георги Гавраилов. Работническата партия в България (1927-1939 г.) 130
Ников, *Петър за него* 127

Паисий Хилендарски, йеромонах *за него* 97
Палешутски, Костадин Л. Югославската комунистическа партия и македонският въпрос (1919-1945 г.) 132
Палешутски, Костадин Л. ***Яне Сандански*** 1872-1982 137
Панайотов, Георги Георгиев. Политическите отношения между България и Румъния през годините на Втората световна война, 1939-1944 г. 149
Пандев, Константин, Костадин Палешутски. Българското националноосвободително движение след Берлинския конгрес (1878-1941 г.) фалшификат 33
Пандев, Константин. Дойно Дойнов. Кресненско-Разложкото въстание 1878-1879 г. Принос за неговия обхват и резултати, за вътрешните и външнополитическите условия, при които избухва, протича и стихва 131
Пандев, Константин. Четническият институт на ВМОРО до 1912 година 142
Петров, Людмил Кирилов. Организация, въоръжаване и комплектуване на българската армия през Втората световна война 1939-9.9.1944 г. 138
Петров, Тодор Петров.Четническият институт на ВМОРО в Македония и Одринско (1899-1908 г.) 150
Петрова, Славка. Деветосептемврийската социалистическа революция 1944 г. 139
Попов, Радосрав. Австро-Унгария и България след падането на Стамболовия режим (1894-1896) 128

Рабаджийска, Ана Атанасова. Българският национален студентски съюз и академичната младеж (1926-1944 г.) 166
Рацин, *Кочо за него* 158
Ристовски, Блаже. Дејноста на ***Крсте Мисирков*** (1874-1926) (по повод 60-годишнината од смртта) 151
Ристовски, Блаже. ***Димитар поп Георгиев Беровски*** во народното раздвижување пред и во времето на Разловечкото востание 160
Ристовски, Блаже. Документи од дејноста на ***Крсте Мисирков*** како претседател на ТМОК С. Петербург во времето на врховистичкото востание (1902) 145
Ристовски, Блаже. Кон прашањето за причините за вракањето на Климент Охридски од Бугарската престолнина во Македонија 155
Ристовски, Блаже. ***Кочо Рацин*** и Македонскиот литературен кружок во Софија 158
Ристовски, Блаже. Напори на македонците за афирмираньеэна националниот идентитет и за обезбудуваньеа на територијалниот интегритет на Македонија (1912-1913) 161
Ристовски, Блаже. Националное сознание в начале XX века (в балканских и славянских реляциях) 162

Савчева, Елена Христова. Севастократорите в българските земи през XIII-XIV век 129
Сакъзов, *Янкоза него* 165
Сандански, *Яне за него* 137
Сталин, *Й. В. за него* 177
Стамболийски, *Александър за него* 123
Стателова, Елена. Съединението на Княжество България и Източна Румелия 1885 година 146
Стоянов, Милан Стоянов. Работническо движение в Пернишкия край 1892-1944 г. 156

Табакова, Красимира Лазарова. БРСДП и Българският национален въпрос (1903-1912) 171
Тасев, Славчо Вл. Въоръжената борба в Благоевградски окръг през 1941-1944 година 100
Тодоров, Петър Тодоров. Освободителните борби на Добруджа. Добруджанската революционна организация (1925-1940 г.) 163
Тодоровик, Десанка. Карактеристика на стопанските односи во Македонија од 1919 до 1922 год. 117
Тодоровик, Десанка. Стопански проблеми на Македонја, со со посебен осврат на ... 118

Хаджиниколов, В, Л. Беров. Изследвания в България след Втората световна война върху социално-икономическата структура на страната при капитализма 107
Харитонова, Н. Б., А. В. Теплицкая. ***Рой Медведев***. Что читал ***Сталин***? 177

Per aspera ad astra!

***Шукеров**, Братан, д-р за него* 175

Чан Мин Хай. Документалното наследство на обществено-политическите организации в България, 1879-1989 г. 164

Янакиев, Николай Георгиев. Борбата срещу румънското господство в Добруджа (1913-1919) 159
Янакиев, Николай Георгиев. Форма библиографической информации в системе гуманитарного знания 172

Avramovski, Zivko. La politique anglaise envers L`Albanie (1918-1924) 112

Damianov, Siméon. Les efforts de la France pour gagner la Bulgarie à la cause des puissances de L`entente dans la Premiere guerre mondiale 92

Damjanova, Ecka. L'opinion publique en Pologne et les evenements revolutionnaires en Bulgarie de 1923-1925 113

Iordan-Sima, Constantin. Despre negocierile privind incheierea aliantei franco-romane 10 iunie 1926 120
Iordan-Sima, Constantin. L`entrée en guerre de L`Italie et la position des etats neutres du sud-est Europeen (avril-mai 1915) 121
Iordan, Constantin. L`union de la Roumelie orientale avec la Bulgarie (1885) 147
Iordan-Sima, Constantin. Petrole et diplomatie: La turquie kemaliste, L`angleterre imperial et le problem de mossoul 140

Lukac, Dusan. СРПСКИ СОЦИЈАЛИСТИ о националном питьну народа на БалканУ до 1918 108

Mitev, Jono. Retentissement en Europe de L`insurrection D`avril de 1876 114

Puto, Arben. Les Balkans et les grandes puissances (fin du XIXe siècle- I ere moitie du XX e siècle) 157

Şandru, D şi I. Saizu. Unele aspecte privind rela ţiile Romîno-Bulgare între anii 1920 şi 1926 86

III. ... *<u>без</u>* обозримост на библиографските данни ... *<u>с</u>* автографи

Георгиев, Величко : **Величко Георгиев. Международни прояви ...** 179
Георгиев, Величко : **Величко Георгиев. Организационната истема ...** 180

Йоцов, Ярослав : **Ярослав Йоцов. Классовая и партийно-политическая борьба ...** 181

Митев, Йоно : **Йоно Митев. Съединението ...** 182

Попов, Жеко : **Жеко Попов. Проблеми на организационното развитие ...** 183

Попов, Радослав : **Радослав Попов. Балканската и Българската история ...** 184

Радулов, Стефан : **Стефан Радулов. За характера ...** 185
Радулов, Стефан : **Стефан Радулов. Земеделският режим ...** 186

Степанова, Л. И., Николай Н. Червенков : **Л. Степанова, Николай Червенков. Поддръжка на народите ...** 187

Mitev, Jono : **Jono Mitev. Retentissement en Europe ...** 188

IV. ... *<u>без</u>* автографи

Бирман, М. А. Изучение истории Великой Октябрьской социалистической революции в народно-демократической Болгарии 189

Велев, Александър. Политические партии в Болгарии и Балканские войны (1912-1913) 190

Гришина, Рита Петровна. Возникновение фашизма в Болгарии 1919-1925 г. 191

Куманов, Милен. Стайко Трифонов. Българското националноосвободително движение в Тракия 1919-1934 192

Николова, Анна. Българският земеделски народен съюз през времената и частична стабилизация на капитализма (1925-1929) 193

Палешутски, Костадин. Македонската емиграция в България по време на Парижката конференция през 1919 г. 194
Палешутски, Костадин. Международна научна конференция за Октомврийската революция и решаването на националния въпрос 195

Топалов, Владислав. Италия и приемането на България в обществата на народите 196

Damjanov, Simeon. La France et la Libération de la Bulgarie de la domination ottoman 197

ГЕОГРАФСКИ ПОКАЗАЛЕЦ НА ТОПОСИТЕ И НАЗВАНИЯТА НА ИНСТИТУЦИИ, ОРГАНИЗАЦИИ И ФОРУМИ, СРЕЩАНИ ВЪВ ВСИЧКИ ЗОНИ НА БИБЛИОГРАФСКИТЕ ЗАПИСИ И В АВТОГРАФИТЕ

*Настоящият показалец е обогатен с конотираните в обсега му – топосите – **предмети на публикациите**.*

Австро-Унгария 128
Антифашистко движение 102
Априлско въстание 111

Балкани 52, 90
Балканска война 165
Балканская рабочая социал-демократическая федерация 89
Балканская федерация 9, 10
Балкански пакт 115
Балканские войны 190
Балканските войни 1912-1913 : Науч. сес., състояла се на 17 окт. 1992 г. в Банско 74
Банско 97
Беломорска област 72
Београд 98, 108, 112
Берлинския конгрес 33, 133
Берово 160
Бесарабия 178
БЗНС 20, 50, 136
Вж: Болгарский земедельческий народный союз
Вж: Български земеделски народен съюз
БКП 6, 109, 148, 153
Благоевград 6, 90, 91, 93, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 109, 137
Благоевградски окръг 100, 101, 116
Болгария 181, 189, 190, 191
Вж: България
Болгарские церкви 4
Болгарский земедельческий народный союз 3, 9, 10
Вж: БЗНС
Вж: Български земеделски народен съюз
БРСДП (тесные социалисты) 87, 171
Букурещ 34
Буржоазни опозиционни партии 37
България 1, 16, 48, 49, 58, 59, 60, 75, 85, 88, 90, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 111, 124, 125, 126, 128, 130, 141, 143, 149, 164, 168, 169, 179, 180, 182, 185, 194, 196
Вж: Болгария
Българо-турско правителство 38
Българска академия на науките (БАН) 55, 64, 73, 81, 83
Вж: L`Académie Bulgare des Sciences
Българска академия на науките. Институт за балканистика 13
Вж: Институт за балканистика „Людмила Живкова”
Българска академия на науките. Институт за балканистика „Людмила Живкова” 52, 139, 143
Вж: Институт за балканистика
Българска академия на науките. Институт за история 27
Българска буржоазия 186
Българска възрожденска нация 82
Българска радикалдемократическа партия 29
Български земеделски народен съюз 66, 193
Вж: БЗНС
Вж: Болгарский земедельческий народный союз 3, 9, 10
Български земи 129
Български национален въпрос 165, 171
Български национален студентски съюз 166
Български политически емигранти 15
Българско възраждане 174
Българско националноосвободително движение 33, 133, 192
Бяло море 61

Вардарска Македония 44
Великая Октябрьская социалистическая революция 189
Велико Търново 32, 57, 163
Великотърновски университет „Кирил и Методий”. Факултет за история 32, 57, 173
Висш държавен апарат 49
ВМОРО 27, 45, 91, 142, 150, 167
Военен съюз 23
Втора световна война 103, 104, 107, 138, 149
Вътрешна тракийска революционна организация 30

Генуа 16

Деветосептемврийска социалистическа революция 139
Демократическа партия 32, 180
Демократически сговор 26
Добруджа 159, 163
Добруджанска революционна организация 163
Добруджански женски съюз 170
Добруджанско женско движение 168, 169
Добруджанско младежко движение 58

Екатеринбург 176
Емигрантско добруджанско женско движение 168, 169

Звено 104
Земеделски режим 14, 186
Земеделско правителство 12, 84

Източна Румелия 146
ИИ 27
Вж: Институт за история при БАН
Илинденско-преображенско въстание 46, 47, 64
Институт за балканистика при БАН 13
Вж: Българска академия на науките. Институт за балканистика
Институт за балканистика „Людмила Живкова” при БАН 52, 139, 143
Вж: Българска академия на науките. Инст. за балканистика „Людмила Живкова”
Институт за история при БАН 27
Вж: Българска академия на науките. Институт за история
Вж: ИИ
Италия 14, 196
Вж: L`Italie

Княжество България 146, 174
Комитети „Единство” 144
Кресненско-Разложко въстание 131
Кюстендилски окръг 183

Лозана 16

Македонија 117, 118, 155, 160, 161
Вж: Македония
Македония 43, 65, 74, 90, 95, 135, 150, 152, 167
Вж: Македонија
Македонска академија на науките и уметностите 69
Македонски бежански организации 60
Македонски литературен кружок 158
Македонско научно-литературно другарство 69
Масонска велика ложа 179
Масонство 141
Международное социалистическое бюро 87
Министерство на външните работи на Италия 111
Монархофашистка диктатура 102
Москва 2, 122, 177, 189
Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова 122

Народно социално движение 79
Народной республики Болгарии 122
Народнолиберална партия 48
Народнолиберално правителство 37, 56

Общество на народите 196
Общонационален комитет „80 години от геноцида над арменците” 81
Одринска Тракия 135, 152
Одринско 150
ОК на БКП 6
Октомврийска революция 195
Освободителна война 187

Per aspera ad astra!

Отдел „Пропаганда и агитация" на ЦК на БКП 46, 47
Охридска книжевна школа 155

Пазарджишки окръг 22
Пазарджишко поле 78
Парижка конференция 194
Партия на радикалите 26
Първой мировой войне 2
Пернишки край 156
Петроград 69
Пловдив 175
Правителство на „Народния блок" 20
Първа световна война 110

Работническа партия 130
Разловечко востание 160
Република Албания 17
Родопи 68
Румъния 149
Русия 187
Руско-турска освободителна война 22

Санкт-Петербург 145, 172
Свищов 173
Северозападни Родопи 68
Септемврийско въстание 85, 109
Сербия 2
Силистра 168, 169, 170
Скопје 69, 151, 155, 158, 160, 161, 162
Сливен 31
Солунско примирие 62
Софија 158
Софийски университет 7
София 8, 13, 14, 15, 16, 21, 24, 27, 28, 36, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 49, 50, 52, 53, 56, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 66, 72, 73, 74, 75, 76, 80, 81, 83, 88, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 110, 115, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 135, 136, 138, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 148, 149, 150, 152, 153, 156, 159, 164, 165, 166, 167, 171, 174, 175, 178, 180, 185, 186, 190, 192, 197
Вж: Sofia
Социалистическа партия 13
СССР 15, 98
Съветска Русия 88
Съглашенски държави 62

ТМОК 145
Тракия 38, 192
Турция 52, 81

Черногория 2
Четнически институт 142

Шумен 82

Югославска комунистическа партия 132

Academia Republicii Populare Romîne. Filiala Iaşi (Iaşi) 86
L`**Académie Bulgare des Sciences** 89
See: Българска академия на науките (БАН)
L`**Albanie** 112
L`**Angleterre imperiale** 140

Balkans 157
Bulgarie 92, 113, 147, 197

Dobrudža 67

Europe 114, 188
L`**Entente** 92

France 92, 197

Innertrakische revolutionsorganisation 30
L`**Insurrection d`avril** 114, 188
L`**Italie** 121
See: **Италия**

League of nations 70

Makedonia 155
Monténégro 2
Mossoul 140

Pazardzik 78
Pologne 113
Premier gouvernement national-taraniste en Roumanie 67
Première guerre mondiale 2, 92

Roumanie 147
Roumelie orientale 147

Serbie 2
Sofia 89
See: София
Sud-est européen 89, 121

Turquie kemaliste 140

ПОКАЗАЛЕЦ НА ПЕРИОДИЧНИТЕ И ПРОДЪЛЖАВАЩИ ИЗДАНИЯ

Гласник = Revue (Скопје) 17, 117, 118, 145
Год. Балк. инст. Балканика II 98
Год. Балк. инст. Balcanica, III 108
Год. Балк. инст. Balcanica IV 112
Год. Соф. унив. Ист. фак. 20, 26, 29, 30

Изв. Бълг. ист. др-во. (София) 23, 38, 48
Изв. Висша парт. школа (София) 84
Изв. Държ. архиви (София) 7, 8, 31, 111
Изв. Инст. за история = Bulletin de L`institute D`histoire (София) 1, 55
Изв. Инст. по ист. на БКП (София) 99
Изв. Ист. музей – Кюстендил 73
Изв. музеите от Южна България (Пловдив) 18, 22, 25, 51, 68, 78
Ист. преглед (София) 12, 33, 37, 62, 63, 71, 77, 79, 116, 131, 133, 154, 179, 182, 184, 187, 192, 193, 195

Литературна мисъл (София) 35, 42

Матица српска (Нови Сад) 5

Научна конф. „Проблеми на българската историография след Втората световна война", София, 20-21 май 1972 г. 105, 106
Научна сес., състояла се на 17 окт. 1992 г. в Банско 74

Общество на народите 196

Тр. Висш. икон. инст. „Карл Маркс" (София) 19, 85

Ученые записки института славяноведения (Москва) 87

[Шести] VI меѓународен конгрес за проучување на Југоисточна Европа (Софија 1989) 162

Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae (Budapest) 11
Actes du Premier congrès international des etudes balkaniques et sud-est europeennes (София) 3
An offprint from Neo-hellenika / **Ins. d`Études Sud-Est Européenns** (Bucarest) 34

Bulgarian Historical Review (София) 39

Etudes balkaniques (София) 2, 67, 113, 157
Etudes historiques (София) 4, 7, 9, 10, 70, 92, 114, 181, 188
Études historiques / Académie Bulgare des Sciences. Institut d`histoire (À l`occasion du VI Congrès international des études slaves, Prague) 190, 197

Inst. d`Études Sud-Est Européennes (Bucarest) 34

Nouvelles **études d'histoire. Publiées à l`occasion du XVI Congrès international des sciences historiques**. – Stuttgart, 1985. 54

Polskie „Bulgarica" (*Warszawa*) 54

Rev. Etudes Sud-Est Europ. (Bucarest) 140, 147
Rev. Roum. d`Hist. (Bucarest) 121
Revista de istorie (Bucarest) 120

[Seizième] XVI Congres international des sciences historiques. – Stuttgart 54

[Septième] VIIe congrès international des etudes slaves (Varsovie) 114

[Treizième] XIIIe congrès international des sciences historiques – Moscou, août 1970 92

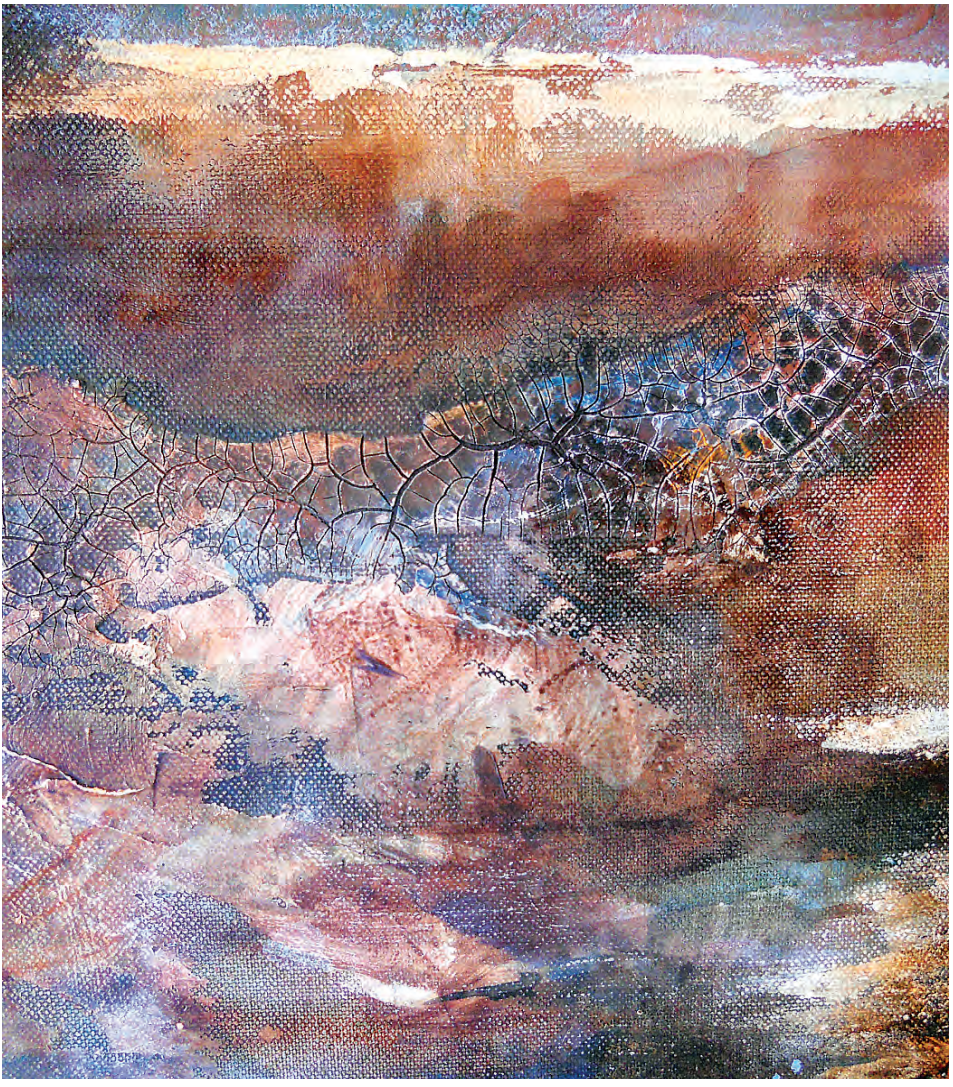
III – II дарствени надписи: автореферати ; отпечатъци – колекция от малки печатни форми – лична семейна библиотека на *Милен и Александра Куманови* (библиографска и текстологична проскопия / библиогр. ред. А. Куманова, Н. Казански)

III – II дарственные надписи: автореферaты ; оттиски – коллекция малых печатных форм – личная семейная библиотека *Милена и Александры Кумановых* (библиографическая и текстологическая проскопия / библиогр. ред. А. Куманова, Н. Казански)

III – II donation inscriptions: abstracts ; imprints – collection of small printed forms – personal family library of Milen and Alexandra Kumanova (bibliographic and textological proscopy / bibliogr. ed. A. Kumanova, N. Kazanski)

Φ

IV. СТАТИИ
Научные статьи
Studies

Константина Константинова
„Холандец”

Константина Константинова
„Голландец”

Konstantina Konstantinova
„Dutch”

ИСТОРИОГРАФИЯ РУССКОЙ КНИГИ ПЕРВОГО ПЕРИОДА СОВЕТСКОГО ВРЕМЕНИ 1917-1940 гг.

Петр Базанов

Революция 1917 г. и победа большевиков в Гражданской войне установили в России коммунистическою идеократию. Любая научная и практическая мысль в нашей стране должна была подчинена идеологии марксизма-ленинизма. Вскоре, правда, выяснилось, что „учение Маркса" зависит не только от власти и личных воззрений правителя СССР, но и от текущего политического момента. В период НЭПа еще позволялось иметь альтернативное мнение в книговедении и истории книги. Благодаря этому, как остроумно заметила А. А. Ахматова, „вегетарианскому периоду" советской власти история книги действительно стала наукой. Впрочем, многие учение вынуждены были постепенно **мимикрироваться** под марксизм, порой просто расставляя цитаты из собрания сочинений К. Маркса, Ф. Энгельса и В. И. Ленина. С другой стороны, данный период характеризуется много численными научными или политическими дискуссиями.

В начале советского периода еще выходили научно-просветительские работы по истории книги, по содержанию почти не отличимые от дореволюционных. Выделим брошюры Н. Н. Проскурина „Изобретение книгопечатания и начало его в России" (1918) и „История книги" (1923) профессора Владимира Владимировича Буша (1888-1934). В. В. Буш был известным литературоведом и фольклористом, учеником С. А. Венгерова. После окончания историко-филологический факультета Санкт-Петербургского университета он работал приват-доцентом, пока по приглашению своего учителя в 1917-1920 гг. он нес тал членом совета Книжной палаты, редактором издаваемых еженедельных летописей и заведующим отделом регистрации и описания книг. Потом В. В. Буш стал профессором Ташкентского университета и председателем Среднеазиатской книжной палаты. По возращении в Петроград он работал в Институте внешкольного образования (ныне СПбГИК) и в 1922-1923 гг. читал курс истории книги на Высших курсах библиотековедения в Государственной публичной библиотеке, где и написал свою работу. Затем В. В. Буш переехал в Саратов, где был профессором местного университета, пока в 1930 г. не перешел на работу в Пушкинский дом в Ленинграде. В. В. Буш первым поставил вопрос об изучении книжного дела русского Зарубежья в СССР. К этим работам примыкает и труд и „Книга. Исторический очерк" (1923) известного историка-медиевиста, профессора Николая Макаровича Пакуля (1880-1953). Выпускник Харьковского университете он долгие годы преподавал в нем.

В 1924-1925 гг. в Москве вышел капитальный двухтомный труд „Книга в России": часть первая „От начала письменности до 1800 года" (1924), вторая „Девятнадцатый век" (1925), созданный коллективом историков и книговедов ознаменовавший новую эпоху в истории отечественной книги. В двухтомнике впервые давался комплексный анализ *русской книги до XIX в., история графики и иллюстрации, типографской техники и искусства книги, роль выдающихся книгоиздателей и т.д. Редакторами и инициаторами* „Книга в России" выступили два выдающихся ученых олицетворявших дореволюционное и советского книговедение В. Я. Адарюков и А. А. Сидоров. Искусствовед, книговед и библиофил Владимир Яковлевич Адарюков (1863-1932) был человеком очень интересной судьбы. Потомственный дворянин он окончил Константиновское военное училище, был вольнослушателем историко-филологического факультета Варшавского университета, но увлекся искусством и в 1909-1914 гг. работал в отделе гравюры и рисунков Эрмитажа. После революции 1917 г. трудился в отделе гравюры и рисунков Русского музея, затем стал заведующим отдела русской гравюры Румянцевского музея и профессором Высших художественно-технических мастерских, где читал курс истории книги. Он был не только коллекционером и библиофилом, но и инициатором создания и руководителем „Русского общества друзей книги". Среди его трудов выделим „Очерки по истории литографии в России" (СПб., 1912), „Словарь русских литографированных портретов (том 1, 1916, совм. с Н. А. Обольяниновым), „Русский книжный знак" (М., 1921).

Второй редактор известный книговед, искусствовед, член -корреспондент АН СССР (1946), заслуженный деятель искусств РСФСР (1947) Алексей Алексеевич Сидоров (1891-1978) был основателем искусствоведческого

направления в книговедении и истории книги и сторонником книговедения, как комплексной науки о книге. А. А. Сидоров один из самых известных в мире отечественных книговедов. Он выпускник Московского университета, после окончания которого в 1913-1914 гг. продолжал специальное образование в Италии, Австрии и Германии. В течении длительной жизни А. А. Сидоров преподавал в Московском университете (1916-1931, 1942-1950), Московском институте философии, литературы и истории (1933-1938), Московском архитектурном институте (1936-1944), Московском полиграфическом институте (1938-1964). Он создатель учебного курса „История оформления русской книги" (1946, переиздание 1964). В 1927-1936 гг. А. А. Сидоров заведовал гравюрным кабинетом Государственного музея изобразит искусств им А. С. Пушкина. А. А. Сидоров автор монографий о крупнейших мастерах графики и книги: О. Бердсли (1917), А. Дюрер (1918, 1937), К. Кольвиц (1931, 1962), Х. Хольбейн-младший (1933), Е. С. Кругликова (1936), И. Ф. Рерберг (1947), В. Н. Яковлев (1950), А. Д. Гончаров (1960). Его перу принадлежат монографии „Древнерусская книжная гравюра" (М., 1951), „Рисунок старых русских мастеров" (М., 1956), „Рисунок русских мастеров (2-я пол. XIX в.)" (М., 1960), „Русская графика начала XX в. (М., 1969), „Записки собирателя" (Л., 1969), „Книга и жизнь" (М., 1972), „Друг книги – советский библиофил" (М., 1981), „О мастерах зарубежного, русского и советского искусства" (М., 1985). В послесталинскую эпоху А. А. Сидоров один из инициаторов возрождения книговедения как науки, регистрации ВАК СССР нашей специальности для защиты кандидатских и докторских диссертаций. Он регулярно выступал редактором и участником коллективных монографий „У истоков русского книгопечатания" (М., 1959), „400 лет русского книгопечатания" (М., 1964), „Пятьсот лет после Гутенберга" (М., 1968), „Рукописная и печатная книга" (М., 1975) и мн. др.

В 1921 г. А. А. Сидоров в статье „Искусство книги", опубликованной в журнале „Печать и революция" (отдельные издания 1922, 1979), сформулировал основные

принципы оформительского искусства, применительно к текущим задачам книгоиздательства. В труде „Книга в России" А.А. Сидоров напечатал программное введение „Книга как объект изучения и художественные элементы книги" и статью „Искусство русской книги XIX-XX вв.". Именно благодаря А. А. Сидорову наука о книге пережила разгром 1930-х гг. и возродилась в 1950-е гг. Тем не менее его многогранное творчество критиковалось с вульгарно-социологических позиций. Сам выдающийся русский ученый, признанный авторитет в области книговедения А. А. Сидоров, так великолепно охарактеризовал эту критику: „Подлинная история... была зачастую заменена навешиванием «этикеток», спорами о классовости...". [1]

Буквально травле за свои убеждения подвергся издательский работник, журналист и книговед Михаил Ильич Щелкунов (1884-1938), хотя он был „социально близким" большевикам – выходцем из низов, типографским рабочим, практиком. В 1919 г. М. И. Щелкунов заведовал технической частью Госиздата РСФСР. Он был одним из основателей (товарищем председателя) „красной" „Российской центральной книжной палаты" в Москве, созданной в противовес Книжной палате С.А. Венгерова в Петрограде. М. И. Щелкунов был членом Комиссии по изучению искусства книги при Госиздате РСФСР и действительным членом Русского общества друзей книги. Он является создателем „Музея книги" ныне функционирует при Российской Государственной библиотеке. Первый труд „Искусство книгопечатания в его историческом развитии" (1923) *М. И. Щелкунова был написан на основе курса истории и техники книгопечатания, который он читал в 1922-1924 гг. в Государственном институте журналистики. Главным трудом в его творчестве стала научная монография „*История, техника, искусство книгопечатания" (1926), посвященной, в основном, зарубежной книге. М. И. Щелкунов разрабатывает схему „Классификации библиологии", построенную в основном на базе схемы Н. М. Досовского. В ней он перечисляет 52 научные дисциплины, по его мнению, выделившиеся из прежней традиционной истории книги. В их числе он называет „Историю антикварного дела", „Историю расстановки книг", „Историю регистрации книг" и т.д. Хотя М. И. Щелкунов подгонял свои „историко-книговедческие концепции" и называл „книгу орудием классовой борьбы". Тем не менее, его книги были подвергнуты острой критики за „попытку мелкобуржуазной аполитичной трактовки проблем истории книги". За что же реально была развязана погромная компания? М. И. Щелкунов в своей первой в отечественном книговедении оригинальном авторском изложении всеобщей истории книжного и полиграфического дела рассматривал книгу как предмет типографского искусства, т.е. материальный предмет. Кроме того, как книговед он не писал в каждой строчке о книге как об орудии классовой борьбы и не указывал, что элитарность книги результат эксплуатации трудящихся. В результате М. И. Щелкунов *был незаконно репрессирован и реабилитирован только посмертно.*

Так же был незаконно репрессирован и только посмертно реабилитирован журналист, библиограф и книговед Георгий Иванович Поршнев (1887-1937). До революции он работал в книжных магазинах Петербурга и Иркутска. Г. И. Поршнев организовывал Иркутский отдел Книжной палаты и был уполномоченным Российской центральной книжной палаты в Сибири. В 1922 г. переехал в Москву и работал в торговом секторе Госиздата РСФСР. В 1930 г. был арестован и в 1931 г. сослан в Беломорско-Балтийский канал, где работал в библиотеках. В 1936 г. был досрочно освобожден и вернулся в Москву и в октябре 1937 г. был вновь арестован. Главный его книговедческий труд „История книжной торговли в России" (М.; Л., 1925).

В данный период резкой и несправедливой критике со стороны книговедов вульгарно-социологического толка подверглись взгляды Михаила Николаевича Куфаева (1888-1948). Он учился на историко-филологическом факультете Санкт-Петербургского университета и в Археологическом институте. М. Н. Куфаев ученик историков Н. И. Кареева и А. С. Лаппо-Данилевского. Член-корреспондент Петербургской академии наук и почетный член АН СССР Николай Иванович Кареев (1850-1931) – русский историк и социолог, специалист в французской и польской

истории, педагог. Он автор известных работ по философии истории: „Основные вопросы философии истории" (2-е изд. 1887), „Сущность исторического процесса и роль личности в истории" (1890), „Историко-философские и социологические этюды", „Историология: Теория исторического процесса". Теория историологии Н. И. Кареева повлияла на творчество М. Н. Куфаева, так же концепции методики истории А. С. Лаппо-Данилевского. Ординарный академик Санкт-Петербургской академии наук профессор Александр Сергеевич Лаппо-Данилевский (1863-1919) является одним из основоположников методологии исторической науки в России. Он разрабатывал направления научного гуманитарного исследования, был сторонником рациональности гуманитарных наук. В своем труде „Методология истории" предложил следующую ее структуру как особой дисциплины: теория исторического знания (занимающаяся установлением исходных принципов исторического познания), методы исторического изучения (методология источниковедения и методология исторического построения). В рамках методологии источниковедения „воссоздавал" источник в культурно-историческом контексте соответствующей эпохи. Методология исторического построения, по его мнению, решала задачу целостной реконструкции эпохи, о которой „рассказывает" источник. Взгляды историка А. С. Лаппо-Данилевского близки неокантианскому пониманию предмета истории как „науки о культуре", т.е. были идиографическими (поиск индивидуальных фактов и их описание), а не номотетическими (отыскание законов истории) подходами. Данные термины были введены учеными неокантианской школы В. Виндельбандом, Г. Риккертом.

М. Н. Куфаев преподавал и занимался научной деятельностью в Ленинградском государственном университете, на Высших педагогических курсах, в Книжной палате РСФСР, Комитете по изданию памятников древнерусской литературы АН СССР, Государственной Публичной библиотеке им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. Его последним местом работы было заведование кафедрой книговедения Ленинградского государственного института культуры им. Н. К. Крупской (ныне кафедра документоведения и информационной аналитики Санкт-Петербургского государственного института культуры). М. Н. Куфаев активно занимался общественной деятельностью, был руководителем Ленинградского общества библиофилов (секция библиофилов и экслибрисистов), председателем секции коллекционеров Ленинградского Дома ученых АН СССР.

Многообразное творчество М. Н. Куфаева посвящено проблемам теории, истории, методики и практики книговедения и книжного дела, истории книги, библиографии, библиотечного дела и библиофильства. Ученый был сторонником философского подхода к изучению книги и книжного дела в единстве их исторической эволюции и реальной данности.

В книговедение, которое он понимал, как комплексную науку о книге, книжном деле и читателе М. Н. Куфаев, включал философию книги, библиологию, книгоиздательскую и книготорговую деятельность, библиопсихологию и библиосоциологию. Во многом он продолжал идеи А. М. Ловягина и Н. А. Рубакина.

Самой знаменитой книгой М. Н. Куфаева является „Проблемы философии книги" (Л.: Начатки знаний, 1924, переиздание. – М.: Наука, 2004). Именно эта работа оказала большое влияние на становление отечественного и зарубежного книговедения. Так же известна его книга „Библиофилия и библиомания: (Психофизиология библиофильства)" (Л., 1927, переиздание М., 1980). В области историко-книжных исследований отметим работы *М. Н. Куфаева: „*История и книговедение" (Речь ученого библиографа М. Н. Куфаева при закрытии Курсов книговедения 9-го марта 1924 г.)" (Л., 1924), „Программа по Истории народов СССР: Курс лекций" (Л., 1939) написанная для Ленинградского коммунистического института журналистики им. В. В. Воровского и наиболее *известную новаторской работу „История русской книги в XIX в." (1927), во многом заложившей основы монографического изучения отдельных периодов истории отечественного книгоиздания. Впрочем, данная монография была очень поверхностной, содержала большое количество фактических ошибок и в современном книговедении рассматривается как творческая неудача знаменитого книговеда.*

Попыткой исследовать конкретный период истории русской книги была монография книговеда, историка и писателя Михаила Васильевича Муратова (1892-1957) „Книжное дело в России в XIX и XX веках. Очерк истории книгоиздательства и книготорговли, 1800-1917 гг." (1931). В своей работе М. *В. Муратов использовал самостоятельно выявленные статистические и экономические материалы. Детский писатель М. В. Муратова* окончил историко-филологический факультет Московского университет. В 1920-1931 гг. он преподавал в вузах Иркутска и Москвы историю книгоиздания и книжной торговли. *М. В. Муратова предпринял попытку впервые дать* систематический курс истории книги в марксистском понимании исторической науке, за что был подвергнут критики со стороны сторонников вульгарного социологизма.

В советской исторической науке 1920-1930 гг. господствовала т.н. „школа Покровского" сводившая все многообразие исторического процесса к примитивно понимаемой классовой борьбе и экономическим отношениям. Теории М. Н. Покровского и его единомышленников вошли в отечественную науку, как пример высшей антинаучности и антинационального подхода к истории. Сам Михаил Николаевич Покровский (1868-1932) – признанный лидер советских историков-марксистов, общественный и политический деятель, единственный профессор до 1917 г. в большевистской фракции РСДРП, заместитель наркома просвещения и действительный член АН СССР.

М. Н. Покровский печально известен как инициатор преследований своих научных оппонентов, чисток в Академии наук и репрессий ученых гуманитариев в рамках „Академического дела". Ему приписывают две крылатые фразы: „История – это политика, опрокинутая в прошлое" и „Сведем историю до сведений на листочке отрывного календаря, в остальном будем рассуждать о правильности экономической теории марксизма". Прекрасно

охарактеризовал деятельность представителей „покровщины" историк Н. И. Ульянов: „В значительной мере их стараниями история превращена в некую схоластику, где оперировали не историческими материалами, а голыми формулами и отвлеченными понятиями, выведенными не путем длительного изучения фактов. Между тем люди с плоским политическим мышлением, не умеющие сообразоваться с конкретной обстановкой, продолжали и после битвы махать мечом с явным ущербом для дела. Это обстоятельство и явилось причиной кризиса исторической науки" [2].

„Покровщина", как господствующая доктрина советской исторической науки не могла не повлиять на книговедение. Гнездном вульгарно-социологического и вульгарно-экономического подхода стал в истории книги „Институт книги, документа и письма" АН СССР (ИКДП). Он возник в 1918 г. в Петрограде на базе собрания книг и рукописей академика Н. П. Лихачева как Палеографический кабинет Археологического института при Петроградском университете; в 1925 г. перешел в состав АН СССР как „Музей палеографии"; в 1930 г. преобразован в „Музей книги, документа и письма"; в 1931 г. переименован в „Институт книги, документа и письма" АН СССР. В трех отделах института разрабатывалась теория книговедения, изучалась историческая эволюция энциклопедий, подготавливались сборники документов о начале русского книгопечатания, сводные каталоги русской книги гражданской печати XVIII в. и французской книги времен Французской революции конца XVIII в. С деятельностью института связаны научные биографии книговедов и палеографов: П. Н. Беркова, С. Н. Валка, А. И. Малеина, И. В. Новосадского, А. Г. Фомина и др. Большое влияние на труды института оказывала лингвистическая школа академика Н. Я. Марра. В ней в рамках ненаучной яфетической теории, „новом учении о языке" историю языка изучали как идеологическую надстройку, отражающую процесс социально-экономического развития общества и меняющего вместе с классовой формацией. Прочем статья самого Н. Я. Марра „Происхождение терминов «книга» и «письмо» в освещении яфетической теории" [3]доказывающая, что слова книга и князь (т.е. ведающий книгу) однородные действительно повлияли на научное книговедение.

Последняя реорганизация института совпала с „Академическим делом" и призывами руководства СССР сосредоточится ученым на практической и прикладной науке. Во главе института стоял его бессметный директор академик Александр Сергеевич Орлов (1871-1947) – совестный литературовед-пушкинист, историк рукописной книги, создатель Отдела древнерусской литературы в Институте русской литературы (Пушкинском доме). А. С. Орлов – человек очень необычной судьбы, будучи монахом был привлечен Синодом в комиссию по спасению православных книг и рукописей, в 1917 г. расстригся, в советское время был фаворитом И. В. Сталина. Из его работ, имеющих отношение к книговедению, выделим: „Библиотека Московской синодальной типографии" (М., 1896), „К вопросу о начале печатания в Москве" в сборнике: „Иван Федоров – первопечатник" (М.; Л., 1935), „Древняя русская литература XI – XVII вв." (М.; Л., 1945).

Главным идеологом института был научный сотрудник Игорь Всеволодович Новосадский (1907-1941). Именно он выдвинул самую важную задачу института „изучение развития книги, документа и письма как продукта и орудия классовой борьбы". Любые научные оппоненты или альтернативы предавались публичному охаиванию, характерна его статья „Теория книговедения и марксизм" (Труды музея книги, документа и письма. – 1931. – Т. 1. – С. 3-46). В 1934 г. И. В. Новосадский защитил кандидатскую диссертацию на степень литературоведение по теме „Возникновение печатной книги в России в XVI в.". В основном его работы посвящены проблемам теории книговедения и истории, но они перенаполнены необъективными вульгаризаторскими социологическими оценками. В 1936 – 1941 гг. И. В. Новосадский был сослан на должность старшего библиотекаря Библиотеки АН СССР. В 1941 г. погиб при обороне Ленинграда.

Активным сотрудником института был известный литературовед, историк книги и библиофильства, член-корреспондент АН СССР, профессор Павел Наумович Берков (1896-1969). Он учился в Новороссийском и Венском университетах. В 1920-1930-х гг. он преподавал на Высших курсах библиотековедения при Государственной Публичной библиотеке им. М. Е. Салтыкова-Щедрина и был членом бюро Русского библиологического общества (1930). После закрытия института ушел работать старшим научным сотрудником Института русской литературы (Пушкинского Дома), П. Н. Берков стал профессором ЛГУ. В 1938 г. он был арестован и чудом выпущен из тюрьмы. В своих работах „Развитие истории книги как науки" (1931) и „Предмет и объем истории книги как науки" (1936) он разрабатывал источниковедение, историографию и методологию истории книги. Итогом занятий в области библиографии явились его монографии „Введение в технику литературоведческой исследования" (1955), „Библиографическая эвристика" (1960). В конце жизни П. Н. Берков занимался историей и теорией библиофилии: „О людях и книгах" (1965), „Русские книголюбы" (1967), „История советского библиофильства" (1971). Став известным ученым, он очень жалел о своих экстремистских взглядах довоенного времени. Про П. Н. Беркова действительно можно процитировать У. Черчилля – „кто в молодости не был радикалом – у того нет сердца, кто в старости не стал консерватором – у того нет ума".

В „марксистской" школе книговедения „функциональный подход" (предложенный знаменитым книговедом А. М. Ловягиным) был доведен до полного абсурда. Сам А. М. Ловягин подвергался критике, как буржуазный ученый, пропагандирующий „психобиологический метод с социологическим гарниром". Творчество его оппонента библиографоведа Н. М. Лисовского было объявлено „вредным буржуазным предрассудком", еще более огульно критиковалась библиопсихология Н. А. Рубакина.

Все ученые, изучавшие книгу как материальный предмет, исследователи искусства рукописной и печатной книги объявлялись „формалистами". Борьба марксистов с формалистами декларировалась как важнейшая задача

книговедения. Исследование содержания книги сводилось только к выявлению идеологии определенных классов, а изучение к тому какого класса книга – эксплуататоров или эксплуатируемых. В 1936 г. „Институт книги, документа и письма" вошел в состав Ленинградского института истории АН СССР в качестве сектора вспомогательно-исторических дисциплин.

В 1930-е гг. в курсах по истории книги и книжного дела, исторического книговедения, читаемых в средних и высших учебных заведениях, на курсах повышения квалификации, на первое место вышла „партийность", под которой понималось крайне догматическое, начетническое освещение истории книги с точки зрения классовой борьбы. Как и в других гуманитарных науках книговеды были вынуждены были подгонять свои концепции под марксизм-ленинизм. Доминирование „единственного правильного учения" привело к самоустранению многих, талантливых ученых (М. В. Муратов, Г. И. Поршнев и другие). История книги, подобно и другим историческим наукам, превратилась в отфильтрованную и надуманную партийную схоластическую дисциплину. В результате проработок 1930-х гг. книговедение исчезло как наука, а история книги скатилось на уровень популярных брошюр и юбилейных изданий.

Особенно эти деструктивные процессы сказались на изучение истории советской книги. Первые исследования 1920-е гг. были статьями и брошюрами, посвященные деятельности Госиздата и других советских издательств В 1930-е гг. началась практика создания популярных очерков по истории издательского дела в СССР, по истории отдельных крупных издательств („Центроиздат", „Молодая гвардия" и др.).

Издательство или типография приравнивались к рабочему предприятию, о котором для повышения сознательности трудящихся надо было написать историю. Высшее воплощение данной тенденции – создание знаменитой серии „История фабрик и заводов". Единственной попыткой дать общую картину фактического материала советского книгоиздания была книга латышского революционного историка Т. Я. Драудина „Очерки издательского дела в СССР" (1934), в которой был обобщен ценный по истории советской книги. В предисловии книги декларировалось: „Предлагаемая вниманию общественности настоящая книга является одной из редких попыток дать краткую историю развития издательства в советских условиях в теснейшей связи с основными этапами победоносной борьбы рабочего класса за диктатуру и за построение социализма в одной стране в условиях буржуазного окружения".

Высшим достижением историко-книговедческой мысли 1930-х гг. надо признать „Словарный указатель по книговедению" (М., 1931-1934, Ч. 1-3) А. В. Мезьер. Библиограф и книговед Августа Владимировна Мезьер (1862/1869-1935), выпускница Смольного института, многие годы работала библиотекарем и библиографом, была автором более 300 книг и статей по библиографии, книговедению, вопросам самообразования и руководству чтением. „Словарный указатель по книговедению" содержал библиографические сведения более чем о 80 тысячах книг и статей по всем вопросам книговедения. Многие из них прямо трактуют исторические процессы и события, другие помогают их раскрытию, следовательно, по всем данным труд А. В. Мезьер является великолепным пособием именно по историографии и источниковедению. Тем не менее при издании труд А. В. Мезьер подвергся цензуре, произвольным сокращениям и редакторским вставкам. В предисловии автор подвергался уничтожающей критике издательства. При этом, хотя из трехтомника было вырезано вся крамольная информация из первого издания 1924 г., он содержал слишком много запрещенных имен и названий врагов и распоряжением Главлита 1935 г. „Словарный указатель по книговедению" был изъят из библиотечной сети и переведен в спецхран. Труд А. В. Мезьер стал классическим образцом для энциклопедического словаря „Книговедение" (М., 1982) и для энциклопедии „Книга" (М., 1999).

Во второй половине 1930-е гг. изучение истории книги в России перемещается в отделы редкой и рукописной книги. Основными сюжетами становятся рукописный период русской книги или деятельность славянских первопечатников. Характерен сборник „Иван Федоров — первопечатник" (М.; Л., 1935) или издание Государственного исторического музея **Алексея Дмитриевича Маневского** „Возникновение книгопечатания на Руси. 1564 – 10/III – 1939" (М., 1939) или книга в серии „Жизнь замечательных людей" „Иван Федоров" (М., 1940) Израиля Львовича Баса. Так же, как и в первые послевоенные годы главное внимание уделялось разысканию фактического материала. Велась научная деятельность по изучению и описанию рукописных и старопечатных книг, выявлению репертуара первопечатных изданий, большое внимание уделялось книжной графике.

В 1936 г. известный историк-медиевист, палеограф, профессор ЛГУ и член-корреспондент АН СССР Ольга Антоновна Добиаш-Рождественская (1874-1939) выпускает книговедческую работу „История письма в средние века" (М.; Л., 1936), переработав свое ранее исследование „История письма. Руководство к изучению латинской палеографии" (Пг., 1922), которое по мнению цензуры называлось слишком академически. О. А. Добиаш-Рождественская была всемирно известным ученым, первой в России женщиной-магистром и доктором всеобщей истории. Она, возглавляя в 1922 – 1939 гг. отдел рукописей Государственной Публичной библиотеки им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, организовала деятельность по каталогизации древних латинских кодексов, подготовила их научное описание и печатные каталоги, опубликовала ряд исследований по истории письма и культуре раннего средневековья. Под ее редакцией библиотека издала три выпуска серии „Occidentalia", содержащих исследовательские статьи о средневековых памятниках письменности.

В этом отношении характерна деятельность Антонины Сергеевны *Зерновой* (1883-1964). Она тридцать шесть лет (1922-1958 гг.) была научным сотрудником Отдела редких книг Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина. Она систематизировала и описала тысячи экземпляров московских, малороссийских, белорусских и

зарубежных славянских изданий XV-XVII вв. А. С. *Зернова издала* „Памятник нижегородской печати 1613 г.” (М., 1928), написала работы; „Старопечатные книги как исторические памятники русской культуры” (1943), „Начало книгопечатания в Москве и на Украине” (М., 1946), „Типография Мамоничей в Вильне (XVII в.)” (Книга. Исследования и материалы. – 1959. – Сб. 1 – С. 167-223), выпустила альбомы орнаментов московских старопечатных книг („Орнаментика книг московской печати XVI-XVII веков”. – М., 1952 и „Орнаментика книг московской печати кирилловского шрифта. 1677-1750: К 400-летию русского книгопечатания. – М., 1963) и сводный каталог „Книги кирилловской печати, изданные в Москве в XVI-XVII вв.” (1958), составила знаменитое пособие „Методика описания старопечатных книг кирилловской печати” (1960). Известны и ее статьи о П. Т. Мстиславце („Первопечатник П. Т. Мстиславец”. // Книга. – 1964. – Сб. 9) и С. М. Соболе („Белорус, печатник С. Соболь”. // Книга : Исслед. и материалы. – 1965. – Сб. 10). Вместе со своими соратниками и оппонентами (М. Н. Тихомиров, Н. П. Киселев, Г. И. Коляда, Т. Н. Протасьева, Т. Н. Каменева и многие другие) А. С. *Зернова* как бы сдвинула с места застывшее дело книговедческой науки, и оно превратилось в мощный и плодотворный поток, привлекший немало молодежи.

Способствовал сохранению и будущему расцвету истории книги и знаменитый историк *академик* Михаил Николаевич Тихомиров (1893-1965). Он окончил историко-филологических факультет Московского университета и всю жизнь был связан с библиотеками и книгой. В 1918 – 1919 гг. он заведовал библиотекой в г. Богородске (Ногинск), в 1919-1921 гг. – *библиотечной секцией Самарского отдела народного образования, в 1920-1930-е гг. работал в Отделе рукописей и старопечатных книг Государственного Исторического музея. В 1931-1934 гг.* М. Н. Тихомиров *преподавал в Московском книжном политехникуме, затем на историческом факультете МГУ*, где основал кафедру источниковедения. С 1935 г. он работал в АН СССР, и был даже в 1953-1957 гг. академиком-секретарем Отделения исторических наук *АН СССР.* М. Н. Тихомиров *был* председателем возобновленной по его инициативе Археографической комиссии. Все свое влияние *ведущего специалиста в области археографии, палеографии, кодикологии, текстологии древнерусских письменных памятников, вспомогательно-исторических дисциплин, книговедения он направил на разыскание и описание рукописей, описание первопечатных славянских кирилловских изданий Государственного Исторического музея, рукописей и старопечатных книг Каргопольского архива и музея и др. Особое внимание* М. Н. Тихомиров *уделял изучению истории русской письменности. Выделим его* книгу „Краткие заметки о летописных произведениях в рукописных собраниях Москвы” (М., 1962). М. Н. Тихомиров *долгие годы и*зучал начальную историю отечественного книгопечатания, он написал книги „Первый книгопечатник” (М., 1934), „Иван Федоров первопечатник” (М.; Л., 1935), был соредактором книги „У истоков русского книгопечатания. К 375-летию со дня смерти Ивана Федорова. 1583-1958” (М., 1959). В 1960 г. своими публикациями возродил интерес к библиотеке московских государей XVII в. Вместе с будущим академиком, специалистом по древнерусской литературе Д. С. Лихачевым, М. Н. Тихомиров легитимировали историческое книговедение в филологических и исторических академических науках.

С середины 1930-х гг. в государственной идеологии СССР начинается процесс возрождения патриотизма, что не могло не сказаться на направленности в социальных и гуманитарных науках. В условиях мировой нацистской пропаганды о расовой неполноценности славян и евреев московские первопечатники из представителей церковного мракобесия Иван Федоров и Петр Мстиславец возводятся в ранг национальных героев.

В послевоенное время процесс возрождения русского сознания сменяется государственными кампаниями по борьбе „с низкопоклонством перед Западом” и космополитизмом, начинается „борьба за приоритеты” – доказывание, что именно в России были совершены все научно-технические изобретения. Не обошла данная мода и историю книги. Так до сих пор в популярных изданиях присутствует информация, что Иван Федоров является изобретателем книгопечатания и это в XVI в. Партийные публицисты дописались до того, что нашли книгопечатание в Киевской Руси, перепутав слова „печатник” – хранитель княжеской печати, с типографским работником, печатающим книги.

В целом начальный период изучения истории книги и книжного дела русской книги было довольно противоречивым.

С одной стороны развился жесткий идеологический контроль над наукой, проводились партийные компании, с другой благодаря самоотверженной деятельности подлинных ученых энтузиастов история русской книги была не только сохранена, но и развивалась как полноценная дисциплина.

Примечания

1. *Цит. по:* История книги : учебник для вузов / Под ред. **А. А. Говорова** и **Т. Г. Куприяновой**. – Москва, 1998, с. 25.

2. **Ульянов**, Н. И. Советский исторический фронт. // *За пролет. кадры* (Ленинград), 1935, 7 нояб., N 20 (94), с. 2.

3. **Марр**, Н. Я. Происхождение терминов „книга” и „письмо” в освещении яфетической теории. // *Книга* о книге. – Ленинград, 1927, с. 45-81.

IV – 1 русская книга (1917-1940) – историография (исследование)

IV – 1 руска книга (1917-1940) – историография (изследване)

IV – 1 russian book (1917-1940) – historiography (study)

СВЕТ ПОГАСШЕЙ ЗВЕЗДЫ

Тамара Бахтурина

Светлой памяти незабвенного Милена Куманова

Мы живем в эпоху цифровых технологий, которые предлагают огромные возможности для производства, доступа, хранения и передачи информации и в то же время они бросают вызов устоявшимся традициям.

Всё это не может не оказывать влияния на терминологию, которая естественным образом реагирует на развитие общества и науки, что приводит к изменениям в терминологии, а изменения всегда воспринимаются с трудом.

Термины – основа всякого исследования, закона, стандарта. Не случайно словари терминов предваряют или заключают любое исследование, закон, стандарт.

Введение в научный оборот новых терминов должно быть своевременным, позитивным, целесообразным и тогда новые термины приживаются, укореняются. Терминотворчество только ради изобретения новых терминов приводит к созданию терминов-однодневок, которые долго не живут, но засоряют язык науки. Новые термины, даже узаконенные и стандартизованные, пробивают себе дорогу, но ещё долго старые термины сохраняются и используются.

Так случилось с термином „Заголовок", эпоха которого продолжалась многие десятилетия в российских и международных стандартах и правилах составления описания.

2009 г. термин „заголовок" был отменён, звезда погасла, её уж нет, но и сегодня, спустя столько лет, свет погасшей звезды освещает новый российский национальный стандарт, который разрабатывается в настоящее время взамен ГОСТ 7.80–2000 [1] и называется точно так же: Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления.

Почему термин „заголовок" отменили?

В Декларации 2009 [2, 3] термин „заголовок" заменили на термин „точка доступа", а связанные с ним правила разместили в разделах 5. Точки доступа и 6. Авторитетные записи.

Точка доступа понимается как имя (наименование), термин, код и т.п., с помощью которых осуществляется поиск и идентификация библиографических или авторитетных данных.

В международных правилах „Resource Description and Access" (RDA) [4, 5] точка доступа понимается более широко:

Точка доступа – имя (наименование) и/или заглавие, термин, код и т.п., с помощью которого может быть найдена информация об определенном произведении или выражении, либо об определенном лице, роде или организации.

Не используется термин „заголовок" и в „Эталонной библиотечной модели IFLA" (Library Reference Model) [6], базовой модели, которая выражает логическую структуру библиографической информации и в ближайшей перспективе станет основой всех документов IFLA по каталогизации.

К сожалению, разработчики допустили ошибку в тексте LRM, единственный раз не заменив заголовок на точку доступа. Эту ошибку вынуждены были повторить российские переводчики LRM.

В результате и в переводе LRM на русский язык однократно появился „заголовок", который был отменён в 2009 г.

Термин „заголовок" не применяется в ISBD: другие элементы, составляющие полную библиографическую запись, такие как точки доступа и содержательная информация, не включены в положения ISBD. Правила для таких

элементов обычно приводятся в кодексах каталогизации и других стандартах [7, 8].

В тексте и словаре RDA [4, 5] нет заголовка, только точки доступа.

Сведения для заголовка берутся из элементов библиографического описания и ставятся в начале библиографической записи на карточке или иной выходной форме – бумажной или экранной.

При этом элемент библиографического описания не изымается, а копируется в заголовок с какими-то изменениями, диктуемыми спецификой заголовка.

Заголовок применим для карточного каталога, точка доступа – для электронного каталога.

Библиографическое описание отражает сведения так, как они даны в источнике, заголовок – в унифицированной форме.

Заголовки ГОСТ 7.80–2000 содержат имя лица, наименование организации, унифицированное заглавие, обозначение документа, географическое название.

А точкой доступа может быть любой элемент. Она не копируется и никуда не выносится, остаётся на своём месте.

Точки доступа могут быть в любом месте записи, а заголовок – обязательно в начале, перед описанием, на отдельной строке, в унифицированной форме.

На каждый заголовок в каталоге может быть множество библиографических записей, даже при наличии идентифицирующих признаков. Это характерно и для большинства точек доступа. Но есть самая надёжная точка доступа, сведения для которой должны быть в каждом ресурсе – это ISBN или другие стандартные номера, которые уникально идентифицируют ресурс, на каждый стандартный номер в каталоге должна быть только одна библиографическая запись.

В заголовке стандартные номера вообще не рассматриваются.

Видный библиотековед, Председатель Межрегионального комитета по каталогизации, Н. Н. Каспарова ещё в 2012 предлагала создать стандарт, назвав его „Библиографическая запись. Библиографическое описание и точки доступа”. Но библиографическое сообщество оказалось не готово к такому революционному предложению. Удивительно, но спустя 10 лет оно также не готово принять это предложение, хотя сообщество было подготовлено „Российскими правилами каталогизации” [9], в которых точкам доступа посвящён целый раздел 5 „Выбор точек доступа”.

Инертность мышления сказалась и на названии разрабатываемого нового национального стандарта, и в наборе заголовков. Термин „заголовок” в цифровую эру выглядит анахронизмом.

Отмена заголовка в Декларации 2009 была подтверждена в обновлённой версии Декларации 2016 (с добавлениями 2017) [10].

В этой версии были заменены также термины:

Авторитетная запись на Авторитетные данные

Библиографическая запись на Библиографические данные

Библиографические данные: элементы данных, которые описывают библиографический ресурс и обеспечивают доступ к нему.

Авторитетные данные: совокупность информации о человеке, семье, юридическом лице, работе, выражении лица, воплощении, предмете или теме. Должны быть созданы авторитетные данные для управления авторизованными формами имен, вариантными формами имен и идентификаторами, используемыми в качестве точек доступа.

Полная отмена термина „запись” невозможна. Пока существуют бумажные печатные библиографические указатели и библиографические списки в бумажных книгах и журналах, библиографическая запись и авторитетная запись будут существовать.

Отмена заголовка была своевременной, а отмена библиографической записи, авторитетной записи – поспешной. Как поспешны были ожидания, что бумажные книги исчезнут, но жизнь показала, что книги уходить не собираются. Живая книга радует глаза, ждёт прикосновений тёплых человеческих рук.

Библиографические и авторитетные данные – эти термины справедливы для цифровой среды, и возможно, стандарт следующего поколения будет называться: „Библиографические и авторитетные данные. Общие требования, правила составления и формирования точек доступа” [11].

Цитированная литература

1. ГОСТ 7.80–2000. Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления = Bibliographic record. Heading. General requirements and rules : межгос. стандарт : дата введения 2000–07–01 / разработан Рос. кн. палатой М-ва Рос. Федерации по печати [и др.]. – Москва : Изд-во стандартов, 2000. – III, 7, [1] с. – (Система стандартов по информации, библиотечному и издательскому делу)

2. IFLA Cataloguing Principles: Statement of International Cataloguing Principles (ICP) and its Glossary. – Munchen : K. G. Saur, 2009. – (IFLA Series on Bibliographic Control ; v. 37). – 21 p. – Statement available online <www.ifla.org/publications/statement-of-international-cataloguing-principles>.

3. Декларация о международных принципах каталогизации = Statement of International Cataloguing Principles / пер. Надежды Шпановой, Наталии Каспаровой и Тамары Бахтуриной / Междунар. федерация библ. учреждений и ассоц., Рос. гос. б-ка. – Москва, 2009. – 18 с.

4. RDA : Resource description & access / developed in a collaborative process led by the Joint steering committee for development of RDA (JSC). – Chicago [etc.] : American library assoc. [etc.] ; Ottawa : Canadian Library Association ; London : CILIP : Chartered Institute of Library and Information Professionals, cop. 2011. – 1 т. (сменные л.). – ISBN 9780-8389-1093-1 ; RDA Update 2020 / Gordon Dunsire, RDA Technical Team Liaison Officer. – Presented at RDA Day, CILIP MDG online conference 11 September 2020 ; RDA in Practice : a workbook / Kate James. – This title will be available Summer 2022.

5. RDA glossary / RDA steering committee. – Chicago : ALA [etc.], 2021. – VII, 270 с. – На тит. л. и обл.: RDA, Resource description & access. – ISBN 978-0-8389-9487-0 (paper).

6. IFLA Library Reference Model : a conceptual model for bibliographic information / Pat Riva, Patrick Le Boeuf, Maja Žumer. August 2017. – Revised after world-wide review, endorsed by the IFLA Professional Committee. – Available at: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/frbr-lrm/ifla-lrm-august-2017.pdf (accessed 2017-09-01).

7. ISBD : International standard bibliographic description / recommended by the ISBD Review Group ; approved by the Standing Committee of the IFLA Cataloguing Section. – Consolidated ed. – Berlin ; Munchen : De Gruyter Saur, 2011. – xvii, 284 p. – (IFLA series on bibliographic control ; vol. 44)

8. ISBD : Международное стандартное библиографическое описание : консолидированное издание : перевод с английского / Рос. библ. ассоц., Межрегион. ком. по каталогизации, Рос. гос. б-ка ; пер. с англ. Н. В. Шпановой ; науч. ред. пер.: Т. А. Бахтурина, Н. Н. Каспарова (рук. проекта). – Москва, 2014. – 325 с.

9. Российские правила каталогизации = Russian cataloguing rules / [авт. коллектив: Н. Н. Каспарова (рук.) и др. ; редкол.: Н. Н. Каспарова (гл. ред.) и др.] ; Рос. библ. ассоц., Межрегион. ком. по каталогизации, Рос. гос. б-ка. – Изд. 2-е, испр. – Москва : Пашков дом, 2008. – 660, [1] с.
ISBN 978-5-7510-0410-1

10. Statement of International Cataloguing Principles (ICP) 2016 by IFLA Cataloguing Section and IFLA Meetings of Experts on an International Cataloguing Code. – Edition with minor revisions, 2017. – Den Haag, 2017. – 21 с. – URL: https://www.ifla.org/files/assets/cataloguing/icp/icp_2016-en.pdf (дата обращения: 02.11.2020).

11. Соотношение понятий „заголовок" и „точка доступа": к разработке нового национального стандарта взамен ГОСТ 7.80–2000 / Т. А. Бахтурина. // *Библиография и книговедение*. – 2021, N 2, с. 56-60.

IV – 2 ГОСТ 7.80–2000. Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления – проблемы терминологии (исследование с посвящением *Милену Куманову*)

IV – 2 ГОСТ 7.80–2000. Библиографски запис. Заглавие. Общи изисквания и правила за съставяне – проблеми на терминологията (изследване с посвещение на *Милен Куманов*)

IV – 2 ГОСТ 7.80–2000. Bibliographic record. Heading. General requirements and rules – terminology problem (study with dedication to *Milen Kumanov*)

КАК БОЛГАРИЯ СТАЛА НЕЗАВИСИМОЙ

Игорь Быстрый

Экономический аспект этой проблемы, как правило, не рассматривается авторами ни русских (раньше советских), ни болгарских учебников, как для средней, так и для высшей школы. В результате, неосведомленные выпускники школ верят некоторым недобросовестным ученым и бессовестным политикам, выступающим с русофобскими заявлениями типа: „В 1878 году русские создали из большой болгарской общности маленькую державицу, чтобы ею можно было легко управлять" (проф. Н. Генчев на митингах СДС 3 марта 1990 и 1991 гг., посвященных Освобождению Болгарии). Вот почему правду об экономике Освобождения Болгарии должен знать каждый болгарский патриот. И каждый … гражданин России. Именно этому посвящена настоящая статья. Мы надеемся, что малоизвестное содержание ее будет рассмотрено во многих болгаро-русских семьях и даст основательные аргументы тем, кто стремится укрепить болгаро-русские связи.

1. Сколько стоило России Освобождение Болгарии. Русско-турецкая война 1877-1878 гг. истощила российскую государственную казну. К началу 1878 г армия не имела боеприпасов, провианта, обмундирования и финансов. По этой причине, между прочим, как и из-за антирусской демонстрации английской эскадры перед Константинополем и русофобской кампании в английской прессе, российская армия прекратила свое победоносное шествие в Сан-Стефано – всего лишь в 15 километрах от турецкой столицы. Поскольку истощение российской казны было известно всему миру, контрибуция, предъявленная Россией Турции в Сан-Стефано, не была изменена Берлинским трактатом. Контрибуция составляла 310 млн. рублей золотом или 1 240 млн. франков.

2. Турция выплачивала контрибуцию не без помощи Болгарии. Каждый год Княжество вносило в турецкую казну 3,5 млн. франков, а Восточная Румелия – около 2,3 млн. франков. Когда в 1885 г. произошло Воссоединение, объединенная Болгария стала ежегодно выплачивать Турции 5,8 млн. франков. За период с 1878 г. до 1908 г. это составило 174 млн. франков – солидная сумма для такой небольшой страны, как Болгария!

3. Объявление независимости Болгарии произошло одновременно с преобразованием титула Фердинанда I из княжеского в царский. Это деяние „слона" (прозвище Фердинанда среди правителей Европы за большие уши, громадный нос и маленькие глазки) возмутило всех монархов. Не меньше возмутил их тот факт, что Болгария, объявив о своей независимости, первая нарушила Берлинский трактат и дала Австро-Венгрии повод также нарушить его, аннексировав Боснию и Герцеговину. Впоследствии поступки Фердинанда дорого обошлись Болгарии: в 1913 году (после Межсоюзнической войны) не нашлось ни одной страны, которая заступилась бы за „царя". Между прочим, в противовес утверждениям всех учебников (и распространенному убеждению) титул Фердинанда I, утвержденный европейскими монархами, был не „царь", а „король". Аналогично: до референдума 1947 года Болгария была не царством, а королевством. Названия же „царь" и „царство" были, так сказать, для внутреннего употребления, но, как было сказано выше, эти названия стоили Болгарии чрезвычайно дорого.

Акт о независимости Болгарии вызвал резкое возражение турецкого правительства. Подстрекаемое западными кредиторами, оно потребовало от Болгарии выплаты 429 млн. левов золотом и возвращения Восточной Румелии. Затем, опираясь на поддержку Великобритании и Франции, оно увеличило свои требования: за признание своей независимости Болгария должна была уплатить 650 млн. франков золотом и уступить некоторые территории. Поскольку Болгария отказывалась выполнить эти невозможные требования, обе стороны начали готовиться к войне.

И тут неожиданно Болгария получила мощную поддержку со стороны России. Императорское правительство решительно и твердо настояло на том, чтобы Турция, во-первых, отказалась от территориальных претензий, а во-вторых, существенно уменьшила „выкуп" за независимость. Под угрозой войны с Россией Турция была вынуждена согласиться на оба предложения: она сократила материальные претензии до 125 млн. франков, т.е.

до остаточной части контрибуции России.

Между тем, стамболовистские правительства, выполняя чрезмерную милитаристскую программу Фердинанда первого, довели к 1907 г. внешний долг Болгарии до 347 млн. франков золотом (сюда входили также взятки Фердинанда I, осевшие в берлинских банках, и взятки генералов Рачо Петрова и Михаила Савова – прямого предка депутата Стефана Савова).

К концу 1909 г. государственные займы составили сумму 752 537 500 левов (см. В. Георгиев, Ст. Трифонов. История на българите в документи. Том 1, стр. 512. Изд. „Просвета"). Вот почему Болгария просто не могла выплатить за свою свободу требуемые 125 млн. франков, а соглашалась лишь на 82 млн. франков. Казалось бы, дело зашло в тупик. И Россия вновь пришла на помощь Болгарии. Она простила Турции остаточный долг по контрибуции в 125 млн. франков золотом при условии, что правительство Абдул-Хамида II признает независимость Болгарии. 19 апреля 1909 года в Стамбуле был подписан турецко-болгарский протокол, в силу которого прекратились финансовые споры между Турцией и Болгарией: с этого момента Болгария действительно стала независимой.

В тот же день в Петербурге состоялось подписание русско-болгарского соглашения. В соответствии с ним: 1) Россия дарила Болгарии 43 млн. золотых франков; 2) Болгария брала на себя обязательство выплатить России 82 млн. франков в течение 75 лет с ежегодной процентной ставкой 4,75 %; 3) дар России и долг Болгарии не обусловливались гарантиями, залогами, политическими или другими условиями.

За период с 1909 по 1917 гг. Болгария успела выплатить России всего лишь 11,33 млн. левов золотом. Остальная часть долга была прощена Советским правительством в 1918 г., аннулировавшим все долги и внешние доходы императорской России.

4. Болгария и Россия. Здесь не место обсуждать или осуждать действия Императорского или Советского правительств. Важно другое: и Освобождение Болгарии, и ее независимость оплачены кровью и потом трех славянских народов – русского, украинского и белорусского. Историческая ретроспектива показывает: стоит зазнавшимся политикам оторвать Болгарию от России, как незамедлительно наступает катастрофа. Так было в 1913 г. Так было в 1918 г. Так чуть было не стало в 1944 г.

Ныне Болгария также не может существовать без России. Потому что обе страны имеют схожие языки, схожие обычаи, соприкасающиеся культуры, наконец, почитают одних православных святых. Необъятный рынок России открыт для Болгарии, в то время как европейский рынок закрыт и будет закрыт для болгарских товаров (это доказала еще в 1991 г. крупный экономист и хозяйственный деятель Дора Белчева). Россия может продавать Болгарии сырье за приемлемые цены, а западные монополии сдирают с болгарских промышленников „три шкуры". Болгария и Россия имеют аналогичные экономические структуры, одинаковые технические стандарты. Уже по этим причинам Болгария должна проводить независимую, но дружественную по отношению к России политику, политику неприсоединения к военным блокам.

20 ноября 1997 г.

IV – 3 Болгария – Россия – независимость (исследование)

IV – 3 България – Русия – независимост (изследване)

IV – 3 Bulgaria – Russia – independence (study)

ЦЪРКОВНО-НАЦИОНАЛНО ДВИЖЕНИЕ НА БЪЛГАРИТЕ В СТАРА ЗАГОРА ПРЕЗ ЕПОХАТА НА ВЪЗРАЖДАНЕТО

Вера Бонева

В устоите на движението за църковнонародна самостойност в град Стара Загора[1] стои подвигът на един от последните новомъченици за християнската вяра, канонизиран след смъртта му от Цариградската патриаршия – *свети Игнатий Старозагорски*. От житийния цикъл за светеца и от други възрожденски свидетелства знаем, че роденият в Ески Заара българин получава църковно образование и приема монашеско подвижничество, като пребивава в различни православни манастири на Балканския полуостров, включително и в силно свързания с родния му град Рилски манастир. Насилен по стечение на ред неблагоприятни обстоятелства да приеме исляма, той прави публичен отказ от нежеланата религиозна принадлежност, за което е убит по насилствен начин в Цариград на 8 октомври 1814 г. Едва ли по случайност годината на мъченическата смърт на свети Игнатий съвпада с решителните моменти в организирането на антиосманската проелинистическа организация Филики етерия[2]. Не е случаен и фактът, че славата на новомъченика се разнася бързо из православните средища на Балканите. По настояване на атонските монаси загиналият духовник е канонизиран, а съставеното от йеромонах Онуфрий Иверски житие и до днес е част от цикъла на богословския канон. Както може да се предположи, паметта към новомъченика е особено силна в родния му град. Водещи учени като Христо Темелски и Пламен Павлов считат, че именно тази слава е тласнала пребиваванията в средата на XIX век в Стара Загора Васил Левски да избере монашеското име Игнатий.

По стара християнска традиция и в съответствие с действащата в Османската империя милет система социалният живот на локалните общности в казалийския център е концентриран около местните църкви. Както стана дума по-горе, основните махали на българите се намират в периферията на историческия център на града и носят имената на храмовете, около които гравитират българите – „Св. Димитър", „Св. Богородица", „Св. Николай" и „Св. Троица". Всеки един от четирите християнски храма има богата собствена история през епохата на Възраждането, която намира естественото си продължение в следосвободенска България, включително и до наши дни.

Църквата „Св. Димитър" е най-старият български храм в града и единственият, който се намира в пределите на старата крепост (хисарлъка). Археологически податки и писмени данни дават основание да се счита, че в основите на издигнатия през 1743 г. храм стои предходна православна култова постройка. В хода на българския стопански, социален и демографски подем старата църква става тясна и неуютна. По тази причина в периода 1858-1859 г. в имот, намиращ се в близост до старата „папаз еви"[3], дебърски майстори издигат ново трикорабно тяло на стария храм Св. Димитър. Довършителните работи по храма, включително зографисването и обзавеждането, продължават до 1861 г., но в деня на Св. Димитър – 26 октомври 1859 г., от амвона на храма учителят Тодор Шишков държи прочувствено слово за градивните импулси в местното българско общество: Той дефинира новата църква като плод на гражданското съгласие и продължава: „Този Божий храм, тази черква, дето сме събрани днес всинца с едно сърце, с една душа, с едни мисли, да прославим и почетем паметта на тогози великаго угодника Христов Димитрия – това здание, думам, можеше ли са се изкара дотолкози и да съществува сега, ако не бяхме се съгласили за неговото съградяване? <…> И тъй, сега имаме основана нова черква, която, с Божията воля, скоро ще видим изкарана и готова да ни събира на молитва и моление към Създателя." След пълното завършване на храма той се превръща в център на важни събития – пребиваването на Васил Левски в града, актовете по провъзгласяване на църковната независимост, посрещането на руските войски. Пострадва силно в пожарищата от юли 1877 г., но е най-запазената българска църква, когато през януари 1878 г. оцелелите старозагорци се връщат в изпепеления си град. След Освобождението, по историческа традиция, храмът „Св. Димитър" е превърнат в катедрален[4] за новооснованата Старозагорска митрополия.

Историята на *храма „Св. Богородица"*[5] в махалата Акарджа ни отвежда към 1768 г., когато според местните летописци, чрез нея е пренесена църковната традиция от съседното на града Ново село. Храмът е издигнат относително бързо и е имал непредставителен вид – дървена вкопана в земята еднопространствена конструкция.

След прибирането на старозагорци от временната миграция в околните села, предизвикана от чумата от 1837 г., църквата е построена отново. Новата сграда е представителна – трикорабна каменна църква с два реда от по 6 колони в наоса. Подът е постлан с бял и черен мрамор в шахматна шарка. Зографисана е от поп Иван от град Елена. Обновяването е станало основно с дарения от богати граждани и еснафи, с безплатен труд на по-бедните акарджалии и с благословията на търновския митрополит Иларион. Храмът е осветен през 1840 г. от червенския епископ Неофит.

През втората половина на XVIII век нараства броят на българското население в трите махали, намиращи се в югозападната част на града, чието православно население по традиция се е черкувало в метоха на Рилския манастир. През 1801 г., след получаване на съответното правителствено разрешение, в района е издигната малка *църква „Св. Николай",* която през 1808 г. е унищожена и осквернена от фанатизирани мюсюлмани. Църквата е издигната на същото място с новополучен ферман (разрешение от султана) през 1834 г., когато е и осветена от търновския митрополит Иларион. По настояване на енорите и по разпоредба на епитропите[6] в храма се служи на църковнославянски език, а приходите се ползват основно за издръжка на създаденото и действащо до Освобождението към църквата прочуто Светиниколско училище. По своя външен вид църквата Св. Никола не е особено представителна – кръстокуполна конструкция, крепена от колони, обзаведена с резбована олтарна стена и покрита с двускатен дъсчен покрив, върху който кокетно стои малък купол. На източната фасада е бил поставен кръст, но камбанария не е била издигната. С цел компенсиране липсата на звънарник, през 1850 г. е издигната малка кула върху покрива на построеното в двора училище. Камбаната от тази кула е призовавала и учениците за занятия, и християните за молитва. Единствената запазена панорамна снимка на града от 1876 г. представя на преден план комплекса църква/училище „Св. Никола", доминиращ по естествен и внушителен начин над югозападните градски махали и свидетелстващ за ключовите феномени на старозагорското развитие през визираната епоха; а и на Българското възраждане в цялост.

Чистобългарските северозападни квартали на Ески Загра не разполагат със свой храм до 60-те години на XIX век. През 1863 г. те получават разрешение да издигнат такъв и, въпреки пречки от страна на фанатизирани мюсюлмани, успяват да построят *църквата „Св. Троица"* до началото на 1864 г. По договор с общината иконите са изписани от художника Николай Павлович между 1864 и 1866 г. Църквата поддържа две училища за местните деца – мъжко взаимно и девическо взаимно. По време на боя за Стара Загора на 19 юли 1877 г. в храма намират прибежище над 1000 българи, които са безжалостно избити от турците. По тази причина, възстановената след военната разруха църква е не само квартален православен храм, но и сакрално място за почит към невинно загиналите в първата фаза на Освободителната война старозагорци.

Обединени около своите православни храмове и възпитавани от незапомнени времена в бащината православна вяра, старозагорци се включват активно в движението за църковнонароден суверенитет, разгърнало се през втората и третата четвърт на XIX век. Инициативите за прекъсване на йерархическата подчиненост на Цариградската патриаршия и за учредяване на самостоятелна българска православна църква са силно подвластни на модерния национализъм, дерзаещ за учредяване на самоуправляващи се държавни и протодържавни структури, които да обхващат цялата етническа територия на нацията. В качеството си на участници в църковното движение старозагорци водят борба поне на три фронта: 1) срещу търновските митрополити[7], в чиято юрисдикция се намират; 2) директно срещу денационализаторската, данъчната и кадровата политика на Цариградската патриаршия; 3) за обособяването на отделна църковна област на юг от Балкана, включваща Старозагорско, Казанлъшко, Новозагорско и част от Чирпанско. На практика, всички посочени цели са постигнати в рамките на Възраждането, като формалното устрояване на Старозагорска епархия се отлага по политически причини за периода след Съединението на Княжество България и Източна Румелия през 1885/86 г.

Първите местни актове на борба срещу патриаршеското влияние се реализират през 40-те години на XIX век, когато на етапи е прекратено гръцкото богослужение в трите действащи тогава в града църкви. Инициирани и осъществени от младите и по-буйни мъже те се свеждат до разпоредби на свещениците да служат на български език, до скриване и/или унищожаване на гръцките богослужебни книги. По думите на хаджи Господин Славов акцията в църквата „Св. Богородица" протича по особено впечатляващ начин. „Неколцина младежи – разказва хронистът – един неделен ден, след отпуска на черковата[8] „Св. Богородица", влизат в нея и колкото гръцки черковни книги намерили всичките ги съдират на парчета разхвърляни из черковата. <…> По тоя начин и в черковата „Св. Богородица" престана да се чува, нито да се чете, нито да се пее по гръцки и псалтът Димитроту начна насила да се учи да прочита на славянски черковните правила." Успоредно с това, местните училища са освободени от митрополитската опека и от елинските даскали. Вследствие на описаните акции пристигналият през 1847 г. търновски митрополит Атанасий (1846-1848) служи в църквата „Св. Николай" на църковнославянски език и въпреки това предявява непомерни данъчни претенции към старозагорци, вследствие на което е изпратен от града с тежки закани и неподобаващи провокации от страна на младите българи.

През април 1856 г. цариградските българи подават прошение от името на целия народ с искане за самостойна йерархия, допълнена от някои елементи на административна автономия. През есента на същата година те потърсват подкрепа от регионите с поръка за упълномощаване на специални пратеници, които да донесат в столицата аналогични прошения, потвърдени от мухтарските[9] и общински печати на всички официални структури в казата. Старозагорци, убедени в основателността на споменатата претенция, веднага организират кампания по написване и подписване на съответния документ. Успоредно с това, те упълномощават своя съгражданин хаджи Господин Славов да отпътува за Цариград с ескизаарското прошение и да участва в националното представително събрание

по църковния въпрос. Представителят изпълнява изрядно мисията си, като прекарва седем месеца в столицата – от януари до юли 1857 г. За съжаление, форумът не успява да убеди правителството в необходимостта от създаване на самостоятелна българска йерархия. Въпреки това, старозагорци не се отказват от исканията си. Те упълномощават столичните българи, сред които е и техният съгражданин Александър Екзарх, да продължат да настояват за скъсване на йерархическите връзки с Цариградската патриаршия.

В края на 50-те години българската общност в града практически прекъсва връзките си с Търновската митрополия и с Цариградската патриаршия. Общината се самоорганизира на светска основа. Разширява се култът към светите братя Кирил и Методий като опора на историческата и езикова идентичност на нацията. Пристигналият в града през пролетта на 1859 г. митрополит Григорий Търновски буквално е прогонен без да бъдат удовлетворени претенциите му за владишки данък в размер на 92000 гроша. На получените от патриарха критики за непокорството, формулирани в специално послание до общината, старозагорци отговарят с открито писмо, публикувано в „Цариградски вестник" на 5 декември 1859 г. Съставено в стилистиката на православната епистоларна традиция, посланието до патриарха обвинява митрополита в сребролюбие и в неспособност да изпълнява архиерейските си задължения. Отказът на Григорий да даде част от дължимата сума на годишния данък за местните училища е изтълкуван като саботаж на просветителските функции на църквата. Този отказ и третирането на свещениците като „илоти" са посочени като основни причини владиката да бъде лишен годишния църковен данък и чрез заплаха за саморазправа да бъде провокиран да напусне града завинаги. След този случай старозагорци свалят доверието си от търновския митрополит, прекратяват всякакви контакти с него, спират да плащат църковни данъци, пренасочвайки немалките за времето си суми към строителство на училищни сгради и за издръжка на образователни институции. Макар и в църковна форма, този акт има характер на административна „революция", в хода на която подвластните на Вселенския патриарх старозагорци напускат структурите на хилядолетната институция, поемайки част от основните ѝ функции на локално ниво – чрез общината, местните духовници и избран от тях временен църковен предстоятел.

Описаният акт е логична прелюдия и на следващата стъпка – реалното скъсване с Цариградската патриаршия. Съществото в случая е, че старозагорци предприемат самостоятелни действия в споменатата насока успоредно, а в известна степен и малко по-рано от цариградските българи. На 15 март 1860 г. те отправят поредно отворено писмо – този път до великия везир Фуад паша с искане да бъде призната безусловно независимата българска йерархия. Мотивът е общонационалната претенция за несъразмерно участие на българите в представителното събрание на Цариградската патриаршия, което има за задача да реформира структурата и данъчната политика на хилядолетната православна институция. И тай като воля за подобни реформи, според старозагорци, към тогавашния момент не съществува, те почтително молят „Ваше Превъзходителство да съдействува за възраждането на потъпканата наша народна йерархия." (Вестник „България", бр. 53 от 23 март 1860.) Във формален план цариградските българи оповестяват въпросното искане в хода на Великденската акция от 3 април 1860 г., а старозагорци се присъединяват към прокламираната църковна самостойност с пищен ритуал на 11 май 1860 г., при който умело съчетават императива за скъсването йерархическите връзки с Фенер със светлия просвещенски празник на светите братя Кирил и Методий. В хода на тържествената литургия старозагорските духовници не споменават имената на патриарх Кирил и на митрополит Григорий, а името на символния предстоятел на прокламираната църковна йерархия – епископ Иларион Макариополски.

В края на 50-те и началото на 60-те години на XIX век волята на нацията за църковна самостойност среща упорното противопоставяне от страна на всички основни фактори в Османската империя – светска власт, Вселенска патриаршия, чуждестранна дипломация. Активизират се *протестантската и униатската пропаганди*[10], които създават свои бази и в големия тракийски град. Полуприкритият прозелитизъм на протестантите, за който стана дума по-горе, е частично оплоден в популярното девическо училище, организирано от американската мисия. След дискредитирането на Чарлз Морз през 1867 г., обаче, станцията на американските мисионери изпада във видим упадък и спира да упражнява реално въздействие върху модернизационните процеси в града, при все че съществува до Освобождението. Спорът с униатите е решен по-бързо и по-радикално. След като в края на 1860 г. учителят Христо Ваклидов е заподозрян във връзка с прокатолическата пропаганда, ръководена от Драган Цанков и провеждана от неговия вестник „България" (1859-1863), учителят е отстранен от длъжност, а униатският вестник е забранен от общинарите. На 13 февруари 1861 г. всички общински лидери, учители, свещеници, читалищни членове, ръководители на еснафски организации се подписват под официален протест, в който декларират, че нямат нищо общо с учредената и призната от правителството българска униатска църква. Декларират също, че единственото им валидно искане по спора с Вселенската патриаршия е признаване на независимата българска йерархия като самостойна православна институция.

През май 1861 г. старозагорци за пореден път показват, че са обединени зад спомената програма-максимум на църковнонационалната борба. Те изпращат като свой представител в общобългарското събрание в столицата хаджи Господин Славов, гласувайки му издръжка от 5000 гроша, четиримесечен срок на командировката и задължение да не гласува за проект по църковния въпрос различен от пълна йерархическа самостойност. „Представителят ни – свидетелства в спомените си хаджи Господин Славов – всяка седмица кореспондираше със съгражданина ни Иван Стоянов, чрез когото съобщаваше на общината деянията на представителите в Цариград по черковния въпрос, но за зла чест тази кореспонденция се опропасти във времето на Руско-турската война през 1877 г." Резултатът от работата на българското представително събрание в столицата от лятото на 1861 г. е по-скоро символичен, а напредъкът на църковния въпрос в национален план до 1864 г. остава твърде проблематичен.

В противовес на бавния вървеж на общонационалните дела по спора с Вселенската патриаршия, утвърждаването на българската идентичност в големия тракийски град се развива с особено бурни темпове в последното десетилетие преди прокламирането на Фермана за учредяване на Българската екзархия на 27 февруари 1870 г. Визираната тенденция намира израз и в някои на пръв поглед неформални събития като тържественото отбелязване на завръщането на духовните лидери на борбата – Иларион Макариополски, Паисий Пловдивски и Авксентий Велешки – в столицата след тригодишно заточение. След като в началото на октомври 1864 г. радостната новина плъзва из Ески Заара, е организиран „народен празник и молебствие". На 17 октомври 1864 г. вестник „Съветник" съобщава подробности за старозагорския отзвук на радостното събитие: „Тъй като се нареди от общината да стане тържество подир пладне на този ден (3 октомври), като се затвориха всичките български дюкени по чаршията и по махалите, клепалата на 4-тях ни църкви хванаха радостно да бият и всичките млади и стари, мъже и жени се стекоха в черквите, гдето са извърши благодарствено молебствие." Учителите изричат подходящи слова, черните крепове върху владишките тронове на храмовете (поставени в началото на заточението на владиците през февруари 1861 г.) са отстранени, а ликовете на тримата народни герои се обкичват с цветя. С цветя е обкичен и портрета на султана, издал разрешение за освобождаването на владиците. Вечерта и през нощта 100-150 младежи обикалят тържествено града с „байрак, гайди и пение", охранявани от едно заптие. Посещавайки къщите на по-видните българи, радостните младежи получават поздравления и бакшиши. „И така се събрало едно количество пари, от което момците платили на гайдаря, дали бакшиш на заптието, а остатъка дарили на читалището. Наистина – обобщава анонимният дописник, – това народно чувство на младите ни съграждани се похвали и от турци, и от българи."

„Това народно чувство" окуражава старозагорци да поставят в писмена форма искането на нацията за пълна църковна самостойност лично пред посетилия града в средата на август 1866 г. одрински валия Куршид паша. В промисления текст, представен от името на българите от цялата старозагорска каза, се припомнят „угнетенията и злоупотребленията на гръцкото духовенство" спрямо българите и се декларира, че няма да бъде прието никакво компромисно решение на въпроса. „Едно спогождание" е невъзможно и единствената възможност за изход от конфликта е „преотстъпване на нашите законни правдини" чрез „съвършеното отделяне от Патриаршията в управлението на черковните дела". (Вестник „Время", 3 септември 1866.) Този непримирим възглед по тежкия спор с Вселенския престол, споделен от българите в десетки други големи селища – включително и епархийски центрове – представлява ключовата предпоставка за извоюването на църковната самостойност на нацията, легитимирана чрез Фермана за учредяване на Екзархията.

Веднага след оповестяването на радостната новина за създаването на Българската екзархия старозагорци организират общоградско тържество и молебствие. След това изпращат 25 турски лири в столицата, за да подкрепят финансово новата институция. В началото на 1871 г. към Цариград отпътува и представителят им хаджи Господин Славов, който участва активно в Църковно-народния събор, заседавал от 23 февруари до 24 юли 1871 г. и изработил Устава за управление на Екзархията. В хода на събора старозагорският пълномощник представя претенциите на своите съграждани за обособяване на самостоятелна Старозагорска митрополия. Съображенията му са приети принципно, но тъй като съборът няма съответните правомощия, а и изработеният Устав в крайна сметка остава непотвърден от правителството, въпросът за Старозагорската митрополия остава нерешен до Освобождението от османско владичество. Въпреки основателното си тежнение за превръщане на града си в митрополитски център, старозагорци приемат назначението на Иларион Макариополски за търновски митрополит и в началото на 1873 година тържествено го посрещат в града и казата. Приемат архиерейските му разпоредби. Преустрояват управлението на местните си дела според Екзархийския устав. Изпращат свой представител в Епархийския смесен съвет в Търново – Петко Тенев Сахатчи. Започват да плащат църковни данъци. Така, за пореден път българите в големия град в Тракия демонстрират своята гражданска зрелост, съчетана с готовност за частични компромиси на локалните интереси в името на общобългарските идеали за църковна самостойност и политически суверенитет.

Бележки

1. В пределите на настоящия текст имената *Стара Загора, Ески Заара (Ески Загра) и Железник* се употребяват като равнозначни обозначения на града. В предосвободенските десетилетия те функционират успоредно, но с различен интензитет. Турското име присъства в официалната документация, в чуждестранните свидетелства и в голяма част от българоезичните текстове. През 60-те и 70-те години *Железник* набира авторитет, но в последните предосвободенски години е заместено от съвременното наименование на града.

2. *Филики етерия* (Дружество на приятелите) е конспиративна организация, създадена през 1814 г. и ръководена от гръцкия елит с цел организиране на общобалканско християнско въстание срещу османската власт. Мнозина българи се включват в комитетската мрежа на организацията и по-късно участват в Гръцкото въстание (1821-1828), последвано от Руско-турската война 1828-1829, в резултат от които през 1830-1832 г. се учредява модерната гръцка държава със столица Атина.

3. *Попска къща* (тур.) – така турците са наричали малкия и приличащ на жилищна постройка български храм.

4. В православния канон *катедрален* се нарича храмът, в който по правило служи предстоятеля на съответната църковна област – митрополита.

5. Официалното име на храма е „Св. Въведение Богородично". Сред старозагорци през Възраждането, а и сега църквата е известна с името „Св. Богородица", което име ползвам и в настоящото експозе.

6. *Енорити* (гр.) са членовете на една енория – общност, обединена около конкретен храм. *Епитропи* са светски лица, настоятели на храма, които се избират от еноритите ежегодно и контролират част от църковните дейности, свързани с управлението на имота, с финанси, с контакти извън енорията и др.

7. По историческа традиция Старозагорска каза влиза в състава на Търновската митрополия, като пряката църковна власт над региона се упражнява от подчинения на търновския митрополит червенски (русенски) епископ. Значимата за епохата географска отдалеченост на града от двата архиерейски центъра (Търново и Русе) осигурява относителна независимост в църковните дела на местните българи, които страдат не толкова от денационализаторския натиск на гръцките митрополити, колкото от фискалната им политика.

8. *Отпуск на черковата* е старинна формулировка за края на литургията.

10. *Мухтарите* (тур.) са официализираните представители на локалните български общности (квартал, село) пред османските власти.

11. *Протестантските и униатски (католически)* проповедници и центрове се възползват от конфликта между българите и Вселенската патриаршия и се опитват да отклонят църковното движение от руслото на православието. Инициативите им остават без успех, при все че разполагат с политическа подкрепа от страна на османската администрация и от страна на някои западноевропейски дипломатически мисии.

Използвани източници

1. **Аяров**, Иван, Нейчо Кънев и Невена Ганева. Възрожденска Акарджа и Стара Загора. – Стара Загора, 2004.

2. **Бонева**, Вера. Възраждане : България и българите в преход към Новото време. – Шумен : Унив. изд-во, 2005.

3. **Бонева**, Вера. Българското църковнонационално движение 1856-1870. – София : Фабер, 2010.

4. **Донева**, Ваня. Протестантската пропаганда и българската общност в Стара Загора (50-те – 70-те год. на XIX в.). // *От* регионалното към националното. Просветното дело и музеите. – В. Търново, 2016, с. 37-54.

5. **Донева**, Ваня. Съграждането на православните храмове в Стара Загора през Възраждането. // *Епохи*, 2013, кн. 1, с. 390-400.

6. **Илиев**, Атанас. Спомени [с план на Стара Загора и 80 образа в текста]. – София : Бълг. акад. на науките, 1926.

7. **Илков**, Димитър. Принос към историята на град Стара Загора. – Пловдив, 1908.

8. История на Стара Загора. – София : Наука и изкуство, 1966.

9. **Недев**, Недю. История на храм паметника „Св. Троица" и Мавзолей костница „19 юли 1877 г.". – Стара Загора, 1993.

10. **Ников**, Петър. Възраждане на българския народ. Църковнонационални борби и остижения. – София : Наука и изкуство, 1971.

11. **Славов**, хаджи Господин. Хронологическо описание на по-важните и забележителни събития в град Стара Загора в черковно, училищно и общонародно отношение в XIX в. – Стара Загора : Изд. к-ща „Кота", 2008.

IV – 4 църковно-национално движение на българите – Възраждане – Стара Загора (изследване)

IV – 4 церковно-национальное движение болгар – Болгарское возрождение – Стара Загора (исследование)

IV – 4 movement for Bulgarian national church – Bulgarian national revival – Stara Zagora (study)

БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА ЕМИГРАЦИЯ В ИСТАНБУЛ (1944-1956 г.)

Боряна Бужашка

Животът и дейността на българската политическа емиграция след 1944 г. се вписва в общата българска политическа история, макар и пренебрегвана и заклеймявана през един почти половинвековен период. След 1989 г. дейността на емигрантските политически организации зад граница в периода на комунистическа България е широко изследвана и дискутирана. Голяма част от публикациите имат мемориален характер и са главно от самите преки участници в събитията[1]. Публикувани са и документи на самите организации[2]. Не е малък и броя на чисто научните разработки.[3]

Колкото и да са пълни и обективни излезлите през последните десетилетия изследвания и документални публикации, то към тях могат да се прибавят и сега, а и в бъдеще, нови извори които да осветлят колкото се може по-точно, както дейността на отделни личности от емиграцията, така и на организациите, които емиграцията създава в Западна Европа и САЩ. Голямата емигрантска вълна от България, която поставя началото на т. нар. вражеска емиграция започва в дните непосредствено преди 9 септември 1944 г. и с различен интензитет продължава до края на 80-те години на XX век. Условно в този период могат да се очертаят два етапа в развитието на емигрантските организации. Първият обхваща времето от тяхното организационно създаване, когато водещи фигури са политически емигранти, които по стечение на обстоятелствата търсят своето физическо спасение зад граница. Този етап приключва приблизително със смъртта на един от най-изявените лидери на българската емиграция Г. М. Димитров в края на 1972 г. Границите на втория етап са приблизително от началото на 70-те години до началото на 90 – те на XX век. В него повечето водещи фигури вече не са политически дейци от преди 9 септември 1944 г., а техните наследници, които израстват и получават образование на Запад, както и новопристигащи емигранти, идващи от социалистическа България, които търсят по-големи възможности за свободно развитие. Настоящето съобщение проследява един, сравнително кратък период на първоначалното създаване на емигрантските организации и проблемите с които се сблъскват първите емигранти.

Веднага след 9 септември 1944 г. основна точка в която се събират емигранти е Истанбул. От там те се разселват в Западна Европа и САЩ.

Първите емигранти българи в Турция са главно офицери и полицаи, забегнали около 9 септември 1944 г. Техният брой е много малък. Към тях по-късно се присъединяват и няколко души невъзвращенци – бивши дипломати при българските официални представителства, като М. Карагъозов, Янко Пеев и др.[4] Числото на политическата емиграция се увеличава особено след 1947 г. и след това във връзка с унищожаване на ляво-буржоазната опозиция на Никола Петков. Така към септември 1949 г. в Турция има към 330 души емигранти. След подробни разпити от органите на турската безопасност те са настанявани в мизерни общежития на международната помощна организация за емигранти – ИРО. Даваната храна е съвсем недостатъчна, а паричната помощ – твърде малка и нередовна. Помощта се разпределя от общ емигрантски комитет, изграден към представителството на ИРО в Турция в състав – председател Гази хан, подпредседатели Александър Менегори – албанец, Стратия Скерлев – българин, секретар – Анрел Дечей, касиер – Вуко Зимбилич, членове – Димитър Вацов – българин, Келчински – поляк и др. В голямата си част емигрантите са принудени сами да си търсят прехраната. Първоначално никой не желае да ги приеме на работа, защото според закона за чужденците в Турция чужденецът няма право на държавна работа. В дипломатическо донесение за отношението на турските власти към българските институции и учреждения се съобщава, че се събират средства сред българската колония в Истанбул за емигранти, създаден е канал за емигранти и „комитет за подпомагане на емигранти", като чрез него „турските власти организират референдум за или против правителството на Отечествения фронт".[5]

Сред емиграцията са оформени две политически групи: подкомитет при Български национален комитет (БНК) на Г. М. Димитров (Гемето) и националистическата организация, подкомитет на „Български национален фронт". Макар с много скромен организационен живот, в Турция действа и БЗНС – Врабча 1.

Подкомитетът на БНК е организиран в края на 1948 г. начело с бившия опозиционен депутат от БЗНС

(Н. Петков) – Стратия Скерлев. Повечето от членовете на групата са от бившия опозиционен БЗНС (Н. Петков) или негова младежка организация. Подкомитетът получава издръжка от центъра на БНК във Вашингтон и от Подкомитета в Мюнхен. Общо взето, финансовото му положение е лошо. Повечето от неговите членове са настанени в с. Пендик около Истанбул и работят по градини. През 1952 г. от БНК се отцепва група, която създава и „Кръжок Гичев". По сведение на българските тайни служби тази група работи с американското разузнаване и със сръбски кралски разузнавателен център, за който се опитва да вербува агенти от българската колония.[6]

Групата на националистите – БНФ, е организирана в средата на 1949 г. начело с Любомир Нейков, обявил се за невъзвращенец през 1946 г., когато е бил изпратен с търговска мисия в Турция. Членове на организацията са предимно бивши цанковисти, легионери, бранници, офицери. Групата не води организационен живот. Поддържа връзки с подкомитета на Български национален фронт (БНФ) в Мюнхен, с „Възраждане" в Париж и разпространява техните издания. Има отношения и с царското семейство.[7] По тази линия имат известна симпатия от членове на българската колония.[8] Една част от тази емиграция се поставя в услуга на турското и английското разузнаване. Двете разузнавания работят заедно по отношение на емигрантите – особено с тези, които се изпращат обратно в България. „Англичаните дават парите, а турците разрешение и мястото на границата, откъдето трябва да се мине. От получените сведения се ползват и двете служби".[9] Сред българската колония се води активна пропаганда против България и се полагат усилия за вербуване на нейни членове, но не се получават желаните резултати. Все пак през този период българската колония е смутена и уплашена, но гледа с подозрение на емиграцията. Само няколко души като Пандо Стумбов, Ламбо Аргиров, Петър Христов, Аргир Черкезов им оказват по-голямо внимание и помощ. На годишнините от смъртта на Н. Петков групата на земеделците организират панихида, а националистите провеждат панихида на годишнините от смъртта на цар Борис III.

Представителите на емиграцията поддържат близки контакти с турските власти. По донесение на ДС, на годишните събрания на дружество „Радост" (благотворителна организация на българската колония) присъстват по един или двама цивилни полицаи и записват изказванията на членовете. „По-добрите и активните членове биват заплашвани с експулсиране в България. Стремят се всячески да пречат, а при удобен момент и да разтурят дружеството."[10] Емигрантите използват за своите събирания църковните сгради, настояват за прекъсване на връзките със Светия Синод.[11] На това категорично се опитва да противодейства Генералното консулство.

През 1950 г. в Истанбул е създадена и служба на комитета „Свободна Европа" със задача да събира сведения за България от пристигащи емигранти и гости на българската колония.[12]

Отношенията между двете основни политически групировки още от самото начало са твърде враждебни. Те постоянно се обвиняват за политиката, която са провеждали. Земеделците обвиняват националистите, че са фашисти и монархисти, а националистите обвиняват земеделците, че са били съюзници на комунистите. След твърде остри спорове стават побоища. Поради тежкото материално положение, разочаровани и без перспектива, сред емиграцията се пораждат настроения за завръщане в България. Турската полиция не разрешава на емигрантите да се завърнат. Такива емигранти се изпращат от турските власти в лагерите „Йосгат" и „Кастамону" във вътрешността на Турция. През 1949 г. ИРО провежда широко разселване на емиграцията главно в Бразилия, Нова Зеландия и Аржентина. Разселването обхваща около 220 души, годни за тежък физически труд. Разселването продължава и след това, но частично. Също така, макар и епизодично, продължават да пристигат и нови емигранти. За периода 1950/54 г. емигрантите в Турция наброяват около 200 души. Във връзка със засилването на международното напрежение, английски, турски и френски разузнавателни центрове започват да използват активно българската емиграция за диверсионна и шпионска дейност срещу България. За времето от 1950 до 1956 г., по налични данни на българските разузнавателни служби, са засечени около 60 емигранти, които са в услуга на чужди разузнавания.

През 1954 г. в ръководството на подкомитета е привлечен Пандо Стумбов – представител на българската колония. По данни на българското разузнаване, турските разузнавателни служби не рядко практикуват вербовка на своя агентура из средите на българската колония в Истанбул, които под формата на „експулсиране" изпраща в България.[13] За турските разузнавателни служби (Бириндж шубе) работи Булгар Ахмед, който отговаря за българската колония и присъства на заседанията на българското църковно настоятелство.[14] Продължават да се устройват шумни панихиди за Никола Петков, разпространяват се изданията на БНК, в. „Свободна и независима България" с цел поддържане и засилване на настроенията срещу България. През 1953 г. председателят на БНК – Г. М. Димитров (Гемето) посещава Истанбул, където говори пред колонията и се опитва да привлече от нея съмишленици. Но по сведения на българските разузнавателни служби, много малко членове на колонията посещават събиранията на емигрантите[15] и има охладняване на отношенията между колонията и емигрантите. Влияние за това оказва цялостното поведение на емигрантите, които „се държат грубо, псуват, закачат жените"[16], както и отношението им към отец Й. Мустрев. По повод негова реч за българския патриарх Кирил, той е обвинен във възхваляване и пропагандиране на режима в България.[17] В донесения на ДС се казва, че „твърде скоро обаче, българите от колонията разбраха, че изменниците на родината са декласирали се елементи, които служат на чужди интереси и започват да странят от тях, да ги изолират от себе си"[18].

В средата на 50-те години, в условията на първото значително разведряване на започналото след края на Втората световна война противопоставяне Изток – Запад се почувства известно намаляване на напрежението – отдалечаване от войната. Анализите на ЦРУ от 1953 и 1954 г. показват, че САЩ не очакват промени в Източна Европа и дори констатират тенденция на вътрешно консолидиране там. След тези анализи, ударението постепенно се пренася от „сдържането" на комунизма с военни заплахи и сила, върху икономическото противопоставяне и пропагандата чрез политика на „прехвърляне на мостове" в икономиката и културата. Пряко следствие на това е намаляване наемането на емигранти за изпращане с шпионски задачи. Използват ги само за събиране на сведения. Нарастват желаещите за завръщане в България, за което те търсят помощта на Генералното консулство. Въпреки

арестите и заплахите на турската полиция, от 1951 г. десетки емигранти се явяват в българските дипломатически представителства в Истанбул и Анкара с желание за завръщане. Консулството предлага преписката между турските власти и Министерството на външните работи за връщането им в България да стане публична.

Емигрантите слабо посещават и организираните от българската колония тържествени молебени по случай църковни празници и други събития. Консулството успява да се договори с църковното настоятелство да инициира разпореждане на Българската патриаршия да забрани да се използва салона при църквата в „Шишли“ за панихиди, а да се използва това при гробищата във „Ферикьой”. По този начин то счита, че на законно основание „ще се пресече пътя на вражеската емиграция да използва салона за хулене против нашата страна, без да се злепоставя нашата църква пред полицията, която се явява закрилник и проводник на намеренията на емиграцията”[19]. Особено активно консулството работи за укрепване връзките с колонията и тези на църковното настоятелство с генералния консул.

Поради искането на турските власти да изискват предлаганите за прожектиране български филми да бъдат предварително одобрени, консулството счита, че турските власти работят против единството на колонията[20].

През 1954 г. има ново разселване на емигрантите, като особено масово то е през 1955 г. и 1956 г. Към лятото на 1956 г. числото на политическите емигранти в Турция намалява до 60 човека, което става по настояване на турската страна, която не иска политически организации на своя територия. Поради разселване на активните привърженици и ръководители, групата на БНФ престава да съществува. Слаб организационен живот показва само БНК на Гемето. По наличните данни, през периода от 9 септември 1944 г. до 1959 г. в Турция са преминали около 625 души, от които през 1960 г. остават около 30 човека.[21] След преврата от 17 май 1960 г. турското правителство предупреждава американските представители, че вече няма да имат право да задържат повече от три месеца настанените в американските общежития и квартири емигранти. Така всеки емигрант в Турция е разселен в друга страна и с това приключва ролята на Истанбул като емигрантски център.

Бележки

[1] *Вж напр.* **Барев**, Ценко. С перо в изгнание. – В. Търново: Пегас, 1993; **Дочев**, Ив. Шест десетилетия борба против комунизма за свободата на България. – София : Отечество, 1998; **Райкин**, Спас. Политически проблеми пред българската общественост в чужбина. – София : Дамян Яков, 1993; **Райкин**, Спас. Политическо пътешествие срещу ветровете на 20 век. – София : Пенсофт, 2003.

[2] *Вж:* Битката между два свята. Документи на Българското освободително движение. – София : УИ „Св. Климент Охридски”, 2003; Другата България. Документи за организациите на българската политическа емиграция 1944-1989 г. – София : Анубис, 2000.

[3] Трябва да се отбележи, че през последните три десетилетия има значителен брой изследвания и посочените тук заглавия са само малка част от тях. Василева, Бойка. Българската политическа емиграция след Втората световна война. – София : УИ „Св. Климент Охридски”, 1999; **Гаджев**, Иван. История на българската емиграция в Северна Америка : Т. 2. България, мащеха наша (1944-1989). – София : Инст. по ист. на бълг. емиграция в Северна Америка, 2006; **Киряков**, Бойко. България зад граница – съпротивата срещу комунистическия режим в България (1944 -1989). // *Сборник* материали от националната научна конференция НБУ 23-24 март 2011, с. 75-108; **Севов**, Сава. НАТО – Българска рота 4093 : Ч. 1. 1951-1964. – София : ЛИК, 2002; **Стателова**, Елена, Василка **Танкова**. Прокудените. – Пловдив : ИК „Жанет-45”, 2002.

[4] М. Караъозов – български консул в Истанбул; Янко Пеев – посланик на България в Албания, Египет, Япония, Китай. През 1944 г е уволнен, но не се връща в България, а намира убежище в Цариград. Умира през 1947 г. в Цариград.

[5] АМВнР, оп.11 а, а.е. 200, 580, с. 233, 262; КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 10, а.е. 27, л. 7; Държавна сигурност и вражеските емигрантски организации. Документален сборник. – София, 2014, с. 446-447.

[6] КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 7, а.е. 194, л. 80.

[7] Пак там, ф. 4, оп. 7, а.е. 195, л. 3-5, 78.

[8] Българската колония е известна със своето почитание към царското семейство. През 1946 г., на път за Египет, царица Йоана и нейните деца – Мария Луиза и Симеон минават през Истанбул. Посрещнати са от представители на българската колония. – **Мевсим**, Хюсеин. Знае ли се какво ще стане на Балканите или преминаването на Симеон през 1946 г. през Истанбул и Измир. – Literet. bg

[9] КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 10, а.е. 146, л. 165; Държавна сигурност и вражеските емигрантски организации..., с. 473-479.

[10] Пак там, оп. 7, а.е. 187, л. 7.

[11] АМВнР, оп. 11п, а.е. 851, л. 1–2.

[12] КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 7, а.е. 194, л. 83.

[13] КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 10, а.е. 150, л. 128.

[14] Пак там, оп. 7, а.е. 198, л. 109; оп. 10, а.е. 150, л. 126.

[15] Пак там, а.е. 194, л. 81; а.е.198, л. 49.

[16] Пак там, л.111.

[17] Пак там, л. 109; ф. 4, оп. 10, а.е. 138, л. 54.

[18] Пак там, ф. 4, оп. 7, а.е. 187, л. 5.

[19] Пак там, л. 129.

[20] Пак там, а.е. 107, л. 12-13.

[21] *„Част от тях са изпаднали под влиянието на Скерлев, върху които той активно работи за вербуването им за ротата в Западна Германия. В последно време той е обособил групичка от 7-8 души (…), които редовно изчакват нашите параходи, посещаващи Истанбул по линия на „Балкантурист”, посрещат туристите при влизането и излизането им в пристанището, говорят нелепости по отношение на нашата страна, раздават им вестници и списания, издавани от вражеската емиграция, приканват ги да изменят, пеят „Шуми Марица”* и пр. – КРДОПБГДСРСБНА, ф. 4, оп. 7, а.е. 195, л. 17.

IV – 5 политическа емиграция в Истанбул – българска колония – държавна сигурност (изследване)

IV – 5 политическая эмиграция в Стамбуле – болгарскаяя колония – государственная безопасность (исследование)

IV – 5 political emigration in Istanbul – Bulgarian colony – state security (study)

ПРОМЕНИ В ПОДХОДИТЕ И МЕХАНИЗМИТЕ НА УПРАВЛЕНИЕ НА КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО В БЪЛГАРИЯ В КРАЯ НА XX – НАЧАЛОТО НА XXI ВЕК

София Василева

Цел на статията е да представи започналите промени в подходите и механизмите на управление на културното наследство в България в условията на преход към либерална демокрация и пазарна икономика в края на XX и началото на XXI век. Поради изключително динамичния характер на разглеждания период и изобилието от важни събития и конкретни факти, които е невъзможно да бъдат обхванати в рамките на този текст, изложението се придържа към следните предварително зададени критерии: очертаване в национален план на стратегическата визия за управлението на културното наследство; тенденциите за издигане на културата и културното наследство като приоритет на общо европейско ниво и в контекста на Балканския регион на Европа; необходимостта от обосноваване на ясно заявени държавни приоритети.

Промени в системата на управление на културата в България през 90-те години на XX век. Институционалната система на българската култура наследи от периода на държавния социализъм обширна материална база в столицата и в страната, която се управляваше по централизиран модел със силни механизми на контрол над културните дейности, доминиращ административен подход и неразвити умения за маркетинг. Характерен за периода на социализма е държавният монопол в сферата на културата. През 70-те и 80-те години на XX век културната сфера е сред приоритетите на държавната политика, за културни дейности се отделяха значими финансови средства – но единственият източник на финансиране на културата е държавата. Постигнатият „разцвет" на социалистическата култура, въпреки афишираната съпричастност към националните и общочовешки ценности, е подчинен на характерните за тези държавно-политически системи идеологически подходи и критерии.

Разпадането на социалистическата система в началото на 90-те години съвпада с големи промени в световната икономика, породени от разрастващата се глобализация. За България като държава от бившата вече социалистическа система този период е наситен с динамични събития. Предопределящо за бъдещото развитие на страната е членството в Европейския съюз. Започналите реформи в цялостния държавно-политически и обществен живот, част от който е и културната сфера, водят до сериозни промени в организацията на системата на управление на културното наследство. Постепенно започва да се променя разбирането за значението на културното наследство, не само като ценност и духовен ресурс, който трябва да бъде опазван и съхраняван, без да се изисква възвръщаемост на вложените в него инвестиции. В основата на създаващият се нов модел на управление на културното наследство стои концепцията, че материалните и нематериалните културни ценности представляват също и икономически ресурс, който трябва да бъде използван за развитие. Тези тенденции могат да бъдат проследени и чрез набиращите все по-голяма популярност обществени дебати, които макар и разнопосочни по тематика се обединяват около разбирането за дългосрочното развитие на културата и културното наследство като социален процес [2].

Предприсъединителният период на България към ЕС се осъществява в продължение на 14 години. Началото му е поставено през 1993 г. с подписването на Европейското споразумение за асоцииране /ЕСА/ между България и ЕС. Приоритетни в документа са политическите и икономическите цели. По отношение на културния сектор ЕСА регламентира сътрудничество за размяна на некомерсиални образци на изкуството и условия за мобилност на хора на изкуството, превод на литературни творби, опазване и възстановяване на културни паметници и старини, организиране на културни изяви с европейско измерение [3]. Важно е да се отбележи, че на ниво предприсъединителна стратегия на ЕС и преговорни глави, сектор „Култура" остава на по-заден план, съотнесено към другите сектори. Неблагоприятните условия, при които се развива културната политика през този период са повлияни и от заявената тогава позиция на Европейския съюз, че *„културата е приоритет на всяка отделна*

държава членка на ЕС, но не и на ЕС като цяло" и че културната област не подлежи на хармонизация [10]. В предприсъединителната стратегия на ЕС към България, проблемите на културата се разглеждат в преговорна глава 20 „Политика в областта на културата и аудиовизията". По-подробно място се отделя на телевизията и радиото, с цел либерализиране на българското медийно законодателство. По отношение на културния сектор в преговорната глава приоритетите са поставени на реформите в законодателната система, популяризиране на българската култура и на българските творци като част от общата европейска култура, разширяване на възможностите за развитие на културен туризъм, разширяване на нетърговския културен обмен между България и страните-членки на ЕС; опазване на културното наследство като част от европейската културна памет. Очертаните приоритети целят да се създадат условия за въвеждане и стимулиране на пазарните механизми в сферата на културата, формиране на съзнание за обща европейска принадлежност, като в същото време се уважават и запазват спецификите на културното, националното и регионалното многообразие. В национален план през този период липсва дългосрочна стратегия [8] и очертани приоритети в културното развитие.

Както се вижда, описаните по-горе механизми за промени и реформи в системата на управление на културата и културното наследство са тясно свързани с въвеждането на децентрализация като принцип и подход към културната политика. Процесите на децентрализация са пряко свързани с основни въпроси, отнасящи се до промените в ролята и отговорностите на държавата, регионите, общините, частния и неправителствения сектор. Тази проблематика заема ключово място в съвременните концепции и модели за структуриране на културни политики, които в теоретико-методологичен или практически аспект са от значение за Югоизточния европейски регион [11].

Едни от най-сериозните проблеми пред променящия се модел за управление на културата и културното наследство са представени в обобщения доклад „Културната политика на България", изготвен от известния международен експерт Чарлз Ландри. Основно те са свързани с трудния преход от централизиран модел на управление към децентрализация на държавно-политическата, икономическа и обществена система и се изразяват в намаляване на държавното финансиране, търсенето на източници за извънбюджетно подпомагане на дейностите на културните институции; липсата на икономически условия за прилагане на предприемачески подход към културата и изкуствата; липсата на опит и умения за работа с европейски програми и проекти. Началото на реформите в културния сектор се забавя и на практика започва след 1997 г. Тогава е възприета следната структура на стратегическата рамка на културната политика на България, групирана около 5 основни дилеми [5]:

- *дилемата за наличие на политическа и обществена воля за поставяне на основите на децентрализацията в културния сектор*. В началото на този процес по отношение на културното наследство стоят дебатите за публично и частно, субсидиране и пазар. Един от първите конкретни резултати от опитите за решаване на тази дилема е приемането през 1999 г. на Закона за закрила и развитие на културата, който създава съответните правно-нормативни условия за развитие на децентрализацията в културния сектор;
- *дилемите за посоките на културното развитие*. Културата като изкуство или като начин на живот; културата като ценност или културата като развитие; мотивацията и лидерските способности; културни права на малцинства и етнически и религиозни общности; локално или глобално; различията между поколенията;
- *дилемите на икономическото развитие. Централизация или децентрализация*; субсидиране или инвестиране; подкрепа на изкуствата или подкрепа на творците;
- *дилемите за маркетинга на селищата*. *Специфичните особености на всяко локално място*;
- *пространствените дилеми – град, община, държава, регион.*

Прилагането на децентрализацията като принцип и подход към културните политики на държавите в преход от региона на Югоизточна Европа е част от целия процес на извършващите се реформи в областта на управлението и постиганите резултати, и протича с различни темпове в отделните държави. Един поглед към недалечното минало напр. показва, че механизмите на институционална децентрализация са част от управлението на културните процеси в бившата социалистическа федеративна република Югославия. Разбира се не трябва да се забравя водещата посока на провежданата тогава там идеологическа линия, която цели чрез подобни управленски механизми да създаде условия за консолидация на голямото разнообразие от култури, езици, етноси и различни вероизповедания. Ако се абстрахираме от идеологическата страна на този модел, натрупаният опит от прилагане на някои от механизмите на децентрализация, в днешно време се явява предимство за държави като Словения, Хърватия и Черна гора. В България през целия период от Освобождението от османско владичество през 1878 г. до 1991 г. се осъществява централизиран модел за управление на културата. Наследеното от предишните периоди има своите проекции и до нашето съвремие, особено по отношение на това, че основната сила на културното наследство продължава да бъде неговата културна стойност, разбирана повече като иманентна и духовна ценност, и по-малко като пазарна стойност.

Създаване на съвременната национална законодателна рамка в областта на културното наследство. Основите на реформата на системата на управление на културното наследство в България се поставят с приемането през 1999 г. на Закона за закрила и развитие на културата. Той определя основните принципи и приоритети на националната културна политика, сред тях според чл. 2, т. 2 на Закона е *„децентрализацията в управлението и финансирането на културните дейности"*. Законът регламентира също и функциите, структурата и финансирането на държавните, общинските и регионалните културни институти, на частните културни организации и творческите съюзи. Определя механизмите за подпомагане и финансиране на културната дейност и творците. Въпреки многото слабости, този закон има за цел да създаде необходимата нормативна основа за навлизане в българското пространство на програми и проекти на Европейския съюз.

Per aspera ad astra!

В края на 2005 г. под влияние на конвенцията на ЮНЕСКО за опазване и насърчаване на многообразието от форми на културно изразяване (2005) и Рамковата конвенция на Съвета на Европа за значението на културното наследство за обществото (2005) се пристъпва към цялостно прецизиране на законодателната уредба, свързана с опазването и социализацията на културното наследство. Последователно се изменят или допълват редица закони, имащи текстове, които се отнасят до културното наследство: Законът за устройство на територията, Законът за защитените територии, Законът за туризма, Законът за опазване на околната среда. Поставено е началото на продължителни обсъждания на проекти за Закон за културното наследство. Дебатите по този закон започват на експертно и институционално ниво като някои от конкретните дискутирани теми постепенно придобиват широк обществен характер [6]. Полезни социални ефекти от този дебат са повишаването на обществената информираност за проблемите и състоянието на културния сектор, както и създаването на неправителствени организации, асоциации, сдружения, с предмет на дейност в областта на културното наследство. Законът е приет през 2009 г. и с него се регламентира структурата на Националната система за опазване на културното наследство. В отделни глави на закона е развита системата за организация и управление на приоритетните видове наследство – материално и нематериално, опазването на недвижимото и движимото наследство, археологическото наследство, възпроизвеждането, разпространението, представянето и документирането на културни ценности, механизмите на контрол. След влизането в сила на Закона за културното наследство се пристъпва към цялостно актуализиране на националната и общинската правно-нормативна уредба в областта на наследството.

В началото на XXI век настъпват промени в подходите на културната политика на ЕС от културно сътрудничество към създаване на стратегически механизми за интегриране на културата в приоритетите на политиката за развитие. Влияние върху промяната в позициите на ЕС оказват глобалните политики на ООН и ЮНЕСКО насочени към повишаване на значението и ролята на културата за устойчивото развитие. Приемат се поредица от резолюции, доклади и други документи, които измерват и очертават потенциала и приноса на културата за развитие [1]. Безспорно повишената активност на международните организации е свързана с динамичната ситуация в света в началото на XXI век. Огромни миграционни вълни, разнообразие от култури, идентичности и социални общности и необходимостта от потушаване на конфликтите и от мирно съжителство. Това е една от основните причини в политиките на Съвета на Европа и Европейския съюз да се отделя все по-голямо внимание на огромния потенциал на културното наследство за балансиране на етническите и религиозните различия, за постигане на единство при съхраняване на многообразието от национални специфики.

След приемането на България за страна-членка на ЕС през 2007 г. в системата на управление на културното наследство започват да навлизат стратегически и програмно-ориентирани подходи. Приемат се важни дългосрочни документи – национална, областни и общински стратегии за развитие, стратегии за развитие на туризма, и на научните изследвания, които включват културното наследство в своите цели и основни приоритети и целят да създадат механизми за взаимодействията между наследството и икономическото развитие, съвременната градска среда, околната среда, туризма, образованието. В областта на опазването и социализацията на движимото и недвижимото културно наследство се разширява участието в глобални и общоевропейски програми и проекти на международните организации, с приложение в Югоизточна Европа. От такъв характер е „Регионалната програма за културно и природно наследство в Югоизточна Европа”. Добър пример за дългосрочни дейности по тази програма е проектът „Културните коридори на Югоизточна Европа”, който има дългогодишно успешно развитие. В рамките на тази инициатива през 2004 г. в София е поставено началото на поредица от регионални форуми „Културните коридори на Югоизточна Европа – общо минало, споделено наследство, бъдещо партньорство” с участието на президентите на Балканските държави. През 2005-2007 г. следват форуми в Опатия, Пловдив, Букурещ, на които се маркира значението на развиващи се политики за опазване на културното наследство, превръщането му в ресурс за културен туризъм и за утвърждаване на положителния образ на страните от Югоизточна Европа [1].

Решенията на тези форуми показват стремежите да се наложи нова визия за културното наследство в Югоизточна Европа, което да се възприема като обща ценност и като база за преодоляване на разделението на национална, етническа и религиозна основа. През последното десетилетие проектът „Културните коридори на Югоизточна Европа” се осъществява с все по-активното участие на местно, общинско и регионално ниво. В България с активната подкрепа на неправителствени организации и асоциации се поддържа подробен информационен сайт „Културните коридори на Югоизточна Европа” [4].

Промените в подходите и механизмите на управление на културното наследство се насърчават с реализирането на европейски програми и проекти. В предприсъединителния период сред първите от тях са: програма „Рафаел” – за опазване на културното наследство, програма „Ариана” – за подкрепа на книгоиздаването и проекти в областта на литературата и художествени превод. През 2000 г. тези програми са заместнени от рамковата програма „Култура”, тя се превръща в основния финансов инструмент за директна подкрепа на културната дейност, поощряващ културното сътрудничество, като сред приоритетните й цели е опазването на културното наследство. В концептуален аспект финансирането на пилотни програми и проекти има за цел да се насърчават иновативни подходи, партньорство и развитие на структури на гражданското общество. Концепцията на проектите за развитие на културата и изкуствата е насочена към подкрепата и създаване на условия за развитие на малките населени места, като противодействие на преселването към столицата и по-големите градове. Конкретно проектите обхващат широк предмет на дейности в областта на културата – от съживяване на градските и селските райони, до насърчаване на междудържавния културен обмен, стимулиране на междукултурното разбирателство, развитието на гражданското общество.

След 2007 г. Структурните фондове на ЕС се налагат като основен финансов инструмент за подкрепа на иновации в културните дейности и в процеса на опазване и социализация на наследството. Културното наследство е откроено сред приоритетните направления в оперативните програми „Регионално развитие” и „Развитие на

човешките ресурси", а също и в националните стратегии за регионално развитие, за устойчиво развитие на туризма, и за развитие на научните изследвания до 2030 г. Интервенцията по оперативните програми включва: директна подкрепа за културна инфраструктура, напр. консервация на археологически обекти, изграждане на прилежаща инфраструктура, създаване на работни места в сектора, финансиране на обучение в културната сфера, действия свързани с информационното общество, партньорство между образователни и културни институции и структурите на местната власт, неправителствени организации и бизнеса. Други приоритети в културната област включват туризъм, реклама на местното културно наследство, подобрения и запазване на естествената среда, създаване на туристически атракции. Въпреки заявените чрез проектните концепции добри намерения към активизиране на икономически интерес към културата и културното наследство, превръщането на тези инициативи в траен процес е съпроводено с негативни тенденции, породени от ускорения характер на реформите, извършващи се в тази област. Все още в национален план доминиращи позиции имат конкретните, практически подходи към опазването и достъпа до културните ценности. Особено силен е интересът към характерни примери за успешни и неуспешни практики за социализация на археологически и архитектурни обекти, и централни градски пространства.

Всеки един конкретен случай привлича вниманието с емоционални събития и преживявания, в които най-често главните действащи лица са различни институции и техните ръководители, водещи специалисти в съответната област на наследството, частни фирми, собственици, чуждестранни партньори, граждански сдружения и обществени организации. Промените се възприемат по-бързо от управленските, административните, академичните и научните среди, но не се възприемат по същия начин от местното население, от локалните общности. Именно културата на местните общности е онзи естествен филтър, чрез който населението възприема глобалните промени. Един от големите проблеми пред нашата национална културна политика в момента е, че местното население, населението живеещо с културното наследство все още не е достатъчно информирано и убедено в икономическите ползи от наследството. Важен ангажимент на държавната образователна и културна политика, и на общинските и културни институции по места би трябвало да бъде да се намерят специфичните подходи, съобразени с характерните особености и потребности на всяко локално място, с които да се убеди обществеността в значимостта на културното и природното наследство като ресурс за развитието на туризма, за икономическата и социална интеграция, за повишаване на стандарта на живот.

Във връзка с изграждащата се стратегическа визия за управлението на културното наследство в България от съществено значение е обосноваването на ясно заявени държавни приоритети. Така например в ключови стратегически документи в областта на образованието и културата като приоритети трябва да присъстват кирилицата, европейските измерения на делото на Св. Св. Кирил и Методий и празникът на българската писменост и култура. Тези личности и събития трябва да се открояват от гледна точка на европейските им измерения като общоевропейски символи и на тази ценностна база, използвайки този ценностен капитал да се заложат стратегически и оперативни цели за създаване на модели за културни продукти и популяризирането на тяхната значимост. В тази посока е и много важният въпрос за приносите на България за съхраняване на славянската идея и славянско-православния цивилизационен проект в европейското духовно пространство [7], с конкретни акценти върху средновековното книжовно наследство и православното църковно наследство – манастири, църкви, икони, църковнославянски песнопения.

Заключение. Представените промени в системата на управление на културното наследство на България в условията на членство в ЕС имат динамично развитие и взаимодействия. Те кореспондират с тенденциите в културното пространство на страните от Югоизточна Европа – намаляване на държавното финансово участие, разширяване на участието в европейски програми и проекти, реорганизация на администрацията и преминаване от йерархични структури към мрежи, осъзнаване на икономическия потенциал на културното наследство като фактор за развитие на регионите, междукултурно сътрудничество, неограничено до обмен на стоки и услуги, а като възможност за обмяна на идеи и добри практики, утвърждаване на историческото наследство като източник на духовна принадлежност и самочувствие. По отношение на тенденциите за нарастване на политическия и икономическия интерес към културата и възприемане на интегриращ подход към културното наследство [12], приложението на стратегическите насоки, отразени в конвенциите, декларациите и препоръките на световните и общоевропейски организации не бива да се свързва само с усилията за хармонизиране на законодателството, изграждане на институционален капацитет, разработване на планове за управление и за интегрирано опазване на природно и културно, материално и нематериално наследство. В настоящето приоритетите би трябвало да се съсредоточат върху разработване на комплексни механизми на политики за управление на културното наследство, които трябва да бъдат съобразени със специфичните особености на всяко локално място.

Наследството все повече се откроява като ценност и културна памет, чрез която се самоопределяме и взаимодействаме в глобалния свят. Осъществяващата се европейска интеграция и активното международно сътрудничество не намаляват, а по-скоро повишават ролята на националната образователна и културна политика и на публичните политики в посока към превръщане на културното наследство в средство за духовно сближение и съхраняване на културното многообразие. Развитието на културното сътрудничество има потенциал да оказва социално въздействие върху отделните общности, да въздейства върху културната памет, особено на младите поколения, предполага обмен на знания и междукултурна комуникация.

Цитирана литература

1. **Василева**, София. Културно наследство и устойчиво развитие : Концепции, политики, добри практики. – София, 2013, с. 236 ; 234-237.
ISBN 978-954-2946-59-5

2. **Василева**, София. Българският дебат за културното наследство и европейската интеграция. // *Сборник* с доклади от Национална научна конференция „Социализация на българското културно-историческо наследство", 01.02.2011, София, БАН. – София, 2012. – ISSN 1314-5517. – с. 109-118.

3. Европейско споразумение за асоцииране от 1993 г. между Европейските общности и техните страни членки, от една страна, и Република България, от друга страна. // <www.moew.government.bg/wp-content/uploads/file/KVESMS/KVES/esa.doc>. – 11.01.2022. – 27 с.

4. Културните коридори на Югоизточна Европа. // <www.seecorridors.eu. – 11.01.2022. – 32 с.

5. **Ландри**, Чарлз. Културната политика в България : Докл. на европейски експертен екип. – София : Мин. на културата, 1997. – 176 с.

6. **Материали** от общественото обсъждане на Проекта на Закон за културното наследство. – София : Управ. съвет на колекционерски и антикварни орг., 2008. – 135 с.

7. **Шаренкова**, Светлана. Славянско-православен цивилизационен проект. – София : За буквите – О писменехь, 2012. – 232 с.

8. **Становище** на проф. Евгений Сачев относно Проектозакона за културното наследство, публикувано на 5.08.2008 г. от Агенция „Фокус". // <https://archaeology.zonebg.com/prj.htm>. – 11.01.2022. – 7 с.

9. **Denchev**, Stoyan. Cultural and Historical Heritage of Bulgaria. Priorities of State Policy. Sci. ed. Lisbet Lubenova / **Stoyan Denchev, Sofia Vasileva**. – Sofia, 2017. – ISBN 978-619-160-733-4. – 462 p.

10. **Obuljen**, Nina. Why we need European cultural policies : Influence of the EU enlargement on cultural policies in transition countries, Amsterdam, European Cultural Foundation. – Amsterdam, 2006, p. 29.

11. **Picard**, R. (ed.) Sustainable Development Stratiges in South East Europe. European Heritage Series. – Council of Europe. – Strasbourg, 2008.

12. Towards *an integrated approach* to *cultural heritage* for *Europe*. European commision, Brussels, 22.07.2014. // <http://ec.europa.eu/assets/eac/culture/library/publications/2014-heritage-communication_en.pdf>. – 11.01.2022. – 157 с.

IV – 6 културно наследство – управление – България – Европейски съюз – Югоизточна Европа (изследване)

IV – 6 культурное наследие – управление – Болгария – Европейский союз – Юго-Восточная Европа (исследование)

IV – 6 Cultural Heritage – management – Bulgaria – European Union – South East Europe (study)

ГЕНУЕЗКАТА КОНФЕРЕНЦИЯ ОТ 1922 г. И УЧАСТИЕТО НА БЪЛГАРИЯ В НЕЯ, ОТРАЗЕНО НА СТРАНИЦИТЕ НА ВОДЕЩИ ЕВРОПЕЙСКИ ИЗДАНИЯ

Венцислав Велев

Първата половина на XX в. е белязана от поредица военни стълкновения, които оставят траен отпечатък върху развитието на всички европейски народи. Рекапитулацията на една от най-кръвопролитните в човешката история каквато е Първата световна война, се измерва в стотици хиляди убити и ранени, разрушена икономика, пандемии и бедствия. Всички те са предопределили съдбата на не едно поколение хора. Договорите изработени на Парижката мирна конференция в периода 1919-1920 г., определят не само следвоенното устройство на света. На преден план изпъкват оформените водещи политически блокове, формират се нов тип икономически отношения. Наложената Версайско-Вашингтонска система идва в името на създаване на условия за преодоляване на продължаващите между отделните държави противоречия.

В същото време обаче, тя се явява олицетворение на принципа „разделяй и владей", с правото на победителя.[1] Финансовата разруха на стария континент е толкова силна, че поставя икономиките на отделни държави в пълен застой. По този начин, като първостепенна задача за всички се очертава набелязването на стъпки за излизането от кризата, което следва да се осъществи с обединените усилия на всички народи. Именно това е основната тема, която се обсъжда по време на проведената в периода 11 април – 19 май 1922 г. в Генуа международна конференция по икономическите и финансови въпроси. Осъществените дебати пораждат интерес сред всички европейски народи, още повече, че за в нея са поканени да участват и държавите, които са победени в Първата световна война.[2]

Предмет на настоящата статия е предизвикания международен отзив от участието на България в заседанията на проведената конференция в Генуа. Важно е да се проследи и отразяването му на страниците на европейския печат. Разискваните въпроси, много от които остават затворени само в залите на провеждане на съвещанията, са обект на дискусии между различни журналисти и общественици. На страниците си водещи европейски вестници излизат с поредица от дописки, статии и коментари, които не само следят развоя на конференцията, но и представят отделни виждания по наболелите икономически и финансови въпроси. Българската телеграфна агенция също публикува множество съобщения и материали, представящи хода на конференцията, както и българското участие по време на заседанията й.

1. Чуждата преса за причини обусловили свикването на Генуезката конференция и избора на участващите в нея държави

Свикването на конференцията в Генуа е продиктувано от необходимостта за разбиране между отделните държави по въпросите свързани с устройване на новия финансов и икономически ред в следвоенна Европа. Наложената политическа система не допринася за очакваното стабилизиране. Противопоставянето се засилва, като постепенно започват да се оформят нови блокове. На Балканите положението е изключително сложно. След Първата световна война ситуацията продължава да бъде напрегната, а в отделни моменти и силно тревожна. България остава в изолирана обстановка, която е резултат не само от Ньойски мирен договор, но и на последващи след него действия на отделни държави. Правителството на Ал. Стамболийски прави различни опити за нейното преодоляване. Предприемат се стъпки насочени към търсене на възможности страната да започне възстановяването на нормалния си начин на развитие. В същото време, в страната финансовият и икономическият живот са белязани от тежка криза. България има наложени репарации в размер на 225 млн. зл. фр., които макар и платими за 37 г. предизвикват сериозни изпитания. Допълнително, страната е залята и от огромна бежанска вълна, като броя на идващите в България бежанци е повече от 250 000 души. Тяхното настаняване и осигуряване изисква значими финансови ресурси, които не са налични. Започва да се говори за нуждата от сключване на т.нар. бежански заем. Към това се прибавя и загубата на територии, а също и продължаващите претенции от различен характер, предявявани от

останалите балкански държави.[3]

В такава сложна за България политическа и икономическа ситуация, на 11 април 1922 г. в Генуа започва своята работа международна конференция, която има за цел да бъдат обсъдени въпросите свързани с икономиката на държавите след края на Първата световна война и намиране на решения за констатираните проблеми. Обект на дискусия е разработване на обща стратегия целяща възстановяване на страните от Централна и Източна Европа. Не на последно място, поставя се и въпроса за установяване на икономически отношения със съветското правителство. Интересен е факта, че за активно участие в заседанията на конференцията не са поканени Съединените американски щати. Като се има предвид, че до голяма степен следвоенното устройство на Европа се базира на възприетите от страните-победителки предложения на американския президент Удро Уилсън (14-те точки на У. Уилсън), присъствието в Генуа на делегация на САЩ само като наблюдател предизвиква доста въпросителни. В същото време, наблюдава се активно дипломатическо присъствие на съветската делегация, водена от Г. Чичерин. Засилена дейност се проявява и от страна на германската делегация. Съветска Русия и Германия дори намират общо сближение на вижданията си, като успяват да постигнат сериозен дипломатически, политически и икономически успех посредством подписването на взаимна договореност помежду им – споразумението от Рапало (16 април 1922 г.). Това предизвиква вниманието на водещите европейски медии, което личи от множеството известия и публикации отразени на страниците на техните издания. С непрекъснати комюникета излизат и държавните телеграфни агенции. Дискутирайки причините за свикването на конференцията всички са единодушни, че важна роля в нея ще играе Великобритания, чийто стремеж заедно с Франция е да наложат нови условия за развитие. В обширна статия, в. „Тан" посочва, че самата конференция е предварително подготвен международен акт и е следствие от подписаната на 6 януари 1922 г. в Кан резолюция, която е насочена към „полагане основи за изграждане на европейски мир", решаване на финансови въпроси и най-вече на тези свързани с наложените репарации на победените в Първата световна война страни. Същото се потвърждава и от дописки на италиански и швейцарски журналисти, отпечатани през първите дни на февруари 1922 г. на страниците на вестниците „Епока" и „Газет де Лозан". Те изразяват убеждението си, че посредством тази конференция Великобритания цели да се направи една ревизия на подписаните до този момент следвоенни договори. Туринският в. „Стампа" пък отбелязва, че Франция все още няма напълно ясна визия за икономическото развитие в Европа и това е една от причините за свикването на конференцията. В същото време, при неблагоприятен развой на събитията или при очертаващо се неразбирателство, френската делегация ще има за задача да „торпилира" разговорите в Генуа.[4]

Според вестниците, за да се предотврати това, започват усилени дипломатически срещи на най-високо ниво. Публикуват се репортажи, които разкриват подробности от проведената на 25 февруари 1922 г. в Булон среща между министър председателите на Франция и Великобритания – Реймон Поанкаре и Лойд Джордж. Френските журналисти са убедени, че именно тогава се постига разбирателство за насоките, които ще се дискутират на предстоящата конференция. За всички е видно, че двете държави ще се стремят да играят водеща роля в решаването на европейските въпроси. На страниците си в. „Тан" изказва мнение, че между двамата е постигната договорката в Генуа да не се засягат важни политически спорове. Икономическото развитие на страните от Централна и Югоизточна Европа следва да бъде основен въпрос и то да стои като основа на разискванията. Парижкият в. „Пти Паризиен" допълва, че мнението на европейските държави и лично на Лойд Джордж е въпросите около финансовите задължения да бъдат изчистени, но в никакъв случай това да не води до промяна в предварително разписаните вече договори, както и на постигнати впоследствие споразумения. Това мнение, но и известна доза скептицизъм около ефективни предстоящи решения се забелязва в материалите на дописниците на в. „Матен". Според тях, сериозен въпрос, който трудно ще намери своето разрешение, ще бъде този свързан с евентуалното разсрочване на репарационните задължения. Те посочват, че не е възможно на дневен ред да не се поставят и политически въпроси. Това се поражда от подчертаващото се засилващо влияние на Съветска Русия. За всички европейски държави се явява нужно да се намери общ подход за разговори с Москва, както и да се изработи стратегия за бъдещите отношения с нея. Също така, приемането на Съветска Русия в рамките на Обществото на народите се очертава като въпрос, който следва да бъде разгледан. Всичко това показва, че в Генуа освен икономическите на дневен ред ще са и нови политически въпроси.[5]

Припомняйки сложната и динамична обстановка, още в първият ден на конференцията (11 април 1922 г.), в италианската пресата се коментират думите на председателстващият я Луиджи Факта, който заявява, че според него икономическите и политическите проблеми са сериозни, но е нужно активно да се работи за „въдворяване на мира". Той посочва, че италианското правителство това призовава за това всички водещи европейски държави. Думите му са подкрепени от нарочно направена декларация, в която е записано, че „делегатите от всички страни ще си сътрудничат за преустройство на Европа и за постигане на едно по-добро бъдеще за човечеството".[6] По същото време, британските медии акцентират върху встъпителната реч на Лойд Джордж, в който той отбелязва, че неговата и на Великобритания основна цел е „възстановяване просперитета на континента".

От своя страна, френските вестници разпространяват изказването на Луи Барту, в което той посочва, че Френската република работи и ще работи активно за налагане на мир и свободен труд, който лозунг следва да се възприеме от всички европейски държави.[7] Заедно с официалните дописки представящи откриването и първите дни на конференцията, в пресата все повече внимание се обръща и на вече открито декларираното желание на Великобритания и Франция да урегулират отношенията си със Съветска Русия. Посочва се, че причината за това е необходимостта от изчистване на въпросите свързани с натрупаните към момента руски дългове към френските и британските банки. В телеграма от Генуа, препечатана във водещите лондонски вестници, е отбелязано, че към датата 1 януари 1917 г. Русия има дългове към Великобритания в размер на 630 млн. и 200 хил. лири стерлинги, както и към Франция в размер на 3 млрд. и 950 млн. франка. Това се личи и от данни публикувани от френската телеграфна

агенция „Хавас".[8]

Наред с официалната програма на конференцията отделните делегати осъществяват и допълнителни разговори. Вестниците изобилстват от материали свързани с провеждането на редица частни срещи между самите ръководители на делегациите, някои от които започнали още преди свикването на конференцията. На тях неофициално се коментират въпросите за евентуалното разсрочване на задълженията към големите френски банки. На 8 март 1922 г. в. „Тан" съобщава за проведени разговори и постигнати договорености свързани със започналите изплащания на част от репарационните задължения на Германия към Франция.[9] Италианският в. „Паезе" разкрива за осъществена среща между гръцкия министър-председател Димитриос Гунарис с представители на италианското правителство. Подчертава се, че с подкрепата на Великобритания се водят и преговори свързани с финансовото стабилизиране на Гърция. Изобилстват коментари по отношение правомерността на предаването на Додеканезките острови във владение от гръцката държава. Посочва се, че този въпрос следвало да се коментира официално в рамките на Генуезката конференция, но за да се осъществяло това се търсело удачен повод. Именно в такъв се превърнал част от публикуваните материали във вестниците. А всичко това разкривало и политическия характер на самата конференция.[10] За различни договорки между отделните европейски държави отбелязват и дописниците на белградския в. „Новости". Според тях, активно се работело за осъществяването на „стопанска уния" между правителствата в Прага и Белград. Това, както посочват те, е базисната основа, на която да се изгради една нова „стопанска федерация" между държавите от т.нар.

Малко Съглашение (Сърбо-Хърватско-Словенското кралство, Чехословакия и Румъния). Тази новина се коментира и от кореспондентите на някои австрийските вестници. Излизащият във Виена „Нойе Фрайе Прессе" публикува поредица от материали по въпроса, в които се посочва опасението, че той може да провокира ново напрежение сред страните от Централна и Източна Европа.[11] Открито в подкрепа на подобно обединение се изказва лондонския „Дейли телеграф", който защитава тезата, че със засилване влиянието на държавите от Малкото Съглашение ще се стимулира стопанското развитие на държавите от централна Европа, което е от значение за цялостното развитие на взаимоотношенията в този регион.[12]

2. Готовността на България за участие на Генуезката конференция и отзвукът за това в чуждия печат

Възможността за участие на България на конференцията в Генуа се оценява от всички като безспорен дипломатически успех на правителството на Ал. Стамболийски. Разпространеното мнение е, че именно по този начин той преодолява до голяма степен международната изолация, в която държавата се намирала.[13] Подготовката за българското присъствие и активно участие на предстоящия международен форум започва с даване на обширни интервюта пред представителите на чужди медии акредитирани в София. На 30 януари 1922 г. в. „Таймс" публикува първото такова, направено от неговия кореспондент в българската столица с Ал. Стамболийски. Наред с благодарностите изразени лично към Лойд Джордж, който е посочен като един от активните поддръжници на това България да бъде поканена за участие, е отбелязана и българската позиция свързана с искането за даване на обещания излаз на Егейско море (до 1945 г. това е общоприетото название на Бяло море, б.м. В.В.). Другият въпрос, който Стамболийски смята за особено важен, е свързан с искането за даване на отсрочка на България по отношение изплащането на репарационните й задължения. Посочва се, че това може да бъде мярка приложена не изолирано, а към всички държави. Изразява се и убеждението, че именно на предстоящата конференция ще бъде намерен „някакъв лек за сегашното финансово положение на Югоизточна Европа".[14]

Няколко дни по-късно, българският министър-председател дава интервю и пред директора на парижкия всекидневник „Интранзижан" – Алберт де Гобар. В него той изтъква, че с водената от него политика България е напълно заслужила своето участие в международната конференция. В следвоенните години българската държава се е проявила като един от най-стриктните изпълнители и радетели за стабилно устройство. В същото време, обаче, на преден план изпъкват различни финансови проблеми, между които най-остро стоят тези свързани с изплащането на репарациите. Българският министър-председател за пореден път призовава всички държави страни по Ньойския договор да изпълнят предписаните клаузи в частта свързана с българския излаз на Егейско море. Силно впечатлен от срещата си със Стамболийски, в анализа към интервюто, Де Гобар изтъква, че водената от българския министър-председател политика е насочена към следвоенно възстановяване не само на страната, но и на Балканите като цяло. Той посочва, че България активно прилага постигнатите договорености, което последното е в унисон и с френската политика по балканския въпрос. Именно за това френските политически и финансови среди са призвани да се отнесат благосклонно по повдигнатите от България въпроси.[15] До голяма степен същата позиция застъпва и в италианската преса. Със заглавието „Какво мисли българския народ за конференцията в Генуа" софийският дописник на в. „Епока" публикува обширен материал, в който се чете, че България е изключително поласкана от поканата за участие в предстоящата конференция и счита това за добър знак на благосклонност от страна на европейските държави. Намеренията, които има българското правителство, е да се повдигнат не само въпроси свързани с икономическото положение и затрудненията породени от искането за своевременни изплащания на репарациите, но и такива, които са от политическо естество. Тук акцент се поставя върху проблемът породен от планираното предаване на Източна Тракия на Гърция, която към този момент все още е във владение на съюзните сили. Последното се приемало нееднозначно от всички балкански държави, но само България открито се противопоставяла на него. Като компенсация вниманието следвало да се насочи към заложената възможност за икономически излаз на България на Егейско море.[16]

Поканата към България за участие в конференцията в Генуа става обект на коментар и на страниците на балканската преса. За разлика от европейските вестници тук се забелязва известно недоволство от този факт. Често

България се споменавала като основен виновник за проблемите стоящи все още неразрешени пред страните от полуострова. Напомняло се, че тя има задължения, които следвало да реализира. В началото на март 1922 г. Югославското бюро по печата излиза с подробен материал, в който се коментира нуждата от предварителна подготовка на страните от Централна и Югоизточна Европа и обединяване на вижданията им в единно становище. Основните точки, по които те следва да постигнат съгласие са продиктувани от вече възприети общи икономически ходове, начертани през януари същата година в Кан. По отношение на репарационните задължение се акцентира, че същите следва стриктно да се изпълняват. В този контекст леко се загатвало и за целесъобразността от българското присъствие в Генуа.[17] Чехословашкото бюро по печата посочва идентичното становище и на правителството на Е. Бенеш, които се изказвал за провеждането на твърда политика по прилагане на постигнатите следвоенни договорености. За разлика от Белград в Прага присъствието на конференцията и на страни като България се приемало като положителен момент по посока преодоляване на разрушенията и начертаване на нова политика в контекста и на прокламираните принципи на Обществото на народите.[18]

Както бе посочено, по същество Генуезката конференция е първия международен форум в следвоенна Европа, на който българското правителство участва. Предварителните индикации за предстояща покана за участие, както и самата вече направено официално такава, дават възможност да се направи сериозна предварителна дипломатическа подготовка. За това ясно говори информацията записана в частично запазения дневник, воден от един от участниците в българската делегация. В него е отбелязано, че София активно работи по отношение намиране на предварителна позиция, която да обедини балканските държави. Посочени са направените множество интервюта пред различни журналисти, както и дадените за публикуване не малък брой статии отразяващи българските искания. Самото пътуване на делегацията, водена лично от министър-председателя Ал. Стамболийски[19], се осъществява с влак, като по пътя той е използван за превоз и от част от сръбската делегация. Това също бива своевременно договорено. В рамките на самото пътуване се провеждат двустранни разговори, по време на които се търси уреждане на българо-сръбските въпроси. Сръбският министър на външните работи Момчило Нинчич приема да направи лична работна среща с Ал. Стамболийски, която се осъществява в българския правителствен вагон. Не се изнасят подробности за дискутираните въпроси, но се дава да се разбере, че е търсено сближение на двустранните отношения, както и подкрепа за българското искане за излаз на Егейското крайбрежие.[20]

Междувременно, по време на престоя на гара Винковци, се провежда разговор между Ал. Стамболийски и румънския министър-председател Йон Братияну. Двамата дискутират различни въпроси, които засягат както двустранните отношения, така и финансовите въпроси на балканските и европейските страни. След срещата самият Стамболийски изказва публично своето удовлетворение от нея. Всичко това показва, че българската дипломация активно работи по всички възможни начини, за да се постигне предварително представяне на българската позиция пред останалите балкански държави и търсене на подкрепа от тяхна страна. Това е доведено и до знанието на съпътстващите делегациите журналисти, посредством които се прави нова поредица от публикациите в международната преса. С тях се цели да се опровергае изнесената от някои белградски вестници информация, че независимо от декларираните позиции за благоприятно отношение към икономическите проблеми на България, то страните от Малкото Съглашение се договарят и за въвеждане на определени ограничения, както и за изплащане на репарационните задължения. [21]

3. Отразяване присъствието на България на Генуезката конференция и взетите по време на нея важни въпроси на страниците на европейския печат

Във воденият дневник за участието на българската делегация на Генуезката конференция е отбелязано, че тя пристига в Генуа на 7 април 1922 г. и бива настанена в хотел „Савоя". Пред медиите бива потвърдена предварително подадената към информацията, че Ал. Стамболийски е придружен от пълномощния министър Марко Турлаков, пълномощният министър и посланик в Белград – Коста Тодоров, както и от пълномощните министри и посланици на България в Рим и Лондон – Георги Радев и Димитър Станчов. Освен това има и още неголям брой експерти и технически лица. Допълнително пристигат още такива, както и дипломати от българските посолства в Рим и Лондон. Всички български представители изразяват готовност за провеждането на срещи с представителите на различни европейски вестници. Пред тях е заявена основната българска позиция, която е свързана с желание за урегулиране на икономическите отношения в следвоенна Европа, както и даване възможност на България да има обещания излаз на Егейско море.[22] Медиите широко отразяват и още няколко интересни факта.

Първият от тях е свързан с един от членовете на делегацията на Съветска Русия – българина Кръстьо Раковски, който провежда няколко неофициални срещи с Ал. Стамболийски. На второ място, посочва се активния диалог между страните от Малкото Съглашение, които очаквано обединяват усилията си по посока участие в различните комисии на конференцията и представяне на обща позиция в тях. Най-често информацията се подава от италианските ежедневници, като същата веднага бива препечатана и на страниците на останалите европейски вестници.[23] Срещата между руския представител и Стамболийски очаквано провокира интерес и намира своя отглас в руската преса. На 25 април 1922 г. на страниците на в. „Голос России" е публикувана статия, в която българския въпрос се разглежда подробно. Отбелязва се, активното присъствие на Стамболийски и воденатa от него делегация в Генуа и амбицията му да направи българската тема сред основните за разискване. Подчертава се готовността на българското правителство да предприема радикални реформи, които целят откъсване от воденатa в предходните години политика на София. Това се приема като добър ход и се приветства от страна на руската делегация. Посочват се и думите на Стамболийски, че българската позиция е насочена към отстояване на националните интереси в контекста на поправяне на всички загуби причинени от войната.

В тази посока, се подчертава намерението, изказано лично от Чичерин, за удовлетворяване на част от

българските искания и най-вече на тези в икономическата сфера. Съветски представители изразяват известно несъгласие с действията на Франция и Англия, които с подкрепата и на страните от Малкото Съглашение са се договорили да не дават на България исканата отсрочка за изплащане на репарационните задължения. В заключение се отправят известни критики към действията на някои от балканските държави и най-вече на Гърция, която се противопоставя за даване свободен излаз на България на Егейско море, въпреки, че този въпрос е изяснен макар и частично още в Ньойския договор.[24]

Непосредствено преди, а и по време на самата конференция, на страниците на европейската преса често се коментират изказвания направени по отношение на България от френския премиер Р. Поанкаре. Те се разглеждат в контекста на въпросите свързани с общи решения спрямо разрешаване на репарационните задължения на всички държави победените в Първата световна война.

Повечето френски вестници отбелязват, че Франция има намерението да играе посредническа роля и да търси сближение между желанията на отделните балкански държави. Това е и една от причините тя да бъде сред инициаторите България да бъде поканена за участие в конференцията. Някои италиански вестници обаче изразяват неодобрение с това и нескрито обвиняват Поанкаре в налагане на политика, която не цели мир, а търси нова конфронтация. По отношение на икономическото положение и интересите на Франция и Великобритания италианските журналисти правят обширни анализи на ситуацията свързана с разкриването на нови пазари и необходимостта, която двете страни изпитват по отношение пласиране на своя продукция. Франция търси възможности да затвърди своите позиции на Балканите, нещо което има своите корени и в предходните години. В същото време, изразява се недоумение и се отправят призиви за активизиране на позиция най-вече на английските политически среди, които според голяма част от журналистите не оценяват напълно значимостта на въпросите поставени за дискутиране в Генуа.[25]

Наблюдавайки изказванията на френските дипломати и отбелязвайки, че има проведени неофициални срещи с български представители, френските вестници отново проявяват благосклонно отношение и широко отразяват официалното писмо на Ал. Стамболийски до Поанкаре, което той му изпраща на 10 май 1922 г. В него българският министър-председател за пореден път изтъква голямата роля, която Франция играе за уреждане проблемите на Балканите и в частност спрямо българския въпрос. Изразява се желание България да не бъде третирана еднакво с другите победени в Първата световна война страни. За пореден път се повдигат редица икономически въпроси. Оценявайки подкрепата та Франция, се изразява желание френските банки да погледнат с приоритет българските искания за отпускане на кредити и заеми, като това при възможност да бъде с облекчени процедури. Медиите се изказват изключително благосклонно към тези думи на Стамболийски. Успоредно с това се припомнят и интервютата дадени от него в началото на годината пред френски журналисти, като се посочва убеждението му, че Франция ще подпомогне българските искания.[26]

На 18 май 1922 г. (предпоследния ден от заседанията на конференцията) с обширно изказване през ръководителите на делегациите излиза Ал. Стамболийски. Старателно подготвена, неговата реч очаквано предизвиква подчертан интерес, както сред политическите, така и сред журналистическите среди. Наред с критиките към някои определени икономически стъпки, остри думи той изказва по отношение предаването на Източна Тракия на Гърция, решение взето още през април 1920 г. на конференция в Сан Ремо.

Тъй като това е първият голям международен форум, на който българската страна присъства, то той използва случая да припомни, че съгласно чл. 48 от Ньойския договор България е отстъпила Източна Тракия на страните победителки. Но се припомня и разписаните текстове, в които е поет ангажимент за осигуряване на български изход на Егейско море. Министър-председателят посочва, че българския народ е решен да живее в мир и съгласие с всички свои съседи, като за целта лоялно изпълнява всички поети международни задължения. Но това не следва да бъде в противоречие с икономическите нужди и интереси на България. Не се пропуска случая отново да се изкажат думи на благодарност към всички държави, които са съдействали за създаване условия за присъствието му на конференцията и възможността да изкаже българската позиция. Основни пасажи от речта биват публикувани от всички италиански медии. Допълнително, акценти от нея са разпространени и от Българската телеграфна агенция. В нарочно съобщение от София се посочва, че българския министър-председател е посочил лоялността на ръководеното от него правителство по отношение мирното устройство на Европа, приносът на България за него, което следва да бъде оценено и признато. Подчертава се благодарността, че е дадена възможност на българската страна не само да изкаже пред международната общност на своята позиция, но и да предложи решения за разрешаване на икономическите проблеми.[27]

В дните след края на Генуезката конференция европейските издания публикуват различни мнения на политици и журналисти, които се спират на значението и последиците от нея, както и на мерките, които предстоят да се реализират в Европа. Бившият италиански министър-председател Фр. Нити публикува статия на страниците на „Ил Паезе", в която посочва убеждението си, че страните участвали в разискванията са поставили основа за мирно изграждане и урегулиране на отношенията между тях. Неговото становище е, че са направени стъпки за заличаване на противоречията и отваряне на възможности за икономическо стабилизиране. Това с особена сила важи за държавите на Балканите. Внимание се обръща и на подписаните двустранни договорености между някои от страните и най-вече на тези между Съветска Русия и Германия. Според него, значимостта на конференцията е повече от положителна, а приносът на Р. Поанкаре и Л. Джордж е показателен. Присъствието на всичко европейски страни, в т.ч. и на България също е оценено.[28] Положително е и становището изказано от страниците на швейцарския вестник „Дер Бунд". В дописка от София неговият кореспондент посочва, че българското правителство е направило всички възможни ходове, за да демонстрира изпълнение на поетите от него задължения, но в същото време е и в очакване европейските държави реципрочно също да изпълнят ангажиментите спрямо България и най-вече тези по отношение

на излаза на Егейско море, както и разсрочване на репарационните дългове.[29] Отзвук предизвиква и разпространената от Чехословашкото бюро по печата реч на Е. Бенеш, направена пред чехословашкия парламент на 24 май 1922 г. В нея той припомня значимостта на Генуезката конференция, както и факта, че на нея са присъствали всички европейски държави. Според него, това е една от най-големите стъпки на всички политици правени в следвоенните години. В същото време се акцентира и върху присъствието на Съветска Русия на форума, както и на подписването на двустранни договорки, които ще предопределят развитието в следващите години. Въпреки положителните моменти, обаче, посочва се и опасението, че е възможно да се появят и нови противоречия между отделните страни. Над всичко стои убеждението, че този форум е важен и навременен.[30]

Заключение

Конференцията в Генуа от 1922 г. си остава като една от най-значимите дипломатически стъпки на европейските лидери, насочена към уреждане на икономическите проблеми в годините след Първата световна война. Участието на България в нея, предвид наложения й след Парижката мирна конференция от 1919 г. статут, е безспорен успех на българската дипломация. Направена е силна предварителна подготовка, която включва провеждане на срещи на дипломатическо ниво, даване на поредица от интервюта пред чужди журналисти, както и отправяне на покани за посещение в София на дописници на чужди медии. В рамките на самата конференция тази практика продължава. Всичко това дава възможност за широко популяризиране в различни европейски вестници на българското виждане за следвоенното устройство на Европа и в частност на Балканите. Набелязани са и конкретни стъпки в тази посока. Създадена е предпоставка европейското обществено мнение да бъде запознато с българския национален въпрос. Значимостта, която публикуваните статии произвеждат не само сред политиците, но и след обществеността е осъзната от българските дипломати.

Прави впечатление, че отделни членове на българското правителство, както и лично Стамболийски, използват всеки един възможен случай да представят своите искания пред чужди репортери. Срещите са многобройни и старателно подготвени. Като резултат от това на страниците на европейските вестници българската тема присъства активно. За първи път след войната се забелязва подчертано благосклонно отношение на дописниците на водещите европейски издания акредитирани в София, както и на тези, които предават кореспонденции от Генуа. Единствено част от сръбската преса продължава да посочва, че България има съществена вина за напрежението на Балканите, като се призовава за стриктно изпълнение на следвоенните договори, особено в икономическата сфера. Успехът обаче на българското правителство за пробив в наложената изолация е признат от всички, което трасира и пътя към следващо участие на България на нови международни икономически форуми, както и представяне на националната позиция пред европейската общественост.

Самият Ал. Стамболийски оценява своето участие в Генуа по следния начин: „Заключавам. Конференцията в Генуа постигна възможното и потребното. Времето ще докара останалото, т.е. необходимото. Трябва да почакаме. Както войната, така и мирът, така и всичко има процес на развитие. Началото на истинския мир за човечеството е турено, то се развива, то ще даде очакваните плодове. Ние, едни от най-пострадалите народи, сме доволни и благодарни от конференцията в Генуа.”[31]

Бележки

[1] Последиците от Първата световна война стоят в обсега на проучванията на не един изследовател. Отбелязването на 100-годишнината от войната е белязано с поредица от конференции и научни форуми както в страната, така и извън нея. Подчертан интерес предизвикват дискусиите, отразени в публикуваните сборници с доклади.

Вж: България-Германия. Първата световна война. Поуки за бъдещето : Сб. с докл. от проведена конф. на 26 септ. 2018 г. Варна, 2018, Издателство на ВВМУ „Н. Й. Вапцаров”, ISBN 978-619-7428-27-8. // <http://www.naval-acad.bg/conference/international-scientific-conference-bulgaria-germany/papers>.

Първата световна война на Балканите и встъпването на България в нея (1914-1915) : Сб. докл. от межд. науч. конф. в София, Видин, Кюстендил, Кърджали, 13-16 окт. 2015. – София : Институт за ист. изследвания – БАН, 2017.

Първата световна война на Балканите : Сб. докл. и науч. съобщ., изнесени на межд. науч. конф. в София на 10-11 окт. 2005 г. – София : Военно изд., 2006.

ISBN 954-509-361-7978

ISBN 954-509-361-6

[2] На Генуезката конференция 1922 г. участват 29 държави, както и още 5, които са част от Британската империя

[3] **Вачков**, Димитър. Последиците от Първата световна война за икономиката и финансите на България. // *Сборник* с доклади от проведена конференция на 26 септ. 2018 г. – Варна, 2018, с. 11-17.

История на външния държавен дълг на България (1878-1990). Част Втора – Българският външен дълг между двете световни войни (1919-1944). – София, 2006.

[4] Бюлетин на БТА, Преглед на чуждия печат. Бюлетин N 40, 1922 г.; Бюлетин N 50, 1922 г.

[5] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат N 56, 3 март 1922 г., л. 1-2

[6] Бюлетин на БТА, ДП, Втори бюлетин N 166, 11 април 1922 г.

[7] Бюлетин на БТА, ДП, Първи бюлетин N 167, 12 април 1922 г. – по данни от френския печат.

[8] Бюлетин на БТА, ДП, Първи бюлетин N 175, 19 април 1922 г.

[9] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат, Бюлетин N 63, 13 март 1922 г., л. 1-2.

[10] Пак там, л. 3.

[11] Пак там, л. 3-4.

[12] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат, Бюлетин N 42, 16 февруари 1922 г., л. 2-3.

[13] Генуезката конференция и участието на България на нея за първи път подробно са изследвани от Войн Божинов. *Вж:* **Божинов**, Войн. България на конференциите в Генуа и Лозана (1922-1923). // *Сборник* в чест на акад. Христо Христов. – София, 1976.

[14] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат N 32, 04 февруари 1922 г.

[15] ЦДА, ф. 176, оп.4, а.е. 2308, л. 117-119.

[16] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат N 40, 14 февруари 1922 г.

[17] Бюлетин на БТА, ДП, Втори бюлетин N 120, 16 март 1922 г., л. 2.

[18] Бюлетин на БТА, ДП, Първи бюлетин N 157, 4 април 1922 г., л. 1.

[19] В състава на българската делегация са включени: М Турлаков – министър на финансите; Н. Стоянов – директор на държавните дългове; А Гечев – управител на Земеделската банка; Влахов – секретар на Варненската търговска камара; Каракашев – директор на железниците; както и двама чиновници и разсилни – ЦДА, ф. 176, оп.4, а.е. 2308, л. 83.

[20] Пак там, л. 83-84.

[21] Пак там.

[22] Пак там, л. 86-87.

[23] БТА, ДП, Втори бюлетин N 170, 13 април 1922 г., л. 1

[24] Бюлетин на БТА, ДП, Преглед на чуждия печат, Бюлетин 111, 1 май 1922 г., л. 2.

[25] Пак там, л. 3.

[26] ЦДА, ф. 176, оп.4, а.е.2308, л.19-20 (103-105).

[27] Бюлетин на БТА, ДП, Първи бюлетин N 226, 22 май 1922 г., л. 1.; ЦДА, ф. 1067, оп. 2, а.е. 4, л. 1-8.

[28] Бюлетин на БТА, ДП, Бюлетин N 130, 29 май 1922 г., л. 1-2.

[29] Пак там, л. 3.

[30] Бюлетин на БТА, ДП, Втори бюлетин, N 230, 26 май 1922 г., л. 1-2.

[31] ЦДА, ф. 255, оп.1, а.е. 3, л. 11.

Цитирана литература

1. **Божинов**, Войн. България на конференциите в Генуа и Лозана (1922-1923). // *Сборник* в чест на ***акад. Христо Христов***. – София, 1976, с. 11-17.

2. **Вачков**, Димитър. Последиците от Първата световна война за икономиката и финансите на България. // *Сборник* с доклади от проведена конференция на 26 септ. 2018 г. – Варна, 2018.

3. Сборник с доклади от проведена конференция на 26 септ. 2018 г. – Варна, 2018. – ISBN: 978-619-7428-27-8. // <http://www.naval-acad.bg/conference/international-scientific-conference-bulgaria-germany/papers>.

4. Първата световна война на Балканите : Сб. докл. и науч. съобщ., изнесени на межд. науч. конф. в София на 10-11 окт. 2005 г. – София, 2006.
ISBN 954-509-361-7978
ISBN 954-509-361-6

5. Първата световна война на Балканите и встъпването на България в нея (1914-1915) : Сб. докл. от межд. науч. конф. в София, Видин, Кюстендил, Кърджали, 13-16 окт. 2015. – София, 2017.

Архивни източници

Бюлетин на БТА, ДП, Бюлетини на БТА от 1922 г.
Централен държавен архив – ЦДА, ф. 255, оп.1, а.е.3
Централен държавен архив – ЦДА, ф. 176, оп.4, а.е.2308

IV – 7 Генуезка конференция – следвоенна Европа – *Александър Стамболийски* – Първа световна война (изследване)

IV – 7 Генуэзская конференция – послевоенная Европа – *Александр Стамболийский* – Первая мировая война (исследование)

IV – 7 Genoa Conference – post-war Europe – *Alexander Stamboliiski* – World War I (study)

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СПЕЦИФИЧНО НИВО НА ПОГЛЪЩАНЕ НА ЕЛЕКТРОМАГНИТНО ПОЛЕ, ГЕНЕРИРАНО ОТ СМАРТФОН

Магдалена Гарванова

Статията изследва специфичното ниво на поглъщане (Specific Absorption Rate – SAR) и показва термо ефекта в дълбочина на човешката глава. SAR е най-важната дозиметрична величина при облъчване на човешкото тяло със сигнали в радио честотния диапазон. За целта е създаден компютърен модел чрез софтуера COMSOL Multiphysics, отчитащ специфичните характеристики на човешката глава и параметрите на работещ смартфон. Този модел е подходящ за изследване на въздействието на радиовълните върху човек.

1. Въведение

Създаването на модел за изследване на процеса на абсорбиране на електромагнитната енергия, излъчена от смартфон, и последващият термо ефект в човешкото тяло е от изключителна важност при анализиране на ефектите, предизвикани от използването на безжични смарт устройства. Предназначението на модела е да улесни процеса на изследване и разбиране на процесите, водещи до повишаване на температурата на човешката глава в резултат на абсорбираната радиация, излъчена от смартфон [1].

Биофизичните ефекти като нагряване на тъканите и нервната стимулация на организма от силни електромагнитни полета са добре познати на учените, като радиочестотното лъчение не е йонизиращо и следователно не може директно да причини увреждане на човешката ДНК [2, 3]. Според учените най-съществения ефект на радиовълните е нагряването на тъканите на човешкото тяло. Вредните термични ефекти предизвикват катаракт, но съществуват и нетермични ефекти, които са дискусионни [4]. Трябва да се отбележи и фактът, че не всички биологични ефекти водят непременно до негативни последици върху биофизичните състояния на човека.

В допълнение към характеристиките на електромагнитните полета трябва да се отчетат и термофизиологичните процеси на човешкото тяло и параметрите на околната среда като специфичния топлинен капацитет на тъканите, охлаждането от кръвообращението и температурата на въздуха. Целта на настоящето изследване е създаване на компютърен модел на специфично ниво на поглъщане на електромагнитно поле (Specific Absorption Rate – SAR), генерирано от работещ смартфон. Неговата верификация ще бъде осъществена чрез авторски експериментални изследвания, получени от термовизионни изображения и електроенцефалограма (ЕЕГ).

2. Специфично ниво на поглъщане

Специфичното ниво на поглъщане – SAR е мярка за радиочестотната енергия, погълната от човешко тяло, което е подложено на радиочестотно облъчване. SAR може да се изчисли като произведение на електрическата проводимост на тъканите със средноквадратичната стойност на вътрешното електрическо поле, разделено на плътността на тъканта. Средната стойност на SAR може да бъде определена като съотношение на мощността, погълната в тъканта, и теглото от тази биологична тъкан и се получава чрез интегриране на стойностите на SAR за целия наблюдаван обем. SAR стойността показва максималното количество електромагнитна радиация, на която тялото е изложено, когато смартфонът се държи до ухото в позиция на разговор или в позиция до ханша. В Европа максималната допустима SAR стойност е ограничена до 2 W/kg за 10 грама човешка тъкан. Този стандарт е установен от CENELEC в синхрон със стандартите на IEC и спазва указанията на ICNIRP от 1998 г. В USA този стандарт е 1.6 W/kg за 10 грама човешка тъкан.

За да се определят стойностите на SAR, е необходимо да се знаят електромагнитните характеристики на тъканите и органите. Биологичните тъкани са нехомогенни, тъй като човешкото тяло се състои от множество различни органи, което изисква всеки от тях да бъде описан чрез специфична относителна диелектрична константа, относителна магнитна проницаемост и проводимост [5, 6].

3. Създаване на компютърен модел

Създаденият компютърен модел е комбинация от модел на човешка глава и модел на антена, вградена в смартфон. Моделът на човешката глава включва слоеве с различна дебелина, модели на кожа, черепна кост и мозъчна тъкан. Този модел позволява да се симулират процесите на проникване и абсорбиране на електромагнитната енергия от тъканите на главата, както и да се наблюдават термалните процеси, предизвикани от високочестотните полета. Характеристиките на човешката глава и параметрите на биологичните тъкани, използвани в модела, са максимално близки до реалните.

Дизайнът и геометрията на човешката глава са заимствани от IEEE, като моделът е импортиран в софтуера COMSOL Multiphysics (*Фиг. 1*). Импортирането на модела се извършва от файл с наименование sar_in_human_head.mphbin. Източникът на електромагнитно излъчване е модел на смартфон, който се добавя ръчно (*Фиг. 2*).

Електромагнитните параметри на биологичните тъкани на човешката глава се моделират с помощта на интерполационна функция, която използва характеристиките на дадена тъкан вътре в човешката глава. Изходните данни за тази функция се вземат директно от системен файл, създаден с помощта на множество магнитно-резонансни изображения на разрези на човешка глава. Моделът е получен от 109 изображения, всяко от които с размер от 256 на 256 пиксела.

Системният файл sar_in_human_head_interp.txt може да се използва и за визуализация на диелектрическата проницаемост и оросяването (перфузията) вътре в главата (*Фиг. 3*).

Създаденият модел е комбинация от модел на човешка глава и модел на антена, вградена в смартфон (*Фиг. 4*).

Моделът на изкуствена човешка глава включва слоеве с различна дебелина, модели на кожа, черепна кост и мозъчна тъкан. Създаденият модел позволява да се проведат симулации, изследващи процесите на проникване и абсорбиране на електромагнитната енергия от тъканите на главата, както и да се наблюдават термалните процеси, предизвикани от високочестотните полета. За да се опишат характеристиките на биологичната тъкан, е необходимо да се създават модели, чиито параметри са толкова близки, колкото е възможно за действителната тъкан (*Фиг. 4*).

Разпределението на температурата на тъканите по време на излагане на електромагнитни вълни може да се определи чрез решаване на уравнението на биотоплината, което взема под внимание топлопроводимостта, перфузията на кръвта и външното загряване. Разпределението на температурата в модела на главата се получава чрез решаване на уравнението на Пене за биотоплината [5]. Уравнението на биотоплината ефикасно описва как става преносът на топлина вътре в човешката глава. Тази процедура може да се използва за създаване на математически модел за изследване на влиянието на електромагнитно поле, генерирано от смартфон в дълбочина на човешкото тяло.

4. Резултати

Симулацията на създадения компютърен модел в средата на COMSOL Multiphysics позволява да се оцени SAR върху произволна форма и тъкан на човешкото тяло. Локалната стойност на SAR в човешка глава при честота на електромагнитното поле от 900 MHz е показана на *Фиг. 5*. При облъчване на човешка глава с електромагнитна вълна тя прониква в тъканта и отдава част от своята енергия на главата или вълната се абсорбира в тъканта на главата. Електромагнитната енергия въздейства върху частиците в тъканта благодарение на електрическите и магнитните компоненти на електромагнитното полето. Стойностите на SAR са по-високи в повърхностните слоеве на човешката глава.

Създаденият компютърен модел изчислява само локалната (местна) стойност на параметъра SAR. Максималната стойност на местния SAR винаги е по-висока от максималната стойност на средната стойност на SAR.

Разпространението на електромагнитните вълни в биологичните тъкани се проявява под формата на усвоена енергия. По-голямата част от абсорбираната енергия се превръща в топлина, което води до повишаване на температурата в биологичните тъкани. Топлинният ефект, получен от електромагнитното лъчение от смартфон, е най-силно изразен на повърхността на главата върху кожата (най-често това е областта на ухото на човек) [2]. Повишаването на температурата зависи от физиологичните свойства на тъканите (кръвна перфузия) и може да се изчисли чрез използване на биотоплинно уравнение, което отчита загубата на топлина поради кръвообращението на човешкото тяло. Термалният ефект върху и в човешката глава за честота от 900 MHz е показан на *Фиг. 6*.

Вижда се, че температурата е най-висока в областта близо до източника на електромагнитно излъчване, където е смартфонът. Температурата на мозъчната тъкан се повишава с около 0.6°C и намалява във вътрешността на главата. Разрез на главата на нивото на максималното ниво на затопляне е показан на *Фиг. 7*. Необходимо е да се отбележи, че микровълновата промяна на температурата на човешката глава може да доведе до повишаване на температура на хипоталамуса (*Фиг. 8*) с около 0.2 – 0.3°C, което може да доведе до здравословни проблеми [7]. Хипоталамусът отговаря за важни функции като контрол на телесната температура, глада, жаждата, либидото, сърдечния ритъм, освобождаването на хормони от хипофизата, производството на храносмилателни сокове, балансирането на телесните течности и т.н. Тъй като различните системи на тялото изпращат сигнали до мозъка, те предупреждават хипоталамуса за всички дисбаланси. В резултат на това хипоталамусът реагира, като отделя необходимите хормони, за да балансира тялото.

Изучаването на процесите на проникване на електромагнитното поле в човешката глава и ефектите, предизвикани от него, е научна задача от изключителна важност. Взаимодействието между човешката глава и електромагнитното излъчване, причинено от смартфони, може да предизвика електрически токове и електрически полета в човешката глава, което да доведе до негативни последици за здравето. Благодарение на създадения компютърен модел е възможно този процес да се изследва задълбочено, като се симулират различни ситуации и различни характеристики на модела на главата и параметрите на смартфона. Възможностите за визуализация на

софтуера COMSOL Multiphysics са впечатляващи и позволяват детайлно разглеждане на резултатите от симулацията.

5. Заключение

В статията се изследва специфичното ниво на поглъщане (Specific Absorption Rate – SAR), както и термо ефектът, предизвикан от използването на смартфон. Изследването е проведено с помощта на компютърен модел чрез софтуера COMSOL Multiphysics, който отчита специфичните характеристики на човешката глава и параметрите на смартфона.

Резултатите от изследванията показват, че температурата, до която тъканите на главата се загряват, зависи и от количеството абсорбирана енергия от човешката глава. Получените високи стойности на SAR на повърхността на кожата биологично не са опасни, тъй като периферната циркулация на кръвта и топлопроводимостта към околната среда ефективно охлажда кожата. По-притеснителен е фактът, че продължителното използване на смартфон може да доведе до повишаване на температура на хипоталамуса, а то от своя страна – до здравословни проблеми. Промяната на мозъчната активност на човек, използващ смартфон, също може да се разглежда като рисков фактор за оптималното функциониране на личността [8, 9].

Благодарности

Статията е реализирана по проект „Синтез на динамичен модел за оценка на психологически и физически въздействия от прекомерна употреба на смарт технологии", КП-06-Н 32/4/07.12.2019, финансиран от ФНИ – МОН.

Библиография

1. **Stanković**, V. Electric field distribution and SAR in human head from mobile phones / **V. Stanković, D. Jovanović, D. Krstić, N. Cvetković**. // *9th* International Symposium on Advanced Topics in Electrical Engineering (ATEE), 2015, p. 392-397.
DOI 10.1109/ATEE.2015.7133835

2. **Stanković**, V. Thermal effects on human head from mobile phones / **V. Stanković, D. Jovanović, D. Krstić, N. Cvetković, V. Marković**. // *12th* Int. Conf. on Telecommunic. in Modern Satellite, Cable and Broadcasting Services (TELSIKS), 2015, p. 205-208.
DOI 10.1109/TELSKS.2015.7357770

3. **Wyde**, M. Effect of cell phone radiofrequency radiation on body temperature in rodents : Pilot studies of the National Toxicology Program's reverberation chamber exposure system / **M. E. Wyde, T. L. Horn, M. H. Capstick, J. M. Ladbury, G. Koepke, P. F. Wilson, G. E. Kissling, M. D. Stout, N. Kuster, R. L. Melnick, J. Gauger, J. R. Bucher, D. L. McCormick**. // *Bioelectromagnetics*, 2018, vol. 39, p. 190-199.

4. **Garvanova**, M. Mobile devices – effect on human health / **M. Garvanova, B. Shishkov, S. Vladimirov** ; Ed. **B. Shishkov**. // *Proceedings* of the Seventh Int. Conf. on Telecommunic. and Remote Sensing – ICTRS'18, Oct. 8-9. – Barcelona, Spain, 2018, p. 101-104.
DOI 10.1145/3278161.3278176

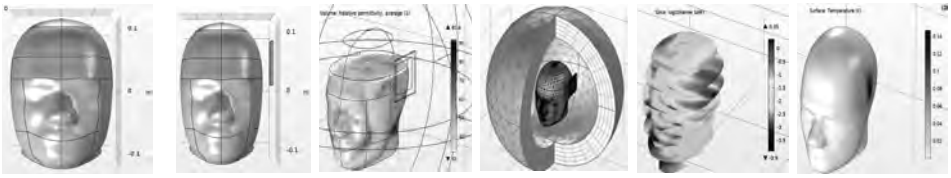
5. **Stankovic**, V. Temperature distribution and Specific Absorption Rate inside a child's head / **V. Stanković, D. Jovanović, D. Krstić, V. Marković, N. Cvetković**. // *Int. Journ. of Heat and Mass Transfer*, 2017, vol. 104, p. 559-565.

6. **Jovanovic, D.**, Krasic, D., Stankovic, V., Cvetkovic, N., & Vuckovic, D. Electric field and SAR distribution in the vicinity of orthodontic brace exposed to the cell phone radiation / **D. Jovanovic, D. Krstić, V. Stanković, N. Cvetković, D. Vuckovic**. // *ACES Journ.*, 2019, vol. 34, N 12, p. 1904-1914.

7. **Adair**, E. R., Adams, B. W., & Akel, G. M. Minimal changes in hypothalamic temperature accompany microwave-induced alteration of thermoregulatory behavior / **E. R. Adair, B. W. Adams, G. M. Akel**. // *Bioelectromagnetics*, 1984, vol. 5, p. 13-30.

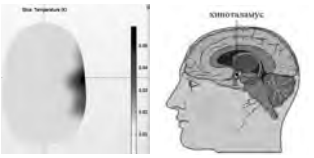
8. **Garvanova**, M. Effects of mobile phone electromagnetic fields on human brain activity / **M. Garvanova, I. Garvanov, D. Trapkova, K. Nedelchev, D. Borissova, G. Dimitrov, N. Kerimbayev, G. Tkach, I. Zeinullayeva**. // *ACM* : 10th Int. Conf. on Telecommunic. and Remote Sensing (ICTRS'21), Nov. 15-16 : Virt. Conf. – Bulgaria, 2021, p. 31-36.
DOI 10.1145/3495535.3495541

9. **Garvanova**, M. The influence of electromagnetic fields on human brain / **M. Garvanova, I. Garvanov, D. Borissova**. // *21st* Int. Symp. on Electrical Apparatus & Technologies (SIELA). – Bourgas, Bulgaria, 2020, p. 111-114.
DOI 10.1109/SIELA49118.2020.9167099

Илюстрации

Фиг. 1. Модел на човешка глава
Фиг. 2. Модел на човешка глава и смартфон
Фиг. 3. Средна относителна пропускливост на човешка глава
Фиг. 4. Модел на човешка глава във въздушна среда
Фиг. 5. Модел на SAR на човешка глава
Фиг. 6 Термо ефект в човешка глава
Фиг. 7. Термо ефект в дълбочина
Фиг. 8. Положение на хипоталамуса в човешката глава

IV – 8 специфично ниво на поглъщане – компютърен модел – термо ефект (изследване)

IV – 8 удельная скорость поглощения – компьютерная модель – тепловой эффект (исследование)

IV – 8 Specific Absorption Rate – computer model – thermal effect (study)

ВЪЗНИКВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ПЪРВИТЕ ЕГИПЕТСКИ ДИНАСТИИ (3200-2300 г. пр. н.е.)

Ангел Георгиев

Една от първите разумни цивилизации на нашата планета е египетската, нейното възникване е през IV хил. пр. н.е. и се простира по брековете на река Нил. Египтяните са изумявали с високото си ниво на съвършенство което е било постигнато още в самото начало, това величие, хармония и красота може да се потвърди и в наши дни от всеки който е посетил тази страна и е прекарал поне един ден там. Цивилизацията на фараоните съществувала близо 3000 години като през всеки един век е била подложена на множество радикални промени. През този период царските династии са били разделени на трийсет последователни етапа. Историята на Египет започва с първата династия, която се нарича преддинастичен период, възникнала преди 3 000 пр. н.е. Днес е останала малка част от древните египетски дворци и градове, нашето знание се гради почти изцяло благодарение на това, което е намерено в гробниците от този период. За най-ранна скулптурна форма без съмнение можем да кажем, че е Палетата на цар Нармер от 3150-3125 г. пр. н.е.

Тя представя най-ранния образ на историческа личност, която е идентифицирана по име, а нейният характер вече не е примитивен. Всъщност тя демонстрира и някои от особеностите на по-късното египетско изкуство. Основните елементи от Палетата на Нармер също така могат да бъдат видени в зародишна форма на една сцена върху варовик, открита през 1995 г. в гр. Гебъл 25 мили от Луксор. Тя е от периода 3200-3150 г. пр. н.е. и изобразява легендарния цар Скорпион след неговата победа над град Накада.

Сцената най-вероятно показва първия от двамата царе с еднакви имена от късния преддинастичен период. Релефът на Скорпион включва йероглифа за скорпион, като и този на бога сокол Хор. В Палетата на Нармер има ясна вътрешна логика, която е лесно забележима. Това което прави впечатление още от пръв поглед е силното чувство за ред. Нейната повърхност е разделена на хоризонтални ленти. Всяка фигура стои върху линия или ивица, маркираща земята.

Стилът и изяществото, който има в Палетата на Нармер се развива напълно около пет века по-късно. Още с появата на I династия към 3200 г .пр.н.е. страната е разполагала със своя собствена писменост и азбука, първоначално тя се е свеждала до рисунки и пиктограми. Тази необходимост идва от нуждата да се улесни управлението и предаването на заповедите, чрез графично изобразяване на езика чрез който общуват, той бързо се превърнал в общ за всички египетски жители. С появата на II-III династия била създадена йероглифната писменост. В първите надписи които са се появили се упоменават царския дворец, както и имена на царе които са управлявали Египет.

На малко по-късен етап около 3000 г. пр.н.е., се появяват формули, в които се четат имената на личности, продукти или имения, свързани с производството. Първият по-сложен текст се появява по времето на царуването на Джосер около 2635 г. пр. н.е., в тези текстове е имало подлог, глагол и допълнения. Останки от този период са открити по долината на река Нил, и на юг до Абидос и на север до Сакара. През тази династия, свързана с царуването на Джосер е и историята за построяването на неговата гробница която е проектирана от Имхотеп, част от която е и стъпаловидната пирамида. Разполагайки с почти всички ресурси с които разполага всяка една съвременна държава (писменост, религия, форма на управление, администрация, архитекти, лекари, учители и пр.) Египет може да се похвали че имал своя структурирана държава още от древността. През 3200-2300 г. пр. н.е. (I-VI династия), периодът е известен още и като Старото царство. Най-значимите от този период неща са надписите по стените на гробници, архитектурни паметници и обществените сгради, които се позовават на закони и декрети, които трябва да се спазват, а администрацията е отговорна за тяхното прилагане. Още през I династия царските мастаби станали доста големи, с интериор често наподобяващ интериора на царските дворци.

По време на III династия те се разраснали в стъпаловидни пирамиди, най-популярната и позната до наши

дни е тази на фараон Джосер. Първоначално функцията на гробниците не е била толкова погребална, колкото мемориална и религиозна. На малко по-късен етап наследниците на Джосер надградили стъпаловидната пирамида, превръщайки я в пирамида с гладки стени, процес, който продължил няколко поколения. Първият който направил такава пирамида, бил Снеферу основателят на IV династия.

Той е прочит със строежа на три пирамиди, от които най-важна била червената пирамида в Дахшур, където се смята и, че е бил погребан. Връхната точка в развитието на пирамидите е по времето на IV династия най-ранната от трите пирамиди в Гиза и най-голямата била построена от сина на Снеферу, Хеопс. За да стане всичко това факт, египетските владетели са имали свой съветници и администратори, които са им помагали във всекидневните задачи. Тази централизирана структура се контролира от везира - най-високопоставената личност в служебната йерархия. Неговият работен процес бил изключително труден. Всеки който заема тази длъжност се е налагало да следи за всичко, което се извършва от негово име, защото е опората на цялата страна. Задачите са били толкова непосилни, че на по-късен етап се е наложило работата да се раздели на две – везирът на Севера се занимава с делата на Делтата на Нил до Мемфис, докато везирът на Юга контролира Горен Египет. За работните задължения на везира се е съдило от надписите в гробницата в Тива. На един от тези надписи е упоменато, че „първото задължение на везира в ранни зори е да получи информацията за разходите и приходите на царското владение, след това изслушва полицейските доклади. После отива в царския дворец и контролира кой влиза и излиза от него". За най-високопоставени администратори след везира са се считали жреците.

Египетският жрец представлява Фараона в богослужебните дела и е изпълнител на култовите задължения. През неговия период на служене, той се подчинява на предписанията за чистота и целомъдрие и живее в служебно помещение, дадено му лично на територията на храма. Работните задължения на жреците не се ограничават само с култа, те обхващат по-широк спектър от задължения. Едно от задълженията им е било в писалищата където преписвали древни ритуали, осъвременявали богослуженията, пишели магически съчинения, доставяли талисмани и амулети, изучавали небето и измервали времето, ръководели изработването на погребалния инвентар, отговаряли за доброто управление на собствеността на храма. Кандидатите били назначавани чрез предварителен подбор, (нещо като съвременно интервю за работа), задължително трябвало да могат да четат йераичното писмо. Бъдещият жрец, който обикновено е мъж първо се подлага на ритуала за пречистване на ръцете и тържествено е представен на бога, после подписва договор с който се определя заплащането и жилището му (нещо като съвременната клетва на държавните ръководители). Друг член от администрацията на фараона е занаятчията.

Неговата дейност е съсредоточена обикновено като работа в екип, под ръководството на майстор и е свързана с разнообразна дейност. В работилницата на царската гробница един след друг следват екипи на каменовладелци, скулптури и художници. Като изключим описаните по-горе работни задължения, основното работно място на занаятчиите е селището, там те изработват домашните вещи. Друг традиционен образ за древноегипетското общество е Писарят. Счита се, че дейността, която той упражнява е благородна и научна, затова от своя страна той получава редица привилегии, които го освобождават от данъци и му спестяват физическите усилия. В древните египетски книги описващи длъжността писар е гласяло твърдението, че „тя е предпазвала от носене на мотика и кирка, с тази работа те няма да се налага да пренасят товар с кола и най-важното няма да са под заповедите на никой, защото нямат никой над тях".

Писарите изобилстват в администрацията и могат да изградят една добра кариера в зависимост от това дали ще останат обикновени преписвачи, или ще се издигат до царски писари или най-престижното сред всички да станат довереник на владетеля. Тяхната компетентност не е природно дадена, те са я получили в училище, където учителите ги учат да четат, пишат, смятат и паралелно с това ги учат на правилата на добро поведение в обществото. Както във всяко едно звено от древната администрация, така и в това, дисциплината е особено строга и някои учители сравняват работата си с дресура при подготовката на кадрите. Самият процес на писане се изучава чрез преписване на изречения с курсивно йероглифно писмо, познато днес като йератическо.

Упражненията са били върху остракон (парче керамика или варовик, защото папирусът е прекадено скъп за чернови). Професията писар се е изпълнявала предимно от мъже, защото много малко жени са умеели да четат и пишат по онова време. Според възприятието на древното египетско население, четенето и писането били тайнствени и сложни науки, които се изучавали обикновено в храмовете и в тях били посвещавани само жреците и децата на благородниците. Както в съвременния свят религията е на почит сред населението по света, така е било и в миналото. В наши дни религиите разполагат със свещени книги като: библията, корана и пр. Те са написани още в далечното минало и се смята, че са вдъхновени от свещената за древните египтяни Книга на мъртвите.

Това е сборник от текстове със сакраментално съдържание, написани от жреците в школите на Хермополис, Хелиополис и Мемфис. По традиция самите текстове били поставяни между нозете на мъртвия, за да му послужат в задгробния свят. Както гласи в Книгата на мъртвите се набляга на „настолните напътствия за душата, която след смъртта застава пред съда на Озирис в Царството на мъртвите. Тя произнася своята защитна реч с надеждата, че след време съществуването ще се върне отново на земята, в пълната светлина на деня. Това е главната идея в книгата на мъртвите. Извън своя неизменен смисъл – вечния поглед на човека към смъртта – това произведение открива света на една могъща духовна култура. В бездната от поетически образи и магически заклинания, култови формули и обръщения към боговете, понякога логически несвързани и много трудни за тълкуване, се обособяват големите въпроси за същината на битието и смисъла на живота, за тайните на смъртта и хармонията на Космоса, за безкрайността на звездните пространства и вътрешния мир на човека, толкова близки и за европейската философия.

Космологическите идеи на древните египтяни са сърцевината на Книга на мъртвите. Те съдържат представите, че природата на света, който е създаден от боговете, се състои от четири елемента: вода, въздух, земя и огън. Човекът идва на света, за да живее в него, извършва различни постъпки, отнася се с добро или със зло към своя

ближен, отива си от света, представя се пред Озирис, неговите добри и лоши дела се претеглят на везни и се връща в един друг живот под нов образ.

В тези митологични рамки космологическата проблематика се съединява с етическата и се достига до идеята, че човекът, ако има разумен и добър живот, ако е справедлив и милосърден, честен и изпълнен с мир, може да продължава своя път във Вечността. Аргументите, които душата на мъртвия представя, за да докаже сама своята невинност, отвеждат към проблемния кръг на съвременната реторика оперирането с идеи, нелинейно представяне на ценности, потъване в нещата от живота. В този смисъл 125-а глава от *Книга на мъртвите* на древните египтяни е прочута в световната философска култура като една от най-дълбоките изповеди на човека, пронизана от дух на хуманизъм и надежда. Идеите в нея очертават също и реалните граници на реторическите ценности, силата и подреждането на аргументите, когато следва да се спечели или да се изгуби една позиция.

Космологическите, епистемологическите, етическите, антропологическите и реторическите ценности в книгата на мъртвите имат известна сходност с идеите, изложени в школата на Питагор (570-500 пр. н.е.), в Тимей на Платон (429-347 пр. н.е.) и в Шестоднев на Йоан Екзарх (IX-X в.). Хилядолетията са запазили техния полъх от времето на фараоните до съвременния свят, един живителен полъх, потънал в мълчанието на вековете и разбулван стъпка по стъпка от нетърпеливия човешки дух".

Наред с администрацията и религията в древността, на почит е било и изкуството което е обслужвало предимно вечността и божественото, поради тази причина повечето творби, на които днес се възхищаваме – бижута, музика статуи и барелефи, пресъздават погребални и култови практики. Което го прави автоматично подчинено на религиозните правила и предполага спазването на определени условности. Въпреки каноните на които е било подчинено изкуството, то е имало възможност за надграждане и усъвършенстване през вековете. Античните художници поставили своя отпечатък в релефите на гробници и храмове още от края на преддинастичната епоха, този процес е свързан с появата на първото човешко изобразяване. То е последвано от основния принцип за съчетаване на различните гледни точки в изкуството. От самото начало (в преддинастичния период) в процеса на изкуството до неговия край свързан със новото царство и по-конкретно с управлението на Клеопатра VII, главата на хората е изобразена в профил с едно цяло око, раменете са дадени на преден план, но бюстът в три четвърти позволява да се види профилът на гърба и едната гръд, докато краката са пресъздадени в профил. Усещането за движение е пресъздаден с десния повдигнат крак.

Древно египетските художници създали цяла вселена от фантастични фигури, които се вписват по съвсем естествен начин в реалния свят, какъвто е случаят със зооморфната форма на богове, изобразени с глава на животно върху човешко тяло в пълна хармония. В наши дни рисунките по храмовете, статуите и релефите носят патината на отминалото време и са с почти безцветна повърхност, но по времето на разцвета си са били изрисувани с ярки цветове. Въпреки преобладаващите рисунки със избледнели цветове, има и такива, които са устояли на вековете и са в почти същия си съвършен вид, пример за това са рисунките от преддинастичната гробница на Хиераконполис, запазени до наши дни.

Сред стенописите, най-голямо впечатление правят известните Гъски от Меидум, направени с мокра техника върху кирпич, покрит с гипс, датиращ от Старото царство. Освен стенописа като изкуство и статуите в Древен Египет бижутата са следващото престижно нещо от тази сфера. Тяхната употреба била предимно под формата на украса и амулети. Бижутата са били неизменна част от живота на мъже, жени и деца от всички социални класи. Ползвали са ги и за украса на божествените статуи и свещените животни. В преддинастичния период бижитата били скромни украшения от слонова кост, седеф или нокти на животни, които отстъпват място на изтънчените бижута от старото царство, най-хубавите от които са изработени от злато и скъпоценни камъни. Сред тях най-ценени са тъмночервеният корналин и синьо-зеленият тюркоаз, добивани в околните пустини, както и лазуритът с цвят на нощно небе, внасян от Афганистан. Под формата на колие се ползвал материал от аметист, фелдшпат, червен и зелен яспис, съставен от няколко реда перли, съединени помежду си, твърди или меки гривни, гривни за глезени, обици и пръстени. Сред най-разпространените бижута са пръстените със скарабей, формите, също както и мотивите, обикновено са вдъхновени от заобикалящата ги природа и са изключително оригинални за времето. В наши дни от тези бижута са достигнали няколко комплекта бижута, които будят възхита и днес като не престават да ни удивляват.

В древността се е считало, че освен за горе споменатите нужди те служели и за подкрепа на душата на умрелия или за приемник на божествени енергии и затова, след като са завършени, се подлагат на ритуала на отваряне на устата, който им вдъхва жизнена енергия, като им позволява да изпълнят ролята си. Друго изкуство възникнало още през първите векове на тогава младата държава Египет е Музиката. Тя се споменава под различен контекст в редица текстове, заемайки важно място в Древен Египет. В древността музикантите са били предимно професионалисти с многобройни възможности за изява. Подобно на танцьорите, музикантите също са прикрепени към някой храм. Те участват в ежедневният религиозен ритуал, който се провежда под звуците на арфи, лютни, флейти, кречетала.

Музикалните традиции са водещ фактор при провеждането на култове свързани с богинята Хатор, която е закрилница на музиката и танците. Освен в култовете към богинята Хатор музиката е била част и от други големи религиозни процеси. Наред с религията и храмовете, музиката започнала да присъства и в светския живот.

Примери за такива събития са угощения и празници извън религиозните култове, там тази форма на изкуство се реализира от малки оркестри от арфи, лири, лютни, флейти, тамбурини, кларинети и обои, които обикновено акомпанират на няколко танцьорки, движещи се грациозно под съпровода на инструментите. През 1941 г. по време на проведен експеримент е записан звукът от тромпетите на Тутанкамон Музиковедът Ханс Хикман го определя като „дрезгав и могъщ". Същият допринася значително за изследването на древноегипетската музика. Когато говорим за апогея на Древен Египет не можем да подминем и факта, че преди 4500 години платото Гиза било

доста шумно в сравнение с наши дни. Там се е намирала една от най-големите строителни площадки на древността, на чийто краен резултат се възхищаваме и до ден днешен, там било място на строежи и град на повече от 20000 строители, работещи за своя фараон. Една от най-голяма гордост на египтяните е била постройката на пирамидата на Хуфу, която трябвало да бъде дом на техния фараон след смъртта му и която векове наред била най-високата постройка в света. Първото поколение строители в Гиза работели за Хеопс (Хуфу), който станал фараон около 2551 г. пр. н.е. Второто поколение служели на сина на Хеопс -Хафра (Хефрен). А третото – на внука на Хеопс, Менкауре.

По времето, когато работели тези три поколения строители, никой не можел да избяга от непрестанния шум на хилядите чукове, забиващи медните длета в скалите. В близост до строителния обект се намирала каменоломна с форма на подкова, от нея работниците изсичали варовиковите блокове. Отцепването на каменните блокове ставало чрез забиването на длета от четири страни и след това се прилагал натиск с клиновете отдолу, за да се отцепи каменния блок. След процеса на формиране на каменните блокове от кариерата, каменните блокове били подреждани на едно място от каменоделците зидари, за да проверят дали онези, които ще стоят един до друг, си пасват. Докато работата на каменоделците била от вън, в храма хиляди майстори изсичали рисунки и йероглифи по стените, коридорите и високите колони.

Когато говорим за древния народ трябва да отбележим, че Мемфис е най-древната столица на фараоните, която дълго време е била главен политически, религиозен и търговски център на Египет. Някога големият и космополитен град, днес е скрит от пясъците на пустинята, досега е разкрита малка част от него, но за сметка на това са известни неговите некрополи, разпростерли се на 40 км по поречието на Нил. През преддинастичния период и Старото царство (от 3000 до 2000 г. пр. н.е.) ролята на Мемфис е нараснала бързо.

Мемфис бил голям космополитен град за неговото време,свидетелства за това сочат папируси от епохата на Рамзес II (1290-1224 г. пр. Хр.) там той е бил описан като „град без аналог в Египет, а и в света". Той е бил районiран по квартали, много от които били запазени за чужденци като финикийци и гърци, изповядващи свободно там своята религия. Наред с всичко това Мемфис развил процъфтяващ пазар на стоки, транспортирани по Нил или от вътрешността по трасетата на керваните из пустинята. Човек може да добие представа за големината на града от пространните му некрополи, разположени от Гиза до Дахшур, западно от р. Нил. Сред останките от Мемфис на юг руините на Храма на Птах, разположен в четириъгълна оградена площ е била и сградата за балсамиране на биковете Апис. Извън пределите на този участък е имало две колосални статуи на Рамзес II. Но по време на Новото царство египетската столица се премества от Мемфис в Тива. Новопостроената столица бързо става център на култа към бога Амон Ра и пази значителни следи от величествените храмови комплекси Луксор и Карнак, разположени на около 3 км един от друг и свързани от Алея за процесии със сфинксове от двете й страни.

Заключение

Грижата за културните артефакти е трудна. Много от най-големите паметници на Древен Египет са застрашени от замърсената околна среда, и въпреки, че голяма част от тях са под егидата на ЮНЕСКО и ИКОМ, то тяхното поддържане зависи изцяло от държавата, от това дали ще представят добри проекти по които да получат пари за реставрация и консервация от въпросните организации, също така се разчита до голяма степен и на частни дарители. Но когато говорим за пирамидите, Сфинксът или други обекти намиращи се на открито, нещата изглеждат по-задълбочени, защото те са изложени на външните условия и не могат да бъдат натоварени на камион и преместени на безопасно място. Опазването на тези големи реликви от миналото е огромно предизвикателство пред египтолозите. Бензинови изпарения от колите, повишена влажност причинена от дишането на туристите, течове от канализационните системи и пр. Всякакви опасности застрашават древно-египетските реликви, една от тези опасности, които заслужават особено внимание, е повишаването на нивото на подпочвените води. Водата пренася сол, а солта разрушава варовика. Ако не се предприеме нещо, много от големите древно-египетски храмове ще се разпаднат на прах. Все пак се полагат усилия за тяхното опазване. Два от застрашените обекти са храмовите комплекси в Карнак и Луксор, които се намират близо един до друг на територията на древния град Тива. В последните години нивото на водата се е покачило с 1.5 м и заплашва основите на храмовете. В отговор на тази опасност там е изградена сложна система от помпи и дренажни канали. Ако проектът се окаже успешен, Карнак и Луксор ще бъдат спасени. Борбата за опазване на древно-египетското наследство обаче ще продължи и занапред.

Цитирана литература

1. **Андрю**, Гиймет и др. Древен Египет / **Гиймет Андрю, Патрисия Риго, Клод Тронеке** ; Прев. от фр. **Катя Пеева**. – София : Унискорп, 2004.

2. **Бернардини**, Енцо. Книга за археологията : Великите открития, места и находки на древни цивилизации / Науч. ред. **Красимир Ников**. – София : Рива, 2007.

3. **Ватев**, Йордан. Книга на мъртвите на древните египтяни. – София : Хелиопол, 1994.

4. **Великите** градове в историята / Под ред. на **Джон Джулиъс Норуич** ; Прев. от англ. **Гинка Асенова**. – София : Рива, 2010.

5. **Изкуството** на Древен Египет / Състав. **М. Арабаджиева, Анелия Славова**. – София : Абагар, 2003.

6. Официален канал на Discovery channel – Историята под лупа [видео запис]. // <https://www.discovery.com/>. – 24.1.2021.

IV – 9 Древен Египет – Старо царство – династия – администрация – управление – изкуство (изследване)

IV – 9 Древний Египет – Старое королевство – династия – администрация – управление – искусство (исследование)

IV – 9 Ancient Egypt – Old Kingdom – dynasty – administration – management – art (study)

ДЕБАТИТЕ В ШЕСТОТО ОБИКНОВЕНО НАРОДНО СЪБРАНИЕ ОТНОСНО ВЪТРЕШНАТА ПОЛИТИКА И ПРОМЕНИТЕ В *ТЪРНОВСКАТА КОНСТИТУЦИЯ*

Бисер Георгиев

Шестото обикновено народно събрание, заседавало от 1890 до 1892 г., на пръв поглед е едно от най-безличните в българската парламентарна история. Огромното парламентарно мнозинство, съчетано с твърдите мерки на изпълнителната власт срещу каквото и да било недоволство, до голяма степен правят законодателната му работа формална. Независимо от това в него съществува опозиция, която с течение на времето се засилва. Проследяването на нейната дейност е предмет на настоящата статия. Тя е изградена върху основата на информация от дневниците на Събранието, непубликуван изворов материал, мемоарна литература и някои сведения от неголямата по обем политическа преса от периода. Взети са под внимание и постиженията на българската историческа наука, като някои тези са допълнени и осъвременени.

В началото на 90-те години политическата мощ на стамболовистите рязко се засилва, но някои от действията на властите получават скрит отрицателен обществен дисонанс. Затова, за да създаде по-широка социална опора на управлението, Ст. Стамболов се заема с изграждането на своя партия. Тя му е необходима, защото предстоят избори за Шесто обикновено народно събрание.

Стамболовата партия се изгражда по различен от старите политически сили начин. Тя е първата българска партия от тоталитарен тип, каквито по принцип ще се появят поне три десетилетия по-късно. За това свидетелстват много обстоятелства: партията се създава при почти пълна липса на реална политическа конкуренция, клубовете в малките околийски центрове и в селата се изграждат с помощта на местната администрация [1]. Като изключим няколко града (Севлиево, Ловеч, Шумен, Варна и др.) в Северна България, където радославистите оказват силно противодействие на властта и два-три центъра в периферията (Кюстендил, Видин и др.), където каравелистите имат някакви шансове, борбата за влизане в Шестото обикновено народно събрание се води не между партии, а между политически личности. Почти всяка от тях предлага услугите си на централната власт и лично на Ст. Стамболов. Министър-председателят изцяло контролира ситуацията, но отсъствието на партийно-политически борби е един от основните показатели за тоталитаризъм, макар и в много ранна форма. Административната машина притиска противниците на режима и не им дава възможност да изградят политически партии с ясна организация и дългосрочна програма. Това пречи на нормалния партийно-политически живот и свежда официалната опозиция до няколко по-известни личности, останали без подкрепата на широк кръг от граждани.

Към казаното следва да прибавим още една специфика, характерна за българските условия от края на 80-те години на XIX век. Новосъздадената правителствена „партия" също се различава от изградените около едно десетилетие по-късно организации със строго определени център, низови структури, програма, устав, партиен печат, конгреси и пр. [2]. Дори името „Народнолиберална партия" се появява официално под заглавието на вестник „Свобода" едва през юли 1894 г. В първите години от съществуването на „партията" нейното ръководство до голяма степен дублира административното управление, което още веднъж подчертава изказаната по-горе теза.

Независимо че под ударите на властите опозицията в повечето случаи е сведена до една шепа хора, пред лицето на новите парламентарни избори тя прави пореден опит да се обедини и организира за свалянето на Стамболов от власт. Надежда и дава дотогавашната практика, според която нито една политическа сила не успява да удържи властта повече от три години. Опити да се преборят с управляващите правят дори отделни цанковисти, независимо че техният водач от години е в емиграция[1].

Изборната кампания мотивира каравелистите във Видин, Лом, Кюстендил и Брезник, но резултатите им не са високи[2].

Макар и по-слабо се раздвижват и представителите на бившата Народна партия в Пловдив, Пазарджик и в Елена, но властите вземат сериозни мерки срещу русофилите[3].

Най-сериозен противник на властта в изборите през 1890 г. са либералите на д-р В. Радославов. Основна причина за това е обстоятелството, че те споделят външната политика на правителството и признават законността на княза. Особено силни са позициите им в Ловеч, Враца, Севлиево, Варна и Шумен, но не са за подценяване и тези в Никопол, Преслав, Новоселска околия, Пловдив, Радомир, Брезник и Кула [3]. За да ги притисне Стамболов ползва главно репресивни мерки, което е нова тактика срещу тяхната партия. Контактите на Радославов, бившия депутат и министър Т. Иванчов, и на известния финансист Ст. Калъпов са зорко следени и силно ограничавани. Министър-председателят дава лично нареждане преди изборите в Пирдоп да бъде арестуван Н. Свинаров, а в столицата депутатът от Петото народно събрание Б. Недялков е пребит в полицията заради раздаването на бюлетини с имена на опозиционни кандидати. В деня на изборите в Ловеч пристига главният секретар на МВР Ил. Луканов [1, с. 115, 126, 135-136]. Много сериозен е и полицейският натиск в Севлиево, където на помощ е повикан един ескадрон войска [4]. Подобно е положението в останалите градове[4].

Твърдите действия на стамболовистите в изборната кампания ускорява постепенното отцепване на южнобългарските либерали от тях. Още в края на май трима южнолиберали министри подават оставки. Г. Странски и Ив. Салабашев напускат кабинета[5], но оставката на Д. Тончев не е приета и той остава в правителството още петнадесет месеца[6]. Разделянето на двете политически групи е плавно, но необратимо.

В българската историография се е утвърдило мнението, че изборите от есента на 1890 г. са по-свободни от тези през септември 1887 г. [5]. Това е вярно само ако сравним жертвите и въоръжените акции. Трябва да подчертаем, че намаляването на насилието се дължи главно на почти пълната липса на опозиция, смазана в предходния период. Единствената по-сериозна опозиционна организация е радославистката и този път тя отнася основния удар. Нейният вестник „Народни права" високо протестира срещу арестите, интернирането, намесата на полицията и войската, няколко фалшификации на изборния вот и пр. [6], но ефектът не е голям. Началото на 90-те години са върха на Стамболовата мощ. Острите критики срещу управлението имат обществен резонанс, но не водят до открита съпротива. Още при откриването на Първата редовна сесия става ясно, че опозицията е представена едва от няколко непървостепенни политически личности. В самото Събрание цари „тишина". Т.нар. „опозиция" обикновено отсъства, или не участва в дебатите и гласува предложенията на правителството.

Настъпила е ерата на „моралното влияние". Изплашени за личната си съдба, гражданите не се обявяват открито дори срещу най-фрапантни изборни нарушения. Подадените до Народното събрание възражения в повечето случаи са подписани от 10-15 души и комисиите ги отминават без внимание[7]. В посочената обстановка депутатите започват обсъждането на законопроекти предимно със стопански характер – „Закон за митата от имотите, придобити по безвъзмезден начин", „Закон за гербовия сбор", „Закон за пенсиите на военните лица, на чиновниците и служащите при военното ведомство", „Закон за мините и кариерите", „Закон за тютюна" и пр. Всички те преминават без дебати, като „дискусиите" се състоят в задаваните уточняващи въпроси от няколко депутати. В някои заседания се стига дори дотам, че се обсъждат законопроекти, които не са предварително раздадени на народните представители, което е в нарушение на Правилника на Събранието. Няколко депутати протестират, но ефектът не е голям[8].

Сесиите преминават без обичайното напрежение около гласуването на бюджета. Не се дебатират широко и въпроси, свързани с вътрешната политика и нарушения в процеса на съдопроизводството[9].

1891 и 1892 г. са върха на Стамболовата мощ. В Европа се говори за „дълбоко спокойствие" в България [7]. Почувствали силата си, управляващите използват всеки удобен случай, за да доунищожат политическите си противници. Убийците на финансовия министър Хр. Белчев в атентата от 15 март 1891 г. не са заловени, но за техен „интелектуален подбудител" е обявен П. Каравелов. Заедно с други свои привърженици той е осъден като съучастник и затворен в „Черната джамия"[10]. Други видни каравелисти са интернирани и поставени под полицейски надзор [8, с. 32-36].

Вестник „Народни права" взема отношение по посочените проблеми, вследствие на което е спрян веднага [9], а преследванията срещу съмишлениците на В. Радославов зачестяват [4, с. 309, 315, 321-322].

Политизираните съдебни процеси увеличават неимоверно общественото напрежение [10], подкопават обществения престиж и намаляват привържениците на правителството. През септември 1891 г. от кабинета излиза Д. Тончев, а Стамболов дълго време не може да намери подходящ кандидат за поста правосъден министър [11, с. 313]. Свиването на социалната опора на управляващите ги принуждава да увеличават репресивните мерки, което не пречи на Шестото обикновено народно събрание да продължава „нормалната" си работа. Нито един от действащите депутати не поставя открито проблема с политизираните присъди. Шестото е едно от малкото народни събрания в новата българска история до войните, в което управляващите са представени почти на 100 %. Това се отразява и на качеството на работата му. Преобладава гласуването на поизостанали законопроекти, добавки и поправки към съществуващи закони, и все по-голямо количество свръхсметни кредити[11]. В повечето случаи думата вземат министрите, докладчиците на отделните комисии, или верни на правителството представители. Няма противоборства по принципни позиции, а гласуването се извършва вяло. За разлика от Петото събрание, заседанията на Шестото се закриват около обед, или в ранния следобед[12].

В някои отношения липсата на опозиция има и положителна страна. За кратко време са приети огромно количество законопроекти, някои от които са полезни за страната. Между тях са: „Закон за устройството на въоръжените сили в Княжеството", „Закон за пенсиите на чиновниците и служителите по гражданското ведомство", „Закон за топлите и студените минерални води", „Закон за продаване, разменяне и експлоатиране на държавните имоти", „Закон за мините и рудниците" и др.[13]. Висока оценка заслужават също „Законът за народното просвещение" и „Законът за пенсиите на учителите"[14].

През лятото на 1892 г. тоталната мощ на управляващите позволява от 1 август 1892 г. да бъде вдигната цензурата, за да може за пред външния свят да се появи поне някакво подобие на опозиция. Това не се случва

дълго време, защото вследствие на терора срещу тях каравелистите са преустановили политическата си дейност. Радославистите също нямат сили за съпротива. Социалистите действат полулегално, а международната обстановка не разрешава на цанковистите и представителите на Народната южнобългарска партия зад граница да започнат активни легални действия[15].

Правителството може да бъде доволно, защото началото на работата на Третата редовна сесия, открита на 16 октомври 1892 г., ясно се очертава временното подчинение на законодателната власт от изпълнителната. В тази обстановка кабинетът уведомява депутатите за сключването на нов външен заем с Лендербанк от около 142 780 000 лв. при 6 % годишна лихва. Това е най-големият външен заем от началото на свободното съществуване на България. Освен това условията по него са по-специфични, като Българската държава следва да получи реално само 125 млн. лв., а останалите пари да бъдат задържани по стари задължения, лихви и такси на банката[16]. Не са особено ясни и параметрите по строежа на Варненското и Бургаското пристанища, за които са формално определени парите[17]. Шестото събрание обаче приема искането на правителството за сключването на нов външен заем без големи дебати[18], което е прецедент в сравнение с обсъждането на всички други външни заеми. Това е доказателство, че дори депутатите се страхуват да противодействат на всесилния първи министър.

Въпреки временните успехи, терорът над обикновеното население постепенно става тежко за страната бреме. Това се усеща най-напред от политиците с голям опит. Заради непопулярни действия Стамболов е напуснат от някои от най-качествените държавници. Показателен е фактът, че след повторното оттегляне на Гр. Начович от правителството на 18 ноември 1892 г. неговият пост отново се поема от Ив. Салабашев, който успоредно с това за кратко управлява и Министерството на правосъдието [12].

Третата сесия на Шестото обикновено народно събрание приема някои полезни за напредъка на страната закони[19], но, по предложение на правителството, запазва натуралния десятък. Към края на 1892 г. обстановката в Европа вече е променена и твърдият антируски курс на Стамболовата политика се превръща в анахронизъм [13]. Загубил по този начин основното си идеологическо оправдание, режимът се превръща в тежко бреме. Към това се прибавя непрекъснатото повишаване на преките данъци, което е сериозен мотив за увеличаване на скритото недоволство сред селяните. В тази връзка запазването на „Закона за плащане /на/ десятъка" без сериозно противопоставяне от страна на опозицията[20], е показател за работата на Шестото народно събрание. Селяните ненавиждат десятъка не само защото е лесно събираем, но и поради обстоятелството, че отчитането му е свързано със злоупотреби и загуби, но опозицията не се опитва да използва широкото недоволство. Осем години по-късно тя прави чудеса, за да противопостави селското население на правителството Иванчов-Радославов. В края на 1892 г. обаче страхът от репресии е толкова голям, че не се появява дори намек за недоволство, което ясно сочи разликата между двата „режима".

Единственият сериозен дебат в Шестото народно събрание през есента на 1892 г. става по казуса за промяната на Конституцията. Опити за изменение на Основния закон в по-консервативен дух до този момент са правени неведнократно, но инициаторите не получават необходимата политическа подкрепа. Пораженията на крайно дясното пространство в борбите за промяна[21] предопределят самочувствието на демократичните сили в защита на конституционния ред. То е изразено в схващането: Конституцията може да бъде нарушена и даже погазена, но тя съществува и виновниците за това рано или късно ще бъдат наказани.

Конкретният повод за исканите промени през 1892 г. е по-различен. Въпреки някои успехи по външната политика, международното положение на българския монарх остава неуредено и няма дори тенденция този въпрос да се реши в обозримото бъдеще Като човек с богат политически опит, министър-председателят ясно осъзнава, че „дълбокото спокойствие" може бързо да бъде нарушено, което е заплаха за неговото лично политическо кредо. Липсата на династия е сериозен мотив за противниците на премиера и княза. Княз Фердинанд също го разбира и се опитва да намери дори компромисно разрешение – брак с „бедна и грозна" германска принцеса, защото родът на избраницата му Мария-Луиза Пармска твърдо държи децата от бъдещия брак да изповядват католическо вероизповедание [14, с. 307, 315-316.]. За последното пречи чл. 38 от Търновската конституция, утвърждаващ, че „Българският княз и потомството му не могат да изповядват никоя друга вера, освен Православната" [15, с. 42]. Опитите за промяната му биха могли да противопоставят на правителството широки обществени слоеве, вследствие на което някои от най-верните съмишленици на Стамболов се изказват категорично против подобна възможност[22]. Премиерът не се отказва и постепенно успява да привлече поддръжници от обкръжението си[23]. Н. Станев пише буквално: „едни той убеди с голяма мъка, а други заплаши, че под конвой ще ги изпрати по домовете им, та тъй доби съгласието им" [16, с. 113].

За решението научават първи политическите среди. Срещу посегателството към православната вяра веднага се обявява екзархът. Той настоява пред министъра на външните работи Д. Греков въпросът да не се поставя пред Народното събрание преди по него да се произнесе Св. Синод[24]. На този етап той още не подозира, че правителството е решено да върви докрай. Министерството на външните работи започва открит шантаж срещу Йосиф I заплашвайки, че ще публикува писмата му, в които той се оплаква от турското правителство и ще спре издръжката на екзархийските служители. По заповед на Стамболов започват полицейски проверки на личната и служебна кореспонденция на екзарха, като писмата му се отварят и, ако служителят прецени че имат престъпно съдържание, се предават лично на министър-председателя. Едновременно с това, по дипломатически път е помолен великия везир да забрани публикуването в екзархийския вестник „Новини" на статии с обидно съдържание и критики към българското правителство [14, с. 319-325].

Въпросът за промяната на Търновската конституция е поставен в Шестото народно събрание официално на 4 декември, но депутатите са информирани за това няколко дни по-рано[25]. Докладът на министър-председателя е обстоен и съдържа предложение за гласуване на закон за промяна на 13 члена от Търновската конституция[26].

Някои от поправките са козметични, други необходими, а трети са повече от съществени, защото засягат основите на съществуващия държавен ред и предлагат ограничаване на правата на народното представителство. Основната обосновка за промените е необходимостта да бъде задомен българския княз и да се създаде династия. Като опитен политик Ст. Стамболов се стреми да измести плоскостта на проблема към външната политика и ловко завоалира вътрешнополитическите изменения, оставяйки по-голямата част от тях без съществен коментар. Това обаче може да заблуди само по-неопитните депутати от мнозинството. Основната опозиция, която излиза на Третата редовна сесия срещу премиера е съставена от бивши министри. Те са хора от управляващия кръг с високо образование, които много добре осъзнават стойността на промените и бъдещите последствия. Това са водачите на южнобългарските либерали. Към тях се присъединяват промъкналите се в Народното събрание трима габровски каравелисти. На този етап опитните водачи на консерваторите не се изявяват. Те разчитат на други средства. Разбирайки, че всяка опозиция в народното представителство е обречена на неуспех, Стоилов, Начович и отчасти Греков се надяват да убедят княза да се противопостави. Това, което д-р К. Стоилов не знае е, че инициативата за промяна на чл. 38 идва направо от монарха [14, с. 326].

Още на първо четене, след „дежурните" изказвания на представителите от мнозинството, думата взема габровският депутат каравелист Хр. Конкилев. Той се изказва против промяната на чл. 38, защото този въпрос вече е решен от Първото велико народно събрание и се спира на останалите предложения за промени. Най-напред се обявява против промените в чл. 86, предвиждащ двукратното намаляване броя на депутатите и увеличаването на мандата им от три на пет години. Мимоходом обръща внимание и критикува учреденото право на монарха да раздава ордени (чл. 59). Депутатът заявява, че Конституцията не е съществувала толкова дълго време, че да бъде променяна, с което косвено загатва за неудачния експеримент със суспендирането и последвалите нарушения. Идентично е и изказването на съратника му Хр. Топузанов, което е по-кратко. Той от своя страна обръща внимание на увеличаването на прерогативите на княза за сметка на тези на Народното събрание[27].

Обструкциите от габровските депутати не са неочаквани за правителството. Обстоятелството, че не коментират основно чл. 38, а се спират повече на чл. 86 е малко смущаващо, но не и прекалено опасно. В изключително послушното Шесто народно събрание трудно може да бъде прокарана каквато и да било опозиционна идея. Въпреки шума, който създават част от представителите на мнозинството, двамата габровски депутати завършват речите си без особени обструкции. Стамболов вече се готви да им отговори, когато думата взема бившият външен министър д-р Г. Странски.

Появата на Странски на трибуната с критика към проектозакона вече е ясен показател за заформяща се нов тип опозиция срещу стамболовистите, която през 1893 г. е наречена „Съединена легална опозиция" [17]. Определено може да се каже, че тя започва да се оформя още през есента на 1892 г.[28], но възможностите и за изява до лятото на следващата година са ограничени от мощната кампания на управляващите за свикване на Велико народно събрание. От гледна точка на настоящото изследване възниква въпроса дали тази опозиция не е представена и парламентарно в лицето на част от консерваторите и на южнобългарските депутати в Третата сесия. Краткото време, през което двете страни се борят с властта, не ни дава възможност да твърдим със сигурност, че става дума за организирана опозиция. По-скоро може да се каже, че това е началото на един нов процес. Срещу финалния вариант на закона за промяна на Конституцията гласуват общо 13 депутати, като повечето са радослависти и тончевисти. Към тях се присъединяват д-р К. Стоилов и трите габровски депутати, които през следващата година също стават част от Съединената опозиция.

Речта на Г. Странски в Народното събрание е сравнително кратка, но много конкретна по отношение на вътрешната политика. Бившият министър не се занимава особено с чл. 38. Той правилно отбелязва, че това е излишно раздут проблем. Принципната му позиция все пак е, че в интерес на монарха следва този член да остане непокътнат, за да не се появят отрицателни настроения срещу короната.

Втората част от речта на Странски засяга главно чл. 86. Депутатът предлага той също да остане в старата си редакция по отношение числото на народните представители (всеки да се избира на 10000, а не на 20000 жители на Княжеството)[29].

Опозицията на бившия му колега обезсмисля напълно концепцията на Ст. Стамболов за промяна на Конституцията, защото атакува основните му аргументи. Затова министър-председателят взема думата веднага след Странски за отговор на критиките. Мотивите му, разбира се, не се различават от предходните. Няма и как да е иначе. Той е наясно, че законопроектът ще мине на първо четене, но още на първото заседание, в което се обсъжда доклада му, опозицията бързо напипва слабите страни – ограничаване правата на избирателите и опит законодателната власт да бъде подчинена по-лесно на изпълнителната. Хубавите фрази за необходимостта князът „да се задоми" и „да се признае" трудно могат да отклонят опитни политици от същността на предложенията, но вестник „Свобода" прави опит да убеди общественото мнение в „благородните" си цели [18].

Второто четене предвижда гласуване на промените член по член. То се провежда на 7 декември и обхваща цялото време от работата му. С изключение на Стоилов, който има други планове, а и не минава открито за противник на Стамболов, депутатите от опозицията вече са се изказали по принцип и повечето от предложените пунктове минават без разгорещени дебати, само с изказвания на мнозинството. В самото Събрание никой не си прави илюзия, че проекта на Стамболов няма да бъде гласуван. Промяната на титлата на княза на „Царско Височество" напр. (чл. 6) не учудва никого. Тя е резултат от едно отдавна установено положение. Затова тактиката на водачите на южнобългарските либерали се променя. При обсъждането на чл. 38 думата взема Д. Тончев. С речта си той прави опит да убеди не народните представители, а княза, че готвените промени са вредни за стабилността на престола му. Добре подготвеният юрист започва с връзката между чл. 37 и 38. Чл. 37 „Господстващата в Българското княжество вера е Православно-християнската от Източно изповедание" не се предлага за промяна, въпреки опасенията на

екзарха и висшия църковен клир, че се готви заличаването му[30]. Тончев обаче ловко цитира материали от вестник „Новини", с цел да представи обществената обстановка като силно напрегната, виновник за което е само кабинетът. Пред депутатите се подхвърлят типичните за епохата изрази за „съхранение на короната", „да пазим нашия княз" и други подобни. Опитният политик знае отлично, че думите му се записват от стенографите и съвсем скоро ще бъдат предоставени с подходящ коментар на княз Фердинанд. В тази връзка водачът на южнобългарските либерали иска да се представи като най-сериозния защитник на двореца. Тази тактика се използва и от радославистите[31], като в определени моменти явно има ефект.

Като типичен прагматик, Д. Тончев задава пред Народното събрание редица конкретни въпроси, на които „няма отговор": кой ще покръсти евентуалния престолонаследник; „Кой ще присъства на това тайнство?"; редно ли е българското духовенство да се игнорира при един подобен акт и как ще отвърне то на унижението; какво ще се случи, ако едно бъдещо по-слабо от Стамболовото правителство допусне да започнат агитации срещу княза, подобни на тези против Александър I (Батенберг), и пр. Цитиран е чл. 84 от Екзархийския устав, според който духовенството е задължено да защитава православната вяра и не може да бъде обвинено, че търси всякакви средства за това. Напомня се, че в близкото минало няколко висши архиереи са отказвали да споменават името на княза в църквата, което настройва част от населението срещу него и се загатва евентуално повторение на подобен прецедент. Целта е повече от прозрачна – да бъде стреснат Фердинанд и да се засилят колебанията му по отношение правилността на започнатото. Познавайки отлично капризите на монарха, депутатът не се съмнява, че може да внесе колебание в избора му. На всичко отгоре това не е критика срещу управлението на Стамболов, а само „предупреждение", включително към управляващите. Тонът на речта е много умерен и даже може да бъде окачествен като „загрижен" за бъдещето на България. Бившият правосъден министър непрекъснато декларира верноподаническите си чувства и това до известна степен обезкуражава критиката срещу думите му.

Юридическите аргументи на Д. Тончев също заслужават внимание. Най-напред той разглежда екзархийския протест, станал широко известен чрез вестник „Новини". Според депутата, екзархът има право да настоява по случая да се произнесе първо Св. синод, защото политическата власт се простира само върху част от обществото, а верската – върху цялото. Последното трябва да бъде окачествено като популизъм с конкретна цел. Към него следва да добавим изказването, че „Господарят и династията му, като са от друго вероизповедание, в даден случай /може/ да си позволи разни посегателства против господстващата вяра", вместо „да се сроди с народа". То вече е предназначено за обществеността и по-неграмотните инертни в политическо отношение депутати. В речта си Тончев приравнява католицизма с мюсюлманството и юдейството, което дори за условията от края на XIX век не е еднозначно. Подобен подход имат свещениците от това време. За тях католиците са „схизматици", които са не по-малко опасни за православието от представителите на останалите религии[32]. Обстоятелството, че „юристът Тончев не намира особено силни аргументи в защита на своята теза" [19, с. 168] е вярно, но според нас, той и не ги търси, защото целта му е различна.

Третият тип аргументи на Д. Тончев са външнополитическите. Те са свързани с тезата „Какво прави останалият цивилизован свят?", включително Балканите и как е правилно да се постъпи. С не малка доза основание се посочва, че кралиците във всички съседни страни се примиряват с обстоятелството, че престолонаследниците изповядват православната вяра. За пример в това отношение се дава гръцката кралица София, която, въпреки че има изключително високо потекло (тя е сестра на германския император Вилхелм II, Б. Г.), лично приема православието. Набляга се на обстоятелството, че Мария-Луиза Пармска не е единствената възможна княгиня. Ако тя прояви прекалена твърдост, за Фердинанд I ще се намери друга подходяща съпруга, която ще се съгласи с условията на Българската конституция. С голямо основание се напомня на депутатите, че когато настоящият български княз дава съгласието си да пристигне в страната, той е уведомен подробно и прекрасно знае къде и при какви условия отива. Сега, заявява известният политик, не е правилно те да бъдат променяни пост фактум. Тончев може да си позволи тази своеволна забележка, защото при избора на Фердинанд е председател на Третото велико народно събрание. Депутатът прибавя към тезата си и сведения от австрийската, английската и италианската преса, които предупреждават, че промяната на чл. 38 ще бъде фатална грешка за България. Като апотеоз на всичко казано, той завършва речта си с изречението, че „българските представители ще направят големи услуги на настоящия княз и неговата династия, ако гласуват против изменението на 38-ми член"[33].

Както срещу Странски, Стамболов и този път отговаря веднага. За да успокои депутатите от мнозинството, той най-напред окачествява изказаните опасения като неоснователни. След това обаче министър-председателят се увлича и от думите му започва да блика демагогия. Най-напред на депутатите е обяснено, че по старата редакция на чл. 38 българският княз можело да бъде дори мохамеданин, докато в новата ставало задължително да е християнин. След това отново започва да се експлоатира тезата за евентуални руски гонения срещу българската корона. В тази трагично описана картина пред народните представители се представя аргумента, че бъдещата „другарка на княза", като се подлага на българските несгоди, следва да има „единственото утешение" – запазването на вярата си. Косвено се отправя открита заплаха срещу съпротивата на българското духовенство с изказването, че „ще се намерят съдилища" за открито протестиращите. „Аз никога не се боя от духовенството!"[34] – опонира първият министър на Тончев, с което ясно показва, че няма да се поколебае да приложи насилие за отстояване на идеите си.

Следва изказване на новия председател на Шестото събрание Димитър Петков и дебатите са закрити, като третото четене минава веднага след второто. Старият воевода П. Хитов иска думата, но тя не му е дадена, което в близко бъдеще причинява много неудобства на управляващите[35]. Заседанието приключва с решение гласуваният закон да бъде отпечатан в 1000 екземпляра, като бъде раздаден на депутатите и разпратен до различни институции и ведомства. По сполучливия израз на Й. Гешева всичко приключва „с цената на един забележителен ритник, теглен на конституцията, който само Стамболов може да си позволи" [19, с. 168-169]. Както вече посочихме, „против" гласуват

едва 13 души, което е приблизително 5 % от присъстващите. Това като че ли е достатъчно за успокояване на кабинета. Премиерът обаче иска приемането на вота да се случва с още по-голямо мнозинство. В интерес на истината трябва да кажем, че той го постига. От съвременна гледна точка резултат над 95 % „за" е повече от успешен. За Стамболов от 1892 г. това не е достатъчно и той полага още усилия да достигне няколко месеца по-късно почти 100 %.

Шестото обикновено народно събрание е „парламент-мечта" за всяко правителство. Депутатите не създават проблеми, не сформират групи и гласуват предложенията на министрите. Опозицията не надхвърля 15 души, но дори скритата такава да е 30, това не е от съществено значение за властимащите. Един депутат не може да бъде определен като опозиция единствено на основанието, че е член на опозиционна партия или фракция. За каква „опозиция" можем да говорим, ако в пленарната зала представителите и не вземат участие в дебатите и гласуват „за" предложенията на мнозинството. Едва в края на Третата редовна сесия се сформира истинска опозиция, причината за която са предложенията на Стамболов за кардинални промени в конституцията. Дебатите се водят по принципни проблеми от високо квалифицирани политици, които имат поддръжката на няколко свои колеги депутати. Краткото време, в което се реализира тази дейност не ни позволява да разберем дали е организирана предварително, или възниква спонтанно. Второто е по-вероятно, защото срещу промените на Основния закон гласуват политици с различни принципи. Доказателство за това е и че в близките шест месеца не се сформира открита опозиционна на стамболовистите обединена организация.

Дебатите в Шестото обикновено народно събрание върху промените в Конституцията създават известни проблеми на управляващите, но не могат да повлияят съществено на взетите решения. Сформираната малка опозиционна група се състои от различни по партийна принадлежност политици и не е в състояние да организира сериозна съпротива в страната срещу правителствените решения. В близките месеци след закриването на Събранието Ст. Стамболов провежда замисления предварително план с присъщата си енергичност и не дава възможност на двадесетината недоволни депутати да организират сериозна съпротива срещу промените на Основния закон.

Бележки

1. Съпротивата им в Оряхово е смазана, а тези в Плевен получават държавни служби и се отказват от изборната надпревара. **Палангурски**, Милко. Избори по стамболовистки ..., с. 110 сл. *Вж и:* **Куманов**, Милен. Д-р Стоян Данев и Драган Цанков (1884-1911). // *Шуменци* – строители на съвременна България. – Шумен : УИ „Епископ Константин Преславски", 2004.

2. Единствено във Видин, обединени със социалистите около Д. Благоев, привържениците на Н. Цанов „губят" изборите благодарение на направени от властите фалшификации. За изборната борба в посочените градове – *вж:* **Саздов**, Димитър. Демократическата партия в България 1887-1908. – София : Наука и изкуство, 1987, с. 30-31; **Палангурски**, Милко. Избори по стамболовистки ..., с. 121, 136.

3. **Палангурски**, Милко. Избори по стамболовистки ..., с. 111, 121, 123, 134. По време на изборите в Елена са насилствено иззети бюлетините с имената на Т. Теодоров, д-р Моллов и П. Горбанов.

4. В българската историография с големи основания битува мнението, че основната тактическа линия на правителството била да се провали избора на водачите на Радославистката партия. История на България. – София : БАН. т. 7, 1991. – 266 с.

5. **Салабашев**, Иван. Спомени. – София : БАН, 1943. – 137 с.

6. Българските държавни институции 1879-1986. Енциклопедичен справочник. Съст. **Методиев,** Веселин, **Стоянов,** Людмил. – София, 1987, с. 319, 323-324.

7. **Пешев**, **П.** Историческите събития и деятели …, с. 322. *Вж и:* **Палангурски, М.** Избори по стамболовистки ..., с. 138-141.

8. За обсъждането и приемането на посочените закони – *вж:* Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Първа редовна сесия, кн. II, с. 170-177, 181 сл., 187-194., 276 сл., 291 сл., 465 сл.

9. **Стенографски** дневници на Шестото обикновено народно събрание. Първа редовна сесия, кн. II, с. 81-84, 356-358; кн. III, с. 81-92, 275-276.

10. Четирима от тях получават смъртни присъди, а Д. Тюфекчиев умира след побой в полицията, на която не е потърсена отговорност. Стефан Стамболов и неговото време. Непубликувани спомени. Съст. **Стателова**, Елена, **Попов**, Радослав. – София, 1993, с. 105.

11. **Стенографски** дневници на Шестото обикновено народно събрание. Втора редовна сесия, кн. III. с. 95 сл., кн. IV, с. 87 сл., 129 сл.

12. Пак там, кн. III, с. 49-109, кн. IV, с. 2 сл., 25 сл., 51-59, кн. VI, с. 1-27 и др.

13. Тук няма да се спираме на посочените законопроекти, защото те вече са били предмет на изследване. **Саздов** Димитър. Социалната политика в законодателството на демократична България (1880-1912 г.). – София : Стопанство, 2008. – 189 с.

14. Държавен вестник, N 285/31.12.1891, N 17/23.01.1892; **Алексиев,** Никола. Нашата училищна политика. – София : С. М. Стайков, 1912, с. 62 сл. *Вж и:* **Радева**, Мария. Културната политика на българската буржоазна държава 1885-1908. – София : Наука и изкуство, 1982, с. 38 сл.; **Парушев,** Йордан. Първата просветна реформа в България през 1891 г. // *Исторически преглед*, 19871 кн. 6, с. 39 сл.

15. За състоянието на политическите сили – *вж:* **Саздов**, Димитър. Демократическата партия в България ..., с. 35 сл.; **Георгиев**, Бисер. Либералната (радославистка) партия в България (1886-1899). – София, 2001, с. 26 и цит. лит.

16. Преговорите по условията води финансовият министър Гр. Начович, който държи да бъдат отделени средства за прокарването на железопътна линия София – Кюстендил. НБКМ-БИА, ф. 14к, оп. 1, а. е. 344, л. 1. За подробностите по заема – *вж:* **Тодорова,** Цветана. Дипломатическа история на външните заеми на България 1888-1912. – София : Наука и изкуство, 1971, с. 131 сл.

17. Не случайно те са официално открити почти две десетилетия по-късно. **Карайотов**, Иван, **Райчевски**, Стоян, **Иванов**, Митко. История на Бургас. От древността до средата на XX век. // Регион. библ. Пейо К. Яворов. – Бургас, 2011, с. 190 сл. ISBN 978-954-92689-1-1; **Георгиев**, Бисер. Възгледи и дейност на либералите тончевисти по основните стопански проблеми на България (1903-1908 г.). – България – 100 години юридически суверенна държава. Икономически, политически и културни постижения. Том втори, секция „История", секция „Икономика". София, 2010, с. 125-126. ISBN 978-954-644-106-5, и цит. лит.

18. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. I, с. 6 сл.

19. Поставя на законодателна основа статистиката на Княжеството, създава Българско търговско параходно дружество, изменя някои членове на Санитарния закон и пр. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. III, с. 68-138, 167 сл., кн. IV, с. 4 сл., 72-119.

20. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. IV, с. 102 сл., 121 сл.

21. **Димитров,** Илчо. Князът, конституцията и народът. Из историята на политическите борби в България през първите години

след Освобождението. – София : ОФ, 1972, с. 191 сл.; **Стоянов**, Иван. Либералната партия в Княжество България 1879-1886. – София, 1989, с. 139 и др.

22. Между тях са Г. Живков и Ив. Андонов. Д. Греков, Гр. Начович и К. Стоилов също са недоволни, но не го проявяват открито. ЦДА, ф. 1599, оп. 1, а. е. 1565, л. 9-10; **Велчев, В.** Принос към новата ни история ..., с. 68-69. Между най-сериозните противници на промяната на чл. 38 е и председателят на народното събрание П. Славков. **Гешева**, Йорданка. Държавната институция Велико народно събрание: Исторически аспекти. – София , с. 164.

23. НБКМ-БИА, ф. N 320, оп. 1, а. е. 5, л. 93-94; **Маринов**, Димитър. Стефан Стамболов и новейшата ни история. Летописни спомени и очерки. – София : Писател, 1992. ч. II, с. 373. ISBN - 954-443-043-1.

24. ЦДА, ф. 590, оп. 1, а. е. 5, л. 9. Греков отговаря, че това са политически работи, в които църквата не трябва да се меси. **Попов**, Радослав. Русия против Стамболов или Стамболов против Русия ..., с. 317.

25. По тази причина началната дата на това събитие се разминава сред отделните изследователи. **Гешева**, Йорданка. Държавната институция Велико народно събрание ..., с. 165; История на България. изд. на БАН. т. 7, София, 1991, с. 271; **Попов**, Радослав. Русия против Стамболов или Стамболов против Русия ..., с. 317 и др.

26. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. III, с. 57 сл.

27. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. III, с. 60 сл.

28. Съвременниците на събитията ясно заявяват, че вследствие на промените, безсилната до средата на 1892 г. легална опозиция придобива определено влияние. **Петрова**, Султана Р. Из моите спомени. // София, 1922, с. 13. *Вж и:* **Милюков**, Павел. Българската конституция (превод на В. Пасков). // книж. Иван х. Николов. Солун, 1905, с. 59.

29. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. III, с. 61-62.

30. Подобни тези развива екзархийският вестник „Новини", който влиза в пререкания със „Свобода". **Попов,** Радослав. Русия против Стамболов или Стамболов против Русия ..., с. 319 сл. Текстът на чл. 37 и 38 – *вж в:* История на българите 1878-1944 в документи ..., с. 42.

31. За тяхната дейност през периода – *вж:* **Георгиев**, Б. Либералната (радославистка) партия в България (1886 – 1899)..., с. 28-30.

32. По проблема – *вж:* **Георгиев** Бисер, **Топалилов** Иво, **Петров** Данаил. Кратка история на религиите. – В. Търново : Ивис, 2013, с. 68 сл. и цит. лит.

33. Стенографски дневници на Шестото обикновено народно събрание. Трета редовна сесия, кн. III, с. 91. Цялата реч – *вж:* на с. 88-91.

34. Пак там, кн. III, с. 92. Цялата реч – *вж:* на с. 91 сл.

35. Той излиза с отворено протестно писмо срещу промяната на чл. 38, публикувано в новоизлезлия вестник „Балканска зора" още на 11 декември 1892 г. То силно накърнява престижа на Стамболов, заради което главният редактор Н. Генадиев е подложен на гонения. **Пешев**, Петър. Историческите събития и деятели …, с. 289.

Цитирана литература

1. **Палангурски**, Милко. Избори по стамболовистки 1887-1894 г. – В. Търново : Унив. Изд. „Св. Св. Кирил и Методий", 2008, с. 145.

2. **Танкова**, Василка. Проблеми на организационното устройство и развитие на Народнолиберална партия (1886-1894). // *Векове*, 1988, N 5, с. 22-30.

3. **Георгиев**, Бисер. Образуване и начална дейност на Либералната (радославистка) партия в България (1886 – 1894). // *Исторически* преглед, 1992, N 1-2, с. 121.

4. **Пешев**, Петър. Историческите събития и деятели от навечерието на Освобождението ни до днес. С бележки за живота ми. Чуто, видяно, преживяно. (Предг. Милен **Куманов**). – София, 1993, с. 321-322.

5. **История** на България. – София : БАН. т. 7, 1991. – 266 с.

6. *Народни права*, N 191-192/15.10.1890.

7. **Крамптън**, Дж. „Таймс" и консолидацията на режима на Стамболов /1888-1892/. // *България* в света от древността до наши дни, т. 2, 1979, с. 38.

8. **Саздов**, Димитър. Демократическата партия в България 1887-1908. – София : Наука и изкуство, 1987.

9. **Христов**, Димитър. Радославов и неговата партия. – София, 1894. – 32 с.

10. НА-БАН, сб. IV, оп. 1, а. е. 18, л. 58 сл.; ф. 44, оп. 1, а. е. 95, л. 26-27.

11. **Българските** държавни институции 1879-1986 : Енциклопед. справочник / съст. **Веселин Методиев, Людмил Стоянов**. – София, 1987.

12. **Велчев**, Велчо. Принос към новата ни история: Стамболов и Фердинанд: Диктаторският режим и борбата против него. – София, 1922, с. 154 сл.

13. **Pantev**, Andrey. The Makedonian Qestion in britans Policy During the First yeaes of Stefan Stambolov's Regime (1887-1892). // *Etudes Historiques*, t. IV, A Congres international des Etudes Slaves, Prague, s. 30.

14. **Попов**, Радослав. Русия против Стамболов или Стамболов против Русия? – София : АИ „Проф. Марин Дринов", 2000. – 426 с.

15. **История** на българите 1878-1944 в документи, т. 1 1878-1912 : Ч. I. Възстановяване и развитие на Българската държава / съст. **Величко Георгиев, Стайко Трифонов**. – София : Просвета, 1994.

16. **Станев**, Никола. Най-нова история на България 1878-1912. – София, 1925.

17. **Николова**, Веска. Съединената легална опозиция в България (1893-1894). // *Исторически преглед*, 1981, кн. 6, с. 69-79.

18. Свобода, N 976/05.12.1892.

19. **Гешева**, Йорданка. Държавната институция Велико народно събрание. – София : Иврай, 2001. – 320 с.

IV – 10 Търновска конституция – Народно събрание – парламентарна опозиция – вътрешна политика (изследване)

IV – 10 Тырновская конституция – Народное собрание – парламентская оппозиция – внутренняя политика (исследование)

IV – 10 Tarnovo Constitution – National Assembly – parliamentary opposition – domestic policy (study)

ПРОФИЛИРАНЕ И ТИПОЛОГИЯ НА ИЗДАТЕЛСКИТЕ ДЕЙНОСТИ

Лъчезар Георгиев

Съвременният издателски процес е сложна система от взаимовръзки, структури, разнообразни тематични профили, мениджмънт, маркетинг, реклама, комуникации в сферата на обществените комуникации и информационните дейности, включително PR и продуциране на видовете жанрове. Заедно с това в тази система неотменно присъстват и графичните дейности, свързани с композирането и оформителските подходи спрямо различните печатни издания – книги, периодика, рекламни печатни продукти. В проучванията за тематично групиране и изграждане книговедска типология на документите, включително и книжните издания, още в 70-те години на XX век работят руските изследователи Б. Т. Тяпкин [14] и Р. Цибулски [15]. У нас още в началото на 90-те години на XX век Кремена Зотова прави цялостно изследване върху типологията на документите в българското книгознание [11]. В този период излиза и интересна преводна книга от Дейтъс Кл. Смит, в която авторът се спира и върху профила на видовете издания [12], а Чандлър **Гранис** в свое изследване, преведено и у нас, се спира върху структурата и функции на издателския бизнес [10].

По-подробен опит за преглед върху тематиката на издателската дейност и изследванията върху видовете издания давам в по-ново време в книгата си „Теория на книгоиздателската дейност" [1]. Наблюденията в тази посока продължавам и в изследване върху терминологични метаморфози и специфики в графиката на съвременната книга у нас [4]. Типологичните характеристики на печатната реклама в контекста на издателския процес анализирам в четвърта глава на монографията си „Книга и печатни комуникации" [2] Опити за изясняване на някои специфики в тази посока представям в своя публикация върху типологията, тематичното групиране и профилиране на издателските дейности [5], продължено и в книгите ми „Увод в издателския процес" [7], „Композиция на книгата" [8]. Сред новите ми наблюдения върху профилирането на книгоиздаването е студията „Щрихи от издателските и печатните комуникации в САЩ и Европа" [9]. **При подготовката на настоящето изследване съм ползвал и свои лични наблюдения от издателските процеси в Русия и Европа**.

Дори и без да се прави преглед на теоретичните възгледи у нас и в международен аспект за тематичното групиране на видовете издателски процеси, включително в издателско-полиграфическите структури, от действащата съвременна практика е ясно, че те най-общо се свеждат до издаване на периодика (вестници, списания, периодични сборници, годишници, алманаси, бюлетини, единични листи), а от друга страна, е налице издаването на книги в най-различни тематични профили – книгоиздаване на учебна и учебно-помощна книжнина (напр. учебници, помагала и христоматии за предучилищния, началния и средния курс на обучение); книгоиздаване на художествена и публицистична литература (белетристика, поезия, есеистика, художествена документалистика, художествени биографии, фичъри и подобни творби); книгоиздаване за деца и тийнейджъри (което би могло да включва наративни жанрове за деца и юношеска аудитория, фентъзи белетристика, приказки и легенди, поезия за подрастващите и т.н.); книгоиздаване на научна, университетска и академична литература (университетски и академични сборници със статии и студии, колективни монографии, самостоятелни авторски монографични изследвания, студии, сборници с архивен документален материал при наличието на подобаващ научен коментар и пр.); енциклопедично книгоиздаване, библиографско книгоиздаване (издаване на библиографии, биобиблиографии, анотирани библиографски указатели), справочно книгоиздаване в сферата на културно-историческия туризъм и туристическата индустрия (един обещаващ и насърчителен сегмент в националното книгоиздаване на редицата държави у нас, в Европа и по света). Великолепен пример в тази посока дават пътеводителите (изданията с маршрути и карти на Берлин) на немското издателство *Schoning verlag*, в превод на няколко европейски езика. Образец на перфектна композиция, високо естетическо оформление и отлично издателско-полиграфическо изпълнение са португалските издания-пътеводители на Лисабон и околностите му, придружени с карти, реализирани от *Editorial Fisa Escudo de Oro.* И друго лисабонско издателство – *Джамп Едисоеш Туришткаш* (*New Jamp, LDA*) предлага на няколко езика великолепни пътеводители с отлично експонирани илюстрации на туристически обекти, придружени със стегнат и приятно звучащ текст. Предлагат се версии от издания на португалски, английски руски език. Цветни месечни

книжки от поредица „Follow me Lisboa" посрещат туристическите потоци в Лисабон по хотели, музеи, галерии на лисабонското издателство „Edificio Lisboa Oriente".

Отлично илюстрирани пътеводители и проспекти върху изкуството и историята на Милано изработва италианското издателство *Bonechi* с карта на града и десетки цветни фотографии, включително и тифец (безфонови) илюстрации от музеи, църкви, площади, крепости, театри, а сред тях и впечатляваща репродукция на картината „Тайната вечеря" от Леонардо да Винчи. С релефен печат за златно фолио върху кориците и цветни репродукции от Ермитажа и снимки от най-блестящите петербургски културно-исторически паметници са пътеводителите на издателство „П-2"– Санкт Петербург. Изброените до тук издателства са само една малка част от заетите в сферата на този труден, но доходен и перспективен издателски бизнес. Разновидност на тази специфика е и военно-картографското книгоиздаване, което и у нас, а и в десетки страни по света има своите позитивни традиции.

Типологичният спектър би могъл да бъде допълнен още с арт книгоиздаване (издаване на книги в сферата на различните видове изобразителни изкуства); медицинско книгоиздаване (книги с различна проблематика, предназначение и приложение в сферата на медицинските знания); музикално книгоиздаване (издаване на щимове и партитури, теоретични книги по история, теория, солфеж, полифония, музикални форми, нотни пособия, музикални изследвания, биографични проучвания върху композитори и музикални стилове с приложени нотни примери и т.н.); спортно книгоиздаване (по проблемите, теорията, историята и развитието на различните приложими спортове); бизнес книгоиздаване (книги в сферата на икономиката, мениджмънта, маркетинга, рекламата и PR на разнообразно профилирани дейности); инженерно, архитектурно и геодезко книгоиздаване; църковно-богослужебно книгоиздаване (библии, евангелски текстове, книги за нуждите на ритуалното богослужение – със солидно присъствие назад в различни епохи още от епохата на инкунабулите и началото на печатните комуникации. Пример за това са синодалните издателства в Европа (включително и българското Синодално издателство на Българската православна църква, издаващо освен книги и „Църковен вестник"), но от друга страна, дори и университетски издателства в Европа и у нас са с традиции в тази сфера, какъвто е примерът с издателството „Кембридж Юнивърсити Прес", което, заедно с поредиците си и научните списания в сферата на обществените, естествените и хуманитарните науки, издава от векове и библии, едно успешно и печелившо перо в издателския репертоар. Примери могат да се дадат в тази посока и с дейността на издателско-полиграфическите комплекси на Софийския университет „Св. Климент Охридски" и на Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий".

Макар и по-тясно място в общата типология на националното книгоиздаване (предимно в развитите страни) намира инженерното, архитектурното и геоложкото книгоиздаване (в чиито типологични профили са предимно специализирани и технически издания по тъкмо тези тематични профили). Близко до тази тематична група е и софтуерното книгоиздаване (специализирани книги, ръководства, курсове и изследвания в сферата на програмния софтуер и информационните технологии). Един удачен пример в тази посока е книгоиздателската практика и разнообразната продукция през последното десетилетие у нас на софийското издателство с характер на издателско-полиграфическо комплекс – Софт-Прес (Soft-Press), осъществило важни преводни издания на англоезичната издателска компания „SIBEX". Немалка част от книгите на българското издателство са отлично подготвени в графично отношение, с твърда подвързия, многоцветни корици и разнообразни илюстрации. Успешен опит в посока на издаването на книги по въпроси на визуалната комуникация е преводът на голямо-форматното и многоцветно илюстрирано издание „Графичната комуникация днес" от Уилям Райън и Тиъдър Коновар на англоезичното издателство „Thomson&Delmar Learning", публикувано у нас от издателско-полиграфическия комплекс „Дуо Дизайн" [13]. Тези издания са в полза на българските графични дизайнери и допринасят за развитието на дизайна на книгата и печатните медии. С подобен характер е друга книга, издадена на български: „Наръчник за оформление на вестник" от Тим Хароуър на издателство „Пигмалион" [16], с десетки схеми и цветно илюстрирани примери в помощ на съвременния оформител на печатна медия.

Тук могат да се допълнят и дейностите на академичните книгоиздателства (издаващи и научна, но и учебна литература, както и книги от други тематични направления, по един или друг начин свързани с научни и критични коментари – дори и върху книги на художествената литература); наблюдава се и профилиране в издаването на книги в сферата на природо-математическите науки, на хуманитарните науки. У нас с отчетлив характер на академични издателско-полиграфически комплекси са столичните: Академично издателство „Проф. Марин Дринов" и ИПК на Университетско издателство „Св. Климент Охридски", Издателски комплекс – УНСС (включващ и онлайн книжарница), Академично издателство „За буквите – О писменехъ", а извън столицата: издателско-полиграфическият комплекс на Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методий" – В. Търново, поддържащ собствен предпечат, дигитална печатница, цех за брашурно-книговезки процеси. С подобен характер е издателството на Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий", разполагащо и със собствена печатница. Тук излиза авторитетното научно списание „Библиотека".

Сред световните академични издателски структури със солидна продукция на руския и международните книжни пазари е Научно-производственное обединение Издательство „Наука" при РАН (Российская академия наук) – Москва, чиято структура представлява многопрофилен холдинг. В неговия състав влизат седем издателски предприятия (позиционирани в Москва, Санкт Петербург, Новосибирск и Ростов на Дон), пет полиграфически фирми (Москва, Санкт Петербург, Махачкала, Люберцы), 35 книготърговски предприятия в четиринадесет крупни центъра на страната като Москва, Санкт Петербург, Новосибирск, Екатеринбург, Самара, Иркутск, Красноярск, Владивосток и пр., а заедно с тях Научен център за изследване историята на книжната култура със своя Отдел за историко-филологически науки към Руската академия на науките, базиран при НПО Издательство „Наука". Наред с това „Наука" е базов научно-производствен комплекс, съсредоточен в Москва, с мащабни полиграфически мощности (Производствено-полиграфическо предприятие *Типография* „Наука") и Институт по книжната култура, както и с модерен Научен център за изследване историята на книжната култура.

Университетското книгоиздаване в лицето на крупни световни издателски структури като „Оксфорд

Юнивърсити прес" и „Кеймбриж Юниверсити прес" имат далеч по-разчупен и прагматичен издателски репертоар от това да издават само хуманитаристика и природо-математически книги. Напротив, богатите възможности, данъчните облекчения и привилегии от страна на националната държава предоставят възможности да се публикуват биографии на видни личности, музикални поредици, арт-издания по видовете изкуства, издаване на библии, книги върху филмовата класика, да се издават голям брой научни списания и пр.

Немалка е територията в световен мащаб, която заема и електронното книгоиздаване. То е съсредоточено върху дигитални носители и четци на информацията, но също така дава възможност профилирани в сферата на издателския бизнес сайтове да се съсредоточат върху книги с най-различен тематичен характер. В световното електронно книгоиздаване пример за активно функциониращо издателство с огромен репертоар от публикации в различни тематични направления и активна електронна книготърговия е издателството *Lambert academic Publishing* (LAP), който е търговска марка на *OmniScriptum GmbH&Co.KG* с главен офис в Saarbrücken (Germany).

Някои групи издателски дейности така са профилирани, че формират свои професионални обединения – в САЩ например дейно функционира Асоциацията на медицинските книгоиздателства. От друга страна, общите издателски процеси се направляват и подпомагат от Асоциацията на американските книгоиздатели, в която членуват стотици издатели от САЩ. Във Великобритания успешно въздейства върху издателските процеси Книгоиздателската асоциация на Обединеното кралство (Publishers assotiation UK). Европейските процеси в издателския бранш се наблюдават и стимулират и от международната издателска организация *International Publishers Association*. Процесите в печатните комуникации и сферата на издателския бизнес са свързани с крупната браншова организация INTEGRAF (*Конфедерация на печатарската и сродните на нея индустрии* със седалище в Брюксел). В Русия също действат солидни структури – Федерална агенция по печата и масовата комуникация (Федеральное Агентство по печати и массовым коммуникациям) и Междурегионална асоциация на полиграфистите. У нас голяма част от родните книгоиздатели са обединени в Асоциация „Българска книга", а полиграфическите и свързаните професионално с тях издателски процеси се представляват от *Съюза на печатарската индустрия в България.*

И в съвременното българско книгоиздаване се забелязват все по-отчетливи общи тенденции за профилиране на дейностите; ориентация към пазарна икономика и рязко ограничаване дела на държавното книгоиздаване, което практически се свежда до академична и ведомствена книгоиздателска дейност към Българската академия на науките, по-големите университети и някои научни институти. На стеснения книжен пазар родното книгоиздаване се явява все повече с ясни тематични профили на своя издателски репертоар – тук радушно място намира продукцията на учебници и помощна книжнина за началния и средния курс; следвана непосредствено от специализираната литература в посока на приложни дейности като усвояване на чужд език, компютърни програми и информационни технологии, познания по икономика и право. На книжния пазар се утвърждават издатели на преводна художествена литература, като продължава трайната тенденция за издаване на англоезични автори, следвани от испаноезична, френска, немска, руска и скандинавска книжнина. Само няколко големи български издателства трайно профилират своята дейност в издаването и на българска художествена литература, докато при учебната, научната и специализираната книжнина интересът към родните автори е далеч по-голям и примери за това могат да се дадат в различни области, най-вече на хуманитарните науки – история в нейните разнообразни форми като археология, тракология, история на средните векове, нова и най-нова история, но също и книгознание, книги за видовете медии и комуникации, литературознание и история на литературата, езикознание и пр.

Използват се нови, проверени от европейската и световна практика форми на дистрибуция и промоция на книгата, удачно съчетаващи традиционните форми на стационарна книготърговия с възможностите на модерните информационни технологии. Вече и у нас се изграждат локални издателски мрежи, работят електронни книжарници, рекламират се издания в самостоятелни уеб-страници. Заедно с това се издига на по-добро равнище нивото на промоция в издателската дейност чрез разнообразни форми на журналистическите жанрове (отделът за новините в издателството е означаван и като пъблисити, чиято функция е да дава необходима, полезна и своевременна информация за наскоро отпечатаните книги, но „пъблисити" се налага и като част от по-широка маркетингова кампания на книгата. Национални и международни панаири на книгата, представяне на автори, поредици, на редакционни и издателски колективи пред по-широка аудитория от читатели в библиотеките, читалищата, музеите, училищата и университетите; използването на възможностите на електронните медии за изтъкване дейността на издателства с различни профили на тематична ориентация – това са все по-целенасочени дейности в областта на родното книгоиздаване. Рекламата на книгата, включително и модерните форми на продуциране като напр. буктрейлърите, постепенно се превръща в удачна и добре организирана форма на обществена комуникация. Особено отчетливи са тенденциите за рекламиране на издания в печатните медии – някои от националните информационни всекидневници вече отделят приложения, самостоятелни страници или рубрики за нови книги, за тематични поредици, дори за електронни книги или комбинирани мултимедийни продукти. Под формата на скрити рецензии, на интервюта, репортажи от мястото на дадено промоционално събитие се рекламират автори и книгоиздателства, съставители, редактори на библиотечни серии, което става още по-функционално и приложимо в условията на пандемия в наши дни.

Накрая ще припомня, като очевидец, и за едно уникално събитие в организацията и профилирането на издателския бизнес – провеждането на юбилейния ***90-ти международен панаир на книгата в Лисабон „Feira de Livro"*** *(„90 anos FEIRA LIVRO 27 agosto a 13 septembre"),* представило в павилиони на открито в Парк „Едуардо VII", впечатляващи профили на португало- и испаноезично книгоиздаване, както и различни тематично профилирани издателства от Европа и Латинска Америка. В тези дни португалската култура доказва, че не се страхува да подготвя ефектни книжни експозиции, да приема приятели от Европа и света дори в условията на пандемия, обърканост и страх. В двете дълги алеи на парка е експонирана книжната продукция на големите издателски компании с най-разнообразни книгоиздателски профили като: „LEYA", „Grupo Porto Editora" (съвместно с „Bertrand Editora"),

„Caminho", „Nova Vega", „Grupo Narrativa", „Rei dos livros", „BLX", „Fundação Calouste Gulbenkian", „Planeta", „Dinalivro", „Grupo Almedina", „Europress", „Livros do Brasil", „Dinalivro", „Grupo editorial Chiado", „Centro Atlántico", „Sextante Editora", „Europess", „Vega", „Livros horizonte", „Ariana editores", „Babel". С продукцията си по време на големия книжен форум в Лисабон впечатляват още и издателството за пътувания и джобни книги „Relógio d'água Editores" (в прев. от португ.: Издатели „Воден часовник", профилирано за джобни издания, свързани с пътувания: *Viagens / Livros de bolco*); **„Loja das bibliotecas Lisboa"; „Motor editotial" и още много други. Не липсват и инициа-**тиви като „Topsellers", „Sessões de autógrafos" (в прев. от португ.: Автографски сесии) и специалният щанд „Spaço do autor" (Авторско пространство), „Verdade e luz" (Истина и светлина), павилионът за деца „Clube de LeYtura: Faz historia la em casa" (Правете история у дома*)*, онлайн книжарницата на „Âncora Editora" (представяща книги, писатели, публикации по Националния план за четене на Република Португалия). Своя продукция представят и издателите на периодика и университетска книжнина „Imprensa Nacionl *Casa da Moeda*" (в прев. от португ.: Национална преса Монетен двор) и „Imprensa Universidade Lisboa" (= *Lisbon University Press*).

Няколко думи за Панаира на книгата и във втория по големина португалски град – Порто. За първи път изложението се провежда през 1930 г. От 2014 г. негов организатор вече е градският общински съвет. По време на пребиваването си в Порто (в лятото на 2021 г.) получих информация как градините на Паласио де Кристал се оживяват от павилионите и красивите щандове, отрупани с книги на португалски и чуждестранни издатели, а развлекателната програма е ориентирана от най-малките до възрастните, десетки творчески портрети и премиери на нови книги привличат любознателните жители на града, а и много туристи. Във времето на успокоена в страната епидемична ситуация, както и през предходната 2020-та година, организаторите считат, че краят на август и началото на септември в Порто са подходящо време за провеждане на Панаира на книгата (*Feira do livro* – Porto, 27 agosto – 12 septembre 2021. Jardins do Palácio de Cristal). Книжният панаир в града на река Douro има и свой официален сайт. В общия книжовен ентусиазъм се включват тукашните книжарници, библиотеките, местните издатели. Интересен факт е съвместната културна комуникация между португалското културно министерство и двете общини, на португалската столица и на град Порто, които съвместяват по дати в двата града голямото международно събитие, позволяващо на хиляди читатели да се докоснат до най-разнообразни и впечатляващи по своята находчивост, композиционно разнообразие и типология книги от продукцията на различни издатели, представляващи Португалия, Европа и света.

В заключение ще допълня и един мой извод, извлечен от всеобщата практика и личните ми наблюдения като издател – независимо от спецификата на браншовите сдружения и техните профили, за просперитета на издателския бизнес има една вярна и точна максима – още от първия ден на структурирането и регистрацията издателството трябва да намери своята най-подходяща тематична посока, да избере типологията и правилния репертоар, които да му осигурят удобно и безпроблемно композиране и производство на книгите и останалите видове издания, а наред с това и тяхната успешна реализация на многоликия книжен пазар.

Цитирана литература

Георгиев, Лъчезар. Теория на книгоиздателския процес : Аспекти, проблеми, тенденции. – 2. изд. – В. Търново, 2004, с. 9-22.

Георгиев, Лъчезар. Книга и печатни комуникации. – В. Търново, Фабер, 2009. – 240 с.

Георгиев, Лъчезар. Печатната комуникация и книгата: Полиграфически и рекламни аспекти. – София : Star Way, 2014. – 88 с.

Георгиев, Лъчезар. Терминологични метаморфози и специфики в графиката на съвременната книга у нас. // *Книгата* – нашето по-смислено настояще : Сб. с докл. от форума Дни на книгата и авторското право в УниБИТ 3/2015 / Състав. **Л. Парижкова**. – София : За буквите – О писменехъ, 2015, с. 26-33.

Георгиев, Лъчезар. Типология, тематично групиране и профилиране на издателските дейности. // *Издател.* – ISSN 1310-4624. – 2016, N 3-4, с. 94-96.

Георгиев, Лъчезар. Стратегически подходи в книгоиздаването и печатните комуникации. – 4. изд. – София : АН-ДИ, 2015. – 260 с. [допеч. тир. – 2016]

Георгиев, Лъчезар. Увод в издателския процес. – В. Търново : Унив. изд. Св. Св. Кирил и Методий, 2017. – 251 с.

Георгиев, Лъчезар. Композиция на книгата. – 6. прераб и доп. изд. – София : Star Way, 2018. – 140 с. : с ил. : сх.

Георгиев, Лъчезар. Щрихи от издателските и печатните комуникации в САЩ и Европа. // *Георгиева*, Стела. Тенденции в книжната индустрия: Изследвания за книгата / **Стела Георгиева, Лъчезар Георгиев**. – София : Star Way, 2021. – 128 с.

Гранис, Чандлър. Структура и функции на издателския бизнес. // *Издателският* бизнес / Под ред. на **Е. Гайзър, А. Долин, Гл. Топкис** ; Прев. от. англ. **Т. Ангелова**. – София : Унив. изд. Св. Климент Охридски, 1996, с. 25-31.

Зотова, Кремена. Типология на документите в българското книгознание. // *Библиотека,* 190, N 37, с. 2-9.

Смит, Дейтъс Клифърд. Книги за търговската мрежа и други видове издания. // *Смит*, Д. Кл. Професия издател. – София : Атлантида, 1992, с. 159-163.

Райън, Уилям, Тиъдър **Коновар**. Графичната комуникация днес. Ч. 1 / Прев. **М. Балабанов**. – 4. изд. – София : Дуо Дизайн [2008]. – 368 с.

ISBN 978-954-8396-31-8.

Райън, Уилям, Тиъдър Коновар. Графичната комуникация днес : Ч. 2. – 2008.

Тяпкин, Б. Т. Вопросы типологии в современном книговедении. – Москва, 1974, с. 7-55.

Цибулски, Р. Книговедски основи на типологията на документите. // *Книга. Периодичен печат. Читател*, 1976, N 3.

Хароуър, Тим. Наръчник за оформление на вестник. – Пловдив : Пигмалион, 2007, с. 3, 6 и сл.

IV – 11 книга – типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия – Европа – САЩ (изследване)

IV – 11 книга – типология – издательские профили – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия – Португалия – Европа – США (исследование)

IV – 11 book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA (study)

ТЕНДЕНЦИИ В ЕКСПОЗИЦИОННИТЕ МУЗЕЙНИ И БИБЛИОТЕЧНИ ДЕЙНОСТИ В БРАЗИЛИЯ И АРЖЕНТИНА

Стела Георгиева

Изследването представя тенденциите при експозиционните музейни и библиотечни експозиции в Бразилия и Аржентина. Анализирани са впечатляващи музейни структури и организации в двата региона, някои от които са уникални по своята специфика и съпоставими с най-значимите световни модели. Музейното и библиотечното дело в Бразилия и Аржентина развива оригинално подредени изложбени пространства, подкрепени от масивни артефакти, архиви, библиотеки, повечето от които са дигитализирани, включени във виртуалното пространство и с осигурен достъп. на широка публика. Експозициите представят ценни предмети на изобразителното изкуство, ръкописи и печатни книги с изключителна стойност. Музеите, архивите и прилежащите към тях библиотеки в Бразилия и Аржентина са разположени в сгради с впечатляваща архитектура. Експозициите и библиотечните колекции съхраняват паметта на населението от двата региона, като стават и достъпни за изследователи на историята, литературата, културата и библиотечните дейности в Латинска Америка и света.

Исследование представляет тенденции развития музейных и библиотечных выставок в Бразилии и Аргентине. Анализируются впечатляющие музейные структуры и организации обоих регионов, некоторые из которых уникальны по своей специфике и сопоставимы с наиболее значимыми мировыми образцами. По словам доктора Стеллы В. Георгиевой, музейно-библиотечная работа в Бразилии и Аргентине развивает оригинально устроенные выставочные пространства, усиленныемассивными артефактами, архивами, библиотеками, большинство из которых оцифрованы, включены в виртуальное пространство и имеют обеспеченный доступ для широкой публики. На выставках представлены ценные предметы изобразительного искусства, рукописи и печатные книги исключительной ценности. Музеи, архивы и прилегающие к ним библиотеки в Бразилии и Аргентине расположены в зданиях впечатляющей архитектуры. Экспозиции и библиотечные фонды сохраняют память населения двух регионов и становятся доступными для исследователей истории, литературы, культуры и библиотечной деятельности Латинской Америки и мира.

T*he study presents the trends in museum and library exhibitions in Brazil and Argentina. Impressive museum structures and organizations in both regions are analyzed, some of which are unique in their specificity and comparable to the most significant world models. Museum and library work in Brazil and Argentina is developing originally arranged exhibition spaces, supported by massive artifacts, archives, libraries, most of which are digitized, included in the virtual space and with provided access. to the general public. The expositions present valuable objects of fine art, manuscripts and printed books of exceptional value. Museums, archives and adjoining libraries in Brazil and Argentina are housed in buildings of impressive architecture. The expositions and library collections preserve the memory of the population of the two regions and become accessible to researchers of history, literature, culture and library activities in Latin America and the world.*

Статията представя някои по-важни тенденции в експозиционните музейни и библиотечни дейности на големите латиноамерикански държави Бразилия и Аржентина, свидетелстващи за важни културни процеси в Латинска Америка. Темата е продължение на мои изследвания, излезли в книги и публикувани в съавторство с проф. Лъчезар Георгиев, каквито са „Тенденции в книжната индустрия" [1] и „Пътища на детската книга" [2]. С обзорен характер по темата е публикацията ми „Архитектура и музейни експозиции в Латинска Америка" [3]. Сред важните прегледани източници са книгите на Маршъл Икин „История на Латинска Америка. Сблъсък на култури" [4] и на Хорхе Саборидо и Лусиано де Привителио „Кратка история на Аржентина" [5].

Националният музей на голямата португалоезична федерация Бразилия има водещо значение в културната комуникация на страните от Латинска Америка. Музеят представя по впечатляващ начин съществени етапи от човешкото развитие и културата на страната. Колекциите са дългогодишен плод на изследвания в сферата на опазването на материалното и духовното наследство, на исторически и археологически проучвания в полза на обществото [6]. Като цяло Националният музей на Бразилия е автономна институция, част от Форума за наука и

култура към Федералния университет в Рио де Жанейро, който през 2018 г. отбелязва 200 години от основаването си. Създаден е с указ на тогавашния португалски крал Жоао VI, които е и владетел на Бразилия. Неговата цел е насърчаване на изследователските проучвания. Университетският музей има свой академичен профил. Впечатляващи изложби проследяват преподавателската и научната дейност в страната в сферата на природните и антропогенните науки. В наши дни тук работят към 90 преподаватели и 210 специалисти в различните музейни направления, включително документални колекции, библиографски източници и пр. Те спомагат за доброто представяне и съхраняване на близо 15 милиона предмета, което показва значимостта на институцията в Бразилия и региона. Централните офиси и ръководството се намират в двореца *São Cristóvão*. В миналото сградата е резиденция на кралското семейство. В двореца се провежда Първото Учредително събрание на Бразилската република. От 1970 г. започва крупен проект, които води до построяването на ботаническата градина към музея. В близост до нея е изградена специализирана библиотека с богата колекция от 550 000 тома, налице е и специален отдел по ботаника и гръбначни животни. Съхраняването на разнообразните музейни и библиотечни колекции изисква модерни съоръжения с цел осигуряването на максимална охрана и защита, а наред с това вече има и по-лесен достъп на специалистите до тях. През 2000 г. се заражда идеята за формирането на Технико-научния офис, който позволява създаването на нови планове, сгради и преустройство, тъй като дворецът *São Cristóvão* не отговаря на тези нужди. Днес реновираният Музей по естествена история и антропология е изцяло съобразен с модерните изисквания и стандарти, предоставяйки възможности на гостите си допълнителни интересни и занимателни ресурси.

Към Националния музей на Бразилия, но в отделна сграда, днес функционира Институтът за историческо и художествено наследство (IPHAN), осигуряващ задълбочена научно-изследователска и преподавателска дейност. По този начин територията на двореца се ползва все повече за музейни експозиции и публични изложби с национален и международен обхват. Между 1998–2003 г. започва и цялостна реконструкция. Проектът, специално създаден за институцията (PNE), може да се проследи и на сайта: http://www.museumnacional.ufrj.br/200-anos/index/projeto2002.html [8].

Благодарение този уникален проект са направени редица нововъведения и технически изменения, което го превръща в атрактивно място за посещение. Сред богатите колекции, изложени в двореца, е и Древен Египет, най-голямата в Латинска Америка. Колекцията е придобита от дон Педро I и неговата съпруга. Целта е била да се покаже една непозната древна култура. В експозициите на музея се открояват и останките на големия динозавър от Минас Жерайс. Впечатляващи са останките на първите хора, населяващи тези земи, познати под името „Лузия". В отдела по Етнология са показани многобройни предмети, проследяващи миналото на местното население, включващи и експонати с афро-бразилски мотиви и за народи, обитавали Тихия океан. През 2018 г. стартира проект, който цели да възстанови някои етнографски колекции, да дигитализира многобройните и стойностни фотографии, като ги направи достъпни за обществото. По този начин те влизат в широката база данни, показвайки непознати артефакти. В библиографската колекция могат да се видят многобройни книги, дипляни, периодични издания, мултимедии, фолиа, редки и ценни произведения, карти, атласи, дисертации и др. Научната колекция включва образци по биоразнообразие, вкаменелости, археологически експонати и др. Документалната колекция показва архиви, съхранявани от секция „Памет и архив" и на Центъра за документация на коренните езици (CELIN). Центърът е насочен към библиографски издания и изследвания в областта на местните езици. Тя включва заглавия в областта на антропологията, археологията, лингвистиката и др.

Впечатляваща музейна институция е Императорският музей в Бразилия (Imperial Museum of Brazil). Основан е през 1862 г. в неокласически стил [7]. По нареждане на Педро II се създава т.нар. Петрополис, с който се подписва указ за неговото построяване. При строителството е използвана голям брой работна сила от Европа, главно от Германия, под ръководството на майор Юлий Фредерик Кьолер, която променя част от външния си интериор. Кристоферо Бонини добавя най-външни елементи по фасадата. Комплексът е озеленен и планиран от Жан-Батист Бино, под ръководството на младия крал. С превръщането на Бразилия от монархия в република на 15 ноември 1889 г. и връщането на кралското бразилско семейство в Португалия, откъдето идва 90 години по-рано, сградата започва да изпълнява други функции. Първоначално колеж, впоследствие е превърната в музей, което става с Указ-закон № 2096 от 29 март 1940 г. Пръв негов директор е Содре. Той привлича колекционери от Рио де Жанейро и страната, включва ги в различни национални проекти, като възстановява и обогатява музейните колекции от оригинални предмети и мебели до библиографски документи, книжни експонати, достигащи 300 000 единици.

Сред атрактивните колекции са тези, обхващащи периода на бразилската монархия. Представена е трапезария, прибори и много красиви мебели от XIX век. В музикалната зала, съхраняваща музикални инструменти, могат да се видят златна арфа от XVIII век, псалтир с удивителна външна и вътрешна украса. Държавната зала, приемала някога официалните делегации, е най-важната в двореца. Тук е престолът на краля, изложени са вази, красиви огледала и конзоли. Сред впечатляващите колекции са реквизитите от облекла и лични вещи на принцесите. Сред тях са предметите, притежание на принцеса Изабела и на принцеса Леополдина. В личните покои на кралицата на Бразилия Тереза Кристина вниманието привличат елегантният вътрешен дизайн на помещенията, както и мебели, пособия за бродиране на гоблени и други ръкоделия.

Богата императорска библиотека съхранява най-важните документални източници и съдържа около 50 000 тома специализирани издания, обхващащи историята на Бразилия в периода на присъствието на португалското кралство и наследниците на монархията до 1889 г., както и други периоди. Разделът за редки творби съдържа ценни издания от XVI-XVIII век като: периодични печатни издания, партитури, илюминации, ръкописи, доклади на провинциите за дейността им, министерски постановления, укази и др, общо 8000 тома. Особено ценни са изданията, които са били част от личната библиотека на бразилското кралско семейство и носят почерка на старите си собственици, отличаващи се с луксозни подвързии и илюстрации. В раздела за книги от чуждестранни автори-пътешественици между *XVI-XVIII* век се разкриват важни акценти от социалния живот и бразилската природа в произведенията на Чарлз Дарвин, Жан-Батист Дебрет и др. Като цяло Императорският музей съхранява

документални колекции, датиращи още от XIII век до наши дни. Важен акцент е отделът по фотография. В него посетителите могат да открият важни акценти от живота в Рио де Жанейро и първите стъпки на новата Република Бразилия. Те документират историята, битието и революцията в страната. Музейната институция работи в тясно сътрудничество с редица други партньори по програми и проекти, акцентиращи върху историята и културата на региона и страната. Тя има договорни отношения по програма за визуалните изкуства с *FUNARTE*, за организирането на национални и международни изложби, фестивали, семинари, курсове. Те дават възможност обществеността да се запознае с модерните акценти в музеезнанието, значението на колекциите през призмата на модерните технологии. Вторият многогодишен проект, е в партньорство с *Patrimonial Education*. Има за цел да обучава деца и възрастни, като им позволява да дават своето критично мнение и оценка за културното наследство, съхраняващо се тук. По този начин се засилва гражданското и националното чувство за отговорност. Субсидията идва още от екскурзоводското обслужване, театралните работилници, музикални рецитали за деца, показващи интересни моменти от живота през XIX столетие. Третият проект е насочен към дигитализиране на колекциите на Императорския музей. Той осигурява безплатен достъп до ресурсите му от всички точки на света. Книжните, документалните и предметните колекции се снимат, сканират и прехвърлят на цифров носител. Всички те имат параметри само за разглеждане. Но въпреки това, с предварителното съгласие на музейните експерти, е дадена възможност някои документи да се изтеглят и ползват за строго определени цели, свързани предимно с научни изследвания.

Националният исторически музей е създаден през 1922 г. по повод 100-годишнината от Независимостта на Бразилия [8]. Помещава се на едно от емблематичните места – сградата се намира в историческия център на Рио де Жанейро (основана е в 1603 г. от Fortaleza de Santiago). През вековете тя има различни предназначения. Според исторические документи в нейните подземия бразилските роби излежавали своите наказания и е имал функциите на строго охраняван затвор, познат под името *Calabouço*. До наши дни са останали само неговите основи. В близост се е намирала т.нар. *Casa de Trem*, използвана за защитни функции. Тук са се съхранявали военните арсенали и оръжия. Възстановена е в оригиналния си вид, в колониален стил. През 1922 г. архитектурният комплекс *Ponta de Calabouço* е домакин на световното изложение по повод 100 години от обявяването на бразилската независимост. Посочените структури проследяват важни аспекти от бразилската история и култура. В наши дни Националният исторически музей заема целия архитектурен парк, съхранявайки колекция от 258 000 предметни единици от цялата страна и за Португалия, тъй като двете страни са неразривно свързани. Сред тях са многобройни документи, книги и предмети с национално значение. Самата сграда е разположена на 9000 кв. м площ. Достъпни са многобройни експозиционни зали и изложбени помещения. Интерес представлява неговата библиотека, в която се пазят богати фондове, акцентиращи върху бразилската история. Най-атрактивни са заглавията в областта на историческото минало и култура, нумизматика, мода, илюстрации, фотографии. Акцентира се върху историческото минало на Рио де Жанейро, на португалски произведения и др. Книжовните ценности, които се съхраняват тук, обхващат периода от XVI-XXI век. Чрез интернет достъп в дигиталната библиотека на Museu Histórico Nacional може да се видят важни публикации, представящи дейности, колекции, фондове [9].

Историческият архив се състои от колекции, съдържащи над 55 600 иконографски и ръкописни документи, съществени за историята на страната. Институционният архив разполага също с многобройна документация и е източник на проучване. Самата музейна колекция, изложена за аудитория, обхваща 170 000 предмета, разделена на периоди от Античността до наши дни. Заслужен авторитет внушава нумизматичната колекция, представена в богата сбирка и съдържаща монети, медали, марки, печати, разпространявани конкретно в Бразилия и Португалия. Само тя е съставена от 150 000 предметни единици. Според специалисти тя е сред най-богатите в Латинска Америка. Може да се разгледа след предварителна заявка чрез електронна поща или по телефона. Други доминиращи колекции са в сферата на религиозното изкуство, галантерията, ювелирното изкуство, текстила, като датират между XVI-XXI век.

Като всяка съвременна институция на световно ниво, музеят предоставя възможност да се проследи нейната дигитална колекция от картини. Специалистите са подбрали 500 от най-интересните произведения на изкуството, като с помощта на модерните технологии всеки може да ги разгледа от всяка точка на света. Този акцент е широко разпространен в условията на пандемията Covid-19. Могат да се видят картини с морска тематика (Едуардо де Мартино: 1836-1912). Тази колекция от 15 платна е насочена към историческата живопис, разказвайки за епохални военни битки, за морски набези по брегoвете на Бразилия. В неговото творчество главни герои са корабите. Популярна е и документалната живопис, проследяваща сцени от живота на бразилците. С водещи функции е портретната живопис. Впечатляват портретите на кралската фамилия в Бразилия от XVIII-XIX век. Дигиталната колекция проследява 54 творби, показващи предмети, мода, стил, декорация на конкретната епоха. Основният акцент се пада на Дон Педро II, последният монарх на Бразилия и неговото семейство. Дигиталната музейна колекция е достъпна от всички устройства, но може само да се разглежда. За да се теглят нейните произведения, се изисква специално разрешение на институцията и предварителна консултация. Налична е опция някои изображения да се теглят свободно от мрежата, като те са индентифицирани с т.нар. *Public Domain*, но едно от изискванията е да се цитира и посочва авторството на произведението, къде се съхранява и кой е източникът на ползването му. Като цяло всяко произведение има запазени права. Уточнява се още, че за търговски и публични цели Националният исторически музей следва нормативните бази и законовите рамки, регламентирани според Бразилския институт на музеите – IBRAM. Всяко ползване на което и да е изображение, различно от горепосочените правила, се счита за кражба и се наказва строго по Наказателния закон на страната и IBRAM.

Една от най-големите институции в Латинска Америка е Музей на изкуствата (MASP) със седалище в Сао Пауло. Основан 1947 г., той е частен музей с нестопанска цел. Издържа се от многобройни спонсори и дарители. Негов създател е бизнесменът Асис Шатобрианд (1892-1968). Негови архитекти са авторитетните имена Лина Бо Барди (1914-1992) и Пиетро Мария Барди (1900-1999). Те създават един от най-значимите архитектурни комплекси за модерно изкуство в Южна Америка. В наши дни колекцията обединява над 11 000 произведения, включително картини, скулптури, дрехи от различни части на света, с акценти от XX век. Първоначално музеят е разположен

с адрес *Rua 7 de Abril*, впоследствие, през 1968 г. е преместен на сегашното си място в нова и атрактивна сграда с модерна архитектура. Тук се организират многобройни постоянни и временни изложби, подредени по тематика. Някои от тях имат по-специфични акценти, например насочени към женска аудитория. Интерес представляват различните „истории", които разказва определената изложба. Подобно на предходните музейни институции, календарът изобилства от събития, форуми, конференции, лекции, провеждани през съботно-неделните дни. С водещ акцент се откроява неговият изследователски център и библиотека [6]. В изследователския център на Музея за модерно изкуство могат да се видят богатите книжовни дарения на самите архитекти. С годините тя е обогатявана и разширявана. В момента съдържа 68 000 тома заглавия от изключително ценни и редки книги, каталози и периодични издания за изкуство, архитектура и дизайн. Част от тях могат да се открият в дигитален вариант. Тук ще посоча, че само около 3000 са изданията, идващи от чуждестранни музеи и имащи сходен профил. През 90-те години архивите на институцията са обогатени и е създаден Библиотечно-изследователски център. Фотографският архив съхранява най-интересните изображения от изложбени събития през последните 70 години, откакто функционира музеят. С цел улесняване на търсенето и достъп до ресурсите на библиотеката в навигационната схема, екипът е създал освен онлайн каталог и спомагателни списъци, клуб на четенето, колекция от плакати, а повече информация би могла да се получи и чрез линка: http://masp.org.br/centro-de-pesquisa. Публикувани са подробните финансови отчети и годишните доклади за дейността на институцията (достъпни на PDF на браз. португ. език). Тук са включени становищата на надзорния съвет, обнародван е и социалният статут на организацията.

Музейните институции в Бразилия несъмнено са сред най-атрактивните и полезните за съвременното общество. Те дават широк принос в науката, представят нови и непознати акценти. Впечатление правят добре уредените експозиционни територии, богатите материални фондове, постигнатите стандарти. Добре поддържаните сградни съоръжения, научноизследователските центрове предоставят широки възможности за постигане на значими успехи сред изследователи в различни области. Друг позитивен факт са достъпните цени на посещенията. Специализираните и тематичните колекции отговарят на възрастовата категория на посетителите. Много от библиотеките към музеите могат да се ползват от обществеността, а самите те имат онлайн каталози, които още повече дават отворен достъп до книжните богатства. От друга страна, дигитализираните и внимателно подбраните колекции показват най-доброто в своя профил. В условията на съвременната пандемия, те отговарят на предизвикателството на други световни музейни институции, давайки възможност на всеки от своя дом да се докосне до техните отлично уредени експозиции, музейни и книжни фондове.

Темата за музейните институции в Бразилия е необхватна. Тя показва дълголетни традиции и модерни качества, погледнати през призмата на взискателните туристи. Благодарение на съвременните възможности на интернет днес можем да добием представа за тяхната дейност. Съществуването на подобни институции в страната и техните висококачествени услуги с нищо не отстъпват на тези в Северна Америка и Европа. Всеки в наши дни би могъл да се докосне до разнообразните аспекти в дейността им и дори виртуално да се ползва от тях.

В историята и културата на Аржентина с водещи позиции се налагат редица музейни организации. Важна роля играе ***MALBA*** (Музей за латиноамериканско модерно изкуство) [10]. Той се намира в най-посещаваната част на Буенос Айрес; открит е на 21септември 2001 г. Съдържа богата колекция от произведения на латиноамерикански художници. Има над 1 400 дарители и се посещава от над милион души годишно. За проекта на сградата са кандидатствали архитекти от 45 страни. Самата идея за неговото създаване датира от 1970 г., когато са изложени първите творби. С цел да се покажат произведения на творци от другите държави в региона като Бразилия и Мексико, започва строеж на нова сграда през 1996 г. След официалното откриване, екипът на институцията привлича като свои дългогодишни партньори международни фондации и поддържа добри взаимоотношения с чуждестранни музеи. Към добрите практики се присъединяват творци от киното, някои филмови компании, писатели. В наши дни *MALBA* е атрактивно място за срещи, семинари и изложения за книги, презентации и литературни беседи. Основната мисия на организацията е да представи на обществеността една непозната част от модерната култура на латиноамериканския регион, техните постижения, културните връзки и насърчаването на художественото многообразие. Дигиталната колекция предлага разнообразни жанрове – колажи, скица, скулптура, фотоколаж, фотокопия, фотографии и др. Важен акцент са способите за придобиване произведения на изкуството. Специален Комитет за възлагане на обществени поръчки, създаден 2012 г., е ангажиран с тази дейност. Той е структуриран като работна група, която търси, придобива и закупува латиноамерикански произведения на изкуството, представяйки ги пред обществеността. Тяхната дейност обхваща частни и лични колекции, установява връзка със собствениците и договаря условията за преотстъпване на правата върху тях за постоянни или временни изложби. През 2012 г. е закупено едно от най-красивите платна на аржентинския художник Антонио Берни. След реставрация то е изложено в постоянната колекция. На следващата 2013 г. са придобити произведения на Оскар Муньос, Ернесто Нето и др. През 2004 г. към музея стартира програма за придобиване и разширяване на колекцията за съвременно изкуство, която цели обогатяване на историческото наследство. Финансирането ѝ се осъществява от Фондация Константини, Асоциация ***Amigos MALBA*** и др. През тази програма са дарени или закупени над 600 произведения на съвременното изкуство.

Сградата е построена с финансирането на фондация „Едуардо Ф. Константини". Самият проект е реализиран от корпорацията *Gaston Atelman*, представена от архитектите Martin Fourcade и Alfredo Tapia. Проектът има за цел модерната сграда едновременно да се слее, но и да се отличава от околната архитектура на града. За да бъде мястото привлекателно за туристите, следвало е тя да отговаря на световните изисквания, за да могат да се организират и други тематични събития. Архитектурният план включва огромно антре, постоянни и временни изложбени зали, скулптурни тераси, аудитории, кинозала, магазини, офиси, лаборатории за реставрация и консервация на произведенията, ресторант.

Основните изложбени помещения така са проектирани, че да позволяват разместванията на произведенията, разполагането на колекциите да не са проблем, ако имат по-големи мащаби (това са големи картини, високи скулптури и пр.). Като всяка модерна институция още с неговото откриване се предлагат интерактивни услуги и

визуални ефекти, което го прави един от атрактивните музеи в Буенос Айрес. Самата сграда има проектирани т.нар. бели кутии, позволяващи филтрирането на естествената светлина и спомагащи произведенията да се виждат още по-добре. Сградата е облицована със скъпи материали, притежава стъклен покрив, което я прави еталон сред музеите в страната. През 2017 г. MALBA осъществява нов проект за реновиране на партерните части с цел по-добър достъп до желаните услуги и обслужване на туристите. Обновяват се библиотеката, магазините, ресторантите и други части. Този проект е реализиран от архитектурната компания ***Herreros Madrid*** (тя осъществява някои от най-успешните проекти на музеи в Осло, реконструира музея Кралица София в Мадрид и др.). В сферата на образованието и културата се реализират успешни практики, насочени към деца и тийнейджъри, предлага се атрактивно екскурзоводско обслужване, проследяващо най-интересните етапи при развитието на разглежданата институция.

Като значима културна организация, MALBA участва и организира редица програми за популяризиране и развитие. Интерес представлява майсторският клас История на рисуването в Латинска Америка, водена от Мари Кармен Рамирес. Тя дава онлайн уроци и видео за гравиране и рисуване, като привлича участници от Бразилия, Колумбия, Уругвай и пр. Серията от лекции „Четене в три действия на Puff" е насочено към живопис, скулптура, архитектура, декорация, текстилни и гастрономически изкуства, влияещи върху всичките видове сетива. Лекционните материали са атрактивни и предлагат на участниците интересни изживявания, ръководени от видните специалисти на музея.

Националният исторически музей в Буенос Айрес е създаден през 1900 г. Проследява революцията и обявяването на независимостта на страната от 1810 г. и съпроводилата я Гражданска война. Мястото на комплекса има своята вълнуваща история. Собственикът на земята Хосе Григорио де Лезема построява прекрасния парк *Lezema*, към който по-късно се добавя луксозна лятна резиденция от средата на XIX век. След неочакваната смърт на двете си деца и съпругата, той продава на правителство земите на символична цена, като условието му е да се ползва за обществени културни дейности. Това е причината паркът да носи неговото име. Първоначалното впечатление се придобива още с външната фасада на сградата и заобикалящите я градини, където са изложени бронзови и железни артефакти от Майската революция през 1810 г. Експозицията обхваща няколко основни сектора.

Първият и основен сектор проследява предмети, скулптури, знамена, оръжия, униформи и всекидневни битови акценти от времето на първите конквистадори по тези земи до началото на XIX век. Представени са разнообразни източници, проследяващи произхода на аржентинците. В експозицията са включени многобройни карти, акценти на племенни общности и битови предмети.

Вторият сектор е съсредоточен върху икономическите и политическите акценти от времето на колониалната епоха в Аржентина. Изобразява дълбоката връзка с испанската монархия. Колекцията е изключително богата и показва историята, произведенията, литературата, изкуството и религията между XVI–XVIII век. Впечатляващи са оригиналните парадни униформи, красивите женски облекла, вътрешният интериор, бижутата, луксозните предмети и медали.

Другите сектори са по-малки по мащаб. Съдържат изключително ценни колекции, посветени на легендарните национални герои Хосе Сан Мартин и Мануел Белграно, които извоюват Независимостта на Аржентина през 1810 г. Помещенията се отличават с изискана обстановка, високи тавани, френски прозорци и испански архитектурен стил в обзавеждането. Изложбата показва емблематични колекции от кралски знаци на властта, документи (предимно писма и лична кореспонденция) и медали, където могат да се видят и лични вещи на семейство Перон, както и на други видни аржентински и чуждестранни личности. Едно от атрактивните помещения е залата с оръжията. Всяка сряда музеят има безплатен вход за пенсионери и деца до 12 години [11].

Природонаучният музей ***La Plata*** е съществена част от туристическите ресурси на града. Известен е с артефактите, свързани с първите исторически сведения за човешко присъствие в региона и Латинска Америка. Показва постоянни изложби и образователни дейности. Неговото начало е положено от Франсиско Паскасио Морено през 1888 г. Институцията се помещава в разкошна сграда в римски стил, която има овална архитектура. Съдържа 23 основни изложбени зали на площ 7 000 кв. м. Пред официалния вход са изложени каменни статуи на два големи тигъра от епохата на динозаврите. Статуите не са случайни. Потвърдено е, че тези животни са обитавали Аржентина преди 10 000 години. На върха на фасадата на сградата е изобразена женска фигура, държаща земното кълбо на фона на звездите и небето. В официалната парадна част, в самото фоайе, са подредени бюстове на най-забележителните учени в областта на природните науки, като Чарлз Дарвин. Музеят е подходящ за детска аудитория и редовно е посещаван от ученически групи и семейства с малки деца. Обиколката на сградата така е организирана, че да върви по часовникова стрелка. Този начин на подредбата носи своеобразна символика и пренася туристите в различните епохи по атрактивен начин. Интерес представлява приземният етаж, където експозициите са посветени на планетата Земя, времето, материята, палеонтологията, зоологията и минералогия. На големи интерактивни екрани посетителите могат да видят интересни виртуални и забавни способи при представянето на експонатите. Най-атрактивни са големите дигитални изображенията на динозаври, живели преди 150 милиона години. На живо могат да се видят и техни останки. Забележителни са и други части от колекцията, като череп от син кит, огромни реплики на паяци, на ленивци, живели преди милиони години. За тийнейджърите музейните специалисти са подготвили друга експозиция, показваща молекулната структура на човешкото ДНК; зеленчуци и храни, използвани от първите хора, обитавали Латинска Америка. Следващите етажи са посветени на битови предмети, облекло и други аспекти, характерни за местното население, обитавало Аржентина в периода на предколумбовата епоха [12].

Несъмнено един от най-интересните музеи, които могат да се видят в Буенос Айрес, е на аржентинската икона Евита Перон. Сградата е построена 1948 г. и в нея се помещава значимата Фондация „Ева Перон", чийто патрон изиграва най-значимата роля в историята на страната по време, когато тя управлява заедно със своя съпруг Хуан Перон страната. Нейната фондация подпомага както преди десетилетия, така и в наши дни културата и образованието. С отпускането на различни стипендии се позволява на хиляди деца от бедни семейства да получат образование, а други да бъдат подкрепени материално в трудните години през втората половина на XX век.

Съществена е помощта, оказвана на самотни майки, вдовици и сираци. През 2000 г. сградата е изцяло реновирана, показвайки нови и непознати акценти от живота на първата аржентинска дама. Музеят предлага едно вълнуващо изживяване, поднесено в снимки, документи, кинопрегледи и интервюта [13]. Самата фондация е създадена с Указ 220 564 на 19 юни 1948 г., като самата Евита Перон дарява 10 000 песос за начална вноска. На 13 октомври 1955 г. тогавашното военно правителство конфискува стоките и храните, които били предназначени за бедните. До този момент активите са на стойност 3 милиарда и 800 милиона песос. Парите идвали от осигурителните вноски, определени със закон; дарения на доброволни начала, давани от работническите синдикати. Нека припомним, че синдикатите в Аржентина през 50-те години са изключително силни. Финансови постъпления идват от процент, удържан от колективните трудови договори; държавни, провинциални и общински субсидии; бизнес и частни инициативи; дарения от физически лица.

Centro Cultural Kirchen е най-големият по мащаб културен център в Латинска Америка и трети в света. С площ 88 055 кв. м, осеметажната сграда е разположена в бившата Palacio de Correios (Палатата на пощите). Построена 1888 г. по проект е Норберт Майларт за нуждите на пощенските услуги през този период. Архитектурата ѝ е величествена и грандиозна, която привлича Хуан Перон, който мести органите на властта си в първите години от своето управление именно тук. През 70-те години площта пред емблематичната сграда е била превърната в паркинг, но през 1979 г. тогавашният кмет на Буенос Айрес променя нещата с обособяването на специални подземни зони за паркиране. От 1997 г. сградата е паметник на културата с национално значение, а от 2005 г. вече изпълнява функциите на културен център. В наши дни се провеждат най-големите международни изложения на произведения на изкуството, концерти, конференции и много други културни събития; организират се групови и индивидуални обиколки с екскурзоводско обслужване на различни езици. Всеки уикенд и по празници всички посетители могат да видят и научат повече за историята на тази сграда. Услугата е абсолютно безплатна, изисква се единствено регистрация за уточняване на време и дата за посещението; предлага се комуникация с ръководителите на различните секции. Една от атракциите е и триетажната зала с капацитет 1750 места за симфонични концерти, известна като *La Ballena Azul*. Навремето тук се е помещавала т.нар. пощенска опаковъчна зала. Тя има уникална акустика. Непосредствено до нея е разположена по-малка зала с капацитет 540 места. Друго подобно помещение е *Blue Whale*. Многото бивши офиси са превърнати в изложбени зали, помещения за конференции и прожекции. Огромният стъклен купол на покрива е уникална система за осветление, а две огромни панорамни тераси дават невероятна гледка към града [14].

Представените примери за музейни и библиотечни експозиции в двете водещи държави в Латинска Америка свидетелстват за впечатляващи музейни структури и организации в региона, някои от които уникални по своята специфика и съизмерими с най-значими световни образци. Музейните експозиционни и библиотечни дейности в Бразилия и Аржентина показват оригинално подредени експозиционни пространства, подкрепени със солидни артефакти, с архиви, с библиотеки, повечето от които са дигитализирани, включени и във виртуалното пространство, с осигурен достъп до широка аудитория. Експозициите представят ценни обекти на изобразителните изкуства, манускрипти и печатни книги с изключителна стойност. Така музеите, архивите и прилежащите им библиотеки, позиционирани в изключително интересни в архитектурно отношение сгради, съхраняват през годините паметта на народите в двата региона, а наред с това стават достъпни и за изследователите на историята и книжовността, за успешни културни комуникации между Латинска Америка, Европа и света.

Използвана литература

I. Печатни източници

1. **Георгиева**, Стела. Тенденции в книжната индустрия / **Стела Георгиева, Лъчезар Георгиев**. – София : Star Way, 2021. – 128 с. – *Рез. на англ. ез.*
ISBN 978-954-8685-28-3

2. **Георгиев**, Лъчезар. Пътища на детската книга [= Roads of the Children's Book] / **Лъчезар Георгиев, Стела Георгиева**. – София : АН-ДИ, 2015. – 200 с. : с ил.. – *Рез. на англ., португ. и исп. ез.*
ISBN 978-619-7221-05-3

3. **Георгиева**, Стела. Архитектура и музейни експозиции в Латинска Америка. Водещи аспекти, проблеми, тенденции. // *Библиотеки*, четене, комуникации : Деветнадесетата нац. науч. конф. с межд. участие, 17 и 18 ноември 2020 г. – В. Търново, 2021. – ISSN 1313-8138. – с. 174-202.

4. **Икин**, Маршъл. История на Латинска Америка. Сблъсък на култури / Прев. **Костадин Грозев**. – София : Рива, 2010. – 439 с.
ISBN 978-954-320-323-9

5. **Саборидо**, Хорхе, Лусиано **де Привителио**. Кратка история на Аржентина / **Хорхе Саборидо, Лусиано де Привителио**. – София : Рива, 2013. – 392 с.
ISBN 978-954-320-431-1

II. *E*-ресурси

6. **Centro** de pesquisa: // <http://masp.org.br/centro-de-pesquisa/>. – 18.01.2022. – 7 p.

7. **Imperial** Museum of Brazil. // <https://www.en.wikipwdia/en/imperial_museum_of_brazil/>. – 10.01.2022. – 15 p.

8. **Museum** nacional. Projeto Atual.br. // <http://www.museumnacional.ufrj.br/200-anos/ projeto_atual.html/>. – 15.01.2022. – 17 p.

9. **Museo** Historico Nacional. Biblioteca Digital. // <http://www.docpro.com.br/mhn/bibliotecadigital.html/>. – 13.01.2022. – 25 p.

10. **Museo** de Arte Latinoamericano de Buenos Aires. // <https://malba.org.ar/museo/>. – 11.01.2022. – 30 p.

11. **Nacional** historical museum Buenos Aires. // <https://www.welcomargentina.com/ciudadebuenosaires/nacional-historical-museum.html/>. – 18.01.2022. – 25 p.

12. Natural sciences museum La Plata. //
<https://www.welcomeargentina.com/laplata/natural-sciences-museum-in-the-city-of-la-plata/>. – 19.01.2022. – 22 p.

13. **Peron** museum. // <www.malba.org.ar/www.evitaperon.org/eva_peron_museum/>. – 17.01.2022. – 23 p.

14. **Turismo** Buenos Aires – Centro Cultural Kirchner. // <turismo.buenosaires.gob.ar/en/otros-esteblecimientos/cck/>. – 21.01.2022. – 21 p.

IV – 12 експозиции – музеи – библиотеки – колекции – книги – Бразилия – Аржентина – Латинска Америка (изследване)

IV – 12 экспозиции – музеи – библиотеки – коллекции – книги – Бразилия – Аргентина – Латинская Америка (исследование)

IV – 12 exhibitions – museums – libraries – collections – books – Brazil – Argentina – Latin America (study)

О НЕКОРРЕКТНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНДЕКСОВ ЦИТИРОВАНИЯ ДЛЯ ВЫЧИСЛЕНИЙ ПО РАЗДЕЛАМ НАУКИ[1]

Руджеро Гиляревский

Обсуждается заведомая неточность вычислений вклада ученых, организаций и стран, периода полужизни публикаций, количества статей и их цитирований по разделам науки при использовании данных платформ индексации и цитирования (на примере Web of Science). Объясняется некорректность тем, что на этих платформах по тематическим категориям распределяются журналы, тогда как объекты вычислений требуют классификации по статьям. Распределение статей конкретной тематики по журналам неравномерно и подчиняется закону рассеивания Брэдфорда, который при подобных вычислениях не учитывается. Выясняется невозможность исправления их результатов. Выход видится в использовании для них реферативных журналов, в которых по рубрикаторам индексируются статьи.

ВВЕДЕНИЕ

Вычислениями с использованием данных *Web of Science* (*WoS*) мне пришлось заниматься с 2019 г. в связи с присоединением к возглавляемому мной отделению подразделения ВИНИТИ РАН, для которого это было государственным заданием. Об Указателе библиографических ссылок по естественным наукам (*Science Citation Inde*x) мне стало известно с момента его появления в 1962 г., он описан в монографии А.И. Михайлова „Основы научной информации" в 1965 г. [1], с его создателем Ю. Гарфилдом мы были знакомы лично, с 1991 г. я неоднократно посещал *Institute for Scientific Information* (*ISI*) в Филадельфии на Маркет-стрит и его вычислительный центр в пригороде. На протяжении прошедших лет мы в ВИНИТИ РАН следили за всеми этапами развития этой платформы и отражали его на страницах нашего сборника. Мне представлялось, что я вполне в теме, поэтому и участвовал в написании статей, в которых публиковались результаты исследований нового коллектива по вкладу российских авторов в мировой поток публикаций в различных отраслях и разделах науки.

Мы были убеждены, что на платформе *WoS* по ее 254 тематическим категориям индексируются статьи, как вероятно думают сотни исследователей, ведущих различные вычисления, связанные с этими категориями. Но это оказалось не так, о чем неоднократно упоминается во втором издании „Руководства по наукометрии" [2], написанном коллективом российских авторов с участием руководства и специалистов *ISI*.

Вот некоторые из этих упоминаний. „В указателях цитирования большей частью классификация осуществляется на уровне индексируемых в них журналов, а не на уровне отдельных документов… Поскольку для детального библиометрического анализа часто недостаточно основываться на используемых в указателях цитирования журнальных классификаторах, проводятся многочисленные исследования, позволяющие осуществлять анализ направлений на уровне отдельно взятых статей" [2, с.164-166]. „В базах научного цитирования каждый журнал имеет „тематическую привязку", он отнесен к той или иной научной дисциплине (может быть отнесен более чем к одной). Что важно: при расчете практически всех индикаторов, о которых пойдет речь в настоящей главе, тематическая рубрика статьи определяется в базе данных цитирования на основании тематической рубрики журнала, где она опубликована. Все статьи одного журнала имеют одну и ту же рубрику (рубрики)" [2, с. 181-182].

ОСОБЕННОСТИ ОБЪЕКТОВ КЛАССИФИКАЦИИ

Как объекты классификации статья и книга, с одной стороны, и журнал, с другой, имеют совершенно разную природу и проявляют разный характер. Статья и книга – это однократно возникшие сущности; будучи опубликованы в определенном году и месте, они уже не могут их изменить, меняется только отношеник к ним – их могут читать, цитировать или никак не прореагировать на их появление.

Другое дело журнал – это живой социальный организм, он может расширять или сужать свой тематический профиль, разделяться на серии, объединяться с другими журналами, прекратить выходить, как это происходит со многими новыми журналами. Поэтому для статей и книг применяют иерархические и предметные классификации, которые консервативны и стабильны, а для журналов – чаще всего списки, что мы и видим на платформах индексации и цитирования.

Хотя список журналов – инструмент коварный, ему нужно постоянное библиографическое обслуживание. В большинстве списков, например так называемом ваковском, много журналов – жертв „детской смертности". Вообще, если список журналов составлен не *de visu*, он, выражаясь юридическим языком, ничтожен – в нем уже при его составлении присутствуют не только давно прекратившиеся, но даже и никогда не существовавшие журналы. Чиновники ВАК ограничивают использование журналов для публикации содержания диссертаций не только номенклатурой научных специальностей, но и дисциплинами, по которым присуждаются степени.

Таким образом они привязывают к списку журналов классификацию людей-специалистов, что профессионально безграмотно.

Особой заботы требуют журналы многопрофильные или с быстро меняющимся профилем. Об этом также написано в цитированном Руководстве: „В первую очередь это касается журналов, которые относятся к категории мультидисциплинарных.

В случае этих журналов анализ осуществляется по отдельным статьям на основании списков процитированной литературы и профиля журналов, из которых статьи получили цитирования, поэтому такие журналы в *Essential Science Indicator*s могут попадать в несколько из выделенных 22 широких областей, при этом их ранжирование определяется количеством статей и цитирований в соответствующей области" [2, с. 173-174].

Следует иметь в виду, что названная в цитате информационно-аналитическая служба работает с 1% высоко цитируемых статей, а 22 „широких области" – это специальная классификация для статей, отличающаяся от 254 тематических категорий для журналов. Другая подобная служба этой платформы *InCites* в конце 2020 г. создала функцию *citation topics* для кластеризации и анализа цитируемости на уровне отдельных статей, а не журналов.

ЯВЛЕНИЕ РАССЕИВАНИЯ СТАТЕЙ ОПРЕДЕЛЕННОЙ ТЕМАТИКИ ПО ЖУРНАЛАМ

Необоснованность многих вычислений по тематическим категориям журналов для определения наукометрических параметров не исчерпывается различиями классифицируемых объектов. Гораздо серьезнее то, что при этом не учитывается явление рассеивания статей определенной тематики по журналам, объективно существующее с момента появления этого инструмента научной и социальной коммуникации в 1665 г. Это явление заключается в том, что в каждом журнале любого конкретного профиля помимо соответствующих ему статей публикуются статьи смежной, а подчас и вовсе другой тематики.

Оно было случайно открыто в 1934 г. английским документалистом С. Брэдфордом, который спустя полтора десятилетие опубликовал окончательную формулировку закона, известного под его именем: „Если научные журналы расположить в порядке убывания числа помещенных в них статей по какому-либо заданному предмету, то в полученном списке можно выделить ядро журналов, посвященных непосредственно этому предмету, и несколько групп или зон, каждая из которых содержит столько же статей, что и ядро. Тогда количества журналов в ядре и в последующих зонах будут относиться как $1 : a : a^2$" [3, 4].

Спустя два десятилетия об этом уже писали в справочниках: „С. Брэдфорд установил, что если совокупность всех публикаций, посвященных какому-либо вопросу, принять за единицу, то в специальных периодических изданиях по данному профилю, число которых сравнительно невелико, помещается лишь около одной трети этих публикаций. Вторая треть статей по данному вопросу оказывается опубликованной в значительно большем числе тематически родственных журналов другого профиля. И, наконец, последняя треть этих публикаций рассеяна в огромном• числе периодических изданий, в которых появление статей по данному вопросу нельзя предвидеть, так как эти периодические издания носят слишком общий характер или тематически не связаны с данным вопросом.

Эта зависимость, получившая название закона рассеивания Брэдфорда, в аналитическом виде может быть записана следующим образом:

$$T_1 : T_2 : T_3 = 1 : n : n^2,$$

где T_1, T_2, T_3 – число периодических изданий, содержащих соответственно x, $2x$ и $3x$ статей по тому или иному вопросу, а n – число, находящееся в прямой зависимости от x и имеющее разное значение для различных отраслей

знания. Из сказанного выше следует, что полный охват научно-технической литературы по какому-либо вопросу не может быть обеспечен, если ограничиться лишь просмотром журналов по соответствующему профилю и журналов по родственной тематике. Для обеспечения исчерпывающей полноты охвата научно-технической литературы, например, по химии, информационная служба должна практически просматривать все научно-технические журналы" [5].

Из закона и явления, на котором он основан, вытекают два важных следствия. Во-первых, при подсчете статей в журналах, относящихся к определенной тематической категории, учитываются далеко не все статьи этой тематики. Если предположить, что в категории *WoS* отражается число журналов близкое к брэдфордовскому ядру (что возможно, но не очевидно), то отражается только одна треть статей, а оставшиеся другие две трети статей рассеяны по журналам во многих других категориях. Во-вторых, что еще хуже, мы по тематике этой категории учитываем некоторое количество статей, к ней не относящихся. Много их или мало мы еще попробуем оценить. Для этого нужно иметь в виду, что профиль журнала, его тематика – это довольно расплывчатая категория с размытыми границами, тогда как „предмет" статьи в законе Брэдфорда более четок и конкретен, поскольку одним из условий его выполнения является несомненность отнесения основного смыслового содержания статьи к этому предмету.

Закон этот – объективный социальный закон, действующий в любой совокупности журналов, имеющих или не имеющих определенного порядка их расположения. Это означает, что когда мы указываем количество статей и/или ссылок в одной из тематических категорий *WoS*, имеются в виду только статьи и ссылки в журналах, приписанных к этой категории, причем далеко не все они имеют тематику этой категории, а те, которые относятся к ней, это возможно только треть всех статей этой тематики, рассеянных по всей совокупности журналов в 254 тематических категориях.

Следовательно, все рассуждения, основанные на вычислениях по разделам науки в индексах цитирования не могут использоваться для каких-либо достоверных выводов о соотношениях вклада ученых или старения публикаций. Более того, полагаю, что и усилия специалистов *ISI* по замене импакт-фактора журнала на более сопоставимый индекс цитирования журнала неадекватны полученному результату, поскольку не учитывают явления рассеивания статей определенной тематики по журналам.

ВОЗМОЖНЫЕ ВЫХОДЫ ИЗ СИТУАЦИИ

Размеры бедствия можно было бы исследовать и попробовать оценить степень неточности вычислений. Если просчитать количество журналов в тематической категории и в близком ей по тематике и предмету ядру брэдфордовского распределения, и окажется, что их объемы не сильно отличаются друг от друга, а в содержании их статей заметно сильное сходство, то неполнотой результатов вычислений без учета закона Брэдфорда можно было бы пренебречь (особенно при их сопоставлении и с соответствующими оговорками). Однако подобное предположение приходится отвергнуть, так как вычисления лежат в разных плоскостях и при ближайшем рассмотрении оказываются несопоставимыми. Степень неточности вычислений при игнорировании явления рассеивания статей по журналам каждый раз зависит от выбора предмета (которых множество) и периода вычисления (который по Брэдфорду не может превышать трех лет).

Естественным выходом из этой ситуации был бы переход на постатейную индексацию, что пока невозможно в полном обеме. Свыше 20 тыс. названий журналов в *WoS CC* дает около 3 млн статей в год, что исключает ручную обработку. Системы автоматического индексирования находятся в экспериментальной стадии и пока не дают надежных результатов даже при классификации по десятку признаков.

Между тем интерес к тематическим сопоставлениям в потоке научных публикаций все время возрастает, что подогревается и кризисом в системе научной коммуникации. В кризисе научной коммуникации большое место занимают экономические проблемы. Стоимость годовой подписки на средний журнал настолько возросла, а количество издающихся журналов так быстро растет, что ни сами ученые, ни библиотеки не могут подписаться на необходимые им журналы. Интеллектуальные усилия по распространению новых научных достижений оказываются напрасными, а знания менее доступными.

Для противодействия этой тенденции в среде крупных зарубежных ученых распространилось движение так называемого открытого доступа к научным журналам. Его смысл заключается в том, чтобы издательские расходы несли авторы статей в этих журналах, а для читателей они были бы бесплатны. В мире существуют уже десятки тысяч таких журналов, публикация одной статьи в которых стоит несколько тысяч долларов. Еще одной опасностью для научной журналистики является так называемое стимулирование публикационной активности, заключающееся в необходимости для ученого подтверждать свою значимость не качеством и результатами своих исследований, а количеством опубликованных статей и числом библиографических ссылок на эти статьи. Этим пользуются недобросовестные издатели, которые обещают авторам опубликовать их статьи без серьезного рецензирования в своих журналах, которые получили название хищнических или мусорных.

Неоправданная публикационная активность ведет к некорректности вычислений при необдуманной методике использования исходных данных, к заведомой неточности вычислений вклада ученых, организаций и стран, периода полужизни публикаций, количества статей и их цитирований по разделам науки при использовании данных платформ индексации и цитирования. Объясняется некорректность тем, что на этих платформах по

тематическим категориям распределяются журналы, тогда как объекты вычислений требуют классификации по статьям. Распределение статей конкретной тематики по журналам неравномерно и подчиняется закону рассеяния Брэдфорда, который при подобных вычислениях не учитывается. Результаты таких вычислений трудно выявить и невозможно исправить.

Как и любое социальное явление наука ищет выхода из кризисной ситуации в изменении редакционной политики при публикации численных результатов проведенных экспериментов.

В статье сохраняют все ее обычные разделы – историю вопроса, концепцию исследования, его методику, экспериментальную базу, обсуждение результатов, перспективы их применения, а сами численные данные передают в банк данных. который принимает их в стандартных форматах, готовыми для последующего бесплатного применения другими учеными и специалистами.

Продолжающие играть важную роль в системе научной коммуникации реферативные журналы остаются единственными органами системы, осуществляющими постатейную индексацию статей в объемах, сопоставимых с обсуждаемыми. Для этого они располагают соответствующими инструментами в виде рубрикаторов и необходимой организационной структурой.

Именно их и нужно использовать для удовдетворения растущего спроса на такие сопоставления.

Что касается вычислений по рвзделам науки с использованием тематических категорий индексов цитирования, то они, конечно, не прекратятся, хотя и дают бессмысленные результаты из-за невозможности оценить их неточность.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В этой небольшой статье не сообщается ничего нового. В ней просто обращено внимание на необходимость считаться с закономерностями социальных явлений, как мы вынуждены подчиняться законам природы. Как бы ни соблазнительно было использовать для вычислений надежные базы данных *WoS CC*, этого нельзя делать для ряда вычислений по сопоставлению разделов науки, поскольку тематические категории, в которых размещены журналы, для этого не предназначены. И никакие оговорки об учете этого обстоятельства ничему не помогут – вычисления некорректны, и степень неточности результатов определить нельзя.

Примечание

[1] Работа выполнена в рамках исследования по теме 0003-2022-0001 Государственного задания ВИНИТИ РАН при поддержке Российского фонда фундаментальных исследований – проект N 20-07-00014.

Цитированная литература

1. **Михайлов**, А. И. Основы научной информации / **А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский**. – Москва, 1965, с. 90.

2. Руководство по наукометрии : индикаторы развития науки и технологии / **М. А. Акоев, В. А. Маркусова, О. В. Москалева, В. В. Писляков** ; под. ред. **М. А. Акоева**. – 2-е изд. – Екатеринбург : Изд-во Уральск. ун-та, 2021. – 358 с.
ISBN 978-5-7996-3154-3.

3. **Bradford**, S. C. Documentation. – 2. ed. – London, 1953, p. 154.
1. ed. – 1948.

4. **Vickery**, B. C. Bradford›s law of scattering. // *Journal of Documentation* (London). – 1948, Vol. 4, N 2-3, p. 198-203.

5. Handbook of special librarianship and information work / Gen. ed. **W. Ashworth**. – 2nd ed. – London, 1962, p. 3.

IV – 13 неточность вычислений – тематические категории – платформы индексации и цитирования – *Web of Science* – закон Брэдфорда – распределение журналов (исследование)

IV – 13 неточност на изчисленията – тематични категории – платформи на индексации и цитиране – *Web of Science* – закон на Брадфорд – разпределение на списанията (изследване)

IV – 13 inaccuracy of computations – subject categories – platforms of indexation and citations – *Web of Science* – Bradford's law – distribution of journals (study)

THE GOSPELS OF TSAR IVAN ALEXANDER: A marvel in the British library Bulgarian collections

Milan Grba

[Gospel of St Mark image here please Add.MS.39627 f.88r. © The British Library Board][Caption]: Headpiece of the Gospel of St Mark. In the red roundel a portrait of St Mark shown copying the Gospel surrounded by the young Christ (above), John the Baptist (left) and Isaiah (right). The design of all headpieces in the Gospels follows a circular pattern on adecorative floriated background.

The Gospels of Tsar Ivan Alexander (British Library pressmark Additional. MS. 39627) – Четвероевангелието на Цар Иван Александър, also known in Bulgaria as the 'London Gospel' (Лондонското Евангелие на Цар Иван Александър) – is a manuscript of great importance and generally referred to as a masterpiece of Bulgarian, Slavonic and Byzantine medieval art. InBulgaria the Gospels are celebrated as a national treasure and often seen as an important culturallink between Britain and Bulgaria.

During the rule of Tsar Ivan Alexander (1331-71), the Bulgarian medieval state was already past its height, but this period was marked by cultural revival before the country was finally subdued by the Ottoman Turks in 1396. The Gospels were made for the Tsar in 1355/56 atTŭrnovo, the centre of the Second Bulgarian Empire (1185-1396).

After the Ottoman conquest of Bulgaria, the manuscript was taken to safety first to Moldavia and afterwards to the monastery of St Paul on Mount Athos in Greece. Here the manuscript was presented to the Hon. Robert Curzon, fourteenth Baron Zouche of Harringwort (1810-1873), a traveller and collector of manuscripts. The manuscript was bequeathed to theBritish Museum Library (now the British Library) in 1917.

[St Mark presenting his Gospel image here please Add.MS.39627 f.134v. © The BritishLibrary Board]

[Caption]: At the beginning or the end of each Gospel in this codex is an image of the Evangelist presenting his manuscript to Tsar Ivan Alexander. Here is an image of St Mark presenting his Gospel to Tsar Ivan Alexander. Depicted above is a scene from the Ascension ofChrist.

The Gospels were displayed and celebrated as an outstanding artistic treasure in at least nine major national and international exhibitions in five cities (Sofia in 1977 and 1996; London in1977/78, 1994, 2007 and 2008/09; Liverpool 1989; Athens 2002 and New York 2004). They wereexhibited in the British Library's Sir John Ritblat Treasures Gallery several times, not long ago in2007 to celebrate the entry of Bulgaria into the EU and in 2012/13 to promote the publication of afull digital version of the Gospels of Tsar Ivan Alexander.

[Gospel of St Luke image here please Add.MS.39627 f.137r. © The British Library Board]

[Caption]: Headpiece of the Gospel of Luke. In the vertical arrangement a roundel portrait of St Luke is in the centre. A bearded Christ (above) and Zachariah (below) are depicted in two smaller roundels. The Gospels of Tsar Ivan Alexander are written in Bulgarian Church Slavonic and were the work of a single scribe. The first pages of each Gospel display his calligraphic skillsin ornamented initials, titles in gold and formal uncial letters in black.

Most recently the Gospels of Tsar Ivan Alexander were celebrated once again at theBritish Library 'Balkan Day' seminar on 13 June 2014. The manuscript was discussed in the context of a shared European cultural heritage as the cornerstone of literary and culturaldevelopments in the Balkans.

The Gospels of Tsar Ivan Alexander were a subject of scholarly interest since they were deposited on permanent loan to the British Museum Library in 1876. Since then a number of studies and catalogue entries have been written about the manuscript. In the 2000s Bulgarian scholars from the Bulgarian Academy of Sciences, the University of Sofia and The St. Cyril andMethodius National Library in Sofia thoroughly researched the Gospels of Tsar Ivan Alexander with the aim of providing a detailed codicological description of the codex.

The British Library holds over 70 Slavonic and East European Cyrillic medieval and early modern manuscripts (Russian, Bulgarian, Romanian, Ukrainian, Serbian, Macedonian, and Bosnian); some of them are of very fine workmanship. The Gospels of Tsar Ivan Alexanderconstitute the first digitised manuscript in this collection.

For more images and description of the Gospels of Tsar Ivan Alexander see the British Library Digitised

Manuscripts website [http://www.bl.uk/manuscripts/FullDisplay.aspx?ref=Add_MS_39627]

[Gospel of St John image here please Add.MS.39627 f.213r. © The British Library Board][Caption]: Headpiece of the Gospel of St John. A portrait of St John minutely executed in red roundel. Three smaller roundels below depict the Holy Trinity.

References

1. **Cleminson**, Ralph A. Union catalogue of Cyrillic manuscripts in British and Irish collections : The Anne Pennington catalogue. – London, 1988.

2. **Dimitrova**, Ekaterina. The Gospels of Tsar Ivan Alexander. – London, 1994.

Exhibition catalogues

1. Славянски ръкописи на Британския музей и библиотека = Slavonic manuscripts from the British Museum and Library. – София [, 1977].

2. **Byzantium** : Treasures of Byzantine art and culture from British collections. – London, 1994.

3. **Byzantium** : Faith and power (1261-1557) / Ed. by Helen C. Evans. – New York, 2004.

4. **Sacred** books of the three faiths : Judaism, Christianity, Islam. – London, 2007.

5. **Byzantium**, 330-1453. – London, 2008.

Pereprinted from ed.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 304-306.

IV – 14 *Gospels of Tsar Ivan Alexander* – Bulgarian collections – The British Library (study)

IV – 14 *Четвероевангелие на Цар Иван Александър* – Българска колекция – Британска библиотека (изследване)

IV – 14 *Четвероевангелие Царя Иоанна-Александра* – Болгарская коллекция – Британская библиотека (исследование)

БКП И МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС СЛЕД ВТОРАТА СВЕТОВНА ВОЙНА. РАЗПАДАНЕ НА БЕЖАНСКИТЕ ОРГАНИЗАЦИИ

Александър Гребенаров

След държавно-политическите промени в България новите управляващи се подчиняват на натиска от Москва и Белград за изграждане на българо-югославска федерация и предаване на Пиринска Македония към НР Македония. За осъществяване на проекта започва „разяснителна кампания" с агресивно насаждане на македонистична идеология. В сферите на културата, науката и образованието се осъществяват различни инициативи – изземване и унищожаване на книги с „македонска" тематика, създадени преди 1944 г.; заличаване на страници в учебниците по българска история, отнасящи се за националноосвободителното движение на македонските българи; прилагане на репресивни мерки към известни дейци, родом от Македония или с публикации на македонска тематика. Заради „фашистка дейност" известни преподаватели, учени и културни дейци, мнозина с македонско потекло, са освободени от работа, други са заплашвани с арест или са интернирани, трети са ликвидирани „без съд и присъда". Предаването на Пиринска Македония към НР Македония и създаването на българо-югославска федерация неочаквано се натъква на външнополитическа преграда, поставена от Англия и САЩ. Съображенията на основния инициатор на акцията Форин Офис не са заради някогашните безбройни признания на английската дипломация за българския характер на областта, а са от прагматично естество. Лондон защитава най-вече своите интереси срещу стремежа на Кремъл на Балканите да засили влиянието на Балканите, създавайки свой мощен сателит за сметка на Гърция, респективно на Англия. Текстът от шифрована дипломатическа телеграма, изпратена на 27 декември 1944 г. от Лондон до английските посолства в Москва и Вашингтон, е показателен за стремежите на английската политика през този период: „… Правителството на Негово величество би поздравило създаването на една федерация между всички балкански държави – както съюзнически, така и противникови, включително и Турция. То обаче не би могло да одобри един особен съюз или федерация между Югославия и България, което не само би попречило за провъзгласяването на федерация между всички балкански държави, но би изолирало Гърция, като по такъв начин застраши нейната позиция на балканска държава… По отношение на Македония правителството на Негово величество се подготвя да настоява за създаването на македонска държава като федерална единица в бъдещата федеративна Югославия. То обаче трябва упорито да настоява тази държава (или югославското федеративно правителство, което говори от нейно име) да не анексира, нито да претендира за каквито и да е било територии, които принадлежат на България или на Гърция въз основа на [аргумента], че тези територии са „Македония"[1].

Последвалият дипломатически натиск от Англия и САЩ оказва необходимото въздействие върху Кремъл и той отлага ускореното присъединяване, което в някои от вариантите на проекта е планирано да се извърши до 31 декември 1944 г. Осуетеният опит не отказва Сталин от замисъла за създаване на южнославянска федерация. Той се съобразява с исканията на съюзниците и в началото на следващата година определя етапите, предхождащи по-безболезнено „отвътре и отвън" нейното учредяване: 1) възстановяване на дипломатически отношения; 2) сключване на договор за сътрудничество и взаимопомощ и 3) федериране[2].

Важен фактор, който оказва сериозно влияние върху развитието на македонския въпрос преди и след 9 септември 1944 г. са бежанските организации на македонските българи, имащи свои традиции и място в македонското легално освободително движение. Става дума за Съюза на македонските братства и дружества, Илинденската организация и Македонския научен институт (МНИ). Държавно-политическите промени през септември 1944 г. оказват значимо влияние върху техните прояви. За да прокарат „спуснатата" външнополитическа директива за присъединяване на Пиринска Македония и изграждане на федерация с Югославия, новите управляващи са могли да ликвидират македонските формации още в първите дни след 9 септември 1944 г. без да срещнат сериозна съпротива. БРП (к) обаче предпочита да запази структурите им, защото разполага сред редиците им с кадри, на които разчита да поведат бежанците в желана посока.

Още в първите дни след „революцията" по инициатива на управляващите се разпространява Апел, подписан от 29 известни македоноодрински дейци, стоящи в левия спектър на „политическата дъга". Между тях са имената на Павел Шатев, Михаил Герджиков, Христо Калайджиев, Петър Шанданов, Пецо Трайков, Александър Мартулков,

Христо Далкалъчев, Георги Саракинов, Георги Деспотов, Ангел Динев и др. Чрез публичното обръщение те изразяват подкрепата си за правителството на ОФ, адмирират създаването на НР Македония и отправят послание към бежанците – да изчистят организациите „от досегашните им фашистки ръководства". И мерките не закъсняват.

Управляващите налагат македонистка линия в бежанските организации, но с различен подход. Под ударите на новата власт, вероятно поради многочисленост на принадлежащите към него формации и членска маса, първи попада Съюзът на македонските братства и дружества. На 17-18 септември 1944 г. във Военния столичен клуб се провежда конференция по инициатива на комунистически дейци с македонско потекло – Христо Калайджиев, Стефан Аврамов, А. Динев. На нея дейците обявяват разформирането на Съюза и приемат организацията да се ръководи от Временен инициативен комитет (ВИК) с председател Георги Саракинов и подпредседател – Хр. Калайджиев. Новият ръководен орган е утвърден от Министерството на вътрешните работи на 21 септември с.г., след което започва да се разпорежда с имуществото и архива на братствената организация със седалище – Македонския дом[3]. За да отстрани възможните затруднения с легитимността на Инициативния комитет, МВР предприема и друга стъпка. На 29 септември извиква „за справка" последния председател на братствената организация ген. о.з. Коста Николов и той изчезва „безследно". Независимо от промакедонистичната пропаганда на Временния инициативен комитет, Белград решава да поеме сам контрола над македонските бежански организации и имуществото им. Непосредствено след избора на ВИК инициира създаване на друго ръководно тяло, наречено Временно представителство на НР Македония в България, известно и като Временно македонско представителство (ВМП). За негови ръководители са определени двама дейци от бившия Македонски литературен кръжок – Г. Деспотов (председател) и Георги Абаджиев (секретар). Цялостната му дейност на практика се ръководи от Киро Мильовски – представител на Главния щаб на Народноосвободителната войска в София. Създаденото „чуждоземно" тяло в София получава указания от Белград да контролира дейността на Временния инициативен комитет и останалите бежански организации; да набира сред македонските преселници доброволци за народноосвободителния фронт; да прави постъпки за издаване на вестник „Илинден", който да подготвя „съзнанието на македонците за връщане в родината" и да води „борба с великобългарската шовинистична идея"; да организира радиопредавания „с македонски часове", в които да възхвалява идеята за присъединяване на Пиринския край към НР Македония; да критикува при необходимост българското правителство и др.[4] Опитите за надмощие в ръководенето на македонската емиграция и изострят отношенията между дейците на ВМП и ВИК. Разговори на различни партийни нива, заплахи, шантаж и търсене на покровителство от държавници и политици съпътстват дейността на най-влиятелната бежанска организация в навечерието на нейния първи конгрес след войната, състоял се на 4-5 февруари 1945 г. в Македонския дом. На форума присъстват делегати от ограничен брой братства. Пристигат официални гости от Вардарска Македония. Получени са поздравления от провинцията[5], от различни организации и висши държавно-партийни дейци. Конгресът, е проведен по настояване на Скопие, но се наблюдава и от управляващите в страната, които следят настроенията сред бежанците. Независимо от ширещата се пропаганда за многолюдност и ентусиазъм на делегатите за признаване на „македонска" нация и език, конгресът не се превръща в значим авторитетен форум. По-голяма част от емиграцията не подкрепя прокламираните антибългарски тези и остава безучастна към събитието. Поради основателен страх от репресии, мнозинството от братствата не изпращат свои представители и затова присъстващите делегати са предимно комунистически дейци или безпартийни лица с леви убеждения, подкрепящи правителството. Конгресът избира Национален комитет (НК) на македонските емигрантски организации в България. Съставът му е предварително оформен след споразумение с ВМП. Затова в него попадат проюгославски настроени дейци – Петър Шанданов, Г. Деспотов, Г. Абаджиев, А. Динев. Към тях се числи и новоизбраният председател на НК Петър Хаджиделев. След няколко поредни конфликта, той си подава оставката, а овакантеният пост се заема от зам.-председателя Хр. Калайджиев[6].

Новата власт действа силово и срещу Македонския научен институт. Управлението и имуществото му възбуждат сериозни апетити и съперничество между двете ръководни тела на емиграцията – ВМП и ВИК. След серия акции и удари „под кръста" за надмощие най-вече за придобиване на „сградата-цитадела" (Македонския дом на ул. „Пиротска" N 5), управляващите решават да вземат под свой контрол делата на Института. На 17 януари 1945 г. старият Управителен съвет на МНИ е служебно подменен. Със заповед на министъра на вътрешните работи Антон Югов е утвърден нов състав. Парадоксален е фактът, че мнозинството участници в новосъздадения Управителен съвет са лица, които дори не са институтски членове! В състава на Института се приемат редица дейци с леви убеждения, а други са изключени по „политическа целесъобразност". Първото общо събрание на МНИ след държавно-политическите промени се провежда на 26 ноември 1945 г., въпреки отсъствието на мнозина членове[7]. Форумът утвърждава възприетата македонистична линия. За да предпазят ръководството от „ненужен" диспут относно наложената нова идеология, управляващите задържат под временен арест бившия председател на МНИ Никола Стоянов[8]. Форумът избира нов Управителен съвет начело с близкия до властта Георги Кулишев. Вотът протича безпроблемно защото множество авторитетни дейци са изключени, за сметка на по-неизвестни лица, които гласуват съобразно „повелята на Партията"[9]. Събранието провъзгласява за почетни членове Тодор Павлов, Димитър Влахов, П. Шатев и А. Югов. В новото ръководно тяло основна роля (както и в НК на македонските братства) има зам.-председателят Хр. Калайджиев, защото няколко седмици след избора Кулишев заема висши държавни постове.

В периода след 9 септември 1944 г. не е пощадена от намеса на управляващите и Илинденската организация, независимо от високата средна възраст на нейните членове – бивши участници в македоно-одринското движение отпреди три и повече десетилетия. За нейн председател е назначен Стефан Аврамов. Той подготвя конференция на 21 юли 1945 г. в София. На нея получава легитимация като председател и е избрано ново Ръководно тяло. И този избор е съгласуван с управляващите среди, които спускат на организацията директиви по македонския въпрос. Като цяло дейността ѝ остава в сянка в сравнение с другите две македонски формации – МНИ и НК на македонските братства,

заради спецификата на уставните цели и затихващите ѝ функции, поради невъзможност за обновяване и включване на нови членове[10]. Така близо година след държавно-политическата промяна в страната е извършена основна подмяна в ръководството на македонските бежански организации и по-важното – подменени са организационните приоритети. Новите водачи на емиграцията подкрепят напълно водената от БРП (к) и правителството политика на приятелство и братство с народите от СССР, както и идеята за изграждане на българо-югославска федерация. В някои случаи дори сами стават инициатори на отродителна кампания, адмирирайки развитието на Федерална народна република Югославия (ФНРЮ) и особено на НР Македония, чиито постижения в политическия, стопанския и културния живот са рекламирани в печата.

Показателно за духа на времето е писмото на намиращия се по това време в затвора проф. Георги П. Генов от 25 октомври 1945 г., адресирано до дееца на ВМРО Коста Ризов: „И аз и Вие до голяма степен сме жертва на нашата голяма любов към целокупното българско отечество и главно към Македония. Никога не съм допускал, че нейният български характер може да бъде отречен от българи, дори като момент на най-голям опортюнизъм. Особено като се знаем, че в ретроспективния поглед на миналото, тя е признавана за българска от толкова много знатни учени чужденци. За капризи или моментни увлечения ние не можем да променим нашето основно гледище. Смятаме, че сме били прави и не се отказваме от него. Затова и по-леко ще понесем нашата тежка участ, както са я понасяли хиляди мъченици в името на правдата и истината”[11].

Новопоявилият се печатен орган на МНИ – сп. „Македонска мисъл”, заменил „Македонски преглед” – списание с традиции и авторитет, както и в. „Македонско знаме” – орган на съюзната братствена организация, се включват активно в пропагандната мисия за възхвала на НР Македония. Публикуваните материали са пропити с антибългарски настроения, подкрепят усилията на „македонския народ за затвърдяването на Федерална Македония в границите на Федерална Югославия”, акламират идеята за единство и вечна дружба между Отечественофронтовска България, Титова Югославия и всички славянски народи, начело със Съветския съюз и пр.[12] Част от публикуваните материали излизат на „македонски” език. В противоположна плоскост са статиите и съобщенията, посветени на събитията в Гърция, която е в състояние на гражданска война. Те споделят негативните позиции на София спрямо Атина, заради извършения етнически натиск над българите (представени като „славомакедонци”) в Егейска Македония. Известни дейци внушават на братствата и обществеността в страната, че проблемът с новата бежанска вълна, както и македонският въпрос в неговата цялост, може успешно да се реши чрез включване на Егейска и Пиринска Македония към НР Македония в рамките на ФНРЮ. Новите ръководителите на трите македонските организации изцяло подкрепят и вътрешнополитическите инициативи на БРП (к), свързани с намеренията ѝ да „задуши” проявите на опозицията и да наложи тоталитарен режим на управление. Активността им се засилва особено преди изборите за XXVI Народно събрание (18 ноември 1945), за VI Велико народно събрание (27 октомври 1946), за референдума относно формата на държавно управление (8 септември 1946). Бежанците се свиквани на предизборни сбирки, а в печатните им органи се поместват специални обръщения и статии, призоваващи преселниците да гласуват с бюлетините на ОФ коалицията. Водачите на преселническите формации подкрепят правителството и по време на преброяването през декември 1946 г., когато над 169 640 българи в страната насилствено сменят своята идентичност, за да се превърнат в „македонци”. Наред с контрола над бежанските формации, управляващите непрекъснато следят и проявите на бившите дейци на ВМРО, (разформирована през 1934 г.), изчаквайки повод за нанасяне на удар срещу тях. Той се появява в началото на юни 1946 г. след току-що проведените разговори в Москва между Сталин и държавните ръководители на София и Белград. На българските комунистически деятели е наредено да работят за културна автономия на Пиринска Македония срещу обещание от страна на Белград и Москва да защитят позициите на страната на Парижката мирна конференция. И за да докажат лоялността си към външнополитическите партньори, че вземат мерки срещу представители, изповядващи великобългарски чувства, се извършват репресии над известни дейци. На 8-10 юни 1946 г. в страната са заловени над 150 души по т.нар. македонска акция. Между тях са бивши членове и приближени на ЦК на ВМРО. Част от арестуваните изчезват „безследно” без съд и присъда. Тяхната съдба е споделена от друга група дейци, предадени на югославските власти. Трети са изпратени затвори и лагери[13].

Управляващите среди публично коригират позицията си по македонския въпрос на Десетия разширен пленум на ЦК на БРП (к), състоял се на 9-10 август 1946 г. Те решават, че населението в Пиринска Македония трябва да се подготви за присъединяване към НР Македония чрез по-плавен преход, наречен „културна автономия”. За нейното осъществяване се спускат директиви за популяризиране на „македонската” литература, история, език и самосъзнание. Тези решения обаче не намират всеобщ отзвук сред бежанците в страната и населението в Пиринска Македония. Редица известни дейци също не споделят последните схващания на БРП (к) по македонския въпрос, което принуждава ръководството на МНИ да организира през ноември 1946 г. дискусия в Македонския дом в София на тема „Съществува ли македонска нация?”. След основния доклад на Хр. Калайджиев, който защитава позициите на управляващите в София и Скопие, на 24 ноември 1946 г. Ангел Томов оборва несъстоятелната теория за „македонска” нация. В почти двучасово изявление, което съдържа обстоен обзор на македонското освободително движение и позициите на балканските държави спрямо Македония, Томов се противопоставя на идейните схващания, развити от Калайджиев, Ангел Динев и акад. Т. Павлов. Шест дни след доклада на А. Томов и Никола Манолев прочита в МНИ сходно изложение, в което публично заключава, че „от приведените исторически данни и факти никъде в никоя епоха от основаването на българската държава до падането ѝ под турско владичество и подире до ново време у славянското население в Македония не виждаме проявление на македонско чувство и съзнание, достигащо до самоопределение в отделна от българската нация”. Идеята за „македонска нация” съществувала в болните глави на известни сънародници в Македония и в някои македонски и други среди тук в България[14]. В обсъждането се включва известният илинденец Христо Шалдев, който също защитава тази теза и пледира за създаване на независима държава, изградена на „федеративни начала от цялата територия на Македония, под покровителството на великите сили или

на Обединените народи”[15]. На 11 януари 1947 г. още един популярен деец – Христо Ампов, участва в дискусията с доклад, който по-късно издава във вид на брошура със заглавие „Проблемът за македонската нация”. Ампов подкрепя становището на А. Томов и Н. Манолов за безспорния български характер на населението в Македония и отрича тезата, че „съществуването на отделна македонска нация е един безспорен факт”[16].

През следващите месеци управляващите се подават на натиска от Скопие и Белград и прекратяват обсъжданията. През март 1947 г. Политбюро на БРП (к) взема решение за ликвидиране на всички формации и структури на македонските бежанци в България[17]. Бившият деец на македоно-одринското движение и последен библиотекар на Македонския институт А. Томов намира сили да изрази своята гражданска позиция срещу държавническата капитулантска политика. Той изпраща свое мнение до управляващите, с надежда да променят решението си за разформироване поне на Македонския научен институт. Томов се опитва да намери и съмишленици в тази посока. Уви! Никой не обръща сериозно внимание на отправените няколкомесечни предупреждения за опасността от насаждания македонизъм и масираните антибългарски внушения спрямо населението в Македония. Партийните ръководители не се вслушват в „силата на аргумента”, а предпочитат „аргумента на силата”. Така се достига и до последното Общо събрание на 2 юли 1947, разпуснало Македонския научен институт[18].

Разформироването на бежанските македонски организации през 1947 г. е логичен завършек на близо тригодишната политика на българските управляващи среди. Вместо да бранят българщината в Македония, преселническите формации са заставени да величаят „македонската” култура, нация и език, а също и „културната” автономия на Пиринския край. Скъсването на съветско-югославските отношения през 1948 г. оказва влияние и в София. То охлажда ентусиазма на управляващите за териториални отстъпки, свързани с предаването на Пиринския край към НР Македония, и за изграждане на българо-югославска федерация. Пред XVI пленум на ЦК на БРП (к), проведен на 12 юли 1948 г., първият български държавен ръководител Георги Димитров на всеослушание констатира погрешния курс на страната по македонския въпрос. Според него, заради собствени „недоглеждания” спрямо националистическата политика на югославските и македонските ръководители се създало недопустимо положение Пиринският край да бъде „фактически ръководен от Скопие” и да се превърне в „държава в държава”[19].

В резултат на отродителната кампания на Българската комунистическа партия след есента на 1944 г. настъпват трудни изпитания за физическото оцеляване и на жителите в НР Македония, получили забрана да се изявяват като българи. Санкциите са различни по тежест. Често се достига и до смъртни наказания. Сведенията показват, че разстреляните и репресираните македонски българи, които минават през лагери и затвори през тоталитарния период в новата държава са десетки хиляди души. Конкретните сведения са „смущаващи” и малко познати в Европа и дори в България. Интересни съждения по този повод могат да се открият в епилога на книгата „Балканските държави и македонският въпрос”, написана от известния полски изследовател проф. Антони Гиза. В тази заключителна част от изложението полският учен обобщава многогодишните си наблюдения за цяла Македония, правейки една своеобразна дисекция на епохата от 1944 до зората на новия XXI в. В пасажите, посветени на Вардарска Македония, А. Гиза синтезирано споделя мисли, които имат вид на една тъжна, но исторически вярна констатация: „… Веднага след създаване на НР Македония там започват небивали репресии срещу всичко българско и срещу всички лица с българско национално самосъзнание. Те са натиквани в затвори и концентрационни лагери и са избивани без съд и присъда. Чак до началото на 90-те години там действа т.нар Закон за македонската национална чест, предвиждащ затвор за всеки, който се осмелява да се чувства българин. В продължение на десетилетия в Р Македония се развива антибългарска пропаганда, а внасянето и притежаването на българска литература или преса е третирано като престъпление. Усилено се налага изкуственият „македонски” език. Десетки псевдо-учени са впрегнати да съчиняват „отделна история на македонския народ” още от времето на ... Александър Македонски!”[20].

Не е по-радостна ситуацията и за македонските българи в Гърция. Обезбългаряването на Егейска Македония, започнало след злощастната за България 1913 г., продължава и в годините след Втората световна война, когато предвоенното статукво в Македония е възстановено. Мнозина егейски българи получават тежки присъди, вкл. и смъртни наказания, обвинени като участници в български пропагандни организации. Вследствие на Гражданската война в Гърция (1946-1949) ок. 22 000 души идват в България, за да спасят българското си име. По външнополитически внушения управляващите в София не удовлетворяват желанието на повечето егейци да заживеят „под една стряха” със сънародниците си и насилствено репатрират над 17 000 души към НР Македония. Тя обаче на свой ред не ги „припознава” като родина-майка и заедно с други бежанци от Егейска Македония им „показва вратата” към различни държави от Централна Европа до Азия. След множества страдания и унижения отделни семейства на македонски българи успяват да се завърнат отново в България. Тежък изселнически маршрут от Гърция имат и 17 529 деца на възраст от 2 до 14 години. Значителна част от тях са потомци на македонски българи. За да бъдат спасени от ужасите на Гражданската война, през 1948 г. те са изведени от Демократичната армия на Гърция към Албания, Югославия и България, а по-късно са евакуирани към Унгария, Полша, ГДР, Чехословакия, Румъния. В България остават 670 деца[21]. Ограничителните мерки срещу проявите на българщина в Гърция продължават няколко десетилетия след Втората световна война. В Егейска Македония те се отнасят за всеки, който желае да носи българско име, да говори на майчин български език, да съхранява и разпространява духовната и материална култура на своите български предци[22]. Независимо от изявленията на управляващите в България през 1948 г., за истински поврат по отношение на македонския въпрос е необходимо още време. По-решително държавно-партийно преосмисляне на проблемите с Македония се забелязва на мартенския пленум на ЦК на БКП през 1963 г., ознаменуващ паметно събитие – излизане от многогодишната идеологическа хипноза за „македонска нация”. И след неговото провеждане обаче ще минат още години, докато управляващите се окуражат, за да снемат политическото ембарго за издаване на извори и изследователски трудове за Македония и нейното преобладаващо българско население – без страх от наказания и репресии за автори, издатели… и читатели!

Цитирана литература и бележки

1. България – непризнатият противник на Третия райх. Съст. **В. Тошкова** и др. – С., 1995, 195-196.

2. **Калинова**, Е. Балканската политика на България – предизвикателствата от запад на юг (1949-1989). // *Изследвания* по история на социализма в България 1944-1989 : Т. 2. – С., 2010, 716-717. Вж. там и цит. източници.

3. БКП, Коминтернът и македонският въпрос (1917-1946) : Т. 2. – С., 1999, 1120-1122.

4. **Мичев**, Д. Усилията на югославската комунистическа партия да овладее македонските бежански организации в България (9 септември 1944 г. – юни 1946 г.). // *Македонски преглед*, 1991, кн. 1, 33-34.

5. **Николов**, К. Клетвопрестъпниците. – С., 2002, с. 5.

6. **Даскалов**, Г., Българо-югославски политически отношения 1944-1945. – С., 1989, 144-145; Македонският въпрос в българо-югославските отношения (1944-1952 г.). Архивите говорят. Т. 31. – С., 2004, 24-25; България – непризнатият противник…, с. 136.

7. В градовете с компактна македонска емиграция са изпратени приближени на властта македонски дейци, които съвместно с активисти от ОФ комитети организират събрания, разяснявайки новата линия по македонския въпрос (**Трайков**, П. Национализмът на скопските ръководители. – С., 1949, с. 55).

8. **Мичев**, Д. Цит. съч., с. 36; **Даскалов**, Г. Цит. съч., 146-147.

9. СДА, ф. ЗК, оп. 1, а.е. 170, л. 17, 18.

10. ЦДА, ф. 1073К, оп. 1, а. е. 27, л. 7.

11. Демокрация, бр. 79, 4 април, 2001.

12. Македонско знаме, бр. 21, 3 декември 1945.

13. Отчет на Ръководното тяло на Илинденската организация от 21 юли 1945 г. до 15 юни 1947 година. – С., 1947.

14. Писмото е изпратено от Г. Генов на 25 октомври 1945 г., когато К. Ризов за пореден път е арестуван и се намира в Централния столичен затвор като следствен политически затворник (Македония, бр. 22, 3 юни 1998 г.).

15. Македонско знаме, бр. 1, 16 юли 1945.

16. **Мичев**, Д. Процесът срещу ВМРО 1946 г. // [*Сто*] 100 години Вътрешна македоно-одринска революционна организация. – С., 1994, 203-222; Свободен народ, бр. 32, 1 юни 1990; Македонско знаме, бр. 56, 5 август 1946; бр. 61, 2 септември 1946. Подобни репресивни мерки се извършват и в НР Македония, където са въдворени, изтезавани и избити хиляди македонски българи, желаещи да запазят своето народностно име (**Гоцев**, Д. Новата националноосвободителна борба във Вардарска Македония 1944-1991 г. – С., 1996; **Ангелов**, В. Македонската кървава коледа. – С., 2003).

17. ЦДА, ф. 1932К, оп. 3, а.е. 314, л. 1–11. Изказването на А. Томов е подкрепено от В. Кецкаров, Д. Томчев, П. Делирадев, Н. Константинов и др., а дискусията се следи и анализира от Държавна сигурност (**Мичев**, Д. Македонският научен институт (9 септември 1944 – май 1947 г.). // *Македонски преглед*, 1991, кн. 4, 64-65).

18. ЦДА, ф. 1932К, оп. 3, а.е. 317, л. 1.

19. ЦДА, ф. 1591К, оп. 3, а.е. 36, л. 1-48.

20. ЦДА, ф. 1Б, оп. 6, а.е. 245, л. 1.

21. ЦДА, ф. 1932К, оп. 3, а.е. 311, л. 5-8.

22. **Димитров**, Г. Доклад пред XVI пленум на ЦК на БРП (к) (12 юли 1948 г.). – С., 1948, с. 24.

23. **Гиза**, А. Балканските държави и македонският въпрос. – С., 2001, с. 136. За позициите на македонските историци по тези проблеми вж. **Михов**, М. Политика в историята. Новата българска история и македонската историография 1944-2005 г. – В. Търново, 2006, с. 220 и сл.

24. **Даскалов**, Г. Между реванша на Атина, македонизма на Белград и нихилизма на София. – С., 2007, 90-92, 128-130

25. *Вж:* **Шклифов**, Б. На кол вода пиехме. Записки на Христовите мъки на българите в Егейска Македония през XX век. – С., 2011.

IV – 15 БКП – Македонски въпрос след Втората световна война – разпадане на бежанските организации (изследване)

IV – 15 БКП – Македонский вопрос после Второй мировой войны – распад бежанских организаций (исследование)

IV – 15 Bulgarian Communist Party – Macedonian question after WW2 – dissolution of the refugees organizations (study)

АРМЕНСКАТА ОБЩНОСТ И АРМЕНСКАТА ЦЪРКВА „СУРП КЕВОРК" В ПЛОВДИВ ПРЕЗ СРЕДНОВЕКОВИЕТО И ВЪЗРАЖДАНЕТО (Кратък исторически обзор)

Ани Данчева-Василева

Съвременният български град Пловдив (Филипопол през Античността и Средновековието) има повече от 24 века живот като градско средище (IV в. пр. Хр. – 21 в. сл. Хр.). През IV в. пр. Хр. македонският цар Филип II Аминта (359-336) го завладял, заедно с други градове, и го назовал на свое име, Филипопол. През I в. сл. Хр. се появява името Тримонциум (Трихълмие) заради разположението на цитаделата на града на трите хълма: Небеттепе, Джамбазтепе и Таксимтепе, укрепени през Античността и Средновековието със солидна крепостна стена. При император Траян (98-117) Филипопол получил статут на римски град. През 395 г., по времето на император Теодосий I (379-395), Римската империя окончателно се разделила на Източна и Западна, а Филипопол останал в границите на Източната римска империя – Византия. През 1376/7 г. Пловдив бил превзет от османския владетел Мурад I (1362-1389) и след 500 години, през януари 1878 г., бил освободен от властта на Османската империя в резултат на Руско-турската освободителна война от 1877/8 г.

По време на многовековното историческо развитие на Пловдив населението му имало и има до днес мултиетнически и мултикултурен облик. Един от етническите компоненти в състава на неговите жители са арменците[1]. От VIII в. до наши дни без прекъсване в Пловдив е живеело и живее арменско население, без значение под чия власт и в кои територии бил градът – Византия, средновековна България, Латинската константинополска империя, Османската империя или съвременна България. Изворите свидетелстват, че през 746 г., по времето на успешна кампания в Германикия, Мала Азия, император Константин V Копроним (741-775) заселил в Тракия пленени сирийци, а след победоносния му поход в Армения през 752 г. преместил в Северна Тракия сирийци и арменци от областта на Теодосиопол и Мелитена[2]. Нова заселническа кампания провел император Леон IV (775-780) през 778 г., като колонизирал в Тракия сирийски еретици[3]. Тези заселнически кампании се свързват от изследователите с Пловдив, тъй като градът и областта му станали погранични с България в началото на VIII в. след разширението на Й на юг от Стара планина, в областта Загора. Там преселници, предимно еретическо население от малоазийските провинции, пазели границата на Византия като стратиоти. През 971 г. император Йоан Цимиски (969-976) преселил в Пловдив манихеи и павликяни от Мала Азия, земите на Халива и Армения. Изрично се спомевана, че в града имало арменци[4]. Манихеите изповядвали християнството, но под формата на учението на Манес (III в.) – дуалистична ерес в противоречие с ортодоксалното християнство. Това учение било и в основата на другата ерес – павликянството, което се зародило през VII в. именно в Армения и първоначално последователите му били арменци. До IX в. павликянските проповедници били почти изключително арменци[5]. През столетията павликянството добило широко разпространение и привлякло адепти от всички народностни и социални общности във Византия. То излязло от рамките на арменската народност и станало най-мощното движение в Империята, което контестирало политическата и духовна власт на Империята. Така през XI-XII в. павликянството вече не било само арменска ерес. Споменатите преселници арменци имали своя Църква и духовен глава, признавали божествената природа на Христос, но не и човешката, и поради това били определяни от Константинополската патриаршия като монофизити. Така голяма част от арменците от исконните арменски земи принадлежали към Арменската монофизитска църква и признавали за върховен свой глава католикоса в Ечмиядзин. През 554 г., по време на Двинския събор, Арменската църква се отделила от Константинополската патриаршия и не признала Халкедонския символ на вярата. Така, според официалната политическа и духовна власт във Византия, арменците, които не били нито манихеи, нито павликяни, били определяни също като еретици. Разривът с Константинополската църква в едно по-късно време причинявал на арменския народ в самата Армения, която станала подвластна на Византия, на всички арменци в Империята, включително и на арменците в Пловдив, които признавали католикоса, големи беди, гонения и страдания. Арменците били преследвани, наказвани, изселвани от родните си места и заселвани в други отдалечени области на Византия. Като пазели своята вяра, арменците запазвали своята народностна идентичност и култура. За Константинополската патриаршия и византийските императори това било недопустимо, защото те не можели да упражняват контрол над арменското население, да го подчинят и направят зависимо от Империята. Византийските императори и патриарсите

полагали периодично големи усилия, особено през XI-XII в., да подчинят арменския народ и Арменската църква на Константинополската патриаршия, но това те никога не постигнали за огромното мнозинство от арменците. Арменската християнска апостолшчиска църква била определяна като еретическа, а арменците – като еретици[6].

В Пловдив имало друга група етнически арменци, най-добре засвидетелствана в изворите през епохата на династията на Комнините (11-12 в). Тя била малобройна, но нейни представители имало в цялата Византийска империя, с особено ярко присъствие в средновековния Пловдив. Това били арменци, които заемали високи длъжности и се предполага, че се приобщили към Константинополската патриаршия, но това не променяло техния етнически произход. Много красноречив пример за присъствието на представители от арменски произход в Пловдив в края на XI в. са двамата братя Бакуриан – Григорий и Абазий, особено Григорий. Григорий Бакуриан, велик доместик на Запада, имал забележителна военна кариера при император Алексий I Комнин (1081-1118) и притежавал множество имоти както в тема (областта) Филипопол, така и в самия град. Той основал през 1083 г. манастира „Св. Богородица Петрицонитиса" край Стенимахос (дн. Асеновград) в местността Бачково, на 15 км от Пловдив. И днес Бачковският манастир е една от най-забележителните християнски обители в пределите на България от края на XI в., известен със своята архитектура и уникалната си живопис. Византийската писателка Ана Комнина изрично отбелязва, че Григорий Бакуриан произхождал от знатна арменска фамилия, а в епилога на Типика на манастира самият Григорий Бакуриан свидетелства, че той е подписан от него с „арменски писмена". Типикът имал гръцка, арменска и грузинска версия. В текста на Типика съществуват термините: „зоравар" и „танутер", които, според изследователите специалисти, имат арменски произход и са в подкрепа на тезата, че Григорий Бакуриан е арменец, а не грузинец. Григорий Бакуриан притежавал имоти в областта Ани, т.е. Анинското царство във Велика Армения, и градове в тема Армениак[7]. Той бил представител на арменската знат и станал част от византийския управляващ елит. Изследователите достигат до извода, че в самото начало в Бачковския манастир, посочен в някои извори като „Арменски манастир във Филипопол"[8], са присъствали арменски монаси, признаващи Арменската църква начело с католикос. Впоследствие, след смъртта на Григорий Бакуриан през 1086 г., манастирът станал обител на арменци халкедонисти и грузинци, като арменските монаси, признаващи католикоса, постепенно били отстранявани. Известен е игуменът на манастира „Св. Богородица" в Бачково, арменецът Йоан Атман, който участвал през 1170 г. в Ромкла в преговори между католикоса Нерсес IV Благодатни (1166-1173) и представител на император Мануил I Комнин (1143-1180) за сключване на уния между Арменската църква и Константинополската патриаршия. До единение на двете църкви не се стигнало[9]. От историческите сведения за Григорий Бакуриан може да се заключи, че дълбоко в своята конфесионална ориентация той останал верен на отечествената си Църква, но като висш византийски служител трябвало да показва лоялност към Империята и Патриаршията. Освен Григорий Бакуриан, в Пловдив през периода XI – началото на XIII в., в изворите се откриват и други представители на аристократични арменски фамилии, които влезли във висшето управление на Империята. Такива са: Теодорокан, патриций и стратег на Филипопол – началото на XI в.[10]; Никифор Ксифий, протоспотарий и стратег на Филипопол – 1000-1017 г.[11]; Григорий Куркуа, дук на Филипопол и протоспатарий – 90-те години на XI в.[12]; Алексий Аспиет, управител на Филипопол през 1205 г., произхождащ от царски арменски род[13]. Всички те имали богата и известна военна кариера и заради своите изключителни качества на стратези заемали високи рангове във византийската армия и в управлението на Пловдив.

Сравнително повече сведения за арменците в Пловдив, които имали своя община и своя църква, се срещат през XII в. В кореспонденцията си филипополският ортодоксален митрополит Михаил Италик (1143-1156) отправял нападки към арменците и техните духовници; обвинявал ги в отстъпление от „истинската вяра", т. е. ортодоксалното християнство и квалифицирал вярата им като „зло", което съсипвало атмосферата в Пловдив[14]. Независимо от преследванията и нападките срещу арминците, в изворите са се запазили сведения за техни духовни водачи в Пловдив. Един от тях бил епископът на арменците антихалкедонисти, Григор, споменат в писмо на папа Луций III (1181-1185) от декември 1184[15]. Друг арменски духовник бил „Константин епископ на Филипопол", начело на катедрата към 1198 г.[16]

По времето на император Андроник I Комнин (1183-1185) Византия претърпяла сериозни загуби в арменското кралство Киликия, поради което започнали гонения срещу арменците в цялата Империя, включително и в Пловдив. В едно императорско послание на Исак II Ангел (1185-1195) от 1185 г. проличава тревогата на арменския духовен глава, католикоса Григор IV Дъгха (1173-1193), поради гоненията срещу арменците в Пловдив. Григор IV директно упреква императора за насилствените действия на митрополита на Пловдив срещу арменците[17]. За подкрепа в полза на арменците и Арменската църква, същият католикос се обърнал към римския папа Луций III. С тази важна конфесионална и конфиденциална мисия католикосът натоварил пловдивския арменски епископ Григор. В писмо от Верона папата изразил одобрение на арменското вероизповедание и готовност за подкрепа на Арменската църква. Той обещал помощ за католикоса Григор IV и предал на пловдивския арменски епископ Григор подарък за него. През октомври 1185 г. пловдивският епископ Григор пристигнал в Киликия[17]. От сведенията става ясно, че през 80-те години на XII в. в Пловдив съществувала арменска общност, чиито предци без съмнение били колонизираните преди близо четири века арменци в града и околността му. Тази общност имала своя църква, имала свои духовници с авторитет и признание. През средновековната епоха в Пловдив както преди завладяването му от османските турци през 1376/7 г., така и след това, до 70-те години на XVII в., няма сведения за сграда-храм на арменските християни. При всички случаи те са имали свой култов център, но следи за него досега не са открити за периода на Средновековието, нито в писмени сведения, нито в археологически обекти. Арменските жители на Пловдив се сдобили със свой храм през втората половина на XVII в.

За яркото присъствие на арменска община със своя църква в Пловдив през 80-те години на XII в. свидетелства и реч от 1189 г. на византийския управител на града Никита Хониат в чест на пловдивския ортодоксален митрополит Константин Пантехни (1186-1192)[18]. Митрополитът издигнал великолепен храм в Пловдив с патрон „Св. Богородица", закрилницата на града. Един от мотивите за построяването му било голямото разпространение на „арменската ерес" тук, т. е. вярата на арменците християни, които избирали свои епископи и свободно

практикували вероизповеданието си. Дори целта била храмът да приобщи арменците в Пловдив към лоното на Константинополската църква. Този храм, построен през 80-те години на XII в., преустроен и възобновяван през годините, съществува и до днес на западните склонове на Таксимтепе и е катедралната черква на град Пловдив. Може да се заключи, че през XII-XIII в. в околностите на този храм по всяка вероятност имало арменски заселници.

По време на Третия кръстоносен поход (1189-1192), германските рицари-кръстоносци начело с император Фридрих I Барбароса (1152-1190) в продължение на шест месеца престояли в Пловдив. Градът бил напуснат от повечето жители, а само арменците и някои бедни граждани останали и приели кръстоносците не като нашественици, а като приятели. Византийският писател Никита Хониат отбелязва, че арменците имали сходни обичаи във вярата си с тези на германците[19]. Бе посочено по-горе за мисията на пловдивския митрополит Григор при римския папа Луций III. В хрониките на арменските средновековни писатели Мовсес Каланкатуаци, Киракос Гандзакеци и на конетабъла Sĕmpad се откриват сведения за близост между Римската католическа църква и Арменската църква: изпращане на пратеници, пренасяне на книги от Рим в Армения, постъпки за приобщаване на арменския католикос към Римската църква. Такива опити били правени още през IV в. при католикоса Григор Просветител. Има сведения, че през 773 г. придворният йерей Степан донесъл в Армения от Рим богослужебни книги. В едно по-късно време, цар Левон II (1189-1219) изпратил посланици в Рим и поискал от папата царски укази и корона. На 6 януари 1199 г. Левон II бил коронясан в църквата „Св. София" в Тарс от Конрад Вителсбах, легат на папа Селестен III (1191-1198)[20]. Тези връзки с Рим били не само поради каноничните и догматични сходства мужду двете църкви, но и в противовес на агресивното поведение на Константинополската църква да погълне в своето лоно арменския народ, посягайки на неговата вяра.

През 1376/7 г. Пловдив бил завладян от османския владетел Мурад I (1362-1389). Сведенията за гражданите на Пловдив, назоваван тогава Филибе, са твърде оскъдни. Това се отнася и за арменското население и за другите етнически групи в града. В някои предадени през поколенията спомени и приписки от XV в. се отбелязва, че в Пловдив бил заточен големият арменски лечител от късната средновековна епоха Амирдовлад Амасиаци, от гр. Амасия в Мала Азия. Тук той живял около 10 години и написал своя труд „Ползата от медицината". В свой ръкопис Амирдовлад споменава, че лекувал българи, турци, гърци и арменци от Пловдив[21]. В приписка от 1469 г. Амирдовлад Амасиаци отбелязва арменския духовник Йоаким и пловдивския арменски епископ Аристакес[22]. Арменският пътешественик и духовно лице Симеон тъбир Лехаци споменава под 1611 г. наличието на 100 арменски къщи и един арменски свещеник в Пловдив[23]. След това свидетелство отсъстват данни за арменци в Пловдив за няколко десетилетия. Възможно е това да се дължи на заповедта на султан Ахмед I (1590-1617), по силата на която арменците в Румелия и Източна Тракия е трябвало насилствено да се изселят. При всички случаи арменци е имало в града, но броят им вероятно намалял[24]. В едно по-късно време, 1672 г., според ръкопис на Еремия Челеби Кьомюрджиян от 1677 г., става известно, че турският султан Мехмед IV (1648-1687), след похода си срещу Полша, където временно завладял редица градове, изселил многочислени групи арменци от град Каменец-Подолск, които компактно живеели там и имали своя църква. Част от арменците заедно с турската войска се изтеглила и се установила в Одрин. Друга част след едномесечно пътуване стигнала до Черноморското крайбрежие. Според султанска заповед те трябвало да отплават за Мала Азия и да заселят обезлюдените райони там. Арменски семейства, 121 на брой (около 600 души) били натоварени на три кораба с цел депортиране. Единият плавателен съд претърпял корабокрушение и пътниците загинали; вторият кораб се озовал край Варна, а третият бил отнесен към Бургас и акостирал при Созопол. Арменците от третия кораб преживели тежка зима в този край, а напролет поели към Пловдив, където се установили за постоянно. Освен тези арменци в Пловдив се заселили и оцелели арменски семейства от Одрин и Галата. Това се случило с помощта на един богат арменски търговец на име Абро Челеби, който милеел за съдбата на своите сънародници и им помогнал да намерят пристан в Пловдив[25]. Съвсем не случайно тези арменци били насочени към Пловдив. При всички случаи Абро Челеби и други негови сънародници и съмишленици знаели за арменците, които живеели от векове в този голям и богат тракийски град и насочили бежанците точно към него. Това показва, че арменците запазили и пренесли през годините паметта за сънародниците и единоверците си в Пловдив. Със своя авторитет пред турските власти Абро Челеби постигнал и друго благодеяние за своите сънародници. Той успял да издейства за арменците в Пловдив султански ферман за предоставяне на една от осемте православни църкви в Пловдив за молитвен дом – църква, от която арменците имали голяма нужда.

В Ръкописа на Еремия Челеби Кьмюрджиян се съдържа разказ за отдаването на църквата „Св. Георги" през 1675 г. на арменската общност в Пловдив[26]. Благородното дело на Абро Челеби е отразено в ценно свидетелство – арменския надпис над входа на арменската църква „Сурп Кеворк" (Свети Георги) в Пловдив, която е действаща и до днес. Той гласи: „Първопричината за притежанието на тази царква за арменския народ е Абро Челеби в 1675 г. и понастоящем за основното обновление е причина предстоятелят Давид Малханзуниан от Армения, който издигна тази врата със свои средства в памет на родителите си, съпругата и синовете си. С обилното благоволение на Всевишния тази свята църква е от основи възобновена и наименувана „Сурп Кеворк" – победител Христов, през времето на архиепископ Гарабет, патриарх в Цариград, и през времето на митрополита на този град Месроб, и при съдействието на архимандрит Захария, и на свещеника Бедрос и със съдействието на целия арменски народ и особено на Хайрабет Чорбаджи, Татеос Ага, Манук Хиндлиан (от Индия), хаджи Гарабет и Аведис в 1828 г."[27] Надписът е изписан в 1828 г. с унциални букви.

Църквата се намира на западния склон на Небеттепе, извън крепостните сени на средновековния Пловдив. Съвременната арменска църква „Сурп Кеворк" има дълга предистория, началото на която ни отвежда до средата на XII в. по време на Втория кръстоносен поход (1147-1149). В Пловдив църквата „Св. Георги", намираща се извън стените на града, била църква в Латинския квартал и в нея бил погребан с големи почести и траурни церемонии един от предводителите на френските рицари кръстоносци – епископ Алвиз от гр. Арас, Франция, от ордена на Св. Бертин. Френският крал Луи VII (1137-1180) начело на френските кръстоносци, който също бил в Пловдив, присъствал на траурните церемонии[28]. Значително по-късно, през 1665/6 г. според сведението на Паул Тафернер тук също бил

погребан благородник от рицарското съсловие, принадлежащ към католическото вероизповедание[29]. През епохата на Комнините (1081-1185) във Византия навлезли много западни търговци, предприемачи, банкери и др. В много градове в Империята те образували колонии, в които те, назовавани „латинци", живеели компактно, и имали свои храмове. По време на първите кръстоносни походи в Латинския квартал в Пловдив, отсядали рицари и поклонници от походите както и други представители от западноевропейските земи. В този квартал се намирала споменатата църква „Свети Георги", извън стените на града, в която се извършвали ритуали по западен католически обред. През 1675 г. тази църква с патрон „Свети Георги" (на арменски „Сурп Кеворк") била преотстъпена на Пловдивската арменска епархия и станала притежание на арменската общност в града, принадлежаща към Арменската апостолическа църква. Това е същият храм „Свети Георги" от средата на XII в., извън стените на града, който днес е арменската църква „Сурп Кеворк". Патронът е същият – практика според средновековната традиция да се запазват имената на сакралните топоси. Този акт също показва традиционната близост между двете конфесии – Римската църква и Арменската апостолическа църква. Около църквата „Сурп Кеворк", вече през периода – 70-те години на XVII в. – края на XIX в. и сле това, устойчиво се формирал кварталът на арменската общност в Пловдив. В края на 12 в. около църквата „Св. Богородица" по всяка вероятност имало арменско население, но след предоставянето на църквата „Сурп Кеворк" на арменците именно около този храм започнали да се съсредоточават фамилни домове на арменци и така да се оформя арменският квартал на Пловдив. Някои от тези домове от началото на XIX в. са запазени и до днес, като се знаят и имената на техните собственици.

От края на цитирания по-горе надпис над входа на църквата става известно, че църквата е изцяло построена из основи през 1828 г. на същото място на старата църква „Свети Георги". Строежът на новия храм започнал на 7 май 1828 г. и завършил на 26 октомври 1828 г. изцяло с дарения на богати арменци и волни пожертвувания на много други арменски фамилии. Освещаването му станало на 8 декември същата година от арменския архиепископ Месроб. В изграждането на църквата участвали арменски майстори – зидари, каменоделци, мазачи, бояджии. По план църквата е трикорабна псевдобазилика. Градежът е от правоъгълни каменни блокове – строителство типично за арменската гражданска и църковна архитектура. Централният кораб се отделя от страничните два с шест дървени колони, по три от двете страни на кораба. Главният олтар е издигнат на подиум от мраморни плочи; няма иконостас, а олтарът е открит по подобие на католическите храмове. Върху дъгообразния свод над олтара се чете надпис на арменски: „Помолете се и ще ви се даде. Потърсете и ще намерите"[30]. Вътре църквата има уникален план, тъй като освен централния кораб, има странични отделения: едно за жени, друго за мъже. Впечатляваща е архитектурната конструкция на олтарната абсида. Тя е рядко явление в арменското църковно строителтво. Самата абсида е облицована с фаянсови плочки от XVIII-XIX в. от град Кютахия (днес в Турция), който бил център на арменските художествени занаяти и най-вече на керамичното изкуство. Тази облицовка се среща само в три арменски храма: в Йерусалим, Марсилия и Пловдив. И до днес външният облик на църквата е запазен от 1828 г. Голяма ценност в църквата „Сурп Кеворк" е иконата „Света Богородица Одигитрия (Пътеводителка)", създадена в края на XVIII в. от неизвестен арменски художник. Тя е изпълнена в стила на традиционната арменска живопис и иконография, свързани с илюстрирането на старата арменска книжнина. Правят впечатление етническата типология на образите, многообразния растителен орнамент на фона, употребата на златен и сребърен варак. Друга ценна икона е „Света Богородица с Младенеца", творба на Никола от Одрин, изписана през 1838 г. Иконите в църквата от първата половина на XIX в. имат висока художествена стойност. Църквата има и камбанария, строена през 1850 г., възобновена в арменски стил в 1930 г. след земетресението от 1928 г. В двора на църквата са построени също през 1828 г. параклисът „Св. Тадей и Св. Партений" и параклисът „Св. Стефан".

През 1920-1922 г. стотици арменци били прокудени от родните си места в европейска Турция като последица от геноцида от 1915 г. Значителна група от тях дошла в България и се заселила в Пловдив. Пристигайки тук арменците донесли и изключително богатство – ценни църковни реликви. Към църквата „Сурп Кеворк" е устроена Крипта с единствена за България и Европа музейна сбирка, която съдържа тази древна и уникална църковна утвар (XVIII-XIX в.), спасена и донесена в железни сандъци от арменците-преселници[31]. Тук се пазят: специална мощехранилница с частица от Кръста Господен, извезана със сърма и украсена с бисери; други великолепни мощехранилници; потири с филигранна украса от скъпоценни метали; ръкописни библии и требници с метални обкови, изобразяващи евангелски сцени; богато декорирани настолни и нагръдни метални кръстове; изящно изработени, везани със златна и сребърта сърма, покривки и плащеници за целите на църковното богусложение и др. Вички тези великолепно изработени предмети, които имат богато религиозно съдържание, преставляват и изключителни образци на арменското ювелирно изкуство, на тъкаческото майсторство, на изобразителното изкуство, на обработването на метали, стъкло, скъпоценни камъни, на калиграфското изкустро и др. Те разкриват високите естетически критерии на поръчителите на тези ценности и изумителното художествено майсторство на техните изпълнители, плод на вековни традиции. Реликвите са донесени от арменските храмове в Родосто, Малгара, Чорлу и Одрин и така са били спасени от поругаване и унищожение.

В северната част на обширния двор на църквата „Сурп Кеворк" през 1834 г. било открито първото арменско училище в Пловдив. През 1854 г. е основано училище за момчета „Вартанац", а малко по-късно и училище за момичета „Варварян". През 50-те години на XIX в. в училището за момчета се обучавали 70 ученика[32]. Специфично явление в арменската грамотност до 70-те години на XIX в. в Пловдив е, че се говори и пише на турски с арменски букви, последица от традиционализма и затвореността на арменската етническа общност. Съществени промени настъпили след 1887 г., когато образовани и интелигентни представители на богати арменски фамилии положили усилия за заменянето на турския и арменския, с преобладаващи турски думи, с автентичния арменски език. Така за последните десетилетия на XIX в. се наблюдава значителен прогрес в образователното дело в арменското училище в града, който отговарял на изискванията на новото време[33]. През 1942 г. семейство Виктория и Крикор Тютюнджиян построили сградата, в която днес се помещава арменското училище в Пловдив на тяхно име, пряк наследник на училището от 1834 г. В приземния етаж на училищната сграда се помещава читалището „Красирац Йехпайрутюн"

(Книголюбиво братство), основано през 1883 г., което с богатата си колекция от книги съществува и до днес.

За периода XV-XVII в. Пловдив се очертал като едно от най-значителните производителни средища и търговски градове на Османската империя на Балканския полуостров, център на богата провинция, и то в близост до столицата Истамбул. Висока степен на развитие тук постигнали производството на ориз, овцевъдство и отглеждане на коне. Поради развитието на овцевъдството в района на Пловдив, той станал най-големият център за производство на вълнени тъкани и готови дрехи в тази област на Османската империя. Произвеждали се също кожи, памук, желязо, восък. Търговията с тези суровини и с добитък също била в значителни размери. Характерно за Пловдив е, че във всички манифактурни производства и търговията със суровините и готовата продукция, наред с българи и гърци, участвали и арменци [34]. Според регистър от 40-те години на XVII в. в Пловдив имало 23 турски махали (квартала), 5 български, 1 гръцка, 1 еврейска и 1 арменска. В арменската махала имало 51 домакинства[35]. За епохата на ранния период на османското владичество за отделните етнически общности в Пловдив – турци, българи, гърци, арменци, евреи, не са запазени подробни сведения. Данни се откриват предимно за края на XVIII и за XIX в. Населението запазило мултиетническия си характер, а неизменна част от него били арменците. Сведение от 1819 г. отбелязва, че населението на Пловдив се състои от следните народности, които представлявали и отделни религиозни общности: турци, православни християни (гърци и българи – бел. А. Данчева-Василева), арменци и евреи. От 45 хиляди жители 3000 били павликяни, евреи и арменци[36]. Така можем да предположим, че арменците били не по-малко от 1000 души. През XIX в. индустриалната номенклатура в града се обогатила с още много производства: на кожи, розово и сусамено масло, зеленчуци и плодове. Градът продължавал да бъде център на производство на ориз с огромни мащаби, зърнени храни, вино, коприна. Продължавало производството, и то в големи количества за нуждите на турската войска, на вълнени платове и готови дрехи. Оживена търговия се водила с всички тези суровини, както и с добитък[37]. В Пловдив съществувала много силна организация на производителите на вълнени платове. В нея участвали както българи и гърци, така и арменци[38]. Освен в производството на текстил, арменци участвали и в търговията с тази продукция. В първата половина на XIX в. в Пловдив продължавало да се произвежда огромно количество занаятчийска продукция. Към средата на XIX в. съществували около 50 вида занаяти, 600 работилници и манифактури. От тях 15-20 били работилници на арменските занаятчии – златари, железари, шивачи[39]. Огромното производство на суровини и готова продукция пловдивските търговци изнасяли в Австрия, Англия и Франция[40]. В тази търговия активно участвали и представители на богати арменски търговски фамилии от града. На западните пътешественици правило впечатление голямото умение на арменските търговци да предлагат и успешно да пласират стоката си на пловдивските пазари. В магазините и на пазарите в града, освен на гръцки и испано-еврейски, се говорило и на арменски. Този език се срещал често в Пловдив и в цялата провинция около града и се употребявал най-вече в търговията[41]. Пловдивските търговци се ползвали с покровителството на властите в Англия, Австрия и Франция. Франция давала поданичество и покровителствала гръцки и арменски търговци от Пловдив[42]. През целия XIX в. в Пловдив имало група много заможни арменци, които били земевладелци, търговци и „сарафи", т. е. занимавали се с банкерство и търговия със злато[43]. Те натрупали големи богатства, купували и построявали фамилни къщи и участвали в различни индустриални предприятия и в търговски сделки. В автентичното описание на пловдивдските квартали през първата половина на XIX в., „Паметник за пловдивското християнско население" от Константин Муравенов, се срещат сведения за множество къщи на арменци по западните и северните склонове на Небеттепе, най-вече около арменската църква „Сурп Кеворк". Споменати са имената на някои от собствениците им: къща на Бедроз и сина му Атамоглу Брооз; къща на акушерката Мариам; имоти на двамата богати братя Андон и Ованес Апелоглар; къща на Давид чорбаджи, къща на Степан чорбаджи, къща на Аведик сарафина. Спомената е къща на арменец копринар по професия[44]. Според сведение от 1851 г. населението на Пловдив наброявало 60 хиляди, от които 25 хиляди християни, 25 хиляди турци и останалите, т. е. 10 хиляди, били евреи, арменци и други[45]. Това дава основание да предположим, че арменците са били най-малко 3 хиляди. В цитирания по-горе труд с уникална информация са посочени повече от 50 къщи, собственост на пловдивски арменци, споменати поименно или анонимно. Те са на хълма Небеттепе в Арменския квартал около църквата „Сурп Кеворк". Отбелязани са също така и арменски къщи в равнинната част в подножието на Небеттепе в западна, северна и северозападна посока[46].

В старинната част на Пловдив – Трихълмието (Тримонциум) през Античността и Средновековието се издигала крепостта на вътрешния град на Филипопол. Там били императорските резиденции, дворците на наместниците на владетелите, в чиито територии попадал през столетията Пловдив, били седалищата на стратезите, домовете на административните и военни управители на града и неговата област. В края на XVIII и през XIX в. там се заселили заможни пловдивски граждани. Значително присъствие сред тях имали и арменците. Те били богати земевладелци, арендатори, търговци, банкери – представители на част от елита на града. Като участници във всички сфери на стопанския живот и търговията, някои от тях успели да натрупат значителни капитали за времето си и станали едни от най-богатите пловдивчани. Представителите на тази прослойка започнали да изграждат големи и с богата архитектура домове в тази най-престижна част на Пловдив – Трихълмието и в близост до църквата „Сурп Кеворк". Знае се със сигурност за 15 къщи, запазени от XVII в. до втората половина на XX в., 9 от които са строени по поръчка на богати арменци и 6, които са придобити от арменци чрез покупка[47]. Тези къщи са на два етажа, имат симетричен архитектурен план и разгърната площ над 250 кв. м. Както на първия, така и на втория етаж те имат просторен салон, от който се влиза обикновено в две или четири симетрично разположени стаи. За някои от тях са запазени спомени: къща на Степан Кьолеян от началото на XVIII в. с надпис, датиращ от 1731 г.; имала е декоративна флорална цветна украса и дървени тавани, украсени също с цветни рисунки[48]; къща на Агоп Папазян, строена през 1860-1862 г., по чиито вътрешни стени била изписана великолепна декоративна украса, таваните ѝ били дървени, украсени с резба, а върху външните стени били изрисувани пиластри и цветни гирлянди в светлокафяви, жълти и сини тонове[49]; къща на Киркор Топрабаян от началото на XIX в. която имала орнаментална цветна украса по външните и вътрешните стени (регионален паметник на културата)[50].

Истински архитектурни забележителности, запазени и до днес, са още шест къщи, които имат декорация

с висока художествена стойност и са паметници на културата от национално значение (едната от тях е напълно раставрирана в автентичния ѝ вид). Те принадлежат съответно на фамилиите: Хиндлиян, Месробович, Степанян, Гидиков, Стамболян, Нишанян и са запазени в автентичен вид и до днес.

Степан Мануг Хиндлиян е арменски гражданин на Пловдив; богат търговец и земевладелец на полски имоти и собственик на воденица, живял в края на XVIII в. и през първата половина на XIX в. Неговият род произхождал от някогашна Персийска Армения. Той е основоположник на един от най-богатите арменски родове в града. Търговската му дейност е достигала до Индия и поради това е назован Хиндлиян. През 1834/5 г. построил близо до арменската църква една от най-красивите и характерни за епохата арменски къщи със симетричен архитектурен план. Тя има изключително красива и ненадмината художествено-декоративна украса. Всички стаи са с богато декорирани ниши, т. нар. алафранги, в които са изписани пейзажи от Санкт Петербург, Стокхолм, Лисабон, Атина, Венеция, Александрия и Принцовите острови. Към някои от тези картини са изписани надписи, които идентифицират изобразените обекти[51]. Стаите са с резбовани тавани, а някои от тях са декорирани с изключително красиво нарисувани цветя. Къщата притежава и най-модерна за времено си баня с мраморен под и купол, с хипокауст и течаща топла и студена вода. На втория етаж в просторния салон е изграден фонтан, от който е бликала розова вода за ароматизиране на въздуха. Къщата и днес възхищава с богато обзаведените си стаи, гостни и спални. Отделно има пристройка със сервизни помещения и стаи за прислугата[52].

Ованес Степанян, богат плавдивски арменец, придобил къщата си, построена в края на XVIII и началото на XIX в. По план тя е несиметрична на два етажа. На фасадата към улицата има два еркера, а над тях тераса с метален парапет. Стаите имат дървени врати с богата украса на таблите, а таваните на стаите, също от дърво, са оригинално композирани[53].

Верен Стамболян, богат арменски пловдивски гражданин, придобил красива и просторна къща в арменския квартал в Пловдив на югоизточния склон на Джамбазтепе. Тя е внушителна по размери симетрична двуетажна сграда, построена през 60-те години на XIX в. В миналото била с богато изписана фасада, с вътрешна декорация и резбовани тавани[54].

Артин Гидиков (1813-1896) е друг богат търговец и банкер, пловдивски арменец, зет на Степан Хиндлиян. Произхождал от гр. Кишенев, Бесарабия. Ползвал се с голям авторитет пред своите съграждани и турските власти. Неговата къща е построена през 1855-1860 г. по поръчка на Степан Хиндлиян. Двуетажна е с дърворезбовани тавани. По време на Априлското въстание от 1876 г., върхът на националноосвободителното движение на българите против турското владичество, Артин Гидиков спасил живота на 52-ма осъдени на смърт революционери от Пловдив и околността му. Така той влязъл заслужено със светла памет в спомените не само на пловдивските граждани, но и в българската национална история. Станислав Доспевски (1823-1878), виден възрожденски художник, творил през тази епоха в Пловдив, изрисувал забележителен по своята художествена стойност портрет на Артин Гидиков. Днес една от улиците на Старинен Пловдив носи името Артин Гидиков.

Филибос Нишанян, пловдивски арменец, доброволец в Арменската рота по време на Балканската война 1912/1913 г. Къщата е построена през 1846-1848 г. и по-късно е закупена от Филибос Нишанян, чийто род е от Малгара, Източна Тракия. Тя е двуетажна, като горната средна част е издадена напред и се крепи върху четири обли дъбови колони, стъпили върху мраморни основи и завършващи с дървени капители[55].

Киркор и Степан Месробович[56], синове на богатия пловдивски земевладелец и търговец Месроб Гарабед. Били едри собственици на земи и градски имоти, търговци и банкери. Къщата-близнак, симетрична двуетажна сграда, е построена през 1845-1846 г. Има салон на втория етаж с дървени тавани с красиви орнаменти и овални розети; по стените на стаите има ниши с красива декоративна украса. През 1977 г. къщата била опожарена, но след това реставрирана изцало в нейния автентичен вид[57].

Началото на присъствието на арменците в Пловдив е поставено още в средата на VIII в. От тогава до днес те винаги са били част от пловдивските граждани. Съдбата на това население е разнолика и изпълнена повече с тревожни и трудни моменти, в които те с цената на нелеки изпитания пазели своята християнска вяра и народностна идентичност – история, култура, обичаи, изкуство. Независимо от трудностите, благодарение на трудолюбието и духовните си ценности, част от пловдивските арменци се радвали на просперитет и признание. Като носители на специфична и запазена през вековете ментална и материална култура, те са обогатявали и обогатяват духовния живот в града. В огромното си мнозинство те не позволили на господстващата власт да посегне на вярата им и така да заличи техните национални корени – корените на един силен и достоен народ. Не е имало противоречия между българи и арменци както през годините на османското владичество, така и след Освобождението на България от турска власт и до днес. Многонационалният облик на Пловдив през вековете, в който се вписва и арменската общност, е истински премер за съществуването на жителите на този град в миналото и настоящето в мир и разбирателство под мотото: One world, many cultures.

Цитирана литература и бележки

[1] Историята на арменската колония в Пловдив през Средновековието е обект на няколко авторови изследвания, по-важните от които са: Данчева-Василева, А. Етнически състав на населението и демографски промени във Филипопол (IV-XIV в.). // *Исторически преглед*, 1994-1995, N 4, 3-23; Третият кръстоносен поход в Тракия и съдбата на Пловдив през 1189-1190 г. // Родина, януари, юни, 1997, N 1-2, 45-63; Арменското присъствие в Пловдив през Средновековието (VIII-XIII в.). // *Исторически преглед*, 1999, **N 5-6, 119-134; Пловдив** през Средновековието – IV-XIV в. – София : Академично издателство „Проф. Марин Дринов", 2009, p. 371-394; **Dančeva-Vassileva**, A. La Commune des Pauliciens à Plovdiv pendant le Moyen Age. // *BHR*, 2001, N 1-2, p. 27-51.

[2] **Theophanis Chronographia**. Ed. C. de Boor. – Lipsiae, 1883, vol. I, p. 422, 429.

[3] Ibidem, p. 422.

[4] **Anne Comnène**, Alexiade. Texte établi et traduit par B. Leib. – Paris, 1937, t. III. XIV. 8, p. 179.

[5] Юзбашян, К. А. Армянские государства эпохи Багратидов и Византия IX-XI вв. – Москва, 1988, с. 256.

[6] **Nicetae Choniatae** Orationes et Epistulae. Rec. J. A. van Dieten. Berolini et Novi Eboraci, 1972, (= CFHB, III), p. 192; **Марр**, Н. Аркаун, монгольское название христиан в связи с вопросом об армянах-халкедонитах (Оттиск из XII тома, N 1 и 2, 1905, Византийского

временника), 1-68**; Юзбашян**, К. А. Армянские государства, с. 261-267; Бартикян, Р. М. Роль игумена филипопольского армянского монастыря Йоанна Атмана в армяно-византийских переговорах при католикосе Нерсесе IV Благодатном (1166-1173). // Вестник общественных наук АН АССР. – Ереван, 1984, N 2, с. 78-88;

[7] **Anne Comnène**, Alexiade, t. I, II. 4, p. 73; **Gautier**, P. Le Typikon du sébaste Grégoire Pakourianos. // *Revue des Études Byzantines*, 42, 1984, p. 20-21; Мapp, Н. Аркаун, с. 17; Арутюнова-Фиданян, В. Армяно-византийская контактная зона (X-XI вв.). Результаты взаимодействия культур. – Москва, 1994, 68-73.

[8] **Каждан**, А. Армяне в составе господствующего класа Византийской империи в XI-XII вв. – Ереван, 1975, с. 134; **Бартикян**, Р. М. Роль игумена, с. 79-80, 81.

[9] **Бартикян**, Р. М. Роль игумена, с. 79-80.

[10] **Ioannis Scylitza***e* Synopsis Historiarum. Rec. I. Thurn. Berolini et Novi Eboraci, 1973 (= CFHB, Series Berolinensis, V), p. 342-343.

[11] Ibidem. p. 345.

[12] **Jordanov**, I. Sceau et inscription de Grégoire Kourkouas, duc de Philippopolis. // *Etudes Balkaniques*, 19, 1983, 1, p. 103-107.

[13] **Nicetae Choniatae** Historia. Rec. J.-A. van Dieten. Berolini et Novi Eboraci, 1975 (= CFHB, XI,), p. 627.

[14] **Gautier**, P. Michel Italikos. Lettres et discours. // *Archives de l'Orient Chrétien*, 14. Paris, 1972, N 45, p. 296-301.

[15] **Hecht**, W. Byzanz und die Armenier nach dem Tode Kaiser Manuele I (1180-1196). // *Byzantion*, 37, 1967. Bruxelles (1968), S. 68.

[16] **Chronique** de Royaume de la Petite Arménie par le connétable Sëmpad. // *Recueil* des Historiens des Croisades. Documents arméniens. I, 1869, p. 634.

[17] **Бартикян**, Р. М. К истории взаимоотношений между Византией и Киликийским Армянским государством в конце XII в. // Византийский временник, XVII, 1960, с. 55.

[18] **Hecht**, W. Byzanz und die Armenier, S. 66-69.

[19] **Nicetae Choniatae** Orationes et Epistulae, p. 185, 192.

[20] **Nicetae Choniatae** Historia, p. 409.

[21] **Каланкатуаци**, Мовсес. История Алуанк. Перевод с древнеармянского, предисловие и комментарий С. Ш. Самбатяна. – Ереван, 1984, с. 161-162; Гандзакеци, Киракос. История Армении. Перевод с армянского, предисловие и комментарий Л. А. Ханларян. – Москва, 1976, с. 46, 74-75, 85-86, 116; Chronique de Royaume de la Petite Arménie, p. 634.

[22] **Гилигян**, А. Страници из историята на арменската колония в Пловдив и нейната църква „Сурп Кеворк" (Св. Георги) (1675-1828-1998 г.). – Пловдив : АДГ, 2002, с.11.

[23] Ibidem.

[24] **Орманджиян**, А. Арменски пътеписи за Балканите XVII-XIX в. (= Чужди пътеписи за Балканите. Том 5). – София, Изд. Наука и изкуство, 1984, с. 185.

[25] **Хошикян**, В. Арменската колония на Малгара (1610-1922). – Пловдив, 1943, с. 16; Гилигян, А. Страници, с. 12.

[26] **Гилигян**, А. Страници, с. 13-14.

[27] Ibidem, 16-17.

[28] **Пандурски**, В. Ив. Поглед върху строежа и разукрасата на пловдивските старинни храмове. По случай 125-годишнината на църквата „Св. св. Константин и Елена" и „Св. Неделя" (1932-1957). // Духовна култура, год. 38, септември – октомври, 1958, N 9-10, с. 29-30.

[29] Ex **Odonis de Deogilo** Liber de via sancti sepulchri. // *Monumenta* Germaniae Historica Scriptores, XXVI, 1879, p. 64-65.

[30] **Данчева-Василева**, А. Локализиране на Латинския квартал в Пловдив през Средновековието. // Исторически преглед, 1998, N 5-6, с. 163-169.

[31] **Гилигян**, А. Страници, с. 18-22.

[32] Изказвам голяма благодарност на д-р Ахавни Кеворкян, директор на Арменския културно-информационен център в Пловдив, за предоставената ми възможност да видя уникалната музейна експозиция в църквата „Сурп Кеворк" и да чуя вдъхновената й беседа за великолепните и изключително ценни реликви, запазени в нея. Срещата ни се състоя през 2018 г., но поради ред обстоятелства публикувам този материал сега в памет на колегата и приятел –историка, краеведа, библиографа и музейния експерт проф. Милен Куманов.

[33] **Генчев**, Н. Възрожденският Пловдив. – Пловдив : Изд. Христо Г. Данов, 1981, с. 389.

[34] **Митева**, И. Образование и грамотност на пловдивските арменци – трудната раздяла с традицията. // Българското образование – национални ориентири и европейски измерения. Международна научна конференция. Сборник с доклади. – Габрово, 2008, с. 100-105; Училището на пловдивските арменци. Международна научна конференция „Музеи и училищна история", 25-26 октомври 2018 г. – Габрово, 2018, 104-111.

[35] **Генчев**, Н. Възрожденският Пловдив, с. 23-30.

[36] Ibidem, p. 22.

[37] Ibidem, p. 63.

[38] Ibidem, p. 36-51.

[39] Ibidem, p. 51-52.

[40] Ibidem, p. 51-52.

[41] Ibidem, p. 54-58.

[42] Ibidem, p. 59, 65.

[43] Ibidem, p. 100.

[44] **Запрянова**, С. Архивът на Месробович – извор за икономиката на Пловдив през XIX век. // Известия на музеите от Южна България, т. X, 1983, с. 139-143.

[45] **Моравенов**, К. Паметник на пловдивското християнско население в града и за общите заведения по произносно предание. Подарена на българското читалище в Цариград, 1869. – Пловдив : Издателство „Христо Г. Данов", 1984, с. 51, 63, 92, 156, 158.

[46] **Генчев**, Н. Възрожденският Пловдив, с. 65.

[47] **Моравенов**, К. Паметник на пловдивското християнско население, с. 51, 55, 63, 65, 67, 91, 121, 155-158, 161.

[48] **Гилигян**, А. Арменски къщи приз епохата на Възраждането в Пловдив (XVIII-XIX в.). // Годишник на Регионален исторически музей – Пловдив, книга пета, 2008, с. 118-126.

[49] **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 118-119.

[50] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща през епохата на Възраждането. – София, 1960, с. 111-112; Гилигян, А. Арменски къщи, с. 120-121.

[51] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 106-107; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 119-120.

[52] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 154-158; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 122-123.

[53] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 154-158; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 121-123.

[54] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 107-111; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 120.

[55] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 197-203; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 124.

[56] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 230; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 124.

[57] **Запрянова**, С. Архивът на Месробович, с. 139-143.

[58] **Пеев**, Хр. Пловдивската къща..., с. 158-162; **Гилигян**, А. Арменски къщи, с. 123.

IV – 16 арменска общност – Пловдив – арменска църква „Сурп Кеворк"– Средновековие – Възраждане – България (изследване)

IV – 16 армянское сообщество – Пловдив – армянская церковь „Сурп Кеворк"– средние века – Болгария – Болгарское возрождение (исследование)

IV – 16 Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv – Bulgaria – Middle Ages – Renaissance (study)

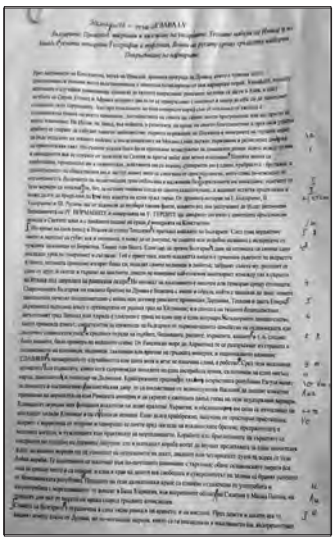
ПРОИЗХОД НА БЪЛГАРИТЕ

Антон Даскалов

Откъс от глава LV на Т. 3.
на труда на Едуард Гибън
„Залез и упадък на Римската империя" с прев. –
авт. на *наст. публ.*

Гибън, Едуард. Залез и упадък на Римската империя : Т. 1-4. – София : ЛИК, 1999-2003.
Т. 1 . / Състав., прев. **Владимир Свинтила**. – 1999. – 664 с.
ISBN 954-607-190-0
Т. 2. / Състав, прев. **Владимир Свинтила**. – 2000 [деп. 2002]. – 558 с.
ISBN 954-607-314-8
Т. 3. / Прев. **Антон Даскалов**. – 2003 [(София: Скала)]. – 744 с.;
ISBN 954-607-616-3
Т. 4. / Прев. **Антон Даскалов**. – 2003 [(София : Скала)]. – 668 с.
ISBN 954-607-618-X

Срв.: с цитирането в ориг.[1] текст на този превод, направено в дипл. изследв. на Милен Куманов[2], *публ. в наст. изд.* – с. 147 и 164, бел. 172.

През царуването на Константин, внука на Ираклий, древната преграда на Дунава, която е толкова често преодолявана и толкова често възстановявана, е пометена безвъзвратно от нов варварски порой.

Халифите, техните непознати и случайни помощници, спомагат за тяхното напредване: римските легиони са заети в Азия, и след загубата на Сирия, Египет и Африка цезарите два пъти се принуждават с опасност и позор за себе си да защитават столицата си от сарацините. Ако при описанието на този интересен народ съм се отклонил от тясната и първоначална нишка на моето начинание, достойнствата на темата ще скрият моето прегрешение или ще просят за моето извинение.

На Изток, на Запад, във войната, в религията, по време на своето благоденствие и през своя упадък арабите се стараят да събудят нашето любопитство: първото поражение на Църквата и империята на гърците може да бъде отдадено на техните войски; и последователите на Мохамед още държат държавния и религиозен скиптър на ориенталския свят.

Но същите усилия биха били прахосани незаслужено за дивашките рояци, които между седми и дванадесети век се спускат от полетата на Скития за кратък набег или вечно изселване.[1] Техните имена са необичайни, произходът им е съмнителен, действията им са неясни, суеверието им е сляпо, храбростта – брутална, а еднообразието на обществения им и частен живот нито се смекчава от простодушието, нито става по-изискано от изтънчеността. Величието на византийския трон отблъсква и надживява безпорядъчните им нападения; повечето от тези варвари са изчезнали, без да оставят някаква следа от своето

съществуване, а жалкият остатък продължава и може дълго да продължи под властта на един чужд тиран.

От древната история на I. Българите, II. Унгарците и III. Русите ще се задоволя да подбера такива факти, каквито все пак заслужават да бъдат запомнени. Запасванията на IV. НОРМАНИТЕ и монархията на V. ТУРЦИТЕ ще завършат логично с паметните кръстоносни походи в Светите земи и с двойното падане на града и империята на Константин.

По време на своя поход в Италия остготът Теодорих[2] е прегазил войските на българите. След това поражение името и народът са губят век и половина, и може да се допусне, че същото или подобно название е възкресено от чуждите заселници от Бористен, Танаис или Волга. Един цар на древна България[3] дава на петимата си синове един последен урок по умереност и съгласие. Той е приет така, както младостта винаги е приемала съветите на възрастта и опита: петимата принцове изгарят баща си; поделят своите поданици и добитък; забравят съвета му; разделят се един от друг; и скитат в търсене на щастието, докато не намираме най-големия авантюрист измежду тях в сърцето на Италия под закрилата на равенския екзарх.[4] Но потокът на изселването е насочен или прокаран срещу столицата.

Съвременната България по южните брегове на Дунава е белязана с името и образа, който е запазила до днес: новите завоеватели печелят последователно с война или договор римските провинции Дардания, Тесалия и двата Епира[5]; църковната върховна власт е прехвърлена от родния град на Юстиниан; и в епохата на тяхното благоденствие затънтеният град Лихнид или Ахрида е удостоен с трона на един цар и един патриарх.[6] Безспорното доказателство, което привежда езикът, свидетелства за произхода на българите от първоначалното семейство на склавонската или по-точно славянската раса[7]; и сродните отреди на сърбите, бошняците, расците, хърватите, власите[8] и т. н. следват било знамето, било примера на водещото племе.

От Евксинско море до Адриатика те се разпръскват из страната в положението на пленници, поданици, съюзници или врагове на гръцката империя; и националното название СЛАВЯНИ[9] е низвергнато от случайността или злата воля и вече не означава слава, а робство.[10] Сред тези заселници кроватите[11] или хърватите, които сега съпровождат походите на една австрийска армия, са потомци на един могъщ народ, завоевател и господар на Далмация. Крайбрежните градове и от тях неврътната република Рагуза молят за помощта и наставленията на византийския двор: те са посъветвани от великодушния Василий да запазят известно признание на верността си към Римската империя и да укротят с ежегоден данък гнева на тези неудържими варвари. Единадесет жупани или феодални владетели си делят кралство Хърватия; и обединените им сили се изчисляват на шестдесет хиляди Конници и на сто хиляди пешаци. Едно дълго крайбрежие, насечено от просторни пристанища, покрито с върволица от острови и намиращо се почти пред погледа на италианските брегове, предразполага и местните жители, и чужденците към практиката на мореплаването.

Корабите или бригантините на хърватите са построени по подобие на древните либурни: сто и осемдесет кораба могат да внушат представата за един значителея флот; но нашите моряци ще се усмихнат на отпускането на десет, двадесет или четиридесет души за всеки от тези бойни кораби. Те постепенно се насочват към по-почтеното занимание с търговия; обаче склавонските пирати все още се срещат често и са опасни; и едва в края на десети век свободата и суверенитетът на залива се бранят успешно от Венецианската република.[12] Предците на тези далматински крале са еднакво отдалечени от употребата и злоупотребата с мореплаването: те живеят в Бяла Хърватия, във вътрешните области на Силезия и Малка Полша, на тридесет дни път от морето на мрака според гръцките изчисления.

Славата на българите[13] е ограничена в една тясна рамка и на времето, и на мястото.

През девети и десети век те владеят земите южно от Дунава, но по-могъщите народи, които са ги последвали в изселването им, възпрепятстват всяко завръщане на север и всяко напредване на запад. Обаче в неясния списък на техните подвизи те могат да се похвалят с една чест, която до този момент е била присвоена от готите – че са убили в бой един от приемниците на Август и Константин. Император Никифор е загубил славата си във войната с арабите, но той губи живота си във войната със славяните.

В началото на похода той настъпва смело и успешно в центъра на България и изгаря царския двор, който вероятно не е нищо повече от една дървена сграда и село.

Но докато той търси плячка и отказва всички предложения за мир, враговете му събират смелостта и войските ; си и в проходите, през които трябва да се проведе отстъплението, са издигнати непреодолими прегради и трепереящият Никифор е чут да извиква: „Уви, уви! Не можем да се надяваме, че ще избягаме, ако не ни израснат птичи крила". Два дни той чака съдбата си в бездействието на отчаянието, но на утрото на третия българите нападат изневиделица лагера и римският владетел и висшите служители на империята са убити в шатрите си. На тялото на Валент са му били спестени оскърбленията, но главата на Никифор е изложена на показ на едно копие, а неговият обкован със злато череп често се пълни по време на празнуванията на победата. Гърците оплакват позора на трона, но признават, че алчността и жестокостта са справедливо наказани.

Тази дивашка чаша е дълбоко пропита с нравите в ситската пустош, но те се смекчават преди края на същото столетие от мирните отношения с гърците, от владеенето на един културен регион и от въвеждането на християнския култ. Благородниците от България получават образованието си в школите и двореца в Константинопол и Симеон,[14] един младеж с царско потекло, е обучен на риториката на Демостен и на логиката на Аристотел. Той се отказва от професията на монах заради тази на цар и воин и през неговото повече от четиридесетгодишно царуване България се нарежда сред цивилизованите държави на земята. Гърците, които той напада неведнъж, извличат слаба утеха от това, че си позволяват да отправят обвинения във вероломство и кощунство. Те купуват помощта на езичниците турци, но Симеон в една втора битка компенсира загубата на първата по време, когато се смята за победа да се изплъзнеш от войските на този страшен народ.

Сърбите търпят поражение, падат в плен и са разпръснати; и тези, които посещават страната преди възстановяването ѝ, откриват не повече от петдесет скитника без жени или деца, които изтръгват от лова несигурни средства за съществуване. Гърците са победени на класическа земя, на брегoвете на Ахелой: техният рог е строшен от силата на варварския Херкулес.[15] Той обсажда Константинопол и в лична среща с императора Симеон налага мирните условия. Те се срещат при най-строги мерки за сигурност: царската галера е изтеглена близо до една изкуствена и добре укрепена платформа и всликолсписто на българина се съревновава с величието на пурпурната мантия. „Християнин ли си?" пита кроткият Роман. „Твой дълг е да се въздържаш от проливането на кръвта на твоите християнски събратя. Жаждата за богатства ли те отклони от даровете на мира? Прибери меча си, отвори ръката си и ще задоволя и най-прекомерните ти желания."

Помирението е скрепено с брачен съюз; свободата на търговията е дадена или възстановена; първи почести в двора са осигурени за приятелите от България, те ги издигат над посланиците на враговете иди чужденците;[16] а нейните владетели са удостоени с висшата и завидна титла василевс или император. Но това приятелство скоро е развалено: след смъртта на Симеон народите пак грабват оръжието, немощните му приемници се разделят и изтребват и в началото на единадесети век вторият Василий, който е роден в пурпур, заслужава прозвището завоевател на българите. Алчността му се засища донякъде от едно съкровище от четиристотин хиляди лири стерлинги (десет хиляди фунта злато), които той намира в двореца в Лихнид. Неговата жестокост отмъщава хладнокръвно и изтънчено на петнадесет хиляди пленници, които са виновни за това, че са защитавали родината си. Те са лишени от зрение, но на един от всеки сто е оставено едно око, за да може да заведе при царя сляпата си центурия.

Говори се, че царят им издъхнал от скръб и ужас; този ужасяващ пример вдъхва страх на народа; българите са прогонени от своите селища и натикани в една тясна провинция; оцелелите предводители оставят на децата си съвета да запазят търпение и задължението да отмъстят.

Бележки[1]

[1] Всички откъси от византийската история, които се отнасят до варварите, са събрани, подредени систематично и преписани в превод на латински от трудолюбивия John Gotthelf Stritter в неговите „Memoriae Populorum, ad Danubium, Pontum Euxinum, Paludem Maeotidem, Caucasum, Mare Caspium, et inde magts ad Septemtriones incolentium", Petropoli, 1771-1779; в четири или шест тома, ин кварто. Но стилът не повишава цената на тези сурови материали.

[2] Hist. vol. V. p. 8.

[3] Theophanes, p. 296-299 [tom. i. p. 544-550, ed. Bonn]; Anastasius, p. 113; Nicephoros, C. P. p.. 22, 23. Theophanes разполага старата България на брегoвете на Итил или Волга; но той се лишава от всяко географско доверие, вливайки тази река в Евксинско море.

[4] Paulus Diaconus, de Gestis Langobard. 1. v. c. 29, p. 881, 882. Очевидните различия между лангобардския историк и гореспоменатите гърци са съгласувани с лекота от Camillo Pellegrino (de Ducatu Beneventano, dissert, vii в Scriptores Rerum Ital. tom. v. p. 186, 187) и от Beretti (Chorograph. Italiae medii Aevi, p. 273, etc.). Тези български колонисти се заселват в един пуст район на Самниум и научават латински, без да забравят родния си език.

[5] Тези провинции на гръцкия език и империя са предадени на българското царство в спора за църковната юрисдикция между патриарсите на Рим и Константинопол (Baronius, Annal. Eccles. A. D. 869, N 75).

[6] Cedrenus (p. 713 [tom. ii. p. 468, ed. Bonn]) описва ясно местоположението и привилегиите на Лихнид или Ахрида (Охрид), получени от царя. Преместването на един архиепископ или патриарх от Юстианея прима в Лихнид и накрая в Търново създава известно объркване в представите или езика на гърците (Nicephorus Gregoras, I. ii. c. 2, p. 14, 15 [tom. i. p. 27, ed. Bonn]; Thomassin, Discipline de l'Eglise, tom. i. 1. i. c. 19, 23); а един французин (D'Anville) е по-прецизен познавач на географията на собствената им страна (Hist. de l'Academie des Inscriptions, tom. xxxi.).

[7] Chalcocondyles, един компетентен съдия, твърди, че езиците на далматинците, бошняците, сърбите, българите, поляците (de Rebus Turcicis, 1. x. p. 283 [ed. Par.; p. 530, ed. Bonn]), а и другаде, че и на чехите (1. ii. p. 38 [p. 73, ed. Bonn]) са еднакви. Същият автор е обърнал внимание на различния говор на унгарците.

[Твърдението на Гибън, че българите са славяни по произход, е и неправилно, и противоречи на собственото му изявление в глава xlii., където той отъждествява правилно българите с хуните, както вече е указано от Zeuss, който е доказал, че те следователно спадат към тюркската, а не към славянската раса. През шести век няколко племена на българите са подчинени на аварите, но през 634 г. Кубрат, един приятел на ромеите, отхвърля ярема на аварите. Няколко години по-късно (670 г.) българите се проявяват като врагове на ромеите и за голям ужас на Константинопол пресичат Дунава и обединявайки се със славянските жители, основават българското царство между Дунав и Хемус. Името на завоевателите още продължава да съществува, но техният език отдавна е изместен от този на славяните. Една част от българите остават по своите по-ранни домове на изток; и Теофан в един откъс, цитиран от Гибън, правилно помества Стара България край Итил или Атал, или Волга, като първото название е името на тази река на татарски език, докато второто вероятно произлиза от българите. Българското царство на Волга е наричано от руските историци Велика или Черна България, а дунавска България често носи името Малка или Бяла България. Велика България се простира от мястото на сливането на Кама и Волга до брегoвете на Евксинско и Каспийско море. Развалините на нейния главен град Болгари са открити в провинция Казан на брегoвете на Дунава (редакторът вероятно има предвид Волга (бел. прев.). През десети век българите стават мохамедани и се опитват да обърнат цар Владимир в Русия с неговия народ в религията на пророка. Българите често са посещавани с търговска цел от арабите и продължават да бъдат могъщ народ до разгромяването им от нахлулите монголи. Вж. Zeuss, Die Deutschen und die Nachbarstamme. Бел. амер. ред.]

[8] Вж. труда на John Christopher de Jordan, de Originibus Sclavicis, Vindobonae, 1745, в четири части или два тома ин фолио. Неговите сборници и изследвания са от полза за изясняването на древната история на Бохемия и съседните страни; но неговият замисъл е ограничен, стилът му е варварски, критиката – повърхностна, а придворният съветник не е освободен от предразсъдъците на един чех.

[Гибън погрешно твърди, че власите имат славянски произход, те не са и сродни на сърбите, бошняците и другите славянски племена. Те са романски народ от илирийски произход, който говори език, произлязъл от латинския, подобно на френския, италианския и испанския. Те все още се наричат румунийе-румъни. – Бел. амер. ред.]

[9] Jordan се съгласява с добре известния и вероятен произход от слава, дума с позната употреба в различните диалекти и части на речта и която оформя края на най-известните имена (de Originibus Sclavicis, pars. i. p. 40, pars. iv. p. 101, 102).

[10] Това превръщане на едно национално в едно нарицателно име явно е станало през осми век в Източна Франция, където владетелите и епископите имат много склавонски пленници, не от чешката (възкликва Jordan), а от сръбската раса. От този момент думата се разпространява навсякъде за всеобща употреба в съвременните езици и дори в съчиненията на последните византийци (вж Greek and Latin Glossaries на Ducange). Смесването на (ДУМА НА ГРЪЦКИ ЕЗИК) или сърби с латинското Servi (роби) е още по-сполучливо и познато (Constant. Рофуг. de Administrando Imperio, c. 32, p. 99 [tom. iii. p. 152, ed. Bonn]).

[11] Император Константин Багренородни, най-точният историк, когато пише за своето време, и съчинителят на най-големи измислици за предходните епохи, описва славяните от Далмация ([de Admin. Imp.] c. 29-36).

[12] Вж. анонимната хроника от единадесети век, приписана на John Sagominus (p. 94-102), и тази, съчинена през четиринадесети век от дожа Andrew Dandolo (Script. Rerum Ital. tom. xii. p. 227-230) – двата най-стари документа за историята на Венеция.

[13] Сведения за първото царство на българите могат да бъдат намерени с точните дати в аналите на Cedrenus и Zonaras. Византийските материали са събрани от Stritter (Memoriae Populorum, tom. ii. pars. ii. p. 441-647); a Ducange (Fam. Byzant. p. 305-318) подрежда и натъкмява поредицата от техните царе.

[14] Simeonem semi-Graecum aiebant, eo quod a pueritia Byzantii Demosthenis rhetoricam et Aristotelis syllogismos didicerat (Наричаха Симеон полугрък поради това, че от детство беше изучавал в Константинопол риториката на Демостен и силогизмите на Аристотел) Liutprand, 1. iii. c. 8. Той казва на друго място Simeon, fortis bellator, Bulgariae [Bulgaris] praeerat; Christianus, sed vicinis Graecis valde inimicus (Симеон, смел воин, стоеше начело на България [на българите]; християнин, но твърде голям враг на съседите гърци) (1. i. c. 2).

[15] Rigidum fera dextera cornu
Dum tenet infregit, truncaque a fronte revelit.

(... Прекършва ми якия рог, задържал го
с немилостива десница, и челото той загрозява.

Прев. Георги Батаклиев, Овидий, Метаморфози, стр. 179, 1981, „Народна култура").

Овидий (Метаморфози, ix, 87-88) е обрисувал смело боя между речния бог и героя – между местния жител и чужденеца.

[Мястото, където гърците са сразени от сърбите (!), не се намира на бреговете на Ахелой в Гърция, а на едно място със същото име в България. Finlay в своята Byzantine Empire казва; „Името Ахелой явно е подмамило Гибън в необикновен лабиринт от грешки. " – Бел. амер. ред.]

[16] Посланикът на Отон е предизвикан от гръцките извинения да заяви: cum Christophori filiam Petrus Bulgarorum Vasileus conjugem duceret, Symphona, id est consonantia, scripto juramento firmata sunt, ut omnium gentium Apostolis, id est nunciis, penes nos Bulgarorum Apostoli praeponantur, honorentur, diligantur (След като василевсът на българите Петър се ожени за дъщерята на Христофор, Симфоната, тоест съгласието беше осигурено с писмен договор апостолите, тоест пратениците на българите у нас, да бъдат почитани, уважавани и поставяни на по-предни места в сравнение с апостолите на всички други народи) (Liutprand in Legatione, p. 482). Вж. Церемониалът на Константин Багренородни, tom. i. p. 82 [p. 139, ed. Bonn], tom. ii. p. 429, 430, 435, 444, 446, 447 [tom. 1. p. 740-743, 749-752, 767, sqq., ed. Bonn] с обяснителните бележки на Reiske.

[Преди Симеон българските владетели се задоволяват с титлата „княз". Симеон пръв приема титлата цар (от цесар – Цезар). Може да се напомни, че Тервел е провъзгласен за кесар от Юстиниан II. Българското архиепископство е издигнато в сан патриаршия. Седалището на Симеон е Велики Преслав. – Бел. амер. ред.]

Бележки[2]

[1] **Gibbon**, E. The History of the Decline and Fall of the Roman Empire. – London, 1898 ; Appendix N 9, p. 546-548.

[2] **Куманов**, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К.

Илюстрация

Страница от коректурата на подготвяния за наст. публ. превод по цит. изд.

IV – 17 българи – произход (превод – изследване)

IV – 17 болгары – происхождение (перевод – исследование)

IV – 17 Bulgarians – the origin (translation – study)

КЪМ РАННАТА БИОГРАФИЯ НА БОТЬО ПЕТКОВ

Николай Жечев

Както за мнозина възрожденски дейци, така и в биографията на бележития учител, публицист и общественик даскал Ботьо Петков (1815-1869), баща на великия поет и легендарен национален герой Христо Ботйов, съществуват недоизяснени моменти. Такъв един епизод от неговия житейски път е заминаването му на учение в Одеса и завръщането му от там – в кои точно години е станало това; кой е поел издръжката му по време на учението му в Одеса и какви са били условията, които той е поел към спонсорите на учението му? По току-що изброените въпроси в досегашната литература, както ще видим по-долу, съществуват различни мнения и предположения. Тези противоречия и неточности се дължат от една страна на липсата на достатъчно сигурни източници по въпроса, а от друга страна на непознаването или несъобразяването на някои от авторите с обнародвани отдавна важни документални свидетелства, които дават убедително решение на част от поставените по-горе недоизяснени моменти от ранната биография на Ботьо Петков.

Имам предвид, че още в края на XIX и началните години на XX в., т.е. преди повече от 120 години, в български научни издания, са публикувани, наред с други документи от възрожденската епоха, и два съществени документа, имащи пряко отношение към занимаващата ни тема, а именно: през 1894 г. проф. Ив. Шишманов в студията си за Константин Фотинов обнародва писмо на калофереца и виден български търговец и общественик в Цариград Никола П. Тъпчилещов от 28 март 1845 г. до К. Фотинов, в което се казва: „Сега надеем се по нашите страни дано би да се пораспалът человеците, понеже г. Ботйо дойде от Одеса и го проводих за Калофер учител и каквото знаете моето мнение така му приказовах да пораспали человеците." [1, с. 775-776]. Второто важно документално свидетелство, обнародвано през 1903 г., са думите на известния учител-елинист в Карлово Райно Попович, съдържащи се в негово писмо до Неофит Рилски от 8 юни 1841 г. Те гласят: „Пратих им в Одеса един ученик возрастен да седи три години, после да дойде у Кал[офер] да седи даскал и сие по повеление Тошколлар." [2, с. 621]. Тези думи на Райно Попович, според повечето автори, които са използвали този пасаж, се отнасят до бившия му ученик – карловеца Ботьо Петков, по онова време учител в Калофер.

Както се вижда от приведените цитати, тези два документа маркират по твърде категоричен начин както времето, когато Б. Петков заминава на учение в Одеса – годината е 1841; а така също и неговото завръщане в Калофер – през пролетта на 1845 г. Но въпреки това, за значителна част от авторите, писали през следващите години за Б. Петков тези съществени документални свидетелства не са били известни или пък са пренебрегнати и неоползотворени пълноценно. Някои от авторите посочват правилно една от горните дати, но другата маркират неточно. За да се открои по-ясно току-що изразеното твърдение, както и обстоятелството, че в тази литература продължават да съществуват различия по въпроса за издръжката на Б. Петков в Одеса и неясната какви задължения той е поел към своите спонсори, в следващите редове ще направим кратък обзор (в хронологичен порядък) на мненията по тези въпроси от биографията на Ботьо Петков, както на някои негови съвременници, така и на по-късните автори.

Ще започнем със спомена на известния възрожденец – калофереца дядо Димитър Паничков (ок. 1810-1909), който разказва следното по този казус: „Даскал Ботьо, като беше в Калофер, тогава одеските българи Тошковци поискаха от калоферци две момчета да им ги пратят в Одеса, за да ги учат и образоват за учители. Тогава калоферци избраха мене да ме проводят в Одеса, но баща ми не ме пусна, па и аз боледувах от едрата шарка, която върлуваше тогава... И вместо мене изпратиха даскал Ботьо да се учи и още едно момче... И след три години и половина се завърна даскал Ботьо." [3, с. 152].

Ето как пък друг калоферец, също съвременник на Б. Петков – Еню Хр. Кърпачов (1833-1916), третира сравнително пространно и с интересни подробности този въпрос. „По онова време момъкът Ботьо Петков от Карлово и ученик на даскал Райно Попович – пише той – бил учител на малките деца в келиите на черкова св. Атанас в Калофер, пак и певец в нея. Той узнал за изпратеното писмо от Одеса и помислил да се помоли на чорбаджиите да пратят него в Одеса да се учи. Като не знаел всичко писано в писмото, колебаел се, какво да прави като и чужденец. Най-сетне една вечер той отишъл в дюкяна на съседа Начо Дойнов и му изказал намерението си и двоумението си,

но, при все това, го помолил да го посъветва, какво да прави и, ако стане нужда, да му окаже съдействието си. Начо Дойнов – един от черковните настоятели и бивши епитроп – го посъветвал да се опита, пак му се и обещал, че ще поговори за негова полза на самите чорбаджии. Той изпълнил обещанието си. Какво той говорил на чорбаджиите, неизвестно, но те се съгласили и казали да направи Ботьо едно заявление до тях. Ботьо извършил това. Чорбаджиите пратили заявлението в Одеса. Ботевата просба била удовлетворена. Ботьо Петков отишъл в Одеса в 1840 г. и след 4 години – в 1844 – свършил учението си и се върнал благополучно в Калофер." [4, с. 105].

Твърде сходна е позицията по случая и на трети калоферец – Димитър Фингов (1840-1912), бивш ученик на Ботьо Петков, а след това и негов колега – учител в същото калоферско училище. „Калоферци го повикали [Б. Петков] в 1840 г. за учител на малките деца и да пее в черквата „Свети Атанасия". Във време на това му учителстване в Калофер дохожда писмо из Одеса от калоферците: Евстатия Мутев, Никола М. Тошков и Стефана Д. Тошкович. С това писмо те искали калоферци да изберат едно способно момче от Калофер и да го изпратят до тях в Одеса, за да го дадат да се изучи и после да се върне в Калофер за учител. Учител Ботю се научва за това нещо и, додето калоферци да изберат подходещо момче, написва едно писмо до казаните калоферци в Одеса и ги моли да земат него за учене. Писмото било тъй добре написано, че те решили него да земат и писали пак в Калофер да го изпратят незабавно. Така бил изпратен даскал Ботю в Одеса." [5, с. 122-123].

Дим. Фингов не е посочил източниците, от които е почерпил сведенията за тези събития. Но не е изключено той да ги е узнал и от самия Ботьо Петков, когато са били вече колеги с него в калоферското училище. Впрочем твърденията на Еню Кърпачов и Д. Фингов за проявената от Ботьо Петков самоинициатива и изпращането от него на писмо до одеските калоферци не е лишена от логика, като се има предвид неговото ученолюбие и голямото му желание да продължи образованието си в по-горно учебно заведение.

Разполагаме с краткото становище по интересуващия ни въпрос и на още един калоферец от онова време – Ст. х. Н. Кьойбашиев, което гласи: „Учител Ботьо отива в Одеса, допълня науките си и в 1845 г. се връща в Калофер, отваря класове и почва да преподава по ред и правила също като русите." [6, с. 129].

Макар и косвено, отношение по този случай взема и друг съвременник и близък приятел на Б. Петков. Имам предвид известния възрожденски книжовник и общественик Найден Геров (1823-1900), по онова време руски вице-консул в Пловдив. В допълнителна бележка към свое писмо от 17 май 1863 г. до Азиятския департамент в С. Петербург, свързано с изпращането на юношата Христо Ботйов на учение в Русия, той отбелязва : „Отец его, Боте Петков, учился в Херсонской духовной семинарии на счет жителей местечке Калофера... и хотя и не кончил полнаго курса наук (*Разр. м. – Н. Ж.*), но по исполнению с усердием и добросовестно учительских обязаностей, считается в числе лучших учителей Болгарии." [7, с. 322]. Но липсват пояснения за това твърдение на Н. Геров.

Както се вижда, у цитираните по-горе източници няма единство за това, кога даскал Б. Петков отива в Одеса и кога се завръща в Калофер след ученето си в семинарията. Още по очебийни са тези различия и сред авторите, занимащи се с този проблем през изминалите повече от 120 години. И то различия, както по отношение на годините на заминаване и завръщане на учителя от ученето му в Одеса, така и относно издръжката му там, а така също и за условията и задълженията, които е поел срещу нея. Нека сега да проследим накратко как тези въпроси са разгледани у основните автори, засегнали в публикациите си тази ранна част от биографията на Ботьо Петков.

Напълно естествено е да започнем този преглед с известната биография на Хр. Ботйов от Захарий Стоянов, отпечатана през 1888 г., където този въпрос обаче е отразен твърде лаконично. „Родил се Ботю Петков в Карлово – пише З. Стоянов – и учил при прочутия по онова време елино-български учител Райно Попович. После го викнали калоферци за учител на гръцки език, харесали го и в 1840 год. го пратили на общински иждивения [издръжка, средства] в Русия. Върнал се от учение в 1845, а в 1846 се оженил и останал в Калофер учител до смъртта си." [8, с. 302].

Десетилетие по-късно в книгата си за Хр. Ботйов видният историк на националноосвободителното движение през Възраждането Дим. Т. Страшимиров описва по следния начин интересуващия ни казус: „Калоферци... искат да пратят своя любим учител в Росия да повиди свят, да се поучи и да им донесе и от там нещо хубаво... Дават му средства и го поддържат две години в Росия. Даскал Ботю отива елинист и се връща, както по-сетне и неговия син, съвсем друг... Във времето на неговото учение 1840-45 г. Росия беше още назад." [9, с. 58].

През 1903 г. в своя публикация, специално посветена на живота и дейността на Б. Петков историкът на българското образователно дело С. Велев прави следните констатации, в които логически налучква правилно въпросните дати: „Точно кога е захванал учителстването си, не се знае, също не се знае точно и кога е прекъснал и отишел в Одеса да се учи; знае се само, че през 1845 г. се завърнал от Одеса, а понеже курсът на Одеската семинария бил 4 – годишен, трябва да е заминал за Одеса не по-късно от 1841 год." И по-нататък продължава: „Види се, още самото му изпращане в Одеса да е било свързано с някакво условие, че след свършването на семинарията ще учителствува в Калофер, затова през 1845 година Ботю се връща отново в Калофер и продължава своята учителска кариера." [10, с. 1004-1005].

В своя обемист труд за Хр. Ботйов, обнародван през 1910 г. Иван Клинчаров отбелязва: „На 1840 или в края на 1839 година калоферската община отпуснала стипендия на абанджията [чужденеца, външния човек], когото пратила в Русия да се доучи, за да имат и те, калоферци, свой гений, както някои други градове из България... Четири или пет години стои Ботю Петков в Русия, която напуска с цял багаж нови идеи, нови впечатления и нов авторитет. На 1845 година ние го виждаме отново в Калофер." [11].

Историографът на Калофер Н. Начов засяга неведнъж и биографията на Б. Петков. В 1926 г. той публикува специална статия за него, където отбелязва: „В края на 1843-1844 или 1844-1845 учебна година Ботьо Петков свършил курса на семинарията и напуснал Одеса с най-благи пожелания и съвети от управлението на семинарията

и от Тошковича, Тошкова, Мутева и другари." [12, с. 429]. Това колебание на автора кога Б. Петков напуска Одеса не е оправдано, като се има предвид, че на следващата страница той цитира текста от писмото на Н. Тъпчилещов до К. Фотинов от 28 март 1845 г., което показва ясно времето на завръщането му от Русия. Година по-късно, във фундаменталния си труд за Калофер той пише по подробно по този въпрос: „Ала уч[ител] Ботьо не седял дълго време в Калофер – отишъл да се учи в Одеса. По молба на видните търговци българи в Одеса, одеският губернатор граф Воронцов издействувал от руското правителства 4 стипендии в одеската духовна семинария за българчета. По настояване на Евст. Мутев, Ст. Д. Тошкович и Н. М. Тошков едната стипендия била отредена за калоферци. Те поискали от Калофер да им изпратят някое способно и трудолюбиво момче да се учи в Русия на държавни разноски и после да стане учител в Калофер. Щом узнал това, уч[ител] Ботьо написал до казаните лица едно добро писмо, с което ги молел да вземат него. Тъй и станало. Може би, за да сполучи учител Ботьо, са му помогнали следните обстоятелства: подготовката му, сродството му с о[тец] Кирила Нектариев и, най-сетне, препоръката или съдействието на Р. Попович…. И тъй, Ботьо Петков следвал в одеската семинария на руски държавни разноски, а не на тия на калоферската община, както пише З. Стоянов…нито пък на разноски на Българското настоятелство, както други твърдят, защото то много по-късно в (1854) било съставено…" [13, с. 115-116].

Сравнително по-съществено внимание обръща на ученето на Б. Петков в Русия, като привежда и издирени от него документи в руските архиви по този проблем акад. Мих. Димитров в своята студия, посветена на учителската, книжовната и публицистичната дейност на Б. Петков. Що се касае до въпросите, които ни занимават по-специално в настоящето изложение, становището на автора се изразява в следното : „Поради унищожението на голяма част от архивите в Одеса... ние не можахме да определим колко години е учил Ботьо Петков и кога точно е напуснал гимназията [чети семинарията]... калоферците, търговци в Одеса, които след височайшето решение да учат българчета в одеската семинария, са се обърнали към своите съотечественици калоферци да изпратят един младеж да се учи в Одеса. Изглежда, че за избора на такъв младеж те [калоферските първенци] са се обърнали към п о м е н а т и я ... е л и н и с т Р а й н о П о п о в и ч ... Кое е повлияло, щото Райно Попович измежду многобройните си ученици да се спре тъкмо на Ботьо Петков, това, разбира се, с положителност не можем да кажем. Може би върху избора е упражнил известно влияние вуйчото на Ботьо Петков протосингел Кирил Нектариев. Но ако даже допуснем влияние от този род, то е могло да се осланя само върху отличните способности на Ботьо Петков... Според писмото на Райно Попович, той е трябвало да стои три години в Одеса, от друга страна, според Найден Геров, Ботьо Петков не бил завършил пълния курс на семинарията. При характеристиката, която му е дадена от училищните власти..., не можем да мислим, че той поради слаб успех е закъснял със завършване на семинарията. Остава, следователно, да мислим, че в началото на 1843/44 учебна година, неизвестно по какви причини, може би поради прекратяване на издръжката му от Калоферската община, Ботьо Петков е бил принуден да се завърне в България." [14, с. 19].

През същата година е отпечатана и книжката на Ст. Стоянов, посветена на темата Б. Петков и Хр. Ботйов като народни учители. В нея интересуващия ни въпрос е осветлен така: „Пак чрез застъпничеството на Р. Попович, който изглежда твърде много го ценял, и със съдействието на свои сродници, едната стипендия получил Ботьо Петков. Жаден за по-висока наука, макар и не съвсем млад, той заминал за Одеса в 1840 или 1841 год. и постъпил в семинарията… След 3 или 4 години следване, разширил твърде много кръга на своите знания, изпълнен с мечти и планове за народополезна дейност, Ботьо Петков се върнал към 1845 год. в Калофер…" [15, с. 9-10].

Пак през юбилейната 1949 г. и Ст. Каракостов посвещава статия на Б. Петков, в която пише: „За Одеса Ботю Петков заминал през учебната 1840-1841 година… бил в четири годишния курс на Духовната семинария… От Одеса даскал Ботю Петков се завърнал към 1845 година…" [16, с. 78]. Почти три десетилетия по-късно същият автор обнародва двутомния си труд „Ботев в спомените на съвременниците си", съдържащ огромен масив от документални и други източници, както и съответни коментарии, където предава мненията на някои съвременници на Б. Петков и на други автори по този въпрос, резюмирайки, че „фактически Ботьо Петков заминал за Одеса към 1840-1841 учебна година. Предполага се, че е стоял „три или четири години" в духовната семинария." [17, с. 104].

В най-пълната биография на Хр. Ботйов от Иван Унджиев и Цвета Унджиева, обнародвана през 1975 г., въпросът е разгледан твърде пестеливо, като авторите се придържат към някои от изразените преди тях становища. „През 1840 г. – пишат те – Б. Петков учи в Одеската семинария..., той е между малцината българи, които показват „твърде добри способности", но в началото на 1843-1844 учебна година вероятно поради прекратяване на издръжката му от калоферската община бива принуден да се завърне в България." [18, с. 25-26]. Цв. Унджиева е автор и на биографичния очерк за Б. Петков в енциклопедичния справочник Речник на българската литература, където по този повод е изразено малко по-различно становище от току що приведеното, а именно.: „През 1839 е учител в Калофер. Следващата год. заминава за Русия и постъпва в Одеската семинария (1840-1844). През 1844 се връща в Калофер и става учител." [19, с. 64].

И Никола Ферманджиев в книгата си „Родови хроники" прави преглед на мненията по този въпрос в дотогавашната литература, като отбелязва, че Ботьо Петков „в началото на учебната 1840-1841 бил вече в Одеса, където се записал да учи в местната семинария" и че „се учил на издръжка на калоферската община срещу задължението след завършване на образованието си да учителствува в Калофер". Той също приема, че Б. Петков „не успял да завърши пълния курс на Одеската семинария" и „в началото на учебната 1843-44 г. ... се завърнал в България." [20, с.173-174].

Според историка от Кишинев с българско потекло К. А. Поглубко, през есента на 1841 г. Б. Петков бил приет в числото на „частните ученици от долния курс" с разрешение на „епархийското преосвещенство" [21, с. 37]. Това се виждало от документи на ръководството на Одеската семинария от 1 ноември и 8 декември 1841. „Независимо от краткото си (до средата на 1843 г.) пребиваване в семинарията… – продължава К. Поглубко – бащата

на Ботев успял да се прояви като учещ се с „доста добри способности, ревностно прилежание и твърде честно и скромно поведение."

Твърде обстойно интересуващата ни тема е разгледана и в книгата на Ат. Петкова, която, доколкото ни е известно е и единственото монографично изследване за Ботьо Петков, оформено в самостоятелно издание. След като прави преглед на източниците и публикациите по този въпрос, авторката пише: „Както свидетелстват документите, пристигането на Ботьо Петков в Одеса трябва да търсим в периода между 25 януари и 8 юни 1841 г. На 2 септември 1841 г. името му вече фигурира в списъците на Семинарията… В списъка на двегодишния курс на Семинарията 1841-1843 името на Ботьо Петков не фигурира, така че той си е заминал преди средата на 1843 г., когато бил изготвен списъкът, без да завърши курса на обучение, вероятно поради спиране на издръжката му от Калоферската община." [22, с. 12]. Същото твърдение тя повтаря и няколко страници след това [22, с. 16].

В енциклопедията за българската възрожденска интелигенция по занимаващия ни въпрос само лаконично е казано: „Учи … в Одеската семинария /1840-1844/. Според някои източници учи в семинарията от 1841 до 1843-1844 г." [23, с. 514].

По такъв телеграфен начин е отразено учението на Б. Петков и в последното и сравнително най-ново издание, което ще цитираме по същия казус – книгата на Ел. Налбантова, посветена на Одеса в българската история и литература през XIX в. Там е посочено, че според документи на Одеския държавен архив през 1844 г. в Херсонската (Одеската) семинария имало 17 българи, сред които бил и Ботьо Петков [24, с. 69].

От приведените до тук откъси от различните публикации, става твърде очевидна, струва ми се, констатацията, изтъкната още в началото на изложението, за значителните различия и противоречия между отделните автори по интересуващите ни въпроси от биографията на даскал Ботьо Петков. Този разнобой в мненията на различните автори продължава, както се вижда, и до нашата съвременност. За неговото преодоляване и за по-убедителното осветляване на посочените моменти от жизнения път на възрожденския учител ще помогне, надявам се, и предлагания по-долу за обнародване документ от онова време. Става дума за едно писмено „обязателство", дадено от Б. Петков на 15 март 1845 г. в Одеса на неговите спонсори по време на учението му в Одеската семинария. Копие от този документ понастоящем се съхранява в част от архивата на семейство Тъпчилещови, запазена сега в Централния държавен архив в София [25].

Ето и текста на въпросния документ:

(*Копия*)

„Аз що ся подписувам от долу турецко поданный Ботю Петков от Карлово, давам това писменно обязателство на настоятелите на Калоферското училище в том що:

1. Според първото мое писменно обязателство, което бях дал аз Ботю на г.Стефана Д. Тошковича и на покойнаго г-на Евстафия Д. Мутюва на 1 септемврия 1841 година, които Тошкович и Мутюв плащаха ижджвението ми за три години що ся учих тука в духовната семинария, обязовам ся аз сега да ида в Калофер да обучавам в тамошното училище децата три години, а предстоятелите на училището има да ми плащат за трудат по хилядо и пет стотин гроша турски пари за всяка година

2. Що приписахме на реченото мое обязателство на 10 июня 1844 година с взаимно съгласие отменихме и уничтожихме.

3. Освен що плащаха ижджвението ми речените попечители на училището за три години, Калоферското училище исплати ми за долг що сторих тука и за харч до Цариград всичко 2000 гроша, за кои пари обязовамся аз Ботю да обучавам в Калоферското училище още една година освен трите години и настоятелите има да ми платят и за нея четвърта година 1500 гроша.

4. Ако ли аз Ботю не ида в Калофер да бъда учител в тамошното училище или ако оставя училището преди четирите години, обязан съм според моето първо обязателство да уплатя на училището за всяка година що не устоя по 5000 (пет хиляди) гроша.

5. Калоферските настоятели на училището има да ми предадат училището и всичко що ся нахожда в него, каквото книги, харти[карти] и пр. по особ опис и кога оставя училището имам по оный опис да им предам всичко назад.

6. Колкото книги ми ся дали настоятелите в Одеса за учение то има да ги предам на училището и за това не съм обязан според каквото пиша в първото мое обязателство да уплащам парите за тия книги с файдата [лихвата].

7. За порядокат в училището, за успехите и за важните перемени, що има да введа в училището има да уведомявам настоятелите в Одеса, а тамошните попечители има да настояват за къщната икономическа част на училището, а за учебната част, за порядките и перемените в училището има да настоява учителът по своето благоусмотрение.

8. Не съм обязан аз Ботю да пея в църквите без плата, но можа да ся договора, в която църква поželая.

9. Настоятелите обязани са да купуват за школски пари всичките книги, що ся нужни в училището.

10. Що с добра воля аз Ботю обязах ся с тоя договор подписувам в уверение собственоручно при долните свидетели.

Марта 15, 1845
Одеса *(подписан) Ботю Петков*

Per aspera ad astra!

(подписани)
свидетел Николай М. Тошков
свидетел Христо Мутиев
Ирадион Браничански
Иван х. Василиев Шоп[ов]

Със собственият мой подпис удостоверявам
Димитрий Мутиев

Какви изводи биха могли да се направят от този нов и според мен твърде съществен документ.

На първо място той препотвърждава по ясен и безусловен начин годината на отиването на Б. Петков в Одеса – 1841, както и тази на завръщането му в Калофер – 1845 г., дати изяснени още с публикуването на двата документа през 1894 и 1903 г., за които говорихме още в началото на изложението си.

На второ място от текста в т.1 на новия документ се установява, че издръжката на Б. Петков по време на три годишното му учение в семинарията е било поето от видните калоферци, заможни търговци в Одеса – Стефан Д. Тошкович и Евстати Д. Мутев. По такъв начин се слага край на различията и бъркотията, съществуващи в досегашната литература по този въпрос.

От тази съща точка става ясно, че срещу издръжката му за три години в Одеса, Б. Петков е поел задължението да учителства три години в Калофер, като ще му бъде заплащано и по 1500 гроша годишна заплата от училищните предстоятели /настоятелство/.

Във втората точка на „обязателството" се говори, че на 10 юни 1844 г. т. е. след като Б. Петков е приключил тригодишното си обучение в семинарията предишното „обязателство", в случая вероятно става дума за онова споразумение, подписано на 1 септември 1841 г., било по взаимно съгласие отменено и унищожено, види се поради неговото фактическо изпълнение.

Интерес представлява и точка трета от новото „обязателство", в която се говори, че калоферското училище изплатило на Б. Петков сумата от две хиляди гроша „за долг що сторих тука и за харч до Цариград". Според мен в случая става въпрос за разходи, които учителят е направил през втората половина на 1844 г. и до март 1845 г., след напускането на семинарията, когато вероятно вече не получавал издръжка от дотогавашните си спонсори – Ст. Тошкович и Ев. Мутев. В тази сума са влизали както изглежда и разноските му пътуването до Цариград. В замяна на тази парична подкрепа Б. Петков се задължил да учителства още една година в Калофер, като училищното настоятелство трябвало да му плати годишна заплата от 1500 гроша, подобно на условията, предвидени в точка първа за трите години.

Все пак остава недоизяснен въпроса защо след завършване на трите учебни години 1841/42; 1842/43 и 1843/44 той не се е завърнал своевременно в България, а е останал в Одеса още 6-7 месеца? Дали не е правил през това време опити да продължи образованието си и по-нататък, в някое висше училище, като търси съдействие в различни насоки – от заможни сънародници в Одеса, от руски учебни власти и други официални институции? Или пък причини от друг характер, напр. здравословни, са му препятствали да се завърне своевременно в родината. Така или иначе този отрязък от жизнеописанието на Б. Петков остава да бъде изяснен в бъдеще след издирване на нови документални източници.

В точка четвърта на „обязателството" Б. Петков се задължава да плати на калоферското училище, ако не отработи в училището предвидените по-горе 4 години, неустойка от 5000 гроша за всяка година.

Следващите точки от новия документ засягат взаимоотношенията между учителя и училищното настоятелство и порядъка в училището. Учителят трябвало да приеме по особен опис училищната сграда, книгите, картите и другите пособия, по който опис той трябвало да ги върне на настоятелството при евентуалното си напускане. Той трябвало, съгласно т. 5, да предаде на училището книгите, които спонсорите му са купували по време на учението в Одеса.

Съществен въпрос засяга т.7, която предвижда за порядките в училището, за успехите на учениците и за необходимите промени, които ще се провеждат по учебната част учителят трябва отговаря и да осъществява „по своето благоусмотрение", т. е. според своите педагогически възгледи и убеждения. За всичко това обаче той трябвало да уведомява и одеските попечители на калоферското училище. Що се касае до „къщната икономическа част на училището", т.е. до неговата издръжка, тя трябвало да бъде задължение на местното училищно настоятелство. То трябвало да закупува и необходимите книги за училището, както е отбелязано в т. 9 на документа. В него е предвидено учителят да не е задължен да пее безплатно в калоферските църкви, а това да става по негов избор.

Такива са фактическите установки, залегнали в обнародвания по-горе документ от 15 март 1845 г. Те, според мен, дават съществен принос за осветляване на някои важни моменти от ранната биография на даскал Ботьо Петков, по които в досегашната литература, както се опитахме да илюстрираме в настоящето изложение, съществуват множество различия, противоречия и колебливи твърдения и постановки. Установените в този нов документ факти и обстоятелства – преди всичко по въпроса за годините, когато Ботьо Петков отива на учение в Одеса и се завръща от там в Калофер, както и за неговата издръжка по онова време, а също и за задълженията, които той е поел заради съдействието и материалната подкрепа, дадена му от видните калоферци в Одеса – дават основание да се надяваме, че различията и неясностите по тази тематика ще бъдат вече преодолени и в крайна сметка ще приключат. А всичко това оправдава публикуването и популяризирането на горния документ от 15 март 1845 г. както сред специалистите, работещи в областта на ботевознанието, така и сред широката читателска аудитория.

Цитирана литература и бележки

1. **Шишманов**, Ив. ***Константин Г. Фотинов***, неговият живот и неговата дейност. // *Сборник НУНК*, 11, 1894, с. 591-764.

2. Писма на ***Райно Попович*** до ***Неофит Рилски***. // *Училищен преглед*, г. VIII, 1903.

3. **Ботев**, Хр. Неизвестни произведения… Уводна статия и бележки от ***Мих. Димитров***. – София, 1924.

4. **Начов**, Н. Из ръкописите на ***Еня Хр. Кърпачов***. // *Сборник* на „Калоферска дружба", кн. III, 1932.

5. **Фингов**, Д. Спомени из живота ми. // *Сборник* на „Калоферска дружба", кн. I, 1908.

6. **Къойбашиев**, Ст. Бележки за Калофер. // *Сборник* на „Калоферска дружба" : Кн. 2. – София, 1924.

7. Документи за българска история : Т. 1. – София, 1931.

8. **Стоянов**, З. Съчинения : Т. 2. – София, 1983.

9. **Страшимиров**, Д. ***Христо Ботев*** като поет и журналист. – София, 1897.

10. **Велев**, С. ***Ботю Петков***. // *Училищен преглед*, г. XI, 1906.

11. **Клинчаров**, Ив. ***Христо Ботйов***. Биография. – София, 1910, с. 75-77.

12. **Начов**, Н. ***Ботьо Петков***. // *Училищен преглед*, г. XXV, 1926.

13. **Начов**, Н. Калофер в миналото. – София, 1927.

14. **Димитров**, М. ***Ботьо Петков***. // *Христо Ботев* : Сб. по случай сто години от рождението му. – София, 1949.

15. **Стоянов**, Ст. ***Ботьо Петков*** и ***Христо Ботев*** народни учители. – София, 1949.

16. **Каракостов**, Ст. Даскал ***Ботю Петков***, бащата на ***Христо Ботйов***. // *Септември*, г. I, 1949, кн. 5.

17. ***Ботев*** през погледа на съвременниците си. Събрал и изследвал Ст. Каракостов : Т. 1. – София, 1977.

18. **Унджиев**, Ив., Цв. **Унджиева**. ***Христо Ботев*** – живот и дело. – София, 1975.

19. Речник на българската литература : Т. 3. – София, 1982.

20. **Фермanджиев**, Н. Родови хроники. – София, 1975.

21. **Поглубко**, К. „За да бъдат полезни на народа си…". – София, 1976.

22. **Петкова**, Ат. ***Ботьо Петков***. – София, 1986.

23. Българска възрожденска интелигенция : Енциклопедия. – София, 1988.

24. **Налбантова**, Ел. Одеса в българската история и литература на XIX век. – Одеса, 2006.

25. ЦДА, ф. 2066К, а. е. 76, IV.

Това копие от документа Ботьо Петков е предоставил на Никола Тъпчилещов в Цариград след пристигането си там от Одеса, което е станало след 15, но преди 28 март 1845 г. Скоро след това той е заминал в Калофер. Тези именно събития са породили и текста от писмото на Н. Тъпчилещов до К. Фотинов от 28 март с.г., за което писмо вече споменахме няколко пъти по-горе. Несъмнено оригинали от този документ са останали както у самия Б. Петков, така и у неговите одески спонсори или у някои от свидетелите при подписването на документа, но те не са открити все още.

IV – 18 даскал *Ботьо Петков* – учение в Одеса – калоферско училище – калоферски търговци в Одеса (изследване)

IV – 18 учитель *Ботю Петков* – учеба в Одессе – калоферская школа – калоферские торговцы в Одессе (исследование)

IV – 18 schoolmaster *Botyo Petkov* – studies in Odessa – school in Kalofer – merchants from Kalofer in Odessa (study)

БЪЛГАРСКАТА ПОЛИТИЧЕСКА И ПРОПАГАНДНА ЛИТЕРАТУРА В ТУРЦИЯ И *„В ИМЕТО НА НАРОДА”* НА МИТКА ГРЪБЧЕВА[1]

Зейнеп Зафер

Случаят с мемоарите „В името на народа” (1962)[2] на Митка Гръбчева, издадени в Турция за пръв път през 1975 г. под заглавието „В името на народа те осъждам на смърт”[3] (Seni Halk Adına Ölüme Mahküm Ediyorum), е уникален пример за това как, попаднало в ръцете на безотговорни и посредствени издатели, дадено четиво може да се отпечатва и използва за промиване на мозъци. Как една книга може да се предложи и да се криворазбере като ценно художествено произведение, да засенчи истинската литературна класика и да бъде препоръчана като образец на българското словесно изкуство сред един доста широк кръг читатели[4].

Интересен и „завиден” е пътят на мемоарите на Митка Гръбчева от социалистическа България към капиталистическа Турция. Тайните на техния огромен „успех” не могат да не заинтересуват изследователите на рецепцията на българската литература (не само художествена, но и политическа) в страната, когато става въпрос за много интересен случай. Не можем да не си зададем въпроса защо и как „В името на народа те осъждам на смърт” заема място дори в днешното литературно пространство на турския пазар, отделено за български книги. И да не се запитаме за политическите и икономически причини или интереси, които стоят зад честото издаване на мемоарите на М. Гръбчева в Турция, отпечатани през 2015 г. за 27-и път.

На този етап не разполагаме с конкретни данни за това по чия инициатива (на авторката или на партията-държава) „В името на народа” през 60-те години се превежда и издава в няколко социалистически страни[5]. Но имаме достатъчно доказателства за начина на отпечатването на кървавите мемоари в единствената капиталистическа страна – Турция. Мемоарите на М. Гръбчева са преведени по-рано на испански, но са отпечатани през 1969 г. не в Испания, а в „София-прес”, по всяка вероятност за нелегално разпространение в някои испаноговорящи страни. Затова случаят с турското издание, неизвестно и на българската библиография[6], е истинска изненада дори за самата авторка. Защото, както ще видим по-надолу, М. Гръбчева нито планира, нито пък предприема нещо за издаването на книгата си в Турция.

Един бегъл поглед върху преводите на българска литература показва, че от втората половина на 60-те години се случва нещо съвсем нетрадиционно. В полезрението на изследователя силно се натрапва рязкото увеличаване и планирано[7] отпечатване на български книги с политическо съдържание. Докато от 1939 г. до 1965 г. самостоятелно се издават три произведения на българската литература, сред които най-голямо внимание заслужава „Бай Ганьо” на Алеко Константинов (1941, Bay Ganü. Çağdaş Bir Bulgar Hakkında İnanılmaz Hikâyeler – в превод от български на Юмер Кяшиф Налбантоглу)[8], то от 1966 г. до 1980 г.[9] излизат от печат около 120 книги, голяма част от които представляват пропагандна социалистическа литература. Те се преиздават многократно. Само списъкът на отпечатаните в 1979 г. преводи и книги за България съдържа 20 отделни заглавия.[10]

Любознателната турска читателска публика от 40-те и 50-те години, проявяваща много голям интерес към световната литературна класика, през въпросния период вече е на средна и над средна възраст, а разбирането за литература и изкуство на младото поколение се променя. Голяма част от него, повлияно от марксистко-ленинските теории, през втората половина на 60-те години има специални предпочитания към модерните за времето книги, в които се разказва за социалистическия строй, за т. н. „антифашистка” борба, към партизанската литература, въоръжената гражданска съпротива срещу „капиталистическата” система и др. Учащата се турска младеж, която е под влиянието на лявата идеология, симпатизира и подкрепя протестите на студенти и работници от Париж и Лондон през метежната 1968-а, а почти не обръща внимание на Пражката пролет в Чехословакия. Анархизмът все повече набира сили сред младежта и интелигенцията. Много млади хора проявяват интерес към конспирацията, конфронтацията в обществото е толкова силна, че се пролива кръв. А 70-те години влизат в историята на Турция

с още по-кървави сблъсъци между привърженици на противоположни идеологии, когато братоубийствената борба между крайнолеви и крайнодесни екстремистки групи достига кулминационната си точка. Именно през това десетилетие в Турция се издават най-много книги, в които въоръжената партизанска борба срещу властта и тероризмът се героизират, а смъртта в името на някаква идеология се издига в култ.[11]

Това е поколението на стотици хиляди млади хора, израсли с идеите на някои турски писатели и поети начело с Назъм Хикмет, творчеството на които открито пропагандира рушене на стария и изграждане на съвсем нов свят, отрича цялата предходна литература и всички стари духовни ценности. Докато в Турция идеите за създаване на нова и по- справедлива система чрез сриване на всичко старо повличат след себе си голяма част от крайнолявата турска младеж, организирана в различни партии, обществени организации, профсъюзи и нелегални революционни групировки, Назим Хикмет още в края на 50-те години в сърцето на социализма разбира своята грешка. Световноизвестният турски поет по време на второто си посещение (1957 г.) в България (Тата 1993: 16-20) казва на млад политически емигрант от Турция, станал привърженик на комунизма под влияние на поезията му, че не е трябвало да емигрира (Алпер 1995: 149, 154). А на въпроса му какво мисли сега по повод лозунга си за унищожаването на всички стари идоли, той отбелязва:

„(…) аз тогава съм сгрешил. Ние имаме големи поети и писатели, които не са комунисти. Не трябва да отричаме предходниците си. Без традиционното не може да се създаде нищо ново. Аз поправих грешката си" (Алпер 1995: 154).

В същото време в България през втората половина на 60-те години постепенно започват да се прилагат ограничения за превеждането и издаването на турски език не само на българска художествена, но и на пропагандна социалистическа литература, която цели привличането на турското малцинство към социализма. Официалната политика в началото на 1968 г. пуска в обръщение плана си[12] за осъществяване на социалистическата пропаганда сред това население на български език, който обхваща и периодичния печат на турски език (Иванов, Ялъмов 1998: 556-600). Отторе се „препоръчва" дори произведенията на турците в страната да се издават на български, тъй като на турски те не биха могли да придобият световна известност (Тата 1993: 23-24). През 70-те години мерките за ограничаването на книгопечатането и периодиката на турски език стават все по-строги. Дори съчиненията на Назъм Хикмет, разпространявани по-рано сред турското население в България преди всичко за социалистическа пропаганда, между 1967 г. и 1971 г. са отпечатани за последен път на турски в 8 тома от издателство „Народна просвета", но те вече не са предназначени за България, а за други страни (Тата 1993: 29-30)[13]. Разбира се, тук става въпрос най-вече за Турция, където по това време произведенията на поета-комунист са забранени. В рамките на тази политика повечето от работещите в турския отдел към издателство „Народна просвета" са съкратени (1970) или преместени на друга работа (Тата 1993: 29).

От издадените книги в Турция се вижда как от втората половина на 60-те години започва планираното и целенасочено внасяне и отпечатване на пропагандна социалистическа литература като част от външната политика на българския тоталитарен режим. Книгите, излезли преди това на турски от издателство „Народна просвета", се пренасочват към Турция, където те се издават за „пръв път" с измислени имена на преводачи[14] и почти без каквато и да е редакция. Издателството на чужди езици към БТА, което през 1967 г. е преобразувано в агенция „София-прес", също започва да играе много активна роля за това разпространение на политическа литература извън страната. Процесът на постепенното изместване на „Народна просвета" от „София-прес", може да се проследи много добре от книгите на Т. Живков на турски в електронния каталог на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий"[15]. А изданията на едни и същи книги в двете страни показват как подбрана политическа и друга пропагандна литература, отпечатана преди това в България, планирано се прехвърля в Турция[16].

В края на 60-те и началото на 70-те години по всяка вероятност от бюджета на УБО[17] се заделят сериозни средства, които са нужни за разходите на канените в България писатели, журналисти, общественици и др. представители на турската интелигенция с леви убеждения, играещи ролята на проводници за внасянето на пропагандна социалистическа литература в страната. Част от тези интелигенти и писатели се отблагодаряват за гостоприемството, пишейки и издавайки в Турция похвални книги за социалистическа България[18]. На гостуващите турски писатели за едно отпечатано стихотворение, разказ или интервю се заплаща хонорар от 100 лв., докато нормалната тарифа предвижда 20-25 лв. (Тата 1993: 107-108). Можем само да предполагаме какви хонорари са раздавани от „София-прес" или от УБО за специално поръчаните книги за България. Един от „щастливците", специални гости и приятели на България, е Бюлент Хабора[19] (1940-2014), неуспял писател и собственик на издателство „Хабора" (1965-1991) в Истанбул, придобил известност преди всичко с отпечатването на мемоарите „В името на народа те осъждам на смърт", голям брой четива с партизанска и т. нар. „антифашистка" тематика и книги на някои висши български политици от времето на тоталитаризма[20]. Сред турските издатели Б. Хабора играе най-важна роля[21] за разпространението на политически ангажирана литература в Турция.

Дейността на издателството му прекрасно може да представи рецепцията на българската политическа литература в Турция през втората половина на 60-те и 70-те години, издаването на която е организирана и контролирана от някои институции на тоталитарния режим на социалистическа България. Личната история на контактите на Б. Хабора с представители на българските дипломатически мисии и посещенията му в България почти се покриват с историите на много други почитатели на комунистическата идеология и Източния блок, канени на държавни разноски в България и запознавани с „успехите" на социалистическото й строителство.

Издателят Б. Хабора, стар почитател на комунистическите доктрини и вечен посетител на урежданите в

Руското консулство в Истанбул прожекции (Хабора 2004: 44- 45) на филми за успехите и живота в Съветска Русия, придобива известност през втората половина на 60-те години. Още през 1967-а той издава една книга на Ернст Фишер под заглавието „Лайпцигският процес", през 1969 г. роман на Стоян Ц. Даскалов[22] (Аджароглу 1997: 12, 57), а през 1970 г. някаква брошура с текст на Г. Димитров[23] (в буквален превод „По пътя към Народната Република"[24]), изпратен му в превод на турски от шуменеца Ибрахим Хамдиев[25], с когото се запознал задочно и си кореспондирал (Хабора 2004: 242- 243). С издателската си дейност, включваща четива със социалистическа и политическа насоченост, Б. Хабора още в самото начало привлича вниманието на българските дипломатически служители. Те своевременно осъществяват връзка с него (Хабора 2004: 222, 229), посещават го в издателството, срещат се на различни места[26] в Истанбул, а след отпечатването на споменатата брошура от Г. Димитров, за пръв път е поканен на коктейл в Консулството (1970)[27]. Запознават го с висш функционер от Министерството на външните работи (по думите му с ранг на министър или заместник-министър) и го канят на посещение в България, но Б. Хабора отказва заради предстоящото такова във Франция, реализирано в края на 1972 г. (Хабора 2004: 242-244). Отпечатването на българска социалистическа и политическа литература от изд. „Хабора" продължава още по-интензивно след коктейла. Например в 1971 г. излиза „Снаха", в 1973 г. – сборник с разкази на Г. Караславов, а в 1974 г. – по една книга на Г. Караславов и Е. Коралов[28], а също спомените на Петър Игнатов „Георги Димитров"[29] (Аджароглу 1997: 82).

Издателят на няколко места споменава, че през 1975-а, когато посещава за пръв път България[30], е бил два пъти, а между 1975 г. и 1983 г. – общо 8-10 пъти в страната (Хабора 2004: 256-257). Би трябвало първото му посещение да е направено в края на 1974 г. или в самото начало на следващата, тъй като през 1975-а заедно с „В името на народа те осъждам на смърт" издава седем обемисти книги, между които три на Т. Живков. Ясно е, че Б. Хабора бързо спечелва голямо доверие, защото именно на него за отпечатване са поверени книгите на Т. Живков и членовете на семейството му, някои от които на първия етап се превеждат и издават на турски в „Народна просвета", а след това – в агенция „София-прес"[31]. На него се пада „честта" да издаде и книгите на Георги Димитров (по- голямата част от тях), Людмила Живкова, Цола Драгойчева, Мара Малеева Живкова, Атанас Семерджиев, Симеон Цанов и др. Сред най-предпочитаните от Б. Хабора български автори са Г. Димитров, Т. Живков, Ст. Ц. Даскалов и др., но неговата гордост е М. Гръбчева[32].

В сравнение с някои турски интелигенти и писатели, гости на социалистическа България, Б. Хабора е развеждан най-много из България и е получавал най-обемен готов материал не да напише, а по-скоро да състави и издаде шест отделни книги[33] за социалистическото строителство в страната, работническата класа и нейното „благоденствие", „равенството и щастието" на българските граждани, които да представят на младото турско поколение социалистическия „рай". Готовите текстове веднага бият на очи, тъй като той не е успял да ги разгърне в свое оригинално повествование. Б. Хабора се ползва със специален статут да минава през границата без визи, всички служители на ГКПП „Капитан Андреево"[34] го познават (Хабора 2004: 277). Той смята, че с издателската си дейност напълно е заслужил ордена „Кирил и Методий", I-ва степен[35], връчен му най- официално в агенция „София-прес" през 1978 г.[36]:

(…) аз за 7-8 години бях издал близо 50 български заглавия. Ако не съм забравил, за същото време в България бяха отпечатани някои книги само на 4-ма турски автори (Хабора 2004: 259-260).

Макар понякога да е неточен, може да се вярва на тази цифра, спомената от Б. Хабора, защото през периода на планираното внасяне и отпечатване на политическа и пропагандна българска литература, в Турция са отпечатани най-много книги от български автори (втората половина на 60-те и 70-те години), като първо място заема издателство „Хабора". От цитирания вече списък на излезлите през 1979 г. български книги в Турция, съдържащ общо 20 заглавия, на „Хабора" принадлежат 12 книги.

В 1974 г. със заглавие „Огняна: Мемоари" (Ognyana: Anılar) книгата на М. Гръбчева е отпечатана на турски от издателство „Народна просвета" в превод на Сабри Демиров[37]. Затова можем да твърдим, че Б. Хабора е бил „упълномощен" да издаде мемоарите по време на първото си посещение в България или в самото му навечерие. Разбира се в спомените си от 2004 г. издателят не обяснява как или от кого точно му е предоставен турският превод. Само към края на живота си в една статия от 2012 г. дава доста кратка информация по въпроса[38]. Нямаме основание да смятаме, че причината да не споменава името на преводача е продиктувана от загриженост за отдавна починал човек, тъй като Б. Хабора до края на живота си продължава да крие истинските преводачи на почти всички отпечатани от него книги, та дори това да е покойната му майка[39]. Както по-рано, така и в цитираната вече статия, авторът скрива, че мемоарите преди това са издадени в България, а само мимоходом отбелязва, че преводът (не изданието) на мемоарите му е предоставен от един познат, който устно го упълномощил да издаде книгата в Турция след като я редактира[40]. Всъщност това не трябва да ни учудва, защото, както вече споменахме, съзнателното прикриване на някои имена е нормална практика за издателя. И тъй като обясненията му съвсем не са убедителни, основателно може да се предполага, че и зад този сценарий на предаването на превода трябва да са стояли българските тайни служби.

Решението на партията-държава да организира внасянето и издаването на книгата „В името на народа" в Турция с названието „В името на народа те осъждам на смърт"[41] предлага на авторката й поредица сюрпризи и невероятни преживявания, защото конспирацията около отпечатването й тук се развива без нейно знание и разрешение. В крайна сметка книгата на М. Гръбчева „В името на народа те осъждам на смърт" става толкова популярна, че тя бързо се изчерпва и преиздава. И когато група турски жени от крайнолевите кръгове, специални гости на България, пожелават да се срещнат с авторката им, тя с изненада научава за огромната си популярност в капиталистическа Турция и затова, че никой не е благоволил да я уважи, искайки разрешение за отпечатването на книгата в чужбина[42].

В крайна сметка героинята на страшните мемоари и нейният въодушевен почитател и разпространител се запознават. При първата им среща в хотел „Рила”[43] М. Гръбчева развява с гордост пред очите на учудени чуждестранни гости турското издание на „В името на народа те осъждам на смърт”. По време на многократните им разговори на маса в хотела между тях се завързва приятелство, което той никога няма да забрави и за което с голяма носталгия многократно ще разказва като за най-важното събитие на своя живот (Хабора 2004: 261, 262)[44]. М. Гръбчева, разочарована от много свои съмишленици и бивши партизани, му се доверява. Той е човекът, който след смъртта ѝ трябва да отпечата спомените за съпруга ѝ „До последния си дъх” (1978) в Турция без съкращения и цензура [45]. На една среща, с помощта на преводач, тя тихо му казва:

„След като умра ти ще получиш една книга със заглавие „До последния си дъх”. Роман от 400-500 страници. В България я цензурираха, окастриха я и така я издадоха. Ти ще я получиш цялата, това е завещанието ми, не забравяй! Издадох книгата в нейния цензуриран вид. Митка почина преди няколко години. Но не получих пълния ѝ текст. А може и да не са ме намерили” (Хабора 2004: 262).

И докато издателят Б. Хабора живее в разкошни условия в София (хотел „Рила”) и по черноморското крайбрежие, докато обикаля България (Хабора 2004: 260, 272, 275-277, 279), за да пише книги за любимата си социалистическа страна, която той избира като модел за бъдещата система на родината си, много млади хора в Турция четат „В името на народа те осъждам на смърт” на М. Гръбчева и се учат как да убиват майсторски в най-голяма конспирация в името на народа, който не ги е упълномощил за това. Тя влияе върху бедни младежи от провинцията или от предградията на големите градове, които по примера на М. Гръбчева и бойната група се превръщат в хладнокръвни терористи и започват да убиват идейните си врагове, за да създадат нужната анархическа обстановка за социалистическа революция в Турция.

Не е изключено младежи от противоположната страна на конфликта, т.е. от националистическите кръгове също да са се повлияли от книгите на изд. „Хабора” и специално от „В името на народа те осъждам на смърт”. Всъщност в една безмилостна гражданска война, когато умират хиляди невинни хора, страната не е от значение.

Промитите мозъци са обикновени младежи, които, подобно на 22-годишния студент Осман от романа „Нов живот” на Орхан Памук, се оказват под влиянието на някаква внушена им утопия или книга, напускат досегашния си живот, тръгват по новия път на недоловима мъглива химера, стават свидетели на много кървави погроми и сами проливат кръв. Тези обречени смъртоносни оръдия, също като героя на О. Памук Осман, ще повтарят изречението „Прочетох веднъж една книга и животът ми се промени изцяло” – лайтмотивът на романа, но през краткия си земен път няма да могат да разберат същността на тази книга, поднесена им от доверен или любим човек.

Привържениктъ[46] на марксистко-ленинската идеология и социалистическата система Б. Хабора печели доста добре, защото издава книгите си без да плаща за превод и за авторски права[47]. Затова той може да си позволи да живее богато в най-луксозните квартали на Истанбул. Децата му учат и живеят в среда, съвсем различна от тази, в която се намират читателите на „Осъждам те на смърт в името на народа”, може би затова не проявяват никакъв интерес и не прочитат нито една от въпросните книги (Хабора 2004: 182) – истинска гордост за баща им. Действителните пътища на страшните мемоари „Осъждам те на смърт в името на народа” и на техния издател са толкова далечни един от друг, че те никога не се срещат, не се пресичат.

Дали тази книга е била предназначена и е въздействала само върху младежи от крайнолевите кръгове в Турция? Дали само те се вдъхновяват от примера на „черните ангели”? Според Крум Благов в показанията си в Рим във връзка с атентата срещу папата Мехмед Али Агджа казал, че бил чел брошура (според автора, тя е отпечатана в България преди мемоарите) на М. Гръбчева със заглавие „Бойните партизански петорки в града”[48], която била преведена на турски от терористична организация „Сивите вълци”[49]. Не откриваме никакви данни, които да потвърждават интереса на националистическите групировки и кръгове в Турция към книгата ма М. Гръбчева. Освен това не е логично на млади привърженици на националистите да се препоръчва книга, в която се пропагандира марксистко-ленинска идеология, партизанска и терористична борба в името на социализма. В писмени издания на националистически кръгове никъде не се споменава за подобна брошура или пък за книгата „Осъждам те на смърт в името на народа”.

Същевременно има голяма вероятност Мехмед Али Агджа да е чел именно отпечатаните от Б. Хабора мемоари на М. Гръбчева, но кой точно му ги е препоръчал или предоставил, не ни е отсъдено да знаем[50]. Фактът, че опитът на М. Гръбчева и другарите ѝ е използван и от такива известни изпълнители на политически покушения като Мехмед Али Агджа е важен за нас, тъй като той доказва как една книга може да импонира на всякакъв вид реакционни и анархични сили, служещи си с тероризъм. В този тъмен период не само за обществото, но и за българската литературна класика в Турция, все пак се прокрадват някои прозрения, които трудно, но уверено се опитват даосветлят поне една част от българското художествено творчество. По това време в Турция от български превеждат преди всичко Наиме Йълмаер, М. Т. Аджароглу и И. Аглагюл – всички изселници от България – и се опитват да представят на турския любознателен читател другата, истинската българска литература. Благодарение на тях, които със сигурност по-трудно намират издателства за отпечатване на преводите си, но които смело поставят имената си под всеки свой труд, в Турция от 1966 г. до 1980 г. излизат такива произведения като „Антология на българския разказ” (1967, Аджароглу), „Случаят Джем” (1971, Наиме Йълмаер), „Бай Ганьо” (1972, Исмаил Аглагюл), „Диви разкази” (1972, Н. Йълмаер), „Не съм от тях” (1974, Н. Йълмаер), „Крадецът на праскови” (1974, И. Аглагюл[51]), „Осъдени души” (1975, Н. Йълмаер) и някои други. Освен това се издават „Чифликът край границата” (1966) и сборникът от разкази на Й. Йовков „Индже” (1968) в превод от френски, а „Тютюн” (1966) – от немски (Зафер

2008: 465-472).[52]

В края на 80-те години по света се случва нещо непредполагаемо и нежелано от ръководителите на социалистическите страни. Въпреки положените усилия и изхарчените средства за пропаганда с цел заздравяване и разширяване на социалистическия блок, всичко се обръща наопаки и тоталитарните режими един по един започват да се рушат. В Турция 80-те години (за разлика от 70-те) преминават в сравнително по-спокойна обстановка не само заради военния преврат, а и заради промененото международно положение. Перестройката в Съветска Русия и отслабването на пропагандата й започват да влияят песимистично върху крайнолевите групировки, които прогресивно губят привърженицитеси. България също поема по пътя на демокрацията.

Въпросните международни събития се отразяват доста отрицателно върху доходния книжен бизнес на издателя Б. Хабора и той едва издържа до 1991 г., когато закрива издателството си и обиден от всичко напуска Истанбул и се настанява в богат квартал на Измир, пишейки оттам за някои крайнолеви издания. Б. Хабора не може да прости на България и българските си приятели, неуспели да защитят и съхранят социалистическия „рай". Особено е обиден на тези, които бързо са изменили на социалистическия идеал и успешно са се пренасочили и са станали активисти на новата политика (Хабора 2004: 258, 284). Той никога повече не посещава своята любима страна, забравил дори и „най-талантливата й писателка" – М. Гръбчева.

Но пътят, отворен от Б. Хабора за мемоарите на М. Гръбчева, а и за някои партизански и други политически книги, не се затваря и до днес. Те продължават да се печатат. Защото преиздаването им е подчинено на двете основни пазарни сили: търсенето и предлагането. Б. Хабора, смятащ се за единствен собственик на правата да преиздава въпросните книги, ги преотстъпва на стар свой приятел, притежаващ издателство „Яр" от 1972 г. (Чобаноглу 2014: 132-133; Хабора 2004: 188-193).53 Дори да не печели толкова много, собственикът му преиздава цялата тази литература и продължава да посреща нуждите на някои среди от книгите на Б. Хабора.

Днес в някои сайтове на крайнолеви революционни групировки се намират електронни издания, предназначени за гимназисти и студенти, в които се дава краткото съдържание на „Осъждам те на смърт в името на народа". В някои от сайтовете мемоарите на М. Гръбчева се включват в списъци на книги, препоръчвани на младите им привърженици и симпатизанти.[54] А името на Б. Хабора в интернет сайтовете се среща преди всичко във връзка със заглавието на мемоарите.

През 80-те години, които окачествихме като сравнително по-спокойни, в Турция се случва и нещо друго. Марксистко-ленинските революционни идеи и борбата за „социално равенство" със средствата на партизанска война и тероризъм се прегръщат най-вече от крайнолевите кюрдски среди. Затова мемоарите „В името на народа те осъждам на смърт" на М. Гръбчева промиват и ще промиват мозъците на много млади хора дотогава, докато продължава тяхната партизанска война и тероризъм уж в името на социалистическата революция и всеобщото благоденствие на турските граждани от кюрдски произход.

Не знаем какво спечелва политиката на тоталитарния български режим с обезпечаване издаването на „Осъждам те на смърт в името на народа" и други идеологически книги в Турция, които несъмнено влияят върху някои младежи и допринасят за проливането на повече човешка кръв. Но знаем със сигурност, че българската художествена литература загубва много. Ако тези средства и енергия бяха насочени към планирано разпространение на българската литературна класика[55], щеше да спечели българското изкуство. Ценителите на българското художествено слово не може да не изпитват огорчение от факта, че то е засенчено от „най-популярния български бестселър" – „Осъждам те на смърт в името на народа". Защото, за голямо съжаление, излезлите през периода истински произведения на българското словесно изкуство почти са забравени и, с някои изключения[56], въобще не се преиздават.

Бележки

1. В България мемоарите са издадени общо в над 200 000 броя.
2. В статията ще използваме превода на турското заглавие.
3. Когато в началото на преподавателската ми работа (1992 г.) в Турция, от студентите си многократно се убеждавах, че „В името на народа те осъждам на смърт" на М. Гръбчева е най-четената книга сред младежите с леви убеждения или че представата им за българската литература се изчерпва най-вече с това и няколко други партизански четива, аз не можех да си обясня причините за интереса към тези книги без художествена стойност. Работата ми в областта на преводната рецепция на българската литература ми помогна да стигна до политиката на тоталитарния режим за разпространение на социалистическа пропагандна литература в Турция.
4. Изказвам специални благодарности към ст.н.с. д-р Никола Рачев Казански от Централна библиотека към БАН, който бе така добър да издири и ми предостави някои ценни данни и издания на мемоарите на М. Гръбчева в България и чужбина.
5. Книгата я няма във фонда на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий".
6. Преди това преводът в Турция се развива спонтанно и произведенията се избират споредвкуса на преводачите.
7. През 1933 г. в едно списание се отпечатва разказът „Жертва" (Kurban, превод – Али ХайдарТанер) на Л. Николова – първият превод от българската литература. След това в два сборника са включени един разказ и две български приказки. Първото самостоятелно отпечатано произведение в Турция е детската повест на Константин Константинов „Отбор юнаци" (1939 г., Başıbozuklar Alayı – превод Зеки Тунабойлу). „Изворът на белоногата" (1943 г., Akbaldır Çeşmesi – превод Али Кемал Балканлъ) е третата самостоятелно отпечатана книжка (Зафер 2008: 466, 468). Всички преводачи саизселници от България.
8. На 12 септември 1980 г. се осъществява военен преврат. След тази дата в изд. „Хабора" отпечатването на въпросната литература намалява, но не спира.
9. Този списък ми беше предоставен от д-р Исмаил Джамбазов, отговарящ за превода и отпечатването на турски в „София-прес", за което му дължа признателност. Разбира се не всичкикниги в него са първо издание. Но списъкът много добре представя облика на превежданата и издавана литература не само през годината, а и въобще: "Строителството на социализма и комунизма и световното развитие" – слово на др. Тодор Живков, произнесено при откриването на Международната теоретична конференция, състояла се на 12-15 декември 1978 г. в София – изд. „Хабора"; „Вътрешната и външна политика на НР България" – реч на др. Тодор Живков, произнесенана Десетата сесия на Народното събрание на 27 април 1979 г. – изд. „Хабора"; „Реалният социализъм" – доклад, изнесен от др. Александър Лилов на Международната теоретична конференция, състояла се на 12-15 декември 1978 г. в София – изд. „Хабора"; „Основни закономерности и национални особености при строителството на социализма" от проф. Ирибаджаков, преведена и издадена от издателство „Конюк"; „История на профсъюзното движение в България", колектив, преведена и издадена от издателство „Конюк";

„Ролята и значението на Отечествените фронтове в различнитестрани", колектив, преведена и издадена от издателство „Конук"; „За да мога да живея" от Митка Гръбчева, изд. „Хабора"; „Мехмед", от Зия Ямач [Зия Ямач е турски политически емигрант в България 3.3.] , изд. „Хабора"; „Братска къща" от Фахри Ердинч [Фахри Ердинч е турски политически емигрант в България – 3.3.], издателство „Хабора"; „Али" от Фахри Ердинч, издателство „Хабора"; „Социализъм и хуманизъм" от С. И. Попов, превод на Агенция „София-прес", изд. „Сорун"; „ПетконНапетов", издателство „Сорун"; „Образованието в България" от турския писател Хасан Къяфет, изд. „Хабора"; „Стогодишният младеж Българи" от турския писател Демирташ Джейхун, изд. „Хабора"; „Работнички" от турския писател Фахри Ердинч, изд. „Хабора"; „Малката червена рибка" от Лиана Даскалова, превод на Мустафа Балел, издателство „Йоз"; „Уроците от събитията България през периода *1920-1923* година" от турския писател Ендер Камил Бояджъ, издателство „Конук"; „Кратка история на България", Н. Тодоров – Издателство „Йонджю"– книгата е посветенана 1300-годишнината от създаването на българската държава и „Хайдушко биле" – от Л. Левчев, издателство „Хабора".

10. И двете десетилетия завършват с военни преврати (осъществени на 12.03.1971 г. и на 12.09.1980 г.), които слагат край на сблъсъците.

11. Вж решенията от Заседанието на Политбюро на ЦК на БКП от 25 февруари 1969 г.: ЦПА,ф. 1, оп. 35, а.е. 558, л. 1-28.

12. Според Сабри Тата, който, преди да бъде уволнен от „Народна просвета", подготвя за печат някои от томовете, съчиненията на поета са складирани в издателството без титулна страница иподвързия.

13. Най-често срещаните имена са Н. Сел, Аслан Деврим и др. Както вече отбелязахме, издателят Бюлент Хабора обикновено дава неистински имена, за да прикрие, че тази литература му е предоставена от България. Не знаем дали тази мярка е взета по негова инициатива или му е било подсказано отнякъде, но псевдонимът Н. Сел се появява за пръв път в негово издание от 1967 г. (ЕрнстФишер) и се използва общо за 14 различни книги при всички техни издания. Б. Хабора отпечатва и мемоарите на М. Гръбчева с псевдонима Н. Сел (по-късно имената на преводача се изписват и като Недим Сел.), който той особено предпочита.

14. Не знаем каква е причината изданията на Живковите книги в Турция да не постъпват във фонда на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". Много малко книги, издадени вТурция, могат да се намерят в електронната база данни на библиотеката.

15. На този етап не ни е известно дали това внасяне на литература се осъществява по съветскимодел или инициативата принадлежи на българската Държавна сигурност.

16. За Управление безопасност и охрана (УБО) – вж: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/11/12/814942_ubo_pretorianskata_gvardiia_na_todor_jivkov/> (20.02.2016).

17. Например за България или за някои български политици специални книги написват Б. Хабора, Демирташ Джейхун, Кемал Йозер, Ендер Кямил Бояджъ, Хасан Къяфет, Керим Корджан и др.

18. Произхожда от заможно и интелигентно семейство. Баща му умира много млад, а майка му, владееща западни езици, се омъжва за д-р Фарук Илкер, който заема различни постове в държавния сектор. По-късно е народен представител от дясната Партия на справедливостта на Сюлейман Демирел. Първите преводи от някои западни езици, които издава, са дело на майка му, но са отпечатани с неговото име, тъй като тя не пожелала името ѝ да бъде споменавано заради положението на съпруга си (Хабора 2004: 70). Интересно е, че Б. Хабора и след смъртта на майка си ще продължава да се представя за преводач на тези текстове.

19. Разбира се Б. Хабора издава книги и на различни изтъкнати на времето си марксисти, комунистически деятели и лидери на други социалистически страни, които не споменаваме, защото не са тема на настоящото изследване.

20. Освен „Хабора" такава литература печатат издателства като „May" (Май), „Bilim veSosyalizm" (Наука и социализъм), „Ürün" (Продукт), „Konuk" (Гост) и др.

21. Турското название на романа „Büyük Mücadele" дословно може да се преведе като „Голяматаборба", така го дава и библиографът М. Т. Аджароглу.

22. Трябва да отбележим, че преди „Хабора" и други турски издателства отпечатват текстове наГ. Димитров, а също различна политическа и пропагандна литература (Аджароглу 1997: 11, 12, 118-119).

23. В библиографията на М. Тюркер Аджароглу намира място изданието на брошурата от 1978г., заглавието на която може да се преведе дословно: „По пътя към Народната Република. България" (Аджароглу: 1997: 119).

24. Б. Хабора в спомените си дава само името на Ибрахим Хамдиев, но не посочва, че той е кореспондент на в. „Нова светлина" (Yeni Işık) в Шумен. Трудно е да се повярва, че И. Хамдиев ще има смелостта по собствена инициатива да му изпрати преведен на турски текст или издадена вече вБългария книга с цел публикуването ѝ в Турция. По-скоро смятаме, че това трябва да е част от планана служители на ДС.

25. Б. Хабора отбелязва, че всичко това е било известно на турските служби по сигурността, техни служители лично и чрез посредници се опитвали да го накарат да скъса връзките си с рускотои с българското дипломатическо представителство. Но той не пише да е пострадал за това. Фактът, че след тези предупреждения многократно посещава България и продължава да издава книги с политическо съдържание, много красноречиво говори за по-голямата свобода, с която тогава се ползватграждените на капиталистическа Турция, за разлика от тези в социалистическа България.

26. Той не посочва годината, но по всяка вероятност става дума за 1970-а.

27. Романът „Дъщерята на партизанина" е една от най-известните книги на издателството и през 1982 г. излиза за 10-и, а 2012 г. за 13-и път. Днес също се преиздава. По известност тя е следванаот „Партийна тайна" на М. Марчевски и някои други.

28. Оригиналното заглавие на спомените за Г. Димитров е: „Сърце за всички: Когато охраняхвах Димитров", отпечатани за пръв път в България през 1971 г.

29. Само в статията от 2012 г. той пише, че първото му посещение е било направено през 1974 г.: <http://www.evrensel.net/yazi/36872/seni-halk-adina-istanbul-ve-sonrasi-notlari-1> (30.01.2016).

30. Тук споменаваме само името на Б. Хабора, но по време на посещенията си в Българияи други страни той винаги е бил придружаван от съпругата си. Още преди да посети България, в Истанбул не случайно се вижда с Исмаил Джамбазов (Хабора 2004: 257), оглавяващ издателския отдела турски език към „София-прес". Както пише Б. Хабора в мемоарите си, като гост на „София-прес" И. Джамбазов е сред посрещачите му на гарата в София. Той и Стефка Първанова, ръководителка на предаванията на турски език към Националното радио, са го придружавали по време на пътуванията му из страната (Хабора 2004: 257-259).

31. А сред политиците Б. Хабора най-много уважава Т. Живков, Николае Чаушеску и ФиделКастро.

32. Написаните от Б. Хабора скучни книги за България са: *„Merhaba Komşu"* (Здравей, съсед), *„Faşizmden Sosyalizme. KOPRİVŞTİTSA"* (От фашизма към социализма. Копривщица), *„Bir Kooperatif:Maritza P.A.P.Z.K."* (Една кооперация: Марица П.А.П.З.К.), *„Güzel* İşçiler" (Прекрасните работници), *„Bulgaristan'da Elektrik. MARİTSA* İŽTOK" (Електричеството в България. Марица-Изток), *„Türkiye'de* İnsanlar, *Bulgaristan'da* Çocuklar" (В Турция хората, в България децата) (Бозкурт; Инджесу 2014: 155).

33. Осигуряват на него и на съпругата му самолетни билети, но понеже се страхува да пътува със самолет, винаги използват железниците.

34. Такива ордени са връчени и на други турски граждани, имащи „специални" заслуги забългарската култура.

35. Изпитващ огромна омраза към всички висши политици и правителствени ръководители на Турция, Б. Хабора с възхищение говори за Т. Живков и до края на живота ще страда, че е „пропуснал" двете предоставени му възможности за среща с „великия лидер". По всяка вероятност за Т. Живков той не е представлявал някакъв специален интерес. Но понеже не са искали да го загубят като издател, са му устроили два сценария за случайно „неосъществени" срещи, в които участват Г. Джагаров, Ф. Ердинч и др. (Хабора 2004: 269, 279). Опитите му да се запознае с Л. Живкова и М. М. Живкова същозавършват с неуспех (Хабора 2004: 271, 276).

36. Gгıbçeva, Mitka. Ognyana: Anılar, Türkçesi Sabri Demirov, Nar. Prosv., Sofiya, 1974. Истинският преводач на книгата Сабри Демиров работи в споменатото издателство до съкращаването му през въпросната 1970 г. (Тата 1993: 29).

37. Habora, B. Seni Halk Adına (İstanbul ve Sonrası Notları 1): <http://www.evrensel.net/yazi/36872/ seni-halk-adina-istanbul-ve-sonrasi-notlari-1> (01.03.2016).

38. Трябва непременно да подчертаем, че в по-късните издания на „Осъждам те на смъртв името на народа", когато вече няма нужда да крие имената на преводачите, Б. Хабора започва да прибавя дори и собствените си имена към тези на несъществуващия преводач „Недим Сел". И това нее единствен случай.

39. Б. Хабора отбелязва, че предоставеният му превод бил направен отдавна. А в действителност е издаден почти по същото

време само с 1 година разлика. По въпроса за получаванетона превода – *вж:* статията на Б. Хабора, която е достъпна на адрес: <http://www.evrensel.net/yazi/36872/ seni-halk-adina-istanbul-ve-sonrasi-notlari-1> (01.03.2016).

40. Според Б. Хабора служители на ДС са искали да узнаят от него кой е авторът на използваното заглавие, същите въпроси са били зададени и на М. Гръбчева, която възнамерявала да назове книгата си „В името на народа си осъден на смърт" и въпросът дори стигнал до Политбюро, но й било отказано, тъй като заглавието не подхождало на мирната обстановка в България. Самият Т. Живков заявил, че не искал хората да се връщат към онези времена (Хабора 2004: 260-262). Разбира се Б. Хабора, както винаги, отново изтъква себе си като автор на заглавието, забравяйки, че то присъствав книгата едва ли не като неин основен лайтмотив. Възможно е специално да му е било подсказано от българска страна, защото, както вече споменахме, турският превод в България е озаглавен *„Огняна:* Мемоари".

41. Според д-р Исмаил Джамбазов, след като чула за издаването на мемоарите, М. Гръбчева, която в същото време била крайно поласкана от популярността им сред турските комунистки, знаещив подробности книгата, била страшно ядосана и се заканила, че ще съди „София-прес" за авторски права.

42. Любимото място на турския издател. Скрит от погледите на обикновените софиянци, хотел „Рила" е едно от най-луксозните и добре снабдявани места на УБО, където остават само специалнихора. Самият издател често го изтъква и се хвали с това, че на него му било гласувано доверие да остава там, без да знае, разбира се, истинското му предназначение. За хотел „Рила" – вж: <http://www.dnevnik.bg/bulgaria/2009/11/12/814942_ubo_pretorianskata_gvardiia_na_todor_jivkov/> (20.02.2016).

43. Б. Хабора в спомените си споменава и за децата на М. Гръбчева, които познава.

44. От електронния каталог на Националната библиотека в Анкара се вижда, че книгата е издадена от него много бързо, на следващата година под заглавие *„ Yaşadım Diyebilmek için"* (1979) (буквално: За да можеш да кажеш, че си живял). Тя също претърпява няколко издания.

45. В спомените си признава, че винаги бяга от пряко участие в опасни конспирации, които само косвено подкрепя, тъй като се страхува да не попадне в ръцете на полицията, където може да бъде подложен на физически изтезания (Хабора 2004: 88).

46. Наследниците на Назъм Хикмет (съпругата и синът му, на които той завещава две третиот наследството си) и тези на Фахри Ердинч (първата му съпруга от Турция, с която той никога не се развежда официално и синът му) спечелват делата срещу издателството за авторски права, но поради неизвестни обстоятелства Б. Хабора не им изплаща нищо (Хабора 2004: 106-107). Според д-р Исмаил Джамбазов освен готовите преводи на предварително планираните за издаване книги, Б. Хабора и други турски издатели получават средства и за тяхното отпечатване. Но дори това да не е вярно, завидни за условията, предоставени на Б. Хабора от България да издава без да плаща за преводи авторски права. Интересно е дали на авторите на тези книги са се изплащали авторски права от държавни издателства или от УБО.

47. Не можахме да открием българско издание на споменатата брошура.

48. Вж: <http://krumblagov.com/fifty/28.php> (15.01.2016). Терористична организация с таковаиме не може да се намери в никоя интернет енциклопедия на турски език.

49. Както не се узна кой стои зад поръчаното убийство на известния турски журналист и главенредактор на в. „Миллиет" Абди Ипекчи, който съвсем не е от крайнолевите кръгове и по това време се опитва да сближи левите и десни политически партии, които да съдействат за спиране на терора в Турция. Не се установи със сигурност и кой е поръчал атентата срещу папата и случайно ли е след бягството от затвора Мехмед Али Агджа да живее за известно време в социалистическа България с фалшив паспорт заедно с други турски терористи – негови приятели-националисти и „противници" насоциализма?!

50. За съжаление преводът на тази повест се отпечатва без да се спомене истинският преводач, тъй като издателството, което трябва да го отпечата, фалира, а новият собственик издава книгата като посочва за преводач името Мехмет Казъмоглу. На това обръща внимание М. Т. Аджароялу в библиографията си (Аджароглу 1997: 64). Подробности за случая научихме и от самия преводач Исмаил Бекир Аглагюл. Това е честа практика за периода, но днес някои издателства също прибягваткъм различни „комбинации", за да не плащат за превод.

51. Въпреки споменатите издания, наричаме периода „тъмен", защото политическата и пропагандна литература засенчват българската литературна класика. Разбира се, в сравнение с предходния период (до края на 1965 г.), отпечатаните класически произведения от 1966 г. до 1980 г. са много повече на брой. Но това е естествено развитие на преводната рецепция, резултат от нарасналияинтерес на турския читател към всички чужди литератури.

52. Подобно на „Хабора" в Турция и днес има няколко издателства, които се ползват от свободата на словото и печата, издават тази „специална" литература за определени кръгове и печелятдоста добре.

Вж: <http://www.devrimci-genclik.org/Kitap/liselidg4.pdf> (29.01.2016); <http://devrimci-genclik.org/Kitap/liselidg3.pdf> (29.01.2016).

53. Такава планирана, но легална политика за разпространение на турската класическа и съвременна литература представлява програмата „ТЕДА" към Турското министерство на културата итуризма, която съвсем законно и открито субсидира превод и издаване на тази литература на чужди езици по цял свят.

54. Например *„Тютюн"* в превод на писателя Бурхан Арпад (1910-1994) продължава да се издава и до днес, тъй като това е най-хубавият превод на романа на турски. За случая с превода от немски на произведението не знаем нищо. Знаем само това, че Б. Арпад превежда много книги от немски. Не ни е известно дали след неговото издаване Б. Арпад привлича вниманието на българските дипломатически служби и се осъществява връзката му с България, където се превеждат и издават негови произведения, или той превежда романа по поръчка, след като връзката вече е осъществена. Но той също е награден от Министерството на културата с орден „Кирил и Методий", I-ва степен.

Цитирана литература

1. Аджароглу: **Acaroğlu**, M. T. Bulgarlar ve Bulgaristan Üzerine Yüzyıllık Türkçe Kaynakça (1878-1978). – Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1997.

2. Алпер: **Alper**, O. R. ***Mülteci Komünist***. – İstanbul : Timaş Yayınarı, 1995.

3. Бозкурт, Инджесу: **Bozkurt**, O., K. İncesu. 60. Sanat Yılında Bülent Habora. – İstanbul : YarYayınları, 2014.

4. Зафер: Зафер, З. Българската литература в Турция. // *Балканите* – език, история, култура. – В. Търново : Унив. изд. „Св. Св. Кирил и Методий", 2008, с. 226-233.

5. Иванов, Ялъмов: **Иванов**, М., И. **Ялъмов**. Турската общност в България и нейният периодиченпечат (1878-1997). // *Българско* медиазнание : Енцикл. изд. за медианаука и медиапублицистика : Т. 2. – 1998, с. 556-600.

6. Тата: **Tata**, S. Türk Komünistlerinin Bulgaristan Macerası. – İstanbul : Boğaziçi Yayınları, 1993.

7. Чобаноглу: **Çobanoğlu**, O. Y. Ben Habora'yım. // *60*. Sanat Yılında Bülent Habora. – İstanbul : YarYayınları, 2014, s. 132-133.

8. Хабора: **Habora**, B. Başmusahip Sokağı Anılar. – İstanbul : Yar Yayınları, 2004.

Препеч. от изд.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 382-394.

IV – 19 българска комунистическа пропаганда – мемоари – *Митка Гръбчева* (изследване)

IV – 19 болгарская коммунистическая пропаганда – мемуары – *Митка Грыбчева* (исследование)

IV – 19 Bulgarian communist propaganda – memoirs – *Mitka Grabcheva* (study)

ROLA DUCHA ŚWIĘTEGO W NAWRÓCENIU CZŁOWIEKA

Zbigniew Tęcza, *kapłan*

Miłość Boga objawiona w Jezusie Chrystusie rozciąga się na całe stworzenie, szczególnie na człowieka. Rozciąga się na historię zbawienia ludzkości obejmując pojedynczego człowieka. Wszystko to ma jeden cel: doprowadzć człowieka z powrotem do Boga. Drogę powrotu wytyczył nam Jezus Chrystus. Jest ona wyraźnie określona Pawłową teologią kenozy Syna Bożego (por. Flp 2,6-8). Spotkanie Człowieka z Bogiem, które pogłębiać się ma aż do zjednoczenia, dokonać się może tylko w napełnionej przez Ducha Świętego przestrzeni Kościoła. Duch Święty, przekazany jako Dar przez ukrzyżowanego i zmartwychwstałego Chrystusa jest obecnością Trójjedynego Boga w wiernych. On rozpala i kształtuje w ochrzczonych miłość Boga i bliźniego. W ten sposób Kościół widzialny zazębia się z niewidzialnym, zostaje wyniesiony ponad ludzkie ograniczenia i zastrzeżenia, tak by wspólnota wiernych stała się wspólnotą miłości (communio caritatis). Dlatego *Kościół [...] pouczony słowem Chrystusa, czerpiąc z doświadczenia Pięćdziesiątnicy i własnych <<dziejów apostolskich>>, od początku głosi wiarę w Ducha Świętego, jako Ożywiciela, poprzez którego niezgłębiony Trójjedyny Bóg udziela się ludziom, zaszczepiając w nich zadatek życia wiecznego*[1].

Duch Święty, będąc zasadą naszej przynależności do Chrystusa, a w Nim i przez Niego do Ojca, przedłuża w swoim posłannictwie to, czym jest w łonie Trójcy Świętej. W życiu wewnątrztrynitarnym jest On wzajemnym Darem Miości Ojca i Syna, a w historii zbawienia w Duchu (Darze Miłości) Ojciec daje nas Synowi, a Syn Ojcu[2].

Bóg stwarzając człowieka na swój obraz i podobieństwo obdarował go zdolnością do spotkania z Nim w sposób osobowy. Tym samym przysposobił stworzenie – jakim jest człowiek – do zawarcia przymierza ze swoim Stwórcą. Przymierze to aktualizuje w nas Duch Święty (por. Kol 1,15; 1Tm 1,17; J 15,14-15; Ba 3,38; Wj 33,11).

Szansa przymierza zostaia zniszczona przez zakiamanie i odrzucenie Daru – Miłości[3].

Grzech początku byi nie tylko przekroczeniem zakazu Bożego, ale także próbą przekroczenia granicy istniejącej między stworzeniem, a swoim Stwórcą. To pierwsze *nieposiuszecstwo* staio sik odrzuceniem *Źródła,* które jest korzeniem autonomii cziowieka i które stanowi o tym, co jest dobrem, a co ziem.

Bóg nie pozostawia cziowieka w tej sytuacji samemu sobie, lecz wzywa go do uczestnictwa w dobru i miłości, czyli w tajemnicy swego trynitarnego życia. Niestety cziowiek – naznaczony grzechem – nie zawsze i nie iatwo rozpoznaje to powoianie do życia w prawdzie i miłości. Jest mu potrzebny Pocieszyciel, Duch Prawdy, który oświeci i oczyści jego sumienie[4].

Duch Święty oświeca ludzkie sumienia i *przekonywa świat o grzechu* (por. J 10,8), to znaczy daje poznać cziowiekowi jego zio i czyni to w perspektywie zwycikżającej mocy miłości. Owocem zbawczego *przekonywania o grzechu* jest nawrócenie cziowieka i obdarowanie go Duchem przybrania za syna. W jedynie w tym Duchu możemy zwracać sik do Boga: *Abba-Ojcze* (Rz 8,15) i kroczyć drogą wolności dzieci Bożych.

1. Duch Święty oświeca sumienie człowieka

W ciągu całej historii ludzkości, którą przenika równoległa do niej historia zbawienia, dostrzegamy, zależnie od okresu, różnorodność działania Ducha, różnorodność Jego przejawów. Pismo Święte wielokrotnie przypomina nam o świętości Boga. Święty jest tylko Bóg i tylko Bóg uświęca. Święte jest to, co odnosi się do Niego, co zostało Jemu oddane na własność. Dzieje objawienia świętości zaczęły się już w czasach Starego Przymierza. Bóg mieszkał pośród swego ludu, miał swój przybytek na Syjonie. Jego Duch działał, a więc był obecny w tych, którzy wypełniali Jego dzieło: w królach, prorokach, pobożnych wiernych. Bezsprzecznie jednak w Starym Przymierzu Duch Święty nie został dany ani obiecany w taki sam sposób, jak w Nowym Przymierzu podczas Wcielenia, w dniu Zmartwychwstania i Pięćdziesiątnicy.

W Starym Testamencie Duch Święty przede wszystkim nawiedza i oddziałuje na wybranych ludzi w szczególnych sytuacjach. Natomiast Nowy Testament zaczyna się od opisu, kiedy Duch Święty zstąpił na Jezusa i jak pozostaje w Nim (por. Mk 1,9-12)[5].

Per aspera ad astra!

Zapowiedzi proroków dotyczące czasów mesjańskich, znalazły spełnienie w osobie Jezusa Chrystusa i w wydarzeniu Pięćdziesiątnicy (por. Iz ll,lnn; 44,3-5; 61,1 => Łk 4,18-21 oraz Iz 32,15-17; Ez 36,25-27; Jl 3,1-2 => Dz 2,14nn).

Teraz widzimy jasno, że dopiero wydarzenia paschalne są czasami *nowego przyjścia* Ducha Świętego. Albowiem *w darze z Syna dopełnia się objawienie i obdarowanie odwiecznej Miłości: Duch Święty, który w nieprzeniknionych głębiach Bóstwa jest Osobą-Darem za sprawą Syna, czyli poprzez tajemnicę paschalną, w nowy sposób zostaje dany Apostołom i Kościołowi, a przez nich ludzkości i całemu światu*[6].

Na płaszczyźnie życia moralnego obecność Ducha Świętego w człowieku wyraża się tym, że człowiek usilnie stara się włączyć swoje działanie w nurt światła i mocy Ducha Świętego. Oznacza to, że naturalna w człowieku zdolność do rozeznawania wezwania Bożego i odpowiedzi na to wezwanie – co nazywamy sumieniem – zostaje teraz przeniknięta Prawdą i Miłością, której źródłem jest Duch Święty[7].

Zdolność obcowania z Bogiem w sposób osobowy, jako ja i ty – jak zauważa św. Jan Paweł II – *oznacza również zdolność do przymierza, jakie ma kształtować się wraz ze zbawczym udzielaniem się Boga człowiekowi*[8]. Jeśli tę wypowiedź odniesie się do dialogalnej, interpersonalnej koncepcji sumienia – jaką wypracowuje się na bazie soborowego nauczania[9] – to rozumie się lepiej, że samo obdarowanie człowieka sumieniem jest uzdolnieniem go do uczestnictwa w przymierzu z Bogiem, do przyjęcia Bożego wezwania i do dania odpowiedzi Bogu całym swoim życiem[10].

Wezwanie człowieka przez Boga do kroczenia drogą prawdy i miłości, wyznacza zasadniczy kierunek rozważań św. Jana Pawła II na temat sumienia. Wedle słów samego Chrystusa: *A Pocieszyciel, Duch Święty [...] On was wszystkiego nauczy i przypomni wam wszystko, co Ja wam powiedziałem* (J 14,26), Duch *Święty* będzie dopomagai uczniom Chrystusa, aby wiaściwie rozumieli treści zbawczego Orędzia[11].

Duch Prawdy ma być – dzięki wierze – *najwyższym przewodnikiem człowieka: światłem ducha ludzkiego*[12].

Kierownictwo Ducha Prawdy charakteryzuje się tym, że nie jest postrzegane przez zmysły; jest wewnętrzne, niewidzialne, głęboko utajone w sercu człowieka. Dokonuje się ono w niedostępnym sanktuarium osoby ludzkiej – w sumieniu, do którego przystęp zarezerwowany jest wyłącznie Bogu. Wchodzi On w dialog z głębią osoby ludzkiej, dzięki czemu wyczula człowieka na Boże działanie. A jako źródło życia, przez oświecenie umysłu i poruszenie woli, naprowadza człowieka na poznanie i umiłowanie Bożej woli[13].

Z takiego posłuszeństwa Duchowi Prawdy, z otwarcia się na Jego dary, rodzi się w człowieku zdolność do głębszego poznawania siebie we wszystkich podstawowych wymiarach swej egzystencji. Bo, jak pisze św. Jan Paweł II, *Takie wewnętrzne obcowanie z Bogiem w Duchu Świętym sprawia, że człowiek w nowy sposób przyjmuje również siebie samego, swoje człowieczeństwo. Doznaje pełnego urzeczywistnienia ów obraz i podobieństwo Boże, jakim człowiek jest od początku*[14]. Człowiek uczy się tej prawdy od Jezusa Chrystusa i stara się wcielać we własne życie za sprawą Ducha Świętego.

Poznanie prawdy o człowieku, prawdy o jego godności, dokonuje się w sumieniu zawsze w kontekście prawdy o tym, kim jest Bóg. Święty Paweł pisze o *sumieniu w Duchu Świętym* (por. Rz 9,1), które potwierdza stan jego duchowego rozeznania oraz właściwą ocenę postępowania. Jednak – jak zauważa św. Jan Paweł II – człowiek może utracić ową zdolność sumienia. Duch Święty spotyka się wówczas z wewnętrznym oporem człowieka, jakby nieprzenikliwością sumienia. Człowiek taki sprawia wrażenie utwierdzonego w swoim własnym wyborze. Wyborze, który Pismo św. zwykło nazywać *zatwardziałością serca* (por. Jr 7,24; Mk 3,5). W naszych czasach takiemu nastawieniu umysłu i serca odpowiada poniekąd utrata poczucia grzechu[15]. Dzieje się tak, gdy człowiek przyzwyczaja się do grzechu.

Wspólnota Kościoła nie przestaje błagać Boga o łaskę, ażeby nie zanikała prawość ludzkich sumień. Aby nie tępiała ich zdrowa wrażliwość na dobro i zło. Prawość i wrażliwość jest głęboko związana z wewnętrznym działaniem Ducha Prawdy[16].

Działa on od wewnątrz, gdzie przenika Jego namaszczenie. Pozwala nam On w głębokich pokładach sumienia – głębiej jeszcze niż sięga żal wywołany taką czy inną winą – odczuć przyciągającą moc Miłości. Odczuć moc nowego życia ofi arowanego nam przez Jezusa Chrystusa. I wobec tego wszystkiego daje nam przejmującą świadomość naszej nędzy, życia w kłamstwie, egoizmie i w innych grzechach, których pełne jest nasze życie. Czujemy się osądzeni, a równocześnie mamy świadomość uprzedzającego przebaczenia i łaski. Jest to coś z tego, co przytrafi ło się Zacheuszowi (por. Łk 19,1-10).

Przyszła do niego łaska uprzedzająca i celnik natychmiast zrozumiał, jak bardzo jest grzeszny. Grzech jest zawsze rodzajem kłamstwa – zakłamania prawdy o Bogu i człowieku.

To odwrócenie się od Boga jawi się jako <<anty-Słowo>>, jako <<przeciw-Prawda>>. *Zostaje bowiem zakłamana prawda o tym, kim jest człowiek, jakie są nieprzekraczalne granice jego bytu i jego wolności. Ta <<przeciw-Prawda>> jest możliwa dlatego, że równocześnie zostaje zakłamana prawda o tym, kim jest Bóg*[17].

Człowiek będąc wolnym, może przeciwstawić się działaniu Ducha Świętego w nim (por. 1 Tes 5,1). Wówczas jednak odchodzi nie tylko od Boga, ale jakby od siebie samego, zatracając wewnętrzną rawdę o sobie. Chodzi zatem o to, by nie zasmucać Ducha Prawdy niewłaściwym i niegodnym chrześcijanina postępowaniem (por. Ef 4,30; 1 Tes 4,8). Należy natomiast przylgnąć do Jezusa, do Jego nauki i poddać się dynamizmowi Ducha, aby w ten sposób umożliwić Mu przewodnictwo w życiu człowieka.

2. Duch Święty uświadamia grzech

W świetle Objawienia działanie moralne człowieka uwidacznia się w procesie zwalczania w sobie *dawnego człowieka* grzechu i przyoblekania się w *człowieka nowego* na wzór Chrystusa. Dokonuje się to w nas mocą Ducha Świętego, którego *zadatek* otrzymaliśmy (por. 2 Kor 1,22; *5,5;* Ef 1,14). Im wyraźniej poznajemy istotę Boga jako świętość bez skazy (por. 1 J 1,5), im głębiej pojmuje się dokonany przez chrzest związek z Bogiem jako *zrodzenie z Boga* (por. J 1,13; 1 J 3,9; 4,7; 5,1.4.18), tym bardziej niepojętym się wydaje, że chrześcijanin musi jeszcze walczyć z grzechem i nierzadko zostaje w tej walce pokonany.

W tajemnicę człowieka ukazaną w historii zbawienia wpisana jest zarówno prawda o jego stworzeniu, jak i prawda o jego grzeszności. Dokonuje się dramat odejścia stworzenia od stwórczej Miłości. O tej niewyslowionej prawdzie nie może przekonać człowieka, przekonać *sumienia ludzkiego nikt inny, tylko On: Duch Prawdy. Jest to Duch, który przenika głębokości Boże (por. 1 Kor 2,10)*[18].

Bóg posługując się ustami proroków kierował do Izraelitów wezwanie do nawrócenia – odejścia od grzesznego postępowania i przylgnięcia do Bożych przykazań. Przy tym objawiał równocześnie swoje miłosierdzie i gotowość do przebaczenia win, jakich dopuścił się Naród Wybrany (por. Jr 31,34; Ez 36,29-33)[19].

Jezus u początku swej mesjańskiej działalności nawoływał do nawrócenia (por. Mk 1,15). Gdy był świadom kresu Swego ziemskiego posłannictwa, w wieczerniku, w czasie mowy pożegnalnej, zapowiedział posłanie Swego Ducha: *On zaś, gdy przyjdzie, przekona świat o grzechu, o sprawiedliwości i o sądzie* (J 16,7). W dniu Pięćdziesiątnicy znalazła swe bezpośrednie potwierdzenie ta zapowiedź. Duch Prawdy przez usta Piotra przekonywa ludzkie sumienia o grzechu – o tym przede wszystkim grzechu, jakim jest odrzucenie Chrystusa aż po wyrok śmierci krzyżowej na Golgocie. A gdy zebrani pytają Piotra i Apostołów: *Cóż mamy czynić bracia?* słyszą odpowiedź: *Nawróćcie się [...] i niech każdy z was ochrzci się w imię Jezusa Chrystusa na odpuszczenie grzechów waszych, a weźmiecie w darze Ducha Świętego* (Dz 2,37n). W taki sposób *przekonywanie o grzechu* staje się równocześnie przekonywaniem o odpuszczeniu grzechów w mocy Ducha Świętego.

Chrześcijańskie nawrócenie domaga się przekonania o grzechu, gdyż zawiera w sobie wewnętrzny sąd sumienia, który równocześnie staje się nowym początkiem obdarowania człowieka łaską Ducha Świętego (por. J 20,22). Odnajdujemy tutaj podwójne obdarowanie: prawdą sumienia oraz pewnością Odkupienia. Duch Prawdy jest Pocieszycielem[20].

Św. Jan Paweł II podkreśla wielokrotnie zbawczy charakter przekonywania o grzechu. Pisze, iż *Duch Święty, który przejmuje od Syna dzieło odkupienia świata, podejmuje przez to samo zadanie zbawczego <<przekonywania o grzechu>>. To przekonanie pozostaje w stałym odniesieniu do <<sprawiedliwości>>: czyli do ostatecznego zbawienia w Bogu, do spełnienia ekonomii, której Chrystus ukrzyżowany i uwielbiony jest defi nitywnym i trwałym centrum. Cała zaś ta zbawcza ekonomia Boża odcina niejako człowieka od <<sądu>> czyli od potępienia, jakim porażony został grzech szatana*[21]. Stąd przekonanie o grzechu i sprawiedliwości ma na celu zbawienie świata, zbawienie ludzi.

Duch Święty ukazując związek każdego grzechu z Krzyżem Chrystusa, wzywa jednocześnie człowieka, by w sumieniu spojrzał na swój grzech w relacji do tegoż Krzyża.

Ukazany w tej relacji grzech, zostaje rozpoznany w pełnej skali zła, jaka jest mu właściwa, zostaje zidentyfi kowany w pełnym wymiarze <<mysterium iniquitatis>> jakie w sobie zawiera i kryje[22]. Ale równocześnie przez to samo odniesienie do Krzyża Chrystusa, grzech *zostaje zidentyfi kowany w pełnym zarazem wymiarze <<mysterium pietatis>>*. Oba te wymiary grzechu nie mogą być rozpoznane poza Krzyżem Chrystusa i człowiek nie może *też być o [nich] <<przekonany>>, jak tylko przez Ducha Świętego: Ducha Prawdy i Pocieszyciela zarazem*[23].

Zbawcza perspektywa *przekonywania o grzechu* dotyka nie tylko konkretnych grzechów ludzkich, ale ogarnia całą głębię tajemnicy człowieka noszącego w sobie to rozdarcie, które wyraża się w skłonności do grzechu. *Przekonując świat o grzechu, Duch Prawdy spotyka się z głosem ludzkich sumień. Na tej drodze dochodzi do ukazania korzeni grzechu, które tkwią w ludzkim wnętrzu [...] On jeden może w pełni <<przekonać o grzechu>> ludzkiego początku, o grzechu, który jest korzeniem wszystkich innych oraz niewygasającym zarzewiem grzeszności człowieka na ziemi*[24].

Człowiek, który otwiera się na zbawczy dar obecności Ducha Świętego, nie może zatrzymać się na samym rozpoznaniu grzechów w swoim życiu, ale poznając ich całą złość i równocześnie prawdę o Bożym przebaczeniu, pragnie poddać się odradzającemu obmyciu *Krwią Chrystusa, która oczyszcza sumienia* (por. Hbr 9,14). Objawienie prawdy o Bożym przebaczeniu poprzedza objawienie szczególnego rodzaju cierpienia, objawienie niewyrażalnego bólu *jaki z powodu grzechu w jego antropomorfi cznej wizji Księga święta zda się dostrzegać w <<głębokościach Bożych>>, w samym niejako sercu nieogarnionej Trójcy*[25]. W Trójcy Świętej istnieje ból z powodu grzechu człowieka. Bóg przeżywa swoisty ból Miłości odtrąconej. Bóg odrzucony przez swe stworzenie cierpi szczególnie w Jezusie Chrystusie. *Kiedy Duch Prawdy dozwala ludzkiemu sumieniu uczestniczyć w tamtym bólu, wówczas cierpienie sumień staje się szczególnie głębokie, ale też szczególnie zbawcze.[...] dokonuje się prawdziwe nawrócenie serca: ewangeliczna <<metanoia>>. Trud ludzkiego serca, trud sumienia, pośród którego dokonuje się owa <<metanoia>>, nawrócenie, jest zarazem odzwierciedleniem tego procesu, w którym wyrzut przemienia się w zbawczą miłość, która umie cierpieć. Utajonym szafarzem tej zbawczej siły jest Duch Światy*[26].

Św. Jan Paweł II przypomina nam, że chrześcijanin może zamknąć się na działanie Ducha Świętego, może się Jemu sprzeciwiać i zasmucać Go (por. 1 Tes 1,19). Następnie odsłania nam znaczenie grzechu przeciw Duchowi Świętemu. Określa go nie tyle jako grzech pojedynczego znieważenia Pocieszyciela, ile raczej jako grzeszną postawę człowieka, który broni rzekomego prawa do trwania w złu. Taka postawa nie pozwala wyjść człowiekowi z samo-zamknięcia, z duchowego upadku, by otworzyć się na zbawienie, jakie Bóg ofi aruje człowiekowi przez Ducha Świętego działającego w mocy Chrystusowej ofi ary Krzyża[27].

Sumienie otwarte na działanie Ducha Świętego i jedność z Nim w życiu moralnym nie oznacza zniszczenia ludzkiej osobowości. Wprost przeciwnie – dopiero wtedy człowiek w pełni posiada siebie. Duch Święty nie pomniejsza niczego, co wyznacza niepowtarzalność osoby ludzkiej. Co więcej – stoi na straży tej inności i niepowtarzalności tak dalece, że każdy może upodobnić się do Chrystusa niejako na swój sposób, ale pod istotnym warunkiem, że będzie to droga Ducha Prawdy i Miłości, droga wolności dzieci Bożych.

3. Duch Święty prowadzi człowieka do wolności

Świadomość wolności i godności osoby ludzkiej jest jedną z głównych cech charakteryzujących nasze czasy. Bóg wzywa każdego człowieka do wolności. W każdym z nas jest żywe pragnienie bycia wolnym. Urząd Nauczycielski Kościoła w *Instrukcji o chrześcijańskiej wolności i wyzwoleniu* przypomina, że w naszym ludzkim pragnieniu wolności kryje się

pokusa zaprzeczenia własnej naturze. Bo jeśli człowiek pragnie wszystkiego i chciałby wszystko móc – a przez to odsunąć od siebie myśl, że jest istotą stworzoną i ograniczoną – to czyni siebie bogiem[28].

<<Będziecie jak Bóg>> (Rdz 3,5) - słowa wypowiedziane przez węża ujawniają sedno pokusy człowieka, bo przeinaczają sens jego własnej wolności. Taka jest najgłębsza natura grzechu – człowiek odrywa się od prawdy przedkładając nad nią swoją własną wolę. A przecież wolność ludzka jest ograniczona i omylna[29]. Często chwilowe pragnienie nie jest rzeczywistą wolą i może dotyczyć dobra pozornego. W tym samym człowieku mogą współistnieć sprzeczne zamiary. Dokonując zaś wyboru dobra rzekomego, chybia powołaniu do swojej wolności. Tak więc, gdy chce wyzwolić się od Boga i sam stać się nim, oszukuje i niszczy samego siebie. To prawda, że człowiek jest powołany, aby być jak Bóg. Jednak jest jak Bóg nie przez samowolną i zwyczajną przyjemność, lecz tylko w tym stopniu, w jakim uznaje, że prawda i miłość są równocześnie źródłem i celem wolności.

Wbrew potocznemu mniemaniu, wolność nie jest wolnością wyboru tej lub tamtej rzeczy, lecz jest przede wszystkim wolnością określenia samego siebie. Tylko dlatego, że człowiek może zająć stanowisko wobec samego siebie, może też wybierać coś poza sobą. Dzięki wolnej woli dysponuje sobą i może to czynić – jak obrazuje historia ludzkości i każdego z nas – w sensie ubogacającym lub w sensie destrukcyjnym.

Człowiek, gdy jest posłuszny prawu Bożemu, wyciśniętemu w jego sumieniu i otrzymanemu jako natchnienie Ducha Świętego, prawdziwie panuje nad samym sobą i w ten sposób realizuje swoje królewskie powołanie dziecka Bożego (por. Rz 8,21; Ef 5,1-2.8; Flp 2,15; 1 J 3,1-2; 3, 7-9). To Boże prawo nazywane jest *prawem wolności* (por. Jk 1,25; 2,12), ponieważ wyzwala nas od obrzędowych i prawnych przepisów Starego Prawa a skłania nas do spontanicznego działania pod wpływem miłości. Przez to pozwala nam przejść ze stanu niewolnika, który *nie wie, co czyni Pan jego,* do stanu przyjaciela Chrystusa, *albowiem oznajmiłem wam wszystko, co usłyszałem od Ojca mego* (J 15,15). Prorocy Starego Testamentu nie przestawali przypominać Izraelowi wymagań prawa Przymierza. Wskazywali na postawę zatwardziałości serc swoich rodaków, gdyż w sercu (wnętrzu) człowieka mieści się źródło powtarzających się wykroczeń. Zapowiadali Nowe Przymierze, w którym Bóg odmieni serca i wszczepi w nie prawo Ducha. Szczególną wymowę posiadają gorące słowa proroka Jeremiasza (31,31-34): *Zawrę z domem Izraela[...]nowe przymierze[...] Umieszczę swe prawo w głębi ich jestestwa i wypiszę na ich sercu.* Młodszy od niego o jedno pokolenie prorok Ezechiel głosił w imię Boga poniższą obietnicę (36, 26nn): *I dam wam serce nowe i ducha nowego tchnę do waszego wnętrza, odbiorę wam serce kamienne, a dam warn serce z ciała. Ducha mojego chcę tchnąć w was i sprawić, byście żyli według mych nakazów i przestrzegali przykazań, i według nich postępowali.* Chrześcijanie byli i są przekonani, że obietnice te spełniły się z chwilą przyjścia Jezusa Chrystusa. Przez dar Jego Ducha stajemy się ich uczestnikami, chociaż spełnienie to podlega zasadzie *już i jeszcze nie.* Obecnie posiadamy dopiero *zadatek, pierwociny* i czekamy na całkowite wypełnienie obietnicy w nas.

W Ewangelii według św. Jana (8,13) Jezus zwraca się do swych uczniów słowami: *Jeżeli Syn was wyzwoli, wówczas będziecie rzeczywiście wolni.* Duch Święty jest Duchem Chrystusa. Dlatego św. Paweł odważnie głosi, że *Pan zaś jest Duchem, a gdzie Duch Pański – tam wolność* (2 Kor 3,17). Chrześcijanin napełniony przez Ducha Świętego Bożą miłością wypełnia spontanicznie prawo, którego streszczeniem jest miłość (por. Ga 5,14). W swe życie wciela słowa Jezusa (J 3,34): *Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali, tak jak Ja was umiłowałem.* Nie jest on pod prawem, ale nie jest on bez prawa – jak powie św. Augustyn. Treść prawa stanowi normę jego postępowania, ale nie jest on poddany przymusowi prawa, ponieważ przyswoił je sobie od wewnątrz.

Św. Tomasz z Akwinu opisując tę rzeczywistość wskazuje na Ducha Świętego jako Tego, *który doskonali wewnętrznie naszego ducha przekazując mu nowy dynamizm, tak że powstrzymujemy się od zła z miłości, jak gdyby nakazywało to nam prawo Boże. W ten sposób duch nasz jest wolny, co nie znaczy, że nie jest poddany Bożemu prawu, bowiem wewnętrzny dynamizm skłania go do czynienia tego, czego wymaga prawo Boże*[30].

W myśl słów św. Pawła (Ga 5,13): *Powołani zostaliście do wolności. Tylko nie bierzcie tej wolności jako zachęty do hołdowania ciału, wręcz przeciwnie, miłością ożywieni służcie sobie wzajemnie,* możemy powiedzieć, że Duch Święty jest prawem nie przez wywieranie zewnętrznego nacisku, ale przez wewnętrzne wezwanie, które dokonuje się w sanktuarium ludzkiego serca – w sumieniu.

Biblijna historia zbawienia ukazuje nam wspaniałe świadectwa wolności *mężów Bożych* – proroków. Historia Kościoła odkrywa przed nami świadectwa wolności apostolskiej. Tej wolności, która charakteryzuje najpierw samego Jezusa (por. Ewangelia św. Jana), a potem Jego uczniów (por. J 8,12nn; 18,33nn; Dz 2,22nn; 5,17nn). Możemy podziwiać słowa św. Pawła (1 Kor 9,1.19): *Czyż nie jestem wolny? Czyż nie jestem apostołem?[...] Tak więc nie zależąc od nikogo stałem się niewolnikiem wszystkich, aby tym liczniejsi byli ci, których pozyskam.* Na przykładzie św. Pawła widzimy jak Duch Święty wspomaga wierzącego w wyzwalaniu się z negatywnej siły, jaką jest własny egoizm. Ten sam Duch uzdalnia i nas do przyjęcia fundamentalnego prawa życia, które polega na otwarciu się naszej wolności na Boga i na innych ludzi oraz ukierunkowaniu naszego życia według kryteriów prawdy i służby[31].

W posynodalnej adhortacji apostolskiej dotyczącej katechizacji w świecie współczesnym św. Jan Paweł II pisze, że *misją Ducha Świętego jest też przemieniać uczniów w świadków Chrystusa*[32]. Słowa te są echem zapewnienia św. Pawła, że *nikt też ne może powiedzieć bez pomocy Ducha ньwiктego: <<Panem jest Jezus>>.* (1 Kor 12, 3). Niemożliwe zatem jest, aby ktoś inaczej, jak przez moc Ducha Świętego, stał się dla Chrystusa męczennikiem. Odwaga wypowiedzi męczenników w wyznawaniu wiary, to wspaniałe świadectwo wolności apostolskiej na poziomie zaangażowania osobistego. A złożyć świadectwo Chrystusowi w mocy Ducha Świętego, to dać tak się wciągnąć przez słowo Ewangelii, aby przemienić własne życie do tego stopnia, by promieniowało konsekwentnie wobec wszystkich i za wszelką cenк[33].

Św. Jan Paweł II w swoim nauczaniu podkreśla aktualność duchowości męczeńskiej, przypominając wielu męczenników, którzy ozdobili swą krwią wszystkie Kościoły chrześcijańskie. *U kresu drugiego tysiąclecia Kościół znowu stał się Kościołem męczenników […]. W naszym stuleciu wrócili męczennicy. A są to męczennicy nieznani, jak gdyby nieznani żołnierze wielkiej sprawy Bożej*[34]. Są to męczennicy, którzy umocnieni przez Ducha Świętego stają się znakiem wolności i ludzkiej godności. *Takie ujawnienie wolności, a zarazem prawdziwej godności człowieka, nabiera szczególnej wymowy*

dla chrześcijan i dla Kościoła w warunkach prześladowań – czy to owych dawnych, czy współczesnych, gdyż wówczas świadkowie prawdy Bożej stają się zarazem szczególnym sprawdzianem działania Ducha Prawdy, obecnego w sercu i w sumieniu człowieka, i nierzadko znaczą swoim męczeństwem wyniesienie ich godności ludzkiej do najwyższej chwały[35].

Podsumowując nasze dotychczasowe rozważania odnośnie roli Ducha Świętego w nawróceniu człowieka należy podkreślić, że Duch Święty nie niszczy i nie umniejsza niczego, co jest autentycznie ludzkie. Nie zniekształca On także niczego, co wyznacza niepowtarzalność osoby ludzkiej.

Obcowanie świętych bowiem nie jest stanem, w którym zanika odrębność osób – każdy chrześcijanin jest obrazem Boga *na swój sposób.* Dlatego Duch Święty stoi na straży tej inności tak dalece, że będzie się ona realizować na drodze Ducha Prawdy i Miłości.

Na płaszczyźnie moralnej powołanie człowieka do jedności z Ojcem przez Chrystusa w Duchu Świętym jawi się jako powołanie bycia synem w Synu. Oznacza to najpierw uznanie i wyznanie grzechów, wejście na drogę nawrócenia, a następnie pełne powierzenie siebie Duchowi Świętemu.

Miejscem doświadczenia jedności z Bogiem i z ludźmi oraz otwarcia się na prawdę i miłość jest sumienie ludzkie – najtajniejszy ośrodek i sanktuarium człowieka – które, przeniknięte światłem Ducha Świętego i oczyszczone Jego mocą, stanowi o wolności i godności osobowej chrześcijanina, jako dziecka kochanego przez Ojca.

Notes

1. DeV 1.
2. Por. DeV 10.
3. Por. DeV 35.
4. Por. DeV 36-37.
5. Św. Cyryl Aleksandryjski stwierdza, „że u świętych proroków występowało bardzo intensywne oświecenie przez Ducha Świętego (...) Ale u wierzących w Chrystusa występuje nie tylko to oświecenie. Nie lękamy się twierdzić, że sam Duch Święty mieszka w nas i przebywa. Dlatego jesteśmy świątyniami Boga, a tego nie mówiło się nigdy o prorokach" – za Y. CONGAR, dz. cyt., T. II. – Warszawa, 1995, s. 93.
6. DeV 23.
7. Por. J. NAGÓRNY. Duch Święty w sumieniu chrześcijańskim. // *Dominum* et Viviftcantem. Tekst I komentarze. – Lublin, 1994, s. 193.
8. DeV 34.
9. Por. KDK 16.
10. Por. J. NAGÓRNY, dz. cyt, s. 197-198.
11. Por. DeV 4.
12. DeV 6.
13. Por. Z. PERZ. Nauczyciel i Przewodnik. // *Napełnieni* Duchem Świętym., pr. zbiór / Pod red. B. Przybylskiego. – Poznań, 1982, s. 158.
14. DeV 59.
15. Por. JAN PAWEŁ II. Adhortacja apostolska posynodalna o pojednaniu i pokucie w dzisiejszym posłannictwie Kościoła *Reconciliatio et paenitentia* 18, Watykan, 1984.
16. DeV 47.
17. DeV 37.
18. DeV 32. Wobec tej tajemnicy, jaką jest grzech,<<głębokości Boże>> muszą zostać przeniknięte niejako do końca. Nie tylko ludzkie sumienie, wewnętrzna tajemnica człowieka – ale także wewnętrzna Tajemnica Boga – <<głębokości Boga>> – DeV 32.
19. Nawrócenie w ujęciu proroka Ezechiela to nie szereg jednorazowych aktów, ale proces, którego zasadą będzie trwała obecność odnawiającego Ducha Bożego – por. J. NAGÓRNY. Nawrócenie w ujęciu proroków. // *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne*, 28, 1981, 3, s. 5-18.
20. Por. DeV 31.
21. DeV 28.
22. Tamże.
23. DeV 32. Tamże. Ten podwójny wymiar „przekonywania o grzechu", to znaczy ukazanie w pełni jego zła oraz rozpoznanie go w perspektywie zwyciężającej miłości Boga. przedstawia encyklika *Dominum et Vivifi cantem* odwołując się do przedstawionych szerzej w adhortacji *Reconciliatio et paenitentia* dwóch tajemnic: *mysterium iniquitais* i *mysterium pietatis.*
24. DeV 44.
25. Nie jest to ból pochodzący z braku czy zranienia albowiem pojęcie Boga jako Bytu absolutnie doskonałego wyklucza takie rozumienie. Pismo św. wskazuje na współczującego Ojca, który dzieli ból człowieka.
26. DeV 45.
27. *Nie-odpuszczenie* grzechu związane jest przyczynowo z *nie-pokutą,* to znaczy radykalną odmową nawrócenia się.
28. Por. KONGREGACJA NAUKI WIARY, *Libertatis amscientia* (22 marca 1984), 37-38. // *W* trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966-1994. – Tarnów, 1995.
29. Por. *Katechizm Kościoła Katolickiego* 1739, Poznań, 1994.
30. Cytuję za Y. CONGAR, dz, cyt., T. II, s. 157.
31. Por. DeV 60.
32. *Catechesi tradendae* 72, Watykan, 1979.
33. KOMISJA TEOLOGICZNO-HISTORYCZNA WIELKIEGO JUBILEUSZU ROKU 2000. *Pełna jest ziemia Twego Ducha, Panie,* Katowice, 1997.
34. Św. JAN PAWEI II. List apostolski w związku z przygotowaniem Jubeluszu Roku 2000. *Tercio Millenio Adveniente*, Watykan, 1994.
35. DeV 60.

Pereprinted from ed.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 407-414.

IV – 20 *Duch Święty* – nawrócenie człowieka (zbadany)

IV – 20 *Светия Дух* – обръщане на човека (изследване)

IV – 20 *Святой Дух* – преображение человека (исследование)

IV – 20 *Holy Spirit* – the transformation of man (study)

ЦАРСКАТА НАУЧНА БИБЛИОТЕКА

Никола Казански

Цар Фердинанд I и Цар Борис III заемат достойно място сред малцината монарси, които не само са били меценати на науката, но и са притежавали качествата на истински учени със задълбочени знания за природата. Техният интерес към природните науки е бил съчетан с широки познания по зоология и ботаника, като вниманието им е било насочено главно към птиците, пеперудите и растенията.

Освен това те сами са допринесли за опознаването и опазването на нашата природа и са съдействали за развитието на естествените науки в България.

Още преди да се възкачи на българския престол принц Фердинанд фон Сакс-Кобург-Гота е вече изграден естественик. Притежава богата колекция на събирани от него пеперуди и бръмбари, отглежда във Виена 210 вида папагали и други дребни европейски и тропически птици. Неговият зоопарк включва някои много редки и непознати за науката видове и е по-богат в това отношение от повечето зоологически градини в света. Поради това принцът е избран за почетен член на Германското орнитологично дружество.

Голяма роля за неговото формиране като природоизпитател изиграва пътешествието му на 18-годишна възраст в Бразилия през 1879, по време на което са открити нови видове растения. Резултатите от ботаническите му изследвания са издадени във Виена под заглавие *Itinera Principum S. Coburgi* (1883-1888). Заради тази експедиция на 18 годишна възраст е избран за почетен член на Германското орнитологическо дружество.

Когато през 1887 г. Фердинанд е избран за български княз той води със себе си в България личния си лекар доктор Паул Леверкюн, известен за времето си орнитолог.

По лична инициатива на княза в град София през 1888 г. се открива първата зоологическа градина разположена в бившия царски дворец. Първата животинска експозиция е тази на черен лешояд (картал). През 1893 г. за управител на софийския зоопарк бил назначен д-р Паул Леверкюн.

Основният принос на Леверкюн е в построяването на голям брой клетки и помощни сгради, които по-късно спомагат за по-бързото разрастване на зоологическата градина.

През периода на неговото управление е построена и солидната сграда, в която по-късно биват настанени и първите бели мечки. Три години по-късно на този пост е назначен дотогавашният главен ловец на двореца Бернард Курциус. Той пристига в България заедно с цар Фердинанд. Курциус остава на този пост в продължение на над 40 години.

През 1889 г. Фердинанд открива Княжеския естественоисторически музей (сега Националния природонаучен музей при БАН), който е е най-старият музей в България и най-богатият природонаучен музей на Балканския полуостров. В началото в него се съхранявали личните колекции на царя. Първият уредник е бил именно придворният лекар доктор Паул Леверкюн, който установява научни връзки с известни изследователски и библиотечни институции по света.

Първата експозиция е открита за посещение през 1907 г. Затова съвсем естествено князът става покровител на Българската академия на науките – най-старото и най-авторитетно научно учреждение в България. В член 1 на Закона за БАН от 1911 г. е указано изрично, че „Академията се намира под високото покровителство на Негово Величество Царя на българите".

На 6-ти януари 1906 г. цар Фердинанд възлага на д-р Парашкев Стоянов да започне работа по изграждане на морска станция във Варна. Фердинанд пише писмо до професор Дорн в Неапол с молба за съвети и съдействие. Антон Дорн се отзовава и изпраща планове и снимки на Неаполската зоологическа станция. Сградата на Варненската станция е готова през 1911 г., но Балканската война прекъсва работата по обзавеждането ѝ. През 1913 Фердинанд предава управлението ѝ на Софийския университет, но Първата световна война отново прекъсва работата по нея. Чак през 1932 г. цар Борис III открива официално Морската биологична станция, която по-късно става Варненския аквариум.

През 1907 г. е открита и първата експозиция на Естественоисторическия музей в 14 зали на два етажа. През същата година е създаден и единственият досега пътен каталог на колекциите, в който са изброени 9040 екземпляра гръбначни животни, 6145 вида безгръбначни животни, 157 биологични групи с насекоми, 263 растения и 899 минерали. Цар Фердинанд изпраща на свои разноски д-р Иван Буреш на четири пътувания в чужбина за запознаване с устройството и дейността на основните музеи в Западна Европа. Царят организира и една обиколка на крайбрежието на Балканския полуостров от Триест до Истанбул, която представлява първата българска научна експедиция в чужбина. Цар Фердинанд има заслуги и за опазването на природата. Считал е Рила за един грандиозен естествен парк и е полагал грижи за съхраняване на нейната фауна и флора, на нейните гори. Той първи е взел конкретни мерки за запазване от пълно изчезване на брадатия орел, мечката, риса и някои редки растения.

Общо Царските научни институти в България са:

Царска научна библиотека – 1887

Царска зоологическа градина – 1888

Царски ботанически градини (София, Варна, Евксиноград, Царска Бистрица, Ситняково, Врана, Саръгьол, Кричим) – 1888-1912

Царски естествено-исторически музей – 1889

Царска ентомологична станция – 1905

Черноморска биологическа станция-Варна – 1906

Когато през 1887 г. Фердинанд е избран за български княз той води със себе си в България личния си лекар доктор Паул Леверкюн, който е бил също така библиотекар и частен секретар на княза. През първите десет години от създаването си Царската научна библиотека се ръководи от д-р Паул Леверкюн. Той установява първите международни връзки с известни изследователски и библиотечни институции по света. Създател е най-голямата колекция от образи на орнитолози в света с над 500 портрета, която се е давала за пример в САЩ [1].

Първите сведения за българската наука в САЩ идват именно чрез книгообменната кореспонденция на д-р Леверкюн.

Цар Борис Трети върви по стъпките на баща си в научната област и има определени постижения във флората и особено орнитологията. На негово име са наречени 8 редки растения. За тези свои заслуги към ботаниката през 1938 година той е избран напълно заслужено за почетен член на БАН именно от Природо-математическия клон, както и доктор по природните науки на Софийския университет. Бил е също така член на Британското и Германското орнитологически дружества, а така също и на Американския музей по естествена история.

Най-известният директор на Царската научна библиотека от 1922 г. е **Павел Атанасов Патев** (1889, Пловдив – 22 март 1950, София). Той е виден български зоолог, протозоолог, фитопатолог и орнитолог, работил главно в областта на орнитологията и поставил основите на орнитологията като наука в България. Полиглот, владее свободно и води активна кореспонденция на френски, английски, немски и руски език. Автор е на над 50 научни труда, като най-значим труд е монографията „Птиците на България" (1950), призната от световната орнитологична общност и преведена на много езици. От 1928 г. той е ръководител на библиотеката на Природонаучния музей, а от 1932 до 1950 ръководи Българска орнитологическа централа. През 1934 г. е назначен за уредник на Зоологическата градина в София, а от 1939 г. до края на живота си е неин директор. На 8 април 1942 г. Сребърна е обявена за развъдник на блатни птици. Проведени са орнитологични експедиции под ръководството на Павел Патев. Част от събраните научни материали са включени в книгата му „Птиците на България". Павел Патев слага началото на масово опръстеняване в страната.

За ролята и значението на Павел Патев като учен и библиотекар има отзиви на академик Иван Буреш „Патев беше явление в българската зоологическа наука" (1951), на американския орнитолог Джеймс Харисон „Той беше забележителен учен и естествоизпитател " [2] и на професор Златозар Боев „Без Патев нямаше да имаме прекрасната орнитологичаска колекция в музея, нямаше да имаме вероятно още дълго време цялостния поглед върху нашата орнитофауна, а и световната орнитологическа наука още може би задълго щеше да изпитва значителен дефицит от научни сведения за онитофауната в тази част на континента." [3].

През 1928 г. Царската научна библиотека наброява над 30 000 тома. Има най-добре организираният международен книгообмен с над 300 обменни връзки.

Колекция „БИБЛИОТЕКА НА ЦАРСКАТА ФАМИЛИЯ" във фондовете на БАН

Централната библиотека на БАН и специализираните библиотеки от нейната мрежа притежават самобитни и уникални фондове от подарени или откупени лични библиотеки на учени, общественици, политически и културни дейци.

Особено място сред тези лични сбирки и библиотеки заема библиотеката на царската фамилия – т. нар. царска библиотека. Тя обхваща книги, албуми, периодика, картографски, графични и нотни издания на княз Александър I Батенберг, цар Фердинанд I Сакскобургготски, цар Борис III, царица Йоанна Савойска, княгиня Евдокия и княгиня Надежда. Те са луксозно оформени с вензели, екслибриси, гербове, водни знаци, кожена, кадифена или копринена подвързия, позлатени ръбове, заглавия и щампи, ескизи или рисунки от художници. Тази сбирка винаги е била достъпна за ползване от читателите.

След референдума за обявяване на България за република през 1946 г. според Протокол от 28 юни комисия установява, че „На тавана (в новото крило на двореца) се намира библиотеката, която е заключена, поради което не е описана".

Per aspera ad astra!

През 1947 г. в течение на три месеца са пренесени на ръце над петнадесет хиляди тома от помещение на манежа в градинката зад Народната библиотека в сградата на природонаучните институти на бул. „Цар Освободител" 1, където днес се намира Института по зоология на БАН.

От следващата 1949 г. започва библиотечната обработка на получената литература.

Тази дейност продължава до 1953 г. Комисия от видни български учени, сред които академик Буреш, академик Ораховац и проф. Асен Василиев анализира, оценява и разпределя царските книги в научните институти на БАН както следва:

ЦЕНТРАЛНА БИБЛИОТЕКА на БАН
описани с фондова буква „Ц" – около 1 500 тома
описани в общия фонд – около 3 000 тома
Библиотека по АРХЕОЛОГИЯ – около 200 тома
Библиотека по БОТАНИКА – около 500 тома
Библиотека по ГЕОЛОГИЯ
Библиотека по ЕКОЛОГИЯ
Библиотека по ЕТНОГРАФИЯ
Библиотека по ЗООЛОГИЯ
Библиотека по ИЗКУСТВОЗНАНИЕ
Библиотека по МУЗИКОЗНАНИЕ
Библиотека на НАЦИОНАЛНИЯ ПРИРОДОНАУЧЕН МУЗЕЙ

Част от книгите с религиозна тематика се предават на библиотеката на Светия Синод, а тези по военно дело – на библиотеката на военния клуб.

Литературата от библиотеката на царската фамилия обхваща почти всички отрасли на знанието: от природните и естествените науки до художествената литература, етнографията, историята, археологията, военното дело, изкуството и музиката. Тя съдържа енциклопедии, речници, каталози, хербариуми на българската и чуждестранната флора, атласи на животинския свят, албуми с художествени репродукции, религиозни трактати, нотни издания, периодика и др.

Изданията са луксозно оформени с вензели, екслибриси, гербове, водни знаци, винетки, с кожена, кадифена или копринена подвързия, позлатени ръбове, заглавия и щампи, ескизи или рисунки от художници. На заглавните страници на много от тях са изписани посвещения от авторите или от издателите. В полетата на книгите се срещат ръкописни бележки на членовете на царската фамилия, дори рисунки или скици.

Всяко издание има екслибрис - стилизирани корони, знамена, гербове, лъвчета, кръстове, букви и др. Екслибрисите са уникални за всички членове на царското семейство. Обикновено те са залепени на гърба на заглавната страница, но понякога са щамповани върху самата корица.

Най-значителен е броят на книгите с екслибриса на цар Фердинанд I Сакскобургготски, което ни дава основание да предполагаме, че неговата лична колекция е най-голяма. В нея откриваме и една от най-старите книги, съхранявани в България, публикувана в Париж през 1676 г. по времето на крал Луи XIV – MÉMOIRES POUR SERVIR À L'HISTOIRE DES PLANTES (M. Dodart). Книгата е с позлатен вензел на корицата и съдържа освен текстове и прекрасни илюстрации на растения.

Хронологичните граници на литературата обхващат значителен период – от втората половина на XVII век до 1944 г. В езиково отношение те са главно на немски, френски, италиански, руски и български език.

За първи път литературата от Царската библиотека бе представена пред българската културна общественост през 1994 година на изложбата „Съхранено за поколенията".

Някои по-ценни книги от Царската библиотека в библиотеките на БАН

Бобчев, Ст. История на българския народ. – Пловдив, 1897.
Божков, А. Съобщителните средства на България. – София, 1929.
Добруски, В. Материали по археологията на България. – София, 1896.
История на сръбско-българската война 1885 г. – София, 1925.
Кабакчиева, О. Нов път за музикалното образование на българските деца. – София, 1940.
Казанлък в миналото и днес. – София Кн. 1. – София, 1912.
Книга за българската гора. – София, 1934.
Жеков, Ал. На борците в Дряновския манастир 1876-1926. – Търново, 1926.
Жеков, Н. Българското войнство 1878-1928 г. – София, 1928.
Живков, Г. Кратко изложение по земеделието и занаятите в България. – София, 1889.
Мусаков, Вл. Огненият път на търновци. – София, 1940.
Роглинов, И. Летописни бележки. – София, 1927.
Родина. Народно-военный алманах. – Одесса, 1910.
Съдебното дело на бившите министри от Кабинета на Т. Иванчов и д-р Радославов пред Държавния съд. Т.

1. – София, 1903.
Фаденхехт, Й. Българско гражданско право. I. Обща част. – София, 1929.
Хинчева, Л. Библиография на лесовъдската книжнина до 1937 г. – София, 1937.
Христов, Д. Рой звездици. Ч. 1. – София, 1908.

Conway, W.M. The First crossing of Spitsbergen. – London, 1897.
David, A. et E. Oustalet. Les oiseaux de la Chine. 1. – Paris, 1877.
Deder, E. Die kolonialialreiche der Gegenwart.– Leipzig, 1884.
Dimtschoff, R. Das Eisenbahnwesen auf der Balkan-Halbinsel. – Bamberg, 1894.
Dodart, M. Memoires pour server a l'histoire des plantes. – Paris, 1676.
Domaszenski, A. Geschichte der Römischen Keiser. – Leipzig, 1909.
Dresser, H.E. A Manual of palearctiv birds. T. 1-2. – London, 1902-1903.
Driesmans, H. Der mensch der Urzeit. – Stuttgart, 1907.
Egloffstein, H. Beierns Friedenspolitik von 1654 bis 1647. – Leipzig, 1898.
Emerson, E. Complete poems. – Tokyo, 1909.
Flore analytique di department des Alpes-maritimes. – Menton, 1879.
Die Gartenanlagen Österreich-Ungarns in Wort und Bild. – Wien, 1909.
Grashey, O. Praktisches Handbuch für Jager. – Stuttgart, 1894.
Die Grossindustrie Österreichs. – Wien, 1898.
Holub, E. Führer durch die Südafrikanische Ausstellung. – Prag, 1892.
Hosotte, L. Histoire de la Troisieme Republique 1870-1910. – Paris, 1910.
House, H. Wild flowers of New York. – Albany, 1918.
Hume, A. and H. Marschal. The Dame birds of India, Birmah and Ceylon. Vol. 3. – Calcutta, 1880.
Industrie des parfums a grasse. – Paris, 1900.
Jokai, M. A ket Trenk. – Budapest, 1898.
Kariudo. Jagden in Vier Weltheilen. – Wien, 1887.
Kelemen, L. Tororsza gi levelei. – Budapest, 1906.
Keller, K. Die Abstammung der Ältesten Haustiere. – Zürich, 1902.
Krüger, W. Das Zuckerrohr und seine Kultur. – Magdeburg, 1899.
Meyers Konversations Lexikon. – Leipzig, 1893.
Mikhoff, N. Bulgarien und die Bulgaren. – Sofia, 1929.
Mourad-bey. La force et la faiblesse de la Turquie. – Geneve, 1897.
Nansen, Fr. In Nacht und Eis. – Leipzig, 1897.
Obreschkoff, Chr. Das Bulgarische Volkslied. – Bern, 1937.
Oman, C.W.C. The Byzantine Empire. – London, 1897.
Orientreise des Grossfürsten-Thronfolgers von Russland 1890-1891. 2 Band. – Leipzig, 1899.
Der Österreichische Lloyd und sein Verkehrsgebiet. Teil 3. – Wien, 1902.
Potel, M. Le livre d'or du negociant. – Paris, 1907.
Reise auf Donau von Wien nach Budapest. – Wien, 1885.
Reventlow, E. Deutschlands auswärtige Politik 1888-1914. – Berlin, 1916.
Schulze-Smidt, B. Constantinopol. – Dresden, 1897.
Schweitzer, G. Emin Pascha. – Berlin, 1898.
Thode, H. Michelangelo. – Berlin, 1903.
Turquan, J. Du nouveau sur Louis XVII. – Paris, 1908.
Wallace, D. Russia. – London, 1905.

Цитирана литература

1. **Palmer**, T. S. The Deane Collection of Portraits of Ornithologists. // *Science, New Ser.* (New York), Vol. 100, N 2596 (Sep. 29, 1944), p. 288-290.

2. **Harrison**, J. M. Obituaries. ***Pawel Pateff***. // *Ibis* (Oxford), 93, 1951, N 1, p. 136.

3. **Боев**, З. [Сто] 100 години от рождението на ***Павел Патев***. // *Historia* naturalis bulgarica (София). – ISSN 0205-3640. – 3, 1991, с. 111-116.

IV – 21 Царска научна библиотека (България) – проспект (изследване)

IV – 21 Царская научная библиотека (Болгария) – проспект (иследование)

IV – 21 Royal scientific library (Bulgaria) – prospect (study)

RUSSIAN NEWSPAPERS FROM THE UNITED STATES IN THE LIBRARY OF CONGRESS

Angela Cannon

Many people think that the Library of Congress (hereafter referred to as LC) has a copy of every book ever published. Obviously, this is not true, but to counter the expectation, whenever a search in the LC online catalog fails to yield results, an automatic disclaimer about not owning all the world's books appears. Nevertheless, many in the American Slavic studies community also believe that LC has a copy of every Russian publication produced in the United States. This too is not true. The belief persists because of the U.S. copyright law that requires the deposit in LC of two copies of each item published in the U.S. In this article I will discuss the character and development of the Russian-American newspaper collection at LC, its association with copyright registration and mandatory deposit, the pitfalls connected with such a policy, and highlight some of the more unique items in the collection. This paper is a fi rst attempt at what will be a detailed collection evaluation of U.S. Russian-language publications in LC [1].

Bibliographic Control of Russian Émigré Newspapers and Periodicals

One of the challenges inherent in diaspora studies is the lack of full bibliographic control over the publishing output of the communities living abroad. This is certainly true for Russian language materials published in the U.S., both monographs and periodicals. The U.S. has no national bibliography to track all U.S. publications, and the diaspora publications usually were not traced in the national bibliographies of their various homelands. Often the standard bibliographies of Russian émigré materials are heavily weighted in favor of European publications. When Berlin, Prague, and Paris were the centers of Russian émigré life and culture, the publications from North America in the fi rst half of the 20th century, were not as numerous and were harder for the European libraries and bibliographers to obtain. This can be seen in Postnikov's catalog of émigré publications in the Russkii Zagranichnyi Istoricheskii Arkhiv in Prague and the catalogs of Ossorguine-Bakounine and Volkoff of Russian émigré periodicals from Europe 1855-1940 and 1940-1979. [2] Bibliographies created by scholars relying on North American libraries as their base understandably have greater American-produced content. This is also true of bibliographies that cover a more expansive time period, because far more Russian publications from the U.S. appeared in the latter half of the 20th century than in the earlier decades. Examples of such bibliographies are Urbanic's compilation of émigré works in the University of California, Berkeley Library, Liudmila Foster's landmark contribution indexing the contents of émigré anthologies, periodicals, and individual books , and Schatoff's four-volume work on émigré periodicals [3]. Foster and Schatoff compiled their works in the Harvard and Columbia University Libraries, respectively.

The character of Russian-American publications before World War II also was somewhat different from the heavily intellectual output of the post-1917 émigrés living in Europe. U.S. Russian titles ranged from the educational, with readers and textbooks, to the religious, with devotional tracts and biblical studies. Original belles-lettres was not a vibrant genre in pre-World War II Russian-American publishing, but political tracts about monarchism, anti-communism, socialism and the worker's movement abounded, as did periodicals and newspapers with both anti-communist and pro-working class content running the gamut from progressive, socialist, and communist all the way to anarchist. Even Russian history was not a popular subject for publishing unless the work centered on some aspect of the Russian revolution. However, the situation changed after World War II as the U.S. emerged as a more desirable and more accessible location for Russian immigration. The U.S. relaxed its immigration policies to allow more refugees escaping communism and fascism resulting in thousands of Russians fleeing to the U.S. These new arrivals brought with them a different energy and focus which was reflected in the Russian-American publishing world. They founded new publishing houses, newspapers and journals incorporating belles-lettres and all aspects of intellectual inquiry including literature, history, politics, religion, economics, human rights, and sometimes quite virulent anti-Soviet works. Once the U.S. emerged as a major cultural center for the Russian emigration, Russian American publications began to appear with more frequency and with more adequate coverage in bibliographies. Conversely, after the fall of the Soviet Union in 1991, many would-be Russian American writers began to publish in Russia, rather than in the U.S. and many Russian-American publishing enterprises folded. Self-publishing on the Internet using services such as CreateSpace and Lulu has emerged as a major factor in post-Soviet Russian-American monographic publishing, but is not yet as significant for Russian-American periodicals.

To date no one has compiled one standard source for Russian publications from the United States, either mono-

graphs or periodicals. Thus the fi rst step in my collection evaluation is to gather bibliographic data for as many publications as possible. I began my search with the LC online catalog which allows searching by state code and limiting by language code. (In a MARC record every publication should have a geographic code for the country of origin or, from the U.S., for state of origin). I examined thousands of records for both monographs and serials produced by the searches and entered them into a database. This captured many Russian American titles held by LC, but not all due to incomplete bibliographic data for pre-1968 titles in the catalog. Usually the most important piece of information missing is the imprint, critical for identifying Russian publications produced in the U.S. In addition, I found many titles coded improperly for language and place of publication. LC staff members have corrected many of these records for monographs, but work continues on the records for periodicals. After compiling the data from LC, I then turned to several printed Russian émigré bibliographies such as the above-mentioned titles by Schatoff and Postnikov.

After Schatoff, the most valuable Russian émigré bibliography for periodicals is *Svodnyi katalog periodicheskikh i prodolzhaiushchikhsia izdanii russkogo zarubezh'ia v bibliotekakh Moskvy (1917-1996 gg.)*, compiled by A. I. Bardeeva [4]. Schatoff covers the years 1917-1968, while Bardeeva extends the coverage to 1996. Bardeeva also has a separate section for newspapers, while other bibliographies usually combine serials and newspapers. Although these bibliographies are extremely helpful, they are far from complete and often contradict one another. This is simply the nature of diaspora periodical bibliography, especially for newspapers. Periodicals moved from place to place, ceased and were resurrected, split into other titles and merged with others. Since the bibliographic control was not thorough at the time of publication, and many titles were short-lived and considered ephemeral, library collections and subsequent collection-based bibliographies are insuffi cient. Some bibliographies have even included publishers' announcements for works never printed, resulting in ghost citations.

A further complication is that most bibliographies are selective, including only titles produced by the intellectual emigration beginning in 1917. I am interested in the entirety of Russian-American publishing from 1868 through the present day, and not just works by or for the émigré intelligentsia. Part of the American immigrant experience is learning to become an American by assimilation and mastering English, but equally important is the struggle to maintain knowledge of the mother language and cultural contacts with the homeland. A full record of the publishing output would show the interests and efforts of the economic and religious immigrants from all decades, and not just those of the political exiles from 1917-1991. To date I have identifi ed only one book (Vishniakova) which includes a bibliography of Russian works published in the U.S. before 1917 [5] and only some publications about American ethnic periodicals in which a few pre-1917 titles appear. By contrast, Russian-American monographic publishing from the Cold War era is better documented, but even for this era the periodicals have received less attention than monographs. However, with the advent of the Internet and online library catalogs, the interest in and necessity of compiling print bibliographies seems to have diminished, with pre-1917 and post-1991 Russian-American periodicals having meager coverage in print bibliographies, but with some gaps in the pre-World War II era as well.

Regarding bibliographies of Russian-American or other Russian émigré serials, LC is also somewhat guilty of omission. In the first seven decades of the 20th century LC was a major bibliographic center for Slavic studies in the U.S. and produced dozens of specialized bibliographies, guides, checklists, union lists, card catalogs, and articles on its Slavic collections, but somehow the Russian-American works did not warrant their own compilations. It is possible that the intensive pursuit of Soviet materials and emphasis on creating reference tools about publications from the Soviet Union during the Cold War era demanded all of the staff's time, and therefore ethnic American materials commanded much less attention. In order to identify Russian-American monographs and periodicals held by LC, one would have to use the large national compilations of American materials such as the *Union List of Serials, American Newspapers, National Union Catalog, or the Cyrillic Union Catalog [6]. All of these bibliographies were retrospectively compiled. Some internal lists or card fi les on periodicals were maintained for those working on site at LC, that is, until LC created its online catalog, which is quite fl awed in respect to older diaspora materials because of the incomplete bibliographic records. One publication that started as an internal list was eventually distributed widely as a government publication – Newspapers currently received by the Library of Congress* [7]. This annual/biannual compilation by the Periodical Division began in 1937 and listed a separate section for what are called foreign domestic newspapers, i.e. ethnic U.S. newspapers published in foreign languages. Russian and other Slavic titles are included.

I am currently culling information from more specialized subject bibliographies such as one on Russian émigré military publications, as well as catalogs for specific publishing houses [8], but the most thorough, albeit most diffi cult source for my data on Russian-American publications is OCLC WorldCat, a large bibliographic database with records from thousands of libraries worldwide. WorldCat provides access to the collections of many libraries and extends dates of diaspora bibliographic coverage to the present day, but it also compounds the problem of contradictory and incomplete information. A source is only as helpful as the accuracy and completeness of its data combined with its ease of use. Many of the records in WorldCat are substandard, with only the bare bones of information, while different Romanization systems abound, but the most difficult aspect of using WorldCat is that there are often many records for the same title, as well as irrelevant records in the search results. A brief example is the search for the city of „Seattle" and the Romanized form of the Cyrillic „Seattl." Limiting the language to Russian and to serial records produces twenty-five hits. Of these twenty-fi ve, only eight are actually published in Seattle (the others are for Russian or Soviet titles microfi lmed in Seattle). Of those eight remaining records, two are duplicates of the same title, thus only seven of the records are truly relevant for my project. On such a small scale this is easy to resolve, but when you search for major Russian-American publishing centers such as San Francisco, Ann Arbor, and New York, the duplicate and non-relevant records are a significant problem. For example, for Russian periodicals listed in WorldCat, Ann Arbor as a place of publication has 1,023 records, New York has 3,067, and the Romanized form Niu-Iork has 171 [9]. Many of the titles are not true Russian-American periodicals, but rather are microfi lmed editions of Soviet or pre revolutionary Russian periodicals, requiring further refining of the search to exclude them.

Based on the data I have compiled since 2014 from the sources listed above, I can make some preliminary assessments of the Russian-American newspaper collection at LC. However, it would be beneficial to discuss first the development

of LC and its Russian collection, and how LC manages ethnic American collecting in general.

The Origins of the LC Russian Collections and the Role of Mandatory Deposit

LC was founded in 1800 by an act of Congress to be the nation's legislative library, but after its first decade LC began to expand its scope beyond such confines and commenced building a universal collection, including works in foreign languages. This essentially started with the 1814 purchase of Thomas Jefferson's private library, for Jefferson had amassed works on many subjects and in many languages, including a few volumes in Russian. By and large, however, the only Russian materials in LC during the first half of the 19th century were English translations of Russian authors. The first influx of Russian materials to LC came in 1866 via transfer from the Smithsonian Institution, when it decided to divest itself of its general research library and focus more on becoming the nation's museum. The Smithsonian had been exchanging its publications with scholarly societies around the world, including a number of institutions in Russia and most of this material eventually was deposited in LC. Throughout the second half of the 19th century and early decades of the 20th century, the Smithsonian had also acted as the exchange agent for LC and other U.S. governmental and scholarly institutions. For LC this brought many Russian official publications to the collections such as laws, statistics and reports.

During the 19th century, purchases of Russian materials were very few and usually focused on reference books such as dictionaries or editions of notable authors [10]. LC did not really begin its Russian collecting until 1906 when LC purchased one of the largest private Russian libraries from a Siberian bibliophile, Gennadii V. Iudin. The Iudin Collection had over 80,000 volumes containing all manner of monographs, long runs of thick journals, and many Russian newspapers [11]. With this one purchase LC suddenly had the largest Russian collection in North America. In order to process the enormous collection, LC founded the Slavic Division, headed by Alexis Babine (1866-1930), who had negotiated the purchase for LC [12]. After 1906 Russian collecting still was fairly restrained, for LC had just spent an enormous amount of money on Russian materials and did not intend to spend much more. After World War I LC hired more Slavic staff, expanded its exchanges and provided a small budget for Slavic materials, mostly Russian, but it was not until the beginning of World War II that LC truly began a deep and systematic Slavic acquisitions program. After involvement in two foreign wars and ascending to the ranks of a world power, the U.S. government encouraged and heavily subsidized the collecting of Slavic and East European materials, not only at LC, but also at other large research libraries. The field of Slavic studies in the U.S. was underdeveloped during the first half of the 20th century, but it grew tremendously during the Cold War era. In terms of LC's collections, these developments depended largely on reinvigorated exchange agreements with libraries in the Eastern bloc, as well as weighty budgets for purchases from antiquarian dealers and hiring staff to create Slavic bibliographic reference tools. But the focus of this article is the Russian-American collections, in particular newspapers. How did these materials come to LC and how did they fit into the development of the LC general newspaper collection, one of the largest in the world?

American newspapers have been part of the LC collections since the very beginning, because members of Congress wanted to read the latest news. Paid subscriptions were the main method of acquisition [13].

In 1870 Congress passed a more stringent copyright law with a provision that two copies of each U.S. publication be deposited in LC. As a result U.S. publications began flowing into LC in numbers never before seen. The law did not mention periodicals or newspapers, but regardless, some serial publishers began to deposit publications. The first LC policy on the American newspapers was formulated soon after, in 1874. It stated that LC would subscribe to a minimum of two newspapers from every state, representing different political views. For Russian-American works, however, nothing was received on mandatory copyright deposit until 1893, when the publisher of an English grammar for Russian-Jewish immigrants submitted his work [14]. At this early stage, the lack of deposited material was not based on ignorance of, or non-compliance with the law. Rather, it reflected the undeveloped state of Russian publishing in the U.S. in the 19th century. Wherever Russians settled in the diaspora, they initiated publishing in their language. Both monographic and periodical publishing in Russian began in the U.S. in 1868. After the purchase of Alaska from Russia in 1867, the focus of the Russian Orthodox Church in America moved from Alaska to San Francisco where an orthodox priest, Agapius Honcharenko (1832-1916), opened his publishing house. His first newspaper was Alaska Herald (see discussion below) and his first book was Russko-angliiskie razgovory [15]. However, Honcharenko's efforts did not galvanize the small Russian immigrant community to publish. Large numbers of Russians immigrated to the U.S. from the 1880s to the 1910s, but it was not until the 1890s that Russian language publishing in the U.S. really began to flourish. Initially, the Russian-American periodical press was more robust than the monographic press, because many ordinary Russian immigrants were not highly educated readers. If they did buy books, they preferred to purchase ones published in Russia, but regardless of educational level, most immigrants needed the current information offered in newspapers and periodicals. [16] In addition, the highly educated Russian-Jewish radical immigrants from the same period of immigration saw newspapers and periodicals as better venues for promulgating their views and winning converts to their causes [17], and thus they produced many periodicals, including newspapers, for their fellow immigrants. In 1901 LC produced a list of all its U.S. newspaper holdings and no Russian-American titles were listed [18]. This is not surprising based on the state of the Russian-American press, but also because LC had not paid much attention to foreign newspapers at all until 1901, when it began an extensive acquisitions project for such materials. In 1909 the copyright law was amended to include periodicals and newspapers, thus LC could demand newspapers if the publishers did not deposit their issues. With the new laws, regulations, and policies in place, the LC newspaper collection began to grow substantially in the first half of the 20th century. LC, however, did not actively seek out Russian-American newspapers and most Russian American publishers did not initially provide the gratis subscriptions which were so important to the development of the English-language American newspaper collection. In fact, most of the Russian-American titles in LC from the 1910-1920s came via a special acquisition in 1927 of a Russian newspaper collection, not through typical means.

The condition of the Russian-American collection in LC in 1928 was so poor that one of LC's staff, the Russian Mikhail Z. Vinokurov (1894-1983), published a pamphlet in Philadelphia to explain to the Russian émigré community the benefits of copyright registration and to encourage them to deposit their works in LC for posterity [19]. He lamented the poor

state of bibliographic control over émigré publications and tried to persuade all Russian-American writers to send him information about themselves and their works for inclusion in a bibliography he intended to compile. In this pamphlet Vinokurov suggested that Russians were too poor to afford the $2 fee associated with registration. Besides financial motives, I think the lack of compliance with copyright law in the 1920s also involved ignorance of the law and an element of suspicion towards the U.S government, because of the red scares and associated deportations of Russian communists taking place in the 1920s, and the émigrés' unpleasant experiences with the tsarist and Bolshevik governments. Drawing the government's attention to oneself and one's publications was probably considered foolish. One scholar has suggested that another reason for the meager state of documentation on Russian-American publications and communities is that the post-1917 émigrés „never lost hope that they would return to their homeland. As a result, they made no particular effort to preserve the history of their presence in America." [20].

As we can see, mandatory copyright deposit and gratis deposits from the publishers were not the major methods of building the LC Russian-American monograph or periodical collection in the firstsix to seven decades of Russian-American publishing. Only with the advent of World War II did publishers' deposits, mandatory or gratis, become an important factor in the development of the Russian-American newspaper collection. In 1937 LC recorded current receipts of only three Russian-American newspapers, but that would change dramatically over the ensuing several years. Beginning with the 1941 volume of Newspapers Currently Received, statistics are provided for the source of newspapers received [21]. Copyright was the source of only nine U.S. newspapers that year, paid subscriptions were the source of thirty-nine titles, whereas gifts from the publisher were the source of 815 titles. Seventeen Russian-language foreign domestic titles were listed in this edition, a more than fivefold increase since 1937 [22]. By registering their works, U.S. publishers received protection from piracy and surely it was good publicity to have one's works in the national library. It seems quite likely that, of the seventeen Russian-language foreign domestic newspapers received by LC in 1941, most of them probably were the result of gifts from the publisher rather than subscriptions or copyright demands.

Library storage space was and continues to be an important issue in the development of the newspaper collection. „Because they were relatively easily acquired, more stringent limitations had to be placed on keeping U.S. titles… From the beginning, the Librarian and staff recognized that the institution could not house more than a sampling of American newspapers and that the collection must be guided by general research requirements." [23]. As more and more titles were received, they were bound or simply tied into bundles to await binding. Some newspapers were acquired with the intention of discarding them after their currency abated. This temporary acquisition seems to have been the case with some Slavic foreign domestics. During World War II, LC increased its receipts of Slavic-American newspapers to provide more information on the various ethnic groups in the country, but not all of the newspapers are still in the collection. Some were bound, some were microfilmed, and others were donated to a large research library in the Midwest, today known as the Center for Research Libraries [24]. Newspapers Currently Received gives an indication of which titles might have been intentionally acquired on a temporary basis, as there is information about titles to be bound. Only three Russian-American newspapers in the 1941 volume indicate binding for permanent retention in the collection. Binding of newspapers, of course, is not a good retention method due to the acidic paper and the storage space required, so duplication treatments became very important. The microfilming process was developed in the 1930s and LC was an early adopter, founding its Photoduplication Service in 1938. Soon after, microfilming and acquiring newspapers on microfilm instead of in print became a major priority for LC. At its height in 1968 the number of bound volumes of newspapers had grown to almost 165,000 volumes after which the number began to decline due to microfilming. Today there are only about 38,000 bound newspaper volumes, but that is offset by the countless thousands of newspapers in other formats such as microfilm, digital, and loose paper issues. Microfilming of foreign domestic newspapers began in 1945 and continues to this day, as does the revision of the policies governing the acquisition of newspapers, with managers urging greater and greater selectivity.

Today, LC receives Russian-American newspaper titles predominantly in print via copyright demands and only one paid subscription for *Russkaiazhizn'*. Although its sounds like a good system, the demand process often fails, for many publishers do not submit copies of their newspapers for deposit. Some of those submitted have been rejected by LC Slavic staff, because of the more restrictive policies. For years LC received the two most important Russian-American newspapers from New York and most others were deemed more appropriate for local collections, rather than LC. Another problem with the deposit/demand system is simply identifying which titles are published. Once a title is identified and a demand is forwarded, publishers tend to submit for a brief period of time and then stop, without any follow-up from LC. The process is very lengthy and cumbersome. Given that the copyright demands for ethnic American works are mostly unsuccessful or only partially successful, copyright is in my opinion an imperfect system for acquiring Russian-language foreign domestic newspapers. It is far more successful for Russian-American books and journals, albeit not without flaws. Copyright, however, does help bring titles to LC's attention, for when a publisher understands his obligation, he sends the first issues on deposit. The ISSN registration system inside LC also occasionally brings Russian-American titles to the attention of the Russian librarians, but neither system is even remotely comprehensive for foreign domestic newspapers. An additional problem with the foreign domestic collection is over-selectivity by librarians. Problems of storage space, preservation, and the overwhelming number of U.S. newspapers are the main reasons for the selectivity, but with the Russian-American newspapers there seems to have been an especially stringent adherence to the collection policies. There is ample evidence in the newspaper bibliographies and online systems that far more Russian-American titles were discarded or simply rejected for inclusion in the collection than were retained. A particularly egregious example is Russkaiazhizn' from San Francisco which is the longest-running Russian-language foreign domestic in U.S. history. A few early years were added as part of a larger Russian newspaper collection, and today LC is subscribing to it and retaining it, but for decades LC kept the title for only one year before discarding it. Clearly, it was considered to have little permanent research value, an evaluation that is completely at odds with today's thinking. LC has rejected so many Russian-American titles over the years that it is in danger of earning a reputation as being uninterested in such materials, a reputation that I am trying to change.

Russian-American Newspapers

From 1868 to the present day at least 143 Russian newspapers have been published in the U.S. The number is probably closer to 175, as my figure of 143 is based on incomplete data and research. I still have not investigated over 3,000 WorldCat records for Russian-language serials published in New York, the largest publishing center in the U.S., also for Russian materials. No other city rivals New York for Russian publications originating in North America. Of the 143 titles identified thus far, LC holds sixty-one titles, less than half of the total produced. See Table 1 below. Although that number seems quite healthy, the reality is that only one or a handful of issues are held for many of the titles. LC has very few complete runs of Russian-American newspapers. However LC does hold long runs of some of the most significant newspapers in terms of their longevity and cultural importance. Regarding dates of publication, LC has only seven titles that were published before 1917, fifteen from 1917-1923, thirteen from 1924-1945, nine from 1946-1991, and twenty-three from the post-Soviet era beginning in 1992. (The numbers do not add up to the sixty-one given in the following table because some titles were published across time periods). Some of the highlights of the collection are described below, including more discussion of LC collection policies regarding newspapers to clarify why the collection is smaller than expected.

Table 1. The Number of Russian Newspapers Published in the United States vs. the Number Held by LC. The figures, compiled by the author, may be low for the total number of Russian newspapers published in the U.S., but the figures for LC's holdings are accurate.

State	No. of newspapers published	No. of newspapers in LC
California	26	9
Connecticut	1	0
District of Columbia	1	0
Florida	1	0
Illinois	8	5
Kansas	1	0
Maryland	2	2
Michigan	3	3
Minnesota	3	3
New Jersey	2	2
New York	61	31
Ohio	3	2
Oklahoma	1	1
Pennsylvania	12	4
Texas	2	1
Utah	1	0
Washington	1	0
Unknown	3	0
Total	143	61

Russian newspaper publishing in the US began in San Francisco in 1868 with *Alaska Herald*, a bilingual Russian and English title with Svoboda also in the masthead. See Figure 1. It was founded and published by Agapius Honcharenko, a Ukrainian Orthodox priest and political exile [25]. Russian sections in the paper were intended for Russians living in Alaska who needed to keep up their Russian language reading skills, as well as to acquaint them with their new country, for Alaska became part of the U.S. in 1867. The Russian sections included news about the conditions of Russians living in Alaska, translations of the Constitution and the Declaration of Independence, price lists for various fur pelts, Orthodox prayers, and advertisements, as well as other articles. LC holds 1868-1876 in four bound volumes. The first volume has a dedication on the flyleaf from the publisher to George S. Boutwell (1818-1905), the Secretary of the Treasury from 1869 to 1873. See Figure 2. Some of the volumes have mailing labels for Spencer F. Baird (1823-1887), the second Secretary of the Smithsonian Institution. It is possible that all the volumes in LC collections started off in the collections of the Smithsonian and then were transferred to LC. Transfers from one government agency to LC were fairly common and in 1903 the process finally was regulated by Congress. Regardless, the *Alaska Herald* volumes are listed in the 1937 compilation of *American Newspapers*, 1821-1936 and thus were early acquisitions in the Russian-language foreign domestic newspaper collection.

Alaska Herald.

Figure 1. The fi rst issue of *Alaska Herald*, the first Russian-language newspaper published in the U.S., dated March 1, 1868. The newspaper had different sections in English and in Russian.

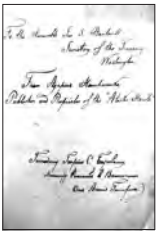

Figure 2. The dedication on the flyleaf of the 1868 volume of *Alaska Herald*, from the publisher Agapius Honcharenko to Secretary of the Treasury Geo. S. Boutwell.

The 1890s saw the rise of Russian American periodical publishing correspond to the rise in Russian immigration. Many of these new immigrants from Russia were members of the radical Jewish intelligentsia living in New York who evinced a strong influence on the labor movement and left-wing publishing in the U.S. [26]. The second Russian newspaper published in the U.S., the short-lived socialist weekly *Znamia* (1889-1892), represents the beginning of this kind of newspaper publishing. It was written „not for Russia but for foreign workers who read Russian, in order to develop in them ideas of socialism." [27]. LC does not hold this title, but LC does have the third Russian newspaper published in the U.S., and it too was part of the leftist movement [28]. Published 1892-1893, the weekly *Russkie novosti* from New York was the oldest Russian-American newspaper in LC after *Alaska Herald*. See Figure 3. Its masthead for some issues claimed it was „the only Russian newspaper in the country," and in 1892 that was true. A mere thirty-seven numbers of *Russkie novosti* were issued with a circulation of 2,000 [29]. The editors of *Russkie novosti* were George Moses Price (1864-1942), a Jewish immigrant activist and sanitation specialist, and Jacob Gordin (1853-1909), a notable Russian-Jewish-American playwright. According to one scholar, it was forbidden to bring the paper into Russia [30]. The leftist content must have condemned it in the eyes of the tsarist government. In 1893 LC was not paying much attention to its meager Russian collection, not even enough to bother to collect an American newspaper that was considered undesirable abroad. Regardless of how old the LC volume is, it was

not acquired by LC until 1957, when a Mr. Herbert Coleman of Boston, Massachusetts, donated the bound volume for 1893.

Figure 3. The masthead of an issue of *Russkie novosti*, the third Russian newspaper published in the U.S., dated January 8, 1893.

The most important Russian-American newspaper by all measures was *Novoe russkoe slovo*, published daily in New York from 1920-2010. See Figure 4. At one time it was considered the oldest continuously published Russian newspaper title in the U.S., but since its closure in 2010 *Russkaia zhizn'*, a weekly from San Francisco (1921-present), now holds this distinction. *Russkii golos* (1917-2004?) was also a long-running title from New York, but it may have ceased in 2004. It is no surprise that the major Russian population and cultural centers on each coast could support newspapers in Russian for so many years, but part of their success was due to the population maintaining some degree of language proficiency in Russian. More short-lived titles ceased mostly for financial or political reasons, but assimilation and loss of language skills among later generations also had a significant downward effect on the circulation numbers and eventual cessation.

Novoe russkoe slovo was a pro-democratic daily that covered U.S. and Soviet news, as well as Russian cultural topics. Major Soviet and émigré authors such as Aleksandr Solzhenitsyn, Nina Berberova, and Joseph Brodskii, among many others, wrote for the newspaper or had their works reprinted on its pages. The newspaper itself considers its founding date to be 1910 when its preceding title *Russkoe slovo* first appeared. Although both titles were pro-democratic, the newspaper almost lost its character due to political differences among its staff, but in the end it continued under the new title [31]. LC holds 1918-1920 of *Russkoe slovo* and an almost complete run of *Novoe russkoe slovo* from 1920-2010. All years for both titles are on microfi lm so they are available to researchers across the U.S. via interlibrary loan. LC also participates in international interlibrary loan, so potentially they could be available to researchers worldwide. *Russkoe slovo* is considered to be the first Russian-American newspaper for mass, general circulation instead of one having a clear party or political affiliation. LC initially added this title to its collection via a large Russian newspaper acquisition in 1927, the source of which is unknown. However, at one point most of the issues in LC of *Russkoe slovo* had been in the possession of the Russian Embassy in Washington when it was representing the Russian Provisional Government. The issues still have mailing labels on them addressed to „Ambassador Bakhmeteff" [32] or other embassy staff in Washington, DC. See Figure 5.

Figure 4. The fi nal issue of *Novoe russkoe slovo* received by LC collection, dated June 4, 2010. The issue is held by Mark Brown, long time employee of LC, who maintains the Russian newspaper and journal collections in the European Division.

Figure 5. An issue in the LC collection of *Russkoe slovo* with a mailing label for Prof. B. A. Bakhmeteff, Russian Ambassador, Washington, D.C., dated June 4, 1918. *Russkii golos* was a pro-communist daily, later weekly, newspaper published in New York from 1907 to 1910 and later reestablished in February 1917 by Ivan Okuntsov (1874-1939), another political exile and the son of a Siberian Cossack [33]. Okuntsov claimed that his newspaper represented the beginning of a continuous Russian-language press in the U.S. [34]. LC holds a long run of this newspaper from 1908-1910 and 1934-1994 on microfilm, with scattered print issues from 1997-2004, when it seems to have ceased publication. *Russkii golos* and *Novoe russkoe slovo* were clearly rivals in New York for advertising, but it is not clear because of their different political slants how much readership they shared. In 1919 the circulation of *Russkii golos* was 27,000, whereas *Russkoe slovo* was 35,175. In 1931 the circulation of both had fallen, but their numbers remained competitive – *Russkii golos*, 23,182 vs. *Novoe russkoe slovo*, 22,459 [35]. *Russkaia zhizn'*, the weekly from San Francisco on the West Coast, had a circulation of only 3,500 in 1922 [36]. Although it too is an enduring newspaper, clearly it reached a different audience. Initially, *Russkaia zhizn'* also covered national and international news and encompassed both the San Francisco and Los Angeles readership, but today it is less focused on general news and politics and more on cultural and community news. LC's holdings of *Russkaia zhizn'* are far from complete, with several bound volumes from the 1920s and loose paper issues from 1998-2015. Some of the issues from the 1920s have mailing labels for the Slavic Section at the Library of Congress. This could mean that the title was received via subscription, mandatory deposit, or gift, but based on the statistics presented beginning in the 1941 volume of *Newspapers Currently Received*, it probably was received as a gift from the publisher. In recent years, rather than relying on mandatory deposit as a method of acquisition, LC has been paying for a subscription to *Russkaia zhizn'*. Unfortunately, it can be diffi cult to ascertain the source of a newspaper held by LC. The 1908-1910 issues of *Russkii golos*, however, have an interesting connection. Mailing labels on the issues show that they were sent to the LC Slavic Section to the attention of Alexis Babine, the first Slavic specialist at LC. The end of the early holdings, 1910, corresponds with when Babine left LC and returned to Russia. Without a Slavic specialist on staff, LC clearly saw no need to retain a subscription to a Russian-American newspaper. As for why Babine selected *Russkii golos*, a leftist newspaper from New York as the only Russian-American newspaper in LC's collection, the answer is quite simple. Although Babine was not a leftist himself, Russkii golos was the only Russian newspaper being published in New York at the time [37]. Before it ceased in the summer of 1910, it had a circulation of 10,000 [38]. The more general, mass circulation newspaper *Russkoe slovo* began only in 1910, the year Babine returned to Russia and the year *Russkii golos* ceased. Perhaps if he had stayed at LC longer, he would have switched from *Russkii golos* to *Russkoe slovo*. Discussion of circulation numbers is illuminating in view of LC's collection policy for ethnic American (foreign domestic) newspapers, which states that the titles should be of national, regional, or state wide interest. LC has long relied on state libraries and local historical or fraternal associations in the U.S. to collect ethnic titles of more local signifi cance, focusing its own collecting instead on titles from capital cities or major ethnic population centers, such as New York, Chicago or San Francisco, in particular regarding Russians. This extreme selectivity is a contributing factor to why the Russian-American newspaper collection is not as extensive as one might assume for the national library of the U.S. Although the policy is not inflexible and is better understood as a set of general guidelines, it governs materials received in all manners such as via mandatory deposit, purchase, or gift. Although LC saw no need for a Russian-American newspaper in 1910, after 1917 the situation changed. Of the 62 titles that LC has, fifteen are from 1917-1923, a time not only of revolu-

tion in Russia, but of a growing worker's movement, social unrest, and „red scares" in the U.S. The Russian-American press had also grown substantially with almost 50 periodical titles published from 1868-1917 [39]. LC does not seem to have instituted copyright demands or received these fi fteen titles gratis from the publishers. Rather, in a special acquisition in 1927 LC acquired a large collection of 298 newspapers published in Russia and in the diaspora from the revolutionary and civil war eras. LC called this collection „an extremely rare and valuable source of information for historians in the future." [40]. The following twenty-two titles and dates came in this special collection: *Amerikanskie izvestiia* (New York) 1924; *Golos Rusi* (New York) 1922; *Khlieb i volia* (New York) 1919; *Narodnaia gazeta* (New York) 1918-1919; *Novaia Rossiia* (Pittsburgh) 1917; *Novoe russkoe slovo* (New York) 1921-1926; *Novyi mir* (New York) 1917-1918; *Pravoe delo* (New York) 1922-1926; *Probuzhdenie* (New York) 1923; *Put' naroda* (Pittsburgh) 1927; *Rassvet* (New York) 1925-1926; *Rodnaia rech'* (New York) 1918; *Russkaia zemlia* (New York) 1915; *Russkaia zhizn'* (San Francisco) 1922-1925; *Russkii emigrant* (New York) 1915; *Russkii golos* (New York) 1918, 1924-1926; *Russkie novosti* (Pittsburgh) 1915; *Russkii vestnik* (Chicago) 1924-1926; *Russkoe slovo* (New York) 1918-1920; *Svobodnaia Rossiia* (Chicago) 1918, 1922-1923; *Syn otechestva* (New York) 1922; *Utro* (New York) 1922. Although there are no details about the acquisition, some of these titles originally came from the Russian Embassy in Washington, for there are mailing labels on them indicating that they had been sent there. Not all of these titles remain in the LC collection today. Some probably were discarded or transferred to the Center for Research Libraries in the 1950s, in spite of the heavy interest in Russian materials during the Cold War. Apparently, during this time many libraries in the Midwest donated their print newspaper collections to the Center for Research Libraries due to storage space restrictions [41].

Another long-running newspaper for which LC holds almost the entire run is the weekly *Panorama* from Los Angeles. Received initially and even today via mandatory deposit, it began in 1980 under the title *Al'manakh Panorama* and LC selected it for permanent retention almost immediately. See Figure 6. The title arrives regularly with two copies of each issue, a clue as to its source, for copyright regulations stipulate that two copies of every work published in the U.S. should be deposited in LC. Owned by Eugene Levin and part of the Panorama Media Group which also has Russian-American radio and television programming as part of its suite, its masthead claims it is „the nation's largest independent American-Russian weekly publication." It covers national and international news, as well as Russian culture and history and reaches Russian readership in Southern California, many other states in the U.S., and abroad. Levin states on the Panorama website that „the paper serves the dual function of making its readers into Americans while keeping them up on their own culture and interests. 'We try to help them as much as possible adjust to the American way of life." [42]. According to the 1984 edition of Newspapers *Currently Received*, LC decided to keep this title permanently, all the while continuing to receive *Russkaia zhizn'* from San Francisco and discarding it after one year. Perhaps it was the substantial page count of a typical *Panorama* issue that made it more desirable, or maybe the more national focus and distribution, or perhaps it was simply that the older decision regarding Russkaia zhizn' had never been reexamined until the late 1990s when LC stopped discarding the title. Regardless, Panorama is a rare foreign domestic mandatory deposit success and today is regularly microfilmed by LC for posterity.

Figure 6. Selected current issues of Panorama from Los Angeles, awaiting microfilming. With the exception of *Novoe russkoe slovo*, all of the Russian-American newspapers on microfilm at LC were filmed by LC using LC's bound volumes or loose paper issues. For *Novoe russkoe slovo* only the earliest years were filmed by LC. Much of the run was purchased on microfilm from the New York Public Library and later years have been arriving via copyright from Proquest, the company that produces and sells the microfilm version in the U.S. Regarding U.S. newspapers and copyright, LC has the right to request what is known as the „best copy" of materials deposited in the collection. For newspapers, the „best copy" is microfilm, if it exists and is being distributed. However, for many ethnic newspapers, the only copy produced is print, so that is the format received at LC. *Novoe russkoe slovo* is the only Russian-American newspaper that LC has received on microfilm via copyright's policy of „best copy." I assume this is because most Russian-American papers have such small circulation and too slight profit-margins to issue both formats on their own, and the major microfilm distributors probably need a certain guaranteed customer base to undertake an expensive endeavor such as microfilming and selling small circulation ethnic papers.

While many of the post-Soviet Russian-American newspapers are not as meaty or with such broad influence as *Novoe russkoe slovo* and *Panorama*, they still serve a purpose in their communities and, on a more philosophical level, they document the existence of ethnic communities throughout the U.S. Examples of such titles that LC probably would have rejected according to its collection policy statement, but which I have tried to add to the collections anyway include *Russkii Khiuston* and *Detroit Express*. These titles do not have national distribution, but I believe they are important additions to the collection, in particular, Detroit Express, because of Detroit's history of Slavic-American newspaper publishing. Clearly, there is still a Russian-speaking community of some size in these two cities, if they can sustain Russian newspapers. Other recent Russian-American newspapers fall more in the realm of advertising with light reading and free distribution. LC has retained only a sampling of some of these titles. A good example is the monthly newspaper *Gazeta USA* published in Taylorsville, Utah. A librarian in a public library in Salt Lake City sent me an issue of this title for examination, as the title was not kept in their library on a permanent basis. The title had quite a bit of advertising as well as a substantial number of articles reprinted from Moscow newspapers. Although interesting to note the existence of a Russian community in Utah, the title, with its focus on reprinted rather than original content, did not fi t my criteria for retention. But newspapers change over the years and I will revisit my decision in a few years to see if there is more original content. In spite of my efforts, only scattered issues of most of these local titles have been received by LC.

Figure 7. Post-communist era Russian-language newspapers from the U.S. in the LC European Division.

Unfortunately, LC does not have a complete or even near complete collection of Russian language foreign domestic newspapers. Some of the titles lacking are quite interesting and, should LC ever acquire them, will be quite valuable additions to the collection. For example, having the second Russian newspaper published in the U.S., the New York socialist weekly *Znamia* (1889-1892), would enable researchers to compare the two earliest Russian leftist newspapers in the U.S. Also highly desirable for the study of the labor

movement in the U.S. would be the early 1917 issues of the New York daily *Novyi mir* (1911-1938). The title began as a socialist newspaper, but gradually was taken over by Bolsheviks. From January through March 1917 Leon Trotsky himself came to New York to work on the paper [43]. It was not long before the connection to the communist party made the U.S. government so nervous that they shut down the newspaper in 1920. It was revived and continued publication until 1938, but LC has only the issues beginning in September 1917 through mid-1919, not the months when Trotsky was on staff, the year it was closed for sedition, or the earliest years when the focus was not so radical. Another desirable title is *Kstati*, a weekly from San Francisco. LC rejected the title in 1994, possibly because it did not have national distribution, possibly because the first issues were not substantial, or maybe because LC already had the two most important Russian-American newspapers arriving regularly, *Novoe russkoe slovo* and *Russkii golos*, and therefore saw no need for another Russian-language foreign domestic newspaper. The reasons for the decision not to acquire *Kstati* were not recorded, so I can only speculate. However, today the newspaper is quite substantial with many interesting cultural pieces, including in 2016 the obituary of Liudmila Foster, whose émigré bibliography was noted above. Since the paper is still in print, the situation can be reversed with a subscription or a copyright demand, but it is doubtful that back issues can be obtained.

Future Research

My interest in Russian-American publishing began years ago when I was a reference librarian at the Slavic Reference Service at the University of Illinois. Researchers frequently came to us with questions about émigré publications and we never understood why LC did not have the Russian-American periodicals we sought. After working at LC for almost twelve years, I understand the complexities and collection policies, but it is now my responsibility to rectify what is to me an unsatisfactory situation. The collection has far too many gaps to meet the high expectations regarding LC and U.S. publications. Although the Russian-American newspapers constitute only a fraction of the over 1,600 Russian newspapers in LC, they are in my opinion one of the most important elements in the collection. Documenting the existence and activities of an ethnic American community is of paramount importance and special efforts must be made to preserve the materials LC has, fill existing gaps, prevent future gaps, and make our collections more accessible to potential users.

I have already taken some steps to fi ll gaps in the collection. For years I have been submitting claims for Russian-American monographs, journals, and newspapers to the Copyright Acquisitions Division in the U.S. Copyright Office. The requests are fairly complicated as the process is regulated by law, but some of them have been successful. I also successfully presented to LC management an appeal for instituting an approval plan for Russian-American monographs to capture some very low print-run items identified by the vendor and the works of some publishing houses that do not regularly deposit their materials. At present, LC is purchasing mostly non-fiction such as memoirs and Jewish-themed works, as well as some fiction. Future plans include completing a full collection evaluation based on archival research to be published at a later date, since publication may require that I visit other U.S. research libraries with strong Russian émigré collections and archives such as Columbia University, the New York Public Library, and the Hoover Institution. After instituting a new web page statistics program, the European Division discovered that ethnic-American topics consistently have received the most visits from users. As a result, I plan to compile a bibliography and holdings list of all Russian American serials in LC. Information on the Russian-language foreign domestic newspapers is already available on the website as part of LC's Russian newspaper bibliography [44]. Finally, I intend to contact more publishers and émigré organizations to try to solicit donations for LC, for there is no better place in the U.S. than the national library to preserve the ethnic heritage of the American people.

Bibliography

1. The author would like to express her gratitude to Grant Harris, Harold Leich, and Taru Spiegel for their comments on the text. Address correspondence to Angela Cannon, MA, MLS, Reference Specialist for Russia and South Slavic, the Library of Congress, European Division, Washington, DC 20540-4830, USA.

E-mail: acannon@loc.gov.

The author welcomes comments on the text. Opinions stated in this article are those of the author and not of the Library of Congress.

2. Sergei Porfi r'evich Postnikov, Politika, ideologiia, byt i uchenye trudy Russkoi emigratsii: 1918-1945 : bibliografi ia. Iz katalogi biblioteki R. Z. I. arkhiva (New York : Norman Ross Publishing, 1993). Volumes 1-2; Tatiana Ossourgine-Bakounine, L'émigration russe en Europe : catalogue collectif des périodiques en langue russe 1855-1940 (Paris: Institut d'études slaves, 1976); Anne-Marie Volkoff, L'émigration russe en Europe : catalogue collectif des périodiques en langue russe 1940-1979 (Paris: Institut d'études slaves, 1981).

3. Allan Urbanic, comp., Russian émigré literature : a bibliography of titles held by The University of California, Berkeley Library (Oakland, CA : Berkeley Slavic Specialities, 1993); Liudmila A. Foster, Bibliografi ia russkoi zarubezhnoi literatury 1918-1968 (Boston : G. K. Hall, 1970). Volumes 1-2; Michael Schatoff, Half a century of Russian serials 1917-1968 : cumulative index of serials published outside of the USSR (New York : Russian Book Chamber Abroad, 1970). Volumes. 1-4.

4. A. I. Bardeeva, Svodnyi katalog periodicheskikh i prodolzhaiushchikhsia izdanii Russkogo zarubezh'ia v bibliotekakh Moskvy (1917-1996 gg.) (Moskva : ROSSPEN, 1999).

A similar, but much briefer bibliography covers the libraries of St. Petersburg: E. E. Alekseeva, Svodnyi katalog russkikh zarubezhnykh periodicheskikh i prodolzhaiushchikhsia izdanii v bibliotekakh Sankt-Peterburga. 1917-1995 gg. : dopolneniia i novye postupleniia za 1996-1999 gg. (Sankt-Peterburg : Izd-vo Rossiiskoi natsionalnoi biblioteki, 2001)

5. Examples include: N. V. Vishniakova, Istoriia russkoi knigi v SShA (konets XVIII v. – 1917 g.) (Novosibirsk : Sibirskoe otdelenie RAN, 2004); Ivan K. Okuntsov, Russkaia emigratsiia v Severnoi i Iuzhnoi Amerike (Buenos Aires : Izd-vo „Seiatel", 1967); Dirk Hoerder, ed., The immigrant labor press in North America, 1840s-1970s : an annotated bibliography. Volume 2: Migrants from Eastern and Southeastern Europe (New York : Greenwood Press, 1987)

6. Only the fi rst edition of each work is cited. Union list of serials in libraries of the United States and Canada (New York : H. W. Wilson Company, 1927); American newspapers, 1821-1936 : a union list of fi les available in the United States and Canada (New York : H.W. Wilson Co., 1937); The National union catalog, pre-1956 imprints (London, Mansell, 1968-1981); Library of Congress. Cyrillic Union Catalog (New York : Readex Microprint, 1963).

7. Newspapers currently received by the Library of Congress, (Washington, DC : Library of Congress, Periodical Division, 1937-1950, 1968-1993).

8. A. A. Gering, Russian émigré military publications : the Gering bibliography (New York : Ross Pub., 2007). 2nd ed., rev.; Katalog knig : knigoizdatelstva i knizhnago sklada Sv.-Troitskago monastyria = Catalog of books: Holy Trinity Monastery Bookstore, (Jordanville, NY :

Holy Trinity Monastery Bookstore, 1989).

Although the latter title claims it covers only books, it also includes periodicals.

9. The WorldCat searches were performed on February 1, 2016.

10. For more on the early years of the LC Russian collection, see Angela Cannon, „Origins of the Russian Collection at the Library of Congress (1800-1906)", Slavic and East European Information Resources 15, N 1-2 (2014): 3-59. Also available online at http://www.loc.gov/rr/european/about/ruscolorig.html (accessed February 9, 2016).

11. For more about the Iudin Collection, see http://www.loc.gov/rr/european/yudin/yudinintro.html (accessed February 9, 2016).

12. For more information on Babine, see http://www.loc.gov/rr/european/babine/bhome.html (accessed on February 8, 2016).

13. The best article on the history of the newspaper collection at LC is: S. Branson Marley, Jr., **„Newspapers and the Library of Con**gress," The Quarterly Journal of the Library of Congress 32, N 3 (1975): 207-237.

14. Alexander Harkavy, Uchebnik angliiskago iazyka [Manual of the English Language], (N'iu-Iork : Tipografi ia Krugera i Lifshitsa, 1893).

15. Agapius Honcharenko, Russko-angliiskie razgovory. Russian and English phrase book, specially adapted for the use of traders, travelers, and teachers (San Francisco : A. Roman, 1868).

16. S. A. Paichadze, „Russkie izdaniia v SShA (Vtoraia polovina XIX-nachalo XX vv.)," Kniga: Issledovaniia i materialy 73 (1996): 193-194.

17. For a general overview of Russians in the U.S., see the article Paul Robert Magocsi, **„Russians", Harvard Encyclopedia of Ameri**can Ethnic Groups, (Cambridge, MA : The Belknap Press of Harvard University Press, 1980): 885-894.

18. Allan B. Slauson, comp., Check list of American newspapers in the Library of Congress, (Washington: Government Printing Office, 1901).

19. M. Z. Vinokurov, Eto nuzhno sdielat'!, (Filadelfi ia: Izdanie gazeta „Pravda," organa Obshchestva Russkikh Bratstv, 1928).

20. Anatol Shmelev, „Russian in the repositories", Slavic and East European Information Resources 7, N 2/3 (2006): 5.

21. Newspapers currently received by the Library of Congress, (Washington, DC : Library of Congress, Periodical Division, 1941).

22. The list of seventeen titles is a good example of an early confusion regarding Russian émigrés in the U.S., that Rusyns or Ruthenians and their publications were often considered to be Russian. Some of the titles in this list are Rusyn. This is also common in the early Russian émigré periodical bibliographies.

23. Marley, „Newspapers", 217-219.

24. Marley, „Newspapers", 227.

25. For more about Honcharenko and his political views, see Paichadze, „Russkie izdaniia".

26. The best treatment of the Russian-American press in New York during this period is Robert A. Karlowich, We fall and rise: Russian-language newspapers in New York City, 1889-1914, (Metuchen, NJ : The Scarecrow Press, 1991).

27. Helen Williams, **„Russian-language periodical publishing by the radical emigration 1855-1900", Solanus n.s. 12 (1998): 26. Wil**liams quoted this from Karlowich in her article.

28. One problem with declaring Russkie novosti to be the third newspaper is the unclear distinction between a newspaper and a newsletter or periodical of some other type. There was a Russian-American periodical published in between Znamia and Russkie novosti, i.e. Spravochnyi listok, but some claim it is more like a journal or monthly, so I did not count it as a newspaper.

29. The circulation fi gure is from Vishniakova, „Istoriia russkoi knigi," 240.

30. Paichadze, „Russkie izdaniia", 194.

31. Ol'ga Tsynkova, „Novoe russkoe slovo – fenomen dolgoletiia", Evrei v kul'ture Russkogo Zarubezh'ia. Tom 5. (Ierusalim: M. Parkhomovskii, 1996): 162-181. Another work with detailed information about the contents of Novoe russkoe slovo is Iu. A. Azarov, Dialog poverkh bar'erov: literaturnaia zhizn' russkogo zarubezh'ia: tsentry emigratsii, periodicheski izdaniia, vzaimosviazi (1918-1940), (Moskva : Sovpadenie, 2005).

32. Boris Aleksandrovich Bakhmetev (1880-1951) served as Russia's ambassador to the U.S from 1917-1922.

33. I have found the following book to be very helpful for information about editors, contributors and the basic character of Russian émigré newspapers : Literaturnaia entsiklopediia russkogo zarubezh'ia. 1918-1940. Periodika i literaturnye tsentry, (Moskva : ROSSPEN, 2000).

34. Okuntsov, „Russkaia emigratsiia", 329.

35. The circulation fi gures for 1919 are found in Lord & Thomas' pocket directory of the American press for 1920, (Chicago : Lord & Thomas, 1920); the circulation fi gures for 1931 were taken from Nelson Chesman & Co. Advertisers' rate book, (New York : Nelson Chesman & Co., 1932).

36. The circulation fi gure is from Lord & Thomas' pocket directory of the American press for 1923, (Chicago: Lord & Thomas, 1923).

37. For a discussion of Babine's political views, see Donald J. Raleigh, ed., „Preface," in Alexis Babine, A Russian civil war diary: Alexis Babine in Saratov, 1917-1922, (Durham, NC: Duke University Press, 1988): vii-xxiv.

38. The circulation fi gure is from The Dauchy Co.'s Newspaper Catalogue, (New York : The Dauchy Co., 1910).

39. Paichadze, „Russkie izdaniia", 189.

40. Library of Congress Archives, Slavic Section, Annual Report, 1927. Also available online at http://www.loc.gov/rr/european/about/ar1927.html (accessed February 9, 2016).

The list of newspapers is an appendix at the end of the report.

41. Thank you to Harold Leich for this insight into the situation in large research libraries in the U.S. Midwest.

42. Press release – Carnegie Report <http://www.panoramamediagroup.com/pr3.htm> [accessed February 18, 2016].

43. Halyna Myroniuk, „The Russian press", in The ethnic press in the United States: a historical analysis and handbook. Sally Miller, ed., (New York : Greenwood Press, 1987): 326.

44. Russian Newspapers at the Library of Congress <http://www.loc.gov/rr/european/newspapers/ru/runews1.html> (accessed February 8, 2016).

Pereprinted from ed.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 894-504.

IV – 22 Russian newspapers from the United States – Library of Congress (study)

IV – 22 рускоезични вестници от САЩ – Конгресна библиотека (изследване)

IV – 22 русскоязычные газеты из США – Библиотека Конгресса (исследование)

БОГОМИЛСТВОТО КАТО КУЛТУРНА УНИВЕРСАЛИЯ. КРАТКИ БЕЛЕЖКИ

Емилия Кикарина

Богомилството е средновековно религиозно движение с явна християнска и социална насоченост, появило се в края на X век. През вековете на своето съществуване (X-XIV в.) то се превръща в неизменна част от духовната, материалната и писмената култура на българския народ. Поради острите си социални възгледи и по-особена вяра, отличаваща се с дуализъм (Бог е създател на човешката душа, а Дяволът на човешкото тяло и материалния свят) развива сложни комуникация и взаимоотношения с официалните политически и църковни власти. В същото време богомилските религиозни, социални, етични и философски възгледи го превръщат в значимо явление с несъмнени културни и духовни приноси, не само в България, но и във Византия, Босна и Херцеговина, Сърбия, Франция, Италия, Англия.

Комуникационният модел и методите за общуване на богомилството са част от научно-изследователска проблемна сфера, която тепърва ще бъде разгърната като такава. Разгледано през призмата на съвременното комуникационно изследователско поле, богомилството притежава характерни черти на социална организация, макар и не точно в съвременното значение на тази дума, за чиято дейност, обаче, са характерни използването на конкретни комуникационни послания, стратегия и методи. Основните идейно-комуникационни и социални сфери, залегнали в реализацията на богомилския комуникационен модел са книгите и писмеността, лечителското изкуство, вербалната комуникация и християнската религия. Водещи комуникатори и представители на движението са именно богомилските водачи. Важни улики по темата за комуникацията на това средновековно движение откриваме не само в основния изворов материал, засягащ историята, възгледите и поведението на богомилите като „Беседа против богомилите" на презвитер Козма, „Алексиада" на Ана Комнина, Писмата на патриарх Теофилакт до българският цар Петър, писмото на монаха Евтимий от манастира в Периблевта, „Изложение за ересттa на катарите" от Райнер Сакони и други, но и в оставените материални свидетелства, разкриващи фрагменти от богомилската вяра и опазени по българските земи. Както и в оцелелите отделни приказки, легенди, пословици и разкази от фолклорното наследство на българите.

Неговата културна универсалност се изразява от една страна в общото духовно и културно наследство, което богомилството създава на територите на своето разпространение и което се явява обща нишка, свързваща отделните народи. А от друга страна – във факта, че през средновековието то се превръща в свързващо звено, в повод за протичането на комуникационни ситуации между България и Византийската империя. Именно такъв пример е обект на настоящата кратичка разработка – анализ в комуникационен аспект на един от първите извори за историята на богомилското движение. Този извор е под формата на отговор на цариградският патриарх Теофилакт (917-956 г.) **до българския цар Петър** (910-те-970 г.)[1], от който става ясно, че причина за написването му са предишните две писма на неговия височайш събеседник, изразяващи притеснението на българския владетел от присъствието на ереси по неговите земи.

Както вече бе посочено цар Петър изпраща две последователни писма до патриарха, второто от което с молба за повече разяснения относно въпросите, които го вълнуват. И двете, обаче, са загубени. Следи от тях могат да бъдат открити в единственото опазено писмо, част от разменената кореспонденция между двете височайши личности. Първият отговор на Теофилакт също не е съхранен. Оцелялото писмо е второто поред, в което патриарха изпраща исканите допълнителни сведения. В структурно отношение е разделено на: увод, в който авторът пише хвалебствия по повод поведението на царя и неговото усърдие в посока изкореняване на вредните в царството му учения; пространни наставления какви да са мерките, които да се предприемат срещу ересите и списък с анатеми срещу най-важните възгледи на богомилите и срещу известни проповедници на по-стари подобни учения[2].

Може да се каже, че текстът на писмото е написан около 933-956 г. като най-вероятно е съставен от името на патриарха от хартофилакса (архиваря) на Цариградската патриаршия Йоан[3] – честа практика в църковната организация. Въпреки, че патриарх Теофилакт не е директния автор на писмото, не може да има и най-малкото съмнение, че съдържанието му е сведено до знанието му и е получило неговото пълно одобрение. Поради тази

причина, в настоящия анализ той ще бъде априори считан за автор на посланието и съответно за комуникатор в комуникационната ситуация. Въпреки, че никъде не се споменава поименно богомилството, в отговора на Теофилакт има достатъчно насочващи улики, които показват, че цар Петър и патриарха обсъждат едно и също религиозно движение, а именно богомилите. Причините за действията на цар Петър да започне подобна комуникация с византийския патриарх най-вероятно се дължат от една страна на засилване влиянието на богомилското движение в страната, а от друга страна на царската природна богобоязливост и ревност в църковните дела[4].

С оглед на основните си изследователски задачи по време на докторантурата ми, създадох специален комуникационен модел „Комуникационни ситуации", който е изграден въз основа на определени принципи и съобразен с основните характерни особености на епохата. Чрез него бе възможно анализът на така създаденото писмено общуване между византийския патриарх и българския цар да бъде очертано именно в комуникационни рамки.

- *Комуникационна ситуация*: пряка комуникация, проведена в началото на X век между тогавашния български цар Петър и византийския патриарх Теофилакт;

- *Вид на комуникацията*: писмена, чрез размяната на писма;

- *Първоначално събитие, създател на комуникационната връзка*: появата и действията на богомилските последователи и на други религиозни учения по българските земи, които са забелязани от държавната власт;

- *Социална среда*: настоящата комуникация се развива в усложнена обстановка настъпила след впечатляващото царуване на цар Симеон Велики и неговия Златен век, характеризиращ се не само с културен и стопански подем на българската държава, но и с множество военни кампании и сложни дипломатически ходове. Негативните последици на това управление се проявяват именно по времето на цар Петър, въпреки че именно тогава е сключен и дълготраен мирен договор между България и Византия, който засилва и благоприятства комуникационните връзки между двете страни. Писмената кореспонденция, отнасяща се до богомилството между владетел и патриарх е именно част от споменатите комуникационни връзки и пример за добро сътрудничество между България и Византия;

- *Фактори на въздействие*: основни фактори в тази комуникация са богомилите и техните действия; ръководните постове на комуникатор и реципиент, които им задават строго определени модели на поведение и общуване и които рефлектират и върху цялостното оформление и изразни средства използвани в писмата; общата негативна гледна точка към богомилството и към неофициалните християнски движения въобще. Върху основните комуникатори влияят различни фактори, като, например, при цар Петър – появата на богомилството и чувството на заплаха за устойте на държавността, а върху патриарх Теофилакт – наличието на ереси на византийска територия и многовековната борба с тях му дават опита и източниците, които му помагат да отговори компетентно на писмата на българския цар;

- *Комуникатори*: българският цар Петър и византийският патриарх Теофилакт, живели през X век. И двамата са едновременно кодатори и декодатори на съобщения и осъществяват двустранна лична комуникация;

- *Поле на опита на комуникаторите*: цар Петър – български политик и държавник, опитващ се да управлява и води България в определена посока и виждащ богомилството като заплаха. Патриарх Теофилакт – византийски специалист по християнска теология, играещ в момента ролята на авторитетен консултант;

- *Социална роля и социален статус на комуникаторите*: цар Петър – владетел на цялата страна, а също и върховен главнокомандващ на българската армия, на него са пряко подчинени всички висши и нисши управленски нива, разполага с огромна власт. Патриарх Теофилакт – върховен религиозен водач на източната православна църква, разполага с огромна власт. Може да се каже, че тази комуникационна ситуация е протичала между равни по сила, ранг и влияние личности. Цар Петър произхожда от светския висш политически елит, а патриарх Теофилакт от християнския висш църковен елит.

- *Изпратено съобщение*: цар Петър – две писма, които не са запазени, но по отговора на патриарха се правят предположения, че с тях авторът се обръща към Теофилакт с въпроси как да се справи с появилите се в земите му неофициални религиозни движения, включително и с богомилството. Теофилакт – две писма с отговор на зададените му въпроси с указания. В запазения втори отговор личи познаването на автора на по-старите подобни на богомилството учения като масалианство и павликянство, чието родно място е именно Византия, а също и позоваването му на официалните християнски писания;

- *Канал на изпращане и получаване*: поради социалната роля и позиция на двамата комуникатори най-вероятно писмата им са минавали през съответните официални административни канцеларии и разнасяни чрез вестоносци, използващи на българска територия изградената още от хан Крум пътна транспортна служба с пътни станции, а на византийска – запазените и доразвити древноримска транспортна инфраструктура и пощенски станции;

- *Комуникационен шум*: основният комуникационен шум от гледна точка на модерните времена е именно липсата на двете писма на цар Петър и на първият отговор на патриарх Теофилакт, поради което е трудно да бъде направен дълбочинен анализ на същинската информация, съдържаща се в тях. Въпреки това, има улики, че втори отговор се е наложил, поради неясните сведения дадени от Теофилакт в първото писмо, поради което българския цар е писал отново с молба за доуточняване[6]. Именно това може да бъде считано за автентичен комуникационен шум, породен от недоразбиране по някакви обективни или субективни причини на личностно ниво от страна на двамата комуникатори. Или поради грешно кодиране или съответно декодиране на разменените писма;

- *Ефект на комуникационната среда*: двустранният ефект от общуването между българския цар и византийския патриарх се изразява в следното: цар Петър получава исканата информация на въпросите си и съответните указания за възможните действия, чрез които да се справи със заплахата. В резултат предприема социално насочени действия на територията на страната си, изразяващи се в преследване на богомилите[7].

Общуването с българския цар носи дивиденти и на патриарх Теофилакт, който от своя страна допълнително затвърждава позицията и авторитета си на духовен водач и, най-вероятно, се сдобива с нова информация за вътрешното положение на България.

В обобщение, чрез тази комуникационна ситуация могат да бъдат формулирани няколко извода:

1. съществуват основни разлики между гледните точки на двамата комуникатори, тъй като докато цар Петър възприема и се опитва да анализира възникналият проблем от политическа и управленска позиция, то неговият събеседник възприема въпроса от религиозното си светоусещане и от позицията на духовен водач на Източния православен свят;

2. така описаните в по-горните редове две на пръв поглед противоположни позиции намират своята пресечна точка в общото мнение и на двамата, че в поверените им територии няма място за подобни движения;

3. по този начин двамата комуникатори постигат консенсус, който се отразява и в последващите действия на царя, като фактически може да бъде констатирано, че в хода на комуникационната ситуация успешно са били реализирани поставените преди това цели от главния комуникатор – българския цар;.

4. на практика се оказва, че богомилството играе роля и на допълнителен фактор за затвърждаване на официалните отношения между двете страни;

Така очертаният в предишните редове кратък анализ е само една много дребна част от въпроса за богомилската комуникация. Влиянието на богомилското движение на Балканския полуостров и в останалата част на Европа е изключително сложно и динамично. А до истината е трудно да се достигне не само поради самата специфика на движението, но и заради превратностите на съдбата, оставила ни оскъдни писмени свидетелства основно с антибогомилска насоченост и твърде малко материални находки, свидетелстващи за присъствието на богомилството по нашите и чуждите земи. Но именно поради неговата роля на свързващо звено между народи и дори епохи, е възможно да бъде очертан в основни линии комуникационния модел, методи, стратегия и послания на движението. Нещо повече, точно комуникационният аспект на богомилството е способно да демонстрира колко хуманни, надрелигиозни и наднационални, всъщност, са били богомилите. И до каква голяма степен са повлияли те върху социално-политическия и културен път на българския народ и държава.

Бележки

[1] Издания на писмото: Послание на цариградския патриарх Теофилакт до Българския цар Петър. // *Гръцки извори за българската история*. Т. 5. – С., 1964, с. 183-189; Писмо от патриарх Теофилакт до Петър, цар на България. // *Ангелов*, Д. и др. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. – С., 1967, с. 41-47; Theophylact Lecapenus (933-56) writes to tsar Peter of Bulgaria about bogomils. // *Hamilton*, Janet, Bernard Hamilton. Christian dualist heresies in the byzantine world c. 650-c. 1405. – Manchester, 1998, p. 98-102 (текстът е взет от: **Dujcev**, Ivan. L`epistola sui Bogomili del patriarca constantinopolitano Teofillato. // *Melanges* Eugene Tisserant, II, Citta del Vaticano, Biblioteca Apostolica Vaticana. – 1964, pp. 63-91).

[2] **Ангелов**, Д. и др. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. – С., 1967, с. 41.

[3] Послание…// Гръцки извори…, с. 183.

[4] Андреев, Йордан. Петър I. // Андреев, Йордан, Иван Лазаров, Пламен Павлов. Кой кой е в средновековна България. – 3 доп. и осн. прераб. изд. – С., 2012, с. 546.

[5] **Пчелински**, Цвети Петров. Извори за историята на пощите и телекомуникациите по българските земи. Хронологичен сборник. – С., 2014, с. 86.

[6] Писмо от патриарх Теофилакт до Петър, цар на България. // *Ангелов*, Д. и др. Богомилството…, с. 41.

[7] Започват ожесточени гонения не само срещу самите богомили, но и срещу всички които четат апокрифни книги. При тълкуването на тези събития, авторитетният изследовател на богомилството Димитър Ангелов, изказва предположение, че в този период загива и самия поп Богомил (Ангелов, Д. Богомилството…, с. 267).

Цитирана литература

1. **Ангелов**, Д. и др. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. – София, 1967. – 233 с.

2. **Андреев**, Йордан. Петър I. // *Андреев*, Йордан, Иван Лазаров, Пламен Павлов. Кой кой е в средновековна България. – 3 доп. и осн. прераб. изд. – София, 2012, с. 541-547.

3. Писмо от патриарх Теофилакт до Петър, цар на България. // *Ангелов*, Д. и др. Богомилството в България, Византия и Западна Европа в извори. – София, 1967, с. 41-47.

4. Послание на цариградския патриарх Теофилакт до Българския цар Петър. // *Гръцки извори* за българската история, Т. 5. – София, 1964, с. 183-189.

5. **Пчелински**, Цвети Петров. Извори за историята на пощите и телекомуникациите по българските земи. Хронологичен сборник. – София, 2014, с. 524.

IV – 23 богомилско движение – богомилска комуникация – *цар Петър I – патриарх Теофилакт* – кореспонденция (изследване)

IV – 23 богомильское движение – богомильское общение – *царь Петр I – патриарх Теофилакт* – переписка (исследование)

IV – 23 Bogomil movement – Bogomil communication – *tsar Peter I – Patriarch Theophylact* – correspondance (study)

ТИПОГРАФСКОЕ ИНОЧЕСКОЕ БРАТСТВО ПРЕПОДОБНОГО ИОВА ПОЧАЕВСКОГО ВО ВЛАДИМИРОВОЙ НА КАРПАТАХ (краткий обзор истории и деятельности)

Александр Клементьев

I. Первые годы существования Братства и основание типографии

Основано в селе Ладомирова (*Ladomirova*, встречается русское написание *Владимирова*) близ г. Вышний Свидник в Чехословацкой республике архим. Виталием (Максименко) начальником типографии Успенской Почаевской Лавры и редактором журнала „Русский инок", сразу по приезде его в Чехословацкую республику. С момента основания находилось в юрисдикции Сербской Православной церкви, формально входя в состав Мукачевско-Пряшевской епархии. К осени 1924 г. был построен большой храм св. Михаила Архангела, в честь небесного покровителя Союза Русского народа, председателем Волынского отделения которого был в России архим. Виталий. Одновременно началось устройство типографии, основой которой стала походная типография Червоно-Русского легиона, воевавшего в России.

Она располагала около 200 кг. русского шрифта и полутонной бумаги. К этому прибавилась часть оборудования типографии, полученного из Почаевской Лавры. Типография начала работать в апреле 1924 г. в Вышнем Свиднике при участии двух сотрудников, присланных из Сремских Карловцев. Первоначальное братство составили студенты из Праги, приезжавшие по рекомендации еп. Пражского Сергия (Королева). В 1926 г. типографию перевезли в Ладомирову, в деревянный домик при храме. 16 мая 1926 г. архиеп. Пражский Савватий (Врабец) освятил фундамент будущего каменного дома для Православной миссии и типографии.

Вехой в жизни Братства стал 1928 г. Из Югославии приехал выпускник Богословского факультета Белградского университета иеромонах Серафим (Иванов, затем – епископ Чикагско-Детройтский, 1897-1987). В его в лице о. Виталий приобрел ценного помощника, редактора и сотрудника газеты „Православная Русь". В декабре того же года приехали два иеромонаха-валаамца: о. Хрисанф, затем уехавший на Афон, и о. Филимон (Никитин), впоследствии ставший игуменом и духовником Братства. С их приездом жизнь в Братстве окончательно приняла монастырский уклад.

Заведено было уставное монастырское ежедневное богослужение, чтение житий на трапезе. В январе 1931 г. из Мильковского монастыря в Югославии прибыл выпускник парижского Свято-Сергиевского Православного Богословского Института, сын крупнейшего политического деятеля русской эмиграции академика Петра Бернгардовича Струве – иеромонах Савва (Константин Петрович Струве, 1900-1949), ставший незаменимым сотрудником Братства, его часто посылали в миссионерские поездки по Европе для сбора денег на обитель .

Накануне Рождества 1932 г. в обитель прибыл К. Д. Пыжов (1904-2001), осенью 1933 г. постриженный архимандритом Виталием в рясофор с именем Киприана. В течение нескольких лет о. Киприан расписал большой храм при обители, иконостас в зимней церкви Братства. 2/15 мая 1932 г. в Братство поступил И. Д. Ямщиков (1892-1993), в 1938 г. ставший иеромонахом. Более сорока лет о. Антоний (Антоний старший) состоял главным печатником Братства. Все постриги и хиротонии совершались архиепископом Виталием (Максименко), приезжавшим из США. Во внутреннем укладе жизни Миссии соблюдался древний иноческий устав старых русских общежительных монастырей: ежедневное уставное монастырское богослужение, строгое общежитие, одинаковое для всех от Архимандрита до последнего послушника, в зимнее время богословские занятия и всегдашний труд.

С получением в 1929 г. из Почаевской Лавры образа с мощами преп. Иова «в знак того, что к ней непосредственно переходит то церковное послушание, какое нес препод.

Иов в Почаевской Лавре в основанной им церковной типографии» Братство в Ладомировой вступило в права прямого наследника этой крупнейшей русской церковной типографии. Состав братии не был постоянным. Многие, не выдержав монастырской дисциплины, скудной пиши и тяжелой многочасовой работы, уходили из

Обители. К 1930 г. Братство насчитывало до 25-ти человек, главным образом из эмигрантов, а частью и из местных карпатороссов, из них пятеро были с высшим богословским образованием, трое со средним, двенадцать учеников и пять сотрудников. На щедрые пожертвования, собранные в Америке и Югославии (среди жертвователей были югославянский король Александр I и патриарх Сербский Варнава), удалось построить большой типографский корпус, приобрести подержанную скоропечатную машину и крупный церковно-славянский шрифт. К лету 1932 г. в Ладомировой был построен каменный храм, закончена постройка части корпуса для типографии, освященной 29 августа 1932 г. В центре ее установлен был большой образ преп.

Иова Почаевского, присланный из Почаевской Лавры. Ежедневно перед началом послушания братия шли на благословение к своему небесному заступнику. 28 апреля 1933 г. правительственная комиссия официально признала Русскую Церковную типографию преп. Иова и выдала о. Виталию „промысловой лист", что узаконило коммерческую деятельность Братства. В октябре 1934 братия переехала в новое помещение, часть которого также заняли фальцевальня и переплетная. Типографское послушание было главным в обители. Первоначально на небольшой печатной машине работали круглые сутки.

Главным препятствием миссионерской деятельности Братства служило малое число братии и ограниченность в материальных средствах. Насельники напоминали, что „Полумиллионная русская эмиграция в Европе не выделила из себя и ста человек, чтобы послужить Богу в иноческом чине. Из этой неполной сотни только четвертая часть трудится в монастырских стенах преп. Иова" и неоднократно призывали соотечественников посвятить себя на самоотверженное бескорыстное служение Церкви, вкусить „сладкую трудность святого общежительного жития". В 1931 г. игумен Серафим (Иванов) привез в обитель с Афона части мощей многих святых и много духовных книг, переданных наместником Свято-Пантелеимоновского русского монастыря игуменом Мисаилом (Сапегиным), пожелавшим братии создать в Ладомировоий „Малый Карпаторусский Афон". В июне 1931 г. Патриарх Иерусалимский Дамиан передал обители частицы Древ Креста Господня, раку с мощами многих великих святых и Благословение Св. Горы Афонской – Иконы Божией Матери Иверской, Пророка Божия Илии и Целителя Пантелеимона. Святыни эти привлекали к себе паломников, с каждым годом росло число „дальних богомольцев", для которых еще в 1927 г. обитель построила странноприимницу.

В Юрьев день 1934 г. в Белграде состоялась хиротония архим. Виталия во епископа Детройтского. В связи с предстоящим отъездом основателя Братства был учрежден Духовный собор (собиравшийся еженедельно), в который вошли семь человек, составивших основу братства, пятеро из них – архимандрит Серафим (Иванов), игумен Савва (Струве), иеромонах Иов (В. М. Леонтьев, 1894-1959), иеромонах Киприан (Пыжов), иеромонах Антоний (Ямщиков) – прошли Гражданскую войну в частях Добровольческих армий, о. Филимон (Ф. Ф. Никитин, †1959) был удален с о. Валаам за приверженность старому календарному стилю, а жительствовавший прежде в Харбине архим. Нафанаил (кн. В. В. Львов, с 1946 г. епископ Брюссельский и Западно-Европейский, 1906-1986), сын обер-прокурора Св. Синода кн. В. Н. Львова, приехал 24 ноября 1939 г. из православной миссии на о. Цейлон.

Они приняли работу по восстановлению традиционного церковно-славянского и русского книгопечатания, за несколько лет превратив типографию Братства в крупнейший в мире центр подготовки и издания православной богослужебной литературы. Все братия давали подписку в том, что они работают „добровольно в качестве членов иноческого братства". Пожизненным руководителем при Типографии Преподобного Иова Почаевского оставался епископ Виталий (Максименко), обладавший правом наложить вето на всякое постановление Духовного Собора, несогласное по его убеждению с целями Типографии и братства. Наместником Братства назначался Игумен Серафим (Иванов). Помощником Наместника – иеромонах Савва (Струве), благочинный. Духовником Братства – Иеросхимонах Кассиан, афонского Пантелеимонова монастыря. Они трое составили Духовный Собор старцев и решали все дела Братства, представляя их на утверждение еп. Виталию, а церковные, кроме того, и Епархиальному Архиерею Мукачево-Пряшевскому.

II. Первое десятилетие издательской работы Братства

Издательская работа давала главные средства для содержания Православной Миссии. Первые издания Братства были напечатаны русским шрифтом в 1924 г. (Молитвенник, Литургии Иоанна Златоустого и Василия Великого, Служебник) и зарубежный русский Синод „нужды ради" одобрил их к употреблению. С 1926 г. богослужебные книги печатались уже церковно славянским шрифтом. В 1925 г. Братство приступило к изданию „Православного Русского Календаря" с типиконом, которым к 1940 г. руководствовалось по разным данным от 75 до 85 процентов всех русских храмов в свободном мире. Кроме того тиражом до 2000 экз. выходили „Русские Народные календари", включавшие кроме Церковного календаря еще и религиозно-просветительные брошюры, выпущенные издательством за прошедший год. Таким образом, со временем постоянные подписчики становились обладателями небольшой духовной библиотеки. Наиболее значительным издательским достижением Братства стала подготовка ряда книг на церковно-славянском языке. Первая из них – „Православный Сборник для мирян" (VII+[1] +364+36 с.), выпущенный в 1930 г. и получивший широкое распространение в эмиграции.

С момента основания Братство занималось просветительской работой в среде местного населения. В 1930 г. вышел противоуниатский катехизис „Где искать правду?" бывшего униатского священника о. Алексия Товта, в 1933 г. издан «Православный катехизис для карпаторуссов» на карпаторусском наречии, пророедактированный митр. Антонием (Храповицким) и о. Алексием Ханатом. В 1929 г. Братство приняло участие в издании в Ужгороде „Ветхого и Нового Завета в изложении для школ". До войны вышли несколько номеров журнала „Православная Лемковщина" и три номера журнала „Русский пастырь". В журнале помещались материалы о событиях церковной жизни эмиграции и некоторые документы о положении зарубежных русских монастырей. Принятое в сентябре 1934 г. решение о возобновлении Великим постом 1935 г. журнала „Русский инок" не осуществилось.

III. „Великий Сборник”

„Великий Сборник”, подготовкой, изданием и переизданием различных частей которого Братство занималось с конца 20-х гг. до 1944 г., стал символом восстановленного в условиях эмиграции Почаевского книгопечатания, памятником трудам архимандрита Виталия и братии Ладомировской обители. Благодаря ему „получили возможность отправлять богослужения по церковному уставу также добрая половина всех церквей Зарубежья”.

Четыре тома „Великого Сборника” составили:

Часть I. Часослов, Октоих и Общая Минея. Издана в 1931 г.

Часть II. Праздники. Издана в 1932 г.

Часть III. Триодь Постная и Цветная. Издана в 1934 г.

Каждая из частей Сборника выходила отдельным томом в твердом коленкоровом переплете с художественным тиснением обеих крышек обложки.

На передней крышке обложки тиснение серебряной краской рисунка, исполненного Р. Лукиным. Существовали и более дешевые варианты издания – в мягкой обложке и на дешевой бумаге, что делало издание доступным для самых разных покупателей. Все три части Великого сборника были изданы под одной обложкой ([4]+970+[4] с.) в 1934 г., причем к части II было сделано дополнение – каноны Святому Великомученику и Целителю Пантелеимону, Святому Серафиму Саровскому и Преподобному Иову Почаевскому. Часть IV. Каноны воскресные, седмичные, общие святым, праздничные, из триоди постной и цветной, – вышла отдельным томом (578 +[2] с.) без указания года издания. Был переиздан в Праге (Тт. I-III, 1951-1953), в Лондоне (Т. IV, 1951), в Джорданвилле (Тт. I-III, 1950-1956) и на Украине (Тт. I-III. Издание Мукачевско-Ужгородской епархии. 1993).

IV. Пастырско-богословские курсы

Важное место в работе миссии занимала подготовка кандидатов в священники для приходов Карпатской и Пряшевской Руси. К концу 1930 г. было подготовлено пятнадцать кандидатов. В самом братстве состояло к 1930 г. девять священнослужителей. С 1931 г. действовало два отделения Курсов: 1. Общеобразовательно-подготовительное; 2. Богословски-специальное.

К 1940 г. подготовлено было не менее 20 человек. С момента создания миссии архим. Виталий мечтал об открытии при ней духовной трудовой школы, типа Почаевской типографской трудовой школы. Был создан специальный „Фонд Русской семинарии на Карпатах”, предполагалось за 1932 г. построить специальное здание для Семинарии. С отъездом архим. Виталия в США занятия продолжались, однако были недостаточно систематическими. Создать при Братстве пастырско-миссионерскую школу не удавалось как из-за внешних условий, так и по причине недостатка братии с высшим богословским образованием. 13/26 августа 1940 г. Архиерейский Синод РПЦЗ благословил открыть двухгодичные „Богословско-пастырские курсы при Типографском Братстве преп. Иова Почаевского” во главе с архим. Серафимом (Ивановым), а 4 октября утверждено было „Положение” об этих курсах, задачей которых определялась подготовка образованных священнослужителей и иноков-миссионеров, как для Зарубежной русской церкви, так и для церкви „в будущей освобожденной России”. Предусматривалось открытие двух отделений – общеобразовательного и богословского, в основу программы полагалась программа прежних русских семинарий с внесением некоторых изменений, в частности, особое внимание уделялось борьбе с безбожием и сектантством. Система преподавания вводилась не лекционная, а урочная, с домашними заданиями, ответами на каждом уроке и оценками. Слушатели делились на своекоштных и казеннокоштных и обязаны были по четыре часа ежедневно отрабатывать в типографии или на иных братских послушаниях.

С сентября 1940 г. стали поступать и денежные пожертвования. Открытие курсов намечалось на октябрь 1940 г., его несколько раз откладывали из-за начала военных действий и невозможности приезда подавших прошения. Однако занятия проводились в индивидуальном порядке с теми, кто сумел добраться до Ладомировой.

V. Газета „Православная Русь”

Первый номер газеты, до недавнего времени остававшейся старейшим продолжающимся русским православным церковным периодическим изданием в мире и первоначально называвшейся „Православная Карпатская Русь”, вышел 2 апреля 1928 г. с подзаголовком „церковно-народный орган православного движения на Карпатской Руси и Восточном Словенску”, первым редактором стал о. Всеволод Коломацкий. Затем в состав редакции вошли о. Серафим (Иванов) и о. Нафанаил (Львов), а в годы войны и о. Савва (Струве). Достаточно быстро „Православная Русь” становится церковно-общественным органом всего русского рассеяния. В сентябре 1934 г. Духовный собор братства принял постановление о расширении газеты, увеличении ее формата и расширении ее названия.

В объявлении о подписке на 1935 г. газета была названа „Православная Зарубежная Русь”, однако затем, для облегчения распространения ее в Польше и Прибалтике, название изменили на „Православная Русь”, под каковым она и выходит с 1935 г. С 1930-х гг. в газете сотрудничали о. Аверкий (Таушев), И. А. Ильин, И. С. Шмелев, Н. Д. Тальберг, А. В. Карташев. Шмелев и Карташев посетили монастырь, а Шмелев издал здесь в 1938 г. свою вторую книгу о Валаамском монастыре и намеревался накануне войны переехать в Ладомирову на постоянное жительство. В 1939 г. тираж газеты достигал 2500 экз., ее рассылали в 48 государств. В канун войны она была запрещена в Польской и Литовской республиках. В 1938 г. в газете „Православная Русь” появляется приложение-вкладка „Русского христианского национального движения” – „Вера, Родина, Семья”. С 1935 по 1941 гг. в качестве приложения к газете

Братство публиковало ежемесячный журнал „Детство во Христе" (с 1939 г. – „Детство и юность во Христе") – в то время единственный в мире религиозный детский журнал на русском языке. Основателем его стал инок Алексей (Дехтерев, 1889-1959. Впоследствии архиепископ Виленский и Литовский в юрисдикции Московской Патриархии), оформлением занимался о. Киприан (Пыжов). С ноября 1939 г. к работе подключился и о. Нафанаил (Львов). С началом войны, несмотря на отсутствие официального разрешения на распространение, „Православная Русь" начинает проникать в Россию, на Украину и в Белоруссию через русских переводчиков, словацких офицеров и солдат карпаторуссов, воевавших на восточном фронте, русских добровольцев из Французского легиона и германских, болгарских и румынских коммерсантов, отправлявшихся на оккупированные территории по коммерческим делам. Согласно финансовым отчетам, направлявшимся о. Серафимом (Ивановым) Синоду Болгарской православной церкви, объемы ввозимой этими лицами литературы, в первую очередь богослужебной, были весьма значительны.

В 1939 г. вышел первый выпуск „Православного пути" как непериодического органа строго-православной, богословской и церковно-общественной мысли. Редакционный комитет возглавил игумен Филипп (И. А. Гарднер 1898-1984, в 1942-1944 гг. Епископ Потсдамский). „Православный путь", задуманный в противовес парижскому религиозно-философскому журналу „Путь", возобновился уже после войны, в США, и выходит поныне как церковно-богословско-философский ежегодник. В 1937 г. вышел первый каталог изданий Братства за 1924-1936 гг., включавший 38 названий книг и брошюр по четырем разделам: богослужебные книги и молитвословы, богословие и учебники, религиозно-нравственные книги и разные издания. Кроме того братство печатало разрешительные грамоты, венчики, изготавливало нательные крестики из различных материалов и нательные образки Божией Матери и святых, освящая их на мощах Св. Пантелеимона. В книжном каталоге 1940 г. названо уже 56 изданий Братства.

VI. Деятельность Братства в годы Второй мировой войны и помощь от Болгарской Церкви

После того как 7 октября 1938 г. правительство Чехословакии предоставило Словакии автономию, а 14 марта 1939 г. словацкий парламент объявил независимость Словацкой республики Братство продолжало свою деятельность на территории нового государства, существовавшего в тесном союзе с Германской Империей и православными государствами – Болгарским Царством и Королевством Румынии. В феврале 1939 г. епископ Мукачевско-Пряшевский Владимир (Раич) официально признал Братство канонически подчиненным Архиерейскому Синоду РПЦЗ. На территории Словакии пребывало крайне незначительное число германских военных, не вмешивавшихся во внутреннюю жизнь государства, в течение всех военных лет сохранявшего основные гражданские свободы для большинства граждан. Находясь в центре охваченной войной Европы, Братство получает вскоре единственную в своем роде возможность для продолжения своей миссионерской работы. После разорения русских обителей в частично или полностью занятых советскими войсками Финляндии, Латвии, Литве, Эстонии, Молдавии, Западной Украине и Западной Белоруссии, обитель в Ладомировой остается единственным в Европе русским монастырем, где сохраняется работающая русская церковная типография. Начало военных действий 22 июня 1941 г. было расценено Братством как явное действие Промысла Божия, направленного на долгожданное освобождение России от власти большевиков. Постановлено было совершать особые моления об избавлении России от безбожников и сразу приступить к катехизаторской работе с русскими пленными и, по возможности, на освобожденных от большевиков русских территориях. Для этого предполагалось резко увеличить печатание катехизаторской и богослужебной литературы, необходимой для вновь открываемых общин и храмов. С этого момента Братство перешло под каноническое управление Берлинского архиепископа Серафима (Ляде), его знаменитое послание по поводу начала военных действий против СССР было отпечатано 15/28 июля 1941 г. в типографии Братства массовым тиражом для распространения в эмиграции и на занятых территориях.

Тогда же по предложению одного из самых убежденных сторонников германского вторжения в СССР берлинского архим. Иоанна (Шаховского, впоследствии – архиеп. Сан-Францисского Православной Церкви в Америке) предназначаемые для России вкладные листы газеты „Православная Русь" и таковые же брошюры стали печатать по новой орфографии, остальные материалы печатали по традиционной русской. Уже к октябрю 1941 г. были успешно отправлены три крупных партии богослужебных книг, а 12 ноября в „Православной Руси" помещено извещение, что „Русские храмы в освобожденной России могут получать бесплатно богослужебные книги и миссионерскую литературу". В обход препятствий, создаваемых германской и румынской администрациями, значительная часть книг пересылалась через представителей Братства в Берлине, Будапеште, Гельсингфорсе, а также через жителей нейтральных стран, чему способствовало сохранение надежной почтовой связи Словакии со множеством государств. С 12 ноября 1941 г. отдельной вкладкой в газету „Православная Русь" стало выходить приложение „Зарубежная Русь – родной освобожденной Руси". Уже в первый год войны, живущие вдали от политических центров и надежных источников сведений о ходе военной кампании редакторы газеты проявляют разумную сдержанность и совершенно изумительную трезвость в оценке происходящих событий, что разительно отличает „Православную Русь" почти от всех современных ей русских периодических изданий эмиграции. По мере развития событий на Восточном фронте меняется тон статей в „Православной Руси", и уверенность на скорое освобождение России от безбожного большевизма силами германской армии достаточно быстро сходит со страниц газеты. А надежды на политическое освобождение отечества отделяются от видения путей его духовного возрождения.

Тем не менее, просоветские симпатии, столь быстро утвердившиеся среди части русских беженцев с изменением положения на фронтах, никогда не коснулись Ладомировского братства и 22 июня 1944 г. редакция резко отвергала даже малейшие предположения о том, что советская власть эволюционировала или переродилась, указывая, что изначально преступная противоестественная система ни в каком случае измениться к лучшему не может. Находившийся в США духовный руководитель Братства епископ Виталий (Максименко), от имени „Русско-американского национального комитета" обратился к президенту Ф. Д. Рузвельту с посланием „Против диктатуры

безбожников в России красной". Он указывал, что любая военная помощь Советскому союзу лишь продлит страдания порабощенного русского народа и призывал всячески способствовать скорейшему военному разгрому СССР.

Распространение массовых тиражей изданий Братства на территориях занятых германскими войсками требовало значительных затрат и в 1941-1943 гг. от русских эмигрантов в Европе поступило около 460 тысяч словацких крон, что позволило напечатать 145 тысяч экземпляров книг и брошюр.

Однако наиболее существенный вклад в дело финансирования работы Братства для России в военные годы принадлежит Синоду Болгарской Православной Церкви, который за годы войны через посольства Болгарии в Берлине и Братиславе и по неофициальным каналам передал Братству более миллиона болгарских левов, что сопоставимо со всеми иными пожертвованиями, полученными Братством за годы войны. Этот вклад в свою работу Братство особо отметило, помещая на всех, изданных с помощью Болгарской церкви книгах, соответствующее указание: „Великодушною помощию Болгарския Православныя Церкви напечатася книга сия, [название книги] свобождшейся от гонения многострадальней русстей церкви".

Летом 1941 г. были отпечатаны Краткий богослужебный устав, Православный Русский календарь, сборник противоатеистических бесед, к осени издали „Учебник Закона Божия" архим. Нафанаила (Львова). 16 марта 1942 г. Синод Болгарской церкви постановил отпустить 300.000 левов братству в Ладомировой в ответ на обращение Берлинского митрополита Серафима (Ляде)[1]. Уже к апрелю 1942 г. тиражом в 10 тысяч экз. отпечатали краткий православный молитвослов в 32 стр. – самое распространенное и востребованное из всех изданий Братства военных лет. Помощь исходившая от Болгарской церкви (а точнее, от Синода в его Малом составе – митрополитов Неофита Видинского, Стефана Софийского, Паисия Врачанского и Софрония Тырновского) носила действительно жертвенный характер. – в условиях военных действий ни государство, ни церковь не имели достаточных средств даже для финансирования посылки болгарских священников для окормления *болгарской паствы* на новоосвобожденных исторических *болгарских землях*, лишь недавно вошедших в состав Болгарского Царства[2]. При этом Болгарская церковь должна была обеспечить болгарскими богослужебными книгами собственное болгарское духовенство в этих землях, на что указывали и болгарские газеты.[3]

Братство направляло в Россию специальных курьеров с целью установления связей со священнослужителями и отдельными иерархами русской церкви, и для выяснения общей церковно-административной ситуации в занятых областях. Получаемые от них сведения о почти полном одичании той части населения, которое выросло за годы большевистской власти, были столь мрачны, что лишь отчасти публиковались в изданиях Братства. Вместе с литературой Братство распространяло в России литографированные „Сборники постановлений и распоряжений митрополита Берлинского Серафима" с целью свидетельствовать перед местным населением и духовенством о существовании канонической русской иерархии и организованной русской церковной жизни в Европе. Это было особенно важно, поскольку с наступлением свободы вероисповедания на оккупированных территориях активно возрождалась не одна православная церковь – и катакомбная, и обновленческая, но и многоразличные секты и расколы. Первым из посланцев стал иеромонах Иов (Леонтьев), отправившийся на занятые территории при содействии своего соученика по Петербургскому Пажескому корпусу германского офицера барона Владимира фон Каульбарса. Активными сотрудниками Братства сразу стали новопоставленные архиереи – еп. Пантелеимон (Рудык), еп. Леонтий (Филиппович), еп. Серафим (Кушнерюк), еп. Антоний (Боришкевич).

Корреспонденции о церковной жизни, направлявшиеся с мест посланцами братства, и лишь в кратком изложении помещаемые на страницах газеты сразу сообщили „Православной Руси" репутацию издания, наиболее информированного о русской религиозной жизни и о жизни оккупированных областей в целом. Поэтому новости из России, публикуемые в „Православной Руси", которая во все годы войны выходила без какой-либо гражданской или военной цензуры, рассматривались священноначалием братских православных церквей как официальные сводки о церковном и политическом положении, заслуживающие полного доверия и перепечатывались их официальными периодическими изданиями.

Первое упоминание о „Православной Руси" появляется в официальном издании Синода Болгарской церкви „Църковенъ вестникъ" уже 26 сентября 1941 г. (N 36, с. 419) и с этого времени составленные на основании публикаций в „Православной Руси" сводки о положении русской церкви на освобожденных от большевиков территориях публикуются в журнале регулярно. В разделах „В освобожденных землях", „Русская церков", „В Советской России" появляются сведения о возрождении церковной жизни в различных областях прежней Российской Империи, о русской церкви в эмиграции, о церковном подполье в СССР. На 1942-1943 гг. приходятся наибольшие книгоиздательские достижения Братства, насчитывавшего в это время до 30 человек. Часть сотрудников работали за плату. Летом 1942 г. в обитель приехал вынужденно оставивший захваченный советской армией о. Валаам талантливый историк Церкви и духовник Русского Студенческого Христианского Движения прот. Сергий Иванович Четвериков, 13/26 августа тайно постриженный здесь в великую схиму. На его помощь Братство возлагало большие надежды, но вскоре он уехал в Братиславу.

К концу 1942 г. братство – впервые за всю историю эмиграции – отпечатало (тиражом 3000 экз.) Напрестольные Евангелия. По особым заказам они вставлялись в изящные бархатные переплеты с металлической отделкой. В 1942 г. отдельными книжечками печатались Евангелия от Матфея, Луки и Иоанна (общим тиражом в 200 тысяч экз.), к июлю 1942 г. отпечатаны I-ая часть Требника (состоявшего из IV частей), четыре части второго издания Великого Сборника и богослужебная Псалтирь, два выпуска Служебника и ряд миссионерских изданий. Согласно постановлению Духовного собора „Церквам и священникам в освобожденных областях сии служебники посылаются бесплатно по одному экземпляру", бесплатно по запросам с мест высылались и полные комплекты богослужебных книг. К осени 1942 г. в основанной с началом войны серии „За Веру!" было издано шесть брошюр общим тиражом в 30 тысяч экз., разошедшихся в течение года.

В мае-июне 1942 г. архим. Серафим (Иванов) посетил в Берлине министерства Церковных дел, Иностранных дел и Пропаганды, где получил разрешение на распространение „религиозных и

антикоммунистических изданий Братства, как в Германии, так и в освобожденных областях". Было получено разрешение распространять „Православную Русь" на территории Германской империи за исключением восточных областей, жителям которых газета в первую очередь и предназначалась. К концу сентября Братство направило 100 тысяч экз. Евангелий, молитвенников и брошюр Миссионерскому комитету в Берлине для распространения в Германии и в России. С апреля 1943 г. посылка русских книг в Германию была запрещена.

Печатавшиеся при финансовой поддержке Болгарского Синода книги типографии в Ладомировой и газета „Православная Русь" в течение 1941-1942 гг. достигли самых отдаленных от Словакии районов России, включая Смоленскую, Московскую, Псковскую, Новгородскую и Ленинградскую области, но наибольшее распространение они получили в Курской и Белгородской областях, на Украине и в Крыму. Братство не делало различия, предоставляя книги и церковную утварь вновь открывавшимся православным приходам, так в Крыму регулярную помощь получали и обновленческие храмы[4].

Братство выполняло и внешние заказы, так архим. Иоанн (Шаховской) передал из Берлина заказ на напечатание 300 тысяч Евангелий от Иоанна и 60 тысяч молитвенников. Весной 1943 г. при свидании в Белграде с Первоиерархом Русской Зарубежной Церкви митр. Анастасием (Грибановским) архим. Серафим получил указание в случае попадания членов Братства на территорию России стараться сохранить подчиненность Заграничному Синоду, или подчиниться митр. Алексию (Громадскому), „но ни в коем случае не митр. Сергию [Страгородскому]". В ноябре 1943 г. архим. Серафим (Иванов) вновь посетил Белград, где сделал доклад Первоиерарху РПЦЗ митр. Анастасию (Грибановскому), и Софию, где доложил Синоду Болгарской церкви о произведенных уже братством работах на сумму 1.725.000 левов (900 тысяч было получено уже от Синода), после чего при содействии митр. Врачанского Паисия и митр. Софийского Стефана (Георгиева) Синод ассигновал братству еще 300 тысяч левов. Покровительствовал Братству и известный болгарский богослов, протопресвитер Стефан Цанков. Последней отпечатанной в Ладомировой книгой стал Требник (5000 экз.), вышедший в середине мая 1944 г. Это наиболее полный из всех требников, изданных в XX в. Русской церковью и, наряду с „Великим сборником", – своеобразный памятник и издательскому подвигу братии, и тому жертвенному братскому содействию, которое оказывала Болгарская Церковь свободной части Церкви Русской[5]. В связи с этим 15 июня 1944 г. архим. Серафим докладывал:

„*Святейшему Синоду Православной Болгарской Церкви.*
Ваши Высокопреосвященства милостивые Архипастыри и Владыки!

Одновременно отдельной посылкой препровождаю один экземпляр полного требника в четырех частях, печатание которого мы недавно закончили. Хотя нам и не хватило на издание его средств, ассигнованных в свое время Священным Синодом (300000 лева, ассигнованных в ноябре 1943 года мы так и не получили[6]), *мы тем не менее на первом* листе на память потомству напечатали, что Требник напечатан „великодушной помощью Болгарской Православной Церкви".

Требник нашего издания, по содержанию, полнее даже великого требника и является самым полным из всех напечатанных в последнем столетии. Он содержит в одной книге все последования встречающиеся в современной богослужебной практике, конечно русской. Мы слыхали, что здание Св. Синода в Софии разрушено. Вероятно погиб и книжный склад. Поэтому, если у Болгарской Церкви теперь ощущается недостаток в богослужебных книгах, мы с радостью и охотой готовы выслать из наших запасов нужное число книг, конечно бесплатно. Для выбора прилагаем каталог, а образцы книг имеются в Синоде. Испрашивая святительских молитв и благословения

Остаюсь Ваших Высокопреосвященств
Нижайший послушник и покорный слуга
Архимандрит Серафим"[7].

Совершенно исключительной стороной деятельности братства стало печатание антиминсов для вновь открывающихся храмов на территориях, занятых германской армией. После того, как находившаяся в Синоде в Петрограде антиминсная доска была захвачена в 1918 г. большевиками в продолжение 24 лет ни в России, ни за рубежом русская церковь не имела возможности печатать антиминсы. Они или изготавливались от руки, или предоставлялись братскими церквами – Сербской, Болгарской[8], Греческой. К ноябрю 1941 г. отпечатали с нового клише 10 антиминсов, до середины декабря – 30, а всего за годы войны, по-видимому, не менее 800. Еще 16 июля 1942 г. в заседании Синода БПЦ было зачитано благодарственное письмо Берлинского митрополита Серафима (Ляде) в связи с получением изготовленных на предоставленные Болгарией средства антиминсов[9]. В начале 1943 г. митр. Серафим (Ляде) передал еп. Пантелеимону (Рудыку) 200 антиминсов для новооткрытых храмов Киевской и Херсонско-Николаевской епархий.[10] Печатались они, преимущественно, на шелке, пересылавшемся Братству *опять же – из Болгарии*, через посольство в Берлине. Большинство из них оказалось в храмах оккупированных областей, а после войны их изымали в строжайшем порядке по всей советской территории[11].

С 1 января 1943 г. „Православная Русь" была закрыта в числе 109 словацких газет и журналов для экономии бумаги и возобновилась с 10 июня того же года. За это время Братство выпустило два номера журнала „Летопись Церкви. Церковно-литературный сборник", составленных архим. Серафимом и Нафанаилом. Наряду с церковными новостями и апологетическими материалами в первом сборнике был помещен обширный очерк об архиепископе Таврическом Димитрии, в схиме Антонии (кн. Д. И. Абашидзе, 1867-1943), разысканном в Киеве посланником Братства и высоко оценившим и благословившим его работу. В этом благословении, полученном от русского архиерея дореволюционного поставления, пережившего 24 года большевизма, в Братстве усматривали живую связь с прежней исторической Россией. По мере продвижения германской армии Братство получало все более обширную корреспонденцию из России – об обретении в разных городах Св. мощей и чудотворных икон, отысканных в разгромленных жителями зданиях НКВД и атеистических музеев или случайно найденных и спасенных немецкими солдатами, об открытии новых храмов и выходе из подполья священнослужителей, о крещении тысяч детей и

взрослых и все больше просьб о помощи. Но не реже писали и о том, что опролетаризированная Русь ходит на богослужения только из любопытства. Редакция констатировала очевидное расслоение русского народа на две части – осовеченную и малочисленную подпольную – подлинно русскую. С ростом числа беженцев из СССР на территории Германии Братство начинает получать все больше материалов о жизни церкви в послереволюционные годы, о катакомбных духовенстве, монастырях и приходах. Эти материалы становятся новой постоянной рубрикой газеты, которая подробно освещает также и основные политические события. В первом выпуске „Православной Руси" 1943 г. Братство поместило официальный протокол следствия по делу о расстреле советскими военными польских офицеров в Катыни. Проходившее с 8 по 12 октября 1943 г. Венское совещание заграничных русских архиереев единогласно отказалось признать каноничность избрания митр. Сергия (Страгородского) на Патриарший престол. Вместе с тем было решено начать новый этап миссионерской деятельности в России, создать до 200 походных храмов, укомплектование которых богослужебной литературой и всем необходимым поручалось Братству. Совещание постановило считать „Православную Русь" общецерковным органом и изыскать средства для перехода на еженедельное ее издание, что не было осуществлено.

Братство снабжало литературой и румынскую православную миссию в Транснистрии, однако Румынская церковь стремилась к распространению в России в первую очередь собственных книг и журналов, печатавшихся небольшими тиражами в типографии Нямецкого монастыря. Братство предпринимало шаги для участия в работе румынской Миссии, поскольку ее деятельность распространилась и на официально присоединенные к Королевству Румынии недавние советские территории (с центром в Одессе), и практически на все области, где находились румынские войска. Миссия не только издавала церковные календари и православную газету „Воскресение" (печатавшуюся по-румынски и по-русски), но также участвовала в восстановлении храмов. Так, румынские солдаты помогали восстанавливать здания Топловского женского монастыря в Крыму. Когда в 1943-1944 гг. с началом советского наступления часть монашествующих и духовенства на территории Крыма, Украины и Белоруссии начали настойчиво просить о помощи в переселении в православные страны – Болгарию или Румынию, Братство, пользуясь поддержкой Синода Болгарской церкви и болгарского правительства, помогало через болгарское посольство в Берлине в оформлении для них въездных виз в Болгарию и транзитных через Германию и Румынию.

В 1943 г. выходит последний, отпечатанный в Ладомировой „Православный русский Календарь" на 1944 г. Все приложения к нему, в том числе фотографии мучеников и исповедников православия были получены из России. С начала 1944 г. некоторые материалы „Православной Руси", сброшюрованные в отдельные книжки, посылались в рабочие лагеря. Редакция вела обширную переписку с военнопленными, с вывезенными на работы в Германию или добровольно выехавшими с оккупированных территорий на Запад. Из этих писем, содержащих шокирующие подробности жизни в довоенном СССР, планировалось составить несколько сборников, однако издан был лишь один. Благодаря исключительному политическому положению Словакии, даже в годы войны „Православная Русь" распространялась в России, Словакии, Болгарии, Швейцарии, Германии, Протекторате (Богемии и Моравии), Сербии, Франции, Хорватии, Бельгии, Люксембурге, Испании, Италии, Маньчжурской империи, в странах Скандинавии и Южной Америки. 21 июля 1944 г. в Ладомировой вышел последний (382-383) номер „Православной Руси".

Несмотря на невмешательство государственных органов Словакии в деятельность братства в годы войны, отношения с местным католическим духовенством восточного обряда не всегда складывались просто и игумену Серафиму (Иванову) пришлось дважды встречаться с Президентом Словацкой Республики католическим священником Иосифом Тисо, чтобы урегулировать возникавшие разногласия.

VII. Эвакуация из Ладомировой

Еще весной 1943 г. Берлинский митрополит Серафим Ляде отдал распоряжение настоятелю братства о. Серафиму Иванову „в случае прихода сюда большевиков, взяв с собой главные святыни, всей братии уходить всеми возможными путями"[12], а к весне 1944 г. было подготовлено два плана эвакуации, зависевших от скорости вторжения красных в Словакию. Учитывая однозначно пронемецкую ориентацию Братства в течение всех военных лет и его целенаправленную деятельность именно по *религиозному просвещению* русского населения в занятых германской армией областях, (то есть действительно активнейшую антисоветскую работу на формально советской территории, где согласно советскому законодательству продолжали действовать советские законы), отказ от эвакуации несомненно можно было приравнивать к сознательному самоубийству, поскольку как до начала войны, так и после назначения советского патриарха Сергия Страгородского, религиозная пропаганда продолжала оставаться в числе самых тяжелых уголовных преступлений на территории СССР… Указанием для эвакуации всей обители решено было считать взятие Перемышля большевиками, причем настоятель братства и настоятели приходов должны были уходить в последнюю минуту. В августе 1944 г. братия переезжает в Братиславу, где открывается подворье с храмом (Vydrica, 44) и небольшой типографией – необходимое оборудование и шрифты доставляют из обители на себе. 22 октября 1944 г. здесь выходит пробный номер газеты. Следующий, 384-й номер выйдет 31 января 1947 г. в Джорданвилле, после переезда большей части братии в США.

В Ладомировой остался только архим. Савва (Струве), продолжавший окормлять окрестные приходы. 15 ноября 1944 г. в Ладомирову после двух месяцев боев вошла Красная армия. Село сильно пострадало от советских авианалетов, особенно постройки монастыря, от которого уцелел храм и одно здание. Книжный склад и типография сгорели со всем оборудованием и остававшимися шрифтами. По подсчетам о. Саввы погибло более 3500 экз. книг, а общий ущерб приближался к 2 млн. крон. В 1946 г. он сильно заболел, чему способствовало преследование его одной местной коммунисткой, и вскоре умер.[13]

Удалось вывезти три вагона книг, из которых два сгорели в Карлсбаде и Ульме, а третий был захвачен советской армией в Вене. Патриарх Алексий (Симанский) отказался возвратить эти книги Братству, указав, что „Так как Братство преп. Иова Почаевского находится во враждебном состоянии к Советской власти, то вагон книг,

захваченный Советскими войсками, считается военным трофеем". К Рождеству 1945 г. 49 человек братии и мирян выехали в Берлин, в феврале большинство перебрались в Баварию, где дождались окончания войны. Из спасенной печатной продукции Братства комплектовались библиотеки храмов, устраивавшихся в лагерях для перемещенных лиц. В Берлине на два месяца задержались о. Нафанаил (Львов) и о. Виталий (Устинов, будущий Первоиерарх РПЦЗ). Они окормляли русских рабочих и военнослужащих частей Русской Освободительной Армии генерала А. А. Власова. После эвакуации из Берлина они, сперва открыли Центральное подворье братства в Гамбурге, в лагере Фишбек, где возобновили издательскую работу, издав 10 тысяч молитвенников, часослов и ряд миссионерских брошюр.

В июле 1945 г. 17 человек братии прибыли в Женеву. В Женеве же состоялись две архиерейских хиротонии: 24 февраля/9 марта 1947 г. настоятель братства преп. Иова архим. Серафим был поставлен во епископа Сант-Ягского, с оставлением в должности настоятеля, а на следующий день архим. Нафанаил (Львов) был поставлен во епископа Брюссельского и Западноевропейского. Среди лиц, которым с начала 1944 г. братство предоставляло временное убежище на территории Словакии, были, в числе прочих, цыгане и евреи. Видимо именно это послужило поводом к беспрепятственному предоставлению членам Братства въездных виз в США, несмотря на однозначно прогерманскую ориентацию Братства в течение всех лет Второй мировой войны. Очевидно, что определенную роль сыграла и политическая позиция духовного руководителя Братства архиеп. Виталия (Максименко), известного во всем мире своими резко антикоммунистическими и антисоветскими взглядами. Находясь в Германии, Братство в специальном обращении предостерегало русских жителей Европы от общения с представителями Московского Патриархата, находящимися на занятых советской армией территориях. Братство указывало, что главная функция московского духовенства состояла в заманивании возможно большего числа оказавшихся в Европе соотечественников в новое советское рабство, а сам Патриархат по сути был лишь филиалом НКВД. Обращение было выдержано в таких выражениях, что русские газеты эмиграции не решались его цитировать, а советский патриарх Алексий выступил против Братства со специальным посланием, помещенном в зарубежных просоветских русских изданиях.

22 августа 1945 г. был составлен первый список из 14 членов Братства, уезжавших в США, в их числе был и послушник Василий Шкурла, будущий Первоиерарх РПЦЗ митрополит Лавр. Разрешение на въезд в США было вскоре получено, но визы выдали братии только в октябре 1946 г. 15 ноября 1946 г., после краткой остановки в г. Медон, близ Парижа, братия выехали в США. С ними прибыла в Джорданвилль и икона преп. Иова из типографии Почаевской Лавры.

Постановление Синода РПЦЗ от 4 марта 1946 г. узаконило совершившееся разделение братства. В США отправилась основная часть братии для поселения в Свято-Троицком монастыре в Джорданвилле, присоединившиеся к Братству в Братиславе архим. Агапит и игумен Валентин (Богданов) направились в Южную Америку, а в Германии с целью последующего основания новой мужской обители в Европе постановили открыть постоянное подворье непосредственно Синоду подчиненное, настоятелем которого 7/20 августа 1945 г. был назначен игумен Иов (Леонтьев) не получивший въездной визы в США из-за заболевания туберкулезом. Первые братия собрались в Мюнхене и временно устроились в подвале виллы, предоставленной германским правительством незадолго до окончания войны Синоду РПЦЗ (в Богенхаузен, Донауштрассе, д. 5). 29 декабря 1945 г. вернувшийся из Швейцарии игумен Иов собрал пять человек братии и разъяснил задачи и цели Типографского братства. 20 мая 1946 г. удалось получить по реквизиции дом в Оберменциге, близ Мюнхена, принадлежавший прежде школе „Гитлеровской молодежи". Из Швейцарии игумен Иов доставил в обитель необходимое имущество и часть книг, вывезенных из Ладомировой, продажа которых обеспечила обитель на первое время. К весне 1946 г. Братство в Мюнхене насчитывало 20 человек. 28 августа 1946 г. во вновь сооруженном храме Св. Иова Почаевского совершили первую литургию. Почти всю утварь для храма изготовили военнопленные из подручного материала . В 1947 г. Братство выросло до 32 человек. Уже в 1947 г. приступили к набору и печатанию самых необходимых книг – Церковного календаря, Служебника и Акафистника (вышел в 1948 г., в типографии лагеря Фишбек, близ Гамбурга, где кратковременно существовало отделение Братства, уже с 1945 г. выпускавшее брошюры и Церковные календари), а также к изданию „Почаевских листков" – ежемесячного церковного обозрения. Позже начал выходить „Вестник Германской епархии" на немецком и русском языках. Издавались „Православные церковные календари" и высокохудожественные иконные календари .

Особое усердие в налаживании типографской работы отделений Братства проявил архим. Виталий (Устинов, впоследствии епископ и Первоиерарх РПЦЗ). Сперва отделение Братства было создано им в Лондоне. Здесь издавали карманного формата Церковные календари с приложением краткой адресной книги и полезных сведений для русских беженцев, акафисты и богослужебные книги (в том числе переиздана была в 1951 г. Часть IV „Великого сборника"). Затем, уже епископом Виталием (Устиновым) при Свято-Троицком храме на Вила Альпина в Сан-Пауло, в Бразилии, была организована крупная типография. В 1947 г. приступили к издания толстого периодического „журнала русской православной мысли" „Православное обозрение", выходившего три раза в год.

Издательство выпускало „Православные русские календари" с приложениями. Изданы были История Церкви, Акафистник, Русская хрестоматия, Лавсаик, работа А. С. Хомякова „Церковь одна" (1953 г.), Архиеп. Илариона (Троицкого) „Христианства нет без Церкви" (1954 г.) и другие книги. С переездом владыки Виталия в Канаду типография была перенесена им в Монреаль, где функционирует и теперь. Она выпускает богослужебную и апологетическую литературу, жития святых. Новые отделения братства обязательно помещали в своих изданиях логотип Ладомировской „Книгопечатни преп. Иова Почаевского". Иногда типографии в Мюнхене и в Монреале дополнительно помещали и второй, новый логотип, изображающий храмы Ростова Великого. Издательство Свято-Троицкого монастыря в Джорданвилле ввело в употребление новый логотип с изображением главного храма этой обители.

VIII. Значение Типографского братства

Наиболее значительной заслугой Братства стало возрождение и сохранение в Русской церкви традиционного церковно-славянского книгопечатания, полностью уничтоженного в захваченной большевиками России, а также создание единственной за всю историю русской эмиграции общерусской газеты, служившей делу объединения русских людей вокруг Православной церкви независимо от их политических симпатий и церковной юрисдикционной принадлежности. В годы войны газета продолжала объединять русских людей, но уже – и в отечестве, и в изгнании. В послевоенные годы сотрудники Ладомировского братства создали в Джорданвилле крупнейшую в мире церковную русскую типографию и небольшие типографии в Германии, Великобритании, Бразилии и Канаде. Усилиями братии была организована успешно действовавшая в течение полувека система нелегальной доставки церковных книг и периодических изданий в послевоенный СССР, что значительно способствовало поддержанию церковной жизни в России.

Примечания

[1] Протокол N 15 заседания Синода БПЦ от 3/16 марта 1942 г. (Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 107-107).

[2] Письмо из министерства иностранных дел Болгарского Царства Св. Синоду БПЦ.

[3] Одна из таких публикаций в газете „Зора" от 3 октября 1941 г., обращавшей внимание на то, что болгарские священники в части храмов в освобожденных землях вынуждены продолжать служить по книгам сербским, обсуждалась в заседании Синода БПЦ 21 октября 1941 г.. (Протокол N 55 (§ 57) от 8/21 октября 1941 г. Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. 536 хр. 66, л. 427-428).

[4] 14 сентября 1942 г. в заседании Синода СПЦ было заслушано благодарственное письмо Братства преп. Иова за ассигнованные 300.000 лева. (Протокол N 41 от 1/14 сентября 1942 г. Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 379-380).

[5] 4 июня 1942 г. в заседании Синода БПЦ было рассмотрено письмо Братства преп. Иова, предлагавшего свои издания с 30% скидкой. (Протокол N 27 (§ 19) от 22 мая/4 июня 1942 г. Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 251).

[6] Отметим, что это была достаточно значительная сумма. Так в 1943 г. ежегодная плата за аренду помещения Синодального свечного завода составлял 600.000 лева.. (Протокол N 84 от 15/28 декабря 1943 г. Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791к Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 543). Общие расходы всей Софийский епархии за 1943 г. составили 7.161.625 лева. (Государственный Архив, София. Фонд 791к Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 98, л. 129).

[7] Письмо архимандрита Серафима (Иванова) в Синод БПЦ от 15 июня 1944 г. (На бланке Типографского Иноческого Братства преп. Иова Почаевского. Машинопись. Подпись – автограф чернилами. Штемпель чернильный „Настоятель типографского братства преп. Иова Почаевского". Штемпель почтовый: „LADOMIROVA 15. VI. 44 – 10". Центральный Государственный Архив, София. (Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 2, ед. хр. 28, л. 1).

[8] Так 28 мая 1942 г. Синод БПЦ постановил напечатать 583 антиминса. (Протокол N 24 (§ 46) от 15/28 мая 1942 г. Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 222).

[9] Протокол N 35 заседания Синода БПЦ от 29 июня/16 июля 1942 г. (Центральный Государственный Архив, София. Фонд 791 Синода БПЦ, оп. 1, ед. хр. 68, л. 296).

[10] Подробнее см.: Богданова Т. А., Клементьев А. К. Материалы к истории типографского иноческого братства Преподобного Иова Почаевского во Владимировой на Карпатах. К 85-летию основания // Православный Путь 2007-2011, Джорданвилль, 2011, с. 53-54.

[11] В настоящее время эти антиминсы встречаются крайне редко и являются редчайшими предметами коллекционирования.

[12] Книга протоколов духовного собора Братства преп. Иова Почаевского. Протокол N 204 от 18 сентября/1 октября 1943 г. (Архив Германской епархии РПЦЗ. Мюнхен).

[13] *См.*: Клементьев А. К. Материалы к жизнеописанию Константина Петровича Струве (1900-1949), в монашестве архимандрита Саввы, благочинного Типографского иноческого братства прп. Иова Почаевского в Ладомировой в Словакии (по письмам родным и друзьям). // *Вестник Екатеринбургской духовной семинарии*. Вып. I (13). 1916, с. 45-120.

Цитированная литература

Архимандрит Анфим. Отчет Румынской православной миссии в Транснистрии с 1 апреля до 30 июня 1942 г. (Пер. с рум.). // *ПР*, N 15/16 (342-343), 15 / 28 августа 1942, с. 7.

Архиепископ Виталий (Максименко). Мотивы моей жизни. Издание 3-е. – Jordanville, [Б. г.], с. 162-164, 189-196.

Архиепископ Лавр. Памяти Архиепископа Серафима, Чикагского и Детройтского. // *ПР*, 1987, N 15, 1/14 августа, с. 7.

Архиепископ Лавр. Памяти архимандрита Антония. // *ПР*. 1993. N 19 (1496), 1/14 октября, с. 6-7 (с его фотогр.); *ПР*, 1992, N 23 (его жизнеописание),

Архиепископ Серафим в Словакии. // *ПР*, 1941, NN 19-20 (323-324), 30 октября / 12 ноября, с. 8.

Архимандрит Виталий. Реставрация русской церковной типографии Преп. Иова Почаевского. // *Православный* Русский Календарь на 1934 год. – Владимирова, 1933, с. 49-56.

Архимандрит Виталий. Русским людям, духа не угасившим. // *Православный* Русский Календарь на 1932 год. Русская Церковная Типография – Владимирова на Словенску, 1931.

Архимандрит Киприан (Пыжов). Мои воспоминания. // *ПР*, 1992, NN 1, 2, 3, 5.

Архимандрит Константин [Зайцев]. Возникновение „Православной Руси". // *ПР*, 1972, NN 23 (1000), 1 / 14 декабря, с. 5-6.

Архимандрит Нафанаил. Божий Промысл в судьбах России в наши дни. // *ПР*, 1941, NN 13-14 (317-318), 15 / 28 июля, с. 2.

Архимандрит Нафанаил. Страшное время. // *ПР*, 1944, NN 9-10 (378-379), 10 / 23 мая, с. 1.

Архимандрит Серафим. В третию годовщину. // *ПР*, 1944, NN 11-12 (380-381), 9 / 22 июня, с. 1.

Архимандрит Серафим. ***Господи Иисусе Христе***, воскреси святую Православную Русь! // *ПР*, 1941, N 12 (316), 15 / 28 июня, с. 1.

Архимандрит Серафим. Освобождение России под покровом родных угодников. // *ПР*, 1941, NN 13-14 (317-318), 15 / 28 июля, с. 1.

Архимандрит Серафим. Пути небесные. // *ПР*, 1942, NN 9-10 (336-337), 11 / 24 мая, с. 1.

Архимандрит Серафим. 1944. // *ПР*, 1944, NN 1-2 (370-371), 15 / 28 января, с. 1.

Богданова, Т. А., А. К. **Клементьев**. Материалы к истории типографского иноческого братства Преподобного Иова Почаевского во Владимировой на Карпатах. К 85-летию основания. // *Православный* Путь 2007-2011. – Джорданвилль, 2011, с. 6-155.

Богданова, Т. А., А. К. **Клементьев**. „Православная Русь" и Типографское Иноческое Братство Преподобного Иова Почаевского в Ладомировой наКарпатах. // *Санкт-Петербургские епархиальные ведомости*, Вып. NN 37-38. – СПб., 2009, с. 206-235.

Болгарская Церковь русскому народу. // *ПР*, 1941, NN 21-22 (325-326), 30 ноября / 13 декабря, с. 8.

Верин, С. Неделя с Первосвятителем. // *ПР*, 1940, N 18-19 (298-299), 1 октября / 20 сентября, с. 1.

Верин, С. Православное русское типографское монашеское Братство преп. Иова Почаевского во Владимировой на Карпатах. Краткий обзор его истории и деятельности. – Ладомирово, 1940.

Воскресение „Православной Руси"!. // *ПР*, 1943, NN 1-2 (356-357), 28 мая (10 июня), с. 1.

Восстановленной Исторической Почаевской Церковной типографии пр. Иова во Владимировой на Карпатах. Каталог 1924 – 1940 г. Богослужебные и религиозно-нравственные книги. – Ladomirova, 1940. 21 с.

Господи Иисусе Христе, воскреси Святую Православную Русь!. // *ПР*, 1941, N 12 (316), 15 / 28 июня, с. 1.

Данилець, Ю. Інституційна організація єпархіального управління карпаторуської православної церкви (1926-1930). – Отд. оттиск. Б.м., Б.г.

Двойное церковное торжество в Берлине. // *ПР*, 1942, NN 11/12 (338-339), 15 / 28 июня, с. 1.

Дни войны в нашей обители. // *ПР*, 1941, NN 13-14 (317-318), 15 / 28 июля, с. 6.

Долгожданные вести. // *ПР*, NN 1-2 (329-330). 25 декабря 1941 г. / 7 января 1942 г, с. 8.

Епископ Серафим. „Православная Русь" в Америке. // *ПР*, 1947, N 1 (384), 18 / 31 января.

Заканчиваются печатанием и в июне выйдут в свет служебники. // *ПР*, 1943, NN 1-2 (356-357). 28 мая / 10 июня, с. 16.

И. В. Отчет по печатанию краткого православного молитвослова для бесплатной отсылки и раздачи русскому населению, с благословения Управляющего Русск. Православ. Общинами в Болгарии Высокопреосвященнейшего Серафима, Архиепископ. Богучарского. // *Летопись* Церкви. […], 1943, Вып. 1, с. 63.

И.[гумен] С.[ерафим Иванов]. На Св. Афоне пасхальными днями 1931 года. // *Православный* Русский Календарь на 1932 год. Русская Церковная Типография. – Владимирова на Словенску, 1931.

Игумен Константин [Зайцев]. Новопреставленный игумен Филимон. 5-18 апреля 1953 г. // *Памяти* игумена Филимона. – Jordanville, N.Y, 1953, с. 5.

Из братской жизни. // *ПР*, 1944, NN 11/12 (380-381), 9 / 22 июня, с. 16.

Из церковной жизни в Берлине. // *ПР*, 1944, NN 1-2 (370-371), 15 / 28 января, с. 16.

[История газеты „Православная Русь"]. // *ПР*, 1998, N 24 (1621), 5 / 28 декабря, с. 1-15.

К юбилею преосвященного ***Серафима архиепископа Чикагско-Детройтского и Средне-Американского***. // *Православная Русь*, 1986, N 14, 15 / 28 июля, с. 3.

Каталог 1924-1936 г. Богослужебные и религиозно-нравственные книги. Почаевская Типография. – Ladomirova u V. Svidnika, 1937.

Кернашевич прот. М. З хроніки парафії Ладомирова. // *Заповіт Св. Кирила и Мефодія* : Орган Православної Церкви, 1969, NN 3, 10, 11.

Клементьев, А. К. Материалы к жизнеописанию ***Константина Петровича Струве*** (1900-1949), в монашестве архимандрита Саввы, благочинного Типографского иноческого братства прп. Иова Почаевского в Ладомировой в Словакии (по письмам родным и друзьям). // *Вестник Екатеринбургской духовной семинарии*, 1916, Вып. 1 (13), с. 45-120.

Моховъ, В. Встреча с монастырем в Братиславе. Из десятилетнего прошлого монастыря. // *ПР*, 1954, N 18 (563), 15 / 28 сентября, с. 12.

Напрестольное Евангелие. // *ПР*, 1942, NN 19/20 (346-347), 15 / 28 октября, с. 8.

Незабываемые страницы Православной Руси. Начало „Православной Руси". // *ПР*, 1998, N 1, 1 / 14 января, с. 2-4.

О напрестольном Евангелии. // *ПР*, 1942, NN 23/24 (350-351), 25 декабря 1942 г. / 7 Января 1943 г, с. 8.

Обитель в Оберменциге. // *Вестник Германской епархии РПЦЗ*, 1995, N 5, с. 22-30; 1995, N 6, с. 23-31.

Обитель преп. Иова в наступившие судьбоносные дни. // *ПР*. 1941. N 12 (316), 15/28 июня, с. 4.

О. Игумен Савва (Струве). // *Православный* Путь. Церковно-богословско-философский ежегодник. Прил. к журналу „Православная Русь" за 1984 г. – Джорданвилль, 1985, с. 51-57.

Освящение Свв. Антиминсов в Братиславе. // *ПР*, 1941, NN 21-22 (325-326), 30 ноября / 13 декабря, с. 8.

От Сестричества ***Св. кн. Ольги*** в Берлине (Зимняя православная русская помощь 1941 г.). // *ПР*, 1941, NN 19-20 (323-324), 30 октября / 12 ноября, с. 7.

Отправка 15.000 книг в Россию. // *ПР*, 1943, NN 9-10 (364-365), 25 сентября / 8 октября, с. 16.

Отчет о деятельности Румынск. Правосл. Миссии до 31 марта 1942 г. (Пер. с рум.). // *ПР*, 1942, NN 11-12 (338-339), 15 / 28 июня, с. 5-6.

Пастырско-богословские Курсы. // *ПР*, 1940, N 21 (301), 4 / 17 ноября, с. 5.

Поездка ***архимандр. Серафима*** в Берлин. // *ПР*, 1942, NN 11-12 (338-339), 15 / 28 июня, с. 8.

Православное движение на Пряшевской Руси в 1930 году. 6. Подготовка кандидатов во священники. // *Православный* Русский Календарь на 1931-й год. – Владимирова, 1930, с. 77-78.

Протопресвитер Георгий Граббе [Епископ Григорий]. Архиерейский Синод во II Мировую войну. Лекция, читанная в Нью-Йорке в 1978-м г. (машинописн. расшифровка магнитофон. записи. Частное собр.).

5-летие существования церковной типографии при Православн. Миссии на Словенску. // *Православный* Русский Календарь на 1933 год. – Владимирова, 1932, с. 70-76.

Разбор послания ***митрополита Сергия*** (сентябрь 1927 года). // *Летопись* Церкви. […], 1943, Вып. 1, с. 50-59.

Резолюция Венского епископского совещания по вопросу избрания патриарха в Москве. // *ПР*, 1943, NN 11-12 (366-367), 30 октября / 12 ноября, с. 15.

Резолюция Венского совещания епископов по вопросу о том, чем Церковь может содействовать борьбе с большевицким безбожием. // *ПР*, 1943, NN 13/14 (368-369), 6 / 19 декабря, с. 11.

С родных полей. Впечатление из очищенных областей. // *ПР*, 1942, NN 5-6 (333-334), 23 марта / 5 апреля, с. 6.

Св. Антимисы в России. // *Летопись* Церкви […], 1943, Вып. 1, с. 60.

Святая Русь на Братиславском вокзале. // *ПР*, 1942, N 11-12 (338-339), 15 / 28 июня, с. 2-3.

70 лет „Православной Руси". // *ПР*, 1998, N 1, 1 / 14 января, с. 1-2.

Слово произнесенное Высокопреосвященным Митрополитом Анастасием в обители преподобного Иова Почаевского во Владимировой в день Усекновения Главы Иоанна Крестителя, 29 августа 1940 г. // *ПР*, 1940, NN 23 (303), 1 / 15 [sic!] декабря, с. 3.

Совещание архиереев в Вене. // *ПР*, 1943, N 11-12 (366-367), 30 октября /12 ноября, с. 2.

Тальберг Н. К пятисотому номеру „Православной Руси". Историческая справка. // *ПР*. 1952. N 2 (500), 15/28 января, с. 5-9.

Утверждение „Положения о курсах". // *ПР*, 1940, NN 18-19 (298-299), 20 сентября / 1 октября [sic!], с. 7.

Хроника работы на Родину. // *ПР*, 1941, NN 21-22 (325-326), 30 ноября / 13 декабря, с. 8.

Церковная жизнь. В Швейцарии. // *Церковная* летопись (Лозанна), 1945, Декабрь, с. 19-20.

Церковное зарубежье – Церкви на Родине. // *ПР*, 1942, NN 13/14 (340-341), 15 / 28 июля, с. 7.

Шкурла, М. З історії ладомирського монастиря. // *Науковий* збірник державного музею українсько-руської культури у Свиднику. 20. – Пряшів, 1995, с. 74.

Harbuľová, L. Ladomirovské reminiscencie. Z dejín ruskej pravoslávnej misie v Ladomirovej 1923-1944. – Prešov. 2000. – 127 S.

Перепеч. с изд.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 522-538.

IV – 24 Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой – типография – Карпаты – краткий обзор истории – деятельность (исследование)

IV – 24 руски православен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова – Карпати в Словакия – печатница – кратка история – дейност (изследване)

IV – 24 Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova, Carpathian – typography – brief history – activity (study)

РАННИТЕ ГОДИНИ ОТ ЖИВОТА НА КИМОН ГЕОРГИЕВ

Десислава Костадинова

В своята многовековна история Пазарджик е родно място на голям брой личности, играли важна роля в общественополитическия, стопанския и културен живот не само на града, но и на България. Техният брой е изключително голям и ако почнем да ги изброяваме, рискуваме да пропуснем неволно някое име [1]. Малцина от тях обаче, се издигат до висотата на Кимон Георгиев и то на най-трудното поприще – общественополитическото, където плоскостта е твърде хлъзгава, а и свързана с не малко опасности.

Както се знае, Кимон Георгиев на два пъти се издига до министър-председателския пост – най-високият в държавнополитическия живот на България, след този на царската институция. Само този факт е предостатъчен, за да бъде той обект на особено внимание на изследователите.

Разбира се, веднага трябва да отбележим, че писаното за него не е никак малко. Главното внимание на изследователите на новата ни политическа история е насочено особено в три момента от неговия жизнен и обществен път – участието му в превратите на 9 юни 1923, 19 май 1934 и 9 септември 1944 г. Именно след последните два той заема и министър-председателския пост [2].

Едва в последните години се появи и първото самостоятелно проучване [3]. Акцентът и в него е върху участието на Кимон Георгиев в посочените три събития. Колкото и да са съществени тези моменти, те не могат да дадат цялостна представа за неговата личност, тъй като те са важна, но не и цялостна съставка от неговия живот.

Задачата на настоящата работа е да хвърли светлина върху онези отрязъци от биографията на Кимон Георгиев, свързани с неговото родно място и да покаже какви следи е оставило то в съзнанието му и какво е отношението на неговите съграждани към личността му.

Стародавна истина е, че човек не избира три важни неща в своя живот – мястото, където се е родил, своите родители и своето Отечество.

От тази гледна точка Пазарджик заема важно място в житейската биография на Кимон Георгиев, който се ражда в този град скоро след Освобождението на България от османско иго. По онова време, както и повечето градски селища в страната, така и Пазарджик продължава да има все още подчертано ориенталски облик [1, с. 341-343]. Родът на Кимон Георгиев е свързан с две други селища: по бащина линия – със с. Дебращица, Пазарджишка област, а по майчина линия – със с. Калугерово, също в Пазарджишка област.

Първото от тях не блести кой знае с какви изяви в общественополитическия живот [1, с. 774-775]. За рода на Кимон Георгиев то представлява интерес от времето, когато там се ражда дядо му по бащина линия – началото на 40-те години на XIX в. Макар че това е време, когато българският народ вече се е пробудил от вековното чуждоземно владичество, селото остава вън от борбите за новобългарска просвета и църковна независимост. Разбира се, то не може да бъде съдено за тази пасивност, тъй като участието или неучастието както на една личност, така и на отделно селище в едни или други събития зависи от много и различни фактори. Това се отнася и за с. Дебращица.

За нас е по-важно да отбележим, че родоначалникът на рода – дядо Стоян е напуснал с. Дебращица още като дете и пристигнал в Пазарджик, където се установил да чиракува в един търговски магазин [3, с. 59].

Този факт е само отбелязан от биографа, но не и обяснен. За причините, принудили го да напусне бащиния си дом и да се пресели в Пазарджик не е трудно да се досетим. Очевидно, той е израснал в многолюдно семейство, което не е притежавало достатъчно земя, която да осигури неговото препитание. Това не е било изключително събитие, а по-скоро – явление характерно за не малко хора, родени в такива семейства.

Вторият факт, заставил дядото на Кимон Георгиев да дойде в Пазарджик е, че колкото и да е бил изостанал град в своето икономическо развитие в средата на XIX в., той все пак е предоставял по-големи възможности за прехрана, отколкото с. Дебращица. Очевидно, дядо Стоян се е оказал практичен, защото само няколко години по-късно е успял да се сдобие със собствен дюкян. Скоро след това се задомил и през 1848 г. се родил и неговият син Георги – бащата на Кимон Георгиев. По майчина линия родът на Кимон Георгиев е свързан със с. Калугерово. За разлика от с. Дебращица, то взема активно участие в националноосвободителната борба. Звездният му миг е Априлското въстание от 1876 г., в подготовката на което особено важна роля играе местният манастир „Св. Никола”. Добре известен факт е, че игуменът на манастира отец Кирил Слепов се издига до един от най-близките помощници и съратници на Георги Бенковски, с когото той дружи до гибелта му (май 1876 г.) [4].

В с. Калугерово е родена майката на Кимон Георгиев – Мария Т. Богданова-Абаджиева. Според биографите на Кимон Георгиев, тя се отличавала със силен характер и получила добро за онова време образование, но не е оставила особени следи в живота на родното си село. Това не е и никаква изненада, като се има предвид патриархалния начин на живот, който се водел по онова време в българските селища, според който за жените е имало едно единствено предназначение – да се приучи на определени домакински умения и след като се омъжи – да се заеме с грижата за отглеждането на децата.

Тази участ не е отминала и майката на Кимон Георгиев, тъй като още ненавършила 20-годишна възраст, била омъжена за сина на дядо Стоян. Макар че той бил доста по-възрастен от нея, родителите й се съгласили да му я дадат за съпруга, поради доброто му имуществено състояние, тъй като подобно на баща си и той се занимавал с търговия [3, с. 59].

Данните за Георги Стоянов са изключително оскъдни. Това което знаем за него е от спомените на самия Кимон Георгиев. Макар и кратки, те дават някаква представа. Носел прякора „Балъкчията", който идвал от професията му – търговия с риба (на турски – „балък"), която получавал „от Турско" (не се посочват конкретни селища, но такива имало до крайморски центрове).

Кимон Георгиев не дава повече сведения за него. Някак си съвсем случайно споменава един факт, който обаче не може да бъде подминат. Когато Кимон се родил, поради съществуващите неписани традиции, бил наречен „Стоян" – на името на своя дядо [3, с. 60]. Това име той носил само два месеца, когато кръстницата му Амалия, при кръщаването му дала името „Кимон". Амалия била от влашки произход и била кръстница и на другите деца на Георги Стоянов, родени преди Кимон. Не се посочват данни за връзките й със семейството на Георгиеви, но за да стане кръстник, не е било случайно.

Според съществуващите по онова време, а и сега традиции – кръстникът е най-близкия човек на всяко семейство, независимо от това дали е имал или не кръвна връзка с него. За това свидетелстват някои и до днес оцелели поговорки: „Пред кум се път не минава, пред кум се вода не гази" или: „думата на кума е закон".

По всяка вероятност Амалия се ползвала също с голямо уважение от родителите на Кимон Георгиев до неговото раждане. Интересното в случая е, че тя била от влашки произход, но дала на своя кръщелник името „Кимон", което в никакъв случай не е влашко, а по-скоро е гръцко. В спомените си Кимон Георгиев обяснява нейното преклонение към гръцката култура с факта, че един свой братовчед в Пазарджик – д-р Перикли Малама, следвал медицина в Гърция. Неговите симпатии към тази страна очевидно са повлияли на Амалия.

Даденото от нея име на кръщелника, предизвикало остра реакция от страна на бащата на Кимон Георгиев. Когато узнал за това, той се разгневил до такава степен, че не допуснал повече в дома си кръстницата.

Развалянето на роднинските връзки с кума е било изключително рядко явление за нравите на онова време. Не е било никак случайно, бащата на Кимон Георгиев да се реши на подобна стъпка. Това е ярко свидетелство за духовния му облик. Свидетел на извоювана преди по-малко от едно десетилетие църковна независимост (1870 г.), Георги Стоянов очевидно е бил все още под впечатлението на отрицателните прояви на гръцкото духовенство спрямо българите. Вероятно не е искал духът на гърцизма да намери приют в собствения му дом. Такова отношение може да има само един дълбоко просветен човек.

Благодарение на тази решителна стъпка на бащата, пътят на бъдещото влияние на гърцизма в семейство Георгиеви е пресечен веднъж завинаги. Следващият момент се отнася до неговия дом. Родил се е в бащината къща, за която обаче не сочи точното местонахождение. Причина за това е, че в нея той е живял твърде кратко – малко повече от една година, докато бил жив неговият баща. След като той починал (ноември 1882 г.), майка му се върнала в дома на родителите си, които живеели в Пазарджик и той всъщност се превърнал в дом на неговото детство. Намирал се тогава на ул. „Венеция" между т.нар. Хаджиламбрев хан и къщата на Станислав Доспевски. Още приживе на Кимон Георгиев обаче тя била разрушена. От детските си години Кимон Георгиев си спомня още: *„Бях сирак, така да се каже, майка ми – 26-годишна, вдовица, не работеше – но вкъщи бяхме относително задоволени. Имахме достатъчно за хранене и обличане"* [3, с. 61].

Кимон Георгиев не посочва източниците за прехранване на семейството, но от други сведения (справка изготвена с помощта на д-р Румяна Кацарова от Исторический музей в Пазарджик) е видно, че в това отношение то е разчитало на двамата братя на майка му – Костадин и Георги Абаджиеви [5, с. 17]. Двамата братя били видни граждани на Пазарджик, по професия адвокати, което очевидно им е осигурявало средства. Първият от тях участвал дейно в живота на читалище „Виделина", а вторият се издигнал до депутат в Народното събрание, за какъвто бил избиран през 1913 и 1913-1918 г. от името на либералната коалиция. Дали е бил радославист, стамболовист или тончевист, това остава неизвестно. Видно е само едно, че не е принадлежал към русофилското течение в българското общество. Доколко политическите пристрастия на вуйчовците са дали своето отражение върху подрастващия им племенник, това остава неизвестно.

За детския си период самият Кимон Георгиев посочва един друг факт, който също не може да се отмине без внимание. След падането на режима на Стефан Стамболов (май 1894 г.) на власт идва правителството на д-р Константин Стоилов. В него, както е известно, бил включен и Константин Величков, роден в Пазарджик, като министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията (септември-декември 1894 г.) и на народното просвещение (декември 1894-август 1897 г.) [2, с. 562-563]. През 1896 г. в Пазарджик пристигнал Константин Величков, заедно с още 3-4 души от кабинета. Това се превърнало в голямо събитие за града. От него Кимон Георгиев си спомня само, че те отседнали в дома на Станислав Доспевски. Братя Доспевски минавали за русофили, а един от тях – Борис Доспевски го обичал *„като свое дете"* [3, с. 61]. От този факт също не проличава каквото и да било влияние в изграждането на политическите възгледи на още невръстния юноша.

Кимон Георгиев живее в Пазарджик до 15-та си годишна възраст (1897 г.) [6]. След това настъпва нов етап в неговия живот. Първоначално имал желание да следва инженерство в чужбина, но други обстоятелства го насочват към военната кариера. Този факт показва, че въпреки наличието на двамата си състоятелни вуйчовци, майка му

не е разполагала с необходими средства, които да й позволят да го изпрати да продължи образованието си в друго учебно заведение, освен във Военното училище. Това е само едно от предположенията, което се базира на факта, че в посоченото училище се приемали младежи на малоимотни или безимотни родители.

При Кимон Георгиев обаче следва да се има предвид и още едно друго обстоятелство. Той постъпва в Кадетското училище в период, когато са минали едва 12 години от Съединението на Източна Румелия с Княжество България и последвалата го Сръбско-българска война от 1885 г. Направена е първата (и за съжаление – последна) стъпка към обединението на разпокъсаното от Берлинския диктат (от 1878 г.) Отечество на няколко части. Мисълта за цялостното национално обединение вълнува цялото българско общество. За да се постигне то, най-много се е разчитало на българската войска. Затова още през 1878-1879 г. се полагат основите на Военното училище със задача да стане ковачница на офицерския кадър. Постъпването в него, както и в неговия придатък Кадетският курс се е считало за голям патриотичен жест, от който не може да не е бил обхванат и младият Кимон Георгиев.

Когато достигнал 15-годишната си възраст, единият от вуйчовците му (Георги Абаджиев) го предупредил, че трябвало да се готви за конкурсен изпит за постъпване във Военното училище. Тази идея никак не го въодушевила, тъй като той мечтаел да следва инженерство. След успешно издържания изпит, е приет в Кадетския корпус, където прекарва 5 години и излиза от него с чин подпоручик (1902 г.).

Получава назначение в 3-ти резервен полк, дислоциран в гр. Пещера. В този град престоява до началото на 1904 г., когато е преместен в Пазарджик в качеството на полкови адютант [3, с. 62-63]. На тази длъжност престоява три години, след което отново се върнал в ротата си на гр. Пещера.

Като младши офицер очевидно е ограничил своето внимание само към преките си задължения. Няма данни от които да е видно някакво странично занимание, а още повече – участие в обществения живот на родния си град. Пък и обстановката навярно не му е предоставяла кой знае какви възможности, тъй като по онова време единственото учреждение в Пазарджик било само читалище „Виделина". То било основано още преди Освобождението, но се сдобило с нова сграда в годината, когато Кимон Георгиев се установил като офицер [7]. Създаденото през 1895 г. дружество „Юноша" разгръщало още по-слаба културно-просветна дейност.

За нас е важно да се отбележи, че това е вторият момент в биографията на Кимон Георгиев, свързан с ранните му години. От края на 1904 до избухването на първата Балканска война 1912-1913 г. той живее в Пещера, където изцяло се ограничава с преките си задължения като офицер в полка.

След обявяването на Балканската война Кимон Георгиев е в състава на 27-и Чепински полк, който е включен в Родопския отряд, командван от генерал Стилиян Ковачев. По това време е достигнал до чин капитан и е назначен за командир на 2-ра рота от 1-ва дружина [3, с. 64-65]. Ще отбележим, че колкото е бил голям възторгът му от победите в първата война, толкова голямо е било и съкрушението му от загубата на втората. Въпреки това не се намесва във Военната лига, създадена от група офицери, недоволни от последвалата национална катастрофа. Пък и тя просъществува твърде кратко време, поради отрицателното отношение на цар Фердинанд към нея [8].

При демобилизацията на българската армия 27-и пехотен Чепински полк е върнат в Пазарджик, където престоява до началото на октомври 1915 г. Това е третият момент от биографията на Кимон Георгиев, свързан с родния му град. Отново и той е кратък по хронологически граници. Няма данни за участието на Кимон Георгиев в обществения живот на града. Пък и последвалата национална катастрофа от 1913 г. не е позволявала кой знае какви предпоставки, като не само завърналите се войници от фронта, но и местната общественост изцяло били под създалата се крайно неблагоприятна обстановка в страната. И това е съвсем естествено, тъй като на 16 юни 1913 г., само с един замах цар Фердинанд разрушава всички завоевания на българската армия, придобити през първата Балканска война 1912-1913 г.

За щастие, унинието, обхванало българското общество, в това число и Кимон Георгиев, не продължава дълго, тъй като през лятото на 1914 г. в Сараево е убит австро-унгарският престолонаследник ерцхерцог Фердинанд, което става повод за избухване на военен конфликт между Дунавската империя и Сръбското кралство. Само за броени дни след това събитие, той от двустранен, след намесата на Русия – Австро-Унгария и Германия, се превръща в европейски, а през 1916 г. след намесата на САЩ и редица други държави – и в световен.

Поради обстоятелството, че още не е излекувала раните си от поражението в Междусъюзническата война, България не се намесва веднага във войната и запазва неутралитет. Той обаче просъществува твърде кратко време, тъй като тя става обект на внимание от страна и на двете големи воюващи групировки. Причина за това е стратегическото й разположение в средата на Балканскияа полуостров. Тя единствена граничила с по-голямата част от другите балкански държави, поради което която и групировка успее да я привлече, получавала възможност за укрепване на своето влияние и в този регион на Югоизточна Европа.

Както се знае, макар че по-голямата част от българското общество се придържа към възприетия курс на неутралитет, когато неговото отстояване става вече невъзможно поради големия натиск от Тройния съюз и Антантата, на 1 октомври 1915 г. тя се намесва на страна на Тройния съюз [9].

За нас е важно да отбележим, че като действащ офицер, Кимон Георгиев достигнал до длъжност командващ 2-ра дружина в 27 пехотен Чепински полк. Този път полкът е включен в състава на 2-ра пехотна Тракийска дивизия, която от своя страна е част от 1-ва армия. К. Георгиев е на фронта от самото начало на намесата на България в новата война. В сражението от 18 октомври 1916 г. с противникови войски при с. Брод, Завоя на Чера е ранен и загубва едното си око [8, с. 81]. Веднага е изпратен на лечение, но загубва окото си за цял живот. Той обаче не напуска службата си в армията. Вече с чин майор е командирован в Щаба на Действащата армия – отначало като инструктор, а по-късно в канцеларията на Орденския й съвет.

С височайша заповед от края на февруари 1917 г. е произведен в чин подполковник [8, с. 83].

Кимон Георгиев не напуска военната си служба и след поражението на България в Първата световна война през 1917 г. С друга височайша заповед от 26 октомври 1918 г. е назначен за началник на Инспекторската секция при Министерството на войната, поради което той се установява да живее в столицата. От началото на ноември 1919 г.

получава назначение като командир на 6-и пехотен полк в София, на която длъжност остава по-малко от година, тъй като в началото на септември 1920 г. е взето решение от Министерството на войната да бъде изпратен за началник на Бургаското военно окръжие. Считайки това назначение като недостойно за неговите заслуги като офицер по време на войните 1912-1913 г. и 1915-1918 г., той отказва да приеме новата длъжност и подава рапорт за напускане на армията [8, с. 101].

След Първата световна война (и по-точно – началото на септември 1920 г.), Кимон Георгиев окончателно се установява в столицата и навлиза в дебрите на голямата политика.

Издигнал се до върховете на държавнополитическия живот на страната между двете световни войни той е имал прекрасни възможности да съдейства за икономическото развитие на родния си град, но по една или друга причина не го направил както са сторил редица държавници и политици от други селища на страната.

Примерите в това отношение са твърде много, но тук ще се ограничим само с два. Първият от тях е свързан с името на Стоян Костурков – един от лидерите на Радикалната партия. Като министър на железниците през блоковото управление [2] той използва високото си положение и подпомага изграждането на ж.п. линията Панагюрище-Пловдив (30-те години на миналия век) [10].

Вторият случай има връзка с Васил Коларов [2, с. 230-232]. Той е вече подпредседател на правителството, когато се отбелязва 70-годишнината от рождението му в цялата страна. По този повод той получава поздравителни телеграми от от всички кътчета на страната и посреща десетки делегации в кабинета си в София. Една от тези делегации е от гр. Шумен. Тъй като събитието е само няколко години след края на Втората световна война, шуменци му подготвили един твърде скромен подарък от някаква картина. Това не попречило на Васил Коларов да ги посрещне радушно. Запитал ги каква помощ ще поискат? Всякчи до един отговорили: „Имаме нужда да ни се отпуснат средства за ремонт на сградата на градското читалище „Св. Архангел Михаил*"*. Васил Коларов се усмихнал и им отвърнал: *„Читалището вие сами ще си го отремонтирате. От мене искайте заводи"*. И не случайно, благодарение на оказаната от него подкрепа, гр. Шумен насочва своите усилия към тежката индустрия.

Както Стоян Костурков и Васил Коларов, Кимон Георгиев също е можел да окаже помощ, но не го прави. Той се сеща за своя град, след преврата от 19 май 1934 г., когато той вече е министър-председател на звенарското правителство. По негово енергично настояване за общински кмет е назначен Георги Кендеров – местен юрист, бивш запасен офицер, който до тогава не е вземал участие в нито една от политическите партии, дори и към „Звено", макар че под влияние на своя шурей Иван Илионов имал симпатии към идеите на „Звено" но не влиза в неговите редове. Пък и както се знае, в първите дни след преврата звенарите забраняват всички политически партии в страната, в това число и своята [11].

Политическата звезда на Кимон Георгиев изгрява отново на българския хоризонт след правителствената промяна на 9 септември 1944 г., когато той застава начело на първото отечественофронтовско правителство. На този пост той остава до 22 ноември 1946 г. [2, с. 596-587] След това до края на живата си продължава отново да заема високи правителствени и държавни постове – подпредседател на Министерски съвет (1946-1957 и 1947-1949); министър на електрификацията (1950); председател на Комитета по строителство и архитектура; Член на Президиума на Народното събрание, Избиран е и за депутат във всички състави на Народното събрание и т.н. [12] Така той продължава да се изявява като политически и държавен деец от национален мащаб.

Цитирана литература

1. **Батаклиев**, Ив. Пазарджик и Пазарджишко. – София, 1969.
2. **Ташев**, Т. Министрите на България 1879-1999 : енциклопед. справочник. – София, 1999, с. 115-117.
3. **Недев**, Н. Три държавни преврата или ***Кимон Георгиев*** и неговото време. – София, 2007.
4. Априлско въстание : Сб. от докум. / Съст. **Кирила Каратеодорова, Бонка Тодорова-Петкова, Виктория Тилева, Здравка Нонева, Мария Трифонова-Петрова** ; Ред. ***Александър Бурмов***. – София, 1954, т. I, с. 618; **Петров**, Ц. Кръстоносецът на Хвърковатата чета ***отец Кирил Слепов***. – Тракия (Пловдив), 1973, N 4, с.79-81 ; N 5, с. 83-89 ; **Тошков**, М. Въоръжени с надежда. Хроники за април 1876 година. – София, 1976, с. 63-64; **Попов**, Харитон. ***Поп Недельо Иванов*** и ***отец Кирил Слепов*** – кръстоносци на Хвърковатата чета на ***Г. Бенковски***. // *Априлското* въстание и Българската православна църква. – София, 1977, с. 203-214; **Царев**, Г. Духовници патриоти от Панагюрския революционен окръг – участници в Априлската епопея. // *Априлското* въстание и Българската православна църква. – София, 1977, с. 299; Българската възрожденска интелигенция. Учители, свещеници, монаси, висши духовници, художници, лекари, аптекари, писатели, издатели, книжари, търговци, военни : Енциклопед. – София, 1988, с. 601; **Йонков**, Хр. Числен, социален и класов състав на революционерите в Априлското въстание 1876 : Ист.-социолог. изследв. на IV революц. окр. – София, 1993, с. 120.
5. **Вачев**, С. За родовия произход на ***Кимон Георгиев*** 1882-1969. – Калугерово, 2004.
6. **Кацарова**, Р. Национален научен форум „130 години от рождението на ***Кимон Георгиев*** и ролята на военната интелигенция". // *Год. Рег. ист. музей Пазарджик* (*Пазарджик*). – ISSN 1314-2038. – Т. 4, 2013, с. 114-117.
7. **Кантарев**, К. Пролетта на един град. Пазарджишка мозайка. – Пазарджик, 2018, с. 68-69.
8. **Недев**, Н. Поглед върху дейността на Военния съюз. (Офицерската лига) от основаването му до 9.IX.1944 г. // *Ист. преглед*, 1963, N 2, с. 68 и сл.
9. **Камбуров**, Г. Военнополитическите тношения между България и Германия през Първата световна война. // *Българо-германски* отношения и връзки. – София, 1972, с. 245-272.
10. **Симеонов**, Начо. Железопътният транспорт в България – 1866-1983 година. – София, 2005.
11. **Георгиев**, В. Буржоазните и дребнобуржоазните партии в България : 1934-1939. – София, 1971.
12. **Спиров**, М. Електрификацията на България и нейните строители през XIX и XX век : Историогр. (1948-2000). – София, 2000, Т. 2, с. 65-69.

IV– 25 *Кимон Георгиев*, министър-председател – България – Пазарджик (изследване)

IV– 25 *Кимон Георгиев*, премьер-министр – Болгария – Пазарджик (исследование)

IV– 25 *Kimon Georgiev*, Prime Minister – Bulgaria – Pazardzhik (study)

ОБРАЗЪТ НА КАТЕРИНА ДИМИТРОВА ПОПСТЕФАНОВА-ЦИЛКА В АМЕРИКАНСКАТА ПРЕСА И СПОМЕНИТЕ НА СВОИТЕ НАСЛЕДНИЦИ

Мила Кръстева

След Берлинския конгрес (1879) борбата за национално освобождение на българското население в Македония и Одринско продължава. Първоначално революционните акции са спорадични, без добре осмислена и завършена идеология. Българите в Македония са ориентирани, в по-голямата си част, към революционни методи, докато тези в Одринско са под влиянието на Българската Екзархия и разчитат на културно-просветния подход за освобождение от османска власт.

Въпреки различията през 1894 г. по инициатива на Дамян (Даме) Груев (1871-1906) е създадена Вътрешната македоно-одринска революционна организация (ВМОРО). Три години по-късно са организирани първите революционни чети. Основната заслуга принадлежи на Георги (Гоце) Делчев (1872-1903), който обединява изявените дейци, грижи се за формирането, обучението и въоръжението на четите. Четническата дейност допринася за издигането на авторитета на ВМОРО и разпространението на идеите й сред българското население в Македония и Одринско [1].

През януари 1901 г. революционната организация понася тежък удар след неуспеха на Солунската афера. Въпреки това, Яне Сандански (1872-1915) и Христо Чернопеев (1868-1915) считат, че освобождението на Македония е възможно чрез показни акции. Те се обединяват около идеята за отвличане на високопоставен член от американската богословска мисия в Османската империя. Акцията цели да осигури значителна сума за въоръжаване на българското население, организиране на въстание и освобождение на Македония и Одринска Тракия.

През лятото на 1901 г. се пристъпва към изпълнение на плана като се залавя американската мисионерка мис Елън Мария Стоун. Яне Сандански желае да запази невредима своята високопоставена пленница и за тази цел отвлича още една жена, която да й оказва морална подкрепа. По стечение на обстоятелствата втора жертва на отвличането става българката Катерина Димитрова Попстефанова-Цилка.

Катерина Димитрова Попстефанова-Цилка (1868-1952) принадлежи към изявен търговски род от Банско. Тя е първородно дете в дома на Димитър Попстефанов (1843-1911) и Елена Мандиева (1844-1935). През 1876 г. Катерина постъпва в местното начално училище и тъй като е единствено момиче в класа става обект на грубо отношение от страна на учителя и съучениците й. Без знанието на родителите си, момичето постъпва в протестантското американско училище, намиращо се в Горната махала на Банско.

По време на Кресненско-Разложкото въстание (1878-1879) семейство Попстефанови напускат Банско и се установяват в Горна Джумая (дн. Благоевград). След разправата на османските войски с местното население, Катерина се връща в Банско, за да завърши началното си образование.

Катерина Цилка продължава своето образование в протестантското училище в Пловдив. Интересен момент от биографията й е първата среща с разбойници. Тя става тяхна жертва при пътуването си от Банско до Пловдив през 1882 г. В този период Банско и Пловдив са свързани от пътека, която се преминава с кон за четири дни. Преходът от Османската империя в Източна Румелия е застрашен от разбойнически банди от различни националности. Катерина твърди, че при първата си среща с разбойници запазва самообладание. Никой от нейните спътници не пострадва физически, но всички се прощават с ценните предмети и парите, които пренасят.

След като завършва образованието си в Пловдив, Катерина Цилка получава възможност да постъпи в американското богословско училище в Самоков[1].

Може да се заключи, че тя придобива солидно образование за своето време. Веднага след дипломирането си през 1889 г., младата жена става учителка в протестантското училище в Банско.

На 15 август 1892 г. Катерина Цилка заминава за Съединените американски щати (САЩ) с парахода „Пенленд", за да започне работа като девическа учителка и да продължи своето образование. Мечтите не се оказват осъществими. Още с пристигането си в Ню Йорк, българската попада в ситуацията на много чужденки. Принудена е да работи не като учителка, а като слугиня. С помощта на влиятелна съседка – мис Остин, Катерина успява да запише висше образование. От септември 1893 г. в продължение на три години тя учи в семинарията на Нордфийлд, Масачузетс. Според личните свидетелства на Катерина, престоят й във Висшето училище е изключително приятен и плодотворен.

Младата жена желае да получи медицинско образование, но не разполага с необходимите финансови средства. По тази причина се насочва към Презвитерианската болница в Ню Йорк, в която обучават безплатно медицински сестри. Именно там се сближава с Григор Марко Цилка – нейн познат от училището в Самоков, получил медицинско и теологично образование в САЩ. Катерина лаконично отбелязва в своите спомени, че и двамата мечтаят да помагат на християнското население под османска власт.

Двойката се венчава на 26 май 1900 г. в жилището на свещеника д-р Чарлз Кетбърт в Парк Авеню, Манхатън, Ню Йорк. Непосредствено след това отпътуват и се установяват в град Корча (дн. Албания).

В началото на 1901 г. Катерина ражда първородния си син – Виктор. Младата майка и детето се чувстват добре и през лятото на същата година семейство Цилка пътува до Банско. В края на месец август, непосредствено преди заминаването на младото семейство за Корча, Виктор умира. Опечалените родители отлагат своето пътуване за 3 септември. Именно в този ден Яне Сандански и Христо Чернопеев отвличат мис Стоун и Катерина Цилка, която е бременна в петия месец с второто си дете.

Нужно е да се отбележи, че интересът на пресата към Елън Стоун е предизвикан от факта, че тя е първата американка, отвлечена отвъд пределите на САЩ. Стотици статии в американския периодичен печат проследяват събитията в Пиринска Македония, пресъздават премеждията на българските революционери и пленниците им, представят преговорите между официалните власти и организаторите на отвличането.

Общественият интерес както към американската мисионерка, така и към Катерина Цилка продължава и в следващите години. Мис Стоун посещава част от градовете в щата Уинсконсин и разказва за преживяното в плен на Балканите преди Катерина Цилка. Въпреки това, местното население проявява интерес към гледната точка на спътницата й [13, 39].

На 17 април 1903 г. семейство Цилка отпътува за Ню Йорк с парахода „Патриция", за да разкаже за преживяното пред заинтригуваната американска публика.

Първата статия, оповестяваща пристигането на Катерина Цилка в САЩ през 1903 г., е публикувана във вестник „Трентън Таймс". От текста става ясно, че тя пътува от Хамбург до Ню Йорк и е придружена от семейството си. Популярната българка твърди, че напуска град Корча прибързано, с помощта на австрийския консул в Албания, тъй като животът на съпруга й – Григор е застрашен от една страна от османските власти, а от друга от албанските революционери [52].

Посредством представените от Катерина Цилка факти в САЩ, българският национален въпрос получава шикоро разпространение [34].

Прави впечатление, че американските журналисти, които проследяват изявите на българката, не са добре запознати с географията и политическата обстановка на Балканския полуостров. Според статия на анонимен журналист в „Ню Йорк Таймс", семейство Цилка планира да се завърне в България, след като напрежението стихне [30].

В действителност Катерина Цилка до този момент не е живяла в Княжество България, тъй като до 1912 г. Банско и Корча са част от Османската империя. Към 1903 г. освен личното самоопределение за етнически произход – българка, нищо не я свързва с Княжество България.

Затруднената ориентация на американското общество проличава в периода 1903-1905 г., когато се срещат погрешни изявления за етническия поизход на „разбойниците", пленили Мис Стоун и Катерина Цилка. Най-често те са наричани българи [40], македонци [28, 42] и балкански бандити [7]. Присъстват определения за турци [8, 36] и дори гърци [20], а в много случаи националността на похитителите не се уточнява. Този факт може да се обясни с желанието на пресата да акцентира единствено върху сензационното събитие, за да си осигури по-широк читателски кръг [18, 27, 37].

Статиите в периодичния печат, които оповестяват пристигането на Катерина Цилка в определен град, се отпечатват около две седмици по-рано, за да присъства по-голяма аудитория [43, 48, 60]. Всички беседи на Катерина Цилка се провеждат в протестантски църкви. Предвижда се събиране на такса вход, която служи за прехрана на семейство Цилка в САЩ [24] и финансиране на балканското девическо образование [15, 16, 32]. Желанието на посетителите да разберат подробности за пленничеството на двете жени, принуждава пасторите да отлагат вечерните служби, за да предоставят повече време на българската гостенка [49]. Често след събитието, местният вестник описва в детайли срещата с Катерина Цилка [47].

Налага се предварително посетителите в протестантските църкви да бъдат убеждавани, че Катерина Цилка е интелигентна жена с добър произход, получила високо образование в САЩ. Добрият образ е свидетелство за достоверността на нейната история, а също така привлича многобройна публика [3, 39, 59].

В градове като Канзас Сити, има повишен интерес към похищението на двете жени от четата на Яне Сандански и Христо Чернопеев. Затова в три отделни църкви се организират беседи, които да представят мнението на българката [20].

В беседите си Катерина Цилка разяснява на слушателите разликата между турските и християнските разбойнически банди [14]. По думите й турците се стремят единствено към грабежи, докато християните напускат домовете си и се оттеглят в планините, за да организират показни акции, с които да постигнат своето национално освобождение [31, 46].

Общественото мнение в САЩ реагира остро след потушаването на Илинденско-Преображенското въстание, а за това принос има и Катерина Цилка [9].

Българката свидетелства за доброто отношение на революционните дейци, което е провокирано от убеждението, че ще бъде даден откуп за двете жени [20, 23, 29]. Катерина Цилка твърди, че отношението на разбойниците се променя драстично след раждането на дъщеря й Елена. Четниците я наричат „Късметчето" и категорично се обявяват за запазването на живота й, въпреки че ще им създаде неприятности [38].

Част от журналистите, пресъздаващи беседите, не разбират съдържанието им. Така например се стига до

погрешното заключение, че похищението е извършено от турци християни, жестоки свирепи разбойници, на моменти проявяващи състрадателност и грижовност към жертвите си [4]. Въпреки това Катерина продължава да внушава на слушателите си, че нейните похитители притежават добродетели [44]. Също така българката твърди, че четниците стават по-човечни в резултат на раждането на детето [54], а не след като са известени, че въпреки трудните преговори ще получат значителна част от поискания откуп [61].

Безспорно малката Елена Цилка предизвиква най-голям интерес във всички американски градове [11, 19, 21, 41, 51]. Потвърждение на изказаната теза е отказът на някои журналисти да отразяват беседите на Катерина Цилка, след като разберат, че дъщеря й е малка, за да бъде интервюирана [50]. В началото Елена е съвсем малка и е представяна като ням зрител на беседите [6], а по-късно е в състояние да отговаря на кратки въпроси. В американския периодичен печат се обръща внимание и на факта, че Елена Цилка говори български, албански, турски и английски език [58].

Катерина Цилка посещава и семинарията в Нордфийлд, чиято възпитаничка е. Статия в местния вестник представя младата българка като достойна жена, която продължава да защитава името на висшето училище. Катерина изнася беседа и в Презвитерианската болница в Ню Йорк, където аудиторията остава възхитена [5].

Впоследствие Катерина Цилка изразява желание да представя своите беседи не само в църкви, но и в градските болници. Тя разнообразява дните на лежащо болните, дава им съвети, мотивира ги чрез собствения си опит [33].

Местни организации като мисионерските общества [9] и мъжките клубове [35] отправят покана към българката да посети и техния град, за да разкаже любопитната си история.

Интересът към личността й е толкова голям, че се налага да удължи предстоя си в САЩ до 13 октомври 1905 г. [25].

Към 1905 г. семейство Цилка преценява, че ще може необезпокоявано да се завърне в Корча. По думите на Григор Скендер Цилка – внук на Катерина и Григор, с когото лично беседвах, след завръщането си у дома те подпомагат финансово градското девическото училище. Двамата стават учители в него, а в известен период Григор Цилка заема и директорския пост.

На 9 август 1906 г. Катерина ражда дъщеря на име Дита[2]. Животът на четиричленното семейство е спокоен до март 1908 г., когато Григор е арестуван от османските власти. Към момента на ареста, Катерина е в напреднала бременност с четвъртото им дете. Според личните сведетелства на Катерина Цилка пред семейството, без обяснение всички политически затворници са освободени през лятото на същата година. Междувременно на 1 май 1908 г. в семейство Цилка се ражда син. Дават му името Скендер (*Ил. 1*)[4].

Последното дете на Катерина и Григор – Стефан се ражда на 1 март 1910 г.

Семейство Цилка взима решение да се премести в град Елбасан, за да станат преподаватели в новооткритото средно американско педагогическо училище.

В началото на Първата световна война, поради настъпването на австрийските войски в Албания и прогонването на по-изявените граждани, семейство Цилка се премества в Дедеагач (дн. Александруполис). Там фамилията не намира спокойствие и е принудена да потърси убежище в България. Краят на световния военен конфликт бележи и повратен момент за семейство Цилка. В София, през октомври 1918 г., Григор умира от холера[4].

След края на войната Катерина Цилка се връща в Албания и се установява в Тирана. Работейки като медицинска сестра и акушерка, българката успява да построи своя къща в албанската столица[4]. В известен период тя заема директорския пост в болницата и сиропиталището към Червения кръст.

Катерина успява да осигури добро образование на децата си. Момчетата Скендер и Стефан получават средно образование в самоковската американска гимназия, а сестрите им завършват престижния Американски девически колеж (ACG) в Истанбул[4].

Елена Цилка се омъжва за американски дипломат, на служба в Албания. Няколко месеца след бракосъчетанието, тя се разболява от туберколоза. Въпреки лечението в швейцарски санаториум, Елена почива на 6 декември 1924 г. Погребана е в Тирана в гробището за чужденци, понеже според действащото албанско законодателство, съпругите на чужденци приемат тяхното гражданство като се отказват от своето.

Племенникът на Елена Цилка – Григор Скендер Цилка, сподели в нашия разговор, че тленните й останки са местени три пъти по административни причини, в новоизградени гробищни паркове. Към момента Елена е погребана с майка си в гробище Щиш Туфине, Тирана[5].

Въпномреки затрудненото материално положение на майка си, Дита Цилка успява да получи висше образование. Реализира се като журналист в САЩ. Омъжена е за Асим Зия Якова, роден на 28 април 1903 г., в Шкодра, част от Османската империя (дн. Албания). Асим почива през 1995 г. в Бока Ратон, Палм Бийч, Флорида, а три години по-късно настъпва и кончината на Дита. Семейството няма свои наследници[5].

Скендер Цилка постъпва в престижния американски университет Корнел, за да получи добро икоическо образование. След като завършва висшето си образование, Скендер започва работа в местна банка. Въпреки че се справя добре с работата, той е принуден от майка си да се завърне в Албания. Мотивът е, че като по-голям брат в семейството е длъжен да изпълни последния завет на баща си, а именно да живее в родината.

Любопитен факт от биографията на Скендер Цилка е бракът му с единствената дъщеря на издателя Тодор Филипов Чипев – Иванка. Тя е родена на 1 ноември 1911 г. в София (*Ил. 2*). Скендер и Иванка се венчават на 26 септември 1940 г. и прекарват своя живот в Албания. Имат трима синове – Валтер, Григор и Теодор (*Ил. 3*)[5].

Стефан Цилка получава медицинско образование във Франция. Женен е за дъщерята на поета Петко Юрданов Тодоров – Роска. Бракосъчетанието се състои в Париж. Роска Петкова Цилка е родена на 19 юни 1911 г., а през 1936 г. ражда единственото им дете – Ева Цилка. Животът на тричленното семейство преминава в София. Роска и Стефан Цилка почиват в края на 90-те години на XX век [2].

До 1930 г. Катерина Цилка работи в сиропиталището на Червения кръст в Тирана. По-рано й е предлагана

пенсия, но тя отказва да се оттегли, тъй като няма достатъчно подготвени кадри, които да се грижат за настанените деца. Напуска сиропиталището едва когато губи напълно зрението си. В продължение на шест години е напълно зависима от близките си, които се грижат за нея[5]. Постепенно възвръща зрението си като този любопитен медицински факт е отразен и в американската преса. На 9 февруари 1937 г. във вестник „Новини" в Порт Артър, Тексас е публикувана статия под заглавие „Жена завръща зрението си след шест години слепота". Автор на текста е по-малкия брат на Катерина – проф. Константин Стефанов, който при възможност публикува свои материали в това издание. Разяснени са обстоятелствата около необикновеното събитие, а също така е поместено и лично сведетелство на Катерина. В него тя споделя: *„Събудих се една сутрин и осъзнах, че виждам ясно, както преди шест години. Аз съм току-що родена жена, благодаря на Бога!"* [62].

От разкази на близките и, става ясно, че в последния период от живота си Катерина страда от силно нарушено зрение и слух. Преживява Втората световна война тежко и става пряк свидетел на налагането на социалистическата власт в Албания. Стефан Цилка описва живота на майка си с думите: *„Мисля, че майка ми беше забележителна жена. Тя беше много честна и спреведлива в отношенията си с другите. Тя трябваше да се бори през целия си живот за своята самостоятелност, за братята си и за нас – децата. Баща ми я остави без средства и тя трябваше да се грижи сама за деца между 9 и 19 години. Майка ми успя да ни предостави задоволително образование със собствените си сили и получаваните от нас стипендии. Тя имаше много силен характер и воля. В най-трудните години, тя успяваше да заема директорски постове в болницата в Тирана и сиропиталището на Червения кръст. Грижеше се за всички проблеми и получаваше широко обществено одобрение за работата си. Тя почина на 85-годишна възраст, на 22 юни 1952 г., с проблеми в слуха, зрението и менталните способности"*[6].

В личен разговор, който имахме с Боряна Боянова Колчакова – дъщеря на Ева Цилка и правнучка на Катерина Цилка, тя спомени., че дядо й Стефан Цилка учи в училището в Банско и е съученик на Никола Йонков Вапцаров. Историите, които е слушала за прабаба си Катерина потвърждават, че тя е: *„силна жена, смела, целенасочена, грижовна и отдадена на семейството си. Глезотии не минавали – къпела децата и внуците си със студена вода"*[3].

Биографията на Катерина Цилка е доказателво, че една жена е в състояние да пребори стереотипите на обществото чрез силна воля и целеустременост. Изправена пред житейските несгоди в САЩ, Катерина не се отказва от своите мечти. Отвличането й заедно с Мис Стоун през 1901-1902 г. е поредното изпитание, с което калява духа си. Катерина Цилка доказва непоколебимостта и волята да се справя със сложни ситуации, когато през 1918 г. нейният съпруг почива внезапно.

Години след смъртта на Катерина в град Висбаден, Германия сираци, за които тя се е грижила в сиропиталището в Тирана, основават благотворителна огранизация на нейно име. Този жест е показателен за дейността й и признателността, която изпитват към нея възпитаниците й[5].

Житейският път на Катерина Попстефанова-Цилка отразява детайлно реалността на Балканския полуостров от втората половина на XIX до средата на XX век. Ранното й детство е белязано от бурни и кръвопролитни събития като Кресненско-Разложкото въстание. Именно този момент разкрива тежкото положение на българския народ под османска власт. Стереотипите на едно отминало време, с които се сблъсква малката Катерина в началното училище в Банско представляват отражение на епохата. Чрез поведението и отношението на момчета към нея в класната стая може да се направи аналогично заключение за мястото на жената в българското общество през XIX век.

Изключително любопитен момент представлява сблъсъкът с чуждите ценности чрез мисионерската протестантска пропаганда сред българите под османска власт. Училищата, в които младата Катерина получава своето образование са символ на променящото се време. В Банско, Пловдив и Самоков младото момиче е възпитано в ценности, непознати на местното население.

Различният поглед върху живота, който получава Катерина в продължение на дванайсет години, поражда естествен стремеж за продължаване на образованието в чужбина. В края на XIX век този стремеж изглежда неосъществим за нея в Европа и затова младата жена заминава за САЩ. Там тя се сблъсква с трудности, характерни за емигрантите от Източна Европа и придобива цялостна визия за бъдещето си.

Повратен момент в живота на Катерина Цилка е похищението й от четниците на ВМОРО. Вследствие на преживяното тя получава възможност да разкрие същността на българския национален въпрос в Съединените американски щати.

Може да се заключи, че Катерина Цилка е първата българка, която защитава националните интереси на България отвъд Океана. Този факт заслужава внимание, предвид непривилегированото положение на жената в обществото в разглеждания период.

Личностното развитие на Катерина Цилка след повторното й завръщане от САЩ в балканската действителност е белязано от политическата обстановка в региона. При настъпването на австрийските войски на албанска територия, семейство Цилка е принудено да потърси спасение заедно с много други бежанци в Гърция. Миграцията им продължава към България, където се установяват. Българското участие в Първата световна война е неуспешно, освен загубата на фронта и многобройните убити в сраженията, българския народ дава не малко жертви в резултат на разразилата се холерна епидемия. Коварната болест застига и Григор Цилка. Така съпругата му изпада в положението на много вдовици, принудени сами да изхранват семействата си.

Катерина Цилка успява да подсигури дом и добро образование своите деца. След множество лични трагедии семейството изживява спокойно 30-те години на XX век. Просперитетът на семейство Цилка е нарушен от избухването на Втората световна война. След края на глобалния военен конфликт и налагането на социалистическата власт в Албания, то губи дома и общественото си положение. Катерина Цилка и наследниците й се установяват в отдалечени от столицата населени места, за да избегнат саморазправата на властите.

Всички описани събития представляват не просто част от личната съдба на Катерина Цилка, а отражение на балканската действителност върху множество човешки съдби в продължение на близо един век.

Бележки

[1] Американото богословско училище по българските земи функционира от 1861 г. Първоначално е създадено като Американска мъжка гимназия, използваща частни помещения в Пловдив. През 1871 г. учебното заведение се премества в Стара Загора, а от 1972 г. е в Самоков.

[2] Според проф. Ричард Кохран името на втората дъщеря на Катерина Цилка е Афродита, но внукът й Григор Скендар Цилка, твърди, че леля му се казва Дита. В подкрепа на своето твърдение той представя писма с личния й подпис – Дита Цилка.

[3] Лични сведетелства на Боряна Боянова Колчакова – интервю, проведено от Мила Кръстева на 9 август 2016 г.

[4] Лични сведетелства на Григор Скендер Цилка – интервю, проведено от Мила Кръстева на 2 октомври 2016 г.

[5] Лични сведетелства на Григор Скендер Цилка – интервю, проведено от Мила Кръстева на 18 октомври 2016 г.

[6] Изявление на Стефан Григор Цилка, направено на 25 септември 1997 г.

Цитирана литература

1. **Куманов**, Милен. Македония – кратък исторически справочник. – София : Тина прес, 1993. – 287 с. ISBN 954-8309-05-X

2. **Саламанова**, Р. Семейна хроника. Един род на 350 години. Михайловския род от град Елена. – София, 1996. – ISBN 9548758032. – с. 53.

3. *Advocate* (Newark, Ohio), 29 Apr. 1905, p. 6.

4. *Advocate* (Newark, Ohio), 6 May 1905, p. 8.

5. *American Journal of Nursing*, Vol. 3, no 10, Jul. 1903, p. 796.

6. *Cedar Falls Gazette* (Cedar Falls, Iowa), 27 May 1904, p. 1.

7. *Cedar Rapids Evening Gazette* (Dubuque, Iowa), 28 May 1904, p. 12.

8. *Chicago Daily Tribune* (Chicago, Illinois), 28 Jun. 1903, p. 5.

9. *Chicago Daily Tribune* (Chicago, Illinois), 18 Sep. 1903, p. 2.

10. **Cochran**, R. ***Katerina Stephanova Tsilka***. – Tirana, 2014, p. 50.

11. *Congregationalist & Christian World* (Providence, Rhode Island), 12 Nov. 1904, p. 89.

12. *Daily Gazette* (Janesville, Wisconsin), 8 Mar. 1904, p. 1.

13. *Daily Gazette* (Janesville, Wisconsin), 28 Mar. 1904, p. 2.

14. *Daily Iowa State Press* (Iowa City, Iowa), 9 May, 1904, p. 3.

15. *Daily Iowa State Press* (Iowa City, Iowa), 9 May, 1904, p. 8.

16. *Daily Press* (Iowa City, Iowa), 27 Apr. 1904, p. 1.

17. *Daily Review* (Decatur, Illinois), 12 Jul. 1904, p. 10.

18. *Daily Review* (Decatur, Illinois), 14 Jul. 1904, p. 7.

19. *Daily Sentinel* (Fitchburg, Massachusetts), 16 Jan. 1905, p. 2.

20. *Daily Sentinel* (Fitchburg, Massachusetts), 7 Feb. 1905, p. 6.

21. *Daily Sentinel* (Leominster, Massachusetts), 12 Jan. 1905, p. 5.

22. *Daily Sentinel* (Springfield, Massachusetts), 4 Feb. 1905, p. 2.

23. *Democrat* (Elyria, Ohio), 27 Apr. 1905, p. 1.

24. *Evening Gazette* (Cedar Rapids, Iowa), 24 Mar. 1904, p. 4.

25. *Gardner News* (Sentinel , Fitchburg, Massachusetts), 7 Oct. 1905, p. 5.

26. *Journal Gazette* (Plymouth, Indiana), 7 Apr. 1904, p. 2.

27. *Mercury* (Newport, Rhode Island), 11 Feb. 1905, p. 1.

28. *New Era* (Humeston, Iowa), 2 Sep. 1903, p. 1.

29. *New York Daily Tribune* (New York City, New York), 4 May 1903, p. 12.

30. *New York Times* (New York City, New York), 3 May 1903, p. 17.

31. *New York Tribune* (New York City, New York), 25 May 1903, p. 3.

32. *Our Church Life* (Madison, Wisconsin), Vol. 10, Feb. 1904, p. 8.

33. *Our Church Life* (Winona, Wisconsin), Vol. 10, no 1, Nov. 1903, p. 9.

34. *Record of Christian Work* (Baltimore, Maryland), vol. 24, no. 8, Aug. 1905, p. 586-587.

35. *Republican* (Northampton, Massachusetts), 8 Nov. 1904, p. 9.

36. *Republican* (Windsor, Massachusetts), 9 Mar. 1905, p. 10.

37. *Semi-Weekly Herald* (Decatur, Illinois), 20 May 1904, p. 4.

38. *Semi-Weekly Herald* (Decatur, Illinois), 3 Jun. 1904, p. 2.

39. *Sentinel* (Plymouth, Indiana), 31 Mar. 1904, p. 1.

40. *Star* (Kansas City, Missouri), 20 Apr. 1904, p. 1-2.

41. *Star* (Kansas City, Missouri), 22 Jul. 1905, p. 4.

42. *Star* (Ottawa, Illinois), 11 Jul. 1903, p. 4.

43. *Star-Journal* (Sandusky, Ohio), 19 May 1905, p. 5.

44. *Star-Journal* (Sandusky, Ohio), 20 May 1905, p. 3.

45. *Stevens Point Journal* (Grand Rapids, Wisconsin), 12 Mar. 1904, p. 1.

46. *Syracuse Evening Herald* (Summit, New Jersey), 20 Apr. 1903, p. 3.

47. *The Chautauquan* (Bloomington, Illinois), Jul. 1903, p. 409.

48. *The Chautauquan* (Ottawa, Illinois), Jul. 1903, p. 420.

49. *The Evening Journa*l (Jersey City, New Jersey), 2 May 1903, p. 1.

50. *Times Democrat* (Lima, Ohio), 23 Jul. 1903, p. 4.

51. *Times* (Marshfield, Wisconsin), 10 Jul. 1903, p. 7.

52. *Trenton Times* (Trenton, New Jersey), 20 Apr. 1903, p. 7.

53. *Tribune* (Marysville, Ohio), 16 May 1905, p. 2.

54. *Tribune* (Marysville, Ohio), 17 May 1905, p. 2.

55. *Waterloo Daily Reporter* (Shell Rock, Iowa), 14 May 1904, p. 9.

56. *Waterloo Daily Reporter* (Waterloo, Iowa), 17 May 1904, p. 5.

57. *Waterloo Daily Reporter* (Waterloo, Iowa), 26 May 1904, p. 5.

58. *Weekly Examiner* (Ashtabula, Ohio), 7 Jul. 1905, p. 5.

59. *Weekly Examiner* (Bellefontaine, Ohio), 5 May 1905, p. 1.

60. *Weekly Leader* (Moline, Illinois), 29 Jan. 1904, p. 2.

61. *Wisconsin State Journal* (Madison, Wisconsin), 9 Sep. 1904, p. 4.

62. Woman back her eyesight after six year. // *Port Athur News* (Port Athur, Texas), 9 Feb. 1937, p. 5.

Илюстрации

Ил. 1. Девическото училище в град Корча през 1908 г. (Григор Цилка – централно, Катерина и Скендер Цилка като бебе горе вдясно), част от семейния архив на семейство Цилка (фотография)

Ил. 2. Иванка и Скендер Цилка (първи ред отляво надясно) – част от семейния архив на семейство Цилка (непубликувана фотография)

Ил. 3. Катерина Цилка с трите си внуци – Валтер (ляво), Григор (дясно) и Теодор (средата) – част от семейния архив на семейство Цилка (непубликувана фотография)

IV – 26 периодичен печат – аферата „Мис Стоун" – *Катерина Цилка* (изследване)

IV – 26 периодическая печать – Дело „Мисс Стоун" – *Катерина Цилка* (исследование)

IV – 26 periodicals – Miss Stone affair – *Katerina Tsilka* (study)

СТАНДАРТИЗАЦИЯ И СТАНДАРТИ ЗА ОПАЗВАНЕ НА КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКОТО НАСЛЕДСТВО В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Росица Кръстева

Въведение

Културно-историческото наследство на един народ се съхранява от институциите на паметта – архиви, библиотеки, музеи, галерии и др. За да може това интелектуално богатство да бъде съхранено и предадено на поколенията след нас, необходимо е да се прилагат и съблюдават съответни правила, изисквания, насоки за неговото опазване [4]. Тези правила се съдържат в особено висока степен в стандартите.

Стандартизацията на дейностите по опазване на културно-историческото наследство в Европа е една сравнително нова област. Основен работен орган в това направление е създаденият през 2001 г. по инициатива на италианската организация за стандартизация (UNI) в структурата на Европейския комитет по стандартизация (CEN) технически комитет (ТК) 346 „Опазване на културните ценности".

Обхватът на дейностите на CEN ТК 346 се свежда до разработване, актуализиране и допълване на стандарти в областта на процесите, добри практики, методологии и документацията на опазване на материалното културно наследство.

Основни насоки на дейността по стандартизация на културно-историческото наследство в европейски мащаб са:

- придобиване на единен научен подход към проблемите, свързани с опазването на културно-историческото наследство;
- хармонизиране и унифициране в европейски план на методиките и процедурите по неговото опазване;
- подпомагане на работата на специалистите в областта на реставрацията и консервацията, като в същото време се осигурява възможност европейските експерти да обменят информация относно методите за анализ на артефакти и експонати [5].

При десетилетното формиране на Обединена Европа културната й политика се развива от почти пълно игнориране в средата на 70-те години на XX в. към целенасочено опазване и икономическа реализация на културното наследство. То се схваща вече не само като духовна еманация на човешката цивилизация, но и като фактор, който чрез адекватно съхранение и социализация допринася за икономическия просперитет на определена нация и нейната идентификация в световен план [2].

В първичното европейско законодателство е включена и Хартата на основните права на ЕС (актуализирана на 07.076.2016 г.), според която „Съюзът допринася за съхраняването и развитието на тези общи ценности при зачитане многообразието на културите и традициите на европейските народи... на националната идентичност на държавите-членки" при право на участие в културния живот. В чл. 3 се подчертава, че ЕС зачита „богатството на своето културно и езиково многообразие и следи за опазването и развитието на европейското културно наследство."

С присъединяването на България към ЕС се появяват нови възможности за развитие главно в посока към интегриране на дейностите по опазване на културното и природното наследство [3].

Стандартите като инструмент за опазване на културно-историческото наследство

Настоящата статия се отнася до инструментариума за опазване на културно-историческото наследство, а важен елемент на този инструментариум безспорно е стандартизирането на практиките по опазването му. В съответствие със съвременните европейски и международни норми към неговото съхранение и опазване се предявяват стандартизирани изисквания.

В последните десетилетия от XX в. и началото на XXI в. у нас се прилагат стандартизирани изисквания по отношение на съхранението на архивни и библиотечни материали. Те се прилагат и днес – в съответствие с действащия стандарт БДС ISO 11799:2016 – „Информация и документация. Изисквания за съхранение на архивни и библиотечни документи" (в етап на преработване). Стандартите за съхранение на архивни и библиотечни материали се разработват на международно ниво – от ТК-46 „Информация и документация" на Международната организация за стандартизация. У нас те се хармонизират от ТК-16 „Архивна, библиотечна и информационна дейност" към

Българския институт за стандартизация (БИС). Това са: БДС ISO 11108:2007 „Информация и документация. Хартия за архивиране на документи. Изисквания за устойчивост на стареене и за дълготрайност"; БДС ISO 11798:2007 – „Информация и документация. Устойчивост на стареене и дълготрайност на записване, отпечатване и копиране върху хартия. Изисквания и методи за изпитване" (в етап на преработване); БДС ISO 11800:2007 – „Информация и документация. Изисквания към материалите и методите за подвързване, използвани при производството на книги".

На браншово и международно ниво професионални стандарти за опазване и популяризиране на културно-историческото наследство се разработват от:

- Международната федерация на библиотечните асоциации и институции [8];
- Международният съвет на архивите [6];
- Международният съвет на музеите [7].

През 2008 г. след преценка на необходимостта България, отчитайки своето богато културно наследство, взема решение да участва в разработването на европейски стандарти за принципи и методи за съхраняване, терминология, консервация/реставрация на културни ценности, методи и анализ в сферата на опазване на културно-историческо наследство. За целта към БИС е създаден Технически комитет 94 „Опазване на културното наследство".

Технически комитет 94 участва активно (предвид статута на своето членство в CEN) в разработването на стандарти, свързани със следните аспекти:

1) ръководства и терминологии;
2) материали в състава на културните обекти;
3) оценка на методите и продуктите за консервационни дейности;
4) околна среда;
5) методи за опаковане и транспорт (за изпитване и анализ на защитните условия, за транспорт и опаковане на пътуващи изложби, обмяна на творби на изкуството при постоянни условия в музеи, галерии, библиотеки и архиви);
6) осветление на изложби с културни ценности;
7) документиране на състоянието на обекти...

За ръководствата и терминологиите (терминология за опазване на движими и недвижими културни обекти и за състава на материалите, ръководства за методологично проучване на познанията за произведенията на изкуството, за състава на материалите, за разрушаващите процеси и условията за оптимално дълъг срок за запазване на защитните работи) основополагащ е стандартът БДС EN 15898 „Опазване на културното наследство. Основни термини и определения", който дефинира основните термини, използвани в сферата на консервацията и реставрацията на културните ценности. Този стандарт е резултат от четиригодишна работа на европейски експерти реставраватори, но не бива да се разглежда като заместител на професионалната преценка при вземане на решения, което често се прави съвместно с други специалисти, и е подплатено с подходящо образование, умения, квалификация и опит.

Термините в този стандарт отразяват основни принципи и са разделени в категории, обвързани, от една страна, с превантивните мерки, а от друга – с оздравителните и реставрационни намеси. Стандартът уточнява много термини като дефект, увреждане, повреда, разрушаване, влошаване на състоянието, механична и химична стабилност, изменение под действието на климатични условия, изветряване и др. Термините, отнасящи се до превантивната и оздравителната консервация, са разделени и уточнени. Отделно са определени термини, отнасящи се планирането и документацията. В края на стандарта е даден показател на термините съответно на английски, френски, немски и български език.

Други направления, в които ТК 94 разработва и хармонизира стандарти, са: материали в състава на културните обекти (характеристика и оценка на състоянието им) и оценка на методите и продуктите за консервационни дейности (методи за изпитване и анализ, за оценяване на качеството на използваните продукти и методологии). Често прилаган в европейски мащаб стандарт в последното направление, който ТК 94 „Опазване на културното наследство" е хармонизирал е: БДС EN 15886 „Опазване на културното наследство. Методи за изпитване. Измерване на цвета на повърхности". Стандартът описва метод за измерване цвета на повърхности на порьозни неорганични материали и техните възможни хроматични изменения. Той обаче не се отнася за външния вид на гланцови повърхности. Този стандарт е основан на определяне на цвета на повърхността чрез инструментално остойностяване, изразено чрез числа, съгласно международните методи, възприети от Международната комисия по осветление (CIE). Цветовете се представят в „цветово пространство", където всеки цвят от видимата област е дефиниран от три координати. Стандартът посочва каква е апаратурата за измерване – тристимулни колориметри или отражателни спектрофотометри; дадени са и техните характеристики.

Специално направление на стандартизацията е сферата на околната среда (методи за изпитване и анализ на диагностиката и характеристика на произведенията на изкуството, тяхното състояние на запазване на открито и закрито). Температурата на въздуха и на повърхностите е важна за опазването на културните обекти. БДС EN 15758 „Опазване на културното наследство. Методи и средства за измерване на температура на въздуха и на повърхности на обекти" подпомага осигуряването на приемлива среда. Контролът на нивата и променливостта на температурата намалява риска от увреждане и необходимостта от бъдещи консервационни интервенции. Стандартът съдържа процедури за измерване на температурата на въздуха и на повърхностите на обектите на открито и закрито, определя също и минималните изисквания относно инструментите за измервания. Дадени са и препоръки за точни измервания. Стандартът е предназначен за всеки, който отговаря за околната среда, в която се намират обектите, нейната диагностика, за консервацията и поддръжката на сгради, колекции или за отделен обект.

Цяла група от стандарти фокусира методите за опаковане и транспорт (за изпитване и анализ на защитните условия, за транспорт и опаковане на пътуващи изложби, обмяна на творби на изкуството при постоянни условия в музеи, галерии, библиотеки и архиви). На произведенията на изкуството, древните съкровища и ценните експонати се гледа като на намиращи се често в условия на пътуване, за да бъдат видяни от ценители от различни кътчета на света. Транспортирането им може да крие и опасности, тъй като атмосферните условия и замърсяванията могат

да ги увредят, а крадци – да спечелят милиони. БДС EN 15946 „Опазване на културното наследство. Методи за опаковане при транспортиране" уточнява дейностите, свързани с процеса на опаковане на обекти, които са готови за транспортиране. Опаковането, материалите и транспортът се избират след извършена оценка на риска.

При избора на опаковка се вземат под внимание:

- международните изисквания за работа и рисковете за сигурността;
- наличието на професионални опаковащи и транспортни организации с опит в работата с културни ценности;
- ситуацията и достъпността в пунктовете на приемане и доставяне (подходи за достъп, тип на пътеките, етаж; товарен асансьор, осветление, сигурност и т.н.) според техническия доклад на крайния получател;
- манипулиране на обектите (ръчно или механизирано);
- транспортни средства (камион, самолет, кораб или влак; извънреден или редовен транспорт; ръчно пренасяне или товарен превоз; пряк или непряк транспорт; транспорт със или без претоварване);
- техническо обезпечение, времетраене на пътуването;
- условия по време на транспортиране (пътища, метеорологични условия и т.н.);
- наличие или липса на куриер.

Осветлението на изложби с културни ценности (ръководства за управление на условията на околната среда, препоръки за витрините, използвани за изложбата и защита на културните ценности) и документирането на състоянието на обекти са предмет на стандартизацията. Особено важни в това направление са следните два стандарта:

- БДС EN 16095:2012 „Опазване на културното наследство. Документиране на състоянието на движимото културно наследство" (този европейски стандарт посочва целта и насоките при документиране на състоянието на движими културни ценности и дава рамка на констативния протокол; той уточнява статута на констативния протокол и основното му съдържание; стандартът може да бъде приложен към всички видове движими културни ценности, както отделни обекти, така и цели колекции; той може да бъде използван и по отношение на недвижими елементи в сгради или монументи);
- БДС EN 16096:2012 „Опазване на културното наследство. Проучване и документиране на състоянието на обекти на архитектурно-строителното културно наследство" (този европейски стандарт дава насоки за проучване на състоянието на обекти на архитектурно-строителното културно наследство; той постановява как би трябвало да се оценява, документира, описва и докладва състоянието на архитектурно-строителното културно наследство) [1].

Обобщение

До 1990 г. българските държавни стандарти (БДС) са задължителни за прилагане у нас. Контролът върху тяхното спазване се осъществява от държавни органи. В началото на 90-те години в България се наблюдава отлив от прилагането на стандарти. Държавата вече няма надзорни функции върху дейността по стандартизация. В резултат на това рязко спада качеството на предоставяните от производителите и търговците стоки и услуги.

С приемането на новия Закон за националната стандартизация през 2005 г. и постепенното укрепване и развитие на икономиката, както и предвид членството на България в Европейския съюз, необходимостта от прилагането на стандарти отново е осъзната.

Прилагането на стандартите в областта на опазване на културно-историческото наследство в Република България днес е доброволно. Изключение правят случаите, когато стандартите са позовани в договорни отношения или кореспондират с хармонизирани стандарти в съответствие с изискванията на европейското законодателство. Необходимостта от взаимстването на добрите европейски и световни практики е безспорна. Тези практики, както и натрупаният международен опит в областта на опазване на културно-историческото наследство, отразени в стандартите, правят тяхното използване неотменимо.

Цитирана литература

1. Български институт за стандартизация : Офиц. уеб сайт <https://bds-bg.org/bg>. – 30.3.2022.

2. **Велчев**, Борис. Правна уредба на културното наследство в България и в ЕС : Сравн. анализ / **Борис Велчев** и др. – София, 2006, с. 4. – Други авт.: **Екатерина Методиева, Елена Розалинова, Иля Прокопов**.

3. **Денчев**, Стоян. Държавна политика за културно-историческото наследство на България 1878-2009 / **Стоян Денчев, София Василева**. – София, София, 2010, с. 399-402.

4. **Кръстева**, Мила. Документальное наследие Черепишского монастыря (Болгария). // Актуальні питанния документознавства та інформаційної діятельности : теорії та інновації. – Одеса, 2016, с. 46-50.

5. **Fassina**, Vasco. European Technical Committee – CEN TC 346 – Conservation of Cultural Heritage. // *9-th International* Conference on NDT of Art, Jerusalem Israel, 25-30 May 2008, pp. 4 <https://www.ndt.net/article/art2008/papers/174Fassina.pdf>. – 30.3.2022.

6. International Council of Archives : Offic. website <https://www.ica.org/en/online-resource-centre-0>. – 30.3.2022.

7. International Council of Museums : Offic. website <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/standards/>. – 30.3.2022.

8. International Federation of Library Associations and Institutions : Offic. website <https://www.ifla.org/units/standards/>. – 30.3.2022.

IV – 27 стандартизация – културно-историческо наследство – Европейския комитет по стандартизация – Български институт за стандартизация (изследване)

IV – 27 стандартизация – культурно-историческое наследие – Европейский комитет по стандартизации – Болгарский институт стандартизации (исследование)

IV – 27 standardization – cultural and historical heritage – European Committee for Standardization – Bulgarian Institute for Standardization (study)

WAS HABEN DIE CIA UND DER KGB MIT JESUS ZU TUN?

Christoph Kurzok, *Kaplan*

Central Intelligence Agency der Vereinigten Staaten von Amerika oder besser bekannt unter CIA – das sowjetische Komitiet Gosudarstwannoj Biezopasnosti, oder kurz KGB und ... Jesus Christus. Zwei gegensätzliche menschliche (Kriegsstrukturen) Geheimdienste, die die Person Jesu, des Retters, heute verbinden will. Ich lade dich zu meinem Sonntags-Podcast ein.

Mein Name ist Bruder Christoph, ich bin Kapuziner-Franziskaner, d.h. ich gehöre demselben Orden an wie Pater Pio. Obwohl ich aus Schlesien komme, lebe ich derzeit in Innsbruck. Ich bin Priester und engagiere mich eigentlich nicht in Politik oder Theologie (?). Der Hauptbereich meiner Arbeit ist neben meinem geistlichen Leben die Verbindung der Kapuzinerbrüder aus Österreich und Südtirol mit den Kapuzinerbrüdern aus Indonesien und Madagaskar. Kurz gesagt, ich bin Missionssekretär. Eines der Instrumente meiner Tätigkeit sind Podcasts, in denen ich über Mission spreche und Sonntagsevangelien kommentiere. Meine Podcasts findet ihr auf Polnisch und Bulgarisch im Podcast mit dem Titel „Ja yhm …„und auf Deutsch im Podcast mit dem Titel „Zwei Mission". Alle meine Aufnahmen befinden sich auf der Plattform podbean.com oder anderen bekannten Podcast-Plattformen wie Apple, Google, Spotify oder Tunein. Jeden neuen Podcast findet ihr am Samstag ab 12.00 Uhr. Ich lade dich herzlich ein.

Was haben die CIA und der KGB mit Jesus zu tun? Das Evangelium dieses Sonntags dient als Fragment, das den größten Widerspruch und die größte Ablehnung zur politischen und religiösen Bewegung namens „Befreiungstheologie" darstellt.

Ich mache einen kurzen Abstecher, um zu erklären, worum es geht. Die „Befreiungstheologie" wurde in den 60er Jahren des letzten Jahrhunderts in den Gebieten Mittel- und Südamerikas geboren. Geistliche (hauptsächlich Katholiken) und Laien, die von der kapitalistischen sozialen Ungerechtigkeit versklavt wurden, begannen, eine neue Bewegung aufzubauen, um sich diesem Phänomen zu widersetzen. Die ursprünglich soziale Bewegung wurde schnell zur politischen Bewegung Die Befreiungstheologie wurde auf den Grundlagen des Evangeliums und dem Bild von Jesus als Revolutionär aufgebaut, der Menschen hier und jetzt von Unterdrückung und Ungerechtigkeit befreit. Er wird als Kämpfer für die Gerechtigkeit auf Erden gesehen.

Exakt. Gäbe es nicht das „Hier und Jetzt" könnte man über die Richtigkeit dieses Weges streiten. Unterdessen versperrte Johannes Paul II., dem soziale Ungerechtigkeit fast seit seiner Geburt bekannt war, bei seinem Besuch in Mexiko im Januar 1979 dem „Evangelium der Befreiung" als missverstandene Variante des Evangeliums endgültig den Weg. Der heilige Johannes Paul II. sagte: „Diese Vorstellung von Christus als Politiker, Revolutionär, Umstürzler von Nazareth stimmt nicht mit der Lehre der Kirche überein". Punkt und das war›s.

Was haben KGB und CIA damit zu tun? Laut CIA-Analysten war „The Gospel of Liberation" der grausame Plan des KGB, die katholische Kirche in lateinamerikanischen Ländern (in die Luft zu sprengen) zu schwächen und zu untergraben. Die Kirche, insbesondere die katholische Kirche mit ihrer Soziallehre, war von großer Bedeutung für die gesellschaftlichen Beziehungen in den Ländern Südamerikas und der karibischen Inseln. (Zu sehen, wie die Befreiungstheologie eine große Handvoll marxistisch-leninistischer Ideologie einbezieht.) So wäre unter dem Begriff Befreiungstheologie relativ einfach die marxistisch-leninistische Ideologie eingeflossen. Die Ansicht der CIA scheint zutreffend.

Aber mir geht es nicht um Politik. Ich lasse dieses Thema hinter mir und gehe zurück zum heutigen Evangelium. Sie sehen selbst, wie oft Glaube mit Politik verflochten ist. Das lässt sich nicht so einfach trennen, weil Glaube und Politik lebende Menschen betreffen. Das Problem ist, in diesen Gewässern der Politik und des Glaubens schwimmen zu können und nicht zu ertrinken.

Lukas› Version der acht Segen lässt uns darüber keinen Zweifel. Es ist schwierig, die acht Segnungen tatsächlich zu (finden) verstehen. Nicht nur die Theologie der Befreiung, sondern auch das heutige Evangelium widerspricht unserer Lebensauffassung im Allgemeinen. Alles, was Jesus uns Menschen heute im Segen „gesegnet" nennt, wirkt fast wie ein Fluch. Verfolgt zu werden, Ungerechtigkeit zu erleiden, Hunger zu leiden oder unter Hass oder Krieg zu leiden, ist für uns Bürger

der größte Fluch.

Und an dieser Stelle stürzt „Liberation Theology" ab. Denn was „Theologie der Befreiung" mbekämpfen will, das nennt Jesu Evangelium einen gesegneten Zustand, der den Lohn des ewigen Lebens gibt. Was „Befreiungstheologie" anstrebt, nennt im zweiten Teil die Frohe Botschaft Jesu einen Fluch. Um also satt zu sein, glücklich zu sein, Eigentum zu besitzen, wirst du das ewige Leben verlieren! Was Jesus heute sagt, wird die Anhänger der „Befreiungstheologie" umstürzen und das Bild von Jesus mit dem Gewehr am Rücken zerstören (Symbole der Befreiungstheologie). Für mich ist es wie bei 100 km/h den Rückwärtsgang einzulegen. Alles fällt auseinander. Für mich, für den Homo-Sovietikus-Mann (weil wir im System des realistischen Sozialismus aufgewachsen sind), sind die Acht Segnungen inakzeptabel. Ich denke, die Bewohner der lateinamerikanischen Länder werden das ähnlich sagen.

Die Befreiungstheologie will Jesus als Kämpfer für Gerechtigkeit sehen, der heute auf Erden handelt. Im Evangelium möchte Jesus uns aber zur Umkehr bewegen, damit wir im Reich Gottes an seinem Tisch sitzen können. Im Bild von Jesus mit dem Gewehr am Rücken (Symbol der Befreiungstheologie) wird Jesus als Revolutionär und Politiker für unsere Bestrebungen missbraucht.

Und es ist so. Die Acht Segnungen können nicht wie die Zehn Gebote gelehrt und gelebt werden. Der Segen ist kein Moralkodex wie der Dekalog.

Du musst erwachsen werden, um die acht Segnungen zu verstehen und zu empfangen, du musst reifen. Aber nicht körperlich, sondern geistig. Du brauchst die Erfahrung des Glaubens. Die Erfahrung des bedingungslosen Vertrauens auf Gott, das Ihm erlaubt, dich durch das Leben zu führen. Die Erfahrung, seinen Willen in meinem täglichen Leben zu erfüllen. Jemand, der körperlichen Hunger, Geldmangel, Verfolgung, Ungerechtigkeit im Namen des Glaubens und der Treue zu Gott nicht erlebt hat, dem wird der Segen immer unverständlich sein.

Wenn für mich die Sicherung der Zukunft und der Sinn des Lebens darin besteht, die Reichtümer dieser Welt anzuhäufen und nur auf sie zu vertrauen, dann werde ich den acht Segnungen niemals zustimmen. Denn damit stehen die acht Segnungen im Widerspruch dazu, ein Zuhause zu haben, Geld zu haben, um meiner Familie Stabilität zu geben, einen sozialen Status zu erreichen, der es mir ermöglicht, ein angenehmes Leben zu führen. Denn mein Vertrauen liegt nicht in Gott, sondern in dem, was ich habe. Für mich ist die Garantie meiner Zukunft ein Bankkonto, nicht Gott. Ja, ich werde in die Kirche gehen, ich werde Katholik sein, aber zuerst muss ich meine Existenz sichern, denn Gott ist nicht die Quelle meines Lebens, sondern der Euro! Dies sind auch nicht die Segnungen.

(The Eight Blessings ist nicht die sorglose Heuschrecke, die noch im Urlaub ist. und der Winter wird vor Kälte und Hunger sterben, oder er wird Gott anklopfen, um ihm zu essen und ihn wärmen zu lassen, wie im Märchen von Jean de La Fontaine.)

Ein gesegneter Mann ist ein Mann, der wie alle anderen normal lebt. Er arbeitet, um seinen Lebensunterhalt zu verdienen, er sorgt für den Lebensunterhalt seiner Familie, versucht, Geld für die Sommerferien zu sparen. Aber er ist ein Mann, der sich bewusst ist, dass Gott die Quelle seines Lebens, seiner Kraft und seines Tuns ist. Ein Mann des Segens ist ein Mann mit dem Bewusstsein und der Überzeugung, dass er nur überleben und den Schlüssel zum Himmelreich bekommen wird, wenn er Vertrauen und Hoffnung auf Gott setzt und den Werten des Evangeliums treu bleibt. Wer nicht erlebt hat, dass das, was er hat von Gott und seiner Gnade kommt und nicht von seiner Arbeit, wird niemals mit den Segnungen umzugehen wissen.

Verstehst du jetzt, was das „Evangelium der Befreiung" ist und was nicht? Sind die Segnungen für dich immer noch unverständlich? Ich kann dich nur einladen, Gott zu vertrauen. Höre auf das, was Gott uns mit den Worten der Heiligen Schrift sagt. Nun, ich wünsche dir, dass du mit all deinen Erfahrungen ein Mensch des Segens wirst. Lass dich von Gott führen und vertraue Ihm allein. Möge der Herr dir Frieden geben. Amen.

IV – 28 *Jesus Christus* – Befreiungstheologie – CIA – KGB – die Acht Segnungen (Forschung)

IV – 28 *Jesus Christ* – Liberation theology – CIA – KGB – the Eight Blessings (study)

IV – 28 *Иисус Христос* – Католическа теология – ЦРУ – КГБ – осемте блаженства (изследване)

IV – 28 *Иисус Христос* – Католическая теология – ЦРУ – КГБ – восемь блаженств (исследование)

КНИГОВЕДЕНИЕ В ПОИСКАХ СМЫСЛОВ: КНИГА КАК ВНЕШНИЙ КОГНИТОМ?

Валерий Леонов

Сегодня среди книговедов-теоретиков наблюдается стремление пересмотреть устоявшиеся базовые понятия и определения книговедческих наук, найти новый взгляд на привычные суждения. Объективно это правильно, поскольку новое рождается в процессе поиска, а не механического перенесения чужого опыта.

В отличие от наук, которые формировались постепенно и во многом стихийно, развитие книговедческих дисциплин строилось на их теоретическом осмыслении без ожидания, что все они возникнут естественным путем. Невыясненным остается центральный вопрос: является ли книговедение и его производные – библиотековедение, библиографоведение – комплексом научных дисциплин или комплексной дисциплиной? [1]. По моему мнению: комплекс, а не единая дисциплина. Было бы идеально, если бы библиотековедение, библиографоведение и книговедение „срослись" в единый комплекс, но пока наблюдается иная тенденция – к еще более глубокому размежеванию. Об этом, в частности, свидетельствуют терминологические споры, которые разгорелись вокруг терминов „документ" и „ресурс". Вместе с тем, междисциплинарный подход имеет свои преимущества перед полидисциплинарным.

Если кратко сформулировать цель настоящей статьи, то в ней рассматривается современный когнитивный подход к изучению книги. В основу моих размышлений о книге положена концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина и его коллег по расшифровке кодов Вавилонской библиотеки мозга [2]. Предыстория вопроса такова.

В Санкт-Петербурге в Институте эволюционной физиологии и биохимии им. И. М. Сеченова РАН 26 октября 2018 г. проходил семинар „Информационный потенциал биологических объектов", где К. В. Анохин выступил с докладом „Высшая нервная деятельность и когнитивные процессы" [3]. Он говорил об исследовании социальных сетей мозга, в частности, о когнитоме, т.е. полной отраженной системе субъективного опыта, сформированной в организме в процессе эволюции, и о человеческом Я как уникальном когнитоме.

На мой вопрос „Можно ли рассматривать книгу как когнитом?"

Константин Владимирович убедительно ответил: „Книга – это внешний когнитом" и добавил, что, исследуя книгу как внешний когнитом, как сеть, мы, с одной стороны, применяем к ней экспериментальные методы нейронауки, а с другой – движемся в сторону изучения мозга и сознания [4]. Тем самым он подчеркнул важность междисциплинарных исследований механизмов работы мозга. Для обоснования книговедческой постановки вопроса объединение усилий представителей разных наук дает книговедению качественно новое знание. Гиперсети, когнитомы человека не могут быть изучены по аналогии, характерной для других биологических видов. Изучать современное книговедение нужно в соединении средств нейронаук и гуманитарного знания. Мозг не только обрабатывает информацию, он же ее и создает. Книга как внешний когнитом – один из результатов такого создания.

Здесь междисциплинарность проявляется в еще более широком плане. Предлагается объединить ресурсные возможности (знания, методы, технологии) не просто родственных наук, а, казалось бы, весьма далеких друг от друга отраслей знания. Это было бы под силу только ученому-универсалу. Например, для исследования процесса библиографического поиска мне очень не хватает знания психологии, ведь поиск есть синтез двух типов действий – внешних и внутренних [5].

Если книга внешний когнитом, то теория когнитивных систем становится аспектом изучения книговедения и библиографоведения и наоборот: книговедение и библиографоведение обогащают изучение вопросов нейробиологии, мозга и разума, т.е. когнитома.

Таким образом, книга как внешний когнитом фиксирует констелляции (созвездия. – *В. Л.*) ментальных действий. Интересно, что, даже будучи зафиксированными, констелляции ментальных действий обладают динамичностью (скрытая динамика) [6], которая проявляется, когда мы читаем книгу, и наш ментальный мир вступает во взаимодействие с ментальным миром автора. Текст – „графический сигнал", посланный читателю автором.

Распределенная по мозгу сеть нейронов сцеплена единым когнитивным опытом. Каждая такая сеть или одно содержащееся в памяти „произведение" нашего мозга, нашего сознания – это когнитивный элемент. Имя ему – ког (Cognitive Group – COG). В совокупности коги образуют систему опыта конкретного организма, которая

называется когнитом. Она представляет собой совокупность познавательных способностей мозга. Это сеть сетей или гиперсеть (материя сознания).

Любая сеть имеет определенные свойства. Она должна иметь узлы, связи, строение. Теория вводит новые понятия для этой скрытой реальности – когнитивные группы, связи этих когнитивных групп и в целом сеть. Концепция „когнитом" позволяет выявить ключевые свойства естественных нервных сетей, важные для создания искусственных сетей. Чтобы научиться этому, надо по-новому взглянуть на работу мозга [7].

Гиперсетевая теория мозга утверждает, что максимальная действенная сила мозга не в его физиологических потенциях, а в соотнесении всего организма со сложным предметным миром, а затем с развивающимся миром внутренним. „Внешний мир строится внутри, а внутренний мир строится вовне, – пишет психолог В. П. Зинченко. – Едва ли следует говорить, что акты построения миров не изолированы один от другого… Живое существо не просто поворачивается к миру, а как бы выворачивает себя навстречу ему… Вот эти особые цельные образования…. сохраняются во всем последующем функционировании психики" [8].

Мозг, как уже отмечалось, не только обрабатывает информацию, он ее создает. Исследуя нейронные сети и гиперсети в надежде понять смысл того, что происходит в мозгу, понять проблему сознания, мы изучаем только тело. Тело обеспечивает взаимодействие с окружающим миром. Взгляд на книгу через призму высших умений человека, искусства и языка может изменить нейронауку [9]. Внешний когнитом – пример другого взгляда…

„Внутренняя" книга, которая в нас уже „заложена", это не только сумма миллиардов нейронов и их связей. Есть еще индивидуальный опыт, который сформировал наш мозг и настроил его. Значит и изучать его нужно иначе [10].

Идею „внутренней книги" можно соотнести с психолингвистической интерпретацией концепта как достояния индивида, не обязательно вербально оформленного. Согласно этой интерпретации, концепт – „сложноорганизованное психическое образование динамической природы, интегрирующее и организующее… ментальные элементы, могущие быть вербализуемыми, в единое концептуальное целое, или „констелляцию"… за счет постоянного взаимодействия внешней (коллективной, культурной) и внутренней (индивидуальной) сред функционирования человеческого сознания" [11].

„Внутренняя" книга говорит своим языком, это не копия жизни, а отдельный мир или даже концепция мира. Внешний когнитом представляет собой ее интерпретацию, причем всегда разную и авторскую. В этом смысле книга отличается от интерпретации компьютерной программы. Текст знает больше автора.

Теория когнитивных систем свидетельствует, что единая и скрытая от нашего непосредственного взора и классификации реальность является, в действительности, с одной стороны, объективной реальностью, то есть разумом, а с другой стороны – результатом нервной деятельности человека.

Книга, созданная таким образом, может показать нам, как работает нейронная сеть, как она создает мир. Ее можно рассматривать по аналогии с культурной антропологией, которая судит об объектах по орудиям их труда, по артефактам.

Итак, книга (в концепции К. В. Анохина) в каждом из нас уже есть, она уже „заложена" в организме. Автор не должен ее изобретать, он должен ее лишь перевести в процессе чтения. А это очень сложная задача. Процесс чтения представляет собой заполнение разрыва между внешним когнитомом и субъективным опытом читателя. Библиографию по этой логике можно рассматривать как надстройку над книгой. Это сеть над сетью – гиперсеть.

Чтение текста – самая сложная загадка для мозга человека, самый сложный вызов по сравнению с другими способами подачи информации (аудио, видео и др.). Почему? Потому что в процессе чтения мы должны преобразовать буквенные символы в слова и только потом в образы и смыслы. Это двойная задача, ибо, когда мы слышим речь или видим картинку, мы только делаем „шаг" для мозга.

Благодаря чтению как вызову для мозга и мышления создается возможность проникнуть в умы других людей. Рассказанные истории, мысли окружающих нас людей делают нашу жизнь богаче.

Есть и другие точки зрения. Глубокое, медленное и пристальное чтение, как утверждает А. Мангуэль, директор Национальной библиотеки Аргентины, довольно опасно. Почему опасно? Оно не столько отвечает на вопросы читателей, сколько задает их. С этим трудно не согласиться. Неслучайно любая власть боится тех, кто читает глубоко и пристально. Интересным представляется факт, что с XVI в. (100 лет спустя после И. Гутенберга. – В. Л.) все идеи революций принадлежали людям, увлеченным чтением [12].

Сегодня ситуация не изменилась, но кардинально „перевернулась". Теперь сложное становится лишним, от него пытаются избавиться: цифровая эпоха диктует новый стиль восприятия информации. В интернете мы используем поверхностное чтение (чтение по диагонали), поскольку объем информации оказывается настолько велик, что „по дороге" к индивидууму она теряет часть своей ценности [13]. Вместе с тем книга как внешний когнитом бессмертна! Она включает совокупность индивидуального опыта и субъективную реальность (субъекта). Поэтому бумажной книге и пристальному чтению ничего не грозит в глобальном смысле.

К недостаткам использования гипертекста исследователи относят феномен „замочной скважины", позволяющей пользователю видеть на экране лишь часть общего конструкта, что затрудняет формирование ментальной модели целого конструкта в его сознании [14]. В то же время, гипертекст обладает функциональностью, позволяя управлять текстом, активизировать текстовые, графические и др. объекты. Индивидуальный путь читателя в потоке информации представляет собой своеобразный алгоритм, когда каждый последующий шаг предопределен предыдущим.

Понять книгу как внешний когнитом можно только в соединении средств нейронаук и гуманитарных наук: философии, психологии, социологии, лингвистики, цифровых методов гуманитарных наук (Digital Humanities). Благодаря исследованиям сознания они покажут нам, что и где искать. Это – основа для общей теории книговедения. Присущая сознанию смыслообразующая функция книговедения строится на идее, что только вместе, сообща они образуют общую теорию, не сводимую к любым другим формам. Это не композиция частей, а неделимое объединение.

Внешний мир, как отмечено выше, строится изнутри. Еще И. В. Гете говорил, что „в глубинах нашей души

заложена творческая сила, способная создавать то, что быть должно, и не дающая нам ни сна, ни покоя, пока оно так или иначе не будет воплощено нами вне или внутри нас" [15].

Общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями. Ключевой, стратегической задачей для достижения новых подходов изучения книговедения является разработка методологии междисциплинарных исследований. Прорыв в развитии книговедения и библиографоведения, а также методов их изучения с использованием теории когнитивных систем может быть достигнут путем интеллектуальной кооперации профессионалов разных специальностей. Они должны выработать критерии феномена книги, которые позволяют ее исследовать разносторонне. Например, если мы используем социологический подход к изучению книги, это значит, что мы принимаем социологическую точку зрения, чтобы понять феномен книги более объективно. И наоборот: проблемы книги должны входить в сферу изучения социологии.

В качестве первого шага видится создание междисциплинарного аналитического центра, в задачи которого должны войти:

– выявление и обзор новой отечественной и зарубежной литературы по нейронауке и исследованиям сознания и книговедения;

– „точечное" отслеживание новых идей для изучения чтения с использованием цифровых методов, которые внедряются в гуманитарные науки;

– междисциплинарный библиографический анализ и обобщение значимых результатов.

Предлагается начать работу по ее созданию в информационных учреждениях РАН с участием крупных библиотек России, где сосредоточены самые разнообразные ресурсы [16].

В заключение еще раз подчерку, что книга как внешний когнитом отбирает из человеческого Я (уникального когнитома) лица и объекты книговедения, высвечивает базовые понятия и определения, показывает междисциплинарные связи гуманитарных наук. Такая книга не просто обрабатывает отобранную информацию, она ее создает и дает книговедению качественно новое знание для дальнейших исследований.

Цитированная литература

1. **Князева**, Е. Н. Трансдисциплинарные стратегии исследований. // *Вестник Томск. гос. пед. унив.* – ISSN 1609-624X. – 2011, N 10, с. 193-201. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/transdistsiplinarnye-strategii-issledovaniy> (дата обращения: 13.07.2021).

2. **Чумаков**, В. Коды Вавилонской библиотеки мозга : Интервью с ***чл.-корр. РАН К. В. Анохиным***. // *В мире науки* (Москва). – ISSN 0208-0621. – 2013, N 5, с. 83-89.

3. **Анохин**, К. В. Высшая нервная деятельность и когнитивные процессы : [докл. на Науч. сем. „Информационный потенциал биологических объектов", посвящ. памяти ***акад. Л. А. Орбели***, Санкт-Петербург, 26 окт. 2018 г. // *Совет* молодых ученых / Инст. эволюц. физиологии и биохимии им. И. М. Сеченова : [офиц. аккаунт на YouTube]. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=XapbHzUDweo&t=150s (дата обращения: 13.07.2021).

4. **Леонов**, В. П. Вавилонская библиотека в контексте дальнего чтения. // *Библиография и книговедение* (Москва). – ISSN 2411-2305. – 2020, N 1, с. 77-83.

5. **Нещерет**, М. Ю. Библиографический поиск : Эволюция и современность. – Санкт-Петербург, 2010. – ISBN 978-5-904757-12-0. – с. 55-77.

6. **Девяткин**, Д. А. Ментальные действия и предметы в пространстве научного дискурса / **Д. А. Девяткин, Ю. М. Кузнецова**. // *Искусственный интеллект и принятие решений* (Москва). – ISSN 2071-8594. – 2020, N 1, с. 60-69. – URL: <https://www.academia.edu/41154748> (дата обращения: 13.07.2021).

7. **Беленецкая**, О. Мыслящая гиперсеть : Интервью с ***академиком К. В. Анохиным***. // *В мире науки* (Москва). – ISSN 0208-0621. – 2021, N 5-6, с. 34-41.

8. **Зинченко**, В. П. Живое знание. – Самара, 1998. – ISBN 5-8428-0096-9. – с. 172-173.

9. **Черниговская**, Т. В. Нейронаука в поисках смыслов : мозг как барокко?. // *Вопросы философии* (Москва). – ISSN 0042-8744. – 2021, N 1, с. 17-26.

10. **Гаврилина**, Е. А. [: Рец. на кн.: **Дамасио**, А. Так начинается „Я". Мозг и возникновение сознания. – Москва : Карьера Пресс, 2018. – 384 с.]. // *Человек* (Москва). – ISSN 0236-2007. – 2021, N 1, с. 181-188.

11. **Гирныk**, А. В. Концепт и семантическая констелляция : взаимодействие „Части" и „Целого" в синергетическом аспекте. // Вестник Череповецк. гос. унив. – ISSN 1994-0637. – 2011, N 3 (31), с. 38. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kontsept-i-semanticheskaya-konstellyatsiya-vzaimodeystvie-chasti-i-tselogo-v-sinergeticheskom-aspekte> (дата обращения: 13.07.2021).

12. **Мангуэль**, А. История чтения. – Екатеринбург, 2008. – ISBN 978-5-9757-0272-2. – с. 31.

Мангуэль, А. „Любая власть боится читателей" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://gorky.media/context/lyubaya-vlast-boitsya-chitatelej/> (дата обращения: 30.07.2018).

13. **Касавина**, Н. А. Цифровизация как предмет междисциплинарных исследований. // *Эпистемология и философия науки* (Москва). – ISSN 1811-833X. – 2019. – Т. 56, N 4, с. 251-259.

Касавина, Н. А. Человек и техника: амбивалентность электронной культуры. // *Эпистемология и философия науки* (Москва). – ISSN 1811-833X. – 2018. – Т. 55, N 4, с. 129-142.

14. **Jakobs**, E.-M. Hypertext. Klassifikation und Evaluation / **E.-M. Jaakobs, K. Lehnen**. // *Hypertext*. Websprache. net. Sprache und Kommunikation im Internet. – Linguistik – Inpulse – Tendenzen. – Berlin ; New York, 2005. – ISBN 978-3-11-018110-4. – Bd. 10, S. 160-161.

15. **Гете**, И. В. Собрание сочинений : в 10 т. : Т. 7 : Годы учения Вильгельма Мейстера / пер. с нем. **Н. Касаткиной**. – Москва, 1978, с. 332.

16. **Леонов**, В. П. О создании Междисциплинарного аналитического центра для исследования дальнего чтения и Digital Humanities. // *Единое* цифровое пространство научных знаний : проблемы и решения : Сб. науч. тр. – Москва ; Берлин, 2021. – ISBN 978-5-4499-1905-2. – с. 74-81.

IV – 29 изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, *академика РАН К. В. Анохина* – книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями (исследование)

IV – 29 изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на неврообиолога, *академик на РАН К. В. Анохин* – книгата като външен когнитом като интерпретация – „вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието – изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания (изследване)

IV – 29 study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist *Academician K. V. Anokhin* – book as an external cognitome – „internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related to humanitarian knowledge (study)

CHANGING TO SURVIVE
Public libraries in the new paradigm

Irina Lynden
Frederick Lynden

INTRODUCTION

When deciding to write about library trends in the digital age, it becomes apparent that a significant question for libraries in this environment is how the Internet is affecting the publicneed for libraries. Most people would agree that libraries are essential for schools, colleges, anduniversities where they support educational goals. It is also clear that the importance of nationallibraries as the nation's memory is still indisputable. What about the largest group of libraries which are called „public libraries"? In the era of e-books and constant growth of the digitized collections of national and research libraries people become more and more independent of the resources which public libraries are able to provide. Recent statistics show that number of publiclibraries is shrinking even in developed countries[1] mostly as a result of declining attendance, circulation and public funding.

The Internet and digital revolution shook the public library (further in the text – PL) universe. No longer could they survive by providing reading materials for local patrons, and no longer could they do that exclusively inside their walls. The same applies to library services. Circulation and reference services are giving way to growing number of exhibitions, reading clubs, public events, including concerts and festivals. With that, we can say that the nature of a public library is changing. They are in the process of inventing a new paradigm of service in the digital age.
Some interesting examples of the public libraries' best practices will be presented in this article.

NEW PERCEPTIONS OF INFORMATION

The most common argument against PL is that „everything is on the Internet". Indeed people find more and more data on the web without going to their local library. The funding institutions, local authorities, are withholding funds from libraries because they also believe the worldwide web is equal to library resources. There is evidence in public libraries that many users no longer ask reference questions finding information „from their laptops". Traditional library space is less and less convenient for people who can do the same research at home on the computer. Increasing digital collections PLs have to add the costs of computers and software, including the possibility of remote access to the resources. Since library staff takes up most of thebudget, libraries have to reduce their staff accordingly to be able to increase collections and createnew services.

For some of the arguments librarians have their response in return. Library resources vs Internet: "not everything is on the Internet and not everything on the Internet is reliable, nor free of charge. The more reliable, comprehensive and accurate such information is, the more likely it will be proprietary and for a fee. Libraries purchase access to such resources for the entire community, which no one individual could afford on their own 1.

One must remember that the Internet does not always have information in the language preferred by the user, and that the Internet may be costly to access and difficult to search without considerable training. One must remember all of the other materials which a library can provide such as CD's, DVD's, Videos, Maps, Sheet Music, Manuscripts, etc., etc. cannot be as easily secured on the computer due to copyright.

But many other arguments create challenges which require changes.

USERS NOT COMING TO LIBRARIES

In both the UK and USA libraries are not attracting as many users as before. More and more American libraries are finding fewer reference questions asked. In the annual US Public Library Survey of 2015, a chart showed that the number of mean reference inquiries per capita declined from 2008 to 2013 by 11.5 percent while at the same time the number of visits by patrons per capita declined by 39.4% Thus, there is an effect of computers on the use of the Library[3].

This shows a need for information to the public about the facilities of American public libraries. In Britain, although it was not possible to find reference transactions, the PublicLibraries showed a decline in the number of active borrowers from 12,267,309 in 2008-2009 to 9,883,258 in 2013-14[4]. Attendance figures in US and UK libraries were shown in terms of the number of visitsand borrowers above. As a result public libraries are losing users, and consequently – funding.

CHANGING FUNDING

While the amount available for print collections is decreasing, the monies spent for electronic materials are rising. Public libraries purchase digital materials in packages at a cheaperrate and share them across a larger area. In the United States the increase in budget for e-materialsreached 63%, while for print materials spending went down by 18%, and for CD/ DVD's down by8%)."[5](5)

RESEARCH FOR INNOVATIONS

Given the facts above, many public libraries have been looking at their mission, servinggroups of patrons, programs and services which they offer.

Professional associations undertake studies to look at the changing communities and changing needs for public libraries. ALA in 2013 founded the Center for the Future of Libraries,the project initially supported by a grant from the Institute of Museum and Library Services (IMLS). The research was focused on identifying emerging trends relevant to the public libraries,the librarians, and the communities they serve. Many articles are published in Public Libraries Online. Another group which has been very helpful in creating ideas for the future of public libraries is the Pew Research Center which has published numerous surveys on public libraries.[6]

In the United Kingdom, the Carnegie UK Trust has founded a group called the Future of Public Libraries.[7] Two topics are especially mentioned: link between libraries and economicwell-being of the community, and the role of public libraries in local communities. In 2014 the Department for Culture, Media and Sport (UK) issued Independent Library Report[8]. New trends and services mentioned in it were: digital library networks, e-lending, use of volunteers, and even – community led libraries. Another helpful source for professionals is the website in the UK called „Ideas and Innovations in public libraries" where recent innovations are posted by librarians on a regular basis. Those posts include some materials outside the UK[9]. The posted materials are grouped by themes: computers and books; technology training; technology to encourage reading or library use; lending out; publicity and outreach; income generation or saving money, promoting health and well- being, assisting the unemployed, homeless, and those on lower incomes; displays and shelving innovations; children's and teenage; and unusual co-locations. This is published also in Public Library News to support the Library Campaign[10].

TYPES OF INNOVATIONS

Julie Biando Edwards, et. al in their article „Community Centered: 23 Reasons Why YourLibrary is the Most Important place in Town" offered five types of innovations related to public libraries[11] (11):

1. Providing Space and Outreach to the Community
2. Offering Technological Assistance and Training to Users
3. Becoming Hubs for the Arts
4. Serving as Educational institutions
5. Connecting Libraries and Youth.

The Concept of a PL as a Community Building (Center) includes: free meeting spacesfor local citizens, businesses, and government; providing services outside the Library (i.e., a branch in a hospital or in a storefront in poor area); a community archive for local historians;

a place where local citizens can meet each other to discuss common problems; places where citizens can discuss election and other vital issues. Many PLs offer space for music recital rooms;computer labs; café's and bars; language listening labs; space for homework tutoring; etc., etc.

Immigrants should be always taken into consideration. PLs can assist new immigrants withlanguage training, looking for a job, and information on how to integrate into society. A second role as Technology provider and trainer is a major one for libraries. Sincelibraries now rely so heavily on technology for their work it is important that they help citizens become technologically literate. Many libraries are creating spaces where new technological tools such as the 3DPrinter, the laser cutter, and scanners can be used. By providing free accessto computers libraries can help bridge the computer divide between those who cannot afford computers and those who have all types of technology. Digital publishing is now done in somepublic libraries for patrons and by patrons.

A third important aspect of the new paradigm is the Public Library as a cultural centerproviding space for theater, music, and the arts. There are now art galleries in libraries, as well as music practice rooms, including for piano, and even a theater. The Dutch libraries are well provided with such facilities. PL's now offer music practice rooms, and some libraries are also offering space for artists and musicians in residence. There is an Incubator for the Arts programoffered now for public libraries in the US.

A fourth aspect is the Library as an educator, and this has always been the case, especially through library programs likened to university lectures. The new trend is – connection between PLs and university libraries, which gives the average citizen access to materials availableat major colleges and universities. With remote access, it no longer matters where one lives, sincevaluable university collections can be access using the computer at home or from the PL.

Finally, a most important service is the Public Library and the school connecting.

It has long been believed that school libraries are inadequate in terms of resources. Although students at schools can use the Internet, it deprives them of the rich resources which are availableat college and university libraries. But the Public Library, by offering programs for tutoring and assistance in home work, can narrow this gap. In the Netherlands, given the inadequate funding, PLs opened their branches in the school buildings and offered after school hours access to collections.

SUCCESS STORIES

The new paradigm for public libraries is making the Library a cultural hub and meeting place in addition to its traditional four roles as a systematic collector (archive role), organizer, preserver, and disseminator of information. The new public library will provide community spaceand give people the tools for creating, managing, and distributing new information and artifacts, e.g., publications, music, art, and other creative products. In looking at the innovations throughout the world, it is necessary to mention a few of the outstanding projects when libraries play a vital role and true community centers.

Maker spaces: In Chattanooga, Tennessee the main library cleared its fourth floorof stored items, and installed a public laboratory and educational facility with a focus on information, design, technology, and the applied arts. This more than 12,000 square foot space hosts equipment, expertise, programs, events and meetings that work within this scope. It has

a Giglab, 3D Printers, Laser Cutter, and Vinyl Plotter, Sewing machines, Power Tools, Hand tools, Soldering benches, etc. Citizens of Chattanooga an use this facility for free. And the overhaul in the operating philosophy is working Attendance is up 150 percent throughout the four librarysystem[12].

Lending of tools: The Temescal Branch of the Oakland (California) Public Library literally builds the community through its Tool Lending Library which was created in 1991 tohelp rebuilding efforts after a disaster[13].

Business Space and a Digital Media lab: The Skokie Public Library in Illinois „now hasa three-room, fully functioning, Wi-Fi-equipped office suite, capable of accommodating more than 50 people. Users who can't afford their own office space reserve it by the hour, swapping abusiness card for a magnetic keycard." It also includes a media lab that allows patrons to create and share music, design, video, and photography projects[14].

Citizen resources: Seattle Public Library on its homepage offers Tax Help, Homework Help, Resources for Job Seekers, Language assistance for patrons other than English speakers, inRussian, Vietnamese, Somalian, etc. The library also offers Museum passes. Further it advertisesmeeting and study rooms, reserving a computer, podcasts, and Special Collections On-line[15]. (15)

Technology Aids: The Free Library of Philadelphia has library „Hot Spots" that "bring computer access, classes, and the internet to neighborhoods throughout Philadelphia. Hot spotscan be found in Philadelphia churches, schools, and non-profit organizations. Each Hot Spot includes computers, a printer, and all necessary broadband equipment, as well as a reference collection of Free Library materials[16]". (16)

Technology Aids: The New York Public Library's „ask a librarian" texting service, „Ask NYPL", „is a virtual reference service of the New York Public Library that allows patrons to submit research questions to trained information specialists via phone, chat, email, and text. Everyday, except Sundays and holidays, anyone, of any age, from anywhere in the world can reach the library via various methods, including by phone, text message, and online chat[17]." (17)

Innovative Programs: The Exeter Library in England where there are „workshops on howto use 3D printers and digital sewing machines… help library visitors to become creators rather than just consumers.[18]" (18) Another experiment is in North Ireland's public libraries where publiclibraries are home to job clubs. „Library staff work in partnership with jobs and benefit office staff, offering personal tailored service which aims to provide people looking for work with the confidence, skills, and expert local advice they need to find suitable employment[19]". (19)

CONCLUSIONS

Public libraries have become very innovative in competing with the Internet and striving for being valuable community centers. Not betraying THE BOOK and READING they are extending services beyond tradition, offering more opportunities to people for their social, culturaland professional growth. For those who wish to know where new innovations have become part of a library's services the list of references is provided. Most of them are available on the Web. In many countries local efforts by librarians have been fostered by library associations, thegovernment, and private endowments. It seems obvious, that to survive, public libraries need towiden their services and increase links with the community. With that, they will be able to retaintheir vital role as preservers of books and knowledge for the wellbeing of their communities.

Notes

[1] In the fiscal year 2014-15 there was a decline of 106 public libraries in the United Kingdom (see N 4 in reference list).

[2] **Ronald**, John J. Question : Why do we need librarians and libraries anymore now that we have theInternet? // <http://radicalreference.info/book/export/html/1255>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[3] Public Libraries Online, Data Service, Statistical Report. // <http://publiclibrariesonline. org/2015/06/the-2014-public-library-data-service-statistical-report-characteristics-trends/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[4] LISU'S UK Library Statistics April 14, 2025. // <http://www.lboro.ac.uk/microsites/infosci/lisu/lisu-statistics/lisu-uk-library-statistics.pdf>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[5] PublicLibrariesNews Useful Statistics. // <http://www.publiclibrariesnews.com/useful/statistics>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[6] Public Library in US Statistical Data collection FY2014. // <http://publiclibrariesonline. org/2015/06/the-2014-public-library-data-service-statistical-report-characteristics-trends/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[7] Carnegie Trust. Org. UK. // <http://www.carnegieuktrust.org.uk/changing-minds/knowledge---culture/the-future-of-libraries>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[8] Independent Library Report. // <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/388989/Independent_Library_Report-_18_December.pdf>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[9] Ideas and Innovations in Public Libraries. // <http://www.publiclibrariesnews.com/practitioners/ideas-and-innovations-in-public-libraries>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[10] Public Library News. // <http://www.publiclibrariesnews.com/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[11] **Biando**, Julie, et al. Community Centered : 23 Reasons Why Your Library is the Most ImportantPlace in Town. // <http://publiclibrariesonline.org/2013/04/community-centered-23-reasons-why-your-library-is-the-most-important-place-in-town/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[12] Resnick, Brian. What the Library of the Future will Look Like. // *The Atlantic*, January 2004. // <http://www.theatlantic.com/politics/archive/2014/01/what-the-library-of-the-future-will-look-like/453936/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[13] Op. cit., Biando.

[14] Toppo, Greg. Libraries' Choice : Change or Fade into Oblivion. // *USA Today*, June 7, 2013. // <http://www.usatoday.com/story/news/nation/2014/06/07/changing-libraries-digital-age/9862861/>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[15] Seattle Public Library. Home Page. // <https://wwwspl.org.>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[15]16. Zickuhr, Kathryn. Innovative Library Services in the Wild. // *Pew* Internet and AmericanLife Project. // <http://libraries.pewinternet.org/2013/01/29/innovative-library-services-in-the-wild/>. –28.03.2016. – [S.p.]

[16] Ibid.

[17] Ibid.

[18] Peachy, Jenny. Four of the UK's most innovative libraries. // *The Guardian*, Sept. 1, 2014. // <http://www.theguardian.com/public-leaders-network/2014/sep/01/four-of-the-uks-most-innovative- libraries>. – 28.03.2016. – [S.p.]

[19] Ibid.

Pereprinted from ed.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 613-617.

СЪХРАНЯВАНЕ НА ПАМЕТТА ЗА ЧЕТНИЦИТЕ НА ПОП ХАРИТОН ХАЛАЧЕВ ОТ С. МУСИНА В ПИСМЕНИТЕ ИЗТОЧНИЦИ И ИСТОРИЧЕСКИТЕ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Милена Маринова

В настоящия текст е направен опит да се представи създаването на писмения разказ за жителите от с. Мусина, които през 1876 г. се присъединяват към четата на поп Харитон Халачев (1835-1876). Цел на изследването е и да се съпоставят отчасти наличните сведения за различните наративи, които се появяват в отделните населени места, от които излизат четниците на поп Харитон, а това са селата – Горни турчета (дн. град Бяла Черква), Михалци, Мусина, Голямо Яларе (дн. Русаля), Вишовград и Дичин. След Освобождението, възниква своеобразна надпревара между тези селища, за създаването на разказ за събитията от 1876 г., който да отразява по най-подходящия начин, според представите на жителите им, участието на техните съселяни в четата на поп Харитон.

Интересът ми към темата е продиктуван и от лични мотиви – четници на Поп Харитон Халачев са моят прапрапрапрадядо Гено Рачевски (1841-1876) и неговите двама братя – Ангел (1836-1876) и Георги (1854-1876), както и първите им братовчеди – Иван и Рачо Рачевски. Гено, Иван и Рачо загиват в Дряновския манастир, а Ангел и Георги са сред въстаниците, които успяват да се измъкнат от обсадата на манастира, но впоследствие са убити в околностите на с. Мусина.

Село Мусина е разположено в Северна България, отстои на 17 км от гр. Павликени и на 23 км от гр. Велико Търново. В границите на селото са открити останки от неолитно селище. Свидетелства на човешка дейност са намерени и в мусинската пещера, която е в близост до римския каптаж, снабдявал с вода античния град Никополис ад Иструм. Местните предания гласят, че с. Мусина възниква в годините след падането на България под османско владичество [9, с. 7].

В навечерието на Априлското въстание (1876) селото се състои от 130 къщи с българско население[1]. Към четата на поп Харитон Халачев се присъединяват 29 мусинчани[2], от които 22-ма са убити в деветдневните боеве при Дряновския манастир. От 7-те оцелели, които се връщат в селото и се крият няколко дни в него и околностите му, трима са открити случайно от преминаващи край укритието им ловджии турци, насечени са живи на парчета, а останките им са разхвърляни по околните храсти[3]. Живи остават само четирима.

Близките на убитите трима въстаници събират останките им след няколко дни и ги погребват, а по-късно костите им са прибрани в мусинската църква „Св. Параскева"[4]. Върху всеки от черепите е поставена пластинка с името на четника [12, с. 316.], а в тяхна памет, скалните процепи, където са се укривали, след Освобождението са наречени „Комитските дупки".

Първият жител на с. Мусина, който започва да събира сведения за тези събития е Гено Костадински, който оставя спомени за отец Матей Преображенски – Миткалото, Бачо Киро Петров и поп Харитон. Той обаче не успява да напише история на селото. Умира през 1928 г. [9, с. 5]. След него върху написването на история на с. Мусина, работи журналистът Ангел Моновски, който прави проучвания на някои от мусинските родове, записва спомени на жители на селото, свидетели на формирането на четата на поп Харитон по време на Априлското въстание. Той обаче, също умира преди да завърши труда си [9, с. 5]. Сведенията, събрани от двамата, са в основата на първото изследване на с. Мусина, издадено от историка Димитър Рачев Димов през 1963 г. – „Мусинската република". В него основен акцент се поставя на събитията в Първи Търновски революционен окръг по време на Априлското въстание и ролята на четниците на поп Харитон в тях. През 2007 г. Д. Димов публикува и труда си – „Мусина през Възраждането. (Четата на поп Харитон)", в който допълва нови факти към книгата си от 60-те години на XX век.

Освен изследвания, посветени на историята на селото, някои негови жители, установили се да живеят в София, през 30-те години на XX в., си поставят за цел и извършването на цялостно проучване на селището, включващо както историята и предимно периода на Възраждането, така и поминъците му, обичаите, облеклото, жилищната архитектура и пр. Идеята за подобно мащабно изследване е на Комитет в състав – журналистът Ангел Моновски (споменат по-горе), Цоньо Поповски, Христо Хаджийски и Асен Недялков, които на 1 януари

1939 г. публикуват в София „Апел към жителите на с. Мусина" за събиране на материали и сведения за целите на проучването [2, с. 5.]. Апелът е издаден в тираж, който да достигне до всяко домакинство в селото и съдържа обосновка на необходимостта от подобна разработка и подробна програма за осъществяването ѝ[5].

През 1939 г. е направено и Етнографско изследване на с. Мусина от Иван Георгиев. То е под формата на Дипломна работа N 209, част от колекцията „Архив на проф. Стоян Романски", която включва 380 ръкописни изследвания по етнография, защитени в катедрата по Славянска филология към Софийски университет „Св. Климент Охридски" под ръководството на проф. Романски в периода от 1929 г. до 1952 г., обозначавани за по-кратко като РСК. В проучването, в рамките на уводната част, е отделено и място на събитията от април 1876 г.

Няколко години по-късно, през 1946 г., отново като дипломна работа (N 26), защитена към същата катедра, е направено още едно Етнографско изследване на с. Мусина, с автор Недялка Георгиева. В него, пак в уводната част, на 30 страници е представена революционната дейност на местните жители през 1876 г.

За съжаление в двете дипломни работи не се съдържат сведения за това дали авторите са родом от с. Мусина, и ако не са, по каква причина са избрали да проучват точно това населено място, но и в двете изследвания е отделено важно място на разказа за Априлското въстание и четниците от селото.

В следващите години са публикувани редица проучвания, посветени на отделни родове на въстаници, като това на Дончо Колев Дончев за Рачевският род – „Летопис на Рачевския род" от 2002 г. Във връзка с родови срещи на същия род в различни броеве на списание „Родознание" излизат и статии на потомци на рода със спомени и впечатления от важни събития в родовата история[6].

Както е видно от представените изследвания, историята на с. Мусина е сравнително добре проучена, особено в частта за участието на жители на селото в четата на поп Харитон. Въпреки това, тя е слабо позната на широката общественост, за разлика от историята на въстаниците от с. Горни турчета, или днешния град Бяла Черква. Тук следва да се споменат накратко някои основни данни за състава на четата на поп Харитон, която наброява около 200 въстаника, от които около 100 са от тогавашното с. Горни Турчета, 31 са от с. Михалци, 29 от с. Мусина, като това са населените места, от които излизат най-много въстаници. Основно между тях след Освобождението възниква и своеобразна „надпревара" за написване на историята на четата. Безспорен първенец в това е Бяла Черква, тъй като един от оцелелите четници на поп Харитон – свещеник Петко Франгов, пише спомените си от събитията от април 1876 г. още през 1880 г., [21] а впоследствие издава и други книги [22, 23]. В спомените си, Петко Франгов се опитва да утвърди за название на четата, предвождана от поп Харитон, името Белочерковската чета, тъй като оттам са най-много въстаници, но жителите на селата Михалци и Мусина не се съгласяват и наемат Христо Марков, който през 1912 г. пише книгата „История на 9-те дни в Дряновския манастир 1876 г.".

Любопитно е да се проследят тези отношения между отделните населени места във връзка със съхраняването и предаването на паметта за четата. Те имат своето отражение, както в историческите изследвания, така и в честванията на годишнините от въстанията, като това може да се проследи и до наши дни (по-специално при честванията в гр. Бяла Черква и с. Мусина).

В с. Вишовград също отбелязват активността на интелигенцията от гр. Бяла Черква за съхраняване на историческата памет. Ще цитирам едно изключително интересно писмо от 1937 г., адресирано до свещеник Данаил Мусински[7] от инженер Цено Костадинов, родом от с. Вишовград, но живеещ в София. Той пише: *„Драги Данаиле... Ето вече 60 години са се изминали от освобождението ни, селото през това време е излъчило 2- 3 поколения от съответната интелигенция. Тази интелигенция е без всякакви връзки към миналото на селото. Докато Бяла черква се гордее в миналото си с Бачо Киро и в най-последно време с политическите си мъже... Вишовград в това отношение спи. Резултатът от това спане е, че ще трябва да понася чести и тежки оскърбления. Защо е това и имаме ли нещо, което да ни бъде гордост и идеал?"* [18, с. 20]. Това писмо е в основата на бъдещата активна събирателска дейност на отец Данаил във връзка с историята на с. Вишовград, като при изследователската си работа, той отделя и значително място на проучването на живота и делото на четници на поп Харитон, както от с. Вишовград, така и от с. Мусина.

В кратък пътеводител за павликенския край от 1941 г. за селата, свързани с революционните борби, специално е отбелязана историята им по време на Априлското въстание, като прави впечатление стремежът на авторите да представят в еднаква светлина героичните страници от миналото им. Това се обяснява с факта, че изданието цели да рекламира района като привлекателен маршрут за туризъм и почивка, при това наситен с много природни, културни и исторически забележителности [6].

Град Бяла Черква е родно място и на проф. Александър Бурмов, изтъкнат изследовател на периода на Българското Възраждане и основател и пръв ректор на Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий". Той е автор на редица изследвания, посветени на националноосвободителните борби на българите през 60-те и 70-те години на XIX век [3, 4, 5].

Сред широката общественост след Освобождението и до наши дни, гр. Бяла Черква придобива най-значителна популярност във връзка със събитията по време на Априлското въстание. Това се дължи на редица обстоятелства, сред които факта, че е най-голямото населено място от тези, от които се включват въстаници в четата на поп Харитон и оттам четниците са най-много. Сред тях е и Бачо Киро Петров, чиято роля за формирането на четата е изключително важна. Оцелели участници във въстанието, учени и други лица създават историческа памет на базата на спомени, изследвания и пр. По-малките населени места като селата Михалци и Мусина, които също имат немалък брой четници, остават по-скоро в сянка и ролята им във въстанието е известна главно след изследователите. Те също, обаче успяват да създадът свой писмен разказ за събитията от април 1876 г., благодарение и на който специално в с. Мусина до наши дни се провеждат тържествени чествания, отбелязващи годишнините от въстанието, поддържа се жива и връзката между потомците на четниците.

Бележки

1. **Маждракова**, О. Четата на поп Харитон 1876. – София, 1963, с. 34 ; **Георгиев**, Ив. К. Етнографско изследване на с. Мусина, В. Търновско, 1939, с. 5. (Дипл. работа N 209, част от колекцията „Архив на проф. Стоян Романски", която включва 380 ръкописни изследвания по етнография, защитени в катедрата по Славянска филология към Софийски университет „Св. Климент Охридски" под ръководството на проф. Романски в периода от 1929 г. до 1952 г., обозначавани за по-кратко като РСК).

2. **Марков**, Хр. История на 9-те дни в Дряновския манастир 1876. Михалци, 1912, с. 124
Маждракова, О. Цит. съч. 142-143 ; **Димов**, Д. Мусина през Възраждането (Четата на поп Харитон). Плевен, 2007, 462-463.

3. **Димов**, Д. Цит. съч., 1963, с. 105 ; **Маждракова**, О. Цит. съч. с. 130.

4. **Георгиева**, Н. П. Етнографско изследване на с. Мусина, Павликенско, 1946, с. 50. (Дипл. работа N 209, част от колекцията „Архив на проф. Стоян Романски", която включва 380 ръкописни изследвания по етнография, защитени в катедрата по Славянска филология към Софийски университет „Св. Климент Охридски" под ръководството на проф. Романски в периода от 1929 г. до 1952 г., обозначавани за по-кратко като РСК).

5. Екземпляр от него е запазил в личната си библиотека, моят дядо – Марин Тодоров, юрист, който в периода 1939 – 1944 г. е кмет на с. Мусина.

6. **Аврамов**, В. Рачевският род. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 89-91 ; **Георгиев**, Л. Втора среща на потомците от Рачевския род. // *Родознание*, 1996, кн. 3-4, с. 88-91.
Девкова, Св. Родоизследователите са будители. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 87.
Дончев, Д. Рачевският род от село Мусина. // *Родознание*, 1994, кн. 3, с. 48-52 .
Дончев, Д. Летопис на Рачевския род. София: Българско генеаложко дружество „Родознание". – София : АИ „Проф. Марин Дринов", 2002 ; **Каленицов**, Хр. Трябва да си орисан от съдбата, за да се нагърбиш с мисия за своя род. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 88-89.
Косев, К. Нещата, с които се гордея. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 85.
Савова, В. Ние сме отговорни пред деца и внуци. // *Родознание*, 2002. кн. 3-4, с. 86.
Тодоров, М. Родът Мусински на Рачовци. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 78-82.

7. Свещеник Даниил Мусински, живее в с. Вишовград, но има и корени от с. Мусина. Неговият дядо е четникът на поп Харитон, Петко Генев, а баба му Цана е дъщеря на един от мусинските първенци – хаджи поп Иринчо Петров. Цана е сестра на моята прапрапрапрабаба Върба, съпруга на четника на поп Харитон – Гено Рачевски.

Използвана литература

1. **Аврамов**, В. Рачевският род. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 89-91.
2. **Апел** към жителите на с. Мусина. – София : Печатница „Художник", 1939.
3. **Бурмов**, А. Български революционен централен комитет 1868 – 1877. – София : Нар. култура, 1950.
4. **Бурмов**, А. Нарастване на революционния подем сред българския народ през 1875-1876. // *Исторически преглед*, 1950, кн. 1.
5. **Бурмов**, А. Към историята на революционното движение в България след смъртта на В. Левски. // *Просвета*, 1936, кн. 5.
6. **Ванев**, Ив. Пейзажи над село / **Ив. Ванев, Р. Русанов**. – Павликени : Печ. Нови хоризонти, 1941.
7. **Георгиев**, Л. Втора среща на потомците от Рачевския род. // *Родознание*, 1996, кн. 3-4, с. 88-91.
8. **Девкова**, Св. Родоизследователите са будители. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 87.
9. **Димов**, Д. Мусинската република. – София : Наука и изкуство, 1963.
10. **Димов**, Д. Мусина през Възраждането (Четата на поп Харитон). – Плевен : ИК „Форту- на прес" ООД, 2007.
11. **Дончев**, Д. Рачевският род от село Мусина. // *Родознание*, 1994, кн. 3, с. 48-52.
12. **Дончев**, Д. Летопис на Рачевския род. / Бълг. генеаложко д-во „Родознание". – София : АИ „Проф. Марин Дринов", 2002.
13. **Дончев**, Д. Да опазим бисерите на миналото. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 83-84.
14. **Каленицов**, Хр. Трябва да си орисан от съдбата, за да се нагърбиш с мисия за своя род. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 88-89.
15. **Косев**, К. Нещата, с които се гордея. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 85.
16. **Маждракова**, О. Четата на поп Харитон 1876 г. – София, 1963.
17. **Марков**, Хр. История на 9-те дни в Дряновския манастир 1876. Михалци / Изд-во Читалище „Съединение" – с. Михалци, Търновско. – Михалци, 1912.
18. **Радев**, Иван. Дългата памет / Военноизд. комплекс „Св. Георги Победоносец". – София, 1993.
19. **Савова**, В. Ние сме отговорни пред деца и внуци. // *Родознание*, 2002. кн. 3-4, с. 86.
20. **Тодоров**, М. Родът Мусински на Рачовци. // *Родознание*, 2002, кн. 3-4, с. 78-82.
21. **Франгов**, П. Приключенията на Дряновският манастир на 1876 г. – Търново : Печ. К. Тулешков, 1880.
22. **Франгов**, П. Юбилейна сбирка : По случай 50-год. от въстанието при Дряновския манастир през 1876 г. (1876-1926). – Търново : Печ. Ст. Фъртунов & Син, 1926.
23. **Франгов**, П. ***Поп Харитон*** (Войвода от бунтовната 1876 г.). – Търново : Печ. Отец Паисий, 1931.
24. **Цонева**, Н. Християнските църкви в Павликенския край и участието им в националноосвободителните борби през XIX век : Музейни летописи за Павликени. – Велико Търново : Издателство Фабер, 2017, с. 35-51.

Непубликувани материали

Дипломни работи към Катедрата по Славянска филология към Историко-филологическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски" – архив на проф. Стоян Романски:
РСК 209 – **Иван К. Георгиев**. Етнографско изследване на с. Мусина, В. Търновско. 1939.
РКС 26 – **Недялка П. Георгиева**. Етнографско изследване на с. Мусина, Павликенско. 1946.

IV – 31 Априлско въстание 1876 г. – с. Мусина – четници, памет, изследвания (изследване)

IV – 31 Апрельское восстание 1876 г. – с. Мусина – четники, память, исследования (исследование)

IV – 31 April Uprising 1876 – village Musina – revolutionaries, memory, studies (study)

ЗАРУБЕЖНЫЕ ИМЕНА В ЕВРАЗИЙСКОЙ ИСТОРИИ. АДМИРАЛ ДЕ ТРАВЕРСЕ – МОРСКОЙ МИНИСТР РОССИИ

Марина Минина

Здоровье нации, её успехи, процветание определяются отношением к детям и предкам. Предки – наша история, дети – наше будущее. Сегодня мы видим, что бережное отношение к историческим фактам порождает общее интеллектуальное единство народов мира. В истории России много иностранных имён, которые мы считаем русскими. Это – арктические исследователи Витус Беринг и Яков Линденау, принесшие арктические достижения России, это учёные Леонард Эйлер и братья Бернулли, прославившие русскую науку, это великие зодчие Бартоломео Растрелли, Карл Росси, Огюст Монферан, создавшие неповторимый божественный образ Санкт-Петербурга. Это, наконец, военные деятели, к числу которых относится Жан Батист Прево де Сансак, маркиз де Траверсе (Jean-Batiste Prevost de Sansak de Traverse), адмирал, морской министр России, получивший после крещения имя Иван Иванович (*Илл. 1*). С ним связано освоение Северного морского пути, открытие Антарктиды и война 1812 года.

Санкт-Петербургская научная общественная организация „Арктическая общественная академия наук" отметила в декабре 2018 года 15-летний юбилей. В течение ряда лет Академия выполняет совместно с коллегами из Франции и Финляндии проект об историческом пути военно-морского сотрудничества наших стран. Одной из центральных страниц этого проекта является осмысление роли адмирала де Траверсе, морского министра России первой трети XIX века в Евразийском морском наследии [1].

Жан Батист де Траверсе родился в 1754 года на острове Мартинике в семье морского офицера и хозяйки плантаций сахарного тростника, происходившая также из семьи морских офицеров. Таким образом, с самого своего рождения на берегу ласкового моря, великий сын двух морских держав – Франции и России, был навсегда связан с морской стихией, морским флотом, морским делом и Морским министерством. По стечению обстоятельств, в один год с Жаном Батистом родились два человека, судьбы которых имели непосредственное влияние на его собственную судьбу. Во Франции родился будущий король Людовик, а в России – будущий император Павел I. Жану Батисту Прево де Сансак придется служить и тому и другому.

В возрасте 5.5 лет юный Жан Батист был отправлен на учебу в колледж, созданный бенедиктинскими монахами, по окончании которого был зачислен в гардемаринскую школу, расположенную в военно-морском порту Рошфор, одном их трех военно-морских бастионов на атлантическом фасаде Франции [2]. Гардемаринская школа в Рошфоре была привилегированным местом обучения будущих морских офицеров. В возрасте 19 лет он начинает свою карьеру морского офицера в звании мичмана, диплом о присвоении которого подписан королем Людовиком XV и морским министром Франции. Сменивший на французском престоле деда, король Людовик XVI, ровесник де Траверсе, вступает в войну с Англией за независимость Соединённых Штатов Америки. В ходе морских сражений у побережья Северной Америки, молодой французский аристократ, морской офицер де Траверсе, воодушевленный идеей борьбы против британского деспотизма, проявил мужество и героизм, свидетельством чего явилось представление его к награждению крестом святого Людовика. Жану Батисту было всего 28 лет. Обычно крестом Святого Людовика награждали за выслугу лет, а за отличия на поле боя очень редко. Он быстро достиг звания капитана 1 ранга, получив старшинство над 100 сверстниками, в возрасте 32 лет, что для Франции того времени было беспрецедентным случаем. Вскоре Жан Батист де Траверсе был представлен королю Людовику XVI, получил право занимать место в королевской карете и участвовал в королевской охоте (для этой почести необходимо было доказать 400-летнее дворянство его предков). Но во Франции начинается революция. События быстро принимали катастрофический оборот: беспорядки на кораблях и в портах перерастали в настоящий мятеж. Народ захватывал склады с оружием: ему внушали, что оно может быть обращено против него. Многие видные военные вынуждены были уйти в отставку, других сажали в тюрьму. Известный французский историк Франсуа Карон писал: „…Этим генералам, чей авторитет был окончательно подорван, нечего было противопоставить революционному безумию, согласно которому анархия была синонимом либерализации, а всякое нарушение дисциплины означало борьбу за свободу человека…" [3, 4].

Флот оказался брошенным на произвол судьбы, в арсеналах постепенно замерла всякая жизнь. Все это играло на руку Англии, которая вскоре выставит против ослабленной Франции самого грозного из своих адмиралов Горацио Нельсона. Жан Батист в конце октября 1790 года в Париже узнал от морского министра, что им интересуется русская императрица Екатерина II. Как оказалось, адмиралу принцу Нассау-Зигену, находившемуся на русской службе, потребовался соотечественник, который смог бы его сменить на посту командира балтийской гребной эскадры. Нассау – Зиген предложил императрице французского капитана 1 ранга де Траверсе, который прославился своими подвигами на американской войне за независимость, к тому же был молод. Судьба молодого французского офицера оказалась втянутой в исторический водоворот, изменивший дальнейшее развитие Франции, России и всей Европы.

Так, морской офицер де Траверсе, отличившийся в сражениях с англичанами в ходе американской войны за независимость был зван на русскую службу Екатериной Великой. Во Франции свирепствовала Великая революция, а потомственных дворян новая власть не жаловала. Своим появлением в России француз, изначальный враг Британии, откровенно путал карты англофилам, коих немало было при дворе, и что особенно ярко проявилось в деле убийства Павла I, присвоившего де Траверсе чин контр-адмирала. При нем Иван Иванович де Траверсе, командуя эскадрою канонерских лодок, проводил ежедневные маневры в Финском заливе, впоследствии поучившего в народе название „Маркизова лужа" в честь дворянского титула контр-аждмирала. После вступления на престол Императора Александра I, маркиз де Траверсе был произведен в чин адмирала и назначен главным командиром Черноморских портов и военным губернатором Севастополя и Николаева. Таким образом, через 11 лет после принятия его в русский флот он стал руководить Черноморским адмиралтейским правлением. По распоряжению Александра I И. И. де Траверсе в сентябре 1809 года занял пост управляющего морским министерством, а в 1811 года, получив алмазные знаки ордена Александра Невского, стал Морским министром, а затем членом Государственного Совета. Он стал третьим по счету морским министром России, после адмиралов Мордвинова и Чичагова, русских по происхождению. Но из всех троих он прослужил на этом посту долгие 19 лет и стал последним министром военного министерства. После его отставки оно было разделено на два ведомства. Маркиз де Траверсе первым из морских министров разместил свой кабинет в здании Адмиралтейства, жемчужины архитектуры зодчего А. Захарова. „Кабинет министра располагался в правом флигеле, из окон открывался вид на левое крыло Зимнего дворца, на площадь Главного штаба и на Неву. Траверсе обычно работал в маленькой комнате, предпочитая ее находившемуся рядом роскошному залу, где проводились совещания. Зал отделан под мрамор, колонны в коринфском стиле, потолок в форме купола. Рядом с этим огромным помещением был личный кабинет государя. Он нередко работал здесь со своим министром. Тут же библиотека, которую Траверсе значительно пополнил книгами по истории флота, тактике и кораблестроению" [5].

Интриги преследовали маркиза всю жизнь, что не помешало ему проявить себя, поначалу в роли командующего парусной эскадрой гребной флотилии Балтийского флота (1802), а затем в должности Главного командира Черноморского флота и, наконец, в качестве Морского министра Российской империи (1809), в высшей степени эффективно. За организацию многочисленных экспедиций, включая экспедицию Ф.Ф. Беллинсгаузена и М.П. Лазарева, открывшую Антарктиду в 1820-м, адмирал Траверсе был награжден высшим орденом Российской империи – Святого Андрея Первозванного. Так что „золотой век" географических открытий нашего флота связан именно с адмиралом де Траверсе. Примечательно, что Екатерина II, не скрывавшая своей неприязни к французам с началом их Великой революции, как-то заявила, что готова им все простить, уже за то, что, благодаря Революции, она смогла воспользоваться услугами таких блестящих господ, как герцог де Ришелье, превративший Одессу в крупнейший черноморский порт, граф Ланжерон – генерал-губернатор Новороссии и Бессарабии (1815-1822) и, конечно же, маркиз де Траверсе, превративший Николаев и Севастополь в полновесные базы Черноморского флота.

Однако самый красноречивый эпизод, характеризующий маркиза Траверсе, как личность, связан с попыткой Наполеона вернуть адмирала на родину любой ценой. В 1811 году к адмиралу Траверсе прибыл специальный посланник императора французов с предложением вернуться во Францию на его условиях и занять любой пост, включая должность морского министра... Маркиз отказался, заявив, что не предаст свою новую родину, которая выручила его в трудный час, и в этом же году принял русское подданство. Он сдержал свое слово и встретил свою смерть в поместье в деревне Романщина под Лугой, где и был похоронен [6].

Еще одна история связана с именем Императора Александра I, который испытывал большое уважение к Морскому министру, бывал в его имении. До сих пор в Романщине сохранилась так называемая „Царская аллея" – дорога, обсаженная с обеих сторон роскошными дубами, ведущая к уже несуществующему имению и захоронению адмирала де Траверсе и его супруги подле настоящих руин, оставшихся от выстроенной адмиралом церкви Тихвинской Божьей Матери. Последние в Петербургской губернии, с кем попрощался перед своим путешествием на юг в 1825 году император Александр I, были жители села Романщина. Государь навестил своего морского министра и друга перед поездкой на Азовское море, в Таганрог, где находилась больная императрица. Перед прощанием сердце маркиза сжало тяжелое предчувствие. 8 декабря 1825 года он записал в свой журнал: „Ужасная весть – государь скончался в Таганроге" [2].

За годы реализации проекта были собраны архивные материалы, проведены круглые столы и семинары, налажены научные связи с Францией, Финляндией, Украиной, США, Ассоциацией наследников Траверсе. Ежегодно в апреле делегация Арктической академии наук посещает место захоронения Морского министра и его супруги в Романщине, проводит пресс-конференции и совещания у Главы местной администрации (*Илл. 2*).

В марте 2019 года состоялась Международная конференция „Le Marquis de Traversay un autre héros des deux mondes" (Маркиз Траверсе – герой Старого и Нового Света), которая дала основание рассмотреть личность адмирала

в широком аспекте франко-русско-американских отношений в ретроспективе трех столетий. Конференция прошла в рамках реализации Международного проекта Арктической академии наук „Адмирал де Траверсе-Морской министр России", инициированного в 2009 году и посвященного 200-летию открытия русскими мореплавателями шестого континента Земли – Антарктиды. Организаторами конференции помимо Арктической академии наук и хозяина мероприятия – Исторической служба МО Франции (Service historique de la Défense), располагающейся в Венсанском замке (Château de Vincennes), стали: университеты Сорбонна и Panthéon-Sorbonne и Военно-морской колледж США в Ньюпорте (Naval War College, Newport, USA).

В 2020 году, год 200-летия открытия Антарктиды российскими мореплавателями, Академия в рамках очередного арктического саммита „АРКТИКА 2020 СПб", в Санкт-Петербурге, провела Круглый стол, посвященный этому событию. В 2021 году на борту легендарного ледокола Красин была проведена Международная научно-практическая конференция „Россия в Арктике", на которой были озвучены доклады о новых исторических материалах, связанных с именем маркиза де Траверсе. В планах Академии учреждение Международного благотворительного фонда имени Траверсе для поддержания научных, исторических, культурных связей между Россией и Францией, а также организация исторических туристических маршрутов в Лужской области Ленинградской области и в финском городе Котка, бывшем Рончельсамском порту, в котором Треверсе был главнокомандующим на заре своей службы в России.

Общественная пропаганда деятельности Адмирала Траверсе, реконструкция и содержание его мемориала в должном порядке силами общественности, являются эффективными инструментами воспитания Патриотического и гражданского самосознания у граждан. Реализация проекта в международном плане позволит сделать научно-обоснованные выводы о роли маркиза де Траверсе в истории Военно-Морского флота России и Военно-Морского флота Франции, поможет установить и развить российско – французские институты сотрудничества. Создаст прецедент для дальнейшего стойкого совместного сотрудничества людей различных национальностей, социальных слоёв, уровня образования, членов различных общественных организаций, в области сохранения исторического наследия России.

Сохранение и преумножение связей между Россией и Францией – не это ли лучшее свидетельство человеческой памяти о жизни и деятельности незаурядного человека, отважного моряка, мудрого командира, морского министра, оставившего яркий след в морской истории двух стран, сына по рождению Франции и сына по долгой честной службе России.

Цитированная литература

1. **Митько**, В. Б. Проекты и программы СПб отделения секции Геополитики и безопасности РАЕН и Арктической академии наук, посвящённые 200-летию открытия Россией Антарктиды / В. Б. Митько, М. В. Минина. // *Цели* развития тысячелетия и инновационные принципы устойчивого развития арктических регионов : Сб. науч. тр. V Межд. конгресса. – Санкт-Петербург, 2012, с. 3-13.

2**. дю Шатне**, Мадлен. ***Жан Батист де Траверсе***, министр флота российского / Авториз. пер. с фр. **М. Л. Андреева** ; Отв. ред. **Г. Б. Удинцев**. – Москва : Наука, 2003. – 142с.

ISBN 5-02-008874-9 (в пер.)

3. **Сычев**, В. И. Исследования северного побережья Якутии в первой четверти Х1Х века и морской министр России адмирал де Траверсе. Арктическая зона Российской Федерации : северо-восточный вектор развития : Сб. материалов Межд. науч.-практ. конф., посв. 380-лет. вхождения Якутии в состав Рос. гос. – 28-30 ноября 2012 г., Санкт-Петербург : Ч. II / науч. ред. **О. А. Лазебник**. – Санкт-Петербург : КнигоГрад, 2013, с. 123-126.

4. **Минина**, М. В. Зарубежные имена в морском наследии России. Адмирал *де* ***Траверсе*** – морской министр России / **М. В. Минина, К. В. Соболева**. // *Подводное* наследие 2013 : Межд. науч.-практ. конф. по подводной и морской истории : Сб. статей. – Москва, 2013. – ISBN 978-5-9905149-1-1. – с. 224- 233.

5. **Сирый**, С. П. Третий морской министр Императорского флота России И. И. *де* ***Траверсе***. // *Морской вестник* (Санкт-Петербург). – ISSN 812-3694. – 2008, N 2 (26), с. 123-126.

6. **Минина**, М. В. История и деятельность Арктической общественной академии наук / **М. В. Минина, А. В. Митько, В. Б. Митько**. // *Арктика и Север* (Архангельск). – ISSN 2221-2698. – 2019, N 37, с. 144-152.

DOI 10.37482/issn2221-2698

Иллюстрации

Илл. 1. Портрет Жана Батиста Прево де Сансак де Траверсе (старинная гравюра)

Илл. 2. Возложение венка от Арктической академии наук и цветов от представителей Франции к месту захоронения Адмирала И. И. Траверсе в деревне Романцина, апрель 2013 г. (В кадре слева направо: Валерий Митько, Михаил Великанов, Мари Пьер Матэ, Тамар Матэ, Жан Мари Матэ, Игорь Топалов)

IV – 32 Международный проект об историческом пути военно-морского сотрудничества России и Франции – *адмирал де Траверсе*, морской министр России первой трети XIX в. – Евразийское морское наследие (исследование)

IV – 32 Международен проект за историческия път на военно-морското сътрудничество на Русия и Франции – *адмирал де Траверсе*, морски министър на Русия от първите трийсет години на XIX в. – Евразийско морско наследство (изследване)

IV – 32 International project on the historical path of naval cooperation between Russia and France – *Admiral de Traverse*, Russian naval minister of the first third of the 19th century – Eurasian maritime heritage (study)

ЦЕННЫЙ ИСТОРИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК (БИБЛИОГРАФИРОВАНИЕ ЛИСТОВОК: ВКЛАД РОССИЙСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ)

Галина Михеева

Листовки – один из самых массовых и широко распространенных видов печати особенно в переломные моменты истории. Оперативность издания листовок, а, следовательно, своевременное освещение происходящих событий, разнообразие содержания и характера публикуемых материалов (от законодательных государственных документов – до агитационных воззваний, всевозможных объявлений и пр.), уникальность сообщаемых фактов, прежде всего о событиях в жизни отдельных регионов страны, несомненно, возводят листовки в ранг важнейшего исторического источника.

Многие из содержащихся в них текстов никогда более не воспроизводились, тем выше их историческая и библиографическая ценность. В листовых изданиях печатались различные инструкции, объявления, слова, стихи, оды, описания празднеств, фейерверков и т. д.

Российская национальная библиотека имеет богатую историю сбора и библиографирования этого вида документов. Особое внимание листовым материалам уделяла еще Императорская Публичная библиотека почти с момента ее создания.

Так уже в „Опыте российской библиографии" В. С. Сопикова содержатся сведения о листовках [1]. С большой полнотой стремились собирать их и в созданном в 1850 г. М. А. Корфом беспримерном отделении „Россика" [2]. В известном труде А. Ф. Бычкова, директора Императорской Публичной библиотеки, „Каталоге хранящимся в Имп. Публичной библиотеке изданиям, напечатанным гражданским шрифтом при Петре Великом" дан подробный обзор листовок Петровского времени [3].

Еще в период директорства И. Д. Делянова [4] в Императорской Публичной библиотеке стала собираться „вольная русская печать" – издания нелегальной и запрещенной литературы.

Разночинцы, народовольцы, а вслед за ними – марксисты, плехановцы, большевики присылали свои издания в Публичную библиотеку или тайком опускали их в специально для этих целей стоящий у входа ящик. Среди этой литературы не последнее место занимали листовки.

С момента выпуска „Книжный летописи" (1907 г.), которая издавалась Главным управлением по делам печати, территориально находившимся в Императорской Публичной библиотеке, листовки, наряду с книжными зданиями, достаточно полно учитывались на страницах „Летописи" и после регистрации поступали в фонды Библиотеки.

Февральская и Октябрьская революции, Гражданская война поистине затопили Россию листовками. Можно с уверенностью утверждать, что ни в какие другие исторические периоды развития нашей страны листовки не занимали такого главенствующего положения, отодвинув на задний план все другие виды изданий.

В это же время встал вопрос об их сборе и учете. Осознание важности необходимости сбора листовых материалов – основных документальных источников эпохи вне зависимости от их политического или идеологического содержания – существовало на всех уровнях: от правительственного до отдельных библиографов-энтузиастов. Созданная в Петрограде в апреле 1917 г. на основании постановления о печати Временного правительства Книжная палата во главе с С. А. Венгеровым одной из главных задач ставила исчерпывающий сбор всех воззваний, объявлений, приказов, декретов и любых летучих изданий, которые С. А. Венгеров справедливо называл бесценными свидетельствами, „на основании которых историки будут изучать <…> исключительное в жизни России время" [5].

Не меньшее значение собиранию и сохранению листовых материалов предавали и Советское правительство первые годы советской власти, и белогвардейские правительства [6].

Таким образом, в центральных, республиканских, областных, краевых партийных и государственных архивах и библиотеках с разной полнотой собирались листовки революционных и первых послереволюционных лет.

Особое место среди них занимает Российская национальная библиотека (носившая в то время наименование Российская Публичная библиотека), в которой хранится одно из крупнейших собраний советских листовок первых послереволюционных лет (свыше 8600 название), нигде более не представленная в такой мере коллекция „вольной русской печати", уникальное собрание белогвардейских листовок (около 2,5 тыс. названий), беспрецедентное собрание листовок 1917 г., условно называемое „От Февраля к Октябрю" (2300 названий).

Уникальны и способы получения Российской Публичной библиотекой этих собраний листовок.

В отличие от многих учреждений, фонды которых комплектовались ретроспективно, Публичная библиотека получала советские листовки в режиме текущих поступлений, что обеспечило значительную полноту этой части ее коллекций. Путем сравнения данных регистрации советских листовок в „Книжной летописи" и репертуара коллекции, хранящейся в Библиотеке, можно утверждать, что в Российской национальной библиотеке сосредоточено свыше 85 % учтенных листовок 1917-1925 гг.

Необычно поступление в Библиотеку так называемых „белогвардейских листовок", к числу которых условно отнесены листовые материалы, изданные на территориях, не подконтрольных большевистскому правительству, вне зависимости от их содержания. Известно, что возглавлявший колчаковское бюро Книжной палаты Н. В. Яковлев стремился исчерпывающе собирать всю выходившую на территории, подконтрольный белогвардейским войскам, печатную продукцию, бóльшую часть которой составляли листовки.

Ему удалось переправить эти материалы в Российскую Книжную палату в Петрограде, уполномоченным который он был. После ликвидации Палаты в 1920 г. и присоединения ее в качестве Научно-исследовательского института книговедения к Российской Публичной библиотеке эта коллекция, в основном сибирских и поволжских листовок периода власти А. В. Колчака и Комуча, поступила в ее фонды [7]. В Публичную библиотеку были переданы и листовки революционного 1917 г., также собранные в Палате [8].

Таким образом, за весьма непродолжительный период в фондах Публичной библиотеки собрались коллекции уникальных исторических документов – листовок, позволявших в значительной степени, „от первого лица", дать представление о судьбоносных годах в жизни страны.

Раскрытие этих коллекций, введение в научный оборот листовок этого периода шло постепенно и во многом определялось политическими и идеологическими условиями. Революционное время требовало прежде всего раскрытия содержания ранее запрещенных изданий, в первую очередь тех, которые способствовали подготовке к свержению самодержавия.

Уже в 1920 г. выходит под редакцией правительственного комиссара Публичной библиотеки В. М. Андерсона каталог „Вольная русская печать", в котором впервые были представлены русские нелегальные издания, опубликованные как в России, так и за рубежом [9]. Значительная часть этих материалов составляли листовки.

Не менее актуальным было и создание научной базы для раскрытия истории революционного движения в России. В 1920-е гг. начинаются работы по изучению и описанию листовок в созданном при Музее революции в Петрограде Библиографическом бюро.

Под руководством П. Е. Щеголева видные историки С. Н. Валк, А. А. Шилов, В. В. Колпенский и др. научно разрабатывают теоретические вопросы источниковедения и археографии листовок (критерии отбора, принципы библиографического описания, правила публикации). Особая заслуга в разработке „Инструкции для описания прокламаций, воззваний, листовок…", ставшей на многие годы, классическим методическим пособием по библиографированию листового материала, принадлежит работавшим в 1920-е гг. в Государственной Публичной библиотеке в Ленинграде (так называлась в то время Российская национальная библиотека) С. Н. Валку и Л. М. Добровольскому.

Во время подготовки инструкции ее создатели обращались к опыту работы с листовками в Публичной библиотеке и обсуждали готовые материалы на различных совещаниях с библиографами Библиотеки. Впервые принципы научного описания листовок, сформулированные окончательно в „Инструкции", получили апробацию в выпущенном под редакцией С. Н. Валка и А. А. Шилова каталоге „Первомайские прокламации" [10]. В издание вошли в 678 нелегальных листовок, вышедших в России в 1890-1916 гг., авторами их были „Союз борьбы за освобождение рабочего класса", центральные и местные социал-демократические организации, партии эсеров и анархистов. Подавляющее большинство включенных в каталог листовок хранится в фондах Российской национальной библиотеки.

Значительный опыт, накопленный отечественными историками в процессе работы с листовками, разработка и публикация общесоюзных правил научного описания листовок позволили активизировать работу по раскрытию отдельных собраний. В 1967 и 1970 гг. вышел в свет двухтомный каталог одной из крупнейших в стране коллекций листовок первых лет советской власти – коллекции Публичной библиотеки [11].

По своему объему (8339 назв. и свыше 8600 различных изданий листовок) он и сегодня остается самым крупным указателем подобного рода, а его материалы активно используются исследователями. Каталог был положительно встречен научной и библиотечный общественностью и послужил толчком к оживлению исследовательской работы в области изучения листовок.

Пришла пора перейти на новый уровень библиографирования листовок – создание репертуарных

справочников по типу сводных каталогов. Основы подобной работы были заложены все тем же С. Н. Валком, под редакцией которого еще в 1935 г. в Издательстве Всесоюзного общества политкаторжан и ссыльнопоселенцев вышел библиографический указатель М. М. Клевенского „Русская подпольная и зарубежная печать" (М., 1935. Т. 1, ч. 1). Листовки, включенные в указатель, были выявлены по фондам 10 крупнейших архивов, библиотек и музеев. Тем самым было заложено генеральное направление в создании полного свода листовок – подготовка сводных каталогов этого вида изданий путем привлечения к коллективной работе возможно большего числа участников. Через 50 с лишним лет этот проект получил реальное воплощение в жизнь.

К этому времени многие архивы, библиотеки и некоторые музеи страны выпустили каталоги хранящихся в них листовок разного периода [12]. Особенно возросло число подобных каталогов в связи с празднованием 50-летия советской власти. К этому времени имелся и богатый коллективный опыт подготовки сводных каталогов листовок. Речь идет о „Сводном каталоге русской нелегальной и запрещенной печати XIX века", три выпуска которого специально посвящены литовкам [13]. Составленный по фондам 10 крупнейших книгохранилищ страны, каталог содержит сведения о более чем 2200 листовках 1830-1900 гг., напечатанных в России и за границей различными революционными партиями и организациями. На сегодняшний день этот каталог является изданием, наиболее полно учитывающим нелегальные листовки русского освободительного движения, и может выполнять функции национального библиографического справочника по этому виду изданий за XIX в. В его создании активнейшую роль принимала Государственная Публичная библиотека им. М. Е. Салтыкова-Щедрина, полностью отразившая в нем свои коллекции нелегальных листовок XIX в.

Наконец, опыт издания собственной крупнейшей коллекции советских листовок в 1967–1977 гг. закономерно подвел Публичную библиотеку к тому, чтобы на ее основе возглавить создание сводного каталога листовок первых лет советской власти 1917–1925 гг.

С 1986 г. в Публичной библиотеке началось под руководством А. Ф. Шевцовой, под научной редакцией Г. В. Михеевой и А. Ф. Шевцовой, создание подобного каталога. Прежде всего, была пересмотрена, уточнена и доработана ранее существовавшая инструкция по библиографированию листовых материалов с учетом новых современных требований описания и идентификации листовок, разработаны методические рекомендации, которые были разосланы во все областные (краевые) библиотеки, государственные и региональные архивы и музей.

В 1995–2008 гг. вышло 7 томов „Сводного каталога листовок первых лет советской власти (25 октября (7 ноября) 1917-1925 гг.) " в 10 частях [14]. В каталоге представлены листовки 64 архивов, 15 музеев и 15 библиотек разных субъектов Российской Федерации. В общей сложности в сводном каталоге отражено свыше 20 тыс. листовок по истории становления партийных, комсомольских и общественных организаций, создания и укрепления Красный армии и флота, борьбы с внутренней контрреволюцией и иностранной военной интервенцией. Сводный каталог впервые в едином массиве аккумулирует центральные и местные листовки, обогащающие источниковую базу создателей истории первых лет советской власти. Выпущенный каталог обязан своему созданию и привлечению небывалого числа участников его главному руководителю – Ангелине Федоровне Шевцовой.

Богатый опыт работы с листовками позволил раскрыть и другие, хранящиеся в Российской национальной библиотеке коллекции.

С середины 1990-х гг. началась работа над описанием коллекции „белогвардейских листовок", более 70 лет хранившихся в спецхране Публичной библиотеки и так до тех пор не описанной и не внесенной в инвентарь. В течение пяти лет велась коллективная планомерная работа по описанию этих листовок и созданию их научного каталога. Богатые фактами, событиями и лицами, эти листовки представляют неоспоримую ценность как исторического источника для исследований государственного, экономического, культурного строительства, военно-политического и идеологического аспектов белого движения.

Выпущенный в 2000 г. каталог „Белое движение" [15] представляет уникальный материал для книговедов и историков культуры по истории издательского дела на территории антибольшевистских правительства, а также региональной истории и исторического краеведения.

До настоящего времени этот каталог является единственной попыткой научного описания массива антибольшевистских листовок такого масштаба. В значительной степени он стал исходной точкой для продолжения работ по описанию сибирских белогвардейских листовок, вывезенных в свое время солдатами Чехословацкого корпуса и хранящихся в Военно-историческом архиве в Праге, каталог этих листовок подготовлен и издан Г. В. Михеевой [16].

Наконец, в 2016 г. в Российской национальной библиотеке в приближение 100-летия Февральской и Октябрьской революций 1917 г., коренным образом изменивших развитие страны, авторский коллектив, сформированный из сотрудников разных отделов, обработал, описал и ввел в научный оборот уникальную коллекцию листовок „От Февраля к Октябрю". Полные тексты этих сканированных документов помещены на сайте Российской национальной библиотеки и доступны исследователям. Это собрание, сформированное в „колыбели революций", Петрограде не имеет аналогов и отражает политическую жизнь всей страны – от Архангельска до Одессы, от Петрограда до Владивостока [17].

Создание подобных каталогов создает реальную базу для обсуждения вопроса о подготовке сводного каталога листовок революционного 1917 г. и изданных в 1917-1922 г. на территориях, подконтрольных антибольшевистским правительствам, как исторического массива, позволяющего существенно расширить источниковую базу исследователей и внести определенный вклад в создание подлинно научной истории Октябрьской революции и Гражданской войны в России.

Per aspera ad astra!

Примечания

1. **Сопиков**, В. С. Опыт российской библиографии. – Санкт-Петербург, 1904. Ч. 3, N 4573, 4577, 4602, 4623 и др. ; Ч. 4, N 6154, 7015, 7027 и др.

2. **Михеева**, Г. В. „Россика" в Российской национальной библиотеке: история, проблемы, перспективы. // *Материалы* I Всероссийского рабочего совещания по проблемам „россики". – Москва, 1995, с. 16-26.

3. **Бычков**, А. Ф. Каталог хранящимся в Имп. Публичной библиотеке изданиям, напечатанным гражданским шрифтом при Петре Великом. – Санкт-Петербург, 1867, N 48, с. 66, 90, 102 и др.

4. **Михеева**, Г. В. 1861-1882. Иван Давыдович Делянов. // *История* Библиотеки в биографиях ее директоров, 1795-2005. – Санкт-Петербург, 2006, с. 136-153.

5. *Цит. по:* **Михеева**, Г. В. Книжная палата и Октябрьский переворот. // *Сов. библиогр.* (Москва), 1991, N 1, с. 70.

6. *Подробно об этом см.:* **Михеева**, Г. В. Библиография листовок как часть национального библиографического репертуара России / **Г. В. Михеева**, **А. Ф. Шевцова**. // *Ретроспективная* национальная библиография Российской Федерации : совр. состояние, проблемы и перспективы разв. : сб. ст. и материалов. – Санкт-Петербург, 1999, с. 106-107.

7. **Михеева**, Г. В. Листовки „белой" России (По фондам Российской национальной библиотеки). // *Клио* (Санкт-Петербург), 1998, N 3 (6), с. 55-57.

8. **Михеева**, Г. В. „От Февраля к Октябрю": коллекция листовок 1917 г. в фондах Российской национальной библиотеки. // *Вестник СПбГУКИ*, 2017, N 1, с. 6-14.

9. **Вольная** русская печать в Российской Публичной библиотеке : [каталог] / под ред. **В. М. Андерсона**. – Санкт-Петербург, 1920. – XXII, 330 с.

10. **Первомайские прокламации** : библиогр. описание / сост. **О. И. Власова** и др. ; под ред. **С. Н. Валка** и **А. А. Шилова**. – Ленинград, 1924. – 96 с.

11. **Листовки** первых лет Советской власти (25 окт. (7 нояб.) 1917-1925 гг.) : Кат. кол. ГПБ им. М. Е. Салтыкова-Щедрина. – Москва, 1967-1970. Т. 1-2.

12. Достаточно подробный их список приведен в указанной статье Г. В. Михеевой и А. Ф. Шевцовой.

13. **Сводный** каталог русской нелегальной и запрещенной печати. Листовки. – Москва, 1977. Ч. 1-3.

14. **Сводный** каталог листовок первых лет Советской власти (25 окт. (7 нояб.) 1917-1925 гг.) / науч. ред. **Г. В. Михеева** и **А. Ф. Шевцова**. – Санкт-Петербург, 1995-2008. 7 т.

15. **Белое** движение : кат. коллекции листовок (1917-1922) / науч. ред. **Г. В. Михеева**. – Санкт-Петербург, 2000. – 504 с.

16. **Михеева**, Г. В. Листовки белого движения в архивах Праги: кат. собрания. – Санкт-Петербург, 2003. – 116 с.

17. **Михеева**, Г. В. „От Февраля к Октябрю": коллекция листовок 1917 г. в фондах Российской национальной библиотеки. // *Нац. б-ка* (Санкт-Петербург), 2017, N 1 (9), с. 41-45.

IV – 33 создание сводного каталога листовок, изданных в 1917-1922 гг. – история Октябрьской революции – история Гражданской войны – Россия (исследование)

IV – 33 създаване на своден каталог на листовките, издадени през 1917-1922 г. – история на Октомврийската революция – история на Гражданската война – Русия (изследване)

IV – 33 creation of General catalogue of the newssheets published in 1917-1922 – the history of the October Revolution – the history of the Civil war – Russia (study)

IMPACT FACTOR: МЯСТОТО МУ ПРИ ОЦЕНКАТА НА НАУЧНАТА ДЕЙНОСТ

Христо Мутафов

Статията доказва формалистичното и необективно естество на IMPACT-FACTOR'а при оценъчната научна дейност. Препоръчва математико-статистическите оценъчни методи при институционалното планиране и управление на науката. Предлага и описва използването на когнитивно-епистемологичен предметно-тематичен подход при оценяване на конкретни научноизследователски проекти. Посочва зависимостта на оценъчните решения на рецензентите от неидентифицируеми и динамично променящи са фактори. Изтъква необходимостта от въпросната тристранна компетентност на експертите-рецензенти.

The article proves the formalistic and not objective nature of the IMPACT-FACTOR in the evaluative scientific activity. Recommends mathematical and statistical evaluation methods mainly for the institutional planning and management of science. Proposes and describes cognitive-epistemological and on the research subject directed method for the evaluation of the research results. Indicates the dependence of reviewers' evaluation decisions on unidentifiable and dynamically changing factors. Stresses the need for that tripartite competence of the expert reviewers.

През последните десетилетия и у нас се наложиха два удобни и лесни за статистическа обработка наукометрични количествени показателя за оценка на научния принос и на изследователската ефективност и значимост на субекта в науката - индивидуален и колективен, във всичките им нива с негативни последствия за развитието на науката, на кадровия й потенциал и на подхода към управлението на научната дейност: IMPACT FACTOR'а и броят на публикациите.

Моят, натрупан в двадесетлетна практика (!) опит в оценъчната научна дейност относно вредата от това „удобно увлечение" стана причина напоследък да потърся нови, може би непознати ми, методи за определяне на научния принос, които да опровергаят становището ми. Наложи се да формирам подхода си към проблема по нов за самия мен начин. Резултатът беше еволюция в схващането ми – че е необходимо експлицитно методологично разширяването на начина за представяне пред научната общност на оценъчната научна дейност посредством включване на две нови области знание с отношение и към проблема за оценка в науката, разработени виртуозно от двама нови, непознати ми до скоро автора.

Големият проблем за научния принос успях да диференцирам в три направления:

Математико-статистическият макроподход в науката

Приятна изненада беше откриването и извънредно удоволствие запознаването със системно подредената и максимално-възможно изчерпателната монография на известния на всички ни от ТВ-екраните във връзка с корона-вирусната епидемия Проф. Николай Колев Витанов: „Динамиката в науката и изследователската продуктивност – индикатори, индекси, статистически закономерности и математически модели" [1].

Трудът на Проф. Н. Витанов представлява многоаспектен и изчерпателен математико-статистически оценъчен макроподход към науката, осъществявана в научни институции. Съдържа максимално широк спектър от индекси и подходи за оценка на различните нива на анализа на научната дейност относно плануването, организацията, управлението, кадровото и материално-финансовото осигуряване, и оценъчните подходи към изследователската и внедрителска дейност. Би трябвало да се използва от министерствата, академиите, университетите, институтите и департаментите в тях, както и от катедрите във университетските факултети.

За съжаление по време на многогодишната ми работа в Медицинския университет в София, а съм убеден и че във всички по-горе изредени научни институции, не съм установил интерес и практика за подобен систематичен проблемно-тематичен, кадрови, финансово-материален и оценъчен подход.

Трябва да подчертая също, че не се ползват с интерес и възможностите за определяне на актуалните научни

тенденции и За информационно търсене в Science Citation Index и методът за Science Mapping, които предоставя и цитационният подход, развит до съвършенство от Eugene Eli Garfield (1925-2017) в ръководения от него Institute for Scientific Information (ISI) във Филаделфия.

Що се касае до оценката за познавателната значимост на индивидуалния или колективен научен продукт – **МИКРОПОДХОДЪТ В ОЦЕНЪЧНАТА НАУЧНА ДЕЙНОСТ** (както си позволявам да го означа), предлаганите индикатори и индекси, които са особено полезни в управленския макроподход към научната дейност и при това не изискват извънредно висока професионално-научна предметно-тематична компетентност в оценяваната научна проблематика, но пък създават възможността за целенасочени деформации и злоупотреби [2].

Високо-професионалната предметно-тематична оценка/рецензиране на конкретни научноизследователски трудове от едно или повече лица с научна компетентност, подобна на тази на изследователите-автори на тези трудове, създава съществени трудности от различно естество, между които особено съществен е намирането и ангажирането на рецензенти с подходяща професионално-научна и предметно-тематична компетентност.

И ето тук широката научна общност в страната ни, а и всякъде по планетата, си е харесала т.нар. **IMPACT FACTOR**, базиращ се на броенето на цитатите на научните публикации в утвърдени – основателно, но често пъти не съвсем! - научни издания. И това, заедно с броя на самите публикации, от години стана основен показател за значимостта както на самите публикации, така и на техните автори. (За съжаление, подобен беше и основният подход при атестирането с помощта и на международни експерти на редица институти на БАН, по времето когато се популяризира подигравателното нарицателно „феодални старци”…)

И тук, за мое професионално удовлетворение, идва ред да предложа систематизирания и апробиран когнитивно-епистемологичен и предметно-тематичен микроподход за анализ и характеризиране (оценка) на резултатите от конкретни завършени научни изследвания и тяхното реализиране в обществената практика, с реални възможности за конструктивно прилагане при всеки конкретен случай [3].

Преди да представя основните принципи на предлагания когнитивно-епистемологичен и предметно-тематичен подход за оценка на научния продукт, е действително необходимо да се обоснове формалистичното в субстанциален аспект естество на impact factor’а при опитите за обективно определяне на научния принос.

Мястото на импакт-фактора в практиката на цитационния анализ и оценката на научния принос

Приемственият и колективен характер на научното творчество намира своето отражение в едно от основните изисквания към изследователската работа във всичките ѝ форми – цитирането на използваните източници. Никой сериозен учен не би приел безкритично лансирания още от Платон (427-347 пр. н. е.) и развит по-късно от Isidore Marie Auguste Francois Xavier Comte (1798-1857) „принцип за церебрална хигиена”, според който за продуктивното развитие на творческата мисъл следва да не се чете написаното от други и не би оправдал позицията на Ludwig Josef Johan Wittgenstein (1889–1951), който пише, че „…не посочвам никакви източници, тъй като ми е съвършено безразлично мислил ли е някой друг за това, за което мислих аз”.

Широкият и обоснован интерес на научния социум към проблемите на приемствеността, т.е. за творческото развитие на вече съществуващото обществено знание, намира израз в голям брой публикации, засягащи най-различни аспекти на въпроса – от практическите задачи по информационното осигуряване на научноизследователските разработки (НИР), през опитите за науковедско осмисляне и наукометрично обосноваване на конкретни изследователски програми, до най-сложните теоретични въпроси на научната комуникация, евристиката, психологията и логиката на индивидуалното и колективното научно творчество.

Усвояването на съществуващото знание по проблема може да се постигне посредством запознаване с трудовете на Генадий Михайлович Добров (1929-1989) и на Александр Иванович Михайлов (1905-1988) и съавт., чрез запознаване със структурата, предназначението и възможностите на създадения от E. Garfield „Science citation index”, а така също чрез огромния брой публикации по въпроса, отразени например в реферативни журнали по информатика.

Цитационният индекс

Принципите на въведения през 1927 г. от P. L. K. Gross и E. M. Gross цитационен анализ, използван след това най-активно от Derek John Solla Price (1922-1983) и от E. Garfield за анализ на научната дейност посредством прилагането като „генерален критерий” на цитационния индекс, са се оказали особено полезни:

- доколкото се е касаело за оценка на общите темпове на научното развитие (пример: класическият труд на D. S. Price „Little science, big science”;

- за изграждане на информационни масиви от документи, организирани въз основа на цитационните връзки между тях (пример: базите данни (БД), изграждани в ISI във Филаделфия, включително – и особено! – на многосерийния Science citation index (SCI);

- за анализ на развитието на конкретни научни проблеми, като например изключителната организационна, научно-информационна и научноизследователска дейност, която осъществи E. Garfield в ISI.

При оценката на конкретни научни резултати и на конкретни научни работници използването на цитационния индекс често води обаче до оспорими резултати поради намесата на множество допълнителни фактори от логическо, психологично и социално естество, оказващи най-съществено пряко и/или косвено въздействие върху възпроизводството на общественото знание. За широкото прилагане на цитационния и публикационния

показател допринася възможността за обективното им определяне, което поражда неоправдали се надежди и създава възможността за спекулации в научния социум при безкритичното му прилагане без съчетаването му с предметно-тематичния анализ на обследваните информационни и научни източници. Оказа се, че цитационният анализ, сам по себе си голямо постижение на информационния подход за изучаване на научната дейност, в редица случаи води до деформирани представи при оценката на научното знание в ролята му на изследователски обект от по-висш, гносеологичен порядък.

Следващите, систематизирани „недостатъци" на цитационния индекс с тяхната изключителна многоаспектност обуславят противоречивостта, респ. неговата недостатъчност, заедно с производния му импакт фактор, като основни – така неоснователно извънредно модерни днес! – параметри, предназначени за оценка на познавателната значимост на отделни научни разработки, на научния принос на конкретни учени и на научни списания/издания:

П ъ р в о: Зависимостта на самото цитиране от вече реализираната априорна оценка на цитирания научен документ.

В т о р о: Широкият спектър и лабилност на социално-психологическите и предметно-логическите аспекти на цитирането.

В случая е уместно обръщането към поуките от историческото развитие на науката. Изучаването на проблемите „научна парадигма" и „научна школа" и свързването им с въпроса за оценката на научния принос, насочва най-определено мисълта към многократно установяваната обвързаност на учените и на експертите към научните парадигми, възприети от научните школи, т.е. към ограничеността на възможностите им за оценяване на действително ново знание, както в рамките на самия изследователски процес, така и във връзка с организационни или управленски задачи, което и обуславя бавното узряване на обществения научен тезаурус към възприемането на нови научни открития.

В същия ход на мисли е уместно да се посочи дълги години превратно тълкуваното изказване на D. S. Price, „…че ключовите успехи на науката се рекламират при своето раждане като значително дело на значителни личности, се среща по-често като щастливо изключение, а не като правило". Това становище на D. S. Price се подсилва и от схващането му, че „научната статия представлява не толкова (и не само) информация сама по себе си, колкото израз на наличното в дадения момент положение в науката на учения или на група учени, от което веднага следва големият въпрос за ролята на „еретиците в науката" и проблематичността на цитирането им, независимо от естеството и значимостта на научния им принос и специфичната им роля в условията на т.нар. „голяма" или „малка" науки. Последното обстоятелство е в противоречие с изискването оценката по публикационния критерий да се осъществява на базата на публикации в реномирани издания (издателства) с – не винаги! – високи критерии към предлаганите за отпечатване материали, макар че точно по този начин в метода се включва полезен в семантично отношение ограничителен параметър. Казаното илюстрира многостранността на зависимостите, оформящи показателя и възможността за превратното му тълкуване.

Необходимо е да се отбележи деформирането на идеалната представа за цитационния показател в резултат от действието на още редица други, най-различни и взаимно свързани фактори:

- повече или по-малко обосновани предпочитания на изследователите към конкретни видове източници на информация;
- специфичността на изследователските проблеми („наука – ненаука");
- естеството на научната дейност („голяма наука" – „малка наука");
- преувеличаване ролята на информацията от конгреси, конференции и симпозиуми от страна на „учени-консуматори на обществени блага";
- пренебрегване поради неразбиране или конюнктурни съображения на публикациите на т.нар. „еретици в науката";
- ограничения в публикуването поради „секретност";
- нисък социален и научен статут на – цитираните учени, а също и на – цитиращите учени;
- недостъпност на източниците поради недостатъци в информационното осигуряване на изследователската работа или поради политически бариери;
- езикова бариера;
- публикуване в недостатъчно „големи" списания;
- честотата на цитиране намалява във връзка с издаването на обзорни материали;
- при колективните работи не винаги се цитират всички имена, което, свързано с ажиотажа около явлението „цитиране", може да има за последствие „маскиране" точно на най-активните автори-членове на публикуващите колективи; във връзка с „маскирането" на авторство тук само ще спомена незагубващия значението си още от времето на Платон въпрос за плагиатството във всичките му форми; - времето между публикуването и цитирането е много голямо, поради което оценка, която разчита на цитационния критерий, всъщност изпада в състояние на post factum.

Въпросът за подбора и за предпочитанията към цитираните автори се комплицира още повече вследствие концентрирането на фактори от парадигмално и психологическо естество в притежаващия голяма известност „Закон на Arthur Charles Clarke" (1917-2008): „Когато голям, но вече възрастен учен заяви, че някаква идея е осъществима, той е почти винаги прав. Когато заяви, че някаква идея е неосъществима, той най-вероятно греши". Изложеното обяснява защо са „известни ситуации, когато действително ценни идеи и резултати са се сблъсквали първоначално с неразбиране (следователно и с неглижиране, респ. с нецитиране) и даже с противодействие от страна на научната общественост", независимо от това, че „…функциите за експертиза и планиране се възлагат на учени, притежаващи

най-голяма компетентност". Т р е т о: Бързата деактуализация на публикациите-ефемериди, цитирани много често през първата година след публикуването им.

Ч е т в ъ р т о: Относително бързото намаляване на броя на цитиранията на фундаменталните разработки поради тяхното „разтваряне" в последващи ги и усвоили ги публикации – феномен, свързан с преминаване на изследователските проблеми от домена на т.нар. „малка наука" в домена на т.нар. „голяма наука". Свързването на чисто количествената страна на цитационния индекс с анализ на познавателното естество на цитираните трудове, а именно дали се цитират емпирични данни, методи за приложно-практическа работа, методи за НИР или хипотези, респ. теории, би могло да бъде от най-съществено значение както при оценката на цитираните, така и на цитиращите документи. Явно е, че еднократното цитиране на теоретично-концептуални постановки в редица случаи би притежавало много по-висока значимост от многократното цитиране на емпирични резултати.

Предметно-тематичното естество на цитираните или цитиращите трудове също е от най-съществено значение. Некумулативната гносеологична структура на знанието в областта на хуманитарните науки несъмнено се отразява негативно върху възможността за използването на цитационния индекс при тях за целите на наукометрията.

П е т о: Слабостите на цитационния индекс са свързани в голяма степен също и с обстоятелството, че:

- публикациите са само знак, че в научен оборот е включена нова информация;
- броенето на публикациите не дава сведение дали съдържат нова информация;
- даже публикациите да съдържат нова информация, публикационният индекс не отчита дали новата информация притежава съществена познавателна и социална стойност;
- публикациите са само традиционен носител на знание, но не и самото знание, поради което измерването на потока от информация посредством статистика на публикациите не е равнозначно на измерване на научната продукция.

Ш е с т о: Ефективността и оперативността на сигналната информация, предоставяна от реферативните научно-информационни центрове, също са от огромно значение за честотата на цитирането.

С е д м о: „Ажиотажът" около феномена „цитиране".

Върху оформянето на цитационния индекс може да влияят:

- користни интереси на самия автор, които биха могли да се реализират по различни косвени или съвсем директни начини, като например многократното отпечатване на една или друга работа (достатъчно като пример пак в това отношение е свързването на понятието „учен-консуматор" с факта, че „… количеството на съавторите в някои области на науката корелира със способите и обема на финансирането й", което е най-честата причина за „формално съавторство");
- лични отношения;
- местен патриотизъм;
- конюнктурни или икономически съображения;
- „мода в науката";
- тясно класови, съсловни или политически цели;
- политически натиск.

Особена форма на вулгаризиране на цитационния анализ във връзка с оценката на научния принос представлява широко практикуваното отчитане на количеството на публикуваните трудове под формата на т.нар. „публикационен показател". Но това е подход, при който оценката на резултатите от научния труд се заменя с оценка на самия изследовател и социалния му статут, предимно в ролята му на консуматор на обществени блага. Не случайно още през 1939 г. John Desmond Bernal (1901-1971) предупреждава, че сумарният брой на публикациите не може да даде вярна представа за труда на учените и за значимостта на резултатите от него. В по-ново време това становище е вече утвърдено.

Тук е мястото може би да се подчертае, че що се касае до обемът на текстовата част на научните трудове в ролята му на показател за научната стойност на конкретна НИР или за научния принос на конкретен индивидуален или колективен субект на НИР, предназначението на изследователската дейност не се състои в реализирането на определен обем работа въобще – ръкописна, машинописна, редакторска, рецензентска и т.н., а в получаването на ново научно знание, респ. на нова научна информация. Поради това използването на подобен показател не може да се приеме за израз на сериозно отношение към задачата за определяне на научния принос на конкретни изследвания или изследователи. Внимателното запознаване с посочената „недостатъчност" на цитационния индекс показва, че това понятие се нуждае от съдържателно уточняване:

П ъ р в о: Повечето от авторите не диференцират оценката на субекта на НИР (индивидуален или колективен) от оценката на продукта от НИР.

В т о р о: Изследванията, посветени на публикационния и цитационния показател не третират въпроса за диференцирането и съпоставянето на възможностите им.

Т р е т о: В литературата по въпроса не се разглеждат ясно и определено съществуващите две възможности за оценка на научния принос въз основа на цитационните връзки:

- значението на цитиранията на конкретен труд с оглед преценка за значимостта на цитирания труд – класическото и утвърдено съдържание на понятието „цитационен показател";
- значението на цитираните в конкретен труд източници с оглед преценка за значимостта на цитиращия труд.

Ч е т в ъ р т о: „Мярата" на цитационния показател е съвсем неопределена. В едни случаи тя е почти изключително количествена – броят на цитираните трудове. В други случаи качественият компонент расте за сметка на включването в анализа на повече или по-малко системно обосновани ограничителни параметри, като например правилата на коцитатния анализ, отчитането на цитирания в публикации, поместени само в „големи" списания или др. под.

П е т о: Съществува динамична зависимост между научната стойност на цитираните и цитиращите трудове. Повечето автори не поставят под съмнение значението на трудовете на предшествениците при решаването на конкретен проблем, други като L. Wittgenstein го отричат напълно, а трети го приемат с известни уговорки. Не съществува зависимост между броя на цитираните автори (респ. на трудовете им) и научната стойност на цитиращия труд. При т.нар. „изследователски статии" броят на цитираните източници е по-малък от броя им при научните обзори, за които се смята, че притежават по-малка научна стойност. Но от друга страна, не съществува строга граница между обзорните и изследователските статии.

Допираме се до фундаментален въпрос за познанието, нетърпящ никакво незряло опростяване, до стария спор за ролята на дедукцията и индукцията при генерирането на ново знание, респ. на нова научна информация. Позитивистите (Ernst Mach /1838-1916/, Friedrich Albert Moritz Schlick /1882-1936/ и L. Wittgenstein) смятат, че дедуктивните процеси са обусловени само психологично и представляват сами по себе си някакъв вид интелектуален психоанализ, разкриващ това, което обективно е вече известно. Запознаването обаче с трудовете на Kaario Jaakko Juhani Hintikka (1929-2015), третиращи въпроса за „нетривиалното дедуктивно разсъждение", със схващанията на Анатолий Ильич Ракитов (1928-) по въпросите на логиката и методологията на науката или например със становището на Олег Федорович Серебрянников (1930-1991) относно възможностите на формалната дедукция, дава основание да смятаме, че при изграждането на аналитико-критични обзори на съществуващото знание за установяване на нетривиална противоречивост обикновено се изисква упорита работа… Но във всеки случай за това не се изискват нито нови наблюдения, нито експерименти, нито каквато и да е нова фактологическа информация. В този случай цялата работа са състои в провеждането на чисто концептуален анализ на различните видове възможности, които могат да се срещнат при изследването на реалната действителност. С други думи, получава се нова информация, без да се провежда емпирична изследователска работа. Умът тълкува вече съществуващото знание съвсем различно отпреди. Последното е в пълно съответствие с представите на Юлий Анатольевич Шрейдер (1927-1998) за промените в количеството (ценността) на семантичната информация при изменението на сложността на обществения научен тезаурус.

Запознаването със сложната, динамично променяща се при възприемането ѝ от всеки отделен субект семантична структура на научните документи и с неподдаващото се на еднозначно тълкуване взаимодействие между явлението „цитиране" и сложния комплекс „науки – ненауки", води неминуемо до извода, че е необходима съдържателна, предметно-тематична оценка на научните резултати въз основа на документално фиксирани цитационни връзки.

Опитите за анализ на хронологичното разпределение на цитираните източници показват (D. S. Price), че в точните науки се цитира предимно оперативна информация с ретроспективност до 5 години, а в хуманитарните науки, поради некумулативния им характер, изследователят е принуден да усвоява – и да цитира! – и по-старо „архивно" знание.

Ш е с т о: Сложността на задачата за определяне на научната стойност на резултатите от НИР налага съчетаването на наукометричните цитационен и публикационен показател със съдържателния предметно-тематичен анализ на цитираните и оценявани научни документи.

Предлаганият от нас метод за определяне на ***семантичната наситеност на конкретните изследователски задачи*** посредством ***въвеждането на семантичен растер в процеса на цитационния анализ*** *е* съществен заслужаващ внимание опит в това отношение. Чрез него използваният от някои автори формален признак за оценка на научния принос **„обем на НИР"** би могъл да получи ново, реално в гносеологичен план, съдържание, тясно свързано с използваното от нас понятие **„*семантична наситеност на НИР*"**, респ. **„*мяра на проблемност на изследователска задача*"**.

С е д м о: Твърдението на Johann Wolfgang Goethe (1749-1832), че идеята „не само се изказва, но и живее … в човешкото общество", като при това „… в практическия живот – в социалното, историческо битие на човечеството ценността и действителното значение на идеите се опознават преди всичко по силата на тяхното въздействие, по тяхната плодотворност", тъй като (ако си позволим материалистически да перифразираме писаното от Georg Wilhelm Friedrich Hegel (1770-1831) за характеризиране на „понятието", т.е. на „знанието", „съзнанието на човека не само отразява света, но се стреми и към действие, към практическата си реализация, посредством преобразуване на тази действителност, на която се явява отражение". В тази връзка феноменът цитиране би могъл да се схваща като форма на осъществяване в човешкото общество на гносеологичния принцип, според който „теорията проверява практиката" (J. W. Goethe). Подобно схващане за същността на цитирането в науката поставя високи изисквания както към документирането на научните комуникации посредством цитиране, така и към цитационния анализ, като апарат за оценка и следователно за активно въздействие върху научната дейност в нейните познавателни, но не по-малко и в практическите ѝ прояви.

С пълно основание може да се твърди, че използването на съществуващите понастоящем форми на цитационния анализ като основно средство за определяне на научния принос не е методологически издържано. И двата използвани показателя – цитатният и публикационният, ползвани най-често като екстензивни показатели за научна дейност, отразяват в голяма степен консумативните възможности на индивидуалния или на колективния субект на НИР, поради което – за да се оползотворят рационално и най-добре съществените им възможности! – би трябвало да се използват най-активно и най-внимателно при оценъчни експертизи в науката и да се внедрят като особено полезни практики при планирането и ръководството на научната дейност във всичките ѝ различни нива. Необходими са конкретни, проблемно ангажирани изследвания, които биха осигурили получаването на достоверни данни, позволяващи формулирането на принципни изисквания и възможността за обективизирани многоаспектни цитатни анализи, включително и за приноса на отделни НИР. От друга страна, успехът в това отношение ще създаде

основните предпоставки в методологичен и организационен аспект за интензифициране на самата научна дейност посредством повишаване критериите за оценяването й.

Когнитивно-епистемологичният и предметно-тематичният оценъчен микроподход в науката

Начиная с референтската си практика, още през 1973 г. в рамките на научно-информационното осигуряване на изследователски усилия на конкретни високопоставени чиновници, у мен възникна впечатление за тясно кариеристични амбиции на кандидат-дисертанти. През декември 1975 г. депонирах в Научноизследователския институт по социална хигиена и организация на здравеопазването (НИИСХОЗ) труд–ръкопис, посветен на въпроса за научния принос, който своевременно беше „загубен"–скрит в чекмеджето на директора на института, с което беше провален наивния ми опит за зачисляване като свободен аспирант. Независимо от разочарованието ми, през 1978 г. с конструктивното рецензентство на вездесъщия през онези години Проф. Нико Яхиел (Нисим Мойсей Яхиел /1919-2001/) беше приета за печат в сп. „Социологически проблеми" първата ми системно излагаща проблема статия [4]. По повод на тази статия, секретарят на изданието Г-н Виолин Ноков, „скрит" в института интелигент от висока класа, се пошегува, че би трябвало да съм внимателен – би трябвало да се опасявам от паве по главата на следващия ъгъл щом изляза на улицата, че публикуването на подобен текст can lead to unexpected side effects от страна на т.нар. „prostitute monkey", според прозвището, дадено на кариеристите в науката в цитата, използван от Проф. Н. Витанов [1].

Междувременно, след наукометричен преглед на дисертациите по медицина за периода 1951-75 г. [5], усъвършенствайки чрез въвеждането на т.нар. от мен „семантичен растер" в многопосочно изграждана в процеса на издирване и изучаване на информацията Map of Science по проблема „Научен принос" достигнах до разработването и апробирането на „Метод за социо-познавателно характеризиране на новото знание", както и на редица други методи/подходи за анализ на научната дейност, които обаче не са обект на настоящото тясно в тематичен аспект ограничено повествование. Оказа се, че спънките, организирани от Държавна сигурност в продължение на 20 години, на които лицемерно, макара и най-любезно и активно общувайки с мен, е сътрудничел и дълбоко уважаваният от мен, смятан от детските ми години за велик популяризатор на науката у нас Акад. Азаря Поликаров (1921-2000), само допринесоха за комплексното и задълбочено изследване на доминантния за мен проблем и за официализиране на разработения от мен оценъчен подход въз основа на възложени ми от Правителството оценъчни анализи [6]. Така предлаганият оценъчен метод се базира на оценката на 179 медицински, биотехнологични и лазерни изследвания от различен ранг и естество, проведени в екипно сътрудничество с голям брой рецензенти-специалисти в тези области.

В резултат на натрупания през годините опит можах да формулирам следващите основни принципи при оценката на резултатите от научноизследователската работа при оценяването на НИР приоритетът принадлежи на оценката на продукта от НИР оценката на субекта на НИР и на самия познавателен процес са функция от оценката на продукта.

Оценката на самото знание не трябва да се смесва с оценката на труда по достигането му, тъй като обществено необходимите разходи на труд, явявайки се стойностна субстанция на всяка потребителна стойност, включват в себе си както разходите, необходими при идеална организация на труда, така и неизбежните, реално съществуващи други разходи.

Стремежът за количествена оценка на научния принос не е реален! Отразявайки динамичното единство и разнообразие на света, научните постижения (продуктът от НИР) не могат да бъдат ранжирани, а само характеризирани като съставни елементи на гносеологично множество, представящо по същината си общественото научно знание. Възможно е обективно гносеологично и предметно-тематично характеризиране на новата семантична информация – продукт от НИР, на нейната синтетична количествено-качествена уникална мяра.

Значимостта на новото знание е исторически детерминирана и се променя във всеки отделен период на обществено развитие.

Съществува тясна вътрешна взаимообусловеност между познавателната същност на НИР и тяхната социална значимост. Не съществуват значими, концепционно-теоретично осмислени научни изследвания с ниска актуалност и местно значение.

Всяко категоризиране на НИР в строго обособени групи е относително. Не съществува рязка граница нито между социалната и познавателната значимост на отделните разработки, нито между параметрите, предназначени за тяхното характеризиране. Но независимо от отсъствието на безусловно определени граници между параметрите, между тях съществуват сложни и многопосочни отношения на „детерминанта – функция", чието изучаване води до опознаване на интимните механизми на познавателния процес и съответно до възможността за реалната му оценка.

Оценяването на новото знание предполага усвояването му по същество от индивидуалния или колективния субект на оценката, от което следва, че актът (процесът) на оценката на научните постижения е съществен фактор, стимулиращ или възпрепятстващ общественото научно развитие.

Оценката на НИР трябва да се осъществява в сътрудничество между създателите на новото знание и критично усвояващите и оценяващите го експерти.

За правилната оценка на НИР от оценяващите лица се изискват: предметно-тематична компетентност по проблематиката на оценяваните научни изследвания; познаване методологията на гносеологичната оценка на изследователския процес и продукт; граждански и морално-етични качества.

Официалната оценка на НИР представлява експлицитна реализация на имплицитно съдържащия се в познавателния процес оценъчен елемент; тя е етап в развитието на общественото знание – форма на колективизиране, обобществяване на новото научно знание, което от „откритие в себе си" преминава в „откритие за обществото".

Оценката на НИР, както и самият познавателен процес, съдържа в себе си съществен елемент на

прогнозиране. Научната и социалната ценност на новото знание се реализират мултивалентно в течение на времето, като сроковете и естеството на тази реализация се прогнозират много трудно. Прогностичната оценка на резултатите от НИР трябва да се извършва след осъществяване на първия етап от социализацията им, т.е. в процеса и след включването на новото знание в системата за универсален библиографски контрол.

Определянето на познавателната и на социалната ценност на новото научно знание е безпредметно, ако се прави ретроспективно след стихийната му мултивалентна реализация.

Всеки акт на оценка на научни постижения има двояко значение – оценка на субекта на НИР и оценка на научния социум като част от цялото общество. Реализацията на новото научно знание зависи не само от естеството му, но предимно и в огромна степен от научната и обществената среда, в която е възникнало и се разпространява. Отчитането на показателя „време", в рамките на което се реализира динамичният процес „познание – практика", води до оценъчни изводи за целокупния обществен процес, а не само за неговия компонент – научната дейност.

Отчитането на ценността на новото знание само посредством въздействието му върху производствената обществена практика е неправилно, тъй като по този начин се оценява само едната страна на мултивалентната му потенциална социална и познавателна ценност.

Ефективността на НИР трябва да се разглежда като явление, по-широко от икономическата ефективност на НИР, като се отдава дължимото на последната.

Между познавателната и практическата дейност съществува тясна връзка и влияние. Те са неразривно свързани и проникват една в друга – познавателната дейност зависи от практическата, а усъвършенстването на практиката се осъществява въз основа на постиженията на науката.

Анализът на „проблемната ситуация" е изходен момент не само при управлението и организирането, но и при оценяването на научната дейност. Естеството на научните проблеми определя посредством какъв тип НИР могат да се решат. Логическото структуриране на оценъчния подход трябва да се прави според познавателния тип на НИР – фундаментални или приложни НИР, или опитно-конструкторски разработки (ОКР), а не по отраслов принцип.

Оценката на фундаменталните, теоретично осмислени изследвания е реална задача само доколкото се касае за оценка на научните резултати и в епистемологично-информационен аспект.

Недостатъчността на икономическия подход при оценяването на НИР се дължи на следните причини: Теоретичните НИР не намират пряко практическо приложение. Сложността на обществеото развитие не позволява задоволително прогнозиране на икономическия ефект при конкретните НИР, тъй като сроковете и мащабите на използване на научните постижения са трудно определими. Освен това размерът на икономическия ефект от НИР е функция от фактори, които зависят не само от усилията на изследователите и от същността на получените от тях научни резултати, но и от редица съществени обществено-исторически обстоятелства, включително и от различията между отраслите по същество (обект; значимост в конкретния исторически период), както и от различията в мащабите на практическото прилагане на резултатите от НИР. Икономическият ефект не трябва да служи като абсолютен критерий за оценка на НИР, тъй като може да се стимулира провеждането предимно на приложни и опитно-конструкторски разработки (ОКР).

Не съществува стройна концепция, включваща съпоставими и взаимно допълващи се методики в единна система за познавателна и икономическа оценка на НИР, в цялото специфично многообразие на последните. Независимо от областта на прилагането им, почти всички съществуващи и широко възприети методологически разработки са ориентирани към анализа на три основни характеристики на научноизследователския продукт: обем (със спорни и разнообразни, а често и противоречиви представи за естеството му), полезност и стойност. Оценката обикновено се осъществява с помощта на отличаващи се един от друг и често несъпоставими показатели. Различията между методиките се определят както от спецификата на едни или други НИР, така и от различните цели на оценката. Редица методики притежават подобна методологична характеристика, но се основават на несъпоставими терминологични системи, което ги прави несъвместими.

Отделните параметри за оценка на НИР не се изменят съгласувано, което в условията на днешните знания за научноизследователския процес не позволява еднозначно формализиране на оценъчния процес и обуславя недостатъците на математизираните оценъчни процедури. Не трябва да се забравя, че формализираните модели за оценка крият в себе си сериозна опасност, тъй като се касае за оценяване на ново знание въз основа на логически схеми, базиращи се на старото знание, в условията на отсъствие на точни параметри и терминология за оценка, при което обаче решенията от оценката имат реални последствия.

Необходимо е диференциране на подходите към оценката на приложните и на теоретичните НИР в зависимост както от естеството на продукта им, така и от различните етапи на познавателния процес. Оценката на научните продукти от теоретичните НИР би трябвало да се прави: прогностично – текущо, имплицитно в рамките на самия познавателен процес като негова съставна част (вкл. чрез използване и на математически методи); при завършване на изследването – еднократно, експлицитно, за целите на планирането и управлението на научната дейност.

Процесът на оценяване на научните продукти представлява сам по себе си научно изследване, изискващо максимална концентрация и обширни знания от оценяващия субект.

Обстоятелството, че новото знание представлява продукт от гносеологично естество, налага оценяването му със специфични за него, „гносеологични", критерии. При търсенето на такива критерии би трябвало да се имат предвид постиженията (или отсъствието на постижения!) в различни области на логиката и методологията на познавателния процес, а именно:

Недостатъчната разработеност на гносеологичния аспект на философските категории „количество – качество" и „форма – съдържание". С това се обясняват както упоритите опити за въвеждане на квалиметрията и в гносеологията, така и представите, че е възможно степенуване на научните постижения по някаква скала, валидна при

всички обстоятелства.

Изграждането на семантичната теория на информацията.

Разработването на множество примитивни методи за оценка на научния принос и разочароващият опит от приложението им.

Постиженията на наукознанието, осъществени в школите на D. S. Price, Г. М. Добров, E. Garfield и др.

Някои фундаментални приноси в анализа на научното творчество (Бонифатий Михайлович Кедров /1903-1985/, Дмитрий Иванович Менделеев /1834-1907/, Gerald James Holton /1922- /, Albert Einstein /1879-1955/, Niels Henrik David Bohr /1885-1962/), теорията за научното развитие на Thomas Samuel Kuhn (1922-1996), публикациите на редица изследователи в областта на логиката (А. Ракитов, Я. Хинтикка).

Успешният разбор на редица понятия, които имат отношение към методологията на научното познание – научен факт, нова информация, елементарен обект и др.

Изучаването на психологичните и социалните аспекти на научноизследователския процес.

Мястото на науката в обществената практика.

Теорията и практиката на информационното осигуряване на изследователската работа.

Признакът новост е основен, инвариантен параметър в познавателната характеристика на продукта от НИР. Определянето на инвариантен параметър за характеризиране на семантичната инфорация (СИ) в ролята ѝ на продукт от НИР изисква и води до уточняване на производни понятия, характеризиращи информацията по-детайлно. Както формулирането на Периодичния закон, довел до изясняване на съдържанието и на взаимоотношенията между редица основни понятия в химията (напр. елемент, просто вещество, химично съединение, валентност и т.н.), така и уточняването на инвариантен параметър за „коренното" свойство (новост!) на продукта от НИР водят до възможността за изясняване на редица понятия, свързани с информационната и гносеологична характеристика на СИ и с нейното терминологично обезпечаване. В това отношение може да се посочи вграждането в системата за оценка на НИР не само на широко утвърдени термини като тези за номенклатурата на НИР (теоретични и емпирични, фундаментални, целеви (насочени) и приложни НИР, и ОКР), за различните форми на знанието (научни факти, методи, класификации и терминология, хипотези, теории и проблеми) или за различната познавателна значимост, респ. за степените на новост на научния продукт – новата СИ, но и на термини, предназначени за аналитично представяне на СИ (качество, съдържание, форма, количество и ценност на СИ; отношението „пертинентна информация – информационен дефицит на научноизследователските задачи – квазиевристично издирена пертинентна информация"; информационната структура на научноизследователските проблеми и на самия познавателен процес; единицата за СИ и т.н.).

Утвърдената традиционна система за оценка на резултатите от НИР посредством индивидуална или колективна експертиза представлява „емпиричният етап" в развитието на оценъчната научна обществена практика, който етап е крайно време да бъде концептуално-теоретично осмислен.

Изложените принципи за оценка на продукта от НИР свързват в едно цяло съществуващите теоретични знания в областта на наукознанието с практическия опит, придобит от прилагането на съществуващите методи за оценка на НИР. Тези принципи би трябвало да залегнат в основата на стройна система за оценка на научната дейност в разнообразните ѝ прояви. Поради това актът на оценяването се очертава като синтез на резултатите от използването и осмислянето на:

– обективно установими показатели от фактографско естество;

– гносеологични показатели за формата на реализация на съдържащото се в научните документи ново научно знание;

– осъществения от рецензента съдържателен, предметно-тематичен анализ на научните документи.

Въз основа: 1) на гореизложените изходни принципи за оценка на продукта от НИР, 2) на гносеологичната структура на научния продукт (Вж: следващия „Протокол…") и 3) на опита от апробирането на предлагания оценъчен подход, предлагаме форма-носител на оценъчна информация за системен предметно-тематичен, гносеологичен и за значимост за общественото производство, анализ на продукта от НИР:

ПРОТОКОЛ ЗА ХАРАКТЕРИЗИРАНЕ НА НОВОТО НАУЧНО ЗНАНИЕ,
СЪДЪРЖАЩО СЕ В НАУЧНОИЗСЛЕДОВАТЕЛСКАТА РАЗРАБОТКА

на тема: ...
изпълнена от :...
1. Съществуващото до провеждането на изследването знание по проблема изложено ли е изчерпателно? ДА НЕ
1.1. Систематизирани ли са научните схващания по проблема: съдържание; недостиг от знания; противоречия, обуславящи провеждане на изследването? ДА НЕ
1.2. Целта и задачите на изследването изложени ли са изчерпателно?… ДА НЕ
…и в съответствие с:
1.2.1. дълбочината на представения от авторите анализ на съществуващото знание по проблема? ДА НЕ
1.2.2. методологичната характеристика на изследванията на авторите, дълбочината на смисловото структуриране и логическия анализ на получените резултати? ДА НЕ
1.3. Има ли пълна корелация между формулировката на задачите и формулировката на резултатите? ДА НЕ
1.4. Има ли формулирани задачи, на които изследването не е отговорило? ДА НЕ
1.5. Получени ли са неочаквани/непредвиждани резултати? ДА НЕ
2.Работата съдържа ли НОВА ДОСТОВЕРНА информация? ДА НЕ
2.1. Как е придобита новата информация –
2.1.1.Посредством логическо обработване (осмисляне) на издирена, съществуваща вече документирана информация от:
2.1.1.1. литературни източници? ДА НЕ
2.1.1.2. статистически или други документи? ДА НЕ
2.1.2.Информация, новопридобита от наблюдения, експериментално или в процеса на практическата професионална дейност ДА НЕ
2.2. От какво естество е новото знание:
2.2.1. Факти:

2.2.1.1.Тривиални (вече описвани)? ДА НЕ
2.2.1.2. Нови (все още неописвани)? ДА НЕ
2.2.1.3. В подкрепа ли са на поддържаните понастоящем от научната общност схващания по проблема? ДА НЕ
2.2.1.4. В противоречие ли са с поддържаните понастоящем от научната общност схващания по проблема? ДА НЕ
2.2.2. Методи:
2.2.2.1. За професионално-практическа работа? ДА НЕ
2.2.2.2. Класификации (систематики; терминология):
2.2.2.2.1. Екстенционални систематики? ДА НЕ
2.2.2.2.2. Терминологични разбори? ДА НЕ
2.2.2.2.3. Интенционални класификации? ДА НЕ
2.2.2.3. За научноизследователска работа:
2.2.2.3.1. Методи за експериментиране с материални обекти? ДА НЕ
2.2.2.3.2. Модели на процеси? ДА НЕ
2.2.2.3.3. Логически схеми за осмисляне на изследователски резултати? ДА НЕ
2.2.3. Формулиране (обосноваване) на нов научен проблем? ДА НЕ
2.2.4. Теоретично знание:
2.2.4.1.Усъвършенства ли съществуващи научни схващания, респ. хипотеза или теория? ДА НЕ
2.2.4.2. Нова хипотеза (респ. теория) ли формулира, респ. обоснована? ДА НЕ
2.3. Степен на новост на новото научно знание:
2.3.1. Емпирично изследване с ниска степен на новост? ДА НЕ
2.3.2. Теоретично изследване с висока степен на новост? ДА НЕ
2.3.3. Теоретично изследване с висша, степен на новост? ДА НЕ
3.Резултатите от изследването притежават ли настояща или бъдеща социо-познавателна ценност? ДА НЕ
3.1. Резултатите от научната дейност на изследователя/-ите във връзка с разработката включени ли са в системата на:
3.1.1. Научната комуникация:
3.1.1.1. Общ брой на публикациите на автора(-ите) по предмета на изследването (приложен списък): ... От тях:
3.1.1.1.1. колективни (брой): ...
3.1.1.1.2. индивидуални (брой): ...
3.1.1.2. Брой на установените цитирания на оценявания труд или на публикациите на автора/-ите по предмета на изследването (приложен списък): ...
3.1.1.3. Предложение на рецензента за публикуване на оценяваното изследване? ДА НЕ
3.1.1.4. Секретно ли е изследването? ДА НЕ
3.1.2. Професионалната практика:
3.1.2.1. Брой на изобретенията (патентите) и рационализациите по предмета на изследването (приложен списък): . . . .
3.1.2.2. Внедрявания? ДА НЕ
3.1.2.2.1. Икономически ефект (приложена документация) – лева: ...
3.1.2.2.2. Социален ефект (приложена документация)? ДА НЕ
3.1.2.3. Предложения на рецензента за внедрявания? ДА НЕ
3.1.2.4.Използване на резултатите от оценяваното изследване в други разработки? ДА НЕ
3.2. Актуалност на изследователската задача:
3.2.1. Извънредна? ДА НЕ
3.2.2. Висока? ДА НЕ
3.2.3. Рутинна? ДА НЕ
3.2.4. Ниска? ДА НЕ
3.3. Мащабност (териториална значимост) на резултатите от изследването:
3.3.1. Глобална? ДА НЕ
3.3.2. Регионална/континентална? ДА НЕ
3.3.3. Национална? ДА НЕ
3.3.4. Локална/местна? ДА НЕ
Рекапитулация на гносеологичната и предметно-тематичната характеристика на изложеното по отделните въпроси в Протокола (приложено изложение):

Гр. год.
Рецензент: (Подпис, трите имена, адрес, телефони, *е*-мейл)

Протоколът подлежи на прилагане в два случая:

Когато колективът, работещ по конкретен научен проект, желае да получи ясна представа за това до къде и до какво е стигнал в изследователските си усилия.

Когато е необходима обективна представа за резултата от конкретно научно изследване, независимо от мащаба и естеството му.

Компетентният експерт-рецензент, комуто е възложена оценка на конкретен научен труд/резултат, трябва да отговори конкретно и писмено, обстоятелствено и обосновано на всеки въпрос ДА или НЕ! След това, към прегледно попълнения протокол и допълнителните страници към него, върху които е описал съображенията си по отделните въпроси ДА или НЕ, трябва да приложи съставена от него добре систематизирана обобщаваща изчерпателна оценъчна експертна рекапитулация, която ясно и категорично да изрази становището му по социо-познавателната характеристика на анализирания труд.

Проблемът за правилното осмисляне от рецензентите на експертните им решения

Запознаването ми напоследък с високозначимите приноси на Daniel Kahnemann [7] (1934-) по въпросите и проблемите, затрудненията и грешките, възникващи при взимане на решения при всякакви значими и не толкова ситуации във всички направления на човешката дейност и взаимоотношения, насочи вниманието ми към сложната и противоречива дълбоко интимна същност на човешките съждения. Осъзнах зависимостта им от най-различни, най-често неиндифицируеми и динамично променящи се обстоятелства при осмислянето на всеки, макар и най-елементарен факт, възникващ в процеса на обществения материален или духовен живот. Въпреки най-широкото достъпно ми проучване за информация относно определянето на научния принос не попаднах на обстоятелствени коментари по въпроса за дълбоко интимните психологични механизми при формиране на експертните становища специално при експертиза/рецензиране на научни трудове.

Поради това, смятам че основно изискване към професионалните качества на всеки експерт/рецензент в

областта на науката, както и във всяка област на обществения живот в днешно време, е и неговата задоволителна когнитивно-психологическа грамотност, т.е. познаването в задоволителна степен на механизмите на интимната същност (инсайтът) при творческото експертно мислене. Това е от особено значение точно и особено в областта на преценките за естеството и значимостта на знанието, което, ако е действително ново, се предполага, че би трябвало да е непознато, да подлежи на усвояване и приемане в процеса на експертизата, включително и от възможно най-компетентния експерт, комуто е възложено рецензирането на съдържащи действително ново знание труд!..

Бих искал да завърша с твърдението, че изложеното за оценъчната дейност в науката – математико-статистическият макроподход, изложен в монографията на Проф. Н. Витанов [1], когнитивно-епистемологичният и предметно-тематичен микроподход, който предлагам [2, 4-6] за оценка на конкретни научноизследователски резултати и когнитивно-психологичният подход за механизмите на интимната същност на формиране на експертни оценъчни решения, описан от Проф. Даниъл Канеман [7], формират тясно и постъпателно обвързано триединство, обхващащо методологично целия процес на научното творчество. Следва, че познаването на описаните в тези три монографии методи и подходи са днес задължителни за всеки, който би имал претенцията и способността да е учен – изследовател или рецензент [8]!

Използвана литература и бележки

1. **Vitanov**, N. K. Science Dynamics and Research Production Indicators, Indexes, Statistical Laws and Mathematical Models. – Switzerland : Springer Int. Publ., 2016. – 257 p.

ISBN 13: 978-3319824017

2. Library of Congress Control Number: 2016944335: „… one may construct indexes to measure research activity. Such an approach has been applied for more than a century. In recent decades, activity around the construction of indexes and the study of their properties have been concentrated in several branches of science, e.g., in scientometrics and several related branches for the case of indexes for evaluation of research production. Assessment of research organizations is an important element of the process of research management and implementation of research policy. Administrators of science have two main instruments for evaluation of research organizations: Peer review or Sets of indicators and indexes. … The last „…concepts must be used carefully, for they can lead to unexpected side effects (e.g., soon after monkeys learned the concept of money, the first prostitute monkey appeared).” *(по* N. Vitanov – *вж:* 1, с. 45.)

3. **Мутафов**, Х. Научният принос (Методологични анализи. Рецензиране) / Предг. **Стоян Денчев**. – София : За буквите – О писменехь, 2019. – 472 с.

ISBN 978-619-185-385-4

4. **Мутафов**, Х. Към проблема за научния принос на дисертациите. // *Социологически проблеми*, 10, 1978, N 4, 42-53.

5. **Мутафов**, Х. Кандидатски и докторски дисертации по медицина 1951-1975 : Ч. I. Дисертационните НИР – утвърдена форма за реализация на изследователската работа (Наукометр. студ. за разв. на мед. дис. дело в НРБ за периода 1951-1975 г.: с. 1-71 ; Ч. II. Медицински дисертации, защитени в НРБ и от българи в чужбина (БД за периода 1951-1975 г.: с. 72-722). – София, 1983. – 722 с. (Агенц. за авт. право – N V-Ж-4241/2 юни 1983. – Деп. в Центр. инст. за науч. и техн. информация – N Нд 3869/83. – Деп. в Центр. мед. библ. – Инв. N 207-209/1983, Сигнатура – IV 932.)

6. **Мутафов**, Х. и *др*. Оценка на научните изследвания в областта на биотехнологиите, изпълнени у нас през VIII петилетка. Т. I-V. – София : К-т за наука, септ. 1987 г., 53 с. и 6 прил. с общ обем 756 с. (Експертно-науч. докл. за служ. ползване, предназнач. лично за Предс. на Държ. съвет на НРБ, разраб.: съгласно заповед N Р-60/31.12.1986 г. на К-т за наука (КН) при Мин. съвет; чрез използв. на Методика за оценка на НИР с авт. д-р **Х. Г. Мутафов**; от науч. колектив под рък. и вод. уч. на д-р **Х. Мутафов**. Със заповед N Р-110/18.09.1987 г. на КН е изразена „високата оценка за ефективността на приложената методика и за работата на изследователския колектив; КН – изх. N 92.00-48/27.10.1987. Тр., в 5 т., е деп. в Центр. държ. архив (ЦДА)” с протокол от 01.02.2019.)

Мутафов, Х. и др. Резултати от експертен анализ и оценка на 22 секретни разработки по лазери, изпълнени в НРБ през периода 1981-1988 г. – София : Мин. на куртурата, науката и просветата (МКНП), 1989. – 22 с. с 9 прил. (Експертно-науч. докл. за служ. ползване, предназнач. лично за Предс. на Държ. съвет на НРБ, подготв. чрез използв. на Методика за оценка на НИР с авт. д-р Х. Г. Мутафов, под неговото рък. и с активното му уч., по договорна тема с МКНП-наука N 864/20.02.1988 г. Готовата разраб. е приета на 20.01.1989 г. от Спец. науч. съв., назнач. от МКНП-наука с „дадена висока оценка на анализа на научната стойност на лазерните изследвания”; Изх. Писмо на МКНП-наука N 26.00-5/13.03.1989 г. Тр., 22 с. с 9 прил., е деп. в ЦДА с протокол от 01.01.2019.)

7. **Канеман**, Д. Мисленето. – София : Изток-Запад, 2012. – 624 с.

ISBN 978-619-152-055-8

Канеман, Д., О. **Сибони**, К. С. ***Сънстейн***. Noise – Смущения в човешкото мислене. – София : Изток-Запад, 2021. – 496 с.

ISBN 978-619-01-0912-9

8. **Куманова**, А. Академик, ***професор Христо Георгиев Мутафов*** (Aurea mediocritas) : Двукнижие : Кн. 1. Когнитологичен портр. в стила на интервюто или Творец и организатор на науката : За усилията за приобщаване на България към световната научно-информ. практика : [Беседа 4-27.01.2018 г. – София и публ. на А. К.] ; Кн. 2. Систематично-хронолог.-азб. биобиблиогр.) [328 ном. назв.] /Беседата води, състав., авт. на бел. **А. Куманова** ; Науч. ред. **С. Денчев** ; Обща ред. **Н. Василев** ; Библиогр. ред.: **С. Филипова, М. Максимова** ; Рец.: **К. Александрова, Н. Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2018. – 180 с. : с ил.

Именен показалец ; Списък на период. изд. ; Списък на съкр.

ISBN 978-619-185-336-6

E ISBN 978-619-185-335-9

IV – 34 impact-factor – формалистично и необективно естество – препоръчват се математико-статистическите оценъчни методи – институционално планиране и управление на науката (изследване)

IV – 34 impact-factor – формалистическое и необъективное естество – рекомендуются математико-статистические оценочные методы – институциональное планирование и управление наукой (исследование)

IV – 34 impact-factor – formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutional planning and management of science (study)

РОЛЯТА НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ И НА НЕЙНАТА БИБЛИОТЕЧНА МРЕЖА ЗА РАЗВИТИЕТО НА СПЕЦИАЛНАТА БИБЛИОГРАФИЯ В БЪЛГАРИЯ

Силвия Найденова

Създадена преди повече от 150 години, Библиотеката на Българската академия на науките е многоотраслова научна библиотека, която участва в изграждането и организацията на националния библиотечен фонд и за библиографско-информационното обслужване с българска и чуждестранна литература и достъп до чужди бази данни в областта на математическите, физическите, химическите, биологическите науки, науките за земята, техническите, хуманитарните и социални науки. Във филиалните библиотеки, които принадлежат на академичните поделения се създават образци на съвременната специална библиография, която в различни форми (на книжни и електронни носители) обслужва научния потенциал на Академията или изпълнява маркетингови функции за популяризиране и пропагандиране на научните постижения на учените и специалистите в нея.

През 1949 г. Централната библиотека получава статут на научноизследователски институт по библиотекознание, специална библиография и научна информация в областта на природните, математическите и обществени науки.

За нуждите на своето комплектуване Централна библиотека изработва тематичен план още през 50-те години, който е първият подобен документ в националната библиотечна практика. Единният библиотечен фонд на БАН представлява значително богатство от научна литература по всичките клонове на природо-математическите, техническите и обществените науки.

През 50-те години се поставя и начало на междубиблиотечно заемане и международно междубиблиотечно заемане на литература и на дейността за публикуване на сериите „Специална библиография" и „Биобиблиографии на български учени". Централна библиотека придобива статут на Център на специалната библиография в България. Учредява се първата „Координационна комисия по комплектуване". Създава се отдел „Научна и техническа информация и документация". За пръв път се публикува периодичния сборник „Известия на Централна библиотека при Българската академия на науките".

Структурният облик на библиотеката се оформя през 50-те години на миналия век, когато се създава академичната библиотечна мрежа от специални библиотеки на постоянните научни звена на БАН и се разгръщат дейности за изграждане на академичен фонд за библиотечно-информационно обслужване на научния потенциал на БАН и страната. ЦБ организира и управлява мрежа от 48 специални библиотеки.

Специалната библиография се развива в България като функция на развитието на научноизследователската дейност [4]. Затова закономерно тя е тясно свързана с Българската академия на науките като най-старата и най-голяма научна организация в страната [7].

Централна библиотека има значителен принос не само в издаването на библиографски справочници. Тя има съществена роля и в работата по теорията, историята и методиката на специалната библиография. Научните трудове на сътрудниците й се публикуват в продължаващите издания „Известия на Централна библиотека на БАН" и „Проблеми на специалните библиотеки", на чиито страници са представени и обобщени резултатите от практическата и научноизследователската им дейност. Този тематичен сборник, от който са излезли 9 книжки, съдържа статии, отразяващи развитието на съвременното състояние на специалната библиография в Централна библиотека и библиотечната мрежа на БАН, нейното място в системата на библиографската информация в страната, а така също и въпросите на по-нататъшното и усъвършенстване в нова дигитална среда.

Специалната библиография на България се появява в края на 19 век и в продължение на повече от сто години се развива с различен интензитет във всички научни области. Най-големите български учени, особено в областта на естествените, хуманитарните и обществените науки, едновременно с научните си постижения допринасят

в значителна степен и за библиографските проучвания в своята област.

Едни от първите научни библиографии в България се печатат на страниците на „Летопис на Българското книжовно дружество" и в „Сборник на БАН". Там излизат библиографски Прегледи на литературата по геология, палеонтология, минералогия, петрография и лесовъдство [1, с. 7-8, 18, 21].

Първият самостоятелен специален библиографски указател у нас е в областта на математическите науки и е публикуван през 1889 г. Той е дело на известния наш историк и библиограф Никола Начов (1859-1940), член на Българска академия на науките и щедър дарител на нашата библиотека. Указателят е озаглавен „Библиографический преглед на нашата математическа литература от самото и начало до 1886 година". Поместен е в сп. Искра през 1889 г., публикуван е и като самостоятелно издание през същата година в Шумен. С него е поставено началото на специалната библиография у нас.

Така още в 1951 излиза „Библиография на българската микробиология, имунология и заразни болести за периода 1879–1950 г. ". Следват „Библиография по природата на Витоша планина" (1953), „Вредните насекоми за селското и горското стопанство" (1956), „Литература върху висшата флора и растителната география на България 1949–1958" (1960), „Българската книжнина по животновъдство за 1879-1954" (1961), „Библиография на българската хелминтология 1908–1958" (1961) и много други в областта на природните и приложните науки.

Особено място заема персоналната библиография в поредицата „Биобиблиографии на български учени" на Централната библиотека на БАН водеща началото си от 1953 година. Особено издържани в своята специална и библиографска разработка са персоналните библиографии на академиците Методий Попов, Стефан Ангелов, Владимир Марков, Константин Пашев и Асен Хаджиолов. Централната библиотека на БАН (ЦБ на БАН) става официално Национален център на специалната библиография в България през 1957 година (ПМС N 167 от 17 юли 1957), а придобива статут на Научноизследователски институт по библиотекознание, специална библиография и научна информация през 1970 (ПМС N 2 от 20 януари 1970).

Като пример за сводни биобиблиографски указатели може да се посочат също така „Речник на българската литература" (1976-1994), „Двадесет и пет години Геофизичен институт" (1985), „Геодезисти на БАН" (1990) и особено „Петдесет години Институт по история при БАН" (1999).

Пак в БАН и то от името на Централната библиотека излиза първият най-пълен обзор на медицинската литература в България „Библиография на българската медицинска книжнина 1944-1956" (1963)". Това не е случайно защото именно тук са едни от най-добрите специалисти по специална библиография особено след закриването на Българския библиографски институт [2].

През следващите години излизат обзорните ретроспективни библиографии „Библиография на българската математика 1944-1966" (1967) и юбилейната библиография по химия „Chimica bulgarica : Bibliography 1886-1944" (1985). Много важно значение има науковедската и библиометрична реферативна библиография „Българският принос в математиката, физиката и химията 1889-1939" (1999), която поставя специалната академична библиография на най-съвременни основи. Тук за първи път са документирани българските научни публикации включени в световния информационен поток – реферирани в световните рефератни издания. Въз основа на направения библиометричен анализ са изработени таблици, които дава възможност да се установи кои български учени са публикувани в най-авторитетните научни списания.

В областта на геологията излизат „Библиографски индекс на българските горносилурски граптолити" (1955), „Фосилите на България" (1958-1964) и накрая фундаменталната „Библиография на литературата по геология на България" (1978-1989) [3].

В областта на биологическите науки основополагаща е специалната ботаническа библиография „Литература върху висшата флора и растителната география на България" (1960-1984) от професор Борис Китанов и „Библиография на българската литература по микробиология" (1973-1984), която обхваща над 15 000 заглавия [2].

В областта на селскостопанските науки излизат както общи указатели като „Българската книжнина по животновъдство за 1879-1954" (1961) и „Библиография на научните трудове по почвознание за 50 години (1911-1961)" (1963), така и тематични сводки като „Библиография на вредните насекоми за селското и горското стопанство в България" (1956) [3].

Особено важно и всеобхватно развитие специалната библиография има в областта на обществените науки и по-специално историята, езикознанието, литературата и изкуствата.

Едни от фундаменталните и до днес специални библиографски трудове са „Библиография на българската археология" (1957-1974), „Библиография на славянското литературознание и фолклор в България" (1958), „Българската кирилометодиевска библиография" (1942-1983) [8], „La science historique bulgare = Българска историческа наука" (1965-1985), „Историческата българистика в чужбина 1944-1980 : Библиографски справочник" (1983) [5; 6].

Специално място заемат научните библиографии в областта на балканистиката, а именно „Bibliographie d'études balkaniques" (1968-1990), както и специализираните тематични анотирани библиографии за българската и балканската научна книжнина по проблемите на историята, икономиката и културата на отделни балкански страни. Сред тях по-важни са следните: „Социално-икономическо развитие на града /на Балканите/ XV-XIX век" (1974); „Националноосвободителни движения на балканските народи : Втората половина на XVIII в. – 1878 г." (1978); „Албания в българската литература 1878-1978" (1979); „Турция в българската литература 1878-1978 г." (1979); „Гърция и българо-гръцките отношения в българската научна книжнина 1878-1980" (1983); „Румъния и българо-

румънските отношения в българската литература 1806-1981" (1985).

Освен общите и специализирани ретроспективни указатели излизат и много добри образци на тематични библиографии като тези на професор Вълчан Хадживълчанов „Научни трудове на академик Методий Попов по проблема за стимулацията на жизнените процеси и приложението й в растениевъдството и медицината" (1954) и „Литература по антропология" (1959) и на академик Цветан Кристанов „Заразни кожни болести" (1950) и „Съзнание и ретикуларна формация" (1961) [2].

Образци за тематични библиографии на Централната библиотека на БАН са трудовете на Кръстина Гечева „Българската култура през Възраждането : Библиография 1878-1983" (1986) и „Богомилството : Библиография" (1997), а така също на Цветана Стайкова „А.С. Пушкин в България : Научна библиография 1848-1998" (1999-2001).

Изготвят се и множество библиографски обзори като задължителни приложения към фундаменталните научни трудове като „История на България" (1979-2012) и „География на България" (1981-1989).

Емблемата на академичната специална биобиблиография са христоматийните издания „Сто години БАН 1869-1969" (1969-1972) и „Академици и член-кореспонденти на БАН 1988" (1989). В тях е показана в пълен (публикационен) обем цялата интелектуална мощ на най-големите български учени и творци в областта на културата. Тяхно достойно продължение е енциклопедичният справочник „Чуждестранна българистика през XX век" (2008).

В заключение може да се каже, че специалните библиографии разработвани под методическото ръководство и с прякото участие на Централната библиотека на БАН са на най-високо ниво и като структурно подреждане и като богат справочен апарат.

Така например освен традиционните показалци като авторски, систематичен, географски и предметен има също така специфични индекси като този за новите видове растения за науката и за флората на България при научните библиографии в областта на ботаниката. Изключително важно за успешното развитие на специалната библиография в БАН е високото професионалното сътрудничество между специализирани библиографи от Централната библиотека и другите академични библиотеки и учени от съответните области на знанието. Именно тогава се получава и най-висококачествения специализиран библиографски продукт (Fachbibliographie).

Днес развитието на библиографията е обусловено от навлизането на новите информационни технологии в библиографската дейност. По мнението на съвременните автори, представянето и под формата на електронни бази данни е огромен качествен скок. Входовете за търсене на информация по автор, предмет, географско понятие, издателство, местоиздаване и други идентификатори и маркери, съответно определят и изходите по тези критерии. Това прави библиографската информация по-пълна, увеличава и обогатява възможностите за нейното цялостно възприемане. Прави я достъпна за потребителите. Информацията в електронна среда позволява библиографските сведения на документите да съпътстват не само споменатите съкратени форми на съдържанието им, но и техните пълни текстове.

По този начин някои от функциите на библиографията като идентифицираща, документираща, текстологична и др. значително увеличава своята тежест. Нещо повече, електронните носители на библиографска информация я превръщат от затворена в отворена система, при която до голяма степен изчезват различията между отделните видове библиографски указатели – специални, тематични, биобиблиографии. Това се постига благодарение на факта, че могат да се извличат различни данни, систематизирани по определен начин, отговарящи на изискванията на търсенето.

Благодарение на новите информационни технологии се постига една немислима преди синергия между библиографията, библиотечните фондове и тяхното пълнотекстово съдържание.

Цитирана литература

1. **Велинова**, Л. Развитие на българската научна библиография в областта на природните и приложните науки. // *Изв. ЦБ БАН*, 2, 1964, с. 5-42.

2. **Велинова**, Л. Развой на българската библиография в областта на биолого-медицинските науки. // *Изв. ЦБ БАН*, 3, 1966, с. 5-50.

3. **Велинова**, Л. Развой на българската научна библиография в областта на геологията, ботаниката и зоологията. // *Изв. ЦБ БАН*, 5, 1969, с. 63-114.

4. **Казански**, Н. Библиография и научно творчество. // *Библиотекар*, 1991, N 5, с. 4-6.

5. **Костова**, Е. Развитие, състояние и задачи на българската историческа библиография. // *Ист. преглед*, 1970, N 6, с. 79-90.

6. **Трайков**, В. Постижения и проблеми на българската историческа библиография. // *Векове*, 1974, N 4-5, с. 135-143.

7. **Тренков**, Хр. Специална библиография : Теория, организация, методика. – София, 1958. – 236 с.

8. **Янакиева**, Т. Кирилометодиевската библиография в България. // *Библиотекар*, 1984, N 5, с. 4-9.

IV – 35 Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН – филиални библиотеки – научна библиография – специална библиография – отраслова библиография (изследване)

IV – 35 Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН – филиальные библиотеки – научная библиография – специальная библиография – отраслевая библиография (исследование)

IV – 35 Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS – academic libraries of BAS – scientific bibliography – special bibliography – subject bibliography (study)

„РАДОСТЬ УЗНАВАНЬЯ”. О СТИХОТВОРЕНИИ МАНДЕЛЬШТАМА *„Я СЛОВО ПОЗАБЫЛ…”* И ЕГО ПЕРЕВОДАХ НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК

Лариса Найдич

1. Вводные замечания о переводах лирики Мандельштама

„Переводчики – почтовые лошади просвещения”, – писал Пушкин. Мы знаем, что без переводческой деятельности В. А. Жуковского не было бы „русского Шиллера” и вообще русской баллады, без Гнедича и Жуковского „русского Гомера”. Далее речь пойдет о „немецком Мандельштаме” – тема, уже затрагивавшаяся в филологической литературе, но все ещё остающаяся актуальной и интересной.

Перевод поэзии Мандельштама требует и большого поэтического мастерства, и глубокого знания русского языка, и, как представляется, сопереживания переводчика автору, без которого невозможно было бы и сопереживание читателя. Можно сказать, что Мандельштаму повезло. О первой книге Мандельштама на немецком языке [Mandelstamm 1959], состоящей из переводов Пауля Целана, В. Ф. Марков [2004: 120 = 1959] писал: „С ужасом представляешь, что было бы, если б эту книгу – как бывает сплошь да рядом – перевел поэтически не одаренный профессор русской литературы или поэт-дилетант, переводящий по словарю и не совсем понимающий подлинник <…> Целан как выдающийся пианист, играющий великого композитора: кое-где возьмет неверную ноту, кое-где поставит слишком индивидуальный акцент; но играет он замечательно и незабываемо”.

Итак, знакомству с поэтическим творчеством Мандельштама немецкий читатель обязан переводам его стихов Паулем Целаном. Целан (1920-1970), по праву считающийся крупнейшим немецкоязычным лириком XX века, обратился к творчеству Мандельштама в конце 1950-х годов. После журнальной публикации 1958 года вышел в свет небольшой сборник стихов Мандельштама в переводах Целана. Он предваряется коротким предисловием переводчика, посвященным творчеству и жизни Мандельштама. Тогда еще не были известны обстоятельства гибели Мандельштама, и Целан не исключал того, что поэт погиб в одном из нацистских лагерей. В любом случае, Целан рассматривал Мандельштама и как великого поэта, и как жертву бесчеловечного режима.

Поэтические переводы занимают важное место в творчестве Целана, а переводы Мандельштама особое. Родство двух поэтов проявлялось и в образной системе их творчества, и в биографических параллелях. Оба поэта евреи по происхождению и по многим темам творчества. При этом их поэзия имеет широкие европейские культурные коннотации. Целан, воспитывавшийся на немецкой литературе, в юности выучил русский язык и любил русскую поэзию. В то же время, для Мандельштама немецкая поэзия не было чужой – не случайно он написал стихотворение „К немецкой речи”. Глубокие параллели между творчеством обоих поэтов проявляются в общности слов, вводящих образы-лейтмотивы: *звезда, камень, время, слово* и др. [Террас, Веймар 2004: 122-163]. А словосочетание „черный лед” в последней строфе рассматриваемого нами стихотворения вполне могло бы принадлежать Целану. Тема несовершенства языка и невозможности воплощения мысли, затронутая в русской классической поэзии (Жуковский „Невыразимое”, Тютчев „Silentium!”) отражена уже в раннем творчестве Мандельштама („Silentium”) и чрезвычайно близка Целану [Naiditsch 2012: 118-132]. Здесь речь идет не о влиянии (многие элементы образной системы Целана сложились еще до знакомства с Мандельштамом), а о духовной близости, проявившейся в поэтике. Мандельштаму посвящен один из наиболее трагических циклов стихотворений Целана „Die Niemandsrose” (в переводе „Роза никому” или „Роза – ничья”). Ср. из этих стихов:

имя Осип подступает к тебе <…>,
ты его руки отделяешь от плеч, правую, левую,
ты приставляешь на их место свои, с ладонями, с пальцами, с линиями <…>

имя с именем, рука с рукой,
возьми в залог их с собой,
и он это берёт, и ты обретаешь
вновь то твоё, что было его <…> (перевод **Марка Белорусца**)

Целановские переводы Мандельштама, передающие оригинал и по образам, и по лейтмотивам, и по лексике, тем не менее, содержат много черт, присущих именно поэзии Целана – ломаный синтаксис, обилие назывных предложений, отсутствие традиционных рифм. Они как будто соответствуют восприятию Мандельштама в эпоху после Холокоста, когда поэзия уже не может быть полностью гармоничной. Целан, переживший Холокост, потерявший родителей, понимал и старался передать трагичность поэзии преследуемого поэта, жившего в условиях тоталитарного, античеловечного режима, загнанного и в конце концов погибшего в лагере.

Как уже указывалось выше, высокую оценку переводов Целана дал Владимир Фёдорович Марков. Он писал Наталье Борисовне Тарасовой, редактору журнала „Грани": „Две рецензии я пришлю скоро. Как Вы хотите. Это будут рецензии на целановские переводы Блока и Мандельштама (чудесные переводы, кстати)" [Марков 2019: с. 87][1].

А в уже цитированной выше опубликованной в журнале „Грани" рецензии Марков отмечал: „<…> в переводах Целана сохранено 90% красоты и смысла оригинала, и Мандельштам встает в них таким же большим, трагическим и сложным поэтом, как по-русски" [2004: 120-1959]. Вдова Мандельштама Надежда Яковлевна считала переводы Целана лучшими переложениями поэта на немецкий язык. Она написала Целану письмо с благодарностью, где отметила, что в некоторых переводах звучит мандельштамовская интонация [Целан. Материалы. 2004]

„Целановский Мандельштам" стал классикой, проложив путь восприятию Мандельштама в немецкоязычных странах. Об интересе к Мандельштаму свидетельствует целый ряд публикаций сборников его стихов в Германии. В частности, несколько изданий выдержала небольшая двуязычная (русский подлинник – немецкий перевод) книжечка „Hufeisenfinder", изданная в ГДР, где собрание переводов Целана дополнено переводами других известных поэтов, Райнер Кирш, Хуберт Витт [Mandelstam 1975].

Работа Целана не перекрыла дорогу новым переводам. „В каждой развитой культуре классические памятники прошлой литературы должны существовать не в одном, а в нескольких переводах. Каждый перевод, сколь бы он ни был превосходен, проецирует многомерную сложность подлинника на плоскость, делает оригинал упрощённым и представляет его односторонне. Сопоставляя два или несколько переводов, читатель может получить как бы стереоскопическое изображение оригинала, увидеть его с разных сторон. Старый перевод может остаться памятником переводящей литературы, шедевром ее, но этим он не может закрыть дорогу новым переводам, которые хотят увидеть новое в классическом памятнике", – писал М. Л. Гаспаров [2006]

В конце XX века рецепция Мандельштама в немецкоязычных странах получила новый стимул. Литературовед, поэт и писатель Ральф Дутли поставил перед собой задачу перевести на немецкий язык все произведения Мандельштама, изучить материалы о его жизни и творчестве, создать объемный очерк биографии поэта. В результате в 2000 году было опубликовано многотомное издание Мандельштама по-немецки, включающее поэзию, прозу, письма [Mandelstam 1985-2000]. А в 2003 г. вышла в свет написанная Дутли биография поэта, которая вскоре была переведена на русский язык. Далее будет рассмотрено стихотворение Мандельштама „Я слово позабыл…" и два его перевода – Пауля Целана и Ральфа Дутли.

2. Поэт о поэтическом слове.
Стихотворение Мандельшатама „Я слово позабыл…" (1920)

„Слово – плоть и хлеб. Оно разделяет участь хлеба и плоти – страдание", – писал Мандельштам в очерке „Слово и культура" [1990: 170-171). Внутренний образ предваряет написанное слово, и поиск воплощения этого образа бывает мучительным.

Я слово позабыл, что я хотел сказать.
Слепая ласточка в чертог теней вернется,
На крыльях срезанных, с прозрачными играть.
В беспамятстве ночная песнь поется.

Не слышно птиц. Бессмертник не цветет,
Прозрачны гривы табуна ночного.
В сухой реке пустой челнок плывет,
Среди кузнечиков беспамятствует слово.

И медленно растет как бы шатер иль храм,
То вдруг прокинется безумной Антигоной,
То мертвой ласточкой бросается к ногам
С стигийской нежностью и веткою зеленой.

О, если бы вернуть и зрячих пальцев стыд,
И выпуклую радость узнаванья.
Я так боюсь рыданья Аонид,
Тумана, звона и зиянья.

А смертным власть дана любить и узнавать,
Для них и звук в персты прольется,
Но я забыл, что я хочу сказать,
И мысль бесплотная в чертог теней вернется.

Все не о том прозрачная твердит,
Все ласточка, подружка, Антигона...
А на губах, как черный лед, горит
Стигийского воспоминанье звона.

Л. Я. Гинзбург [1997: 344] называла предмет этого стихотворения „творчество, преследующий поэта страх

немоты". Поэту необходимо воплощение мысли. „Слепая, бескрылая ласточка – несказанное слово. Оно уходит в царство мертвых, в царство теней, где все бесплотно – и потому прозрачно, безмолвно, безводно. Невоплощенное поэтическое слово мечется и мучается, как сам поэт, оно борется за свою жизнь" [там же: 345]. „Способность ласточки улетать и возвращаться становится доминантой образа" [Сурат 2007: 174-186]. Если рассматривать тему стихотворения шире, то можно обратиться к сочинению классика психологии Льва Выготского (1893-1934), который избрал строчку из этого произведения Мандельштама эпиграфом к разделу „Мысль и слово" своей работы „Мышление и речь" [Выготский 1934: 260]. Каждое речевое произведение, будь то устное или письменное, требует воплощения мысли в слово. Без вербализации мысль как бы остается в царстве теней. При этом бывают случаи, когда слово, казалось бы, однажды было подобрано, но забылось, и происходит его мучительный поиск –явление, названное „на кончике языка", *the tip of the tongue phenomenon* [Brown and Mc. Neill 1966].

Для Мандельштама нахождение слова – это поиск пути и воспоминание, память. Слово подобно Психее, спускающейся в царство мертвых (ср. его эссе „Слово и культура", где сказано „Слово – Психея"). Вспомним и другие близкие Мандельштаму античные образы: похищенная Хадесом Прозерпина/ Персефона, живущая то среди мертвых, то среди живых, и Эвридика. Ласточка Мандельштама – это и слово, и душа, и память. Стихотворение Мандельштама при всей своей поэтичности „лингвистично". Проблемы поиска слова, памяти, узнавания актуальны и в науке о языкознании и в психологии до сих пор. Лингвистические концепции Мандельштаму, учившемуся, в частности, у Бодуэна де Куртене, не были чужды [Найдич 2016]. Таким образом, поэтическое осмысление собственного опыта пересекается и с вполне научными размышлениями. Что касается переводов и переводчиков Мандельштама, то такой научно-филологический ход мысли был близок Целану, учившемуся филологии в Черновцах, а затем в Париже, в Сорбонне. Он, например, обращался к многотомному словарю немецкого языка братьев Гримм в поисках употребления и этимологии слов; он даже включал лингвистические термины в свои стихи. Другой переводчик Мандельштама, о котором речь пойдет дальше, Ральф Дутли, тоже получил филологическое образование: учился в Цюрихе и в Париже. Его глубокое знание русского языка и русской культуры не вызывают сомнений.

В рассматриваемом стихотворении Мандельштама выделяются ключевые слова, отражающие его лейтмотивы. Ю.И. Левин [1995: 94] писал: „Стихотворение это насыщено словами со значением нехватки, недостатка, ущербности, отрицательности". Ср., например, *слепая, безумная, на крыльях срезанных, сухая река*. „В результате этот семантический элемент (условно – для краткости – назовем его 'ущербность') как бы получает самостоятельное существование, накладывая свой отпечаток на всю семантику текста. В отношении антитезы к нему находится сема 'полноты' (или, слабее, 'наличия'), выраженная, впрочем, значительно менее отчетливо" (там же). У Мандельштама „чертог теней" изображен как место, где отсутствуют проявления жизни. Отсюда слова: *прозрачный, бесплотный, пустой, зиянье*. Тем не менее, этот мир не лишен красоты и внутреннего движения: ср. слова *играть, поется, с нежностью, звон*. Но он далек от человека и всего человечного. Он такой, как мир Лесного царя в „Erlkönig" Гёте, где девушки ведут хороводы и поют заунывные песни. Переход из этого бесплотного мира в мир людей, где существует узнавание, осуществляется с помощью памяти. Ср. в связи с этой темой: *позабыл, забыл, беспамятство, беспамятствует, воспоминание*. Поэзия и само слово – это звук, песнь. Узнавание – тоже элемент памяти, без которого нет и слова, и языка.

Эти лейтмотивы создают проблемы перевода, но дают переводчику и дополнительные возможности: будучи поэтами, Целан и Дутли могут внести в перевод собственные эмоции и идеи, собственное отношение к творчеству.

3. Два перевода стихотворения на немецкий язык

Перевод **Пауля Целана** [Celan1992: 115]:

Das Wort bleibt ungesagt, ich finds nicht wieder,
Die blinde Schwalbe flog ins Schattenheim,
Zum Spiel, das sie dort spielen. (Zersägt war ihr Gefieder)
Tief in der Ohnmacht, nächtlich, singt ein Reim.

Die Vögel – stumm. Und keine Immortelle.
Glashelle Mähnen – das Gestüt der Nacht.
Ein Kahn treibt, leer, es trägt ihn keine Welle.
Das Wort: umschwärmt von Grillen, unerwacht.

Und wächst, wächst wie es Tempeln, Zelten eigen,
Steht, jäh umnachtet, wie Antigone,
Stürzt stygisch-zärtlich und mit grünem Zweige,
Als blinde Schwalbe stürzt es nieder, jäh.

Beschämung all der Finger, die da sehen,
O die Erkenntnis einst, so freudenprall.
O Aoniden, ihr – ich muß vor Angst vergehen,
Vor Nebeln, Abgrund, Glockenton und Schall.

Wer sterblich ist, kann lieben und erkennen,
Des Finger fühlt: ein Laut, der mich durchquert…
Doch ich – mein Wort, ich weiß es nicht zu nennen,
Ein Schemen war es – es ist heimgekehrt.

Die Körperlose, immer, Stund um Stunde,
Antigone, die Schwalbe, überall…
Wie schwarzes Eis, so glüht auf meinem Munde
Erinnerung an Stygisches, an Hall.

Перевод **Ральфа Дутли** [Mandelstam 1996: 89]:

Das Wort vergaß ich, das ich sagen wollte,
Ins Schattenheim zurück kehrt eine Schwalbe blind
Auf Flügelfetzen hin zum Spiel der Körperlosen . . .
Besinnungslos das Lied, das in der Nacht noch singt.

Die Vögel stumm. Es blüht nicht eine Immortelle.
Die Mähnen gläsern-hell – der Herde in der Nacht.
Im trocknen Fluss der Kahn, schwimmt leer, auf keiner Welle
Im Grillenschwarm das Wort, bleibt unerwacht.

Und langsam wächst es, wächst gleich Tempeln oder Zelten,
Stürzt sich hinauf, so wie Antigone, so irr!
Als tote Schwalbe wirft es sich mit grünen Zweigen
Voll stygischer Zärtlichkeit zu Füßen ihr.

O käm sie nur zurück: die Scham sehender Finger,
Die Freude des Erkennens, zart gewölbt.
Ich fürcht das Schluchzen so, den Schmerz der Aoniden,
den Nebel und den Ton – wie ausgehöhlt.

Wer sterblich ist, hat Macht: zu lieben und erkennen,
In seine Finger fließt selbst noch der Klang zuletzt,
Doch ich vergaß das Wort, ich kann es nicht mehr nennen,
Ins Schattenreich zurück kehr körperlos es jetzt.

Die Gläsern-Helle fehlt, spricht weiter ohne Ende,
Antigone, du Freundin, Schwälbchen – komm…
Doch auf dem Mund wie schwarzes Eis noch brennend
Erinnerung an ihn, den stygisch-hellen Ton.

Переводы Целана в большой степени облегчили задачу Ральфа Дутли. Но с другой стороны, они ее и усложнили. Перед переводчиком встала задача размежевания со старыми, замечательными, переводами выдающегося автора, классика, каким уже стал Целан. Представляется, что Дутли выполнил эту задачу талантливо и с большим тактом. В некоторых случаях он принял перевод слова или оборота, а также и грамматической конструкции у Целана, в других – он их изменил. Для размежевания он часто использовал синонимы, а в грамматике обращался к конструкциям, более близким к русским и менее „целановским".

Обстоятельное построчное сравнение подлинника Мандельштама и его переводов на немецкий язык, включая и не рассматриваемый нами здесь перевод Райнера Кирша, содержится в книге Н. Тимошковой [Timoschkowa 2015: 393-454]. Я ограничусь сравнением лейтмотивов и некоторых особенностей синтаксиса у Мандельштама и в двух переводах.

Примечания к таблице

Лексика

Ласточка. В русском языке диминутив в слове *ласточка* – формальный, словарный. *Schwälbchen* в 5 у Дутли подчеркивает нежность Антигоны –ласточки (ср. строфу 3). Кроме того, переводчик прибегает к приему компенсации, заменяя таким образом диминутивность формы *подружка*.

На крыльях срезанных. Если искать реалистического объяснения, то, по-видимому, имеются в виду подрезанные крылья (крылья часто подрезают у домашних птиц). В обоих переводах этот образ усилен. У Целана, возможно, имеется в виду убийство и разделывание птицы (распиленное оперение), у Дутли клочки, оставшиеся от крыльев.

Чертог теней. Вместо возвышенного и торжественного *чертог* у Ц. и Д. *Schattenheim*, композитум, вторая часть которого подчеркивает значение „возвращение домой".

Прозрачные гривы. Ц. *Glashelle Mähnen.* Д. *Die Mähnen gläsern-hell*. Оба переводчика отказываются от обычного соответствия слову 'прозрачный' *durchsichtig* и от слова, которое Ц. использовал в другом переводе Мандельштама – *diaphan*. Прозрачность передается образами стекла и света.

Звук в персты прольется. Перевод Д. точнее: прольется *fließt*, а у Ц. как бы отсылка к идее понимания смысла слова даже осязанием: *Der Finger fühlt.* Ср. эссе Мандельштама „Утро акмеизма", где говорится о глухонемых, которые „отлично понимают друг друга" [Мандельштам 1990: 142] или упоминание о „зрячих перстах" слепых в эссе „Слово и культура" [Мандельштам 1990: 171]. Ср. также „Engführung" Целана: *Ein Finger/ tastet hinab und hinan, tastet/ umher…* „Палец щупает вниз и вверх, щупает вокруг".

Мысль бесплотная. Как бы компенсируя отсутствие в переводе слов возвышенного стиля (*чертог, персты*), Ц. вводит несколько устаревшее и возвышенное слово *Schemen* 'призрак'. У Д. букв. перевод *körperlos*. **Беспамятство, беспамятствует.** Беспамятство – бессознательное, обморочное состояние, а глагол в последующей строфе – образованный от того же корня неологизм Мандельштама, означающий 'быть в беспамятстве'. При этом присутствующее у Мандельштама понятие памяти в обычном, житейском смысле, антонимичное забвению („позабыл"), в переводах не находит отражения. Соответствующий эквивалент в немецком невозможен. Ц. выбирает для 1 *tief in der Ohnmacht* 'глубоко в обмороке', 'в бессознательном состоянии', а далее в 2 *unerwacht* 'непроснувшееся', 'непробужденное', т.е. 'спящее'. Д.: *besinnugslos*, а в 2 также *unerwacht*.

Зиянье. Ц. *Abgrund* , Д. *wie ausgehöhlt*. Это несколько устаревшее слово (сохранившееся в филологической терминологии) у Мандельштама означает разрыв, пустоту. Ц. видит в нём прежде всего значение 'пропасть' (что действительно соответствует одной из сторон его семантики), а Д. находит интересное словосочетание, означающее собственно 'как будто вырытое', 'как бы пустое', 'выемка'.

Таблица 1.
Сравнение переводов Целана и Дутли

Строфа	Мандельштам	Целан (Ц.)	Дутли (Д.)	Пояснения к буквальному переводу
1, 5	*Позабыл. ..* *Но я забыл.*	das Wort bleibt ungesagt, ich finds nicht wieder. Doch ich – mein Wort, ich weiß es nicht zu nennen…	Das Wort vergaß ich ... Doch ich vergaß das Wort...	Ц.: перифраза. Д.: прямое соответствие глаголу ‘забыть’
1, 2	*беспамятство* *беспамятствует*	tief in der Ohnmacht unerwacht	besinnugslos, bleibt unerwacht.	Ц.: ‘глубоко в обмороке, в бессознательном состоянии’, в 2 у Ц. и Д. ‘не пробужденное, не проснувшееся’
5	*Мысль бесплотная*	mein Wort, ich weiß es nicht zu nennen. Ein Schemen war es	das Wort … körperlos.	Ц.: ‘Оно было призраком’. В обоих переводах нет эквивалента слова *мысль*, а подчеркивается бесплотность, призрачность забытого слова
1, 3, 6	*Ласточка,* *слепая ласточка,* *мертвой* *ласточкой*	(1) die blinde Schwalbe, (3) blinde Schwalbe, (6) die Schwalbe.	(1) eine Schwalbe blind, (3) tote Schwalbe, (6) Schwälbchen	В последнем примере у Д. диминутив
1	*На крыльях срезанных*	(Zersägt war ihr Gefieder).	auf Flügelfetzen	Ц.: парантеза, ‘распилено ее оперенье’. Д.: ‘на клочках крыльев’.
1	*Чертог теней*	Schattenheim	Schattenheim	букв. ‘дом теней’
2	*Не слышно птиц.* *Бессмертник не цветет.*	Die Vögel – stumm. Und keine Immortelle.	Die Vögel stumm. Es blüht nicht eine Immortelle.	Ц.: отсутствие бессмертника. Д.: ‘не цветет’
2	*Прозрачны гривы табуна ночного.*	Glashelle Mähnen –das Gestüt der Nacht.	Die Mähnen gläsern-hell – der Herde in der Nacht.	Ц., Д.: ‘Стеклянно-светлые гривы’
2	*В сухой реке пустой челнок плывет*	Ein Kahn treibt, leer, es trägt ihn keine Welle.	Im trocknen Fluss der Kahn, schwimmt leer, auf keiner Welle.	Д. сохраняет эпитет *сухой*
5	*Для них и звук в персты прольется*	Der Finger fühlt: ein Laut, der mich durchquert	In seine Finger fließt selbst noch der Klang zuletzt	Ц.: *fühlt* ‘чувствует, осязает’
6	*Стигийского воспоминанье звона*	Erinnerung an Stygisches, an Hall	Erinnerung an ihn, den stygisch-hellen Ton	Ц. понял звон как звон колокола, возможно возвещающего трагедию.
4, 5	*Любить и узнавать* *Радость узнаванья*	Kann lieben und erkennen o die Erkenntnis einst, so freudenprall,	Zu lieben und erkennen Die Freude des Erkennens	У Ц. неологизм *freudenprall* ‘упругое от радости, радостно-упругое’
4	*зиянье*	Abgrund	wie ausgehöhlt	Ц. пропасть, Д. яма, выемка, пустота
6	*как чёрный лёд, горит*	Wie schwarzes Eis so glüht	wie schwarzes Eis noch brennend	Ц.: глагол ‘горит, пылает’. Д.: причастие ‘горящий’

Сложные слова (композиты), иногда окказиональные (Целан часто прибегал к «изобретению» таких слов), находим в обоих переводах. Ц. , Д. *Schattenheim*, Ц. *glashell, freudenprall,* Д. *Flügelfetzen, gläsern-hell*.

Обращает на себя внимание обилие синонимов в рассматриваемых переводах, что отражает и синонимию подлинника. Ср. у Мандельштама близкие по значению: *бесплотный, прозрачный, пустой*; *слово, звук, звон*. Ц., Д. *Ohnmacht, unerwacht*; Ц. *Laut, Glockenton, Schall, Hall*. Д. *Klang, Ton*.

Поскольку Дутли стремился «уйти» от текста Целана, он часто заменял его слова другими, синонимичными.

Если воплотить необычную идею, которую обрисовал М.Л. Гаспаров, – рассмотреть оба перевода вместе для получения „стереоскопического изображения", – то мы получим целый словарик синонимов: *Ohnmacht – besinnungslos, Gestüt – Herde, treibt – schwimmt, umnachtet – irr, Scham – Beschämung, Abgrund – wie ausgehöhlt, brennend – glüht, wirft sich – stürzt, körperlos – Schemen, Ton – Schall – Laut – Hall*.

Синтаксис

„Ломаный синтаксис", разрывы, парантезы, обилие безглагольных предложений – примечательная черта поэзии Целана. Здесь она служит теме „вспоминания" забытого, поэт как будто говорит с самим собой, раздумывая и запинаясь, чтобы найти забытое слово: *mein Wort, ich weiß es nicht zu nennen. Doch ich – mein Wort, ich weiß es nicht zu nennen… Der Finger fühlt: ein Laut, der mich durchquert. Glashelle Mähnen – das Gestüt der Nacht.* Или, например, парантезы вместо эпитета: *на крыльях срезанных – zersägt war ihr Gefieder*. Знаки препинания у Ц. показывают синтаксические разрывы, паузы. Ср. скобки в примере выше или запятые: *Ein Kahn treibt, leer, es trägt ihn keine Welle.* У Д. такой синтаксис также широко используется, хотя и в меньшей степени. Вот характерные примеры. У Ц.: *Die Vögel – stumm. Und keine Immortelle*. У Д.: *Die Vögel stumm. Es blüht nicht eine Immortelle*. Но иногда „целановский синтаксис" видим у Д. там, где у Ц. обычная глагольная фраза: Д.: *Erinnerung an ihn, den stygisch-hellen Ton*. Или у Д. необычная безглагольная конструкция с номинативом и генитивом: *Die Mähnen gläsern-hell – der Herde in der Nacht*.

Характерная черта обоих переводов – обилие предикативных атрибутов, т.е. членов предложения, относящихся и к предикату, и к подлежащему или дополнению, что придает тексту компактность и динамику. Ц. *Ein Kahn treibt, leer;* Д.: *Im trocknen Fluss der Kahn, schwimmt leer*; Ц.: *[Das Wort] steht jäh, umnachtet, wie Antigone*; Д.: *Stützt sich hinauf, so wie Antigone, so irr*; Д.: *Ins Schattenheim zurück kehrt eine Schwalbe blind*.

4. Заключение

Итак, можно с уверенностью сказать, что Мандельштаму в немецкой культуре повезло дважды: оба перевода «звучат подлинной поэзией" (ср. [Марков 2004: 118=1959] о переводах Целана). И Целан, и Дутли глубоко понимают смысл стихотворения Мандельштама, передают и человечность автора, и его преданность слову, и открытость мировым культурам. Конечно, Дутли идет за Целаном, не отвергая его поэтических инноваций, и это не недостаток перевода, а его достоинство. Создав новый перевод, Дутли сохранил тот поэтический образ Мандельштама, который сформировался у немецкого читателя. Он развивает поэтику немецкого Мандельштама, через которую неизбежно сквозит поэтика Целана.

Примечания

За указание на этот текст я благодарна Георгию Левинтону.

Цитированная литература

1. **Выготский**, Л. С. Мышление и речь. – Москва : Гос. Социально-экон. Издательство, 1934.

2. **Гаспаров**, М. Л. О новом переводе „Ада" Данте, выполненном **В. Г. Маранцманом**. // *Данте Алигьери*. Божественная комедия : Ад. Чистилище. Рай / Пер. с итал. **В. Маранцмана**. – Спб., 2006, с. 5-8.
<http://nevmenandr. net/scientia/gasparov-marancman.php>. – Последнее обращение. – 27.01.22.

3. **Гинзбург**, Лидия. О лирике. – Москва : Интрада, 1997.

4. **Левин**, Ю.И. Заметки о „крымско-эллинских" стихах ***О. Мандельштама***. // *Мандельштам* и античность : Сб. статей под ред. **О. А. Лекманова**. // *Записки Мандельштамовского общества* (Москва), 1995, Т. 7, с. 77-103.

5. **Мандельштам**, О. Э. Сочинения : Т. 2. Проза. Переводы. – Москва : Худ. литература, 1990.

6. **Марков**, Владимир. ***Пауль Целан*** и его переводы русских поэтов. // *Пауль Целан*. Материалы : Исследования, воспоминания : Т. 1. Диалоги и переклички / Ред.-сост. **Л. Э. Найдич**. – Москва ; Иерусалим, 2004, с. 116-122.
Перв. публ.: 1959.

7. **Марков**, В. Письма ***В. Ф. Маркова*** и ***Н. Б. Тарасовой*** (1956-1961). // *Владимир Федорович Марков* : первооткрыватель и романтик. К 50-лет. изд. кн.: Russian Futurism : A History : Материалы и исслед. / Сост. **Андрей Крусанов, Николай Фиртич**. – СПб. : Изд-во общ-ва Аполлон, 2019.

8. **Найдич**, Лариса. О понятии фонема у Мандельштама. Из комментария к статье „О природе слова". // *Slavica Revalensia*, 2016, vol. III, p. 113-121.

9. **Сурат**, Ирина. Три века русской поэзии. Ласточка. *// Новый мир*, 2007, N 4, с. 174-186.

10. **Террас**, Виктор, Карл С. **Веймар**. ***Мандельштам*** и ***Целан*** : черты сходства и перекличка голосов. Постскриптум. // *Пауль Целан*. Материалы, исследования, воспоминания. – Москва, 2004, с. 123-163.
Перв. публ.: 1974 и 1978.

11. **Целан**. // *Пауль Целан*. Материалы : Исследования, воспоминания : Т. 1. Диалоги и переклички / Ред.-сост. **Л. Э. Найдич**. – Москва ; Иерусалим, 2004.

12. **Brown** and Mc. Neill 1966: **Brown**, R. W., D. **Mc. Neill**. The 'tip of the tongue' phenomenon. // *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior*, 1966, 5, 325-337.

13. **Celan**, Paul. Gesammelte Werke in 5 Bd. : Bd. 5. Übertragungen II. – Frankfurt / M. : Suhrkamp Verlag, 1986. – 665 p.

14. **Mandelstam**, Ossip. Hufeisenfinder. Russisch und Deutsch. – Leipzig : Verlag Philipp Reclam jun., 1975. – 269 p.

15. **Mandelstam**, Ossip. Das Gesamtwerk in Kassette. Aus dem Russischen übertragen und herausgegeben von ***Ralph Dutli***. – Zürich : Ammann Verlag, 1985-2000.

16. **Mandelstam**, Ossip. Tristia. Gedichte 1916-1925. Aus dem Russischen übertragen und hrsg. von ***Ralph Dutli***. – Frankfurt / M. : Fischer Taschenbuch, 1996.

17. **Mandelstamm**, Ossip. Gedichte. Deutsch von ***Paul Celan***. – Frankfurt / M. : Fischer, 1959. – 63 p.

18. **Naiditsch**, Larissa. *„Und Faustens Silhouette in der Ferne"*. Beiträge zu Poetik und Linguistik : Deutsch-Russisch. – Berlin : Peter Lang, 2012. – 293 p.

19. **Timoschkowa**, Natascha. Ein Mandeltraum. Übersetzungskritische Untersuchungen zur Rolle ***Ossip Mandelstamms*** im dichterischen Gesamtwerk Paul Celans. – Berlin : Frank und Timme, 2015. – 498 p.

IV – 36 *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов – рецепция *Мандельштама* в Германии – анализ двух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы (исследование)

IV – 36 *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите – рецепция на *Манделщам* в Германия – анализ на два преводни теста – лайтмотиви – синоними (изследване)

IV – 36 *Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* – history of translation – reception of *Mandelstam* in Germany – analysis of two translated texts – leitmotifs – synonyms (study)

СИМВОЛИТЕ НА БЪЛГАРИЯ
(Предговор към книгата с това заглавие)

Таня Николова

Исторически в България са се утвърдили три държавни символа: герб, знаме и химн. Заедно с това всеки българин, където и да се намира по света, носи в сърцето си още много български символи. Някои са общовалидни, други са въпрос на вътрешно усещане.

Книгата „Символите на България" (*Ил.*) съдържа всичко, което българите носят в сърцето и душата си. Същевременно тя е и чудесен справочник за хора от всякаква възраст, които обичат българското. Може да се нарече енциклопедия на българските символи без да претендира за абсолютна изчерпателност.

Книгата е опит на 400 богато илюстровани и луксозно оформени страници да събере и представи поголяма част от символите на България, това, което е скъпо за българите, което представя България като страна с древна култура и славна история.

По азбучен ред в повече от 300 статии са представени скъпи за всеки българин исторически и природни забележителности, личности, обичаи, традиции, фолклор, произведения на народното творчество. Включени са и понятия, които трудно се поддават на класификация, но вълнуват всеки българин. „Символите на България" събират на едно място всичко, което означава „българин", „българско", „Родина", „България", при това стремейки се информацията да е възможно най-пълна, подробна и достоверна. За това допринася и богатият илюстративен и снимков материал, който подкрепя и допълва изнесеното в статиите.

Напоследък много се пише по разни теми от рода – „живи човешки съкровища", „чудесата на България", „българските символи". Има и различни издания. Повечето обаче са посветени на отделни фрагменти. За да добие попълна картина за чудеса или символи, човек трябва да си купи например 1012 книжки.

В „Символите на България" всичко е събрано на едно място, подредено красиво, прегледно и с много илюстрации.

Българската азбука е послужила като основа за подредбата на статиите в книгата.

Всяка буква, красиво оформена графично, поставя началото на раздел. Самата буква е описана като своеобразен малък символ – част от голямата Кирилица. По този начин в 30 раздела са представени над 300 статии за исторически забележителности, значими археологически открития, личности, обичаи, традиции, фолклор, произведения на народното творчество.

Поднесени са интересни факти за най-старите обитатели по българските земи – траките, за най-старото златно съкровище в света, открито край Варна, за един от най-старите градове в Европа – Пловдив, за най-посещаваните от чужденците Велико Търново, Созопол, Несебър, Пампорово, Боровец, Банско.

Българските златни и сребърни съкровища, прославили страната по цял свят, са представени с богати илюстрации. В областта на обичаите и фолклора изданието предлага уникални снимки на изключително българското „нестинарство" и на несравнимите с нищо пъстроцветни кукери.

Българският певчески гений е обобщен в статията „Мистерията на българските гласове".

България се гордее с девствената си природа и изумителното биоразнообразие, което се съхранява в парковете и резерватите в страната.

Не е случаен фактът, че в Списъка на ЮНЕСКО на световното културно, природно и живо наследство са включени девет български обекта Всички те могат да се видят и на цветни илюстрации в изданието.

Не са подминати и постиженията на България в областта на спорта в лицето на „златните момичета" на Нешка Робева и на известния по цял свят български футболист Христо Стоичков.

За всички родолюбци изданието предлага пълния текст на стихотворението „Аз съм българче", на песента „Върви народе възродени...", на марша „Тих бял Дунав", на стихотворението на Иван Вазов „Българският език". Интересно поднесени са статиите за донеслите известност на България продукти кисело мляко, бяло саламурено сирене, лютеница и шопска салата. Отделено е място и за прекрасните български вина.

Енциклопедията „Символите на България" е своеобразен посланик на страната пред света, нейна визитка, но най-вече е предназначена за младото поколение, което е призвано да пренесе в бъдещето всичко, което означава „България".

Илюстрации

Корици на кн.:

Николова, Таня. Символите на България. – София : Бълг. бестселър, 2014. – 391 с. : с ил.
ISBN 978-954-463-174-1

Nikolova, Tanya. The Simbols of Bulgaria. – [Ново двуез. англ.-бълг. изд.]. – София : Бълг. бестселър, 2019. – 328 с. : с ил.
ISBN 978-954-463-198-7

IV – 37 държавни символи на Р. България: герб, знаме, химн – предговор към кн. на авт.: Николова, Т. Символите на България. – София, 2014. – Ново двуез. англ.-бълг. изд. – 2019 (изследване)

IV – 37 государственные символы Р. Болгарии: герб, знамя, гимн – предисловие к кн. авт.: Николова, Т. Символы Болгарии. – София, 2014. – Новое двуяз. англ.-болг. изд. – 2019. – *На болг. яз.* (исследование)

IV – 37 state symbols of R. Bulgaria: emblem, flag, anthem – preface to the author's books: Nikolova, T. Simbols of R. Bulgaria: emblem, flag, anthem. – Sofia, 2014. – New biling. Eng.-Bulg. ed. – 2019. – *In Eng.* (study)

УЧАСТИЕТО НА МАКЕДОНСКИТЕ БЪЛГАРИ В СЪЕДИНЕНИЕТО НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ С КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ (1885 г.)

Пламен Павлов

В научното творчество и енциклопедичните трудове на авторитетния наш историк ст.н.с. Милен Куманов възродената през 1878 г. българска държава заема изключително важно място – на първо място с неговите книги за Стефан Стамболов и Александър Малинов, за партийно-политическата система на страната, а и за други важни събития и личности. Известният български учен има значими заслуги и за събирането, популяризирането и особено за осмислянето на историческото познание и национална памет за ролята на македонските българи в националната ни история. Неговата книга „Македония (Кратък исторически справочник)", издадена през 1993 г., е една от най-използваните и цитираните както от специалистите, така и от студенти, учители, ценители на историята... Именно в този енциклопедичен справочник може да бъде открита синтезирана и точна информация за историческите личности, за които ще стане дума в нашето изложение.

И днес Съединението на Княжество България и Източна Румелия не може да не ни изпълни с гордост и респект пред решимостта на тогавашните българи и политическият елит да отстояват националното единство. Нещо повече, да направят решителна крачка в посока на обединението на разпокъсаната с Берлинския договор българска нация. През 1885 г., а и десетилетия след това идеята за национално единство съвпада със стремежа към свобода и напредък за всички българи – и в държавните граници, и извън тях.

В учебниците по „Отечествоведение" (тогавашното име на предмета „Родинознание", преименуван днес в маниера на някаква абсурдна „политкоректност" на „Човекът и обществото"…) задължително присъстват уроци на тема „Неосвободени български земи". В края XIX и началото на XX в. още в трето отделение (трети клас на началното училище) малките ученици придобиват синтезирани, но и пълноценни знания, че в Македония, Одринска Тракия, Северна Добруджа и Поморавието живеят българи под чужда власт. И че е дълг на държавата, а и на всеки свободен българин, да отстоява техните права. За историческия акт от 6 септември 1885 г. безспорно най-значими са заслугите на гражданите на Пловдив и близките селища, на Панагюрище, Чирпан, Сливен…

Естествено, участват и много дейци от Княжество България. Не бива да пропускаме бесарабските българи, особено командирът на румелийската милиция (войската на областта) майор Данаил Николаев и други офицери във военните части в Източна Румелия, а в Княжество България. Не бива да се забравя и пренебрегва обаче участието на македонските българи, при това в самия епицентър на събитията. Именно тази незаслужено подценявана страница от нашата национална история ще припомним с настоящата скромна статия, посветена на светлата памет на ст.н.с. Милен Куманов.

Както е известно, в основата на Съединението като исторически акт е БТЦРК (Българският таен централен революционен комитет) с председател Захарий Стоянов. В комитета, следващ традицията на БРЦК в Букурещ и Вътрешната революционна организация от преди Освобождението, влизат сподвижници на Васил Левски, участници в Априлското въстание и Българското Опълчение, офицери, будни граждани и т.н. Колкото и странно да изглежда, почти не се поставя важния въпрос кой в същност е инициаторът за създаването на БТЦРК? Ако направим някаква, дори и насочена към ценителите на историята импровизирана анкета, надали ще получим точен отговор. И не защото е неизвестен, напротив – отговорът може да бъде намерен дори и в „Уикипедия".

Нерядко обаче конкретните факти си остават „в сянката" на общоизвестните събития.

Видният деец на Съединението Иван Андонов разказва: „На 5 февруари 1885 г. се яви при мене македонецът Спиро Костов и ми заяви, че в мое лице и в лицето на Захарий Стоянов той виждал хора, способни да се заловят за революционна борба <…>, която да има за цел освобождението на македонските българи от турско иго. Той покани мене да се съберем със Захарий Стоянов и, като обсъдим това негово предложение, да му отговорим още на другия ден…". Идеята е приета и на 10 февруари 1885 г. е учреден БТЦРК. Обмисля се общо въстание в

Източна Румелия и Македония, но по ред причини, вкл. сложната международна обстановка, се стига „само" до обединяването на автономната провинция с Княжеството. Още в онези години обаче всеобщо е убеждението, че Съединението на „двете България" е решителна крачка към обединение и с „третата" – поробената Македония. Затова и в програмните документи на ВМОРО, както можем да видим и цитираната енциклопедична книга на М. Куманов, се говори за автономия – не като самоцел, а заради примера с Източна Румелия от 1885 г.

Без съмнение, когато става дума за събитията около Съединението, не може да не възникне основателният въпрос защо именно Спиро Матеев Костов (1848-1931) е инициаторът за създаването на БТЦРК? Нещо повече, забравения днес македонски българин дори „поставя срок" не на кого да е, а авторитетни и обществено признати още в онези години личности, каквито без съмнение са Захарий Стоянов и Иван Андонов?! Захарий, апостолът от Априлското въстание, през 1885 г. се радва на все по-силна популярност със своите статии и особено с книгите си „Васил Левски Дяконът" (1883) и първия том на „Записки по българските въстания" (1884).

Иван Андонов е комитетски деец от времето на Левски и един от организаторите на Старозагорското въстание (1875), а по време на Априлската епопея през 1876 г. е арестуван и хвърлен в тъмницата в Пловдив, а по-късно и в столицата Цариград. След Освобождението Иван Андонов е заместник-прокурор на Пловдив. Трябва непременно да припомним, че по онова време Спиро Костов, наричан още Киприята, е добре позната личност в революционните среди. Роден във Велес през 1848 г., на млади години емигрира в Румъния. Работи в печатницата на Любен Каравелов. И съвсем не е случайно, че като началник на Пожарната команда в София през 1894 г. именно той създава специализираното списание „Пожарникар".

В Букурещ, освен че е в кръга на Каравелов, Спиро Костов е в „компанията" на Киро Тулешков, Олимпий Панов и други будни младежи от средите на радикалната революционна емиграция. Въпреки че нямаме преки данни, просто е невъзможно да не се е познавал с Христо Ботев, а вероятно и с Васил Левски. През 1876 г. Спиро Костов е доброволец в Сръбско-турската война, след което после постъпва в Българското Опълчение. Сражава се при Стара Загора и на Шипка, като е награден с орден за храброст. След злощастния Берлинския договор води чета в Кресненско-Разложкото въстание. През 1884 г., подобно на други дейци на либералната опозиция в Княжеството, Спиро Костов се мести в Източна Румелия. Назначен е за старши стражар (околийски полицай) на Голямо Конаре (днес гр. Съединение). Надали е необходимо да припомняме ролята на Голямоконарската чета, за чието организиране Спиро Костов също има свой, и то решителен принос. Неин командир е Продан Тишков – Чардафон, сержант от войската, а двамата със Спиро са съратници от Опълчението. Уви, днес името на Чардафон е широко известно, докато онова на Спиро Киприята тъне в забрава – несправедливост, която е редно да бъде поправена. Нека само припомним, че одисеята на Спиро Костов е пресъздадена картинно от Захарий Стоянов именно в книгата му „Чардафон Велики".

През 1884 г. Спиро Костов и по-младите му съмишленици Пере Тошев (1865-1912) и Владимир Кусев (1867-1941), племенник на владиката Методий Кусев, тогава ученици в Пловдив, се срещат в Станимака (Асеновград). Срещата е проведена там, а не в румелийската столица, от конспиративни съображения. Тримата македонски българи замислят „Таен комитет" за освобождение на Македония, а малко по-късно създаденият БТРЦК е директно продължение на същата революционна идея.

Затова не е случайно, че със създаването на БТРЦК именно Спиро Костов е избран за „екзекутор" (изпълнителен секретар) на организацията и началник на тайната полиция. Че властта в Румелия се е опасявала от действията на Костов, личи и от неговото, макар и кратко задържане за кратко от полицията на 17 май в навечерието на 18 май (2 юни по нов стил) и планираните масови прояви при честването на деветата годишнина от гибелта на Христо Ботев. На 6 септември с тридесетина души Спиро потегля към Старо Ново село (дн. Старосел) и утвърждава властта на Временното правителство, възглавено от Ботевия приятел д-р Георги Странски. След избухването на Сръбско-българската война води доброволческа чета. Участва в Мелнишкото въстание (1895 г.) и Балканската война.

Както стана дума, родените в Прилеп Владимир Кусев и Пере Тошев през 1884 г. са ученици в Пловдивската гимназия. Там учи и бъдещият бележит български държавник Андрей Ляпчев (1866-1933), родом от Ресен, както и бъдещият журналист и политик Никола Генадиев (1868-1923), родом от Битоля.

Техен учител в румелийската столица е Трайко Китанчев (1858-1895), също от Ресенско, първият председател на учредения през 1895 г. Върховен Македоно-Одрински комитет. Тошев е и един от лидерите на създадената през 1893 г. организация Български Македоно-Одрински революционни комитети (БМОРК), останала в историята с по-късното си название Вътрешна Македоно-Одринска организация (ВМОРО). Пере Тошев е тачен като герой в република Северна Македония, но в скопските книги за участието му в Съединението почти не се споменава. В онези години обаче това е значело много и неслучайно Анастас Лозанчев пише: „Пере беше стар революционер, участвал с други македонски българи в Съединението…". Андрей Ляпчев бъдещият министър и премиер на България, е пратеникът на БТЦРК в Панагюрище.

Въпреки че е временно задържан от полицията, мисията му е успешна – 2 септември „гражданското неподчинение" на тамошната младеж, както бихме се изразили днес, дава началото на бурните събития в Източна Румелия, довели до съединистката акция на 6 септември.

Един от водещите дейци на Съединението е Димитър Ризов (1862-1918) от Битоля, бъдещ известен политик, публицист и дипломат. През онези години Ризов живее в Пловдив, развивайки бурна обществена дейност и е тясно свързан с капитан Коста Паница, за когото ще стане дума малко по-нататък.

Старият поборник Бранислав Велешки (1834-1919), някога телохранител и адютант на „патриарха" на

българската национална революция Георги Стойков Раковски, сподвижник на Любен Каравелов и Васил Левски, също е сред участниците в съединисткото движение.

Могат да бъдат дадени още примери, но нека не забравяме ролята на стотици македонски българи за защитата на Съединението в Сръбско-българската война.

Когато на 2/14 ноември 1885 г. България е подло нападната в гръб, всички българи са решени да дадат урок на агресора... Начело на македонските доброволци е споменатият капитан Коста Паница (1857-1890), който иначе не е „македонец" (в онази епоха това означава македонски българин и нищо друго!), а е родом от старата столица Търново.

В неговия отряд се записва и едва 17-годишния Никола Генадиев, току-що завършил Пловдивската гимназия... Под командването на Паница са войводите Георги Кременлията, Иванчо Поройлията, Стоян Богданцалията, Тодор Тетимов и др. Предвождани от харизматичния капитан, четиристотин „харамии" се сражават със сръбския агресор при Сливница и в други „горещи точки" на войната. „Македонските войводи – пише Паница в доклад до командването – направиха повече, отколкото се мислеше. Те се промъкнаха зад неприятелските предни постове, когато те спокойно спяха около огньовете си. Сърбите се разбягаха кой къде види…". И още един показателен епизод: „Хвърлих се с харамиите против окопите, но в това време мнозина захванаха да викат: „Давайте патрони, патрони немаме". Македонците нямаха щикове и на заповедта ми да тичат напред и с прикладите да бият сърбите, те извадиха палите [ятаганите] си и дружно се хвърлиха напред…. Сърбите с бяг отстъпиха, като не успяха да приберат дори раниците си…".

След сключването през 2017 г. на Договора за приятелство, добросъседство и сътрудничество между Република България и Република Северна Македония възникна въпросът какви исторически събития и личности следва да се отбелязват съвместно от двете страни.

Поне към настоящата 2022 г. не е ясно дали Съединението е между тях. Най-вероятно, дори идеята да бъде предложена, ще бъде посрещната с обструкции от северно-македонската част на т.нар. двустранна историческа комисия.

Както виждаме обаче, Съединението задължително трябва да бъде едно от важните събития в общата ни история. И как иначе, след като имаме толкова личности, олицетворяващи идеята за обединение на Княжество България, Източна Румелия и поробената българска земя Македония в „целокупна", свободна и просперираща държава.

Използвана литература

Андонов, Ив. Съединението. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1929. – 164 с.

Борбите в Македония и Одринско (1878-1912). Спомени. – София : Бълг. писател, 1982. – 875 с.

Бракалов, Ив. Т. Отечествоведение за трето отделение. – Пловдив : Хр. Г. Данов, 1902. – с. 34-41.

Велев, Гр. История на българите от Македония : Т. 2 (Бълг. националнорев. движение в Македония). – София : Изток-Запад, 2016. – 624 с.

Венедиков, Й. История на доброволците в Сръбско-българската война. – София : ОФ, 1985. – 279 с.

Куманов, М. Политически партии, организации и движения в България и техните лидери (1879-1949). Кратък исторически справочник. – София : Просвета, 1991. – 256 с.

Куманов, М. Македония (Кратък исторически справочник). – София : Тинапрес, 1993. – 288 с.

Куманов, М. Личният архив на ***Стефан Стамболов***. Писма, телеграми, записки и дневници : Т. 1-2. – София : Отечество, 1994-1995. – 332; 296 с.; **Куманов**, М. ***Стефан Стамболов***. Парламентарни речи 1879-1894. – София : Отечество, 1995. – 551 с.; **Куманов**, М. ***Стефан Стамболов.*** Публицистика 1875-1895. – София : Отечество, 1996. – 584 с.

Радев, С. Строителите на съвременна България : Т. 1. София : б.и., 1910 (1973, 1990, 2015). – 835 с.

Стателова, Е., А. **Пантев**. Съединението на Княжество България и Източна Румелия (1885). – София : Нар. просвета, 1985 (1995). – 192 с.

Стоянов, З. ***Чардафон Велики***. – Русе, 1887 (1995). – 309 с.

IV – 38 Княжество България – Източна Румелия – Македония – Български таен централен революционен комитет – Съединение на България – Сръбско-българска война (изследване)

IV – 38 Княжество Болгария – Восточная Румелия – Македония – Болгарский тайный центральный революционный коммитет – Воссоединение Болгарии – Сербско-болгарская война (исследование)

IV – 38 Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia – Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of Eastern Rumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War (study)

НЕОСЪЩЕСТВЕНИЯТ ВЕСТНИК НА АПОСТОЛА[1]

Филип Панайотов

Колкото и да е странно, при толкова много изследвания върху живота и делото на Васил Левски, неговият опит да създаде свой собствен вестник е останал почти незабелязан и напълно неоценен от историческата ни наука.

Васил Левски журналист и публицист?! Нима е имал той нужното образование, съответната подготовка, пък и необходимите качества, за да се занимава с такава дейност?

Дори в наши дни не са изживени отдавнашните предубеждения, че въпреки изключителните си способности, Апостола все пак си остава преди всичко революционер-практик, организатор на вътрешната комитетска мрежа. Освен това, защо му е било да създава свой собствен вестник, след като по същото време в Букурещ излиза знаменитата „Свобода" на Любен Каравелов?!

Един нов, внимателен прочит на документалното му наследство ще ни разкрие поразителния факт, че неговото желание да има свой вестник не е нито каприз, нито приумица, а важно условие за осъществяване на фундаменталните му идеи за освобождението на България.

С пълно основание изследователите откриват влиянието на Г. С. Раковски и на неговата публицистика като един от най-съществените фактори за оформянето и израстването на Васил Левски като революционер.

През 1861 г. в Карлово е създадено читалище и това важно събитие е отразено в „Дунавски лебед" на 28 май с.г. със специална дописка. Братя Кескиневи веднага го абонират за вестника на Раковски, който става насъщно четиво на будната карловска младеж.

Но не само в читалището Левски е разгръщал този първи революционен лист.

„От един непубликуван документ – пише Н. Трайков – се установява, че тъкмо по времето, когато Йоаким Груем разпространява „Дунавски лебед" в Пловдив, един от неговите ученици е бил 23-годишният дякон Игнатий" (Архив на Раковски, т. II с. 583).

Искрата огън запалва. И така лумва пожарът.

За едно десетилетие дякон Игнатий се превръща в апостол на българската свобода. Той критично преосмисля всичките дотогавашни опити за национално освобождение, успява да формулира нова, гениална стратегия за победа на националната ни революция, която трябва да бъде напълно независима от всякакви външни фактори, влияния и интереси и да се опира на мощна вътрешна революционна организация, ръководена от пълновластен център вътре в страната.

Той записва в своята „Нареда на работниците за освобождението на българския народ":

„Цел: с една обща революция да се направи коренно преобразование на сегашната държавно-деспотска система и да се замени с демократска република (народното управление) на същото това място, което са нашите прадеди със силата на оръжието и със своята свята кръв откупили, в което днес безчеловечно беснеят турски кесиджии и еничери и в което днес владей правото на силата, да се повдигне храм на истинната и правата свобода и турският чорбаджилък да даде място на съгласието, братството и съвършеното равенство между всички народности: българи, турци, евреи и пр. щат бъдат равноправни във всяко отношение било във вяра, било в народност, било в гражданско отношение, било в каквото било – всички щат спадат под един общ закон, който по вишегласието на всичките народности ще се избере.".

Не всички тогавашни революционни дейци проумяват и приемат неговото „предначертание", но той не се отчайва от пословичната българска неразбранщина и се заема да изгражда вътрешната революционна организация.

След като приключва втората си обиколка из България, през есента на 1869 г. Левски се озовава във Влашко, за да се споразумее и с тамошните българи за обща работа. Какво заварва там, научаваме от едно по-късно негово писмо до Райчо Попхристов.

„Приятелю, питаш ме познавам ли те? Как не! И вази, и г-н Панайота, и Райнов, Живков, Кършовски, Д. Ценова и Каравелова и пр. и пр.; нали дойдох нарочно из Българско да ви представя народното мнение на простият

и на ученият ни народ в Българско? Върху което цяла година мнения давахме. Нали сте вие, горните? Помните ли всичките си думи, които аз ги имам и забелязани и срещу които съм противостоял? Като се поразгледате в миналото от краят в работите си досега във Влашко, кой с кого се е турял на работа, па от кой ден до кой ден е вървяло като жаба през угар; после хайде еди-кой си води сръбска политика, та не бива с него да се работи; други – руска, трети – турска. Ето ти и обнародване из вестниците: ту тоя оногози, онзи тогова, най-после дойде и на дуел да се поканяте; срещу такова нашите българи го казват „говна и помия." (Васил Левски. Документално наследство. София, 1973, с. 102).

Все пак Апостола намира общ език с Любен Каравелов, който като че ли е готов да възприеме новите му идеи и планове за освобождението на България. Левски от своя страна се съгласява в Букурещ да бъде създаден Български революционен централен комитет. Двамата обсъждат и въпроса за издаването на вестник „Свобода" като негов орган.

Според Иван Унджиев основните средства за тази цел осигурява синът на богатия гюргевски търговец и благодетел Григорий Попович – Н. Г. Попович, познат на Каравелов от студенските години (Иван Унджиев „Васил Левски". София, 1980, с. 140).

Апостола от своя страна абонира за „Свобода" всички революционни комитети в страната, като уверява редактора му, че редовно ще изпраща съответните суми. Както и става. (Сам Левски по време на своето пребиваване в Букурещ през лятото на 1872 г. е записал в тефтерчето си: „652 (гроша) за вестници „Свобода").

Пак Апостола се заема и с разпространението на революционния лист във вътрешността на страната чрез създадената от него и отлично функционираща Тайна поща. Колко много е държал той навреме да получава вестника, се вижда от едно писмо до Каравелов.

„Байо, вестниците „Свобода" от първи брой получих десет, не двайсет, както беше думата. Пращай ми двайсет, че парите няма да ви забавя за дълго време. Вестниците ми изпращай редовно през Рущчук и в един ден. Виж определи един ден назад, та ако ви се случи да се забави в печатането си един ден назад, то пак да може в означеното време да пристигат в Рущчук, защото един ден закъснял, отива цяла неделя. Така е наредена пощата." (Васил Левски. Документално наследство, с. 199).

През 1871 г. Апостола за втори път посещава Цариград. Според спомените на д-р Хр. Стамболски той носел със себе си и броеве на „Свобода".

Още по-любопитни са сведенията, които изнася Стоян Заимов в книгата си „Васил Левски – дяконът" (София, 1895). Той твърди, че по време на това посещение Левски се среща и с П. Р. Славейков, с когото се споразумява дописниците на революционните комитети в страната да изпращат сведения за всички по-важни събития в района си както до в. „Свобода", така и до в. „Македония". По тактически съображения „Свобода" понякога да „похвалява" „Македония", но от време на време, „за очи" и да я „гази". „Македония" обаче изобщо да не споменава за „Свобода".

Има изследователи, които поставят под съмнение достоверността на тези твърдения. Неоспорим факт е обаче, че отношенията между двата вестника се развиват точно според този „сценарий".

Известно е също така, че двете редакции разменят изданията си чрез австрийската поща. Но Славейков и Каравелов са водели и тайна кореспонденция помежду си чрез Гълъб войвода (Христо Димитров Сариев), който бил бюфетчик на френския кораб, обслужващ линията Марсилия – Александрия – Цариград – Браила. При операция, ръководена от европейските полицейски експерти Шнайдер и Бидискини, при участието на Христо Арнаудов и Светослав Сапунов (Миларов), куриерът бил разкрит, арестуван и заточен в Диарбекир, където излежавал присъдата си заедно със Стоян Заимов (Стоян Заимов. „Миналото" София, 1895, с. 56 и др.).

Това умело синхронизиране и паралелно използване на „легалния" и „нелегалния" печат, уредено от Васил Левски, свидетелства за новите му идеи и в областта на журналистиката. То ни дава основание да разглеждаме в. „Македония" не просто като „еволюционистки" лист, както се характеризираше доскоро, а като легално издание на революционната организация.

Приносът на Апостола за създаването, разпространението и утвърждаването на „Свобода" не се ограничава само с това. Той започва и да сътрудничи на вестника.

На 27 април 1870 г. в „Свобода" е отпечатана неподписаната статия „Няколко думи към румънските българи", в която се отправя упрек към тях загдето са изпратили благодарствена телеграма до турското правителство по повод издаването на фермана за учредяването на българската екзархия. Тъй като се подчертава, че тоя упрек идва от Българския революционен комитет в Българско, ръководен непосредствено от Васил Левски, логично е да се предположи, че той е и авторът на статията. Допълнителен аргумент в полза на това предположение е изречението „Нашият девиз е „Свобода или смърт"." През този период това е и девизът на Апостола.

През януари 1871 г. той, в отговор на писмо от Любен Каравелов, започва да пише дописка до „Свобода", която обаче остава недовършена.

Ето какво е запазено от нея:

„Господин редакторе на в. „Свобода", питаш ме как върви работата в Българско и накъде сочи? Като ми казваш още, че вънкашните, уж свободолюбиви г-да европейци, във всяко събирание отваряли въпрос и за нас, българите, да ни се дадат и нам правата като на всеки народ. Тия думи от тия свободолюбиви г-да често били предлагани на тур. правителство, но не хващали думите им място за това, защото народът уж не показвал знак, че иска да бъде свободен?! Още и че народът най-добър живот живее с турчинът и обича царят си; отвсякъде ударени са и печатите!

На тия въпроси отговаряли някои си, като показвали на 67-ма и 70-та година на четите, които се явиха по планините на България. А турското правителство отговаряло: тия са хайдути, побягнали из хапсаните, и пр., които се събрали във Влашко и преминуват насила да повдигнат народа, а народът като си живее спокойно, гледа хладнокръвно на тия появени чети и не взема участие…" (Васил Левски. Документално наследство, с. 66).

Дописката е останала недовършена, защото, по всяка вероятност, Левски е решил да напише нова, в която да се изкаже по всички основни въпроси на българското национално освободително движение в оня момент. Така се появява един от най-важните текстове в документалното наследство на Апостола. И в историята на българската журналистика.

Още в самото начало той дава висока оценка на Любен Каравелов и на в. „Свобода".

„Господине редакторе на в. „Свобода", бай Каравелов, Вий като чисти свободен вестникар български, такъв ви показва и листът, когото издавате „Свобода", на всеки народ без разлика, който би показвал да живее. Ний, българите бяхме честити чак отсега да се сдобием с вестник напълно свободен, през когото да се дава правото на всеки народ, да представим народното ни мнение пред светът, че и ние сме хора и искаме да живеем човешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни, там дето живее българинът: в България, Тракия, Македония; па и от каквато и да е народност да живеят в тоя наш рай ще бъдат равноправни с българинът във всичко" (Пак там, с. 67).

Дописката е отпечатана на 13 февруари 1871 г. Любен Каравелов представя по следния начин нейния автор: „Тая дописка, която по неизвестни нам причини е стигнала до нас твърде късно, е писмо от едно такова лице, към което ние имаме пълно доверие: изпърво, ние познаваме това лице като човек честен, родолюбив и деятелен; а второ, той в продължението на 2-3 години е обикалял цяла България и имал е време да узнае народа и неговия дух; следователно ние се радваме, че можем да украсим вестника си с неговата дописка". В изданието „Васил Левски. Документално наследство" (София, 1973) наред с първообраза е публикувана и отпечатаната в „Свобода" дописка. В анотацията се казва, че това е „преработен от Л. Каравелов текст. Има несъществени изменения, главно от езиково и стилно естество" (с. 68).

Известно е, че Каравелов е преработвал собственоръчно абсолютно всичко, което е публикувал в „Свобода" и „Независимост". Той не е пожалил дори текстовете на Христо Ботев. Но дали в случая става дума само за „езиково-стилна" редакция?

Левски казва: „*Ще имаме едно знаме, на което ще пише „Свята и чиста република". Същото желаем и на братя сърби, черногорци, румънци и пр., да не останват след нас, в едно и също време да дадат гласа си*" (с. 67).

Същият текст в „Свобода": „*На нашето знаме, което ще да бъде забито на Балканския полуостров, трябва да бъдат написани само три думи: „Свобода и всекиму своето*" (с. 69).

Разлика от земята до небето!

Няма я „святата и чиста република", която е сърцевината на неговата идеология. Нека си припомним какво е записал той в „Наказателния закон", параграф 3: „Ако някой презре и отхвърли предначертаната държавна система „демократска република" и състави партии за деспотско-тиранска или конституционна система, то и таквизи ще се считат за неприятели на отечеството и ще се наказват със смърт." (с. 115).

Нещо повече – през 1872 г. Левски заменя предишния си девиз „Свобода или смърт" с нов, който гласи: „Смърт или република"!

„Преработката" на Каравелов засяга и други, не по-малко съществени идеи и становища на Васил Левски.

Ако не беше съхранен първообразът на този документ, ние никога нямаше да знаем за удивителното идейно богатство, което го откроява като революционер и идеолог от планетарен мащаб. Никога нямаше да научим как си е представял той бъдещото българско общество и как е искал на всяка цена да го предпази от гражданска война, подобна на тази, която по онова време бушува във Франция – брат брата, син баща, баща сина си да убива…

В своята биография на Васил Левски (изданието от 1980 г.) Иван Унджиев не отминава „преработката" на Любен Каравелов.

„Несъмнено промяната, извършена от Каравелов във този текст на черновата, не е случайна. Бихме могли да предположим, че той избягва да се свърже с републиканската форма на управление за политическо удобство пред сърбите, най-важния за Каравелов съюзник, чието управление е абсолютно монархическо." (с. 132).

Нека сега назовем нещата с истинските им имена: Каравелов не прави „езиково-стилова" редакция на дописката, а я подлага на най-груба политическа цензура, за да не предизвика недоволството на сръбския кралски двор, на който редовно изпраща своя вестник. (Навремето акад. Христо Христов изнесе, че за издаването на „Свобода" той е получавал субсидия и от там.)

Какво излиза в последна сметка? Сръбският крал цензурира Васил Левски!

Този случай по най-красноречив начин свидетелства колко далновиден е бил Апостола, когато в основата на своята стратегия поставя пълната независимост на национално-освободителното движение от всякакви външни фактори. Нему са били добре известни непреставащите опити на Сърбия да го подчини на своите интереси и по такъв начин да улесни отдавна набелязаните планове (още от Гарашанин) да загради исконни български земи и

да асимилира живеещите там българи. За тази цел не е жалила средства. Как иначе ще си обясним факта, че дори легендарният български воевода Панайот Хитов е бил сръбски пенсионер!

Можем да си представим как се е почувствал Левски, когато е прочел в „Свобода" „своята" дописка. С това неговото сътрудничество приключва, макар че той продължава да търси допирни точки за съвместна дейност с Каравелов. Но те стават все по-малко и по-малко, особено след като се засилват опитите на Каравелов да наложи опекунството си и над Вътрешната революционна организация, над нейния ръководен орган – БРЦК в Българско и над самия Левски. (Всичко това аргументирано е показано в книгата на Цветана Павловска „Васил Левски и Вътрешната революционна организация". София, 1993).

За всекидневната дейност на организацията вътре в страната крайно нужен е бил печат, за заверка на документите, на квитанциите за получени средства, за изпращаните увещателни и заплашителни писма и т.н. И Левски го поръчва на дейците в Румъния, като дава точни указания как да бъде изработен.

„*Нека е голямшък колкото един бешлик, в средата лъвче с корона, из устата му „Смърт или република", от наоколо „Привременно българско правителство в България*" (Васил Левски. Документално наследство, с. 70).

След дълго бавене и безброй напомняния, най-после печатът е изработен, но не точно така, както е поръчан. Лъвчето е без корона, а тя за Левски е символизирала идеята за държавност и приемственост. Липсва и девизът „Смърт или република", а вече знаем колко важен е бил той за Апостола. Каравелов го маха, но затова пък добавя надпис „I отд. от БРЦК", за да изкара, че „Привременното българско правителство в България" е само „I отделение от БРЦК", т.е. че е подчинено на Букурещ. Това е било несъвместимо с фундаменталната идея на Левски за пълна независимост на Вътрешната революционна организация, пък не е отговаряло и на действителното положение.

Но Каравелов продължава да цензурира Апостола. Изпратен му е ръкописен Позив (10 март 1871 г.), за да бъде отпечатан в Букурещ. Текстът наистина е отпечатан, но не така, както го е написал собственоръчно Васил Левски. Променен е дори подписът. Към „Привременно българско правителство в България" е добавено отново „I отд. от БРЦК" все със същата цел: да се изкара, че то е подчинено на БРЦК в Букурещ, ръководен от самия Каравелов.

Апостола отказва да разпространява отпечатания позив и така открито изразява своето недоволство от поведението на Каравелов.

Тъкмо необходимостта Вътрешната революционна организация да стане напълно независима и в печатната си пропаганда подтиква Левски да се заеме с една амбициозна задача: да се снабди със своя собствена печатница и със свой собствен вестник.

Неговият помощник Ангел Кънчев чрез свой познат успява да „измъкне" от вилаетската печатница в Русе доста български печатарски букви. С тях Левски сам си сглобява печатарска форма, за да отпечатва поне квитанции за получени суми. (Въпреки многобройните му напомняния поръчаните квитанции в Букурещ дълго време не се получават.)

„*1840 (гроша) за букви на печатницата, с които ще се печатат само наши работи*" – записва той в тефтерчето си, когато е в Букурещ през лятото на 1872 г. Това е и неговият най-голям разход. И самото пояснение е достатъчно красноречиво.

Макар парите на организацията да са недостатъчни за покупката на оръжие, Апостола решава да се отделят средства и за снабдяването с модерна печатарска машина. През юли 1871 г. той пише от Пловдив до Комитета в Ловеч:

„…И ний от тук ще гледаме по чисто народно с писмата и печатът да съберем по-скоро една сума да отидем на Узунджово, та дано се снабдяхме от каквото годе оръжие. Преди панаирът някой ден по-напред, ако се снабдяхме с парите, то може да се отиде и в Цариград, за да искараме американка." (Васил Левски. Документално наследство с. 107.)

Дали не е станало точно така и в действителност? Тъкмо преди панаира Левски посещава Цариград и нищо чудно тъкмо тогава да е поръчал (или купил) модерната „американка", която макар и миниатюрна, може да отпечатва позиви, брошури, вестници – тъкмо това, което му е било нужно.

Според спомени на негови сподвижници, печатната машина е била купена, дори доставена в Букурещ и се е обмислял план как да бъде прехвърлена през Дунав в Ловеч. Авантюрата на Димитър Общи проваля и това начинание.

Сериозното намерение на Левски да има свои собствен вестник, неподвластен на никаква цензура, личи и от едно негово писмо до Каравелов.

„Наш свещеник, на име поп Кръстю, ще дойде при вас да се разбере ще може ли на вашата печатница да издава вестник, който ще бъде свободен за в Българско. Той щеше да отиде в Ибраила да го издава, но аз му казах по-напред да дойде да се разбере с вас. Човек е, който може да ви бъде полезен, па и вие нему в неговата работа. Той ще дойде с осем-десет хиляди гроша. Вижте дано направите по-добра работа. И словослагателят е с него, за когото ви приказваше Грую и аз." (Пак там, с. 200).

Както се вижда подготовката за вестника е била доста напреднала. Той е трябвало да се редактира от поп Кръстю и само да се печата в печатницата на Любен Каравелов срещу заплащане. Това навярно е щяло да трае, докато „американката" се озове в Ловеч, та вестникът да се издава изцяло там.

Не е известно как Каравелов се е отнесъл към това предложение на Апостола и дали двамата негови пратеници са отишли в Букурещ. А междувременно конфликтът с Каравелов все повече се изостря и задълбочава. Той, против неговата воля, му е натрапил за помощник Димитър Общи пак със същата цел – да опекунства над него и над Вътрешната революционна организация. Само че Апостола продължава да брани независимостта й, както повелява „предначертанието". Той открито пише на емигрантите във Влашко за отношенията си с Каравелов.

„Като ни приписвате, че уж от него чакаме програма, закони, печати и незнам какво си?! С една дума от него се водя? … тъй кьораво недейте стъпова и да дрънкате, че тук в Българско ви бележим вашите работи: убийство за народа ни." (Пак там, с. 104).

„Думите на Апостола за отношенията му с Каравелов – прости и искрени, доказват непреодолени принципни различия" – отбелязва Цветана Павловска (вж: книгата й, с. 379).

Левски не крие и своето недоволство от някои публикации в „Свобода", които сеят раздор сред емиграцията и противопоставят едни дейци на други. В писмо от 27 юни 1872 г. още преди да е напуснал Румъния, споделя с К. Цанков: „*Повечето души мразят Каравелова, защото напада на „старите", а другите народности като слушали за това, ползвали се. Затова им казах, че му се е рекло вече да не пише ни за „стари", ни за млади*". (Васил Левски. Документално наследство, с. 184).

На всичко отгоре Каравелов не спазва уговорените конспиративни правила и си позволява чрез открити текстове в „Свобода" да му отправя покани да иде в Букурещ.

„Пишете на Каравелов, моля го последний път братски, да не ме вика вече чрез вестникът си, защото ще повярувам на някои си на думите, като ми казват: „Брате Лъвский, без да се усетиш, Каравелов ще те предаде!"… (Пак там, с. 127).

Апостола не се поддава на подобни внушения и продължава да работи с Каравелов за народното дело. Той му вижда „кривиците" и открито ги сочи, но знае и цени неговите заслуги пред отечеството. За Левски, оглавил народната борба за освобождение, е ценен всеки човек, особено сред просветените и образованите, които се броят на пръсти.

Излишно е сега да гадаем какъв би бил вестникът, замислен от Апостола. Като имаме предвид обаче завладяващото му слово, крилатите му думи, пръснати из неговата кореспонденция, формата и съдържанието на неговите увещателни и заплашителни писма, сдържания, но вълнуващ патос на неговата „Нареда" и на другите документи, излезли изпод перото му и не на последно място дописката до „Свобода", сравнена с цензурирания й текст във вестника, можем да си представим до какъв връх би могла да се издигне българската журналистика. И какво е загубила.

Проектът на Апостола за негов напълно свободен и независим вестник остана неосъществен, както останаха неосъществени стратегията му България да се освободи със свои собствени сили, идеята му за свята и чиста демократична република, блянът му за едно справедливо общество, завинаги избавено от граждански войни, в които брат брата, син баща, баща сина си да убива….

Най-непростимата ни вина като нация е, че ние не можахме да осъществим нищо от неговото „предначертание", което ни завеща.

Той ни завеща и едно – по чудо оцеляло – джобно тефтерче, в което е записвал всичко: лек за зъбобол, песни и стихотворения – чути и прочетени, похарчени комитетски пари за пушки и печатарски букви... И на страница 54 – най-зашифрованото, най-загадъчното и навярно най-важното послание към нас:

„Народе????"

Колко време оттогава, а ние все още не сме го разчели, разгадали и проумели. Защо? Какво ни пречи? Прозорливост ли ни липсва, или нямаме кураж да се огледаме в ясните очи на Апостола, защото ще се ужасим от себе си?

Тогава напълно сме си заслужили съдбата – сегашната и тая, която ни очаква.

Бележки

[1] *Публ. по изд.:* **Панайотов**, Филип. Неосъществеият вестник на Апостола. // *Култура* (София). – ISSN 0861-1408. – N 7 (2711), 23 февр. 2007.

IV – 39 българска журналистика – Българско възраждане – цензура – *Любен Каравелов* – *Васил Левски* (изследване)

IV – 39 болгарская журналистика – Болгарское возрождение – цензура – *Любен Каравелов* – *Васил Левски* (исследование)

IV – 39 Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – censorship – *Lyuben Karavelov* – *Vasil Levski* (study)

ПАТИЛАТА НА ВЪЗРОЖДЕНСКИТЕ НИ ВЕСТНИКАРИ[1]

Филип Панайотов

Възраждането, това „най-българско време" е и най-сгъстеното, най-пресованото в цялата ни история. Докато Европа последователно преминава през Ренесанса, Просвещението и буржоазно-демократичната революция, българското общество поради ориенталската си изостаналост трябва да изживее всичко това на веднъж, на един дъх, като едновременно осъществи и националното си освобождение.

Тъкмо това забързано обществено-политическо и социално развитие поражда нуждата от собствена национална журналистика, която не закъснява да се появи и да му придаде по-голямо ускорение.

Журналистиката на Балканите възниква в края на XVIII век, като първите периодични издания са отпечатани не в Турция, а в известни европейски културни центрове, тъй като условия за това в османската империя все още няма.

Най-ранното сръбско списание(„Славяно-сербский магазин") излиза във Венеция през 1768 г., а първият сръбски вестник („Сербская повседневная новини") е отпечатан във Виена през 1791 г. Във Виена се слага началото и на гръцката журналистика с вестник „Ефимерие" (1790-1791) и списание „Ермис о логиос" (1801-1821). Периодичният печат в Румъния се появява през 1829 г. Първият вестник в Турция излиза на френски през 1825 г., а на турски – през 1832 г. Десет години по-късно К. Фотинов слага началото на българската журналистика.

Въпреки крайно неблагоприятните условия в различни градове на Османската империя (Смирна, Цариград, Русе, Одрин и Солун) до Освобождението излизат 20 вестника и 10 списания на български език.

Дейците на българското възраждане отрано осъзнават необходимостта от своя собствена периодика. Съществуват сведения, че още през 1837 г. Неофит Бозвели се опитал да създаде в Цариград дружество, което да издава някое списание за „пробуждането на народа".

По-късно, през 1844 и 1845 г. той и Иларион Макариополски, като общопризнати български водители, отправят до Високата порта молби, в които за първи път официално формулират най-важните национални искания. Сред тях е и настояването за вестник на български език. От турското правителство се иска да им даде „право да си печатат газета по езикат, която е най-голямото средство да ся стопли народат към царството: защото в нея ще видят неизчерпаемата милост царска към поданиците си, и в нея да се описват различни ходожества" (занаяти) и средства за земеделието и от това ще има царството велика полза".

Това е и най-ранната „конципция" за българска „газета" (названието „вестник" ще се утвърди по-късно).

Тя разкрива възгледите на най-видните ни възрожденци от онова време за характера и ролята на печата в българското общество. Но доколкото това е официална молба до турското правителство, те явно не са могли да оповестят открито каква роля всъщност са възлагали на първия български вестник. Но Високата порта и Патриаршията, въпреки „верноподаническия" тон на молбата, са били наясно какво се цели, поради което Неофит Бозвели и Иларион Макариополски незабавно биват заточени. Те обаче не се отказват нито от борбата, нито от намерението да използват пресата за общонародното дело. И понеже в Турция няма български вестници, Неофит Бозвели съветва своите последователи да сътрудничат на чуждестранните издания „като изнасят пред цивилизования свят теглилата на народа ни от фанариотите". „И не бойте се!" – окуражава той образованите българи, като ги насърчава да пращат дописки и статии.

За да си дадем сметка с какви неимоверни трудности е било свързано получаването на разрешение за вестник или списание в Турция, трябва да не забравяме, че до 1865 г. не е съществувала никаква правна уредба в тази област. Това е могло да стане само ако се издейства специален ферман от султана. А за това са се изисквали гаранции и задължения, че няма да се критикува под никаква форма турския режим.

„Но това не беше достатъчно. На всеки просител ферман не се даваше. Необходими бяха следователно особени препоръки, продължителни ходатайства на влиятелни и близки до портата и султана лица, които почти винаги извършваха тази услуга срещу голямо парично възнаграждение. Често пъти фермanът се взимаше на чуждо име, ако личността на издателя не вдъхваше особено доверие в кръговете около управляващите. В такъв случай издателят се задължаваше да плаща годишно едно определено възнаграждение на носителя на фермана" – пише д-р Б. Андреев.

Разрешението за „Любословие" е издействано от родения в Търново Рали П. Расиадес, архимандрит българин, дошъл в Цариград от Ерусалим. Той имал големи връзки с полската емиграция и с кръгове, близки до Високата порта. След трите броя на „Български орел" Иван Богоров пристига в турската столица през 1847 г. с

намерение и тук да издава вестник. Неговите многобройни опити да получи разрешение се провалят един подир друг. Раковски, който по същото време се намирал в Цариград, си спомнил за един свой познат – Василаки от Върбица, който заемал висок пост в турската администрация. Бащата на Раковски и Христо Тъпчилещов ходатайствали пред Василаки и той наистина издействал нужния султански ферман, но на свое име, поради което Иван Богоров бил длъжен да му плаща всяка година немалка сума.

Но и след закона за печата (1865) издаването на български вестници и списания е съпроводено с неимоверни трудности. Те са подлагани на свирепа цензура както от турското правителство, така и от гръцката Патриаршия. Това до голяма степен обяснява защо по-голяма част от възрожденските периодични издания излизат извън Турция. (Те се подчиняват на цензурния режим, установен в съответната държава.)

Виликите сили са знаели как да гарантират своите икономически и политически интереси на Балканите. Тъкмо за това по тяхна препоръка европеизацията на Османската империя започва с модернизацията на нейната полиция, за да може тя по-успешно да се справи с националноосвободителните движения, които все повече и повече се превръщат в реална заплаха за султанската власт. И ето че в Цариград се появяват опитни европейски полицейски офицери, които се заемат да изградят по европейски модел широка мрежа от шпиони и доносници. Султанът е доволен: какво по-хубаво от това европейските гяури сами да се справят с местните гяури, които все по-дръзко надигат глава срещу неговото управление. Имал е основание Васил Ледски да каже по адрес на европейските правителства: стават учители на нашите мъчители.

Платените турски доносници (***хафиетата***) имат различни звания и съответни възнаграждения. Те се ръководят от *баш хафиета*, а най-добре платени са *биринджи хафиета* (първи доносници [първа степен]), *икинджи хафиета* (втори доносници [втора степен]) и т.н.

Министър на полицията е Хюсни паша, но тя всъщност се оглавява от опитния полицейски офицер Бидискини. Великият везир Али паша също има европейски полицай за помощник – Шнайдер ефенди.

Неразделна част от турската полицейска машина е Управлението по печата, натоварено да цензурира всички периодични издания в Турция. Главен цензор на българските вестници и списания е Никола Генович, който едновременно е и главен редактор на вестник „Турция".

Законът от 1865 г. въвежда наказателен цензурен режим, т.е. изданието се преглежда, след което е отпечатано, но разпространението му става само ако Управлението по печата не намери нищо осъдително в съдържанието му. В противен случай то се конфискува, спира се за известно време или окончателно, а редакторът му се арестува, осъжда, глобява или праща в затвора.

Десетина члена на закона подробно описват какво не трябва да се пише, кой не може да се критикува и т.н.

Сурови наказания са предвидени и за ония, които напишат „докачителни думи" срещу Царя (султана), министрите, владетелите на приятелските държави, посланиците, срещу османските чиновници от всички рангове и т.н. и т.н. Според Закона може да се поиска конфискуването, глобяването и спирането на всяко неугодно издание, както и съответното наказание на неговия редактор.

От едно писмо на П. Р. Славейков до Н. Михайловски (1858 г.) разбираме на каква строга цензура е било подлагано дори сп. „Български книжици".

„Книжици, които на 8 януар се дадоха на пощата за из България, задържали се и се дали на Хараджието (външното министерство), изново се цензороваха за политическия си дневник и никакво още решение не е излязло, днес уж ще се реши или следуват така, или да менят содържанието си."

По времето, когато се разгаря борбата за самостоятелна българска църква и набира сили национално-освободителното движение, в Цариград започва да излиза в. „Македония". Благодарение на своя редактор той скоро се превръща в най-разпространения и най-влиятелния български вестник, издаван в османската столица.

Въпреки, че е подложен на най-свирепата цензура, в него се появяват публикации, които вбесяват Високата порта, поради което на няколко пъти е спиран, а П. Р. Славейков – арестуван и затварян.

Европейските ефендита Шнайдер и Бидискини решават да се справят с непорния вестникар, като приложат всички методи на европейската полиция. Така се ражда заговорът срещу в. „Македония", в който участват и европейски експерти, и турски полицаи, и българи туркофили начело с Иванчо хаджи Пенчович.

Сред най-близките сътрудници на П. Р. Славейков е един темпераментен млад българин – Светослав Сапунов, син на главния цариградски терзия Никола Сапунов – виден габровец и деен участник в движението за самостоятелна българска църква. Младежът е завършил френския колеж в Бабек, има дар слово и леко перо и гори от желание да блесне със своите беспорни способности.

Един друг габровец – Христо Ст. Арнаудов, след като се разорява като търговец, постъпва на работа в турската цензура и заради усърдната си служба през 1868 г. бива прехвърлен в българския отдел на турската тайна полиция. На него Бидискини възлага да завербува Светослав Сапунов за доносник, за да шпионира П. Р. Славейков, връзките му с Любен Каравелов и самия Любен Каравелов. Не било трудно на Христо Арнаудов да се сприятели със Светослав Сапунов. За да изпълни по-лесно задачата си, той най-напред му предложил да стане „двоен агент", за да може да научава какво ще предприема турското правителство срещу българските революционери и след това веднага да предупреждава „главните" в Букурещ. Те щели „капа да му свалят" за това.

Хюсни паша обещал награда от 500 турски лири на този, който му донесесведения каква организация създава Каравелов, кои са най-близките му сътрудници, с кои българи от Цариград поддържа връзка.

Христо Арнаудов успял да убеди Светослав Сапунов, че тази работа е само за него – хем ще вземе наградата, хем ще се прояви като двоен агент. Дотогава той бил задължен да дава по едно донесение седмично в турската полиция. Освен за П. Р. Славейков и за „Македония", той трябвало да донася какво говорят и крият цариградските българи, та затова посещавал всички места, където те се събират. Но всичко това му се е виждало"кокошкарска работа". Виж, пътуването до Букурещ, срещите с Любен Каравелов и другите бунтовнически главатари е съвсем друго нещо, истинско приключение!

Оттук нататък ръководството на тази секретна операция се поема от европейските ефендита. Шнайдер осигурява парите за пътуването. Бидискини подробно инструктира Сапунов как да се държи, за да не предизвика подозрение, от какво да се интересува и т.н.

Per aspera ad astra!

Изпълнявайки указанията, той поискал „препоръчителни писма" от П. Р. Славейков до Любен Каравелов и Пандели Кисимов. И наистина, с по няколко реда дядо Славейков го препоръчал като „патриотин и умен човек". Христо Арнаудов го снабдил с още едно писмо, но фалшиво, от името на един виден българин в Цариград, когото турците подозирали, че има връзка с Букурещ.

В края на 1869 г., въпреки лютата зима, Светослав Сапунов тръгва за Букурещ, за да осъществи първата си шпионска мисия.

Пандели Кисимов, с когото се среща най-напред, не се впечатлява от бомбастичните му разкази за новооснованото дружество в Цариград, чията скрита цел била „политическото възраждане на България". Той направо му заявява, че продължава да държи на мемоара от 1867 г., т.е. за дуалистичната турско-българска държава.

Пълен провал е и срещата му с Любен Каравелов. Без да си дава ясна сметка кой стои насреща му, той поискал – от името на едно общество от млади цариградски българи – редакторът на „Свобода" да спре вестника си и да почне да издава нов вестник – „Революция".

Каравелов направо го изгонил от стаята.

Мисията на Светослав Сапунов се проваля, но турската тайна полиция все пак успява да намери друго „хафие", което редовно започва да праща донесения кои българи посещават редакцията на „Свобода", какво кроят българските революционери в Букурещ.

Подозренията на турската полиция, че между П. Р. Славейков и Л. Каравелов съществува връзка, не са били безпочвени. В своите спомени Стоян Заимов по-късно ще разкаже как се е осъществявала тя. На френския параход, който пътувал по линията Марсилия – Александрин – Цариград – Браила, като бюфетчия работел един калоферец, известен в революционните среди като Гълъб воевода (истинско име – Христо Сариев). Усърдният Арнаудов надушил каква роля изпълнява този бюфетчия и скроил план как да бъде заловен. На помощ повикал и светослав Сапунов. Задачите били разпределени така: щом параходът спре на пристанището в Цариград и бюфетчията слезе на брега, след него ще тръгне Христо Арнаудов, а Светослав Сапунов ще изтича при П. Р. Славейков и там ще дочака идването на тайния куриер.

Гълъб войвода бил заловен, осъден и пратен в Диарбекир, където излежавал присъдата си заедно със Стоян Заимов, на когото подробно разказал как е бил предаден от Христо Арнаудов и Светослав Сапунов.

За този свой подвиг двамата трябвало да получат награда от 500 турски лири, обещани от министъра на полицията. Парите обаче получил само Христо Арнаудов, а Светослав Сапунов бил арестуван и хвърлен в затвора. По-късно вестник „Свобода" изнася подробности по този случай: „Арнаудов предаде Гълъб войвода, за да рекомандува себе си пред тогавашния полицейски министър Хюсни паша, а после предаде Сапунова, за да земе и неговата част от наградата".

Но дали само това е причината за затварянето на Сапунов? Дали Шнайдер и Бидискини не са искали по този начин да прикрият неговото участие в залавянето на Гълъб войвода и да му създадат име на „враг на падишаха", за да могат да го използват и в бъдещите си кроежи срещу революционерите? Изпуска ли се такъв агент? Той и в затвора е могъл да им бъде полезен, щом затворените там революционери му имат доверие. И успяват. Дори Славейков, който отпърво се усъмнил в него, пак върнал доверието си и продължил да го счита за свой най-близък сътрудник. И „играта" продължава.

Европейските полицаи, които ръководели турската полиция, си давали сметка какво огромно влияние има върху българите П. Р. Славейков. И те решили чрез шантаж да го принудят публично да подкрепи политиката на турското правителство и да престане да изобличава българските първенци туркофили. Този път в своя план те въвлекли не кого да е, а Никола Генович – българин от Свищов, възпитаник на френския колеж в Бабек, висш турски чиновник, главен цензор на българските издания в Цариград и едновременно с това главен редактор на в. „Турция".

Парадоксалното в тази история е, че не друг, а П. Р. Славейков бил замислил издаването на в. „Турция" и дори получил разрешение да го започне от самия министър-председател Али паша. Не успял обаче да събере нужните средства и вестникът преминал в ръцете на Генович, който взел пари от цариградската католическа мисия („от изуитите, както казвали тогава), а след това си издействал редовна месечна субсидия от турското правителство. Вестникът бил не само откровено туркофилски, но и не криел връзките си с турската тайна полиция, поради което си спечелил прозвището „орган на шпионите". Ботев го нарича „пачавра", а в своя знаменит „Съновник" пише: „сънуваш ли редактора му, пази се от куче."

Това куче непрекъснато лаело срещу Славейков, а сега европейските ефендита го насъскали и „на месо".

„Турция" публикува „писмо от един браилски българин" (всъщност донесение от едно тамошно турско хафие), в което се изнася, че по немската поща Славейков бил изпратил 20 писма до съучастниците си в Букурещ и занапред каквито дописки от Цариград се напечатат там, трябвало да се знае, че са писани от редактора на „Македония". В същия донос се казва, че докато „букурещките нехранимайковци имат в Цариград Славейкова за горкор башия", нищо добро не очаквало българския народ.

Като помислил, че всичко това е съчинено от самия Генович, Славейков публично го заклеймил и заплашил, че ще го даде под съд. Редакторът на „Турция" обаче го поканил на „частен" разговор и му показал „писмото". Дал му да разбере още, че разполага с такива сведения за неговите връзки с революционерите, които ще го окачат на въжето, ако ги съобщи на турците. И му предлага сделка: няма да го направи само при едно условие – ако публично му се извини в своя вестник и пак публично се отрече от всичко, което е писал до сега по негов адрес.

Хванат натясно, Славейков отговорил, че ще си помисли. Но докато мисли, „Турция" продължава атаката си срещо него: „Македония" бил бунтовнически орган и нейните последователи сами се туряли в „най-опасен път". Славейков намирал за добре да има приятели в чуждите комитети, но не обичал да му го казват. Генович направо го шантажира: ако той отрече всичко това, „вестникът ще влезе в подробности".

Европейските ефендита се погрижили „доброжелател" да съобщи на Славейков, че турското правителство е решило да даде под съд в. „Македония" и в. „Право" и че те трябвало да платят по 800 турски лири на Генович заради публикациите си срещу него, а това означавало край на вестника. И бунтовническият „горкор башия" склонил глава: чрез вестника си се извинил на Генович, публично се отрекъл от всичко, което дотогава е писал за него, и накрая дори го нарекъл „добър патриотин". И за да подчертае още по-силно постигнатото „помирение", публикувал няколко

статии в „Турция".

Колко ефикасен се оказва съюзът на Европа с Ориента в изобретяването на способи за въздействие върху журналистите! Това не би могла да постигне и най-изкусната цензура!

Изглежда, че и Генович е направил „жест" към своя противник, защото след тази история Славейков казвал за него, че е едновременно „и псе и човек".

Би могло да се предположи, че това унизително „помирение" с Н. Генович ще бъде най-остро осъдено от в. „Свобода". Нищо подобно не се случва.

Изглежда, че Л. Каравелов си е давал сметка в какво „менгеме" е бил притиснат Славейков от турската полиция. Пък и букурещките революционери навярно са се чувствали виновни, че поради проявена от тях непредпазливост са издали връзките си с П. Р. Славейков и така са допринесли за капана, в който той попада.

Въпреки тази история с Никола Генович Славейков не променя основните насоки на своя вестник.

Няма да сгрешим, ако характеризираме „Македония" като легален орган на революционната партия.

През 1871 г. Васил Левски и Ангел Кънчев посещават Цариград и най-важната им среща е с П. Р. Славейков, който ги приема най-радушно. Стоян Заимов разказва в спомените си, че те се споразумели дописниците на революционните комитети да съобщават на в. „Македония" и на в. „Свобода" за всички по-важни събития в своите райони, „Свобода" да хвали „Македония", но от време на време „за очи" да я критикува, докато „Македония" изобщо да не споменава за „Свобода".

И наистина, отношенията между двата вестника се развиват общо взето точно в този дух. Но не задълго – през 1872 г. в. „Македония" окончателно е спрян, Славейков е арестуван, а след като по-късно е освободен след намесата на граф Игнатиев, на него завинаги му е забранено да се занимава с журналистика.

Това е един от най-големите успехи на модернизираната турска полиция. Тя отдавна е чакала подходящ повод, за да постигне точно това. А поводът е статията „Двете касти и власти". Тъй като е поместена без подпис, доскоро се спореше кой е нейният автор. Повечето изследователи вече приемат, че тя е написана по поръчка и по бележки на П. Р. Славейков от Светослав Сапунов, който по това време все още е в затвора. Статията „Двете касти и власти" се оценява като една от най-забележителните публикации в нашия възрожденски печат. За нейния автор Георги Боршуков пише: „С тази си статия той изтрива донякъде петното, което сам си нанесъл."

Тази версия е възприета от нашата съвременна историография, в която Светослав Сапунов вече присъства като дързък и талантлив журналист, при това с ореола на герой. За това много допринасят неговите „Спомени от цариградските тъмници", написани и издадени скоро след тези събития.

Но дали също толкова правдивоподобна не може да бъде и една друга версия – че и през 1872 г. Сапунов продължава да бъде агент на турската тайна полиция? Той е бил в ръцете й. Тя е могла да го заплаши, че ще го обеси, но и да му обещае, че ще го пусне на свобода. Той е могъл да шпионира затворените революционери, а и самия Славейков, с когото продължава да поддържа най-близки отношения. Европейските ефендита са могли веднага да узнаят от него каква статия му е възложил да напише Слевейков и тозчас да скроят своя план за окончателното му обезвреждане.

По това време в Европа полицията широко използва и агент-провокатори за постигане на своите цели. Какво е пречело на европейските полицейски експерти да приложат тази практика и тук? И ето, че те инструктират своя агент-провокатор да напише статията колкото се може по-остро, за да се сдобият със желания повод за окончателното спиране на „Македония" и за пълното обезвреждане на нейния редактор.

Точно това, което е очаквал от тях Мидхат Паша, току-що седнал на везирския стол. Точно това, което и става.

Но може би всичко това е само игра на въображението?

Назъм Хикмет казва в едно свое стихотворение, че в душата на всеки предател има едно звънче, което го издава, колкото и да се прикрива.

Ако внимателно анализираме спомените на Светослав Сапунов, ще доловим на много места издайнически да дрънчи точно такова звънче.

Като описва отзвука от своята статия, Сапунов със задоволство отбелязва, че „из народа взеха да се готвят протестации, в които се искаше да отстъпи дружинката на хаджи Иванча". Самият Иванчо хаджи Пенчович изпраща остро изложение до Високата порта срещу „Македония" и П. Р. Славейков, а новият везир само това и чакал (по това време „Свобода" пише, че има опасност Славейков „набързо да бъде обесен").

„Кога дали на Мидхат паша превод от тойзи член, за да го прочете, разярил се той като тигър, загдето български лист се осмелил да пише с такъв наложителен дух и да се заканва даже на истите турци, ако би че не дадат ход на правилното и законно развиване на български народ: затова заповядал тосчас да се затрие листът „Македония" и повикал редактора й отпреде си, та почнал да го пита от най-напред кой му е писал него член, защото, както ще обясня по-сетне, беше се вече дочуло, че и тойзи член, както някои други, излизал от тъмницата."

Тази тъмница ще да е била препълнена с безброй български публицисти, щом турската полиция е узнала, че от там е дошла и тази статия, но не е успяла да открие кой точно я е написал!...

„Господин Славейков отговорил, че писателят, бил кой да бил, той взема отговорността отгоре си..."

Славейков е пратен в затвора, и о, каква щастлива случайност, не другаде, а точно там, където е и неговият най-близък сътрудник.

„Ний двамина останахме да разговаряме и през нощта зарад какво трябва да правим нататък."

Светослав Сапунов има готов план. Той едва ли е бил само негов, защото такова нещо може да предложи само един истински агент-провокатор, изпълнител на поръчките на турската тайна полиция: „Аз думах, че помимо това нещастие, трябва и с брошури да последваме борбата. Най-сетне той се склони на това и на сутринта аз написах друга разправа, като в отговор на ония вестници, които с критикуване на първия ми член бранеха властта на хаджи Иванча. Написаното предадохме вторий ден, тайно, на Славейковий син, който беше дошел да посети баща си, и то имаше да се печати в нашата печатница."

Ако този план би бил осъществен, П. Р. Славейков със сигурност е щял да увисне на въжето. Слава богу, че навън се намират разумни хора, които отхвърлят подобни действия като пълно безумие.

„Но другите ни приятели отвънка решили, че първото и главното било да се отърве г. Славейков от тъмницата, че не трябвало отново да се дразни Мидхат паша и че брошурата да остане за по-сетне."

Въпреки тези разумни аргументи Светослав Сапунов държи на своето: „На тия резони ние не можахме да се възпротивим, главно, защото нямахме никаква фактическа сила наръка."

Още по-саморазобличаващ е следващият текст:

„Но противниците ни бяха намирисали и втората тая разправа, която бях написал край господина Славейкова вътре в тъмницата. Струва ми се, че бяха пуснали вътре шпиони, които са съгледали договора ни и писането. И тогаз те потичали с нови обвинения при Мидхат паша, наклеветили Славейкова, че има свръзка с революционните комитети в Румъния и че главний му сътрудник бил бунтовник, който е в тъмница."

Какво излиза? Шпионите в тъмницата „съгледали" „договора" между Славейков и Сапунов, „намирисали" и „втората разправа", т.е. брошурата, която той написал сутринта, съобщили всичко това на турците, като посочили, че главният сътрудник на Славейков „бил бунтовник, който е в тъмница", и въпреки това той остава неразкрит! Това би било възможно само ако този „главен сътрудник" е едновременно и самият доносник. Това обяснява защо след тези разкрития пострадва единствено Славейков, а не и Сапунов.

Сега Мидхат паша наредил да се конфискуват всички „книги и хартии" от дома на Славейков и от печатницата, която била и запечатана.

Агент-провокаторът си е свършил работата и сега „за очи" вземат и неговите книги и хартии и дори го изправят на съд. Но що за съд е това?

„Като влязох, направих теменная и седнах на стола съвсем спокоен и отпред се усмихнах на мъдрите ефендии, които имаше да ме ловят."

Как няма да е спокоен, когато този съд е обикновено театро, устроено от европейските ефендита, за да прикрият своя агент, за да могат да го използват и занапред.

„След обикновените питания продума ми един от тях, когото държаха за най-фин:

– През дене си писал си ти нещо в тъмницата?

– Писал съм – отговорих аз съвсем сигурно.

Ефендиите се гледаха, зарадвани, задето работата им отива толкова лесно.

– Че като какво си писал?

– Обикновено нещо! Писах писмо на майка си.

– Хм. Колко време има оттогава?

– Да, то беше тез дене. Чакай, да, ще има оттогава дванайсет дена!

– Дванайсет дена? Но ние питаме писал ли си нещо преди четири-пет дена?

– Аа, такова нещо не е имало.

Като видяха, че пресметнуването им се побърка още отначало, ефендиите продължиха да се премятат около мене и уж с фини въдици да ме ловят: не щат ли ме накара да изкажа нещо. Но всичкият им труд отиде на юх... На вторий ден пак ме викаха и ефендиите взеха сега да ме разпитват нещо и за Славейкова, но пак не сполучиха. Повече не ме викаха."

Какви глупави и наивни ефендии! Но изглежда за глупави и наивни авторът е смятал и своите читатели, щом се е надявал, че те ще му повярват на тези описания.

Скоро най-близкия сътрудник на Славейков бил пуснат на свобода...

Защото той се държал така геройски пред съда и нищо не признал? Или като награда за добре свършената работа?

Спомените, които побързал да напише и издаде в Загреб, навярно са имали за цел да заличат позорното му минало и да му лепнат ореол на герой, за какъвто се представя в тях.

След Освобождението, специално за българското издание на книгата си, той написва нещо като предговор (но не от свое име), в който се опитва да „развенчае" П. Р. Славейков, когото в самите спомени превъзнася до небесата. Този предговор не е публикуван, но той говори достатъчно красноречиво за душевните „подмоли" на своя автор.

След Освобождението променя и фамилията си – от Сапунов става Миларов. От изблик на русофилски чувства или пак с цел да прикрие миналото?

Известна е по-нататъшната му съдба. Той завършва живота си на бесилото в Черната джамия и това също допринася да бъде възприеман като трагичен герой, като поредната жертва на Стамболов.

Разбира се, докато не се открият безспорни доказателства – в архивите на турската тайна полиция или някъде другаде, тази версия за края на вестник „Македония" ще си остане само хипотеза. Но една напълно възможна хипотеза.

И този случай ни помага по-ясно да разберем в каква трудна обстановка е трябвало да живее и да работи П. Р. Славейков и да списва вестник „Македония" и останалите си издания.

Българските периодични издания, излизали в Румъния, са се радвали на най-голяма свобода. Там Любен Каравелов издава своите знаменити вестници „Свобода" и „Независимост", около които възниква и най-ярката българска вестникарска школа, към която принадлежат Христо Ботев, Стефан Стамболов и Захари Стоянов.

Но колкото и да е парадоксално, и в изданията на Любен Каравелов се упражнява политическа цензура, която не пощадява дори Васил Левски.

В края на 1870 или началото на 1871 г. Апостола изпраща до в. „Свобода" следното писмо:

„Г. редакторе на в. Сво[бода],

Бай Каравелов! Вий като чисти, свободен вестникар български, такъв [ви] показва и листат, когото издавате – Свобода! На всеки народ без разлика, който би показал да живее.

Ний, българите, бяхме честити чак отсега да се здобием с вестник, пълно свободен, през когото да дава право на всеки народ да представим народното ни мнение пред светат. Че и ния сме хора и искаме да живеем чиовешки, да бъдем свободни с пълна свобода в земята ни. Там, дето живее българинът – в България, Тракия, Македония. Па и от каквато и да е народност да живеят в тоя наш рай, ще бъдат равноправни с българинът във

всичко. Ще имаме едно знаме, на което ще пише свята и чиста република. Същото желаем и на братия сърби, черногорци, ромънци и пр. да не останат след наз! В едно и също време да дадат гласат си. Време е с един труд да спечелим онова, което тръсили са и тръсат братя французи, т.е. Млада Франция, Млада Росия и пр. колко скъпо и с какви загуби?... Брат брата да убие – сега е време да преварим това зло?... втора борба? Брат брата, син баща, баща сина си да убие? Сега е лесно и можем с малко материал да се спасим от това гнусно и невярно тиранство, йоще и сто пъти назад от нази във всичко. Неговите топове, неговите игленик пушки са в нашите ръце. Само трябва ни йоще мъничко време да поработиме години. Нъ оттогава, бай Каравелов, както ви пиша в писмата с г-да и братия Марина и Ивана, и тогава с божия воля ще сосипим гнилата и страшлива държава. Та да сазидаме друга много трайна по новото зидание, да сасипим, казвам, гнилата и беззаконната държава, не чиовеците, не жените им и децата им! Тогава, ако са покорат само на горните св. Закони, равно с българинат.

Бай редакторе! През вестникат Ви или както знаете за по-добре, питаме братията ни сърби ще ли ни подадът ръка против общият ни враг в едно време, или не? Нека ни кажат искрено, та да знаем какво да работим и ние, и тий, щото да не проливаме много кръв. Срамота ни е да си сравняваме силата с таквиз гламици, каквито са турците. Хората отправят топовите и пуншките, сами не бият. Когато неприятелят ми е по-гламав от мене, той е в ръцете ни с всичкият му материал.

Питаме: сега, като искаме да вървим към правият живот и свобода, кой може ни застана на пътът, ако не иска бар да даде гласа си за доброто? Мисла никой да не смее.

Да дава правото на всеки народ, па и на всеки чиовек, който иска да живее почтено и свободно. Ний, българите, от отдавна са напъваме със всичката си сила да викаме кам чиовечеството и свободата! Всекидневните ни убийства, потурчвания на невръстните ни грабнати деца от турчена, обезчестиованието на девойките ни и на жените ни се от турчена, секидневно оплаквание е било с кръвави сълзи пред европейските консули. На нашият предрезнал глас никакав одзив, от никъде за помощ, а напротив стават учители против наз. Тогава де остава тяхното образование и човечество? А и се тъй ли ще плачем и да са надяваме на тяхните лъжи? Не, наместо сълзи сега леем куршуми, а надеждата ни е на правосъдният или нашите мишници и ето че идим, г-н ре[дакторе], през вестникат ви да си представим народното мнение пред света."

На 13 февруари 1871 г. писмото на Васил Левски е публикувано във вестника, но не така, както е изпратено, а „основно преработено" от Любен Каравелов:

„д. Л. От балканските села. 28 януария.[1] (Тая дописка, която е по неизвестни нам причини стигнала до нас твърде късно, е писана от едно такова лице, кам което ние имаме пълно доверие и първо, ние познаваме това лице като човек честен, родолюбив и деятелен, а второ, той в продължението на две-три години е обикалял цяла България и имал време да узнае народът и неговият дух, следователно ние се радваме, че можем да украсим в-ка с негова дописка. – *Бел. Л. К.*)

Преди да захвана да Ви разказвам за това, щото тряба да Ви разкажа, то съм длъжен да Ви ява, че аз не пиша от себе си, а от страната на сичките наши млади български юнаци, които познават своите длъжности и разбират що е свобода. Вашият вестник са чете по тукашните места с голямо внимание и с голямо въодушевление и аз твърде често съм слушал да говорят: „Ние българите сме честити, че са сдобихме с такав един свободолюбив и правдолюбив вестник, които е безпристрастен кам сяка една народност и който дава права на секи народ и на секи човек и дозволява му да бъде член на нашето бъдъще господарство, ако само той иска да живее почтено и свободно".[2] (Ние никога не сме хвалиле своият вестник и никога не желаем да хвалиме и ако поместваме горните няколко реда, то ги поместваме из уважение към дописникът ни. – *Бел. Л. К.*) Трябва да повтора, че сичка млада, т.е. не чорбаджийска България разделява Вашите убеждения; но... Думи и разсъждения са вече напразни, защото за глухите е се едно Гамбета ли говори, или крава мука. Нож тряба да играе, нож – мастилото вече не помага! Ние викаме и протестираме, ние са плачеме и молиме за помощ; а турците ежедневно турчат малолетните ни деца, безчестат девиците и псуват врата ни и народността ни. Ние досега очеквахме от европейските сили помощ и поддържка: но праговете на консулатата са обливат секи ден с кървави сълзи, а нашето положение става по-тежко и по-тежко; от тищасе тищащан огдин, от никаде никаква помощ! Но още по-горчиво ни става на сърцето, когато видиме, че тия хора, от които ние очеквахме помощ и спасение, са станале днес Алипашови учители и Фазилъпашови хазнатаре и воспитават нови вълци за Христовото стадо! Славяно-полаци – турски стражаре, французе – турски инджинери, ингелезе – турски дипломати, казаци-некрасовци – турска полиция, немци – турски шпионе, маджаре – турски братия, чехи – турски музиканти!

Ние се вече уверихме, че европейската ингелизка цивилизация, човеческите немски идеи, християнските проповеди на протестантит и пр. и пр. са нищо друго освен „стани, куме да седна". Франция служи нам за огледало. Ние сме намерени да са не плачем вече никому и да не вярваме ни на един невикан приятел, ако само с тоя приятел ни не свързва родствена свезка или просто интересът на отечеството ни. Доста сме са вече лъгале! И така, наместо сълзи и молитви, ние сме захванале да леем куршуме; наместо пъшкане и молене, ние точиме ножовете си; наместо празните надежди, които имахме от другите народности, ние са отдаваме само на бога и надеяме се на своята собствена мишница. Колкото за вазе, то обязаността ви е да явите чрез вестникът си, и то последни път, какво е българското обществено мнение; да явите, че ние сме хора и искаме да живееме човечески; да явите, че с турското правителство ние нямаме нищо общо и че мир между назе е невъзможен, и тогава да оставите мастилницата си и да се заловиме сички за оружие, т.е. за единственото наше спасение. Аз мисла, че когато човек са намира в челюстите на един звяр, то по-напред тряба да избави животът си, а после да си купува фес за Великден. Общественото мнение е днес такова, щото сяка една народност, даже и турците, тряба да бъдат свободни и да живеят между назе като хора и граждане. На нашето знаме, което ще бъде забито на Балканският полуостров, трябва да бъдат написани само три думи: „Свобода и секиму своето". Ако ние, т.е. християнските народности на Балканският полуостров, искаме да вървиме по правият път и да търсиме своята лична и народна свобода, без да вредиме на съседите си, то кой може да ни стане на пътът? Да земаме пример от Италия. И така, ние желаеме да възстанеме и да искаме насила своите права, които са така зверски потъпкани. Но ние желаеме още, щото нашите братия сърбе, черногорци, босанци и ромъни да не остават назад, а заедно с нас да повдигнат гласът си, защото нашето отечество е общо, а нашите цели са еднакви. Военната търба, която ще да ни провъзгласи свобода, тряба да затърби от Пеща и до Цариград. „Млада България" са е

решила вече да са бори и девизата ѝ е „брат брата, син баща, баща синът си и унукът деда си тряба да убие, ако само тия не поискат да уважават народната воля и работат против своето отечество и свобода. Нашето мнение е такова, а вам оставяме бели лист, за да напишете на него „напред" или „назад". Гледайте да се съгласите по-скоро между себе си, защото времето не чака. Сега е най-сгодно време, щото ние с един твърде малък материал да съсипем това гнусаво тиранство, което са нарича висока порта. И така, нека ни помага господ и да укрепи десницата ни.

Новости ви не съобщавам, защото както казах по-горе, не искам вече да се оплаквам."

Любен Каравелов е принуден да преработва всички текстове като например фейлетоните на Христо Ботев или „дописките" на Васил Левски. Освен всичко, Любен Каравелов е получавал от сръбския кралски двор постоянна субсидия, за да издава „Свобода". Затова не е могъл да пише за *„чиста и свята* ***република****"...*

В „Свобода" излиза: „На нашето знаме, което ще бъде забито на Балканския полуостров, трябва да бъдат написани само три думи: „Свобода, и секиму своето".

Разликата от небето до земята. Ако не беше се съхранил оригиналът на това писмо – един от най-важните документи в литературното наследство на Васил Левски, ние никога нямаше да узнаем за това удивително идейно богатство, което го превръща в революционер от световен мащаб. Нямаше да имаме представа за истинските мисли и чувства, които са го вълнували.

Никога нямаше да научим как си е представял бъдещия свят и как е искал да предпази бъдещото българско общество от ужасите на гражданската война – брат брата да убива. Всичко това липсва в отпечатания текст, който не се различава много от останалата публицистика на „Свобода".

Защо все пак е постъпил така Любен Каравелов? Само защото е недооценявал Апостола и го е възприемал единствено като смел и предан „технически" изпълнител на решенията, взети в Букурещ? Или защото е бил чужд на републиканските идеи и не е вярвал в „святата и чиста" република?

Въпреки относителната свобода на печата в Румъния по онова време Любен Каравелов е трябвало да се съобразява с много и с различни обстоятелства, така че и той не е бил напълно свободен в списването на „Свобода". В броя си от 15 януари 1872 г. вестникът предупреждава дописниците си от България да пишат „по-умерено" и ги уведомява, че редакцията ще съкращава дописките, „както намери за добре", че ще изхвърля от тях „такива изречения, които би дале на тукашната полиция повод, за да ни преследва".

Освен всичко – и това е най-съществено в случая – Любен Каравелов е получавал от сръбския кралски двор постоянна субсидия, за да издава „Свобода". Какво би станало, ако в белградската кралска канцелария разтворят вестника му и прочетат за святата и чиста република. Оказва се, че сръбският кралски двор също цензурира „Свобода"...

Едва ли е много трудно да си представим как е възприел всичко това Васил Левски.

Няма съмнение, че у него още повече се е утвърдила основната му идея, че българското националноосвободително движение не трябва да зависи от никакви външни сили, че само ако то е напълно самостоятелно, ще може да освободи България и да ѝ осигури достойно бъдеще.

След този случай Васил Левски взема и едно неочаквано решение, за което почти не се споменава в изследванията за живота и делото му: да създаде свой вестник, да го издава „вътре в страната" и той да е недосегаем за никаква цензура, в това число и за цензурата на Букурещкия център.

Този негов план започва бързо да се осъществява. Апостола намира необходимите средства и като използва панаира в Узунджово, поръчва да бъде купена в Цариград една „Американка" – малка спретната печатарска машина, която може да печата вестници, брошури и други материали за нуждите на революционната организация.

Поръчката е изпълнена, „Американката" е пренесена в Букурещ и се чака само удобния момент да бъде прехвърлена през Дунава...

От знаменитото тефтерче на Апостола научаваме, че когато пребивава в Букурещ, най-много грошове похарчил, за да се снабди с български печатарски букви. Пак той поръчал на Ангел Кънчев, който имал достъп до вилаетската печатница в Русе, да вземе и оттам български печатарски букви. Той успял да стори това и му предал неоценимото богатство.

Не по-малка била и грижата да подготви подходящи хора, които да издават вестника. За тази цел изпратил в Букурещ, в печатницата на Любен Каравелов, двама души – единият да стажува за редактор, а другият – за словослагател (за редактор на вестника бил определен поп Кръстю от Ловеч...)

Авантюрата на Димитър Общи в Арабаконак и трагичните последици от нея провалили осъществяването и на тоя план.

Какво неоценимо богатство за българската журналистика би бил един вестник, издаван от Васил Левски...

Бележки

[1] *Публ. по изд.:* **Панайотов**, Филип. Патилата на възрожденските ни вестникари. // *Политическата* цензура в България. – Варна, 2003, с. 17-35.

IV – 40 българска журналистика – Българско възраждане – османска цензура – ***Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов – Васил Левски*** **(изследване)**

IV – 40 болгарская журналистика – Болгарское возрождение – османская цензура – ***Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов – Васил Левски*** **(исследование)**

IV – 40 Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – Ottoman censorship – ***Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov – Vasil Levski*** **(study)**

НЕЗАМИ ГЯНДЖЕВИ
(1141 – ок. 1204) –
„Първият хуманист на персийската литература”,
„Основоположникът на „епико-драматическия” жанр в поезията на Изтока”,
„Предтечата на психологическия анализ в световната писмена традиция”

Иво Панов

Няма друга дарба за мен, освен да възпявам любовта,
докато съм жив, инаква роля нека не ми се вменява!
Сводът небесен е само с един амвон – това е любовта,
без пламък в сърцето светът би бил лишен от красота.
Роб бъди на любовта, това е твоят път единствен,
такава е съдбата на онези, в чиито гърди сърце бушува!
Светът – това е любов, останалото е лицемерие и лъжа,
всичко във всемира е игра, освен любовта.
Ако душата вселенска от любов бе лишена,
кой в кръговрата на времето би се смятал за жив?
Който е лишен от любов, смятай лишен от душа е,
човек да има стотици сърца, без любов той е мъртвец!

Незами Гянджеви 2003, т. I: 142-143

С тези стихове, възпяващи и прекланящи се пред най-съзидателното и изпепеляващо човешко чувство – любовта, Незами Гянджеви пристъпва към своята знаменита поема „Хосроу и Ширин”. Главата е озаглавена „Няколко думи за любовта”, и като че ли с нея класикът залага дълбоко жалоните на цялото си по-сетнешно творчество.

Но преди да надникнем в поетическото наследство на Незами Гянджеви, нека насочим вниманието си към един любопитен щрих от биографията на поета.

Сигурно ще се учудите, че роденият в гр. Гянджа, днешен Азербайджан, Абу Мохаммад Иляс ибн Юсуф с поетически псевдоним Незами Гянджеви[1] е обявен за първия голям хуманист на персийската класическа литература. Да, на персийската! Разбира се за посветените в магията на словото на Изтока в това няма нищо удивително. Защото подчинявайки се на основния литературен език от онова време, освен иранците, чийто майчин език е персийският, художествени произведения на персийски оставят и представители на народностни групи извън иранския етнос – индийци, азербайджанци, туркмени, узбеки, дори и араби. Така например творящият единствено на персийски език Джелаледдин Руми е обявен за родоначалник на турската национална литература. На персийски твори индиецът Амир Хосроу Дехлави, както и узбекът Алишер Навои, азербайджанците Хагани Ширвани, Гатран Тебризи, Насими и Физули. Което не пречи последните четирима да се смятат за продукт както на персийския, така и на азербайджанския национален гений. По същия начин стоят нещата и с персоезичния ваятел на словото Незами Гянджеви. Той е родом от Азербайджан, но цялото му литературно-философско наследство е на персийски език и затова съвсем справедливо е носител на авторитетното определение „Първи голям хуманист на персийската литература”.

Да видим сега защо именно Незами Гянджеви е обявен за хуманист от първостепенно значение на персийската, а и на азербайджанската литература, както и за предшественик на психологическия анализ в тях. Отговорът не би следвало да ни затрудни. Защото поетът ни завещава поетически шедьоври, в които човекът като осъзнат индивид, стремящ се към най-възвишени ценности, стои на централно място. Героите на класика

се придържат към високи нравствени норми, показани са в динамиката на своето развитие, далеч от познатите стереотипи на средновековната източна литература. Защото за Незами са важни най-тънките психологически нюанси от душевността на неговите герои и той с вещина ги проследява и онагледява. Персонажите на персийския класик са правдиво пресъздадени, обрисувани са с щедрата палитра на майстор-художник.

Кои са произведенията на Незами Гянджеви, които допринасят за неговата изключителна популярност? На първо място това е прочутата му „Хамсе" („Петорка"), оказалата силно влияние върху литературата на Средна и Централна Азия. „Хамсе" се състои от пет поеми, написани в поетическия вид масневи[2], предпочитан за широките епически платна. Според последователността на написването им това са: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197) и „Ескандер-наме" (1203). От лирическото творчество на Незами са съхранени също и 6 гасиди[3], 116 газели[4], 4 гате[5] и около 30 рубаи[6].

В унисон с източната традиция в началото поемите започват с възхвала на Бога, на Пророка Мохаммед, на силните на деня[7]… Ще прочетем спомени за починалите родители, възхвали и молитви за управници като селджукския султан Сулейман, за шах Мозаффареддин Газал-Арслан, за падишах Саидаддин Карп Арслан, за падишах Носратаддин… Споделени са и причините за написването на всяка една от поемите.

„Съкровищница на тайните" е една от двете философски поеми на Незами. Съдържа 20 сравнително неголеми назидателни истории, в които класикът проектира своите нравствени възгледи за живота и отношенията между хората. Особено място в поемата заема възхвалата на човешкия разум, на градивната му роля в битието на индивида. В тази своя първа творба класикът сладкодумно повествува легендарни истории за Мохаммед, за Христос и за други, признати от исляма, пророци.

Своеобразен роман в стихове е втората поема на Незами „Хосроу и Ширин". Според изследователите на творчеството на персийския бард на човечността тази поема е написана след загубата на любимата съпруга на поета – Афаг. Раздялата с голямата любов на живота му видимо се отразява на по-сетнешното творчество на мъдреца, а образът на Афаг ще стане модел на централните женски образи в „Хамсе". В поемата се преплитат няколко сюжета, предимно с любовен характер, в които зримо присъстват разбиранията на автора на етика, морал, чистота, но и себичност във взаимоотношенията мъж-жена. Образуват се и два любовни триъгълника, в които благородството и пресметливостта, редом с ревността и чистата любов, вървят ръка за ръка до окончателната развръзка. И когато самовлюбеният доскоро шах Хосроу в предсмъртния си час мисли не за себе си, а за своята любима, той и не помисля да я събуди, въпреки че знае, че се разделя необратимо с живота и със своята голяма любов…

И още нещо важно – в поемата „Хосроу и Ширин" за първи път в персоезичната литература образът на жената е изведен на преден план и около него се развива цялото действие на фона на чистата човешка любов, поставена на пиедестал от Незами Гянджеви.

„Лейли и Меджнун" е втората лирическа поема, в която любовта между двамата младежи Лейли и Меджнун завършва трагично. Това е история за несподелената любов, за насилствено пречупения духовен копнеж, от който двамата влюбени не се отказват до последния си миг. Дори днес в персийския език към личното собствено име Меджнун се е добавило ново значение – „загубил разсъдъка си, обезумял от любов". Дали Уилям Шекспир преди да създаде своята трагедия „Ромео и Жулиета" е имал възможността да се запознае със сюжета на поемата на Незами „Лейли и Меджнун", написана три века по-рано? И дали Меджнун и Лейли са своеобразни архетипи на Ромео и Жулиета? Всеки би могъл да намери отговора на тези въпроси за себе си, стига да се запознае със съдържанието на двете класически произведения.

Четвъртата поема на Незами „Седем красавици" също е посветена на любовта, но вече погледната под друг ъгъл. Макар централният герой да е персийският шах Бахрам Гур[8], съпътстващи героини са седемте му съпруги от седемте краища на света. Те живеят самостоятелно в седем кули-замъци, всяка от които е с различен цвят. В определен ден от седмицата Бахрам посещава една от тях, облечен с одежди с цвета на нейния палат, а тя му разказва интригуваща история, в чийто подтекст е заложено дълбокомислено поучение. Благодарение на техните разкази, но и на свидетелствата, споделени му от други седем персонажа – реални затворници, Бахрам се променя, самолюбието и егоизмът му го напускат, той спира пиршествата, развлеченията и любовните подвизи, и се заема с благоустройството на държавата, с въвеждането на ред и справедливост в нея.

Впрочем личността на Бахрам Гур явно е оставила своя тежък отпечатък в съзнанието на потомците, защото впечатлява и друго едно голямо име в персийската класика – това на Омар Хайям. Той ни оставя следното филигранно като изказ и пропито с мъдрост четиристишие:

В онзи палат, в който Бахра́м чашата вдигаше,
сърната днес ражда, а лисицата намира подслон!
Бахра́м, който цял живот диви магарета[9] ловеше,
видя ли ти как /сега/ гробът Бахра́м улови?![10]

И в тази поема, както и в другите от „Хамсе", Незами Гянджеви отдава дължимото на разума. В нея ще срещнем глава под наслов „Възхвала на словото, мъдростта и напътствието". Нека разгърнем няколко нейни страници, за да се насладим на мъдростта на Изтока:

Онова, което на света е старо, и младо,
това е словото, за него са изречени много слова.
Майката Вселена от всички творения свои
не е създала нито едно, по-потребно от словото.
Не казвай, че творците на словото умират,

не, те само потапят глава в морето на словесата.
Когато и да позовеш някой от тези творци,
той мигом, като Аруна[11], ще надигне глава от морето.
Словото е непорочно, подобно на дух е,
то е страж на съкровищницата на тайните.
Словото знае нечувани истории,
то чете ненаписани книги.
Погледни, от всичко създадено от Твореца,
освен словото кое останало е безсмъртно?
Паметникът, който ще пребъде след човека,
е словото негово, останалото – прах и вятър е!
...
Мъдреците, дошли до съвършенство,
не склоняват глава пред непонятното.
Начетените хора са далновидни,
незнаещите винаги са безпомощни.
Всеки има свой близък приятел,
всеки е любящ, но също и любим.
Разумът е наш приятел, който в беда ни помага,
ще получиш всичко ти, ако с разум надарен си.
Този, която не отдава дължимото на разума,
по външност човек е, но същността му е дивашка.
А ангелът, чието име е „човек",
разум притежава, и разумът му дивен е!
Човек не е създаден само да поглъща храна,
той за разум и прозорливост роден е.

Незами Гянджеви 2003, т. I: 635-636

Е, как, питам се, след тези строфи да не повярваме в констатацията, че персийската поезия с вложените в нея философска дълбочина, логичност и аналитичност превъзхожда европейската по своята умозрителност.

Последната пета поема от „Хамсе" е „Ескандер-наме" („Книга за Александър Македонски"). Тя се състои от две части: „Шараф-наме" („Книга на славата") и „Егбал-наме" („Книга за съдбата"). Достатъчно е да погледнем само някои от заглавията на главите в нея, за да се убедим за сетен път, че поезията на Изтока е пропита със стремеж към мъдростта: „За съблюдаването на мяра във всяко едно дело", „Беседа на Александър с индийски мъдрец", „Тайният разговор на Александър със седем мъдреци", „Слово за мъдростта на Аристотел", „Слово за мъдростта на Платон", „Слово за мъдростта на Сократ"…

След всичко казано дотук не би следвало да се учудваме защо поемите в „Хамсе" прескачат с лекота границите на столетията, за да пренесат през тях очарованието на персийската мерена реч. Реч, съчетала в себе си мелодичността и многобагреността на изказа с дълбоки общочовешки прозрения.

И все пак ще ми се да завърша със стиховете, посветени на любовта, които говорят повече от всичко за духовната висота на Незами Гянджеви:

Не бъди като магаре, доволно от храна и сън,
ти си човек, затова обичай, влюби се в котка дори!
Да се осмелиш да обичаш котка,
е по-достойно от това да си самотен лъв!
Без любов никое зърно не ще поникне,
само в прегръдките на любовта покоят цари.
Кое е най-желаното нещо в света, ако не огъня на любовта,
без нея розата не ще разцъфне, облакът сълзи не ще пролее.
Зороастрийците[12], усамотили се около пламъка на огъня,
са станали огнепоклонници заради огъня на любовта.
...
Ако магнитът не беше влюбен,
щеше ли с такава страст желязото да привлича?
И ако влагата се задържи по-дълго във въздуха,
то, съгласно същността си, тя ще легне на земята.
Всичко в природата е привличане,
мъдреците наричат това привличане „любов".
Ако човек се замисли сериозно, ще разбере,
че цялото наше творение се гради на любовта.
Ако небесата се бяха лишили от любов,
земното ни царство едва ли би било тъй подредено!

Per aspera ad astra!

Не мога да си представя моя живот без любов,
затова обрекох сърцето си и получих душа!

Незами Гянджеви 2003, т. I: 142-143

Бележки

[1] Незами – от *перс.* مانظ (незам) – „ред", „порядък", „изрядност" – значения, директно насочени към неговото поетическо наследство. Гянджеви – *ویوچنگ – букв.* от гр. Гянджа. В англоезичната и рускоезичната литература обикновено първата част от псевдонима на класика се изписва така: Nizami и Низами, което не е правилно, защото в персийския език съществува класната буква „и", но тя не фигурира в името и затова е редно между първите две съгласни да се постави не „и", а краткият неустойчив гласен звук „е", който в персийската графика няма буквен израз.

[2] Масневи – най-обемната жанрова форма в персийската поезия, използвана за нуждите на епоса. Римовата схема на този поетически вид е: **aa bb cc dd ee**...

[3] Гасида – стихотворна форма, използвана преди всичко за панегирик, поради което и разпространението ѝ е най-силно в придворната поезия. Обемът ѝ варира от 15 до 200 двустишия, но има и гасиди от по само седем-осем двустишия, Гасидата се римува по схемата на моноримата: ***aa ba ca da ea***....

[4] Газела – най-изящният поетически вид в персийската класическа литература. Състои се от пет до петнадесет двустишия. В първия бейт се римуват и двата полустиха, след което следва моноримната схема: **aa ba ca da ea**…

[5] Гате – кратък стихотворен откъс, поетически фрагмент, в който се залага определена завършена тема. Обемът на гате варира от два до четири, в редки случаи до пет двустишия.

[6] Рубаи – най-старата и най-разпространена форма в персийската класическа поезия. Състои се от четири реда, римуващи се по схемата **aaaa** или **aaba**.

[7] Друг пример за тази традиция е въведението на „Шах-наме" на Абулгасем Фердоуси – вж*:* Костадинова, Сирма, 2017.

[8] Бахрам V Гур – шах от династията на Сасанидите, управлявал в периода 421-438 г. Освен със справедливостта си и с авторството на едни от първите стихове на фарси (новоперсийски), Бахрам е известен с многобройните си любовни похождения, с постоянните пиршества в двореца, със смелите си подвизи по време на лов. Едно от любимите му развлечения е било ловът на диви магарета.

[9] В последните два стиха Хайям използва омонимите на персийската дума „gur", които означават съответно „диво магаре", и „гроб".

[10] Омар Хайям. Рубайят : том I / Прев., бел. и ком. Иво Панов. – 2 прераб. и доп. изд. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов" ; Изд. „Рож", 1999.

[11] Бог Аруна – в хетската митология бог на морето и на световния океан.

[12] Зороастриец – последовател на религиозно-философското учение на Зороастър (Зардушт, Заратуштра). Зороастризмът е първата иранска религия, находчиво определена според доктрината ѝ като „монотеистичен дуализъм". Приета е за държавна религия по време на Сасанидската държава (224-651).

Използвана литература

1. **ویوچنگ یمانظ**، لک‌ای‌تا، جلد لوا و جود ، تبصحی: وحیددس‌تگدرگدی، مؤسس انتشارات‌ان‌گاه، تهران، 1381، چاپ چاپ‌اول.
(**Незами Гянджеви**. Събрани съчинения : Том I-II / Ред. **Вахид Дастгири**. – Техеран : Изд. „Негох", 2003.)

2. **Низами**. Афоризмы. – Баку : Изд. „Язычы", 1982.

3. **Низами** Гянджеви. Хосров и Ширин / Филолог. пер. с фарси и комм. **Г. Ю Алиев, М. Н. Османов**. – Баку : Изд. „Элм", 1985.

4. **Низами** Гянджеви. Семь красавиц / Филолог. пер. с фарси, предисл. и комм. **Рустам Алиев**. – Баку : Изд. „Элм", 1983.

5. **Низами** Гянджеви. Искандер-наме / Пер. с фарси и комм. **Е. Э. Бертельс, А. К. Арендс**. – Баку : Изд. „Элм", 1983.

6. **Омар Хайям**. Рубайят : том I / Прев., бел. и ком. **Иво Панов**. – 2 прераб. и доп. изд. – София : Акад. изд. „Проф. Марин Дринов" ; Изд. „Рож", 1999.

7. **Костадинова**, Сирма. *Сътворението в „Шах-наме" – между мита и религията.* // *Сборник* от Тринадесета конференция на нехабилитираните преподаватели и докторанти от Факултета по класически и нови филологии / Съст. **Мадлен Данова**. – София : Унив. изд. „Св. Климент Охридски", 2017, с. 97-104.

IV – 41 *Незами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персоезичен ваятел на изящното слово – поеми: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197), „Ескандер-наме" (1203) – световен архетип на апология на любовта и философски дискурс на персийската литература (изследване)

IV – 41 *Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персидский мастер изящной словесности, автор поэм: „Сокровищница тайн" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Семь красавиц" (1197), „Искандер-наме" (1203) – мировой архетип апологии любви и философский дискурс персидской литературы (исследование)

IV – 41 *Nezami Ganjavi* (1141 – ca. 1204) – Persian poet: The Treasury of Mysteries (1177), Khosrow and Shirin (1181), Layla and Majnun (1188), The Seven Beauties (1197), The Book of Alexander (1203) – universal archetype of love and philosophical discourse of the Persian literature (study)

ЩРИХ КЪМ НЕСТИХНАЛАТА ЛУДОСТ НА ВРЕМЕТО

Ангелина Пенева

В ПАМЕТ НА МИЛЕН КУМАНОВ

Покрай пристрастието ми към изобразителното изкуство и влиянието на обществените процеси върху различните художествени стилове, реших да споделя (донякъде във връзка с темата) някои подробности около т.нар. футуристично течение, чийто основател е известният италиански журналист и издател Филипо Томазо Маринети.

На 20 февруари 1909 г. в Париж, на първа страница на популярния вестник *Figaro,* Маринети публикува *Manifesto del futurism*, оказал мощно въздействие върху творчеството на мнозина европейски интелектуалци и хора на изкуството, сред които Умберто Бочони, Раймон Дюшам-Вийон и др.

Манифестът тутакси е препечатан в Милано в сп. Поезия със заглавие Основание и манифест на футуризма, започващ с изображение на автомобилен рейд, застрашително отправил се към кална канавка... Внушението недвусмислено насочва към промяна, към скъсване със статуквото и академичните художествени наслоения от миналото, призовава към търсене на нови изразни средства и дори най-откровено към война – единствената хигиена на света. Футуризмът процъфтява в Италия (не случайно Маринети е поклонник на Мусолини). Футуризмът намира особено благодатна почва в Русия, която след „Кървавата неделя" от 1905 г. е на прага на своята голяма болшевишка революция.

Да се върна обаче към основната мисъл, но, опасявайки се да не затъна из етапите на развихрянето и смиряването, ще маркирам някои особено важни събития, засягащи столетен и малко повече период. Ще започна с Виенския конгрес (1815 г.) и Конгресната система, опитала се да наложи баланс на „Силите" след Наполеоновите войни. Особено внимание заслужава Юлската френска революция от 1848 г., отприщила потока революционни движения за национално самоосъзнаване и териториално обединение.

За къде обаче без блестящия Манифест на комунистическата партия от Маркс и Енгелс, публикуван същата година в Лондон – една подробно обоснована философско-историческа световна партийна програма. Превеждан и издаван в следващите години, Манифестът е като камбанен звън към световния пролетариат за класов отпор срещу всички сили на стара Европа, съюзили се за свещена хайка. (Появява се един притеснителен въпрос: дали представата, която Маркс е имал за следреволюционния свят му е била ясна или той съзнателно е избягал да коментира последствията в някакво предполагаемо бъдеще?).

Във Френско-Пруската война (19 юли 1870 – 10 май 1871 г.) народното недоволство намира своя отдушник в 72-та дни републиканско управление на Парижката комуна – апотеоз, възпламенил за години напред недоволните от социалните противоречия, индустриалната революция и свръх развитието на капиталистическата система. (Друг въпрос остава открит: възможно ли е чрез съзаклятие да се натрапи революция, да се тероризира обществото с оръжие, с диктатура в името на смяната на един режим с друг?) В кажи-речи същия хаотичен период завършва и Рисорджиментото в Италия с обявяването на Рим за столица.

На световната сцена се появява ново хищно политическо явление: иредентизмът...

Не току така ще акцентирам върху Франкфуртския договор (10 май 1871 г.), последвал Френско-Пруската мини война, защото с него се открива пътя за бъдещите световни разпри.

С него започва икономическия възход на Германската империя и когато в началото на новото столетие се заговаря за преразпределение на колониалните владения, главен инициатор е Вторият Райх, търсещ източници на суровини и нови пазари. Тъй като светът отдавна е поделен и всичко апетитно е заето, Германия разгръща експанзивната си политика на изток: към Украйна, към балтийските държави, към Балканския полуостров. Балансът на „Силите" безвъзвратно е нарушен.

Нека припомним, че освен анексията на богатия на природни залежи район Елзас и Лотарингия, Франкфуртският договор задължава Франция да изплати и военно обезщетение в размер на 5 млрд франка в разстояние на 3 години.

Последствията са, че Втората френска империя пада и ново обявената Трета република (1870 – 1940) започва трескаво да търси повод как да си възвърне отнетия престиж и загубените североизточни земи.

Невъзможно е да се изолират историческите процеси в европейските страни отпреди повече от столетие, ако не причислим към тях и Балканите с населяващите ги християнски народи. Началото на XX век създава допълнителни тревоги на „Европейския концерт", заради разискрилите се претенции за подялба на османското наследство.

Борбите за национално обединение на разпокъсаните с Берлинския конгрес (юли 1878 г.) български земи тепърва ще отворят арена за главното неразбирателство – съдбата на Македония и Одринско, територии с доказано преобладаващо българско население. Оттук териториалните претенции на Сърбия и Гърция ще се изграждат единствено върху страха от евентуално засилване на политическата мощ на България.

Румъния, която се готви за балкански арбитър, вече е насочила поглед към друга доста обширна българска територия – нещо като компенсация срещу евентуалното присъединяване на Македония към България. Високата порта, с вековния си интригантски опит в противопоставянето на подвластните й многонационални общности, умело накланя везните ту към Гърция или Сърбия според собствения интерес, стига само и само да удължи своята агония (в тази връзка е издаден берата на Фирмилиан за скопски митрополит; откритото покровителство на влашката пропаганда в Македония, както и безпроблемното учредяване в Ниш през 1902 г. на Македоно-сръбски патриотически комитет, в чл.3 на чийто устав е казано: Целта на комитета е да преследва по всеки начин, всякъде и всичко, каквото съставлява български елемент в Македония, Тракия и Сърбия.)

Почти със стопроцентова вероятност някой съвременен технократ с досада ще отрони неволна въздишка по „все тая Македония" – ябълката на вековния балканския раздор! Затова ще приведа един кратък, емоционален цитат от книгата на Мерсия Макдермот „Свобода или смърт. Биография на Гоце Делчев": […]

Сякаш някакво проклятие било изречено над македонската земя, та всички добри семена, посети от честни хора, се превръщали в главня и червеи. Правдата била осмивана и поругавана; силата тържествувала над правото; лъжата – над истината; добродетелта била наказвана, а коварството – възнаграждавано; и на всичко отгоре най-благородните чувства на търпимост и добра воля били смазвани, потъпквани, изграждани от грубо себелюбие и шовинистична злоба.

След Илинденско-Преображенското въстание и стичането на хиляди бежанци към България, през 1908 г. в Османската империя е извършен държавен преврат с цел да се ограничи абсолютната власт на султан Абдул Хамид II, да се възстанови конституцията от 1876-а, да се запази териториалната османска цялост и намали влиянието на Великите сили върху държавното управление на империята.

Първоначалната еуфория сред поробените балкански народи, че победилото младотурско правителство ще гарантира равноправие на етносите, бързо се изпарява. Национализмът на младотурците надделява над реформистките идеали. Българското правителство на Александър Малинов се възползва от нестабилността, настъпила в Османската империя и на 22 септември 1908 г. обявява независимостта на България.

Поради все по-явно прилаганите опити за повсеместно османизиране на Македония и Одринско, българските управници предприемат рисковен път за осъществяване на лелеяната мечта за национално обединение: след дипломатически преговори е сформиран Балкански съюз, който с обяснимите противоречия при създаването си и неясноти от рода на устни обещания, дава резултат и на 17 септември 1912 г. е обявена обща балканска мобилизация. Този акт е приет възторжено от българите, насилствено разделени с решенията на Берлинския конгрес от 1879 г., причинявайки нови главоболия на Силите, основателно обезпокоени от устремно започналата Балканска война. На 3 декември с.г. под надзора на Великите сили започват преговори за прекратяване на военните действия между Османската империя и Балканския съюз.

Само след един месец Младотурският комитет извършва военен преврат и сваля от власт правителството на Кямил паша, анулирайки решението за автономия на Македония и предаването на Одрин. Лондонската конференция се подновява, но... Балканският съюз е взривен отвътре – правителствата на Сърбия и Гърция се оттеглят от договорните си задължения, сключвайки противобългарски съюз, към който охотно се присъединява Румъния. Съседите на България не желаят образуването на силна държава в сърцето на Балканите чрез естествено национално обединение на българите, живеещи в Македония и Източна Тракия. България се изправя сама срещу 5 държави, което означава нов военен сблъсък, познат под името Междусъюзническа война (1913).

С подписването на мирния договор в Букурещ (28 юли 1913) Сърбия направо удвоява територията си, което предизвиква негодувание в европейските столици, тъй като всяка поотделно преследва свои политически интереси и вкупом предприемат мерки да накажат националистическата агресивност на правителството на Никола Пашич.

Неотшумели отзивите в световния печат за размирните Балкани, появява се тревожен повод за разпалването на световен пожар. Австро-Унгария, която наскоро е анексирала Босна и Херцеговина, се разгневява на Сърбия заради убийството на престолонаследника си Франц Фердинанд в Сараево, поради което на 15 юли 1914 г. й обявява война. Месец преди това, отправения ултиматум към Сърбия дава основание на всяка от Силите да предприеме мерки за мобилизация на армиите си.

Сметките на Австро-Унгария, че войната ще завърши за нея с успех докъм есента, не се оправдават. Възниква въпрос с кого от големите страни е възможно да се направи коалиция в започналите да се ожесточават военни действия. Така двете големи групировки Антантата и Тройния съюз започват трескаво да търсят съюзници – всяка страна според интересите си за преразпределение на територии за влияние и пазари.

В създадената стратегическа обстановка България е особено привлекателна за воюващите групировки. Съглашенската дипломация (и по-точно Русия) съветва сръбското и гръцкото правителство да отстъпят на България части от безспорно населената с българи зона в Македония срещу компенсации в Босна, Херцеговина и Измирско. През 1915 г., когато става известно, че англо-френският флот и експедиционният корпус не ще успеят да овладеят Дарданелите без подкрепа от сушата, натискът върху България достига върха.

На българското правителство е връчена колективна нота с предложение, че ако българската армия заеме незабавно Източна Тракия до линията Мидия – Енос, след края на войната Антантата се ангажира да окаже съдействие за присъединяване към територията ѝ на безспорно тракийската зона и Кавала, както и благоприятно решаване на Добруджанския въпрос. Германия и Австро-Унгария са още по-щедри в обещанията: гарантират присъединяване на спорната и безспорната зона в Македония, Българското Поморавие и Тимошко към пределите на Царство България, както и благоприятни условия за 500 млн заем от „Дисконто Гезелшафт“. Между България и Турция също е постигнато споразумение за преминаване в българско владение на долното течение на р.Марица с железопътната линия Одрин-Дедеагач...

Цар Фердинанд и българският кабинет спират избора си на Централните сили, и България влиза във война с останалия свят (мегаломанията е посестрима на лудостта!). За българския войник обаче разширяването на бойното поле се покрива с пределите на желаното национално обединение.

Преди това, в началото на развихрилата се война, на Западния фронт офанзивата на германските войски е спряна при р.Марна и опитът им да завладеят Париж е спрян. Фронтовата линия от френско-швейцарската граница до Ламанша се превръща в окопна. През цялата 1915-а година Централните сили са в широко настъпление и решавайки да пробият северо-западната фронтова линия, германските войскови части атакуват французите при Вердюн (февруари – юли 1916 г.), битка, която ще остане в историята като „месомелачката“ – дотолкова кръвопроливна е била и за двете страни.

До края на войната се запазват позиционните военни действия, когато на 15 юли 1918 г. маршал Фердинанд Фош минава в масово настъпление и напълно съкрушава германските сили.

На Източния фронт през 1915 г. Централните сили нанасят тежки поражения на Русия в Галиция и в района на Мазурите; през 1916 г. Кралство Румъния влиза на страната на Антантата, поблазнена от обещанието, че след края на войната Трансилвания ще бъде присъединена към нейната територия. Към края на годината обаче по-голямата част от Румъния е окупирана от Централните сили, включително столицата Букурещ.

Междувременно през 1917 г. в Русия избухва Февруарската революция: Николай II абдикира, сформира се Временно правителство. Руската република продължава участието си във войната, но обстановката се усложнява – страната изпада в безизходица, което предизвиква избухване на Октомврийската революция и установяване на Съветска власт. От бившата Руска империя отпадат значителни територии: Полша, Прибалтийските републики и Финландия са трайно откъснати, а Украйна, Беларус и Кавказ са временно отделени, минавайки за няколко месеца в германската сфера на влияние.

Тъй като Първата световна война поне привидно завършва на Източния фронт с поражението на Германия, през ноември 1918 г. Брест-Литовския договор е анулиран. Румъния, останала съвсем изолирана от западните си съюзници, се възползва от настъпилия хаос в Русия и завзема Бесарабия.

Срещу войсковите части на Франция и Англия, към които през април 1917 г. се е присъединила и американската армия, се изправят значително увеличените (с прехвърлените от Изток) германски армии. Дотогава САЩ пазят неутрална позиция: за Америка Европа представлява интерес само като клиент купувач. За да вземат решение да влязат във войната на страната на Антантата, ги пришпорва появилото се ново за времето си оръжие – подводниците. На 1 февруари 1917 г. Германия обявява тотална подводна война, което означава, че всеки излизащ от Британските острови или предназначен за Великобритания кораб, трябва да бъде незабавно потопен. Това именно е причината Америка да обяви на 6 април с.г. война на Германия. По този повод Константин Кацаров споделя в мемоарите си: […] подводната война на Германия е причина за намесата на Съединените щати във войната на страната на Антантата само дотолкова, доколкото и Сараевският атентат бе причина за избухването на Първата световна война.

На 8 януари 1918 г. президентът на САЩ Удроу Уилсън запознава Конгреса на САЩ със своите схващания, синтезирани в 14 точки, как да се приключи унищожителната за цивилизацията война. Воюващите страни, жадуващи за мир, възприемат тези знаменателни „14 точки” като истинско откровение. На първо място Уилсън предлага създаване на Общество на народите; неограничена свобода на корабоплаването извън териториални води; всички държави да имат равни условия за свободна търговия; въоръжените сили да бъдат съкратени до съвместим с вътрешната сигурност на всяка страна предел.

Конкретно на Русия се гарантира правото на независимо държавно развитие и политика; на Франция – злото, причинено ѝ от Прусия през 1871 г. с анексията на Елзас и Лотарингия да бъде поправено; италианските граници да се коригират на базата на националната принадлежност; Дарданелите да бъдат постоянно открити за свободно придвижване на плавателни съдове; подкрепя се създаването на независима Полска република със собствен излаз на море, заради което британският премиер Лойд Джордж споделя в писмо до Уилсън: Не мога да си представя по-голяма причина за бъдеща война от тази (става дума за решението на Комисията Камбон).

Толкова въздействащо е посланието на американския президент върху изтерзаното човечество, че дори след войната, когато САЩ се оттеглят от Обществото на народите, 14-те точки остават в съзнанието на разочарованите от

ключения мир страни като „божи заповеди”, в чието неспазване е скрита причината за всички следвоенни нещастия. На Посланическата мирна конференция в Париж, започнала през лятото на 1919 г. премиерът на Франция Жорж Клемансо си позволява открито да иронизира американския си колега: Нашият Бог се е задоволил с 10 заповеди, които трябва да спазваме. А г-н Уилсън ни предписва някакви си 14 точки...

Понеже в т.11 е засегнат Балканският регион: […] взаимоотношенията между отделните балкански държави трябва да се определят чрез дружеско обсъждане по протежение на исторически установените гранични линии, на базата на народностна принадлежност. На отделните балкански държави трябва да бъдат дадени международни гаранции за политическа и икономическа независимост, както и за ненарушимост на териториалната им цялост – цяла България тръпне в надежда, че Уилсъновите „спасителни точки” ще изведат благополучно страната от войната. Въпреки че Царство България е от лагера на победените, свещицата на надеждата че всички територии с исторически установени гранични линии, населявани с доказано българско население, най-накрая ще бъдат присъединени към Отечеството е тлеела до последно.

Идеалът за национално обединение не се реализира. Горчива е чашата, която България трябва да изпие на 27 ноември 1919 г. Разпокъсването на Македония е потвърдено. Сърбия откъсва Струмишко, заграбва Западните покрайнини (Босилеградско, Царибродско и част от Кулско). България е лишена от излаз на Бяло море с отнемането на Западна Тракия в полза на Гърция. На същото 27-мо число, но през септември е обявена т.нар. Радомирска република – резултат от Войнишкото въстание с лидерите на БЗНС Райко Даскалов и Александър Стамболийски. Вдъхновяващият призив „На нож погромаджиите” е заглушен от правителствените войскови части, които превземат Радомир. На 3 октомври 1918 г. виновникът за националната катастрофа цар Фердинанд абдикира в полза на сина си Борис III.

На 10 декември 1919 г. двадесет и осмият президент на САЩ Томас Удроу Уилсън (1856-1924) е награден в Осло с Нобелова награда за мир.

В Първата световна война срещу блока на Централните сили (Германия, Австро-Унгария, България и Турция) воюват 27 държави, сред които почти всички европейски и още няколко извън пределите на Европа страни. Неутралитет отстояват Швеция, Норвегия, Дания, Холандия, Испания и Швейцария. Очаквано, завършекът на войната предизвиква радикални промени в политическата карта на света. Създават се няколко нови държави: Финландия – преди век част от Швеция, а после автономна част от Руската империя, се обособява като самостоятелна държава. Могъщата на времето Австро-Унгарска империя се разпада военно и народностно, на чиято територия е създадена новата (Масарикова) Чехословашка република с почти 10 млн население. Унгария напълно се отделя, от което се възползват Румъния и Полша, присвоявайки значителни територии. Фактически Полша се оказва най-голямата по територия и население държава на Европейския континент. Англия добавя богата плячка към териториалните си владения, установявайки господство над почти целия Африкански континент, властва над Австралия и се сдобива с неоспоримо икономическо и политическо влияние в Азия и Далечния Изток.

След Първата световна война напълно е разрушен установения и обективно правдив морален кодекс, стоящ в центъра на европейската цивилизация от XIX век.

Лудостта се е изродила в алчност и притворство на европейските държавници. На преден план изпъква огромното разрастване на държавата, ускорява се темпото на индустриализацията, застрашаващи размери придобива апетитът за унищожаване на враговете и заедно с военния корпоративизъм се възражда желанието за упражняване на деспотична власт върху собствените народи. От тъмните средновековни дебри се надига кошмара на растяща междуетническа вражда. Насилието и етническият антагонизъм се очертава най-остро и продължително в Централна и Източна Европа, с което се нанасят ужасни белези върху човечността и крехката стабилност в между военна Европа.

В неизпратеното си, предсмъртно писмо Антоан дьо Сент Екзюпери е написал следните пророчески думи: Имам впечатлението, че вървим към най-мрачните времена на света.

Използвана литература

1. **Грънчаров**, Ст. България на прага на двадесетото столетие. – София : Отеч. фронт, 1986.

2. **Джонсън**, П. Светът от 20-те до 90-те. Свят на относителността. – София : Соф. унив. „Климент Охридски”, 1993.

3. **Кацаров**, К. 60 години живяна история. – Montreux : Promidin S.A., 1970. – 680 с.

4. **Макдермот**, М. Свобода или смърт : Биогр. на ***Гоце Делчев***. – София : Наука и изкуство, 1979.

5. **Марков**, Г. Голямата война и българският меч над Балканския възел 1914-1919. Заплитането. – София : Захари Стоянов, 2016.

IV – 42 Футуристично течение – *Филипо Томазо Маринети* – обществени процеси (изследване с посвещение на *Милен Куманов*)

IV – 42 Футуризм – *Филиппо Томмазо Маринетти* – общественные процессы (исследование с посвящением *Милену Куманову*)

IV – 42 Futurism – *Filippo Tommaso Marinetti* – social processes (study with dedication to *Milen Kumanov*)

ПУТЬ К ПРАЯЗЫКУ
(Археолингвистика как новый этимологический метод)

Леонид Писанов
Владислав Писанов

Сказано в *Библии*: „На всей земле был один язык и одно наречие" (Бытие 11:1).

Исходя из библейского постулата, нельзя ли и в научном исследовании опираться на поиск языкового единства, не разводя доистрическую речь по национальным квартирам.

Сначала обратим внимание на то, что во всех языках согласные звуки делятся на глухие и звонкие. Вот примеры древних слов: в немецком Rat – совет, ратуша, Gut – хорошо, Danke – спасибо; в английском good – хорошо, thank – спасибо; в украинском и чешском РАДА – Совет; в санскрите R(A)TA – порядок; на идиш GUT – хорошо.

Есть ли разница в возрасте этих слов? Кто старше Т или Д?

Подобных примеров, где есть смешение звонких и глухих, можно привести много даже в словах близких по семантике. Откуда такой разнобой? В языке случайности нет.

Логично предположить, что какие-то из этих звуков по возрасту должны быть старше. В русском: МЕ-СТ-Ь и ВОЗМЕ-ЗД-ИЕ. Второе слово – производное. Значит, старше Т.

Как и любая наука, этимология тоже должна опираться на его величество факт. Оказали содействие лингвистике математики Южно-Уральского госуниверситета (Россия. Челябинск): доктора физико-математических наук, декан факультета математики, механики и точных наук А. В. Келлер и заведующая кафедрой математического и компьютерного программирования А. А. Замышляева. При непосредственном участии кандидата математических наук М. Ю. Катаргина была разработана компьютерная программа на основе четырёх словарей русского языка Ожегова, Зализняка, Про-Линг и современного литературного.

На выходе „чёрного ящика" из заданного множества слов (более 400 тысяч) кибер выдал результат, отделив слова с глухими согласными, а также без шипящих, йотированных, цокающих... всех тех, что не числятся в азбуках начала славянской письменности. В словнике оказались слова только базового слоя русского языка. Всего из 12 фонем: пять гласных А, Е, И, О, У; семь согласных фонем В, К, Л, Н, П, С, Т. Не оказалось не только звонких согласных, но и „незаменимых" испокон веков согласных М и Р. Факт, не требующий доказательств. Почему согласная В оказалась в этом обществе? Вопрос к компьютеру. Возможно, она пограничная, и искусственный интеллект посчитал её согласной.

Замена звонких глухими неожиданно выявила скрытое понятие субстрата, семантической основы праслов. Так слово ГУБЫ после замены глухими образовали КУПО – закупоривать, что и выполняют губы, закрывая рот. Этот постулат подтверждает и пример, приведённый В. Топоровым с тохарским корнем tot, „который в равной степени может считаться перекодированием девяти индоевропейских сочетаний – tot, dot, dhot, tod, todh, dod, doht, dhod, dhodh" [15, с. 19-40]. Подобные примеры говорят об эволюционной замене глухих (тихих) согласных на звонкие, более звучные.

О том же говорит учение философа, лингвиста А. Ф. Лосева о фонеме. В ней он видит не только зародыш, эмбрион „звуковых возможностей", но считает её „генератором или породителем" последующих звучаний. „Нужно твёрдо помнить, что звуки, взятые сами по себе, тоже имеют свой собственный смысл, что им тоже свойственна смыслоразличительная функция..." [11, с. 144; *срв.:* 9, 10, 13-14].

Не претендуя на всеохватность, используем основные положения о фонеме Пражской школы лингвистики. Семь выделенных согласных В, К, Л, Н, П, С, Т, учитывая выводы пражских учёных, вполне можно назвать „архифонемами". Они не могут быть подвергнуты дальнейшему дроблению, здесь легко устанавливаются бинарные оппозиции: П-б, С-з, Г-к, Т-д – по глухости-звонкости, Л-р – плавные, Н-м – назальные, В-ф – губные спиранты. Называя архифонемой, лингвисты Трубецкой и другие имели в виду, конечно, не их возраст, а особенность привативной оппозиции в том, что отсутствие, например, звонкости у согласных – есть признак их более примитивной природы [16, с. 44-59], а, значит, можно предполагать, наиболее раннее происхождение. А. Ф. Лосев пишет об этом так: „Архифонема отличается, очевидно, от фонемы меньшим количеством признаков и потому является более первоначальной" [11, с. 117].

На основании учений о первоначальном истоке языка из семиотики жестов, и что звуковой язык отражение жестового американский учёный Роджер С. Фоутс сделал вывод, что и знаковый язык, и устная речь – в каком-

то смысле формы жестикуляции. По его словам: „Знаковый язык использует жестикуляцию руками; устный – жестикуляцию языком. Руки и пальцы останавливаются в определённых точках окрестности тела, тем самым порождая знаки. Язык совершает точные движения, останавливаясь в определенных точках ротовой полости, благодаря чему мы произносим вполне определённые звуки" [17, с. 80-83].

Следуя этому выводу, была разработана система зависимости языка и ротовой полости при произношении смыслосодержащих звуков.

Проанализируем понятное всем междометие, существующее в разных языках: „АУ!", справедливо полагая, что это одно из первородных артефактов человеческой речи. В древнем праязыке зафиксировано *au – которое по смыслу этимологи поняли как „принимать во внимание". Здесь физиологически А даже не звук, а лишь забор воздуха в лёгкие. Звук У – в сильной позиции. В этой позиции он находится по сей день. И сегодня мы вполне понимаем семантику архаичного междометия: „Я здесь!" или „Иди сюда!". Звук У, таким образом, получил осмысление, он обозначил сближение, как бы повторяя артикуляцию человеческих губ. У всюду означет „узость", „сужение", „схождение". Звук О также сохраняет семантику древнего междометия, имеющего смысл объёмности, обширности, а также символику чего-то необычайного. Этот звук мог быть предупреждающим при приближении, скажем, огня лесного пожара. При математическом подсчёте О по частоте на много опережает другие гласные. Примечательно, что во всех ареалах О! как междометие имеется во многих языках с вариантом Oh.

Звук Е стал означать движение соответственно продвижению языка вперёд. Присутствие Е в словах часто соответствует движению (лететь). Сам орган речи имел вид „лезык", он, двигаясь по поверхности, лижет. Это слово сохранилось в русских диалектах и в фамилиях людей.

Звук Т – твёрдое прикасание языка к зубам, он послужил осмыслению понятия твёрдости. По частоте эта согласная на втором месте.

Звук В – вхождение зубов в нижнюю губу, потому он стал приближаться к понятиям вхождения, воли. При произношении этого звука невозможно другое положение зубов и нижней губы, особенно при эмоциональном всплеске.

Звук П сконструировали плотно сжатые губы, что само по себе создавало понятие плотности.

Звук К образовал смысл „касания", „приближения". Эту фонему языковед В. Иллич-Свитыч назвал „направительной частицей в разных языках" [3: Ностр. словарь].

Звук С образован от стремления к соприкосновению. Эта согласная опережает по частоте все остальные, возможно, потому, что участвует в самом раннем корнеобразовании собирательных слов: совет, сокол...

Звук Н связан с отрицанием „но" или „не", когда отрывался от нёба.

Звук Л, как видно, образовался вместе с понятием движения.

Это не умозрительные построения, а „звучащая материя" по Гумбольту или „продукт звука" – по Вандриесу, онтологическая квинтэссенция. Так звуки, издаваемые человеком, его эволюционирующим речевым аппаратом, обретали вербальность. Каждый звук утверждал свой смысл. Это свойство полностью отвечает теории языкового знака А. Ф. Лосева. Неизменяемость артикуляции и семантических признаков каждой из 12 фонем приводит к зарождению речевой основы. Это уже не гипотеза, а абрис конструкции, где форма звука, как и форма слова, несёт в себе определённый смысл, та же сигнальная система. Обращаем внимание на то, что использование русского языка в данной работе не отрицает те же процессы и семантические аналогии в иных языках. Просто исследователям удобнее работать со знакомым материалом.

Если считать, что современная речь изначально состояла из сегодняшнего письменного набора фонем, значит считать, что тысячи лет мы говорим по одному и тому же застывшему алфавиту, созданному неким сакраментальным гением. Нынешний лексический слой, когда по нему ищут протослова, порой создаёт путаницу между дописьменным языком и письменным, ведь последний формировался уже по относительно готовой матрице и не отражает начальную стадию становления человеческой речи. Примечательно, что 12 фонем составляет древнейший на земле живой гавайский язык, бытовавший изолированно от языков всего мира. Те же 5 гласных и 7 согласных, та же слоговая система, отсутствие звонких. Примерно так же характеризуются и иные островные языки типа ротокас (rotokas).

Каждая фонема из двенадцати найденных обрела семантическое содержание, что доказано при замене звонких согласных на глухие. Нет сомнения, что определена архи-азбука, так как тысячи замен звонких на глухие дают не абракадабру, а чёткое понимание смысла субстрата.

К основному слою из 12 фонем прибавляется слой той же устойчивой лексики с одним и более озвончёнными согласными. Стоит заменить в старинном слове ПРАВОТА фонему Т на Д как появится ПРАВДА. Замена звонких даёт возможность увидеть закономерность эволюционного развития алфавита и языка. Этот метод назван нами археолингвистическим.

Первый алфавит, как видим, мог состоять из 12 фонем. Затем какая-то часть первородных фонем оставалась неизменной, а какая-то заменялась другими, приобретая новую семантику. Так обогащался язык. Это объясняет тенденцию восходящей звучности, это объясняет и причины палатализации согласных. Можно назвать этот процесс и перекодированием. Создание новых слов на основе прежних – закономерность, точное совпадение с трактовкой В. Гумбольдта: „Понятие творения можно было бы условно приложить лишь к периоду становления языка. Наблюдаемое развитие языка происходит постепенно, и всякое новое явление строится по аналогии, по образцу прежних" [2, с. 314].

О древности 12 фонем можно судить по фонемам М и Р. Реставрация слов с заменой архифонемами даёт убедительные примеры их вторичности. Так слово МЕШОК М. Фасмер в своём Этимологическом словаре объясняет от слова МЕХ. Это „механистическая" этимология. Заменим согласную М на Н и получим НЕСОК, от ясного и логичного понятия НЕСТИ. Слова КЛИК и КРИК явно не ровесники. „Стал он кликать золотую рыбку". А.С. Пушкин часто употреблял слова древней лексики для создания колорита времени. Слово КЛИК чаще встречается в разных языках, нежели КРИК. KLIKONI алб.; КЛІК и КРЫК блр.: КЛИК и ВИК блг.; KLIK и VIČI бсн.; ΚΛΝΤΕ ΚΛΙΚ и ΦΩΝΑΞΤΕ [kánte klik, fonáxte] грч.; [klik и tsaka] иврт.; [clic karen и chillao] хинди.

Язык имеет чёткую систему развития. Агглютинация фонем привела к слоговому языку. Слог стал самостоятельным семантическим субъектом, а не только конструктом. Каждый слог обрёл новое смысловое содержание. В процессе эволюции 12 смысл образующих фонем образовали двоезвучия: согласный + гласный, что

привело к системе.

Здесь надо заметить, что гласная А – есть более поздняя замена О, фонема И употреблялась вместо Е, а также в двойственном числе. В списке из 12 фонем гласная И редко встречается в корнях слов, её вспомогательная роль отмечается А. Мейе.

В реконструкциях слов в основном встречаются три гласных О, Е, У в соединении со всеми семью согласными, что выявлено путём типологии и математического моделирования. Получилась такая система созвучий: ВО-ВЕ-ВУ; СО-СЕ-СУ; ТО-ТЕ-ТУ; НО-НЕ-НУ; КО-КЕ-КУ; ЛО-ЛЕ-ЛУ; ПО-ПЕ-ПУ.

Эти первые звуковые конструкции стали унифицированной системой слоговой речи. Ограниченное число смыслообразующих звуков, схождение их в систему позволяло устному языку легко усваиваться поколениями и распространяться вширь. Полагаем, что такая слоговая система речи существовала целые эпохи. Семантика этих слогов дошла до наших дней.

Каждый слог получил определённый смысл: ВО – вхождение, воля; ПЕ – пелена, препятствие, защита, знак; ПУ – раздутость, выпуклость, пустота, взрыв; НУ – принуждение, произвол; произвольное движение. СУ и КУ – признаки сужения, схождения Так КУ – означал в разных языках и округление. Κυλήστε, kylíste грч. – катить, где КУ означает округление, ЛЕ – движение, СТЕ – постоянно-продолжительно. КО – приближение, направление, а также – движение. GO анг. – идти. КО – ещё и катить, glorum арм. – катить. КОЛО-ЛУНО, – lhitgalgel иврит – gal – КОЛО – круг. ロール, roru япн. – ЛОЛУ. ВЕ – вращение, возвращение; ТУ – тугость, связка; ЛЕ – литься, лететь, то есть некое движение или протяжённость; СО – совмещение; ТЕ – указание на признак любого неизвестного предмета... Здесь кстати сослаться на Аристотеля: „Слог определяется не как простое сочетание звуков, а как качественно новое образование” [1, с. 62]. Этот этап вправе назвать слоговым языком, который мог существовать сотни тысяч лет. Сегодня это явление мы можем наблюдать в китайском, где вариативность слога пошла по пути изменения тона.

Существует пласт слов, начинающихся с гласных – результат простой утраты согласных. Так у слов, зачастую утрачена первая согласная К в сочетаниях КО, КОТЕ, КОПО, КУПО, где КО, – отношение к чему-то: ОСТОВ – КО-СТО-ВО – к устойчивости. КОТО – толчок к движению: ОТ-КОЛОТЬ – КОТО-КОЛО-ТЕ. ОБ-ВАЛ – КОПО-ВОЛО – вал скопом, УПО-ВАТЬ – КУПО-ВОТЕ – вкупе, полностью войти (в положение). АПТЕКА – КОПО-ТЕКА – копить и расходовать.

В слове ИКОНА „исчезла” Л. Первоначально: ЛИКО-НА – лик на стене, скале, холсте. Стремление к лаконичности привело к утрате согласных, к закрытому слогу, неполногласию. В этом видны следы эволюции. Полногласие отражается и в берестяных грамотах: волос – влас, рубили – рубли...

Открытие слоя языка из 12 фонем предполагает перспективы дальнейшего математического моделирования по принципу типологии – выделение слоговых сочетаний, которые образуют смысловые единицы, например, слог ЛО. Это звукосочетание имеет особое отличие.

Считая, что каждая часть тела – отдельное существо, древние языкотворцы в наименование частей тела включали этот слог ЛО. Какие-то ЛО слышатся и сегодня: во-ЛО-сы, го-ЛО-ва, ЛО-коть, ЛОдыжка и т.п. Это ЛО означало всё живое ЛОко – зверь, белка – пеЛОко, всё, что сделано руками человека весЛО, ЛОдка, ЛОжка, всё, что относиться к антропоформизму, нечто „живое”, действующее, но непознанное: светиЛО, падаЛО.... .

Каждый слог, его внутренняя семантика, определяет начальную сущность объекта. Одним из первых слогов, сохранившихся с начала начал человеческого общения есть предпосылки назвать слоги-местоимения ТЕ, ТО, ТУ. Фонема Т представляла понятие „точка”. Е – движение. О – пространство, У – сужение. Они стали на века местоимениями. И здесь кстати вспомнить утверждение В. Гумбольта: „Представления о чисто местоимениях должны быть первоначальными в любом языке, и что представление о том, что местоимение есть самая поздняя часть речи, абсолютно неверно” [1, с. 25].

Слог ПЕ – родоначальник множества слов. Он в праязыке имел следующие значения: ПЕ – преграда, пелена, переход, знак**.** П – плотность, Е – движение или распространение. ПЕЛЕ – препятствие льющемуся, движущемуся, отсюда ПЕРЕ. ПЕНЁК – ПЕ-НОКО – препятствие для ног. ПЕЩЕРА – ПЕ-СТЕ-ЛО, где ПЕ – прикрытие, СТЕ – постоянно-продолжительно, ЛО – для человека или животного. Слог ПЕ начало многих слов разных языков. Он играл роль обобществлённого понятия.Слоговая система не сразу перешла к слову. Слоги, соединяясь, образовали предддверие слов – предикаты или генотипы. Они имели обобщённую семантику свойств, функциональных особенностей предметов и явлений. ВЕЛО, ВОЛО, КОЛО, КОНО, КОПО, КОТО, КУЛО, ЛЕПО, ЛОПЕ, ЛОТО-ЛАТО, НЕСО, НОВО, НОСО, НУТО, ПОКО, ПУЛО, СОКО, СОТО-САТО, ТЕНО, СУТО... Они не были словами, а каждый генотип выражал свойство разных денотатов. Так КУПО (скопление) образовал целое племя слов со свойством сужения: купить, купол, купе, после озвончения – губы. КОПО – копить, копна… Генотип КОЛО образовал целую плеяду с понятиями „колоть” – холод, голод, горячо, островерхие – кол, гора, колючка. КОЛО означало в числе других значений и понятие „солнце” – КОЛО, а от него образовалась форма КОЛО – круг. Генотипы НОСО и НЕСО вошли в структуру многих слов с понятиями „носить” и „нести”. Здесь часто С чередовалась с Т. ЗОНТ – СО-НОСО – с понятием „носить”, с ношением. В болгарском НАТО – НОСО: ЗЛАТОНАТА – ЗОЛОТО-НОСО – носит золото.

Генотипы стали своего рода матрицей, по которым стали „штамповаться” слова.

Обращаясь для анализа эволюции языка к русскому, мы базируемся ещё и на том, что он в основном сохранил полногласие – закон открытого слога. Вот как убедительно отзывается об этом французский учёный А. Мейе: „Индоевропейские согласные в славянском языке подверглись многочисленным изменениям в деталях. Но эти изменения не помешали сохраниться основе, скелету слова, где каждый слог остался невредимым. Это сохранение согласных в скелете слов, больше, чем что-либо другое, придает славянским языкам архаический вид” [12, с. 38]. Это замечание подтверждает то, что и русский язык наиболее отчётливо сохранил древние признаки.

Но там, где он нарушал закон открытого слога, там оставил закономерность несохранения. Например, все слова, начинающиеся с гласных, утратили тот согласный, который повторялся, и его присутствие потеряло смысл. В праязыке часто организация слова начиналась со слога КО, что выражало вторичный смысл, по нынешнему – „подобно”: КО-СТЕ – кости. Здесь не само СТЕ как общее понятие „постоянно-продолжительно”, а это свойство содержат предметы – КОСТИ.

Главная ошибка большинства этимологов – подгонка этимона под современное понятие. Порой это трудно не идти на поводу нынешнего мышления, но праязык тут не причём. Это касается и тех, кто рассматривает любые

исторические реалии, обобщать их с нынешних позиций, значит навязывать древним наше мышление.

Есть точно доказанный постулат: древний язык начинался с глухих согласных. Тысячи лексем, переведённых со звонкости к глухости, сохранившие семантическую суть, подтверждают этот тезис. Развитие языка шло при озвончении согласных. Желание подогнать нынешнюю догадку по схожести с прошлой фоноформой уводит этимологию в сторону от истины. Нужен поиск вариантов по семантической сути, так как язык ушёл далеко, на многие тысячи вёрст от своего древнейшего существования.

При реставрации слов типичной заменой звуков может служить эта таблица:
вместо А ставим О,
вместо Б ставим П, реже К,
вместо Г ставим К,
вместо Д ставим Т,
вместо Ж ставим П, или К, или С (З),или Т,
вместо З ставим С или Т,
вместо И ставим Е,
вместо М ставим Н или П, или К, или В,
вместо Р ставим Л,
вместо Ф ставим В или П,
вместо Х ставим К ,
вместо Ц ставим К, или С или Т,
вместо Ч ставим К или Т,
вместо Ш ставим С или СТО,
вместо Щ ставим СТ или СТЕ,
вместо Ю ставим У или ЛУ,
вместо Ы ставим О или У, порой Е,
вместо Я ставим О или ЛО (ЛЕ),
вместо Й ставим ЛО.

Как видим, диапазон замен не велик, эволюция языка проходила бережно, сотнями лет меняя звучание устоявшегося семантического звука для придания ему дополнительного контекста. Замена звуков раздвинула горизонты применения средств выражения мысли. В то же время в речи сохранилась часть первородной фонетики, где понятия остались незаменимы.

По совету академика Н.Н. Казанского, выраженному в личной переписке, мы расширили языковую сферу реконструкции слов, вышли за пределы русского языка. И слова других языков тоже подчинились археолингвистическому методу реконструкции.

Возьмём для примера древнее болгарское слово КЪЩА – по-русски „дом”, „изба”. Краткое немотивированное слово. Откуда оно пришло? Ведь должна же быть какая-то мотивация, чтобы выстроить эти звуки в понятие „жилище”. Здесь надо иметь в виду, что в праязыке не было имён предметов, не было имён существительных, а были понятия, отражающие состояние или особенность явления, которое позднее переходило в имя.

КЪЩА. Слог КЪ (О) – остаётся. По таблице находим замену Щ, которой соответствует сочетание СТЕ, оно означает понятие „постоянно-продолжительно” (СТЕпь, СТЕена…). Получилось КО-СТЕ – к постоянно-продолжительному стоянию. Иначе говоря – место постоянного стойбища. Потому, если к древнему понятию добавить „очеловечивающее” ЛО, то получим КОСТЕЛО. Слово „костёл” зафиксировано впервые в 1438 г. в Соф. летописи (Фасмер). CASTELLUM лтн. – укрепление. Сюда примыкают и другие слова ХОСТЕЛ – КО-СТЕ-ЛО – гостиница, отель. От генотипа КОСТЕ образовались и кости – КО-СТЕ, всё то, что относиться к понятию „постоянно-продолжительно”. KOSA исп.,итл., пртг. KUSA хрвт. HAUS нем. Все они из древнего дома „коща”. Так что КЪЩА – глубокий субстрат, от праязыка, когда ещё не было существительных, когда не было ещё наций, не было и церквей.

В казахском, турецком САЛ – плот. В болгарском – тоже САЛ. По логике – явное заимствование из турецкого, но факты не подчиняются логическим построениям. В удмуртском языке тоже – САЛ. СО-ЛО – с человеком. Это то, что имеет свойство не тонуть. В русском о движении льда говорят: „Идёт сало”.

Понятие „заимствование” – искусственное, вышло из непонимания того, что язык формировался у всех народов по одним законам, потому мы видим совпадения слов и семантики. Компаративистика трактует не этимологию, а именно ареал распространения и бытования конкретных слов в глоттогенетическом ракурсе.

В болгарском БЕНТ – плотина, в азербайджанском БЕНД – плотина. ПЕ-НОТО – ПЕ-НОСО, где ПЕ – преграда, препятствие, НОСО – постоянно носит. Преграду носит. Латинское BENT – изогнутый, а PENT – сдерживаемый.

ОДЕР – река или ОДРА чеш., герм., польск. Есть подобные названия рек в Хорватии и Испании. Но представляется наиболее объяснимым древнее имя реки – лужичанское ВОДРА, реконструируется оно так: ВОТОЛО, где ВОТО – вода, ТОЛО – дорога: водная дорога. Два ТО слились (гаплология). В других языках первая согласная утрачена. Ср. англ. water (вода).

ПОЛЕСЬЕ – БРЕСТ – ПОЛЬША – ПАРИЖ – моногенетические топонимы.

ПОЛЕСЬЕ, где ПО – сплошь, покрытие ЛЕСЬЕ – ЛЕС. Именно в той территории стоит город Брест. Слово ЛЕС – ЛЕ – движение, СТО – стоящее. Слово ЛЕС не сохранило Т, ср. ЛИСТ – ЛЕСТО. БРЕСТ – ПО-ЛЕСТО. В этом топониме фонема Т сохранилась. А выражает слово то же понятие – „сплошной лес”. Одно слово разных эпох развития языка. БРЕСТ и ПОЛЕСЬЕ – в округе Беловежской пущи.

ПОЛЬША. ПОЛЕСЬЕ – близки не только по территории, но и единым историческим этимоном.

ПАРИЖ. ПАРИЖ – ПОЛЕСЬЕ. Это подтверждают одноименные названия французского города БРЕСТ и ещё около десятка поселений в Болгарии, Германии, Польше…. Все они имеют топонимы Брест – Полесье, и означают, что все они возникли среди лесов. Той же этимологии и Париж, разросшийся в Булонском лесу. FOREST анг., FORET фрц. – лес: ПО-ЛЕСТО, имея ввиду, что П заменено F, так же как FLOT – ПЛОТ, FORT – ПОРТ, FLAME – ПЛАМЯ и т.п.

БАЛКАНЫ – КОЛО-КОНО, где КОЛО – горы, КОНО – ряд. Горный ряд или горная цепь. Здесь присутствует замена К на Б (подобно БОРОТЬ – КОЛОТЬ, БОЛЕТЬ – колеть, БОР – КОЛО – колючий). В горной Турции есть село КОЛКАНЫ.

ВОЛГА – ВОЛОКО – от понятия „волочь", то есть „тянущая", судоходная, годная для сплава. Название по свойству, функциональной особенности. На берегу Волги есть старинное селение ПОВОЛОКИ. У топонимов крепкая память.

Город Ростов Великий стоит на берегу озера НЕРО. Здесь прямое подтверждение перехода фонемы Л в Р. НЕ-ЛО – неживая. В этом озере вода не пригодна для питья и даже для купанья. Название подтверждает то, что она таковой была ещё в те времена, когда не было Р. Значит, оно превращалось в мёртвое ещё в глубокой древности.

Археолингвистический анализ позволяет видеть эволюцию мышления человека. Так, методика возвращения фонем к исходному состоянию подсказывает, что понятие ТЕНЬ породило ДЕНЬ, а НО-ТЕ – „нет тени" образовало НОЧЬ. Изучая разные понятия с корнем ТЕНЬ, приходишь к парадоксальному выводу: изначальная семантика слова ТЕНЬ – это... СВЕТ. ТЕНЬ была как бы его референтом. Для начинающих людей свет был невидим, а тень – видима. По тени определяли свет-день. Есть тень – светло, день.

Болгарский этимолог П. Георгиев установил, что древнеболгарское слово ДЕНЬ означало СВЕТ. Хотя сочетание звуков ТЕНЕ было лишь кодами, протопонятиями. ТЕ не случайно названо местоимением. Оно означало то, что неизвестно, имени у этого неведомого явления ещё не было. Термин ТЕНО в древности, очевидно, существовал очень долго, так как это понятие становилось многозначным, обрело обширную полисемию и даже стало нарицательным, означавшим самое главное свойство предмета или явления. Примеры: ДЕНЬГА – ТЕНЕ-КО – отражение стоимости товара; ТЕНГЕ каз., TIEN вьетн. DENAR слвц., NDEN тайск., ЦЕНА – ТЕНО – ясность, ЦЕННОСТЬ – ТЕНО-НОСЕ-ТЕ – свет носит (потому два Н); HZINH перс. – цена. ТЕМНО –ТЕНО-НО – тени нет, значит, нет света. ЦЕНТР – ТЕНО-ТОЛО – свет, средина дали, дороги, расстояния;

В индоевропейских языках корень слова СЕРЕДИНА – „MIT", „MID". В итал. это слово – „МЕТА" (отсюда „мета", метить). В норв. дат. „MIDTEN", швец. „MIT-TEN". Как видим, первая часть „мета, метка", вторая – ТЕНО. В одних осталась первая часть MIT, в других – обе части MIT-TEN.

Болгарский обычай хождения босиком по горячим углям НЕСТИНАР – НЕСО-ТЕНО-ЛО – нести свет человеку, очищение огнём [7].

АКАДЕМИЯ – ВО-КО-ТЕНЕ-ЛО – входить к свету. Нынешние академики этимологии этого слова не знают, трактуя это как имя некого героя греческих мифов.

ЕНОТИКОН ст.слв. – писание. ТЕНО-ТЕКО-НО(СО) – свет, течение, нести – несущий свет, понимание, разъяснение.

КОНТИНЕНТ – КОНО-ТЕНО-НОСО , где КОНО – конечный, ТЕНО – свет, НОСО – здесь С перешла в Т, утрачены гласные. Отсюда Старый свет, по аналогии – Новый свет.

МИТРА. Митраизм – распространённая религия древности. Об этом говорят, в частности, исследования болгарских учёных Милена Куманова и Александры Кумановой, их изучение реликтов этого верования в Средней Азии, в Иране, Болгарии и других странах дают широкую картину её бытования, в основе которой – поклонение солнцу. (4. Журнал „Митра"). Применяя археолингвистику, в слове МИТРА фонему М заменяем П, И на Е, между Т и Р ставим О, вместо Р ставим Л. Получаем ПЕ-ТОЛО. Знак дороги. Но понятие „знак" могло означать и звезду (знаки зодиака), а солнце тоже было одной из небесных знаков-звёзд, но оно одно изо всех звёзд освещало дорогу, путь в широком смысле. Значит, это и есть понятие ПУТЕВОДНАЯ ЗВЕЗДА.

А поклонялись ли Митре на территории древней Руси? Академик В. Н. Топоров заметил, что признаки культа Митре ближе всего к Руси найдены в Крыму. Исследования Милена и Александры Кумановых помогли понять суть этого глобального верованья, его особенности, признаки в разных местах обитания этой веры [4.] Предпринят и лингвистический поиск. Известно, что князю Владимиру были предложены символы разных религий, в том числе идола Митры. ИДОЛ – знаковое слово в языческой религии. Что же оно представляет?

ИДОЛ, где Д переходит в Т, И в Е – ЕТОЛО, добавляем П. Субстрат ПЕ-ТОЛО – знак дороги. Путеводная звезда. Это результат лингвистической археологии. Солнце – это и есть путеводная звезда. ИДОЛ и МИТРА – слова единого происхождения. Этимология подтверждает: митраизм был глобальной верой, в том числе и славян.

Архетип КОЛО, упомянутый выше, обозначен во многих словах с понятием „холодный" и „острый". Карское море – КОЛО-СОКО – самое холодное в Заполярье. Фантазия объяснителей слова „Арктика" нагромоздила немалые выдумки: Созвездие Большой Медведицы и т.д.… Но даже белые медведи никакого отношения к слову „Арктика" не имеют. АРК – изменённая форманта КОЛО где К утрачена, О перешла в А, Л в Р. КОЛО от понятия „колоть", трансформировавшегося в слово „холод". АРКТИКА – КОЛО-ТЕКО – текущий холод. Глобальные понятия от мелких понятий не происходят. Медведь тоже „колючий" как и арктический мороз. У него есть клыки, по которым он и числится в хищниках. Արկտիկան եւ արջը [arctican eu arge] грч. – Арктика и медведь.

Гипотеза о том, что колыбель человечества – Северный полюс всегда интриговала учёных. В августе 2015 г. была организована Болгарской Академией Наук и Государственным университетом библиознания и информационных технологий (ГУБиИТ) под патронажем Международной академии по информатизации при ООН, Арктической академии наук и Ноосферной общественной академии России первая болгарская научная экспедиция в Карелию – Воттоваара и на Урал – Аркаим. Возглавила экспедицию академик, доктор наук, профессор Александра Куманова.

О родине ариев за Полярным кругом упоминается не только в индийских Ведах, но и в скандинавском эпосе Калевала, о зарождении цивилизации на севере писали многие учёные. Болгарская экспедиция свела воедино все доступные сведения о древней цивилизации, изучив её артефакты: каменные рукотворные изделия, осуществив исторические, мифологические и лингвистические планы анализа, изучив распространение культа солнца с Севера.

В монографию по материалам экспедиции „Арианика" авторы включили и лингвистический раздел [5, с. 40]. В нём дан этимологический анализ слов полярной топонимики, сделанный археолингвистическим методом. Об исследовании, в том числе об этимологии топонимов одобрительно отозвались рецензенты, в том числе русские: доктор философских наук, Полный профессор Оксфорда, академик А. И. Субетто, Президент Арктической академии наук, профессор, академик В. Б. Митько, зав. кафедрой Московского института культуры академик В. К. Клюев, который написал: „Особого внимания заслуживает лингвистический пласт исследования. До него поиск протослов

считался мечтой и целью многих поколений языковедов. Но почему-то возобладала аксиома, что первородный язык исчез в глубине времени, к нему нет дороги. Включив в своё исследование беседу с филологами из Челябинска Л.П. и В.Л. Писановыми, с которыми участники экспедиции находятся во многолетнем сотрудничестве, они, а точнее – с доктором Н. Василевым (болгарский лингвист ГУБиИТ) посредством лингвистического анализа указывают на связь славянского языка с языком праисторического человека, жившего на территории нынешней России. Это исследование подтверждает эволюционные связи и историческое единство ариев и славян на Севере Европейской части России" [5, с. 180; *см. и* 4-9].

Чем же интересен язык доисторического Севера? Удивительно, но его топонимы легко реконструируются археолингвистическим методом.

Обская губа. Почему губа? Это КУПО – где она купируется, как и слово УСТЬЕ – уста – „губы", по-болгарски „рот". Река ОБЬ – КОПЕ – скопление, в неё впадает 160 тысяч рек и ручьёв.

Топоним КОСТИН НОС приобрёл имя не от имени человека, а от понятия КОСТЕ – „кости", подводные рифы, то есть, твёрдые препятствия, НОС – мыс.

Какие же главные свойства праязыка выявляет археолингвистический метод?

Первое. В пра-языке не было звонких согласных, М и Р.

Второе. Пра-язык не был языком слов, это язык понятий.

Третье. Не было существительных, прилагательных, глаголов. Все предметы и явления определялись по их свойствам или функциональным особенностям.

Четвёртое. Эволюция развития: от смыслосодержащих фонем, к слоговому языку, затем к предикатам, которые переходили в слова.

Пятое. Понятие „заимствование" не всегда оправдано в научном обиходе.

Предложенный метод – это ещё один инструментарий для исторического исследования языков. Теория моногенеза в прошлом не получила явного подтверждения только потому, что не существовало того инструмента, который даёт археолингвистика.

Цитированная литература

1. **Амирова**, Т. и др. История языкознания. – Москва : Изд. ц-р „Академия", 2003. – 672 с.
ISBN 5-7695-2377-8

2. **Гумбольт**, В. Избранные труды по языкознанию. – Москва : Прогресс, 2000. – 400 с.
ISBN 5-01-004661-X

3. **Иллич-Свитыч**, В. М. Опыт сравнения ностратических языков (семитохамитский, картвельский, индоевропейский, уральский, дравидийский, алтайский). – Москва : Наука, 1971-1984. [Том I.] Введение. Сравнительный словарь (b–Kò) / Под ред. и с вступительной статьей **В. А. Дыбо**. – Москва: Наука, 1971. – 412 с.

4. Иранские корни нестинарского феномена (Экспедиция в Иран с целью установления историографической информационной карты нестинарской феноменологии в Болгарии в качестве трансмиссии мировой культуры) / **С. Денчев** и др. // *Митра* : Зороастр. информ.-аналит. журн. (Санкт-Петербург), 2009, N 10 (14), с. 131-141 : с ил. – Без ISSN.
Публ. и в: <http://www.zoroastrian.ru/node/1369>.
Другие авт.: **А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански**.
См. и: Историографска експедиция в Санкт-Петербург за установяване информационната карта на нестинарската феноменология в България / **С. Денчев** и др. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2009. – ISBN 978-954-8887-65-6. – с. 505-610. – Библиогр.: 1036 неном. загл. в 136 ном. бел.
Други авт.: **А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански**.

5. Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / **С. Денчев** ... [и др.]. ; Науч. ред. **Н. Яръмов** ... [и др.]. ; Библиогр. ред. **Д. Ралева, М. Максимова** ; Рец. **А. Субето** ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; XV)
Други авт.: **А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев** ; Други ред.: **М. Куманов, И. Теофилов** ; Други рец.: **В. Митко, В. Клюев, И. Петева, В. Велев**. – Списък на ил. ; Списък на съкр. – Библиогр.: с. 127-135. – Именен показалец. – Юбил. изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Держ. библ. инст. – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технологии.
ISBN 978-619-185-192-8
Публ. и в: <http://sno.unibit.bg>; <https://www.researchgate.net/publication/307574972_Aryanica>;
<https://www.researchgate.net/profi le/Alexandra_Kumanova>; <www.arcticas.ru>.

6. **Куманова**, А. Етимология и код на речта (Цикъл от книги за езиковия геном. Предсричкова и предконсонантна история на звуковете : Звукове – артикулация – комбинаторика) / **А. Куманова, Н. Василев** : [Рец. за кн.: 1) **Писанов**, Л. П. Великая тайна первородного слова : Новая этимология рус. речи. [Кн. 1] / **Л. П. Писанов, В. Л. Писанов**. – Челябинск : Пресс-Мастер, 2004. – 167 с. – ISBN 5-901896-45-9 ; 2) **Писанов**, Л. П. Тайный код русской речи. [Кн. 2]. Т. 1. Трактат о первобытном языке славян : Раскрыт великий секрет первородного слова. Найден лекс. слой нач. цивилизации / **Л. П. Писанов, В. Л. Писанов**. – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2008. – 288 с. – ISBN 978-5-87247-504-0 ; 3) **Писанов**, Леонид Петрович и др. Тайный код русской речи. [Кн. 2]. Т. 2. Этимологический словарь : Анти-Фасмер / **Л. П. Писанов, В. Л. Писанов**. – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2009. – 445 с. – ISBN 979-5-7135-0630-8]. // *Науч. тр.* на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 9, 2012, с. 455-465. – Съавт. Н. Василев. – Рез. на рус. и англ. ез.

Препеч.: Анти-Фасмер по-челябински – возторг в Болгарии. // <http://goodevening74.ru/ANTI_FASMER_PO_CHELYABINSKI_VOSTORG_V_BOLGARII/>. – 29.12.2012. – 6 с.

7. **Куманова**, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. **Н. Василев** ; Науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. и справ.-информ. ред. **М. Максимова** ; Справ.-информ. ред. **Д. Ралева** ; Рец. **Ж. Стоянов** ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. – (Факлоносци ; XII)
Други науч. ред.: **Н. Цв. Кочев, Н. Ярымов, М. Куманов** ; Други рец.: **Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов**. – Юбилейно изд., посвященное провозглашению нестинарства ЮНЕСКО 30 сент. 2009 г. мировым нематериальным культ. наследием;

1150-лет. Крещения болгар.

ISBN 978-619-185-028-0

См. и: **Куманова**, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Състав., историография, предг. **А. Куманова** ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика **Н. Василев** ; Науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. **Н. Казански** ; Библиогр. и справ.- информ. ред. **М. Максимова** ; Справ.-информ. ред. **Д. Ралева** ; Рец. **Ж. Стоянов** ... [и др.] ; Посв. се на: обявяването на нестинарството на 30 септември 2009 г. от ЮНЕСКО за световно нематериално културно наследство; 250-год. от създаването през 1762 г. от Св. о. Паисий Хилендарски на „История славяноболгарская …"; 200-год. от смъртта на Св. епископ Софроний Врачански и 60-год. на Ректора на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. ***проф. д.ик.н. С. Денчев***. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – CXXXII, 352 с. : с ил. – (Факлоносци ; III)

Други науч. ред.: **Н. Цв. Кочев, Н. Яръмов, М. Куманов** ; Други рец.: **Х. Мутафов, С. Райчевски, В. Велев, И. Теофилов**. – Показалци: именен показалец, хронолог. показалец, ист. показалец, геогр. показалец, показалец по ез., показалец на пер. изд., показалец на сер.

ISBN 978-954-2946-47-2

See: **Kumanova**, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. **N. Vasilev** ; Sci. ed. **S. Denchev** ... [и др.] ; Terminological, ref. and inform. ed. N. Kazanski ; Bibliogr., ref. and inform. ed. **M. Maximova** ; Ref. and inform. ed. **D. Raleva** ; Rev. **Z. Stoyanov**... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 190 с. : с ил. – (Факлоносци ; XIII) Други науч. ред.: **N. Tsv. Kochev, N. Yaramov, M. Kumanov** ; Рец.: **H. Mutafov, S. Raychevski, V. Velev, I. Teophilov**. – A Jubilee edition dedicated to: Intangible Cultural Heritage of Humanity on 30th September 2009 by UNESCO; 1150th anniversary of the Christianization of Bulgaria.

ISBN 978-619-185-028-0

8. GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна) : Изследвания в чест на ***акад. проф. Александра Куманова*** : Юбилеен сборник по случай 65 години от основаването на УниБИТ = GLORIA BIBLIOSPHERAE (Ariadne's Thread) : Studia in honorem ***Acad. Prof. Alexandra Kumanova*** : A Festschrift for 65th Golden Jubilee of the University of Library Studies and Information Technologies in Sofi a / Науч. ред. **С. Денчев** ; Състав., предг. и интервю **Н. Василев** ; Библиогр. ред. **М. Максимова** ; Ил. **К. Константинова** ; Рец. **Н. Яръмов** ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 1774 с. : с ил. – (Факлоносци ; XVI)

Други рец.: **М. Куманов, И. Петева, Н. Казански, В. Велев, В. Манчев, И. Теофилов**. – Текст и на англ., араб., нем., пол., рус., тур., укр., фр. ез. – Биогр. бел. за 146 авт. от 12 държави (Австрия, Алжир, България, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция) на бълг., англ., нем., пол., рус., тур., укр., фр. ез. – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и 2 кн.: 1) Интервю с **А. Куманова** / Беседата води **Н. Василев**. – Списък на ил. ; 2) Автобиобиблиография (2589 номерирани названия) / Съст. **А. Куманова** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева, С. Филипова**. – Информ. ризома ; Предм.-сист. показалец, показалец на загл., именен показалец ; Списък на съкр. Юбилейно изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. институт – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технологии. – Публ. и на електронен адрес: <http://www.unibit.sno.bg>, със самостоятелен E ISBN 978-619-185-212-3.

ISBN 978-619-185-211-6

См и: Нишката на Ариадна (Gloria bibliospherae) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloria bibliospherae) : Cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / Науч. ред. **С. Денчев** ; Състав., предг., библиогр. **А. Куманова, Н. Василев** ; Библиогр. ред. **М. Максимова** ; Ил. **К. Константинова** ; Рец. **Н. Яръмов** ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 952 с. : с ил. – (Факлоносци ; XIX)

Други рец.: **М. Куманов, И. Петева, Н. Казански, В. Велев, В. Манчев, И. Теофилов**. – Текст и на англ., бълг., рус. ез. – Биогр. бел. за 80 авт. от 12 държави (Австрия, Алжир, България, Ватикана, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Украйна, Франция) на бълг., англ., нем., пол., рус., укр., фр. ез. – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и 3 кн.: 1) Автобиобиблиография на Александра Куманова (3458 номерирани названия) / Състав. **А. Куманова** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева, С. Филипова, М. Максимова**. – Информ. ризома ; Предм.-сист. показалец ; Именен показалец ; Показалец на епигр. ; Показалец на посв. ; Списък на съкр. ; 2) Синоптическая таблица мировой универсальной библиографии III в. до н.э. – XXI в. : Атлас (79 ном. назв. с буквени индекси) / Съст. **А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев** ; 3) в България : Биобиблиогр. : Публ. на тр. му и лит. за него (168 ном. назв.) / Състав. **А. Куманова** (предговор), **М. Найдова** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева, С. Филипова**. – Именен показалец ; Показалец на жанровете на произвед. ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби на ... ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби за … ; Списък на съкр. – Именен показалец на GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна) (2016) ; Предм. пермут. показалец на GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна) (2016). Юбил. изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Държ. библ. институт – днес: Унив. по библиотекознание и информ. технологии. – Публ. и на електронен адрес http://www.unibit.sno.bg, със самостоятелен E ISBN 978-619-185-286-4.

ISBN 978-619-185-285-7

9. **Куманова А., Н. Василев**. Етимология и код на речта. *Цит. соч.*

10. **Кронгауз**, А. Сто языков. – Москва : АСТ, 2018. – 224 с.

ISBN 978-5-17-104696-5

11. **Лосев**, А. Ф. Введение в историю языковых моделей. – Москва : URSS, 2004. – 296 с.

12. **Мейе**, А. Общеславянский язык = Le Slave commun / под ред. **С. Б. Бернштейна** ; пер. **П. С. Кузнецова**. – 3 испр. изд. – Москва : URSS, 2011. – 491 с

13. **Писанов**, Л. П. Тайный код русской речи. [Кн. 2]. Т. 1. Трактат о первобытном языке славян : Раскрыт великий секрет первородного слова. Найден лекс. слой нач. цивилизации / **Л. П. Писанов, В. Л. Писано**в. – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2008. – 288 с.

ISBN 978-5-87247-504-0

14. **Писанов**, Л. П. Тайный код русской речи. [Кн. 2]. Т. 2. Этимологический словарь : Анти-Фасмер / **Л. П. Писанов, В. Л. Писанов**. – Челябинск : ООО Труд-Регион, 2009. – 445 с.

ISBN 979-5-7135-0630-8

15. **Топоров**, В. Н. Исследования по этимологии и семантике : Т. 1 : Теория и некоторые частные ее приложения. – Москва : Языки славянской культуры, 2004. – 816 с.

16. **Трубецкой**, Н. Основы фонологии. – Москва : Изд. иностр. лит., 1960. – 371 с.

17. **Капра**, Фр. Скрытые связи. – Москва : „София", 2004. – 336 с.

ISBN 5-9550-0484-X

IV – 43 лингвистика – этимология – губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест (исследование)

IV – 43 лингвистика – етимология – губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест (изследване)

IV – 43 linguistics – etymological – guby – kupy – brod – plot, mys – nos, pest (study)

ЗАКЛИНАТЕЛНИЯТ ДИСКУРС НА ТЕОДОР ТРАЯНОВ КАТО ВТОРИЧНО МОДЕЛИРАЩ СЕМИОЗИС

Димитър Попов

По традиция заклинанието се разглежда като тип обреден фолклор и като речева практика е засвиделствано в бита и културата на всички народи - както в древни времена, така и днес, но, разбира се, със съответната специфика на проява, характерна за определения хронологичен срез.

За назоваване на разглежданото понятие в различните езици се използват разнообразни наименования [4, с. 255]. Независимо от съответната нюансировка на съществуващите наименования като по-обобщено се приема названието заклинание.

В научните разработки заклинанията се разглеждат предимно като „кратки прозаически устно-поетически произведения, които притежават (по мнението на изпълнителите) сила с магическо въздействие" [2, с. 61]. При изпълнение на заклинанието преследваната цел е заклеване за благополучие, свързано със стопанско-битовия или личния живот на човека, или предпазване от беди и нещастия. В историческата памет на човечеството заклинанията са свидетелства за вяра в магическата същност на словото.

Съвременните изследвачи са склонни да споделят в интерпретациите си идеите на неохумболтианството, използвайки за основа схващането за езика като вид **Energia**, т. е. като особен вид дейност или по-точно като въздействаща сила [1, с. 70]. Възраждането на тази идея днес намира все повече привърженици [6, 5, 7]. По повод на функцията на заклинанието Нортръп Фрай пише следното: „Много „примитивни" общества притежават думи, изразяващи тази обща енергия на човешката личност и природното обкръжение, които не могат да бъдат преведени с нашите обикновени мисловни категории, обаче са проникнали дълбоко в техните: ... Произнасянето на думите може да задейства тази всеобща мощ и централната роля, която играят в магическото развитие вербални елементи като „заклинанието" и др. п. Естествено следствие от този принцип е обстоятелството, че във всяка употреба на думите може да съществува потенциална магичност. В този контекст думите притежават мощ или динамична сила" [6, с. 28]. Тази формулировка се приема като основополагаща в настоящата разработка.

При интерпретацията на заклинанията е необходимо освен това да се има пред вид, че думата е в състояние да закрепва, да унищожава или да променя, като по този начин се осъществява някакво действие.

Изначално нерядко употребата на словото се е съпровождала от действие (или свещенодействие) с някакъв предмет или вещ. Вярата в силата на словото е потенциално заложена в основата на заклинанията, които в едни случаи са били съпровождани от символични обредни действия, докато в други – такива въобще са отсъствали.

И. Хамп пише, че силата на словото се предизвиква или от самия говорещ, като по този начин словото представлява един от начините, с помощта на който той упражнява волята си да въздейства, или тази могъща сила се схваща като налична в самото слово (вътрешноприсъща). Следователно магическата сила може да произтича както от самите думи (фактически), така и от говорещия (персонално) [8, с. 23].

Заклинанията всъщност се осъзнават като вербални (и дори поведенчески) свидетелства за вяра в магическата сила на изреченото слово. Повечето от тях се възприемат като особен вид ритуални текстове с характер на формули и функция на клишета, на които се е приписвала въздействена магическа сила.

В настоящето се наблюдава тенденция към затихване на тяхната ритуална функция. Ако за миналото е характерно синкретично единство на слово, песен и обредно действие, то с течение на времето последните два елемента започват да отсъстват за сметка на засилените функции на думите. Тези словесни формули, независимо от своята краткост, започват да поемат постепенно цялата семантична натовареност, като по този начин се засилва и тяхното въздействие върху слушателя.

Каква е формата на речта при заклинанията?

Обикновено те са построени като кратки предимно устни монолози-обръщения, отправени към мним или реален адресат. В рецепцията на адресата лесно се долавя тяхната апелативна функция, предразполагаща в редица случаи и към диалог, при който репликите на втория говорещ представляват рекурентна реализация на репликите на адресанта, чрез което се осъществява и актът на закрепка на речта.

Като вторично моделиращ тип текст – напр. в поезията – заклинанието се употребява в писмена форма, придаваща своеобразна орнаменталност на израза.

За методологична база на настоящото изследване са послужили програмните тезиси за семиотично описание на културата на представителите на Московско-Тартуската школа с оглед на приложението им върху славянски текстове. Там тези текстове се разглеждат като вторично моделиращи знакови системи (през периода 1962-1973 г.).

„Под „вторично моделиращи системи" се разбират такива семиотични системи, с помощта на които могат да бъдат конструирани моделите на света, съответно и техните фрагменти. Тези системи са вторични по отношение на първичната система на естествения език, тъй като те почиват непосредствено върху нея (както надезиковата система на художествената литература) или се явяват като паралелни форми (музика или живопис)" [9, с.108].

Каква е граматиката на заклинателните текстове? Какви са техните прагматически функции? Или с други думи, какъв е перлокутивният механизъм на заклинателния дискурс? Това са част от въпросите, които са залегнали в основата на изследователския интерес.

В настоящата разработка поетическият дискурс на заклинанието се интерпретира като глобален инхерентен механизъм на интертекстуалността. Конкретната цел на изследването е да бъде откроена ритуалната фреймова структура на заклинанието като вторично моделиращ тип текст.

Структурата на художествения текст може да бъде разглеждана на три нива:

1. Граматико-семантично ниво – представено като асоциативно-вербална мрежа, съдържаща в себе си речника и граматиката. Това ниво представя „хоризонталния контекст".

2. Когнитивно ниво – регистрирано във вид на йерархически организиран личностен тезаурус на твореца, който включва неговите знания и опит на носител на езика и отразява неговата езикова картина на света, обуславяща „вертикалния контекст", представен като фрейм.

3. Прагматическо ниво – включващо съвкупност от езикови средства за изразяване на мотивите, стремежите, интересите, интенциите и целите на говорещия (пишещия), които са насочени към постигане на определено въздействие върху слушащия.

Когато единиците на перлокуцията се разглеждат на всяко едно от трите нива, би могло да се даде отговор на следните въпроси: Какво е казано? Как е казано? Защо, с каква цел е казано?

За да стане възможно описанието на механизма за речево въздействие на заклинанието в стихотворен текст, като се опираме на упоменатите три нива, целесъобразно е за целите на такъв тип анализ да се използват някои положения от теорията на речевите актове, отразени в работата на Дж. Остин „How to do things with words". В рамките на тази теория се казва, "че произнасянето на някои думи често и дори обичайно оказва определено последващо въздействие (effect) върху чувствата мислите или действията на аудиторията, говорещия или други лица, и това може да бъде обмислен, преднамерен, целенасочен ефект" [3, с.88]. Осъществяването на акт от този тип Дж. Остин нарича перлокуция. „С помощта на перлокутивните актове човек способства да се предизвика нещо или да се постигне нещо посредством говорене, напр. да се убеждава, да се принуждава, да се застрашава, да се удивлява някой или пък да бъде въведен той в заблуждение" [3, с. 100]. Остиновата теория би могла да способства да се обясни и да се покаже формално на базата на заклинание в поетически текстове как някои външно, привидно независими едно от друго изказвания, принадлежащи към различни поетически текстове от творчеството на един и същ автор, могат на основата на т. нар. постулат за интертекстовост да се разглеждат като единен тип дискурс.

От гледна точка на семиотиката речевият акт е пресечната точка на екзоцентрични и ендоцентрични сили в комуникативната интеракция. Екзоцентричните сили са важни за изразяването на интертекстуалността на поетическия текст. В дадения случай това способства за кореспонденцията на речевия акт заклинание от поетическите творби на Т. Траянов със сакралния речев акт заклинание като магическа формула от фолклора (ср. „Заклинание на земята" от Т. Траянов с фолклорните заклинателни формули – речеви актове за благословия за плодородие на земята). Ендоцентричните сили са представени чрез възможността всеки речев акт едновременно да бъде запланувана (преднамерена) и незапланувана (непреднамерена) постъпка, защото именно във възможността на такова съжителство се проявява субективността на речевия акт (ср. речевия акт благопожелание, изразен чрез формулата „Да пребъде!", от „Заклинание на земята" и речевия акт пожелание за сбъдване в израза „Кръвта им нека бъде небесното причастие" от „Далечен хор").

Изборът на текстове от творчеството на Теодор Траянов е предизвикан от факта, че този автор е един от най-изявените представители на българския символизъм. Руският символист Александър Блок пише, че ритмичното заклинание хипнотизира, внушава, принуждава. В това именно се проявява перлокутивният ефект, който словото оказва като въздействие върху слушащия. Интересът на символистите към заклинателните формули е мотивиран, защото заклинанието е тясно свързано с мита и по такъв начин служи като ярък текстов модел за неговата символна интерпретация. Функцията на заклинанията предопределя особеностите на тяхната форма и на тяхното съдържание.

Заклинанието в творчеството на Т. Траянов функционира или като отделна формула, притежаваща статута на микротекст, както това е представено в „COR CORDIUM", където заклинателната формула се състои единствено от императивен предикат (Станете бранен кораб ...., С човека се втурнете), докато в „На младостта" заклинателният микротекст е представен индиректно (илюстративно) като метатекст, където поетът-маг описва заклинателния характер на своето вербално поведение, използвайки перформативни глаголи от типа „слагам последно славословие", „аз славя твойте нощи".

В художествения текст „Иманяр" на фона на цялата текстово пространство се забелязва вмъкване, вплитане на заклинателен микротекст, като напр. „Възлез, чудотворец, със тайни обгърнат", т. е. заклинанието представлява отделен малък фрагмент (вставка) в текста.

Per aspera ad astra!

В лириката на Т. Траянов се забелязват също и заклинания, които функционират като монолитен кохерентен текст, чиито композиционни фрагменти и поотделно също се схващат като самостоятелни заклинателни микротекстове. Такъв е случаят със стихотворението „Заклинание на земята" от триптиха „Български заклинания", чиято структура се състои от шест композиционни части, всяка от които е организирана и подчинена на определен речев акт (РА). Схематично това може да бъде представено по следния начин:

РА I: ***ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО***, реализирано чрез рекурентна употреба на апели, представени анафорично, напр.:

Възлез *проявена,*
О сила нетленна,
Възлез *самородна*
...

Двата кореферениални глагола са се интегрирали в категоричния императив на следващите заклинателни формули от първия фрагмент: *„В живот* ***се прераждай****"* и *„****Гори*** *въплътена, Душа чудотворна"*.

РА II: ***БЛАГОСЛОВИЯ***, представена чрез акумулация от предикати във второ лице, единствено число, императивна модалност, напр.:

Заливай *със злато*
Простори обширни,
Откърмяй*, закриляй*
Насъщния плод,
Насищай *със щедрост*
Годините мирни,
Труда ***благославяй***
...

РА III: ***БЛАГОПОЖЕЛАНИЕ***, експлицирано чрез един единствен предикат в оптативна модалност в целия трети фрагмент, напр.:

Чрез теб ***да пребъде***
Стоманата свята
...

РА IV: ***МОЛБА***, реализирана чрез акумулация от четири предиката, първият и третият от които са перфективни и придават нюанс на категоричност на молбата, докато имперфективната употребата на втория и четвъртия глагол създава впечатлението за протяжност, за разпростиране на действието във времето. Последователността в редуването на глаголи от свършен и несвършен вид създава впечатлението за релефност и засилена емоционална наситеност на заклинателния дискурс, напр.:

Стори *да погинат*
Злини и нещастия,
Изтривай *следите*
На гибел и срам,
Разкрий *чудесата*
На свойто причастие,
Кръщавай *сърдцата*
В числителен плам!

РА V: ***БЛАГОПОЖЕЛАНИЕ***, осъществено с участието на усилителния партикул „нека*"* в императивната употреба:

Чрез теб ***нека прати***
Всевишната Воля
Лазурното чудо
На земния рай,
...

РА VI: ***ЗАВЕТ***, който кореспондира с формулите закрепки във фолклорните заклинателни текстове, като напр.:

О мощ проявена
...
Завета разкрий*:*
Делата остават
Човек е преходен!
Народът е вечен
В това, що твори!

В този последен фрагмент заклинателният текст започва с апел и завършва с два констативни речеви акта („*Човек е преходен! Народът е вечен"*), които са изречени като сентенции.

Тази сентенциална употреба окончателно генерализира закрепката на цялостния дискурс и по този начин представя един сложен заклинателен модел, притежаващ статута на глобален фрейм.

В поетическия цикъл „Български балади" на Теодор Траянов заклинателните формули са представени най-добре в триптиха „Български заклинания", който включва „Заклинание на земята", „Заклинание на духа" и „Заклинание на словото".

Като знак тази универсална магическа триада, изградена от трите глобални концепта ЗЕМЯ, ДУХ и СЛОВО, излъчва особена въздействаща сила върху реципиента. Всеки отделен концепт сам по себе си изгражда тематичния център на фрейма на когнитивно ниво, а фреймовите структури са изградени като последователност от речеви актове (срв: „Заклинание на земята"). Отделните микротекстове съществуват като перлокутивни типове речеви актове.

При статистическо наблюдение е интересно да се отбележи каква е фреквентността на употребата на различните типове заклинателни речеви актове в стиховете на Т. Траянов. Обработката на данните свидетелства за това, че едни от най-често срещаните типове заклинателни речеви актове са БЛАГОСЛОВИЯТА и БЛАГОПОЖЕЛАНИЕТО.

Прави впечатление и това, че заклинателните текстове са изпъстрени с множество монолози-обръщения, които обикновено се произнасят с повелителни и възклицателни интонации, като напр.: *„О сила нетленна", „О мощ проявена"* (в „Заклинание на земята"); *„О дух на буйствен праотец!"* (в „Заклинание на духа"); *„О реч на дух свободен, с победно славословие"* (в „Заклинание на словото"); *„О, дух неспокоен на мойта земя"* (в „Иманяр"); *„О сънища безбройни"* (в „COR CORDIUM").

Прозодията на заклинанието свидетелства за преобладаващо използване на възклицателни възходящи императивни интонации (маркирани с мелодични контури за незавършеност).

Предикатите са обикновено акцентно изтъкнати и тяхната интензивност (сила) при изричането им способства те да се открояват като семантични доминанти на фона на останалите елементи в текстовото пространство. Като маркери на патетичен дискурс изброените показатели въздействат особено емоционално върху слушащия.

Изводът, който се налага от слуховото впечатление на заклинателните поетични текстове в творчеството на Теодор Траянов е, че цялата мощ от употреби на заклинателни речеви актове функционира като глобален фреймов механизъм с чародейно въздействие, зададен генетично още и като универсален код в историческата памет на човека.

Цитирана литература

1. **Гумбольдт**, В. фон Избранные труды по языкознанию. – Москва, 1984.

2. **Кравцов**, Н., С. **Лазутин**. Русское устное народное творчество. – Москва, 1983.

3. **Остин**, Дж. Слово как действие. // *Новое* в зарубежной лингвистике. Вып. 17. – Москва, 1986.

4. **Попов**, Д. Лингвистични функции на заклинанието като тип вторично моделиран текст. // *Език* и свят. Съвременна филологическа проблематика : Юбил. сб. Т. I. Езикознание. – Пловдив, 1995.

5. **Топоров**, В. Н. Исследования в области балто-славянской духовной культуры. Заговор. – Москва, 1993.

6. **Фрай**, Н. Великият код. – София, 1993.

7. **Eismann**, W., P. **Grzybek**, T. **Civ'jan**. Semiotische Studien zu Zauberspruch und Beschwörungsformel. Simple Forms Reconsidered III. – Bochum, 1998.

8. **Hampp**, I. Beschwörung. Segen. Gebet. Untersuchungen zum Zauberspruch aus dem Bereich der Volksheilkunde. – Stuttgart, 1961.

9. **Lotman** et al. (1986 [1973]). „Thesen zur semiotischen Beschreibung der Kultur (in Anwendung auf slawische Texte)" / **Lotman**, Ju. M., B. **Uspenskij**, Vjač. Vs. **Ivanov**, V. N. **Toporov**, A. **Pjatigorskij**. // *Semiotica* Sovietica 1 & 2. Sowjetische Arbeiten der Moskauer und Tartuer Schule zu sekundären modellbildende Zeichensystemen (1962-1973) = Aachener Studien zur Semiotik und Kommunikationsforschung 5.1. & 5.2 / **Eimermache**r, K. (Hg.). – Aachen, 1986.

IV – 44 *Теодор Траянов* – заклинателен дискурс – вторично моделиращ семиозис (изследване)

IV – 44 *Теодор Траянов* – заклинательный дискурс – вторично моделирующий семиозис (исследование)

IV – 44 *Teodor Trayanov* – the incantatory discourse – secondarily modeling semiosis (study)

„НАИВНАТА” СЕМИОТИКА НА ДЕТСКОТО ИЗКАЗВАНЕ

Велка Попова
Димитър Попов

УВОД

Когнитивните метафори са понятие на холистичното когнитивно езикознание. Там тези езикови средства се разглеждат като устойчиви и неотделими съставни части на нашия ежедневен език, където се продуцират предимно неосъзнато. В този аспект интерес представлява не тяхното естетическо или реторично въздействие (което е най-важно за поетическите метафори), а тяхната роля като огледало на елементарните когнитивни процеси и инструмент на човешкия разум. Цел на настоящото изследване е да бъдат съотнесени общите когнитивни способности на говорещото дете (т.е. мисловните структури и характеристиките на неговата наивнореалистична памет) с езиковите явления. По този начин езиковите явления могат да се разглеждат не само като следствие от определени мисловни структури, но също и като свидетелство за креативността на говорещия в рамките на неговата езикова компетенция. В такъв смисъл би могло да се говори за една „наивна” стилистика на детския език, именно „наивна”, защото това не е стилистика в истинския смисъл на думата – преднамерена, осъзната, а това е една мнима стилистика, която свидетелства за процеса на продуктивност при генериране на изказвания с пренос в значението; за генериране на фигуративни средства и за създаване на образи чрез иконични представи, които препращат към „сенчестата” семантика и към пренасянето на значението върху обекти, асоциирани по сходство.

ХОЛИСТИЧЕН ПОДХОД

Холизмът възниква като философско направление, което разглежда природата като йерархия на дискретни и неделими цялости. В рамките на тази йерархия като емпирически обект се разглежда и естественият език. Знанието на говорещия/слушащия не може да се тълкува като граматика, а трябва да се разглежда като статистически сбор от данни за езиковия опит. Това мнение се застъпва от представителите на емпирически ориентирания подход за анализ на езика, където разбирането за езика и за неговото производство се основава на репрезентациите на конкретния езиков опит от миналото, а не на абстрактните граматически правила. Съвременните експерименти по детска реч показват, че граматическите и лексикалните значения, както и особеностите на функциониране на единиците от съответните равнища, се усвояват чрез опита.

В когнитивно ориентираните изследвания на езика се отделя важно място на понятия от типа наблюдател, субект на възприятието, експериенцер, субект на съзнанието, полезрение, перцептуално пространство, лична сфера и др. С други думи фигурата на наблюдателя е навлязла трайно в аналитичния апарат на съвременната лингвистика, придобивайки статуса на системообразуващ фактор. При това съзнанието придобива статуса на метакатегория като съвкупност от целия феноменален опит на средата, чиято сфера потенциално се разпростира до безкрайност благодарение на езиковата когнитивна област.

В последните десетилетия се наблюдава засилен интерес към изучаването на когнитивните аспекти на езика, в това число и към механизмите за формиране на значението, свързани с познавателната дейност на човека. Във връзка с това е важно да се проследи как именно човекът възприема и концептуализира действителността и какви обективни и субективни фактори имат решаващо значение за формиране на картината на света на определен етнос. Осъзнатият от съвременните учени факт, че езикът не може да бъде изследван самоцелно, т.е. като автономна подсистема, довежда до необходимостта от преосмисляне на изследователските подходи в лингвистиката и съотнасянето на езика с такива понятия от когнитивните науки като **познание** (и съответно придобито като негов резултат знание); **опит** (служещ за емпирична основа на познанието); **среда** (и по-широко – свят), в която човек съществува и в която се осъществява познанието въз основа на придобития от света опит. Следователно науката, която изучава естествения език, е призована да разглежда своя обект в три йерархически плоскости: а) език и разум (съзнание); б) знание и структура на съзнанието (категоризана информация и концепти); в) информация и знак (общосемиотичния проблем за значението). Адекватна интерпретация на естествения език в този смисъл е възможна само в рамките на един холистичен подход.

В холизма се застъпва тезата, че човешкото съзнание представлява неделимо цяло, което се определя от редица фундаментални принципи. В схващанията на холистичната когнитивна теория езикът се представя не като автономна подсистема, а като епифеномен (неотделима част) от познанието [2,3].

При холистичните когнитивни изследвания целта е да се опише количеството на универсалните принципи

(като концептуализацията, разпознаването на еталоните, категоризацията и др.), които са заложени в основата на всички ментални способности.

Една универсална система на човешката памет би трябвало да скицира как многостранните познавателни структури биха могли да бъдат представени (изобразени) в единен формат. В този смисъл Андерсон дефинира паметта като комплексна структура, която организира цялото наше знание [1].

В холизма се говори за неделимо преплитане на общи езикови и когнитивни принципи и правила. В когнитивната лингвистика е направен опит да се обясни кои езикови правила и принципи имат универсална природа и по какъв начин се стига до езиковата познавателна система и до нейния процесор. При това е необходимо да се изследва не само усвояването на граматиката, но е нужно да се имат пред вид и онтогенетичните аспекти на всички компоненти на езика, в това число също и тези на когнитивните метафори.

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА КОГНИТИВНИТЕ МЕТАФОРИ

Още от времето на Аристотел насам метафората редом със сравнението се разглежда в рамките на една научнообоснована релационна теория, тъй като тя (метафората), както и сравнението, се опира върху наличието на подобие между нещата. Подобията, заложени в основата на метафората, почиват сами по себе си върху инхерентните качества на съотнесените предмети (обекти) и по отношение на обективната картина на света са зависими от човека и от съответния му начин на възприемане на действителността. Формално метафората се различава от сравнението по критерия отсъствие/наличие на лексикално-граматически компонент за сравнение. Това разбиране за метафората се подкрепя и от сполучливата дефиниция на Квинтилиан, който я разглежда като съкратено (скрито) сравнение. Така класическото схващане за понятието се изчерпва с интерпретацията на метафората единствено в рамките на поетично-реторичната традиция, където й се приписва предимно орнаментална функция. Подобни позиции предопределят и възникването на теорията за субституцията. Метафоричността запазва статуса си на езикова аномалия или на отклонение от нормата, която в процеса на разбирането се коригира и компенсира с помощта на възникнали едновременно с това асоциации.

В рамките на това тълкуване се налага убеждението, че метафората е езиков феномен, редуциращ буквалното значение, служещ изключително за естетически цели и закрепен за установени подобия на обективно съществуващи положения на нещата (обстоятелствата) или предметите от действителността.

Отклонение от съществуващите класически теории за интерпретацията на метафората за първи път се наблюдава в работите на Ричардс и Блек [12, 5, 6], където е налице скъсване с разглеждането на фактите на чисто езиково равнище. Метафоричното значение вече не се възприема като вторично явление, редуцирано от буквалната пропозиция, а получава първичен статус. С това трудовете на Ричардс и Блек поставят не само началото на един нов философски интерес към феномена метафора, но така също и началото на един нов поврат в цялостната дискусия за метафората. Предмет на досегашните размишления върху теорията за метафората е била предимно осъзнатата метафоричност в езика на изкуството, т.е. новаторската (творческата), поетическата метафоричност.

Едва през 1980 г. Дж. Лейкоф и М. Джонсън в работата си „Метафорите, с които живеем" показват, че метафоричността не се ограничава само с поетическата или реторически ефективната употреба на езика, а че метафорите би трябвало да се разглеждат като относително необичайни форми, постоянно присъстващи в ежедневната реч [9]. Изрази като *голи фрази, празни приказки, празни думи, пълни глупости* и др. естествено, че не биха могли да се възприемат буквално.

В работата на Лейкоф и Джонсън става дума за една необичайна, неосъзната от говорещия метафоричност на ежедневието, на спонтанния изказ, която пронизва целия език. Тя е следствие от натрупания от човека опит в процеса на овладяването на света чрез концептуализацията на знанията (менталния модел) за света в езика. По такъв начин в упоменатите по-горе примери обобщената представа за абстрактния концепт ***език*** е концептуализирана с помощта на конкретни, елементарни представи за вместилище, в което говорещият влага определен смисъл.

Ключово понятие в разработката на Лейкоф и Джонсън е опитът. По такъв начин абстрактните и трудни за осъзнаване състояния на нещата се структурират с помощта на близки до опита физически или културни представи. Посоката на метафоричния пренос от физическото към абстрактното, т.е. използването на непосредствени физически или културни представи като източник за метафорично структуриране на абстрактни цели, според Джонсън и Лейкоф, е винаги зададено. От убеждението, че създаването на концепта е опосредствано от начина на овладяване на опита от човека, Джонсън и Лейкоф развиват тезата за опитния реализъм или експериенциализъм.

Някои от по-често използваните метафорично основни представи се възприемат от децата още в процеса на усвояването на езика, при което за изходно начало се вземат собствените представи на отделния индивид. Тези основни представи на отделния индивид (детето) се пренасят върху труднодостъпните за възприемане, абстрактни сфери на обкръжаващия *го* свят и така се съхраняват до момента на тяхното осъзнаване. Така възникват метафорични концепти, които се реализират в спонтанната реч чрез метафорични изказвания.

Един от най-видните представители на холистичната концепция за усвояването на езика е Жан Пиаже. Основната теза в неговите размишления е, че когнитивният генезис протича през една серия от качествено различни стадии [10, 11].

В стадия на сензорномоторната интелигентност (който се простира до 18-ия месец от раждането на детето) се наблюдава сблъсък с околната действителност, без все още да е налице същинско мислене (вътрешни символни операции). На този етап се стига до диференциране и координация на глобални схеми на действията. Предметите, които обаче детето възприема, все още не се осъзнават от него концептуално като перманентни обекти. В тази фаза един обект престава да съществува по-нататък за детето, ако е изчезнал от неговото полезрение. Във фазата на преоперационалното мислене (от 2 до 6 години) детето усвоява менталните структурни единици (концептуални схеми), с които може да бъде представен неговият опит дългосрочно чрез когнитивни метафори. Мисленето на детето се фиксира върху конкретни дадености от обкръжаващата го действителност. Неговите концептуални схеми имат конкретна природа и представляват често генерализации, които са концентрирани върху някои перцептуални характеристики на съответния предмет.

На това равнище детето все още не разполага с понятието за инвариантност – факт, който не му позволява да разпознава вариативността в количествените параметри.

Per aspera ad astra!

Съзнанието на детето в сравнение с реалистичното съзнание на възрастния е наивнореалистично. Този наивен реализъм на детското съзнание е примитивен, естествен, опростен. Показател на преоперационалния стадий е също и егоцентричността на когнитивните процеси. Децата на този етап още не са в състояние да приемат когнитивната перспектива, присъща за егото на възрастния.

Когнитивното развитие се осъществява като комплексен процес от сменящи се перипетии вследствие на съприкосновението с околната действителност, при което предизвиканите чрез опита изменения в когнитивната система не протичат съзнателно, а по принципа на еквилибрацията, който е ориентиран към обезпечаването на максимално равновесие на системата чрез освобождаването ѝ от противоречия. Еквилибрацията предполага тенденция към саморегулация и самосъхранение. Процесите на самоорганизация оказват влияние и върху креативността на езиковата продукция и това се проявява особено при използването на когнитивни метафори.

КОГНИТИВНИ МЕТАФОРИ

Какво следва да се разбира под когнитивни метафори? Когнитивните метафори са такива атрибутивни метафори, които се базират на някаква аналогия. При Лейкоф и Джонсън те са обозначени като базисни метафори, или още като ключови метафори, защото представляват ключ към познанието. Когнитивните (атрибутивните) метафори са инструмент на познанието. Те служат за разпознаване на качествата на материалните обекти и на абстрактните категории. По такъв начин атрибут или действие на едно лице може да се пренесе върху друг предмет, друго явление или друга абстрактна същност. Когато например едно дете продуцира изказвания от типа (1) *Бурята плаче* или (2) *Бурята се сърди*, различни атрибути или действия от определена сфера се пренасят в друга сфера. Така напр. тригодишно българско дете използва често в речта си следните изказвания: (3) ***Развали ми се*** *кракенцето* (в см. *Заболя ме крачето*), (4) ***Развали ми се*** *оченцето* (в см. *Боли ме оченцето*), (5) *Изгаси изгрева* (в см. *Изгаси лампата*), (6) *Аз изключих изгрева* (вм. *Аз изгасих лампата*).

Според когнитивната хипотеза познавателните способности са задължителна предпоставка за овладяването на езика. В този смисъл когнитивните метафори са ключ към когнитивното и езиковото развитие на детето и наред с това обаче са демонстрация, свидетелство за неговите продуктивни ментални потенции, за неговата креативност. Въпреки че тези детски метафори от гледна точка на възрастния се оценяват като езикови грешки (тъй като в рамките на езиковото развитие на детето след третата година в литературата се регистрира един своеобразен период на ***бум на грешките***), в действителност обаче те са свидетелство за креативност в процеса на онтогенезата.

Метафоризацията на значението в основата си се предопределя от картината на света (модела на света) на наивния носител на езика. В когнитивните науки се използва понятието ментален модел. Когнитивните метафори определят продуктивния начин на мислене (менталния модел) по отношение на картината на света или неговите основни части. Изразните форми на моделирането обуславят по такъв начин различните форми на познание на света. Моделите са иконични знаци [7]. Метафорите също са иконични [15]. Под иконичност тук се има предвид предложения от Ч. Морис термин за обозначаване на степента на подобие между иконата и нейния референт. Т. Левандовски дефинира метафората в своя лингвистичен речник по следния начин „пренос на значения въз основа на подобия по външен образ (гещалт) ... Чрез метафоризацията се разширява сферата на значението на една дума" [8]. Понятието гещалт като централно понятие на когнитивното езикознание се използва в множество други работи като основа за концепции като тази на концептуалните схеми. Иконичността представя гещалта (фрейма) така, както е кодиран чрез езика. Образността на метафората би могла да бъде представена чрез формулираното от Витгенщайн различие между *аз виждам нещо* и *виждам нещо като*. Формулировката *аз виждам нещо като* има съответен гещалт, който се състои от две части – наполовина от мисъл и наполовина от опит. Вербалният иконичен знак е едно обединение от значение и усещане. Следователно иконичността е сетивен образ (гещалт, фрейм), който е вграден в езика. Когнитивните метафори на детския език са извънредно иконични, защото именно там се наблюдава връзката между изразно средство – повърхнинната структура на наивнореалистичния образ – и смисъла – дълбинната структура на наивнореалистичния образ. Въз основа на тази интерпретация се поражда необходимостта да се говори за една наивна семиотика на детското изказване, особено в случаите на продукция на когнитивни метафори. Иконичността на значението на детските когнитивни метафори е видна в следните примери, свидетелстващи за фамилни близости, фамилни подобия (от нем. Familienähnlichkeiten – термин на Л. Витгенщайн): (7) ***Пиленцата на мишката*** *живеят под леглото* (вм. *малките на мишката*); (8) *Майка котка и нейните* ***пиленца*** *плуват в реката* (вм. *малките на майка котка*); (9) *Котката си роди* ***мишлета*** (вм. *малки*); (10) *Вилицата е мъж на лъжицата*; (11) *Кумчо Вълчо е бащата*, *Кума Лиса е майката, а лисичетата и вълчетата са децата.* А. П. Чехов пише в едноименния си разказ „Гриша", че детето е на 2 години и осем месеца и че вече знае за какво служат бавачката и мама: „те го обличат, хранят го и го слагат да спи", но все още не му е съвсем ясно за какво служи бащата?! Светът на детето се състои от бащи, майки, лели и бавачки. Това означава, че детският модел на света се състои от концепти, основаващи се на фамилни близости (подобия). Концептите *майка* и *баща* са концепти-архитипове за детето и целият световен ред протича през аналогии и подобия с двата фамилни концепта, но в преносен смисъл, както е в пример (11).

Жизненият опит на детето е микроскопичен, поради това за него възниква възможността да преработи външната информация за света според действието на принципа за фамилните подобия. Следователно съвсем естествено е голямото количество информация да бъде представена метафорично (в езикови образи). По този начин детските наивни езикови картини (когнитивни метафори) наподобяват картините на наивистите в живописта. Разликата обаче се състои в това, че първите са продуцирани несъзнателно и принадлежат към първичномоделирания семиозис, докато вторите са продуцирани съзнателно и принадлежат към една вторичномоделираща семиотична система.

От примерите се вижда, че метафорите са естествени езикови образи, които се основават на отношението на подобие между предметите и понятията, т.е. че е налице пренос на обозначаването на основата на уподобяването на еднакви или подобни характеристики на значението, както е напр. в израза (12) *Небето плаче* (вм. *Вали дъжд*).

Наличието на метафорични концепти в различните култури свидетелства за универсалността на когнитивните процеси. Допълнителна светлина върху това хвърлят изследванията за метафоричността в детския език в работата на Уинър, Маккарти и Гарднър „Онтогенезата на метафората" [13]. Те показват, че метафоричната компетенция в ранните фази на усвояването на детския език е силно изразена, ала с нарастване на възрастта намалява. Интерпретацията на този резултат показва, че нарастващият речник на детето редуцира необходимостта

от използването на метафорични средства за изразяване на това, което се има предвид, т.е. ако за определени представи на детето липсват съответните лексеми, вместо тях се употребяват метафорично вече познати думи и дори се пренасят върху още непознати сфери. Уинър, Маккарти и Гарднър стигат до следното заключение, което се опира на разработката на Лейкоф и Джонсън от 1980 г.: „Нашето изследване за произхода на метафората предизвика значителна подкрепа относно факта, че метафоричният капацитет е един раннопроявен пораждащ капацитет".

Онтологична метафоричност е до известна степен конвенционализирана в отделните култури. В детския език обаче когнитивните метафори имат неконвенционален характер, тъй като те представят когнитивната система на човека именно в процеса на преработка на информацията, а не като резултат от него. Мисловните структури на детето са на първо място иконични: неговите знания за света (неговата компетенция) са представени предимно в образи, които са изразени езиково чрез метафори в процеса на перформацията. Когнитивните метафори дават възможност да бъдат подложени на локализация, категоризация и квантификация изобразените абстрактни същини по мострите (еталоните) за физически обекти и субстанции.

Към класа на онтологичните метафори, които се продуцират от деца, се отнася феноменът на персонификацията. Онтологизацията и персонификацията са основни помощни средства на познанието, тъй като способстват представите на детето да станат осезаеми, понятни и възможни за езиково изразяване, феноменът на персонификацията би могъл да бъде илюстриран от следните метафори, употребени в детска реч: Ситуация: Едно дете вижда от плажа за първи път параход на хоризонта и казва: (13) „*Мамо, мамо,* ***влакчето се къпе***" (вм. ***параходът плува***); (14) *Искам* ***живи*** *череши да ям* (вм. ***пресни, свежи***); (15) В детски разказ: „*Момчето* ***срещна*** *едно поточе*" (вм. ***стигна до***); (16) ***Слънцето спи*** *вече* (вм. ***тъмно е***); (17) *Аз искам* ***млада*** *книжка* (вм. ***нова***); (18) *Ние имаме* ***млада*** *къща* (вм. ***нова***); (19) ***Младият*** *чадър на дядо остаря* (вм. ***новият***).

Употребата на множество персонификации потвърждава тезата, че детският модел на света е антропоморфен и антропоцентричен.

В обкръжаващия го свят детето се ориентира най-често според бинарните пространствени параметри *горе/долу*; *напред/назад*. По такъв начин възникват пространствени метафори, като напр.: (20) *Мамо,* ***поклони се*** *да ти кажа нещо!* (вм. ***наведи се***); (21) *Татко, виж какви мускули* ***си издигнал*** (вм. ***си направил***); (22) *Мамо, мога ли да спя назад – да заспя сутринта и да се събудя снощи?*

В детския език съществуват и примери, които свидетелстват за това, че децата от предучилищна възраст не правят разлика между компонентите на менталната опозитивна двойка *течно/твърдо* и върху тази основа възникват когнитивни метафори. Неутрализация (снемане на опозицията *течно/твърдо*) се наблюдава в следните примери: (23) *Аз* ***изпекох*** *кафе.* (вм. ***сварих***); (24) *Аз* ***изядох*** *кафето.* (вм. ***изпих***); (25) *Аз* ***излях*** *моливите*. (вм. ***изсипах***)

В коментираната възраст много деца не различават елементите на опозитивната двойка ***още – вече***. Метафоричните изказвания в този случай възникват въз основа на противоречието между двата концепта на опозицията и предизвиканата от това конкуренция при употребата на алтернативните понятия. Това може да се илюстрира със следните примери: (26) *Ти не можеш да се ожениш.* ***Тя е още голяма, а ти си вече малък***. (вм. ***Тя е вече голяма, а ти си още малък***.); (27) *Мамо ти си* ***още*** *голяма.* (вм. ***вече***).

Заключение

Метафоричното мислене при децата от 2 до 6 години е така добре застъпено, че когнитивните метафори изпълняват функцията на ключов механизъм за когнитивно-езиковото развитие на детето. Този механизъм има универсален характер. Вследствие на това вероятно би могло да се говори за една „мнима" стилистика на детския език. Ако се смята, че онтогенезата повтаря филогенезата и ако детската възраст в нейното индивидуално развитие (в някаква форма) повтаря историческото детство на човечеството, то силното присъствие на метафоричното в детското съзнание е аргумент, а също и доказателство за доминиращия метафоричен начин на мислене на първобитния човек (на примитивните народи). Метафоричното е инхерентна характеристика на детското мислене, тъй като дава възможност на детето не само по-лесно да възприема околния свят, но и да може да строи отношения, основаващи се на подобие, и асоциативни мостове между нещата. В този сложен процес на когнитивно-езиковото развитие се формира продуктивното мислене на детето паралелно с неговата езикова креативност. Според Х. Арент аналогиите, метафорите и менталните образи са нишките, чрез които съзнанието се свързва със света дори и тогава, когато между тях няма непосредствен контакт, и те обезпечават единството на човешкия опит [4].

Цитирана литература

1. **Anderson**, J. R. Language, Memory, and Thought. – Hillsdale, N. Y., Erlbaum, 1976.
2. **Anderson**, J. R. The Architecture of Cognition. – Cambridge, Mass. : Harvard Univ. Press, 1983.
3. **Anderson**, J. R. Cognitive Psychology and its Implications. – New York : Freeman, 1985.
4. **Arendt**, H. Vom Leben des Geistes. Bd. 1: Das Denken. – Munchen ; Zurich : Piper, 1989.
5. **Black**, M. Metaphor. // *Proceedings of the Aristotelian Society*, 55, 1955.
6. **Black**, M. More about metaphor. // *Metaphor and Thought*, ed. by **A. Ortony**. – Cambridge ; London : Cambridge Univ. Press, 1979.
7. **Burg**, P. Zeichen und Model! Kritische Bemerkungen zur Diskretheit von Zeichen- und Modellkonzept bei ***Ju. M. Lotman*** und ***Ch. S. Pierce***. // *Znakolog* 3, 1990.
8. **Lewandowsky**, T. Linguistisches Worterbuch. – Heidelberg ; Wiesbaden : Quelle & Meyer Verl., 1973-1975.
9. **Lakoff**, G., M. Johnson. Metaphors we live by. – Chicago : Chicago Univ. Press, 1980.
10. **Piaget**, J. Biologie und Erkenntnis. – Frankfurt / M. : Fischer, 1974.
11. **Piaget**, J., B. Inhelder. Die Psychologie des Kindes. – Frankfurt / M. : Fischer, 1977.
12. **Richards**, A. The Philosophy of Rhetoric. – London : Oxford Univ. Press, 1936.
13. **Winner**, E., M. McCarty, H. Gardner. The Ontogenesis of Metaphor. // *Cognition and figurative Language,* ed. by **R. Honeck, R. Hoffman**. – Hillsdale, N. Y., 1980, p. 341-364.
14. **Fillmore**, Ch. J. Frame semantics. // *Linguistics in the Morning Calm*, Vol. 1, The Linguistic Society of Korea. – Seoul : Hanshin, 1982.
15. **Henle**, P. Metaphor. // *Language, Thought and Culture,* Ch. VII., ed. by **P. Henle** / Univ. of Michigan Press, 1958.

IV – 45 когнитивни метафори – българска детска реч – „наивна" семиотика (изследване)

IV – 45 когнитивные метафоры – болгарский детский язык – „наивная" семиотика (исследование)

IV – 45 cognitive metaphor – Bulgarian child language – „naive" semiotics (study)

БЪЛГАРСКАТА АЛТЕРНАТИВА НА ПАНЕВРОПА (20-те – 30-те години на XX в.)

Николай Поппетров

В периода от началото на XX век до средата на 40-те години в българското общество периодично се провежда дебат за избор на позиция по балканското и общоевропейското развитие. Неговите основни опорни точки са балканското и европейското сътрудничество като шанс за преодоляване на конфликти и необходимостта от ревизия на мирния договор от Ньой сюр Сен. Обществено-политическият контекст на този дебат е изследван от Нина Димитрова, Иван Еленков, автора на настоящия текст и др.

Предлаганото експозе е опит да се представи водещото становище, изразявано от българската обществена мисъл през 20-те и 30-те години на XX в. Включеното в заглавието понятие Паневропа се използва в смисъл на условно определение за различните регионални и общоконтинентални обединителни инициативи за кооперане, федериране, конфедериране.

Текстът има тезисен характер и трябва да се разглежда като възможно въведение в изясняване на българските външнополитически визии и определяне мястото на страната в различните европейски проекти между двете световни войни.

Ситуацията

Двадесетте и началото на тридесетте години на XX век за Европа са, наред с другите генерални тенденции, (запазване на следвоенното статукво, възход на авторитарните идеи, засилен национализъм) и време на надежди за сътрудничество, на проекти за избягване на конфликтите, за разоръжаване и гарантиране на мир. За тези цели се разчита много на нови международни организации като Обществото на народите, на международни актове и инициативи (Локарнски процес, Паневропейски проект на Бриан), на обществени движения (Паневропа на Куденхове-Калерги).

Няма да е преувеличено, ако в международен план общоевропейското развитие от края на Първата световна война до края на Голямата депресия се представи схематично като подчинено (и поляризирано) на три водещи тенденции: запазване на следвоенното статукво, ревизирането му, създаването на система за гарантиране на европейския мир. Последната в много отношения служи фактически на първата, което поражда силно недоверие в ревизионистичните държави към различните инициативи за мир, колективна сигурност и европейско кооперане.

Българското място в европейския дневен ред може да се определи чрез отношението на управляващи и общество към такива международни дадености и инициативи като:

- Обществото на народите;
- Интегрална Югославия;
- Паневропейското движение на Николаус Куденхове-Калерги;
- Паневропейския проект на Аристид Бриан;
- отделни международни договорености (Локарнски процес, пакт Бриан-Келог, Балканско съглашение);
- инициативи за формиране на общо политическо поведение в международното поле (т.нар. Балканско Локарно).

Положението на България като страна, победена в Първата световна война и подложена на временни и с неопределена трайност санкции обуславя доминиращото отношение на общественост и управляващи сили към международната ситуация.

Поражението във войната и клаузите на мирния договор от Ньой сюр Сен създават както в политическата сфера, така и в значителни по обхват обществени среди амбивалентни нагласи. От една страна това е силното разочарование от провала на основния национален проект – обединението на всички земи, възприемани като част от едно единно българско отечество (етническо землище).

Същевременно, следвоенната ситуация поражда силно разочарование и от установения международен ред, от поведението на Великите сили. Постановки като тази за измамата (с Уилсъновите 14 точки, с декларациите на Съглашението за справедлив мир) индуцират не само фрустрация, но и засилени националисически изблици, антилиберални настроения, озлобление. Те са и един от катализаторите на процеса по формиране на профашистки и фашистки нагласи, идеологически конструкти и движения.

Оформя се и прагматична позиция – да се използват възможностите, залегнали в пакта на Обществото на народите и в Ньойския мирен договор (по-специално чл. 19 от договора), както и международната следвоенна практика за редуциране на наложените на страната санкции и решаване на някои неотложни проблеми (като този за бежанците и за българските малцинства зад граница). Тя става основата на българското външнополитическо действие за целия междувоенен период.

Съществуват няколко постановки, около които като цяло се обединяват управляващи и общественост:

- мирът е нетраен, той е прелюдия към нова война;
- рано или късно ще има цялостна ревизия на мирните договори/договор;
- страната не разполага с материален ресурс (нито с международна подкрепа) за да провежда активна и успешна ревизионистка политика и се налага да се адаптира към даденостите и проблемите на постверсайската епоха;
- съществуват различни възможни образци за сближаване на държавите, за преодоляване на конфликтите и за постигане на траен стабилитет и мир (на билатерална, федеративна, конфедеративна и пр. основа); те обаче се намират в подчинено положение спрямо българските национални цели.

Различията между отделните политически формации и обществени сегменти не са нито малобройни, нито маловажни. Те включват значителен брой въпроси: за избор на приоритети в ревизионистичната програма и на методи на външнополитическо действие, за приобщаване към държава/държави за получаване подкрепа, за характера на външно и вътрешнополитическата пропаганда. Отношението към международното статукво и към националния въпрос на страната става изходна позиция за политическо определяне, респективно противопоставяне – вляво или вдясно от центъра, на страната на демократически принципи или на авториарни концепции.

Българските позиции

Българското място в европейската следвоенна ситуация не може да се разглежда еднозначно. Най-общо поведението на страната и обществените нагласи могат да се резюмират от една страна като симбиоза между европейските инициативи, реалното българско участие в тях и дългосрочните национални цели.

Трайната основна позиция на българската дипломация и общество към една мирна обединена Европа има своите исторически корени в идеите за славянско единодействие, южнославянска или балканска федерация. Провалът на всички подобни визии в края на Първата световна война обаче не означава, че тяхното съживяване е невъзможно. В латентно състояние те съществуват като модуси за минимализиране ролята на великите сили в региона, за справедливо уреждане на спорни междудържавни проблеми, като модели за едно имагинерно трайно (окончателно, еднозначно?) справедливо решение на етнически и териториални проблеми.

Мястото, което България заема сред европейските инициативи за мир и съюзяване може да се определи като плод на компромис, придружен с поставянето на категоричното условие без чието изпълнение, според българските виждания, не е възможно нито омиротворяването на Балканите, нито българското участие в билатерални или мултилатерални инициативи.

Българската общественост и управляващите сили декларират европейското присъствие на страната и принадлежността й към различните общоевропейски инициативи. Успехът на всички европейски проекти (и успехът и на българското участие) от гледна точка на София обаче, зависи от изпълнението на основните български изисквания. В своя минимален, моментен (и плод на прагматичен подход) вариант те включват защита на българските малцинства зад граница, и като последващ етап – ревизия на мирния договор от 1919 г. във всичките му клаузи. В по-широк вариант българската позиция включва решаването и на Македонския въпрос в полза на България.

Основните насоки на българското поведение са формулирани още в навечерието на подписване на мирния договор в 1919 г. Най-пригледно и лаконично ги изразява Стоян Михайловски, който фактически представя основния принцип, следван във външната политика на страната до Втората световна война.:

„Да бъдат зачитани етническите права на всички народи, да бъде гарантирано на всяко племе, право на обединение...". Според него междудържавните взаимоотношения трябва да се уредят на базата на анкета и плебисцит на местното население, като следващата стъпка е сключването на международен общоевропейски договор [1].

След подписването на мирния договор българските правителства, от това на Стамболийски (май 1920) до това на Георги Кьосеиванов (до февруари 1940) следват неотклонно една единствена политическа линия: на строго съобразяване със статуквото, спазване и изпълнение клаузите на мирния договор и на всички международни договори и други актове, към които по един или друг начин страната се е присъединила. Избраният подход обаче не изключва ревизията на мирния договор. Българските управници нито за момент не се отказват от надеждите, че териториалните клаузи на договора могат да се променят. Лишени от материални възможности и каквато и да е международна подкрепа за решаване на териториалните проблеми те се придържат към така наречената политика на мирна ревизия, в чиято основа лежи разбирането, че без да използва насилствени средства държавата трябва да следва неотклонно една цел – ревизия на договора и връщане на територииите, отнети чрез него: Южна Добруджа, Западните покрайнини, Западна (Беломорска) Тракия [2]. Присъединяването на страната към Обществото на народите (декември 1920) е крачка както към приобщаването й към следвоенния европейски, наложен от силите-победители, така и гарантиране на възможността, чрез ОН да се действа в посока на облекчаване положението на малцинствата и към ревизия на договорните положения.

Българските позиции по националния въпрос в рамките на общоевропейските инициативи и прояви се изразяват, защитават и популяризират от редица експерти (учени, публицисти, активни дейци на ревизионисткото движение) като Георги П. Генов, Иван Пенаков, Димитър Мишев, Еманоил Попдимитров, Иван Георгов и др. Свързва ги разбирането, че трябва постоянно да се насочва вниманието на международната общественост и преди всичко, на международните органи и организации към същността на нерешения български национален въпрос и българските искания, свързани с него.

Още във втората половина на 20-те години се обособяват и двете насоки на мислене за европейските реалности. Едната е на недоверие в политиката на Великите сили-победителки, например литераторите около в. „Изток" откриват претенциозност в доводите и мотивите на миролюбците и разминаване с войнствените нагласи

у масите, както и циничен егоизъм и безсъвестно посегателство от страна на Великобритания и САЩ, водени от икономическите си интереси от експлоатация на чужди държави [3-5]. Другата е на стремеж да се открият позитивите от различните международни инициативи, надежда в успеха на мисията на Обществото на народите и другите международни организации [6].

Своеобразно единодушие в българското отношение към международния контекст на националния въпрос се осъществява в края на 20-те години, когато основните резултати от следвоенната криза и от гражданската война са преодолени. Тогава се създава Всебългарският съюз „Отец Паисий" (ноември 1927), организация, която приема за задача да координира ревизионистката пропаганда. Всъщност, десет години след подписването на мирния договор настъпва моментът за своеобразна рекапитулация на ситуацията. Налице са известни пробиви в изградената около претенциите на страната стена, като този от Еманоил Попдимитров по време на Петия конгрес на европейските малцинствата в Женева през август 1929 г. Следва акцията с петицията на Шалев, Атанасов и Илиев, отново в Женева през 1930 г. В такава обстановка българското общество осмисля и европейските проекти за сътрудничество и сближаване. Те влизат в дневния му ред и в началото на 30-те години са обект на повишено внимание на експерти и публицисти.

Европейските идеи и българската интелигенция

В края на 20-те и началото на 30-те години в общественото пространство се появява темата за балканско разбирателство и сближение. В тази насока становища изразяват редица общественици, като някои като Иван Шишманов, Димитър Мишев и др. стават членове-основатели на българска секция на паневропейското движение. Създадено от австрийския общественик, граф Рихард Николаус Кудехофе-Калерги (1894-1972), то импонира на българските си контрагенти с програмата си за европейско сътрудничество и сближение, с визията за една мирна Европа, изградена върху принципите на равнопоставеност и справедливост [7-10]. Федералистките проекти, изразявани в неговите публикации и форуми не са чужди на българската менталност, припознаваща идеи за славянска солидарност, южнославянска и балканска федерация. Нещо повече, за редица представители на левицата, но и за някои дейци на национално-освободителните движения федерацията олицетворява изход от балканските противоречия, както и своеобразна гаранция за целостта и неделимостта на Македония [11].

Федеративната идея, появила се в нова редакция на границата на 20-те и 30-те години е съзвучна с разбиранията на ред интелектуалци за европейска общност; тя активира тяхната съпричастност към организациите и движенията, работещи в полза на каузата на мира и европейското разбирателство и сътрудничество. Със свои становища по темата излизат Стефан Младенов, Анастас Иширков, Стефан Киров, Димитър Мишев, Георги П. Генов, Константин Манчев, Николай П. Николаев, Иван Пенаков, Борис Петков. Те артикулират създаването на балканска федерация като един възможен път за умиротворяване на региона, за прекратяване противоречията между отделните балкански държави и излизането им от влиянието на противоречивите интереси на великите сили (осъществяване на разбирането „Балкана за балканските народи", изразено от Анастас Иширков [12-15].

В текстовете им се съчетават аргументи за геополитически решения в полза на българската държава с действия, отразяващи общоевропейски позиции. В българската обществено-политическа мисъл едновременно битуват и разбиранията, че основа на актуалната европейска и национална българска политика трябва да са действия по избягване на войната, както и убеждението, че войната е неизбежно зло, че не се очертава възможност войните като фактор за решаване на международни отношения да изчезнат [16, 17].

Преобладаващо при анализи на международното положение или коментарии по конкретни моментни казуси присъства мотива за желано европейско сътрудничество, за балкански/южнославянски вариант на междудържавно кооперирание (включително и за т. нар. „итеграла Югославия"), дори за европейски съединени щати и Паневропа. Във всички случаи обаче, открито или дискретно се засяга и въпроса за условието, при което ще стане българското участие – решаването на националния въпрос. Паневропейската идея, идеала за международно сътрудничество са кредо на не малко представители на интелигенцията и намират отзук в редица обществени среди, но ревизионизмът е водещ. Обобщен израз на българските позиции по темата за Паневропа намира място в един от малкото междувоенни политологически анализи - на Константин Манчев [18].

Факторът, който ограничава всички проекти за междудържавна колаборация, както и българското участие в различни наднационални структури е националният въпрос, и преди всичко въпросът за Македония [19, 20]. В този контекст развитието на българо-сръбските отношения са от решаващо значение за определяне поведението на София към регионални и общоевропейски инициативи. [21] Впрочем, сръбско-българската проблематика е обект на внимание на ред лидери на общественото мнение от средите на интелигенцията, включително на Иван Шишманов, идеолога на българското участие в проекта на Куденхофе-Калерги за Паневропа [22, 23].

Балканското разбирателство и сътрудничество е залог за бъдещо европейско единство и за представителите на основното „крило" в българската аграрна партия – БЗНС „Врабча 1". Според лидерът Димитър Гичев „съединените европейски щати ще си останат само една сладка мечта" в условията на противоречия между капиталистическите държави, на насилнически режими и фашистки диктатури. Факторът за успех на идеите за европейско разбирателство той вижда в утвърждаването на демократични управления в духа на земеделските разбирания за трудова демокрация: „Денят, в който по-голямата част на Европа ще бъде в ръцете на работните народни маси, ще бъде първата най-сигурна стъпка към европейското примирение и единение.". Във визията на земеделския политик отсъства едно от основните условия за бъдещо европейско обединение, поставяно в българското обществено пространсво – това за ревизията на договорите. Ясно обаче е изразена надеждата, че „макар и бавно, ние вървим натам – чрез Балканско единение – към Паневропа." [24].

Анализите на българските геополитически визии (независимо как последните са формулирани) трябва да отчитат ролята на една постоянно действаща нагласа – към славянско, респективно южнославянско сътрудничество. Наивната представа, че едно южнославянско кооперирание ще спре вмешателства и посегателства от страна на великите сили към региона постепенно губи значение към началото на 30-те години, обаче заменена с нова концепция – за сближение с Югославия като подход, осигуряващ пробив във враждебното балканско обкръжение на България.

Що се отнася до отношението към Обществото на народите, българската позиция е ясно формулирана още в 1919 г. Цитираният вече Стоян Михайловски формулира тогава четирите условия, които гарантират евентуалния успех на ОН: зачитане на етническите права и правото на обединение на всички народи; постигане на международен европейски (гаранционен) договор след като се решат всички спорове между държавите на база на анкети и плебисцит; въвеждане на гаранции за развитието на въоръжените сили на европеските държави и пресичане на всякакви финансови действия, които водят до икономическо заробване на малките държави [1].

В навечерието на Втората световна война констатациите на българските наблюдатели могат да се резюмират чрез оценката, дадена от юриста-международник и идеолог на ревизионизма Георги П. Генов: „Обществото на народите, на което се възлагаха толкова големи надежди, не дава никави резултати." [25, с. 9]. Бъдещето на отношенията на България с другите държави се определя от експертите-международници чрез решаване на спорните въпроси, те.е чрез ревизия на мирния договор [26].

И след частичното (според упавляващите) решаване на националния въпрос (вериода 1941-1944) идеята за обединена Европа или за интегрирането на държави чрез обединения по региони остава приемлива, но само при определени условия, в някакво, неопределено кога, бъдеще: „Заключението е, че е още много рано от духовно гледище да се говори за една южно-славянска общност, или въобще за една балканска междудържавна общност." [27, с. 261].

ххх

Общия поглед върху българското отношение към общоевропейските и регионални проекти за колаборация, сътрудничество и колективна сигурност , включително към конкретните проекти Паневропа, показва, че националистическите визии, стремежът към ревизия на териториалното статукво и, в по-далечен план – за постигане на етнически граници са водещи в представите на управляващи и интелигенция. Идеята за европейско сътрудничество се ползва със симпатии, но, като цяло се обвързва с ревизията. Паневропейската визия се оказва само далечен идеал. Реалните цели на българския елит, респективно на държавното управление са на първо време признаване на малцинствени права на населението в Македония, защита на българското малцинства в Гърция и Румъния, и на второ място като непосредствена цел – ревизия на Ньойските граници. Поставена в такъв прагматичен контекст идеята за Паневропа се оказва фикция. Вън от съмнение, че Обществото на народите, Балканската федерация и Паневропа имат своите искрени привърженици. Техният глас обаче се губи в общия националистически и ревизионистки хор. Такава е ситуацията между двете световни войни. Тя е исторически обусловена и всички опити да се пренебрегва или подценява историографията само деформира картината на българското развитие. Съществува българска алтернатива на Паневропа и тя е условието за българското участие в международното сътрудничество - териториална ревизия (на клаузите Ньойския мирен договор) и постигане на етнически граници (т.е.най-малко още ревизия на мирния договор от Букурещ – 1913).

Цитирана литература

1. **Михайловски**, Стоян. Какво щяхме да говорим в Париж, ако ни бяха пратили там като български делегат. // *Напред*, 1, N 109, 23 окт. 1919.
2. **Поппетров**, Николай. Към характеристиката на българската външна политика 1934-1939 г. // *Ист*. бъдеще, 2010, N 1-2, с. 3-32.
3. **Жалка държава** [уводна]. // *Изток*, 1, N 26, 11 апр. 1926.
4. **Милев**, Теодор. Зов за мир. // *Изток*, 1, N 19, 21 февр. 1926.
5. **Милев**, Теодор**.** Може ли напредничавия човек да бъде патриот?. // *Изток*, 1, N 18, 14 февр. 1926.
6. **Дуйчев**, Иван. Обществото на народите. // Литературен глас, 2, 16 дек. 1928, с.3.
7. **Шишманов**, Иван. Паневропа. // Българска мисъл, 2, 1927, N 1, с. 1-6
8. **Борисов**, Ст. Паневропа [материалът е изпратен от Мюнхен; към него е приложен и превод : Паневропа, текст от Куденхофе-Калерги]. // Развигор, 3, N 125, 5 ян. 1924, с. 3.
9. **Делеси**, Франсис. Паневропейското движение. // *Изток*, N 60, 23 апр. 1927, с. 3
10. **Куденхофе-Калерги**, Рихард Н. Нуждата от едно паневропейско Лукарно. // *Мир*, 33, N 8154, 6 септ. 1927, с. 3.
11. **Цанков**, Александър. Македоният въпрос и балканския съюз. – София, 1906.
12. **Николаев**, **Николай П.** Идеята за европейска федерация и балканските проблеми. // *Отец Паисий*, 1, 1928, N 17, 257-259.
13. **Николаев**, **Николай П.** Пречки за общобалканско сближение. // *Отец Паисий*, 7, 1934, N 10, с. 245-252 ; N 11, с. 294-302.
14. **Петков**, Борис. Балканската федерация. // Отец Паисий, 3, 1930, N 17-18, с. 256-259.
15 **Micheff**, Dimitar, Boris Petkov. La Federation balkanique : origine, developpement et perspectives actueles. – Sofia, 1930
16. **Жеков**, Никола. Войната като обществено явление и неизбежно зло. – София, 1930.
17. **Жеков**, Никола. Войната е била и ще бъде ... . – София, 1931.
18. **Манчев**, Константин. Паневропа и балканска федерация (идеи или реализация). – София, 1931.
19. **Драгоев**, Христо. Югославия и България. България при какви условия може да влезе в Югославия. – Враца, 1919.
20. **Георгов**, Иван. Днешното положение в Македония по сръбска и гръцка власт и Обществото на народите. – София, 1925.
21. **Михалчев**, Димитър. Отговор на моите критици по спора за цялостна Югославия. – София, 1932.
22. **Шишманов**, Иван. Балканският съюз. // *Мир*, 18, N 3696, 28 окт. 1912, с. 1.
23. **Шишманов**, Иван**.** Българи и сърби. // *Мир*, 19, N 3825, 11 март 1913, с. 2
24. **Гичев**, Димитър. Паневропа. // *Земеделско* знаме, 27, N 20, 19 юли 1930, с. 1.
25. **Генов**, Георги П. Нашите национални идеали. Всебългарския съюз „Отец Паисий" за нашите народностни въпроси. – София, 1939.
26. **Пенаков**, Иван. Предпоставки за румъно-българското сближение. – София, 1939.
27. **Диков**, Любен. България и нейната външна политика. // *Просвета*, 8, 1942/1943, N 5, с. 257-267.

IV – 46 мирна ревизия – Паневропа – български национален въпрос – Ньойски мирен договор – европейско сътрудничество (изследване)

IV – 46 мирная ревизия – Паневропа – болгарский национальный вопрос – Нейинский мирний договор – европейское сотрудничество (исследование)

IV – 46 peaceful revision – Paneurope – Bulgarian national question – peace treaty of Neuilly – European cooperation (study)

ДИМЧО ДЕБЕЛЯНОВ
(Как бяха открити няколко неизвестни творби на поета през 1987 г.)

Донка Правдомирова

На 28-и март т.г. се навършиха 135 години от рождението на Димчо Дебелянов и 35 години от съставителството на неговата биобиблиография[1], подготвена по случай 100-годишнината от рождението му [1], а на 18 май за зрелостния изпит по български език и литература бе изтеглена темата „Споменът – скръб и утеха в елегията на Д. Дебелянов „Аз искам да те помня все така...", интерпретативно съчинение.

Темата за зрелостния изпит, по случайност наредила се до посочените две годишнини, за да напомни на най-широката общественост за елегичния и трагично загинал поет, не само възпламени страстния библиограф у мен, но и ме подтикна да споделя за пръв път публично някои моменти от работата ми по съставителството на биобиблиографията „Димчо Дебелянов", въпреки че оттогава са изминали няколко десетилетия.

Във връзка с тези годишнини специално бих искала да напомня още, че през тази година ще се отбележи и 170-годишнината от началото на библиографската дейност в България – събитие, пропуснато в културния календар на библиотеките за 2022 г., за което вина има най-вече нашата малка професионална гилдия.

Началото на този вид книжовно-информационна дейност у нас, по обясними причини, се бележи с огромно закъснение в средата на XIX в. – на 6 септ. 1852 г. и по случайност съвпада с датата на Съединението на България, осъществено през 1885 г. (Подобни съвпадения се срещат в историческото развитие на човечеството.)

Като всеки исторически процес, библиографията също не възниква изведнъж, но е прието началото ѝ да се бележи с труда на възрожденския книжовник Иван В. Шопов (1826-1853), озаглавен „Список на Болгарски книги на нововъзраждаемата Болгарска писменост в XIX-й век" [2] – първият значим български библиографски труд, публикуван на страниците на „Цариградски вестник" от 6 септ. 1852 г.

Всеизвестно е, че библиографията, овладяваща от Античността до днес исконното свободно, ентропично битие на книжнината, се развива в лоното на библиотеката тихо и безшумно. По тази причина остава недотам позната и недооценявана от обществото и днес, даже от учените – най-активните ѝ ползватели по закономерна необходимост; не се осъзнава нейната огромна значимост в книжовната култура, което принуждава патриарха на българската модерна библиография акад. Ал. Теодоров-Балан (1859-1959) преди повече от седемдесет години да произнесе с тъга: „духоморен, че и неблагодарен труд".

Ще припомня огорчението и обидата, която акад. Балан – първият ректор на първата ни Алма Матер, един от първите ни езиковеди, първият историк на българската литература и едновременно с това и първият сред петимата колоси[2] на отечествената библиография, носи до края на живота си, след като издателството на БАН, под давлението на проф. Любомир Милетич, добавя под заглавието на националния репертоар, който съставя в продължение на 20 години – „Български книгопис за сто години. 1806-1905." [3] – подзаглавието „Материали".

В случая имам пред вид „чистата" библиография, но като цяло нашата библиотечно-библиографска професия не е на особена почит и днес.

Преди да разкажа за неизвестните Дебелянови хумористични разкази, се изкушавам да добавя, че даже за директори на Столична библиотека бяха назначавани личности без каквато и да било библиотечна подготовка, без да са някакви културтрегери, а по политически протекции.

И днес портретите им стоят на почетно място във фоайето на библиотеката. А ето и случаят с Дебеляновите творби и библиографията.

В началото на 1986 г. започнах подготовката на биобиблиографията за елегичния поет – следващ труд в поредицата на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ) „Персоналии за български писатели", чието начало е поставено през 1966 г. с биобиблиографията за Пенчо Славейков.

Библиографски консултант ми стана известната специалистка по вида „персоналии" Елена Фурнаджиева (1925-2008), а научен консултант – виднияят литературовед Иван Сестримски (1916-2004).

Това беше първата ми самостоятелна библиографска разработка. Подготвих я с много любов, старание и прецизност. Най-трудната част в структурата на персоналиите е делът „Първи публикации", който е от изключителна важност за изследванията на писателите от първата половина на XX в., тъй като се прецизират много сведения и в немалко случаи се откриват и неизвестни творби за съответния автор.

За този раздел взискателната Е. Фурнаджиева заключи: „изпипала си я". Но не само това, открих девет неизвестни хумористични разказа на поета и едно антрефиле. В същото време издателките на първото двутомно издание на „Съчиненията" (1983) на Д. Дебелянов проф. Елка Константинова и Надежда Александрова започнаха подготовката на второ издание по повод стогодишнината от рождението му. Н. Александрова, узнала за подготвяната персоналия, се свърза с мен и най-общо казано, започнахме да си сътрудничим. Да се открие нещо неизвестно, нещо ново, е бленуван момент в науката, в библиографията.

Случаят възнагради моето упорито прелистване на старите вестници и списания, преживях този момент, тази евристична професионална радост, но... съзнателно я „покрих" и остана неизвестна по причина, която ще споделя тук.

Отпечатването на персоналията, за съжаление, се забави до 1993 г. по финансови и конюнктурни причини, и за да бъдат „Съчиненията" по-пълни, предоставих откритите от мен неизвестни до онзи момент творби на Дебелянов лично на Н. Александрова с обещание от нейна страна, че ще отбележат този факт в новото издание. (Единствен свидетел на този факт в този момент остана дългогодишната ми колега от отдел „Специална и препоръчителна библиография" на НБКМ, опитният библиограф Евелина Василева, която наскоро закръгли 87 години.)

В същото време, независимо от мен, един от разказите открива и бъдещият виден литературен историк доц. д-р Вихрен Чернокожев (1951-2018), така че останаха осем. Той няма специална публикация по този повод, а аз не си спомням кой точно от разказите е открил. Но това е без значение.

През 1987 г. се проведе и научна конференция, на която направих научно съобщение, но тя мина някак вяло и не се издаде сборник. В същото това време бях спечелила конкурс за преподавател в Държавния библиотекарски институт (ДБИ), днес Университет по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) и на 1 септ. 1987 г. трябваше да заема новото си работно място. Моето внимание вече бе насочено към прехода ми от практическата библиография към теоретичната и педагогическата, а и вярвах на коректността.

Когато излезе от печат второто издание на „Съчиненията" [4] установих, че договорката ми с Н. Александрова не беше спазена. Реагирах, естествено, но ми бе отговорено: „Но те са били отпечатани!" Е, като са отпечатани, защо не са включили в първото издание?

Ето какво са отбелязали двете литературоведки в дела „За принципите на съставителството" в новото издание: „То [второто издание] е изработено върху основата на предходното двутомно издание от 1983 година, като е допълнено с пропуснатите тогава (съзнателно или неволно от съставителите материали..." , подч. от Д. П.).

Няма да коментирам този пасаж, защото е безпределно ясен.

По-нататък допълват: „Някои от бележките към отделните творби в коментара претърпяха необходими поправки... Затова изказваме нашата благодарност на Донка Правдомирова, авторка на биобиблиографията на Димчо Дебелянов, предстоящо издание..." [5].

Откритите от мен разкази са включени в Т. 2-и хронологично по реда на публикуването им във в. „Оса" и сп. „Шантеклер" през 1910-1911 г.[3].

Отново ше подчертая, че именно в това се заключава евристичната функция на библиографията в исконната взаимовръзка „библиография – литературознание" и по-конкретно „библиография – история на литературата", тъй като обектите на двете научни дейности съвпадат.

Специално бих искала да уверя младите колеги какво невероятно духовно удовлетворение изпитва библиографът да издирва публикации от първата половина на XX в., когато Текущата национална библиография (ТНБ) все още не разработва аналитично периодичните издания. Това начало се поставя от 1952 г., а от 1992 г. те са вече и под формата на електронни бази данни и се губи тази неистова откривателска тръпка.

Ще напомня, че още проф. Тодор Боров изисква, и практиката го доказва, библиографът да има и определена специалност, в случая филологическо образование, тъй като се работи с литературоведско знание!

Ще засвидетелствам пред младите колеги още едно библиографско задоволство: всички издирени документи и текстове по съответния библиографски труд се преглеждат „de visu", т.е. „от виждане", това е неписан професионален закон, за да се сверят всички сведения и да се съставят анотации, когато трудът е анотиран. И в този процес личностното знание на библиографа се обогатява непрестанно, което е невероятното очарование на нашата библиографска професия; именно в това се заключава магнетизмът на библиографията, разбира се, за всеки млад човек, който има подобна нагласа: първо разкриваш за бъдещите читатели ново знание, и в същото време обогатяваш собствените си познания! Надявам се, че съм внушила тази духовна привлекателност на нашата скромна професия на десетките мои бивши студенти.

Ще завърша споделеното с признанието, че съм особено щастлива като дългогодишен библиограф – теоретик, практик и педагог, десет години след приключване на трудовата ми дейност, че в бр. 1 от 2021 г. на сп. „Библиотека" Редколегията публикува в раздел „Библиотечно-библиографска хуманитаристика" и помества статията на проф. д.п.н. Александра Куманова в съавторство с доц. д-р Красимира Александрова, доц. д-р Никола Казански и гл. ас. д-р Николай Василев „Панорама на арабската световна универсална библиография „Ал-Фихрист" на Ибн ан-Надим (987)" [6].

Per aspera ad astra!

Този раздел – след първата му поява в емблематичната биобиблиографска работа за нашия колега Фред Майнхард – библиограф-ерудит [7], се превръща в постоянна съставна част на съдържанието на списанието и присъства и в следващи броеве. Ще призная: веднага разпознах автора на тази формулировка – колегата от УниБИТ, най-видният в момента български библиограф теоретик и педагог проф. д.п.н. Александра Куманова.

Бележки

[1] Поради технически и финансови причини НБКМ публикува труда не през 1987 г., както е записано в гражданския договор с авторката, а в 1993 г.

[2] Като историк на българската библиография откроявам петима колоси в близо двестагодишнината ѝ начело с акад. Балан, които извършват колосални библиографски издирвания и съставят репертоари с десетки хиляди библиографски единици по отношение на отечествената книжнина, на чуждестранната историческа българистика и на булгариката.

По хронологичен ред това са акад. Н. Михов (1877-1962), д-р М. Стоянов (1903-1986), д-р Д. Иванчев (1910-1981), проф. В. Трайков (1921-2011).

Друго колосално име е проф. Т. Боров (1901-1993), но неговите приноси са с друго измерение.

[3] „В този миг" (В биоблиографията библиогр. описание (БО) е N 24.). Следват: „? ! : ..." [Хумористичен разказ за препинателните знаци], БО N 34; „Паяжина" (Безобидни драскулки), БО N 36; „Без да искаш – да заспиш", БО N 37; „Хроника: Външна; Вътрешна; Литературна; Театрална", БО N 40; „Нещо по кризата. (Анкета на „Шантеклер"), БО N 42; „Острова на блажените (Географическа, етнографска, политическа, социологическа и... зоологическа студия)", БО N 43; „В планините, господа", БО N 53. Антрефилето „Борбите в цирка на бр[атя] Виланд", БО N 27, не е включено в „Съчиненията".

Цитирана литература

1. **Правдомирова**, Донка. Димчо Дебелянов. 1887-1916 : Биобиблиогр. – София : Нар. библ. „Св. Св. Кирил и Методий", 1993. – 237 с. [Поради технически и финансови причини НБКМ публикува труда не през 1987 г., както е записано в гражданския договор с авторката, а в 1993 г.]

2. **Шопов**, Иван Василев. Список на Болгарски книги на нововозраждаемата Болгарска писменост в XIX-й век. // *Цариградский в-к*, 3, N 99, 6 септ. 1852, с. 2, 3.

3. **Тодоров-Балан**, Александър. Български книгопис за сто години. 1806-1905. Материали. – София : Бълг. книж. д-во, 1909. – 1667 с.

Репертоар, който отразява българската печатна книжнина, издадена през първото столетие на нейното съществуване. Регистрира 15 258 книги, вестници, списания, географски карти.

4. **Дебелянов**, Д. Съчинения : В 2 т. / Под ред на **Елка Константинова, Надежда Александрова**. – 2. попр. и доп. изд. – София : Бълг. писател, 1987.

5. **Константинова**, Елка, Надежда Александрова. За принципите на съставителството. // *Дебелянов*, Д. Съчинения : В 2 т. Т. 1. – София, 1987, с. 289, 290.

6. **Куманова**, Александра. Панорама на арабската световна универсална библиография „Ал-Фихрист" на ***Ибн ан-Надим*** (Магистрала на науката и информацията в контура на библиографската енциклопедична инфраструктура на планетата). // *Библиотека* (София). – 2021, N 1, с. 52-74 : с 18 ил. – Съавт.: **К. Александрова, Н. Казански, Н. Василев**. – Рез. на англ. ез. – Рубр. Библиотечно-библиогр. хуманитаристика.

7. **Куманова**, Александра. ***Алфред Фриц Майнхард*** : Иноверен (***Ибн Сина***) / Посв. се на петата год. от преминаването в Небето на *Ф. М.* (4.06.1933, София – 18.05.2014, София). // *Библиотека* (София). – 2020, N 2, с. 29-35 : с портр. ; ил. – Рез. на англ. ез. – Рубр. Библиотечно-библиогр. хуманитаристика.

Публ. и в: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=885661>.

Разд.: I. Черти от духовната биогр. ; II. Възпоменание ; III. Прев от фарси и рус. на рубаята *„Когато към невежите вървиш, високомерен"* [Иноверен] на *Ибн Сина (Авицена)*, посв. на *Ф. М.*

Препеч. на рец. на **Ф. М.** за изд.: *„The English – Russian – Bulgarian Dictionary of Library and Information Terminology = Англо-русско-болгарский* словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност" (Sofia, 2010), – на което *Ф. М.* е титул. рец.

IV – 47 ретроспекция в духа на историография на библиографията на труда: Правдомирова, Донка. *Димчо Дебелянов*. 1887-1916 : Биобиблиогр. – София, 1993 ; културолого-феноменологична ценност на библиотечно-библиографската хуманитаристика (изследване)

IV – 47 ретроспекция в духе историографии библиографии труда: Правдомирова, Донка. *Димчо Дебелянов*. 1887-1916 : Биобиблиогр. – София, 1993 ; культуролого-феноменологическая ценность библиотечно-библиографической гуманитаристики (исследование)

IV – 47 retrospective in the framework of the bibliography of work: Pravdomirova, Donka. *Dimcho Debelianov*. 1887-1916 : Biobibliogr. – Sofia, 1993 ; cultural-phenomenological value of the library-bibliographic humanitaristics (study)

ПРОБЛЕМИ ПРЕД ИСТОРИЯТА НА ЧЕТЕНЕТО

Евгения Русинова

Предлаганото експозе има за задача да очертае някои от основните проблеми, свързани с изследването на историята на четенето и читателя в български условия (със специално внимание върху периода 1878-1944). Вниманието в изложението не е насочено към херменевтичната проблемаика, а към необходимостта от кохерентното разглеждане на читател и четене като част от един проблемен континуум.

Четенето има обособено място в дневния ред на българското общество. Това място не е константно. То се променя съобразно обществено-икономическите и политически условия. Това определя и различните характеристики, които процесите на четене приемат през различните обособени исторически епохи (Възраждането, новата българска държава 1879-1944, преходния период и комунистическия режим (1944-1989).

Четенето е интегрална част от историята на културата и основен елемент при реконструиране на процесите в книжовната сфера (книгоиздаване, книгоразпространение) [1]. *Параметрите на изследователското поле на четенето са приблизително очертани, макар и изследванията да са още в началото. Не могат да не се отбележат обаче работите на Дочо Леков, Ани Гергова, Красимира Даскалова* [2, 3, 4], *а в един, по-обобщителен и теоретичен план – на Стефан Каменов* [5].

„Тесни места" и стереотипи

Като при всяка изследователска сфера и тук съществуват определени тесни места. На първо място това е разглеждането на четенето като периферен елемент от историята на книгата и на библиотеката. Доминира и безкритичното доверяване на статистически сведения, информация от допитвания, сведения от мемоарен характер. При това статистическият материал се използва най-често изолирано, без съпоставителен анализ между отделни показатели. Друг невралгичен пункт при проучването на четенето, както в исторически, така и в съвременен, актуален план, е приплъзването към различни теории за четенето и читателя, без видима връзка с разглежданите конкретни случаи. Магистралните подходи и водещи концепции на изследователи като Роже Шартие, Робърт Дарнтън, Алберто Мангел, Волфганг Изер или Умберто Еко обаче трудно могат да запълнят празнината от систематизиран и анализиран емпиричен материал. Безцелното използване на понятия като експлицитен и имплицитен читател също не е реалистично средство за реконструкция на процесите на четенето. Всъщност, изследването му не търпи твърдения и решения a priori.

Аналитичното проучване на четенето изисква определяне на спецификите на изследваната област, на източниците, които се използват за историческата реконструкция, както и посочване на стереотипите и тесните места, пред които навлизането в темата се изправя.

Какво е значението на читателя и четенето като изследователски проблеми?

Четенето е актът, който социализира едно произведение; то може да бъде презентирано чрез реклами, публично представяне, отзив или рецензия, показано на изложба, витрина, плакат, билборд, но ако не достигне до читателя, не бъде прочетено неговата социализация не ще се състои. Същевременно, трябва да се отбележи, че актът на четенето се реконструира трудно, което поражда възможност от различни произволни твърдения и дори спекулации.

С оглед предпазване от произволни твърдения е необходимо ясно да се посочи, че четенето е основа на рецепция, но че рецепцията не е просто извършен акт на четене.

В публикациите, представящи четене и читател/и, при това не само популярните, но и такива, които претендират за изследователски приноси, се среща поредица от стереотипни твърдения, лишени от емпирична аргументация. Някои от тях са се превърнали в своеобразни културно-исторически митове. Една от най-разпространениете устойчиви стереотипни представи е за огромните библиотеки на учените. Твърдения от този тип се базират на мемоарни свидетелства и черпят аргументация от информацията за няколкото известни големи лични

библиотеки (на Асен Златаров, Стилиян Чилингиров, Никола Сакаров, Васил Златарски и др.).

А освен това, колкото и изтъркано да звучи фразата – размерът на библиотеката не е от значание. Други са факторите, които превръщат една библиотека във важен фактор за изследване на читател и четене. Безспорен факт е, че някои учени имат големи библиотеки, но самото понятие голям е изключително непрецизно. Размерът на една библиотека има връзка с процеса на четене, само ако се установи активно използване на книжовния масив. Това може да стене чрез анализ на приписки, цитати, историографски и библиографски прегледи в произведенията на притежателя й и др. способи. Не бива да се подценява фактът, че прирастът към една библиотека се определя от много фактори. Наблюдения над библиотеки на политици, литератори, а и на учени хуманитаристи свидетелства, че една значителна част от книгите се получават като дарения, чрез обмен и пр., без това да е реалната воля ана собственика, нито да е свързано с неговата пряка научна, писателска или други проява. Изявени представители на науката имат скромни библиотеки с под 1000 тома книги, в сравнение с министри или партийни лидери, чиито големи библиотеки са съставени, поради техния обществен и политически статут, предимно от дарени книги.

Изследването на четенето се сблъсква с различни свидетелства на времето, твърдения, които трябва да се анализират, да се потвърди тяхната достоверност и независимо от нейната степен, да се преосмислят. По отношение на периода 1879-1944 г. такива са твърденията, че:

- Писателите дават продукция, слаба в количествено и особено в качествено отношение, което се дължи на тежките материални условия (оскъдица, бедност) при които живеят и работят. Писателят не е подкрепян от държавата и обществото. Липсва държавна полиика за книгата (под формата на облекчения и поощрения);

- Чете се малко, не се чете авторската българска художествена книга. Пазарът е доминиран от булевардна и порнографическа литература. Това предопределя четенето на песнопойки, съновници, сензационни четива (например криминални, приключенски)...

Внимание заслужават и някои тези, които обобщават индивидуални наблюдения. Такива например са:

- тезата на литературния критик Владимир Василев за ограничения размер на кръга читатели на специализираната литературна периодика;

- тезата на литературния критик и публицист Димо Кьорчев за вредната роля на периодичния печат върху литературния вкус и за процеса на четене.

Работна типология

Максимално прегледно проблемите при изследване на читателя и четенето могат да се представят чрез една работна типология, базирана на класическата система от локализиращи въпроси, подредени с оглед спецификата на проучването.

1. Кой чете (профил на читателя / читателите); специфики на читателските среди.

2. Къде се осъществява четенето – пространствено локализиране на акта (като пространството може да е реално или условно); не е все едно къде се осъществява той – в домашни условия, в училище, в библиотека, в обособени среди или места (казарма, болница, затвор).

3. Кога се чете – темпорална характеристика на микро ниво (в коя част на деня) и в макро план (след какво събитие, на каква възраст).

4. Какво се чете – вид на четивото (в случая са възможни класификации по различни показатели, включително физическия вид на изданието).

5. Защо се чете – цел на четенето (учебна, професионално развитие, за удоволствие / задоволяване на определени интереси, бягство от действителността, запълване на времето, профилактична).

6. Какъв е резултатът от четенето – в повишаване на образованост, професионално развитие, разширяване на кръгозора, приобщаване към дадена среда и др.).

Въвеждането на тези въпроси насочва към кръг от условия, чието прилагане към разглеждания тук обект дава възможност за съставяне на реалистична програма за изследване на четенето. В това се състои и смисълът на процеса на типологизиране на читателите и четенето.

На първо място ще поставя кръга на четящата аудитория. Читателската публика е относително понятие; то се конструира по определени белези, които най-точно го характеризират като устойчиво за даден момент множество. В един и същ темпорален момент съществуват различни публики, които се намират в моментно динамично равновесие. Те си взаимодействат една с друга. Някои от тях имат изразени допирни точки, други са относително отделени.

Обособяването на отделни публики или читателски сегменти в процеса на изследването на четенето е ключова операция. Тя позволява да се открояят спецификите на четящата маса, да се изолират потребителите на различни видове четива, да се разграничат логично, по изразени белези, отделните публики и сегменти в тях. Грамотността е минималното изискване едно лице / група лица, за да бъдат причислени към категорията потенциални читатели. Първото и най-елементарно отграничение е факторът грамотност, с вътрешна диференциация по полов признак. При обособяването на аудитории и по такъв признак е необходимо да се отчита и съществуването на функционална неграмотност. Грамотността е само формален белег, който дава основание групи лица да бъдат причислявани към читателска аудитория. Сама по себе си, завършена образователна степен все още не превръща един индивид в читател; тя само създава условия той да се прояви като такъв. Също така грамотността (придобити знания в сферата на писане и четене) не е гаранция, че лицето е в състояние да възприема специфични текстове и професионална терминология.

Коректността при работа със статистически материал налага и отграничението на групите лица, които притежават определена грамотност, но която основно е насочена към четене на малцинствен език (билингвени среди

на турци, арменци, евреи).

Фундаменталният въпрос, около който се разгръща всяко изследване на четенето е кой е читателят. За основата на едно проучване на профила на читателя разполагаме с отделни публикувани отчети и статистически сведения от Народната библиотека и Столичната библиотека, библиотеката на БАН, Пловдивската народна библиотека, Варненската градска библиотека, библиотеката на читалище „Съгласие" в Плевен, библиотеката в Бургас и др.

Прецизирането на картината на четенето насочва и към изясняване на въпроса има ли женско четене. Той има две страни – жените като потребители на романите от поредиците от типа на „Мозайка от знаменити съвременни романи", „Златни зърна", „Световни автори. Знаменити съвременни романи", „Знамените романи" (в посткомунистическия период – на „Арлекин"), и второ, като потребители на небрежно превежданите, често в съкратен превод или адаптирани романчета, давани като приложения на т.нар. „домакински" или „дамски", „женски" списания.

Възможно е и едно по-обобщено, но добре документирано представяне на основните тенденции. Така за периода до средата на 40-те години доминиращ по количествен показател е младежът – ученик, студент или друго лице на възраст до 30 години (категорично го показва например статистиката на Пловдивската библиотека).

Изясняването на това кой е читателят предполага към неговата характеристика да се включат и въпросите за неговия демографски, възрастов, професионален и социален статус – ученик, работещ, пенсионер; вид на селището, където живее; от значение са материалните възможности, с които разполага, професионалната и битова среда, в която се движи. Не трябва да се подценяват такива показатели като доходи, принадлежност към маргинални групи или към сфери на контракултура (например читателите комунисти в условията на авторитарен антикомунистически режим; респективно читателите от групата на „бившите", т.е. лицата, преследвани от комунистическия режим).

Мястото, където се осъществява четенето също е важен белег, който характеризира читателя / читателската аудитория. Тук трябва да се отчете изключителната роля на принудителното четене, налагано от училището и във връзка с училището (но и упражнявано в определена степен и в казармата) за приобщаването на индивида към четенето.

Кога се чете е показател, който позволява четенето да се локализира в малки (ден/седмица) и големи (годишни) периоди, както и да се обособят негови празнични, сезонни и др. прояви. В рамките на по-дълги темпорални отрязъци могат да се обособят периоди на активен интерес, на занемаряване на дейността, на ново активизиране и тази неравномерност да се съпостави с различни промени в жизнения цикъл на индивида.

Какво се чете е въпрос, чийто отговор води към конкретното усвояване на различни видове издателска продукция (преса, книги, вкл. аудиокниги). Информация за това какво се чете в историческото време се извлича трудно – по сведения от библиотечните проучвания, по списъци на прочетени книги, читателски дневници и автобиографии, чрез анализ на кореспонденция, цитати в публикации, мемоарни свидетелства и пр. Във всички случаи, когато се използват тези документи трябва да се отчита субективността на даваната лична информация [6]. Тя се намира в силна зависимост от редица, различни по характер и с различна времева проява, фактори. Достатъчно е да се припомни посочването (във времето до 1989 г.) в автобиографични, биографични и други текстове, визиращи периода до 1944 г. заглавия като „Какво да се прави" от Н. Г. Чернишевски или „Стършел" от Етел Лилиан Войнич и да се съпоставят тези твърдения с реалното място на книгите в масива издавана и разпространявана литература в страната.

Когато се изследва какво се чете, се налага изясняването дали това е предимно периодика или самостоятелни издания, и ако е второто, то за коя част от литературната продукция става дума. Четенето на съновници, песнопойки, христоматии, адаптирани издания, сензационни четива (приключенията на Нат Пинкертон, книгите за Тарзан, криминалните романи на М. Брин или Дон Лучио) е не по-малък акт на четене от четенето на Сервантес, Гогол или Метерлинк.

Още по-важно е уточнението, че в значителна степен стереотипните представи за четенето са на база това, което се знае, че четат изявени личности или такива, при които четенето е обусловено от профила на тяхната изява. Това, което например Пенчо Славейков чете обаче не е това, което чете средностатистическият българин – нито по количество, нито по профил, нито по сложност на текста.

Поради много причини невъзможно е да се реконструира с голямо приближение масовата лична библиотека на основния сегмент четящ българин – учител, чиновник, представител на инженерно-техническата интелигенция.

При проучване на темата какво се чете е необходимо и едно, често пренебрегвано уточнение – четене не означава само да се чете „висока" литература (и въобще литература), четенето като дейност обхваща и пресата (а в съвременността – и четенето на различни видове текстове, разпространявани в Мрежата).

Причините за четене също могат да бъдат разнообразни, но могат да се сведат до няколко основни положения. Първото е четено по задължение – в образователната сфера (учебно четене, извършва се по зададена програма), в казармата, в съответната политическа учебна година. Второто е четенето по необходимост – за самообразование, за професионално израстване, за осъществяване на моментни цели (усвояване на определена технология, чужд език, запознаване със законодателна или медицинска материя и др.)

Четеното с цел развлечение е свободен вид четене. Негова разновидност (свързана с определена психическа нагласа, житейска ситуация, или като често проявяващо се поведение при някои политически режими) е евазионисткото четене (четенето като бягство).

Не бива да се подценява и един много важен фактор, който поражда и определя интерес към четене, към определен тип литература и/или автори – това е моментна мода, проявата на механизмите на масовата култура.

Като всяка дейност и четенето е обвързано с историческото време, с развитието на обществото. То има свой контекст, осъществява се в динамична среда, която се характеризира с определена устойчивост, но вътре в която се

осъществяват различни флуктуации. Тази среда е винаги физически и социално определена.

В български условия сравнително лесно могат да се обособят три големи периода в историята на читателите и четенето. Първият е възрожденската епоха, когато четенето е привилегия на една минимална част от обществото. Този размер на четящата публика обаче дава възможност за сравнително подробни проучвания – чрез списъци на спомоществователи, кореспонденция, публикации в пресата от епохата, приписки върху ползвана литература, мемоарни материали и др. Вторият период обхваща времето от 1878 до 1944 г. Епохата може да се характеризира с интензивно увеличаване на грамотността, с институционализиране и задължителност на четенето (чрез образователната система), със създаването на широка мрежа от места за четене (различни видове библиотеки, сред които трябва да се отдели особено внимание на читалищните и на тези в училищата), със значителна и нарастваща във времето издателска продукция, установяване на различни рекламни практики, презентационни и търговски политики. Значителният брой читатели, мястото на четенето в обществения и частния живот, разнопосочната информация, липсата на определена документация затруднява реконструирането на процесите на четене през този период. Третият период е времето от 1944 до 1989 г., за него е присъщо на първо място превръщането на четенето в основна дейност. То става така да се каже насъщна необходимост за индивида. Процесът на масовизиране на четенето достига своя апогей. Това се постига чрез целенасочени политики, интензивна издателска дейност, високи тиражи. Контролът и ограничаването на идващата от значителна част от околния свят информация повишава още повече необходимостта от четене.

Картината на четенето не може да се реконструира, ако се пренебрегва многообразието на източници, които фиксират развитието на книгоиздаването и книгоразпространението: посочената вече библиотечна статистика, издателската и книготърговска реклама (анонси в пресата, листовки, книжарски и издателски каталози), отзиви за книги, пропагандни мероприятия от типа на деня на книгата или културната седмица на село, но така също и тиражната политика, полемиките в пресата, формите на поощрения, начина на книгоразпространение (например брошурно, чрез абонамент, чрез пощенска пратка почеково до приносител) и др.

Анализът на посочения кръг дейности (които се явяват източник на информация за разглежданата проблематика) позволява да се отговори и на такива основни, но силно подценявани въпрси като: 1) какъв е начинът на дистрибуция на книгите; 2) какъв е начинът на разпространяване на информация за тях.

Не малък евристичен заряд съдържа анализирането на променящите се с времето причини защо не се чете. Тук наред с традиционно отразяваните фактори, ограничаващи четенето като: неграмотност (и функционална неграмотност), тежки битови условия / бедност, лиса на необходимост трябва да се прибавят

повята на нови медии (радио, телевизия, и особено Интернет), процесът на силна промяна на комуникациите, както и, по мои наблюдения, винаги подценявани фактор за социалната среда, която не поощрява четенето.

Картината на четенето може да се реконструира и чрез анализ на следите, които автори, заглавия, теми и образи оставят в общественото пространство, следи фиксирани в други литературни произведения, в пресата, в обществено- политическата литература, в личната кореспонденция, и макар с ограничено значание – в мемоаристиката.

За успешното навлизане в сложната материля на историята на четенето и читателя трябва преди всичко да се тръгне от:

А) Познаването и овладяването на целия инструментариум от изследователски методи (само за изучаване на читателите руският автор Владимир Беспалов посочва 20 практически методи [7, с. 44]);

Б) Отчитане на субективността на самооценките, възприятията на читателите, фиксирани чрез анкети, интервюта, дневници и други документи, както и факта, че често индивидът не съзнава участието си в определени процеси и прояви [8, с. 47-48].

В) Съобразяване с факта, че издигането на хипотези, формирането на концепции и опитите за теоретични постановки се основават върху познаване на фактологичната страна на проучвания проблем, с отчитане на неговата контекстуалност [9].

Използвана литература

1. **Мелентьева**, Юлия П. Общая теория чтения. – Москва, 2015.
2. **Леков**, Дочо. Писател – творба – възприемател през Българското възраждане. – София, 1988.
3. Гергова, Ани. Книжнината и българите XIX – началото на XX в. – София, 1990.
4. Даскалова, Красимира. Грамотност, книжнина, читател и четене в България на прага на новото време. – София, 1999.
5. **Каменов**, Стефан. Книгата и читателят. – София, 1988.
6. **Русинова**, Евгения. Какво ни разкрива читателската автобиография. // *Обществото* на знанието и на XXI век. – София, 2014, с. 110-116.
7. Беспалов, Владимир. М. Психология чтения. – Москва, 2007.
8. **Бернайс**, Едуард Л. Пропаганда. – София : Изток-Запад, 2019. – 144 с. (Ориг.: на англ. ез. – 1928.)
9. **Русинова**, Евгения. Подходи към историята и теорията на четенето : предизвикателствата на ***Ю. П. Мелентиева***. // *Библиотеки*, четене, комуникации : XVII национална научна конференция с международно участие : Докл. – В. Търново, 2019, с. 246-253.

IV – 48 четене – читател – типология на четенето – история на четенето – България (изследване)

IV – 48 чтение – читатель – типология чтения – история чтения – Болгария (исследование)

IV – 48 reading – reader – typology of reading – history of reading – Bulgaria (study)

ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА ИННОВАЦИОННОЕ РАЗВИТИЕ УЧРЕЖДЕНИЯ – ИЗУЧЕНИЕ ИСТОРИИ БИБЛИОТЕКИ

Наталья Ситникова

В последние годы библиотечная общественность России усиленно проявляет интерес к своему прошлому, истории бытования библиотек: проводятся научные исследования, издаются монографии, организуются научно-практические конференции. Как правило, целью подобных мероприятий становится сохранение историко-культурного и документального наследия с последующим его применением в гражданском и патриотическом воспитании детей и молодежи.

В настоящее время наблюдается ярко выраженное противоречие. С одной стороны, „существенным фактором обращения библиотекарей к прошлому своих учреждений, – отмечает М. Я. Дворкина, – является стремление вписаться в новую реальность, утвердить в ней свое место…" [1, с. 14]; с другой – динамичная современная социокультурная среда с процессами глобализации сталкивается с инерцией профессионального сознания: „все изменилось в непонятную сторону" [1, с. 14] и некоторой растерянностью при трактовке исторических событий.

Первые десятилетия XXI века наглядно показали, что положительным фактором изучения истории конкретной библиотеки является активное влияние прошлого на современную её деятельность, ставшей источником инновационного развития учреждения.

Подтверждением выдвинутой гипотезы послужат итоги исследовательских изысканий библиотечных специалистов Челябинской областной универсальной научной библиотеки с вытекающими результатами работы.

При подготовке к Всероссийской научно-практической конференции „Моргенштерновские чтения-2020. Информационно-библиографическая деятельность библиотек: тенденции, современные проекты и инициативы" (2) и 80-летию информационно-библиографического отдела найдены уникальные документы из архива Бориса Тимофеевича Уткина (1923-1996), заведующего информационно-библиографическим отделом библиотеки (1962-1968), ученого, библиографа, педагога и краеведа, заслуженного работника культуры РСФСР.

Архивные документы касались истории библиотеки Товарищества „Братьев Покровских" и создания первого библиографического указателя города Челябинска „Систематический указатель лучших книг и журнальных статей (1853-1883)" [3]. Об этом рекомендательном нелегальном библиографическом пособии написано Н. В. Здобновым в „Истории русской библиографии до начала XX века" (М., 1955) и самим библиографом. Наиболее полная история создания, распространения и бытования указателя представлена в статье Б. Т. Уткина и А. Г. Завриной „Загадка Челябинского указателя" в книге „Библиотека в изданиях и публикациях, 1901-1997" (Челябинск, 1998), подготовленном к 100-летию библиотеки [3].

„Систематический указатель лучших книг и журнальных статей", или „челябинский указатель", издан в Челябинске библиотекой Товарищества „Братьев Покровских" 138 лет назад. На первый взгляд, он не представляет ничего примечательного (состоит из списка книг и статей), и местный исправник спокойно дал разрешение на его публикацию.

Буквально за три месяца после выхода в свет о „челябинском указателе" заговорила вся революционная Россия. Небольшое издание, объемом в 59 страниц, рекомендовало для чтения передовую и марксистскую литературу. Сюда входили произведения Н. А. Некрасова, М. Е. Салтыкова-Щедрина, Г. И. Успенского; исторические книги о революциях Франции. Но особенно интересен раздел „Политэкономия", который открывался первым русским изданием „Капитала" К. Маркса и другими публикациями его единомышленников *(Илл. 1)*.

Весь тираж указателя (1300 экз.) сразу распространился во всей России – в Петербурге, Москве, Самаре, Казани, Одессе и других городах, так как „взят на вооружение" революционными кружками Н. Е. Федосеева, Д. Благоева, П. В. Точисского. Экземпляр указателя с автографом „А. М. Пешков" послужил причиной привлечения молодого Горького к первому жандармскому дознанию. Осенью 1883 г. Департамент полиции поднял тревогу по поводу челябинского издания: возбуждено „дело", тираж указателя конфисковали и уничтожили. До сих пор окончательно не выяснена история этого издания, несмотря на то, что Б. Т. Уткин выявил много нового фактического материала.

В одной из своих публикаций Борис Тимофеевич Уткин с горечью писал: „Много книг в нашей публичной библиотеке: 22 километра полок, занято ими, но на этих полках нет „челябинского указателя". В стальном сейфе Отдела редкой книги Государственной библиотеки СССР им. В. И. Ленина (ныне – Российская государственная библиотека) покоится наша первая челябинская книга, как драгоценный памятник революционной печати. Есть еще один экземпляр в Государственной Публичной библиотеке им. М. Е. Салтыкова-Щедрина (ныне – Российская

национальная библиотека). Но кто знает, может быть и у нас в Челябинске где-нибудь на чердаке или в старинной укладке лежит позабытый до поры до времени знаменитый „Систематический указатель…1883 года".

Благодаря современным цифровым технологиям, поддержке коллег из других городов и высокой профессиональной квалификации заведующего сектором создания и продвижения цифровых коллекций А. И. Мезяева создана электронная копия печатного издания „Систематического указателя…"

<http://chelreglib.ru/dl/?code=kp2020503> [5] *(Илл. 2*).

Илл. 2. Электронный аналог обложки „Систематического указателя…" и первой страницы

Библиографическая редкость появилась в городе Челябинске и пополнила коллекцию Уральской электронной библиотеки.

Предпосылкой инновационного развития библиотеки может стать рукописный журнал „Челябинский красный библиотекарь", главным редактором которого являлся А. В. Котельников, заведующий Челябинской центральной библиотекой (ныне – ЧОУНБ). Всего вышло 27 номеров за три года (с ноября 1924 г. по февраль 1927 г.). Именно эти годы можно отнести к пассионарному периоду развития, периоду подъема библиотечного дела Челябинского округа. Доказательствами этого служат: создание Челябинского библиотечного объединения, использование передовых форм обслуживания читателей, системная организация повышения квалификации библиотекарей и, наконец, подготовка и выпуск журнала *(Илл. 3-4*).

Один из ведущих деятелей в области библиотечного дела начала XX века В. Звездин в рецензии на „Челябинский красный библиотекарь" за 1926 год писал об этом издании: „Читая „Челябинский красный библиотекарь", чувствуешь биение живой жизни. Тут и полемика низового работника с „высшим начальством". Тут и товарищеская самокритика на почве не предоставления отчётов в срок. Тут, наконец, в живой полемической форме инструктирование текущей работы. Этим последним особенно ценен журнал". В конце рецензии автор пишет: „Мы рекомендуем всем объединениям учесть опыт Челябинска и приступить к изданию таких бюллетеней" [6].

Значение журнала „Челябинский красный библиотекарь" для развития библиотечного дела в Челябинской области трудно переоценить. „Челябинский красный библиотекарь", печатавшийся на стеклографе (сначала в количестве 60, затем 65 экземпляров), − уникальное явление в истории библиотечной печати нашей страны. Ни один субъект Российской Федерации аналогичного журнала не издавал.

Опыт регионального профессионального периодического издания нигде и никогда более не повторялся. В цифровую эпоху и в условиях динамично меняющихся социально-экономических обстоятельств (при сокращении числа печатных профессиональных изданий) он может послужить импульсом к появлению аналогичного профильного журнала, только в электронном варианте. Задачами журнала могут стать информирование специалистов о новых актуальных тенденциях и острых вопросах в библиотечной и книжной отрасли, публикации ведущих ученых и специалистов, размещение нормативно-инструктивной документации и т. д.

Глубокое изучение истории библиотеки позволяет провести временные „параллели" между формами библиотечной работы ушедшего и настоящего: книгоноша и КИБО (комплекс информационно-библиотечного обслуживания, или библиомобиль), десятидневник книги и фестиваль книги, курсы по ликвидации неграмотности и обучение компьютерной грамотности и др. Объединяющим их фактором являются основополагающие принципы, отличием служат соответствующие времени технологии. В дихотомии „книгоноша и КИБО" – общими принципами являются доступность, приоритет читательских потребностей, запросов и прав читателя, а технологиями – доставка книг читателям: в первом случае – силами библиотекаря, во втором – с помощью КИБО, предоставляющим читателям современные услуги: работу на персональном компьютере с возможностью выхода в Интернет, копирование и сканирование документов, прослушивание и просмотр аудиовидеофайлов *(Илл. 5-6*).

При сопоставлении форм работы по продвижению книги и чтения уместно сравнение десятидневника книги, проводившегося в середине 20-х годов XX столетия, с современным фестивалем книги (с 2006 г. – по настоящее время). Оба названных „события" объединяют не только цели проведения масштабных мероприятий – повышение роли и значения книги в культурной жизни города, – но и использование театрализованных литературно-художественных форм и средств работы, а также встречи с местными писателями и поэтами *(Илл. 7-8*) .

В местной газете „Советская правда" за 1920 год сообщалось, что при Крестьянском Доме в Челябинске образована показательная библиотека-читальня. Она укомплектована современной сельскохозяйственной литературой и библиотечной техникой „по последнему слову". „Показательной она является не только по технической постановке, но и по своей культурной работе" (7). Проведенная временная параллель с сегодняшним днем выводит нас на реализацию Национальной программы „Культура" (2019-2024) и повсеместное создание модельных библиотек.

В настоящее время функции современной библиотеки расширяются, включая выставочную, музейную и архивную деятельность. Создается новый тип учреждений – культурно-многофункциональная публичная библиотека, предоставляющая пользователям широкий спектр традиционных библиотечных и инновационных услуг, способствующих повышению имиджа библиотеки.

Музеи истории отдельных библиотек и библиотечного дела регионов встречаются нечасто: Российская государственная библиотека, Российская национальная библиотека, Библиотека Российской Академии Наук, Кемеровская, Тюменская, Свердловская областные универсальные научные библиотеки и др. Создание музея-центра в Челябинской областной универсальной научной библиотеке (*далее* – ЧОУНБ) обусловлено ее миссией в социокультурном пространстве южноуральского края, социальной функцией которой является активное участие в образовании и воспитании человека, формировании его интеллектуальной и практической деятельности, развитии науки и культуры, обеспечении прав личности всемерно пользоваться духовными ценностями. Музей-центр библиотеки способствует сохранению и развитию традиций, формированию позитивного имиджа, проведению исследований и продвижению истории библиотеки и перспектив ее развития.

При работе над созданием исторической ретроспективы ЧОУНБ найдено много новых архивных документов и выявлено неизвестных фактов. В частности, благодаря тесному сотрудничеству с Объединенным государственным архивом Челябинской области восстановлены некоторые страницы биографий директоров библиотеки, руководивших ею в разные годы: Анны Иогановны Брант (1938-1941), Анны Федоровны Казаковой (1945-1949), Беллы Захаровны Шайкевич (1941-1943), Миры Соломоновны Левит (1943-1945), Александры Николаевны Пирожковой (1950-1953). Не остались равнодушными к истории библиотеки коллеги из Белорусского государственного университета культуры и искусств и предоставили новые сведения из биографии Капитолины Гордеевны Мавричевой, заведующей справочно-библиографическим отделением (1940-1942) и первого биографа Н. А. Рубакина [8].

Использование современных технических средств (специального мобильного приложения „Aurasma", сенсорного киоска, аудиоэкскурсии), создающих дополненную реальность, придали новому структурному подразделению библиотеки – Музею-центру ЧОУНБ особую привлекательность и значимость.

Альбомы-отчеты, фотографии обрели „вторую жизнь" благодаря новым технологиям. Оцифрованные документы, выполненные в лучших традициях рукописных изданий прошлого века с оригинальными шрифтами и раскрашенными цветными карандашами иллюстрациями, размещены на портале библиотеки <www.chelreglib.ru>, теперь они стали доступны всем желающим познакомиться с историей первого заведения культуры г. Челябинска *(Илл. 9*).

При помощи нейронных сетей и технологии автоматического раскрашивания изображений DeOldify черно-белые фотографии преобразились в цветные картинки. Старые размытые фотоснимки сотрудников и читателей областной библиотеки восстановлены с помощью технологий генерации искусственного интеллекта.

В перспективе музея-центра целесообразно будет показать динамическое развитие технических средств, применяемых в профессиональной деятельности библиотекаря: счеты, калькуляторы, компьютеры, мобильные телефоны и т. д. Считаем, что подобная экспозиция может вызвать немалый интерес различных возрастных групп горожан.

Вышеизложенное позволяет особо подчеркнуть: процесс сопричастия с прошлым является сложным и многоаспектным, включающим содержательную, психологическую и технико-технологическую составляющую. Чем серьезнее и масштабнее изучается прошлое, тем больше находится в нем точек пересечения с будущим. В изучении истории учреждения, края или страны заложен источник инновационных прорывов и перспектив на дальнейшее стремительное развитие.

Цитированная литература

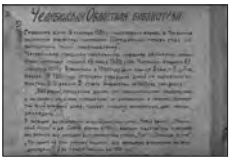
1. **Дворкина**, М. Я. Зачем мы изучаем историю. // *Дворкина*, М. Я. Теория и история библиотечного дела : Избр. статьи. – Москва, 2015, с. 14.
2. Моргенштерновские чтения – 2020. Информационно-библиографическая деятельность библиотек: тенденции, современные проекты и инициативы : материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием (Челябинск, 27-28 окт. 2020 г.) / Мин. культуры Рос. Фед. ; Рос. библ. ассоциация ; Мин. культуры Челябинск. обл. ; Челябинск. обл. универс. науч. библ. ; Челябинск. гос. инст. культуры ; сост. **Н. П. Ситникова** ; редкол.: **Н. К. Леликова, Ю. В. Гушул, М. В. Сутягина, Е. Э. Политевич, В. А. Касап**. – Челябинск : ЧГИК, 2020. – 238 с.
3. Систематический указатель лучших книг и статей (1856-1883 г.) / Изд. библ. Т-ва „Бр. Покровские" ; [сост. под рук. **П. А. Голубева**]. – Челябинск : Библ. т-ва „Бр. Покровские" ; тип. Е. Л. Курчеева, 1883. – [4], 59 с.
4. **Уткин**, Б. Т. Загадка Челябинского указателя / **Б. Т. Уткин, А. Заврина**. // *Библиотекарь* (Москва), 1983, N 12, с. 45-46.
5. Библиотека в изданиях и публикациях. 1901-1997 : Библиогр. указ. – Челябинск, 1998, с. 60-70. – (К 100-лет. ЧОУНБ : 1898-1998).
6. Систематический указатель лучших книг и статей (1856-1883 г.) / Изд. библ. т-ва „Бр. Покровские" ; [сост. под рук. **П. А. Голубева**]. – Челябинск : Челябинская ОУНБ, 2020. – 1 файл (0,58 Мб) <URL: http: // chelreglib.ru/dl/?code=kp2020503>
7. **Звездин**, В. Челябинский Красный Библиотекарь. // *Красный библиотекарь* (Москва), 1926, N 6, с. 96.
8. Новая библиотека. // *Советская правда* (Челябинск). – 1920, 11 авг.
9. **Мавричева**, К. Г. *Н. А.* ***Рубакин***. – Москва : Книга, 1972. – 176 с. – (Деятели кн.)

Иллюстрации

Илл. 1. Обложка „Систематического указателя лучших книг и статей" (Челябинск, 1883)
Илл. 2. Электронный аналог обложки „Систематического указателя…"
Илл. 3. Рукописный профессиональный журнал „Челябинский красный библиотекарь", выходящий с 1924 по 1927 гг.
Илл. 4. Книгоноша (20-е годы XX в.)
Илл. 5. Комплекс информационно-библиотечного обслуживания (2021 г.)
Илл. 6. Десятидневник книги (1935 г.)
Илл. 7. Фестиваль книги и чтения (XXI в.)
Илл. 8. Отчет библиотеки за 1935 г. (первый фрагмент)
Илл. 9. Отчет библиотеки за 1935 г. (второй фрагмент)

IV – 49 Челябинская областная универсальная научная библиотека (Россия) – история (исследование)

IV – 49 Челябинска областна универсална научна библиотека (Русия) – история (изследване)

IV – 49 Regional Universal Scientific Library of Chelyabinsk (Russia) – history (study)

БИБЛИОЛОГОС В ОБЩЕСТВЕ РИСКА

Аркадий Соколов

Библиологос понимается как книжная субкультура, представляющая собой производительную силу, обеспечивающую создание, сохранение, использование библиосферы. Библиологос образуют социальные группы субъектов библиосферы и созданные ими научные, учебные, нормативно-управленческие тексты. Общество риска – это технократическая цивилизация, в которой источником разрушительных рисков является не дикая природа, а западная интеллектуальная элита, плодящая глупых и невежественных потребителей массовой культуры. Библиологос располагает стратегическими культурными ресурсами, которые способны конкурировать с информационными цифровыми технологиями в области формирования интеллектно-нравственного сознания граждан ноосферы. Развитие библиологоса необходимо для сознательного противодействия экологическим, эпидемиологическим, технологическим, геополитическим и другим антропогенным угрозам общества риска.

Bibliologos is understood as a book subculture, which is a productive force that ensures the creation, preservation, and use of the bibliosphere. Bibliologos form social groups of subjects of the bibliosphere and scientific, educational, regulatory and managerial texts created by them. The risk society is a technocratic civilization in which the source of destructive risks is not the wild nature, but the Western intellectual elite, breeding stupid and ignorant consumers of mass culture. Bibliologos has strategic cultural resources that can compete with digital information technologies in the field of formation of intellectual and moral consciousness of citizens of the noosphere. The development of bibliologos is necessary for conscious counteraction to environmental, epidemiological, technological, geopolitical and other anthropogenic threats of the risk society.

1. Риски технократического общества. Многозначительный эпитет „общество риска” (Risikogesellschaft) был предложен немецким социологом Ульрихом Беком (1944-2015) после катастрофы Чернобольской АЭС 1986 года. В 1992 году профессор Бек изложил теорию глобального общества риска в монографии „Общество риска. На пути к новому модерну”, которая в 2000 году была издана в России [1]. Под *риском* понимается потенциальная опасность и реальная угроза окружающей среде, человеческому обществу, отдельному человеку. Идею „общества риска” поддержали авторитетные европейские социологи Э. Гидденс, Н. Луман, З. Бауман, и в настоящее время она фигурирует не только как фундаментальная обществоведческая концепция, но и как инструмент мобилизации глобального сообщества, озабоченного перспективами собственной выживаемости. Отечественные социологи, в свою очередь, использовали методологию рискологии для анализа постсоветского российского общества [2].

Рискологи исходят из закономерности, что в рыночной экономике производство общественного богатства всегда сопровождается производством рисков. К началу XX столетия природа была покорена и поставлена на службу индустриальной цивилизации и капиталистическому рынку. Технократическое общество с его эгоистической направленностью производства, науки и техники, с его формами демократии и права стало источником рисков, имеющих тенденцию к усилению. В этом обществе источником разрушительных рисков является не столько дикая природа, сколько интеллектуальная элита, плодящая глупых и невежественных потребителей массовой культуры.

В современном мире приобрели глобальные масштабы такие чудовищные риски, как экологический кризис (загрязнение природной среды, изменение климата), биологические мутации (вирусная пандемия, генетическая деградация), технологические аварии (сбой компьютерной программы, развал атомного объекта), геополитические безумства (гонка вооружений, терроризм, агрессивная глобализация), утрата традиционных духовно-нравственных ориентиров и многие другие антропогенные угрозы человечеству. Европейские рискологи признают, что риски – это большой бизнес, риски укрепляют классовое общество, ибо богатство (в доходе, власти или образовании) всегда может купить себе безопасность и свободу от риска.

Российские стратеги национальной безопасности отдают приоритет защите традиционных российских культурно-нравственных ценностей, таких, как служение Отечеству и ответственность за его судьбу, историческая память, милосердие, справедливость, приоритет духовного над материальным и др., которые выражают цивилизационную идентичной России. Угрозу традиционным российским ценностям создают геополитические риски, состоящие в деструктивной идеологии, распространяемой США, их союзниками и транснациональными корпорациями. Деструктивная идеология включает идеи и стимулы, культивирующие эгоизм, безнравственность, социальное неравенство, вседозволенность и насилие, разрушение исторической памяти, разжигание межнациональных и межконфессиональных конфликтов, которые нацелены на разрушение основ российской самобытности и государственности.

Перед современной Россией как обществом риска встает гуманистическая задача: обеспечить защиту традиционных культурно-нравственных ценностей от общечеловеческих планетарных угроз и воздействия деструктивной идеологии, разрушающей российскую культурную идентичность. Школа и литература, искусство и средства массовой информации должны сыграть свою роль в гуманизации постиндустриальной России, но без участия книжных социальных институтов не обойтись ни в коем случае. Гуманистический путь труден, гуманизм книжности ощущается профессионалами книжного дела на интуитивно-эмпирическом уровне, ибо библиотечно-информационная школа не снабдила их нужными знаниями и умениями, а наука не вооружила научно-методическими пособиями. К счастью, человечеству, овладевшему письменностью, всегда сопутствовал „книжный разум", который древние греки именовали „Библологос". Представляется, что именно Библиологос способен противостоять угрозам общества риска.

2. Библиологос – творец библиосферы. Появление многолюдных городов, древних цивилизаций и языческих религий в III тысячелетии до н.э. востребовало письменный коммуникационный канал для распространения продуктов разума во времени и пространстве. В Новое время возникновение книжного рынка, освоение машинной полиграфии, распространение библиофильства, профессионализация библиотечного дела, правовое регулирование и т.д. вылилось в индустриальных цивилизациях в формирование *„библиосферы"*, суперсистемы (системы систем), обеспечивающей производство, сохранение, использование и дальнейшее развитие национальной книжной культуры. Зрелую *библиосферу* начала XX века образуют социально-культурные институты (системы, или отрасли книжного дела), а именно: издательское дело, полиграфическая промышленность, книжная торговля, библиотечное дело, библиографическое дело. Помимо отраслевых институтов, органами библиосферы являются: библиофильское социально-культурное движение; некоммерческие и коммерческие учредители и добровольные объединения; государственные органы управления и цензуры; технологические средства, в том числе: полиграфия, здания и оборудование, телекоммуникационная и компьютерная цифровая техника.

Библиосфера возникла не самопроизвольно; она есть результат многовекового творчества коллективного разума, который назовем *„Библиологос"*. Слово „*Библиологос*" – неологизм, отсутствующий, как в лексиконах современных наук, так и в обыденной речи. Правда, значение этого словосочетания нетрудно расшифровать: „библио" ассоциируется с понятием „книга" в общеизвестных словах „библиотека", „библиография" и др., а древнегреческое слово „логос» напоминает нам о „логике", „разуме", „истине". Получается: ***Библиологос*** – это „книжный разум", точнее – „книжная разновидность разума". Сущность Библиологоса отражает формулировка: ***Библиологос*** – *книжная субкультура цивилизованного общества как производительная сила, обеспечивающая создание, сохранение, использование библиосферы*.

Книжный разум в смысле „Библиологос" реализуется двояко: во-первых, – *одушевленный* Библиологос в виде социальных групп субъектов библиосферы; во-вторых, *овеществленный* Библиологос в виде научных, учебных, нормативно-управленческих текстов интеллигентов-книжников, посвященных книжному разуму и культуре. Одушевленный Библиологос – это разум исторически стабильной общности людей, пишущих и читающих книги и непосредственно участвующих в производстве, преобразовании, сохранении и распространении произведений письменности и полиграфии. Одушевленными субъектами Библиологоса, являются профессионалы библиотечного, библиографического, книжного дела (практики, ученые, педагоги), государственные и коммерческие деятели, библиофилы, инженеры-полиграфисты, читательский актив.

XX столетие, время многочисленных рисков и серьезных культурно-нравственных испытаний, было свидетелем конкурентной борьбы между книжной культурой и экранной культурой, между книжным разумом и информационными технологиями. Культурными символами информационного общества являются кинокультура, телекультура, компьютерная культура, в том числе Интернет. Многим адептам информационных технологий кажется, что для расцвета искусства и науки в глобальной постиндустриальной цивилизации достаточно преобразовать книжные фонды в электронные файлы и оцифровать кинематограф. При этом упускается из виду, что продуктами экранной культуры, как и культуры книжной, являются не материальные изделия, а *антропологические типы* – личности с определенными интеллектно-нравственными качествами. Практика показала, что питомцы Библиологоса обладают весьма важными антропологическими преимуществами, поскольку homo legens − „книгочей» − это более творчески и интеллектуально продвинутая личность, чем телезритель, потребляющий сериалы телеэкрана.

Per aspera ad astra!

3. Ноосфера и библиотечно-информационная школа. Превращение человечества в гуманистическую ноосферную цивилизацию не может произойти стихийно, явочным порядком. Здесь требуется опережающее развитие информационно-интеллектуальных процессов и духовной культуры, прежде всего, науки, управления и образования. Критическое значение имеет формирование ноосферного человека, руководствующегося нравственно-гуманистическими ценностями, живущего в гармонии с окружающей социальной и природной средой в условиях обеспечения всеобщей безопасности. Совершенно очевидно, что для формирования ноосферного человека должны использоваться ресурсы библиосферы, в документальных фондах которой сосредоточен овеществленный разум Библиологоса. Отсюда следует, что утопия вытеснения книжной культуры цифровой информационной культурой – это технократическое невежество и глупость, противоречащая социально-культурной эволюции человечества.

Авторитетный философ-культуролог Вадим Михайлович Межуев в одной из своих публикаций воспроизвел основные смыслы гуманитарного образования [3]. Весьма выразительна дефиниция: „Гуманитарий – создатель и хранитель национальной традиции книжной культуры, он представляет в своем лице и тех, кто создает эти тексты (писателей, поэтов, философов) и тех, кто их толкует (филологов, историков, литературоведов, полиików". Цель гуманитарного образования, по мнению Вадима Михайловича, состоит в том, чтобы духовно образовать человека, подготовить к самостоятельному мышлению и творчеству. Достигается эта цель посредством освоения богатства письменной культуры, представленной в литературных, исторических, философских текстах. Именно гуманитарное образование позволяет людям услышать других и быть услышанным другими, а средства современной электронной коммуникации и связи сами по себе, без соответствующей гуманитарной подготовки людей не смогут обеспечить духовное единство человечества, – уверяет В. М. Межуев.

Соглашаясь с философом-культурологом, необходимо подчеркнуть, что помимо традиционных гуманитарных ценностей в содержании библиотечно-информационного образования не вчерашнего, а *завтрашнего* дня, должно занять свое место учение о российском Библиологосе, включающее следующие разделы, нацеленные на формирование *нового поколения библиотечной интеллигенции:*

- *Теоретический раздел.* Идея Библиологоса как творца библиосферы. Библиологос определяется как единство производительной силы в виде социальной группы интеллигентов-книжников и созданного ими научного и практического знания.

- *Исторический раздел.* Периодизация эволюции Библиологоса, учитывающая роль антропологических, интеллектуальных, промышленных революций в эволюции книжной культуры.

- *Научный раздел*. Библиологос является объектом межнаучного исследования, включающего эмпирический, теоретический, философский уровень. Познание Библиологоса – синтез трех научных традиций, конкурирующих и дополняющих друг друга: документологическая традиция Поля Отле; медиалогическая традиция Маршалла Маклюэна; ноосферная традиция В. И. Вернадского.

- *Стратегический раздел*. Развитие российской библиосферы происходит в соответствии с стратегическими планами и культурной политикой страны. Библиологос является стратегическим ресурсом национальной безопасности. Необходима разработка научно-философской стратегии развития Библиологоса.

- *Методологический раздел*. Книжная культура – необходимая основа национального самосознания и общечеловеческой культуры. Поэтому библиотеки и библиографические центры представляют собой не просто социально-культурные учреждения, а *гуманистический оплот нации*, необходимый для предотвращения самоубийственной культурно-нравственной деградации технократического общества риска. Немаловажно иметь в виду пандемическую сентенцию: *Библиологос – вакцина от невежества и глупости* [4].

Цитированная литература

1. **Бек**, У. Общество риска. На пути к другому модерну. – Москва : Прогресс – Традиция, 2000. – 384 с.
ISBN 5-89826-059-5

2. Россия : риски и опасности „переходного" общества : сб. статей / отв. ред. **О. Н. Яницкий**. – Москва : Изд-во Института социологии РАН, 1998. – 237 с.
ISBN 5-89697-018-8

3. **Межуев**, В. М. Гуманитарные науки и образование. // *История*, цивилизация, культура : опыт философского истолкования. – Санкт-Петербург, 2011, с. 78-91.
ISBN 978-5-7621-0621-4

4. **Соколов**, А. В. Библиологос – вакцина от невежества и глупости. // *Труды ГПНТБ СО РАН.* – ISSN 2618-7515. – 2021, N 2, с. 91-95.

IV – 50 библиологос – библиосфера – интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска – производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура (исследование)

IV – 50 библиологос – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество – производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура (изследване)

IV – 50 bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society – productive force – technocratic civilization – digital culture (study)

ХРАНИТЕЛЬНИЦА ДОМА ПРОСВЕЩЕНИЯ, ПЕТЕРБУРГСКИЙ ИСТОРИК НАДЕЖДА ИВАНОВНА СЕРГЕЕВА (1920-2011)

Станислав Степанов

Высшая школа – живое, творческое и динамично развивающееся достижение человечества, славу которого составляют не титулы и статус, не престиж и мода на специальность, а прежде всего атмосфера и преподаватели. Санкт-Петербургскому государственному институту культуры (бывшему Ленинградскому государственному институту культуры им. Н. К. Крупской) отведена особая роль в истории высшего образования, науки и культуры, с его именем неразрывна, связана судьба и личность кандидата исторических наук, почетного профессора Надежды Ивановны Сергеевой (1920-2011). В январе 2020 г. в СПбГИК открылась выставка в холле у Белого зала к 100-летию со дня ее рождения, где были представлены фотографии и публикации историка и организатора музейного образования[1].

Для студентов вуз – это значительный этап жизни, это та кузница, где они проходят путь подмастерья, чтобы стать мастером. Это хорошая подкормка, благодаря которой могут при желании студента произрасти семена. Для настоящего преподавателя вуз не только место работы, но целый мир со своими героями, место общения, для многих это Дом. Таким институт культуры был для Надежды Ивановны Сергеевой, называвшая его „мой корабль", двери которого она впервые открыла в 1954 г.

Хранительницей традиций вуза была именно она. Ее утонченность натуры в сочетании с шармом и обаянием человека скорее XIX столетия. Ее голос и манера говорить завораживали, а интонации и игра голосом погружали в далекие эпохи. Временами казалось, что мы в салоне Пушкинской поры, а за стеной спит старая графиня из „Пиковой дамы".

Каждая встреча с ней, будь то в Музее, на лекции или в коридоре – это встреча с многогранным, увлекательным прошлым. Для нее вуз – объект наблюдения, процесс трансляции культурных ценностей, где первое место уделяется личности педагога, а остальное – технологиям, важнейшей задачей является передача человеческого опыта и знаний. Что в ее мировоззрении было исторически логичным, так как здания института тесно связаны с жизнью русских просветителей: И. И. Бецкого, И. А. Крылова, Н. И. Салтыкова, принца П. Г. Ольденбургского, семьи А. Кантемира. Здание института на 4-ой Красноармейской принадлежало крупнейшей общественной организации дореволюционной России Императорскому Вольному Экономическому обществу. По ее словам, высшим умыслом было решено открыть Институт внешкольного образования (первое название СПбГИК) в домах, где жили „славные мужи", потрудившиеся на благо Просвещения.

В минувшем году 12 декабря прошло 10 лет со дня смерти. Небольшая горстка бывших студентов и родственников почтила ее память в этот день на Серафимовском кладбище на севере Санкт-Петербурга. В настоящей статье на основе материалов личного дела из архива СПбГИК и воспоминаний сделана попытка воссоздать ее биографию и оценить вклад в организацию науки о культуре в нашей стране и духовно-нравственному влиянию на поколения выпускников ЛГИК-СПбГИК[2].

Надежда Ивановна Сергеева родилась 4 января 1920 г. в городе Елец Липецкой области в семье юриста. Ее отец Иван Дмитриевич Сергеев (1892-1942), сын врача, что подчеркивает ее происхождение из семьи сельской интеллигенции, рожденной пореформенной Россией. Ее мать Клавдия Анисимовна (1896-1972) происходила из крестьян Центральной России. В семье Надежда росла вместе со старшим братом Владимиром (1918-?), впоследствии ставшим геологом, сотрудником Центральной ревизионной экспедиции, и младшим братом Дмитрием (1924-1944)[3].

В 1924 г. семья Сергеевых переехала в Ленинград. С тех пор вся ее жизнь связана с этим городом. Символично, что в том же Институту внешкольного образования (ныне СПбГИК) было передано здание на Дворцовой набережной, д. 4 (в 1923-1944 гг. набережная 9-го января). Надежда с юных лет проявила склонности к артистизму, увлекалась французской культурой, в школе изучала французский язык.

В 1939 г., окончив школу, она поступила в Ленинградский государственный университет на археологическое отделение. Во время Великой Отечественной войны Надежда Ивановна находилась в Ленинграде, здесь во время блокады в январе 1942 г. от голода умер ее отец, а в 1944 г. на фронте погиб младший брат Дмитрий.

В 1942 г. вместе с матерью она была эвакуирована в Сталинабад (ныне Душанбе), где с декабря работала в Ленинградском театре комедии бригадиром в костюмерном цехе. За работу в осажденном городе и в тылу она впоследствии получила медаль „За доблестный труд в Великой Отечественной войне 1941-1945 гг.”. Во время работы в цеху она сблизилась с руководителем театра известным режиссером Н. П. Акимовым (1901-1968), который стал для семьи Сергеевых наставником и другом.

В ноябре 1945 г. Она вернулась в Ленинград, по возвращении восстановилась на заочное обучение на исторический факультет, одновременно продолжала работать в костюмерном цехе театра. С марта 1946 по 1948 г. Надежда Ивановна работала научно-техническим сотрудником Эрмитажа, где и началась ее музейная биография.

В университете училась она хорошо, наибольший интерес проявляла к истории России, Востока, педагогике, философии, а „Основы марксизма-ленинизма” сдала на „посредственно”. Примечательно, что тогда в университете ей преподавались два военно-патриотических спецкурса „История Великой Отечественной войны” и „Великая Отечественная война 1941-1945 гг.”. Помимо них она прослушала спецкурсы по истории Новгорода в XV веке, Старой Ладоги, Петра I, посещала спецсеминар „Булавинское восстание” у В. В. Мавродина. Темой дипломной работы стала „Старая Ладога в системе Московского государства XVI-XVII вв.”. В 1950 г. окончила университет, поступила в аспирантуру по кафедре истории СССР к В. В. Мавродину (1908-1987). Защита кандидатской диссертации на тему „Крестьяне и работные люди заводов Южного Урала в крестьянской войне 1773-1775 гг.” состоялась в 1953 г[4].

После окончания аспирантуры Н. И. Сергеева была направлена старшим научным сотрудником с октября 1953 г. в Артиллерийский исторический музей (ныне Военно-исторический музей артиллерии, инженерных войск и войск связи), где проработала меньше года. Как впоследствии она вспоминала, работа в военном музее не была ей близка, ей хотелось, скорее, не закрытой работы, а общения с людьми. В ноябре 1954 г. была принята по рекомендации С. Б. Окуня на пол ставки ассистента на кафедру истории Ленинградского библиотечного института им. Н. К. Крупской, как впоследствии вспоминал член-корреспондент АН Р. Ш. Ганелин (1926-2014), она стала тогда лишь „полуассом” (имела половину ставки ассистента)[5].

Одной из любимых тем Надежды Ивановны, а также, несомненно, одним из любимых героев, был Павел I, и особый интерес представляла для нее именно его эпоха. Свой интерес к его личности и деятельности, по ее словам, она приобрела, в ходе общения с преподавателем, блистательным лектором, профессором ЛГУ С. Б. Окунем, с которым, уже после окончания исторического факультета, сложились теплые дружеские отношения. Вторым историком, оказавшим на нее большое влияние, был ее научный руководитель в аспирантуре профессор В. В. Мавродин, который в 1930-х гг. являлся преподавателем вуза.

В 1955-1960 гг. стала заместителем декана факультета библиотековедения. Уже через 6 лет ее избрали доцентом и заведующей кафедрой истории ЛГБИ, для продвижения по службе в 1958 г. вступила в КПСС, хотя не питала никогда интереса к партийной жизни, не была ни пионером, ни комсомольцем.

В 1962-1963 гг. стала и.о. деканом факультета культпросветработы при сохранении обязанностей заведующей кафедрой истории. В августе 1963 г. – 1964 гг. она стала исполнять обязанности проректора по научной работе, оставив кафедру истории. Через год ей снова пришлось возглавлять кафедру истории, которой она руководила 14 лет вплоть до 1978 г. 1 марта 1966 г. приказом Министерства культуры РСФСР была назначена проректором по науке института – началась сложная хлопотная жизнь.

В 1963 г. приняв на себя обязанности проректора по научной работе, она плодотворно работала в течение 20 лет. Ведущий отечественный библиотековед XX века А. Н. Ванеев (1925-2019) тепло вспоминал о ней в этот период: „Доброжелательный взгляд, добрая улыбка, мягкая тональность речи, о том, что интеллигентность Н.<адежда> И.<вановна> не поза, а внутреннее состояние её души. Второе, что привлекало меня в Н.<адежде> И.<вановне> – это её глубокое понимание научных проблем, которые призваны решать возглавляемые ею научные коллективы кафедр”[6].

Именно в этот период определялись многие ведущие направления научно-исследовательской и педагогической работы вуза.

Среди главных достижений являются четыре дела Надежды Ивановны Сергеевой, некоторые существуют и развиваются и поныне. Первое – создание отлаженной аспирантуры и открытие диссертационных советов по библиотечному делу и культурно-просветительской работе. Второе – создание собственного издательства (редакционно-издательского отдела, типографии). Третье – создание Научно-исследовательского сектора (НИСа) – одного из первых в стране хозрасчетных научно-учебных подразделений, в котором применялись новейшие технологии и который стал „кузницей кадров”. Четвертым Делом стало создание Музея истории вуза в 1974 г. – хранилища исторической памяти, базы подготовки музееведов (в 2014 г. открылась новая экспозиция, созданная Н. С. Тихоновой и О. Ф. Рисенберг). И это лишь наиболее крупные, а за ними студенты, аспиранты, новые книги, программы и развитие образования и научных школ в сфере культуры и искусств.

Основным направлением ее деятельности стало открытие первых докторских диссертационных советов в стране по библиотековедению, книговедению, библиографии и культурно-просветительской работе. Как впоследствии вспоминал крупнейший книговед, профессор И. Е. Баренбаум (1921-2006): „<…> она содействовала защите докторских диссертаций А. Н. Ванеева и И. Е. Баренбаума видя в том необходимое условие для повышения уровня преподавания специальных дисциплин, укрепления научного авторитета института как одного из ведущих в стране”[7]. Как вспоминал А. Н. Ванеев в 2012 г.: „Н. И. Сергеева была не только бесспорным лидером научно-исследовательской деятельности института, но и умелым её организатором. Особенно ярко проявились её

организаторские таланты при решении принципиального вопроса о праве специализированного совета института по защите кандидатских диссертаций на рассмотрение докторских диссертаций. Н. И. Сергеева сумела получить такое разрешение в ВАКе <…>"[8].

В 1970-е гг. Надежда Ивановна разработала историко-краеведческий новаторский вузовский курс „Исторические и архитектурные памятники Петербурга – Ленинграда", который читался не только в ЛГИКе, но и на историческом факультете ЛГУ им. А. А. Жданова. В 1978 г. она стала научным редактором переиздания известного курса лекций друга и наставника, преподавателя в 1968-1972 гг. ЛГИК профессора ЛГУ С. Б. Окуня (1908-1972) „История СССР" (Л., 1978).

Научно-методическая работа, подготовка ученых были оценены министерством образования. В 1983 г. ей было присвоено ученое звание „профессора" по кафедре истории. Через год она была командирована в Польшу для обсуждения договора о сотрудничестве. В августе 1984 г. она оставила должность проректора, перешла на кафедру истории. Примечательно, что, будучи проректором, она не имела аспирантов, ее 6 „научных детей" защитились лишь в конце 1980-х – начале 1990-х гг. (Н. Халимов, В. В. Журомский, А. И. Голышев, Е. Н. Ракинбаев, Л. Г. Агамалян, Э. П. Виткине).

В 1988 г. именно Надежда Ивановна стала инициатором возрождения музейной специализации на факультете культурно-просветительной работы и создания кафедры музееведения и экскурсоведения, которая впоследствии стала одной из ведущих в вузе и стране.

Деятельность Надежды Ивановны на ниве образования получила широкое общественное признание. С 1995 г. она являлась действительным членом Академии туризма. В 1997 г. была удостоена Американским биографическим центром звания „Человек года", в 2005 г. стала лауреатом премии „Честь и достоинство профессии" VII фестиваля „Интермузей", а в 2009 г. – первым лауреатом премии межведомственного музейного совета „Музейный Олимп". В 1997 г. Американский биографический центр (подразделение „International Biographical Center") присвоил звание „Человек года". В 1998 г. Указом президента Б. Н. Ельцина ей было присвоено почетное звание „Заслуженный работник высшей школы Российской Федерации". В 2009 г.

Межведомственным музейным советом Комитета по культуре Правительства Санкт-Петербурга была награждена премией „Музейный олимп-2009".

В 2010 г. она оставила заведование кафедрой, но по-прежнему читала историю России студентам и вновь занялась обновлением музея университета[9]. С декабря 2011 г. стала советником при ректорате СПбГУКИ.

Музей для Н. И. Сергеевой являлся не только местом, где хранятся древности, но связующим звеном между прошлым и будущим, где человек ощущает себя частью истории страны. Для нее музейные предметы – живые свидетели эпохи, которые передают характерные черты, моду, увлечения. Она хотела создавать не просто экспозицию, но ее желанием было сделать музей местом встреч, клубом интеллектуального общения студентов и преподавателей.

Разговор с Надеждой Ивановной никогда не был назидательной лекцией профессора, но непринужденным диалогом, в котором она тоже искала истину. Для нее, как историка, прежде всего, при анализе того или иного события было важно поставить вопрос „Почему?", а затем путем рассуждений и логических умозаключений попытаться найти ответ. Для нее была наиболее важна именно постановка проблемы, а затем следовали разнообразные, зачастую противоречивые пути решения, путем логического анализа исследователь должен был прийти к правильному решению проблемы.

Манера читать лекции не была сухой и жесткой, а увлечение юности – театральные постановки – повлияли на стиль подачи исторических событий. В ее изложении герои прошедших эпох оживали, временами казалось, что император и императрица, а также вельможи, присутствуют в аудитории. Мы не только слушали рассказ, изобилующий деталями, меткими зарисовками исторических деятелей, ритм голоса, передающий ритм времени, мы старались понять, почему события происходили тем или иным образом, что повлияло на поступки исторических личностей.

Для нее студент не был нерадивым подмастерьем, а отношения складывались на принципах коллег – младшие и старшие. Она ценила и любила хорошую шутку, могла сопереживать горестям и радостям, старалась помочь, если кто-либо просил о помощи. Для нее студент, прежде всего молодой организм, который находится в движении, которому нужно помочь, направить в нужное русло, сделать так, чтобы он не потерял свое творческое начало, а обучаясь в вузе, развил свои таланты.

Внимательное, проникновенное отношение к людям, будь то студент, аспирант или профессор - одна из главных ее характеристик. Неустанная энергия, движение вперед, были присущи ей до последнего часа. Целый мир под названием „Надежда Ивановна" останется в памяти ее коллег, учеников, друзей, а также в ее делах и трудах.

Цитированная литература и примечания

[1] Хранительница „Дома на Дворцовой". // *Санкт-Петербургские ведомости*. – 2005, 14 января, с. 2.

[2] Биографии ***Н. И. Сергеевой*** посвящено несколько статей – см.:

Мастеница, Е. Н. Памяти Надежды Ивановны Сергеевой / **Е. Н. Мастеница, Л. М. Шляхтина**. // *Вопросы музеологии*. – ISSN 2219-6269. – 2012, N2(4), с. 196-197.

Мастеница, Е. Н. ***Надежда Ивановна Сергеева*** : уроки жизни / **Е. Н. Мастеница, Л. М. Шляхтина, А. С. Мухин**. // *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*. – ISSN 2819-0303 – 2012, N1, с. 185-187.

Фридман, В. Б. Наши короткие встречи : незабвенной памяти ***Надежды Ивановны Сергеевой***. // *Мир экскурсий*. – ISSN 2309-2777. – 2012, N 4, с. 3-5.

Степанов, С. В. „Музейный Олимп" ***профессора Надежды Ивановна Сергеевой***. // *Балтийский* край : ист.-*краеведч.* альманах.– Санкт-Петербург, 2018. – ISBN 978-5-9904765-3-0. – Вып. 5, с. 128-140.

[3] Здесь и далее биограф. данные приведены по:
Сергеева, Надежда Ивановна. Личное дело, 1954-2011. // *Архив Санкт-Петербургского государственного института культуры*.

[4] *См.* биобиблиограф. указ.:
Надежда Ивановна **Сергеева** : Библиогр. указ. тр. / сост. Л. И. Воронова ; М-во культуры РФ, СПбГУКИ. – Санкт-Петербург : СПбГУКИ, 2000. – 28 с. (Ученые Университета культуры)

[5] **Ганелин**, Р. Ш. В библиотечном институте: некоторые воспоминания и заметки. // *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*. – ISSN 2819-0303. – 2012, N 2 (11), с. 182.

[6] **Ванеев**, А. Н. Воспоминания о Н. И. Сергеевой [Рукопись], 2012. // *Архив С. В. Степанова*.

[7] *Цит. по:*
Надежда Ивановна **Сергеева** : Библиогр. указ. тр. / сост. Л. И. Воронова ; М-во культуры РФ, СПбГУКИ. – Санкт-петербург, 2000, с. 8.

[8] **Ванеев**, А.Н. Воспоминания о Н. И. Сергеевой [Рукопись], 2012. // *Архив С. В. Степанова*.

[9] О музее см.:
Тихонова, Н. С. Место музея Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств в музееведческом образовании / Н. С. Тихонова, О. Ф. Рисенберг. // *Труды Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств*. – ISSN 2686-8288. – 2013, Т. 200 : Педагогика высшей школы : интерактивные технологии в образовании и культуре, с. 128-138.

Иллюстрации

Илл. 1. Н. И. Сергеева (фотография 1970-х гг.)

Илл. 2. Н. И. Сергеева на кафедре музееведения и охраны памятников (фотография 2000-х гг.)

Илл. 3. Экскурсия Н. И. Сергеевой в музее СПбГИК (фотография 2011 г.)

IV – 51 история Санкт-Петербурга – историческая наука – музееведение – *Н. И. Сергеева* – Санкт-Петербургский государственный институт культуры (исследование)

IV – 51 история на Санкт-Петербург – историческа наука – музеезнание – *Н. И. Сергеева* – Санктпетербургски държавен институт по култура (изследване)

IV – 51 history of Saint Petersburg – historical science – museum science – *N. I. Sergeeva* – Saint Petersburg State Institute of Culture (study)

ЗА ГЕНЕЗИСА НА *CLASSIS FLAVIA MOESICA*

Калин Стоев

Римското завоевание на тракийските земи е постепенен и сложен процес, криещ в себе си предизвикателствата, които носи със себе си грандиозната политическа и социална промяна на прехода между Република и Империя, осъществен по време на възхода и управлението на император Цезар Август (30/27 пр. н.е. – 14 г. от н.е.). Приобщаването на земите по Горен, Среден и Долен Дунав, осъществено лично от него или от неговите пълководци, започват да функционират като обособена военна, политическа и социална система непосредствено след неговото управление. Те обаче са негово завоевание – първото мащабно завоевание на Империята, а не на Републиката. Именно от тази перспектива, според нас, трябва да се разглеждат редица важни проблеми за първоначалното устройство на римските провинции, съществували в днешните български земи. Това се отнася и за проблема за възникването и задачите на римската флота по Дунав, спадаща към военното командване на Мизия – т.нар. *classis Flavia Moesica*, в който, както ще проличи в следващите редове, се оглеждат различни специфики на ранно-провинциалното римско устройство по тези земи.

Имперските завоевателни инициативи в балканските земи започват от запад, от Илирия, където е била и основната връзка между мизийските земи и Италия. Илирия е и първата провинция, завоювана и организирана от Август, а земите северно и източно от Алпите като цяло – бляскави завоевания на *domus Augusta*. Ако завоеванията на Балканите, осъществени от стария републикански ред вървят от провинция Македония на север, Августовата инвазия върви от север, по Дунава и Илирикум.

През предпоследното десетилетие на I в. пр. н.е. Август прехвърля инициативите на Балканите върху представителите на своята фамилия (*domus Augusta*) и хора от издигнатите сенатски прослойки, оставяйки да довършват завоеванието на Югоизточна Европа и да се заемат с организацията на тези земи. На север е границата с „варварските" племена, на Изток – остатъците от предримския свят – Боспорското царство на дн. п-ов Крим и околните области и царството Понт в севената част на Мала Азия. Между двете е Дунав. Всички земи, през които великата река минава са възприемани като едно цяло – Илирик [1, I, 6; 2, XII, 50][1], или просто като *ripa Danuvii*, Дунавския бряг. В края на старата ера, Август определя общо управление на всички земи южно от него, поверено на доверени пълководци [3, 23-47][2]. В това обединение се включват покорените Елада и Македония, територията, отнета от „варварите" северно от Македония, която получава името „Мизия" и Тракийското царство, владени от „клиентни" тракийски владетели. Дунавският бряг ограничава от север това, което по-късно ще се превърне в провинция Мизия, първоначално възникнала основно като завзетата земя на илирийското племе на дарданите и на преминалите южно от Дунава даки [4] и получава „гранично" управление.

„Дунавският бряг", масивна речна преграда за „варварите", но и изключително важна транспортна артерия за римските войски, не може да е бил лишен от някакъв тип корабоплаване. Първите свидетелства за флота по Дунав, т.нар. *classis Moesica* са налични едва във времето на императорите от Флавиевата династия, като най-често се набляга на един надпис от Ефес, провинция Азия [5, II, 373], датиран във времето на Домициан, споменаващ *classis Flavia Moesica*, както и на военна диплома, издадена същата година за моряк от флота със същото име [6, 104; 7, 9; 8, 215; 9, 129-138; 10, 89]. Вероятно по-ранен от него е надпис, споменаващ флотата без епитета *Flavia* [11, T. IX, N 3609].

Преобладаващото число учени смятат, че от началото на установяването на римския контрол върху тези земи, т.е. от времето на Август, или непосредствено след него, т.е. когато вече се смята, че е съществувала провинция Мизия[3].

Доказателствата за съществуването на мизийската флота преди Флавиите са приблизително следните: приготовленията на Август за експедиция, която с начален пункт Сегестика (Сисция, дн. Сисак на Сава и Дунав), около 31-30 г. пр. н.е. [7, 7]; събитията от 12 и 16 г. от н.е., когато гетите и сарматите нападат римските крепости Егисус и Трезмис, които са освободени съответно от префектите Вителий (Vitelius) и Весталис (Iulius Vestalis) и легата Помпоний Флак, може би не без помощта на някакви кораби за пренос на войските им [15, 121; 17, 10; 7, 8]; военно-политически и военнотранспортни инициативи, предприети от командири на мизийската дунавска *ripa* или управители (*legati Augusti pro praetore*) на провинция Мизия – Авъл Дидий Гал и Тиберий Плавций Силван Елиан, във времето на императорите Клавдий и Нерон. Към същия период се отнася и едно по-скоро индиректно доказателство, а именно динамиката на развитие на административно-териториалната власт в Мизия, налична по известния декрет – хоротезия от Хистрия. Последните три заслужават по-голямо внимание, заради по-наситената информация, която

предоставят.

Около 46 г. н.е. [15, 139], непосредствено след превръщането на Тракия в провинция, императорският пълномощник в Мизия и Тракия Авъл Дидий Гал провежда акция в Боспорското царство (дн. Крим), при която владетелят му Митридат е свален, а на престола е поставен брат му Котис. Малко по-късно Митридат отново се разбунтува, този път срещу Котис и римския префект Юлий Аквила, които успяват да го победят, прекосявайки Меотида (Азовско море), успява да го прогони до Танаис (Дон), явно с флота, тъй като на връщане част от корабите са потопени от буря. Тук можем да различим две експедиции – инсталирането на Котис от римския *дукс* Авъл Дидий Гал, за което не знаем нищо, освен че подценява ситуацията и оставя властта на царя зле защитена, само с „неколцина кохорти". За действията на Аквила Тацит е много по-добре осведомен – Митридат разполага със силите на дандарите, докато Аквила и Котис се съюзяват с аорсите. След победата над Митридат, който впрочем е предаден на Кападокийския управител и даден на Клавдий, след което е обградена от таври и един префект на кохорта умира [18, кн. XII, 15-17].

Дали тази кампания е свързана с мизийския флот? Д. Кийнаст вижда в акцията в Азовско море една проява на мизийската дунавска флота [13, 109]. Но сведенията на Тацит за тази кампания не говорят за особено мащабни сражения по море, нито за масиран пренос на войски – освен може би *paucae cohortes* на Аквила, за което биха били достатъчни както отделения на някоя от преторианските флоти, така и съдове на римските съюзници в региона или боспорански флот, останал на страната на римляните. На второ място, самият Аквила изглежда е действал заедно с битинския управител *Iulius Cilo*, комуто е предаден Митридат, и който трябва да е разполагал със своя флота или да е използвал мощния търговски флот на Византион [13, 109, бел. 102][4].

По-мащабна картина ни разкрива един подробен надпис от Рим – т.нар. евлогия за живота и делата на римския сенатор Тиберий Плавций Силван Елиан от Тибур [11, T. XIV, N 3608]. Споменатият е важна личност от времето на Клавдий, Нерон и Веспасиан, който за известно време е изпълнявал длъжността на императорски управител на Мизия. Епиграфският паметник описва действията му като мизийски управител между 57 и 67 г. от н.е. [19; 20; 21]. Според текста на паметника, в качеството си на императорски легат на Мизия, Тиберий Плавций Силван Елиан преселил 100 000 души „отвъддунавско" население, потушил бунтовете на сарматите и принудил дотогава неизвестни народи и царе да се преклонят пред знаците на римската власт на речния бряг (вероятно *ripa Danuvii*). Също така той укрепил мира в земите отвъд реката, взел заложници от даките и сарматите и принудил царя на скитите да свали обсадата над Бористен. Покрай военно-дипломатическата си активност за осигуряване на мира по северните граници на Мизия, като особена заслуга на Силван Елиан е отбелязано, че той първи е доставил *annona*, т.е. необходимото за издръжката на Рим зърно, от поверената му провинция: *primus ex ea provincia magno tritici modo annonam populi Romani adlevavit* [11, T. XIV, N 3608, ред. 25-26].

Трябва да спомена, че е много по-вероятно зърното да е достигало до Рим чрез кораби [22, 33][5]. Друг е въпросът коя флота е била използвана и дали това е била *classis Flavia Moesica*. Алтернативите са твърде много: именно някаква мизийската флота, наскоро образуваната (ок. 64 г.) Понтийска флота (*classis Pontica*), вексилации на преторианските флоти[6], а може би снабдителни съдове (напр. *naves onerariae*) към сухопътните части. Задължени сме обаче да наблегнем на факта, че Елиановата доставка на зърно със създаването на Понтийската флота и интензифицирането на римския „Източен въпрос" в края на 50-те и 60-те г. на I в. 62 г. са извършени чрез напрегната логистична работа за подсигуряване на двете армии, които е трябвало да навлязат в Армения: експедиционният корпус на Цезений Пет и сирийската армия на Гней Домиций Корбулон. Малко след това идват походите на Силван Елиан, а към края на десетилетието е планирана, въпреки че остава неосъществена, Неронова инвазия по посока на Каспийските порти, имаща в крайна цел подсигуряване на сигурно трасе с оглед на бъдещи действия срещу Партия [23].

Изглежда неминуемо свързването на създаването на Понтийската флота с охраната на източната част на Черно море, след ликвидацията на Понтийското царство на Полемон II. Дали нейните компетенции са се простирали и отвъд Харакс, най-важната римска база в Таврия?[7] Всъщност нямаме директни сведения за стоянки на Понтийската флота по северния бряг на Черно море. Този факт е особено виден предвид отсъствието на римската флота при победите на Трюфон, навархът на Котис II над скитите и на Савромат II над сарматите-сираки (съответно 123 и 193 г.) [26, 134] Последната е оперирала по малоазийското крайбрежие и вероятно е създадена при получаването на военна власт на консулярските легати в Кападокия и Галатия – със създаването на провинция Понт. При Траян това положение е узаконено чрез преминаването на новата провинция под властта на губернатора на Кападокия[8]. През 162 г., в разгара на кризата в Армения и Сирия, Понт е превърнат в императорска провинция, заедно с Витиния[9]. Базата на флотата е била първоначално в Трапезунд, където е стационирал и флотът на Полемон II. Оттук войските са минавали през прохода Zigana (Понтийските врата) [10, 142]. Изглежда ролята му е била ключова не само за връзката с гарнизоните по източния Понт, но и за логистиката при кампаниите срещу Партия по Ефрат. Към времето на Траян, правомощията му се разширяват и той е използван не като гранична флота, а като експедиционна сила за бързо реагиране, включително за акции в Таврия, като в административно отношение е бил пряко подчинен на императора[10]. Въпреки стремежа да се види постоянна комендатура начело на флота от Траян до Септимий Север, историята му се губи в края на II-III в. [28, 24].

Така можем да изключим каквото и да е отношение на *classis Pontica* към мизийските земи и Дунавския маршрут на зърнодоставките за Рим. Ако приемем тази трактовка, можем да обобщим, че известните ни акции на Понтийския флот са свързани с ад хок ситуации в периметър предимно около крайбрежията на Понт и Колхида. Напротив, Кримският полуостров е защитаван от мизийските войски и флота, която е оставила немалко следи в Таврия – всички обаче в основния център Херсонес[11] и нито един в Харакс или в градовете на Боспорското царство[12]. Най-важното съвпадение ни се предлага от основаването на Понтийската флота във времето на кампании, подготовка за кампании и основаване на провинции от 62 до 68 г., което показва, че логистиката и сигурността по бреговете на Кападокия-Понт, а също дислокацията на войски и продоволствия по време на войната на Корбулон са се осъществявали или от Мизийската флота, или от вексилации на преторианските войски. По-вероятна е първата възможност, доколкото именно пренасянето на отговорността за Източния Понт върху нова флота – Понтийската трябва да е позволило Силван

Елиан да използва една евентуална мизийската флота за акция като преноса на зърно в Рим.

Трябва също да кажем, че освен многото си военни дела, Елиан заслужава лаудацията заради факта, че **подпомага** анонатa за първи път от тази провинция. Това не може да се тълкува само с оглед на факта, че е осигурявано жито за затрудненото положение на Вечния град след големият пожар през 64 г. М. Хофман [21, 35] най-вероятно има право, че с тази акция Елиан е целял да напомни за себе си и за своите постижения, вероятно останали в сянката на Арменската кампания[13]. Смисълът на думите в евлогията е, че Понтийското жито, което е предназначено преди всичко за Атина [33, 55], е превозено към Италия от територията, за която той е отговорен в качеството си на императорски легат [19, 147]. Тази демонстрация е била гаранцията за сигурността на Дунавския басейн вследствие на деянията на Елиан в Понтийско-Дунавската степ, с други думи индиректно съобщение *Sarmatia pacata*.

Наред с това, Елиан е използвал флот и за транспортиране на войници. Това е логично заключение на базата на информацията в надписа му (редове 11-13: *motum orientem Sarmatar(um) / compressit quamvis parte(m) magna(m) exercitus / ad expeditionem in Armeniam misisset.* Изглежда Елиан лично е изпратил голяма част от мизийската войска в Армения (става въпрос за *legio V Macedonica*), т.е. с експедиционния корпус на Цезений Пет, създаден за войната срещу Тиридат и Вологез[14].

Трябва да припомним, че акцията на Елиан се разполага във време на засилена «източна" политика на император Нерон. Споменатият владетел има амбиции да проникне дълбоко в предноазиатската степ, присъединявайки за Рим цяла Сарматия от Делтата на Дунав до Кавказ, като така задуши вековния противник на Рим- Партия и вероятно единственият римски император със сериозна амбиция да превърне Черно море в римско вътрешно „езеро" [34, 109]. Намеренията му са потвърдени от Светоний, който пише, че императорът създава нов, „расов" италийски легион (*legio I Italica*), за да осъществи експедицията си по овладяване на стратегическия проход през Кавказ – т.нар. Кавказки врати (Дербент), прбивайки стратегически коридор към Партия [35, Nero, 19]. На друго място показахме, че този легион по необходимост се отклонява от целта си, зада участва в потушаването на бунта на Цивилис в Галия, но след Гражданската война 68-69, действително е дислоциран в Мизия, а след 71 г. – на Дунав, в лагера в Нове (Свищов)[3, 47-49]. Показателно е, че това е един от двата мизийски легиона, чийто контингенти следят за подчинението на Боспорското царство на Рим през епохата на Принципата. Има епиграфски свидетелства, които показват, че войници на легиона и флотата са служели заедно в северозападното Черноморие и в Боспорското царство[36, N 1350; 29, 9]. Генезисът на легиона като военна единица, която е трябвало да действа заедно с мизийската флота в рамките на източната политика на Нерон вероятно е и причината легиона да получи лубурна (*liburna*) като навална емблема, позната от открити в лагера му печати от строителна керамика [11, 37].

Следователно изглежда логично предположението, че Нерон е организирал и боен флот за подготвяния поход – за това има други исторически свидетелства. Военната диплома [11, T. XVI, N 37] на неспоменатия по име военен от Мизийската Флавиева флота, датирана между около 92 г., т.е. именно около времето на първото епиграфско свидетелство за флотата. Според обичайната за времето трайност на военната служба, рекрутът на войника трябва да се е състоял между 62 и 72 г., т.е. именно във времето на Нерон [38, 118]. Т. Сарновски сравнява това свидетелство с друга военна диплома, споменаваща матроса *Tutius Buti filus*, който явно е бил роден в българските земи (в региона на дн. Монтана), но е рекрутиран за една от италийските преторински флоти – *classis Misenensis* около 46 г. н.е [11, T.16, N 13 – *вж:* 39, 262], т.е. отново предоставя *terminus ante quem* за създаването на флота след тази дата, с което дава предложение създаването на флотата да се постави в управлението на Клавдий или Нерон. Сега, с оглед на цялостната ситуация, политиката на Нерон и използването именно на *legio I Italica* в боспоранските експедиции, ние можем да я обвържем именно с управлението на император Нерон. Периодът на управлението на Нерон, с цялостното напрежение в източната част на империята, изглежда като подходяща отправна точка за създаването на самостоятелно организиран флот, който да действа в североизточното направление на имперските военни инициативи.

Макар и да липсват изрични податки в текста, споменатият надпис „досие" от Хистрия [40, N 67-68; 41, 143-156] потвърждава факта за мероприятия, във връзка с военновременна организация. Той представлява декрет на мизийския управител Маний Лаберий Максим, в прелюдията към който са приложени писмата със законови постановления (наредби) на четирима мизийски командири преди него (Тулий Гемин, Флавий Сабин, Тиберий Плавций Силван Елиан и Помпоний Пий). Самият текст на Лаберий Максим вероятно е късна „публикация" на неговото решение, защото изглежда епиграфският текст е изчукан върху камъка едва през III в. [43, 137; 41, 154].

И друг път сме наблягали на обстоятелството [3, 43], че обръщението на двама от легатите към префекта за изпълнение на заповедта представлява, освен даването на митнически облекчения, отграничаване (*determinatio*) на територията на войските по морския бряг от тази на елинската *civitas* [43, 34-35]. Тук е мястото да се спомене, че въпреки сравнително еднотипните наредби в писмата, префекти като изпълнители на волята на легата се споменават само в това на Флавий Сабин. Това е интригуващо, защото налага въпроса какви са причините. Откриват се и други разлики в писмата – в първото писмо на Сабин[15] и в писмото на Тулий Гемин говорят за границите на Хистрия, които е трябвало да останат ненакърнени, докато предмет на обсъждане във второто писмо на Сабин, това на Силван Елиан и това на Помпоний е облекчаването на риболова от Певке от таксите за вектигала[16]. Текстът – решение на декрета (хоротезия), касае границите на града, докато финалната част представлява уведомлението за решението (*forma*) към Харагоний Филопалестер – заявителят на цялата процедура. Изглежда определянето на територията е бил централен казус през 50 и 60-те години на I в., а вектигалът е поводът той отново да бъде повдиган около 100-101 г. Така въпросът отново е станал актуален към във времето на Траян, но именно принадлежността на Певке е проблемът, който е бил централен за местните, доколкото от него пряко е зависело благосъстоянието на града. При повдигането на казуса от страна на Филопалестер[17], той е изискал по процедура правото да събира мито в граници, които са били определени вече от предните легати, което е наложило търсене на документация за по-стари хоротезии, т.е. документите за границите на Хистрия и за отношенията на града с порториумната администрация.

Изключително интересен е времевият диапазон на документа – преди или след военни инициативи. Изричното препотвърждаване на привилегиите на Хистрия от четири поредни легата е в периода на усилената Черноморска политика на Клавдий и Нерон; следващото решение се базира на решение (декрет) на Маний Лаберий Максим от епохата на Траян, но е възможно конкретният запис на текста да е станало в по-късна епоха, например от

III в., когато изглежда има усилване на външната политика на Север по посока Тир[18]. С други думи са налични три различни ситуации, при които проблемът за вектигала е възниквал: 1. около военно-политическите мероприятия на Авъл Дидий Гал и Тиберий Плваций Силван Елиан; 2. В навечерието на Траяновите войни срещу даките; 3. по време на управлението на Септимий Север или Каракала, в което са налични редица кампании както на Север – планирана кампания срещу „скитите", срещу свободните даки на север, както и срещу Песценний Нигер и Партия на Изток.

Авъл Дидий Гал, пълководецът изпълнил акцията срещу Котис от Боспорското царство, описана от Тацит, не е споменат в надписа. Това не значи непременно, че той трябва да се датира след датата на евентуалния негов мандат по *ripa Danuvii*, тъй като Гал не е бил легат на провинцията, т.е. не е разполагал с върховния проконсулски империум в мизийските земи. Текстът на Тацит говори за негово извънредно назначение като *dux*, дори без провинциално означение, без по-нататъшни уточнения. Датировката на неговото командване по Дунав трябва да се постави между 49 и 53 г. от н.е [31, 26], докато управлението – като легат на провинцията на Тулий Гемин трябва да се датира между 47 и 54 г. или между 48 и 52 г. от н.е. [31, 28; 19, 142]. Това открива възможността Гал да е бил отговорен за *ripa Danuvii*, който тогава ще е бил отделен от провинцията окръг като остатък от региона на набелязаните от нас другаде „големи кариери", включващи концентрирането на отбраната на лимеса на Дунавските провинции в ръцете на един консулар в целия период на консулата [3, 29 сл.] Отделянето на *ripa Danuvii* като обособен регион е последица от отпадането на „триединното" командване на Мизия, Македония и Ахая и създаването им като отделни провинции, което е станало приблизително към 45 г. Дотогава, съвсем естествено, целият Дунавски бряг е спадал към комендатурата на сенатския консулар. Разпадането, създаването на прокураторската област Тракия[19] и цялостната провинциална реорганизация при Клавдий, не е трябвало да накърнява отбраната на лимеса. Тежката извънредна позиция на Авъл Дидий Гал (наследник на Августовата комендатура на целия Илирик[20]) – и изчезването или транформирането и с налагането на властта на мизийските легати, показва, че едновременно с това е започнало и разпадането на цялата комендатура на *ripa Danuvii* – първите префекти, т.е. офицери с нисък ранг на „Дунавския бряг" се появяват по времето на Клавадий или Нерон [46, 264; 10, 91, бел. 48]. Това, значи, че оттук насетне брегът попада под контрола на конническата администрация, която се проявява в Мизия с отделянето на *civitates* на мизите и трибалите – присъединените след кампаниите на Марк Лициний Крас земи на тракия северно от Балкана. Принадлежността към конническата администрация и предаването и на по-висши офицери във времена на военна кампания[21], предполага директно разполагане на императора с властта над граничните сектори.

Какво ни казва това за развитието на флота? Това наистина следва да потвърди битуващата теза, че „покоряването" на Боспора трябва да се свърже с покоряването на Тракия [13, 108-109], оттук включването на „сухопътната" връзка между мизийските земи на запад и Боспора, т.е. мизийските степи, в границите на римската провинция. Но както видяхме, *ripa Danuvii* е концепция още от Августово време и практически основния регион на действие на консулара на Панония и Мизия. Късното споменаване в надписите не отменя присъствието му в изворите – споменатият Апиан, който е наясно за тази идея за Илирик и нейното запазване в името на вектигала, Страбон, който показва хода на имперските военни инициативи от Сегестика, довършени в крайна сметка от мизийския управител, или Касий Дион, който показва потушаването на Панонското въстание от мизийския управител Цецина Север; настаняването на *legio I Italica* по северните граници на империята след разгрома на Вителий е отбелязано като настаняване в „Илирик" от Тацит (*dispersae per Illyricum)* [43, кн. III, 35], също както и преминаването на Дунавските легиони на страната на Веспасиан – „легионите от Илирик" [43, кн. II, 85]. Епиграфските свидетелства от времето на Клавдий и Нерон практически показват раздробяването на Дунавския бряг и прилежащите му земи на сектори. От друга страна, ранните писма в „досието" говорят само за „дунавския бряг", а „тракийският бряг", т.е. това което би следвало да е индикация за провинция Тракия, се появява едва в 100-101 г., в писмото на Лаберий Максим. Ако действително казусът е възникнал с договарянето на границите на Хистрия след края на Тракийското царство в провинция Мизия, изричното споменаване на брега на последното трябваше да се появи хронологически по-рано в „досието". От друга страна, наличието на каквито и да било привилегии по времето на тракийските царе щеше да бъде изрично споменато в надписа. „Тракийският бряг" следователно е източната част от зоната на правомощия на мизийския консулар, екстрапровинциални по своя характер, или една от „двете" Мизии, споменати от Касий Дион. В него може да оперира само императорът или директните му назначенци.

Погледът върху надписа показва, че териториалният казус е наличен едва в Траново време – казусът от Нероново-Клавдиево време е преди всичко казус на отделяне на правомощията на военната от цивилната администрация. През 101 г. Това „разпадане" на командването на брега – т.е. на основната линия на гранична преграда с варварите, наложило и определянето на секторите на митническата администрация (*portorium*), които за в бъдеще, в региона от Димум (дн. Белене на изток), са щели да принадлежат на *ripa Thraciae*. Това, от своя страна, може да е предизвикано от преминаването на Малка Скития отново под властта на мизийския провинциален управител – отново, защото след управлението на Клавдий и Нерон, във Веспасианово време хинтерланда на *ripa Thraciae* трябва да е минал към прокураторската провинция Тракия. От времето на Траян всъщност започва и самостоятелното съществуване на императорската (легатска) провинция Тракия [49, 30-31, 9a].

Тогава е съвсем логично, че въпросът за принадлежността и икономическите ползи от о-в Певке е повдиган непосредствено преди или след крупни военно-политически мероприятия на север от границите на Мизия. През I в., той възниква едва във времето на Флавий Сабин първо при Тулий Гемин, може би непосредствено след подпомагането на Котис срещу Митридат в Боспора[22]. Датировката на мандатите на провинциалните управители, макар и не съвсем сигурно установена, показва, че управлението на Сабин започва приблизително около 53-55 г. продължава докъм края на десетилетието [31, 40; 42, 111]. Следователно проблемът за икономическите ползи от Певке и извличането на ресурси от региона (сред, които, не бива да забравяме, освен добива на риба фигурира и ненакъримостта на границите, в които може да се добива дървесина, т.е. материал, необходим за строежа на кораби: [40, N 68, p. 26 …τῶν τῆς ὕλης χρειῶν ἀναμφισβήτητα ἔχετε ὅρια] започва след Митридатовата война и предхожда непосредствено мероприятията на Тиберий Плваций Силван Елиан, както и видимото разширение на римската власт или поне влияние в северна посока, до Тирас, настъпило още при мандата на Сабин [32, 186].

Наличието на каквато и да е флота по Дунава до този момент предполага, че тя е била на подчинение на

провинциалния управител, част от войските, с които е разполагал той. Надписът на Марк Арунций Клавдиан от 92 г. я представя като конническа префектура, заемана заедно или с префектурата на брега, което я прави самостоятелна административна единица, командвана от префект, назначен с благоволението на императора. Надписът от Хистрия показва, че флотата става инструмент на имперската външна политика, а като самостоятелна военна единица получава възможност да разполага с ресурс в императорската земя, т.е. *terra provinciae*, подобен на този на легионите, или възможност да бъде на „издръжка" от военния фиск. Може да се предположи, че Дунава и ресурсите му са били от значение за издръжката на новосъздадената флота – и затова Хистрия е побързала да договори собствеността си върху (поне част) от горите на о. Певке. Тя е възникнала в точния момент, в навечерието на военните инициативи на Тиберий Плавций Силван Елиан северно от Дунава, чрез които е създадена непосредствена връзка между земите на Римската империя и на Боспорското царство. Необходимостта от нейното съществуване за контрол на тази клиентна държава, е била доказана във времето на Клавдий, когато с тази задача е бил натоварен управителя на провинция Витиния – твърде отдалечена в логистично и военно отношение.

Classis Moesica, подобно на създаването на *legio I Italica,* е част от големите политически инициативи на Нерон – като единствения и основен авторитет, император (върховен военачалник) и Август (най-велик, тълкуващ волята на боговете), имащ правомощията да нареди тази война. В този смисъл евлогията на Елиан е подлъгваща – той е възвеличан като протагонист на действията по северната граница, но тъй като тя е съставена във Веспасианово време, е логично да предположим, че човекът, който е стоял зад тях е император Нерон и неговата мащабна завоевателна политика – оставена в сянка по времето на новата династия. Създаването на отделен флот обаче е било необходимо и на Елиан, за да пренесе зърното в Рим, от своята провинция – демонстративна акция, за която не е било подходящо използването на Понтийската или други флоти.

Какъв е генезисът на тази флота? С голяма вероятност трябва да предположим, че е имало кораби по Дунава и преди времето на Нерон. В литературата обикновено битува твърдението, че те не са оперирали по-далеч от Железни врата (Джердап), чийто прагове са представлявали почти непреодолимо препятствие пред корабоплаването по целия Дунава и съответно свързването на цялата *ripa Danuvii* в единно морско комендантство. Поглед върху текста на надписа на Арунций Клавдиан обаче показва, че през 92 г., т.е. преди Траяновите строежи в Железни врата, цялата флота по границите на Мизия е обединена в една административна структура. Изразът в надписа му обаче е буквално „флотата в Мизия", а през 92 г. провинция Мизия вече е била вече разделена на две части – Горна и Долна, с други думи под двете понятия е обединен целия мизийски лимес, т.е. както илирийския бряг (ripa Danuvii[23]), така и бившата, присъединена към Мизия *ripa Thraciae*[24]. Тези мерки на Домициан са напълно логични, с оглед на обгражданото на Дакийската клиентна държава и Сарматия в стабилна гранична рамка.

Това обаче потвърждава, че катарактите при Железни врата не са били напълно непреодолими, още повече, че подобно препятствие не е споменато никъде в античната литература [50, 35]. Не е изключено още преди Траян да е имало опити за преодоляването им, но трябва да имаме предвид, че през тях не са минавали тежки триреми, а много по-вероятно либурни, каквито е използвал и Август по време на войните си в Илирия [51] и мизийската флота в самото си начало, т.е. малките флотилии, които са поддържали комуникации и снабдяването по Дунав, трябва да е била съставена именно от такива, а и по-малки съдове [37, 537], и от екипаж, който е могъл да маневрира в тези води. Историята на другите провинциални флотилии предлага преки анализи – египетската флота (*classis Alexandrina*) се ражда от старата египетска царска флота; същото можем да твърдим и за флотата на провинция Тракия [13, 83; 53]. Такъв е вероятно и генезиса на classis Pannonica: при обсадата на Сисция, Норик вероятно осигурява и първите военно-транспортни съдове за осигуряване на логистиката към Дакия [51, 99].

Що се отнася до дунавската флота по това време, най-вероятното предположение в този смисъл следва да е първоначално „сглобяване" на малки речни флотилии, сновящи между дунавските укрепления, за които са използвани преди всичко съдове и хора на народите, живеещи покрай големите речни вертикали в „ядрото" на по-късната провинция Мизия и покрай северните граници на провинция Македония – Вардар, Морава, Тимок и т.н. Ако държим на етническия компонент на това твърдение – такива може да са били осигурени от дарданите, римски съюзници от времето на Помпей и не на последно място – даки, които още в предимперско време започват да заселват земите по десния бряг на Дунав, а по поречието на Морава – и земите, непосредствено до Македония [52, кн. III, 25]: по-късно, едни от най-ранните дипломи, откривани в българските земи, споменават даки, рекрутирани за преторианските римски флоти. Морава, впрочем, е била основна връзка във водните комуникации на Балканите [22, 324]. В създаването на тези ранни морски сили, изглежда има голяма роля и провинция Норик: главната действаща фигура при отразяване на нападението на „гетите", т.е. даките [15, 121] при Егисус (Agyssus) е бил Iulius Vestalis, вероятен син на нориксия клиентен владетел на Рим *Dunnos* [15, 121; 16, кн. 4, 7,1].

Но влиянието на една норикска фамилия не може да бъде постигнато без да се включи използването на флота – за комуникации, транспорт и не на последно място – охрана на митническите станции и превенция на контрабанда. Ако това е така, изглежда това не може да е била (нещо като) *classis Moesica*. Оперирането по речните басейни в Централна и Източна Европа е било необходимо предимно в Панонския лимес, с оглед на военните операции срещу Дакия (предвиждани първоначално чрез Сегестика-Сисция), по-късно срещу Маробод, язигите-сармати и т.н. Среднодунавските народи са представлявали директна опасност за Рим, т.е. са представлявали външнополитически приоритет.

Това много утежнява разполагането на създаването на ранната флотилия по мизийския лимес още от начало с център източната част на провинцията, където я локализираме според редица надписи и строителна керамика с печати от II-III в. Изглежда генезисът на тази флотилия е в отделянето и като част от Панонската флота, действаща в покрайнините на Илирик, също в междуречията по древното комуникационно трасе Морава-Вардар, откъдето, както споменахме, са първите и рекрути.

Все още не трябва да бързаме да я обявим за „мизийска флота", защото това са практически съюзнически или перегринални кораби, което е било до известна степен валидно и през 92 г.: можем да забележим, че водещ в споменатия надпис е бил гръцкият текст, въпреки че е даден на второ място – латинското посвещение, вмъкнато преди него заради статута на общината като столица на провинция Азия – е превод по гръцкия текст. Точно затова е

много интересен преводът *classis Moesica*, по-точно praefectura *class(is) / [Moesicae) et ripae Dan]uvi*, което обаче в гръцкия текст е изразено като „флотата в Мизия" (*en moisiai stolou kai ths ohqhs...*). Изглежда в случая сборът кораби е преведен обобщено като *classis Moesica,* въпреки че буквалният израз е „флотата в Мизия". Видна е разликата с надписа, който е и единственото свидетелство за флотата в провинция Тракия О classis Perinthia, където, въпреки изричният грецизъм на изпълнението, терминът е латински: *kla-sshs Peri-nqia*, което говори по-скоро за компактна бойна единица.

Стилистиката на надписа от Ефес говори много повече в полза на твърдението за специално коменанданство, което може да е съдържало в себе си ядките на една Мизийска флота, без тя да е официално обособена като военна част. Т. Сарновски обвързва това *Sonderkommando* с Панонската война на Домициан през 92 г. и прави аналог с позицията на на идентифицирания с Гавий Максим префект на Амастрийския бряг и Понтийската флота [10, 91].

Но тук трябва да наблегнем на друг момент – Клавдиан е имал сред отговорностите си и *procurator* за доставките на пшеница в Италия непосредствено след получаването на военни отличия (*dona militaria*). Тази длъжност съвпада по време или стои непосредствено преди интересуващата ни тук позиция на префект на Мизийската Флавиева флота и на Дунавския бряг и в литературата вече е отбелязано, че тя стои в директна връзка с капацитета му да разполага с правомощията да командва основната артерия, свързваща балканските и средноевропейските земи, съответно с Италия [46, 258-259]. Ако приемем, че той е заемал двете позиции едновременно, то става ясно, че при него евентуалния дунавски флот е изпълнявал сходни задачи както във времето на Ти. Плавций Силван Елиан, което е допълнителен аргумент в полза на факта, че флотата е основана с оглед на предстоящата акция на Силван Елиан, демонстративен успех на която е внесеното зърно в Рим.

Представеният по-горе поглед върху действията и през I в. показва много високо значение за зърнодоставките в Рим, а и за преноса на войски, както видяхме от другите сведения. Индиректни податки от по-късно време също навеждат на мисълта, че *classis Flavia Moesica* е имала значителни снабдителски функции по речния хоризонтал на Европа. Епиграфски свидетелства от Монтана говорят за тясна връзка на флотата и сухоземните войски [54, 279-285][25]. Тук се пресичат и търговските интереси на бившия *praefectus vehiculorum Saturninus*. Монтана е бил регион с подчертано снабдителни функции, с главни износни центрове в Рациария и Алмус[26], и не е чудно, ако в колонията флотата е имала важна снабдителна база, като резерв за бъдещи експедиции [*вж: също* 14, 378]. Това дава простор за интересни хипотези, например за комбинирани действия по охраната на зърното, в които заедно с флотата са действали и засвидетелстваните в Рациария мобилни конни отряди на equites Mauri[27]: същите са отбелязани като единица, обикновено съпътстваща фланговете на флотата за охрана на товарите [14, 381, бел. 209]. В съвременното разбиране за задачите на римската бойна флота предпазливо се дискутира идеята, че провождането и охраната на зърното е сред задачите на флотите в провинциите – „житници": например в случая на *classis Alexandrina* [13, 86]. От друга страна М. Редде категорично отрича наличието на съпровод от бойни кораби редом до транспортните. Според него задачата на бойната флота е да осигури безопасност по морските и речните акватории, за да може транспортирането да върви необезпокоявано [14, 401].

Същият все пак не отрича наличието на пристанища – едновременно за военни и продоволствени нужди в случая на Трепезунд [14, 389; 26, 127]. Не е ясно също така до каква степен товарните кораби (*naves onerariae*) са били включвани в състава на провинциалните флоти [12, 134]. Жито по обичайната *annona* са се транспортирали вероятно от частни лица, като част от обществените задължения (*munera)* за осигуряването на т.нар. *naves frumentariae* [59, 328-329]. Напоследък бе публикуван надпис от Рациария, който показва, че в колонията е имало постройки за събирания и тренировки на флотски персонал [57, 230-235]. Градът много вероятно е бил ранна столица на сборните флотилии на *ripa Danuvii*, може би заедно със Сексагинта Приста (Русе) [17, 10][28]. Логиката говори за това, първоначалните центрове на римската флота по Дунав да са били на запад, заради връзката с „речния вертикал" Морава-Вардар.

В набелязаната от нас промяна, през Нероновото управление, фокусът на римската външна политика се отмества рязко на изток. Споменатите в декрета от Хистрия „подизпълнители" на заповедта на управителя – Арунций Флама и Азиатик действително може да са префекти на флота [39, 264], но това неизменно значи, че ще бъдат и префекти на тракийския бряг, тъй като той възниква именно като участъка на *ripa*-та срещу новоприсъединеният към провинциалните проконсулски правомощия *barbaricum*, а от по-ранните надписи за префекти на Дунавския бряг се вижда, че командването на флота е неизменно свързано с управлението на брега и на племенните *civitates* в хинтерланда [11. CIL T. IX, N 5363]*;* не е изключено, имайки предвид функциите, с които те са били натоварени, те да са изпълнявали и длъжността *procurator*, т.е. финансов помощник на провинциалния легат. Първият изглежда е бил роднина и потомък със споменатия Марк Арунций Клавдиан, което напълно се вписва в просопографията на провинцията към този период [3, 45]. Това е още една индикация за поставянето на основаването на флота като самостоятелна единица във времето на провинциалния управител Флавий Сабин. Подслилващ аргумент се явява едно свидетелство от по-късно време, показващо, че подобна демаркация между военни и цивилни територии е влизало в правомощията на префекта на Мизийската Флавиева флота – става въпрос за надпис, в който по нареждане на провинциалния управител Овиний Тертул, префектът на флотата Виндий Вериан разграничава земите на знатната римлянка Месия Пудентила от тези на виканите от село Бутеридава [40, N 360]. Надписът е поставен в нов период на активна политика на север, във времето на император Септимий Север, който делегира специални привилегии на черноморския град северно от Дунава Тир [43, 229].

Но дали classis Flavia Moesica е наследник на досега циркулиращите по Дунава флот? В надписа на Ататиний Модест тя се споменава без „Дунавския бряг" [10, 91], който със сигурност е съществувал като регион по това време, ако съдим по надписа от Хистрия (р. 17: κατὰ τὸν Ἴστρον ὄχθης) и историческите сведения. В надписа на Марк Арунций Клавдиан вече се говори и за флотата, и за брега в явно обединено коменданство [10, 91-92], предизвикано от военна ситуация, във време, когато съществува не само регионът *ripa Danuvii*, но и подразделението му *ripa Thraciae* (надписът от Хистрия, р. 68, *publici portori ripae Thraciae*). С други думи, флотата е представлявала именно част от коменданството на *ripa Thraciae* и е създедена именно за него – не като северна граница на бившите

тракийски територии, но като охрана на вече превърналите се в плацдарм за инвазия на север и североизток земи по долното течение на Дунав, дотогава попадали само под правомощията на консулара-отговорник за *ripa Danuvii. Ripa Danuvii* тогава следва да бъде разбирано като зоната за действие на флотилиите по Дунава, преди обединяването им в *classis Flavia Moesica.*

Последна бележка касае това, което може да се определи на картина на ранните рекрутни модели за флотите по Дунава, според информацията от най-ранните военни дипломи. Мизийската флота вероятно се е попълвала от жители на *ripa Danuvii*, т.е. земите западно от Димум, след обособяването на *ripa Thraciae*, според надписа в Хистрия (р. 73). Споменатият по-горе *Titius Buti f.* е бил дакиец, служил според дипломата му в Равенската флота. Не можем обаче да не предположим, че преди това той е набирал опит в местните речни съдове. Друга е ситуацията според дипломата, която първа споменава *classis Flavia Moesica* по ripa Thraciae: войникът също е с дакийски произход, но от отвъддунавска Дакия.

Това може да показва, че мизийската флота се е набирала предимно от „дедитиции" от Дакийските войни на Домициан, докато флотилиите в земите на запад, които вероятно постепенно са инкорпорирани в новата единица – от жители на римските провинции. Що се отнася до съдовете, не е изключено те да са били първоначално осигурявани от елински апойкии като Хистрия – появата на казуса за острова Певке в „досието" от Хистрия съвпада времево с привилегиите, дадени от Клавдий на византийците, което показва, че кораби или продоволствия на града може да са използвани в Боспорската война на Авъл Дидий Гал и Юлий Аквила.

Така, с течение на времето основните бази на дунавските речни сили, вече като *classis Flavia Moesica* се известват на изток, вероятно още във времето на Тиберий Плавций Силван Елиан[29]. Смъртта на Нерон през късната пролет на 68 г. от н.е. прави тази защитна линия отново ключова, защото обвързаните с *fides* към него и поклонилите се пред образа му на Дунава даки и сармати нахлуват в провинцията. Възможно е от старата флота от Флавиево време да не е останало много[30].

Във времето на Домициан именно на тези бойна единица е дадено името *Flavia*, заради укрепването на духа по тази невралгична, оголена откъм севера граница[31]. Тогава вече от големите надежди на късните Клавдии за окупация на понтийския бряг не е останало нищо. Със завоеванието на Дакия приключват големите римски експанзионистични блянове, а мизийската флота остава в края на Римската империя, периодично напомяйки за себе си в епизодичните военни инициативи на развития Принципат.*

Бележки

[*] *Това* изследване е част от научната продукция на Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол" към Българската академия на науките и Университета по библиотекознание и информационни технологии.

[1] App. Illyr. I, 6; същата представа откриваме и в Касий Дион: D.C. XII, 50.

[2] Подробно З. Стоев, 2017

[3] Това мнение се поддържа от основните авторитети в областта на римското военно-морско дело – Ч. Стар [12, 129]; *също* [8, 215; 10, 89; 13, 109]. Разбира се, има и мнения, които не подкрепят теорията за мизийска флота преди Флавиите [14, 511]. Може би най-балансирано е становището на К. Пач, който говори за „предтеча на бъдещата мизийска флота", която е изпълнявала военните операции в десетилетията на римското овладяване на Долен Дунав [15, 121 сл.]

[4] През 53 г. Византион е освободен от данъци за 5 г., тъй като според самия император Клавдий е взел участие във войната срещу Митридат: 15, 139.

[5] За обичайното снабдяване: 22. East, W.G. The Danube-Route Way in History, Economica, 37, 1932, 332.

[6] Редица автори са склонни да смятат, че за прехвърлянето на войски в Таврика е използваа Равенската флота (23. Зубарь, О характере похода легата Тиберия Плавция Сильвана в Таврику. // <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1408547153> и цит. там лит.). Т. Сарновски напоследък отхвърли традиционното четене *vexillatio classis Ravennatis sumpto publico* и сходните (напр. *vexillatio classis Ravennatis Sinopensis Pontica* etc), за да предложи допълване *vex(illatio) (per) Rav(onium) Sp(eratum*) [24, 126].

[7] Примерна карта на зоните на действие на Мизийската и Понтийската флота [25, 397].

[8] *Вж:* [27, 32] за голямото обединение на Мала Азия под единна военна власт. Доколкото префектурата orae maritimae [26, 128] се създава за контрол на „царската" земя в новата провинция, както в Понт, така и по Дунава, не е логично да се предполага, че Мизийската флота има нещо общо с властта на префектите – нейните първи бази са свързани с панонското направление [*вж*: 10, бел. 42 и цит. там. Лит]. Всъщност, *praefecti* на морския бряг се срещат около времето на Траян (*извънредна ситуация?). Понт заема особено място в дипломатическата политика на Рим: един procurator Ponti е отговарял за отношенията с Понта [26, 130].

[9] Провинция Витиния-Понт [26, 130].

[10] Според E. Wheeler [26, 144] изпълнява де факто функциите на Кападокийски флот под властта на губернатора до времето на Траян, след което е засвидетелствано извънредното назначение на *Gavius Bassus praefectus orae maritimae.* Във времето на Марк Аврелий е засвидетелстван интересният рудимент от по-ранната епоха *orae gentium Ponti Polemoniani*, начело с препозит, в който Е. Уилър вижда продължение на дтъжността на Гавий Бас. Няма обаче сигурни данни, че не става въпрос за извънредни позиции, за осигуряване на снабдителен тил.

[11] C. Valerius Valens, mil. Classis, liburna Sagitta, датиран в III в. [29, N 7,.9, 18, 34. Датировката на надписите в общи линии не слиза под времето на Траян, което важи и за римското присъствие в Олбия и Тир [26, 137, бел. 74].

[12] Свидетелствата са изключително от късния II-III в. [30, N 136 = 11; 11. T. III, N 14215, 4].

[13] А. Щайн обръща внимание на пренебрежението от страна на Сената и императора (Нерон) към постиженията на Елиан [31, 30-31]. Според него (пак там), стойността на акцията се състои в намаляването на цените на зърното в Рим. Не са сигурни аргументите, че нуждата от зърно е предизвикано от кризата в Рим през 64 г. [20, 21] Струва ни се също, че подобна важност на доставката щеше ясно да бъде отбелязана изрично в надписа. Ние не знаем, дали това е датата на Елиановата акция: тя може да се е състояла по-рано, а изглежда, че през 50-те години Италия не страда от излъшък на зърно [18, кн. XII, 53] и сама подсигурява част от този ресурс; в Рим изобилието на зърно е видимо пак според Тацит, който казва, че старото жито е изхвърляно в Тибър [18, кн. XV, 17] за 62 г., което говори за изобилие от ресурс – както италийските житници, така и Египет. Това изглежда подсилва преди всичко пропагандния характер на акцията на Силван. Твърде повърхностно е разглеждането на явлението като свидетелство за бързото развитие на агрикултурата, доколкото 1. може изобщо да не става въпрос за Мизия (*вж:* по-долу) и 2. provincia индикира просто географската отправна точка за доставката [32, 191, бел. 47].

[14] Мнението се поддържа и от Д. Кийнаст [13, 111]. Т. Сарновски пледира за транспортирането на войските от Понтийска флота, прерастнала в *classis Pontica*, без да взема под внимание изричното заявление на мизийския легат [10, 89). Всъщност, въвличането на Мизийския флот е логично, доколкото подкрепления за Армения пристигат от Мизия и Германия (един германски легион за войската на Корбулон през кампанията 57-58 г. според Тацит [18, кн. XIII, 35].

[15] Фактът, че Сабин има две писма значи, че се е произнесъл по два, вероятно независими казуса. Двете писма са датирани общо между 57 и 60 г. [41, 150].

[16] При Помпоний Пий се говори за Певке, но само с оглед на доходите от острова.

[17] Вероятно с азиатски (битински) произход според Д. Пипиди [40, 212] (Ῥαγώνιος). Имената Харакесет, Хараксестос се срещат в боспорското царство (44, N 1175). Харагоний е достатъчно рядко фамилно име и едно друго свидетелство за него от Нове, отново в Долна Мизия [45, 62.: *Char[a]goniae Arche […]i*] може да говори допълнително за връзките между Нове и Хистрия във връзка, която видахме във връзка с военно-административните мероприятия на Нерон. Аналогията с името на Филопалестър е пълна и не може да се приеме мнението за етимологията на издателите от *харе* и *гоне.* Не е изключено това да е боспорско име (със значение произход от Харакс).

[18] Такава се предполага и за Флавий Сабин, който изглежда включва (за кратко?) града в границите на империята.

[19] Т.е. преминаването на династическите земи на одрисите към администрацията на римско официално лице. Че ripa Thraciae (източната част на ripa Danivii) е регион, отделен от Тракийското царство, а не брегът на тракийската държава се вижда от сведенията за ранни управители на тези земи в Овидий, както и от споменатите сведения за разпростирането на Илирик до морето още от времето на Август [*вж*: *също* 46, 271-272].

[20] Каквато са имали легатите на Мизия, Ахая, Македония поне до 10 г. н.е. [47, 332], създаването на Илирия като провинция, след въстанието от 6-9 г., в потушаването на което участват войските на Мизия и Тракийското царство, водени от проконсулара Авъл Цецина Север. До разпадането на *ripa Danuvii,* проконсулът на трите провинции е поверявал командването на брега на свой подчинен легат, като например Pomponius Flaccus [16., кн. IV, 75-76], комуто са били подчинени споменатите по-горе *praefecti civitates*.

[21] Не бива да се забравя, че войната срещу Боспорското царство и последната война срещу Тракия от 45/46 са разглеждани като една военна инициатива [18., кн. XII, 63].

[22] Ако приемем датировката на А. Щайн за управлението на Гемин – 31. Stein, *Legaten*, 28, началото на управлението на Гемин в Мизия се пада в 47 г.

[23] За идентичността на понятията е красноречива трансформацията, която наблюдаваме от „Дунавския бряг" към илирийския вектигал в надписа от Хистрия. Изричното сведение на Апиан е, че илирийския вектигал се припокрива с Дунавския бряг.

[24] Според Б. Геров присъединяването става след ликвидирането на Тракийското царство през 45 г.: [49, 23]. Наивно е обаче все още да смятаме, че появата на *ripa Thraciae* става единствено заради анексията на Тракийското царство. Това би обезсмислило наличието на префекти на перегринални територии отпреди това (срвн. ситуацията с Мизите и Трибалите-първите отнети от Тракия земи).

[25] В надписа [54, 279-285] вексилация (отделение) на *classis Flavia Moesica* действа отново заедно с legio I Italica и една мизийска кохорта за лова и преноса на диви животни в Рим. *Frumentum publicum* от надписа на една Емилиана [55, 46] е възможно да е свързан със снабдяване на новоромонизирани войници.

[26] За транспортирането от Алмус е отговарял фрументариус [11, Т. III, N 6125] – *вж: също* един центурион фрументарий в Остия [14, 401]. В Рациария грижата е била поверена на цирцитор [56, N 111].

[27] *Вж:* свидетелства за присъствието на нумера [58, 97].

[28] Етимологията на двата града от „кораби" само по себе си показва функциониране на флота по протежението на Дунава.

[29] В р. 54 на надписа на Хистрия е налично изявлението на Тулий Гемин за пристигането му в Томи – дали става въпрос за пристигането му от някой от военните лагери по Дунав или за назначението му в провинцията е сложен проблем, който е обвързан с нерешения все още въпрос за столицата на провинция Долна Мизия. При първата ситуация можем да предположим пристигането му с кораби от провинциалната флотилия по Дунав [40, 210]. В това отношение е много вероятно първоначалното му седалище в Нове, по това време лагер на legio VIII Augusta [6, 89-90), по-късния лагер на legio I Italica – легион, нарочно създаден за морска експедиция от Нерон (*вж:* по-горе).

[30] N.B. мнението на Д. Садингтън, че между ранните провинциални речни формирования и по-късно засвидетелстваните епиграфски флоти няма много общо [8, 214]. Според Ал. Сучевяну, classis Flavia Moesia е „реоснована" при Флавиите [46].

[31] Ч. Стар смята, че classis Flavia Moesica е флотата на Долна Мизия [12, 133]. Окончателното установяване на частта на Изток не е попречило тя да оперира във военно отношение на изток поне до границите на провинцията при Алмус, а може би и отвъд тях. Горна Мизия не е имала толкова фрапираща нужда от флота – тя е била защитавана едновременно от classis Moesica и classis Pannonica.

Цитирана литература

1. **Mendelssohn**, Ludwig (Trans.) Appian. The Foreign Wars. – Leipzig : Teubner, 1879.
2. **Cary**, Earnest, Herbert Baldwin **Foster** (Transl.) Dio's Roman History. Cassius Dio Cocceianus. – London ; New York : Harv. Univ. Press, 1914.
3. **Стоев**, Калин. Да бъдеш римлянин в Мизия. Антропонимия и просопография на романизираното население в Горна и Долна Мизия по данни на антропонимията. – София : Tendril, 2017. – 535 с.
4. **Стоев**, Калин. Римското завоевание и началото на римската власт в тракийските земи (I) : Октавиан и кампаниите на Марк Лициний Крас. // *Thracia*. – ISSN 0204-9872. – Т. 21, 2016, с. 61-78.
5. **Petolescu**, Constantin. Inscriptiones Daciae Romanae. Inscriptiones extra fines Daciae repertae. – Bukarest : Ed. Enciclopedica, 1996. – 526 p.
ISBN 9734501828
6. **Иванов**, Р. Долнодунавската отбранителна система между Дортикум и Дуросторум от Август до Маврикий. – София : АЛЕА, 1999. – 366 с.
ISBN 954-9958-01-9
7. **Bounegru**, Octavian, Mihail **Zahariade**. Les forces navales du Bas Danube et de la Mer Noire aux Ier – Vie siècle. – Oxford : Oxbow Books, 1996. – 124 p.
ISBN 1 900188-17-1
8. **Saddington**, Denis. Classes. The Evolution of Roman Imperial Fleets / **P. Erdkamp**, ed. // *A Companion* to the Roman Army. – Malden ; Oxford, 2007. – ISBN 9780470996577. – p. 201-217.
9. **Berard**, François. A propos de Ia Cilicum, la Classis Flavia Moesica et les vexillations de l'armée de Mésie inférieure : à propos d'une inscription de Montana. // *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (Köln). – ISSN 00845388. – T. 79, 1989, p. 129-138.
10. **Sarnowski**, Tadeusz. Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, Tauric Chersonesos and Classis Moesica. // *Dacia Nouvelle Série*. – ISSN 0070-251X. – T. 50, 2006, p. 85-92.
11. **Mommsenn**, Theodor et al. Corpus inscriptionum latinarum. – Berolini, 1863.
12. **Starr**, Chester. The Roman Imperial Navy 31 BC – AD 324. – 3. ed. – Chicago : Ares Publ., Inc., 1993. – 232 p.
ISBN 0-89005-544-0
13. **Kienast**, Dietmar. Untersuchungen zu den Kriegsflotten der Römischen Kaiserzeit. – Bonn : Rudolf Habelt Verl., 1966. – 188 p.
14. **Redde**, Michel. Mare Nostrum. Les infrstructures, le dispositif et l'histoire de la marine militaire sous l 'Empire romain. – Roma : Ecole franc. de Rome, 1986. – 737 p.
ISBN 2-7283-0114-X
15. **Patsch**, Karl. Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa: 1. Teil : Bis zur Festsetzung der Römer in Transdunavien / Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien : Philosoph.-hist. Klasse, 214, Bd. 1, Abhandlung. – Wien ; Leipzig : Hölder-Pichler-Tempsky A.-G., 1932.
16. **Wheeler**, Arthur Leslie (Transl). P. Ovidius Naso. Ex Ponto. – Cambridge : Harv. Univ. Press, 1939.
17. **Velkov**, Velizar. Sulle origini di Ratiaria, città e territorio. // *Ratiariensia*. Studie e Materiali Mesici e Danubiani 3-4. Atti del

Convegno internazionale sul Limes (Decennalia Ratiariensia, Vidin 1985). – Bologna, 1987, p. 7-15.

18. **Fisher**, Charles Dennis. Cornelius Tacitus. Annales ab excessu divi Augusti. – Oxford : Clarendon Press, 1906.

19. **Halkin**, L. Tiberius Plautius Silvanus Aelianus, légat de Mésie sous Néron. // *L'Antiquité Classique*. – T. 3., Fasc. 1, 1934.

20. **Pippidi**, Dionisie. Tib. Plautius Silvanus Aelianus und die römische Politik in Moesien unter Neros Regierung. // *Pippidi*, Dionisie. Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit. – Berlin, 1962, p. 106-132.

21. **Hoffmann**, Martin. Plautius. // *Paulys* Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft. – 41 Neue Bearb. – Hbbd., 1951.

22. **East**, W.G. The Danube-Route Way in History. // *Economica*. – 37, 1932, p. 321-345.

23. **Зубарь**, Виталий. О характере похода легата Тиберия Плавция Сильвана в Таврику. // <http://ancientrome.ru/publik/article.htm?a=1408547153>. – 03.08.2022.

24. **Сарновски**, Тадеуш. Плавьий Сильван и „Эскадра-Призрак" на Черном море в I в. н.э. // *Вестник древней истории* (Bucuresti). – ISSN 0321-0391. – T. 1 (255), 2006, p. 118-130.

25. **Gudea**, Nicolae. Der untermoesischee Donaulimes und die Verteidigung der Moesischen Nord-und Westküste des schwarzen Meeres. // *Jahrbuch des Römisch – Germanischen Zentralmuseums*. – ISSN 2198-9400. – T. 52, 2005, p. 319-556.

26. **Wheeler**, Everett. Roman fleets in the Black Sea : Mysteries of the „Classis Pontica". // *Acta Classica*. – ISSN 0065-1141. – T. 55, 2012, p. 119-154.

27. **Wheeler**, Everett. Methodological Limits and the Mirage of Roman Strategy : Pt I. // *The Journal of Military History*. – ISSN 0899-3718. – T. 57: 1, 1993, p. 7-41.

28. **Манов**, Петър. Речни и морски комуникации в източните Балкани I-VI в. : Автореф. на дис. / Нов бълг. унив. – София, 2016.

29. **Соломоник**, Элла. Латинские надписи Херсонеса Таврического. – Москва : Наука, 1993. – 93 с. : с 74 ил.

30. **Геров**, Борис. Романизмът между Дунава и Балкана. Част втора : от Хадриан до Константин Велики. // *Год. Соф. унив. Филос. фак.* – Т. 47 (1950-1952; 1953), с. 17-409.

31. **Stein**, Artur. Die Legaten von Moesien. – Budapest, 1940. – 139 p.

32. **Conole**, P., Milns, R.D. Neronian Frontier Policy in the Balkans : The Career of Ti. Plautius Silvanus. // *Historia*. – ISSN 0018-2311. – T. 32, 2, 1983, p. 183-200.

33. **Oliver**, James. Athens and Roman Problems around Moesia. // *Greek, Roman and Byzantine Studies*. – ISSN 2159-3159. – T.6: 1, 1965, p. 51-55.

34. **Griffitt**, Miriam. Nero. The end of a dynasty. – New York : Routledge, 2001. – 320 p.
ISBN 0-203-13309-9

35. **Попова**, Иванка (прев.). Светоний Дванадесетте Цезари. – София : Нар. култура, 1981.

36. *L'Année épigraphique*. – ISSN 0066-2348. – 1888- .

37. **Sarnowski**, T., J. **Trynkowski**. Legio I Italica-Liburna-Danuvius. // *Studien* zu den Militärgrenzen Roms III – 13. Int. Limeskongr. Vortr. – Stuttgart, 1983, p. 536-541.

38. **Gudea**, Nicolae. Der obermoesischen limes zwischen 86 und 106 n. Chr. / **P. Petrović**, ed. // *Roman* limes on the Middle and Lower Danube. – Belgrade, 1996, p. 111-122.

39. **Sarnowski**, Tadeusz. Zur Geschichte der moesischen Provinzialflotte im 1. Jh. N. Chr. // *Ratiariensia*. Studie e Materiali Mesici e Danubiani 3-4. Atti del Convegno internazionale sul Limes (Decennalia Ratiariensia, Vidin 1985). – Bologna, 1987, p. 261-267.

40. **Pippidi**, Dionisie M. // *Inscriptiones Daciae et Scythiae Minoris antiquae. Ser. altera : Inscriptiones Scythiae Minoris graecae et latinae.* Vol. 1. *Inscriptiones Histriae et vicinia*. – Bucureşti, 1983.

41. **Oliver**, J. Text A and B of the Horothesia Dossier at Istros. // *Greek, Roman and Byzantine Studies*. – ISSN 2159-3159. – T. 6: 2, p. 143-156 with bibliogr.

42. **Pippidi**, D. M. Das Stadtgebiet von Histria in römischer Zeit auf Grund der ὁροθεσία des Laberius Maximus (SEG I 329). // *Pippidi*, Dionisie. Epigraphische Beiträge zur Geschichte Histrias in hellenistischer und römischer Zeit. – Berlin, 1962, p. 133-154.

43. **Radulova**, Lyuba. Problemi di portorium in Moesia inferior – controverse et confini. / **Fr. Mitthof, C. Cenati, L. Zerbini**, Hrsg. // *Ad Ripa* fluminis Danuvi. Papers of 3rd Int. Conf. on the Roman Danubian Provinces, Vienna, 11th-14th Novemb. 2015. – Wien, 2021, p. 297-311.

44. **Zgusta**, Ladislav. Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste. Die ethnische Verhältnisse, namentlich das Verhältniss der Skythen und Sarmaten, im Lichte der Namenforschung. – Praha : Nakl. Ceskoslov. Akad. Ved, 1955. – 467 p.

45. **Bunsch**, Eryk, Jerzy **Kolendo**, Jerzy **Żelazowski**. Inscriptions découvertes entre 1998 et 2002 dans les ruines du valetudinarium a Novae. // *Archeologia* (Warzsawa). – ISSN 0066-605X. – 54, p. 43-65.

46. **Suceveanu**, Alexandre. M. Arruntius Claudianus et l'annexion romaine de la Dobrudja. // *Ancient Society*. – ISSN 0066-1619. – T. 22, 1991, p. 255-276.

47. **Nesselhauf**, Herbert. Publicum portorii Illyrici utriusque et ripae Thraciae. // *Epigraphica. Rivista Italiana di Epigrafia*. – T. 1, 1939, p. 331-339.

48. **Fisher**, Charles Dennis. Historiae. Cornelius Tacitus. Oxford : Clarendon Press, 1911.

49. **Геров**, Борис. Земевладението в римска Тракия и Мизия (I-III в.). // *Год. Соф. унив. Фак. по Класич. и Нови филолог.* – Т. 72. 2, 1977 (1980), с. 7-143.

50. **Петровић**, Петар. Нова Трајанова табла у Ђердапу. // *Старинар, Нова серија* (Београд). – Т. 21, 1970 (1972), с. 31-41.

51. **Šašel-Kos**, Marjeta. The Role of the Navy in Octavian's Illyrian War. // Histria Antiqua (Brijuni-Medulin). – T. 21, 2012, p. 93-104.

52. **Mendelssohn**, Ludwig. Appian. The Civil Wars. – Leipzig : Teubner, 1879.

53. **Стоев**, Калин. Към проблема за classis Perinthia. // *Обществото на знанието и хуманизмът на XXI век* : Сб. с науч. докл. от XIX Нац. науч. конф. с межд. участие – 1 ноември 2021, София. – ISSN 2683-0094. – 2021, с. 193-199.

54. **Velkov**, Velizar, Aleksandrov, Georgi. Eine Inschrift aus Montana (Untermoesien) mit venatio Caesariana. // *Actes* du IXème Congrès International d'Epigraphie grecque et latine (Acta Centri Historiae,Terra antiqua Balcanica, II). – Sofia, 1987, p. 279-285.

55. **Велков**, Велизар, Георги **Александров**. Монтана. Епиграфски паметници от Монтана и региона : Т. 2. – София, 1994.

56. **Hörig**, Monika, Ermer **Schwertheim**. Corpus Cultus Iovis Dolicheni (CCID). – Leiden, 1987.
ISBN 9004076654

57. **Стоев**, Калин. Нови епиграфски паметници от Рациария и нейната територия. // *Иванов*, P. Ratiaria Semper Floreat. Рациария и нейната територия. Изследв. – София, 2014, с. 230-284.

58. **Bollini**, M. Bolli laterizi di Ratiaria / **G. Susini**, ed. // *Ratiariensia*. Studie e Materiali Mesici e Danubiani 1. – Bologna, 1987, p. 93-127.

59. **Kehne**, Peter. War and Peacetime logistics: Supplying Imperial Armies in East and West. / **P. Erdkamp**, ed. // *A Companion* to the Roman Army. – Malden ; Oxford, 2007. – ISBN 9780470996577. – p. 323-338.

IV – 52 римска история – провинция Мизия – римски флот (изследване)

IV – 52 римская история – провинция Мезия – римский флот (исследование)

IV – 52 Roman history – Province of Moesia – Roman navy (study)

НАРОДНЫЕ СКАЗКИ КАК ИСТОЧНИК КНИЖНОЙ КУЛЬТУРЫ БОЛГАРИИ

Юрий Столяров

Произведения устного народного творчества того или иного народа рассматриваются в международной практике как нематериальные культурные ценности, заслуживающие такого же бережного отношения, сохранения и защиты, что и ценности материальные. Для исследования процессов духовного характера, менталитета нации вполне правомерно подходить к ним с научной точки зрения.

К таким духовным процессам относится и книжная культура, в особенности её истоки. Отношение населения к грамотности, письменности, чтению ярко отражается в устном народном творчестве каждого народа, в том числе болгарского. На протяжении веков фольклор позволяет припасть душой к своим коренным этническим истокам.

Устное народное творчество служило и служит благородной цели воспитания молодого поколения в духе доброты и сердечности, патриотизма и широкого взгляда на мир. К тому же, фольклор – ценнейшая, неиссякаемая и бесконечно разнообразная основа профессионального творчества всех видов и жанров: литературного, музыкального, художественного, научного и иных.

В структуре народного эпоса наиболее распространённым жанром являются сказки – уникальный источник, позволяющий заглянуть в глубинную историческую память народа, понять систему его ценностей, истоки формирования славянского архетипа.

До сего времени в научной литературе фольклор анализировался главным образом для постижения, так сказать, души народа, т.е. его этических ценностей. Исследователей интересуют фольклорные фабулы и сюжеты, художественные приёмы изложения и многое другое.

Но средства, которыми герои пользуются для достижения своих целей, зачастую остаются вне поля зрения фольклористов.

Действительно, на первый взгляд, в этом мало интересного. Ведь в сказках речь идёт о самых обычных, всем знакомых предметах обихода. Лишь подчас, если этого требует сюжет, их наделяют необычными, сильно гиперболизированными свойствами. Последнее закономерно – без многократного усиления свойств таких предметов достигнуть эффекта волшебства, сказочности или комизма положения было бы затруднительно.

Однако нас в данном случае интересуют как раз не столько фабула сказки или степень народной фантазии, а именно средства, используемые героями, на которых держится сюжет, без которых сказка состояться не смогла бы. При этом чем более обыденны используемые сказочными персонажами вещи, тем, следовательно, они были более широко распространены и известны, а с точки зрения целей сказки наиболее убедительны. Согласно научным представлениям, волшебные сказки являются прямыми преемницами первобытных мифов и верований, т.е. своими корнями уходят в самый ранний этап цивилизации. По основным сказочным героям и сюжетам можно судить о степени древности дошедшего до нас текста, о дальнейших исторических наслоениях.

Иными словами, сказку вполне правомерно рассматривать как полноценный исторический, текстологический источник, если в пределах поставленной задачи из неё можно извлечь требуемую информацию. Фольклор каждого народа служит надёжным свидетельством многих реалий минувших эпох.

Подчас о них можно судить только по нему, поскольку другие артефакты с течением времени по разным причинам исчезли, и произведения фольклора оказались самыми долговременными источниками. Ясно, например, что если люди к грамоте приобщены, ценят её, то это обстоятельство находит отражение в их творчестве.

Если это отношение устойчиво, оно передаётся из поколения в поколение и таким образом сохраняется в фольклоре на протяжении веков, т.е. всего того времени, пока эта социальная ценность сохраняет для них своё значение.

Если же отношение к ней меняется, это находит адекватное отражение в фольклоре. Следовательно,

зафиксировав наличие или отсутствие книжных реалий в фольклоре, частотность его использования (методом контент-анализа), можно судить о степени важности книги для народного самосознания.

Прежде чем приступать к описанию и анализу фактов, относящихся к книжной культуре, важно договориться о единообразном понимании термина „книга".

Только на первый взгляд кажется, что слово "книга" все понимают одинаково. На самом деле при углублении в это понятие оказывается, что в широком смысле к книге можно причислить, и журналы, и газеты, и любое другое произведение печати и письменности – записки, письма, надписи и т.д. При ещё более широком подходе, признаваемом в книговедении, книгой можно условно считать любой объект, из/от которого можно получить требуемую информацию.

Факт записи этой информации каким бы то ни было способом или её отсутствия приобретает при этом второстепенное значение. Именно такой расширительный подход предлагал ещё известный бельгийский основатель документологии Поль Отле в своём классическом „Трактате о документации" (1934).

В разделе „Библиология, или Документология (Науки о книге и документации)" он писал: „Книга – используемый здесь условный термин для обозначения документов любого вида. В это понятие включается не только собственно книга, рукописная или печатная, но также журналы, газеты, оттиски, репродукции, разного рода графические произведения, чертежи, гравюры, карты, схемы, диаграммы, фотографии"[1]. Всё, что предшествует собственно книге в её современном понимании правомерно рассматривать как протокнигу, или пракнигу, исток книги как будущего высшего проявления интеллекта.

Рассмотрим же последовательно все такие проявления, начиная с самых древних и кончая современным и высшим из них – собственно книгой в тесном смысле этого слова.

Устная коммуникация

До изобретения письменности и даже до установления связи между природными явлениями и соответствующими им знаками, для передачи информации люди пользовались устной коммуникацией. В сказке *„Братец и сестрица"* сын воеводы не смог самостоятельно снять с дерева полюбившуюся ему девочку „и не мог понять в чём же тут дело. Тогда послал он глашатая объявить по всему воеводству, что тот, кто сумеет снять девочку с дерева, получит большую награду". Аналогичный сюжет содержит сказка *„Маленький пахарь"*.

Здесь важную информацию тоже передаёт глашатай (сельский), хотя сведения (о том, что царь вызывает охотника вспахать его ниву за один день, иначе отрубит ему голову) имеют отнюдь не местный характер. Сюжет сказки *„Дети воеводы"* сходен с русской народной сказкой, более известной в изложении А. С. Пушкина – *„Сказки о царе Салтане"*, без сомнения известной болгарам с детских лет. Однако в болгарском варианте письменный текст (письмо, грамота царя) отсутствует. В болгарской версии воевода даёт приказания (подложить в люльку щенят вместо новорождённых младенцев с золотыми волосиками и серебряными зубками, а их мать-роженицу выгнать вон) устно.

Искусственные знаки и символы

При мифологическом восприятии мира люди склонны видеть предзнаменование в необычных явлениях природы или изменении нормального состояния предметов. В отсутствие грамотности правильно расшифровать те или иные искусственно созданные знаки может только посвящённый.

Для остальных они либо остаются загадкой, либо распознаются неправильно. На этой закономерности построено множество сказок практически у всех народов мира. Так, в сказке *„Молодец со звездой во лбу и его рогатый конь"* герой получил волшебную саблю, которой может пользоваться только он сам. Если же саблю вынет из ножен кто-либо иной, героя в тот же момент постигнет смерть.

Главный персонаж разъясняет побратимам, что о его смерти они могут узнать по *цветку розы*, посаженной матерью в день его рождения. „Когда увидишь, что цветок завял, знай, что меня нет в живых". По этому знаку побратимы устремились к месту смерти героя и, найдя саблю, выброшенную колдуньей в озеро, вернули его к жизни. Аналогичный сюжет присутствует и в сказке *„Юнак со звездой на челе"*. У мальчика была кизиловая веточка, которая превращалась в конька и могла увезти его к морю, куда улетали аисты. Аисты, улетев на зиму, превращались в людей, а затем снова становились птицами. Мальчик, выкупавшись в волшебном озере, тоже стал аистёнком. Дома мать его, естественно, в этом образе не узнала и прогнала со двора.

Тогда он унёс к себе в гнездо материнскую *золотую монетку* на шнурке, чтобы вечером говорить ей, как прежде говорил матери: „Спокойной ночи". По этому знаку потом происходит опознание сына матерью *(Про мальчика, который хотел обо всём знать)*. Сходна по сюжету сказка *„Аистиный остров"*. Здесь знаком выступает хромота главного героя Силяна.

Обратившись из аиста в человека, он в доказательство того, что в свою бытность аистом временами жил на отчем дворе, ссылался на свою хромоту. У своего отца Божина он спросил: „Помнишь, ты в мою сторону ком земли кинул да ненароком по ноге мне попал? С тех пор и хромаю".

Кроме того, он достал из своего гнезда *сестрино монисто* да *клубок чёрных ниток*. Всё это он в своё время перенёс из дома, чтобы иметь возле себя родные вещи.

По этому признаку отец безошибочно узнаёт сына. Знак в виде обручального *кольца*, которое царевна Вейхайвей против воли молодца надела ему на руку, фигурирует в сказке *„В тронном зале"*. Из-за этого у него

поначалу не сложилось взаимопонимание с приглянувшейся ему девушкой Златушкой. После того, как молодец снял *кольцо* с пальца и опустил его в висевшую над очагом выдолбленную тыкву, Златушка согласилась отправиться с ним из подземного царства на Верхнюю землю.

В сказке *„Младший брат и Златушка убегают из дворца"* Вейхайвей требует вернуть ей *перстень*, что молодец и исполняет.

Отношение к письменности, грамотности

Среди простого народа был высок престиж грамотности. Грамотные герои в сказках пользуются уважением и почётом. *Сказка о Мальчике, щенке, котёнке и лягушонке* начинается словами: „У одной женщины был сын-школьник. Каждое утро, когда мальчик уходил в школу, мать давала ему денежку…" Зачин этот нужен для того, чтобы оправдать ежедневные действия мальчика по спасению различных животных.

Хотя на развитие

сюжета факт посещения школы не влияет, всё же он характерен тем, что для зачина сказки берётся типичный случай. Тема обучения фигурирует и в сказке *„Мальчик-пахарь"*. Главный герой – сирота, бедняк из бедняков. Тем не менее он „ходил в школу. В сумке своей он носил только разбитую аспидную доску, даже букваря у него не было". На развитие сюжета факт посещения школы не влияет, он всего лишь служит фоном для противопоставления бедности и богатства, доброты и алчности, и тем не менее весьма показателен для демонстрации представления о социальной ценности обучения.

Рисунок, картина

Более сложен образ знака, выполненного искусственно. Он появился на том этапе развития человечества, когда отдельные его представители осознали возможность обозначить интересующий их объект сначала в виде отдельного знака, а затем и полноценной картины.

Из сказки *„Молодец бьётся с драконом"* можно узнать о железной пробке с сургучной печатью, на которой имелось *изображение* головы крокодила. Сказка *„В тронном зале"* повествует о том, что придворный художник Блюдолиз изобразил на *картине* царя Гусака как смелого победителя Дракона, что поначалу изумило и самого царя, и его дочь. Но затем царь стал пользоваться этой картиной как наглядным подтверждением своей храбрости и могущества.

Счёт

Составной частью грамотности является грамотность арифметическая, поскольку с теми или иными исчислениями повседневно сталкивается каждый человек. Тема счёта, числа, различных вычислений представлена в болгарских сказках довольно широко. Слово „счёт" имеет древнеславянское происхождение – оно ведёт своё начало от слов „читать", „считать". В народных сказках проводится идея высокой ценности владения этим искусством. То, что связано в болгарских сказках с понятием числа, зачастую окрашено столь свойственным болгарскому фольклору добрым юмором, – впрочем, зачастую органично связанным с глубоким философским смыслом. Типичным примером такого рода служит сказка *„Хитрый Петер и богач". Суть её состоит в том, что Петер не поклонился на улице встретившемуся ему богачу – владельцу тысячи золотых монет. Это богатство не впечатлило Петера: раз эти деньги не перейдут к нему, то и кланяться незачем. Он не стал бы кланяться, если получил бы их половину, ведь тогда он сравняется с богачом. Тем более не стал бы он кланяться, если бы всё золото перешло к нему, ведь тогда он станет богаче собеседника.*

Сказка „Почему в марте 31 день", как видим, имеет число прямо в заглавии, а её содержание состоит в ответе на заглавный вопрос. Начинается она с того, что „когда-то, очень давно, у бабы Марты (в марте) было в распоряжении всего 28 дней, а у Младшего Сечко (в феврале), наоборот, было 31". В сказке „Сорок братьев и сестра" фигурируют сорок две кровати, которые сестра каждый день застилала, сорок две миски супу, который она готовила, и затем – сорок кротов, в которых превратились перессорившиеся из-за наследства братья, сорок предназначенных для них яблок и т.д. Сказка точна и в указании времени заточения братьев – двадцать недель до встречи с сестрой и двадцать, потребовавшихся для выхода из подземелья.

Детально описывается в сказке *„Ум и счастье"* как паренёк выяснял истинную цену чудом доставшихся ему золотых монет: „Зашёл к одному золотых дел мастеру, ко второму, к третьему – каждый хотел купить монету и давал за неё больше другого. В конце концов парнишка продал монету одному меняле за большие деньги, купил себе хороший кафтан, ещё кое-какие мелочи и вернулся домой". Через некоторое время парень взвалил себе на спину мешок с золотыми и отправился их продавать. Если в одном месте ему давали за один золотой, ну скажем, тысячу грошей, то в другом – две тысячи, а в третьем – три тысячи грошей.

Так паренёк собрал кучу денег, а в его мешке всё ещё оставалось немало золотых. Купил он себе хорошего коня, красивую одежду и отправился в престольный град.

Там он продал за хорошую цену все золотые и стал очень богатым человеком. Из этой сказки можно сделать вывод, что арифметическая культура была развита в Болгарии весьма высоко, что можно было быть человеком неграмотным, некнижным, но в счёте при этом разбираться весьма основательно. Кончается эта сказка тоже темой числа.

Отвернувшееся от героя Счастье привело к тому, что он вновь стал придурковатым и беспричинно трижды

ударил свою жену – дочь царя и царицы. Вернувшийся к нему Ум научил его способу красиво оправдаться перед её родителями, сославшись на то, что он якобы исполнял завет своего батюшки, состоявший якобы в том, чтобы в первый же вечер после свадьбы „ударить свою невесту три раза. Первый раз – чтобы она на всю жизнь запомнила свою свадьбу; второй – чтобы уважала своих родителей, а третий – чтобы тебя уважала и любила".

Малые формы письменности(печати, подписи, надписи, записки, официальные документы и т.п.)

Среди множества художественных образов, встречающихся в устном народном творчестве, довольно заметное место занимают объекты, связанные с письменностью: различного рода надписи, записи, грамоты, челобитные, указы, ярлыки, рисунки, портреты и так далее. О довольно высоком уровне грамотности народа свидетельствует относительно частое упоминание в сказках персонажей, непосредственно связанных с правовыми документами. Из всех видов письменных документов чаще всего в сказках встречаются записки, письма, различные правовые акты: договоры, жалобы, указы и т.п.

Широко фигурируют в сказках, выражаясь бюрократическим языком, документы, исходящие от представителей высших властных субъектов: *царей*, королей, генералов, министров и других начальников. Они отдают *указы* и т.д. Так, в упомянутой выше сказке *„Молодец бьётся с драконом"* дракон забил единственный водоносный жёлоб в столице царя Гусака железной пробкой. „К пробке была привешена сургучная *печать* с изображением головы крокодила".

После битвы с Драконом молодец „<…> вытер ладонью лоб, подошёл к источнику, *сорвал сургучную печать*, ухватился за железную пробку, расшатал её, поднатужился и вырвал. Хлынула сильная струя воды".

Печать здесь выполняет ту же функцию, что и сейчас, когда власть имущие опечатывают ею помещение в знак запрета прикасаться к опечатанному объекту Охотник спас змею от пожара. За это она наградила его советом взять из гнезда одно из трёх яиц. На скорлупе оказалась *надпись*. Охотник продал яйцо ювелиру, а тот прочитал надпись: тот, кто съест желудок птички, снёсшей яйцо, каждое утро будет находить у себя под подушкой кошелёк с золотыми монетами, а тот, кто съест сердце, сможет читать чужие мысли.

В дальнейшем весь сюжет строится на исполнении этого чуда (*Волшебная птичка*) В сказке *„Последний грош"* ведётся речь о корчме под названием „Последний грош". *Вывеска* с этим названием была прибита над дверью корчмы, и усталый путник без труда прочитал эту вывеску, что свидетельствует о его грамотности. Но поскольку образ спутника деперсонифицирован, можно сделать вывод о владении грамотой как типичном явлении среди болгар.

По ходу сюжета сказки *„На поле битвы"* царь Гусак позорно сдаётся великану, и тот ставит условием освобождения чтобы царь отдал великану всех своих солдат и, кроме того, всякий день лишался одной девушки, которых любил съедать старый Дракон.

В подтверждение согласия великан Ох „вынул из кармана один из *пергаментных свитков* и положил его поверх барабана", использованного в этом случае в качестве стола. „Царь Гусак надел очки, подписал *договор*, выпрямился и спросил Оха: „А теперь я свободен?". Договор как вид письменного документа упоминается и в сказке *„Последний поединок"*: трёхсотлетний дуб, сухой и чёрный, растолкав остальные деревья, дерущиеся с великаном, "сурово закричал: „Оставьте его мне! У меня с ним свои счёты: в тот день, когда царь Гусак подписал *договор о мире*, он [великан] с корнями вырвал меня".

Дуб, как и положено в сказках, побеждает великана, но о дальнейшей участи договора в этой серии сказок не сообщается, отчего создаётся впечатление незаконченности сюжета. Все такого рода сказки убедительно свидетельствуют о том, что повседневная жизнь болгар регулировалась посредством письменных документов, прочно вошедших в их быт.

Кроме того, они убеждают в довольно высокой для своего времени грамотности болгарского населения, ведь они по самым разным поводам то и дело пишут письма, записки, читают поступающую к ним корреспонденцию.

Книга

Наиболее богаты сюжетно сказки, в которых стержнем является *книга*, при помощи которой осуществляются различные чудеса, герой спасается от неминуемой гибели, разоблачает козни противника, вводит в заблуждение (в комических сказках), познаёт сокровенные тайны, исполняется премудрости, приобретает желаемое.

Книга в сказках – в большинстве случаев символ всезнания, величайшей мудрости, высшей правды и справедливости.

Умеющий читать, даже просто обладающий книгой – это, как правило, непобедимый персонаж. Именно в сказочном материале закрепилось и из него же, как можно судить, проистекает в народе благоговейное отношение к книге, её авторитет, представление о владеющем книжным знанием как о человеке со сверхъестественными возможностями.

Даже наивысший комический эффект в соответствующих сказках достигается введением в сюжет самого невероятного события – порчи книги. Суть многих сюжетов мирового фольклора, так или иначе связанных с сюжетом книги, однотипна.

Однако в болгарском фольклоре имеется уникальный случай, когда сказочная коллизия разрешается с помощью не просто волшебной книги, но с помощью книги … болгарских народных сказок! Царская дочь Вейхайвей (отрицательный персонаж сказки *„Вейхайвей и её отец"*) забыла, что именно хотела приказать служанкам и, чтобы

вспомнить, „сдвинула брови, приложила ко лбу указательный палец и сделала вид, что думает. Глаза её забегали и остановились на раскрытой книжке „Болгарские народные сказки".

Тотчас же она вскочила на ноги и начала подпрыгивать на своём пружинном матраце. Ей стало весело, и она захлопала в ладоши: „Вспомнила, вспомнила, что хотела приказать! Я, царевна Вейхайвей, дочь царя Гусака, величайшего среди царей, приказываю немедленно принести мне золотое яблоко!". Сюжет этой сказки свидетельствует о том, что сложена она была относительно недавно, когда появились сборники сказок.

На „молодость" этой сказки указывает и упоминание о пружинном матраце – реалии довольно новой. В целом книга в сказках пользуется наивысшим авторитетом по сравнению с другими видами письменных документов.

Выводы

Общий вывод, который напрашивается из осуществлённого анализа, состоит в том, что на протяжении всей своей истории болгары проявляли трепетное отношение к книге как выразительнице своих самых главных духовных ценностей, как к произведению искусства.

Всего, с учётом найденных в Интернете, изучена 81 сказка.

Тема знаковых систем присутствует в 16 из них, что составляет 19,75 %. Тема собственно печатного источника обнаруживается в шести сказках, что составляет 7,4 %.

Думается, что проанализированное количество сказок, к сожалению, недостаточно репрезентативно для того, чтобы делать окончательные выводы.

Причин этому видится по меньшей мере четыре:

1) проанализированы только сказки, переведённые на русский язык,

2) затруднительно сказать насколько адекватно они переведены и

3) насколько репрезентативно они представляют генеральную совокупность (корпус русских народных сказок, например, близок к тысяче наименований и сюжетов).

К тому же –

4) изучались сказки, содержание которых адаптировалось для детей. В оригинальных же произведениях доля книжно-культурной тематики может быть существенно иной. Тем не менее и полученные результаты свидетельствуют о том, что книжная культура занимает заметное место в болгарском сказочном фольклоре.

Всё это затрудняет возможность сделать уверенные заключения о степени отражения в нём книжной культуры болгар. К тому же просмотренные фольклорные произведения записаны относительно недавно – в конце XIX – первой половине XX века, что отличает их от времени записи фольклора других народов, отстоящих от этого периода на десятилетия, а подчас и на столетия.

Хотелось бы, тем не менее, надеяться, что полученные материалы более или менее адекватно проливают свет на отношение болгар к произведениям письменности, свидетельствуя о том, что книжная культура болгар на протяжении веков развивалась, ей всегда придавалось большое духовное и идейное значение.

Полученные результаты способны установить в изученном аспекте место Болгарии среди других стран, прежде всего родственных ей, т.е. южнославянских.

Если применённый в данном случае метод использовать для анализа фольклора других народов, появится возможность провести сравнительный анализ книжной культуры одного из них по сравнению с другими.

В заключение остаётся высказать пожелание, чтобы по мере накопления первоисточников анализ сказок и других проявлений народного гения был продолжен и дал более полные и достоверные сведения о влиянии письменной и книжной культуры на самосознание болгар.

Но и имеющийся в нашем распоряжении материал позволяет заключить, что народ Болгарии отличается заметной приобщённостью к книжной культуре.

Цитированная литература

1. **Каралийчев**, А. Болгарские народные сказки : Т. 2 / Пер. с болг. **О. Басовой** ; Ред. пер. **Игорь Мазнин**. – София : София пресс, 1979. – 197 с.

2. **Отле**, П. Библиотека, библиография, документация : Избр. тр. пионера информатики. – Москва : ФАИР-ПРЕСС ; Пашков дом, 2004, с. 196.

Препеч. по: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 886-892.

IV – 53 болгарские народные сказки – книжная культура – Болгария (исследование)

IV – 53 български народни приказки – книжовна култура – България (изследване)

IV – 53 Bulgarian folkloric tales – the literary culture – Bulgaria (study)

ОНТОЛОГИЯ НА НЕОБХОДИМАТА СЛУЧАЙНОСТ

Мюмюн Тахиров

Случайност и необходимост

Формулировката онтология на необходимата случайност създава впечатление за антиномия. Но това е само на пръв поглед, защото във философията случайността винаги върви с необходимостта. Под необходимост във философията се разбира онова, което трябва непременно да се случи при определени условия. Случайността има своето основание не в същността на явлението, а във въздействието върху други явления и в онова, което може да бъде, но може и да не бъде, което може да стане така, но може да стане и другояче. При метафизическия, т.е. разсъдъчно-емпиричния подход към взаимодействието на явленията, към тяхното развитие, човекът се изправя пред неразрешимо противоречие.

От една страна, всички явления и събития възникват в резултат на действието на някаква причина и следователно те не могат да не възникват.

От друга страна, тяхната поява зависи от безкрайно много и разнообразни условия, при което дадената причина действа и непредвидимото им съчетаване прави тази поява незадължителна, т.е. случайна.

И понеже не може да разреши това противоречие, метафизическото мислене стига или до фатализъм, при който всяко събитие се оказва изначално предопределено, или до релативизъм и индетерминизъм, при които събитията се превръщат в крайна сметка в хаос от случайности.

И в двата случая целесъобразната практическа дейност се оказва безсмислена.

Необходимост и случайност в тяхната вътрешна взаимовръзка е възможно само по пътя на диалектическото разбиране на процеса на развитието като ставане в неповторимите форми на единични събития върху основата на определен начин на разрешаване на изходното противоречие.

Онтологията е творение на просвещението и полага някакво битие, т.е. съществуващо обективно, по определение отчуждено спрямо човека, задължително стоящо извън неговия мисловен свят. Заедно с това се допуска някакъв „логос" на битието, чрез който разумът е в състояние да го познава. Онтологията не поставя въпроса за битието, а за подвеждането на битието под някаква познавателна структура. Тя е продукт на характерните за тази епоха търсения на една научно неутрална и общо валидна „среда" между емпиричното и трансцеденталното схващане на действителността. И. Кант описва онтологията като учение за нещата изобщо, което се опитва да ги определя a priori, т.е. независимо от опита, изхождайки от понятията на разсъдъка и разума.

Ключова характеристика на философския инструментариум традиционно е схващането на вътрешната противоречивост, на заложената алтернативност на социалната реалност [1].

В света, достъпен за сетивното възприятие, няма нищо постоянно, всичко се намира в движение, развитие, възникване.

Още Хераклит (ок. 550 – 480 г. пр. н. е.) показва не само всеобщата изменчивост на нещата (всичко тече, всичко се променя), но и тяхната противоречивост (лекарството е и лек, и отрова). Известно е неговото твърдение, че не може да се влезе два пъти в една и съща река, защото всичко тече и нищо не остава същото. В този смисъл промените, стимулиращи нови цивилизационни модели, налагат и нов тип взаимозависимости и взаимовръзки на социална и културна интеграция в обществата и между тях.

В крайна сметка развитието на обществото е резултат от разрешаването на противоречия, които се проявяват като движеща сила в социалната еволюция. Във всяко нещо има диалектика. Няма цяло, което да не е едновременно с това част от някакво друго цяло.

Времето тече и днешните реалности са утрешни части... Дори „цялото" на Космоса е просто част от цялото на следващия момент – до безкрайност. На никакъв етап няма цялото, защото няма цяло, има цяло/части завинаги.

И този ред обаче води до „простите неща", в които няма части, и които поради това не са „цялости", но които също са противоречиви, макар и в друг смисъл. В същото време всяко нещо е което е, т.е. реалността не е съставена нито от неща, нито от процеси, нито от цялости, нито от части, а от цяло/части – по целия път нагоре и по

целия път надолу [2].

Формулирането на проблема позволява да се разработят теоретични и концептуални подходи към неговото решаване, да се определят конкретните области от дейността на държавата и гражданското общество относно формирането на хуманистичен политически режим в съответната страна.

В този случай философско-политологичният аспект е да се идентифицират характеристиките, същността, класификацията на преходните състояния на политическия режим, естеството на неговото въздействие върху всички сфери на обществото и държавната политика; да бъде осъзната целта за решаване на проблема с функционирането на съвременния политически режим чрез хармонизиране на интересите на държавата и гражданското общество в преходни условия, когато новите институции и отношения все още не са се изкристализирали, а старите все още присъстват. Защото, както винаги става в историята, „всички елементи на новата обществена система са изградени още в стария строй, който предшества възникващия" [3].

Стабилност, промяна, време

На всеки етап от своето развитие, светът е различен. При определянето на тези етапи Ерих Фром в книгата си „Бягство от свободата" пише: „…теоретическото изследване на историческия процес би пострадало, ако някой, с цел да подчертае приемствеността, се опита да омаловажи фундаменталните различия между средновековното и съвременното общество или отхвърли концепциите „средновековно общество" и „капиталистическо общество", под предлог че не били научни понятия.

Подобни опити, прикрити под булото на научна обективност и точност, фактически свеждат труда на учения до събиране на безброй подробности и пречат на вникването в структурата на обществото, в неговата динамика" [4]. В този контекст намирам за необходимо да цитарим ***Георгиос Мандзаридис***, дългогодишен преподавател по християнска етика и социология в Богословския факултет на Солунския университет, който пише, че „днес съществува своеобразен научен фундаментализъм. Този фундаментализъм е скрит под покривалото на науката и заклеймява като фундаменталистки всички тенденции, които не попадат в неговите схеми. Като смята за истинско само научното познание и отхвърля всичко, което не може да се потвърди чрез научната методология, научният фундаментализъм затваря човека и неговия живот в груби и мъртви схеми. Този мрачен фундаментализъм, който науката биология използва днес като свое главно оръжие, поставя под съмнение всяка духовна и нравствена реалност и отъждествява човека с неговите биологични функции. Така той става особено опасен за човека и неговата цивилизация" [5].

Както в природата, така и в обществото като цяло не съществуват непроменящи се, а повече или по-малко динамични системи. Много от факторите, които предизвикват промени, не би трябвало да се възприемат като опасност и заплахи. При това положение проблемите в социалния живот се превръщат в проблем за отношението между стабилност и промяна. Във философски план с понятието промяна се обозначава преминаването от едно качествено състояние в друго, от един етап към друг, по-висш етап.

По принцип промяната преди всичко се свързва с движение по посока на по-доброто, по-съвършеното, по-висшето и в най-лошия случай – по посока на по-малкото зло. Икономическият смисъл на промяната се изразява в преминаване към по-ефективен, по-оптимален, по-продуктивен и устойчив възпроизводствен процес. Социалният еквивалент на всяка промяна е постигане на благоденствие и равенство на мнозинството, справедливо разпределение на създадените в обществото материални и духовни блага. В социокултурно и духовноидеологическо отношение промяната има смисъл, ако повишава степента на социалната и духовна интеграция на обществото, превръща във висша ценност съзиданието и сътрудничеството между неговите членове, в обществена характеристика на националната психология. В политическо отношение промяната предполага премахване на плутокрацията (властта на богатите) и партокрацията (властта на номенклатурчиците) и утвърждаване на демокрацията в нейния хуманистичен разказ.

В ефективно функциониращa система се предполага, че силите, които налагат стабилност и тези, които носят промяна, се реализират повече или по-малко в ефикасни политики, които дават възможност за сигурно функциониране на съответната система без кризи, катастрофи, сривове. Голяма част от изчезналите общества, системи и култури не успяват да създадат такива механизми на сигурност и в условия на криза рухват.

Промяната в човека се различава от промяната в природата. Човекът е единственото създание способно само да регулира и планира своята промяна. Най-ярък израз на тази истина е културната еволюция – сапиенизацията. Днес културната еволюция играе по-голяма роля отколкото биологическата. За разлика от нея, която предава промените от едно поколение на следващото, културната еволюция променя самото поколение и хората, които не са свързани биологически. Като следствие културната еволюция изпреварва биологичната и паралелно с това набира стремителност.

Известно е, че от своето възникване човечеството създава хипотези и търси техните отговори; човешкият стремеж към познание не знае предели. Всеки истински отговор би бил съдбовен за нашето битие, но подобно прозрение не е дадено на човека.

Въпросът обаче е не дали някога ще бъдат намерени отговори на тези въпроси, а че търсенето продължава. В крайна сметка в порива за откриване на отговорите се корени развитието. Именно тази същност на творчеството, като израз на определена позиция към и спрямо смисъла на битието, е главната и постоянна причина, поради която човекът търси отговори на въпросите, които го вълнуват. Знаем, че в творчеството въпросите са често по-ценни от отговорите. Истинските творчески въпроси почти никога не получават окончателен и изчерпателен отговор.

За да задоволи своите потребности човек постоянно сътворява нещо ново и човешкото общество се променя под влиянието на многобройните иновации; чрез творческия си дух и креативните стремежи той ускорява еволюцията. И в този смисъл бихме могли да се съгласим, че творчеството е израз на волята на човека битието да бъде развито и обогатено по законите на истината, красотата и доброто. Това е един от начините той да определя своето място и предназначение в света и осмисля собственото си битие.

Английският философ, историк на античната философия Франсис Корнфорд, в книгата си „Наука против идеализма" пише, че „какво щеше стане ако в природата и обществото не съществуваха причинните закони, ако не съществуваше обективната необходимост, която регулира хода на процеса". Той продължава, като казва, че „всичко е подчинено на законите, поради това, че в природата и обществото съществува обективна необходимост, ние можем да вземем решение за определени акции и да ги реализираме в живота". Тук определено Фр. Корнфорд забравя необходимата онтологична случайност.

Необходимостта се проявява чрез случайността; от своя страна случайността действа като форма на проявление на необходимостта и нейното допълнение; придава на явлението известна оригиналност, специфика, уникални черти във времето, доколкото го има. В „Смъсълът на историята. Опит за философия на човешката съдба", Н. Бердяев [6] пише, че „основният въпрос, основната предпоставка за всяка философия на историята безспорно е въпросът за значението на времето, за духа на времето, защото историята е процес във времето, акт във времето, движение във времето. Ето защо значението, което се отдава на историята е непосредно свързано със значението, което отдаваме на времето." Интересни са въпросите, които поставя той: Има ли времето метафизическо значение? Свързано ли е то с нещо съществено, достигащо до най-дълбокото ядро на битието, или е само форма и условие за света на явленията, за света на феноменалното? Свързано ли е с историческото битие или е само феноменологично, свързано само с явлението, и не се простира върху вътрешната същност на битието, върху вътрешното му ядро. Диалектическа е връзката между промяната и времето.

В много разработки промяната се идентифицира или с институционалната динамика на държавата през определен период, или с трансформацията на политическия режим на обществото в друг. Но какъв? Все още няма отговор на този въпрос. Причината за това е обърнатата перспектива на нашето мислене. Това е парадокс, чиято същност не се осъзнава от настоящето. Защото настоящето винаги функционира според законите, дефинирани от миналото; по инерция винаги, когато искаме да формулираме определени норми, правила, принципи, закони и пр., се обръщаме към историята, където търсим аналогиите, за да дадем някакъв тласък на мисленето, което да носи духа на настоящето. Както отбелязва и Д. Желева, „събитията от миналото последователно се явяват като резултат от някакви други, относително по-ранни събития. По този начин историческото съзнание всеки път предполага обръщане към някакво предходно състояние, което, на свой ред, е свързано със също такива (причинно-следствени) отношения с предходно, още по-ранно състояние." [7].

Изправен пред този парадокс, разумът търси само някакво приемливо негово обяснение, без да намира изход от създалите се абсурдни ситуации, защото „бъдещето го няма и ние не можем със сигурност да знаем последствията от едни или други събития. Ние само можем да предполагаме техните последствия. По този начин нашите реакции се определят от субективната ни същност, от нашите обикновено деформирани представи за причинно-следствените отношения" [8].

Според Исак Нютон времето е онази основполагаща част от пространството на Вселената, в чиито параметри последователно се случват и подреждат отделни събития. За Имануел Кант пространството и времето не съществуват, те са плод на човешките представи, формирани в стремежа за опознаване и възприемане на околния свят. Това схващане се споделя от Готфрид Лайбниц, който твърди, че нито времето, нито пространството могат да съществуват сами по себе си. Той разглежда пространството като подредба на съществуването, а времето като означение на последователността на това съществуване. Според Р. Клифт времето не зависи от нещата и съществува само за себе си, т.е. то е абсолютно, а не циклично повтарящо се, и поради това нищо не е възможно да остане едно и също и да се преживее повторно, тъй като върху него оказват влияние всички следващи часове, дни, години и всичко, което се случва в тях.. В романа „Вълшебната планина" на Томас Ман един от героите Йоахим непрекъсното си мери температурата. Когато вади термометъра от устата си, казва, че когато го наблюдаваш, времето тече много бавно. Много обичам да си меря темпертурата, продължава той, четири пъти на ден, защото тогава човек забелязва какво всъщност представлява то. Неговият братовчед Ханс Касторп му възразява, като казва, че времето не може да се определи всъщност. Ако на един му се струва дълго, то е дълго, ако другиму се струва кратко, то е кратко, но колко дълго или кратко е то в действителност, това никой не знае. Ядосан продължава, като набляга, че пространството възприемаме с нашите сетивни органи – със зрението и с осезанието.

И си задава въпроса, кой е нашият орган, който отчита времето? Казваме, времето изтича. Добре, нека си изтича... Но какво трябва да правим, за да го измерим... Спираме до тук... Нищо не знаем, никъде не е писано, че то трябва да изтича равномерено. Очевидно е само за да има някакъв ред, сме приели, че то изтича... Къде изтича? Продължаваме с героя на Томас Ман. Космическата същност на времето е форма на съществуване на материята и закономерна координация на сменящите се явления, то е без начало и без край. Човекът е част от времето и пространството, въпреки своите превъплъщения като социално и духовно същество.

Със своите действия и бездействия, подвизи и поражения той търси смисъла на битието си, на живота и смъртта си. Животът разкрива истината, че във вихъра на безкрайността на времето, човек се появява на света, на определено място, съществува в рамките на определено време върху определено пространство, очертавайки определени следи. Човек реализира смисъла на своя живот във времето чрез своите действия и намерения, мечти и идеали, чрез които легитимира обективното съдържание на съществуването, осмисляйки по този начин същността на земното си битие. И така, времето служи като мерна единица за смисъла на живота, определяйки го не с

продължителността на съществуването му, а с това как той е извървял своя жизнен път на земята. Човек се ражда в определено време, чийто дух формира ценностите и критериите за оценка за неговите дела и целите, на които е посветен неговият живот. Все пак...

Вместо заключение

Случайност и необходимост или необходимата случайност!? Случайно ли възниква Големият взрив или е било необхдимо той да бъде извършен? Антропната същност на Вселената се основава на онези опорни стълбове, върху които се изграждат новите идеи, новия възглед за света, опрян върху принципите на универсалната еволюция на Вселената във физическите, химическите и биологичните форми, продължени в историята на човечеството чрез формите и духа на културата и принципите на „божието творение" на света, проявяващи се като антропен и космопологичен принцип в универсалната еволюция на Вселената, а в човешката история като принципи на свободата и дълга [9].

Научно е доказано, че Вселената е възникнала преди 13,5 – 14 милиарда години в резултат на Големия взрив. Това е космологична научна теория, която описва ранното развитие на Вселената, чието разширяване бива потвърдено с наблюденията за раздалечаване на галактиките.

В началото Вселената е в безкрайно плътно състояние с огромна температура и налягане. Смята се, че Вселената се ражда от нула см сингулярност, съдържаща непредставими за човешкия ум огромни количества енергия / светлина, която в следващите секунди, минути, години се превръща във вещество, в материя, съставена от ново и нови елементи, взаимодействащи в определени форми и мащаби. За първите 10^{-33} секунди от съществуването ѝ няма задоволителен физически модел. Общата теория на относителността предвижда гравитационна сингулярност, където плътността става безкрайна. За разрешаване на този парадокс е нужна теорията на квантовата гравитация. Разбирането на този период от историята на Вселената е сред най-важните нерзаршени проблеми на физиката. Изследоветлите смятат, че преходът от едно ниво, едни форми на организираност към други по-висши не е ставал постепенно, в продължение на милиарди и милиони години, а „взривоподобно", чрез „скокове", „мутации". В резултат на такива „взривове" във веригата на Универсалната еволюция при определени условия, също подготвени от цялата еволюция на Земята, условия и обстоятелства, възниква Животът. Случайно или необходимо?

По принцип необходимостта и случайността са философски категории, които отразяват съответно закономерната и не съществуващата връзка в изменението на нещата.

Метафизиката разглежда необходимостта и случайността като взаимно изключващи се, отъждествява необходимостта с причинната обусловеност.

А според диалектическия материализъм необходимостта се проявява чрез случайности, а случайността е проява на необходимост. Опознаването на необходимите връзки има голямо значение за дейността на хората. В този смисъл формулировката онтология на случайността има право на съществуване като онтология на необходимата случайност.

Бележки

1. **Проданов**, В. Философски дилеми на сигурността. // *Политики* и национална сигурност. – В. Търново, 2008, с. 76.

2. **Уилбър**, К. Кратка история на всичко. – София, 2014, с. 41.

3. **Фром**, Ерих. Бягство от свободата. – София, 2005, с. 49.

4. *Пак там*.

5. **Мандзаридис**, Г. Опасността от фундаментализма. // <https://glasove.com/categories/kultura-i-obshtestvo/news/opasnostta-ot-fundamentalizma>. – 03.01.2022. – 5 с.

6. **Бердяев**, Н. Смъсълът на историята. Опит за философия на човешката съдба. – София, 1994.

7. **Желева**, Д. Време и пространство в историята. // <https://referatite.org/vreme-i-prostranstvo-v-istoriqta/13188/ref/p4>. – 03.01.2022. – 7 с.

8. *Пак там*.

9. **Ганчев**, П. Философията на универсалната история като фундаментална философия : Т. 2. – София, 2012, с. 25.

IV – 54 случайност – необходимост – философия – противоречие – време – промяна – перспектива (изследване)

IV – 54 случайность – необходимость – философия – противоречие – время – перемена – перспектива (исследование)

IV – 54 fortuity – necessity – philosophy – antinomy – time – alteration – outlook (study)

ХАССАН ИБН САБИТ (563-674), *„ПОЕТЪТ НА БОЖИЯ ПРАТЕНИК”*

Цветан Теофанов

Увод

В историята на арабската литература Хассан ибн Сабит е придобил значимост главно като близък сподвижник и апологет на Пророка Мухаммад, по-талантлив в сравнение с другите му двама панегиристи – Каʿб ибн Малик и Ѓбд ал-Малик ибн Рауаха.

Твърди се, че бил на шейсет години през 622 г., когато в родния му град Йасриб, бъдещата ал-Медина, „Божият пратеник” се преселил от Мекка. Тогава, макар и не веднага, Хассан се присъединил към неговата общност и посветил творчеството си на каузата да го възхвалява и брани от враговете. Споминал се след шест десетилетия.[i]

Той би трябвало да е пример за преходна фигура (*мухадрам*), не толкова раздвоена между езическата (*джахилиа*) и ислямската епоха, колкото трансформирана от грешник в светла личност на Божи раб, пречистен от пороците на миналото. По обясними причини вниманието на биографите му се фокусира върху втория период, а на първия се спират мимоходом, донякъде и заради неудобни факти от предишния му живот – връзката с християнската династия на Гассанидите и увлечението по виното.

Митът за „разсичането” на съдбата му поравно между „буйството” на езичеството и благоразумието на исляма цели да покаже контраста между тях и заразителната сила на кораничното послание, способно да привлече и знаменит поет на достолепна възраст. В действителност идентичността му се размива между двете епохи. Той навлиза в новата религия под напътствията на нейния първоучител и вярно й служи до края на живота си, но духовната й власт не обсебва изцяло *джахилийската* му природа.

Роден е в богато и влиятелно семейство от уседналото племе Бану ал-Хазрадж, към което изпитвал силно чувство на привързаност и солидарност (*ʿасабиа*). Това намира израз в поетическите жанрове самовъзхвала (*фахр*) и сатира (*хиджа*), особено в произведения, отправени към друг клан измежду жителите на Йасриб – Бану ал-Аус. Въпреки общия им произход от Йемен и общия култ към Манат, богинята на съдбата, двете племена изпадали в постоянни конфликти и водели сражения. Запазени са и пасквили (*мунакадат*) – словесни „дуели” в стихове с една и съща метрика и рима, разменяни между Хассан и Кайс ибн ал-Хатѓм, поета на Бану ал-Аус. След преселението си в града Пророкът успял да умиротвори и побратими смъртните врагове.

„Поетът на Божия пратеник”

Хассан ибн Сабит бил дете, когато чул юдей да крещи ужасен, че „е изгряла звездата, вещаеща раждането на Ахмед”, сиреч на Пророка Мухаммад, който щял да развенчае славата на евреите като богоизбран народ.[ii] Това събитие би трябвало да убеди поета в съдбовната предопределеност и истинност на ислямското послание. Той обаче не фигурира в списъка на гражданите, които приемат исляма скоро след идването на Мухаммад в Йасриб, наречен по-късно *Град на Божия пратеник* (*мединат расул аллах*) или накратко ал-Медина.[iii] Не се побратимил с мекански преселник и не настанил в дома си преселник, въпреки че притежавал огромно имение. Вероятно в началото не проявил интерес към „правата вяра” и нейния Посланик поради ангажираността си в конфликта с Бану ал-Аус и слабостта към греховните наслади.[iv] Не го вълнували кораничните откровения за човешката съдба, спасението в отвъдния свят и социалното равенство. Съблазнявал го земният живот, възпявал богатството, лукса и виното и го увличали поривите на „буйството” (*джахилиа*). Впоследствие, без да е ясно кога и при какви обстоятелства, все пак се присъединил към мюсюлманската общност и заедно с Каʿб ибн Малик и Ѓбд ал-Малик ибн Рауаха започнал да прославя и брани Пророка.

Per aspera ad astra!

Според класическите арабски извори той се ползвал с обичта на „Божия пратеник", който се отнасял снизходително към дребните му провинения. Наредил също да му издигнат в джамията „амвон" (*минбар*), за да рецитира стиховете си на всеослушание. Близките отношения между двамата обаче се породили след инцидент, представен от биографите под доста завоалирана форма.

Около 627 г. възникнало напрежение сред мюсюлманската общност в ал-Медина между пришълците (*мухаджирите*) и местните сподвижници на Пророка (*ансарите*). Коренните жители на града, включително и Хассан, усещали, че поради родствените си връзки с духовния водач преселниците от Мекка разчитали на благоволението му в по-голяма степен и се ползвали с повече привилегии, особено при разпределението на плячката. Веднъж хора от двете групи дори се сбили край водоизточник в спор кой пръв да пои конете си.[v] *Джахилийският* закон за кръвното родство и племенната сплотеност все още доминирал над чувството за принадлежност към религиозното братство. ʿАбд Аллах ибн Убайй от племето Бану ал-Хазрадж, наричан „главния лицемер", подклаждал конфликта и вероятно повлиял на Хассан ибн Сабит, който също се намесил в защита на *ансарите* с творба-самовъзхвала и страховита закана към коварен враг. Ако вярваме на противоречивите сведения в арабските извори, изразената в нея позиция, зад която се крият и други фактори, едва не коствала живота на Хассан, назован с прозвището „синът на ал-Фурайа" – името на майка му:

Виждам, че странниците са станали силни и многобройни,/ а синът на ал-Фурайа бе [изоставен] като шраусово яйце [в пустинята].

Музайна дойдоха от Умк, за да ме прогонят./ Ала обратно връщайте се там, Музайна, че моите окови на врата ви ще тежат!

Подхвърляхте намеци тайно и кротко,/ и ме заплашвахте, сякаш нямам род зад гърба си.

Който се е мерил с мен, майка му го е изгубвала вовеки,/ защото е попадал в лапите на лъв.

Дори морето, ако вятърът над него се развихри/ и вълните му се разбушуват, и пяна се надигне, не е по-опустошително от мен, ако ме видиш/ побеснял от ярост като тъмен облак, сипещ ледена градушка.

Когото аз убия, никой/ няма да плати за него откуп и възмездие не ще се отдаде.

Извести Убайд [сина ми ʿАбд ар-Рахман], че съм му оставил/ най-доброто наследство, което бащите оставят на синовете си:

дом просторен, пълни плодни/ и робини, влачещи одежди като сняг от коприна и памук.[vi]

Текстът се намира в обращение в няколко варианта с дребни различки, най-съществените от които се съдържа в първия стих: вместо *странници* (*джалабиб*, букв. *пояси*)[vii] се употребява недвусмислената обида *халабис* (*отрепки*). Добавят се и три стиха със съмнителна автентичност, които осъждат езичниците от Курайш и ги призовават да встъпят в ислямската вяра:

А с Курайш аз не ще се примиря,/ докато не се върнат от заблудата към правия път

и не се отделят напълно от [идолите] ал-Лат и ал-Узза,/ и всички не се поклонят доземи на Твореца, на Вечноживия,

и не засвидетелстват, че онова, което им е казал Пратеникът,/ е истина, и не изпълнят договора си с Единствения и Единосъщия.[viii]

Накратко, историята е следната. Хассан ибн Сабит разпъвал голям килим в имението си и събирал там приятели на раздумка и почерпка. Един ден, като се поддал на подстрекателствата от „големия лицемер" и видял колко хора се стичат в града, за да приемат исляма, не се стърпял и изрецитирал пред компанията въпросната творба. В нея той не само дава израз на недоволството си от преселниците, които, изглежда, застрашавали положението му на знатен местен гражданин, но и сякаш изпитва раздразнение, че са се втурнали по пътя на Аллах. Мълвата за стиховете му стигнала до Пророка и той се обърнал към сподвижниците си с думите: „Кой вместо мен ще се справи с хората от килима?" Пръв се отзовал Сафуан ибн ал-Муʿаттал.

Името на този млад и привлекателен мъж нашумява покрай съмнения за изневяра, свързани с ʿАиша, любимата съпруга на Пророка. Веднъж по време на поход се наложило бойците спешно да се изтеглят от лагера и в суматохата забравили да я вземат със себе си. Оттам случайно минал Сафуан и двамата с ʿАиша тръгнали да настигнат групата, но лутането им продължило цяла нощ. Забавянето им породило слухове, че са извършили прелюбодеяние и както „главният лицемер" ʿАбд Аллах ибн Убайй, така и Хассан ибн Сабит били сред хората, които не се посвенили да разнасят мълвата. Скоро подозренията се разсеяли, след като Пророкът получил откровение, че съпругата му не е сторила грях. И ето сега Сафуан пръв поискал „да се справи" с Хассан, може би като наказание и възмездие за злословията, пък и за стиховете му, но не по лично хрумване, а по внушение от Пророка.

Младият мъж нахлул с изваден меч при „хората от килима", които веднага се разбягали. Домакинът обаче не бил така пъргав и Сафуан го пронизал в задните части без опасност за живота. Щом научили за покушението, родните на Хассан задържали нападателя, вързали му ръцете зад гърба и го повели вкъщи, но по пътя срещнали човек, който ги разубедил и накарал да освободят пленника. Потърсили справедливост при Пророка, който поискал от Хассан да прояви великодушие и в крайна сметка му подарил парче земя и коптската робиня Сирин, сестра на собствената му наложница Мàрия. Сафуан не бил наказан и никой, дори племето на поета, не продължило да го обвинява за постъпката.

Както и да тълкуваме сведенията, ясно е, че Хассан ибн Сабит е минал през тежко изпитание, но горните събития не го дистанцирали от Мухаммад. Напротив, отношенията им се задълбочили. Уалид Ъарафат смята, че именно след скандала Пророкът започнал да вижда в лицето на Хассан поет, способен да води словесната битка с политическите му врагове, и очакванията му се оправдали.[ix]

Британският ориенталист Хартуиг Хиршфелд (1854-1934) обяснява заслугите на панегириста с това, че „не само одобрявал, но действително и възхвалявал като заслужено наказание убийството на няколко личности, враждебни към каузата на Мухаммад, изгонването на две юдейски племена от ал-Медина, въпреки че имали древни права и договорености, и масовото клане на трето племе".[x] По-вярно е да обобщим, че Хассан ибн Сабит е получил прозвището „Поет на Божия пратеник" и заради панегириците, но главно заради сатирите, с които сразявал врага.

Дори когато започват с традиционна прелюдия, независимо от жанра, произведенията му от ислямския период рядко се придържат към класическия касиден модел. Популярността им се дължи на оригиналния хибриден подход към темата и към абстрактния литературен канон чрез фокусиране върху конкретни събития и свободно съчетаване на висок и нисък стил. Красноречив пример за новаторството на Хассан ибн Сабит в тази посока е творба по повод на трагично за мюсюлманите събитие – поражението им в битката при Ухуд и гибелта на Хамза – чичо на Пророка:

Опечали те бедуинският стан на Ум ал-Уалид,/ напуснат от всичките си обитатели.
Изличили са го пролетните дъждове, леещи се/ из ведро, проливни, носени от бурни облаци.
Не се е запазило друго освен огнището край него/ и осажденните му камъни, подобни на кацнали гълъби.
Но остави спомена за бивака, чиито жители са се пръснали/ надалече и между тях се е издигнала преграда!
И кажи: „Ако с битката при Ухуд се гордее/ някой глупец, то истината ще блесне.
Там се сражаваха всички от Бану ал-Аус/ и паметен беше за тях този ден."
И се бранеха Бану ан-Наджжар, и се сражаваха,/ и в боя никой не се изплаши.
И никой Пратеника на Аллах не изостави –/ помощника им, даден от техния Господ, и застъпника им.
Бяха предани те, а вие, поклонници на парещата яхния (чолент), отхвърлихте своя Господ./ Не са равни метежните и покорните Божии раби.
Десниците им държаха бляскави мечове в разгара на битката/ и гибел трябваше да повали жертви,
както Усман загина и го оставиха в пепелта да се валя,/ и Сад падна сразен от нацелено в него копие.
И Убайй го оставиха пронизан под вдигналия се прахоляк,/ и от ризата му кръв протече
в длanта на Божия пратеник, докато бойците не обгърна/ гъстата пушилка.
Това е моето племе – господари измежду най-знатните,/ а всяко племе има господари и знатни хора.
С тези [вождове] Аллах ни дарява мощ,/ дори да е настанал ужас, поклонници на парещата яхния!
И ако споменавате убитите, сред които и Хамза,/ той загина в името на Аллах и покорен пред Него.
Градините на вечността са жилището му,/ защото заповедите на Повелителя се изпълняват мигновено.
А вашите жертви са в Огъня. Най-доброто им препитание там/ е вряла вода в стомасите и трън.[xi]

Този текст започва с лаконична формална прелюдия, в която само се маркират мотивите за следите от бедуинския стан, напуснат от племето на въображаемата любима, поименно назована, и за изличаването на човешкото присъствие от природните стихии. Камъните от огнището са сравнени с гълъби – градски, а не пустинни птици. Изразът „но остави спомена" обикновено индикира прехода към описателна част, най-често свързана с камила и пътуване през пясъчните простори за достигане на спасителна цел и за изход от екзистенциалната криза. Вместо да отдели място за нормативното изображение или поне да намекне за него, Хассан ибн Сабит се впуска директно в емоционален разказ за драматичните събития при Ухуд. Той се обръща към враговете от Курайш, ликуващи с победата – първа и последна, както ще се разбере след време. Паралелно се разгръщат две дихотомични линии: на апотеоз в прослава на падналите за вярата и на осмиване и заплаха към мекканските езичници, наречени „глупци" и „поклонници на парещата яхния", което им придава сатиричен образ. Загиналите герои са характеризирани като членове на рода („това е моето племе"), а не като част от мюсюлманската общност, но превъзходството им над курайшитите е издържано в кораничен дух: едните блаженстват в „Градините на вечността", а другите търпят адски мъчения.

С разпространението на исляма се увеличават и неговите противници. Абу ал-Фарадж ал-Исфахани (897-967) съобщава, че в годината, когато арабските племена масово започнали да изпращат при Пророка свои делегации, за да обявят встъпването си в новата религия, някои си тръгвали с гняв, без да се подчинят, и се налагало честта на мюсюлманите да се защити от злословията им. Измежду трима са панегирист „Божият пратеник" избрал именно Хассан ибн Сабит да им отговаря и го благословил с думите: „Осмей ги ти, ще ти помогне срещу тях Светият дух!"[xii] Това е най-високата оценка за поет – стиховете му да се обявят за вдъхновени от Светия дух (*рух ал-кудс*) – архангел Джибрил, същия, който диктувал на Мухаммад Божието слово. И Ъаиша свидетелства, че е чула Пророка да казва на Хассан: „Светият дух ще продължи да те подкрепя, докато се бориш за Аллах, Всемогъщия и Всевеликия, и за Божия пратеник." Твърди се дори, че Джибрил е вдъхновил Хассан да създаде седемдесет похвални стиха за Пророка.[xiii]

Когато трима поети от племето Курайш посветили сатири на Мухаммад, той се обърнал към мединските си панегирист с думите: „Какво пречи на хората, които ме подкрепят с оръжие, да го направят и с езика си?" Хассан веднага отвърнал: „Аз ставам за това!" Хванал се за езика си, дълъг и черен на цвят, и казал: „Кълна се в

Аллах, радвам се, че съм дарен с този орган, който стига от Бусра до Сана̀.", т.е. от Сирия до Йемен, по цялото протежение на Арабия – метафора на популярността му. Пророкът попитал: „Но как ще ги осмееш, след като аз съм един от тях?" Отвърнал: „Ще те извадя като косъм от брашно."[xiv] Тогава го изпратили при Абу Бакр, за да му даде компрометиращи сведения за курайшитите. В сатирите се влагали не само голословни общи твърдения, клюки и измислици, но и всеизвестни факти, които опозоряват осмивания и неговото племе.

Този тип произведения се подчиняват на езическата норма да бъдат огледален образ на панегиричния жанр. Без да се спазва благоприличие и да се щадят обидите, в тях се изтъква липсата у героя на традиционно възхваляваните качества – храброст, знатен произход, щедрост... Към оригиналните сатири в сборника със стихове на Хассан ибн Сабит са добавени съчинени след смъртта му произведения, които му се приписват с цел да легитимират чрез неговия авторитет определени доктрини или възгледи. Независимо от достоверността им, този тип творби отразяват в една или друга степен истинското лице на човека и поета.

Пример за сатиричните изяви на Хассан ибн Сабит, които заемат близо половината от сборника му със стихове, са произведения, посветени на знатната курайшитка Хинд бинт Утба,[xv] съпруга на Абу Суфйан – най-заклетия враг на Пророка и пълководец на мекканците в битката при Ухуд през 625 г. В предишното сражение между двата враждуващи лагера – при Бадр – Хинд изгубила баща, брат и чичо, което я подбудило да отмъсти за тях. На бойното поле въодушевявала съплеменниците си за саможертва, а след кръвопролитието участвала дори в ритуално обезобразяване на труповете – разпорила корема на загиналия Хамза, отрязала ушите и сдъвкала черния му дроб. След покоряването на Мека, искрено или не, тя приела исляма, разкаяла се за делата си и получила прошка от самия Мухаммад.

На Хассан ибн Сабит се приписват три сатири със съмнителна автентичност, насочени срещу знатната курайшитка. Не се изключва вероятността, ако не целите, то поне част от тях, да са съчинени по политически причини след смъртта на поета, доколкото Хинд е майка на първия умаййадски халиф Муʻауия. В текстовете доминират вулгарните нападки, които престъпват дори езическите норми за сатирично благоприличие: „и анусът, и вагината ѝ са в рани/ от търкане и от претриване". Окарикатуреният ѝ образ буди и насмешка, и отвращение, и е обречен на проклятие:

Надменна тя е в низостта си, обичайно е за нея/ да е подла, щом високомерна е неверница.
Аллах да прокълне заедно с мъжа ѝ /Хинд върховната, Хинд със сластния клитор!
Нима си ти излязла да се подлюляваш накъм Ухуд/ сред мъжете от племето, устремила се на камила,
на камила бавна, трудно подвижна,/ и нито с блага думи да я подкараш, нито да я пришпориш?
Вместо с пръчка, удряш я със задник – с твоята украса,/ както двата голи камъка на мелницата стриват кокал.

Освен че е надменна, Хинд се отличава с низост, и се мери с мъжете, а се тътрузи на бавната си камила – пълна противоположност на храбър ездач. Отблъскващият ѝ морален облик се допълва от груби сексуални намеци и дори от клюки:

Забравила си за прелюбодеяние, което си извършила,/ Хинд, горко ти, жено с позорна съдба!
И се завърна унизена, без да си отдала мъст/ за онова, което те е сполетяло, и без да си угнетила.
Девойките твърдят, че си родила/ момче, заченато в разврат.[xvi]

Подобни злословия не се вписват в ислямската етика и ни карат да се усъмним, че необузданият езичник се е превърнал изцяло в благочестив „човек божий". Ако полагал усилия да изглежда такъв в очите на събратята си, стараел се да внуши, че притежава не толкова умереност и разумност, колкото крайна храброст. Ал-Исфахани съобщава, че багрел с къна само мустаците и брадата под долната си устна, без останалата част, и когато синът му го попитал за причината, отвърнал: „За да бъда сякаш лъв, локал кръв".[xvii] В действителност не бил смелчак, дори напротив, и цялата му храброст се изчерпвала с изричането на остри думи:

И мечът, и езикът ми посича,/ ала мечът ми не стига до предела на езика.[xviii]

Когато веднъж изрецитирал пред Пророка стихове, в които се хвали как се втурва към врага с острия си меч, той се засмял и мнителният Хассан помислил, че му се присмива, защото всички знаели, че не е воин-герой.[xix] В арабските извори се натъкваме на полярни мнения за смелостта му.[xx] Факт е, че не е участвал с Пророка в нито една ислямска битка, което се обяснява с възрастта му или с недъг на ръката. Понеже сатирикът си е създал много врагове и е осмиван неведнъж, би трябвало някой да е споменал, че е страхлив. Такива свидетелства от противници липсват, но хора, които го познавали отблизо, не оставят съмнения за неговото малодушие.

Лелята на Пророка – Сàфия, дъщеря на Ѐбд ал-Мутталиб – разказва, че по време на битката при Рова (*ал-хандак*) Хассан ибн Сабит бил единственият мъж, останал с нея и други жени в укрепеното си имение. Тя забелязала, че някакъв евреин се навърта наоколо и понеже се бояла да не я опозори, накарала Хассан да слезе и да го убие, но срещнала категоричния му отказ: „Знаеш, че не съм такъв човек.". Тогава Сафия грабнала меч, отишла и сама се справила с нещастника. Накрая поискала от Хассан поне да прибере трупа, защото като жена нямала право да го докосва, но той пак отказал с аргумента, че това не се налага.[xxi]

След завладяването на Мекка през 630 г. цели племена се втурват да приемат исляма. Макар и с неохота,

дори заклети врагове на Мухаммад като Абу Суфйан и жена му Хинд прекланят глава пред военното и духовното му надмощие. Сатирата изгубва предишния си мотив и заряд и звездата на Хассан ибн Сабит започва да залязва, но до кончината на Пророка през 632 г. той продължава да изпълнява ролята на негов панегирист, който призовава малкото останали неверници да тръгнат „по пътя на Аллах".

При Пророка дошла и делегация от знатни членове на племето Бану Тамим, горди и надменни с поетите и ораторите си, както и със славното си минало. Те рецитирали и рецитирали и постоянно изтъквали своето превъзходство. В състезанието по красноречие, обичайно за епохата на „буйството", се включил и Хассан ибн Сабит, който ги поразил с таланта си дотолкова, че веднага приели исляма, без да са имали преди такова намерение.[xxii] Литературните критици обаче споделят мнението, че произведенията му от старата епоха превъзхождат вдъхновените от Корана, защото добродетелният живот не ражда стихотворни бисери. Аббасидският филолог ал-Асмаʼи (поч. 828) обобщава тази представа, колкото вярна, толкова и спорна поради многото изключения:

Пътят на поезията е такъв, че когато я накараш да влезе през вратата на доброто, тя залинява. Не виждаш ли, че Хассан ибн Сабит е стоял високо през джахилийската и ислямската епоха, но щом поезията му влязла през вратата на доброто – като в елегиите за Пророка, Хамза и Джаʼфар и други, Аллах да е доволен от тях – тя залиняла. Пътят на поезията е този на майсторите като Имруʼал-Кайс, Зухайр, ан-Набига: с описание на изоставения бедуински стан и напускането му, със сатира, панегирик, любовна лирика, отправена към жена, с описание на онагри, коне, войни и самовъзхвала. Но когато накараш поезията да влезе през вратата на доброто, тя залинява.[xxiii]

След смъртта на своя патрон и покровител Хассан ибн Сабит се оттегля от обществения живот, изпада в изолация и рядко се връща към поезията, на която вече гледали с подозрение. От този период са датирани и едни от най-въздействащите му произведения – панегирици в чест на Гассанидите.

През епохата на праведните халифи (до 661 г.) не се ползвал вече с предишната почит, донякъде и поради промененитe условия, които изисквали мюсюлманската общност да се сплотява вместо да се подклаждат старите вражди. Вторият халиф Умар ибн ал-Хаттаб му направил забележка да не рецитира одите си в джамията, въпреки че той правел това приживе на Пророка. А публиката въобще не слушала стиховете му.[xxiv]

Към третия халиф Усман ибн Ъффан, чието управление изострило конфликтите в общността, Хассан ибн Сабит изпитвал другарски чувства и това неизбежно го въвличало в политически пристрастия. Когато Пророкът се преселил в ал-Медина със съгражданите си от Мекка, той ги поощрявал да се побратимяват с местните мюсюлмани. Така Усман се озовал при брата на Хассан и близките им отношения датират оттогава. След убийството на третия халиф през 656 г. поетът отишъл за обяснение при Ъли ибн Аби Талиб, когото подозирали, че е допринесъл за трагичната гибел. След като не получил от него задоволителен отговор, посетил в Дамаск Муʼауия, политическия съперник на Ъли, който му оказал щедър прием и му дарил хиляда динара. Пътуването до Сирия породило у него печал по блажените години, прекарани в гассанидските дворци, които той видял в руини.[xxv]

Вероятно поради заслугите на Хассан ибн Сабит към Пророка и исляма творчеството му се разглежда и пресява съобразно политическата коректност. По времето, когато сборникът със стиховете му бил компилиран, аббасидските халифи водели война с Византия и оди за християнските ѝ васали от знатен сподвижник на Божия пратеник засягали съкровени чувства на мюсюлманите и се възприемали като подкрепа за вражеската страна в конфликта. Намесили се и други обстоятелства, свързани със съперничеството между мекканските и мединските съратници на Пророка, и между северните и южните племена, сред които и Бану Хазрадж, родът на поета. Предполага се, че негови текстове не само са орязани и съкратени от сборника, но са му приписани и чужди творби – за да го възвеличат или компрометират.

След стриктен анализ Уалид Ърафат, съставителят на сборника му със стихове, стига до следния извод: „Поезията в *дивана* представя такова духовно и стилистично разнообразие, той е толкова пълен с противоречия и аномалии и съдържа толкова голям дял от долнопробни стихове, че поемите не могат да бъдат работа на единствен автор, още по-малко пък на такъв с подобна висока репутация".[xxvi] Според Ърафат около 60-70% от дивана са изопачени, включително и от сина на Хассан, а също от привърженици на различни религиозни и политически доктрини. И житиеписци на Пророка, Ибн Хишам например, обръщат внимание на този факт.[xxvii] Сведенията за историческата личност и литературният портрет на Хассан ибн Сабит със сигурност отразяват ислямската им интерпретация, но въпреки че пораждат съмнения в източниците на информация, те позволяват да изградим представа за реалния образ на човека и поета.

Предишният Хассан ибн Сабит

Той е един от най-значимите майстори на мерената реч още преди идването на исляма и един от тримата най-изтъкнати панегиристи на епохата заедно с ан-Набига аз-Зубйани и ал-Аʼша. На събора в Указ издигали почетна шатра от червена кожа за „шейха на поетите" ан-Набига аз-Зубйани, пред когото те изпълнявали своите стихове, за да чуят оценката му, обикновено подкрепена с критически бележки. Веднъж в присъствието на Хассан пръв рецитирал ал-Аʼша, а след него – прочутата ал-Ханса. Ан-Набига я похвалил и подчертал, че би я назовал „най-големия поет сред хората", ако бе издекламирала произведението си преди ал-Аʼша. Затова я нарекъл „най-добрата поетеса сред жените". Но ал-Ханса веднага възразила, че и мъжете превъзхожда. Впрочем от друго известие

научаваме, че ан-Набига я обявил „само за оплаквачка", а Хассан бил истинският поет.[xxviii] Ето че сега променил мнението си. Като го чул, Хассан не се стърпял и извикал, че той е най-големият поет, по-голям и от нея, и от самия ан-Набига. Съперничеството между двамата е факт, потвърден от изворите. Когато фаворизираният от владетелите на Лахмидското княжество ан-Набига изпаднал в немилост пред тях, Хассан веднага заел неговото място. И ето сега отново изпаднали в противоборство. Строгият арбитър накарал Хассан да се аргументира със свое стихотворение и той изпълнил ода, в която възхвалява племето си с думите:

Наши са блестящите блюда, които озаряват утринта,/ и все на зов за помощ се притичаме, та кръв от мечовете ни капе.

Въпреки че все пак снизходително го признал за поет, ан-Набига го сразил с критическите си бележки само върху този стих. По-уместно е, изтъкнал той, да се употреби друга, подсилена форма за множественост на „блюда" (вместо *джафанат – джифан*) и „мечове" (вместо *асйаф – суйуф*). Иначе излиза, че възможностите на племето за гостоприемство и героични подвизи са твърде ограничени. И още, по-добре е да се каже „многото бели блюда, които проблясват [сякаш мълнии] в мрака". По този начин картината става по-ярка и се подчертава, че племето разполага с обилие от храна, а е щедро и към чуждите хора – готово е да приюти и нощем заблудени пътници. Кръвта пък е за предпочитане да тече, а не оскъдно да капе от мечовете. Не на последно място ан-Набига критикувал автора и защото в същото произведение се самовъзхвалява чрез достойнствата на потомците, а не на предците. Хассан останал безмълвен.[xxix]

Повече от два века по-късно видният специалист по арабска реторика Кудама ибн Джа῾фар (ок. 873-ок. 948) отхвърля бележките на ан-Набига. Ако Хассан бе употребил „белите" вместо „блестящите" блюда, това би изопачило идеята му, защото не е искал да подчертае цвета им, а да открои яркостта, оттук и славата им. По-уместно е блюдата да се опишат като такива, които „озаряват утринта" вместо да „проблясват в мрака", защото нощем много неща сияят, а денем се забелязват само излъчващите силна светлина. И накрая, езиковите норми налагат да се каже, че кръв капе, а не тече от мечовете, дори ако боравят с тях ръцете на герои.[xxx]

Апологет на градската „изнеженост"

Арабските литературни критици ценят бедуинските майстори на словото и мъжествения дух на тяхното творчество, докато за градските им събратя смятат, че проявяват слабост в увлечението си по охолството, насладите и лекотата на изказа.

Хассан ибн Сабит познава и владее до съвършенство литературния канон, доминиран от чергарския тип пасторална поезия и идилия, и дори в новаторството си изхожда от неговите норми. Предпочитанията му обаче са насочени към уседналия начин на живот и градския стил на изразяване, което проличава и в консервативните жанрове. Този факт може да се обясни и с негативното до известна степен отношение на исляма към бедуините, както и със стратегията на урбанизиране и поощряване на мюсюлманите да се заселват в градовете. Дори когато възхвалява племето си, Хассан ибн Сабит го изобразява не сред пясъците на пустинята, а на фон от планини и буйни реки:

Имаме черна камениста земя, обградена от планини./ Там славата е построила своя дом и се е заселила.
Палми там растат и крепости се извисяват, и потоци/ текат, влачат камънаци и пръст.
Пресъхне ли поток,/ пращаме камили с водоноски
при всеки кладенец препълнен,/ от който лее се водата в каменно корито.
Оттук ручей тече под сянката на всяка градина/ и сякаш се мери с буйна река от пивка вода.
Ако дойдеш по тези места, ще намериш/ слаби в хълбоците породисти коне и изящни камили.[xxxi]

Безразличието към темите и мотивите на бедуинския лиричен епос се проявява в отделни стихове, които разкриват дистанцирането и сдържаността на автора по отношение и на касидния модел, и на чергарската романтика:

Хассан не се вълнува нито от очертанията на мястото,/ нито от палankините на племето и издигането на шатрите.[xxxii]

Традицията изисква протагонистът да лее горчиви сълзи край следите от бедуинския бивак, където в далечната му младост го е пленила любов по девойка, завинаги отпътувала с кервана. Там някога са кипели страсти, а сега цари запустение. Мисълта за неумолимата съдба, за безсилието пред природата и за отлитащото време навява печал. Хассан обаче не страда, не изпитва носталгия по напуснатия стан и не тъгува за обитателите му. И нещо повече, той противопоставя охолството в китната и богата Сирия – владението на Гассанидите – на мизерията и глада в пустинна Арабия:

Кълна се в живота си, между каменистите възвишения и пясъците има орна земя
с мека пръст, чиито реки текат от върховете над всеки планински път.
Във всяка висока постройка и при всяко събиране/ има пияни там и бокали, които се пресушават безспир.
[Това е] по-любимо за Хассан, ако е възможно,/ отколкото бързоногите камили на [племената] Гифар и Аслам.[xxxiii]

Противопоставянето на култивираната и дивата природа, на градския и бедуинския бит, се концептуализира в творчеството на Хассан ибн Сабит като съществена тема, която се вписва в панегиричната рамка на гассанидския цикъл, но придобива и светогледна значимост. Възхвалата на цивилизацията обхваща и пейзажите, и картините на пищни увеселения, при това – често в опозиция с мизерията на живота в пустинята:

Ние не сме в Хамт, нито в Зим, нито в Саура,/ а на поляна, засадена на Голан.
Сутрин ни поднасят вино в кана и певица ни весели.
Ал-Хиджаз е кърмилница на глад и оскъдица.
Прекарахме нощта в Дарат Джауата. Стряскаше ни/ кудкудякане на кокошки и звън на камбани.[xxxiv]

Споменатите географски названия не могат да се идентифицират, но се подразбира, че се намират някъде в пустинния ал-Хиджаз. В класическата арабска лирика подобно изреждане на топоними навява печал по бедуинската идилия, докато в горните стихове романтичните очаквания се насочват към Голанските възвишения и пиршество на поляна, характеризирана като „засадена", а не диворасла. Виното се поднася на сътрапезниците, а не си наливат сами, и настроението се поддържа от певица. Освен че е знак за религиозна идентичност, наред с опияняващата напитка, камбанният звън говори за уседналост. Леконравните картини често се подчиняват на опозицията град-пустиня:

Поят ги с противоотрова от нектара и слугините им/ не биват викани, за да разрязват колоцинт.

Разрязването на *колоцинта* – пустинна тиква със силно горчив вкус, – за да се извадят зърната ѝ, причинява сълзене на очите, а плачът бележи началния акорд на традиционната касида. Този див плод се асоциира със суровия бит на бедуините, който Хассан ибн Сабит противопоставя на градската изтънченост чрез символа на виното или пък чрез сцени на забавления. В друга картина поетът отново споменава за *колоцинта* при изобразяването на християнски девойки, които се готвят за Великден:

Те събират шафран, облечени в тънки бели одежди,/ под които носят долни дрехи от лен.
Не ги отвлича нито смола и клей,/ нито пък да късат от стъблото колоцинт.[xxxv]

Ефирни и безгрижни, описани чрез онова, което не се налага да вършат (за разлика от бедуинките), и нагиздени по тогавашната градска мода, гассанидските принцеси се отъждествяват с предпочитания от Хассан изискан начин на живот в контраст със суровата номадска действителност. След по-малко от век, в зората на Аббасидската епоха, Башшар ибн Бурд умело ще се възползва от този дихотомичен модел, за да разгърне поетическите мотиви на *шуубизма* (от *шуу́б – народи*) – движението, което не само отхвърля доминирането на арабското начало в исляма, но и доказва културното превъзходство на „чужденците" в мюсюлманската общност, най-вече на персите. Наченките на презрение към носталгията по изоставения бивак и въобще по бедуинската идилия, на която се противопоставят градските увеселения, намират своята концептуална завършеност в творчеството на Абу Нуас.

Хассан и Гассанидите

Около петнайсет години Хассан ибн Сабит е първи придворен поет на Гассанидите – васалната на Византия арабска християнска династия, която управлявала Сирия около четири-пет века. До покоряването ѝ от Персия през 614 г. панегиристът често пътувал до Джáбия, столицата на княжеството, и водел обичайния за местната аристокрация живот: пребивавал в дворците и манастирите, участвал в пиршествата и религиозните празници. Връзките му с Гассанидите и одите в тяхна чест се мотивират най-вече от йеменското им потекло и кръвното им родство с Бану ал-Хазрадж. Освен че вдъхва чувство за равнопоставеност, общият произход с покровителите дава основания за възхвала на племето и на автора като негов член.

Въпреки важността на този период от биографията на Хассан, той е слабо застъпен в сборника му със стихове – заема едва една трета от цялостния обем. Интересно е, че литературното наследство на Хассан съдържа само няколко изцяло запазени панегирици в чест на Гассанидите и те са датирани от годините преди края на житейския му път. Вече столетник, носталгията по отминалата младост го връща към далечното незабравимо време, прекарано в дворците на някогашните владетели.

Едно от най-известните и със сигурност автентични произведения на Хассан ибн Сабит – панегирик, посветен на Гассанидите – вероятно е създадено в ал-Медина далеч след залеза на династията.[xxxvi] Сведенията в арабските извори са твърде противоречиви, но интертекстуални доказателства недвусмислено сочат, че творбата възкресява картини от „далечно време", а не е плод на младежко леконравие. Писана е след битката при Йармук и завладяването на Сирия от мюсюлманите през 636 г., в късния период от живота на поета.[xxxvii] Датировката е от значение, защото разкрива, че времето не е изличило спомена за християнските владетели и встъпването на автора в исляма не е променило нито почитта му към тях, нито пък отношението му към виното. Очевидно от висотата на преклонната си възраст Хассан ибн Сабит си е позволил да престъпи границите на политическата и религиозната коректност, без да се съобразява с конюнктурата.

Одата може да се подели на пет части: традиционна бедуински тип прелюдия за напуснатия бивак (стихове 1-6); възхвала на Гассанидите (7-20); описание на вино (21-25); самовъзхвала чрез изтъкване на собствените качества

и прослава на племето (26-30); връщане към основната тема – панегирик в чест на Гассанидите (30-33).

Уводният дял на произведението, кратък и шаблонен, започва с рутинното изреждане на пустинни местности, които маркират пътя на кервана. Бушували са там ветрове и от черни облаци са плющели дъждове, които постепенно са изтривали следите от човешкото присъствие и те сега приличат на „откровения от украсена книга". Мъртвилото на чергарския стан, безлюден и изоставен завинаги, навява печал. Понякога майсторите на мерената реч изобразяват мястото като завладяно от дивата природа и населено от газели или други животни, но Хассан обикновено бърза да се впусне в основната тема, пък и пустинният пейзаж не го вълнува. Само един детайл разкрива задълбочените му познания за бедуинската метеорология, намерила израз и в класическата поезия. Когато споменава за тъмните облаци и валежите, той ги обвързва със Спика – една от най-ярките звезди на небето. Нейната поява на хоризонта и периодът на видимото ѝ присъствие се случва през сезон, през който се очаква да паднат дъждове. Когато Спика се скрие, изгрява Плеяда, настъпват непоносими горещини, растителността изгаря и водата пресъхва. [xxxviii] Това е именно времето на чергарското преселение – основна тема на касидната прелюдия, която поражда чувство на тъга и болка. Едва ли градският поет Хассан ибн Сабит се опира в случая на лични преживявания, а по-скоро изхожда от литературни образци. Уводът на разглежданото произведение се възприема като формално отдаване дан на канона.

Дотук нищо не подсказва намерение за излизане от рамките на подражателството. Не липсва и плачът, така характерен за началния дял на касидния модел:

Капят и преливат сълзи от очите/ за жилищата, изличени, сякаш никога не са били обитавани.

От следващия стих – връзка с втората част на произведението – настъпва изненадващ обрат. Сълзите се леят не както повелява традицията – за спомена по любима и за сиротните белези от бивака на племето ѝ, а за руините на „дом", обитаван в далечно време от славни владетели:

Дом на род, който някога видях/ могъществото им могъщите да превъзхожда неизменно и до днес.

Напуснатият „дом" са гассанидските градове, чиито господари са свалени от власт, но ненадминатото им величие остава без приемник. Тези и други стихове на Хассан ибн Сабит илюстрират трансформирането на касидната прелюдия за изоставения бедуински стан в нов тип елегия – носталгия по отминала слава, – на селища или династии. През по-късните епохи, особено в Андалусия, когато след вековно господство сарацините започват да търпят поражения и са принудени да напускат градовете си, съдбата им се асоциира с отпътуването на кервана от бивака. Майсторите на мерената реч приспособяват познатите им мотиви, за да оплачат руините на арабското величие.

Гассанидите („родът на Джафна") са изобразени край гроба на своя баща (или на заслужил прародител), който, вероятно съзнателно, не е споменат по име, а е характеризиран чрез метронима „сина на Màрия", за да се придаде обобщеност на възхвалата. Събирането им на символичното място говори за тяхната сплотеност в управлението на княжеството, а също и че са уседнала династия. Те са „с лица бели, със знатно потекло", „от най-добрата порода", но и „с вирнати носове" – без намек за високомерие, а по-скоро в израз на царствено достойнство и заслужена гордост. Най-ценните им качества са воинска храброст, щедрост и цивилизованост:

Вървят в двойно плетени украсени дрехи/ с походка на камили, които крачат към други, по-стари камили.
Щом посичат някой вожд, шлемът му проблясва/ и с един удар режат пръстите от ставите.
Събират бедния с богатия/ и благини дарят те на клетите вдовици.
Децата на Джафна [стоят] край гроба на своя баща –/ гроба на сина на Màрия, прещедрия и добротворния.
Толкова са посещавани, че кучетата им не ръмжат,/ и не питат какви тълпи приждат.
Поят всеки дошъл при тях в ал-Барùс/ от [водата на река] Барада, примесена с пивък нектар.

Дори походката им излъчва тежест и достолепие. Облечени са в двойни одежди – може би ризници (бойни доспехи) или скъпи дрехи, при това – с украса. Отиват при равните по величие, както камили следват по-старите, сиреч не се големеят и черпят знания от по-мъдрите и опитни хора. В битката се насочват към вожда (букв. „овена" – *ал-кабш*). Ударът им с меч е бърз и точен. Обезглавяват с лекота, сякаш правят жертвоприношение. Способни са да отсекат дори върха на пръстите, което говори за бойните им умения. На щедростта им разчитат и хората в нужда, и пришълците, и сътрапезниците. Не само помагат на бедните, но и скъсяват социалната дистанция с тях. Не се страхуват, че мълвата за разточителното им гостоприемство ще привлече непосилни множества. Лее се река от „пивък нектар" – вино, смесено с водата на река Барада – опозиция на млякото за бедуините и безводието на пустинята.

В заключителната част на произведението се внасят допълнителни щрихи към груповия портрет на Гассанидите чрез възхвала на безименен владетел:

Начело им стои младеж, който обича възхвалата и раздава средствата си/ повече от своя баща, дори ако не му искат.
Той зачита правото на племето да получава полагаемия му се дял и добавя още,/ и ги пази от злощастия и беди.
Тръгнах с него за наслада рано сутринта, без да се забавя,/ с чаша [вино] от най-едрите гроздове.

Темата за виното присъства във всички панегирици, посветени на християнската династия. То се възприема и в обичаен битов план, и като знак за религиозна принадлежност и щедрост, но в него се влага най-вече представата за уседналост и цивилизованост. Зад увлечението по крайностите прозира и сянката на героичната предислямска епоха с нейното „буйство" – да се пие до дъно:

Пих вино в кръчмата –/ червено, чисто, с вкус на [люта] чушка.
Устремява се към мен виночерпец с обеца на ухото, подава ми бокал/ отново и отново, дори ако не съм отпил и глътка.
Виното, което ми поднесе ти и го върнах,/ разредено е с вода, убито. Жив да си, налей ми го без примес!
И едното, а и другото са все прецеждан сок, ала дай ми/ чаша, от която се отпускат ставите,
игрива чаша, танцуваща с нещо на дъното,/ както камила танцува, пришпорена от буен ездач.

Питието е толкова силно, че сякаш люти. Разреждали го („убивали" го) с вода, но лирическият герой иска от виночерпеца да му го поднесе „чисто" и чашата да танцува буйно „с нещо на дъното" – вероятно шафран за аромат.

Преди и след описанието на виното авторът разкрива лични подробности, както и добавя себевъзхвала, отъждествявайки се с племето. Прекарал е „дълги времена" с Гассанидите. Изкачил се е до тях от „земята на ал-Барѝс" и е облегнал гръб в „кръчма без натрапници". Там вкусват утринното питие в компанията на певица. Но всичко е само спомен и сякаш никога не е било. Косите му са се прошарили, а после и напълно е побелял.

Повод за гордост са знатните му корени и езикът, който като говори, думите му превръщат огъня в пожар. „Аз"-формата се трансформира в „ние"-идентичността на племето. На тях са поверени отговорностите за общите им дела и те са избавителите от бедите. Вождът им превъзхожда и най-знатните господари. Щом заговорят, постигат целта, и намират изход при затруднение. Съдят ли хората, винаги взимат справедливо решение. Камилите им стигат и до портите на царете.

Хассан и виното

Понеже Хассан ибн Сабит е близък сподвижник и панегирист на Пророка, обикновено се отбягва да се говори за приноса му в бохемския жанр, но той заслужава специално внимание, още повече и защото забраната на алкохола от исляма не слага край на греховната наслада и на възпяването ѝ в мерена реч.

Джахилийската арабска поезия за виното се свързва главно с имената на ал-Аʿша и Ѓади ибн Зайд, но Хассан ибн Сабит не им отстъпва и по приноси в жанра, и по изпито количество „нектар". Разказват как веднъж отишъл в пивница с ал-Аʿша и когато пресушили чашите и позадрямал, чул в просъница другаря си да казва на собственика на заведението: „Шейхът не обича много да плаща". Силно обиден от тези думи, Хассан изчакал ал-Аʿша да заспи, тогава изкупил цялата стока на кръчмаря и я разлял на пода, от което подгизнала и постелята на сътрапезника.[xxxix]

Стиховете за виното в дивана на Хассан ибн Сабит не са много по обем и рядко съставят автономни произведения, посветени единствено на тази тема, но те акцентират върху най-важния аспект от световъзприятието на поета: убедеността в предимствата на изискания градски живот над примитивната бедуинска действителност.

Описанията на „нектара" включват широк спектър от традиционни мотиви, свързани с цвета и уханието му, отлежаването в избите и въздействието върху тялото и душата наред със сцените на дружески запои. Не липсва и шаблонното отъждествяване на виното със слюнка на жена.

В прелюдията към една от касидите на Хассан ибн Сабит се споменава за девойка на име Шаʿсаʾ, сравнена и с плаха газела, и с женски демон (*джинка*), чийто призрак тревожи съня на влюбения в нея и не му дава покой. Оприличаването на устата ѝ с „хладен ручей сред камъни под сенки на облаци", и на слюнката ѝ – с вино, бележи началото на фрагмент за пиршество, който в няколко стиха кодира духа и мотивите на „вакхическия" жанр:

Смесили са [слюнката] с червено вино, остро на вкус/ от Байт Рас, запечатано да отлежава.
Отлежавало е в пивницата цяла вечност/ и минавали са там безброй година след година.
Пием го и смесено, и чисто,/ после слушаме да ни се пее в мраморните домове.
Плъзва то по тялото, както/дребни мравки полазват ситния пясък.
Бокали, които и шейх да изпие подред –/ пет, ще облече дрехите на юноша.
От виното на Байсан го избрах/ като целебен лек, от който бавно костите изнемощяват.
Втурва се да го разнася румено [момче] в плащ с качулка,/ зад ушите – с благовоние, за да ухае, и здраво е пристегнало колана.
Най-прелестен е бързоног, щом го викат, мигом да се отзовава,/ и не може нищо да го отклони, и се движи леко.

Узнаваме какъв е цветът, вкусът и произходът на виното. Байт Рас е селище в днешна Йордания, прочуло се с лозята си, както и Байсан (във византийска Палестина). Запечатано и дълго отлежавало, питието накрая е стигнало до бокалите на жадните за наслади мъже в „мраморните домове" – знак и за уседналост, и за богатство. Смесват го с вода, но не отказват и чисто, ако търсят по-силни усещания. То е „целебен лек", който носи облекчение за тялото и упоява съзнанието за горчивата реалност със сладки илюзии като тази на стареца, повярвал, че се е върнал в младостта.

Освен певицата и сътрапезниците постоянен персонаж в произведенията от бохемския жанр е виночерпецът. Хассан ибн Сабит отбелязва неговата пъргавина и отзивчивост, като добавя към физическия му образ и щрихи, които в по-късните епохи придобиват хомоеротичен нюанс: сложил си е благовоние и е стегнал колана, сиреч тънък е в кръста. Женското кокетство не му е чуждо. Същевременно е облечен в *бурнус* – характерна за епохата монашеска дреха с качулка. Виното в арабската поезия се асоциира с християнството и пиянският разгул нерядко се вихри в манастир.

Името Шаʿсаʾ и топонимът Байт Рас се повтарят и в друго, може би най-популярното произведение на Хассан ибн Сабит, създадено по конкретен повод.[xi] През 630 г. Мухаммад решава да завладее Мекка, след като племето Курайш не позволило на мюсюлманите да отслужат частично поклонение ʿумра при Свещения храм Ал-Каʿба – една от клаузите на мирния договор между двете страни. Поетът отправя сурова закана към курайшитите, описва мощта на мюсюлманската армия, възхвалява „Божия пратеник“ и осъжда най-заклетия му враг Абу Суфйан.

Въпреки очакванията за догматичен и официозен подход, авторът не цензурира текста с оглед на религиозната забрана, а включва и описание на вино:

Сякаш сабейското [вино] от *Байт Рас/ е смесено с мед и вода*
по зъбите ѝ или е с вкус на прясно отхапана ябълка, току-що откъсната.
Когато някой ден напитките се споменат,/ те ще бъдат изкупление за хубавото вино.
Отправяме към него упрек, щом ни заболи,/ надигнат ли се каранци или препирни.
Пием го и ни оставя то царе да станем/ и лъвове, които си безсилен да възпреш.

Разглежданото произведение по-скоро имитира донякъде касидния модел, отколкото да се придържа стриктно към класическата му структура и духовна атмосфера. Прелюдията повтаря мотивите за „девойка, чието жилище е празно“, „полуизличено от ветровете и дъждовете“, „а там са пасли по ливадите камили и овце“. Познатият шаблонен израз „но остави това!“ свързва лаконичното описание на следите от бедуинския стан с тема, която обикновено служи за утеха, че все пак пътят продължава, и сочи изход от мировата скръб и тлението към източник на стабилност, сила и оптимизъм. Обаче вместо да яхне своята камила и да се втурне към набелязаната цел, героят на Хассан се връща за кратко към печалния спомен по Шаʿсаʾ, в която се е „влюбил до полуда“ и „за сърцето му от нея няма изцеление“. Призракът ѝ го навестява „още щом си тръгне вечерта“ и гони съня до зори. Едва ли заветният извор на сила е видението на отпътувалата в небитието девойка. Така също и виното дава само краткотрайна илюзия за мощ (на лъвове, на царе). Истинското спасение се корени в Божията подкрепа чрез Пророка Мухаммад. Впрочем виното, но не земното, а такова, което не опиянява, е напитката на праведниците в Рая и освен всичко друго е символ на безсмъртие.

В конкретното произведение и въобще в творчеството на Хассан ибн Сабит „вакхическите“ сцени придават колорит, като разкриват индивидуалността и увлеченията на автора, но те изпълняват вторични функции. Същинската тема в случая е възхвала на Пророка и осъждане на заклетия му враг Абу Суфйан.

След частта за виното, което поражда у пиещите илюзията, че са царе и лъвове, Хассан ибн Сабит изобразява бойна сцена. Понеже се преминава директно към нея, без логическа връзка, читателят неволно асоциира устремените към полесражението конници от войската на Мухаммад именно с мъжете от компанията. Приповдигнатият им дух сякаш се дължи на изпитото количество „нектар“. Разбира се, авторът едва ли е целял да внуши подобен ефект, пък и тогавашната публика не би допуснала кощунството героите „по пътя на Аллах“ да се сравняват с разгулни християнски безделници. Изказват се и предположения, че „вакхическият“ дял от произведението е създаден през старата епоха и впоследствие механично е включен в структурата. Каквато и да е истината, стиховете за виното не накърняват религиозните чувства на ревностния мюсюлманин, който бърза да съпреживее героичния подвиг на братята по вяра.

Конете са готови да загинат в ожесточена битка, вдигнала гъст прахоляк. Копията се надпреварват, жадни за кръв. Съпротива ще им окажат не храбри бойци, а жени, които се опитват да спрат жребците, удряйки ги със своите покривала. Ако племето Курайш не стори път на мюсюлманите да влязат в Мекка, „Аллах ще придаде мощ на когото пожелае“. Те ще завладеят града и ще сложат край на враждата. С тях е архангел Джибрил – „Божият довереник“ и „Светият дух“.

Заключение

Хассан ибн Сабит е един от най-значимите поети на преходната епоха между езичеството и исляма. Майстор на панегиричното изкуство, през първия период от живота си той възхвалява владетелите на Гассанидското и Лахмидското княжество, а след преселението на Пророка Мухаммад от Мекка в родния му град Йасриб се утвърждава като най-талантливия му бранител и радетел за възтържествуването на „правата вяра“.

Въпреки презумпцията за непогрешимост и почитта, с която се ползва като близък сподвижник на „Божия пратеник“, в биографията и творчеството му попадаме на свидетелства за отклонения от кораничните норми. Този факт намира отражение главно в одите, посветени на Гассанидите – арабската християнска династия, управлявала Сирия до завладяването ѝ от мюсюлманите. Освен че не скрива предпочитанията си към уседналия начин на живот в паралел със суровата бедуинска действителност, Хасан ибн Сабит възпява виното като символ на цивилизованост и просперитет. Темата за вълшебния нектар се запазва и в творчеството му след приемането на исляма.

Цитирана литература

ʿArafat, Walid. „Ḥassān b. Thābit". *The Encyclopaedia of Islam.* – New ed. – Leiden : E. J. Brill-London ; Luzac&Co, 1986. T. 3, p. 272.

– „Early Critics of the Authenticity of the Poetry of the Sira". // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 21, Issue 3, October 1958 , p. 453-463.

– „A Controversial Incident and the Related Poem in the Life of Ḥassān b. Thābit". // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 17, No. 2 (1955), p. 197-205.

Boutz, Jennifer Hill. *Ḥassān ibn Thābit, a True Mukhaḍram : A Study of the Ghassanid Odes of Ḥassān ibn Thābit.* – Washington, DC, 2009.

Hirschfeld, Hartwig (ed.). *The Dīwān of Ḥassān b. Thābit.* – Leyden : E. J. Brill, 1910.

Stetkevych, Suzanne. *The Mute Immortals Speak : Pre-Islamic Poetry and the Poetics of Ritual*. – Ithaca, NY : Cornell Univ. Press, 1993.

Исфахани (ал-), Абу ал-Фарадж. *Китаб ал-агани*. – Бейрут : Дар садир, 2008.

Ибн ʿАсакир, ʿАли ибн ал-Хасан. *Тарих мадинат димашк*. – Бейрут : Дар ал-фикр, 1995.

Ибн Кутайба, ʿАбд Аллах. *Китаб ал-ануаʾ фи мауасим ал-ʿараб*. – Hyderabad : Dairatuʿl maʿarifiʿl-osmania, 1978.

Кудама ибн Джаʿфар. *Накд аш-шиʿр*. – Константинопол : Матбаʿат ал-джауаʾиб, 1302 [1885].

Марзубани (ал-), Мухаммад ибн Имран. *Ал-муашшах фи маʾахиẓ ал-ʿулама' ʿала аш-шуʿара'*. – Бейрут : Дар ал-кутуб ал-ʿилмиа, 1995.

Муханна, ʿАбд ал-Амир ʿАли (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*. – Бейрут : Дар ал-кутуб ал-ʿилмиа, 1994.

Хараши\ (ал-), Сулайман ибн Салих. *Хассан ибн Сабит лам йакун джаббанан.* – Ар-Рияд : Дар Тайба, 1413 [1993].

Бележки

[i] **Ал-Исфахани**, Абу ал-Фарадж. *Китаб ал-агани*. – Бейрут : Дар садир, 2008. Т. 4, с. 105-106.

[ii] **Ибн ʿАсакир**, ʿАли ибн ал-Хасан. *Тарих мадинат димашк*. – Бейрут : Дар ал-фикр, 1995. Т. 12, с. 383.

[iii] Твърдението за назоваването на Йасриб с името Град на Пратеника (*мединат расул аллах*) вероятно е късна измислица. Арабските извори съдържат също хипотезата, че евреите, които са основатели на града, първоначално са го нарекли с арамейската дума *мадината* (*защитено място*) и са приели с радост старото име да се възстанови.

[iv] В своята *Книга на песните* (*Китаб ал-агани*) Абу ал-Фарадж ал-Исфахани твърди, че Хассан ибн Сабит е приел исляма скоро след идването на Пророка в Йасриб. Същото предположение изразява и Ибн Асакир в *История на град Дамаск* (*Тарих мадинат димашк*). Въпросът е спорен, но най-вероятно поетът не е бързал да се присъедини към мюсюлманската общност. *Вж:* **Boutz**, Jennifer Hill. *Ḥassān ibn Thābit, A True Mukhaḍram : A Study of the Ghassānid Odes of Ḥassān ibn Thābit*. – Washington, DC, 2009, p. 32.

[v] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 120-121.

[vi] **Муханна**, ʿАбд ал-Амир ʿАли (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*. – Бейрут : Дар ал-кутуб ал-ʿилмиа, 1994, с. 69-70.

[vii] Употребата на „пояси" вместо „отрепки" не се вписва логично в смисъла на текста и вероятно е резултат от редакторска намеса. Облеклото на мекканците не се различавало от това на мединците и изобразяването им с пояси като тяхна специфична особеност не се потвърждава от историческите извори. Етимологията на *джалабиб* позволява да се допусне по-рядката употреба на думата, а именно „странници", доколкото мекканските преселници са напуснали родните си места и не са коренни жители на ал-Медина.

[viii] За различните версии на известието за инцидента и на текста *вж:* **ʿArafat**, Walid. „A Controversial Incident and the Related Poem in the Life of Ḥassān b. Thābit". // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, Vol. 17, No. 2 (1955), p. 197-205.

[ix] Пак там, с. 203.

[x] **Hirschfeld**, Hartwig (ed.). *The Dīwān of Ḥassān b. Thābit.* – Leyden : E. J. Brill, 1910, с. 6.

[xi] **Муханна**, ʿАбд ал-Амир ʿАли (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 157-158.

[xii] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 112.

[xiii] Пак там, с. 110.

[xiv] Пак там, с. 107.

[xv] По-подробно за Хинд *вж:* **Stetkevych**, Suzanne. *The Mute Immortals Speak : Pre-Islamic Poetry and the Poetics of Ritual*. –

Ithaca, NY : Cornell Univ. Press, 1993, p. 199-205.

[xvi] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 139.

[xvii] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 106.

[xviii] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 81.

[xix] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 124.

[xx] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 10. Сред арабските извори се натъкваме дори на такива, изцяло посветени на целта да защитят „Поета на Божия пратеник" под надслов „Хассан ибн Сабит не е бил страхливец": **Ал-Хараши**, Сулайман ибн Салих. *Хассан ибн Сабит лам йакун джаббанан*. – Ар-Рияд : Дар Тайба, 1413 [1993].

[xxi] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 123.

[xxii] Пак там, с. 112-115.

[xxiii] **Ал-Марзубани**, Мухаммад ибн Имран. *Ал-муашшах фи маʼахизʒ ал-ʼулама' ʼала аш-шуʼара'*. – Бейрут : Дар ал-кутуб ал-ʼилмиа, 1995, с. 78.

[xxiv] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 111.

[xxv] **Boutz**, Jennifer Hill. *Ḥassan ibn Thābit, a True Mukhaḍram : A Study of the Ghassānid Odes of Ḥassān b. Thābit*. – Washington, 2009, p. 42.

[xxvi] Уалид ʼАрафат е специалист по творчеството на Хассан ибн Сабит. През 1953 г. в Лондонския университет е защитил докторска дисертация на тема *A Critical Introduction to the Study of the Poetry Ascribed to Ḥassān b. Thābit.*ʼ**Arafat**, Walid. *„Ḥassān b. Thābit*". *The Encyclopaedia of Islam*. – New ed. – Leiden : E. J. Brill-London ; Luzac&Co, 1986. T. 3, с. 272.

[xxvii] Критическите оценки за автентичността на сборника му със стихове в по-широкия контекст на поезията, включена в житието на Пророка, се изследват в друга статия на Уалид ʼАрафат: ʼ**Arafat**, Walid. „Early Critics of the Authenticity of the Poetry of the Sira". // *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol. 21, Issue 3, October 1958, p. 453-463.

[xxviii] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*\, т. 4, с. 124.

[xxix] **Ал-Марзубани**. *Ал-муашшах фи маʼахиз ал-ʼулама' ʼала аш-шуʼара'*, с. 75-77. *Срв.:* **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 251-252.

[xxx] **Кудама ибн Джаʼфар**. *Накд аш-шиʼр*. – Константинопол : Матбаʼат ал-джауаʼиб, 1302 [1885], с. 14-15.

[xxxi] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 208.

[xxxii] Пак там, с. 224.

[xxxiii] Пак там, с. 229.

[xxxiv] *Диуан Хассан ибн Сабит*, E. J. W. Gibb Memorial Series, ed. Walid ʻArafat. – Hertford : Stephen Austin and Sons, 1971, поема 245.

[xxxv] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 247.

[xxxvi] Пак там, с. 183-186.

[xxxvii] **Boutz**, Jennifer Hill. *Ḥassān b. Thābit, a True Mukhaḍram : A Study of the Ghassānid Odes of Ḥassān b. Thābit*. – Washington, 2009, p. 185-187.

[xxxviii] **Ибн Кутайба**, ʼАбд Аллах. *Китаб ал-ʼануаʼ фи мауасим ал-ʼараб*. – Hyderabad : Dairatuʿl maʿarifiʿl-osmania, 1978, с. 26, 65.

[xxxix] **Ал-Исфахани**. *Китаб ал-агани*, т. 4, с. 125.

[xl] **Муханна**, ʼАбд ал-Амирʼали (ред.). *Диуан Хассан ибн Сабит*, с. 17-21.

IV – 55 арабска литература – ранноислямски панегирик – *Хассан ибн Сабит* – традиционна касида – „вакхически" жанр (изследване)

IV – 55 арабская литература – раннеисламский панегирик – *Хассан ибн Сабит* – традиционная касыда – „вакхический" жанр (исследование)

IV – 55 Arabic literature – early Islamic panegyric – *Hassan ibn Thabit* – traditional Arabic *qasidah* – „Bacchic" genre (study)

РОЛЯТА НА НИКОЛА МУШАНОВ В КОАЛИЦИОННОТО ПРАВИТЕЛСТВО НА ТЕОДОР ТЕОДОРОВ (1918-1919 г.)

Тодор Ст. Тодоров

От началото на 90-те години на миналия век интересът към дейността на ръководителите на политическите партии от края на XIX и първите десетилетия на XX век се повиши значително[1]. На този фон един от „позабравените" доскоро водещи политици беше Никола Мушанов. Наистина, през 1992 г. бяха частично публикувани неговите мемоари [1], но извън това липсваха сериозни проучвания за работата му като министър, народен представител и политик. Ледът бе разчупен едва в началото на 2018 г., когато почти едновременно се появиха монография за видния демократ и подробно публикувани ръкописи на Мушановите дневник, спомени и автобиография[2]. Въпреки това, някои нюанси от политиката на посочения държавник останаха непроучени, на един от които ще се спрем по-долу.

Н. Мушанов е един от водещите български държавни дейци, които се задържат във фокуса на общественото внимание почти през цялата първа половина на XX век. Видният дряновец завършва висше юридическо образование във Франция. След завръщането си работи в съдебната система. В политическия живот се включва през 1897 г., като става член на Демократическата партия. Скоро се издига в партийната йерархия[3]. След кончината на Петко Каравелов се сближава с новия партиен лидер Александър Малинов, оставайки с него до смъртта му през 1938 г. От този момент до 1946 г. той е следващият водач на демократите.

С малки изключения, Мушанов е почти постоянен народен представител и заема редица отговорни държавни постове, първият от които е министър на народната просвета през 1908-1910 г. В края на Първата световна война е министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството и на железниците, пощите и телеграфите в двата кабинета на Малинов. След това е министър на вътрешните работи в правителството на Т. Теодоров (1918-1919 г.) и отново на Малинов (1931 г.), а в периода 1931-1934 г. е и министър председател и министър на външните работи [2].

До настоящия момент дейността на Н. Мушанов като вътрешен министър не е била обект на самостоятелно историческо проучване. Целта на настоящата статия е тя да бъде осветена в периода 1918-1919 г. Трудът е написан върху основата на богат и разнообразен документален материал – вече публикуваните и непубликувани спомени [3] на самия политик, както и тези на негови съвременници[4], периодичния политически печат, и др.

Предлаганото изследване е съобразено и с досегашните постижения на историческата наука. Целта на автора е да постави основите на едно по-пълно проучване. Надявам се настоящият труд да изпълни своето предназначение.

***

Демократическата партия поема властта, заедно с радикалите на Стоян Костурков, през юни 1918 г., когато вече е ясно, че Централните сили ще загубят Първата световна война. Не са известни само мащабите на бъдещото поражение. Въпреки това, по различни причини, коалиционният кабинет на Малинов продължава да бъде твърд съюзник на Германия[5]. Активната съпротива на българската армия срещу многократно превъзхождащите я съглашенски войски продължава до пробива при Добро поле и последвалото Войнишко въстание[6]. Въпреки желанието на цар Фердинанд съпротивата да продължи[7], Министерският съвет взема твърдо решение да започне преговори за мир. Солунското примирие, сключено набързо и под формата на диктат, прави видима Втората национална катастрофа[8]. Едно от нашироко афишираните условия на съглашенците е и смяната на монарха. На 3 октомври Фердинанд I абдикира в полза на сина си Борис[9]. Това предизвиква и смяна на правителството, извършена още в средата на същия месец. Отчайващата ситуация налага сформирането на по-широк „общонационален" кабинет, в който по обясними причини не намират място либералите[10], призоваващите към революция тесни социалисти и привържениците на д-р Ст. Данев[11].

Ширококолиционният кабинет на Малинов също не се оказа в състояние да реши текущите проблеми, които все повече се натрупват[12]. Скоро се появява и конкретен проблем – окупирането на Южна Добруджа от румънски войски, което е в противоречие с клаузите на Солунското примирие. На 19 ноември командващият съглашенските войски в България ген. Кретиен нарежда незабавно опразване на Добруджа до границите от 1913 г. В знак на протест Малинов поднася оставката на правителството[13]. Тя е приета и на 28 ноември 1918 г. управлението на България се поема от нов коалиционен кабинет [4, с. 134-135].

Оставката на Ал. Малинов не означава, че Демократическата партия минава в опозиция, но участието и във властта определено намалява. Водачът на демократите и заместникът му Михаил Такев напускат Министерския съвет. Мястото на Такев като вътрешен министър е заето от Никола Мушанов, а Андрей Ляпчев напуска финансовото министерство, за да поеме това на войната, което за първи път в българската история се оглавява от цивилен. На пръв поглед в новото правителство на Т. Теодоров, демократите заемат две от трите ключови ведомства[14], но ръководените от тях централни ведомства намаляват наполовина и реалното им влияние се ограничава. Налице са и сериозни недоразумения с представителите на БЗНС в Министерския съвет.

Мушанов няма никакво време за сантименталности. След кратко сбогуване с колегите си от Министерството на железниците, пощите и телеграфите, той бърза да заеме новия пост, за да решава многобройните възникнали междувременно проблеми [5].

Кабинетът на Теодоров поема управлението при нова външнополитическа обстановка – трите съюзници на България от Централните сили вече са капитулирали, вследствие на което Съглашението се превръща в главен разпоредител със съдбините на победените държави. Новосъздадената ситуация дава своето отражение върху духа на правителствената декларация – като главна задача се поставя продължаването на действията за омиротворяване на населението [6]. Въпреки че „вестите от Македония са толкова страшни, че изглеждат невероятни”[15], на преден план в полезрението на Н. Мушанов отново стои Добруджа. Причината за това е предстоящото оттегляне на българската армия оттам, което започва още на 28 ноември, съпроводено с настъпление на отново мобилизираните румънски войски, готови да влязат най-късно на 3 декември. Населението е изключително изплашено и вътрешният министър, който се завръща оттам преди по-малко от 10 дни, нарежда на окръжните управители в Русе, Варна и Кюстенджа да направят всичко възможно за успокояване на българите. Той декларира чрез „Пряпорец”, че окупацията ще е „временна” - до решенията на мирната конференция[16], но не е в състояние да гарантира думите си и това се разбира дори от обикновените хора. Все пак, следва да посочим, че в условията на силно ограничените му възможности, реакцията е адекватна. На 12 декември министърът на вътрешните работи, заедно с Ал. Малинов и „един английски полковник” (вероятно Прус. – *Бел. Т. Т.*) посещават Варна и оттам заминават за Евксиноград, където се срещат с ген. Сава Савов. Следобед Мушанов посещава и окръжното управление. Оттам, придружен от окръжния управител и председателя на Централния добруджански съвет, заминава за Балчик, където в негова чест е даден тържествен обяд. Така започва обиколката в Добруджа. На 15 декември министърът е тържествено посрещнат в Куртбунар, а на 16 декември е в Силистра, където става почетен председател на провеждащия се в града музикален събор и произнася кратка реч за ролята на културните градове, като този, носители на българския дух. Тя завършва с констатацията, че „правото и справедливостта не ще допуснат Добруджа да бъде отделена от тялото на майка България, … въз основа на проповядваните от великите сили принципи”. Изпратен е от хилядите присъстващи с мощно „Ура!”, но явно в изявлението му има и остри критики към Съглашението и/или Румъния, защото „Пряпорец” излиза цензуриран с бели полета. От Силистра Н. Мушанов заминава за Тутракан, но населението на селата Айдемир, Сребърна, Сарсаналар, Вискьой, Антимово и Арабаджилар го причаква на пътя и се налага да се отбие и там да произнесе речи[17]. „В битността ми на министър не съм живял по-тъжни дни от дните, които прекарах в Добруджа – споделя по-късно Мушанов, виждайки изплашеното население от нашествието на румънците и безпомощността … /на/ българското правителство”. След завръщането си той с основание упреква ген. Кретиен, че го е излъгал. Френдзузинът признава вината си, но заявява, че ген. Бертоло в Румъния е по-силен от него и няма какво да направи [1, с. 20-21]. Оправданието явно не задоволява вътрешния министър и той прави официално изявление в печата за визитата си в Южна Добруджа и резултатите от нея. Опитният политик споделя с голяма болка, че в 20-годишната си кариера не е виждал толкова многобройни манифестации от жени, деца и старци, дошли да чуят представителя на българската власт. Той категорично настоява Южна Добруджа да бъде окупирана от английски войски, защото в Северна, окупирана от френските, вече стават изстъпления над българи с убити стражари и цивилни граждани. Засяга се и проблема за освобождаването на българските войници, останали в плен в Македония, по силата на Солунското примирие. Отправя се открит упрек срещу ген. Кретиен, че не спазва обещанието си да гарантира запазването на местната власт (в разбирането на Мушанов това са общините и училищните власти) като българска [7]. Както в много подобни случаи, протестът не е чут от представителите на Съглашението. Така, въпреки положените големи усилия от страна на вътрешния министър, този опит да бъде запазена от репресии, нацията в една чисто българска територия извън Родината пропада.

Неуспехът да защити добруджанските българи не отчайва Н. Мушанов и той продължава да търси нови възможности. На 24 декември посещава американския шерже д’афер в София Уилсън и му представя съдбата на българите в окупираните от чужди войски територии, търсейки съдействие [8]. То също не постига практическа полза.

Не много по-добро от това в Добруджа е положението в останалите части на страната. Под командването на окупационния корпус на ген. Кретиен са оставени около 220000 войници, които са разквартирувани в цяла България и в съседни, населени с българи земи. Част от тях са настанени в училища, превърнати в казарми. Вандалското им отношение, свързано с горенето на книги, чинове и черни дъски, води до огромно количество жалби до вътрешното министерство, но единственото, което е в състояние да направи главният му секретар е да поставя резолюции „За сведение и разпореждане” и да ги праща в архива [4, с. 136]. Министърът на вътрешните работи няма никаква власт над окупаторите и почти единствената му възможност е да моли министър-председателя за съдействие по

дипломатически път, или да обръща внимание на ген. Кретиен, който не бърза да взема каквито и да било мерки. Особено тежка е обстановката при посрещането на новата 1919 година. Пияни чуждестранни войници в отпуск тръгват по улиците на столицата и големите градове, стрелят във въздуха, влизат по къщите и вземат каквото си поискат. В защита на пострадалите много пъти отвръщат завърнали се български фронтоваци, вследствие на което зачестяват сбиванията, а на някои места се завързват цели сражения с убити и ранени. На 15 януари Н. Мушанов се обръща с официален доклад на френски език към Теодоров и ген. Кретиен, в който описва станалото и подчертава, че ако не се вземат спешни мерки, ще се стигне до саморазправа[18]. Кретиен го приема като поредна нота и не съдейства на българските управляващи. Не са изплатени и обезщетенията на пострадалите българи, както и много от доставените от гладуващата страна за окупационните войски храни [4, с. 136-137].

Като член на правителството Мушанов предприема пътувания и до някои други селища. В края на януари и началото на февруари посещава вътрешността на България – Сливен, Ямбол, Бургас, Айтос, Карнобат, Ст. Загора и други градове. След това заминава за Шумен, където пристига на 10 февруари. Основна причина за визитите е проверката за правилното събиране на реквизиционните храни от селата като агитаторите, призоваващи селяните да не дават излишъци в Анхиало (дн. Поморие. – *Бел. Т. Т.*) и Казлъагач (Елхово. – *Бел. Т. Т.*), са арестувани. Министърът използва посещенията и за политическа пропаганда. На свиканите събрания говори за сключеното примирие в Солун, септемврийските събития, осигуряването на прехраната, връщането на военнопленниците и платформата на правителството. Умишлено засяга проблема за положението на малцинствата в България, като отбелязва, че никъде на Балканите няма толкова толерантно отношение към вярата и имотите на чуждоезичните народности. От името на правителството моли гражданите независимо от политическата си принадлежност (в Сливен напр. Общинският съвет е с преобладание на тесните социалисти) да проявят търпение и изчакат решенията на мирната конференция[19].

През април 1919 г. Н. Мушанов, придружен от ген. С. Савов, по това време инспектор на пехотата, заминава за българската част на Беломорска Тракия, където населението е много възбудено от възможността от гръцко нашествие[20]. Посещава Ксанти, Гюмюрджина, Дедеагач, Софлу, Фере и Ортакьой (дн. Ивайловград. – *Бел. Т. Т.*), и българската част на Одрин[21]. Навсякъде държи речи за успокояване на хората, но сам разбира добре, че българското правителство не е в състояние да се противопостави на решенията на държавите от Съглашението. „Мене се падна лошата съдба да бъда свидетел на заграбването на двете (Добруджа и Тракия. – *Бел. Т. Т.*) цветущи български провинции – пише Мушанов в спомените си, резултат от една противобългарска политика, водена от правителството на либералите, срещу която политика бях винаги аз и Демократическата партия" [1, с. 21-22]. Горчивината му е искрена, но опитът да се оневини, е неудачен, след като опозиционер през 1915-1918 г. и в правителството, в което участва през 1918 г., подкрепя военното разрешение на националния проблем в съюз с Германия.

Успоредно с грижите по държавните дела, Н. Мушанов отделя определено внимание и на партийните. На 27 декември 1918 г. в София е свикан Върховния съвет на Демократическата партия, чиято работа продължава до началото на януари 1919 г. В него взема участие и той. Делегатите обсъждат не само новосъздаденото положение в страната, а и събитията, разиграли се още по времето на двете Балкански войни. Гласувана е резолюция, с която се изказва одобрение от воденатa от централното бюро политическа линия през продължителния период от 1911 до 1918 г.[22].

Поради напрегната вътрешнополитическа обстановка, като министър на вътрешните работи, Н. Мушанов успява да прокара в Народното събрание само един закон – за борбата с маларията, влязъл в сила през април 1919 г. [9]. Подготвеният законопроект за изменение Закона за градските и окръжните съвети [10] така и не влиза в пленарна зала. „Времената, както се изразява самият той, бяха повече за управление, отколкото за законодателствуване" [1, с. 22]. В случая видният демократ има предвид повече политическата борба, отколкото управлението. Ситуацията действително е доста необичайна – Народно събрание с мнозинство от либерали, които не са на власт и правителство с представители на шест отделни политически сили, които често си противоречат. Едно от постоянните противоборства, които се получават дори в Министерския съвет, е това между земеделците и демократите. На 23 януари 1919 г. Ал. Стамболийски, който, заедно с други земеделски водачи, се възползва от дадената разширена амнистия [4, с. 136], влиза в кабинета като министър на обществените сгради, пътищата и благоустройството. Това засилва позициите и самочувствието на представителите на БЗНС [2, с. 320]. Вестник „Пряпорец" излиза открито с тезата, че земеделците не могат да простят „греха" на демократите, загдето последните потушават Войнишкото въстание [11], но Мушанов отстоява по-правилната теза, че основната причина е борбата за повече власт. Обстоятелството, че Демократическата партия притежава вътрешното министерство и това на войната (въпреки намалялата му сила в следвоенната обстановка. – *Бел. Т. Т.*) силно притеснява Стамболийски и другарите му, а в известен смисъл и народняците [1, с. 22]. Отношенията между двете политически партии се изострят силно още през пролетта на 1919 г. във връзка с провеждането на поредния земеделски конгрес. Първоначално той е насрочен за 27 април 1919 г. Щом научава за това, представителят на съглашенските войски ген. Кретиен посещава Н. Мушанов и му напомня поетите от страната ангажименти да не се събират големи тълпи от хора. Наистина това не се отнася за партийните събрания, но генералът настоява пред министъра на вътрешните работи конгресът на земеделците да бъде забранен. В изпълнение на искането на съглашенския представител, Мушанов най-напред издава формална заповед до окръжните управители, с която им напомня да съблюдават строго ограничението на събирането на големи групи хора, с изключение на партийните такива [12]. По-късно споделя с министъра на железниците, пощите и телеграфите Цанко Бакалов предупреждението на шефа на окупационния корпус и го съветва неговите съпартийци да не създават излишни проблеми, а да проведат конгрес с ограничен състав делегати - 400-500 души. Бакалов отговаря, че ще „ходатайства пред приятелите си" да изпълнят молбата на вътрешния министър[23], но два дни по-късно подписва телеграма с указание на земеделския конгрес да присъстват колкото може повече хора. Като вътрешен министър, Н. Мушанов веднага научава от директора на пощите и телеграфите, за станалото. В отговор на 23 април нарежда на

административните власти в страната да свалят от влаковете всички лица, които се отправят за конгреса в столицата, а „Пряпорец" разгласява забраната [13]. Заповедта му е изпълнена и предизвиква многобройни протести. Притеснен от суматохата и протестите, министър-председателят иска обяснения, но упоритият демократ не отменя решението си. В резултат земеделският конгрес е провален [1, с. 19-20], но това води до непоправими противоречия в кабинета. В знак на протест, земеделските министри подават оставките си, подкрепени от Я. Сакъзов, П. Джидров и Ст. Костурков, с което предизвикват правителствена криза[24]. Опитът на министър-председателя да примири двете враждуващи групи не дава резултат и на 7 май 1919 г. Теодоров подава оставка на правителството. Ден по-късно съставя нов кабинет без участието на демократите[25].

В своите спомени Мушанов обяснява случилото се с обстоятелството, че не успява да свикне с бурите на новия политически живот. Това го принуждава да подаде оставка заедно с Ляпчев[26] [14]. Той даже привежда един свой разговор с Ал. Стамболийски от 7 май, в който на упрека, че е неблагодарен по отношение на Ал. Малинов, негов защитник във военния съд, земеделският лидер отговаря, че уважава много водача на демократите, но те са пречка на неговия път [1, с. 22]. Действително между демократите и земеделците съществуват много проблеми, свързани главно с обстоятелството, че са конкуренти в еднотипна социална среда. Като член на ръководството на Демократическата партия Н. Мушанов няма как да допусне неговите конкуренти да засилят позициите си с един мощен конгрес, предвид предстоящите парламентарни избори. От своя страна водачите на БЗНС недоволстват от ограниченията, които им налага той чрез структурите на администрацията и полицията, и правят всичко възможно да отстранят двамата демократи от изпълнителната власт.

***

Участието на Н. Мушанов в правителството на Т. Теодоров може да се окачестви като много успешно за политическата му кариера. На първо място той придобива широка популярност при обиколките си в Добруджа, Западна Тракия и във вътрешността на страната. Не постига съществено подобрение на положението на българите в окупираните от чуждите войски територии, но това в оня исторически момент не би могъл да направи никой български политик. За сметка на това усилията му да помогне на сънародниците си са забелязани от обикновените хора. Заедно с това опитният политик затвърждава позициите си на добър вътрешен министър, което позволява този пост да му бъде поверяван и в бъдеще. С малки изключения успява да запази обществения ред без тоталното използване на силовите структури, което не е лесно в следвоенните условия. И на трето място Мушанов получава широкото признание на съпартийците си, защото не се спира пред нищо, за да защити интересите на демократите.

Бележки

1. **Куманов**, Милен. ***Александър Малинов*** – познатият и непознатият. – София : Фонд. Иван Вазов, 1993 ; **Близнашки**, Георги. ***Петко Каравелов*** и демокрацията в България. – София : УИ „Св. Климент Охридски", 2011 ; **Георгиев**, Бисер. Миражът за „Велика България" : Животът и дейността на д-р В. Радославов (1854-1929). – В. Търново : Ивис, 2016 ; **Георгиев**, Бисер. Дипломатическая деятельность ***д-ра Васила Радославого*** в 1914 году. // *Первая* мировая война. Взгляд спустя столетие. – Москва, 2016, с. 220-241 ; **Георгиев**, Бисер. Алтернативният път на ***Димитър Тончев*** за разрешаването на българския национален въпрос през първото десетилетие на XX век. – „Интелектуалците в политиката". // *Научна* конференция в Нов български университет. – София, 2011. – Публ. на сайта на Нов бълг. унив. <http://ebox.nbu.bg/profesorgenov/view_lesson.php?id=19> ; **Калчев**, Калчо. ***Генерал Данаил Николаев***. – София : Св. Георги Победоносец, 1995 ; **Кацарова**, Румяна. ***Димитър Тончев***. Общественик, политик, партиен лидер. – Пловдив : Рег. ист. музей, 2011 ; **Колев**, Валери. ***Проф. д-р Ал. Цанков*** между академическата катедра и политическата кариера. // *История*, 1996, N 5-6 ; **Костов**, Евгени. ***Рачо Петров*** – офицерът, политикът, държавникът. – София : УИ „Св. Климент Охридски", 2004 ; **Наумов**, Георги. ***Александър Цанков*** и ***Андрей Ляпчев*** в политиката и държавното управление. – София : ИФ 94, 2004 ; **Николова**, Веска. ***Драган Цанков***. Политик на две епохи. – Стара Загора : Знание, 1994 ; **Пантев**, Андрей, Елена **Стателова**, Радослав **Попов** и др. Български държавници (1878-1918) : кн. 1. – София : Век 22, 1996 ; **Попов**, Жеко. Бурният живот на ***Димитър Петков***. – София : Св. Георги Победоносец, 1998 ; **Саздов**, Димитър. ***Петко Каравелов***, демократ, политик, държавник. – София, 2002 ; **Стателова**, Елена. ***Константин Стоилов*** и политическият живот на България / **Елена Стателова, Василка Танкова**. – София : Анубис, 2001 ; **Ташев**, Ташо. Министрите на България 1879-1999. – София : Акад. изд. Проф. Марин Дринов, 1999. и мн. др.

2. **Мушанов**, Никола. Дневник. Спомени. Автобиография / съст. **Киселкова, Нина, Хазан, Сузана**. **–** София : Изток-Запад, 2017 ; **Тодоров**, Тодор Стаматов. ***Никола Мушанов*** – живот и обществена дейност. – В. Търново: Ивис, 2018.

3. За ранната политическа дейност на Мушанов – *вж в:* **Todorov**, T. The beginning of the political career of Nikola Mushanov. – Studia Academica Sumenensia. PhD Supplementum. Vol 3. Shumen, 2016, s. 64-76.

4. **Влайков**, Тодор. Съчинения. Т. V. ч. 2. Политически живот у нас. Статии и бележки. – София, 1930 ; **Малинов**, Ал. Странички от новата ни политическа история. – София, 1993 ; **Пешев**, Петър. Историческите събития и деятели от навечерието на Освобождението ни до днес. С бел. за живота ми. Чуто, видяно, преживяно. – София : БАН, 1993 ; **Чешмеджиев**, Григор. Политически спомени. – София : ОФ, 1988. и др.

5. **Марков**, Георги. Голямата война и българската стража между Средна Европа и Ориента 1916-1919 г. – София : АИ „Проф. Марин Дринов", 2006, 329 с. ; **Георгиев**, Бисер. Миражът за „Велика България". Животът и дейността на ***д-р В. Радославов*** (1854-1929). – 2. прераб. и доп. изд. – В. Търново : Ивис, 2021, с. 499, 507-510.

6. **Христов**, Христо. Войнишкото въстание 1918 г. // *НС ОФ София*, 1961, с. 55 сл. ; **Огнянов**, Любомир. Войнишкото въстание 1918 г. – София : Наука и изкуство, 1978, с. 110 ; Изключение правят бойците на ген. Б. Вазов, които нанасят съкрушително поражение на англичаните при Дойран. **Топалов**, Михаил. То беше вчера. // *НС ОФ София*, 1968, с 75-76.

7. Някои автори са на мнение, че основната цел на българския монарх, още с идването му през далечната 1887 г., е да включи България във война против Русия на страната на Централните сили. **Саздов**, Димитър. Мисията на Фердинанд в България. – София : УНСС, 2016.

8. **Марков**, Георги. Голямата война и българската стража …, с. 335 сл. ; История на България. БАН. Т. 8. България 1903-1918. Културно развитие 1878-1918. изд. Гал Ико. София, 1999, с. 321.

9. **Абдикацията** на цар Фердинанд: документи, спомени, факти. / съст. М. **Куманов**. – София, 1993, с. 22-24.

Вж и: **История** на България. БАН. т. 9. – София: ИК Тангра ТанНакРа, 2012, с. 131-132.

10. Обявени за виновници за националната катастрофа. **Georgiev**, B. The leading liberal party leaders during the last months of World War I. – *Politish, Progress, and the Wars of 19th / 20 th Centuries. Studia Academika Šumenensia* Vol. 6. Vol. 6. Shumen, 2019, s. 56-77. ISSN 2367-5446.

Вж и: **Георгиев**, Бисер. Проблемите в отношенията между д-р В. Радославов и цар Фердинанд в годините на Първата световна война – България – Германия. Първата световна война. Поуки за бъдещето. изд. ВВМУ „Никола Йонков Вапцаров". – Варна, 2018, с. 84.

11. Причините за отказа на последните да влязат в коалиционния кабинет.

Вж в: **Живков**, Светослав. Прогресивнолиберална партия в България : С Русия политика не правим! 1899-1920. – София : УИ „Св. Климент Охридски", 2014, с. 368.

12. Според М. Куманов (**Мушанов**, Н. Спомени …, с. 93), правителството подава оставка заради широкото обществено недоволство, причинено от кървавото потушаване на Войнишкото въстание и обстоятелството, че съглашенските сили нямат доверие в него, като „назначено от Фердинанд".

13. Официозът съобщава за нея почти седмица по-късно, когато става ясно, че ще бъде приета. Пряпорец, N 258 / 25.11.1918.

14. Министерството на външните работи и изповеданията е предоставено на премиера, който го заема и в предходния период - от 17 окт. 1918 г.

Състава на правителството – *вж в:* Българските държавни институции …, с. 319-320.

15. Сърбите и гърците избиват всички по-издигнати българи, забраняват българския език и затварят българските църкви и училища. История на България. БАН. т. 9 …, с. 134.

16. *Пряпорец*, N 276 / 09.12.1918.

Месец по-късно е изпратено идентично окръжно и до управителите на Силистра, Куртбунар, Добрич и Тутракан, придружено с декларация към населението. Пак там, N 5 / 09.01.1919.

17. *Пряпорец*, N 283 / 13.12.1918, N 284 / 14.12.1918, N 286 / 17.12.1918 (разр. моя. – *Бел. Т. Т.)*, N 287 / 18.12.1918.

18. Текстът на доклада Вж. в ЦДА, ф. N 176к, оп. 1, а. е. 1435, л. 154-159.

19. *Пряпорец*, N 23 / 31.01.1919, N 28 / 08.02.1919, N 3 / 14.02.1919

20. По въпроса за съдбата на тракийските българи – *вж:* **Трифонов**, Стайко. Съдбата на българите в Тракия 1919-1925. // *Изв. Инст. за ист.*, 1981, т. 25; *Същият*, Антантата в Тракия 1919-1920. – София : УИ „Св. Климент Охридски", 1989.

21. *Пряпорец*, N 82 / 11.04.1919, N 83 / 12.04.1919

22. *Пряпорец*, N 3 / 04.01.1919 – *вж и:* N 296 / 28.12.1918, N 1 / 02.01.1919.

23. Тази версия е описана в спомените на **Мушанов**, Н. (Спомени …, с. 20), но официозът на демократите дава друга, според която в Министерския съвет се състои среща, на която присъстват министрите Теодоров, Мушанов, Ляпчев и Бакалов, и земеделските лидери М. Турлаков и Ал. Обов. Там, според вестника, земеделците говорят за 3000 делегати, без гостите, които са около два пъти повече и специални 30 влака, които Бакалов отказва да намали на 15. Пряпорец, N 100/07.05.1919.

24. До излизането на министрите им от правителството, демократите през цялото време отричат наличието на криза и се опитват да представят искането за смяната на кабинета като инициатива на радикалите. Пряпорец, N 97/02.05.1919, N 100.07.05.1919.

25. За състава му – *вж в:* **Ташев**, Ташо. Министрите на България …, с. 573.

26. ЦДА, ф. N 1303к, оп. 1, а. е. 1, тетр. II, л. 52-53.

Цитирана литература

1. **Мушанов**, Н. Спомени. Дневник / съст. **Милен Куманов, Елена Нончева**. – София : Христо Ботев, 1992.

2. Българските държавни институции 1879-1986 : Енциклопед. справочник / съст. **Веселин Методиев, Людмил Стоянов**. – София, 1987, с. 319, 323-324.

3. Централен държавен архив (по-нататък ЦДА), ф. N 1303к, оп. 1, а. е. : тетр. I, л. 1-61 ; тетр. II, л. 1-60 ; тетр. III, л. 1-60 ; тетр. IV, л. 1-60 ; тетр. V, л. 1-61 ; а. е. 2 : тетр. VI, л. 2-61 и др.

4. История на България : Т. 9 / БАН. – София : ИК Тангра ТанНакРа, 2012.

5. *Пряпорец*, N 270, 28.11.1918.

6. *Пряпорец*, N 272, 30.11.1918.

7. *Пряпорец*, N 291, 23.12.1918.

8. *Пряпорец*, N 293, 25.12.1918.

9. *Държавен вестник*, N 22, 30.04.1919.

10. *Пряпорец*, N 32, 11.02.1919.

11. *Пряпорец*, N 34, 13.02.1919.

12. *Пряпорец*, N 6, 10.01.1919.

13. *Пряпорец*, N 92, 25.04.1919.

IV – 56 *Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Първа световна война – български правителства (изследване)

IV – 56 *Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Первая мировая война – болгарские правительства (исследование)

IV – 56 *Nikola Mushanov – Teodor Teodorov* – First World War – Bulgarian governments (study)

ПРОДЪЛЖАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ ПО АВТОРСКОПРАВНА ПРОБЛЕМАТИКА ЗА ИНФОРМАЦИОННИ СПЕЦИАЛИСТИ

Таня Тодорова

Продължаващото образование е механизъм, който професионалистите използват, за да осъвременяват и подобряват своите умения и способности в професионалната си дейност, което се насърчава и подкрепя от работодателите и е изискване от страна на акредитиращите и/или финансиращи агенции и организации. Независимо дали професионалната квалификация се осъществява като самостоятелна инициатива или е част от структуриран план за непрекъснато обучение – тя винаги е процес за придобиване на ново знание и компетенции, свързани с професионалните отговорности.

Това е начинът, по който специалистите развиват необходимите умения за ефективна дейност в условията на променящата се информационна среда и технологии.

Законът за авторското право и сродните му права има важно значение за функционирането на библиотечните и културните институции, тъй като регламентира въпроси като свободното използване на произведения, включително възпроизвеждането на вече публикувани произведения с учебна цел или с цел съхраняване на произведения, както и други проблемни области, кореспондиращи си със закрилата на интелектуалната собственост и с дейността на библиотеките, архивите и другите културни институции по разпространение на информация за обществото.

В условията на съвременната информационна среда придобива важно значение постигането на висока авторскоправна компетентност и способност за прилагане на институционална авторскоправна политика от страна на професионалистите, работещи в библиотеките, архивите, музеите и другите културни институции.

Откроява се и нуждата от целенасочено обучение и продължаваща квалификация на специалистите по тези въпроси, за да се постигне необходимата авторскоправна компетентност за професионално поведение в условията на глобалната информационна среда [1, с. 135].

Информационният специалист – авторскоправен консултант

Библиотечните и информационни специалисти, които искат да преминат към нови роли и специализация, каквато е и позицията на авторскоправен консултант, трябва да изградят и следват собствена програма за продължаващо обучение и за текуща осведоменост.

Позицията на библиотечния авторскоправен консултант е **длъжност, за която от специалиста се изисква да съблюдава законодателството в областта на авторското право и сродните му права, обвързано със спецификата на библиотечно-информационната дейност и на научната комуникация** [1, с. 107].

Авторскоправният консултант, за да бъде успешен в своята дейност, трябва да притежава комплекса от знания, умения и поведение, които характеризират **авторскоправната грамотност**:

- познаване на авторскоправното законодателство, на практиките за неговото приложение, на прецеденти, осведоменост относно области на интерес или конфликти;

- познаване на спецификата на научната и академична комуникация, на възможностите на отворения достъп до научна информация, на отворените ресурси за обучение и на Криейтив Комънс типовите договори за използване на авторски произведения;

- познаване на моделите за информационно осигуряване, на библиотечно-информационните продукти и услуги, на договорите за използване в институцията, както и на спецификата на обслужване на различните потребителски групи;

- познаване на справочно-информационната дейност, както и на дейностите по архивиране и

съхраняване на документи;

- притежаване на изградени изследователски умения и познаване на спецификата на изследователската работа;

- притежаване на комуникационни качества и на интерес за взаимодействие с други професионалисти, ангажирани с авторскоправни въпроси и специализация;

- притежаване на умения за преподаване на авторскоправна грамотност.

Възприемаме предложеното определение за длъжността на авторскоправния консултант от Л. Фредериксен: „Професионалист със солидно аналитично мислене и способност да се адаптира към непрекъснато променящата се среда; който може да посредничи между информационните доставчици и потребителите; който притежава знания, свързани с областта на правото, но и с предоставянето на достъп до информацията; специалист, който заема подходяща позиция в организацията, за да може да предоставя надеждни, точни и релевантни отговори, информация, подкрепа и напътствия, когато е необходимо" [3, с. 60].

Като допълваме, че: авторскоправният консултант в библиотечните и културните институции е професионалист с интердисциплинна подготовка – в областта на библиотечно-информационните науки и със специализация в областта на интелектуалната собственост, в частност на авторското право и сродните му права за неспециалисти-юристи [1, с. 108].

Продължаващо обучение за авторскоправни консултанти в информационни институции

За професионалистите в информационни институции, които ежедневно са ангажирани с осигуряването на консултации, свързани с авторскоправни въпроси – актуални знания, умения и лична ангажираност е необходима, за да бъдат в съответствие с технологичните и законови промени. М. Миноу и Л. Хамилтън обобщават, че променящата се природа на информацията изисква знания за авторското право. Информационните специалисти се нуждаят да бъдат текущоосведомени по авторскоправните въпроси, за да бъдат в състояние да подпомагат потребителите относно техните нужди и търсения, да ги напътстват за възможно най-подходящия начин за достъп и използване на произведенията, и да ги предпазват от нарушения [4, с. 311].

Чрез **форми за продължаваща квалификация, професионалистите се подготвят за изпълнението на функции и отговорности** като:

- консултанти по авторско право и сродни права; по въпросите на отворения достъп; по дигитализацията на творби, които са обществено достояние (public domain); по дигитализацията на защитено от авторското право съдържание и достъпа до него; по проблеми на образованието – в традиционна и електронна среда и други;

- обучители по информационна, медийна и авторскоправна грамотност на различни групи потребители;

- участници в развитието на отворен достъп и на политики за отворена наука;

- участници в програми за академична комуникация и активно участие в академичното сътрудничество и обучение на институционално и национално ниво;

- сътрудници и участници в научноизследователска дейност, свързана с отворения достъп, авторското право и различните форми на дистанционно и мобилно образование.

С допълнения, предлагаме обобщените от Л. Фредериксен примерни формулировки на **цели за продължаващо обучение за библиотечни авторскоправни консултанти** [3, с. 76-79]:

- да повишат разбирането си за библиотечно-информационната среда и как авторскоправните политики, принципи, въпроси и практика си взаимодействат с тази среда;

- да осъществят продължаващо образование в тази специфична област, вкл. по отношение на договорите за свободно използване на произведения, онлайн образованието и др.п.;

- да се подготвят за обучители по авторскоправна грамотност;

- да развият изследователска дейност в това направление;

- да участват в дискусии за актуализация на съществуващото авторскоправно законодателство и информационни политики;

- да повишат уменията си за приложение на новите ИКТ както и на мобилните форми за достъп до информация и образование;

- да действат като застъпници за развитие на авторскоправни политики в библиотечните и другите културни институции;

- да придобият компетентност за участие в процесите на планиране и осъвременяване на учебни академични програми, които да се използват за развитие и координиране на авторскоправни образователни програми, образователни събития и наставничество.

За всяко ниво на професионалната си квалификация, библиотечно-информационните специалисти имат възможност да използват разнообразен набор от **форми за обучение**:

- самообразование;

- **наставничество между служителите в библиотеката**;
- **ротация на работни позиции в библиотеката; формално обучение в образователна институция**;
- **курсове и сертифициращи семинари**;
- **тематични уъркшопове**;
- **лекции, уебинари, онлайн курсове и наръчници; въпросници с често задавани въпроси и техните отговори (FAQ's)**;
- **платформи за дистанционно обучение**;
- **конференции, сесии и други възможности, предлагани от университети, колежи, библиотечни асоциации, библиотеки и др.п**.

Препоръчва се всеки библиотечен авторскоправен консултант да си изработи собствен План за професионално развитие.

Този план да отразява тези области, в които се откриват пропуски или необходимост от задълбочаване на знанията и уменията на специалиста, и съответните стъпки за повишаване на квалификацията.

Българските специалисти и квалификацията по авторскоправна грамотност

По отношение на предпочитанията за формите на продължаващо обучение на българските специалисти, анкетното проучване на тема „Авторскоправна компетентност на специалистите от библиотечните и другите културни институции", проведено през 2013 г., даде надеждна информация [1, с. 53-69].

Резултатите показват, че тематичните семинари, квалификационните курсове, както и онлайн курсовете, консултациите по казуси и текущото информиране по Интернет – са желаните начини за повишаване на информираността и знанията по въпросите на интелектуалната собственост.

Този извод може да послужи на образователните структури, които действат в областта на обучението през целия живот, за да планират, отговарящи на нуждите на професионалистите, образователни програми, форми и методи за обучение.

В нашата страна функционират активно:

- Центърът за продължаващо обучение на библиотекари към Българската библиотечно-информационна асоциация (ББИА, <http://www.lib.bg/train/>);
- Центърът за продължаващо обучение и Центърът за професионално обучение към УниБИТ <https://cpo.unibit.bg/> и други.

За текуща осведоменост на българските професионалисти препоръчваме запознаване с ресурсите и професионалните консултации, предоставяни от страна на националните и международни асоциации. ББИА и Българският информационен консорциум с поддържания Блог „Библиотеките и интелектуалната собственост" <http://pravatani.blogspot.com> за защита на правата на читателите за достъп до информация в библиотеките поддържат богата и актуална информация. Всички новости и дискусионни въпроси могат да се следят от сайтовете на ИФЛА, eIFL, ЕБЛИДА, ЛИБЕР, ЮНЕСКО и други организации.

Игрово-базиран подход за обучение по авторскоправна грамотност

На обучителите по авторскоправна грамотност за професионалисти препоръчваме запознаване с игрово-базирания подход, предложен от Дж. Секер и К. Морисън [5, с. 224-228].

Играта на карти „Авторско право" (Copyright the Card Game) е част от методиката на кратък полудневен образователен курс, предназначен за представители на академическата общност и/или библиотечно-информационни специалисти.

Обучението съчетава запознаване чрез презентации с теоретичен материал и последващо осмисляне на практическото приложение на придобитите знания чрез игрови метод.

Авторите създават *четири колоди карти*:

- *първата* – с основните видове произведения, обекти на авторското право;
- *втората* – с различните действия, считани за използване на произведения според закона за авторското право;
- *третата* – с различни лицензи/договори за използване на произведенията;
- *четвъртата* – с изключенията и ограниченията в авторското право и сродните му права.

Визуалните изображения на картите са подбрани от свободнодостъпния сайт: <https://openclipart.org/>. За успешното приложение на метода е важно преподавателят в процеса на обучение да прави взаимовръзки между материала от учебните слайдове, допълнителните ресурси и картите.

В края на учебния модул, студентите се разделят на отбори и играта се провежда в четири кръга, съобразно четирите колоди карти. Във всеки отделен кръг на участниците се предлагат казуси и те преценяват коя от техните карти съдържа най-подходящия отговор.

В заключителния етап на играта се използват всички карти, като се предоставят и допълнителни „рискови карти".

Дж. Секер и К. Морисън тестват успешно тази методика в четири обучителни сесии в периода януари 2015 – декември 2016 г. във Великобритания, вкл. и в уъркшоп с участието на четиридесет библиотекари. Отзивите на участниците в обученията са изключително позитивни.

Обучители и обучаеми достигат до препоръката – при планирането на учебния процес за играта да се предвиди времетраене от два часа, тъй като спокойното обмисляне на отделните казуси и груповите дискусии са от особено значение за качеството на обучението.

Всички ресурси и правилата на играта с карти „Авторско право" са свободно достъпни от сайта по авторскоправна грамотност на Великобритания [6].

Интересът към този подход нараства, като само за периода март 2015 – януари 2016 г. материалите са свалени за ползване от 2300 потребители.

Прилагането на този обучителен метод продължава успешно, като на 3-4 май 2022 г. Дж. Секер и К. Морисън го анонсират и в София.

Те са гост-лектори на семинар по проект „Дигитално образование за кризисни ситуации: Времена без друга алтернатива" (Digital Education for Crisis Situations: Times When There is no Alternative, 2020-1-HR01-KA226-HE-094685 (DECriS, <http://decris.ffos.hr/>), в който Университетът по библиотекознание и информационни технологии е партньор.

Заключение

Д. Шийдър, президент на ИФЛА за периода 2015-2017 г., подчертава важността от припознаването на ученето през целия живот от страна на информационните специалисти, за да актуализират текущо своите умения и да ги поддържат релевантни. Личната програма за развитие на компетентностите обаче означава също и постигането на промяна в библиотечното образование във всичките му степени и форми [2, с. 6].

Независимо от очертаните постижения на академичното образование и продължаващото обучение в България, все още авторскоправната материя и нейното съблюдаване в практиката на българските библиотеки и другите културни институции предизвикват затруднения и изискват специализация.

Важността и актуалността на тази проблематика налага осъществяването на координация между организациите и институциите, занимаващи се с обучението и популяризирането на тези знания. Важно е и участието в национални и международни мрежи, където информационните специалисти да могат да споделят опит и да се запознават с успешни практики.

Благодарност: Публикацията е разработена по проект „Информационен портал за архивно-документално наследство на Българското възраждане" (2018-2022), финансиран от Фонд „Научни изследвания" към Министерството на образованието и науката по Договор N КП-06-Н-25/2 от 13.12.2018 г., анекс ФНИ-2912 от 17.12.2020 г.

Цитирана литература

1. **Тодорова**, Таня. Авторскоправна компетентност и културни институции / Науч. ред. **Т. Тренчева** ; Науч. рец. **Г. Димитров, В. Цакова, Е. Георгиева, Б. Неделчева**. – София : За буквите – О писменехь, 2017. – 268 с.
ISBN 978-619-185-293-2

2. **Шийдър**, Дона. Библиотеките в обществото: Да преобразим нашия свят : Докл., изнесен по време на откриването на Нац. библ. седмица на 9 май 2017 г. // *ББИА* онлайн, Год. VII, бр. 3, юни 2017, с. 3-7.

3. **Frederiksen**, Linda. The Copyright Librarian : A Practical Handbook. – Amsterdam : Chandos Publishing, 2016. – 148 p. (Chandos Information Profession Series)

4. **Minow**, M. Copyright and Creative Commons / **M. Minow, L. Hamilton**. // *Information* Services Today, Rowman & Littlefield, 2015, p. 300-314.

5. **Secker**, Jane. Copyright and E-learning: A guide for practitioners / **J. Secker, C. Morrison**. – 2. ed. – London, 2016, p. 192.

6. UK Copyright Literacy Website [online]. – [Viewed 4.08.2017]. – Available from: <https://copyrightliteracy.org/>.

IV – 57 информационни специалисти – авторскоправна грамотност – продължаващо обучение (изследване)

IV – 57 информационные специалисты – авторская грамотность – непрерывное образование (исследование)

IV – 57 information specialists – copyright literacy – continuing education (study)

НЯКОЛКО ВЪВЕЖДАЩИ ДУМИ ЗА РАКОВСКИ, РИГАС И БАЛКАНСКИТЕ КУЛТУРНО-ИСТОРИЧЕСКИ МОДЕЛИ*

Кирил Топалов

Една от уникалните черти на Балканското възраждане е свързана с историческата неизбежност на създаването на национални общества и култури (с приблизително и условно очертаване на географски параметри и етнически граници) преди образуването на националните държави, при това в условията на пълно политическо безправие и безусловна доминация на друговерен и коренно различен от подчинените етноелемент в една многонационална империя.

Историческата неизбежност на това явление се предпоставя, както е известно, от една страна, от динамичното цивилизационно развитие на Западна Европа (Просвещението и Великата френска революция, създаването и бурното развитие на нов тип икономически отношения, технологическата, културната и научната революция в Европа и Америка и последвалите фундаментални обществено-политически катаклизми) и, от друга – на ключовото местоположение на Балканите между Запада и Изтока, с целия уговорен от това сложен комплекс на културната им идентификация.

Частичните опити, които Османската империя прави за стопанска и политическа адаптация към европейското развитие в края на XVIII и през XIX в., не променят по същество състоянието на ценностен и институционален хаос и вакуум (както до голяма степен в цялото „общество" на империята, така и особено силно подчертано в отделните балкански етнически „общества"), сред които се пробуждат балканските национализми и се формират новите балкански култури – решаващата цивилизационна предпоставка за създаването в непосредствено предстоящото бъдеще и на отделните балкански държави.

Единствената функционираща институция (с ретро-етатична кодификация, но с немалка реална социо-йерархична власт и сила) на подчинените християнски етноси до XVIII в., както е известно, е църквата, представена в общобалкански план от Цариградската вселенска патриаршия и в регионален – от Охридската архиепископия и Ипекската патриаршия (до тяхното закриване), както и от католическите общини, подчинени на Ватикана. Многофункционалността на тази институция (религиозна, политико-идеологическа, социална, просветна и т.н.) предпоставя и ролята ѝ на почти всеобхватен компенсаторен цивилизационен механизъм в ситуацията на пълно отсъствие на собствена държавна институционалност на поробените балкански народи.

Поради тази причина съвсем логично е, че първите апостоли-будители, книжовници и обществено-политически дейци в епохата на балканското национално възраждане произлизат в повечето случаи от нейните среди, без при това да е задължително да бъдат винаги духовници, какъвто е случаят например с тясно свързания с фанариотската институция Ригас Велестинлис (Фереос), който за Гръцкото възраждане играе онази могъща етноформираща, държавностроителна и историко- и художествено-митотворческа роля, която половин век по-късно ще играе за българското Георги Раковски.

На тези две личности – Ригас и Раковски – балканската история отрежда уникална задача: да продължат по качествено различен начин вече изчерпващата се и ставаща все по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата, като отнемат тази роля от нея и я превърнат (в плана и със специфичните средства както на литературната комуникация и митотворчество, така на реалните политически действия) в активно-институционално-(в ред отношения и държавно-) творческа.

Не че преди тях балканското възраждане не познава модела „човек-институция" (Паисий Хилендарски, Софроний Врачански, Петър Берон, Неофит Рилски, Неофит Бозвели, Козмас Етолос, Евгениос Вулгарис, Адамандиос Кораис, Теодорос Каирис, Йосипос Мисиодакас[1], Димитриос Катардзис, Андрия Качич-Миошич, Захарий Орфелин, Вук Караджич, Иван Раич, Доситей Обрадович,Йон Елиаде Радулеску, Чезар Боляк, Николае Бълческу, Михаил Когълничяну, Богдан Хъждеу и много други), не че същото специфично балканско явление не се персонифицира в редица ярки личности и след тях, но Ригас и Раковски имат предимството на големия исторически шанс както да притежават в максимална степен подходящите качества за митокреативно и социално генериране и приложно осъществяване на необходимата институционална многофункционалност, която да замести все още липсващата, но вече категорично заявяваща своите претенции държавност, така и да се появят в най-подходящия за реализирането на тези качества момент.

Между последното десетилетие на XVIII век (с апогея на дейността, както и смъртта на Ригас) и средата на

XIX век (съответно на Раковски) лежи онзи половин век, който маркира в общи линии разликата в историческия темп на развитие на двете балкански общества – гръцкото и българското – в епохата на тяхното възраждане и изграждане на независими национални култури и държави, затова и времето на Раковски се оказва в най-голяма степен идентично с времето на Ригас, затова и двамата дейци се проявяват през половин век като еднотипна функция на един и същ културноисторически модел, присъщ на развитието на поробените балкански народи през XVIII и XIX век.

Всичко това предпоставя, вероятно логично, и впечатляващата близост между двамата в чисто биографичен план, която в редица моменти от съдбовно за живота им значение като че надскача логическите граници на типологическото подобие, като че за да докаже, че артикулацията на модела разчита на по-голяма степен на идентичност от реализацията на типа. Ще посоча по-характерните съвпадения в биографиите на Ригас и Раковски, като не толкова необходима, колкото любопитна, а донякъде и улесняваща предпоставка за изясняване на проблема, който ни интересува.

И Ригас, и Раковски са деца на видни фамилии в малки, но будни селища в империята, разположени близо до големи пътища и с незаглъхнали стари културни и исторически спомени (приоритетна предпоставка за ранно и динамично натрупване на митотворчески енергии), като от свързаните с произхода им селища и двамата образуват „фамилните" си имена: Велестинлис (от родното му Велестино)[2] и Раковски (от селото на бащиния му род). Учат отначало в неизбежното килийно училище, по-късно при известни учители в реномирани за времето си училища (Ригас в близкото до родното му Велестино селище Загора в Тесалия, а Раковски при Райно Попович в Карлово), напускайки родното си място едва в юношеска възраст, за да продължат накрая образованието си в Цариград, като още най-ранните им години съвпадат с окуражаващите вълнения около пораждата за епохата руско-турска война (за Ригас през 1769-1774 и за Раковски през 1828-1829 г.).

В столицата на империята за тях се погрижват близки и роднини, те учат ненаситно езици и компенсаторно бързо навакват пропуснатите за възрастта си знания, като качествата им биват оценени още твърде рано: на Ригас от Александрос Ипсилантис (на когото става секретар, като това определя цялото му бъдеще) и на Раковски от сродника му Стефан Богориди, който също така предопределя в голяма степен бъдещето му, като го праща в елитното Кручешменско училище и с начина си на живот програмира в юношеското му съзнание определени модели на типа влиятелна, властна, организираща и ръководеща личност.

От Цариград и двамата заминават за Дунавските княжества, където отначало учителстват, а малко по-късно се впускат в активна политическа дейност (Ригас – като секретар на високопоставени фанариоти, управляващи княжествата, а Раковски – като организатор и водач на т.н. Браилски бунтове). Заемат важни длъжности в турската военна администрация по време на следващите по ред руско-турски войни (Ригас във войната на Русия и Австрия срещу Турция през 1787-1792 г., а Раковски в Кримската война през 1853-1856 г.), като в удобен момент започват да работят за противниковата на турската армия (Ригас за австрийската, а Раковски за руската).

След изключително динамична политическа и интелектуална дейност, решително променила и предопределила целия им по-нататъшен живот (Ригас във Виена през 1790-1791 г.) и Раковски в Браила и Марсилия (1840-1848 г.) и двамата се връщат у дома, за последен път, сякаш за да се простят с една част от живота си и да вземат сили за последната, в която и за двамата представите за семейство и отечество вече ще се съизмерват не с конкретните географски точки Котел или Велестино, а с пространството, което се простира между и около тях, кажи-речи с целия Балкански полуостров, с идеята за една голяма балканска държава, която Ригас вижда като Гръцка република, а Раковски, половин век по-късно – като дружелюбно съжителство на свободни и независими балкански държави.

Все в този период на своеобразно „чистилище", преди да поемат по пътя на апостолската си голгота (за Раковски предшестван и от няколкогодишен престой в ада на най-страшната цариградска тъмница Топхане), и двамата се занимават с търговия и предприемачество (Ригас във Влахия, а Раковски в Цариград, където известно време печели и от адвокатска дейност), което им осигурява материални средства за последния, решителния период от живота и дейността им. Идеологически и културно са тясно свързани с Франция (Ригас с Великата френска революция, със самия Наполеон, според някои данни известно време е и преводач във Френското консулство във Влахия, а Раковски се запознава отблизо с френската наука и култура по време на престоя си в Марсилия), опитват се да използуват противоречията между великите сили, надяват се и на евентуална решителна намеса на Русия (Ригас и Раковски) или на Франция (Ригас) в полза на своите балкански освободителни кроежи, а когато осъзнават химеричността на тези надежди, чертаят планове за освобождение на поробените народи със собствени средства, планирайки да вдигнат въстание от западните предели на Балканския полуостров (Ригас от Видин на Пазвантоглу, Мани и Епир, а Раковски от Белград), което да се разпростре след това в цялата империя.

Малко преди смъртта си (Ригас умира на 41, а Раковски на 46 години) и двамата планират поход към родината си с намерение да предизвикат радикални събития (Ригас от Виена с шепа верни другари, с които споделя и мъченическата смърт в Белградската крепост, а Раковски от Белград, откъдето възнамерява да започне освободителната за българския народ война)[3]. Към тази доста впечатляваща поредица от съвпадения непременно трябва да прибавим и очевидно неслучайния факт, че и двамата са арестувани в Триест от австрийската (със същия успех би могло да бъде и от руската) полиция, с тази разлика само, че, макар и половин век по-късно, Раковски успява да се спаси, докато за Ригас и другарите му това завършва фатално. (Предадени на белградския паша, те са убити в тъмницата и хвърлени в Дунав – един епизод, който може би е подсказал на Раковски по-късно за „Неповинен българин" някои черти от образа на „тъмничаря-человекоубиец" от неговите собствени тъмнични спомени.)

Личности с разностранни духовни интереси, поети и митотворци на бъдещите националноосвободителни революции на своите народи (които и двамата не доживяват), странно само на пръв поглед съчетание на мечтатели-авантюристи и гениални политици с трезв практически организационен рефлекс, предприемащи дела, предварително обречени поради ненавременност, велики самотници, изпреварили и времето, и съвременниците си, рицари на великата просвещенска аксиома на Хелвеций, че общественото благо е най-недискутируемата етическа свръхценност, те максимално успешно емблематизират възможния оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер, на Спасителя от Хаоса пророк-митотворец, на човека-държава, който сумира (и експлицира в реални действия) почти всички (или поне най-важните) цивилизационноформиращи функции на все още несъществуващата културна и

политическа институционалност на бъдещата си национална държава.

Лидерската им амбиция – очевидно доминиращото и неподлежащо нито на външна, нито на тяхна вътрешна дискусия качество – предпоставя и широкия диапазон на книжовните, обществено-политическите, та и житейски-деловите им интереси и прояви, защото изграждането на национална култура и общество в отсъствие на национална държава поставя неизбежно пред кандидата за лидер изискването за максимално, до степен на сигурна неконкуриуемост, покриване на културното и обществено-политическото институционално пространство, като логичният йерархично-ценностен ред на разполагането на главните енергии в това пространство предполага идеите (и конкретните действия) за освобождение и за социо-синтагматично уреждане на бъдещата държава да бъдат успоредени с активното участие в създаването на първостепенно необходимите за една бъдеща държава основи на научно знание и литература.

Още тук заслужава да се отбележи и една само на пръв поглед странна особеност: в жизнения път на двамата тези енергии реагират в неидентична, понякога дори и в огледално обратна перспектива.

Ригас започва като автор и преводач на политически неангажирани текстове, за да стигне едва в края на живота си до идеите и действията за създаване на правната институционалност и радикалното решаване въобще на въпроса за политическото конституиране на бъдещата независима национална държава, докато Раковски започва и завършва именно с това, държавно-творческо, равнище (от нелегалната организация в Цариград „Македонска дружина" и Браилските бунтове, като първи самостоятелни стъпки в съвсем млада възраст, през хайдушката чета петнайсетина години по-късно, та до Белградската легия, плановете за освобождение на България и активните дипломатически действия за общобалкански антитурски съюз в последното десетилетие на живота си), като паралелно с всичко това полага усилия за конституирането (било като начало, било като продължение на вече създадена традиция) на „научно-образователна", социо-синтагматична или художествено-книжовна институционалност.

Тази особеност е странна само на пръв поглед, защото в действителност е резултат на спецификата на развитието на общобалканските културно-исторически и политически процеси, които колкото и да са типологически-сходни или моделно-идентични (в отделни компоненти, в по-големи или по-малки общности от компоненти, или, съвсем рядко, в своята цялост), са функция все пак на различни хронотопни, социокултурни, национално-манталитетни, икономически, съсловно-идеологически, църковно-строителни (или пък църковно-хегемонистични, което в балканско-регионалния вариант означава често и разрушителни) и различни други прединституционални цивилизационни конфигурации, интереси и приоритети.

Достатъчно е да припомним предварително дори и само обстоятелството, че в епохата на Раковски преддържавната институционалност на българското общество, в целия й идеологически и културно-функционален митокреативен спектър, се изграждa в условията на вече създадени две нови балкански национални държави, чиито интереси в реализирането на някои от най-важните държавностроителни процеси не само че не съвпадат с тези на все още неосвободените други национални общности, но и влизат в остър потенциален или реален конфликт с тях, защото неизбежните балкански национализми се развиват по това време в доста различни (в ред отношения дори коренно неравностойни) условия.

Несходните твърде често, понякога дори напълно противоположни, политически цели, които преследват и реализират с един или друг успех различните балкански общества (национално освобождение за българското и експанзионистичен стремеж за държавно-национално разширяване в посока на обявени за все още неосвободени свои, или пък за исторически принадлежащи, населения и територии – за сръбското и гръцкото) обясняват например напълно закономерния факт, че чувството на балканска (и християнска) солидарност, изпратило много българи в освободителните борби на сърби и гърци, не само че не среща взаимност, но и твърде често се сблъсква с неприемливи претенции[4].

В условията на динамично протичащия балкански деветнайсти век петдесет години са твърде дълъг период, който е достатъчен за усетим скок в етнопсихологическите нагласи и за натрупване на респектиращи цивилизационни промени в развитието на едно общество, и ако въпреки всичко редица от основните държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел запазват в няколко етнически общества формата и качеството на своята същност и функция (наред, разбира се, с неизбежните различия), това не само говори за тяхната устойчивост и продуктивност, но и за пореден път ни доказва, че имаме работа именно с модел (макар и регионален), а не с по-обхватна или по-частична регионална типология.

Случаят с Ригас и Раковски е несъмнено един от най- характерните и най-интересните в това отношение, защото предлага възможност за наблюдение именно над процеса на органичната и културноисторически най-логичната проява на неизбежната вариантност на общия възрожденски балкански модел.

Съзнанието за важната национално-, обществено- и държавнотворческа роля, която може (задължително трябва) да играят в новите политически условия едва прохождащите по времето и на единия, и на другия „научно-образователна", социо-синтагматична и художествено-книжовна институции, ги довежда до възможния най-точен избор: в епохата на френските енциклопедисти и Великата френска революция Ригас съвсем естествено се насочва към природните науки, „Ново политическо управление" (обхващащо „Правата на човека" и „Конституция"), „Карта на Гърция" и революционните послания-марсилези („Бойна песен", „Патриотичен химн" и „Що чакате, приятели и братя"), а в първата половина на следващия век, във времето на първите, макар и с чужда помощ, две победи (в Гърция и Сърбия), на балканските националноосвободителни движения, в епохата на Шлегел, Братя Грим и Шафарик, както и на триумфално състоялата се рецепционна перспектива на идеите на Хердер, Раковски със същата степен на неизбежност избира историята и филологията, фолклора и етнологията, поезията и легията.

Изследването на тази проблематика неизбежно би си поставило задача да идентифицира поетическите, културно-историческите и политическите рефлекси на лидерското слово на Ригас и Раковски в осъществяването на някои от най-важните инициативи на т.н. балкански възрожденски културноисторически модел(и), мобилизиран(и) в артикулирането на етноформиращата и държавнокреативната енергии на условно наречените от нас тук „научно-образователна" (най-условно измежду трите), социо-синтагматична и художествено-книжовна институции.

Една такава работа не би имала претенцията да предлага какъвто и да било вариант за цялостно теоретично

изричане на често споменаваното в нея (и въобще в про-възрожденската текстовост) понятие „балкански възрожденски културноисторически модел(и)", защото изграждането на подобна хипотеза ще бъде възможно едва след интегрирането на усилията на недостатъчните досегашни и на така необходимите бъдещи изследвания; единствената амбиция на такава работа би била да се присъедини към бъдещото градиво.

Под понятието „балкански културноисторически модел(и)" един подобен текст априорно и неизбежно би подразбирал все още всичко онова, което и специалистите по възраждането на отделните балкански култури, и познавачите на Балканското възраждане в неговата цялост (къде са и колцина са те?), и компетентните професионални читатели са оформили като своя хипотетична представа за феномена, с всичките му по-ясни или по-дискутируеми, изследвани или все още непознати (някои дори и неподозирани) страни, и в този смисъл в хода на изследването максималната амбиция на евентуален такъв текст би била само на гърба на проблема, който си е избрал, да разпознава или прибавя към тази хипотетична представа за модела негови известни или нови черти.

Бележки

*** Топалов**, Кирил. Раковски и Ригас в културно-историческите модели на Балканското възраждане. – София, 2003. – ISBN 954-07-1785-X. – с. 7-17.

[1] Напоследък гръцката наука обърна внимание върху ролята на видния просветеец Мисиодакас за изграждането на научните, езиковите и политическите възгледи на Ригас.

Вж: **Κιτρομηλίδης**, Π. Μοισιόδαξ. – Αθήνα, 1985.

Също в: Ο δάσκαλος του Ρήγα. Υπέρεια, Τόμος πρώτος. Πρακτικά Ά συνέδριου „Φέραι – Βελεστίνο – Ρήγας", Βελεστίνο, 30-31 Μαΐου – 1 Ιουνίου, 1986, σ. 511-518.

[2] Ригас е наричан и Фереос, по името на близкото историческо селище Фере.

Вж: **Βρανούσης**, Λ. Ο άνθρωπος – η εποχή του, η δράση και το έργο του. // *Ρήγας* Φεραίος. Βασική βιβλιοθήκη, Αθήναι, 1953, σ. 7; **Καραμπερόπουλος**, Δ. Όνομα και καταγωγή του Ρήγα Βελεστινλή, Αθήνα, 1997. – 2. ed. – Αθήνα, 2000.

[3] Наред с логиката на обективната историко-политическа фактология (дестабилизиращите империята събития в Сърбия, стратегическата й близост до България, Белградската легия и т.н.) избирането на Белград като начало на българския (т.е. следващия балкански!) освободителен марш неизбежно конотира и тропологическия исторически смисъл на продължението му – той ще започне там, където внезапно и трагично е завършил походът на Ригас.

[4] *Вж по този въпрос:* **Китромилидис**, П. Новогръцкото просвещение. Политическите и обществени идеи. Атина, 1999; **Китромилидис**, П. От кръста към флага. – София, 1999; **Данова**, Н. Националният въпрос в гръцките политически програми през XIX век. – София, 1980; **Радкова**, Р. Националното самосъзнание на българите през XVIII и началото на XIX век. // *Българската* нация през Възраждането (Сб. от изследвания). – София, 1980, с. 186. и др.

IV – 58 *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободителни революции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставаща все по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатична кодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане и изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер – държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел (изследване)

IV – 58 *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительных революций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация – различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраивание независимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модель исторически необходимого лидера – государственотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели (исследование)

IV – 58 *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of their peoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification – discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of cultures and states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model (study)

ГЕОРГИ КОЖУХАРОВ – ЕДИН ОТ ПЪРВИТЕ В ЗОРАТА НА СЪВРЕМЕННАТА БЪЛГАРСКА ДИПЛОМАЦИЯ

Красимира Узунова

Приетата на 16 април 1879 г. Конституция на Българското княжество предвижда, съгласно чл. 61, ал. 1, създаване на Министерство на външните работи и изповеданията, с което се поставя началото на съвременната българска дипломация. Година след сключването на Берлинския договор (1-13 юли 1878), с указ от 19 юли 1879 г. княз Александър Първи Батенберг назначава първите дипломатически представители, в противоречие с наложения статут на васално на Османската империя княжество. Това определя и титулуването на първите български дипломати като „дипломатически агенти", които се акредитират пред външния министър на съответната страна. До края на 1879 г. българското правителство изпраща дипломатически агенти в Букурещ, Истанбул и Белград, а през 1883 г . и в Петербург. До началото на XX в. са учредени дипломатически агентство във Виена (1889), Атина (1896), Париж и Цетина (1879), в Лондон и Рим (1903), в Берлин (1904).[1] Откриването на български дипломатически агентства в чужбина срещат още от самото си начало неодобрението на Високата порта, която ги посреща като стъпка към постигане на пълна независимост. В събитията, свързани с полагане основите на съвременната българска дипломация, сред дипломатическите агенти е и Георги Кожухаров. Той принадлежи към първото поколение български младежи, които обхванати от възрожденски ентусиазъм за създаване на свободна просперираща държава, равнопоставена сред другите в Европа, се насочват към военната кариера или към европейските университети. След завършване на образованието си, всички те, без изключение, се завръщат в родината с желанието да работят за нейното преуспяване.

Д-р Георги Андонов Кожухаров е роден на 23 април 1865 г. в Хасково и едва осемгодишен остава сирак. Трудното детство на момчето, във времето на важни събития през 70-те и 80-те години на XIX в., в голяма степен определя посоката на неговото бъдеще.[2] В бурната и съдбоносна 1885 г. Г. Кожухаров завършва последния клас на Одринската католическа гимназията, където по щастлива случайност има възможност да продължи образованието си. Завладян от всенародния патриотичен ентусиазъм за обединена България и нейното по-добро бъдеще, той се завръща в родното Хасково и става учител. През 1887 г., едва на 21-годишна възраст, младежът решава, че най-доброто поприще за него ще бъде военната професия. Постъпва във Военното училище и през цялото време на обучението си проявява огромно старание за успешно овладяване на изучаваните дисциплини. Две години по-късно е произведен в чин подпоручик.

Доброто за времето военно образование отваря пред Г. Кожухаров вратите към европейските училища и през 1894 г. той вече е студент в първия випуск на брюкселския „Университет Нювел". Три години по-късно, през 1897 г. завършва европейското си образование и се дипломира като доктор по политически и административни науки.[3]

В края на XIX в. новосъздадената българска държавна администрация изпитва остра нужда от образовани млади хора. Дипломираният доктор по административни науки Георги Кожухаров е назначен през септември 1898 г. за изпълняващ длъжността околийски началник в Казанлък. Половин година по-късно, през януари 1899 г., той е вече помощник-градоначалник на София, но само след месец, на 23 февруари, е уволнен. Причина за това вероятно е смяната на кабинета на д-р К. Стоилов с този на Д. Греков, и засилените междупартийни борби, за което съобщава и в. „Народна защита" в броя си от 24 февруари 1899 г.: „Уволнен е от длъжност новий столичен градоначалник Д-р Г. Кожухаров. Г-н Кожухаров е свършил Одринската гимназия, Военното училище и Административните науки в Брюксел. Неговото уволнение може да се отдаде на прекалената ревност на някои радослависти от Бесарабия, които чакат возмущени води за да изплуват на повърхността и да оничтожават всички ненавистни тям личности…. Г-н Кожухаров не е проявил нито зла воля, нито партизанство, нито неакуратност в службата си, за да заслужи своето уволнение…."[4]. Останал без работа, Георги Кожухаров се прибира в Хасково и става волнонаемен учител в петокласното училище. Но няколко дена по-късно, той е извикан в София и назначен на дипломатическа длъжност, на която посвещава следващите 15 години от живота си.

Честите правителствени промените в края на XIX и началото на XX в. извеждат на власт кабинета на Каравелов. Министър на външните работи е д-р Стоян Данев – политик с европейско образование и управленски маниери, който се стреми да работи с високообразовани чиновници. Това вероятно в голяма степен е причина

младият д-р Г. Кожухаров да получи назначение в търговските агенции на България.[5]

Кариерата си на дипломат д-р Г. Кожухаров започва в труден за страната момент, когато външната й политика е насочена към защита на българското население, останало извън нейните предели. Особено внимание се отделя на живеещите в европейската част на Турция българи, които при създадените сложни условия на организирано национално-освободително движение в Македония и Одринска Тракия са подложени на етнически тормоз от турските власти.

В края на месец февруари 1900 г. д-р Г. Кожухаров е вече секретар на българското представителство в Битоля. По това време отношенията между България и Турция са силно обтегнати, заради въоръжените български чети, кръстосващи Тракия и Македония. В началото на XX век цялата територия на Македония, населена предимно с българи, е обхваната от национално-освободителни вълнения. Ширещото се там политическо безправие, национално-религиозно подтисничество и дискриминация подтикват местното българско население към по-решително противодействие. Ръководството на национално-освободителната борба е поето от Вътрешната македоно-одринска революционна организация. (ВМОРО), чието ядро се състои от дейци на освободителното движение, представители на местната интелигенция, която се стреми към налагане на българска държавност. Патриотичните им стремления не са чужди и на широките слоеве от селячеството и наемните работници. В същото време в средите на българските политически партии и правителства, Българската Екзархия, ВМОРО и ВМОК съществуват различни виждания и становища, отнасящи се до ръководството, средствата, пътищата и тактиката в национално-освободителното движение, за времето и начина на действие.

Влошените отношения между България и Турция предизвикват недоволство сред европейските политици и министър-председателят д-р Ст. Данев се мъчи да убеди Русия и Франция, че се вземат мерки за успокояване на обстановката. Кабинетът поставя на вниманието на европейските държави въпроса за приложението на чл. 23 от Берлинския договор, отнасящи се за реформи в европейските вилаети на Турция за изравняване правата на българите с тези на останалото население.[6] В отговор на действията на българските правителствени среди се засилва натискът на турските власти над българското население. Постъпките на българската дипломация за въвеждането на реформи в Македония и Одринско на този етап остават без резултат. Русия и Австро-Унгария отново отказват да се ангажират с разрешаването на проблема.

Малко преди избухването на Илинденско-Преображенското въстание през юли 1903 г., Г. Кожухаров е преместен от Битоля в Одрин на същата длъжност, където остава да октомври 1903 г. Неговият престой в Одрин съвпада по време с избухването и жестокото потушаване на въстанието, последвано от движение на потоци бежанци към пределите на България. Като представител на българските власти, той полага всичките си усилия, за да помогне на страдащото след погрома население. Работи активно по споразумението между турските и българските власти за безпрепятственото завръщане на прогонените българи по родните им места, което създава у тях, въпреки страховете и колебанията, повече надежда и желание да се установят отново в своите домове. [7]

Под натиска на общественото мнение и от страх от нови размирици и усложнения, Великите сили излизат с проекти за реформи в Македония. Но на този етап, населението спешно се нуждае не само от реформи, а и от материално подпомагане, за да оцелее. На 19 ноември 1903 г. в специално писмо до Външното министерство, вече като управляващ агентството в Битоля, Г. Кожухаров докладва подробно за раздаването на помощи и мерките, които се вземат за защита на хората от епидемии. В същия доклад той отбелязва голямото напрежение и натовареност, при които работи сам, без други чиновници.

В продължение на няколко месеца дипломатът работи усилено в помощ на българското население и изпраща доклади за дейността си до комисията в София, председателствана от Д. Агура. В тях той описва подробно предприеманите мерки за подпомагане на пострадалите по време на въстанието българи. Наред с това, констатира със съжаление обстоятелството, че българската държава има твърде ограничени възможности и може да направи много малко за бедстващото население. В едно от изложенията си той пише: „Битоля 19 ноем. 1903 г. ... До сега помощи са дошле от Франция 20 000 лева, които френските попове отдавна раздадоха, мъчейки се едновременно с това да правят пропаганда. Всички други суми идат от Англия... Английският консул тук, при който бях вчера, казва, че досега са дошле и са похарчени само 4000 лири и че парите, които имат налице, ще позволят да се поддържа населението още 3 месеца. Но благодетели всеки ден внасяли по нещо на касата на Лондонското дружество „Балкан". Според г-н Бонд – американският проповедник, тук, ... всеки ден се очакват нови постъпления. Той получил известие, че в скоро време и от Америка ще почнат да му изпращат значителни суми... С една дума прехранването на страдающите македонци с грижата, вземена от англичаните е почти гарантирано. За това именно ний искаме да улесним тия нещастници със споменатите по-горе потребности, като им дадем отгоре и по някой грош. Вън от това на нас е невъзможно да купуваме брашно и да учредим постоянни складове, защото нашето не е раздаване на помощи, а даване на милостиня...".[8]

Пряк свидетел на трудностите, които преживява населението, през декември 1903 г. Кожухаров е недоволен от бавното действие на комисията, която се занимава с благотворителната дейност и подпомагане на пострадалите българи. За ускоряване на процеса, той свиква друга комисия, с надеждата тя да работи по-бързо и ефективно и приканва нейните членове да си оправят сметките и да отчетат похарчените пари, които са получили като аванс. В писмо до Българското търговско агентство в Битоля, до главния разпоредител в Благодетелната комисия Д. Ризов, той пише: „Почитаемий Господине, Деятелността на Комисията, в която Вий сте главния разпоредител, съвсем не се въодушевява със спешност и нуждата от своевременно купуване и изпращане на материали за раздаване от Негово Високо Преосвещенство Владиката, когато това в същност е било възможно да стане. Като взимам предвид от една страна, че вече повече от месец, как комисията в досегашния състав работи, тя е била принудена много време и своя частна работа да изгуби, от друга – чувства се нейната умора за бързо и своевременно навтаствание в нуждите на благодетелността, а пък работите на тая благодетелност изискват лица, чиято работа да е изключително за купуване и своевременно изпращание материалите по определените постове, то аз днес свиках друга комисия и на която вече възложих всички нуждни поръчки. Като Ви съобщавам това, моля Ви да приемете, както моята така и благодарността

на толкова хиляди нещастници, които чрез съвкупното съдействие на комисията бидоха до сега облечени, нахранени и утешени. Същевременно моля Ви да сторите в ред сметките за купените до сега материали и да дойдете един от тези дни да приключим даденте Вам аванси..."[9].

След потушаване на Илинденско-Преображенското въстание, българските управляващи среди са все по-загрижени от обезбългаряването на областите в пределите на империята, в които векове наред българите са преобладавали. Поради несъгласието на балканските държави с провежданата българска политика спрямо Европейска Турция и най-вече поради настояването за реформи в Македония и Одринско, страната ни изпада в състояние на изолация. Усилията на дипломацията ни не са посрещнати с адмирации от съседите и се преценяват като полезни единствено за българския елемент, като най-многоброен и компактен. Всичко това създава за момента огромни трудности пред дипломатите ни и тяхната дейност в подкрепа на нашите сънародници в Тракия и Македония. Усилията са насочени най-вече към поощряване и подпомагане завръщането на българските бежанци по родните им места.[10] Осъществяването на този процес на ограничаване и спиране на обезбългаряването на районите изисква проявяване на максимални усилия на българските дипломатически агенти в подкрепа на завръщащото се население.

През 1904 г. Кожухаров е преместен отново в Одрин, където става не само свидетел, но и самият той е принуден да работи в условията на незаинтересованост и унизителното отношение на турските власти, спрямо българското население. Завърналите се по своите домове български бежанци срещат пълно несъответствие между постигнатите споразумения и действителните условия. Хората се оплакват масово от неспазването на инструкциите от 14 април 1904 г., дадени от Турското имперско комисарство до валиите, с които се определя начина на репатриране на българските бежанци, както и проявите на насилия над завръщащите се българи.

С писмо от 27 май 1904 г. до управляващия българското търговско агентство в Одрин и до министър-председателя и министър на външните работи, Г. Кожухаров посочва много конкретни примери.[11] С телеграма до окръжните управители в пограничните райони, Министерството на вътрешните работи напомня необходимостта от следване на определения ред и организацията на завръщането на бежанците по родните им места в Турция.[12]

За да се улесни връщането на българското население, министър Рачо Петров с телеграма от 30 април 1904 г. до Българското държавно агентство (БДА) в Цариград, посочва необходимостта от възстановяване на разрушените жилища на българските бежанци в Одринско. В нея той напомня, че голямата част от тези хора не желаят да се върнат по родните си места в Одринско, защото къщите им са разрушени, а имотите разсипани. За да улеснят и подпомогнат тяхното завръщане, местните власти трябва да предприемат мерки, гарантиращи възстановяването на жилищата и това трябва да става едновременно с връщането на семействата. Посочва се и необходимостта от мерки за улесняване на прехраната на това население, раздаване на средства за семена и земеделски инвентар. Министърът апелира за бързото разрешаване на проблемите, създавани от турските власти при завръщането на българското население.[13] За да подпомогнат и ускорят процеса, българските служби се обръщат към английското и френското посолство с молба да подкрепят завръщащите се бежанци. В телеграма до Г. Кожухаров министърът съобщава: „Портата нищо не отказва, постоянно обещава и рядко изпълнява. Затова отдавна съм в конфиденциални преговори с френското и английското посолство за покровителстване на възвръщащите се бежанци". Като съобщава на английския и френския посланик за телеграмата на Р. Петров, Г. Кожухаров получава в отговор уверение, че бежанците трябва да се върнат по селата си, а те чрез своите консули и военни аташета ще се грижат за построяването на къщите им, снабдяване със семена, храна и селскостопански инвентар.[14]

Въпреки всички поети от турските власти ангажименти, завръщащите се бежанци продължават да страдат от лошото отношение и от създаваните пречки, които не им позволяват да се установят по родните места. Те се оплакват, както от мудността и явното нежелание да се възстановят изгорените села, така и от отправяните непрекъснати заплахи от страна на настаненото вече там турско население. Официалните уверения на турските власти за разрешаване проблемите на бежанците остават без последствия. Турското население продължава безпрепятствено да граби материали от разрушените къщи, да присвоява имотите и засява нивите на бежанците. Заради многобройните оплаквания, министърът нарежда на търговския агент Г. Кожухаров да уведоми официално валията и да помоли за допълнителни наставления до властите.[15]

За да облекчи положението на българското население, Г. Кожухаров се среща и провежда разговори с одринския валия и с директора по политическите работи. Той получава от тях уверения за подкрепа на предложената от него обиколка из градовете и селата, където се очаква завръщането на бежанци. Едновременно с тези стъпки, агентът ни предприема и разговори с френския консул и руския вицеконсул, които също успява да привлече към идеята да се подкрепят българските бежанци за безпрепятственото им завръщане по родните места. В поверителен доклад до БДА в Цариград, д-р Г. Кожухаров съобщава за водените разговори и за постигнатите договорености.[16]

Въпреки положените усилия от страна на българския дипломат, нещата не се променят особено. Десетина дена по-късно Г. Кожухаров отново информира министър-председателя и министъра на външните работи за случаи на насилие над българите в Лозенградско и Малкотърновско. Той напомня, че слуховете за подобни инциденти възпират бежанците да предприемат масово завръщане по родните места. В подкрепа на своето изложение, той съобщава събраните от архиерейските наместници в двата града сведения. Според посочените от него данни се вижда, че много малко от семействата са се върнали по селата си. Например, в Лозенградската кааза, от всичко 1665 души население, повече от 912 души са избягали, а се връщат едва 45-46. Особено показателен пример за напрежението между българското население и турските власти, е с. Пирок, Лозенградско, откъдето са избягали всичките 189 семейства, а се връща само едно. Още по-тежка е обстановката в Малкотърновската кааза. Докато в Малко Търново, от избягалите 800 семейства се връщат всички, от Дере-кьой бягат почти половината семейства – 100 и нито едно не се завръща, от Кара Дере бягат всичките 90 семейства, а се връщат едва 6, от Макрошево бягат всички 60 семейства и нито едно не се завръща. От всичките избягали 2520 семейства, в каазата се завръщат едва 1296. Сведенията на архиерейския наместник са отразени в писмото на управляващия Българското търговско агентство д-р Кожухаров, заедно с цитирани отделни примери на насилие над завърналите се по родните си места българи.

Писмото получава резолюция от министър Р. Петров да се изпрати на княжеските дипломатически представители при Великите сили.[17] За добрата си активна дипломатическа дейност в помощ на населението на 30 май 1904 г. и отличното взаимодействие с турските власти по тези проблеми, в духа на добрите дипломатически традиции, д-р Георги Кожухаров е награден от турския султан с ордена „Меджидие" III степен.[18]

Въпреки всички мерки и привидни действия от страна на управляващите, напрежението между завръщащите се бежанци и турските власти в Одринския вилает продължава да нараства. На 12 юни 1904 г. д-р Кожухаров отново информира министър Р. Петров за бедственото положение на българското население. Като цитира данните, събрани от митрополията, дипломатът отбелязва, че повече от половината българско население от Василишката кааза се е върнало, завръщат се и бежанците от Малкотърновската кааза, но те са изпаднали в окаяно състояние, затова в своя доклад дипломатът отбелязва: „Относително положението на възвърналите се бежанци неоспоримо е, господин Министре, че то е съвсем окаяно: почти всички бежанци стоят гладни и голи, без никакъв подслон. Турското правителство не им дава почти никакви помощи. Едно съвсем малко количество брашно биде отпуснато, но и то даже не се раздава всичкото на бежанците…." По-нататък в писмото си той описва многото тежки проблеми, които съпътстват живота на сънародниците ни.[19]

През октомври 1904 г. д-р Кожухаров е преместен като управляващ в агентството в Серес, където остава до декември 1907 г. Това е един от най-тежките период в неговия живот и професионална кариера, когато трябва, като княжески представител, да следи и отчита списъци на многобройните жертвите, дадени от българското население по време и след въстаническите действия. Особено тежко става положението, когато се разгарят вътрешните междуособни борби в революционната организация и нейните членове започват кървави саморазправи помежду си.

В един от докладите си до министър Р. Петров, Г. Кожухаров отбелязва, че въпреки постигнатото съглашение между Турция и България през 1904 г. за завръщането на бежанците от Македония и Одринско по родните места, според което те ще намерят помощ от турските власти, при възстановяване на жилищата и за възвръщане на имотите им, това остава записано само на хартия. Дипломатът отбелязва, че в Неврокопската епархия не са възстановени изгорелите къщи, и не са отпуснати никакви помощи на населението, а то е изоставено в студените зимни месеци без подслон, без отопление и храна, с раздадени нищожни парични суми. Това принуждава голяма част от завърналите се отново да избягат в България.[20]

По време на престоя си в Серес, през 1905 г. Г. Кожухаров свързва живота си със Стефанка Дамянова Кондова от Прилеп и през годините семейството отглежда с любов и грижа четири дъщери и един син.

Като представител на Българското търговско агентство, д-р Кожухаров продължава да се занимава със състоянието на българските бежанци и отпусканите за тях помощи от турските власти и Българската земеделска банка. В много от докладите си до министър Р. Петров, той е принуден да алармира правителството за липсата на каквито и да било действия в подкрепа на населението. В писмо от 1 юли 1905 г. тревожно съобщава, че на пострадалите по време на въстанието български села не е оказана до момента никаква помощ, изгорелите къщи не са възстановени, а раздаваните парични помощи са крайно недостатъчни.[21]

От началото на януари 1908 г. Г. Кожухаров, вече дипломатически служител с опит, отново е преместен в търговското агентство в Одрин. Това съвпада по време с подготовката и събитията, свързани с обявяване на независимостта на България през септември 1908 г. Още през месец май 1908 г. с рапорт до Министерството на вътрешните работи и изповеданията (МВРИ), той съобщава за грубите принудителни методи, използвани от турските власти в усилията им за обезбългаряване на одринските селища като посочва: „...Несносния живот, постоянните преследвания от страна на турското население, невъзможността да си обработват спокойно нивите, лозята и въобще да се занимават с полските работи, скотовъдството си и пр., но рядко някой иде да посочи на конкретни случаи, на отделни факти. Тукашните българи, сплашени от различни шпиони и кой знае по какви други причини, се боят да дойдат да изкажат болката си в агентството. Единствените учреждения, които биха могли да имат най-верни и точни сведения – Българската митрополия и председатели на черковните общини, така също не казват нищо поне досега; ето вече цели три месеца откакто съм в Одрин, при всичките ми молби и запитвания, аз не можах да узная нищо: както за тия, така и за други толкова важни въпроси, които са от най-жизнен интерес за тукашната общонародна наша кауза".[22] Затова Г. Кожухаров се обръща с молба към министъра, в която посочва, че едно по-активно взаимодействие между агентството и българските черковно-общински власти, би се отразило благоприятно върху живота на българското население и предлага: „Господине министре, да благоволите да разпоредите по начин, какъвто намерите за добре, да се уредят взаимните отношения между тия две представителни власти, така да се каже, на българщината тук, основани на взаимно доверие и работещи за постигане на една и съща цел – подобрение във всякое отношение положението на тукашните българи".[23] В отговор МВРИ му съобщават за правителствените мерки, по ликвидиране на причините за изселването на българите в Одринско. В него се казва, че българското правителство приема изселването на българите от Одринско като „нежелателен процес и като вредно за нашата национална кауза", затова и не трябва да се вярва на слуховете, че българското правителство поощрява изселването. Освен това му съобщават, че се работи по премахване на причините за изселването, а се издават и разпореждания зорко да се следи да не се допускат никакви прояви на подстрекателство на българското население от страна на въоръжени чети да напущат бащините си огнища и да се преселват в България.[24] Въпреки правителствените мерки през 1908 г., процесът на усилено изселване на българи от Одринския вилает продължава. От всичко 286 изселени семейства, повечето се настаняват в Бургаския район, а 11 се настаняват в Харманли.[25]

След като на 6 април 1909 г. е подписан българо-турският протокол, според който Турция признава независимостта на България, отношенията между двете страни по въпросите на българското население се влошават още повече. През есента на 1909 г. д-р Кожухаров, който вече е царски търговски агент, докладва до МВРИ за проведена среща със заместника на валията в Одрин, от който получава неохотни и некатегорични отговори, по въпроса за завръщането на бежанците и неприкрито демонстрира нежеланието на турските власти да подпомагат връщането на бежанците. В своя доклад дипломатът отбелязва: „Той (валията б.а.) не искаше да ми каже категорично, че не им е желателно възвръщането на бежанците, а още повече на ония от тях, върху чиито землища

има вече заселени или е предвидено да се заселят турци бежанци”.[26] Г. Кожухаров съобщава и за своите многократни и настойчиви искания пред турския чиновник да му бъдат съобщени причините, поради които някои от бежанците не са допуснати да се завърнат по родните си места и констатира: „Аз се убедих, господин Министре, че всякога техните отговори са били само за залъгване, за отлагане на работата. А предвид важността на въпроса, по мое скромно мнение, най-целесъобразно ще бъде да се командирова един от чиновниците на повереното ми агентство да споходи под разни предлози селата, в които има най-много бежанци и на място да научи положението им; да събере всички потребни сведения за числото им, за оставените им имоти; къщи, ниви и пр.; кои от тях са заселени с турци, ако има такива и кои са празни; има ли, колко, где и какви завърнали се бежанци и при какви условия им е позволено възвръщането; защо не се позволява на всичките ...”.[27] Дипломатът предлага специално командирован чиновник, който „ще поеме грижата да установи и уреди едно правилно информиране за всички важни случаи, сега и за в бъдеще, нещо, което е от голяма необходимост за редовната и правилна служба на агентството и което при всичките ми старания от две години не можах да сполуча да направя благодарение на обстоятелствата, че трябваше лично да се обиколи вилаетът, нещо, което за мене не е така лесно, както за един друг чиновник на агентството...”[28]

През зимата на 1910 г. обстановката в Одринско става все по-тежка. С писмо от 8 февруари 1910 г. Г. Кожухаров уведомява министър М. Сарафов за непрестанните затруднения, създавани от турските власти на завръщащите се български бежанци и посочва конкретни примери за селяни от Мустафапашанския район (дн. Свиленградско, б.а.), на които е забранено да се връщат и установяват в старите си жилища, защото ги били напуснали през 1903 г. Тези хора вече два пъти подред били прогонвани и пак се връщали през друго място през границата.[29] В друго писмо до М. Сарафов от 9 февруари 1910 г. Г. Кожухаров отново пише за неволите на бежанци от с. Лахна, Одринско, които след завръщането си, най-напред били принудени да платят данъците си, а като разбрали, че имотите им са заети от турци и потърсили защитата на властта били изгонени.[30] В много от своите доклади до министъра, дипломатът описва репресивните мерки на турските административно-полицейски власти, насочени срещу българските бежанци и предлага: „И аз мисля, господине Министре, че ще се направи добра услуга, ако се настои пред надлежните министерства в Цариград, щото на валията да се дадат бързи заповеди, да останат спокойни да живеят и работят всички идващи в Турция лица с български паспорти до окончателното уреждане на въпроса за поданството.”[31]

Д-р Г. Кожухаров остава на поста си в Одрин до септември 1913 г., след което е преместен в Солун, където служи до септември 1915 г., когато България се включва в Първата световна война и събитията го отпращат в редовете на армията. Вече 50-годишен дипломатът воюва в 10-а опълченска дружина до 31 октомври 1918 г. като ротен командир със званието капитан.

След Първата световна война д-р Г. Кожухаров се оттегля от активна дипломатическа и военна служба и се установява като пенсионер в родния си град Хасково. През тези години той пише статии за местните вестници, в които разглежда различни въпроси от историята на града. Пише и отпечата свои белетристични творби и мемоарите си, част от които издава. На 9 януари 1947 г. Г. Кожухаров умира в Хасково на 82-годишна възраст.[32]

Бележки

1. **Ковачева**, М. Началото на външната политика на Княжество България. // *Истор. преглед* (София). – ISSN 0323-9748. – 1973, N 3, 47-62; **Манолова**, М. Международноправното положение на българската държава през периода 1878-1908. – София, 1989, с. 49
2. РИМ-Хасково, арх. Фонд НИ N 97
3. Пак там
4. Народна защита, 24 фев. 1899
5. По това време страната ни няма право на посолства и консулства, а изпълнява тази дейност чрез търговски агенции или представителства.
6. ЦДА, ф.3, оп.8, а.е. N 171, л. 1-3
7. Пак там, ф. 176, оп.1, а.е. 2022, л. 64
8. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1530, л. 15-16
9. Пак там, ф. 331, оп.1, а.е. 721 л. 15-16
10. Трайков, Веселин. Миграционни движения на българите 1878-1941 : т. I : 1878-1912. – София, 1993, с. 11.
11. ЦДА, ф. 176, оп.1, а.е. 2023, л. 132, 133; ф. 321, оп.2, а.е. 17, л. 16-17.
12. Пак там, ф. 176, оп.1, а.е. 2022, л. 137
13. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1578, л. 17
14. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1578, л. 18
15. Пак там, ф. 321, оп.2, а.е. 17, л. 39
16. Пак там, ф. 321, оп. 2, а.е. 17, л. 65-67
17. Пак там, ф. 321, оп. 2, а.е. 17, л. 65-67
18. Пак там, ф. 176, оп.1, а.е. 2023, л. 132, 133
19. Пак там, ф. 321, оп. 1, а.е. 1634, л. 10,11
20. Пак там, ф. 176, оп.1, а.е. 2311, л. 8
21. Пак там, ф. 176, оп.1, а.е. 2311, л. 33-388
22. Пак там, ф. 176, оп.2, а.е. 183, л. 34, 35
23. Пак там
24. Пак там., ф. 336, оп.1, а.е. 431, л. 16
25. Пак там, ф. 336, оп.1, а.е. 437, л. 18-19.
26. Пак там, ф. 176, оп.2, а.е. 162, л.137, 138
27. Пак там, ф. 176, оп.2, а.е. 162, л. 137-138
28. Пак там, ф. 176, оп. 2, а.е. 162, л. 137, 138
29. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1959, л.7
30. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1959, л. 8
31. Пак там, ф. 321, оп.1, а.е. 1959, л. 16
32. РИМ-Хасково, Арх. фонд. НИ N 97

IV – 59 *Георги Кожухаров* – бежанци – Илинденско-Преображенско въстание – *Рачо Петров* (изследване)

IV – 59 *Георгий Кожухаров* – беженцы – Илинденско-Преображенское восстание – *Рачо Петров* (исследование)

IV – 59 *Georgi Kozhuharov* – refugees – Ilinden-Preobrazhenie Uprising – *Racho Petrov* (study)

EIN HAUS DER POESIE – DAS NEUE LITERATURMUSEUM DER ÖSTERREICHISCHEN NATIONALBIBLIOTHEK

Alfred Schmidt

Schon bisher war die Österreichischen Nationalbibliothek (ÖNB) mit ihren drei angeschlossenen Museen – dem Globenmuseum, dem Papyrusmuseum und dem Esperantomuseum – zusammen mit dem barocken Prunksaal sowie zahlreichen weiteren regelmäßigen Kulturangeboten ein herausragendes nationales Kulturzentrum. 2015 wurde dieses Angebot um eine faszinierende Fassette erweitert: Im April öffnete das neue Literaturmuseum der ÖNB mit einem dichten Programm an Lesungen prominenter österreichischer AutorInnen und Führungen seine Tore. Bis Jahresende 2015 konnte es bereits über 18.000 BesucherInnen anlocken.

Auf zwei Geschoßen und einer Ausstellungsfläche von über 500 m2 bietet das Museum eine spannende multimediale Präsentation unterschiedlicher Aspekte der österreichischen Literatur vom ausgehenden 18. Jahrhundert bis zur Gegenwart. Originalmanuskripte, Briefe, Fotos, Lebensdokumente, Plakate zum überwiegenden Teil aus dem Literaturarchiv sowie den anderen Sammlungen der Österreichischen Nationalbibliothek gewinnen im Literaturmuseum neues Leben. Sie werden ergänzt durch zahlreiche Ton- und Videobeispiele sowie erläuternde grafische Elemente.

Mit dem Literaturmuseum wurde aber nicht nur ein besonderer Erinnerungsort der österreichischen Literatur geschaffen, sondern vor allem auch ein Ort der gesellschaftlichen Auseinandersetzung mit ihr.

Durch die enge Verbindung mit dem Literaturarchiv der ÖNB, das über eine breite Sammlung von Nach- und Vorlässen zu österreichischen GegenwartsautorInnen verfügt, besitzt das Literaturmuseum einen idealen wissenschaftlichen und archivarischen Background.

Am Beispiel der österreichischen Literatur werden die großen historischen Entwicklungslinien dieses Landes veranschaulicht sowie ihre enge Vernetzung mit gesamteuropäischen politischen, kulturellen, geistigen Strömungen der Zeit.

Als historisches Erbe der Donaumonarchie repräsentiert die österreichische Literatur nicht nur ein deutschsprachiges, sondern ein multiethnisches, mehrsprachiges Kulturerbe und verdeutlicht so paradigmatisch jenen *„habsburgischen Mythos"*, der die Geistesgeschichte dieses Landes so nachhaltig geprägt hat.

Die Verbindung von Bibliothek, Archiv, wissenschaftlicher Forschungsstelle und Museum unter einem Dach erzeugt vielfältige Synergien.

Die wissenschaftliche Kompetenz der Forschungsinstitution garantiert ein Museum, das höchsten wissenschaftlichen Ansprüchen gerecht wird. Umgekehrt erhalten das Literaturarchiv und die anderen Sammlungen der ÖNB die Chance zu einer publikumswirksamen Präsentation ihrer wertvollen Objekte, wie auch ein öffentliches Forum zur Vorstellung ihrer wissenschaftlichen Arbeit. In diesem Sinn ist das Literaturmuseum auch ein Musterbeispiel für das Zusammenwachsen der Gedächtnisinstitutionen (Bibliotheken, Archive, Museen), deren gemeinsame Aufgabe, die Erhaltung, wissenschaftlichen Erschließung und Präsentation unseres kulturellen Erbes ist.

Standort: „Grillparzerhaus"

Das historische Gebäude in der Johannesgasse 6 im Zentrum Wiens, im dem heute das Literaturmuseum untergebracht ist, wurde im Revolutionsjahr 1848 für das Archiv der Hofkammer errichtet, die etwa unserem heutigen Finanzministerium entsprach und die Finanzakten aus dem gesamten Gebiet der Habsburgermonarchie verwaltete.

Errichtet als schlichter Zweckbau, kann es als hervorragendes historisches Beispiel Wiener Zweckarchitektur des Biedermeiergelten.

Die Innenarchitektur des Gebäudes ist geprägt von durchgängigen, bis zur Decke reichenden Holzregalen, einst gefüllt mit den unzähligen Aktenfaszikeln aus allen Teilen der Monarchie.

Insbesondere verdankt das Gebäude seine historische Aura aber einem der ganz Großen der österreichischen Literatur: nämlich Franz Grillparzer (1791-1872). Er leitete das k.k. Hofkammerarchiv von 1832 bis 1856, zerrissen zwischen den bürokratischen Pflichten eines Archivdirektors und seiner schriftstellerischen Berufung. Sein Büro ist als symbolisches Zentrum des Hauses im Originalzustand erhalten und gibt dem Gebäude heute seinen Namen.

Nach dem Auszug des Österreichischen Staatsarchivs aus dem denkmalgeschützten Gebäude ergab sich für die Österreichische Nationalbibliothek die einmalige Chance der Realisierung eines bereits lange gehegten Traumes, nämlich der Errichtung eines eigenen der österreichischen Literatur gewidmeten Museums.

Per aspera ad astra!

Finanzierung

Das Wirtschaftsministerium der Republik Österreich finanzierte die Sanierung und Adaptierung des historischen Gebäudes mit 2,8 Millionen Euro. Das Kulturministerium übernahm die Kosten für Einrichtung und Installation der Dauerausstellung in der Höhe von 2,6 Mio Euro, dazu kam ein nicht unwesentlicher Anteil an Sponsoringleistungen. Für den laufenden Betrieb steht ein Budget von jährlich etwa 500.000 Euro zur Verfügung.

Die Dauerausstellung

Verantwortlich für die Gestaltung der Dauerausstellung zeichnet ein wissenschaftliches Redaktionsteam unter der Leitung von Univ.-Doz. Dr. Bernhard Fetz, dem Direktor des Literaturarchivs und des Literaturmuseums. Dem Team gehörten weiters Dr. Michael Hansel, Dr. Klaus Kastberger, Dr. Evelyne Polt-Heinzel und Dr. Hannes Schweiger an. Die ursprüngliche Idee und ein erstes Konzept zu einem österreichischen Literaturmuseum gehen aber bereits zurück auf den bekannten Wiener Germanisten und ersten Direktor des Literaturarchivs der ÖNB, Univ.-Prof. Dr. Wendelin Schmidt-Dengler (1942-2008).

650 Exponate zu über 200 AutorInnen, 68 Medienstationen, 68 Audiotracks mit einer Gesamtlänge von fast fünf Stunden, 28 Videoausschnitte von insgesamt über 130 Minuten, weiters interaktive Touchscreens sowie ein eigener Kino- und ein Hörraum machen das Museum zusammen mit dem historischen Grillparzer-Zimmer zu einem spannungsvollen, multimedialen Erlebnis.

Die unter Denkmalsschutz stehenden historischen Holzregale, prägen die Räume und geben einen strengen formalen Rahmen vor, in den alle Ausstellungsvitrinen, und grafischen Elemente eingepasst werden mussten. Je eine Sitzecke mit bequemen Fauteuils in jedem der beiden Stockwerke bietet Gelegenheit zum Innehalten und zur Entspannung.

Die Dauerausstellung gliedert sich inhaltlich in 44 Stationen, die teils chronologische, teils thematische Aspekte der österreichischen Literatur zwischen 1750 und der Gegenwart herausgreifen, wobei das obere (zweite) Geschoß dem Zeitraum von der Aufklärung bis zum Ersten Weltkrieg, das untere der Zeit von 1918 bis zur Gegenwart gewidmet ist. Dem ganzen Konzept geht es weniger um eine strikte zeitliche oder sachliche Gliederung, als vielmehr darum, die literarischen Phänomene in ihren vielfältigen wechselseitigen Bezügen und Vernetzungen darzustellen. So werden die genannten zeitlichen Grenzen auch immer wieder durchbrochen.

Empfangen werden die BesucherInnen im Eingangsbereich im zweiten Geschoß von einer Medieninstallation, die der Grundfrage „Was ist Literatur?" auf unkonventionelle Weise nachgeht.

Wer Kafkas *Verwandlung* übersetzt in Gebärdensprache noch nicht kennt, findet hier Gelegenheit dies nachzuholen. Ebenfalls gleich im Entree befindet sich eine Vitrine mit reliquien-artigen „Fund- und Schaustücken" zur Literatur, darunter neben Anderem Adalbert Stifters Krauthobel, Franz Grillparzers Regenschirm, der Morgenrock Heimito von Doderers und eine Maultrommel von Peter Handke (seine selbst geschnitzten Wanderstöcke finden sich an anderer Stelle). Der Hörraum gleich nebenan bietet eine akustische Collage zur Frage nach einer typisch österreichischen Literatur.

Die ersten historischen Stationen thematisieren das Zeitalter der Aufklärung und des Biedermeier, letzteres repräsentiert vor allem von den beiden herausragenden österreichischen Dramatikern Johann Nestroy und Ferdinand Raimund. Zum Abschnitt *„Im Schatten Napoleons"* gehört auch das Manuskript zu Ernst Jandls Lautgedicht *„ode auf N"*, – seinen aufsehenerregender Vortrag dieses Textes in der Royal Albert Hall in London 1965 zeigt eines der Videos, die im Kinoraum im ersten Geschoß zu sehen sind.

In dem direkt an das historische Grillparzer-Zimmer anschließenden Bereich der Ausstellung wird der Autor und k.k. Hofkammerarchivdirektor gewürdigt.

Neben dem Autograph der „*Libussa*" – einer Leihgabe der Wienbibliothek im Rathaus – ist unter anderem auch sein zum Glück glimpflich verlaufener Sturz von einer Leiter beim Ausheben der schweren Aktenfaszikel in seiner eigenen Schilderung dokumentiert. Franz Kafka erkannte in Grillparzer bekanntlich einen Seelenverwandten, nicht alleine wegen ihres gemeinsamen Leidens am ungeliebten Brotberuf. Grillparzers *„Armen Spielmann"* las Kafka *„über jedes Wort glücklich"* seiner Schwester vor, wie er an Grete Bloch schreibt (Brief vom 15.4.1914); er ist ihm vor allem auch ein Beweis, *„dass sich in Wien ordentlich leiden lässt"* (Brief an Grete Bloch vom 14.2.1914).

Nach einer historischen Reminiszenz zum Wiener Revolutionsjahr 1848 geht es weiter mit zeitübergreifenden thematischen Abschnitten etwa zur *„Imagination des Fremden"* – u.a. mit einer Originalseite aus dem Manuskript von Kafkas Roman *„Der Verschollene"*, die Max Brod einst Stefan Zweig zum Geschenk machte. Im selben Abschnitt der Ausstellung findet sich auch das Manuskript von Franz Werfels historischem Roman *„Die vierzig Tage des Musa Dagh"*, der den vergessenen Genozid den Armeniern durch das Osmanische Reich 1915 thematisiert und zu einem symbolischen Schicksalsroman für ein ganzes Volk wurde. Im Abschnitt *„Reisen"* wird u.a. die österreichischen Pionierin und Weltreisende Ida Pfeiffer (1797-1858) gewürdigt.

Das Thema *„Dorf"* spannt einen weiten Bogen vom Vorarlberger Heimatdichter Franz Felder (1839-1869) bis zur Moderne mit Autoren wie Thomas Bernhard, Josef Winkler, Gerhard Roth und Peter Handke, der zeigt wie aktuell das Spannungsfeld Stadt-Land in der österreichischen Literatur geblieben ist. Wiens *„Wege in die Moderne"* werden u.a. mit bedeutenden Manuskripten von Arthur Schnitzler und Hermann Bahr und Hugo von Hofmannsthal veranschaulicht. Hofmannsthals fiktiver *„Brief des Lord Chandos an Francis Bacon"* von 1902, der in einer Korrekturfassung zu sehen ist, kann als *„Urmeter der österreichischen Literatur im 20.Jh."* gelten (Bernhard Fetz).

Der Abschnitt zum Ersten Weltkrieg bringt unter anderem literarische Zeugnisse von Georg Trakl und Karl Kraus' Entwürfe zu seinem großen Weltkriegspanorama *„Die letzten Tage der Menschheit"*.

Der Rundgang im zweiten Obergeschoß endet mit einem Abschnitt zu Franz Kafka, in dem man u.a. seine Berliner Verlobte Felice Bauer in einer Video-Rekonstruktion eines historischen ‚Daumenkinos' zur Vorstellung des Parlographen der Firma Lindström AG, bewundern kann. Begibt man sich in das thematisch anschließende erste Stockwerk, so geht es zunächst nochmals um die Erinnerung an jenen Habsburgermythos, der als ‚*Phantomschmerz*' (Bernhard Fetz) die österreichische Literatur noch lange nach dem Zerfall der Donaumonarchie begleitete. Zeugnis davon geben AutorInnen wie Joseph Roth, Fritz von Herzmanovsky Orlando, Franz Theodor Csokor aber auch Ingeborg Bachmann.

Uns natürlich ist auch Robert Musil hier zu nennen, dessen *„Mann ohne Eigenschaften"* ein eigener anschließender Abschnitt der Dauerausstellung gewidmet ist, – sein Gesamtnachlass befindet sich in der Österreichischen Nationalbibliothek. Musils Diktum von einem *„Generalsekretariat zur Genauigkeit der Seele"* ist zudem Leitmotiv eines eigenen Kapitels der Ausstellung, das u.a. eines der wichtigsten Manuskripte aus Ludwig Wittgensteins philosophischem Nachlass zeigt, nämlich die ‚Urfassung' seiner *Philosophischen Untersuchungen* aus 1936/37 (Manuskript 142).

In den folgenden Abschnitten werden entscheidende historische Wendepunkte in der österreichischen Geschichte der Zwischenkriegszeit, wie der Justizpalastbrand am 15. Juli 1927, der Bürgerkrieg von Februar 1934 und schließlich der „Anschluss" an Hitler-Deutschland im März 1938 an Hand wichtiger literarischer Quellen reflektiert.

Dazu zählt etwa auch Ernst Jandls böse-satirisches Gedicht zu Hitlers Auftritt am Wiener Heldenplatz am 15. März 1938:

wien : heldenplatz
der glanze heldenplatz zirka
versaggerte in maschenhaftem männchenmeere
drunter auch frauen die ans maskelknie
zu heften heftig sich versuchten, hoffensdick
und brüllzten wesentlich.

verwogener stirnscheitelunterschwang
nach nöten nördlich, kechelte
mit zu-nummernder aufs bluten feilzer stimme
hinsensend sämmertliche eigenwäscher.

pirsch!
döppelte der gottelbock von Sa-Atz zu Sa-Atz
mit hünig sprenkem stimmstummel.
balzerig würmelte es im männechensee
und den weibern ward so pfingstig ums heil
zumahn: wenn ein knie-ender sie hirschelte.

Die Zeit des Dritten Reichs ist Thema einer ausführlichen Dokumentation, die sich mit NS-Karrieren, Verfolgung, Vertreibung, Vernichtung und Exil aus dem Blickwinkelt der Literatur auseinandersetzt. Als Beispiel sei hier nur der faszinierende Briefwechsel zwischen Hanna Arendt und Günther Anders aus dieser Zeit genannt, denen beiden die Flucht in die USA gelingt. Die literarische Aufarbeitung des NS-Regimes dauerte indess noch viele Jahre. Dazu zählen grundlegende Romane wie Hans Leberts „Wolfshaut", Gerhard Fritschs „Fasching" oder Robert Schindels „Gebürtig".

Weitere thematische Kapitel beschäftigen den Themen Schule/Erziehung und Arbeitswelten.

Die dunkle Seite der neueren österreichischen Literatur wird in einem Abschnitt mit dem Titel „Todesarten" thematisiert, der auf Ingeborg Bachmanns großen Romanzyklus anspielt – auch ihr Gesamtnachlass befindet sich in der Österreichischen Nationalbibliothek. Breiten Raum nimmt schließlich die Darstellung der Wiener Avantgarde ein, die vor allem durch die „Wiener Gruppe" repräsentiert wird. Textbeispiele von Friedrich Achleitner, H.C. Artmann, Konrad Bayer, Andreas Okopenko, Gerhard Rühm und Oswald Wiener, – aber auch von Ernst Jandl, der sich aber bekanntlich nur als ihr „Onkel" fühlte – sind hier zu sehen. Abschließende Abschnitte thematisieren einerseits literarische Korrespondenzen – mit interessanten Beispielen bedeutender Briefwechsel wie etwa derjenige zwischen Alfred Kubin und seinem Verleger Reinhard Piper, der zwischen Ernst Jandl und seiner lebenslangen Gefährtin Friderike Mayröcker oder auch der zwischen Ingeborg Bachmann und Paul Celan – andererseits unter dem Titel „Schreibprozesse" die unterschiedlichen Umständen und Rahmenbedingungen des Schreibens.

Peter Handkes Dokumente seiner Wanderungen finden sich hier neben Josef Winklers Reisenotizbüchern, Oswald Wieners Impressionen seiner Wahlheimat Kanada oder Ludwig Wittgensteins so genannten „Koder-Tagebüchern" (Manuskript 183) aus Cambridge und Skjolden (Norwegen) aus den 30er-Jahren.

Die Ausstellung endet schließlich mit (wörtlich gemeinten) Abreiß-Gedichten und einer Einladung zum Weiterschreiben an die BesucherInnen.

Ein speziell zur Ausstellung entwickeltes Tablet begleitet die BesucherInnen wahlweise auf einem 90-minütigen Rundgang durch die Dauerausstellung, oder bietet Hintergrundinformationen und Hörbeispiele, die jeweils zu den einzelnen Stationen der Ausstellung abgerufen werden können sowie auch alle Erklärungen in englischer Sprache.

Temporäre Ausstellungen und Veranstaltungsprogramm

Ab dem Jahr 2016 wird das Literaturmuseum in einem eigenen (dritten) Geschoss zusätzlich zur Dauerausstellung auch eine aktuelle Wechselausstellung jährlich zeigen.

Die erste Präsentation dieser Art wird zehn jungen österreichischen AutorInnen – fünf Frauen und fünf Männern – gewidmet sein, die Gelegenheit bekommen, ihre eigen schriftstellerische Arbeit in innovativer Weise vorzustellen.

Das Literaturmuseum der Österreichischen Nationalbibliothek versteht sich vor allem als lebendiger kultureller und sozialer Treffpunkt für alle Literaturinteressierten. Ein vielseitiges Veranstaltungsprogramm macht das Museum zu einem Ort der Begegnung und des Gesprächs.

Folgende regelmäßige Veranstaltungsreihen wurden konzipiert:

„Reden vom Schreiben. Autorinnen und Autoren im Gespräch" : in Kooperation mit der Grazer Autorinnen Autorenversammlung werden regelmäßig zwei SchriftstellerInnen zur Vorstellung und Diskussion ihres Werkes eingeladen. 2015 warn u.a. Clemens Berger, Marie-Thérèse Kerschbaumer, Robert Schindel und Josef Winkler zu Gast.

In den *„Vorlesungen zur österreichischen Literatur"* kommen namhafte GermanistInnen aus dem In- und Ausland zu Wort.

Die *„Archivgesprächen"* – die es bereits bisher als Veranstaltungsreihe des Literaturarchivs gab – werden insbesondere an bereits verstorbenen AutorInnen erinnern bzw. Themen aus archivalischer Perspektive aufgreifen.

Eine besondere Attraktion bietet die Reihe „*Das Museum geht ins Kino*" in Kooperation mit dem benachbarten Filmarchiv Austria und dem Metropol-Kino. Gezeigt werden Literatur-affine Filme , zu sehen war unter anderem ein Schwerpunkt zum Thema „*Kafka geht ins Kino*" (Dezember 2015).

Zusätzlich wird auch die Kooperation mit Schulen durch spezielle Vermittlungsangebote gesucht.

Die Nachfrage nach Führungen für Schulklassen ist bereits so groß, dass sie bis zu den Sommerferien 2015 ausgebucht sind.

Per aspera ad astra!

Ausblick

Österreich kann auf ein reiches literarisches Erbe verweisen. Namen wie Franz Kafka, Robert Musil, Ödön von Horvath, Ingeborg Bachmann, die Wiener Gruppe, Ernst Jandl, Thomas Bernhard, Peter Handke und viele andere habe die österreichische Literatur weit über die Landesgrenzen hinaus bekannt gemacht. In der Öffentlichkeit ist dieses reiche literarische Erbe freilich noch nicht entsprechend präsent. Zweck des Literaturmuseums der Österreichischen Nationalbibliothek ist es, der österreichischen Literatur ein sichtbares öffentliches Zeichen zu setzten, ein Zeichen allerdings, das nicht bloß stereotype Österreich-Klischees reproduziert, sondern eine kritische Reflexion der österreichischen Kulturgeschichte im Spiegel ihrer Literatur ermöglichen soll, in all ihren mühevollen Versuchen der Identitätsfindung, ihren vielfältigen übernationalen Verflechtungen sowie ihren komplexen gesellschaftlichen und politischen Bezügen.

Gerade Schriftstellerinnen und Schriftsteller zeigen oft ein besonderes Maß an Sensibilität und kritischem Misstrauen gerade auch gegenüber ihrem eigenen Land – und ernten dafür häufig offene Anfeindung und Schmähung.

Oft erst nach ihrem Tod erwartet sie der Aufstieg zum gefeierten Nationaldichter – siehe etwa Thomas Bernhard. Dabei ist es doch gerade ihre schonungslose Selbstkritik, die jedem Land so dringend Not tut, um einen quasi angeborenen Hang zu Überheblichkeit und Selbstgefälligkeit zu überwinden.

Auch dafür soll das neue Literaturmuseum der Österreichischen Nationalbibliothek stehen.

„Es ist die Literatur, die das Bild eines Landes bestimmt, gerade indem sie allen fertigen Bildern mit Hartnäckigkeit und sanfter Gewalt widerspricht." (Peter **Handke**)

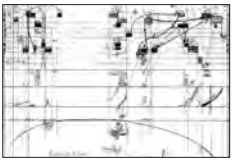
Literaturmuseum der Österreichischen Nationalbibliothek im Grillparzer-Haus: Wien I, Johannesgasse 6, Geöffnet: Di-So: 10-18 Uhr, Do: 10-21 Uhr (von Juni bis September auch montags geöffnet)

Ticketpreis: 7 Euro, Jugendliche unter 19 Jahren freier Eintritt.

Hinweise zum Veranstaltungsprogramm auf der Homepage www.onb.ac.at.

Begleitbuch: Das Literaturmuseum. 101 Objekte und Geschichten", herausgegeben von Bernhard Fetz. – Salzburg, Wien: Jung und Jung 2015. 280 Seiten

Abbildungen

Abb. 1: Innenansicht Literaturmuseum mit Sitzecke, 2. Stock
Abb. 2: Innenansicht , 1. Stock
Abb. 3: Historisches Büro Franz Grillparzers
Abb. 4: Entwurfsskizze Heimito von Doderers zu den „Dämonen"
Abb. 5: Franz Werfels Manuskript der „40 Tage des Musa Dagh"
Abb. 6: Ludwig Wittgenstein: Urfassung der „Philosophischen Untersuchungen" (Ms 142)

Pereprinted from ed.: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 1027-1033.

IV – 60 Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – *„Anschluss" – Ludwig Wittgenstein* (1889-1951) (Forschung)

IV – 60 литературен музей – Австрийска национална библиотека – *Франц Грилпарцер* (1791-1872) – *„Аншлус" – Лудвиг Витгенщайн* (1889-1951) (изследване)

IV – 60 литературный музей – Австрийская национальная библиотека – *Франц Грилльпарцер* (1791-1872) – *„Аншлюс" – Людвиг Витгенштейн* (1889-1951) (исследование)

IV – 60 literary museum – Austrian National Library – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – *„Anschluss" – Ludwig Wittgenstein* (1889-1951) (study)

БЪЛГАРСКИЯТ ГРАД ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО

Иванка Янкова

Българското Възраждане се отличава от класическите форми на епохата на Ренесанса и Просвещението в Европа, не само защото по обективни причини то закъснява, а и по динамичното и своеобразно протичане на процесите в него. В развитието на науката и културата на българите през този период се настигат, застъпват и смесват явления, присъщи на различни идейни периоди. Преди още да се развие една форма напълно, явява се друга и я измества; преди да се разгърне цялостно едно течение, появява се друго, което в европейското културно и научно развитие е отделено от предишното обикновено с десетилетия.

В съкратени срокове се преминават етапи, които са изживявани от много поколения на народите в Европа. Това оставя свой отпечатък върху поведението, развитието и дейността на българската интелигенция – творецът на новобългарската култура и наука. Тя има усложнената задача бързо да догони развитите в културно отношение страни и да създаде съответстващи на потребностите на българското общество културни, образователни и научни институти.

Българското възраждане е начало на включването на българската култура и наука в общоевропейския културен процес, но в същото време е процес и на изграждане на култура и на усвояване на научни познания с особено ярка национално-политическа характеристика. Същевременно, това се явява и едно от най-активните средства за формиране на национално самосъзнание и идейна подготовка на последвалата национална революция.

Най-характерните черти на българската възрожденска култура и наука не са само политическата насоченост, ангажираност и динамика на процесите, но и тяхната дълбока демократичност. В своята цялост българската култура и образование и свързаните с тях научни интереси през Възраждането се явяват главен двигател за формирането на нацията и за нейното укрепване в борбата за отхвърляне на чуждата духовна и политическа власт.

Социално-икономическите предпоставки, които подготвят българския град за решаването на такава отговорна задача произлизат от силата на градската икономика. Именно в тази градска икономика, под натиска на европейските велики сили, започват да се налагат европейски стандарти, които водят до увеличаване на производствените сили, до разширяване на търговския и културен обмен. Ускореното развитие на манифактурното и фабричното производство в Европа, което се нуждае от големи количества суровини, стимулира интереса към българските земи и към българите, които представляват значим производител на памук, вълна, сурова коприна и др. Откриват се възможности в сферата на европейската търговия да навлязат и българи, които постепенно започват да се издигат като самостоятелни търговци със свои кантори в градовете – търговски средища, а някои – и с представителства в европейки градове, като Букурещ, Виена, Брашов, Манчестър, Одеса, Москва и др. Едновременно с нарастването на външнотърговските контакти на българите, се увеличава и вътрешният стокообмен, върху който влияят различни фактори. Вътрешнотърговският оборот стимулира стоковото производство в града и икономически свързаните с него села, засилва размяната на стоки както между тях, така и между отделните производствени райони. Стопанските връзки, създадени на различни нива, допринасят за свързването и опознаването на българите както в техните регионални рамки, така и с най-отдалечените райони на българската етническа територия. Те създават предпоставката за формиране и консолидация на българската нация и на българската интелигенция – основният творец на българската възрожденска култура и разпространител на научни познания през Възраждането. Като основна производителна сила в градовете започва да се налага българският занаятчийски цех. Чрез организирана от еснафа каса българският занаятчийски капитал постепенно започва да се слива с лихварския. Еснафът вече е в състояние да използва част от своите спестявания и капитали не само за материалното подпомагане на членовете си, но и за обществени нужди – за благоустрояване на селища, строеж на култови сгради, училища, читалища и др.; да изпраща младежи в европейски учебни заведения с цел да овладяват модерни производствени технологии и да усвояват нови научни познания. Ръководителите на отделните еснафи стават членове на общините и в някои от градовете, където преди това духовната власт над християнското население принадлежи само на Патриаршията, те играят решаваща роля при уреждането на учебното дело, културния и духовния живот на българите.

Българинът в градската среда не се чувства вече така незащитен и безпомощен, както в селото, където всеки въоръжен властник или насилник може да посегне на живота, имота и честта му. Българските занаятчии и търговци заемат много активна позиция в новите процеси, в резултат на което старите градове започват видимо да променят

и своя етнодемеографски облик. В тях се появяват нови български квартали. Българската стопанска инициатива и активност стават все по-доминиращи, което довежда и до постепенно трайно българизиране на градовете. Стопанските промени в новите политическите условия увеличават броя на градовете. Появяват се и нови селища от градски тип, които предлагат по-добри условия за концентрация на българска интелигенция в тях. Формирането на градската среда при обективно изменящите се икономически условия неминуемо довежда и до промяна на мирогледа и народопсихологията на българина. Занаятчийско-промишленият труд, независимо от степента на неговото развитие, изгражда нови форми на производство и нови производствени отношения. Променените производствени и социални отношения в занаятчийско-търговските селища, каквито обикновено са много от градовете в българските земи през Възраждането, оказват силно влияние върху душевността и мирогледа на градското население. Самото производство придава рационален характер на дейността на занаятчията и търговеца, които, в стремежа си да пласират успешно своите производства или стоки, трябва да изучават пазарните условия, да усвояват нови познания и умения и да въвеждат нови модерни технологии. Така търговските отношения, оживеният пазар и процъфтяването на занаятите активизират обществения живот в градовете, внасят нови идеали и поставят по-високи критерии. В сложната система на производство и пласиране занаятчията и търговецът са принудени бързо да се ориентират в новата обстановка и да променят стереотипите си. С новите икономически условия се създават и нови морални и интелектуални ценности, които отговарят на духа и потребностите на новото време. Отдава се предпочитание към това, което е насочено повече към практичните потребности на живота, а мисленето и поведението на градския човек добива все по-утилитарен характер. В града, независимо от неговата големина, винаги има представители на властта и много често той е седалище на консулство на някоя европейска държава, което също оказва влияние върху поведението, стила и вкуса на градското население.

Своето ново самочувствие замогналият се български градски жител осъществява с все по-засилващата се тенденция да притежава предмети с висока художествена стойност, да получава добро образование и по-широки познания за света и да е информиран за всички големи научни открития. По този начин българският градски бит през Възраждането, наред с изкуството, въвежда и новите тенденции на преклонението на човека пред знанието и науката, което става неделима част от новото светоусещане на възрожденския българин. Обогатяването на естетическите изисквания на градския човек дава поле за изява на специализирания труд на зографа и на строителя. Променя се отношението към жилището, което дава своето отражение върху неговата архитектура и вътрешна уредба. Ражда се възрожденската градска къща – израз на нова жилищна култура. Тя в много случаи е полифункционална, защото включва освен жилищни и производствени и складови помещения, кантори и др.

Развитието на градската икономика, увеличаването на броя на българите в градовете и в по-големите селища и постепенното им доминиране в различните сфери на производството превръщат живота в тях в най-подходяща среда за новата българска интелигенция. Така постепенно градът, а не манастирът, както е в предишните векове, става естественото огнище за създаване и развитие на българската духовност. Градът със своите културни и образователни институти започва все по-уверено да се налага над старите културни средища и да се превръща в център на духовния живот, на светското образование, на културна и научна дейност. Отпадат старите форми, поддържани преди това от църквата и на мястото на килийните училища се създават взаимни; наред с богослужебната литература започва да се издава и светска художествена и научна литература, учебници и енциклопедични издания, предимно преводни. Заедно с иконата зографът започва да създава художествени портрети, битови пейзажи и да рисува картини с героично историческо съдържание.

Градовете се явяват и седалища на градските общини. Като органи на самоуправление на българите през Възраждането и на силните еснафски сдружения те играят важна роля в материалното обезпечаване на интелигенцията. Урбанизацията в културен план изисква и налага увеличаването и на културните институции. Османското право не предвижда финансиране на българските духовни и културни институции, затова и българската интелектуална система се изгражда на принципа на самоорганизацията и се финансира от доброволни пожертвования. Историческото развитие на българския народ поставя пред неговата интелигенция такива задачи, които не могат да бъдат решени успешно, изолирано от опита на европейските народи. Българската интелигенция в известно отношение е облагодетелствана, че има за образец положителния пример и натрупан опит на народите, които преди това са извървели този път. Без да се лишава от свой самостоятелен път, тя ползва като полезен модел утвърдените форми на културно-просветните и научни институции. По европейски образец се изгражда и новобългарското училище. От Европа идва внушението за ликвидиране, първо в градовете, а след това и в останалите селища, на теологичното средновековно обучение и за изграждане на системата на утилитарното образование.

Оттам българските училищни деятели заимстват новите педагогически възгледи, взаимоучителната метода, представата за гимназиалното образование, за феминизацията и др. Изцяло по европейски образец се развива и българското народно училище, което много бързо става повсеместно училище в българските земи за всички градове и села.

В първите векове след османското завоевание най-силно пострадва средновековният български град. Българската градска култура, християнска по характера си, фактически е унищожена. Разрушени са царските, болярските и църковните резиденции, както и сградите на християнския култ като църкви, манастири, а с тях и утвърдените през Средновековието български духовни, образователни и научни центрове. Изчезват най-забележителните паметници на българската средновековна архитектура. Голямата част от българските градове също са напълно или частично разрушени, а други, като Пловдив и Охрид, са превърнати в селища от ориентalски тип. Българското градско население е или избито и прогонено, или е изтласкано в крайни махали, отдалечени от градския център.

Разстроена е градската икономика. Търговските пътища се ориентират в друга посока, което предопределя западането на много от старите градски селища. В урбанизацията надделяват възгледите на завоевателите и стилът на ислямската култура. Настъпват структурни урбанистични промени, характерни за ориенталския град, особено в

онези центрове, където турското население се оказва преобладаващо. Почти навсякъде израстват високи минарета на джамии, наброяващи по няколко десетки в по-големите градове. Оцелелите черковни сгради се превръщат също в джамии или текета – „Св. 40 мъченици" в Търново, „Св. Георги" и „Св. София" в София и др. Наред с джамиите в градовете започват да се строят и други обществени сгради по стила и вкуса на новите господари – медресета, имарети, дервишки текета, чешми и бани, които оформят централната градска част, а в покрайнините се появяват каменните сгради на кервансараите и хановете. Ориентализацията и ислямизацията на градската среда са съпроводени с обособяването на населението в отделни махали по верски признак, отделени всяка една със своите специфични битови особености. Градските улици се преустройват с оглед на ориентацията им към джамиите. Те стават тесни и кални, изчезват крепостните стени от вътрешните градове. В жилищните сгради се налагат дървените конструкции в стила на малоазийската традиция. Това състояние на материалната битова среда в градовете започва постепенно да се променя от края на XVI и началото на XVII в., когато се появяват и първите по-масивни жилищни сгради на по един или два етажа с допълнителни пристройки, както и първите градски часовникови кули. Българските градове започват да променят не само своята стопанска, социална и културна функция, но и етническия и демографския си облик. В условията на затворената натурална икономика на османската централизирана система повечето от градовете представляват само едни по-големи селища, които изпълняват определени държавни поръчки и са средища на османската администрация, на военните гарнизони и на местното ислямско духовенство.

През XVIII в. настъпват нови социално-икономически промени, които създават предпоставките да започне изграждането на български град от нов тип. Решаващ фактор за протичането на този процес се явява развитието на занаятите, предизвикано от нарасналите потребности на вътрешния пазар и на международната търговия. Това довежда до бързо възраждане на старите занаяти, появяват се и нови браншове на производствена дейност – в съответствие с потребностите на големите пазари. Забележително е, че и през първите векове на османското господство основна производителна сила в градовете се явява българският елемент. Постепенно българското градско население набира сили да отвоюва свой терен и започва да налага своето надмощие над останалите етнически групи в много от градовете. Първоначално българите се заселват в градските предградия, като постепенно проникват и в старите центрове или създават нови в близост до търговските и пазарните средища на градовете. Социалният състав на прииждащите е различен. Заедно със занаятчиите, в градските центрове се заселват също търговци и представители на интелигенцията, търсещи реализация и закрила от произволите на административните власти. Занаятчиите постепенно стават основа на градската икономика. Тяхната водеща роля в градското стопанство се регламентира със султански ферман от 1773 г., според който еснафите получават вътрешна автономия и държавна закрила – две привилегии, които много скоро ще позволят на по-активното население в градовете, каквото са българските занаятчии, да овладее еснафските сдружения и да се наложи като първа обществена и културна сила в градската среда. Този процес се ускорява към края на XVIII и началото на XIX в., когато населението на градовете започва бързо да нараства чрез миграция на българи от селата към градовете. Причините от една страна са зачестилите по това време кърджалийски нападения и погроми, а от друга – необходимостта от допълнителна работна ръка.

Стопанските промени в политическите условия подпомагат появата на нови селища от градски тип – касаби – с население докъм 15 000 жители с чисто българско или преобладаващо българско население в тях като Котел, Габрово, Карлово, Копривщица и др. Те не само нарастват по броя на жителите си, но постепенно се превръщат в занаятчийско-промишлени средища и в пазарни центрове на големи райони. Първоначално те все още нямат градски облик, а и значителна част от населението им, макар и да упражнява занаятчийска и търговска дейност, все още не е скъсало напълно със земеделското стопанство. Този тип селища обикновено са най-благоприятната среда за изява на новата българска интелигенция и постепенно се превръщат в огнища на българското образование, наука и култура. Появяват се и по-развитите производствени форми, които имат промишлен характер – манифактурите. Ускорява се обхватът и мащабът на търговския обмен, засилва се европейският търговски оборот. Стопанските промени раждат нови социални сили в българските градове, които поемат в свои ръце историческата отговорност за българското просвещение и за развитието на българската национална култура. След падането на средновековната българска държава под османско владичество, българите успяват да съхранят трайно своята народностна идентичност предимно в селата и в отдалечените от административните центрове на османската власт селища. Това е причината често пъти българската народна култура до Освобождението да се възприема и изучава предимно като селска – т. е. като култура на население с икономика от аграрен тип.

През XVIII и особено в началото на XIX в. етнодемографската характеристика на градовете по българските земи се изменя силно в полза на българското етническо присъствие, а на много места – и в надмощие. В старите административни центрове, където преди това населението е предимно мюсюлманско, а християнското, поради специалния статут на Патриаршията, е посочвано като „гръцко", се обособяват значими български квартали. А в други селища, които израстват от села и получават статут на градове, населението, с изключение само на малочислената османската администрация, е изцяло българско. Така че, през периода на Възраждането в българските земи вече има оформени два типа етнически изявена като българска култура – селска и градска, които са в органическа връзка и в постоянно взаимодействие. Диференцирането им се изявява най-вече според различното им отношение към общественото разделение на труда. Втората отличаваща ги характеристика е отношението на представителите на тези две групи към средствата за производство, както и според мястото им в производствените отношения. Българската градска възрожденска култура включва в състава си редица структури от средноевропейския културен кръг, които са претърпели модифициращото влияние на водещите за времето си центрове. През втората половина на XIX в. те вече са почти национално подменени и обогатени със структури, заети от европейските средища и адаптирани към местните условия. И в двата случая обогатяването и развитието на градската култура върви по пътя на усвояването и унифицирането на съответния културен кръг от образци, утвърдени като функционално най-подходящи и социално възприети като общовалидни. Градската и селската

култура през Възраждането, независимо че са обособени като две самостоятелни сфери на българската народна култура, не са изолирани или затворени една към друга системи. Взаимното проникване и влияние на двете системи е безспорен процес, макар и в исторически план той да има различни измерения. Определено водеща в областта на образованието, науката и културата е градската култура – роля, обусловена от нарастващото значение на промишлеността по отношение на селското стопанство. Степента, в която тя оказва своето влияние, е в пряка зависимост от степента, в която се преодолява затвореният натурален характер на селскостопанското производство и въвличането му във все по-развиващите и задълбочаващите се стоково-парични отношения.

Проучванията на българската градска култура от втората половина на XIX в. показват, че проникването на нови структури или елементи в нея не става по пътя на безкритичното и буквално копиране, а чрез приспособяването им към живота и традициите на жителите в българския град, т. е. по пътя на тяхното натоварване и в етнически план. Формирането и развитието на градската култура като част от цялостния български етнокултурен процес става не само чрез проникване на нови структури, но и върху основата на такива от селската култура, които се модифицират съобразно новите условия. Важен фактор за обновяването на облика на българския град през Възраждането е засиленото строителство на сгради на християнския култ, което започва след руско-турската война от 1828-1829 г. Възобновява се строителството на храмове, което променя облика на градската среда. Новопостроеният православен храм въздейства като архитектурен и духовен стожер на градското пространство. Живописното и пластичното оформяне на храма е дело на творци, църковни деятели и дарители, наследили старите български архитектурни и художествени традиции, които се възраждат на ново равнище в духа на националната консолидация на българите. Православният храм става център на едно усвоено и осмислено българско пространство. То поддържа съкровеното чувство на българската идентичност, което слива в едно историческата памет и идеалите на модерното време. Непосредствено до църквите се строят и сградите на българските училища и на другите български просветни и културни институти. Оформят се нови по дух и архитектура градски средища, които съществено се отличават от стария, чисто ориентални, облик на града от предишните векове. Така се създава архитектурният лик на българския възрожденски град, който съчетава традицията с модерното за времето разбиране за оформяне на градската среда в духа на европейската градска традиция, която българският търговец, занаятчия или завършилият образованието си в чужбина учител и книжовник много добре познават. Развитието на образованието, науката и културата в българския град през Възраждането е тема, която обхваща няколко направления в българската научна литература, на всяко едно от които видни български учени и изследователи са посветили значителен брой трудове. Те обхващат теми като: състояние и развитие на българския възрожденски град и на неговата стопанска и етнодемографска характеристика; българска църковна и градска община; образование, наука, културни институти и духовен живот; поява на първите структури на гражданското общество и други. Българският град през Възраждането е изследван цялостно или аспектно в трудовете на редица учени: Христо Гандев, Димитър Косев, Николай Тодоров, Николай Генчев, Минчо Семов, Румяна Радкова, Райна Гаврилова, Кирил Топалов, Николай Жечев, Иванка Янкова и много други изследователи. Той е носещата конструкция на българския успех и затова е изучаван от един или друг ъгъл от всеки изследовател на Възраждането, от много краеведи и други специалисти. Наличието на богата литература върху Възраждането не е основание да спираме проучването му, а да го продължаваме. Българският град има изявен обществено-политически, културен и духовен принос за възкресението на българите в рамките на два века – от 1700 до 1900 г. – от историята на най-стародавната държава със съхранено име в Европа.

Използвана литература

Гаврилова, Р. Векът на Българското духовно възраждане. – София, 1992, с. 94.

Димитров, А. Училището, прогресът и националната революция : Бълг. у-ще през Възраждането. – София : Изд-во на БАН, 1987, с. 284.

Дорев, П. Документи за българската история : Докум. из турските държ. арх. – София, 2001, с. 117.

Жечев, Н. Документи за историята на българските училищни настоятелства през Възраждането. // *ИДА*, 42, 1981.

Бойчева, В. Училищните настоятелства през Възраждането. // *България* 1300 : Институции и държавни традиции : Т. 2. – София, 1982, с. 465-474.

Колева, Р. Екзархията в историческата перспектива на България. // *Българската* екзархия *:* Докум. от арх. фондове на Нар. библ. „Иван Вазов". – Пловдив, 2003, с. 17.

Косев, К. Стопанското положение на София след Кримската война до Освобождението. // *Сердика* – Средец – София : Т. 1. – София, 1876, с. 88-89.

Косев, К. София през Възраждането. // *София* древна и млада : Сб. материали. – София, 1980, с. 100.

Митев, П. Държавна регламентация на градското стопанство в българските земи. // *Създаване* и развитие на модерни институции в българското възрожденско общество : Сб. студии. – София, 1996, с. 80.

Радкова, Р. Интелигенцията и нравствеността през Възраждането (XVIII – първата половина на XIX в.). – София, 1995, с. 15.

Семов, М. Пламъци от пепелта : Встъп. анализ към първ. ч. на изследв. „Българските градове през Възраждането" / **М. Семов, И. Янкова**. – София, 2004, с. 373.

Тодоров, Н. Балканският град XV-XIX век : Соц.-ик. и демогр. разв. – София, 1972, с. 282.

Чилингиров, Ст. Български читалища преди Освобождението : Принос към ист. на Бълг. възраждане. – София, 1930, с. 393

Янкова, Иванка. Социологическо, историческо и политологическо изследване на биографията на възрожденските градове и ролята им за формиране на самосъзнание за българска и европейска индентичност. // *Globalization*, Digitization, Access, and Preservation of Cultural Heritage Conference : Papers from the International conference Sofia, Bulgaria, 8-10 November 2006. – София, 2007, p. 443-447.

Янкова, Иванка. Топография на българската възрожденска просвета, култура и наука. – София : Акад. изд-во „Проф. Марин Дринов", 2013. – 247 с.

IV – 61 Възраждане – българският град – българска народна култура (изследване)

IV – 61 Болгарское Возрождение – болгарский город – болгарская народная культура (исследование)

IV – 61 Bulgarian National Revival – Bulgarian city – Bulgarian folk culture (study)

V. РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ
Научные рецензии и отзывы
Reviews and reports

Константина Константинова
„Безсмъртие”

Константина Константинова
„Бессмертие”

Konstantina Konstantinova
„Immortality”

РАЦИОНАЛНОТО И ФИЛАНТРОПНОТО НАЧАЛА В ТВОРЧЕСТВОТО НА ИСТОРИКА – ЕНЦИКЛОПЕДИСТ И БИОГРАФ
(Трактат по личностна класификация на историческия процес)

Александър Арнаудов

Куманов, Милен. Дни слънчеви и дни облачни : кратък биогр. очерк за ***Георги П. Кендеров*** / Ред. **Петър Ст. Кендеров** ; Комп. дизайн, кор. и показалци **Десислава Костадинова** ; *Посв. на 50-год. от смъртта на ...* . – Пазарджик : Барич и сие, 2021. – 240 с.
ISBN 978-619-7388-35-0

При първия поглед към книгата тя ни грабва с изискания си външен вид – със сполучливо подбраните снимки на две сгради. На лицевата корица на изданието е Община Пазарджик, а на гърба й – Народното събрание в София. И двете са съдбовно свързани с живота на Георги Кендеров. На заглавната страница на труда са крилатите думи *„Дни слънчеви и дни облачни”*.

Строга е **структурата на това издание**, разгърнато в **няколко глави**: **I. Родно място и семейна среда**; **II. Кмет на Пазарджик (1934-1948)**; **III. Депутат в XXV обикновено народно събрание (1940-1944)**; ***Заключение***; ***Библиография***; ***Именен показалец***; ***Географски показалец***; ***Приложения***.

В **Глава първа** авторът проследява историята на рода Кендерови с родоначалник Тодор, преселил се от село Алино, Самоковско в село Карабунар, Пазарджишко. Той имал петима синове: Иван, Георги, Вуко, Спас и Коце. Един от синовете на последния, Петър, се преселил в Пазарджик вероятно след Освобождението. Петър бил шивач, но по-късно се занимавал с производство на керемиди.

Милен Куманов обръща внимание на състоянието на Пазарджик през първите десетилетия след Освобождението – население, махали, и промените в него – възникване на партии, положителната роля на читалище „Виделина”. Петър Кендеров създал семейство с Ламбрина Атанасова и имали много деца, сред които трима синове Георги, Димитър и Стоян. Естествено вниманието на автора е насочено към живота на Георги. През 1914 г. на Балканите започва Първата световна война. Следващата 1915 г. Георги Кендеров, роден на 19 април 1887 г., завършва гимназия в Пазарджик. Същата година е мобилизиран, завършва школата за запасни офицери в София и е изпратен на фронта. След края на войната завършва право в Софийския университет, връща се в родния си град и става адвокат. Важна стъпка в живота му е сватбата му с Мария Илионова, дъщеря на известния учител и общественик Илион Стамболиев през 1923 г. Участва в обществения и културен живот в Пазарджик. Следващият житейски път и въвличането на Г. Кендеров в политическия ни живот са свързани с две важни местни личности о.з. полковник Кимон Георгиев и о.з. полковник Славейко Василев, които от 1923 г. заемат високи политически и държавни постове. Те са свързани и с политическата обстановка и управлението на страната ни. Затова авторът проследява създаването и дейността на различните партии и формирования на национално и местно равнище, както и правителства до 9 септ. 1944 г. Отбелязана е и ролята и участието на цар Борис III във важни събития, като са разгледани и обяснени истинските причини и цели за действията му.

Глава втора. Кмет на Пазарджик (1934-1938). След преврата на 19 май 1934 г. Георги Кендеров получава лична покана от Кимон Георгиев, един от главните организатори на преврата и министър председател, да стане кмет на Пазарджик. Той отказал, но след настоятелни увещания приел поканата. Но състоянието на града било много тежко след управлението му от Народния блок (1931-1934).

М. Куманов цитира статия от вестник „Лъча” (Пазарджик), N 145, 17 ноември 1932: Общината: „никога до днес по-бездейна общинска управа не сме имали. В общината са си дали среща безподобна партизанщина и ориенталски мързел… кметът на града от страх да не бъде бламиран трепери пред всеки общински съветник… улиците, потънали в мръсотия… нищо друго не се върши, освен консумиране на бюджета”. Авторът внимателно следи и описва инициативите и задачите, които си поставя новият кмет за разрешаване многобройните

проблеми на Пазарджик. В общинския съвет били привлечени безпартийни граждани, известни със своята „честност и почтеност". Обявени били мерки и различни забрани за повишаване чистотата, хигиената и визията на града. Огласени били и различни други наредби. В София била потърсена помощ от министър председателя и други министри за решаване нуждите на града и околията. Общината се стремяла да съкрати излишни разходи от общински служби и да преустрои други, за да спести няколко хиляди лева. Отмяната на решението в София да се закрие гимназията в Пазарджик се превърнала във важен проблем на общината. През месец юли 1934 г. кметът се среща в София с министри, но не получил благоприятен отговор. Благодарение на министър Никола Йотов, роден в Пазарджик, гимназията останала да съществува с държавен бюджет. Когато министър Н. Йотов слязъл от влака на гара Пазарджик, той бил носен на ръце до града, а разстоянието е няколко километра.

М. Куманов обръща внимание на два факта. Първият е, че през втората половина на месец юли 1934 г. кметът публично обявил, че заплатата му е 4812 лева, а на помощника му е 3333 лв. Вторият факт е, че кметът предложил на министъра на вътрешните работи да се създаде „почетен кметски институт", с който да се даде възможност кметът да упражнява своето занятие. Като се отстраняла канцеларщината, общината можела да се управлява от един платен пом. кмет и един почетен безплатен кмет" (*вж.: М. К. Цит. съч., с. 54-55. – Бел. А. А.*). Да си спомним, че у нас по времето на „социализма" дълбока тайна беше размерът на заплатите на партийната и правителствена върхушка. Едновременно с това известният наш книгоиздател Христо Г. Данов, от 1896 до 1899 г. е бил много успешен и заслужил кмет на Пловдив без да получава заплата. За разширяване водопроводната мрежа в града бил сключен заем за 5 милиона лева. Общината приела голяма програма за благоустрояването на града през 1937-1939 г. с нов градоустройствен план. Тя включвала павиране на улици, построяване сграда за окръжен съд и друга за училище в Петковски квартал и др. За реализиране на програмата през 1937 г. бил сключен заем за 15 милиона лева. В двора на казармата е построен голям, хубав паметник на загиналите войни от Пазарджишко през 1912-1918 г. Бил създаден общоградски комитет за подпомагане най-бедните в града.

По време на своя мандат Г. Кендеров е направил твърде много за Пазарджик. Променя се облика на града с нови обществени и частни сгради, градини и паркове. Благоустроен е остров „Свобода". За съжаление, Г. Кендеров не успява да разреши всички проблеми на града поради независещи от него причини. На 22 януари 1938 г. той за последен път участва в заседание на общинския съвет на Пазарджик. Длъжността му до избора на нов кмет изпълнява помощника му Иван Кръстев Генов. Голямата си висока оценка и благодарност за дейността на Георги Кендеров като кмет пазарджишката общественост изразила като организирала за него прощален банкет на 6 февруари 1938 г., а служителите на общината му подарили златен джобен часовник. Неочаквано, но не незаслужено, и несъмнено поради много успешно кметуване, на 4 февруари 1938 г. Георги Кендеров бил назначен за секретар на Министерството на вътрешните работи и народното здраве от новия вътрешен министър д-р Николай П. Николаев. При поредната промяна в правителството той бил освободен от своя пост и Г. Кендеров също напуснал министерството, работил там по-малко от година. Върнал се в родния си град и отново заработил като адвокат.

Глава трета. Депутат в XXV обикновено народно събрание (1940-1944). Г. Кендеров е избран за депутат в Народното събрание заедно с д-р Иван Йотов, брат на бившия министър Никола Йотов, и Славейко Василев в определените за Пазарджишка околия три избирателни секции.

Преди да представи Г. Кендеров като депутат, попаднал в необичайна среда, М. Куманов подробно ни запознава със сложната международна обстановка. Започнала е Втората световна война, след като Германия и СССР завладяват Полша през 1939 г. Сложна била и политическата обстановка в България, която е разгледана и описана подробно от М. Куманов. Главни действащи лица са цар Борис III, Богдан Филов, Георги Кьосеиванов, Иван Багрянов, Добри Божилов, Никола Захариев, Петър Кьосеиванов, Никола Логофетов, Димитър Пешев, Христо Калфов, Петър Габровски, Дочо Христов, Кимон Георгиев. Г. Кендеров бил включен в състава на парламентарната комисия по вътрешните работи и народното здраве. Задължен бил да наблюдава развоя на политическите събития в страната. Имал и по-малки публични изяви в парламента. Но по важни събития и съдбовни решения за настоящето и бъдещето на България той със слово и дела се изявява като активен демократ и хуманист.

От 1 март 1941 г. България се съюзява с Германия, Италия и Япония, обединили се в Тристранен пакт. Това става с гласуване в Народното събрание. Георги Кендеров не гласува за този акт (отсъства от парламента). Той предлага актът да бъде обсъден в Народното събрание, но под натиск от правителството това не става. Г. Кендеров не гласува и за решението на Народното събрание да се обяви война на САЩ и Великобритания (отсъства от парламента). Едно от най-големите престъпления на Хитлеровото правителство е геноцида над еврейското население в Германия и Европа. От България се изисквало да се изселят около 50 хиляди евреи. Депортирани, това означавало те да бъдат изпратени на сигурна смърт в немските концентрационни лагери. В Народното събрание бил гласуван Закон за защита на нацията, насочен главно срещу евреите. Тайната подготовка за депортирането на българските евреи под немски натиск станала публично достояние. Не малка част от нашата общественост се обявила против депортирането. Много силен протест със слово и дело изразила Българската православна църква и особено силно – Пловдивският митрополит Кирил. Реагирали и 43 народни представители, подписали протестно писмо до правителството, подготвено от Д. Пешев, подпредседател на Народното събрание. В своето „изложение" пред Народния съд Г. Кендеров пише: „Подписах известното писмо на Димитър Пешев… и исках бламиране на правителството".

Г. Кендеров не участва в действия срещу партизанското движение през 1943-1944 г. и не одобрява избора на регентите германофили на малолетния престолонаследник цар Симеон. Въпреки безупречното си поведение на гражданин – демократ, дистанциран от властта, многократно подпомагал и защитавал лица, преследвани от управляващите, и доказал своето несъгласие с важни решения и

действия на правителството, Г. Кендеров получил необяснимо много тежка и несправедлива присъда: доживотен затвор, глоба от 5 милиона лева, конфискация на цялото му имущество и забрана да бъде адвокат.

М. Куманов разкрива истинската причина за тази жестока присъда. Той пише: „Народният съд бил повече политическа институция, на която били поставени задачи от ръководството на БРП (к) да осъди максимално строго задържаните лица, без да се съобразяват с представените от тях факти и дадените за тях свидетелски показания".

Заключение. В своето обобщение М. Куманов обобщава най-важното в живота и дейността на Г. Кендеров. Той откроява два периода в живота и дейността на персоналията (*вж.: М. К. Цит. съч., с. 141-147: със солидна библиогр. – Бел. А. А.*): първи: до 1939 г. – началото на 1940 г.; втори: през следващите години.

ПРИЛОЖЕНИЯ. Биография на Георги Кендеров, написана от неговия син Петър Георгиев Кендеров.

В „Биографията" М. Куманов проследява хронологично и подробно живота и разностранната дейност на Г. Кендеров като общественик, кмет и народен представител. Отбелязва, че той е подписал писмото на Димитър Пешев до правителството в защита на българските евреи, заедно с още 42 народни представители.

Заедно с Д. Пешев Г. Кендеров действаТ в тази насока (*вж.: М. К. Цит. съч., с. 187. – Бел. А. А.*).

Първата реч на Г. Кендеров в парламента е по повод Отговор на тронното слово 1940 г. В словото си той излага своето виждане за развитието на България. М. Куманов дава примери за активното отношение на Г. Кендеров с критика и градивни предложения по обсъждане различни законопроекти: за изменение на пенсиите; за държавните служители; по отношение изменение и допълнение Закона за разширението на ж.п. мрежа и пристанищата; за кооперативен строеж на читалищни сгради; за изменение на наредбата закон за градските и селски общини. Изказва се против занижения образователен ценз на кметовете.

М. Куманов разказва, че Г. Кендеров прекарва в затворите в София, Сливен, Стара Загора и Плевен общо седем години и пет месеца, след като е арестуван като народен представител от XXV ОНС и осъден от Народния съд на 1 февруари 1945 г. Освободен от затвора през 1952 г., той започва да рисува с маслени бои, акварел, на дърво и плат пейзажи, натюрморти... Прави от гипс макети на стари сгради в Пазарджик, а макетът на „Куршум хан" се пази в историческия музей в Пазарджик. С Решение N 243 от 12 април 1996 г. Върховният съд на Република България реши: отменява по реда на надзора – присъдите от Народния съд, издадени на 1 февруари 1945 г. по НД 2/1944 г. на народните представители от XXV ОНС в т.ч. и на Георги Петров Кендеров. С това той е напълно реабилитиран.

В знак на уважение и признателност, с решение на Общинския съвет в Пазарджик, една улица носи името на Георги Кендеров.

... Мой приятел, Владимир Матакиев, сподели следното за Г. Кендеров: „Беше много симпатичен и начетен човек, направил много за Пазарджик. Възрастен, той работи в болницата в Пазарджик като юрисконсулт, за да допълни своя трудов стаж за пенсиониране. Имаше много хубав глас и на тържества и срещи в болницата ни пееше стари градски песни." (2022).

Книгата на Милен Куманов за Георги Кендеров е изключително стойностна, с богато съдържание. Тя е резултат на задълбочено документално проучване, присъщо на автора – историк, енциклопедист, библиограф, архивист. Сам бидейки филантроп по натура, чувствителен към ближния, Милен Куманов е убедителен в своите изводи и заключения въз основа на изобилни и задълбочени факти, привлечени в унисон с присъщата на цялото му творчество научна методология.

Книгата има и други достойнства. Тя е написана увлекателно с богат, образен български език, което малко автори могат... В нея местното – краеведското виртуозно се съотнасят с националното, държавното, международното...

Това е постигнато благодарение на съчетанието в натурата на Милен Куманов на **прецизен ненадминат виртуоз – изследовател на историческата действителност** и **неговата чувствителна филантропна душа, поставяща човешката личност като демиург на историята**.

За **Милен Куманов – историка и историографа на България между двете световни войни** е важно в изданието *„Дни слънчеви и дни облачни"* да разкрие **личността и делото на Георги Кендеров**.

На персоналията той отдава цялото си внимание, защото в множеството му енциклопедични исторически трудове по третирания период той има възможността да фокусира пространно своя поглед към друг порядък от фигури на историческия процес (от ранга на цар Борис III и т.н.)...

Тази книга е **трактат по личностна класификация на историческия процес**.

В нея умело е **позиционирано съизмеримото на персоналията, интерпретирана и оценена** от автора по **нравствено-етичната скала**. Тази скала е **централна в творчеството на учения – биограф и енциклопедист Милен Куманов**.

И тя следва да бъде изучавана специално в съответствие **с рационалните му идеи за осмисляне на историческия процес**.

... Да не забравяме, че, работейки второ десетилетие усърдно над главния труд на своя живот – енциклопедията *„Православието в България"*, Милен Куманов никога не преставаше да откликва на отправяните към него предизвикателства – какъвто е случаят и с *„Дни слънчеви и дни облачни"*...

V – 1 Куманов, Милен. Дни слънчеви и дни облачни : кратък биогр. очерк за *Георги П. Кендеров*. – Пазарджик, 2021. (рецензия)

V – 1 Куманов, Милен. Дни солнечные и дни облачные : краткий биогр. очерк о *Георги П. Кендерове*. – Пазарджик, 2021. – *На болг. яз.* (рецензия)

V – 1 Kumanov, Milen. Sunny and Cloudy Days : A Short Biography of *Georgi P. Kenderov*. – Pazardzhik, 2021. – *In Bulg.* (review)

АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ 1876 г.
КРАТКА ИСТОРИЧЕСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ

Венцислав Велев

Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / **Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова** ; Науч. ред. **Атанас П. Шопов** ; Предг. **Милен Куманов**. – София : Фабер, 2021. – xvi, 600 с. : с ил. – *Рез. на рус. и англ.*
ISBN 978-619-00-1408-9

Няколко месеца вече (от края на 2021 г.) в научно обръщение е една изключителна по своята структура и съдържание кратка историческа енциклопедия – *„Априлското въстание 1876 г.”*. Автори са **доц. д-р Атанас Шопов** (директор на Историческия музей – Панагюрище) и **д-р Десислава Костадинова** (Институт за исторически изследвания при БАН).

Обширният и изключително експертно представен предговор към труда е направен от известния български историк и енциклопедист **– проф. Милен Куманов**.

Изданието е построено в класическия за подобен тип литература порядък, а именно – прилагането на азбучния ред според заглавията на отделните текстове. Това прави поднесеният материал изключително лек за четене, а съответно и за търсене на отделни интересуващи читателя моменти. Статиите, представящи историческите лица – членове на комитети, местни революционни дейци, войводи и др., са подредени съобразно техните фамилни имена. Отделно, в поименен порядък, съобразен и с хронологичния подход, са представени и места, събития и пр.

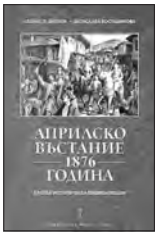
Освен на личности и събития, специално внимание е отделено и на революционните комитети, особено на тези, които са част от IV Панагюрски революционен окръг.

Не са пропуснати и факти, свързани с дейността по организирането на въстанието в съседните райони – Търновски и Сливенски, както и сформирането на отделни чети.

Внимание е отделено и на отзвука, който е предизвикан от самото въстание. Представени са отзивите, които излизат в европейския печат, сформирането на отделни анкетни комисии, които разкриват ужаса, настъпил след погрома и зверствата, на които са подложени българите.

Нужно е да се отбележи, че предвид и големия обем от статии (общ обем на енциклопедията от 616 стр.), още в началото е поставено специално упътване за ползване на енциклопедията, което прави ориентирането в съдържанието й още по-лесно.

Енциклопедията *„Априлското въстание 1876 г.”* е снабдена с богат илюстративен материал. Публикувани са както снимки, които са сравнително добре познати на научната общност, така и фотографии, които за първи път се представят. Използван е изключително богатия архив на историческия музей в Панагюрище. По този начин се получава един пълен и изключително добър завършен вид на отделните статии.

Към това може да се прибави и сполучливо и добре подбраната информация, съдържаща се в частта с приложения.

Тук откриваме – освен добре познати факти, като списъка на участвалите във Великото народно събрание в Оборище 93 дейци, – така и нов обобщен материал.

Публикуван е и пълният протокол от събранието, където намираме отговорите на поставените по време на него 36 различни въпроса, съдържащи изказани становища по различни страни от организацията на въстанието.

Налице е и списък с имената на 200 духовници, активно участвали в подготовката на въстанието и отдали своите молитви към Господа за него.

Изключително полезна е кратката хронология на самото въстание.

По този начин на читателя се дава възможност още по-пълноценно да се запознае и проследи най-важните моменти, свързани със събитията от пролетта на 1876 г.

Поставените резюмета – на руски и английски език – разширяват обхвата на интересуващите се от този период в българската история. Това прави и енциклопедията отворена за максимално голям брой читатели.

Кратката историческа енциклопедия *„Априлското въстание 1876 г."* е първия по рода си подобен енциклопедичен справочник.

Той остава убеждението за добре поднесена информация, подходящо илюстрирана и снабдена с нужния апарат за евентуални последващи справки. Това го прави изключително ценно и полезно четиво, с което е добре да се запознае всеки българин.

Познавачите на безаналоговата справочно-енциклопедичната универсална историческа литература, създадена от проф. Милен Куманов, ще разпознаят в представяното издание мащаба на неговия комплексен историографски, текстологичен, библиографски и архивен подход към проблематиката и принципите на систематизация на обширни историко-културни панорами.

И отново ще блесне – като сияйна дъга над по-често срещаните битовистични антиподи – удивителната скромност на този учен.

Привличайки нови и нови генерации към справочно-енциклопедичната феноменология, той като че ли извършва главния акт на всяко и особено – на научното творчество **– осъществяване на приемственост в познанието**, и никак не ратува за това името му да е изведено на преден план...

С енциклопедията *„Априлското въстание 1876 г."* имаме удивителен урок по гражданска мисия на учения – стремеж да разпръсква светлина, а не да притежава още и още авторски единици.

Изданието *„Априлското въстание 1876 г."* – наред със своите безспорни научни достойнства – утвърждава главния смисъл на енциклопедичните справочни панорами – установяването на истината за събитията – за Априлското въстание 1876 г., а участниците в тези издания са богати с мисията си – да ги проектират, да намират точните изследователи, които съвестно ще следват предначертания гещалтплан...

На тази патриаршеска позиция в историческото познание отдаваме почит днес в *„Априлското въстание 1876 г."* и на приемствеността в това познание, която се нарича **НАУЧНА ШКОЛА ПО СПРАВОЧНО-ЕНЦИКЛОПЕДИЧНА ЛИТЕРАТУРА – ШКОЛАТА НА ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ**.

V – 2 Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предг. Милен Куманов. – София, 2021. (рецензия)

V – 2 Шопов, Атанас П. Апрельское восстание 1876 лета : Краткая ист. энциклопед. / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предисл. Милен Куманов. – София, 2021. – ***На болг. яз.*** **(рецензия)**

V – 2 Shopov, Atanas P. April Uprising 1876 : Short Hist. Encyclopedia / Atanas P. Shopov, Desislava Kostadinova ; Sci. ed. Atanas P. Shopov ; Pref. Milen Kumanov. – Sofia, 2021. – ***In Bulg.*** **(review)**

АПРИЛСКОТО ВЪСТАНИЕ В ИСТОРИЧЕСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ НА XXI ВЕК

Иван Гарванов

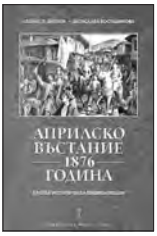
Магдалена Гарванова

Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / **Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова** ; Науч. ред. **Атанас П. Шопов** ; Предг. **Милен Куманов**. – София : Фабер, 2021. – xvi, 600 с. : с ил. – *Рез. на рус. и англ.*
ISBN 978-619-00-1408-9

Априлското въстание през 1876 г. е забележителна проява на националноосвободителната борба на възрожденския българин за постигане на народна единност и държавна неприкосновеност. Въпреки че завършва неуспешно с жестоко потушаване, то оставя траен отпечатък в българската историческа и родова памет за силата на родолюбието, саможертвата и непреклонния дух на участниците във въстанието, които привличат вниманието на Западна Европа и Русия с трагизма и величието си. Априлската епопея предизвиква и катализира исторически процеси със съдбоносно значение за българския народ – настъпването на заветното Освобождение от петвековното османско владичество през 1878 г. с помощта на Русия, съпричастна към страданието и героичния подвиг на революционните дейци. Да се говори и пише за събития и личности, свързани с Априлското въстание обаче, дори от дистанцията на историческото време, е сложна изследователска задача, защото от една страна трябва да удържа историческата неутралност и обективност, но от друга страна, не може да остане безразлична към лудостта и величието на един народ, който жадува за своята свобода (Иван Вазов *„Под игото"*). Ето защо историческата енциклопедия *„Априлско въстание 1876 година"* с автори доц. д-р Атанас Шопов и д-р Десислава Костадинова има нелеката мисия да се справи с редица предизвикателства, като систематизирането на огромна историческа библиография, развенчаването на наложени с времето исторически и учебникарски „истини", както и трайно възпроизвеждащи се колективно-родови архетипи и стереотипи за въстанието.

Представеният текст впечатлява с дълбочината на анализа, прецизността на извършената научноизследователска дейност и прилагането на богата палитра от изследователски методи и техники в областта на съвременното наукознание като исторически анализ на архивни документи, литературни произведения, статии в периодични издания, спомени на участници и съвременници на Априлската епопея, научна библиография и много други, подходящо илюстрирани със снимков материал и информация с допълнителни приложения. Независимо че авторите скромно са заявили още в заглавието на книгата, че става дума за „кратка историческа енциклопедия", без претенции за изчерпателност, реално невъзможна за мащаба на такова историческо събитие, в рамките на внушителните 600 страници те представят достатъчно подробно и убедително събития и личности, имащи отношение към Априлското въстание.

Предговорът към изданието е подготвен от **известния български историк, енциклопедист, архивист, библиограф и ерудит проф. д-р Милен Куманов**, който като утвърден специалист представя безспорните научни приноси и достойнства на този значим исторически труд. Присъствието на позицията на този наш забележителен учен и изследовател – а както знаем той е родоначалникът в отечествената историография на подобни енциклопедии, на които лично изгражда и словниците, и структурата, и библиографската база, – потвърждава високото качество на научната продукция. Следва да обобщим: енциклопедичната книга *„Априлско въстание 1876 година"* е уникална със ценните сведения и послания, предназначени не само за историци и архивисти, но и за широката публика и трябва да достигне най-вече до младите хора, защото възпитава в родолюбие и национална гордост, от липсата на които страда нашето съвремие.

V – 3 Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предг. Милен Куманов. – София, 2021. (рецензия)

V – 3 Шопов, Атанас П. Апрельское восстание 1876 года : Краткая ист. энциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предисл. Милен Куманов. – София, 2021. – *На болг. яз.* (рецензия)

V – 3 Shopov, Atanas P. April Uprising 1876 : Short Hist. Encyclopedia / Atanas P. Shopov, Desislava Kostadinova ; Sci. ed. Atanas P. Shopov ; Pref. Milen Kumanov. – Sofia, 2021. – *In Bulg.* (review)

ПАНОРАМА НА КУЛТА КЪМ СВЕТЛИНАТА – НЕСТИНАРСТВОТО
(Световни трасета на знанието в петокнижието)

Вилиана Герова

Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Съст., историография, предг. **А. Куманова** ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика **Н. Василев** ; Науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. **Н. Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2012. – CXXXII, 352 с. : с ил. – (Факлоносци ; III)
ISBN 978-954-2946-47-2

Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. **Н. Василев** ; Науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; Терминолог. и справ.-информ. ред. **Н. Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 206 с. : с ил. – (Фалоносци ; XII)
ISBN 978-619-185-028-0

Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. **N. Vasilev** ; Sci. ed. **S. Denchev** ... [и др.] ; Terminological, ref. and inform. ed. **N. Kazanski**. – София : За буквите – О писменехъ, 2014. – 190 с. : с ил. – (Torchbearers ; XIII)
ISBN 978-619-185-028-0

Арианика : Експедиция във Вотговаара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / **С. Денчев** ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2016. – 208 с. : с ил. – (Факлоносци ; XV)
Други авт.: **А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев**.
ISBN 978-619-185-192-8

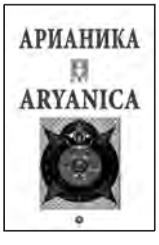
Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. **Стоян Денчев** : game- и play-феноменология на информационната среда : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студентск. науч. о-во при УниБИТ) / **А. Куманова** ... [и др.] ; науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; рец. **И. Петева** ... [и др.] ; предг. **А. Куманова ; дейксис Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2019. – 754 с. : с 83 ил., 33 портр., 16 гр., 21 к., 1 сх. – (Факлоносци ; XXVI)
Други авт.: **Н. Василев, Н. Казански, В. Велев, Р. Василева, Д. Бояджиев, Е. Цветкова, С. Спасова, С. Георгиева, И. Георгиев, Т. Стилиянов, А. Джерекаров, Б. Мадолев, И. Барзев ; Други ред.: Н. Василев – обща ред. ; Други рец.: И. Гарванов, Т. Тодорова, Н. Яръмов, Е. Попандонова-Желязова, И. Линден, М. Куманов, С. Кендерова, Г. Панайотова, С. Василева, М. Енчева, К. Стоев**.
ISBN 978-619-185-318-2
ISBN 978-619-185-319-9
E ISBN 978-619-185-320-5

Петокнижието е въздействащо със своята системност. То дава цялостна планетарна информационна картина на нестинарската реликтова култова обредност като преклонение пред светлината, разпространено по цялото земно кълбо, но имащо несъмнено северно произход.

Per aspera ad astra!

Привлечените и в петте издания по сложната материя въвеждащи мисли – и особено тези на философа – лекар **Жозеф Шамбон** –

„Има един Дух или по-скоро един огън,

скрит във всички природни тела.

Този Дух или огън

е душата на всички тела

и

е винаги в движение.

Този огън е причината

за всички движения,

които стават в природата

и

които допринасят

за сътворяването

или

унищожението

на тези тела ...” –

са възможно най-точната интродукция към проблематиката. Ще цитирам още и философа на огъня (светлината) **Гастон Башлар** –

„Любовта,
смъртта
и
огънят
се преплитат
в един определен момент.
Чрез саможертвата си
в сърцето на пламъка
Преходното
ни дава урок по Вечност.”.

Не мога да не спомена и приведените в изданието думи на един от създателите на теорията за ноосферата – мислената обвивка на разума, обвиваща нашата планета, – Пиер Теяр дьо Шарден: ***„Вече овладяхме енергията на вятъра, на морето, на слънцето. Но денят, в който човек успее да овладее Енергията на ЛЮБОВТА, ще е толкова важен, колкото и откриването на ОГЪНЯ.”.***

Петокнижието те насочва в посока, вървейки по която, осъзнаваш и преосмисляш възгледите си, знанията, човешкото съществуване.

Не съм срещала издадени в България книги с такава интерактивна вътрешна хармония помежду им. И при това с такава впечатляваща библиографска база! Всичко е документирано с позоваването на трудове на много автори, които са на различни езици и са описани в единна информационна система. Приложените многообразни показалци свидетелстват за високата справочна стойност на енциклопедичните издания ***„Нестинариана”*** – публикувани в отделни монографични изражения на български, руски и английски език .

Голямата сила на тези издания е, че термините, които се използват, са обяснени подробно.

Описаната материя е пронизана от теренни наблюдения, които съвсем не са осъществени единствено на територията на България, но и в Иран, Турция, Карелия – планината Воттоваара (Русия – Финландия), Аркаим – по Урал (Русия – Казахскан): ***„Арианика”*** (по името на древната страна Ариана) и ***„Game- и play-феноменология: Кн. 1, SOGDIANA”.***

В ***„SOGDIANA”*** експедиците по пътя на огнените практики са осмислени като когнитологични експеди по трасетата на пресемантизация на знанието – по името на местността **Согдиана в Азия**.

Чрез осмислянето на нестинарството с помощта на петокнижието съвременният читател се учи по същество да разбира модерните технологии (а огънят е първата технология в света!) като ИНСТРУМЕНТИ, които е важно да се знае ЗА КАКВО НИ СЛУЖАТ.

Описаната в петокнижието култова система на планината Странджа е видяна в един наистина планетарен калейдоскоп, който помага да се осъзнаваме като генеалогично – културологично свързани и с пластовете на човешката цивилизация, и с космоса.

Още от древността философите са изучавали тази свързаност на хората, отсядаща в мислите им. А ето, че и днес – в лицата на авторите на петокнижието – има изследователи, които се грижат за това. И е изключително обстоятелството, че българските автори – нашите преподаватели, които са автори на петокнижието, се обръщат към мненията на много специалисти – съвсем не само от България, но и далече извън пределите й.

И Прокъл, и Емпедокъл – в античността, и Франческа Брези (професор от Италия), и Мишел Виевиорка (професор от Париж), и много други учени и просто наши съвременници от България и различни краища на света са представени с многообразните си мнения – като един хорал от гласове, съпровождан от звуците на орган… Такова е

впечатлението от петокнижието…

Самите моменти, в които се осмисля огъня като образ на светлината, са изключително въздействащи. Възприемам ги като своего рода знаниев олтар за пречистване – не само на отделния човек, но и на знанията, представите, ценностите...

Под закрилата на Св. Константин и Св. Елена екзистира във вековете на християнизация нестинарството. Описанието на ритуала в петокнижието до най-малката подробност те пренася там – в Странджа, и осъзнаваш цялото грамадно негово символично значение за хората, които го практикуват и РАЗБИРАТ.

Петокнижието е създадено, за да надгражда това, което се знае до момента.

Петокнижието отваря очите на хората за това, което имаме, а се пропуска.

Описаните процеси, през което преминават отсечките на изследването на нестинарството в продължителен отрязък от време (2007-2019), екипа, който е участвал, местата, които са посетили, хората, свързани с ритуала и разказващи какво ги привлича в него, са страните на една културна антропология, която е по-скоро от бъдещето на познанието, в коетото надникваме чрез петокнижието по същия начин, по който за повечето хора (и за учените) е привично да се обръщат единствено и само към миналото.

И разказът на петокнижието за промените през годините в оценките и възприятието на нестинарството, въпреки войните, турското робство и всичко преживяно, е разказ за това как ПАМЕТТА съхранява…

Историографските експедиции, проведени в най-големите информационни центрове за изучаване на огнените практики – Иран: Техеранска национална библиотека и извън пределите на Иран – Руска национална библиотека (Руска императорска библиотека) – Санкт Петербург са особена знаниева ценност на петокнижието, надграждаща терените проучвания по много места по света.

Екипът, стоящ зад петокнижието, гледа през много очи, през много книги. Първоначално той отбира цели 5 000 документа по темата, на които създава библиографски записи, в резултат на което в петокнижието са отсети 3 0000 на 20 езика.

Благодарна съм, че работих с архива на петокнижието.

В него се натъкнах на уникат, който искам да споделя – **сертификат за теренна експедиция в планината Воттоваара**...

Знание, ти си най-голямата загадка, но и най-ценното в този свят!

Да служим на истината!

Щастлива съм, че с тази рецензия съм една от вече 1300-та студенти, взели участие в създаването на томовете на серия „Факлоносци", към която принадлежи петокнижието, както и на „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ" – венценосните плодове на ежегодните Студентски научни конференции на нашия Университет.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 16 (2021), с. 876-879.

V – 4 култ към светлината – нестинарство – магистрали на знанието – 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Съст., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев. – София, 2012 ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014 ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 5) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология на *информационната среда* : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия)

V – 4 культ света – нестинарство – магистрали знания – 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизированный аннот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство: Информ. коды культ. наследия " / Сост., историография, предисл. А. Куманова ; Науч. и яз. ред., дейксис (этимология), эмблематика Н. Василев. – София, 2012. – На болг. яз. ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014. – На рус. яз. ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Экспедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центры праевроп. цивилизации в России : Протоарии и праславяне : Культуролог.-феноменолог. декодирование мифолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство : Информ. коды культ. наследия" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Другие авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 5) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия)

V – 4 култ към светлината – нестинарство – магистрали на знанието – 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Съст., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев. – София, 2012 ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014 ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 5) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the *information environment* : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – *In Bulg.* – *In Bulg.* (review)

ШКОЛАТА НА ПРИЕМСТВЕНОСТ В СЪЗДАВАНЕТО НА БИБЛИОГРАФСКИ И ИСТОРИОГРАФСКИ ИЗДАНИЯ: ПЪТЕВОДИТЕЛЯТ *„FAX ERUDITIO"* И *E*-БИБЛИОТЕКА *„ERUDITICA"* ПО ИНФОРМАЦИИОННИТЕ РЕСУРСИ НА СТУДЕНТСКОТО НАУЧНО ОБЩЕСТВО ПРИ УНИБИТ С РЕЦЕНЗЕНТ ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ

Стефка Илиева

Куманова, А., Н. **Василев**. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *e*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / **Александра Куманова, Николай Василев** – авт., библиог., предг., визуализация, *гещалтплан* (сх.), дейксис ; ред. **Стоян Денчев** – науч. ред. ; **Руджеро Гиляревски** – експертна ред. ; **Никола Казански** – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. **Анжела Кенън** … [и др.] ; библиогр. ред. **Красимира Александрова** … [и др.] ; граф. ред. **Василка Стефанова** ; рец. **Ирена Петева**… [и др.] ; граф. Соня Спасова = FAX ERUDITIO – TORCH OF LEARNING : Vademecum of the inform. resources of the Student Sci. Soc. of the Univ. of Library Studies and Inform. Technologies: Inform. databases (publ., bibliogr. inform., reports and rev., premieres), indexes, annotations, keywords, tabl. and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), covered in: 16 vol. of the *Proceedings of the SSS at ULSIT* (2008-); 30 vol. of the serial *Torchbearers* (2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. of the students from Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / **Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev** – auth., bibliogr., pref., visualization, *gestaltplan* (sch.), deixis ; ed. **Stoyan Denchev** – sci. ed. ; **Ruggero Gilyarevsky** – expert ed. ; **Nikola Kazanski** – terminolog. ed. ; ref.-inform. ed. **Angela Cannon** … [и др.] ; bibliogr. ed. **Krasimira Aleksandrova** … [и др.] ; graph. ed. **Vasilka Stefanova** ; rev. **Irena Peteva** … [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2020. – 522 с. : с 4 табл., 1 сх., 1 граф., 24 ил. – Списък на съкр. – Списък на ил. – (Факлоносци ; XXVIII)

Други справочно-информ. ред. **Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска**. – Други рец.: **Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов**.

Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies.

ISBN 978-619-185-436-3

E ISBN 978-619-185-437-0

Пътеводителят *„FAX ERUDITIO"* (Факел на Знанието) е вдъхновен от значими подобни издания като: *„Оксфордския пътеводител по книгата"* – образец на глобално обединяване на 300 изследователи от 27 страни по най-високи художествено-полиграфски стандарти. Тази книга, както е отбелязано от създателите в Предговора, е дело на отец Майкъл Суарец (Michael F. Suarez, Йезуитски пастор – преподобен, завършил Оксфордския университет, професор по английска литература, директор на Училището за редки книги и Почетен куратор на специалните колекции в Университета на Вирджиния, САЩ) и Хенри Удхюйзен (Henry Ruxton Woudhuysen, 1954- , завършил Оксфордския университет, професор по средновековна английска литература, Ректор на колежа Линкълн в Оксфордския университет). Изданието

„Оксфордски пътеводител по книгата" подтиква участниците в създаденото през 2005 г. Студентско научно общество да подготвят пътеводителя *„FAX ERUDITIO"*.

„FAX ERUDITIO" отразява 46 книги в 25 886 страници, принадлежащи на две библиографски и историографски поредици на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ". Това са 16 тома на ежегодника *„Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ"* (2008-) (сигнификация: Т I-XVI) (10 554 с.: 1 497 ил., 135 табл., 50 гр., 30 сх., 30 к.) (с. 27-42) и 30 тома на серия „Факлоносци" (2010-) (сигнификация: Ф I-XXVII) (15 332 с.: 2 778 ил., 614 портр., 186 сх., 86 репрод., 48 граф., 46 табл., 27 факсим., 24 к.) (с. 52-150). Двете поредици са творческите лаборатории на 15 *е*-библиотеки (с. 21-26), позиционирани на уеб сайта на УниБИТ.

Именно тези информационни ресурси са в основата на направените публикации на студентите на Университета (2005-) (с. 238-457). Гещалтпланът на пътеводителя (Сх. – с. 21), както отбелязват авторите на изданието проф. Александра Куманова и проф. Николай Василев, има три оси на информационно моделиране – бази от данни (I-III): I. *„Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ"* (томове I-XVI) (2008-) (с. 46-51); II. Серия „Факлоносци" (30 тома) (2010-) (с. 179-237); III. TABULA GRATULATORUM (Систематизиран хронологично азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на Студентското научно общество на Университета) (3287 на брой към 22.05.2020 г.) (с. 238-457).

И трите бази от данни на *„FAX ERUDITIO"*, както е отбелязано в Предговора, са структурирани по един и същи модул: детайлизиран вторично-документален свод (с. 27-42; 52-150; 238-457); показалци към ресурса (с. 43- 45; 151-178; 458-479); визуализирана стратификация в табличен и графичен материал към ресурса (с. 46-51; 179-237; 480-486). Всички макрообекти на библиографирането (бази от данни, е-библиотеки и томове от поредиците) са съпътствани от визуални опори – знаменити творби на изобразителното изкуство, получили подробно описание и осмисляне в текста на изданията.

Метакласификационната структура на пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* включва имена на най-забележителните учени, създатели на направления в науката като философи, литератори, откриватели.

Те са носители на идеите на **КОСМИЗМА** – **планетарната цялост на информацията**:

- **религиозен и философско-религиозен**, както го определят авторите на изданието (Св. Веди, Св. Авеста, Св. Упанишади; даоизъм; философските системи на мислителите от всички времена – ... Анаксимандър, Питагор, Анаксагор, Платон, Аристотел, Плотин...; всички разклонения на християнската философия, започвайки със Св. Библия, преминавайки през имената на християнските философи – ... Августин Блажени, Св. Тома Аквински, У. Окам...; учения от средноазиатско-иранския регион, станали необичайно популярни и на Изток, и на Запад, – ... Ибн Сина (Авицена/, Ибн Рушд (Авероес),...; разклоненията на мохамеданската религия, преминавайки през Св. Коран; мислителите на западната култура, синтезирали магистралните пътища на развитие на идеите – ... Р. Декарт, Б. Спиноза, Г. В. фон Лайбниц, И. Кант, Г. В. Ф. Хегел, Ф. В. Й. фон Шелинг, А. Шопенхауер, Е. Хусерл, М. Хайдегер, Ж. Дельоз, ..., както и източноевропейските, руските космисти – А. С. Хомяков, В. С. Соловьов, Н. К. Рьорих, С. Н. Булгаков, С. Л. Франк, Н. А. Бердяев, П. А. Флоренски, Л. П. Карсавин, И. А. Илин, Б. П. Вишеславцев, И. С. Кон, А. Ф. Лосев; ... Дж. Кембъл, М. Елиаде, А. Корбен...);

- **научен** (... Емпедокъл, Демокрит, ..., Й. Кеплер, И. Нютон, М. Планк, А. Айнщайн...);

- **теоретичен** (А. Ф. Фьодоров, В. И. Вернадски, П. Теяр дьо Шарден, Е. Льо Роа, Н. А. Умов, Н. Д. Кондратиев, А. Л. Чижевски, Л. А. Уайт, А. А. Любишчев, С. В. Мейн, В. П. Казначеев, А. И. Субето; А. Е. Акимов, Г. И. Шипов, Б. И. Исхаков...);

- **практически** (... Хипократ, ... Гален, ... Ибн Сина /Авицена/, ... естественонаучен (от неизвестните астрономи на древния свят – Арктида /Хиперборея/, Елам, Акад, Шумер, Иран, Китай, Индия, Египет, Вавилон, арабско-мюсюлманския свят, Централна и Южна Америка, ... до величествените имена на цялата човешка култура – Архимед, Н. Коперник, Г. Галилей, Й. Кеплер, И. Нютон, М. В. Ломоносов, Н. И. Лобачевски, Д. И. Менделеев, С. А. Подолински, ... А. Айнщайн...);

- **научно-технически** (К. Е. Циолковски, С. П. Корольов...);

- **библиографски** (Калимах Александрийски, К. Геснер, Ф. Лабе, А. Тейсие, Е. Г. Пеньо, Ю. Петцхолд, А. Г. С. Джозефсън, В. Грундтвиг, Й. Форстиус, Т. Бестерман, ..., Н. Михов, Т. Боров...; Г. Шнайдер, Л.-Н. Малклес, К. Р. Симон; А. Тейлър, И. В. Гудовшчикова, ... А. Куманова...)...

Тази постоянно историографски строяща се планетарна **информационна ризома** (на равнища: факти; първични документи; вторични документи; метасистеми; философски картини) експонира взаимозависимостите и между представителите на **литературния космизъм**: Омир, Данте Алигиери, Уилям Шекспир, Хун Цзичен, Йохан Волфганг фон Гьоте, Александър Сергеевич Пушкин, Фьодор Иванович Тютчев, Фьодор Михайлович Достоевски, Лев Николаевич Толстой, Антон Павлович Чехов, Вячеслав Иванович Иванов, Александър Александрович Блок, Леонид Николаевич Андреев, Михаил Афанасиевич Булгаков...

Самата логика на „света като воля и представа" (А. Шопенхауер), срещнала се с мощното социално-културно интердисциплинарно движение на структурализма (като метод на изследване и познание) е намерила своята интерпретация във връзка с персонализма и екзистенциализма (Ф. дьо Сосюр, К. Леви-Строс, Ж. Н. И. Пирогов, А. Швейцер..., Н. Яръмов...); кристализира в идеите за ризоматизма на установяваните взаимовръзки (Ж. Дельоз, Ф. Гуатари, У. Еко, …, А. Куманова) – идея, която кулминира в семиосферичен космизъм (Ю. М. Лотман, Т. А. Сибиък,

У. Еко...).

Пътеводителят *„FAX ERUDITIO"* е резултат от поредица забележителни изследователски и педагогически проекти, ориентирани към възможността ЕНЦИКЛОПЕДИЧНО – БИБЛИОГРАФСКИ и ИСТОРИОГРАФСКИ – да се обхване ЗНАНИЕТО ЗА КНИГАТА.

Пътеводителят *„FAX ERUDITIO"* е предшестван от няколко значими издания, които авторите на изданието още споменават: конкурентът на „Оксфордския пътеводител …" – *„Кембриджкия пътеводител по история на книгата"*, който успява да преодолее и европоцентричния възглед за историята на книжното дело, и представата за живота на свързаните с процесите на производство и използване на книгите хора.

Трудът е дело на г-жа Д-р Лесли Хаусам (Leslie Howsam – професор по книгознание на Университета в Уиндзор, Онтарио, Канада, член на Кралското дружество /Академия на науките/ на Канада). Сред чуждестранните книговедски проекти, предназначени за студенти и млади специалисти, следва да бъде изтъкнат особено учебника от знаменитата серия на издателство Blackwell (*днес:* Wiley–Blackwell) „Пътеводител по история на книгата" (2007) – дело на 40 изследователи като вниманието е фокусирано не само върху Западна Европа и Северна Америка, но и върху Азия, както и върху еврейския печат и книжната традиция на мюсюлманите.

Тези издания провокират появата на енциклопедичните библиографски и историографски справочни книги по библио-инфо-ноосферата на серия „Факлоносци" – Кн. XVI. *„GLORIA BIBLIOSPHERAE (Нишката на Ариадна)"* (с. 122-123) и Кн. XIX. *„Нишката на Ариадна (GLORIA BIBLIOSPHERAE)"* (с. 132-133) от поредицата… Силно стимулиращ за учебната литература, създавана чрез серия „Факлоносци" – с. 52-150, – стана претърпелият две издания и издържан в комуникативно-медиалогичен ракурс *„Увод в историята на книгата"* (2005, 2013) на Дейвид Финкелщейн (David H. Finkelstein – специалист по културология и книгознание в Единбург) и Алистър Маклири (Alistair McCleery – професор по литература и културология в Университета „Напиер", Единбург, Шотландия). Пътеводителят – учебник по динамиката на развитие на интердисциплинарното знание (каквото е историята на книгата) *„Увод в историята на книгата"* (2017) на г-жа Мишел Леви (Michelle Levy – професор по литература и книгознание в Университета „Саймън Фрейзър", Барнаби, Британска Колумбия, Канада) и Том Моул (Tom Mole – професор по английска литуратура и книгознание, директор на Центъра по история на книгата в Единбургския университет, Шотландия) е компендиум по магистралата МАТЕРИАЛНОСТ – ТЕКСТУАЛНОСТ – ПЕЧАТ И ЧЕТЕНЕ – ИНТЕРМЕДИАЛНОСТ – РЕМЕДИАЦИЯ.

Платформата на този труд е изоморфна за Западния свят на универсалния възглед на философското учение на космизма за библио-инфо-ноосферата, резониращ в книгите на серия „Факлоносци" и *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ"*… в Медисън, Ню-Джерси, САЩ.

Библиографският и историографският характер на пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* като справочно-енциклопедично издание по информационните ресурси на Студентското научно общество задължава авторите да изброят различни стандарти, които се налагат да бъдат използвани в различни части на моделиране на отразяваните издания от двете поредици – серия „Факлоносци" и *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ"*… Това многообразие от стандарти е предизвикано от научно-библиографската дейност в изданията от посочените поредици с над 700 класификации на вторично-документалното знание, битуващи в над 5 000 документа на 22 ез. (*англ., араб., бълг., гр., датски, исп., итал., лат., нем., пол., порт., рум., рус., санскр., слов., тур., укр., фарси, фр., чеш., швед., япон.*) …

Е-библиотека *„ERUDITICA"* (*лат.:* ообразована, учена, ерудирана – прилагателно от ж. р.) на пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* включва *е*-библиотеки на Студентското научно общество при УниБИТ, получили висока оценка в специализирания печат (с. 19-20). Но това название създателите на пътеводителя свързват в еднаква степен и с творческия екип, който стои зад продукцията (с. 498-509), и с авторството на НЕОФИТИТЕ на 3287 публикации (с. 238-457).

Чрез *„ERUDITICA"* се включват видни учени, историци, литератори, библиографи в изданията на УниБИТ. Както отбелязват авторите на Пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* и *е*-библиотека *„ERUDITICA"* са предназначени не само към НЕОФИТИТЕ на УниБИТ, но и към БИБЛИОТЕКАРИТЕ и ИНФОРМАЦИОННИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ, чиято СПРАВОЧНОИНФОРМАЦИОННА ДЕЙНОСТ ще бъде несъмнено обогатена със свежата струя на мисленето на новите поколения изследователи…

Всички преподаватели на УниБИТ, които от 2005 г. – създаването на Студентското научно общество при Университета – са били студенти на УниБИТ, са направили ПЪРВИТЕ си ПУБЛИКАЦИИ именно по линия на формацията. Възприемането на Студентското научно общество като ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО – FAX ERUDITIO (*лат.; англ.:* TORCH OF LEARNING) – е вдъхновено от емблемата на Конгресната библиотека на САЩ, намираща се на върха на купола на основното ѝ историческо здание.

„FAX ERUDITIO" свързва 46 издания като елементи на семантично единство на многообразието.

За достигането на справочно-информационното единство на пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* е несъмнено рецензирането му в работен стадий от привлечените към творческата му лаборатория учени, сред които е и **архитектът на съвременната справочно-енциклопедична литература проф. Милен Куманов**.

Пишещият настоящата рецензия е бил привличан през годините в **рецензирането на изданията, създавани от Студентското научно общество при УниБИТ**, и са му пределно ясно **принципите: от рецензентите на тази**

продукция да се изискват пределно критични рецензии, които се взимат под внимание от редакционните им колегии в различните етапи на подготвяната без аналог у нас библиографска и историографска продукция.

С **рецензирането от проф. Милен Куманов на пътеводителя *„FAX ERUDITIO”*** триумфира в българската информационна среда **школата на приемственост в създаването на библиографски и историографски издания**, която дава **свидетелство за непрекъсваемата линия между Българския библиографски институт – Българската академия на науките – Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” – Софийския университет „Св. Климент Охридски” – Университетът по библиотекознание и информационни технологии**.

Важно е да се разбира, че в тази приемственост има и нишки, отвеждащи към традициите на изграждащата се съвременна планетарна информатизация:

- чрез **експертната редакция** на пътеводителя *„FAX ERUDITIO”*, направена от **проф. Руджеро Гиляревски** (**ВИНИТИ РАН – Всеруски институт за научна и техническа информация към Руската академия на науките**), – към **Русия**;

- чрез **справочно-информационната редакция** на този справочник, осъществена от **д-р Анжела Кенън** (**Библиотека на Конгреса на САЩ**), **Марианна Соколова** (Институт за САЩ и Канада на Руската академия на науките) – към **САЩ**, **Русия**;

- чрез **рецензирането** на този модерен библиографски указател, извършено и от **акад. Александър Субето** (Ноосферна академия на науките), **акад. Леонид Джахая** (Грузинска академия на науките), **проф. Ирина Линден** (Санктпетербургския държавен институт за култура и Университета на Род Айлънд в САЩ) – към **Русия, Грузия, САЩ**...

V – 5 Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ”* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци”* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – експертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенън … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирена Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносци ; XXVIII). – Други справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. (рецензия)

V – 5 Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ Путеводитель по информ. ресурсам Студенческ. науч. об-ва Унив. библиотековедения и информ. технологий : Информ. базы (публ., библиогр. информ., отзывы и рец., премьеры), указатели имен, аннотации, ключевые слова, табл. и граф. 16 э-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отраженных в: 16 тт. *„Тр. СНО УниБИТ”* (2008-); 30 тт. сер. *„Факленосцы”* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. студентов из Болгарии и из-за рубежом: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревский – экспертная ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенон … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирэна Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факленосцы ; XXVIII). – Другие справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посвященное 70-лет. со дня создания Государственного библиотчного института – 1 ноября 1950 г. – *сегодня:* Унив. библиотековедения и информ. технологий = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Другие библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александр Субетто, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. – *In Bulg.* (рецензия)

V – 5 Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE : Guide of the information resources of the Student Scientific Society at the University of Library Studies and Information Technologies : Inform. databases (publ., bibliogr. inf., reports and rev., premieres), index of names, annotations, keywords, tables and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), presented in: 16 vols of *Proc. SSS at ULSIT* (2008-); 30 vols of ser. *Torchbearers* (2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. by students in Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / Stoyan Denchev – sci. ed. ; Rudzhero Gilyarevsky – expert ed. ; Nikola Kazanski – terminol. ed. ; Angela Cannon – ref.-inf. ed. [et al.] ; Krasimira Alexandrova – bibliogr. ed. [et al.] ; rev. Irena Peteva… [et al.] ; – Sofia, 2020. – (*Torchbearers* ; XXVIII). – Other ref.-inf. eds. Marianna Sokolova, Diana Stoyanova, Kalin Stoev, Nina Debryune, Iglika getova, Sonya Spasova, Nadezhda Tomova, Vladimir Manchev, Dobri Boyadzhiev, Ralitsa Yotova, Denitsa mladenova, Ilian Barzev. – Jubil. Ed., dedicated to 70th anniversary of the State Library Institute – 1st November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Other bibliogr. eds. Diana Raleva, Silvia Filipova, Mariyana maksimova, Iliana Kamburova, Lyubov Yovinska. – Other rev. Ivan Garvanov, Tanya Todorova, Ventsislav Velev, Alexandar Subeto, Leonid Djahaia, Irina Linden, Milen Kumanov – *In Bulg.* (review)

ДА ВЪЗСЪЗДАДЕШ ДУХА НА КУЛТУРНАТА ВЕЧНОСТ
(Образци на съвпадащи исторически, философски и естетически светлинни потоци в универсалното познание)

Игнат Константинов
Денислава Григорова

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [**Милен Куманов,**] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ).
ISSN 1313-4566
от т. 6: ISSN 1314-2526
E ISSN 1314-6793

Факлоносци / За буквите – О писменехь ; ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [**Милен Куманов,**] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София : За буквите – О писменехь, 2010- .
Парал. загл. на сер. в отд. кн.: **Torchbearers** ; **Факлоносцы**
ISSN C633-8747

Първият от двамата автори на настоящото изложение – художник, преподавател по изящните изкуства в Католическия колеж на Вирджиния, САЩ, чиито творби в многообразни техники са експонирани в галериите и се намират в личните колекции, съхранявани от ценители на прекрасното и в Европа, и в Америка, сред които особено място заемат фреските на разписания от мен параклис на Св. апостол Павел в Малта, а книгите с моите илюстрации безпрепятствено преминават границите на континентите, винаги – още от **2008 г.** е бил в художествения съвет, емблематизиращ две уникални библиографски и историографски енциклопедични поредици от издания на Университета по библиотекознание и информационни технологии – УниБИТ в София:

- ***„Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ"*** (2008-) – **тт. 1-17 към 2022 г.** [1];
- серия ***„Факлоносци"*** (2010-) – **тт. 1-30 към 2022 г.** [2].

В посочения художествен съвет за емблематизация на поредиците от издания неизменно участваха:

- художничката в много жанрове и преподавателка по изкуствата във Вирджиния, САЩ **Константина Константинова** (1956-2018) **– моята съпруга**, автор на **емблемата на Студентското научно общество (СНО) при УниБИТ – ВСЕВИЖДАЩОТО ОКО, НА КРИЛЕТЕ НА ЧИЙТО ПОГЛЕД СЕ ИЗВЪРШВАТ ОТКРИТИЯТА НА МЛАДИТЕ НЕОФИТИ, представляващо и банера на сайта на СНО**, въвеждащ в **е**-пространството **на формацията – част от е-страницата на Университета;**

- историкът**, библиографът и архивистът – енциклопедист и филантроп проф. Милен Куманов** (1942-2021);
- философът, когнитологът и библиографът **проф. Александра Куманова** – **ръководител на СНО, която е сестра на Константина Константинова и съпруга на Милен Куманов**;
- писателят и историографът на изящната словесност – езиковедът и литературният

критик **д-р Николай Василев**.

След всяко намирано между членовете на художествения съвет на консенсусно решение за емблематизация на кориците на „Трудове на СНО при УниБИТ" (2008-) **и** серия ***„Факлоносци"*** (2010-) **тези решения се обсъждат допълнително и с другата част от членовете на постоянния** творчески екип на изданията: полиглота – библиограф доц. **Никола Казански**; историка **– филантроп** доц. д-р Венцислав Велев; ерудитите – библиографи **Мариана Максимова, Диана Ралева**.

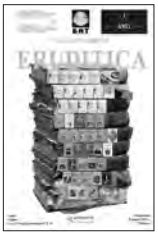
С преминаването в по-добрия свят след 2018 г. на Константина Константинова и особено **след** 2021 г. – **на Милен Куманов съвсем естествено към екипа ни се присъедини нов член**, осигуряващ **отново така значителното при решаването на подобни казуси многообразие на гледищата**...

Вторият автор на този текст е именно присъединилата се към художествения съвет по емблематизация на знанието, разпространявано чрез поредиците на „Трудове на СНО при УниБИТ" (2008-) **и** серия ***„Факлоносци"*** (2010-), **Денислава Григорова – студентка по специалност „Библиотекознание и библиография" в УниБИТ, която проявява особен интерес към визуализацията на информацията и подготвя в момента задълбочено научно изследване по изобразителна емблематизация на информационната среда**.

* * *

Поредиците от издания **„Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ"** (2008-) – **Т** [1] и серия ***„Факлоносци"*** (2010-) – **Ф** [2], явявайки **се библиографски и историографски енциклопедични хиперпродукти**, са сърцевината на **свод от е-библиотеки – първите в България**: ***ERUDITICA*** (е-ресурси ***-ANTHOLOGICA – ARYANICA – AUTOBIOBIBLOGRAPHICA – COMMENTATORICA – ECOVIANA – ETYMOLOGICA – EVRISTIANA – GLORICA – GRATULATORICA – HUMANITARIANA – NESTINARIANA – PAISIADA – PATRIARCHICA – PSYCHOLOGICA – UNIVERSALICA***):

- ***ANTHOLOGICA*** (българска изящна словесност: IX-XXI в.) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф VIII, Ф IX, Ф IX Н. е., Ф X, Ф X Н. е., Ф XXII Н. е., Ф XXIII Н. е., Ф XXIX Н. е., Ф XXX Н. е.;
- ***ARYANICA*** (култ към светлината: праистория – XXI в.: трилингва – английски, български, руски) Т I, Т II, Т IV, Т VII, Т VIII, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф XV;
- ***AUTOBIOBIBLOGRAPHICA*** (вторично-документални персоналии: полилингва) Т II, Т V, Т VI, Т XIV, Т XV, Т XVI, Ф XI, Ф XXIV;
- ***COMMENTATORICA*** (анотации, рецензии, реферати, отзиви, коментари) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII;
- ***ECOVIANA*** (биобиблиография на У. Еко): кватролингва – английски, български, италиански, руски) Т XIV, Т XV, Т XVI, Ф XXI;
- ***ETYMOLOGICA*** (терминология по библиотечно-информационна дейност: трилингва – английски, български, руски) Т III, Т VI, Т VII, Т VIII, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф V, Ф VI, Ф VII, Ф XVIII;
- ***EVRISTIANA*** (откритията на човечеството: библиографиране: трилингва – английски, български, руски) Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т XI;
- ***GLORICA*** (апология на знанието и универсалната хуманитаризация на информатизацията: полилингва – английски, български, немски, полски, руски, турски, украински, френски) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф I, Ф XI, Ф XIV, Ф XVI, Ф XIX, Ф XXVI, Ф XXVII, Ф XXVIII;
- ***GRATULATORICA*** (апология на знанието и на Университета по библиотекознание и информационни технологии като част от планетарната информатизация) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф XXVIII, Ф XXIX;
- ***HUMANITARIANA*** (концепции за човека в универсалната хуманитаристика: библиографиране: трилингва – английски, български, руски) Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф XXVIII, Ф XXIX;
- ***NESTINARIANA*** (култ към светлината, пресемантизиран в нестинарския реликт: праистория – XXI в.: трилингва – английски, български, руски) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф III, Ф XII, Ф XIII;

- ***PAISIADA*** (декодиране на „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски като част от световната патрология и първи граждански кодекс на българите и манифест на Българското възраждане) Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф II;
- ***PATRIARCHICA*** (декодиране на житията на Св. Патриарх Евтимий Търновски като връх на европейския Предренесанс) Т XVI, Ф VIII, Ф IX, Ф IX Н. е., Ф X, Ф X Н. е., Ф XXII Н. е., Ф XXIII Н. е.;
- ***PSYCHOLOGICA*** (концепции за психологията на човека в универсалната

хуманитаристика: библиографиране: трилингва – английски, български, руски) Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф XXVIII;

- ***UNIVERSALICA*** (световна /международна/ универсална библиография: III в. пр. н.е. – XXI в.: полилингва – английски, арабски, български, гръцки, датски, латински, испански, италиански, немски, полски, португалски, румънски, руски, санскрит, словашки, турски, украински, фарси, френски, чешки, шведски, японски Т I, Т II, Т IV, Т V, Т VI, Т VII, Т VIII, Т IX, Т X, Т XI, Т XII, Т XIII, Т XIV, Т XV, Т XVI, Т XVII, Ф I, Ф IV, Ф XVI, Ф XVII, Ф XIX, Ф XX Н. е., Ф XXV, Ф XXVI, Ф XXVII, Ф XXVIII, Ф XXX...

От първия том на тази познавателна парадигма на СНО при УниБИТ пред нас стоеше задачата във визията на кориците на съответните томове да емблематизираме продукцията.

Проф. Милен Куманов акцентира вниманието ни върху универсалния исторически вектор на познанието, проф. Александра Куманова – върху универсалния философски и когнитивен, д-р Николай Василев – върху универсалния хуманитарен, езиков, а Игнат и Константина Константинови – върху универсалния естетически...

По този начин, търсейки най-точния духовен еквивалент на визуализация на информацията, във всепоглъщащи дискусии са установени емблематичните изображения, намерили място на кориците на **„Трудове на СНО при УниБИТ”** (2008-) – **Т** и серия ***„Факлоносци”*** (2010-) – **Ф** на:

- **българската духовност, книжовност и литература**: ***„Книжниците” (образът на Иисус – дете) от Боянската църква (1259) (фреска, фрагмент)*** – Т I; Св. Константин-Кирил Философ, изографисан на Св. Престол на Патриаршеската катедрала храм-паметник „Св. Александър Невски” ***(1912) (***икона***)*** от проф. Иван Мърквичка (1856-1938) – Ф II; ***„Мома от Калотинци” (1929-1930)*** *на Владимир Димитров – Майстора* ***(1882-1960) (платно)*** – Т VIII; ***„Българската Мадона (Памет)” (1940)*** на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент) – Т IX, Ф VIII, Ф IX, Ф X, Ф XXII, Ф XXIII, Ф XXIX; ***„Възрожденска мома” (2006) на Мария Илиева (1973-) (платно)*** – Ф XXVI; ***„Възрожденска мома” (2009) на Мария Илиева (1973-) (платно)*** – Ф XXVII;

- **балканска духовност, книжовност и литература**: ***„Гръцко момиче продава вази” (1901) на В. А. Суреянц (1860-1921) (платно)*** – Т XV;

- **западноевропейската духовност, книжовност и литература**: *Ръкописните книги от XV в. „Книга за часовете” („Йоан Евангелист”) и „Книга за най-простите лекарствени средства” на Матеус Платеарий* ***(-1161) (миниатюри)*** – Т II; ***„Мадона Фиамета (Мария Аквинска)” (1878)*** *на Данте Габриел Росети* ***(1828-1882) (платно)*** – Т XVI;

- **универсалната хуманитаристика и философска натовареност на информацията**: *– образът на Христос Спасителя от църквата „Св. София” в Истанбул („Христос между император Константин IX Мономах и императрица Зоя”)* ***(VI в.) (византийска*** *мозаечна икона)* – Т IV; *символичната творба – портрет на Иисус от картината* ***„Христос сред книжниците” (1506)*** *на Албрехт Дюрер* ***(1471-1528) (платно)*** – Т III, Ф V, Ф VI, Ф VII, Ф XVIII; ***„Странстващият пастир” (1922)*** *на Борис Георгиев* ***(1888-1962) (****платно)* – Т V; *Пресвета Богородица Умиление (2021) (*съвременна икона*)* – Т XVII; Божията Майка „Всевиждащото Око Божие” ***(***съвременна икона***)*** – Ф III, Ф XII, Ф XIII, Ф XV; *Ангел Господен, предшестващ Пресвета Дева Мария* ***в „Сватбеното шествие” (1304)*** – Т VII *и* ***„Рождество Христово” (1304-1306)*** – Т XIV *на Джото ди Бондоне* ***(1267-1337)*** *от Капела Скровени в Падуа на Джото ди Бондоне* ***(1267-1337) (фреска, фрагменти)***; Блаженият Йероним Стридонски, в матерната църква на Францисканския орден – Папската базилика „Св. Франциск” в Асизи ***(1317) (***фреска***)*** от Джото ди Бондоне ***(1267-1337)*** – Т X, Ф IV, Ф XX; *Портретите на Аристотел* – Т VI**,** *Платон* – Т XI**,** *Питагор* – Т XII**,** *Хипатия Александрийска* – Т XIII *от „Атинската школа”* ***(1510)*** *на Рафаело Санцио (1509-1511) (фреска, фрагменти)*; ***„Човекът, създаден от Прометей...” на Жан-Симон Бартелми (1743-1811), прерисувана от Жан-Батист Мозес (1784-1844) (платно)*** – Ф I; ***„Ариадна дава нишка на Тезей, за да излезе от лабиринта” (1814) на Пеладжо Паладжи (1775-1860) (платно)*** – Ф XXX; ***„Ариадна и Тезей” (1829)*** на Жан-Батист Реньо ***(1754-1829) (платно)*** – Ф XVI, Ф XIX; ***„Жена с восъчни плочки и стилус” (наречена „Сафо”) (50-70) на неизвестен майстор (***фреска***)*** – Ф XXV; Лукреция Панчиатики (ок. 1540 г.) на Анжело Бронзино (1503-1572) ***(платно)*** – Ф XVII; Елеонора Толедска (1543) на Анжело Бронзино (1503-1572) (платно) – Ф XXV; Софико Чиаурели – олицетворение на универсалната идея за Вечната Женственост от филма на Сергей Параджанов „Цветът на нара” (1968) (кадър) – Ф XXVIII.

По изискванията на жанра на авто- и биобиблиографията три от изданията на серия ***„Факлоносци”*** **са емблематизирани чрез фотопортретите на библиографираните лица:** *проф.* Умберто Еко (1932-2016) (фотопортрет) – Ф XXI; проф. Стоян Денчев (1953-) (фотопортрет) – Ф XIV; *проф. Александра Куманова (1956-) (фотопортрет)* – Ф XI. Галерията от образи, описана кратко тук, възсъздава по убедителен и лаконичен начин **ДУХА НА КУЛТУРНАТА ВЕЧНОСТ**.

Изданията на поредиците **„Трудове на СНО при УниБИТ”** (2008-) **и** серия ***„Факлоносци”*** (2010-) **са образци на съвпадащи исторически, философски и естетически светлинни потоци в универсалното познание**.

Тези издания са отворена информационна карта по изучаване на множественост – рационални и естетически едновременно, което е особено ценно на фона на общото положение – когато битовистичното възприятие борави преобладаващо с **единичности**.

... Известно е, че 99,9 процента от възприятието на информацията става **зрително и е от изключително голямо значение универсалните академични енциклопедични библиографски и енциклопедични издания от типа на** поредиците **„Трудове на СНО при УниБИТ”** (2008-) **и** серия ***„Факлоносци”*** (2010-) **да бъдат адекватно визуално емблематизирани чрез кориците си**.

Цитирана литература

I. ***Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии***

1. **Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies** (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и състав. Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., състав. ; [Милен Куманов], Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ). ISSN 1313-4566 ; от т. 6: ISSN 1314-2526 ; E ISSN 1314-6793. [Изброеният състав на творческия екип на изд. е постоянен за вс. тт.

По-долу са отразени само присъединяващите се към екипа дейци и трансформациите на авт. отговорност.]

От 2008 годишно изд. – От т. 3 (2009) – ред. кол. Р. Бургер … [и др.] ; техн. ред. В. Стефанова ; други състав: Д. В. Ричардсън, Е. Р. Сукиасян, В. В. Зверевич ; други ред.: Ч. Грибъл, И. Л. Линден, П. Полански, Б. Шафнер, Я. Л. Шрайберг, Н. Василев, М. Максимова, Ц. Найденова, С. Бойчева, А. Даскалов, Р. Симеонова, Т. Дерменджиева, Д. Ралева, Б. Николова ; Други граф. ред.: Б. Николова, Б. Апостолова ; Други рец.: Н. Казански, М. Младенова, Д. Христозов, С. Илиева. – От т. 4 (2009) – зам.-глав. ред. С. Василева, С. Бойчева ; ез. и граф. ред. Б. Апостолова ; техн. ред. Д. Бояджиев, И. Костова, П. Петрова. – От т. 5 (2010) – зам.-глав. ред. Л. Цветкова, Т. Тодорова ; науч. ред. Е. Недева ; ез. и граф. ред. Б. Апостолова. – От т. 10 (2015) – зам.-глав., обща, научна, ез. и граф. ред. Н. Василев. – От т. 12 (2017) – науч. ред. К. Александрова … [и др.].

ISSN 1313-4566 (тт. 1-5 : СВУБИТ) (print)
ISSN 1314-2526 (от т. 6 : УниБИТ) (print)
E ISSN 1314-6793 (от т. 6 : УниБИТ) (online)
COBISS.BG-ID 1236406756

Редуц. описание на период. изд. по томове:

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) : Т. I- / Отг. ред. С. Денчев ; Ред. кол. А. Куманова – глав. ред. … [и др.] ; Състав. А. Куманова, Н. Василев ; Науч. ред. Н. Казански … [и др.] ; Ез. и граф. ред. Н. Василев ; Техн. ред. В. Велев. – София : За буквите – О писменехъ, 2008- .

ISSN 1314-2526
E ISSN 1314-6793

Т. I. [Първа-Трета] I-III Студентски научни конференции / Рец. С. Гълъбова … [и др.]. – 2008. – 612 с. : с ил., табл. Други рец.: М. Младенова, И. Попов, Д. Христозов.

Т. II. [Първа-Четвърта] I-IV Студентски научни конференции : Избрани публ. / Рец. С. Гълъбова … [и др.]. – 2008. – 652 с. : с ил., табл.

Други рец.: М. Младенова, И. Попов, Д. Христозов.

Т. III. [Първа-Четвърта] I-IV Студентски научни конференции : The English–Russian–Bulgarian dictionary of library and information terminology = Русско-болгаро-английский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност. – 2009 (2010). – 886 с. : с ил., табл.

Т. IV. [Четвърта] IV Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. С. Василева, С. Бойчева ; Ез. и граф. ред. Б. Апостолова ; Техн. ред. Д. Бояджиев … [и др.] ; Рец. С. Гълъбова … [и др.]. – 2009. – 648 с. : с ил., табл.

Други техн. ред.: И. Костова, П. Петрова ; Други рец.: М. Младенова, И. Попов, Д. Христозов.

Т. V. [Пета] V Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Л. Цветкова, Т. Тодорова ; Науч. ред. Е. Недева ; Ез. и граф. ред. Б. Апостолова ; Рец. М. Младенова … [и др.]. – 2010. – 894 с. : с ил., табл.

Други рец.: Д. Христозов, И. Попов, И. Петева, Д. Паргов, И. Павлова. – Юбилейно изд., посв. на 60-год. на Държ. библ. инст., днес: Специализ. висше у-ще по библиотекознание и информ. технолог.

Т. VI. [Шеста] VI Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Л. Цветкова, Т. Тодорова ; Науч. ред. Е. Недева ; Ез. и граф. ред. Б. Апостолова ; Рец. М. Младенова … [и др.]. – 2011. – 876 [1-64; 1-208 *СВ. О. П ИС*; 668] с. : с ил., табл.

Други рец.: Д. Христозов, И. Попов, И. Петева, Д. Паргов, И. Павлова. – Юбилейно изд., посв. на 60-год. на Държ. библ. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Т. VII. [Седма] VII Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Л. Цветкова, Т. Тодорова ; Науч. ред. Е. Недева ; Ез. и граф. ред. Б. Апостолова ; Рец. И. Янкова … [и др.]. – 2012. – 762 с. : с ил., табл.

Други рец.: М. Младенова, Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова, Д. Паргов. – Юбилейно изд., посв. на 60-год. на Държ. библ. инст., днес: Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

Т. VIII. [Осма] VIII Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Т. Тодорова ; Рец. И. Янкова и др. – 2013. – 672 с. : с ил., табл.

Други рец.: М. Младенова, Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова, Д. Паргов. – Юбилейно изд., посв. на: 250-год. от създаването през 1762 г. от Св. о. Паисий Хилендарски на „История славяноболгарская …"; 200-год. от смъртта на Св. епископ Софроний Врачански и 60-год. на Ректора на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. проф. д.ик.н. С. Денчев.

Т. IX. [Девета] IX Студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Н. Василев … [и др.] ; Рец. И. Янкова … [и др.]. – 2014. – 136 с. : с ил., табл.

Други ред.: М. Младенова, Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова, Д. Паргов. – Юбилейно изд., посв. на: 610-год. от кончината на Св. Патриарх Евтимий (1325-1404) ; 60-год. на Ректора на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. проф. д.ик.н. С. Денчев.

Т. X. [Десета] X Юбилейна студентска научна конференция / Зам.-глав. ред. Н. Василев … [и др.] ; Рец. И. Янкова … [и др.]. – 2015. – 330 с. : с ил., табл.

Други рец.: Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова. – Юбилейно изд., посв. на 1150-год. от Покръстването на българите.

Т. XI. [Единайста] XI Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Рец. И. Янкова … [и др.]. – 2016. – 618 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова. – Юбилейно изд., посв. на 1150-год. от Покръстването на българите.

Т. XII. [Дванайста] XII Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Науч. ред. К. Александрова и др. ; Рец. И. Янкова … [и др.]. – 2017. – 522 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Петева, И. Павлова. – Юбилейно изд., посв. на 1150-год. от Покръстването на българите.

Т. XIII. [Тринайста] XIII Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Рец. И. Петева … [и др.]. – 2018. – 750 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: И. Янкова, Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Павлова.

Т. XIV. [Четиринайста] XIV Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Рец. И. Петева … [и др.]. – 2019. – 1124 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: И. Янкова, Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Павлова, Х. Богова.

Т. XV. [Петнайста] XV Юбилейна Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Рец. И. Петева … [и др.]. – 2020. – 1062 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Павлова, Т. Тренчева, Х. Богова.

Т. XVI. [Шестнайста] XVI Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Рец. И. Петева … [и др.]. – 2021. – 1320 с. : с ил., табл., сх.

Други рец.: Ж. Стоянов, Д. Христозов, И. Павлова, Т. Тренчева, Х. Богова.

Т. XVII [Седемнайста] XVII Студентска научна конференция / Обща, ез., науч. и граф. ред. Н. Василев ; Науч. ред. К. Александрова и др. ; Рец. И. Петева … [и др.]. – 2022. – 686 с. : с 63 ил., 2 табл., 11 гр., 2 сх.

II. Издания на серия *„Факлоносци"* на
на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ"

2. **Факлоносци** / За буквите – О писменехъ ; ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и състав. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., състав. ; [**Милен Куманов**,] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София : За буквите – О писменехъ, 2010- .

Парал. загл. на сер. в отд. кн.: **Torchbearers** ; **Факлоносцы**
ISSN C633-8747
COBISS.BG-ID 1271256292

Куманова, Александра. Апостоли на инфосферата : наблюдение на ценностите : увод в онтологията на триединството : информация – наука – школа : [учебник за студенти по когнитологично портретиране на персоналии в дисциплините от информационно-комуникативния цикъл на знанието] / Александра Куманова ; [ред. Стоян Денчев – науч. ред., Николай Василев] ; [предисл. Стоян Денчев] ; [послесл. Николай Василев, Мария Младенова]. – София, 2010. – 316 с. : с ил. (**Факлоносци = Torchbearers ; 1**)
ISBN 978-954-8887-69-4

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог Стоян Денчев ; науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец Милен Куманов ; библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Николай Василев ; терминолог. ред. Елена Томова ... [и др.] ; справ.-информ. ред. Марияна Максимова ... [и др.] ; рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011. – 208 с. : с 21 ил., 1 табл., 4 гр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 2**)
ISBN 978-954-8887-92-2

Куманова, Александра. Нестинариана : историография, систематизиран анотиран библиографски указател, фотомонография : учебно пособие по дисциплината „Нестинарство: информационни кодове на културното наследство" / [историография, предг., състав. Александра Куманова] ; [науч. ред. Николай Василев ... и др.]. – София, 2012. – 1-10, I-CXLII, 11-358 с. : с ил., портр. (**Факлоносци = Torchbearers ; 3**)
ISBN 978-954-2946-47-2

Куманова, Александра. Ризома на инфосферата: морфология на библиографията : генезис на световната универсална библиография : учебник по общо библиографознание: теория на библиографската форма / [Александра Куманова] ; [Николай Василев – обща ред. ... и др.] ; [библиогр. ред. Марияна Максимова]. – София, 2012. – 534, CCCL с. : с ил., портр., факс. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 4**)
ISBN 978-954-2946-12-0
Ново *е*-изд. – София, 2017. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 20**)
E ISBN 978-619-185-295-6

Куманова, Александра. Когнитология на компаративистичната терминология по библиотечна и информационна дейност : към проблема за създаването на англо-руско-български речник : панепистемия на библиотечно-информационната сфера: триезичният речник – тектоничен ментален етимологичен прибор / Александра Куманова ; [ред. Николай Василев ... и др.]. – София, 2012. – 76 с. : с ил., табл. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 5**)
ISBN 978-954-2946-16-8

Куманова, Александра. Александра. Когнитология компаративистической терминологии в сфере библиотечной и информационной деятельности : к проблеме создания англо-русско-болгарского словаря : панэпистемия библиотечно-информационной сферы : трехъязычный словарь – тектонический ментальный этимологический прибор / Александра Куманова ; [ред. Николай Василев ... и др.]. – София, 2012. – 76 с. : с ил., табл. – (**Факлоносци = Факлоносцы ; 6**)
ISBN 978-954-2946-17-5

Куманова, Александра. Cognitology of the comparativistic field of library and information terminology : to the problem of creation of a dictionary in English, Russian and Bulgarian languages : panepisteme of the linrary-information sphere: the trilingual dictionary – tectonic mental etymological device / Alexandra Kumanova ; [ed. Nikolay Vasilev ... et al.]. – Sofia, 2012. – 74 с. : с ил., табл. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 7**)
ISBN 978-954-2946-18-2

Куманова, Александра. Златна христоматия на България. Кн. 1, Оратория : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (универсален информационен модел) : учебно пособие по морфология на академичното текстописане / Александра Куманова, Николай Василев ; [ред. Иван Теофилов ... и др.]. – София, 2013. – 392 с., IX с. : ил., портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 8**)
ISBN 978-954-2946-21-2
Ново *е*-изд. – 2018. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 22**)
E ISBN 978-619-185-312-0

Златна христоматия на България : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. универсален информационен модел : учебно пособие по лексикография на академичното текстописане. Кн. 2. Антология / [състав., послесл., коммент.] **Николай Василев, Александра Куманова**. – София, 2014. – 840, CCXXVII с. : с ил., портр., факс. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 9**)
ISBN 978-619-185-006-8
Ново *е*-изд. – 2018. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 23**)
E ISBN 978-619-185-313-7

Василев, Николай. Златна христоматия на България. Кн. 3, Историография : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (универсален информационен модел) : учебно пособие по синтактика, семантика и прагматика на академичното текстописане / Николай Василев ; [науч. ред. Александра Куманова]. – София, 2015. – 282 с. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 10**)
ISBN 978-619-185-005-1
E 978-619-185-008-2
Ново *е*-изд. – 2016. – [(**Факлоносци = Torchbearers ; 29** преброено по *Fax eruditio*)] <http://www.sno.unibit.bg>
Ново *е*-изд. – 2018. – [(**Факлоносци = Torchbearers ; 29-а** преброено по *Fax eruditio*)] <http://www.sno.unibit.bg>
Тук и в аналог. места по-надолу на наст. изложение поставените квадратни скобки обозначават, че съответните поредни номера на сер. – 29 *и* 30 *не са изписани в посочените публикации от 2016 и 2018 г. – там фигурира номерът на сер. от първ. публ.* – 10 *(2015), – но тези номера (*29 *и* 30*) се имат предвид при историографиране на тази сер., защото в новите изд. (2016, 2018) има направени корекции.*

Куманова, Александра. Академик, професор, доктор на педагогическите науки Александра Куманова – Vade mecum : систематичен азбучно-хронологичен автобиобиблиографски указател : учебно пособие по персонална автобиобиблиография по дисциплината „Библиографски модел на знанието" / Александра Куманова ; [Николай Василев – науч. ред. ... и др.]. – София, 2014. – 334 с. : с ил. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 11**)
ISBN 978-619-185-009-9
2. перераб. и доп. изд. – 2016. – (Факлоносци = **Torchbearers ; 16**)
ISBN 978-619-185-211-6 (подв.)
E ISBN 978-619-185-212-3
3. перераб. и доп. изд. – 2017. – (Факлоносци = **Torchbearers ; 19**)
ISBN 978-619-185-285-7
4. перераб. и доп. изд. – София, 2018. – 1040 с. : с ил., портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 24**)
ISBN 978-619-185-311-3 (подв.)

Куманова, Александра. Нестинариана : историография. Фотомонография : уч. пособие / науч. и яз. ред. Николай Василев ; науч. ред. Стоян Денчев ... [и др.] ; терминолог. и справ.-информ. ред. Никола Казански ; библиогр. и справ.-информ. ред. Мариана Максимова ; справ.-информ. ред. Диана Ралева ; рец. Желязко Стоянов ... [и др.]. – София, 2014. – 206 с. : с 36 ил. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 12**)
ISBN 978-619-185-028-0

Kumanova, Aleksandra. Nestinariana : historiography, photomonography : compedium [on the subject of study Nestinarstvo: information codes of the cultural heritage] / [sci. ed. Stoyan Denchev ... и др.] ; [transl. Radostina Mihaleva]. – София, 2014. – 190 с. : с ил. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 13**)
ISBN 978-619-185-028-0

Денчев, Стоян. Професор д.ик.н. Стоян Денчев : Primus inter pares : щрихи към когнитологичен портрет, направен в стила на интервюто : учебник за студенти по когнитологично портретиране на персоналии в дисциплините от информационно-комуникативния цикъл на знанието / [послесл.], беседата води **Александра Куманова** ; [ред. Николай Василев]. – София, 2015. – 184 с. : с портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 14**)
ISBN 978-619-185-189-8

Арианика : експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал: центрове на праевропейската цивилизация в Русия : протоарии и праславяни, културолого-феноменологично декодиране на митологичния, историческия и лингвистичния план : учебно пособие по дисциплината „Нестинарство: информационни кодове на културното наследство" / [Стоян Денчев ... и др.] ; [науч. ред. Николай Яръмов ... и др.]. – София, 2016. – 208 с. : с ил., к., сх. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 15**)
Други авт.: Александра Куманова, Никола Казански, Николай Василев. – Други ред.: Милен Куманов, Иван Теофилов.
ISBN 978-619-185-192-8

Gloria bibliospherae : нишката на Ариадна : изследвания в чест на акад. проф. Александра Куманова : юбилеен сборник по случай 65 години от основаването на УниБИТ / [състав., предг., интервю Николай Василев] ; [науч. ред. Стоян Денчев]. – София, 2016. – 1774 с. : с ил., факс., портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 16**)
ISBN 978-619-185-211-6 (подв.)
E ISBN 978-619-185-212-3

Куманова, Александра. Интеграл гуманитарной библиографии в XXI веке : генезис мировой универсальной библиографии : учебник – компендиум по общему библиографоведению (теория библиографической формы) / Александра Куманова ; [обща ред. Николай Василев ... и др.]. – София, 2017. – 184 с. : с ил., портр., сх. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 17**)
ISBN 978-619-185-249-9

[1] The **English–Russian–Bulgarian** dictionary of library and information terminology = Англо-русско-болгарский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност / Comp.

Per aspera ad astra!

John V. Richardson ... [и др.] ; managing ed. Stoyan Denchev ; ed.-in-chief Alexandra Kumanova ; ed. board Robert Burger ... [и др.] ; lang. ed. Nikolay Vasilev ... [и др.] ; techn. ed. Nikolay Vasilev, Vasilka Stefanova ; rev. Fred Mainhard ... [и др.]. [2] The **Russian–Bulgarian–English** dictionary of library and information terminology = Русско-болгаро-английский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Руско-българо-английски речник по библиотечна и информационна дейност / сост. Эдуард Р. Сукиасян ... [и др.] ; отв. ред. Стоян Денчев ; глав. ред. Александра Куманова ; редкол. Роберт Бургер ... [и др.] ; яз. ред. Николай Василев ... [и др.] ; техн. ред. Николай Василев, Василка Стефанова ; рец. Фред Майнхард ... [и др.]. [3] The **Bulgarian–English–Russian** dictionary of library and information terminology = Болгаро-англо-русский словарь по библиотечной и информационной деятельности = Българо-англо-руски речник по библиотечна и информационна дейност / състав. Александра Куманова ... [и др.] ; отг. ред. Стоян Денчев ; глав. ред. Александра Куманова ; ред. кол. Роберт Бургер ... [и др.] ; граф. ред. Николай Василев ... [и др.] ; ез. ред. Николай Василев, Василка Стефанова ; рец. Фред Майнхард ... [и др.]. – ново *е*-изд. – София, 2017. – 818 с. : с 1 ил., 6 табл. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 18**)

Други състав.: Александра Куманова, Едуард Р. Сукиасян, Виктор В. Зверевич, Джон В. Ричардсън ; други ред.: Чарлз Грибъл, Ирина Л. Линден, Патриция Полански, Бредли Шафнер, Яков Л. Шрайберг, Николай Василев, Марияна Максимова, Цветанка Найденова, Светла Бойчева, Антон Даскалов, Ружа Симеонова, Татяна Дерменджиева, Диана Ралева, Боряна Николова ; други граф. ред.: Боряна Николова, Боряна Апостолова ; други рец.: Никола Казански, Мария Младенова, Димитър Христозов, Стефка Илиева. – Юбил. изд., посв. на 70-год. на ЮНЕСКО и 65-год. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог.

E ISBN 978-619-185-276-5
1 изд. 2010.
ISBN 978-954-8887-93-9
ISSN 1314-2526 ; Т. 3.

Нишката на Ариадна (Gloria bibliospherae) : когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloria bibliospherae) : cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / науч. ред. Стоян Денчев ; състав., предг., библиогр. Александра Куманова, Николай Василев ; библиогр. ред. Марияна Максимова ; ил. К. Константинова ; рец. Николай Яръмов ... [и др.]. – София, 2017. – 952 с. : 109 портр., 62 ил., 10 репрод., 1 табл. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 19**)

ISBN 978-619-185-285-7

Куманова, Александра. Ризома на инфосферата: морфология на библиографията : генезис на световната универсална библиография : учебник по общо библиографознание: теория на библиографската форма / [Александра Куманова] ; [Николай Василев – обща ред. ... и др.] ; [библиогр. ред. Марияна Максимова]. – ново *е*-изд. – София, 2017. – 534, CCCL с. : с ил., портр., факс. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 20**)

E ISBN 978-619-185-295-6
1. изд. – София, 2012. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 4**)
ISBN 978-954-2946-12-0

Куманова, Александра. Умберто Еко в България : нишката на Ариадна : биобиблиография / състав. Александра Куманова, Мариета Найдова ; науч. ред., предг. Стоян Денчев ; библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова. – 2. изд. – София, 2017. – 122 с. : с портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 21**)

ISBN 978-619-185-301-4 (подв.)
ISBN 978-619-185-300-7
E ISBN 978-619-185-302-1
[1. изд.]. // *Нишката* на Ариадна (Gloria bibliospherae) : когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloria bibliospherae) : Cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / науч. ред. Стоян Денчев ; състав., предг., библиогр. Александра Куманова, Николай Василев. – София, 2017. – ISBN 978-619-185-285-7. – с. 859-895 : с портр. – *Редуц. публ.*

E ISBN 978-619-185-286-4
[3. изд.] / Стол. библ. – София. – София, 2017.
ISBN 978-619-160-825-6
E ISBN 978-619-160-826-3

Куманова, Александра. Златна христоматия на България. Кн. 1, Оратория : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (универсален информационен модел) : учебно пособие по морфология на академичното текстописание / Александра Куманова, Николай Василев ; [ред. Иван Теофилов ... и др.]. – ново *е*-изд. – София, 2018. – 400 [1-10 ; I-XV ; 11-385] с. : с 281 ил. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 22**)

E ISBN 978-619-185-312-0
1. изд. 2013.
ISBN 978-954-2946-21-2

Златна христоматия на България : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. универсален информационен модел : учебно пособие по лексикография на академичното текстописание. Кн. 2. Антология / [състав., послесл., коммент.] **Николай Василев, Александра Куманова**. – ново *е*-изд. – София, 2014. – 840, CCXXVII с. : с ил., портр., факс. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 23**)

E ISBN 978-619-185-313-7
1. изд. 2014.
ISBN 978-619-185-006-8 – (**Факлоносци = Torchbearers ; 9**)

Куманова, Александра. Модел за съставяне на персонални автобиобиблиографии : систематично-хронологично-азбучен автобиобиблиографски списък на трудовете / Александра Куманова ; ред. Николай Василев – науч. ред. ... [и др.] ; послесл. Красимира Александрова. – [4. прераб. и доп. изд.]. – София, 2018. – 1040 с. : с ил., портр. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 24**)

ISBN 978-619-185-311-3 (подв.)
1. изд. – 2014. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 11**)
2. прераб. и доп. изд. – 2016. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 16**)
ISBN 978-619-185-211-6 (подв.)
E ISBN 978-619-185-212-3
3. прераб. и доп. изд. – 2017. (**Факлоносци = Torchbearers ; 19**)
ISBN 978-619-185-285-7

Kumanova, Alexandra. Generatio spontanea : synoptic table of the World universal bibliography from 3RD c. BC to 21st c. : an atlas – electronic library „Universalica" (Model of the secondary-documental framework of the biblio-info-noosphere) : textbook-compendium of General Bibliography = синоптическая таблица мировой универсальной библиографии III в. до н.э. – XXI в. : атлас – электронная

библиотека „Universalica" (Модель вторично-документального контура библио-инфо-ноосферы планеты) : учебник-справочник по общ. библиографоведению = синоптична таблица на световната универсална библиография III в. пр. н.е. – XXI в. : атлас – електронна библиотека „Universalica" (Модел на вторично-документалния контур на библио-инфо-ноосферата на планетата) : учебник-справочник по общо библиографознание / [comp., bibliogr., preface Alexandra Kumanova] ; [sci. ed. Stoyan Denchev] ; [gen. ed. Nikolay Vasilev] ; [expert and terminolog. ed. Nikola Kazanski ; [reference-inform. ed. Angela Cannon, Marianna Sokolova] ; [bibliogr. ed. Krasimira Alexandrova, Silviya Filipova, Mariyana Maximova] ; [rev. Alexander Subetto ... et al.]. – Sofia, 2018. – 232 p. : with 51 ill., 44 portr., 3 facsim., 4 sh. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 25**)

ISBN 978-619-185-321-2
ISBN 978-619-185-322-9
E ISBN 978-619-185-323-6
New ed. – 2018 / St. St. Cyril and Methodius National Library.
ISBN 978-619-239-034-1
E ISBN 978-619-239-035-8
New ed. – 2018 / Sofi a City Library.
ISBN 978-619-239-032-7
E ISBN 978-619-239-033-4

Куманова, Александра. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология на *информационната среда* : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студентск. науч. о-во при УниБИТ) / Александра Куманова ... [и др.] ; науч. ред. Стоян Денчев ... [и др.] ; рец. Ирена Петева ... [и др.] ; предг. Александра Куманова ; дейксис Николай Василев ; фотогр. Добри Бояджиев, Денислав Кънев = Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология *информационной среды* : юбил. рекоменд. энциклопед. кн. – компендиум по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва ГУБИТ) / Александра Куманова ... [и др.] ; науч. ред. Стоян Денчев ... [и др.] ; рец. Ирэна Петева ... [и др.] ; предисл. Александра Куманова ; дейксис Николай Василев ; фотогр. Добри Бояджиев, Денислав Кънев = Game- and Playphenomenology : duoteuch. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : Game- and Playphenomenology of the *information environment* : jubil. recommend. encycloped. reference book – compendium in inform. modeling (secondary-docum. inform. base of the Student Sci. Soc. at the Univ. of Library Studies and Inform. Technologies) / Alexandra Kumanova ... [и др.] ; sci. ed. Stoyan Denchev ... [и др.] ; rev. Irena Peteva ... [и др.] ; pref. Alexandra Kumanova ; deixis Nikolay Vasilev ; photogr. Dobri Boyadzhiev, Denislav Kanev. – София, 2019. – 754 с. : с 83 ил., 33 портр., 16 гр., 21 к., 1 сх. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 26**)

ISBN 978-619-185-318-2
E ISBN 978-619-185-320-5

Куманова, Александра. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология *информационного пространства* : юбил. энциклопед. кн. – компендиум по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / Александра Куманова ; общ. ред. Николай Василев ; науч. ред. Стоян Денчев ; экспертн. ред. Аркадий Соколов, Милен Куманов ; терминолог. ред. Никола Казански ; яз. ред. Владимир Манчев ; библиогр. ред. Красимира Александрова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова ; граф. ред. Василка Стефанова ; консульт. Дмитрий Равинский и др. ; рец. Леонид Джахая, Ирина Линден, Фредерик Ч. Линден ; предисловие Александра Куманова ; дейксис Николай Василев = Game- and Playphenomenology : duoteuch. Book 2, SOCRATICA. Alexandr Vasilievich Mamontov : Game- and Playphenomenology of the *information space* : jubil. encycloped. reference book – compendium in inform. modeling (secondary-docum. inform. base of the Student Sci. Soc. at the Univ. of Library Studies and Inform. Technologies) / Alexandra Kumanova ; gen. ed. Nikolay Vasilev ; sci. ed. Stoyan Denchev ; expert ed. Arkadiy Sokolov, Milen Kumanov ; terminolog. ed. Nikola Kazanski ; linguist. ed. Vladimir Manchev ; bibliogr. ed. Krasimira Alexandrova, Mariyana Maksimova, Iliyana Kamburova ; graf. ed. Vasilka Stefanova ; consult.: Dmitriy Ravinskiy et al. ; rev. Leonid Dzhahaya, Irina Lynden, Frederick Ch. Lynden ; pref. Alexandra Kumanova ; deixis Nikolay Vasilev. – София, 2020. – 660 с. : с 30 портр., 3 илл., 3 табл., 13 сх., 2 к. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 27**)

ISBN 978-619-185-451-6
E ISBN 978-619-185-314-4

Куманова, Александра. Fax eruditio – Факел на знанието : пътеводител по информационните ресурси на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии : информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. / Александра Куманова, Николай Василев ; ред. Стоян Денчев – науч. ред. ... [и др.]. – София, 2020. – 522 с. : с ил., портр., табл. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 28**)

ISBN 978-619-185-436-3
E ISBN 978-619-185-437-0

Василев, Николай. Златна христоматия на България. Кн. 3, Историография : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (универсален информационен модел) : учебно пособие по синтактика, семантика и прагматика на академичното текстописание / [науч. ред. Александра Куманова]. – ново *е*-изд. – София, 2016. – 282 с. – [(**Факлоносци = Torchbearers ; 29** преброено по *Fax eruditio*)]

<http://www.sno.unibit.bg>
1. изд. 2015. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 10**)
ISBN 978-619-185-005-1
E 978-619-185-008-2
Ново *е*-изд. – 2018. – [(**Факлоносци = Torchbearers ; 30** преброено по *Fax eruditio*)]
<http://www.sno.unibit.bg>

Василев, Николай. Златна христоматия на България. Кн. 3, Историография : аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (универсален информационен модел) : учебно пособие по синтактика, семантика и прагматика на академичното текстописание / Николай Василев ; [науч. ред. Александра Куманова]. – ново *е*-изд. – София, 2018. – 282 с. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 30** преброено по *Fax eruditio*)

<http://www.sno.unibit.bg>
1. изд. 2015. – (**Факлоносци = Torchbearers ; 10**)
ISBN 978-619-185-005-1
E 978-619-185-008-2
Ново *е*-изд. – 2016. – [(**Факлоносци = Torchbearers ; 29** преброено по *Fax eruditio*)]
<http://www.sno.unibit.bg>

Студентско научно общество. Визуализиран архив : Библиофилска ръкоп. кн. със 177 високохудожеств. кадри от летописа на

формацията и описанието им (Финализиран към 22.05.2020 г. и актуализиран към 1.11.2020 г. и 8.04.2021 г. – галапремиерата в галерия „Анел" на двете поредици от издания на Акад. изд. на Унив. „За буквите – О писменехъ" : *серия „ Факлоносци"* – 30 т. и *„Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ"* – 16 т., от които излизат 16 *е*-библиотеки – традиционна и електронна справочно-енциклопедична учебна продукция, отразена в Пътеводителя *„FAX ERUDITIO"* (ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО), който отразява 46 кн. на *бълг., рус. и англ. ез.* в 25 886 с. с авторството на 1300 студенти, направили 3353 науч. публ. с базисна информ. на 22 езика (*англ., араб., бълг., гр., дат., лат., исп., ит., нем., пол., порт., рум., рус., санскр., слов., тур., ук., фарси, фр., чеш., швед., яп.*) с участието на изтъкнати съвременни учени на България и консултанти от 21 страни по света: *Австрия, Алжир, Ватикана, Великобритания, Германия, Грузия, Естония, Израел, Индия, Италия, Иран, Казахстан, Литва, Полша, Русия, Саудитска Арабия, САЩ, Турция, Украйна, Финландия, Франция*) / Унив. по библиотекознание и информ. технолог. : 71 г. Държ. библиотекарски инст. – УниБИТ ; 16 г. Студентско науч. о-во при УниБИТ ; Състав., изработили кн. А. Куманова, Н. Василев, А. Георгиев ; Под ред. на В. Велев и др. – София, 2021. – 370 с. : 177 ил. – (**Факлоносци ; 29**)

Други ред.: Калин Стоев, Надежда Томова, Соня Спасова, Памела Делева, Любов Йовинска, Антоанета Георгиева, Иван Ангелов.

На гърба на всеки кадър – хронотоп на описанието с персонификация на образите.

Тази книга е създадена в пет уникални ръкописни цветни копия, поднесени на галапремиерата на 8.04.2021 г.:

1. ***Бяло копие*** – за Библиотеката на Народното събрание на Република България – *поднася се на* Директора на Библиотеката на Народното събрание – Г-жа Десислава Радева;

2. ***Зелено копие*** – за Библиотеката на Президентството на Република България – *поднася се на* Съветника на Президента Румен Радев по образование, наука и иновации – Г-жа Валентина Танева – Алексова;

3. ***Червено копие*** – за Библиотеката на Светия Синод на Българската православна църква – *поднася се на* Негово Преосвещенство Мелнишки епископ ГЕРАСИМ – Главен секретар на Светия Синод на Българската православна църква;

4. ***Жълто копие*** – за Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – *поднася се на* Доц. д-р Красимира Александрова, действителен член на Международната академия по информатизация при ООН – Директор на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий";

5. ***Синьо копие*** – за Библиотечно-информационния център на Университета по библиотекознание и информационни технологии – *поднася се на* Доц. д-р Елена Савова – Директор на центъра.

Куманова, Александра. Методика на научните изследвания : Ч. 2, Праксиология. Кълбото на Ариадна (Информационна роза) : Метод на обучение „А. Куманова – Н. Василев" за целите на библиотечната (каталожната) библиогр. : Учебник / Александра Куманова, Николай Василев – авт., библиог., предг., визуализация, рез. ; Николай Василев – обща и науч. ред. ; експертна ред. Леонид Джахая … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; справочно-информ. ред. Венцислав Велев … [и др.] ; граф. Соня Спасова ; рец. Стоян Денчев, Никола Казански, Стефка Илиева. – София : За буквите – О писменехъ, 2021. – [232:] I-XLII + 190 с. : с 2 ил., 8 сх. – Именен показалец. – (**Факлоносци ; 30**)

Други експертни ред.: Руджеро Гиляревски, Ирина Линден, Фредерик Ч. Линден. – Други библиогр. ред.: Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Любов Йовинска. – Други справочно-информ. ред.: Калин Стоев, Нина Дебрюне, Владимир Манчев, Надежда Томова, Тина Петрова, Деница Младенова, Илиян Барзев.

Юбил. изд., посветено на 1340 г. от първото споменаване на държавата България – на Шестия Вселенски събор в Цариград (681); 1195 г. от рожд. на Св. равноапостол Константин-Кирил Философ (826-869) – създателят на глаголицата и първостроителят на бълг. книжовен ез. и славянската литература; 200 г. от рожд. на Георги С. Раковски (1821-1867) – нац. революционер, пряк участник, стратег и ръководител на революционните борби през епохата на Бълг. нац. възраждане, воевода, идеолог, военачалник, демократ, издател, писател, публицист, етнограф, географ, историк, историограф, етимолог; 120 г. от рожд. на последния бълг. енциклопедист проф. Тодор Боров (1901-1993) – библиограф, литературовед и културолог, първопроходец в именуването и прилагането (1937) на метода на информационните решетки в навечерието на планетарния информационен бум; 80 г. от създаването на Бълг. библиогр. инст. „Елин Пелин" (1941-1963).

ISBN 978-619-185-483-7
ISBN 978-619-185-484-4 online (e-book, pdf)
Ч. 1, Терминосистема. – 2014.

Илюстрации

ИЛ. /. ВСЕВИЖДАЩОТО ОКО, НА КРИЛЕТЕ НА ЧИЙТО ПОГЛЕД СЕ ИЗВЪРШВАТ ОТКРИТИЯТА НА МЛАДИТЕ НЕОФИТИ – ядро на емблемата на Студентското научно общество при УниБИТ от банера на сайта на СНО, въвеждащ в е-пространството на формацията – част от е-страницата на Университета / автор: Константина Константинова

ИЛ. II. ВИЗУАЛИЗАЦИЯ НА ПОРЕДИЦИТЕ „ТРУДОВЕ НА СНО ПРИ УНИБИТ" И „ФАКЛОНОСЦИ" – ембематизация на галапремиерата на изданията в музей – галерия „Анел", състояла се на 8 април 2021 г. / автор: д-р Николай Василев

[I. ... на *„Трудовете на СНО при УниБИТ"*

Ил. 1. Корица на Том I на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2008) – ***„Книжниците" (образът на Иисус – дете) от Боянската църква (1259) (фреска, фрагмент)***

Ил. 2. Корица на Том II на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2008) – ***Ръкописните книги от XV в. „Книга за часовете" („Йоан Евангелист") и „Книга за най-простите лекарствени средства" на Матеус Платеарий (-1161) (миниатюри)***

Ил. 3. Корица на Том III на „Трудовете на СНО при УниБИТ" – Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност (София, 2010) – ***Символичната творба – портрет на Иисус от картината „Христос сред книжниците" (1506) на Албрехт Дюрер (1471-1528) (платно)***

Ил. 4. Корица на Том IV на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2009) – ***Образът на Христос Спасителя от от църквата „Св. София" в Истанбул („Христос между император Константин IX Мономах и императрица Зоя") (VI в.) (византийска мозаечна икона)***

Ил. 5. Корица на Том V на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2010) – ***„Странстващият пастир" (1922) на Борис Георгиев (1888-1962) (платно)***

Ил. 6. Корица на Том VI на „Трудовете на СНО при УниБИТ" – с вложка – Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информационен код на българската книжовност и литература: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус);

II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) (София, 2011) – ***Портретът на Аристотел от „Атинската школа" (1510) на Рафаело Санцио (1509-1511) (фреска, фрагмент)***

Ил. 7. Корица на Том VII на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2012) – ***Ангел Господен, предшестващ Пресвета Дева Мария в „Сватбеното шествие" (1304) на Джото ди Бондоне (1267-1337) от Капела Скровени в Падуа (фреска, фрагмент)***

Ил. 8. Корица на Том VIII на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2013) – ***„Мома от Калотинци" (1929-1930) на Владимир Димитров – Майстора (1882-1960) (платно)***

Ил. 9. Корица на Том IX на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2014) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. 10. Корица на Том X на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2015) – ***Блаженият Йероним Стридонски, в матерната църква на Францисканския орден – Папската базилика „Св. Франциск" в Асизи (1317) (фреска) от Джото ди Бондоне (1267-1337)***

Ил. 11. Корица на Том XI на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2016) – ***Платон от „Атинската школа" (1510) на Рафаело Санцио (1509-1511)***
(фреска, фрагмент)

Ил. 12. Корица на Том XII на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2017) – ***Питагор от „Атинската школа" (1510) на Рафаело Санцио (1509-1511)***
(фреска, фрагмент)

Ил. 13. Корица на Том XIII на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2018) – ***Хипатия Александрийска от „Атинската школа" (1510) на Рафаело Санцио (1509-1511) (фреска, фрагмент)***

Ил. 14. Корица на Том XIV на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2019) – ***„Рождество Христово" (1304-1306) на Джото ди Бондоне (1267-1337) от Капела Скровени в Падуа (фреска, фрагмент)***

Ил. 15. Корица на Том XV на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2020) – ***„Гръцко момиче продава вази" (1901) на В. А. Суреянц (1860-1921) (платно)***

Ил. 16. Корица на Том XVI на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2021) – ***„Мадона Фиамета (Мария Аквинска)" (1878) на Данте Габриел Росети (1828-1882) (платно)***

Ил. 17. Корица на Том XVII на „Трудовете на СНО при УниБИТ" (София, 2022) – ***Пресвета Богородица Умиление (2021) (съвременна икона)***

II. ... на серия *„Факлоносци"*

Ил. I. Корица на Том I на серия „Факлоносци" (София, 2010) – ***„Човекът, създаден от Прометей..." на Жан-Симон Бартелми (1743-1811), пренисувана от Жан-Батист Мозес (1784-1844) (платно)***

Ил. II. Корица на Том II на серия „Факлоносци" (София, 2011) – ***Св. Константин-Кирил Философ, изографисан на Св. Престол на Патриаршеската катедрала храм-паметник „Св. Александър Невски" (1912) (икона) от проф. Иван Мърквичка (1856-1938)***

Ил. III. Корица на Том III на серия „Факлоносци" (София, 2010) – ***Божията Майка „Всевиждащото Око Божие" (съвременна икона)***

Ил. IV. Корица на Том I на серия „Факлоносци" (София, 2012) – ***Блаженият Йероним Стридонски, в матерната църква на Францисканския орден – Папската базилика „Св. Франциск" в Асизи (1317) (фреска) от Джото ди Бондоне (1267-1337)***

Ил. V. Корица на Том V на серия „Факлоносци" (София, 2012) – ***Символичната творба – портрет на Иисус от картината „Христос сред книжниците" (1506) на Албрехт Дюрер (1471-1528) (платно, фрагмент)***

Ил. VI. Корица на Том VI на серия „Факлоносци" (София, 2012) – ***Символичната творба – портрет на Иисус от картината „Христос сред книжниците" (1506) на Албрехт Дюрер (1471-1528) (платно, фрагмент)***

Ил. VII. Корица на Том VII на серия „Факлоносци" (София, 2012) – ***Символичната творба – портрет на Иисус от картината „Христос сред книжниците" (1506) на Албрехт Дюрер (1471-1528) (платно, фрагмент)***

Ил. VIII. Корица на Том VIII на серия „Факлоносци" (София, 2013) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. IX. Корица на Том IX на серия „Факлоносци" (София, 2014) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. X. Корица на Том X на серия „Факлоносци" (София, 2015) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. XI. Корица на Том XI на серия „Факлоносци" (София, 2014) – ***Проф. д.п.н. Александра Куманова (1956-) (фотопортрет)***

Ил. XII. Корица на Том XII на серия „Факлоносци" (София, 2014) – ***Божията Майка „Всевиждащото Око Божие" (съвременна икона)***

Ил. XIII. Корица на Том XIII на серия „Факлоносци" (София, 2014) – ***Божията Майка „Всевиждащото Око Божие" (съвременна икона)***

Ил. XIV. Корица на Том XIV на серия „Факлоносци" (София, 2015) – ***Проф. д.ик.н. Стоян Денчев (1953-) (фотопортрет)***

Ил. XV. Корица на Том XV на серия „Факлоносци" (София, 2016) – ***Божията Майка „Всевиждащото Око Божие" (съвременна икона)***

Ил. XVI. Корица на Том XVI на серия „Факлоносци" (София, 2016) – ***„Ариадна и Тезей" (1829) на Жан-Батист Реньо (1754-1829) (платно)***

Ил. XVII. Корица на Том XVII на серия „Факлоносци" (София, 2017) – ***Лукреция Панчиатики (ок. 1540 г.) на Анжело Бронзино (1503-1572) (платно)***

Ил. XVIII. Корица на Том XVIII на серия „Факлоносци" (София, 2017) – ***Символичната творба – портрет на Иисус от картината „Христос сред книжниците" (1506) на Албрехт Дюрер (1471-1528) (платно)***

Ил. XIX. Корица на Том XIX на серия „Факлоносци" (София, 2017) – ***„Ариадна и Тезей" (1829) на Жан-Батист Реньо (1754-1829) (платно)***

Ил. XX. Корица на Том XX на серия „Факлоносци" (София, 2017) – ***Блаженият Йероним Стридонски, в матерната църква на Францисканския орден – Папската базилика „Св. Франциск" в Асизи (1317) (фреска) от Джото ди Бондоне (1267-1337)***

Ил. XXI. Корица на Том XXI на серия „Факлоносци" (София, 2017) – ***Умберто Еко (1932-2016) (фотопортрет)***

Ил. XXII. Корица на Том XXII на серия „Факлоносци" (София, 2018) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. XXIII. Корица на Том XXIII на серия „Факлоносци" (София, 2018) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. XXIV. Корица на Том XXIV на серия „Факлоносци" (София, 2018) – ***„Жена с восъчни плочки и стилус" (наречена „Сафо") (50-70) на неизвестен майстор (фреска)***

Ил. XXV. Корица на Том XXV на серия „Факлоносци" (София, 2018) – ***Елеонора Толедска (1543) на Анжело Бронзино (1503-1572) (платно)***

Ил. XXVI. Корица на Том XXVI на серия „Факлоносци" (София, 2019) – ***„Възрожденска мома" (2006) на Мария Илиева (1973-) (платно)***

Ил. XXVII. Корица на Том XXVII на серия „Факлоносци" (София, 2020) – ***„Възрожденска мома" (2009) на Мария Илиева (1973-) (платно)***

Ил. XXVIII. Корица на Том XXVIII на серия „Факлоносци" (София, 2020) – ***Софико Чиаурели – олицетворение на универсалната идея за Вечната Женственост от филма на Сергей Параджанов „Цветът на нара" (1968) (кадър)***

Ил. XXIX. Корица на Том XXIX на серия „Факлоносци" (София, 2016, 2018) – ***„Българската Мадона (Памет)" (1940) на Васил Стоилов (1904-1967) (платно, фрагмент)***

Ил. XXX. Корица на Том XXX на серия „Факлоносци" (София, 2021) – ***„Ариадна дава нишка на Тезей, за да излезе от лабиринта" (1814) на Пеладжо Паладжи (1775-1860) (платно)***]

V – 6 1) Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София (тт. 1-17 към 2022 г.) ; 2) Факлоносци / За буквите – О писменехъ ; ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София. – Парал. загл. на сер. в отд. кн.: Torchbearers ; Факлоносцы (тт. 1-17 към 2022 г.) – феноменология на визуализация на информацията в поредиците – художествен съвет от 2008 г. : Милен Куманов, Константина Константинова, Игнат Константинов, Александра Куманова, Николай Василев, Никола Казански, Венцислав Велев, Марияна Максимова, Диана Ралева, Денислава Григорова – панорама и естествена класификация на изображенията на кориците на изданията – емблематизация на познанието (отзив)

V – 6 1) Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София (тт. 1-17 к 2022 г.). – ***На болг. яз.*** **; 2) Факлоносцы / За буквите – О писменехъ ; ред. колл.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов], Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София. – Парал. загл. на сер. в отд. кн.: Факлоносци ; Torchbearers (тт. 1-17 к 2022 г.). –** ***На болг. яз.*** **– феноменология визуализации информации в сериях изданий – художественный совет с 2008 г. : Милен Куманов, Константина Константинова, Игнат Константинов, Александра Куманова, Николай Василев, Никола Казански, Венцислав Велев, Марияна Максимова, Диана Ралева, Денислава Григорова – панорама естественой классификации изображений на обложках изданий – эмблематизация познания (отзыв)**

V – 6 1) Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia (Vol. 1-17 to 2022). – ***In Bulg.*** **; 2) Torchbearers / Za bukvite – O pismeneh : Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumanova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2010)- . – Sofia: Torchbearers (Vol. 1-17 to 2022). –** ***In Bulg.*** **– phenomenology of the visualization on the information if the serials – artistic council of 2008 : Milen Kumanov, Konstantina Konstantinova, Ignat Konstantinov, Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Nikola Kazanski, Ventsilav Velev, Mariyana Maksimova, Diana Raleva, Denislava Grigorova – panorama and natural classification of the images on the editions' covers – emblematization of the knowledge (review)**

ДА ЯВИШ ДУХА НА ХИЛЕНДАРЕЦА В СЪВРЕМЕННИЯ СВЯТ (300-ГОДИШНИНАТА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА СВ. О. ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ И 260-ГОДИШНИНАТА ОТ СЪЗДАВАНЕТО НА НЕГОВИЯ ТРУД *„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ...”*)

Десислава Костадинова

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)
ISBN 978-954-8887-92-2
E ISBN 978-954-2946-26-7

Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская...” : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / **Александра Куманова**, **Николай Василев**, **Ангел Георгиев**. – София : Б.и., 2022. – 362 с. – Дигит. ръкоп. – Преписът е направен и дигитализиран в УниБИТ като част от *е*-библиотека *PAISIADA*.
Без ISBN

Паисий Хилендарски – отец Паисий, Свети отец Паисий – е една от най-ярките личности в историята на България. Той е човекът, който полага основите на Възраждането у нас и все така ярко свети, вълнува и подхранва националната гордост на българина.

Неговият зов *„Българино, знай своя род и език!”* завинаги ще остане актуален.

Вероятно няма по-точен и по-обективен критерий за значимостта и величието на дадена личност от времето...

От епохата на Паисий са изминали 300 години, а той остава като един рядък пример за поколенията и колкото повече се отдалечава във времето, толкова повече името му се извисява със своята същност на неговото дело, което остава безсмъртно до днес.

Поради пестеливите документални податки, с които разполагаме, сигурното което знаем за него и неговата *„История славяноболгарская...”* не е много, но е достатъчно, за да оценим по достойнство неговите заслуги, да осмислим и опазим неговите завети, за да потърсим тяхното значение днес!

Въпреки това за него и неговата епоха е посветена значителна по обем литература. Осветени са редица проблеми в областта на обществено-икономическото, политическото и културното положение на българското общество, но интересът към неговото дело не стихва.

Всяко ново докосване до тази свята личност продължава да буди дълбоки чувства на възхищение у съвременния изследовател за времето, в което е живял Паисий – в непреходността на великите му идеи и завети.

Когато отправим поглед към достиженията на науката и изследванията, не може да не спомена Юбилейното издание, посветено на 60-годишнината на Държавния библиотекарски институт – *днес:* Университет по библиотекознание и информационни технологии (УНИБИТ) [1].

Per aspera ad astra!

Изданието е под научната редакция именно на покойния и така уважаван български историк – енциклопедист, архивист, библиограф и ерудит **проф. Милен Куманов**.

Също така негово дело в труда са историографията, коментарът, именният и географският показалци.

Библиографската и текстологична редакция, тезаурусът, предисловието, сигнифицираният препис са дело на библиографа, философ и когнитолог проф. д.п.н Александра Куманова.

Езиковата редакция, предисловито, сигнифицираният препис, послесловието (дейксисът) са плод на усилията на историографа на информационния код на българската книжовност и духовност д-р Николай Василев.

Изданието има и терминологични редактори – езиковедът и историк доц. д-р Елена Томова, библиографът Диана Ралева и историкът доц. д-р Венцислав Велев.

Справочно-информационните редактори на този забележителен труд са библиографите полиглоти Марияна Максимова, Цветана Найденова, Антон Даскалов.

Реценценти са ерудитът Иван Теофилов и библиографът полиглот доц. д-р Никола Казански.

Представената динамика, с която са употребени някои думи в езика на Св. о. Паисий в неговата *„История славяноболгарская ..."*, е единствена в историографията на българската изящна словесност:

„* – българин, българите, българска, българската, български, българските, българския, българският, българското (общо 505 пъти);

*– **род, рода, роде, родители, родослов, родослова, родословие, родство, родът (общо 174 пъти)***;

*– **Света, Светата, Свети, Светите, Светия, Светият, Свето, Светото (общо 162 пъти)***;

*– **свет, свети, светец, светеца, светии, светител, светци, светците, свещеник, свещеникът, свещеници, свещениците (общо 94 пъти)***;

*– **България*** (общо 83 пъти);

*– **народ, народа, народът (общо 80 пъти)***;

*– **Бог, Бога, Божи, Божие, Божието, Божиите, Божия, Божият (общо 76 пъти)"*** [2].

Тук е мястото да отбележим и Преписа, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ (2007-2010) и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха, който е единствен по рода си [3].

Триста годишнината от рождението на йеромонаха ни дава повод да се замислим за постигнатото.

И нека всички ние пазим най-ценното, което той ни е оставил – ценностната скала на единението: БОГ и БЪЛГАРИЯ!

„История славяноболгарская..." е уникален труд на Св. о. Паисий Хилендарски.

Въпреки скромността на неговата личност, хилендарският монах като самоук историограф е достигнал върховете на националните прозрения, създавайки един исторически труд с ясен усет към рационално и целенасочено ползване на многостранни извори, за да изгради една грандиозна картина на историческото минало на българите, в която в единна тъкан са и царете, и героите, и светците на нашия славен народ.

Паисий се обръща към читателите, призовавайки ги към просвещение, към духовен напредък и самоосъзнаване.

Затова и Паисий е първият, който предусеща Новото време!

Той е вдъхновение за всички поколения борци за свободата на България и продължава да стои на стража на българския народ и днес!

А книгата, на която отдаваме почит с настоящите редове, е новаторска и автентична – чрез разкриване на лицата и топонимите в творбата на йеромонаха, но и на езика му! – утвърждава духа на безсмъртния хилендарец в съвременния свят по начин, който буди възхищение.

Цитирана литература

1. **Свети отец Паисий Хилендарски**. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)

ISBN 978-954-8887-92-2

E ISBN 978-954-2946-26-7

2. *Пак там*, с. 47.

3. **Св. о. Паисий Хилендарски**. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / **Александра Куманова**, **Николай Василев**, **Ангел Георгиев**. – София : Б.и., 2022. – 362 с. – Дигит. ръкоп.

Преписът е направен и дигитализиран в УниБИТ като част от *е*-библиотека *PAISIADA*.

Съдържа:

1) Препис на „Историята", направен на *ръка* в централната колона на разделените в три графи страници; в страничните две графи са извадени частите на речта, срещани в езика на йеромонаха (с. 3 (32) – 5-333);

2) Приписки:

На с. 4: „Началото на този препис „История славяноболгарская..." е поставено на 1 октомври 2007 г.

Преписът е започнат в Библиотечно-информационния център на Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии, преименувано на 30 септември 2010 г. в Университет по библиотекознание и информационни технологии".

В края на с. 333: „Този препис е първият, направен от Студентското научно общество при Специализираното висше училище по библиотекознание и информационни технологии и е завършен на 22 май 2009 г. – в навечерието на 24 май – Деня на българската просвета и култура".

На с. 334/332 – 335/333: „На 21 май 2010 г. завърши работата над тезауруса на езика на о. Паисий Хилендарски, отразен първоначално в преписа на съответните ключови думи в лявата и дясната колони на всяка страница, в централната от които се изписва текстът на *Паисиевата* творба.

Компютърният набор на „История славяноболгарская..." е въведен на с. 52-79, а тезаурусът на езика на о. Паисий – на с. 135-171; 172-174; 175-187 (библиографското описание е на с. 49) на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия), подготвено през май – декември 2010 г. за публикация: с. 1-208 *СВ.О.ПИС*, поместена с отделен ISBN и в том VI на „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ" (София, 2011)";

На с. 336/372 – 361/377 : поместени са влепени фрагменти, направени на ксерокс на изследването:

Свети отец Паисий Хилендарски : История славяноболгарская... : Информационен код на българската книжовност и литература : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) (София, 2011);

На с. 362: „*Е*-копието на тази книга е подготвено към 1 януари 2022 г.

Това копие е предназначено не само за разпространение по линия на Студентското научно общество при УниБИТ, но и за *е*-фондовете на научните библиотеки в България и чужбина. 1 януари 2022 г. Подпис: Ал. Куманова".

Е-ресурсът е въведен на *е*-страницата на УниБИТ: <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> ; <sno.unibit.bg> ; Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – Виртуална колекция на преписите на първоизточника <http://www.nationallibrary.bg/www/%d0%b5%d0%bb%d0%b5%d0%ba%d1%82%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b8-%d0%ba%d0%bd%d0%b8%d0%b3%d0%b8/>, сайта на УниБИТ <https://www.unibit.bg/news/important-info/XVIII-student-conference> <https://drive.google.com/file/d/1ayCZbxmtjx4UlitDS-sIWq0ZzkgK9gLe/view> <https://sno.unibit.bg/e-lib.html> и Библиотечно-информационния център на Университета – Дигитална библиотека <http://digital-library.unibit.bg/docushare/dsweb/HomePage>.

Копия на ръкописния препис, базирани от дигитализацията му, се поднасят на Пленарното заседание на посветената на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ с международно участие за фондовете на видни библиотеки, на:

- директора на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" *доц. д-р Красимира Александрова* (1);
- *г-н Сотириус Бискас* – филантроп, наш специален пратеник в Зографския манастир на Св. Атонска обител, на който е дарител на труда си (2);
- директора на Библиотечно-информационния център на Университета по библиотекознание и информационни технологии *доц. д-р Елена Игнатова-Савова* (3).

Компактни дискове с *е*-копия на преписа се поднасят на участниците и гостите на форума.

Копия са предоставени на научните, регионалните и читалищните библиотеки в страната и на библиотеките – наши партньори в чужбина.

Копията се поднасят от името на Университета по библиотекознание и информационни технологии: *проф. д.н. Ирена Петева* (1); *проф. д.ик.н. Стоян Денчев* (2); *проф. д.п.н. Александра Куманова* (3).

V – 7 1) Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Николай Василев ; Рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011 ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – *Е*-библиотека *PAISIADA.* (рецензия)

V – 7 1) Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская … : Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, коммент., указатель имен, геогр. указатель: Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицированный список: Александра Куманова ; Яз. ред., предисл., сигнифицированный список, послесл. (дейксис): Николай Василев ; Рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011. – *На болг. яз.* ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Список, сделанный *вручную* и на *компьютере* студентами УниБИТ и снабженный раскрытием частей речи иеромонаха (2007-2010), дигитализированный ими к 1 января 2022 и предназначенный не только для Студенческого научного общества Университета, но и для предоставления *э*-фондам библиотек в Болгарии и за рубежом / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – Э-библиотека *PAISIADA. – На болг. яз.* (рецензия)

V – 7 1) Saint father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* ; Inform. Code of Bulg. letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatics. Synarchy) / Sci. ed., Historiography, Commentary, Index of names, Geographical index Milen Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript Alexandra Kumanova ; Ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) Nikolai Vasilev ; Rev. Ivan Teofilov, Nikola Kazanski. – Sofia, 2011. – *In Bulg.* ; 2) St. Ft. Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* : transcript made on hand and on computer by the students of the University of Library Studies and Information Technologies and supplied with linguistic decoder (2007-2010), digitized by them to 1 January 2022 and designed not only for the Student Scientific Society of the University, but also for *e*-collections of the libraries in Bulgaria and abroad / Alexandra Kumanova, Nikolai Vasilev, Angel Georgiev. – Sofia, 2022. – *E*-library *PAISIADA. – In Bulg.* (review)

STUDY, DEDICATED TO SAINT FATHER PAISIY HILENDARSKI AND HIS *ISTORIYA SLAVYANOBOLGARSKAYA …*

Konstantinos Nichoritis

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехь, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)
ISBN 978-954-8887-92-2
E ISBN 978-954-2946-26-7

As a specialist in the field of the past of Balkan peoples during the Middle Ages and National Revival I demonstrate a keen interest to all, which was written in this domain. Recently I came across of one edition of the University of library studies and information technologies (ULSIT) in which the subject is Saint Father Paisiy Hilendarski and his *Istoriya slavyanobolgarskaya …* (1762).

I can't conceal that I am pleasantly surprised by the audacity of the students of ULSIT participating in the Student Scientific Society (SSS) at the University – to draw attention of the public opinion to one of the most bright personality in the Bulgarian National Revival and his work.

I am especially impressed by the transcript of the *Istoriya…* – manually and digitally by which is carrying on – in XXI c. – the tradition of manuscript copies of number of contemporaries of St. Ft. Paisiy and later – to the middle of XIX c.

I do think that this proceeding merits a higher academic assessment.

The same could be said about the bibliographic basis and philological approach of Paisiy's work – a thesaurus of his language, as well as detailed indexes – of names and geographic, provided with reference-information clarifications made by bibliographer Prof. Alexandra Kumanova and morphologist-historiographer Dr. Nikolay Vasilev – lecturers in ULSIT and instructors of SSS at ULSIT.

A team of theologians (Ivan Teofilov – a longstanding secretary of the Saint Synod of the Bulgarian Orthodox Church), Slav scholar (Assoc. Prof. Elena Tomova from the Institute of Bulgarian literature ate Bulgarian Academy of Sciences) and bibliographers (Assoc. Prof. Nikola Kazanski – chief information officer in the Central Library of Bulgarian Academy of Sciences and Mariana Maksimova – expert in Department *Bulgarica* at the National Library *St. St. Cyril and Methodius*) are in the grounds of this edition.

What especially focused my attention to this work was the study by Prof. Milen Kumanov who I don't have the honor to know personally but I am well aware with his contributions – for the historian of Medieval Bulgaria Prof. Vasil Zlatarski and the modern history of Bulgaria, especially between two world wars of XX c.

As one of the titans of the Bulgarian National Revival St. Ft. Paisiy was a subject of attention from a great number of Bulgarian historians and philologists which gives the impression that all is said and there is nothing to add.

The publication of M. Kumanov, presented as a speech at the Student scientific conference of ULSIT (2010) shows that there is much to supplement to the knowledge of the personality of the monk from Mount Athos and his *Istoriya….*

One of the problems stated by M. Kumanov in his study is that of the birthplace of St. Ft. Paisiy. The reason for that is that the monastic himself – in the tradition of his time – was very scared and succinct about his CV. He has stated only that he was born in Samokov eparchy and nothing more.

This diocese no longer exists. By the time of St. Ft. Paisiy, as it is well known, it was a very

large one and encompassed a great number of settlements. The town of Bansko, which was designed as the most probable for his birthplace, is no longer accepted as such by many academics of Bulgarian Medieval history.

I fully share the said by M. Kumanov, that this problem could be resolved if one is given access to the original of the very *Istoriya slavyanobolgarskaya…* which is preserved in the Monastery of Zografou at Mount Athos. Only proficient expert in Bulgarian language of the second half of XVIII c. could eventually clarify this and other questions also.

The edition of Academician Yordan Ivanov of Paisiy's *Istoriya…* was not according the original but after one of its first transcript. Its new Bulgarian version is quite futile.

In the second place M. Kumanov brought attention to the high education of St. Ft. Paisiy and noted that if his work has been known in Europe his name will be one of the most merited in Europe in XVIII c.

In the third place – last but not least – M. Kumanov brought attention to the role of Mount Athos as a most important literary and education center in the Balkans during XV-XVIII c.

Because of the great backwardness of the Ottoman Empire in cultural and education aspect, the brilliance of the European Renaissance can't reach on time in the Balkans and especially Bulgaria which was in the very proximity of the Empire's metropolis. But nevertheless the Western European light has reached Bulgarian lands and it is namely thanks to the monasteries at Mount Athos in which St. Ft. Paisiy has the possibility to live and work taking advantage of their literary heritage.

I really do believe that this inference of M. Kumanov are well grounded because it gives the key to understand what is the source of the erudition of St. Ft. Paisiy and his audacity – to undertake the creation of his *Istoriya slavyanobolgarskaya …*

[Прев. на бълг. от ориг. ръкоп. на англ. ез. Н. К.: с. 1592-1593 на *наст. изд. – Бел. ред. – Н. В.*]

ИЗСЛЕДВАНЕ, ПОСВЕТЕНО НА СВ. ОТЕЦ ПАИСИЙ ХИЛЕНДАРСКИ И НЕГОВАТА *„ИСТОРИЯ СЛАВЯНОБОЛГАРСКАЯ ...”*

Константинос Нихоритис

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)
ISBN 978-954-8887-92-2
E ISBN 978-954-2946-26-7

Като специалист в областта на балканските народи през Средновековието и националното Възраждане аз проявявам силен интерес към всичко, написано по тази тема. Напоследък видях едно издание на Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ), чийто обект на изследване беше Св. отец Паисий Хилендарски и неговата *„История славяноболгарская ...”* (1762).

Не мога да скрия, че бях приятно изненадан от дързостта на студентите от УниБИТ, които участват в Студентското научно общество (СНО) към Университета – да насочат общественото внимание към една от най-блестящите личности на Българското възраждане и неговото дело.

Бях особено впечатлен от преписа на *„Историята ...”* – да продължи ръчно и дигитално през XXI в. традицията на многобройните преписи от съвременниците на Св. о. Паисий чак до средата на XIX в.

Мисля, че това дело заслужава висока академична оценка.

Същото може да се каже и за библиографската основа и филологическия подход към труда на Паисий – тезауруса на неговия език, както и подробните показалци – на имената и на географските названия, снабден със справочна информация, създадена от библиографа проф. Александра Куманова и морфолога-историограф д-р Николай Василев – преподаватели в УниБИТ и ментори (тютори) на СНО при УНИБИТ.

Екип от теолози (Иван Теофилов – дългогодишен секретар на Св. Синод на Българската православна църква), слависти (доц. Елена Томова от Института за литература при БАН) и библиографи (доц. Никола Казански от Централната библиотека на БАН и Марияна Максимова – водещ библиограф на Отдел „Булгарика” на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий”) са в основата на това издание.

Това, което особено привлече моето внимание към този труд, беше студията на проф. Милен Куманов, когото нямам честта да познавам лично, но и съм напълно запознат с неговите приноси за историка-медиевист Васил Златарски и новата история на България особено между двете световни войни.

Като един от титаните на Българското възраждане о. Паисий е бил обект на внимание от голям брой български историци и филолози, което създава впечатлението, че вече всичко е казано и написано и няма какво да се добави.

Публикацията на М. Куманов, изнесена като лекция пред СНО на УниБИТ (2010), показва, че има още много да са добавя към знанието за личността на атонския монах и неговата *„История ...”*.

Един от проблемите, поставен от М. Куманов в неговата студия, е този за рожденото място на о. Паисий. Причината за това е, че самият монах – в традицията на своето време – е много пестелив относно своето житие. Той споменава само, че е роден в Самоковската епархия и нищо повече.

Този диоцез не съществува вече. По времето на о. Паисий той е бил много обширен и е обхващал множество населени места. Град Банско, който се счита за най-вероятно рождено място, вече не е приеман за такова от много учени-медиевисти.

Аз напълно споделям казаното от М. Куманов, че този проблем може да бъде разрешен ако има достъп до оригинала на *„История славяноболгарская …”*, който се съхранява в атонския Зографски манастир. Само квалифициран експерт по българския език от втората половина на XVIII в. може евентуално да осветли този и други въпроси.

Изданието на акад. Йордан Иванов на Паисиевата *„История …”* не е правено по оригинала, а по един от преписите. Неговата новобългарска версия е недостатъчно сполучлива.

На второ място М. Куманов обръща внимание на високото образование на о. Паисий и отбелязва, че ако неговият труд беше известен в Европа, то той щеше да бъде един от най-заслужилите учени през XVIII в.

На трето място, но не най-маловажно, М. Куманов обръща внимание на ролята на Атон като най-важният литературен и образователен център на Балканите през XV-XVIII в.

Поради голямата изостаналост на Османската империя в културно и образователно отношение блясъкът на европейския Ренесанс не достига навреме Балканите и особено България, която е била най-близко до имперската столица. Но все пак западноевропейското Просвещение достига до българските земи именно благодарение на атонските манастири, в които о. Паисий е имал възможността да живее и да се ползва от тяхното книжовно наследство.

Аз наистина вярвам, че тази теза на М. Куманов е добре обоснована, защото тя дава ключа към разбирането за извора на ерудицията на о. Паисий и неговата смелост да сътвори своята *„История славяноболгарская …”*.

Pereprinted from: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 17 (2022), с. 443-446.

V – 8 Saint Father Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. (Sofia, 2011). – *In Bulg.* (review *in Eng.* ; transl. *in Bulg.*)

V – 8 Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Комментарий. Указатель имен. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, комент., указатель имен, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия на *англ.* ; прев. на *бълг.*)

V – 8 Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская... : Информ. код болг. литературы : I. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общая ред. и эпилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, прим., указатель имен, геогр. указатель М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц. копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц. копия, эпилог (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. София, 2011. – *На болг. яз.* (рецензия на *англ.* ; пер. на *болг.*)

ТОМ XVI НА „*ТРУДОВЕ НА СТУДЕНТСКОТО НАУЧНО ОБЩЕСТВО ПРИ УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ*” – КОГНИТОЛОГИЧЕН ПОРТРЕТ НА XVI-ТА КОНФЕРЕНЦИЯ (22 МАЙ 2020 г.) НА ОБЩЕСТВОТО

Донка Правдомирова

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [**Милен Куманов,**] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ).
ISSN 1313-4566 от т. 6:
ISSN 1314-2526
E ISSN 1314-6793

Студентското научно общество (СНО) при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) е единственото по рода си формирование в системата на българското висше образование. То е основано през 2005-а година от дългогодишния преподавател проф. д.п.н. Александра Куманова, която петнадесет години го ръководи с много любов, ентусиазъм и упоритост, за да се издига духовността на възпитаниците на УниБИТ и в извънучебно време. Основната изява на СНО са годишните научни конференции с международно участие, провеждани в навечерието на най-българския празник – 24 май – Ден на българската просвета и култура и на славянската писменост. Бих искала да изтъкна, че самата подготовка на тези научни форуми представлява сама по себе си духовен кипеж, протичащ паралелно с учебния процес. За да се запаметят разработките и останалите изяви на СНО и да се впишат в историята на Университета, веднага е основан годишникът, носещ названието „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии”. „Трудовете” се реализират в книжен вариант и в е-издание, публикувано на уеб страницата на СНО: www.sno.unibit.bg, на която се отразява и летописът на формацията. Моето внимание към книжната версия на „Трудовете” е привлечено не за първи път. Като бивш преподавател в Университета (четвърт век), днес, след като отдавна е приключила академичната ми дейност, продължавам да се вълнувам от постиженията не само на колегите преподаватели, но и на новите поколения възпитаници на УниБИТ.

В края на 2021 г. излезе от печат Том 16, който особено заинтригува вниманието ми и бих искала да го представя. При това томът е още едно издание на Академичното издателство „За буквите – О писменехъ”, посветено на 70-годишнината на УниБИТ, създаден през далечната 1950 г. като Държавен библиотекарски институт (ДБИ) – първото и останало до момента у нас, специализирано училище за подготовка на библиотекари, библиографи и информационни специалисти. Том 16 е и своеобразно юбилейно издание за дейността на СНО за изминалите петнадесет години от неговото създаване през 2005 г. Самият му външен вид е внушителен, книжното тяло е с над 1300 страници, а съдържанието би могло да се определи най-общо като **многообразен и многоаспектен когнитологично-библиографски портрет**, отразяващ огромната духовна продукция на студентите, както и някои емблематични научни произведения на неговите ръководители в лицето на проф. Ал. Куманова и на ас. д-р Николай Василев! Още при първото бегло прелистване на тома **прави впечатление и изключително богатия и разнообразен научно-документален, библиографски, библиометрично-библиографски и наукометричен инструментариум**, който е използван; първичните и библиографските текстове се допълват, анализират и онагледяват чрез показалци, индекси, статистически схеми, графични изображения, фоторепродукции на видни италиански майстори от Ренесанса, на славянски светци и др. А представянето му именно в настоящия сборник, е и **поклон пред светлата памет на проф. Милен Куманов**, който бе изключително

съпричастен към дейността на СНО. Едно от паметните му участия в дейността на СНО е съавторството с проф. Куманова при създаването на научно-документалния филм „Ритъмът на времето" (Вж „Трудове" на СНО, т. 2). Проф. Куманов има публикация, също в съавторство с проф. Куманова, и в представяния Том 16 на тема: „За вечни времена една изключително полезна инициатива на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий": Факсимилна и дигитална библиотека: MAGNA PATRIOTICA" (с. 805-809). (Латинското заглавие би могло да се преведе като „велика патриотика".) Авторите представят фототипното и дигиталното издание на първото, от 1894 г., издание на романа „Под игото", по повод 170-годишнината от рождението на патриарха на българската литература Иван Вазов. Но заедно с него към тези библиофилски издания се включват и дигиталните тефтерчета на Георги Стойков Раковски, Васил Левски, Христо Ботев, което дава пълно основание на авторите да оценят акта на Националната библиотека като „magna patriotica".

Том 16 отразява твърде детайлно самия ход на подготовката, провеждането и изявите на участниците от **поредната XVI-та научна виртуална конференция и изложба на УниБИТ с международно участие на тема: „Информация – информационна среда – идея" на СНО**, проведена на 22 май 2020 г., за да я запамети и впише в историята на УниБИТ. Структурните единици по своята същност са първични и вторично-документални текстове, които се редуват, преплитат и допълват, изграждайки монолитен образ на невероятно богатата и многоаспектна научна дейност на СНО и на неговите ръководители в лицето на проф. А. Куманова и д-р Н. Василев, безусловно подпомагани от Ректорското тяло и Академичната колегия.

Томът отразява педантично и многообразието на конферентните форми – предварителни лекции, поздравления, работата по секции, кръгли маси, майсторски класове, допълнително съставени ретроспективни първични и библиографски списъци, онагледяващи информацията, съдържаща се в докладите. (Току-що бе подчертано разнообразието на текстовете, но по-нататък самите презентации на участниците ще назовавам с понятието „доклади", независимо че са различни по жанр. Те де факто са „докладвани" на конференцията.) Следвайки това многообразие, съставните елементи ще бъдат представени линейно, по разположението и реда им в книжното тяло на тома, но все пак **условно ще ги разделя в два дяла**. Убедена съм, че по този формален ред бъдещите читатели ще възприемат и осмислят по-леко толкова богатата по характер, съдържание и жанрови форми, съдържаща се първична и вторично-документална информация.

Дял първи по същността си е класически библиографски указател, озаглавен **„Tabula gratulatorum. Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на Студентското научно общество на университета, осъществени под научното ръководство или рецензирането на проф. Александра Куманова и под научната редакция на ас. д-р Николай Василев (База от данни)"** (с. 7-248). Основното заглавие на латински език „Tabula gratulatorum" би могло да се преведе като „изначален паметен списък" и този библиографски текст е наистина изначален и паметен, тъй като регистрира публикациите на студентите, на някои от докторантите, на преподавателите и на външните лица и чуждестранни гости, участвали в конференциите на СНО през 2005-2020 г., включени в първите 15 тома на „Трудовете", а също и в уебстраницата на СНО, общо на брой 3287 библиографски записа! Заглавието на библиографията е достатъчно показателно за характера и информационно-историческата ѝ значимост, затова повече подробности, струва ми се, не са необходими. Специално ще изтъкна обаче, че някои от студентите, участвали в първите конференции на СНО, в XVI-та конференция се включват вече като представители на преподавателския състав на УниБИТ, а други – като негови докторанти.

Дял втори най-общо може да се определи като **огледален първично-документален и библиографско-когнитологичен портрет на подготовката, реализацията и изнесените доклади (387 на брой) на в XVI-та конференция на тема: „Информация – информационна среда – идея"**(с. 249-1156).

Първи по ред, естествено, са уводните слова на Ректора на УниБИТ – проф. д.н. Ирена Петева, на бившия ректор, а в момента председател на Общото събрание на УниБИТ – проф. д.ик.н. Стоян Денчев и приветствията, поднесени от Министерството на културата, от директорите на най-големите библиотеки у нас, както и чуждестранни поздравления от библиотеки и университети от САЩ, Руската федерация, Израел и др. при откриването на конференцията. След тях е разположен впечатляващият **пленарен доклад** на ръководителите и организаторите на форума – проф. д.п.н. Александра Куманова и ас. д-р Николай Василев, озаглавен: **„Когнитологичните компаративистични изследвания на Студентското научно общество при УниБИТ: Панорама. Статистика. Методология. Синопсис. Визуализация (2005-2020г.)"** (с. 273-339). Формулировката на доклада ясно и категорично заявява, че той има обобщаващ и резултативен характер за изминалите петнадесет години, допълващ формалната ретроспективна библиография на конкретните доклади, изказвания и пр. Подзаглавието е не само изключително точно, но конкретизираните раздели са изпълнени с цялата педантичност, философско-гносеологическо мислене и изтънченост на езика, характерни за проф. Куманова. **Първата част на доклада е конкретизирана с подзаглавието: „Панорама. Статистика. Хуманитарни измерения"**.

Текстовите анализи са онагледени със статистически таблици, стратификации (вертикални структури) по реда на томовете на „Трудовете" от първия до последния, като в няколко вертикала е посочена и тематиката на съответните конференции, систематизирана в пет тематични подгрупи, които са взаимосвързани и надграждащи се. Ще ги цитирам, тъй като те свидетелстват за проблемите, които са били разработвани от страна на ръководителите и на студентите през изминалите години. Обособени са пет генерални теми: а/ Интердисциплинарни изследвания; б/Актуални теми на съвремието; в/ Историко-културни изследвания; г/ Изследвания на традиционно публикувани издания; д/ Изследване на електронни издания. В хронологичен вертикал са изброени и конкретните теми на всяка една от петнадесетте, проведени до момента конференции. Както вече бе отбелязано, научният инструментариум, прилаган от проф. Куманова и д-р Н. Василев, е изключително богат и разнообразен и по тази причина в структурата на Том 16 се редуват и преплитат в синергичен план първични текстове с библиографски списъци, библиометрични изследвания и др. Пленарният доклад също е с подобен характер. При това авторите изтъкват образеца, който имат за пример – „Годишникът на Българския библиографски институт", излизал от края на 40-те до началото на 60-те години на миналия век и международните тенденции, които е следвал, а именно: „...тенденциите на информационното моделиране в световен мащаб, които особено остро се откриват днес – ПЛАНЕТАРНОСТ, УНИВЕРСАЛНОСТ, ХУМАНИТАРИЗАЦИЯ. МНОГООБРАЗИЕТО НА БИБЛИОГРАФСКИТЕ СТИЛОВЕ, Е

ПРОЯВА НА ЖИЗНЕНОСТ НА БИБЛИО-ИНФО-СЕМИО-НООСФЕРАТА, ЗАЩОТО ТАЗИ СФЕРА Е РОЖБА НА ПЛУРАЛИЗМА". (с. 287). Това е заключението на проф. Куманова, която с голяма почит следва традициите на библиографската школа, която проф. Т. Боров създава в историческото развитие на отечествената библиография. (По проблема вж и: *Правдомирова*, Донка. Формиране и развитие на библиографската наука в България до 1944 г. – София, 2010, с. 184-219). В тази връзка бих искала именно тук да изкажа личното си становище (като историк на българската библиография), а именно, че **проф. Куманова не само почита и следва примера на проф. Т. Боров, но с цялостната си дългогодишна теоретична, практическа и педагогическа библиографска дейност надгражда неговата школа и днес категорично се разпознава „библиографската школа на проф. Куманова" – с всичките й характеристики, олицетворяващи модерната информационна среда от началото на 21-и век!** Представяният Том 16 на „Трудовете" на СНО при УниБИТ е блестящ пример за моето научно заключение! **Самият пленарен доклад**, представляващ панорамно-статистически анализ на предходните форуми и презентация на научната подготовка на XVI-та конференция и конкретно на предхождащите я мероприятия, изразяващи се в лекции, показалци на обръщения на гостите на миналите конференции, рецензии за предходните томове, телефонни включвания, онлайн включвания и др., е друг образцов пример за моето становище. Като приложения към пленарния доклад следват материалите, отразяващи **педагогическата подготовка на конференцията**. На първо място е разположен публичният диалог пред студентите между проф. Куманова и д-р Н. Василев на тема: **„ИДЕЯ – ВСИЧКО, КОЕТО ИМАМЕ, И НИКОГА НЕ МОЖЕ ДА НИ БЪДЕ ОТНЕТО". Диалогът носи подзаглавието: „ДИАЛЕКТИЧЕСКИЯТ ЗНАМЕНАТЕЛ НА ЧОВЕШКАТА ЦИВИЛИЗАЦИЯ**" (с. 430-434). Тръгвайки от изходната теза на проф. Куманова, че „**Идеята е феномен на идеалния свят**", двамата ръководители на конференцията проследяват онтологичните фиксации на този феномен в лингвистичен дискурс и стигат до заключението, че българската калка на латинската дума „idea" е думата „помисъл". Разсъжденията на диалога се допълват с лекцията на проф. Куманова на тема „ФИЗИКА НА ИДЕЯТА **(Идеалното в информацията: Геокосмически план)** (с. 435-440) и двете статии на доц. Румелина Василева: „**ОНТОЛОГИЯ НА ИДЕЯТА" и „ИДЕЯТА – ЕТОС – ПАТОС ИЛИ ЛОГОС НА ХОМОСАПИЕНСА?!?**" (с. 441-450). Ще поясня с цитати от втората статия на доц. Василева не толкова широко познатите философски категории от гръцки произход, съставляващи в своята триада, трите средства за разпространение на идеите. Както отбелязва доц. Василева, „*Етосът*, наричан „*апел към етиката*" представя образа на оратора, на носителя и разпространителя на *идеята*... *Патосът,* наричан „*апел към емоциите*", залага на емоционалното убеждение с думи... *Логосът*, наричан „*апел към логиката*" убеждава с разум, факти и данни." Както е видно, двамата ръководители **целенасочено и на високо равнище запознават** бъдещите участници с третото съставно понятие на темата на конференцията – „Информация – информационна среда – идея", тъй като първите две, предполага се, студентите познават от лекционните курсове, докато абстрактното понятие „идея" е доста по-сложно за разбиране, но е включено в темата. Още повече, че „***Идеята е творецът на живота и е най-човешкото в човека***", както изтъква в заключението си проф. Куманова. Едва ли е необходимо да се коментира специално в каква извисена духовна атмосфера се обучават и възпитават студентите в УниБИТ! Мисля, че това става пределно ясно от изложеното дотук.

Ще продължа характеристиката си по-нататък с договорката, че бих отегчила бъдещите читатели с абсолютно всички части и параграфи от съдържанието на Том 16, затова някои ще пропускам. Веднага бързам обаче **да свържа** току-що споменатите подготвителни лекции пред студентите със следващия, на пръв поглед необичаен елемент, заемащ повече от сто страници (с. 482-589)! Това е основната част **от учебника на проф. Куманова и ас. д-р Н. Василев „Методика на научните изследвания. Част. II. Праксиология"** [Към цит. л-ра: 2. Куманова, А. Методика на научните изследвания: Ч. II]. Частта носи подробното название: **„Кълбото на Ариадна (Информационна роза): Метод на обучение „А. Куманова – Н. Василев" за целите на библиотечната (каталожната) библиография в системния цикъл от надграждащите се дисциплини в степените на висше образование – Бакалавърска: Академично писане, Инфосфера: Когнитология, Българска литература, Методика на научните изследвания, Културна антропология, Анотиране и реферииране на документи, Библиографски модел на знанието и Магистърска: Историографски модел на Е-Библиотека, Библиогрфски интеграл (Е-Библиотеки)"**. Включването на този текст, според мен, **е много удачно решение, тъй като, от една страна, се явява методически инструмент за бъдещите читатели на Том 16** за пълноценно осмисляне и оценяване на студентските разработки, ще им помогне в най-висока степен за разпознаване и жанровите им форми, а от друга – е свидетелство за високата на преподаване на посочените информационно-библиографски дисциплини в УниБИТ от двамата преподаватели, респективно за получените резултати на самата конференция. „**Тази методика,** както изтъкват проф. А. Куманова и д-р Н.Василев, **се основава на научно-практическия възглед на компаративистичната теория на информацията за самата информатизация като част от УНИВЕРСАЛНОТО ХУМАНИТАРНО ПОЗНАНАНИЕ"**(с. 483). Бих искала да обърна внимание на факта, че в този комплекс учебни дисциплини е включена и дисциплината „Българска литература"– втората страна на компаративистичния модел в случая. Този учебник, според мен, е не само още един класически пример за създадената съвременна модерна **„библиографска школа на проф. Ал. Куманова"**, но е и фундаментът, върху който проф. Куманова и д-р Н. Василев обучават студентите в съответствие с тенденциите на 21-и век. Както самите те отбелязват, избраните обекти на научните изследвания, а именно „творби/автори на българската изящна словесност и справочно-енциклопедични издания... съответстват на актуалния съвременен парадигмален момент на внедряване на **стратегията на учебния процес „learning by doing" („учене чрез правене") и „learning by writing" („учене чрез писане"), когато този процес (учебния) се трансформира в научноизследователски процес с пряк ПРАКТИЧЕСКИ АРСЕНАЛ – справочно-информационен и историографски: библиотечната (каталожна) библиография"** (с. 486). Научният текст се допълва **с „ПРИЛОЖЕНИЕ. ПОКАЗАЛЕЦ НА ПУБЛИКАЦИИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО РАЗДЕЛИ на е-библиотека „АНТОЛОГИКА" и „Златна христоматия на България" (2013-2021)"** (с. 578-589). Показалецът препраща и към електронните библиотеки, които поддържа СНО. В тази връзка ще припомня, че специално за целите на учебния процес, респективно и за тези форуми, преди няколко години, с участието и на студенти, проф. Куманова и Н. Василев съставят изключително ценната **„Златна христоматия на България" и „Речник ...** [Към цит. л-ра. 3. БО на Христоматията и Речника]. Ето защо голяма част от студентските доклади, препращат именно

към „Златна христоматия на България", от която са избрани обектите на изследване – от апокрифи и творби на средновековни автори, на класици като Ив. Вазов, Хр. Ботев, Й. Йовков и др., до творби на съвременни автори като Г. Данаилов и др. **Те представляват аналитико-синтетични разработки, осъществени по дидактичните алгоритми, зададени в цитирания учебник.** Трябва да призная, че и като библиограф-филолог, и като дългогодишен преподавател в УниБИТ по библиографски дисциплини изпитвам истинско възхищение и задоволство от резултатите, постигнати чрез модерната „библиографска школа" на учения и педагога проф. А. Куманова, и от резултатите на литературоведа д-р Н. Василев, при разглеждането и преподаването на изначалното хуманитарно-компаративистично двуединство „библиография – литература! Ето защо и по-голямата част от докладите, изнесени на конференцията, са с подобен жанр и тематика. Те са поместени веднага след току-що разгледания методичен текст, под надслова: **„XVI СТУДЕНТСКА НАУЧНА ВИРТУАЛНА КОНФЕРЕНЦИЯ И ИЗЛОЖБА НА УниБИТ С МЕЖДУНАРОДНО УЧАСТИЕ „ИНФОРМАЦИЯ – ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА – ИДЕЯ"** (с. 591-1156). Тази част всъщност **е огледалният образ на деловата част на конференцията**, проведена много раздвижено, с разнообразни прояви по секции и кръгли маси, конкурси за есе и др., подчинени на трите образователни специалности: **Секция I „Библиотекознание, библиография, книгознание"** (с. 91-756); **Секция II „Информационни технологии"** (с. 757-784); **Секция III „Културно-историческо наследство"** (с. 785-827).

Интересен момент от работата на XVI-та конференция на СНО е проведеният от проф. Куманова майсторски клас на тема: „**ТРИВИУМЪТ: БИБЛИОТЕКО-БИБЛИОГРАФО-КНИГОЗНАНИЕ. В ТРИАДАТА: АДРЕСАТ – БИБЛИОТЕКА – ДОКУМЕНТ И ТРИЕДИНСТВОТО: НАУКА – ПРАКТИКА – ОБРАЗОВАНИЕ"** (с. 828-861). Майсторският клас е посветен на 70-годишнината на УниБИТ и е още една разработка, изобразяваща модерната библиографска школа на проф. Куманова за същността, структурата, мястото и ролята на нашата професия в нейното триединство и ролята ѝ в планетарната цялост на информацията. След тази изява са отразени, проведените дискусии и други тематични разработки, докладвани от студентите (с. 862-1087).

Последният структурен елемент на Том 16 отразява заключителната част на форума и е назован: „**ФЕНОМЕНОЛОГИЧНО ОБОБЩЕНИЕ НА ФОРУМА**: **Културният диалог *в библиотечното международно научно сътрудничество с участието на преподавателите и студентите на УниБИТ*"** (с. 1088-1151). Тук са отразени участията на българските и чуждестранните гости на конференцията, съответно студенти, докторанти, учени и религиозни дейци. Откроява се подраздeлът „**Учените от различни краища на света и ALUMNI на УниБИТ– нашите консултанти и лоцмани**" (с. 1090-1141). Ще припомня, че лат. дума „alumni" в буквален превод означава „ученици", но в случая тази група чуждестранни учени символично се назовава „възпитаници на УниБИТ", в какъвто смисъл трябва да се възприема понятието „ALUMNI", но де факто те са консултанти и на първо място са поместени изложенията на руски учени, начело с акад. проф. Александър Субето с тема на доклада му: „Явление „коронавируса" миру через призму „исповеди последнего человека" (с. 1090-1093). След изложенията на видните руски учени, са поместени и тези на български учени (с. 1098-1101), и вече в същинския смисъл на понятието „alumni" като обединена група възпитаници на даден университет, е подраздeлът „Докторанти и ALUMNI на УниБИТ – днешните наши навигатори" (с. 1192-1108), последвани от групата на студенти от България, Великобритания, Русия (с. 1109-1141).

Конференцията финализира своята дейност с резултатите от конкурса на тема „***Идея:* Точно – кратко – изчерпателно определение**" и сведения за участниците (с. 1151-1156). Бих искала да изтъкна, че конкурсите, проведени в рамките на конференцията, са няколко и свидетелстват за педагогическите амбиции на проф. Куманова и д-р Н. Василев за постигане на по-високи духовно-емоционални резултати не само на този форум, но и в цялостния учебен процес.

По този начин видях съдържанието на Том 16 на СНО при УниБИТ, запаметил поредната – XVI-та негова научна конференция. Надявам се моят синтезиран портрет да привлече вниманието на по-широк кръг читатели.

Бих искала да завърша отзива си с манифеста на **проф. д.ик.н. Стоян Денчев, проф. д.п.н. Ал. Куманова, ас. д-р Н. Василев**, който е генерално патриотично послание към цялата българска нация днес и е озаглавен: „**ФЕНОМЕНОЛОГИЧНО ОБОБЩЕНИЕ НА ФОРУМА – БЪЛГАРСКИЯТ ЕЗИК И КОРОНАВИРУСЪТ: МАНИФЕСТ"** (с. 427-429).

Всъщност съдържанието на тома, в смисъл като справочен елемент към корпуса на книжното тяло, завършва именно с „Манифеста", независимо че е прочетен по време на тържествената част на форума и заема тези начални страници. Двамата ръководители на конференцията, проф. Куманова и д-р Н. Василев, целенасочено го включват като последен елемент, за да изведат основния замисъл, „помисъл", идеята на конференцията. Посланието на тримата преподаватели започва с твърдението: „**Можем да четем, можем да пишем, но пак сме полуграмотни... Полуграмотността е по-страшна от коронавируса! Полуграмотността е по-страшна от неграмотността**!" Убедена съм, че този манифест би трябвало широко да се разпространи чрез всички медии, защото този факт е неоспорим.

Последните изречения на авторите предупреждават: „**ЕДИНСТВЕНИЯТ ВРАГ, КОЙТО МОЖЕ ДА НИ УНИЩОЖИ КАТО НАРОД, НЕ Е КОРОНАВИРУСЪТ, А СОБСТВЕНАТА НИ ПОЛУГРАМОТНОСТ... ЗАГУБИМ ЛИ УВАЖЕНИЕТО КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЕЗИК, ГУБИМ НАРОДНОСТТА СИ!**".

V – 9 Том 16 на *„Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии"* (2021) – когнитологичен портрет на XVI-та конференция (22 май 2020 г.) на Студентското научно общество при УНИБИТ (рецензия)

V – 9 Том 16 *„Трудов Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий"* (2021) – когнитологический портрет XVI-ой конференции СНО в УНИБИТ (22 мая 2020 г.) (рецензия)

V – 9 Volume 16 of *Proceedings of the Student Scientific Society at the University of Library Science and Information Technologies* (2021) – a cognitive portrait of the XVI-th Student Scientific Society's Conference (May 22, 2020) (review)

БИОБИБЛИОГРАФИЯТА „*УМБЕРТО ЕКО В БЪЛГАРИЯ*” – ИЗСЛЕДВАНЕ В СЪЗВУЧИЕ С БИБЛИОГРАФСКИТЕ ЛАБОРАТОРИИ НА КЕЙМБРИДЖ И МИНЕАПОЛИС

(Информационно издирване и моделиране от нов тип)

Диана Ралева

На Умберто Еко

Роза вечна и безсмъртна
си на всички времена –
от Свети Тома Аквински
до всяка търсеща душа.

19.02.2016 г.

Куманова, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) = Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography (Publications of his works and literature about him) [168 ном. назв.] / Столична б-ка – София ; Състав.: **А. Куманова** (предговор), **М. Найдова** ; Библиогр. ред.: **Д. Ралева, С. Филипова** ; Рец.: **Н. Казански, Н. Василев**. – [3. изд.]. – София, 2017. – 48 с. : с портр. – (Биобиблиографии ; [I])
ISBN 978-619-160-825-6
E ISBN 978-619-160-826-3

Предлаганата на вниманието на читателя биобиблиография представлява научно-спомагателен вторично-документален информационен продукт, който отразява публикациите на трудовете на Умберто Еко и литературата за него от времето на първата му поява в българския печат през 80-те години на миналия век до юни 2017 г. Така пред нас се разгръща панорама на творбите на Умберто Еко, издадени в България на кирилица и латиница.

В създаването на този **хуманитарен библиографски измерител на присъствието на Умберто Еко в българската духовност** участва екипът от компетентни специалисти, структуриращи единствената в България библиографска и историографска серия *„Факлоносци”* и *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ”* (*вж:* редколегиите на тези издания) на издателство „За буквите – О писменехъ” – преки наследници на традициите на знаменития Български библиографски институт: Александра Куманова – съставител на ековианата и автор на предговора й, Мариета Найдова – съавтор на А. К., Диана Ралева (Институт за литература при БАН) и Силвия Филипова (Национална библиотека) – библиографска редакция, Никола Казански и Николай Василев – рецензенти (*вж: по-долу*).

Ековианата се осъществява като съвместно издание на Университета по библиотекознание (УниБИТ) и Столичната библиотека и е първият по рода си библиографски указател на творчеството на писателя и литературата за него у нас [1].

Този труд има за цел издирване и изследване на авторовото присъствие на Умберто Еко сред българската четяща публика.

През последните 50 години виднияt семиотик Умберто Еко (5.01.1932 – 19.02.2016) заема важно място в италианския културен живот, а името му придобива световна известност с изключителния успех на неговите романи, есета и изследвания, сред които *„Името на розата”, „Махалото на Фуко”, „Островът от предишния ден”, „Пражкото гробище”, „Нулев брой”, „Тайнственият пламък на кралица Лоана”, „Годениците”, „Баудолино”, „Трактат по обща семиотика”, „Семиотика и философия на езика”, „Пет морални есета”, „За литературата”, „Изповедите на младия романист”, „Как се пише дипломна работа”, „Това не е краят на*

книгите"...

Известен философ и университетски професор, почетен доктор на университети със световна слава, У. Еко превръща семиотиката от затворено академично занимание в поле на познание и интерес от страна на най-широки обществени кръгове без тесни географски граници. Той е сред малцината видни интелектуалци, посветили своите знания в служба на обществото, в името на неговото опознаване и хармонизиране. Това прави трудовете на У. Еко не само актуални, а мислите му вълнуващи и въздействащи върху хората, белег на големите и вечни интелектуалци.

Умберто Еко е роден на 5 януари 1932 г. в Алесандрия, в италианската провинция Пиемонт. Баща му е счетоводител и е мобилизиран по време на войните през 30-те и 40-те г. А след войната следва средновековна философия и литература в Торинския университет и през 1954 г. се дипломира с работа върху Св. Тома Аквински.

През следващите години У. Еко работи като културен редактор в националния обществен радиотелевизионен оператор RAI, където се сприятелява с група авангардни художници, музиканти и писатели. През 1956 г. публикува първата си книга *„Il Problema Estetico di San Tommaso"*, разширение на докторската му дисертация, и започва да преподава в университета в Торино. След 1964 г. е преподавател във Флоренция и Милано, а през 1971 г. става професор в Болонския университет. Семиотиката заема централно място в заниманията на У. Еко от средата на 70-те г. на XX в. През следващите години той посвещава на семиотиката редица трудове, а интересите му търпят еволюция. Ориентира се към прагматистки вдъхновени схващания, следващи Чарлс Пърс. Това го отличава от

европейската традиция, която се придържа повече към постановките на Фердинанд дьо Сосюр. Основното различие е, че при нея изследователите изхождат от понятието за знак, което се счита предзададено и то като артефакт на културата. Прагматисткият подход отказва да предрешава въпроса, дали нещо е знак или не, и изхожда от по-неясното понятие за семиозис и респективно – означаване. За така разбираната семиотика решаващият въпрос е: доколко разглеждането и анализът на дадено явление *като* семиотично са резултатни и ползотворни. Неговата семиотика лесно прераства не само в обща културология, но и във всеобща наука за познанието. В една от последните си книги (*„Кант и Птицечовката"*), аргументирайки се, че при сетивността вече е налице семиозис, У. Еко прави опит за

сближаване на семиотиката с днешните когнитивни науки.

Да се обозре творчеството на У. Еко и написаното за него е от голямо значение, защото и след приключването на земния път на твореца неговото творчество продължава да докосва и умовете, и сърцата на милиони читатели.

Създаването на пълна биобиблиография на У. Еко, разглеждана на планетарно равнище, ще стане възможно на база на националните източници, разработвани текущо от библиографите от различни страни. Именно такъв е смисълът на подетото начинание на българската ековиана.

Целта на настоящата биобиблиография е да фокусира вниманието върху творчество на У. Еко, публикувано в България – както върху написаното *от* него и *за него*, станало достояние в българския универсален и специализиран научен печат.

Намерението е – това творчество да бъде библиографирано за *първи* път в историята на българската персонална библиография.

Обекти на изследване тук са:

- изданията на националната библиография на Република България (серии 1, 2, 5, 6);
- електронният каталог на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" „COBISS";
- библиографските картотеки на Института за литература при Българската академия на науките.

Предмет на изследване са установените първични документи, които са прегледани допълнително de visu и са подложени на аналитико-синтетична обработка.

Целта на настоящото вторично-документално изследване е да се хвърли светлина върху цялостното присъствие на У. Еко в издания и преводи, достъпни на българския читател. Тя позволява да се създаде картина на взаимоотношенията на У. Еко с българския читател…

За достигането на целта съставителите успешно решават поставените задачи: (1) да отразят присъствието на У. Еко и литературата за него в изданията на националната библиография (серии 1, 2, 5 и 6), (2) както и наличното от електронния каталог на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий". (3) Допълнително е сверен установеният корпус с други източници на информация (библиографските картотеки на Института за литература при БАН и др.). (4) Но най-важен етап представлява преглеждането de visu на събрания първично-документален масив. (5) Съществени са и решенията за правилно избрана структура на указателя, (6) както и допълващия го справочен апарат *(именен; на жанровете, срещани в творчеството на У. Еко; на периодичните издания, в които са осъществени публикациите и списък на съкращенията).*

Няколко думи и за МЕТОДИТЕ, използвани в настоящото ИЗСЛЕДВАНЕ (НЕГОВАТА ТВОРЧЕСКА ЛАБОРАТОРИЯ, намираща се в съзвучие с библиографските лаборатории по вторично-документално моделиране на персоналии на Кеймбридж и Минеаполис, които в България се претворяват за първи път в предлаганата ековиана, ако не смятаме традициите на чеховианата [2-3]):

- библиографско издирване по темата на биобиблиографията от 1980 г. – времето на първата поява на творба на У. Еко на български език е 1984 г. (N 28) – до настоящия момент (м. юни 2017 г.);
- преглед de visu на установения масив от първични документи;
- доуточняване на пропуски на съответните библиографски записи, съществуващи в сериите на националната библиография (внасяне на отсъстващи сведения за оригинални заглавия;
- определяне на жанровите характеристики на творбите;
- коригиране на сведения за периодични публикации и издирване на ISSN номерата на тези публикации;
- уточняване на ISBN на книгите;
- привеждане на установените записи в еднообразен вид;
- аналитико-синтетична обработка на информацията във вид на модулирането на система от показалци).

Per aspera ad astra!

Целият установен масив от публикации – 168 номерирани названия – е бил прегледан de visu. Всички записи на библиографските описания на монографични издания и съставни части от продължаващи и монографични издания са приведени в еднообразен вид по най-новия международен стандарт:

International Standard Bibliographic Description : международен стандарт за библиографско описание / одобрено от Постоянната комисия на Секцията по каталогизация на ИФЛА ; [прев. от англ. Александра Дипчикова]. – Консолидирано изд. – София : Бълг. библ.-информ. асоц., 2012. – 268 с.

Вътрешната структура на *тази* биобиблиография е определена на базата на установения първично-документален масив – *по видовете на публикациите*, т.е. тя е систематична. Последното делене на материала в отделните раздели на указателя е *хронологично-азбучно*. По този начин детайлното определение на жанра на предлагания вторично-документален продукт е научноспомагателна систематично-хронологично-азбучна биобиблиография. В биобиблиографията се срещат препратки. В съответствие с логиката на библиографирането в основния корпус на биобиблиографията е моделиран

и справочно-информационният апарат към нея. Подробно са описани и Използваните библиографски източници, прегледани de visu.

Читателският адрес на настоящата биобиблиография е академичен – изследователи, научни работници, но тя може да бъде използвана и от библиографи – за целите на различни анализи и за модел на персоналната библиография, както и от широк кръг читатели – почитатели на Умберто Еко.

Разглежданата биобиблиография представлява първи опит у нас да се създаде информационно издание и моделиране на персонална библиография от нов тип.

За достигнатото ниво на настоящата биобиблиография несъмнен е приносът на *авторите* – библиографът и философът проф. д.п.н. Александра Куманова – преподавател в Университета по библиотекознание и информационни технологии, чиито възгледи за библиосферата – инфосферата – ноосферата на човечеството се основават на ризоматичното (системно проследяване до корена на явленията) мислене на У. Еко, и Мариета Найдова – експерт в Студентския филиал на Столичната библиотека, дипломант на висшето учебно заведение по специалността „Библиотекознание и библиография" (бакалавър), защитила дипломна работа по биобиблиографията на У. Еко под ръководството на А. К., както и на библиографската редакция и рецензентите на изданието – водещия библиограф – ерудит доц. д-р Никола Казански (Централна библиотека на БАН) и историографа – морфолог ас. д-р Николай Василев (УниБИТ).

Цитирана литература

1. **Куманова**, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) = Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography (Publications of his works and literature about him) [168 ном. назв.] / Столична б-ка – София ; Състав.: А. Куманова (предговор), М. Найдова ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, С. Филипова ; Рец.: Н. Казански, Н. Василев. – Именен показалец ; Показалец на жанровете на произвед. на … ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби на … ; Показалец на период. изд., в които са публикувани творби за … ; Списък на съкр. – [3. изд.]. – София, 2017. – 48 с. : с портр. – (Биобиблиографии ; [I]). – *Разшир. публ.*

ISBN 978-619-160-825-6

E ISBN 978-619-160-826-3

Срв.: **Куманова**, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) [168 ном. назв.] / Състав.: А. Куманова (предговор), М. Найдова ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, С. Филипова ; Рец.: Н. Казански, Н. Василев. – Именен показалец ; Показалец на жанровете на произвед. на … ; Показалец на период. изд., в които са публ. творби на … ; Показалец на период. изд., в които са публикувани творби за … ; Списък на съкр. // *Нишката* на Ариадна (Gloria bibliospherae) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloria bibliospherae) : Cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / Науч. ред. С. Денчев ; Състав., предг., библиогр. А. Куманова, Н. Василев. – София, 2017, с. 859-895 : с портр. – ISBN 978-619-185-285-7. – *Редуц. публ.*

Куманова, Александра. Еко в България : Биобиблиография : Публ. на тр. му и лит. за него = Umberto Eco in Bulgaria (Filo d'Arianna) : B*io-bibliografi a : Pubbl. di sue opere e letteratura su di lui* = Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography : Publ. of his works and literature about him) [168 ном. назв. С букв. индекси] / Унив. по библиотекознание и информ. технологии ; Състав. А. Куманова (предговор), М. Найдова ; Науч. ред. С. Денчев (предговор) ; Ред. Д. Ралева, С. Филипова ; Рец. Н. Казански, Н. Василев. – 2. изд. – София : За буквите – О писменехъ, 2017. – 122 с. : с портр. – (Факлоносци ; XXI)

ISBN 978-619-185-300-7

ISBN 978-619-185-301-4

E ISBN 978-619-185-302-1

2. **Боров**, Тодор. Чехов в България : Критико-библиогр. студия : За 50-год. от смъртта на А. П. Чехов. – София : Наука и изкуство, 1955. – 258 с. – (Бълг. библиогр. инст.)

Включва монографичната библиография: „Чехов на български : Библиогр. материали, събрани и обработени от Цв. П. Арсова ; Под ред. на Т. Боров".

3. **Куманова**, Александра. [Антон Павлович] Чехов в Болгарии. Переводы и литературная критика. // *Чехов* и мировая литература : В 3 кн. : Кн. 2. – Москва : ИМЛИ РАН, 2005, с. 84-107. – Библиогр. : 106 неном. назв. в 94 ном. прим.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 14 (2019), с. 872-876.

V – 10 Куманова, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) / Столична б-ка – София ; Съст.: А. Куманова (предговор), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017. (рецензия)

V – 10 Куманова, Александра. Умберто Эко в Болгарии : Биобиблиогр. (Публ. его тр. и лит. о нем). / Столичная б-ка – София ; Сост.: А. Куманова (предисл.), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017. – *На болг. яз.* (рецензия)

V – 10 Kumanova, Alexandra. Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography (Publ. of his works and literature about him) / City library – Sofia ; Compilers: A. Kumanova (introd.), M. Naydova. – Sofia, 2017. – *In Bulg.* (review)

ИСТОРИОГРАФСКА КОГНИТОЛОГИЧНА КАРТА – РИЗОМА НА ПЛАНЕТАРНАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА, СЪЗДАДЕНА ЗА СПРАВОЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ ЦЕЛИ

Диана Ралева

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. *Стоян Денчев* : game- и play-феноменология на информационната среда : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студентск. науч. о-во при УниБИТ) / **А. Куманова** ... [и др.] ; науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; рец. **И. Петева** ... [и др.] ; предг. **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2019. – 754 с. : с 83 ил., 33 портр., 16 гр., 21 к., 1 сх. – (Факлоносци ; XXVI)

Други авт.: **Н. Василев, Н. Казански, В. Велев, Р. Василева, Д. Бояджиев, Е. Цветкова, С. Спасова, С. Георгиева, И. Георгиев, Т. Стилиянов, А. Джерекаров, Б. Мадолев, И. Барзев** ; Други ред.: **Н. Василев** – обща ред. ; Други рец.: **И. Гарванов, Т. Тодорова, Н. Яръмов, Е. Попандонова-Желязова, И. Линден, М. Куманов, С. Кендерова, Г. Панайотова, С. Василева, М. Енчева, К. Стоев**.

ISBN 978-619-185-318-2 (мека подв.) ISBN 978-619-185-319-9 (твърда подв.)
E ISBN 978-619-185-320-5

Представената в книга първа *„SOGDIANA. Стоян Денчев: game- и play- феноменология на информационната среда”* (2019) на двукнижието *„Game- и play-феноменология”* (2019-2020) е справочно-информационна картина на планетарния ареал.

Личността на обозначената в заглавието на изданието персоналия – тази на проф. Стоян Денчев – е лицето на човекоцентричната наука, с което авторът на труда – проф. Александра Куманова в съавторство с поток от единомишленици – и преподаватели, и студенти на УниБИТ, и други водещи учени от България и чужбина, – описва, емблематизира, интерпретира в строга система и последователно трансформациите на постмодерната реалност:

- без идеологеми;
- активен ефективен професионализъм;
- ориентация към откривателсво.

В моделираната образователна парадигма на Университета по библиотекознание и информационни технологии са достигнати впечатляващи успехи, за които свидетелстват 33 учени от различни поколения – съавтори на енциклопедичния труд *„SOGDIANA*. Всички те са съпричастни към направените в този Университет 3006 научни публикации на студенти, докладвании на ежегодните научни прегледина вуза на студентската активност в учебния и научноизследователския образователен процес.

Триумфът на концепцията на труда *„SOGDIANA”* се дължи на историографски надграждения в него синтез, базиран на:

- ТЕКУЩИЯ вектор на информационно моделиране, изграден в *„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ”* – 16 тома *и*
- РЕТРОСПЕКТИВНИЯ модел на клъстера на хуманитарното познание, структуриран от учебната литература на серия *„Факлоносци”* – 30 тома.

И двете поредици от традиционни и електронни публикации (*„Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ” и* серия *„Факлоносци”* на Академичното издателство „За буквите – О писменех”) са мощна аркада, издигана от енциклопедична продукция, която получава системно ПЕРСПЕКТИВНО интерпретиране в платформите на ежегодните студентски научни конференции на УниБИТ – вече 16 на брой, породили 16 *е*-библиотеки.

Per aspera ad astra!

ПЕРСПЕКТИВЕН – ТЕКУЩ – РЕТРОСПЕКТИВЕН е синхронният многомерен модел за интерпретация на планетарната информационна среда, поднесен в *„SOGDIANA"*. Този модел излиза от от оковите на тримерното (диференцираното познание) и прекрачва в действената конвергентност на света. Системното холистично мислене на екипа на труда е причината в него не само да бъдат включени свидетелства за стадиите и формите на изграждането на реалната информационна планетарна инфраструктура под вдъхновяващото начало на един от най-ярките й съвременни архитекти – проф. Стоян Денчев – личност от новата конвергентна парадигма на познание.

Книгата *„SOGDIANA"* е моделирана като учебник по информационната среда без институционални, административни и географски разделителни линии. В нея са свързани теорията и практиката, теренните и лабораторните изследвания, учебната и научноизследователската линии на УниБИТ във възела на строго библиографиране и историографиране на всеки от изследваните феномени:

- игровите модели на мислене в информационната среда (game, play);
- стратегиите на поведение в информационното общество (Аполон, Дионис);
- времето и пространството (линейно, ускорено, историческо, културологична вечност).

„SOGDIANA" е практикум по моделиране на информационната среда, но тя е и философски трактат на постмодерното мислене за библиографските и историографските лабиринти на съвременния Тезей – знаещ, технологичен, футуристичен и най-важното: поставящ над себе си нравствените императиви за свобода на всеки информационно-комуникативен акт на познанието като плод на индивидуалната воля и личностното съзнание на осъществяващия търсене, създаване и разпространение на информация творец.

Самото търсене, създаване и разпространение на информация в информационното общество в *„SOGDIANA"* е показано като тържество на уникалното човешко съзнание, което свободно борави с кодовете на лабиринтите на познание, скрити в библиотеките, архивите, музеите…

Чрез библиографските и историографските трасета на *„SOGDIANA"* се разкрива плуралистичният полифоничен характер на кодирането на информация, който – чрез човешката менталност – става не препятствие за установяване на истината по един или друг въпрос, а карта на пътищата (ракурсите и аспектите), водещи към тази истината по един или друг въпрос.

Книгата представя и карти – когнитологични и теренни, каквито са експедициите, стоящи в базата й – в частност: и отвеждащата към старинната земя SOGDIANA в Азия (съвременен Узбекистан), където става пресемантизация на знанието, повлияла моделите на планетарното мислене като културно съоражение много преди глобализацията на света.

Учебникът *„SOGDIANA"* ни учи да сме не само свободни, но и отговорни към библиографските и историографските трасета на познание, които – със справочно-информационната си тежест – ни правят универсално образовани като граждани на информационното общество.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 16 (2021), с. 872-873.

V – 11 Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на информационната среда : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия)

V – 11 Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология информационной среды : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества в УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. – На болг. яз. (рецензия)

V – 11 Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the information environment : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – In Bulg. (review)

ОТСЪСТВАЩАТА СТРУКТУРА НА БЪЛГАРСКОТО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ (Свързване с планетарната информатизация в две издания)

Полина Симова

Посвещава се на 120-годишнината от рождението на проф. Тодор Боров

Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум / **Александра Куманова** ; ред. **Стоян Денчев** – науч. ред. ... [и др.] ; предг. и рез. **Александра Куманова** ; епилог **Красимира Александрова** ; рец. **Венцислав Велев** ... [и др.]. – София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020. – 244 с. : с 4 ил., 2 табл., 4 граф. – Други ред.: **Николай Василев, Никола Казански, Анджела Кенън, Марианна Соколова, библиогр. ред. Красимира Александрова, Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова**. – Други рец.: **Ирина Линден, Милен Куманов**. – Именен показалец, топонимен показалец. Юбил. изд., публикувано в навечерието на 120-год. от рожд. на проф. Тодор Боров (30 януари 1901 – 27 май 1993) и 80-год. от основаването на Българския библиографски институт – 22 март 1941 г., посветено на 70-год. от придобиването на статута „държавна" на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий" – 23 януари 1950 г. и 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – днес Унив. по библиотекознание и информ. технолог. – 1 ноември 1950 г.
ISBN 978-619-239-439-4
E ISBN 978-619-239-446-2

Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум / **Александра Куманова** ; ред. **Стоян Денчев** – науч. ред. ... [и др.] ; предг. и рез. **Александра Куманова** ; епилог **Красимира Александрова** ; послеслов **Юлия Цинзова** ; рец. **Венцислав Велев** ... [и др.]. – София : Столична библ., 2020. – 246 с. : с 4 ил., 2 табл., 4 гр. – Други ред.: **Николай Василев, Никола Казански, Анджела Кенън, Марианна Соколова, библиогр. ред. Красимира Александрова, Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова**. – Други рец.: **Ирина Линден, Милен Куманов**. – Именен показалец, топонимен показалец. Юбил. изд., публикувано в навечерието на 120-годишнината от рождението на професор Тодор Боров (30 януари 1901 – 27 май 1993) и 80-годишнината от основаването на Българския библиографски институт – 22 март 1941 г., посветено на 90-годишнината от изработването на първия Правилник на Столична библиотека и основаването на нейните каталози: Инвентарен, Основен, Азбучен и Предметен.
ISBN 978-619-239-440-0
E ISBN 978-619-239-441-7

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [**Милен Куманов,**] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ).
Т. 15 (2020).
ISSN 1314-2526
E ISSN 1314-6793

Per aspera ad astra!

I. Библиотекознанието –

носеща и системообразуваща конструкция на познанието

„В атомния век хората се интересуват
не от нещата, а от структурата им."

Йосиф Бродски

„За да съществува като съвременна постмодерна сфера, библиотечно-библиографската култура на България – като част от световната библиосфера – следва да установи връзки с всички авангардни модерни центрове на планетарната информатизация, но и да възстанови прекъснатите връзки с intentio за собствената си цялост вътре в отечествената ни инфраструктура."

Проф. Александра Куманова

Идеята за информатизацията (свързаността на сферите чрез клъстера на библиотекознанието, библиографознанието, книгознанието, полиграфията, архивистиката, информатиката, информационните технологии) като гръбнак и на универсалната хуманитаристка е пропила съдържанието на новия емблематичен труд на библиографа, библиографоведа и философа проф. Александра Куманова ***„NOVUM PARADIGMA INFINITAS*** (лат.; букв..: Нова парадигма на безкрая)**"** (София: Нац. библ. Св. св. Кирил и Методий, 2020; Ново изд. София : Столична библ., 2020)[1-2].

Аргументацията на тезата за единството на планетарната информатизация като културологичен феномен е постигнато чрез библиометрията на интерпретирания в книгата информационен масив и декодирането на хуманитарните му измерения. Посочена е мрежестата и многоаспектната вътрешна системно-структурна форма на информатизацията, съотношенията и връзките между отделните й сфери (гр., лат., фр., англ.: rhizoma). Особено внимание е отделено на връзката между „знаниевото коренище" (където всяка пътечка има възможност да се пресече с друга / други: ризомата) и световните библиографски указатели, които първи установяват планетарна цялост на информатизацията. Такъв, световен пътеводител, по инфосферата е „Пътя към книгите" на проф. Тодор Боров, продължен 75 години по-късно от ***„GENERATIO SPONTANEA*** (лат.; букв.: самозараждане)**"** на проф. Александра Куманова.

Изследването – компендиум ***„NOVUM PARADIGMA INFINITAS*** (лат.; букв..: Нова парадигма на безкрая)**"** на проф. Куманова идва да запълни една празнина в модела на българското библиотекозанание и свързаните с него библиографознание и книгознание, представяйки клъстера на посочените сфери като обединение на институциите, личностите и изданията с аксиологията (знанието и ценностите) в единното информационно пространство – планетарната инфосфера. Трудът разглежда формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ, в триединството: наука – практика – образование за периода от възникването на първите библиотеки и издаването на първите научни трудове в областта до съвременната постмодерна реалност.

С присъщия си усет на историограф и завидна ерудиция проф. Куманова описва миналото, развитието, настоящето и бъдещите перспективи пред библиотеките и свързаните с тях културни и образователни институции, професионалисти, учени и техните най-известни трудове в глобалния свят, и в частност в България. Авторката обръща внимание на промените в обществените нагласи за предназначението и личността на библиотекаря от времето на жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия, предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег, до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар, когото тя нарича съвременен Тезей – информационен архитект на планетата в лабиринта на постмодерността. Според нея в образа на библиотекаря и библиотеките се оглежда цялата световна история на знанието.

Проф. Куманова огласява парадигмата от институционални, персонифициращи и когнитологични взаимозависимости и проблемите на екзистенциалното им обединение и в България като специално акцентира върху методологията на библиографската и историографската свързаност – т.нар. ризоматичност (вж по-горе) на съвременната професионална компаративистика на личностите на Държавния библиотекарски институт (днес: Университет по библиотекознание и информационни технологии) с предходните дейци на информатизацията в библио-инфо-ноосферата по целия български и планетарен ареал. Тя описва онтологията и мисията на интелектуално обединение, сътрудничество, приемственост, културологичната феноменология на различията в гледищата на различните дейци като жизнена многовариантност за изграждането на многомерните порядъци и метапорядъци на архипрогностичното информационно моделиране, което само е направено за справочно-информационни цели на библиотеките и пр. институции.

На дисциплинарното многообразие в информационно-комуникативната сфера проф. Куманова гледа като на многообразен интердисциплинарен нестихващ интерактивен хиперинформационен трансформатизъм. Тя разкрива и обосновава парадигмалната ризоматична представа на XXI век за културно-информационната реалност (на съзнанието) (за разлика от физическата реалност и биологичната реалност: по цитирания в книгата възглед на

Лесли Уайт), в която миналото – настоящето – бъдещето е един и същ поток на ноосферична, планетарната ментална метафизична вечност. Тази реалност е естествено класифицирана чрез наблюдаваните гледища и позиции на проявяващите се в нея личности, обединяващи институционалните позиции.

Трудът ***„NOVUM PARADIGMA INFINITAS"*** е детайлно историографско, библиотековедско, книговедско и философско изследване, написано на безупречен библиографски език – прецизно посочване на изворите и съотнасянето им в аксиологични фракталии. Включените показалци (Именен и Топонимен) създават равновесие в информационното време-пространство – не само българското, но и планетарното, възприемани като единна семиосфера.

Справочно-енциклопедичното издание ***„NOVUM PARADIGMA INFINITAS"*** е посветено на проф. Тодор Боров (1901-1993), с чието име е свързано създаването на Българския библиографски институт и неговия „Годишник...", изграждането на специализирана Катедра по библиотекознание и библиография в Софийския университет, както и авторството на основополагащи за българската библиография, библиотекознание и книгознание трудове.

Изданието е осъществено от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий", като в рамките на една година трудът претърпява и ново издание – на Столична библиотека, свързано с 90-годишнината от изработването на първия й Правилник. Този труд изгражда ОТСЪСТВАЩАТА СТРУКТУРА (изразът е на Умберто Еко, с което структуралистът обозначава изкуството на ризоматичните построения в знанието) на българското библиографознание – свързаността с планетарната сфера на информацията.

II. Ковачница за идеи на новото поколение лица на информатизацията

Известните от десетилетие и половина **Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ** отново привличат вниманието на професионалната аудитория (и не само на нея) с представените научни разработки и свежи идеи в поредния **15-ти том** (публ.: 2020 г.)[3], отразяващ поредната Петнайста Юбилейна Студентска научна конференция и изложба с международно участие „Информация – Институции – Образование – Изследвания" с девиз „Всеобщност на науките = университет", проведена на 17 май 2019 г.

Изданието е посветено на 70-годишнината на Университета по библиотекознание и информационни технологии (наследник на Държавния библиотекарски институт) и 15-годишнината на Студентското научно общество при Университета. Форумът на Студентските научни конференции на УниБИТ е по постоянен Ректорски проект на Университета. Съпредседатели на поредната Петнайста конференция са новият ректор на УниБИТ проф. дн Ирена Петева, която е и първият титулен рецензент на Трудовете на СНО на УниБИТ, и дългогодишният ректор, понастоящем председател на Общото събрание на УниБИТ проф. д.ик.н. Стоян Денчев.

15-ти том на Трудовете съдържа 291 доклада на студенти, магистри, докторанти, професори и доктори на науките) на УниБИТ и на 13 изследователи от чужбина, структурализирани съобразно работата на Конференцията в три секции: „Библиотекознание, библиография, книгознание"; „Информационни технологии"; „Културно-историческо наследство" и девет проблемни Кръгли маси.

Акцентът в докладите е поставен върху коментирането и рецензирането на учебната литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета. Анализирани са произведения, изследвани чрез методологията на информационната решетка – ризома (въведен в България от проф. Куманова и историографа и морфолог на изящната словесност д-р Николай Василев), с която работят студентите (по „Златна христоматия на България" – Кн. 2, Антологика. София 2014; ново изд. 2018), за целите на моделиране на научен коментар към електронна библиотека „Anthologica".

Отделна кръгла маса е свързана с проблематиката на информационните технологии (Информационно моделиране; Персонализация на информационна решетка за справочно-енциклопедични издания; Информация и национална сигурност).

Кръгла маса е отделена и за изследване на културно-историческото наследство (Култура без граници; Атрибутивно структуриране с аргументативни техники на инструментариум към електронна библиотеки „Anthologica").

Специална кръгла маса има и за изследване на когнитологичните енциклопедични издания на УниБИТ и творческата им лаборатория, в които участват водещи учени и студенти от България, Германия, Русия, Унгария, Индия, Саудитска Арабия и др., с провеждане на майсторски класове на проф. Куманова по световна универсална библиография и автобиобиблиография.

Традиционно в тома присъства Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на студентите – TABULA GRATULATORUM, който към момента на провеждането на форума наброява 3006 номерирани единици – заглавия на направени от студентите изследвания, появили се под редакцията на проф. А. Куманова и д-р Н. Василев в специализирания научен и универсален периодичен печат.

Представените данни за разпределяне на студентските изследвания по системно отчитан комплекс от критерии (интердисциплинарност; актуални теми на съвремието; историко-културни проучвания; изучаване на традиционно и електронно публикувани издания) са детайлно представени в таблицата СТРАТИФИКАЦИЯ НА ИЗСЛЕДВАНИЯТА НА СТУДЕНТСКОТО НАУЧНО ОБЩЕСТВО (СНО) НА УниБИТ ПО I-XV СТУДЕНТСКИ

Per aspera ad astra!

НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ.

Информация за всички участия на форума е представена на български, руски и английски език. В изданието са включени определенията на феномена „образование", дадени от студентите.

Във вид на внушителна и прецизна информационна ризома е изграден целият **15-ти том** на **Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ**, което превръща изданието в енциклопедичен справочник от ново поколение, раждащо се пред погледа ни.

Обобщение

Разгледаните в рецензията издания, са на пръв поглед различни и несвързани помежду си, но те имат за цел не само да запознаят аудиторията с най-новите структурални (ризоматични) идеи и постижения на световната и на българската научна мисъл в областта на библиографията, библиотекознанието и книгознанието, но и в академичното образование, и в практическата дейност в областта на информационно-търсещото моделиране.

Авторите и редакторите (*вж:* приведените детайлни библиографски описания на представените издания) са водени от нравствено-етичния принцип, отстояван за целта на научното творчество – то да бъде в съзвучие с хармонията на библио-инфо-ноосферата – планетарната информатизация, да фокусира тази хармония и да я разпръсква в единен историографски – ризоматичен свод, в ОТСЪСТВАЩА СТРУКТУРА на информацията, която и двете книги безапелационно изграждат научно-практически.

Чрез рецензираните книги на практика българското библиотекознание получава свидетелство за доказаната, описаната и изведената в тях историографска свързаност на българското и световното културно информационно пространство. Ризоматичното коренище на тази свързаност и в двете издания е обозначена ясно и категорично: развиваната и продължаваната и днес линия в справочно-информационното енциклопедично познание на акад. Никола Михов и проф. Тодор Боров, разпръсквана от техните съратници от Българския библиографски институт, Националната библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Държавния библиотекарски институт – УниБИТ, Софийския университет Св. Климент Охридски, Централната библиотека на БАН.

Структурата на свързаност на българското библиотекознание, неговата ОТСЪСТВАЩА СТРУКТУРА, а вече ЯВНА СТРУКТУРА на свързаност с планетарната информатизация, е разкрита в представяните тук издания чрез привличането на източници – чрез цитираната книга на проф. Куманова ***„GENERATIO SPONTANEA"*** на 22 езика: английски, арабски, български, гръцки, датски, латински, испански, италински, немски, полски, португалски, румънски, руски, санскрит, словенски, турски, украински, фарси, френски, чешки, шведски, японски.

Очудващо ли е, че епиграфът на тази продукция е:

„Ако искаш да построиш кораб,
не викай хората да събират дървета и
не им възлагай работни задачи,
а ги научи да копнеят за огромното и безкрайно море." –

„Quand tu veux construire un bateau,
ne commence pas par rassembler du bois,
couper des planches et distribuer du travail,
mais reveille des hommes le desir de la mer grande et large." –

„If you want to build a ship,
don't drum up people to collect wood and
don't assign them tasks and work,
but rather teach them to long for the endless immensity of the sea." –

Антоан дьо Сент-Екзюпери
(Antoine de Saint-Exupéry).

Цитирана литература

1. **Куманова, А.** NOVUM PARADIGMA INFINITAS ...
База на ел. б-ка *UNIVERSALICA*.
Ново изд. – 2020 / Стол. б-ка – София.

2. **Куманова, А.** NOVUM PARADIGMA INFINITAS...
База на ел. б-ка *UNIVERSALICA*.
1. изд. – 2020 / Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий.

3. ***Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies*** (до 30.09.2010:

СВУБИТ) / ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., общ, ез. и граф. ред., съст. ; **[Милен Куманов,] Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ).

Т. 15 (2020).

Съдържа:

1) **Tabula gratulatorum : Систематиз. хронол.-азб. библиогр. списък на публ. на членовете на Студентското науч. общество на унив. за 2005-2019 г. (3006 загл.)** ;

2) **Образование : Точно – кратко – изчерпателно определение** ;

3) **Именен показалец** ; **Показалец на *обръщенията, поздравителните адреси и благодарствените писма*, свързани със Студентското научно общество при УниБИТ** ; **Показалец на отзивите и рецензии за *„Трудовете на СНО при УниБИТ”* (София, 2008-2020)** ; **Показалец на съдържанието на електронна библиотека *„Антологика” : Коментари* към Кн. 2, Антология. – София, 2014 ; Ново ел. изд. – София, 2015** ; **Ново *е*-изд. – София, 2018**. **на *„Златна христоматия на България”, отразени в* тт. 12-15 на *„Трудовете на СНО при УниБИТ”* (София, 2017-2020)** ;

4) **[Разшир. анот.] съдържание на бълг., рус., англ. ез.**

Включени са публ. с **NN 2622-2912**.

База на **ел. б-ки *ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLIOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA***.

Илюстрации

Ил. 1. Корицата на изданието на Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” на труда на труда „NOVUM PARADIGMA INFINITAS”

Ил. 2. Корицата на том XV на „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии”

V – 12 1) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар). – София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020 ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум. – София : Столична библ., 2020 ; 3) *Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ). – Т. 15 (2020) (рецензия)

V – 12 1) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формы тривиума: библиотеко-библиографо-книговедение в триаде: адресат – библиотека – документ и триединство: наука – практика – образование (От жреца Аркаима, через планетарный взгляд на библиотекаря Пергама и Александрии и предметного мышления библиотекаря Шпицвега до постмодерной неклассической ментальности современного библиотекаря). – София : Нац. библ. им. Святых Кирилла и Мефодия, 2020. – На болг. яз. ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формы тривиума: библиотеко-библиографо-книговедение в триаде: адресат – библиотека – документ и триединство: наука – практика – образование (От жреца Аркаима, через планетарный взгляд на библиотекаря Пергама и Александрии и предметного мышления библиотекаря Шпицвега до постмодерной неклассической ментальности современного библиотекаря) : компендиум. – София : Стол. библ., 2020 ; 3) *Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 15 (2020). – На болг. яз. (рецензия)

V – 12 1) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар). – София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020 ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум. – София : Столична библ., 2020 ; 3) *Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 15 (2020). – In Bulg. (review)

Per aspera ad astra!

ПОЗНАНИЕТО КАТО ИЗСЛЕДВАНЕ И ТВОРЧЕСТВО (За следвания и развиван в новата информационна ера образ на *Годишника на Българския библиографски институт*)

Полина Симова

Възпоменание на Българския библиографски институт „Елин Пелин" (1941-1963)

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: **Стоян Денчев** – отг. ред. ; **Александра Куманова** – глав. ред. и съст. ; **Николай Василев** – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [**Милен Куманов,**] **Никола Казански** ... [и др.] – науч. ред. ; **Мариана Максимова, Диана Ралева** ... [и др.] – библиогр. ред. ; **Венцислав Велев** ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ).
Т. 13 (2018).
ISSN 1314-2526
E ISSN 1314-6793

Традиционните ежегодни студентски конференции и изложби в Деня на отворените врати на Университета по библиотекознание и информационни технологии са знакови за възможностите, които университетът предоставя на младите хора да се развиват и да се изявяват като членове на Студентското научно общество при УниБИТ (СНО), неизменно подкрепяни и насърчавани от преподавателите си, от ръководителя на СНО проф. д.п.н. Александра Куманова и с активното съдействие на административното ръководство на УниБИТ в лицето на ректора проф. д.ик.н. Стоян Денчев.

Развивайки сертифицираните умения на студентите чрез методологията „учене чрез правене" и творческия синтез „учене чрез писане", СНО извежда учебния и научноизследователския процес на студентите до дидактиката на отвореното учене , при което те са в състояние да учат самостоятелно, по теми, които ги интересуват, създавайки си трайни нагласи и постоянен интерес към научноизследователската работа. Не е случаен фактът, че всички преподаватели в УниБИТ, които от 2005 г. – времето на създаването на СНО – са били студенти на университета, са направили първите си научни публикации именно като негови членове.

Първата изява на СНО на УниБИТ е конференция с изложба на тема „Професионална реализация – XXI век" (2005 г.). Следват форумите: Информационно разнообразие на света"; „От информация към знание"; „Информация – личност– знание"; „Информация – ценности – общество"; „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност"; „Информацията – фактор, мисия, истина"; „Информация – комуникация – познание"; „Информационна култура: наука – изкуство – религия"; „Информация – творчество – синтез"; „Магистрали на цивилизацията – информация, знание, памет"; „Информация, знание, цивилизация – пътят на човечеството"; „Информацията като цивилизационен избор – път към всеобщото знание" (общо 13 на брой за периода 2005-2017 г.).

Представените на тези форуми доклади преминават през прецизен отбор от компетентно жури, председателствано от проф. А. Куманова и д-р. Н. Василев. В състава му влизат: проф. д-р Милен Куманов, доц. д-р Петър Велчев, доц. д-р Елена Томова, доц. д-р Венцислав Велев, доц. д-р Красимира Александрова, доц. д-р Никола Казански, гл. ас. д-р Владимир Манчев, ас. Татяна Дерменджиева, ас. Силвия Филипова, ас. Диана Ралева, Марияна Максимова, Стефка Илиева, Полина Симова, Елена Грошева. В рецензирането на тази продукция взимат участие проф. д.н. Ирена Петева, проф. д.н. Иван Гарванов, проф. д.ф.н. Иванка Янкова, проф. д.ф.н. Желязко Стоянов, проф. д.к.н. Димитър Христозов, проф. д-р Иванка Павлова. Сред експертите на ежегодните форуми са: проф. д-р София Василева, проф. д-р Жоржета Назърска, проф. д-р Иван Иванов, проф. д.н.

Таня Тодорова, проф. д.н. Йорданка Захариева, проф. д.н. Екатерина Попандонова-Желязова, проф. д-р Донка Правдомирова, проф. д-р Галина Панайотова, проф. д-р Мариела Модева, доц. д-р Силвия Станчева, доц. д-р Румелина Василева, доц. д-р Любомира Парижкова, гл. ас. Христо Тутунаров, гл. ас. д-р Марина Енчева, гл. ас. д-р Поли Муканова, гл. ас. д-р Светла Шапкалова, гл. ас. д-р Елисавета Цветкова, гл. ас. д-р Пламена Златкова, д-р Веселин Чантов (УниБИТ)... Все повече се разширява и кръгът и на експертите от чужбина: проф. д.ф.н., д.ик.н., д-р (техн.) Александър Субето, проф. д.ф.н. Руджеро Гиляревски, проф. д.п.н. Валентина Брежнева, проф. д.п.н. Аркадий Соколов, проф. д.п.н. Юрий Столяров, проф. д.п.н. Марина Колесникова, проф. д-р Владимир Клюев, доц. д-р Марианна Соколова (Русия), проф. д.ф.н. Леонид Джахая (Грузия), доц. д-р Оксана Кулиш (Украйна), Анджела Кенън, Ирина Линден (САЩ), Луиджина Педди (Италия)…

По строга система от критерии събраните материали се публикуват в *Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ* (всеки том има и електронно издание, поместено на уеб страницата на СНО www.sno.unibit.bg). По този начин се отразява и съхранява картината на научноизследователската и учебнопедагогическата аудиторна и извънаудиторна дейност на университета, нейното динамично развитие, както и отзивите и оценките на широката аудитория. Постепенно форумите, а и самото периодично издание (*Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ*), печелят авторитет и прерастват в значимо събитие с национално и международно значение.

Броят на участниците и представените доклади непрекъснато се увеличава, кръгът на авторите се променя и разширява.

На XIII-та Студентска научна конференция и изложба „Информацията като цивилизационен избор – път към всеобщото знание" (19 май 2017 г.) с девиз: *„Толкова можем, колкото знаем"* броят на докладите е 442 и освен студенти на УниБИТ сред авторите са и докторанти, асистенти, доктори, доценти, професори; библиотекари, включително двама изследователи от чужбина: професор от Русия и доктор от Украйна.

XIII-та Студентска научна конференция и изложба са посветени на: *24 май – национален празник на българската просвета и култура и на славянската писменост; 180 години от рождението на Васил Левски; 190 години от рождението на Петко Р. Славейков; 150 години от кончината на Георги Сава Раковски; 155 години от кончината на Константин и Димитър Миладинови; 110 години от рождението на академик Иван Дуйчев; 80 години от кончината на Йордан Йовков.*

На форума са представени интердисциплинарни проучвания, свързани с актуални теми на съвремието и историческото минало. Акцентира се върху проблема за **ценностния геном на българската духовност като част от универсалния цивилизационен модел**.

Целта на форума е да съдейства за изграждането на цялостна синтезирана представа за творчеството на СНО като акцентът е поставен върху коментирането на учебната литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета.

Вниманието е насочено към съдържанието на поредните книги от серия „Факлоносци" (към момента на форума – 18 на брой) – монографични издания, основно учебни пособия, често плод и на участието на самите студенти, които предоставят и методология за студентските изследвания. Докато студентите от хуманитарните учебни дисциплини участват основно в изработването на научноизследователската продукция, техните колеги от информационно-технологичните специалности на СНО на УниБИТ са основните двигатели на създадената серия от електронни библиотеки по тези издания: ***ETIMOLOGICA*** (на база на *„Англо-руско-български речник по библиотечна и информационна дейност"*); ***PAISIADA*** (създадената за учебни цели монография *„Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская… : Информационен код на българската книжовност и литература)*; ***HUMANITARIANA*** (по хуманитарно знание); ***ANTOLOGICA*** (фундамент за създаване на хипертекст на антологичния модел на българската литература – от *„Симеоновия сборник"* /X в./ до XXI в.; ***EVRISTIANA*** (по откритията на човечеството); ***PSIHOLOGICA*** (по съществуващите психологически концепции за човека); ***NESTINARIANA*** (комплекс на нестинарската феноменология).

В съответствие с традицията работата на XIII-та Студентска научна конференция е организирана в три секции: „Библиотекознание, библиография, книгознание", „Информационни технологии", „Културно-историческо наследство" и протича в девет проблемни кръгли маси:

- КРЪГЛА МАСА I. Конкурс (в тур за задочни студенти) за най-качествен коментар на произведение от антологията на УниБИТ *„Златна христоматия на България"* (Кн. 2: Епос) и индикативни реферати на научни статии от международния научен сборник *„GLORIA BIBLIOSPHERAE"*;

- КРЪГЛА МАСА II. Конкурс (в тур за редовни студенти) за най-качествен коментар на произведение от антологията на УниБИТ *„Златна христоматия на България"* (Кн. 2: Лирика; Епос);

- КРЪГЛА МАСА III. Учебна литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета – написване на индикативен реферат на фрагмент от учебните издания *„Златна христоматия на България. Кн. 3. Историография" (С., 2015), „Класификационни построения на видовете библиография, библиографската дейност, библиографските указатели и библиографската информация" (С., 2014)*;

- КРЪГЛА МАСА IV. Учебна литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета – *учебното пособие по лексикография на академичното текстописане „Златна христоматия на България. Кн. 2. Антология" (Епос) (С., 2014; ново ел. изд. 2015) – изследване на текст с аргументативни техники;*

- *КРЪГЛА МАСА V. Учебна литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета – учебникът по общо библиографознание„Ризома на инфосферата" (С., 2012) – създаване на*

индикативен реферат ;

- КРЪГЛА МАСА VI. Учебна литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета – учебното пособие по лексикография на академичното текстописане „Златна христоматия на България : Кн. 2. Антология" (Лирика) (С., 2014; ново ел. изд. 2015) – дефрагментиран анализ с аргументативни техники;

- КРЪГЛА МАСА VII. Учебна литература на УниБИТ, въведена в електронното пространство през сайта на университета – учебното пособие по лексикография на академичното текстописане „Златна христоматия на България. Кн. 2. Антология" (Епос) (С., 2014; ново ел. изд. 2015) – дефрагментирано изследване с аргументативни техники ;

- КРЪГЛА МАСА VIII. Реферативно-интерпретативен интерактивен практикум по изданието на американския културен антрополог: Крейпо, Р. Х. Културна антропология : Как да разбираме себе си и другите / Прев. [от англ.] А. Николова и др. – С., 2000; Култура без граници;

- КРЪГЛА МАСА IX. VIVAT ALMA MATER – Издания на УниБИТ и творческата им лаборатория.

Както се вижда от изложеното, в ръцете на младите неофити се поверява всичко, родено в библиографската и историографската серия „Факлоносци". Те създават и първите индикативни реферати по академичния международен енциклопедичен когнитологичен сборник на УниБИТ „GLORIA BIBLIOSPHERAE (НИШКАТА НА АРИАДНА)" (посветен и на проф. Александра Куманова, автор на безаналоговата концепция за „инфраструктура на библиосферата – инфосферата – ноосферата" – геокосмичното трактуване на информацията). В сборника участват със свои произведения близо сто и петдесет автори от 12 страни (Австрия, Алжир, България, Великобритания, Грузия, Иран, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция).

Докладите и материалите, свързани с конференцията, са публикувани в том XIII на Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ (2018) като структурата на тома следва макроструктурата на конференцията. Информацията за всички участия на форума е представена на български, руски и английски език. Интерес предизвикват цитираните в изданието определения на феномена „избор", дадени от студентите. В изданието представлява огромна ценност публикуването на феноменологичното обобщение на форума – диалогът между проф. А. Куманова и д-р Н. Василев на тема „избор".

Особено внимание заслужава включеният в изданието ***Систематизиран хронологично-азбучен библиографски списък на публикациите на членовете на СНО на УниБИТ****, осъществени под научното ръководство или рецензирането на проф. д.п.н. Александра Куманова и под научната редакция на ас. д-р Николай Василев за периода 2005-2017 г. Tabula Gratulatorium. Той съдържа детайлно представени във вторично-документална база заглавия (2141 номерирани единици), появили се в специализирания научен и универсален периодичен печат. Имената, свързани с публикациите, са отразени в именен показалец, структуриран към Tabula Gratulatorium.*

Том XIII на Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ сполучливо съчетава богато съдържание с прецизно библиографско и полиграфическо оформление – амбициозен проект, изпълнен с висок професионализъм и творческо дръзновение.

Наистина това издание напомня знаменития образ, който следват и развиват в новата информационна ера близко стоящите до Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ – Годишник на Българския библиографски институт.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 14 (2019), с. 882-886.

V – 13 *Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018). (рецензия)

V – 13 *Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018). – На болг. яз. (рецензия)

V – 13 *Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies* (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 13 (2018). – In Bulg. (review)

ФИНАЛ НА ДИПТИХА ЗА *СРЕДАТА* И *ПРОСТРАНСТВОТО* НА ИНФОРМАЦИЯТА
(Персонификация на реалността и съзнанието)

Полина Симова

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. *Стоян Денчев* : game- и play-феноменология на информационната среда : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студентск. науч. о-во при УниБИТ) / **А. Куманова** ... [и др.] ; науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; рец. **И. Петева** ... [и др.] ; предг. **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2019. – 754 с. : с 83 ил., 33 портр., 16 гр., 21 к., 1 сх. – (Факлоносци ; XXVI)

Други авт.: **Н. Василев, Н. Казански, В. Велев, Р. Василева, Д. Бояджиев, Е. Цветкова, С. Спасова, С. Георгиева, И. Георгиев, Т. Стилиянов, А. Джерекаров, Б. Мадолев, И. Барзев** ; Други ред.: **Н. Василев** – обща ред. ; Други рец.: **И. Гарванов, Т. Тодорова, Н. Яръмов, Е. Попандонова-Желязова, И. Линден, М. Куманов, С. Кендерова, Г. Панайотова, С. Василева, М. Енчева, К. Стоев**.

ISBN 978-619-185-318-2
ISBN 978-619-185-319-9
E ISBN 978-619-185-320-5

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* : game- и play-феноменология *информационного пространства* : юбил. енциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / **А. Куманова** ; общ. ред. **Н. Василев** ; науч. ред. **С. Денчев** ; експертн. ред. **А. Соколов, М. Куманов** ; терминолог. ред. **Н. Казански** ; яз. ред. **В. Манчев** ; библиогр. ред. **К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова** ; консульт. **Д. Равинский** и др. ; рец. **Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден** ; предисловие **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2020. – 660 с. : с 1 портр., 4 илл., 3 табл., 13 сх., 2 к. – (Факлоносцы ; XXVII)

Другие консульт.: **В. Николова, М. Мамонтова, М. Мамонтов, М. Свиченская, Е. Алексеева, Д. Стоянова, К. Стоев, С. Спасова, Н. Томова, Д. Ралева, С. Филипова, А. Андреева**.

ISBN 978-619-185-451-6
ISBN 978-619-185-314-4

Иновативно за смисъла на информационното пространство

Новата книга „SOCRATICA”[1] на библиографа, библиографоведа, когнитолога и философа проф. Александра Куманова е посветена на идеалния компонент на информацията – res cogitands (лат.) – света на човешкото мислене, който – както знаем – не влиза във физическата картина на света, свързана с физическата реалност – res extensia (лат.). Именно на индивидуалното човешко съзнание дължим различните прочити на установяване на взаимозависимости между фактите. С човешкото мислене е свързано раждането на смисъла на документите, създавани от човека, които са разсредоточени и фрагментирани по различен начин в класификации, типологизации, рубрикатори, каталози на библиотеки – традиционни и електронни, електронни библиотеки, бази от данни и т.н. – както фрагментирано е и самото познание на отрасли, области, сфери и под.

Идеалното информационно пространство е плод на мисленето на хората и то има толкова съществено

значение за моделирането на информацията във вид на документи и за дешифрирането на смисъла на тези документи, че в съвременната постнекласическа реалност става планетарно значимо явление, за което говорят едни от най-напредничавите умове на човечеството – като за ноосфера (сфера на разума: В. И. Вернадски), библиосфера (сфера на книгата: А. В. Соколов), документосфера (сфера на документите: А. В. Соколов), инфосфера (сфера на информацията: Р. С. Гиляревски), семиосфера (сфера на смисъла: Ю. М. Лотман, Т. А. Сибиък, У. Еко); техносфера (сфера на техническите средства, инфраструктура: Я. Л. Шрайберг). С различни отенъци изброените термини обозначават мисловната „обвивка" – полето от идеи, което специфично надгражда идеално физическото и биологичното равнище на живота на нашата планета от времето на излизане на човека на сцената на историята до наши дни.

Точно информационното пространство е това идеално градиво, от което се внедрява в реалната информационна среда (вж: по-долу) иновативно съзидателно начало.

Специфичната задача да се опише за широкомащабни информационно-търсещи цели менталния слой на информационно моделиране, като установяване на връзки между мисловния и физическия свят, е свръхцелта на книга „SOCRATICA". Тази цел е постигната по крайно разбираем начин. В центъра на внимание на читателя са представени менталните картини на автора и един от неговите много учители – видния руски библиограф и библиографовед проф. Александър Мамонтов (1930-1999). На проф. Куманова принадлежи първата и единствена прижизнена биобиблиография на проф. Мамонтов[2] (1989).

Интересът на проф. А. Мамонтов към библиографията и историографията на вечните игри на човека (шах, шашки) е причината героите на книгата да повдигнат важен въпрос, свързан с типовете игрово поведение, рефлектиращи в процесите на създаване и търсене на информация. Около два вида игри – естествени (англ.: play) и изкуствени (англ.: game) е концентрирано вниманието на анализа. Тази дихотомия (без пределна поляризация) е емблематизирана в книгата чрез две стихии – отново без каквато и да е поляризация, характерни за човешкото мислене (и поведение: установяване на връзки между нещата), различими още в древногръцката митология – бог Аполон (абсолютните решения) и бог Дионис (многовариантните възможности).

Като на културологична естествена игра – особено в именуването на явленията – е известно, че гледа на културата, науката, юриспруденцията и др. самият Йохан Хьойзинха, а Лудвиг Витгенщайн говори за езикова игра и на културата, и на науката, и в познанието…

Перфектно историографски познавайки и пресъздавайки в „SOCRATICA" игровия аспект на мисленето на човека в света на създаваните от него знакови системи (по Юрий Лотман), проф. А. Куманова демонстрира чрез уникален материал от 1180 библиографски форми, именувани на 20 езика в над 5000 документа и над 700 библиографски класификации, срещани в планетарния ареал от XVIII в. до XXI в. За това усърдие са били необходими на автора 45 години системен труд в най-големите библиотеки на света на 3 континента – Европа, Азия, Америка. В единна структура – т.нар. компаративистично коренище (ризома) е конфигуриран уникалният свод благодарение на СЕДЕМТЕ ментални структури на библиографознанието: документална, адресна, същностна (библиографска), видова (библиографоведска), функционална, съдържателна, организационна. Тези структури – като естествено принадлежащи на мисленето на изследователите – библиографи и библиографоведи – са обозначени с названията на цветовете от светлинния спектър (червен, оранжев, жълт, зелен, бледосин, тъмносин, виолетов).

За *сократичния* дух на своите беседи с проф. А. Мамонтов, проф. А. Куманова нарича изследването си за идеалното, метафизичното, менталното информационно пространство „SOCRATICA".

Книгата поразява с базисно-регистрационните си сводове по феномените на:

- игрите в човешката дейност, азбучно структурирани в хода на работата на автора в каталозите на такива библиотеки като Конгресната, Британския музей, Националната библиотека на Германия, Руската национална, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий"… – 637 номерирани названия за периода 1995-2019 г. (издирените заглавия до 1995 г. са поместени в друг списък, изграден от общо изследвани de visu в периода 1975-2020 г. 1400 номерирани названия на 20 езика);

- хронологично-азбучния свод на създадената в хода на изследването интерактивна вторично-документална база от данни за 3006 публикации на научни изследвания на 1240 студенти, осъществени през 2005-2019 г. в универсалния и специализирания периодичен печат под ръководството и с рецензирането на проф. А. Куманова и д-р Николай Василев;

- хронологично-графично-словесната класификация, създадена във вид на Информационна роза по формите на световната универсална библиография от III в. пр. н.е. (Калимах Александрийски) до XXI в. (ретроспективните и текущите форми на международната библиографска информация. Именно под формата на пътеводители по ретроспективна световна библиография е трикнижието от издания на авторката „Generatio spontanea" – букв., лат.: самозараждане, отпечатани през 2018 г. като публикации на Университета по библиотекознание и информационни технологии, Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий" и Столична библиотека. Това трикнижие получи забележително признание с премиери и у нас, и по света[3]. То е излъчено и като победител на международния конкурс на Руската библиотечна асоциация за най-добро издание за библиотеките през октомври 2020 г.

Уникално за грижата към информационната среда като планетарен фактор

„SOCRATICA" е книга 2 от диптиха „Game- и play-феноменология".

Първата книга на двукнижието е „SOGDIANA"[4].

„SOGDIANA" е посветена на друга цел – да освети уникалната трансформация на информационната среда (единство на: информационни фондове – информационни технологии – интеракции между хората и оборудването) – планетарната инфраструктура с акцент върху изключително динамично развиващия се методологичен център на информатизацията у нас с широк международен резонанс – Университета по библиотекознание и информационни технологии, действащ от 2003 г. под началото на многогодишния ректор и днес – председател на Общото събрание днес – проф. Стоян Денчев.

И „SOGDIANA", и „SOCRATICA" са плодове на траен интерес и внимание към персоналиите на диптиха (проф. Стоян. Денчев и проф. Александър Мамонтов), породен от значимостта им за нашия свят. И

двете книги са създадени по етични, научни и хуманни съображения. Самото название „SOGDIANA" идва от логиката на планетарното райониране и картографиране на знанието (и планетарната информационна среда) чрез инструментариума на световната библиографска информация (вж: по-горе). Чрез този вторично-документален инструментарий в частност се осъществяват и соларните проучвания на огнения реликт, известен в България като нестинарство: справочно-енциклопедичните книги на УниБИТ „Нестинариана" (2012) (на бълг. ез.), „Нестинариана", „Nestinariana" (2014) (на рус. и англ. ез.), „Aryanica" (2016) (на бълг., рус. и англ. ез.). Продукцията представя библиографски и историографски картографираните трансмисии на СОЛАРНИЯ КУЛТ по земното кълбо, предхождащи терените проучвания на УниБИТ по огнените практики на различни точки на земното кълбо (България, Иран, Турция, Италия, Русия, Финландия, Казахстан). Пресемантизацията на този култ се локализира в трасето, от което култът влиза на Балканския полуостров от района на СОГДИАНА – ХОРЕЗМИКА (SOGDIANA – CHORESMICA: Согдиана е провинция на Ахеменидското царство, която е осемнадесета в списъка от *Бехистунския надпис* на цар Дарий Велики, управлявал през 522-486 г. пр. н.е.). Преди влизането си на Балканския полуостров през Мала Азия слънчевият култ е пресемантизиран преди това в района на Северна Месопотамия (Карти 16-21 в кн. „SOGDIANA")**.**

Представянето на „SOCRATICA" от диптиха за информационното моделиране следва да завърши с акцент върху две други карти, обобщаващи продукцията по особено лаконичен начин: създадените за справочно-информационни цели визуализации на появяващите се с най-голяма честота в документалния поток топоними в Европа и Америка публикации, свързани с игрите на HOMO SAPIENS (в книгата тези топоними заемат няколко страници по целия планетарен ареал).

Справочно-енциклопедичното издание „Game- и play-феноменология" – кн. 1 „SOGDIANA" и кн. 2 „SOCRATICA" – е двукнижие от ново поколение. В авторския колектив на „SOCRATICA" са обозначени 29-ма дейци на информатизацията по всички нейни сфери, в „SOGDIANA" – 33-ма, сред които виждаме имената на учени от различни поколения от България, Грузия, Русия, САЩ. Редом с тях са и имената на днешни студенти от УниБИТ. За изображения на кориците на диптиха са привлечени образите на красотата на българката – красотата на България: платна на художничката Мария Илиева.

Диптихът „Game- и play-феноменология" е адресиран към най-широката публика, към тези, които са част от процесите на информатизацията – библиотекари, библиографи, архивисти, книговеди, полиграфи, документалисти, информатици, информационни технолози, музейни работници ... – управленци и практици на т.нар. библио-инфо-ноосфера – разнообразен кръг от личности, националности и сфери на изследователски интереси, защото етичното начало на информатизацията касае всички членове на обществото. Книгите са обърнати специално към вечно младите настоящи и бъдещи студенти, за да им покажат добродетелните дела на дългосрочните проекти и осъществяващите ги личности, които са достойни за подражание наши съвременници.

Диптихът е ръководство за внедряване на менталното информационно пространство в реалната информационна среда.

Цитирана литература

[1] **Куманова**, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. ***Александр Васильевич Мамонтов*** : game- и play-феноменология *информационного пространства* : юбил. енциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / **А. Куманова** ; общ. ред. **Н. Василев** ; науч. ред. **С. Денчев** ; експертн. ред. **А. Соколов, М. Куманов** ; терминолог. ред. **Н. Казански** ; яз. ред. **В. Манчев** ; библиогр. ред. **К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова** ; консулът. **Д. Равинский** и др. ; рец. **Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден** ; предисловие **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2020. – 660 с. : с 1 портр., 4 илл., 3 табл., 13 сх., 2 к. – (Факлоносцы ; XXVII)

Другие консульт.: **В. Николова, М. Мамонтова, М. Мамонтов, М. Свиченская, Е. Алексеева, Д. Стоянова, К. Стоев, С. Спасова, Н. Томова, Д. Ралева, С. Филипова, А. Андреева**.

ISBN 978-619-185-451-6

ISBN 978-619-185-314-4

[2] **Куманова**, А. ***Александр Васильевич Мамонтов*** : биобиблиогр. указ. [тр.] / Ленингр. гос. ин-т культ. им. Н. К. Крупской. Библ. фак. Каф. общ. библиогр. и книговед. ; сост. [и авт. предисл.] **А. В. Куманова** ; науч. ред.: **И. А. Шоракова** ; [худож. фотопортр.: **Л. М. Труфанова** ; худож. оформл. и символика **Н. В. Скородум** ;] отв. за вып.: **Л. В. Трапезникова**. – Ленинград, 1989 [ч. тир.: обл.: 1990]. – 42 с.

Разд.: I. Печ. раб. … за 1956-1989 гг. (233 назв. в хронолог.-алфавитн. парядке); II. Раб., выш. под ред. … (NN 234-238); III. Лит. о деят. … (NN 239-240); Сист. указ. ; Имен. указ.

Нов. изд. – … / Санкт-Петербургск. гос. ун-т культ. и иск. ; Рос. нац. б-ка ; сост. **А. В. Коскелло** ; ред.: **В. В. Антонов** ; вступ. ст. [: Памяти ученого] **Е. Н. Буринская**. – Санкт-Петербург, 2000. – 72 с. – (Учен. У-та культ. и иск.)

Разд.: Раб. … за 1956-1999 гг. (351 назв. в хронолог.-алфавитн. порядке) ; Автореф. дис., вып. под рук. … (NN 360-374) ; Лит. о жизни и деят. … (NN 375- 396) ; Указ. име

[3] **Василев**, Н. Плеяда от премиери на международната универсална библиография в България и по света (София, Хелзинки, Стокхолм, Осло, Санкт Петербург, Москва – декември 2018 г.) [: Рец. за кн.: 1) **Куманова**, А. GENERATIO SPONTANEA : Synoptic table of the World universal bibliography from 3RD с. ВС to 21st с. : An atlas – electronic library „Universalica" (Model of the secondary-documental framework of the biblio-info-noosphere) : Textbook-compendium of General Bibliogr. / [comp., bibliogr., preface A. Kumanova] ; [sci. ed. S. Denchev] ; [gen. ed. N. Vasilev]. – Sofia : **About letters – O pismeneh**, 2018. – (Torchbearers ; XXV) ; 2) **Куманова**, А. … . – New ed. – Sofia : **Sofia St. St. Cyril and Methodius National Library**, 2018 ; 3) **Куманова**, А. … . – . New ed. – **Sofia City Library**, 2018 ; Отз. за дис.: **Същата**. Форма библиографической информации в системе гуманитарного знания : Теорет.-методол. проблемы : Дис. ... доктора пед. наук. – Санкт-Петербург, 1996 ; Отз. за кн.: 1) **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию : [В 2 ч.] Ч. 1, Философско-науковедческая картина гуманитарного знания. – Санкт-Петербург, 1995 ; 2) **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию : [В 2 ч.] Ч. 2, Библиографоведческая картина гуманитарной библиографии. – София, 2005 ; 3) **Куманова**, А. Введение в гуманитарную библиографию [Ел. ресурс] : [Ч. 1-2]. – Нов. изд. – София, 2007 ; 4) **Същата**. Универсалната библиография от втора степен с международен обхват – ретроспективният многостепенен пътеводител по информационната среда на планетата : Т. Боров – „Пътя към книгите" (Историогр. Хронотоп. Феноменолог. Теория). – София, 2007 ; 5) **Куманова**, А. Нестинариана : Историогр. Систем. анот. библиогр. указ. Фотомоногр. Уч. пособие по дисципл. „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Състав., историогр. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис, емблематика Н. Василев. – София, 2012 ; 6) **Куманова**, А. Визома на инфосферата : Морфолог. на библиогр. : Генезис на световната универс. библиогр. : Теория на библиогр. форма : Учебник по общо библиографознание / Обща ред., дейксис Н. Василев. – София, 2012 ; 7) **Куманова**, А. Нестинариана : Историогр. Фотомоногр. : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014 ; 8) **Kumanova**,

Per aspera ad astra!

A. Nestinariana : Historiogr. Photomonogr. : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 9) **Арианика** : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисципл. „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.]. ; Науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.]. ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. А. Субето ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 10) **Куманова**, А. Интеграл библиографии : Учебник-компендиум по общему библиографоведени / *Посв. светлой памяти Г. Шнейдера, Л.-Н. Мальклес, К. Р. Симона* ; Общ. ред. Н. Василев ; Библиогр. ред.: Д. Ралева, М. Максимова ; Рец.: С. Денчев, Н. Казански. – Saarbrücken, 2016 ; 11) **Куманова**, А. Интеграл гуманитарной библиографии в XXI веке (Генезис мировой универс. библиогр.) : Учебник – компендиум по общему библиографоведению (Теория библиогр. формы) / Общ. ред., дейксис Н. Василев. – София, 2017 ; Отз. за плен. докл.: **Куманова**, А. Изданието за световната универсална библиография (III в. пр. н.е. – XXI в.) на международен колектив от автори, посветено на 140-год. юбилей на Нац. библ. „Св. Св. Кирил и Методий" (НБКМ) като дар на библиотеките по света / А. Куманова, Н. Василев. // *Благотворителност* и култура на дарителството : Межд. науч. конф. на НБКМ (София, 10.12.2018 г.) ; Отз. за откритата лекция, прочетена в Санктпербурск. държ. инст. по култура (СПДИК) в рамките на 100-год. юбилей на този най-стар рус. унив., подготвящ библиотекари, библиографи и информ. специалисти от 60 страни по цялото земно кълбо (19.12.2018 г.): **Същата**. Школа профессора И. В. Гудовщиковой по международной универсальной библиографии]. // *Библиотека* (София). – ISSN 0861-847X. – 2019, N 1, с. 44-52 : с ил. – Библиогр.: 20 библиогр. ед. в 16 ном. бел. – *Рез. на англ. ез.*

[4] **Куманова**, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. ***Стоян Денчев*** : game- и play-феноменология на *информационната среда* : юбил. препоръч. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студентск. науч. о-во при УниБИТ) / **А. Куманова** ... [и др.] ; науч. ред. **С. Денчев** ... [и др.] ; рец. **И. Петева** ... [и др.] ; предг. **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехъ, 2019. – 754 с. : с 83 ил., 33 портр., 16 гр., 21 к., 1 сх. – (Факлоносци ; XXVI)

Други авт.: **Н. Василев, Н. Казански, В. Велев, Р. Василева, Д. Бояджиев, Е. Цветкова, С. Спасова, С. Георгиева, И. Георгиев, Т. Стилиянов, А. Джерекаров, Б. Мадолев, И. Барзев** ; Други ред.: **Н. Василев** – обща ред., **Н. Казански** – експертна и терминол. ред. ; библиогр. ред. **К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова, М. Траянова, Т. Милкинска** ; Други рец.: **И. Гарванов, Т. Тодорова, Н. Яръмов, Е. Попандонова-Желязова, И. Линден, М. Куманов, С. Кендерова, Г. Панайотова, С. Василева, М. Енчева, К. Стоев**.

ISBN 978-619-185-318-2 (мека подв.) ISBN 978-619-185-319-9 (твърда подв.)

E ISBN 978-619-185-320-5

Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология *информационного пространства*. – София, 2020.

База на ел. б-ки GLORICA, UNIVERSALICA.

Публ.: <https://www.researchgate.net/publication/337415223_Game-_i_play-fenomenologia_dvuknizie_Kn_1_SOGDIANA_Stoan_Dencev_game-_i_play-_fenomenologia_na_informacionnata_sreda_ubilejna_preporcitelna_enciklopedicna_kniga_po_informacionno_modelirane_vtoricno-do> ; <https://www.academia.edu/41159162/SOGDIANA_%D0%A1%D0%A2%D0%9E%D0%AF%D0%9D_%D0%94%D0%95%D0%9D%D0%A7%D0%95%D0%92> ; <https://www.academia.edu/41159163/Game_Play_SOGDIANA_cover> ;<http://www.booksinprint.bg/Publication/Search?SearchCriteria=AuthorName%3A%25d0%25b0%25d0%2 5bb%25d0%25b5%25d0%25ba%25d1%2581%25d0%25b0%25d0%25bd%25d0%25b4%25d1%2580%25d 0%25b0%2B%25d0%25ba%25d1%2583%25d0%25bc%25d0%25b0%25d0%25bd%25d0%25be%25d0%25 b2%25d0%25b0%3AAnd&SortBy=Title&page=1> ; <http://www.nationallibrary.bg/> ; <http://digilib.nalis. bg/> ; <https://www.libsofia.bg/page/bg/nachalo.php> ; <http://www.libblagoevgrad.org/>.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 17 (2022), с. 455-461.

Илюстрации

Ил. 1. Корицата на книга „SOCRATICA"

Ил. 2. Корицата на книга „SOGDIANA"

V – 14 1) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология на информационната среда : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология на информационното пространство : юбил. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студенск. науч. о-во Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; ез. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – На рус. ез. (рецензия)

V – 14 1) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология информационной среды : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология информационного пространства : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; эксперти. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. (рецензия)

V – 14 1) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the information environment : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – In Bulg. ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология информационного пространства : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; эксперти. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – In Rus. (review)

ЗАМЕТКИ О *„SOCRATICA”* АЛЕКСАНДРЫ КУМАНОВОЙ

Марианна Соколова
Константин Пряжников

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. ***Александр Васильевич Мамонтов*** : game- и play-феноменология *информационного пространства* : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / **А. Куманова** ; общ. ред. **Н. Василев** ; науч. ред. **С. Денчев** ; експертн. ред. **А. Соколов, М. Куманов** ; терминолог. ред. **Н. Казански** ; яз. ред. **В. Манчев** ; библиогр. ред. **К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова** ; консульт. **Д. Равинский** и др. ; рец. **Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден** ; предисловие **А. Куманова** ; дейксис **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехь, 2020. – 660 с. : с 1 портр., 4 илл., 3 табл., 13 сх., 2 к. – (Факлоносцы ; XXVII)
Другие консульт.: **В. Николова, М. Мамонтова, М. Мамонтов, М. Свиченская, Е. Алексеева, Д. Стоянова, К. Стоев, С. Спасова, Н. Томова, Д. Ралева, С. Филипова, А. Андреева**.
ISBN 978-619-185-451-6
E ISBN 978-619-185-314-4

Идеи и научные работы Александры Венковой Кумановой, известной болгарской исследовательницы в области библиографии и библиографоведения, информационных и когнитологических проблем информации, в значительной мере определяют лицо современной болгарской и международной теоретической мысли в этих областях. Для тех, кому интересно и близко творчество Кумановой, событием стал и выход в 2020 г. её новой книги „SOCRATICA” в болгарском издательстве „За буквите – О писменехь”.

В своём многообразном проникнутом гуманизмом научном творчестве Александра Куманова опирается на идеи постмодернистского когнитивистского синтеза, постнеклассической герменевтики и универсального гуманитарного знания конца XX- начала XXI вв. Её усилиями, как и ряда других учёных, к реалиям информационного моделирования и структурирования информационного пространства была применена постмодернистская ризоматическая методология. В ряду многочисленных общепризнанных научных трудов Александры Кумановой „SOCRATICA” занимает особое место. В неё вошли такие концептуальные работы Кумановой как „Книга „SOCRATICA” (Предисловие)”, „Профессор А. В. Мамонтов: Феномен GAME- И PLAY-НАЧАЛ и философия Единого, мыслимого как множественности, многоуровневого многомерного информационного пространства и вторично-документальная информация (К истории и методологии гуманитарного знания)”, „Логос книги „SOCRATICA”: наука как двуликий Янус в аполлонистическом диспуте и дионисийской свободе (Дейксис)” (Александра Куманова, Николай Василев), а также ряд приложений, среди которых биобиблиографические, библиографические, визуально-графические и терминологические и другие материалы.

Этот научный труд был вдохновлен идеями советского и российского учёного Александра Васильевича Мамонтова (1930-1999), видного русского библиографа и библиографоведа, профессора и ведущего преподавателя кафедры общей библиографии и книговедения Санкт-Петербургского (ранее: Ленинградского) государственного института культуры (СПбГИК). Александра Куманова ставит его на одно из главных мест среди своих учителей. Личное общение двух учёных, принадлежащих к разным поколениям и странам, в последние два десятилетия XX в. – в переломный момент, связанный с переходом от классической к неклассической парадигме науки, в том числе и для парадигмы планетарного мышления, стало основой для дальнейшей творческой научной работы Кумановой.

Профессор Мамонтов является главным героем этой книги, хотя её содержание не исчерпывается его биографией. Автор так пишет об этом в предисловии: „Книга „SOCRATICA” – подобно квантовому миру – и о А. В. Мамонтове (об активированном ИМ в сознании ее автора … понимании принципов человеческой МЕНТАЛЬНОСТИ), и не о А. В. Мамонтове (а об информационном пространстве). Но книга эта ИМЕНОВАНА ЕГО ИМЕНЕМ, ибо БЕЗ НЕГО – без наших с НИМ интеракций („... Незримыми делала их бестелесность, / Но шаг оставлял отпечаток стопы ...” – Б. Л. Пастернак) – не было бы той РЕАЛЬНОСТИ собственно моих изысканий – и теоретико-методологических…, и прикладных (информационно-поисковых

ризом, предназначенных для особо тонкого поиска информации в корреляции с идеальным информационным пространством…" [2, с. 17].

А. Куманова высоко оценивает такое интеллектуально-духовное общение и понимает погруженность в него как „нить поистине космической связанности с мирозданием" и как „божественную суть самого общения". Такое духовно-концептуальное общение требует совместного участия разных культурологических способностей и начал, связанных с известными культурными фигурами как душа (Орфей), диалектика и диалог (Сократ) и универсализм и гуманизм (Гёте) [2, с. 17].

Живой интерес А. В. Мамонтова к игре в шахматы и составленный им указатель по шахматам натолкнул Куманову на тему значения игры для Homo sapiens`a – и самого игрового аспекта информационного моделирования. Именно поэтому „SOCRATICA" носит подзаголовок „Game- и play-феноменология информационного пространства", а в „Систематическом указателе", составленном Кумановой к биобиблиографии А. В. Мамонтова (1989), на основе тематики их совместных бесед выделены следующие разделы: Библиографоведение; Библиография: Шашки; Шахматы.

Общение с Александром Васильевичем Мамонтовым, во-многом, помогло Кумановой всесторонне разработать ряд своих основных информационно-библиографических идей. Библиография для неё – это область космического информационного действа – информационных коммуникаций и информационно-библиографического моделирования. Информационное моделирование устанавливает связи между реальностью и сознанием, т.е. деятельностью, связанной с реальными вещами – документами, их классификациями, систематизациями и т.п., и ментальным/идеальным содержанием этих реалий.

В результате формируется библио-инфо-ноосфера – информационное пространство, в котором существуют и функционируют информационные реалии, в их числе и библиографические. Это универсум, в котором время течёт одновременно во всех направлениях – не только из прошлого в будущее, но и из будущего в прошлое. И это – не готовая, законченная, статическая среда, а ментальная, наполненная идеальным содержанием проекция библио-инфо-ноосферы, которое постоянно изменяется. Здесь на уровне человека, через человека продолжается и развивается творческий и информационно-коммуникативный процесс. Информационное пространство не имеет ни географических, ни институциональных границ. Тем не менее оно публично и существует как ноосферная культурно-ментальная общность явлений [2, с. 18].

Особенность „SOCRATICA" в том, что информационное пространство в этой книге рассматривается прежде всего в аспекте идеальности, в том числе и на планетарном уровне, как симбиоз двух миров: реального (вещей) и идеального (сознания, вещей) – гуманитарной, ноосферической информационно-поисковой картины связей. Всё содержание „SOCRATICA" проникнуто описанием этой идеальной стороны информационного пространства.

„SOCRATICA" посвящена именно идеальному содержанию информационного пространства. Вместе с одной из предыдущих книг Кумановой „SOGDIANA" [3], которая как раз посвящена реальной среде в соответствии с идеями С. Денчева, много лет возглавлявшего УниБИТ (Гуманитарный университет библиотековедения и информационных технологий) в Софии, эти две книги составляют своеобразный когнитивистский диптих по GAME-PLAYфеноменологии информационного моделирования. Глубокие философские коннотации показывают связь основных понятий этих книг с космическими явлениями: понятия информационной среды, которую развивает С. Денчев, с естественной космичностью потока жизни, а информационного пространства (А. В. Мамонтов) с потоком сознания человека**.**

Как уже было сказано, таким пониманием идеальной стороны информационного пространства автор „SOCRATICA", во многом, обязан глубинному диалогу с профессором Мамонтовым. Но корни такого мышления уходят в универсалистские представления многих мыслителей, разделявших идеи космизма как мировоззрения о связанности идей людей всех времен в форме единого рассосредоточенного распределенного интеллекта. Именно это гуманитарное идеальное измерение (Куманова называет его „тонким миром человека") информатизации, планетарное значение глобальных информационных процессов является не менее важным, чем сведение информатизации только к её поисковой стороне.

Представление Кумановой об информационном пространстве и библио-инфо-ноосфере является по сути вкладом постмодернистской методологии в развитие космизма как мировоззрения. Развитие человечества как эволюционное движение от естественного (природы) к искусственному (техносфере) она трактует не как тупиковое надбиологическое (М. Маклюэн), а как постнеклассическую ризоматическая сеть – ноосферическое сознание человеческой популяции [2, с. 621].

Таким образом, прикосновение к личности А. В. Мамонтова, диалог с ним в совместном обмене идеями, Куманова понимает, как совместное творческое духовно-интеллектуальное порождение идеи информационного пространства. Такой совместный творческий обмен идеями строится одновременно и как заимствование и как разграничение, совпадение и противопоставление мнений, одновременная связь с идеями разных мыслителей [2, с. 17].

Возникший под влиянием Мамонтова интерес к игровой природе человека болгарская исследовательница отразила в выделении двух линий информационного моделирования – апполоновской и дионисийской. Развивалось это представление сначала в „SOGDIANA", а потом было продолжено и в „SOCRATICA".

Аполлонистическая линия (game) трактуется Кумановой как связанная с нормативным языком науки, профессиональным языком учёных. Она охватывает область мышления, достижений, норм, кодов для взаимопонимания исследователей.

Дионисийская линия (play) связана с спонтанными прорывами прежних представлений, установлением новых связей между реальностью и сознанием, т.е. свободой открытий.

Обе линии связаны между собой как ракурсы или уровни ментальности холистического диалектического восприятия мира, взаимопереплетенные между собой. [2, с. 23-28, 620].

Когда вчитываешься в страницы книг Александры Кумановой, в их величественные концептуальные построения, соединяющие мир библиографических реалий и фактов с космическими феноменами, осознаешь, что глубина библиографоведческих и информационных размышлений соединяется здесь с философско-поэтическим видением мира автором. В этой связи невольно вспоминается известное стихотворение Ф. Шиллера „Раздел земли". Поэту не досталось ни клочка земли в дар от царя небесного, но взамен он был приглашен бывать у него в гостях:

Зевс молвил людям: „Забирайте землю!
Её дарю вам в щедрости своей,
Чтоб вы, в наследство высший дар приемля,
Как братья стали жить на ней!"

Тут всё засуетилось торопливо,
И стар и млад поспешно поднялся.
Взял земледелец золотую ниву,
Охотник – темные леса,

Аббат – вино, купец – товар в продажу,
Король забрал торговые пути,
Закрыл мосты, везде расставил стражу:
„Торгуешь – пошлину плати!"

А в поздний час издалека явился,
Потупив взор, задумчивый поэт.
Все роздано. Раздел земли свершился,
И для поэта места нет.

„О, горе мне! Ужели обделенным
Лишь я остался – твой вернейший сын?" –
Воскликнул он и рухнул ниц пред троном.
Но рек небесный властелин:

„Коль ты ушел в бесплодных грез пределы,
То не тревожь меня своей мольбой!
Где был ты в час великого раздела?" –
„Я был, – сказал поэт, – с тобой!

Мой взор твоим пленился светлым ликом,
К твоим словам мой слух прикован был.
Прости ж того, кто в думах о великом
Юдоль земную позабыл!"

И Зевс сказал: „Так как же быть с тобою?
Нет у меня ни городов, ни сел.
Но для тебя я небеса открою –
Будь принят в них, когда б ты ни пришел!"

Невольно всплывают в памяти и другие строки, принадлежащие замечательному человеку, библиографу-философу Института научной информации по общественным наукам (ИНИОН) Российской академии наук Александру Алексеевичу Денискину. В сборнике воспоминаний „ФБОН-ИНИОН. Воспоминания и портреты. Вып. 2" в своём очерке о библиографе-философе Якове Самуиловиче Йорише, выдвинувшем ряд интересных информационно-философских идей, он написал потрясающую фразу о своем коллеге и родственнике: „…размышления о Первоначале приводили его сознание в состояние безмолвного удивления и возвышали до того уровня, где живут Идеи и где их можно безо всяких слов воспринять во всей присущей им свежести и силе" [1, с. 272].

Если использовать то же сравнение, то, как исследователю Александре Кумановой, удалось проникнуть в мир идей о библио-инфо-ноосфере во всей их полноте, свежести и космической симфоничности. Однако нынче мы живем отнюдь не во времена Сократа или Гёте. Сегодня храм классической библиографии, библио-инфо-ноосферы своим основанием стоит в мире „общества спектакля" – горизонтальных сетевых коммуникаций, сетевых информационных потоков и информационного манипулирования, информационных войн, а в будущем – и киборгов, каждый из которых может стать хранителем и распорядителем огромных объёмов информации. Да, да, не исключено, что нас ждут новые времена, когда огромные информационные богатства, сосредоточенные ныне в

крупных библиотеках и информационных центрах, огромных автоматизированных информационных распределенных системах, опять сосредоточатся в кибермозге новых властителей – киборгов, обладающих человеческими чертами, телом. Кто сказал, что киборги будут превосходить людей лишь в возможностях разрушать, использоваться как оружие разрушения? В информационном обществе именно информация, знания являются важнейшим рычагом власти. Возможно, это будут и созидающие мудрые существа, поистине новые боги, новые ходячие Храмы. Каждый из них может стать хранителем и распорядителем огромных объёмов информации.

Какой же будет судьба Храма классической библиографии в этом беспокойном, полном новых конфликтов мире?

У храмов своя функция – они могут оказаться на пути непреодолимой силы исторических обстоятельств и бывают разрушены, сожжены, как бы мы не старались их спасти. Могут быть созданы новые храмы – как хранители культурных сокровищ уходящих цивилизаций, которые понесут накопленные ими сокровища знания в будущие века и сами при этом будут не единожды сгорать и восстанавливаться. Это касается и информационных храмов – библиотек, информационных центров. В последние десятилетия и российская наука понесла подобные утраты [1]. Но это не значит, что нужно опускать руки. Храмы потом опять вздымаются, воссоздаются. Но и в периоды заброшенности они продолжают существовать, если говорить словами Александры Кумановой, как «живая бытность бессмертного человеческого сознания, мышления, действующего и продолжающего действовать в ноосферных регистрах памяти, духа и благодарности" [2].

С храмами, хранящими сокровища духа, можно сравнить и отдельные значительные книги. „SOCRATICA", созданная в духе постнеклассической парадигмы, которая объединяет разные сущности, реальности, измерения, является подобным трактатом, основанным на методологии информационно-поисковой ризомы. В этой книге объединены реалии документального мира и идеальные смыслы, выстраивающие информационно-поисковую деятельность и её продукты.

То же самое можно сказать и о других книгах доктора Александры Кумановой, да и обо всём её творчестве. Ризоматическое мироощущение дало ей возможность создать произведения, наполненные пониманием и доброжелательным отношением к иным позициям, которые предстают во все её трудах в виде ризоматически интерпретируемого полифонического многоголосья, гуманитарного отражения феномена планетарной целостности [2, с. 620].

Примечания

1. Речь идет и пожарах в Библиотеке Академии наук (БАН) СССР в Санкт-Петербурге (1988) и в ИНИОН РАН (2015) в Москве в 2013 г. Эти два события близко расположены друг к другу хронологически и слишком значимы.

2. **Денискин**, А. А. Фантастический реалист. ***Яков Самуилович Иорши***. // *ФБОН-ИНИОН*. Воспоминания и портреты. Вып. 2 / Рос. акад. наук, Ин-т науч. информ. по общественным наукам. – Москва : ИНИОН РАН, 2017, с. 253-272.

3. **Василев**, Н. Логос книги „SOCRATICA" : Наука как двуликий ***Янус*** в Алоллонистическом диспуте и Дионисийской свободе (Дейксис). // *Куманова*, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. ***Александр Васильевич Мамонтов*** : game- и play-феноменология информационного пространства : юбил. энциклопед. кн. – компендиум по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.). – София, 2020, с. 622.

4. **Куманова**, А. Sogdiana. Game- и play-феноменология на информационната среда. Юбилейна препоръчителна енциклопедична книга по информационно моделиране (Вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ. – София : За буквите – О писменехъ, 2019. – 754 с.

V – 15 информационное моделирование – библио-инфо-ноосфера – ризома – Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология информационного пространства : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. (рецензия)

V – 15 информационно моделиране – библио-инфо-ноосфера – ризома – Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология на информационното пространство : юбил. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студенск. науч. о-во Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; ез. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – На рус. ез. (рецензия)

V – 15 information modeling – biblio-info-noosphere – rhizome – Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. Александр Васильевич Мамонтов : game- и play-феноменология информационного пространства : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – In Rus. (review)

ЕДИН ЗАБЕЛЕЖИТЕЛЕН ТРУД

Цветана Стайкова

Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописане / Съст., послесловие: **Н. Василев, А. Куманова** ; Науч. консулт.: **И. Паси, С. Денчев, М. Куманов** ; Терминол. ред. **Н. Казански** ; Справ.-информ. ред. **Д. Ралева** ; Библиогр. ред. **М. Максимова** ; Рец.: **П. Велчев, И. Теофилов** ; *Посв. се на 1150-год. от Покръстването на българите* ; *Епиграф: „Помогни ми, Господи, да помогна на слепите да прогледнат."* – **Н. Василев**. – София : За буквите – О писменехь, 2014. – 1-840 ; I-CCXX с. : с ил. – (Факлоносци ; IX). – Речник на личните, геогр. и др. имена ; Именен показалец ; Показалец на загл. ; Ключови думи на публ. ; Списък на ил. към публ. ; Списък на съкр.

ISBN 978-619-185-006-8

База на *е*-б-ка ANTHOLOGICA.

Ново *е*-изд.: 2015: <http://www.sno.unibit.bg>.

Литературната антология *„Златна христоматия на България"* представлява изцяло завършена картина на българското изящно слово за неговото многовековно развитие (IX-XXI в.). Като всяка литературна антология тя отразява литературата като неразделна

част от българската история. Заедно с това обаче авторите се ръководят преди всичко от изискванията и вкуса на нашата съвременност.

Трудът е мотивиран от обяснение на етимологията на думата „антология", която има гръцки произход и буквално означава *букет от цветя, цветна градина*.

Но едновременно с това се отбелязва, че литературната антология е преди всичко интелектуален акт, който не само показва събраните литературни творби, но е израз и на подхода на авторите, и на начина, по който са ги представили във времето и

пространството – по **хронологичната класификация (периодизация на литературата)**:

I. СРЕДНОВЕКОВНА (IX-XIV в.);

II. ПРЕДРЕНЕСАНСОВА (XIV-XVIII в.);

III. РЕНЕСАНСОВА (1762-1876 г.);

IV. КЛАСИЧЕСКА (1876-1924 г.);

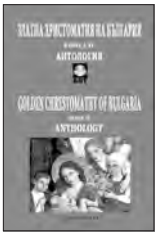
V. НОВА (1924-1942 г.);

VI. СЪВРЕМЕННА (1942-1956 г.);

VII. НАЙ-НОВА (1956 г. – …).

Това именно е предпоставка да се формират принципите, структурата и дидактиката, характерни за антологията *„Златна христоматия на България"*.

На първо място в своя коментар авторите посочват философските принципи, залегнали в основата на антологията, израз на задълбочено разбиране на:

а) съществуването на причинно-следствена връзка между художествената литература (личното творчество) и фолклорното наследство, с която се обяснява включването в антологията на образци на народното творчество; даден е подходящ пример

за връзката на Ботевата поезия с народната песен и по-точно с българския юнашки епос *и*

б) тази антология съдържа образци на българското изящно слово, където посоченото словосъчетание е полисемантично:

- прилагателното „изящно" е свързано с видовете изящни изкуства, а

- понятието „слово" се разбира не в неговия традиционен смисъл (слово – дума – реч), а като представа за онтологичното начало на християнското учение („В началото беше Словото,

и Словото беше у Бога, и Бог беше Словото").

Интересно е заключението на авторите за приемствеността в развитието на художествената литература, изразена с думите, че всяка литературна антология регистрира „своеобразно прераждане" на литературното произведение.

Периодизацията на българската художествена литература е оригинална разработка, приета в дисертационния труд на д-р Николай Василев (**Василев**, Н. Информационен код на българското изящно слово : Компаративистичен, когнитологичен и библиографски модел : Дис. тр. за получаване на научно-образователната степен „доктор" по Теория на науч. информация. / Науч. конс. Н. Паси, С. Денчев ; Рец. А. Куманова, П. Велчев. – С., 2010. – 235 с. – Ръкоп.).

Структурата на антологията се състои от два раздела: 1. **Лирика** и 2. **Епос**. Налице е и изключително богат и разностранен справочен апарат, който разкрива многоаспектно съдържащата се в изданието информация. Този апарат е поднесен във вид на обширни Приложения:

- Библиографски списък на литература по антологията;
- Бележки към текстовете;
- Бележки, общи пояснения и приети съкращения, споменати в текстовете;
- Речник на личните, географските и другите имена, споменати в текстовете;
- Бележки към публикацията на Свети отец Паисий Хилендарски – „История славяноболгарская...";
- Бележки към публикацията на Свети епископ Софроний Врачански – „Житие и страдания грешнаго Софрония";
- Именен показалец;
- Показалец на заглавията;
- Ключови думи на публикациите;
- Списък на илюстрациите към публикациите;

Включените в Приложенията библиографски данни (издания и литература) акцентират върху първата и последната известна публикация на творбата.

В персоналните посочвания на всеки автор в Приложенията са изтъкнати годините на раждане (и смърт) на твореца.

Антологията впечатлява със своя обхват, структура и внушение. Изданието заслужава вниманието не само на студентите, изучаващи под различна форма българската литература и академично писане (тази книга е учебно пособие в областта!), но и на широката общественост.

Антологията *„Златна христоматия на България"* е създадена на базата на богат и съдържателен художествен и научен материал – антологии (прегледан е целият антологичен космос на България и са отсяти около 40 антологии и изследвания върху тях, трудове на най-известните български учени в тази област, детайлно представени в коментара).

Тази антология е плод на задълбочена и огромна по обем работа – не само при събиране и обработка на материала и компетентното му интерпретиране, но и при посочване на богат арсенал от източници, върху които е базиран този материал, както и при използването на научен подход по отношение подреждането на съдържащата се в него информация.

Затова тя е предназначена не само за студенти, но и за всички, които проявяват интерес към българската художествена литература. Точно в тази връзка е направено нейното ново електронно издание, въведено в електронния сайт на Студентското научно общество при УниБИТ.

Препеч. от: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 1094-1096.

V – 16 Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописане / Съст., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново е-изд.: 2015. (рецензия)

V – 16 Золотая хрестоматия Болгарии : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетическая архитектоника болгарского изящного слова с IX по XXI в. (Универсальная информационная модель) : Учебное пособие по лексикографии академического текста / Сост., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консульт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново е-изд.: 2015. – На болг. яз. (рецензия)

V – 16 Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописане / Съст., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново е-изд.: 2015. – In Brlg. (review)

ЯРКА ИЗЯВА НА СТУДЕНТСКОТО НАУЧНО ОБЩЕСТВО В УНИБИТ
(Многоаспектен цялостен семантичен модел на Паисиезнанието)

Калин Стоев

Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог **Стоян Денчев** ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец **Милен Куманов** ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис **Александра Куманова** ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) **Николай Василев** ; Терминолог. ред. **Елена Томова** ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. **Марияна Максимова** ... [и др.] ; Рец. **Иван Теофилов**, **Никола Казански**. – София : За буквите – О писменехъ, 2011. – 208 с. : с ил. (Факлоносци ; II)
ISBN 978-954-8887-92-2
E ISBN 978-954-2946-26-7

В своето вече 16-годишно съществуване Студентското научно общество (СНО) при Университета по библиотекознание и информационни технологии (УниБИТ) постоянно е инициатор за отбелязване на най-важни събития и личности в българската история. Една от ключовите му и емблематични изяви е Научната конференция „Информация: универсалност и свобода – избор, достъп, прозрачност" – „Information: Universality and freedom – choice, access, transparency" (девиз: *„Vitam impendere vero" – „Да посветим живота си на истината"*), проведена на 21 май 2010 г. с 76 доклада (NN 461-536) и посветена на Св. о. Паисий Хилендарски и неговата *„История славяноболгарская…"* (1762).

С какво впечатлява тази инициатива?

На първо място – с щастливото хрумване за създаването на ръкописен и компютърен препис на *Паисиевата* творба, като по този начин се прави едно продължение на традицията на преписите й от края на XVIII и началото на XIX в.

Знае се, че когато Св. о. Паисий пише своята *„История …"*, книгопечатането вече е съществувало в Европа, но поради редица причини йеромонахът не се е възползвал (или по-скоро – не е имал възможност да се възползва) от неговите преимущества, и заради това е бил принуден да разнася своята творба като ръкопис в различните български селища. Известно е, че като таксидиот (манастирски пратеник, събирал помощи за манастирите в Св. гора – Атон) Св. о. Паисий е посещавал всички епархии по нашите земи.

До днес на българската историческа наука са известни няколко десетки преписи, направени на *Паисиевата „История …"*. Последният нейн препис – и ръкописен, и компютърен – е осъществен през XXI в. – в наши дни. И той е дело именно на СНО при УниБИТ.

За разлика от предходните преписи, които са извършвани или от оригинала, или от негови по-предишни преписи, преписът на студентите от УниБИТ от 2011 г. е направен от изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което многократно е преиздавано през следващите десетилетия, и е получило гражданственост в многобройните публикации на *Паисиевата „История …"* по *цитираното* издание, осъществявани под кураторството на акад. Петър Динеков на съвременен български език.

Именно академичната линия в изданията на *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски, олицетворена от приемствеността между акад. Йордан Иванов и акад. Петър Динеков, е избрана и оригинално продължена в преписите на СНО при УниБИТ, направени на ръка и на компютър на знаменития паметник на Българското възраждане.

Студентският ръкописен препис, е тържествено поднесен по време на споменатата научна конференция на ректора на УниБИТ проф. д.ик.н. Стоян Денчев, и днес се съхранява като истинска реликва в Университета.

Следва да се отбележи специално, че студентите не са се ограничили само с буквалния препис на *Паисиевата* творба. Те са извършили и едно нейно задълбочено филологическо проучване. Преди всичко вниманието им е било насочено към **езика на съчинението**. Извадени са всички думи от *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски (съществителни, прилагателни, причастия, глаголи, местоимения, наречия и съюзи), за да се покаже голямото езиково богатство, което е притежавал авторът – факт, на който до сега почти

не е обръщано внимание. По същество е направено описание на езика на Св. о. Паисий Хилендарски. Създаден е комплексен многомерен – по граматически категории – тезаурус на езика на йеромонаха. Това е първият лексикон на речта на възрожденеца и създаването му очертава хоризонт на очакване за появата на нова генерация от изследвания в цялата ни хуманитаристика – и лингвистични, и исторически (историческа граматика), и историографски…

В нашата езиковедска литература точно този факт показва, че светогорският монах е бил **един от най-образованите българи на своето време**. Можем само да се удивляваме на това негово качество като се има предвид, че той не е имал достъп не само до западноевропейските университети, но дори и до гръцките учебни заведения. Единственият му шанс да достигне до това равнище на образованост, е, че е можал да попадне в самата Св. гора, която по онова време е била най-значителният книжовен и просветен център на Балканите през (XV-XVIII в.).

В библиотеките на светогорските манастири Св. о. Паисий успява особено задълбочено да изучи книжовните богатства на две от тези обители – Зографския и Хилендарския манастири, в които йеромонахът прекарва по-голямата част от времето си през своето пребиваване в Атон. Безспорно е, че е голяма интелектуалната сила на йеромонаха, с която свързва извлечените знания в цялостна концепция за историята на българите, поднесена на езика на есето.

Когато пристъпва към написване на своята *„История …"*, Св. о. Паисий не се ограничава единствено с достъпните му извори в светогорските манастири, а предприема пътувания и в други страни, за да изучи и различни други документални ръкописни хранилища – в Австрия (*тогава:* Немско) и в Сърбия (*тогава:* Сръбско)… Именно тази пространна всеобхватност позволява на Св. о. Паисий Хилендарски да подготви един достоен за миналото на българския народ исторически труд.

Тъкмо за да се ориентира читателят в това многообразие на българската история, преписите – на ръка и компютърен – на *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски, направени от СНО при УниБИТ, са съпроводени от подредби на личните имена на персоните, свързани с българската история, и географските обекти, посочващи топосите й – отделни показалци, поднесени в строг азбучен ред и снабдени с детайлни справочно-информационни пояснения по всяка от рубриките. Тези показалци кореспондират с блока на научния коментар към изданието, текстологично, библиографски и историографски съпровождащ текста на *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски. Подобна справочно-информационна и лингвистична архитектура с общ гещалтплан се явява за първи път в *Паисиезнанието* като многоаспектен цялостен семантичен негов модел.

Всичко това придава особена евристична, интердисциплинарна и справочно-информационна универсална енциклопедична стойност на извършената студентска дейност – разбира се под ръководството на кръг от изследователи – историка проф. Милен Куманов, библиографа проф. Александра Куманова и лингвиста – морфолог д-р Николай Василев, богослова Иван Теофилов, което заслужава голямо уважение.

Впечатляващ е синтезът, достигнат в лапидарния епилог – с автор проф. д.ик.н. Стоян Денчев, обобщаващ работата по преписите и историографията на *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски, в който *Паисиевият* труд е разкрит като първият граждански кодекс на българите.

Изключително висока е информационната тежест на районирането на епархиите на териториите, населявани с българи, за които Св. о. Паисий Хилендарски съобщава, което – както е известно – става основа за създаването на бъдещата картата на Сан-стефанска България… И това райониране за първи път в историографията е поднесено в кондиция с лингвистичното и персонифицираното изражения на българската историопис.

Преписът на *„История славяноболгарская…"* на Св. о. Паисий Хилендарски и нейният филологически дискурс са предшествани студия на проф. Милен Куманов, дългогодишен сътрудник в Института за исторически изследвания при БАН, в която е направен не само цялостен прочит на българската история, поднесен от светогорския монах Св. о. Паисий Хилендарски, но и е поднесена първата научна историография на *Паисиезнанието* в България.

Препеч. от: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 16 (2021), с. 912-914.

V – 17 Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия)

V – 17 Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская... : Информ. код болг. литературы : I. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общая ред. и эпилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, прим., указатель имен, геогр. указатель М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц. копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц. копия, эпилог (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. София, 2011. – *На болг. яз.* (рецензия)

V – 17 Saint Father Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. (Sofia, 2011). – *In Bulg.* (review.)

GUIDE TO THE UNIVERSAL HUMANITARIAN KNOWLEDGE OF THE 21st CENTURY *„FAX ERUDITIO" –* THE WORLD IN THE PALM OF YOUR HAND

Anna Maria Tammaro
Marina Encheva

Куманова, А., Н. **Василев**. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / **Александра Куманова, Николай Василев** – авт., библиог., предг., визуализация, *гещалтплан* (сх.), дейксис ; ред. **Стоян Денчев** – науч. ред. ; **Руджеро Гиляревски** – експертна ред. ; **Никола Казански** – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. **Анжела Кенън** … [и др.] ; библиогр. ред. **Красимира Александрова** … [и др.] ; граф. ред. **Василка Стефанова** ; рец. **Ирена Петева**… [и др.] ; граф. Соня Спасова = FAX ERUDITIO – TORCH OF LEARNING : Vademecum of the inform. resources of the Student Sci. Soc. of the Univ. of Library Studies and Inform. Technologies: Inform. databases (publ., bibliogr. inform., reports and rev., premieres), indexes, annotations, keywords, tabl. and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), covered in: 16 vol. of the *Proceedings of the SSS at ULSIT* (2008-); 30 vol. of the serial *Torchbearers* (2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. of the students from Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / **Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev** – auth., bibliogr., pref., visualization, *gestaltplan* (sch.), deixis ; ed. **Stoyan Denchev** – sci. ed. ; **Ruggero Gilyarevsky** – expert ed. ; **Nikola Kazanski** – terminolog. ed. ; ref.-inform. ed. **Angela Cannon** … [и др.] ; bibliogr. ed. **Krasimira Aleksandrova** … [и др.] ; graph. ed. **Vasilka Stefanova** ; rev. **Irena Peteva** … [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2020. – 522 с. : с 4 табл., 1 сх., 1 граф., 24 ил. – Списък на съкр. – Списък на ил. – (Факлоносци ; XXVIII)

Други справочно-информ. ред. **Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Мариана Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска**. – Други рец.: **Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов**.

Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies.

ISBN 978-619-185-436-3
E ISBN 978-619-185-437-0

The Guide to the Universal Humanitarian Knowledge of the 19th Century „FAX ERUDITIO"1 with authors Prof. Dr. Sc. Alexandra Kumanova and Assistant Professor Dr. Nikolay Vassilev was published in 2020 by the Academic Publishing House of ULSIT „Za bukvite – O pismeneh".

It covers the entire series of volumes of the yearbook „Proceedings of the Student Scientific Society at ULSIT", launched in 2008, as well as the editions of the series „Torchbearers" from 2010 to 2020.

The e-libraries, including 3287 publications of ULSIT students are based on these two series (axes) systematized in a chronological-alphabetical bibliographic list called TABULA GRATULATORUM, constituting the third axis (database) of „FAX ERUDITIO". All three databases of the guidebook are structured in the same way: detailed secondary-documentary vault; indexes to the resource and visualized stratification in tabular and graphical material to the resource.

The classification platform of the publication covers the following aspects: religious and philosophical-religious; scientific; theoretical; practical; humanitarian; natural science; scientific-

technical and bibliographic. The information model of the „FAX ERUDITIO" guidebook is based on a series of significant research and pedagogical projects that began at the end of the first decade of the 21st century focusing on the possibility to cover encyclopedically (bibliographically and historiographically) the knowledge of the book. Among these projects are: „The Oxford Book Guide" (2010); the textbook „The book. World History" (2013) with authors from 15 countries; „The Cambridge Guide to the History of the Book" (2015), etc.

Regarding the standardization of the information in the publication: an impressive variety of standards is applied. This is related to the bibliographic and historiographical nature of the guidebook and is due, to a great extent, to the comparative work in the editions of the series „Torchbearers" and „Proceedings of the Student Scientific Society at ULSIT".

The „FAX ERUDITIO" guidebook covers 46 books in the humanities, belonging to two bibliographic and historiographical series of the Academic Publishing House „Za bukvite – O pismenehy": 16 volumes of the yearbook „Proceedings of the Student Scientific Society at ULSIT" and 30 volumes of the series „Torchbearers" – Faklonostsi. The two series are the basis of 15 e-libraries, positioned on the website of the Student Scientific Society at ULSIT.

In conclusion, it can be pointed out that the Guide to the Universal Humanitarian Knowledge of the XIX century „FAX ERUDITIO" is a complete secondary documentary form which configures and connects 46 editions as elements of systematic semantic unity of the diversity. The valuable thing here is that the guide developed by Alexandra Kumanova and Nikolay Vassilev, and the resulting e-library „ERUDITICA" are aimed not only at better structuring the results of the intellectual work of the Student Scientific Society at ULSIT, but also at their wide application by librarians and information specialists in the practical reference and information activity in the libraries.

Прев. на бълг. от ориг. ръкоп. на англ. ез. М. Е.: 1625-1626 на наст. изд. – *Бел. ред. – Н. В.*

ПЪТЕВОДИТЕЛ ПО УНИВЕРСАЛНО ХУМАНИТАРНО ЗНАНИЕ НА XXI ВЕК *„FAX ERUDITIO”* – СВЕТЪТ КАТО НА ДЛАН

Анна Мария Таммаро
Марина Енчева

Пътеводителят по универсалното хуманитарно знание на XIX век „FAX ERUDITIO” с автори проф. д.п.н. Александра Куманова и ас. д-р Николай Василев е публикуван през 2020 г. от Академичното издателство на УниБИТ „За буквите – О писменехъ”. Той обхваща цялата поредица от томове на ежегодника „Трудове на Студентското научно общество при УниБИТ“, стартирала през 2008 г., както и изданията на серия „Факлоносци“ от 2010 до 2020 г. Именно на тези две поредици (оси) се базират **e**-библиотеките, включващи 3287 публикации на студенти от УниБИТ, систематизирани в хронологично-азбучен библиографски списък, нар. TABULA GRATULATORUM, съставляващ третата ос (база от данни) на “FAX ERUDITIO”. И трите бази данни на пътеводителя са структурирани по един и същи начин: детайлизиран вторично-документален свод; показалци към ресурса и визуализирана стратификация в табличен и графичен материал към ресурса.

Класификационната платформа на изданието обхваща следните аспекти: религиозен и философско-религиозен; научен; теоретичен; практически; хуманитарен; естественонаучен; научно-технически и библиографски. Информационният модел на пътеводителя „FAX ERUDITIO” е базиран на поредица от значими изследователски и педагогически проекти, започнали в края на първото десетилетие на XXI век и ориентирани към възможността енциклопедично (в библиографски и историографски аспект) да се обхване знанието за книгата. Сред тези проекти могат да бъдат откроени „Оксфордския пътеводител по книгата“ (2010); учебника „Книгата. Световна история“ (2013) с автори от 15 страни; Кеймбриджския пътеводител по история на книгата (2015) и др. По отношение на стандартизирането на информацията в изданието прави впечатление използването на многообразие от стандарти. Това е свързано с библиографския и историографския характер на пътеводителя и е предизвикано до голяма степен от сравнителната работа в изданията от серията „Факлоносци” и „Трудовете на Студентското научно общество при УниБИТ”.

В заключение може да се посочи, че Пътеводителят по универсалното хуманитарно знание на XIX век „FAX ERUDITIO” е цялостна вторично-документална форма, която конфигурира и свързва 46 издания като елементи на системно семантично единство на многообразието. Ценното тук е, че пътеводителят, разработен от Александра Куманова и Николай Василев и произтичащата от него е-библиотека „ERUDITICA” са обърнати не само към по-доброто структуриране на резултатите от интелектуалната работа на Студентското научно общество към УниБИТ, но и към широкото им прилагане от библиотекари и информационни специалисти в тяхната практическа справочно-информационна дейност.

Pereprinted from: **Трудове на СНО при УниБИТ**. – Т. 17 (2022), с. 450-454.

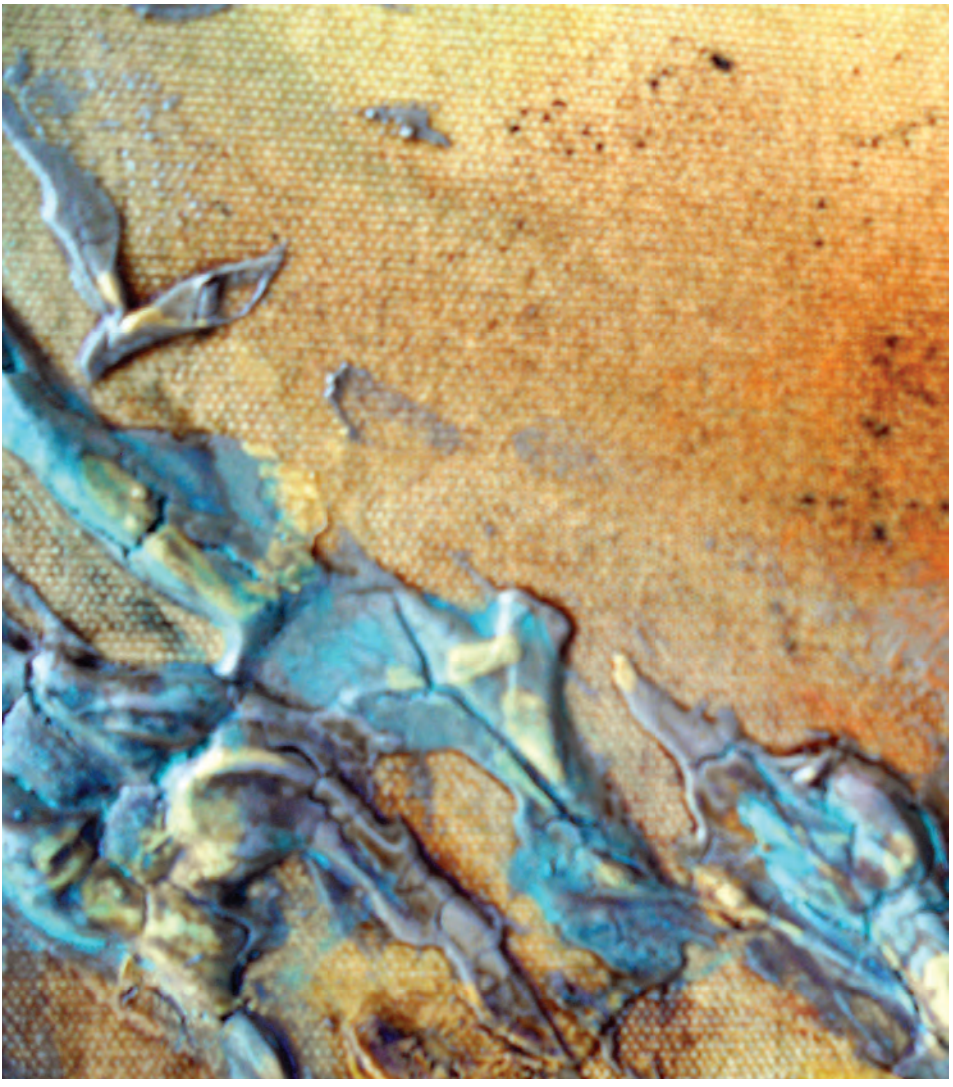
V – 18 Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE : Guide of the information resources of the Student Scientific Society at the University of Library Studies and Information Technologies : Inform. databases (publ., bibliogr. inf., reports and rev., premieres), index of names, annotations, keywords, tables and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), presented in: 16 vols of *Proc. SSS at ULSIT* (2008-); 30 vols of ser. *Torchbearers* (2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. by students in Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / Stoyan Denchev – sci. ed. ; Rudzhero Gilyarevsky – expert ed. ; Nikola Kazanski – terminol. ed. ; Angela Cannon – ref.-inf. ed. [et al.] ; Krasimira Alexandrova – bibliogr. ed. [et al.] ;

rev. Irena Peteva… [et al.] ; – Sofia, 2020. – (*Torchbearers* ; XXVIII). – Other ref.-inf. eds. Marianna Sokolova, Diana Stoyanova, Kalin Stoev, Nina Debryune, Iglika getova, Sonya Spasova, Nadezhda Tomova, Vladimir Manchev, Dobri Boyadzhiev, Ralitsa Yotova, Denitsa mladenova, Ilian Barzev. – Jubil. Ed., dedicated to 70th anniversary of the State Library Institute – 1st November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Other bibliogr. eds. Diana Raleva, Silvia Filipova, Mariyana maksimova, Iliana Kamburova, Lyubov Yovinska. – Other rev. Ivan Garvanov, Tanya Todorova, Ventsislav Velev, Alexandar Subeto, Leonid Djahaia, Irina Linden, Milen Kumanov – *In Bulg.* (review)

V – 18 Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревский – експертная ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенън … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирена Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносци ; XXVIII). – Други справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субетто, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. (рецензия)

V – 18 Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ : Путеводитель по информ. ресурсам Студенческ. науч. об-ва Унив. библиотековедения и информ. технологий : Информ. базы (публ., библиогр. информ., отзывы и рец., премьеры), указатели имен, аннотации, ключевые слова, табл. и граф. 16 э-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отраженных в: 16 тт. *„Тр. СНО УниБИТ"* (2008-); 30 тт. сер. *„Факленосцы"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. студентов из Болгарии и из-за рубежа: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревский – экспертная ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенон … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирэна Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факленосцы ; XXVIII). – Другие справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Деница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посвященное 70-лет. со дня создания Государственного библиотчного института – 1 ноября 1950 г. – *сегодня:* Унив. библиотековедения и информ. технологий = Jubilee ed., dedicated to 70-anniversary of the creation of the State Library Institute – 1 November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Другие библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александр Субетто, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. – *In Bulg.* (рецензия)

VI. ИНТЕРВЮТА
Интервью
Interviews

Константина Константинова
„Силна музика”

Константина Константинова
„Громкая музыка”

Konstantina Konstantinova
„Loud Music”

Papé Satàn Aleppe!

Умберто Еко и България[1]

Интервю на У. Еко пред Българското национално радио – програма „Хоризонт", 28 януари 2002 г.
(*Стандарт news*, N 3260, 29 ян. 2002, с. 23) (1)

„Никой не помни богомилите"
У. Еко

– През 1990 г. станахте доктор хонорис кауза на Софийския университет. Какъв спомен сте запазили за България оттогава, скоро след падането на режима?
– Имам прекрасни спомени особено що се отнася до историческата част, от старинна България. Разгледахме манастирите и т.н. Тъжно беше заради състоянието в София, защото витрините бяха празни. България преживяваше много труден момент. Така че споменът ми е малко тъжен, но освен това се срещнах и с много и симпатични приятели. Искам да кажа беше тъжно за вас, не за мен, който посещавах България.

– Интелектуалците у нас в известен смисъл сега са загубили някогашния си статус, с какви думи може да ги насърчите?
– Няма защо да ги насърчавам. Ние сме в контакт с всички колеги от Софийския университет, срещаме се на международни конференции. Струва ми се в този момент няма големи проблеми. Продължаваме да държим връзка във всеки случай.

– Вие гледате с ентусиазъм на идеята за единна Европа. Кои са основните теми на комуникационно ниво, които могат да допринесат за обединението на Европа и ще бъде ли наистина лесно да се обединят Европа на византийските традиции и Западна Европа?
– Вие поставяте важен проблем особено валиден за България, която винаги си остава малко в периферията и е била буферна зона, жертва на сблъсъка между Западна Европа и византийска Европа. Но именно затова смятам, че страните, които ще извлекат полза от обединението на Европа са точно страни като България, които с право ще влязат отново в една Европа, от която бяха отделени по време на турското робство и т.н., затова може би обединението на Европа е по-важно за тях, отколкото за французите или немците например.

– Папа Йоан-Павел Втори ще посети България през май. Според Вас ще измени ли тази визита представата на Запада за България, свързана и с някои негативни асоциации още от времето на богомилите?
– А-а, аз не съм папата, нито съветник на папата. Що се отнася до негативните конотации на думата български, те съществуват повече във френския език, изчезнали са в италианския и никой тук вече не си спомня кои бяха богомилите. Така че можете да не се безпокоите за това.

Интервю на У. Еко пред Българската национална телевизия – програма „Панорама", 26 ноември 2004 г.
(Беседата води Бойко Василев) (2)

„В семиотиката съществува понятие „Българи в Париж"
У. Еко

– Професор Еко, смятате ли, че съществува действително същество „европеец"? Срещали ли сте го?
– Да. Бих могъл да кажа, че го срещам всяка сутрин в огледалото, когато се бръсна. Но аз вече не се бръсна. Но сериозно. Много пъти съм осъзнавал, че съм европеец не когато съм в Европа. Разбрах го, когато бях в САЩ, Австралия или Китай. Защото когато се озовеш в компания на хора от различни страни и наближи полунощ

човек осъзнава, че му е много по-лесно да води разговор с някой норвежец, французин или австриец, отколкото с американец. Има нещо, което е общо помежду ни и то се разбира точно към полунощ, когато човек се поумори и иска да бъде себе си...

– ***Как възприемате България – тя Изтока ли е или от Запада или пък е граница?***

– България вече е била в много трудната ситуация между Византия и Западния свят, между християнството и исляма. Това е комплексността на историята й. Но в известен смисъл тя може да бъде една интересна лаборатория за открита, отворена Европа.

– ***Това е второто Ви явяване в България без библейски алюзии с Второто пришествие.***

– Да, разбира се. Преди това дойдох да приема академичната титла „доктор хонорис кауза" и имах възможност да посетя манастири около София.

– **Намерихте ли хора, с които да разговаряте тук? Подходящи хора, които могат да Ви разберат и които ценят Вашите творби? И очаквате ли интелектуални приключения утре, които може да изследвате?**

– Знаете ли в семиотиката съществува понятие „***Българи в Париж***". За мен България означава много приятели – Юлия Кръстева и Цветан Тодоров например. Но бих казал, че първият ми превод на френски дължа на един друг българин, вече покойник, музикант и критик – **Андрей Букурещлиев** – много добър мой приятел. Той помогна за превода и издаването на първото ми есе в „Nouvelle Revue Française". Ех, това беше голяма работа! За млад човек като мене това списание беше огромна чест... Работих с **Андрей Букурещлиев**, когато се запознах с Кръстева и Тодоров. По онова време те бяха млади хора, току що пристигнали в Париж и **Андрей Букурещлиев** каза: „Виж, в Париж няма място за трима българи!". Много добре си спомням тази приказка. Но всъщност се оказа, че там имаше място и за повече... Българската общност в Париж беше доста многобройна в началото на шейсетте години...

– ***В „Махалото на Фуко" Вие разказвате за българските богомили, а в „Баудолино" бяхте отново много близо – в Константинопол.***

– Да. Богомилите са много важни и са се появили в тази част на света. А в „Баудолино" понеже Фридрих Барбароса преминава през *Magna* ***silva Bulgarica*** – Българската гора – и това е историята, а не художествена измислица.

– **Вярвате ли в прокобата на границите в Европа? Че православна Европа е прокълната и с напълно различна съдба от католическа и протестантска Европа и че втората Европа изобщо не я е грижа?**

– Знаете ли, това е история. Сега в Европа елементите са други – търговски, политически. Днес дълбоко религиозното е по-малко задължително. Навремето хората са се избивали един друг за символа на вярата *филиоквето*. Не мисля, че това днес е вече важното...

– ***Обаче днес религиозните различия са се превърнали в икономически и културни различия?***

– Ако говорим за Европа, трябва да сме в състояние да преодоляваме културните различия. Винаги съм харесвал проекта „Еразмус"...

– ***Вярвате ли в Стара и Нова Европа? Как да се преодолеят различията между тях?***

– Да, но има смяна на поколенията. Баща ми и дядо ми гледаха на чужденците като на чужденци. Моето поколение, а и Вашето гледа много нормално на чужденците. Преди 50 години чужденецът беше някакво странно животно. Днес вече не е така... Е и сега има разделение. Но днес война между Германия и Франция е нещо немислимо.

– ***Но Ирак раздели Европа и хората.***

– Ако отидете в италианския Парламент и там ще видите различия по много въпроси.

– ***Професор Еко, вярно ли е, че се радвате на такъв успех, защото всяка страна може да намери свое късче в мозайката на Вашето научно и художествено творчество?***

– Може да намеквате, че аз не съм италиански писател. Аз съм европейски писател. Но един от недостатъците на италианците е, че смятат чужденците за по-добри от самите тях.

– ***Моля бъдете откровен. Какво бихте предпочели – аплодисментите на 100 избрани личности или на 100 милиона обикновени хора?***

– Броят няма значение. Защото в теоретичните си есета обяснявам, че даден автор изгражда своя читател. Но ако заради милион читатели трябва да направя компромиси – не!

– ***Днес хората разпознават известните творци – класически музиканти, художници и поети според техните политически възгледи и медиен образ. Не е ли жалко това? И бих желал да чуя отговор от двамата Ековци – вглъбения учен Еко и Еко, любимеца на медиите...***

– Знаете ли, никога не се явявам по телевизията в Италия. Защото имам един основен принцип на работа. Разковничето, тайната на успеха се крие в това, никога да не се появяваш по телевизията. И да, аз не се появявам по телевизията в Италия като стратегия за оцеляване. Защото на следващия ден не можеш да се движиш незабелязан по улиците. Но ако го направиш в София след два дни си заминаваш и край... На второ място всички публицистични предавания по италианската телевизия се превърнаха в кеч, в боксови мачове. Хората се надвикват и си разменят

юмруци. Не мисля, че това е много елегантно. Но ако ме покани в Париж Бернар Пиво – участвам! Защото при него мога да разговарям нормално – това вече го няма в Италия. Вижте, смятам, че хората, които се показват непрекъснато по телевизията накрая стават безинтересни. Предпочитам да си сложа було и да се скрия...

– ***Кой Ви е любимият опонент?***

– Обожавам Борхес, но съм критикувал идеите на Дерида. Сред опонентите ми са и моите студенти, които правят семинар, за да ме оборят... Имам политически опоненти. Не харесвам например Осама бин Ладен.

– ***Какво ще кажете за интернет?***

– Вижте, това е важно техническо средство, но нищо повече. Библиотеките са много по-важни от него. В интернет има прекалено много информация. Една от функциите на библиотеките, енциклопедиите и справочниците е не само да консервират информация, но и да я отсяват и филтрират. Княз Потемкин е станал незначителна фигура след смъртта на императрица Екатерина. Една от важните функции на бъдещия век е да научим младите хора как да филтрират информация.

Интервю на Умберто Еко с Албена Атанасова (Стандарт news, № 4278, 30 ноем. 2004, с. 23) (3)

Умберто Еко: Не съм Нострадамус

– ***Г-н Еко, доволен ли сте от срещите с български интелектуалци в „Шератон”?***

– Да, въпреки че трудно оживях след тях. Когато човек е предмет на подобна конференция, получава нарцистичен шок. В същото време обаче притеснителните въпроси го поставят в затруднено положение. За да им отговоря както трябва са нужни години. Другото е несериозно.

– ***Вярно ли е, че не обичата да давате интервюта?***

– А какво правя в момента? Пресата е длъжна да критикува всичко. Нейната основна болест е, че страда от излишество на страници. Човек трябва дълго време да прелиства, за да открие нещо специално или това, което търси. От останалите текстове остава с впечатлението, че нищо не се е случило. Преди години бях на остров Фиджи. Веднага ми дадоха местния вестник. Той беше от четири страници – три от тях бяха с реклами, а първата резюмираше световните новини. Получих отлична информация от нея – дори за кризата в италианския парламент. Втората болест на пресата се нарича „интервю”. Неговото изобилие и диктатура са потресаващи. В Италия, Франция и Германия то е на път да унищожи литературната критика. Преди специалисти пишеха рецензии за романи. Сега самите автори дават интервюта. Е, кой ще си признае, че творбите му имат недостатъци, когато може да ползва безплатна реклама? Интервютата налагат употребата на интелектуалците като гадатели и оракули. Умният човек се нуждае от време, за да даде умен отговор. Това, което е принуден да каже като телеграма, може да го превърне в глупак. Преди 10 години слязох на летището в Каракас. Журналистка веднага ме запита: „Какво мислите за Каракас?” „Но аз още не съм се огледал”, репликирах. „Добре тогава, какво очаквате от Каракас?”, не се предаваше тя. Но не беше виновна. Нейната лудост идваше от системата. Когато искате да разберете нещо, обаждайте се по телефона. Само интервютата на политическите личности имат смисъл, тъй като от тях може да излезе новина.

– ***Каква е ролята на интелектуалеца в наше време?***

– Да контролира дали хората вършат добре работата си. Шега. Той просто не бива да бъде използван като оракул. Първата му работа е да не забравя Сократ – „Знам, че нищо не знам”. Преди години Франсоа Митеран беше събрал интелектуалния елит на Франция, за да коментират темата как обществото да излезе от кризата. Тогава казах, че интелектуалците не могат да кажат как да се излезе от кризата, защото те са длъжни да я предизвикват. Разочаровах всички. Мой дълг на интелектуалец е да извикам пожарникари, ако в този момент тук избухне пожар. Ако започна да рецитирам стихове ще стана смешен. Мой дълг е на другия ден да анализирам причините за избухването на огъня и да помисля дали той не е могъл да бъде предотвратен. И да взема мерки да не се случва втори път.

– ***Средновековието ли е Ваша тема N 1?***

– Не. Имам 5 романа и само два от тях са посветени на Средновековието – „Баудолино” и „Името на розата”. Но като се има предвид моето отношение към тази епоха, трябва да напиша поне още един роман за нея.

– ***Как Ви се струва България тук и сега – 10 години след първото Ви гостуване?***

– И двата пъти прекарах времето си затворен между четири стени като участник в конференции. Но е видно, че промяната е тотална. Преди имах усещането за криза, докато сега съм почти като на Бродуей.

– **Успяхте дори да свирите в клуб...**

– Да. Преди осем години Ивайло Знеполски ме видя, че свиря на флейта по време на научна конференция във Франция. В неделя вечер ме заведе на едно място в София, на което беше нужно само да се погледнем в очите с джазмените и да се разберем.

– ***Измислицата е част от човешката природа?***

– Човекът е животно, което измисля фабули. Фикцията е нещо основно в живота ни. Когато детето се

пръкне, веднага иска да слуша приказки.

– ***Вярно ли е, че умеете да се усмихвате загадъчно?***
– Нямам навик сутрин да се усмихвам пред огледалото. Не съм в конфиденциални отношения със самия себе си. Заради това си пуснах и брада. Но усмивката е основно средство за общуване. Ако запитате първия срещнат по улицата, той ще ви отговори същото, усмихвайки се.

– ***Има ли конфликт между културата на Европа и Америка?***
– Съществува различна специфика. Интересите на Америка все повече се местят на Изток и нейната култура се доближава до азиатската, въпреки че корените ѝ са свързани с европейската. Като че ли САЩ се местят от Запад на Изток. Въпреки това Европа остава единственото място, в което се запазва западната културна традиция.

– ***В Европа обаче се извършва сходно движение на това в Америка. Не е ли то повод за конфликти?***
– Не съм Нострадамус и не мога да предвиждам бъдещето. Но е факт, че някои от тези конфликти вече съществуват. Икономическият вече е ясен – той е между долара и еврото.

– ***Мислите ли, че сред този Вавилон българите ще могат да запазят своята идентичност?***
– От историята знам, че България се намира на кръстопът – между византийския и западния свят. Това означава, че вашата страна е европейска. Познавам много от интелектуалците ви емигранти. Може би вие дори вече сте забравили, че те са българи. Може би дори те вече са забравили, че са българи. Но фактът, че интелектуалецът емигрант толкова добре се интегрира в живота на Европа, означава, че странат ви е средище на европейската култура.

– ***Интересувате ли се от културата на Изтока?***
– Да, но най-вече от китайската и индийската. Но знанията ми за тях са повърхностни, тъй като не знам езика им. Но е важно, че се вълнувам – иначе мога да изпадна в сляп етноцентризъм.

– ***Как ще коментирате автоцензурата?***
– Тя не се състои в това да си кажа: „Ако напиша еди-какво си, може да ме пратят в затвора". Творческият процес е непрекъсната автоцензура. Иначе ще изпаднем в постянно дърдорене.

– ***Препоръчвате ли ни новото си изследване „Кант и птицечовката"?***
– Да, но не и за плажа. Не мога да ви обясня с една дума защо това е така. Ако можех, нямаше да го кажа в 500 страници. В книгата преразглеждам теорията за иконичността.

в-к „Дума", 30 ноември 2004 г. (4)

Интервю на Умберто Еко с Калояна Живкова

Проф. Еко, доволен ли сте от конференцията, заради която пристигнахте в София?
– Ако не бях доволен нямаше да го кажа. Но беше много интересно – всички доклади бяха на високо равнище. Когато има колоквиум, на който вие сте предмет, е трудно човек да оживее след него. Получаваш нарцистичен шок и куп притеснителни въпроси. Конференция като тази е добра именно в този смисъл. Отправят ви въпроси, които ви поставят в затруднено положение

– ***Успяхте ли да отговорите и да си отговорите на всички тези въпроси?***
– Не, разбира се. Човек има нужда от няколко години, за да отговори истински на добрите въпроси. Бърз отговор се дава само на глупавите въпроси.

– ***Какво е усещането Ви за България десет години по-късно?***
– Впечатленията ми не са пълни, защото всеки път, когато идвам тук, съм затворен между четири стени и участвам в конференции. При първото си идване, две-три години след промяната, имах усещането за криза. Виждах само празни витрини. Сега тук е като на Бродуей. Тъй че промяната безспорно е огромна.

– ***Изпълнихте ли си мечтата да свирите в нощен клуб?***
– Да. Това беше един „лош" номер, който ми изигра проф. Знеполски. Преди осем години бяхме заедно на колоквиум във Франция, посветен на творчеството на Умберто Еко. Там той ме видя как вечер, когато се събирахме, свирех на моя духов инструмент с един приятел. Тук ме постави в същата ситуация. Пъхнаха ми един инструмент в ръцете и трябваше да свиря с джазмени. Хубавото е, че когато човек свири с такива изпълнители е достатъчно да се погледнем в очите и веднага нещо става и така се получи много приятен момент.

– ***Европейската култура ще има ли приоритет пред американската или ще се стеснява все повече?***
– Дълбоко вярвам, че има европейска специфичност. Проблемът е по-скоро свързан с американската култура, защото тази страна в момента се премества от запад на изток. Това естествено е шега, но все пак Америка е на път да стане азиатска страна. Всички нейни интереси ще се преместят от Атлантика към Пацифика. И нейната

култура все повече се доближава до азиатската, въпреки че корените ѝ са свързани с европейската култура. Европа ще остане мястото, където се поддържа европейската културна традиция. Но след 10 г. Европа ще бъде много изпъстрен континент.

– Не смятате ли, че Европа извършва сходно движение като това на САЩ и, че точно поради тази причина ще възникне конфликт между Европа и Щатите?

– Често казвам, че не съм Нострадамус и не мога да правя предвиждания за бъдещето, но този конфликт вече съществува. Достатъчно е да видим как протичат отношенията между еврото и долара. Това е икономически конфликт. Ще има конфликт какъвто е между САЩ и Китай сега. Това са три големи полюса на развитието. Не е нужно да виждаме конфликта само като военен.

– Какви знаци излъчва България към Европа – склонни ли са българите да запазят културната си идентичност?

– Въпросът какво правят българите, за да запазят идентичността си, ми убягва. Това, което знам от историята, е, че България е на кръстопът между византийския и западния свят. И в този смисъл страната ви е европейски знак. Какво знам най-добре за българската култура? Тези мои знания са свързани с редица българи, които работят извън България и може би вече са забравили, че са такива. България се характеризира с много активна емиграция поне в интелектуално отношение. Не говоря за гастербайтерите като италианците, които са работили като зидари в Америка в началото на XX век. Но фактът, че интелектуалецът емигрант от България се интегрира толкова добре в европейския интелектуален живот показва, че той произлиза от средище на висока духовна култура.

– Какво ще кажете за книгата ви „Кант и птицечовката", която от следващата седмица ще бъде на българския книжен пазар?

– Не е много лесна за четене тази книга. Не ви препоръчвам да я четете на плажа.

– Коя е най-ярката визия в „Кант и птицечовката"?

– Накратко не мога да го кажа. Ако можех вместо да напиша 500 страници щях да се задоволя да изпратя телеграма. Ако говорим като пред професионалисти бих казал, че преразгледах теорията за иконичността и за референциалността.

– Какво бихте посъветвали журналистите?

– Преди всичко бих казал, че тук не става дума ние да се противопоставяме, защото аз самият пиша във вестници, така че съм част от вашата гилдия. Но съм посветил не малко статии и беседи, в които критикувам пресата. Това е нормално. Пресата критикува всичко и тя на свой ред също трябва да бъде критикувана. Основната болест на пресата е, че тя страда от излишество на страници, така че човек трябва дълго време да търси нещо съществено. Останалото създава впечатление, че нищо не се е случило. Ще ви дам пример. Бях на остров Фиджи и в хотела ми дадоха да прочета местния журнал. Той беше вестник от четири страници, като три от тях бяха изпълнени с реклами, но на първата страница имаше в сбит вид основното, което се е случило по света. Благодарение на тази първа страница, намирайки се на този остров, разбрах най-важното и бях добре информиран. Ако нещата стоят така бих казал, че всички страници от втора до шейсета на един вестник са излишни. Втората трагедия е изобилието и диктатурата на интервюто. То е на път да унищожи литературната критика. Преди когато една книга излизаше някой специалист по въпроса беше натоварен да напише рецензия за нея. Сега хората предпочитат да правят интервю с мен или с проф. Ивайло Знеполски и ние, разбира се, говорим само хубави неща за книгата. Литературната критика е изместена от рекламата. Интервюто налага да се запълни страницата отредена за него и да се задават глупави въпроси на интервюирания. Налага и употребата на интелектуалците като гадатели и оракули. Ще ви дам отново пример. Преди десет години кацнах на летището в Каракас. Току-що бях слязъл от стълбата на самолета и една жена тикна микрофон пред мен и ме попита „Какво мислите за Каракас?". Казах ѝ: „Госпожо, току-що стъпвам в Каракас и нямам още впечатления". Тогава тя отвърна: „А какво очаквате от Каракас?". Както знаете с лудите винаги трябва да се съгласяваме и аз ѝ отговорих: „Очаквам да открия един прекрасен град". Тя ми благодари и си тръгна доволна. Разбира се, това не е въпрос на глупост на журналиста, а на натиск от страна на системата. Случва ми се да изнеса лекция, след което идва журналист, за да ме пита какво съм казал на лекцията. Аз му казвам да разкаже каквото е чул, но той ми отвръща, че началникът му иска лично изявление от мен. И така се връщаме на въпроса за телеграмата. Ако съм казал нещо интелигентно в моята лекция, резюмирайки я в едно изречение, тя се превръща в глупост. Значи публикуват глупости. Но това е натискът на системата. Боря се срещу интервютата. Естествено, има случаи, когато те биха били много интересни. Например ако са с политическа личност, която казва неизвестни неща. Тогава да, защото това може да бъде истинско събитие, но в другите случаи интервютата са ненужни. Ако искате съвети от мен как да пишете във вестниците, бих ви казал да не пишете, а да се обаждате по телефона.

– Каква е ролята на интелектуалеца?

– Първото задължение на интелектуалеца е да каже като Сократ: „Знам, че нищо не знам". Трябва да кажа, че нямам точен отговор на този въпрос, дайте ми три месеца да помисля по-добре. Веднъж Митеран беше организирал конгрес, на който събра целия интелектуален елит. Темата беше „Как интелектуалците могат да решат кризите в обществото?". Направих много кратко изказване, което предизвика разочарование. Казах, че ролята на интелектуалците не е да решават кризи, а ролята им е да ги предизвикват. Интелектуалецът трябва да оказва влияние върху обществото, но в продължителен период от време. Аристотел и до днес има много силно влияние върху нас, но приживе никой не му е обръщал внимание. Между манифеста на Маркс и Октомврийската революция са изминали 69 години. Нещата не стават толкова бързо – много вода е изтекла между тези две дати. Ако тук в залата избухне

пожар, моят дълг като интелектуалец е да извикам пожарникарите. Ако започна в такава ситуация да декламирам стихотворения ще бъда един нещастник. Моят дълг е също на следващия ден да помисля дали този пожар е бил могъл да бъде избегнат. Мой дълг е да кажа, че преди десет години тук е трябвало да има укрепителни действия, за да се избегне това, което се е случило вчера. Но когато става дума за ситуации тук и сега дългът ми е като този на останалите – да правя това, което се върши непосредствено.

Интервю на Умберто Еко пред Дарик радио, четвъртък, 12 януари 2012 г. (5)

Във връзка с излизането на българския пазар на последната му книга „Пражкото гробище", известният писател Умберто Еко дава интервю за Дарик радио, в което между другото прави неприятни констатации относно родната действителност:

– Г-н Еко, след доста дълго забавяне на българския пазар ще излезе Вашата последна книга „Пражкото гробище", която предизвика доста разгорещени реакции в редица западни държави. Защо се забави толкова издаването ѝ в България?

– На този въпрос би трябвало да отговорят българските издатели, но аз лично не се учудвам. Наблюдавам вашата страна отдавна и знам, че тука нещата се случват или с голяма доза закъснение, или изобщо не се случват.

– Какво имате предвид, като казвате, че ни наблюдавате?

– Интересни сте ми. Виждате ли, навсякъде около вас ври и кипи, светът се променя. Свидетели сме на революции и протести, като започнем от арабския свят, минем през Щатите, Европа и стигнем до Русия. Хората се обединяват в опит да задават въпроси, да търсят отговори и да предизвикват промени. България е една от малкото страни, в които някак си тези неща остават извън кадър и обществото не реагира или, ако го прави, то е вяло и апатично, да не кажа безлично. По скоро някак си по задължение, а не с истински хъс и емоция.

Не градя впечатленията си само от последните години, но и от времето, когато Източна Европа преживяваше това, което сега преживява арабският свят. И тогава във вашата държава промяната премина някак си спокойно, лежерно, да не кажа, че това, което трябваше да стори обществото, бе сторено от комунистическата върхушка. Вие бяхте и си оставате прецедент, властимащите свалиха сами себе си, пребоядисаха се и отново поеха управлението, докато обществото им ръкопляскаше по площадите, имитирайки някакви опозиционни митинги, дори не и протести.

Обществото ви прилича на подритван от тълпата човек, оказал се не по своя воля в центъра на протест, опитващ се да си пробие път през множеството, но вместо това понесен от него. Този човек не знае накъде го водят, не знае какво се случва, не желае да участва в този протест, но не знае как да излезе от тълпата. Единствената му цел е да се отскубне и да намери сигурно място, откъдето да може да наблюдава ставащото, но не и да участва.

Ако погледнем държавата ви като цяло, то тя привлича внимание именно със странното спокойствие, царящо в нея. Независимо какво, къде, как и защо се случва, това сякаш не оказва особено влияние върху България. Реакция няма. Прилича на смъртник, чакащ примирено съдбата си, такава, каквато Бог му я е отредил.

– Не сте ли прекалено черноглед? Не мислите ли, че България всъщност е в ролята на мъдреца, наблюдаващ от високата на своето познание случващото се в света, осъзнал, че всичко е суета на суетите?

– За съжаление не. Според мен България е една умираща, изчезваща държава, чието общество е загубило способността си да реагира адекватно на наглостта на подлеците, наметнали върху си наметалата на демокрацията и пазарната икономика и представящи се за политици и бизнесмени. Нима е възможно в 21 век, в пределите на Европа, изграждането на пътища и метро да бъде считано като огромно постижение, откриването на пречиствателни станции, обновяването и ремонтирането на различни сгради да бъде значимо събитие? Та това са нормални функции на държавата. Какво значимо достижение е това да асфалтираш път, докато другите строят космодруми, изследват космоса, създават иновации и развиват модерни технологии? Можеш ли да се хвалиш, че по улицата няма дупки, докато по тротоарите не можеш да вървиш? Че строиш църкви, а закриваш болници? Че прокарваш пътища, докато се обезлюдяват градове и села?

Не е тайна, че вие се топите. И то не бавно и полека, а със скорости, огромни в исторически план. Вие сте единствената държава в Европа, която действително е заплашена от изчезване и дори наименованието България да продължи да съществува, то хората, населяващи тази територия надали ще имат нещо общо с българите, или ако имат, то ще е толкова, колкото общо имат българите с траките. Такъв процес на изчезване на дадена нация е рядкост да се наблюдава, особено в съвременния свят, затова и вие представлявате интерес за редица изследователи и за мен в частност.

– Нима наистина смятате, че обществото ни е неспособно да излъчи хора, които да променят това апокалиптично бъдеще, което описахте?

– От това, което виждам, не бих могъл да ви обнадеждя. Обществото и не само вашето се дели на три части:

Такива, които са забили поглед в миналото; такива, които живеят изцяло в настоящето и такива, които гледат в бъдещето. Тези, които са се втренчили в миналото, се гордеят с постиженията на предците си, но са неспособни да им подражават, именно защото живеят с миналото и не осъзнават реално протичащите промени около тях. Те дърпат страната назад, искат да върнат това, което е било, но нещата се променят и това, което е вършило работа вчера, днес я спъва. Ако вашият княз Борис бе като тях, то надали щяхте да имате азбука и собствена писменост.

Тези, които живеят в настоящето, те се интересуват само от себе си, ден за ден, всеки ден. Едни заради бедност – душевна и материална, други заради алчност! Едните са обзети от страх, стрес и апатия, а другите от корист, завист и жажда за плътски удоволствия! Те смятат, че парите са основното средство, което ще реши проблемите им, ще им даде сигурност и стабилност. Те са жертва на промените и вярват, че с пари могат да си осигурят един остров на спокойствието, където спокойно и блажено да изживеят дните си, без да се налага самите те да се променят. Те живеят в безвремие, в едно безкрайно тягостно настояще, вкопчили се в днешния ден, страхуващи се от утрешния. От тях не можеш да очакваш нищо, те не могат да се борят, защото не знаят за какво.

Тези, които живеят с мисълта за бъдещето, те са хората, които движат света. Те осмислят това, което е било и това което е в момента, и чертаят пътя на бъдещото развитие. Те са откривателите, мислителите и идеолозите на обществото. Те са строителите на новите обществени взаимоотношения, на хуманизма. Те са тези, които търсят смисъла на живота.

За съжаление, при вас тези, които гледат към бъдещето, са подложени на убийствен натиск да бъдат претопени в останалите две групи. На тях не им се дава поле за изява, нямат възможност да развият и реализират идеите си. Тези хора обаче, не приемат и никога не са приемали с примирение наложените им ограничения, и не са се поддавали на натиска на апатичната маса. Те търсят място, където могат да осъществят мечтите си, без да се страхуват от неизвестното, без да се задоволяват с илюзорната моментна сигурност. България не е това място – там тези които мислят за бъдещето емигрират! А тези, които останат, биват смазани.

Пагубното за България е, че нейните управници са само люде, принадлежащи на първите две групи. Те дават за пример миналото, без да имат поглед върху бъдещето. Те следват чужди указания, чужди напътствия и служат на чужди интереси, в името на собствената си настояща моментна облага. Те са празни, кухи, безидейни. Те сочат грешките на миналото, за да оправдаят настоящето, докато се страхуват от бъдещето. Това е вашият елит.

– Това ли е единственото, което виждате в България, нима няма оптимистична теория?

– Всъщност има. Може би България е първата глобална държава. Тя ще е първата, която ще се разтвори в новия свят, и нейните чеда, гледащи в бъдещето, ще станат водачи на земното население. Виждаме, че доста българи и хора с български корени заемат престижни политически и научни постове в целия свят. Един ден светът ще бъде обединен в една общност – планетата Земя и може би българите са тези, които поставят началото на този процес, давайки пример на целия свят със спокойното приемане на смъртта на националната си държава. Българите няма да умрат, не и тези, които гледат в бъдещето, те просто ще се наричат земляни.

[1] Коментар

БЪЛГАРИ В ПАРИЖ
като семиотично понятие (по Умберто Еко)

Никола Казански

„Science sans conscience n'est que ruine de l'âme"
François Rabelais Pantagruel

„Композиторите пишат доноси
един за друг на нотни листове"
Иля Илф (1937)

Известната драма на сър Кристофър Марлоу „***Трагичната история на доктор Фауст***" май съвсем изобщо не е поставяна в България, но затова пък е преведена превъзходно от Александър Шурбанов през 1989 година.

Много по-интересно се развиват отношенията на Умберто Еко с България.

„***Името на розата***" е преведена още в 1985 г. с предговор от професор Ивайло Знеполски и с незначителното съкращение на фразата „***Шест дни по-късно съветските войски нахлуха в злочестия град***"... В разгара на „перестройката" и разгула на „гласността" излиза и първото българско семиотизиране на семиотиката „***Умберто Еко*** *и уханието на розата : Семиотичен поглед към романизиране на семиотиката*" (1987) естествено от И. Знеполски...

Първото посещение на Еко в България става веднага през 1990 г. по инициатива на чл.-кор. проф. Аксиния Джурова, която съхранява живописни спомени за анекдотичните перипетии около гостуването и церемонията по удостояването му с титлата „*доктор хонорис кауза*" на Софийския университет. През 2004 г. той се връща в София за участие в научната конференция „*Около Умберто Еко. Знаци, репрезентации, интерпретации – европейската*

културна идентичност", организирана пак от проф. Знеполски, с когото вече го свързва приятелство и интелектуален диалог. Дотук много добре, дори отлично!

Но през 2012 г. Умберто Еко дава едно скандално интервю на Дарик Радио, в което се изказва доста нелицеприятно за нашата страна в семантичен, семиотичен и всякакъв друг ракурс...

Самият Умберто Еко е италиански писател, философ-семиотик и медиевист, известен със своите романи, есета и изследвания. Той е роден на 5 януари 1932 г. в Алесандрия, Северна Италия. Отрано става активист на католическото младежко движение. Един от прадедите му е сираче, отгледано от отците йезуити, които му дават фамилията ***Еко*** (акроним от *Ex caelis oblatus – „Дар Небесен"*). Следва средновековна философия и литература в Торинския университет и през 1954 г. се дипломира с теза върху естетиката на Св. Тома Аквински. Преподава в университета в Торино, а през 1971 г. става професор в Болонския университет. По собствените му думи той е силно повлиян от студентските вълнения във Франция и Пражката пролет в Източна Европа от 1968 година.

През последните 50 години именно Умберто Еко извежда семиотиката от затворените академични лаборатории и я превръща в поле на познание и интерес от страна на най-широки обществени кръгове по целия свят. Така той прави успешен опит за сближаване на семиотиката с днешните когнитивни науки.

… Според философа на културата Ролан Барт „Семиотикът е човек, който вижда *смисъл* там, където другите виждат само *неща* или *предмети*"…

Личната библиотека на Умберто Еко е над 50 000 тома и е с особено ценни книги, някои от които са достъпни единствено във Ватиканската библиотека. Неговият любим автор е Джеймс Джойс, а предпочитана книга е „*Силвия*" на Жерар дьо Нервал. Неговото мото е: „*Този, който не чете, на 70 години ще е живял само своя живот, а този, който чете много, ще е живял 5 хиляди години!*".

Философът Жил Дельоз казва по повод на изключителната енциклопедична начетеност на Умберто Еко: „*Той знаеше всичко за всички*"…

Умберто Еко буквално мисли като се забавлява и се забавлява като разсъждава... Или както самият той пише в *„Писмо до моя внук"*: *„Ще дойде ден, в който ще остареещ, но ще чувстваш, че си изживял хиляди животи, все едно си участвал в битката при Ватерло, присъствал си на убийството на Юлий Цезар, посетил си същото място, където Бертолд Шварц, смесвайки различни вещества в опит да получи злато, случайно изобретил барута и хвърлял във въздуха (така му се и пада!)..."...*

Умберто Еко получава една от първите си почетни титли именно от Софийския университет „Св. Климент Охридски" още през **1990** г. (съвсем скоро след тази в Сорбоната в Париж!) – т.е. веднага, когато това става възможно без идеологическите ограничения на тоталитарния режим.

За ранната рецепция на италианския мислител в България допринасят чл.-кор. проф. Аксиния Джурова и проф. Ивайло Знеполски. Според последния „*През 1980-те, когато семиотиката и структурализмът в България бяха* ***„извън закона"****, се запознах и с някои от теоретичните работи на Умберто Еко. Най-вече с „Трактат по обща семиотика", който оказа огромно влияние върху развитието на науката, изучаваща знаците и тяхното значение в целия свят"*. Професор Джурова кани Умберто Еко на първото му посещение в България още през 1989 г., но то се осъществява реално в 1990. И. Знеполски организира неговото второ посещение през 2004 г. като патрон на международната конференция „*Знаци, репрезентации, интерпретации – европейска културна идентичност"*.

Разбира се, няма да е излишно да спомена, че още през 1970-те Умберто Еко и нашата сънародничка Юлия Кръстева преподават успоредно семиотика в Колумбийския университет...

В своето последно интервю за българска медия от 12 януари 2012 г. самият Умберто Еко обаче вижда България по твърде странен начин. Според него „*България е една от малкото страни, в които нещата се случват или* ***с голяма доза закъснение****, или* ***изобщо не се случват****... И това е още от времето, когато Източна Европа преживяваше промяната, която при вас бе имитирана от комунистическата върхушка. Вие бяхте и си оставате прецедент, властимащите свалиха сами себе си, пребоядисаха се и отново поеха управлението"*.

Все пак Умберто Еко вижда и нещо оптимистично в това, че *„Може би България е първата глобална държава. Тя ще е първата, която ще се разтвори в новия свят, и нейните чеда, гледащи в бъдещето, ще станат водачи на земното население. Виждаме, че доста българи и хора с български корени заемат престижни политически и научни постове в целия свят..."*…

При библиометричния анализ на преводите му в България прави впечатление изключително малкият брой на публикации до 1990 г., когато авторът е вече отдавна известен по света. Така например неговият класически трактат по обща семиотика се появява на бял свят още в 1975 г., а е преведен в България едва през 1993 година. Повече от странно е, че все още не е излязло на български неговото основополагащо семиотично съчинение ***„Отсъстващата структура"***, излязло в далечната 1968 г. (*La struttura assente : La ricerca semiotica e il metodo strutturale*. – Milano : Bompiani, 1968. – 599 p.).

Все пак през 1987 г. излиза първият български монографичен анализ на творчеството на Умберто Еко, направен от И. Знеполски. Наистина трудно разбираемо (но иначе напълно обяснимо!) обаче е, че до 1992 г. никой друг български изследовател дори не засяга тази тема…

Посмъртният сборник на твореца с есета е озаглавен твърде апокалиптично: ***„О, Сатана, наш Бог и Повелител!*** *: Хроники на едно „втечнено" общество*" [***Papé Satàn Aleppe!*** *: Cronache di una società liquida.* – Milano : La Nave di Teseo, 2016. – 480 p.].

Заглавието му е взето сполучливо от първата енигматична строфа на Седмата песен на *„Ад"* от Данте Алигиери. Изразът е по принцип непреводим, но това приблизително тълкуване се основава както на множеството изследвания по въпроса, така и на вътрешната логика, която пронизва като червена нишка апофтегмичните (т.е. афористични, *сентенционални*) есета на Умберто Еко... Самият израз *„втечняване"* е вкоренен във формирания през 1931 г. възглед на философа **Николай Бердяев** в издадения от него в Париж труд *„За назначението на човека"*: *„Светът преминава в* ***течно*** *състояние, той губи своите форми..."*…

Именно в посмъртния си сборник – своеобразно завещание на пророка Умберто Еко – той прави мрачната прогноза, че човечеството върви с пълна сила по пътеката на дявола в посока от глупостта към лудостта. Само и единствено Разумът, основан на културата и книгите, може да го спаси от най-лошото...

… Все още не е преведена на български език и лекцията на Умберто Еко за ролята на библиотеките, изнесена от него пред Йейлския университет в САЩ през 2013 година.

Но що търся аз – един беден и прост (по *ленин*ски) библиотекар в тези висши, заоблачни сфери?!? В едно от интервютата на Умберто Еко за България го питат не се ли е запознал в Париж със световноизвестните български семиотици и структуралисти Цветан Тодоров и Юлия Кръстева. А той отговаря, че знае за тях, но първият българин, с когото се е сприятелил (и който много му е помогнал!!! там) е бил **Андре́(й) Букурещлиев** (1925-1997). Той му казал, че **в Париж и двама българи са вече много**, а те били доста, доста повече... После той казва, че има такова **семиотично понятие** като ***„България в Париж"???***...

Неволно си спомних за философа Слави Боянов, писателя-изкуствовед Богомил Райнов, пианиста Юри Буков, композитора Емил Наумов, скулптора Боян Райнов, художниците Андрей Лекарски, Никола Манев, Олег Поликаров и Лъчезар Ошавков, естрадните певци Константин Казански, Емил Димитров и Богдана Карадочева, физикохимика Боян Мутафчиев, физика професор Минко Балкански, изкуствоведа Дора Увалиева-Валие, етнолога Ася Попова, журналистите Тончо Карабулков, Божидар Чеков, Владимир Костов и много, много други... **Тоест излиза, че в най-мразовитите години на „Студената война" Париж е бил едно малко, но интелектуално, българско село**... И това ако не е структурна семиотика или семиотична структура, то какво е по дяволите?!? Може би е предпостмодернизъм?

Въпросът (семиотичен или структуралистки) е всъщност архиважен. Повечето от тогавашните българи (особено интелигенти) искат да бъдат в Париж. **Но на каква цена?!?** Тогава обаче това можело да стане само посредством някакъв **Договор със Сатаната**, наречен Мефистофел, Луцифер, Велзевул, Азазел и дори лековато казано Воланд. Изключение се е правило само за така наречените **„цивилни" изкуствоведи** и то в много строго определни (дяволски) рамки....

По този повод си спомних как един критик на сър Кристофър Марлоу разказва, че по време на представлението на драмата му от елизабетинската актьорска трупа *The Admiral's Men* често на сцената се появявали **истински дяволи** „*за голямо учудване както на актьорите, така и на зрителите*". Твърди се, че някои хора са полудели, „*замаяни от тази страшна гледка*". Говори се, че изпълнителят на главната роля се разкаял и посветил по-късните си години на благотворителни дела, като например основаването на Колежа „Дълвич" (Лондон, 1619 г.), прието като пряко следствие на тази случка.

По време на светопредставлението наречено „**Българи в Париж**" (преди 1990 година!) няма и помен от дяволи, но е пълно със семиотици и изкуствоведи от всякакъв ранг, чинове и звания...

Ключовата фраза в пиесата на Марлоу е „***Никога не е твърде късно, ако Фауст се покае***". Но в българската постановка от разкаяние няма и помен... Тук Велзевулът си знае работата! Самият аз си спомням, че чух за първи път старозаветния термин „***покаяние***" (*гр*. ***метаноя*** – „*промяна на ума и сърцето*") от едноименния филм на Тенгиз Абуладзе. Това стана на потайна, но вече свободна, прожекция в Руския културен център в 1987 година. През цялото време хората инстинктивно се оглеждаха дали няма да дойде някой – дявол знае кой! Слава Богу, че никой не само не полудя, но и не тръгна да дарява наляво и надясно ***бонове от Кореком***...

Но кой съм аз, дето се осмелява да прави това, ***което позволено е на Зевс или на Юпитер, но НЕ е позволено на бика или на магарето*****?!?** И наистина, до 1989 г. познавах Франция само от френските филми (още книги, списания и песни), които за щастие бяха без субтитри, така че можех да уча и да се наслаждавам на оригиналната реч...

През 1974 г. се възползвах подло от една вратичка в закона и взех накуп три **държавни изпита** по **френски, английски и руски** език. За немския ме мързеше (а и не го долюбвах), а за моя наистина **обожаван италиански** тогава не разрешаваха... Така внезапно се изравних напълно и абсолютно по права с **три** елитни езикови гимназии, във всяка от които хората бяха учили отчаяно и упорито с години. Това предизвика истински скандал в Царството на **Гог и Магог**! Какво стана след това е описано най-подробно в романите на небезизвестния Франц **Кафка**...

Или както е казано в Библията:

„Сатаната ще бъде пуснат от тъмницата… ще прелъсти народите на Гога и Магога и ще ги поведе на война, а броят им е колкото морския пясък. Те заобиколиха стана на светиите и възлюбения град, но падна от Бога огън небесен и ги погълна".

Апокалипсис, 20:7-9

А иначе времето **д**о 1990 г. ми е доста неясно или дори мъгляво. Както казват нашите приятели французите ***Quand c'est flou ce qu'il y a un loup***… (във всяка мъгла се крие **вълк**). Все пак можех да си позволя лукса ***to brood over the Being*** (да размишлявам върху смисъла на *Битието и Времето* по Хайдегер) или както казва Мефистофел на доктор Фауст:

„Mit Euch, Herr Doktor, zu spazieren,
Ist ehrenvoll und ist Gewinn"

На въпроса, който странно много хора с още по-странна загриженост и съвсем странна съпричастност ми задаваха: „Ти не искаш ли да отидеш в Париж при брат си (невъзвращенец!!!)?!?" отговарях с моя изконен девиз: „My library was *dukedom* large enough" (по William Shakespeare *The Tempest*) в смисъл, че съм твърде зает с подреждането на моята библиотека (разбирана като „Вавилонската" по Борхес). Освен това можех съвсем свободно да се **наслаждавам на Париж** във филмите на Фернандел (1903-1971), Жан Габен (1904-1976), Луис Мариано (1914-1970), Луи дьо Фюнес (1914-1983), Бурвил (1917-1970), Лино Вентура (1919-1987), Симон Синьоре (1921-1985), Ив Монтан (1921-1991), Жак Брел (1929-1978), Жан-Пол Белмондо (1933-2021), Ален Делон (1935-), Мари Лафоре (1939-2019), Марлен Жобер (1940-)... В песните на Едит Пиаф (1915-1963), Жорж Брасенс (1921-1981), Шарл Азнавур (1924-2018), Жилбер Беко (1927-2001), Барбара (1930-1997), Лени Ескюдеро (1932-2015), Далида (1933-1987), Серж Лама (1943-) и разбира се Джони Холидей (1943-2017) и съпругата му „българката" Силви Вартан (1944-)...

За какъв Дявол ми е тогава Париж, Бога ми?!?...

И все пак, понякога, четях „*Евгений Онегин*" на Пушкин и се питах, както и най-умните хора, какво означава началната фраза:

Per aspera ad astra!

***„Мой дядя самых честных правил**,*
Когда не в шутку занемог,
Он уважать себя заставил
И лучше выдумать не мог.
Его пример другим наука;
Но, Боже мой, какая скука
Вздыхать и думать про себя:
Когда же Черт возьмет тебя!”

Отговорът на тези мои простодушни и полу(не)грамотни терзания намерих в „черната” книга на Михаил Вайскопф „*Писатель* ***Сталин***” (2001) . Горещо я препоръчвам на всички семиотици и особено изкуствоведи...

За мен лично символът на Семиотиката (по Умберто Еко) в **българския контекст** е **Делфийският оракул**, който „***нито казва, нито крие, а само произвежда знаци***”... Ето един малък пример за това: След поредната безизходна война между Атина и Спарта, от настъпилото междуцарствие се възползват двама местни разбойници – братята Агафон и Трофоний. Те нахлуват безпардонно в храма на Делфи и високомерно задават следния въпрос на Оракула:

„Какво е бъдещето на такива велики мъже като нас?”.
Отговорът на жрицата Пития бил:

„Пеласгийският Аргос има по-добра земя,
Тесалия има по-добри коне,
Лакедемон има по-добри жени,
Халкис има по-добри мъже;
Аргос има още по-добри мъже;
*Но вие, мъже на Егион (*или на **Балканите***)*
не сте трети или четвърти или дванадесети;
Вие даже не влизате в сметката.”

Съвсем скоро след това те били убити от други още по-неизвестни, но много по-безмилостни разбойници...

Когато мислим за Умберто Еко и България нека си спомняме думите на Томас Ман в „*Доктор Фаустус*”, че ние сме обречени да бъдем едновременно **„лоши и добри християни**” – лоши, защото сме в неразтроваем договор със Сатаната, за да оцелеем и да се наслаждаваме на изкушенията. И добри, защото в дъното на грешните си души таим разкаяние и надежда за Божествена милост и опрощение. Дано поне малко станем и продължим да бъдем такива...

Използвана литература

1. **Денчев**, С. Университетски библиографски тривиум за ***Умберто Еко*** : Кеймбридж – Минеаполис – София[: Слово, поднесено на премиерата на изд. на 16.02.2018 г. в Национална библиотека „Св. Св. Кирил и Методий” : Рец. за кн.: **Куманова**, А. и др. : 1) ***Умберто Еко*** в България:Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него)[168 ном. назв.] / Съст..: **А. Куманова** (предговор), **М. Найдова**. // *Нишката*на Ариадна (Gloria bibliospherae) : Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност = Ariadne thread (Gloriabibliospherae) : Cognitology of encyclopedicity of the library and information activity / Науч. ред. **С. Денчев** ; Съст., предг., библиогр. **А. Куманова, Н. Василев**. – София, 2017 ; 2) ***Умберто Еко*** в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) = ***Umberto Eco*** in Bulgaria : Biobibliography (Publications of his works and literature about him) [168 ном. назв.] / Столична б-ка – София ; Съст.: **А. Куманова** (предговор), **М. Найдова**. – [3. изд.]. – София, 2017 ; 3) ***Умберто Еко*** в България: Биобиблиография : Публ. на тр. му и лит. за него = ***Umberto Eco*** in Bulgaria (Filo d'Arianna) : Bio-bibliografia : Pubbl. di sue opere e letteratura su di lui = ***Umberto Eco*** in Bulgaria: Biobibliography : Publ. of his works and literature about him)[168 ном. назв. с букв. индекси] / Унив. по библиотекознание и информ. технологии ; Съст. А. **Куманова** (предговор), **М. Найдова**. – 2. изд. – София, 2017]. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2018, N1 (1-2), с. 3-7 : с ил. – *Разшир. публ.*

2. **Казански**, Н. В очакване на ***Гог*** и ***Магог*** или още за ползата и вредата от сключване на договор със сатаната. // *Култура* (София). – ISSN 0861-1408. – N 14 (1676), 5 апр. **1991**, с. 1, 5.

3. **Казански**, Н. Нова морална философия или в търсене на изгубения Граал. // *Култура* (София). – ISSN 0861-1408. – N 34 (1800), 20 авг. **1993**, с. 1, 5.

4. **Казански**, Н. Размишления с компютър на шията : по повод *Краят на историята и последният човек* на ***Френсис Фукуяма***. // *Култура* (София). – ISSN 0861-1408. – N 31 (1797), 30 юли **1993**, с. 6.

5. **Казански**, Н. Между ***Кафка*** и ***Баба Яга*** : ***Ищван Вьорош*** за средноевропейското Битие и Време. // *Лит. вестник* (София). – ISSN 1310 – 9561. – N 7, 24 февр. – 2 март 2010, с. 4.

6. **Казански**, Н. Тъжната дама на самотните сърца. // *Култура* (София). – ISSN 0861-1408. – N 15 (2891), 21 апр. 2017, с. 12.

7. **Куманова**, А. ***Умберто Еко*** в България : Биобиблиогр. : Публ. на тр. му и лит. за него = ***Umberto Eco*** in Bulgaria (Filo d'Arianna) : Bio-bibliogr. : Pubbl. di sue opere e letteratura su di lui = ***Umberto Eco*** in Bulgaria : Biobibliography : Publ. of his works and literature about him) [168 ном. назв. с букв. индекси] / Унив. по библиотекознание и информ. технологии ; Съст. **А. Куманова** (предговор), **М. Найдова** ; Науч. ред. **С. Денчев** (предговор) ; Ред. **Д. Ралева, С. Филипова** ; Рец. **Н. Казански, Н. Василев**. – **2. изд.** – София : За буквите – О писменехь, **2017**. – 122 с. : с 1 портр., 1 сх. – (Факлоносци ; XXI). – *Осн. публ.*

ISBN 978-619-185-300-7
ISBN 978-619-185-301-4
E ISBN 978-619-185-302-1
База на *е*-б-ка ECOVIANA.

Именен показалец, показалец на жанровете на произвед., показалец на загл. на период. изд. – Публ. на бълг., итал. и англ. на стих. *„Роза вечна и безсмъртна”* (итал.: *Rosa perenne ed eterna* и англ.: *Rose eternal and immortal*) (*посв. на У. Еко*) / А. Куманова. – Прил. I: Предговор към межд. енциклопед. науч. сб. по когнитология на библиотечната и информационната дейност на Унив. по библиотекознание и информ. технологии *„Нишката на Ариадна (Gloria bibliospherae)”* (София, 2017), в който е направена първ. публ. на *биобиблиографията на У. Еко в България* : Времето и пространството като висше същество *или* за *свободата* в библио-инфо-ноосферата (Когнитология на енциклопедичността на библиотечната и информационната дейност. Цялост и фрагментарност на познанието. Хармония на многообразието. Панепистемия) (публ. на бълг., рус. и англ. ез.) / А. Куманова, Н. Василев ; Прил. II: *ИНФОРМАЦИОННА РОЗА на Световната (международната) универсална библиография (III в. пр. н.е. – XXI в.), посв. на У. Еко* и публ. в межд. енциклопед. науч. сб. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. *„Gloria bibliospherae (Нишката на Ариадна)”* (София, 2016) / А. Куманова, Н. Василев. – Съдърж. – публ. на бълг., итал. и англ. ез.

Публ. е по случай Бълг. председателство на Съвета на Европейския съюз.

Публ. и в: <http://www.sno.unibit.bg>; <http://sno.unibit.bg/e-lib.html> ; <https://www.researchgate.net/publication/321586733_Umberto_Eko_v_Blgaria_biobibliografia_publikacii_na_trudovete_mu_i_literatura_za_nego_Aleksandra_Kumanova_i_Marieta_Najdova>; <https://www.academia.edu/35361392/> ; <https://www.researchgate.net/publication/321586733_Umberto_Eko_v_Blgaria_biobibliografia_publikacii_na_trudovete_mu_i_literatura_za_nego_Aleksandra_Kumanova_i_Marieta_Najdova> <https://www.academia.edu/36392133> ; <https://www.researchgate.net/publication/324475565_UMBERTO_EKO_V_BLGARIA_Niskata_na_Ariadna_Vtoro_izdanie>; <https://www.academia.edu/36392133> ; <http://lib-shumen.iservice.bg/abnb/K1309/default.htm> ; <https://www.unibit.bg/news/news-events/UmbertoEko> ; <https://www.academia.edu/36392133/%D0%A3%D0%9C%D0%91%D0%95%D0%A0%D0%A2%D0%9E_%D0%95%D0%9A%D0%9E_%D0%92_%D0%91%D0%AA%D0%9B%D0%93%D0%90%D0%A0%D0%98%D0%AF_%D0%9D%D0%B8%D1%88%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%B0_%D0%BD%D0%B0_%D0%90%D1%80%D0%B8%D0%B0%D0%B4%D0%BD%D0%B0_%D0%92%D1%82%D0%BE%D1%80%D0%BE_%D0%B8%D0%B7%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5>.

8. **Куманова**, А. Семиозис на ***Умберто Еко*** (Нишката на Ариадна и личността в лабиринта на информацията : Кадастър на универсалното знание) / Епигр.: *„Името Божие е Бог; но Бог не е име.”* – **о. Павел Флоренски** ; Посв.: По случай 50 год. от излизането на първата фундаментална теоретична студия по семиотика на ***Умберто Еко*** (1932-1916) La Struttura Assente (1968) – The Absent Structure – „Отсъстващата структура”, която е с непреходно значение. // *Библиотека* (София). – ISSN0861-847X. – 2018, N 1, с. 53-66 : с ил. – Рез. на англ. ез. – Осн. публ.

На с. 1. публ. на бълг., рус., итал. и англ. на стих. *„Роза вечна и безсмъртна”* (рус.: Роза вечная и бессмертная; итал.: Rosaperenneedeternai англ.: Roseeternalandimmortal) (посв. на ***У. Еко***) / **А. Куманова**.

VI – 1 *Умберто Еко* (интервюта за България) : богомили – папа Йоан-Павел Втори (1) ; Европа – „*Българи в Париж*” – интернет (2) ; интелектуалци – масови комуникации – Изток и Запад – Нострадамус (3) ; европейска култура – Европа и САЩ – българска идентичност – интелектуалци (4) ; промяната в България – кризата в България – глобализация (5) – декодиране на посланията на У. Еко във феномена на „*Българи в Париж*” (коментар: Н. Казански) (интервю)

VI – 1 *Умберто Эко* (интервью о Болгарии) : богомилы – папа Иоанн-Павел Второй (1) ; Европа – „*Болгары в Париже*” – интернет (2) ; интеллектуалы – массовые коммуникации – Восток и Запад – Нострадамус (3) ; европейская культура – Европа и США – болгарская идентичность – интеллектуалы (4) ; перемены в Болгарии – кризис в Болгарии – глобализация (5) – декодирование посланий У. Эко в феномене „*Болгары в Париже*” (комментарий: Н. Казански) (интервью)

VI – 1 *Umberto Eco* (interviews about Bulgaria) : Bogomils – Pope John-Paul II (1) ; Europe – *Bulgarians in Paris* – internet (2) ; intellectuals – mass communications – East and West – Nostradamus (3) ; European culture – Europe and USA – Bulgarian identity – intellectuals (4) ; change in Bulgaria – crisis in Bulgaria – globalization (5) – decoding the messages of U. Eco in the phenomenon *Bulgarians in Paris* (comments: N. Kazanski) (interview)

„Святая Русь – это Киев”:
О причинах войны и отношениях с Русской Православной Церкви[1]

Лука, ***Запорожский митрополит***

Русская служба Би-би-си 30 марта 2022 г. спросила о разногласиях двух церквей и о том, можно ли их разрешить, у митрополита Запорожского и Мелитопольского Луки, иерарха Украинская Православная Церковь.

В 2018 году **митрополит Лука** входил в состав Священного синода Русской церкви, церковный орган управления. Тогда он был одним из самых ярких критиков предоставления независимости Православной церкви Украины, которую РПЦ и УПЦ считают раскольнической общиной. До сегодняшнего дня он остается убежденным противником украинской автокефалии и, несмотря на происходящее в Украине, продолжает поминать на богослужениях Московского патриарха Кирилла.

– (***Би-би-си***:) ***Как вы встретили начало войны, 24 февраля?***
– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Я был очень далеко за пределами Украины, и для меня это был шок.
Зашли близкие мне люди и заявили: „Владыка, вы слышали новости?” Я говорю: „Нет, а что случилось?” – „Россия напала на нашу страну. Наши города бомбят. Наши люди погибают”.
Я не могу спокойно говорить. Как это воспринять? Шок.

– (***Би-би-си***:) ***Вы ожидали, что такое случится, или думали, что обойдется?***
– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Не мог в это поверить никогда. Не мог.
Тот человек, который отдавал приказ начать войну, мы все прекрасно знаем, где он находится, – он поступил бесчеловечно. Я не думал, что этот человек способен на это.

– (***Би-би-си***:) ***Как вы для себя объясняете причины этой войны, почему это все случилось?***
– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Я верующий человек, и могу сказать одно: причина – это грех. Всем этим движет грех – гордыня, желание властвовать.
И самое страшное, что мы просто расслабились. Когда человечество оставляет Бога, что Бог попускает? Мы это прекрасно знаем. И вот это, пожалуйста, попущение Божье.
Мы хотим мерить своими человеческими мерками, но никогда не думаем о духовном. Вы хотите услышать политические, социальные оценки, а я хочу, чтобы мы увидели духовные оценки.
Мы говорим: а дети наши в чем виноваты? Но простите, вспомните Евангелие: солнце всходит над кем, только над праведниками? Дождь идет только над теми, кто работает на земле? Над грешниками и над праведниками. Это ответ.
Священник скажет: каждый из нас вносит свою лепту в чашу зла. Неизвестно, чья капля была последней, что на нас сейчас пролился гнев Божий.

– (***Би-би-си***:) ***Есть и другая точка зрения: нужно на фронт. Некоторые конфессии в Украине благословляют своих верных на то, чтобы с оружием в руках защищать свою землю.***
– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Я не сказал, что не надо защищать свою Родину. Нет выше того подвига, чем душу свою положить за ближних своих. И церковь благословляет защищать свою Родину. И церковь молится о воинах своих. Ни в заявлениях нашего предстоятеля (**митрополита Онуфрия**), ни в заявлениях других наших иерархов вы не найдете, что не надо идти защищать Родину.
Мы ни на кого не нападали. Сейчас Россия напала на Украину. Мы должны четко это понимать.

– (***Би-би-си***:) ***У вас была яркая цитата, где вы сказали, что в причинах войны виновато ЛГБТ²-сообщество. Можете вот эту ситуацию прояснить?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Это была одна, может быть, это была последняя капля, когда уже чаша гнева Божьего на нас вылилась. Но это же просто безумие! Мы говорим „Русь Святая", мы говорим „златоглавый Киев"... Простите меня, а что это [за резолюция]? Это полное безумие. А нас кто-то спросил, хотим мы этого или нет?

– (***Би-би-си***:) ***Под бомбы попадает не только Киев, в котором проходят ЛГБТ-парады, а и Святогорская лавра, в которой, очевидно, гей-парадов не было.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) А вы внимательно меня слушали или нет? Солнце восходит над кем?

– (***Би-би-си***:) ***Над всеми.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Вот.

– (***Би-би-си:***) ***Ваше заявление очень перекликается с заявлением патриарха Кирилла, который заявил, что война началась из-за того, что Донбасс отказывался проводить ЛГБТ-парады.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) (*Смеется*). Вы тоже считаете, что я сотрудник ФСБ?

– (***Би-би-си***:) ***Мы просто спрашиваем, почему так получилось?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Понимаете, это моя оценка, потому что совершенно недавно же были эти заявления, принятие этой резолюции ПАСЕ, и наши депутаты, которых никто не уполномочивал от имени народа Украины делать такие заявления, подписывать такие документы.

Понимаете, что самое страшное - человек если дорвался до власти, то для него народ превращается не в источник власти, а в того, над кем можно властвовать. Вот что страшно. И значит: „Что скажем, то так и будет. Все равно послушают". И вот это отношение к народу, отношение к простым людям – ведь это тоже противоречит заповедям Божьим.

Разговор об ЛГБТ – это один из моментов. Можно же рассматривать с каждой точки зрения. Но в преломлении современного общества – просто общество пошло противоестественным путем, не своим путем. И в этом есть грех. И один из примеров проявления греха – это то, что было подписано в ПАСЕ[3].

– (***Би-би-си***:) ***То есть нельзя сказать просто, что геи виноваты в том, что началась война, правда? Как вас трактуют: „Митрополит Лука сказал, что геи виноваты в том, что началась война". Это сильное упрощение?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Да. Однозначно. Это одна из причин. Но немаловажная.

– (***Би-би-си***:) ***В первый день войны патриарх Кирилл утвердил текст особой молитвы, которая была разослана по всем епархиям. В ней были такие слова: „Иноплеменным же, языком брани хотящим и на Святую Русь ополчающимся, запрети. И замыслы их ниспровергни". Вот многие прочитали эти слова так, что Святая Русь – это, получается, Россия, поскольку патриарх Московский. А тот, кто на неё ополчился, - это, наверное, Украина в данном случае***...

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Во-первых, эту молитву я не читаю. Я не знаю об этой молитве. Я читаю другую молитву.

Предстоятель УПЦ митрополит Онуфрий в начале войны утвердил текст особой молитвы, которая начинается так: „Еще молимся, о еже мир и тишину вселити в землю нашу, украинскую, и избавити нас от всякого врага и супостата".

Давайте так: Святая Русь, в первую очередь, это Киев. Не оттого, что националисты перетягивают на себя одеяло, ни в коем случае. Святая Русь, полнота – это то, что является Киевской Русью, в первую очередь.

– (***Би-би-си***:) ***В первый день войны митрополит Онуфрий выступил с заявлением, которое показало большое разногласие в позициях Украинской и Русской церквей. Он четко назвал происходящее агрессией, войной. Патриарх Кирилл называет происходящее „спецоперацией", говорит, что к ней привели какие-то „геополитические игры Запада" и на праздник Торжества Православия, по сути, благословляет войну в присутствии командующего Росгвардией генерала Золотова. Как вы эти разногласия объясняете, почему так произошло?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Отвечать за слова других, давать им оценку – я не считаю это корректным. Мы не знаем их контекста. Мы не знаем, о чем они думали.

Я знаю одно: что гибнут наши люди, гибнут украинцы. Гибнут и российские солдаты. Но разрушаются наши города. Поэтому я четко занимаю позицию своего предстоятеля, блаженнейшего митрополита Онуфрия.

– (***Би-би-си***:) ***Уже больше 15 епархий отказались поминать патриарха Кирилла после его заявлений, и вы назвали это смутой и раздором в церкви.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Однозначно. Я не поминаю гражданина России Владимира Гундяева. Я поминаю патриарха Московского. А те, кто не поминает, пусть почитают устав Церкви (основной документ, регламентирующий устройство и деятельность УПЦ).

Есть единство Церкви. В уставе Церкви четко написано: „Украинская православная церковь соединена через РПЦ со всей полнотой православия". В уставе четко написано, кого и как поминать.

Хорошо, даже если народ протестует, народ просит, не надо выносить сор из избы. Сегодня как раз на литургии читалась выдержка о том, как Хам осквернил своего отца. Он вынес сор из избы. Если бы он увидел недостаток своего отца и промолчал, не было бы греха. Но он вышел и насмеялся над своим отцом. Я считаю, [*отказ от поминания патриарха Кирилла*] – это грех Хама.

Будет решение собора – я приму решение собора...

– (***Би-би-си***:) ***Именно собор должен принять решение?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Однозначно. Не единолично. Мы не удельные князьки, сидящие у себя на кафедрах.

Мне звонят из других епархий и говорят: мы будем выгонять нашего архиерея, который отказывается поминать патриарха. Что я должен сказать? Я говорю: хоть вы не вносите раздор в нашу церковь. Может, его запугали, я не знаю, я не могу его осуждать.

Если ты не знаешь, как поступить, поступай по закону. У нас есть каноны Церкви, у нас есть устав: архиерея имеет право судить только Архиерейский собор. А у нас сейчас все умные, все духовники. Что ж вы делаете, люди добрые? Великий пост. Вы вместо того, чтобы каяться в своих грехах, хотите лайков побольше собрать и постов в соцсетях написать, всяких гадостей, скабрезностей и тому подобное. И думают, что они спасают православие, спасают церковь.

– (***Би-би-си***:) ***А обращение и митрополита Онуфрия, и синода УПЦ к патриарху Кириллу с просьбой „призвать руководство Российской Федерации к немедленному прекращению боевых действий” ответа не было.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Давайте зададим вопрос: а когда нас [*священников*] политики слушали?

– (***Би-би-си***:) ***Вот может, сейчас был бы первый раз.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Не слушают. В том-то и оно. Они же – как нас укусить за то, что слово сказали не в их угоду, как нас осквернить, как нас унизить, как призвать нас убить...

Нас можно обвинять в том, что мы чего-то не делаем, что мы молчали о Донбассе восемь лет. Но мы никогда не молчали, мы делали, что могли, только кто нас слушал?

Я никого не защищаю, ни в коем случае, поймите. Я хочу просто донести: а услышат ли? А может быть, он там кричит, может, об стенку головой бьется?

– (***Би-би-си***:) ***Вы несколько лет назад входили в синод РПЦ[4], у вас, очевидно, есть знакомые иерархи в России. Вы знаете их точку зрения на то, что происходит? Вы с ними общаетесь?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Скажу вам честно, я по телефону почти ни с кем не общаюсь. И думаю, вы понимаете, почему (*смеется*).

Я уверен, что мы с вами сидим втроем, но минимум человека четыре еще рядом с нами. Поэтому я стараюсь не общаться.

– (***Би-би-си***:) ***В ряде епархий уже сейчас собирают подписи под заявлениями духовенства с требованием немедленно созвать Архиерейский собор, на котором объявить автокефалию УПЦ***[5].

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Этими заявлениями мы подливаем масло в огонь. Вот как они представляют себе, как мне из Запорожья доехать на собор?

Видеоформат – это не решение вопроса. Мы не сможем пообщаться. Это как мыть руки в перчатках.

– (***Би-би-си***:) ***То есть до конца войны решений по отношениям с РПЦ, по позиции патриарха Кирилла от УПЦ ждать не стоит?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Я еще раз возвращаюсь к тому, что архиерея имеет право судить только архиерей. И поэтому, пока не будет найдена форма... может быть, она найдется, я ничего не могу утверждать.

Мы можем публично высказаться, можем писать письма, но все равно окончательное решение вопроса – это только удел собора.

– (***Би-би-си***:) ***Когда вы называете отказ от поминания патриарха Кирилла смутой, вы имеете ввиду раскол? Это одно и то же?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Нет. Я скорее имел в виду смущение. Идут большое смущение в народе, я не спорю.

Даже у нас в Запорожье есть приходы, которые не поминают патриарха.

Надо найти золотую середину. Даже вот автокефалия (*для УПЦ, которую требуют ее отдельные иерархи*) – решит она вопрос или нет? Пан Архондонис (*мирская фамилия Константинопольского патриарха Варфоломея*), отпавший от православной церкви и называющий себя патриархом Варфоломеем, сослуживший с раскольниками, – как он нам даст автокефалию? Он скажет: „Я же уже дал вам томос, идите туда”.

Я прошу вас, не оценивайте церковь мирскими мерками. Это ж не в налоговую пошел, тебе дали свидетельство предпринимателя, и ты им стал. В церкви действует благодать Святого Духа, и то, что противоречит этой благодати, нарушает передачу благодати, является безблагодатным. Все то, что отпало от церкви, должно вернуться в церковь.

Кто признает эту автокефалию? Что она нам даст?

Мы будем тогда, как оторванный рукав. Нас никто не признает. Православная церковь едина во Христе. То, что отпало от церкви, не является церковью.

Сейчас целью врагов православия является распад православия на мелкие горошинки. Вот это страшно. Поэтому более глобально решать этот вопрос и давать каноническую оценку всему происходящему может только собор.

– (***Би-би-си***:) ***Вы говорите о духовном единстве церкви, но есть же еще и контекстуальное единство,***

единство в мыслях, в послании, которое церкви несут. О каком единстве можно говорить, когда духовное единство между УПЦ и РПЦ сохраняется, а единства в мыслях больше нет?

(МИТРОПОЛИТ ЛУКА): Я все равно возвращаюсь к позиции о том, что наша позиция будет обсуждаться на соборе.

Приведу вам пример Второй мировой войны. Румынская православная церковь благословляла своих солдат уничтожать украинцев, русских, молдаван, потому что она это считала борьбой с коммунистами. Но при этом евхаристическое общение между Русской и Румынской церковью не разрывалось. Даже у Сталина хватило ума не требовать от католиков СССР, чтобы они отказались от папы, который жил в Риме, общался с Муссолини и тому подобное.

Я не знаю, что будет дальше, не знаю, что со мной будет через минуту. Но я знаю, что Бог нас вразумит и не оставит. Поэтому я так уповаю на собор.

– (***Би-би-си***:) ***В последнее время в Верховную раду были внесены два законопроекта о запрете вашей церкви. Скорее всего, они не будут приняты. Или у вас другое мнение?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) После всех событий в украинском парламенте может быть все что угодно. Тем более что, вы посмотрите список авторов этих проектов, там есть хоть один реально православный?

– (***Би-би-си***:) ***С другой стороны, владыка, вас же сейчас власть защищает. Глава офиса президента Андрей Ермак говорит, что любые призывы к погромам вашей церкви, которые можно найти в соцсетях и не только, – это информационно-психологические операции Кремля.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) А я вам задам вопрос: вы читали, что в Смеле сделали со священником? Почти до смерти избили, тероборона с оружием, зашли мужики и избили священника.

Да, президент четко сказал: я благодарен священникам Украинской православной церкви, это он о нас говорит. Но слышат ли его? Вот в чем проблема.

– (***Би-би-си***:) ***Если говорить о ситуации в Смеле, то есть информация прямо оттуда, „с низов", что часть тамошней общины захотела уйти из Московского патриархата…***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Захотели уйти. Но взять за шкирку священника и волочить по земле? Так? Зашли мужики с автоматами и вытащили его.

– (***Би-би-си***:) ***Просто в российских государственных и прогосударственных СМИ[6] история о том, что в Украине издеваются или унижают православную церковь – это же очень большой пропагандистский инструмент.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Я понимаю, но я не читаю российские газеты (*смеется*). Я очень люблю „***Собачье сердце***"[7].

– (***Би-би-си***:) ***Но их читают солдаты, которые сейчас убивают украинцев. Их читают люди, которые поддерживают агрессию в Украине.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) В том – то и оно. Андрей Ермак четко сказал: [*те, кто выступают за погромы УПЦ*] – это враги Украины. Но мне интересно, его услышали или нет? Ведь каждый себя считает большим начальником на своем месте.

Наше руководство в Запорожье сейчас днем и ночью занимается обороной и людьми, а другие [*авторы законопроектов против УПЦ Московской Патриархии*] неизвестно где сидят и эти законопроекты пишут, писатели. Они приехали бы сюда и поработали немножко, посмотрели на это горе. А потом бы думали, на чью мельницу они воду льют.

– (***Би-би-си***:) ***В одном из своих недавних заявлений Владимир Зеленский заявил, что Владимир Путин проводит в Украине дерусификацию.***

МИТРОПОЛИТ ЛУКА: Я согласен со своим президентом. Мы [*Украина и Россия*] могли решать свои вопросы за столом переговоров, но не войной. Кровь раз и навсегда нас разделила на поколения.

– (***Би-би-си***:) ***Я спрашиваю, скорее, про судьбу русского языка в Украине.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) В бытовом плане – люди ведь и так общаются между собой [***по-русски***].

Но это вообще не тот вопрос, который нужно обсуждать. Я служу на церковнославянском языке. Если люди будут просить: мы не понимаем, говорите по-украински, я буду это делать. Поэтому я не считаю, что это тот вопрос, который является камнем преткновения.

И со мной ***можете розмовляти на державній мові***. Это вообще не тот вопрос, который нужно обсуждать.

– (***Би-би-си***:) ***То есть когда Россия заходит в Украину и говорит, что будет защищать русский язык и православную церковь***…

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Церковь не просила его о защите. Правильнее даже сказать, что я не знаю того момента, когда церковь бы его просила о защите. Мы просим защиты только у Бога.

И второе – я мог общаться в своем кругу или со своей паствой на русском языке. То есть это русский язык, а не российский.

Я думаю, что Достоевского читать лучше на русском языке, а не на каком-то другом…

Можете меня из-за этого назвать сторонником „русского мира", но это неправда. Я не знаю, что такое „русский мир". Я знаю, что такое православный мир.

И православный мир распространяется не только на Россию, Украину или Грецию – это вся полнота мира.

– (***Би-би-си***:) ***Но когда патриарх Кирилл в своих официальных речах говорит о русском мире, который простирается везде, где есть Русская церковь и русский язык, вы поддерживаете этот концепт?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Еще раз говорю: я – православный человек, я вообще не знаю такого концепта, как русский мир.

– (***Би-би-си***:) ***Патриарх Кирилл знает.***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Это же теория, а не догмат.

Вот есть теория возникновения жизни на земле авторства Опарина (*Александр Опарин – советский биолог, который предложил теорию о возникновении жизни на земле из „первичного бульона" органических веществ*). Имеет она право на существование? А есть библейская теория возникновения жизни на земле и возникновения Вселенной.

Так и здесь: есть русская культура, есть украинская культура.

Но не надо, пожалуйста, притягивать культуру к религии и церкви. **Я православный человек и вообще я гражданин Неба. Если на то пошло, я должен думать о Небе**.

– (***Би-би-си***:) ***Просто митрополит Онуфрий говорит, что сейчас идет война двух братских народов, вышедших из одной купели. А патриарх Кирилл сказал, что русские и украинцы – это, по сути, один народ. Вы с какой точкой зрения согласны?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) (*Смеется*). Я согласен с точкой зрения моего предстоятеля, однозначно.

Мне как врачу по образованию это проще объяснить на примере из эмбриологии. Есть гладкая мускулатура, есть поперечно-полосатая, и есть кардиомиоциты. Это все – мышечные ткани, возникшие из одних определенных стволовых клеток.

Так и здесь: когда-то это был один народ, даже спорить об этом не хочу. Но сейчас исторически мы имеем два народа, два государства. И самое страшное – что вышедшие из одной купели друг друга убивают.

– (***Би-би-си***:) ***28 февраля синод УПЦ принял заявление с такими словами: „Если кровопролитие не будет немедленно остановлено, пропасть между нашими народами может остаться навечно". „Немедленно" – это, я так понимаю, несколько дней. Но после того прошло уже больше месяца. То есть пропасть останется навечно?***

– (**МИТРОПОЛИТ ЛУКА**:) Эта пропасть увеличивается. Я полностью согласен с тем, что сказал наш синод, на тысячу процентов.

Церковь пытается как-то это сшить. Но те люди, которые знают, кто их бомбил, которые лишились всего – что они будут думать? И они это своим детям расскажут.

Это будет громадная рана…

Все в руках Божьих, но я не думаю, что эта рана быстро заживет.

Бележки

Никола Казански

[1] *Публ. по:* **BBC News Русская служба**. // <https://www.bbc.com/russian/features-60984936>. – 04.04.2022. – 14 с.
[2] **ЛГБТ** – лесбийки, гей, бисексуални и трансджендър хора
[3] **ПАСЕ –** Парламентарна Асамблея на Съвета на Европа
[4] **РПЦ –** Руска Православна Църква
[5] **УПЦ –** Украинска Православна Църква
[6] **СМИ –** средства за масова информация
[7] ***Собачье сердце* –** повест на Михаил Булгаков, роден в Киев.

VI – 2 война России и Украины – духовный контекст – нарушение *всеединства* Руской Православной Церкви и Украинской Православной церкви – отказ от понимания обществом корней и вершинности *религиозного* пласта *единения*, пренебрежение к которому приводит к социальному противостоянию несовместимости мира Православия и субкультуры Запада: сущий исток войны (интервью анонимного журналиста *Би-би-си* с *Запорожским митрополитом Лукой*)

VI – 2 война между Русия и Украйна – духовен контекст – нарушаване на *всеединството* на Руската Православна Църква и Украинската Православна църква – отказът от разбирането от обществото на корените и върховността на *религиозния* пласт на *единението*, пренебрежението към който привежда към социално противостоене на несъвместимостта на света на Православието и субкултурата на Запада: същински източник на войната (интервю на анонимен журналист на *Би-би-си* със *Запорожкия митрополит Лука*)

VI – 2 War between Russia and Ukraine – spiritual context – all-unity of the Russian Orthodox Church and the Ukrainian Orthodox Church – the lack of understanding in the society of the roots and supremacy of the religious layer of the unity, the disregard to which leads the social opposition between the world of Orthodoxy and the subculture of the West : a real source of the war (interview of BBC with *Zaporozhie Bishop Luka*)

Iran is willing to develop cultural and academic ties with Bulgaria

Hajar Fiouzi

A conversation of Vladimir Mitev with the Persian language professor at Sofia University about her memories of life shared between Bulgaria and Iran, the history of Iranian Studies in Bulgaria and the particularities of Bulgarian-Iranian relations <https://movafaqfarsi.wordpress.com/2022/08/11/fiouzi-en/>

Dr. Hajar Fiouzi was a lecturer in Persian language at Sofia University, New Bulgarian University and Iranian Cultural Center. He holds a PhD in chemistry. She worked at the High Institute of Chemistry and Technologies, the Institute of Chemical Research and the Vladaya Chemical Factory, where he had a work experience of about 12 years before going to Iran between 1976 and 1984. In Iran, she worked at the Tobacco Research Institute of Iran and in Tehran at a factory as head of a chemical laboratory. In 1984, because of the Iran-Iraq war, he returned to Bulgaria. She started working at the cigarette factory in Sofia as a chemical expert. We talk to her about the life and work of an Iranian woman who chose to live in Bulgaria.

– ***Mrs Fiouzi, you have a very rich professional life, divided between Iran and Bulgaria. What do we need to know about you?***

– I am a doctor of chemistry. I have worked in Bulgaria and Iran as a chemistry specialist. I was head of a laboratory in Iran. After I retired in Bulgaria, another phase of my life began. I worked at the Cultural Centre of Iran in Sofia. Since 1999 I started as a lecturer and taught Persian language and culture at St. Kliment Ohridski University in Sofia, majoring in Iranian Studies, at the New Bulgarian University and at the Cultural Centre of Iran.

In addition to this work, I have translated various literary works from Bulgarian into Persian and written articles in the Bulgarian press about poets such as Hafez, Sadegh Hedayat, Parvin Etesamy and numerous articles on literature, poetry, cinema, Iranian women and other topics.

– ***When did you and your family finally settle in Bulgaria?***

– We lived in Iran until 1984, but the Iran-Iraq war forced us to move. Many young people died in that war. We wanted to raise our children in peace. But my relationship with Bulgaria goes back long before that – to the times of the Shahanshah.

Bulgaria used to trade a lot with Iran – especially tobacco and cigarettes. Many times I was posted from Iran to Bulgaria and vice versa – from Bulgaria to Iran – to check the quality of tobacco and tobacco products, especially cigarettes, that Iran received from Bulgaria.

There was another practice – some cigarettes were manufactured directly in Bulgaria. We used to go to where these cigarettes were produced and tell them what conditions they had to meet in order to be export to Iran.

Then we did a lot of translations in chemistry. I had specialized books in Bulgarian in my library in Iran, and they helped me.

– ***And what was your husband's specialty?***

– He studied at the University of Economic Sciences (now the University of National and World Economics) under Academician Jacques Nathan. He did his PhD here. For several years he worked at the Bulgarian University of Economics as a senior researcher and lecturer. From 1978 to 1984, he worked at Iran Tobacco in Iran as a senior economic expert. He then retired to Bulgaria. When my daughter Shari died, he could not survive the loss. He died a few years later.

– ***Wasn't it difficult to work in two different countries?***

– I had 20 years of professional experience in Bulgaria and 8-9 years in Iran, but as there was no agreement on mutual recognition of professional experience and social protection between the two countries, I retired only on the basis of professional experience in Bulgaria. I have no pension from Iran.

I like productivity. I have translated various stories into Bulgarian for Iranian cultural magazines. From Nikolai Haytov, Jordan Radicikov, Vladimir Zarev and children's literature – „The Blue Arrow" by Italian author Gianni Rodari (I translated it from Bulgarian into Persian), also Bulgarian and Persian women's poetry in the volume "Like a colorful dream".

And, of course, I was a Persian language teacher. I have also been invited to translate when needed. I have also translated at many Bulgarian-Iranian cultural events. I felt respected by everyone I interacted with.

– ***You are also one of the first professors of the Iranian Studies, which will celebrate its 30th anniversary in 2023. What do you remember about the period 1992-1993, when the decision was made to create the aforementioned major?***

– At the heart of this specialisation was an associate professor, Jamshid Sayyar, who was an important personality. He was instrumental in establishing Iranian studies when it was just a subject within other Oriental studies at Sofia University.

The specialty was established with three full-time lecturers – Ivo Panov, Lyudmila Yaneva and Iveta Zlatarova. Hadi Azadi, Reza Mehraz, Hajar Fiyuzi (me) and Nedyalko Nedyalkov were lecturers.

We had ambitions. Then we managed to get a Persian language class at school 18.

– ***What do you remember about the first students at the major? How dynamic were Bulgaria's relations with Iran then?***

– The first students became famous. One of them is the current Bulgarian ambassador to Iran. Nowadays, the head of the Iranian studies specialisation is one of our graduates, and many of our other students hold prestigious and responsible positions.

The two countries, Iran and Bulgaria, had significant trade before EU accession, which reoriented Bulgaria's foreign policy priorities. In the 1990s, the newly established Iranian Cultural Centre, established in 1993, was also very active. Myself and the Iranian cultural representative – Mr Hosseini Alest, as well as the late Prof. Fedotov, were involved in the discussions that led to the purchase of the current Iranian Cultural Centre building.

– ***What kind of activities did you develop at that time?***

– We organized celebrations, exhibitions, various events. We used to send students from Bulgaria to Iran. We also facilitated contacts with teachers from Iran and invited them to the cultural centre.

– ***This centre has not been very active in recent years…***

– The corona crisis has taken its toll. But in general, it has been active, especially in the period before EU accession. Now, again, Iran has the ambition to expand and strengthen the Cultural Centre and the specialisation in Iranian studies.

– ***Does Iran still have a particular interest in cultural and multi-directional interaction with Bulgaria?***

– *Yes.* The establishment of a Bulgarian Studies Centre in Iran has been discussed for some time. I don't know exactly what the issue is in this regard – it probably won't be mentioned publicly. But there is interest in this – both among Bulgarians and Iranians. Professor Fedotov has a lot of merit in this.

Bulgarians and Iranians love each other. Every year many Iranian tourists come to Bulgaria. Cultural cooperation between the two countries is also growing.

Iran wants to develop Iranian studies in Bulgaria. To have more students, more relations with Iran. Even though Iran is under sanctions, it remains a rich country and there is money for developing cultural and academic ties. Iran offers different forms of education – intensive courses, long-term courses, opportunities to travel to the country, to learn about its culture.

– ***Is Bulgaria interested in this?***

– Bulgaria is very interested, but not all politicians appreciate the potential of Bulgarian-Iranian relations. Bulgaria also has various social problems that we who live here experience. That's why some relations are becoming more difficult. But there is an interest in both countries to develop the relationship.

– ***Talking about social problems in our country, I remember that you translated Vladimir Zarev's novel "Ruin" into Persian, which talks about the transitional years and the social price paid by the people of that period. Why didn't this translation appear in Iran?***

– Iran has a taboo on depicting sex scenes in its literature. And the novel "Ruin" has a lot of them. I spoke to various people in Iran, including the potential publisher, who told me that if these scenes had been removed, the novel would not be the same. Zarev intentionally used them to suggest the fall of morality during the transition. They play an important role in his message. But contemporary Iranian literature cannot speak freely about sex.

– ***You were friends with the intellectual elite of the journal* Contemporary. *Have you met Pavel Vejinov?***

– Yes, of course. A lot of people from Bulgaria's intellectual elite in the 80s and 90s used to come and visit him at home. Later, when my very talented and capable daughter Sharare died in 1999, many of these people participated in the writing of a special book in her memory – "Shari Peacock – A tear from God's eye". One of these people was the late Prof. Alexander Fedotov – a long-time president of the Center for Eastern Languages and Cultures. I know the editorial staff of „The Contemporary": Vladimir Zarev, Vladimir Minkov, Ivan Golev, Zheny Bojinova, but Pavel Vejinov, the founder of the magazine, sadly passed away.

– ***You have two children – both with outstanding abilities in their domains…***

– My son is a cardiac surgeon working in Italy. He graduated in medicine in Sofia and took up his profession in Bulgaria. He and his wife are university colleagues, she is an ophthalmologist and Bulgarian. He is constantly striving to develop, and this has taken him abroad. But he returns often and one of his roles is to train other doctors in our country.

The loss of my daughter is the great pain of my life. She was very capable as a student. She graduated from a Russian high school. She then studied architecture, but continued her studies in this field in England. There she became part of the British cultural elite. She had exhibitions. Wrote the novel English as a Foreign Language. She was a ballerina. Married an Englishman.

Her talents could not remain hidden and constantly pushed her on. But she hid her health problem from us for a long time. She died in Germany.

She left many things behind. Her husband was an Englishman who had been a colleague of hers at university. In a famous Regent's Park, he regularly leaves her a flower by their tree. Intellectuals in England planted a tree in her memory.

– ***You had a moment of great recognition for your work – when the team that worked for 20 years to create the Persian dictionary of over 55,000 words received the World Book Award at a special event in Tehran. How did all this happen?***

– I received an official invitation from Iran to attend the event. I received it in my capacity as compiler. Prof. Dr. Ivo Panov as editor. There were four of us working on the dictionary. The handing over took place in the presence of the President of Iran, Hassan Rouhani. The event was extremely solemn and showed the great respect Iranians have for books in general. In the great hall Talar Vahdat.

– ***To what extent have you faced not only recognition in Bulgaria but also prejudice and disrespect for being Iranian?***

– There are some stupid thoughts that people sometimes express. For example, they consider Iranians as Arabs. This is quite offensive to us. Our language is Indo-European. But I think this is changing because now there are more Iranians in Sofia and people are getting to know us. The Iranian Cultural Centre and, if you don't consider that among Iranian teachers there are also braggarts, I also have a lot to do with knowing Iran and ancient culture. For example, I wrote the book "Persian Words in Bulgarian" , which Bulgarians are very much looking for.

As a translator, I have come across cases where a bad or ill-intentioned translation can ruin the lives of young Iranians who are wrongly accused of a crime. It is important to see the human in everyone – regardless of language, colour. I believe that, in time, these problems will be overcome.

Iran relies heavily on foreign tourists precisely because it is convinced that real, direct contact with them can help overcome stereotypes and clichés.

– ***I understand that Mr Reza Mehraz died a year ago. What do you remember about him?***

– He was an agronomy graduate. He worked constantly and was physically active even long after he retired. His family and sons were very decent people. He taught first at the 18th school and then Iranian Studies.

He came to Bulgaria, like me, in the second half of the 1950s.

– ***How do you assess the development of Iranian Studies with the new generation of teachers, who were actually still students 12-13 years ago?***

– I am convinced that the generations of teachers and former and new students will make an effort for the development of Iranian studies, because Bulgarians are very intelligent and curious, which will bear fruit for the future development of relations between the two nations. Soon we will celebrate the 125th anniversary of diplomatic and cultural relations between Iran and Bulgaria.

– ***You mentioned to me some time ago a gazelle of Hafez, which you associate with Sharare. Could you also share it with readers now, instead of ending the interview?***

– The great Hafez had a son who died prematurely, and Hafez was not himself for a while due to grief. He wrote a gazelle in memory of his son, who was "the fruit of his heart". After several centuries, I, an insignificant person, became a partner in Hafez's grief, losing my daughter. This is the gazelle:

HAFEZ SHIRAZI

Gazelle 134

The gazelle suffered from her – a created flower.
The wind of jealousy covered the heart with thorns.
With beautiful illusions the parrot is happy,
But, for a moment, the flood fatally hid her hopes.
May the memory of my offspring burn in me forever
The grief that he left and did not hear that I cried: Stop!
Lord, behold, my burden has fallen, but bark me not,
but for God's sake, help me to keep my hopes good,
see the dust from my face, with tears wipe it away,
with this turquoise clay make me a merry inn.
O, the envious eye of the moon returns,
The tender eyebrows in the grave scratch, who in the dust planted them?
Eh, Hafez, don't tip your scythe and lose yourself,
But what can I do, when time has tricked me!

See: p. 1648-1650.

Иран има желание да развива културни и академични връзки с България

Хаджар Фиюзи

Разговор на Владимир Митев с дългогодишната преподавателка по персийски език в Софийския университет за нейните спомени от живота, поделен между България и Иран, за историята на специалност „Иранистика" и за особеностите на българо-иранските отношения <https://movafaqfarsi.wordpress.com/2022/08/11/fiouzi-bg/?fbclid=IwAR35nkLgotz3TCCf-HT6DMkQNxsLIznOm_m7kWSGWdnB0cVFZ7aIID3-teg>

Д-р Хаджар Фиюзи е била преподавател по персийски език в Софийския университет, Нов Български университет и в Иранския културен център. По специалност тя е доктор по химия. Работила е във ВХТИ, Научно-изследователския институт по химия и фабриката за химически вещества във Владая, където има около 12 години трудов стаж преди да замине в Иран от 1976 до 1984 г. В Иран работи в Научно-изследователския институт на „Иран табак" и в Техеран във фабрика – като началник на химическа лаборатория. През 1984 г. заради войната между Иран и Ирак се завръща в България. Започва работа в цигарената фабрика в София като експерт по химия. С нея разговаряме за живота и работата на една иранка, избрала да живее в България.

– Госпожо Фиюзи, Вие имате много богат професионален живот, поделен между Иран и България. Какво трябва да знаем за него?

– Аз съм доктор по химия. Работила съм в България и в Иран като специалист по химия. Бях началник лаборатория в Иран. След като се пенсионирах в България, започна друг етап от моя живот. Работих в Културния център на Иран. От 1999 г. започнах като хоноруван преподавател и преподавах персийски език и култура в Софийския университет „Свети Климент Охридски" ЦИЕК специалността „Иранистика", в Нов Български университет и Културния център на Иран.

Освен тази работа, превеждах между български и персийски различни литературни произведения. Писала съм статии в българската преса за поети като Хафез, Садег Хедаят, Парвин Етесами и многобройни статии за литература, поезия, кино, за иранските жени и други теми.

– Кога се установявате окончателно в България със семейството си?

– Живеехме в Иран до 1984 г. Ирано-иракската война ни накара да се преместим. Много млади хора загинаха в нея. Ние искахме да отгледаме децата си в мир. Но отношенията ми с в България са от много преди това – още от времето на шаха.

България търгуваше интензивно с Иран – особено тютюн и цигари. Много пъти съм била командирована от Иран в България и обратно – от България в Иран, за да проверявам качеството на тютюн и тютюневи произведения, особено на цигарите, които Иран получава от България.

Имаше и друга практика – някои цигари се правеха направо в България. Ние ходехме там, където се произвеждаха тези цигари и казвахме какви условия трябва да покрият, за да бъдат пренесени в Иран.

Тогава направих много преводи в областта на химията. Имах специализирани български книги в библиотеката ми в Иран и те ми помагаха.

– А съпругът Ви какъв бе по специалност?

– Той бе икономист.Той е следвал в Икономическия университет (днес УНСС) при академик Жак Натан. Направи докторантура тук. Много години работи в Икономическия университет в България като старши научен сътрудник и преподавател. От 1978 г. до 1984 г. работи в „Иран табак" в Иран като главен икономически експерт. А в България се пенсионира. Когато дъщеря ми Шари почина, той не можа да преживее загубата. Почина след няколко години.

– Не беше ли трудно да работите в две различни държави?

– Имам стаж от 20 години по специалността в България и 8-9 години в Иран, но тъй като нямаше споразумение за взаимно признаване на трудовия стаж и на социалните осигуровки между двете страни, се пенсионирах само на базата на това, което имам като стаж в България. Нямам пенсия от Иран.

Радвам се на продуктивност. Превеждала съм различни български разкази за ирански културни списания. От Николай Хайтов, Йордан Радичков, Владимир Зарев и детска литература – „Синята стрела" от италианския автор Джани Родари (преведох я от български на персийски език), също така българска и персийска женска поезия „Като цветен сън". И, разбира се, бях преподавател по персийски език. Канили са ме да превеждам и в дела, когато има нужда. Превеждала

съм и на много българо-ирански културни събития. Чувствах уважение от всички, с които общувах.

– ***Вие сте и сред първите преподаватели в специалност Иранистика, която ще отбележи своята трийсетгодишнина през 2023 г. Какво си спомняте за времената през 1992-1993 г., когато се взема решението за нейното обособяване?***

– В основата на специалността беше един доцент – Джамшид Саяр, който беше значима личност. Той помогна за утвърждаването на Иранистиката още, когато тя беше обикновено направление в рамките на другите източни специалности в Софийския университет.

Специалността бе основана с трима щатни преподаватели – Иво Панов, Людмила Янева и Ивета Златарова. Хади Азади, Реза Мехраз, Хаджар Фиюзи (аз) и Недялко Недялков бяхме хонорувани преподаватели.

Ние имахме амбиции. Тогава успяхме да постигнем и в 18-то училище да има паралелка по персийски език.

– ***Какво си спомняте за първите студенти в специалността? Колко динамични бяха отношенията на България с Иран тогава?***

– Първите студенти станаха известни. Една от тях е сегашният български посланик в Иран. Сега ръководител на специалността „Иранистика" е наша възпитаничка и много други наши студенти са на престижни и отговорни длъжности.

Двете страни Иран и България имаха голям стокообмен преди влизането в ЕС, което преориентира българските външнополитически приоритети. През 90-те години беше много активен и новосъздаденият през 1993 г. Иранski културен център. Аз и един ирански културен представител – г-н Хосейни Алест и покойният проф. Федотов, участвахме в разговорите, довели до придобиването на сегашната сграда на Иранския културен център.

– ***Каква дейност развиваше той в онези времена?***

– Организирахме тържества, изложби, различни събития. Изпращахме студенти от България в Иран. Съдействахме и за контакти с преподаватели от Иран, които сме канили в културния център.

– ***Този център не беше много активен през последните години…***

– Корона кризата имаше своя ефект. Но той по принцип беше активен – особено в периода преди влизането в ЕС. Сега отново Иран има амбиция за разширяване и подсилване на Културния център и специалността „Иранистика".

– ***Иран продължава ли да има жив интерес към културно и многопосочно взаимодействие с България?***

– Да. От известно време се обсъжда създаването на българистика в Иран. Не знам какъв точно е проблемът в това отношение – сигурно няма да се каже публично. Но интерес за това има – и у българи, и у иранци. Особенни заслуги за тази цел има проф. Федотов.

Българите и иранците се обичат едни други. Има много ирански туристи в България всяка година. Културното сътрудничество между страните също се засилва.

Иран иска да развие Иранистиката в България. Да има повече студенти, повече отношения с Иран. Независимо че Иран е под санкции, той остава богата държава и пари за развитието на културни и академични връзки има. Иран предлага най-различни форми на обучение – интензивни курсове, по-дългосрочни курсове, възможности за пътуване из страната, за опознаване на нейната култура.

– ***А България интересува ли се от това?***

– България много се интересува, но не всички политици оценяват потенциала на българо-иранските отношения. България има и различни социални проблеми, които живеещите тук изпитваме. Затова някои взаимоотношения стават по-трудно. Но интерес да развиват връзките има и в двете страни.

– ***Говорейки за социалните проблеми у нас, си спомням, че бяхте превели на персийски език романа „Разруха" на Владимир Зарев, който е за годините на прехода и за социалната цена, платена от хората в тях. Защо този превод не излезе в Иран?***

– Иран има табу върху описването на сексуални сцени в литературата си. А романът „Разруха" има много такива. Аз го обсъждах с различни хора в Иран, включително с потенциалния издател, и те казаха, че ако тези сцени се отстранят, романът няма да е същият. Зарев ги използва нарочно, за да внуши разпада на морала по времето на прехода. Те играят своята важна роля за неговото послание. Но иранската съвременна литература не може да говори съвсем свободно за секс.

– ***Вие сте била приятел с интелектуалния елит на списание „Съвременник". Познавахте ли Павел Вежинов?***

– Да, разбира се. Много хора от интелектуалния елит на България от 80-те и 90-те години са идвали на гости вкъщи. Впоследствие, когато моята много талантлива и способна дъщеря Шараре почина през 1999 г., голяма част от тези хора участваха в написването на специална книга в нейна памет – „Шари Пийкок – сълза от окото на Бога". Един от тези хора беше и покойният проф. Александър Федотов – дългогодишен председател на Центъра за източни езици и култури. Познавам редакционния колектив на списание „Съвременник" Владимир Зарев, Владимир Минков, Иван Голев Жени Божинова, но Павел Вежинов като основател на списанието за жалост бе починал.

– ***Вие имате две деца – и двете със забележителни способности в своите области…***

– Синът ми е сърдечен хирург, който работи в Италия. Той завърши медицина в София и усвои професията си в България. Със съпругата му са колеги от университета. Тя е очен лекар (офталмолог) и е българка. Постоянно се стреми към развитие и това го отведе навън. Но се връща често и една от ролите му е да обучава други лекари от нашата страна.

Загубата на дъщеря ми е голямата болка на моя живот. Тя бе много способна като ученик. Завърши руската гимназия. След това учи архитектура, но продължи обучението си в тази област в Англия. Там стана част от британския културен елит. Правеше изложби. Написа романа „English as a foreign language". Беше балерина. Омъжи се за англичанин.

Нейните таланти не можеха да останат скрити и постоянно я подтикваха да продължава напред. Но тя дълго време криеше от нас за свой здравословен проблем. Почина в Германия.

Остави много неща след себе си. Нейният съпруг е англичанин, който й беше колега в университета. В известния Риджънтс парк в Южен Лондон той редовно оставя цвете за нея до дървото ú. Интелектуални среди от Англия посадиха за неин спомен дърво.

– Вие имате един момент на голямо признание за своята работа – когато екипът, работил в продължение на 20 години за създаването на българо-персийския речник с над 55 000 думи получи Световната награда за книгата на специално събитие в Техеран. Как се случи всичко това?

– Получихме официална покана от иранска страна да присъстваме на събитието. Аз я получих в качеството си на съставител. Проф. д-р Иво Панов като редактор. Ние бяхме общо четирима души, работили по този речник. Връчването стана в присъствието на президента на Иран Хасан Рухани. Събитието бе изключително тържествено и показа огромното уважение, което иранците имат към книгите въобще. В голямата зала „Талар Вахдат".

– До каква степен сте срещали не само признание в България, но и предразсъдъци и неуважение заради това, че сте иранка?

– Има някои глупави мисли, които хората понякога изказват. Например виждат иранците като араби. Това е доста обидно за нас. Нашият език е индоевропейски. Но това мисля, че се променя, защото вече има повече иранци в София и хората почват да ни опознават. За познаване на Иран и древната култура Иранския културен център и ако не смятате за самохвално иранските преподаватели, а между тях и аз, имаме огромна заслуга. Например написах книгата „Персийски думи в българския език", която българите много търсят.

Като преводач съм се сблъсквала със случаи, в които лош или злонамерен превод може да провали живота на някои млади иранци, които са несправедливо обвинени в престъпление. Важно е да виждаме човека във всеки от нас – без значение от неговия език, цвят на кожата. Вярвам, че с времето тези проблеми ще се преодоляват.

Иран залага много на чуждестранните туристи именно защото смята, че реалният и непосредствения контакт с тях може да помогне да се преодолеят някои стереотипи и клишета.

– Разбрах, че преди година е починал господин Реза Мехраз. Какво си спомняте за него?

– Той бе завършил агрономство. Постоянно работеше и бе физически активен дори дълго след пенсионирането си. Неговото семейство и синовете му са много прилични хора. Той първо преподаваше в 18-то училище, а после и в Иранистиката.

Той дойде в България, също както и аз през втората част на 50-те години.

– Как оценявате развитието на Иранистиката с новото поколение преподаватели, които всъщност бяхме още студенти преди около 12-13 години?

– Убедена съм, че поколения на преподаватели и бившите и новите студенти ще полагат усилие за развитието на иранистиката, тъй като българите са много интелигентни и любознателни ще дава своите плодове за бъдещото развитие на отношенията между двата ни народа. Наскоро ще честваме 125-годишнината от дипломатическите и културни отношения на Иран и България.

– Вие ми споделихте преди време една газела на Хафез, който свързвате с Шараре. Бихте ли я споделили и с читателите сега вместо край на интервюто?

– Великият Хафез е имал син, който рано умира, а Хафез от страдание известно време не е бил на себе си. Той написва газела в памет на сина си, който е „плод на сърцето" му. След 14 века аз – един незначителен човек, станах съдружник на скръбта на Хафез като загубих дъщеря си. Това е газелата:

ХАФЕЗ ШИРАЗИ

Газела 134

Славеят изстрада рожбата си – цвете сътвори.
Вятърът на ревността сърцето с трънчета покри.
Със илюзии красиви папагалът е щастлив,
но за миг потопът гибелно надеждите му скри.
Да бъде вечна паметта за рожбата ми, в мен гори
мъката, че тя си тръгна и не чу, че виках: Спри!
Господарю, ето, падна ми товарът, но не ме кори,
а за Бога, помогни ми да спася надеждите добри,
виж праха върху лицето ми, със сълзи го събери,
с тази глина тюркоазена весел хан ми сътвори.
Ох, окото завистливо на луната се върти,
вежди нежни в гроба чезнат, кой в пръстта ги посади?
Ех, Хафез, не даде шах с топа и загуби ти,
но какво да сторя, щом времето ме надхитри!

Вж: с. 1645-1647.

VI – 3 – 2 Хаджар Фиюзи (българо-ирански културни връзки) (интервю)

VI – 3 – 2 Хаджар Фиюзи (болгаро-иранские культурные связи) (интервью)

VI – 3 – 2 Hajar Fiuzi (Bulgarian-Iranian cultural relations (interview)

VII. ОЧЕРЦИ
Очерки
Sketches

Константина Константинова
„Нов ден”

Константина Константинова
„Новый день”

Konstantina Konstantinova
„New Day”

МАРИН ДРИНОВ И ОТЕЧЕСТВЕНАТА ПАМЕТ[1]

Боян Ангелов

Личността на Марин Дринов е предпазена от крайни противопоставяния и отрицания, но не са много и безпристрастните оценки за делото му. И това е, защото той онаследява най-чистите и безкористни черти на първите наши възрожденци. Издига им неразрушим пиедестал, поставя ги в началото на възраждащата се българска слава, превръща ги в зарева и пътеводители през вековечните робски тъмноти.

Роден на 20 октомври 1838 г. в обвеяното със слава Панагюрище, Марин Дринов учи при възрожденците Сава Радулов, Атанасий Чолаков и Йордан Ненов. Още е ученик, когато става спомоществовател на съставения от панагюреца Велко Королеев „Месецослов или календар вечний", в който е записано, че датата 11 май трябва да се чества като особен празник, защото тогава са родени едноутробните братя Кирил и Методий, родом българи и създатели на българската азбука. Заедно с приятеля и съученика си Нешо Бончев са подидаскали, а малко по-късно ги избират за главни учители на Панагюрското мъжко училище. Те обучават на българопис и любородие малките панагюрчета, станали по-късно безстрашни въстаници и опълченци от охраната на Самарското знаме.

На 1 септември 1858 г. Дринов заминава като стипендиант от родния си град в Киевската духовна семинария, станала начало на дългогодишното му систематично обучение в Русия. Узнал в детайли тайнствата на православието, четири години по-късно младият панагюрец вече е редовен студент в Историко-филологическия факултет на Московския императорски университет.

Първият учебен ден за Дринов като студент в Историко-филологическия факултет на Московския университет е 1 септември 1863 г. Особено въздействие му оказват лекциите по древноруска словесност на проф. Фьодор Буслаев, който е филолог с неоспорим авторитет и усилията му са насочени в сферата на лингвистичната компаративистика, изследваща родствата между езиците чрез проследяване на произтичащите от екзистенцията на общия праезик историко-генетически фактори. Важно значение за изграждането на бъдещия български учен историк имат и лекциите на проф. Степан Ешевски, проф. Сергей Соловьов и проф. Николай Тихонравов, автор на двутомника „Паметници на отречената руска литература", изобилстваща с текстове, представляващи неотменима част от апокрифната старобългарска книжнина.

След защита на кандидатската си дисертация заминава като възпитател в семейството на княз Голицин за Швейцария, Франция, Италия, Германия, Австро-Унгария… Пет години продължава това знаменателно запознанство с историята и настоящето на изисканата Западна Европа. В Женева, Париж, Неапол, Рим, Прага и Виена през първата половина от деня преподава на княжеските деца, а след това потъва в тайнствата на европейските библиотеки, търсейки свидетелства за достолепието на Българските царства.

Запознал се в достатъчна степен с интелектуалното развитие в Русия, Швейцария и Австро-Унгария, българският учен използва познанията си по история, богословие, сравнително езикознание и обществознание, за да направи важната равносметка за задачите, които стоят пред родната ни интелигенция. И през декември 1868 г. публикува в излизащия в Букурещ вестник „Народност" своето знаменито „Писмо до българската интелигенция". Обръщението към сънародниците ни Марин Дринов обмисля продължително, защото знае, че всяка негова дума ще бъде атакувана от зложелатели, а онези, които му вярват, ще приемат неговите послания като сакрална истина. Българският учен предупреждава съотечествениците си да не вярват на всичко в пътеписите, сътворени от чужденци. Не трябва да се вярва на голи предсказания и на безпочвени пророчества за някакво безметежно бъдеще. Подобен оптимизъм би донесъл на народа ни повече вреди и злочестини, отколкото ползи. Ето защо Дринов призовава умствено извисените българи да насочат всичките си усилия за постигане на най-важните национални нравствени интереси, заключени в няколко конкретни понятия: *езикът, вярата, народното образование, литературата и общественото мнение*.

За семантика и лингвиста Марин Дринов езикът е първата и най-значима нравствена сила, която превръща милиони индивидуални човешки същества в народност. Книжовният ни език притежава божествена сила и непомръкваща слава, но българите не го усъвършенстват и обогатяват, нито правят усилия да го изучат. Не

съществуват дори речници и обстоятелствена граматика. В това необозримо интелектуално поле трябва да се насочат усилията на българската интелигенция. Тя трябва да се погрижи и за диалектното богатство на езика ни, закодирал филологически и генеалогични закономерности при обособяването на българския етнос като народност и нация.

Друг важен стимул за духовния живот на една нация е олицетворен в *религията*. Публицистът Марин Дринов окачествява варварското невежество на фанариотите като най-страшна преграда за възвисението на българската църква, която се готви да отбележи своята хилядагодишнина без официалното признание от страна на османската власт. Той смята, че народът ни все още не е създал своите истински духовни предводители, които да възкресят божествената мисия на Българската патриаршия.

Като трета по ред предпоставка, не по-маловажна от езика и религията, панагюрският учен посочва *образованието*. Констатира с горест онова, което българите са постигнали за умственото развитие на децата, ала то е дело на предишните поколения родолюбиви и безкористни педагози. Той призовава днешната интелигенция да продължи делото на своите бащи и деди, защото родните ни училища обучават децата едва ли не само да четат и да пишат, а пътят към високите европейски науки стои затворен.

Марин Дринов определя *литературата* като морална сила, възвисяваща човешката личност, придавайки ѝ благороден и сияен образ. Художественото мислене, обогатено със силата на въображението и фантазията, разкрива слабостите на отделната личност и на цялото общество, ето защо излъчваните от истинските литературни творби нравствени послания са най-кратък и лесен път за постигане на възвишени помисли и дела. *„А ние още си нямаме литература"* (13; 15), с огорчение отбелязва българският учен, макар тази строга оценка да не отговаря напълно на историческата истина, защото въпреки вековете чуждоземно иго, творбите на Черноризец Храбър, Климент Охридски, Йоан Екзарх, Евтимий Търновски, Григорий Цамблак и много още средновековни писатели остават неподражаеми литературни шедьоври. Ала миналото си живее в миналото, а за настоящето трябва жертвоготовно да се даряват средства и интелектуални усилия.

Общественото мнение представлява петата нравствена сила, призвана да пробужда националното самочувствие на народа ни. Това непобедимо духовно оръжие също подхранва корените на запустението и българският учен призовава към необратимо настъпление в името на народностното благоденствие. Той знае, че дори най-възвишените слова не биха донесли жадуваната обществена полза. Необходим е пример, затова търси и намира конкретните измерения на възрожденския идеал.

На 23 март 1869 г. българският историк прави корекциите на последните страници от историческото си изследване **„Поглед върху произхождението на българския народ и началото на българската история"**. В него Дринов си поставя сложната задача да докаже със силата на научните аргументи отечественото минало и съдбата на племената и народите, населяващи през древността Балканския полуостров. Дринов приема за свой дълг да разкрие забуленото в тайнственост и заблуди минало на България, за да се почувстват нейните чеда като наследници на безстрашни царе, премъдри патриарси и безценна книжовност. Верен на вродената си скромност и почтеност, той моли читателите да бъдат снизходителни към написаното от него, защото е само „поглед" към сложната и разностранна историческа проблематика. Уверява ги, че се е постарал да избегне всяко своеволно мъдруване, че се е придържал към свидетелствата на отминалото време и към тълкуванията на уважавани от него професори. И се надява тези негови надежди да оправдаят очакванията на добронравния читател.

Посветено на българската древност е и друго теоретично изследване на Марин Дринов, онасловено **„Исторически преглед на Българската църква от самото ѝ начало до днес"** и отпечатано също през 1869 г. Младият български учен установява с неприкрит гняв колко тенденциозно и провокативно гръцкото духовенство изкривява православната ни история и как пренебрежително се отнася към българската църква. Приема за свой дълг да проследи точно и обосновано посредством исторически свидетелства славното хилядолетие на родното православие, започнало своя път в далечната 870 година. Авторът определя писаното дотогава за нейната история в много случаи като повърхностно и тенденциозно. Той не скрива и усилията на редица автори да скриват неопровержими факти, за да се омаловажи приносите на българските църковни дейци в цялостното народностно развитие. Детайлно запознат с процесите, които влияят върху възникването и разпространението на християнската религия, Дринов също приема извоюването на църковна независимост като значителна крачка към пълното освобождение на Отечеството. Той приветства борбите на цариградските българи срещу гръцката експанзия и критикува съотечествениците си, които не използват в достатъчна степен най-силния аргумент – историческите факти. Това е причината със силата на неопровержими свидетелства да опише зараждането на християнството в пределите на Балканския полуостров. Паралелното съпоставяне на тези два теоретични труда създава впечатление за необозрима панорама от събития и предопределености, чрез която читателят се възприема едновременно за свидетел и демиург на общественото битие.

Историографските сведения, необходими за реставрационните процеси в битието на българската църковна история и извеждането ѝ до най-значим духовен предводител в постъпателното движение към национален просперитет Марин Дринов използва като мощно интелектуално оръжие. Няма никакво съмнение, че теоретичните съчинения на панагюрския учен притежават мощен публицистичен заряд. Авторът им знае, че хилядагодишнината от създаването на Българската патриаршия е нужно да се използва за постигането на важни духовни цели. И те наистина са постигнати. На 28 февруари 1870 г. султан Абдул Азис издава специален ферман, който разрешава възстановяването на Българската православна църква. Тя е с ранг на Екзархия, а в устава ѝ са посочени две основополагащи начала: съборност и изборност. По такъв начин продължилата близо четири десетилетия борба на народа ни за църковна независимост се увенчава с победа.

Девет дни преди издаването на султанския ферман за самостоятелна Екзархия, във в-к „Македония" Марин Дринов публикува кратка публицистична статия със заглавие **„Тъйсещелетието на народната Българска черква".**

Тя напомня на всички сънародници за извършения от княз Борис духовен подвиг – превръщането на християнството в официална държавна религия. Авторът припомня случилото се на Църковния събор в Цариград от 3 март 870 г., когато българският посланик Петър поставя решително въпроса за създаване на самостоятелна църковна институция. *„ОТ 3 МАРТА НА 870 ГОДИНА* – пише възторжено Дринов – *ИМА НАЧАЛОТО СИ БЪЛГАРСКАТА НАРОДНА ЧЕРКВА. От този ден и Източната Христова Черква си присвои и въплоти идеята за народни черкви, която идея е най-хубавото украшение и най-красивата опора на православието и на която, рано или късно, предстои да излекува най-главния недъг на Римския католицизъм."*

Марин Дринов е възпитателят и пръв председател на основаното в Браила през 1869 г. Българско книжовно дружество, което става обществено обединение за нравственото и умствено издигане на българската народност през последните години от робството, а след Освобождението и до днес – най-авторитетната обществено-научна институция (Българската академия на науките). Дринов създава и „Периодическо списание", спечелило за кратко време заслужен респект сред патриотичната интелигенция и сред научните среди в Европа. Чрез това списание панагюрският учен утвърждава идеята си за новобългарски книжовен език, който обхваща в единно цяло многобройните народни говори, разпръснати из долините и планините на Мизия, Тракия и Македония – неразделни части от целокупна България. В това негово азбуке съзира нетленната прелест на старобългарските славослови, създадени от Светите седмочисленици и от техните просветлени следовници. Дринов цени високо значимостта на българските читалища като книжовни средоточия, хранителници за народностния фолклор и училища за патриотизъм. В обръщението си към българската интелигенция интуитивно изгражда национална доктрина, превърнала се в кауза на живота му. Уверен е, че *„човек не живее на този свят само за себе си, но като разумно и нравствено същество трябва да се грижи и за общото добро, а първо и първо за доброто на народа си".*

Панагюрският учен приема максимата за езика като първа и най-значима нравствена сила, която превръща човека от индивидуалност в част от еднородната обществена съвкупност, наречена нация. Дринов е ерудиран лингвист и за него българският език представлява главен фундамент от строежа на национална доктрина, която единствена би могла да изравни Отечеството с постигнатото от напредналите европейски държави. В Панагюрище той има достойни учители и те му дават куража, че е потомък на народ и нация със славна история. Даскал Йордан Ненов запознава панагюрските деца с тайните на българския език от ръкописни листове, съдържащи основни граматически изисквания. Същата ръкописна граматика ползват и заместниците му Марин Дринов и Нешо Бончев. През годините на учение в Киев и Москва панагюрският историк усвоява основните европейски езици, ала грижата за създаване на новобългарска писменост и книжовност става не по-маловажна от усилията му да освети действителната отечествена история. Почти едновременно с отпечатването на „Писмо до българските читалища" Марин Дринов публикува статията „**За новобългарското азбуке"** („Периодическо списание", кн. 2 / 1870). Тя започва с думите: *„Една от най главните грижи на „Българското Книжовно Дружество" ще да е изучването на българский език, най-първата ни национална опора. Тази грижа възлага на Дружеството колкото важността на този предмет и богатий научен интерес, който се съдържа в него, толкова и да спомогне за изработване един общ книжовен език…".*

Според Дринов две са главните изисквания за създаване на общ писмен език и те се заключват в приемането на еднакъв правопис и в създаването на еднакъв строй на българската реч. Преди да направи тези констатации, основателят на Книжовното дружество уверява читателите, че то няма да предприема никакви изкуствени мерки, да изнамерва нови думи и нови граматични правила. Основната задача ще бъде събирането на изгубените през вековете богатства на народния български език, за да може всеки да ги употребява. Книжовното дружество и неговото „Периодическо списание" ще се старяят да издирват и издават народни песни, приказки, умотворения, пословици, легенди и гатанки. Ще се поощряват изследванията, които конструират общите закони, формулиращи екзистенцията на говоримия и писмен език, основан върху постамента на народната реч.

Марин Дринов е категоричен в твърдението си, че най-видните български писатели и интелектуалци трябва да се обединят около тези изисквания, без да влизат в излишни спорове и препирни, защото нашето езикознание е наука почти непозната и съвсем неразвита, а споровете биха довели до безполезни и дори до вредни противостояния с непредвидим край. А какво всъщност е необходимо да се направи без впускане в излишни подробности и размишления? Дринов дава на този сложен въпрос положителен отговор. Необходимо е да се събере живата българска реч с нейните разновидности от всички области, където живеят наши съотечественици. Нужно е и друго – възкресяване на старобългарския език, съхранен в стари писмени паметници.

Едва ли можем да си представим този вдъхновен възрожденец в ролята на кабинетен учен, вторачил се в мъглявините на отминалите векове. Той е обществен деец и неговите стремления към духовно и политическо освобождение не остават само в написани страници. Затова предприема две продължителни пътувания из Османската империя, за да открие нови исторически свидетелства за научните си теории и да събере непознати бисери от българското народно творчество. Като руски поданик се сблъсква с непредвидими опасности, в които понякога рискува живота си.

Марин Дринов става един от най-дейните радетели на Славянските комитети в Русия. Дарява и събира хиляди рубли за Освободителната руско-турска война, а след избухването ѝ заминава като доброволец в Походната канцелария на действащата армия. Избран за вицегубернатор на София, категорично заявява, че тя трябва да бъде новата столица на Княжество България, защото е в центъра на българските земи.

Марин Дринов получава заповедта за назначение като вицегубернатор на 23 декември 1877 г. Оттогава започва и официалната му съвместна дейност с Пьотър Алабин, когото боготвори заради доброволец и искреното му славянофилство. Всъщност те се познават от Московския славянски комитет и от съвместната дейност в Походната канцелария, но вече имат общата задача да превърнат централния град на тази част от България в нейна

столица. Възстановяването на разрушените от войната селища в бившия Софийски санджак, подобряване жизненото равнище на мирните жители и оказване помощ на болните и ранени бойци са приоритетните задачи, стоящи пред Алабин и Дринов. До юни 1879 г. българският професор обикаля целия бивш Софийски санджак и вижда с каква радост населението посреща своите освободители. Посещава разграбени и по чудо оцелели църкви и манастири, прави описи на църковната утвар и богослужебните книги, разговаря със свещеници и монаси за нуждите им, записва народни песни и умотворения, прави огледи на училищни сгради. Идея на панагюрския учен е в София да бъде открита народна публична библиотека с безплатен достъп до книги и периодика, предимно на български и руски езици. Мечтата България да притежава своя библиотека става реалност на 28 ноември 1878 г., когато Дринов вече е началник на Отдела за образованието и духовните дела. Постепенно към библиотеката се създава и читателско общество, чиито членове могат да взимат книги за домашен прочит, а шест месеца по-късно (на 5 юни 1879 г.) Императорският комисариат утвърждава доклада на Марин Дринов за учредяване на държавна институция с името Българска народна библиотека. Одобрен е и бюджет от 25 000 франка, от които 14 200 са за годишните възнаграждения на един библиотекар, двама негови помощници, охранител и прислуга. За закупуване на нови книги се отделят 8000 франка; за отопление, осветление и ремонт – 2000; за канцеларски разходи – 800 франка.

Санстефанският мирен договор, подписан на 3 март 1878 г. узаконява съществуването на автономно Княжество, което има право да разполага със земска войска. Тя се състои от 21 пехотни дружини, 8 артилерийски батареи, конница и сапьорни части. Общият им брой е 21 000 военни, а гръбнак на новата българска армия са обвеяните със слава опълченски дружини. Като вицегубернатор на София, Марин Дринов е горд, че храбреците от Трета опълченска дружина са разквартирувани в гр. Радомир и продължават да охраняват символа на българското освобождение – Самарското знаме.

След смъртта на княз Черкаски Временното руско управление започва да се нарича Имперски комисариат, поверен на княз Александър Дондуков-Корсаков (1820-1893), прославен герой от Кримската война, генерал-губернатор на Киевска губерния, а през Руско-турската война последователно е командир на 13-и армейски корпус и на Източния отряд от Дунавската армия. От 20 май до 10 октомври 1878 г. Имперският комисариат се установява в Пловдив, а след това се мести в София.

Руските власти са наясно, че предварителният Санстефански мирен договор не е окончателен и останалите европейски държави ще направят всичко възможно за неговата ревизия. Настъпват трагични времена за българската освободителна кауза. Въпреки скъпите жертви и безпримерния героизъм на освободителните войски, руското правителство е задължено да спазва предварителните тайни споразумения с Австро-Унгария: Райхщадското (26 юни 1876 г.) и Будапещенската конвенция (3 януари 1877 г.). Според първото двете империи са съгласни на Балканския полуостров да не бъде създавана голяма славянска държава и след разгрома на Османската империя ще се образуват независимите княжества България и Румелия, а Константинопол ще получи статута на свободен град. Конвенцията от Будапеща потвърждава неутралитета на Австро-Унгария в бъдеща война между Русия и Турция, но в замяна войските на Франц Йосеф ще анексират Босна и Херцеговина. По настояване на руския император Александър II е договорено България, Румъния и Албания да станат независими държави, а руските войски няма да навлизат в териториите на Сърбия, Босна, Херцеговина и Черна гора. Канцлерът на Германската империя Ото фон Бисмарк също гарантира неутралитет при евентуална руско-турска война и пледира, че след невижданите зверства по време на Априлското въстание няма място в Европа за Османската империя.

Лондонското споразумение за промяна на Санстефанския договор е подписано на 18 (30) май 1878 г. и включва два меморандума, според които Великобритания отхвърля делението на България по меридиани и се отнема правото ѝ да претендира за излаз на Егейско море. България ще бъде разделена на две провинции. Тази, която остава на север от Стара планина, получава широка автономия под княжеско управление. Частта на юг от Балкана ще получи автономия под ръководството на губернатор-християнин. Русия се налага в Южната българска област да не присъстват турски войски, но султънът имат право да нахлуе в нея, ако възникне заплаха за сигурността на Османската империя.

Тези външнополитически реалности водят до крайно несправедливия за народа ни Берлински договор от 1(13) юли 1878 г. Според него дейността на Временното руско управление в България се намалява от две години на девет месеца и установените от Цариградската конференция български територии са разделени на: Княжество България с васален статут, автономна провинция Източна Румелия, преминала към територията на Румъния Северна Добруджа, останали като интегрални части от Османската империя Македония и Източна и Западна Тракия. Сърбия получава Поморавието.

Недоволството от Берлинския договор е повсеместно. Славянофилските кръгове в Русия остро осъждат отстъпчивата политика на император Александър II. Руското правителство разпорежда забрана и закриване дейността на Московското славянско общество, чийто председател Иван Аксаков е прогонен от Москва заради речта му в защита на българския народ.

В тази напрегната обстановка Марин Дринов трябва да защитава принципни позиции, подчинени единствено и само на българския просперитет. Поканен от княз Дондуков да стане член на Съвета за управление, той приема отговорността за просвещението и духовните дела. Негови колеги са С. И Лукианов (съдебен отдел), ген.-майор Грессер (отдел за вътрешни дела), ген.-майор Золотарев (отдел военен), К. Бух (отдел финансов). За извънредно кратък период са приети значителен брой временни правила. Освен нормативните актове за устройството на новата българска войска, която остава под командването на руски офицери и подофицери, приемат се и правила за устройство на съдилищата, полицията, медицинските служби и пощите. Военната служба е обявена като задължителна за всички мъже на възраст от 20 до 30 години, без оглед на вяра и народност. Новоосвободените български земи са разделени на губернии, а временните военни власти се заменят безвъзвратно от демократична

гражданска администрация с широка децентрализация, обществено самоуправление и народно представителство. Градските съвети имат правото да издават задължителни правила и наредби, но със знанието на губернатора.

Имперският комисариат отделя особено внимание за устройството на полицията, която е определена да изпълнява функциите на изпълнителен орган, обслужващ администрацията и съдилищата. Действащите наредби влизат в сила в петте губернии на Княжеството и в Пловдивска и Сливенска губернии от Източна Румелия. Според издадените три устава – медицински, аптечен и болничен – се създават общи губернски болници за населението и армията, а работещите там лекари са длъжни да притежават необходимата диплома и нямат правото да имат свои аптеки.

Работата на Имперския комисариат се затруднява прекомерно след изтеглянето през септември 1878 г. на руските войски от Южна Тракия и Източна Румелия. В Княжеството идват повече от 50 000 тракийски бежанци, голяма част от които се насочват към столицата. В Софийска губерния пристигат и над 25 000 бежанци от Македония, останала в пределите на Османската империя. Въпреки неуспеха си, Кресненско-Разложкото въстание, инспирирано от митрополит Натанаил Охридски (1820-1906), показва на света, че българите от Македония няма да останат дълго под ярема на вековния поробител и ще търсят нови пътища към свободата. Марин Дринов високо цени патриотизма на смелия духовник. Знае за неговите огромни заслуги при възкресяването на Българската църква и с какъв ентусиазъм участва в учредяването на Българското книжовно дружество.

Особена е загрижеността на панагюрския учен за българите от Одринска Тракия. Те остават извън границите на Източна Румения под пълното политическо господство на Висотата порта и под духовния гнет на Вселенската патриаршия. Именно затова Дринов настоява пред Императорския комисариат и пред посланика на Русия в Константинопол за бързо и безапелационно присъединяване на Андрианополската епархия към Българската екзархия.

Като ръководител на Отдела за народното просвещение и духовните дела, проф. Марин Дринов извършва изключително важни образователни реформи, които стават една от главните функции за формирането на новата Българска държава – духовното и нравственото издигане на подрастващите. За да бъдат истински образователен норматив, отделните устави, правила и образователни програми са обединени в „Сборник, съдържащ: 1. Привремен устав за народните училища и техните програми; 2. Привременни правила за реалните училища, тяхната програма и щатове и 3. Програма на първите два класа от класична гимназия и нейните щатове". Всички документи в сборника са утвърдени от Императорския руски комисар княз Ал. Дондуков-Корсаков и са отпечатани като самостоятелна книга през 1879 г. в пловдивската печатница на Янко С. Ковачев.

Създаденият от Марин Дринов и сътрудниците му Привременен устав за народните училища предвижда те да бъдат разпределени на три степени: първоначални, средни /двукласни/ и главни /четирикласни/. Първоначалните училища трябва да научат децата на четене и писане и да развият техните религиозни и нравствени понятия. Предвидено е началното образование да бъде задължително за всички деца в Княжеството. В обучителните програми са включени предметите: закон Божи, четене на граждански и църковни книги, писане, изучаване на четирите прости аритметични действия и църковно пеене (ако има условия за упражняване на този предмет). Указано е също, че първоначалните училища имат тригодишен курс на обучение и ако някое от децата не покаже успех през годината, остава в същото отделение и през следващата година. Предвижда се създаването на мъжки и женски начални училища и само при невъзможност се допускат смесени паралелки, но при условие, че момичетата не са над единадесет годишна възраст, а момчетата не са по-големи от дванадесет. Препоръчва се в училищата, които имат под петдесет ученика, да работи един учител. Ако учениците са до сто, учителите трябва да са двама. Ако в училището има над сто ученика – там трябва да преподават трима учители. По-богатите общини имат правото да откриват и начални, и двукласни народни училища, чието предназначение е придобиването на по-пълно елементарно образование. Учители в тези два вида училища могат да бъдат завършилите четирикласно училище и да притежават общи познания по методика на преподаването.

Привременният устав предвижда в големите и по-малки градове да се откриват и главни (четирикласни) училища, в които ще се преподават и допълнителни предмети: обстоен закон Божи, старобългарски и руски езици, география, всеобща история, практическа геометрия, физика, физиология и хигиена. Тези училища трябва да имат не по-малко от петима учители, а единият трябва да изпълнява и функциите на надзирател. В женските четирикласни училища, които задължително са отделени от мъжките, се допуска по желание да се преподава и музика. Четирикласните народни училища могат да приемат ученици от първоначалните, а завършилите двукласния курс преминават без изпит в трети клас на четирикласното училище.

Марин Дринов полага много старание и в съставянето на изключително важния дял Втори от Устава, който разяснява начина за управление на народните училища. За него е много важно да не се прекъсва благородната възрожденска традиция общините да полагат грижи за възпитанието на българските деца. Ето защо в чл. 26 е записано: *„Народните училища се отварят от общините и се поддържат с тяхно ижидвение. Управлението на народното просвещение помага им само в извънредни случаи, и то едновременно"*. Като главни източници за приходи се посочват: училищни и църковни имоти, доброволни помощи, задължителни вноски от жителите на дадена община. А градските училища получават помощи и от градските съвети. По този начин се съхранява народностният характер на образованието и е премахнат държавният диктат, който би могъл да наруши автономията на образователния процес. За правилното набиране и изразходване на събраните финансови средства Уставът предвижда създаването на училищни настоятелства, които се грижат за подобряване дейността в отделните училища и за материалното осигуряване на бедни ученици с висок успех. В окръжните градове се създава окръжен училищен съвет, в който задължително участва представител на градската управа и местния митрополит или негов наместник. Така Дринов успява да привлече към проекта за създаване на всеобщо образование със задължителен начален курс не

само общинското ръководство, но и представителите на Българската православна църква. Паралелно със създаването на Окръжен училищен съвет се определя и ревизионна комисия със задача да следи за правилното изразходване на събраните средства и да подготви отчет, който се изпраща на губернатора и на назначения окръжен инспектор, на когото е възложено управлението на учебната дейност в цялата губерния.

На 28 април 1879 г. княз Дондуков-Корсаков утвърждава предложените от Дринов Привременни правила за създаване на правителствени четирикласни училища там, където местното население няма средства да издържа учебни заведения. Те имат същата учебна програма. Отделът осигурява и щатни годишни възнаграждения, които за старшите учители са 3000 франка, за младшите учители – 2400 франка, за слуги – 400 франка, за отопление и ремонт – 1180 франка, за учебни пособия – 800 франка. Инспекторът също получава годишно възнаграждение от 1000 франка.

Благодетелствата, които Дринов извършва към българските просветни дейци имат и още едно изражение. Той изисква да бъде съставен списък на учители с двадесет и повече години стаж и издейства на всички тях годишни пенсии от 900 франка. Този красив благодарствен жест на Отдела към заслужилите просветни дейци се посреща с огромна радост от българската общественост.

На 19 май 1879 г. Временното руско управление на княз Дондуков-Корсаков предава властта в Източна Румелия. За неин генерал-губернатор е назначен Алеко Богориди. Малко повече от месец след това – на 25 юни Императорският комисар предава окончателно властта в Княжество България на новоизбрания български княз Александър I Батенберг.

Без да нагруби никого и с чувство на изпълнен дълг, проф. Марин Дринов потегля към Харков, където го чакат университетските му колеги и студентите. Завръща се в прохладните аудитории и библиотечни зали, за да сътворява наука, подчинена на най-благородната за него кауза – бъдещото величие на България.

Много и трудно изброими са заслугите на Марин Дринов. Той е един от създателите на Търновската конституция и най-прецизният тълкувател на българската църковна история. Изключително скромен и с лесно ранима душевност, напуска новоосвободеното отечество, въпреки предлаганите му високи държавни постове, защото е огорчен от низките страсти на новобогаташи, политикани и служебаши. Остава до края на живота си професор по история и славянознание в Харковския императорски университет. Умира на 28 февруари 1906 г., покосен от непрощаващата никому туберкулоза.

Интелектуалното наследство на Марин Дринов не подлежи на тлен и забрава. Неговият вдъхновяващ живот заслужава дълбоката ни почит, защото разкрива по възхитителен начин българската храброст и нравствената неумолимост на отечествената памет.

Бележки

[1] *Публ. по изд.*:
Ангелов, Б. Марин Дринов. – София : Захари Стоянов, 2020. – 328 с. – (Дълг и чест)
ISBN 978-954-09-1423-7

Илюстрации

Ил. 1. Книгата на Боян Ангелов „Марин Дринов" (2020) (първа страница на корицата)

Ил. 2. Имперски комисариат – от ляво надясно: императорски комисари на Временното руско управление: управляващ просвещението и духовните дела професор Марин Дринов, управляващ вътрешните дела генерал-майор Пьотр Аполонович Грессер, управляващ съдебните дела Сергей Иванович Лукиянов, генерал княз Александър Михайлович Дондуков-Корсаков, управляващ военните дела генерал-майор Василий Григориевич Золотарев, управляващ финансовите дела Константин Бух.

Ил. 3. Княз Александър Михайлович Дондуков-Корсаков (гравюра)

VII – 1 *Марин Дринов* – най-важните национални нравствени интереси: езикът, вярата, народното образование, литературата и общественото мнение (очерк)

VII – 1 *Марин Дринов* – нажнейшие национальные нравственные интересы: язык, Вера, народное образование, литература и общественное мнение (очерк)

VII – 1 *Marin Drinov* – most important national moral interests: language, faith, public instruction, literature and public opinion (essay)

ВНИМАТЕЛНО БЪРЗАЙТЕ!
Какво стои зад страшните четири въпросителни на *„Народе????”*

Иван Гранитски

1

Повече от век биографите на Левски и изследователите на неговото писмено наследство се опитват да разгадаят драматичната тайна на страшните четири въпросителни след вопъла „Народе????”. Дали всъщност това е вопъл, поплак, скръбен възглас, пронизващо стенание, или призивен и литаврен вик? Тържествена бойна тръба или едва доловима въздишка? А може би е скръбен шепот или философско-съзерцателен, отправен към дълбините на свръх-Аза въпрос?

Очевидно трябва да търсим разбулването на загадката в самия характер на Апостола на българската национална революция, в многопосочните измерения на неговите манталитет, характер, темперамент, социално-политически възгледи и цялостна духовна нагласа. Ако прочетем отново писмата му (особено тези до Данаил Попов, Панайот Хитов, Филип Тотю, Любен Каравелов, до отделни революционни комитети) или редове от неговия личен бележник (Джобното тефтерче, 1871-1872), ще открием удивителна закономерност и последователност в употребата на цели фрази емблеми, близки словосъчетания, зад които са кодирани основните принципи на националноревюлюционната философия на Левски, ясната и стройна система от неговите политически възгледи за бъдещото устройство на свободна България, както и своеобразният му нравствен катехизис.

Свръхзадачата на живота за Апостола е освобождението на Отечеството. И още от самото начало ние виждаме, че осъществяването на тази задача той разглежда в две главни плоскости. Първата е постигането на конкретното национално освобождение от варварския агарянски гнет. С метафорична яркост и кондензираност тази цел е формулирана още в началото на неговия недовършен опит за автобиография в стихотворна форма:

Аз, Васил Лъвский в Карлово роден
от българска майка юнак аз роден,
не щях да съм турский и никакъв роб,
същото да гледам и на милия си род.
В Сърбия ходих и по Влашко скитах;
от нийде помощ за наша свобода.

От мига, в който захвърля свещеническото расо, цялата енергия, страст, воля, целеустременост, всеобхватната му жизнена програма са посветени на борбата за национално освобождение на Отечеството. Той не може и не иска да се примири с *„гнусното и невярно тиранство”*. И тъкмо защото у него викат, крещят до възбог националната гордост и самодостойнството, почти във всяко от писмата му диша вулканична нетърпимост към всекидневните *„мъки и гнусоти, най-противни на човечеството и на свободата на съвестта”*. Ключовите думи емблеми за Левски са Отечество, Народ, Свобода, Република, Независимост, Справедливост, Любов, Хармония, Милосърдие… В писмо до Иван Кършовски в евангелско-притчов изказ Апостола формулира морала на дееца на революцията:

„Приписвате ми, какво в очите си гредата ни [не виждам], пък косъмът във вашите очи виждам по-лесно! Ти, ако искрено ми казваш отгоре на писмото си: „Любезний ми брате”, то тогава не трябва таквоз бутане и за[о] бикалки, но кажи: „Това и това ти е грешка”, та да се поправя, ако съм чист човек, както и за вашите най-малки криволици, или по-добре да кажа неразбории, не ги замълчавам. За отечество[то] работим, байо! Кажи ти моите и аз твоите кривини, па да се поправиме и [в]се да си вървим наедно, ако ще бъдем хора!”.

Няма сред българските националреволюционери и поборници личност, толкова лишена от суета, гордост и

самомнителност, самохвалство, самоизтъкване и самообльщение. В отношението към самия себе си Левски сякаш е изтъкан от смирение, колкото и инак да притежава желязна воля и вулканичен характер. Той непрекъснато повтаря, че дори и в жестоките условия на националноосвободителната борба са нужни милосърдие, добротворство, търпимост, толерантност, съгласие и любов. А в писмото си до Панайот Хитов от 10 май 1871 г. специално акцентира: *„Дай боже, съгласие и любов първо между народните ни главатари! Пък име[то] българско нека е войвода!”.*

Дори когато е твърде често омерзен от интригите и козните на отделни кръгове сред родната емиграция, той подчертава, че делото е важно, а не думите, и по-скоро с прискърбие, отколкото с ярост, възкликва: *„Стига вече на таквиз неспоразумения, зависти, укори, че е срамота вече и от циганите! На думи да не гледаме, н[о] на работа!”.* Търпението на Левски към хората, които подбира в изнурителната си работа по създаването на революционните комитети, е пословично. Той много добре разбира колко трудно е след вековния зверски гнет да се разбудят индивидуалните волеви и интелектуални способности на българите, колко бавно и мъчително проглеждат дори и мнозина от активните дейци на революцията. В писмо до Данаил Попов, разсъждавайки за истинските патриоти, обрекли се като жертва на Отечеството, всеки от които има обаче своите слабости, той възкликва: *„Ако на таквиз се не повярвам, то с камъните ли ще работя?”.*

Нека поразсъждаваме върху удивителната жертвоготовна всеотдаденост на Левски в името на Отечеството – в редица от своите писма Апостола посочва, че никакви жертви не са напразни, щом са посветени на освобождението на България. Той гледа на епохата като на своеобразен народен жертвеник. Пред неговия олтар и в името на святата свобода се представят душите на поборниците и националреволюционерите. Но Левски натоварва думата „жертва” и с по-възвишени и многопластови значения – доброволно и радостно посвещение в името на заветната кауза, цялостно просветление, езотерично тълкуване на предназначението на отделната човешка личност. В писмо до Филип Тотю от 1 март 1871 г. изригва:

„Щял да до[й]де някой си по някакво вишегласие, право или криво да ми [в]земе онова, което съм заслужил. Да му е просто! Аз съм се обещал на отечеството си жертва за освобождението му, а не да бъда кой знай какъв. Там нека съди народът, а не да давам глас за себе си. Това е презряно от човещината за глупаво и най-просто нещо.

Какво искам повече, като гледам Отечеството си, че ми е свободно! Такова нали е предначертанието ми днес за него, не да видя себе си на голям чин, но да умра, братко. Това тряб[в]а на [в]секи работник български: да даваме таквоз предначертание и тогава работата ни ще свети и Българско ще гърми най-бляскаво като едничка държава в цяла Европа. И начесто тряб[в]а да се съветуваме ний, дейците, щом спазим един другиму погрешките си, защото [в]секи бърка, па немой да се съ[в]земе. На драго сърце тряб[в]а да обичаме оногова, който ни покаже погрешката, инък той не е наш приятел”.

2

Дякон Игнатий, на чиито плещи Провидението е възложило да бъде главният апостол на българската национална революция, е един от посветените духове в новата ни история. Той доброволно приема и избира пътя си, който в очите на непосветените изглежда само като жертва, защото е разбрал, че това е не просто индивидуалният неотменен избор на неговата душа, но и вярната посока за постигане на възкресението и възраждането на националния дух. Страданията, трудностите, тегобите, препятствията само извисяват и просветляват сърцето на истинския работник български. Така именно се осъществява предначертанието на всеки достоен родолюбец – и тогава ние виждаме как делата на посветените в българската национална революция са осветени от особена вътрешна светлина. *„Работата ни ще свети”* – многократно подчертава Васил Левски, когато разсъждава за доброто и плодотворно развитие на комитетските дела.

Неведнъж Апостола съветва поборниците да избягват даже и най-малка гордост, да не присвояват за себе си нищо, но да отдават всичко на народното. Нито страданията и оскъдиците, нито мизериите на турските мекерета, чевръсто отърчаващите в конака „изродици български”, пречат на просветления поглед на Васил Левски в бъдещето. Той провижда в това бъдеще и не се уморява да говори, че като народ трябва да се пазим от вражди, от каквито е пропадало хиляди пъти Отечеството.

Срещу враждата, завистта, омразата, интригите и пр. Левски изправя единомислието, единоборството, единодействието, единодружието, единотворчеството. И никога не пропуска да посочи, че изборът – бил индивидуален или колективен, е личен и свободен. В крайна сметка от нас зависи какво ще изберем – *„черно робство или златна свобода”*, „чиста свобода или юнашка смърт”, национална гордост и възторг или разпад на отечествените идеали.

Апостола на българската революция има поразително предчувствие за висшата справедливост на историята. Той знае не толкова с разума, колкото със сърцето си, че в *„Оня ден”* всекиму ще бъде отдадено своето. Зад израза *„Оня ден”* разбира, естествено, деня на освободителното въстание, но винаги го натоварва и с невидим подтекст – Оня ден, Съдния ден, Последния ден, Деня на безстрашието и саможертвата в името на Отечеството… В подобни случаи сякаш пророчески усеща всевиждащото око на *„златната ни свобода”*. Свободата става сублимация на божественото, на висшата справедливост, на нравствената святост, на пълната отдаденост на висшата национална кауза. В такъв аспект Левски и главните му помощници удивително приличат на Христос и неговите апостоли. При цялото спазване на историческите и духовните мащаби, при забележителното различие не можем да не видим, че

Левски върви през революцията и към героичното бесило, както Христос върви към своята Голгота. Той се отнася и към помощниците си и верните дейци на националната революция навремени, както Христос към своите ученици и апостоли. За учениците си Апостола с гордост казва: *„Всеки юнак има предначертание от Привременното ни правителство в главата си, с което да преваря всяко зло и награжда[ва] всяко добро. Той носи на челото си свобода чиста или смърт”.*

Виждайки постоянните зверства на прогнилата и разпадаща се империя над неговите сънародници, в писмата си Левски става все по-остър и рязък. И не се притеснява да казва, че всеки, който застрашава общата освободителна кауза, всеки, който предава националните интереси, заслужава смърт. И това е релефно и ясно подчертано в *„Наказателен закон”*, писан преди септември 1871 г. Съзирайки понякога безпомощността на думите, в дописка до в. *„Свобода”* възкликва: *„Думи и разсъждения са вече напразни, защото за глухите е [в]се едно Гамбета ли говори, или крава мука. Нож тряб[в]а да играе, нож; мастилото вече не помага! Ние викаме и протестираме, ние [в]се плачеме и молиме за помощ; а турците ежедневно турчат малолетните ни деца, безчестят девиците и псуват вярата ни и народността ни”.*

Но при цялата си понякога острота и рязкост Левски едновременно с това е невероятно толерантен, веротърпим, състрадателен, благонамерен, доброразположен. Многократно подчертава, че истински свободна България ще бъде невъзможна, ако всички етноси, племена и народи на нейната бъдеща територия не живеят в братско единение, равноправие, любов и социална и расова хармония. Дори когато е най-яростен и гневен в избухванията си срещу Османската империя, Апостола говори срещу държавата като система и инструмент за потисничество и национално поробване, а не против турския народ. В един образец на заплашително писмо до чорбаджиите за набиране на средства той изрично подчертава: *„ …ний ще скъсаме веригите на България и ще извадим народа с благословението божие от ада в рай!?… Не ще бъде така в наша България, както е в Турско сега… Всичките народи ще живеят в нея под едни чисти и святи закони, както е дадено от бога да живее човекът. И за турчинът, и за евреинът и пр., за всички еднакво ще е, само ако припознаят законите равно с българинът. Така ще е в наше Българско… Ний не гоним турският народ, ни вярата му, а царят и неговите закони, с една дума, турското правителство, което варварски владее не само нас, но и самият турчин”.*

Удивително е, че 30-40 години след като тези думи са изречени, тяхната философия става съществен елемент от радикалната борба на младотурците за реформиране на политическата система и философията на държавната им политическа практика.

3

За Левски не е достатъчно само националното освобождение на Отечеството. Постигането на отечествената свобода още далеч не е всичко. Едновременно с това нравственият човек трябва да се бори и за социална справедливост, за всеобхватно освобождение на човека от кумири и идоли, от чорбаджии и нови тирани, от чувството за национална малоценност или обратно – от заболяването „национална надменност”. В такива случаи, говорейки за свободата, Левски се изразява като поет и философ, като мислител, който има провидчески усет за развитието на историческите събития след десетилетия и столетия. Тъкмо в това двойно качество – борци за национална и социална свобода – Апостола вижда историческото предначертание, съдбовната предопределеност на българските юнаци, мисията на поборниците, подобни на Христовите апостоли.

И затова с ясно съзнание Васил Левски говори за „историята, която ний възкресяваме”. „Ний” в случая са самоотвержените юнаци, които турят отечествените интереси неизмеримо по-високо от личните, зарязват дом и семейство, пренебрегват кроткия и благ уют на родното гнездо и се хвърлят безстрашливо във водовъртя на оная историческа мелница, която конформистите подигравателно назовават буна и авантюра, а истинските патриоти наричат работа за Отечеството. Натрапчиво, постоянно, непрекъснато Левски съветва своите следовници, главните си помощници, а и редовите дейци на националната революция: *„Внимателно бързайте!*”.

Осъзнавайки ясно титаничните мащаби на борбата за национално и социално освобождение, дяконът революционер няма илюзии, че някой друг отвън ще свърши черната работа. И многократно с прискърбие възклицава по отношение на т.нар. велики сили, че ние твърде често сме били тяхна „машина”. И даже в писмото си до Панайот Хитов от 10 май 1871 г. директно изстрелва: *„Не сме ли били чак досега тяхна машина да си правят работи каквото и йоще някои и други има да им мекерувать за жалост. Изгориха ни! Тия пак посяха между нас [в]сякакви интриги и пак се не съ[в]зимаме. Затова ни и думат хората от отвън, че не сме били достойни йоще за такава нам свобода. С тая тяхна и голяма дума на нас ни е урок, че тряб[в]а по-напред да си понаредим работите извътре, че подир да им се молим за по-голямото. И така е”.*

Но какво е все пак скритото послание на този тъй ясен и драматичен акцент – „*Внимателно бързайте!*”? Като никой друг титанът на националноосвободителната и революционна мисъл и практика осъзнава, че постигането на националното и социалното освобождение изисква безброй скъпи жертви – ако трябва, *„брат брата да убие”*; *„син баща, баща сина си да убие!”*. В същото време на него му е до болка позната демагогията на Европа, която се втурва да „помага” само когато има користни интереси. Затова Левски изгаря в непрекъснатото желание да насочи младите български юнаци да преодолеят заблудите и да осъзнаят своите длъжности, да проумеят „що е свобода”. Ето защо толкова болезнено той призовава, че на знамето на българската национална революция трябва да бъдат изписани само три думи: *„Свобода и всекиму своето”.* Яростта, презрението, омерзението, погнусата на Апостола на българската революция са еднакво силни и към вековните мъчители (а главно прогнилата османска институция), и

към *„предателите, чорбаджиите, изедниците и турските подлизурки”*, които ще *„да висят на едно дърво с нашите неприятели”*. И в практическата дейност на Апостола, и в неговите писма и бележки в Джобното тефтерче прозира разбирането, че за постигане на главната цел – националното и социалното освобождение – „ний не отказваме помощта и от дяволът”. Тук обаче следва винаги едно емблематично „НО”: *„Но имаме си предначертание”.*

Много пъти е формално цитирана и повърхностно анализирана прочутата фраза на Васил Левски: *„Цели сме изгорели от парене, и пак не знаем да духаме!”.* Този и редица други фрагменти редовно са изваждани от общия контекст или скандално повърхностно интерпретирани. Ако искаме да разберем дълбочината на националноосвободителната философия на Апостола, трябва да разгледаме тази фраза в по-широка рамка (която обяснява откъде тръгва мисълта му, откъде той черпи логически разумни аргументи за своята теза и каква е конкретната историческа канава):

„Право ли е да решавате сами, като знаете, че и в Българско се работи? Мисля, не! Ето сега ми казвате в писмото си, че сте дохождали често в разговор с някои си родолюбиви българи и на въпросът ви отговаряли – защо в 67 и 68-мо [лято] не [в]зеха българите участие с четите? Ето че те останват си глупави на това питание, а българите много хубаво направиха, че се не измамиха подир четите; защ[ото] на четите обязаността беше не да бунят народът, но да свикват от градовете и селата умни хора и да им показват как трябва да се приготвят, че като им се даде знак за революция, да бъдат всички готови. Това, брате Филипе, ако си забравил да им кажеш на горните господиновци, то аз имам и законът в пазвата си от 67-мо [лято]. А и [в]сичките войводи изпълниха ли, както им налагаше законът? То не ни е засега работата да говорим. А искам да докажа на горните ни родолюбци, че българите, ако бяха се повлекли след четите, щяха да принесат полза на руският цар, пък за тях си щяха да изгубят най-добрите си юнаци, на кои в ръцете стои българската свобода; пък тогава нека отсвирюва България чак до един век йоще. Това така доказвам на нашите родолюбци, щото да престанат от ония бърборенията. С факт имам да докажа, че с руски агенти съм имал да работя, без да знам. В 69-то [лято] препоръчан единият от одеските българи за доб[ъ]р помощник на българите; пък не излезе така? Улових му няколко шарлатанлъци и хайде, отгдето е дошел. Коги стане за нужно, каза ще го с [в]сичките му работи. Цели сме изгорели от парене и пак не знаем да духаме!”.

4

Няма друг български националреволюционер, деец на освободителната ни борба, който толкова дълбоко, многостранно и проникновено да разбира невидимите движещи пружини на собствената историческа съдба. Ето защо Левски е така внимателен, деликатен и съобразителен, толкова често настоява за разумен анализ, за задълбочено и цялостно обгледване на конкретната ситуация или на цели вериги от причинни зависимости. Именно тук трябва да търсим разгадката на почти магическата натовареност на израза „*Внимателно бързайте!*”. Защото той добре съзнава, че всяка неразумна, емоционална, непремислена, експресивна, непремерена стъпка би могла да повреди фатално на главната кауза – националното, а и социалното освобождение на Отечеството. По тази причина тъкмо Левски в своите писма ни поднася невероятно точен анализ кога е най-подходящото (дори и в сезонен аспект – пролет или зима) време за всенародното въстание за разлика от пишман родолюбците и безконечните бърборковци от Добродетелната дружина и други лъжепатриоти.

Препрочитайки писмата на Левски, както и редовете от неговото Джобно тефтерче, от гледна точка на индивидуалната и социалната психология ние не можем да не бъдем удивени колко тънък и проницателен психолог е бил Апостола, наблюдавайки превъплъщенията на отделната личност, а и на цели социални групи. В хода на разгръщането на революционната ситуация той изследва метаморфозите на индивида и социалната група. И се опитва да обясни онези избождащи очите примери, при които индивидът *„днес е човек, а утре магаре”*. И добре осъзнава, че индивидуалните особености са следствие на расови особености, продукт на социални диспозиции и исторически предопределени закономерности.

С удивителна лекота и естественост на изказа и в същото време задълбоченост, проницателност и мъдрост Левски фокусира погледа на поколенията върху идеи за бъдещото държавно и социално-политическо устройство на свободна България. Той не само многократно прокламира, че след освобождението главната длъжност и предначертанието на искрения работник български са да се посвети на изграждането на чиста и свята република. Но в изумителния си *„Наказателен закон”* Левски директно прокламира в § 3: *„Ако някой презре и отхвърли предначертаната държавна система „демократска република” и състави партии за деспотско-тиранска или конституционна система, то и таквизи ще се считат за неприятели на отечеството ни и ще се наказват съ[с] смърт”.*

В две писма (едното до Евлоги и Христо Георгиеви, а другото до Любен Каравелов) Апостола с малко думи, но много ярко избистря социалната и политическата си философия за бъдещото устройство на Отечеството. Той е убеден, че в идещия век на „свободата и равноправността” главната цел на поборниците е да бъде постигнато в Българско „братство с всекиго, без да гледаме на вяра и народност”. Едва тогава могат да се разберат десетките изявления на Апостола, че е посветил себе си на Отечеството да му служи до смърт и да работи по народната воля.

5

Преди 145 години декемврийският мраз и виелици люто завихрят една запустяла воденица край Букурещ. В

нея вече живеят цяла седмица Дякон Игнатий, известен още като Васил Лъвски, и поетът харамия Христо Ботйов. В писмо до своя събрат Киро Тулешков той споделя:

„ ... Пиша ти, приятелю, че аз останах тука (Букурещ) с намерение да стана учител на българското училище; но силно се излъгах. Достигнах до такова жалостно положение, което не можа ти описа. Живея съвършено бедно, дрипите, които имах, се съдраха, и мен ме е срам да изляза деня по улиците. Живея на самият край в Букурещ в една ветраничава воденица, заедно с моят съотечественик, Васил Дяконът. За препитанието ни не питай, защото едвам на два и три деня намираме хляб да си уталожим гладът… Тие дни мисля да държа сказка в читалището „Братска любов", но как ще да се явя, не зная! При сичкото това критическо положение, аз пак си не губя дързостта и си не изменявам честното слово…".

Дали двамата достойни мъже предусещат, че по волята на Провидението след няколко години първият ще се превърне в Апостол на българската национална революция, а вторият в гениалния поет на възкръсващата българска Свобода?

За какво са си говорили през мразовитите дни и нощи двамата? Сигурно Дякона, който вече е захвърлил расото, но не и вярата си, се е възпламенявал от вулканична нетърпимост към безбройните „мъки и гнусоти, най-противни на човечеството и на свободата на съвеста", на които са подложени злощастните съотечественици. Сигурно воденицата е кънтяла от магическите ключови думи: Отечество, Свобода, Народ, Република, Независимост, Справедливост, Любов, Хармония, Милосърдие, Веротърпимост…

Нека си представим усмихнатия, възторжен, екстазно извисен Левски, който говори, разпалено жестикулира, чертае възвишените перспективи пред бъдещото свободно Отечество, пред Републиката на равенството, социалната справедливост и духовния напредък. Нека да видим и тъмния блясък в очите на поета харамия Ботйов. Сигурно той е прекъсвал монолозите на Левски с пламенни свои рецитации. И едва ли е възможно разсъдителният Левски да не е бил запленен от изгарящите строфи в *„На прощаване"*. В своето Джобно тефтерче Левски набляга, че *„тряб(в) а да се издирват войводи, били учени или прости". „Има ги!"* – гърми той и препоръчва Ботйов като един от *„най-добрите ни юнаци и решителен въ(в) (в)секи случай. Достоен е да удържи до смърт всяка тайна без съмнение"*. И преписва със свещен възторг в тефтерчето си почти цялото стихотворение.

А буреносният глас на поета харамия как ли е цепел голите стени на ветраничавата воденица?! Човек на полюсните състояния, на ярките антитезисни емоционални пулсации Ботйов от високата кота на родолюбивия патос е изпадал до състояние на мрачна резигнация. Сигурно пред Левски като на екран е блеснала както невероятната нежност на лирическата душа, така и бравурният устрем на оная глава, която е решила да се отдели от плещите си в името на Свободата.

И ето там се е появила безсмъртната волтова дъга на националната воля, устрем и идеал, съединила две величави души – Левски и Ботйов. През тия дни запустялата воденица сигурно е сияела невероятно по-ярко и с много по-наситена национална енергия, отколкото всички български черкви в стенещото под зверски ярем Отечество. Тази воденица в оня величав и страшен миг е била истинският храм на българската Свобода, пред чийто олтар се вричат да работят до смърт черният монах Васил Левски и поетът Христо Ботйов. Единия после ще го обесят край София. И все още гроба му днес никой не знай, днес никой не знай. А другия го убиват на Вола, месата му и досега се белеят по скали и орляци.

Свещеният възторг и трепет от съприкосновението на две исторически воли кара двамата приятели да забравят студ и мраз, глад и безнадеждност. Левски през цялото време пее и превръща мрака в Светлина. Самият той е Светлина, която озарява не само Ботйовия лоб, но и катранените преизподни на робството.

Нека се върнем отново към писмото на Ботйов до Киро Тулешков:

„Приятелят ми Левски, с когото живеем, е нечут характер. Когато ние се намираме в най-критическо положение, то той и тогава си е такъв весел, както и когато се намираме в най-добро положение. Студ, дърво и камък се пука, гладни от два или три деня, а той пее и сѐ весел. Вечер дордето ще легнем – той пее; сутринта, щом си отвори очите, пак пее. Колкото и да се намираш в отчаяност, той ще те развесели и ще те накара да забравиш сичките тъги и страдания. Приятно е човеку да живее с подобни личности!!…".

Трябва да мислим непрекъснато за запустялата воденица край Букурещ. Не само защото в нея още продължава да гори Отечествената душа, още продължават да отекват силните и мъжествени гласове на двамата приятели (макар вероятно воденицата отдавна да я няма), но и защото, мислейки за тази воденица, мислейки за духовното молитвослужение на Левски и Ботйов, ние, днешните българи, изтръгваме от себе си роба и робското, превръщаме се в достойни и свободни личности, искрени патриоти не само на българското Отечество, но и на цивилизована Европа.

6

Нека сега се върнем към реторичния въпрос от началото – какво се крие зад загадъчния вопъл *„Народе????"*. Според нас в този възклик Левски е кондензирал цялата си непомерна и неизтощима любов към българския народ, състрадателното си разбиране и приемане на неговите кривици и исторически обремененост, но в същото време и възторжено-ликуващото предусещане за бляскавото му бъдеще. Словесната мълния *„Народе????"*

обяснява и драмата на националноосвободителната борба с всички зигзаги, черни предателства, светли мъченичества, пропадания и възземания. И философията на изключителната веротърпимост, която носи в корените си българският етнос (по обясними исторически причини). И мистериите на няколко велики древни цивилизации, втъкали мощта и таланта на своите хилядолетни послания във вените на историческата българска кръв. И безумството на храбрите, за които няма власт над оная глава, решила да се отдели от плещите си в името на отечествената кауза. И мъдрото съзерцание, в което може би зрее мъждукащият пламък на съмнението. А какво би станало, не дай Боже, ако устремен към националното си освобождение, нашият народ трагично и безвъзвратно пропусне звездните си мигове?

7

Вероятно още много нюанси има скрити във вулканичния поплак *„Народе????"*. Нашата задача и предначертание днес са да разгадаваме пластовете на десетките свещени послания, които са кодирани в думите на Левски. И за да разберем още по-добре драматично важното послание на възклика *„Народе????"*, трябва да спрем да тълкуваме повърхностно и еднопластово и друга сакрална фраза на Апостола: *„Ако е за в Българско, то времето е в нас и ний сме във времето, то нас обръща и ний него обръщаме"*.

Апостола говори не толкова за абстрактната демиургична всесъздаваща и всесътворяваща сила на вселенското време, колкото за конкретното българско историческо време в навечерието на Освобождението. Невероятно трудно е да се постигне узряване на народното съзнание, за да се приближи тъй жадуваната свобода. И затова душите на поборниците кипят и създават времето, те го обръщат и то тях обръща. А в процеса на благородния кипеж народът трябва да се подготви, за да посрещне изгряващото национално и социално освобождение. Само достойният е свободен, само вътрешно узрялото за хармония и независимост общество е свободно!

8

Народното съзнание е като нива, според Апостола. Тя трябва да бъде внимателно и търпеливо обработвана, за да се добие очакваната реколта. В преносен смисъл облагородяването на народното съзнание изисква дълъг период и титанични усилия за преодоляване на трагичното историческо наследство – страх от вековния поробител, нерешителност, безволевост, пригаждане, философията на преклонената главичка, която остра сабя не сече, закърняло и почти изчезнало чувство за национално достойнство, загуба на паметта за величавото историческо минало и пр.

Левски в най-голяма степен, но и неговите съратници, осъзнават, че са необходими години наред търпелива работа, за да изтръгнат робското от себе си. Надмогването, преодоляването на робската психика изисква всекидневни усилия. Нека си припомним тук колко години и жертви са били необходими на дейците на редица европейски национални революции, за да постигнат своите цели.

Поборниците много добре са осъзнавали, че отиват курбан, но въпреки това са вървели с гордо вдигнати глави към своя страховит и величав избор, защото са осъзнавали с жестока яснота, че само по този начин ще се ускори процесът на помъдряване и израстване на нацията.

Левски и апостолите със своята саможертва са изиграли ролята на онези благотворни духовни семена от притчата на Иисус, попаднали на подходящата почва. От тях пониква и израства гората на бъдещата българска Свобода.

И ако Христо Ботев е първата и най-ярка манифестация на българския расов гений, както твърди Гео Милев, то най-категоричното доказателство, че се ражда духът на една нова държава, възкръсваща от руините на дълговечното робство, са духовните икони, нравствените идоли, социалните пътепоказатели, каквито са Левски и поборниците. Левски, Ботев и националреволюционерите въплъщават неизкоренимата способност на българското племе да се самопроизвежда, самопродължава, самосъздава, самовъзкресява след столетия чуждо иго. Ако Ботев е огнедишащото сърце на националната и социалната революция, Апостола Левски е разумът на тази революция – той мисли и предначертава с десетилетия напред.

Днес трябва да вярваме, че от отвъдното Апостола на българската национална революция ни облъчва с енергията на съзиданието и просветлението.

Непрестанно припомняйки си през десетилетията и вековете духовните послания на Васил Левски, ние ще ставаме все по-волни, излъчващи вътрешна светлина и свободни.

VII – 2 *Васил Левски* – словесната мълния *„Народе????"*: непомерна и неизтощима любов към българския народ, състрадателно разбиране – разумът на националната и социалната революция – енергия на съзиданието и просветлението (очерк)

VII – 2 *Васил Левский* – словесная молния *„Народ мой????"*: неизмеримая и неистощимая любовь к болгарскому народу, сострадательное понимание – разум национальной и социальной революции – энергия созидания и просветления (очерк)

VII – 2 *Vasil Levski* – verbal lightning *People????*: infinite and inexhaustible love to Bulgarian people, compassionate comprehension – the reason of the national and social revolution – an energy of creation and enlightenment (essay)

ЛИТЕРАТУРНИЯТ САЛОН НА РАДОЙ РАЛИН[1]

Анжела Димчева

Няколко поколения български писатели могат да разкажат спомени за уникалното духовно обиталище – дома на Радой Ралин (*Ил. 1)*, където той приемаше всеки ден десетки творци от различни изкуства, на различна възраст, от цялата страна: без „предварително записване", на чаша чай, в кабинета си, сред стотиците томове от класиците на родната и европейска литература. Нямаше начин човек да се обади по телефона на Радой, защото той нарочно не си прокарваше такъв. На всички любопитни по тази тема отговаряше: „Не ми се иска диалогът да става трилог...". Всеизвестно е неговото стихотворение „Личен контакт", където се казва:

...
под всеки балкон – микрофон,
на всеки клон – микрофон,
във всеки вагон – микрофон,
във всеки файтон – микрофон,
на всеки кон – микрофон,
във всеки салон – микрофон,
във всеки телефон – микрофон,
във всеки биберон – микрофон...
И халифската държава процъфтява
във възход непрекъснат,
защото личният контакт
с народа е непрекъснат.
Да, факт,
Под небосклона
осем милиона
микрофона...

И така, под ироничния поглед на налъма, поставен във ваза (който няма как да цъфне), в Салона на Радой Ралин се говореше абсолютно свободно на всякакви теми – политически, икономически, културни и особено литературни. Четяха се стихове и епиграми, разказваха се вицове, говореше се открито срещу БКП, разплиташе се съдбата на Солженицин или други емигрирали на Запад писатели от социалистическия лагер...

Както отбелязва днес видната ни писателка Екатерина Томова, „домът на Радой беше обществена приемна, където всеки – дори абсолютно непознат, можеше да влезе и да сподели мисли с гения на родната сатира".

Точно при първите ми посещения в апартамента на първия етаж на ъгъла с ул. „Латинка" и бул. „Цариградско шосе" (тогава бул. „Ленин") аз имах шанса да се срещна очи в очи с Екатерина Томова. Беше октомври 1981 г., само 2 седмици, след като поетът Георги Константинов беше така любезен да ме представи на Радой Ралин. Това се случи в края на септември 1981 г. на семинар на сп. „Родна реч". Радой се зарадва, че се появява „нова сатиричка" в мое лице. Тук трябва да вметна, че в този период в сп. „Родна реч" бяха излизали само 3-4 мои стихотворения, но във в. „Средношколско знаме" имах публикувани повече фейлетони и интервюта, дори бях получила награда на сатиричния фестивал „Пауталия" (Кюстендил). Бях съвсем в началото на писателското и журналистическото поприще, нямах никакво самочувствие на „писател", затова поканата от Радой да посетя неговия Салон ме изненада (*Ил. 2)*.

То е повече от стрес – на 18-годишна възраст „нахлух" в света на утвърдените писатели, които познавах само от кориците на книгите. Точно в тази драматична есен на 1981 г. най-много се говореше за сборника с

документални разкази на Екатерина Томова „Забравени от небето”, но и скандалът с опита на Николай Хайтов да открадне този ръкопис през 1979 г. още не беше заглъхнал. Седях в кабинета на Радой и слушах с потрес подробностите, към които Екатерина Томова и Радой Ралин за пореден път се връщаха (може би заради мен!). Това беше първият ми урок по достоверност, по принципност и доказване на истината. До този момент не бях и подозирала, че в литературните среди има войни между автори, задкулисни игри, дори престъпления. Ореолът, който комунистическата система беше изградила около определени верни на партията автори, беше непробиваем за обикновени хора. Но не и за Радой Ралин. Той не се страхуваше да етикира на всеослушание „Крадеца Хайтов”...

Това се случваше в една епоха-клетка за наивници, която днешните млади изобщо не могат да си представят. Сега всеки може да пише каквото си иска в социалните мрежи и в стотиците информационни онлайн платформи, да обижда с нецензурни думи публични фигури, дори държавници... Ако попитате сега тези вечни недоволници, те пак ще ви кажат, че в България „няма свобода на словото”. Затова понякога ми се иска за една седмица Машината на времето да ни върне в социализма, за да видят днешните хейтъри как вестниците и всички медии по цял ден повтаряха едно и също – главно „успехите на партията на всички фронтове, начело с другаря Тодор Живков”. Нямаше информация за убийства, обири, катастрофи, нито дори ред за някакво неблагополучие – било то природно явление, икономически провал, финансови загуби на държавата или социално недоволство. Да не забравяме, че цензорите във всяка медия даваха предварително инструкции „какво може и какво не може да се пуска”; дори кога и как да се появяват снимки на Тодор Живков и неговото обкръжение...

Затова широката аудитория в края на 70-те не знаеше нищо за случая „Забравени от небето”, а в писателското кафене от ухо на ухо се беше разнесла истината за опита на Хайтов да си присвои готовия ръкопис на младата тогава журналистка Екатерина Томова, която като репортер на сп. „Родопи” записва автентични разкази на столетници и прави анкета за живота им в Родопите. Готовият ръкопис с тези документални разкази е предаден от нея в издателството на Отечествения фронт. Оттам обаче го взима Хайтов и не го връща. Сменя заглавието на чуждия ръкопис и го предлага за отпечатване в издателство „Хр. Г. Данов” като свое произведение. Но Екатерина Томова научава за тази кражба и написва изложение до всички държавни институции, обвинявайки Хайтов в неправомерни действия. На помощ й идват Радой Ралин и Светлозар Игов. Те организират многомесечна акция в защита на Томова – инициират подписка, в която се подписват около 150 писатели и други дейци на културата... Въпреки че Държавна сигурност вика многократно младата писателка и я обработва с идеята тя да се откаже от авторството, защото Хайтов е „свещена крава” на ЦК, Екатерина Томова издържа на многочасови разпити и настоятелно търси лична среща с Тодор Живков. Двамата с Радой завеждат дело срещу Хайтов в Съдебната палата, организират митинг от близо 100 души в деня на делото. ЦК нарежда делото да се прекрати... С най-различни други инструменти Хайтов се опитва да сплаши писателката, изпраща й биячи, заплашва родините й, както и други писатели, които са се обявили в нейна защита. След 4 безуспешни опита за среща с Първия, все пак този феноменален случай на война между Крадеца Хайтов и неговата жертва е разрешен лично от Тодор Живков, който заявява на младата Катя, че е проучил подробно нейния случай и застава на нейна страна. Книгата излиза през април 1981 г. и получава Годишната награда на СБП, следват няколко преиздания, широк отзвук в обществото, ласкави оценки на критиката. Няколко години по-късно Любомир Левчев награждава Екатерина Томова с орден „Никола Вапцаров” за участието й в Международните писателски срещи.

Цялата тази сага изглежда невероятна! Как една крехка млада жена съумява в края на 70-те да се изправи срещу „Властелина на Родопите”...

Борбата срещу такива цербери в изкуството и литературата беше мисия на Радой Ралин. Той беше центрофугата на недоволството на интелигенцията срещу всякакви несправедливости. В неговото артистично обкръжение присъстваха забележителни фигури от света на литературата, театъра, киното, музиката (*Ил. 3)*.

Тук имах невероятния шанс да се запозная с Кирил Топалов (университетски преподавател, сценарист, белетрист), с поета Борис Христов – превърнал се още в началото на 80-те в икона на метафоричната поезия, с художника Калин Николов и поетесата Мирела Иванова, с литературните изследователи Божидар Кунчев и Вихрен Чернокожев, с изкуствоведа проф. Димитър Аврамов, с белетриста Кольо Николов и поета Георги Белев, с проф. Николай Генчев, с видния германски изследовател и преводач Норберт Рандоф, осъществил превода на немски език на първия граждански кодекс на българите „История славяноболгарская” на Св. о. Паисий Хилендарски[2]... На Норберт Рандоф по-късно гостувах в Берлин...

Няма да забравя как един ден заедно с Радой посетихме Александър Геров – мълчалив и сам, отслабнал и бледен, компания му правеше вечната догаряща цигара в полумрака на студения му дом с незаключена врата... Както няма да забравя и грандиозния концерт на Милчо Левиев в България през 1982 г. в зала 1 на НДК, когато Радой беше изкупил билетите на цели два реда от залата, за да настани на тях своите приятели. Днешните почитатели на джаза едва ли знаят, че през 1980 г. именно Радой Ралин уговаря с Людмила Живкова да се изпрати покана до Левиев и да се осигури безпрепятствено завръщане на популярния ни музикант в родината след 10-годишно изгнание.

Радой обичаше хората, отнасяше се към всеки с разбиране, очите му проникваха и в най-малките детайли, които излъчваше неговия събеседник. А как умееше да насърчава младите поети! Това изкуство да дадеш искрица надежда на другия, че все пак е написал нещо стойностно, го притежават само истинските ментори в изкуството. А те са безценни и рядко срещани.

Радой взимаше листа със стихотворението, което му бях донесла, и почваше да чете на глас. Спираше почти на всеки ред, за да се усети ефектът от римата или ритъма, търсеше изненадата в стиха, обичаше да казва репликата:

„Я да помислим не може ли тази дума да я заменим с друга". И веднага предлагаше решение. Така ми е коригирал отделни строфи в много стихотворения – ненатрапчиво, не с дидактика или високомерие... Придружавах Радой при негови срещи в Дома на киното, в писателското кафене и в ресторанта на Съюза на българските журналисти – така изградих незаменими контакти и познанства с ключови фигури на тогавашния литературен живот. Ефектът от неговото влияние в личното ми литературно развитие усещам дори до днес – 40 години по-късно (*Ил. 4)*...

Ще завърша тези мои кратки фрагментарни спомени с една случка от личен характер. Големите промени в страната бяха във вихъра си, социалният и политически кипеж не беше оставил никого безразличен. През 80-те посещавах Радой Ралин всяка седмица, а през 90-те минаваха месеци, без да се видим. Точно 10 дни след 10 ноември 1989 г. родих дъщеря си Адриана и бях заета неотклонно с нейното отглеждане години наред. Но в един летен ден на 1993 г. я заведох при Радой. Влязохме при него и аз само промълвих: „Това е Адриана". Той я погледна с благия си поглед и усмихнат каза: „Сбъркала си. Това не е Адриана. Трябвало е да я кръстиш Адриатика... Виж какви дълбоки зелени очи има. Това е цветът на Адриатическо море...".

Такъв беше Радой Ралин: във всяко живо същество той откриваше уникалността, заради която си заслужава да живеем и да бъдем щастливи.

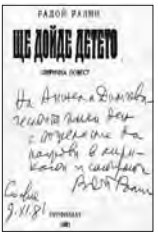
Бележки

[1] *Разшир. публ. по изд.:*
Димчева, Анжела. Под лазера на критика. – София, 2021, с. 335-340 : с ил.
ISBN 978-954-676-171-2

[2] **Paissi von Chilandar**. Slawobulgarische Geschichte / Aus dem Bulg. übersetzt, herausgegeben, kommentiert und mit einem Nachwort versehen von **Norbert Randow**. – Leipzig : Insel-Verl., 1984. – 172 S.

Прев. е направен по изд.:
Иванов, Й. История славяноболгарская / [*Св. о.*] ***Паисий Хилендарски***. – София : БАН, 1914. – 91 с.

Илюстрации

Ил. 1. Радой Ралин

Ил. 2. Първият автограф, който Анжела Димчева получава от Радой Ралин

Ил. 3. На чай у Радой Ралин: седнали – Радой Ралин и Таня Канова; прави – Борис Христов и Анжела Димчева

Ил. 4. Паметникът на Радой Ралин в София (пл. „Радой Ралин", кв. „Изток", на 100 м от дома на писателя) – скулптор Георги Чапкънов

VII – 3 *Радой Ралин* – литературен салон – мемоари – *Екатерина Томова* – български писатели (очерк)

VII – 3 *Радой Ралин* – литературный салон – мемуары – *Екатерина Томова* – болгарские писатели (очерк)

VII – 3 *Radoi Ralin* – literary hall – memoirs – *Ekaterina Tomova* – Bulgarian writers (essay)

РОМАНЪТ *„ЛЕВСКИ”* – ВЪЗХОДЪТ НА ЯНА ЯЗОВА И КРУШЕНИЕТО НА НЕГОВИТЕ ЕКЗЕКУТОРИ

Юлий Йорданов

Едно име през 30-те години на миналия век буни средите на интелигентска България. После почти половин век се затаява, за да избухне отново през втората половина на 80-те години.

Има обаче известна разлика между „бумът” на 30-те и „избухването” на 80-те лета. И ако 30-те са белязани с шеметния бяг към възхода, то онези от полувек по-късно са истински литературен Везувий, чиято лава залива съзнанието на поколения, които хич не са наясно какво е инкриминиране на книги и аутодафе. А амплитудата 50-годишно време носи дамгата на забравата, покриването с дебел пласт прах на един безспорен талант от европейска величина.

Яна Язова! (*Ил. 1*) Този псевдоним е даден на дама, която е блестяла с онова, което само Бог може да дари – дарбата умело да владее перото и то в неговата лирична и белетристична вселена. А притежаваната красота е причината софийските градски легенди със скърцане на зъби да твърдят, че „когато тя ходи по „Царя”, жълтите павета въздишали под нейните стъпки”. Пък смолисточерната като гарваново крило коса и лъщящите маслини в очите карат небезизвестния естет проф. Николай Фол да утолява мъката си на изритан ухажор с определението „черно отровно цвете”.

Това щедро разцъфнало в литературната ни нива цвете не повяхва в годините на изолацията, а ражда своите благодатни плодове. Най-щедрият от които е романът *„Левски”* (*Ил. 2*). Защо го наричам щедър ли, защото той е писан под диктовката на кръвта. Нека не забравяме, че Язова е правнучка на Христо Стоев Дрянков – вуйчото на Христо Ботев и съратник на Васил Левски.

И не само заради това самата авторка нарича този свой роман „Моята Библия”. Нека разлистим неговите страници, за да усетим силната тръпка на революционния патос. Имам усещането, че писателката е създала опус – може би най-доброто, писано за Левски. Защото представя Апостола с такава пълнота и завършеност, с каквато са го усетили малцина от хората, които са го срещали приживе. Цялата огромна книжна територия – 745 страници – става арена, където читателят вижда пробуждането на българския народ от дългия пет века сън и подготовката му за освобождение; саможертвата на онези, решени да дадат всичко за родината. Не са спестени грешките на едни, че и далновидността на други. Ако сравним с написаното преди, ще усетим разликата в историите на класиците и наратива на Язова. Нейният впечатлява със своята виталност, с одухотвореността си и по този начин непринудено въвежда читателя в борбата на българите за освобождение. Даже може да се каже, че с умението си да приласкае своя читател, Язова го привлича за свидетел или съучастник, като радетел за свободата. И както споделя една читателка: „Точно това ми хареса – няма го онзи тежък изказ, пълните с турцизми страници, които затрудняват по-неуверените читатели. Докато четеш *„Левски”*, всичко е само действие, желание за борба и истинско преживяване!”.

В *„Левски”* Яна Язова описва отрязък от живота на великия ни революционер, изграждайки живия му образ по начин, който малцина са успели да предадат – твърди Вал Стоева. – Образ от плът и кръв, с толкова живи мисли и чувства, че се питаш дали автор и герой не са се познавали; дали не са били един човек. Освен Апостола, Язова вплита в историята си и образите на много знайни и незнайни българи: игумения Евпраксия (готова да изгради и поддържа армията си от монахини), сестра Серафима (решена да търси мъст за родителите си), Делича (невръстно момче, готово да умре за свободата), Стоян Илийка и Добри войвода… Интересно ми бе да прочета за противоречията вътре в народа за начините за освобождение: отделни бунтове или чрез всенародно въстание, колебанията на мнозина и вярата на малцина. Хареса ми и живото описание на битката при Бузлуджа, на невероятните превъплъщения на Левски, на пътя, по който великият българин печели сподвижниците си за святото дело на Освобождението…

Любен Каравелов, Христо Ботев, Ангел Кънчев, Филип Тотю, Хаджи Димитър и Караджата присъстват в книгата на Язова, но съдбите на някои от тях остават недовършени – вероятно защото това е само първият том

от трилогията. А препратките и загадките към следващите четива от поредицата са умело изградени, грабвайки вниманието на читателя и предизвиквайки го да довърши четенето на „Балкани". И до утре да разказвам, ще е безсмислено – майсторството на Язова трябва да бъде почувствано в първо лице.

Бих определил романа като абсолютен епичен шедьовър, безценна перла в българската литература! По художествено достойнство, исторически размах и философска дълбочина мога да поставя Яна Язова единствено до Димитър Талев или Димитър Димов, които заедно с Иван Вазов са най-великолепните романисти на България. Това е исторически роман за Възраждането, но темите в него далеч надхвърлят ограничената по време рамка.

Вижте как Язова ясно представя идеята на Апостола: *„Нека всяка народност, както и всеки човек, утвърди своята свобода и да се управлява по своята собствена воля… Ние желаеме за себе си свобода народна, свобода лична и свобода религиозна; с една дума, свобода човеческа, и затова желаеме такава съща свобода и на нашите приятели и съседи… Ние не въставаме против турския народ, а против турското правителство и против ония турци, които го подкрепят и бранят. С една дума, ние считаме за приятели всички народи и народности, които съчувстват на нашето свещено и честно дело, без да гледаме на вяра и народност!"*.

Лаконично казано: романът е нов, различен, но и класически поглед към събитията, свързани с освободителното движение в България. Романът *„Левски"* е най-изстраданата творба на своята авторка. Дълго време тя събира материалите за него.

При една от срещите си с проф. Тодор Боров (*Ил. 3*) Язова изповядва своята одисея, свързана с романа й за Апостола. „Както ми обясни тя, наред с работата си по събиране на нещата на Александър Балабанов при своите многократни редовни посещения в Народната библиотека тя в продължение на, доколкото си спомням, близо десетина години, е издирвала и събирала материали да напише един роман върху живота на Васил Левски – спомня си професорът. При работата си върху този роман, при събирането на тия материали тя бе използвала всички известни дотогава публикации върху Левски, главно всички сборници с материали на Димитър Страшимиров и на други, с писма на Левски за неговата дейност, и бе стигнала, както тя в разказа си ми подчерта, до изясняване на някои дотогава малко тъмни моменти. Книгата си тя не смяташе, че е чисто изследователска, смяташе, че ще бъде един документален роман. И след много строго, както тя подчертаваше, отношение към своята работа в продължение на 1-2 години тя успяла след неколкократно преработване и изправление да създаде един окончателен текст на своя роман".

Освен тези материали, както свидетелства нейният братовчед Кирил Ганчев, съпругът на Язова – инж. Христо Йорданов й осигурява възможност да напише трилогията си „Балкани". Откупува архив на съратник на Левски (който изчезва след смъртта на Язова), както и ценни книги за Османската империя, поръчвани от Франция. Готовият ръкопис на романа Язова предава за печат в издателство „Народна култура". И тук виждаме нейната скромност. Пред издателската колегия тя излага причините, по които е стигнала до тази тема и как е работила, и предлага на издателството да предприеме нужната преценка, за да реши дали този роман заслужава да бъде издаден. Още повече, че прилага и препоръчителния отзив на Димитър Талев и Георги Томалевски, които обстойно прочитат романа.

„Въз основа на рецензията (на Томалевски и на Талев) – продължава Т. Боров – *директорът на издателството й казва, че той е готов да сключи договор с нея. В близки дни да й изплати един доста чувствителен аванс във връзка с това – 4000 лева, спомням си. След тоя разговор тя е извикана след няколко дни в издателството, казва й се, че е подготвен договор за подписване, ако се не лъжа, подписва такъв договор и се определя конкретен ден, ако памет ме не лъже – един петък, да се яви в издателството, за да си получи уговорения аванс"*.

Може да си представим каква върховна радост е изживяла самотната страдална писателска душа на Язова. Уви, радостта за тоя петък трае кратко. Защото, по народните думи, доброто не идва само. Злото дебне на всяка крачка.

„На другия ден след подписването на договора – свидетелства Т. Боров – по телефона на нея й се обаждат от в. *„Работническо дело"* и й искат по повод годишнината от смъртта на Георги Димитров да напише стихотворение в негова памет. Тя веднага възразява на този литературен редактор от *„Работническо дело"*, който й се обажда, че тя отдавна вече не пише стихове, че не е опитна в такива политически въпроси и че не би могла да напише стихотворението. Той обаче настоятелно я помолил: *„Ами ще се опитате, като искате, ще го направите." „Не, не, не, аз няма да мога, недейте ме насилва, не съм поет от тоя род – и прочие. – Не съм писала никога политически стихотворения"*. Но той се разделил с нея: *„Добре, добре, вие като се помъчите, ще можете. Аз ще ви се обадя утре или вдругиден"*. На другия ден или след един ден той й се обажда наново: *„Какво стана, другарко Язова, написахте ли стихотворение?" „Не, не можах да напиша и както ви казах, аз не смятам, че съм в състояние да напиша такова стихотворение". Той затваря телефона, очевидно сърдит, недоволен, и казва: „Е, вие ще си носите последиците!"*.

Когато отива в петъка в издателство „Народна култура", за да си получи уговорения аванс, казват й, че има друго нареждане от директора, че авансът сега-засега няма да може да й се изплати и че тя може евентуално да отиде при с него. Директорът й обяснил: *„Явиха се някои други обстоятелства"*, не казал нищо за поканата от *„Работническо дело"* да пише стихотворение за Георги Димитров, но казал: *„Знаете, ние също трябва да взимаме под внимание различни съображения. Сега-засега издаването на вашия роман се отлага"*.

Тя това нещо го разправяше с доста очевидно огорчение и казваше, че за нея станало ясно, че има връзка между поканата да напише едно политическо стихотворение и отказа да се издаде романът. Оттогава насетне тя

го държи тоя роман, към него беше вложила в папката с ръкописа и копие от рецензията на Томалевски и на Талев. Това знам аз от живата Яна Язова, докато беше жива" – завършва разказа си за романа проф. Т. Боров.

И… оттук тръгва развръзката на действието.

„Един ден най-внезапно бях извикан, вече не помня кой ми се обади, да ми каже трагичното съобщение, че Яна Язова е намерена мъртва в своя апартамент и тъй като той е бил заключен и тя е била покойница вече в продължение може би на няколко седмици, може би на цял месец – през най-горещия месец – това бяха изключителни горещини през лятото на 1974-та в юли месец – с мъка отбелязва професорът. – Трупът и е бил разложен и когато вече се вмирисва и в кооперацията усещат някакви миризми, които излизат под праговете на нейните силно заключени врати, извикват пожарната команда, която през прозореца влиза в жилището и намира разложения труп, увиват го в една плащеница, веднага го изнасят в моргата. Аз отидох още на другата сутрин в кооперацията, намерих там един домоначалник (беше чул моето име като близък човек на Яна Язова), който с голяма готовност ми разправяше перипетиите около намирането на трупа.

Тя била отстъпила своята пенсия на някаква стара, немощна бедна жена, която ходела да й получава пенсията. Затова и изчезването на Яна Язова през последните 2-3 месеца не е направило впечатление, защото нейната пенсия се получавала редовно от тая женица, на която тя я отстъпила и чак когато вече започнали да се явяват тия неприятни явления във връзка с разлагащия се труп вътре в апартамента, те се съпикясали, че тука трябва да има нещо, извикали пожарната команда и т.н.

На погребението на Яна Язова от страна на Писателския съюз бяхме само Елисавета Багряна и моя милост. Трябва да кажа, че имайки предвид книжата, които не много преди това бях преглеждал у Яна Язова, аз веднага се опитах да осигуря тяхното запазване и ако може да бъдат прибрани под мое наблюдение на сигурно място. Обадих се същия ден на Георги Караславов, който беше решаващ фактор в СБП и му изложих своето предложение, своето желание да се спаси нейната архива, тъй като има богати материали за Александър Балабанов (Ил. 4. – Бел. ред.), има освен това нейни ръкописи и прочие, и прочие. И той помня се обади в Съюза, дали по това време самият той беше председател в Съюза не бих могъл да кажа, но се обади и се нареди от председателството, от Управителния съвет ми се съобщи, че се назначава комисия под мое председателство, с участието на един от членовете на УС Матей Шопкин и един чиновник от СБП – Харалампиев, също млад поет, както ми се представи той, и ние съвместно с юрисконсулта на Съюза да се погрижим за запазването на архивата на Яна Язова и да я приемем тая архива, тъй да се каже. След погребението аз се явих при тоя юрисконсулт и при чиновника там – Харалампиев. С Шопкин, доколкото си спомням, не съм се свързвал, той самият веднъж ми каза: „Да, да, ние сме в една комисия, ще уредим този въпрос". Обаче тоя юрисконсулт постоянно отклоняваше моето настояване с туй, че апартаментът на Яна Язова е запечатан от прокурора и че не може засега да се предприеме нищо. Тия негови твърдения така се свързваха с някакво впечатление, което имах, че той проявява някаква заинтересованост по отношение на апартамента, по отношение на жилището. Той по едно време ми каза, значи в продължение на един месец или месец и половина, когато аз три, или четири, или пет пъти ходих при него, ми каза, че оказало се, че има някакви странични роднини на Яна Язова, на които тя завещала 1/5 от този апартамент и трябвало тия хора да се явят, тъй като те ще имат известно предимство при приемането на апартамента. Аз постоянно му подчертавах, че мене апартамента не ме интересува, интересуват ме книжата на Яна Язова, които аз познавам, разглеждал съм и знам какво представляват. „Да, да, ние ще имаме това впредвид, но нека да се уреди тоя въпрос с апартамента. Когато най-после – може би след месец и половина, може би след два, един път наново отидох при него, той ми каза: „А-а, знаете ли, то се свърши тая работа". „Е, как се свърши! Защо не ме извикахте." „Ами те така, беше набързо, прокурорът вдигна възбраната, тия хора значи те ще получат с предимство апартамента." „А книжата?" „Книжата се предадоха всичките в Държавния архив."

Аз отидох веднага в Държавния архив и ползвайки се от положението си на бивш директор на Народна библиотека (навремето като директор участвах в научния съвет на държавните архиви) и там ръководните лица на архивите ме познаваха. Те наредиха веднага да ми се покаже в Съдебната палата, в помещението на архивите всичко, каквото е получено от Яна Язова. В една от страничните зали нямаше никой – само чиновникът от архивите беше, донесе в един кош това, което е получено от нея. Аз го прехвърлих. Направи ми впечатление, че материалът е намалял, че е по-малко, отколкото го помня. Цялото това разглеждане трая не повече от час-час и половина. Чиновникът трябваше да стои през това време при мен, мене ми беше съвестно да му отнемам повече време. Аз исках само да установя дали архивата на Яна Язова е съхранена.

С това би трябвало да свърша тук разказа си. Обаче след погребението, след приключване на това отношение с покойната Яна Язова вече, до мен започнаха да идват слухове от разни места, че ръкописът на романа на Яна Язова е взет с помощта на този юрисконсулт на Съюза. Между впрочем трябва да кажа, че когато по-късно аз го потърсих, оказа се че той е уволнен и не е вече там, тъй че му загубих дирите. Не мога така голословно да го обвинявам в нещо толкова тежко, но той е може би на дъното на тая история, която стигна до мене в този си вид, че някой, споменаваше се името на Н. Хайтов, че е взел ръкописа на романа и че има намерение да го използва вече както сам намери за добре – дали да го преработи и да го издаде под свое име, да го използва като материал, това аз не мога да знам и не ме е интересувало много. Аз си спомням, че разказах тази история веднъж на моя близък приятел по работата в читалищата Боян Балабанов и той искаше непременно да я запишем, той водеше някакви безкрайни разправии с Н. Хайтов и да я изложи в някакво изложение до ЦК на Партията. Аз му казах, че не обичам в такива работи да се бъркам.

Но изведнъж във в. „Пулс” се яви един разговор между Г. Томалевски, П. Велков и ако се не лъжа, М. Ягодов. Тази публикация ме кара да смятам, че и аз съм длъжен да разкажа това, което си спомням”.

Едва ли пространното изложение на Тодор Боров около архива на Яна Язова се нуждае от коментар, но непременно трябва да подчертая, онова, което е очевадно – конфликта на интереси у хората, възложено им да решат този проблем. Разбира се, изключвам Боров, който съвсем добросъвестно е проявил своето влияние. За съжаление – уви и него са го разигравали разни чиновници – пионки в голямата криминална история, разиграла се около веществените останки от Яна Язова. И тук много бих искал да поставя въпроса, вълнуващ всеки запознаващ се с този казус: „Кой е истинският виновник, стоящ в дъното на всичко?” – всъщност екзекутор на романа, а чрез него и на Язова. Отговор от отговорните инстанции не е получен, няма и да се получи. Затова пък трябва да се задоволим с казаното от пророчицата Ванга, оповестено от Петър Величков: „ ... Навремето Ванга каза за Яна: търсете материалното, там е убиецът и не е един”.

Романът е главната причина Язова да бъде убита, след което оригиналът е задигнат. През 1987 г. той разтърсва цяла България и се превръща в най-голямата сензация на XX век. Тогава литераторът – изследовател Петър Величков съумява да го издаде по оцелялата чернова, взета от Централния държавен архив. *„През 1987 г. се навършваха 150 години от рождението на Васил Левски. По това време нямаше ръкопис, който да бъде издаден. Междувременно, друг автор беше заложил ръкописа на Яна Язова под свое име, за да го издаде* – пояснява Величков. *– От трета страна пък Яна след 1944-а е елиминирана от литературния живот. И няма публично нито ред. Така че, през 1985 г., когато намерих чернови на романа, тъй като оригиналът е в неизвестност, взех откъси, които бяха публикувани в тогавашния вестник за книгата „АБВ”, с гл. редактор проф. Филип Панайотов. Откъсите събудиха голям интерес и въз основа на тези чернови беше възможно да се върне самата авторка в българската литература и нейното име в известна степен да бъде познато на хората, които след 1944 г. не я бяха чували. За онова време един такъв анатемосан от режима автор да се появи, и то с такъв бляскав роман, посветен на Васил Левски, си беше чиста сензация. След излизането на романа в над 100 000 тираж, той беше изчерпан за месец-два.”*

За всеки непредубеден читател става ясно какъв е температурният градус на тази криминална драма, завършила с жертва – самата Яна Язова. Може да се каже, че общо взето, вървейки по нейните стъпки, вече всичко е ясно. И тук най-ярко изкристализира възходът на авторката. Но на позорния стълб се изправят нейните екзекутори! Ама дали наистина е така? Да! Несъмнено, защото като отворя томовете с произведенията на Язова, все откривам по нещо ново. Това ме кара да смятам поне две неща: или тя по характера на творчеството си е оставила възможност изследователите да се взират още по-задълбочено, или пък са все още не докрай разорана целина, която те примамва да забиеш по-дълбоко плуга на своето изследване. И да усетиш антиподите: яниното величие и крушението на нейните похитители.

Илюстрации

1. Яна Язова от края на 30-те години на миналия век (фотопортрет)

2. Корицата на първото издание на романа на Яна Язова „Левски” (факсимиле)

3. Проф. Тодор Боров (фотопортрет)

4. Проф. Александър Балабанов (фотопортрет)

VII – 4 *Яна Язова* – романът *„Левски”* – причина за убийството на писателката – свидетелства (очерк)

VII – 4 *Яна Язова* – роман *„Левски”* – причина убийства писательницы – свидетельства (очерк)

VII – 4 *Yana Yazova* – a novel *Levski* – a motive for the assassination of the penwoman – proofs (essay)

ПОД ЗНАКА НА *СИМУРГ* – ИРАН В ЖИВОТА НА ЕДИН БЪЛГАРИН

Никола Казански

Чадата на Адам едно са тяло –
от кал е сътворено поначало.
Една част само, ако заболее,
за нея всяка друга ще милее.
Ти, който не скърбиш за болка чужда,
човек да се наричаш – няма нужда.
Саади Ширази

Роден съм на брега на голямата река Дунав в малко, но будно градче. По моето време, преди 70 години (!), не бях чувал дори името Иран, а само Персия. Но това беше нещо като приказна страна, за която не знаех изобщо дали наистина съществува в действителност. Всички знания за нея идваха посредством руската култура, която беше много разпространена в България. Имаше много руски цветни филми-приказки, където се споменаваше името на Персия. Четях много книги, сред които и повестта за пътешествието на руския търговец Афанасий Никитин от Русия в Индия през Персия.

Най-любимите ми приказки бяха тези за ***1001 нощи*** на Шахразад и цар Шахрияр, които първоначално мислех за арабски... Тази моя заблуда се разсея, когато слушах многократно моята любима симфонична сюита **Шехерезада** (1888) на великия руски композитор Николай Римски-Корсаков.

Но истинската ми среща с реалния Иран беше посещението на шахиншаха Мохамад Реза Пахлави и неговата божествено красива шахиня ***ФАРАХ*** в България през 1970-те. Като библиотекар научих една малко известна подробност от онова време. Шахбану Фарах пожелала да посети Дома на приказките в София, за да вземе модел за откриване на подобна институция в Техеран. Тя остава очарована от директора на Дома и го кани на ответно посещение с българската делегация. Първоначално българските чиновници го считат за нископоставен, за да бъде включен, но са принудени да отстъпят по изрично настояване на иранската страна. По-късно разбрах, че е имало проект за финансово подпомагане на овцевъдството в Странджа от страна на Иран, който не се осъществило поради настъпилите политически промени...

Виждам птицата на градската стена,
С череп в ноктите да грачи със тъга:
„Шах велики! Де са твоите войски?
И защо не свирят медните тръби?"
Омар Хайам Нишапури

До 1990 година в България имаше режим, който изключително ограничаваше възможността да пътуваш в чужбина, а на множество теми за изследвания беше наложено идеологическо табу. След това можеше да се пътува напълно свободно, но моето лично финансово положение правеше невъзможно мечтаното пътешествие в Иран. Затова пък можех вече свободно да проучвам влиянието на иранската цивилизация в света като цяло и в България по-конкретно.

Персийската цивилизация, олицетворена от трите доислямски империи на Иран – ахеменидска, партска и сасанидска, – е един от основополагащите елементи на световната културна парадигма. Или както се изразява персийският посланик в двора на римския император Галериус (305-311): **„Рим и Персия са двете очи на човешкия род"**.

Персия не само поема целия цивилизационен заряд на Плодородния полумесец (Месопотамия и Египет),

но по своето местоположение е ключово звено на културните трансмисии между Изток и Запад, Север и Юг. При нея се постига, макар трудно и непостоянно, едно хармонично равновесие между ***явното и скрито знание***, между ***рационалното и мистичното***, между ***технологичното и екологичното***. Информационното пространство на персийската цивилизация развива, съхранява и предава основните човешки знания за ***битието и небитието***, за ***живата и мъртва природа***, за ***човека и Бога***.

Според Херодот, през VII в. преди Христа, столицата на първото персийско царство Мидия – Екбатана била опасана със седем кръгли стени, с различна височина и в различни цветове, олицетворяващи седемте планети на Слънчевата система. Най-външната била бяла, втората черна, третата пурпурна, четвъртата синя, петата оранжева, а шестата и седмата били покрити със сребро и злато. Общата им дължина била над 46 километра.

Ираншахр (**Сасанидската империя**) е един от световните центрове на науките и изкуствата: от **колесниците**, **катафрактите** (*клибанариуси* – бронирани конници), **конните стрелци** („партска стрелба") и **гръцкия огън** до **магите**, **митраизма** и **Заратустра**.

Древните градове и досега са захранвани с вода чрез гениалната система от подземни канали „канат", поддържана от хилядолетия.

Да споменем също първата световна „автострада", какъвто е Царският път от Персеполис до Сарди.

Прочутите холандски вятърни мелници от XI в. са взаимствани също от Персия.

Тук са изобретени първите електрически батерии (употребявани за електролиза на метали) и прочутите персийски килими.

Трябва да споменем прочутия персийски **архимаг Останес** (Авастана или Хуштана /V-IV в. пр. н.е./), цитиран от Херений Филон от Библос /ок. 64-141 г./ като автор на *„Осмокнижие" /„Oktateuch"/*, от който енциклопедичен труд са се учили най-големите умове на древността) между които Демокрит.

В **Академията в Гондишапур** (Dânešgâh e Gondišâpur) са работили – освен персийски, – така също християнски (изгонени от византийския император Зенон в 489 г.), гръцки (прогонени от Атинската академия от Юстиниян в 529 г.) и еврейски учени.

Школата в Нисибис (Nisibis, 350 г.), известна още като „школата на персийците", е център на сирийската наука и асирийското християнство. Славата й е такава, че папа Агапет I (Agapetus I, 535-536) и Касиодор (485-585) я дават като пример за подражание, а по неин модел е манастира Вивариум в Южна Италия (560 г.).

Библиотеката Саруех (Sarouyeh, Sarough) по обем и съдържание е била сравнима с Александрийската, но е много по-стара от нея. С това персийско висше училище е свързан и известният учен **Пол Персиеца** (Paulus Persa), който е ирански несторианец и е бил учител на иранския шахиншах Хосрой I Ануширван (*Anushiravān-e-dādgar]* /531-579/). Тук изпъкват имената на известните учени – мислителят и мъдрецът **Бозоргмер** (Bozorgmehr-e Bokhtagan) и медикът **Борзуа (Borzūya, 531-579). Последният пътува до Индия, научава санскрит и превежда епоса *„Панчатантра"* на персийски. От този превод епосът се разпространява по целия свят. Иранската Академия става световно средище на учени от Запада и Изтока, където се събират, обменят, развиват и разпространяват всички постижения на световното познание дотогава.**

По време на разцвета на Абасидския халифат (750-1258), когато столицата се премества в Багдад, намиращ се до столицата на Сасанидската империя Ктезифон, именно иранската цивилизация става основа на ислямския Златен век. Доказано е, че абасидските халифи оформят администрацията си като тази на Сасанидите. Синът на Харун ал-Рашид, Абдала ал-Мамун (чиято майка е персийка), дори е цитиран да казва:

Персите са управлявали в продължение на хиляди години
и не са се нуждаели от нас, арабите, дори и за ден.
Ние ги управляваме век или два
и не можем да се справим без тях дори и за час.

През този период иранският свят става интелектуален център за науката, философията, медицината и образованието, където се защитава каузата на знанието и се основава ***„Дом на мъдростта"*** в Багдад, в който мюсюлмански и не-мюсюлмански учени превеждат и събират цялата информация, известна дотогава на света. Много класически творби на Античността, които иначе биха били изгубени, са преведени на арабски и персийски, а в последствие на иврит и латински. През този период иранското *ойкумене* е като котел на култури, които събира, синтезира и значително развива знанията, получени от древноримската, китайската, индийската, персийската, египетската, северноафриканската, гръцката и византийската цивилизации.

В продължение на повече от хиляда години Персия е единствената държава, която граничи **пряко** с всички големи цивилизации на света – Месопотамия, Египет, степните народи, Китай, Индия и гръко-римския свят.

Тя е фактически „пътят на света".

Персия е централен пункт на „Пътя на копривата", който е ключов фактор за развитието на основните човешки цивилизации като Китай, Египет, Индия, Персия и Римската империя. Именно в нея се обогатяват и пренасочват културните и научни трансмисии на древния свят. Поради тази причина персийската цивилизация влияе върху всички останали в по-голяма степен, отколкото те помежду си.

Дори преди падането на Сасанидската държава един от последните й владетели **Хосрой II Парвиз (Победител)** държи до трона си три по-малки трона – за византийския цезар, китайския император и за хагана на степните народи, в случай, че те се присъединят към персийската общност на народите.

Персия е вълшебното огледало, в което се оглеждат цивилизациите на Изтока и Запада. И въобще всички последващи завоеватели биват неизбежно **персианизирани** поради непреодолимия културен заряд на тази цивилизация.

Дори когато Дионисиевите елементи и сцени са включени в зороастрийския цикъл от тържества и по-специално в Михраган, то атрибутите на култа на Дионис и дионисиевите персонажи получават зороастрийска интерпретация и стават символ на един от най-важните му празници.

Въобще – колкото и сложни да са взаимните влияния между Изтока и Запада, дори и след като император Ираклий разгромява шахиншаха на Иран и отслабената Персия е завладяна от арабите, то резултатът е една Византия, която представлява персианизирана Елада и Рим. Не случайно по време на иконоборството византийските императори произхождат от източните провинции, които са бивши персийски владения.

Западът се възхищава и подражава на изтънченото изкуство и блясъка на Византия, но те всъщност идват от Персия чрез сирийските провинции – търговците, занаятчиите, инженерите, изобретението на „гръцкия" огън, архитектите на храма Света София, финансиста Марин, Роман Мелодиста, майсторите на прочутите мозайки и каменни филиграни (дори и страшното кръстно наказание е също персийско изобретение). Знаменитият трон с хидравличен механизъм (който задвижва златни лъвове и те реват) на византийските императори е подражание на трона с часовников механизъм на шахиншах Хосров II Парвиз, при който в точно определен час е излизала колесница на луната, теглена от четири бели бика.

Персийският блясък на Константинопол очарова Запада, но и предизвиква неговата завист, което води до превземането и разграбването му от кръстоносците.

Исус Христос, според легендите, странства в Персия, където изучава **идеалите на зороастризма и будизма**. Не случайно именно **трите влъхви** (а това са явно **персийски магове**) предсказват Неговото Раждане и първи му се покланят от името на източните мъдреци.

Персия по неизбежност се възприема като изконния архивраг на Запада (*нем.* welschen Erbfeind), не толкова и не само заради несъвместимостта на цивилизационните им матрици, а поради особената, магическа и мистическа, сила на културните си кодове и трансмисии.

Една от основните причини за този антагонизъм е слабото и превратно познаване на персийските религии като **митраизма** и **зороастризма**.

Дори масовото (главно сред войската) разпространение на митраизма в сирийския му вариант в римската империя след Рождество Христово, е свързано не с нейното осмисляне, а със стремежа за противодействие на настъпващото християнско благовестие.

Пак от зороастрийски Иран произхожда дуалистичната вяра в абсолютното разделение на духовния свят между силите на **доброто и злото**, между ангели и демони, между **Бога и дявола**, между **Христос и Сатаната**.

Освен това **християнството творчески и диалектически превъплъщава хуманистичните идеи на митраизма и особено на зороастризма**.

Последният е не само първата монотеистична религиозна система, но е безспорно **първата дълбока вяра в свободния избор на доброто от човека** и **защита на природата от неговото отрицателно въздействие**.

Тази първа етична и екологична религия е в основата на изключително толерантното (с малки, кратки изключения) отношение на персийските власти към другите народи, раси и религии.

В периода 1941-1944 правителството на Шахиншахски Иран прави всички възможни постъпки, включително в България, за да спаси своите поданици-евреи от депортация в Германия...

... От иранската митология възприех и **принципа на серендипност**, като много важен за моята работа.

Терминът идва от английската дума „serendipity", която е употребена за първи път от англичанина Хорас Уолпол на 28 януари 1754 г. Превежда се като **„щастлив случай"** или **„да удариш кьоравото"**, но всъщност има много по-сложни конотации (**проницателност, прозорливост, далновидност**) и затова е сред десетте най-трудно преводими думи в английския език. Етимологията й е свързана с персийската приказка *„Трите принца на Серендип"*, която се основава на живота на сасанидския цар Бахрам V (Бахрам Гур, 421-438), чието име е свързано с много легенди и приказки (имал седем разноцветни кули с по една любима жена във всяка от тях, обичал да ловува диви магарета и бил особено проницателен и остроумен).

Моят любим символ-образ стана птицата-лъв **Симург** от иранската митология. През Ранното средновековие VII-X в. владетелите в Европа се обличали във византийска коприна, украсена с персийски симург.

Например митът за договора на човека с дявола идва от старата персийска литература. „Отречи се от светия маздейски закон и ти ще намериш щастие на земята" – говори злият демон Ариман на Заратустра в свещената книга на парсите *„Зенд-Авеста"*. А в епопеята си *„Шах-наме"* поетът Фирдоуси разказва за арабския цар-змей Зохак, комуто злият дух Иблис обещал да го въздигне по-високо от слънцето, ако сключи с него договор.

В тези персийски предания вече прозира праобразът на доктор Фауст.

Именно в Сасанидската империя се появяват за първи път бойните знамена и рицарските двубои (отделно и преди началото на битките), както и първият „рицарски роман". Класическата форма на короната на европейските владетели след VII в. за първи път се среща при първия сасанидски шахиншах Ардашир в началото на III в.

„Китаб ал-Фехрест" е първата известна универсална библиография в света от **Ибн ан-Надим** от Багдад (932-990).

В нейния предговор авторът пише:

***„Това е указател на книгите на всички народи, които са писани или преведени на арабски език, с данни за тези, които са ги създали, техния произход, дата на раждане и смърт, родните им градове, техните качества и недостатъци от началото на всяка наука до наше време, 377 година от хиджра* (987 г.)"**.

Той е шиитски учен, библиограф и книготърговец със сигурност от иранско произход, което се потвърждава, не само от неговата изключителна начетеност, но и от това, че за заглавие на своята уникална библиография избира рядката древноперсийска дума ***„фехрест"***, която означава **„индекс, указател, съдържание, каталог"**.

Ибн ан-Надим общува с много видни учени на своето време сред които са християнски (якобити,

несторианци) и манихейски философи. Освен арабски и персийски, той владее така също старогръцки, сирийски (арамейски), индийски (санскритски) и други езици, и е запознат с творчеството на Аристотел, Платон и множество предислямски учени.

Един изключителен пример за преноса на фундаментални знания от Изток на Запад е случаят с великия иранси учен **Насир ал-Дин ал-Туси** (Nasīr al-Dīn al-Tūsī, 1201-1274). Роден в град Тус, провинция Хорасан (Североизточен Иран), който е и родният град на Фирдоуси, той се обучава в Нишапур и се изявява като изключителен астроном, математик, физик, химик, биолог, философ и теолог. Според Ибн Халдун (Ibn Khaldūn, 1332-1406), това е най-големият ирански учен. Той основава и ръководи прочутата **обсерватория на Марагех** (Maragheh observatory**,** Rasad Khaneh observatory, 1259-), която служи за **модел на всички други обсерватории по света**. В нея имало библиотека с над 40 хиляди тома книги от цял свят както и школа с над сто студенти. През нея минавал първият известен световен **Начален меридиан**, който по-късно е заместен от този в Париж и накрая в Гринуич, Англия. Тук са работили най-известните астрономи от Персия, Сирия, Анатолия и Китай. За своите планетарни модели ал-Туси изобретява **геометрична техника наречена „Двойка (чифт) на Туси”**, която генерира линейно движение посредством сумата на две кръгови движения. Той също определя точната стойност от 51 дъгови секунди на годишното изменение на равноденствието и допринася за усъвършенстването на **астролаба (линеен астролаб, наричан „жезъл (рейка) на ал-Туси”**.

След 12 години на изследвания ал-Туси и учените под негово ръководство са изготвени и издадени прочутите **астрономически таблици**, наречени **„Илхански звезди”**. За тях и особено за „Двойката на Туси” е доказано, че играят решаваща роля за създаването на **хелиоцентричната система на Николай Коперник** (Nicolaus Copernicus Torinensis; *Mikołaj Kopernik* (1473-1543/) – полско-немски католически свещеник и лекар.

Глобус на звездното небе от месинг, сребро и злато, създаден през 1279 г. в обсерваторията на Марагех се съхранява понастоящем в Дрезден, Германия. Персийският учен твърди, триста години преди наблюденията през телескоп на Галилео Галилей, че **Млечният път** е съвкупност от множество звездни галактики. В биологията той изказва идеи, сходни с дарвинизма. Подобни постижения достига в областта на химията, физиката, математиката и логиката.

Ако обобщим всичко, изложено до тук, то можем уверено да твърдим, че така наречената **европейска цивилизация** произхожда *от* и е свързана (дори и като отрицание) *с* **персийската**.

Този феномен е изразен недвусмислено от **Гьоте** в стихотворението „Талисман” от цикъла „Западноизточен Диван” (*Talismane, Westöstlicher Divan,* 1819 – годината в която Бетховен пише *Деветa симфония*!):

Gottes ist der Orient!
Gottes ist der Occident!
Nord- und südliches Gelände
Ruht im Frieden seiner Hände!

Бог е Изток!
Бог е Запад!
Южните и северни царства
В ръцете му почиват в мир!

Видният иранист от САЩ **Ричард** Нелсън **Фрай** (Richard Nelson Frye, 1920-2014), почетен професор в Харвардския университет, отбелязва, че **„подценяването и пренебрегването на иранските цивилизации дава малка възможност за стабилност и устойчиво развитие на света”**.

Самият той е пожелал в завещанието си да бъде погребан след смъртта си в Иран (на брега на река Заянуех до град Исфахан) и молбата му е била приета благосклонно от правителството на страната...

... Все пак Бог чу горещите ми молби и през 2008 г. получих уникалната възможност да посетя Иран в рамките на един научен проект от авторитетен български университет[1].

В изготвената програма бяха включени – освен известните в целия свят ирански културни средища – и такива емблематични исторически места, които дотогава не бяха посещавани от български изследователи. Това бяха например най-голямото зороастрийско светилище **Тахт-е-Солейман – Тронът на Соломон (Takht-e-Soleiman) (III-IV в.).**

Значението на светилището се подчертава от факта, че до храма е издигнат грандиозен палат от времето на Сасанидската династия (224-642). Целият дворцов комплекс е изпълнявал ролята на свещена столица, където се е извършвала коронация на царете. В музея на комплекса Тахт-е-Солейман виждаме с удивление снимка на ритуал на зороастрийци около неговото свещено езеро, който изключително точно прилича на **августовската паневритмия на Бялото братство в България при Рилските езера**. Тук преживях много вълнуващо събитие, когато един възрастен ирански селянин спонтанно поиска да се сприятелим. По вид той ми напомняше досущ на един мой дядо и като сакрално ястие споделихме домати и сирене...

Посетихме също **главното светилище на зороастрийците „Чак Чак”** (кап-кап) на североизток от град Язд, именувано по звука на капещата вода от скалата в параклиса. При температура към 50 градуса прекосяваме над 100 километра през пустинна местност, оградена от призрачни планински масиви, често миражно ту фантастично извисяващи се, ту фантастично изчезващи като при среща с неземна реалност (реално сме – като в огън – под властта на огнения диск на слънцето)… Гледката се сменя постоянно, но неизменна е **структурата на положението ни спрямо нея – винаги сме в идеалния център на абсолютната сфера, образувана от намиращите се по периферията й планински очертания**. Пътят свършва в глуха планинска клисура, от която се изкачваме по стръмни

стъпала на почти 500-метровата стена до самото подножие на върха. Гледката е неописуема.

Наблизо се вият орли. Според преданието единствената дъщеря на последния сасанидски цар Яздегерд III е била преследвана чак до тук от нашествениците араби, които искали да я погубят. Отчаяна, тя се помолила на Зороастър за спасение, планината се разтворила и я скрила завинаги.

Самото светилище е зад масивни медни двери, украсени с релефите на староперсийски божества, покрити със златен бронз. Това е пещера, в центъра на която има скален олтар. Върху него горят **три** кандила (Света Троица). В **дванадесет** съда (12 апостоли, 12 имама), разположени кръгово, се намират плодове, зърна, листа, аромати и други подобни… Запалени са **свещи** (като тези в будистките и православните храмове).

Отгоре от скалата се стича вода, която капе в специални съдове... По стените на светилището има **образи на светци** (както при Православието)...

„*Огънят Варахран*", според зороастризма, е вратата между Небето и Земята, между Ада и Рая.

Огънят е предусещане за последната истина, която е дадена на човека от Бог.

В иранската цивилизация се развиват оригиналните философски системи на **култа към светлината (Слънцето – Огъня)** на **Сухраварди** (Shahab ad-Din as-Suhrawardi, Shaikh al-Ishraq, Master of Illumination /1155-1191/) и **Мулла Садра** (Sadr ad-Dīn Muhammad Shīrāzī, Mulla Sadrā /1571-1636/). Техните учения съчетават принципите на **древната иранска мъдрост, зороастризма, неоплатонизма, суфизма и трансцедентната теософия** (al-hikmat al-mut'aliyah) като стават предвестници на **екзистенциализма**.

Няма да се спирам на прякото влияние на иранската цивилизация върху България, което е изследвано от много известни български учени като **Андрей Протич** (Сасанидската художествена традиция у прабългарите. // *Изв. Бълг. археол. инст.*, 1927, N 4, с. 211-235), **Геза Фехер** (Връзката на културата на прабългарите и маджарите с Иран. // *Родина*, 1940/1941, N 2, с. 103- 114), **Иван Дуйчев** (Il mondo slavo e la Persia nell'alto Medioevo. // *Persia* e il mondo Greco-romano. Atti del Convegno internazionale. Roma, 1965 ; Roma, 1966, p. 243-318), **Веселин Бешевлиев** (Ирански елементи у първобългарите. // *Античное* общество. Москва, 1967, с. 237-247), **Тодор Чобанов** (Наследството на Сасанидска Персия у българите на Долния Дунав. София, 2006. 94 с.) и много други...

... Накрая, но не на последно място, не мога да не споделя потресаващото впечатление, което ми направи съприкосновението, макар и post mortem, с българската иранка **Рейхан Фиюзи (Шараре Пийкок)**. Рейхан значи мирта, а Шараре – искра. Нейната лебедова песен е повестта ***„Английският като чужд език"***, публикувана в България малко преди кончината ѝ през 1999 г. Самата тя е една благоуханна **персийска роза**, разцъфтяла по Божие благоволение на българска земя. Не може да не напомним, че прочутите български рози от Розовата долина са внесени от Иран.

Някак екзистенциално усещах, че великолепният текст на английски не може да не бъде такъв и на български. Както би бил при нея също на руски и фарси, а защо не на френски, италиански и немски.

Геният в женски род преминава с еднаква лекота през езиците, през цивилизациите и накрая през душите. Като всепомитащ ураган, като всеразтърсващо земетресение, като всепотопяващо цунами. И не просто разказът е абсолютно искрен, а това е един чист поток на съзнанието, който е облечен в една елегантна и лесно достъпна форма. Но, един път проникнал в теб, събужда дълбоки размисли, поражда разтърсващи чувства и оставя дори една буца в гърлото.

Имам само едно „възражение", а то е, че в книгата ѝ се споменава едно единствено иранско ястие *„фесенджан"*, а се пропускат други като *„геймех"*, *„караф"* и особено вкусовото вълшебство наречено ***„гормех сабзи"*** (много специална агнешка яхния). А бих добавил и великолепния *„доогх"* (вид айрян).

... А лично аз за мое удоволствие преведох – колкото можах – известната сатирична поема ***„Мишок и котарак"* от Убаид-и Закани** (1300-1371).

Ето част от нея:

По волята на Бога, Котарак един
Живял той някога в Керман,
И бил е по-могъщ от Илхан
...
Прочети още веднъж за Мишок и Котарак.
Прочети. Размисли. На челото си го запиши.
И нека този разказ навеки съхрани
Във всички хора паметта за Убаид-и Закани.[2]

Съвсем накрая, нека не забравяме древната иранска мъдрост: *„Ако искаш доказателство, че Слънцето е такова, каквото е, то просто не си отвръщай лицето от него".*

Читателю, моли за прошка Бога,
създавах дълго туй, което мога.
Полезното от него само сподели,
а след това за писаря се помоли.
Саади Ширази

И да ви пази Бог, Всеславния, Всемилостивия и Всеопрощаващия!

Бележки

[1] *Авторът говори за Първата българска научна експедиция в Иран, осъществена от Университета по библиотекознание и информационни технологии под научното ръководство на проф. Стоян Денчев с международен екип от учени, в която той участва от България – заедно с проф. Александра Куманова. – Бел. ред. Н. В.*

[2] *Бел. ред. Н. В.:* Приведените стихове са публ. за първи път в кн.: **Куманова**, А. Очите на Шари. Sub rosa : Страници от един забравен дневник [по науч. експедиции в Иран, Турция /Сев. Месопотамия/, Италия, Русия, България]) = Shari`s eyes. Sub rosa : Pages of a forgotten diary [according to sci. missions in Iran, Turkey /North Mesopotamia/, Italy, Russia, Bulgaria]) / Ред., бел. **Н. Василев** ; Ред.-иранист **И. Панов** ; Рец. **Ц. Теофанов** ... [и др.] ; *Посв.: „На всички, които ме изпълват със съществуването си – на Духа, който животвори!" ; Epigr.: „Une nuit noire, par un calme, sous l'Équateur. / Le Temps, l'Étendue et le Nombre / Sont tombés du noir firmament / Dans la mer immobile et sombre." (Le Temps, l'Etendue et le Nombre...)* – **Charles Leconte de Lisle**. – София : WINI 1837, 2014. – 414 с. : с ил.

Други рец.: **А. Федотов, Б. Тодорова, П. Велчев, Н. Казански**. – *Рез. на бълг., рус., англ. ез.* ; В част от тир. – *рез. на перс. ез.* – Кн.се изд. със съдействието на Културното представителство към Посолството на Ислямска Република Иран в Република България.

ISBN 978-954-9437-45-4

Ново *е*-изд. – 2015.

3. доп. *е*-изд. – 2016.

Публ. и във вид на *е*-кн.: <http://www.sno.unibit.bg> <http://sno.unibit.bg/e-lib.html>.

Публ. и в: <https://www.academia.edu/upgrade?feature=name_mentions&trigger=mentioning-author-rw>.

Публ. на откъс: <https://books-bg.net/view-item/31324/%D0%9E%D1%87%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BD%D0%B0-%D0%A8%D0%B0%D1%80%D0%B8.html>.

Срв.: **Денчев**, С. и др. Експедиция в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България : [Изследване на информ. паралел между културите на Древен Иран и България] / **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански** ; *Епигр.: „Чадата на Адам едно са тяло"* – **Саади**. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2008, N 3-4, с. 45-55 : с ил.

Денчев, С. и др. Експедиция в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България : Плен. докл. / **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански** ; *Епигр.: „Чадата на Адам едно са тяло"* – **Саади**. // [*Шеста*] VI национална научна конференция смеждународно участие „България в културното многообразие на Европа", 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец накултурата. – София, 2009. – ISBN 978-954-8887-65-6. – с. 45-92 : с ил. – Библиогр.: 219 неном. загл. в 117 ном. бел. – *Рез. на англ. ез.*

Денчев, С. и др. Иранские корни нестинарского феномена (Экспедиция в Иран с целью установления историографической информационной карты нестинарской феноменологии в Болгарии в качестве трансмиссии мировой культуры) / **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански** ; *Эпиг.: „Все племя Адамово – тело одно…"* – **Саади** / пер. **К. Липскерова**. // *Митра* : Зороастр. информ.-аналит. журн. (Санкт-Петербург),2009, N 10 (14), с. 131-141 : с ил. – Без ISSN.

Публ. и в: <http://www.zoroastrian.ru/node/1369>.

Денчев, С. и др. Нестинарството – живата старина : Експедиции в Странджа – Древен Иран – Санкт Петербург – Център. и Изт. Турция(Кападокия) : Изследване на информ. карта на трансмисиите на културa в нестинарската обредност като открита информ. среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Център. и Изт. Турция (*ист.:* Сев. Месопотамия) / **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански** ; *Епигр.: „Вяра е жива представа на онова, за което се надяваме, и разкриване на онова, що се не вижда"* – **Евр. (11:1)**. // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевски вестник (София). – ISSN 1312-3785. – N 31, ноем. 2009, с. 28-29 : с ил.

Денчев, С. и др. Експедиция в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България / **С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански** ; *Епигр.: „Чадата на Адам едно са тяло"* – **Саади**. // *Списание на БАН* (София). – ISSN 0007-3989. – 2011, N 3, с. 36-51 : с ил. – Библиогр.: 219 неном. загл. в 117 ном. бел. – *Рез. на англ. ез.*

Куманова, А. Трансмисия на арийски соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България = Transmission of aryan solar religious cult from Iran into Bulgaria : Докл. на науч. конф. с межд. участие „Българика-Ираника" (София, 25 окт. 2012). – 15 с. – Съавт.Н. Казански. – *Деп. в Техеранската нац. библ. на Иран на 13.09.2014.*

Ръкоп. е предаден на бълг. и англ. ез. на директора на Техеранската нац. библ. на Иран д-р Салихи Амири в рамките на посещението на Иран от Българската женска делегация, водена от А. К.

Докл. е публ. в 2016 г.

Куманова, А. Докосване до сърцето на Иран (Дневникови бележки по пътя *до* люлката на цивилизацията и *обратно* : [7-16] септ. 2014 г.) / *Епигр.: „Читателю, моли за прошка Бога, / създавах дълго туй, което мога. / Полезното от Него само сподели, / а след това за писаря се помоли."* – **Абу Абдалах Муширфаддин Саади Шираз**и (1184/1203 – 1283/1292). // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2014, N 3-4, с. 30-39. – *Начало. – Рез. на англ. ез. – Осн. публ.*

Публ. и в: <journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=516&type=.pdf>.

Куманова, А. Докосване до сърцето на Иран (Дневникови бележки по пътя *до* люлката на цивилизацията и *обратно* : [7-16] септ. 2014г.) / *Епигр.: „Читателю, моли за прошка Бога, / създавах дълго туй, което мога. / Полезното от Него само сподели, / а след това за писаря се помоли."* – **Абу Абдалах Муширфаддин Саади Шираз**и (1184/1203 – 1283/1292). // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2015, N 1-2, с. 49-54. – *Продължение. – Рез. на англ. ез. – Осн. публ.*

Публ. и в: <journals.uni-vt.bg/getarticle.aspx?aid=516&type=.pdf>.

Куманова, А. За поезията като онтология на познанието (Мислители на присъственото знание. Тезиси) : Изказване

на Кръглата маса на20.04.2016 г. с участието на унив. преподаватели, поетеси от Иран – д-р Сейдех Хосенджани, д-р Нагмех Мосташар Незами, Маша Нураей. // *Науч.* тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 13, 2015, с. 315-319. – *Рез. на рус. и англ. ез.*

Kumanova, A. Study of the civilizations : Way to the real cultural globalization (Life-giving tree of the historical and cultural development of the humanity) / Intern. conf. on education and globalization (Tehran, Islamic Rep. of Iran, 2-3 Oct. 2012) ; Comm. 2: communication, educationand globalization. – 15 p. – Co-auth.: N. Kazanski. – *Деп. в Техеранската нац. библ. на Иран на 13.09.2014.*

Ръкоп. е предаден на директора на Техеранската нац. б-ка на Иран д-р Салихи Амири в рамките на посещението на Иран от Българската женска делегация, водена от А. К.

Запис на докл. върху CD с богат изобразителен материал към него е предаден и на директора на Техеранската нац. б-ка на Иран д-р ЕшрефБуруджерди, гостувала на специална среща в УниБИТ на 28.09.2017 г.

Куманова, А. и др. Трансмисия на арийски соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България = Transmission of aryan solar religious cult from Iran into Bulgaria : Докл. на науч. конф. с межд. участие „Българика-Ираника" (София, 25 окт. 2012) / **А. Куманова, Н. Казански**. // *Българика* – ираника : Сб. с докл. от науч. конф., посв. на 115 г. от установяването на дипломатически отношения между Република България и Ислямска република Иран – София, [25] окт. 2012 г. / Ц-р за изследвания по история на българите Тангра ТанНакРа ИК ; Библ. „Българска вечност" ; Кн. се издава с подкрепата на Културното представителство към Посолството наИслямска република Иран в България. – София, 2016. – ISSN 978-954-378-139-3. – с. 105-169. – Библиогр.: 88 неном. назв. в 40 ном. бел. – *Разшир. публ.*

Пълн. загл.: … Рационални проблеми на семантизацията и посоките на периодизация на символното, скрито (hidden) и мълчаливото (tacit) знание като планетарно значимо (1. Образи на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символика на Мадарския конник; 2. Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров" по птичето трасе „Via Pontica"; 3. Светилища и храмове на огъня и принадлежащите им исторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни: Иран, Централна и Източна Турция, и нестинарската феноменология в Странджа; 4. Свидетелство на „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски).

Животворящото дърво на историко-културното развитие на човечеството : Хуманитарна глобализация (Към въпроса за единството на културната амалгама на Изтока и Запада) / **С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев** ; *Епигр.: „Така Дървото тайнствено расте"* – **Вячеслав Иванов**. // *Науч.*тр. на Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2623. – Т. 14, 2016 [2017], с. 580-597 : с 10 ил. – Съавт.:. – Библиогр.: 30 неном. назв. в 11 ном. бел. – *Рез. наълг. и англ. ез.*

На с. 589: „Лекция, изнесена от проф. Александра Куманова по време на българо-иранската среща на 28.08.2017 г., проведена в Университета побиблиотекознание и информационни технологии с директора на Националната библиотека на Иран д-р Ешреф Бороджерди.".

Трансмисия на арийски соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България. Рационални проблеми на семантизацията и посоките на периодизация на символното, скрито (hidden) и мълчаливото (tacit) знание като планетарно значимо (1. Образи на слънцето, огъня, ковача и вълка в българските народни приказки, идилиите на Петко Ю. Тодоров и авторските приказки на Николай Райнов и символика на Мадарския конник; 2. Национални носии по културния коридор „Мала Азия – Балкански полуостров" по птичето трасе „Via Pontica"; 3. Светилища и храмове на огъня и принадлежащите имисторически комплекси в Северна Месопотамия – днешни: Иран, Централна и Източна Турция, и нестинарската феноменология в Странджа; 4. Свидетелство на „История славяноболгарская …" на Св. о. Паисий Хилендарски) / **С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев**. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2017, N 2 (3-4), с. 67-94 : ил. – Библиогр.: 106 неном. назв. в 40 ном. бел. – Съавт.: С. Денчев, Н. Казански, Н. Василев. – *Рез. на англ. ез.* – *Редуц. публ.*

Срв. и: **Куманова**, А. и др. Информационна картина на дифузната соларна трансмисия на национални ритуални костюми от Мала Азия към Балканския полуостров : Ретикуларно опис. (N 642) / **А. Куманова, И. Костадинов, В. Пискюлев**. // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2526. – Т. 7, 2012, с. 389-411 : с ил.

Публ. и в: <http://www.unibit.sno.bg>.

Куманова, А. и др. Към концепцията за влиянието на Сасанидски Иран върху културата на старите българи : [Рец. за кн.: **Чобанов**, Тодор. Изследвания върху културата на старите българи. – София : Тангра ТанНакРа, 2010. – 224 с. : с ил. – (Българска вечност ; 93). ISBN 978-954-378-068-6] (N 643) / **А. Куманова, Н. Василев, Б. Николова**. // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог.(София). – ISSN 1314-2526. – Т. 7, 2012, с. 412-417. <http://www.unibit.sno.bg>. – Съавт.:

Терено, библиографско и историографско изследване на нестинарството като соларен култ със северен генезис, проникнална Балканския полуостров от Иран през Мала Азия (Основни публикации по автобиобиблиографията на Александра Куманова) (Вторично-документална информационна база) [: Библиогр. информ. за кн.: 1) **Арианика** : Експедиция във Воттоваара – Карелия иАркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.] ; Науч. ред. Н. Яръмов ... [и др.] ; Библиогр. ред. Д. Ралева, М. Максимова ; Рец. А. Субето ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. – ISBN 978-619-185-192-8 ; 2) **Куманова**, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Състав., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев ; Науч.ред. С. Денчев. – София, 2012. – ISBN 978-954-2946-47-2 ; 3) **Куманова**, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев ; Науч. ред. С. Денчев. – София, 2014. – ISBN 978-619-185-028-0 – *вж***N 39** ; 4) **Куманова**, А. Очите на Шари. Sub rosa : Страници от един забравен дневник [по науч. експедиции в Иран, Турция /Сев. Месопотамия/, Италия, Русия, България] = Shari`s eyes. Sub rosa : Pages of a forgotten diary

[according to sci. missions in Iran, Turkey /North Mesopotamia/, Italy, Russia, Bulgaria] / Ред., бел. Н. Василев ; Ред.-иранист И. Панов ; Рец. Ц. Теофанов... [и др.]. – 3. доп. *е*- изд. – София, 2016. – ISBN 978-954-9437-60-7 ; 5) **Nestinariana** : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev. – София, 2014. – ISBN 978-619-185-028-0 ; 6) **Експедиция** във Воттоваара Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевропейската цивилизация в Русия (Протоарии и праславяни) (Културолого-феноменологично декодиране на митологичния, историческия и лингвистичния план) / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2016, N 1 (1-2), с. 15-28 ; 7) **Експедиция** в Иран за установяванеисториографската информационна карта на нестинарската феноменология в България / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // *Списание на БАН* (София). – ISSN 0007-3989.. – 2011, N 3, с. 36-51 ; 8) **Експедиция** в Иран за установяване историографската информационна карта на нестинарската феноменология в България : [Изследване на информ. паралел между културите на Древен Иран и България] / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2009. – ISBN 978-954-8887-65-6. – с. 45-92 ; 9) **Изследване** на информационната карта на трансмисиите на културa в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Централна и Източна Турция (*Ист.:* Сев. Месопотамия) : Докл. на заседание на Науч. съвет на Специализираното висше у-ще по библиотекознание и информ. технолог. на 29.06.2009 г. / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2009, N 1-2, с. 16-32 ; 10) **Изследване** на информационната карта на трансмисиите на културa в нестинарската обредност като открита информационна среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Централна и Източна Турция (*Ист.:* Сев. Месопотамия) / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански,Н. Василев. // [*Седма*] VII национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1.11.2009 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2010. – ISBN 978-954-8887-91-5. – с. 512-538 ; 11) **Изучаването** на цивилизациите : Път към истинската културна глобализация (Животворящото дърво на историко-културното развитие на човечеството) / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. // *Издател* (В. Търново). – ISSN 1310-4624. – 2016, N2 (3-4), с. 111-121 ; 12) **Историографска** експедиция в Санкт-Петербург за установяване информационната карта на нестинарската феноменология в България / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2009. – ISBN 978-954-8887-65-6. – с. 505-610 ; 13) **Куманова**, А. Макроисториографический пунктирный контур Арктической духовности (Из религиозно-мифологического дискурса северного солярного культа света : К вопросу о вторичнодок. исслед. инфосферы). // *Заповедные* этнокультурные ландшафты Арктики и Евразии : Сб. науч. тр. избранных материалов науч.-творч. конф., сем., раб. совещ., проведенных в г. Якутске по проблемам сохранения, охраны, использования и пропаганды культ.-природного наследия народов Арктики, Сибири и Евразии в 2012-2014 гг. / М-во культуры Росс. Федерации, ФГБОУ ВПО „Аркт. гос. инст. искусств и культуры", М-во культуры и духовного развития Респ. Саха (Якутия) ; Сост. и науч. ред. У. А. Винокурова ; Редкол. У. А. Винокурова ... [и др.]. – Якутск, 2014, с. 35-54 ; 14) **Куманова**, А. Трансмисия на арийски соларен религиозен култ, проникнал от Иран в България = Transmission of aryan solar religious cult from Iran into Bulgaria : Докл. на науч. конф. с межд. участие „Булгарика-Ираника" (София, 25 окт. 2012) / А. Куманова, Н. Казански. // *Булгарика* – ираника : Сб. с докл. от науч. конф., посв. на 115 г. от установяването на дипломатически отношения между Република България и Ислямска република Иран – София, [25] окт. 2012 г. / Ц-р за изследвания по история на българите Тангра ТанНакРа ИК ; Библ. „Българска вечност" ; Кн. се издава с подкрепата на Културното представителство към Посолството на Ислямска република Иран в България. – София, 2016. – ISSN 978-954-378-139-3. – с. 105-169 ; 15) **Нестинарството** – живата старина : Експедиции в Странджа – Древен Иран – Санкт Петербург – Център. и Изт. Турция (Западокия) : Изследване на информ. карта на трансмисиите на културa в нестинарската обредност като открита информ. среда на култовите практики и вярвания, установими в музеите на Център. и Изт. Турция (*ист.:* Сев. Месопотамия) / С. Денчев, А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевски вестник (София). – ISSN 1312-3785. – N 31, ноем. 2009, с. 28-29 ; 16) **От** Древна Тракия до Плиска и Преслав : По птичето трасе Via Pontica : Науч. експедиция в доислямски Иран. Историогр. информ. карта на нестинарската феноменология в България (17-29.06.2008. – София – Техеран – София) / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // *За буквите – О писменехъ* : Кирило-Методиевски вестник (София). –ISSN 1312-3785. – N 30, май 2009, с. 32-33 ; 17) **Планетарна** информационна среда на културата (Върху опита за прочит на нестинарството : Рацион. карта) (II. Анализ) / С. Денчев, А. Куманова, М. Куманов, Н. Казански. // [*Шеста*] VI национална научна конференция с международно участие „България в културното многообразие на Европа", 1 ноември 2008 г., София, Национален дворец на културата. – София, 2009. – ISBN 978-954-8887-65-6. – с. 475-504 ; 18) The **Study** of Civilizations : The right way to the real Cultural Globalization (Life-giving tree of the historical and cultural development of the Humanity) / S. G. Denchev, A. V., N. R. Kazanski, N. K. Vasilev. // *Наука* в современном информационном обществе : XI Межд. науч.-практ.конф. Философские науки : Science in the modern information society : Proceedings of the Conference. – North Charleston, USA, 13-14.03.2017. – North Charleston, USAQ 2017. – ISBN 978-1544756592. – с. 190-202. – Библиогр. информ. за науч.-докум. film: <http://science-publish.ru/node/2> ; 19) **Ритъмът** на времето [*E*-ресурс] [Видеозапис] : Нестинарство : Информ. карта : Науч.-докум. film / Продуцент, идея и концепция проф. Стоян Денчев ; Сценарий А. Куманова, Милен Куманов ; Режисура А. Куманова, Андрей Алтъпармаков ; Оператор Стефан Алтъпармаков ; Ред. Никола Казански, Антон Даскалов ; Консултанти Николай Цв. Кочев (София) ... [и др.]. – София : БУЛФИЛМ, 2008. – 1 оптчен диск (DVD). – *Редуц. версия на бълг. и англ. ез. 2007* ; *Разшир. версия на бълг., рус., англ. ез. 2008*]. // *Тр.* на Студентското науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (София). – ISSN 1314-2526. – Т. 14, 2019, с. 732-736 : ил. – Съавт.: Н. Василев. <http://www.unibit.sno.bg>

VII – 5 България – Иранска цивилизация (очерк)

VII – 5 Болгария – Иранская цивилизация (очерк)

VII – 5 Bulgaria – Iranian civilization (essay)

ИГОР БИСТРИ И УЧИЛИЩЕТО ЗА ДУХОВНО РАЗВИТИЕ НА ЧОВЕК

Мария Караиванова

Игор Матвеевич Бистри бе талантлив учен педагог, притежаващ ярка индивидуалност и рядко съчетание на такива качества, като енциклопедическа ерудиция, разностранни интереси в различни области на науката и богата педагогическа практика. Достоен представител на руската педагогическа школа, той изповядва идеите на хуманизма, дълбоко разбира историческото им развитие и утвърждаване в педагогиката, и търси пътища за тяхното съвременно превъплъщаване. С присъщата му чувствителност към човешката съдба и непреходен интерес към душевното богатство на всяка личност, Игор гледа на училището като на среда, в която трябва да се реализира основното право на човека – правото на пълноценно хармонично развитие. За съжаление, не може да се каже, че съвременното училище отговаря на това условие. В своя стремеж да догони научно-техническия прогрес педагозите излагат учебните дисциплини все по-специализирано. Но успехът е съмнителен – училищната подготовка като цяло е едностранна и силно изостава от темповете на научно-техническото развитие. За болшинството ученици учебният материал става все по-абстрактен и скучен, в резултат на което техните интереси се съсредоточават във виртуалното пространство. Световната педагогическа общност усилено търси изход от създалото се положение, стремейки се да върне интереса на учениците към ученето по пътя на интегриране на учебни дисциплини. В тази прогресивна тенденция се вливат и усилията на педагога и хуманиста И. М. Бистри.

И. М. Бистри е роден на 5 януари 1939 г. в Москва в семейство на инженери. След завършване на средно училище през 1956 г. той постъпва на работа като старши лаборант в катедрата по физика на Московското висше техническо училище. През 1956-1964 г. учи в Московския държавен педагогически институт, където получава квалификация на преподавател по физика и астрономия. В продължение на 15 години И. М. Бистри преподава математика в различни висши учебни заведения на Москва – Московския институт по геодезия и картография, Московския технологичен институт по
хранителна промишленост, Московския автомобилен институт. По това време преосмисля степента на специализация, с която в средното училище се изучава математика. Той е много добре запознат с най-добрите методически постижения на руската математическа школа, но скоро осъзнава, че широкомащабната селекция на бъдещи професионалисти пречи на пълноценното развитие на способностите на учениците в други области и насочва усилията си към преодоляване на тази аномалия.

От началото на 80-те години И. М. Бистри постоянно живее в България и работи в Софийския университет „Св. Климент Охридски" като научен сътрудник към катедра „Методика на обучението по математика и информатика" на Математическия факултет. Тук получава възможност да развива и експериментира педагогическите идеи, към които се е насочил още по време на работата си в Москва. Енциклопедичните научни интереси в различни области на познанието му позволяват да пристъпи към разработката на интегрирано учебно съдържание, използвайки математическото моделиране като мост между хуманитарните и природо-математическите дисциплини.

Международната педагогическа общност в наши дни е дошла до извода, че пълна и всеобхватна интеграция на учебните дисциплини е невъзможна и че изолацията между учебните предмети може да бъде преодоляна само по пътя на разработване на обособени части интегрирано учебно съдържание. В съответствие с познавателните цели тези части могат по различен начин да се съчетават в интегрирани комплекси и в различни комбинации да се включват в различни форми на педагогическата практика. С цел да се създаде такова учебно съдържание И. М. Бистри провежда научни изследвания и разработки в различни области като история, хронология, генеалогия, история на математиката, литература, музика, изобразително изкуство, хералдика, география, биология, статистика. В резултат на тази сложна и дълготрайна работа той очертава широк кръг въпроси от общата култура и ги обединя в комплекс от тематични модули, озаглавени „Природо-математически основи на културата". Основните теми, разработени от Бистри, са: орфико-питагорейското учение за хармонията и неговата интерпретация в науката и изкуството (музика, архитектура, хералдика, орнаменти); пропорциите на Питагор и приложенията им в музиката и изобразителното изкуство; математически модели в теорията на музикалния строй и тяхната връзка с архитектурата, икономиката и демографията; свойства на пространството (фрактални структури, крайни и безкрайни пространства); моделиране на генеалогични графи и тяхното приложение при изучаване на историята и културата на България, европейските страни, страните на Балканския регион, Древен Египет и Месопотамия; моделиране на хронологични оси и тяхното приложение при изучаване на история, литература и други учебни дисциплини; моделиране с помощта на калкулатор и неговото използване при изучаване на интегрирано учебно съдържание; мащабиране на географски, биологични и други обекти; кодирането като средство за съпоставително изучаване на поезия и моделиране на поетичната реч; пропедевтика на статистически понятия.

В работата над всяка тема ученият разработва три нива – общообразователно, професионално-ориентирано и професионално. Създава интегрирани модули, комбинирайки знания от изследваните области и излага техните пътища за моделиране с използването на училищната математика. Моделирането той осъществява с помощта на отимизираната традиционна методика и новаторско приложение на калкулатора при изучаването на различни учебни дисциплини.

И. М. Бистри подчинява интегрираните модули, които разработва, на най-съвременните педагогически изисквания, включвайки възможност и за
компютризация, и ги подготвя за научно-практически експеримент в българската образователна система. С тази цел той изследва обучението по математика в България, изучава учебниците по различните дисциплини и показва принципните и съдържателните възможности за модернизацията им, подготвя учители и ръководи експериментално-внедрителска работа в различни градове на страната – София, Пловдив, Добрич, Плевен и Перник. Използването на ново учебно съдържание и такива важни дидактически принципи като интеграция, моделиране, ранна пропедевтика води до очаквания ефект – интересът на учениците към ученето нараства, а тяхната успеваемост се повишава.

В хода на своята многостранна дейност ученият успява в средата на 80-те години да обедини свои съмишленици сред педагозите в Научно-изследователски колектив по проблеми на образованието (НИКО) и става негов научен ръководител. Колективът работи на доброволни начала и е отворен за всеки педагог, който е готов да внесе своя принос визследването на интегрирани модули и тяхното внедряване в практиката. И. М. Бистри разработва и реализира идеите си в тясно сътрудничество с педагози, влизащи в основното ядро на НИКО. Новаторската работа на колектива се докладва и обсъжда на национални и международни научни конференции и различни педагогически форуми.

За съжаление, резултатите от тази работа не са оценени от катедрата „Обучение по математика и информатика". По предложение на катедрата през 1992 г. ръководството на университета уволнява И. М. Бистри. Независимо от това той продължава своята научно-изследователска работа и ръководство на експериментално-внедрителската дейност на НИКО. Неговите идеи и разработки намират в това време морална и финансова подкрепа и разбиране в образователната структура „Математика, езици, любознание" (МЕЛ), гр. Пловдив. В структурата влизат: образователна фондация, частно средно училище и Педагогическа лаборатория, създадена по инициатива на И. М. Бистри с цел развиване на учебно-възпитателния процес в училището на МЕЛ и разпространение на получените резултати в образователната система на България. Тук той заедно със сътрудниците на НИКО продължава да създава и изследва интегрирани технологии от комплекса „Природо-математически основи на културата".

В съответствие с възрастта на учениците, в задължителната учебна програма се включват следните модули: математически основи на изучаване на родствени отношения в три поколения; конструиране на часовник; моделиране на време с помощта на часовник (5-8 години); измервателни методи в ботаниката – ръст на луковица; моделиране на поетична реч (8-9 години); моделиране на интервали от време – продължителност на деня; използване на уравнения от първа степен при решаване на хронологични и астрономически задачи; стихотворен анализ на поетични произведения; моделиране /настройка/ на четириструнната лира на Орфей (9-10 години); аритметично моделиране на продължителността на човешкия живот с помощта на калкулатор; систематизиране и обобщение на исторически знания с помощта на генеалогични отношения в династията на Асеневци; генеалогично моделиране в древногръцката митология, дванадесет олимпийски божества; орфико-питагорейското учение за хармонията – моделиране на основните музикални интервали с помощта на обобщени сигнални графи; съчетаване анализа на римите и размера с граматичния анализ и неговия ефект при обучението по български език и литература (10-11 години); орфико-питагорейското учение за хармонията: приложение при моделиране на изопараметрични четиригълници; моделиране на многоъгълни числа с помощта на калкулатор; настройка на лирата на Орфей с помощта на обобщен граф с два възела; изпълнение на мелодия в съпровод на получените интервали; генеалогично моделиране на династията на Хабсбургите: епохата на Карл V и Филип II; епохата на Карл I; хронологично моделиране в римската система за изчисление. С деца от 10 до 14 години той разработва художествено моделиране по темите: пловдивският дом в епохата на Възраждането – бяла и черна темпера; мотиви от гръцката митология – туш; екслибрис – линогравюра; природни форми – туш, перо; светът на животните – цветна апликация.

И. М. Бистри развива педагогическите идеи на Карл Орф и демонстрира в училището на МЕЛ музикално обучение с използване на математическите знания на децата и орфико-питагорейското учение за хармонията. Той разработва също и проблеми на гражданското и екологичното образование. Подготовката, която получават възпитаниците на училището на МЕЛ, се демонстрира в разнообразни форми на български, английски и испански езици пред родители, учители и обществеността. Резултатите показват по-високо равнище на усвояване на различни дисциплини в сравнение с традиционните постижения и осезаем ръст в развитието на децата.

От 1992 до 1995 г. НИКО работи като извънщатен инспекторат към Министерството на културата по въпроси на общообразователната подготовка в училищата по изкуства и култура. За да ориентира обучението по математика към спецификата на тези училища, Бистри разработва темите „Геометрия на пирамидите" (методика и 19 задачи, използващи размерите на конкретни египетски пирамиди), „Златно сечение" (математически канони за изобразяване на човешкото тяло), „Алгебрично моделиране" (оптимална методика за изучаване теорията на пропорциите и уравненията от I и II степен с използване на маетматически задачи от Древния Египет и Древна Гърция).

Заедно със свои сътрудници той създава и експериментира педагогически технологии, предназначени за използване на училищната математика при изучаване на изкуството и културата. В хода на експериментите учениците на възраст 14-17 години овладяват исторически, теологични и технологични аспекти на линейните орнаменти на Древния свят (Месопотамия, Египет, Гърция), запознават се с основите на музикалната хармония и тяхното място в развитието на архитектурата на Древна Гърция и епохата на Възраждането, моделират генеалогични графи на монархически династии, управляващи на Балканите през XII-XV векове и изучават тяхната роля в историческите процеси, моделират стихотворни размери. В Художественото училище „Цанко Лавренов" в гр. Пловдив се провежда експериментален факултативен курс „Математически основи на културата", предизвикал изключителен интерес у ученици, родители и обществеността. Постепенно части от разработените технологии се включват в обикновения учебно-възпитателен процес при преподаването на различни дисциплини. Експериментално-внедрителската работа показва, че новите педагогически технологии позволяват без преразход на време да се изучава културата на различни страни и епохи.

Убеден хуманист, И. М. Бистри се стреми към качествено образование за всички. В продължение на много години той работи над адаптацията на комплексите „История и елеменарна теория на музиката" за страдащи от глухота и „История и теория на цветните орнаменти" за страдащи от слепота. Ученият упорито търси възможност да направи високите образователни резултати на училището на МЕЛ достъпни за широк кръг ученици, развива

дидактичните принципи на комплекса „Природо-математически основи на културата” по такъв начин, че да го приспособи и за деца, изоставащи в умственото си развитие поради физически и психически травми или социални причини. С тази цел той създава учебно съдържание, отчитащо принципите за развитие на детската психика, изследвани от Л. С. Виготски и Ж. Пиаже, и ученията на М. Монтесори за взаимното влияние на дидактическите методи и средства, използвани от една страна за нормални деца и от друга – за изоставащи в развитието си деца. Така той постига универсална приложимост на комплекса „Природо-математически основи на културата”. Интегрираните технологии се поддават на максимална индивидуализация и затова са подходящи за оптимално обучение на деца от специалните училища. В учебния процес в ПУ „П. Р. Славейков”, гр. Плевен за деца с лека и средна степен на олигофрения са внедрени модулите: „Конструиране на часовник” и „Измерване на времето с помощта на часовник” (8-9 години); „Математически основи на семейните отношения и приложението им при изучаване на Първото българско царство” и „Измервания в ботаниката – ръст на луковицата” (10-11 години); „Математика и музика – моделиране на мелодии с помощта на цифрово кодиране”; „Моделиране на генеалогични връзки в родословието на Асеновците” и „Второто българско царство” (11-12 години); Геометрично моделиране в строителната практика (квадратни и триъгълни основи на здания)”, „Използване на калкулатор за изчисления в геометрията”, „Моделиране на екологична среда за водните животни”, „Музика и математика – изпълнение на канона по цифров код” (12-13 години). Както тематиката, така и възрастта, в която децата я овладяват, показват нереализирани възможности на развиващия се ефект на специалното образование в духовната реабилитация на умствено изоставащите деца и тяхната социализация на битово равнище.

МОН оценява актуалността на разработките на И. М. Бистри и неговите сътрудници и сключва договор с Фондация МЕЛ за разработка на два проекта: „Природо-математически основи на културата” и „Развиващото образование като елемент на духовна реабилитация в системата на специалните училища”. По проекти са сключени договори за научно сътрудничество с Педагогическия колеж, гр. Добрич и с Центъра за педагогически изследвания на ШУ„Епископ К. Преславски”. В експериментално-внедрителската работа са включени 14 училища от Добрич, Пловдив и Плевен, а в първия етап на педагогическа квалификация вземат участие 240 учители. Интегрираните технологии на комплекса „Природо-математически основи на културата” са приети като основа за модернизация на държавните образователни стандарти в системата на специалните училища.

Международният обмен на образователната структура МЕЛ води до това, че резултатите от приложенията на интегрираните модули стават достояние на европейски образователни структури и се ползват с изключителен интерес. Ще спомена тук ECNAIS – Европейски съвет на националните асоциации на независимите училища, EyG – Конфедерация „Обучение и управление”, Испания, CECE – Конфередация на испанските образователни центрове, SE – Европейските училища, предлагащи международна програма за дипломиране на учащи се като европейски бакалаври.

На 17 юни 2000 г. внезапната смърт на И. М. Бистри прекъсва неговата хуманна, изключително плодотворна и имаща международно значение дейност. Нейните резултати отговарят на прогресивните световни педагогически тенденции, изискващи постоянна актуализация на учебното съдържание, свързана с бурните темпове на развитие на науката и обществото. Пред всички национални образователни системи стои въпросът – как да постигнем това, без да подриваме проверените от векове устои на предметната система. Научно-изследователската дейност на И. М. Бистри в условията на българската образователна система очертава пътя за решаване на този въпрос в различни направления. Свързвайки в едно цяло създаването на ново интегрирано учебно съдържание, педагогическата квалификация, експерименталната и адаптационно-внедрителска работа, той създава модел на непрекъснато обновление на учебното съдържание в текущия учебно-възпитателен процес, проверен на практика в сътрудничество с български педагози. Научните разработки на И. М. Бистри и тяхната нестандартна педагогическа реализация по новому осветяват експерименталната педагогика и ролята, която тя може да изиграе в модернизацията на образованието. Педагогическите технологии, които той разработва и експериментира със своите сътрудници, могат да бъдат използвани във всички форми на съвременното образование – класни, извънкласни и перанентни. Заложената в тях богата култура ги прави подходящи не само за училищното образование, но и за всички просветителски форми, свързани с духовното развитие на личността. Тази линия в педагогиката може да даде своя принос в развитието и пълноценната реализация на хората независимо от възраст, здраве, пол, националност и религия.

За съжаление, ранната кончина на И. М. Бистри остави неговите научни разработки в различна степен на завършеност и голяма част от тях не е публикувана. Първата му книга „Школа духовно развитого человека” представлява само малка част от творчеството на този талантлив педагог. Разработките, които се съдържат в нея, са интересни от различни гледни точки. По тях читателят може да получи представа за протичащите в съвременното училище реални процеси на обновление на традиционното учебно съдържание, да намери както високи научни постановки на тясно специализирани проблеми, така и техния достъпен на нивото на средното училище общокултурен контекст. Разнородните материали, включени в книгата, разкриват богатството на личността, щедрото и жертвено отдаване на целия си съзнателен живот на хората, и са стабилна основа за бъдещо развитие на тенденции, отново превръщащи човека в център на педагогиката.

Цитирана литература

1. **Быстрый**, Игорь Матвеевич. Школа духовно развитого человека. – София : Зора, 2001. – 323 с. <https://knizhen-pazar.net/products/books/569851-shkola-duhovno-razvitogo-cheloveka>

2. **Киреева**, С. В., Е. Н.**Архангельская**, И. М. **Быстрый**. Методические указания к решению задач по математике для слушателей курсов по подготовке к поступлению в МАДИ (Ч. 1-2). – Москва : МАДИ, 1987.

3. Моделиране на фигури в детската градина с помощта на осева симетрия : Межд. сем. „Образование за всички” : Науч. тр. : Т. 1. Предучилищно и начално училищно образование. – Шумен : Унив. изд. „Константин Преславски”, 2010, с. 294-300. <https://www.shu.bg/wp-content/uploads/file-manager-advanced/users/faculties/kolezh/trudove/MS_PNUO_T1_2010.pdf>

VII – 6 *Игор Бистри* – педагогика – училището за духовно развития човек (очерк)

VII – 6 *Игорь Быстрый* – педагогика – школа духовно развитого человека (очерк)

VII – 6 *Igor Bystryi* – the school for the spiritually developed person (essay)

ПОГЛЕД КЪМ ИСЛЯМСКАТА РЕВОЛЮЦИЯ В ИРАН

Мохаммад Кияни

На 22-ри бахман 1357 г. (11-ти февруари 1979 г.) иранският народ се вдига на революция, която се смята за едно от знаменитите и велики еволюционни събития на XX век. По своята уникалност то силно се отличава от всички други световни революции и успява да изуми цялото човечество.

Ислямската революция в Иран поставя началото на нов раздел в културната и историческата идентичност на тази страна, като възвестява и едно цивилизационно обновление, обхващащо ислямските ценности и идеали, и заедно с тях изконната култура на иранската нация. Според еволюционно-историческите тълкувания, както и съгласно становищата на редица изследователи, ислямската революция е нещо повече от обществено явление или историческо събитие.

В разясняването на причините, довели до ислямската революция и отхвърлянето на режима на шахската династия Пахлави, е нужно да се имат предвид следните фактори:

1. Пренебрегването на обществения глас, задушаването и сериозното противопоставяне срещу свободомислието.

Режимът на династията Пахлави е бил бреме за иранския народ.

И Реза Хан, и Мохамад Реза Пахлави установяват управлението си чрез преврати.

Става напълно ясно, че при такава власт няма никакво място за гласа, становището и волята на народа, а още по-малко за неговото мнение или култура. Управлението на династията Пахлави се характеризира със сепаратизъм. То не носи никаква отговорност пред народа и упражнява тиранията си в продължение на петдесет години.

През този период на университетите, интелектуалните течения, медиите и парламента се гледа повърхностно и режимът не ги зачита по никакъв начин. Единствените процеси, които съумяват да съхранят истинската си стойност въпреки съпротивата на правителството, са религиозните, определяни като цялостно присъщи на обществото и народа. Патриотизмът и родолюбието също имат ограничено и изолирано присъствие на държавно ниво.

2. Обвързаността на всички държавни елементи с великите световни сили и липсата на независимост при взимането на основните държавни решения.

При управлението на Пахлави държавните дела се реализират съобразно интересите и приоритетите на световните велики сили, а ползите и вредите за иранския народ не се взимат под внимание. Шахът консолидира властта си чрез благоразположението на световните сили, като желанието и волята на народа нямат никакво значение. В един исторически период в Иран се заражда народно движение, чиято цел е независимостта на страната от колонизаторските сили. С помощта на чужди държави обаче, то е отстранено от властта, която отново попада в ръцете на напълно зависимата от външно влияние династия на Палхави.

3. Изоставането на страната в научно, промишлено и благоустройствено отношение.

През управлението на Пахлави сред най-разпространените пропагандни инструменти на държавата е налагането на недоверие в способностите на народа. Всички културни и пропагандни средства в продължение на повече от сто години се използват за внушаването на песимизъм сред поданиците. В общественото съзнание се налага вярват, че народът не е способен на научен и промишлен прогрес и следователно трябва да разчита за това на другите държави. Политиките на управлението на Пахлави и естествено на другите авторитарни монархически режими в страната дълги години наред са причина за изоставането на Иран от прогреса. Те превърнаха народа ни в недоверчив към себе си, песимистичен към бъдещето си, пасивен спрямо достигането до нови хоризонти и потопен в чуждото влияние. В резултат на тези политики бе унищожена иранската икономика. Иран бе превърнат в склад за

нискокачествени и ненужни вносни стоки, които пък се закупуваха със значителни средства. Селското стопанство, което дотогава задоволяваше напълно нуждите на населението, достигна своя пълен крах и стана зависимо от чуждия внос до такава степен, че дори след толкова години все още не е достигнало предишния си разцвет. Разрушени бяха селата, промишлеността стигна до застой, а очакванията за индустриален прогрес така и не се сбъднаха. Работещата индустрия спря своето развитие, останаха само онези нейни отрасли, които бяха зависими от чужбина и от количествата производствена продукция. Науката също спря да се развива и университетите упражняваха научна дейност на възможния минимум. По този начин режимът на Пахлави държеше страната в техническа, промишлена, икономическа и прочие зависимост и бе всячески неутрализирал стремежа на народа към независимост и икономическа самостоятелност.

4. Деградацията и борбата на управляващите срещу религията.

Една от причините, заради които иранският народ се противопоставя на режима на Палхави, е незачитането на националните религиозни, културни ценности и традиции. Чрез утвърждаването на деградацията сред обществото и особено сред младежта режимът се старае да изгради социум, основан на пасивност и зависимост. Тези усилия, които влизат в остро противоречие с културните и религиозните ценности на иранското общество, подготвят почвата за масовите прояви на недоволство.

5. Всеобщ гнет и несправедливост в страната.

Колкото повече се спускаме от върховете на управлението надолу по йерархията, абсолютната несправедливост прониква до най-долните слоеве на обществото. Социалните богатства принадлежат на отделни индивиди, докато по-голяма част от хората тънат в бедност. Празненствата по случай 2500-та годишнина на шахската монархия и прахосването на социални средства за организирането им са пример за съществуващата несправедливост в обществото. В същото време, в много от иранските села не са налични дори оскъдни възможности за живот.

6. Появата на лидер със сила, величие и възвишено духовно проникновение.

Уникалното и мъдро лидерство на Имам Хомейни, особеното доверие на хората към него, специфичната религиозна и историческа връзка между духовността и народа са от основно значение за възникването на революцията, назряването на социалното недоволство, разпространението на революционните идеали, създаването и утвърждаването на революционен дух, и за всенародното участие. Когато Имам Хомейни въстава срещу действията на управляващите и започва борба с обществените илюзии, предвид своята харизма, дълбоката вяра на хората към него и изградената легитимност и престиж пред тях, той съумява да ги привлече и насърчи за реализирането на целите на революцията. Посредством лидерската си харизматична роля Имам Хомейни успява да пресъздаде пред народа ученията на исляма, смисъла на управлението и на човека, като същевременно разясни и статуквото – все истини, които никой и никоя партия от тогавашното диктаторско управление не са се осмелили ясно да изложат, а единствено той прави това обективно, като така допринася за пробуждането на иранския народ. Хората се вдигат в негова защита и дори изразяват готовност да се пожертват за него. Разбира се, тази просветителска мисия на Имам Хомейни не е без съответната цена. Авторитарният режим го изпраща в затвора или за дълги години в изгнание извън страната. Но въпреки това борбата на народа и на лидера на революцията в Иран продължава. 15 години са необходими за победата на революцията. Учениците и приятелите на имама, хората от народа и интелектуалците в различните точки на страната, на събрания и сред различните прослойки се посвещават на просвещението. Хиляди са жертвите, много хора попадат в затворите, където са жестоко измъчвани от шахския режим. Изпитвайки многобройни трудности и пречки по своя път, Имам Хомейни през цялото време ръководи народния бунт с лидерско умение, ерудиция и смелост, а хората излизат на бойното поле с такава солидарност и решителност, и с голи ръце, и без подкрепата от други държави, но никоя сила не е можела да им се противопостави. В края на краищата ислямската революция побеждава.

Уникалните характеристики на ислямската революция

В периода на избухването на ислямската революция в Иран световните сили се намират в епоха на разведряване на напрежението и мирно съществуване. Постигнато е разбирателство за изграждането на двуполюсен блок с цел запазване на статуквото. Предвид ползите, които шахският режим предоставя на двете велики сили, те го защитават с всякакви средства до последните му дни. Очевидната легитимност на шахското управление през онзи период придобива такива измерения, че Западът определя Иран като „остров на стабилността”. Съвсем естествено е, че битката със зависимо управление, което е в разцвета си и се ползва с подкрепата на значимите световни фактори, е изключително трудна.

В подобни условия ислямската революция в Иран постига успех срещу тираничния политически ред с най-малко по мащаб кръвопролитие в световната революционна история и за най-кратко време реализира победа чрез всеобщо политическо участие и мобилизация на милиони невъоръжени иранци – без намесата на политически партии успява да отблъсне въоръжените сили на режима. Ислямската революция не е на прослойките или класите, а в пълна степен революция на народа, която бе завършена без каквато и да е подкрепа отвън и въпреки явната съпротива

и усилията на западния и източния блок. Една от най-големите тайни на успеха на нашето движение е, че то се осланяше на духовността и третираше всички въпроси чрез духовни възгледи. Например борбата за неутрализиране на класовото неравенство е интерпретирана в ислямските учения, но тя се съчетава и съпровожда от дълбока духовност. От друга страна, свободолюбивият дух осезаемо присъства във всички ислямски постулати.

Шиитският ислям е елементът, който вдъхва на революционерите несломима сила в противопоставянето срещу шахския режим. В периода на своята революция иранците са в търсене на фундаментална трансформация в индивидуалното и социално битие, в обществения и политическия живот, в мисленето и кръгозора си. Именно в исляма те намират пътя към реформите. С оглед вярата на революционните лидери в готовността на народа и оценяване важността на демокрацията, три месеца след победата на революцията новите политически управляващи на Ислямската република насрочват обществен референдум, който ги утвърждава и легитимира пред иранския народ с мнозинство на гласовете от над 98%. Още в самото начало на създаването си Ислямската република декларира политическата си необвързаност с Изтока и Запада, както и независимостта си от

световните сили. Чрез дълбока идеологическа промяна в национален мащаб се постига пробуждане, придвижване напред и самоидентифициране под мотото „Ние можем". Независимо от многобройните трудности чрез Божията помощ и народната подкрепа се постига стабилност по пътя на прогреса и развитието.

Цели на ислямската революция

1. Установяване на ислямско управление и налагане на религиозните ценности.

Същността на революцията на иранския народ през 1357 г. (от иранския календар) е ислямска. Една от най-съществените цели на революцията е налагането на ислямския дух и идентичност във всички материални, духовни, политически и доктринални измерения с цел осигуряване на условията за духовно битие и създаване на подходящо пространство за Всевишния и за личностния растеж. Решимостта на ислямската революция е била насочена както към възраждането на ислямската идентичност, така и към възстановяването на ислямската цивилизация чрез уповаването върху културното самочувствие и осланянето на световните културни ценности.

2. Установяване на социална справедливост.

Най-важните възгледи и идеали на ислямската революция в Иран са тези, които са свързани със стремежа към справедливост. Този стремеж и постигането на социална справедливост са едни от основните условия за осъществяването на останалите идеали на ислямската революция. Установяването на справедливост в нейния най-широк и дълбок смисъл сред сферите на икономиката, политиката, културата, правосъдието и прочие е една от най-важните цели на ислямската революция. Ликвидирането на класовото неравенство, премахването на социалната дискриминация и създаването на условия против появата на каквато и да е тирания и злоупотреба с личността също са сред въпросните цели.

3. Установяване на свобода.

Ислямът е религия на свободата, религия, която разпространява свободата към всички индивиди в обществото. Един от устойчивите стълбове на ислямската революция и естествено една от основните й цели е именно свободата – дотолкова, че един от най-важните народни лозунги по време на революцията е „Независимост, свобода, ислямска република!" Свободолюбието е сред отличителните черти на иранците, които в исторически аспект изкристализират по време на борбите срещу тиранията и деспотизма. В този контекст, независимо от целия натиск и всички трудности за иранския народ, през своята история страната не е попадала под чужда колонизация. Естествено свободата се намира в приетите от иранския народ ценностни рамки. Предвид обстоятелството, че в своята същност революцията изповядва справедливостта, основното задължение на управлението в Ислямската република е уважението към разумните свободи, създаването на свободомислещо общество и предотвратяване възникването на тиранична среда. В Конституцията на Ислямската република е отделено голямо внимание на тази тема.

4. Постигане на държавна независимост, развитие и прогрес.

Сред основните цели на ислямската революция е постигането на държавна независимост, осланяне върху народните ресурси, завръщане към главните ирано-ислямски ценности, разширяване на научните и културни способности на фона на опознаването на историята, културата и народната идеология.

Чрез изпълняването на тази мисия се постигна научен растеж и разцвет на индивидуалния и морален потенциал в рамките на обществото. Благоустройството и икономиката на страната също отбелязват напредък.

Ислямската революция и културните постижения

След ислямската революция в страната ни са налице дълбоки трансформации в областта на културата, политиката, икономиката, науката и технологиите. Те силно се различават от положението преди революцията. В основата си ислямската революция в Иран е чисто културна. Културната област е сред основните стълбове, претърпели значителни промени след революцията. В различни раздели от Конституцията на Ислямската република

се съдържат тълкувания относно културните цели и достижения, поставени пред обществото. Есенцията на културата в ислямската революция носи изключителна важност, а основните й проявления могат да бъдат наблюдавани с утвърждаването на чувството за национално достойнство. Със завършека на ислямската революция и под мъдрото ръководство на Имам Хомейни чувството за национално достойнство придобива допълнителни измерения сред иранското общество и особено сред елита и младежта, в областта на науката, културата, спорта и икономиката.

Най-голямото постижение за една нация е да повярва в себе си и заедно с положителното отношение към други държави, и ползването на техния опит, да се уповава и на собствените си възможности. Културните политики на управлението в Ислямската република са насочени към: ислямския светоглед и антропология, базирани на уважението към човешкото величие; духовността и силата на вярата; благосклонността; усъвършенстването; идеализма; стремежа към независимост; свободолюбието и самоуважението. Днес важните дела, с които са ангажирани университетите, лабораториите, научноизследователските и индустриалните центрове – особено в областите на науката, технологиите, а също на културата и обществените процеси, включват осъзнаването на собственото национално достойнство, чиито предпоставки са създадени по време на културната революция.

Оттук можем да заключим, че ислямската революция подготви условията за научния и културен прогрес, за повишаване нивото на социалната наука и познание, както и за утвърждаването на изследователския и предприемачески дух сред иранското общество.

Също така в контекста на консолидирането на чувството за самоувереност, себеуповане и научно дръзновение, премахването на усещането за малоценност пред чуждите сили, използването на собствения научен потенциал, налагането на културата на независимостта и колективизма, ликвидирането на културата на пасивността революцията придаде ново значение на културните традиции и преобразяването им.

Чрез възраждането на основните ирано-ислямски ценности тя пристъпи към подсилването на културната идентичност и националното единство. Освен това тя даде началото на културна политика, основана на инициативата, креативността и отговорността.

Чрез издигането на научните постижения и познания, вярата и духовността революцията съумя да допринесе за утвърждаване престижа на свободомислието, религията и новаторството, за премахване на закостенялостта и подготви почвата за интелектуален, научен и граждански прогрес в страната. Според възгледите на ислямската революция голямо значение се отдава на добрите отношения с останалите държави, на мирното съжителство на фона на установена световна сигурност.

Ислямската република постоянно е ценяла приятелските връзки с другите страни. Като държава, която лично се е докоснала до тиранията и колониализма, и през годините след победата на революцията е била обект на терористични атаки в най-широкия смисъл, тя никога не се е стремяла към деспотични взаимоотношения и винаги се е противопоставяла срещу всякаква агресия, диктатура и проява на тероризъм.

Това се смята и за най-дълбокия фундамент на революцията. В същото време съществуват и държави, които в исторически план никога не са влошавали отношенията си с Иран, а напротив – винаги са поддържали мирни връзки, основани на уважение.

Контактите с тези държави са приоритетни за управлението на Ислямската република. България е сред страните, които неразривно са имали позитивни отношения с Иран и, разбира се, общото ни културно минало, както и съществуващата положителната настройка сред българското правителство и народ допълнително формират и допринасят за здравите ни междудържавни връзки.

Препеч. от: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 1236-1241.

VII – 7 Иран – ислямска революция (очерк)

VII – 7 Иран – исламская революция (очерк)

VII – 7 Iran – Islamic revolution (essay)

АНТИ *БАЙ ГАНЬО* – Книга за Българите[1]

Петко Колев

Докато се създаваше тази книга…

По книгата вече се работеше, когато във в. „Труд" се появи есето „Бай Ганьо и внуците", написано от единайсетокласник. Той въставаше ясно и категорично срещу наследниците на Бай Ганьо, понесли „своето преклонение пред материалните блага и загърбили всякакъв морал и културни ценности". Седемнайсетгодишният български младеж остро отхвърляше натрапената му алтернатива лично да има нещо общо с Бай Ганьо, с „типизирания образ на българина" (?!). Надеждата, внушавана от есето, се съдържаше дори само във факта на неговото написване и огласяване, но тя бе отново – и за кой ли път! – попарена от „внуци", които трудно се разделиха с байганьовската си саморекламна идея да поставят образа на прародителя си върху българска банкнота. Други „внуци" обаче успяха и ще ни убеждават в няколкосериен филм, че присъствието им сред нас било „българска народопсихология".

Автори, редактори и издатели се присъединяват към надеждата и убеждението на ученика със съпричастието на техния текст към развълнуваната тревожност на поколения Българи[2] да противостоят на бездуховността, на невежеството за исторически формиралите се достойнства на нашия народ и на тъй често натрапваната ни байганьовщина.

Кой всъщност е Бай Ганьо и защо е толкова жилаво устойчив в уродливото си клониране през дългите десетилетия? Той обсебва всекидневието ни, в което манипулативно прекрачва. Лесно откриваме в тълпата, той иска да приобщи всеки към своето лукавство, към неискреността си, към войнствената си безпросветност и алчност. Псевдопатриотът, който хихика със зловещи нотки в гласа си, е смешен само на пръв поглед.

Заплашителен, опасен и разрушителен, Бай Ганьо не обича никого и не тачи нищо освен себе си. Слабият духом не е в състояние да устои пред неговата арогантност, наглост и агресивност и превивайки гръб, безропотно му подражава и се стреми дори да го надмине, за да се добере до „келепиреца".

Повечето от нас не желаят да бъдат идентифицирани с него, а мнозина, които знаят, че въпреки волята си могат зловредно да бъдат самите те натъпкани в байганьовската матрица, с недоумение и гняв се питат такъв ли е Българинът , такива ли са Българите? И си задават въпроса – не може ли да се противопоставим на тази чумна напаст, която заразява с поквара?

Можем. Преди всичко с Истината за Българите!

За какво разказва тази книга

За Българите! За да бъде будна историческата ни памет, в която се пази националната идентичност!

И понеже спорът кой как вижда себе си е дълъг, изтощителен и в края на краищата безпредметен, книгата възстановява част от българската история на добродетели и дух. Тази част се съдържа в пътеписи, писма, бележки, статии, изказвания и мемоари на писатели и мислители, на учени и пътешественици, на офицери и дипломати или просто на хора, които са опознали и оценили Българина като носител на нравствени качества още от мига на появата ни на историческата сцена. Описвайки събития и срещи, нови познати и семейства, стопанства и селища, авторите очевидци разкриват смелостта, гордостта, таланта и високата моралност на българския народ. В текста са приведени съждения и на Българи, някои от които наши съвременници, с доказан принос за родината си и за цивилизования свят. Творци и дейци, те изграждат достойния модерен образ на България.

Чия е тази книга?

Тя е на днешните Българи, на нашите деца и внуци, на идващите поколения. За да научим, да помним и да предаваме съзидателното обществено поведение и безценния културен влог на Българите в миналото и настоящето на континента и на света, в който живеем, и за да каляваме самочувствието си за бъдещето. Книгата принадлежи на онези, които не желаят да бъдат „типизирани" като байганьовци.

Per aspera ad astra!

Написаното е адресирано до всеки, който иска да се докосне до истината за Българите в протичането на тяхното историческо битие.

Кой е авторът на тази книга?

Автор на нашата национална Българска книга наистина е Българинът – човекът с наша кръв и с главна буква! Той я пише всеки ден с мислите, с намеренията, с думите и с делата си и когато създава, съхранява, отглежда, и когато унищожава, пренебрегва, забравя. Всеки един от нас ежедневно прибавя или отнема черта от образа на Българина, многовековно изграждан в радост, възторг и победа, в прокълнатата тъмнина на робството, в страдание и отчаяна съпротива.

Ние като нация пишем своята **Книга на Българите** с живота, който живеем.

Отговорни за собствената си съдба, ние сме отговорни и за България в епохата, когато се създава планетата на благородните предизвикателства.

Тази книга се пише от Българите от много векове и ще бъде дописвана във възход и в поражения от нас и от нашите потомци!

Януари 2006 г.

В ЗАДОЧЕН СПОР С
АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ

С Алеко Константинов сме родени на 13-о число – той в януарските студове на 1863 г., аз в юнските жеги на 1956 г.

Първата ми среща с „Бай Ганьо" се състоя в училище. Не ми беше приятна! Инстинктивно чувствах, че ме „подпъхват" под някакъв неприятен за мен образ, различен от цялото ми същество. Не ми беше никак смешно.

По-късно през годините осъзнах, че това е „матрицата бай Ганьо", в която неусетно, волно и неволно е попаднала цялата нация. Гордите някога Българи ежедневно се самодамгосваме като „ганьовци" и с някакво примирение възпитаваме в пораженчески дух поколение след поколение.

Най-превежданата на чужди езици българска книга може да се окаже именно „Бай Ганьо" – разнасяме и по света своите домашни проблеми.

Около лето 2000, в качеството си на председател на ТАНГРА ТанНакРа ОБЩОБЪЛГАРСКА ФОНДАЦИЯ и на издател, предложих на проф.Александър Фол, на проф. Георги Бакалов и малко по-късно на акад. Николай Хайтов и на други учени да отговорим на книгата с книга – на „Бай Ганьо" с „Анти бай Ганьо". Замисълът беше да покажем положителното в характера и битието на Българите, за да служи именно то за възпитанието и изграждането на младите поколения.

Речено – сторено! Творческият процес по различни причини отне години. През 2020 г. книгата стана факт и тръгна сред народа– най-напред в българските училища и библиотеки.

Изживях преломен момент, когато следващата година реших да бъде заснет филм „Анти бай Ганьо". Наложи се да прочета отново и детайлно произведението на Алеко Константинов, за да напиша сценарий.

Сравнението **„Бай Ганьо" – „Анти бай Ганьо"** беше неизбежно!

Какво установява безпристрастният анализ?!

Алеко Константинов непрекъснато внушава на читателя няколко свои тези.

ЗА НЕЧИСТОПЛЪТНОСТТА НА БЪЛГАРИТЕ

Първо и постоянно той описва „нечистоплътността" на бай Ганьо. Ние му вярваме, защото такива хора има около нас пък и по целия свят. Изненадващо и любопитно за мен авторът изведнъж пренася вниманието ни от лирическия герой върху целия народ със следния цветист пасаж:

„Понятието за чистота не е развито в твърде висока степен у бай Ганя. „Хич жив човек без гад бива ли?" – казват старите хора у нас, и успокоени с тази аксиома, не препятстват твърде усърдно на размножаването на животинките…"

Току-що завършената книга „Анти бай Ганьо" беше цяла в паметта ми. Моментално изплуваха разказите на многобройни чужденци, които описват българите точно в обратната посока. Ирландецът **свещеник Робърт Уолш**, пътувал през България в периода 1830-1836 г., свидетелства:

„… къщите на Българите са изградени от плет, измазани и са чисти и удобни отвътре, където никога не бяхме обезпокоени от дим, бълхи, въшки, лоши миризми или други подобни неприятни неща, които обикновено безпокоят богатите в къщите на бедните.

Вниманието ми силно се изостри при второ подобно обобщение от страна на автора: „Впрочем с нечистотата не можем зачуди Българите: не можем накара и най-разпалената фантазия да си представи нещо по-нечисто от туй, което може да ти представи самата действителност…".

Като силен протест срещу тези думи прозвучава описанието на **доктор Адам Нийл**, който е лекар на английското посолство в Цариград в началото на 19-и век:

„Настанихме се в къщата на един български селянин и бяхме твърде приятно изненадани да открием, че тя беше удивително чиста и топла… Нищо не може да се сравни с чистотата и уюта на тези скромни жилища, които въпреки непривлекателната си външност, отвътре са чисто белосани, пръстеният под – добре

изметен… всички предмети от тяхното малко къщно домакинство – добре излъскани и окачени из стаята."

Алеко Константинов описва като твърде примитивно същество и Българката:

„...Тя завира костеливите си пръсти с траурни нокти в косата на стопанина и го пощи от бълхи и въшки."

Оспорва това мнение един анонимен пътепис от началото на 17-и век, вероятно на **Барон дьо Курменен** – посланик на Франция в Цариград:

„Тази провинция (Ромелия) е една от най-населените с християни в Турция… лесно може да се установи, че когато страната е била свободна, жителите ѝ са били много разкошно облечени, защото и сега, при все че турците не им оставят нищо, жените са облечени много чисто."

Свещеник Робърт Уолш също не крие възхищението си:

„Дрехите им са спретнати, чисти и удобни… Те са изключително работливи и нито за секунда не остават без вретено и без хурка в ръце."

Най-колоритно описва Българите френският дипломат, археолог и пътешественик **Еспри-Мари Кузинари** през 18-и век:

„Българинът оре с риза, антерия и широки потури, украсени с шевици от разноцветна вълна. Това облекло, винаги много чисто, има блясък и някакво изящество, особено лете. Тогава шевицата се откроява на съвсем белите памучни платна, тъкани от жените във всеки дом…"

Помислих си – толкова ярки характеристики за лошо и добро и от двете страни! Все едно са писани за два коренно различни народа. На кого да повярвам? Защо да се доверя на чужденците, а не на автора?!

В онази епоха пътищата от Истанбул – Цариград до Виена, Берлин, Париж и Лондон и обратно минават задължително през българското землище – около 900 км между Цариград и старата наша твърдина Белград. Едно такова пътуване на коне и с каруци при благоприятно време продължава няколко седмици – всяка нощ пътешествениците преспиват в различни български селски домове и вечерят с български хляб. Можем ли да приемем, че тези чужденци могат да опознаят народа ни добре? Безусловно да! Можем ли да считаме, че те са обективни в оценките си – мисля, да, защото няма причина да ни хвалят протоколно…

Въоръжен с тази логика, продължих да изучавам „Бай Ганьо". Следващата ярка тема е

ЗА ГОСТОПРИЕМСТВОТО НА БЪЛГАРИТЕ

Изпитвам смущение от екзалтираната реч на българския студент в швейцарското кафене:

„Кой си ти? Какъв си им? Кому в очите пъхаш своето гостоприемство? И какво е туй твое прехвалено гостоприемство? – Туй ли, че Българинът ще ти постеле мазна постелка и ще те завие със съмнително халище? Ах, оставете, ради бога, тия дивашки самохвалства! Не е ли време да си отворим вече очите?"

Събрано в едно – нечистоплътни диваци и самохвалци с претенции за гостоприемни домакини. Отварям си очите по света на разгневения студент и виждам текста на един скромен опонент на Алеко Константинов. Това е френският географ и геолог от началото на 19-ти век **Ксавие Омер дьо Ел**:

„Отдадени на земеделие, българите показват един трудолюбив, миролюбив и гостоприемен характер. Всеки чужденец, който влезе в българска къща, е сигурен, че ще намери тук услужливо и безкористно гостоприемство."

Приглася му известният ни вече доктор Адам Нийл: „Българите обикновено са човечни, добросърдечни хора, гостоприемни към чужденците, дошли под скромния им покрив."

Същите впечатления има и почетният консул на Франция в Гърция – **Франсоа Пуквил**.

Описвайки великолепието на Пловдив в началото на 19-ти век, той казва, че жителите му

„… се славят със своето трудолюбие, те са искрени и гостоприемни."

У мен се засилва усещането за несправедливо отношение към народа ни. С особена натрапчивост се прокарва и темата за

КЕЛЕПИРДЖИЛЪКА НА БАЙ ГАНЬО

Този противен недостатък отново се оказва общобългарско достояние. Файтонджиите в Прага цял час чакали българските туристи да им платят, но *„така и недочакали"*. Нека чуем, обаче, думите и на **свещеник Робърт Уолш**:

„От всички селски народи, с които съм се срещал, Българите изглеждат най-простосърдечни, приятни и приятелски настроени… Къщите им бяха винаги отворени за нас, като нашето присъствие изглеждаше като празник за семейството им. Компенсацията за гостоприемството, която заплащахме, заслужава дори да не бъде наричана така, и имам чувството, че ако не предлагахме да платим, никой нямаше да направи въпрос."

Защо ли не е видял Алеко Константинов своя народ по този начин?!

Бих искал да защитя достойнството и на нас, българските мъже. Обобщеният полулитературен образ „бай Ганьо" се характеризира с

ГРОЗНА ПОХОТЛИВОСТ

Той е гротескно скандален в очите на чужденците. Слугините пищят от поведението му. Нацията е опетнена.

Ще се позова на впечатленията на **г-жа Сейнт Клер Стобърт**– лекар, командир на английския дамски медицински батальон, който лекува ранените български войници по време на първата Балканска война. Тя описва събитията в своята книга **„Война и жени"** [War and Women, 1913, London]:

„Бях подготвена да срещна раздразнение от страна на мъже, които поради турската среда на живот не биха приели лечение от страна само на жени. Но българските мъже от всички съсловия биха могли да дадат урок на мъжете от повечето европейски нации за отношението към жените. Нашите лекарки и сестри затвърждаваха до последния ден в болницата своите впечатления от първите дни – че що се отнася до качествата галантност, уважение и благодарност, други пациенти не могат да надминат тези обикновени български войници."

Какво повече би могло да се добави към искрените думи на тази англичанка?!

У мен постоянно се засилваше убеждението, че дълбокият негативизъм на Алеко Константинов надхвърля образа на литературния герой и се разпростира системно върху целия народ.

На саркастична критика са подложени и

БЪЛГАРСКИТЕ СТУДЕНТИ ЗАД ГРАНИЦА

Авторът неведнъж описва „нашите" като нехранимайковци, обитаващи запушените кафенета. Само в едно изречение той споменава *„за други български студенти, които добре си вършели работата"*. Точно те, за съжаление, остават извън неговото внимание. Същевременно **г-н Левастал** – директор на френския колеж „Галата сарай" не се скъпи на похвали и дава най-положителна характеристика именно на българските студенти в сравнение със студентите от други страни:

„В действителност българите са най-добрите ни ученици, послушни, работливи, а другите са по-малко добри, мързеливи, недисциплинирани и безнравствени."

Открих и още такива ярки противоречия между автора и приятелите ни от чужбина.

Бях силно провокиран. Реших да изчета литературната критика по темата „бай Ганьо", за да проверя обективността на собствените си размисли. Много ми помогна великолепният труд на д-р **Калина Галунова „Бай Ганьо – българина"**, където подробно са представени позициите на водещи наши изследователи. Пръв **професор Боян Пенев** (1882-1927) ясно издига глас срещу отъждествяването на бай Ганьо с Българина. **Академик Константин Петканов** (1891-1952) е срещу разпространеното схващане, че бай Ганьо е *„тип на Българина"* и казва:

„Като народ сигурно сме нещо повече от недодялания… хитрец бай Ганьо, щом като сме успели да се запазим през вековете на тъмното робство."

Видният литературовед **професор Георги Константинов** (1902-1970) разсъждава върху едно възможно желание на Алеко да възпитава с фейлетоните си, но всъщност е направил „лоша услуга на своя народ… Той учи на самокритика, която „злорадства" над българските недостатъци." През 1895 г. се ражда бъдещият **професор Георги Цанев** – една от най-авторитетните фигури в литературния и културния живот на България. Той задава тревожния въпрос защо реални личности като Раковски, Левски, Ботев, Кочо Чистеменски и прочие, да не въплъщават типично българското, а да го носи в себе си един *„карикатурен продавач на розово масло"*?

За себе си открих едно твърдение, което стърчеше като позорен стълб насред българската нива. Авторът поставя героя си да чака сам в салона на Иречековия дом. Спомнете си какво прави той през това време – ***„час по час плюе по килима… разтрива го с ботушите…"*** Никой критик не отбеляза този „ярък момент"?! А всъщност тази случка „гилотинира" нацията. Аз твърдя, че няма нормален човек, дори крайно изпаднал наш сънародник, който да постъпва така в своя или в чуждия дом! В този момент бай Ганьо от противен е въздигнат от автора в ГНУСЕН. И ако потърсим сравнение с подобни литературни образи на други народи, ще установим че те са груби или нахални, или лакоми, или самохвални, или скъперници, но никога ГНУСНИ! Този приз сме си присвоили само ние, Българите....

Учителят **Петър Дънов** също е заел позиция, която гласи:

„Алеко Константинов направи грешка с бай Ганьо като показа само отрицателните черти и затова бе наказан, че създава типа на Българина като тип на отрицанието. Той трябваше да изнесе и положителните черти на Българите."

Постепенно се натрапва изводът, че книгата „Бай Ганьо" съдържа непълни, неточни, неверни характеристики за българския народ.

Възниква логичният въпрос как да бъде обяснена тази позиция на автора. Познавачите на неговата личност приживе и след това ни насочват към факти от биографията му. Той е роден в семейството на богатия свищовски търговец Йоаница Хаджиконстантинов. По характер бил високомерен и раздразнителен човек. На късна възраст се оженил за непълнолетната Тинка от Шишмановия род от Видин. Малкият Алеко растял като хилаво, бледо дете – не го пускали навън да си играе с другите момчета. Наблюдавал живота през прозореца, облечен в скъпи дрешки от Букурещ. Не посещавал училище – готвели го частни преподаватели. В определен момент баща му изкомандвал да заминава за Априловската гимназия в Габрово:

[***за да не се „дърдаля" тук с гуреливите свищовлийчета от „долня махала". Пенчо Славейков, приятел на Алеко, свидетелства, че той наследил от баща си „чорбаджийски поглед към хората"***].

Постепенно изплува личността на човек, отраснал в лукс и възпитан в елитарност. Обобщеният образ на бай

Ганьо е отражение от кривото огледало на Алековите представи за българския народ.

Бих обърнал внимание, че *„гуреливите свищовлийчета от „долня махала"* по-късно са онези български ранени войници, от които се възхищава английската лекарка **Мейбъл Сейнт Клер Стобърт.** Те са синовете на обикновения народ и част от тях следваха в чуждестранните университети поради липса на такива във възкръснала България. Много от тях незабавно се завърнаха от Европа и от Америка, за да се влеят като доброволци в българската войска и да загинат през драматичните, но славни 1912-1913 година.

Не мога да подмина и въпроса за живия прототип на нарицателния образ – господин Ганьо Сомов от село Енина, Казанлъшко. Той никога не е търгувал с розово масло, нито се е подвизавал в Европа. Участва като поборник в четите, които отблъскват турските набези срещу мирното население в Старозагорско в кървавите боеве през 1877-1878 г. Днес неговите правнуци се опитват да защитят честта му, похарчена от Алеко Константинов.

* * *

Тук трябва да спрем, за да си поемем дъх, за да осъзнаем натрапващата се необходимост от дълбоко преосмисляне на въпроса за мястото на произведението „Бай Ганьо" в програмата на българските училища. То попадна там след 1944 година като идеологема с автор Димитър Благоев – бай Ганьо като образ на новородилия се български буржоа и капиталист.... И така до днес над три десетилетия след 1989 г. Ако възпитаваме нацията уж на добро чрез отрицателния образ на бай Ганьо, винаги ще получаваме в резулт „Българите-Ганчовци". Няма значение, че всеки от нас индивидуално и формално се разграничава от натрапения ни образ.

И докога така?!...

ПОСЛЕСЛОВ

Поколения Българи се родиха и живяха под сянката на литературния образ Бай Ганьо. Той придоби плътността на вездесъща зловредност и заживя сред нас.

Литературният експеримент на Алеко Константинов, обаче, не е причина Бай Ганьо „да се качи на главите ни". Клишета от рода на „прости, но амбициозни Българи", на „новоизлюпени парвенюта" или на „зараждащата се българска буржоазия" са натрапчиво налагани от учени, публицисти и т.н. културтрегери. Някои от тях дори предлагат да приемем с гордост, „че сме силни, поради което сме в състояние да се присмиваме на себе си". Дори се намират автори, които се опитват да ни внушават, че сме генетично обременени със завист едни към други. Измамно е това самочувствие, защото в масовата психоза на ганьовизиране, която продължава вече десетилетия, трудно се удържа границата между присмеха и самоконтрола, от една страна, и самоочернянето и самоотричането, от друга. Премине ли се тази граница – а някои я преминават всеки ден!, – самоохулването прераства в социално поведение и всъщност започваме да се самовъзпроизвеждаме като байганьовци.

Да обобщим – ние имаме сътворения отрицателен образ на Бай Ганьо, но същевременно нямаме типаж на колоси като Христо и Евлоги Георгиеви, на Добри Желязков – Фабрикаджията, на Джон Атанасов, както и на техните внуци, които все още съставляваме мнозинство в българското общество.

Никой от силните народи не превръща „своя Бай Ганьо" в национална идентификация. Българският народ, който в хилядолетната си история е спасил от гибел народи и цивилизации, който е имал моралните сили и благородството да пощади своите вековни потисници, който присъства по неподражаем начин в световната култура, днес върви към национално самоунищожение заради вътрешното си заболяване от малоценност. Без външен противник да заплашва нацията, тя заприличва на кит, който се блъска в скалите на брега, за да се самоубие.

Българската историческа наука, литературната ни история, социологията, психологията, етнологията и изкуствознанието обясняват, понякога много убедително, причините за „блъскането в скалата", които през следосвобожденския период за повече от сто години проявиха разрушителната си сила. Десетки поколения Българи живяха в тежките времена на турското владичество. По думите на италианския професор Грачоти *историческата заслуга на България се състои в това, че създава преграда пред Турците в Европа. Тя заплаща кръвен данък за това, заплаща с вратата си, със свободата си и с упадъка на блестящата си култура по това време.* Унищожен бе елитът, сринат беше икономическият потенциал, за дълги векове бяхме лишени от държавни институции, от нормално функциониращa Църква. Не се разви своевременно национална наука. Принудени бяхме да копираме чужди модели на развитие, защото постепенно почти изгубихме идентичността си. В онези тежки векове ни забрави и светът. Следосвобожденският период беше кратък, за да „втаса тестото", от което се възроди българският народ.

Но нека не се връщаме към всичките тези причини. Днес най-важното е да можем грамотно и последователно да преодолеем последствията от действието им.

И което е особено важно – да намерим сили да се защитим. Защитим ли се сами, ще бъдем защитени и от други. Съзнаем ли, че сме длъжници на самите себе си – и другите ще си платят дълговете към нас. Като започваме да погасяваме вътрешните си задължения, нека най-напред зачеркнем тюркската теория за произхода на българския народ, която профанизира историческото ни минало и превърна високата българска цивилизация в номадска орда още при първия ѝ блясък във времето от I хил. пр. Хр. към I хил. сл. Хр. С натрапеното им „номадско съзнание" Българите лесно се залутват в подражания на немски или руски, на френски или на американски модели на социални отношения. В такава политическа и морална джунгла стойностите се размиват и народ и лидери забравят, че могат днес да извличат енергия и самочувствие от златната жила на миналото. Гордост от не толкова далечните времена на нашия възход, когато чуждите владетели се стремяха да се сродят с българските династии и с дворовете на Кубрат, Аспарух, Симеон; когато империите на Българите на Волга и на Дунав бяха живият щит на Европа. Губим самочувствието и забравяме да припомняме на света своите цивилизационни приноси. Постепенно повяхва съзнанието, че именно българската държава на Дунав е люлката и огнището на християнизирането и огрaмотяването

на големия славянски свят? Волжка България, по силата на съдбата приела мюсюлманската религия, загина под ударите на татаро-монголите, но ги спря на подстъпите към Европа с цената на огромни жертви. Какво знание носи това напомняне? Знанието, че мостът между християнството и мюсюлманството днес може да се опре на плещите на Българите и в Североизточна Европа на Волга, и в Югоизточна Европа на Дунав.

Не изглежда ли това твърдение халюцинация? Напротив! Факт е, че идеологизираната социалистическа наука обслужи теорията и практиката на пролетарския интернационализъм като премълча дълбоките значения на културно-историческото ни наследство, отрече и принизи националната духовност и анатемоса християнската религия като „попщина". Бяха пометени хилядолетни морални устои. „Бай Ганьо" бе осмян, без да се създаде противодействащ положителен образ, който да е по-жизнен и действен. И ето днес си останахме само с Бай Ганьо!

Българската наука сгреши в съпоставителните мащаби и услужливо смали българското историческо присъствие в Европа и в света.

Изгубили сме по дългия си исторически път нашия древнобългарски морал, който е наказвал със смърт и дори по-лошо – с обществено презрение, онзи, който изоставя другарите си в беда. В семейството и в училището днес не възпитаваме децата да си помагат като Българчета; не внушаваме в семейството и в обществото, че е осъдително, ако не подкрепиш своя сънародник. Така, както учат своите деца Евреи, Гърци, Арменци…

* * *

Българският политически и духовен елит е длъжен да определи високата мисия на Българите. Отговорен с поведението си, той трябва да води нацията по жалоните на пътя към Достойнството. Жалоните са побити от хиляди наши достойни предци. Апостола на свободата е на най-високия български морален връх!

Това не е призив към носталгия! Това е напомняне къде кълни самочувствието на Българите. Тази книга противостои на националния нихилизъм. Тя е силна и убедителна с обективността на хората – повечето чужденци, – които споделят мнението си за нас.

Тя твърди, че Българите и днес, както в миналото, могат да крепят на плещите си цивилизационни мостове и да бъдат мисионери с активно и творческо историческо поведение. Тези мостове са честност и взаимно зачитане.

Това е книга на Българите с главно „Б" и оставя бай Ганьо за българите с малко „б". Всеки ежедневно може да се озове от едната или другата страна на тази диалектическа граница с име **Българско Достойнство**. Изборът е за всеки от нас!

Бележки

[1] *Публ. по изд.:*
Анти ***Бай Ганьо*** : книга за българите / състав. **Петко Н. Колев** ; предг. **Капка Николова**. – София : Тангра ТанНакРа, 2020. – 203 с.
ISBN 978-954-378-169-0
Съдържание на кн.:
ПРЕДГОВОР 7
В ЗАДОЧЕН СПОР С АЛЕКО КОНСТАНТИНОВ – Петко Н. Колев 11
I ЧАСТ. **„БЪЛГАРИН ОЗНАЧАВА МЪДЪР"** – Петър Добрев 17
Българите и древното им царство 25
През първите векове в Европа 31
Българите сами за себе си 39
II ЧАСТ. **„КОЙТО ТЪРСИ ИСТИНАТА, БОГ ВИЖДА…"** – Александър Фол 45
Българите през погледа на ромеите – Петър Ангелов 50
Българите като политическа и военна сила в средновековна Европа – Пламен Павлов 59
III ЧАСТ. **„ДЪРЖАВА НА ДУХА"** – Румен Стоянов 71
Богомилството – Пламен Павлов 92
IV ЧАСТ. **ИСТОРИЯТА КАТО ДРАМА** – Александър Фол 105
Защитникът на Родината срещу завоевателя – Николай Овчаров 110
„Загърнат в плащ мъглив, възправя се далеч Балкана горделив" – Александър Фол 119
Думи за българските жени – Христо Матанов 122
V ЧАСТ. **НЕСЛОМЕН ДУХ В СЛОМЕНА ДЪРЖАВА** – Пламен Митев 141
Водачите – Ефрем Каранфилов, Илия Тодев 152
Българите отново на война – сега за национално освобождение и обединение – Георги Марков 171
VI ЧАСТ. **ЕВРОПА ЗАПОЧВА ОТ ЮГОИЗТОК** – Георги Бакалов 183
Българите днес 192
КЪМ БЪДЕЩЕТО 194
Инициативен комитет за национално Единение „6 септември"
Възвание към гражданите на Република България за Единение на българската нация 196
Българи – духовни водачи на други християнски народи – Пламен Павлов 201
Българи, канонизирани за светци и почитани от други християнски народи – Георги Бакалов 202
Световнопризнати открития на български учени 207
Български инженери и физици – изобретатели 208
Български генетици – изобретатели 208
Български фармацевти – изобретатели 209
Български медици – откриватели и изобретатели 209
Науките за космоса 210

[2] Издателят споделя мнението на проф. Александър Фол, че имената на народите заслужават да се изписват с главна буква, както имената на хората.

VII – 8 ***Алеко Константинов*** **(1863-1897) –** ***Бай Ганьо Балкански*** **– национален нихилизъм – българско достойнство (очерк)**

VII – 8 ***Алеко Константинов*** **(1863-1897) –** ***Бай Ганю Балканский*** **– национальный нигилизм – болгарское достоинство (очерк)**

VII – 8 ***Aleko Konstantinov*** **(1863-1897) –** ***Bay Ganyo Balkanski*** **– national nihilism – Bulgarian merit (essay)**

АВТОБИОГРАФИЧНАТА ПРОЗА МЕЖДУ ПАРТИОТИЗМА И ПАЦИФИЗМА: ДНЕВНИКЪТ НА ДОБРА ПЕЛАШЕВА

Жоржета Назърска

Авторката[1]. Добра Тодорова Пелашева (1890-1974) е родена в семейството на шивач, един от първите приобщени към евангелизма в Хасково.[2] Всички дъщери във фамилията се посвещават на образованието, смятано за основна ценност. Голямата Естер (Естирка, Щирка) (29.08.1882 – 1953) завършва Самоковското американско девическо училище и музика в колежа „Оберлин" в Охайо (1908). След кратко учителстване в Самоков се преселва в Русе (1911), където влиза в ръководството на Женското дружество „Постоянство".[3] Средната Василка Цакова също преподава до омъжването и раждането на седемте си деца.[4]

По стъпките на сестрите си Добра завършва Самоковското девическо училище и преподава в девически училища на Конгрешанската църква в Монастир (дн. Битоля) (1909-1910) и Пловдив (1911-1913). След Балканските войни завършва курс за начални педогожки, открит от мисионерката Елизабет Кларк към софийската Американска детска градина. Понеже институцията е сред първите, пренесли модерните принципи на предучилищно обучение в страната, 4-годишната практика дава на младата специалистка ценни познания. Заради показаните отлични резултати и несъмнен талант, тя е поканена да обучава курсистките как да използват приказките при работа с деца (1921) [1, с. 79] (*Ил. 1*).

Пелашева има възможността да си взаимодейства с поготвен и способен екип американски възпитанички и известни общественички: Алма Удръф, Пенка Касабова, Дафинка Доганова, Бриджит Евънс-Касабова, племенницата си Маргарита Цакова и Дора Конова [3]. Опитът от този период й вдъхва увереност при редактирането на сп. „Детска градина" (1925-1926) (*Ил. 2*).

През 20-те години Пелашева надгражда образованието си в САЩ. Използвайки контактите си с Конгрешанската църква, където е активна лекторка [11, с. 254, 430], първоначално следва в Олбъни (Ню Йорк) и колежа „Оберлин" до Кливлънд (Охайо,1930), но се дипломира по религия и социално дело в Бостънския университет (1932). Нейната магистърска теза е сред малкото социологически изследвания, проведени по това време от българки, а трудът й по социална психология е пионерен и е цитиран до днес [17].

В Америка, където остава до 1935 г., Пелашева работи по примера на сестра си за YWCA, изпраща кореспонденции за в. „Зорница", списван от племенника й Неофит [5-7], изнася около 140 сказки за България [12, с. 15]. Пропагандирайки отечеството си, обикновено облечена в народна носия, тя внимателно изучава американското общество: изумена е от водещата роля на практицизма и пазарните отношения, оценява предимствата на либералното американско образование и социалния напредък на жените [12, с. 15; 13].

Завърнала се в Американската детска градина, през 30-40-те години Пелашева разпространява идеите на движението за „нова педагогика": членува в Дружество „Фрьобел", редактира сп. „Първи стъпки" (1935-1936) и сп. „Родители и деца" (1936-1937)[4], превежда педагогическа литература [4]. Не оставя встрани пристрастията си към женското движение – редовна пише за домакинския печат („Вестник на жената", „Жена и дом"), сътрудничи на новите феминистки издания („Млада българка", 1943).

Заради частните уроци по английски на съветски дипломати, през 1941-1942 г. е интернирана в с. Връбчовец, Белоградчишко. След освобождаването си е назначена в софийския Американски колеж за учителка по философска пропедевтика, социология, вероучение, сравнително религиознание и пеене. Там остава до окончателното му закриване през 1944 г.[6]

Като американска възпитаничка и англофилка, още с началото на Студената война Пелашева попада под наблюдението на полическата полиция. Особено сериозно става то, когато племенникът й Неофит е изпратен в ТВО и е осъден за шпионаж и антидържавна дейност. През 40-60-те години се издържа от частни уроци по английски език, съставя учебници [9], запазва близките си отношения със свои съверци евангелисти, състудентки и възпитанички.[7] Почива на 07.11.1974 г. в София.

Дневникът. Добра Пелашева започва да води дневника си през 1909 г. като учителка в Битоля и пише в него поне до края на Балканските войни. След смъртта й е запазен от нейния племенник Неофит Цаков, преписан е в

спомените му, но не е публикуван. В момента оригиналът му е в неизвестност.

Воденето на дневник и съставянето на лирични съчинения (импресии) е писмено упражнение, целенасочено развивано в американските средни училища с цел усвояване на езика, усъвършенстване на стила и психологическо разтоварване, но се превръща в навик, който почти всички техни възпитанически запазват и в зрелите си години. Често това умение се тренира по зададени модели – книги на английски автор(к)и, които ученичките трябва да прочетат и следват, докато се еманципират и придобият саморефлексия.

Пелашева също гледа на дневника си преднамерено – записите в него са замислени предимно като диалог с читателя (в него присъства реплика сякаш от вътрешен монолог, „защо пиша?"). В синхрон с традициите на протестантската автобиографична женска мемоаристика текстът не служи толкова за припомняне на събития и личности, не се отличава със стриктна хронология и детайлност, а повече отразява вътрешни състояния и настроения.

В него доминираща е женската гледна точка към Балканските войни, които събитийно рамкират записките. Фокусът е поставен върху тила и съществуването на „малките хора" – обикновеното население, жените и особено децата. Пелашева се спира на рядко забележими детайли за военното време – снабдяването, гладът, студът, оцеляването, депресията у изпращащите, очакващите, посрещащите и недочакалите. В текста й намира място иначе рядко „промъкващият" се в „мъжката" мемоаристика образ на самарянките – колкото ентусиазирани, толкова и претръпнали от ужасите, които са тяхно ежедневие в болниците.

Женският поглед, младата възраст и познавателните интереси на Пелашева, съчетани с традицията на англосаксонската проза, насочват вниманието й предимно към психологическите измерения на войната. Отначало в плетеницата микроразкази за прехраната, здравето и оцеляването на бедните пловдивски жители се промъкват немалко социални наблюдения, които авторката обобщава с категоричното си мнение (всъщност традиционен протестантски възглед), че невежеството и гладът са главни и равностойни злини. Постепенно повествованието е обхванато изцяло от идеалистичните и патриотичните настроения, вълнуващи обществото. Дори Пелашева, чийто публицистичен стил е овладян, опитен и уравновесен, не може да пропусне екзалтацията. Почти през ред в дневника си тя споменава Македония, освобождението, победите, самопожертвованието и „враговете" турци. Експресивният стил дава израз на вътрешните й емоционални състояния, дори само с натрупване и градиране на съществителни: умиление – радост – почуда – вълнение – ентусиазъм – възторг; безпокойство – настръхване – треска; юнаци – борци – храбреци – победители – герои.

Част от психологическите измерения на дневника представява молитвата, която авторката отправя към луната да закриля и пази войниците. Показателно е, че тя не се появява при описането на молебени в пловдивските храмове, а е специално отделена. Тук Пелашева дава израз на своите окултни интереси – теософски и розенкройцерски, които я подтикват през 1924-1926 г. да участва в тайното общество на Стоян Заимов под името „жрица на Черната скала" [16]. За теософите медитирането на лунна светлина е една от ключовите духовни практики, като небесното светило се свързва с женското начало – култа към Изида и опосредствано – с този към св. Богородица.

Изобщо във втората си част, съвпадаща със заключителните колизии на Балканските войни, дневникът се превръща от проза в импресия – с кратки изречения, много възклицания, чести паузи и реминисценции на Ботеви стихове. Авторката си служи с художествени похвати, предавайки душевните си настроения чрез природни картини: студът, мразът, есента, мракът и дъждът бележат тъгата, сълзите, ужаса, тревогата, грозотата на войната и смъртта. Метафорите подсилват антивоенния патос: „Мирът е приятен сън. Войната е грозна действителност"; „Вълнение на народна гордост – смес от героизъм и печал"; „Какви чудни моменти, дори неописуеми. Чудиш се как да го окачествиш".

В последните страници пацифизмът достига крайни измерения. Според Пелашева войната е ужасът на света, една чудовищна, грозна действителност, белязана с тревога, тъга, болка и плач, асоцирана със спекула, семейни раздели, ранени, пленници, смърт и панихиди, характеризирана с злощастие, ужас и погром. „Всичко днес е война и Червен кръст", пише авторката. Нейната антивоенна позиция е обяснима предвид връзката й с протестантските църкви, които са сред най-дейните пропагандатори срещу световния конфликт и ратуващи за световно сътрудничество още от XIX в. Възможно е също така тя да е повлияна от прозата на Берта фон Зутнер – известна австрийска пацифистка, удостоена с Нобелова награда за мир през 1905 г. Нейният роман „Долу оръжията!" (1889) става световен бестселър и веднага след появата си е преведен на български. Той е много популярен сред феминистките и пацифистите у нас.[8]

Дневникът, оставен от Д. Пелашева, има малко аналози в българската женска мемоаристика. Периодът на Балканските войни е отразен само в дневника на Надежда Станчова, воден стриктно и подробно години наред, но също непубликуван. С него трудно могат да се търсят паралели, предвид живота на авторката извън България, международното й обкръжение и принадлежността й към високия социален елит. За войните пишат в късните си спомени Султана Р. Петрова, Соня Кикименова, Димитрана Иванова, разказват в анкети писателките Дора Габе и Елисавета Багряна. Визията на Пелашева обаче няма подобия, особено по отношение на своя пацифистки заряд и силно експресивните форма и тон. Тя пренася добрите традиции на англосаксонската мемоаристика в национален контекст, но е обогатен от локалната проблематика, от погледа на един млад човек и на жена, критично разсъждаваща върху световната политика от позицията си на обикновен човек.

ДОБРА ПЕЛАШЕВА. ДНЕВНИК, 1912-1913[9]

Пловдив, септември 1912. Тази същата година, която донесе толкова сватби и годежи, толкоз радост и веселби – тя, същата ни изненада, преди да си отиде с един от ужасите на света – войната. Или по-добре, предвестникът на войната – мобилизацията… Всичко диша военна атмосфера. Всичко има казармен вид. Всичко е обуто в цървули. Всеки говори тихо, потайно; само една дума по-ясно се чува – война! На война играят децата, а и възрастните.

17 септември. Ето началото на тоя народен ентусиазъм, ето единият край на онова громко „ура", чието ехо

се носи от Рила до Пирин, това бе един обикновен понеделник, както всички други. Отидохме на гости у г-жа Д. Ех, челата от време на време се помрачават, някоя и друга бръчка се появява, зер тревожни времена. Все за война се говори, все за турци, македонци. И кафето се вари на огъня сякаш премахва мрачните мисли… Но една нова тревога – ученикът, квартирант на г-жа Д., тича запъхтян и възбудено съобщава…, че мобилизацията е обявена. „Обявена" шепнат листата, „обявена" крещят гаргите… Елате на Джумаята[10], но внимателно да не ви стъпче някой файтон или циганин, натоварил чувал брашно (по-предвидливите граждани се осигуряват с време!).

18 септември. Да не мислите, че хората са много загрижени. Разбира се, че са. Може ли да бъде спокоен бащата, що оставя в неизвестност за хляб и живот жена и дребни деца? Или майката, която изпраща съпруг и шест сина; да, това са факти; или синът, или момата, чийто юнак не ще се върне никога.

19 септември. Какъв ентусиазъм! Какъв възторг! Едва ли не на всички се присънва една бляскава победа над турците, Македония освободена, разделена между Сърбия, Черна гора и България. Едва ли ни се ще да стрием турците на прах.

20 септември. Сериозно взе да става. Някои са на мнение, че всичко ще мине само с мобилизация, но кой знае!?... Ето и торби за войниците вече шием. Това говори в полза на войната. И какви хубави торби! От 1 до 5 часа това съм работила.

22 септември. Станах рано, за да отида на молебен, а то мъгливо, дъждовно, студено. Горките войници! Днес е денят на независима България. Славен ден! Но …

23 септември. Църквата е доста „самотна". Няма много богомолци. Мъжете са на война, т.е. приготовляват се за нея. Жените ги оплакват у дома си…, а децата, разбира се, са при майките си.

24 септември. Ние, у нас, още не сме изпитали същността на мобилизацията; не сме разбрали още военното положение. Но пообиколете Пловдива в кривите му улички и кварталчета. Там вече са почнали ужасите на войната, преди тя да е дошла. Там две злини мъчат хората – невежество и глад. И едното, и другото са неумолими. Хляб няма – взели го за войниците. И брашно няма. И просвета няма. Взели я гаргите. Плачат жените, плачат децата. Всеки бърка с две ръце в политиката, като с това ужасно я размътва, тъй че всички са в мрак и мъгла по тия въпроси.

Умилително е да видиш как хората делят хляба… Не всички, защото черни души има всякога; но когато една баба отива на фурната и чака 2 часа за един хляб и в конец хлябът се свършва, без да остане за нея, тогава сълзите бликват в очите й. А при това дъщеря й я чака гладна у дома – та казвам – грозно и печално. За щастие един евреин успял да вземе един хлаб, след като узнава причината на старческите сълзи, дава половината хляб, и с това приказката се свършва, за да се повтори след няколко часа в друга форма и вид. Да видим утрето какво ще донесе!

4 октомври. Треска, [на]вред треска. Личности и народи са в трескаво състояние. Есента мъкне със себе си студ, мраз, война, смърт! Всеки очаква война, всеки вярва, че е неизбежна. Всеки се безпокои, всеки настръхва. Вълнение на народна гордост – смес от героизъм и печал.

5 октомври. Девет часа заранта. Камбаните бият ту спокойно като за молитва, ту тревожно, като за война… Във всеки случай тя е обявена и … не остана друго, освен да се молим и бием. Какви чудни моменти, дори неописуеми. Чудиш се как да го окачествиш.

Мустафа паша [Свиленград] в български ръце. Султанът [Абдул Хамид II] стрелян, Балканите кънтят, Турция тръпне от смъртни спазми. Това е част от живота.

6 октомври. Днес съобщават от Русе, че един „нов живот" се е появил на нашата планета. Сестра ми си има момиче.[11] Това бе приятната новина, която в Индия ги би потопила в скръб.

7 октомври. Всичко е в тревога. Верни и неверни приказки бързо навлизат през врати и прозорци, и пълнят с ужас сърцата на българките майки, сестри и жени.

При все, че Мустафа паша, Малко Търново, Неврокоп [Г. Делчев] и други са превзети, все пак народът малко се радва на тия победи. Не може да забрави младите юнаци на България, изложени всяка минута на смърт. Иска се особена благодат да изпратиш сина си или мъжа си, или и двамата, в първите редове и спокойно да чакаш завръщането им. При това в болницата има вече 69 ранени войници. Много почести ще приемем от Европа за патриотизъм, героизъм и пр., но и много скъпи ще бъдат чуждите оценки, т.е. много ще ни коства.

9 октомври. Пловдив, Пловдив, развесели се! Разсмей се, както преди! Защо толкова тъга? Защо толкоз сълзи? Не плачи, Пловдив, не жали. Те, твоите юнаци, пак ще се върнат, ще дойдат с развято знаме, ще дойдат – победители. Майки, сестри и дъщери, нима ще оставите сълзите да ви потопят? Тъгата да ви задуши? Скръбта да ви убие? Не, не бива… Те ще дойдат, ще се върнат, но ранените? Но убитите? Ах, Македонийо, каква скъпа жертва се сложи на олтаря на свободата ти! Но, ти, Пловдив, пак си мрачен. Това и мен помрачава. Твоята тъга и мен мъчи. Твоите сълзи и мен обливат… Война!... Каква разлика в понятието и същността на тая дума! Българийо, прости им, че плачат. Те са велики и сред въздишките. И в сълзите има героизъм. Звездите скоро ще блеснат. Луната ще огрее бойното поле. Ще ги озари, ще ги стопли със своята леденост. И когато куршумите се сипят над турските глави, звездите лудо ще се смеят, и когато българските синове падат, ще шепнат зловещо нощните сенки. Свети, луно! Не скривай се зад облака. Закриляй, пази българските синове! България ще победи! … В това всеки вярва, но убитите, ранените… Без жертви свобода няма.

10 октомври. От победа към победа. Пред Лозенград вълнение, шум… Какви моменти, какви събития преживяваме! Ще ми се да надраскам дневника си с удивителни знаци от различен вид и големина. Струва си да живееш, за да изпиташ известни чувства, чувства тъй силни. Да почувстваш, че в един момент душата ти пораства, взема огромни размери, качва се в небето, обгръща цялата вселена и трепетно плува в безкрайни простори. Казвам, струва си. Камбаните бият, ще се изпочупят. (Това вече зависи от патриотичното настроение на децата, що ги бият). Всеки звън и всяко ехо от тоя звън бие направо на душата и я разтърсва от основи.

13 октомври. Бърже на молебен в черквата „Св. Богородица". Всички се стичат там. Защо? На молба, на благодарствена молитва. Всеки иска да извика, да пее, да плаче, да излее накипялото в душата – тъй страдна българска душа. И поповете са тук, и владиката [Максим митр. Пловдивски], и царицата [Елеонора] е тук. Владиката говори възторжено в чест на храбреците при Лозенград... В 3-4 дни една толкова изумителна победа, тъй бърза, тъй

велика! Такова укрепено чудовище, славата на което бяха германските военни. Всичко е в български ръце: 39 хиляди пленници и 200 топа, и не знам какви още трофеи. Паши, офицери и войници на гости на своя роб.

21 октомври. Студ и мраз. Не му прави чест на октомври. То ние ще го търпим, но войниците, но борците, но героите в освободителната война – наверно и те ще търпят.

Победите следват да ни гъделичкат. Турция не престава да трепери… И всеки тръпне – един от радост, друг – от скръб, а трети от [п]очуда. Всичко днес е война и Червен кръст.

Млади жени са ентусиазирани да работят като милосердни сестри[12] и когато им се откаже назначение, те са принудени да употребяват всички средства, за да изразят милосърдието си. Хайде да отидем в Католическата болница[13]! Цветя да занесем на ранените. Ранените охотно взеха хризантемите като поздрав за близките победи.

28 ноември. Толкова събития, толкова преживяно, толкоз видено и чуто, а тъй малко отбелязано… То пак е отбелязано, но не на книга; писано е, но не с перо… Там в главата, в тая чудна глава, где всичко се отпечатва, кое по-дълбоко, кое по-плитко. Дивно съдържателен магазин [списание] е това, главата… Не всичко купено остава там, разбира се; въпреки напомнянето на старите „купувай знанието, а не продавай", всичко купено не се запазва; част от него се продава, друга – изветрява, а трета става излишна, безполезна… И какъв хаос трябва да е там… Дори един период от 48 дни може да причини такъв наплив на материали, щото се чудиш как е било възможно да се чуе и види всичко това, а още повече да се запомни. Чудото на Балканите затихна за време, може би завинаги. Не се бием засега. Приятелите – турци искат мир и ние, като миролюбива нация, сме готови на мир, стига да бъде правдив, удовлетворителен мир. Стига вече, топове, оръжия, припаси, пленници… Къде ще ги денем. Ето и завчера доведоха 800 души тук. Явер паша, защитник на Одринската крепост, е в София. Дошъл на гости. И казармите са пълни с такива гости. Но и болниците са пълни... Пълни с ранени. Болници, училища, френски колеж[14] и др., всичко е пълно с ранени. И аз често ги посещавам. Ръце, глави, крака и др. членове са в жалко състояние. Грозно ще бъде след войната. Кой без ръка, кой без крак… Грозно е и сега. Траурите почнаха. Камбаните често бият за панихиди. Как ще утешиш майката, що нивга не ще види сина си, как ще утешиш сестрата, която обичаше брата си, жената, която живееше за мъжа си? Мирът е приятен сън. Войната е грозна действителност. Но ние сме в началото на тоя сладък сън. Заседават в Лондон.[15] Какво ще решат? Близкото бъдеще ще покаже. Засега всеки очаква тая вест.

28 декември. Още преговаряме с червения фес. И той все продължава да ни залъгва. Уморихме се в ожиданието [очакването] си за мир. Кога ли, Боже, ще пратиш мир на земята? Ти пра́ти, но ние го не приехме.

Юли 1913 г. Дойде неизбежната 1913 г., [за] да ни обсипе със злощастия. Днес всеки патриот българин ми е мил и това може да се отнася за всички. Днес именно времето тежи, не атмосферното, а това военно време. Друго бе да се приказва за победи и поражения, за ранени и убити, за пожари и сеч. Колко различно е днес. Не вече там, на бойното поле, стават ужаси…, но нашата черга гори. Колкото и себелюбиво да е това, то е човешко, съвсем човешко. Тази наша черга, запалена от четирите краища, ни плаши. Грозно, отвратително, тежко! Такова нещастие историята не помни. Имало е подлости, има и днес, но това е неокачествимо. Гърци и сърби от запад, румънци от север, турци от юг. Само изток отворен… за бягане през морето. Гърците в Неврокоп, румъните – в Троян, сърбите – на границата… Безизходно положение! Иска ти се да ревнеш, да заплачеш с глас. Но кой знай дали не чувстват така и някои наши дипломати. И всяка българска душа днес плаче. И тоз плач е потаен, дълбок, мъчителен. И тежкото е това – да страдаш, без да можеш да помогнеш. Всеки ден лоши вести. Пущат и по някоя добра за утешение, но народът предвижда, предчувства. Зарад[и] Солун ще изгубим и София. Народите, това са хилядоглави човечета с много очи и още повече уста, а тези, които имат най-много и големи уста, поглъщат другите. Кой очакваше след бляскавите победи при Лозенград [Къркларели] и Одрин този погром, тоя обрат на събитията, обрат катастрофален. Но защо пиша, заслужава ли да се чете това един ден? Та аз не пиша – аз само говоря, говоря от тъга, от болка. Толкоз много и могло да се напише от септември 1912 до днес – 12 юли 1913 г.! Впечатленията са тъй силни, щото ми се виждат неизличими. Вече цяла година все това се говори, все това се мисли – войната на Балканите, тая чудовищна война.

София и Пловдив пълни с бежанци отвсякъде – от изток и запад… От освободените земи[16] идат, бягат освободените братя. Какво позорно робство. И ако стане нужда и оттук да се бяга? Защото има и такава опасност. Жените тръпнат при мисълта за подобно бягство. Тръпнат и мъжете, но те умело крият вълненията си. Ако продължи още един месец туй напрегнато положение, очаквам да ми побелее косата. Ето докъде ни докараха тия царски амбиции и недалновидни политици! Вън е мрачно, вали. А жените се молят в черквата.

Бележки

[1] За нея: **Цаков**, Н. Спомени на един редактор. Ръкопис. // ЦДА, ф. 1663К, оп.1 а.е. 3, л. 93-94.

[2] Пак там, л. 2-7.

[3] За нея: Alumni Register 1960: 727; Mission Studies: 101; Muscatine 1908; Woman's 1919: 207. Естирка се подготвя в САЩ за социална работничка в Подготвителното библейско училище в Чикаго и стажува в Женската младежка християнска асоциация (YWCA), изнася сказки в Презвитерианската църква и на светски сбирки, облечена в национален костюм. Омъжва се през 1909 г. за Димитър Радойков (1879-1940) – учител по рисуване, художник и иконописец, основател на Художествената галерия и сценограф в русенския театър. Негови ученици са художниците Васил Захариев, Чудомир, Станю Стаматов, Иван Пенков и Илия Петров.

[4] За нея: ДА – София, ф. 3К, оп. 1, а.е. 487, л. 2-9; *Вж:* **Пелашева**, Д. В памет на Иван М. Цаков. По случай 5 г. от смъртта му. // *Зорница*, N12, 26.03.1930. Василка е подпредседателка и председателка на Женското мисионерско благотворително дружество към Първа евангелска църква в София (1927-1934). Съпругът й пастор Иван Цаков (1865-1925) е от Банско, потомък на Неофит Рилски, завършил АМУ – Самоков, пастор в Станимака, редактор на в. „Зорница" (1917-1925). Техни деца са известните културни и просветни дейци Цакови: Неофит (1898-1989) – журналист, главен редактор на в. „Зорница" (1925-1943) и политически затворник след 1949 г., Тодор (1899-1970), Естир (1901), Маргарита (1903-1980) – медицинска сестра, завършила Американско медицинско училище в Цариград, специализирала в Париж и Брюксел, деятелка на БЧК и Дружеството на милосърдните сестри, основателка на детските здравни центрове, Виктория (1905-?) – завършила богословие в Бостън, учителка в Американската гимназия – Ловеч, деятелка на YWCA, Вера (1909-?) – завършила университета в Нютън (Масачузетс), и Благодатка (1915-1946).

[5] Има педагогическа насоченост, но публикува и художествени творби. В редколегията участват германистката и преводачка

Живка Драгнева, критичката Стела Янева, писателките Калина Малина и Златка Щерева, философката Зоя Ставрева и др.

[6] ДА – София, ф. 1261К, оп. 1, а.е. 6, л. 1, 720; а.е. 8, л. 47, 107, 123; а.е. 130, л. 241.

[7] Архив на Комисията за досиетата, III раз., 19241, т. 1, л. 73.

[8] Вторият му превод на Мария Теофилова се появява след Първата световна война (1920). В тази пацифистка традиция по-късно е написан романът на Санда Йовчева „Ние в дълбокия тил" (1937).

[9] Из дневника на Добра Пелашева. – В: ЦДА, ф. 1663К, оп.1 а.е. 3, л. 149-153.

[10] „Джумая джамия" – централният площад на Пловдив, дн. пл. „Римски стадион".

[11] Естирка (Щирка) Пелашева-Радойкова има три деца: Мария Пишманова (1912), Росица Ботушарова (1914-2001) – детска учителка в Русе, и син, роден в края на Първата световна война.

[12] Членки на Дружество „Самарянка", основано през 1910 г. от здравните власти под патронажа на царица Еленора.

[13] Болница „Св. Йосиф" (осн. 1881), в която служат монахини от загребския Орден на св. Викентий от Пола. По това време има 90 легла и се ползва като военен лазарет. Вж. **Елдъров**, Св. Католиците в България (2002).

[14] Френският католически колеж „Св. Августин", основан през 1884 г. *Вж:* **Фльори**, А. Един френски колеж в България (2003).

[15] На Лондонската мирна конференция (03.12.1912 – 17.05.1913) Османската империя води преговори с Балканския съюз под егидата на великите сили.

[16] В Македония и Одринска Тракия.

Цитирана литература

1. **Въчева**, Сн. Подготовката на детски учителки в България през периода между двете световни войни. // *Българско списание за образование*, 2015, N2, с. 70-101.
2. **Елдъров**, Св. Католиците в България (1878-1989). Историческо изследване. – София : ИМИР, 2002.
3. **Захариева**, Р. Педагогическият курс към Американската детска градина. // <https://edu-media-bg.com/2015/02/14/>, посетен 29.01.2022.
4. **Патри**, А. Живи примери за възпитанието на детето / Прев. Д. Пелашева. – София, 1938.
5. **Пелашева**, Д. Нещо за червен восък. // *Зорница*, N24, 12.06.1929.
6. **Пелашева**, Д. Практична религия. // *Зорница*, N48, 11.12.1929.
7. **Пелашева**, Д. Размишления върху 23-ия псалом. // *Зорница*, N41-42, 07.11.1929.
8. **Пелашева**, Д. В памет на Иван М. Цаков. По случай 5 г. от смъртта му. // *Зорница*, N12, 26.03.1930.
9. **Пелашева**, Д. Самоучител по английски език. – София : С.М. Стайков, 1945.
10. **Фльори**, А. Един френски колеж в България – „Свети Августин", Пловдив, 1884-1948. – София : ЛИК, 2003.
11. Alumni Register. Graduates and Former Students, Teaching and Administrative Staff, 1833-1960. – 1960.
12. Boston. // The Boston Globe, 22.12.1930.
13. Inter-Church Rally Draws Big Crowd. // The Andover Townsman, N23, 18.03.1932.
14. Mission. // Mission Studies, vol. 16, p. 101.
15. Muscatine News. // Tribune in Muscatine, Iowa, 12.11.1908.
16. **Nazarska**, G. Esoteric Practices of Bulgarian Intellectuals in the 1920s and 1930s : a Case Study. // *Etudes balkaniques*, 2019, N1, pp. 139-166.
17. **Pelasheva**, D. Psychological Factors in the Social Unrest in Bulgaria Today. – Boston, 1932.
18. Woman's Board of Missions of the Interior of the Congregational Church, vol. 8, 1919, p. 207.

Илюстрации

Ил. 1. Учителките в Американската детска градина, 1925.
Втори ред, седнали, от ляво надясно: (3) Елизабет Кларк, (4) Алма Удръф, (5) Добра Пелашева. Трети ред, прави: (3) Пенка Касабова

Ил. 2. Преподавателки и възпитанички в Курсовете за детски учителки на мис Кларк, 1928.
Първи ред, седнали: (3) Пенка Касабова, (4) Добра Пелашева, (5) Елизабет Кларк

VII – 9 *Добра Тодорова Пелашева* (1890-1974) – мемоаристика – война – жени (очерк)

VII – 9 *Добра Тодорова Пелашева* (1890-1974) – мемуары – война – женщины (очерк)

VII – 9 *Dobra Todorova Pelasheva* (1890-1974) – memoirs – war – women (essay)

AUFKLÄRUNG IM ZEITALTER DER COMPUTERISIERUNG. DIE ROLLEN DER LEHRENDEN UND DER STUDIERENDEN

Larissa Naiditch

Aufklärung ist eine allseitige, umfassende Bildung im höchsten Sinne des Wortes, die Verbreitung von Wissen und Kultur auf der Grundlage des Glaubens an die Wissenschaft. Dieses Verständnis des Begriffs *Aufklärung* ist an keine besondere Epoche gebunden und immer relevant. Eine zivilisierte Gesellschaft versucht, Menschen zu erziehen, die umfangreiche Kenntnisse besitzen und in der Lage sind, unabhängig zu denken. Solch eine Forderung wurde bereits im antiken Griechenland gestellt, wo sich ein Bildungssystem entwickelte, das alle nachfolgenden Prinzipien und Methoden des Unterrichts beeinflusste. In der Antike wurden die allgemeinen Aufgaben der Bildung vor allem von Aristoteles aufgestellt: der Erwerb von Wissen aus vielen Bereichen und die Entwicklung der Fähigkeit zu urteilen. Gleichzeitig muss eine Person sich nach der Ansicht der Griechen sowohl geistige als auch körperliche Fähigkeiten aneignen. Daher wurde die Notwendigkeit von drei Aspekten der Bildung proklamiert: die intellektuelle, die rhetorische und die physische. So entstand schon in der Antike das Ideal einer harmonischen Persönlichkeit, *Paideia*. Besonders berühmt waren das athenische und das spartanische Bildungssystem. Letzteres gipfelte in der Schule Platons, in der Philosophen ausgebildet wurden, die darüber hinaus hochmoralische Bürger und weise Berater der Herrscher werden sollten. Platon schuf eine Art Bruderschaft von Schülern, die auf Freundschaft und Respekt für den Lehrer beruhte. Es wurde der mündliche Unterricht gepflegt, was auch theoretisch unterstützt worden war: Die Schüler konnten mit dem Lehrer und untereinander kommunizieren, Fragen stellen, polemisieren und auch Kritik üben.

Die pädagogischen Ideen der Antike wurden später weitgehend vom mittelalterlichen Europa aufgegriffen und zur Gründung der ersten Universitäten angewandt. Das Wesen der Aufklärung, das in der Antike geformt und anschließend entwickelt wurde, bleibt in unseren Tagen erhalten.

Die Aneignung der Kenntnisse und Fähigkeiten ist ein Prozess, der im Leben eines jeden Menschen vorhanden ist. Wir lernen von unseren Eltern, älteren Bekannten, Freunden und dann im Erwachsenenalter von unseren Kindern, die unabhängige Anschauungen entwickelt haben. Lernen ist immer Kommunikation, in der eine Verbindung zwischen Menschen besteht. Linguisten, Psychologen, Philosophen und Semiotiker, die das Sprachverhalten untersuchten, formulierten die Bedeutung des Dialogs in der Kommunikation zwischen Menschen.

Aus semiotischer Sicht ist Lernen die Übertragung von Informationen, bei der es bekanntlich einen Adressanten (Sender) und einen Adressaten (Empfänger) gibt.

Sender --- Empfänger

Wenn wir institutionelles Lernen (Schule, Universität) in Betracht ziehen, ist der Lehrer das erste Glied im obigen Schema. Er leitet den Unterricht, Seminare und Vorträge. Aber selbst der gelehrteste Lehrer kann nicht auf die Hilfe von Büchern völlig verzichten, meistens sind das Lehrbücher. Die Informationsquelle ist in diesem Fall eine schriftliche, ihr Autor ist derjenige, der diesen Text geschrieben hat.

Eine direkte Kommunikation zwischen dem Lehrenden und dem Lernenden beginnt bereits im Kindesalter. Wenn das Kind die anderen nachahmt, beginnt es, seine Muttersprache zu erwerben. Es lernt deren Struktur und Wortschatz. Gleichzeitig werden dem Kind die in der Gesellschaft akzeptierten Regeln des Benehmens beigebracht.

Der mündliche Unterricht, der auf direktem Kontakt basiert, setzt sich im Leben eines Menschen auch weiter fort. Jedoch werden bereits von Kindern verschiedene Hilfsmittel im Unterricht verwendet: Spiele und Spielsachen, Bücher, Bilder, Filme, und der Lehrende leitet diesen Prozess, bleibt dabei in der Regel noch im direkten Kontakt mit dem Lernenden. Kontakte zwischen Erwachsenen und Kindern in der Familie führen auch dazu, dass Kinder mit der entsprechenden Kultur vertraut gemacht werden: Theater, Museen, Filme, Fernsehen und Computermaterialien.

Ich möchte hier eine allgemeine Überlegung hinzufügen. Wenn ihr, Jugendliche, Literatur, bildende Kunst,

Geschichte, Musik u. ä. studiert habt und diese Kenntnisse später in eurem Beruf nicht einsetzen könnt, gehen sie trotzdem nicht verloren. Ihr könnt sie an eure Kinder weitergeben, an eure eigenen oder zum Beispiel an die Nachbarn oder Bekannte, und vielleicht sogar unter bestimmten Umständen an andere Personen, die euch eine Frage gestellt haben. Hier entsteht spontan ein Dialog, der für die Aufklärung wichtig ist.

Der Erwerb der Kenntnisse und die wissenschaftliche Forschung gehen Hand in Hand einher. Der Wissenschaftler versucht, die Naturgesetze aufzudecken. Auf diesem Weg kann ihn seine neue Idee als eine Art Erleuchtung aufsuchen. So wird z. B. erzählt, dass dem berühmten Chemiker D. I. Mendeleev die Tabelle der chemischen Elemente, die er entdeckt hat, im Traum erschien. Dieser Erleuchtung gingen jedoch langfristige wissenschaftliche Forschungen voraus. Die Erleuchtung erlebt nur derjenige Gelehrte oder Künstler, der sein Leben der Arbeit an dem entsprechenden Thema gewidmet hat.

Kehren wir zur Geschichte zurück. Junge Menschen aus verschiedenen Ländern, bis auf das ferne Island, zogen ab dem 12. Jahrhundert in die Universitäten des mittelalterlichen Westeuropa, nach Italien, Frankreich und England. Sie wurden Studenten (Scholare). Während des Studiums lasen und interpretierten die Studenten unter der Leitung eines Lehrers die Heiligen Schriften, die Werke von Philosophen und Theologen. Zu einer guten Ausbildung gehörten auch Altsprachen. Es wurden auch Diskussionen über diese oder jene These geführt. Obwohl der mündliche Unterricht die Grundlage bildete, mussten die Studierenden ab und zu auch Texte niederschreiben. Auf diese Weise wurde nach und nach die Möglichkeiten für eine unabhängige selbständige Weiterbildung geschaffen.

Fernunterricht als eine spezielle Institution entstand viel später. In Europa kam Ende des 18. Jahrhunderts die „Fernausbildung" zustande. Die Schüler erhielten Unterrichtsmaterialien per Post, machten die geforderten Aufgaben und schickten sie dann an die Lehrer zurück. Danach erhielten sie relevante Kommentare, Notizen und Zeugnisse.

In den letzten Jahrzehnten sind prinzipiell neue Bildungsmethoden entwickelt worden, die heutzutage immer relevanter werden. Revolutionäre Veränderungen in der Informationsübermittlung kann man am Beispiel einer einzigen Biographie verfolgen. Ich möchte an dieser Stelle einiges aus meinem Lebenslauf erzählen.

In meiner Vorschul- und frühen Schulzeit war Radio die einzige Medienquelle. Es war ein großer schwarzer Teller, der an der Wand hing. Es wurde nur ein einziges Programm ausgestrahlt, einschließend Sendungen für Kinder. So lasen bekannte Schauspieler manchmal aus den Kinderbüchern vor. Besonders aber schwärmten die Kinder für das Radiospiel „Rate-mal". Die kleinen Zuhörer wurden aufgefordert, ihre Rätsellösungen an das Radio zu senden. Sie träumten davon, dass ihr Brief einmal öffentlich gelesen werden würde. So ein Prototyp des Prinzips der Interaktivität im Fernkontakt. Außerdem wurden ab und zu Lieder per Radio einstudiert (ich zitiere dieses Detail als anekdotisches Beispiel für Fernunterricht). Ihre Texte wurden von Sprechern mehrmals langsam in Teilen vorgelesen, Melodien wurden vorgespielt. Die Lieder waren rein sowjetisch und verherrlichten das glückliche Leben in unserem Land. Ich erinnere mich an eine Zeile, die meine Oma in Verwunderung versetzt hat: „Wir werden unsere blauen Flüsse auf neue noch unerschlossene Wege schicken". Die sowjetischen Pläne waren wirklich grandios!

Eines Tages haben unsere Hausmedien eine rasante Veränderung erlebt: Vater brachte einen Fernseher herein und stellte ihn feierlich auf. Es war das berühmte *KWN*-Fernsehgerät mit einem kleinen Bildschirm, vor dem eine Linse platziert wurde, um das Bild zu vergrößern. Das Gesamtbild war klar, aber manchmal gab es Störungen: Rauschen und Streifen auf dem Bildschirm. Vater sagte dabei ernst und geheimnisvoll: „Ein Auto ist vorbeigefahren." Was das Auto damit zu tun hatte, verstehe ich bis jetzt nicht.

Zuerst gab es nur eine einzige Fernseh-Sendung, dann zwei: aus Leningrad und aus Moskau und später immer mehr. Und die Ära des Fernsehens hat begonnen. Es wurde zu einer Quelle politischer und kultureller Nachrichten und künstlerischer Eindrücke. Nach und nach entstanden pädagogische Fernsehprogramme, wie auch die anderen, die zur Aufklärung beitrugen; zum Beispiel historische oder populärwissenschaftliche Filme, wie auch Programme über Reisen in andere Länder und über exotische Tiere. Die politische Voreingenommenheit einiger dieser Programme werden wir hier nicht besprechen; es ist ein anderes Thema.

Machen wir einen Sprung in Richtung moderner Kommunikation. Ohne Computer ist es heute unmöglich, sich jede Tätigkeit vorzustellen: die Ermittlung der Informationen, wissenschaftliche Arbeit oder sogar alltägliche Aktivitäten. Zweifellos hat die Einführung von Computertechnologien in der Schul- und Universitätsausbildung große Perspektiven. Die Fernunterrichtsmethoden sind noch nicht ausreichend entwickelt. Ihre Vor- und Nachteile werden noch diskutiert. Ich möchte nur ein paar Stichpunkte ansprechen.

Der Unterschied zwischen einer Online- und einer „Live" – Vorlesung wird sowohl von Lehrenden als auch von Studierenden wahrgenommen. Es kommt erschwerend dazu, wenn der Unterricht nicht interaktiv ist und die Studierenden Aufnahmen abspielen. Die Letzteren können nicht sofort eine Reaktion auf die Vorlesung ausdrücken, mit den Lehrenden in einen Dialog treten, ihm (ihr) Fragen stellen usw. Der Lehrer (die Lehrerin) sieht die Reaktion des Publikums nicht immer, kann nicht immer fragen, ob alles klar ist und ob Studierende noch etwas hören möchten. Wichtig ist die Atmosphäre des Gesprächs selbst. Das Image des Lehrenden ist ebenfalls von wesentlicher Bedeutung. Sein (ihr) Aussehen und Kleidungsstil (rein akademisch oder mehr casual) – all dies kann nicht vollständig durch den Computer-Unterricht wiedergegeben werden. Die Gestalt des Lehrers (der Lehrerin), die den Schülern im Gedächtnis bleibt und möglicherweise zu einem Vorbild werden kann, basiert normalerweise auf direkter Kommunikation. In einer Vorlesung im Klassenzimmer kann der Lehrende die Schüler ansprechen, sie ansehen, Kontaktwörter einfügen, eine kurze Pause machen. Wenn der Lehrende seine Vorlesung vorab aufnimmt, spricht er oft sehr glatt, besonders wenn er vom Blatt abliest. Das erschwert die Wahrnehmung des Textes. Die Konzentration lässt nach; die Spannung geht verloren. Ein wichtiges Element der Kommunikation ist die Spontanität. Gut, wenn die Illusion entsteht, dass Lehrende und Studierende zusammen zu einem Schluss kommen. Man lehrt und lernt

dabei nachdenken und analysieren. Wie all diese Aspekte der Bildung über das Internet vermittelt werden können, bleibt eine Diskussionsfrage. Die Kommunikation der Lernenden untereinander ist ebenfalls wichtig. Der Wettbewerb der Studierenden bei der Erledigung von Aufgaben ist ein Teil des Bildungsprozesses. Wie diese Prinzipien im Computer-Unterricht zu erreichen sind, ist eine neue Herausforderung für die Pädagogik.

Ob das im antiken Griechenland aufgestellte Prinzip des Dialogs heute im Online-Lernen erhalten bleibt? Wenn eine Online-Lektion (Seminar, Bericht) so organisiert wird, dass der Studierende mit Hilfe der technischen Mittel eine Frage stellen und an der Diskussion des Materials teilnehmen kann, ist dieses Problem gelöst. Die Diskussion des Materials kann entweder später zu einem geeigneten Zeitpunkt stattfinden oder sofort mit Hilfe von Chat, Zoom usw. Es stellt sich die Frage, ob wir nicht generell auf Computerunterricht umsteigen und auf die Universität verzichten sollten. Schließlich kann man Vorträge aufzeichnen und sie lesen oder hören. Diese Frage setzt das alte Dilemma weitgehend fort: Bei einem Lehrer oder allein mit Hilfe von Büchern lernen? Die zweite Lösung scheint verlockend: Man kann jederzeit und überall die aufgenommenen Vorlesungen anhören; man kann hervorragende Wissenschaftler und Lehrer aus der ganzen Welt für den Unterricht gewinnen. Dadurch werden zeitliche und geographische Barrieren überwunden. Wenn es sich beim Studierenden um eine erwachsene Person handelt, muss er oder sie selbst das Problem der Wahl unter Berücksichtigung der Regeln der gewählten Bildungseinrichtung für sich lösen.

Abschließend möchte ich auf ein wichtiges Thema eingehen: Bildung und Moral. Wird ein Mensch hilfsbereiter und humaner, nachdem er viele Kenntnisse erworben hatte? (Das Letztere verleiht übrigens auch bessere Fähigkeit, Kunst wahrzunehmen). Ich möchte diese Frage positiv beantworten. Es scheint, dass ein Mensch, der die Naturgesetze versteht, mathematische Probleme leicht löst, die Grundlagen der Psychologie kennt, mit der Musik von Beethoven und Tschaikowsky vertraut ist, ins Theater geht, Dostojewskis Romane gelesen hat, seine Nächsten nicht misshandeln wird, einen Kranken und Schwachen nicht verspottet, einen Hund nicht schlägt. Er wird sich nicht einem wütenden Mob anschließen, der alles um ihn herum zertrümmert; er wird nicht, durch propagandistische Hassreden beeinflusst, andere Menschen erniedrigen und verletzen. Dies ist leider nicht immer der Fall. Wir kennen Beispiele dafür, wie die Nazis Mozart hörten und danach gingen Menschen vernichten. Eine Aufklärung setzt jedoch ein emotionales Erlebnis der Kultur und tiefes Verständnis der Wissenschaften voraus. Werden wir hoffen, dass sich die Aufklärung im 21. Jahrhundert weiter entwickelt und eine aufgeklärte Person lieben, schaffen und nicht zerstören und vernichten wird.

See: p. 1701-1703, 1704-1706.

ENLIGHTENMENT IN THE AGE OF COMPUTERIZATION. THE ROLE OF TEACHER AND PUPIL

Larissa Naiditch

Enlightenment is a universal education, the dissemination of knowledge and culture based on faith in science; it is education in the highest and most comprehensive sense of the word. This kind of understanding of the term *enlightenment* is not tied to any historic period; it is always relevant[1]. A civilized society seeks to raise people who have a significant amount of knowledge and are capable of independent thinking. Such a requirement was put forward already in Ancient Greece, where the educational system has been developed, which influenced all subsequent principles and teaching methods. In antiquity, the general tasks of education were formulated: the acquisition of knowledge from many areas and the development of the ability to judge, as Aristotle argued. At the same time, a person, according to the Greeks, must acquire both spiritual and physical skills. The need for three aspects of education was proclaimed: the intellectual, the rhetorical and the physical. Thus, the ideal of a harmonious person, *Paideia*, was formed already in antiquity. The Athenian and Spartan educational systems were especially famous. The latter culminated in the school of Plato, which educated philosophers who, moreover, were to become highly moral citizens, wise advisers to rulers. Plato created a kind of brotherhood of pupils based on friendship and respect for the teacher. Oral teaching was cultivated, which was supported by theoretical considerations: students could communicate with the teacher and with each other; they could ask questions and engage in polemics, as well as express criticism.

The pedagogical ideas of antiquity were later largely adopted by medieval Europe and used to create the first universities. The essence of enlightenment, formed in the ancient world, and subsequently developed, remains the same even nowadays.

Mastering knowledge and skills is a process that is present in the life of any person. We learn from parents, older acquaintances, friends, and then, in adulthood, from our children, who possess an independent view of the world that is interesting to us. Learning is always communication, whereby connection between persons arises. Studying speech behavior, linguists, psychologists, philosophers, semioticians were emphasizing the high role of dialogue in communication between people. From the point of view of semiotics, learning is the transmission of information, in which, as you know, there is a sender and a receiver of information.

Sender --- Receiver

In the institutional studies (school, university), the first link in the above scheme is the teacher. He conducts lessons, seminars, and lectures; explains the new material, guides teaching. But even the most erudite teacher cannot work without the help of books, most often textbooks. The source of information in this case is a written one, and its author is the one who wrote this text.

Direct communication between the one who teaches and the one who learns begins already in infancy. Imitating others, the child begins to speak their language (the mother tongue) and learns its structure and vocabulary. Along with this, the child is taught the elementary rules of behavior accepted in society. Oral teaching, based on direct contact, continues in a person's life also further on, but even at an early age, various aids are included in the teaching: games and toys, books, pictures, films, and the teacher only guides this process, but still usually remains in the direct contact with the student. Contacts between adults and children in the family also lead to familiarizing children with culture: theaters, museums, movies, TV programs and computer network. Here I would like to make a general statement. If you, young people, study literature, fine arts, history, music, and then do not use this knowledge in your profession, it will not be lost anyway. You will pass it on to the children, your own or, for example, neighbors', or acquaintances', and perhaps even, due to certain circumstances, to some persons who accidentally met you and asked a question. Here, a dialogue arises spontaneously, which is important for enlightenment in society.

Knowledge acquisition and scientific research go hand in hand. A scholar engaged in scientific studies seeks to

discover the laws of nature. On this path, there are cases of a flash of inspiration, of insight. So, it is told that the famous chemist D. I. Mendeleev has seen the table of chemical elements discovered by him in a dream. However, this was preceded by his long-term scientific research. The basis of an insight, even if it seems sudden, is meticulous work in science or in art.

Let's go back to history. Young people from different countries, even from the distant Iceland, were going to the universities that arose in medieval Western Europe since the 12th century, in Italy, France, and England. They became students (scholars). In the classroom, students were reading and interpreting the Scriptures, works of philosophers and theologians under the guidance of a teacher; there were also disputes discussing several topics. The program also included the reaching of ancient languages. Oral classes remained the mainstay of university teaching, but writing also became an important part of education. Students were required to record courses of lectures. This is how the opportunities for independent education were gradually created.

Distance learning as a special institution was created much later. In Europe, at the end of the 18th century, „correspondence education" arose. Students would receive teaching materials by mail, completed assignments, and then would send them to teachers and receive relevant comments, grades and certificates.

Over the past decades, new ways of enlightenment have emerged, and people are just beginning to master them. Truly revolutionary changes in the forms of obtaining information can be seen in the biography of a single person. I will tell you about myself. In my preschool and early school years, the only media source was radio. It was a large black plate hanging on the wall. Only one program was broadcast, including children's programs. Wonderful artists performed sometimes on the radio various children's books. The children especially loved the program called „Let's Guess". The answers to the riddles from this program could be sent to the radio, and the children dreamed that their letter with the correct answer would someday be read aloud on radio. This is a prototype of the principle of interactivity in remote studies. Sometimes learning of songs was broadcasted on the radio (I cite this detail as an anecdotal example of distance learning). The texts of the chosen songs were slowly read in parts by radio speakers several times; the melodies were repeated as well. The songs were of purely Soviet kind, glorifying the happy life in our country. I remember one of them that contained the line: „We will let the blue rivers flow in an unknown way", which really surprised my grandmother. The plans of the Soviets were really tremendous.

One day there was a leap in our home communication media. Dad brought in and solemnly set up a television. It was the famous *KVN* television set with a small screen, in front of which a lens was placed to enlarge the image. The image was usually clear, but sometimes there was crackling and stripes all over the screen appeared, and Daddy used to say a mysterious phrase in a serious tone: „A car was passing". What does the car have to do with it, I still don't understand. First, there was one program on TV, then two – Leningrad and Moscow, and then more. And the era of television has begun: the television became a source of political and cultural news and artistic impressions. Educational television programs were gradually appearing. Other programs, for example, films of historical or popular science content, reports about travels and exotic animals served to educate the population as well. We will pass over in silence the political bias of television programs.

Let's make a leap forward towards modern communication. Today it is impossible to imagine any information transfer, scientific studies, or even everyday activities without computers. Undoubtedly, the introduction of computer technologies in school and university education has great prospects. Distance learning methodology has not yet been sufficiently developed; its advantages and disadvantages are being debated. I would like to make just a few remarks. The difference between online and offline lectures is felt by both teachers and students. Online pupils end especially pupils studying by means of recorded lessons cannot immediately express their reaction; they cannot enter into a dialogue with teacher and with each other, ask him questions, etc. The teacher cannot see the reaction of the audience, cannot ask if everything is clear, what else the students would like to hear; etc. The atmosphere of conversation as such is important in the education process. The image of teacher is also essential. His appearance, his style of dress, purely academic or more casual, as well as his manner of speech - all this is partially transmitted through online learning. But only partially. The image of teachers remaining in the memory of students is usually based on direct classroom communication. Features of oral speech, e.g., inserting several contact words, making a short pause, etc., also contribute to better understanding and memorizing the material of lectures, whereas the reading of purely literary text by teacher reduces the influence of the learner. The latter is especially noticeable in recorded lectures. An important element of communication is its spontaneity. If the illusion is created that the idea is being born right now and created jointly by the teacher and the student, the teaching reaches a high level. Pupils learn not only to repeat and memorize, but to think with the teacher. How to convey all these aspects of education over the Internet remains an open question. Communication of students with each other is also important. Competition among students is part of the educational process as well. Maintaining this principle in distance computer learning is a new task of pedagogy.

Is it possible to ensure that the principle of dialogue, put forward in ancient Greece, is preserved today in computer learning? If an online lesson (seminar, report) is structured so, that the student can ask a question using technical means, and participate in the discussion of the material, then the problem has been solved. The discussion of the material can take place after the lesson, at a convenient time, as well as immediately, with the help of chat, zoom, etc.

The question arises whether we should not switch to computer learning completely and abandon the idea of a university. You can record lectures and listen to them. This question largely continues the old dilemma: to study with a teacher or on your own from books? The computer education principle seems tempting: you can listen to lectures anywhere and at a convenient time, you can attract to teaching the most outstanding scientists and teachers from around the world. Thus, time and geographical barriers can be overcome. If a student is a grown-up, mature person, he himself must solve the problem of choice, taking into account the rules of the educational institution he has chosen.

Finally, I would like to touch on an important issue: education and morality. Does the education promote kindness and humanity, with which, by the way, the ability to perceive art is also connected? I would like to answer this question positively. It seems that a person who understands the laws of nature, easily solves mathematical problems, knows the basics of psychology, is familiar with the music of Beethoven and Tchaikovsky, goes to the theater, reads Dostoevsky's novels, will not scoff at the others, make fun of sick and week people, beat a dog, etc. He will not join the raging mob, crushing everything and everyone, and will not be led by inhuman propaganda calling for hatred. Unfortunately, this is not always the case. We know examples of how the Nazis listened to Mozart and then went on to kill. Yet real enlightenment presupposes an emotional perception of the achievements of science and culture. I still would like to hope that enlightenment in the 21st century will go on developing, and that an enlightened person will love and create, and not smash and destroy.

See: p. 1699-1700, 1704-1706.

ПРОСВЕЩЕНИЕ В ВЕК КОМПЬЮТЕРИЗАЦИИ. РОЛЬ УЧИТЕЛЯ И УЧЕНИКА

Лариса Найдич

Просвещение – это полное и массовое образование, распространение знаний и культуры на основе веры в науку; это образование в высоком и всеобъемлющем смысле слова. Такое понимание термина *просвещение* не привязано к какой-либо эпохе; оно всегда актуально[2]. Цивилизованное общество стремится воспитать людей, обладающих значительной суммой знаний и способных к самостоятельному мышлению. Такое требование выдвинуто еще в Древней Греции, где сложилась система образования, повлиявшая на все последующие принципы и методы обучения. В античности были сформулированы общие задачи образования: приобретение знаний из многих областей и выработка способности к суждению, как утверждал Аристотель. При этом человек, по мысли греков, должен приобрести и духовные, и физические навыки. Поэтому провозглашалась необходимость трех аспектов образования: интеллектуального, риторического и физического. Так еще в античности сформировался идеал гармонического человека – *пайдейя*. Особенно знамениты были Афинская и Спартанская системы образования. Последняя достигла высшей точки в школе Платона, воспитывавшей философов, которые должны были, кроме того, стать высоко нравственными гражданами, мудрыми советниками властителей. Платон создал своего рода братство учеников, основанное на дружбе и почитании учителя. Культивировалось устное обучение, что подкреплялось теоретическими соображениями: ученики могут общаться с учителем и друг с другом, могут задавать вопросы и вступать в полемику, выступать с критикой.

Педагогические идеи античности были позже во многом переняты средневековой Европой и использовались при создании первых университетов. Сущность просвещения, сформированная еще в античном мире и развитая впоследствии, сохраняется и в наши дни.

Овладение знаниями и навыками – процесс, присутствующий в жизни любого человека. Мы учимся у родителей, старших знакомых, друзей, а потом, во взрослом возрасте, и у своих детей, которые формируют самостоятельный взгляд на мир, интересный нам. Обучение – это всегда общение, при котором возникает связь между людьми. Изучая речевое поведение, лингвисты, психологи, философы, семиотики сформулировали значение диалога в общении между людьми. С точки зрения семиотики обучение представляет собой передачу информации, при которой, как известно, есть адресант и адресат, т.е. источник и приемник информации.

Адресант --- Адресат

Если рассмотреть институционное обучение (школа, университет), то первым звеном в приведенной выше схеме является учитель, преподаватель. Он проводит уроки, семинары, лекции, разъясняет, руководит обучением. Но даже самый эрудированный учитель не обходится без помощи книг, чаще всего учебников. Источник информации в таком случае письменный, а ее автор – тот, кто этот текст написал.

Непосредственное общение между тем, кто учит, и тем, кто обучается, начинается уже в младенчестве. Подражая окружающим, ребенок начинает говорить на их языке (это родной язык – *mother tongue*, *Muttersprache*) и осваивает его структуру и лексику. Наряду с этим, ребенка учат принятым в обществе элементарным правилам поведения. Устное обучение, основанное на непосредственном контакте, продолжается в жизни человека и далее, но даже в раннем возрасте в обучение включаются разнообразные пособия: игры и игрушки, книги, картинки, фильмы, а учитель лишь руководит этим процессом, но всё же обычно остается в непосредственном контакте с учеником.

Контакты между взрослыми и детьми в семье выливаются и в приобщение детей к культуре: походы в театры, в музеи, в кино, просмотр телепередач и материалов компьютерной сети. Здесь я хочу высказать соображение общего порядка. Если вы, молодежь, изучаете литературу, изобразительные искусства, историю, музыку, а потом не используете эти знания в вашей профессии, то они все равно не пропадут. Вы передадите их детям, своим или,

например, соседским, или знакомым, а возможно, даже в силу каких-то обстоятельств мало знакомым людям, случайно встретившимся вам и задавшим вопрос. Здесь спонтанно возникает диалог, важный для просвещения в обществе.

Овладение знаниями и научные изыскания идут рука об руку. Ученый, занимающийся наукой, стремится открыть законы природы. На этом пути к нему может прийти понимание изучаемого им предмета – озарение. Так, рассказывают, что знаменитый химик Д. И. Менделеев увидел открытую им таблицу химических элементов во сне. Однако этому предшествовали проделанные им длительные научные изыскания. Озарение приходит к тому исследователю и художнику, который посвятил свою жизнь избранному им предмету.

Вернемся к истории. В университеты, возникавшие начиная с XII века в средневековой западной Европе, в Италии, во Франции, в Англии, съезжались молодые люди из разных стран, даже из далекой Исландии. Они становились студентами (схоларами). На занятиях студенты читали и трактовали под руководством преподавателя Священное писание, произведения философов и теологов; проводились диспуты – обсуждения какого-либо тезиса. В программу входило и обучение древним языкам. Устные занятия оставались основой университетского преподавания, но письменность тоже становилась важной частью образования. Студенты должны были записывать курсы лекций. Так постепенно создавались возможности самостоятельного образования.

Дистанционное обучение как особая институция было создано намного позже. В Европе в конце XVIII века возникло „корреспондентское обучение". Ученики получали учебные материалы по почте, выполняли учебные задания, а затем посылали их учителям и получали соответствующие замечания, оценки и свидетельства.

За последние десятилетия возникли новые пути просвещения, и люди только начинают их осваивать. Поистине революционные изменения форм получения информации можно видеть на примере биографии одного человек. Расскажу о себе. В мои дошкольные и в первые школьные годы источником массовой информации было только радио. Оно представляло собой висевшую на стене большую черную тарелку. По радио транслировалась только одна программа, и в нее включались детские передачи. Например, замечательные артисты читали детские книги. Особенно любили дети передачу „Угадайка". Ответы на загадки из этой передачи можно было присылать на радио, и дети мечтали, что их письмо с правильным ответом когда-нибудь публично прочтут по радио. Вот прообраз принципа интерактивности при дистанционном контакте. А еще по радио разучивались песни (привожу эту деталь как анекдотический пример дистанционного обучения), их тексты медленно несколько раз по частям читали дикторы. Несколько раз проигрывали и мелодию. Песни были сугубо советские, прославляющие счастливую жизнь в нашей стране. Помню, что в одной из них пелось: „Мы пустим реки синие неведомым путём", что очень удивило мою бабушку. Советские планы были поистине громадными!

Однажды в наших домашних средствах коммуникации произошел скачок – папа принес и торжественно установил телевизор. Это был знаменитый телеприемник КВН с маленьким экраном, впереди которого для увеличения изображения ставилась линза. Изображение в целом было четким, но иногда возникали помехи – треск и полосы по всему экрану, и папа серьезным тоном говорил таинственную фразу: „Машина проехала". При чем тут машина, не понимаю до сих пор. Сначала по телевизору была одна программа, потом две – ленинградская и московская, а потом и больше. И началась эра телевидения, когда телевизор стал источником политических и культурных новостей и художественных впечатлений. Постепенно возникали и учебные телевизионные программы. Но и другие передачи, например, фильмы исторического или научно-популярного содержания, рассказы о путешествиях и об экзотических животных служили просвещению населения. О тенденциозности телепередач мы здесь умалчиваем.

Сделаем скачок вперед, к современным средствам коммуникации. Без компьютеров сегодня нельзя себе представить ни получение любой информации, ни научную работу, ни даже бытовую деятельность. Несомненно, внедрение компьютерных технологий в школьное и университетское обучение имеет большие перспективы. Методика дистанционного компьютерного обучения еще не достаточно разработана; о его преимуществах и недостатках ведутся споры. Я хочу высказать лишь несколько соображений.

Отличие лекции онлайн от „живой" лекции в аудитории ощущается и учителем, и учениками. Если речь идет о записанных видеоуроках, ученики не могут сразу выразить доступную преподавателю реакцию на лекцию, вступить в диалог с учителем, задать ему вопросы и т.п., а также непосредственно обменяться мнением друг с другом.

читель не видит реакцию аудитории, не может спросить, всё ли понятно, что еще хотели бы услышать учащиеся. Важным фактором является сама атмосфера беседы. Существенен и создающийся образ преподавателя. Его внешность, его манера одеваться – чисто академическая или более молодежная (casual) – особенности речи – всё это частично передается при дистанционном обучении. Но всё же те образы учителей, которые остаются в памяти учеников, а возможно, и становятся образцом для подражания, обычно основаны на непосредственном общении. На лекции в аудитории учитель может обратиться к ученикам, смотря на них, может вставить контактные слова, сделать паузу. Если лекция записывается, учитель часто старается говорить гладко, чисто литературным языком, заученными фразами, а иногда и так, как будто читает написанный текст. Тогда впечатление от сказанного уменьшается, да и хуже запоминается сам материал. Важным элементом общения является спонтанность. Если создается иллюзия того, что мысль рождается именно сейчас и размышления ведутся совместно учителем и учеником, то обучение переходит на высокую ступень. Ученики учатся не только повторять и запоминать, а мыслить вместе с учителем. Как передать все эти аспекты просвещения по интернету, вопрос пока остается нерешенным. Важно и общение учеников друг с другом. Соревнование учеников в процессе выполнения заданий – также часть учебного процесса. Сохранение этого принципа в дистанционном компьютерном обучении – новая задача педагогики.

Per aspera ad astra!

Можно ли сделать так, чтобы принцип диалога, выдвинутый еще в Древней Греции, сохранялся сегодня при онлайн-обучении? Если урок (семинар, доклад) онлайн построен так, что учащийся может с помощью технических средств задать вопрос и участвовать в обсуждении материала, то эта задача решается. Обсуждение материала может проходить и после урока, в удобное для всех время, и сразу с помощью чата, зума и т.п.

Возникает вопрос, не следует ли вообще перейти на компьютерное обучение и отказаться от университетов. Ведь можно записать лекции и слушать их. Этот вопрос в большой степени продолжает старую дилемму: учиться с преподавателем или самостоятельно по книгам? Второе решение кажется заманчивым: можно слушать лекции в любом месте и в удобное для учащегося время, можно привлечь к преподаванию самых выдающихся ученых и педагогов со всего мира. Таким образом преодолеваются временные и географические преграды. Если учащийся – взрослый, зрелый человек, то он сам должен решить задачу выбора для себя при учете правил избранного им учебного заведения.

В заключение хочу коснуться важного вопроса: просвещение и нравственность. Становится ли человек добрее, гуманнее по мере получения знаний, с которым, кстати, связана и способность восприятия искусства. Хочется ответить на этот вопрос положительно. Кажется, что человек, который разбирается в законах природы, с легкостью решает математические задачи, знает основы психологии, знаком с музыкой Бетховена и Чайковского, ходит в театр, прочел романы Достоевского, не будет издеваться над ближними, смеяться над больными и слабыми, бить собаку. Он не вольется в бушующую толпу, громящую всё и всех, и не пойдет на поводу у бесчеловечной пропаганды, призывающей к ненависти. К сожалению, это не всегда так. Мы знаем примеры того, как нацисты слушали Моцарта, а потом шли убивать. Всё же настоящее просвещение предполагает эмоциональное восприятие достижений науки и культуры. Хочется надеяться, что просвещение в XXI веке будет развиваться, а просвещенный человек будет любить, созидать, а не громить и уничтожать.

Notes

[1] At the same time, the very term „enlightenment", translated into many languages, is often used in a specific historical meaning: it is applied to the social movement that emerged in England and France in the 18th century, based on the philosophy of rationalism. The Enlighteners appealed to reason and knowledge, rejecting fanaticism. The activities of the French enlighteners played an important role in European culture.

[2] При этом сам термин „просвещение", переведенный на многие языки, часто используется в конкретно историческом значении: применяется к возникшему в Англии и во Франции в XVIII веке общественному движению, основанному на философии рационализма. Просветители взывали к разуму и к познанию, отвергая фанатизм. Деятельность французских просветителей сыграла большую роль в европейской культуре.

Вж: с. 1698-1700, 1701-1703

VII – 10 Erleuchtung – phaenomenologisch Diskurs (definitive Aufdeckung) (Beiträg)

VII – 10 enlightenment – phenomenological discourse (definitive revelation) (essay)

VII – 10 просветление – просвещение – феноменологический дискурс (дефинитивное вскрытие) (очерк)

VII – 10 просветление – образование – феноменологичен дискурс (дефинитивно разкриване) (очерк)

ИНТЕРПРЕТАТИВНАТА ДИСЛЕКСИЯ
(Постановка на проблема)

Орлин Стефанов

Някои писатели имат щастието
да видят истината и да я предадат вярно,
след това се намират такива хора, които
влагат несъществуващо значение в думите им.
Ърнест Хемингуей

Цитирам знаменития писател и носител на Нобелова награда за литература по предговора към романа му „За кого бие камбаната" (С., 1978) на преводача Димитри Иванов. Така той е заявил своята тревога, че истините, които са водили талантливите автори при написването на техните творби биват представяни през изкривяваща „оптика". И страда не само литературата, за читателите пропада и *щастието да се приобщят* към художествените открития на писателите.

…Както е известно, при някои деца се наблюдава неспособност да разбират четените текстове, а отклонението се нарича дислексия. Но в разсъжденията, които тук предлагам в чест на напусналия ни изтъкнат български историк Милен Куманов, ще посоча неумението при уж академични текстове, книги, теории да се вниква в същността на нещата. Така въвеждам понятието *интерпретативна дислексия*.

Знаем за хора, които отначало са страдали от дислексия, а впоследствие са наложили личността си било като държавници или като учени. Сред най-ярките примери, че това отклонение е излечимо, ще посоча руския император Петър Първи и знаменития учен Алберт Айнщайн.

…Но дислексията, за която предлагам някои показателни примери е доста по-„упорита", тъй като е проявена от автори или разпространители на научни теории, с позоваване на „получените в наследство" знания и данни, следвана е инерцията да се възпроизвежда прочетеното в трудовете на утвърдени авторитети. Всъщност, те не забелязват уязвимите места и позоваванията, умозрителните конструкции, които не отговарят на действителните факти и зависимости. Уви, такива отклонения откриваме в наглед неподозирано изобилие. Налице е отказ да се развива познанието, което би издържало и най-строга проверка за истинност. Избира се приблизителното преразказване, епигонското „козируване" на предшествениците.

Когато наративната „наука" се задоволява със заварените понятийни конструкции, за „чиста монета" се приемат полуистините, покрай които се прокарва някаква умисъл. И е важно чрез нейното разкриване да се преодолеят наслоените грешки и подмени. Представени след упорито конспектиране и компилиране на „класиците", закрепяни в реферати, публикации и публични участия, в лекционни курсове и монографии, догмите се превръщат в „непоклатими истини". Прояви на този вид закореняла, трудно поддаваща се на „лечение" дислексия, наблюдаваме дори в науките, за които е прието да се наричат „точни".

Да вземем правилото, по което в Древен Египет са изчислявали лицето на успоредник. В гимназиален учебник по геометрия ми попадна „формулата", че са умножавали двете прилежащи страни, докато до точната квадратура се стига чрез произведението на едната страна със спуснатия към нея перпендикуляр (височина). Пита се, кое е диктувало прилагането на тази невярна представа? Нали няма как и за миг да допуснем, че египтяните са били слаби в познанията си за геометрията? Май точно от тях е получил названието си този дял от математиката: измерване на земята. Защото се е налагало след всяко оттичане на Нил, оставените плодородни наноси да се раздадат за обработване. Нямало е как да се запазят никакви синори или гранични знаци. Щом не е вероятно създателите на неподражаемите пирамиди и храмови съоръжения да не са знаели че само при някои успоредници (при правоъгълниците, в частност – квадратите) сметката ще е вярна. А според умножаване на двете страни, които сключват различен от 90^0 ъгъл, се получава „надписване", заради което земеделецът е трябвало да отделя повече зърно за хамбарите на храмовете и на фараона. Докато не разберем причината да се прокара тази „методика", фактът

с погрешното пресмятане си остава някаква екзотична подробност, от която не произтича *същностно* познание. Наистина, осмислянето в дълбочина подсказва и някои социални проекции, но нали още Аристотел бе определил човека като „политическо животно"… Сигурно е, че като се посочат мотивите за фалшифицирането дори при така нагледна зависимост, в съзнанието на учениците хем ще се открои по-ясно отделната подробност, хем ще има шанс те да изострят ума си и за откриването на други подмени.

Също от учебник (но по физика) научих за погрешно твърдение в трактат на Аристотел. Според знаменития философ дадено тяло се движи само, докато му въздейства друго тяло. Иначе казано, *движи се само движимото*. Тази представа се е задържала като непоклатима истина, докато две хилядолетия по-късно Галилео Галилей не прави нагледен експеримент. Той пускал топче от едно и също място на повърхност с фиксиран наклон. То се посрещало от друга повърхност с променящ се ъгъл. Ясно е, че когато тази плоскост е в ниско положение, топчето отивало по-далеч, а когато е изправена по-нависоко, движението спира на по-късо разстояние. Така била формулирана новата представа, че се движи не само движимото тяло, но и онова което не среща препятствие. Стига веднъж да е получило тласък, разбира се. Обяснението в учебника бе, че Аристотел не се е досетил да направи такъв експеримент. Или, казано с други думи, Аристотел се е заблуждавал.

Но дали и тук няма някакъв умисъл? Защото античният философ се е опитал да сними наблюдаваното противоречие между предложения от него модел и летящите бойни и състезателни копия и дискове, изстреляните от лъка стрели, дори подхвърления камък. За целта той въвежда специално понятие „антиперистазис": че като въздействат върху прилепналите за движещите се тела въздушни частици, образувалите се вихри продължават тласкането. Но както е известно, въздушните завихряния всъщност пречат на движението, и конструкторите се стремят да постигат аеродинамична форма, за да се намалят до възможния минимум пречещите турболенции. Значи чрез софистиката с „антиперистазиса", за двигател е обявена спирачката! Тогава трябва да признаем, че Стагирид не *се е заблуждавал*, а е *заблуждавал!* Ще се съгласим: има съществена разлика…

От къде идва тази преднамереност, какво я мотивира?

Мисля, че виждаме същия умисъл, като при изчисляване лицето на успоредника. Нали се знае, че за мислителя непоклатимостта на робовладелството е основен мотив на философстването. А щом нагласите са за гарантиране на статуквото, следва да се изключи самостоятелната активност на обикновения човек. Поради което е потрябвала аналогията, че щом физическите тела не се движат без някой да ги е тласнал в дадената посока, то и всеки индивид следва да стои на отреденото му място и „движението" му да се свежда единствено до онова, което му е наредено. Т.е., социалната субординация е задължителна и инициативата може да произлиза единствено от горните нива в пирамидата на обществото. Не случайно той поставя най-отгоре първодвигателя-демиург. Под него са интерпретаторите на неговата воля – жреческото съсловие, надолу са наред по-ниските слоеве от пирамидата, които могат единствено да изпълняват спуснатите им нареждания.

Както виждаме, заблуждаващите представи за движението на телата също имат проекции към обществените нагласи. Не случайно най-известният ученик на философа е именно признатият като ненадминат завоевател Александър Македонски. Логично е да заключим, че концепцията за движение обслужва създаването на онези легиони със строга субординация и подчинение, които трябва да гарантират победните походи за поробване на „варварите", чиито земи и богатства трябва да бъдат заграбени.

Но тук възниква и още една проекция, която следва да осмислим. Оказва се, че Галилео Галилей не претендира за приоритет. За да прикрие своето откритие той се позовава на трактат, от който е научил за този опит, но не посочва текста, в който е намерил описание на експеримента си. На свой ред историци на науката полагат усилия по издирване на загадъчния предшественик, който е променил схващането на Аристотел за движението на физическите тела.

Е, досега такъв трактат не е открит, и няма как някога да бъде намерен: смятам, че Галилео просто е измислил несъществуващ предтеча. Съзнавал е, че да се оспорва догматиката на Аристотел не е безопасно, тъй като средновековната схоластика, защитавана от „светата" инквизиция би могла да му потърси сметка.

Като исторически анекдот се е запазила уговорката „И все пак земята се върти", уж изречена след като се е отрекъл от хелиоцентричната теория. Но пък със сигурност се знае, че до края на живота му неговите опити, публикации и изказвания са зорко следени, за да не се допусне някаква ерес. Известно е също, че само личното му приятелство с папата го спасява от блюстителите на догмите. (Докато сме в областта на физиката, ще напомня как след като издал своите „Начала", Нютон се изплашил от ревизията си на господствалата дотогава „научна" схоластика. В следващите издания той сам изгладил „острите ъгли" в радикалните си виждания…)

…А сега нека проверим, дали няма умисъл в дефиницията на Аристотел, че основна цел на трагедията е катарзисът или очистването от страх и състрадание. Посочена е в знаменития му трактат „За поетическото изкуство", и в театралната теория, а особено от критиците, тази категория се споменава доста често. А при това никой не казва дали според Стагирид от страх и от състрадание се очиства публиката, дали то се отнася за представените на сцената действащи лица. Не е изяснено как се постига този така важен катарзис. Парадоксално е, но и чрез най-разнообразните подходи и догадки не се е стигнало до непротиворечив отговор. В крайна сметка проблемът е обявен за нерешим от българските автори И. Паси и Б. Богданов, от известните руски познавачи А. Лосев, С. Аверинцев, В. Ярхо.

Според мен, до непротиворечив отговор на тази загадка може да се стигне само ако, както при теориите за движението и за налаганата субординация, с критично отношение към Аристотел се освободим от дислексията. Тогава ще се досетим, че докато е възпитавал Александър Македонски, философът е имал грижата и да му осигури безтрепетни воини. Те не трябва да изпитват страх, когато ще ги хвърлят в сражение, а е нужно само да

изпълняват заповедите на своите командири. В същото време, за техния боен дух не трябва да е пречка някакво там „състрадание" към жертвите. Те трябва без жал да бъдат посечени в боя, пленените да се продадат в робство, а имуществото им да се отнеме. Такова разбиране за очистването от страх и състрадание е съотносимо с позицията и с придворните „ценности", които е отстоявал Стагирид. А за да се постигне въпросното очистване, е достатъчно отговорността за трагичните събития да се изнесат извън човешките взаимоотношения, личната воля и отговорност да се изключат. На тяхно място е утвърдена свръхестествената сила на Съдбата. Само дето се пропуска фактът, че в самата трагедия тази стряскаща разпоредителка на нашите действия е спомената един-единствен път и при това от главния герой в много особен момент. За да съхрани силно засегнатото си самолюбие, когато се изяснява, че е подхвърлено в планината сукалче – той извиква тържествено:

Не, аз се смятам син на благосклонната
Съдба – не ще ме опетни безчестие!
Роди ме тя. А месеците, раждани
със мене, малък и голям ме сториха. (1080-1083, превод на Ал. Ничев)

Уви, тъкмо основната пиеса от античността, която за Аристотел е главният му пример, е пострадала от *интерпретативната дислексия.* Сякаш никой не изчита трагедията „Едип тиранинът" задълбочено, а за владетеля на Тива в заглавието се изписва безобидна титла: „Едип цар". Пренебрегва се волята на автора владетелят да бъде назован с прозвището, което никой не би употребил пред него самия, нито пред хора от близкото му обкръжение. Доколкото драматургът не е поданик на главния герой, той си позволява пейоративното – „тиранин". А вече при преводите се предпочита „политкоректната" думичка.

Тази подмяна е нарицателен примери за дислексия: защото в самия текст е нямало как да се обслужи безобидната интерпретация. Когато Хорът от тивански старци размишлява насаме, че „Гордостта тирани ражда", се е стигнало до несъответствие със заглавието: заради въпросната гордост (присъща на тиванския владетел в пълна мяра) не се раждат… царе. Съответно, при тълкуванията това несъответствие най-настойчиво се подминава, та да не отпадне утвърдената от Аристотел насетне канонизация на „спасителя на Тива" от зловещата Душителка-Сфинкс.

Впрочем, в сложна ситуация се е оказал и самият автор на „Поетиката", доколкото трагедията и трактатът са съчинени на един и същ език. Затова философът използва своеобразна ентимема. Тази кратка форма на силогизма той откровено препоръчва на учениците си в своята езотерична (т.е., за тесен кръг) „Реторика". Съветът му е да се пропуска средният аргумент, та подмяната на истината да е по-незабележима.

И пак в учебна литература забелязах съкращаване на възлови думи при обръщението на владетеля към разтревожените от епидемията тиванци. (Да уточня, че в „огненосния мор" има аналог с петнистия тиф в обсадената Атина по време на Пелопонеската война.) За да не проличи, как Софокъл представя главния герой без апологетична приповдигнатост, в христоматия за 9 гимназиален клас бе премахнато намерението на Едип да спасява най-вече себе си, което пък щяло да е гаранция и за всеобщото добруване:

Че не заради нявгашни приятели,
греха ще смия, а заради себе си.
Че който него е убил,
със същата ръка би поразил и мен. (137-140)

Използвам минало време, защото докато предлагах да се признае волята на гения, и преводът да бъде коригиран, от Министерството на образованието и науката избраха да съкратят учебната програма и знаковата трагедия вече не се изучава. Така останаха без последствие моите аргументи, че не може да става дума за безкористен спасител на Тива, щом на първо място е собственото оцеляване на тиранина. Дислексията остана неопровергана, защото е отпаднал самият повод за дискусия.

Разбира се, този ход също не е коректен, щом творбата се изучава във висшите училища, особено във факултетите по изкуствата, в катедрите по културология, които също са под опеката на Министерството на образованието и *науката.*

Тук няма как да се спирам на повече подробности и на ред други възлови прояви на интерпретативната дислексия, които съм забелязвал и мога да оспорвам. Но дано се изясни кое диктува премълчаванията, как възникват тенденциозните интерпретации. Само ще вметна, че лозунгът на Френската революция се представя и помни в орязан вид. Към трите „светли понятия": „Свобода, Равенство, Братство" е имало и доста стряскаща добавка: „…или Смърт". Всъщност, тъкмо с нея са мотивирани суровите присъди на трибуналите, „подравняващата" работа на гилотините в цяла Франция. А пък иронията е в това, че при Русо изобщо не става дума за никакво „братство", защото той ратува за свободата на политическото тяло (т.е., за безконтролно господство) чрез имуществено равенство в бедността!

Както разбираме, нюансите и несъгласията – които тук бегло представих – няма как да се разрешават, ако не се преодолява дислексията в подхода към художественото наследство и към трактатното му тълкуване. За очистване от наслоилите се заблуждения трябва решително да се откажем от „тестовия" подход, когато измежду няколко варианта се иска да изберем „точния" отговор. Принципът на забавните викторини не води до дълбоко познание, до отърсване от дислексията, без което е невъзможно развитието: както на отделните личности, така и на обществото като цяло!

VII – 11 дислексия – Египет – *Софокъл – Аристотел – Галилей – Русо* (очерк)

VII – 11 дислексия – Египет – *Софокл – Аристотель – Галилей – Руссо* (очерк)

VII – 11 dyslexia – Egypt – *Sophocles – Aristotle – Galileo – Rousseau* (essay)

ДУХЪТ И НЕГОВИТЕ ТВОРЧЕСКИ ПРЕВЪПЛЪЩЕНИЯ

Мюмюн Тахиров

За акад. проф. д.ф.н Орлин Загоров[1] творчеството е постоянно състояние на духа, начин на съществуване и самоутвърждаване. На перото му принадлежат над 80 книги и над 250 статии, студии и монографии. Общият брой на рецензиите за творбите са около 200. Неговите книги са преведени на много езици и се намират в редица чуждестранни библиотеки. Той е член на Борда за международни изследвания на Американския биографичен институт (IBI), номиниран от Международния биографичен център (IBC) – Кембридж. Член на Съюза на независимите български писатели; журналист, изследавател, общественик, университетски преподавател.

Орлин Загоров е роден на 17 юли 1936 г. в с. Дюлица, област Кърджали, в многолюдно семейство.

Средното си образование завършва в Момчилград, а висшето – в Софийския университет „Св. Климент Охридски" със специалности философия и български език и литература.

Работи последователно като журналист, преподавател по философия, секретар, зам.-председател и първи зам.-председател на Окръжния народен съвет – Кърджали. Избран е за народен представител в Деветото Народно събрание. Своята служебна кариера завършва като зам.-председател на Съвета за развитие на духовните ценности на обществото при Държавния съвет на НРБ.

Първите му творчески прояви са от края на 1955 г., като ученик в основното училище в с. Фотиново. През 1956 г. областният вестник в Хасково „Родопска борба" публикува първото му стихотворение „Karlıdağ" – турското име на връх „Снежник" в Родопите. След това местни и национални вестници публикуват негови дописки, очерци и стихове. Една от публикациите му в областния вестник, в която осмива самозабравилия се местен властник с незавършено основно образование, става причина за атаки срещу начинаещия автор, които по-късно му създават много главоболия. От 1965 г. главното в творчеството му е насочено към литературата: поезия, преводи, статии по актуални проблеми на литературата на турски език и интензивна литературна критика. През студентските му години се появяват статии по проблеми на историята, философията, естетиката, етиката, литературната критика и пр.

От 1990 г. се отдава на редовна преподавателска дейност, която впрочем винаги е поддържал, независимо къде и какво е работил. През 1974 и 1985 г. защищава дисертации за доктор по философия и за доктор на философските науки. През 1989 г. по обявен конкурс в Техническия университет е избран за професор по философия. Основните му научни интереси и изследвания са в областта на социалната философия, философската антропология, политологията и философията на екологията и устойчивото развитие.

За разпространение на научни знания, за преподавателската и обществено-политическата си дейност многократно е награждаван с ордени, медали и други високи отличия.

* * *

Орлин Загоров притежава гъвкав и продуктивен ум, способен да превърне всяка мисловна структура в „смислова матрьошка", чиито пластове водят до скритата енергия на една богата и самозараждаща се духовна сила. Той владее магията на словото и умението да превръща думите в кристал, в който светлината се пречупва в причудливи смислови нюанси, за да отрази тайните на духовното прозрение. При него това е стил не само на писане, а и на мислене [1].

Макар да е индивидуалност с ярки и устойчиви черти, духовният му портрет трудно се поддава на скициране. Той е човек със сложна духовна матрица; личност, която носи в своето съзнание образа на съкровеното и призванието; дух, широко отворен към света и в същото време дистанциращо вглъбен в себе си; усъвършенстван майстор на словото, завладяващ с откровеността си и същевременно постоянно отдалечаващ се; понякога е загадъчно мълчалив, често с търсеща общуване усмивка; със силно изразено продуктивно мислене, способно на изненадващи проблясъци и на необичайни обобщения; с малко на брой приятели, но фанатично верен на своята привързаност и всеотдайност; винаги ясен в посланията и прозрачен в намеренията си, той излъчва окуражаваща енергия. С него

никога не е скучно! Широката амплитуда на творческата му биография – от поезията до метафизиката, от тънкия лиризъм до строгата рефлексия, от импозантната метафоричност до респектиращия афоризъм – му дава възможност да показва завидното си умение да използва скритата енергия на словото, както талантливият художник изкусно използва вътрешната хармония на багрите.

Познавам Орлин Загоров от най-ранна възраст. И двамата тръгнахме от село Дюлица и пътищата ни се сляха в София като журналисти и преподаватели във висши учебни заведения. Тук искам да спомена един епизод от детските си години. Бяхме отишли да му се похвалим със свидетелствата си за завършен първи клас. Тогава той ни изнесе спонтанна лекция за Словото, от която малко нещо разбрахме, но като цяло – в смисъл на интонации, на теми и образи – съм запомнил завинаги. Както и максимата, че противоотровата на Словото също е Слово. После той ни погали по остриганите глави и ни подари по една илюстрирана с шарени картинки книжка с приказки. Голяма чест беше това, знаех го, пазех книжката и я четях непрекъснато, макар отдавна да знаех приказките наизуст. Пазя я още.

Съдбата не винаги е била благосклонна към него. Познава болката от несправедливостта и причинени от някои добрали се по някакъв начин до властта морални вреди. Защото вярва в непобедимостта на правдата. И тогава той се придържа към собствената си максима: по-добре трън в очите на нечестивците, отколкото живот в сянката им. И побеждава. Той непоколебимо следва знаците на съдбата, за които получава прозрение още в юношеските си години. Успява да се издигне над дребните неща и смело се хвърля във водовъртежа на живота, знаейки, че го очакват тежки изпитания. Със своята доблест и несломимо достойнство респектира онези, които не го харесват, но възхищава приятелите си.

Малкото родопско село Дюлица, откъдето започва житейският ни път, за мен, както и за него остава обетована земя, която сънуваме даже когато се намираме в Сибир и Кавказ, в Рим и Париж, в Москва и Будапеща, в Берлин и Венеция...

Винаги съм се възхищавал от гордото достойнство, с което Орлин Загоров посреща предизвикателствата на съдбата, на мъдрото му пренебрежение и снизхождение към нетактичните, съблазнителните и негативните моменти и явления в живота. Той винаги е бил верен на своя идеал за по-добър свят и тази непоколебима вяра е светлината на неговата съвест. Знам с каква убеденост следва прозренията си, как още от юношеските си години успява да надделее делничните слабости и да се издига над битовизмите, които ни заземяват и принизяват. Бил съм и съм свидетел на смелостта, с която се хвърля във водовъртежите на живота, без да пресмята последствията и белезите от предстоящите изпитания.

Прилежно следя научната дейност на Орлин Загоров от студентските си години, а като ученик се вълнувах и от поетичното му творчество. Мен винаги ме е удивявал синоптичния му поглед върху битието и пристрастието му към екзистенциалните проблеми на епохата, умението му да обхване цялата картина, вниквайки в нейните отделни детайли. Възхищавал съм се на стремежа му да бъде възможно най-добър в областите, в които се реализира, да превърне недостатъка в предимство…

* * *

Творчеството на Орлин Загоров обхваща редица проблемни области на философското познание – от онтологията на духа до философията на екологията и устойчивото развитие. Важно място в творчеството му заема проблемът за **социалния прогрес**, разглеждан в контекста на философията на историята. От тази позиция той посочва драстичното разминаване между постъпателното движение напред чрез нови технически и технико-технологически постижения, от една страна, и от друга – степента на одухотвореност на човешката природа. Основният му извод е, че в **условията на съвременната цивилизация до голяма степен човечеството функционира в противоречие със своето призвание.** Причината за това Орлин Загоров търси в замяната на хуманизма като върховен критерий на прогреса – в смисъл на възходящо, исторически необходимо и морално оправдано развитие, с тясно егоцентричните интереси на едно незначително малцинство, което издига в култ печалбата и потребителския хедонизъм. Потвърждава го с първите думи в началото на една от последните си книги „Съвестта на разума", на която имам честта да бъда редактор: „Цивилизацията на постмодерното време е в дълбока криза. Първопричината за това не е в по-високата степен на развитие на културата и техниката сами по себе си, или в разликата между основните религии, а в престъпно неразумното използване и несправедливо разпределение на плодовете на културата и научно-техническия напредък. Кризата в края на XX и началото на XXI век е тотална и глобална". За първи път и по нов начин О. Загоров разглежда проблема за смисъла на човешкото битие. Определя човека като **„смисъл на смисъла"** и мери неговата одухотвореност със способността му да придава смисъл на битието. Това означава, че **човишкжтж съзнание е призвано не само да отразява, но и да осмисля и очовечава битието.**

Верен на своята висока гражданска доблест и критична позиция към недъзите на обществото, в което живеем, в живота и творчеството си проф. Загоров проявява ницшеански дух на непримиримост срещу духовната изтощеност на модерния човек и необходимостта от преоценка на обезценените ценности, в които се корени съвременната криза на духа. Практическият резултат от нея е, че разумът се изражда в безумие, в себелюбие, дружелюбността се превръща в коравосърдечие, хуманизмът се свежда до себелюбие, а приветливостта и добронамерeността са заменени с всеобща настървеност и озвереност. Крайният израз на това състояние е бездуховността. Докато управляващите от всички страни и техните слуги от средствата за масова комуникация неистово тръбят, че светът преживява дълбока финансова, икономическа, екологическа и пр. криза, умножавайки своите богатства и привилегии за сметка на стотици милиони хора, които са обречени да преживяват не криза, а

катастрофа с апокалиптични измерения, проф. Загоров със забележителен драматизъм разкрива духовната пустота, плод на една порочна цивилизация и нейните ирационални внушения.

Той е убеден, че изходът от това състояние е радикална промяна в основите на съвременния стил на живот – рожба на начин на производство, основано на постоянно присвояване на плодовете на чужд труд и на изтощителна експлоатация на природните ресурси. Давайки израз на своята конструктивна неудовлетвореност от наличното битие, Загоров разкрива пред читателя ясна перспектива, помагайки му да изгради образа на бъдещето като цел на живота и постоянно изкушение на свободния човешки дух чрез оригиналния си подход към понятията идеал, утопия, идеология и т.н. Той изследва човешкия идеал за справедлив, мирен, благоденстващ, толерантен и красив свят. Свят, който не познава насилието, експлоатацията на човека от човек; свят, който признава всички хора за братя, независимо от тяхната етническа, религиозна и езикова идентичност.

Безпощаден в критиката си на антиутопизма, който у редица съвременни автори често прераства в цинизъм, той пространно и задълбочено изследва идеала в неговите основни измерения. Успешно свързва своя анализ с идеята за хуманистичната цивилизация („Духът", „Идеалът", „Към философията на човека" и др.). Има една универсална идея – казва той – това е идеята за справедливостта и благоденствието на мнозинството. Не срещнах някой някога и някъде да копнее по обществен строй, в който нищожно малцинство да живее в разкош, а огромното мнозинство – в мизерия, подчертава той и допълва, че никой не иска да живее в общество, управляван от насилници и крадци. Който може да докаже обратното, нека да го сподели и аз като автор на настоящата статия ще напиша за него просторно и задълбочено.

Когато се пише за Орлин Загоров, най-напред и непременно трябва да се разгледат и анализират понятията **дух, духовност и бездуховност.** Оригинални са неговите изследвания на тези основни категории на философията: **духът** и неговите превъплъщения, както и на свързаните с него схващания, превърнали се в арена на безкрайни спорове и сблъсъци през хилядолетията. Защото успех и то значителен за него, представлява разкриването на същността и функционирането на човешкия дух, **духовността и бездуховността**. Тези теми той започва да разработва в първото у нас самостоятелно изследване на категорията „дух" в книгата си „Духът". Тази книга отбелязва нов етап в неговата творческа биография; тя е потвърждение, че авторът навлиза в лоното на своята философска възраст. С нея се поставя началото на обемно и амбициозно изследване върху метафизиката на духа. Темата е доразвита в следващите му изследвания „Идеалът" *(Величието на духа),* „Душата" *(Благородството на духа),* „Култура. Цивилизация. Демокрация" *(Силата на духа),* както и в „Към философията на човека", „Увод в културологията", „За нова културна стратегия", „Духовната криза"... В тези и много други свои публикации той разработва проблеми, подценявани или пренебрегвани от редица представители на модерната философия.

Вярвам, че в своята съвкупност тези изследвания ще бъдат начало на нов етап, на ново направление и първоначален тласък за трансформация на философските изследвания и важна предпоставка за преодоляване на кризата, в която изпадна философията в края на XX век. Трябва да припомня, че философията винаги е страдала от една обща болест – прекалено много се е занимавала със себе си, а всъщност нейната мисия е да помага на хората да осмислят битието и съществуването си; казано простичко – търсене на отговор на въпросите как става това и това в живота, защо става именно така, а не по друг начин... Същността на философията е човекът, темата за смисъла на неговия живот, за основанията на съществуващия свят, за човешките ценности и цели, доброто, красотата, истината, свободата…Безспорен интерес към темата за духа Орлин Загоров проявява от младежките си възраст. „Още в студентските си години, казва той, почувствах липса на адекватна концепция за духа в Марксовото учение. Поради това често съм се изкушавал от нея. Дълго време се надявах да се появят стойностни изследвания в тази област. Същевременно ми беше ясно, че с проблема за духа спекулират множество философски и религиозни учения. " Затова в много от изследванията си той засяга редица аспекти на проблема за духа и духовността.

Неовите разбирания за духа са основани не на обективноидеалистическите възгледи на Г. Хегел, според когото духът е субстанция, първично начало, демиург на материята, нито пък на езотеричните и други „тайни учения", които признават съществуването на някакъв отделен, обособен в себе си свят, успоредно функциониращ с материалния свят, в който действат различни закони. Орлин Загоров разглежда духа като форма на човешкото битие, като проява на човешката същност и поради това го определя като единство на съзнание, самосъзнание и разум. Духът е материя, която е достигнала онази степен, характеризираща се като сапиенизация, самопознание и самоутвърждаване. Чрез своите творения човек придава смисъл на Вселената и осигурява собственото си безсмъртие. Акад. проф. Георги Близнаков към *предговора* на труда на О. Загоров „Увод в Екософията. Философски проблеми на екологията", отбелязва: „Проф. д-р Орлин Загоров е учен философ с огромна ерудиция и е добре познат у нас с редицата свои забележителни трудове, посветени на различни проблеми с мирогледно значение. В новия си труд той със завидно майсторство и компетентност третира екологичните проблеми от философска гледна точка. Нарича тази нова дисциплина *екологическа философия* или *екософия*. Неговата книга далеч надхвърля рамките на един, макар и отличен университетски курс и представлява интерес за широката просветена публика, защото третираните от автора проблеми имат изключително значение в една епоха на главоломна трансформация на обществото, преминаващо от индустриалната в информационната ера, при което паралелно протичат проблеми, дълбоко засягащи отношението на човека към природата, заплашващи с колапс съвременната цивилизация. Екософията на проф. Орлин Загоров идва да отговори на една реално съществуваща нужда, да запълни една съществена празнина в нашето интелектуално пространство и това той прави много успешно".

За Орлин Загоров духът е творческо начало на човешката природа; творчески разум; силата, която се изразява в способността на човека да преобразува, да видоизменя, да твори, да създава нови форми на битието, да

придава смисъл на Вселената. Само при човека съзнанието става дух; това превръща човека в духовно същество.

* * *

Книгата „**България в Европа на нациите**" притежава достойнствата на изследване с европейски измерения в една научна област, която у нас все още е слабо застъпена или не може да се освободи от рамките на собсвената ограниченост. Изключителна заслуга на автора са не само оригиналните и модерни интерпретации на такива основни категории като нация, национална идея, национална идеология и възпитание, национална доктирна, национален идеал, национални интереси, национална консолидация и т. н. С **проницателността на обективен научен анализ той разработва и утвърждава една принципно нова за нашата страна концепция за нацията като социокултурна (гражданска, политическа, духовна) общност, противно на традиционната ни представа за нацията като етнокултурна (етноцентрична, кръвнородствена, племенна, конфесионална) форма.** Онова, което придава на изследването подчертана оригиналност и го превръща в сериозен принос в разработването на един от особено важните проблеми на съвременната социална и културна антрополагия – този за нацията и националната идентичност в контекста на европейската интеграция – се състои в спешното изследване на формирането на българската нация не само в лоното на собственото историческо битие, а и в мащабите на европейската интелектуална традиция, придържайки се методично към трайните академични принципи като плурализъм, толерантност, свободомислие и творческа незевисимост. В тази светлина акад. проф. Орлин Загоров се представя като личност от интелектуална величина с европейски манталитет. Особено е важно да се подчертаят и успешните му усилия да **разглежда националната идентичност и европейската интеграция не като дилема, а като синтез на универсалност и самобитност, в който националното се развива в посока на нарастващото значение в него на ценности с общоевропейски и общочовешки измерения.**

В монографията си „България в Европа на нациите" О. Загоров търси отговор на въпроса какъв е пътят, който трябва да извърви Европа и светът, за да оцелее. Според него той е посочен от хилядолетната мъдрост на човечеството. На мястото на потребителската цивилизация трябва да се установи нова, съзидателна цивилизация, в която благоразумието взема връх над алчността и безумието; любовта – над злобата; свободата – над насилието; солидарността и състраданието – над егоцентризма; общото благоденствие – над личното преуспяване за сметка на хиляди и милиони онеправдани и експлоатирани.

Това вече означава тържество на една нова хуманистична „Система", на един справедлив „Световен ред", на една духовност и нова нравствена философия, отстояваща върховенството на човешкото достойнство като единствен и безусловен критерий на прогреса. Утопия или заблуждение е това? Отговорът на Загоров е, че той предпочита да бъде добродетелен, заблуждавайки се, отколкото разярен звяр, готов да разкъса всеки срещнат, за да удовлетвори своята порочна душа. Предпочита честността пред безчестието, духовността пред бездуховността, човечността пред свирепата алчност. Това е неговото верую, неговата житейска философия. Утопия не означава само несъществуваща земя (остров, общество), но и благословена земя. Тя е образ (понятие, цел, копнеж) на абсолютното съвършенство (хармония, справедливост, порядък, Космос). Нейни антиподи са дистопията – образ на нещо, което не може да се осъществи и какотопия – което не бива да се осъществи. Идеята за справедливо общество не е нова и не е творение на съвременни идеалисти. Световната литературна съкровищница пази в аналите си повече от 3000 описания на общество, макар да носи различни наименования – от „Утопия" на Томас Ман, „Градът на Слънцето" на Томазо Кампанела, „Към справедливо общество" на Джон Хъдълстън и т.н. Известно е, че още древнокитайският философ Лао Дзъ през V пр.н.е. описва пътя към естествената справедливост като част от природата на цялата Вселена. Хелвеций вижда трагедията на народите в твърде неравномерното разпределение на богатствата. А Жан-Жак Русо предупреждава, че когато в една демокрация малцина притежават много повече от средния гражданин, държавата или загива, или престава да бъде демокрация.

В тази връзка, Орлин Загоров като страстен привърженик на идеята за справедливо общество, го описва по следния начин: „Открай време се поддържа възгледът, че демократичното общество предполага справедливост (благоденствие, щастие и свобода) за повече хора – максимум щастие за максимум хора. Въз основа на всичко известно в тази област би могло да се нарисува картина на справедливото общество, в която да има икономическо и политическо равенство; равни права и задължения за всички; справедливо разпределение на материалните и духовните блага; пълно благосъстояние и свободно, всестранно развитие на всички; коренна промяна на функциите на собственост от източник на експлоатация и ограбване на едни хора от други в източник на всеобщо благоденствие и др.".

Тези, които отблизо следят творческия път на Орлин Загоров, смятам са уверени, че в „България в Европа на нациите" читателят ще намери отговори на въпроси със съдбовно значение за миналото, настоящето и бъдещето на българската национална идея. Тази книга притежава достойнствата на изследване с европейски измерения в една научна област, която у нас все още е слабо застъпена или не може да се освободи от рамките на собствената си ограниченост.

Орлин Загоров живее с несломимия дух на оптимистичните терзания като постоянен бунт срещу разноцветните, но еднакво разрушителни за духовното единение на нацията, пристъпи на противопоставянето, превърнали се в част от делника ни и ние заживяхме с присъствието им.

Вдъхновен от силата на високото Слово, тръгнал от дъното на живота към висините на духа и озарен от пламъка на дарованието, Орлин Загоров постига лични и научни върхове, които се превръщат в завещание на мъдростта.

Бележки

1. Този очерк е за проф. *Орлин Загоров*, един от многбройните приятели и съмишленици на Милен Куманов.

VII – 12 дух – философия – творчество – достойнство – култура – цивилизация – *Орлин Загоров* (род. 17.07.1936) (очерк)

VII – 12 дух – философия – творчество – достоинство – култура – цивилизация – *Орлин Загоров* (17.07.1936-) (очерк)

VII – 12 spirit – philosophy – creation – dignity – culture – civilization – *Orlin Zagorov* (17.07.1936-) (essay)

VIII. ИЗЯЩНА СЛОВЕСНОСТ. ПРЕВОДИ
Изящная словесность. Переводы
Fine letters. Translations

Константина Константинова
„Наблюдение”

Константина Константинова
„Наблюдение”

Konstantina Konstantinova
„Observation”

PENÇO SLAVYKOV'UN *„SARMAŞ DOLAŞ"* BALADINI TÜRKÇEYE ÇEVİREN[1]

Ahmet Atasoy

НЕРАЗДЕЛНИ

Пенчо Славейков

Стройна се Калина вие над брегът усамотени,
кичест Явор клони сплита в нейни вейчици зелени.

Уморен, под тях на сянка аз отбих се да почина,
и така ми тайната си повери сама Калина –

с шепота на плахи листи, шепот сладък и тъжовен:
„Някога си бях девойка аз на тоя свят лъжовен.

Грееше ме драголюбно ясно слънце от небето,
ах, но друго слънце мене вече грееше в сърцето!

И не грееше туй слънце от високо, от далеко –
грееше ме, гледаше ме от съседски двор напреко.

Гледаше ме сутрин, вечер Иво там от бели двори
и тъжовна аз го слушах, той да пее и говори:

„Първо либе, първа севдо, не копней, недей се вайка
че каил за нас не стават моя татко, твойта майка.

Верни думи, верна обич, има ли за тях развала?
За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла."

Думите му бяха сладки – бяха мъките горчиви –
писано било та ние да се не сбереме живи...

Привечер веднъж се връщах с бели менци от чешмата
и навалица заварих да се трупа от махлата,

тъкмо пред високи порти, там на Ивовите двори, –
„Клетника – дочух между им да се шушне и говори: –

право се убол в сърцето – ножчето му още тамо!"
Аз изтръпнах и изпуснах бели медници от рамо.

SARMAŞ DOLAŞ

Penço Slaveykov

Süzüm süzüm bir Kartopu ıssız sahil boyunda,
bir Çınar'ın gür dalları Kartopu'nun boynunda.

Güç topladım ben onların gölgesinde bir zaman
ve sırrını öz sesiyle Kartopu'nun ağzından

duymuş oldum yaprakların hüznünü duya duya:
„Kız olarak doğdum ben de bu yalancı dünyaya.

Sevecen bir güneş beni göklerden selamlardı
ah, benimse yüreğimde başka bir güneş vardı!

Hem bu güneş ne gökteydi, ne de çok yüksekteydi
yan komşunun evindeydi, gözleri de bendeydi.

İvo bana oracıktan açardı yüreğini,
ben dinlerdim, dinledikçe basardı hüzün beni:

– Aşkım benim, ilk gözağrım, acı nereye kadar,
babam, anan aşkımıza kara çalı olmuşlar.

Gerçek sözle, gerçek aşktan dönülür mü geriye?
İki gerçek âşık kalbi ayırmaz ölüm bile!

Sözleri tatlıydı gerçi, gerçekse çok acıydı,
sağken kavuşmamak bize bir alın yazısıydı…

Akşamüstü dönüyorken bakraçlarla çeşmeden
birikmiş insanlar gördüm, telaşla koşup gelen,

mahallenin göbeğinde, İvo'ların önünde,
– Zavallıcık, diyorlardı fısıltılar halinde,

neydi acep o bıçağı tam kalbine saplatan!
Ürperdim ve bakraçlarım omzumdan kaydı o an.

Per aspera ad astra!

През навалицата виком полетях и се промъкнах,
видях Ива, видях кърви... и не сетих как измъкнах

остро ножче из сърце му и в сърцето си забих го,
върху Ива мъртва паднах и в прегръдки си обвих го...

Нек‘ сега ни се нарадват, мене майка, нему татко:
мъртви ние пак се любим и смъртта за нас е сладка!

Не в черковний двор зариха на любовта двете жъртви –
тамо ровят само тия, дето истински са мъртви –

а погребаха ни тука, на брегът край таз долина...
Той израстна кичест Явор, а до него аз Калина; –

той ме е прегърнал с клони,аз съм в него вейки свряла,
За сърцата що се любят и смъртта не е раздяла...”

Дълго аз стоях и слушах, там под сянката унесен,
и това що чух, изпях го в тази моя тъжна песен.

Kalabalık ortasına deli gibi daldım ben,
yerde İvo kan içinde… bıçağı kapıp hemen

çektim onun yüreğinden vurdum kendi göğsüme
sonra ölü vücudumu serdim onun üstüne.

Babasıyla benim anam şaşsınlar halimize:
ölsek bile biz âşığız, ölüm de tatlı bize.

Kilisenin avlusuna gömmediler bizleri,
çünkü gerçek ölenlere ayırmışlar o yeri,

bu yüzden son mekânımız bu ıssız sahil oldu…
O bir Çınar olup çıktı, ben yanında Kartopu;

O ki beni dal dal sardı, ben onu bedenimle.
iki gerçek âşık kalbi ayırmaz ölüm bile…”

Dalıp kaldım o gölgede, uzun zaman dinledim
duyduğumu acı dolu bu şarkıda inledim.

[1] *Публ. по изд.-билингва:*
Атасой, Ахмет Емин. Антология на българската поезия : от 60-те години на XIX век до днес. – София, 2014, с. 47-48.
ISBN 978-954-07-3670-9

Atasoj, Ahmet Emin. Bulgar şiiri antolojisi : 1860›lardan günümüze. – Sofya, 2014, p. 47-48.
ISBN 978-954-07-3671-6

VIII – 1 *Penço Slavykov* – Пенчо Славейков : Неразделни – Sarmaş dolaş / *Transl. Ahmet Atasoy* – Ахмет Атасой

VIII – 1 *Пенчо Славейков* : Неразделни – Неразделни – Sarmaş dolaş / *Transl. Ahmet Atasoy* – Ахмет Атасой

VIII – 1 *Пенчо Славейков* : Неразделни – Sarmaş dolaş / *Прев. Ахмет Атасой* – Ahmet Atasoy

VIII – 1 *Пенчо Славейков* : Неразлучные – Sarmaş dolaş / *Пер. Ahmet Atasoy* – Ахмет Атасой

ТРИ СОНЕТА НА ФРАНСИСКО ДЕ КЕВЕДО[1]

Петър Велчев

Седемнадесетото столетие, наречено Златен век на испанската литература, е обогатило световната художествена словесност с творчеството на белетристи като Мигел де Сервантес и Балтасар Грасиан и драматурзи от ранга на Лопе де Вега, Тирсо де Молина и Педро Калдерон. През същата епоха пишат и Луис де Гонгора и Франсиско де Кеведо – ярки представители на бароковата поезия.

Ползвам се от любезната покана да участвам в настоящия академичен сборник, за да предложа на българския читател три мои непубликувани превода на сонети от Франсиско де Кеведо (1580-1645).

ВСИЧКО НАПОМНЯ ЗА СМЪРТТА
Enseña cómo todas las cosas avisan de la muerte

Видях на моя роден край стените,
могъщи вчера, днес – почти руини,
съсипани от многото години,
като човеци със сърца разбити.
Видях как слънце пиеше водите
на ручеи в размръзващи долини
и жално блееха стада невинни,
а сенките ограбваха лъчите.
В дома си влязох. И видях веднага,
че всичко е разруха и безред,
и посох немощен, и скръб огромна.
От старост бе сломена мойта шпага.
И нищичко окото не съгледа,
което за смъртта да не напомня.

ЛЮБОВ ОТВЪД СМЪРТТА
Amor constante más allá de la muerte

Когато мрак очите ми затвори,
за да ме отведе при светлината,
душата ми, блажена и крилата,
предвечните прегради ще събори.
Но и оттатък земните простори
духът ми все тъй в огън ще се мята
посред вълните ледни на реката
и с безпощадния закон ще спори.
Сърцето ми, от Купидон пленено,
кръвта, в която още страст прелива,
и разумът, от блянове обхванат,
ще отделят от тялото сломено.

Per aspera ad astra!

Ще бъдат пепел, ала пепел жива.
Ще станат прах, но влюбен прах ще станат.

НА РИМ, ПОГРЕБАН В СВОИТЕ РАЗВАЛИНИ
A Roma sepultada en sus ruinas

Рим търсиш в Рим, о беден пилигрим,
но даже в Рим не виждат Рим очите;
напомнят мъртвци развалините –
и днес погребан в себе си е Рим.
Лежи той, който бе непобедим,
под Хълма Палатински, а орлите
от бронз и битките му са изтрити
от времето с размах неумолим.
А Тибър плиска. Само той остана
в града могъщ, да плаче над смъртта,
да я възпява с горест непрестанна.
О, Рим! От твойта красота велика
избягала е вече вечността
и само бягащото вечно блика.

Досега отделни стихотворения на Кеведо са били превеждани на български от Александър Муратов и Атанас Далчев. Особено сполучливи са преводите на Стоян Бакърджиев, комуто дължим и много други прекрасни преводи на испански и латиноамерикански автори. Трябва обаче да признаем, че едно по-обширно представяне у нас на испанската барокова поезия все още е задача на бъдещето. Дано се намерят и нови преводачи, достойни за тази нелека задача.

Бележка

[1] *Прев. по изд.:*
Quevedo, Francisco de Antologia poetica. – Barcelona : Ediciones Orbis, 1983. – 239 p.
ISBN 8475303897

Препеч. от: **GLORIA BIBLIOSPHERAE**. – София, 2016, с. 1267-1268.

VIII – 2-4 Франсиско де Кеведо – *Francisco de Queved* : Enseña cómo todas las cosas avisan de la muerte (Всичко напомня за смъртта) ; Amor constante más allá de la muerte (Любов отвъд смъртта) ; A Roma sepultada en sus ruinas (На Рим, погребан в своите развалини) / *Прев. Петър Велчев* – Petar Velchev

VIII – 2-4 Франсиско де Кеведо – *Francisco de Queved* : Enseña cómo todas las cosas avisan de la muerte (Все напоминает о смерти) ; Amor constante más allá de la muerte (Любовь по ту сторону смерти) ; A Roma sepultada en sus ruinas (Риму, погребенному под своими развалинами) / *Пер. Петр Велчев* – Petar Velchev

VIII – 2-4 Франсиско де Кеведо – *Francisco de Queved* : Enseña cómo todas las cosas avisan de la muerte (Всичко напомня за смъртта) ; Amor constante más allá de la muerte (Любовь по ту сторону смерти) ; A Roma sepultada en sus ruinas (На Рим, погребан в своите развалини) / *Transl. Petar Velchev* – Петр Велчев

СОНЕТЕН ТРИПТИХ

Петър Велчев

ЗАВРЪЩАНЕТО НА ОРФЕЙ

Ти идеш отдълбоко, от Всемира,
ти носиш лира с формата на цвете –
на струните й свирят ветровете,
а битието в песен се побира.

И като южен вятър посред зима,
за да разгони празните химери,
се втурва твоят стих и пак трепери
душата ни, от песен уязвима.

И по-дълбока става синевата,
Опиянява ни страстта на звука.
О, древно пиршество на сетивата!

То в мозъка, покварен от наука,
вселява своята магия свята
и в мрака на живота ни блещука.

ПОЕЗИЯТА НА МИКЕЛАНДЖЕЛО

Една съдба божествена, тоест ужасна,
описват ни сонетите на Буонароти
и сякаш е безмилостно длето перото,
с което той от всичко тленно се отласква.

И думите кантят като отломки мрамор,
докато той, разпнат между екстаз и болка,
със старостта се бори както Яков с Бога,
а красотата е върховната му драма.

Във всеки стих бушува скулпторът изкупил
с живота си едничките щастливи мигове –
от камъка безформен форми да откъртва.

„Мойсей" и Сан Пиетро с вечния си купол
ще стават все по-вечни, ала в тези стихове
плътта ще се оплаква, че не е безсмъртна.

Per aspera ad astra!

РИЦАРЯТ

Щом ни дотегне кухата идилия
и бунт избухне в нас като пожар,
пак Дон Кихот, най-верният другар
от младостта, ни води към Кастилия.

И воин, и мъдрец със странен чар,
от всички славни рицари най-милия,
върху щита не носи кралска лилия,
а на мечтите тежкия товар.

Ах, зная, че увяхнали са лаврите
и че бакалите и бакалаврите
откриха върху меча му ръжда.

Но храбростта му още във кръвта ни е!
И не победи той ни завеща,
а битки. И безумно упование.

VIII – 5-7 *Петър Велчев* : сонети (Завръщането на *Орфей* ; Поезията на *Микеланджело* ; *Рицарят*) (стихотворения)

VIII – 5-7 *Петр Велчев* : сонеты (Возвращение *Орфея* ; Поэзия *Микеланджело* ; *Рыцарь*) (стихотворения)

VIII – 5-7 *Петър Велчев* : сонети (Завръщането на *Орфей* ; Поезията на *Микеланджело* ; *Рицарят*) (стихотворения)

ПРЕВОД НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК НА СТИХОТВОРЕНИЕТО НА АМАНДА ГОРМАН *„MEMORIAL”*[1]

Никола Казански

MEMORIAL

When we tell a story,

We are living

Memory.

In ancient Greece, the Muses, the daintry footed daughters of Memory, were thought to inspire artists. It isn't knowing, but remembering that makes us create. This would explain why so much great art arises from trauma, nostalgia, or testimony.

But why alliteration?
Why the pulsing percussion, the string of syllables?
It is the poet who pounds the past back into you.

The poet transcends „telling” or „performing” a story &
Instead remembers it, touches, tastes, traps its vastness.

Only now can Memory, previously marooned, find safe Harbor within us.
Feel all these tales crushing our famished mouth.

ПАМЕТНИК

Когато разказваме история,

Ние живеем

Памет.

В древна Гърция, музите, красноногите дъщери на Паметта, са вдъхновявали художниците. Не знанието, а спомнянето, ни прави творци. Това би обяснило защо такова велико изкуство се ражда от травмата, носталгията, или свидетелството.

Но защо алитерация?
Защо пулсиращата перкусия, струната на сричките?
Това е поетът, който изстрелва миналото към вас.

Поетът надхвърля „разказването” или „изпълнението” на история и вместо това я спомня, докосва, вкусва, улавя нейната безбрежна шир.

Но как може Паметта, изгубена преди, да намери сигурен пристан вътре в нас.
Да чувстваш всички тези сказания да се разбиват в нашата прежадняла уста.

Бележка

[1] *Публ. по изд.-билингва:*
Gorman, Amanda. Call us what we carry : Poems. – Dublin, 2021, p. 74.
ISBN 978-0593465066

VIII – 8 *Amanda Gorman* – Аманда Горман : Memorial – Паметник / *Прев. Никола Казански* – Nikola Kazanski

VIII – 8 *Amanda Gorman* – Аманда Горман : Memorial – Памятник / *Пер. Никола Казански* – Nikola Kazanski

VIII – 8 *Amanda Gorman : Memorial* / *Transl. Nikola Kazanski* – Никола Казански

ПЕРЕВОД НА РУССКИЙ ЯЗЫК СТИХОТВОРЕНИЙ РУЖИ ВЕЛЧЕВОЙ *„БАЛЛАДА”*[1] И *„ДИМИТРОВГРАДСКОЕ НАСТРОЕНИЕ”*[2]

Владимир Манчев

БАЛАДА

На Сергей Есенин

Разголваха
душата на поета
във хладните легла на изневярата.
Сто пъти давиха
душата на поета
в зловонните тресавища на кръчмите.
Но тя напролет
се изхлузваше
от лепкавата дреха на покварата.
И в степите рязански се завръщаше.
С дълбок поклон за прошка молеше
зеленокосите брезички белополи
и пиеше спокойствие и сила
от шепота на златокласа ръж...
Тогава сплетоха от злите си езици,
изваяха от тъмната си завист
един безскрупулен
и безсърдечен
черен двойник –
душата на поета да сломи.
И седнали пред кана вино
в кръчмата
изчакваха самодоволно
на хулигана
и прахосника
кончината...
Но във онази страшно бяла
декемврийска нощ
във стая номер пет на „Англетер”
не тя, душата на поета,
а Черният човек
увисна
на своето предателско въже...

БАЛЛАДА

Сергею Есенину

Раздевали
душу поэта
в холодных кроватях измены.
Сто раз топили
душу поэта
в зловонных болотах кабаков.
Но она весной
выскользала
из липкой одежды упадка.
И в степи рязанские возвращалась.
До земли кланяясь, она просила прощения
у зеленокудрых березок в платьях белых
и черпала спокойствие и силу
у шепота ржи золотоколосой...
Тогда создали силы темные
из злых своих языков,
из зависти своей темной
бесчестного
и бессердечного
черного двойника –
чтоб душу поэта погубил он.
И сели с бутылкой вина
в кабаке
ждать самодовольно
хулигана
и гуляки
конца...
Но в ту страшно белую
декабрьскую ночь
в номере пятом “Англетера”
не она, душа поэта,
а Черный человек
повис
в своей предательской петле...

ДИМИТРОВГРАДСКО НАСТРОЕНИЕ

На Пеньо Пенев

О, този страшен,
стар
народен обичай
да се вгражда
сянка на човек
във новите темели!…
Върви сред хиляди слънца,
изгрели във очи,
прозорци
и комини…
А виждам сянката му –
тъжен кръст
на зданията бели,
на пролетните улици,
на корпусите
във далечината…
И ме болят,
болят до полудяване,
от тази ярка светлина
очите…

Димитровград
11 май 1969 г.

ДИМИТРОВГРАДСКОЕ НАСТРОЕНИЕ

Пеньо Пеневу

О, этот страшный,
старый
народный обычай
замуровывать
тень человека
в новый фундамент!...
Я иду среди тысяч солнц,
взошедших в глазах,
окнах
и трубах...
А вижу его тень –
скорбный крест
белых зданий,
весенних улиц,
корпусов
вдалеке...
И болят,
болят нестерпимо,
от этого яркого света
глаза...

Бележка

[1-2] *Пер. сделан по рукописи.*

VIII – 9-10 *Ружа Велчева* : Балада / *На Сергей Есенин* – Баллада / *Сергею Есенину* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Димитровградское настроение / *Пеньо Пеневу / Пер. Владимир Манчев* – Владимир Манчев

VIII – 9-10 *Ружа Велчева* : Балада / *На Сергей Есенин* – Баллада / *Сергею Есенину* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Димитровградское настроение / *Пеньо Пеневу* / *Прев. Владимир Манчев* – Владимир Манчев

VIII – 9-10 *Ружа Велчева* – Ruzha Velcheva : Балада / *На Сергей Есенин* – Ballad / *На Сергей Есенин* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Dimitrovgrad spirits / *На Пеньо Пенев / Transl. Vladimir Manchev* – Владимир Манчев

ПЕРЕВОД НА РУССКИЙ ЯЗЫК СТИХОТВОРЕНИЙ МАРИИ ЧУЛОВОЙ *„СОН ЭВРИДИКИ”* и *„МОРЕ ЖИЗНИ”*[1]

Владимир Манчев

СЪНЯТ НА ЕВРИДИКА

Загубиш ли се в път към любовта,
мисли, че може би съм твоя Евридика.
В мечти за теб прелива песента,
нали това е на Орфей езика.

Певецът знае – чувството искри,
във всеки звук на песента любовна.
В съня тъй благ милувай до зори
и в ласки удави тъга отровна.

В гората край потока чудо става,
пропяват птици, нимфите пригласят,
листата шушнат в китната дъбрава,
в мечти за тебе ме обичта отнася.

И питам се дали съм в сън призвана
или на любовта съм жертвата избрана?

СОН ЭВРИДИКИ

Когда любовь прошел ты стороной,
то стать смогу твоей я Эвридикой.
Я о тебе мечтаю, милый мой,
на языке Орфея – песней тихой.

Певец сей знает – искры нежных чувств
в любовной песне кружатся, летают.
В волшебном сне, не размыкая уст,
ласкай меня, пока тоска растает.

На берегу ручья, в лесу зеленом,
под песни нимф и щебет птичьей стаи,
творится чудо, средь дубов и кленов,
в мечтах своих к тебе я улетаю.

И думаю: ужель была я Эвридикой?
Иль жертвую собой ради любви великой?

МОРЕТО НА ЖИВОТА

Светът безмерно малък, непочтен,
извиква горест в алчните си дни,
при устрема на дъх поел делфин,
дочувам вик на родните камбани.

Роден в робство от родители-играчки,
едни пионки във всемирен ред,
изплакваш в изгрева, смирен си,
полезен, не винаги обичан вред.

Невеста на небесния творец, твар,
която цял живот се учи, Божи дар,
а книгата небесна недописана
ни дава вяра, спряла времето.

Бездейна, често и филмирана,
изгрява тя в Божественото утре.

МОРЕ ЖИЗНИ

Мир чрезвычайно мал, несправедлив,
он горечь будит среди алчных дней.
В стремленьи всплывшего вдохнуть дельфина,
я слышу звон колоколов страны моей.

Рожденный в рабстве от родителей-игрушек, –
лишь пешек на всемирной шахматной доске,
ты, всхлипнув на рассвете, замираешь,
полезен ты, но не везде любим.

Творца небесного невеста, тварь,
что учится всю жизнь и Божий дар,
а книга небесная, недописанная,
дает нам веру, способную остановить мгновенье.

Бездеятельная, снятая в кино,
она войдет в Божественное завтра.

Примечание

[1] *Пер. сделан по рукописи.*

VIII – 11-12 *Мария Чулова* : Сънят на *Евридика* – Сон *Эвридики* ; Морето на живота – Море жизни */ Пер. Владимир Манчев* – Владимир Манчев

VIII – 11-12 *Мария Чулова* : Сънят на *Евридика* – Сон *Эвридики* ; Морето на живота – Море жизни */ Прев. Владимир Манчев* – Владимир Манчев

VIII – 12-13 *Мария Чулова* – Maria Chulova : Сънят на *Евридика – Eurydice*'s dream ; Морето на живота – Sea of life */ Transl. Vladimir Manchev* – Владимир Манчев

ПЕРЕКЛАД НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ „*П'ЯТИ КАЗОК*" ВАЛЕРІ ПЕТРОВА[1]

Віктор Мельник

П'ЯТЬ КАЗОК

Валері Петров

В морі забав дитячих
ясна перлинка є,
і ми від неї кращими,
добрішими стаєм.

Для дитини слухняної ми залюбки
прочитаєм цю книжечку, в ній
заховались п'ять казок, п'ять пальців руки –
для кожного по одній.

Починаймо! З-за кущика бачиш ти, як
щось мигнуло у білому: то вже
перша казка нам потай підморгує – знак,
що більше чекати не може!

Ну, а що то за смішний
у ранцеві хвостик?
Зрозумієш, чий,
на сторінці восьмій.

Біла казка

Високо в білих горах стояла маленька метеорологічна станція, і в ній жив старий метеоролог. Він був зовсім один, і коли в нього залишався вільний час, то складав собі різні казки й вірші. Ось і зараз, коли дивився крізь віконце на тихий сніг, що падав надворі, він собі щось придумав і вже друкував на машинці на звороті якогось листка для метеорологічного повідомлення. І те, що він собі придумав, починалось так:

Роєм білих сніжин
між лахміття хмарин
в сонні віти ялин
пада сніг лиш один.

І нікого весь день,
тиша – анітелень,
лиш маленький олень
просить хлібчик зі жмень…

Та коли дійшов до цього місця, якесь маленьке оленя постукало ріжками в шибку.

– Чи це про ме-е-е-не?

Метеоролог підняв очі від машинки.

– Про те-е-е-бе! – сказав він і продовжив писати.

– Але я не прошу хлібчика! – трохи ображено сказало оленя.

– Знаю! – сказав метеоролог. – Тільки не заважай мені, бо не можу придумати, як далі.

– Що придумати далі? – запитало оленя.

– Ну, що? Казку!

Щойно почувши казка, оленя підстрибнуло від радості:

– Але я теж у ній хочу грати!

– Ти вже граєш.

– Але тоді й ти!

Метеоролог усміхнувся.

– Ні, я великий, – сказав він. – І сумний.

– То нічого! – наполягало оленя. – Будеш грати великий і сумний! А ми тебе розвеселимо!

– Трохи сумніваюсь, – сказав метеоролог, та все-таки додав: – Добре. Поспішай донизу, тому що казка починається!

– Як починається? – запитало оленя.

– Та ось так. Хіба ти не бачиш? Хіба не чуєш?

Оленя оглянулося: сніг спинився! Прислухалося: знизу, з-позад вільх, долітали дитячі голоси.

– Діти зі школи прийшли кататись на лижах, – сказав метеоролог. – Біжи на галявину! Буде багато цікавого!

Він вийшов надвір, щоб очистити свої прилади від снігу, який їх завалив. Відчинив скриньку на одному, відчинив на другому…

– А на термометр не будеш дивитись? – запитало його оленя. Воно ще не рушило.

– Ні, – сказав метеоролог.

– Чому?

– Не твоя справа. Що ти розумієш у метеорології!

– Я знаю! – сказало оленя й побігло донизу. (А що воно знало, зрозумієм опісля.) І казка почалась.

* * *

Скік! Скік! Скік! – оленя вже добігло до галявини, визирнуло з-за кучугури й кого побачило? Побачило Ванчо з 3-В класу. Він ніс на плечі лижі. Спинився, скинув ранець і заходився їх одягати. Та поки він їх одягав, ранець позад його спини заворушився й почав відсуватись.

– Стій спокійно! – сказав йому Ванчо.

І ранець спинився на місці.

– Спущуся один раз і повернусь. Зрозумів?

І ранець закивав, що зрозумів.

– І тоді покажу тебе всім.

І ранець радісно запідскакував.

А Ванчо ковзнув на лижах униз і зник за соснами.

Та щойно він зник, ранець став качатися, видавати якісь звуки, аж поки нарешті розкрився і з нього вискочило…

Що?

Якесь кошеня!

Але яке кошеня? – питається.

Жахливо розкуйовджене і сердите! Справжнє чудовисько!

Кошеня обтрусилось, насмішкувато гукнуло:

– Прощавай, Ванчо! Бувай здоровий! – і рушило до лісу співаючи:

Тебе щипле,
тебе скуба,
тобі сипле
слова грубі!

Це дружба називається?
Ні, ні, коли всякчас
на волю зазіхається
твою він кожний раз!

Все тяжча, все тяжча
доля котяча!
Няв!

Per aspera ad astra!

Тебе давить
і жбурляє,
за забаву
тебе має!

Це дружба називається?
Ні, ні, коли всякчас
на волю зазіхається
твою він кожний раз!

Все тяжча, все тяжча
доля кошача!
Няв!

Ще не закінчилось нявкання, а від кущика над однією кучугурою пролунав тоненький голос:

– Браво! Браво!

– Фу! – фиркнуло кошеня й від несподіванки підскочило вгору. – Хто крикнув „браво”?

– Я, – сказало оленя. Тому що тими гілками кущика якраз були його роги. Воно вийшло з-за кучугури й наблизилось до кошеняти.

– Знаєш що, не насміхайся! – сказало кошеня.

– Я на насміхаюсь. Ду-у-у-же гарно було, – сказало оленя.

– Може, й так, – сказало кошеня. – Крикни ще!

– Браво! Браво! – крикнуло оленя, щоб принести йому задоволення. – От тільки чому один раз ти співаєш „котяча”, а другий раз „кошача”?

– Для різноманітності, – сказало кошеня. – Коли багато знаєш, тоді заспівай і ти що-небудь.

– Добре, – сказало оленя і тихесенько проспівало одну маленьку пісеньку, яка звучала так:

Ліс такий чудовий зимньої пори,
білий і спокійний, тільки-но для гри!

Щез у тиші звук.
Тільки – стук-стук-стук,
і стає від дятла
вдвічі тихше тут.

– Непогано, – сказало кошеня. – А для чого в тебе ця вішалка на голові?

– Це мої роги, – сказало оленя. – Кожного року в мене виростає нова гілочка. А що таке вішалка?

– Те, на чому люди вішають одяг. Але ж ти не жило серед них.

– А ти домашнє кошеня? – здивувалось оленя.

– А ти думаєш, я дике? – сказало кошеня.

– Атож – з такими вусами і хвостом!

– І в тебе, якщо тягати за них кожен день, так само виростуть!

– І тому ти втекло-о-о?

– А ти як гадаєш?

– Від міста саменьке аж сюди?

– Ванчо приніс мене в своєму ранцеві. Хотів зробити з мене лижника. Але я поїло всю його їжу і втекло.

– А він не сумуватиме?

– За їжею?

– Ні, за тобою.

– Так, сумуватиме. Так само, як і я за ним!

– А що ти робитимеш у лісі?

– Знайду собі друзів, але справжніх, не таких, як він, і гратимуся з ними!

– Але як хочеш, тоді… – сором’язливо почало оленя. І замовкло.

– Що „як хочеш”?

– … станемо друзями.

– Гаразд! – сказало кошеня. – Але найкращими!

– Найкращими! – сказало оленя.

І вони вдвох із вистрибом побігли між соснами та кучугурами. Оленя навіть заспівало. На цей раз початок іншої пісеньки:

Друга „кращим” назовім,
та чому є кращим він?..

Як весело було! Сонце гріло, сніг блищав, як слюда, і хрустів під ратичками оленяти й лапками кошеняти.
– Куди мене ведеш? – запитав за якийсь час маленький гість.
– До одного мого дружка.
– А де він?
– Ось він! – сказало оленя. Воно показало вгору на вершечок сосни й закричало: – Сонько-о-о!
– Сонько-о-о! – закричало й кошеня.
Та згори чулось тільки хропіння.
– Сонько-о-о! Прокидайся! – закричали уже вдвох.
Але почули ще сильніше „хр-р-р".
– Не зможемо, – сказало оленя, – то страшенний соня!
Але в цю мить зі снігу з'явився писок якогось лисеняти.
– З одного боку, – сказало лисеня, – він може бути сонею…
Писок зник і показався зі снігу в зовсім іншому місці.
– Але з іншого боку, він ласун, так що… – сказало воно.
І писок знову зник у снігу.
– Краще говорити з одного боку! – сказало оленя. – Нічого так не зрозуміло.
Але лисеня продовжувало з'являтись то з одного боку, то з іншого.
– З одного боку, краще… але, з іншого боку, не буде краще… тому що так я вчусь, як мене переслідують з одного боку… тікати з іншого.
– А якщо тебе переслідують із двох? – запитало кошеня.
– Тоді тікатиму з третього! – відповіло лисеня й цього разу справді з'явилось із третього місця. Та нарешті вилізло, вигнуло хвоста й підморгнуло.
– Ти дуже хитре! – визнало кошеня.
– Таж так! – сказало лисеня й заспівало:

Не знаю, та, здається, вродилось я таким –
про що лиш поміркую, хитринка буде в нім.

Нема вже як!
Ось знову так!
Хоч все розумію,
без неї не вмію!

Бо хитрості багато, хоч я маленький лис,
то скільки ж її буде, як виросту колись?

Нема вже як!
Ось знову так!
Хоч все розумію,
без неї не вмію!

І коли закінчило співати, сказало:
– То ти втекло від Ванчо, еге?
– Звідки ти знаєш? – здивувалось кошеня.
– Чуло, як ви говорили, – сказало лисеня. – Хочеш, і ми з тобою будемо друзями?
– Але найкращими!
– Найкращими!
– Давай!
– Давай!
І троє весело заспівали:

Друга „кращим" назовім,
та чому є кращим він?..

– Чекайте! – згадало оленя.
– Що таке?
– Ми забули про Сонька!
– Вірно! – сказало кошеня.
Воно та оленя знов загукали вгору:
– Сонько-о-о!
Але згори знов почулось тільки хропіння.

– Скільки кричимо, не прокидається, – сказало оленя.

– Хи-хи! – засміялось лисеня. – Хи-хи!

– Чого смієшся? – сказало кошеня.

– Тому що коли, з одного боку, не прокидається, якщо його кличете, то, з другого боку, якщо скажу трохи голосніше, що поблизу є медок…

Воно справді сказало це слово трохи голосніше і ще його не договорило, а якась коричнева куля гупнула з ялини в білу кучугуру. То, звісно, було ведмежа – смішне й волохате.

– Медок? Мррр! Де є медок? – загарчало воно, продираючи очі.

– У твоєму сні, хи-хи! – сказало лисеня. – Тому що дуже солодко спиш.

– Який був сон! Який сон! – загарчало ображене ведмежа.

– Та добре, добре! – сказало оленя. – У нас новий дружок. Пішли гратися з ним!

– Ви тут у що граєте? – спитало кошеня.

– В „копану шишку”! – сказало оленя.

– В „перестрибни-пень”! – сказало лисеня.

– А ще в які ігри? – спитало кошеня.

– Ну, і все… В „копану шишку”, – знов сказало ведмежа. Такі в них у лісі були ігри.

– Фу! – сказало кошеня. – Ваше „все” – це ніщо! Я вас навчу грати в класи, в хованки, в поліцейських і злодіїв, у ручайок, в рими, в бантики, в м’ячики, в статуї…

– Ох ти! – запідскакували від радості лісові звірята.

А ведмежа вигукнуло:

– Будемо з тобою найкращими друзями!

Але на цей раз оленя сказало:

– Ну, так, але…

– Ну, якщо не хочеш, то йди собі! – сказало лисеня.

– Не те, що не хочу, – сказало оленя, – але я згадало один вірш. Розказати його?

– Тільки якщо недовгий! – сказало кошеня.

– Ні, – сказало оленя.

І продекламувало такий вірш:

Друга „кращим” назовім,
та чому є кращим він?..
Кращий першим поспішає
у вогонь тебе спасти;
кращий зайве не питає:
ти правий а чи не ти;
він за тебе лід здолає
і проллє за тебе кров,
ось чому ми називаєм
друга „кращим” знов і знов!

– Браво! Браво! – закричали малі друзі.

Тільки кошеня сказало:

– Це вірш не дитячий і не про тварин!

– Воно знає, що не дитячий! – сказало лисеня. – Він його придумав про самого себе.

– Хто „він”? – здивувалось кошеня.

– Метеоролог! – сказали в один голос ведмежа й оленя. – Він завжди його собі наспівує, коли дивиться прилади.

– І він ще якийсь метеоролог, хи-хи! – сказало лисеня. – У скриньці з його термометром синя пташка звила гніздо і гріє ртуть, а він не бачить.

– Може, бачить, – сказало оленя.

– Е, якщо бачить, то чому три тижні передає вниз завищені відомості?

– Заради пташки, – сказало ведмежа. – Хіба не розумієш?

– Я розумію, але хочу зрозуміти, чи ви розумієте, – сказало лисеня. – Але чого ми посідали балакати? Давайте почуємо про міські ігри!

– Почнімо з хованок! – сказало кошеня. – Ене, бене, раба, вінтер, квінтер, жаба – ой, іде Ван-чо, наш капітан-чо! Ведмедику, жмурся до ста! А ми зараз поховаємось! Гайда!

Ведмежа сперлось на дерево й почало рахувати вголос, а всі інші позникали.

Воно стало позіхати, рахувати все повільніше й сонно заспівало:

Так мені це дивно, так незрозуміло:
ну для чого треба, щоб мене будили,

і для чого стільки часу витрачати,
коли зараз можна солодко дрімати?

Воно знов позіхнуло й замовкло.
Минула хвилина, минуло дві.
Сховані звірята почали пробиратись між деревами, поприбігали і „заляпали" руками:
– Тра-та-та! Тра-та-та! Тра-та-та!
Але нічого не вийшло.
– Він заснув! – сказало оленя.
– Сонько!
– Не будеш грати! – закричали всі.
Та лисеня про щось здогадалося.
– По суті, з одного боку, це зле, тому що розпалася гра, – сказало воно, – але, з іншого боку, це добре, тому що треба потурбуватися про маленького гостя. Де буде жити? Що буде їсти? Про це ніхто не думає! Всі кажуть: „Лисиці хитрі", а по суті не лисиці такі хитрі, а інші тварини страшенно дурні. Хи-хи!
– Давайте його заведемо до мете-е-е-оролога! – тихо запропонувало оленя.
– Правильно! – крикнуло ведмежа. Воно нарешті прокинулось.
– Ходімо! – сказало лисеня. – Якщо він його візьме, буде чудово!
– Добре, – сказало кошеня.
І всі рушили до метеорологічної станції.
Ось вони дійшли. Метеоролог стояв на галявині перед своїми приладами й гукав до когось угору:
– Віддай його мені!
– „Ніко-о-о-оли! Ніко-о-о-оли не згубим наді-і-ій!" – згори хтось волав, наче естрадна співачка.
– Віддай його мені, кажу тобі! – гукав метеоролог.
– „Ніко-о-о-оли! Ніко-о-о-оли!" – чулося згори.
– Ніколи, ніколи, – сказав метеоролог, – але в другій половині дня очікується зниження температури, і ти захочеш, щоб я тебе пустив до хати!
Четверо гостей перезирнулись.
– Добрий день, – сказало налякане оленя.
– Добрий день, – відказав метеоролог, не перестаючи дивитись угору.
– Що, знов сороченя? – запитало лисеня?
– Украло в мене транзистора! – сказав метеоролог.
– І не повертає його тобі? – сказало ведмежа.
– Не тільки не повертає, але це не дає мені спати!
– У нього скоро сядуть батарейки, – сказало лисеня.
– Батарейки-то сядуть, але воно вивчило пісні напам'ять, – сумно сказав метеоролог.
– Ми його відучимо, – сказало кошеня.
Ніхто й не помітив, коли воно відділились від усіх, коли вилізло на сосну і зняло звідти транзистор.
– Дякую тобі, – сказав метеоролог, коли отримав транзистор.
– А з ним що робити? – спитало кошеня, витягнувши з-за спини сороченя, геть розтріпане.
– Воно пообіцяє, що більше не співатиме, – сказав метеоролог.
– Ніколи більше! „Ніко-о-о-оли не згубим наді-і-ій!" – знов проспівало сороченя.
Його відпустили, і воно справді замовкло і стало підскакувати біля них. Так друзів стало п'ять. Метеоролог поглянув на кошеня.
– Ти хто? – сказав він. – Я тебе не знаю.
– Бо я щойно прибуло з міста, – поважно відповіло кошеня.
– Ми прийшли… – почало ведмежа.
Та метеоролог його перебив
– А ти чому не спиш у барлозі?
– Мені не спиться! – сказало позіхаючи ведмежа.
– Тобі не спиться! – суворо сказав метеоролог. – Навіть діти знають, що ведмеді сплять узимку летаргійним сном.
– Летаргійним сном сплять улітку, – сказало ведмежа.
– Я тобі дам „улітку"! – всміхнувся метеоролог. – Гей, чого хочете?
– Прийшли тебе попросити, – швидко сказало лисеня, крутячи хвостом. – Оскільки, з одного боку, ти живеш сам і ти великий та сумний, а, з іншого боку, цьому кошеняті нема де жити, то, може, ти захотів би його взяти? Воно дуже добре!
– Якщо воно добре, то чому покинуло свій дім? Чи там нема друзів? – запитав метеоролог.
– Був один, Ванчо, але він мене тягав за хвоста! – сказало кошеня.
– І ви вже не друзі? – сказав метеоролог
– Ні! – сказало кошеня.

– Гм! А мишей ловити вмієш? – сказав метеоролог
– Фу!
– А ганяти за котушкою?
– Фу!
– А гуркотіти в кухні?
– Фу! – не задумуючись сказало кошеня.
– Ах, так? – сказав метеоролог. – Тоді я тебе не хочу!
– Воно почуло „гуркотіти в кухні", а не „муркотіти в кухні", – втрутилося лисеня. – Вийшло непорозуміння.
– Знаю я ці непорозуміння! – сказав метеоролог. – А муркотіти, значить, умієш?
– Мр-р-р-р! – замуркотіло кошеня голосно, як мопед.
– Досить, – сказав метеоролог. – А не хочеш повернутись до свого Ванчо, як було досі?
– Бр-р-р-р! – сказало ще голосніше кошеня.
– Ясно, – сказав метеоролог.
– Значить, береш мене? – зраділо кошеня.
– Та ну! – сказав метеоролог. – Хто таке сказав?
Звірята були дуже неприємно здивовані й почали його просити:
– Візьми його!..
– Воно буде слухатись тебе!
Але метеоролог не погоджувався.
– І мови не може бути!
– Візьмеш його! Візьмеш його! – сказало оленя
– Ось, виросли твої роги, – глянув на нього дещо суворо метеоролог.
Оленя засоромилось і нагнуло голову. Воно було таким засмученим, що метеоролог додав:
– Так, так, навіть дуже виросли. О, як коле оце, новеньке! Значить, сьогодні ти досягаєш повноліття…
Та не встиг він продовжити, як лисеня вийшло наперед і сказало:
– Дядю метеорологу, оскільки в оленятка сьогодні день народження, воно хоче, щоб ти замість того, щоб робити йому подарунок, узяв кошеня.
І метеорологу не було куди дітись, він погодився:
– Гаразд! Буду великодушним!
Усі закричали „Ура!", а сороченя заверещало:
– „Нашій любові не буде кінця-а-а!"
Але що сталось цієї миті?
Цієї миті почувся крик:
– Котику-у-у!
Всі прислухались. І в тиші почулося ще ясніше і ближче:
– Котику-у-у!
І без команди всі – зрозуміло, крім метеоролога – поховалися серед приладів хто де міг.
І ось з'явився Ванчо. Він був без лиж і без ранця, розхристаний і захеканий.
– Добрий день, дядьку! – сказал Ванчо. – Дядьку, ви не бачили кошеняти?
– Якого кошеняти? – метеоролог прикинувся здивованим.
– Воно таке… руде, маленьке! – сказав Ванчо майже плачучи. – Значить, нема його?
Замість відповіді метеоролог запитав:
– Ти його не мучив?
– Ні!
– А за хвіст його не тягав?
– Зовсім трошки, – сказав Ванчо.
– Тоді чому воно втекло? – здивувався метеоролог.
– Воно не втекло, а загубилось. Вийшло й загубилось.
– Вийшло звідки?
– Ну… З дому, – збрехав Ванчо.
– З дому аж сюди?! – ще більше здивувався метеоролог.
– Аякже! Мабуть, доїхало автобусом, а потім підйомником! – продовжував брехати Ванчо.
– Підйомником? І що тепер будеш робити?
– Як що, шукатиму його!
– Я на твоєму місці знайшов би інше. Кошенят скільки хочеш! – сказав метеоролог.
– Ага, скільки хочеш! Воно не звичайне кошеня, воно мій друг! – зовсім розплакавшись, вигукнув Ванчо і кинувся шукати своє кошеня по білому лісу: – Котикууу! Котикууу!
Маленькі звірі повискакували зі своїх криївок. Всі були веселі, тільки оленя – ні.
– Ти чого йому так відповів? – сказало воно метеорологу.
– Як? – спитав він?
– Що ти не бачив кошеняти?

– Щоб він відмовився, чого! – втрутилось лисеня. – А якщо він так хоче, то хай його шукає.

– Нехай! – сказало кошеня. – От тільки…

– Ха-ха! Як його обманули! – підстрибнуло ведмежа. – Тепер будеш жити тут і будемо гратись! Тут гарно, правда?

– Гарно, – сказало кошеня і знов повторило: – От тільки…

– Що „от тільки”? – запитав його метеоролог.

– От тільки я хочу повернутись до нього! – несподівано сказало кошеня.

Сказало не дуже голосно, але його почули всі й аж підскочили, закам’яніли раптом на своїх місцях, ніби вже навчилися грати в статуї. І стояли так довго, поки метеоролог не промовив.

– Хочеш повернутись до нього, так?

– Так.

– А чому?

– Тому що він мій друг, – сказало кошеня. – Он як мене шукає!

– Шукає, щоб тягати тебе за хвіст, хи-хи! – сказало лисеня.

– Не для цього, – сказало кошеня.

– І за вуса, мр-мр! – сказало ведмежа.

– Не для цього, – сказало кошеня.

– А чому тоді? – запитало оленя.

– Тому що він мій друг! – знов сказало кошеня. – А мої вуса такі від народження!

– Хи, друг! Мр, друг! – накинулись на нього згори лисеня і ведмежа.

– Це відомо, – сказав метеоролог. – Не треба вирішувати так швидко. Справжніх друзів не знаходять на кожному кроці. Є один вірш…

– Ми його знаємо! Ми його знаємо! Дуже сумний і великий! – закричали всі. – Але як розібратись, друг він йому чи не друг?

– Бачте, це справді дуже важко, – сказав метеоролог.

– Немає барометрів для дружби? – запитало оленя.

– Є, але вони дуже великі й важкі, – сказав метеоролог. – Та все ж давайте подумаємо!

І він дав знак маленьким звірам присунутись до нього. Всі повтягували голови й зашепотіли. Незрозуміло, що вони задумали, тільки час від часу чулось:

– Я – це! Я – це! На випробування!

– Шу-шу-шу!

– Ов-ва, як цікаво!

– Шу-шу-шу!

– Але не буде страшно!

– Шу-шу-шу!

– Тільки так! Так! Так!

– Шу-шу-шу!

Коли наговорились, усі попіднімали голови.

– Побачите, що витримає! – сказало кошеня.

– Побачимо, чи ви витримаєте! – сказав метеоролог.

– Витримаємо! Витримаємо! – розкричались усі.

І розсипались урізнобіч, залишивши свого великого сумного друга дивитись їм услід.

Що сталося потім?

А ось що сталося.

Ванчо ходив по білому лісу й гукав своє кошеня. Але замість кошеняти звідкілясь появилося захекане лисеня.

– Гей, дурню! – гукнуло воно йому. – Негайно вертайся!

– Чому? – сказав Ванчо.

– Тому що ця стежка веде просто в прірву, хіба не знаєш? – сказало лисеня. – Звідси хто пішов, той не повернувся.

Скільки вже пішли цією
стежкою і впали в неї!

– А ти не бачило кошеняти? – запитав перелякавшись Ванчо.

– Воно було з довгим хвостом? – запитало лисеня.

– Так!

– І з довгими вусами?

– Так!!

– І з зеленими очима?

– Так!!! – геть перелякано сказав Ванчо.

– Я його не бачило, – сказало лисеня.

– Ну чому ти мене лякаєш? – сказав Ванчо.

– Ніхто тебе не лякає, – сказало лисеня. – Я тільки інформую.

– Але значить, не йшло звідси! – сказав Ванчо.

– З одного боку, може значити, що не йшло, – сказало лисеня, – але, з іншого боку, може значити, що йшло і впало в прірву. Вертайся, щоб не загинув і ти!

– Не вернусь! Воно мій друг! – сказав Ванчо. – Забирайся з моєї дороги!

І подався далі.

– Добре, але на твою відповідальність! – гукнуло вслід йому лисеня.

– Інші звірята повискакували з-за сосонок. Вони ховались за ними і все чули.

– Йому не страшно! – сказало лисеня.

– Тому що він мій друг! – сказало кошеня. – Нема потреби його більше мучити!

– А він тебе он як мучив! – проскрекотало сороченя.

– Скільки він там мучив! Навіть дуже мало! Аби ви знали, які я капості робило!

– Що б ти не робило, не можна тебе спускати на парашуті з четвертого поверху! – сказало ведмежа.

– Він тільки тримав мене над балконом! Навіть цікаво було! – вигукнуло кошеня. – Облиште його!

– Але й нам цікаво! Давай! Давай! – закричало лисеня. І всі кинулися слідом за Ванчо.

А той ішов лісом і продовжував гукати своє кошеня:

– Котику-у-у! Котику-у-у!

І відразу навколо нього почали крутитися всілякі примари і злі духи. Загалом нічого страшного, бо це знов були наші знайомі – звірята, але Ванчо не знав, що то вони, і дрижав.

Одягнуті в різні піжами і простирадла, з надітими на голови відрами, звірята крутились біля нього й кричали:

– Хи-хи-хи-хи! Ах-ах-ах!
Хто ховається в кущах?
– Це хлоп'я чого шукає,
між вампірами блукає?
– Він шука свою біду,
тут його давно я жду!
– Та чи варт життя віддати
з-за якогось кошеняти!..
– Кошеняти? Гей, хлоп'як,
забирайся геть, бо як
будеш довго тут бродити –
кров твою почнемо пити…
– Так, як павуки із мух!
– Хи-хи-хи-хи! Ух-ух-ух!

Поки примари танцювали довкола, Ванчо кричав:

– Мені не страшно! Духів нема! Товаришка вчителька сказала, що нема! Забирайтеся геть, бо як упіймаю вас!.. Це кошеня – мій друг! Ми любимо одне одного!

І хоч був дуже наляканий, таки набрався сміливості, встиг розігнати духів і втік звідти.

Лісові звірята тимчасом почали складати костюми, які їм був роздав метеоролог. Склали й посідали смертельно втомлені в сніг.

– Нічого не вийшло! – визнало навіть лисеня.

– Не злякався, – сказало ведмежа.

– Злякався, але переміг свій страх, – сказало оленя.

– Я вам казало! Я вам казало? Досить цього! Ви його вже досить мучили! – просило кошеня.

– Але, може, він його друг, – сказало ведмежа.

– Кращий! – сказало оленя. – Розказати вірш?

Та цієї миті з'явився метеоролог..

– Не спіши розказувати! – засміявся він. – Хай спочатку я скажу метеорологічний прогноз на найближчий час! – І зачитав: „…різке падіння тиску й температури, з виникненням у горах снігових буревіїв, густа хмарність та короткочасне замерзання носів…"

І ще не договорив тих слів, як хмари сховали сонце, гори потемніли й похолодало.

А Ванчо ходив між кучугур. І метеоролог казав йому через рупор:

Йдуть холоди!
Цокочуть вкупі
(ди-ди-ди-ди)
у ртуті зуби!

Вернися, хлоп'ятку,
вернися, дитино,
щоб не обернувся
ти весь на крижину!

Йдуть холоди!
Цокочуть вкупі
(ди-ди-ди-ди)
у ртуті зуби!

І ще не дійшов холод, а сильний вітер затрусив дерева, зажбурляв снігом в очі Ванчо, заштовхав його в груди. І голос у рупорі закрутився над ним:

– Хлопче, вертайся! Послухай: над кронами
виють циклони із антициклонами!
Від пана Андерсена ця хурделиця
зі Скандинавії зимної стелиться!

І кроки Ванчо ставали все повільнішими. А голос із рупора його попереджував:

– Тіло твоє переповнене втомою –
дужою, сильною, добре знайомою.
Втома приходить, тихенько співаючи,
втома приходить, колиску гойдаючи.
М'язи дитячі слабенькі, ой, лишенько!
Скільки сильніших за тебе залишили
бій з ворогами, утомою звалені.
Чуєш? Ледь рухаєш ніжками в'ялими,
йдеш уві сні між снігами грудневими.
Гей, повертайся! Якщо між деревами
сядеш лише для спочинку маленького
в лоно м'яке одіяла біленького,
то вже ніколи…

Сороченя, почувши слово „ніколи", не витримало, заплескало крилами і злетіло з криком:
– Ніко-о-о-оли! Ніко-о-о-оли!
Але й це не злякало Ванчо. Навпаки, від скрекоту він стрепенувся й гукнув:
– Я не боюся втоми! Там моє кошеня! Там мій друг! – і рушив далі.
Та буря не здавалась! Вона згребла сороченя, закрутила його і жбурнула до однієї сосонки збоку, за якою ховались маленькі тварини.
– Чому розбиваєш гру? – крикнуло йому лисеня.
– Та воно пожаліло його! – сказало оленя. Йому самому було жаль хлопця.
– А я? – вигукнуло кошеня. – Мені не жаль, думаєте? Досить його вже мучили! Він уже довів! Так нечесно! Пустіть мене! Дядю Метеоро-ологу-у-у-у!
Воно видерлось од ведмежати й лисеняти, які тягнули його назад, одним стрибком проскочило крізь хурделицю до Ванчо й обійняло його:
– Ванчо, я тут! Не бійся!
– Котику! – вигукнув зраділий Ванчо.
І вмить усе перемінилось. Буря стихла. Тепле сонце засяяло над горами і над метеорологічною станцією. І Ванчо, і кошеня в його обіймах заспівали разом з іншими маленькими тваринами:

Друга „кращим" назовім,
та чому є кращим він?..
Кращий першим поспішає
у вогонь тебе спасти;
кращий зайве не питає:
ти правий а чи не ти;
він за тебе лід здолає
і проллє за тебе кров,
ось чому ми називаєм
друга „кращим" знов і знов!

– До цих пір добре – сказав… хто, як ви гадаєте?

Впізнали. Метеоролог. Він з'явився звідкись усе ще з рупором у руці.

– Я вам казало! Я вам казало! – вигукувало й підскакувало кошеня. – Він мій справжній друг!

– А де ти було?

Кошеня трошки розгубилось.

– А я чекало тебе, чекало і вилізло погуляти з цими друзями, – сказало воно. – Познайомтеся!

І Ванчо познайомився з лісовими звірятами. Тільки як дійшо до лисеняти, сказав:

– Ми з тобою начебто вже знайомі.

– То було інше лисеня! – сказало лисеня.

А кошеня продовжувало підскакувати:

– Він мені справжній друг, бачите? Я тільки наприкінці йому допомогло!

– І добре, що все-таки йому допомогло! – суворо сказав метеоролог.

– Чому? – запитало кошеня.

– Як чому? – прикинувся здивованим метеоролог. – Ти не думаєш, що досі ми випробовували не його?

– А кого? – ошелешено сказало кошеня.

Звірята знов закам'яніли, ніби вдруге грали в статуї.

– Хто скаже, кого? – запитав метеоролог.

Звірята мовчали. Тільки лисеня промурмотіло:

– З одного боку… – і замовкло.

– Хто знає, нехай похитає ріжками! – сказав метеоролог.

І оленя похитало ріжками.

– Тоді кажи!

– Його! – сказало оленя і – буц! – легенько буцнуло кошеня.

– Га? – тільки й сказало кошеня.

І всі засміялись.

– Тебе, котяро, – сказав метеоролог, – тікаєш кудись у ліс і покидаєш свого друга без друга, бо він тебе трохи пом'яв і носив у ранці.

– Я більш не буду! – пообіцяв Ванчо, пригортаючи своє кошеня.

А кошеня присоромлено мовчало.

– Ми випробовували тебе, – продовжував метеоролог, – щоб побачити, чи ти його заслуговуєш! Щоб побачити, доки терпітимеш, що ми його мучимо!

– Гм, чи я витримало? – сказало кошеня.

– На три з половиною, – сказав метеоролог, – але для кота й цього багато.

Ведмежа, лисеня й сороченя знову засміялись. Кошеня розізлилось:

– Мене перевіряти стали? І вам не сором, зубоскали?

Це прозвучало як віршик, і лісові звірята, крім оленяти, заскакали навколо кошеняти, повторюючи його слова.

Та метеоролог їх зупинив.

– Нема чого довго над ним сміятись! – сказав він. – І ви нічого не знаєте. І треба розуміти, що дружба – це не тільки „гайда пограємось!" чи можливість користуватись транзистором свого друга, а щось набагато більше. А ваша дружба насамперед була спершу „гайда пограємось", а потім – „гайда понасміхаємось"!

Він трохи сумно посміхнувся й додав:

– Пора! Проведіть їх до нижньої галявини, де товаришка вчителька надере йому вуха!

І всі, крім метеоролога й оленяти, рушили донизу.

– Прощавайте! Прощавайте! І не забувайте своїх друзів! – сказав метеоролог.

– Ніколи! – закричали маленькі звірі.

Це пролунало дуже повчально, та, слава Богу, сороченя знов не стрималось і цього разу встигло доспівати свою пісню до кінця:

Ніко-о-о-оли! Ніко-о-о-оли не згубим надій!
поки ти молода, поки я молодий,
нашій любові не буде кінця,
радості нашій не буде кінця!
Ніко-о-о-оли!
Ніко-о-о-оли!

Це було так смішно, що всі заплескали в долоні й закричали „ура", а сороченя вклонилось і сказало:

– Дякую за увагу!

І маленькі звірі пішли по білому схилу вниз. Залишились тільки метеоролог та оленя.

– Неправильно було! – сказало оленя.

– Що?

– Мучити хлоп'я для того, щоб випробувати кошеня!
– Що-що? – сказав метеоролог.
– Сам знаєш, – сказало оленя.
– Але ж це була казка, – сказав метеоролог.

* * *

І казка справді закінчилась – знов падав сніг, метеоролог знов сидів перед своєю друкарською машинкою, а оленя заглядало крізь шибку.
– То й що, як це казка? – сказало воно.
– А те, що я його вигадав і можу мучити його, скільки мені захочеться! – сказав метеоролог.
– Так-так! – сказало невдоволено оленя. – А чи все було вигаданим?
– Так. І ріжки. Ти ж за них питаєш?
Оленя кивнуло.
– А чому її придумав точно такою? – спитало воно.
– Якою „такою"?
Оленя замовкло, а потім сказало:
– А ти маєш друзів?
– Ну, ти ж мій маленький друг? – сказав метеоролог.
– Ні-і-і, насправді!
– О, яке допитливе парнокопитне! – сказав метеоролог. – Бачу, „насправді" ти маленький! Гайда біжи!
І оленя побігло до білого лісу. А метеоролог ще залишався трохи біля машинки, щоб докінчити той віршик, що склав (і який не про маленьких оленят і не про діток):

…Звук саней не луна,
не озветься жона,
всюди тільки одна
тишина, тишина.

Рій біленьких сніжин
в сонні віти ялин…
Біль затих сам-один
між зимових картин.

Примітки

[1] *Публ. по изд.:*
Петров, Валері. П'ять казок / Пер. **Віктор Мельник**. – Вінниця, 2021, с. 5-36.
ISBN 978-966-421-286-8

Пер. зроблений за виданням:
Петров, Валери. Пет приказки. – София : Захарий Стоянов, 2020. – 184 с.
ISBN 978-954-091-417-6

VIII – 13 ***Валери Петров*** **– Валері Петров : П'ят казок** ***/ Пер. Віктор Мельник*** **– Виктор Мельник**

VIII – 13 ***Валери Петров*** **– Валери Петров : Пять сказок** ***/ Пер. Виктор Мельник*** **– Виктор Мельник**

VIII – 13 ***Валери Петров*** **: Пет приказки** ***/ Прев. Виктор Мелник*** **– Виктор Мельник**

VIII – 13 ***Валери Петров*** **–** ***Valeri Petrov*** **: Пет приказки – Five fairy-tales** ***/ Transl. Vladimir Viktor Melnik*** **– Виктор Мельник**

TRANSLATION INTO ENGLISH OF THE POEM BY ANGELA DIMCHEVA *DE PROFUNDIS*[1]

Yvonne Foster

DE PROFUNDIS

С избодени очи поезията пее –
не е тъгата ѝ тъга за себе си.

С пречупени ръце поезията носи –
не е товарът ѝ пари, а отговорност.

С препънати нозе поезията бърза –
не е далеч денят на смъртна дързост.

С опърлени мечти поезията мисли –
не е богатство да мълчиш притиснат...

С разпукнато сърце поезията вярва –
не е духът ѝ тук, сред тази врява.

Без слух, без глас поезията пее –
щастлива е душата ѝ незаслепена.

Каквото и да отсече законът –
самата тя е живата човешка броня.

DE PROFUNDIS

With eyes gauged out, poetry still sings –
its sadness isn't meaningless.

With broken hands, poetry still brings –
its cargo isn't money, but responsibility.

With legs stumbled, still hastens poetry –
Soon is the day of mortal daring.

With its dreams burned, poetry thinks –
forced to be silent, it no fortune brings.

With broken heart, poetry does know:
its spirit isn't here, in the epicenter of the row.

Without hearing and voice, poetry sings –
forever happy – from its crystal spring.

No matter what we say – in anger or in ardor –
great poetry is but a living human armor.

Бележка

[1] *Публ. по изд.:*
Димчева, Анжела. De profundis : Стих. ; Transl. in English by Yvonne Foster. // *Димчева*, Анжела. Дубльор за ада = Stand-in for Hell : Изд.-билингва – *бълг. – англ.* – София, 2019. – ISBN 9786192041731. – с. 72-73.

VIII – 14 *Анжела Димчева* : De profundis */ Transl. Yvonne Foster* – Ивон Фостер

VIII – 14 *Анжела Димчева* : De profundis */ Пер. Yvonne Foster* – Ивон Фостер

VIII – 14 *Angela Dimcheva* : De profundis */ Transl. Yvonne Foster* – Ивон Фостер

TRANSLATION INTO ENGLISH OF THE POEM BY ANIBAL RADICHEV *SENTRY*[1]

Veselin Chantov

СТРАЖА

Приятелю завинаги, къде си?
Къде е хайделбергското ни време?
Годините – капризни стюардеси,
летят, не спират, дявол да ги вземе!

Следите им отдавна са изтрити
от сивия хард-диск на паметта ни.
Отидоха си старите чешити,
изчезнаха „мъжете атиняни".

Замина си на палци младостта и
безкористната обич се изпорти.
Напусна поднебесните си стаи
състава на бохемската кохорта…

Изглежда всеки в нещо се е лъгал,
преди да стане зъл и равнодушен.
Навярно и света ни е недъгав
лихвар с очи на смок и двойна гуша.

И ето, че в студените зеници на ближните
враждата се оглежда…
А бяхме с тях оловните войници
в сезона на големите надежди!

Душите ни – до бяло вдъхновени,
презираха парадните фанфари.
Не спорехме единствено с Есенин.
Кълняхме се единствено в Гевара.

Днес може би очакваш да ти кажа,
че всяка свята цел измамно свети…
Но аз мълча. Все още съм на стража.
На моста, който свързва битието
с брега недосегаем на миража.

SENTRY

My friend of all time, where are you?
And is our Heidelberg time gone forever?
The years gone by like freakish flight attendants,
they fly away unstoppable God damn it!

Their traces have been long deleted,
empty is the hard disc of our memories.
The feisty men are never to return,
and so are men a.k.a. The Athenians

Youth is no more – tiptoed away,
The selfless love has failed its purpose
No-one is in the chambers of our heaven
The cohort of Bohemia is gone

It seems like everyone has had illusions
Before becoming mean and deeply thoughtless
Our world is probably so faulty
A viper-eyed usurer looking on us

And in the coldest eyes of our comrades,
Hostility is trying to look over
The soldiers made of lead we were
When hopes were high and nothing broke us.

Our souls they used to glow inspired,
Despising fanfares of parading.
Yesenin was the one admired,
Gevara was the one we swore in.

I know that you expect of me to say it
That every holy aim has got a light that is deceitful
But I am silent. I am standing sentry.
I'm guarding on the bridge that links our being
To shores unreachable in our imagination.

Бележка

[1] *Прев. е направен от ръкоп.*

VIII – 15 ***Анибал Радичев*** **: Стража** ***/ Прев. Веселин Чантов*** **– Veselin Chantov**

VIII – 15 ***Анибал Радичев*** **: Стража** ***/ Пер. Веселин Чантов*** **– Veselin Chantov**

VIII – 15 ***Анибал Радичев*** **– Anibal Radichev : Стража – Sentry** ***/ Transl. Veselin Chantov*** **– Веселин Чантов**

ПЕРМУТАЦИОНЕН ПОКАЗАЛЕЦ КЪМ БАЗАТА ОТ КЛЮЧОВИ ДУМИ НА ИЗДАНИЕТО

Австрийска национална библиотека – *Франц Грилпарцер* (1791-1872) – „Аншлус" – *Лудвиг Витгенщайн* (1889-1951) – литературен музей (изследване) IV – 60
Австрийская национальная библиотека – *Франц Грилльпарцер* (1791-1872) – „Аншлюс" – *ЛюдвигВитгенштейн* (1889-1951) – литературный музей (исследование) IV – 60
авторская грамотность – непрерывное образование – информационные специалисты (исследование) IV – 57
авторскоправна грамотност – продължаващо обучение – информационни специалисти (изследване) IV – 57
администрация – управление – искусство – Древен Египет – Старо царство – династия (исследване) IV – 9
администрация – управление – искусство – Древний Египет – Старое королевство – династия (исследование) IV – 9
анализ двух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы – *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов – рецепция Мандельштама в Германии (исследование) IV – 36
анализ на два преводни теста – лайтмотиви – синоними – *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия (изследване) IV – 36
„Аншлус" – *ЛудвигВитгенщайн* (1889-1951) – литературен музей – Австрийска национална библиотека – *Франц Грилпарцер* (1791-1872) (изследване) IV – 60
„Аншлюс" – *ЛюдвигВитгенштейн* (1889-1951) – литературный музей – Австрийская национальная библиотека – *Франц Грилльпарцер* (1791-1872) (исследование) IV – 60
Апрелъское въстание –Иван Вазов – *„Под игом"*– Освобождение (исследование с онтологическим посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 15
Апрельское восстание 1876 г. – с. Мусина – четники, память, исследования (исследование) IV – 31
Априлско въстание–Иван Вазов–*„Под игото"*– Освобождение (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 15
Априлско въстание 1876 г. – с. Мусина – четници, памет, изследвания (изследване) IV – 31
арабска литература – ранноисламски панегирик – *Хасан ибн Сабит* – традиционна касида – „вакшически" жанр (изследване) IV – 55
арабская литература – раннеисламский панегирик – *Хассан ибн Сабит* – традиционная касыда – „вакшический" жанр (исследование) IV – 55
Аргентина – Латинская Америка – экспозиции – музеи – библиотеки – коллекции – книги – Бразилия (исследование) IV – 12
Аржентина – Латинска Америка – експозиции – музеи – библиотеки – колекции – книги – Бразилия (изследване) IV – 12
арменска общност – Пловдив – арменска църква „Сурп Кеворк" – Средновековие – Възраждане – България (изследване) IV – 16
арменска църква „Сурп Кеворк" – Средновековие – Възраждане – България – арменска общност – Пловдив (изследване) IV – 16
армянская церковь „Сурп Кеворк" – средние века – Болгария – Возрождение – армянское сообщество – Пловдив (исследование) IV – 16
армянское сообщество – Пловдив – армянская церковь „Сурп Кеворк" – средние века – Болгария – Возрождение(исследование) IV – 16
***Мустафа Кемал Ататюрк : Милен К. Куманов* (12-13.04.2020) – България – Турция – дипломация (интервю) II – V – 2**
***Мустафа Кемаль Ататюрк* : *Милен К. Куманов* (12-13.04.2020) – Болгария – Турция – дипломатия (интервью) II – V – 2**
аферата „Мис Стоун" – *Катерина Цилка* – периодичен печат (изследване) IV – 26
бежанци – Илинденско-Преображенско въстание – *Рачо Петров – Георги Кожухаров* (изследване) IV – 59
беженцы – Илинденско-Преображенское восстание – *Рачо Петров – Георгий Кожухаров* (исследование) IV – 59
библиолог – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура (изследване) IV – 50
библиолог – библиосфера – интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура (исследование) IV – 50
библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура – библиолог (изследване) IV – 50
библиосфера – интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура – библиолог (исследование) IV – 50
Библиотека Конгресса – русскоязычные газеты из США (исследование) IV – 22
библиотеки – колекции – книги – Бразилия – Аржентина – Латинска Америка – експозиции – музеи (изследване) IV – 12
библиотеки – коллекции – книги – Бразилия – Аргентина – Латинская Америка – экспозиции – музеи (исследование) IV – 12
биобиблиография Милена Куманова (библиографическая и текстологическая проскопия / библиогр. ред. Н. Казански, Н. Василев) III – I
биобиблиография на Милен Куманов (библиографска и текстологична проскопия / библиогр. ред. Н. Казански, Н. Василев) III – I
биобиблиографический профиль филантропа *Милена Куманова* (человека – ученого – гражданина) – студенческие годы и творческая деятельность библиотекаря, библиографа, биографа, архивиста, документалиста, историка, историографа, энциклопедиста – свидетельство сосудента – историка, краеведа, архивиста Андрея Печилкова (письмо с посвещением *Милену Куманову Александре Куманово*й от 2 июня 2022 г.) II – IV – 21
биобиблиографски профил на филантропа *Милен Куманов* (човек – учен – гражданин) – студентски години и творческа дейност като библиотекар, библиограф, биограф, архивист, документалист, историк, историограф, енциклопедист – свидетелство на състудента – историк, краевед, архивист Андрей Печилков (писмо с посвещение на *Милен Куманов* до *Александра Куманова* от 2 юни 2022 г.) II – IV – 21
Игор Бистри – педагогика – училището за духовно развития човек (очерк) VII – 6
Игорь Быстрый – педагогика – школа духовно развитого человека (очерк) VII – 6
БКП – Македонски въпрос след Втората световна война – разпадане на бежанските организации (изследване) IV – 15
БКП – Македонский вопрос после Второй мировой войны – распад беженских организаций (исследование) IV – 15
богомилска комуникация – *цар Петър I – патриарх Теофилакт* – кореспонденция – богомилско движение (изследване) IV – 23
богомилско движение – богомилска комуникация – *цар Петър I* – патриарх Теофилакт – кореспонденция (исследване) IV – 23
богомильское движение – богомильское общение – *царь Петр I* – патриарх Теофилакт – переписка (исследование) IV – 23
богомильское общение – *царь Петр I – патриарх Теофилакт* – переписка – богомильское движение (исследование) IV – 23
***боил Иоанн – Иоанн Екзарх – Черноризец Храбр* ; *За буквах* ; *Сказание о письменах* ; *Богословие* или *Небеса* – авторство *Сказания о письменах Св. Кирилла Философа – Экзарх Болгарский* – болгарское посольство и дипломаты в Риме (866-868) – *Петр черноризец и судья* – великий куратор архонта Болгарии (исследование с посвящением *Милену Куманову*) II – IV 14**
***боил Иван – Иван Екзарх – Черноризец Храбър* ; *За буквите* ; *Сказание за писмената* ; *Богослов*ие или *Небеса* – авторство на *Сказание за писмената* на *Св. Кирил Философ – Екзарх Български* – българско посолство и дипломати в Рим (866-868) – *Петър черноризец и съдия* – велик куратор на архонта на България (изследване с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV 14**
Болгария – болгарские народные сказки – книжная культура (исследование) IV – 53
Болгария – Возрождение– армянское сообщество – Пловдив – армянская церковь „Сурп Кеворк" – средние века (исследование) IV – 16
Болгария – Европейский союз – Юго-Восточная Европа – культурное наследие – управление (исследование) IV – 6
Болгария – Иранская цивилизация (очерк)VII– 5
Болгария – Пазарджик – *Кимон Георгиев*, премьер-министр (исследование) IV– 25
Болгария – Россия – независимость (исследование) IV – 3
Болгария – чтение – читатель – типология чтения – история чтения (исследование) IV – 48
Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН – филиальные библиотеки – научная библиография –специальная библиография – отрасловая библиография (исследование) IV – 35
болгарская журналистика – Болгарское возрождение – османская цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски* IV – 40
болгарская журналистика – Болгарское возрождение – цензура – *Любен Каравелов – Васил Левски* (исследование) IV – 39
Болгарская коллекция – Британская библиотека – Четвероевангелие Царя Иоанна-Александра (исследование) IV – 14
болгарская колония – государственная безопасность – политическая эмиграция в Стамбуле (исследование) IV – 5
болгарская коммунистическая пропаганда – мемуары – *Митка Грыбчева* (исследование) IV – 19
болгарская народная культура – Болгарское Возрождение – болгарский город (исследование) IV – 61
болгарская народная культура – Болгарское Возрождение – болгарский город (исследование) IV – 61
болгарские народные сказки – книжная культура – Болгария (исследование) IV – 53
болгарские правительства – *Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Первая мировая война (исследование) IV – 56
болгарский город – болгарская народная культура – Болгарское Возрождение (исследование) IV – 61
болгарский детский язык – „наивная" семиотика – когнитивные метафоры (исследование) IV – 45
Болгарский институтстандартизации – стандартизация – культурно-историческое наследие – Европейский комитет по стандартизации (исследование) IV – 27
болгарский национальный вопрос – Нейиский мирний договор – европейскоесотрудничество – мирная ревизия – Паневропа (исследование) IV – 46
Болгарский тайный центральный революционный коммитет – Соединение Болгарии – Сербско-болгарская война – Княжество Болгария – Восточная Румелия – Македония (исследование) IV – 38
Болгарское Возрождение – болгарский город – болгарская народная культура (исследование) IV – 61
Болгарское возрождение – османская цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски*–болгарская журналистика IV – 40
Болгарское возрождение – цензура – *Любен Каравелов – Васил Левски* – болгарская журналистика (исследование) IV – 39
болгары – происхождение (перевод – исследование) IV – 17
Бразилия – Аргентина – Латинская Америка – экспозиции – музеи – библиотеки – коллекции – книги (исследование) IV – 12
Бразилия – Аржентина – Латинска Америка – експозиции – музеи – библиотеки – колекции – книги (изследване) IV – 12
Британска библиотека – Четвероевангелие на Цар Иван Александър – Българска колекция (изследване) IV – 14
Британская библиотека – Четвероевангелие Царя Иоанна-Александра – Болгарская коллекция (исследование) IV – 14
българи – произход (превод – изследване) IV – 17
България – арменска общност – Пловдив – арменска църква „Сурп Кеворк" – Средновековие – Възраждане (изследване) IV – 16
България – български народни приказки – книжовна култура (изследване) IV – 53
България – Европейски съюз – Югоизточна Европа – културно наследство – управление (изследване) IV – 6
България – Иранска цивилизация (очерк) VII– 5
България – Пазарджик – Кимон Георгиев, министър-председател (изследване) IV– 25
България – Русия – независимост (изследване) IV – 3
България – четене – читател – типология на четенето – история на четенето (изследване) IV – 48
Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН – филиални библиотеки – научна библиография –специална библиография – отраслова библиография (изследване) IV – 35
българска детска реч – „наивна" семиотика – когнитивни метафори (изследване) IV – 45
българска журналистика – Българско възраждане – османска цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов – Васил Левски* IV – 40
българска журналистика – Българско възраждане – цензура – *Любен Каравелов – Васил Левски* (изследване) IV – 39
Българска колекция – Британска библиотека – Четвероевангелие на Цар Иван Александър (изследване) IV – 14

Per aspera ad astra!

българска колония – държавна сигурност –политическа емиграция в Истанбул (изследване) IV – 5
българска комунистическа пропаганда – мемоари – *Митка Грьбчева* (изследване) IV – 19
българска народна култура – Възраждане – българският град (изследване) IV – 61
Българска социалистическа партия – българско социалистическо движение – *Нова социалистическа програма през 21 век* – Социалистически интернационал – Европейска социалистическа партия(изследване с апологетично посвещение на *Милен Куманов* за диалозите, възкресяващи миналото и осмислящи историята) II – IV – 16
Български институт за стандартизация – стандартизация – културно-историческо наследство – Европейския комитет по стандартизация (изследване) IV – 27
български народни приказки – книжовна култура – България (изследване) IV – 53
български национален въпрос – Ньойски мирен договор – европейско сътрудничество– мирна ревизия – Паневропа (изследване) IV – 46
българския правителства – *Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Първа световна война (изследване) IV – 56
Български таен централен революционен комитет – Съединението България – Сръбско-българска война – Княжество България – Източна Румелия – Македония (изследване) IV – 38
българският град – българска народна култура – Възраждане (изследване) IV – 61
Българско възраждане – османска цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски* – българска журналистика IV – 40
Българско възраждане – цензура – *Любен Каравелов – Васил Левски* – българска журналистика (изследване) IV – 39
„вакхически" жанр– арабска литература – ранноислямски панегирик – *Хасан ибн Сабит* – традиционна касида (изследване) IV – 55
„вакхический" жанр – арабская литература– раннеисламский панегирик – *Хассан ибн Сабит* – традиционная касыда (исследование) IV – 55
***Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите национальноосвободителиреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерващата се и ставащавсе по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *Георги Раковски* (изследване) IV – 58**
***Ригас Велестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторических необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски* (исследование) IV – 58**
***Петр Велчев* : сонеты (Возвращение *Орфея* ; Поэзия *Микеланджело* ; *Рыцарь*) (стихотворения)VIII – 5-7**
***Петър Велчев* : сонети (Завръщането на *Орфей* ; Поезията на *Микеланджело* ; *Рицарят*) (стихотворения)VIII – 5-7**
***Петър Велчев* : сонети (Завръщането на *Орфей* ; Поезията на *Микеланджело* ; *Рицарят*) (стихотворения)VIII – 5-7**
***Ружа Велчева* – *RuzhaVelcheva* : Балада / *На Сергей Есенин* – Ballad / *На Сергей Есенин* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Dimitrovgradspirits / *На Пеньо Пенев* / *TransL VladimirManchev* – Владимир Манчев VIII – 9-10**
***Ружа Велчева* : Балада / *На Сергей Есенин* – Балада / *Сергею Есенину* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Димитровградское настроение / *Пеньо Пеневу / Пер. Владимир Манчев* VIII – 9-10**
***Ружа Велчева* : Балада / *На Сергей Есенин* – Балада / *Сергею Есенину* ; Димитровградско настроение / *На Пеньо Пенев* – Димитровградское настроение / *Пеньо Пеневу / Прев. Владимир Манчев* VIII – 9-10**
***Лудвиг Витгенщайн* (1889-1951) – литературен музей – Австрийска национална библиотека – *Франц Грилпарцер* (1791-1872) – „Аншлус" (изследване) IV – 60**
***Людвиг Витгенштейн* (1889-1951) – литературный музей – Австрийская национальная библиотека – *Франц Грильпарцер* (1791-1872) – „Аншлюс" (исследование) IV – 60**
„внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книгикак внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина – книга как внешнийкогнитом как интерпретация (исследование) IV – 29
внутренняя политика – Тырновская конституция – Народное собрание – парламентская опозиция (исследование) IV – 10
Вознесение профессора Милена Куманова – участники Отпевания (24.11.2021), Сь. Панихид (40 дней: 31.12.2021, 3 месяца: 22.02.2022, 6 месяцев: 22.05.2022, 9 месяцев: 21.08.2022) и поминовений в доме профессоров Милена и Александры Куманових (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) и в Университете библиотековедения и информационных технологий (20.05.2022) (очерк – реестр) II – III – 10
Возрождение– армянское сообщество – Пловдив – арминска църковь „Сурп Кеворк" – средние века – България (исследование) IV – 16
Возрождение – Стара Загора – церковнонационалное движение болгар (исследование) IV – 4
возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторического необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ (исследование) IV – 58
война между Русия и Украйна – духовен контекст – нарушаване на *вселенството* на Руската Православна Църква и Украинската Православна църква – отказът от разбирането от обществото на корените и въровността на *религиозния* пласт на *единението*, пренебрежението към който привежда към социално противостоене на несъвместимостта на света на Православието и субкултурата на Запада: същински източник на войната (интервю на анонимен журналист на *Би-би-си* със *Запорожския митрополит Лука*) VI – 2
война России и Украины – духовный контекст – нарушение *вселенства* Руской Православной Церкви и Украинской Православной церкви – отказ от понимания обществом корней и вершинности *религиозного* пласта*единения*, пренебрежение к которому приводит к социальному противостоянию несовместимости мира Православия и субкультуры Запада: сущий исток войны (интервью анонимного журналиста *Би-би-си* с *Запорожским митрополитом Лукой*) VI – 2
восемь блаженств – *Иисус Христос* – Католическа теология – ЦРУ – КГБ (исследование) IV – 28
Воссоединение Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и последовавшая за ним Сербско-болгарская война (1885) – *последнее законченное текстологическое перспективное исследование Милена Куманова, подготовленное им к печати* (сентябрь 2021) : э-библиотека „КЛИО" : 136-летие со дня Воссоединения Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана. Предсмертная исповедь короля Милана (Разговор д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) – второе прочтение газеты „Мир" (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – одного из самых известных и влиятельных ежедневников, выходивших в Болгарии с 1894 по 1944 гг. – предсмертное интервью (взятое между 1900 и 1901 гг.) д-ра Владана Джорджевича (премьер-министра и министра иностранных дел Сербии: 1897-1900)в тот момент, когда было взято интервью, интервьюер уже не возглавлял правительство Сербии/с бывшим сербским королем Миланом (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – раскрытие текстологического и понятийного дискурса для аудитории историков-исследователей и более широкого круга болгарской общественности – *первое* введение документа в историческую науку в историографическом контексте (научный, основанный на фактах, комментарий и пояснения об упоминаемых в тексте лицах и событиях) I – 5
Восточная Румелия – Македония – Болгарский тайный центральный революционный коммитет – Соединение Болгарии – Сербско-болгарская война – Княжество Болгария (исследование) IV – 38
време – промяна – перспектива – случайност – необходимост – философия – противоречие (изследване) IV – 54
время – перемена – перспектива – случайность – необходимость – философия – противоречие (исследование) IV – 54
вторично моделиращ семиозис – *Теодор Трянтов* – заключителен дискурс (изследване) IV – 44
вторично моделирующий семиозис – *Теодор Трянтов* – заключительный дискурс (исследование) IV – 44
Възраждане – България – арменска общинст – Пловдив – арменска църква „Сурп Кеворк"– Средновековие (изследване) IV – 16
Възраждане – българският град – българска народна култура (изследване) IV – 61
Възраждане – българският град – българска народна култура (изследване) IV – 61
Възраждане – Стара Загора – църковнонационално движение на българите (изследване) IV – 4
възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *ГеоргиРаковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободителиреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерващата се и ставаща все по-недостатъчно-компенсатор на цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатична кодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества (изследване) IV – 58
вътрешна политика – Търновска конституция – Народно събрание – парламентарна опозиция (изследване) IV – 10
„вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на невроучобнолога, академик на РАН К. В. Анохин – книгата като външен когнитом като интерпретация (изследване) IV – 29
Генуезка конференция – следвоенна Европа – *Александър Стамболийски* – Първа световна война (изследване) IV – 7
Генуэзская конференция – послевоенная Европа – *Александр Стамболийский*– Первая мировая война (исследование) IV – 7
***Кимон Георгиев*, министър-председател – България – Пазарджик (изследване) IV– 25**
***Кимон Георгиев*, премьер-министр – Болгария – Пазарджик (исследование) IV– 25**
ГОСТ 7.80–2000. Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления – проблемы терминологии (исследование с посвящением *Милену Куманову*) IV – 2
ГОСТ 7.80–2000. Библиографски запис. Заглавие. Общи изисквания и правила за съставяне – проблеми на терминологията (изследване с посвещение на *Милен Куманов*) IV – 2
государственная безопасность – политическая эмиграция в Стамбуле – болгарская колония (исследование) IV – 5
государственные символы Р. Болгарии: герб, знамя, гимн – предисловие к кн. авт.: Николова, Т. Символы Болгарии. – София, 2014. – Новое двуяз. англ.-болг. изд. – 2019. – *На болг. яз.* (исследование) IV – 37
государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера (исследование) IV – 58
графическая коммуникация – издательские асоциации – Россия – Португалия – Европа – США – книга – типология – издательские профили (исследование) IV – 11
графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия –Европа – САЩ – книга – типология – издателски профили (изследване) IV – 11
***Франц Грилпарцер* (1791-1872) – „Аншлус" – *Людвиг Витгенштейн* (1889-1951) – литературный музей – Австрийская национальная библиотека (исследование) IV – 60**
***Франц Грилпарцер* (1791-1872) – „Аншлус" – *Лудвиг Витгенщайн* (1889-1951) – литературен музей – Австрийска национална библиотека (изследване) IV – 60**
***Митка Грьбчева* – българска комунистическа пропаганда – мемоари (изследване) IV – 19**
***Митка Грьбчева* – болгарская коммунистическая пропаганда – мемуары (исследование) IV – 19**
губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика – етимология (изследване) IV – 43
губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика – этимология (исследование) IV – 43
дейност – руски православлен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова – Карпати в Словакия – печатница – краткаистория (изследване) IV – 24
Дело „Мисс Стоун" – Катерина Цилка – периодическая печать (исследование) IV – 26
дентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества –

възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – ***Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)*** **– поети и митотворци на бъдещите националноосвободителниреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащаде по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата (изследване) IV – 58**

деятельность – Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой – типография – Карпаты – краткий обзор истории(исследование) IV – 24

Анжела Димчева* : Deprofundis** ***/ Transl.Yvonne Foster **– Ивои Фостер VIII – 14**

Анжела Димчева* : Deprofundis** ***/ Пер. Yvonne Foster **– Ивои Фостер VIII – 14**

династия – администрация – управление – изкуство – Древен Египет – Старо царство (изследване) IV – 9

династия – администрация – управление – искусство – Древний Египет – Старое королевство (исследование) IV – 9

дислексия – Египет – ***Софокъл – Аристотел – Галилей – Русо*** **(очерк) VII – 11**

дислексия – Египет – ***Софокл – Аристотел – Галилей – Русо*** **(очерк) VII – 11**

документалистика – архивистика – археография – документално наследство – публикуване на документи – електронна публикация (изследване и очерк – възпоменание с посвещение на ***Милен Куманов*****) II – IV – 19**

документоведение – архивоведение – археография – документальное наследие – документальная публикация – электронная публикация (исследование и очерк – воспоминание с посвящением ***Милену Куманову*****) II – IV – 19**

Древен Египет – Старо царство – династия – администрация – управление – изкуство (изследване) IV – 9

Древний Египет – Старое королевство – династия – администрация – управление – искусство (исследование) IV – 9

***Марин Дринов* – важейший национальный интерес: язык, ера, народное образование, литературата и общественное мнение (очерк) VII – 1**

***Марин Дринов* – най-важните национални нравствени интереси: езикът, вярата, народното образование, литературата и общественото мнение (очерк) VII – 1**

Ралф Дутли **– история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ на надва преводни теста – лайтмотиви – синонимии –** ***Осип Манделщам – Паул Целан*** **(изследване) IV – 36**

Ральф Дутли **– история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы –** ***Осип Мандельштам – Пауль Целан*** **(исследование) IV – 36**

Свети Дух **– обръщане на човека (изследване) IV – 20**

Святой Дух **– преображение человека (исследование) IV – 20**

дух – философия – творчество – достойство – култура – цивилизация – ***Орлин Загоров*** **(род. 17.07.1936) (очерк) VII – 12**

дух – философия – творчество – достойство – культура – цивилизация – ***Орлин Загоров*** **(17.07.1936-) (очерк) VII – 12**

държавна сигурност – политическа емиграция в Истанбул –българска колония (изследване) IV – 5

държавни символи на Р. България: герб, знаме, химн – предговор към кн. на авт.: Николова, Т. Символите на България. – София, 2014. – Ново двуез. англ.-бълг. изд. – 2019 (изследване) IV – 37

държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – ***Георги Раковски – РигасВелестинлис (Фереос)*** **– поети и митотворци на бъдещите националноосвободителниреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащадже по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер (изследване) IV – 58**

***е*-библиотека „БАЛАНИКА" : Акад. Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурус на езика / Под науч. ред. на Милен Куманов ; Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475-535) ; Дигитализация / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев (с. 363-431 ; 474, 536-559) : Тезаурус на езика на А. Т.-Б. / Милен Куманов, Александра Куманова, Николай Василев (с. 564-587) ; Съвр. науч. ком.: към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. / Александра Куманова (с. 463-470) ; към езика на лекциите на А. Т.-Б. / Николай Василев (с. 588-591) ; Справ. апарат към автобиобиблиогр. на А. Т.-Б. (Именен показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на рец., отз. и крит. бел. ; Показ. на прев. ; Геогр. показ.) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Диана Радева, Марияна Максимова, Десислава Костадинова (431-462) ; Справ.-инф. резюма на честотност на частите на речта в езика на А. Т.-Б. / Цветана Найденова, Цветана Йовчева, Иванка Трендафилова / Състав. на *е*-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Иванка Трендафилова (с. 564-587) ; Граф. И. Трендафилова (с. 587-588) I – 2**

***е*-библиотека „ЗЛАТАРИКА" : Историогр. и архивно издирване на първото цялостно проучване на проф. Васил Златарски, проведено в книгохранилищата и архивите на България и в *е*-пространството : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „Св. Климент Охридски". Филос.-истор. фак., Каф. „Бълг. история" ; Научн. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. Куманов : Факсим. публ. (с. 28-129) ; Дигитализация / Цветана Йовчева (с. 27, 130-176) ; Съвр. науч. ком. М. Куманов (с. 25-27, 183-217) ; Справ. апарат (Именен показ. ; Геогр. показ. ; Показ. на период. изд. ; Показ. на архивите) / Състав. Александра Куманова, Никола Казански, Цветана Йовчева ; Интервю на Ц. Йовчева с М. Куманов (с. 217-222) / Състав. на *е*-бил. Александра Куманова, Николай Василев, Цветана Йовчева I – 1**

е*-библиотека „КЛИО" : 136 год. от Съединението на Източна Румелия с Княжеството България и Сръбско-българската война 1885 г. – Сливница – най-черният кошмар на сръбския крал Милан. Предсмъртната изповед на крал Милана (Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена) – препрочитане на в. „Мир" (***N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*****) – един от най-известните и влиятели ежедневници, излизали в България от 1894 до 1944 г. – предсмъртното интервю (взето между 1900-1901 г.) на д-р Владан Джорджевич (министър-председател и министър на външните работи на Сърбия: 1897-1900 /в момента на интервюто интервюерът не оглавява вече сръбското правителство/) с бившия сръбски владетел крал Милан (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – разкриване на текстологичния и понятиен дискурс за аудиторията от историци-изследователи и по-широкия кръг от нашата общественост – въвеждане на документа *за първи път* в историческата наука в историографски контекст – Съединение на Източна Румелия с Княжество България и последвалата го Сръбско-българска война (1885) (научен фактологично базиран коментар и пояснения за споменатите в текста лица и събития) – *последно завършено текстологично перспективно изследване на Милен Куманов, подготвено от него за печат* (септември 2021) I – 5**

е*-библиотека „ПАИСИАДА": Историография на Паисиевото за *посвещението на 300-год. от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-год. от създаването на неговия труд „История славяновългарска"...*" Ново издание на Университета по библиотекознание и информационни технологии: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : За буквите – О писменехъ, 2022. –** ***последно завършено историографско перспективно **изследване на Милен КумановI– 4**

е*-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY"):** ***Православието в България: Кратка историческа енциклопедия **/ автор, научна редакция, анотация, предговор, упътване, по-важни съкращения Милен Куманов – публикация,** ***посветена на знаменателните през 2023 г. 1990-годишнина от разпятието и Възкресението на Йисус Христос в 33 г. и 1710-годишнина от Медиоланския (Миланския) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии: Константин е почитан като светец и равноапостол от Православната църква–последно незавършено енциклопедично*** **изследване на Милен Куманов I– 3**

Евразийско морско наследство – Международен проект за историческия път на военно-морското сътрудничество на Русия и Франции – ***адмирал де Траверс*****,морски министър на Русия от първите трийсет години на XIX в. (изследване) IV – 32**

Евразийское морское наследие – Международный проект об историческом пути военно-морского сотрудничества России и Франции – ***адмирал де Траверс*****,морской министр России первой трети XIX в. (исследование) IV – 32**

Европа – САЩ – книга – типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия (изследване) IV – 11

Европа – США – книга – типология – издательские профили – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия – Португалия (исследование) IV – 11

Европейски съюз – Югоизточна Европа – културно наследство Европейски съюз управление – България (изследване) IV – 6

Европейский комитет по стандартизации – Болгарский институтстандартизации – стандартизация – культурно-историческое наследие (исследование) IV – 27

Европейский союз – Юго-Восточная Европа – культурное наследие – управление – Болгария (исследование) IV – 6

Европейския комитет по стандартизация – Български институт застандартизация – стандартизация – културно-историческо наследство (изследване) IV – 27

европейско сътрудничество– мирна ревизия – Паневропа – българския национален въпрос – Ньойски мирен договор (изследване) IV – 46

европейскоесотрудничество – мирная ревизия – Паневропа – болгарский национальный вопрос – Нейиский мирный договор (исследование) IV – 46

Умберто Еко (интервюта за България) : богомили – папа Йоани-Павел Втори (1) ; Европа – ***„Българи в Париже"*** **– интернет (2) ; интелектуалци – масови комуникации – Изток и Запад – Нострадамус (3) ; европейска култура – Европа и САЩ – българска идентичност – интелектуалци (4) ; промяната в България – кризата в България – глобализация (5) – декодиране на посланията на У. Еко във феномена на** ***„Българи в Париже"*** **(коментар: Н. Казански) (интервю)VI – 1**

Умберто Эко (интервью о Болгарии) : богомилы – папа Иоанн-Павел Второй (1) ; Европа – ***„Болгары в Париже"*** **– интернет (2) ; интеллектуалы – массовые коммуникации – Восток и Запад – Нострадамус (3) ; европейская культура – Европа и США – болгарская идентичность – интеллектуалы (4) ; перемены в Болгарии – кризис в Болгарии – глобализация (5) – декодирование посланий У. Эко в феномене** ***„Болгары в Париже"*** **(комментарий: Н. Казански) (интервью)VI – 1**

експозиции – музеи – библиотеки – колекции – книги – Бразилия – Аржентина – Латинска Америка (изследване) IV – 12

етатична кодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – ***ГеоргиРаковски – Ригас Велестинлис (Фереос)*** **– поети и митотворци на бъдещите националноосвободителниреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащадже по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа (изследване) IV – 58**

етимология – губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика (изследване) IV – 43

э*-библиотека „ ***БАЛАНИКА*** **": Акад. Александр Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции с тезаурусом языка / Под науч. ред. Милена Куманова ; Факсим. публ. (с. 227-362 ; 475- 535) ; Дигитализация / Александра Куманова, Николай Васильев, Ангел Георгиев (с. 363-431 ; 474, 536-559) ; Тезаурус языка А. Т.-Б. / Милен Куманов, Александра Куманова, Николай Васильев (с. 564-587) ; Совр. научн. ком.: к автобиобиблиогр. А. Т.-Б. / Александра Куманова (с. 463-470) ; к языку лекций А. Т.-Б. / Николай Васильев (с. 588-591) ; Справ. аппарат к автобиобиблиогр. А. Т.-Б. (Указатель имен ; Указатель период. изд. ; Указатель рец., отз. и крит. прим. ; Указ. перев. ; Геогр. указ.) / Состав. Александра Куманова, Никола Казански, Диана Радевой, Марияна Максимова, Десислава Костадинова (431-462) ; Справ.-инф. резюма частотности частей речи в языке А. Т.-Б. / Цветана Найденова, Цветана Йовчева, Иванка Трендафилова / Состав. *э*-библ. Александра Куманова, Николай Васильев, Иванка Трендафилова (с. 564-587) ; Граф. И. Трендафилова (с. 587-588). // Licht, mehr licht! В память профессора Милена Куманова : Юбил. сб. по случаю 80-лет. со дня рожд. ученого. – София, 2022. с. 225-593 : с ил. и граф. I – 2**

э*-библиотека „ ***ЗЛАТАРИКА*** **": Историогр. и архивный поиск первого целостного исследования проф. Васила Златарского, проведенного в книгохранилищах и архивах Болгарии и в э-пространстве : Куманов, Милен. Профессор Васил Николов Златарски как историк Первого болгарского государства : Дипломная работа / Соф. унив. им. [Св.] Климента Охридского. Филос.-истор. фак., каф. болг. истории ; Научн. рук. Петр Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис.– Рукоп. – Личный архив М. К. : Факсим. публ. (с. 28-129) ; Дигитализация / Цветана Йовчева (с. 27, 130-176) ; Совр. научн. ком. М. Куманов (с. 25-27, 183-217) ; Справ. аппарат (Указатель имен ; Геогр. указ. ; Указ. период. изд. ; Указ. архивов) / Состав. Александра Куманова, Никола Казански, Цветана Йовчева ; Интервью Ц. Йовчевой с М. Кумановым (с. 217-222) / Состав. э-библ. Александра Куманова, Николай Васильев, Цветана Йовчева I – 1**

э*-библиотека „ ***КЛИО*** **": 136-летие со дняВоссоединенияВосточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана. Предсмертная исповедь короля Милана (Разговор д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) – второе прочтение газеты „Мир" (*** ***N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*****) – одного из самых известных и влиятельных ежедневников, выходивших в Болгарии с 1894 по 1944 гг. – предсмертное интервью (взятое между 1900 и 1901 гг.) д-ра Владана Джорджевича (премьер-министра и министра иностранных дел Сербии: 1897-1900 /в тот момент, когда было взято интервью, интервьюер уже не возглавлял правительство Сербии/) с бывшим сербским королем Миланом (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – раскрытие текстологического и понятийного дискурсадля аудитории историков-исследователей и более широкого кругаболгарской общественности –** ***первое*** **введение документа в историческую науку в историографическом контексте – Воссоединение Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и последовавшая за этим Сербско-болгарская война (1885) (научный, основанный на фактах, комментарий и пояснения об упоминаемых в**

Per aspera ad astra!

тексте лицах и событиях) – ***последнее окончено текстологическое перспективное исследование Милена Куманова, подготовленное имк печати*****(сентябрь 2021) I – 5**

э-библиотека „ПАИСИАДА": Историография Паисиеведения для посвященного 300-лет. со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского и 260-лет. создания его труда „История славянобалгарская..." нового издания Университета библиотековедения и информационных технологий: Святой отец Паисий Хилендарский. История славянобалгарская …: Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : О буквах – О писменех, 2022.– последнее законченное историографическое перспективное исследование Милена КумановаI– 4**

***э-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY"): Православие в Болгарии: Краткая историческая энциклопедия / Автор, научная редакция, аннотация, предисловие, инструкция, наиболее важные сокращения Милена Куманова – публикация, посвященная знаменательным датам в 2023 г. 1990-летию распятия и Воскресения Иисуса Христа в 33 г. и 1710-летию Медиоланского (Миланского) эдикта 313 г. римского императора Константина I Великого, которым христианство провозглашается религией, равноправной с другими религиями: Константин почитается Православной церковью как святой и равноапостольный – последнее незаконченное энциклопедическое исследование Милена Куманова I– 3**

экспозиции – музеи – библиотеки – коллекции – книги – Бразилия – Аргентина – Латинская Америка (исследование) IV – 12

этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви (исследование) IV – 58

этимология – зубы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика (исследование) IV – 43

заключателен дискурс – вторично моделиращ семиозис – ***Теодор Траянов*** **(изследване) IV – 44**

заключателный дискурс – вторично моделиращий семиозис – ***Теодор Траянов*** **(исследование) IV – 44**

Web of Science **– закон Брэдфорда – распределение журналов – неточность вычислений – тематические категории – платформы индексации и цитирования (исследование) IV – 13**

закон Брэдфорда – распределение журналов – неточность вычислений – тематические категории – платформы индексации и цитирования – ***Web of Science*** **(исследование) IV – 13**

Web of Science **– закон на Брадфорд – разпределение на списанията – неточност на изчисленията – тематични категории – платформи на индексации и цитиране (изследване) IV – 13**

закон на Брадфорд – разпределение на списанията – неточност на изчисленията – тематични категории – платформи на индексации и цитиране – ***Web of Science*** **(изследване) IV – 13**

В. Н. Златарски – биобиблиографические портреты учителей (проф. Владимира Ивановича Ламанского, проф. Василия Григорьевича Васильевского; Марина Дринова, Константина Иречека), соратников (проф. Федора Ивановича Успенского, акад. Никодима Павловича Кондакова, проф. Михаила Георгиевича Попруженко, проф. Петра Михайловича Бицилли; проф. Атанаса Иширкова, проф. Петра Никова, проф. Петра Мутафчиева), последователей (акад. Ивана Дуйчева) В. Н. Златарского и его дочери Воскресы (Кресы) Златарской-Тодоровой (август – октябрь 2021) / Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Деница Славова, Калина Събева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова I – 1

В. Н. Златарски – биобиблиографски портрети на учителите (проф. Владимир Иванович Ламански, проф. Василий Григориевич Василевски; Марин Дринов, Константин Иречек), съратниците (проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли; проф. Атанас Иширков, проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев), следовниците (акад. Иван Дуйчев) на В. Н. Златарски и дъщеря му Въскреса (Креса) Златарска-Тодорова (август – октомври 2021) / Венета Борисова, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Денница Славова, Калина Събева, Мая Ангелова, Недялко Янков, Тоня Стоянова, Теодора Димитрова, Тодор Тошев, Цветана Йовчева, Цветелина Стоянова I – 1

В. Н. Златарски – I. Историографическое и архивное устанавливание – Вступительные слова М. К., написанные 7.11.2021 г. ; II. Факсимильная публикация ; III. Дигитализация ; IV. Структурирование справочного аппарата (июнь – июль 2021) ; V. Создание современного научного комментария под науч. ред. М. К. (январь – май 2021) ; VI. Визуализированный архив ; VII. Биобиблиографические портреты учителей (проф. Владимира Ивановича Ламанского, проф. Василия Григорьевича Васильевского; Марина Дринова, Константина Иречека), соратников (проф. Федора Ивановича Успенского, акад. Никодима Павловича Кондакова, проф. Михаила Георгиевича Попруженко, проф. Петра Михайловича Бицилли; проф. Атанаса Иширкова, проф. Петра Никова, проф. Петра Мутафчиева), последователей (акад. Ивана Дуйчева) В. Н. Златарского и его дочери Воскресы (Кресы) Златарской-Тодоровой (август – октябрь 2021) ; VIII. Интервьюирование 7.11.2021 г. М. К. по историографическим вопросам изучения личности и дела В. Н. Златарского : *e*-библиотека „ЗЛАТАРИКА" (Справочно-информационная ризома) I – 1

В. Н. Златарски – I. Историографско и архивно издирване – Встъпителни думи на М. К., написани на 7.11.2021 г. ; II. Факсимилна публикация ; III. Дигитализация ; IV. Структуриране на справочен апарат (юни – юли 2021) ; V. Създаване на съвременен научен коментар под науч. ред. на М. К. (януари – май 2021) ; VI. Визуализиран архив ; VII. Биобиблиографски портрети на учителите (проф. Владимир Иванович Ламански, проф. Василий Григориевич Василевски; Марин Дринов, Константин Иречек), съратниците (проф. Фьодор Иванович Успенски, акад. Никодим Павлович Кондаков, проф. Михаил Георгиевич Попруженко, проф. Пьотр Михайлович Бицилли; проф. Атанас Иширков, проф. Петър Ников, проф. Петър Мутафчиев), следовниците (акад. Иван Дуйчев) на В. Н. Златарски и дъщеря му Въскреса (Креса) Златарска-Тодорова (август – октомври 2021) ; VIII. Интервюиране на 7.11.2021 г. на М. К. по историографските въпроси на изучаване на личността и делото на В. Н. Златарски – *e*-библиотека „ЗЛАТАРИКА" (Справочно-информационна ризома) I – 1

Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописание / Съст., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново е-изд.: 2015. (рецензия) V – 16

Золотая христоматия Болгарии : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетическая архитектоника болгарского изящного слова с IX по XXI в. (Универсальная информационная модель) : Учебное пособие по лексикографии академического текста / Сост., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консульт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново е-изд.: 2015. – На болг. яз. (рецензия) V – 16

идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – ***Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)*** **– поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви (исследование) IV – 58**

издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия –Европа – САЩ – книга – типология (изследване) IV – 11

издательские ассоциации – Россия –Португалия – Европа – США – книга – типология – издательские профилы – графическая коммуникация (исследование) IV – 11

издательские профилы – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия –Португалия – Европа – США – книга – типология (исследование) IV – 11

изкуство– Древен Египет – Старо царство – династия – администрация – управление (изследване) IV – 9

изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на неврообиолога, академик на РАН К. В. Анохин –книгатакато външен когнитом като интерпретация –„вътрешната книга" като концепция за света –обща теория на книгознанието) (изследване) IV – 29

Източна Румелия – Македония – Българscки таен централен революционен комитет – Съединението България – Сръбско-българска война – Княжество България (изследване) IV – 38

изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на неврообиолога, академик на ***РАН К. В. Анохин*** **– книгатакато външен когнитом като интерпретация – „вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания (изследване) IV – 29**

изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика ***РАН К. В. Анохина*** **– книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями (исследование) IV – 29**

Иисус Христос **– Католическа** ***теология*** **– ЦРУ – КГБ – осемте блаженства (изследване) IV – 28**

Иисус Христос **– Католическая** ***теология*** **– ЦРУ – КГБ – восемь блаженств (исследование) IV – 28**

Илиндейско-Преображенско въстание – ***Рачо Петров – Георги Кожухаров*** **– бежанци (изследване) IV – 59**

Илиндейско-Преображенское восстание – ***Рачо Петров – Георгий Кожухаров*** **– беженцы (исследование) IV – 59**

Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой – типография – Карпаты – краткий обзор истории– деятельность (исследование) IV – 24

институционално планиране и управление на науката – impact-factor – формалистично и необективно естество – препоръчват се математико-статистическите оценъчни методи (изследване) IV – 34

институциональное планирование и управление науки – impact-factor – формалистическое и необективное естество – рекомендуются математико-статистические оценочныеметоды (исследование) IV – 34

интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура – библиологос – библиосфера (изследване) IV – 50

интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура – библиологос – библиосфера (исследование) IV – 50

информационни специалисти – авторскоправна грамотност – продължаващо обучение (изследване) IV – 57

информационни технологии – рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура – библиологос – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание (изследване) IV – 50

информационно моделиране – библио-инфо-ноосфера – ризома – Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. ***Александр Васильевич Мамонтов*** **: game- и play-феноменология на** ***информационното пространство*****: юбил. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студенск. науч. о-во Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експерти. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; ез. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консулт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. –** *На рус. ез.* **(рецензия)V – 15**

информационное моделирование – библио-инфо-ноосфера – ризома– Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. ***Александр Васильевич Мамонтов*** **: game- и play-феноменология** ***информационного пространства*** **: юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; эксперти. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консулт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. (рецензия)V – 15**

информационные специалисты – авторская грамотность – непрерывное образование (исследование) IV – 57

информационные технологии – общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура – библиологос – библиосфера– интеллектно-нравственное сознание (исследование) IV – 50

иография (изследване) IV – 1

Иран – исламская революция (очерк) VII – 7

Иран – ислямска революция (очерк) VII – 7

искусство – Древний Египет – Старое королевство – династия – администрация – управление (исследование) IV – 9

исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина – книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения (исследование) IV – 29

историография – руска книга (1917-1940) (изследване)IV – 1
историография– русская книга (1917-1940) (исследование) IV – 1
историческа наука – музеезнание – Н. И. Сергеева – Санктпетербургски държавеninститут по култура – история на Санкт-Петербург (изследване) IV – 51
историческая наука – музееведение – Н. И. Сергеева – Санкт-Петербургский государственный институт культуры – история Санкт-Петербурга (исследование) IV – 51
история – Челябинска областна универсална научна библиотека (Русия) (изследване) IV – 49
история – Челябинская областная универсальная научная библиотека (Россия) (исследование) IV – 49
история Гражданскойвойны – Россия – создание сводного каталога листовок, изданных в 1917-1922 гг – история Октябрьской революции (исследование) IV – 33
история на Гражданската война – Русия – създаване на своден каталог на листовките, издадени през 1917-1922 г. – история на Октомврийската революция (изследване) IV – 33
история на Октомврийската революция – история на Гражданската война – Русия – създаване на своден каталог на листовките, издадени през 1917-1922 г. (изследване) IV – 33
история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ на два преводни теста – лайтмотиви – синоними – *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* (изследване) IV – 36
история на Санкт-Петербург – историческа наука – музеезнание – *Н. И. Сергеева* – Санктпетербургски държавен институт по култура (изследване) IV – 51
история на четенето – България – четене – читател – типология на четенето (изследване) IV – 48
история Октябрьской революции – история Гражданскойвойны – Россия – создание сводного каталога листовок, изданных в 1917-1922 гг (исследование) IV – 33
история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализ двух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы – *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* (исследование) IV – 36
история Санкт-Петербурга – историческая наука – музееведение – *Н. И. Сергеева* – Санкт-Петербургский государственный институт культуры (исследование) IV – 51
История славянноболгарская 1762-2012 : научные горизонты четверти тысячелетия / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Другие авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Крыстева, Димитр Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова.– *На болг. яз.* ; 2) Святой отец Паисий Хилендарский. История славянноболгарская... : Информ. код болг. литературы : I.. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Именной указатель. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общ.ред. и эпилог С. Денчев; Науч. ред., историография, прим., именной указатель, геогр. указатель М. Куманов; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицкопия А. Куманова; Ез. ред., предисл., сигнифицкопия, эпилог (дейксис) Н. Василев; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. – *На болг. яз.*(рецензия с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 7 1)
История славянноболгарска 1762-2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Други авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова ; 2) Свети отец Паисий Хилендарски. История славянноболгарская ...: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицирап препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общa ред. и епилог Стоян Денчев; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицирап препис А. Куманова; Ез. ред., предисл., сигнифицирап препис, послесл. (дейксис) Н. Василев; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.]; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия с посвещение на *Милен Куманов*)II – IV – 7 1)
история чтения – Болгария – чтение – читатель – типология чтения (исследование) IV – 48
кадастрално дърво на частите на речта в езика на Александър Теодоров-Балан : съществителни, причастия / Надежда Георгиева ; глаголи, прилагателни / Иванка Трендафилова ; местоимения / Снежина Бенева ; лични собствени имена / Цветелина Златкова ; фамилни имена / Борис Ангелов ; титулуващи прозвища на духовни и светски лица / Радослав Даскалов ; прилагателни за притежание, образувани от съществителни собствени имена / Иван Соколов ; наречия / Антонина Максимова ; предлози / Натали Александрова ; съюзи, частици / Мира Тошева ; числителни имена / Петър Вълчев I – 2
кадастровое древо частей речи в языке Александра Теодорова-Балана : существительные, причастия / Надежда Георгиева ; глаголы, прилагательные / Иванка Трендафилова ; местоимения / Снежина Бенева ; личные собственные имена / Цветелина Златкова ; фамилии / Борис Ангелов ; титулование и прозвища духовных и светских лиц / Радослав Даскалов ; притяжательные прилагательные, образованные от существительных имен собственных / Иван Соколов ; наречия / Антонина Максимова ; предлоги / Натали Александрова ; союзы, частицы / Мира Тошева ; имена числительные / Петр Вылчев I – 2
калоферския школа – калоферские торговцы в Одессе – учитель Ботю Петков – учеба в Одессе (исследование) IV – 18
калоферски търговци в Одеса – даскал Ботьо Петков – ученще в Одеса – калоферско училище (изследване) IV – 18
калоферская школа – калоферские торговцы в Одессе – учитель Ботю Петков – учеба в Одессе (исследование) IV – 18
калоферски търговци в Одеса – даскал Ботьо Петков – ученще в Одеса – калоферско училище (изследване) IV – 18
Любен Каравелов – Васил Левски **– болгарская журналистика – Болгарское возрождение – цензура (исследование) IV – 39**
Любен Каравелов – Васил Левски**–болгарская журналистика – Болгарское возрождение – османская цензура – *Петко Рачов Славейков* IV – 40**
Любен Каравелов – Васил Левски **– българска журналистика – Българско възраждане – цензура (изследване) IV – 39**
Любен Каравелов – Васил Левски **– българска журналистика – Българско възраждане – османска цензура – *Петко Рачов Славейков* IV – 40**
Петър Карапетров – Стефан Бобчев **– Панагюрище : Исторический музей ; читалище „Виделина" ; библиотека (исследование) II – IV – 25**
Петър Карапетров – Стефан Бобчев **– Панагюрище : Исторически музей ; читалище „Виделина" ; библиотека (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 25**
Карпати в Словакия – печатница – краткаистория – дейност – руски православен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова (изследване) IV – 24
Карпаты – краткий обзор истории– деятельность – Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой – типография (исследование) IV – 24
Католическа *теология* – ЦРУ – КГБ – осемте блаженства – *Иисус Христос* (изследване) IV – 28
Католическая *теология* – ЦРУ – КГБ – восемь блаженств – *Иисус Христос* (исследование) IV – 28
КГБ – восемь блаженств – *Иисус Христос* – Католическая теология – ЦРУ (исследование) IV – 28
КГБ – осемте блаженства – *Иисус Христос* – Католическа теология – ЦРУ (изследване) IV – 28
Франсиско де Кеведо – Francisco de Queved **: Enseña cómo todas las cosas avïsan de la muerte (Всичко напомня за смъртта) ; Amor constante más allá de la muerte (Любов отвъд смъртта) ; A Roma sepultada en sus ruinas (На Рим, погребан в своите развалини) / *Прев. Петър Велчев* – Petar VelchevVIII – 2-4**
Франсиско де Кеведо – Francisco de Queved **: Enseña cómo todas las cosas avïsan de la muerte (Все напоминает о смерти) ; Amor constante más allá de la muerte (Любовь по ту сторону смерти) ; A Roma sepultada en sus ruinas (Риму, погребенному под своими развалинами) / *Пер. Петр Велчев* – Petar VelchevVIII – 2-4**
Франсиско де Кеведо – Francisco de Queved **: Enseña cómo todas las cosas avïsan de la muerte (Всичко напомня за смъртта) ; Amor constante más allá de la muerte (Любовь по ту сторону смерти) ; A Roma sepultada en sus ruinas (На Рим, погребан в своите развалини) / *Transl. PetarVelchev* – Петр ВелчевVIII – 2-4**
книга – типология – издателски профили – графическа комуникация – издателски асоциации – Русия – Португалия –Европа – САЩ (изследване) IV – 11
книга – типология – издательские профили – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия –Португалия – Европа – США (исследование) IV – 11
книга как внешнийкогнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книгикак внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина (исследование) IV – 29
книгата като външен когнитом като интерпретация – „вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на невроофизиолога, академик на РАН К. В. Анохин (изследване) IV – 29
книги – Бразилия – Аргентина – Латинска Америка – експозиции – музеи – библиотеки – колекции (исследование) IV – 12
книги – Бразилия – Аржентина – Латиноса Америка – експозиции – музеи – библиотеки – колекции (изследване) IV – 12
книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия –Европа – САЩ – книга – типология – издателски профили – графична комуникация (изследване) IV – 11
книжная культура – Болгария – болгарские народные сказки (исследование) IV – 53
книжовна култура – България – български народни приказки (изследване) IV – 53
Княжество Болгария – Восточная Румелия – Македония – Болгарский тайный центральный революционный коммитет –Соединение Болгарии – Сербско-болгарская война (исследование) IV – 38
Княжество България – Източна Румелия – Македония – Българscки таен централен революционен комитет – Съединението България – Сръбско-българска война (изследване) IV – 38
когнитивен подход – концепция на невроофизиолога, академик на РАН К. В. Анохин – книгата като външен когнитом като интерпретация – „вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата (изследване) IV – 29
когнитивни метафори – българска детска реч – „наивна" семиотика (изследване) IV – 45
когнитивные метафоры – болгарский детский язык – „наивная" семиотика (исследование) IV – 45
когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина – книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги (исследование) IV – 29
Георги Кожухаров **– беженци – Илинденско-Преображенско въстание – *Рачо Петров* (изследване) IV – 59**
Георгий Кожухаров **– беженцы – Илинденско-Преображенское восстание – *Рачо Петров* (исследование) IV – 59**
Георги Кожухаров **– беженци – Илинденско-Преображенско въстание – *Рачо Петров* (изследване) IV – 59**
Георгий Кожухаров **– беженцы – Илинденско-Преображенское восстание – *Рачо Петров* (исследование) IV – 59**
колекции – книги – Бразилия – Аржентина – Латинска Америка – експозиции – музеи – библиотеки (изследване) IV – 12
коллекции – книги – Бразилия – Аргентина – Латинская Америка – экспозиции – музеи – библиотеки (исследование) IV – 12
компьютерная модель – тепловой эффект – удельная скорость поглощения (исследование) IV – 8
компютърен модел – термо ефект – специфично ниво на поглъщане (изследване) IV – 8
Конгресна библиотека – рускоезични вестници от САЩ (изследване) IV – 22
Алеко Константинов **(1863-1897) – *Бай Ганьо Балкански*** **– национален нихилизъм – българско достойнство(очерк)VII – 8**
Алеко Константинов **(1863-1897) – *Бай Ганьо Балкански*** **– национальный нигилизм – болгарское достойнство(очерк)VII – 8**
концепция на невроофизиолога, академик на РАН К. В. Анохин – книгатакато външен когнитом като интерпретация – „вътрешната книга" като концепция за света – обща теория на книгознанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата – когнитивен подход (изследване) IV – 29
концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина – книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира – общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги – когнитивный подход (исследование) IV – 29
кореспонденция – богомилско движение – богомилска комуникация – цар Петър I – патриарх Теофилакт (изследване) IV – 23
кратка история – дейност – руски православен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова – Карпати в Словакия – печатница (изследване) IV – 24
краткий обзор истории– деятельность – Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой – типография – Карпаты (исследование) IV – 24
**култ към светлината – нестинарство – магистрали на знанието – 1) Куманова, А. Нестинарианa : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Съст., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев. – София, 2012 ; 2) Куманова, А. Нестинарианa : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014 ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. andlang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Арканм – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 5)Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. I, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на *информационната среда* : юбил.

Per aspera ad astra!

препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия) V – 4
културно наследство – управление – България – Европейски съюз – Югоизточна Европа (изследване) IV – 6
културно-историческо наследство – Европейския комитет по стандартизация – Българския институт застандартизация – стандартизация (изследване) IV – 27
културен свят – нестинарство – магистрали знания – 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран аннот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство: Информ. коды культ. наследия ” / Сост., историография, предисл. А. Куманова ; Науч. и ея. ред., дейксис (этимология), эмблематика Н. Василев. – София, 2012. – *На болг. яз.* ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014. – *На рус. яз.* ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. andlang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Экспедиция във Воттоварара – Карелия и Арканм – Урал : Центры праевроп. цивилизации в России : Протоарии и праславяны : Культуролог.-феноменолог. декодирование митолог., ист. и лингвист. нъл. : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство : Информ. коды культ. наследие” / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Другие авт.: А. Куманова, П. Казански, Н. Василев ; 5)Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. енциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества в УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия) V – 4
културное наследие – управление – Болгария – Европейский союз – Юго-Восточная Европа (исследование) IV – 6
культурно-историческое наследие – Европейский комитет по стандартизации – Болгарский институтстандартизации – стандартизация (исследование) IV – 27
Куманов, Милен. Дни слънчеви и дни облачни : кратък биогр. очерк за *Георги П. Кендеров*. – Пазарджик, 2021. (рецензия) V – 1
Куманов, Милен. Дни слънчеви и дни облачни : краткий биогр. очерк о *Георги П. Кендерове*. – Пазарджик, 2021. – *На болг. яз.* (рецензия)V – 1
***Милен К. Куманов* – когнитологическое портретирование (13.02.2007) (интервью) II – V – 1**
***Милен К. Куманов* – когнитологично портретиране (13.02.2007) (интервю) II – V – 1**
***Милен К. Куманов* – Нейийский договор (27.11.2001) (интервью) II – V – 3**
***Милен К. Куманов* – Ньойски договор (27.11.2001) (интервю) II – V – 3**
***Милен К. Куманов* – Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Academician Professor Stoyan Denchev) II – III – 3**
***Милен К. Куманов* – Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Professor Ani Dancheva-Vasileva) II – III – 2**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурная академичен адрес до професор Александра Куманова от професор Христина Богова) II – III – 6**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (стенограма, сверена по видеозаписа на Опелото) II – III – 1**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (трауренакадемичен адрес до професор Александра Куманова от професор Ирена Петева и професор Стоян Денчев) II – III – 5**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на професор Ани Василева Данчева) II – III – 2**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на академик професор Стоян Денчев) II – III – 3**
***Милен К. Куманов* – Опело (24.11.2021) (траурно академично слово на доцент Красимира Александрова) II – III – 4**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь профессора Ани Василевой-Данчевой) II – III – 2**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь академика профессора Стояна Денчева) II – III – 3**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурная академическая речь доцента Красимиры Александровой) II – III – 4**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурный академический адрес, поднесенный профессору Александре Куманова профессором Ирэной Петевой и профессором Стояном Денчевым) II – III – 5**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (траурный академический адрес, поднесенный профессору Александре Куманова профессором Христиной Боговой) II – III – 6**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (стенограмма, сверенная по видеозаписи Св. Паисиды) II – III – 7**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (траурная академическая речь протоиерея Петра) II – III – 8**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (траурная академическая речь академика профессора Стояна Денчева) II – III – 9**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (стенограма, сверена по видеозаписа на Св. Паисида) II – III – 7**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (траурно академично слово на протойерей Петър) II – III – 8**
***Милен К. Куманов* – Св. Паисий (22.02.2022) (траурно академично слово на академик професор Стоян Денчев) II – III – 9**
***Милен К. Куманов* – Funeral service (24.11.2021) (funeral academic speech of Academician Assoc. Prof. Krasimira Aleksandrova) II – III – 4**
***Милен К. Куманов* – Отпевание (24.11.2021) (стенограмма, сверенная по видеозаписи Отпевания) II – III – 1**
***Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Владимир Дмитриевич Приклък*(1888-1985) – *Васил Николов Златарски* (1866-1935) – *Възкреса (Креса) Василева Златарска-Тодорова* (1901-1987) – *Александра Куманова*(1956-) : историографски дискурс на историческата наука ; нравствено-етично гражданско кредо на историка (очерк – възпоменаннес метафорично посвещение на *Милен Куманов*)II – IV – 10**
***Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Владимир Дмитриевич Приклък*(1888-1985) – *Васил Николов Златарски* (1866-1935) – *Възкреса (Креса) Василева Златарска-Тодорова* (1901-1987) – *Александра Куманова*(1956-) : историографический дискурс исторической науки ; нравствено-этическое гражданское кредо историка (очерк – воспоминание с метафорическим посвящением *Милену Куманову*)II – IV – 10**
***Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) (WorldCat) – *Илина Николова Куманова*(1910-1984) – *Александра Венкова Куманова*(1956-) (WorldCat) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Св. Серафим Соболев*(1881-1950) – *Пиер Кюри*(1859-1906) – *Мария Склодовска-Кюри*(1867-1934) –*проф. Теодор Момзен* (1817-1903) – проф. Едуард Майер (1855-1930) – проф. Васил Златарски (1866-1935) – акад. Никола Михов (1877-1962) – проф. Тодор Боров (1901-1993) – проф. Юрий Лотман (1922-1993) – *проф. Томас Сибиък* (1920-2001) – *проф. Умберто Еко* (1932-2016) – *проф. Тодор Бакалов*(1938-2017) – *д-р Рачо Казански*(1909-2006) – *д-р Никола Р. Казански*(1951-) – *проф. Стоян Денчев*(1953-) – *д-р Николай Василев* (1954-)–*о. Стефан Пашов*(1961-)– *Св. Константин Кирил – Философ*(827-869) –*Св. архиепископ Методий*(815-855) – *Св. Патриарх Евтимий Търновски*(ок. 1325 – 1403) – *цар Симеон Велики*(864-927)– *Св. о. Паисий Хилендарски*(1722-1773) – *Георги С. Раковски* (1821-1867) – *Васил Левски*(1837-1873) – *Христо Ботев*(1848-1876) – *Йордан Йовков*(1880-1937) – *Гео Милев*(1895-1925) – *Христо Смирненски*(1898-1923)–*Никола Вапцаров*(1909-1942) –*Рафаело Санцио*(1483-1520) – *Антонио Канова*(1757-1822) – *Виктор Юго*(1802-1885) : морално-етичен дискурс на личността на учения-енциклопедист в универсалната хуманитаристика – *булгарика* – онтология на знанието – библиотека на Милен и Александра Куманови : ядро, фондове, кабинети, колекции, дарения на библиотеки – библиотечна каталожна библиография : обем 191 труда на 23 езика : информационните ѝ ка 22 езика, притежавани от 725 библиотеки по света (очерк – възпоменание)II – IV – 9**
***Милен Костадинов Куманов* (1942-2021) (WorldCat) – *Илина Николова Куманова*(1910-1984) – *Александра Венкова Куманова*(1956-) (WorldCat) – *Николай Львович Самохин* (1880-1965) – *Св. Серафим Соболев*(1881-1950) – *Пиер Кюри*(1859-1906) – *Мария Склодовска-Кюри*(1867-1934) –*проф. Теодор Момзен* (1817-1903) – *проф. Едуард Мейер* (1855-1930) – *проф. Васил Златарски* (1866-1935) – *акад. Никола Михов*(1877-1962) – *проф. Тодор Боров*(1901-1993) – *проф. Юрий Лотман* (1922-1993) – *проф. Томас Себеок* (1920-2001) – *проф. Умберто Еко* (1932-2016) – *проф. Тодор Бакалов*(1938-2017) – *д-р Рачо Казански*(1909-2006) – *д-р Никола Р. Казански*(1951-) – *проф. Стоян Денчев*(1953-) – *д-р Николай Василев* (1954-)–*о. Стефан Пашов*(1961-)– *Св. Константин Кирил – Философ*(827-869) –*Св. архиепископ Методий*(815-855) – *Св. Патриарх Евтимий Търновски*(ок. 1325 – 1403) – *цар Симеон Велики*(864-927)– *Св. о. Паисий Хилендарски*(1722-1773) – *Георги С. Раковски*(1821-1867) – *Васил Левски*(1837-1873) – *Христо Ботев*(1848-1876) – *Йордан Йовков*(1880-1937) – *Гео Милев*(1895-1925) – *Христо Смирненски*(1898-1923)–*Никола Вапцаров*(1909-1942)–*Рафаэль Санти*(1483-1520)–*Антонио Канова*(1757-1822) – *Виктор Юго*(1802-1885) : морально-этический дискурс личности ученого-энциклопедиста в универсальной гуманитаристики – *булгарика* – онтология знания – библиотека Милена и Александры Кумановых : ядро, фонды, кабинеты, коллекции, дарения библиотекам – библиотечная каталожная библиография : всего 191 труд на 3 языках, в которых содержится информация на 22 языках, собственность 725 библиотек мира(очерк – воспоминание) II – IV– 9**
***Милен Куманов* – воспоминания о школьных и студенческих годах автора – феноменология последней изданной при жизни книги Милена Куманова *„Дни солнечные и дни облачные (Краткий биографический очерк о Георгии П. Кендерове)”* (2021) (очерк-воспоминание с посвящением персоналии – апология о духе первооткрывательства в исторической науке и энциклопедической биографике) II – IV – 13**
***Милен Куманов* – историограф Болгарии после освобождения от османского ига – фонд из 200 исторических энциклопедий о Болгарии – единственные в своем роде универсальные гуманитарные справочники – личностный катализатор (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии) II – IV – 8**
***Милен Куманов* – историограф на следосвобожденска България – фонд от 200 исторически енциклопедии за България – единствени по рода си универсални хуманитарни справочници – личностен катализатор (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията) II – IV – 8**
***Милен Куманов* – непрекъсвана връзка с учителите и учениците, превръщани в съратници и следовници ; неформален научен ръководител на дисертационния труд на авторката *„Българският национален студентски съюз и академичната младеж 1926–1944 г.”* (1993) ; сърце, ум и двигател на създаденото от него национално движение на народната памет : методология на справочно-енциклопедическите издания *„Третото българско царство 1879-1946 : Историческа енциклопедия”* (2009) ; *„Енциклопедия „Пазарджик”* (2011) (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията) II – IV – 22**
***Милен Куманов* – непрерывная связь с учителями и учениками, ставшими соратниками и последователями ; неформальный научный руководитель диссертационного труда автора *„Болгарского национального союза студентов и академической молодежи 1926-1944 гг.”* (1993) ; сердце, ум и движущая сила созданного им национального движения народной памяти : методология справочно-энциклопедических изданий *„Третье болгарское царство 1879-1946 : Историческая энциклопедия”* (2009) ; *„Энциклопедия „Пазарджик”* (2011) (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии) II – IV – 22**
***Милен Куманов* – репозиторий Ягеллонского университета – профиль (очерк) II – IV – 4**
***Милен Куманов* – репозиторий на Ягеллонския университет – профил (очерк) II – IV – 4**
***Милен Куманов* – спомени от гимназиалните и студентски години на автора – феноменология на последната прижизнено издадена книга на Милен Куманов *„Дни слънчеви и дни облачни (Кратък биографичен очерк за Георги П. Кендеров)”* (2021) (възпоменателен очерк с посвещение на персоналията – апология за духа на откривателството в историческата наука и енциклопедичната биографика) II – IV – 13**
***Милен Куманов* – учител на българите в чужбина – бесарабски българи – мисия на енциклопедичната дейност на персоналията за България – действени уроци по патриотизъм и гражданско поведение – черти на научното и човешко общуване (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 17**
***Милен Куманов* – учитель болгар за рубежом – бессарабские болгары – черты научного и человеческого общения – миссия энциклопедической деятельности персоналии ради Болгарии – действенные уроки патриотизма и гражданского поведения (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 17**
***Милен Куманов* (человек – ученый – гражданин – патриот) (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 26**
***Милен Куманов* (човек – учен – гражданин – родолюбец) (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 26**
***Милен Куманов* : профил – библиография и архивистика (*акад. Никола Михов – проф. Тодор Боров – акад. Иван Дуйчев ; проф. Теодор Момзен, проф. Едуард Майер*) – културономия (възпоменателен очерк – апология с онтологично посвещение за персоналията) II – IV – 23**
***Милен Куманов* : профил – историк – човек – приятел (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 2**
***Милен Куманов* : профил – историк – човек – приятел (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 6**
***Милен Куманов* : профил – историк – човек – приятел – онтология Учитель – Ученик (очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов* – писма до *Александра Куманова* от 30 ноември 2021 г. и 22 август 2022 г.) – *Александър Балабанов – Тодор Боров – Яна Язова – Петър Величков* II – IV – 3**
***Милен Куманов* : профил – история на България – енциклопедии – книги – спомени(очерк – възпоменание с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV –20**
***Милен Куманов* : профиль – библиография и архивоведение (*акад.Никола Михов – проф. Тодор Боров – акад. Иван Дуйчев ; проф. Теодор Момзен, проф. Эдуард Мейер*)– культурономия (очерк-воспоминание – апология с онтологическим посвящением о персоналии) II – IV – 23**
***Милен Куманов* : профиль – историк – человек – друг (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 2**
***Милен Куманов* : профиль – историк – человек – друг (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 6**
***Милен Куманов* : профиль – историк – человек – друг ; онтология Учитель – Ученик (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову* – письма *Александре Кумановой* от 30 ноября 2021 г. и 22 августа 2022 г.) – *Александр Балабанов – Тодор Боров – Яна Язова – Петр Величков* II – IV – 3**
***Милен Куманов* : профиль – история Болгарии – энциклопедии – книги – воспоминания (очерк – воспоминание с посвящением *Милену Куманову*) II – IV –20**
***последнее законченное историографическое перспективное* исследование Милена Куманова – э-библиотека „ПАИСИАДА”: Историография *Паисиеведения для посвященного 300-лет. со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского и 260-лет. создания его труда „История славяноболгарская...”* нового издания Университета библиотековедения и информационных технологий: Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская …: Информ. код болг. книжности и лит.: І. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика.**

Синаксния). – София : О буквах – О письменех, 2022 : Академическое слово, подготовленное 6.11.2022 г. для XVIII Студенческой научной конференции и выставки УниБИТ – 20.05.2022 г. I– 4

последнее законченное текстологическое перспективное исследование Милена Куманова, подготовленное им к печати **(сентябрь 2021) : э-библиотека „КЛИО" : 136-летие со дня Воссоединения Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана. Предсмертная исповедь короля Милана (Разговор д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) – второе прочтение газеты „Мир" (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – одного из самых известных и влиятельных ежедневников, выходивших в Болгарии с 1894 по 1944 гг. – предсмертное интервью (взятое между 1900 и 1901 гг.) д-ра Владана Джорджевича (премьер-министра и министра иностранных дел Сербии: 1897-1900 /в тот момент, когда было взято интервью, интервьюер уже не возглавлял правительство Сербии/) с бывшим сербским королем Миланом (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – раскрытие текстологического и понятийного дискурса для аудитории историков-исследователей и более широкого круга болгарской общественности – *первое* введение документа в историческую науку в историографическом контексте – Воссоединение Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и последовавшая за этим Сербско-болгарская война (1885) (научный, основанный на фактах, комментарий и пояснения об упоминаемых в тексте лицах и событиях) I – 5**

последно завършено текстологично перспективно изследване на Милен Куманов, подготвено от него за печат **(септември 2021) : *е*-библиотека „КЛИО" : 136 год. от Съединението на Източна Румелия с Княжество България и Сръбско-българската война 1885 г. – Сливница – най-черният кошмар на сръбския крал Милан. Предсмъртната изповед на крал Милана (Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена) – препрочитане на в. „Мир" (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – един от най-известните и влиятели ежедневници, излизали в България от 1894 до 1944 г. – предсмъртното интервю (взето между 1900-1901 г.) на д-р Владан Джорджевич (министър-председател и министър на външните работи на Сърбия: 1897-1900 /в момента на интервюто интервюерът не оглавява вече сръбското правителство/) с бившия сръбски владетел крал Милан (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – разкриване на текстологичния и понятиен дискурс за аудиторията от историци-изследователи и по-широкия кръг от нашата общественост – въвеждане на документа *за първи път* в историческата наука в историографски контекст – Съединение на Източна Румелия с Княжество България и последвалата го Сръбско-българска война (1885) (научен фактологично базиран коментар и пояснения за споменатите в текста лица и събития) I – 5**

последнее незаконченное энциклопедическое **исследование Милена Куманова – *э*-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ" („ORTHODOXY"): *Православие в Болгарии: Краткая историческая энциклопедия* / Автор, научная редакция, аннотация, предисловие, инструкции, наиболее важные сокращения Милена Куманова – публикация, *посвященная знаменательным датам в 2023 г. 1990-летию распятия и Воскресения Иисуса Христа и 1710-летию Медиоланского (Миланского) эдикта 313 г. римского императора Константина I Великого, которым христианство провозглашается религией, равноправной с другими религиями: Константин почитается Православной церковью как святой и равноапостольный*I– 3**

последнее оконченное **научное исследование Милена Куманова (июнь – август 2021) : *э*-библиотека „БАЛАНИКА" : Академик Александр Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции / Под научной редакцией Милена Куманова : I. Историографический поиск автобиобиблиографии и лекций : I. I. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ. – По факсим. изд.: Теодоров-Балан, Александр. [1] Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. авт. и подсчитанные им ном. 870 записей на I.IX.1954]) : Хронологический указатель статей, прим., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. машинопис. рукоп. из фонда 109к БАН) / ..., созд. авт. и скорректированной им вручную (с. 15-152) ; [2] Из лекционного курса ... „История болгарской литературы (1903-1906)" [6 лекций : История болгарской литературы (с. 167-227) : Болгарская литература Старого болгарского царства [.I1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение нашей письменности в Первом болгарском царстве [.I2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Болгарская поэзия во время рабства [.I3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Болгарская литература в период национальной борьбы [.I4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Новая болгарская литература [.I5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История болгарской литературы от Освобождения [.I6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218-227) : Факсим. публ. рукоп. авт., созд. вручную : с. 166-227[/ Состав. [изд.] Димитр Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова ; Предисловие : Анна Ангелова, Стоян Пинтев (с. 7-8) ; Авт. статей : Димитр Веселинов, Анна Ангелова („Залиси" ... : с. 9-11) ; Стоян Пинтев, Цветана Величкова (Архивное наследие ... : с. 12-14) ; Словарь [113] основные слова и выражения в книгописи Балана : Димитр Веселинов (с. 153-158) ; ... и Софийский университет. Хронология прочитанных курсов (1888- 1935) ; Анна Ангелова, Димитр Веселинов (с. 159-165) ; Граф. дизайн Георгия Вырлинкова. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридский", 2011. – 228 с. – Посв. 150-летию со дня рожд. первого ректора Соф. унив. ... . –** *На болг. яз.* **; I. I. I. Факсимильная публикация ; I. I. II. Дигитализация ; I. I. III. Структурирование справочного аппарата : Указатель имен ; Указатель периодических изданий ; Указатель рецензий, отзывы и критические замечания ; Указатель переводов ; Географический указатель ; I. I. IV. Создание современного научного комментария под научной редакцией Милена Куманова / Александра Куманова ; I. II. Лекции. – По процит. факсим. изд. ; I. II. I. Факсимильная публикация ; I. II. II. Дигитализация ; I. II. III. Информационная риза : Части речи ; I. II. III. I. Кадастровое дерево тезауруса языка ... : Информационная резьба (Частотность частей речи) ; I. II. III. II. Информационная решетка тезауруса языка ... ; I. II. III. III. Тезаурус языка ... ; I. II. III. IV. Графическое представление тезауруса языка ; I. II. IV. Создание современного научного комментария под научной редакцией Милена Куманова / Николай Василев // Справочно-информационная риза) I – 2**

*последнее окончательное текстологическое перспективное исследование Милена Куманова, подготовленное имк печати***(сентябрь 2021) : *э*-библиотека „КЛИО" : 136-летие со дняВоссоединенияВосточной Румелии с Княжеством Болгарией и Сербско-болгарской войны 1885 г. – Сливница – самый страшный кошмар сербского короля Милана.** *последно незавършеноенциклопедично* **изследване на Милен Куманов – *е*-библиотека „ПРАВОСЛАВИЕ"(„ORTHODOXY"): *Православието в България: Кратка историческа енциклопедия* / автор, научна редакция, анотация, предговор, упътване, по-важни съкращения Милен Куманов – публикация, *посветена на знаменателните през 2023 г. 1990-годишнина от разпятието и Възкресението на Исус Христос и 33 г. и 1710-годишнина от Медиоланския (Милански) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии: Константин е почитан като светец и равноапостол от Православната църква* **I– 3**

Предсмертная исповедь короля Милана (Разговор д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) – второе прочтение газеты „Мир" (*N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*) – одного из самых известных и влиятельных ежедневников, выходивших в Болгарии с 1894 по 1944 гг. – предсмертное интервью (взятое между 1900 и 1901 гг.) д-ра Владана Джорджевича (премьер-министра и министра иностранных дел Сербии: 1897-1900 /в тот момент, когда было взято интервью, интервьюер уже не возглавлял правительство Сербии/) с бывшим сербским королем Миланом (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – раскрытие текстологического и понятийного дискурса для аудитории историков-исследователей и более широкого кругозора болгарской общественности – *первое* введение документа в историческую науку в историографическом контексте – Воссоединение Восточной Румелии с Княжеством Болгарией и последовавшая за этим Сербско-болгарская война (1885) (научный комментарий и пояснения об упоминаемых в тексте лицах и событиях) I – 5

последно завършено историографско перспективно **изследване на Милен Куманов – *е*-библиотека „ПАИСИАДА": Историография на *Паисиеванието* за *посветеното на 300-год. от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-год. от създаването на неговия труд „История славяноболгарская..."* Ново издание на Университета по библиотекознание и информационни технологии: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская ...: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синаксния). – София : За буквите – О писменех, 2022 : Академическо слово, подготвено на 6.11.2022 г. за XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ – 20.05.2022 г. I – 4**

последно завършено **научно изследване на Милен Куманов (юни – август 2021): *е*-библиотека „БАЛАНИКА" : Академик Александър Теодоров-Балан. Автобиобиблиография – лекции / Под научната редакция на Милен Куманов : I. Историографско издирване на автобиобиблиографията и лекциите : I. I. Автобиобиблиография. – По факсим. изд.: Теодоров-Балан, Александър. [1] Книжевни записи : Книгопис (лична библиогр. [1086 частично ном. от авт. и преброени от него ном. 870 записа към I.IX.1954]) : Хронологични показалец на статии, бел., вести, оценки и кн. [: Факсим. публ. на машинопис. ръкоп. от фонд 109к на БАН) / ..., създ. от авт. и коригиран от него на ръка] (с. 15-152) ; [2] Из лекционния курс на ... „История на българската литература (1903-1906)" [6 лекци : История на българската литература (с. 167-227) : Българска литература от Старото българско царство [.I1] (1903-1904) (с. 1-8 = 167-174) ; Изложение на нашата писменост в Първото българско царство [.I2] (1903-1904) (с. 8-18 = 174-184) ; Българската поезия през време на робството [.I3] (1903-1904) (с. 1-8 ; 185-192) ; Българска литература през националните борби [.I4] (1904-1905) (с. 1-12 = 193-204) ; Нова българска литература [.I5] (1905-1906) (с. 1-13 = 205-217) ; История на българската литература от Освобождението [.I6] (1905-1906) (с. 1-10 = 218- 227) : Факсим. публ. на ръкоп. на авт., създ. на ръка : с. 166-227[/ Състав. [на изд.] Димитър Веселинов, Стоян Пинтев, Анна Ангелова ; Предговор : Анна Ангелова, Стоян Пинтев (с. 7-8) ; Авт. на статиите : Димитър Веселинов, Анна Ангелова („Залисите" на ... : с. 9-11) ; Стоян Пинтев, Цветана Величкова (Архивното наследство на ... : с. 12-14) ; Речник на [113] основни думи и изрази в Балановия книгопис : Димитър Веселинов (с. 153-158) ; ... и Софийския университет I – 2**

Преминаване на *професор Милен Куманов* Отвъд – участници на Опелото (24.11.2021), Св. Паисиевци (40 дни: 31.12.2021, 3 месеца: 22.02.2022, 6 месеца: 22.05.2022, 9 месеца: 21.08.2022) и възпоменанията в дома на професорите Милен и Александра Куманови (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) и в Университета по библиотекознание и информационни технологии (20.05.2022) (очерк – регистър) II – III – 10

профил на филантропа *Милен Куманов* (човек – учен – гражданин) (писмо с посвещение на *Милен Куманов* до *Александра Куманова* от 25 ноември 2021 г.) II – IV – 5

профиль филантропа *Милена Куманова* (человека – ученого – гражданина) (письмо с посвящением *Милену Куманову*Александре Кумановой от 25 ноября 2021 г.) II – IV – 5

първо пространно **научно изследване на Милен Куманов (1965) : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К. – публикация в чест на отбелязаната през 2021 г. 155-годишнина от рождението на В. Н. Златарски I – 1**

първо пространно **научно изследване на Милен Куманов (1965) : Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К. – публикация в чест на отбелязаната през 2021 г. 155-годишнина от рождението на В. Н. Златарски I – 1**

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на *информационната среда* : ювил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. (рецензия) V – 11

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества в УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. – *На болг. яз.* **(рецензия) V – 11**

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на *информационната среда* : ювил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* : game- и play-феноменология на *информационното пространство*: ювил. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студенск. науч. о-во Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експерти. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; ез. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консулт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джаxая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – *На рус. ез.***(рецензия) V – 14**

Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества в УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* : game- и play-феноменология *информационного пространства* : ювил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; эксперт. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джаxая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. (рецензия) V – 14

Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шницвег до постмодерната неекласическа менталност на съвременния библиотекар). – София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020 ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шницвег до постмодерната неекласическа менталност на съвременния библиотекар) : компендиум. – София :Столична библ., 2020 ; 3) Трудове на

Per aspera ad astra!

Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and InformationTechnologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ.ва, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов], Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 15 (2020). – *На болг. яз.* (рецензия) V – 12

Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формы тривиума: библиотеко-библиографо-книговедение в триаде: адресат – библиотека – документ и триединство: наука – практика – образование (От жреца Аркаима, через планетарный взгляд на библиотекаря Пергама и Александрии и предметното мышления библиотекаря Шпицберга до постмодерной неклассической ментальности современного библиотекаря). – София : Нац. библ. Св. Св. Кирилла и Мефодия, 2020. – *На болг. яз.*; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формы тривиума: библиотеко-библиографо-книговедение в триаде: адресат – библиотека – документ и триединство: наука – практика – образование (От жреца Аркаима, через планетарный взгляд на библиотекаря Пергама и Александрии и предметното мышления библиотекаря Шпицберга до постмодерной неклассической ментальности современного библиотекаря) : компендиум. – София :Стоол. библ., 2020 ; 3) Труды Студенческого научного общества при Университете библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and InformationTechnologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ.ва, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ). – Т. 15 (2020)(рецензия)V – 12

Куманова, А., Н. Василев. FAXERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ : Путеводитель по информ. ресурсам на Студенческ. науч. о-ва при Унив. библиотековедения и информ. технологий : Информ. базы (публ., библиогр. информ., отзивы и рец., премьеры), именные указатели, аннотации, ключевые слова, табл. и граф. 16 э-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отраженных в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. сер. *„Факлоносцы"* (2010-) и *TABULAGRATULATORUM*(2005-) – 3287 публ. студентов из Болгарии и за рубежом: URL<www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – экспертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенюи … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирэна Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносцы ; XXVIII). – Другие справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Денница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посвященное 70-лет. со дня создания Государственного библиотчного института – 1 ноября 1950 г. – *сегодня:* Унив. библиотековедения и информ. технологий = Jubileeed., dedicatedto 70-anniversaryofthecreationoftheStateLibraryInstitute – 1 November 1950 – *today:* Univ. ofLibraryStudiesandInform. Technologies. –Другие библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. – *InBulg.* (рецензия)V – 5

Куманова, А., Н. Василев. FAXERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ : Путеводитель по информ. ресурсам на Студенческ. науч. о-ва при Унив. библиотековедения и информ. технологий : Информ. базы (публ., библиогр. информ., отзивы и рец., премьеры), именные указатели, аннотации, ключевые слова, табл. и граф. 16 *э*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отраженных в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. сер. *„Факлоносцы"* (2010-) и *TABULAGRATULATORUM*(2005-) – 3287 публ. студентов из Болгарии и за рубежом: URL<www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – экспертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенюи … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирэна Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносцы ; XXVIII). – Другие справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Денница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посвященное 70-лет. со дня создания Государственного библиотчного института – 1 ноября 1950 г. – *сегодня:* Унив. библиотековедения и информ. технологий = Jubileeed., dedicatedto 70-anniversaryofthecreationoftheStateLibraryInstitute – 1 November 1950 – *today:* Univ. ofLibraryStudiesandInform. Technologies. –Другие библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. – *InBulg.* (рецензия)V – 18

Куманова, А., Н. Василев. FAXERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – експертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенюи … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирена Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносци ; XXVIII). – Други справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Денница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubileeed., dedicatedto 70-anniversaryofthecreationoftheStateLibraryInstitute – 1 November 1950 – *today:* Univ. ofLibrarySudiesandInform. Technologies. –Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. (рецензия)V – 5

Куманова, А., Н. Василев. FAXERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – експертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенюи … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирена Петева… [и др.]. – София, 2020. – (Факлоносци ; XXVIII). – Други справочно-информ. ред. Марианна Соколова, Диана Стоянова, Калин Стоев, Нина Дебрюне, Иглика Гетова, Соня Спасова, Надежда Томова, Владимир Манчев, Добри Бояджиев, Ралица Йотова, Денница Младенова, Илиян Барзев. – Юбил. изд., посветено на 70-год. от създаването на Държавния библиотекарски институт – 1 ноември 1950 г. – *днес:* Унив. по библиотекознание и информ. технологии = Jubileeed., dedicatedto 70-anniversaryofthecreationoftheStateLibraryInstitute – 1 November 1950 – *today:* Univ. ofLibrarySudiesandInform. Technologies. –Други библиогр. ред. Диана Ралева, Силвия Филипова, Марияна Максимова, Илияна Камбурова, Любов Йовинска. – Други рец.: Иван Гарванов, Таня Тодорова, Венцислав Велев, Александър Субето, Леонид Джахая, Ирина Линден, Милен Куманов. (рецензия)V – 18

Куманова, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) / Столична б-ка – София ; Съст.: А. Куманова (предговор), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017. (рецензия) V – 10

Куманова, Александра. Умберто Эко в Болгарии : Биобиблиогр. (Публ. его тр. му и лит. о нем) / Столичная б-ка – София ; Сост.: А. Куманова (предисл.), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017. – *На болг. яз.* (рецензия) V – 10

купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика – етимология – губы (изследване) IV – 43

купы, брод – плот, мыс – нос, пест – лингвистика – этимология – губы (исследование) IV – 43

лайтмотиви – синоними – *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ на два преводни теста (изследване) IV – 36

Латинска Америка – експозиции – музеи – библиотеки – колекции – книги – Бразилия – Аржентина (изследване) IV – 12

Латинская Америка – экспозиции – музеи – библиотеки – коллекции – книги – Бразилия – Аргентина (исследование) IV – 12

***Васил Левски* – българско възраждане – Българско възрождение – цензура – *Любен Каравелов* (изследване) IV – 39**

***Васил Левски* –болгарская журналистика – Болгарское возрождение – османская цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов* IV – 40**

***Васил Левски* – българска журналистика – Българско възраждане – османска цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов* IV – 40**

***Васил Левски* – българска журналистика – Българско възраждане – цензура – *Любен Каравелов* (изследване) IV – 39**

***Васил Левски* – словесната мълния *„Народе?????"*: неповерима и неизтощима любов към българския народ, състрадателно разбиране – разумът на националната и социалната революция – енергия на създанието и просветлението (очерк) VII – 2**

***Васил Левский* – словесная молния *„Народ мой????"*: неизмеримая и неистощимая любовь к болгарскому народу, сострадательноепонимание – разум национальной и социальной революции – энергия создания и просветления (очерк) VII – 2**

лейтмотивы – синонимы – *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов (исследование) IV – 36

лингвистика – етимология – губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест (изследване) IV – 43

лингвистика – этимология – губы – купы, брод – плот, мыс – нос, пест (исследование) IV – 43

литературен музей – Австрийска национална библиотека – *Франц Грилпарцер* (1791-1872) – „Аншлус" – *Лудвиг Витгенщайн* (1889-1951) (изследване) IV – 60

литературный музей – Австрийская национальная библиотека – *Франц Грильпарцер* (1791-1872) – „Аншлюс" – *Людвиг Витгенштейн* (1889-1951) (исследование) IV – 60

личности-институти, продължили по качествено иному пути изсекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли църкви – идентичность реализации типа – этатическа кодификация– различие в историческех темпах развития гръцкого и болгарского балканских обществ – възраждане и выстраивание независимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модель исторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски – РигасВелестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительных революций своих народов (исследование) IV – 58

личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставаща все по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – денчичност от реализацията на типа – етатична кодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества – възраждане и изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на историческа необходимия лидер –държавотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободителни революции на своите народи (изследване) IV – 58

Македония – Българский тайный центральный революционный коммитет – Съединение Българии – Сербско-болгарская война – Княжество Болгария – Восточная Румелия (исследование) IV – 38

Македония – Български таен централен революционен комитет – Съединението България – Сръбско-българска война – Княжество България – Източна Румелия (изследване) IV – 38

Македонски въпрос след Втората световна война – разпадане на бежанските организации – БКП (изследване) IV – 15

Македонский вопрос после Второй мировой войны – распад бежанских организаций – БКП (исследование) IV – 15

***Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ надва преводни теста – лайтмотиви – синоними (изследване) IV – 36**

***Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы (исследование) IV – 36**

***Филипо Томазо Маринети* – Обществени процеси – Футуристично течение (изследване) IV – 42**

***Филиппо Томмазо Маринетти* – Общественные процессы – Футуризм (исследование) IV – 42**

***Тодор Марков – Мустафа Кемал паша* – дипломация – Западна Тракия – икономика – имигрант – Българска екзархия(изследване с посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 11**

***Тодор Марков – Мустафа Кемаль-паша* – дипломатия – Западная Фракия – экономика – иммигрант – Болгарский экзархат(исследование с посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 11**

Международен проект за историческия път на военно-морското сътрудничество на Русия и Франции – *адмирал де Траверсе*, морски министър на Русия от първите трийсет години на XIX в. – Евразийско морско наследство (изследване) IV – 32

Международный проект об историческом пути военно-морского сотрудничества России и Франции – *адмирал де Траверсе*, морской министр России первой трети XIX в. – Евразийское морское наследие (исследование) IV – 32
мемоари – *Митка Грибчева* – българска комунистическа пропаганда (изследване) IV – 19
мемуары – *Митка Грибчева* – болгарская коммунистическая пропаганда (исследование) IV – 19
мирна ревизия – Паневропа – български национален въпрос – Йойски мирен договор – европейско сътрудничество(изследване) IV – 46
мирная ревизия – Паневропа – болгарский национальный вопрос – Нейиский мирний договор – европейскоесотрудничество (исследование) IV – 46
мировой архетипапологии любви и философский дискурс персидской литературы – *Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персидский мастер изящной словесности, автор поэм: „Сокровищница тайн" (1177), „Хосрау и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Семь красавиц" (1197), „Искандер-наме" (1203) (исследование) IV – 41
музееведение – Н. И. Сергеева – Санкт-Петербургски държавенинститут по култура – история на Санкт-Петербург – историческа наука (изследване) IV – 51
музееведение – Н. И. Сергеева – Санктпетербургски държавенинститут по культура – история на Санкт-Петербург – историческая наука (исследование) IV – 51
музеи – библиотеки – колекции – книги – Бразилия – Аржентина – Латинска Америка – експозиции (изследване) IV – 12
музеи – библиотеки – коллекции – книги – Бразилия – Аргентина – Латинская Америка – экспозиции (исследование) IV – 12
***Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Първая мировая война – болгарские правительства (исследование) IV – 56**
***Никола Мушанов – Теодор Теодоров* – Първа световна война – български правителства (изследване) IV – 56**
„наивна" семиотика – когнитивни метафори – българска детска реч (изследване) IV – 45
„наивная" семиотика – когнитивные метафоры – болгарский детский язык (исследование) IV – 45
Народно събрание – парламентарна опозиция – вътрешна политика – Търновска конституция (изследване) IV – 10
Народное собрание – парламентская оппозиция – внутренняя политика – Тырновская конституция (исследование) IV – 10
научна библиография –специална библиография – отраслова библиография – Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН – филиални библиотеки (изследване) IV – 35
научная библиография –специальная библиография – отраслевая библиография – Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН – филиальные библиотеки (исследование) IV – 35
независимост– България – Русия (изследване) IV – 3
независимость – Болгария – Россия (исследование) IV – 3
***Незами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персоезичен ваятел на изящното слово – поеми: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосрау и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197), „Ескандер-наме" (1203) – световен архетип наапология на любовта и философски дискурс на персийската литература (изследване) IV – 41**
Нейинский мирний договор – европейское сотрудничество – мирная ревизия – Паневропа – болгарский национальный вопрос (исследование) IV – 46
необходимост – философия – противоречие – време – промяна – перспектива – случайност (изследване) IV – 54
необходимость – философия – противоречие – время – перемена – перспектива – случайность (исследование) IV – 54
неолиберализм – неоконсерватизм – сблъсък на цивилизациите (изследване с посвещение на *Милен Куманов* в памет на беседите, провеждани в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Методий") II – IV – 1
неолиберализьм – неоконсерватизьм – сблъсък на цивилизациите (исследование с посвещение на *Милен Куманов* в памет на беседите, провеждани в Националната библиотека „Св. Св. Кирил и Мефодия) II – IV – 1
непрерывное образование – информационные специалисты – авторская грамотность (исследование) IV – 57
неточност на изчисленията – тематични категории – платформи на индексации и цитиране – Web of Science – закон на Брадфорд – разпределение на списанията (изследване) IV – 13
неточность вычислений – тематические категории – платформы индексации и цитирования – Web of Science – закон Брэдфорда – распределение журналов (исследование) IV – 13
***Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персидский мастер изящной словесности, автор поэм: „Сокровищница тайн" (1177), „Хосрау и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Семь красавиц" (1197), „Искандер-наме" (1203) – мировой архетипапологии любви и философский дискурс персидской литературы (исследование) IV – 41**
нови информационни технологии – публични библиотеки (изследване) IV – 30
новые информационные технологии – публичные библиотеки (исследование) IV – 30
нос, пест – лингвистика – стимология – губы – куны, брод – плот, мыс (изследване) IV – 43
нос, пест – лингвистика – стимология – губы – куны, брод – плот, мыс (исследование) IV – 43
Йойски мирен договор – европейско сътрудничество– мирна ревизия – Паневропа – български национален въпрос (изследване) IV – 46
обръщане на човека – *Свети Дух* (изследване) IV – 20
обща теория на книгозанието –изследване на книгата като външен когнитом в съчетание с хуманитарните знания – изучаване на книгата – когнитивен подход – концепция на невробиолога, академик на РАН К. В. Анохин –книгатакато външен когнитом като интерпретация –„вътрешната книга" като концепция за света (изследване) IV – 29
общая теория книговедения – исследование книги как внешнего когнитома в соединении с гуманитарными знаниями – изучение книги – когнитивный подход – концепция нейробиолога, академика РАН К. В. Анохина – книга как внешний когнитом как интерпретация – „внутренняя книга" как концепция мира (исследование) IV – 29
Общественни процеси – Футуристично течение – *Филипо Томазо Маринети* (изследване) IV – 42
Общественные процессы – Футуризм – *Филиппо Томмазо Маринетти* (исследование) IV – 42
общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура – библиологос – библиосфера– интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии (исследование) IV – 50
оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободители революции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – етничност от реализацията на типа – етатична кодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балканско общества – възраждане изтраждане на независими национални култури и държави (изследване) IV – 58
оптимальная балканская модель исторически необходимого лидера –государственотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поэты и мифотворцы будущих национально-освободительных революций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраивание независимых национальных культур и государств (исследование) IV – 58
орган – история – технология – искусство – органите Létourneau – предаване на устни и писмени знания – органостроителна работилница (изследване – илюстриран компендиум с онтологично посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 24
орган – история – технология – искусство – органы Létourneau – передача устных и письменных знаний – органостроительная мастерская (исследование – иллюстрированный компендиум с онтологическим посвящением *Милену Куманову*) II – IV – 24
осемте блаженства – Исус Христос – Католическа теология – ЦРУ – КГБ (изследване) IV – 28
османска цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски* – българска журналистика – Българско възраждане IV – 40
османская цензура – *Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски* – болгарская журналистика – Болгарское возрождение IV – 40
отраслова библиография – Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН – филиални библиотеки – научна библиография – специална библиография (изследване) IV – 35
отраслевая библиография – Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН – филиальные библиотеки – научная библиография – специальная библиография (исследование) IV – 35
Пазарджик – *Кимон Георгиев*, министър-председател – България (изследване) IV– 25
Пазарджик – *Кимон Георгиев*, премьер-министр – Болгария (исследование) IV– 25
Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская… : Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, коммент., указатель имен, геогр. указатель: Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицированный список: Александра Куманова ; Яз. ред., предисл., сигнифицированный список, послесл. (дейксис): Николай Василев ; Рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011. – ***На болг. яз.*** **; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Список, сделанный *вручную* и на *компьютере* студентами УниБИТ и снабженный раскрытием частей речи иеромонаха (2007-2010), дигитализированный имя к 1 января 2022 и предназначенный не только для Студенческого научного общества Университета, но и для предоставления э-фондам библиотек в Болгарии и за рубежом / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – *Э-библиотека PAISIADA. – На болг. яз.* (рецензия) V – 7**
Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская… : Информ. код болг. литературы : I.. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Именной указатель. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общаяред. и эпилог С. Денчев; Науч. ред., историография, прим., именной указатель, геогр. указатель М. Куманов; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц.копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц.копия, эпилог (дейксис) Н. Василев; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански (София, 2011) (рецензия. на *англ.* ; пер. на *болг.*) V – 8
Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская… : Информ. код болг. литературы : I.. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Именной указатель. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общаяред. и эпилог С. Денчев; Науч. ред., историография, прим., именной указатель, геогр. указатель М. Куманов; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц.копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц.копия, эпилог (дейксис) Н. Василев; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. София, 2011. – *На болг. яз.* (рецензия на *англ.* ; пер. на *болг.*) V – 17
Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика(Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикалнаморфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, коммент., именепоказалец, геогр. показалец Милен Куманов; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова; Ез.ред., предисл., сигнифициран препис. Николай Василев;Рец.ИванТеофилов,НиколаКазански. – София, 2011 ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на иеромонаха(2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – *Е*-библиотека *PAISIADA.* (рецензия) V – 17
Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия на *англ.* ; прев. на *бълг.*) V – 8
Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия на *англ.* ; прев. на *бълг.*) V – 17
Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика(Историография. Сигнифициран препис.

Per aspera ad astra!

Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикалниаморфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, коментар., именепоказалец, геогр. показалец Милен Куманов; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова; Ез.ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (лейксис) Николай Василев;Рец. ИванТеофилов,Никола Казански. – София, 2011 ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славянноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха(2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде предоставен за *е*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – *Е*-библиотека *PAISIADA.* (рецензия) V – 7

Свети отец Паисий Хиландарски. История славянноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общ ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коментар., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (лейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански (София, 2011) (рецензия на *англ.* ; прев. на *бълг.*) V – 8

Свети отец Паисий Хиландарски. История славянноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит. : I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус) ; II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общ ред. и епилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, коментар., именен показалец, геогр. показалец М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (лейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.]; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011. (рецензия на *англ.* ; прев. на *бълг.*) V – 17

Паневропа – болгарский национальный вопрос – Нейиский мирний договор – европейскоесотрудничество – мирная ревизия (исследование) IV – 46

Паневропа – българscки национален въпрос – Нъойски мирен договор – европейско сътрудничество– мирна ревизия (изследване) IV – 46

парламентарна опозиция – вътрешна политика – Търновска конституция – Народно събрание (изследване) IV – 10

парламентская оппозиция – внутренняя политика – Тырновская конституция – Народное собрание (исследование) IV – 10

Пелашева Добра Тодорова (1890-1974) – мемоаристика – война – жени (очерк) VII – 9

Пелашева Добра Тодорова (1890-1974) – мемуары – война – женщины (очерк) VII – 9

Первая мировая война – болгарские правительства – *Никола Мушанов* – *Теодор Теодоров* (исследование) IV – 56

Первая мировая война – Генуэзская конференция – послевоенная Европа – Александр Стамболийский (исследование)IV – 7

***первое пространное* научное исследование Милена Куманова (1965) : Куманов, Милен. Фрагменти Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.-истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – *На болг. яз.* – Личный архив М. К. – публикация в честь отмеченного 2021 г. 155-летия со дня рождения В. Н. Златарского I – 1**

перемена – перспектива – случайность – необходимость – философия – противоречие – время (исследование) IV – 54

переписка – богомильское движение – богомильское общение – царь Петр I – патриарх Теофилакт (исследование) IV – 23

периодичен печат – аферата „Мис Стоун" – *Катерина Цилка* (изследване) IV – 26

периодическая печать – Дело „Мисс Стоун" – *Катерина Цилка* (исследование) IV – 26

персидский мастер изящной словесности, автор поэм: „Сокровищница тайн" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Семь красавиц" (1197), „Искандер-наме" (1203) – мировой архетипапологии любви и философский дискурс персидской литературы – *Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) (исследование) IV – 41

персоезичен ваятел на изящното слово – поеми: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197), „Ескандер-наме" (1203) – световен архетип наапология на любовта и философски дискурс на персийската литература – *Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) (изследване) IV – 41

перспектива – случайност – необходимост – философия – противоречие – време – промяна (изследване) IV – 54

перспектива – случайность – необходимость – философия – противоречие – время – перемена (исследование) IV – 54

даскал Ботьо Петков – учение в Одеса – калоферско училище – калоферски търговци в Одеса (изследване) IV – 18

учитель Ботю Петков – учеба в Одессе – калоферская школа – калоферские торговцы в Одессе (исследование) IV – 18

***Валери Петров* – *Valeri Petrov* : Пет приказки –Five fairy-tales/ Transl. Vladimir Viktor Melnik – Виктор Мельник VIII – 13**

***Валери Петров – Валерí Петров* : П'ят казок / *Пер. Віктор Мельник* VIII – 13**

***Валери Петров – Валери Петров* : Пять сказок / *Пер. Виктор Мельник* VIII – 13**

***Валери Петров*: Пет приказки / *Прев. Виктор Мелник* VIII – 13**

***Рачо Петров – Георги Кожухаров* – беженцы – Илинденско-Преображенско въстание (изследване) IV – 59**

***Рачо Петров – Георгий Кожухаров* – беженцы – Илинденско-Преображенское восстание (исследование) IV – 59**

***цар Петър I – патриарх Теофилакт* – кореспонденция – богомилско движение – богомилска комуникация (изследване) IV – 23**

***царь Петр I – патриарх Теофилакт* – переписка – богомильское движение – богомильское общение (исследование) IV – 23**

печатница – краткаистория – дейност – руски православен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова – Карпати в Словакия (изследване) IV – 24

платформи на индексации и цитиране – *Web of Science* – закон на Брадфорд – разпределение на списанията – неточност на изчисленията – тематични категории (изследване) IV – 13

платформы индексации и цитирования – *Web of Science* – закон Брэдфорда – распределение журналов – неточность вычислений – тематические категории (исследование) IV – 13

Пловдив – арменска църква „Сурп Кеворк"– Средновековие – Възраждане – България – арменска общност (изследване) IV – 16

Пловдив – армянская церковь „Сурп Кеворк"– средние века – Болгария – Возрождение– армянское сообщество (исследование) IV – 16

плот, мыс – нос, нест – лингвистика – етимология – губы – купы, брод (изследване) IV – 43

плот, мыс – нос, нест – лингвистика – этимология – губы – купы, брод (исследование) IV – 43

поеми: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосроу и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197), „Ескандер-наме" (1203) – световен архетип наапология на любовта и философски дискурс на персийската литература – *Низами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персоезичен ваятел на изящното слово (изследване) IV – 41

поети и митотворци на бъдещите националноосвободителни революции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставаща все по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – различката в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* (изследване) IV – 58

политическа емиграция в Истанбул – българска колония – държавна сигурност (изследване) IV – 5

политическая эмиграция в Стамбуле – болгарская колония – государственная безопасность (исследование) IV – 5

Португалия – Европа – САЩ – книга – типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия (изследване) IV – 11

Португалия – Европа – США – книга – типология – издательские профилы – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия (исследование) IV – 11

послевоенная Европа – *Александр Стамболийский* – Первая мировая война – Генуэзская конференция (исследование) IV – 7

поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в историческихтемпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государственотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели – *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* (исследование) IV – 58

правилна дроб – оператор за умножение – математическо моделиране – музикален строй – ладова структура – линеен орнамент – овал (изследване с онтологично посвещение на *Милен Куманов*) II – IV – 12

правильная дробь – оператор умножения – математическое моделирование – музыкальный строй – структура ладов – линейный орнамент – овал (исследование с онтологичным посвещением*Милену Куманову*) II – IV – 12

преображение человека – *Святой Дух* (исследование) IV – 20

препоръчват се математико-статистическите оценъчни методи –институционално планиране и управление на науката – impact-factor – формалистично и необективно естество (изследване) IV – 34

проблеми натерминологията – ГОСТ 7.80–2000. Библиографски запис. Заглавие. Общи изисквания и правила за съставяне (изследване) IV – 2

проблемытерминологии – ГОСТ 7.80–2000. Библиографическая запись. Заголовок. Общие требования и правила составления (исследование) IV – 2

провинция Мезия – римский флот – римская история (исследование) IV – 52

провинция Мизия – римски флот – римска история (изследване) IV – 52

продължаващо обучение – информационни специалисти – авторазправна грамотност (изследване) IV – 57

производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура – библиологос – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество (изследване) IV – 50

производительная сила – технократическая цивилизация – цифровая культура – библиологос – библиосфера– интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска (исследование) IV – 50

произход – българи (превод – изследване) IV – 17

происхождение – болгары (перевод – исследование) IV – 17

промяна – перспектива – случайност – необходимост – философия – противоречие – време (изследване) IV – 54

просветление – образование – феноменологичен дискурс (дефинитивно разкриване) (очерк) VII – 10

просветление – просвещение – феноменологический дискурс (дефинитивное вскрытие) (очерк) VII – 10

проспект – Царска научна библиотека (България) (изследване) IV – 21

проспект – Царская научная библиотека (Болгария) (исследование) IV – 21

противоречие – време – промяна – перспектива – случайност – необходимост – философия (изследване) IV – 54

противоречие – время – перемена – перспектива – случайность – необходимость – философия (исследование) IV – 54

публични библиотеки – информационни специалисти – авторазправа (изследване) IV – 30

публичные библиотеки – новые информационные технологии (исследование) IV – 30

Първа световна война – български правителства – *Никола Мушанов* – *Теодор Теодоров* (изследване) IV – 56

Первая световная война – Генуэзка конференция – следвоенна Европа – Александър Стамболийски (изследване) IV – 7

***Аníбал Радичев* – Anibal Radichev : Стража – Sentry / *Transl. Veselin Chantov* – Веселин Чантов VIII – 15**

***Аníбал Радичев* : Стража / *Пер. Веселин Чантов* – Veselin ChantovVIII – 15**

***Аníбал Радичев* : Стража / *Прев. Веселин Чантов* – Veselin ChantovVIII – 15**

разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавнотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел – *Георги Раковски – РигасВелестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободителиреволюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащаценовата по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – дентичност от реализацията на типа – етатична кодификация (изследване) IV – 58

различие в историческихтемпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государственотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели

– *Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос)* – поети и митотворци на бъдещите националноосвободителнирevолюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащавсе по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – идентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел (изследване) IV – 58

Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) **– поети и митотворци на бъдещите националноосвободителнирevолюции на своите народи – личности-институции, продължили по качествено различен начин изчерпващата се и ставащавсе по-недостатъчно-компенсаторна цивилизационна роля на църквата – идентичност от реализацията на типа – етатичнакодификация – разликата в историческия темп на развитие на гръцкото и българското балкански общества – възраждане и изграждане на независими национални култури и държави – оптимален балкански модел на исторически необходимия лидер –държавотворчески черти на балканския възрожденски културно-исторически модел (изследване) IV – 58**

Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) **– поэты и мифотворцы будущих национально-освободительных революций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели (исследование) IV – 58**

Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) **– поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся все более недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели (исследование) IV – 58**

Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) **– поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – идентичность реализации типа – этатическая кодификация– различие в исторических темпах развития греческого и болгарского балканских обществ – возрождение и выстраиваниенезависимых национальных культур и государств – оптимальная балканская модельисторически необходимого лидера –государствотворческие черты балканской возрожденческой культурно-исторической модели (исследование) IV – 58**

Георги Раковски – Ригас Велестинлис (Фереос) **– поэты и мифотворцы будущих национально-освободительныхреволюций своих народов – личности-институты, продолжатели по качественно иному пути иссекающей и становящейся всеболее недостаточно-компенсаторной цивилизационной роли церкви – этатическая кодификация(исследование) IV – 58**

разнадзане на бежанските организации – БКП – Македонски въпрос след Втората световна война (изследване) IV – 15

разпределение на списанията – неточност на изчисленията – тематични категории – платформи на индексации и цитиране – *Web of Science* – закон наБрадфорд (изследване) IV – 13

Радой Ралин **– литературен салон – мемоари – *Екатерина Томова* – български писатели (очерк) VII – 3**

Радой Ралин **– литературный салон – мемуары – *Екатерина Томова* – болгарские писатели (очерк) VII – 3**

раннословянски панегирик – *Хасан ибн Сабит* – традиционная касыда – „ваксический" жанр – арабская литература(исследование) IV – 55

раннословянски панегирик – *Хасан ибн Сабит* – традиционна касида – „ваксически" жанр– арабска литература (изследване) IV – 55

распад бежанских организаций – БКП – Македонский вопрос после Второй мировой войны (исследование) IV – 15

распределение журналов – неточность вычислений – тематические категории – платформы индексации и цитирования – *Web of Science* – закон Брэдфорда (исследование) IV – 13

рекомендуются математико-статистические оценочныеметоды – институциональное планирование и управление науки – impact-factor – формалистическое и необективное естество (исследование) IV – 34

ретроспекция в духа на историографията на библиографията на труда: Правдомирова, Донка. *Дамчо Дебелянов*. 1887-1916: Биобиблиогр. – София, 1993 ; културолого-феноменологична ценност на библиотечно-библиографската хуманитаристика(изследване) IV – 47

ретроспекция в духе историографии библиографии труда: Правдомирова, Донка. *Дамчо Дебелянов*. 1887-1916 :Биобиблиогр. – София, 1993 ; культуролого-феноменологическая ценность библиотечно-библиографической гуманитаристики(исследование) IV – 47

рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы – *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов (исследование) IV – 36

рецепция на Манделщам в Германия – анализ надва преводни теста – лайтмотиви – синоними – *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите (изследване) IV – 36

римска история – провинция Мизия – римски флот (изследване) IV – 52

римская история – провинция Мезия – римский флот (исследование) IV – 52

римски флот – римска история – провинция Мизия (изследване) IV – 52

римский флот – римская история – провинция Мезия (исследование) IV – 52

рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация – цифрова култура – библиолог – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии (изследване) IV – 50

Русия – независимост – България (изследване) IV – 3

Россия – Португалия – Европа – США – книга – типология – издательские профили – графическая коммуникация – издательские ассоциации (исследование) IV – 11

Россия – создание сводного каталога листовок, изданных в 1917-1922 гг – история Октябрьской революции – история Гражданскойвойны (исследование) IV – 33

***Николай Александрович Рубакин – Тодор Боров* : *Милен К. Куманов* – библиотеки – информационная картина на света и познанието (интервю) II – V – 4**

***Николай Александрович Рубакин – Тодор Боров* : *Милен К. Куманов* – библиотеки – информационная картина мира и познания (интервью) II – V – 4**

Русия – независимост – България (изследване) IV – 3

Русия – Португалия – Европа – САЩ – книга – типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации (изследване) IV – 11

Русия – създаване на своден каталог на листовките, издадени през 1917-1922 г. – история на Октомврийската революция – историяна Гражданската война (изследване) IV – 33

руска книга (1917-1940) – истор

руски православен манастир „Св. Йов Почаевски" във Владимирова – Карпати в Словакия – печатница – краткаистория – дейност (изследване) IV – 24

рускоезични вестници от САЩ – Конгресна библиотека (изследване) IV – 22

русская книга (1917-1940) – историография (исследование) IV – 1

русскоязычные газеты из США – Библиотека Конгресса (исследование) IV – 22

с. Мусина – четници, память, исследования – Апрельское восстание 1876 г. (исследование) IV – 31

с. Мусина – четници, памет, изследвания – Априлско въстание 1876 г. (изследване) IV – 31

Хассан ибн Сабит – традиционна касида – „ваксически" жанр – арабска литература – раннословянски панегирик (изследване) IV – 55

Хассан ибн Сабит – традиционная касыда – „ваксический" жанр – арабская литература– ранneсловянский панегирик (исследование) IV – 55

Санктпетербургски държавенинститут по културa – история на Санкт-Петербург – историческа наука – музеезнание – Н. И. Сергеева (изследване) IV – 51

Санкт-Петербургский государственный институт культуры – история Санкт-Петербурга – историческая наука – музееведение – Н. И. Сергеева (исследование) IV – 51

САЩ – книга – типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия –Европа (изследване) IV – 11

световен архетип наапология на любовта и философски дискурс на персийската литература – *Незами Гянджеви* (1141 – ок. 1204) – персоозичен ваятел на изящното слово – поеми: „Съкровищница на тайните" (1177), „Хосров и Ширин" (1181), „Лейли и Меджнун" (1188), „Седем красавици" (1197), „Искандер-наме" (1203) (изследване) IV – 41

Сербско-болгарская война – Княжество Болгария – Восточная Румелия – Македония – Болгарский тайный центральный революционный коммитет –Соединение Болгарии (исследование) IV – 38

Н. И. Сергеева – Санктпетербургски държавенинститут по културa – история на Санкт-Петербург – историческа наука – музеезнание (изследване) IV – 51

Н. И. Сергеева – Санкт-Петербургский государственный институт культуры – история Санкт-Петербурга – историческая наука – музееведение (исследование) IV – 51синоними – *Осип Манделщам – Паул Целан – Ралф Дутли* – история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ надва преводни теста – лайтмотиви (изследване) IV – 36

синонимы – *Осип Мандельштам – Пауль Целан – Ральф Дутли* – история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов – лейтмотивы (исследование) IV – 36

***Пенчо Славейков* : Неразделни – Sarmaş dolaş / *Прев. Ахмет Атасой* – Ahmet AtasoyVIII – 1**

***Пенчо Славейков* : Неразделни – Неразделни – Sarmaş dolaş / *Transl. Ahmet Atasoy* – Ахмет Атасой VIII – 1**

***Пенчо Славейков* : Неразлучные – Sarmaş dolaş / *Пер. Ahmet Atasoy* – Ахмет Атасой VIII – 1**

***Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски*–болгарская журналистика – Болгарское возрождение – османская цензура IV – 40**

Петко Рачов Славейков – Любен Каравелов –Васил Левски **– българска журналистика – Българско възраждане – османска цензура IV – 40**

следвоенна Европа – Александър Стамболийски – Първа световна война – Генуезка конференция (изследване) IV – 7

случайност – необходимост – философия – противоречие – време – промяна – перспектива (изследване) IV – 54

случайность – необходимость – философия – противоречие – время – перемена – перспектива (исследование) IV – 54

Соединение Болгарии – Сербско-болгарская война – Княжество Болгария – Восточная Румелия – Македония – Болгарский тайный центральный революционный коммитет (исследование) IV – 38

создание сводного каталога листовок, изданных в 1917-1922 гг. – история Октябрьской революции – история Гражданскойвойны – Россия (исследование) IV – 33

Социалистическая партия Болгарии – Болгарское социалистическое движение – *Новая социалистическая программа в 21 веке* – Социалистический Интернационал – Европейская социалистическая партия (исследование с апологетическим посвящением *Милену Куманову* за диалоги, воскрешающие прошлое и осмысляющие историю) II – IV – 16

специална библиография – отраслова библиография – Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН – филиални библиотеки – научна библиография (изследване) IV – 35

специальная библиография – отраслевая библиография – Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН –филиальные библиотеки – научная библиография (исследование) IV – 35

специфично ниво на поглъщане – компютърен модел – термо ефект (изследване) IV – 8

средние века – Болгария – Возрождение– армянское сообщество – Пловдив – армянская церковь „Сурп Кеворк" (исследование) IV – 16

Средновековие – Възраждане – България – арменска общност – Пловдив – арменската църква „Сурп Кеворк"(изследване) IV – 16

Сръбско-българска война – Княжество България – Източна Румелия – Македония – Български таен централен революционен комитет – Съединението България (изследване) IV – 38

Александр Стамболийский **– Первая мировая война – Генуэзская конференция – послевоенная Европа (исследование)IV – 7**

Александър Стамболийски **– Първа световна война – Генуезка конференция – следвоенна Европа (изследване) IV – 7**

стандартизация – культурно-историческо наследство – Европейския комитет по стандартизация – Български институт застандартизация (изследване) IV – 27

стандартизация – культурно-историческое наследие – Европейский комитет по стандартизации – Болгарский институтстандартизации (исследование) IV – 27

Стара Загора – църковнонационално движение на българите – Възраждане (изследване) IV – 4

Старо царство – династия – администрация – управление – изкуство– Древен Египет (изследване) IV – 9

Старое королевство – династия – администрация – управление – искусство – Древний Египет (исследование) IV – 9

США – книга – типология – издательские профилы – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия – Португалия – США (исследование) IV – 11

Съединението България – Сръбско-българска война – Княжество България – Източна Румелия – Македония – Български таен централен революционен комитет (изследване) IV – 38

Per aspera ad astra!

Съединение на Източна Румелия с Княжество България и последвалата го Сръбско-българска война (1885) (научен фактологично базиран коментар и пояснения за споменатите в текста лица и събития) – ***последно завършено текстологично перспективно изследване на Милен Куманов, подготвено от него за печат*** **(септември 2021) : е-библиотека „КЛИО" : 136 год. от Съединението на Източна Румелия с Княжество България и Сръбско-българската война 1885 г. – Сливница – най-черният кошмар на сръбския крал Милан. Предсмъртната изповед на крал Милана (Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена) – препрочитане на в. „Мир" (*** *N 4020, 4 окт. 1913 ; N 4021, 6 окт. 1913 ; N 4023, 8 окт. 1913 ; N 4024, 9 окт. 1913 ; N 4026, 11 окт. 1913*** **) – един от най-известните и влиятели ежедневници, излизали в България от 1894 до 1944 г. – предсмъртното интервю (взето между 1900-1901 г.) на д-р Владан Джорджевич (министър-председател и министър на външните работи на Сърбия: 1897-1900 /в момента на интервюто интервюиран вече оглавява вече сръбското правителство/) с бившия сръбски владетел крал Милан (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – разкриване на текстологичния и понятиен дискурс за аудиторията от историци-изследователи и по-широкия кръг от нашата общественост – въвеждане на документа** ***за първи път*** **в историческата наука в историографски контекст (научен фактологично базиран коментар и пояснения за споменатите в текста лица и събития) I – 5**

създаване на своден каталог на листовките, издадени през 1917-1922 г. – история на Октомврийската революция – история на Гражданската война – Русия (изследване) IV – 33

тематические категории – платформы индексации и цитирования – Web of Science **– законБрэдфорда – распределение журналов – неточность вычислений (исследование) IV – 13**

тематични категории – платформи на индексации и цитиране – ***Web of Science*** **– закон наБрадфорд – разпределение на списанията – неточност на изчисленията (изследване) IV – 13**

Теодор Теодоров **– Първая мировая война – българските правителства –** ***Никола Мушанов*** **(исследование) IV – 56**

Теодор Теодоров **– Първа световна война – български правителства –** ***Никола Мушанов*** **(изследване) IV – 56**

Теодор Траянов **– заклинателен дискурс – вторично моделиращ семиозис (изследване) IV – 44**

Теодор Траянов **– заклинательный дискурс – вторично моделирующий семиозис (исследование) IV – 44**

патриарх Теофилакт **– кореспонденция – богомилско движение – богомилска комуникация –** ***цар Петър I*** **(изследване) IV – 23**

патриарх Теофилакт **– переписка – богомильское движение – богомильское общение –** ***царь Петр I*** **(исследование) IV – 23**

тепловой эффект – удельная скорость поглощения – компьютерная модель (исследование) IV – 8

термо ефект – специфично ниво на поглъщане – компютърен модел (изследване) IV – 8

технократическая цивилизация – цифровая культура – библиологос – библиосфера – интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска –производительная сила (исследование) IV – 50

технократична цивилизация – цифрова култура – библиологос – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество – производителна сила (изследване) IV – 50

типография – Карпаты – краткий обзор истории– деятельность – Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского во Владимировой (исследование) IV – 24

типология – издателски профили – графична комуникация – книгоиздателски асоциации – Русия – Португалия –Европа – САЩ – книга (изследване) IV – 11

типология – издательские профили – графическая коммуникация – издательские ассоциации – Россия –Португалия – Европа – США – книга (исследование) IV – 11

типология на четенето – история на четенето – България – четене – читател (изследване) IV – 48

типология чтения – история чтения – Болгария – чтение – читатель (исследование) IV – 48

том 16 „Трудов Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий" (2021) – когнитологический портрет XVI-ой конференции СНО в УНИБИТ (22 мая 2020 г.) (рецензия)V – 9

том 16 на „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии" (2021) – когнитологичен портрет на XVI-та конференция (22 май 2020 г.) на Студентското научно общественото УНИБИТ(рецензия)V – 9

адмирал де Траверсе**, морски министър на Русия от първите трийсет години на XIX в. – Евразийско морско наследство – Международен проект за историческия път на военно-морското сътрудничество на Русия и Франции (изследване) IV – 32**

адмирал де Траверсе**, морской министр России первой трети XIX в. – Евразийское морское наследие – Международный проект об историческом пути военно-морского сотрудничества России и Франции (исследование) IV – 32**

традиционна касида – „вакхически" жанр– арабска литература – ранноислямски панегирик – Хассан ибн Сабит (изследване) IV – 55

традиционная касыда – „вакхический" жанр – арабская литература– раннеисламский панегирик – Хассан ибн Сабит (исследование) IV – 55

300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски – национално честване – препис ***на ръка*** **на** ***„История славяноболгарская..."*** **на Св. о. Паисий Хилендарски (2007-2010) и** ***на компютър*** **(2011),** ***дигитализиран*** **(2022) от студентите на УниБИТ – историография на паисиевото: *Св. епископ Софроний Врачански* – просветител със силно развито българско национално самосъзнание, създател на първия препис на** ***„История славяноболгарская..."*** **на Св. о. Паисий Хилендарски (1765 г.), преписва** ***Паисиевата история*** **и втори път (1781 г.);** ***Георги С. Раковски*** **– именитият български възрожденец и родоначалник на организираното национално революционно движение у нас познава почти всичко, излязло изпод перото на предшественците и съвременниците му, и пръв изтъква, че** ***Историята*** **на светогореца е дело на „ученаго человека", обръщайки общественото внимание към фигурата и делото на хилендарския монах;** ***Акад. Йордан Иванов*** **– осъществил през 1914 г. по** ***Зографския препис*** **на** ***„История славяноболгарская ..."****, който счита за оригинал на* ***Паисиевата творба****, призива на първия наш школуван историк проф. Марин Дринов:* ***„да видим Паисиевата история обнародвана"*** **(1888 г.) – издание, предизвикало огромната радост и възхищение на проф. Иван Шишманов и станало настолна книга за съвременните и по-късните изследователи на Паисиевото;** ***Акад. Петър Динеков*** **– осъществил през 1963 г. превода на историческата творба на съвременен български език, основан на изданието на акад. Йордан Иванов от 1914 г., което приема за най-близко до първообраза на** ***Паисиевата история****;* ***Проф. Милен Куманов*** **– създал през 2011 г. първата научна историография на Паисиезнанието – и в България, и в чужбина, обнародвана в справочно-енциклопедичното издание на УниБИТ** ***„Информационен код на българската книжовност и литература: Св. о. Паисий Хилендарски"****, актуализирана от него за ново перспективно обнародване на УниБИТ през 2022 г. (очерк – възпоменание с посвещение на** ***Милен Куманов*** **като първооткривател на историографията на Паисиезнанието) II – IV – 18**

300-летие со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского – национальное чествование – список ***„Истории славяноболгарской..."*** **Св. о. Паисия Хилендарского –** ***рукописный*** **(2007-2010) и** ***компьютерный*** **(2011),** ***дигитализированный*** **(2022), сделанные студентами УниБИТ – историография паисиеведения:** ***Св. епископ Софроний Врачанский*** **– просветитель с сильно развитым национальным самосознанием, создатель первого списка** ***„История славяноболгарской..."*** **Св. о. Паисия Хилендарского (1765 г.), он переписал** ***Паисиеву историю*** **и во второй раз (1781 г.);** ***Георги С. Раковски*** **– выдающийся деятель Болгарского возрождения и родоначальник организованного национального революционного движения в Болгарии знал почти все, что вышло из-под пера его предшественников и современников, и первым подчеркнул, что** ***История*** **монаха святогорского монастыря – дело „ученаго человека", обращая общественное внимание на фигуру и дело хилендарского инока;** ***Акад. Йордан Иванов*** **– осуществил в 1914 г. по** ***Зографскому списку*** **„*Истории славяноболгарской ...*", который он считал оригиналом произведения** ***Паисия****, призыв первого болгарского профессионального историка – проф. Марина Дринова:* ***„необходимо увидеть историю Паисия обнародованной"*** **(1888 г.) – издание, вызвавшее огромную радость и восхищение проф. Ивана Шишманова и ставшее настольной книгой современных и более поздних исследователей Паисиеведения;** ***Акад. Петр Динеков*** **– сделал в 1963 г. перевод исторического произведения современный болгарский язык, подготовленный Йорданом Ивановым 1914 года, принятое им за наиболее близкое к первообразу** ***Паисиевой истории****;* ***Проф. Милен Куманов*** **– создал в 2011 г. первую научную историографию Паисиеведения – и в Болгарии, и за рубежом, обнародованную в справочно-энциклопедическом издании УниБИТ** ***„Информационный код болгарской книжности и литературы: Св. о. Паисий Хилендарский"****, актуализированную им для нового перспективного обнародования УниБИТ в 2022 г. (очерк – воспоминание с посвящением** ***Милену Куманову*** **как первопроходцу историографии Паисиеведения) II – IV – 18**

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and InformationTechnologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ. ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София (ул. 1-17 кът 2022 г.) ; 2) Факлоносци / За буквите – О писменех ; ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ. ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред.– 1 (2010)- . – София. – Парал. загл. на сер. в отд. кн.: Torchbearers ; Факлоносци(ул. 1-17 кът 2022 г.) – феноменология на визуализация на информацията в поредиците – художествен съвет от 2008 г. : Милен Куманов, Константина Константинова, Игнат Константинов, Александра Куманова, Николай Василев, Никола Казански, Венцислав Велев, Марияна Максимова, Диана Ралева, Денислава Григорова – панорама и естествена класификация на изображенията на кориците на изданията – емблематизация на познанието (отзив) V – 6 1)

Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and InformationTechnologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общ. ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018) (рецензия) V – 13

Труды Студенческого научного общества при Университете библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and InformationTechnologies(до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София (ул. 1-17 к 2022 г.). – *На болг. яз.*; 2) Факлоносцы / За буквите – О писменехъ ; ред. колл.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов], Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред.– 1 (2010)- . – София. – Парал. загл. на сер. в отд. кн.: Факлоносци; Torchbearers (т. 1-17 к 2022 г.). – *На болг. яз.*– феноменология визуализации информации в сериях изданий – художественный совет с 2008 г. : Милен Куманов, Константина Константинова, Игнат Константинов, Александра Куманова, Николай Василев, Никола Казански, Венцислав Велев, Марияна Максимова, Диана Ралева, Денислава Григорова – панорама естественной классификации изображений на обложках изданий – эмблематизация познания (отзыв) V – 6 1)

Труды Студенческого научного общества при Университете библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Societyofthe State University of Library Studies and InformationTechnologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.]– техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018). – *На болг. яз.* (рецензия)V – 13

Търновска конституция – Народно събрание – парламентарна опозиция – вътрешна политика (изследване) IV – 10

Търновская конституция – Народное собрание – парламентская оппозиция – внутренняя политика (исследование) IV – 10

удельная скорость поглощения – компьютерная модель – тепловой эффект (исследование) IV – 8

управление – Болгария – Европейски съюз – Югоизточна Европа – културно наследство (изследване) IV – 6

управление – Болгария – Европейский союз – Юго-Восточная Европа – культурное наследие (исследование) IV – 6

управление – искусство– Древен Египет – Старо царство – династия – администрация (исследване) IV – 9

управление – искусство – Древний Египет – Старое королевство – династия – администрация (исследование) IV – 9

учеба в Одессе – калоферская школа – калоферские торговцы в Одессе – учитель Ботю Петков (исследование) IV – 18

учение в Одеса – калоферско училище – калоферски търговци в Одеса – даскал ***Ботьо Петков*** **(изследване) IV – 18**

филмални библиотеки – научна библиография –специална библиография – отраслова библиография – Българска академия на науките – Централна библиотека на БАН (изследване) IV – 35

филмальные библиотеки – научная библиография –специальная библиография – отраслевая библиография – Болгарская академия наук – Центральная библиотека БАН (исследование) IV – 35

философия – противоречие – време – промяна – перспектива – случайност – необходимост (изследване) IV – 54

философия – противоречие – время – перемена – перспектива – случайность – необходимость (исследование) IV – 54

Хаджар Финози (болгаро-иранские культурные связи)(интервью) VI– 3 – 1

Хаджар Финози (болгаро-иранские культурные связи)(интервью) VI– 3 – 2

Хаджар Финози (българо-ирански културни връзки)(интервю) VI– 3 – 1

Хаджар Фиюзи (българо-ирански културни връзки)(интервю) VI– 3 – 2
формалистическое и необективное естество – рекомендуются математико-статистические оценочныеметоды – институциональное планирование и управление науки – impact-factor (исследование) IV – 34
формалистично и необективно естество – препоръчват се математико-статистическите оценъчни методи –институционално планиране и управление на науката – impact-factor (изследване) IV – 34
футуризм – *Филипо Томмазо Маринетти* – общественные процессы (исследование с посвящением *МиленуКуманову*) IV – 42
футуристично течение – *Филипо Томазо Маринети* – обществени процеси (изследване с посвещение на *Милен Куманов*) IV – 42
Хронология на четените курсове (1888- 1935) : Анна Ангелова, Димитър Веселинов (с. 159-165) ; Граф. дизайн Георги Върлишков. – Факсим. изд. – София : Унив. изд. „Св. Кл. Охридски", 2011. – 228 с. – Посв. на 150-год. от рожд. на първия ректор на Соф. унив. … ; I. I. I. Факсимилна публикация ; I. I. II. Дигитализация ; I. I. III. Структуриране на справочен апарат : Именен показалец ; Показалец на периодичните издания ; Показалец на рецензиите, отзивите и критичните бележки ; Показалец на преводите ; Географски показалец ; I. I. IV. Създаване на съвременен научен коментар под научната редакция на Милен Куманов / Александра Куманова ; I. II. Лекции. – По цит. факсим. изд. ; I. II. I. Факсимилна публикация ; I. II. II. Дигитализация ; I. II. III. Информационна ризома : Части на речта ; I. II. III. 1. Кадастрално дърво на тезауруса на езика на ... : Информационна ризома (Честотност на частите на речта) ; I. II. III. II. Информационна решетка на тезауруса на езика на ... ; I. II. III. III. Тезаурус на езика на ... ; I. II. III. IV. Графическо представяне на тезауруса на езика ; I. II. IV. Създаване на съвременен научен коментар под научната редакция на Милен Куманов / Николай Василев (Справочно-информационна ризома) I – 2
Царска научна библиотека (България) – проспект (изследване) IV – 21
Царская научная библиотека (България) – проспект (исследование) IV – 21
Паул Целан – Ральф Дутли **– история на преводите – рецепция на Манделщам в Германия – анализ надва преводни теста – лайтмотиви – синоними –** ***Осип Манделщам*** **(изследване) IV – 36**
Пауль Целан – Ральф Дутли **– история переводов – рецепция Мандельштама в Германии – анализдвух переводных тестов – лейтмотивы – синонимы –** ***Осип Мандельштам*** **(исследование) IV – 36**
цензура – ***Любен Каравелов – Васил Левски*** **– болгарская журналистика – Болгарское возрождение (исследование) IV – 39**
цензура – ***Любен Каравелов – Васил Левски*** **– българска журналистика – Българско възраждане (изследване) IV – 39**
Центральная библиотека на БАН – филиалин библиотеки – научна библиография –специална библиография – отраслова библиография – Българска академия на науките (изследване) IV – 35
Центральная библиотека БАН – филиальные библиотеки – научная библиография –специальная библиография – отраслевая библиография – Болгарская академия наук (исследование) IV – 35
церковно-национальное движение болгар – Возрождение – Стара Загора (исследование) IV – 4
Катерина Цилка – периодичен печат – аферята „Мис Стоун" (изследване) IV – 26
Катерина Цилка – периодическая печать – Дело „Мисс Стоун" (исследование) IV – 26
цифрова култура – библиологос – библиосфера – интелектуално-нравствено съзнание – информационни технологии – рисково общество –производителна сила – технократична цивилизация (изследване) IV – 50
цифровая культура – библиологос – библиосфера– интеллектно-нравственное сознание – информационные технологии – общество риска –производительная сила – технократическая цивилизация (исследование) IV – 50
ЦРУ – КГБ – восемь блаженств – ***Иисус Христос*** **– Католическая теология (исследование) IV – 28**
ЦРУ – КГБ – осемте блаженства – ***Иисус Христос*** **– Католическа теология (изследване) IV – 28**
църковно-национално движение на българите – Възраждане – Стара Загора (изследване) IV – 4
Челябинска областна универсална научна библиотека (Русия) – история (изследване) IV – 49
Четвероевангелие на Цар Иван Александър **– Българска колекция – Британска библиотека (изследване) IV – 14**
Четвероевангелие Царя Иоанна-Александра **– Болгарская коллекция – Британская библиотека (исследование) IV – 14**
четене – читател – типология на четенето – история на четенето – България (изследване) IV – 48
четници, памет, изследвания – Априлско въстание 1876 г. – с. Мусина (изследване) IV – 31
четници, памет, исследования – Априльское восстание 1876 г. – с. Мусина (исследование) IV – 31
читател – типология на четенето – история на четенето – България – четене (изследване) IV – 48
читатель – типология чтения – история чтения – Болгария – чтение (исследование) IV – 48
чтение – читатель – типология чтения – история чтения – Болгария (исследование) IV – 48
Мария Чулова **– MariaChulova : Съня^т на** ***Евридика – Eurydice***'**sdream; Морето на живота – Sea of life/ Transl. VladimirManchev– Владимир Манчев VIII – 11-1**
Мария Чулова **: Съня^т на** ***Евридика*** **– Сон** ***Эвридики*** **; Морето на живота – Море жизни /** ***Пер. Владимир Манчев*** **VIII – 11-12**
Мария Чулова **: Съня^т на** ***Евридика*** **– Сон** ***Эвридики*** **; Морето на живота – Море жизни /** ***Прев. Владимир Манчев*** **VIII – 11-12**
Шипов, Атанас П. Апрелъское восстание 1876 года : Краткая ист. энциклопедия / Атанас П. Шипов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шипов ; Предисл. Милен Куманов. – София, 2021. – ***На болг. яз.*** **(рецензия) V– 3Шипов, Атанас П. Апрелъское восстание 1876 лета : Краткая ист. энциклопед. / Атанас П. Шипов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шипов ; Предисл. Милен Куманов. – София, 2021. –** ***На болг. яз.*** **(рецензия) V – 2**
Шипов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / Атанас П. Шипов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шипов ; Предг. Милен Куманов. – София, 2021. (рецензия) V – 2
Шипов, Атанас П. Априлского въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / Атанас П. Шипов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шипов ; Предг. Милен Куманов. – София, 2021. (рецензия) V– 3
Югоизточна Европа – културното наследие – управление – България – Европейски съюз Европейски съюз (изследване) IV – 6
Югоизточна Европа – културно наследство – управление – България Европейски съюз Европейски съюз (изследване) IV – 6
Яна Язова **– роман** ***„Левски"*** **– причина убийства писательницы – свидетельства (очерк) VII – 4**
Яна Язова **– романът** ***„Левски"*** **– причина за убийството на писателката – свидетелства (очерк) VII – 4**

academic libraries of BAS – scientific bibliography – specialbibliography – subject bibliography – Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS (study) IV – 35
activity – Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova– Carpathian – typography – brief history (study) IV – 24
administration – management – art – Ancient Egypt – Old Kingdom – dynasty (study) IV – 9
alteration – outlook – fortuity – necessity – philosophy – antinomy – time (study) IV – 54
analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms – ***Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli*** **– history of translation reception of Mandelstam in Germany (study) IV – 36**
Ancient Egypt – Old Kingdom – dynasty – administration – management – art (study) IV – 9
„Anschluss" – ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951)– literary museum – Austrian National Library – Franz Grillparzer (1791-1872) (study) IV – 60**
„Anschluss" – ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951)– literary museum – Austrian National Library –** ***Franz Grillparzer*** **(1791-1872) (study) IV – 60**
„Anschluss" – ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek –** ***Franz Grillparzer*** **(1791-1872) (Forschung) IV – 60**
„Anschluss" – ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek –** ***Franz Grillparzer*** **(1791-1872) (Forschung) IV – 60**
antinomy – time – alteration – outlook – fortuity – necessity – philosophy (study) IV – 54
April uprising – ***Ivan Vazov*** **–** ***„Under the yoke"*** **– Liberation (study with ontological dedication to** ***Milen Kumanov*****) II – IV – 15**
April Uprising 1876 – village Musina – revolutionaries, memory, studies (study) IV – 31
Arabic literature – early Islamic panegyric – ***Hassan ibn Thabit*** **– traditional Arabic qasidah – „Bacchic" genre (study) IV – 55**
Argentina – Latin America – exhibitions – museums – libraries – collections – books – Brazil (study) IV – 12
Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv – Bulgaria – Middle Ages – Renaissance – Armenian community (study) IV – 16
Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv – Bulgaria – Middle Ages – Renaissance (study) IV – 16
art – Ancient Egypt – Old Kingdom – dynasty – administration – management (study) IV – 9
Mustafa Kemal Atatürk**:** ***Milen K. Kumanov*** **(12-13.04.2020) – Bulgaria– Turkey – diplomacy (interview) II – V – 2**
Austrian National Library – ***Franz Grillparzer*** **(1791-1872) – „Anschluss" –** ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951)– literary museum (study) IV – 60**
Austrian National Library – ***Franz Grillparzer*** **(1791-1872) – „Anschluss" –** ***Ludwig Wittgenstein*** **(1889-1951)– literary museum (study) IV – 60**
„Bacchic" genre – Arabic literature – early Islamic panegyric – ***Hassan ibn Thabit*** **– traditional Arabic qasidah (study) IV – 55**
Befreiungstheologie **– CIA – KGB – die Acht Segnungen – Jesus Christus (Forschung) IV – 28**
bibliographic profile of philanthropist ***Milen*** **Kumanov (man – scholar – citizen) – student years and creative activity as a librarian, bibliographer, biographer, archivist, historian, historiographer, encyclopedist – an account of fellow-student – historian, ethnologist, archivist Andrey Pechilkov (letter with dedication to** ***Milen Kumanov*****to** ***Alexandra Kumanova*** **of 2 June 2022) II – IV – 21**
bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society – productive force –technocratic civilization – digital culture (study) IV – 50
bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society – productive force –technocratic civilization – digital culture – bibliologos (study) IV – 50
biobibliographic profiles of the teachers (Prof. Vladimir Ivanovich Lamanski, Prof. Vasiliy Grigorievich Vasilevskiy, Prof. Marin Drinov, Prof. Konstantin Irechek), associates (Prof. Fedor Ivanovich Uspenskiy, Acad. Nikodim Pavlovich Kondakov, Prof. Mihail Georgievich Popruzhenko, Prof. Petr Mihailovich Bitsilli, Prof. Atanas Ishirkov, Prof. Petar Nikov, Prof. Petar Mutafchiev), followers (Acad. Ivan Duychev) of V. N. Zlatarski and his daughter Vazkresa (Kresa) ZlatarskaTodorova (August – October 2021) / Veneta Borisova, Vesela Georgieva, Darina Georgieva, Denitsa Slavova, Kalina Sabeva, Maya Angelova, Nedyalko Yankov, Tonya Stoyanova, Teodora Dimitrova, Todor Toshev, Tsvetana Yovcheva, Tsvetelina Stoyanova I – 1
бiobibliography of Milen Kumanov (bibliographic and textological proscopy / bibliogr. ed. N. Kazanski, N. Vasilev) III – I
Igor Bistriy **– the school for the spiritually developed person (essay) VII – 6**
Bogomil communication – ***tsar Peter I – Patriarch Theophylact*** **– correspondance – Bogomil movement (study) IV – 23**
Bogomil movement – Bogomil communication – ***tsar Peter I – Patriarch Theophylact*** **– correspondance (study) IV – 23**
Boil Ioan **– Ioan the Exach –** ***Chernorizets Hrabar*** **;** ***About Letters*** **;** ***Saga for Scripts*** **;** ***Divinity or Heavens*** **– authorship of Saga for** ***Scripts by St. Cyril the Philosopher – the Exarch of*** **Bulgaria – Bulgarian embassy and diplomats in Rome (866-868) –** ***Petar the monk and judge*** **– Great curator of the Archon of Bulgaria (study with dedication to** ***Milen Kumanov*****) II – IV 14**
book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA(study) IV – 11
book as an external cognitome –„internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin (study) IV – 29
book as an external cognitome –„internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge (study) IV – 29
books – Brazil – Argentina – Latin America – exhibitions – museums – libraries – collections (study) IV – 12
Bradford's law –distribution of journals – inaccuracy of computations – subject categories – platforms of indexation and citations – Web of Science (study) IV – 13
Brazil – Argentina – Latin America – exhibitions – museums – libraries – collections – books (study) IV – 12
brief history – activity – Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova– Carpathian – typography (study) IV – 24
The British Library – Gospels of Tsar Ivan Alexander – Bulgarian collections (study) IV – 14
brod – plot, mys – nos, pest – linguistics – etymological – guby – kupy (study) IV – 43
Bulgaria – Bulgarian folkloric tales – the literary culture (study) IV – 53

Per aspera ad astra!

Bulgaria – European Union – South East Europe– Cultural Heritage – management (study) IV – 6
Bulgaria – Iranian civilization (essay) VII – 5
Bulgaria – Middle Ages – Renaissance – Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv (study) IV – 16
Bulgaria – Pazardzhik – Kimon Georgiev, Prime Minister (study) IV– 25
Bulgaria – reading – reader – typology of reading – history of reading (study) IV – 48
Bulgaria – Russia – independence (study) IV – 3
Bulgaria Socialist Party – Bulgaria socialist movement – ***New Socialist Program in 21st century*** **– Socialist International – European Socialist Party (study with apologetic dedication to** ***Milen Kumanov*** **for the dialogues, resuscitating the past and rationalizing the history) II – IV – 16**
Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS – academic libraries of BAS – scientific bibliography – specialbibliography – subject bibliography (study) IV – 35
Bulgarian child language – „naive" semiotics – cognitive metaphor (study) IV – 45
Bulgarian city – Bulgarian folk culture – Bulgarian National Revival (study) IV – 61
Bulgarian collections – The British Library – Gospels of Tsar Ivan Alexander (study) IV – 14
Bulgarian colony – state security – political emigration in Istanbul (study) IV – 5
Bulgarian Communist Party – Macedonian question after WW2 – dissolution of the refugees organizations (study) IV – 15
Bulgarian communist propaganda – memoirs – ***Mitka Grabcheva*** **(study) IV – 19**
Bulgarian folk culture – Bulgarian National Revival – Bulgarian city (study) IV – 61
Bulgarian folkloric tales – – the literary culture – Bulgaria (study) IV – 53
Bulgarian governments – ***Nikola Mushanov – Teodor Teodorov*** **– First World War (study) IV – 56**
Bulgarian Institute forStandardization – standardization – cultural and historical heritage – European Committee for Standardization (study) IV – 27
Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – censorship – ***Lyuben Karavelov – Vasil Levski*** **(study) IV – 39**
Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – Ottoman censorship – ***Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov – VasilLevski*** **IV – 40**
Bulgarian national question – peace treaty of Neuilly – European cooperation – peaceful revision – Paneurope (study) IV – 46
Bulgarian National Revival – Bulgarian city – Bulgarian folk culture (study) IV – 61
Bulgarian National Revival – Bulgarian city – Bulgarian folk culture (study) IV – 61
Bulgarian National Revival – censorship – ***Lyuben Karavelov – Vasil Levski*** **– Bulgarian journalism (study) IV – 39**
Bulgarian National Revival – Ottoman censorship – ***Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov – VasilLevski*** **IV – Bulgarian journalism IV – 40**
Bulgarian national revival – Stara Zagora – movement for Bulgarian national church (study) IV – 4
Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of EasternRumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War – Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia – Macedonia (study) IV – 38
Bulgarians – the origin (translation – study) IV – 17
cadastral tree of thesaurus of the parts of speech of the language b of Alexandar Teodorov-Balan : substantives, participles / Nadezhda Georgieva ; verbs, adjectives / Ivanka Trendafilova ; pronouns / Snezhina Beneva ; personal names / Tsvetelina Zlatkova ; family names / Boris Angelov ; title sobriquets of cleric and secular persons / Radoslav Daskalov ; possessive adjectives, made by personal nouns / Ivan Sokolov ; adverbs / Antonina Maximova ; prepositions / Natali Alexandrova ; conjunctions, particles / Mira Tosheva ; numerals / Petar ValchevI – 2
Carpathian – typography – brief history – activity – Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova(study) IV – 24
Paul Celan – Ralph Dutli **– history of translation – reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms –** ***Osip Mandelstam*** **(study) IV – 36**
censorship – ***Lyuben Karavelov – Vasil Levski*** **– Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival (study) IV – 39**
Central Library of BAS – academic libraries of BAS – scientific bibliography – specialbibliography – subject bibliography – Bulgarian Academy of Sciences (BAS) (study) IV – 35
CIA – KGB – die Acht Segnungen – ***Jesus Christus*** **– Befreiungstheologie (Forschung) IV – 28**
CIA – KGB – the Eight Blessings – ***Jesus Christ*** **– Liberation theology (study) IV – 28**
cognitive approach – concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin – book as an external cognitome –„internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book (study) IV – 29
cognitive metaphor – Bulgarian child language – „naive" semiotics (study) IV – 45
collections – books – Brazil – Argentina – Latin America – exhibitions – museums – libraries (study) IV – 12
computer model – thermal effect – Specific Absorption Rate (study) IV – 8
concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin – book as an external cognitome – „internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book – cognitive approach (study) IV – 29
continuing education – information specialists – copyright literacy (study) IV – 57
copyright literacy – continuing education – information specialists (study) IV – 57
correspondance – Bogomil movement – Bogomil communication – tsar Peter I – Patriarch Theophylact (study) IV – 23
creation of General catalogue of the newsstheets published in 1917-1922 – the history of the October Revolution – the history of theCivil war – Russia (study) IV – 33
cult to the Light – ***Nestinarstvo*** **– trunk roads of knowledge – 1) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography : Systematized annot. bibliogr. index. Photomonograph : Manual of the subject** ***Nestinarstvo: Inform. Codes of the cultural heritage*** **/ Comp., historiography, introd. A. Kumanova ; Sci. and ling. ed., deixis (etymology), emblematics N. Vasilev. – Sofia, 2012 ; 2) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography : Photomonograph : Manual / Sci. and ling. ed. N. Vasilev. – Sofia, 2014 ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – Sofia, 2014 ; 4) Aryanica : Mission in Vottovaara – Karelia and Arkhaim – Ural : Centers of Proto-Europ. civil. in Russia : Proto-Aryans and Proto-Slavs : Cult.-phenom. decoding of mythol., hist. and ling. Aspects / Manual of the subject** ***Nestinarstvo: Inform. Codes of the cultural heritage*** **/ S. Denchev … [et al.]. – Sofia, 2016. – Other auth.: A. Kumanova, N. Kazanski, N. Vasilev ; 5)Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the** ***information environment*** **: jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. –** ***In Bulg.*** **– *In Bulg.*| .000 (review) V – 4**
cultural and historical heritage – European Committee for Standardization – Bulgarian Institute forStandardization – standardization (study) IV – 27
Cultural Heritage – management – Bulgaria – European Union – South East Europe (study) IV – 6
die Acht Segnungen – Jesus Christus – Befreiungstheologie – CIA – KGB (Forschung) IV – 28
digital culture – bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society – productive force –technocratic civilization (study) IV – 50
Angela Dimcheva **: Deprofundis / TranslYvonne Foster VIII – 14**
discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – ***Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)*** **– poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification (study) IV – 58**
dissolution of the refugees organizations – Bulgarian Communist Party – Macedonian question after WW2 (study) IV – 15
distribution of journals – inaccuracy of computations – subject categories – platforms of indexation and citations – Web of Science – Bradford's law (study) IV – 13
documentary study – archival science – documentary heritage – editing of historical sources – digital edition(study and essay – commemoration with dedication to ***Milen Kumanov*****) II – IV – 19**
domestic policy – Tarnovo Constitution – National Assembly – parliamentary opposition (study) IV – 10
Marin Drinov **– most important national moral interests: language, faith, public instruction, literature and public opinion (essay) VII – 1**
Duch Święty **– nawrócenie człowieka (zbadany) IV – 20**
dynasty – administration – management – art – Ancient Egypt – Old Kingdom (study) IV – 9
dyslexia – Egypt – ***Sophocles – Aristotle – Galileo – Rousseau*** **(essay) VII – 11**
early Islamic panegyric – ***Hassan ibn Thabit*** **– traditional Arabic qasidah – „Bacchic" genre – Arabic literature (study) IV – 55**
Eastern Rumelia – Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of EasternRumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War – Principality of Bulgaria (study) IV – 38
Umberto Eco (interviews about Bulgaria) : Bogomils – Pope John-Paul II (1) ; Europe – ***Bulgarians in Paris*** **– internet (2) ; intellectuals – mass communications – East and West – Nostradamus (3) ; European culture – Europe and USA – Bulgarian identity – intellectuals (4) ; change in Bulgaria – crisis in Bulgaria – globalization (5) – decoding the messages of U. Eco in the phenomenon** ***Bulgarians in Paris*** **(comments: N. Kazanski) (interview) VI – 1**
***e*-library BALANIKA : Academician Alexandar Teodorov-Balan. Autobiobibliography – lectures / Under scientific editorship of Milen Kumanov : Facsim. publ. (p. 227-362 ; 475-535) ; Digitization / Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Angel Georgiev (p. 363-431 ; 474, 536-559) ; Thesaurus of the language of A. T. -B. / Milen Kumanov, Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev (p. 564-587) ; Curr. sci. comm. : to the autobiobibliogr. of A. T.-B. / Alexandra Kumanova (p. 463-470) ; to the language of lectures of A. T.-B. / Nikolay Vasilev (p. 588-591) ; Refer. to the autobiobibliogr. of A. T.-B. (Index of names ; Index of period. ; Index of rev., rep., crit. not. ; Index of trans. ; Geogr. index) / Comp. Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Diana Raleva, Mariyana Maximova, Desislava Kostadinova (431-462) ; Ref.- inf. rhizome of frequency of the parts of speech of the language of A. T.-B. / Tsvetana Naydenova, Tsvetana Yovcheva, Ivanka Trendafilova / Comp. of *e*-lib. Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Ivanka Trendafilova (p. 564-587) ; Graph. i. Trendafilova (p. 587-588) I – 2**
Ralph Dutli **– history of translation – reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms –** ***Osip Mandelstam – Paul Celan*** **(study) IV – 36**
e*-library *CLIO* : 136 anniversary of the unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War 1885 – Slivnitsa – the darkest nightmare of Serbian king Milan. The dying confession of King Milan (Talk of Dr. Vladan Georgevich with King Milan in Vienna) – published in newspaper *Mir* (*N 4020, 4 Oct. 1913* ; *N 4021, 6 Oct. 1913* ; *N 4023, 8 Oct. 1913* ; *N 4024, 9 Oct. 1913* ; *N 4026, 11 Oct.. 1913*) – one of the most important daily paper in Bulgaria form 1894 to 1944 – a dying interview (1900-1901) of Dr. Vladan Georgevich (Prime-Minister of Serbia 1897-1900) with former Serbian ruler King Milan (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – revealing of the textological and terminological discourse for historians and larger public – introduction of the unique document for the *first time* in the historical science about the Unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War in 1885 (scientific based on facts commentary, analysis and references of the text, persons and events) –** ***last complete textological perspective study by Milen Kumanov, prepared for publication **(September 2021) I – 5**
e*-library ORTHODOXY: Orthodoxy in Bulgaria: Short historicalencyclopedia / author, scientific edition, annotation, foreword,guide, abbreviations Milen Kumanov – publication,** ***dedicated to the emblematic in 2023 1990 years of the crucifix and Resurrection of Jesus Christ in 33 and 1710 anniversary of the Edict of Milan in 313 of the Western Roman Emperor Constantine I which gave Christianity legal status: Constantine is venerated as saint and equal to the Apostles by the Orthodox Church – last incomplete encyclopaedic **study of Milen Kumanov I – 3**
e*-library PAISIADA: Historiography of Paisiy studies for** ***dedicated on the 300th anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski and 260th anniversary of this work Istoria slavyanobolgarskaya… **New edition of theUniversity of Library Studies and Information Technology: Saint Father Paisiy Hilendarski.** ***Istoria slavyanobolgarskaya…*****:Inform. Code of Bulg. letters and lit.: I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy). – Sofia : Za bukvite – O pismeneh, 2022.–** ***last completedhistoriographic perspective*** **study of Milen Kumanov I – 4**
***e*-library ZLATARICA : Historiogr. and archivistic inquiry of the first extensively scientific study of prof. Vasil Zlatarski, carried out in the libraries and archives of Bulgaria and e-space : Kumanov, Milen. Professor Vasil Nikolov Zlatarski as a historian of the First Bulgarian Empire : Graduation thesis/Sofia University. Philos.-Hist. Fac. Dept. of Bulgarian history; Dir. of studies Petar Hristov Petrov ; Rev. Vasil Gyuzelev. – Sofia, 1965. – 100 p. – Typescript. – Manuscript. – In. Bulg. – Personal archives of M. K. : Facsim. publ. (p. 28-129) ; Digitization / Tsvetana Yovcheva (p. 27, 130-176) ; Curr. sci. comm. M. Kumanov (p. 25-27, 183-217) ; Refer. (Index of names ; Geogr. index ; Index of period. ; Index of archives) / Comp. Alexandra Kumanova, Nikola Kazanski, Tsvetana Yovcheva ; Interview of Ts. Yovcheva with M. Kumanov (p. 217-222) / Comp. of the *e*-library Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev I – 1**
the Eight Blessings – Jesus Christ – Liberation theology – CIA – KGB (study) IV – 28
enlightenment – phenomenological discourse (definitive revelation) (essay) VII – 10

Erleuchtung – phaenomenologisch Diskurs(definitive Aufdeckung) (Beiträg) VII – 10
etymological – guby – kupy – brod – plot, mys – nos, pest – linguistics (study) IV – 43
Eurasian maritime heritage – International project on the historical path of naval cooperation between Russia and France – *Admiral de Traverse*, **Russian navalminister of the first third of the 19th century (study) IV – 32**
Europe – USA– book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal (study) IV – 11
European Committee for Standardization – Bulgarian Institute forStandardization – standardization – cultural and historical heritage (study) IV – 27
European cooperation – peaceful revision – Paneurope – Bulgarian national question – peace treaty of Neuilly (study) IV – 46
European Union – South East Europe– Cultural Heritage – management – Bulgaria (study) IV – 6
exhibitions – museums – libraries – collections – books – Brazil – Argentina – Latin America (study) IV – 12
first extensively **scientific study of Milen Kumanov (1965) : Kumanov, Milen. Professor Vasil Nikolov Zlatarski as a historian of the First Bulgarian Empire : Graduation thesis/Sofia University. Philos.-Hist. Fac. Dept. of Bulgarian history; Dir. of studies Petar Hristov Petrov ; Rev. Vasil Gyuzelev. – Sofia, 1965. – 100 p. – Typescript. – Manuscript. –** *In. Bulg.* **– Personal archives of M. K. – publication in honor of 155 anniversary of V. N. Zlatarski I – 1**
First World War – Bulgarian governments – *Nikola Mushanov – Teodor Teodorov* **(study) IV – 56**
Hajar Fiuzi (Bulgarian-Iranian cultural relations (interview) VI – 3 – 1
Hajar Fiuzi (Bulgarian-Iranian cultural relations (interview) VI – 3 – 2
formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science – impact-factor (study) IV – 34
formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science – impact-factor (study) IV – 34
fortuity – necessity – philosophy – antinomy – time – alteration – outlook (study) IV – 54
general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin – book as an external cognitome – „internal book" as a conception of the universe (study) IV – 29
Genoa Conference – post-war Europe – *Alexander Stamboliiski* **– World War I (study) IV – 7**
Kimon Georgiev, **Prime Minister – Bulgaria – Pazardzhik (study) IV– 25**
Golden Chrestomathy of Bulgaria : Book II. Anthology : Analytical-synthetical architectonics of the Bulgarian refined speech from IX to XXI c. (Universal information model) : Textbook in lexicography of the academic writing / Comp., epilogue: N. Vasilev, A. Kumanova ; Sci. consult.: I. Pasi, S. Denchev, M. Kumanov ; Term. ed. N. Kazanski ; Ref. ed. D. Raleva ; Bibliogr. ed. M. Maksimova ; Rev. P. Velchev, I. Teofilov. – Sofia, 2014. – New *e*-ed.: 2015. – *In Bulg.*(review) V – 16
AmandaGorman – Аманда Горман **: Memorial – Паметник** */ Прев. Никола Казански* **– NikolaKazanskiVIII – 8**
AmandaGorman – Аманда Горман **: Memorial – Паметник** */ Пер. Никола Казански* **– NikolaKazanskiVIII – 8**
Amanda Gorman : Memorial / Transl. Nikola Kazanski **– Никола Казански VIII – 8**
Gospels of Tsar Ivan Alexander **– Bulgarian collections – The British Library (study) IV – 14**
Mitka Grabcheva– **Bulgarian communist propaganda – memoirs (study) IV – 19**
graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA– book – typology – publishing profiles (study) IV – 11
Franz Grillparzer (1791-1872) – „Anschluss" – Ludwig Wittgenstein(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek (Forschung) IV – 60
Franz Grillparzer (1791-1872) – „Anschluss" – Ludwig Wittgenstein (1889-1951)– literary museum – Austrian National Library (study) IV – 60
Franz Grillparzer **(1791-1872) – „Anschluss" –** *Ludwig Wittgenstein***(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek (Forschung) IV – 60**
Franz Grillparzer **(1791-1872) – „Anschluss" –** *Ludwig Wittgenstein* **(1889-1951)– literary museum – Austrian National Library (study) IV – 60**
guby – kupy – brod – plot, mys – nos, pest – linguistics – etymological (study) IV – 43
historical science – museum science – N. I. Sergeeva – Saint Petersburg State Institute of Culture– history of Saint Petersburg (study) IV – 51
historiography – russian book (1917-1940) (study) IV – 1
history – Regional Universal Scientific Library of Chelyabinsk (Russia) (study) IV – 49
history of reading – Bulgaria – reading – reader – typology of reading (study) IV – 48
history of Saint Petersburg – historical science – museum science – *N. I. Sergeeva* **– Saint Petersburg State Institute of Culture(study) IV – 51**
history of translation – reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms – *Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* **(study) IV – 36**
identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader' – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* **– poets and peace-makers of the future nation's liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church (study) IV – 58**
the history of the Civil war – Russia – creation of General catalogue of the newssheets published in 1917-1922 – the history of the October Revolution (study) IV – 33
the history of the October Revolution – the history of theCivil war – Russia – creation of General catalogue of the newssheets published in 1917-1922 (study) IV – 33
Ilinden-Preobrazhenic Uprising – Racho Petrov – Georgi Kozhuharov – refugees (study) IV – 59
impact-factor – formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science (study) IV – 34
impact-factor – formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science (study) IV – 34
impact-factor – формалистическое и необективное естество – рекомендуются математико-статистические оценочныеметоды – институциональное планирование и управление науки (исследование) IV – 34
impact-factor – формалистично и необективно естество – препоръчват се математико-статистическите оценъчни методи –институционално планиране и управление на науката (изследване) IV – 34
inaccuracy of computations – subject categories – platforms of indexation and citations – Web of Science – Bradford's law –distribution of journals (study) IV – 13
the incantatory discourse – secondarily modeling semiosis – *Teodor Trayanov* **(study) IV – 44**
independence – Bulgaria – Russia (study) IV – 3
information modeling – biblio-info-noosphere – rhizome – Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : two books. Book 2, SOCRATICA. *Alexandar Vasilievich Mamontov* **: game- и play- phenomenology of the** *information space* **: jubil.encycl. book in inform. modeling (secondary docum. inform. base of Stud. Sci. Soc. at ULSIT) / Gen. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev ; Exp. ed. A. Sokolov, M. Kumanov ; Term. ed. N. Kazanski ; Ling. ed. V. Manchev ; Bibliogr. ed. K. Alexandrova, M. Maksimova, I. Kamburova ; Consult. D. Ravinskiy et al. ; Rev. L. Djahaia, I. Linden, F. Ch. Linden ; Forword A. Kumanova ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2020.–** *In Rus.*] .000 **(review) V – 15**
information specialists – copyright literacy – continuing education (study) IV – 57
information technologies – risk society – productive force –technocratic civilization – digital culture – bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness (study) IV – 50
institutionalplanning and management of science – impact-factor – formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods (study) IV – 34
institutionalplanning and management of science – impact-factor – formalistic and not objective nature – recommends mathematical and statistical evaluation methods (study) IV – 34
intellectual and moral consciousness – informationen technologies – risk society – productive force –technocratic civilization – digital culture – bibliologos – bibliosphere (study) IV – 50
„internal book" as a conception of the universe – general theory of book science – study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin – book as an external cognitome (study) IV – 29
International project on the historical path of naval cooperation between Russia and France – *Admiral de Traverse*, **Russian navalminister of the first third of the 19th century – Eurasian maritime heritage (study) IV – 32**
Iran – Islamic revolution (essay) VII – 7
Istoria slavyanobolgarskaya 1762-2012 : scientific outlooks for a quarter of a millenary / Nadezhda Dragova ... [et al.]. – Sofia, 2012. – Other auth.: Elena Tacheva, Vanya Dobreva, Inna Peleva, Mila Krasteva, Dimitar Peev, Darinka Karadzhova, Margaret Dimitrova, Lachezar Perchekliyski, Lyubka Nenova. – *In Bulg* **; 2)***Saint Father Paisiy Hilendarski***. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. – Sofia, 2011. –** *In Bulg.*(reviewwith dedication to *Milen Kumanov*) **II – IV – 7 1)**
Jesus Christ – Liberation theology **– CIA – KGB – the Eight Blessings (study) IV – 28**
Jesus Christus – Befreiungstheologie **– CIA – KGB – die Acht Segnungen (Forschung) IV – 28**
Petar Karapetrov – Stefan Bobchev **– Panagyurishte : Historical Museum ; cultural club** *Videlina***; library (study) II – IV – 25**
Lyuben Karavelov – Vasil Levski **– Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – censorship (study) IV – 39**
Lyuben Karavelov – VasilLevski **IV – Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – Ottoman censorship –** *Petko Rachov Slaveykov* **IV – 40**
KGB – die Acht Segnungen – Jesus Christus – Befreiungstheologie – CIA (Forschung) IV – 28
KGB – the Eight Blessings – Jesus Christ – Liberation theology – CIA (study) IV – 28
*Konstantinov Aleko***(1863-1897) –***Bay Ganyo Balkanski* **– national nihilism – Bulgarian merit (essay)VII – 8**
Georgi Kozhuharov **– refugees – Ilinden-Preobrazhenic Uprising –** *Racho Petrov* **(study) IV – 59**
Kumanov, Milen. Sunny and Cloudy Days : A Short Biography of *Georgi P. Kenderov***. – Pazardzhik, 2021. –** *In Bulg.* **(review)V – 1**
Milen K. Kumanov **– the Treaty of Neuilly (27.11.2001) (interview) II – V – 3**
Milen K. Kumanov **– Funeral service (24.11.2021) (funeral academic address to Professor Alexandra Kumanova by Professor Irena Peteva and Professor Stoyan Denchev) II – III – 5**
Milen K. Kumanov **– Funeral service (24.11.2021) (funeral academic address to Professor Alexandra Kumanova by Professor Hristina Bogova) II – III – 6**
Milen K. Kumanov **– St. memorial service (22.02.2022) (funeral academic speech of archpriest Petar) II – III – 8**
Milen K. Kumanov **– St. memorial service (22.02.2022) (verbatium report verified accorfing video record of St. memorial service II – III – 7**
Milen Kostadinov Kumanov **(1942-2021) –** *Nikolay Lvovich Samokhin* **(1880-1965) –** *Vladimir Dmitrievich Prishlyak***(1888-1985) –** *Vasil Nikolov Zlatarski* **(1866-1935) –** *Vazkresa (Kresa) Vasileva Zlatarska-Todorova* **(1901-1987) –** *Alexandra Kumanova* **(1956-) : historiographical discourse of the historical science ; moral and ethical civic credo of the historian (essay – commemorationwith metaphorically dedication to** *Milen Kumanov***) II – IV– 10**
*Milen Kostadinov Kumanov***(1942-2021) (WorldCat) –** *Ilina Nikolova Kumanova***(1910-1984) –** *Alexandra Venkova Kumanova* **(1956-) (WorldCat) –***Nikolay Lvovich Samokhin* **(1880-1965) –** *St. Seraphim Sobolev***(1881-1950) –** *Pierre Curie***(1859-1906) –** *Maria Skłodowska-Curie***(1867-1934) –***Prof. Theodor Mommsen* **(1817-1903) –** *Prof. Eduard Meyer* **(1855-1930) –** *Vasil Zlatarski* **(1866-1935) –** *Acad. Nikola Mihov***(1877-1962) –** *Prof. Todor Borov***(1901-1993) –** *Prof. Yuri Lotman* **(1922-1993) –** *Prof. Thomas Sebeok* **(1920-2001) –** *Prof. Umberto Eco* **(1932-2016) –** *Prof. Todor Bakalov***(1938-2001) –** *Dr. Racho Kazanski***(1909-2006) –** *Dr. Nikola R. Kazanski* **(1951-) –** *Prof. Stoyan Denchev* **(1953-) –** *Dr. Nikolay Vasilev* **(1954-)–***St. Father Stefan Pashov* **(1961-) –** *St. Constantin-Cyril the Philosopher* **(827-869) –***St. Methodius***(815-855) –** *St. Patriarch Evtimiy Tarnovski* **(ca. 1325 – 1403) –** *King Symeon the Great* **(864-927)–** *St. Ft. Paisiy Hilendarski* **(1722-1773) –** *Georgi S. Rakovski* **(1821-1867) –** *Vasil Levski***(1837-1873) – Hristo Botev (1848-1876) – Yordan Yovkov(1880-1937) – Geo Milev(1895-1925) – Hristo Smirnenski(1898-1923)–Nikola Vaptsarov (1909-1942) –Raffaello Sanzio(1483-1520)–***Antonio Canova***(1757-1822) –** *Victor Hugo***(1802-1885) : moral-ethicaldiscourse of the person of scientist-encyclopedist in the universal humanitaristics –** *Bulgarica* **– ontology of knowledge–Library of Milen and Alexandra Kumanov : main body, collections, studies, donations to libraries – library catalog bibliography : as a whole 191 titles in 3 languages including information in 22 languages, possession of 725 libraries all over the world. (essay – commemoration) II – IV– 9**
Milen **Kumanov (man – scholar – citizen – gentile (essay – commemoration with dedication to** *Milen Kumanov***) II – IV – 26**
Milen Kumanov **– historiographer of modern Bulgaria – 200 historical encyclopedias about Bulgaria – unique universal humanitarian reference books – personal accelerator (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia) II – IV– 8**
Milen Kumanov **– memoirs of high-school and student times of the author – phenomenology of the last published book of Milen Kumanov** *Sunny days and cloudy days* **(Short biographical sketch of** *Georgi P. Kenderov* **(2021) (commemorative outlook with dedication of personalia – apology of the spirit of invention in the historical science and encyclopaedic biographies) II – IV – 13**
Milen Kumanov **– perpetual relation with teachers and disciples, converted into associates and followers ; informal tutor of the author's thesis** *Bulgarian National Student Union and the academic youth 1926-1944* **(1993) ; heart, mind and motor of the created by him national movement for people's memory : methodology of the reference books** *Third Bulgarian*

Per aspera ad astra!

***Kingdom 1879-1946 : Historical encyclopedia* (2009) ; *Encyclopedia Pazardzhik* (2011) (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia) II – IV – 22**

***Milen Kumanov* – repositorium of the *Jagiellonian University* – profile(essay) II – IV– 4**

***Milen Kumanov*– repozytorium Uniwersytetu Jagiellońskiego – profil (praca pisemna) II – IV– 4**

***Milen Kumanov* – teacher of Bulgarians abroad – Bessarabian Bulgarians – mission of encyclopedic activity of the personalia on Bulgaria – efficient lessons in patriotism and civil behavior – treats of scientific and human dealings (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*) II – IV – 17**

***Milen Kumanov*: profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*) II – IV– 2**

***Milen Kumanov*: profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov* – letters to *Alexandra Kumanova* of 30 November and 22 August 2022) – *Alexandar Balabanov – Todor Borov – Yana Yazova – Petar Velichkov* II – IV– 3**

***Milen Kumanov*: profile – historian – person – friend (essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*) II – IV– 6**

***Milen Kumanov*– profile – history of Bulgaria – encyclopaedias– books – memoirs(essay – commemoration with dedication to *Milen Kumanov*) II – IV –20**

***Milen Kumanov* – cognitologic profile (13.02.2007) (interview) II – V – 1**

***Milen Kumanov* : profile – bibliography and archivistics (*Acad. Nikola Mihov – Prof. Todor Borov – Acad. Ivan Dujchev; Prof. Theodor Mommsen, Prof. Eduard Meyer*) – culturonomia (commemorative outlook – apology with ontological dedication for personalia) II – IV – 23**

***Milen K. Kumanov* – Funeral service (24.11.2021) (verbatium report, verified according to the video record of the Funeral service) II – III – 1**

***Milen K. Kumanov* – St. memorial service (22.02.2022) (funeral academic speech of Academician Professor Stoyan Denchev) II – III – 9**

***last complete textological perspective study by Milen Kumanov, prepared for publication* (September 2021) : *e*-library *CLIO* : 136 anniversary of the unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War 1885 – Slivnitsa – the darkest nightmare of Serbian king Milan. The dying confession of King Milan (Talk of Dr. Vladan Georgevich with King Milan in Vienna) – published in newspaper *Mir* (*N 4020, 4 Oct. 1913 ; N 4021, 6 Oct. 1913 ; N 4023, 8 Oct. 1913 ; N 4024, 9 Oct. 1913 ; N 4026, 11 Oct.. 1913*) – one of the most important daily paper in Bulgaria form 1894 to 1944 – a dying interview (1900-1901) of Dr. Vladan Georgevich (Prime-Minister of Serbia 1897-1900) with former Serbian ruler King Milan (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – revealing of the textological and terminological discourse for historians and larger public – introduction of the unique document for the *first time* in the historical science about the Unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War in 1885 (scientific based on facts commentary, analysis and references of the text, persons and events) I – 5**

***last completed historiographic perspective study* of Milen Kumanov – *e*-library PAISIADA: Historiography of *Paisiystudies* for *dedicated on the 300th anniversary of St. Fr. Paisiy Hilendarski and 260th anniversary of this work Istoria slavyanobolgarskaya*… New edition of the University of Library Studies and Information Technology: Saint Father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaya*…: Inform. Code of Bulg. letters and lit.: I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy). – Sofia : Za bukvite – O pismeneh, 2022 : Academic speech, made on 6.11.2022 for XVIII Student Scientific Conference and exhibition at ULSIT – 20.05.2022 I – 4**

***last complete* scientific research of Milen Kumanov (June – August 2021): *e*-library BALANIKA : Academician Alexandar Teodorov-Balan. Autobiobibliography – lectures / Under scientific editorship of Milen Kumanov : I. Historiographic study of the autobiobibliography and lectures : I. I. Autobiobibliography. – By facsim. ed.: Teodorov-Balan, Alexandar. [1] Literary diversions : Bibliography (personal bibliogr. [1086 partial enum. by aut. and counted by him 870 records to I.IX.1954]) ; Chronological index of articles, notes, news, evaluations and books [: Facsim. publ. of typew. handwr. from fund 109c of Bulgarian academy of Sciences) / ..., comp.by aut. and proof. by him by hand[(p. 15-152) ; [2] From lecture course of ... History of Bulgarian Literature (1903-1906) [6 lectures лекции : History of Bulgarian Literature (c. 167- 227) : Bulgarian Literature of Old Bulgarian Kingdom [.]11] (1903-1904) (c. 1-8 = 167-174) ; Presentation of our script in the First Bulgarian Empire [.]12] (1903-1904) (c. 8-18 = 174-184) ; Bulgarian poetry during the yoke [.]13] (1903-1904) (c. 1-8 ; 185-192) ; Bulgarian Literature in the national struggles [.]14] (1904-1905) (c. 1-12 = 193-204) ; New Bulgarian Literature [.]15] (1905-1906) (c. 1-13 = 205-217) ; History of Bulgarian Literature from the Liberation [.]16] (1905-1906) (c. 1-10 = 218-227) : Facsim. publ. of aut. manus. : p. 166- 227] / Compl. [of ed.] Dimitar Veselinov, Stoyan Pintev, Anna Angelova ; Preface : Anna Angelova, Stoyan Pintev : (p. 7-8) ; Aut. of articles : Dimitar Veselinov, Anna Angelova (Diversions of ... : c. 9-11) ; Stoyan Pintev, Tsvetana Velichkova (Archival heritage of ... : c. 12-14) ; Dictionnary of [113] basic words and expressions in Balan's bibliography : Dimitar Veselinov (c. 153-158) : ... and Sofia University. Chronology of the delivered courses (1880-1935) : Anna Angelova, Dimitar Veselinov (c. 159-165) ; Graph. design Georgi Varlinkov. – Facsim. ed. – Sofia : Univ. Publ. St. Kl. Ohridski, 2011. – 228 c. – Dedic. to 150 ann. Of the first rector of Sof. Univ. … . – *In Bulg.* ; I. I. I. Facsimile publication ; I. I. II. Digitization ; I. I. III. Structuring of the references : Index of names ; Index of periodicals ; Index of reviews, reports, critical notes ; Index of translations ; Geographical index ; I. I. IV. Formation of current scientific commentary under scientific editorship of Milen Kumanov / Alexandra Kumanova ; I. II. Lectures. – By cit. facsim ed. ; I. II. I. Facsimile publication ; I. II. II. Digitization ; I. II. III. Information rhizome : Parts of speech ; I. II. III. I. Cadastral tree of thesaurus of the language of ... : Information rhizome (Frequency of the parts of speech) ; I. II. III. II. Information screen of thesaurus of the language of ... ; I. II. III. III. Thesaurus of the language of ... ; I. II. III. IV. Graphical presentation of thesaurus of the language ; I. II. IV. Formation of current scientific commentary under scientific editorship of Milen Kumanov / Nikolay Vasilev (Reference-information rhizome) I – 2**

***last incomplete encyclopaedic* study of Milen Kumanov – *e*-library ORTHODOXY: Orthodoxy in Bulgaria: Short historicalencyclopedia / author, scientific edition, annotation, foreword,guide, abbreviations Milen Kumanov – publication, *dedicated to the emblematic in 2023 1990 years of the crucifix and Resurrection of Jesus Christ in 33 and 1710 anniversary of the Edict of Milan in 313 of the Western Roman Emperor Constantine I which gave Christianity legal status: Constantine is venerated as saint and equal to the Apostles by the Orthodox Church*I – 3**

Passing away of *Professor Milen Kumanov* – participants in the funeral service (24.11.2021), St. memorial services (40 days: 31.12.2021, 3 months: 22.02.2022, 6 months: 22.05.2022, 9 months: 21.08.2022) and memorial services in the house of Milen and Alexandra Kumanov (22.02.2022, 22.05.2022, 21.08.2022) and in the University of Library Studies and Information Technologies (20.05.2022) (outline – register) II – III – 10

profile of philanthropist *Milen* Kumanov (man – scholar – citizen) (letter with dedication to *Milen Kumanovto Alexandra Kumanova* of 25 November 2021) II – IV– 5

Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE : Guide of the information resources of the Student Scientific Society at the University of Library Studies and Information Technologies : Inform. databases (publ., bibliogr. inf., reports and rev., premieres), index of names, annotations, keywords, tables and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), presented in: 16 vols of *Proc. SSS at ULSIT* (2008-); 30 vols of ser. *Torchbearers*(2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. by students in Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / Stoyan Denchev – sci. ed. ; Rudzhero Gilyarevsky – expert ed. ; Nikola Kazanski – terminol. ed. ; Angela Cannon – ref.-inf. ed. [et al.] ; Krasimira Aleksandrova – bibliogr. ed. [et al.] ; rev. Irena Peteva… [et al.] ; – Sofia, 2020. – (*Torchbearers* ; XXVIII). – Other ref.-inf. eds. Marianna Sokolova, Diana Stoyanova, Kalin Stoev, Nina Debryune, Iglika getova, Sonya Spasova, Nadezhda Tomova, Vladimir Manchev, Dobri Boyadzhiev, Ralitsa Yotova, Denitsa mladenova, Ilian Barzev. – Jubil. Ed., dedicated to 70th anniversary of the State Library Institute – 1st November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. – Other bibliogr. eds. Diana Raleva, Silvia Filipova, Mariyana maksimova, Iliana Kamburova, Lyubov Yovinska. – Other rev. Ivan Garvanov, Tanya Todorova, Ventsislav Velev, Alexandar Subeto, Leonid Djahaia, Irina Linden, Milen Kumanov– *In Bulg.* (review) V – 18

Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE : Guide of the information resources of the Student Scientific Society at the University of Library Studies and Information Technologies : Inform. databases (publ, bibliogr. inf., reports and rev., premieres), index of names, annotations, keywords, tables and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), presented in: 16 vols of *Proc. SSS at ULSIT* (2008-); 30 vols of ser. *Torchbearers*(2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. by students in Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org><sno.unibit.bg> / Stoyan Denchev – sci. ed. ; Rudzhero Gilyarevsky – expert ed. ; Nikola Kazanski – terminol. ed. ; Angela Cannon – ref.-inf. ed. [et al.] ; Krasimira Aleksandrova – bibliogr. ed. [et al.] ; rev. Irena Peteva… [et al.]. – Sofia, 2020. – (*Torchbearers* ; XXVIII). – Other ref.-inf. eds. Marianna Sokolova, Diana Stoyanova, Kalin Stoev, Nina Debryune, Iglika getova, Sonya Spasova, Nadezhda Tomova, Vladimir Manchev, Dobri Boyadzhiev, Ralitsa Yotova, Denitsa mladenova, Ilian Barzev. – Jubil. Ed., dedicated to 70th anniversary of the State Library Institute – 1st November 1950 – *today:* Univ. of Library Studies and Inform. Technologies. –Other bibliogr. eds. Diana Raleva, Silvia Filipova, Mariyana maksimova, Iliana Kamburova, Lyubov Yovinska. – Other rev. Ivan Garvanov, Tanya Todorova, Ventsislav Velev, Alexandar Subeto, Leonid Djahaia, Irina Linden, Milen Kumanov– *In Bulg.* (review) V – 5

Kumanova, Alexandra. Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography (Publ. of his works and literature about him) / City library – Sofia ; Compilers: A. Kumanova (introd.), M. Naydova. – Sofia, 2017. – *In Bulg.* (review) V – 10

Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the *information environment* : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev.– Sofia, 2019. – *In Bulg.* (review) V – 11

Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the *information environment* : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – *In Bulg.* ; 2) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : two books. Book 2, SOCRATICA. *Alexandar Vasilievich Mamontov* : game- и play- phenomenology of the *information space* : jubil.encycl. book in inform. modeling (secondary docum. inform. base of Stud. Sci. Soc. at ULSIT) / Gen. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev ; Exp. ed. A. Sokolov, M. Kumanov ; Term. ed. N. Kazanski ; Ling. ed. V. Manchev ; Bibliogr. ed. K. Alexandrova, M. Maksimova, I. Kamburova ; Consult. D. Ravinskiy et al. ; Rev. L. Djahaia, I. Linden, F. Ch. Linden ; Forword A. Kumanova ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2020.– *In Rus.*] .000 (review) V – 14

Kumanova, A. NOVUM PARADIGMA INFINITAS: forms of trivium: library-bibliogr.-book science in triad: addressee – library – document and three-unity: science – practice – education (From the priest of Arkhaim, through the universal approach of librarians in Pergam and Alexandria and subject thinking of Librarian of Spitzweg, to the postmodern nonclassical mentality of the contemporary librarian). – Sofia : Nat. libr. Sts Cyril and Methodius, 2020 ; 2) Kumanova, A. NOVUM PARADIGMA INFINITAS forms of trivium: library-bibliogr.-book science in triad: addressee – library – document and three-unity: science – practice – education (From the priest of Arkhaim, through the universal approach of librarians in Pergam and Alexandria and subject thinking of Librarian of Spitzweg, to the postmodern nonclassical mentality of the contemporary librarian) : Compendium. – Sofia :Sofia City Libr., 2020 ; 3) Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 15 (2020). – *In Bulg.* (review) V – 12

kupy – brod – plot, mys – nos, pest – linguistics – etymological – guby (study) IV – 43

Latin America – exhibitions – museums – libraries – collections – books – Brazil – Argentina (study) IV – 12

leitmotifs – synonyms – *Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* – history of translation reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts (study) IV – 36

***Vasil Levski* – Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – censorship – *Lyuben Karavelov* (study) IV – 39**

***VasilLevski* – Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – Ottoman censorship – *Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov* IV – 40**

***Vasil Levski* – verbal lightning *People????*: infinite and inexhaustible love to Bulgarian people, compassionate comprehension – the reason of the national and social revolution – an energy of creation and enlightenment (essay) VII – 2**

***Liberation theology* – CIA – KGB – the Eight Blessings – Jesus Christ (study) IV – 28**

libraries – collections – books – Brazil – Argentina – Latin America – exhibitions – museums (study) IV – 12

Library of Congress – Russian newspapers from the United States (study) IV – 22

linguistics – etymological – guby – kupy – brod – plot, mys – nos, pest (study) IV – 43

the literary culture – Bulgaria – Bulgarian folkloric tales (study) IV – 53

literary museum – Austrian National Library – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" – *Ludwig Wittgenstein* (1889-1951)(study) IV – 60

literary museum – Austrian National Library – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" – *Ludwig Wittgenstein* (1889-1951)(study) IV – 60

Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" – *Ludwig Wittgenstein*(1889-1951) (Forschung) IV – 60

Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" – *Ludwig Wittgenstein*(1889-1951) (Forschung) IV – 60

Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of Eastern Rumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War – Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia (study) IV – 38

Macedonian question after WW2 – dissolution of the refugees organizations – Bulgarian Communist Party (study) IV – 15

management – art – Ancient Egypt – Old Kingdom – dynasty – administration (study) IV – 9

***Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* – history of translation – reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms (study) IV – 36**

management – Bulgaria – European Union – South East Europe– Cultural Heritage (study) IV – 6
Filippo Tommaso Marinetti – Social processes – Futurism (study) IV – 42
Futurism – *Filippo Tommaso Marinetti* – social processes (study with dedication to *Milen Kumanov*) IV – 42
memoirs – Mitka Grabcheva– Bulgarian communist propaganda (study) IV – 19
***Todor Markov – Mustafa Kemal Pasha* – diplomacy – Western Thrace – economy – immigration – Bulgarian exarchate (study with ontological dedication to *Milen Kumanov*) II – IV – 11**
merchants from Kalofer in Odessa – schoolmaster Botyo Petkov – studies in Odessa – school in Kalofer (study) IV – 18
Middle Ages – Renaissance – Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv – Bulgaria (study) IV – 16
Miss Stone affair – Katerina Tsilka – periodicals (study) IV – 26
movement for Bulgarian national church – Bulgarian national revival – Stara Zagora (study) IV – 4
museum science – N. I. Sergeeva – Saint Petersburg State Institute of Culture– history of Saint Petersburg – historical science (study) IV – 51
museums – libraries – collections – books – Brazil – Argentina – Latin America – exhibitions (study) IV – 12
***Nikola Mushanov – Teodor Teodorov* – First World War – Bulgarian governments (study) IV – 56**
„naïve" semiotics – cognitive metaphor – Bulgarian child language (study) IV – 45
National Assembly – parliamentary opposition – domestic policy – Tarnovo Constitution (study) IV – 10
National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian (study) IV – 58
nawrócenie człowieka – *Duch Święty* (zbadany) IV – 20
necessity – philosophy – antinomy – time – alteration – outlook – fortuity (study) IV – 54
neoliberalism – neoconservatism – clash of the civilizations (study with dedication to *Milen Kumanov* in memory of the lectures given in the National Library *SS. Cyril and Methodius*) II – IV – 1
new information technologies – public libraries (study) IV – 30
***Nezami Ganjavi* (1141 – ca. 1204) – Persian poet: The Treasury of Mysteries (1177), Khosrow and Shirin (1181), Layla and Majnun(1188), The Seven Beauties (1197), The Book of Alexander (1203) – universal archetype of love and philosophical discourse of the Persianliterature (study) IV – 41**
nos, pest – linguistics – etymological – guby – kupy – brod – plot, mys (study) IV – 43
Old Kingdom – dynasty – administration – management – art – Ancient Egypt (study) IV – 9
optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *GeorgiRakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand state (study) IV – 58
the origin – Bulgarians (translation – study) IV – 17
Österreichischen Nationalbibliothek – Franz Grillparzer (1791-1872) – „Anschluss" – Ludwig Wittgenstein(1889-1951) – Literaturmuseum (Forschung) IV – 60
Österreichischen Nationalbibliothek – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" – *Ludwig Wittgenstein*(1889-1951) – Literaturmuseum (Forschung) IV – 60
Ottoman censorship – *Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov – VasilLevski* IV – Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival IV – 40
outlook – fortuity – necessity – philosophy – antinomy – time – alteration (study) IV – 54
Saint father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* : Inform. Code of Bulg. letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatics. Synarchy) / Sci. ed., Historiography, Commentary, Index of names, Geographical index Milen Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript Alexandra Kumanova ; Ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) Nikolai Vasilev ; Rev. Ivan Teofilov, Nikola Kazanski. – Sofia, 2011. – *In Bulg.* ; 2) St. Ft. Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* : transcript made on hand and on computer by the students of the University of Library Studies and Information Technologies and supplied with linguistic decoder (2007-2010), digitized by them to 1 January 2022 and designed not only for the Student Scientific Society of the University, but also for *e*-collections of the libraries in Bulgaria and abroad / Alexandra Kumanova, Nikolai Vasilev, Angel Georgiev. – Sofia, 2022. –*E*-library*PAISIADA. – In Bulg.*(review)V – 7 1)
Saint Father Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names, geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. – Sofia, 2011. – 208 p. : with 21 ill., 1 tables, 4 graph. – (Torchbearers ; 2). – *In Bulg.*(review *in Eng.*; transl. *in Bulg.*) V – 8
Saint Father Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. (Sofia, 2011). – *In Bulg.* (review *in Eng.*; transl. *in Bulg.*) V – 17
Saint Petersburg State Institute of Culture– history of Saint Petersburg – historical science – museum science – N. I. Sergeeva (study) IV – 51
Paneurope – Bulgarian national question – peace treaty of Neuilly – European cooperation – peaceful revision (study) IV – 46
parliamentary opposition – domestic policy – Tarnovo Constitution – National Assembly (study) IV – 10
Patriarch Theophylact – correspondance – Bogomil movement – Bogomil communication – tsar Peter I (study) IV – 23
Pazardzhik – Kimon Georgiev, Prime Minister – Bulgaria (study) IV– 25
peace treaty of Neuilly – European cooperation – peaceful revision – Paneurope – Bulgarian national question (study) IV – 46
peaceful revision – Paneurope – Bulgarian national question – peace treaty of Neuilly – European cooperation (study) IV – 46
Pelasheva Dobra Todorova (1890-1974) – memoirs – war – women (essay) VII – 9
periodicals – Miss Stone affair – *Katerina Tsilka* (study) IV – 26
Persian poet: The Treasury of Mysteries (1177), Khosrow and Shirin (1181), Layla and Majnun (1188), The Seven Beauties (1197), The Book of Alexander (1203) – universal archetype of love and philosophical discourse of the Persianliterature – *Nezami Ganjavi* (1141 – ca. 1204) (study) IV – 41
persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples (study) IV – 58
***tsar Peter I* – Patriarch Theophylact – correspondance – Bogomil movement – Bogomil communication (study) IV – 23**
***Racho Petrov – Georgi Kozhuharov* – refugees – Ilinden-Preobrazhenie Uprising (study) IV – 59**
philosophy – antinomy – time – alteration – outlook – fortuity – necessity (study) IV – 54
pipe organ – history – technology – art – organs Létourneau – transmission of oral and written lore – pipe organ workshop (study – illustrated compendium with ontological dedication to *Milen Kumanov*) II – IV – 24
platforms of indexation and citations – Web of Science – Bradford's law –distribution of journals – inaccuracy of computations – subject categories (study) IV – 13
plot, mys – nos, pest – linguistics – etymological – guby – kupy – brod (study) IV – 43
Plovdiv – Bulgaria – Middle Ages – Renaissance – Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" (study) IV – 16
poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* (study) IV – 58
political emigration in Istanbul – Bulgarian colony – state security (study) IV – 5
Portugal – Europe – USA– book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia (study) IV – 11
post-war Europe – Alexander Stamboliiski – World War I – Genoa Conference (study) IV – 7
Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia – Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of EasternRumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War (study) IV – 38
Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia (Vol. 1-17 to 2022). – *In Bulg.* ; 2) Torchbearers / Za bukvite – O pismenech : Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumanova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2010)- . – Sofia: Torchbearers(Vol. 1-17 to 2022). – *In Bulg.* – phenomenology of the visualization on the information if the serials – artistic council of 2008 : Milen Kumanov, Konstantina Konstantinova, Ignat Konstantinov, Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev, Nikola Kazanski, Ventsilav Velev, Mariyana Maksimova, Diana Raleva, Denislava Grigorova – panorama and natural classification of the images on the editions' covers – emblematization of the knowledge (review)V – 6 1)
Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. –Vol. 13 (2018). – *In Bulg.*(review) V – 13
productive force –technocratic civilization – digital culture – bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society (study) IV – 50
proper fraction – multiplication operator – mathematical modeling – musical tune – modal structure – linear ornament – oval (study with ontological dedication to *Milen Kumanov*) II – IV – 12
prospect – Royal scientific library (Bulgaria) (study) IV – 21
Province of Moesia – Roman navy – Roman history (study) IV – 52
public libraries – new information technologies (study) IV – 30
publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA– book – typology – publishing profiles – graphic communication (study) IV – 11
publishing profiles – graphic communicatio – publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA– book – typology (study) IV – 11
***Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model (study) IV – 58**
***Radoi Ralin* – literary hall – memoirs – *Ekaterina Tomova* – Bulgarian writers (essay) VII – 3**
reader – typology of reading – history of reading – Bulgaria – reading (study) IV – 48
reading – reader – typology of reading – history of reading – Bulgaria (study) IV – 48
reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs – synonyms – *Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* – history of translation (study) IV – 36
recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science – impact-factor – formalistic and not objective nature (study) IV – 34
recommends mathematical and statistical evaluation methods – institutionalplanning and management of science – impact-factor – formalistic and not objective nature (study) IV – 34
refugees – Ilinden-Preobrazhenie Uprising – Racho Petrov – Georgi Kozhuharov (study) IV – 59
Regional Universal Scientific Library of Chelyabinsk (Russia) – history (study) IV – 49
Renaissance – Armenian community – Armenian church „Surp Kevork" – Plovdiv – Bulgaria – Middle Ages (study) IV – 16
retrospective in the framework of the bibliography of work: Pravdomirova, Donka. *Dimcho Debelianov*. 1887-1916 : Biobibliogr. –Sofia, 1993 ; cultural-phenomenological value of the library-bibliographic humanitaristics (study) IV – 47
revolutionaries, memory, studies – April Uprising 1876 – village Musina (study) IV – 31

Per aspera ad astra!

risk society – productive force –technocratic civilization – digital culture – bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies (study) IV – 50
Roman history – Province of Moesia – Roman navy (study) IV – 52
Roman navy – Roman history – Province of Moesia (study) IV – 52
Royal scientific library (Bulgaria) – prospect (study) IV – 21
***Nikolay Alexandrovich Rubakin – Todor Borov : Milen K. Kumanov – libraries – information picture of the world and lore* (interview) II – V – 4**
Russia – creation of General catalogue of the newssheets published in 1917-1922 – the history of the October Revolution– the history of theCivil war (study) IV – 33
Russia – independence – Bulgaria (study) IV – 3
Russia – Portugal – Europe – USA– book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations (study) IV – 11
russian book (1917-1940) – historiography (study) IV – 1
Russian newspapers from the United States – Library of Congress (study) IV – 22
Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova– Carpathian – typography – brief history – activity (study) IV – 24
school in Kalofer – merchants from Kalofer in Odessa – schoolmaster Botyo Petkov – studies in Odessa (study) IV – 18
schoolmaster Botyo Petkov – studies in Odessa – school in Kalofer – merchants from Kalofer in Odessa (study) IV – 18
scientific bibliography – specialbibliography – subject bibliography – Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS – academic libraries of BAS (study) IV – 35
secondarily modeling semiosis – *Teodor Trayanov* – the incantatory discourse (study) IV – 44
Serbo-Bulgarian War – Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia – Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee – Union of EasternRumelia with Principality of Bulgaria (study) IV – 38
N. I. Sergeeva – Saint Petersburg State Institute of Culture– history of Saint Petersburg – historical science – museum science (study) IV – 51
7.80–2000. Bibliographic record. Heading. General requirements and rules – terminology problem (study with dedication to *Milen Kumanov*)IV – 2
Shopov, Atanas P. April Uprising 1876 : Short Hist. Encyclopedia / Atanas P. Shopov, Desislava Kostadinova ; Sci. ed. Atanas P. Shopov ; Pref. Milen Kumanov. – Sofia, 2021. – *In Bulg.* (review) V – 2
Shopov, Atanas P. April Uprising 1876 : Short Hist. Encyclopedia / Atanas P. Shopov, Desislava Kostadinova ; Sci. ed. Atanas P. Shopov ; Pref. Milen Kumanov. – Sofia, 2021. – *In Bulg.* (review)V – 3
***Penço Slaveykov – Пенчо Славейков* : Неразделни – Sarmaş doļaş / Transl.Ahmet Atasoy – Ахмет Аталой VIII – 1**
***Petko Rachov Slaveykov – Lyuben Karavelov – VasilLevski* IV – Bulgarian journalism – Bulgarian National Revival – Ottoman censorship IV – 40**
Social processes – Futurism – Filippo Tommaso Marinetti (study) IV – 42
South East Europe– Cultural Heritage – management – Bulgaria – European Union (study) IV – 6
specialbibliography – subject bibliography – Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS – academic libraries of BAS – scientific bibliography (study) IV – 35
Specific Absorption Rate – computer model – thermal effect (study) IV – 8
***Holy Spirit* – the transformation of man (study) IV – 20**
spirit – philosophy – creation – dignity – culture– civilization – *Orlin Zagorov* (17.07.1936-) (essay) VII – 12
Alexander Stamboliiski – World War I – Genoa Conference – post-war Europe (study) IV – 7
standardization – cultural and historical heritage – European Committee for Standardization – Bulgarian Institute forStandardization (study) IV – 27
Stara Zagora – movement for Bulgarian national church – Bulgarian national revival (study) IV – 4
state security – political emigration in Istanbul – Bulgarian colony (study) IV – 5
state symbols of R. Bulgaria: emblem, flag, anthem – preface to the author's books: Nikolova, T. Simbols of R. Bulgaria: emblem, flag, anthem. – Sofia, 2014. – New biling. Eng.-Bulg. ed. – 2019. – *In Eng.* (study) IV – 37
statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *Georgi Rakovski – Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand state – optimal Balkan model of historical leader (study) IV – 58
studies in Odessa – school in Kalofer – merchants from Kalofer in Odessa – schoolmaster Botyo Petkov (study) IV – 18
study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist *Academician K. V. Anokhin*
study of the book as an external cognitome related tohumanitarian knowledge – study of book – cognitive approach – concept of neurobiologist Academician K. V. Anokhin – book as an external cognitome – „internal book" as a conception of the universe – general theory of book science (study) IV – 29
subject bibliography – Bulgarian Academy of Sciences (BAS) – Central Library of BAS – academic libraries of BAS – scientific bibliography – specialbibliography (study) IV – 35
subject categories – platforms of indexation and citations – Web of Science – Bradford's law –distribution of journals – inaccuracy of computations (study) IV – 13
synonyms – *Osip Mandelstam – Paul Celan – Ralph Dutli* – history of translation reception of Mandelstam in Germany – analysis of twotranslated texts – leitmotifs (study) IV – 36
Tarnovo Constitution – National Assembly – parliamentary opposition – domestic policy (study) IV – 10
technocratic civilization – digital culture – bibliologos – bibliosphere – intellectual and moral consciousness – information technologies – risk society – productive force (study) IV – 50
***Teodor Teodorov* – First World War – Bulgarian governments – *Nikola Mushanov* (study) IV – 56**
***Teodor Trayanov*– the incantatory discourse – secondarily modeling semiosis (study) IV – 44**
terminology problem – ГОСТ 7.80–2000. Bibliographic record. Heading. General requirements and rules (study) IV – 2
***Hassan ibn Thabit* – traditional Arabic qasidah – „Bacchic" genre – Arabic literature – early Islamic panegyric (study) IV – 55**
thermal effect – Specific Absorption Rate – computer model (study) IV – 8
300 anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski – national celebration – manually transcription of *Istoriya slavyanobolgarskaia…* by St. Ft. Paisiy Hilendarski (2007-2010) and computerized(2011), digitized(2022) by students of ULSIT – historiography of Paisiy studies : St. Bishop Sofroniy Vrachanski – enlightener with strong national self consciousness, creator of the first transcript of *Istoriya slavyanobolgarskaia…* by St. Ft. Paisiy Hilendarski (1765), transcribed Paisiy's history one second time (1781); Georgi S. Rakovski – famous leader of Bulgarian National Revival and founder of the organized national revolution movement in Bulgaria was well acquainted with all published by his contemporaries and first emphasized that *Istoriya slavyanobolgarskaia* is work of a *scholar,* turning public opinion to the person and deed of Hilendar monk ; Acad. Yordan Ivanov – realized in 1914 according the *Zograf transcript* of *Istoriya slavyanobolgarskaia…*, which considered as an original of the Paisiy's work, the appeal of the first Bulgarian learned historian Prof. Marin Drinov *to see the Paisiy's history published* (1888) – an edition, evoking great joy and admiration of Prof. Ivan Shishmanov and becoming handbook for contemporary and other researchers of the Paisiy studies ; Acad. Petar Dinekov – realized in 1963 the translation of the historical work i nto modern Bulgarian language, based on the edition of Acad. Yordan Ivanov in 1914, which is considered as closest to the original of *the Paisiy's history* ; Prof. Milen Kumanov – creator in 2011 of the first scientific historiography of the Paisiy studies – in Bulgaria and abroad, published in the reference-encyclopedic edition of ULSIT *Information code of Bulgarian letters and literature: St. Ft. Paisiy Hilendarski*, updated by him for a new perspective promulgation of ULSIT in 2022 (essay-commemoration with dedication to Milen Kumanov as a precursor of the historiography of the Paisiy studies) II – IV – 18
time – alteration – outlook – fortuity – necessity – philosophy – antinomy (study) IV – 54
traditional Arabic qasidah – „Bacchic" genre – Arabic literature – early Islamic panegyric – Hassan ibn Thabit (study) IV – 55
the transformation of man – *Holy Spirit* (studyo
***Admiral de Traverse*, Russian navalminister of the first third of the 19th century – Eurasian maritime heritage – International project on the historical path of naval cooperation between Russia and France (study) IV – 32**
Katerina Tsilka – periodicals – Miss Stone affair (study) IV – 26
typography – brief history – activity – Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova– Carpathian (study) IV – 24
typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal – Europe – USA– book (study) IV – 11
typology of reading – history of reading – Bulgaria – reading – reader (study) IV – 48
Unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War in 1885 – *last complete textological perspective study by Milen Kumanov, prepared for publication* (September 2021) : *e*-library *CLIO* : 136 anniversary of the unification of Bulgaria and Eastern Rumelia and Serbian-Bulgarian War 1885 – Slivnitsa – the darkest nightmare of Serbian king Milan. The dying confession of King Milan (Talk of Dr. Vladan Georgevich with King Milan in Vienna) – published in newspaper *Mir* (*N 4020, 4 Oct. 1913 ; N 4021, 6 Oct. 1913 ; N 4023, 8 Oct. 1913 ; N 4024, 9 Oct. 1913 ; N 4026, 11 Oct.. 1913*) – one of the most important daily paper in Bulgaria form 1894 to 1944 – a dying interview (1900-1901) of Dr. Vladan Georgevich (Prime-Minister of Serbia 1897-1900) with former Serbian ruler King Milan (22.VIII.1854 – 11.II.1901) – revealing of the textological and terminological discourse for historians and larger public – introduction of the unique document for the *first time* in the historical science (scientific based on facts commentary, analysis and references of the text, persons and events) I – 5
Union of EasternRumelia with Principality of Bulgaria – Serbo-Bulgarian War – Principality of Bulgaria – Eastern Rumelia – Macedonia – Bulgarian Secret Central Revolutionary Committee (study) IV – 38Ьь
universal archetype of love and philosophical discourse of the Persianliterature – *Nezami Ganjavi* (1141 – ca. 1204) – Persian poet: The Treasury of Mysteries (1177), Khosrow and Shirin (1181), Layla and Majnun(1188), The Seven Beauties (1197), The Book of Alexander (1203) (study) IV – 41
USA – book – typology – publishing profiles – graphic communication – publishing associations – Russia – Portugal – Europe (study) IV – 11
***Rhigas Velestinlis (Feraios)* – poets and peace-makers of the future national liberation revolutions of theirpeoples – persons-institutions who have developed in a new way the insufficient role of the church – identity of a national codification –discrepancy in the historical development of the two Balkan societies (Greek and Bulgarian) – National Revival and building of culturesand states – optimal Balkan model of historical leader – statecraft features of the Balkan renaissance culture and historical model – *GeorgiRakovski* (study) IV – 58**
village Musina – revolutionaries, memory, studies – April Uprising 1876 (study) IV – 31
Volume 16 of *Proceedings of the Student Scientific Society at the University of Library Science and Information Technologies*(2021) – a cognitive portrait of the XVI-th Student ScientificSociety's Conference (May 22, 2020) (review) V – 9
War between Russia and Ukraine – spiritual context – all-unity of the Russian Orthodox Church and the Ukrainian Orthodox Church – the lack of understanding in the society of the roots and supremacy of the religious layer of the unity, the disregard to which leads the social opposition between the world of Orthodoxy and the subculture of the West : a real source of the war (interview of *BBC* with *Zaporozhie Bishop Luka*) VI – 2
***Web of Science* – Bradford's law – distribution of journals – inaccuracy of computations – subject categories – platforms of indexation and citations (study) IV – 13**
***Ludwig Wittgenstein*(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" (Forschung) IV – 60**
***Ludwig Wittgenstein* (1889-1951)– literary museum – Austrian National Library – Franz Grillparzer (1791-1872) – „Anschluss" (study) IV – 60**
***Ludwig Wittgenstein* (1889-1951)– literary museum – Austrian National Library – *Franz Grillparzer* (1791-1872) – „Anschluss" (study) IV – 60**
***Ludwig Wittgenstein*(1889-1951) – Literaturmuseum – Österreichischen Nationalbibliothek – Franz Grillparzer (1791-1872) – „Anschluss" (Forschung) IV – 60**
World War I – Genoa Conference – post-war Europe – Alexander Stamboliiski (study) IV – 7
***Yana Yazova* – a novel *Levski* – a motive for the assassination of the penwoman – proofs (essay) VII – 4**
V. N. Zlatarski – I. Historiographical and archivistic inquiry – Introduction by M. K. from 7.11.2021 ; II. Facsimile publication ; III. Digitization ; IV. Structuring of the references (June – July 2021) ; V. Creation of current scientific comments under the sci. ed. of M. K. (January – may 2021) ; VI. Visualized archives ; VII. Biobibliographic profiles of the teachers (Prof. Vladimir Ivanovich Lamanski, Prof. Vasiliy Grigorievich Vasilevskiy, Prof. Marin Drinov, Prof. Konstantin Irechek), associates (Prof. Fedor Ivanovich Uspenskiy, Acad. Nikodim Pavlovich Kondakov, Prof. Mihail Georgievich Popruzhenko, Prof. Petr Mihailovich Bitsilli, Prof. Atanas Ishirkov, Prof. Petar Nikov, Prof. Petar Mutafchiev), followers (Acad. Ivan Duychev) of V. N. Zlatarski and his daughter Vazkresa (Kresa) Zlatarska-Todorova (August – October 2021) ; VIII. Interview of M. K. on the historiographic problems of the study of personality and deed of V. N. Zlatarski : *e*-library ZLATARICA (Reference-information rhizome) I – 1

ДИАЛОГ – ДЕЙКСИС ЗА *НАСТОЯЩОТО ИЗДАНИЕ: ЕПИТАФИЯ – ЕПИФАНИЯ*

„да отхвърлим <…> делата на мрака и да наденем оръжието на светлината"
Рим. (13:12)

НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ: Цяла една година бе необходима на екипа на юбилейната книга в памет на проф. Милен Куманов *„LICHT, MEHR LICHT!" – нем.: „СВЕТЛИНА, ПОВЕЧЕ СВЕТЛИНА!"*, за да се финализира този многогласен опус в чиста полифония, структуриран по модела на **Festschrift изданията** от 168 текста, 5 от които са хипертекстове на проф. Милен Куманов, с авторството на ***183 персоналии***. Посочените текстове са *на* ***български, руски, английски****, но и на пр. езици, на които са написани трудовете или техни фрагменти – на* ***азербайджански, арабски, арменски, виетнамски, глаголица (старобългарска „Константин-Кирилова" азбука), гръцки, датски, иврит, идиш, испански, италиански, казахски, кирилица (старобългарска „Църковнославянска" азбука), китайски, латински, лужишки, немски, норвежки, полски, португалски, румънски, санскритски, словашки, словенски, сръбски, старославянски, тайски (тайландски), тохарски, турски, удмуртски, украински, фарси, френски, хърватски, чешки, шведски, японски – общо: 40 езика****.

От 183-те персоналии – автори и редактори в наст. изд. **духовните лица са 7, от които: Н. Впр. архиепископ – 1, Н. Пр.** (Преосвещенство. *– Бел. на ред. – Н. В.*) **епископ – 2, протойерей – 1, преподобни отци (о.; Kaplan) – 3, от които – монаси (OFMCap.) – 2**.

Н. Пр. (Превъзходителство. *– Бел. на ред. – Н. В.*) **– 1**.

Персоналиите на светските лица в кн. са 176 на брой, от които: 81 хабилитирани: акад. проф. – 10; акад. доц. д-р – 3; чл.-кор. – 1; проф. д.н. – 23; проф. д-р – 24; проф. емеритус – 1; доценти – 19; **12 нехабилитирани: н.с – 1; гл. ас. – 8 (гл. ас. д-р инж. – 1, гл. ас. д-р – 6, гл. ас. – 1; ас. д-р – 2; ас. – 2**; **магистри – 34**; **бакалаври – 25**.

От 17 държави са авторите в изд.: **Австрия – 2, България – 132, Великобритания – 2, Грузия – 1, Гърция – 1, Израел – 1, Иран – 2, Италия – 2, Канада – 1, Китай – 1, Молдова – 1, Полша – 2, Русия – 16, САЩ – 8, Турция – 3, Украйна – 2, Франция – 2.**

В повече от една държави протича жизненият и творческият път на 18 от авторите и редакторите на тази кн.: **България, Италия – 1; България, Канада – 1; България, САЩ – 2; България, Турция – 1; Иран, България – 2; Молдова, България, САЩ – 1; Полша, България – 2; Полша, България, Австрия – 1; Русия, България – 3; Русия, САЩ – 1; САЩ, Русия – 1; Франция, САЩ – 1; Франция, САЩ, Канада – 1.**

Нашата нравствена мярка за това интелектуално и морално дело е любовта, която се извисява над всичко.

Защото Милен Куманов беше отдаден на познанието и хората творец, а моралът на личността е ценност, когато е породена от любовта.

Професор Куманова, какво ни дава любовта...

АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА: Любовта ни дава СЕБЕ СИ. И това е безкраен извор на живота – това е самият живот, защото тя черпи ОТ СЕБЕ СИ...

Любовта е покорност!

Според Петър Дънов *Любовта е колективен, а не индивидуален акт, защото: когато човек обича, с него заедно обичат всички ангели и архангели – цялото Небе. Човек се радва, защото е станал проводник на Любовта, и каквото и благо да е приел от Нея, той го предава на другите същества* – цитирам по памет...

Точно по тази причина Карл Густав Юнг интерпретира ключовото за философията на Изтока понятие *„дао" – и като „път", и като „мисия", но и като принцип на синхронността, и като „личност"...*

И *принципът на синхронността* най-точно може да се изрази така: *„Служейки на другите, изгарям" – лат.: „Aliis inserviendo consumor"...*

Синхронността е най-висшата форма на *самопознание* – загадъчна, мистична, окултна: онтологична...

Точно това знание ни отвежда към традицията на Персия за СВЕТЛИНАТА в духовната съкровищница на цивилизацията...

Н. В.: Етиката е в значителна степен учение за личността, защото центърът на нравствения живот е в личността и личността стои по-високо от държавата, нацията, човешкия род, природата; тя не влиза в този ред, защото *единството ѝ е в духовното ѝ начало*, което я прави независима от природния порядък...

Как може с една дума да бъде описана личността на проф. Милен Куманов...

А. К.: ЛИЧНОСТЕН КАТАЛИЗАТОР!

Милен Куманов и в себе си, и за обкръжаващите кристализираше в пещта на чистото творчество, където властелин е Истината.

Той постоянно беше в творчески процес и това го правеше обърнат към творческия заряд на

обкръжаващите го. Той ни превръщаше в рудокопачи в недрата на собствените ни души и в кариерите на писмената цивилизация, които следваше да бъдат вещо интерпретирани. Той очакваше, надяваше се, радваше се на отломките чисто злато, които прашинка по прашинка, зрънце по зрънце добивахме от тези кариери на честния труд в рудниците на научните и художествените проучвания...

Класическата древногръцка античност по някакъв властен начин присъстваше в природата му и с лекота, винаги почти митично, той ставаше съпричастен на срещащите се трудности, които лично премахваше – като милостив Божи пратеник сред нас, защото също така властно в него водещо начало над всичко беше християнолюбивото му естество... Трудът за него беше животът!

Бидейки изключително вежлив и чувствителен, той ставаше равен и с Учителите си, и с Учениците си, свързван с тях с най-финитe струни на духовната взаимност... Тези актове на неговото битие са негово духовно огледало – нетленно... Беше свързан постоянно с висшия разум, от което носеше винаги чистота – юношеска, но и патриаршеска едновременно...

Н. В.: Вероятно е имало и паузи в недрата на труда...

А. К.: Те бяха в пътуванията – заради общуването и библиотеките, архивите и музеите, и в музикалните изпълнения – заради любимите му интерпретации, и в художествените галерии – заради живите образи, уловени от духовния поглед, и в оперните и театралните спектакли – заради силата на търсената хармония, и във филмите – заради кодовете, които обичаше да разгадава... Имаше естетическа потребност да попива художественото естество като богомолец на красотата... Смяташе рационалното познание за движение от причините към следствието, а интуицията – за завършъка на този процес, когато непосредствено зад всяко нещо виждаш причината...

... Много точно обърнати директно към регистрите на неговия свят на възприятие са музикалните посвещения в *„LICHT, MEHR LICHT!”* на д-р Мария Караиванова (с. 1127-1133) и д-р Александра Фол и проф. Валерия Фол (с. 1178-1182), защото Милен Куманов обичаше страстно музиката – и народната, и класическата, и живееше с нея – както и със самоотвержената си отдаденост на своите проучвания...

Всички посвещения на Милен Куманов в тази книга разкриват щрихи от същността му (*вж:* с. 15-16; 17-18; 19-20), но цитираните – се докосват до най-дълбокото й естество...

Н. В.: Кое беше първото ви съвместно художествено преживяване...

А. К.: В родния ми дом, в който Милен влезе в началото на 1972 г., имахме постоянно художествени преживявания, защото духът на литературата, музиката и изкуството бяха неговата аура – те бяха ликът на живота...

Но в края на 1974 г. Милен ме покани на премиерата на узбекския филм *„Абу Рейхан Бируни”* (Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni /973-1048/, *перс.:* ابوریحان محمد بن احمد بیرونی, *перс.:* أبا ابوریحان البیرونی), посветен на персийския учен – енциклопедист и мислител, автор на капитални трудове по история, география, филология, астрономия, математика, механика, геодезия, минералогия, фармакология...

Милен беше гледал няколко пъти този филм преди това...

Когато на екрана блесна сцената, изобразяваща възлюбената на учения – неговата ученичка Рейхана, изпратена от съдбата, за да спаси ръкописите на Абу Рейхан Бируни, Милен се обърна към мен и не свали погледа си до края на филма...

Този негов поглед беше вперен отново в мен, но държеше и ръката ми, и ме закриляше, когато работихме над енциклопедичните и историографски хипертекстове на Милен Куманов, включени в *„LICHT, MEHR LICHT!”* – проф. В. Н. Златарски (с. 23-223), акад. А. Теодоров-Балан (с. 225-593), ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ (с. 595-938), Паисиезнанието (с. 939-964), Предсмъртната изповед на крал Милан (965-974).

Вярвам във връзката между времената – културната вечност, в която нашият и Отвъдният свят са ЕДИН И СЪЩ СВЕТЛИНЕН ПОТОК, и всяка епитафия е *жива* епифания...

И позволете ми да Ви благодаря, *уважаеми д-р Василев*, за съвместните ни усилия за финализирането на тази книга.

Благодаря на целия екип, който стои зад изданието – и специално на отговорния редактор – *проф. Стоян Денчев, на неговите титулни рецензенти – акад. Васил Гюзелев, проф. Николай Яръмов, проф. Филип Панайотов, проф. Николай Жечев, проф. Ирена Петева, проф. Ирина Линден, Фредерик Линден*, на издателя – *доц. Диана Стоянова*.

Особена благодарност отправям към *доц. Никола Казански, д-р Владимир Манчев, д-р Десислава Костадинова, Марияна Максимова, Диана Ралева, Василка Стефанова и Цветана Найденова* за съвместната ни работа по изданието.

Безкрайна е признателността ми към всеки един от авторите на тази книга, която – заради Любовта – когато разлистваш, докосваш човек.

„LICHT, MEHR LICHT!” – любимият израз на Милен – безсмъртната повеля към света на Йохан Волфганг фон Гьоте...

8.11.2022

Николай Василев
Александра Куманова

ДИАЛОГ – ДЕЙКСИС О *НАСТОЯЩЕМ ИЗДАНИИ: ЭПИТАФИЯ – ЕПИФАНИЯ*

„отвергнем <…> дела тьмы
и облечемся в оружия света”
Рим. (13:11-14)

НИКОЛАЙ ВАСИЛЕВ: Целый год был нужен коллективу юбилейной книги в память проф. Милена Куманова *„LICHT, MEHR LICHT!” – нем.: „СВЕТА, БОЛЬШЕ СВЕТА!”*, чтобы завершить работу над этим многоголосым опусом в чистой полифонии, структурированном по модели **Festschrift изданий**, состоящим из 168 текстов, 5 из которых являются гипертекстами проф. Милена Куманова, с авторством ***183 персоналий***. Указанные тексты написаны *на* ***болгарском, русском, английском****, но и на др. языках, на которых написаны труды или их фрагменты – на* ***азербайджанском, арабском, армянском, вьетнамском, на глаголице (староболгарской „азбуке Константина-Кирилла”), греческом, датском, иврите, идише, испанском, итальянском, казахском, кириллице (староболгарской „Церковнославянской” азбуке), на китайском, латинском, лужицком, немецком, норвежском, польском, португальском, румынском, санскрите, словацком, словенском, сербском, старославянском, тайском (таиландском), тохарском, турецком, удмуртском, украинском, фарси, французском, хорватском, чешском, шведском, японском – в общем: на 40 языках***.

Из 183-х персоналий – авторов и редакторов наст. изд. **– 7 – <u>духовные лица</u>, из которых: Е. Впр. архиепископ – 1, Е. Пр.** (Преосвященство. *– Прим. ред. – Н. В.*) **епископов – 2, протоиерей – 1, преподобных отцов (о.; Kaplan) – 3, из которых – монахов (OFMCap.) – 2**.

Е. Пр. (Превосходительство. *– Прим. ред. – Н. В.*) **– 1**.

Персоналий – <u>светских лиц</u> – в кн. 176, из которых: 81 хабилитированных: акад. проф. – 10; акад. доц. д-р – 3; чл.-кор. – 1; проф. д.н. – 23; проф. д-р – 24; проф. эмеритус – 1; доцентов – 19; **12 нехабилитированных: н.с – 1; гл. ас. – 8 (гл. ас. д-р инж. – 1, гл. ас. д-р – 6, гл. ас. – 1); ас. д-р – 2; ас. – 2**; **магистров – 34**; **бакалавров – 25**.

Авторы издания из 17 государств: **Австрии – 2, Болгарии – 132, Великобритании – 2, Грузии – 1, Греции – 1, Израиля – 1, Ирана – 2, Италии – 2, Канады – 1, Китая – 1, Молдовы – 1, Польши – 2, России – 16, США – 8, Турции – 3, с Украины – 2, из Франции – 2.**

В более чем одном государстве проходит жизненный и творческий путь 18 из авторов и редакторов данной кн.: **в Болгарии, Италии – 1; в Болгарии, Канаде – 1; в Болгарии, США – 2; в Болгарии, Турции – 1; в Иране, Болгарии – 2; в Молдове, Болгарии, США – 1; в Польше, Болгарии – 2; в Польше, Болгарии, Австрии – 1; в России, Болгарии – 3; в России, США – 1; в США, России – 1; во Франции, США – 1; во Франции, США, Канаде – 1.**

Нашей нравственной мерой данного интеллектуального и морального дела является любовь, возвышающаяся надо всем.

Ибо Милен Куманов был творцом, посвятившим себя познанию и людям, а мораль личности есть ценность, когда она порождается любовью.

Профессор Куманова, что дает нам любовь?

АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА: Любовь дает нам СЕБЯ. И это – бесконечный источник жизни, это – сама жизнь, ибо она черпает ИЗ СЕБЯ...

Любовь – это покорность!

По мнению Петра Дынова *Любовь – это коллективный, а не индивидуальный акт, так как: когда человек любит, вместе с ним любят все ангелы и архангелы – все Небо. Человек радуется, ибо он стал проводником Любви, и какое бы благо он ни принял от Нее, он передает его другим существам* – цитирую по памяти...

Именно по этой причине Карл Густав Юнг интерпретирует ключевое для философии Востока понятие *„дао” – и как „путь”, и как „миссию”, но и как принцип синхронности, и как „личность”...*

И *принцип синхронности* наиболее точно можно выразить так: *„Служа другим, сгораю” – лат.: „Aliis inserviendo consumor”...*

Синхронность является высшей формой *самопознания* – загадочной, мистической, оккультной: онтологической...

Именно это знание отсылает нас к традиции Персии: традиции СВЕТА в духовной сокровищнице цивилизации...

Н. В.: Этика в значительной степени является учением о личности, так как центр нравственной жизни находится в личности и личность располагается выше государства, нации, рода человеческого, природы; она не входит в данный ряд, ибо *ее единство состоит в ее духовном начале*, что делает ее независимой от природного порядка...

Как можно одним словом описать личность проф. Милена Куманова?

А. К.: ЛИЧНОСТНЫЙ КАТАЛИЗАТОР!

Per aspera ad astra!

Милен Куманов и в себе, и для окружающих выкристаллизовывался в горне чистого творчества, где властелин – Истина.

Он постоянно находился в процессе творчества и это направляло его в сторону творческого заряда окружавших его людей. Он превращал нас в рудокопов в недрах наших собственных душ и в карьерах письменной цивилизации, которые следовало интерпретировать со знанием дела. Он ожидал, надеялся, радовался частичкам чистого золота, которое мы, по крупицам, добывали из этих карьеров честным трудом в рудниках научных и художественных исследований...

Классическая древнегреческая античность неким властным образом присутствовала в его природе и с легкостью, всегда почти мифически, он становился сопричастным встречавшимся трудностям, которые лично устранял – словно милостивый Божий посланец среди нас, ибо так же властно ведущим началом в нем было его христианолюбивое естество... Для него труд был смыслом жизни!

Будучи чрезвычайно вежливым и чувствительным, он становился равным и со своими Учителями, и со своими Учениками, связываясь с ними самыми тонкими струнами духовной взаимности... Эти акты его бытия суть его духовное зеркало – нетленное... Он был постоянно связан с высшим разумом, вследствие чего всегда обладал чистотой – юношеской, но и патриаршей одновременно...

Н. В.: Вероятно, среди трудов были и паузы...

А. К.: Они заключались в поездках – для общения и посещения библиотек, архивов и музеев, и в прослушивании музыки – ради его любимых интерпретаций, и в походах в художественные галереи – ради живых образов, обнаруженных его духовным взором, и в оперных и театральных спектаклях – ради силы гармонии, которую он искал, и в фильмах – из-за кодов, которые он любил разгадывать... У него была эстетическая потребность впитывать художественное естество как у поклонника красоты... Он считал рациональное познание движением от причин к следствию, а интуицию – окончанием этого процесса, когда непосредственно за чем-либо видна причина...

... Весьма точно соотносятся с его внутренним миром и восприятиями музыкальные посвящения в *„LICHT, MEHR LICHT!"* д-ра Марии Караивановой (с. 1127-1133) и д-ра Александры Фол и проф. Валерии Фол (с. 1178-1182), так как Милен Куманов страстно любил музыку – и народную, и классическую, и жил с ней – как и с самоотверженной преданностью своим исследованиям...

Все посвящения Милену Куманову в данной книге раскрывают штрихи его сущности (*см:* с. 15-16; 17-18; 19-20), но уже упомянутые – соприкасаются с ее глубочайшим естеством...

Н. В.: Каким было ваше первое совместное художественное переживание?

А. К.: В моем родном доме, в который Милен вошел в начале 1972 г., у нас постоянно были художественные переживания, потому что дух литературы, музыки и искусства был его аурой – ликом жизни...

Но в конце 1974 г. Милен пригласил меня на премьеру узбекского фильма *„Абу Рейхан Бируни"* (Abu Rayhan Muhammad ibn Ahmad al-Biruni /973-1048/, *перс.:* ابوریحان بیرونی, *перс.:* أبو الريحان البيروني), посвященного персидскому ученому – энциклопедисту и мыслителю, автору капитальных трудов по истории, географии, филологии, астрономии, математике, механике, геодезии, минералогии, фармакологии.

Милен смотрел этот фильм уже несколько раз до этого...

Когда на экране появилась сцена с возлюбленной ученого – его ученицей Рейханой, посланной судьбой, чтобы спасти рукописи Абу Рейхана Бируни, Милен повернулся ко мне и не отводил взгляда до конца фильма...

Этот его взгляд вновь был обращен на меня, он держал меня за руку и защищал меня, когда мы работали над энциклопедическими и историографическими гипертекстами Милена Куманова, включенными в *„LICHT, MEHR LICHT!"* – проф. В. Н. Златарски (с. 23-223), акад. А. Теодоров-Балан (с. 225-593), ПРАВОСЛАВИЕ В БОЛГАРИИ (с. 595-938), Паисиеведение (с. 939-964), Предсмертная исповедь короля Милана (965-974).

Я верю в связь времен – культурную вечность, в которой наш и Потусторонний миры – это ОДИН И ТОТ ЖЕ ПОТОК СВЕТА, и каждая эпитафия есть *живая* епифания...

И позвольте мне поблагодарить Вас, *уважаемый д-р Василев*, за наши совместные усилия по завершению работы над этой книгой.

Я благодарю весь коллектив, трудившийся над данным изданием – и особенно ответственного редактора – *проф. Стояна Денчева*, его титульных рецензентов – *акад. Васила Гюзелева, проф. Николая Ярымова, проф. Филиппа Панайотова, проф. Николая Жечева, проф. Ирену Петеву, проф. Ирину Линден, Фредерика Линдена*, издателя – *доц. Диану Стоянову*.

Особую благодарность я выражаю *доц. Николе Казански, д-ру Владимиру Манчеву, д-ру Десиславе Костадиновой, Марияне Максимовой, Диане Ралевой, Василке Стефановой и Цветане Найденовой* за нашу совместную работу над этим изданием.

Бесконечна моя признательность каждому из авторов данной книги, продиктованная Любовью – когда листаешь страницы, прикасаешься к человеку.

„LICHT, MEHR LICHT!" – любимое выражение Милена – бессмертная заповедь миру Иоганна Вольфганга фон Гете...

8.11.2022

Николай Василев
Александра Куманова

DIALOGUE – DEIXIS ABOUT *PRESENT EDITION*: *EPITAPH – EPIPHANY*

So let us put aside the deeds of darkness
and put on the armor of light
Rom (13:11-12)

NIKOLAY VASILEV: More than one year was needed to the team of **the Festschrift** in memory of Prof. Milen Kumanov *LICHT, MEHR LICHT! from German LIGHT, MORE LIGHT!* in order to finish this many-voiced opus into pure polyphony, structured in 168 texts, 5 of which are hypertexts of Prof. Milen Kumanov, with authorship of ***183 personalia***. The specified texts are are in: ***Bulgarian, Russian, English***, but also other languages of the works and their fragments – ***Arab, Armenian, Azerbaijan, Chinese, Croatian, Cyrillic (Old Bulgarian „Church-Slavonic" alphabet), Czech, Danish, Farsi, French, German, Glagolitic (Old Bulgarian „Constantine-Cyril" alphabet), Greek, Hebrew, Italian, Japanese, Kazakh, Latin, Lusatian, Norwegian, Old Slavonic, Polish, Portugal, Romanian, Sanskrit, Serbian, Slovakian, Slovenian, Spanish, Swedish, Thai, Tocharian, Turkish, Udmurtian, Ukrainian, Vietnamese, Yiddish – in general: 40 languages***.

From 183 personalia – authors and editors in the present ed. **ecclesiastics are 7, from which: His Grace Archbishop – 1, His Right Reverend Bishop – 2, Archpriest – 1, reverend priests (Ft. Kaplan) – 3, from which – monks (OFMCap.) – 2, His Rev. – 1**.

H. E. [His Excellency] – 1.

Personalia of laics in the book are 176, from which: 81 with academic ranks: Acad. Prof. – 10; Acad. Assoc. Prof. Dr. – 3; Corr. Mem. – 1; Prof. DSc – 23; Prof. Dr. – 24; Prof. Emer. – 1; Assoc. Prof. – 19; Assist. Prof. – 1; Sen. Assist. Prof. – 8 (Sen. Assist. Prof. Eng. – 1; Sen. Assist. Prof. Dr. – 6; Sen. Assist. Prof. – 1; Assist. Prof. Dr. – 2; Assist. Prof. – 2; Masters – 34; Bachelors – 25.

Authors are *from 17 countries*: Austria – 2, Bulgaria – 132, Canada – 1, China – 1, France – 2, Georgia – 1, Greece – 1, Israel – 1, Iran – 1, Italy – 1, Moldova – 1, Poland – 2, Russia – 16, Turkey – 3, UK – 2, Ukraine – 2, USA – 8.

***In more than one country live and work 18 of these authors and editors*: Bulgaria, Italy – 1; Bulgaria, Canada – 1; Bulgaria, USA – 2; Bulgaria, Turkey – 1; Iran, Bulgaria – 2; Moldova, Bulgaria, USA – 1; Poland, Bulgaria – 2; Poland, Bulgaria, Austria – 1; Russia, Bulgaria – 3; Russia, USA – 1; USA, Russia – 1; France, USA – 1; France, USA, Canada – 1**.

Our moral measure for this intellectual and moral deed is love, which is above all.

Because Milen Kumanov was creator devoted to knowledge and people and the moral of the person is a value when generated by love.

Professor Kumanova, what love give to us…

ALEXANDRA KUMANOVA: Love give us ITSELF. And this is an endless source of life – this is life itself, because it draws from ITSELF…

Love is obedience!

By Petar Danov *Love is a collective, not individual act, because when human being loves, together with him love all angels and archangels – the Heaven. Man is enjoyed because is a transmission of Love and what so ever wealth he take from It he is transmitting to other beings* – cited from memory…

By this very reason Carl Gustav Jung interpreted the key term of the Eastern philosophy *dao* – as a *road* and also as a *mission* but according to the principle of synchronization, and as a *person*…

The principle of synchronization could be defined as *Serving others burning – Aliis inserviendo consumor"...*

The synchronization is the supreme form of *self-knowledge* – enigmatic, mysterious, occult: ontological…

Namely this knowledge leads us to the tradition of Persia for LIGHT in the spiritual treasury of the civilization…

N.V.: The ethics is in a great extent a doctrine of personality because the centre of the moral life is in the person and the person is above the state, the nation, the human species, the nature and it is not in this order because its unity if in its spiritual outset which made it independent from the natural order…

How could we in one word describe the personality of Prof. Milen Kumanov…

A. K.: PERSONAL ACCELERATOR!

Milen Kumanov for himself and for the others acted in the furnace of the pure creation where the commander is the Truth.

He was permanently in a process of creation and this made him turned to the creative potential of the others. He made us miners in the bowels of our own souls and in the quarries of the written civilization which should be skillfully explained. He expected, looked forward, enjoyed the nuggets which, particles by particles, grain by grain obtained from these quarries of honest work and mines of scientific and artistic studies…

The classical antiquity by some sovereign manner was present in his nature and with some peace of mind, almost mythical, he became sympathetic to the hindrances in road, which he personally obviated – as a merciful divine messenger among us, because his guiding rule above all was his pious nature… The work for him was the life!

Being extremely polite and sensible, he equaled his Teachers and his Disciples, connected to them by finest strings of spiritual mutuality… These acts of his being are his spiritual mirror – imperishable… He was constantly related to the supreme mind from which he carried always purity – juvenile, but also patriarchal at the same time…

N.V.: May be there were breaks in the bowels of the work…

A. K.: They were in the journeys – because of the dealings and libraries, archives and museums, and also in the musical interpretations – his favorites, and in art galleries – because of the living images, catch by the spiritual glance, and in the opera and theatre performances – because of the power of harmony, and in movies – because of the codes he liked to solve… he had an esthetical need to imbibe an artistic nature as worshipper of the beauty… He considered the rational knowledge as a movement from the reasons to the corollary and the intuition – for an end of this process when at first hand behind anything one perceived the reason…

… Very directly to the ranges of his world of perception are the musical dedications in *LICHT, MEHR LICHT!* By Dr. Maria Karaivanova (p. 1127-1133) and Dr. Alexandra Fol and Prof. Valeria Fol (p. 1178-1182), because Milen Kumanov was passionately found of music – and folklore, and classical, and he lived with it – as well as with his dedicated devotion to his studies…

All dedications to Milen Kumanov in this book reveal outlines of his nature (*see:* p. 15-16; 17-18; 19-20), but the cited ones – touch to its deepest nature…

N. V.: Which was your first artistic experience…

A. K.: At my home, when Milen entered in the outset of 1972, we have permanently artistic experiences because the spirit of the literature, music and art were his aura – they were an the effigy of the life…

But at the end of 1974 Milen invited me to the premiere of the Uzbek movie *Abu Reyhan Biruni* (*Persian:* ابوریحان بیرونی; *перс.:* أبو الريحان البيروني , 973-1048), dedicated to Persian scholar – encyclopedist and thinker, author of classic works in history, geography, philology, astronomy, mathematics, mechanics, geodesy, mineralogy, pharmacology…

Milen has seen this movie several times before…

When on the screen passed the sequence with the beloved of the scientist – his disciple Reyhana (sweet basil), sent by the fate to save his manuscripts, Milen turned to me and stared at me to the end of the film…

This specific glance at me and was taking my hand and protecting me when working on the encyclopedic and historiographic texts of Milen Kumanov encompassed in *LICHT, MEHR LICHT!* – Prof. V. N. Zlatarski (p. 23-223), Acad. A. Teodorov-Balan (p. 225-593), ORTHODOXY IN BULGARIA (p. 595-938), Paisiy's Studies (p. 939-964), Dying confession of King Milan (p. 965-974).

I do believe in the connection between times – the cultural eternity in which our and the Outer world are ONE AND THE SAME LIGHT STREAM and any epitaph is a living epiphany…

And allow me thank you, *dear Dr. Vasilev*, for our joint efforts for the realization of this book.

Thanks to the whole team of the edition – and especially to the editor-in-chief – *Prof. Stoyan Denchev*, to the reviewers – *Acad. Vasil Gyuzelev, Prof. Nikolay Yaramov, Prof. Filip Panayotov, Prof. Nikolay Zhechev, Prof. Irena Peteva, Prof. Irina Linden, Frederick Linden*, to the editor – *Assoc. Prof. Diana Stoyanova*.

Special thanks to *Assoc. Prof. Nikola Kazanski, Dr. Vladimir Manchev, dr. Desiskava Kostadinova, Mariyana Maximova, Diana Raleva and Tsvetana Naydenova* for our joint work on this edition.

Endless is the gratitude to everyone of the authors of this book which – for Love's sake – when perusing it, you touch a human.

LICHT, MEHR LICHT! – the favorite expression of Milen – an immortal bidding to the world by Johan Wolfgang von Goethe…

8.11.2022

Nikolay Vasilev
Alexandra Kumanova

IX. CURRICULUM VITAE
Сведения за авторите
Сведения об авторах
Information about the Authors

Константина Константинова
„Волята”

Константина Константинова
„Воля”

Konstantina Konstantinova
„The Will”

***Участията на 183 автори** в различни части на тази книга са отразени чрез изписване на **поредния номер на раздела на изданието, посочен с римски цифри (I-X)**, в който се намират трудовете им.*

*Тази сигла е специфицирана допълнително с уточняването след нея на **поредна арабска цифра, показваща мястото на публикацията в пределите на съответния раздел** –*

напр.: сиглата **IV – 6** *свидетелства за това, че персоналията е автор на изследване, поместено като* ***шести пореден текст*** **– 6** *в пределите на раздел* **IV. СТАТИИ / Научные статьи / Studies** *на книгата.*

***Титулните** участия на съответните дейци в **Обществения издателски съвет**, **Редакционния съвет** и **Редколегията** на наст. изд., чиито имена са изтъкнати на входните паралелни страници на книгата, написани на **български, руски и английски език**, са обозначени в поднесения тук масив от персоналии чрез сиглата* **Т**.

***Предговорът** и **Диалогът – дейксис** на това изд. са включени в общия информационен свод съответно чрез сиглите* **П** и **Д**, *съпътстващи имената на авторите на тези текстове.*

По този начин сводът от персоналии, структуриращ раздел **IX. CURRICULUM VITAE**, *играе информационно-търсеща роля не само на* **Именен показалец** *към изд., но и на негова* **База от обобщени персонални данни** *– принос към **е-библиотеки BIOGRAPHICA и CIVILIANA**, изграждана от съставителите на поднасяната на научната общност академична продукция чрез наст. труд.*

*Именно по тази причина азбучно представените **183 персоналии** тук на **български, руски, английски**, но и на пр. езици, на които са написани трудовете или техни фрагменти – на **азербайджански, арабски, арменски, виетнамски, глаголица (старобългарска „Константин-Кирилова" азбука), гръцки, датски, иврит, идиш, испански, италиански, казахски, кирилица (старобългарска „Църковно-славянска" азбука), китайски, латински, лужишки, немски, норвежки, полски, португалски, румънски, санскритски, словашки, словенски, сръбски, старославянски, тайски (тайландски), тохарски, турски, удмуртски, украински, фарси, френски, хърватски, чешки, шведски, японски – общо: 40 езика,** са и **допълнително номерирани** – непосредствено пред първото изписване на името на съответното лице е поставена арабска цифра* (**IX. 1-183**).

***Персоналните гнезда**, обозначаващи многоезичните данни – и на КИРИЛИЦА, и на ЛАТИНИЦА, – са подредени в общия свод от персоналии ПО **БЪЛГАРСКАТА КИРИЛИЦА**.*

*Но **в пределите на всяко персонално гнездо** имената на авторите са изтъкнати по **логиката на представяне на езиците**: на ПЪРВО място – **на езика, на който твори съответният автор**, и:*

*- ако този език си служи с **КИРИЛИЦА**, след водещия запис първо се изреждат данните на други езици на КИРИЛИЦА и едва след тях – следват данните на азбуки, ползващи ЛАТИНИЦА;*

*- ако този език си служи с **ЛАТИНИЦА**, след водещия запис първо се изреждат данните на други езици на ЛАТИНИЦА, и едва след тях – следват данните на азбуки, ползващи КИРИЛИЦА*

В общия свод от персоналии в наст. раздел са включени и имената на автори, чиито трудове са препечатани в тази книга поради необходимостта на предприетото в нея информационно моделиране.

Такъв е случаят със следните автори:
АНГЕЛОВА Анна, проф. д-р (България) I – 2
ВЕСЕЛИНОВ Димитър, проф. д.ф.н. (България) I – 2

Персоналията **Милен КУМАНОВ** *кумулира в един своден ред обозначенията на трудове **ОТ** и **ЗА** нея, съществуващи на страниците на изд.*

***От общо 183-те персоналии – автори и редактори в наст. изд.** духовните лица* **са 7, от които: Н. Впр. архиепископ – 1, Н. Пр.** (Преосвещенство. – *Бел. на ред.*) **епископ – 2, протойерей – 1, преподобни отци (о.; Kaplan) – 3, от които – монаси (OFMCap.) – 2**.

Н. Пр. (Превъзходителство. – *Бел. на ред.*) – **1**.

Персоналиите на светските лица в кн. са 176 на брой, от които: 81 хабилитирани: акад. проф. – 10; акад. доц. д-р – 3; чл.-кор. – 1; проф. д.н. – 23; проф. д-р – 24; проф. емеритус – 1; доценти – 19; **12 нехабилитирани: н.с – 1; гл. ас. – 8 (гл. ас. д-р инж. – 1, гл. ас. д-р – 6, гл. ас. – 1); ас. д-р – 2; ас. – 2**; **магистри – 34**; **бакалаври – 25**.

***От 17 държави са авторите в изд.:** Австрия – 2, България – 132, Великобритания – 2, Грузия – 1, Гърция – 1, Израел – 1, Иран – 2, Италия – 2, Канада – 1, Китай – 1, Молдова – 1, Полша – 2, Русия – 16, САЩ – 8, Турция – 3, Украйна – 2, Франция – 2.*

В повече от една държави протича жизненият и творческият път на 18 от авторите и редакторите на тази кн.:
България, Италия – 1; България, Канада – 1; България, САЩ – 2; България, Турция – 1; Иран, България – 2; Молдова, България, САЩ – 1; Полша, България – 2; Полша, България, Австрия – 1; Русия, България – 3; Русия, САЩ – 1; САЩ, Русия – 1; Франция, САЩ – 1; Франция, САЩ, Канада – 1.

IX – 1. АВРАМОВА Ваня, д-р (България)
АВРАМОВА Ваня, д-р (Болгария)
AVRAMOVA Vanya, Ph.D. (Bulgaria) T

IX – 2. АВРЕЙСКИ Никола, проф. д-р (България)
АВРЕЙСКИ Никола, проф. д-р (Болгария)
AVREYSKI Nikola, Prof. Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 1

IX – 3. АЛЕКСАНДРОВА Красимира, акад. доц. д-р (България)
АЛЕКСАНДРОВА Красимира, акад. доц. д-р (Болгария)
ALEKSANDROVA Krasimira, Acad. Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II – III – 4

IX – 4. АЛЕКСАНДРОВА Натали, бакалавър (България)
АЛЕКСАНДРОВА Натали, бакалавр (Болгария)
ALEXANDROVA Natali, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 5. АНГЕЛОВ Борис, бакалавър (България)
АНГЕЛОВ Борис, бакалавр (Болгария)
ANGELOV Boris, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 6. АНГЕЛОВ Боян, д-р (България)
АНГЕЛОВ Боян, д-р (Болгария)
ANGELOV Boyan, Ph.D. (Bulgaria) VII – 7

IX – 7. АНГЕЛОВА Анна, проф. д-р (България)
АНГЕЛОВА Анна, проф. д-р (Болгария)
ANGELOVA Anna, Prof. Ph.D. (Bulgaria) I – 2

IX – 8. АНГЕЛОВА Мая, бакалавър (България)
АНГЕЛОВА Мая, бакалавр (Болгария)
ANGELOVA Maya, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 9. АРНАУДОВ Александър, магистър (България)
АРНАУДОВ Александр, магистр (Болгария)
ARNAUDOV Aleksandar, master (Bulgaria) V – 1

IX – 10. АТАНАСОВ Атанас Куманов, магистър (България)
АТАНАСОВ Атанас Куманов, магистр (Болгария)
ATANASOV Atanas Kumanov, master (Bulgaria) II – IV – 2

IX – 11. ATASOY Ahmet, master (Bulgaria, Türkiye)
АТАСОЙ Ахмет, магистър (България, Турция)
АТАСОЙ Ахмет, магистр (Болгария, Турция)
ATASOY Ahmet, master (Bulgaria, Turkey) VIII – 1

IX – 12. БАЗАНОВ Петр, проф. д.ист.н. (Россия)
БАЗАНОВ Пьотр, проф. д.ист.н. (Русия)
BAZANOV Petr, Prof. D.Sc. (Russia) IV – 1

IX – 13. БАРЗЕВ Илиян, магистър (България)
БАРЗЕВ Илиян, магистр (Болгария)
BARZEV Iliyan, master (Bulgaria) T, I – 2

IX – 14. БАХТУРИНА Тамара, магистр (Россия)
БАХТУРИНА Тамара, магистър (Русия)
BAKHTURINA Tamara, master (Russia) IV – 2

IX – 15. БЕНЕВА Снежина, бакалавър (България)
БЕНЕВА Снежина, бакалавр (Болгария)
BENEVA Snezhina, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 16. БЫСТРЫЙ Игорь, н.с. (Россия, Болгария)
БИСТРИЙ Игор, н.с. (Русия, България)
BYSTRYI Igor, Res. Assoc. (Russia, Bulgaria) IV – 3

IX – 17. БОГОВА Христина, проф. д-р (България)
БОГОВА Христина, проф. д-р (Болгария)
BOGOVA Hristina, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II – III – 6

IX – 18. БОНЕВА Вера, проф. д.ист.н., д.н. (България)
БОНЕВА Вера, проф. д.ист.н., д.н. (Болгария)
BONEVA Vera, Prof. D.Sc., D.Sc. (Bulgaria) IV – 4

IX – 19. БОРИСОВА Венета, бакалавър (България)
БОРИСОВА Венета, бакалавр (Болгария)
BORISOVA Veneta, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 20. БУЖАШКА Боряна, проф. д-р (България)
БУЖАШКА Боряна, проф. д-р (Болгария)
BUZHASHKA Boryana, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, IV – 5

IX – 21. ВАСИЛЕВ Николай, ас. д-р (България)
ВАСИЛЕВ Николай, асс. д-р (Болгария)
VASILEV Nikolay, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II, I – 1, I – 2, I – 3, I – 4, I – 5, II – I, II – II, II – III, II – IV, II – V, III – I, III – II, IV – 1-61, V – 1-18, VI – 1-3, VII – 1-12, VIII – 1-15, IX – 1-183, X, Д

IX – 22. ВАСИЛЕВА София, проф. д-р (България)
ВАСИЛЕВА София, проф. д-р (Болгария)
VASILEVA Sofia, Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 6

IX – 23. ВЕЛЕВ Венцислав, акад. доц. д-р (България)
ВЕЛЕВ Венцислав, акад. доц. д-р (Болгария)
VELEV Ventsislav, Acad. Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, IV – 7, V – 2

IX – 24. ВЕЛЕВ Евгени, проф. д-р (България)
ВЕЛЕВ Евгений, проф. д-р (Болгария)
VELEV Evgeni, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II – II, II – III

IX – 25. ВЕЛИЧКОВ Петър, д-р (България)
ВЕЛИЧКОВ Петр, д-р (Болгария)
VELICHKOV Petar, Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 3

IX – 26. ВЕЛЧЕВ Петър, доц. д-р (България)
ВЕЛЧЕВ Петр, доц. д-р (Болгария)
VELCHEV Petar, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) VIII – 2-4, VIII – 5-7

IX – 27. ВЕСЕЛИНОВ Димитър, проф. д.ф.н. (България)
ВЕСЕЛИНОВ Димитр, проф. д.ф.н. (Болгария)
VESELINOV Dimitar, Prof. D.Sc. (Bulgaria) I – 2

IX – 28. ВЪЛЧЕВ Петър, бакалавър (България)
ВЪЛЧЕВ Петр, бакалавр (Болгария)
VALCHEV Petar, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 29. ГАРВАНОВ Иван, проф. д.н. инж. (България)
ГАРВАНОВ Иван, проф. д.т.н. инж. (Болгария)
GARVANOV Ivan, Prof. D.Sc. (Bulgaria) V – 3

IX – 30. ГАРВАНОВА Магдалена, доц. д-р (България)
ГАРВАНОВА Магдалена, доц. д-р (Болгария)
GARVANOVA Magdalena, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 8, V – 3

IX – 31. ГЕОРГИЕВ Ангел, магистър (България)
ГЕОРГИЕВ Ангел, магистр (Болгария)
GEORGIEV Angel, master (Bulgaria) T, I – 2, II – II, II – III – 10, IV – 9

IX – 32. ГЕОРГИЕВ Бисер, проф. д.ист.н. (България)
ГЕОРГИЕВ Бисер, проф. д.ист.н. (Болгария)
GEORGIEV Biser, Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 10

IX – 33. ГЕОРГИЕВ Лъчезар, проф. д-р (България)
ГЕОРГИЕВ Лычезар, проф. д-р (Болгария)
GEORGIEV Lachezar Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 11

IX – 34. ГЕОРГИЕВА Весела, бакалавър (България)
ГЕОРГИЕВА Весела, бакалавр (Болгария)
GEORGIEVA Vesela, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 35. ГЕОРГИЕВА Дарина, бакалавър (България)
ГЕОРГИЕВА Дарина, бакалавр (Болгария)
GEORGIEVA Darina, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 36. ГЕОРГИЕВА Стела, гл. ас. д-р (България)
ГЕОРГИЕВА Стелла, гл. асс. д-р (Болгария)
GEORGIEVA Stella, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 12

IX – 37. ГЕРАСИМ, Н. Пр. Мелнишки епископ (България)
ГЕРАСИМ, Е. Пр. Мельникский епископ (Болгария)
GERASIM, The Right Reverend Bishop of Melnik (Bulgaria) T

IX – 38. ГЕРОВА Вилияна, бакалавър (България)
ГЕРОВА Вилияна, бакалавр (Болгария)
GEROVA Viliyana, bachelor (Bulgaria) T, I – 2, V – 4

IX – 39. ГЕТОВА Иглика, гл. ас. д-р инж. (България)
ГЕТОВА Иглика, гл. асс. д-р инж. (Болгария)
GETOVA Iglika, Assist. Prof. Ph.D. Eng. (Bulgaria) T

IX – 40. ГИЛЯРЕВСКИЙ Руджеро, проф. д.ф.н. (Россия)
ГИЛЯРЕВСКИ Руджеро, проф. д.ф.н. (Русия)
GILYAREVSKY Ruggero, Prof. D.Sc. (Russia) T, IV – 13

IX – 41. ГРАНИТСКИ Иван, чл.-кор. (България)
ГРАНИТСКИ Иван, чл.-кор. (Болгария)
GRANITSKI Ivan, Corresp. Mem. Ph.D. (Bulgaria) T, VII – 7

IX – 42. GRBA Milan, Ph.D. (Great Britain)
ГРБА Милан, д-р (Великобритания)
ГРБА Милан, д-р (Великобритания) IV – 14

IX – 43. ГРЕБЕНАРОВ Александър, доц. д-р (България)
ГРЕБЕНАРОВ Александр, доц. д-р (Болгария)
GREBENAROV Alexandar Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 15

IX – 44. ГРИГОРОВА Денислава, бакалавър (България)
ГРИГОРОВА Денислава, бакалавр (Болгария)
GRIGOROVA Denislava, bachelor (Bulgaria) V – 6

IX – 45. GRUDZIEŃ Sebastian, Ph.D. (Polska)
GRUDZIEŃ Sebastian, Ph.D. (Poland)
ГРУДЖИЕН Себастиан, д-р (Полша)
ГРУДЖИЕН Себастиан, д-р (Полша) II – IV – 4

IX – 46. ГЪЛЪБОВА Лиана, д-р (България)
ГЫЛЫБОВА Лиана, д-р (Болгария)
GALABOVA Liana, Ph.D. (Bulgaria) II – III – 1, II – III – 7, II – III – 8, II – IV – 5, II – V – 1

IX – 47. ГЮЗЕЛЕВ Васил, акад. проф. д.ист.н. (България)
ГЮЗЕЛЕВ Васил, акад. проф. д.ист.н. (Болгария)
GYUZELEV Vasil, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, I – 1

IX – 48. ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА Ани, проф. д-р (България)
ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА Ани, проф. д-р (Болгария)
DANCHEVA-VASILEVA Ani, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II – III – 2, IV – 16

IX – 49. ДАСКАЛОВ Антон, магистър (България)
ДАСКАЛОВ Антон, магистр (Болгария)
DASKALOV Anton, master (Bulgaria) T, IV – 17

IX – 50. ДАСКАЛОВ Радослав, бакалавър (България)
ДАСКАЛОВ Радослав, бакалавр (Болгария)
DASKALOV Radoslav, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 51. DENIZ Nahide, Assoc. Prof. (Turkey)
ДЕНИЗ Нахиде, доц. (Турция)
ДЕНИЗ Нахиде, доц. (Турция) II – V – 2

IX – 52. ДЕНЧЕВ Стоян, акад. проф. д.ик.н. (България)
ДЕНЧЕВ Стоян, акад. проф. д.эк.н. (Болгария)
DENCHEV Stoyan, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, II – III – 3, II – III – 5, II – III – 9

IX – 53. DJAHAYA Leonid, Acad. Prof. D.Sc. (Georgia)
ДЖАХАЯ Леонид, акад. проф. д.ф.н. (Грузия)
ДЖАХАЯ Леонид, акад. проф. д.ф.н. (Грузия) T

IX – 54. ДИМИТРОВА Теодора, бакалавър (България)
ДИМИТРОВА Теодора, бакалавр (Болгария)
DIMITROVA Teodora, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 55. ДИМОВ Продрум, магистър (България)
ДИМОВ Продрум, магистр (Болгария)
DIMOV Prodrum, master (Bulgaria) II – IV – 6, II – V – 3

IX – 56. ДИМЧЕВА Анжела, д-р (България)
ДИМЧЕВА Анжела, д-р (Болгария)
DIMCHEVA Angela, Ph.D. (Bulgaria) T, II – II, II – III, VII – 7, VIII – 1-15, IX – 1-183, X

IX – 57. ДОБРЕВА Ваня, проф. д.ф.н. (България)
ДОБРЕВА Ваня, проф. д.ф.н. (Болгария)
DOBREVA Vanya, Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, II – IV – 7

IX – 58. ЕВТИМОВА Събина, гл. ас. д-р (България)
ЕВТИМОВА Сабина, гл. асс. д-р (Болгария)
EVTIMOVA Sabina, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T

IX – 59. ECO Umberto, Prof. D.Sc. (Italia)
ЕКО Умберто, проф. д.ф.н. (Италия)
ЭКО Умберто, проф. д.ф.н. (Италия)
ECO Umberto, Prof. D.Sc. (Italy) VI – 1

IX – 60. ЕНЧЕВА Марина, доц. д-р (България)
ЕНЧЕВА Марина, доц. д-р (Болгария)
ENCHEVA Marina, Assoc. Prof. PhD (Bulgaria) V – 18

IX – 61. ЖЕЧЕВ Николай, проф. д.ист.н. (България)
ЖЕЧЕВ Николай, проф. д.ист.н. (Болгария)
ZHECHEV Nikolay, Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, IV – 18

IX – 62. ЗАРЕВА Лилия, магистър (България)
ЗАРЕВА Лилия, магистр (Болгария)
ZAREVA Liliya, master (Bulgaria) T, I – 2, II – II, II – III

IX – 63. ZAFER Zeynep, Prof. D.Sc. (Türkiye)
ЗАФЕР Зейнеп, проф. д.н. (Турция)
ЗАФЕР Зейнеп, проф. д.н. (Турция)
ZAFER Zeynep, Prof. D.Sc. (Turkey) IV – 19

IX – 64. ZBIGNIEW Tęcza, OFMCap. Kaplan (Polska, Bulgaria)
ЗБИГНЕВ Тенча, OFMCap. о. (Полша, България)
ЗБИГНЕВ Тенча, OFMCap. о. (Польша, Болгария)
ZBIGNIEW Tecza, OFMCap. Kaplan (Poland, Bulgaria) IV – 20

IX – 65. ЗЛАТКОВА Цветелина, бакалавър (България)
ЗЛАТКОВА Цветелина, бакалавр (Болгария)
ZLATKOVA Tsvetelina, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 66. ИВАНОВ Димитър, проф. д.ик.н. (България)
ИВАНОВ Димитр, проф. д.эк.н. (Болгария)
IVANOV Dimitar, Prof. D.Sc. (Bulgaria) T

IX – 67. ИВАНОВА Антоанета, магистър (България)
ИВАНОВА Антоанета, магистр (Болгария)
IVANOVA Antoaneta, master (Bulgaria) II – IV – 8

IX – 68. ИЛИЕВА Стефка, магистър (България)
ИЛИЕВА Стефка, магистр (Болгария)
ILIEVA Stefka, master (Bulgaria) V – 5

IX – 69. ЙОВИНСКА Любовь, магистр (Россия, Болгария)
ЙОВИНСКА Любов, магистър (Русия, България)
YOVINSKA Lyubov, master (Bulgaria) T, II – II, II – III – 10

IX – 70. ЙОВЧЕВА Цветана, бакалавър (България)
ЙОВЧЕВА Цветана, бакалавр (Болгария)
YOVCHEVA Tsvetana, bachelor (Bulgaria) T, I – 1, I – 2, II – II

IX – 71. ЙОРДАНОВ Юлий, магистър (България)
ЙОРДАНОВ Юлий, магистр (Болгария)
YORDANOV Yulij, magister (Bulgaria) VII – 7

IX – 72. КАЗАНСКИ Никола, доц. д-р (България)
КАЗАНСКИ Никола, доц. д-р (Болгария)
KAZANSKI Nikola, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II, I – 1, I – 2, I – 3, I – 4, I – 5, II – I, II – II, II – III, II – IV, II – V, III – I, III – II, IV – 1-61, V – 1-18, VI – 1-3, VII – 1-12, VIII – 1-15, IX – 1-183, X, Д

IX – 73. КАМБУРОВА Илияна, магистър (България)
КАМБУРОВА Илияна, магистр (Болгария)
KAMBUROVA Iliyana, master (Bulgaria) I – 2

IX – 74. KAMIL İbrahim, Assoc. Prof. Ph.D. (Turkey)
КАМИЛ Ибрахим, доц. д-р (Турция)
КАМИЛ Ибрахим, доц. д-р (Турция) II – IV – 11

IX – 75. КАРАИВАНОВА Мария, д-р (България)
КАРАИВАНОВА Мария, д-р (Болгария)
KARAIVANOVA Maria, Ph.D. (Bulgaria)
II – IV – 12, VII – 7

IX – 76. КЕНДЕРОВ Петър, акад. проф. д.ист.н. (България)
КЕНДЕРОВ Петр, акад. проф. д.ист.н. (Болгария)
KENDEROV Petar, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria)
II – IV – 13

IX – 77. CANNON Angela, master (USA)
КЕНЪН Анжела, магистър (САЩ)
КЕННОН Анжела, магистр (США) IV – 22

IX – 78. КИКАРИНА Емилия, д-р (България)
КИКАРИНА Эмилия, д-р (Болгария)
KIKARINA Emilia, Ph.D. (Bulgaria) IV – 23

IX – 79. KIANI Mohammad Ali, H. E. (Iran, Bulgaria)
КИЯНИ Мохаммад Али, Н. Пр. (Иран, България)
КИЯНИ Мохаммад Али, Е. Пр. (Иран, Болгария)
T, VII – 7

IX – 80. КЛЕМЕНТЬЕВ Александр, д-р (Россия)
КЛЕМЕНТИЕВ Александър, д-р (Русия)
KLEMENTIEV Alexander, PhD (Russia) IV – 24

IX – 81. КОЛЕВ Петко, магистър (България)
КОЛЕВ Петко, магистр (Болгария)
KOLEV Petko, master (Bulgaria) VII – 7

IX – 82. КОНСТАНТИНОВ Игнат, магистър (България, САЩ)
КОНСТАНТИНОВ Игнат, магистр (Болгария, США)
KONSTANTINOV Ignat, master (Bulgaria, USA) V – 6

IX – 83. КОНСТАНТИНОВА Константина, магистър (България, САЩ)
КОНСТАНТИНОВА Константина, магистр (Болгария, США)
KONSTANTINOVA Konstantina, master (Bulgaria, USA) I-X

IX – 84. КОСТАДИНОВА Десислава, д-р (България)
КОСТАДИНОВА Десислава, д-р (Болгария)
KOSTADINOVA Dessislava, Ph.D. (Bulgaria) T, I – 2, I – 3, I – 4, II – IV – 18, III – II, IV – 25, V – 7, IX – 1-183, X

IX – 85. КРЪСТАНОВ Трендафил, проф. д-р (България)
КРЫСТАНОВ Трендафил, проф. д-р (Болгария)
KRASTANOV Trendafil, Prof. Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 14

IX – 86. КРЪСТЕВА Мила, гл. ас. д-р (България)
КРЫСТЕВА Мила, гл. асс. д-р (Болгария)
KRASTEVA Mila, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 26

IX – 87. КРЪСТЕВА Росица, доц. д-р (България)
КРЫСТЕВА Росица, доц. д-р (Болгария)
KRASTEVA Rositsa, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 27

IX – 88. КУМАНОВ Милен, проф. д-р (България)
КУМАНОВ Милен, проф. д-р (Болгария)
KUMANOV Milen, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, II, I – 1, I – 2, I – 3, I – 4, I – 5, II – I, II – II, II – III, II – IV, II – V, III – I, III – II, IV – 1-61, V – 1-18, VI – 1-3, VII – 1-12, VIII – 1-15, IX – 1-183, X, Д

IX – 89. КУМАНОВА Александра, акад. проф. д.п.н. (България)
КУМАНОВА Александра, акад. проф. д.пед.н. (Болгария)
KUMANOVA Alexandra, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, II, I – 1, I – 2, I – 3, I – 4, I – 5, II – I, II – II, II – III, II – IV, II – V, III – I, III – II, IV – 1-61, V – 1-18, VI – 1-3, VII – 1-12, VIII – 1-15, IX – 1-183, X, Д

IX – 90. KRZYSZTOF Kurzok, OFMCap. Kaplan (Polska, Bulgaria, Austria)
КШИЩОФ Кужок, OFMCap. (Полша, България, Австрия)
КШИШТОФ Кужок, OFMCap. o. (Польша, Болгария, Австрия)
KRZYSZTOF Kurzok, OFMCap. (Poland, Bulgaria, Austria) IV – 28

IX – 91. Леонов Валерий, проф. д.п.н. (Россия)
ЛЕОНОВ Валерий, проф. д.п.н. (Русия)
LEONOV Valeriy, Prof. D.Sc. (Russia) IV – 29

IX – 92. ЛИНДЕН Ирина, проф. д-р (Россия, США)
ЛИНДЕН Ирина, проф. д-р (Русия, САЩ)
LINDEN Irina, Prof. Ph.D. (Russia, USA) T, IV – 30

IX – 93. LINDEN Frederick, master (USA, Russia)
ЛИНДЕН Фредерик, магистър (САЩ, Русия)
ЛИНДЕН Фредерик, магистр (США, Россия) T, IV – 30

IX – 94. LECAQUE Patrick, Prof. Ph.D. (France, USA)
ЛЬОКАК Патрик, проф. д-р (Франция, САЩ)
ЛЕКАК Патрик, проф. д-р (Франция, США) T, I – 1

IX – 95. LECAQUE Thomas, Ph.D. (France, USA, Canada)
ЛЬОКАК Томас, д-р (Франция, САЩ, Канада)
ЛЕКАК Томас, д-р (Франция, США, Канада) T

IX – 96. 马细谱, Prof. D.Sc. (中国)

Ма Xipu, Prof. D.Sc. (China)
Ма Сипу, проф. д.ист.н. (Китай)
Ма Сипу, проф. д.ист.н. (Китай) II – IV – 15, II – IV – 16

IX – 97. МАКСИМОВА Антонина, бакалавър (България)
МАКСИМОВА Антонина, бакалавр (Болгария)
MAXIMOVA Antonina, bachelor (Bulgaria) I – 2, IX – 1-183, X

IX – 98. МАКСИМОВА Марияна, магистър (България)
МАКСИМОВА Марияна, магистр (Болгария)
MAXIMOVA Mariyana, master (Bulgaria) T, I – 2, II – II, II – III, III – I, IX, X

IX – 99. МАНОЛОВА Галина, д-р (Молдова, България, САЩ)
МАНОЛОВА Галина, д-р (Молдова, Болгария, США)
MANOLOVA Galina, Ph.D. (Moldova, Bulgaria, USA) II – IV – 17

IX – 100. МАНЧЕВ Владимир, гл. асс. д-р (Россия, Болгария)
МАНЧЕВ Владимир, гл. ас. д-р (Русия, България)
MANCHEV Vladimir, Assist. Prof. Ph.D. (Russia, Bulgaria) T, II, II – II, II – III, VIII – 9-10, VIII – 11-12, IX – 1-183, X, Д

IX – 101. МАРИНОВА Милена, доц. д-р (България)
МАРИНОВА Милена, доц. д-р (Болгария)
MARINOVA Milena, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 31

IX – 102. МАРКОВ Георги, акад. проф. д.ист.н. (България)
МАРКОВ Георги, акад. проф. д.ист.н. (Болгария)
MARKOV Georgi, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria) T

IX – 103. МЕЛЬНИК Віктор, магістр (Україна)
МЕЛЬНИК Виктор, магистр (Украина)
МЕЛНИК Виктор, магистър (Украйна)
MELNIK Viktor, master (Ukraine) VIII – 14

IX – 104. МИЛКИНСКА Татяна, магистър (България)
МИЛКИНСКА Татяна, магистр (Болгария)
MILKINSKA Tatyana, master (Bulgaria) T, X

IX – 105. МИНИНА Марина, акад. доц. д-р (Россия)
МИНИНА Марина, акад. доц. д-р (Русия)
MININA Marina, Acad. Assoc. Prof. Ph.D. (Russia) IV – 32

IX – 106. МИХЕЕВА Галина, проф. д.п.н. (Россия)
МИХЕЕВА Галина, проф. д.п.н. (Русия)
MIKHEEVA Galina, Prof. D.Sc. (Russia) IV – 33

IX – 107. МЛАДЕНОВА Деница, гл. ас. д-р (България)
МЛАДЕНОВА Деница, гл. асс. д-р (Болгария)
MLADENOVA Denitsa, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T

IX – 108. МОДЕВА Мариела, проф. д-р (България)
МОДЕВА Мариела, проф. д-р (Болгария)
MODEVA Mariela, Prof. D.Sc. (Bulgaria) II – IV – 18

IX – 109. МУТАФОВ Христо, акад. проф. д.ф.н. (България)
МУТАФОВ Христо, акад. проф. д.ф.н. (Болгария)
MUTAFOV Hristo, Acad. Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 34

IX – 110. НАЗЪРСКА Жоржета, проф. д-р (България)
НАЗЫРСКА Жоржета, проф. д-р (Болгария)
NAZARSKA Georgeta, Prof. D.Sc. (Bulgaria) VII – 7

IX – 111. НАЙДЕНОВА Силвия, д-р (България)
НАЙДЕНОВА Силвия, д-р (Болгария)
NAYDENOVA Silvia, Ph.D. (Bulgaria) T, I – 2, I – 3, IV – 35

IX – 112. НАЙДЕНОВА Цветана, магистър (България)
НАЙДЕНОВА Цветана, магистр (Болгария)
NAYDENOVA Tsvetana, master (Bulgaria) T, I – 1, I – 2, I – 3, I – 4, II-X

IX – 113. NAIDITCH Larissa, Prof. *emeritus*, D.Sc. (Israel)
НАЙДИЧ Лариса, проф. *емеритус* д.ф.н. (Израел)
НАЙДИЧ Лариса, проф.-*эмеритус*, д.ф.н. (Израиль) IV – 36, VII – 7

IX – 114. НИКОЛОВА Ивана, бакалавър (България)
НИКОЛОВА Ивана, бакалавр (Болгария)
NIKOLOVA Ivana, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 115. НИКОЛОВА Таня, магистър (България)
НИКОЛОВА Таня, магистр (Болгария)
NIKOLOVA Tanya, master (Bulgaria) IV – 37

IX – 116. НИНОВ Кирил, магистър (България)
НИНОВ Кирилл, магистр (Болгария)
NINOV Kiril, master (Bulgaria) I – 3

IX – 117. NIHORITIS Konstantinos, Prof. D.Sc. (Greece)
НИХОРИТИС Константинос, проф. д.ф.н. (Гърция)
НИХОРИТИС Константинос, проф. д.ф.н. (Греция) T, V – 8

IX – 118. ПАВЛОВ Пламен, проф. д-р (България)
ПАВЛОВ Пламен, проф. д-р (Болгария)
PAVLOV Plamen, Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 38

IX – 119. ПАНАЙОТОВ Филип, проф. д.ист.н. (България)
ПАНАЙОТОВ Филипп, проф. д.ист.н. (Болгария)
PANAYOTOV Filip, Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, IV – 39, IV – 40

IX – 120. ПАНДУЛИС Андреа, магистър (България)
ПАНДУЛИС Андреа, магистр (Болгария)
PANDULIS Andrea, master (Bulgaria) II – III – 7

IX – 121. ПАНОВ Иво, проф. д-р (България)
ПАНОВ Иво, проф. д-р (Болгария)
PANOV Ivo, Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 41

IX – 122. ПЕНЕВА Ангелина, магистър (България)
ПЕНЕВА Ангелина, магистр (Болгария)
PENEVA Angelina, master (Bulgaria) IV – 42

IX – 123. ПЕТЕВА Ирена, проф. д.н. (България)
ПЕТЕВА Ирэна, проф. д.н. (Болгария)
PETEVA Irena, Prof. D.Sc. (Bulgaria) T, II – III – 5

IX – 124. ПЕТКОВА Стефка, проф. д.ист.н. (България)
ПЕТКОВА Стефка, проф. д.ист.н. (Болгария)
PETKOVA Sefka, Prof. D.Sc. (Bulgaria) II – IV – 19

IX – 125. ПЕТРОВ Ивайло, проф. д-р (България)
ПЕТРОВ Ивайло, проф. д-р (Болгария)
PETROV Ivaylo, Prof. Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 20

IX – 126. ПЕТЪР Кудузки, протойерей (България)
ПЕТР Кудузки, протойерей (Болгария)
PETAR Kuduzki, Archpriest (Bulgaria) II – III – 7, II – III – 8

IX – 127. ПЕЧИЛКОВ Андрей, магистър (България)
ПЕЧИЛКОВ Андрей, магистр (Болгария)
PECHILKOV Andrey, master (Bulgaria) II – IV – 21

IX – 128. ПИСАНОВ Владислав, магистр (Россия)
ПИСАНОВ Владислав, магистър (Русия)
PISANOV Vladislav, master (Russia) IV – 43

IX – 129. ПИСАНОВ Леонид, магистр (Россия)
ПИСАНОВ Леонид, магистър (Русия)
PISANOV Leonid, master (Russia) IV – 43

IX – 130. ПОПОВ Димитър, проф. д-р (България, Италия)
ПОПОВ Димитр, проф. д-р (Болгария, Италия)
POPOV Dimitar, Prof. Ph.D. (Bulgaria, Italy) IV – 44, IV – 45

IX – 131. ПОПОВА Велка, проф. д-р (България)
ПОПОВА Велка, проф. д-р (Болгария)
POPOVA Velka, Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 45

IX – 132. ПОППЕТРОВ Николай, ас. (България)
ПОППЕТРОВ Николай, асс. (Болгария)
POPPETROV Nikolay, Assist. Prof. (Bulgaria) IV – 46

IX – 133. ПРАВДОМИРОВА Донка, проф. д-р (България)
ПРАВДОМИРОВА Донка, проф. д-р (Болгария)
PRAVDOMIROVA Donka, Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 47, V – 9

IX – 134. ПРЯЖНИКОВ Константин, асс. д-р (Россия)
ПРЯЖНИКОВ Константин, ас. д-р (Русия)
PRYAZHNIKOV Konstantin, Assist. Prof. Ph.D. (Russia) V – 15

IX – 135. РАБАДЖИЙСКА Ана, д-р (България)
РАБАДЖИЙСКА Ана, д-р (Болгария)
RABADZHIYSKA Ana, Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 22

IX – 136. РАЛЕВА Диана, гл. ас. (България)
РАЛЕВА Диана, гл. асс. (Болгария)
RALEVA Diana, Assist. Prof. (Bulgaria) T, I – 2, III – I, V – 10, V – 11

IX – 137. РУСИНОВА Евгения, доц. д-р (България)
РУСИНОВА Евгения, доц. д-р (Болгария)
RUSINOVA Evgenia, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 48

IX – 138. САЧЕВ Евгений, проф. д.ик.н. (България)
САЧЕВ Евгений, проф. д.эк.н. (Болгария)
SACHEV Evgeniy, Prof. D.Sc. (Bulgaria) II – IV – 23

IX – 139. СИМОВА Полина, магистър (България)
СИМОВА Полина, магистр (Болгария)
SIMOVA Polina, master (Bulgaria), V – 12, V – 13, V – 14

IX – 140. СИТНИКОВА Наталья, доц. д-р (Россия)
СИТНИКОВА Наталия, доц. д-р (Русия)
SITNIKOVA Nataliya, Assoc. Prof. Ph.D. (Russia) IV – 49

IX – 141. СЛАВОВА Деница, бакалавър (България)
СЛАВОВА Деница, бакалавр (Болгария)
SLAVOVA Denitsa, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 142. СОКОЛОВ Аркадий, акад. проф. д.пед.н. (Россия)
СОКОЛОВ Аркадий, акад. проф. д.п.н. (Русия)
SOKOLOV Arkadiy, Acad. Prof. D.Sc. (Russia) IV – 50

IX – 143. СОКОЛОВ Иван, бакалавър (България)
СОКОЛОВ Иван, бакалавр (Болгария)
SOKOLOV Ivan, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 144. СОКОЛОВА Марианна, доц. д-р (Россия)
СОКОЛОВА Марианна, доц. д-р (Русия)
SOKOLOVA Marianna, Assoc. Prof. Ph.D. (Russia) V – 15

IX – 145. СТАЙКОВА Цветана, доц. д-р (България)
СТАЙКОВА Цветана, доц. д-р (Болгария)
STAYKOVA Tsvetana, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) V – 16

IX – 146. СТЕПАНОВ Станислав, доц. д-р (Россия)
СТЕПАНОВ Станислав, доц. д-р (Русия)
STEPANOV Stanislav, Assoc. Prof. Ph.D. (Russia) IV – 51

IX – 147. СТЕФАН Пашов, о. (България)
СТЕФАН Пашов, о. (Болгария)
STEFAN Pashov, Ft. (Bulgaria) I – 3, II – III – 1

IX – 148. СТЕФАНОВ Орлин, д-р (България)
СТЕФАНОВ Орлин, д-р (Болгария)
STEFANOV Orlin, Ph.D. (Bulgaria) VII – 7

IX – 149. СТЕФАНОВА Василка, магистър (България)
СТЕФАНОВА Василка, магистр (Болгария)
STEFANOVA Vasilka, master (Bulgaria) T, II – II, II – III

IX – 150. СТЕФАНОВА Мария, магистър (България)
СТЕФАНОВА Мария, магистр (Болгария)
STEFANOVA Maria, master (Bulgaria) II – V – 4

IX – 151. СТИЛИЯНОВ Тервел, магистър (България)
СТИЛИЯНОВ Тервел, магистр (Болгария)
STILIYANOV Tervel, master (Bulgaria) II – III – 7

IX – 152. СТОЕВ Калин, доц. д-р (България)
СТОЕВ Калин, доц. д-р (Болгария)
STOEV Kalin, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, IV – 52, V – 17

IX – 153. СТОЛЯРОВ Юрий, акад. проф. д.пед.н. (Россия)
СТОЛЯРОВ Юрий, акад. проф. д.п.н. (Русия)
STOLYAROV Yuriy, Acad. Prof. D.Sc. (Russia) IV – 53

IX – 154. СТОЯНОВА Диана, доц. д-р (България)
СТОЯНОВА Диана, доц. д-р (Болгария)
STOYANOVA Diana, Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T

IX – 155. СТОЯНОВА Тоня, бакалавър (България)
СТОЯНОВА Тоня, бакалавр (Болгария)
STOYANOVA Tonya, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 156. СТОЯНОВА Цветелина, бакалавър (България)
СТОЯНОВА Цветелина, бакалавр (Болгария)
STOYANOVA Tsvetelina, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 157. СУБЕТТО Александр, акад. проф. д.ф.н., д.эк.н. (Россия)
СУБЕТО Александр, акад. проф. д.ф.н., д.ик.н. (Русия)
SUBETO Alexander, Acad. Prof. D.Sc. (Russia) T

IX – 158. СЪБЕВА Калина, бакалавър (България)
СЫБЕВА Калина, бакалавр (Болгария)
SABEVA Kalina, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 159. TAMMARO Anna Maria, Prof. PhD (Italia)
ТАМАРО Анна Мария, проф. д-р (Италия)
ТАММАРО Анна Мария, проф. д-р (Италия)
TAMMARO Anna Maria, Prof. PhD (Italy) V – 18

IX – 160. ТАХИРОВ Мюмюн, проф. д-р (България)
ТАХИРОВ Мюмюн, проф. д-р (Болгария)
TAHIROV Myumyun, Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, IV – 54, VII – 7

IX – 161. ТЕОФАНОВ Цветан, проф. д.ф.н. (България)
ТЕОФАНОВ Цветан, проф. д.филол.н. (Болгария)
THEOPHANOV Tsvetan, Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 55

IX – 162. ТОДОРОВ Тодор Ст., доц. д-р (България)
ТОДОРОВ Тодор Ст., доц. д-р (Болгария)
TODOROV Todor St., Assoc. Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 56

IX – 163. ТОДОРОВА Таня, проф. д.н. (България)
ТОДОРОВА Таня, проф. д.н. (Болгария)
TODOROVA Tanya, Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 57

IX – 164. ТОМОВА Надежда, гл. ас. д-р (България)
ТОМОВА Надежда, гл. асс. д-р (Болгария)
TOMOVA Nadezhda, Assist. Prof. Ph.D. (Bulgaria) T, I – 2, II – V – 4

IX – 165. ТОПАЛОВ Кирил, проф. д-р (България)
ТОПАЛОВ Кирилл, проф. д-р (Болгария)
TOPALOV Kiril, Prof. Ph.D. (Bulgaria) IV – 58

IX – 166. ТОШЕВ Тодор, бакалавър (България)
ТОШЕВ Тодор, бакалавр (Болгария)
TOSHEV Todor, bachelor (Bulgaria) I - 1

IX – 167. ТОШЕВА Мира, бакалавър (България)
ТОШЕВА Мира, бакалавр (Болгария)
TOSHEVA Mira, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 168. ТРЕНДАФИЛОВА Иванка, бакалавър (България)
ТРЕНДАФИЛОВА Иванка, бакалавр (Болгария)
TRENDAFILOVA Ivanka, bachelor (Bulgaria) I – 2

IX – 169. УЗУНОВА Красимира, д-р (България)
УЗУНОВА Красимира, д-р (Болгария)
UZUNOVA Krasimira, Ph.D. (Bulgaria) IV – 59

IX – 170. ФИЛИППОВА Силвия, ас. (България)
ФИЛИППОВА Силвия, асс. (Болгария)
FILIPOVA Silvia, Assist. Prof. (Bulgaria) T, I – 2

IX – 171. FIOUZI Hajar, Ph.D. (Iran, Bulgaria)
ФИЮЗИ Хаджар, д-р (Иран, България)
ФИЮЗИ Хаджар, д-р (Иран, Болгария) VI 3 – 1, VI 3 – 2

IX – 172. ФОЛ Александра, д-р (България)
ФОЛ Александра, д-р (Болгария)
FOL Alexandra, Ph.D. (Bulgaria) II – IV – 24

IX – 173. ФОЛ Валерия, проф. д.ист.н. (България)
ФОЛ Валерия, проф. д.экон.н. (Болгария)
FOL Valeria, Prof. D.Sc. (Bulgaria) II – IV – 24

IX – 174. FOSTER Yvonne, master (Great Britain)
ФОСТЕР Ивон, магистър (Великобритания)
ФОСТЕР Ивон, магистр (Великобритания)
VIII – 8

IX – 175. ХРИСТО Пройков, Н. Впр. архиепископ (България)
ХРИСТО Пройков, Е. Впр. архиепископ (Болгария)
HRISTO Proykov, His Grace (Bulgaria) T

IX – 176. ЦАНКОВ Светослав, магистър (България)
ЦАНКОВ Светослав, магистр (Болгария)
CANKOV Svetoslav, master (Bulgaria)
II – III – 7

IX – 177. ЦИБУЛЯ, Й. Пр. Запоріський єпископ (Україна)
ЛУКА, Е. Пр. Запорожский епископ (Украина)
ЛУКА, Н. Пр. Запорожски епископ (Украйна)
LUKA, The Right Reverend Zaporozhie Bishop (Ukraine)
VI – 2

IX – 178. ЧАНТОВ Веселин, доц. д-р (България)
ЧАНТОВ Веселин, доц. д-р (Болгария)
CHANTOV Veselin, Assoc. Prof. PhD (Bulgaria)
VIII – 15

IX – 179. SCHMIDT Alfred, Ph.D. (Österreich)
ШМИДТ Алфред, Ph.D. (Австрия)
ШМИДТ Альфред, д-р (Австрия)
SCHMIDT Alfred, D.Sc. (Austria) IV – 60

IX – 180. ШОПОВ Атанас, доц. д-р (България)
ШОПОВ Атанас, доц. д-р (Болгария)
SHOPOV Atanas, Assoc. Prof. PhD (Bulgaria)
II – IV – 25, II – IV – 26

IX – 181. ЯНКОВ Недялко, бакалавър (България)
ЯНКОВ Недялко, бакалавр (Болгария)
YANKOV Nedyalko, bachelor (Bulgaria) I – 1

IX – 182. ЯНКОВА Иванка, проф. д.ф.н. (България)
ЯНКОВА Иванка, проф. д.ф.н. (Болгария)
YANKOVA Ivanka, Prof. D.Sc. (Bulgaria) IV – 61

IX – 183. ЯРЪМОВ Николай, акад. проф. д.мед.н. д-р (България)
ЯРЫМОВ Николай, акад. проф. д.мед.н. д-р (Болгария)
YARAMOV Nikolay, Acad. Prof. D.Sc. Dr. (Bulgaria) T

Х. СЪДЪРЖАНИЕ
Содержание
Contents

Константина Константинова
„Своевременност”

Константина Константинова
„Своевременность”

Konstantina Konstantinova
„Timeliness”

Пътят на познанието (Предговор от съставителите) / Александра Куманова, Николай Василев 15

Путь познания (Предисловие составитей) / Александра Куманова, Николай Василев 17

The Road to Knowledge (Compiler`s Forward) / Alexandra Kumanova, Nikolay Vasilev 19

[МК – 1]

I. ТРУДОВЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ
Труды Милена Куманова
Works of Milen Kumanov

.....21

I – 1. *ПЪРВО ПРОСТРАННО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ – *E*-БИБЛИОТЕКА „*ЗЛАТАРИКА*": ПУБЛИКАЦИЯ В ЧЕСТ НА ОТБЕЛЯЗАНАТА ПРЕЗ 2021 г. 155-ГОДИШНИНА ОТ РОЖДЕНИЕТО НА ПРОФЕСОР ВАСИЛ ЗЛАТАРСКИ (26.11.1866 – 15.12.1935) – ДИПЛОМНОТО ИЗСЛЕДВАНЕ ОТ 1965 г. НА МИЛЕН КУМАНОВ (13.02.1942 – 22.11.2021), БАЗИРАНО ОТ РАБОТА НА АВТОРА В НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", УНИВЕРСИТЕТСКАТА БИБЛИОТЕКА ПРИ СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ", НАУЧНИЯ АРХИВ НА БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ, СОФИЙСКИЯ ГРАДСКИ И ОКРЪЖНИЯ ДЪРЖАВЕН АРХИВ, НА ЛИЧНИТЕ МУ БЕСЕДИ С ДЪЩЕРЯТА НА В. Н. ЗЛАТАРСКИ С *ВСТЪПИТЕЛНИ ДУМИ НА МИЛЕН КУМАНОВ*, НАПИСАНИ НА 7.11.2021 г. И *НЕГОВО ИНТЕРВЮ* КЪМ ПОДГОТОВКАТА ЗА ПУБЛИКАЦИЯ И ВЪВЕЖДАНЕТО В *E*-ПРОСТРАНСТВОТО НА ТЕКСТА ОТ 1965 г. С НЕГОВ СЪВРЕМЕНЕН НАУЧЕН КОМЕНТАР: Куманов, Милен. Професор Васил Николов Златарски като историк на Първата българска държава : Дипломна работа / Соф. унив. „[Св.] Климент Охридски". Филос.- истор. фак. Кат. „Бълг. история" ; Науч. рък. Петър Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Ръкоп. – Личен архив на М. К. 23

I – 1. *ПЕРВОЕ ПРОСТРАННОЕ* НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МИЛЕНА КУМАНОВА – Э-БИБЛИОТЕКА „*ЗЛАТАРИКА*": ПУБЛИКАЦИЯ В ЧЕСТЬ ОТМЕЧЕННОГО В 2021 г. 155-ЛЕТИЯ СО ДНЯ РОЖДЕНИЯ ПРОФЕССОРА ВАСИЛА ЗЛАТАРСКОГО (26.11.1866 – 15.12.1935) – ДИПЛОМНАЯ РАБОТА МИЛЕНА КУМАНОВА 1965 г. (13.02.1942 – 22.11.2021), ОСНОВЫВАЮЩАЯСЯ НА РАБОТЕ ЕЕ АВТОРА В НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКЕ ИМ. СВ. КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ, УНИВЕРСИТЕТСКОЙ БИБЛИОТЕКЕ СОФИЙСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. СВ. КЛИМЕНТА ОХРИДСКОГО, В НАУЧНОМ АРХИВЕ БОЛГАРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК, СОФИЙСКОМ ГОРОДСКОМ И ОКРУЖНОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ АРХИВАХ, НА ЕГО ЛИЧНЫХ БЕСЕДАХ С ДОЧЕРЬЮ В. Н. ЗЛАТАРСКОГО С *ВСТУПИТЕЛЬНЫМ СЛОВОМ МИЛЕНА КУМАНОВА, НАПИСАННЫМ 7.11.2021 г.* И *ЕГО ИНТЕРВЬЮ* К ПОДГОТОВКЕ К ПУБЛИКАЦИИ И ВВЕДЕНИЮ В Э-ПРОСТРАНСТВО ТЕКСТА 1965 г. С ЕГО СОВРЕМЕННЫМ НАУЧНЫМ КОММЕНТАРИЕМ: Куманов, Милен. Профессор Васил Николов Златарски как историк Первого болгарского государства : Дипломная работа / Соф. унив. им. [Св.] Климента Охридского. Филос.- истор. фак. Каф. истории Болгарии ; Науч. рук. Петр Христов Петров ; Рец. Васил Гюзелев. – София, 1965. – 100 с. – Машинопис. – Рукоп. – Личный архив М. К. – *На болг. яз.* 23

I – 1. *FIRST EXTENSIVE* SCIENTIFIC STUDY OF MILEN KUMANOV – *E*-LIBRARY *ZLATARICA*: PUBLICATION IN HONOUR OF THE CELEBRATED IN 2021 155TH ANNIVERSARY OF PROFESSOR VASIL ZLATARSKI (26.11.1866 – 15.12.1935) – GRADUATION STUDY IN 1965 OF MILEN KUMANOV (13.02.1942 – 22.11.2021), BASED ON THE AUTHOR'S WORK IN THE NATIONAL LIBRARY *ST ST CYRIL AND METHODIUS*, SOFIA UNIVERSITY LIBRARY *ST KLIMENT OHRIDSKI*, SCIENTIFIC ARCHIVES OF BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES, SOFIA CITY AND REGIONAL STATE ARCHIVES, HIS INTERVIEWS WITH V. N. ZLATARSKI'S DAUGHTER, WITH FOREWORD BY *MILEN KUMANOV* FROM 7.11.2021. AND *HIS INTERVIEW* TO THE PREPARATION FOR PUBLICATION AND INCORPORATION IN *E*-SPACE OF THE TEXT OF 1965 WITH UPDATED SCIENTIFIC COMMENTS: Kumanov, Milen. Professor Vasil Nikolov Zlatarskias a historian of the First Bulgarian State : graduation study / Sofia Univ. *St. Kliment Ohridski*. Filos.-hist. fac. Dep. Bulg. History ; Tutor Petar Hristov Petrov ; Rev. Vasil Gyuzelev. – Sofia, 1965. – 100 p. – typing – manuscript – personal archives of M. K. – *In Bulg.* 23

ИНТЕРВЮИРАНЕ НА 7.11.2021 г. НА *МИЛЕН КУМАНОВ* ПО *ИСТОРИОГРАФСКИТЕ* ВЪПРОСИ, СВЪРЗАНИ С ТЕМАТА ИНТЕРВЮИРОВАНИЕ 7.11.2021 г. *МИЛЕНА КУМАНОВА* ПО *ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИМ* ВОПРОСАМ, СВЯЗАННЫМ С ДАННОЙ ТЕМОЙ INTERVIEW ON 7.11.2021 г. OF *MILEN KUMANOV* ON *HISTORIOGRAPHIC* MATTERS, RELATED TO THE SUBJECT 217

I – 2. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО* НАУЧНО ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ – *E*-БИБЛИОТЕКА „*БАЛАНИКА*": АКАДЕМИК АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ – ЛЕКЦИИ С ТЕЗАУРУС НА ЕЗИКА ПОД НАУЧНАТА РЕДАКЦИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ: ИСТОРИОГРАФСКО ИЗДИРВАНЕ НА АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯТА И ЛЕКЦИИТЕ НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН: I. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ: ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ, СТРУКТУРИРАНЕ НА СПРАВОЧЕН АПАРАТ КЪМ ПЪРВОИЗТОЧНИКА; II. ЛЕКЦИИ: ФАКСИМИЛНА ПУБЛИКАЦИЯ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ, ИНФОРМАЦИОННА РИЗОМА НА ПЪРВОИЗТОЧНИКА; КАДАСТРАЛНО ДЪРВО НА ТЕЗАУРУСА НА ЕЗИКА НА АЛЕКСАНДЪР ТЕОДОРОВ-БАЛАН: ИНФОРМАЦИОННА РЕШЕТКА НА ТЕЗАУРУСА 225

I – 2. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ* НАУЧНОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ МИЛЕНА КУМАНОВА – Э-БИБЛИОТЕКА „*БАЛАНИКА*": АКАДЕМИК АЛЕКСАНДР ТЕОДОРОВ-БАЛАН. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ – ЛЕКЦИИ С ТЕЗАУРУСОМ ЯЗЫКА ПОД НАУЧНОЙ РЕДАКЦИЕЙ МИЛЕНА КУМАНОВА: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ПОИСК АВТОБИОБИБЛИОГРАФИИ И ЛЕКЦИЙ АЛЕКСАНДРА ТЕОДОРОВА-БАЛАНА: I. АВТОБИОБИБЛИОГРАФИЯ: ФАКСИМИЛЬНАЯ ПУБЛИКАЦИЯ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ, СТРУКТУРИРОВАНИЕ СПРАВОЧНОГО АППАРАТА К ПЭ ЕРВОИСТОЧНИКУ; II. ЛЕКЦИИ: ФАКСИМИЛЬНАЯ ПУБЛИКАЦИЯ, ДИГИТАЛИЗАЦИЯ, ИНФОРМАЦИОННАЯ РИЗОМА ПЕРВОИСТОЧНИКА; КАДАСТРОВОЕ ДРЕВО ТЕЗАУРУСА ЯЗЫКА АЛЕКСАНДРА ТЕОДОРОВА-БАЛАНА: ИНФОРМАЦИОННАЯ РЕШЕТКА ТЕЗАУРУСА 225

Per aspera ad astra!

I – 2. *LAST COMPLETED* SCIENTIFIC STUDY OF MILEN KUMANOV – *E*-LIBRARY *BALANICA* : ACADEMICIAN ALEXANDAR TEODOROV-BALAN, AUTOBIOBIBLIOGRAPHY – LECTURES WITH THESAURUS OF THE LANGUAGE UNDER THE SCIENTIFIC EDITION OF MILEN KUMANOV: HISTORIOGRAPHIC STUDY OF THE AUTOBIOBIBLIOGRAPHY AND LECTURES OF ALEXANDAR TEODOROV-BALAN: I. AUTOBIOBIBLIOGRAPHY: FACSIMILE PUBLICATION, DIGITIZATION, STRUCTURING OF REFERENCES TO THE ORIGINAL; II. LECTURES: FACSIMILE PUBLICATION, DIGITIZATION, INFORMATION RHIZOME OF THE ORIGINAL; CADASTRAL TREE OF THE THESAURUS OF THE LANGUAGE OF ALEXANDAR TEODOROV-BALAN: INFORMATION SCREEN OF THE THESAURUS 225

I – 3. *ПОСЛЕДНО НЕЗАВЪРШЕНО ЕНЦИКЛОПЕДИЧНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ – *Е*-БИБЛИОТЕКА *„ПРАВОСЛАВИЕ” („ORTHODOXY”): ПРАВОСЛАВИЕТО В БЪЛГАРИЯ: КРАТКА ИСТОРИЧЕСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЯ* / АВТОР, НАУЧНА РЕДАКЦИЯ, АНОТАЦИЯ, ПРЕДГОВОР, УПЪТВАНЕ, ПО-ВАЖНИ СЪКРАЩЕНИЯ МИЛЕН КУМАНОВ – публикация, посветена на знаменателните през 2023 г. 1990-годишнина от разпятието и Възкресението на Исус Христос в 33 г. и 1710-годишнина от Медиоланския (Миланския) едикт от 313 г. на римския император Константин I Велики, с който християнството се провъзгласява за равноправна на другите религии: Константин е почитан като светец и равноапостол от Православната църква 595

I – 3. *ПОСЛЕДНЕЕ НЕЗАКОНЧЕННОЕ ЭНЦИКЛОПЕДИЧЕСКОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ МИЛЕНА КУМАНОВА – Э-БИБЛИОТЕКА *„ПРАВОСЛАВИЕ” („ORTHODOXY”): ПРАВОСЛАВИЕ В БОЛГАРИИ: КРАТКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ* / АВТОР, НАУЧНАЯ РЕДАКЦИЯ, АННОТАЦИЯ, ПРЕДИСЛОВИЕ, ИНСТРУКЦИЯ, НАИБОЛЕЕ ВАЖНЫЕ СОКРАЩЕНИЯ МИЛЕНА КУМАНОВА – публикация, посвященная знаменательным датам в 2023 г. 1990-летию распятия и Воскресения Иисуса Христа в 33 г. и 1710-летию Медиоланского (Миланского) эдикта 313 г. римского императора Константина I Великого, которым христианство провозглашается религией, равноправной с другими религиями: Константин почитается Православной церковью как святой и равноапостольный 595

I – 3. *LAST INCOMPLETE ENCYCLOPAEDIC* STUDY OF MILEN KUMANOV – *E*-LIBRARY *ORTHODOXY*: ORTHODOXY IN BULGARIA : SHORT HISTORICAL ENCYCLOPEDIA / AUTHOR, SCIENTIFIC EDITION, ANNOTATION, FOREWORD, GUIDE, ABBREVIATIONS MILEN KUMANOV – publication, dedicated to the emblematic in 2023 1990 years of the crucifix and Resurrection of Jesus Christ in 33 and 1710 anniversary of the Edict of Milan in 313 of the Western Roman Emperor Constantine I which gave Christianity legal status: Constantine is venerated as saint and equal to the Apostles by the Orthodox Church 595

I – 4. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ИСТОРИОГРАФСКО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ – *Е*-БИБЛИОТЕКА *„ПАИСИАДА”: ИСТОРИОГРАФИЯ НА ПАИСИЕЗНАНИЕТО* за посветеното на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-годишнината от създаването на неговия труд *„История славяноболгарская...”* Ново издание на Университета по библиотекознание и информационни технологии: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская …: Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : За буквите – О писменехъ, 2022 : Академично слово, подготвено на 6.11.2022 г. за XVIII Студентска научна конференция и изложба на УниБИТ – 20.05.2022 г. 939

I – 4. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ ИСТОРИОГРАФИЧЕСКОЕ ПЕРСПЕКТИВНОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ МИЛЕНА КУМАНОВА – Э-БИБЛИОТЕКА *„ПАИСИАДА”: ИСТОРИОГРАФИЯ ПАИСИЕВЕДЕНИЯ* для посвященного 300-летию со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского и 260-летию создания его труда *„История славяноболгарская...”* нового издания Университета библиотековедения и информационных технологий: Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская …: Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия). – София : О буквах – О писменехъ, 2022 : Академическое слово, подготовленное 6.11.2022 г. для XVIII Студенческой научной конференции и выставки УниБИТ – 20.05.2022 г. 939

I – 4. *LAST COMPLETED HISTORIOGRAPHIC PERSPECTIVE* STUDY OF MILEN KUMANOV – *E*-LIBRARY *PAISIADA*: HISTORIOGRAPHY OF PAISIY STUDIES for dedicated on the 300th anniversary of St. Ft. Paisiy Hilendarski and 260th anniversary of this work *Istoria slavyanobolgarskaya*… New edition of the University of Library Studies and Information Technology: Saint Father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaya…:* Inform. Code of Bulg. letters and lit.: I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy). – Sofia : Za bukvite – O pismeneh, 2022 : Academic speech, made on 6.11.2022 for XVIII Student Scientific Conference and exhibition at ULSIT – 20.05.2022 939

I – 5. *ПОСЛЕДНО ЗАВЪРШЕНО ТЕКСТОЛОГИЧНО ПЕРСПЕКТИВНО* ИЗСЛЕДВАНЕ НА МИЛЕН КУМАНОВ, ПОДГОТВЕНО ОТ НЕГО ЗА ПЕЧАТ НА 6.09.2021 г. – *Е*-БИБЛИОТЕКА *„КЛИО”*: 136 ГОДИНИ ОТ СЪЕДИНЕНИЕТО НА ИЗТОЧНА РУМЕЛИЯ С КНЯЖЕСТВО БЪЛГАРИЯ И СРЪБСКО-БЪЛГАРСКАТА ВОЙНА 1885 ГОДИНА – СЛИВНИЦА – НАЙ-ЧЕРНИЯТ КОШМАР НА СРЪБСКИЯ КРАЛ МИЛАН. ПРЕДСМЪРТНАТА ИЗПОВЕД НА КРАЛ МИЛАНА (Разговор на д-р Владан Джорджевич с крал Милан във Виена) 965

I – 5. *ПОСЛЕДНЕЕ ЗАКОНЧЕННОЕ ТЕКСТОЛОГИЧЕСКОЕ ПЕРСПЕКТИВНОЕ* ИССЛЕДОВАНИЕ МИЛЕНА КУМАНОВА, ПОДГОТОВЛЕННОЕ ИМ К ПЕЧАТИ 6.09.2021 г. – Э-БИБЛИОТЕКА *„КЛИО”*: 136 ЛЕТ СО ДНЯ ВОССОЕДИНЕНИЯ ВОСТОЧНОЙ РУМЕЛИИ С КНЯЖЕСТВОМ БОЛГАРИЯ И СЕРБСКО-БОЛГАРСКОЙ ВОЙНЫ 1885 ГОДА – СЛИВНИЦА – САМЫЙ СТРАШНЫЙ КОШМАР СЕРБСКОГО КОРОЛЯ МИЛАНА. ПРЕДСМЕРТНАЯ ИСПОВЕДЬ КОРОЛЯ МИЛАНА (Беседа д-ра Владана Джорджевича с королем Миланом в Вене) 965

I – 5. *LAST COMPLETE TEXTOLOGICAL PERSPECTIVE* STUDY OF MILEN KUMANOV, PREPARED BY HIM FOR PUBLICATION ON 6.09.2021 – *E*-LIBRARY *CLIO*: 136 ANNIVERSARY OF THE UNIFICATION OF EASTERN RUMELIA WITH THE PRINCIPALITY OF BULGARIA AND SERBO-BULGARIAN WAR 1885. SLIVNITSA – THE DARKEST NIGHTMARE OF THE SERBIAN KING MILAN. THE DYING CONFESSION OF KING MILAN (Interview of Dr. Vladan Djordjevic with King Milan in Vienna) 965

II. ЗА МИЛЕН КУМАНОВ
О Милене Куманове
About Milen Kumanov

975

II – I. МИЛЕН КУМАНОВ – CURRICULUM VITAE
Милен Куманов – Curriculum vitae
Milen Kumanov – Curriculum vitae

977

МИЛЕН К. КУМАНОВ ***(На балг.)*** 977
МИЛЕН К. КУМАНОВ ***(На рус.)*** 981
MILEN K. KUMANOV ***(In Eng.)*** 985

II – II. ФОТОГАЛЕРИЯ
Фотогалерея
Photo gallery

989

Списък на илюстрациите
Список иллюстраций
List of illustrations
NN 1-79 1036

II – III. ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ
Вечная память
Eternal memory

1040

II – III – 1. ПОСЛЕДОВАНИЕ НА ОПЕЛОТО НА ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНО НА 24.11.2021 В ЗАЛА „АМБЪР" НА ЦЕНТРАЛНИТЕ СОФИЙСКИ ГРОБИЩА ОТ *СВЕЩЕНИК О. СТЕФАН ПАШОВ*
ПОСЛЕДОВАНИЕ ОТПЕВАНИЯ ВОЗНЕСШЕГОСЯ НА НЕБЕСА МИЛЕНА, ОТСЛУЖЕННОЕ 24.11.2021 *СВЯЩЕННИКОМ О. СТЕФАНОМ ПАШОВЫМ* В ЗАЛЕ „АМБЕР" ЦЕНТРАЛЬНОГО СОФИЙСКОГО КЛАДБИЩА FOLLOWING OF THE FUNERAL SERVICE OF THE PASSED AWAY MILEN HOLDING ON 24.11.2021 IN *AMBER* HALL OF THE CENTRAL SOFIA CEMETERY BY *FATHER STEFAN PASHOV* 1042

II – III – 2. ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *ПРОФЕСОР АНИ ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА* – ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЧЕСКИ ИЗСЛЕДВАНИЯ ПРИ БЪЛГАРСКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ ТРАУРНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ РЕЧЬ *ПРОФЕССОРА АНИ ДАНЧЕВОЙ-ВАСИЛЕВОЙ* ИЗ ИНСТИТУТА ИСТОРИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ БОЛГАРСКОЙ АКАДЕМИИ НАУК, ПРОИЗНЕСЕННАЯ НА ОТПЕВАНИИ ПРОФЕССОРА МИЛЕНА КУМАНОВА FUNERAL ACADEMIC SPEECH OF *PROFESSOR ANI DANCHEVA-VASILEVA* – INSTITUTE FOR HISTORICAL RESEARCH AT BULGARIAN ACADEMY OF SCIENCES DELIVERED TO THE FUNERAL SERVICE OF PROFESSOR MILEN KUMANOV 1050

II – III – 3. ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ПРОФЕСОР СТОЯН ДЕНЧЕВ* – ДЪЛГОГОДИШЕН РЕКТОР И ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ ТРАУРНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ РЕЧЬ *АКАДЕМИКА ПРОФЕССОРА СТОЯНА ДЕНЧЕВА*, НА ПРОТЯЖЕНИИ ДОЛГИХ ЛЕТ ЗАНИМАВШЕГО ДОЛЖНОСТЬ РЕКТОРА И ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ УНИВЕРСИТЕТА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ПРОИЗНЕСЕННАЯ НА ОТПЕВАНИИ ПРОФЕССОРА МИЛЕНА КУМАНОВА FUNERAL ACADEMIC SPEECH OF *ACADEMICIAN PROFESSOR STOYAN DENCHEV* – LONG-STANDING RECTOR AND PRESIDENT OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE UNIVERSITY OF LIBRARY STUDIES AND INFORMATION TECHNOLOGIES DELIVERED TO THE FUNERAL SERVICE OF PROFESSOR MILEN KUMANOV 1052

II – III – 4. ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ДОЦЕНТ Д-Р КРАСИМИРА АЛЕКСАНДРОВА* – ДИРЕКТОР НА НАЦИОНАЛНАТА БИБЛИОТЕКА „СВ. СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ", ПРОИЗНЕСЕНО НА ОПЕЛОТО НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ ТРАУРНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ РЕЧЬ *АКАДЕМИКА ДОЦЕНТА Д-Р КРАСИМИРЫ АЛЕКСАНДРОВОЙ* – ДИРЕКТОРА НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ ИМ. СВ. КИРИЛЛА И МЕФОДИЯ, ПРОИЗНЕСЕННАЯ НА ОТПЕВАНИИ ПРОФЕССОРА МИЛЕНА КУМАНОВА FUNERAL ACADEMIC SPEECH OF *ACADEMICIAN ASSOC. PROF. DR. KRASIMIRA ALEKSANDROVA* – DIRECTOR OF THE NATIONAL LIBRARY *SS. CYRIL AND METHODIUS* DELIVERED TO THE FUNERAL SERVICE OF PROFESSOR MILEN KUMANOV 1056

II – III – 5. ТРАУРЕН АКАДЕМИЧЕН АДРЕС ДО *ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА* ОТ *ПРОФЕСОР ИРЕНА ПЕТЕВА* И *ПРОФЕСОР СТОЯН ДЕНЧЕВ* ТРАУРНЫЙ АКАДЕМИЧЕСКИЙ АДРЕС, ПОДНЕСЕННЫЙ *ПРОФЕССОРУ АЛЕКСАНДРЕ КУМАНОВОЙ ПРОФЕССОРОМ ИРЭНОЙ ПЕТЕВОЙ* И *ПРОФЕССОРОМ СТОЯНОМ ДЕНЧЕВЫМ* FUNERAL ACADEMIC ADDRESS TO *PROFESSOR ALEXANDRA KUMANOVA* BY *PROFESSOR IRENA PETEVA* AND *PROFESSOR STOYAN DENCHEV* 1058

II – III – 6. ТРАУРЕН АКАДЕМИЧЕН АДРЕС ДО *ПРОФЕСОР АЛЕКСАНДРА КУМАНОВА* ОТ *ПРОФЕСОР ХРИСТИНА БОГОВА* ТРАУРНЫЙ АКАДЕМИЧЕСКИЙ АДРЕС, ПОДНЕСЕННЫЙ *ПРОФЕССОРУ АЛЕКСАНДРЕ КУМАНОВОЙ ПРОФЕССОРОМ ХРИСТИНОЙ БОГОВОЙ* FUNERAL ACADEMIC ADDRESS TO *PROFESSOR ALEXANDRA KUMANOVA* BY *PROFESSOR HRISTINA BOGOVA* 1058

II – III – 7. ПОСЛЕДОВАНИЕ НА СВ. ПАНИХИДА ПО ПРЕМИНАЛИЯ В НЕБЕТО МИЛЕН, ОТСЛУЖЕНА НА 22.02.2022 г. В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО" В СОФИЯ ОТ *ПРОТОЙЕРЕЙ ПЕТЪР КУДУЗКИ* ПОСЛЕДОВАНИЕ СВ. ПАНИХИДЫ ПО ВОЗНЕСШЕМУСЯ НА НЕБЕСА МИЛЕНУ, ОТСЛУЖЕННОЙ 22.02.2022 г. В ХРАМЕ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА В СОФИИ *ПРОТОИЕРЕЕМ ПЕТРОМ КУДУЗКИ* FOLLOWING OF ST. MEMORIAL SERVICE OF THE PASSED AWAY MILEN, HELD ON 22.02.2022 IN THE CHURCH *HOLY CHRISTMAS* IN SOFIA BY *ARCHPRIEST PETAR KUDUZKI* 1060

II – III – 8. СЛОВО НА ПАНИХИДАТА НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ, ОТСЛУЖЕНА В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО" В СОФИЯ, ОТ *ПРОТОЙЕРЕЙ ПЕТЪР КУДУЗКИ*, НА 22.02.2022 г. РЕЧЬ НА ПАНИХИДЕ ПО ПРОФЕССОРУ МИЛЕНУ КУМАНОВУ, ОТСЛУЖЕННОЙ В ХРАМЕ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА В СОФИИ, *ПРОТОИЕРЕЕМ ПЕТРОМ КУДУЗКИ*, 22.02.2022 г. ADDRESS AT ST. MEMORIAL SERVICE OF PROFESSOR MILEN KUMANOV, HELD IN THE CHURCH *HOLY CHRISTMAS* IN SOFIA BY *ARCHPRIEST PETAR KUDUZKI* ON 22.02.2022 1065

II – III – 9. ТРАУРНО АКАДЕМИЧНО СЛОВО НА *АКАДЕМИК ПРОФЕСОР СТОЯН ДЕНЧЕВ* – ДЪЛГОГОДИШЕН РЕКТОР И ПРЕДСЕДАТЕЛ НА ОБЩОТО СЪБРАНИЕ НА УНИВЕРСИТЕТА ПО БИБЛИОТЕКОЗНАНИЕ И И ИНФОРМАЦИОННИ ТЕХНОЛОГИИ, ПРОИЗНЕСЕНО НА ПОМЕНА ПО ПРОФ. МИЛЕН КУМАНОВ НА 22.02.2022 г. В ХРАМ „РОЖДЕСТВО ХРИСТОВО" ТРАУРНАЯ АКАДЕМИЧЕСКАЯ РЕЧЬ *АКАДЕМИКА ПРОФЕССОРА СТОЯНА ДЕНЧЕВА* – НА ПРОТЯЖЕНИИ ДОЛГИХ ЛЕТ ЗАНИМАВШЕГО ДОЛЖНОСТЬ РЕКТОРА И ПРЕДСЕДАТЕЛЯ ОБЩЕГО СОБРАНИЯ УНИВЕРСИТЕТА БИБЛИОТЕКОВЕДЕНИЯ И ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ, ПРОИЗНЕСЕННАЯ НА ПОМИНОВЕНИИ ПРОФЕССОРА МИЛЕНА КУМАНОВА 22.02.2022 г. В ХРАМЕ РОЖДЕСТВА ХРИСТОВА FUNERAL ACADEMIC SPEECH OF *ACADEMICIAN PROFESSOR STOYAN DENCHEV* – LONG-STANDING RECTOR AND PRESIDENT OF THE GENERAL ASSEMBLY OF THE UNIVERSITY OF LIBRARY STUDIES AND INFORMATION TECHNOLOGIES HELD AT MEMORIAL SERVICE OF PROFESSOR MILEN KUMANOV ON 22.02.2022 IN THE CHURCH *HOLY CHRISTMAS* 1067

II – III – 10. ЙОВИНСКА Любов, ГЕОРГИЕВ Ангел. Паметта – *жива* епитафия
ЙОВИНСКА Любовь, ГЕОРГИЕВ Ангел. Память – *живая* эпитафия
YOVINSKA Lyubov, GEORGIEV Angel. The Memory – a *living* epitaph 1070

Списък на илюстрациите
Список иллюстраций
List of illustrations
NN 80-117 1083

II – IV. ПОСВЕЩЕНИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ
Посвящения Милену Куманову
Dedications to Milen Kumanov 1085

II – IV – 1. АВРЕЙСКИ Никола. В какъв свят живеем: свят по Фукуяма или свят по Хънтингтън?
АВРЕЙСКИ Никола. В каком мире живем: мир по Фукуяме или мир по Хантингтону?
AVREYSKI Nikola. What world are we living in: A world according to Fukuyama or Huntington? 1085

II – IV – 2. АТАНАСОВ Атанас Куманов. За историка, приятеля и човека Милен Куманов
АТАНАСОВ Атанас Куманов. Об историке, друге и человеке Милене Куманове
ATANASOV Atanas Kumanov. About historian, friend and person Milen Kumanov 1090

II – IV – 3. ВЕЛИЧКОВ Петър. Колцина са тези, които биват помнени като Милен Куманов?
ВЕЛИЧКОВ Петр. Много ли тех людей, о которых помнят так же, как о Милене Куманове?
VELICHKOV Petar. How many are those who are remembered as Milen Kumanov? 1094

II – IV – 4. GRUDZIEŃ Sebastian. (Nie)obecność historyka: Milen Kumanov w przestrzeni badawczej Uniwersytetu Jagiellońskiego
GRUDZIEŃ Sebastian. (Non)-presence of the historian: Milen Kumanov in the research space of the *Jagiellonian University*
ГРУДЖИЕН Себастиан. (Не)присъствието на историка: Милен Куманов в изследователското пространство на Ягелонския университет
ГРУДЖИЕН Себастиан. (Не)присутствие историка: Милен Куманов в исследовательском пространстве Ягелонского университета 1096

II – IV – 5. ГЪЛЪБОВА Лиана. До професор Александра Куманова
ГЫЛЫБОВА Лиана. Профессору Александре Кумановой
GALABOVA Liana. To Professor Alexandra Kumanova 1098

II – IV – 6. ДИМОВ Продрум. Напусна ни професор Милен Куманов
ДИМОВ Продрум. От нас ушел навсегда профессор Милен Куманов
DIMOV Prodrum. Professor Milen Kumanov has passed away 1099

II – IV – 7. ДОБРЕВА Ваня. Принос към *Паисиезнанието* [: Рец. за кн.: 1) История славянобългарска 1762-2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Други авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова ; 2) Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на болг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Обща ред. и епилог Стоян Денчев ; Науч. ред., историография, коммент., именен показалец, геогр. показалец М. ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис А. Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова ... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. – София, 2011.]
ДОБРЕВА Ваня. Вклад к *Паисиеведению* [: Рец. на кн.: 1) История славяноболгарская 1762-2012 : научные горизонты четверти тысячелетия / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Другие авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Крыстева, Димитр Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лычезар Перчеклийски, Любка Ненова. 1) История славянобългарска 1762-2012 : научни хоризонти на четвърт хилядолетието / Надежда Драгова ... [и др.]. – София, 2012. – Други авт.: Елена Тачева, Ваня Добрева, Инна Пелева, Мила Кръстева, Димитър Пеев, Даринка Караджова, Маргарет Димитрова, Лъчезар Перчеклийски, Любка Ненова. – *На болг. яз.* ; 2) Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская... : Информ. код болг. литературы : I. Аналитика (Историография. Синтаксис. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Общая ред. и эпилог С. Денчев ; Науч. ред., историография, прим., указатель имен, геогр. указатель М. Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифиц. копия А. Куманова; Яз. ред., предисл., сигнифиц. копия, эпилог (дейксис) Н. Василев ; Терминолог. ред. Е. Томова... [и др.] ; Справ.-информ. ред. М. Максимова ... [и др.] ; Рец. И. Теофилов, Н. Казански. София, 2011. – *На болг. яз.*]
DOBREVA Vanja. Contributions to the *PAISIY'S STUDIES* [: Review of the book: 1) Istoria slavyanobolgarskaya 1762-2012 : scientific outlooks for a quarter of a millenary / Nadezhda Dragova ... [et al.]. – Sofia, 2012. – Other auth.: Elena Tacheva, Vanya Dobreva, Inna Peleva, Mila Krasteva, Dimitar Peev, Darinka Karadzhova, Margaret Dimitrova, Lachezar Perchekliyski, Lyubka Nenova. – *In Bulg.* ; 2) *Saint Father Paisiy Hilendarski*. Istoriya slavyanobolgarskaya… : Information code of Bulgarian letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentaries. Index of names. Geographic index. Thesaurus) ; II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatic. Synarchy) / General ed. and epilogue S. Denchev. ; Sci. ed., historiography, comment., index of names. geographic index M. Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript A. Kumanova ; ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) N. Vasilev ; Terminol. ed. E. Tomova… [et al.] ; ref.-inf. ed. M. Maksimova… [et al.] ; Rev. I. Teofilov, N. Kazanski. – Sofia, 2011. – *In Bulg.*] 1101

II – IV – 8. ИВАНОВА Антоанета. Единствен сред съвременниците ни
ИВАНОВА Антоанета. Единственный среди наших современников
IVANOVA Antoaneta. The only one among his contemporaries 1104

II – IV – 9. КАЗАНСКИ Никола. За Милен Куманов с преклонение: Един добър християнин и роден учен
КАЗАНСКИ Никола. О Милене Куманове с преклонением: Один добрый христианин и прирожденный ученый
KAZANSKI Nikola. About Milen Kumanov with homage: A good Christian and born scholar 1106

II – IV – 10. КАЗАНСКИ Никола. Под звездата на руската *бяла интелигенция* и универсалната хуманитаристика на историята и историка: Милен Куманов и Русия
КАЗАНСКИ Никола. Под звездой русской белой интеллигенции и универсальная гуманитаристика истории и историка: Милен Куманов и Россия
KAZANSKI Nikola R. In the spirit of the Russian white intelligentsia and the universal humanitarianism of the history and the historian: Milen Kumanov and Russia 1111

II – IV – 11. KAMIL İbrahim. The meeting of Todor Markov, Edirne consul general of Bulgaria, with Mustafa Kemal Atatürk
КАМИЛ Ибрахим. Срещата на Тодор Марков, генерален консул на България в Едирне, с Мустафа Кемал Ататюрк
КАМИЛ Ибрагим. Встреча генерального консула Болгарии в Эдирне Тодора Маркова с Мустафой Кемалем Ататурком 1120

II – IV – 12. КАРАИВАНОВА Мария. За информационната култура, музикалната грамотност и съвместяването им в изобразителното изкуство
КАРАИВАНОВА Мария. Об информационной культуре, музыкальной грамотности и их совмещении в изобразительном искусстве
KARAIVANOVA Maria. On the information culture, musical literacy and their compatibility in the fine arts 1127

II – IV – 13. КЕНДЕРОВ Петър. Последната прижизнено издадена книга на професор Милен Куманов (За духа на откривателството в историческата наука и енциклопедичната биографика)
КЕНДЕРОВ Петр. Последняя изданная при жизни книга профессора Милена Куманова (О духе первооткрывательства в исторической науке и энциклопедической биографике)
KENDEROV Petar. Last published book of Professor Milen Kumanov (On the spirit of invention in the historical science and encyclopaedic biographies) 1134

II – IV – 14. КРЪСТАНОВ Трендафил. Йоан Екзарх Български – автор на *Сказание как състави Св. Кирил азбуката по език словенски и книги преведе от гръцки на словенски* като 55-та глава от неговото *Богословие* или *Небеса*
КРЫСТАНОВ Трендафил. Иоанн Экзарх Болгарский – автор *Сказания о том, как Св. Кирилл составил азбуку языка словенского и книги перевел с греческого на словенский* как 55-ой главы его *Богословия* или *Небес*
KRASTANOV Trendafil. Ioan The Exarch of Bulgaria – author of *A Saga how St. Cyril made the alphabet of Slavonic language and translated books from Greek into Slavic* as chapter 55 of his *Divinity* or *Heavens* 1136

Per aspera ad astra!

II – IV – 15. МА Сипу. Априлското въстание от 1876 в „Под игото" на Иван Вазов – препрочитане на романа
МА Сипу. Апрельское восстание 1876 года в „Под игом" Ивана Вазова – перечитывание романа
МА Xipu. The April uprising of 1876 in „Under the yoke" by Ivan Vazov – re-reading the novel 1140

II – IV – 16. МА Xipu.Vicissitude, choice and vision of Bulgaria Socialist Party
МА Сипу. Превратности, избор и визия на Българската социалистическа партия
МА Сипу. Превратность, выбор и видение Болгарской социалистической партии 1144

II – IV – 17. МАНОЛОВА Галина. Милен Куманов – изпратен на нас, българите, за да осъществи
тежката енциклопедична дейност за България
МАНОЛОВА Галина. Милен Куманов – посланный нам, болгарам, для того, чтобы осуществить
трудную энциклопедическую деятельность ради Болгарии
MANOLOVA Galina. Milen Kumanov – sent to us, Bulgarians, in order to realize
a difficult encyclopedic activity for Bulgaria 1153

II – IV – 18. МОДЕВА Мариела. Да си в сърцевината на 300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий *с нас* и *от отвъдното*
(Проф. Милен Куманов – първият историограф на *Паисезнанието*)
МОДЕВА Мариела. Быть в центре 300-летия со дня рождения Св. о. Паисия *с нами* и *из потустороннего*
(Проф. Милен Куманов – первый историограф *Паисиеведения*)
MODEVA Mariela. To be in the heart of the 300 anniversary of St. Ft. Paisiy *with us* and *beyond*
(Prof. Milen Kumanov – the first historiographer of *Paisiy studies*) 1155

II – IV – 19. ПЕТКОВА Стефка. Що е то „документалистика"? –
по повод на едно от любимите занимания на проф. Милен Куманов
ПЕТКОВА Стефка. Что такое „документалистика"? –
в связи с одним из любимейших занятий профессора Милена Куманова
PETKOVA Stefka. What is a documentary study? –
on the occasion of one of Professor Kumanov`s favourite activities 1162

II – IV – 20. ПЕТРОВ Ивайло. Милен Куманов – търсачът на изгубените пластове в българската история
ПЕТРОВ Ивайло. Милен Куманов – искатель утерянных пластов болгарской истории
PETROV Ivaylo. Milen Kumanov – seeker of the lost layers of the Bulgarian history 1167

II – IV – 21. ПЕЧИЛКОВ Андрей. До професор д.п.н. Александра Куманова
ПЕЧИЛКОВ Андрей. Профессору д.п.н. Александре Кумановой
PECHILKOV Andrey. To Professor D.Sc. Alexandra Kumanova 1171

II – IV – 22. РАБАДЖИЙСКА Ана. Срещите с професор Милен Куманов –
творчески акт и историческа мисия за познанието
РАБАДЖИЙСКА Ана. Встречи с профессором Миленом Кумановым –
творческий акт и историческая миссия познания
RABADZHIYSKA Ana. Meetings with Professor Milen Kumanov –
creative act and historical mission of knowledge 1174

II – IV – 23. САЧЕВ Евгений. Милен Куманов – духът на библиографията и архивистиката
САЧЕВ Евгений. Милен Куманов – дух библиографии и архивистики
SACHEV Evgeniy. Milen Kumanov – the spirit of bibliography and archivistics 1176

II – IV – 24. ФОЛ Александра, ФОЛ Валерия. Пазители на уменията
ФОЛ Александра, ФОЛ Валерия. Хранители умений
FOL Alexandra, FOL Valeria. Custodians of the skills 1178

II – IV – 25. ШОПОВ Атанас. За епистолярното наследство на Петър Карапетров
(Из фонда на Исторически музей – Панагюрище)
ШОПОВ Атанас. Об эпистолярном наследии Петра Карапетрова
(Из фонда Исторического музея – Панагюрище)
SHOPOV Atanas. On the epistolary heritage of Petar Karapetrov
(From the collections of Historical Museum in Panagyurishte) 1183

II – IV – 26. ШОПОВ Атанас. Срещите с професор Милен Куманов –
човекът и родолюбецът, педагогът, психологът и дипломатът
ШОПОВ Атанас. Встречи с профессором Миленом Кумановым –
человек и патриот, педагог, психолог и дипломат
SHOPOV Atanas. Meetings with Professor Milen Kumanov –
the man, the patriot, the teacher, the psychologist and the diplomat 1189

II – V. ИНТЕРВЮТА НА МИЛЕН КУМАНОВ
Интервью Милена Куманова
Interviews of Milen Kumanov 1190

II – V – 1. В служба на *КЛИО* / Беседата води Лиана Гълъбова
На службе *КЛИО* / Беседу ведет Лиана Гылыбова
In the service of *CLIO* / Interview by Liana Galabova 1190

II – V – 2. Интервю с проф. д-р Милен Куманов, направено през 2020 г. специално за турски документален филм, посветен на живота и дейността на *Мустафа Кемал Ататюрк* като военен аташе в България през 1913-1915 г., от документален екип от Истанбул с ръководител Нахиде Дениз / Беседата води Нахиде Дениз
Интервью с проф. д-ром Миленом Кумановым, взятое в 2020 г. специально для турецкого документального фильма, посвященного жизни и деятельности *Мустафы Кемáля Ататю́рка* в качестве военного атташе в Болгарии в 1913-1915 гг., коллективом документалистов из Стамбула под руководством Нахиде Дениз / Беседу ведет Нахиде Дениз
Interview with Prof. Dr. Milen Kumanov, made in 2020, especially for a turkish documentary, dedicated to *Mustafa Kemal Atatürk* as a military attaché in Bulgaria in 1913-1915, from a documentary team from Istanbul with manager of Nahide Deniz / Interview by Nahide Deniz 1206

II – V – 3. *Ньойският договор* – трагедия и поука / Беседата води Продрум Димов
***Нёйиский мирный договор* – трагедия и урок / Беседу ведет Продрум Димов**
***The Treaty of Neuilly* – tragedy and lesson / Interview by Prodrum Dimov** 1210

II – V – 4. „За мен най-голямото светило сред всички" – *Професор Тодор Боров* / Беседата води Мария Стефанова
„По моему мнению, величайшим светилом из всех является" – *Профессор Тодор Боров* / Беседу ведет Мария Стефанова
„For me he is the brightest luminary above all" – *Professor Todor Borov* / Interview by Maria Stefanova 1213

II – V – 5. *Вж и: с. 217-224 ; См. и: с. 217-224 ; See and: p. 217-224*

III. БИОБИБЛИОГРАФИЯ НА МИЛЕН КУМАНОВ
Биобиблиография Милена Куманова
Biobibliography of Milen Kumanov 1217

III – I. МИЛЕН К. КУМАНОВ. СИСТЕМАТИЧНО-ХРОНОЛОГИЧЕН БИБЛИОГРАФСКИ СПИСЪК НА КНИГИТЕ, ПУБЛИКУВАНИ С НЕГОВОТО АВТОРСТВО (Stabat Bibliography: Прижизнено базирана биобиблиография) / Александра Куманова
МИЛЕН К. КУМАНОВ. СИСТЕМАТИЧНО-ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК КНИГ, ОПУБЛИКОВАННЫХ С ЕГО АВТОРСТВОМ
(Stabat Bibliography: Прижизненно базированная биобиблиография) / Александра Куманова
MILEN K. KUMANOV. SYSTEMATICAL AND CHRONOLOGICAL BIBLIOGRAPHIC LIST OF BOOKS, PUBLISHED BY HIM (Stabat Bibliography: Lifetime based biobibliography) / Alexandra Kumanova 1219

III – II. ДАРСТВЕНИ НАДПИСИ НА АВТОРЕФЕРАТИ И ОТПЕЧАТЪЦИ В КОЛЕКЦИЯТА ОТ МАЛКИ ПЕЧАТНИ ФОРМИ, СЪХРАНЯВАНА В ЛИЧНАТА СЕМЕЙНА БИБЛИОТЕКА НА МИЛЕН И АЛЕКСАНДРА КУМАНОВИ / Десислава Костадинова
ДАРСТВЕННЫЕ НАДПИСИ НА АВТОРЕФЕРАТАХ И ОТТИСКАХ В КОЛЛЕКЦИИ МАЛЫХ ПЕЧАТНЫХ ФОРМ, ХРАНЯЩЕЙСЯ В ЛИЧНОЙ СЕМЕЙНОЙ БИБЛИОТЕКЕ МИЛЕНА И АЛЕКСАНДРЫ КУМАНОВЫХ / Десислава Костадинова
DONATION INSCRIPTIONS OF AUTHOR'S ABSTRACTS AND IMPRINTS IN THE COLLECTION OF SMALL PRINTED FORMS, PRESERVED IN THE PERSONAL FAMILY LIBRARY OF MILEN AND ALEXANDRA KUMANOVA / Desislava Kostadinova 1245

[МК – 2]

IV. СТАТИИ
Научные статьи
Studies 1271

Per aspera ad astra!

IV – 1. БАЗАНОВ Петр. Историография русской книги первого периода советского времени (1917-1940 гг.)
БАЗАНОВ Пьотр. Историография на руската книга в първия период на съветското време (1917-1940 г.)
BAZANOV Petr. Historiography of the Russian book from the first period of USSR (1917-1940) . 1273

IV – 2. БАХТУРИНА Тамара. Свет погасшей звезды
БАХТУРИНА Тамара. Светлина на изгасналата звезда
BAKHTURINA Tamara. The light of the extinguished star 1279

IV – 3. БЫСТРЫЙ Игорь. Как Болгария стала независимой
БИСТРИЙ Игор. Как България стана независима
BYSTRY Igor. How Bulgaria became independent 1282

IV – 4. БОНЕВА Вера. Църковно-национално движение на българите в Стара Загора през епохата на Възраждането
БОНЕВА Вера. Церковно-национальное движение болгар в Старой Загоре в эпоху Болгарского возрождения
BONEVA Vera. Movement for Bulgarian national church in Stara Zagora during the Bulgarian national revival 1284

IV – 5. БУЖАШКА Боряна. Българската политическа емиграция в Истанбул (1944-1956)
БУЖАШКА Боряна. Болгарская политическая эмиграция в Стамбуле (1944-1956)
BUZHASHKA Boryana. Bulgarian political emigration in Istanbul (1944-1956) 1289

IV – 6. ВАСИЛЕВА София. Промени в подходите и механизмите на управление
на културното наследство в България в края на XX – началото на XXI век
ВАСИЛЕВА Софья. Изменение подходов и механизмов управления
культурным наследием в Болгарии в конце XX – начале XXI века
VASILEVA Sofia. Changes in approaches and management mechanisms of cultural
heritage in Bulgaria the end of the XX – the beginning of the XXI century 1292

IV – 7. ВЕЛЕВ Венцислав. Генуезката конференция от 1922 г. и участието на България в нея,
отразено на страниците на водещи европейски издания
ВЕЛЕВ Венцислав. Генуэзская конференция 1922 г. и участие Болгарии в ней,
отраженное на страницах ведущих европейских изданий
VELEV Ventzislav. The Genoa Conference in 1922 and the participation of Bulgaria,
on the pages of leading European periodicals 1297

IV – 8. ГАРВАНОВА Магдалена. Изследване на специфично ниво на
поглъщане на електромагнитно поле, генерирано от смартфон
ГАРВАНОВА Магдалена. Исследование удельной скорости поглощения
электромагнитного поля, сгенерированного смартфоном
GARVANOVA Magdalena. A study of specific absorption rate
of electromagnetic field, generated by a smartphone 1304

IV – 9. ГЕОРГИЕВ Ангел. Възникване и развитие на първите египетски династии (3200-2300 г. пр. н.е.)
ГЕОРГИЕВ Ангел. Возникновение и развитие первых египетских династий (3200-2300 гг. до н.э.)
GEORGIEV Angel. Origin and development of the first egyptian dynasties (3200-2300 BC) 1307

IV – 10. ГЕОРГИЕВ Бисер. Дебатите в Шестото обикновено народно събрание
относно вътрешната политика и промените в Търновската конституция
ГЕОРГИЕВ Бисер. Дебаты в Шестом очередном национальном собрании
о внутренней политике и изменениях в Тырновской конституции
GEORGIEV Biser. The debates in the Sixth Ordinary National Assembly
on internal politics and changes in the Tarnovo Constitution 1311

IV – 11. ГЕОРГИЕВ Лъчезар. Профилиране и типология на издателските дейности
ГЕОРГИЕВ Лычезар. Профилирование и типология издательской деятельности
GEORGIEV Lachezar. Proffiling and typology of publishing activities 1318

IV – 12. ГЕОРГИЕВА Стела. Тенденции в експозиционните музейни и библиотечни дейности в Бразилия и Аржентина
ГЕОРГИЕВА Стелла. Тенденции в экспозиционной музейной и библиотечной деятельности в Бразилии и Аргентине
GEORGIEVA Stella. Trends in the exhibitions museum and library activities in Brazil and Argentina 1322

IV – 13. ГИЛЯРЕВСКИЙ Руджеро. О некорректности использования
индексов цитирования для вычислений по разделам науки
ГИЛЯРЕВСКИ Руджеро. За некоректността при използването
на индексите на цитиране за изчисляване по разделите на науката
GILYAREVSKIY Rudzhero. On the inaccuracy of the use of the citation
indexes for computation of the fields of science 1328

**IV – 14. GRBA Milan. The gospels of tsar Ivan Alexander –
a marvel in the British library Bulgarian collections
ГРБА Милан. Четвероевангелието на цар Иван Александър –
чудото на българската колекция в Британската библиотека
ГРБА Милан. Четвероевангелие царя Иоанна-Александра –
чудо болгарской коллекции в Британской библиотеке** 1332

**IV – 15. ГРЕБЕНАРОВ Александър. БКП и македонският въпрос
след Втората световна война. Разпадане на бежанските организации
ГРЕБЕНАРОВ Александр. БКП и македонский вопрос после
Второй мировой войны. Распад организаций беженцев
GREBENAROV Alexandar. BKP and the Macedonian question after
the Second World War. Dissolution of the refugees organizations** 1334

**IV – 16. ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА Ани. Арменската общност и арменската
църква „Сурп Кеворк" в Пловдив през Средновековието и Възраждането
ДАНЧЕВА-ВАСИЛЕВА Ани. Армянское сообщество и армянская
церковь „Сурп Кеворк" в Пловдиве в средние века и в эпоху Болгарского возрождения
DANCHEVA-VASILEVA Ani. The Armenian community and the Armenian
church „Surp Kevork" in Plovdiv during the Middle Ages and the Renaissance** 1339

**IV – 17. ДАСКАЛОВ Антон. Произход на българите
ДАСКАЛОВ Антон. Происхождение болгар
DASKALOV Anton. Origin of the Bulgarians** 1346

**IV – 18. ЖЕЧЕВ Николай. Към ранната биография на Ботьо Петков
ЖЕЧЕВ Николай. К ранней биографии Ботю Петкова
ZHECHEV Nikolay. To the early biography of Botyo Petkov** 1350

**IV – 19. ЗАФЕР Зейнеп. Българската политическа и пропагандна
Литература в Турция и „В името на народа" на Митка Гръбчева
ЗАФЕР Зейнеп. Болгарская политическая пропагандная литература
в Турции и „Во имя народа" Митки Грыбчевой
ZAFER Zeynep. Bulgarian political and propaganda literature
„In the name of the people" Mitka Grabcheva** 1356

**IV. – 20. ZBIGNIEW Tęcza, *kapłan*. Rola Ducha Świętego w nawróceniu człowieka
ZBIGNIEW Tecza. The role of the Holy Spirit for the transformation of man
ЗБИГНЕВ Тенча. Ролята на Свети Дух за обръщането на човека
ЗБИГНЕВ Тенча. Роль Святого Духа в преображении человека** 1363

**IV – 21. КАЗАНСКИ Никола. Царската научна библиотека
КАЗАНСКИ Никола. Царская научная библиотека
KAZANSKI Nikola. Royal scientific library** 1368

**IV – 22. CANNON Angela. Russian newspapers from the United States in the Library of Congress
КЕНЪН Анжела. Рускоезичните вестници от САЩ във фонда на Конгресната библиотека
КЕННОН Анжела. Русскоязычные газеты из США в фонде Библиотеки Конгресса** 1372

**IV – 23. КИКАРИНА Емилия. Богомилството като културна универсалия. Кратки бележки
КИКАРИНА Эмилия. Богомильство как культурная универсалия. Короткие заметки
KIKARINA Emiliya. The Bogomilism as cultural universal. Short notes** 1381

**IV – 24. КЛЕМЕНТЬЕВ Александр. Типографское Иноческое Братство преподобного Иова Почаевского
во Владимировой на Карпатах (краткий обзор истории и деятельности)
КЛЕМЕНТИЕВ Александър. Печатницата на руския православен манастир Св. Йов Почаевски
във Владимирова, словашките Карпати (кратка история и дейност)
KLEMENTIEV Alexander. Typographic Russian orthodox fellowship St. Iov Pochaevskiy in Vladimirova,
Carpathian (brief history and activity)** 1384

**IV– 25. КОСТАДИНОВА Десислава. Ранните години от живота на Кимон Георгиев
КОСТАДИНОВА Десислава. Ранние годы жизни Кимона Георгиева
KOSTADINOVA Desislava. The early years of Kimon Georgiev's life** 1394

**IV – 26. КРЪСТЕВА Мила. Образът на Катерина Димитрова Попстефанова-Цилка
в американската преса и спомените на своите наследници
КРЫСТЕВА Мила. Образ Катерины Димитровой Попстефановой-Цилка
в американсканской прессе и воспоминаниях своих наследников
KRASTEVA Mila. The figure of Katerina Dimitrova Popstefanova-Tsilka
in the American press and the memoirs of her successors** 1398

Per aspera ad astra!

IV – 27. КРЪСТЕВА Росица. Стандартизация и стандарти
за опазване на културно-историческото наследство в Република България
КРЫСТЕВА Росица. Стандартизация и стандарты для сохранения
культурно-исторического наследия в Республике Болгарии
KRASTEVA Rositsa. Standardization and standards for preservation
of the cultural-historical heritage of Republic of Bulgaria 1404

IV – 28. KRZYSZTOF Kurzok, *Kaplan*. Was haben die CIA und der KGB mit Jesus zu tun?
KRZYSZTOF Kurzok What have CIA and KGB in common with Jesus Christ?
КШИЩОФ Кужок. Какво общо имат ЦРУ и КГБ с Иисус Христос?
КШИШТОФ Кужок. Что общего имеют ЦРУ и КГБ с Иисусом Христосом? 1407

IV – 29. ЛЕОНОВ Валерий. Книговедение в поисках смыслов: книга как внешний когнитом?
ЛЕОНОВ Валерий. Книгознанието в търсене на смисли: книгата като външен когнитом?
LEONOV Valeriy. Book science in the search of reasons: the book as an external cognitome? 1409

IV – 30. LYNDEN Irina, LYNDEN Frederick. Changing to survive: public libraries in the new paradigm
ЛИНДЕН Ирина, ЛИНДЕН Фредерик. Промяна за оцеляване: публичните библиотеки в новата парадигма
ЛИНДЕН Ирина, ЛИНДЕН Фредерик. Перемены ради выживания: публичные библиотеки в новой парадигме 1412

IV – 31. МАРИНОВА Милена. Съхраняване на паметта за четниците на поп Харитон Халачев
от с. Мусина в писмените източници и историческите изследвания
МАРИНОВА Милена. Сохранение памяти о четниках попа Харитона Халачева
из с. Мусина в письменных источниках и исторических исследованиях
MARINOVA Milena. Ppreservation of the memory of revolutionaries of priest Hariton Halachev
from village of Musina in the written records and historical studies 1415

IV – 32. МИНИНА Марина. Зарубежные имена в Евразийской истории.
Адмирал де Траверсе – морской министр России
МИНИНА Марина. Чуждестранни имена в евразийската история.
Адмирал де Траверсе – министър на мореплаването на Русия
MININA Marina. Foreign names in Eurasian history.
Admiral de Traverse – Russian naval minister 1418

IV – 33. МИХЕЕВА Галина. Ценный исторический источник
(библиографирование листовок: вклад Российской национальной библиотеки)
МИХЕЕВА Галина. Ценен исторически източник
(библиографирането на листовки: приносът на Руската национална библиотека)
MIHEEVA Galina. Valuable historical source
(bibliography of newssheets: the contribution of the Russian National Library) 1421

IV – 34. МУТАФОВ Христо. Impact factor: Мястото му при оценката на научната дейност
МУТАФОВ Христо. Impact factor: Его место при оценке научной деятельности
MUTAFOV Hristo. Impact factor: Its place in the evaluative scientific activity 1425

IV – 35. НАЙДЕНОВА Силвия. Ролята на Българската академия на науките
и на нейната библиотечна мрежа за развитието на специалната библиография в България
НАЙДЕНОВА Силвия. Роль Болгарской Академии наук и ее библиотечной сети
в развитии специальной библиографии в Болгарии
NAYDENOVA Silvia. The impact of the Bulgarian Academy of Sciences
and its library network on the development of the special bibliography in Bulgaria 1435

IV – 36. НАЙДИЧ Лариса. „Радость узнаванья". О стихотворении
Мандельштама „Я слово позабыл…" и его переводах на немецкий язык
НАЙДИЧ Лариса. „Радостта да познаеш". За стихотворението на
Манделщам „Забравих думата…" и неговите преводи на немски език
NAIDITCH Larissa. „Joy of recognition". On the poem „I have forgotten
what I had to say" by Osip Mandelstam and its translations into German 1438

IV – 37. НИКОЛОВА Таня. Символите на България: Предговор към книгата с това заглавие
НИКОЛОВА Таня. Символы Болгарии: Предисловие к книге с данным заглавием
NIKOLOVA Tanya. Symbols of Bulgaria: Preface to the book 1444

IV – 38. ПАВЛОВ Пламен. Участието на македонските българи
в Съединението на Източна Румелия с Княжество България (1885 г.)
ПАВЛОВ Пламен. Участие македонских болгар в Воссоединении
Восточной Румелии с Княжеством Болгария (1885 г.)
PAVLOV Plamen. Participation of Macedonian Bulgarians
in the Union of Eastern Rumelia with Principality of Bulgaria (1885) 1446

IV – 39. ПАНАЙОТОВ Филип. Неосъщественият вестник на Апостола
ПАНАЙОТОВ Филипп. Неосуществленная газета Апостола
PANAYOTOV Philip. Unrealized journal of the Apostle [Vasil Levski] 1449

IV – 40. ПАНАЙОТОВ Филип. Патилата на възрожденските ни вестникари
ПАНАЙОТОВ Филипп. Злоключения болгарских газетчиков периода Болгарского возрождения
PANAYOTOV Philip. Misadventures of pressmen during Bulgarian National Revival 1454

IV – 41. ПАНОВ Иво. Незами Гянджеви (1141 – ок. 1204) – „Първият хуманист на персийската литература",
„Основоположникът на „епико-драматическия" жанр в поезията на Изтока",
„Предтечата на психологическия анализ в световната писмена традиция"
ПАНОВ Иво. Низами Гянджеви (1141 – ок. 1204) – „Первый гуманист персидской литературы",
„Основоположник „эпико-драматического" жанра в поэзии Востока", „Предтеча
психологического анализа в мировой письменной традиции"
PANOV Ivo. Nezami Ganjavi (1141 – ca. 1204) – „First humanist in the Persian literature",
„Founder of the epic-dramatic form of the Eastern poetry", „Precursor of the psychological analysis
in the world written tradition" 1461

IV – 42. ПЕНЕВА Ангелина. Щрих към нестихналата лудост на времето
ПЕНЕВА Ангелина. Штрих к бесконечному безумству времени
PENEVA Angelina. A stoke to the unrelenting madness of the times 1465

IV – 43. ПИСАНОВ Леонид, ПИСАНОВ Владислав. Путь к праязыку. Археолингвистика как новый этимологический метод
ПИСАНОВ Леонид, ПИСАНОВ Владислав. Път към праезика. Археолингвистиката като нов етимологичен метод
PISANOV Leonid, PISANOV Vladislav. Way to the protolanguage. Archaeolinguistics as a new etymological method 1469

IV – 44. ПОПОВ Димитър. Заклинателният дискурс на Теодор Траянов като вторично моделиращ семиозис
ПОПОВ Димитр. Заклинательный дискурс Теодора Траянова как вторично моделирующий семиозис
POPOV Dimitar. The incantatory discourse of Teodor Trayanov as a secondarily modeling semiosis 1480

IV – 45. ПОПОВА Велка, ПОПОВ Димитър. „Наивната" семиотика на детското изказване
ПОПОВА Велка, ПОПОВ Димитр. „Наивная" семиотика детской речи
POPOVA Velka, POPOV, Dimitar. The „naive" semiotics of children's speech 1480

IV – 46. ПОППЕТРОВ Николай. Българската алтернатива на Паневропа (20-те – 30-те години на XX в.)
ПОППЕТРОВ Николай. Болгарская альтернатива Паневропы (20-е – 30-е годы XX века)
POPPETROV Nikolay. Bulgarian alternative to Pan-Europe (1920s – 1930s) 1484

IV – 47. ПРАВДОМИРОВА Донка. Димчо Дебелянов. Как бяха открити няколко
неизвестни творби на поета през 1987 година
ПРАВДОМИРОВА Донка. Димчо Дебелянов. Как были обнаружены несколько
неизвестных произведений поэта в 1987 году
PRAVDOMIROVA Donka. Dimcho Debelianov. How were discovered some unknown
works of the poet in 1987 1488

IV – 48. РУСИНОВА Евгения. Проблеми пред историята на четенето
РУСИНОВА Евгения. Проблемы истории чтения
RUSINOVA Evgeniya. History of reading (problems) 1491

IV – 49. СИТНИКОВА Наталья. Фактор влияния на инновационное
развитие учреждения – изучение истории библиотеки
СИТНИКОВА Наталия. Фактор на влияние върху иновационното
развитие на учреждението – изучаване на историята на библиотеката
SITNIKOVA Nataliya. Ascendency operator over the innovation
development of the institutions. A study of library history 1495

IV – 50. СОКОЛОВ Аркадий. Библиологос в обществе риска
СОКОЛОВ Аркадий. Библиологосът в рисковото общество
SOKOLOV Arkadiy. Bibliologos in the risk society 1498

IV – 51. СТЕПАНОВ Станислав. Хранительница Дома просвещения,
петербургский историк Надежда Ивановна Сергеева (1920-2011)
СТЕПАНОВ Станислав. Пазителка на Дома на просветата,
петербургският историк Надежда Ивановна Сергеева (1920-2011)
STEPANOV Stanislav. Keeper of the House of education,
Saint Petersburg historian Nadezhda Ivanovna Sergeeva (1920-2011) 1501

IV – 52. СТОЕВ Калин. За генезиса на classis Flavia Moesica
СТОЕВ Калин. О генезисе classis Flavia Moesica
STOEV Kalin. On the genesis of classis Flavia Moesica 1505

Per aspera ad astra!

IV – 53. СТОЛЯРОВ Юрий. Народные сказки как источник книжной культуры Болгарии
СТОЛЯРОВ Юрий. Народните приказки като източник за книжовна култура на България
STOLYAROV Yuriy. Folkloric tales as a source of the literary culture of Bulgaria 1514

IV – 54. ТАХИРОВ Мюмюн. Онтология на необходимата случайност
ТАХИРОВ Мюмюн. Онтология необходимой случайности
TAHIROV Mymyun. Ontology of the indispensable fortuity 1519

IV – 55. ТЕОФАНОВ Цветан. Хассан ибн Сабит (563-674), „Поетът на Божия пратеник"
ТЕОФАНОВ Цветан. Хассан ибн Сабит (563-674), „Поэт посланника Аллаха"
THEOPHANOV Tsvetan. Hassan ibn Thabit (563-674), „Poet of the messenger of Allah" 1523

IV – 56. ТОДОРОВ Тодор Ст. Ролята на Никола Мушанов
в коалиционното правителство на Теодор Теодоров (1918-1919 г.)
ТОДОРОВ Тодор Ст. Роль Николы Мушанова
в коалиционном правительстве Теодора Теодорова (1918-1919 гг.)
TODOROV Todor St. The role of Nikola Mushanov
in the coalition government of Theodor Theodorov (1918-1919) 1535

IV – 57. ТОДОРОВА Таня. Продължаващо образование по
авторскоправна проблематика за информационни специалисти
ТОДОРОВА Таня. Продолжающееся образование по авторско-правовой
проблематике для информационных специалистов
TODOROVA Tania. Continuing education in copyright problems
for information specialists 1540

IV – 58. ТОПАЛОВ Кирил. Няколко въвеждащи думи за Раковски,
Ригас и балканските културно-исторически модели
ТОПАЛОВ Кирилл. Несколько вводных слов о Раковском, Ригасе
и балканских культурно-исторических моделях
TOPALOV Kiril. Some introductory words about Rakovski, Rhigas
and Balkan cultural and historical models 1544

IV – 59. УЗУНОВА Красимира. Георги Кожухаров – един от първите
в зората на съвременната българска дипломация
УЗУНОВА Красимира. Георгий Кожухаров – один из первых на заре
современной болгарской дипломатии
USUNOVA Krasimira. Georgi Kozhuharov – a pioneer of the
modern Bulgarian diplomacy 1548

IV – 60. SCHMIDT Alfred. Ein Haus der Poesie – das neue
Literaturmuseum der Österreichischen Nationalbibliothek
SCHMIDT Alfred. A house of the poetry – the new literary museum
of the Austrian National Library
ШМИДТ Алфред. Една поетична къща – новият литературен музей
на Австрийската национална библиотека
ШМИДТ Альфред. Дом поэзии – новый литературный музей
Австрийской национальной библиотеки 1553

IV – 61. ЯНКОВА Иванка. Българският град през Възраждането
ЯНКОВА Иванка. Болгарский город в эпоху Болгарского возрождения
YANKOVA Ivanka. Bulgarian city in the Bulgarian National Revival 1557

V. РЕЦЕНЗИИ И ОТЗИВИ
Научные рецензии и отзывы
Reviews and reports 1561

V – 1. АРНАУДОВ Александър. Рационалното и филантропното начала в творчеството на историка – енциклопедист и биограф (трактат по личностна класификация на историческия процес) [: Рец. за кн.: Куманов, Милен. Дни слънчеви и дни облачни : кратък биогр. очерк за *Георги П. Кендеров* / Ред. Петър Ст. Кендеров ; Комп. дизайн, кор. и показалци Десислава Костадинова. – Пазарджик, 2021.]
АРНАУДОВ Александр. Рациональное и филантропическое начала в творчестве историка-энциклопедиста и биографа (Трактат по личностной классификации исторического процесса) [: Рец. на кн.: Куманов, Милен. Дни солнечные и дни облачные : краткий биогр. очерк о *Георгии П. Кендерове* / Ред. Петр Ст. Кендеров ; Комп. дизайн, обл. и индексы Десислава Костадинова. – Пазарджик, 2021. – *На болг. яз.*]
ARNAUDOV Alexandar. Rational and philanthropic lines in the work of a historian -encyclopaedist and biographer (Tractate on the personal classification of the historical process) [: Review of the book: Kumanov, Milen. Sunny days and cloudy days : short biogr. outline for *Georgi P. Kenderov* / Ed. Petar St. Kenderov ; Comp. design and indices Desislava Kostadinova. – Pazardzhik, 2021. – *In Eng.*] 1563

V – 2. ВЕЛЕВ Венцислав. Априлското въстание в историческа енциклопедия на XXI век [: Рец. за кн.: Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година : Кратка ист. енциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предг. Милен Куманов. – София, 2021.]
ВЕЛЕВ Венцислав. Апрельское восстание в исторической энциклопедии XXI века [: Рец. на кн.: Шопов, Атанас П. Апрельское восстание 1876 года : Краткая ист. энциклопедия / Атанас П. Шопов, Десислава Костадинова ; Науч. ред. Атанас П. Шопов ; Предисл. Милен Куманов. – София, 2021. – *На болг. яз.*]
VELEV Ventzislav. April uprising in the historical encyclopedia of XXI Century [: Review of the book: Shopov, Atanas P. April uprising 1876 : Short hist. encyclodaedia / Atanas P. Shopov, Desislava Kostadinova ; Sci. ed. Atanas P. Shopov ; Introd. Milen Kumanov. – Sofia, 2021. – *In Eng.*] 1566

V – 3. ГАРВАНОВ Иван, ГАРВАНОВА Магдалена. Априлското въстание в историческа енциклопедия на XXI век [: Рец. за кн.: Шопов, Атанас П. Априлското въстание 1876 година – *вж.:* **V – 2**]
ГАРВАНОВ Иван, ГАРВАНОВА Магдалена. Апрельское восстание в исторической энциклопедии XXI века [: Рец. на кн.: Шопов, Атанас П. Апрельское восстание – *см.:* **V – 2**]
GARVANOV Ivan, GARVANOVA Magdalena. April uprising in the historical encyclopedia of XXI century [: Review of the book: Shopov, Atanas P. April uprising 1876 – *see:* **V – 2**] 1569

V – 4. ГЕРОВА Вилиана. Панорама на култа към светлината – нестинарството (Световни трасета на знанието в петокнижието) [: Рец. на кн.: 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран анот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство: Информ. кодове на култ. наследство" / Съст., историография, предг. А. Куманова ; Науч. и ез. ред., дейксис (етимология), емблематика Н. Василев. – София, 2012 ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014 ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 ; 4) Арианика : Експедиция във Воттоваара – Карелия и Аркаим – Урал : Центрове на праевроп. цивилизация в Русия : Протоарии и праславяни : Културолог.-феноменолог. декодиране на митолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплината „Нестинарство : Информ. кодове на култ. наследство" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Други авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев ; 5) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на *информационната среда* : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019]
ГЕРОВА Вилиана. Панорама культа света – Нестинарство (Мировые пути знания в пятикнижии [: Рец. на кн.: 1) Куманова, А. Нестинариана : Историография : Систематизиран аннот. библиогр. указ. Фотомонография : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство: Информ. коды культ. наследия " / Сост., историография, предисл. А. Куманова ; Науч. и яз. ред., дейксис (этимология), эмблематика Н. Василев. – София, 2012. – *На болг. яз.* ; 2) Куманова, А. Нестинариана : Историография. Фотомонография : Уч. пособие / Науч. и яз. ред. Н. Василев. – София, 2014. – *На рус. яз.* ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – София, 2014 . – *На рус. и англ. яз.* ; 4) Арианика : Экспедиция в Воттоваару – Карелию и Аркаим – Урал : Центры праевроп. цивилизации в России : Протоарии и праславяне : Культуролог.-феноменолог. декодирование мифолог., ист. и лингвист. пл. : Уч. пособие по дисциплине „Нестинарство : Информ. коды культ. наследия" / С. Денчев ... [и др.]. – София, 2016. – Другие авт.: А. Куманова, Н. Казански, Н. Василев. – *На болг. яз.* ; 5) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. – *На болг. яз.*]
GEROVA Viliana. Panorama of the cult of light – Nestinaria (World paths of knowledge in the pentateuch) [: Review of the books: 1) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography : Systematized annot. bibliogr. index. Photomonograph : Manual of the subject *Nestinarstvo: Inform. Codes of the cultural heritage* / Comp., historiography, introd. A. Kumanova ; Sci. and ling. ed., deixis (etymology), emblematic N. Vasilev. – Sofia, 2012. – *In Bulg.* ; 2) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography : Photomonograph : Manual / Sci. and ling. ed. N. Vasilev. – Sofia, 2014. – *In Rus.* ; 3) Kumanova, A. Nestinariana : Historiography. Photomonography : Compendium / Sci. and lang. ed. N. Vasilev. – Sofia, 2014. – *In Eng.* ; 4) Aryanica : Mission in Vottovaara – Karelia and Arkhaim – Ural : Centers of Proto-Europ. civil. in Russia : Proto-Aryans and Proto-Slavs : Cult.-phenom. decoding of mythol., hist. and ling. Aspects / Manual of the subject *Nestinarstvo: Inform. Codes of the cultural heritage* / S. Denchev … [et al.]. – Sofia, 2016. – Other auth.: A. Kumanova, N. Kazanski, N. Vasilev. – *In Bulg.* ; 5) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the *information environment* : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – *In Bulg.*] 1569

V – 5. ИЛИЕВА Стефка. Школата на приемственост в създаването на библиографски и историографски издания: пътеводителят *„FAX ERUDITIO"* и *е*-библиотека *„ERUDITICA"* по информационните ресурси на Студентското научно общество при УНИБИТ с рецензент проф. Милен Куманов [: Рец. на кн.: Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО : Пътеводител по информ. ресурси на Студентск. науч. о-во при Унив. по библиотекознание и информ. технологии : Информ. бази (публ., библиогр. информ., отзиви и рец., премиери), именни показалци, анотации, ключови думи, табл. и граф. на: 16 *е*-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отразявани в: 16 тт. на *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. на сер. *„ Факлоносци"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. на студенти от България и чужбина: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревски – експертна ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кенън …

Per aspera ad astra!

[и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирена Петева… [и др.]. – София, 2020.]
ИЛИЕВА Стефка. Школа приемственности в создании библиографических и историографических изданий: путеводитель *„FAX ERUDITIO"* и э-библиотека *„ERUDITICA"* по информационным ресурсам Студенческого научного общества при УНИБИТ с рецензентом проф. Миленом Кумановым [: Рец. на кн.: Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ : Путеводитель по информ. ресурсам Студенческ. науч. об-ва Унив. библиотековедения и информ. технологий : Информ. базы (публ., библиогр. информ., отзывы и рец., премьеры), указатели имен, аннотации, ключевые слова, табл. и граф. 16 э-библ. (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), отраженных в: 16 тт. *„Тр. на СНО при УниБИТ"* (2008-); 30 тт. сер. *„ Факелоносцы"* (2010-) и *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 публ. студентов из Болгарии и из-за рубежа: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / ред. Стоян Денчев – науч. ред. ; Руджеро Гиляревский – экспертная ред. ; Никола Казански – терминолог. ред. ; справочно-информ. ред. Анжела Кеннон … [и др.] ; библиогр. ред. Красимира Александрова … [и др.] ; рец. Ирэна Петева… [и др.]. – София, 2020. – *На болг. яз.*]
ILIEVA Stefka. Guide of continuity in the creation of bibliographic and historiographic editions: Vade-mecum *FAX ERUDITIO* and *e*-library *ERUDITICA* on the information resources of the Student scientific society at ULSIT with reviewer Prof. Milen Kumanov [: Review of the book: Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE : Guide of the information resources of the Student Scientific Society at the University of Library Studies and Information Technologies : Inform. databases (publ., bibliogr. inf., reports and rev., premieres), index of names, annotations, keywords, tables and graph. of: 16 *e*-libraries (*ERUDITICA, ANTHOLOGICA, ARYANICA, AUTOBIOBIBLOGRAPHICA, COMMENTATORICA, ECOVIANA, ETYMOLOGICA, EVRISTIANA, GLORICA, GRATULATORICA, HUMANITARIANA, NESTINARIANA, PAISIADA, PATRIARCHICA, PSYCHOLOGICA, UNIVERSALICA*), presented in: 16 vols of *Proc. SSS at ULSIT* (2008-); 30 vols of ser. *Torchbearers* (2010-) and *TABULA GRATULATORUM* (2005-) – 3287 publ. by students in Bulgaria and abroad: URL <www.unibit-bg.org> <sno.unibit.bg> / Stoyan Denchev – sci. ed. ; Rudzhero Gilyarevsky – expert ed. ; Nikola Kazanski – terminol. ed. ; Angela Cannon – ref.-inf. ed. [et al.] ; Krasimira Aleksandrova – bibliogr. ed. [et al.] ; rev. Irena Peteva… [et al.]. – Sofia, 2020. – *In Bulg.*] 1572

V – 6. КОНСТАНТИНОВ Игнат, ГРИГОРОВА Денислава.
Да възсъздадеш духа на културната вечност (Образци на съвпадащи исторически, философски и естетически светлинни потоци в универсалното познание) [: Рец. за кн.: 1) Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София (тт. 1-17 към 2022 г.) ; 2) Факлоносци / За буквите – О писменехъ ; ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марияна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София.]
КОНСТАНТИНОВ Игнат, ГРИГОРОВА Денислава. Воссоздать дух культурной вечности (Образцы совпадающих исторических, философских и эстетических световых потоков в универсальном познании) [: Рец. на кн.: 1) Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София (тт. 1-17 к 2022 г.). – *На болг. яз.* ; 2) Факелоносцы / За буквите – О писменехъ ; ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов], Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2010)- . – София. – *На болг. яз.*]
KONSTANTINOV Ignat, GRIGOROVA Denislava. To recreate the spirit of the cultural eternity (Paragons of coinciding historical, philosophical and esthetical light streams in the universal knowledge) [: Review of the books: 1) Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. (Vol. 1-17 to 2022). – *In Bulg.* ; 2) Torchbearers / Za bukvite – O pismeneh : Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumanova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2010)- . – Sofia: Torchbearers (Vol. 1-17 to 2022). – *In Bulg.*] 1577

V – 7. КОСТАДИНОВА Десислава. Да явиш духа на Хилендареца в съвременния свят (300-годишнината от рождението на Св. о. Паисий Хилендарски и 260-годишнината от създаването на неговия труд „История славяноболгарская...") [: Рец. за кн.: 1) Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская … : Информ. код на бълг. книжовност и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифициран препис. Коментар. Именен показалец. Географски показалец. Тезаурус); II. Синтез (Лексикална морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, комент., именен показалец, геогр. показалец Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифициран препис Александра Куманова ; Ез. ред., предисл., сигнифициран препис, послесл. (дейксис) Николай Василев ; Рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011 ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Препис, направен на *ръка* и на *компютър* от студентите на УниБИТ и снабден с разкриване на частите на речта на йеромонаха (2007-2010), дигитализиран от тях към 1 януари 2022 и предназначен не само за Студентското научно общество на Университета, но и да бъде

предоставен за *e*-фондове на библиотеките в страната и чужбина / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – *E*-библиотека *PAISIADA*.]

КОСТАДИНОВА Десислава. Явить дух Хилендарца в современном мире (300-летие со дня рождения Св. о. Паисия Хилендарского и 260-летие создания его труда „История славяноболгарская...") [: Рец. на кн.: 1) Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская … : Информ. код болг. книжности и лит.: I. Аналитика (Историография. Сигнифицированный список. Комментарий. Указатель имен. Географический указатель. Тезаурус); II. Синтез (Лексическая морфология. Семантика. Синтагматика. Синархия) / Науч. ред., историография, коммент., указатель имен, геогр. указатель: Милен Куманов ; Библиогр. и текстолог. ред., тезаурус, предисл., сигнифицированный список: Александра Куманова ; Яз. ред., предисл., сигнифицированный список, послесл. (дейксис): Николай Василев ; Рец. Иван Теофилов, Никола Казански. – София, 2011. – *На болг. яз.* ; 2) Св. о. Паисий Хилендарски. „История славяноболгарская..." : Список, сделанный *вручную* и на *компьютере* студентами УниБИТ и снабженный раскрытием частей речи иеромонаха (2007-2010), дигитализированный ими к 1 января 2022 и предназначенный не только для Студенческого научного общества Университета, но и для предоставления э-фондам библиотек в Болгарии и за рубежом / Александра Куманова, Николай Василев, Ангел Георгиев. – София, 2022. – Э-библиотека *PAISIADA*. – *На болг. яз.*]

KOSTADINOVA Desislava. To materialize the spirit of *Hilendarets* in our world (300 anniversary of the St. Ft. Paisiy Hilendarski and 260 anniversary of his work *Istoria slavyanobolgarskaia…* [: Review of the books: 1) Saint father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* ; Inform. Code of Bulg. letters and literature : I. Analytics (Historiography. Signified transcript. Commentary. Index of names. Geographical index. Thesaurus); II. Synthesis (Lexical morphology. Semantics. Syntagmatics. Synarchy) / Sci. ed., Historiography, Commentary, Index of names, Geographical index Milen Kumanov ; Bibliogr. and textol. ed., thesaurus, preface, signified transcript Alexandra Kumanova ; Ling. ed., preface, signified transcript, epilogue (deixis) Nikolai Vasilev ; Rev. Ivan Teofilov, Nikola Kazanski. – Sofia, 2011. – *In Bulg.* ; 2) St. Ft. Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia…* : transcript made on hand and on computer by the students of the University of Library Studies and Information Technologies and supplied with linguistic decoder (2007-2010), digitized by them to 1 January 2022 and designed not only for the Student Scientific Society of the University, but also for *e*-collections of the libraries in Bulgaria and abroad / Alexandra Kumanova, Nikolai Vasilev, Angel Georgiev. – Sofia, 2022. – *E*-library *PAISIADA*. – *In Bulg.*] 1587

V – 8. NICHORITIS Konstantinos. Study, dedicated to Saint Father Paisiy Hilendarski and his *Istoriya slavyanobolgarskaya …* [: Review of the book: Saint Father Paisiy Hilendarski. Istoriya slavyanobolgarskaya… – *see* **V – 7**]

НИХОРИТИС Константинос. Изследване, посветено на Св. отец Паисий Хилендарски и неговата „*История славяноболгарская ...*" [: Рец. за кн.: Свети отец Паисий Хилендарски. История славяноболгарская – *вж* **V – 7**]

НИХОРИТИС Константинос. Исследование, посвященное Святому отцу Паисию Хилендарскому и его „*Истории славяноболгарской ...*" [: Рец. на кн.: Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская... – *см* **V – 7**] 1590

V – 9. ПРАВДОМИРОВА Донка. Том 16 на „Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии" – когнитологичен портрет на XVI-та конференция (22 май 2020 г.) на Обществото [: Рец. на кн.: 1) Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 16. – 2021.]

ПРАВДОМИРОВА Донка. Том 16 „Трудов Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий" – когнитологический портрет XVI-ой конференции Общества (22 мая 2020 г.) [: Рец. на кн.: 1) Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 16. – 2021. – *На болг. яз.*]

PRAVDOMIROVA Donka. Volume 16 of *Proceedings of the Student Scientific Society at the University of Library Science and Information Technologies* – a cognitive portrait of the Society's XVI Conference (May 22, 2020) [: Review of the book: Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 16. – 2021. – *In Bulg.*] 1594

V – 10. РАЛЕВА Диана. Биобиблиографията „*Умберто Еко в България*" – изследване в съзвучие с библиографските лаборатории на Кеймбридж и Минеаполис (Информационно издирване и моделиране от нов тип) [: Рец. за кн.: Куманова, Александра. Умберто Еко в България : Биобиблиогр. (Публ. на тр. му и лит. за него) / Столична б-ка – София ; Съст.: А. Куманова (предговор), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017.]

РАЛЕВА Диана. Биобиблиография „*Умберто Эко в Болгарии*" – исследование совместно с библиографическими Лабораториями в Кембридже и Миннеаполисе (поиск и моделирование информации нового типа) [: Рец. на кн.: Куманова, Александра. Умберто Эко в Болгарии : Биобиблиогр. (Публ. его тр. и лит. о нем). / Столичная б-ка – София ; Сост.: А. Куманова (предисл.), М. Найдова. – [3. изд.]. – София, 2017. – *На болг. яз.*]

RALEVA Diana. The biobibliography „*Umberto Eco in Bulgaria*" – research in concert with the bibliographic laboratories in Cambridge and Minneapolis (New type information retrieval and modeling) [: Review of the book: Kumanova, Alexandra. Umberto Eco in Bulgaria : Biobibliography (Publ. of his works and literature about him) / City library – Sofia ; Compilers: A. Kumanova (introd.), M. Naydova. – Sofia, 2017. – *In Bulg.*] 1598

Per aspera ad astra!

V – 11. РАЛЕВА Диана. Историографска когнитологична карта – ризома на планетарната информационна среда, създадена за справочно-информационни цели [: Рец. за кн.: Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play- феноменология на *информационната среда* : юбил. препоръч. енциклопед. кн. – компендиум по информ. моделиране (вторично-документална информационна база на Студентското научно общество при УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предг. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019.]
РАЛЕВА Диана. Историографическая когнитологическая карта – ризома планетарной информационной среды, Созданная для справочно-информационных целей [: Рец. на кн.: Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев : game- и play-феноменология *информационной среды* : юбилейная рекомендат. энциклопед. кн. – компендиум информ. моделирования (вторично-документальная информационная база Студенческого научного общества УниБИТ) / … [и др.] ; науч. ред. С. Денчев ... [и др.] ; предисл. … ; дейксис Н. Василев. – София, 2019. – *На болг. яз.*]
RALEVA Diana. Historiographic cognitive map – a rhizome of the planetary information environment created for reference and informational purposes [: Review of the book: Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev : game- and play-phenomenology of the *information environment* : jubilee recommend. encyclopedia book – compendium of inform. modeling (secondary-documentary information base of the Student Scientific Society at UniBIT / … [et al.] ; sci. ed. S. Denchev ... [et al.] ; introd. … ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2019. – *In Bulg.*] 1601

V – 12. СИМОВА Полина. Отсъстващата структура на българското библиотекознание (Свързване с планетарната информатизация в две издания) [: Рец. за кн.: 1) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формите на тривиума: библиотеко-библиографо-книгознание в триадата: адресат – библиотека – документ и триединството: наука – практика – образование (От жреца на Аркаим, през планетарния поглед на библиотекаря на Пергам и Александрия и предметното мислене на библиотекаря на Шпицвег до постмодерната некласическа менталност на съвременния библиотекар). – София : Нац. библ. Св. Св. Кирил и Методий, 2020 ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS … : компендиум. – София : Столична библ., 2020 ; 3) Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София : Унив. по библиотекознание и информ. технолог. (до 30.09.2010: СВУБИТ). – Т. 15 (2020)]
СИМОВА Полина. Отсутствующая структура болгарского библиотековедения. (Подключение к планетарной информатизации в двух изданиях) [: Рец. на кн.: 1) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : формы тривиума: библиотеко-библиографо-книговедение в триаде: адресат – библиотека – документ и триединство: наука – практика – образование (От жреца Аркаима, через планетарный взгляд на библиотекаря Пергама и Александрии и предметное мышление библиотекаря Шпицвега до постмодерной неклассической ментальности современного библиотекаря). – София : Нац. библ. им. Св. Кирилла и Мефодия, 2020. – *На болг. яз.* ; 2) Куманова, А. NOVUM PARADIGMA INFINITAS ... : компендиум. – София : Стол. библ., 2020 ; 3) Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 15 (2020). – *На болг. яз.*]
SIMOVA Polina. The absent structure of the Bulgarian library studies. (Coherence with universal informatization in two editions) [: Review of the books: Kumanova, A. NOVUM PARADIGMA INFINITAS : forms of trivium: library-bibliogr.-book science in triad: addressee – library – document and three-unity: science – practice – education (From the priest of Arkhaim, through the universal approach of librarians in Pergam and Alexandria and subject thinking of Librarian of Spitzweg, to the postmodern nonclassical mentality of the contemporary librarian). – Sofia : Nat. libr. Sts Cyril and Methodius, 2020 ; 2) Kumanova, A. NOVUM PARADIGMA INFINITAS … : Compendium. – Sofia : Sofia City Libr., 2020 ; 3) Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 15 (2020). – *In Bulg.*] 1603

V – 13. СИМОВА Полина. Познанието като изследване и творчество (За следвания и развиван в новата информационна ера образ на *Годишника на Българския библиографски институт*) [: Рец. на кн.: Трудове на Студентското научно общество при Университета по библиотекознание и информационни технологии = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. кол.: Стоян Денчев – отг. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и съст. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., обща, ез. и граф. ред., съст. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Мариана Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018)]
СИМОВА Полина. Знание как исследование и творчество (О развиваемом в новую информационную эпоху образе *Ежегодника Болгарского библиографического института*) [: Рец. на кн.: Труды Студенческого научного общества Университета библиотековедения и информационных технологий = Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / ред. колл.: Стоян Денчев – отв. ред. ; Александра Куманова – глав. ред. и сост. ; Николай Василев – зам.-глав. ред., общая, яз. и граф. ред., сост. ; [Милен Куманов,] Никола Казански ... [и др.] – науч. ред. ; Марианна Максимова, Диана Ралева ... [и др.] – библиогр. ред. ; Венцислав Велев ... [и др.] – техн. ред. – 1 (2008)- . – София. – Т. 13 (2018). – *На болг. яз.*]
SIMOVA Polina. Knowledge as research and creativity (... the *Yearbook of the Bulgarian Bibliographic Institute*) [: Review of the book: Proceedings of the Student Scientific Society of the State University of Library Studies and Information Technologies (до 30.09.2010: СВУБИТ) / Eds. : Stoyan Denchev – ed.-in-chief ; Alexandra Kumonova – ed.-in-chief and comp. ; Nikolay Vasilev – dep. ed.-in-chief, gen., ling. and graph. ed., comp. ; [Milen Kumanov,] Nikola Kazanski... [et al] – sci. ed. ; Mariyana Maksimova, Diana Raleva... [et al] – bibliogr. ed. ; Ventsilav Velev... [et al] – techn. ed. – 1 (2008)- . – Sofia. – Vol. 13 (2018). – *In Bulg.*] 1608

V – 14. СИМОВА Полина. Финал на диптиха за *средата* и *пространството* на информацията (Персонификация на реалността и съзнанието) [: Рец. за кн.: 1) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев – *вж* V – 11 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* : game- и play-феноменология на *информационното пространство* : юбил. енциклопед. кн. по информ. моделиране (вторично-докум. информ. база на Студенск. науч. о-во Унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; експертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; ез. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консулт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020. – *На рус. ез.*]
СИМОВА Полина. Финал диптиха об *окружающей среде* и *пространстве* информации (Олицетворение реальности и сознания) [: Рец. на кн.: 1) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 1, SOGDIANA. Стоян Денчев – *см* V – 11 ; 2) Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* : game- и play-феноменология *информационного пространства* : юбил. энциклопед. кн. по информ. моделированию (вторично-докум. информ. база Студенческ. науч. о-ва Гос. унив. библиотековедения и информ. технолог.) / общ. ред. Н. Василев ; науч. ред. С. Денчев ; экспертн. ред. А. Соколов, М. Куманов ; терминолог. ред. Н. Казански ; яз. ред. В. Манчев ; библиогр. ред. К. Александрова, М. Максимова, И. Камбурова ; консульт. Д. Равинский и др. ; рец. Л. Джахая, И. Линден, Ф. Ч. Линден ; предисловие А. Куманова ; дейксис Н. Василев. – София, 2020.]
SIMOVA Polina. Conclusion of the diptych for the *environment* and the *space* of the information (Personification of reality and consciousness) [: Review of the books: 1) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : B. 1-2. Book 1, SOGDIANA. Stoyan Denchev – *see* V – 11 ; 2) Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : two books. Book 2, SOCRATICA. *Alexandar Vasilievich Mamontov* : game- и play- phenomenology of the *information space* : jubil. encycl. book in inform. modeling (secondary docum. inform. base of Stud. Sci. Soc. at ULSIT) / Gen. ed. N. Vasilev ; Sci. ed. S. Denchev ; Exp. ed. A. Sokolov, M. Kumanov ; Term. ed. N. Kazanski ; Ling. ed. V. Manchev ; Bibliogr. ed. K. Aleksandrova, M. Maksimova, I. Kamburova ; Consult. D. Ravinskiy et al. ; Rev. L. Djahaia, I. Linden, F. Ch. Linden ; Forword A. Kumanova ; deixis N. Vasilev. – Sofia, 2020. – *In Rus.*] 1611

V – 15. СОКОЛОВА Марианна, ПРЯЖНИКОВ Константин. Заметки о *„SOCRATICA"* Александры Кумановой [: Рец. на кн.: Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов* – *см.* **V – 14**]
V – 15 СОКОЛОВА Марианна, ПРЯЖНИКОВ Константин. Бележки за *„SOCRATICA"* на Александра Куманова [: Рец. за кн.: Куманова, А. Game- и play-феноменология : двукнижие. Кн. 2, SOCRATICA. *Александр Васильевич Мамонтов – вж* **V – 14**]
V – 15 СОКОЛОВА Marianna, PRYAZHNIKOV Konstantin. Notes to Alexandra Kumanova's *„SOCRATICA"* [: Review of the book: Kumanova, A. Game- и play-phenomenology : two books. Book 2, SOCRATICA. *Alexandar Vasilievich Mamontov – see* **V – 14**] 1615

V – 16. СТАЙКОВА Цветана. Един забележителен труд [: Рец. за кн.: 16 Златна христоматия на България : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетична архитектоника на българското изящно слово от IX до XXI в. (Универсален информационен модел) : Учебно пособие по лексикография на академичното текстописание / Съст., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консулт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново *е*-изд.: 2015.]
СТАЙКОВА Цветана. Замечательный труд [: Рец. на кн.: Золотая хрестоматия Болгарии : Кн. II. Антология : Аналитико-синтетическая архитектоника болгарского изящного слова с IX по XXI в. (Универсальная информационная модель) : Учебное пособие по лексикографии академического текста / Сост., послесловие: Н. Василев, А. Куманова ; Науч. консульт.: И. Паси, С. Денчев, М. Куманов ; Терминол. ред. Н. Казански ; Справ.-информ. ред. Д. Ралева ; Библиогр. ред. М. Максимова ; Рец.: П. Велчев, И. Теофилов. – София, 2014. – Ново *е*-изд.: 2015. – *На болг. яз.*]
STAYKOVA Tsvetana. One remarkable work [: Review of the book: Golden Chrestomathy of Bulgaria : Book II. Anthology : Analytical-synthetical architectonics of the Bulgarian refined speech from IX to XXI c. (Universal information model) : Textbook in lexicography of the academic writing / Comp., epilogue: N. Vasilev, A. Kumanova ; Sci. consult.: I. Pasi, S. Denchev, M. Kumanov ; Term. ed. N. Kazanski ; Ref. ed. D. Raleva ; Bibliogr. ed. M. Maksimova ; Rev. P. Velchev, I. Teofilov. – Sofia, 2014. – New *e*-ed.: 2015. – *In Brlg.*] 1619

V – 17. СТОЕВ Калин. Ярка изява на Студентското научно общество в УНИБИТ (Многоаспектен цялостен семантичен модел на Паисиезнанието) [: Рец. за кн.: Свети отец Паисий Хилендарски. История славянноболгарская … – *вж* **V – 7**]
СТОЕВ Калин. Яркое проявление Студенческого научного общества УНИБИТ (Многоаспектная комплексная семантическая модель Паисиеведения) [: Рец. на кн.: Святой отец Паисий Хилендарский. История славяноболгарская … – *см.* **V – 7**]
STOEV Kalin. Bright manifestation of the Student science society at UNIBIT (A multifaceted comprehensive semantic model of Paisiada) [: Review of the book: Saint father Paisiy Hilendarski. *Istoria slavyanobolgarskaia… – see* V – 7] 1621

V – 18. TAMMARO Anna Maria, ENCHEVA Marina. Guide to the universal humanitarian knowledge of the 21st century *FAX ERUDITIO* – the world in the palm of your hand [: Review of the book: Kumanova, A., N. Vasilev. FAX ERUDITIO – TORCH OF THE KNOWLEDGE – *see* **V – 5**]
ТАММАРО Анна Мария, ЕНЧЕВА Марина. Пътеводителят по универсалното хуманитарно знание на XXI век *„FAX ERUDITIO"* – светът като на длан [: Рец. за кн.: Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ НА ЗНАНИЕТО – *вж* **V – 5**]
ТАММАРО Анна Мария, ЕНЧЕВА Марина. Путеводитель по универсальному гуманитарному знанию XXI века *„FAX ERUDITIO"* – мир как на ладони [: Рец. на кн.: Куманова, А., Н. Василев. FAX ERUDITIO – ФАКЕЛ ЗНАНИЯ – *см* **V – 5**] 1623

Per aspera ad astra!

VI. ИНТЕРВЮТА
Интервью
Interviews

VI – 1. ЕКО Умберто. Интервюта за България: богомили – *папа Йоан-Павел Втори*;
Европа – „*Българи в Париж*" – интернет; интелектуалци – масови комуникации – *Изток и Запад* –
Нострадамус; европейска култура – *Европа и САЩ* – българска идентичност – интелектуалци;
промяната в България – кризата в България – глобализация
ЭКО Умберто. Интервью о Болгарии: богомилы – *папа Иоанн-Павел Второй*;
Европа – „*Болгары в Париже*" – интернет; интеллектуалы – массовые коммуникации – *Восток и Запад* –
Нострадамус; европейская культура – *Европа и США* – болгарская идентичность – интеллектуалы;
перемены в Болгарии – кризис в Болгарии – глобализация
ECO Umberto. Iinterviews about Bulgaria: Bogomils – *Pope John-Paul II*;
Europe – *Bulgarians in Paris* – internet; intellectuals – mass communications – *East and West* –
Nostradamus; European culture – *Europe and USA* – Bulgarian identity –intellectuals;
change in Bulgaria – crisis in Bulgaria – globalization 1629

VI – 2. ЛУКА, *Запорожский митрополит*
***„Святая Русь – это Киев"*: О причинах войны и отношениях с Русской Православной церковью**
ЛУКА, *Запорожки митрополит*
***„Святата Рус – това е Киев"*: За причините за войната и отношенията с Руската Православна църкава**
LUKA, *Zaporozhie bishop*
***Svyataya Rus – eto Kiev*: On the reasons of war and relations with Russian Orthodox Church** 1640

VI – 3. FIOUZI Hajar. Iran is willing to develop cultural and academic ties with Bulgaria
ФИЮЗИ ХАДЖАР. Иран има желание да развива културни и академични връзки с България
ФИЮЗИ ХАДЖАР. Иран имеет желание развить культурные и академические связи с Болгарией 1645

VII. ОЧЕРЦИ
Очерки
Sketches

..... 1651

VII – 1. АНГЕЛОВ Боян. Марин Дринов и отечествената памет
АНГЕЛОВ Боян. Марин Дринов и отечественная память
ANGELOV Boyan. Marin Drinov and national memory 1653

VII – 2. ГРАНИТСКИ Иван. Внимателно бързайте! Какво стои зад страшните четири въпросителни на *„Народе????"*
ГРАНИТСКИ Иван. Торопитесь внимательно! Что стоит за страшными знаками вопроса *„Народ мой????"*
GRANITSKI Ivan. Hurry up carefully! What stands behind the four interrogation points of *People????* 1659

VII – 3. ДИМЧЕВА Анжела. Литературният салон на Радой Ралин
ДИМЧЕВА Анжела. Литературный салон Радоя Ралина
DIMCHEVA Angela. Literary hall of Radoi Ralin 1665

VII – 4. ЙОРДАНОВ Юлий. Романът *„Левски"* – възходът на Яна Язова и крушението на неговите екзекутори
ЙОРДАНОВ Юлий. Роман *„Левски"* – восход Яны Язовой и крушение его экзекуторов
YORDANOV Yuliy. Novel *Levski* – the ascent of Yana Yazova and the downfall of its executioners 1668

VII – 5. КАЗАНСКИ Никола. Под знака на *Симург* – Иран в живота на един българин
КАЗАНСКИ Никола Под знаком *Симурга* – Иран в жизни одного болгарина
KAZANSKI Nikola. Under the sign of *Simurgh* – Iran in the life of a Bulgarian 1672

VII – 6. КАРАИВАНОВА Мария. Игор Бистри и училището за духовно развития човек
КАРАИВАНОВА Мария. Игорь Быстрый и школа духовно развитого человека
KARAIVANOVA Mariya. Igor Bystryi – the school for the spiritually developed person 1680

VII – 7. КИЯНИ Мохаммад. Поглед към ислямската революция в Иран
КИЯНИ Мохаммад. Взгляд на исламскую революцию в Иране
KIANI Mohammad. Overview of the Islamic revolution in Iran 1683

VII – 8. КОЛЕВ Петко. Анти Бай Ганьо – книга за българите
КОЛЕВ Петко. Анти Бай Ганю – книга о болгарах
KOLEV Petko. Anti Baj Ganyo – a book about Bulgarians 1687

VII – 9. НАЗЪРСКА Жоржета. Автобиографичната проза
между патриотизма и пацифизма: дневникът на Добра Пелашева
НАЗЫРСКА Жоржета. Автобиографическая проза
между патриотизмом и пацифизмом: дневник Добры Пелашевой
NAZARSKA Georgeta. The autobiographical prose
between patriotism and pacifism: the diary of Dobra Pelasheva 1693

VII – 10. NAIDITCH Larissa. Aufklärung im Zeitalter der Computerisierung.
Die Rollen der Lehrenden und der Studierenden
NAIDITCH Larissa. Enlightenment in the age of computerization.
The role of teacher and pupil
НАЙДИЧ Лариса. Просвещение в век компьютеризации.
Роль учителя и ученика
НАЙДИЧ Лариса. Просветление във века на компютъризация.
Ролята на учителя и ученика 1699

VII – 11. СТЕФАНОВ Орлин. Интерпретативната дислексия (Постановка на проблема)
СТЕФАНОВ Орлин. Интерпретативная дислексия (Постановка проблемы)
STEFANOV Orlin. Interpretative dyslexia (Formulation of the problem) 1707

VII – 12. ТАХИРОВ Мюмюн. Духът и неговите творчески превъплъщения
ТАХИРОВ Мюмюн. Дух и его творческие перевоплощения
TAHIROV Myumyun. The spirit and its creative transformations 1710

VIII. ИЗЯЩНА СЛОВЕСНОСТ. ПРЕВОДИ
Изящная словесность. Переводы
Fine letters. Translations 1715

VIII – 1. ATASOY Ahmet. Penço Slavykov'un *„Sarmaş dolaş"* baladini *türkçeye* çeviren
ATASOY Ahmet. Pencho Slaveykov's ballad *Inseparables* in *Turkish*
АТАСОЙ Ахмет. Пенчо-Славейковата балада *„Неразделни"* в превод на *турски език*
АТАСОЙ Ахмет. Баллада Пенчо Славейкова *„Неразлучные"* в переводе на *турецкий язык* 1717

VIII – 2-4. ВЕЛЧЕВ Петър. Три сонета на Франсиско де Кеведо
ВЕЛЧЕВ Петр. Три сонета Франсиско де Кеведо
VELCHEV Petar. Three sonnets by Francisco de Quevedo 1719

VIII – 5-7. ВЕЛЧЕВ Петър. Сонетен триптих
ВЕЛЧЕВ Петр. Сонетный триптих
VELCHEV Petar. Sonnet triptych 1721

VIII – 8. КАЗАНСКИ Никола. Превод на *български език* на стихотворението на Аманда Горман *„Memorial"*
КАЗАНСКИ Никола. Перевод на *болгарский язык* стихотворения Аманды Горман *„Memorial"*
KAZANSKI Nikola. Translation into *Bulgarian* of the poem by Amanda Gorman *Memorial* 1723

VIII – 9-10. МАНЧЕВ Владимир. Перевод на *русский язык*
стихотворений Ружи Велчевой *„Баллада"* и *„Димитровградское настроение"*
МАНЧЕВ Владимир. Превод на *руски език* на стихотворенията
на Ружа Велчева *„Балада"* и *„Димитровградско настроение"*
MANCHEV Vladimir. Translation into *Russian* of the poem by
Ruzha Velcheva. *Ballad* and *Dimitrovgrad spirits* 1724

VIII – 11-12. МАНЧЕВ Владимир. Перевод на *русский язык*
стихотворений Марии Чуловой *„Сон Эвридики"* и *„Море жизни"*
МАНЧЕВ Владимир. Превод на *руски език* на стихотворенията
на Мария Чулова *„Сънят на Евридика"* и *„Морето на живота"*
MANCHEV Vladimir. Translation into *Russian* of the poem by
Maria Chulova *Eurydice's dream* and *Sea of life* 1726

VIII – 13. МЕЛЬНИК Віктор. Переклад на *українську мову „П'яти казок"* Валері Петрова
МЕЛЬНИК Виктор. Перевод на *украинский язык „Пяти сказок"* Валерия Петрова
МЕЛНИК Виктор. Превод на *украински език* на *„Пет приказки"* на Валери Петров
MELNIK Viktor. Translation into *Ukrainian* of *Five fairy-tales* by Valeri Petrov 1728

VIII – 14. FOSTER Yvonne. Translation into *English* of the poem by Angela Dimcheva *De profundis*
ФОСТЪР Ивон. Превод на *английски език* на стихотворението на Анжела Димчева *„De profundis"*
ФОСТЕР Ивон. Перевод на *английский язык* стихотворения Анжелы Димчевой *„De profundis"* 1740

VIII – 15. CHANTOV Veselin. Translation into *English* of the poem by Anibal Radichev *Sentry*
ЧАНТОВ Веселин. Превод на *английски език* на стихотворението на Анибал Радичев *„Стража”*
ЧАНТОВ Веселин. Перевод на *английский язык* стихотворения Анибала Радичева *„Стража”* 1741

Пермутационен показалец към базата от ключови думи на изданието
Пермутационный указатель к базе ключевых слов издания
Permutation index to the base of keywords of the edition 1743

Диалог – дейксис за *настоящото издание: епитафия – епифания* /
Николай Василев – Александра Куманова 1761

Диалог – дейксис о *настоящем издании: эпитафия – эпифания* /
Николай Василев – Александра Куманова 1763

Dialogue – deixis of *the present edition: epitaph – epiphany* /
Nikolay Vasilev – Alexandra Kumanova 1765

IX. CURRICULUM VITAE
Сведения за авторите
Сведения об авторах
Information about the Authors 1767

X. СЪДЪРЖАНИЕ
Содержание
Contents 1777

През трънии към звездите!

LICHT, MEHR LICHT! В памет на *професор Милен Куманов* : юбилеен сборник по случай 80-годишнината от рождението на учения = LICHT, MEHR LICHT! In memory of *Professor Milen Kumanov* : festschrift on the occasion of his 80th anniversary / Никола Аврейски ... [и др.] ; състав. Александра Куманова ... [и др.] ; предг. и диалог – дейксис: Александра Куманова, Николай Василев ; ил. Константина Константинова ; рец. Васил Гюзелев ... [и др.]. – София : За буквите – О писменехъ, 2022. – 1800 с. : с 1042 ил. ; 28 лингв. табл. ; 314 факсим. – (Факлоносци ; XXXII)

Други авт.: Натали Александрова, Борис Ангелов, Боян Ангелов, Анна Ангелова, Мая Ангелова, Александър Арнаудов, Атанас Куманов Атанасов, Ахмет Атасой, Петр Базанов, Тамара Бахтурина, Снежана Бенева, Игор Бистри, Христина Богова, Вера Бонева, Венета Борисова, Боряна Бужашка, Николай Василев, София Василева, Венцислав Велев, Петър Величков, Димитър Веселинов, Петър Велчев, Иван Гарванов, Магдалена Гарванова, Ангел Георгиев, Бисер Георгиев, Лъчезар Георгиев, Весела Георгиева, Дарина Георгиева, Стела Георгиева, Вилияна Герова, Руджеро Гиляревски, Иван Гранитски, Милан Грба, Александър Гребенаров, Денислава Григорова, Себастиан Груджиен, Лиана Гълъбова, Ани Данчева-Василева, Антон Даскалов, Радослав Даскалов, Нахиде Дениз, Стоян Денчев, Теодора Димитрова, Продрум Димов, Анжела Димчева, Ваня Добрева, Умберто Еко, Марина Енчева, Николай Жечев, Лилия Зарева, Зейнеп Зафер, отец Збигнев Тенча, Цветелина Златкова, Антоанета Иванова, Стефка Илиева, Любов Йовинска, Цветана Йовчева, Юлий Йорданов, Никола Казански, Илияна Камбурова, Ибрахим Камил, Мария Караиванова, Петър Кендеров, Ангела Кенън, Емилия Кикарина, Мохаммад Кияни, Александър Клементиев, Петко Колев, Игнат Константинов, Константина Константинова, Десислава Костадинова, Трендафил Кръстанов, Мила Кръстева, Росица Кръстева, **М. Куманов**, Александра Куманова, отец Кшищоф Кужок, Валерий Леонов, Ирина Линден, Фредерик Линден, Ма Сипу, Антонина Максимова, Марияна Максимова, Галина Манолова, Владимир Манчев, Милена Маринова, Виктор Мелник, Татяна Милкинска, Марина Минина, Галина Михеева, Мариела Модева, Христо Мутафов, Жоржета Назърска, Силвия Найденова, Цветана Найденова, Лариса Найдич, Ивана Николова, Таня Николова, Кирил Николов, Константинос Нихоритис, Пламен Павлов, Филип Панайотов, Андреа Пандулис, Иво Панов, Ангелина Пенева, Ирена Петева, Стефка Петкова, Ивайло Петров, протойерей Петър Кудузки, Андрей Печилков, Владислав Писанов, Леонид Писанов, Димитър Попов, Велка Попова, Николай Поппетров, Донка Правдомирова, Константин Пряжников, Ана Рабаджийска, Диана Ралева, Евгения Русинова, Евгений Сачев, Полина Симова, Наталия Ситникова, Деница Славова, Аркадий Соколов, Иван Соколов, Марианна Соколова, Цветана Стайкова, Станислав Степанов, отец Стефан Пашов, Орлин Стефанов, Василка Стефанова, Мария Стефанова, Тервел Стилиянов, Калин Стоев, Юрий Столяров, Тоня Стоянова, Цветелина Стоянова, Александр Субето, Калина Събева, Анна Мария Таммаро, Мюмюн Тахиров, Цветан Теофанов, Тодор Ст. Тодоров, Таня Тодорова, Надежда Томова, Кирил Топалов, Тодор Тошев, Мира Тошева, Иванка Трендафилова, Красимира Узунова, Силвия Филипова, Хаджар Фиюзи, Александра Фол, Валерия Фол, Ивон Фостер, Светослав Цанков, Н. Пр. Запорожки епископ Лука, Веселин Чантов, Алфред Шмидт, Атанас Шопов, Недялко Янков, Иванка Янкова ; Други състав.: Николай Василев, Анжела Димчева ; Други рец.: Николай Яръмов, Филип Панайотов, Николай Жечев, Ирена Петева, Ирина Линден, Фредерик Линден. – Текст на 40 езика: *бълг., рус., англ.; азерб., араб., арм., виетн., глаголица (старобълг. „Константин-Кирилова" азбука), гр., дат., ивр., идиш, исп., итал., казахски, кирилица (старобълг. „Църковно-славянска" азбука), кит., лат., лужишки, нем., норв., пол., порт., рум., санскр., словашки, словенски, ср., старославянски, тайски (тайландски), тохарски, тур., удмуртски, укр., фарси, фр., хърв., чешки, шв., яп.* – Биогр. бел. с фотопортр. за 183 авт. на наст. кн. от 17 държави: *Австрия, България, Великобритания, Грузия, Гърция, Израел, Иран, Италия, Канада, Китай, Молдова, Полша, Русия, САЩ, Турция, Украйна, Франция.* – Библиогр. след отд. публ. – Съдържа и: 5 кн. на **М. Куманов**: *Проф. Васил Златарски* (с. 23-223), *Акад. Александър Теодоров Балан* (с. 225-593), *Православието* в България (с. 595-938), *Паисиезнанието* (с. 939-964), *Предсмъртната изповед на крал Милан* (с. 965-974) ; биобиблиогр. на учения / Александра Куманова (с. 1219-1244) и негови автографи / Десислава Костадинова (с. 1245-1269). – Пермутационен индекс на 168 публ. в изданието, 5 от които – тези на М. К. – са хипертекстове.

Юбил. изд., посветено на 300-год. от рожд. на Св. о. Паисий Хилендарски (1722-1773 г.) и 260-год. от създаването на *„История славяноболгарская..."* (1772 г.).

Обществен изд. съвет: Н. Пр. Мелнишки епископ ГЕРАСИМ, Н. Впр. архиепископ Христо Пройков, акад. проф. д.ист.н. Георги Марков, проф. д.ф.н. Руджеро Гиляревски ; Ред. съвет: акад. проф. д.ик.н. Стоян Денчев – отг. ред., науч. ред.; акад. проф. д.пед.н. Александра Куманова – предговор, дейксис, биобиблиогр., науч. ред.; д-р Николай Василев – предговор, дейксис, ез., науч. ред.; д-р Анжела Димчева –ез., науч. ред.; доц. д-р Никола Казански – терминолог., експертна, науч. ред.; акад. проф. д.ф.н., д.ик.н. Александър Субето – експертна, науч. ред.; акад. проф. д.ф.н. Леонид Джахая – експертна, науч. ред.; проф. д.ф.н. Константинос Нихоритис – експертна, науч. ред.; проф. д-р Патрик Льокак – експертна, науч. ред.; д-р Томас Льокак – експертна, науч. ред.; Н. Пр. Мохаммад Али Кияни – експертна, науч. ред.; акад. доц. д-р Венцислав Велев – експертна, науч. ред.; акад. доц. д-р Красимира Александрова – експертна, библиогр. ред.; чл.-кор. Иван Гранитски – експертна ред.; проф. д.ик.н. Димитър Иванов – експертна ред.; проф. д.ф.н. Ваня Добрева – експертна ред.; проф. д-р Ани Василева-Данчева – експертна ред.; проф. д-р Христина Богова – експертна ред.; проф. д-р Боряна Бужашка – експ. ред.; проф. д-р Евгени Велев – експертна ред.; проф. д-р Мюмюн Тахиров – експертна ред.; гл. ас. д-р Владимир Манчев – експертна, ез. ред.; д-р Силвия Найденова – експертна ред.; д-р Десислава Костадинова – експертна, библиогр. ред.; ас. Силвия Филипова – експертна, библиогр. ред.; Диана Ралева – експертна, библиогр. ред. Марияна Максимова – експертна, библиогр. ред. ; Редкол.: доц. д-р Диана Стоянова, доц. д-р Калин Стоев, гл. ас. д-р инж. Иглика Гетова, гл. ас. д-р Събина Евтимова, гл. ас. д-р Надежда Томова, гл. ас. д-р Деница Младенова, д-р Ваня Аврамова, Василка Стефанова, Цветана Найденова, Антон Даскалов, Татяна Милкинска, Илиян Барзев, Ангел Георгиев, Любов Йовинска, Цветана Йовчева, Вилияна Герова, Лилия Зарева.

База на *е*-б-ка CIVILIANA.

ISBN 978-619-185-558-2

E ISBN 978-619-185-559-9

Per aspera ad astra!

ФАКЛОНОСЦИ XXXII

L I C H T,
M E H R
L I C H T!

В ПАМЕТ НА ПРОФЕСОР МИЛЕН КУМАНОВ:
Юбилеен сборник по случай 80-годишнината от рождението на учения

Съставители:

Александра Куманова

Николай Василев

Анжела Димчева

Първо издание
Българска

Редакция,
предпечатна подготовка,
техническа редакция
и компютърна графика:
Д-р Николай Василев

Коректор:
Цветана Найденова

Печатни коли 112.5
Формат 70/100/32

ISBN 978-619-185-558-2

E ISBN 978-619-185-559-9

Университет по библиотекознание
и информационни технологии

1784 София, бул. „Цариградско шосе“ N 119
Тел./факс: 00 359 2 971 80 52
E-mail: unibit@unibit.bg
URL:
www.unibit.bg
www.sno.unibit.bg

Академично издателство „За буквите – О писменехъ“
София, 2022